

Bible en mashi du Congo

ENSHOKOLEZI NNAMBÛLE KULI BIBLIYA Y'AMASHI

Bici rhulongolera bula? Omulemi wîrhu abà muguma, omucunguzi wîrhu abà muguma, ebitabu rhushangire biri mwandu. Acibè ngasi muguma akacisêza okuhira omu kalamo kâge hitya kuli ebibà omu Bibliya, rhwanayumva oku Mûka Muguma rhujira, mukò rhweshi rhudwa, kuhabuka rhweshi rhuhabuka, ci Yezu Lungere Mwinjà anakazirhuyabula n'okurhuhabûla bwinjà. Kanji kanji rhulonza ebyarhuyâbire mpu abè owîrhu ye bihalûla, erhi bimuyâbira kula binarhuyâbira, rhumuderhe mugoma. Rhwayibagire oku Mutagatîfu Paolo arhubwîraga oku rhulungine nka birumbu bya mubiri muguma, ehi muguma akwanyanyize hyanayinjiya abemêzi boshi, n'ehi muguma ashâbire hyanalenganya abemêzi banji (1Kr 12-13). Mulolage aha idako oku ebitabu bya Bibliya bikereka: **E Katolika, Emwa Ortodoksi, n'Emwa Abaprotestanti**. Ntâye wakabula ehi ayûbakirakwo n'owalonza okushâba arhakabula aha agwârhira. Yezu adesire oku irhegeko likulu ozigire Nnâmahanga ozigire n'omwinyu muntu (cf. Mrk 12, 38-34).

Murhasomeragwa n'orhudali, n'entambala n'obulyâlya bunyunjwîre omu nganîro za Bibliya lugenda kurhenga Abantu balemwa, omu milala, omu cihungo n'omu kulama obulungu, amango g'enshombo n'ag'obwîra. Ebyo byoshi Nnâmahanga arhuyêresire oku abantu bona baguma, ci rhukayêmêra enshôkano arhurhumira muli Yezu, rhwashubira omu bwîra bwâge n'okuyumva oku rhuli bâna ba Larha muguma (Murh. 3, 15 ; Rom 5, Ef 2 ; Ywn 3, 16). Co cirhumire nyushûla muli eyi nshokolezi î ya myâka 300 emwa Abashi, yayalagazibagwa na P. MASSON, Trois siècles chez les Bashi, nti nyêrekane oku ezirhu mbaka n'entambala rhwageziremwo ekarhî k'emilala yîrhu erhi oku Balungu bîrhu, rhukacirhûla Nnâmahanga ye Nyamuzinda na Lungwè rhwanabona obumoleke bw'okuhima amashumi g'amagene galêrha entambala.

EBITABU BY'ENDAGÂNO YA MÎRA

Ebitabu birhanzi by' Amarhegeko

1. Omurhondêro (Murh)
2. Olubungo (Lub)
3. Bene Levi(Lev)
4. Emibalè (Mib)
5. Olushika (Lush)

EBITABU BY'ENGANÎRO

6. Yozwè (Yoz)
7. Abacîranuzi (Bac)
8. Ruti (Rut)
9. 1Samweli (1Sam)
10. 2Samweli (2Sam)
11. 1Abâmi (1Bâm)
12. 2Abâmi (2Bâm)
13. 1 Enganîro(1Nga)
14. 2 Enganîro (2Nga)
15. Ezra (Ezr)
16. Nehemiya (Neh)
17. Tobiti (Tob)
18. Yuditi (Yut)
19. Esteri (Est)

20. 1Makabeyo (1Mak)
21. 2 Makabeyo (2Mak)

EBITABU BY'OBUMANYE

22. Ayubu (Ayu)
22. Ennanga (Lul)
24. Emigani (Mig)
25. Omuhanûzi (Muh)
26. Olwimbo lw'Enyimbo (Lwi)
27. Obushinganyanya (Bush)
28. Oburhimanya bwa Mwene-Sira (Burh)

EBITABU BY'ABALÊBI

29. Izaya (Iz)
30. Yereimiya (Yer)
31. Endûlù (End)
32. Baruki ((Bar)
33. Ezekiyeli (Eze)
34. Daniyeli (Dan)
35. Hozeya (Hoz)
36. Yoweli (Yow)
37. Amos (Amo)
38. Abudiya (Abu)
39. Yôna (Yôn)
40. Mikeyo (Mik)
41. Nahumu (Nah)
42. Habakuki (Hab)
43. Sofoniya (Sof)
44. Hageyo (Hag)
45. Zakariya (Zak)
46. Malakiya (Mal)

EBITABU BY'ENDAGÂNO MPYÂHYA

Emyanzi y'Akalembe yayandikagwa na:

1. Mutagatifu Mateyo (Mat)
2. Mutagatifu Marko (Mrk)
3. Mutagatifu Luka (Luk)
4. Mutagatifu Yowane (Ywn)
5. **Ebijiyo by'Entumwa (Ebj)**

Amaruba ga Mutagatifu Paolo

6. Emwa Abaroma (Rom)
7. Amarhanzi emwa Abakorinti (1Kr)
8. Aga kabirhi emwa Abakorinti (2Kr)
9. Emwa Abagalasiya (Gal)
10. Emwa Abefezi (Ef)
11. Emwa Abafilipi (Fl)
12. Emwa Abakolosi (Kol)
13. Amarhanzi emwa Abatesalonika (1Tes)

14. Aga kabirhi emwa Abatesalonika (2Tes)
15. Amarhanzi emwa Timoteyo (1Tim)
16. Aga kabirhi emwa Timoteyo (2Tim)
17. Emwa Tito (Tit)
18. Emwa Filemoni (Fm)
19. **Amaruba gayandikiragwa Abahabraniya (Hbr)**

Amaruba gayandikiragwa Abemêzi boshi

20. Aga Yakôbo (Yak)
21. Amarhanzi ga Petro (1Pet)
22. Aga kabirhi ga Petro (2Pet)
23. Amarhanzi ga Yowane (1Ywn)
24. Aga kabirhi ga Yowane (2Ywn)
25. Aga kasharhu ga Yowane (3Ywn)
26. Aga Yûda (Yud)
27. Amafulûlo (Maf)

IHANO OKU BASOMA ECI CITABU

Oluderho «Bibliya» luhenga omu luderho lw'ecigereki « Biblos », kwo kuderha omu mashi «Citabu». Eci citabu ciderhwa ntyo bulya co citabu cilushire ebindi bitabu byoshi bya hano igulu; bulya muli eci citabu Nyamuzinda arhushambâlira rhweshi, ashabâza abantu ba mîra n'abà ngasi mango. Nyamuzinda yêne wacyandikaga n'okuboko kw'omuntu. Nêci, Ebibliya luli LUDERHO LWA NYAMUZINDA na kandi luli luderho lw'abantu. Eci citabu ciderhwa kandi citabu c'A MANDIKO MATAGATÎFU bulya càyà-ndikagwa na Nyamuzinda .

Ebibliya ciri citabu c'okuli bulya cayandikagwa na Nyamuzinda; ebiyandisirwemwo biluslrire ebyamajirwa omu igulu lyoshi lyoshi. Muli eci citabu muyandisirwe kurhi Nyamuzinda àcungulaga abanya-byâha. Nyamuzinda àbacumgulaga erhi àrhuma Omugala eno igulu mpu acîjire muntu. Oyo Mwâna wa Nyamuzinda wacîjiraga muntu ye Yezu Kristu. Ye warhukûlaga omu bujà bw'ecâha anarhucungula. Ye warhumire endagâno y'omurhûla ekarhi ka Nyamuzinda n'abantu yajirikana. Kwo kurhuma eco cigabi c'Ebibliya cishambâla kuli Yezu Kristu ciderhwa Ndagâno Mpyâhya .

Nyamuzinda alozagya okurheganya abantu kuli eyo Ndagâno Mpyâhya y'omurhûla. Co càrhumaga ago mango ga mîra alagânana n'olubaga Yezu Kristu aburhagwamwo, olubaga lwa Israheli.

Ecigabi c'Ebibliya cishambâla oku lubaga lwa Israheli ciderhrwa Ndagâno ya Mîra. Erhi omuntu ankalonza okuyumva bwinjinjaja emyanzi n'ebijiro bya Yezu Kristu n'eyindi myanzi yoshi y'Endagâno Mpyâhya, arhegesirwe okumanya enyigîrizo z'ebitabu by'Endagâno ya Mîra .

Nyamuzinda acîshozire bantu banji mpu bayandike ebi alonzagya okuderha omu Mandiko Matagatîfu. Abo bantu bâlamaga kurhenga mîra omu Palestina-Israheli n'omu bihugo by'eburhambi bwâyo. Baguma bâyandika omu cihebraniya n'abandi omu cigereki. Baguma bâyandika binji, abandi bisungunu. Baguma bâyandika burhangiriza, abandi buzinda bwa nyuma. Kurhenga oku lwandiko lurhanzi kuhika oku luzinda, hàgezire hôfi myâka cihumbi ciguma. Buzinda Amandiko gâhirwa muli citabu ciguma. Eco citabu càderhwa Bibliya

Erhi rhwakâcidôsa kurhi Bibliya yâhikaga e Bushi, rhurhegesirwe rhukengêre oku Amandko Matagatîfu gâsomirwe burhanzi omu cihugo c'abagayandikaga. Ci kwône Nyamuzinda arhalonzagya okujirira olubaga luguma lwône aminjà arheganyizagya igulu (Ywn 3, 16). alonzagya abantu b'eno igulu boshi bagamanye n'okucîyigirizago. Co carhumire arhuma Nyâmà Ekleziya mpu aole kurhi ankahugûla Ebibliya omu ndimi zoshi z'eno igulu (Fl 2,10-11). Ntyo

nîrhu rhwanahashisoma Ebibliya omu mashi. Cici cirhumire rhurhegesirwe okusoma Ebibliya? Ebibliya ederha emyanzi y'obucunguzi bw'abantu. Osoma erhi oyumva eyo myanzi ayish'imanya byoshi ebi Nyamuzinda àjirîre abantu n'obuzigire bwâge. Ntyo abantu bâyish'ibà n'obuhashe bw'okumanya Nyamuzinda n'enjira y'okucunguka. Na kulusha ebyo, Nyamuzinda ayandisize eyindi myanzi, nk'enyimbo z'obugashânize, amasâla, enyiganyo z'obwirhonzi n'amaruba

Ebibliya ebamwo bitabu 73 oku Bakatolika, 66 oku Baprostanti baguma baguma, 41 oku Buyahudi bulya banji muli bo bacibà oku Ndagâno ya Mîra kwône.

KURHI RHWANKALONZA ERHI OKUBONA BINWA BILEBE OMU BIBLIYA

Kulya kubà Ebibliya egabirwemwo bitabu binji na ngasi citabu cirimwo ebigabi n'emilongo, kuli kwa bulagîrire okumanya ecitabu, ecigabi n'omulongo, lyo rhubona ebinwa byalonzibwa. Ecitabu cîmanywe omu izîno lyâco erhi obwofi bw'izîno lyâco ; omubalè gumananyise ecigabi n'omulongo. - Rhulole bwinjà: omu citabu c'Ennanga, ntà bigabi, ci ziri nnanga zône. amazîno g'ebitabu n'ag'abantu galimwo okuhubula kw'enfarasè n'ecigereki. ci okubà amashi gayegire ecihebraniya kulusha enfarasè na kulusha ecigereki, hali mazîno maguma ga bitabu n'ag'abantu rhwakahubula kundi omu mashi kushimbana n'oku bagahubula omu cihebraniya . Enyiganyo ziri nyinji:

Yozafati rhwanamuderha YEHOSHAFAT, kwo kuderha Nyakasane otwa emmanja
Yokoziyasi rhwanamuderha AHAZIYAHU
Yowasi rhwanamuderha YOWASH
Amaziyasi rhwanamuderha AMAZIYAHU
Azariyasi rhwanamuderha AZARIYAHU
Akaz rhwanamuderha AKHAZ erhi AHAZ
Yezekiyahu rhwanamuderha HIZEKIYAHU
Manasè rhwanamuderha MENASHE
Yoziasi rhwanamuderha YOSHIYAHU
Sedekiyasi rhwanamuderha SEDEKIYAHU
Yoyakimu rhwanamuderha YEHOUYAKIMU
Yekoniyasi rhwanamuderha YEKONYAHU
Ezekiyasi rhwanamuderha YEHIZEKIYAHU
Oziyasi rhwanamuderha Uziyahu
Yozwè rhwanamuderha YEHOSHUWA, YESHUWA
Yezu rhwanamuderha YEHOSHUWA, YESHUWA
Mûsa rhwanamuderha MOSHE
Rebeka rhwanamuderha RIVKA
Yeremiya rhwanamuderha YEREMIYA erhi YERMIYAHU erhi YEREMIYAHU erhi YIRMIYAHU
Ezekiyeli rhwanamuderha YEHEZEKIYELI, kuderha "Nyamuzinda ohâna emisî"

Rhukasoma n' okuyandika ntya:

Enkômedu y'e Bulaya

Mateyo 1, 21 : kuli kuderha Emyanzi y'Akalembe ya Mateyo. cigabi ca burhanzi, mulongo gwa kali makumi abirhi na muguma

Mateyo 1,1-17: Emyanzi y'Akalembe ya Mateyo, cigabi ca burhanzi, mulongo gwa burhanzi kuhika gwa kali ikumi na nda

Mateyo 1,1.17: Emyanzi y'Akalembe ya Mateyo, mulongo gwa 17

Marko 15, 42-16, 8: Emyanzi y' Akalembe ya Marko, kurhenga oku cigabi ca 15, mulongo gwa

42 kuhika oku cigabi cigabi ca 16, mulongo gwa 8: Mrk 15:42-16:8).

Ebiji 24-26: Citabu c'Ebiji by'Enlumwa. kirhenga oku cigabi ca 24 kuhika oku cigabi ca 26 (kwo kuderha: cigabi ca 24, eca 25; n'eca 26): Ebj 24 -26.

Enkômedu ya Amerika na internet bôhe balugiyandika ntya:

Mateyo 1: 21 kuli kuderha Emyanzi y'Akalembe ya Mateyo. cigabi ca burhanzi, mulongo gwa kali makumi abirhi na muguma: Mat 1:21

Mateyo 1: 1-17: Emyanzi y'Akalembe ya Mateyo, cigabi ca burhanzi, mulongo gwa burhanzi kuhika gwa kali ikumi na nda: Mat 1: 1-17

Mateyo 1:1,17: Emyanzi y'Akalembe ya Mateyo, mulongo gwa 17 : Mat 1: 1,17

Marko 15: 42-16: 8: Emyanzi y' Akalembe ya Marko, kurhenga oku cigabi ca 15, mulongo gwa 42 kuhika oku cigabi cigabi ca 16, mulongo gwa 8: Mrk 15:42-16:8.

Ebiji 24-26: Citabu c'Ebiji by'Enlumwa. kirhenga oku cigabi ca 24 kuhika oku cigabi ca 26 (kwo kuderha: cigabi ca 24, eca 25; n'eca 26): Ebj 24 -26.

Hali abagusha ezo nkômedu zombi oku internet

Mateyo 1. 21 : kuli kuderha Emyanzi y'Akalembe ya Mateyo. cigabi ca burhanzi, mulongo gwa kali makumi abirhi na muguma

Mateyo 1.1-17: Emyanzi y'Akalembe ya Mateyo, cigabi ca burhanzi, mulongo gwa burhanzi kuhika gwa kali ikumi na nda

Mateyo 1.1,17: Emyanzi y'Akalembe ya Mateyo, mulongo gwa 17

Marko 15. 42-16:8: Emyanzi y' Akalembe ya Marko, kurhenga oku cigabi ca 15, mulongo gwa 42 kuhika oku cigabi cigabi ca 16, mulongo gwa 8: Mrk 15:42-16:8.

Ebiji 24-26: Citabu c'Ebiji by'Enlumwa. kirhenga oku cigabi ca 24 kuhika oku cigabi ca 26 (kwo kuderha: cigabi ca 24, eca 25; n'eca 26): Ebj 24 -26.

EBINWA BIZIRIKE N'AMAFUNDO

() : binwa birhali by'omwandisi mutagatifu hano ci binwa by'âyushûlagwa n'owundi muntu walonzagyao kuzâbûfa erhi kuhugûla bwinjinjâ kurhi ayumvîrhe Amandiko matagatifu aha honênè.

[] : binwa birhali by'omu nzîmbo erhi nzîngè zoshi za mîra zayandikagwa n'okuboko, ci biri binwa biri omu nzîmbo erhi nzingè nguma nguma zône.

- - : binwa byayûshûlagwa n'Omwandisi mutagatifu yênenè

ENYUSHÛLO

Muli eyi Bibliya ntagatifu rhwajabonamwo binwa bigumabiguma biyûshûle birhanali by'àmu Mandiko matagatifu.

Abahinduzi balesire ebyo binwa aho bulya babwîne oku byanarhabala omusomi okuzâbûla, okurhimanya bwinjâ Amandiko matagatifu, binamurhabale okushimba n'okulama akanwa ka Nnâmahanga nk'oku nyâmâ Ekleziya akayumva, akayigîriza anakashimba omu kalamo kâge.

Binwa bya mwene ebyo biri biyandike kundi kundi, ah'idako oku makaratasi maguma maguma, erhi aha buzinda bw'ecitabu cizinda c'Ebibliya ntagatifu.

EBITABU BIRHANU BY'AMARHEGEKO

Enshokolezi

Ebitabu birhanu birhanzi by'Ebibliya biderhwa: Omurhondêro, Olubungo Bene-Levi, Emibalè n'Olushika. Ebi bitabu birhanu byoshi haguma byaderhagwa n'Abayalwdi «Torati» kwo kuderha Amarhegeko. Bishambâla:

1. oku ba mîra bwenêne,
2. oku by'amango ga Mûsa,
3. oku mahano g'okutwa emmanja.

Owayandikaga buzinda ebyo bitabu akolêsize amahano ga mîra, agahira haguma, na ntyo ajira entondekanye eri nk' ey' Ebibliya ya yîrhu y'ene. Eyo mikolo yajiragwa oku burhegesi bwa Nyamuzinda yêne. Ebyo bitabu birhanu bishambâla kurhi Nnâmahanga acîmanyisagya Adamu na Eva, Nûhu, Abrahamu, Izaki na Yakôbo. Nnâmahanga àlaganana nabo n'ago malaganyo gajiriragwa bwenêne kulusha ecihugo bashakulûza bâbo bâlamagamwo co cihugo bâlaganyibagwa.

Eyo myanzi eri y'ensiku n'amango, yayish' iyôrha ciru n'enyuma lya Kristu. Eyo myanzi y'obucunguzi eyêrekîre Kristu. Kristu ayunjuzize Amalaganyo Mahyâhya gâderhagwa omu Malaganyo ga Mîra: arhujira bakristu. Abakristu bali bâna bw'okuli ba Abrahamu omu buyêmêre (Ga 3). Abrahamu ali îshe mulezi , z'okuhabûla olubaga lwa Nnâmahanga nuli Kristu. Co cirhumire Amalaganyo Mahyâhya garhali go magumà n'aga Mîra; gagayushûla n'okugayunjuliza

Ebyabâga amango ga bashakulûza n'amango ga Mûsa (entûlo ya Izaki, kuyikira Enyanja y'Amasheke, Basâka) lubà lwîganyo lw'Amarhegeko mahyâhya (entûlo ya Kristu. obubatizo, Basâka wa Bakristu). Na kandi omu njira okugaluka emwa Nyamuzinda luli lwîganyo lwa ngasi muntu ogerera muli eyo njira y'okulibula aka Israheli, lubaga lwîshogwa lwa Nnâmahanga.

OLUKALABA LW'EBITABU OMU BIBLIYA YA MAHEBRANIYA

Ebitabu birhanu birhanzi: Tora/Nyigîrizo/Marhegeko

MURHONDÊRO / GENÈSE (: bereshit "Aha murhondêro ")
 LUBUNGO / EXODE (: shemôt " Amazîno ")
 BENE LEVI / LÉVITIQUE (: wayyiqra' " Ahamagala ")
 MIBALE / NOMBRES (: bemidbar " Omw'irungu ")
 LUSHIKA / DEUTÉRONOME (: debarîm " Ebinwa ")

Ebitabu by'Abalêbi, "Nebiim", biri mwo:

Abalêbi barhanzi:
 YOZWE / JOSUÉ
 ABACÎRANUZI / JUGES
 1SAMWELI / SAMUEL
 2SAMWELI / SAMUEL
 1BÂMI / 1ROIS
 2BÂMI / 2 ROIS
 YESHAYAHU / ÉSAIE (ISAIE)
 YEREMIYAHU / JÉRÉMIE
 YEHEZEKIYELI/EZECHIEL

Abalêbi bazinda:
 HOZEYA / OSÉE,
 YOWELI / JOEL,
 AMOSI / AMOS,
 ABUDIYA / ABDIAS,
 YONA / JONAS,
 MIKEYO / MICHÉE,
 Nahumu / NAHOUM,
 KABAKUKI / HABACUC,

SOFONIYA / SOPHONIE,
HAGAYI / AGGÉE
ZAKARIYA / ZACHARIE,
MALAKIYA/MALACHIE.

Agandi mandiko (Ketubim)

ENNANGA / PSAUMES

AYUBU / JOB

EMIGANI / PROVERBES

RUBUNGO RHURHANU / MEGILLOT basoma amango g'ensiku nkulu z'Abayahudi

RUTI / RUTH : (Semaines, Lukulu lw'Emigobe, Shavu'ôt).

OLLIMBO LW'ENYIMBO / CANTIQUE DES CA (Israheli muhya wa Nyakasane) (Basâka).

MUHANÛZI / ECCLÉSIASTE (Qohéleth) (kurhanya oku burhimanya bwa mîra) (Sukkôt).

NDÛLÛ / LAMENTATIONS (kukengera okushabwa kw'aka-Nyamuzinda / Tisha Beav).

ESTERI / ESTHER (oku lukulu lwa Purimi).

DANIYELI / DANIEL:

EZRA / ESDRAS

NEHEMIYA / NÉHÉMIE :

1 ENGÂNÎRO / 1CHRONIQUES (dibrê hayyamîm)

2 ENGÂNÎRO / 2CHRONIAUES (dibrê hayyamîm)

Amazîno g'ebitabu bya Bibliya Ndagâno ya mîra omu cihebraniya

Ebiri omu hishweko lyo izîno abakristu bayishi

Torah (תורה « Loi ») byo bitabu birhanzi bya Mûsa :

1. Bereshit (בראשית, « Au commencement » / Genèse) ;

2. Shemot (שמות, « Noms » / Exode) ;

3. Vayiqra (ויקרא, « Et Il appela » / Lévitique) ;

4. Bamidbar (במדבר, « Dans le désert » / Nombres) ;

5. Devarim (דברים, « Paroles » / Deutéronome).

Nevi'im (נביאים, « Prophètes ») :

· Neviim rishonim (ראשונים נביאים, « Premiers prophètes ») ·

6. Yehoshoua (יהושע, Josué) ·

7. Shoftim (שופטים, Juges) ·

8. Shemouel (שמואל, Livres de Samuel – I et II) ·

9. Melakhim (מלכים, Livres des Rois - I et II) ·

· Neviim aharonim (אחרונים נביאים, « Derniers prophètes ») ·

10. Yeshayahou (ישעיהו, Isaïe) ·

11. Yrmeyahou (ירמיהו, Jérémie) ·

12. Yehezqel (יחזקאל, Ézéchiël)

· 13. Trei Assar (עשר תרי)

o I. Hoshéa (הושע, Osée)

o II. Yoël (יואל, Joël)

o III. Amos (עמוס, Amos)

o IV. Ovadia (עובדיה, Abdias)

o V. Yôna (יונה, Jonas)

o VI. Mikha (מיכה, Michée)

o VII. Nahoum (נחום, Nahum)

o VIII. 'Havaqouq (חבקוק, Habacuc)

o IX. Tsephania (צפניה, Sophonie)

- o X. Haggai (חגי, Aggée)
- o XI. Zekharia (זכריה, Zacharie)
- o XII. Malakhi (מלאכי, Malachie)
- Ketouvim (כתובים, « Écrits »)
- 14. Tehilim (תהילים, « Louanges » / Psalms)
- 15. Mishlei (משלי, « Parables » / Proverbs)
- 16. Iyov (איוב, Job)
- 17. Shir Hashirim (שירים, Cantique des cantiques)
- 18. Routh (רות, Ruth)
- 19. Eikha (איכה, « Oû » / Lamentations)
- 20. Qohelet (קהלת, « Prédicateur » / Ecclésiaste)
- 21. Esther (אסתר)
- 22. Daniel (דניאל)
- 23. Ezra-Nehemia (ונחמיה עזרא, Ezra wu Nekhem'ya, Esdras et Néhémie)
- 24. Divrei Hayamim (הימים דברי, Chroniques - I et II)

EBITABU BYA BIBLIYA BYAKOLAGWA N'AMABOKO EMBERE AMASINI G'EBITABU GAMANYIKANE

Embere za 1054, aha kucigaba k'Ebushoshôkero n'Ebuzikiro kwa Ekleziya, ci bwenêne okucigaba kwa 1517 Papa na Lutheri, Abakristu hôfi boshi bakâg'ikolêsa olukere lwa Bibliya kushimbana na LXX, yo Bibliya Abayahudi bahindulaga omu cigereki myâka 300 embere za Kristu. Ci erhi abakristu bacîgabamwo ngasi baguma bakakolesa olukere baligwêrhe, embere okucapa ebitabu oku masini kubè. Erhi Abakristu bacîgabamwo, ab'omu bigamba birhenga kuli bulya Buhindule bwa Martin Luther bashimba olukere lw'Abayahudi oku biyêrekîre Endagâno ya Mîra. Lulya Lukere Abayahudi bajiraga omu 90 enyuma za Kristu, bakaga ngasi bitabu byayandikagwa omu cigereki erhi ebibarahacibwini mandiko omu mayahudi. Co cirhuma kurhenga 1517, Abaprotestanti barhajira:

- 1 Makabeyo
- 2 Makabeyo
- Bushinganyanya
- Burhimanya bwa Mwene Sira
- Yuditi
- Baruki
- Amaruba ga Yeremiyahu
- Olubanja lwa Suzana
- Olwimbo lw'Emisole Isharhu ya muli Daniyeli

Ebyo bitabu byo Abayahudi balahiraga omu mwâka gwa 90 enyuma za Kristu, bulya bali burhè bw'Abaroma babashabiraga Aka-Nyamuzinda omu 70, banabahambalikanyakwo Abakristu n'obwo bôhe bali kola bayôrha bakolêsa ebyo bitabu bulya byâli omu LXX, Bibliya Cigereki yahindulagwa n'Abayahudi b'e Alezandriya e Mîsiri myâka hôfi 300 embere Kristu aburhwe. Haligi na bitabu biguma muli ebîra, ci byayandikagwa omu cigereki. Baderha oku ecirhacigwêrhi mandiko ga mahebraniya cirhacikwânîni.

Ebi bitabu nda , olubanja lwa Suzana n'Olwimbo lw'Emisole isharhu biri omu citabu ca Danieyel, omu BIBLIYA W'ECIGUSHE C'ABAKRISTU (Traduction Ocuménique de la Bible, TOB) biderhwa LUKERE LWA KABIRI (LIVRES DEUTERO-CANIQUES).

NGASI CIGAMBA N'EBYACO BITABU

NDAGÂNO YA MÎRA

| Bibliya Katolika Bitabu 73: Omurhondêro; Olubungo; Bene Levi; Emibalè; Olushika; Yozwè ; Abacîranuzi; Rut; 1Samweli; 2 Samweli; 1Abâmi; 2Abâmi; 1Enganîro; 2Enganîro; Ezra; Nehemiya; Tobiti; Yuditi; Esteri; 1Makabeyo; 2Makabeyo; Ayubu; Ennanga; Emigani; Omuhanûzi; Olwimbo lw'Enyimbo; Obushinganyanya; Oburhimanya bwa Mwene Sira; Izaya; Yeremiyahu, Endûlù; Baruki; Yehezekieli; Daniyeli; Yoweli; Amosi; Abudiya; Yôna; Mikeyo; Nahumu; Sofoniya; Hageyo; Zakariya; Malakiya | Bibliya Ortodoksi Bitatu; Omurhondêro; Olubungo; Bene Levi; Emibalè; Olushika; Yozwè ; Abacîranuzi; Rut; 1Samweli; 2 Samweli; 1Abâmi; 2Abâmi; 1Enganîro; 2Enganîro; Isâla Iya Manasè; ; Yubileyo; Henoki; 3(2)Ezra; 4(3)Ezra; Ezra; Nehemiya; Tobiti; Yuditi; Esteri; 1Makabeyo; 2Makabeyo; Ayubu; Ennanga; Emigani; Omuhanûzi; Olwimbo lw'Enyimbo; Obushinganyanya; Oburhimanya bwa Mwene Sira; Izaya; Yeremiyahu, Endûlù; Baruki; Amaruba ga Yeremiyahu; Yehezekieli; Daniyeli; Yoweli; Amosi; Abudiya; Yôna; Mikeyo; Nahumu; Sofoniya; Hageyo; Zakariya; Malakiya | Bibliya ya Baprotestanti Bitabu: Omurhondêro; Olubungo; Bene Levi; Emibalè; Olushika; Yozwè ; Abacîranuzi; Rut; 1Samweli; 2 Samweli; 1Abâmi; 2Abâmi; 1Enganîro; 2Enganîro; Ezra; Nehemiya; Esteri; Ayubu; Ennanga; Emigani; Omuhanûzi; Olwimbo lw'Enyimbo; Izaya; Yeremiyahu, Endûlù; Yehezekieli; Daniyeli; Yoweli; Amosi; Abudiya; Yôna; Mikeyo; Nahumu; Sofoniya; Hageyo; Zakariya; Malakiya

ENDAGÂNO MPYÂHYA

| **Bibliya ya Katolika:** bitabu 27: 1. Mutagatifu Mateyo (Mat) 2. Mutagatifu Marko (Mrk) 3. Mutagatifu Luka (Luk) 4. Mutagatifu Yowane (Ywn) 5. Ebijiro by'Entumwa (Ebj) 6. Emwa Abaroma (Rom) 7. Amarhanzi emwa Abakorinti (1Kr) 8. Aga kabirhi emwa Abakorinti (2Kr) 9. Emwa Abagalasiya (Gal) 10. Emwa Abefezi (Ef) 11. Emwa Abafilipi (Fl) 12. Emwa Abakolosi (Kol) 13. Amarhanzi emwa Abatesalonika (1Tes) 14. Aga kabiri emwa Abatesalonika (2Tes) 15. Amarhanzi emwa Timoteyo (1Tim) 16. Aga kabiri emwa Timoteyo (2Tim) 17. Emwa Tito (Tit) 18. Emwa Filemoni (Fm) 19. Amaruba gayandikiragwa Abahabraniya (Hbr) 20. Aga Yakôbo (Yak) 21. Amarhanzi ga Petro (1Pet) 22. Aga kabiri ga Petro (2Pet) 23 . Amarhanzi ga Yowane (1Ywn) 24. Aga kabiri ga Yowane (2Ywn) 25. Aga kasharhu ga Yowane (3Ywn) 26. Aga Yûda (Yud) 27. Amafulûlo (Maf). | **Bibliya ya Ortodoksi :** bitabu 27: 1. Mutagatifu Mateyo (Mat) 2. Mutagatifu Marko (Mrk) 3. Mutagatifu Luka (Luk) 4. Mutagatifu Yowane (Ywn) 5. Ebijiro by'Entumwa (Ebj) 6. Emwa Abaroma (Rom) 7. Amarhanzi emwa Abakorinti (1Kr) 8. Aga kabirhi emwa Abakorinti (2Kr) 9. Emwa Abagalasiya (Gal) 10. Emwa Abefezi (Ef) 11. Emwa Abafilipi (Fl) 12. Emwa Abakolosi (Kol) 13. Amarhanzi emwa Abatesalonika (1Tes) 14. Aga kabiri emwa Abatesalonika (2Tes) 15. Amarhanzi emwa Timoteyo (1Tim) 16. Aga kabiri emwa Timoteyo (2Tim) 17. Emwa Tito (Tit) 18. Emwa Filemoni (Fm) 19. Amaruba gayandikiragwa Abahabraniya (Hbr) 20. Aga Yakôbo (Yak) 21. Amarhanzi ga Petro (1Pet) 22. Aga kabiri ga Petro (2Pet) 23 . Amarhanzi ga Yowane (1Ywn) 24. Aga kabiri ga Yowane (2Ywn) 25. Aga kasharhu ga Yowane (3Ywn) 26. Aga Yûda (Yud) 27. Amafulûlo (Maf). | **Bibliya ya baprotestanti:** bitabu 27: 1. Mutagatifu Mateyo (Mat) 2. Mutagatifu Marko (Mrk) 3. Mutagatifu Luka (Luk) 4. Mutagatifu Yowane (Ywn) 5. Ebijiro by'Entumwa (Ebj) 6. Emwa Abaroma (Rom) 7. Amarhanzi emwa Abakorinti (1Kr) 8. Aga kabirhi emwa Abakorinti (2Kr) 9. Emwa Abagalasiya (Gal) 10. Emwa Abefezi (Ef) 11. Emwa Abafilipi (Fl) 12. Emwa Abakolosi (Kol) 13. Amarhanzi emwa Abatesalonika (1Tes) 14. Aga kabiri emwa Abatesalonika (2Tes) 15. Amarhanzi emwa Timoteyo (1Tim) 16. Aga kabiri emwa Timoteyo (2Tim) 17. Emwa Tito (Tit) 18. Emwa Filemoni (Fm) 19. Amaruba gayandikiragwa Abahabraniya (Hbr) 20. Aga Yakôbo (Yak)

21. Amarhanzi ga Petro (1Pet) 22. Aga kabiri ga Petro (2Pet) 23 . Amarhanzi ga Yowane (1Ywn) 24. Aga kabiri ga Yowane (2Ywn) 25. Aga kasharhu ga Yowane (3Ywn) 26. Aga Yûda (Yud) 27. Amafulûlo (Maf).

NGASI CIGAMBA N'EBYACO BITABU OKU NDAGÂNO YA MÎRA

; Bibliya Katolika:

Omurhondêro;
Olubungo;
Bene Levi;
Emibalè;
Olushika;
Yozwè ;
Abacîranuzi;
Rut;
1Samweli;
2 Samweli;
1Abâmi;
2Abâmi;
1Enganîro;
2Enganîro;
Ezra;
Nehemiya;
Tobiti;
Yuditi;
Esteri;
1Makabeyo;
2Makabeyo;
Ayubu;
Ennanga;
Emigani;
Omuhanûzi;
Olwimbo lw'Enyimbo;
Obushinganyanya;
Oburhimanya bwa Mwene Sira;
Izaya;
Endûlù;
Baruki;
Yehezekieli;
Daniyeli;
Yoweli;
Amosi;
Abudiya;
Yôna;
Mikeyo;
Nahumu;
Sofoniya;
Hageyo;
Zakariya;
Malakiya

; Bibliya Ortodoksi;

Omurhondêro;
Olubungo;
Bene Levi;
Emibalè;
Olushika;
Yozwè ;
Abacîranuzi;
Rut;
1Samweli;
2 Samweli;
1Abâmi;
2Abâmi;
1Enganîro;
2Enganîro;
Isâla Iya Manasè;
Yubileyo;
Henoki;
3(2)Ezra;
4(3)Ezra;
Ezra;
Nehemiya;
Tobiti;
Yuditi;
Esteri;
1Makabeyo;
2Makabeyo;
Ayubu;
Ennanga;
Emigani;
Omuhanûzi;
Olwimbo lw'Enyimbo;
Obushinganyanya;
Oburhimanya bwa Mwene Sira;
Izaya;
Endûlù;
Baruki;
Yehezekiyeli;
Daniyeli;
Yoweli;
Amosi;
Abudiya;
Yôna;
Mikeyo;
Nahumu;
Sofoniya;
Hageyo;

Zakariya;
Malakiya

; Bibliya ya Baprotestanti :

Omurhondêro;
Olubungo;
Bene Levi;
Emibalè;
Olushika;
Yozwè ;
Abacîranuzi;
Rut;
1Samweli;
2 Samweli;
1Abâmi;
2Abâmi;
1Enganîro;
2Enganîro;
Ezra;
Nehemiya;
Esteri;
Ayubu;
Ennanga;
Emigani;
Omuhanûzi;
Olwimbo lw'Enyimbo;
Izaya;
Yeremiyahu
Endûlù;
Yehezekiyeli;
Daniyeli;
Yoweli;
Amosi;
Abudiya;
Yôna;
Mikeyo;
Nahumu;
Sofoniya;
Hageyo;
Zakariya;
Malakiya

ENDAGÂNO MPYÂHYA ; Katolika, Ortodoksi na Protestanti boshi biguma: bitabu 27:

Emyanzi y'Akalembe yayandikagwa na:

1. Mutagatifu Mateyo (Mat)
2. Mutagatifu Marko (Mrk)
3. Mutagatifu Luka (Luk)

4. Mutagatifu Yowane (Ywn)

5. **Ebijiyo by'Entumwa (Ebj)**

Amaruba ga Mutagatifu Paolo

6. Emwa Abaroma (Rom)
7. Amarhanzi emwa Abakorinti (1Kr)
8. Aga kabirhi emwa Abakorinti (2Kr)
9. Emwa Abagalasiya (Gal)
10. Emwa Abefezi (Ef)
11. Emwa Abafilipi (Fl)
12. Emwa Abakolosi (Kol)
13. Amarhanzi emwa Abatesalonika (1Tes)
14. Aga kabirhi emwa Abatesalonika (2Tes)
15. Amarhanzi emwa Timoteyo (1Tim)
16. Aga kabirhi emwa Timoteyo (2Tim)
17. Emwa Tito (Tit)
18. Emwa Filemoni (Fm)

19. **Amaruba gayandikiragwa Abahabraniya (Hbr)**

Amaruba gayandikiragwa Abemêzi boshi

20. Aga Yakôbo (Yak)
21. Amarhanzi ga Petro (1Pet)
22. Aga kabirhi ga Petro (2Pet)
23. Amarhanzi ga Yowane (1Ywn)
24. Aga kabirhi ga Yowane (2Ywn)
25. Aga kasharhu ga Yowane (3Ywn)
26. Aga Yûda (Yud)
27. Amafulûlo (Maf)

OLUKERE LURHANZI LW'EBITABU BYA BIBLIYA

ECITABU C'OMURHONDÊRO

I Ecisiki c'igulu n'ec'abantu

\d Emyanzi mirhanzi y'obulemi

¹ Aha murhondêro^a Nnâmahanga alema amalunga n'igulu. ² Igulu lyâli cingiringiri, civange, cimpinage lirhaligwêrhe oku liyosire lirhanalimwo bici ci Mûka^b gwa Nnâmahanga akagiyerêra oku mîshi.

³ Nnâmahanga aderha, erhi: «Obulangashane^c bubè». Obulangashane bwanaciba.

⁴ Nnâmahanga abona oku obulangashane buli bwinjà. Anaberûla obulangashane n'omwizimya.

⁵ Ayirika obulangashane mûshi n'omwizimya aguyirika budufu. Bwayira^d bwanaca, lwo lusiku lurhanzi.

⁶ Nnâmahanga aderha, erhi: «Ecirêre^e cibè aha karhî k'amîshi ciberûle amîshi n'amîshi».

⁷ Nnâmahanga ajira ecirêre câbà lubibi lw'amîshi gali idako n'agali enyanya ly'ecirêre. Byanacibà ntyo ⁸ Nnâmahanga ayîrika ecirêre malunga. Bwayira bwanaca, lwo lusiku lwa kabiri.

⁹ Nnâmahanga aderha, erhi: « Amîshi gali idako ly'ecirêre gacigushe haguma n'ahakazire habonekane ». Byanacibà ntyo. ¹⁰ Nnâmahanga ayîrika ahakazire budaka n'ecirundo c'amîshi

^a**1.1** : Banahindule: «Aha murhondêro erhi Nyamuzinda alema amalunga n'igulu. Igulu lyahali... » Ci omu cihebraniya bâdesire oku «Mango maguma aha murhondêro... » Co cirhumire rhwabula obulangâlire kw'eyi mpîndulo. Empîndulo nkubagirwa eri eyi ehindwîre akanwa oku kandi: «Mango maguma aha murhondêro erhi Nyamuzinda alema amalunga n'igulu... » Omwandisi alonzize okurhuhugûlira obuhashé bwa Nyamuzinda bw'okulema igulu ... » Ci kwône ecinwa ashambirermwo, cimanyisize omurhondêro gw'amalunga n'igulu buzira igwârhiro (Rhulole muli 2 Mak 7,28; Hbr 11,3), bulya omu cihebraniya olwo luderho luli «omurhondêro». Luli lwa kurheganya obufulûle bw'obushinganyanya erhi Nnaluderho (Rhulole omu Lul 8, 22-31; Ywn 1, 1-3). - Igulu erhi liri lya cimpinangé cirhagwêrhi nda na mugongo, linali hûmu: Omwandisi alonzize okurhuhugûlira obwôrhere bw'igulu embere lilemwe: harhàli kalamo (Rhulole Yer 4, 23; Eze 34, 11), omwizimya erhi guhundikire emanga.

^b**1.2** Omûka gwa Nyakasane gwo gulamya (Rhulole Murh 6.3) n'ebiremwa byoshi (Lul 104,30). - Omwandisi w'eci citabu c'omurhondêro ayumvîrhe obuhashé bw'oluderho lwa Nyamuzinda omu kulema igulu. Nyamuzinda alema igulu omu luderho. E Mîsiri n'e Babiloni kurhenga mîra oluderho lwakâg'ihugûla obulonga bwa birya biremwa bakâg'iharâmya. Omu Bibliya, oluderho lwarhanzir'imanyîkana nka Kanwa k'Ow'enyanya, Kanwa karhalusire ebyahira n'ebyahirûka (Lul 29). Kandi, oluderho lwâbà go galya marhegeko ikumi: Irhegeko lifulûle erhi «Tora» (Lush 30, 11-14). Olwo Luderho lwayishimanyisa ohuhashe bwa Nyamuzinda omu igulu (Eze 40-55 ci bwenêne 40, 8; 55,11), lwamanyisa oku obushinganyanya bw'Ow'enyanya buli omu mashanja goshi (Mig 1-9) na buzinda bwaho, omu Myanzi y'Akalembe yayandikagwa na Mutagatîfu Yowane, Nnaluderho acîjira muntu lyo ayêrekana kurhi Nyamuzinda acîhânyire kuli rhwe.

^c**1.3** Obulangashane bwo Nyamuzinda arhanzir'ilema (Rhulole Lul 104,2). Omu Bibliya (obwo burhali bulangashane bwa kunyenyûza kwône, ci bulangashane bwa kalamo; bulangashane bwa bushagaluke... (Eze 9, 1; 60, 11-20; Ywn 8, 12).

^d**1.5** Amango aga mandiko gayandikagwa erhi ensiku ziciganjwa kurhondêrera bijingo.

^e**1.6** Abantu ba mîra bakâg'imanya mpu Ecirêre câli nka nsahâni ngali eberûla igulu n'amîshi. Ntyo bakâmanyanya oku igulu lyo libà eno idako n'ebitû n'amîshi bibà emalunga.

aciyirika nyanja. Nnâmahanga abona oku kuli kwinjà.

¹¹ Nnâmahanga aderha, erhi: « Obudaka bumerekwo olubala lulimwo emburho, ngasi lubero n'emirhi y'amalehe, era emera oku idaho enaleheke n'obujuru bwâyo, ngasi lubero». Byanacibà ntyo. ¹² Idaho lyamerakwo olubala lubamwo obujuru, ngasi lubero n'emirhi eleheka n'olugemu ngasi lubero. Nnâmahanga abona oku kuli kwinjà. ¹³ Bwayira bwanaca, lwo lusiku lwa kasharhu.

¹⁴ Nnâmahanga aderha, erhi: « Ebimole bibè omu cirêre c'emalunga lyo biberûla omûshi n'obudufu; byâbà bimanyîso by'empondo n'ecanda, ensiku n'emyâka, ¹⁵ binabè bimole bimanike emalunga bya kumolekera igulu ». Byanacibà ntyo ¹⁶ Nnâmahanga ajira bimole^f bibiri binene, ecimole cinênênè mpu cikamoleka mûshi, n'ecimole cinyinyi mpu cikamoleka budufu, boshi n'enenyêzi. ¹⁷ Nnâmahanga abimanika omu cirêre c'emalunga mpu bikamolekera igulu, ¹⁸ mpu binamanyise omûshi n'obudufu n'okuberûla obulangashane n'omwizimya. Nnâmahanga abona oku kuli kwinjà. ¹⁹ Bwayira bwanaca, lwo lusiku lwa kani

²⁰ Nnâmahanga aderha, erhi: « Amîshi gadudûsemwo ebizîne n'ebinyunyi bibalale enyanya ly'igulu, embere z'ecirêre c'amalunga ». ²¹ Nnâmahanga alema abasimba^g banênênè b'omu nyanja na ngasi bizîne biyandala n'ebidûdûsa omu mîshi, bya ngasi lubero na ngasi rhunyunyi rhujira ebyûbi kushimbana n'olubero lwarhwo. Nnâmahanga abona oku kuli kwinjà. ²² Nnâmahanga abigisha erhi: « Muyôloloke^h, muluge, mubumbe enyîshi n'enyanya; n'ebinyunyi biluge okw'igulu ». ²³ Bwayira bwanaca, lwo lusiku lwa karhanu

²⁴ Nnâmahanga aderha, erhi: « Obudaka buvûlule ebizîne bya ngasi lubero: ensimba, ebinyâgârha n'ensimba z'erubala za ngasi lubero ». Byanacibà ntyo. ²⁵ Nnâmahanga anacilera eby'erubala bya ngasi lubero, ebintu bishwêkwa bya ngasi lubero n'orhusimba rhw'oku idaho rhwa ngasi lubero. Nnâmahanga abona oku kuli kwinjà.

²⁶ Nnâmahanga aderha, erhi: « Rhujire omuntu orhushusha, orhugwerhekwo ecikebo, yewârhambula enfi z'omu nyanja n'orhunyunyi rhw'emalunga, ebishwêkwa n'eb'y'erubala byoshi, n'ebinyâgârha byoshi binadûdûsa oku igulu ²⁷ Nnâmahanga alema omuntu omushusha: oku nshusho ya Nnâmahanga àmulemire, àmulema mulume n'omukazi. ²⁸ Nnâmahanga àbagisha anababwîra, erhi: « Muburhe muluge, mubumbe igulu, mulirhambule munarhegekeⁱ enfi z'omu nyanja n'orhunyunyi rhw'emalunga, na ngasi cizîne cigera oku idaho.

²⁹ Nnâmahanga ashub'iderha, erhi: « Loli oku mmuhîre ngasi lubala lujira obujuru lunali oku idaho na ngasi murhi guleheka gunajira obujuru byo byâbà biryo binyu. ³⁰ Olubala nkana byo biryo mpîre ngasi c'erubala, ngasi kanyunyi k'emalunga, ngasi cigera oku idaho cinayîsa omûka». Byanacibà ntyo. ³¹ Nnâmahanga abona oku ebi anajiraga biri binjà bwenêne. Bwayira bwanaca, lwo lusiku lwa kali ndarhu.

2

¹ Ntyo kwo amalunga n'igulu bya shwinjagwa; haguma n'ebimubà^j byoshi. ² Erhi abà amâyûsa omukolo akazâgikola, Nyamuzinda arhamûka oku lusiku lwa kali nda^k, ahûmûka omu mukolo

^f**1.16** Abapagani bakâg'iharâmya ebimole by'emalunga n'obwo binali biremwa nk'ebindi.

^g**1.21** *uf* arhali bo basimba ci *haya*

^h**1.22** Omu mandiko mimâna (Bibliya), omugisho gwa Nyamuzinda guruhà gwa makwânane ga kalamo k'iroho lyône; gunayôlolole omuntu, gumushobôze akalamo n'iburha nkana.

ⁱ**1.28** Nyamuzinda ahebire omuntu bano igulu, amuhà oburhegesi bw'ebiremwa byoshi, lyo omuntu abikolêsa oku makwânane gâge. Na ntyo, akolere Nyamuzinda omu akalamo kâge koshi.

^j**2.1** Izûba, omwêzi, enyenyêzi na ngasi byoshî bibà emalunga.

^k**2.2** Olusiku lwa kali nda: haligi ahandi bahindula mpu lwàli lwa kali ndarhu lyo balek'icikêbwa mpu nkaba hali omukolo gwabîre olwa Sabato. Olwa Sabato lwàli luzira, ntà kuhuma kabishi

akâgijira ³ Nyamuzinda ahûmûka oku lusiku lwa kali nda, alujira lwimâna. ⁴ a. Yo nkomoka y'amalunga n'igulu eyo erhi bilemwa.

Emyanzi ya kabiri y'okulemwa kw'igulu. Ishwa ly'amasîma

b. Erhi Nyakasane Nyamuzinda ajira igulu n'amalunga¹, ⁵ ntà ishaka lyaliciba en'igulu, ntà lubala lwalilucimera – bulya Nyakasane Nyamuzinda arhaliciniêsa enkuba en'igulu na ntâye walicihinga obudaka ⁶ erhi okuhuluza amîshi omu mibunda y'okudômerera obudaka-; ⁷ Nyakasane Nyamuzinda abumba omuntu n'akatulo k'oku idaho, amubûhira^m omûka gw'obuzîne omu mazûlu, ntyo nyamutu ahinduka ciremwa cizîne. ⁸ Obwo Nyakasane Nyamuzinda arhwêra ishwa ly'amalehe e Edeniⁿ, ebushoshôkero, ahiramwo omuntu âbumbaga ⁹ Nyakasane Nyamuzinda ameza oku budaka emirhi ya ngasi bûko, yakusîmîsa isû na minjà okulîbwa, yalimwo omurhi gw'obuzîne aha karhî k'ishwa n'omurhi gw'okumanya^o aminjà n'amabî. ¹⁰ Kurhenga omu Edeni (ishwa ly'amasîma) olwîshi lwakâgîhulula lwaj'idômerera ishwa, lwakacigabamwo kani lushube nyîshi ini. ¹¹ Olwîshi lurhanzi ye Pishone, luhulula luzunguluke ecihugo ca Havila, era munda ebà amasholo, ¹² n'amasholo g'eyo garhahimwa kuyinjiha, eyo ebà n'obukû bubaya bwinjà n'ibuye ly'onice. ¹³ Olwîshi lwa kabiri luderhwa Gihoni: luhulula luzunguluke ecihugo ca Etiopiya. ¹⁴ Olwîshi lwa kasharhu luderhwa Tigri: luhulula ebushohokero bwa Asûru. Olwîshi lwa kani luderhwa Eufate. ¹⁵ Nyakasane Nyamuzinda arhôla olya muntu amuhira omu ishwa lya Edeni, mpu akalihinga analilange. ¹⁶ Nyakasane Nyamuzinda aha omuntu eri irhegeko: « Wanalya oku ngasi murhi guli omu ishwa, ¹⁷ ci omurhi gw'okumanya aminjà n'amabî orhahîraga okagulyâkwo, bulya amango wacîshomya wagulyakwo erhi onafire^p ». ¹⁸ Nyakasane Nyamuzinda aderha, erhi: « Kurhali kwinjâ omuntu ayôrhe yêne, rhumujirire omurhabâzi omushushire ». ¹⁹ Nyakasane Nyamuzinda arhôla obudaka abumbamwo ngasi nsimba z'erubala n'ebinyunyi by'emalunga byoshi, abihêkera omuntu mpu alole kurhi abiyîrika: ngasi oku omuntu abiyîrikaga kwo byanayîrisirwe. ²⁰ Ntyo omuntu ayîrika ebishwêkwa byoshi,

(Rhulole 1°) Omu Lub 23,12; Lush 5, 12-15: lwo lusiku lw'omugobe omuntu agwâsirwe okuhûmûkamwo; 2°) Omu Lub 20, 8-11: olusiku lwa kali nda, olwa Sabato, lwo lwashwinjaga okulema; 3°) Omu Lub 31, 12-17: Nyakasane alagâna n'olubaga lwâge; Hbr 4, 1-11: Omuntu agwâsirwe okuhûmûka olusiku lwa kali nda nk'oku Nyakasane ahûmûkaga olwo lusiku erhi ayûs'okulema).

¹**2.4** Omwandisi mwimâna arhushambâlire kurhi omuntu murhanzi aburhagwa. Lyo aruhugulira eyo myanzi, akolêsa engani z'abantu ba mîra. Enyigîrizo baruhire ziri z'ezi: Nyamuzinda erhi alema omuntu amuhà omûka n'omubiri. Abaheba omu ishwa ly'amasîma. Abahà oburhegesi oku nsimba zoshi. Abajira babirhi, omukazi n'omulume lyo basîmana n'okurhabâlana omu cinyabuguma amango g'akalamo kâbo.

^m**2.7** : Amufûhira omûka: kwo kuderha oku omûka gw'omuntu guruhenga emwa Nyamuzinda yênene.

ⁿ**2.8** Kurhali kwa bulagîrire okulongereza ecihugo eryo ishwa ly'Edeni lyabàgamwo. Kwo kuderha oku eryo ishwa ly'amasîma, limanyisize obwôrhere nkana Adamu na Eva bàlimwo embere bagomere Nnâmahanga n'ecâha c'ecisiki.

^o**2.9** Omurhi gw'okumanya aminjà n'amabî, luli lwîganyo lw'ecâha. Kwo kuderha oku ojira ecâha, abà ayôsire amanyire aminjà n'amabî. Anabè arhacilonzizi okushimba enjira za Nnâmahanga. Ecâha bubà bucîbone. Ojira ecâha agomera Nnâmahanga n'okulonza okubà nka Ye. Analahire okuyumva Nnâmahanga wamulemaga.

^p**2.17** Olusiku wagulyakwo, ho na halya wanafà. Omuntu omu bîdaka arhengaga mwo anagaluke nka kulà ngasi ciremwa coshi ca hano igulu cagaluke omu idaho. Ci kwône omuntu ankafulumusire olwo lufû nk'arhagomeraga Nnâmahanga. Omuntu yêne anacirhege olufû omu kurhayumva kwâge (Rhulole omu Murh 3, 19).

orhunyunyi rhw'emalunga rhwoshi n'ensimba z'erubala, ci omuntu arhabonagamwo murhabâzi omushushire. ²¹ Nyakasane Nyamuzinda arhogeza kwo omuntu îrò ly'enkwîra, nyamuntu ahunira; amushugula omurhibadu ashosha eminyafu aha omurhibadu gwarhengaga. ²² Ogwo murhibadu, Nyakasane Nyamuzinda àshugulaga oku mulume, atulamwo omukazi anamulêrhera omulume. ²³ Nnamulume, erhi: « Lêro oyu ye munyafu gw'omunafu gwâni na kavuha k'orhuvuha rhwâni. Ayish'ikaderhwa mukazi (isha) bulya omu mulume (ish) arhenzire » (Ayish'ikaderhwa mukâ-mulume bulya omu mulume arhenzire). ²⁴ Co cirhuma omulume akwânîne aleke îshe na nnina acîshwekerekwo mukâge n'oku bali babiri bahinduke mubiri muguma^q (bayish'ihinduka muguma) ²⁵ N'obwo bombi bàli bushugunu; omulume n'omukazi, ci barhakâg'iyumvanya nshonyi.

3

Ecâha cirhanzi

¹ Enjoka yo yali nsimba nyengûza omu nsimba z'erubala zoshi Nyakasane Nyamuzinda ajiraga. Wanjoka^r abwîra omukazi, erhi: «Ka kwo kunali Nnâmahanga adesire: Murhahîraga mukalya oku murhi ciru n'omuguma gw'omu ishwa?» ² Nyamukazi ashuzwa wanjoka, erhi: « Rhwanalya amalehe g'emirhi eri omu ishwa, ³ ci amalehe g'omurhi guli aha kâgarhî k'ishwa gwoki, Nnâmahanga adesire: murhagalyagakwo, ciru murhaguhumagakwo bulya erhi kufâ munafire » ⁴ Ci wanjoka abwîra nnamukazi, erhi: « Nanga murhakafa mâshi! ⁵ Kali ciru Nnâmahanga amanyire oku amango mwânagulyekwo amasû ginyu gânayiguke munahinduke nka banyamuzinda mukâmanya aminjà n'amabî ». ⁶ Lêro nyamukazi abona nk'omurhi guli mwinjà okulîbwa, gunali gwa kusîmîsa amasû gunali gwa kucîfinjwa n'okudômwamwo obwenge; arhòla irehe alyâko, anahà ibà wali bonaye, naye alyâkwo. ⁷ Erhi amasû gâbo bombi gayiguka, bàbona oku bali bashugunu^s; bazingazinga ebyâsi by'omulehe babiyambalira omu cibunu. ⁸ Banaciyumva Nyakasane Nyamuzinda ajâ acîgezageza omu ishwa oku hihûsi hy'olusiku, omulume na mukâge bacîfulika Nyakasane Nyamuzinda, omu karhî k'emirhi y'omu ishwa. ⁹ Ci Nyakasane Nyamuzinda ayâkûza^t omulume amubwîra, erhi: « Ngahi oli? » ¹⁰ Ashuzwa, erhi: « Nayumvîrhe wadunda amashando omu ishwa, namayôboha, bulya ndi mushugunu co carhumire nacîfulika ». ¹¹ Ashub'idôsa, erhi: «Ndi wakumanyisize oku oli mushugunu? Ci akabâ walire kwa gulya murhi nakuhanzagya nti irhondo orhahîraga okalya? » ¹² Nyamulume ashuzwa, erhi: « Omukazi wampebaga aha burhambi anampîre kwa gulya murhi nâni namanalyâkwo ». ¹³ Nyakasane Nyamuzinda abwîra omukazi, erhi : « Bici ebyo wamajira wâni? ». Nnamukazi ashuzwa, erhi: «

^q**2.24** Olya muntu ayâkuzagya n'omwîshingo, erhi: «Oyu ye kavuha karhengaga omu mavuha gânî, ye munyafu gw'oku minyafu yâni» bulya amâbona mukâge. Omwandisi amanyîsize kurhi omulume ashwira mukâge, na kurhi omukazi ashwira ibâ; balame haguma omu cinyabugumâ. Embere za Nyamuzinda, omulume n'omukazi bayumânana bulya bali ba nkomokâ nguma. Nyamuzinda amujirira omurhabâzi omushushire.

^r**3.1** Eyo njoka luli lwîganyo lw'olya mushombanyi Shetani, olya warhebaga ababusi bîrhu barhanzi erhi bajira ecâha. Shetani ashomba Nnâmahanga, nîrhu rhwêne kushomba arhushomba. Alonza rhweshi arhuheze mpu ly'irhondo rhurhatamalaga oku ntebe y'obwâmi bwa Nyamuzinda, erya ntebe ahezagya erhi agomera Nnâmahanga.

^s**3.7** Babona oku bali bashugunu; ecâha c'ecisiki cirhâli câha ca bugonyi. Càli câha ca bucîbone bw'omuntu embere za Nnâmahanga; okucîbona bushugunu kuli kumanya oku barhaligwêrhe ntêra yakuhima amashumi g'owabarhebaga.

^t**3.9** Ayâkûza omulume; Nyakasane anayishe nka mucîranuzi amango g'olubanja. Anadôse oyâzire, anamuyêreke oku ahabire na buzinda bw'aho anamuhê oluhembo akwânine. Ntyo rhuyumvîrhe oku Nyamuzinda kushîbirira ashîbirira eciremwa câge, arhanalikirira wâge.

Kali enjoka yamanteba lêro namalya ». ¹⁴ Go mango Nyakasane Nyamuzinda abwîzirage enjoka, erhi: « Obwo wanajizire ntyo, ohehêrwe kulusha ngasi cishwêkwa na kulusha ensimba z'erubala zoshi; oku nda okola wâkagendera na katulo okola wâkâlya ensiku zoshi z'akalamo kâwe. ¹⁵ Nkola naheba enshombo ekarhî kâwe n'omukazi, ekarhî k'iburha lyâwe n'iburha lyâge: oyu âkusinaga irhwe^u nâwe omukomolere oku kansisira ». ¹⁶ Abwîra nyamukazi, erhi: «Nkolanayushûla amalumwa gâwe, n'amazîmi gâwe omu malumwa okola wakaburha abâna. Kulalikira okolaga wakalalikira balo, ci naye akola ayish'ikâkuzidohera^v. ¹⁷ Abwîra nyamulume, erhi: « Obwo wayumvîrhe mukâwe, wanalya kuli gulya murhi, n'obwo nakurhegekaga, nti irhondo orhahîraga okagulyâkwo, idaho lihehêrwe erhi we rhuma. Omu malibuko okola wakâkulamwo eci walya, ensiku zoshi z'akalamo kâwe. ¹⁸ Mahwa n'emishûgi likola lyakâkufukiza, okâlya n'enshogo lubala. ¹⁹ Kurhûbanukirwa emalanga okola wakâbonamwo omugati (biryo): kuhika oshubire omu budaka bulya mwo warhengaga. Oli katulo n'omu katulo wânashubire! ». ²⁰ Omuntu ayîrika mukâge erya Eva, «Hawa» bulya ye nnina wa abazîne boshi. ²¹ Nyakasane Nyamuzinda àjirira omulume n'omukazi ebishûli by'empû^w àbayambika. ²² Nyakasane Nyamuzinda aderha, erhi: « Alagi oku omuntu akola ali ak'îrhu erhi kumanya aminjà n'amabî kurhuma. Mumanyage, arhacihîraga alîka okuboko kwâge mpu ahumbûle oku murhi gw'obuzîne, agulye alame ensiku zoshi! ». ²³ Nyakasane Nyamuzinda amuhimva omu ishwa Iya Edeni (masîma), mpu ly'agend'îhinga obudaka arhengagamwo. ²⁴ Ahimva omuntu anahira bakerubini n'engulumira y'engôrho yalaza ebushoshôkero bw'ishwa ly'amasîma, Iyo balanga enjira ejà ebwa murhi gw'obuzîne (Iyo bahagalika omuntu arhahume oku murhi gw'obuzîne).

4

Olwa Kayini na Abeli

¹ Adamu ashamuka kuli mukâge Eva. Eva ayâlala anaburha Kayini. Aderha, erhi: «Namashobôla omuntu emwa Nyakasane ». ² Ashub'iburha omulumuna Abeli. Abeli ali mushwesi wa bishwêkwa ci Kayini ali muhinzi wa budaka. ³ Erhi kugera mango, Kayini arhûla nterekêro emwa Nyakasane ebi akûlaga omu budaka, ⁴ Abeli naye arhûla ebiburhwa birhanzi by'ebibuzi byâge n'amashushi gâbyo. Nyakasane ayankirira Abeli n'entûlo^x yâge, ⁵ ci arhayankiriraga Kayini n'eyâge ntûlo. Kayini akunirira okwo n'obusû bwâge bwazinzibala. ⁶ Nyakasane abwîra Kayini, erhi: « Cirhumire wakunira, cirhumire obusû bwâwe bwazinzibala? ⁷ Nkawal'ijizire bwinjà, karhinga orhayinamwiri amalanga? Ci akabà orhajiziri bwinjà, ecâha cishurhamire aha lusò

^u**3.15** Nyakasane alaganyize abantu oku abayôkola, abakûle omu njira y'ecâha. Ciru akabà Shetani ahimaga omulume n'omukazi, arhahime iburha lyâbo. Nyakasane Nyamuzinda abwîra wanjoka, erhi: «Nahira enshombo akarhi k'iburha lyâwe n'ely'omukazi». Omuguma wayish'ihima shetani, ye Mucunguzi. Ayish'ikûla abambali omu bujà bw'ecâha.

^v**3.16** Eco câha ababusi bîrhu barhanzi bàjiraga, càrhulerhîre nyamanjà w'obuhane: rhwaheza enshôkano z'omu Paradizo; abantu bàrhondêra okufà (Murh 3,3), barhondêra okuyumva amagene mabî g'omubiri (Murh 3,7), barhondêra okubona amalumwa amango g'okuburha n'omu mikolo. Okurhegeka, okushiga n'okushigwa bwâli burhumisi na bwîra; enyuma ly'eco câha okurhegeka kukola kuhorha n'okurhegekwa kuzidohere orhegesirwe. Hano Yezu ayishicungula abantu ye waderha,erhi: omushigo gwâni guli mutûdu n'omuzigo gwâni guli mulembu (Mat 11.30)

^w**3.21** Eci cijiro ciyêrekîne kurhi Nyakasane abêra abàmugomire olukogo. Omuntu wal'ikola ayambala ebyâsi, Nyakasane amuyambika oluhù lw'ensimba.

^x**4.4** Entûlo ya Abeli; olole Hbr 11,4.

Iwâwe, ciri cakulalîra, ci ocîhangâne ocihime ». ⁸ Kayini abwîra omulumuna Abeli, erhi: « Rhujè ebulambo! ». Oku bali omu bulambo, Kayini ayînamula okuboko acîrhulirakwo Abeli anamuniga. ⁹ Go mango Nyakasane abwîzire Kayini, erhi: « Ngahi mulumuna wâwe Abeli ali? ». Ashuza, erhi: »Ntamanyiri. Ka nie mmulanga mulumuna wâni? ». ¹⁰ Amushuza, erhi: « Bici ebi wamajira? Izù ly'omukò gwa mulumuna wâwe lyamanyakûza kurhenga okw'idaho. ¹¹ Buyôrhe buhehêrwe obudaka bwamiraga omukò gwa mulumuna wâwe erhi werhuma. ¹² Erhi okacihinga obudaka burhakacikuyerera bici, wâbà kahûkà, wajà wayêrûka omu igulu^y ». ¹³ Kayini abwîra Nyakasane, erhi: « K'ecâha câni ciri cinene bwenêne cirhakababalirwa? ». ¹⁴ Lolà oku wamampiva muli lîno ishwa nnangwâsirwe ncîfulike hali na nâwe; nkolaga nâbà karharhinda na karhebera muno igulu, owanambugâne hali amango akanyîrha ». ¹⁵ Ci Nyakasane amubwîra, erhi: « Ci kwoki ngasi wayîrhe Kayini acîholwa kali nda! ». Nyakasane ahirakwo Kayini ecimanyîso, mpu lyo ngasi wâmurhimâne arhamushûrhaga. ¹⁶ Kayini acîyêgûla kuli Nyakasane anayûbaka omu cihugo ca Nodu, ebushoshôkero bw'ishwa ly'amasîma. ¹⁷ Kayini ashamuka bona mukâge, mukâge ayâlala anaburha Enoku; ayûbaka ecishagala aciyirika erya Enoku, cirhenzire oku izîno ly'omugala Enoku. ¹⁸ Enoku aburhirwa Iradi^z, Iradi aburha Mehuyael na Mekuyael aburha Metushael. Metushael aburha Lâmek, Lâmek arhôla bakazi babiri: muguma ye Ada n'owundi ye Zila. ¹⁹ Lâmek arhôla bakazi babiri: muguma ye Ada n'owundi ye Zila. ²⁰ Ada aburha Yabal: yîshe w'abahanda omu bifumba bajabalusa ebishwêkwa. ²¹ Omulumuna yewali Yubal: yewali îshe w'abaziha olulanga n'akarhêra. ²² Zila naye aburha Tubal Kayini, mutuzi, yîshe w'abakola amarhale n'ebyûma. Mwâli wâbo Tubalkayini yewali Nahama. ²³ Lâmek abwîra bakage, erhi: » Ada na Zila, yumvirhizi izù lyâni; bakà Lâmek, rhegi amarhwîri oku bino namubwîra: nayîsire omuntu okwenge amanyâgaza nayîrha n'omushikira okwenge amampukula. ²⁴ Kayini anacîholerwe kali nda ci Lâmek yêhe kali makumi gali nda na nda. ²⁵ Adamu ashub'ishamuka bona mukâge, nyamukazi aburha Set, » bulya aderha, erhi: Nyamuzinda amanshobôza owundi mwâna ahâli ha Abeli, bulya Kayini amuyisire ». ²⁶ Set naye aburhirwa omugala, amuyîrika erya Enosh. Go mango barhangiraga okucîkumba YHWH, Nyakasane.

5

Bashakulûza b'emбере z'ecihonzi cinene

¹ Alaga ecitabu c'emîmo y'Adamu. Erhi Nnâmahanga alema omuntu, amujira oku nshusho ya Nnâmahanga; ² mulume n'omukazi abalemire, abagisha anabayîrika bantu erhi abalema. ³ Adamu al'igwêrhe myâka igana na makumi asharhu, erhi aburha omugala oku nshusho yâge n'oku cikebo câge, anamuhà izîno Iya Set. ⁴ Erhi ayûs'iburha Seti, Adamu ashub'îlama myâka magana munâni anaburha abagala n'abâli. ⁵ Akalamo k'Adamu koshi kali ka myâka magana mwenda na makumi asharhu^a, agal'ifà. ⁶ Set al'igwêrhe myâka igana n'irhanu erhi aburha Enosh. ⁷ Erhi abà amâburha Enoshi, Set ashub'îlama myâka magana munâni na nda anaburha abagala n'abâli. ⁸ Akalamo ka Set koshi kali ka myâka magana mwenda n'îkumi n'îbiri: agal'ifà. ⁹ Enoshi al'igwêrhe myâka makumi gali mwenda erhi aburha Kenan; ¹⁰ erhi abà amâburha Kenan, Enosh ashub'îlama myâka magana munâni n'îkumi n'irhanu, anashub'iburha abagala n'abâli. ¹¹ Akalamo

^y4.12 kahûkà wajà ayerêrûka, ye rhuderha cindi cinwa "karhebera"

^z4.18 Aha bayêrekîne oku omwâna Iradi eri nshôkano Nyamuzinda ahîre Enoku.

^a5.5 Rhurhamanyiri bwinjinjà omubalè gw'emyâka y'arnaburhwa ga bashakulûza bîrhu barhanzi. Rhurhankamay'itwikanula erhi eyo myâka bàdesire balamire yo n'eyo. Hali amango erhi eri myâka ya kalamo ka ngasi mulala; kwo kuderha myâka y'abo bantu kuhebakwo n'eya binjikulu bâbo. Eyo myâka yâbo erhuyêresire oku gwanali mugisho gwa Nyamuzinda, yajà yanyiha erhi byâha byâbo birhumire.

ka Enosh koshi kali ka myâka magana mwenda n'irhanu; agal'ifà. ¹² Kenan al'igwêrhe myâka makumi gali nda erhi aburha Mahalaleel. ¹³ Erhi abà amâburha Mahalaleel. Kenan ashub'ilama myâka magana munâni na makumi anni, anakaburha abagala n'abâli. ¹⁴ Akalamo ka Kenan koshi kali ka myâka magana mwenda n'ikumi, agal'ifà. ¹⁵ Mahalaleel al'igwêrhe myâka makumi gali ndarhu n'irhanu erhi aburha Yered: ¹⁶ Erhi abà amâburha Yered, Mahalaleel ashub'ilama myâka magana munâni na makumi asharhu, anakaburha abagala n'abâli. ¹⁷ Akalamo ka Mahalaleel koshi kali ka myâka magana munâni na makumi galimwenda n'irhanu, agal'ifà. ¹⁸ Yered aligwêrhe myâka makumi galindarhu n'ibiri erhi aburha Enokh; ¹⁹ Erhi abà amâburha Enokh, Yered ashub'ilama myâka magana munâni anakaburha abagala n'abâli. ²⁰ Akalamo ka Yered koshi kali ka myâka magana mwenda na makumi galindarhu n'ibiri: agal'ifà. ²¹ Enokh aligwêrhe myâka makumi galindarhu n'irhanu erhi aburha Metushaleme. ²² Enokh alusibwa na Nnâmahanga. Erhi abà amâburha Metushaleme, Enokh ashub'ilama myâka magana asharhu anakaburha abagala n'abâli. ²³ Akalamo ka Enokh koshi kali ka myâka magana asharhu na makumi galindarhu n'irhanu. ²⁴ Bulya Enokh alilusibwe na Nyamuzinda, arhaciberaga eno igulu. Nyamuzinda amuhêka. ²⁵ Metushaleme aligwêrhe myâka igana na makumi galimunani na nda erhi aburha Lâmek. ²⁶ Erhi abà amâburha Lâmek, Metushaleme ashub'ilama myâka magana nda na makumi galimunani n'ibiri, anakaburha abagala n'abâli. ²⁷ Akalamo ka Metushaleme koshi kali ka myâka magana mwenda na makumi galimwenda na mwenda, agal'ifà. ²⁸ Lâmek aligwêrhe myâka igana na makumi galimunani n'ibiri erhi aburha omugala. ²⁹ Amuyirika erya Nûhu, omu kuderha, erhi: » Oyu ayishirhurhûliliza oku mukolo n'omurhamo gw'amaboko girhu, bulya Nyakasane ahehêre obudaka ». ³⁰ Erhi abà amâburha Nûhu, Lâmek ashub'ilama myâka magana mwenda na makumi galimwenda n'irhanu, anakaburha abagala n'abâli. ³¹ Akalamo ka Lâmek koshi kali ka myâka magana nda na makumi galinda na nda, anagal'ifà. ³² Nûhu aligwêrhe myâka magana arhanu erhi aburha Sem, Ham na Yafet.

6

Obumînya bwaluga omu igulu

¹ Erhi abantu barhangira baluga en'igulu, bàburha abanyere, ² bene Nyamuzinda^b bàbona oku abanyere b'abantu bali binjà. Babayankamwo abà banalilonzize. ³ Lêro Nyakasane aderha, erhi: «Omûka gwâni guruhacibêre ensiku zoshi omu muntu, n'obo ali mubiri^c n'akalamo kâge kakola kabà ka myâka igana na makumi abiri». ⁴ Ago mango, en'igulu yali abanênênè-mikalarhu- ciru n'enyuma zâho, amango bene Nyamuzinda bakâg'iyanka abanyere b'abantu, abo banyere bakâburha abâna: zo ziryâ ntwâli za mîra, bantu b'irenge. ⁵ Nyakasane abona oku amabî g'abantu gâluzire en'igulu na ngasi muhigo gwabali emurhima gwâli gwa mabî gwône. ⁶ Nyamuzinda acîganya mpu eci alemeraga omuntu hano igulu, alumwa bwenêne omu murhima

^b**6.2** «Bene Nyamuzinda» (omu kushimba Lul 29, 1; 89, 7; Ayu 1, 6; 2,1; 38,7) banahash'ibà birya biremwa abapagani bakâg'iharâmya. Hali n'amango Abâmi nabo, bakâg'iderhwa «bene Nyamuzinda» (Rhulole muli 2 Sam 7, 14; Lul 2,7; 89, 27). Na binjikulu ba Seti nabo bacidesirwe «bene Nyamuzinda» na bene Kayini bakaz'iderhwa «bene abantu». Abatwî b'emmanja bangasi ishanja badesirwe bene Nyamuzinda bulya balibajira omukolo gwa Nyamuzinda: okutza emmanja, co cirhumire bahunyirwe okubà bashinganyanya, lolà Olulanga lwa 81(82).

^c**6.3** Ogu mulongo guruhlàngwire oku omuntu gubà mubiri, n'omubiri gubà muzamba. Obuzibu n'akalamo k'omubiri birhengerera emwa Mûka gwa Nyakasane (Rhulole omu Murh 2,7). Abâmi bakâg'ihâbwa Mûka, kwâgo kwâgo amango bashigwa amavurha (1 Sam 10,6.10; 11,6; 16,13). Ago mango, «Mûka» anabashobôze emisî y'okurhegeka n'ey'okucîranula (Rhulole muli Lul 72, 1; End 4,2; Iz 11, 4-5).

gwâge . ⁷ Nyakasane aderha, erhi: «Omu igulu nkola naholola abantu nalemaga; bône ensimba n'ebinyâgârha n'ebinyunyi by'emalunga, bulya namaciganya^d ecarhumaga nabijira». ⁸ Ci Nûhu yêhe arhona emwa Nyakasane. ⁹ Olwa Nûhu luno. Nûhu ali muntu mushinganyanya na mwîrhonzi omu bantu b'amango gâge analikulikîre Nyakasane. ¹⁰ Nûhu aburha abagala: Sem, Ham na Yafet ¹¹ Igulu lyashûbuka embere za Nyamuzinda, Iyanayunjula ntambala. ¹² Nyamuzinda alola igulu abona oku nêci lishûbusire bulya ngasi muntu ali akola agwerhe olugendo lushûbusire.

Okucîrheganya oku lw'ecihonzi

¹³ Go mango Nyakasane abwîzirage Nûhu, erhi: «Kuli nie, amango g'obuzinda bw'omuntu gahisire, bulya igulu lyasherîre erhi bo bârhuma, liyunjwîre bumînya. Niene nkolaga nabashâba haguma n'igulu. ¹⁴ Ocîtulire obwârho bw'omurhi gw'enshebeyi gwadwa amagoba; ogabe obwârho mwo rhuyumpa rhuyumpa, higuma enyanya ly'ehindi, onabushîge enungulu omu ndalâlâ n'emugongo. ¹⁵ Alaga oku wâjira: obwârho bubè na makano makumi asharhu ga bulî, makumi arhanu ga bugali, makumi asharhu ga kadubwî. ¹⁶ Omu bwârho ohiremw'oburhungiri n'ah'ikano liguma enyanya oshwinje. Lunda luguma ohireyo omuhango gw'obwârho. Olujire mishonezo: ah'idako, aha karhî n'aha nyanya. ¹⁷ Nkolaga narhuma ecihonzi, kwo kuderha mîshi, en'igulu, ah'idako ly'amalunga, gashâbe ngasi ciremwa ciyîsa omûka; ebiri en'igulu biherêrekere. ¹⁸ Cikwône wêhe nâkuhâ endagâno. Wayîsh'ijâ omu bwârho mwen'abâna bâwe, mukâwe, na bali-kazi bâwe. ¹⁹ Omu bizîne byoshi, na ngasi mubiri, orhôle bibiri bibiri bya ngasi lubero, obihugire omu bwârho, Iyo bibêrana obuzîne haguma nâwe: hakâba akalume n'akakazi. ²⁰ Ebinyunyi kushimbana n'obûko bwabyo, ebishwêkwa kushimbana n'obûko bwâbyo, n'ebiyandala kushimbana n'obûko bwâbyo, bibiri bya ngasi bûko bibêre nâwe, Iyo bibêrana akalamo. ²¹ Wêhe orhôle ngasi bûko kalyo, olunde hôfi hâwe: byâyishibâ biryo byâwe na biryo by'ebyo bintu ». ²² Nûhu ashimba byoshi, nk'oku Nyakasane alimurhegesire, kwo anajizire.

7

Nûhu ajâ omu nkugê

¹ Nyakasane ashub'ibwîra Nûhu, erhi: «Jaga omu bwârho mwene omulala gwâwe gwoshi, bulya nabwîne oku oli mushinganyanya embere zâni muli elira iburha. ² Oku ngasi bûko bwa nsimba ecîre, orhôle mwo mahali nda, akalume n'akakazi kâko; omu bûko bw'ensimba zihumânya orhôle ihasha liguma, akalume n'akakazi kâko. ³ N'omu ngasi bûko bwa binyunyi bicîre, orhôle mahasha nda, akalume n'akakazi kâko, Iyo obûko burhag'ihera en'igulu. ⁴ Bulya enyuma Iya nsiku nda, naniêsa enkuba en'igulu nsiku makumi anni na madufu makumi anni; en'igulu naholola ngasi cizîne najiraga ». ⁵ Nûhu ajira ebi Nyakasane ali amurhegesire byoshi. ⁶ Nûhu aligwêrhe myâka magana ndarhu erhi ecihonzi ciyîsha, go mîshi okw'igulu. ⁷ Nûhu ajâ omu bwârho haguma n'abagala na mukâge n'abâli-kazi, Iyo bayâka amîshi g'ecihonzi. ⁸ Ensimba zicîre n'ezihumânya, ebinyunyi na ngasi binyafûka oku idaho byadaha omu bwârho bibiri bibiri, ⁹ akalume n'akakazi byoshi na Nûhu, nk'oku Nyakasane analirhegesire Nûhu. ¹⁰ Erhi ensiku nda zihika, amîshi g'ecihonzi gacihira oku idaho; ¹¹ omu mwâka gwa magana ndarhu g'akalamo ka

^d**6.7** Nyakasane aciganya, kwo na kuguma omu 1 Sam 15, 11. Obubî bw'omuntu bwarhuma abihira Nyakasane. Obwo bubî bwarhengerâ omu kubona omuntu alemirwe ntagengwa. Kandi oku kuyêrekîne oku Nyamuzinda analolêreze obwârhere bwa bene omuntu, ci okwo kurhankarhuma abalikirira. Arhankarhuhemukira, arhanatwa omu kanwa kâge. Ci omanyage oku olu luli luderho Iwa bantu olu bahugwire mw'ebi binwa. Omu kuderha n'obwâlagale bwoshi, Nyakasane arhankaciganya erhi ayumve omungo. Kwâli kulonza okumanyîsa oku ebijiro by'abantu byâli bigalugalu omu masû ga Nyakasane.

Nûhu, omu omwêzi gwa kabiri, omu nsiku ikumi na nda z'omwêzi, lwo n'olwo lusiku, amaliba g'ekuzimu gafunûnuka n'enshalalo z'emalunga zahulula. ¹² Enkuba yania en'igulu nsiku makumi anni na madufu makumi anni. ¹³ Lwo n'olwo lusiku lwo Nûhu, boshi n'abagala Sem, Ham na Yafet, mukà Nûhu, abâli-kazi basharhu, bakà abagala: ¹⁴ boshi n'ebizîne byoshi kushimbana n'obûko bwâbyo, ensimba kushimbana n'obûko bwâzo, ebiyandala oku idaho kushimbana n'obûko bwâbyo, ebibalala kushimbana n'obûko bwâbyo, ebinyunyi byoshi na ngasi hibalala, bàjaga omu bwârho. ¹⁵ Bajà emunda Nûhu ali omu bwârho, babiri babiri ba ngasi ciyîsa omûka. ¹⁶ Abo bayishaga ndume n'enkazi ba ngasi bûko, bobadahîre nk'oku Nyamuzinda anabarhegekaga. Nyakasane ayîgala obwârho abahà omugongo.

Namugege

¹⁷ Ecihonzi càba nsiku makumi anni, oku amîshi gayushûka n'obwârho kwasôkera enyanya z'igulu. ¹⁸ Oku amîshi galuga ganayushûka okw'igulu n'obwârho bwayerêra oku mîshi. ¹⁹ Amîshi gajà gayushûka kulusha oku nyanya z'igulu ganabwîka ngasi ntondo ndîrî zinaba ah'idako ly'amalunga. ²⁰ Amîshi gabwîkaga entondo, garhaluka makoro ikumi n'arhanu. ²¹ Ngasi kazîne kaherêrekera: ebigerà okw'idaho, ebinyunyi, ebishwêkwa, ensimba z'erubala, na ngasi bidûdûsa en'igulu na abantu boshi. ²² Kwo kuderha oku ngasi hyàli en'igulu hyàfa: ngasi biyîsa omûka emazûlu. ²³ Ntyo kwo ebyàli en'igulu byoshi byàholokaga: haguma n'abantu, ebishwêkwa, ebinyafûka n'ebinyunyi by'emalunga; byoshi byahirigirha en'igulu ci hasigala Nûhu yêne na ngasi kali omu bwârho bonaye. ²⁴ Amîshi gayôrha gabwîkîre igulu nsiku igana na makumi arhanu.

8

Okuyûrha kw'ecihonzi

¹ Nyamuzinda akengêra Nûhu, ensimba n'ebishwêkwa byàli bo naye omu bwârho. Nyamuzinda ageza empûsi oku igulu, ntyo amîshi gajà gayonda. ² Amaliba g'ekuzimu n'enshalalo z'emalunga byayigalwa; n'enkuba yayimanzibwa emalunga; ³ amîshi gajà gayonda bunyi bunyi, gagana erhi kugera nsiku igana na makumi arhanu. ⁴ Omu mwêzi gwa kali nda omu nsiku ikumi na nda z'omwêzi, obwârho bwadekerera oku ntondo Ararat^e. ⁵ Amîshi gajà gayonda gajà gayonda bunyi bunyi kuhika mwêzi gw'ikumi. Omu mwêzi gw'ikumi, olusiku lurhanzi lw'omwêzi orhurhwerhwe rhw'entondo rhwaboneka. ⁶ Erhi hagera nsiku makumi anni, Nûhu ayigula ilolero ly'obwârho alijizire omu bwârho anahulusa hungwe mpu aj'ilola erhi amîshi gakazire. ⁷ Hungwe^f ahuluka ci akâjà eyi n'eyi alinda oku amîshi gakala okw'igulu. ⁸ Lêro Nûhu ahulusa engûkù mpu alole erhi amîshi gakazire okw'idaho; ⁹ ci wangûkù erhi abona arhabwini aha ahira obulà bw'olushando, ashubira omu bwârho, bulya amîshi gaciri okw'igulu. Nûhu alambûla okuboko, ayigwârha anashub'iyidahya omu bwârho hôfi naye. ¹⁰ Alinda zindi nsiku nda, ashub'ihulusa engûkù omu bwârho, ¹¹ engûkù yamushubirakwo bijingo, abona ekola edwîrhe ehishami hy'omuzêtuni omu mulomo. Nûhu ayumva oku amîshi gaganyire okw'igulu. ¹² Ashub'ilinda zindi nsiku nda, ashub'ilika engûkù egende: erhacigalukaga aha ali. ¹³ Omu mwâka gwa magana ndarhu na muguma y'akalamo ka Nûhu, omu mwêzi gwa burhanzi, omu lusiku lurhanzi ly'omwêzi, amîshi gali gamagana okw'igulu; Nûhu akula omufûniko gw'obwârho, abona oku obululi b'igulu bwakazirekwo amîshi. ¹⁴ Omu mwêzi gwa kabiri, omu nsiku makumi abiri na nda igulu lyoshi lyakala.

Okurhenga omu nkugè

^e**8.4** Ararati eri ntondo y'omu Aziya, omu cihugo ca Mezopotamiya (Mwa zino nsiku cikola cihugo ca Iraki).

^f**8.7** Omu kushimba engani z'abantu b'e Babiloni, binyunyi bisharhu birhàshwekagwa: hungwe (ecihungu), engûkù n'ehiremberembe.

¹⁵ Nyamuzinda arhegeka Nûhu, erhi: ¹⁶ « Huluka omu bwârho mwena mukâwe, bagala bâwe na bali-kazi bâwe haguma nâwe. ¹⁷ Ensimba za ngasi lubero muli mweshi, orhunyunyi, ebishwêkwa na ngasi biyandala binadûdûsa okw'igulu, obihuluse haguma nâwe, lyo bihasha okulumîra igulu, biyololoke biluge hoshi.» ¹⁸ Nûhu ahuluka n'abagala, na mukâge, n'abâli-kazi. ¹⁹ Ebizîne byoshi na ngasi bishwêkwa n'orhunyunyi rhwoshi n'ebiyandala binadûdûsa oku igulu kushimbana n'obûko bwabyo, byahuluka omu bwârho. ²⁰ Go mango Nûhu ayubasirage oluhêrero lwa Nyakasane; arhola ngasi bûko bwa nsimba ecîre na ngasi rhunyunyi rhucire, arhûla embâgwa z'okusingônola oku luhêrero. ²¹ Nyakasane abayiza hiryâ hibayo hinjâ anacigerereza, erhi: «Ntakacihêrera igulu bundi erhi muntu orhuma, bulya iralâ⁹ lyâge libâ liyêrekîre amabî kurhenga emuhimbo, ntakacishangula bundi ebizîne nk'oku nzind'ijira. ²² Oku igulu lichiba, okumîra/kurhwêra n'okusârûla, emboho n'idûrhu, ecanda n'empondo, obudufu n'omûshi, birhakacihusa kubaho».

9

Bwôrhere buhyâhya bw'igulu. Endagâno ya Nnâmahanga n'ebiremwa byâge

¹ Nyamuzinda anacigisha Nûhu boshi n'abagala anacibabwîra, erhi: «Muburhe, muyôloloke, munabumbe igulu bantu. ² Mubè còbâ na bacôbohwa b'ensimba zoshi z'oku igulu n'enyunyi zoshi z'emalunga, n'ebinyâgârha oku igulu lyoshi, n'enfî zoshi z'omu nyanja: byoshi mbihizire omu nfune zinyu. ³ Ngasi bibâ bizîne binafukunya byoshi byâbâ biryo binyu, mmuhîre byo byoshi kuguma n'ebiyâsi by'emburho. ⁴ Cikwône murhalyaga enyama mukanalya n'obuzîne bwâyo, kwo kuderha omukò^h. ⁵ Ci kwônene namudôsa oku mukò gwa ngasi muguma muli mwe. Nanâdôse ebiryanyi byoshi ndôse n'omuntu, abantu bône na bône nanâdôse ogw'omukò gw'omuntu. ⁶ Owabulage omukò gw'omuntu, naye omukò gwâge gunabulagwe n'omuntu. Bulya oku nshusho ya Nyamuzinda omuntu alemagwa. ⁷ Mwêhe muburhe, muyôloloke, mubumbe igulu bantu munalirhegeke.» ⁸ Nyamuzinda anacibwîra Nûhu n'abagala, erhi: «Loli oku nahira endagâno yâni ekarhî kinyu n'ekarhî k'iburha linyu enyuma zinyu. ⁹ Nanjizire eyi ndagâno haguma n'ebizîne biri haguma ninyu: enyunyi, ebintu bishwêkwa, ensimba muli mweshi, ¹⁰ rhuderhe omu kutwa bwofi, birya byanarhengaga omu nkugè, ensimba z'igulu. ¹¹ Nfundisire endagâno yâni haguma ninyu: ntâ mubiri gwacisherêre n'amîshi g'ecihonzi, harhakacibâ cihonzi casherêza igulu.» ¹² Nyamuzinda anaciderha, erhi: «Lolagi ecimanyîso c'endagâno nfundisire ekarhî kinyu na nâni, ekarhî k'ebindi biremwa munali mweshi nabyo, oku maburhwa gayisha. ¹³ Niono mpizire omuherho gwâni omu bitû, co cabâ cimanyîso c'endagâno yâni n'igulu. ¹⁴ Mango nkashûbûliza ebitû oku nyanya z'igulu n'omuherho gukaboneka omu citû, ¹⁵ aho nanakengêra endagâno nafundikaga ninyu, amîshi garhacihinduke cihonzi c'okusherêza ngasi mubiri. ¹⁶ Mango

⁹**8.21** Omurhima ye muntu. Iralâ lyâge liyêrekana ecimuli e murhima. Omu murhima mwo murhenga engerêrezo nyinjâ n'embî. Enderho, emihigo n'ebijiro... byoshi birhengerera omu murhima. Nyamubâho ayishi ngasi murhima bwinjinjâ (1 Sam 16,7; Lul 17,3; 44, 22; Yer 11, 20). Obwôrhere bwinjâ n'obushibirizi bw'Akanwa ka Nnâmahanga burhengerera omu murhima (Lul 51,12,19; Yer 4,4+; 31,31-33+; Eze 36,26). Omuntu alongeza Nyamuzinda omu murhima gwâge (Lush 4,29; Lul 105,3; 119,2.10), amurhege okurhwiri (1Bâm 3,9; Burh 3,29; Hoz 2,16; Lush 30,14), amukolere (1Sam 12,20.24), amukuze (Lul 111,1), amuzigire (Lush 6,5); omurhima mwîrhohye, nkana na mucêse gwo murhima guruhajira bulyâlya embere za Nyamuzinda n'embere z'abantu (Ef 1,18). 9,4: Rhulole omu Lev 17,11-14; Lush 12,23.

^h**9.4** Rhulole omu Lev 17,11-14; Lush 12,23. Omu ngeso w'Abayahudi, omwaba bakagigubulaga, bulya owagulya gwo cimanyîso c'obuzîne, erhi amajisa Nnâmahanga ohâna obuzîne mashigwè

omuhërho gukabà guli omu citù, nanagubona, nankengêre erya ndagâno y'ensiku n'amango eri ekarhî ka Nyamuzinda n'ebiyîsa omûka byoshi, rhuderhe ngasi mubiri gubà oku igulu.»¹⁷ Nyamuzinda anacibwîra Nûhu, erhi: «Eco co cimanyîso c'endagâno mpizire ekarhî kâni na ngasi mubiri guli oku igulu».

Iburha Iya Nûhu

¹⁸ Bagala ba Nûhu barhengaga omu nkugè bàli: Semu, Hamu na Yafeti. Hamu ye îshe wa Kanâni. ¹⁹ Abo oku banali basharhu bàli bene Nûhu bo banarhenzirekwo abantu, bàlumira igulu lyoshi. ²⁰ Nûhu ebwa kubà àbâga muhinzi, arhondêra okukâhinga emizâbîbu. ²¹ Erhi acibà amanywa idivayî, àlaluka, àyôrha bushugunu omu ihêma lyâge. ²² Ham îshe wa Kanan abona îshe ali bushugunu, ajîbwîra bene wâbo oku bali babirhi embuga. ²³ Ci Sem na Yafet banacirhòla ecirondo, bacîhira bombi oku birhugo bayisha bagenda cinyumanyumà, babwîka îshe, barhahindulaga obusù, barhabonaga obushugunu bw'îshe. ²⁴ Erhi Nûhu arhengamwo erya ndalwè, amanya kurhi omugala murhò anamujîrîre. ²⁵ Anacimubwîra, erhi: «Kanâni ahehêrîrwe mâshi! Kuli bene wâbo abè ye wa buzinda omu bajà!». ²⁶ Anaciderha kandi, erhi: «Ayâgirwe Nyakasane Nyamuzinda wa Semu, ci Kanâni abè mujà wâge». ²⁷ Nyamuzinda agalihye Yafet, ahande omu mahêma ga Sem; ci Kanâni abè mujà wâge». ²⁸ Enyuma ly'ecihonzi, Nûhu acilamire yindi myâka magana asharhu na makumi arhanu. ²⁹ Akalamo ka Nûhu koshi kahisire omu myâka magana gali mwenda na makumi arhanu, buzinda bw'aho àfà.

10

Okushandabana kw'amashanja

¹ Alaga iburha Iya bene Nûhu, Sem, Khamu na Yafeti, n'abâna babusire enyuma ly'ecihonzi cinene. ² Yafeti àburha Gomeri, Magogi, Madayi, Yavani, Tubali, Mesheki na Tirasi. ³ Bene Gomeri: Askenazi, Rifati, Togarma. ⁴ Bene Yavani: Elisha, Tarsisi, Abakitimi n'Abadodani. ⁵ Kuli barhengaga abashandabanaga omu birhwa bibà omu nyanja emwa amashanja. Bene Yafeti bagendibà ntyo ngasi baguma n'ecihugo câbo, n'olulimi lwâbo, n'emilala yâbo, n'amashanja gâbo. ⁶ Bene Khamu^j bo: Kushi, Misrayimu, Puti na Kanâni. ⁷ Bene Kushi bo: Seba, Havila, Sabata, Rama na Sabuteka. Bene Rama bo: Sheba na Dedani. ⁸ Kushi àburha Nimrodi, ye warhangiraga oburhambo hano igulu. ⁹ Ali muhivi mukulu embere za Nyamubâho, co cinarhuma baderha mpu: «Kwo oli aka Nimrodi muhivi mukulu embere za Nyamubâho». ¹⁰ Ecihugo c'aga mashanja canacirhondêrera e Babeli, Ereki n'Akadi, bishagala biri byoshi omu cihugo ca Shineari. ¹¹ Arhulukâna mw'eco cihugo ajà e Asûru, ayûbaka Ninive, Rehoboti-Iri, Kalaha, na ¹² Reseni ekarhî ka Ninive na Kalaha, lugo lunene là. ¹³ Misarayim àburha bene Ludimu, bene Anemu, Lehabimu na Nafutuhimu. ¹⁴ Aburha Patrosimu, ba Kasiluhimu, bo barhengakwo Abafilistini na Bakafutori. ¹⁵ Kanâni aburha Sidoni yo nfula yâge, kandi Heti. ¹⁶ Ahirakwo Abayebuseni, Abamoriti, Abagirgashi, ¹⁷ ahirakwo Abahiviti, Abarkeni, Abasiniti, ¹⁸ ahirakwo Abarvadi, Abasemariti, Abahamatiti; enyuma z'aho emilala ya bene Kanâni yashadabâna yoshi. ¹⁹ Ecihugo ca bene Kanâni càli kurhenga e Sidoni, kugera e Gerari kujà e Gaza, kandi kugera olunda lw'e Sodomo, Gomora, Adma na Seboyimi caj'ihwera e Lesha. ²⁰ Byanacibà ntyo kuli bene Khamu, ngasi baguma n'emilala yâbo n'ebihugo byâbo, haguma n'amashanja gâbo. ²¹ Semu naye agwêrhe eryâge iburha, ye îshe wa bene Eberi boshi ye na mukulu wa Yafeti. ²² Semu ye burha Elami, Asuri, Aripakisadi, Ludi na Arami. ²³ Bene Arami: Usi, Huli, Geteri na Mash.

9.21 Nûhu arhalonzagya n'obwâlagale mpu alaluke. Kuhika aho, arhal'icimanya oku idivayi lyanalalusa. Endalwè y'eryo idivayi yarhuma ayôrha bushugunu amango goshi ali îrò omu ihêma lyâge.

^j**10.6** Khamu, kandi erhi HAM ye enfasè yahindwîre CHAM, kwo kurhenga ecinza Chamites.

²⁴ Aripakisadi àburha Selahi, na Selahi àburha Eberi. ²⁵ Eberi àburha bâna babirhi: owa burhanzi aderhwa Pelegi, bulya omu mango gâge mwo igulu lyagabanyikanaga, omulumuna naye aderhwa Yokotani. ²⁶ Yokotani aburha Almodadi, Shelefi, Hasarmaveti na Yera, ²⁷ Hadorami, Uzali, Dikala, ²⁸ Obali, Abimayeli na Sheba. ²⁹ Ofiri, Havila, Yobabu, abôla boshi bali bâna ba Yokotani. ³⁰ Ecihugo câbo câli kurhenga e Mesha kujà e Sefari, ntondo eri ebushoshôkero bw'izûba. ³¹ Kwo bali ntyo bene Semu, omu kushimba emilala yâbo, olulimi lwâbo na kandi omu kushimba ecihugo câbo n'amashanja gâbo. ³² Kwo bene Nûhu bayôlolosire ntyo omu milala, omu bûko n'omu mashanja gâbo. Baligi cisiki c'agandi mashanja goshi gabumbire igulu kurhenga amango g'ecihonzi.

11

Enkingi ya Babeli

¹ Igulu lyoshi lyagwêrhe iderha liguma na binwa biguma. ² Ebwa kubà abantu bajâga bagendagenda olunda lw'ebushoshôkero bw'izûba, lêro banacirhinda omu kabanda k'omu cihugo ca Shineyari: banaciyûbaka ahôla. ³ Banacibwîrana mpu: «Ewa yâgi, rhujire amatofali, rhugayôce n'omuliro». Amatofali gabà go mabuye g'okuyûbaka n'obulembo yâbà yo nsîma yagagwârha. ⁴ Banacibwîrana mpu: «Ewa yâgi: Rhuyûbake olugo, kandi ruhirekwo enkingi yahika oku nkuba malunga. Ntyo nîrhu rhwanakâderha oku nîrhu rhuli balume là, na kandi okwôla kwanarhuma rhurhacishandabana omu igulu». ⁵ Nyamuzinda anacihona oku nkuba mpu naye ayish'ilola olugo n'enkingi abantu bayûbasire. ⁶ Nyamuzinda anaciderha erhi: «Alà oku boshi bali lubaga luguma banagwêrhe iderha liguma, ogwôla gwo murhondêro gw'eyi mikolo yâbo. Na bunôla ntà muhigo gwâbo gwakabula buyunjula kuli bo. ⁷ Kanya rhubunguluke, rhubashandire iderha, bahuzagure ntà baguma bacyumva abâbo. ⁸ Nyamubâho àbashandabanya omu igulu lyoshi, kurhenga aho, baleka okuyûbaka olwo lugo. ⁹ Aho bahayîrika Babeli^k, bulya ho Nyamubâho ashandiraga iderha ly'abantu oku igulu, ahôla ho anabashandabanyizagya, bashandâla omu igulu lyoshi.

Bashakulûza ba Abrahamu.

¹⁰ Alaga iburha Iya Semu: Erhi ajira myâka igana, àburha Aripakisadi, myâka ibirhi enyuma ly'ecihonzi. ¹¹ Enyuma ly'okuburhwa kwa Aripakisadi, Semu ashub'ilama myâka magana arhanu, àburha abarhabana àburha n'abanyere. ¹² Erhi Aripakisadi àjira myâka makumi asharhu n'irhanu, àburha Selahi. ¹³ Aripakisadi abîre amâburha Selahi, ashub'ilama yindi myâka magana anni n'isharhu, àburha abarhabana n'abanyere. ¹⁴ Erhi Selahi àjira myâka makumi asharhu, àburha Eberi. ¹⁵ Selahi abîre amâburha Eberi, ashub'ilama yindi myâka magana anni n'irhanu, àburha abarhabana àburha n'abanyere. ¹⁶ Erhi Eberi àjira myâka makumi asharhu n'ini, àburha Pelegi. ¹⁷ Eberi abîre amâburha Pelegi, ashub'ilama yindi myâka magana anni na makumi asharhu àburha abarhabana àburha n'abanyere. ¹⁸ Erhi Pelegi àjira myâka makumi asharhu, àburha Rewu, ¹⁹ Pelegi abîre amâburha Rewu, ashub'ilama yindi myâka magana anni na makumi asharhu àburha abarhabana àburha n'abanyere. ²⁰ Erhi Rewu àjira myâka makumi asharhu n'ibirhi, àburha Serugi. ²¹ Rewu abîre amâburha Serugi, ashub'ilama yindi myâka magana abirhi na nda, àburha abarhabana àburha n'abanyere. ²² Erhi Serugi àjira myâka makumi asharhu, àburha Nahori. ²³ Serugi abîre amâburha Nahori, ashub'ilama yindi myâka magana abirhi, àburha abarhabana àburha n'abanyere. ²⁴ Erhi Nahori àjira myâka makumi abirhi na mwenda, àburha Terahi. ²⁵ Nahori abîre amâburha Terahi, ashub'ilama yindi myâka igana n'ikumi na mwenda,

^k**11.9** Babeli luli luderho lurhenzire omu lulimi lw'ecihabraniya. Kwo kuderha: ishâbâbè, kavango. Abantu barhaciyumvanyagya, bucîbone bwâbo burhumire. Ciru na kuhika ene abantu barhayumvanya n'obwo rhwabwîne obucunguzi muli Yezu Kristu.

àburha abarhabana, àburha n'abanyere. ²⁶ Erhi Terahi ajira myâka makumi galinda, àburha Abram, Nahori na Harani.

Iburha Iya Terahi

²⁷ Alaga iburha Iya Terahi: Terahi àburha Abram, Nahori na Harani. Harani àburha Loti. ²⁸ Harani afire embere z'îshe Terahi omu cihugo baburhiragwamwo, e Uru omu Kaldeya. ²⁹ Abram na Nahori banacijà omu buhya: mukà Abram izîno lyâge erhi ye Sarayi; mukà Nahori izîno lyâge erhi ye Milka, mwâli wa Harani, àligi îshe wa Milka na Yisika. ³⁰ Sarayi anacigumba: arhabonaga mwâna. ³¹ Terahi anacirhola omugala Abram, n'omwinjikulu Loti mwene Harani, n'omwâlikazi Sarayi mukà omugala Abram, boshi barhenga e Uru omu Kaldeya bajà omu cihugo c'e Kanâni, ci erhi bahika e Harani bayûbaka yo. ³² Ensiku z'akalamo ka Terahi: myâka magana abirhi n'irhanu, buzinda afira aha Harani.

12

II. Olw' Abrahamu

Okuhamagalwa kw'Abrahamu

¹ Nyamubâho anacibwîra Abram, erhi: «Orhenge omu cihugo cinyu, omulala gwâwe n'enyumpa ya sho, ojè omu cihugo nakuyêreka. ² Nakujira ishanja linene, nakugisha n'izîno lyâwe lije irenge, lyabà mugisho! ³ Nagisha abakugisha, nahana n'abakakuhehêrera. N'amashanja g'igulu goshi gagishwa' muli we.» ⁴ Abram anacilikûla nk'oku Nyamubâho anamubwîraga, bagenda boshi na Loti. Abram ali agwêrhe myâka makumi gali nda n'irhanu erhi arhenga e Harani. ⁵ Abram anacirhola mukâge Sarayi na Loti, mugala w'omulumuna, ashana ebirugu byâge byoshi n'abambali ali akola agwêrhe aha Harani; balîkûla, bàjà omu cihugo c'e Kanâni. Banacihika obwo omu cihugo c'e Kanâni. ⁶ Abram anacirhulukàna mw'ecôla cihugo Kanâni, ahika ahantu hatagatifu e Sikemi, aha murhi gwa More. Ago mango erhi Banyakanani bayûbasire ecihugo. ⁷ Nyamubâho abonekera Abram anacimubwîra, erhi: «Iburha lyâwe Iyo nahà eci cihugo». Oku bundi Abram ayûbakira Nyamubâho, wamubonekeraga, oluhêrero ahola. ⁸ Kurhenga aho anacisôkera oku ntondo olunda lw'e bushoshôkero bwa Beteli, agwikayo ecirâlo. Akâsinza Beteli e buzikiro na Ai e bushoshôkero. Ayubakaho oluhêrero Iwa Nyamubâho, anaciyâkûza izîno lyâge. ⁹ Ntyo Abram ajà ahanda anahandûla, alinda ahika e Nêgebu.

Abram aj'e Mîsiri

¹⁰ Ecizombo canacizûka omu cihugo, naye Abram abungulukira e Mîsiri mpu aj'ibêrayo bulya ecizombo câli cidârhi bwenêne mw'eco cihugo. ¹¹ Erhi bakola baling'ihika e Mîsiri, Abram anacibwîra mukâge Sarayi, erhi: «Lolà, nyîshi oku ôbà mukazi w'iranga linjà. ¹² Abanya-Mîsiri hano banarhubona ntya banaderha mpu mukâge oyu, n'abo bananyîrha, bakuleke. ¹³ Kuziga okâderha oku oli mwâli wîrhu Iyo nâni bandola bwinjà, bandeke nkulamirekwo^m». ¹⁴ Byanabà kulya, Abram erhi ahika e Mîsiri, Abanyamisiri babona oku nyamukazi anali mwinjà bwenêne.

¹**12.3** Muli Abram, abantu b'amashanja goshi bâgishwa na Nnâmahanga, bulya Omucunguzi àbusirwe omu ishanja lyâge (Murh 3,15). Obuyêmêre bwa Abram: rhulole muli Rom 4; Gal 3,8.

^m**12.13** Abram anywerha Iyo balek'imuyîrha. Sara àli mwâli wâbo, bali b'îshe muguma ci nnina arhali muguma (Murh 20, 12). Bwo bwa kabiri obu Abrahamu abona oku ab'emahanga nabo banarhinye Nnâmahanga, lolà Murh 20 na 21; arhangirheba Abimeleki, kandi Faraoni mwâmi w'e Mîsiri oyu; bôhe bulya barhiyire Nyamuzinda banywerhûla Abrahamu oku burhabâle erhi obuhane, Nyamuzinda àbahâga

¹⁵ Abarhambo ba Faraoni mwâmi w'e Mîsiriⁿ bamubona bakàmukunga bwenêne embere za Faraoni mwâmi w'e Mîsiri. Barhòla nyamukazi, Sara, bamuhêka omu bwâmi bwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri. ¹⁶ Faraoni mwâmi w'e Mîsiri arhonya Abramum erhi nyamukazi orhuma: ashobòla enkafu n'ebibuzi, endogomi ndume, abajà, abajàkazi, endogomi nkazi n'engamiya. ¹⁷ Cì kwône Nyamubâho arhogeza Faraoni mwâmi w'e Mîsiri obuhanya bunene ye n'omulala gwâge erhi Sarayi mukà Abramum orhuma. ¹⁸ Faraoni mwâmi w'e Mîsiri anacihamagala Abramum amubwîra, erhi: «Kwo kurhi oku wanjizire? Carhumaga orhambwîra oku ali mukâwe? ¹⁹ Carhumaga oderha, erhi: «Ali mwâli wîrhu?» n'aho nalinda mmuyanka? Buno buno alaga mukâwe, rhòla ye wenaye ontengere kuno». ²⁰ Faraoni mwâmi w'e Mîsiri amuhà abantu bamulusa bamukûla omu cihugo ye na mukâge n'ebintu byâge byoshi.

13

Abrahamu alekana boshi na Loti

¹ Abramum arhenga e Mîsiri, ye, mukâge n'ebintu byâge byoshi, kuguma na Loti ashubisòkera e Nêgebu^o. ² Abramum ali muhirhi bwenêne oku masò g'ebintu bishwêkwa, oku nsaranga n'oku masholo. ³ Kandi ashub'ijà ahanda anahandûla kurhenga e Nêgebu kuhika e Beteli, alinda ashubihika halya agwîkaga ecirâlo burhanzi ekarhî ka Beteli na Ai, ⁴ halya ayubakiraga Nyamubâho oluhêrero burhangiriza, kandi ahòla Abramum ashubiyâkuza izîno lya Nyamubâho. ⁵ Loti wajâga agenda boshi na Abramum ali agwêrhe naye amasò g'enkafu n'ag'ebibuzi, haguma n'amahêma. ⁶ Ecihugo cafundera, okubà n'ebintu binji kurhacizigaga babêra haguma. ⁷ Abangere ba Abramum n'abangere ba Loti barhondêra emirongwe. Mw'ago mango Abanya-Kanâni erhi Abaperiziti bo balibayubasire omu cihugo. ⁸ Abramum abwîra Loti, erhi: «Yâga ntalonza hazûke emirongwe ekarhî kâni nâwe nîsi erhi ekarhî k'abangere bâni n'abangere bawe bulya rhwamâbà baguma. ⁹ K'ecihugo cirhali cigali embere zawe. Ontengekwo. Okajà e kulembe najà ekulyo, okajà ekulyo, najà ekulembe.» ¹⁰ Loti ayînamula amasù, abona olubanda lwa Yordani lwâli ludômerirwe bwinjà hoshi. Okwo kwabâga embere Nyamubâho ashâbe Sodomo na Gomora^p, olwo lubanda kwo lwâli nka busâni bwa Nyamubâho, nk'ecihugo c'e Mîsiri kujà elunda lw'e Sowari. ¹¹ Loti acîshoga olwo lubanda lwa Yordani lwoshi, agandûla agend'iyûbaka olunda lw'e bushoshòkero, ntyo kwo barhenginekwo. ¹² Abramum ayûbaka omu cihugo ca bene Kanâni, naye Loti ayûbaka omu bishagala by'elubanda, agwîka ebirâlo byâge kuhika e Sodomo. ¹³ Abantu b'e Sodomo bali bantu babî bwenêne, na banyabyâha embere za Nyamubâho. ¹⁴ Nyamubâho anacibwîra Abramum, erhi Loti abà amamurhengakwo, erhi: «Yînamula amasù obone, kurhenga aho oli kujà e mwênè n'emukondwè, kujà e bushoshòkero n'ebuzikiro. ¹⁵ Eco cihugo coshi wabona nakuhà co we n'iburha lyâwe, cibè cinyu ensiku zoshi. ¹⁶ Iburha lyâwe najira hyôloloke liluge nka katulo k'okw'idaho: owakahash'iganja emogomogo z'akatulo k'okw'idaho ye wanahash'iganja iburha lyâwe. ¹⁷ Yimuka! orhandagire eci cihugo omu buli n'omu bugali, bulya co nakuhà.» ¹⁸ Abramum yoyo n'amahêma gâge, akanya agend'igwîka ecirâlo aha murhi gwa Mambri, oguli aha Hebroni, n'ahòla ayûbakiraho Nyamubâho oluhêrero.

14

Entambala y'abâmi bâni

ⁿ**12.15** Faraoni mwâmi w'e Mîsiri: izîno ly'omwâmi w'e Mîsiri, kandi erhi cikono câge.

^o**13.1** Nêgebu ciri cihugo ciri olunda lw'idako, emukondwè lya Kanâni. Abandi banaderhe "emukondè" mpu "ifo".

^p**13.10** Sodomo na Gomora: Rhulole omu Murh 10, 19; 18, 16.

¹ Omu mango ga Amrafeli mwâmi w'e Shineyari, Ariyoko mwâmi w'e Elasari na Kedori-Laomeri mwâmi w'e Elami na Tideali mwâmi w'e Goyimi, ² abôla bâmi banacitula entambala oku bâbo bâmi bo baligi: Bera mwâmi w'e Sodomo, Birsha mwâmi w'e Gomora, Shineabi mwâmi w'e Adma, Shemeberi mwâmi w'e Seboyimi n'omwâmi w'e Bela izîno lyâge ye Sowari. ³ Abâla bazinda bayankira omuhigo omu kabanda ka Sidimi yo enaligi nyanja y'omunyu. ⁴ Bagezize myâka ikumi n'ibirhi erhi badwîrhe barhegekwa na Kedori-Laomeri, lêro omu mwâka gw'ikumi na kasharhu, bâgoma. ⁵ Ci omu mwâka gw'ikumi na karhanu Kedori-Laomeri àyisha haguma n'omurhwe gw'abandi bâmi, balya bali bayumvinye boshi naye. Ahimira bene Refayimi aha Ashtaroti-Karnayimi, Abazuzimi abahimira aha Hama, Abaemimi omu kabanda ka Kiriyaatayimi, ⁶ Abahoriti abahimira oku ntongo za Seyiri kuhika aha Eli-Parani lugo luli elubibi n'irungu. ⁷ Bagonjolokera e Ayini Mishipati omu Kadesi. Bahima ab'omu cihugo c'abanya-Amaleki, kuguma n'Abamorenî, bo bâbâga e Hasasoni-Tamari. ⁸ Naye omwâmi w'e Sodomo, omwâmi w'e Gomora, omwâmi w'e Adma, omwâmi w'e Seboyimi n'omwâmi w'e Bela izîno lyâge ye Sowari nabo bâhiga okulwa; babalwikiza omu kabanda ka Sidimi. ⁹ Bakoza Kedori-Laomeri, mwâmi w'e Elami, Tideali mwâmi w'e Goyimi, Amrafeli mwâmi w'e Shineyari na Ariyoko mwâmi w'e Elasari, bâmi bâni oku barhanu! ¹⁰ Omu kabanda ka Sidimi mwâli muyunjwire bideka bya bulembo; omu kuyâka omwâmi w'e Sodomo n'omwâmi w'e Gomora bahirimamwo, abasigalaga bayâkira omu ntongo. ¹¹ Abahimaga basâbunga ebyali omu Sodomo n'omu Gomora byoshi, n'ebiryo byamuli byoshi banacîgendera. ¹² Loti naye, mugala wa mulumuna wa Abramû, bamugwârha, banyaga n'ebirugu byâge byoshi banacîgendera. Yo ali ayûbasire e Sodomo. ¹³ Muguma omu bashugunukaga, akanya aj'ibwîra Abramû muhabraniya wali yûbasire aha murhi gwa Mambri Amoriti, mwene wâbo Esikoli na Aneri, bâli bîra b'Abramû. ¹⁴ Abramû erhi ayumva oku kwo mwene wâbo anahèsirwe mpira ntyo, asinga omurhwe gwa balume magana asharhu na bantu ikumi na munâni, balwî bakulu baburhagwa omu mwâge, abalibirhakwo kuhika aha Dani. ¹⁵ Erhi babâ bamâcîgabamwo bikembe bibirhi, Abramû ye n'engabo yâge, bâbarhêra budufu, anabahima abaminika kuhika aha Hoba olunda lw'ebwa murhi gwa Damasko. ¹⁶ Alîkûza ebirugu byoshi, haguma na mwene wâbo Loti n'ebirugu byâge, kuguma n'abakazi n'abalume.

Oburherekêre bwa Melkisedeki

¹⁷ Abramû erhi akola arhabâluka emunda anahimiraga Kedori-Laomeri, ye n'abâmi bali boshi naye, omwâmi w'e Sodomo ayish'imuyankirira omu njira omu kabanda ka Sawe (lwo lubanda lwa mwâmi). ¹⁸ Melkisedeki^q mwâmi w'e Salemu ayisha adwîrhe omugati n'irivayi; ali mudâhwa wa Nyamuzinda w'enyanya bwenêne. ¹⁹ Anacigisha Abramû ederha, erhi: «Abramû agishwe na Nyamuzinda w'enyanya bwenêne owalemaga amalunga n'igulu, ²⁰ Ayâgirwe Nyamuzinda w'enyanya bwenêne owahiraga abashombanyi bâwe omu nfune zâwe». Abramû anacimurhûla oku ngasi ebi anali adwîrhe byoshi. ²¹ Oyu mwâmi w'e Sodomo anacibwîra Abramû, erhi: «Ompè abantu oyôrhane ebirugu». ²² Ci kwône Abramû ahûna oyo mwâmi w'e Sodomo, erhi: «Ndengezize okuboko kwâni emunda Nyamuzinda w'enyanya bwenêne ali ye walemaga amalunga n'igulu. ²³ Ciru n'ehigozi ciru n'ehishumi hy'enkwêrho zâwe ntâhyo narhôla omu birugu byâwe: orhag'iderha erhi: «Nie nagazize Abramû». ²⁴ Ntâhyo ntôzire ciru n'ehitya. Byo ntaderha ebi abarhumisi bâni balyaga n'ecigabi nahâga abîra bantabalaga bo Aneri, Esikoli na Mambri; abôla barhôla ngasi muguma ecâge cigabi».

15

Endagâno ya Nyamubâho boshi na Abrahamu

¹ Enyuma ly'ebyo, akanwa ka Nyamubâho kanacirhindakwo Abramû omu cilôrho, kaderha

^q**14.18** kuli Melkisedeki: rhulole muli Hbr 7; Lul 110.

ntya, erhi: «Orhayôbohaga Abramû, nie mpenzi yâwe, oluhembo lwâwe lwâbà lunene». ² Abramû ashûza, erhi: «Waliha Nyamubâho bicigi wanshobôza? Niono nafà buzira mwâna, niono omu njira rhwêne Eliezeri w'e Damasko, ye wayîma omu byâni....» ³ Abramû aderha, erhi: «Lolà oku orhampâga iburha na muguma omu bene wîrhu ye wayîsh'iyîma omu byâni». ⁴ Kandi aho, akanwa ka Nyamubâho kanacimurhindakwo, erhi: «Arhali wabene oyo wanayîme omu byâwe ci muguma warhenga omu mukò gwâwe». ⁵ Oku bundi amujâna embuga amubwîra, erhi: «Galamira emalunga, oganje enyenyêzi z'emalunga nk'oku onahashire», anacimubwîra, erhi: «Kwo iburha lyâwe lyabà ntyo». ⁶ Abramû ayêmêra Nyamubâho, naye Nyamubâho erhi abà amamuganjira birya^r, amuyêreka oku kwoshi kunali k'okuli. ⁷ Ashub'ibwîra Abramû, erhi: «Nie Nyamubâho wakurhenzagya e Uru omu Kaldeya nti nkuhê eci cihugo cibè câwe». ⁸ Abramû ashûza, erhi: «Yâgirwa Nyamubâho, bici namanyirakwo oku nêci canabà câni?» ⁹ Anacimushûza, erhi: «Kanyagya ondêrhere endaku ya myâka isharhu, empene ya myâka isharhu, engandabuzi ya myâka isharhu, orhôle n'empingà n'ecananyunyi c'engûkù». ¹⁰ Ayisha amudwîrhîre ebyo bintu, abiberanga analambika ngasi luhande omu masû g'olwâbo, ebinyunyi byoki arhaberangaga. ¹¹ Bacigukuma mpu bacîrhunike kuli erya mirhumba, Abramû akazibahâhanya. ¹² Erhi izûba libà likola lyazika, enjôli nnene yarhogerakwo Abramû, ecôbà cinene camugwârha. ¹³ Nyamubâho anacibwîra Abramû, erhi: «Omanye bwinjà oku abâna bâwe bâbà nka bigolo omu cihugo cirhali câbo. Babà bajà eyo munda banabalibuze myâka magana anni. ¹⁴ Ci olubaga lwabarhindibuza ntyo niene nalutwira olubanja na buzinda bayagaluke erhi banadwîrhe birugu mwandu. ¹⁵ Wêhe wakulikira basho n'omurhûla, wagishwa omu kushanja bwinjà. ¹⁶ Oku iburha lya kani go mango banashubire eno, bulya obubî bw'abanya-Amoriti burhacihika oku muhiro». ¹⁷ Izûba lyabîrage lyamazika n'obudufu erhi bwamarumbâna, lolà oku ecibêye c'omugî n'ecimole n'omuliro byâgera ekarhî ka zirya nyama mberange. ¹⁸ Olwo lusiku Nyamubâho âfundika endagâno boshi n'Abramû ederha, erhi: «Iburha lyâwe ndihîre eci cihugo, kurhenga oku lwîshi lw'e Mîsiri kuhika oku lwîshi lunene, lwo lwîshi lwa Efrata. ¹⁹ Cihugo c'Abakeniti, Abakeniziti, Abakadimoniti, ²⁰ abahititi, Abaperiziti, Abarefayimi, ²¹ Abamoriti, abanya-Kanâni, Abagirigashiti n'Abayebuseni».

16

Okuburhwa kwa Ismaeli

¹ Sarayi mukà Abramû arhâlisag'imuhâ mwâna. Cikwônene Sarayi ali agwêrhe omujà-kazi wâge w'e Mîsiri izîno lyâge ye Hagari. ² Sarayi, anacibwîra Abramû, erhi: «Lolà, we kasinga obu Nyamubâho arhanyêmêreraga okuburha, j'emunda omujà-kazi wâni^s ali, nkaba hali amango

15.6 : Abramû abà n'obulangâlire kuli Nyakasane. Obuyêmêre bwa Abramû bubonekîre omu kuyumva Nyakasane (Murh 22; Hbr 11, 8-10; 17-19; Gal 3, 6-9; Rom 4, 18-21). Ciru ayêmêra oku abâna omwâna wâge Izaki nterekêro. Nnâmahanga alonzagya oku murhangula na hano abà amâbona okurhumika kwa Abrahamû, amukûle omu ngeso z'abapagani barherekêra abâna oku bazimu bâbo; Nnâmahanga ye mwîkubagirwa ye wanayishirhucungula omu kuhâna omugala Yezu (Murh 22 na Ywn 3, 16). Obuyêmêre buzira bijiro kugumba bugumba. Abemêzi bayish'ibà bimâna erhi bwôrhere n'ebijiro byâbo birhumire (Yak 2, 14-26). Omu Ndagâno ya mîra omulêbi Izaya arhubwîzire oku bwenêne Nyakasane alâba obuyêmêre bw'olubaga lwâge (Iz 7, 9; 28, 16; 30, 15).

16.2 J'emunda omujà-kazi wâni ali: Irhegeko ly'abantu balamaga e Mezopotamiya lyâlilidesire oku amango mukà omuntu ali ngumba, anahash'imuhâ omujà-kazi wâge baburhe bo naye. Akabà bashakulûza bîrhu barhanzi bal'iyêmêrîrwe na Nyamuzinda okurhola omukazi wa kabirhi erhi wa kasharhu, Mwâmi Yezu erhi ayisha en'igulu, ashwinja ebyo binwa: Arhuhanza. Aderha

ankacimbonera abâna». Abramumu ayumva izu lya Sarayi. ³ Ntyo, Abramumu erhi ajira myâka ikumi ali omu cihugo c'e Kanâni, mukâge Sarayi amuhà Hagari, mujà-kazi wâge munyamisiri, amuhà ibà Abramumu mpu amuyanke. ⁴ Naye, anacijà emunda Hagari ali, arhòla izîmi. Nyamukazi kurhenga amango abonaga akola ali izîmi arhacilolaga nn'omumwâbo nka muntu. ⁵ Sarayi anacibwîra Abramumu, erhi: «We orhumire njakwo aka kagayo! Nayansire omujà-kazi wâni nakufumbikaye, na kurhenga amango abonaga akola ali izîmi, niono ntacibonwa nka muntu omu masù gâge. Nyamuzinda yêne arhufunge rhwembi!». ⁶ Abramumu abwîra Sarayi, erhi: «Omuja-kazi wâwe omu maboko gâwe anali, wêne omujirire oku onasîmire». Obwo Sarayi akaz'ilibuza owâbo kuhika owâbo amuyâka. ⁷ Malahika wa Nyamubâho anacishimâna Hagari hôfi n'iriba liguma omu irungu, lya iriba libà oku burhambi bw'enjira y'e Shuru. ⁸ Amudôsa, erhi: «Hagari, mujà-kazi wa Sarayi, ngahi warhenga na ngahi wajà?». Hagari anacimushuza, erhi: «Najà nayâka nn'omumwîrhu Sarayi». ⁹ Malahika wa Nyamubâho amubwîra, erhi: «Galuka, oshubire emwa nn'omumwinyu onakazimuyumva». ¹⁰ Malahika wa Nyamubâho amubwîra, erhi: «Naluzabwenêne iburha lyâwe, lyaluga liyabirane okuganjwa». ¹¹ Malahika wa Nyamubâho anacimubwîra, erhi: «W'oyo oli izîmi, waburha omwânarhabana, wayîsh'imuyîrika izîno lya Ismaeli, bulya Nyamuzinda anayumvîrhe omulenge gwâwe. ¹² Oyo mwâna abà ndogomi nkali ya muntu, okuboko kwâge kwakâlikirwa abandi boshi n'okuboko kw'abandi boshi ye kwalikirwa. Ayimanga yêne omu masù ga bene wâbo boshi.» ¹³ Hagari ayîrika Nyamubâho wamubonekeraga eri izîno: erhi: «we El Royi», kwo kuderha «We Nyamuzinda Obona», bulya gwârhi yêne, «Ka ye nshubir'ibona aha olya odwîrhe ambona?» ¹⁴ Co cirhuma eryo iriba liderhwa mpu iriba lya Lahayi-Royi, libà ekarhî ka Kadesi na Beredi. ¹⁵ Hagari anaciburhira Abramumu omwânarhabana, naye Abramumu àyirika mugala wa Hagari izîno lya Ismaeli. ¹⁶ Abramumu ali akola agwêrhe myâka makumi gali munâni na ndarhu erhi Hagari amujira Îshe wa Ismaeli.

17

Endagâno n'okukembûlwa kwa Abrahamu

¹ Abramumu erhi ajira myâka makumi gali mwenda, Nyamubâho amubonekera amubwîra, erhi: «Nie El-Shadayi, Nyamuzinda Ogala-byoshi, olambagire embere zâni onayôrhe mwimâna. ² Nafundika endagâno yâni na nâwe, nakuluzabwenêne». ³ Abramumu anacikumba bûbi, na Nyamuzinda amubwîra, erhi: ⁴ «Niono, endagâno yâni nâwe yeyi: Wabà Îshe w'amashanja manji manji. ⁵ Barhakanacikuderha Abramumu, ci we kola Abrahamu, bulya nakujira Îshe wa mashanja manji manji. ⁶ Nakuhà iburha lirhali linyi, wabà Îshe wa mashanja manji na bâmi banji bakurhengamwo. ⁷ Nafundika endagâno yâni rhwembi, ekarhî kâni n'iburha lyâwe enyuma zâwe, n'obûko bwâwe enyuma zâwe, kurhenga oku iburha kujà oku lidi, yabà ndagâno y'ensiku zoshi, kuderha nti mbè Nyamuzinda wâwe na Nyamuzinda w'iburha lyâwe enyuma zâwe. ⁸ Nakuhà w'oyo n'iburha lyâwe ecîra cihugo oyubasiremwo, ecihugo ca Kanâni coshi, câbà câwe ensiku zoshi, nâni nâbà nie Nyamuzinda wâwe». ⁹ Nyamuzinda abwîra Abrahamu, erhi: «Woyo olange bwinjâ endagâno yâni, woyo n'iburha lyâwe enyuma kurhenga oku iburha kujà oku lindi. ¹⁰ Alaga endagâno yâni mukwânîne mulange, ndagâno ekarhî kâni na nâwe, kwo kuderha we n'iburha lyâwe enyuma zâwe: Ngasi mwânarhabana w'omu nyumpa yâwe yêshi akwânîne akembûlwe. ¹¹ Mujire bammukembûle, kwo kuderha batwe ehishisha hy'obulume bwinyu, co cabà cimanyîso c'endagâno yâni ekarhî kâni na ninyu. ¹² Ngasi mwânarhabana winyu, erhi akajira nsiku munâni

oku Nyamuzinda arhalemaga okwo. Ci alemire mulume muguma, anamuhà mukazi muguma (Lolà Mat 19, 3-9).

^t**16.11** Yishma' El, : Ismaheli: Kwo kuderha «Nyamuzinda kuyumva ayumva». Shâma' omu cihebraniya kuli kuderha «kuyumva», El kuli kuderha, «Nyamuzinda ».

abusirwe, anakembûlwe, kurhenga oku iburha kujà oku lindi. Oyo anabà mwânarhabana waburhwa omu nyumpa yâwe nîsi erhi omwânarhabana waguliragwa ecigolo cirhali c'omu bûko bwâwe. ¹³ Oyo obusirwe omu nyumpa yâwe, n'oyo wagulagwa nsaranga, kukwânîne bakembûlwe. Endagâno yâni yashâkwa omu mubiri gwinyu nka ndagâno y'ensiku zoshi. ¹⁴ Orhali mukembûle, omulume barhatwîri ehishisha hy'oku bulume bwâge, oyôla kukwânîne akagwe omu bûko bwinyu, bulya arhakenziri endagâno yâni». ¹⁵ Nyamuzinda abwîra Abrahamu, erhi: «Mukâwe Sarayi irhondo orhacihîraga okamuderha mpu ye Sarayi, ci izîno lyâge ye kola wâbà Sara^u. ¹⁶ Namugisha nankuhè omwânarhabana wa kuli ye, namugisha abè nnina w'amashanja, anaburhe amashanja aburhe n'abâmi b'amashanja». ¹⁷ Abrahamu akumba bûbi, arhondêra asheka, anacîdesa yêne, erhi: «K'omwâna akaciburhwa n'omushosi wa myâka igana, na Sara ogwêrhe myâka makumi gali mwenda, ka anaciburha? ¹⁸ Abrahamu, erhi: «Ciru Ismael arhanarhang'ilama embere zâwe!» ¹⁹ Nyamuzinda ashuza, erhi: «Kwo binali, mukâwe Sara akuburhira omwânarhabana, wanamuyirika izîno lya Izaki, nafundika endagâno yâni haguma naye, yabà ndagâno y'ensiku n'amango, kuderha nti mbè Nyamuzinda wâge n'ow'obûko bwâge bwayisha enyuma zâge. ²⁰ Oku biyêrekîre Ismaeli nêci nkuyumvîrhe; naye mmugishire, namuhà iburha, namujire aluge bwenêne, aburha baluzi ikumi na babirhi, namujira ishanja linene. ²¹ Ci kwônene endagâno yâni, Izaki ye rhwayifundika rhweshi, mugala wâwe waburhwa na Sara mwâka irhondo nka gano mango». ²² Erhi ayûsa ashambâla, Nyamuzinda asêzera Abrahamu. ²³ Oku bundi Abrahamu anarhôla omugala Ismaeli, ngasi bandi banali ba maburhwa omu mwâge, n'abandi bambali agulaga n'enfaranga, rhuderhe ngasi banali balume b'aha mwa Abrahamu boshi abakembûla ehishisha hy'obulume bwâbo olwo lusiku lwonênè na kuhika ene nk'oku Nyamuzinda anamubwîraga. ²⁴ Erhi Abrahamu akembûlwa erhi agwêrhe myâka makumi gali mwenda na mwenda, anacikembûlwa ehishisha hy'obulume bwâge. ²⁵ Omugala Ismaeli naye ali agwêrhe myâka ikumi n'isharhu erhi akembûlwa ehishisha hy'obulume bwâge. ²⁶ Olwo lusiku lwonênè, Abrahamu n'omugala Ismael, bakembûlwa. ²⁷ Abalume b'aha mwâge boshi, abâna b'omu mulala gwâge, na ngasi bandi agulaga nfaranga embuga, boshi bakembûlwa kuguma naye.

18

Nnâmahanga ashub'ibonekera Abrahamu aha Mambri

¹ Nyamubâho amubonekera aha murhi gwa Mambri erhi atamîre aha lusò lw'ecirâlo câge, amango g'idûrhu likali ly'omûshi. ² Erhi alambûla amasû abona bantu basharhu bamuyimanzire aha burhambi. Erhi ababona arhenga aha lusò lw'ecirâlo ajà emunda bali, ahwera oku idaho. ³ Ababwîra, erhi: «Yâgirwa Nnâhamwîrhu nkusengîre, akabà ntonyire omu masû gâwe, orhageraga aha burhambi bwa mwambali wâwe buzira kuyimanga. ⁴ Baj'ilêrha mîshi masungunu mukalabe amagulu, munarhamûkire hali ogu murhi. ⁵ Naj'ilonza ecihimbi c'omugati murhûzemwo omurhima mubul'igenda, e kuli mwaja co canarhumaga mugera aha mwa mwambali winyu eco!». Banacishuza mpu: «Ojirage nk'okwo odesire». ⁶ Abrahamu anacibadukira omu cirâlo emunda Sara ali amubwîra, erhi: «Orhôle mirengo isharhu ya nshâno, obumbe onabajiriremwo orhugati. ⁷ Abrahamu akanya ajà omu busô bwâge, arhôlamwo akanina k'omutwîrà kashushagîre bwinjà akahà omwambali, naye akanya aj'ikarheganya. ⁸ Ayisha adwîrhe amashanza, empyuhyu na kalya kanina anabâgaga, adêkereza embere zâbo; naye ayimanga hôfi nabo aha idako ly'omurhi oku bakâlya. ⁹ Banacimudôsa, mpu: «Ngahi mukâwe Sara ali?» Abashuza, erhi: «Yoyo otamîre omu cirâlo». ¹⁰ Olya w'ecigolo ederha, erhi: «Mwâka irhondo nashub'igera hano mwâwe kandi, n'ago mango, erhi mukâwe Sara agwêrhe mugala». Sara akazâg'iyumviza aha lusò

^u**17.15** : Sara: kwo kuderha «Mugoli, Muluzinyere».

Iw'ecirâlo câli enyuma zâge. ¹¹ Ci Abrahamu na Sara bali bakola bashosi ba myâka minji, na Sara ali amahwerwa arhacijâga omu mugongo. ¹² Lêro Sara acîshesa, erhi: «K'aga mango nahwîre nakaciyumva amasîma! N'îbanie oyûla okola luvandagwa!». ¹³ Ci kwône Nyamubâho abwîra Abrahamu, erhi: «Cirhumire Sara asheka anaderha erhi: Ka kuburha nâni nakaciburha nankola ncîbêre ntâye? ¹⁴ Ka hali ebirhangâzo byankayabira Nyakasane okujira? Mwâka irhondo nka gano mango, nashubira eno mwâwe na Sara aburha mugala.» ¹⁵ Sara acihakanula, erhi: «Mâshi ntashesire», ali amayôboha, ci kwône amubwîra, erhi: «Nêci washesire».

Abrahamu asengerera ab'e Sodomo

¹⁶ Balya balume banaciyimuka, bagenda, bâhika aha bâkalangîra Sodomo. Abrahamu âja alambagira boshi nabo mpu abaluse. ¹⁷ Nyamubâho âcîdôsa erhi: «Kurhi nafulikaga Abrahamu akantu ndâlire okujira, ¹⁸ n'obwo Abrahamu abâ ishanja linene na lizibu n'agandi mashanja g'igulu goshi gagishwa muli ye? ¹⁹ Bulya nacîmwishozire nti arhegeke abâna bâge n'enyumpa yâge enyuma zâge mpu balange enjira ya Nyamubâho omu kujira ebishingânîne^v n'ebilongîre»; na ntyo, Nyamubâho anajirira Abrahamu ebi amulaganyagya. ²⁰ Ntyo, Nyamubâho anaciderha, erhi: «Omulenge gushobesire Sodomo na Gomora gurhali munyi! Ecâha câbo carhalusire. ²¹ Nkolaga nabunguluka ndole erhi nanga erhi nêci bajizire ebîra omulenge gubashobesire emunda ndi gumanyisize: nâni ntacihabè». ²² Balya bantu barhenga halya bàjà olunda lw'e Sodomo. Abrahamu erhi aciyimanzire embere za Nyamubâho. ²³ Abrahamu ayegêra, aderha, erhi: «Kâli onakolaga waherêrekeza omushinganyanya^w haguma n'enkola-maligo?». ²⁴ Kwankabâ habonekana bantu bashinganyanya makumi arhanu mw'olwo lugo. Kâli onakolaga wabaherêrekeza? K'orhankababalira olwo lugo erhi abo bashinganyanya makumi arhanu galulimwo garhuma? ²⁵ Nanga orhankajira ntyo! Okuherêrekeza omushinganyanya haguma n'enkola-maligo, okugeza omushinganyanya cikembe ciguma n'omunyabyâha. Nanga ntâ mango. K'omutwî w'emmanja w'igulu lyoshi arhakacitwa mmanja?» ²⁶ Nyamubâho anacishuza, erhi: «Nkashigâna e Sodomo bantu makumi arhanu bashinganyanya omu lugo, nanababalira ecishagala coshi bo bârhuma» ²⁷ Abrahamu ashub'iderha, erhi: «Ciru nkabâ katulo na luvû, nashub'icîshomya okushambâza Nnâhamwîrhu. ²⁸ Hali amango omu bashinganya makumi arhanu hankabula barhanu: Ka wanahana ecishagala coshi erhi abo barhanu bo barhumire?» Nyamubâho amushuza, erhi: «Nanga, erhi hankabâ bashinganyanya makumi anni na barhanu, ntankaciluhana». ²⁹ Abrahamu ashubirira, erhi: «Nkaba hanayîsh'ibonekana makumi anni gône». Nyamubâho amushuza, erhi; «Ntakujire erhi ago makumi anni garhuma». ³⁰ Abrahamu, erhi: «Nnawîrhu arhabâga burhè, nshub'iderha; nkaba hanaciboneka makumi asharhu». Naye, erhi ntaluhane hakabonekana ago asharhu. ³¹ Ayûshûla, erhi; «Nashub'icîshomya okushambâza Nnawîrhu: Nkaba hanaciboneka makumi abirhi». Nyamubâho amushuza, erhi; «Ntacishâbe erhi ago makumi abirhi go garhuma». ³² Abrahamu, erhi: «Nnawîrhu arhabâga burhè, nderhe ecinwa cizinda: Nkaba hankaciboneka ikumi lyône»; Nyamubâho amushuza, erhi: «Ntacihane erhi eryo ikumi lyo lirhumire» ³³ Nyamubâho erhi ays'ishambâza Abrahamu, agenda, naye Abrahamu ashubira emwâge.

19

Okushâbwa kwa Sodomo

¹ Erhi balya bamalahika babirhi bahika aha Sodomo câjîngwè, Loti ali abwârîre aha muhango

^v**18.19** «Obushinganyanya» buli bwôrhere bwinjà, oburhegesi bwa mwâmi Daudi bwâli buyimangirekwo (2 Sam 8, 15; Iz 9, 6...)

^w**18.23** Aga madôso (18, 23-32) ga Abrahamu gâli ga kulonza okuciza Sodoma. Erhi bankashâbire olugo lwa Sodomo, bâli baherêrekeza omushinganyanya haguma n'enkola-maligo.

gw'olugo. Erhi Loti ababona ayimuka, akanya aj'ibayankirira, ahwera oku idaho. ² Aderha, erhi: «Mmuhûnyire mâshi banawîrhu muyishe muyandagalire emwa mwambali winyu muj'ihandayo, mugeze amîshi oku magulu, n'irhondo sêzi mwanahira njira», ci bôhe bashuza, mpu: «Nanga, rhwalâla muno ngo». ³ Ci kwône abayinginga bwenêne kuhika bayêmêra okujà emwâge n'okuja omu nyumpa. Abarheganyiza ebiryo, abayokera omugati gurhalimwo lwango^x, banacilya. ⁴ Oku barhacigwîshira, enyumpa yoshi yagorhwa n'abalume b'omu lugo, bantu b'e Sodomu, kurhenga oku misole kuhika oku bashosi, olubaga lwoshi buzira kusiga ndi nyuma. ⁵ Bayâkûza Loti banacimudôsa, mpu: «Ngahi bali balya bantu bajiire hanôla mwâwe buno budufu? Orhuhè bo rhubalâlâne». ⁶ Loti ahuluka ajà emunda bali emuhanda, anayigal a olumvi enyuma zâge. ⁷ Anacibabwîra, erhi: «Bene wîrhu, mwe mukasinga, mumanye mwankakola amabî! ⁸ Yumvi mmubwîre, ngwêrhe banyere babirhi barhasâg'imanya balume, nnammulerherabo: mubajire oku mubwîne kwinjà, ci abôla bantu mumanye mwankaderha mpu mwabahumakwo, bulya mwo bajiire omu cihôho c'enyumpa yâni». ⁹ Ci bahuza, mpu: «Orhenge aho! Azind'iyisha ali mubunga, yoyo wamacijiraga mutwî wa manja! Wâbà we rhujiira kubî kubalusha». Bacîrhunika kuli Loti bwenêne; bamuyishakwo bakola bapamula olumvi. ¹⁰ Ci balya balume bombi, banacirîka okuboko, bakululira Loti aha burhambi bwâbo, omu nyumpa, banahamika olumvi. ¹¹ Bahunika balya bantu kw'olumbwibwi aha lusò, kurhenga oku murhò kuhika oku mukulu, bayabirwa ciru n'okubona omuhango. ¹² Balya bantu babirhi banacibwîra Loti, mpu: «Ka hali bandi bene winyu ojira enôla munda? Bagala bawe, ngasi bene winyu bali munôla lugo boshi obarhenze hanôla. ¹³ Rhukola rhwashâba luno lugo, bulya omulenge kuli abâla bantu emwa Nyamubâho gwarhalusire, na Nyamubâho anarhurhumire mpu rhubamalire». ¹⁴ Loti akanya aj'ibwîra abakwi bakazagisheba abâli, erhi: «Yimuki murhenge muli cino cihugo bulya Nyamuzinda alâlire okucishâba; ci abakwi bamaya mpu kuhalîza. ¹⁵ Erhi kubà mucêracêra, bamalahika banacisêza Loti, mpu: «Yimuka orhôle mukâwe n'abâ bâli bawe bali ahâla bombi, ogende lyo orhag'igwa omu buhane Nyamubâho ahanamwo bino bishagala. ¹⁶ Mpu acizindoloka, balya balume babirhi bamugwârhirira oku kuboko ye na mukâge n'abâli oku banali babirhi, bulya Nyamuzinda ali alonzize okubacinga. Bamuhulusa banamulekera emuhanda gw'olugo. ¹⁷ Oku bamuhêka e muhanda, muguma muli balya bamalahika amubwîra, erhi: «Kanya oyâke duba duba, ocize omûka gwâwe, orhakabaganaga enyuma orhanayimangaga ngahi omu kabanda ci oyâkire oku ntondo lyo olek'ihêkwa omu nsanyâ». ¹⁸ Loti abashuza, erhi: «Nanga, Nnâhamwîrhu. ¹⁹ Mwambali wawe arhonyire omu masù gawe, wananyêresire olukogo lwawe ene ofungira omûka gwâni. Ci kwône, ntankayakira oku ntondo, mpike n'obwo buhanya burhantindakwo, obone namafâ».

Obûko bwa bene Mowabu n'obwa bene Amoni

²⁰ Lolà lula lugo luli hôfi; omuntu anayakiramwo, lurhali lunganaci. Oleke nyakiremwo; luligi lunganaci? Lyoki nankalobôka». ²¹ Naye amushuza, erhi: «Nkubêrire kandi olwo lukogo, ntacishâbe olwo lugo odesire». ²² Kanyagya oyakiremwo bulya ntâco najira orhanacihikamwo.» Co carhumire bayîrika olwo lugo izîno lya Sowari. ²³ Erhi izûba likola lyashoshôka, Loti ahika omu Sowari. ²⁴ Oku bundi Nyamubâho anacirhogeza enshâno y'ecibiriti n'omuliro kuli Sodomu na kuli Gomora. ²⁵ Anacishâba ebyo bishagala n'olubanda lwoshi, haguma n'abantu balimwo na ngasi hyasi hy'oku idaho. ²⁶ Mukà Loti mpu akabagana enyuma, ashuba cirundo ca munyu. ²⁷ Abrahamu azûka sêzisêzi ajà halya ayimangaga embere za Nyamuzinda. ²⁸ Alâba Sodomu na Gomora n'akabanda koshi, alangîra omugî gwatumbûka omu cihugo nka mugî gw'omu cibêye. ²⁹ Ntyo ago mango, Nyamuzinda ashâbaga ebishagala by'omu kabanda, akengêra Abrahamu, akûla Loti muli obwo buhanya, erhi akola ashanda ebishagala Loti ayubakagamwo. Obûko bwa

^x**19.3** Ogu mugati gurhalimwo lwango gudesirwe obwa burhanzirhanzi, gwacish'iderhwa amango g'olubungo na Basâka (Lub 12) n'ag'ishêga lizinda.

bene Mowabu n'obwa bene Amoni. ³⁰ Loti arhenga e Sowari, agend'iyûbaka oku ntongo bône abâli bombi, bulya ali ayôbohire okubêra e Sowari. Banacigend'ibêra omu lukunda bon'abâli bombi. ³¹ Omwâli mukulu anacibwîra omurhò, erhi: «Larha oyûla okola mushosi na ntà mulume wankajà emunda rhuli nk'oku banajira omu igulu lyoshi. ³² Oyîshe rhunyese Larha idivayi rhunalâle rhwe naye; ntyo larha rhwanamukûlakwo iburha.» ³³ Banacinywesa îshe idivayi mw'obwo budufu, omunyere mukulu aj'igwîshira aha burhambi bwîshe, arhamanyaga ciru amango azukaga. ³⁴ Erhi buca, omunyere mukulu abwîra omulumuna, erhi: «Injo budufu nalâzire rhwe na larha; rhushub'imunywesa idivayi muli obu budufu, nâwe ogend'ilâla mwe naye, ntyo larha rhwamukulakwo iburha.» ³⁵ Banacinywesa îshe idivayi kandi obwo budufu, n'omunyere murhò agend'igwîshira aha burhambi bwâge. Arhamanyaga amango agwishiraga ciru n'amango azûkaga. ³⁶ Bâli ba Loti bombi banacibâ izîmi, erhi n'izîmi liri lyîshe. ³⁷ Omukulu aburha murhabana, anacimuyirika erya Mowabu^z, ye shakulûza wa bene Mowabu. ³⁸ Omurhò naye aburha murhabana, amuyirika erya Beni-Ami^a, ye shakulûza wa bene Amoni.

20

Abrahamu aha Gerari

¹ Abrahamu arhenga eyo munda ajà omu cihugo ca Nêgebu, ayûbaka ekarhî ka Kadesi na Shuru. Abêra aha Gerari. ² Abrahamu, omu kuderha mukâge Sara, ayisha, erhi: «Mwâli wîrhu oyo», lêro Abimeleki mwâmi w'e Gerari arhumiza mpu bamugwârhire Sara. ³ Ci kwône Nyamuzinda abonekera Abimeleki omu bilôrho budufu amubwîra, erhi: «Wafâ kuli oyu mukazi oyansire, bulya ali mukazi ogwêrhe îba». ⁴ Abimeleki, arhâli acîmuyegêra, kwo kuderhaga, erhi: «Muhânyi, ka wayîrha n'abêru kwêru?». ⁵ Kâli Abrahamu yêne wambwîraga, erhi mwâli wîrhu oyu, na nyamukazi naye yêne aderha erhi mushinja wîrhu oyu? Nakujizire n'obushinganyanya bw'omurhima n'obw' amaboko garhalikwo izâbyo». ⁶ Nyamuzinda anacimubwîra kandi omu bilôrho, erhi: «Nâni mmanyire bwinjâ oku wajiraga okwôla n'omurhima gw'obushinganyanya na kandi niene nakucîkaga nti olek'ingayisa n'ecâha; co carhumire ntaziga wamuhumakwo. ⁷ Na bunôla, ogalulage mukà oyu mulume: abâ mulêbi akânakusengerera mpu lyo olama. Ci akabâ orhamugalwiri, onamanye oku kufâ wanafa, we n'abâ aha mwâwe boshi.» ⁸ Abimeleki azûkiriza sêzisêzi ahamagala abambali boshi, abarhondêreza ebyôla byoshi anabwîragwa, nabo barhungwa n'obwôba bunene. ⁹ Oku bundi Abimeleki ahamagala Abrahamu amudôsa, erhi: «Kurhi oku warhujizire? Kubî kuci nakujirîre obûla walonza okumbarhuza ecâha cingan'aha nie n'ab'oku bwâmi bwâni? Wankolîre ebirhakolwa.» ¹⁰ Abimeleki ashub'idôsa Abrahamu, erhi: «Bici wali ogererîze ene ojira ntyôla?» ¹¹ Abrahamu ashuza, erhi: «Nakazâg'iderha omu murhima gwâni nti okurharhindirira okurhînya Nyamuzinda kurhankaboneka mw'eci cihugo: banyîrha kw'oyu mukazi. ¹² Ci kwône kandi anali mwâli wîrhu, aburhwa na larha ci arhaburhwa na nyâmâ, ahindusirage mukânie. ¹³ Na kandi, amango Nyamuzinda antegegekaga mpu njê nazungula kuli n'enyumpa ya larha, nabwîra nyamukazi, nti: «Alaga oku wantabâlamwo: ngasi aha rhwakahika hoshi oderhe oku ndi mushinja winyu.» ¹⁴ Abimeleki arhola oku bintu bishwêkwa, ebinyinyî n'ebinênênè, oku bajà n'oku bajâkazi bâge aha Abrahamu anamugalulira mukâge Sara. ¹⁵ Abimeleki anamubwîra, erhi: «Lolâ ecihugo câni, eci cilambûle embere zâwe, oyubake aha

^y**19.30** Muli eyi milongo 19, 30-36, omu kulonza okufungira omulala gwâbo mpu gulek'iherêrekerâ, bâli ba Loti bayumaguza bwenêne: balonza okukûla îshe kw'ihurha.

^z**19.37** Izîno Mowabu kwo kuderha: «Mîshi g'îshe», mîshi omu kulonza okuderha emhurho y'omulume.

^a**19.38** : Ben-Ami kwo kuderha «Mwene Olubaga lwâni» nkaba kuli kuderha «mwene omubusi wâni» bulya omubusi amuburhaga oku mwâli.

onalonzize!»¹⁶ Abwîra Sara, erhi: «Obwîne oku mpîre mushinja winyu bikoroti cihumbi bya nfaranga. okwôla kwakukûla enshonyi embere z'abà muli mweshi, na ntyo, ntà mwenda gwinyu nsigiremwo. ¹⁷ Abrahamu asengerera Abimeleki emunda Nyamuzinda ali, naye Nyamuzinda afumya Abimeleki, mpu mukà Abimeleki n'abajà-kazi bâge lyo babona abâna^b. ¹⁸ Nyamuzinda aliamazanganya abakazi b'aha mwa Abimeleki boshi n'owal'irhumire, ali Sara, mukà Abrahamu.

21

Okuburhwa kwa Izaki

¹ Nnâmahanga ayish'irhangula Sara, nk'oku anaderhaga; anamujirira nk'oku amulaganyagya. ² Sara arhôla izîmi, aburhira Abrahamu omwânarhabana omu bushosi bwâge, omu mango Nyamuzinda anali atwîre. ³ Abrahamu ayîrika omwâna Sara amuburhiraga izîno lya Izaki (Cishesa) nka kulya Nyamuzinda anarhegekaga. ⁴ Abrahamu akembûla omugala Izaki enyuma lya nsiku munâni abusirwe, nk'oku Nyamuzinda anamurhegekaga. ⁵ Abrahamu ali akola agwêrhe myâka igana erhi omugala Izaki aburhwa. ⁶ Sara anaciderha, erhi: «Nyamuzinda amanpa cishesa, ngasi boshi abayumva ogu mwanzi kushesa nabashesa». ⁷ Ashub'iderha, erhi: «Ndi wankabwizire Abrahamu oku Sara ankacyonsize abâna! bulya niono namaha obushosi bwâge omwâna».

Hagari na Ismaeli bàkagwa

⁸ Omwâna akula ananena amonka, Abrahamu ajirisa olusiku lukulu, olusiku banenesagya Izaki amonka. ⁹ Lêro Sara alangira olya mwânarhabana omunya-Mîsiri Hagari aburhiraga Abrahamu adwîrhe ashârha boshi n'omugala Izaki. ¹⁰ Abwîra Abrahamu, erhi: «Ohuluse oyu mukazi boshi n'omugala, kurhakwânîni omwâna w'omujà-kazi ayîme bo na mugala wâni Izaki.» ¹¹ Ako kanwa kababaza bwenêne Abrahamu kuli oyo mugala, ¹² ci kwône Nyamuzinda abwîra Abrahamu, erhi: «Omanyè orhabâga burhè erhi oyo mwâna w'omujà-kazi wâwe orhuma, ngasi oku Sara akanakuhûna onakuyêmêre bulyâla Izaki lyo iburha lyahêka izîno lyâwe ensiku zoshi. ¹³ Ci oyo mwâna w'omujà-kazi naye namujiramwo ishanja, bulya naye ali mugala wâwe. ¹⁴ Abrahamu azûka sêzisêzi, arhôla omugati n'ehibindi hy'amîshi ashanira Hagari, ahira omugala aha lurhugo, abahulusa. Nyamukazi ajà ahabuka omu irungu lya Bersheba. ¹⁵ Erhi amîshi gali omu hibindi gamuhwera akweba omwâna wâge omu hishaka ¹⁶ aj'ibwârhalala aha akalangira ishaka, nka aha omuntu ankalasha omwampî. Bulya kwo akazâg'iderha emurhima, erhi: «Ntalonza mbone oku oyo mwâna afâ.» Atamala erya burhambi, arhondêra ayâma analaka. ¹⁷ Nyamuzinda ayumva omulenge gw'omwâna erhi anali empingu, malahika wa Nyamuzinda ahamagala Hagari amubwîra, erhi: «Kurhi wabîre Hagari? Orhôbohaga bulya Nyamuzinda ayumvîrhe olujamu lw'omwâna aho ali. ¹⁸ Yimuka, ogwârhe omwâna bwinjà bulya namujira lubaga lunene. ¹⁹ Nyamuzinda arhenza olubwibwi omu masû ga Hagari, alangira iriba. Akanya aj'idôma abumba ehibindi, anacywesa omugala. ²⁰ Nyamuzinda ayôrha ali boshi n'olya mwâna, akula, anabêra omu irungu, àbâ nfôla miherho. ²¹ Ayûbaka omu irungu lya Parani, na nnina aj'imushebera omukazi Munya-Mîsiri.

Abrahamu bo na Abimeleki aha Bersheba

²² Muli ago mango, Abimeleki ayisha boshi na Pikoli, murhambo w'abalwî bâge, abwîra Abrahamu, erhi: «Nyamuzinda ali haguma nâwe muli ebi odwîrhe wajira byoshi. ²³ Ocigashage buno oku izîno lya Nyamuzinda, oku orhakandenganya nie n'abâna bâni n'abinjikulu bâni; n'oku

^b**20.17** Eyi milongo 17-18: rhwanayumva oku omu bihugo by'ebushoshôkero bw'izûba bya mîra, abantu bayishigi oku Nyamuzinda yêne ye ruhà akalamo, ye ruhà n'iburha; anahasha n'okuzanganya (Rhulole omu Murh 30, 2).

emunda ndi n'emunda ciri eci cihugo wayishagamwo nka cigolo, walanga obwîra buli nk'obûla nkujirakwo.» ²⁴ Abrahamu ashuzza, erhi: «Nêci ncîgashire kwo». ²⁵ Naye Abrahamu atumuza Abimeleki iriba lyâge ly'amîshi bambali ba Abimeleki bamunyagaga. ²⁶ Abimeleki ashuzza, erhi: «Ntamanyiri ndi wankajizire ntyo: nâwe wêne orhasâg'imbwîra akantu kuli ebyo, nâni niene ene bwo burhanzi nkumanya.» ²⁷ Abrahamu arhola omu bintu byâge, ebinyinyî n'ebinene abiha Abimeleki na bombi oku bali babirhi bajira endagâno. ²⁸ Abrahamu arhola bibuzi nda by'omu busô bwâge abihira hâgo hâgo. ²⁹ Abimeleki amudôsa, erhi: «Ebyo bibuzi nda ohizire hâgo hâgo, bici byajira aho?» ³⁰ Amushuza, erhi: «Kuderha nti oyêmêre okurhola ebîra bibuzi nda by'omu maboko gâni, bibè buhamîrizi oku nie nanahûmbaga eryo iriba. ³¹ Co cirhuma ahola haderhwa Bersheba, kulya kubà ahola ho bombi bacîgashiraga. ³² Erhi babà bamafundika endagâno aha Bersheba, Abimeleki ayimuka boshi na Pikoli, murhambo w'engabo n'abalwî bâge, ashubira omu cihugo c'Abafilistini. ³³ Abrahamu agwîka omurhi gw'etamarisi ahola Bersheba anashengeraho izîno lya Nyamubâho, Nyamuzinda w'ensiku n'amango. ³⁴ Abrahamu ashinga myâka erhali minyi omu cihugo c'Abafilistini.

22

Abrahamu alikola ahâna ommwana enterekêro byayêrekana oku arhînya Nyamuzinda. Yêne ashubimuhanza

¹ Enyuma z'aho, Nyamuzinda arhangula^c Abrahamu, amubwîra, erhi: «Abrahamu ! Abrahamu! » Naye ashuzza, erhi: «Ho ndi hano. » ² Nyamuzinda anacimubwîra, erhi: «Oyanke mugala wâwe cûsha, oyôla orhonya, Izaki, omujâne omu cihugo c'e Moriya, n'eyo munda, omuhâne nterekêro ya kusingonoka. ³ Abrahamu azûka sêzisêzi arheganya endogomi yâge na bambali babirhi n'omugala Izaki. Abeza enshâli z'enterekêro, bâhira njira bâjà erya munda Nyamuzinda amubwîraga. ⁴ Oku lusiku lwa kasharhu, Abrahamu agalamira, alangîra erya ntondo ci erhi enaciri kuli. ⁵ Abrahamu anacibwîra abambali erhi mubêrage aha mweshi n'eyi ndogomi, nâni rhwe n'oyu mwâna, rhwahika hala, rhwaharâmya rhunashub'iyandagalira emunda muli. ⁶ Abrahamu ayanka enshâli z'enterekêro azibarhuza omugala Izaki, naye yêne afumbarha omuliro n'akêre, banagenda bombi. ⁷ Izaki anacidôsa îshe Abrahamu, erhi: «Larha!» Naye ashuzza erhi: «Kurhi mwâna wâni?» Izaki, erhi: «Omuliro ugu rhudwîrhe, n'enshâli z'enterekêro, ci ngahi omwâna-buzi rhwagend'irherekêra ali?» ⁸ Abrahamu ashuzza, erhi: «Nyamuzinda yêne abona aha arhenza omwâna-buzi w'enterekêro, mwâna wâni». Banacigenda bombi oku bali

^c**22.1** Nyamuzinda arhangula Abrahamu: Obuyêmêre bwa Abramubonekîre omu kuyumva Nyakasane (Murh 22; Hbr 11, 8-10; 17-19; GI 3, 6-9; Rom 4, 18-21). Ciru ayêmêra oku abâna omwâna wâge Izaki nterekêro. Nnâmahanga alonzagya oku murhangula na hano abâ amâbona okurhumika kwa Abrahamu, amukûle omu ngeso z'abapagani barherekêra abâna oku bazimu bâbo; Nnâmahanga ye mwîkubagirwa ye wanayishirhucungula omu kuhâna omugala Yezu (Murh 22 na Ywn 3, 16). Obuyêmêre buzira bijiro kugumba bugumba. Abemêzi bayish'ibâ bimâna erhi bwôhere n'ebijiro byâbo birhumire (Yak 2, 14-26). Omu Ndagâno ya mîra omulêbi Izaya arhubwîzire oku bwenêne Nyakasane alâba obuyêmêre bw'olubaga lwâge (Iz 7, 9; 28, 16; 30, 15). 22,1: Eyi nshambâlo ehanzize okuhâna abâna nka nterekêro (okwo kwakâg'ijirwa omu Israheli), ci erhuyeresire obuyêmêre bw'Abrahamu kuli Nnâmahanga. Nyamuzinda amurhangula, amuhûma mpu amuhê ngasi ebi arhonya kulusha. Abrahamu arharhindiraga, ayumva Nnâmahanga embere amanye kurhi arheganyize. Abrahamu ali lwîganyo lw'omushinganyanya oyumva Nyamuzinda, buyêmêre buyêmêre bwâge burhumire (Burh 44, 19-21; Burh 10,5; Hbr 11, 17; Yak 2, 21). Enterekêro ya Izaki luli lwîganyo lw'enterekêro ya Mwâmi Yezu oku musalaba.

babirhi. ⁹ Erhi bahika aho Nyamuzinda amulangûlaga, Abrahamu ayûbaka oluhêrero, arherekeza enshâli, aziriringa omugala Izaki, amulambika oku luhêrero oku nyanya ly'enshâli. ¹⁰ Abrahamu alambûla okuboko arhola akêre mpu akolaga abâga omugala. ¹¹ Ci kwône Malahika wa Nyakasane anacimuyakûza kurhenga empingu, erhi: «Abrahamu! Abrahamu!» Abrahamu, erhi: «Ho ndi hano!» ¹² Malahika amubwîra, erhi: «Leka, orhalambûlire omwâna kwo okuboko! Orhanamujiraga kubî kuci! Namamanyaga oku kurhînya orhînya Nyamuzinda: orhandahirîre mugala wâwe, mugala wâwe cûsha». ¹³ 13 Abrahamu, alangira engandabuzi ehangerhine amahembe omu ishaka; Abrahamu aj'irhola erya ngandabuzi ayirherekêra nterekêro ya kusingonoka ahâli h'omugala. ¹⁴ Abrahamu ayîrika aho hantu izîno lya «Nyamuzinda yêne abona ebyo», ciru na kuhika ene kwo bacihaderha mpu «Oku ntondo Nyamuzinda yêne abona ebyo». ¹⁵ Malahika wa Nyamubâho ashub'ihamagala Abrahamu obwa kabirhi kurhenga empingu, ¹⁶ anaciderha, erhi: "Lyo ndahîre izîno lyâni, kanwa ka Nyamubâho nkudesire, kulya kubâ orharhindirîre mugala wâwe, omuguma ojira, ¹⁷ nkolaga nakuyunjuza migisho, iburha lyâwe naliluzi nka nyenyêzi z'oku nkuba na nka mushenyi gw'omu nyanja n'eryo iburha lyâwe lyakâhima omuhango gw'abashombanyi bâlyo. ¹⁸ Amashanja goshi g'igulu gagishwa erhi iburha lyâwe lirhuma bulya wanyumvîrhîze. ¹⁹ Abrahamu ashubira emunda abambali bali. Bayimuka , bashubira boshi emwâbo e Bersheba. Abrahamu agend'iyûbaka e Bersheba.

Iburha lya Nahori

²⁰ Enyuma z'aho, babwîra Abrahamu oku Milka naye aburhîre omulumuna Nahori abarhabana. ²¹ Olubere ye Uzi, na Buzi amulonda, ahebakwo na Kemweli, îshe wa Aramu. ²² Kandi Kesedi, Hazo, Pilidashi, Yidilafu na Betweli. ²³ Betweli aburha Rebeka; bo bâna munâni Milka aburhîre Nahori, mulumuna wa Abrahamu. ²⁴ Ali agwêrhe omukazi w'omuherula, izîno lyâge ye Reuma, naye amuburhira abâna: Tebahi, Gahama, Tahasha na Mahaka.

23

Oluvumbu lwa bashakulûza

¹ Emyâka Sara alamire liri igana na makumi abirhi na nda, ² afîra aha Kiriya-Arba , ho haligi aha Hebroni, omu cihugo c'e Kanâni. Abrahamu ayisha ali oku bufire bwa Sara. ³ Abrahamu ayimanga embere z'omugogo gwâge, abwîra bene Heti, erhi: ⁴ «Eno mwinyu, ndi yo mubunga nanciri cigolo. Mumpe nâni oluvumbu ntenze oyu muntu wâni mmubishemwo. » ⁵ Bene Heti bashuza Abrahamu, mpu: ⁶ «Yâgirwa orhuyumve nîrhu! Woyo ekarhî kîrhu, oliyo muluzi wa Nyamuzinda, ocîshoge nguma omu nshinda zîrhu, obishemwo omuntu wâwe, ntâye wankakulahirira enshinda wabishamwo mukâwe.» ⁷ Abrahamu ayimanga ayunama embere z'olubaga lw'ecihugo ca bene Heti, ⁸ abashambâlira ntya, erhi: «Akabâ muyemire ogu mugogo gwâni guntengekwo ngubîshe, munyumve munansengerere emwa Efroni, mugala wa Sohari, ⁹ andekere olukunda lwa Makipela.lubâ lwâge lunali oku irhwêrhwe ly'ishwa lyâge. Alumpi namuguliralwo lwoshi embere ziyu,lubè luvumbu lwâni.» ¹⁰ Ago mango Efroni ali abwârîre ekarhî ka bene Heti; Efroni, Muhititi ashuza Abrahamu embere za bene Hétî «boshi n'embere z'abakazâg'itwa ec'olusò n'okujà omu lugo, ¹¹ erhi: «Nanga, nnâhamwîrhu onyumve erhi kwo. Nkuhîre eryo ishwa, nkuhîre n'olwo lukunda lilimwo, nkugabirelyo omu masù g'abâna b'ekâ. Obishemwo omuntu wâwe.» ¹² Abrahamu ayunama embere z'olubaga lw'eco cihugo. ¹³ Abwîra Efroni embere z'olubaga lw'eco cihugo, erhi: «Orhang'iyumva erhi kwo! Mpânyire engulo y'eryo ishwa, oyiymêre nâni, na ntyo nanabishamwo omuntu wâni.» ¹⁴ Efroni ashuza Abrahamu, erhi: ¹⁵ Nnâhamwîrhu, onyumve erhi kwo: ishwa lya magana anni ga sikêli za nsaranga cirigi cici eco kuli rhwe rhwembi? Obishe omuntu wâwe. ¹⁶ Abrahamu ayêmêra Efroni, Abrahamu agerera Efroni zirya nfaranga anaderhaga embere za bene Heti, galya magana anni g'esikeli z'enfaranga; go magerha gali garhonyire emwa abarhunzi. ¹⁷ Ntyo ishwa lya Efroni libâ aha Makipela, ishiriza

Iya Mambri, ishwa n'olukunda lulirimwo, haguma n'emirhi yalirimwo kuhebakwo n'olubibi lwâlyo, ¹⁸byoshi byashuba bya Abrahamu omu masù ga bene Heti boshi n'embere za ngasi boshi banakazâg'itwa ec'olusò n'okujà omu lugo. ¹⁹Oku bundi, Abrahamu abisha mukâge Sara omu lwâla Iwa Makipela ishiriza Iya Mambri omu Hebroni, cihugo ca Kanâni. ²⁰Ntyo kwo Abrahamu abonaga ishwa n'olukunda lwalibagamwo emwa bene Heti; lwashuba luvumbu lwâge.

24

Obuhya bwa Izaki

¹Abrahamu ali akola mushosi wa myâka minji, Nyamubâho ali erhi amuhîre omugisho muli ngasi kantu. ²Abrahamu abwîra omwambali, mugula wâge omu bambali, ye wanakazâg'ilanga ebyâge byoshi, erhi: «Ohebe okuboko kwâwe idako ly'olurhundu lwâni^d, ³nakulahiriza oku izîno Iya Nyamubâho Nyamuzinda w'empingu n'igulu, oku orhalongeze mugala wâni omukazi omu banyere b'Abanya-Kanâni nyûbasire ekarhî kâbo. ⁴Ci kwônene, yo wajà emwîrhu, omu mulala gwîrhu, mwo wacîshoga omukazi washebera mugala wâni Izaki.» ⁵Omwambali anacimubwîra, erhi: «Haligi amango nyamukazi ankalahira mpu arhankulikire mwo cino cihugo, k'ago mango nanagalula mugala wâwe emunda warhengaga?» ⁶Abrahamu amushuza, erhi: «Nanga, orhahîraga okashubiza mugala wâni eyo munda. ⁷Nyamubâho, Nyamuzinda w'empingu, Nyamuzinda w'igulu yênene wantenzagya omu nyumpa ya larha, n'omu cihugo ca bene wîrhu, yêne ye wanshambâzagya anandaganya n'endahiro oku eci cihugo acîhà iburha lyâni. Yêne arhuma malahika wâge embere zâwe, Iyo abonera mugala wâni omukazi eyo munda. ⁸Akabà oyo mukazi arhalonzizi okukushimba, orhacife n'ecihango, ci orhahîraga okashubiza mugala wâni eyo munda». ⁹Oku bundi omwambali ahira okuboko oku cibero ca nnawâbo Abrahamu, anacigashira olwo lubanja.

¹⁰Nyamushizi anacirhòla ngamiya ikumi omu ngamiya za nnawâbo, anagendana n'oku ngasi hinjà nnawâbo ali agwêrhe, anacirikûla ajà entambiz'e Aram-Naharayimu omu lugo Iwa Nahoro. ¹¹Engamiya zâge azifukamya emuhanda gw'olugo, hôfi n'iriba, câjîngwè, gala mango abakazi banahuluka mpu bagend'idôma amîshi. ¹²Anaciderha, erhi: «Nyakasane, Nyamuzinda wa nnawîrhu Abrahamu, ongashânire ene, onayêrekane oku kurhonya orhonya mwambali wâwe Abrahamu. ¹³Niono nyimanzire hano iriba, na bali b'abantu ba mw'olu lugo, bakola bayish'idôma amîshi. ¹⁴Omwânanyere nakabwîra, nti: «Hengeka akabindi kâwe ompè nâni nywe, akananshuza, erhi: Nêci, nywaga onaleke nywese n'engamiya zâwe, erhi ye mukazi wali obikîre mwambali wâwe Izaki, co cimanyîso namanyirakwo oku orhonyize nnawîrhu.»

¹⁵Oku arhacyusa aderha, Rebeka, mwâli wa Betweli, mwene Milka, mukà Nahoro, mulumuna wa Abrahamu ayisha n'akabindi oku cirhugo. ¹⁶Oyo munyere ali mwinjinjà, mwânanyere mushugi, ntà mulume walisag'imuyegêra, abungulukira aha iriba abumba akabindi kâge anarherema. ¹⁷Olya mushizi akanya aj'imurhangîra, amubwîra, erhi: «Mâshi, oleke nywe rhwishi rhutya kw'ago gali omu kabindi kâwe.» ¹⁸Olya munyere anacishuza, erhi: «Nywaga, Yâgirwa». Anacyandagaliza dubaduba akabindi omu nfune mpu amunywese. ¹⁹Erhi ayûs'imunywese, anaciderha, erhi: «Nkola naj'idômera n'engamiya zâwe, kuhika zihâge». ²⁰Anacidubulira galya mîshi duba duba omu ciranga ashubirira aha iriba mpu adôme, anadômera engamiya zoshi. ²¹Olya mulume oku ahuluka, akaz'imusinza, erhi anadwîrhe acîdôsa erhi nanga erhi nêci Nyamubâho amuhisize.

²²Erhi engamiya ziyus'inywa, olya mulume arhòla ehigondo hy'amasholo hya buzirho bwa luhande luguma lw'esikeli, amuyambisahyo, anacirhòla na rhulinga rhubirhi rhwa masholo rhwa buzirho bwa sikêli ikumi amuyambisa rhwo ekuboko. ²³Anacimubwîra, erhi: «Oli mwâli wa ndi?

^d**24.2** : Okuheba okuboko idako ly'ecibero c'omuntu, yali ndahiro nkulu ya Abahabraniya.

K'aha mwinyu, sho anka bona aha abantu bahanda?»²⁴ Ashuza, erhi: «Ndi mwâli wa Betweli, mugala wa Milka mwene Nahori.»²⁵ Ashub'iderha, erhi: «Nêci aha mwîrhu bali ebyâsi birhali binyi, hanaboneka n'ecirâlo.»²⁶ Oku bundi olya mulume afukama aharâmya Nyamubâho ,²⁷ ederha, erhi: «Oyâgirwe Nyakasane, Nyamuzinda wa nnawîrhu Abrahamu, ôrharhinyirîre okurhonya n'okulumehera nnâhamwîrhu. Nyamubâho yêne oyûla onnongolîne kuhika aha mwa mwene wâbo nnâhamwîrhu.»²⁸ Olya mwânanyere alibirha aj'ibwîra nnina ebyabîre.²⁹ Rebeka àli agwêrhe mushinja wâbo, izîno lyâge ye Labani, Labani anacilibirhira embuga emunda olya mulume ali, ebw'iriba.³⁰ Erhi abâ amâbona ehigondo n'orhulinga mwâli wâbo ali ayambîrhe, n'erhi abâ amâyumva mwâli wâbo Rebeka ederha, erhi: «Kw'oyo mulume ambwîzire ntyo», ago mango alibirhira emunda nyamulume ali, amushimâna aciyimanzire aha burhambi bw'engamiya ah'iriba.³¹ Anacimubwîra, erhi: «Yisha mugishwa wa Nyamubâho! Cici cirhumire obêra embuga n'obwo narheganyize enyumpa n'ahantu engamiya zâwe zabêra?».³² Olya mulume akanya aj'ekà, Labani ashwekûla emizigo y'engamiya, anaziha ebyâsi, analêrha amîshi mpu oyo mulume boshi h'abâbo bashukemwo amagulu.

³³ Bamulêrhera ebiryo mpu alyè. Ci kwône ashuza, erhi: «Ntalya ntanaciderha akanwa kandwîrhe.» Labani ashuza, erhi; «Derhaga!»³⁴ Naye, erhi: «Niono ndi mwambali wa Abrahamu.³⁵ Nyamuzinda agishire nnawîrhu; akola àbâ mugale, àmuîre ebintu bishwêkwa, ebinyinyî n'ebinênênè, enfaranga n'amasholo, abambali n'abambalikazi, engamiya n'endogomi.³⁶ Sara, mukà nnawîrhu, Abrahamu, omu bugikulu bwâge, amuburhira omwânarhabana, n'oyo mwânarhabana ye afumbisire ebyâge byoshi.³⁷ Nnawîrhu andahirize, erhi: «Irhondo orhahîraga okarhôlera mugala wâni omukazi omu banyere ba-nya-Kanâni, muli cino cihugo rhuyûbasiremwo.³⁸ Akabâ orhajiri omu nyumpa ya larha, omu bûko bwîrhu okugend'ilogezamwo omukazi wahâ mugala wâni, erhi wamanahera!»³⁹ Nabwîzire nnawîrhu, nti: «Hall amango oyo mukazi ankalahira bwankulikira.»⁴⁰ Naye anshuza, erhi: «Nyamuzinda nyôrha ngenda embere zâge, akurhumira malahika wâge akuluse akuhisakwo ehi walonza, ly'obonera mugala wâni omukazi w'omu bûko bwîrhu n'omu nyumpa ya larha.⁴¹ Wâfuma ecihango erhi wankahika omu bûko bwîrhu, bakanakuyima omukazi, ecihango cirhacikuyirhe.⁴² Ene mpika aha iriba naderha, nti: Nyamubâho Nyamuzinda wa nnawîrhu, we kasinga, oyerekane, akabâ olonzize okuhisa eyi njira ndimo kw'ehi nshimbire.⁴³ Niono ndi hano iriba, omunyere wayîsh'al'idôma, nâni nkamubwîra, nti: Nkuhûnyire ompè nâni rhwishi rhusungunu rhw'omu kabindi kâwe,⁴⁴ akanashuza, erhi: wêne onywage, nagend'idômera n'engamiya zâwe, erhi ye mukazi Nyamubâho abîkîre mwene nnawîrhu.⁴⁵ Ntali nciyusa naderha ebyo binwa omu murhima gwâni, ene Rebeka ayisha n'akabindi kâge oku cirhugo. Abungulukira ebw'iriba, anadôma. Namubwîra nti mpà nâni nywe, we kasinga.⁴⁶ Ho na halya, akûla akabindi kâge oku cirhugo, ederha, erhi: «Nywaga nagend'idômera n'engamiya zâwe.» Nanywire, agall'inywêsa n'engamiya zâni.⁴⁷ Namudôsize, nti: Oli mwâli wa ndi? Naye anshuza, erhi: «Ndi mwâli wa Betweli, mulume Milka aburhiraga Nahori.» Oku bundi namuyambisa ehi higondo oku izûlu n'orhu rhulinga aha maboko.⁴⁸ Aho, nafukamiriza naharâmya Nyamubâho, Nyamuzinda wa nnanwîrhu Abrahamu, ye wali annongolîne omu njira nyinjâ mpu ntôlere omugala mwâli wa mucu wa nnâhamwîrhu.⁴⁹ Bunôla akabâ mulonzize okuyêreka nnâhamwîrhu oku mumusîmire munamurhonyize, mumbwîre n'akabâ nanga kandi mumbwîre, lyo nyerekera ebwa kulyo erhi ebwa kumoshô».

⁵⁰ Labani bo na Betweli bashuza baderha, mpu: «Okûla emwa Nyamuzinda kurhenzire, rhurhankahash'ikushuza nti nêci erhi nanga.⁵¹ Rebeka oyo embere zâwe: rhôla ye omuhêke , aj'ibâ mukà mwene nnawinyu nk'oku Nyamubâho anadesire.»⁵² Erhi mwambali w'Abrahamu ayumva ebyo binwa, aharâmya embere za Nyamubâho.⁵³ Ayômola ebisikiyo by'ecûma n'eby'amasholo, ayômola n'emishangi, aha Rebeka. Aha na mushinja wâbo boshi na nnina ebindi bikulo.

⁵⁴ Oku bundi bàlya bânanywa bo n'abâbo bàli boshi, banalâla halya. Sêzi erhi babâ bamazûka,

ederha, erhi: «Mundîke nshubire emwa nnawîrhu.» ⁵⁵ Mushinja wa Rebeka na nnina baderha, mpu: «Oyu munyere arhang'ibêra hano zindi nsiku nk'ibirhi erhi ikumi n'enyuma z'aho anagenda.» ⁵⁶ Abashuza, erhi: «Murhacindegerezagya n'obwo Nyamubâho ampisizekwo ehi nalonzagya. Muleke ngende, nshubire emwa nnawîrhu.» ⁵⁷ Banaciderha, mpu: «Rhuhamagalage namunyere rhumudôse naye kurhi adesire». ⁵⁸ Banacihamagala Rebeka bamudôsa, mpu: «K'olonzize okugenda mweshi n'oyu mulume?» Naye anacishuza, erhi: «Nêci, nnonzize ngende.» ⁵⁹ Okubundi, bahêka omunyere wâbo Rebeka mpu agende bo n'omulezi wâge n'oyo mwambali w'Abrahamu na balya balume âli boshi. ⁶⁰ Banacihâ Rebeka obwangâ, mpu: «Woyo mwâli wîrhu oyôlolohe ohinduke bihumbi n'ebihumbi n'iburha lyâwe lihime enyumpa z'abashombanyi bâlyo. ⁶¹ Rebeka ayimuka boshi n'abambali-kazi, bashonera oku ngamiya, bakulikira olya mulume. Mwambali w'Abrahamu arhola Rebeka, bahira njira.

⁶² Ago mango Izaki âli ayishire omu irungu ly'iriba lya Lahayi-Royi, bulya mwo ali ayûbasire omu cihugo ca Nêgebu. ⁶³ Izaki ahuluka mpu ajê acîgezageza ebwa mashwa câjîngwê, erhi ayînamula amasû alangîra engamiya zayisha. ⁶⁴ Rebeka naye mpu ayînamula amasû, alangîra Izaki, ashonoka oku ngamiya. ⁶⁵ Adôsa olya murhumisi, erhi: «Ye ndi ola mulume wayisha alambagira omu ishwa anayêrekîre eno munda rhuli? ⁶⁶ Olya mushizi ashuza, erhi: «Ye nnâhamwîrhu oyo.» Namunyere arhola ecitambara acîhundikira co. Olya mushizi ashambâlira Izaki oku agendaga kwoshi. ⁶⁷ Izaki ahêka Rebeka omu cirâlo câli ca nnina Sara, ayanka Rebeka, amujira mukâge, anamurhonya. Na ntyo Izaki arhulûla, arhacilakaga olufû lwa nnina.

25

Abrahamu ayanka Ketura: iburha lya Ketura

¹ Abrahamu ayanka owundi mukazi izîno lyâge ye Ketura. ² Nyamukazi anacimuburhira Zimurani, Yokisani, Medani, Midiyani, Yisibaki na Shuwahi. ³ Yokisani aburha Sheba, na Dedani. Nabo bene Dedani: Basurimi na Baletusimi na Baleumi. ⁴ Bene Midiyani bali: Eferi, Efa, Hanoki, Abida na Elda. Abo boshi bâli bagala ba Ketura.

Okufâ kwa Abrahamu

⁵ Abrahamu âhâ Izaki ebyâge byoshi. ⁶ Abandi bagala akazâg'iburha oku baherula bâge, abahâ eby'okucîrhabâla, na kandi, oku acizîne yêne, abarhuma kulî n'omugala Izaki, omu cihugo c'ebushoshôkero. ⁷ Alaga emyâka y'akalamo k'Abrahamu: Alamire myâka igana na makumi gali nda n'irhanu. ⁸ Buzinda bw'aho, Abrahamu arhengamwo omûka, afâ akola ali omu bushosi bwinjâ, afâ akola mukulu, erhi amanayigurha ensiku, ajâ kuli bene wâbo. ⁹ Abagala, Izaki na Ismaeli bamubisha omu lukunda lwa Makipela, omu ishwa lya Efroni, mwene Sohari, muhititi aha ishiriza ly'e Mambri. ¹⁰ Lyo ishwa Abrahamu aguliraga bene Heti. Mwo Abrahamu abishirwe bo na mukâge Sara. ¹¹ Erhi Abrahamu abâ amâfâ, Nyamuzinda agisha omugala Izaki ayûbaka hôfi n'iriba lya Lahayi-Royi. ¹² Alaga iburha lya Ismaeli, mugala wa Abrahamu, ye waburhagwa n'omunya-Mîsiri, Hagari, mujâ-kazi wa Sara. ¹³ Alaga amazîno ga bene Ismaeli omu kushimba amazîno n'okuburhwa kwâbo: Enfula y'Ismaeli ye Nebayoti, alondwa na Kedari, Adubeli^e, Mibusamu, ¹⁴ Mishma, Duma, Masa, ¹⁵ Hadadi, Tema, Yeturi, Nafishi na Kedma. ¹⁶ Bo bene Ismaeli abo, n'amazîno gâbo nk'oku ebishagala n'ebihando byâbo binali, bo barhambo ikumi na babirhi b'emilala yâbo oku enali. ¹⁷ Alaga n'emyâka y'akalamo ka Ismaeli: igana na makumi asharhu na nda. Oku bundi arhengamwo omûka, afâ, ajâ kuli bene wâbo. ¹⁸ Ayûbaka kurhenga e Hawila kujâ e Shuru, olunda lw'ebushoshôkero bwa Mîsiri omu kujâ e Asîriya. Ali ayûbasire ishiriza lya bene wâbo boshi.

^e**25.13** Adubeli: bitabu biguma mpu: Adubeli, ebindi mpu: Abudeli

III. Olwa Izaki n'olwa Yakôbo

Okuburhwa kwa Ezau na Yakôbo

¹⁹ Alaga emyanzi ya Izaki mwene Abrahamu. Abrahamu aburha Izaki. ²⁰ Izaki ali akola agwêrhe myâka makumi anni erhi ayanka Rebeka mwâli wa Betweli, Munyaramayo w'e Padani-Arami, mwâli wâbo Labani naye Muharamayo. ²¹ Izaki asengerera mukâge emwa Nyamubâho, erhi amâbâ ngumba, Nyamubâho amuyumva, mukâge Rebeka arhôla izîmi. ²² Abâna bakazihukulana omu nda, lêro aderha, erhi: «Akabâ kwo biri ntya, bici omuntu alamakwo?» Akanya aj'idôsa Nyamubâho, ²³ naye amushuza, erhi: «Mashanja abirhi gali omu nda yâwe, mashanja abirhi g'omu nda yâwe gagabanyika; mulala muguma gwahima ogwâbo, omukulu ashiga omurhò.» ²⁴ Erhi amango gâge g'okuburha gahika, lâba oku lyâli izîmi lya mahasha. ²⁵ Owaburhagwa wa burhanzi, ali mudukula wa bishamvu ayunjwîre byoyabyoya. Bamuyirika izîno lya Ezau. ²⁶ Oku bandi omulumuna ahuluka, erhi okuboko kwâge kugwârhire Ezau oku kansisira. Bamuyirika izîno lya Yakôbo. Izaki ali akola agwêrhe myâka makumi gali ndarhu erhi baburhwa. ²⁷ Abânarhabana bombi bakûla; Ezau âbâ muhivi mukulu, wa kutwikanya omu malungu. Yakôbo ali muntu mutûdu, akâbêra omu cirâlo. ²⁸ Izaki arhonya Ezau bulya asimaga ensimba, Rebeka yêhe Yakôbo ye arhonyagya.

Ezau aguza ecikono c'okubâ nfula

²⁹ Mango maguma, Yakôbo ayenda ibinda ly'enkôle, naye Ezau ashubûka ebwa kuhiva erhi anarhamire. ³⁰ Lêro Ezau anacibwîra Yakôbo, erhi: «Leka nâni mpuhekwo eryol'ibanda lidukula lidukula, bulya namahwa. -Co carhumire bamuderha mpu Edomi. ³¹ Yakôbo amubwîra, erhi: Orhang'inguliza ecikono câwe c'okubâ nfula. ³² Ezau ashuza, erhi: «Lolâ oku kufâ kuno, ecikono c'okubâ nfula, bici cacinkwânana?» ³³ Yakôbo ashubiza ederha, erhi: «Orhang'icîgasha embere zâni»; acîgasha, anaguliza Yakôbo ecikono câge c'okubâ nfula. ³⁴ Oku bundi, Yakôbo amuhâ oku mugati n'oku ibinda ly'enkôle, alya ananywa, ayimuka agenda. Ntyo kwo Ezau agayaguzagya ecikono c'okubâ nfula.

26

Izaki e Gerari

¹ Ecizombo canacizûka omu cihugo, kuleka cirya cizombo cirhanzi cabâga amango ga Abrahamu. Izaki ajâ e Gerari, emwa Abimeleki mwâmi w'Abafilistini. ² Nyamubâho amubonekera amubwîra, erhi: Orhajâga e Mîsiri ci ogend'ibêra omu cihugo nakubwîra. ³ Obêre muli eco cihugo, nakugisha nanyorhe ndi haguma nâwe. Bulya we n'iburha lyâwe mwe nahâ ebi bihugo byoshi, nasêza n'erya ndagâno nafundikaga rhwe na sho Abrahamu. ⁴ Naluza iburha lyâwe nka nyenyêzi z'oku nkuba, naliha ebi bihugo byoshi n'amashanja goshi g'igulu gagishwa n'iburha lyâwe. ⁵ Kulya kubâ Abrahamu ayumvîrhe izû lyâni, akulikira ebi nalimurhegesire okukulikira, amarhegeko gâni, ebinwa byâni, obulonza bwâni. ⁶ Ntyo kwo Izaki abêziremwo aha Gerari. ⁷ Abantu b'eyo munda bakamudôsa olwa mukâge, ashuza, erhi: «Mwâli wîrhu oyo.» Ayôboha okuderha, erhi: «Mukânie oyo», bâli bamuyîrha erhi Rebeka orhuma bulya ali mwinjâ. ⁸ Erhi kugera mango garhali manyi, kwanacibâ lusiku luguma, Abimeleki mwâmi w'Abafilistini erhi adwîrhe alolera omu kabonezo, alangira Izaki adwîrhe ashâsa mukâge Rebeka. ⁹ Abimeleki anacihamagala Izaki amubwîra, erhi: «Mâshi mukâwe oyu! Kurhi waciderhaga mpu mwâli winyu?» Izaki ashuza, erhi: «Nakâcîdôsa nti nankanafakwo oyu mukazi». ¹⁰ Abimeleki ashubiza amudôsa, erhi: «Kurhi okwo warhujizirage obwo? Hindi hitya hajire omuntu w'omu lubaga lwîrhu walala na mukâwe obone wamarhubarhuza obwo bubî!» ¹¹ Lêro Abimeleki ahâna eri irhegeko oku lubaga lwâge lwoshi, erhi: «Owahume kuli oyu mulume kandi erhi kuli mukâge, anafê.» ¹² Izaki ahinga anarhwera muli ecôla cihugo n'ogwo mwâka ayeza kali igana, bulya

Nyamubâho amamugisha. ¹³ Oyu muntu agâla, agal'ahirhira okurhalusire. ¹⁴ Ali agwêrhe masô maji n'ebintu bishwêkwa binyinyi n'ebinênênè, na bashizi banji. Abafilistini bayâgalwa.

Amaliba g'aha karhî k'e Gerari n'e Bersheba

¹⁵ Amaliba goshi bambali b'îshe bàli bamâhumba amango îshe Abrahamu acihali, Abafilistini bagafuka bagabumba budaka. ¹⁶ Abimeleki abwîra Izaki, erhi: «Orhenge eno mwîrhu, bulya wekola mugale kurhulusha.» ¹⁷ Izaki arhenga aho aj'ihanda omu kabanda ka Gerari, anabà ho acîbêrera. ¹⁸ Izaki ashub'ijà ahumba galya maliba bambali b'îshe Abrahamu bàli bahumbire, galya Abafilistini bafukaga erhi Abrahamu abà afire; agayîrika galya mazîno gonênè îshe ali agayirisire. ¹⁹ Bambali ba Izaki bahumba omu kabanda, bashangamwo iriba ly'amîshi gahulula. ²⁰ Lêro abangere b'e Gerari, barhondêra okulongôla n'abangere ba Izaki, ngasi baguma mpu: «Amîshi gali gîrhu!» Izaki ayîrika iriba izîno lya Sitina. ²¹ Bahumba erindi iriba, ci kandi hashub'ibà akadali kuli lyo. ²² Lêro arhenga aho, agend'ihumba erindi iriba, lêro harhacibâga kadali kuliryo. Aliyirika izîno lya Rehoboti, anaderha, erhi: «Nyamubâho amâjà aruhâ oluhya, rhukolaga rhwayololokeramwo eci cihugo». ²³ Kurhenga aho asôkera e Bersheba. ²⁴ Nyamubâho amubonekera mw'obwo budufu amubwîra, erhi: «Nie Nyamuzinda wa sho Abrahamu, orhayôbohaga cici bulya ndi haguma nâwe. Nakugisha, nnanduze iburha lyâwe erhi mwambali wâni Abrahamu orhuma». ²⁵ Ayûbaka oluhêrero aho, anayakuza izîno lya Nyamubâho. Ayûbaka ho enyumpa yâge. Bambali ba Izaki bahumba ho iriba.

Okunywâna na Abimeleki

²⁶ Abimeleki arhenga e Gerari, ayish'imulamusa, ali boshi n'omwîra wâge Ahuzati na Pikoli, ye murhambo w'omurhwe gwâge. ²⁷ Izaki abadôsa, erhi: «Lêro cici cimudwîrhe eno munda, mwe bantu munshomba, mwe mwanampuLulsagya emwinyu». ²⁸ Banacishuza, mpu: «Rhwajirage rhwabona oku nêci Nyamubâho ali haguma nâwe, rhwanaderha obwo nti habè omwîgasho aha karhî kâwe nîrhu, rhunafundike endagâno haguma nâwe.» ²⁹ Ocîgashe oku orharhujire kubî kuci, bulya rhurhakujiraga kubî, minjà gône rhwakujîrîre rhwanakuleka wagenda n'omurhûla. Woyu okola oli mugishwa wa Nyamubâho.» ³⁰ Abajirira olusiku lukulu, bâlya bânanywa. ³¹ Erhi bazûka sêzi sêzi, ngasi muguma acîgasha embere z'owâbo. Oku bundi, Izaki abasêzera, bagenda n'omurhûla. ³² Olwo lusiku lwonênè, bambali b'Izaki bayisha, bamubwîra omwanzi gw'iriba bakazagihûmba, baderha, mpu: «Rhwabwîne amîshi.» ³³ Eryo iriba aliyirika izîno lya Sabe, co cinarhuma olwo lugo luderhwa Bersheba kuhika na buno.

Abakazi ba Ezau banya-Hititi

³⁴ Erhi Ezau ahika myâka makumi anni, ayanka omukazi izîno lyâge ye Yehudita, mwâli wa Behori, muhititi, arhôla na Basimata, mwâli wa Eloni naye muhititi. ³⁵ Abo bakazi bajira Izaki bo na Rebeka mungo munji.

27

Yakôbo ashamura omugisho gwa Ezau

¹ Izaki ali amashosihala, n'amasû gâge gali gakola mazamba, azinda erhi arhacibona. Lêro ahamagala enfula yâge Ezau, erhi: «Mwâna wâni!» Naye, erhi: «Ho ndi hano.» ² Ashubiza, ederha, erhi: «Lolà oku niono nkola mushosi n'amango g'okufà kwâni ntagamanyiri. ³ Okanyagye orhôle emirasano yâwe, emyampi yâwe n'omuherho gwâwe, okanye oj'ihiva, onyîrhire ensimba. ⁴ Onteganyizemwo birya biryo nsîma, oyîshe ondêrhere ndye, lyo omurhima gwâni gukugisha embere nfê.» ⁵ Kuziga erhi Rebeka adwîrhe ayumva oku Izaki ashambâla bo n'omugala Ezau. Ezau acîtuma omu lubala mpu agend'ihiva ensimba ayilerhere îshe. ⁶ Rebeka abwîra omugala Yakôbo, erhi: «Namâyumva sho abwîra mukulu wâwe Ezau, erhi: ⁷ «Ondêrhere ensimba, onteganyizemwo ebiryo binjà, mbirye nnankugishe omu masû ga Nyamubâho embere nfê.»

⁸ Yumvagya mwâna wâni, oyumve onajire nk'oku nakurhegeka. ⁹ Okanye ojè omu busô, ondêheremwo bânahene babirhi binjinjà, narheganyizamwo sho ebiryo binjà, nk'oku anasîma.

¹⁰ Wayîsh'ibihêkera sho abirye, Iyo akugisha embere afè.» ¹¹ Yakôbo abwîra nnina Rebeka, erhi: «Lolà, mukulu wâni Ezau amâbà wa bishamvu niehe ntagwêrhi bôya. ¹² Hali amango Larha akampumakwo, mbè nka kushekera namushekeraga, obone bukola buhanya namacîlerhera ahâli h'omugisho.» ¹³ Nnina ashuza, erhi: «Obuhanya bubè nie bujâkwo mwâna wâni! Oyumve kwônene, onagend'innongeza abo bânahene.» ¹⁴ Akanya aj'ibalonza ayisha abadwîrhîre nnina, naye nnina arheganyamwo ebiryo nk'oku îshe anasîma. ¹⁵ Rebeka ayanka emyambalo minjinjà ya Ezau, ye mugala mukulu, erya akazâg'ibîkira omu nyumpa, aiyambisa Yakôbo ye mugala murhò. ¹⁶ Ayanka oluhù lw'abanahene amubwikiramwo amaboko n'igosi. ¹⁷ Oku bundi zirya nyama ali amarheganya n'omugati, abiheba omu nfune z'omugala Yakôbo. ¹⁸ Ajà aha burhambi bw'îshe, aderha, erhi: «Larha!» Naye ashuza, erhi: «Niono. We ndi mwâna wâni?» ¹⁹ Yakôbo ashuza îshe, erhi: «Nie Ezau, nfula yâwe, najizirage nk'oku wanantegekaga. Zûka otamale olyekwo bino nal'ihiva Iyo omurhima gwâwe gungisha.» ²⁰ Izaki abwîra Yakôbo, erhi: «Mwâna wâni wamarhòla duba wâni!» Naye ashuza, erhi: «Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe wangashanîre.» ²¹ Izaki abwîra Yakôbo, erhi: «Yegera hano nkuhumekwo mwâna wâni, nyumve erhi nêci erhi nanga we mugala wâni Ezau.» ²² Yakôbo ayegêra îshe Izaki, naye amumamarhakwo aderha, erhi: «Izù liri Iya Yakôbo, ci amaboko gali ga Ezau!»

²³ Arhamumanyîriraga bulya amaboko gali ga bishamvu aka mukulu wâge Ezau, anacimugisha.

²⁴ Aderha, erhi: «Ka kwo binali we mugala wâni Ezau?» Naye ashuza, erhi: «Nêci.» ²⁵ Izaki ederha, erhi: «Mpâga ndye oku nsimba mugala wâni ahivaga Iyo omurhima gwâni gumugisha.» Amuhêreza alya, amuhêreza n'idivayi anywa. ²⁶ Îshe Izaki amubwîra, erhi: «Nyegêraga, onampôbere mwâna wâni!» ²⁷ Ayêgera, ahôbera îshe, îshe ayisa obwehe bw'emyambalo yâge. Amugisha ntyâla: «Nêci obwehe bwa mugala wâni, kwo buli nk'obwehe bw'ishwa liyêra, ishwa eri Nyamubâho agishire. ²⁸ Nyamuzinda akushobôze olumè lw'oku nkuba, n'amashwa gashushagîre, engano nyinji n'idivayi linji. ²⁹ Amashanja gakushige n'abantu b'emahanga bafukame embere zâwe. Obè murhambo wa bene winyu na bagala ba nyoko bafukame embere zâwe. Owakuhehêrere ahehêrewe, n'owakugishe anagishwe.» ³⁰ Erhi Izaki ayûsa okugisha Yakôbo, naye Yakôbo erhi amanahuluka omu mw'îshe Izaki, mukulu wâge Ezau naye arhenga ebwa kuhiva. ³¹ Naye arheganya ebiryo binjà abihêkera îshe. Amubwîra, erhi: «Larha, zûkaga olye kw'ebi mugala wâwe anal'ihiva, Iyo omûka gwâwe gungisha.» ³² Îshe Izaki amudôsa, erhi: «We ndi?» Naye ashuza, erhi: «Nie nfula yâwe Ezau.» ³³ Oku bundi Izaki arhemuka, ederha, erhi: «Aligi ndi olya wal'ihiva ensimba anayindêrhera? Nacimwikubagira nanalya, embere oyîshe; namugishire, anakolaga ayôrha àli mugishe.» ³⁴ Erhi Ezau ayumva ebinwa by'îshe, ayâma bwenêne n'omungo munji, anacibwîra îshe, erhi: «Ongishe nâni mâshi, larha!» ³⁵ Izaki ashuza, erhi: «Mulumuna wâwe anayishir'inteba, arhòla omugisho gwâwe.» ³⁶ Ezau ashubiriza, erhi: «Ka kwenge bamuderha Yakôbo, co cirhumire andenganya nieki kabirhi kabirhi? Arhanzir'inyanka ecikono c'okubà nfula, kandi yoyu wamantôla omugisho gwâni!» Ci ashubiza ederha, erhi: «Ci kwône mâshi ka nieki ntà mugisho wansigîze?» ³⁷ Izaki ajà omu kanwa ashuza Ezau, erhi: «Namujizire murhambo wâwe, namuhîre bene wâbo nti babè bambali, namuhîre engano n'amamvu mwandu. Bicigi nankacikujirira mwâna wâni?» ³⁸ Ezau anacidôsa îshe, erhi: «Ka mugisho muguma gwône ojira, mâshi larha? Mâshi ngisha nâni, larha!» Izaki ahwekêra na Ezau arhondêra alaka. ³⁹ Oku bundi, îshe Izaki ashuza ederha, erhi: «Woyo ekulî n'ebihugo biyera yo wayûbaka, kuli n'olumè lurhoga oku nkuba. ⁴⁰ Engôrho yâwe yo yakubîke, wakakolera mwene winyu. Ci kwône amango wacîrûkûza, kurhibula warhibula omuzigo gwâwe gukuli aha lurhugo.» ⁴¹ Ezau ashombera Yakôbo ogwo mugisho ahâbagwa n'îshe, acîdôsa emurhima, erhi: «Amango g'emishîbo ya larha gali hôfi, go mango nayîrha mulumuna wâni Yakôbo.» ⁴² Erhi bamanyîsa Rebeka ebyo binwa bya Ezau ye mugala mukulu, arhumiza Yakôbo ye mugala murhò,

amubwîra, erhi: «Mukulu wâwe Ezau ahizire okucîhola kuli we mpu akuyirhe. ⁴³ Yumvagya mwâna wâni, nkubwîre: Okanye, oyâkire emwa mwene wîrhu Labani e Harani. ⁴⁴ Obêre eyo haguma naye nsiku inga, kuhika mukulu wâwe atwîke oburhè. ⁴⁵ Kuhika oburhè bwa mukulu wâwe bukurhengekwo, kuhika ayibagire oku wamujirîre; ago mango nanarhuma bagend'ikulonza eyo munda. Cici cankarhuma namuheza mwembi omu lusiku luguma?».

Izaki àrhuma Yakôbo emwa Labani

⁴⁶ Rebeka anacibwîra Izaki, erhi: «Namayihikwa n'akalamo erhi bâli ba Heti bàrhuma. Erhi Yakôbo ankayanka munyere muguma muli bâli ba Heti, muguma nk'abo, muguma omu banyere b'eci cihugo, k'okulama kwankacinkwânana?»

28

¹ Izaki ahamagala Yakôbo amugisha anamuhà eri irhegeko, erhi: «Orhahîraga okayanka omukazi omu banyere b'e Kanâni. ² Yimuka ojè e Padani Aramu emwa Betweli, îshe wa nyoko, ocîshoge omukazi eyo munda omu banyere ba Labani, mushinja wâbo nyoko. ³ Nyamuzinda akugishe, akuyolole, anakuluze obè ndêko y'amashanja. ⁴ Akuhè we n'iburha lyâwe, omugisho gwa Abrahamu lyo obona eci cihugo oyubasiremwo, cihugo Nyamuzinda ahâga Abrahamu.» ⁵ Izaki asêzera Yakôbo. Yakôbo alîkûla, ajà e Padani Aramu, emwa Labani, mwene Betweli wa Muharamiya, mushinja wâbo Rebeka, nnina wa Yakôbo na Ezau.

Ezau ayanka owundi mukazi

⁶ Ezau abona oku Izaki agishire Yakôbo n'oku amurhumire e Padani Aramu mpu agend'iyankira yo omukazi, n'oku erhi akola amugisha, amuhà eri irhegeko, erhi: «Orhahîraga okayanka omukazi omu banyere b'e Kanâni.» ⁷ Na Yakôbo àli ayumvîrhe îshe na nnina, ajà e Padani Aramu. ⁸ Ezau ayumva oku abanyere b'e Kanâni barharhonyiri omu masù g'îshe Izaki, ⁹ ntyo Ezau ajà emwa Ismaeli, ayanka yo omukazi, wa kuhalika abà ali agwêrhe erhi anagwêrhe abandi: Mahalata, mwâli wa Ismaeli, mugala w'Abrahamu, na mwâli wâbo Nebayoti.

Ecilôrho ca Yakôbo

¹⁰ Yakôbo arhenga e Bersheba, ajà e Harani. ¹¹ Ahika hantu haguma, alâla ho bulya izûba lyâli lyamazika. Arhola ibuye liguma aho, alishegema, analâla aho. ¹² Alôrha, abona omushonezo mugwike oku idaho n'irhwêrhwè lyâgo lihisire oku nkuba; bamalahika ba Nyamuzinda erhi badwîrhe basôka banayandagala! ¹³ Lâba oku Nyamubâho ayimanga embere zâge amubwîra, erhi: «Nie Nyamubâho, Nyamuzinda wa shakulu wâwe Abrahamu na Nyamuzinda wa Izaki. Eryôla ishwa ogwishiremwo, nakuhalyo we n'iburha lyâwe. ¹⁴ Iburha lyâwe lyaluga nka katulo k'oku idaho, lyaluga lihike ebushoshôkero n'ebuzikiro, e mwênè n'e mukondwè, n'amashanja goshi g'igulu gagishwa^f muli eryo iburha lyâwe. ¹⁵ Ndi haguma na nâwe, nakulusa ngasi hoshi wankanaja, nanashub'ikugalula muli eci cihugo, bulya ntakuleke kuhika nyujuze ebi nakulaganyagya.» ¹⁶ Yakôbo atulûka omu îrò lyâge, aderha, erhi: «Okuli Nyamuzinda ali hano ntânali mmanyire». ¹⁷ Ayôboha, ederha, erhi: Hano hamabà hantu ha kurhînywa! Yamabà nyumpa ya Nyamuzinda na muhango gw'empingu. ¹⁸ Azûka sêzi, ayanka liryala ibuye àli ajizire mushego aligwika luhêrero abulagira amavurha oku nyanya zâlyo. ¹⁹ Aho ahayîrika izîno lya Beteli^g, ci mîra olwo lugo lwakazâg'idêrhwa Luzo. ²⁰ Yakôbo arhola omuhigo ederha, erhi:

^f28.14 Ogu mugisho Yakôbo ashobwîre, guruhengêzize gulya mugisho Nyakasane ashobôzagya Abrahamu (Murh 13. 14-17). Omugisho: Rhulole omu Murh 12,3; 18, 18; 22, 18; 26,4.

^g28.19 Beteli: kuli kuderha «Ka-Nyamuzinda»-(Murh 28,22). Luli lunda lw'e mwênè,enyanya ly'e Yeru-zalemu.

«Akabà Nyamuzinda ali haguma nâni, akanananga muli eyi njira najà, akakaz'impà omugati nalya n'emishangi nakayambala, ²¹erhi nankashubûka nshubire emunda larha ali ndi mugumagumà, ago mango Nyamubâho anabà ye Nyamuzinda wâni, ²²n'eri ibuye namagwika luhêrero, lyabà ka-Nyamuzinda nakaz'imurhûla ecihimbi c'omu ikumi c'ebi ampà byoshi».

29

Yakôbo ahika emwa Labani

¹Yakôbo arhôla enjira yâge, ajà omu cihugo c'abâna b'e bushoshôkero. ²Lolà oku abona iriba omu bulambo, hôfi n'eryo iriba, masô asharhu g'ebintu bishwêkwa binyinyi gali gagwîshîre aho iriba, ho bakazâg'inywekeza amasò, ci kwônene ibuye lyakazâg'ibwîkira omunwa gwàli munene. ³Erhi amasò goshi gabâga gamashirama aho, banarhenza liryà ibuye oku munwa gw'iriba, bananywesa ebintu, kandi banalishubiza oku munwa gw'iriba. ⁴Yakôbo anacidôsa abangere, erhi: «Bene wîrhu, muli ba ngahî?» Bashuza, mpu: «Rhuli b'e Harani.» ⁵Ababwîra, erhi: «Ka muyishi Labani, mwene Nahori?» Bashuza, mpu: «Rhumuyîshi.» ⁶Abadôsa, erhi: «K'azibuhire?» Bashuza, mpu: «Azibuhire. N'omwâli Rasheli ola wayisha hala n'obusò.» ⁷Yakôbo aderha, erhi: «Loli oku guciri mûshi bwenêne guno, arhali go mango g'okudâhya ebintu gano. Mubinywese munabishubize ebulambo.» ⁸Bashuza, mpu: «Rhurhankahasha okujira ntyo n'amasò garhacishubukîra haguma, barhanacirhenza ibuye oku munwa gw'iriba; go mango rhwakanywesa ebintu.» ⁹Oku acidwîrhe ashambâla boshi nabo, Rasheli ayisha n'obusò bw'îshe bulya ali mungere. ¹⁰Erhi Yakôbo abona Rasheli, mwâli wa nalume Labani, n'erhi abona obusò bwa nalume Labani, ayegêra, arhenza liryà ibuye oku munwa gwa liryala iriba, anywêsa ebintu bya nalume Labani. ¹¹Yakôbo anunugurha Rasheli, alengeza izù, adubula omulenge. ¹²Yakôbo amanyîsa Rasheli oku ali mwene wâbo îshe, anali mwene Rebeka; olya munyere akanya aj'ikumanyîsa îshe. ¹³Labani erhi ayumva oku ogwo mwanzi gwa Yakôbo, mugala wa mwâli wâbo, gumuyêrekîre, akanya, alibirhira emunda ali, amuhôbera, anamununugurha, amuhêka omu nyumpa yâge. Yakôbo arhondêra amuganîrira ogwo mwanzi gwoshi. ¹⁴Oku bundi Labani amubwîra, erhi: «Nêci, oli w'omu mavuha gâni, onali w'omu mubiri gwâni.» Yakôbo abêra aho mwa Labani mwêzi mugumagumà.

Yakôbo ajà omu buhya kabirhi . Ishazâla amuyêshera omukanga. Lêro ayanka babirhi balondandana

¹⁵Labani abwîra Yakôbo, erhi: «Ka kwenge oli mwene wîrhu, waderha mpu busha wakaz'inkolera? Mbwîra bici nakaz'ikuhà?» ¹⁶Erhi na Labani agwêrhe banyere babirhi: omukulu izîno lyâge ye Lea n'omurhò ye wali Rasheli. ¹⁷Lea àli agwêrhe amasù matûdu, ci Rasheli àli agwêrhe omubiri gucîgemire bwinjà n'iranga linjà. ¹⁸Na Yakôbo ali arhonyize Rasheli. Anacishuza, erhi: «Nakukolera myâka nda lyo oyîsh'impà mwâli wâwe Rasheli, mwâli wâwe murhò». ¹⁹Labani ashuza, erhi: «Kwo kukulu okukuhaye ahâli h'okumuhà ow'embuga; obêrage hanôla mwâni.» ²⁰Yakôbo akaz'ikola mpu lyo bamuhà Rasheli; akola ntyo myâka nda, ci eyo myâka ayibona nka nsiku nsungunu bulya ali arhonyize Rasheli. ²¹Buzinda bw'aho, Yakôbo anacibwîra Labani, erhi: «Amango gahisire, ompâge omukazi wâni njè emunda ali». ²²Labani ashûbûza abantu b'eyo boshi ajirisa olusiku lukulu. ²³Ci kwône, lâba oku bijingo, Labani arhôla omwâli Lea, abà ye ahêkera Yakôbo; Yakôbo àmuyanka. ²⁴Labani àhà omwâli Lea, mujà-kazi wâge muguma, izîno lyâge ye wali Zilifa, mpu aj'ikâmukolera. ²⁵Erhi buca sêzi, Yakôbo abona oku Lea ye bamudwîrhîre. Yakôbo abwîra Labani, erhi: «Bici wajizire? K'arhali Rasheli ye nakazâg'ikolera aha mwâwe nti omumpe? Carhumirage onteba?» ²⁶Labani ashuza, erhi: «Erhali nkômedu y'eno mwîrhu okuhâna omurhò na mukulu wâge arhaciheruka, ²⁷ci orhang'ileka guno mugobe eby'obuhya bitwikanuke, n'enyuma z'aho, kandi nashub'ikuhà owâbo n'engulo yâge yabâ yindi myâka nda washub'imukolera hano mwâni.» ²⁸Yakôbo ajira kulya, ayûsa gulya

mugobe gw'obuhya na Labani amuhà omwâli Rasheli mpu amuyanke. ²⁹ Labani aha omwâli Rasheli omujà-kazi wâge Bilaha. ³⁰ Yakôbo ayanka Rasheli, anamurhonya kulusha Lea ; ashub'ikolera nalume yindi myâka nda.

Abâna ba Yakôbo

³¹ Nyamubâho abona oku Lea arhasimirwi, amuhà iburha, Rasheli ayôrha ali ngumba. ³² Lea arhôla izîmi, aburha murhabana, amuyirika izîno lya Rubeni, bulya, gwârhi yêne: «Nyamubâho anabwîne amalibûko gâni, lêro ibanie ansîma.» ³³ Ashub'irhôla izîmi, aburha kandi murhabana, ederha, erhi: «Nyamubâho ayumvîrhe oku ntabâ nsîmirwe, lêro amâshub'impâ oyu wundi.» Amuyirika izîno lya Simoni. ³⁴ Ashub'irhôla izîmi, aburha murhabana; aderha, erhi: «Lêro nâni ibanie akola antonya bulya barhabana basharhu abâ namamuburhira», izîno lyâge ye Levi; ³⁵ Ashub'irhôla izîmi, aburha murhabana; aderha, erhi: «Lêro nakuza Nyamubâho». Co cirhumire amuyirika izîno lya Yûda. Oku bundi, ahêka arhaciburhaga.

30

¹ Rasheli erhi abona oku ntà bâna adwîrhe aburhira Yakôbo, ayâgalwa na mukulu wâge, kwo kubwîra Yakôbo, erhi: «Ojire nâni mbone abâna, akabâ nanga, erhi nnanfire.» ² Yakôbo akalihira Rasheli bwenêne, amubwîra, erhi: «Ka nie ndigi ahâli ha Nyamuzinda wakuyimaga iburha?» ³ Naye nyamukazi, erhi: «Lolà mwambalikazi wâni Bilaha. Ojè emunda ali, aburhire oku madwî gâni; ampisekwo abâna nâni.» ⁴ Anacihà Yakôbo omujà-kazi wâge Bilaha mpu abè mukâge, naye Yakôbo àmuyanka. ⁵ Bilaha arhôla izîmi, aburhira Yakôbo omwânarhabana. ⁶ Rasheli ederha, erhi: «Nyamuzinda amampâ olubanja, ciru anyumvîrhiza anampâ omwânarhabana». Co carhumaga amuyirika izîno lya Dani. ⁷ Bilaha, mujà-kazi wa Rasheli ashub'irhôla izîmi, aburhira Yakôbo owundi murhabana. ⁸ Rasheli ederha, erhi: «Nazûsizekwo mukulu wâni entambala za Nyamuzinda, namanahimana.» Ayirika olya mwâna izîno lya Nefutali. ⁹ Naye Lea erhi arhaciburha, arhôla omujà-kazi wâge Zilifa amuhà Yakôbo mpu amujire mukâge. ¹⁰ Zilifa, mujà-kazi wa Lea aburhira Yakôbo omwânarhabana. ¹¹ Lea ederha, erhi: «Iragi linjà eri!» Aha olya mwâna izîno lya Gadi. ¹² Zilifa, mujà-kazi wa Lea , aburhira Yakôbo owundi mwânarhabana. ¹³ Lea aderha, erhi: «Oku irenge lyâni, bulya abirhu bakazi bankuza»; ayîrika olya mwâna izîno lya Asheri. ¹⁴ Rubeni, erhi ajà acîgezageza, gala mango g'okusârûla engano, ashimâna amalehe g'oluzigirwa, ayisha agadwirhîre nnina Lea . Rasheli abwîra Lea , erhi: «Mpâ nâni kuli ago malehe g'oluzigirwa mugala wâwe akudwîrhîre». ¹⁵ Lea amushuza, erhi: «K'okûla wantôzire omulume kunyihira kwakunyihîre, obu okola mpu wantôla n'amalehe g'oluzigirwa mugala wâni ampîre?» Rasheli ashuza, erhi: «Lêro agend'ilâla omu mwâwe hano budufu, rhuvingane ompè amalehe ga mugala wâwe g'oluzigirwa.» ¹⁶ Yakôbo erhi akola arhenga ebwa mashwa bijingo, Lea ajà emunda ali, amubwîra, erhi: «Kukwânîne oyîshe emunda ndi, bulya rhwakuhingîne amalehe g'oluzigirwa g'emwa mugala wâni»; alâla omu mwâge obwo budufu. ¹⁷ Nyamuzinda ayumvîrhiza Lea , arhôla izîmi, ashub'iburhira Yakôbo omwânarhabana ye mwânarhabana wa karhanu. ¹⁸ Lea anaciderha, erhi: «Nyamuzinda amampâ oluhembo, kulya kubâ nahîre ibanie omujà-kazi wâni.» Olya mwâna amuyirika izîno lya Isakari. ¹⁹ Lea ashub'irhôla izîmi, aburhira Yakôbo omwânarhabana wa kali ndarhu. ²⁰ Lea ederha, erhi: «Nyamuzinda ampîre oluhembo lwinjinja, lêro ibanie ankuza bulya y'oyu namaburhira barhabana ndarhu.» Amuyirika erya Zabuloni. ²¹ Oku bundi aburha omwânanyere, amuyirika izîno lya Dina. ²² Ago mango Nyamuzinda ayibuka Rasheli, ayumvîrhiza omusengero gwâge, amuhà iburha. ²³ Arhôla izîmi, aburha murhabana; aderha, erhi: «Nyamuzinda amankûla enshonyi.» ²⁴ Ayirika olya mwâna izîno lya Yozefu, ederha, erhi: «Mâshi Nyamubâho ashub'impâ nâni owundi mwânarhabana!»

Okugala kwa Yakôbo

²⁵ Erhi Rasheli abâ amâburha Yozefu, Yakôbo abwîra Labani, erhi: «Oleke ngende nshubire

emwîrhu, omu cihugo cîrhu. ²⁶ Ompè abakazi bâni, abârhumaga nkukolera, ompè n'abâna bâni ngende. Wêne orhababiri omukolo nakukolire.» ²⁷ Labani amushuza, erhi: «Akabà ntonyire omu masù gâwe! Nadôsize nayumva oku Nyamubâho angishire erhi we rhuma.» ²⁸ Ashub'imubwîra , erhi: «Ombwîre kurhi walonza nkaz'ikujuha, nakujirakwo». ²⁹ Anacimushuza, erhi: «Omanyire bwinjà kurhi nakukolire na kurhi ebintu byâwe byahindusire n'omukolo gwâni. ³⁰ Ehisungunu wali ogwêrhe embere nyîshe, hyayushûsire bwenêne na Nyamubâho akugishire oku nshando zâni. Mbwîraga nâni, mango gahi nakolera omulala gwâni.» ³¹ Labani, erhi: «Bici nakujuha?» Yakôbo ashuza, erhi: «Orhagwêrhi ebi wanjuha: erhi wakanjirira nk'oku nakubwîra, nanashubikaz'iyabula obusò bwâwe. ³² Ene ogere omu busò bwâwe bwoshi, oje wayungula ngasi cibuzi cîru omu bibuzi byâwe, na ngasi mpene za musengo n'ez'obutonè butonè. Lwo lwâbà luhembo lwâni. ³³ Obudahemuka bwâni bwône bwampamiriza agandi mango: amango wayîsh'ilola kurhi ruhembirwe, ngasi birhali bya musengo erhi bya butonè-butonè omu mpene erhi nîsi ngasi birhali bîru omu bibuzi, emwâni erhi buli bushambo. ³⁴ Labani ederha, erhi: «Kwinjà okwo; binabâge nk'okwo odesire.» ³⁵ Olwo lusiku, ayungula ebihebe by'omusengu n'eby'obutonè-butonè, empene zoshi z'omusengu n'ez'obutonè-butonè, ³⁶ ngasi hyanalikwo akêru na ngasi hyalikwo ecîru omu bibuzi, ahihereza abagala. Anacijira nsiku isharhu za lugendo ekarhî kâge na Yakôbo. Yakôbo akaziyabula ebindi bintu bya Labani. ³⁷ Yakôbo anacirhola ebirhi bibishi by'emirhi ederhwa mipepuli n'eya amandi n'eya patani, ayihala kuhika oku mula mwêru gw'ebyo birhi. ³⁸ Ebyo birhi ahalaga akaz'ibiyerekeza ebintu omu biranga n'omu mikenzi y'okunywekeza ebintu, amango birinywa, oku biri byanywa binadwîrhe byayima. ³⁹ Byakâyima erhi binayêrekîre birya birhi, n'omu kuburha, byakaburha ebyâna bitâke, eby'omusengu n'eby'obutonè-butonè. ⁴⁰ Ebyâna, Yakôbo abihira hâgo hâgo, abiyerekeza olunda lwa birya bitâke na ngasi byanali bya mwîru, abihira omu busò bwa Labani. Anacijira ntyo agâge masò arhanagahiraga haguma n'amasò ga Labani. ⁴¹ Na kandi, erhi ankabwîne ebintu binjà byayima, Yakôbo anabiyerekeze birya birhi omu biranga mpu biyime binayêrekîre birya birhi. ⁴² Ci amango ebintu bihosire byâbaga bikola byayima arhajiraga ntyo. Na ntyo ebyali bya mihorhâ byasigala bya Labani na ebyali binjà byâbà bya Yakôbo. ⁴³ Oyo muntu anacigala ntyo bwenêne, àbâ n'ebintu mwandu, alugirwa n'abajà n'abajà-kazi n'engamiya n'endogomi mwandu.

31

Yakôbo ayâka ishazâla Labani

¹ Yakôbo ayumva oku bene Labani bakazâg'iderha, mpu: «Yakôbo ayansire ebintu byâli bya larha byoshi, bya larha ebi ajiziremwo obwâge bugale.» ² Yakôbo abonera ebusù bwa Labani oku arhacidwirhi amulola nk'oku amulolaga burhanzi. ³ Nyamubâho abwîra Yakôbo, erhi: «Shubira omu cihugo ca basho, omu cihugo waburhiragwa, nâni nayôrha ndi haguma nâwe.» ⁴ Lêro obwo, Yakôbo arhumiza Rasheli na Lea mpu bamushange ebulambo amasò gâge gali. ⁵ Anacibabwîra, erhi: «Ndwîrhe nabonera ebusù bwa sho, arhacidwirhi andola nk'oku andolaga burhanzi. Ci kwône Nyamuzinda wa larha anali haguma nâni. ⁶ Mwêne mumanyire oku nakolîre sho n'emisî yâni yoshi. ⁷ Ci kwône, anînaguza omu kuhindula kali ikumi oluhembo lwâni, ci kwône Nyamuzinda arhamuzigiraga. ⁸ Ngasi mango erhi ankadesire, erhi: «Ngasi biri bya butonè-butonè byo byabâ luhembo lwâwe», ebintu byoshi binaburhe eby'obutonè; na kandi erhi ankadesire erhi: «Ngasi bya musengo byo byabâ luhembo lwâwe, ebintu byoshi binaburhe ebyâna by'omusengu. ⁹ Nyamuzinda arhôzire ebintu bya sho abimpa. ¹⁰ Omu mango ebibuzi biyima, nayinamula amasù, nabona omu bilôrho oku engandabuzi zihambasire ebibuzi ziri za musengo erhi za butonè-butonè. ¹¹ Malahika wa Nyamuzinda ambwîra omu bilôrho, erhi: «Yakôbo», nâni nashuza nti: «Ho ndi hano!» ¹² Anaciderha, erhi: «Yinamula amasù obone engandabuzi zihambasire ebibuzi ziri za musengo na za butonè-butonè, bulya nabwîne oku

Labani akujizire kwoshi. ¹³ Nie Nyamuzinda w'aha Beteli, halya washigaga ibuye amavurha, wampêraho omulagi. Bunôla oyimukage orhenge mwa cino cihugo oshubire omu cihugo oburhwa.» ¹⁴ Rasheli bo na Lea bashuza, mpu: «Ka hali mwanya gwîrhu, ka hali kashambala kîrhu omu nyumpa ya larha?» ¹⁵ Mpu ka arhakola arhulola nka b'emwabêne, ebwa kubà arhuguzize analya n'enfaranga zîrhu? ¹⁶ Nêci, ngasi bugale Nyamuzinda ayansire larha buli bwîrhu rhwe n'abâna bîrhu. Ojirage oku Nyakasane akurhegesire.» ¹⁷ Yakôbo ayimuka, abâna bâge na bakâge abashonesa oku ngamiya, ¹⁸ ahuga obusò bwâge, ashana na ngasi bindi birugu ali agwêrhe, obusò ali agwêrhe, bulya abonaga aha Padani Aramu, alîkûlira emw'îshe Izaki, omu cihugo ca Kanâni. ¹⁹ Labani ali ajir'imôma ebibuzi byâge, Rasheli agend'izimba enshanga z'ahakâ, zâli z'îshe. ²⁰ Yakôbo arheba Labani, Muharameya, amuyongoloka, arhamumanyisagya oku akola ayâka. ²¹ Ayanka n'ebi ali agwêrhe byoshi, agenda, ayikira olwîshi, ayêrekera ebwa ntondo ya Galadi.

Labani akulikira omukwi Yakôbo

²² Erh i kugera nsiku isharhu, bamanyîsa Labani oku Yakôbo acîyakîre. ²³ Arhola bene wâbo^h, agenda boshi nabo amuyishakwo; erhi aashinga nsiku nda agenda, amurhindakwo, omu ntondo ya Galadi. ²⁴ Nyamuzinda ayâganira Labani, Muharameya, omu bilôrho budufu, amubwîra, erhi: «Omanyè wankabwîra Yakôbo akantu.» ²⁵ Labani, ashenga. Yakôbo erhi agwîsire ihêma lyâge omu ntondo, naye Labani agwîka eryâge oku ntondo ya Galadi. ²⁶ Labani anacibwîra Yakôbo, erhi: «Byo bici ebi wajizire? ²⁷ Carhumaga ogenda bwifuhkwe, wanteba, wanyogoloka ahâli h'okundâliza, nkugalule omu busîme, rhuyimbe, rhurhimbe engoma rhuzihe n'ennanga? ²⁸ Orhazizire nahôbera bagala bâni na bâli bâni. Kwo wakozire nka musirhe. ²⁹ Nanahasha okukubabaza, ci kwône Nyamuzinda wa sho anandesize ene budufu ambwîra, erhi: «Omanyè wankabwîra Yakôbo akantu.» ³⁰ Nyumvirhage oku wagenzire erhi kudula enyumpa ya sho kurhuma! Ci kwône cici carhumire wazimba enshanga zâni?». ³¹ Yakôbo ashuza Labani, erhi: «Nali nyôbohire, namanya nti wanyaga bâli bâwe. ³² Ci oyu wankashimanakwo ezo nshanga zâwe arhalame: omu masû ga bene wîrhu, lonza ngasi biri hyâwe omu byâni, wanahirhola.» Yakôbo arhâli amanyire oku Rasheli ye wazizimbire. ³³ Labani aj'ifûkula omu cirâlo ca Yakôbo, afûkula omu cirâlo ca Lea, afûkula n'omu cirâlo ca balya bajà-kazi oku banali babirhi, arhabonaga cici. Arhenga omu cirâlo ca Lea ajà omu ca Rasheli. ³⁴ Rasheli ali arhôzire enshanga z'ahakâ, azifulika omu ngurha batamalakwo oku ngamiya, anazitamalakwo. Labani afûkula ecirâlo coshi arhabonaga cici. ³⁵ Rasheli abwîra Îshe, erhi: «Waliha, nnawîrhu amanyè akanganya mpu ntahashir'iyimanga embere zâge, ndi omu mugongo.» Labani afûkula, ci arhabonaga enshanga zâge. ³⁶ Lêro Yakôbo anacibâ burhè, akalihira Labani. Yakôbo abwîra Labani ntya: «Bici ntumwire, kubî kuci najizire obu wanshimbulula ntya? ³⁷ Wamafûkula omu bikunga byâni byoshi, ka hali kantu obwîne k'omu birugu by'omu nyumpa yâwe? Kayerekanage embere z'abâ bene wîrhu n'abâ bene winyu, babè bo bahamîrizi ekarhî kîrhu oku rhuli babirhi! ³⁸ Lolà, nashinzire myâka makumi abirhi emwâwe, ebibuzi byâwe n'empene zâwe birhalimwo ecamomire, ntanalyaga ciru n'engandabuzi nguma y'omu busò bwâwe. ³⁹ Ebintu byakazâg'ilibwa n'ensimba ntakulerheraga byo, nakâba nie mpeza omu byâni. Wakazâg'indyuzi eci bazimbire mûshi erhi eci nazimbirwe budufu. ⁴⁰ Izûba lyakaz'inkomanga mûshi, n'emboho enywengerere budufu n'irô libalale oku masû gâni. ⁴¹ Lolà, myâka makumi abirhi eno, ndi aha mwâwe: nakukolire myâka ikumi n'ini, yo yali ngulo ya bâli bâwe bombi na myâka ndarhu oku bintu byâwe, wanahindula kali ikumi oluhembo lwâni. ⁴² Nka Nyamuzinda wa larha, Nyamuzinda w'Abrahamu, Îshe wa Izaki, arhali haguma nâni, wali wandeka maboko mûmu. Ci kwône Nyamuzinda abwîne amalibûko gâni n'omukolo gwâni, n'ene budufu, yêne atwa olubanja.»

^h**31.23** Mwene wâbo arhali ngasi oburhwa na nnina erhi n'îshe yêne; ci ngasi yêshi w'omu mulala gwâge: bazala bâge, abihwa... (Rhulole omu Murh 14, 14; 31. 32).

Labani ayumvanya boshi n'omukwi Yakôbo

⁴³ Labani ashuza Yakôbo, amubwîra, erhi: «Abà banyere bali bâli bâni, abà bâna, bali bâna bâni, ebi bintu, biri bintu byâni, ngasi ebi obwîne byoshi biri byâni. Bici obwîne nankajirira abà, bâli bâni n'abà bâna bàburhaga?» ⁴⁴ Rhujè aho, rhunywâne rhwembi, mw'okwo, bubè buhamîrizi ekarhî kâwe nâni.» ⁴⁵ Yakôbo arhôla ibuye aligwika bunya luhêrero. ⁴⁶ Yakôbo abwîra bene wâbo, erhi: «Mulunde amabuye.» Balonza amabuye bagalundika, bajira ensinga n'eyo nsinga balîrakwo. ⁴⁷ Labani ayîrika erya nsinga izîno lya Yegari Shaduta, naye Yakôbo ayiyirika erya Galedi. ⁴⁸ Labani ederha, erhi: «Eyi nsinga ye muhamîrizi ekarhî kîrhu rhwembi.» Co carhumire ayiyirika izîno lya Galedi, ⁴⁹ n'erya Misipa kulya kubà amederha, erhi: «Nyamuzinda arhulange rhwembi, amango rhwanabè rhurhacibonana. ⁵⁰ Erhi wankalibuza bâli bâni, nîsi erhi wankayanka abandî bakazi, ohalika bâli bâni, omanyè oku ntà muntu warhuj'ekâgarhî: Nyamuzinda ye wâbà câliho wîrhu rhwembi.» ⁵¹ Labani ashub'ibwîra Yakôbo, erhi: «Lolà eyi nsinga n'eri ibuye nagwikaga ekarhî kîrhu rhwembi. ⁵² Eyi nsinga ali câliho n'olu luhêrero nalwo câliho oku niono ncîgashire okutwa eyîra nsinga, mpu ntà mango wanâtwe eyîra nsinga n'olu luhêrero mpu ojè emunda ndi n'emihigo migalugalu. ⁵³ Nyamuzinda wa Abrahamu na Nyamuzinda wa Nahori bo barhutwîra olubanja'.» Yakôbo acîgasha oku izîno lya côbohwa w'îshe Izaki. ⁵⁴ Yakôbo arherekêra kuli eyo ntondo, analâlîka bene wâbo mpu bayîshe balye. Balya banalâlîka kw'eyo ntondo.

32

Yakôbo omu njira y'okushubira emw'îshe

¹ Labani azûka sêzi sêzi, ahôbera abâna bâge n'abâli anabagisha. Okubundi Labani agenda ashubira emwâge. ² Yakôbo naye arhôla enjira yâge, lêro anacirhinda kuli bamalahika ba Nyamuzinda. ³ Erhi ababona, aderha, erhi: «Lwanabâ lugamba lwa Nyamuzinda luno»; n'aho ahayîrika izîno lya Mahanayini.

Yakôbo acîrheganya okubugânana bona mukulu wâge Ezau

⁴ Yakôbo arhuma obusò emwa mukulu wâge Ezau omu cihugo ca Seyiri omu lugo lwa Edomu. ⁵ Abahà aka kanwa mpu bamubwîre, erhi: «Nal'injir'ibêra emwa Labani, yo nanacibâga kuhika buno. ⁶ Ebi nakoleraga nabibwîne! enkafu, endogomi, ebintu binyinyi, abâna n'abajà-kazi; ntanzir'irhuma entumwa emunda nnawîrhu ali nti lyo nâni andola bwinjà.» ⁷ Entumwa zagaluka zashubira emunda Yakôbo ali zanacimubwîra, mpu: «Rhwahisire emwa mukulu wâwe Ezau. Yêne ayishire emunda oli n'abantu bâge magana anni.» ⁸ Yakôbo ayôboha bwenêne, ayumva ebihamba oku murhima. Engabo yali bo naye ayigabamwo bigamba bibirhi, ebibuzi, enkafu n'engamiya, nabyo akaz'ibigabamwo kabirhi. ⁹ Kwàli kuderha, erhi: «Ezau akaja ebwa cigamba ciguma akanacirhêra, ecindi canalobôka.» ¹⁰ Yakôbo ashenga ederha, erhi: «Yâgirwa Nyamuzinda w'Abrahamu, Nyamuzinda wa larha Izaki; Nyamubâho, wêne wambwîraga, erhi: Shubira omu cihugo cinyu; emunda oburhwa, nakujirira ebinja. ¹¹ Ndi munyi bwenêne w'okukwanana oburhonyi n'obwinjà wayerekîne emunda mwambali wâwe ali. Karhî kâni kône nal'infumbasire erhi nyikira oyu Yordani wabona, lêro niono namakeresa bigamba bibirhi. ¹² Ondîkûze oku kuboko kwa mukulu wâni Ezau, bulya nyumvîrhe mmuyobohire bwenêne nti ankanayishi'irhutumirha rhweshi, omukazi n'abâna haguma. ¹³ N'obwo wêne wandaganyagya, erhi: Nakuyunjuza ngalo; n'iburha lyâwe nalikuza nka mushenyi gw'omu nyanja gwo gurhankaganjwa.» ¹⁴ Yakôbo alâla aho obwo budufu. Anacirhòlamwo ebi agend'ihongera mukulu wâge Ezau oku bintu âl'idwîrhe. ¹⁵ Mpene magana abirhi na bihebe makumi abirhi, bibuzi

31.53 Ciru Yakôbo ankacigasha izîno lya Nyamuzinda wa Abrahamu na Labani acîgashe izîno lya Nyamuzinda wa Nahori, aciri olya Nyamuzinda muguma dolo-dolo; ye Nyamuzinda wa b'îshe.

magana abirhi na ngandabuzi makumi abirhi. ¹⁶ Ngamiya nkazi makumi asharhu kuguma n'amanina gâzo, nkâfu makumi anni na mpanzi ikumi, ndogomi nkazi makumi abirhi n'amanina gâzo ikumi. ¹⁷ Azihêreza abambali, ngasi busô kwâgo kwâgo, anabwîra abambali, erhi: Shokoli, amasò garhahîraga gakahikanakwo. ¹⁸ Ahâ owa burhanzi eri irhegeko, erhi: Mukulu wâni Ezau akakushimana akanakudôsa, erhi: Oli mwambali wa ndi? Ngahi wajà? Bya ndi ebi bintu bikushokolîre? ¹⁹ Wanashuza, erhi: «Biri bya mwambali wâwe Yakôbo, eri ntûlo arhumire nnawîrhu Ezau, naye yêne ayishire, ali nyuma zîrhu.» ²⁰ Lyo n'irhegeko ahîre owa kabirhi n'owa kasharhu, nabali oku nyuma z'amasò boshi, erhi: «Erhi kwo mwakâbwîra Ezau ntyo amango mwamushanga.» ²¹ Kandi mwanaderha, mpu: Kali ciru mwambali wâwe Yakôbo yo ali enyuma zîrhu. Akazâg'iderha emurhima, erhi: «Namurhûliriza n'ezi ntûlo zinshokolîre, buzinda lyo nacyerekaye, nkaba ambabalira.» ²² Entûlo yâbà yagenda, naye yêne obwo budufu boshi abêra omu cihando.

Burhamanya, Yakôbo âlwa boshi na Nyamuzinda

²³ Muli obwo budufu, anacizûka, arhôla bakâge bombi, n'abambalikazi bombi, n'abâna bâge oku banali ikumi na muguma, ayikira aha izîko lya Yakôbo. ²⁴ Abarhôla abayikiza omugezi, ayikiza n'ebindi ali agwêrhe byoshi. ²⁵ Yakôbo asigala yêne. Hajira owamulwîsa kuhika mucêracêra. ²⁶ Erhi abona oku arhahashiri amugombya, amugwârhirira omu cibunu n'olurhungu lwa Yakôbo lwarhanûka ago mango akazâg'ilwa bo naye. ²⁷ Anacimubwîra, erhi: «Ndikaga ngende bulya gukola mucêracêra.» Ci Yakôbo ashuza, erhi: «Nâni ntakuleke orhanarhanzir'ingisha.» ²⁸ Amudôsa, erhi: «Izîno lyâwe we ndi?» Naye ashuza, erhi: «Nie Yakôbo.» ²⁹ Ashubiza, erhi: «Barhakacikuderha Yakôbo ci Israheli, bulya wamabà muzibu omu kulwîsa Nyamuzinda, wahimana n'omu kulwîsa abantu.» ³⁰ Yakôbo amuyinginga, erhi: «Ombwîre nâni izîno lyâwe.» Ci yêhe amushuza, erhi: «Cici ondokîze izîno^j lyâni?» Ho na halya amugisha. ³¹ Yakôbo ayîrika aho izîno lya Penuweli bulya gwârhi yêne: «Nabwîne obusù bwa Nyamuzinda nanagal'ilama.» ³² Erhi izûba lishoshôka erhi amarhaluka Penuweli ci kwônene erhi akola anayisha akwerera omu lurhungu. ³³ Co cirhuma ciru kuhika na buno, bene Israheli barhalya cikanyi c'oku lurhungu bulyâla ashurhîre Yakôbo oku lurhungu, oku musi gw'olurhungu.

33

Yakôbo abugânana bona mukulu wâge Ezau

¹ Yakôbo mpu alîka amasù, abona Ezau ayishire n'omurhwe gwa bantu magana anni. Agaba abâna bâge; agabira Lea na Rasheli n'abajà-kazi bombi. ² Ashokoza abajàkazi n'abâna bâbo, akulikiza Lea n'abâna bâge, n'enyuma za boshi, Rasheli na Yozefu. ³ Yêhe ajà oku mbêre afukamiriza kali nda embere ahikeho mukulu wâge. ⁴ Ezau naye amushâmambira, amugwârha omu maboko gâge, acîkweba omu igosi lyâge, amuhôbera anavugumula emirenge. ⁵ Erhi alîka amasù n'erhi abona abakazi n'abâna, adôsa, erhi: «Bantu baci ogwêrhe hala?» Yakôbo ashuza, erhi: «Bo bâna Nyamuzinda àshobôzize mwambali wâwe abo». ⁶ Abajà-kazi nabo bayegêra n'abâna bâbo, nabo bafukamiriza. ⁷ Lea naye ayegêra n'abâna bâge bafukamiriza; cazînda Rasheli na Yozefu nabo bayegêra bafukamiriza. ⁸ Ezau adôsa, erhi: «Bici wajira na cira cigabi coshi nshimanyire?» Naye, erhi: «Kwâli kuderha nti ntone omu masù ga nnawîrhu.» ⁹ Ezau

^j**32.30** Nyamuzinda arhalonzagya kucimanyisa kuli Yakôbo. Arhamubwîraga izîno lyâge lya i-hwe lyâge liyôrha liri omu bwifulikwè. Bulya okumanya izîno erhi wamanyire n'omuntu. Nyamuzinda aha Yakôbo omugisho bulya gwo akâg'ilongereza omu kalamo kâge koshi. Ciru n'amango Nyamuzinda acifululiraga Mûsa, arhahumanulaga izîno «Nienayishibaoyunayishiba», *ehye asher ehye*, YHWH; ngasi lusiku kukwânîne okumanya n'okuyiga Nyamuzinda ye ndi; bulya ntâye wakamushwêkera omu ntanya zimuli omu irhwe zône.

anacishuza, erhi: «Nâni bindi mwandu ngwêrhe, mwene wîrhu, yôrhana ebyo byâwe.» ¹⁰ Ci Yakôbo ashuza, erhi: «Nanga. Akabà nantonyire emunda oli, oyankirire nâni kano kantu k'omu maboko gâni. Bulya kwo nyishire omu masù gâwe kulya omuntu anajà omu masù ga Nyamuzinda. Woyu wamananyankirira bwinjà. ¹¹ Onyankire mâshi eno ntûlo nkudwirhîre, bulya Nyamuzinda anshobôzize binji, ntabuziri cici.» Okwo kuyingingwa kwarhuma Ezau ayêmêra.

Yakôbo na mukulu wâge Ezau barhenganakwo

¹² Ezau anaciderha, erhi: «Hiraga njira rhugende, nakushokolera». ¹³ Yakôbo amushuza, erhi: «Nnawîrhu arhahabiri oku abâna barhahasha njira nandwîrhe ebibuzi n'enkafu zagoza, owabikanyîsa olu lusiku luguma, obusò boshi bwanahwa. ¹⁴ Nnawîrhu ashokolerage mwambali wâge: nâni nayisha bunyibunyi nacîtunda omu kushimba olugendo lw'obusò bunshokolire n'olugendo lw'abâna kuhika mpiki emwa nnawîrhu aha Seyiri.» ¹⁵ Oku bundi Ezau ederha, erhi: «Ciru olekage nsige bambali bâni baguma muli abà bandusize muyishe mweshi.» Ci Yakôbo ashuza, erhi: «Carhuma?» Caziga waliha nyôrhe ndi murhonyi omu masù ga nnawîrhu!» ¹⁶ Olwo lusiku Ezau arhôla enjira yâge ashubira e Seyiri. ¹⁷ Yakôbo yêhe arhôla enjira y'e Sukoti ayûbaka yo enyumpa yâge. Ayûbakira n'amasò gâge. Co cirhuma aho bantu haderhwa Sukoti.

Yakôbo ahika aha Sikemi

¹⁸ Yakôbo ahika mugumagumà aha lugo lwa Sikemi omu cihugo ca Kanâni, erhi arhenga e Padani-Aramu, anacihanda embere z'olwo lugo. ¹⁹ Agula liryà ishwa ali agwisiremwo ecirâlô; aligulira abâna ba Hamori, îshe wa Sikemi, oku bihûmbi igana bya nsaranga. ²⁰ Agwikaho oluhêrero anahayîrika izîno lya «El ye Nyamuzinda w'Israheli».

34

Okubakulwa kwa Dina

¹ Dina, munyere Lea aburhiraga Yakôbo, anacihuluka mpu ajè alamusa abanyere b'oku lugo. ² Sikemi, mwene Hamori, Muhiviti, muluzi w'eco cihugo erhi amubona amubakula, amuhima misi, alâla boshi naye. ³ Omurhima gwâge gwarhonya Dina mwâli wa Yakôbo, asîma oyo munyere bwenêne kuhika amurhûliriza. ⁴ Sikemi abwîra îshe Hamori, erhi: «Onshebere ola munyere mmuyanke.» ⁵ Yakôbo ali amamanya oku kwo anasherezize omwâli Dina ntyo; ci ebwa kubà abagala bâli ebulambo oku busò bwâbo, alanga eryo ihwe kuhika abagala bagaluka.

Bene Yakôbo bayumvanya omu biyêrekîre okuyankirana n'Abasishimiti

⁶ Hamori îshe wa Sikemi ajà emwa Yakôbo mpu bashambâle. ⁷ Bene Yakôbo erhi bamafuluka ebwa mashwa, bamanya ako kanwa; balya balume baluba, babà burhè bwenêne, okuyumva Sikemi ahemwire bene Israheli, omu kubakula mwâli wa Yakôbo: nanga arhali ntyo kwo abandi bajira. ⁸ Hamori ababwîra, erhi: «Omurhima gwa mugala wâni Sikemi guruhonyize mwâli winyu bwenêne, mmuhûnyire, mumuhè ye amuyanke. ⁹ Mujire rhuyumvanye ntyo, mukaz'irhuha bâli binyu na nîrhu rhwakaz'imuha bâli bîrhu. ¹⁰ Muyûbake haguma nîrhu, n'ecihugo ecîra cimuyigulirwe: mwanahashiciyubakamwo, mucigeregeremwo, munacidekereremwo.» ¹¹ Sikemi anacibwîra îshe na bashinja ba namunyere, erhi: «Mâshi, ntone nâni omu masù ginyu, namuhà ngasi ebi mwakampûna! ¹² Ciru mwankaluzà engulo na ngasi birugu by'ishigi mwankanahûna nabijira, namuhà nk'oku munahûnyire casinga mumpe oyo munyere mmuyanke.» ¹³ Bene Yakôbo omu bwenge, bashuza Sikemi n'îshe Hamori, bamubwîra n'obwengehusi kulya kubà ye wabakulaga mwâli wâbo Dina. ¹⁴ Banacibashuza, mpu: «Rhurhankajira akantu ka bene ako, rhurhankaha mwâli wîrhu omulume orhali mukembûle, bulya kuli rhwe ciri cihemu. ¹⁵ Ci kwône muli okwo rhwanayumvanya ninyu: erhi mwankayôrha akîrhu, mukanajira abarhabana binyu babè bakembûle. ¹⁶ Ago mango mwanahash'ikârhuha bâli binyu na nîrhu rhwanahash'ikâmuha bâli bîrhu, na ntyo rhwanabà lubaga luguma. ¹⁷ Ci kwône akabà murharhuyumvirhi mw'aka

kanwa k'okukembûlwa, rhwanarhola mwâli wîrhu rhunaje handi.» ¹⁸ Ebinwa byâbo byasîmîsa Hamori na Sikemi mwene Hamori. ¹⁹ Nyamwâna arhacirhindiraga okujira ntyo bulya ali asîmîre mwâli wa Yakôbo bwenêne, ye wanali muntu wa lukengwa lunene aha mw'îshe. ²⁰ Hamori n'omugala Sikemi banacijà ebwa muhango gw'olugo, banacibwîra abantu ba mwo olwo lugo lwâbo, mpu: ²¹ «Bala bantu bali bantu ba bulonza bwinjà: babêre haguma nîrhu muno cihugo, banajè aha balonzize; sinza oku ecihugo coshi ciri cilambûle embere zâbo. Rhwakaz'ibayanka bâli bâbo babè bakirhwe, nabo rhwanabaha bâli bîrhu. ²² Ci abo bantu barhankayemera okuyûbaka haguma na nîrhu n'okujira lubaga luguma nka abânarhabana barhabîri bakembûle nk'oku nabo bônene bayôsire. ²³ Amasò gâbo, ebintu byâbo, ebirugu byâbo, ka byoshi birhabe bîrhu? Rhubayêmêrere okwo bâdesire, banayûbake eno mwîrhu.» ²⁴ Ngasi boshi banakazâg'ihuluka, kugera muli ogwo muhango gw'olugo, bàyêmêra Hamori n'omugala Sikemi. Ngasi bûko mulume yêshi akembûlwa.

Simoni na Levi bacihôlera mwâli wâbo

²⁵ Olusiku lwa kasharhu, oku ebibande birhacifuma, bene Yakôbo babirhi: Simoni na Levi, bashinja bâbo Dina, barhola ngasi muguma engôrho yâge. Buzira kuyôboha cici banacirhogera mulya lugo, bayîrha ngasi bûko mulume wanali mwo yêshi. ²⁶ Hamori n'omugala Sikemi, nabo babashâyisamwo engôrho, n'erhi bàba bamarhenza Dina omu mwa Sikemi bahuluka. ²⁷ Bene Yakôbo barhêra abayagalisire banahagula olwo lugo kulya kubà mwâli wâbo bamubonesize nshonyi. ²⁸ Barhola ebintu byâbo binyinyi n'ebinênênè, n'endogomi zâbo; ebyâli omu lugo kuguma na ngasi bindi byâli ebulambo byoshi basâbunga. ²⁹ Banyaga ebirugu byoshi, abâna bâbo barhò boshi na bakâbo, basâbunga na ngasi byoshi byanali omu nyumpa. ³⁰ Oku bundi Yakôbo anacibwîra Simoni na Levi, erhi: «Mwamampiraga omu maganya garhali go wâni! Mwamanshombanya n'abantu bayûbaka muli cino cihugo. Abanya Kanâni n'Abaperiziti: oku abantu ngwêrhe niono barhali banganaci, bakolaga bacîhira haguma bantabâlire, banyirhe, bamperêrekeze ntyo nie n'omulala gwâni.» ³¹ Bamushuza, mpu: «Ka kwaligi kukwânîne mwâli wîrhu bamurhabirekwo nka mukazi wa cishungu?»

35

Yakôbo n'abagala aha Beteli

¹ Nyamuzinda abwîra Yakôbo, erhi: «Yimuka! osôkere e Beteli onabêreyo, oj'iyubakayo oluhêrero; waluyubakira olya Nyamuzinda wakubonekeraga galya mango wajâga wayâka mukulu wâwe Ezau.» ² Yakôbo abwîra ab'aha mwâge boshi na ngasi bandi banali bo naye, erhi: «Murhenze banyamuzinda b'obwîhambi bali ekarhî kinyu, mucîcêse munayambale yindi yindi myambalo. ³ Muyimuke rhujè e Beteli, naj'iyubakira yo Nyamuzinda oluhêrero, ye wanyumvirhizagya amango nal'impanyagîre, ye wanal'indusize omu njira nâlimwo.» ⁴ Banacihà Yakôbo banyamuzinda b'ihanga bàli bagwêrhe boshi, n'orhugondo rhw'amarhwîri bàli bagwêrhe rhwoshi, naye Yakôbo abikalira aha murhi gubâ hôfi n'e Sikemi. ⁵ Banacigandûla, n'ecôbà ca Nyamuzinda càgwa oku bishagala by'e marhambi byoshi: barhaderhaga mpu bayishakwo bene Yakôbo. ⁶ Yakôbo ahika aha Luzu, omu cihugo c'e Kanâni, ho Beteli, ye n'abantu bàli boshi. ⁷ Ayûbaka oluhêrero n'aho ahayîrika izîno lya El Beteli, bulya aho ho Nyamuzinda amubonekeraga amango ajâga ayâka mukulu wâge. ⁸ Oku bundi, Debora, mulezi wa Rebeka, anacifà, abishwa idako lya Beteli aha murhi; n'aho kwo bahaderha mpu Murhi gw'Emirenge. ⁹ Nyamuzinda abonekera kandi Yakôbo erhi arhenga e Padani Aramu, anamugisha. ¹⁰ Amubwîra, erhi: «Izîno lyâwe we Yakôbo, ci barhakacikuderha Yakôbo, izîno lyâwe wekola Israheli.» Lyo banakola bamuderha eryo lya Israheli. ¹¹ Nyamuzinda amubwîra, erhi: «Nie El Shadayi. Oburhè onahâbwe, ishanja lyaburhwa nâwe, omwandu gw'amashanja gwaburhwa nâwe, n'abâmi barhenga omu nda yâwe. ¹² Ecihugo nahâga Abrahamu na Izaki nkuhîre co; n'obûko bwâwe

enyuma zâwe nabo mbuhîre eci cihugo.» ¹³ Nyamuzinda asôka , amuleka aho amuganîrizagya. ¹⁴ Yakôbo agwîka oluhêrero aho amuganirizagya, lwâli luhêrero lw'ibuye, abulagirakwo idivayi n'amavurha^k. ¹⁵ Yakôbo ahayîrika izîno lya Beteli aho Nyamuzinda amuganîrizagya. Okuburhwa kwa Benyamini n'okufà kwa Rasheli ¹⁶ Banacirhenga e Beteli. Hali hacisigîre lugendo lwa kasanzi karhali kanyi bahike aha Efrata, lêro Rasheli anaciburha. Okuburha kwâge yâbà ntambala bwenêne. ¹⁷ Oku izîmi lidwîrhe lyamubiribinga, omugikulu amubwîra, erhi: «Orhayôbohaga kandi murhabana waburha » ¹⁸ Amango g'okurhengamwo omûka, bulya kwâli kukola kufà, ayîrika olya mwâna izîno lya Benoni; ci îshe amuyirika izîno lya Benyamini. ¹⁹ Rasheli anacifà, abishwa oku njira y'e Efrata, ahaderhwa mpu ho Betelehemu. ²⁰ Yakôbo agwîka ibuye ly'oluhêrero oku cûsho ca Rasheli, lwo luhêrero lw'oku cûsho ca Rasheli, ho linacibà kuhika ene. Omuziro gwa Rubeni ²¹ Israheli agenda aj'igwîka ecirâlo câge aha ishiriza lya Midal-Ederi. ²² Ago mango Israheli ali ayûbasire eyo munda, Rubeni akanya aj'ilâla boshi na Bilaha ciherula c'îshe, na Israleli akumanya. Bene Yakôbo ikumi na babirhi Bene Yakôbo bâli ikumi na babirhi. ²³ Bene Lea : Rubeni yo nfula ya Yakôbo, Simoni, Levi, Yûda, Isakari na Zabuloni. ²⁴ Abâna ba Rasheli: Yozefu na Benyamini. ²⁵ Bene Bilaha, mujà-kazi wa Rasheli bâli: Dani na Nefutali. ²⁶ Bene Zilafa, mujà-kazi wa Lea bâli: Gadi na Asheri. Bo bâna baburhiragwa Yakôbo omu Padani Aramu abo.

Okufà kwa Izaki . Abagala bombi Yakôbo na Ezau bamubisha aha Hebroni

²⁷ Yakôbo anacihika aha mw'îshe Izaki aha Mambri, aha Kiriya-Arba, ho haderhwa Hebroni. ²⁸ Emyâka y'akalamo ka Izaki yali myâka igana na makumi gali munâni. ²⁹ Izaki arhengamwo omûka. Afà, bamuhira kuli bene wâbo, erhi anakola mushosi, ali akola mukulu anali amâyigurha ensiku. Abagala Ezau na Yakôbo bamubisha.

36

Abakazi n'abâna ba Ezau îshe wa Edomu e Kanâni n'e Seyiri

¹ Alaga iburha lya Ezau oderhwa Edomu. ² Ezau ayanka abakazi omu banyere b'e Kanâni: Ada mwâli wa Eloni, Muhititi, Oholibama, mwâli wa Ana, mwene Sibeoni, Muhoriri. ³ Basmati mwâli wa Ismaeli na mwâli wâbo Nebayoti. ⁴ Ada aburhira Ezau Elifazi; Basmati, aburha Reweli, ⁵ Oholibama aburha Yewushi, Yalami na Korahi. Bo bâna ba Ezau abo, baburhiragwa omu cihugo c'e Kanâni. Ezau ajà e Seyiri ⁶ Ezau arhòla bakâge, abagala n'abâli, na ngasi boshi b'aho mwâge, arhòla ebintu byâge n'ebihêsi byâge , rhuderhe ngasi kantu ali akola agwêrhe omu cihugo c'e Kanâni, akanya ajà e Seyiri, kuli n'omulumuna Yakôbo. ⁷ N'ecarhumaga, kwâli kubà ebirugu byâbo byal'ikola byamaluga, barhankacihashire okubêra haguma, n'ecihugo balimwo càli camafundêra oku masô gâbo. ⁸ Ntyo Ezau aj'iyûbaka omu ntongo ya Seyiri. Ezau yenaligi Edomu. Iburha lya Ezau e Seyiri ⁹ Alaga iburha lya Ezau îshe wa Edomu omu ntongo ya Seyiri. ¹⁰ Alaga amazîno ga bene Ezau: Elifazi, mugala wa Ada, mukà Ezau, na Reweli mugala wa Basmati, mukà Ezau. ¹¹ Bene Elifazi babà: Temani, Omari, Sefo, Gatamu, Kenazi. ¹² Elifazi, mugala wa Ezau ali agwêrhe ecisherula mpu ye Timuna, anacimuburhira Amaleki. Bo bâna ba Ada, mukà Ezau abo. ¹³ Alaga bagala ba Reweli: Nahati, Zerahi, Shama, Miza, bo bâna ba Basmati mukà Ezau abo. ¹⁴ Alaga abagala ba Oholibama, mwâli wa Ana, mugala wa Sibeoni, mukà Ezau: amuburhira Yeushi, Yalamu na Koraha. Abarhambo ba Edomu ¹⁵ Alaga abarhambo ba bene Ezau: Bene Elifazi, nfula ya Ezau: Omurhambo Temani, omurhambo Omari, omurhambo Sefo, omurhambo Kenazi, ¹⁶ omurhambo Gatamu, omurhambo Amaleki. Bo

^k**35.14** Omu bihugo by'ebushoshôkero bw'izûba bya mîra, okushîgwa amavurha kwa bintu biguma-biguma, kwâli kulonza okuderha oku ebyo bintu erhi birugu biberûlîrwe Nnâmahanga (ibuye, luhêrero). Ciru hali n'abantu bakâg'ishîgwa amavurha ci bwenêne mwâmi (Rhulole muli 1 Sam 10,1...).

barhambo ba Elifazi abo, omu cihugo ca Edomu, bo bâna ba Ada abo. ¹⁷ Alaga na bene Reweli mugala wa Ezau: omurhambo Nahati, omurhambo Zeraha, omurhambo Shama, omurhambo Miza. Bo barhambo ba Reweli abo omu cihugo ca Edomu; bo bâna ba Basmati mukà Ezau abo. ¹⁸ Alaga n'abâna ba Oholibama mukà Ezau: omurhambo Yeushi, omurhambo Yalamu, omurhambo Koraha. Bo barhambo ba Oholibama mwâli wa Ana mukà Ezau abo. ¹⁹ Bo bene Ezau abo n'abarhambo bâbo abo. Yêne ye Edomu.

Iburha Iya Seyiri, muhoriti n'abâmi b'e Edomu embere Israheli ayîshe

²⁰ Alaga bene Seyiri muhoriti, bo bene ecihugo: Lotani, Shobali, Sibeoni, Ana. ²¹ Dishoni, Eseri, Dishani, abo bo barhambo ba Abahoriti, bene Seyiri omu cihugo ca Edomu. ²² Bene Lotani bo: Hori, na Hemami, na mwâli wâbo Lotani ye Timuna. ²³ Alaga abâna ba Shobali: Aluvani, Manahati, Ebal, Shefo, Onami. ²⁴ Alaga bene Sibeoni: Aya, Ana, oyu Ana y'olya wabandanaga amishig'amahyuza omu irungu erhi ayâbwîre endogomi z'îshe Sibeoni. ²⁵ Alaga abâna ba Ana: Dishoni, Oholibama, mwâli wa Ana. ²⁶ Alaga bene Dishani: Hemudani, Eshebani, Yitrani, Kerani. ²⁷ Alaga bene Eseri: Bilahani, Zavani, Akâni. ²⁸ Alaga bene Dishani: Usi na Arani. ²⁹ Alaga abarhambo b'Abahoriti: omurhambo Lotani, omurhambo Shobali, omurhambo Sibeoni, omurhambo Ana, omurhambo Dishoni, omurhambo Eseri, ³⁰ omurhambo Dishoni. Bo barhambo ba Abahoriti abo, nk'oku emilala yâbo enali omu cihugo ca Seyiri. Abâmi b'e Edomu ³¹ Alaga abâmi bâli bayimire omu cihugo ca Edomu embere z'okuyîma kw'omwâmi Muisraheli. ³² Bela mwene Beyori, ayîma omu Edomu n'olugo lwâge izîno lyalo ye wali Dinahaba. ³³ Bela àfà, na Yobabi, mwene Zeraha w'e Bosara àyima omu byâge. ³⁴ Yobabi àfà na Hushami w'omu cihugo ca Abatemaniti àyima omu byâge. ³⁵ Hushami àfà, Hadadi àyima omu byâge, ali mwene ola Bedadi wahimaga bene Midiani omu ntambala y'e Mowabu n'olugo lwâge lwaderhagwa Avita. ³⁶ Hadadi àfà, na Samula w'e Masreka àyima omu byâge. ³⁷ Samula àfà, na Shaulu w'e Rehoboti- ha-Nahari àyima omu byâge. ³⁸ Shaulu àfà, na Baal Hanan mwene Akibori àyima omu byâge. ³⁹ Baal Hanan mwene Akibori àfà, na Hadari àyima omu byâge, olugo lwâge ye wali Pawu, engoli yâge ye wali Mehetabeli, mwâli wa Matredi w'e Me-Zahabu. Abandi barhambo b'e Edomu ⁴⁰ Alaga abarhambo b'Ezau omu kushimba emilala yâbo, aha bayûbakaga, n'amazîno gâbo: omurhambo Timuna, omurhambo Aluva, omurhambo Yeteti, ⁴¹ omurhambo Oholibama, omurhambo Ela, omurhambo Pinoni, ⁴² omurhambo Kenazi, omurhambo Temani, omurhambo Mibsari, ⁴³ omurhambo Magadiyeli, omurhambo Irami. Bo barhambo b'e Edomu abo omu kushimba aha bayûbakaga mwa cirya cihugo bàgwêrhe. Ezau ye Îshe w'e Edomu.

37

¹ Cikwône Yakôbo abêra omu cihugo îshe abâga, omu cihugo ca Kanâni. Emyanzi ya Yozefu na bene wâbo

IV . Ogwa Yozefu

Emyanzi ya Yozefu na bene wâbo

² Alaga emyanzi ya Yakôbo: Yozefu ali akola agwêrhe myâka ikumi na nda. Akazâg'iyabula ebibuzi bo na bakulu bâge b'omu mwa bak'îshe. Aciri murhò, akàyabula boshi na bagala ba Bilaha, na bagala ba Zilafa. Yozefu abwîra îshe emyanzi migalugalu bakazâg'ibaderhera. ³ Israheli arhonyagya Yozefu kulusha abandi bâna bâge, bulya àli mwâna aburhiraga omu bushosi, amuhangîkiza akanzo k'amaboko maliri. ⁴ Bakulu bâge erhi babona oku îshe amâmurhonya kulusha abandi bagala boshi, bamushomba, barhacimuderhezagya bwinjà. ⁵ Lêro Yozefu alôrha ecilôrho, aciganîrira bakulu bâge, nabo bamushomba lêro kulusha. ⁶ Ababwîra obwo erhi: «Yumvagi ecilôrho nalorhaga: ⁷ Nalôsire rhudwîrhe rhwashana emîha y'engano omu

mashwa, omwiha gwâni gwanacizûka gwayimanga n'emîha yinyu yagorha ogwâni yaguyunamira.» ⁸ Bakulu bâge bamushuza, mpu: «Kwo kuderha oku olonzize oyîme ekarhî kîrhu, obè mwâmi nîrhu rhukushige, nîsi erhi obè nnawîrhu orhurhegeke!» Lêro bamushomba okurhalusize erhi ebyo bilôrho n'eyo nshambâlo yâge birhuma. ⁹ Ashub'ilôrho ecindi cilôrho, naco aciganîrira bakulu bâge. Ababwîra, erhi: «Kandi nalôsire ntya: Izûba, omwêzi na nyenyêzi ikumi na nguma byakazâg'ifukama embere zâni.» ¹⁰ Eco cilôrho aciganîrira îshe na bakulu bâge. Cikwône îshe amukalihira amubwîra, erhi: «Bici ebyo walôsire? Ka rhwanacyîshe niono na nyoko na bakulu bâwe mpu rhwakufukamira?» ¹¹ Bakulu bâge bamubâ mitula, cikwône îshe yêhe abîkirira ako kanwa omu murhima gwâge.

Yozefu âguzibwa na bene wâbo

¹² Bakulu bâge banaciyabulira amasò g'ebintu b'îshe e Sikemi. ¹³ Israheli anacibwîra Yozefu, erhi: «Ka bakulu bâwe arhaliyo bayabulire e Sikemi? Yisha nkurume emunda bali» Naye ashuza, erhi: «Ntumaga niono». ¹⁴ Ashub'imubwîra, erhi: «Kanyagya olole kurhi bene winyu bayôsire, n'ebintu, obul'igaluka ombwîre emyanzi.» Anacimurhuma ntyo kurhenga omu kabanda ka Hebroni, naye ahika e Sikemi. ¹⁵ Muntu muguma amushanga ajâ ahabuka, omu bulambo, oyo amudôsa, erhi: «Cici wajâ walonza?» ¹⁶ Naye ashuza, erhi: «Najanalonza bakulu bâni, ombwîre nâni ngahi bayabulîre obusò bwâbo.» ¹⁷ Olya mulume ashuza, erhi: «Barhaciri kuno, nayumvîrhe bacîderheza, mpu: «Rhujè e Dotani.» ¹⁸ Balangîra aciri kuli, n'embere abahikeho, barhola omuhigo gw'okumuyîrha. ¹⁹ Babwirana bône na nene, mpu: «Lâba kalôsi ola wayisha! ²⁰ Buno, muyishage rhumuyîrhe rhunamukwebe omu iriba rhwankanabona, rhuyîsh'iderha mpu ensimba nkali yamulire. Rhwalolaga kurhi ebilôrho byâge byayîsh'ibâ.» ²¹ Rubeni ayumva ogwo mulâli, amuyôkola omu maboko gâbo. Aderha erhi: «Nanga rhurhayîrhaga omuntu». ²² Rubeni ashubiza, erhi: «Murhahiraga mukabulaga omukò! Mumukwêbe erhi kwo mwalira iriba lirîri liri omu irungu, ci kwône mumanye mwankamuhirakwo olûnu!» Kwâli kuderha mpu amulikûze omu maboko gâbo abul'imugalula emw'îshe. ²³ Erhi Yozefu acihika hali bakulu bâge, bamuhogola akanzo kâge; kalya kanzo akazâg'iyambala k'amaboko maliri. ²⁴ N'erhi babâ bamamugwârha, bamukwêba omu iriba. Eryôla iriba lirhâlimwo cici, murhâli na mîshi. ²⁵ Oku bundi babwârhalala mpu bayikule; oku bayinamula amasû, balangîra omuzinzi gw'Abaismaeliti barhengaga e Galadi. Engamiya zâbo zâli zidwîrhe ecizibwe, obukû n'amanukato, babihêkaga e Mîsiri. ²⁶ Lêro Yûda anacibwîra bene wâbo, erhi: «Bunguke buci rhwakûla omu kuyîrha mwene wîrhu n'okufulika omukò gwâge. ²⁷ Kanyi rhumugulize Abaismaeliti, rhurhamuhiragakwo olûnu, bulya amâbâ mwene wîrhu wa mukò muguma na nîrhu.» Bene wâbo banacimuyumva. ²⁸ Hanacigera abantu barhunzi b'e Madiani, barhenza Yozefu mulya iriba; bamuguza bihumbi makumi abirhi bya nfaranga, bamuguliza abo barhunzi Baismaeliti, nabo bamuhêka e Mîsiri. ²⁹ Rubeni, erhi ashubira ebwa iriba, abona oku Yozefu arhacirimwo. Abêra emyambalo yâge, ³⁰ n'erhi ashubira aha balumuna ababwîra, erhi: «Olya mwâna arhaciri mulya! Nâni ngahi nshubûkirage obu?» ³¹ Banacirhola kalya kanzo ka Yozefu n'erhi babâ bamaniga ecihebe, bavunvuza kalya kanzo omu mukò. ³² Bàrhuma kalya kanzo k'amaboko malîri emw'îshe, bankahirakwo ebi binwa, mpu; «Lolâ ebi rhwarhôzire. Lolâ erhi karhankanaba kalya kanzo ka mugala wâwe aka.» ³³ Yakôbo alola aderha, erhi: «Kanzo ka mugala wâni kano, eciryanyi camulire. Yozefu kulibwa anallîbirwe.» ³⁴ Yakôbo anacibera omwambalo gwâge, akenyera sunzu ajâ omu mishîbo y'omugala nsiku zirhali nyi. ³⁵ Bagala bâge na bâli bâge boshi bakaz'iyisha bal'imurhûliriza, ci kwône arhalonzagya okurhûlirizibwa, ederha, erhi: «Nayôrha ndi omu mishîbo kuhika nyandagalire ekuzimu, emunda mugala wâni ali.» ³⁶ Balya ba Madiyaniti bamuhêka e Mîsiri, bamuguliza Potifari, nkonè ya Faraoni mwâmi w'e Mîsiri na murhambo w'abaganda bâge.

Emyanzi ya Yûda boshi na Tamara

¹ Mwago mango, Yûda arhenga oku bâbo, aj'ishiga mulume muguma w'e Adulami, izîno lyâge ye Hira. ² Eyo munda, Yûda àbugâna mwâli wa mukanani muguma, mpu ye Shuwa, àsheba olya munyere. ³ Nyamukazi arhòla izîmi, àburha murhabana, amuyirika izîno lya Eri. ⁴ Ashub'irhòla izîmi, àburha murhabana, amuyirika izîno lya Onani. ⁵ Ashubiriza àburha murhabana amuyirika izîno lya Shela; ho àli aha Kezibu erhi àburha. ⁶ Yûda aj'ishebera enfula yâge Eri : Omukazi ye wali Tamara. ⁷ Ci kwône Eri, yo nfula ya Yûda, agayisa Nyamubâho, lêro amuyîrha. ⁸ Yûda abwîra Onani, erhi: «J'omu mwa mukà mukulu wâwe, omujirire nk'oku irhegeko ly'obulamu linadesire, oburhire mukulu wâwe.» ⁹ Ci kwône Onani ali amanyire oku iburha lirhabe lyâge, na ntyo erhi abâga ali nyumpa bo na mukà mukulu wâge, anakaz'ibulagira oku idaho lyo arhag'ihà mwene wâbo iburha. ¹⁰ Ikola liri ntyo lyagayisa Nyamubâho, amulambika naye. ¹¹ Lêro Yûda anacibwîra omwâli-kazi Tamara, erhi: «Oj'ibêra aha mwinyu nka mukana, kuhika mugala wâni Shela akule.» Bulya akazâg'iderha emurhima, erhi: «Kurhakwânîni oyu naye afè aka bakulu bâge.» Tamara ashubira aha mw'îshe. ¹² Ensiku zâgera zirhali nyi, mwâli wa Shuwa, yerigi mukà Yûda, àfà. Erhi Yûda arhenga omu mishîbo, asôkera e Timuna mpu aj'imôma ebibuzi byâge, agenda bo n'omwîra wâge Hira w'e Adulami. ¹³ Banacibwîra Tamara, mpu: «Lolà oku shazâla oyo wamasôkera e Timuna, aj'imôma ebibuzi byâge.» ¹⁴ Ahogola emyambalo yâge y'obukana, ayambala ecitambara, yêshi acîhundikira bwinjâ, aj'itamala aha muhango gw'Enayimi, oku njira ye Timuna. Ali amazânwa n'okubona Shela akola mukulu barhanamuhîri ye mpu amuyanke. ¹⁵ Yûda erhi amubona, amanya mpu mukazi wa cîrala, bulya ali acîhundikîre n'obusù n'obusù. ¹⁶ Amujaho kulya burhambi bw'enjira, amubwîra, erhi: «Oleke nkuyanke.» Arhâli amanyire oku mwâlikazi oyo. Nyamukazi anacidôsa, erhi: «Bici wampà lyo nyemera wanyanka?» ¹⁷ Naye ashuza, erhi: «Nakuhà omwânahene w'omu busô bwâni.» Nyamukazi, erhi: «Nyêmîre, ci kwône orhang'impa ecikinja oku walinda omuntumira.» ¹⁸ Naye adôsa, erhi: «Bici nakuhà cikinja?» Nyamukazi, erhi: «Ompè akashè kâwe, omugozi gwâwe n'ako karhî ofumbasire.» Amuhà byo, amuja yo, lyanabà izîmi lyâge. ¹⁹ Nyamukazi kuyimuka, arhòla enjira yâge ahogola ecitambara câge, ashub'iyambala enyambalo yâge y'obukana. ²⁰ Yûda anacirhuma omwânahene, amufumbika olya mwîra wâge w'e Adulami, mpu agend'imurhòlera eburugu byâge àhânaga cikinja, emwa olya mukazi. Ci kwône arhamushangaga. ²¹ Adôsa abantu bayûbaka halya, erhi: «Ngahi akola abà olya mukazi wali oku njira e Enayimi?» Bàmushuza, mpu: «Ntâ mango eyo munda ekola ebîre omukazi w'ecishungu.» ²² Agaluka emunda Yûda ali, amubwîra, erhi: «Ntamushimanyire, ciru n'abantu b'eyo munda bamambwîra oku aho harhasâg'ibà mukazi muherulwa. Mpu ntâ mango eyo ekola ebîre omukazi w'ecishungu.» ²³ Yûda ederha, erhi: «Abiyôrhanage, kurhakwânîni bajè barhushekera. Ci kwône nioyo nalintumire oyo omwânahene, woyo orhacishimanyire oyu nakurhumagakwo.» ²⁴ Erhi hagera nka myêzi isharhu, bàbwîra Yûda, mpu: «Mwâlikazi wâwe Tamara ahemusire. Ciru anarhòla izîmi ly'omu bulala.» Yûda ederha, erhi: «Mumulêrhe embuga bamuyôce.» ²⁵ Erhi bakola bamudwîrhe embuga, arhumiza emw'ishazâla, erhi: «Omulume nn'ebi birugu ye wanjiraga eri izîmi.» Erhi: «Olole bwinjâ ka ndi aka kashe, ogu mugozi n'aka karhî.» ²⁶ Yûda abilolêreza, aderha erhi: «Ali mushinganyanya kundusha, kulya kubà ntacimuhâga mugala wâni Shela.» Arhanaciderhaga mpu amushâsa. ²⁷ Erhi ensiku zâge z'okuburha zihika, babona oku mahasha gamuli omu nda. ²⁸ Omu kuburha, muguma muli balya bâna alambûla okuboko; omugikulu akugwârha akuyambisa ehigozi hidukula, anaderha, erhi: «Oyu ye yishire wa burhanzi.» ²⁹ Ci olya mwâna ashub'igalula okuboko, n'owâbo abà ye yisha wa burhanzi. Olya mugikulu aderha, erhi: «Oku wamacihâga enjira wâni! Geraga!» Banacimuyirika izîno lya Peresi. ³⁰ Owundi naye anacihuluka, ye wal'iyambîrhe ehigozi hidukula ekuboko; banacimuyirika izîno lya Zerah.

39

Yozefu e Mîsiri

¹Yozefu àli erhi ahêsirwe e Mîsiri, Potifari murhonyi wa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri na murhambo mukulu w'abaganda, Mumisiri, amuguliraga Abaismaeli bàlibamudwirheyo. ²Nyamubâho erhi anali boshi na Yozefu, akàbêrwa na byoshi, anacibêra omu nyumpa y'olya nnawâbo Mumîsiri. ³Nnawâbo abona oku ayimangîrwe na Nyamubâho, n'oku ngasi ebi adwîrhe ajira byoshi biri byamubêra. ⁴Yozefu arhona ntyo emwa nnawâbo, amuhira omu mikolo yâge, anamuhà oburhegesi bw'eby'omu nyumpa yâge byoshi. ⁵Kurhengeraga ago mango amujiraga murhambo w'enyumpa yâge na mulanzi w'ebyâge byoshi, Nyamubâho agisha enyumpa y'olya Mumîsiri, erhi Yozefu orhuma: omugisho gwa Nyamubâho gwagwârha ngasi ebi anajiraga byoshi, omu nyumpa n'omu mashwa. ⁶Lêro ahira ngasi ebi anagwêrhe byoshi omu nfune za Yozefu, arhacishibiriraga mpu ankadôsa kantu kalebe, aha nyuma z'ebi alya.

Ogwa Yozefu bona nn'omumwâbo gwamuhisa omu mpamikwa

⁷Lusiku luguma enyuma ly'aho, mukà nnawâbo alîkira Yozefu kw'isù, anacimubwîra, erhi: «Yisha nkubambire.» ⁸Cikwône yêhe alahira, abwîra mukà nnawâbo, erhi: «Lolà oku aga mango ndi hano nnawîrhu arhabà ayôbohire ebiri muno nyumpa yâge, ebyâge byoshi abinangisize. ⁹Yênene arhagwêrhi buhashe kundusha mw'eno nyumpa. Ntâco ampanzize kwo aha nyuma zâwe bulya oli mukâge. Kurhi nankajiraga obubî bungana aho n'okuhemukira Nyamuzinda?» ¹⁰Akazâg'ishambâza Yozefu ngasi lusiku, ci kwône Yozefu arhayêmêraga okugwîshira aha burhambi bwâge n'okumuyanka. ¹¹Lêro lusiku luguma Yozefu ayisha omu nyumpa mpu ajire emikolo yâge, n'omu bantu bakola muli eyo nyumpa, ntâye wahali. ¹²Olya mukazi amugwârhiraga oku mushangi amubwîra, erhi: «Yisha nkubambire!» Ci yêhe amulekera cîrya cishûli acîlibirhira embuga. ¹³Erhi abona oku amamulekera ecishûli omu nfune n'oku amalibirhira embuga, ¹⁴ahamagala abakozi b'omu mwâge anacibabwîra, erhi: «Loli oku! Arhudwirhirage Omuhebraniya mpu ayish'irhusharhirakwo! Oyu mulume amanyishakwo mpu mmubambire, lêro namahamagaza n'izû linene. ¹⁵Ene aciyumva nayâma nnampamagaza, àjandika omushangi gwâge aha burhambi bwâni alibirhira emuhanda.» ¹⁶Okuhandi anacibîka gulya mushangi aha burhambi bwâge kuhika nnanyumpa alinda afulukira omu nyumpa. ¹⁷Anamubwîra birya binwa, erhi: «Olya murhumisi w'Omuhebraniya wali orhudwîrhîre, anal'ijîre emunda ndi mpu ali nsharhirakwo. ¹⁸Ci ene nciyâma nnampamagaza, àjahika omushangi gwâge aha burhambi bwâni analibirhira emuhanda.» ¹⁹Erhi nnanyumpa ayumva ebinwa bya mukâge, wamubwîraga, mpu: «Alà kwo mwambali wâwe anyishagawo ntyo», oburhè bwamugwârha. ²⁰Nnawâbo Yozefu arhegeka mpu bamugwârhe banamuhebe omu mpamikwa; mulya bakazâg'ihira abashwêkwa ba mwâmi. Yozefu omu mpamikwa Anacibêra omwo mpamikwa. ²¹Nyamubâho erhi anali haguma na Yozefu, amuyêrekeza oburhonyi bwâge anarhuma arhona omu masû g'omurhambo w'abashwêke. ²²Olya murhambo w'empamikwa amulangîsa abandi bashwêke bàli omu mpamikwa boshi na ngasi byakazâg'ijamwo, byakazâg'ijirwa naye. ²³Oyo murhambo w'empamikwa arhankadesire mpu ayobohera ebiri omu maboko ga Yozefu, bulya Nyamubâho àli haguma naye, anakazâg'irhuma abêrwa n'emikolo yâge yoshi.

40

Yozefu ahugûla ebiôrho by'abashwêkwa

¹Enyuma z'aho omurhambo w'amamvu n'omurhambo w'ebiryo bya mwâmi w'e Mîsiri banacigayisa nnawâbo, mwâmi w'e Mîsiri. ²Faraoni mwâmi w'e Mîsiri agwârhwà n'oburhè bw'abo barhonyi bâge bombi: omurhambo w'amamvu n'omurhambo w'ebiryo. ³Abashwêkêsa

emw'omurhambo w'abalanzi, mw'erya mpamikwa Yozefu àli ashwekîrwemwo. ⁴ Naye omurhambo w'abalanzi abarhumira Yozefu mpu akaz'ibakolera, bageza nsiku zirhali nyi mw'eyo mpamikwa. ⁵ Omurhambo w'amamvu n'olya w'ebiryo ba mwâmi w'e Mîsiri, kulya banali omu mpamikwa bombi, banacilôrha budufu buguma, ngasi muguma ecilôrho câge cinamuyêrekîre. ⁶ Sêzi erhi Yozefu ajà omu bali, ashanga bombi bali burhè. ⁷ Adôsa balya barhambo ba Faraoni mwâmi w'e Mîsiri bàli bashwêkere haguma naye omu mpamikwa ya nnawâbo, erhi: «Kurhi oku mugwêrhe obusù buzinzibire ene wâni?» ⁸ Bamubwîra, mpu: «Rhwakazir'ilôrha na ntâye wankarhuhugûlira eco cilôrho.» Yozefu ababwîra, erhi: «Nyamuzinda ye hugûla ebilôrho; ci nshambâliragi nâni okwo.» ⁹ Omurhambo w'abarhânza aganîrira Yozefu ecilôrho câge, erhi: «Omu cilôrho câni, nanacibona emburho y'omuzâbîbu embere zâni, ¹⁰ ogwo muzâbîbu gwàli gugwêrhe mashami asharhu, gwashabuka, gwanayasa n'ebihadu by'ogwo muzâbîbu byakaz'ijakwo amalehe gayezire. ¹¹ Akabêhe ka Faraoni mwâmi w'e Mîsiri kali omu nfune zâni, narhôla galya malehe, nagakandira omu kabebe ka Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, nadêkereza akabêhe omu maboko ga Faraoni mwâmi w'e Mîsiri.» ¹² Yozefu amubwîra, erhi: «Yumvagya okwo kwo kuderha kurhi: Ago mashami asharhu g'omuzâbîbu gayêrekîne nsiku isharhu. ¹³ Hacisigîre nsiku isharhu Faraoni mwâmi w'e Mîsiri akulîke, anakushubize omu mukolo gwâwe: washub'ikadêkereza akabêhe ka Faraoni mwâmi w'e Mîsiri omu maboko gâge, nk'oku wanakazâg'ijira amango waciri murhambo w'amamvu. ¹⁴ Okaz'inkengêra amango wabona eryo iragi, onansengerere emwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, antenze nâni muli eyi nyumpa. ¹⁵ Bulya kushamula banshamulaga omu cihugo c'Abayahudi, ciru n'eno munda nayo, ntâco najizire cankarhuma nashwekwa.» ¹⁶ Omurhambo w'ebiryo abona oku Yozefu anahûgwire bwinjà eco cilôrho, naye anacimubwîra, erhi: «Nâni kwo nalôsire ntya: nall'imbarhwire birhiri bisharhu bya migati oku irhwe. ¹⁷ Omu cirhiri c'enyanya mwâli erya migati Faraoni mwâmi w'e Mîsiri analya, cikwône ebinyunyi byakaz'ilya erya migati yali omu cirhiri oku irhwe lyâni.» ¹⁸ Yozefu anacimushuza, erhi: «Yumvagya nâwe, okwo kuderha oku ebirhiri bisharhu zo nsiku isharhu. ¹⁹ Hacisigîre nsiku isharhu Faraoni mwâmi w'e Mîsiri akulîke, anakumanike oku murhi n'enyunyi zanalya enyama za kuli we.» ²⁰ Oku lusiku lwa kasharhu lwo lwâli lusiku lw'okukengeza okuburhwa kwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, ajirira abambali boshi olusiku lukulu. Alîka omurhambo w'amamvu n'omurhambo w'ebiryo omu karhî k'abarhambo b'abalwî. ²¹ Omurhambo w'amamvu amushubiza omu cikono câge, akaz'ikâfumbika Faraoni mwâmi w'e Mîsiri akabehe kâge. ²² Omurhambo mukulu w'ebiryo anacimanikwa nka kulya Yozefu anabahugûliraga. ²³ Ci olya murhambo w'amamvu arhacikengêraga Yozefu, amuyibagira.

41

Ebilôrho bya Faraoni mwâmi w'e Mîsiri

¹ Enyuma lya myâka ibirhi. Faraoni mwâmi w'e Mîsiri alôrha ayîmanzire hôfi n'olwîshi lwa Nili. ² Abona mulya lwîshi mwanyonyôka nkâfu nda nyinjinjà na ntwedû, zarhondêra zakerera omu cibingu. ³ Lâba oku zindi nkâfu nda zamarhenga omu Nili, zikulikîre entanzi, zirhali nyinjâ z'okulolwâkwo kabirhi, zinali mporhompôroho, zâgend'ijâ aha burhambi bw'ezâbo, aha lwîshi lwa Nili. ⁴ Zirya nkâfu mbimbi zirhankalolwakwo na mporho-mporho zanacirya zirya nkâfu ntwedû na nyinjinjà oku kubona. Aho Faraoni mwâmi w'e Mîsiri âsinsimuka, ⁵ ashub'ihunga, alôrha ecilôrho ca kabirhi: Alà oku mihuli nda eyimanzire oku karhî kaguma, mihuli minjinjà na minênênè. ⁶ Yindi mihuli nda mityangulinguli enababusire n'empûsi y'emwênè nayo yayisha. ⁷ Erya mihuli egokombire, yamirangusa erya yall'irhunzire enayunjulirine. Kandi Faraoni mwâmi w'e Mîsiri âsinsimuka. Alà oku càli cilôrho eco. ⁸ Erhi buca sêzi. Faraoni mwâmi w'e Mîsiri ayumva omurhima gurhadêkerîri. Ahamagala abashonga n'abagula bâge b'omu Mîsiri boshi. Abaganîrira ebyo bilôrho ci ntâye ciru n'omuguma wahashire okumuhugulira byo. ⁹ Oku bundi, omurhambo

w'amamvu ajà aho, abwîra Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, erhi: «Nkola nashub'ikengêza ene amabî gâni. ¹⁰ Faraoni mwâmi w'e Mîsiri ali akunirîre bambali bâge, anabahira, omu mpamikwa emwa omurhambo w'abaganda, niono n'omurhambo w'ebiryo ¹¹ Rhwanacilôrhera budufu buguma, nie n'owîrhu. Ci ebyo bilôrho birhâli byo biguma. ¹² Omwo rhwâlî mwâlî mwâna muguma muhebraniya, ali mwambali w'omurhambo w'abalâlizi. Rhwamushambâlira ebilôrho bîrhu, arhuhugûlirabyo. ¹³ Byanacibà nk'oku anarhubwîraga: niono Faraoni mwâmi w'e Mîsiri anshubiza omu mukolo gwâni, naye owîrhu amanikwa.» ¹⁴ Faraoni mwâmi w'e Mîsiri arhumiza mpu balêrhe Yozefu. Banacimurhenza duba duba omu mpamikwa. Amômwa , arhola yindi yindi myambalo, ajà emwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri. ¹⁵ Faraoni mwâmi w'e Mîsiri abwîra Yozefu, erhi: «Nalôsire ecilôrho ci ntâye ohashir'icimpugûlira, ci nayumvîrhe bakuderha mpu erhi wankayumva ecilôrho erhi wanacihûgwire.» ¹⁶ Yozefu ashuza Faraoni mwâmi w'e Mîsiri amubwîra, erhi: «Ntali cici, cikwône Nyamuzinda yêne ye washuza Faraoni mwâmi w'e Mîsiri.» ¹⁷ Faraoni mwâmi w'e Mîsiri abwîra Yozefu, erhi: «Omu cilôrho câni, nali nka nyimanzire oku burhambi bwa Nili. ¹⁸ Omu lwîshi mwanacinyonyôka nkâfu nda nyinjîjà na ntwedû, zarhondêra zakera omu cibingu. ¹⁹ Enyuma ly'aho, alà oku zindi nda zanyonyôka za mihorha, mbî-mbî zirhankalolwakwo kabirhi, zanali mporho-mporho; ntasâg'ibona enkafu mbî nka ziryâ omu cihugo c'e Mîsiri coshi. ²⁰ Ziryâ nkâfu mporho-mporho zamirangusa ziryâ nda ntanzi, ziryâ ntwedû. ²¹ Zabîre zamazimirangusa na ntâye wankamariyire oku zazimizire, bulyâla obubî bwâzo burhanzi bwo zanayorhîne. Aho nasinsimuka. ²² Nashub'ibona ecindi cilôrho: Mihuli nda yanaciyâna oku karhî kaguma, yali minjîjà enashomekîre. ²³ Kandi kwayâna yindi nda egokombire enababusire n'empûsi y'emwênè. ²⁴ Erya mihuli egokombire yamirangusa erya yâbo mihuli nda yali minjà. Nashambâlira abashonga okwo ci ntâye wakumpugûlîre.» ²⁵ Yozefu abwîra Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, erhi: «Ecilôrho ca Faraoni mwâmi w'e Mîsiri cinali ciguma. Nyamuzinda anamanyisize Faraoni mwâmi w'e Mîsiri omuhigo alâlire okujira. ²⁶ Ezo nkâfu nda nyinjâ ziyerekîne myâka nda; n'emihuii nda minjîjà nayo eyêrekîne myâka nda. Ciri cilôrho ciguma. ²⁷ Enkafu nda mporho-mporho na mbî-mbî, zanyonyôkaga enyuma ly'ezâbo, ziyerekîne myâka nda kuguma n'eyo mihuli nda egokombire enababusire n'empûsi y'emwênè, kwo kuderha oku habâ myâka nda ya cizombo. ²⁸ Kwo nshuba nabwîra Faraoni mwâmi w'e Mîsiri; Nyamuzinda anamanyisize Faraoni mwâmi w'e Mîsiri bici alâlire okujira: ²⁹ Alà oku hâyisha myâka nda y'okubêrwa n'okuluza ebiryo omu cihugo coshi c'e Mîsiri. ³⁰ Kandi hanakulikira myâka nda ya cizombo, banayibagira obwo buhirhi bwoshi omu Mîsiri, ishali lyanamalîra ecihugo. ³¹ Barhacimanye ciru erhi obuhirhi bwâlî omu cihugo; eco cizombo cinene cayisha omu cihugo cayiyibagiza, bulya cabâ cidârhi. ³² N'akabâ eco cilôrho cayishîre Faraoni mwâmi w'e Mîsiri kabirhi kuli kuderha oku Nyamuzinda bwenêne anahizire ntyo, n'oku arharham'ikujire. ³³ Kukwânîne Faraoni mwâmi w'e Mîsiri alonze omuntu ogwêrhe oburhimanya n'amakengu, amujire murhambo omu cihugo c'e Mîsiri. ³⁴ Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, mwâmi w'e Mîsiri ajire anayimanze abarhindisi omu cihugo, arhegeke entûlo y'ecihimbi ca kasharhu c'emburho zamasarûlwa omu cihugo ngasi mwâka muli eyo myâka y'obuhirhi. ³⁵ Babîke ebirîbwa muli eyi myâka minjà y'obuhirhi yayisha. Faraoni mwâmi w'e Mîsiri arhegeke balundike engano, n'omu ngasi lugo kwo nakwo, balundike ebirîbwa banabilange bwinjà. ³⁶ Ebyo biryo guligi muhako gw'ecihugo oku kulinga eyo myâka nda y'ecizombo yayisha omu cihugo c'e Mîsiri, na ntyo ecihugo cirhacife n'ecizombo.»

Yozefu ahâbwa oburhegesi

³⁷ Ako kanwa kâsîmîsa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri bwenêne boshi n'abarhambo bâge. ³⁸ Faraoni mwâmi w'e Mîsiri abwîra abambali, erhi: «Ka rhwankacibona owundi muntu olimwo omûka gwa Nyamuzinda aka oyu?» ³⁹ Faraoni mwâmi w'e Mîsiri abwîra Yozefu, erhi: «Nk'oku Nyamuzinda anakumanyisize ebi byoshi, ntâ wundi muntu ogwêrhe oburhimanya n'amakengu oli okâwe. ⁴⁰ Wekola warhegeka akarhwabwâmi n'olubaga lwâni lwoshi lwayumva irhegeko lyâwe, entebe y'obwâmi yône nkulushire.» ⁴¹ Faraoni mwâmi w'e Mîsiri abwîra Yozefu, erhi: «Obwînage obwo

oku namakuyimika murhambo omu cihugo ca Mîsiri coshi.» ⁴² Faraoni mwâmi w'e Mîsiri anacihogola olugondo lwâli e kuboko kwâge oluhira ekuboko kwa Yozefu. Amuyambisa emishangi y'ecitâni, anamuyambisa omugufu gw'amasholo omu igosi. ⁴³ Anacimushonesa oku ngâlè yâge yali ya kabirhi omu ngâlè zâge banajâ bayâma embere zâge, mpu: «Mucîlange». Ntyo kwo Yozefu ayimisirwe omu cihugo c'e Mîsiri coshi. ⁴⁴ Obwo Faraoni mwâmi w'e Mîsiri abwîra Yozefu, erhi: «Niono nie Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, orhali we ntà wundi waderhaga mpu afunyûla okuboko erhi okugulu omu cihugo coshi c'e Mîsiri.» ⁴⁵ Faraoni mwâmi w'e Mîsiri ayîrika Yozefu izîno lya Safunati-Panea, amuhâ n'omukazi izîno lyâge ye Asinati mwâli wa Potifari, mudâhwa wa Oni. Yozefu akanya ajâ arhangula ecihugo c'e Mîsiri. ⁴⁶ Yozefu ali agwêrhe myâka makumi asharhu ago mango ajâga embere za Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, mwâmi w'e Mîsiri. Anacirhenga omu masû ga Faraoni mwâmi w'e Mîsiri ajâ agera omu cihugo c'e Mîsiri coshi. ⁴⁷ Ecihugo càyêra bwinjâ bwenêne erya myâka nda y'obuhirhi. ⁴⁸ Yozefu akaz'ilunda ebiryo muli eyo myâka nda y'obuhirhi omu cihugo c'e Mîsiri. Ajâ alunda omu ngasi lugo lwanakâbîka ebiryo by'omu mashwa galuli eburhambi. ⁴⁹ Yozefu alunda engano, yaluga nka mushenyi gw'omu nyaja, ciru baleka okuganja erhi yamarhaluka ngasi lugero. ⁵⁰ Embere omwâka murhanzi gw'ecizombo guyîshe erhi Yozefu akola agwêrhe bagala babirhi baburhagwa na Asinati mwâli wa Potifari, mudâhwa wa Oni. ⁵¹ Enfula Yozefu ayiyirika izîno lya Menashè, bulya, gwârhi yêne: «Nyamuzinda ampîre okuyibagira amalibûko gâni goshi n'omulala gwa larha gwoshi.» ⁵² Owa kabirhi amuyirika izîno lya Efrayimu, erhi: «Bulya Nyamuzinda ampêrîre iburha omu cihugo nali narhindibukira.» ⁵³ Erhi erya myâka nda y'obuhirhi bwâli e Mîsiri egera, ⁵⁴ nayo erya myâka nda y'ecizombo yarhangira okuyisha nk'oku Yozefu anababwîraga. Ecizombo càyûka omu bihugo byoshi, ci kwône omu cihugo ca Mîsiri mwoshi, ebiryo mwo byâli. ⁵⁵ Càyinda ecihugo c'e Mîsiri naco cârhangira okuyumva ishali n'olubaga lwalakira emunda Faraoni mwâmi w'e Mîsiri ali mpu aluhè eci lwalya. Obwo Faraoni mwâmi w'e Mîsiri anacibabwîra, erhi: «Mujè emunda Yozefu ali, mujire nk'oku akanababwîra.» ⁵⁶ Ishali lyâli lidârhabîre omu igulu lyoshi. Yozefu ahamûla enguli zalimwo engano zoshi aguliza Abanyamisiri engano; ci ishali nalyo lyanahangaza omu cihugo c'e Mîsiri. ⁵⁷ Abantu bâkaz'irhenga omu bindi bihugo byoshi by'igulu bakâyisha e Mîsiri bal'igulira Yozefu engano bulya ishali lyâli likalihire bwenêne omu igulu lyoshi.

42

Bene wâbo Yozefu bamubugana e Mîsiri obwa burhanzi

¹ Yakôbo erhi abona oku e Mîsiri eri engano y'okugula, abwîra abanabâge, erhi: «Cirhumire muli aho mwakâlolanakwo kwônene?» ² Nayumvîrhe bambwîra oku e Mîsiri eri engano y'okukaguza. Bungulukiragi yo ninyu mujigula kuli eyo ngano y'eyo munda lyo rhulama rhulek'ifâ. ³ Bakulu ba Yozefu ikumi banacibunguluka bakola baj'igula engano e Mîsiri. ⁴ Ci kwônene Benyamini, mulumuna wa Yozefu, Yakôbo arhamurhumaga haguma n'abandi bulya akazâg'iderha, erhi: «Kurhakwânîni ajekwo obuhanya». ⁵ Bene Israheli banaciyisha omu kalundo k'abandi bakola bajag'igula nabo engano bulya ecizombo câli cidârhi bwenêne omu cihugo c'e Kanâni. ⁶ Yozefu erhi agwêrhe buhashe bunji omu cihugo, ye wakazâg'iguliza olubaga lwoshi engano. Bene wâbo Yozefu bayisha, bafukamiriza embere zâge, obusû bwahwêra oku idaho. ⁷ Yozefu erhi abona bakulu bâge, ayirukira abarhimanya, ci acîjira nka muntu orhayimbanwa nabo, abadôsa n'obukali. Abadôsa, erhi: «Ngahi mwarhenga?» Nabo banacishuza mpu: «Rharhenga omu cihugo c'e Kanâni rhul'igula ebiryo». ⁸ Ntyo, Yozefu amanyirira bakulu bâge ci bôhe barhamumanyiriraga. ⁹ Yozefu akengêra birya bilôrho alôrhaga^m kuli bo anacibabwîra, erhi:

^m**42.9** Yozefu akengêra birya bilôrho byaderhaga oku anacibè mwâmi, bakulu bâge bamushige, abarhegeke (Rhulole omu Murh 37, 5-9).

«Mw'oyu muli ndolêrezi, muyishir'ihengûza ngahi ecihugo cîrhu cankarhungânirwa.»

¹⁰ Banacilahiru, mpu: «Nanga, nnâhamwîrhu. Bambali bâwe bayishaga mpu bagule ebiryo.

¹¹ Rhweshi rhuli bagala ba mushamuka muguma, rhurhabêsha, bambali bâwe zirhali ndolêrezi.»

¹² Naye abashuza, erhi: «Nanga mul'ilola ngahi mwankarhungânira ecihugo.» ¹³ Bamushuza,

mpu: «Bambali bâwe bali ikumi na babirhi, boshi balondana, boshi baburhwa n'îshe muguma, ayûbaka omu cihugo c'e Kanâni: Omuziba gwîrhu gwo gwasigire bo na larha, hali na muguma orhacihabà.» ¹⁴ Yozefu ashubiza ababwîra, erhi: «Nk'oku nanamubwîraga, muli ndolêrezi.»

¹⁵ Alagi eci mwanyerekamwo oku murhali zo: Ye ndahîre Faraoni mwâmi w'e Mîsiriⁿ, mukarhenga

hano n'oyo mulumuna winyu arhaciyisha! ¹⁶ Murhume muguma muli mwe agend'ilonza oyo

mulumuna winyu; n'abandi basigala bashwekwa. Rhwayeshûla ebinwa binyu n'okwo

kwammanyisa erhi okwo mudesire kwo kunali. N'akabà arhali ntyo, ye ndahîre Faraoni mwâmi

w'e Mîsiri, ntabè munali ndolêrezi!»! ¹⁷ Abahugira boshi omu mpamikwa nsiku isharhu. ¹⁸ Erhi

kugera nsiku isharhu, Yozefu ababwîra, erhi: «Alagi oku mwajira lyo mulama, bulya niono ndi

muntu orhînya Nyamuzinda: ¹⁹ Akabà murhabêsha, mwene winyu muguma asigale hano omu

mpamikwa; n'abandi bagende, bahêkere emilala yinyu engano elagirîrekwo. ²⁰ Mugend'indêrhera

oyo mulumuna winyu: na ntyo nanamanya erhi ebinwa binyu birahli bya bunywesî, na ntyo

murhacife.» Bajira kulya. ²¹ Babwîrana bône na bône, mpu: «Amabî rhwajiriraga mulumuna

wîrhu go garhudwîrhîre obu buhane, akazâg'ilaka erhi arhuhûna obwonjo,

rhurhanamuyumvagya. Co cirhumire buno buhanya burhujakwo.» ²² Rubeni ababwîra, erhi:

«Yâgi, ka ntamubwîraga nti murhahîraga mukajirira omwâna okubî? Murhananyumvagya,

rhwono rhwadôsibwa omukò gwâge.» ²³ Barhamanyaga oku Yozefu adwîrhe abayumva, bulya

aha karhî kâge nabo hàli omubwîriza. ²⁴ Acîyêgûla kulibo, aj'ilaka. Oku bundi ashubira emunda

bali, abaderheza; abarhòlamwo Simoni, amushwekêsa erhi banabona.

Bene Yakôbo bâshubira e Kanâni

²⁵ Yozefu arhegeka mpu babumbe enshoho zâbo ngano, mpu banahîre enfaranga za ngasi

muguma,omu nshoho yâge, banabashanire olwîko lw'enjira. Babajirira ntyo. ²⁶ Baheba erya

ngano oku ndogomi zâbo bagenda. ²⁷ Ci , erhi bahika aha bahandaga bwamayiraho, muguma

muli bo ashanûla enshoho yâge mpu ahè endogomi yâge ebi yâlya, abona enfaranga zâge ziri

omu munwa gw'enshoho yâge y'engano. ²⁸ Anacibwîra bene wâbo, erhi: «Bàngalulîre enfaranga,

z'ezi omu nshoho y'engano!» Boshi barhemuka omurhima. Balolanakwo banageramwo omusisi,

mpu: «Kwo kurhi oku Nyamuzinda arhujizire?» ²⁹ Erhi bahika aha mw'îshe Yakôbo omu cihugo

c'e Kanâni, bamuganîrira oku byabîre kwoshi; baderha mpu: ³⁰ «Omulume oli murbegesi

w'ecihugo arhushambâzize n'obukali anarhulola nka ndolêrezi omu cihugo câbo». ³¹ Nîrhu

rhwamushuza, nti: «Rhurhabêsha, arhali kwo rhuyishire nka ndolêrezi. ³² Rhuli ikumi na babirhi

rhulondana, larha ali muguma, muguma muli rhwe arhacihabà, n'omurhò yesigire bo na larha,

omu cihugo ca e Kanâni.» ³³ Oyo mulume orhegesire ecihugo arhubwîzire, erhi: «Eci

namanyirakwo oku murhabêsha, ceci: Muleke mwene winyu muguma eno mwâni, murhôle

engano emilala yinyu elagirîrekwo munagende. ³⁴ Muj'indêrhera oyo mulumuna winyu murhò,

n'aho nanamanya oku murhabêsha. Obwo nanamugalulira mwene winyu na ntyo

mwanahash'ikashundira mw'ecino cihugo.» ³⁵ Erhi bashanûla enshoho zâbo, alà oku omu nshoho

ya ngasi muguma mwâli ehifuku byâge hy'enfaranga. ³⁶ Îshe Yakôbo abashuza, erhi:

«Mwamanyusagya abâna mushâna! Yozefu arhacihaba, Simoni arhàcihali, na Benyamini oyûla

mukolaga mpu murhôle! N'okwo kwoshi nie kurhindibuzîze.» ³⁷ Rubeni anacibwîra îshe, erhi:

«Onayîrhe bagala bâni bombi akabà ntakugaluliriye. Omuhire omu maboko gâni, nakugalulira

ⁿ**42.15** : «Ye ndahîre Faraoni mwâmi w'e Mîsiri»: eri ndahiro y'omu Mîsiri; nka kula omushi akâderha, erhi: Mafundwe ndahîre, Cimanye , Muganga ndahîre, Rutaganda ndahîre, Nnnakalonge ndahîre, Nnaninja ndahîre, Mukuba ndahîre»

ye.» ³⁸ Yakôbo ashuza, erhi: «Nanga, omwâna wâni arhayandagale haguma ninyu, mukulu wâge afire, akola asigîre yêne. Erhi ankajira oku abâ omwo njira yinyu, mwanarhuma emvi zâni zayandagalira ekuzimu n'omungo.»

43

Bene Yakôbo bâgenda na Benyamini e Mîsiri

¹ Ishali lyaciri likali bwenêne omu cihugo, ² n'erhi bayûsa bâlya erya ngano barhenzagya e Mîsiri, îshe ababwîra, erhi: «Shubiragi yo mugend'irhugulira biryo bisungunu.» ³ Yûda amushuza, erhi: «Olya mulume ayôsire arhuhanirîze, erhi: «Murhahike omu masû gâni, akabâ mulumuna winyu arhali na ninyu.» ⁴ Kuziga erhi wankayemera mpu rhugende rhweshi na mulumuna wîrhu lyône rhwankayandagala rhuji'ikugulira ebiryo. ⁵ Ci akabâ orhayêmîri mpu ajeyo, nîrhu rhurhankayija; bulya oyo mulume arhurhonzire, erhi: «Murhahike omu masû gâni akabâ mulumuna winyu arhayishiri haguma ninyu.» ⁶ Israheli aderha, erhi: «Kurhi oku mwandibuzize nieki, carhumaga mubwîra oyo mulume oku mucigwêrhe mulumuna winyu?» ⁷ Banacishuza, mpu: «Oyo muntu akazâg'irhudôsa binji binji kuli rhwe n'oku mulala gwîrhu, nk'omu kurhudôsa, erhi: «Ka ho sho acibâ? Erhi ka mucigwêrhe mulumuna winyu?» Rhwanakazimushuza kuli ago madôso goshi. Ka rhwankamanyire oku kwo arhubwîra, erhi: «Mulêrhe mulumuna winyu?» ⁸ Oku bundi Yûda abwîra îshe Israheli, erhi: «Leka omwâna ayîshe rhugende rhweshi. Leka rhugende, rhurhôle enjira yîrhu lyo rhucira rhulek'ifâ, rhwe na nâwe n'engabo zîrhu. ⁹ Niono ncîbarhuzize ye, akajira oku abâ nie wadôsa. Akabâ ntakugaluliri ye, akabâ ntamushubizizi omu malanga gâwe, onanjire mwîsi embere zâwe ensiku zoshi. ¹⁰ Bulya nka rhurhalegereraga ntya rhinga rhwamagaluka kabirhi!» ¹¹ Oku bundi îshe Israheli ababwîra, erhi: «Akabâ ntyo, alagi oku mwajira: Mushane ecishêgo ca ngasi binjâ binabâ muno cihugo, muhêkere oyôla mulume lubè lwo luhembo mumudwîrhîre. Mugavu musungunu, bûci busungunu, nshangi nsungunu, nshisho nsungunu n'obukù. ¹² Mushub'irhola ezindi nfaranga, muhêke n'enfaranga mwashangaga bahizire omu kanwa k'enshoho zinyu z'engano: nkaba kwâli kuyibagira. ¹³ Rhôlagi mulumuna winyu mugende, mushubire emunda oyo mulume ali. ¹⁴ Nnâmahanga amujire murhone emw'oyo mulume, anamuleke mugalukane owinyu haguma na Benyamini. Niono, akabâ kuherwa naherwa n'abâna, mulekage nnamperwe!»

Okubugânana aha mwa Yozefu

¹⁵ Abalume banacirhola lulya luhembo, n'ensaranga marhu abirhi abirhi haguma na Benyamini, balîkûla, bayandagalira e Mîsiri, bajâ embere za Yozefu. ¹⁶ Erhi Yozefu ababona bali boshi na Benyamini, abwîra ecibwindi câge, erhi: «Ohêke abo bantu omu nyumpa, obâge cintu ciguma onacîrheganye bulya abâ bantu balya haguma nâni hano mûshi aha izûba-karhî.» ¹⁷ Nyamulume ajira nk'oku Yozefu anamurhegekaga, anacihêka balya bantu omu nyumpa ya Yozefu. ¹⁸ Bayumva obwôba bw'okubona babahêka emwa Yozefu, baderha, mpu: «Zîrya nfaranga zâli zikalusire olundi lusiku omu nshoho zîrhu zo zamarhuma barhuhêka eyi. Balonza okuyîsh'irhugorha, barhugwarhe, banarhuhêke bujâ rhwe na endogomi zîrhu.» ¹⁹ Bayegêra cirya cibwindi ca Yozefu, bamubwirira aha lusò lw'enyumpa, mpu: ²⁰ «Orhubabalire waliha, rhukola rhurhanzir'ijâ eno bundi, erhi rhul'igula ebiryo, ²¹ omu njira y'okushubira emwîrhu erhi rhuhika aha rhwâli rhwalâla, rhwashanûla enshoho zîrhu rhwabugana enfaranga za ngasi muguma ziri aha munwa gw'enshoho yâge, zâli zîrya nfaranga zîrhu zonène omubalè n'obuzirhu bwâzo, zo zino rhukola rhugalukine. ²² Rhudwîrhe n'ezindi nfaranga z'okugula ebiryo. Rhurhamanyiri ndi wajâga ayômeka enfaranga zîrhu omu mizigo yîrhu.» ²³ Abashuza erhi: «Murhûle murhayôbohaga! Nyamuzinda winyu, Nyamuzinda wa sho ye wamuhiriraga obuhirhi omu nshoho z'engano. Ensaranga zinyu bazimpîre». Anacyisha abadwîrhîre Simoni. ²⁴ Olya murhumisi erhi abâ amabahisa omu nyumpa ya Yozefu, abahêreza amîshi, nabo banacîkalaba

amagulu; n'endogomi zâbo azihêreza obwasi. ²⁵ Barheganya entûlo yâbo y'omunkwa erhi banadwîrhe balinga oku Yozefu ayisha muli ogwo mûshi. Bâli bamamanyisibwa oku ho bayikulira aho. ²⁶ Erhi Yozefu ahika aha mwâge, bamuhêkera entûlo bâli badwîrhe. Bafukamiriza bahwera oku idaho embere zâge. ²⁷ Abalamusa bwinjâ, anabadôsa, erhi: «Olya sho w'omushosi mwambwîraga ka naye azibuhire? Ka ho acibâ?» ²⁸ Bamushuza mpu: «Mwambali wâwe Larha azibuhire; ho acibâ». Bayunama bafukamiriza. ²⁹ Yozefu ayînamula amasû, abona Benyamini, ye mulumuna oburhwa na nnina; aderha, erhi: «Ka ye mulumuna winyu mwambwîraga oyu?» Ashubiza ederha erhi: «Nyamuzinda akugishe mwâna wâni!». ³⁰ Oku bundi Yozefu ahuluka duba-duba omu kubona omulumuna, ecifufu camugwârha, ayumva emirenge yamuyisha omu masû: ajâ omu mwâge, aj'ilakiramwo. ³¹ Erhi abâ amageza amîshi ebusû, ahuluka, acihangâna, ayôrha nka ntâko abîre, arhegeka, erhi: «Lerhagi ebiryo.» ³² Bamuhirira ebiryo hâgo hâgo, na bene wâbo nabo babahirira ebiryo hâgo hâgo n'Abanyamisiri balîra haguma naye, nabo babahirira hâgo hâgo; bulya Abanyamisiri barhankalira haguma n'Abayahudi: kwanabâ kuhemuka emw'Abanyamisiri. ³³ Batamala embere zâge, kurhondêrera oku nfula nk'oku ecikono câge c'obunya-nfula cinahûnyire; n'omurhò kulusha abandi kulya amâburhwa gâbo ganali; boshi bakâlolanakwo banazânwa. ³⁴ Aderha obwo mpu babahêkerekwo birya biryo byâli omu cisha câge, mpu banababegere olukengwa, Benyamini yêhe mpu bamubegere karhanu kalushire aka abâbo. Banywêra haguma banasîma bwenêne.

44

Akabêhe ka Yozefu omu nshoho ya Benyamini

¹ Yozefu aha ecibwindi câge eri irhegeko, erhi: «Enshoho z'abâ bantu ogend'izibumba biryo nk'oku bankanahash'ibarhula, ogal'ihira enfaranga za ngasi muguma omu kanwa k'enshoho yâge. ² Oyîsh'ihira kalya kabêhe kâni k'amarhale omu munwa gw'enshoho y'omurhò obalimwo, ohiremwo enfaranga z'engano yâge.» Omurhindisi anacijira nk'oku Yozefu anamubwîraga. ³ Sêzi erhi bucânûla balika balya bantu haguma n'endogomi zâbo. ⁴ Bâli bamârhenga omu lugo ci kwônene barhali bacihiika kuli; Yozefu àrhuma omurhindisi wâge, erhi: «Yimuka oshimbûlire balya bantu, na hano obahikakwo, obabwîre, erhi: «Kurhi mwagalulaga amabî oku minjâ mwajîrîrwe? ⁵ K'arhali ko kabêhe nnawîrhu anyweramwo, ko analagulirakwo? Kubî okwo mwajizire.» ⁶ Abahikakwo, ababwîra birya binwa. ⁷ Bamushuza, mpu: «Cirhumire nnâhamwîrhu ederha ntyo? Ntanzi là erhi bambali bâwe bankajira ecijiro ca bene eco! ⁸ Sinza enfaranga rhwashimanaga omu minwa y'enshoho zîrhu, rhwakugalulîrezo kurhenga emwîrhu Kanâni, kurhi rhwankazimbirage omu nyumpa ya nnâhamwinyu abè nfaranga erhi gabè masholo? ⁹ Ekarhî ka bambali bâwe, oyu wankanashimâna kwo ako kabêhe anafè, na nîrhu rhwenene rhunabè bajâ ba nnawinyu.» ¹⁰ Anacibashuza, erhi: «Nêci, binabâge nk'okwo mudesire! Oyu bankanashimana adwîrhe ako kabêhe, anabè mujâ wâni; ci abandî bôhe banacîgendera.» ¹¹ Ngasi muguma ahonyeza enshoho yâge y'engano oku idaho, ngasi muguma anacishanûla enshoho yâge. ¹² Afûkula kugwârhirira oku nfula kuhika oku muziba gwâbo, n'akabêhe kayishibonekana omu nshoho ya Benyamini. ¹³ Banacisharhula enyambalo yâbo ngasi muguma ashub'ibarhuza endogomi yâge, bashubira omu lugo. ¹⁴ Yûda na bene wâbo bajâ aha mwa Yozefu, babandâna acihali, bafukamiriza embere zâge bahwera oku idaho. ¹⁵ Yozefu ababwîra, erhi: «Byo bici ebi mwankolîre? Ka murhamanyiri oku omuntu oli akâni ayishi oku balêba?» ¹⁶ Yûda ashuza, erhi: «Bici rhwacibwîra nnawîrhu? Kurhi rhwaciderhaga? Kurhi rhwankaciyêra? Nyamuzinda ayêrekîne obubî bwa bambali bâwe. Lolâ, rhukola bajâ ba nnawîrhu rhweshi oku rhunali n'oyu bashangaga akabêhe omu nfune.» ¹⁷ Abashuza, erhi: «Ntanzi erhi nankajira ntyo! Olya muntu banashimanagakwo akabêhe, ye wanabâ mujâ wâni, mwêhe mushubire n'omurhûla emunda sho ali.»

Amasambo ga Yûda

¹⁸ Oku bundi Yûda amuyegêra, erhi: «Yâgirwa mâshi, oleke omurhumisi wâwe aderhere akanwa omu marhiwiri ga nnawîrhu, orhanabêraga omurhumisi wâwe burhè bulya kwo onali nka Faraoni mwâmi w'e Mîsiri. ¹⁹ Nnawîrhu adôsize bambali bâge bulya, erhi: «Ka mucijira sho. Ka mucigwêrhe ommulonzire?» ²⁰ Nîrhu rhwashuza nnawîrhu, nti: «Rhucigwêrhe larha w'omushosi n'omuziba gwîrhu gwaburhiragwa e bushosi; oyu gwalondaga afire, ye baburhagwa na nnina muguma, n'îshe arhahimwa kumurhonya. ²¹ Wabwîra bambali bâwe obwo, erhi: «Mumundêrhere, amasû gâni gamulole kwo». ²² Rhwashuza nnawîrhu, nti: «Omwâna ntâko arhenge kuli îshe, erhi ankamurhenga kwo, îshe anafà.» ²³ Wanacibwîra bambali bâwe, erhi: «Akabà mulumuna winyu arhabungulusiri haguma ninyu, murhayimange omu masû gâni. ²⁴ Erhi rhuvinamukira emwa mwambali wâwe yeligi larha, rhwamuganîrira ebinwa bya nnawîrhu. ²⁵ Kandi erhi larha arhubwîra, erhi: «Kanyi mushub'igend'igula biryo bisungunu; » ²⁶ rhwashuza, nti: «Rhurhankahash'iyandagala. Ci kwône akabà rhwagenda rhweshi na mulumuna wîrhu, lyoki rhwankabunguluka, bulya ntâko rhubone obusû bw'olya mulume rhurhanali rhweshi na mulumuna wîrhu.» ²⁷ Mwambali wâwe, yerigi larha arhushuza, erhi: «Mumanyire oku mukânie amburhire bâna babirhi bône: ²⁸ Muguma acîgendîre, naderha nti kulîbwa alîbirwe n'eciryanyi; kuhika buno ntasâg'îmushisha omu isû. ²⁹ Erhi mwankashub'intôla oyu wundi, naye erhi ankajira oku abà, mwanarhuma ezi mvi zâni zajà ekuzimu n'omungo munji.» ³⁰ Bunôla nkashubiraga emwa mwambali wâwe, yerigi larha, ntanadwirhi omwâna, oyu omurhima gwâge gwacîshwekîrekwo, ³¹ hano abona omwâna arhali haguma nîrhu, kufà anafà, n'ago mango erhi bambali bâwe bamarhuma emvi za mwambali wâwe, yerigi larha, zajà ekuzimu n'oburhè bunji. ³² Na kandi, mwambali wâwe acîbarhuzize olw'oyu mwâna, omu masû ga larha, amango naderhaga nti akabà ntamugalwiri emunda oli onanjire mwîsi ensiku zoshi.» ³³ Olekage yâgirwa mwambali wâwe ayôrhe mujà wa nnawîrhu, oyu mwâna omuleke arhereme haguma na bakulu bâge. ³⁵ Kurhi nankasôkera emunda larha ali wâni n'omwâna arhayishiri haguma nâni? Nanga ntalonza mbone obuhanya bwarhogera larha!»

45

Yozefu acimanyisa kuli bene wâbo

¹ Lêro Yozefu ayabirwa n'okurhenza emirenge embere z'abà bali halya boshi; anaciyâma, erhi: «Muhuluse abandiho boshi.» Na ntyo ntâye wacimuliho erhi Yozefu acimanyisa emunda bakulu bâge bali. ² Ayâma n'izû linene erhi alaka, Abanyamisiri balinda bayumva, n'iburha lya Faraoni mwâmi w'e Mîsiri lyakuyumva. ³ Yozefu abwîra bakulu bâge, erhi: «Nie Yozefu! Ka ho larha acibà?» Bene wâbo bayabirwa n'okumushuza bulya bamârhemuka embere zâge. ⁴ Obwo, Yozefu abwîra bene wâbo, erhi: «Nyegêri.» Bamuyegêra. Ababwîra, erhi: «Nie Yozefu olya mulumuna winyu mwaguzagya mpu bamuhêke e Mîsiri. ⁵ Ci kwônene mumanyage murhacibâga burhè murhanacikalihiranaga mpu okwenge mwangulizagya ab'eno munda. Kulonza okufumya obuzîne bwinyu kwarhumaga Nyamuzinda antuma mpu mmushokolere. ⁶ Bulya, sinzi oku ekola myâka ibirhi eno kurhenga ishali lijîre omu cihugo, hacisigîre na yindi irhanu abantu barhahinga barhanasârûla . ⁷ Nyamuzinda antumire mmunshokolere lyo obûko bwinyu bulemera muno cihugo n'okuyishiciza akalamo kinyu kulya kwankanaderhwa. ⁸ Ntyo arhacirigi mwe mwantumaga eno munda ci Nyamuzinda; anyimisire mpu mbè îshe wa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, mwimangizi w'enyumpa yâge yoshi na murhambo w'ecihugo c'e Mîsiri coshi. ⁹ Mukanyagye musôkere emunda larha ali, mumubwîre, mpu: «Mugala wâwe Yosefu adesire, erhi: «Nyamuzinda anyimisire murhambo w'e Mîsiri yoshi; obungulukire eno munda ndi buzira kulegerera. ¹⁰ Wayûbaka omu cihugo ca Gosheni, wabêra aha burhambi bwâni mwe na bagala bâwe, na binjikulu bâwe, ebibuzi byâwe n'enkafu zâwe na ngasi ebi ogwêrhe byoshi. ¹¹ Eyo munda

nakaz'ikushundira, bulya hacisigîre yindi myâka irhanu ya cizombo, na ntyo orhacilake buligo, oli we, oli enyumpa yâwe, na ngasi hyâwe hyoshi.» ¹² Mucîbwinîre n'amasù ginyu, mulumuna wâni Benyamini naye abwîne oku kanwa kâni kadwîrhe kamuderheza. ¹³ Muganîrire larha irenge ngwêrhe omu Mîsiri lyoshi, n'ebi mwabwîne byoshi munatwe duba, muyandagalane larha eno munda.» ¹⁴ Oku bundi acîkwêba omu igosi lya mulumuna wâge Benyamini, alaka, naye Benyamini alakira oku igosi lyâge. ¹⁵ Anunugurha bene wâbo boshi, alaka anadwîrhe abahôbera; bene wâbo barhondêra bamushambâza.

Faraoni mwâmi w'e Mîsiri ahamagala omulala gwa Yakôbo

¹⁶ Omwanzi gwahika omu bwâmi bwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, mpu bene wâbo Yozefu bayishire: Faraoni mwâmi w'e Mîsiri n'abarhambo bâge basîma bwenêne. ¹⁷ Faraoni mwâmi w'e Mîsiri abwîra Yozefu, erhi: «Obwîre bene winyu, erhi: Oku mwajira kw'oku: Mushanire ebihêsi binyu, mukanye mujê e Kanâni. ¹⁸ Murhôle sho n'emilala yinyu, muyishe eno munda ndi. Nammuyûbasa ahinja ha cino cihugo ca Mîsiri munalye oku mashushi g'ecihugo. ¹⁹ Woyo obahê eri irhegeko, erhi kwo mwajira ntya: Muanke engâlê muno cihugo c'e Mîsiri, mulerhemwo abâna binyu na bakinywi, murhôle na sho, muyishe^o. ²⁰ Murhabâga burhê bw'ebi mwasiga, bulya ngasi hinjâ hinali omu cihugo c'e Mîsiri, hyâbâ hinyu.»

Bene Yakôbo baj'ilêrha îshe e Kanâni

²¹ Bene Israheli banajira kulya; Yozefu abahâ engâlê nk'oku Faraoni mwâmi w'e Mîsiri anarhegekaga, abahâ n'olwîko lw'enjira. ²² Ajâ abahâ ngasi muguma omushangi gw'olusiku lukulu, Benyamini yêhe amuhâ magana asharhu ga sikêli^p za nfaranga, bamuhâ na mishangi irhanu ya lusiku lukulu. ²³ Kwo n'okwo, arhumira îshe ndogomi ikumi, bazihêsa oku ngasi hinjâ hinabâ e Mîsiri, na ndogomi nkazi ikumi zihesîbwe engano, omugati n'olwîko omushosi acîyikira omu njira. ²⁴ Oku bundi asêzera bene wâbo, nabo balîkûla, erhi amânarhang'ibabwîra, erhi: «Murhalongôleraga omu njira.» ²⁵ Banacirhenga e Mîsiri obwo, bayinamukira omu cihugo c'e Kanâni emw'îshe Yakôbo. ²⁶ Bamubwîra, mpu: «Yozefu ho acibâ, ciru yeri warhambula ecihugo c'e Mîsiri coshi.» Omurhima gwâge gwayôrha guhangalîre, bulya arhabayêmêraga. ²⁷ Ci kwoki erhi bayûs'imubwîra ebinwa Yozefu aderhaga byoshi, n'erhi abona zirya ngâlê Yozefu arhumaga mpu zij'imulêrha, omurhima gw'îshe wâbo Yakôbo gwarhwangûkwa. ²⁸ Israheli aderha, erhi: «Ntâ kundi! Kwisi mugala wâni Yozefu ho acibâ! Naj'imulolakwo embere nfê».

46

Yakôbo n'omulala gwâge gwoshi bâjà e Mîsiri

¹ Israheli agendana ngasi ebi anali agwêrhe byoshi. Erhi ahika e Bersheba arherekêra Nyamuzinda w'îshe Izaki. ² Nyamuzinda abwîra Israheli omu bilôrho by'obudufu, erhi: «Yakôbo! Yakôbo!» Naye, erhi: «Ho ndi hano.» ³ Nyamuzinda ashubiriza, erhi: «Nie Nyamuzinda, nie Nyamuzinda wa sho. Orhayôbohaga okuyandagalira e Mîsiri, bulya nakujira ishanja linene eyo munda. ⁴ Niehe nayandagalira e Mîsiri haguma nâwe. Na kandi, nie nanakurhenzayo nkuyinamukane, na Yozefu ye wakubisha.» ⁵ Yakôbo arhenga e Bersheba obwo, bene Israheli bashonêsa îshe Yakôbo, bakâbo n'abâna bâbo muli zirya ngâlê Faraoni mwâmi w'e Mîsiri ali arhumire mpu zibarhôle. ⁶ Bahêka n'amasò gâbo na ngasi byâbo bâli bakola bagwêrhe omu cihugo c'e Kanâni, bayisha e Mîsiri. Yakôbo haguma n'omulala gwâge gwoshi, ⁷ abagala na bagala b'abagala, abâli na bâli b'abagala, iburha lyâge lyoshi aligendana e Mîsiri.

Omulala gwa Yakôbo gwajàga e Mîsiri

^o45.19 Kukola kurhenga e Kanâni lwoshi, baj'iyûbaka e Mîsiri.

^p45.22 Magana asharhu ga shekeli za nfaranga: byanahash'ibâ kg 3,4.

⁸ Alaga amazîno g'abo bene Israheli bajâga e Mîsiri: Yakôbo boshi n'abagala: Enfula ya Yakôbo, Rubeni. ⁹ Bagala ba Rubeni: Henoki, Palu, Hezroni na Karmi. ¹⁰ Bene Simoni: Yemweli, Yamini, Ohadi, Yakini na Sohari, na Saulu waburhagwa n'omukazi mukanani. ¹¹ Bene Levi: Gershoni, Kehati na Merari. ¹² Bene Yûda: Eri, Onani, Shela, Feresi na Zera; ci kwônene Heri na Onani bali erhi bàfirire e Kanâni. Bene Peresi: bâli Hesroni na Hamuli. ¹³ Bene Isakari: Tola, Puwa, Yashubu na Shimuroni. ¹⁴ Bene Zabuloni: Sêredi, Eloni na Yahaleli. ¹⁵ Bo bene Yakôbo abo, bo Lea amuburhiraga aha Padani Aramu kuhirakwo n'omwâli Dina. Boshi haguma, bagala n'abâli, bàli bantu makumi asharhu na basharhu. ¹⁶ Bene Gadi: Sifoni, Hagi, Shuni, Esiboni, Eri, Arodi na Areli. ¹⁷ Bene Asheri: Yimuna, Yishwa, Yishwi, Beria na mwâli wâbo Serah. Bene Beria bali: Heberi na Malkieli. ¹⁸ Bo bene Zilfa abo; olya Labani ahâga omwâli Leya ; aburhira Yakôbo abo bâna: bantu ikumi na ndarhu lyoshi. ¹⁹ Bene Rasheli mukà Yakôbo: Yozefu na Benyamini. ²⁰ E Mîsiri, Yozefu aburhirayo Menashè na Efrayimu kuli Asinati, mwâli wa Potifari, mudâhwa wa Oni. ²¹ Bene Benyamini: Bela, Beker, Asibeli, Gera, Naamani, Ekî, Roshi, Mupimi, Hupimu na Aredi. ²² Bo bâna Rasheli aburhîre Yakôbo abo; boshi haguma bali bantu ikumi na bâni. ²³ Bene Dani: Hushimi. ²⁴ Bene Nefutali: Yasieli, Guni, Yeseri, na Shilemi. ²⁵ Bo bene Bilaha abo, olya Labani ahâga omwâli Rasheli; bo bâna aburhîre Yakôbo, boshi haguma bali bantu nda. ²⁶ Abantu bàjîre e Mîsiri haguma na Yakôbo, balya barhenga omu nda yâge yêne, buzira kuganja bakà abagala, boshi haguma bali bantu makumi gali ndarhu na ndarhu. ²⁷ Abâna ba Yozefu baburhiragwa e Mîsiri bàli babirhi. Abantu b'omulala gwa Yakôbo bayishire e Mîsiri boshi haguma bali bantu makumi gali nda.

Yozefu ayankirira omulala gwâge

²⁸ Israheli arhuma Yûda mpu abè ashokola ajè emwa Yozefu, amubwîre amushange e Gosheni. Bahika omu cihugo c'e Gosheni. ²⁹ Yozefu ashwekera ebibêsi oku ngâlè yâge, ayishoneramwo, mpu ajè e Gosheni aj'iyankirira îshe Israheli. Erhi anajà omu masù gâge ntya, acîkwêba omu igosi lyâge, alaka kasanzi karhali kanyi erhi anamuhôbîre. ³⁰ Israheli abwîra Yozefu, erhi: «Lêro nankajâga nafà obu namâbona obusù bwâwe, namanashanga ocibamwo omûka.» ³¹ Yozefu anacibwîra bakulu bâge n'omulala gw'îshe, erhi: «Nkola nasôka mmayise Faraoni mwâmi w'e Mîsiri oku nnamubwîre, nti: «Balya bakulu bâni n'omulala gwa larha bàbâga omu cihugo c'e Kanâni bamantindakwo.» ³² Abo bantu babà bakafè, barhahimwa kushîbirira ebintu byâbo. Bayishire badwîrhe enkafu n'ebibuzi byâbo; na ngasi hyâbo hyoshi.» ³³ Na ninyu, hano Faraoni mwâmi w'e Mîsiri amuhamagala n'okumudôsa, erhi: «Mukolo mucu mukola? ³⁴ Mwanamushuza mpu: «Waliha, bambali bâwe barharhenga oku bintu byâbo, kurhenga eburhò bwâbo kuhika buno, rhwono kwo rhuyôhera ntyo kurhengerà kuli balarha.» Ntyo, mwanahash'iyûbaka omu cihugo ca Gosheni, bulya Abanyamisiri barhabona oku bangere.

47

Yozefu agend'ilamukiza bene wâbo emwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri

¹ Yozefu akanyagya obwo aj'ilamukiza bene wâbo emwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, erhi: «Larha na bene wîrhu bamayîsha, barhenga omu cihugo c'e Kanâni, badwîrhe enkafu n'ebibuzi byâbo, na ngasi byâbo bajira, bâbo bahanzire omu cihugo ca Gosheni.» ² Ali amârhôla bantu barhanu ba muli bene wâbo, agend'ibalangûla Faraoni mwâmi w'e Mîsiri; ³ Faraoni mwâmi w'e Mîsiri abadôsa, erhi: «Mukolo mucu mukola?» Bashuza Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, mpu: «Yâgirwa, rhwono bambali bâwe, rhuyôrha rhubà bakafè, rhwono, n'ababusi bîrhu ko bàli.» ⁴ Babwîra Faraoni mwâmi w'e Mîsiri obwo, mpu: «Rhuyishir'ibêra mwo cino cihugo bulya e Kanâni rhwâli, ebibuzi bya bambali bâwe birhacigwêrhe lwabûko: ecizombo cikalihireyo bwenêne.» ⁵ Faraoni mwâmi w'e Mîsiri abwîra Yozefu, erhi: «Sho na bene winyu bayishirage emunda oli. ⁶ Ecihugo ca Mîsiri eci embere zâwe: oyubase sho na bene winyu halya onabwîne

hali hinjà omu cihugo. Bayûbake e Gosheni n'okabona balimwo abantu bankahasha, onabajire babè bangere b'amasò gânî nago.» ⁷ Yozefu ageza îshe Yakôbo, amulamukiza emwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri. Yakôbo ahâna omusingo emunda Faraoni mwâmi w'e Mîsiri ali. ⁸ Faraoni mwâmi w'e Mîsiri adôsa Yakôbo, erhi: «Emyâka y'amâburhwa gâwe yankabâga nk'inga obu?» ⁹ Yakôbo ashuza Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, erhi: «Emyâka nashinzire ndwîrhe nagendagenda, eri igana na makumi asharhu. Eri myofi eri na buhanya. Erhacihika oku ya balarha amango bakazâg'igendagenda.» ¹⁰ Yakôbo ashub'ilamusa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, anamusengeruka. ¹¹ Yozefu ayubasa îshe na bene wâbo, abayêreka ishwa omu cihugo c'e Mîsiri, lwo lwâli luhande lununu omu cihugo coshi, omu ca Ramusesi, kwo Faraoni mwâmi w'e Mîsiri anali arhegesire. ¹² Yozefu akaz'ihà îshe omugati, akaz'iguhà na bakulu bâge n'ab'omu nyumpa y'îshe, boshi nk'oku banali n'abâna bâbo.

Oburhegesi bwa Yozefu amango g'ecizombo

¹³ Omugati gwâli gubulikîne omu cihugo coshi, erhi kudârhabala kw'ecizombo kurhuma. Ecihugo ca Mîsiri n'eca Kanâni, byâshalika byârhalusa. ¹⁴ Yozefu àyomeka ngasi lufaranga lwânali omu cihugo ca Mîsiri n'omu ca Kanâni, akaz'iguza engano, nabo banayîsh'imugulira. Ezo nsaranga akaziz'ilunda omu bwâmi bwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri. ¹⁵ Erhi enfaranga zihwa omu cihugo ca Mîsiri n'omu ca Kanâni, Abanya Mîsiri boshi bajà emunda Yozefu ali mpu: «Oruhè omugati, kurhi rhwankafîraga omu masù gâwe? Enfaranga zarhuhwerîre.» ¹⁶ Yozefu ababwîra, erhi: «Mulêrhe amasò ginyu, namuhînganira, mmuhè omugati ninyu mumpè amasò ginyu obwo murhacigwêrhi nsaranga.» ¹⁷ Bakaz'ilêrha amasò gâbo emunda Yozefu ali, naye akaz'ibahà omugati, kukolaga kubahînganira amasò g'ebiterusi, ag'ebibuzi, ag'enkafu n'ag'endogomi. Mw'ogo mwâka abalîsa omugati akaz'iguhîngana amasò gâbo. ¹⁸ Omwâka gwacîkonya, ogwakulikiraga, bakanya bajà emunda Yozefu ali, mpu: Rhurhankakufulika nnâhamwîrhu oku enfaranga zarhuhwerire, n'amasò gakola gali ga nnawîrhu. Harhacisigiri ecindi rhwankaha nnawîrhu aha nyuma z'eno mibiri yîrhu n'amashwa gîrhu. ¹⁹ Cankarhuma rhufira omu masù gâwe rhwono n'amashwa gîrhu? Orhugule mugati rhwe n'amashwa gîrhu; rhucîbêre bajà ba Faraoni mwâmi w'e Mîsiri rhwe n'amashwa gîrhu. Oruhè n'emburho rhwarhwêra lyo rhulama rhulek'ifà, lyo n'amashwa gîrhu garhag'ibà bwerûle.» ²⁰ Ntyo kwo Yozefu afulukizagya Faraoni mwâmi w'e Mîsiri amashwa g'Abanyamisiri goshi, kulya kubà ngasi Munyamisiri àli amamuguliza ishwa lyâge erhi eco cizombo cirhuma, na ntyo ecihugo coshi càshuba ishwa lya Faraoni mwâmi w'e Mîsiri. ²¹ Abantu nabo, abahindula bajà kurhenga oku cikwi ca Mîsiri kuhika oku cindi. ²² Mashwa g'abadâhwa gône arhagulaga bulya abadâhwa bakazâg'ihâbwa na Faraoni mwâmi w'e Mîsiri omwanya gwâbo, banakaz'ilamira oku mwanya Faraoni mwâmi w'e Mîsiri akazâg'ibahà; co carhumire bôhe barhaguza amashwa gâbo. ²³ Yozefu abwîra olubaga, erhi: «Namuguzirage bulya mwoyo n'amashwa ginyu, mukola muli bantu ba Faraoni mwâmi w'e Mîsiri.» Erhi: «Alagi, emburho eyi mujag'irhwêra ago mashwa. ²⁴ Hano muyêza mwanakaz'ihà Faraoni mwâmi w'e Mîsiri cigabi ciguma ca karhanu na ninyu muyôrhane ebindi bigabi bini, byo byarhengakwo emburho yajà omu ishwa, kurhenge n'ebiryo mwalya na bene winyu n'abâna binyu.» ²⁵ Baderha, mpu: «Warhucizize, kufà rhwâli rhwafà: owabona rhubona obwonjo omu masù ga nnawîrhu, rhwanayemera rhubè bajà ba Faraoni mwâmi w'e Mîsiri.» ²⁶ Okwo, Yozefu akujira irhegeko n'eryo irhegeko liciba omu cihugo ca Mîsiri kuhika ene: ecigabi ca karhanu Faraoni mwâmi w'e Mîsiri cirhûlwa^q.

Yakôbo asiga emilagi

²⁷ Bene Israheli bàbêra e Mîsiri omu ishwa ly'e Gosheni, barhòlamwo agâbo mashwa,

^q**47.26** Amango Yozefu ali murhambo mukulu e Mîsiri, erhi idaho libà lya mwâmi. Mashwa g'abadâhwa gône arhahumagakwo, bulya bàgwêrhe omulagi gw'okurhanyagwa (Murh 47, 22).

baburhana bayololoka bwenêne. ²⁸ Yakôbo ashinga myâka ikumi na nda omu cihugo c'e Mîsiri, n'emyâka y'akalamo ka Yakôbo, liri igana na makumi anni na nda. ²⁹ Erhi ensiku z'okufâ kwa Israheli zibà zikola ziri hôfi, ahamagala omugala Yozefu, amubwîra erhi: «Akabà ntonyire emunda oli, nkuhûnyire ohire okuboko kwâwe oku cibunu câni, okândola bwinjà onakaz'inyumva: orhambishaga eno Mîsiri. ³⁰ Amango nâbà nkola ngwîshîre na balarha, onantenze e Mîsiri oj'imbisha omu nshinda yâbo^r.» Yozefu anacishuza, erhi: «Najira okwo onahûnyire.» ³¹ Yakôbo ederha erhi: «Ocîgashe là». Acîgasha omu masù gâge. Oku bundi Israheli ayunamira oku mushego gw'encingo yâge.

48

Yakôbo ayankirira bene Yozefu bombi omu mulala gwâge anabagisha

¹ Enyuma z'aho, bàbwîra Yozefu mpu: «Lolà oku sho alwazire!» Yozefu arhòla abagala bombi, Menashè na Efrayimu, bagenda boshi. ² Banacimanyîsa Yakôbo, mpu: «Lolà, mugala wâwe Yozefu oyo ayishire emunda oli.» Israheli acihangâna, abwârhalala oku ncingo. ³ Yakôbo abwîra Yozefu, erhi: «Nyamuzinda-Ogala-Byoshi ambonekîre aha Luzu omu cihugo ca Kanâni angisha. ⁴ Anambwîra, erhi: Najira oyôloloke, nakuluza, nakujira ohinduke mwandu gwa mashanja, eci cihugo naciha iburha lyâwe enyuma zâwe cibè câbo ensiku zoshi.» ⁵ Abà bâna bawe baburhiragwa e Mîsiri embere nyîshe aha burhambi bwâwe, bakola bâna bâni: Efrayimu na Menashè bakola b'omu bâna bâni aka Rubeni na Simoni. ⁶ Ci abâna waburhaga enyuma z'abo, babà bawe; bakaz'idérhwa amazîno ga bakulu bâbo bunya-kashambala. ⁷ Amango narhengaga e Padani, nalengana, nyoko Rasheli afira omu cihugo c'e Kanâni, erhi rhunaciri omu njira, rhucisigazize lugendo lusungunu rhuhihe aha Efrata; ho nanamubishire aho oku njira, yo erigi e Betelehemu eyo. ⁸ Israheli abona abâna ba Yozefu bombi adôsa, erhi: «Bahi abà?» ⁹ Naye omugala, erhi: «Bo bâna Nyamuzinda ampîre eno munda abo.» Îshe ashuza erhi: «Obanderhere mbagishe.» ¹⁰ Amasù ga Israheli gâli gakola garhamire n'obushosi, arhacibonaga. Yozefu anacibashegeza hali ye, naye abanûnugurha anabahôbera . ¹¹ Israheli anacibwîra Yozefu, erhi: «Ntâli mmanyire oku nacibona obusù bwâwe, ci lolaga oku Nyamuzinda amanyêreka ciru n'iburha lyâwe.» ¹² Yozefu abayegûla abarhenza aha madwî g'îshe, anafukama ayunama, amalanga gahuma oku idaho. ¹³ Yozefu abagwârha bombi: Efrayimu omu kulyo kwâge, mpu lyo ajà ebwa kumosho kwa Israheli na Menashè omu kumosho kwâge, mpu lyo ajà ebwa kulyo kwa Israheli, anabashegeza hali ye. ¹⁴ Israheli alambûla okuboko kwâge kulyo, akuhira oku irhwe lya Efrayimu ye wali murhò n'okuboko kwâge kumosho oku irhwe lya Menashè, omu kurhahêkanya amaboko, ebwa kubà Menashè ye wali nfula. ¹⁵ Erhi àkola agisha Yozefu amubwîra, erhi: «Nyamuzinda, ababusi bâni Abrahamu na Izaki bakazâg'ilambagira embere zâge, ye Nyamuzinda onyâbula kurhenga mbà ho kuhika ene, ¹⁶ Malahika wandîkûzagya muli ngasi mabî, agishe abà bâna. Izîno lyâni n'izîno lya balarha Abrahamu na Izaki libalamiremwo, baluge banayololoke hano igulu.» ¹⁷ Yozefu abona oku îshe ahebire okuboko kwâge kulyo oku irhwe lya Efrayimu, agaya, agwârha okuboko kw'îshe akurhenza kuli Efrayimu akudekereza oku irhwe lya Menashè. ¹⁸ Yozefu abwîra îshe, erhi: «Arhali ntyo, larha, bulya oyu ye mukulu, ohebe okuboko kwâwe kulyo oku irhwe lyâge.» ¹⁹ Cikwône îshe alahira ederha, erhi: «Mmanyire mwâna wâni, mmanyire, naye àbà ishanja, naye aluga, cikwône mulumuna wâge ye wabà n'obuhashe bunene kumulusha, n'iburha lyâge lyabà mwandu gwa mashanja.» ²⁰ Olwo lusiku abagisha ntya: «Mwoyo mwe Bene Israheli bakaz'igisha omu kuderha izîno linyu, mpu: «Nyamuzinda akujire aka Efrayimu na Menashè.» Abà Efrayimu ye aheba embere za Menashè. ²¹ Oku bundi Israheli

^r**47.30** Israheli àbwîne nka buli buhanya omuntu okurhabishwa emwâbo, omu nshinda ya b'îshe (1 Bâm 13, 22; 14, 13; Eze 6, 5).

abwîra Yozefu, erhi: «Lolà oku nkola naling'icîfîra. Cikwône Nyamuzinda âyôrha ali haguma ninyu, anamushubize omu cihugo ca bashakulûza binyu. ²² Niono, nkuhîre Sikemi mwanya gurhalusire ebya bakulu bâwe, gwo nanyagaga Abamoriti n'engôrho zâbo haguma n'omuherho gwâni. »

49

Yakôbo agisha abagala oku banali ikumi na babirhi

¹ Yakôbo ahamagala abagala ababwîra, erhi: «Mujè haguma mmubwîre ebyamuyishira omu nsiku zâyisha. ² Bene Yakôbo, mujè haguma, muyumvîrhize. ³ Rubeni w'e nfula yâni, we misî yâni we mburho ntanzi y'obugabo bwâni, we lunjwire-ifêka, we lunjwire-buhashe; ⁴ lunjwire-luka w'amîshi, orharhîmukwe, bulya washonîre oku ncingo ya sho, wahemwire encingo yâni erhi oyishonera kwo! ⁵ Simoni na Levi bali baguma balondana, emishîgi yâbo bayihisize oku bushwinjiro. ⁶ Omurhima gwâni gurhahîraga gukaja omu ihano lyâbo, bulya bàyisire abantu omu burho bwâbo n'omu bukunizi bwâbo, barhungula empanzi. ⁷ Bukahera obukunizi bwâbo, bulya bwarhalusire olugero, bukahera obudârhi bwâbo, bulya bwabîre bwa bumînya. Nabagabanya muli Yakôbo, nabashandabanya muli Israheli. ⁸ Nâwe Yûda, bene winyu banakukuze; okuboko kwâwe kugwarhîre abanzi bâwe aha igosi, bagala ba sho banayuname embere zâwe. ⁹ Yûda^s ali ntale nto, wamayinamuka warhenga oku nsimba, mwâna wâni! Ashurhamire, agwîshira nka ntale, nka ntale nkazi: ndi wankaciyizûsa? ¹⁰ Ishungwè lîrhakarhenga omu mwa Yûda, n'akarhi k'oburhegesi karhakarhenga omu magulu gâge, kuhika nnako ayîshe; ye amashanja goshi ganayumve. ¹¹ Ashwekîre endogomi yâge oku muzâbîbu, n'akanina k'endogomi yâge oku ishami ly'omuzâbîbu. ¹² Amasû gâge gadukwire n'idivayi^t, n'amîno gâge gayeruhire n'amarhà. ¹³ Zabuloni ayûbasire oku burhambi bw'enyanja, hala amârho gasîka; lubibi na Sidoni. ¹⁴ Isakari, ye ndogomi ndârhi, egwîshîre omu karhî k'ecôgo. ¹⁵ Abwîne oku okuluhûka kubà kwînjà, n'oku ecihugo cibà cinunu; omugongo gwâge agurhezire omuzigo, arhindusire mujà wa kubarhula emicimba. ¹⁶ Dani ye katwa-manja k'olubaga lwâge, nka ngasi ishanja ly'Israheli. ¹⁷ Dani abè njoka elingira oku njira, abè mpiri eri omu njira, ekâlumira ebiterusi oku cisenyi, omulwî oyitamirekwo anakumbe lugali. ¹⁸ Bucire bwâwe ncîkubagîre yâgirwa Nyamubâho. ¹⁹ Gadi, barhûla-rhugabe bamushokôla naye abashokôla anabarhulubire oku kansisira. ²⁰ Asheri, omugati gwâge kushushagira gushushagira, yeyikuza mwâmi. ²¹ Nefutali, ye kashafu kabidu, ko kaburha banji na binjà. ²² Yozefu, ye mulandirà gwa muzâbîbu guyâna bwenêne, mulandirà murhwêre aha iriba, amashami gâgwo garhalusire olukûta. ²³ Emandabisonga zamulibuzize, zamulasha zanamuyishakwo. ²⁴ Ci omuherho gwâge, gurhahuligana, amaboko gâge, gabangaduke, oku buhashe bw'Ogala-byoshi wa Yakôbo, oku burhabâle bwa lungere, Kabuye k'Israheli. ²⁵ Oku buhashe bwa Nyamuzinda wa sho, yêne akurhabâle, oku buhashe bw'Ogala byoshi, yêne akugishire. Emigisho y'emalunga enyanya, omugisho gw'omu nyenga y'ekuzimu, emigisho y'enda n'ey'ibêre, ²⁶ migisho ya sho elushire emigisho y'omu ntongo za mîra, kuhika aha bwinjà bw'entongo z'ensiku n'amango, esimikire oku irhwe lya Yozefu, oku malanga g'omuluzi wa bene wâbo. ²⁷ Benyamini ali cihazi oshamula, sêzi ashanshanyule omunyama gwâge, bijingo agabe omunyago.» ²⁸ Yo milala ikumi n'ibirhi eyo; kwo îshe ababwizire ntyôla erhi akola abagisha. Aha ngasi muguma omugisho gumukwânîne.

Okufà kwa Yakôbo

²⁹ Oku bundi àbahà eri irhegeko, erhi: «Nkola naj'ishanga bene wîrhu; mumbîshe aha

^s**49.9** Yûda: liri ishanja lya bantu banji, ci ab'e Kanâni bo banji kulusha (Rhulole omu Murh 38).

^t**49.12** Ishanja lya Yûda lyàligazire oku mizâbîbu, obusò n'idivayi kurhaluka Efrayimu na Manasè.

burhambi bwa balarha omu lukunda luli omu ishwa lya Efroni-Muhititi, ³⁰ omu lukunda lw'ishwa lya Makipela abà ishiriza lya Mambri, omu cihugo ca Kanâni: liryala Abrahamu aguliraga Efroni Muhititi, mpu lubè luvumbu lwâge. ³¹ Mwo babishire Abrahamu bo na mukâge Sara; aho ho babishire Izaki bo na mukâge Rebeka, nâni mwo nabishire Leya. ³² Ishwa haguma n'olukunda luli muli ryo, babiguliraga bene Heti.» ³³ Erhi Yakôbo ayûs'ihà abagala ago mahano, ashubiza amagulu gâge oku ncingo, arhenga mwo omûka, bamuhira kuli b'îshe.

50

Okubishwa kwa Yakôbo

¹ Yozefu acîkwêba oku mugogo gw'îshe, akaz'ilaka anamunûnugurha. ² Oku bundi arhegeka abafumu bakazâg'imukolera mpu bashîge îshe omugavu^u. Abafumu bagwîra bashîga Israheli. ³ Bajira ogwo mukolo nsiku makumi anni, bulya zo nsiku banakolêsa ezo nka bashîga omugavu. Abanyamisiri bàmulakira nsiku makumi gali nda. ⁴ Erhi ezo nsiku z'emishîbo zihwa, Yozefu àganîrira ntya omu bwâmi bwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, erhi: «Akabà muli bîra bâni, mumpikize ebi binwa omu marhwiri ga Faraoni mwâmi w'e Mîsiri: ⁵ Larha andahirize ambwîra, erhi: Lolà oku nkola nafà; wambisha omu nshinda nahumbisagya omu cihugo ca Kanâni. Nalonza okujà eyo munda; ngend'ibisha yo larha nangaluke.» ⁶ Faraoni mwâmi w'e Mîsiri ashuzà, erhi: «Osôke ogend'ibisha sho nk'oku anakulahirizagya. ⁷ Yozefu asôka agend'ibisha îshe. Bagenda haguma naye: abarhambo ba Faraoni mwâmi w'e Mîsiri boshi, abarhonyi b'omu bwâmi, n'abagula b'omu cihugo ca Mîsiri boshi ⁸ n'ab'omu mulala gwa Yozefu boshi, bakulu bâge n'ab'omu mulala gw'îshe; barhasigaga e Gosheni abarhali abâna barhò, ebintu binyinyi n'ebinênênè. ⁹ Basôka haguma naye, engâlè n'abêrekeza bazihêka, gwàli muzinzi guruhali munyi. ¹⁰ Erhi bahika aha Goren-Ha-Atadi, ishiriza lya Yordani, babanda endûlù yashakanya, Yozefu ashub'ishîba îshe nsiku nda. ¹¹ Abanyakanani erhi babona eyo mishîbo aha Goren-Ha-Atadi baderha, mpu: «Loli okushîba kunene kw'Abanyamisiri». Co cirhuma baderha aho mpu bo Abeli-Misirayimu, aho bantu babà aha ishiriza lya Yordani. ¹² Abagala bamujirira nk'oku anali abarhegesire. ¹³ Bamuhêka omu cihugo ca Kanâni, bagend'imubisha omu lukunda lw'ishwa lya Makipela, Abrahamu aguliraga Efroni-Muhititi, mpu lubè luvumbu lwâge, aha ishiriza lya Mambri. ¹⁴ Erhi bayûsa okubisha îshe, Yozefu anacishubira e Mîsiri, boshi na bakulu bâge, na ngasi bandi banalibabalusize ebwa kuj'ibisha îshe.

Ensiku nzinda za Yozefu

¹⁵ Bene wâbo Yozefu, erhi babona îshe amâfà, baderha, mpu: «Erhi Yozefu akarhukolera nka bashombanyi bâge, akanarhugalulira amabî nk'oku rhwanmujiriraga kubî?» ¹⁶ Banacirhuma abagend'ibwîra Yozefu, erhi: «Sho asizire akanwa embere afè, adera, erhi: ¹⁷ Kwo mwabwîra Yozefu ntya, erhi: Mâshi, obabalire bene winyu obubî bwâbo, n'ecâha câbo, bulya kuligo bakukolîre. Bunôla nkolaga nkuhûnyire, obabalire obubî bwa bambali ba Nyamuzinda wa sho». Yozefu avugumula emirenge erhi ayumva ebinwa bamubwîraga. ¹⁸ Bene wâbo bône bayisha, bacîrhimba aha magulu gâge, erhi: «Rhwo! Rhuli bajà bawe.» ¹⁹ Yozefu abashuzà, erhi: «Mâshi, murhayôbohaga, ka niono nankacîhira ahâli ha Nyamuzinda? ²⁰ Mwâli mulonzize okunjirira amabî, Nyamuzinda yêhe alonza okurhenzamwo aminjà, mpu lyo oku kwamayisha ene kubà mpu anafungire omûka gw'olubaga lurhali lunyi. ²¹ Kuziga murhaciyôbohaga cici, namulera bwinjà mweshi n'abâna binyu.» Abarhûliriza anababwîra akanwa kabagwa oku murhima. ²² Ntyo Yozefu abêra e Mîsiri obwo, ye n'omulala gw'îshe. Alama myâka igana n'ikumi. ²³ Yozefu abwîne abinjikulûza b'emwa Efrayimu n'abâna ba Makiri, mwene Menashè; oku madwî ga Yozefu bàburhirwe! ²⁴ Yozefu abwîra bene wâbo, erhi: «Niono nkola nafà, ci kwône Nyamuzinda

^u**50.2** Ogwo mugavu bashigaga omubiri gwa Israheli, kwàli kulonza mpu lyo guruhag'ibola duba.

amurhandûla, amusôsa murhenge muli cino cihugo, mujè muli cirya cihugo alaganyagya oku aha Abrahamu, Izaki na Yakôbo». ²⁵ Yozefu alahiriza bene Israheli, erhi: «Amango Nyamuzinda amurhandûla, munasokane amavuha gânî kurhenga eno.» ²⁶ Yozefu afà erhi akola agwêrhe myâka igana n'ikumi. Bamushîga omugavu banamuhira omu isanduku e Mîsiri.

EXO - LUB

Lub

Lubungo

OLUBUNGO

OLUBUNGO

1

I. Bene Israheli bakulwa omu bujâ bw'e Mîsiri

Okuyôlola kwa bene Israheli e Mîsiri

¹ Amazîno ga bene Israheli bajâga e Mîsiri bayijâga haguma na Yakôbo, ngasi muguma n'omulala gwâge: ² Rubeni, Simoni, Levi na Yûda, ³ Isakari, Zabuloni na Benyamini, ⁴ Dani na Nefutali, Gadi na Aseri. ⁵ Abo bene Yakôbo bali bantu makumi gali nda, Yozefu yêhe erhi akola abâ e Mîsiri. ⁶ Yozefu na bene wâbo boshi kwo n'okwo, n'eryôla iburha lyoshi. ⁷ Bene-Israheli banaciyôlola, baluga, babâ mwandu, bagala, bagandâza, babumba ecihugo.

Okurhindibuka kwa bene-Israheli

⁸ Lêro omwâmi muhyâhya, orhalimanyire Yozefu, anaciyîma omu Mîsiri. ⁹ Anacibwîra abantu bâge, erhi: «Ka murhabwîni oku bene-Israheli bajâ baluga banazibuha kurhulusha? ¹⁰ Rhubasingire obwenge bushinganîne, lyo baleka okuyôlola. Erhi ebîrha byankabâ, hali amango bakacihira olunda lw'ababisha, na hano babâ bamarhulwîsa, bacîrhengeremwo cino cihugo». ¹¹ Okubundi banacibahirakwo abarhambo bakazibakolêsa obukûkuru, mpu lyo babagombya n'emikolo mizibu. Ntyo kwo bayûbakire Faraoni mwâmi w'e Mîsiri ebishagala by'embîko, Pitomu na Ramusesi. ¹² Ci oku babalibuza ntyo, erhi kwo nabo bayûshûka banazibuha kulusha: abanya-Mîsiri bakazilama omu cômâ ca bene-Israheli. ¹³ Lêro abanya-Mîsiri bakolêsa bene-Israheli okurhalusire, ¹⁴ babalibuza n'emikolo midârhi: okulabarha ebijondo, okujira amadofali, emikolo y'omu mashwa yoshi, na ngasi yindi mikolo y'okubalibuza. ¹⁵ Omwâmi w'e Mîsiri anacibwîra abakazi bâlikwa bakagibusa abakazi b'Abayahudi, muguma muli bo ye wali Shifra n'owundi ye Puwa, erhi: ¹⁶ «Nka mwabusa abakazi b'Abayahudi, mukâlola bwinjâ, aciri oku ncingo, mwâna muci obusirwe. Akabâ mwâna-rhabana, munamuyîrhe; akabâ mwâna-nyere, munamuleke alame.» ¹⁷ Ci abo bakazi b'okubusa barhînya Nyamuzinda, barhajiraga oku mwâmi w'e Mîsiri ababwîraga, bakazileka abânarhabana balame. ¹⁸ Lêro mwâmi w'e Mîsiri anacibahamagala, ababwîra, erhi: «Cârhumire mujira ntyo munaleka abânarhabana balama?» ¹⁹ Balya bakazi b'okubusa banacibwîra mwâmi Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, mpu: «Abakazi b'Abayahudi barhali ak'abakazi banya-Mîsiri; babâ bakazi bazibu; embere omukazi w'okubusa abahikeho, erhi mîra baburhaga.» ²⁰ Nnâmahanga arhabâla abo bakazi bâlikwa, nalo olubaga lwajâ lwayushûka lwanazibuha. ²¹ Kulya kubâ abo bakazi bâlikwa bakagirhînya Nyakasane, Nyakasane naye abahâ iburha. ²² Faraoni mwâmi w'e Mîsiri kwo kurhegeka abantu bâge boshi, erhi: «Ngasi mwâna-rhabana waburhwe, munamulohe erwîshi, ci ngasi mwâna-nyere munaleke alame».

2

Okuburhwa kwa Mûsa

¹ Muntu muguma w'omu bûko bwa Levi anacijâ aho, ayanka omunyere w'omu bûko bwa Levi. ² Nyamukazi anacirhola izîmi, aburha mugala. Erhi abona oku ali mwinjâ, ajira myêzi isharhu erhi

kufulika amufulika. ³ Lêro erhi acibula oku ankacishub'ikâmufulika, arhola ecirhimbiri c'enfinjo, acîshîga ebizibwe n'obulembo, acihiramwo olya mwâna, acidekereza omu masheke eburhambi bw'olwîshi. ⁴ Mwâli wâbo nyamwâna abêra kuli hitya mpu alole kurhi abâ. ⁵ Lêro mwâli wa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri anaciyandagalira ebwa lwîshi mpu aj'icîshuka, oku abajâ-nyere bâge barhambika oku lwîshi. Anacilangîra ecirhimbiri omu masheke, àrhuma omujâ-nyere wâge mpu ajicilêrha. ⁶ Anacifunula, abona omwâna: ali mwâna-rhabana odwîrhe alaka. Obwonjo bwamugwârha, anaciderha, erhi: «Mwâna wa Bayahudi oyu». ⁷ Okubundi mwâliwâbo nyamwâna anacibwîra mwâli wa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, erhi: «Ka walonza njiamagala omulezi omu bakazi b'Abayahudi akazikuyonkekeza oyu mwâna?» ⁸ Mwâli wa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri amubwîra, erhi: «Gendaga omulonze.» Olya munyere agendiamagala nnina wa nyamwâna. ⁹ Mwâli wa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri amubwîra, erhi: «Mpêkera oyu mwâna, ojikamuyonsa, niene nayishikuhêmba.» Olya mukazi anacirhola omwâna, akamuyonsa. ¹⁰ Erhi omwâna akula, amuhêkera mwâli wa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri. Naye amuyankirira nka mugala; amuyîrika izîno lya «Mûsa», erhi: «Namurhîlaga omu mîshi.»

Mûsa ayâkira e Madiyani

¹¹ Muli ezo nsiku, Mûsa erhi akolaga mukulu, àkanya mpu agendilamusa bene wâbo, abona kurhi barhindibusire n'emikolo y'obujâ. Abona oku Omunya-Mîsiri ashûrha mwene wâbo w'Omuyahudi. ¹² Alola eyi n'eyi, abona ntâye omubwîne, àniga olya Munya-Mîsiri anamufulika omu mushenyi. ¹³ Erhi buca, kandi ashubigenda: ashimâna Bayahudi babirhi badwîrhe balwa. Anacibwîra owalihalâlîre owâbo, erhi: «Cici oshûhire owinyu?» ¹⁴ Olya mulume amubwîra, erhi: «Ndi wakujiraga murhambo na mucîranuzi wîrhu? K'omanyire mpu nâni wanyîrha nka kulya wayîrhaga olya Munya-Mîsiri?» Mûsa àyôboha, erhi: «Kuziga kulya kwamanyîkîne!» ¹⁵ Faraoni mwâmi w'e Mîsiri ayumva baderha ogwo mwanzi, ahiga okuyîrha Mûsa. Ci Mûsa abunga, ayâka Faraoni mwâmi w'e Mîsiri; acijîra omu cihugo c'e Madiyani, aburhamala hôfi n'iriba. ¹⁶ Omudâhwa w'e Madiyani ali agwêrhe banyere bâge nda. Banaciyisha balidôma n'okuyunjuza ebiranga mpu banywese amasò g'ebintu by'îshe. ¹⁷ Abangere banaciyisha, babalibirhakwo. Lêro Mûsa anaciyimuka, abarhabâla ananywêsa amasò gâbo. ¹⁸ Erhi bagaluka emw'îshe Reweli, abadôsa, erhi: «Lêro càrhumire mubiduha ntya ene?» ¹⁹ Bamushuza, mpu: «Munya-Mîsiri muguma warhushugunwire omu maboko g'abangere, ciru ye wanarhodomire ananywêsa amasò!» ²⁰ Anacibwîra abâli, erhi: «Ngahi ali? Carhumaga musiga oyo muntu? Hamagali ye, ayîshe alyè!» ²¹ Mûsa ayêmêra okubêra aha mw'oyo mulume, naye anacimuhâ omwâli Sipora. ²² Nyamuhya anaciburha omwâna-rhabana. Mûsa amuyirika izîno lya Gershomi, erhi: «Bulya ndi mubunga omu cihugo c'ihanga.»

Nyamuzinda ayumva izû lya Bene-Israheli

²³ Erhi nsiku nyinji zigera, omwâmi w'e Mîsiri afâ. Mwo bulya bujâ bwâbo, bene-Israheli balakira Nyamuzinda, babanda endûlù, na kurhenga omu bujâ bwâbo, endûlù yâbo yasôkera emwa Nyamuzinda. ²⁴ Nyamuzinda ayumva endûlù yâbo; Nyamuzinda akengêra endagâno yâge bo n'Abrahamu, Izaki na Yakôbo. ²⁵ Nyamuzinda abona bene-Israheli oku balagîrê^v; Nyamuzinda abamanyirira.

3

Ishaka lyagulumira lirhanasingônoka

¹ Mûsa ali ayâbwîre obusò bw'ebibuzi by'ishazâla Yetro, mudâhwa w'e Madiyani. Alongôlana ebibuzi kulî-kulî omu irungu, àlinda ahika oku ntongo ya Nyamuzinda e Horebu. ² Malahika wa

^v2.25 : Olole Lub 3, 7; 3, 16; 4, 31.

Nyakasane àmubonekera omu ngulumira y'omuliro yakagigulumira omu karhî k'ishaka. Mûsa alolêreza, abona ishaka lidwîrhe lyagulumira, ci lirhasingônoka. ³ Mûsa aciderheza emurhima, erhi: «Nazunguluka ndole kw'oyu kabazâne: cici cirhumire eri ishaka lirhadwîrhi lyasingônoka?» ⁴ Nyakasane abona oku ayisha azunguluka mpu alole; lêro Nyamuzinda anacimuhama gala omu kâgarhî ka liryâ ishaka, erhi: «Mûsa, Mûsa!» Naye, erhi «Karamé!» ⁵ Aderha, erhi: «Omanyé wankayegêra hano! Hogola enkwêrhe zâwe emagulu, bulya hano oyîmanzire hali hantu hatagatîfu.» ⁶ Ashubiderha, erhi: «Nie Nyamuzinda wa sho, Nyamuzinda w'Abrahamu, Nyamuzinda w'Izaki, Nyamuzinda wa Yakôbo.» Mûsa acîhundikira^w obusù, bulya ali ayôbohîre okulolakwo Nyamuzinda.

Nyamuzinda àrhuma Mûsa emwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri

⁷ Nyakasane anaciderha, erhi: «Kwo binali, nabwîne amalibûko g'olubaga lwâni luli e Mîsiri, nayumvîrhe n'endûlù ludwîrhe lwabanda embere z'abadwîrhe balulibuza. Nêci, manyire malibuko maci lulimwo. ⁸ Co cirhumire nayandagala nti mbalikûze omu maboko g'Abanya-Mîsiri, mbarhenzemwo eci cihugo, mbaheke omu cihugo cinjà na cigali, omu cihugo cihululamwo amarhà n'obûci, omu cihugo cibâmwo Abakanani, Abahititi, Abamoriti, Abaperiziti, Abahiviti n'Abayebusi. ⁹ Na kulya kubà endûlù za bene-Israheli zampisirekwo, bulya nabwîne kurhi Abanya-Mîsiri badwîrhe babalibuza. ¹⁰ Yimukaga, ogende; nkurhumîre emwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri nti ogendirhenza olubaga lwâni lwa bene-Israheli e Mîsiri.» ¹¹ Mûsa anacibwîra Nyamuzinda, erhi: «Ndigi muntu mucî nâni obwo w'okurhungâna Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, n'okurhenza olubaga lwa bene-Israheli e Mîsiri?» ¹² Amubwîra, erhi: «Ndi haguma nâwe. Alaga n'ecimanyîso oku nie nkurhumire: hano ôbà wamarhenza olubaga e Mîsiri, mwayishibâgira Nyamuzinda enterekêro kuli eyi ntondo».

Nyamuzinda àfulûlira Mûsa Izîno lyâge

¹³ Mûsa anacibwîra Nyamuzinda, erhi: «Nkolaga nacîbanda hali bene-Israheli, mbabwîre, nti: «Nyamuzinda wa basho ontumire emunda muli». Bakandosagya, mpu: «Izîno lyâge ye ndi?», kurhigi nâbabwîra obwo?» ¹⁴ Nyamuzinda anacibwîra Mûsa, erhi: «Nie Nyamubâho^x.» Amubwîra, erhi: «Oyishibwîra bene-Israheli, erhi: «Nyamubâho ontumire emunda muli.» ¹⁵ Nyamuzinda àshubibwîra Mûsa, erhi: «Oyishibwîra bene-Israheli ntyâla, erhi: Nyamubâho, Nyamuzinda wa basho, Nyamuzinda wa Abrahamu, Nyamuzinda wa Izaki, Nyamuzinda wa Yakôbo, antumire emunda muli. Eryo lyo izîno lyâni burhashuba, lyo izîno bakânkengêramwo kurhenga oku iburha kujà oku lindi.

Nyamuzinda arhumira bene-Israheli Mûsa

¹⁶ «Ogendishubûza abagula ba bene-Israheli boshi, obabwîre, erhi: «Nyamubâho, Nyamuzinda wa basho, Nyamuzinda wa Abrahamu, Nyamuzinda wa Izaki, Nyamuzinda wa Yakôbo anambonekire, ambwîra, erhi: «Nahizire okummulîkûza, bulya nabwîne amabî goshi badwîrhe bammujirira e Mîsiri. ¹⁷ Co cirhumire nderha, nti: Nammurhenza omu malibuko g'e Mîsiri, mmuyinamulire omu cihugo c'Abakanani, c'Abahititi, c'Abamoriti, c'Abaperiziti, c'Abahiviti,

^w**3.6** Abantu ba mîra b'e Israheli bakagiderha oku ntâko omuntu ankalolakwo Nyamuzinda masù oku masù anagalilama. Co carhumaga Mûsa acîbwîka obusù. Omuntu ali munyabyâha na muzamba embere za Nyamuzinda, co cirhumire arhankamulolakwo. Ci kandi, okushimâna Nyakasane eri nshôkano, buli bucire bw'akalamo kahyâhya (Rhulol" omu Murh 28, 17; 32, 31; Lub 19, 21; 33, 20; Lev 16. 2; Mib 4. 20; Lush 5, 24-25; Bac 6, 22-23; 13, 22; Ezz 6, 5).

^x**3.14** Nie Nyamubâho; *ehye asher ehye*, nie nayishibaoyu nayishiba. Nyamuzinda arhalonza kucimanyisa (Murh 32,30). Ciru n'amango Nyamuzinda acifululiraga Mûsa, arhahumanulaga izîno «Nienayishibaoyunayishiba», *ehye asher ehye*, YHWH; ngasi lusiku kukwânîne okumanya n'okuyiga Nyamuzinda ye ndi; bulya ntâye wakamushwêkera omu ntanya zimuli omu irhwe zône

c'Abayebusi, omu cihugo cihululamwo amarhà n'obûci.» ¹⁸ Bayishiyumva izù lyâwe, oyishigenda obwo, mwe n'abagula ba bene-Israheli, oje emunda mwâmi w'e Mîsiri ali, mumubwîre, mpu: «Nyakasane, Nyamuzinda w'Abayahudi, anarhubonekire. Bunôla orhulekage, rhugende lugendo lwa nsiku isharhu omu irungu, rhujihêra Nyakasane, Nyamuzinda wîrhu.» ¹⁹ Ci manyire oku mwâmi w'e Mîsiri arhamuyemerere mwagenda, akabà arhasezîbwi n'okuboko kuzibuzibu. ²⁰ Nkolaga nalambûla okuboko kwâni, nshûrhe Mîsiri n'ebirhangâzo najira muli ye. Enyuma ly'okwo anamulika mugende.

Irhegeko ly'okunyaga ebirugu by'Abanya-Mîsiri

²¹ «Narhabâla olu lubaga lurhone emwa Abanya-Mîsiri, lyo hano mugenda, mulekigenda maboko mûmu. ²² Ngasi mbuguma ehûne omulungu wayo n'ecigolo ciri omu mwâge ebirugu by'amarhale, eby'amasholo n'emyambalo mubiyambike bagala binyu na bâli binyu. Mutungôle' ntyo Abanya-Mîsiri.»

4

Mûsa ahâbwa obuhashe bw'okujira ebirhangâzo

¹ Mûsa ashuza, erhi: «Barhanyêmêre, barhayumve izù lyâni, ci bayishiderha, mpu: «Nyakasane arhakubonekîre!» ² Nyakasane anacimubwîra, erhi: «Cici eco ofumbasire omu nfunè?» Naye ashuza, erhi: «Karhi.» ³ Nyakasane amubwîra, erhi: «Kakwêbe oku idaho.» Akakwêba oku idaho: akarhi kahinduka njoka. Mûsa ayâka. ⁴ Nyakasane abwîra Mûsa, erhi: «Lambûla okuboko, oyigwârhire oku mucira!» Alambûla okuboko, ayigwârha: erya njoka yashubihinduka karhi omu nfunè zâge. ⁵ «Lyo bayêmêra oku Nyakasane anakubonekîre, Nyamuzinda wa bîshe, Nyamuzinda wa Abrahamu, Nyamuzinda wa Izaki, Nyamuzinda wa Yakôbo.» ⁶ Nyakasane ashubimubwîra, erhi: «Hira enfune oku nda yâwe» Ahira enfune oku nda anazigalula. Okuboko kwâge kwayunjula lushomyo, kwahinduka kwêru-kwêru nka lubula. ⁷ Nyakasane amubwîra, erhi: «Shubiza okuboko kwâwe oku nda.» Ashubiza okuboko oku nda anakugalula; kwâli kwamashubibà nk'ebindi birumbu by'omubiri gwâge. ⁸ Nyakasane, erhi: «Akabà barhakuyêmîri n'akabà barhayumvîrhîzi izù ly'ecimanyîso cirhanzi, bayêmêra izù ly'ecimanyîso ca kabirhi. ⁹ N'akabà barhayêmîri ebyo bimanyîso bibirhi n'akabà barhayumvîrhîzi izù lyâwe, onarhôle amîshi g'omu Lwîshi, ogashandâze oku idaho; ago mîshi warhôleaga omu Lwîshi gahinduka mukò oku idaho.»

Aroni ajirwa muhugûzi wa Mûsa

¹⁰ Mûsa abwîra Nyakasane, erhi: «Onfè lukogo, Yâgirwa Nyakasane, ntishishongêza binwa nka naderha, oli kurhenga injo, oli kurhenga lishinjo, ciru na kurhenga aga mango goshi odwîrhe washambâza mwambali wâwe, bulya akanwa kâni kabà kazirho n'olulimi lwâni lurhahundûla.» ¹¹ Nyakasane amubwîra, erhi: «Ndi wahâga omuntu akanwa? Ndi odumya omuntu erhi okumujira cihuli, amujire wa kubona erhi muhûrha? K'arhali nie, Nyakasane? ¹² Kanyagya, ogende, nâbà haguma n'akanwa kâwe, nnankakubwiriza ebi okwânîne okuderha.» ¹³ Mûsa ashuza, erhi: «Onfè lukogo, Yâgirwa Nyakasane, orhume owundi onalonzize!» ¹⁴ Oburhè bwa Nyakasane bwanacibiruka kuli Mûsa, amubwîra, erhi: «Ka mukulu wâwe Aroni w'Omuleviti arhahali? Nyîshi oku yêhe ayishiderha. Ciru y'oyu oyishirikulamusa, na hano akubona, asîma omu murhima gwâge. ¹⁵ Oyishimushambâlira, onahire ebyo binwa omu kanwa kâge. Nâni nâbà n'akanwa kâwe n'akâge nnamuyigirize ebi mukwânîne okujira. ¹⁶ Ye wakazishambâza olubaga ahâli hâwe, ye wabà kanwa kâwe, nâwe obè nka Nyamuzinda wâge. ¹⁷ N'aka karhî,

^y**3.22** Nyamuzinda aliyêmêre bene-Israheli okutungôla Abanya-Mîsiri, lyo babona oluhembo lw'emikolo bakozire myâka minji buzira kuhembwa ciru n'ehitya.

okafumbarhe, ko wagendikajiramwo ebirhangâzo»

Mûsa ashubira omu cihugo c'e Mîsiri

¹⁸ Mûsa anacigenda, ashubira emw'ishazâla Yetro, amubwîra, erhi: «Nkwânîne nshubire emwa bene wîrhu, njilola erhi bacibâmwo omûka.» Yetro ashuzza Mûsa, erhi: «Ogende n'omurhûla!»

¹⁹ Nyakasane abwîrira Mûsa e Madiyani, erhi: «Kanya, oshubire e Mîsiri, bulya balya boshi bakagilonza okukuyîrha bafîre.» ²⁰ Mûsa arhola mukâge n'abagala, abashoneza oku cihêsi, ashubira omu cihugo c'e Mîsiri. Kalya karhi ka Nyamuzinda, Mûsa akafumbarha. ²¹ Nyakasane abwîra Mûsa, erhi: «Obu washubira e Mîsiri, obuhashe bwa birya bisômerîne byoshi nakuhâga, obujirire embere za Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, nâni namudundaguza omurhima, arhalike olubaga mpu lugende.» ²² Ojibwîra Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, erhi: Kwo Nyakasane adesire ntya: Israheli yo nfula yâni; ²³ Nkubwîzire, nti: «Lîka mugala wâni ajinkolera, nâwe wamalahira bwamulika! Kwokwo, nâni nkolaga nayîrha enfula yâwe!»

Okukembûlwa kwa mugala wa Mûsa . Aroni àbugâna Mûsa

²⁴ Erhi bahika omu njira aha bacumbika, Nyakasane amujaho analonza okumuyîrha. ²⁵ Sipora anacirhola enshangabuye, akembûlamwo omugala, ayanka ecishisha, acigeza oku magulu ga Mûsa, ederha, erhi: «Mukò muguma rhwembi!» ²⁶ Nyakasane anacimuleka. Omu kuderha «mukò muguma rhwembi», bukembûle aderhaga. ²⁷ Nyakasane anacibwîra Aroni, erhi: «Kanya, obugane Mûsa omu irungu.» Agenda, amubugana oku ntongo ya Nyamuzinda, amuhôbera. ²⁸ Mûsa ashambâlira Aroni ebinwa byoshi Nyakasane amubwîrira mpu ajiderha n'ebirhangâzo byoshi amurhegekaga mpu ajijira. ²⁹ Mûsa n'Aroni banacigendishubûza abagala ba bene-Israheli boshi. ³⁰ Aroni ashubiderha birya binwa byoshi Nyakasane abwîrira Mûsa, anajirira ebirhangâzo omu masû g'olubaga. ³¹ Olubaga lwayêmêra. Lwayumva oku Nyakasane anagashanîre bene-Israheli n'oku anabwîne amalibûko gâbo; bafukama, baharâmya.

5

Okubonana kurhanzi na Faraoni mwâmi w'e Mîsiri

¹ Okubundi Mûsa na Aroni bayishibwîra Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, mpu: «Nyakasane Nyamuzinda w'Israheli adesire ntya: «Leka olubaga lwâni lugende, lujinjirira olusiku lw'okunkuza omu irungu.» ² Faraoni mwâmi w'e Mîsiri ashuzza, erhi: «Ye ndi oyo Nyakasane, lyo nyumva izû lyâge, kurhume naleka Israheli agenda? Ntishi oyo Nyakasane, ntânaleke bene-Israheli nti bagende!» ³ Baderha, mpu: «Nyamuzinda w'Abayahudi arhubonekire: kukwânîne rhugende lugendo lwa nsiku isharhu omu irungu, rhujirherekêra Nyakasane, Nyamuzinda wîrhu, lyo alekicihonda kuli rhwe n'ecahira erhi n'engôrho.» ⁴ Omwâmi w'e Mîsiri ababwîra, erhi: «Wâni Mûsa mwe na Aroni, cirhumire mwalonza okushumika olubaga mpu luleke emikolo? Shubiri omu mikolo yinyu!» ⁵ Faraoni mwâmi w'e Mîsiri ederha, erhi: «Mwamabona oku olubaga lukola luluzire omu cihugo, b'obu mukolaga mwalonza mpu luleke emikolo!»

Faraoni mwâmi w'e Mîsiri ayûshûla emikolo ya bene-Israheli

⁶ Olwo lusiku lwonênè, Faraoni mwâmi w'e Mîsiri arhegeka abarhambo n'abimangizi b'emikolo b'olubaga, erhi: ⁷ «Murhacikâgihà olubaga ebyâsi by'okujira amadofali nk'oku mwakâgijira burhanzi. Bagendikalonza ebyâsi bône. ⁸ Mubasêze okujira amadofali gali nk'aga banayôrha bajira, murhanyihagya bici. Obwôlo bwabagazire, co cinarhumire badwîrhe bayâma, mpu: «Rhugendirherekêra Nyamuzinda wîrhu!» ⁹ Abo bantu basezibwe okukola, lyo balek'ikâlakira ebinwa by'obunywesî!» ¹⁰ Abarhambo n'abimangizi b'olubaga bahuluka, bajibwîra olubaga, mpu: «Ntya kwo Faraoni mwâmi w'e Mîsiri adesire: Ntakacimmuhà ebyâsi! ¹¹ Mujikalonza ebyâsi mwene aha mwankanabibona! Ci ntâco ciru n'ehitya canyihibwa oku mukolo gwinyu.» ¹² Olubaga lwashandabana omu cihugo c'e Mîsiri mwoshi lwajà lwalonza ebyâsi by'empimbi.

¹³ Abarhambo bakazibarhunika, mpu: «Mukaziyusa emikolo yinyu! Mukâyunjuza ngasi lusiku olugero luhûnyirwe! Nk'oku mwanakâgijira amango mwagwêrhe ebyâsi!» ¹⁴ Abimangizi ba muli bene-Israheli, balya bâli barhumirwe n'abarhambo ba Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, bakashurhwa, mpu: «Carhumaga murhayûsa, injo n'ene, ennundo yinyu y'amadofali nk'oku mwakâgijira burhanzi?»

Endûlù y'abimangizi ba muli bene-Israheli

¹⁵ Abimangizi ba muli bene-Israheli bagendilakira Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, mpu: «Cirhumire wajirira bambali bâwe ntya? ¹⁶ Bambali bâwe barhacihâbwa ebyâsi, bagalikarhubwîra, mpu: «Mujire amadofali!» Bambali bâwe kukolaga kukâshurhwa kwône. Olubaga lwâwe lwo lubî!» ¹⁷ Abashuza, erhi: «Muli bôlo, muli bôlo bwenêne! Co cirhumire mwakaziderha mpu: «Rhujirherekêra Nyakasane. ¹⁸ Gendagi bwo na buno mujikola. Ebyâsi murhabihâbwe, ci amadofali munayora mujira go n'ago.»

Emirenge y'olubaga. Omusengero gwa Mûsa

¹⁹ Abimangizi ba muli bene-Israheli bayumva bamagangânwa n'okwo babwîragwa, mpu: «Murhanyihyagya oku nnundo y'amadofali. Ngasi lusiku mukâjira erya nnundo enarhegesirwe.» ²⁰ Oku banarhenga aha mwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, bacibirindika kuli Mûsa na Aroni erhi badwîrhe babalinda, ²¹ bababwîra, mpu: «Lêro Nyakasane yêne alolage analutwe: Faraoni mwâmi w'e Mîsiri na bambali bâge barhacikalonza barhulolekwo erhi mwe murhuma; yabirage ngôrho mwabafumbisire mpu barhunige.» ²² Mûsa anacishubira emunda Nyakasane ali, aderha, erhi: «Mâshi, Yâgirwa, càrhumire warhindibuza olu lubaga? Bici wacintumiraga? ²³ Kurhenga amango najâga emwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri nti njimushambâza oku izîno lyâwe, arhangira okurhindibuza olu lubaga, orhanadesire mpu walîkûza olubaga lwâwe ciru n'ehitya!»

6

¹ Nyakasane abwîra Mûsa, erhi: «Lêro okolaga wabona oku najira Faraoni mwâmi w'e Mîsiri: abalîka bagende hano azidoherwa n'okuboko kudârhi, ciru abalibirhakwo yêne erhi kuboko kudârhi kurhuma!»

Nyamuzinda alaganya Mûsa oku alîkûza bene-Israheli

² Nyamuzinda ashubiderheza Mûsa, amubwîra, erhi: «Nie Nyamubâho. ³ Nabonekîre Abrahamu, Izaki na Yakôbo nka Nyamuzinda Ogala-byoshi, ci Izîno lyâni Iya Nyamubâho ntalimayisagyâbo. ⁴ Kandi najira endagâno yâni rhwe nabo, oku nabahà ecihugo ca Kanâni, cihugo babungiragamwo banabêramwo nka babunga. ⁵ Lêro nayumvirhage omulenge gwa bene-Israheli, oku badwîrhe balibuzibwa n'Abanya-Mîsiri, nanakengire endagâno yâni. ⁶ Co cirhumire, obwîre bene-Israheli oku nie Nyamubâho. Nammukûla omu mikolo midârhi y'e Mîsiri, nammulikûza omu bujâ bwâbo, nammulikûza n'obuhashe bw'okuboko kwâni n'omu buhane bunene. ⁷ Nammuyankirira nka lubaga lwâni, nâni mbè Nyamuzinda winyu. Mwamanyâ oku nie Nyakasane, Nyamuzinda winyu, ommukûzire omu mikolo midârhi y'e Mîsiri. ⁸ Nammuhisa omu cihugo nacigashaga nti nahà Abrahamu, Izaki na Yakôbo. Nammuhâco kashambala. Nie Nyamubâho!» ⁹ Mûsa abwîra bene-Israheli ebyo binwa, ci barhayumvagya Mûsa erhi kutwîka omurhima n'obujâ budârhi kurhuma. ¹⁰ Nyakasane anacibwîra Mûsa, erhi: ¹¹ «Genda Obwîre Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, mwâmi w'e Mîsiri, aleke bene-Israheli barhenge omu cihugo câge!» ¹² Ci Mûsa aderha ntya embere za Nyakasane, erhi: «Obûla bene-Israheli barhanyumvagya, kurhigi Faraoni mwâmi w'e Mîsiri akabâ ye nyumva nie w'akanwa^z karhakembûlagwa?»

^z6.12 Akanwa karhakembûlagwa: Kwo kuderha: Niono ntabâ mpalûsire okuderha, ntishishongêza ebinwa nka naderha, na-nkazigagamiza.

¹³ Nyakasane aganîza Mûsa na Aroni, abarhuma emwa bene-Israheli n'emwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, mwâmi w'e Mîsiri, mpu lyo alîka bene-Israheli barhenge omu cihugo c'e Mîsiri.

Bashakulûza ba Mûsa na Aroni

¹⁴ Alaga abakulu b'emilala ya bashakulûza bâbo: Bagala ba Rubeni, nfula ya Israheli: Henoki na Palu, Hezroni na Karmi: obwo bwo bûko bwa Rubeni. ¹⁵ Nabo bagala ba Simoni, bo: Yemuweli, Yamini, Obadi, Yakini, Sohari na Saulu, mugala w'omukazi munya-Kanâni, bwo bûko bwa Simoni obwo. ¹⁶ Alaga amazîno ga bagala ba Levi, nk'oku amâburhwa gâbo ganali: Gershoni, Kehati na Merari. Levi alamire myâka igana na makumi asharhu na nda. ¹⁷ Bagala ba Gershoni bo: Livini na Shimeyi, nk'oku obûko bwâbo bunali. ¹⁸ Bagala ba Kehati bo: Amurami, Yisehari, Hebroni na Uziyeli. Kehati alamire myâka igana na makumi asharhu n'isharhu. ¹⁹ Na bagala ba Merari bo: Mahali na Mushi^a. Bwo bûko bwa Levi obwo omu kushimba amâburhwa gâbo. ²⁰ Amurami arhola omukazi, ayanka nnashenge Yokevedi; amuburhakwo Aroni na Mûsa. Amurami alama myâka igana na makumi asharhu na nda. ²¹ Bagala ba Yisehari bo: Korè, Nefegi na Zikri. ²² Bagala ba Uziyeli bo: Mishaheli, Elisafani na Sitiri. ²³ Aroni ayanka omukazi, ye Luzabeti, mwâli wa Aminadabu, mwâli wâbo Nashoni; amuburhakwo Nadabu, Abihu, Eleyazari na Itamara. ²⁴ Na bagala ba Korè bo: Asiri, Elikana na Abiyasafi. Obwo bwo bûko bwa bene-Korè. ²⁵ Eleyazari, mugala wa Aroni, ayanka omukazi, mwâli wa Putiyeli: omuburhakwo Pinasi. Abo bo bagala b'emilala y'Abaleviti, nk'oku obûko bwâbo bunali. ²⁶ Bo baligi Aroni na Mûsa abo, balya Nyakasane abwîraga, erhi: «Murhenze bene-Israheli omu cihugo c'e Mîsiri, bacigabe nka mirhwe ya balwî.» ²⁷ Bo bajagibwîra Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, mwâmi w'e Mîsiri, mpu arhenze bene-Israheli e Mîsiri. Bo Mûsa na Aroni abo.

Nyakasane ashubishambâza Mûsa

²⁸ Olusiku Nyakasane ashambâlaga na Mûsa omu cihugo c'e Mîsiri, ²⁹ amubwîra, erhi: «Nie Nyakasane. Obwîre Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, mwâmi w'e Mîsiri, ngasi byoshi nkubwîzire.» ³⁰ Mûsa ashuzza Nyakasane, erhi: «Kurhi Faraoni mwâmi w'e Mîsiri akanyumva nie w'akanwa karhakembûlagwa?»

7

¹ Nyakasane anacibwîra Mûsa, erhi: «Kàli nkujizire nka Nyamuzinda wa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri na mwene winyu Aroni ye wabà mulêbi wâwe^b. ² We wakaziderha ngasi byoshi nakurhegeka, na mwene winyu Aroni abwîre Faraoni mwâmi w'e Mîsiri aleke Bene-Israheli barhenge omu cihugo câge. ³ Ci kwône nadundaguza omurhima gwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri. Naluza ebimanyîso n'ebirhangâzo omu cihugo c'e Mîsiri. ⁴ Ci Faraoni mwâmi w'e Mîsiri arhammuyumve. Nalambûlira okuboko kwâni kuli Mîsiri, emirhwe yâni, lwo lubaga lwâni, bene-Israheli, nyirhenze n'obuhashe e Mîsiri. ⁵ Abanya-Mîsiri bamanye obwo oku nie Nyakasane, hano ndambûlira okuboko kwâni oku Mîsiri, nnantenzamwo bene-Israheli. ⁶ Mûsa na Aroni bajira ntyo; bajira oku Nyakasane anali abarhegesire. ⁷ Mûsa ali agwêrhe myâka makumi gali munâni, na Aroni makumi gali munâni n'isharhu, ago mango bajagiganiza Faraoni mwâmi w'e Mîsiri.

^a**6.19** Abo bâna ba Merari balimwo Mushi. Co cirhuma rhucîkebwa oku Abashi bali nkomôkà ya bene Levi. Obwôrhere bw'Abashi oku buhya n'oku nterekêro binji bikashushana. amahêro kwa lwîganyo bishusha bwenêne: Amahêro: *mizbeah*, Gali mabuye magwîke, gali ga kukengêza abantu ebi banywanaga: Murh 31, 51-52; Lub 24, 4; Yoz 24, 26-27. Gàli ga kukengêza abantu nyakwîgendera: Murh 35, 20; 2 Sam 18. 18. Càli cimanyîso c'okuyêrekana aka-Nyamuzinda: Murh 28, 18. Lub 34:13; Iz 1:28.29.30; 17:8; 27:9; Yer32:35; rhulole *Les origines bibliques des Bashi* kuli nyabangere.com

^b**7.1** : Rhulole omu Lub 4, 16.

Akarhi kahinduka njoka

⁸ Nyakasane anacibwîra Mûsa na Aroni, erhi: ⁹ «Faraoni mwâmi w'e Mîsiri akammubwîra, erhi: Jiragi ecirhangâzo, onabwîre Aroni, erhi: Rhôla akarhi kâwe, okakwêbe embere za Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, kahinduka njoka!» ¹⁰ Mûsa na Aroni bacibanda aha mwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, bajira nk'oku Nyakasane ali abarhegesire. Aroni akweba akarhi kâge embere za Faraoni mwâmi w'e Mîsiri n'embere z'abambali, na kalya karhî kahinduka njoka. ¹¹ Ci oku bwâge, Faraoni mwâmi w'e Mîsiri naye ahamagala abagula n'abashonga bâge, abakurungu b'e Mîsiri bajira nabo okwo n'amakurungu gâbo. ¹² Ngasi muguma akazikweba akarhi kâge, kakazihinduka njoka. Ci akarhi ka Aroni kamirangusa rhulya rhurhi rhwâbo. ¹³ Ci omurhima gwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri gwadundagula; arhayumvagya Mûsa na Aroni, nk'oku Nyakasane anaderhaga. Obuhanya burhanzi:

Amîshi gahinduka mukò

¹⁴ Nyakasane anacibwîra Mûsa, erhi: «Faraoni mwâmi w'e Mîsiri azinzibîre; alâlîre mpu arhalika olubaga lugende. ¹⁵ Kanya emwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri irhondo bunacànûla, hano ahuluka mpu ajâ ebwa lwîshi. Omulindire eburhambi bw'olwîshi. Na kalya karhî kahindikaga njoka, okafumbarhe omu nfune. ¹⁶ Obwîre Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, erhi: «Nyakasane, Nyamuzinda w'Abayahudi, ambwiriga mpu nkubwîre, erhi: «Leka olubaga lwâni lugende, lujinterekêra omu irungu». Ci kuhika ene orhayumvagya. ¹⁷ Ntya kwo Nyakasane adesire: Eci co wamanyirakwo oku nie Nyakasane: Nkolaga nashurha amîshi g'olwîshi n'aka karhî nfumbasire omu nfune, gahinduka mukò. ¹⁸ Enfi z'omu lwîshi zafa, olwîshi lwakazibaya n'Abanyamîsiri bayabirwa okunywa amîshi g'omu lwîshi.» ¹⁹ Nyakasane abwîra Mûsa, erhi: «Bwîra Aroni, erhi: Rhôla akarhi kâwe, olambûlire okuboko oku mîshi g'omu Mîsiri, oku nyîshi zamwo, oku mibunda yamwo, oku biyanja byamwo, ngasi hoshi hanabâ amîshi, gahinduka mukò! Omukò gubè omu cihugo coshi c'e Mîsiri, omu rhubehe rhwemirhi n'omu rhubehe rhw'amabuye!» ²⁰ Mûsa na Aroni banacijira nk'oku Nyakasane anabarhegekaga. Aroni alengeza akarhi, akarhimba oku mîshi g'omu lwîshi embere z'amasû ga Faraoni mwâmi w'e Mîsiri n'embere z'amasû g'abambali. Amîshi g'omu lwîshi goshi gahinduka mukò. ²¹ Enfi z'omu lwîshi zoshi zafâ, olwîshi lwakazibaya kuhika Abanya- Mîsiri bayabirwa n'okunywa amîshi ga mw'olwo lwîshi. Ecihugo c'e Mîsiri coshi cayunjula mukò. ²² Ci abakurungu b'e Mîsiri nabo bajira ntyo n'amakurungu gâbo. Omurhima gwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri gwadundagula, arhayumvagya Mûsa na Aroni, nka kulya Nyakasane anaderhaga. ²³ Faraoni mwâmi w'e Mîsiri ahindamuka, acîshubirira emwâge buzira kutwa ihuzihuza kw'ebyo byoshi. ²⁴ Abanya-Mîsiri boshi bakazijâ bahumba eburhambi bw'olwîshi mpu babone amîshi banywe, bulya barhankacihashirinywa amîshi g'omu lwîshi. ²⁵ Nsiku nda zoshi zagera kurhenga ago mango Nyakasane ahânaga olwîshi.

Obuhanya bwa kabirhi: Ebikere

²⁶ Nyakasane anacibwîra Mûsa, erhi: «Ojè aha mwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, omubwîre, erhi: Ntya kwo Nyakasane adesire: «Leka olubaga lwâni lugende, luj'inkolera.» ²⁷ Okalahira mpu lurhagenda, nahana ecihugo câwe coshi n'obuhanya bw'ebikere. ²⁸ Olwîshi lwayunjulira bikere, byarherema, bisheshere omu mwâwe, bije omu nyumpa olala, oku ncingo yâwe, omu nyumpa za bambali bâwe, omu mw'olubaga lwâwe, omu matanuru gâwe, omu nyîna zâwe. ²⁹ Ebyo bikere byakâkucanukirakwo wêne, oku lubaga lwâwe na kuli bambali bâwe.»

8

¹ Nyakasane anacibwîra Mûsa, erhi: «Bwîra Aroni, erhi: Lambûlira okuboko na kalya karhî kâwe oku nyîshi, oku mibunda n'oku biyanja, oyinamulire ebikere omu cihugo c'e Mîsiri.» ² Aroni âlambûlira okuboko oku mîshi goshi g'e Mîsiri: ebikere byayulubuka, byarherema, byâfûnika ecihugo c'e Mîsiri. ³ Ci abakurungu nabo bajira ntyo n'amakurungu gâbo: bayûlubulira ebikere

omu cihugo c'e Mîsiri. ⁴ Faraoni mwâmi w'e Mîsiri anacihamagala Mûsa na Aroni, aderha, erhi: «Mushenge Nyakasane anyegûlekwo ebi bikere n'oku lubaga lwâni, lyo ndeka olubaga luj'ihêra Nyakasane.» ⁵ Mûsa abwîra Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, erhi: «Ombwîre mangaci go na nêne nagend'ikusengerera, omu nyumpa zâwe, bisigale omu lwîshi mwône.» ⁶ Aderha, erhi: «Irhondo.» Mûsa àmushubiza, erhi: «Najira nk'okwo onadesire: Lyo omanyà oku ntà wundi oli aka Nyakasane, Nyamuzinda wîrhu, ⁷ ebikere byacyiegûla kuli we, oku nyumpa yâwe, kuli bambali bâwe n'oku lubaga lwâwe, birhasigale omurhali omu lwîshi mwône.» ⁸ Mûsa na Aroni banacirhenga ahamwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri. Mûsa àj'isengera Nyakasane kuli ebyo bikere àlibuzagyamwo Faraoni mwâmi w'e Mîsiri. ⁹ Nyakasane ayumvîrhiza omusengero gwa Mûsa. Ebikere byâli omu nyumpa, ebyâli omu ngo n'omu mashwa byâfà, byahirigirha. ¹⁰ Bàbilundika birundo-birundo, ecihugo coshi cayunjula kabayo. ¹¹ Faraoni mwâmi w'e Mîsiri erhi abona amàbà nk'aluhûka, ashub'izinzibala, àrhaciyumvagya Mûsa na Aroni, nk'oku Nyakasane anaderhaga.

Obuhanya bwa kasharhu: Emihusha

¹² Nyakasane anacibwîra Mûsa, erhi: «Obwîre Aroni, erhi: «Lambûla akarhi kâwe, oshûrhe akatulo k'oku idaho, kahinduke mihusha omu cihugo c'e Mîsiri mwoshi.» ¹³ Bàkujira, Aroni alambûla akarhi kâge, akarhimba omu katulo k'oku idaho. Emihusha yalumîra oku bantu n'oku bîntu. Akatulo koshi k'oku idaho kahinduka mihusha omu cihugo coshi c'e Mîsiri. ¹⁴ Abakurungu banacirhangula nabo n'amakurungu gâbo mpu bahiva eyo mihusha, ci bayabirwa. Emihusha yayunjula oku bantu n'oku bîntu. ¹⁵ Balya bakurungu bàbwîra Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, mpu: «Gwamabà munwe gwa Nyamuzinda ogu». Ci omurhima gwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri gwadundaguzà. Arhayumvagya Mûsa na Aroni nka kulya Nyakasane anaderhaga.

Obuhanya bwa kani: Ebibugu

¹⁶ Nyakasane abwîra Mûsa, erhi: «Ozûke sêzi sêzi, ocibande embere za Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, hano akola mpu ajà ebwa lwîshi. Omubwîre, erhi: «Ntya kwo Nyakasane adesire: «Leka olubaga lwâni lugende, luj'inkolera.» ¹⁷ Akabà orhalesiri olubaga lwâni lugende, narhuma emihusha kuli we, kuli bambali bâwe, oku lubaga lwâwe n'omu nyumpa zâwe. Enyumpa z'Abanya-Mîsiri zoshi zàyunjula bibugu, ciru n'obudaka bayubakakwo. ¹⁸ Olwo lusiku najirira ecihugo ca Gosheni kundi kundi, era munda olubaga lwâni luyûbaka; eyo munda yône erhâbe mihusha, lyo omanyà oku nie Nyakasane, mbà omu karhî k'ecihugo. ¹⁹ Naberûla olubaga lwâni n'olwâwe. Eco cimanyîso irhondo càbà.» ²⁰ Nyakasane anacijira ntyo. Ehitù hy'ebibungu hyanacija omu nyumpa ya Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, n'omu nyumpa z'abambali n'omu cihugo coshi; ecihugo coshi cayunjula bibungu. ²¹ Faraoni mwâmi w'e Mîsiri ahamagala Mûsa na Aroni, ababwîra, erhi: «Gendi, muhêrere Nyamuzinda winyu muno cihugo.» ²² Mûsa àmushuza, erhi: «Kurhakwânîni okujira ntyo, bulya ebi rhurherekêra Nyakasane, Nyamuzinda wîrhu, Abanya-Mîsiri barhabikwirirwa. Kurhigi rhwankabijirira omu masù gâbo babule kurhubanda amabuye?» ²³ Ha lugendo lwa nsiku isharhu omu irungu ho rhulonzize okuj'irherekêrera Nyakasane, Nyamuzinda wîrhu, nk'oku ankanarhubwîra.» ²⁴ Faraoni mwâmi w'e Mîsiri ashuza, erhi: «Nammuleka, mugende munarherekêrere Nyakasane, Nyamuzinda winyu omu irungu. Kwônene murhajaga kuli: Munsengerere nâni.» ²⁵ Mûsa aderha, erhi: «Kwokwo, nkolaga narhenga hano mwâwe, nj'ishenga Nyakasane, n'irhondo lyonêne ebibugu byarhenga kuli Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, kuli bambali bâge n'oku lubaga lwâge. Ci kwône lêro Faraoni mwâmi w'e Mîsiri aleke okurhurheba mpu kandi arhâleka olubaga lugend'irherekêra Nyakasane.» ²⁶ Mûsa àrhenga aha mwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, àj'ishenga Nyakasane. ²⁷ Nyakasane ayumvîrhiza omusengero gwa Mûsa. Ebibugu byârhengakwo Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, oku bambali n'oku lubaga lwâge. Harhasigalaga ciru n'eciguma. ²⁸ Ci kwône kandi obwo, Faraoni mwâmi w'e Mîsiri àzinzibala, arhalekaga olubaga mpu lugende.

Obuhanya bwa karhanu: Mulyamo àja omu bîntu

¹ Nyakasane anacibwîra Mûsa, erhi: «Genda, ojè emwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, omubwîre, erhi: «Ntya kwo adesire Nyakasane, Nyamuzinda w'Abayahudi: Leka olubaga lwâni lugende, luj'inkolera. ² Okashub'ilahira mpu orhalulîka, okashub'iluhanza, ³ okuboko kwa Nyakasane kwarhinda oku masô gali omu mashwa gâwe, oku biterusi, oku bihêsi, oku ngamiya, oku nkâfu n'ebibuzi: àbà mulyamo mukali bwenêne. ⁴ Nyakasane àhira olubibi omu masô ga bene-Israheli n'ag'Abanya-Mîsiri. Ntâ cintu càfà omu masô ga bene-Israheli.» ⁵ Nyakasane anacitwa amango, erhi: «Irhondo Nyakasane akola ebyo omu cihugo.» ⁶ N'erhi buca, Nyakasane, akola ako kanwa: amasô g'Abanya-Mîsiri goshi gafa, ci omu masô ga bene-Israheli, ntâ cintu ciru n'eciguma càfire. ⁷ Faraoni mwâmi w'e Mîsiri arhuma abajidôsa: «Ntâ cintu ciru n'eciguma cafire omu masô ga bene-Israheli.» Ci kurharhumaga omurhima gwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri gurhadundagula; arhalekaga olubaga mpu lugende.

Obuhanya bwa kali ndarhu: Amahurhe

⁸ Nyakasane abwîra Mûsa na Aroni, erhi: «Murhôle bifune bibiri bya muyeye gw'omu itanuru. Mûsa ayish'iguyehûlira e malunga omu masû ga Faraoni mwâmi w'e Mîsiri. ⁹ Hano akatulo kagwo kashandâla omu Mîsiri mwoshi, kanaja kameza emibuha eri nka mahurhe oku bantu n'oku bintu by'omu Mîsiri mwoshi.» ¹⁰ Bàrhôla omuyeye gw'omu itanuru, bàguyimangana embere za Faraoni mwâmi w'e Mîsiri. Mûsa àgukwêba e malunga, gwâja gwameza emibuha y'amahurhe oku bantu n'oku bintu. ¹¹ Abakurungu bayabirwa okubêra embere za Mûsa erhi ago mahurhe garhuma, bulya abakurungu n'Abanya-Mîsiri boshi bàli bayunjwîre mahurhe. ¹² Ci Nyakasane àdundaguza omurhima gwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, arhayumvagya Mûsa na Aroni nk'oku Nyakasane anali abwîzire Mûsa.

Obuhanya bwa kali nda: Olubula

¹³ Nyakasane anacibwîra Mûsa, erhi: «Ozûke mucêracêra, ocibande embere za Faraoni mwâmi w'e Mîsiri. Omubwîre, erhi: «Ntya kwo Nyakasane, Nyamuzinda w'Abayahudi adesire: «Lîka olubaga lwâni lugende, luj'inkolera.» ¹⁴ Bulya lêro nkola narhuma amahanya gâni goshi kuli we, kuli bambali bâwe n'oku lubaga lwâwe lyo omanyâ oku ntâye oli akâni omu igulu lyoshi. ¹⁵ Ncilekêrerage okuboko kwâni, singa nakuyisire n'ecâhirâ we n'olubaga lwâwe, wali wahirigirha omu igulu. ¹⁶ Ci alaga ecârhumire nakuleka: nti nkuyêreke obuhashe bwâni lyo bamanyîsa izîno lyâni omu igulu lyoshi. ¹⁷ Woyo ocidwîrhe wahanza olubaga lwâni mpu lurhagendaga. ¹⁸ Irhondo nka gano mango gonênè naniesa olubula, ludârhi bwenêne, lulya lurhasâg'ibonekana omu Mîsiri kurhenga olusiku àyûbakagwa kuhika buno. ¹⁹ Okanyagye, orhume abaj'iyegemya amasô gâwe na ngasi hyâwe byoshi hiri ebulambo. Ngasi muntu na ngasi cintu biri ebulambo barhayegamizi n'okubihira omu nyumpa, olubula lwabikomanga bife.» ²⁰ Muli bambali ba Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, ngasi warhînyire akanwa ka Nyakasane, àyegamya bambali bâge n'amasô; ²¹ ci orhâshibiriraga akanwa ka Nyakasane, àlekera abambali n'amasô gâge ebulambo. ²² Nyakasane abwîra Mûsa, erhi: «Lambûlira okuboko kwâwe emalunga olubula lunie omu cihugo c'e Mîsiri mwoshi, oku bantu n'oku bintu, na kuli ngasi hyasi hyoshi hy'omu cihugo c'e Mîsiri.» ²³ Mûsa àlambûlira akarhi kâge emalunga; Nyakasane alulumbikanyayo emikungulo n'olubula; emilazô yacibanda oku idaho, na Nyakasane aniesa olubula omu cihugo c'e Mîsiri. ²⁴ Olubula, emilazô eyunjwîre lubula: byàbà bidârhi bwenêne kulya ecihugo c'e Mîsiri cirhâlisag'ibona bundi kurhenga ciri ishanja. ²⁵ Omwo cihugo c'e Mîsiri mwoshi, olubula lwajonjaga ngasi byânali embuga, abantu n'ebintu; olubula lwajonjaga ngasi hyasi hy'erubala, lwavunanga n'emirhi y'erubala yoshi. ²⁶ Cihugo ca Gosheni cône olubula lurhahumagakwo, emunda bene-Israheli bâyubakaga. ²⁷ Faraoni mwâmi w'e Mîsiri ahamagala Mûsa na Aroni, ababwîra, erhi: «Lêro,

nabwinage oku nabîhire; Nyakasane ye mushinganyanya, nie mubî rhwe n'olubaga lwâni.²⁸ Mushenge Nyakasane ayimanze emilazô n'olubula: Nammulîka mugende, murhâcilegerere kasanzi kanene.²⁹ Mûsa àmushuza, erhi: «Hano nantenga muno lugo, nagend'iyinamulira amaboko gâni emunda Nyakasane ali: emilazô yahuba, n'olubula lurhâcinie, lyo omanyanya oku igulu lyoshi liri lya Nyakasane.³⁰ Ci wêhe mwe na bambali bâwe, mmumanyire oku murhacirhînya Nyakasane Nyamuzinda.»³¹ Ecitâni n'engano byâtuntumalika, bulya engano yali ekola egwêrhe emihuli, n'ecitâni erhi cayâsa.³² Engano ejira emigati n'amahemba, byôhe birhatuntumalikaga, bulya birhamera duba.³³ Mûsa arhenga aha mwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri n'omu lugo, àyinamulira amaboko gâge emunda Nyakasane ali; emilazô n'olubula byahumba, enkuba erhâcidubukiraga oku idaho.³⁴ Erhi Faraoni mwâmi w'e Mîsiri abona oku enkuba, olubula n'emilazô byahumbire, ashub'ibîha, ye bo n'abambali bàzinzibala.³⁵ Omurhima gwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri gwazibuha nk'ibuye, arhâlikaga bene-Israheli, nk'oku Nyakasane anali abwîzire Mûsa.

10

Obuhanya bwa kali munâni: enzige

¹ Nyakasane anacibwîra Mûsa, erhi: «Genda, ojè emwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, bulya nie nazînzibazize omurhima gwâge n'ogwa bambali bâge, lyo nyukîriza ebirhangâzo byâni ekarhî kâbo, ² lyo oyîsh'ikuganîrira mugala wâwe na mwinjikulu wâwe na kurhi nalibuzagya Abanya-Mîsiri na kurhi najiraga ebirhangâzo byâni emwâbo. Ntyo mwanamanya oku niene nie Nyakasane.»³ Mûsa na Aroni banacijâ aha mwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, bàmbwîra, mpu: «Ntya kwo Nyakasane, Nyamuzinda w'Abayahudi adesire: «Kuhika mangaci walahira okucîrhohya embere zâni? Lîka olubaga lwâni lugende, luj'inkolera. ⁴ Okalahira mpu orhalika olubaga lwâni lugende, irhondo lyonêne narhuma enzige omu cihugo câwe. ⁵ Zabwika ecihugo coshi ciru cirhâcibonekaga. Zâlya ngasi hyoshi hyârhlubusire, ngasi ebi olubula lwakulekire, zâlya emirhi emera omu mashwa gâwe yoshi. ⁶ Zabumba enyumpa zâwe, n'enyumpa za bambali bâwe boshi, n'enyumpa z'Abanya-Mîsiri boshi: okwo basho barhakubonaga ciru na bashakulûza binyu kurhenga bali hano igulu kuhika olw'ene.» Mûsa ahindamuka, arhenga aha mwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri. ⁷ Abarhumisi ba Faraoni mwâmi w'e Mîsiri bàmbwîra, mpu: «Kuhika mangaci oyu muntu ayôrha ali karhegè kuli rhwe? Lîka abà bantu, bagende, baj'ikolera Nyakasane, Nyamuzinda wâbo. K'orhacimanya oku Mîsiri akola ahwire?»⁸ Bashub'igalula Mûsa na Aroni emwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, ababwîra, erhi: «Gendagi. Muj'ikolera Nyakasane, Nyamuzinda winyu. Ci kwône, ndi wagenda?»⁹ Mûsa ashuza, erhi: «Rhwagenda haguma n'abâna bîrhu n'abashosi bîrhu, rhwagenda haguma na bagala bîrhu na bali bîrhu, ebibuzi-bîrhu n'enkafu zîrhu. Bulya kuli rhwe luli lusiku lukulu lw'okukuza Nyakasane.»¹⁰ Ababwîra, erhi: «Nyakasane abè haguma ninyu mukabona namuleka mwagenda n'abâna binyu: mubwîne oku bubî obu mwalonza. ¹¹ Arhali ntyo kwo byabâ: gendi, mwe balume^c, muj'ikolera Nyakasane, bulya ntyo kwo mwalonza.» Banacibalibirhakwo mpu barhenge aha mwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri. ¹² Nyakasane abwîra Mûsa, erhi: «Lambûlira okuboko oku cihugo c'e Mîsiri, ohamagale enzige: ziyerêre enyanya ly'ecihugo ca Mîsiri: zirye ngasi hyasi hy'omu cihugo, ngasi hyoshi olubula lwasizire.»¹³ Mûsa ashonga ecihugo c'e Mîsiri akarhi kâge. Nyamuzinda azûsa empûsi ebuzûka-zûba oku cihugo c'e Mîsiri yalegerera yanalala yahûsa. Erhi buca sêzi bashanga empûsi y'ebuzûka-zûba yagwisize enzige. ¹⁴ Enzige zalumîra omu cihugo c'e Mîsiri coshi, zâgwa

^c**10.11** Mwâmi Faraoni mwâmi w'e Mîsiri àl'ilonzize alîke abalume bône baj'irherekêra Nyakasane. Ci arhalonzagya bagende na bakâbo n'abâna bâbo, mpu lyo abo balume bashub'iyish'igaluka. Alilonzize bacîbêre bajà bâge lwoshi.

nyinjinyinji omu cihugo c'e Mîsiri coshi. Ntâ mango enzige nyinganaho zalisagigwa bundi na ntâ mango eziri nk'ezo zacigwîre. ¹⁵ Zashandâla ecihugo coshi, zayôna ecihugo coshi. Zalya ngasi hyasi hyâli omu cihugo na ngasi ilehe olubula lwasigaga: ntâ hyasi hyasigîre oku mirhi erhi omu mashwa omu cihugo ca Mîsiri coshi. ¹⁶ Faraoni mwâmi w'e Mîsiri burharhindirira, ahamagala Mûsa na Aroni ababwîra erhi: «Nabîhire Nyakasane Nyamuzinda winyu na ninyu mwene. ¹⁷ Ombabalirage ecâha câni we kasinga buno lyône, munansengerere emwa Nyakasane Nyamuzinda winyu ankulekwo obûla buhanya budârhi». ¹⁸ Mûsa arhenga emwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri anashenga Nyamuzinda. ¹⁹ Nyamuzinda ahindula erya mpûsi yabà y'ebuzika-zûba, mpûsi nyinji-nyinji, yazurundukana enzige yanazihêka ebwa Nyanja Ndukula. Harhasigalaga ciru n'oluzige luguma omu cihugo ca Mîsiri coshi. ²⁰ Nyamuzinda âdundaguza omurhima gwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, arhalekaga bene-Israheli bagenda.

Obuhanya bwa kalimwenda: Endunduli

²¹ Nyakasane abwîra Mûsa, erhi: «Lambûlira okuboko kwâwe omu malunga na ntyo omwizimya gw'okunali guhundikire ecihugo ca Mîsiri». ²² Mûsa anacilambûlira okuboko kwâge enyanya, hanacizûka endunduli y'omwizimya, yahundikira ecihugo ca Mîsiri nsiku isharhu zoshi. ²³ Ntâ muntu wacikazâgibona owâbo na ntâye wacirhenzire ah'âli ezo nsiku isharhu zoshi. Cikwône Bene-Israheli bôhe erhi bagwêrhe obulangashane aha mwabâbwe. ²⁴ Faraoni mwâmi w'e Mîsiri ahamagala Mûsa, amubwîra, erhi: «Mugendirherekêra Nyamubâho cikwône ebishwêkwa bisungunu n'ebinene byoshi birharhengaga hano. Cikwoki mwanagenda baguma na bakinywi n'abâna binyu.» ²⁵ Mûsa ashuzi, erhi: «Wêne orhuhâge ebi rhwajijiriramwo Nyakasane Nyamuzinda wîrhu enterekêro nsingônola. ²⁶ Ciru rhwakahêka n'amasò gîrhu, ntâ cishwêkwa ciru n'eciguma casigala, bulya byo rhwajirhòlamwo ebi rhwarherekêra Nyakasane Nyamuzinda wîrhu; hano ruhika eyo munda rhwêne buzira byo, rhurhankayîsh'îhash'irherekêra Nyakasane.» ²⁷ Cikwône Nyamuzinda azinzibaza omurhima gwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri: arhabalîkuzagya mpu bagende. ²⁸ Faraoni mwâmi w'e Mîsiri anacibwîra Mûsa, erhi: «Rhenga aho jonacilange! Ntacikubonaga omu masù gâni n'olusiku washub'icîshomya mpu waciýêrekana omu masù gâni, onafe.» ²⁹ Mûsa aderha, erhi: «Wakudesire, ntakacîcîshomya nti naciýêrekana omu masù gâwe.»

11

Omulâli gw'obuhanya bwa kali ikumi: Okunigwa kw'emurhwe-lubere

¹ Nyakasane anacibwîra Mûsa, erhi: «Nkolaga narhumira Faraoni mwâmi w'e Mîsiri na Mîsiri obuhanya buzinda. Enyuma ly'aho, ammuleka mugende na ciru kwâbà kulibirha ammuli birhakwo. ² Obwirage olubaga luje lwahûna: ngasi mulume ahûne omulungu wâge na ngasi mukazi ahûne omulungu-kazi wâge, ebirugu by'amarhale n'ebya amasholo.» ³ Nyakasane arhabâla olubaga okurhona emwa Abanya-Mîsiri. Na kulusha, Mûsa yêne ali muntu mukulu bwenêne omu cihugo c'e Mîsiri, omu masù ga bambali ba Faraoni mwâmi w'e Mîsiri n'omu masù g'olubaga. ⁴ Mûsa anaciderha, erhi: «Ntya kwo Nyakasane adesire: Aha karhî k'obudufu, natwikanya omu Mîsiri, ⁵ ngasi lubere lw'omu Mîsiri lwâfâ, kurhangirira oku nfula ya Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, olya wayîsh'iyîma oku ntebe yâge y'obwâmi, kuhika oku lubere lw'omujâ-kazi ôbâ enyuma z'olwanjikwa na kuhika oku lubere lwa ngasi cintu. ⁶ Endûlù zâbâ omu cihugo c'e Mîsiri mwoshi, zirya zirhasâg'iyumvikanamwo ciru n'eliguma, zirhakanac'iyumvikanamwo bundi. ⁷ Ci emwa Bene-Israheli boshi, ciru n'akabwa ntâko kamokera abantu erhi ebintu, lyo mumanya oku Nyakasane abâ aberwîre Mîsiri na Israheli. ⁸ Okuhandi, abâ bambali bâwe boshi bayandagalîre emunda ndi, bananfukamire, mpu: «Gendaga mâshi, mwe n'olubaga lukukulikîre. Okuhandi nanagenda obwo:» ⁹ Nyakasane abwîra Mûsa, erhi: «Faraoni mwâmi w'e Mîsiri arhakuyumve mpu lyo ebirhangâzo byâni biluga omu Mîsiri.» ¹⁰ Ebyo birhangâzo byoshi Mûsa na Aroni bâli bajirîre embere za Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, ci Nyakasane âdundaguza omurhima

gwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, àrhazigaga mpu bene-Israheli barhenge omu cihugo câge.

12

Olusiku lukulu lwa Basâka

¹ Nyakasane anacibwîra Mûsa na Aroni omu cihugo c'e Mîsiri, erhi: ² «Kuli mwe, ogu mwêzi gwo gwabà murhanzi gw'emyêzi yoshi, gwo gwabà murhanzi gw'omwâka. ³ Muhamagale Bene-Israheli boshi, mubabwîre, mpu: Omu nsiku ikumi za guno mwêzi, ngasi baguma omu nyumpa barhôle omwâna-buzi. ⁴ Abankabona bali banyi omu nyumpa b'okuyusa omwâna-buzi, bamulye haguma n'abalungu babali hôfi, nka kulya abantu banali. Mucîshoge oyo mwâna-buzi omu lugero lwa ngasi muguma lw'okulya. ⁵ Abè mwâna-buzi orhalikwo izâbyo, ciganda-buzi ca mwâka muguma. Murhôle omu bâna-buzi erhi omu bâna-hene. ⁶ Mumubike kuhika olusiku lwa kali ikumi na kani lwa guno mwêzi. Bene-Israheli boshi bayishimubâga aha karhî k'ebijingo byombi. ⁷ Bayish'iyanka oku mukò gwâge: bahembe ebizimbêro byombi n'omulungulungu gw'enyumpa bâlîramwo. ⁸ Mw'obwo budufu balya enyama yâge. Bayirya nyôce, haguma n'emigati erhalimwo lwango n'enshogo ndulu. ⁹ Ntâco mumulyagekwo cibishi erhi ciyende, ci biyôce byône, haguma n'irhwe n'amagulu n'eby'omu nda. ¹⁰ Ntâco musizagyakwo kuhika sêzi; erhi hankabà ebisigîre sêzi munabidûlike muliro. ¹¹ Mumulye ntya: mushwêkere omukaba omu cibunu, muhire enkwêrho emagulu, munafumbarhe akarhi omu nfune. Mumulye bulibirhà. Oyo ye Basâka wa Nyakasane: ¹² Mw'obwo budufu nâgera omu cihugo c'e Mîsiri, njè nanigûza ngasi lubere lw'omu Mîsiri, lubè lwa muntu erhi lwa cintu. Nafendûla banyamuzinda b'obwîhambe b'omu Mîsiri boshi. Nie Nyakasane. ¹³ Omukò gwabà cimanyîso c'enyumpa mulimwo: nayîsh'ibona omukò, mmurhalukire, n'obuhanya burhâmujekwo hano nkola nâshûrha ecihugo c'e Mîsiri. ¹⁴ Olwo lusiku mulujire lwa kukengêrwa, lubè lusiku lukulu lwa Nyakasane. Kurhenga oku iburha kuhika oku lindi, mulujire lubè luzira lw'ensiku n'amango.

Olusiku lukulu lw'emigati erhalimwo olwango

¹⁵ Mushinge nsiku nda zoshi mwalya emigati erhalimwo lwango^d. Kurhangirira oku lusiku lurhanzi, murhenze ngasi lwango omu nyumpa zinyu. Ngasi yêshi wanalye omugati gulimwo olwango kurhenga oku lusiku lurhanzi kuhika oku lwa kali nda, oyo akagwe muli Bene-Israheli. ¹⁶ Omu lusiku lurhanzi, mukâjira endêko ntagatîfu. Omu lusiku lwa kali nda, kwo na kuguma. Mw'ezo nsiku ntâye wahumaga akabishi, ci mukâkola ebi mwâlya byône. ¹⁷ Mukâjira bwinjà olusiku lukulu lw'emigati erhalimwo olwango, bulya mw'olwo lusiku, lwo narhenzagyamwo emirhwe yinyu omu cihugo c'e Mîsiri. Mukâjira olwo lusiku kurhenga oku iburha kuhika oku lindi, liri irhegeko ly'ensiku n'amango. ¹⁸ Omu mwêzi murhanzi, bijingo, mukaz'irya emigati erhalimwo lwango kuhika bijingo by'olusiku lwa kali makumi abiri na luguma lw'omwêzi. ¹⁹ Nsiku nda zoshi olwango lurhabonekanaga omu nyumpa zinyu. Na ngasi yêshi wankalya omugati gulimwo olwango, abè cigolo erhi muburhwa w'omu cihugo, oyo anakagwe omu mulungano gwa Bene-Israheli. ²⁰ Murhahîraga mukalya akantu kalimwo olwango.»

Amarhegeko g'Ishêga lya Basâka

²¹ Mûsa anacihamagala abagula b'Israheli boshi, ababwîra, erhi: «Mujè omu bintu binyu,

^d**12.15** Ngasi mwâka hali olusiku lukulu lw'emigati erhalimwo olwango. Olwo lusiku lwarhondêraga oku lusiku lukulu lw'omu Cihugo. Lwakazâg'ibà ngasi mango gw'okurhondêra okusârûla engano (Lush 16, 9). Ago mango, banalya omugati gw'engano yacisârûlwa, mpyâhya, erhalimwo olwango, kwo kuderha oku ogwo mugati gurhankagushwamwo emburho yasârûlagwa mîra. buzinda ogwo mugati gwahinduka kakengêzo ka Basâka balyaga e Mîsiri bwake bwake, barhalindaga omugati gwabumbugurha

murhôlere emilala yinyu omwâna-buzi, mubâgire Basâka. ²² Muyîsh'irhôla ebikângûlo^e by'ebyâsi, mubivûmvuze omu mukò guli omu mbêhe, mushahulize oku mulungulungu n'oku bizimbêro byombi, na ntâye watwâga olusò lw'enyumpa yâge kuhika sêzi. ²³ Nyakasane àrhulukâna omu Mîsiri, àja anigûza, âyîsh'ibona omukò oku mulungulungu n'oku bizimbêro byombi. Obwo, Nyakasane âgera aha mwinyu arhanazige Kaheza ajà omu nyumpa zinyu mpu ayîrhe. ²⁴ Okwo kwoshi mukubîkirire: liri irhegeko kuli mwe n'oku bâna binyu ensiku zoshi. ²⁵ Amango mwâhike omu cihugo Nyakasane âmmuhà nk'oku anaderhaga, munakengêre eco cijiro. ²⁶ Amango abâna binyu bâmudôsa, mpu: «Co cijiro cici eci mukâjira?» ²⁷ Munabashuze, erhi: «Eri nterekêro ya Basâka, ya Nyakasane, ye wacizagya enyumpa za bene-Israheli e Mîsiri, amango àmalîraga Mîsiri anafungira enyumpa zîrhu.» Olubaga lwafukama, lwaharâmya. ²⁸ Bene-Israheli bàgenda, bajira nk'oku Nyakasane àrhegekaga Mûsa na Aroni; ntyo kwo bajizire.

Obuhanya bwa kali ikumi: Okufà kwa ngasi lubere omu Mîsiri

²⁹ Aha karhî k'obudufu, Nyakasane ànigûza ngasi lubere omu cihugo c'e Mîsiri, kurhangirira oku nfula ya Faraoni mwâmi w'e Mîsiri yànkayîmire oku ntebe yâge, kuhika oku nfula y'omujà oli omu mpamikwa, ngasi lubere lw'ebintu. ³⁰ Faraoni mwâmi w'e Mîsiri àzûka mw'obwo budufu, n'abambali bâge n'Abanya-Mîsiri boshi; omu Mîsiri mwazûka ecihôgêro cinene, bulya ntà nyumpa erhàliwo mufû. ³¹ Mw'obwo budufu, Faraoni mwâmi w'e Mîsiri ahamagala Mûsa na Aroni, ababwîra, erhi: «Zûki! Murhenge ekarhî k'olubaga lwâni, mwe na bene-Israheli. Mugende, mujîkolera Nyakasane nk'oku mwanaderhaga. ³² N'ebibuzi binyu n'enkafu zinyu, mubihêke nka kulya mwanaderhaga. Mugende, munansengerere omugisho nâni!» ³³ Abanya-Mîsiri bàrhunika olubaga mpu lurhenge duba omu cihugo, bulya bakâg'iderha mpu: «Rhwahwa rhweshi!» ³⁴ Olubaga lwajà lwahêka emigati erhàlicibumbugurha, bàshana enyungu yalimwo omu birondo byâbo, bàyibarhula oku birhugo.

Banyaga Abanya-Mîsiri

³⁵ Bene-Israheli bajira nk'oku Mûsa ababwîraga: bàli bahûnyire Abanya-Mîsiri ebirugu by'amarhale, ebirugu by'amasholo n'emyambalo. ³⁶ Nyakasane erhi abarhabîre okurhona emwa Abanya-Mîsiri, bayêmêra okubahà ngasi ebi bàbahûnaga. Ntyo banyaga Abanya-Mîsiri.

Okurhenga e Mîsiri

³⁷ Bene-Israheli bàgenda kurhenga e Ramusesi kuhika e Sukoti, hôfi bihumbi magana gali ndarhu bya bagenzi b'amagulu, balume buzira kuganja abâna. ³⁸ Engabo erhali nyi y'abantu ba ngasi lubero yagenzikanwa nabo, n'amasò manji g'enkafu n'ebibuzi. ³⁹ Erya migati erhàlicibumbugurha bàkûlaga e Mîsiri, bàyikalanga, yàbà bitumbura birhalimwo olwango bulya enshâno erhàlicibumbugurha. Barhalindaga babona amango g'okuhêka olwîko, bulya kulibirhwa bàlibisirwekwo e Mîsiri. ⁴⁰ Emyâka yoshi Bene-Israheli bâgezize omu Mîsiri yali magana anni na makumi asharhu. ⁴¹ N'erhi eyo myâka magana anni na makumi asharhu egera, olwo lusiku lwonênè, engabo za Nyakasane zoshi zarhenga e Mîsiri. ⁴² Obwo budufu, Nyakasane àyiza mpu lyo abarhenza e Mîsiri. Obwo budufu bubà bwa Nyakasane, buli bwa kuyiza-kuli Bene-Israheli, kurhenga iburha kuhika oku lindi.

Amarhegeko g'okugashâniza Basâka

⁴³ Nyakasane anacibwîra Mûsa na Aroni, erhi: «Alagi obulyo mwakâjiramwo Basâka: harhajiraga ecigolo camulyakwo. ⁴⁴ Ngasi mujà wagulagwa, onamukembûle abul'irya Basâka.

^e**12.22** Ogwo murhi gw'ebikângûlo guderhwa Hisopo: guli murhi guhumula gusogorosire, gujira obwâso bw'akaniki erhi budukula. -Aha guli, guruhajira cishakashaka côfôfi, ci guna-hash'imera oku lukûta lwa mîra (1 Bâm 5. 13). -Bakâg'igukolêsa omu mango g'okukangûla (Mib 19, 6; Lul 51, 9; Hbr 9, 19).

⁴⁵ N'oli omubunga erhi mulimya, barhamulyagakwo. ⁴⁶ Omu nyumpa nguma mwonene bakaz'imulira, na ntà kuhêka enyama embuga. Murhahîra mukavuna orhuvuha. ⁴⁷ Olubaga lwa Bene-Israheli lwoshi lukâjira Basâka. ⁴⁸ Akabà hali omubunga w'oku mwinyu walonza okugashâniza Basâka wa Nyakasane, ngasi mulume w'aha mwâge anakembûlwe, lyoki ankayegera, amugashânize, bulya akola nka muburhwa w'omu cihugo. Ci barhajiraga entakembûlwa ciru n'enguma yamulyâkwo. ⁴⁹ Irhegeko libè lyo na liryà oku muburhwa w'omu cihugo n'oku mubunga ôbà muli mwe.» ⁵⁰ Bene-Israheli bàjira ntyo. Bajira kulya kwo na nêne Nyakasane àrhegekaga Mûsa na Aroni. ⁵¹ Mw'olwo lusiku lwonênè, Nyakasane àrhenza Bene-Israheli omu cihugo c'e Mîsiri, nk'oku emirhwe yâbo yanali.

13

Irhegeko liyêrekîre enfula w'omu Israheli

¹ Nyakasane àganîza Mûsa, amubwîra, erhi: ² «Onterekêre ngasi lubere lwa muli bene-Israheli, lulya luzibûla omulà gwa nnina walwo, olw'omu bantu n'olw'omu bintu: luli lwâni.»

Emigati erhalimwo olwango

³ Mûsa anacibwîra olubaga, erhi: «Mukâkengêra lulya lusiku mwarhengaga e Mîsiri, omu nyumpa y'obujà, bulya kuboko kuzibuzibu Nyakasane àmmukûlagamwo eyo munda. Murhakâg'irya omugati gulimwo olwango. ⁴ Ene lyo murhenzireyo, omu mwêzi gw'Emihuli. ⁵ Okuhandi, hano Nyakasane amâkuhisa omu cihugo c'Abakanani, c'Abahititi, c'Abamoriti, c'Abahiviti, n'ec'Abayebusi, cirya àcîgashiraga basho oku àkuhâco, cihugo cihululamwo amarhà n'obûci, okaz'ijira eci cijiro mwa guno mwêzi. ⁶ Nsiku nda zoshi okaz'irya omugati gurhalimwo olwango. Olusiku lwa kali nda lukaz'ibà lusiku lukulu lwa Nyakasane. ⁷ Bakâlya omugati gurhalimwo olwango mw'ezo nsiku nda. Omugati gubumbugusire gurhabonekanaga; olwango lurhabonekanaga omu cihugo câwe mwoshi. ⁸ Olwo lusiku onahugûlire mugala wâwe, erhi: «Cêrekane eci c'ebi Nyakasane ànjirîre amango narhenganga e Mîsiri.» ⁹ Ntyo cibà cimanýîso ekuboko kwâwe na mwîbûko ebusù bwâwe, lyo irhegeko lya Nyakasane libà omu kanwa kâwe, bulya kuboko kwâge kuzibu Nyakasane akurhenzagyamwo e Mîsiri. ¹⁰ Okazilanga eryo irhegeko omu lusiku lwâlyo ngasi mwâka.

Olubere lulume

¹¹ «Okuhandi, amango Nyakasane amâkuhisa omu cihugo c'e Kanâni, nk'oku àcîkwigashiraga mweshi na basho, ânabà amâkuhâco, ¹² okaz'iberûlira Nyakasane ngasi hyoshi hizibûla omulà gwa nnina wahyo, na ngasi coshi cizibûla omulà gwa ngasi cintu onashweka: ngasi lubere luli lwa Nyakasane. ¹³ Ngasi lubere lwa ndogomi, okazilulyûlira omwâna-buzi. Akabà orhalulyûliri, onaluniole igosi. Ngasi nfula ya muntu muli bagala bâwe, wakâyilyûlira. ¹⁴ N'irhondo mugala wâwe akakudôsa, erhi: «Kwo kurhi okwo?», onamubwîre, erhi: kuboko kuzibu Nyakasane àrhurhenzagyamwo e Mîsiri, omu nyumpa y'obujà. ¹⁵ Kulya kubà Faraoni mwâmi w'e Mîsiri àkâg'ilahira mpu arharhulîka rhugende, Nyakasane ànigûza ngasi lubere omu Mîsiri, kurhangirira oku lubere lw'omuntu kuhika oku lubere lw'ecintu. Co cirhuma nterekêra Nyakasane ngasi lubere lulume luzibûla omulà gwa nnina walwo, ci ngasi nfula ya muli bagala bâni, nanyilyûlire. ¹⁶ Cayîsh'ibà kuli we cimanýîso oku kuboko kwâwe na cimanè oku busù bwâwe, bulya kuboko kuzibuzibu Nyakasane àrhurhenzagyamwo e Mîsiri.»

Nyakasane alongôlana olubaga lwâge

¹⁷ Erhi Faraoni mwâmi w'e Mîsiri àlîka olubaga mpu lugende, Nyamuzinda àrhalugezagya omu njira y'ecihugo c'Abafilistini, n'obwo yo yali njira ya hôfi. Nyamuzinda aderha, erhi: «Kurhakwânîni hano olubaga lubugâna entambala, lurhînye, obone lwamâcîshubirira e Mîsiri:»

¹⁸ Nyamuzinda ayêrekeza olubaga ebw'irungu ly'Enyanja y'Amasheke. Bene-Israheli bàyinamuka,

bàrhenga e Mîsiri nka mirhwe ya barhabâzi bajà oku bîrha. ¹⁹ Mûsa àhêka amavuha ga Yozefu, bulya ali erhi àlahirize bene-Israheli, erhi: «Nyamuzinda àrhakabula buyîsh'imurhandûla; ago mango mwânahêke amavuba gâni.» ²⁰ Bàrhenga e Sukoti, bàj'itwa icumbi aha Etami, elubibi lw'irungu. ²¹ Nyakasane yêne àjâga abashokolera: mûshi omu cilundo c'omugî, lyo abalangûla enjira, na budufu omu cilundo c'omuliro, lyo abamolekera; bâkaz'ishasha ntyo okugenda mûshi na budufu. ²² Mûshi eco cilundo c'omugî cirhâbulaga bwashokolera olubaga, na budufu eco cilundo c'omuliro ntà mango càbulikîne.

14

Kurhenga e Etami kuhika oku Nyaja y'Amasheke

¹ Nyakasane anaciganiza Mûsa, amubwîra, erhi: ² «Obwîre Israheli bagaluke, bàj'itwa icumbi embere za Pi-Habiroti, ekarhî ka Migadoli n'enyanya, ishiriza lya Bal-Sefoni: ho mwâcûmbika oku burhambi bw'enyanya. ³ Hano Faraoni mwâmi w'e Mîsiri abona ntyo, àyîsh'iderha, erhi: «Bo bala bajà balungalunga omu cihugo n'obwôba: Irungu lyabazonzire.» ⁴ Nadundaguza omurhima gwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, abashimbûlire. Ci nayêreka Faraoni mwâmi w'e Mîsiri n'emirhwe yâge, irenge lyâni, lyo Abanya-Mîsiri bamanya oku nie Nyakasane.» Banacijira ntyo.

Faraoni mwâmi w'e Mîsiri akulikira Bene-Israheli

⁵ Bagend'ibwîra mwâmi w'e Mîsiri oku olubaga lwayasire. Faraoni mwâmi w'e Mîsiri n'abambali banacihindukirwa erhi olwo lubaga lurhuma, baderha, mpu: «Bici ebi rhwajizire bulà ene rhulika Bene-Israheli barhiba emikolo yîrhu!» ⁶ Anacishumûla engâlè yâge, àgenzikanwa bo n'olubaga lwâge. ⁷ Arhôla ngâlè magana gali ndarhu ga ntwâli, na ngasi ngâlè z'omu Mîsiri zoshi, ngasi nguma n'abasirika bâyo. ⁸ Nyakasane àdundaguza omurhima gwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, mwâmi w'e Mîsiri, àkulikira Bene-Israheli, abo Bene-Israheli bàgendaga babangalazize amaboko. ⁹ Abanya-Mîsiri bàbakulikira buhena, bashanga bacûmbisire eburhambi bw'enyanya: ebiterusi bya Faraoni mwâmi w'e Mîsiri byoshi n'abasirika bâbyo, engabo zâge zoshi, babahikakwo hôfi ha Pi-Habiroti, ishiriza lya Bal-Sefoni. ¹⁰ Faraoni mwâmi w'e Mîsiri àbayegêra. Bene-Israheli mpu bayinamule amasû, babona Abanya-Mîsiri bacîrhulîra omu njira enyuma zâbo. Bene-Israheli bàrhungwa n'obwôba bwenêne, bàyamira Nyakasane. ¹¹ Banacibwîra Mûsa, mpu: «Ka nshinda zalibuzire e Mîsiri obuwayishir'irhuyirhira omu mpinga? Bici ebi warhukolîre erhi orhurhenza e Mîsiri? ¹² Ka rhurhâlî rhwakubwirîre e Mîsiri, nti: Rhuleke rhukaz'ikolera Abanya-Mîsiri. Okurhumikira Abanya-Mîsiri kwo kukulu ahâlî h'okufîra omu irungu.» ¹³ Mûsa abwîra olubaga, erhi: «Murhayôbohe! Zibuhi! Mwabona ebi Nyakasane ammujiirira ene; bulya abà Banya-Mîsiri mudwîrhe mwabona, murhakacibabona bundi. ¹⁴ Nyakasane wammulwira; mw'oyo murhûlûle kwône!»

Nyakasane àtwa enjira omu nyanja

¹⁵ Nyakasane anacibwîra Mûsa erhi: «Cirhumire odwîrhe wanyamira? Obwîre Bene-Israheli bahîre njira! ¹⁶ Nâwe, okubûle akarhîf kâwe, olambûlire okuboko oku ngasi nyanja oyiberemwo mpande ibiri: Bene-Israheli bàcîrhulîre omu karhî k'enyanya buzira kujoma amagulu. ¹⁷ Nâni nadundaguza omurhima gw'Abanya-Mîsiri, lyo nabo bacîrhuliramwo enyuma zâbo. Ntyo nayêreka Faraoni mwâmi w'e Mîsiri irenge lyâni, n'emirhwe yâge yoshi, engâlè zâge n'abasirika bâge bashona oku biterusi. ¹⁸ Abanya-Mîsiri bamanya oku nie Nyakasane, hano mbà namâyêreka Faraoni mwâmi w'e Mîsiri irenge lyâni kuli engâlè zâge n'abasirika bâge bashona oku biterusi.» ¹⁹ Malahika wa Nyamuzinda wajâga ashokolera omurhwe gw'Israheli, agenda, àja enyuma zâbo. Cîrya cilundo c'omugî càrhenga embere, càj'ijà enyuma zâbo. ²⁰ Càgend'icîhira ekarhî k'omurhwe

^f14.16 Mûsa akola ashub'ikolêsa kalya karhî kâge k'ebirhangâzo: Lub 4, 2-4.20.

gw'Abanya-Mísiri n'omurhwe gw'Israheli. Càjira ecitù haguma n'omwizizi: lêro cakâmoleka budufu. Ntâbo babashire okuhika oku bâbo obudufu bwoshi. ²¹ Mûsa àlambûlira okuboko oku nyanja. Nyakasane àtunda enyanja obudufu bwoshi n'empûsi ndârhi y'ebuzûka-zûba yàyumya enyanja. Amîshi gâcîberamwo mpande ibiri. ²² Na Bene-Israheli bâcîrhulira omu nyanja burhajoma, amîshi gâbâ cikunguzo ekulyo n'ekumoshô kwâbo. ²³ Abanya-Mísiri bâbakulikira luminomino, bâcîrhuliramwo enyuma zâbo, ebiterusi bya Faraoni mwâmi w'e Mísiri byoshi, engâlè zâge zoshi n'abasirika bashona oku biterusi boshi bâcîrhuna omu karhî k'enyanya. ²⁴ Lêro sêzisêzi lukula arhanda, Nyakasane alolera engabo y'ab'e Mísiri mulya cilundo c'omuliro n'ec'omugî àlimwo, àhira akavulindi omu murhwe gw'Abanya-Mísiri. ²⁵ Avamya emizizi y'engâlè zâbo, zayabirwa okucishegûka. Abanya-Mísiri bâcîjamwo, mpu: «Rhuyâkire Israheli kulî bulya Nyakasane odwîrhe abalwikiza Mísiri.» ²⁶ Nyakasane abwîra Mûsa, erhi: «Lambûlira okuboko oku nyanja: amîshi galûndukire Abanya-Mísiri, n'engâlè zâbo, n'abasirika bâbo bashona oku biterusi.» ²⁷ Mûsa anacilambûlira okuboko oku nyanja. Erhi kubâ mucêracêra, enyanja yashubira aha enayôrha ebâ. Erhi Abanya-Mísiri bâcîderha mpu bayâka, bà'iyibugâna. Nyakasane anacihenangulira Abanya-Mísiri omu kâgarhî k'enyanya. ²⁸ Amîshi gashub'icîgusha gâbwikira engâlè n'abasirika b'ebiterusi: omu ngabo ya Faraoni mwâmi w'e Mísiri yoshi yacîrhuliraga omu nyanja enyuma za Bene-Israheli, harhasigalaga ciru n'omuguma. ²⁹ Ci Bene-Israheli bône bâcîgerera omu kâgarhî k'enyanya n'amagulu burhajoma, amîshi gâjira ecikunguzo ekulyo n'ekumoshô kwâbo. ³⁰ Olwo lusiku Nyakasane alîkûza Israheli omu maboko g'Abanya-Mísiri, na Israheli abona emirhumba y'Abanya-Mísiri oku cikwi c'enyanya. ³¹ Israheli abona kuboko kudârhi kunganaci Nyakasane ajiragamwo Mísiri ntyo. Olubaga lwarhînya Nyakasane, lwayêmêra Nyakasane bo n'omwambali Mûsa.

15

Olwimbo lw'obuhimanyi

- ¹ Okuhandi, Mûsa bona Bene-Israheli, banaciyimbira Nyakasane olu lwimbo, mpu:
«Nacîtakîra Nyakasane, bulya àyêrekîne irenge lyâge: àloha ebiterusi n'abashona oku biterusi omu nyanja:
- ² Nyakasane ye burhwâli, ye na lwimbo lwâni, ye muciza wâni, ye Nyamuzinda wâni: namuhâ irenge; ye Nyamuzinda wa larha: namukuza.
- ³ Nyamuzinda abâ mulwî: izîno lyâge ye Nyakasane.
- ⁴ Aloha engâlè za Faraoni mwâmi w'e Mísiri n'engabo zâge, abarhambo b'entwâli zâge omu nyanja. Wanyanja Ndukula, abamirangusa.
- ⁵ Bàbwikirwa n'obwinini, bàzika nk'ibâle.
- ⁶ Okulyo kwâwe, Nyakasane, kwacîkuza n'obuhashe bwâkwo, okulyo kwâwe, Yâgirwa, kwamalîra abashombanyi.
- ⁷ Omu bukulu bw'irenge lyâwe wâhenangula abashombanyi bâwe; wayûsa oburhè bwâwe, bwabagulumiza nka bijangala.
- ⁸ Okufûha kwâwe kwacîka amîshi, emihûsi yago yashuba bikunguzo, empimbi zago zâgarhira omu bululi bw'enyanya.
- ⁹ Omushombanyi àli adesire, erhi: «Nammuminika, mmugwarhe, rhwagabâna eminyago, omumiro gwâni gwagogwa; nayômola engôrho yâni, okuboko kwâni kwabanigûza!»
- ¹⁰ Wanacihûsa empûsi yâwe, enyanja yabamirangusa, bârhogera emûbi nk'ibâle, muli nyandumâ w'amîshi.
- ¹¹ Wundi Nyamuzinda ohi oli nka We, Yâgirwa? Ndi oli akâwe, we cilangashane c'obwimâna, murhînywa omu bijiro byâwe, mujizi w'ebirhangâzo?
- ¹² Walambûla okulyo kwâwe, okuzimu kwabamirangusa.

- ¹³ Omu lukogo lwâwe, walongôlana olubaga wayôkolaga, walushokolera n'obuhashe bwâwe, kuhika aha mûbako gwâwe Mutagatîfu.
- ¹⁴ Amashanja gâyumva, gâgeramwo ogwa nyegenye; omusisi gwadirhimanya abayûbaka omu Filistiya.
- ¹⁵ Abarhambo b'omu Edomu bâjuguma; Abaluzi b'e Mowabu bâgeramwo ogwa nyegenye; abayûbaka omu Kanâni boshi bâdirhimana.
- ¹⁶ Ecôbâ n'omisisi byâbarhogera; oku buhashe bw'okuboko kwâwe bâguguma, bârhungwa, kuhika olubaga lwâwe lugere, Yâgirwa, kuhika lugere olubaga wêne wayôkolaga.
- ¹⁷ Wâbahêka, oj'ibasimika oku ntondo y'obwâmi ebè ndâro yâwe, ndâro yagwikagwa n'okuboko kwâwe, Yâgirwa!
- ¹⁸ Nyakasane aganze anagandaze ensiku n'amango.
- ¹⁹ Ebiterusi bya Faraoni mwâmi w'e Mîsiri byâli byamâcîrhuna omu nyanja, haguma n'engâlè n'abasirika bâge b'oku biterusi, Nyakasane âbashunûlirakwo amîshi g'omu nyanja; ci Bene-Israheli, bôhe erhi bagezire omu nyanja n'amagulu burhajoma.»
- ²⁰ Omulêbi-kazi Miriyamu, mwâli wâbo Aroni, anacirhola engoma; abakazi boshi banacirhola ezindi ngoma, bàmuyisha omu nyuma, bâjà bayimba banasâma.
- ²¹ Miriyamu âkâyimbiza, erhi: «Mucîtakirire Nyakasane, bulya âyêrekîne irenge lyâge: aloha omu nyanja ebiterusi n'abashona oku biterusi».

II. Olugendo lwa Bene-Israheli omu irungu

Amîshi g'aha Mara

²² Mûsa anacilongôlana Israheli kurhenga oku Nyanja Ndukula, bagendihulukira ebw'irungu lya Shuru. Bâgenda nsiku isharhu zoshi buzira kubona amîshi. ²³ Bâhika aha Mara, ci bârhahashaga okunywa amîshi g'aha Mara, bulya gâli malulu, co cirhuma ganaderhwa izîno lya «Mara». ²⁴ Olubaga lwacîdudumira Mûsa, lwaderha, mpu: «Bicigi rhwanywa obu?» ²⁵ Mûsa anacilakira Nyakasane, naye Nyakasane àmuyêreka murhi muguma. Akweba ecihimbi cagwo omu mîshi, n'amîshi gâshuba minjà. Aho ho âbahêraga amarhegeko n'engeso bakaz'isimba. Aho ho âbarhanguliraga. ²⁶ Aderha, erhi: «Okâyumva bwinjà izù lya Nyakasane, Nyamuzinda wâwe, okâjira ebishingânine omu masù gâge, okâyumva amarhegeko gâge, okâshimba amahano gâge goshi, ntakuyôhekwo ndwâla ciru n'enguma eri nk'ezi nayôhaga kuli Mîsiri, bulya nie Nyakasane wakufungira!» ²⁷ Banacihika aha Elimu, aho habâ maliba ikumi n'abiri ga mîshi, na mirhi makumi gali nda ya mabò. Bâhânda aho, hôfi n'amîshi.

16

Amâna n'enkwâle

¹ Banacirhenga aha Elimu, bene-Israheli boshi, bâhika omu irungu lya Sini, ekarhî ka Elimu na Sînayi, omu lusiku lwa kali ikumi na karhanu lw'omwêzi gwa kabiri kurhenga barhenzire omu cihugo c'e Mîsiri. ² Bene-Israheli boshi bâcidudumira Mûsa na Aroni omu irungu. ³ Bene-Israheli bâkâbabwîra, mpu: «Rhucifiraga omu Mîsiri n'okuboko kwa Nyakasane kwo kwâli kukulu, lyoki rhwakâg'iburhamala aha burhambi bw'enyungu z'enyama, rhwâkaz'irya omugati, rhuyigurhe oku rhulonze! Mwarhudwîrhe muno irungu mpu olu lubaga luhungumukiremwo lwoshi n'ishali!» ⁴ Nyakasane anacibwîra Mûsa, erhi: «Nkola nammuniekeza omugati gw'oku nkuba. Olubaga lwâkazihuluka, ngasi lusiku lurhologole ebiryo by'omulegerege, lyo ndurhangula, ndole erhi lwashimba amarhegeko gâni eri nanga. ⁵ Olwa kali ndarhu, nka barheganya ebi bârhôzire, banarheganya mirengo ibiri kulusha eyi barhola omu zindi nsiku.» ⁶ Mûsa na Aroni bâbwîra bene-Israheli boshi, mpu: «Hano bijingo mwamanyâ oku Nyakasane wanammukûlaga omu

cihugo c'e Mîsiri; ⁷ irhondo sêzi, mwâbona irenge lya Nyakasane, bulya anayumvîrhe kurhi mudwîrhe mwacidudumira Nyakasane. Rhwono, rhuligi bantu baci mpu mwacîrhwidudumira?»
⁸ Mûsa àlonzagya okubabwîra, erhi: «Mwâbona oku hano bijingo Nyakasane ammuha enyama y'okulya, n'omugati sêzi nk'oku munalonzize, bulya Nyakasane anayumvîrhe kurhi mudwîrhe mwacîmwidudumira. Rhwono rhuligi bantu baci? Arhali rhwe mwacîdudumîre, ci Nyakasane mwacîdudumîre.»
⁹ Mûsa anacibwîra Aroni, erhi: «Obwîre bene-Israheli boshi, erhi: Muyegere embere za Nyakasane, bulya anayumvîrhe emidudumo yinyu.»
¹⁰ Oku Aroni acidwîrhe aganîza Bene-Israheli boshi, banacyerekera ebw'irungu: ho n'aho irenge lya Nyakasane lyanacibonekana omu citù.
¹¹ Nyakasane anacibwîra Mûsa, erhi: ¹² «Nayumvîrhe kurhi Bene-Israheli badwîrhe bacîduduma. Obabwîre ntya: Bijingo, mwakâlya enyama na sêzi, mwakâyigurha omugati, mugambwe, mumanye obwo oku nie Nyakasane, Nyamuzinda winyu.»
¹³ Ebyo bijingo byo na nêne, enkwâle zayinamuka zâbwikira icumbi lyoshi; n'erhi kubà sêzi, ehîtù hy'olumè hyazunguluka icumbi.
¹⁴ Hirya hitù hy'olumè hyàkala; lêro oku idaho, omu irungu, kwasigala ebiri nka mogomogo, nsungunu, nyêru nka munyù.
¹⁵ Erhi Bene-Israheli bàbona ebyo, bàdôsanya, mpu: «Mane hu?» (Byo bici ebi?), bulya barhàli bamanyire biri bici. Mûsa ababwîra, erhi: «Gwo mugati gw'okulya Nyakasane ammuhiere ogwo.
¹⁶ Yumvagi oku Nyakasane arhegesire: Mukârhôlogola birya ngasi muguma ankanahash'irya. Mukaz'irhòla nnamâha muguma kuli ngasi muntu, nk'oku abantu banali. Ngasi mushamuka arhòle nk'oku abantu banali aha mwâge.»
¹⁷ Bene-Israheli bajira ntyo: bàgend'ikârhôlogola, owa binji, owa bisungunu.
¹⁸ Bàj'ikâlengera muli nnamâha: owali orhòlôgwire binji, ntâco càmulugîre, n'owali orhòlogwire bisungunu, ntâco càmunyihire. Ngasi muguma àkaziguka birya ankanayigurha.
¹⁹ Mûsa anacibabwîra, erhi: «Ntâye okâg'iderha mpu abibika kuhika bucè.»
²⁰ Baguma barhayumvagya, bàbibika kuhika sêzi, ci byàjâmwo emivunyu, byàbola. Obwo Mûsa àbakunirira.
²¹ Bàkâg'irhòlogola sêzi ngasi muguma ebyankamuyigusa. Erhi izûba lyâbashaga, binajonge.
²² Olwa kali ndarhu, bàkaz'irhòlogola kabiri kulusha, bannamâha babiri kuli ngasi muguma. Abagula boshi b'omu Israheli bàyîsh'ikubwîra Mûsa.
²³ Ababwîra, erhi: «Kwo Nyakasane adesire ntya: Irhondo luli luzira lwa-Sabato, lusiku lwa kurhamûka, lurherêkirwe Nyakasane. Muyende ngasi biri bya kuyendwa, mudûrhubaze ngasi bya kudûrhubazibwa. Ebyankasigala, mubibîke kuhika irhondo.»
²⁴ Banacikâbibika kuhika sêzi nka kulya Mûsa anali arhegesire. Harhajiraga byabaya erhi kujamwo emivunyu.
²⁵ Mûsa ababwîra, erhi: Mubirye ene. Ene ali Sabato wa Nyakasane. Ene murhabibugâne embuga.
²⁶ Mukaz'ibirhòlogola nsiku ndarhu, olwa kali nda, ali Sabato: birhâkâbonekana:». ²⁷ Ci kwône, mw'olwo lusiku lwa kali nda, olubaga lwarhengamwo bantu baguma, bàhuluka mpu baj'irhòlogola, ci bàrhashimanaga kantu.
²⁸ Nyakasane anacibwîra Mûsa, erhi: «Kuhika mangaci mwayôrha mulahira okushimba amarhegeko n'amahano gâni?»
²⁹ Mumanye oku Nyakasane àmmuhire olwa Sabato, co cirhuma olwa kali ndarhu, ammuha biryo bya nsiku ibiri. Kaz'imubêre ngasi muguma aha mwa bînywe. Ntâye orhengâge aha mwâge olwa kali nda.»
³⁰ Obwo, olubaga lwakaz'irhamûka olusiku lwa kali nda.
³¹ Ebyo biryo, enyumpa y'Israheli yâbiyirika izîno lya «Mâna.» Byàkâg'iyôrha nka mbeke, byàli byêru, byànagwêrhe obununu buli nka bwa bûci.
³² Mûsa anaciderha, erhi: «Yumvagi oku Nyakasane arhegesire: Babumbe nnamâha muguma, bamubîkîre abâna binyu, lyo bàyîsh'ibona kalyo kaci nammulisagya omu irungu, amango nammurhenzagya omu cihugo c'e Mîsiri»
³³ Mûsa abwîra Aroni, erhi: «Orhòle akalugu, ohiremwo nnamâha wa mâna, odêkereze embere za Nyakasane, abîkirwe abâna binyu.»
³⁴ Aroni akadêkereza ebè mbîko embere z'obuhamîrizi nk'oku Nyakasane anarhegekaga Mûsa.
³⁵ Bene-Israheli bàlya amâna myâka makumi anni kuhika olusiku bàhikaga omu cihugo cibâmwo abantu; bàlya amâna kuhika olusiku bàhikaga omu lubibi lw'ecihugo c'e Kanâni.
³⁶ Oyo nnamâha cibà cigabi ca kali ikumi ca Efa⁹.

⁹16.36 Efa: Lubà lugero nka-lwa litri 45.

17

Amîshi gâhulula omu lwâla

¹ Olubaga lwa bene-Israheli lwoshi lwanacirhenga ebw'irungu lya Sini, lwaharhûla, lwashimba enjira nk'oku Nyakasane anali arhegesire, lwaj'ihanda aha Refidimi; ci aho harhali mîshi ga kunywa. ² Olubaga lwalongôza Mûsa, mpu: «Orhuhè amîshi rhunywe!» Mûsa anacibabwîra, erhi: «Cirhumire mwannongôza? Cirhumire murhangula Nyakasane?» ³ Aho olubaga lwalibûka n'enyôrha; olubaga lwacîdudumira Mûsa, mpu: «Carhumaga orhurhenza e Mîsiri? Ka mpu orhuyirhe n'enyôrha, rhwe n'abâna n'ebintu bîrhu?» ⁴ Mûsa àyamira Nyakasane, erhi: «Kurhigi najira olu lubaga? Hacisigîre hitya hyône lummande amabuye.» ⁵ Nyakasane abwîra Mûsa, erhi: «Oshokole, ojè embere z'olubaga, ohêke na bagula^h baguma ba muli bene Israheli: kalya karhî washûrhagamwo olwîshi, okafumbarhe omu nfune, ogende. ⁶ Naj'iyimanga oku ibuye liri aha Horebu, embere zâwe eyo munda. Oyîsh'ishûrha ibuye, amîshi garhengemwo, olubaga lunywe.» Mûsa anacikujira, omu masû g'abagula b'Israheli. ⁷ Aho hantu àhayîrika izîno lya Masa na Meribaⁱ erhi erya nnongwè ya bene-Israheli, na kulya kubà barhangwire Nyakasane, baderha, mpu: «Ka Nyakasane anacibà ekâgarhî kîrhu erhi nanga?»

Bene-Amaleki bàrhêra Bene-Israheli

⁸ Okuhandi Amaleki^j anacyîsh'ilwîsa Israheli aha Refidimi. ⁹ Mûsa abwîra Yozwè, erhi: «Ocîshoge abantu, ogend'ilwîsa Amaleki; irhondo naj'iyimanga oku irhwèrhwè lya hira hirhondo n'akarhi ka Nyamuzinda omu nfune.» ¹⁰ Yozwè anacikozakwo Amaleki entambala, nka kulya Mûsa anamubwîraga; naye Mûsa bo na Aroni na Huru bàsôkera oku irhwèrhwè ly'ehirhondo. ¹¹ Erhi Mûsa ayinamuliraga amaboko emalunga, Israheli ànaje àhima, n'erhi aderhaga mpu arhamûsa amaboko, Amaleki ànaje àhima. ¹² Erhi amaboko ga Mûsa gàrhama, bàrhôla ibuye, bàmutamazakwo. Aroni na Huru banacimugwârha amaboko, muguma lunda luguma n'owundi olundi lunda. Ntyo amaboko gâge gàyôrha gazibuhire kuhika izûba lyàzika. ¹³ Yozwè àhima Amaleki, n'olubaga lwâge àlugeza oku bwôji bw'engôrho. ¹⁴ Nyakasane anacibwîra Mûsa, erhi: «Oyandike ebyo omu citabu c'okubiyibusa, onabwîre Yozwè oku nâzâza izîno ly'Amaleki lirhacifâga lyàkengîrwe n'igulu.» ¹⁵ Mûsa anacyûbaka oluhêrero, àluyîrika izîno lya Nyakasane - Nîsi^k, ¹⁶ erhi: «Bulya okuboko kwalengezibwe mpu kwalwîsa Nyakasane, Nyakasane naye akolaga alwîsa Amaleki kurhenga oku iburha kuhika oku lindi.»

18

Mûsa bon'ishazâla Yetro

¹ Yetro, mudâhwa w'e Madiyani, ishazâla wa Mûsa, anaciyumva bàshambâla ngasi byoshi

^h**17.5** : Bagula baguma ba muli bene-Israheli: Lub 3, 16. Kalya karhî Mûsa ashûrhagamwo olwîshi luderhwa Nili: Lub 7, 14-18. Akarhi ka Mûsa càli cimanyîso c'obuhashe bwa Nyakasane (Lub 4, 17). Ako karhî ko Mûsa akolêsa lyo ayôkola Israheli (kengêra amahanya g'e Mîsiri: Lub 7. 17; 9, 23; 10, 13; Nyamuzinda àtwa enjira omu nyanja: 14, 16). Obwo buhashe bwa Nyamuzinda bwo burhumire Israheli ahima enyôrha n Amaleki (17, 9).

ⁱ**17.7** Masa na Meriba kwo kuderha marhangulo na nnongwè.

^j**17.8** «Amaleki» liri ishanja liyûbaka oku Nêgebu (Mib 13. 29; Bac 1, 16). Abantu b'eri ishanja barhondêraga okushoshôba Bene-Israheli, erhi banacijà omu cihugo. Barhàbonagakwo Saulu (I Sam 15) na Daudi (1 Sam 30). Erhi wankasoma Murh 36. 12-16, wanayumva oku Amaleki ali w'oku nkomôka ya Ezau.

^k**17.15** «Nyakasane-Nîsi»: kwo kuderha oku Nyakasane lyo ibendêra lyâni.

Nyamuzinda àjirîre Mûsa n'olubaga lw'Israheli, na kurhi Nyakasane arhenzagya Israheli e Mîsiri. ²Yetro, ishazâla wa Mûsa, anacirhola Sipora, mukà Mûsa, erhi àhulusibwe, ³na bagala bâge bombi: muguma izîno lyâge ye wali Gershomî -Lubungo- bulya Mûsa àli adesire, erhi: «Ndi mubunga omu cihugo c'ihanga,» ⁴n'owundi ye wali Eliyezeri -Nyamuzinda ye burhabâle bwâni bulya «Nyamuzinda wa larha ye wayishir'intabâla, ànfulumula oku ngôrho ya Faraoni mwâmi w'e Mîsiri.» ⁵Yetro, ishazâla wa Mûsa, bo nabagala ba Mûsa na mukà-Mûsa banacijà emunda àli ahanzire omu irungu oku ntondo ya Nyamuzinda. ⁶Anacirhuma abaj'ibwîra Mûsa, erhi: «Nie Yetro ishazâla wâwe, nyishire emund'oli rhwe na mukâwe na bagala bawe bombi.» ⁷Mûsa àhuluka, aj'ibugâna ishazâla, aharâmya anamuhôbera. Erhi babà bamadôsanya emyanzi, bàjà omu cihando. ⁸Mûsa àganîrira ishazâla ngasi byoshi Nyasakane àjirîre Faraoni mwâmi w'e Mîsiri na Mîsiri erhi Israheli orhuma, ngasi mbaka zoshi babuganyire omu njira n'oku Nyakasane àbalikûzize muli zo. ⁹Yetro àsîma ago minjà goshi Nyakasane àjirîre Israheli, omu kumulîkûza omu maboko g'Abanya-Mîsiri. ¹⁰Yetro anaciderha, erhi: «Ayâgirwe Nyakasane wammulîkûzagya omu maboko g'Abanya-Mîsiri n'aga Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, owalikûzagya olubaga lwâge omu maboko g'Abanya-Mîsiri!» ¹¹Lêro nkola mmanyire oku Nyakasane ye mukulu kulusha banyamuzinda b'obwîhambe boshi.» ¹²Yetro, ishazâla wa Mûsa, àrhûla Nyamuzinda embâgwa n'enterekêro. Aroni bo n'abagula b'Israheli boshi bàyisha, balîra baguma n'ishazâla wa Mûsa embere za Nyamuzinda.

Mûsa àyimika abatwî b'emmanja

¹³Erhi buca, Mûsa ajà e kagombe mpu atwîre olubaga emmanja. Lwalegerera luyimanzire embere zâge kurhenga sêzi kuhika bijingo. ¹⁴Erhi ishazâla wa Mûsa abona ebyo byoshi àkâg'ijirira olubaga, amubwîra, erhi: «Bici ebyo odwîrhe wajirira olubaga? Cirhuma ojà e kagombe wêne n'obwo olubaga lushigalîre embere zâwe kurhenga sêzi kuhika bijingo?» ¹⁵Mûsa anacibwîra ishazâla, erhi: «Olubaga lunakâyisha emunda ndi lul'idôsa Nyamuzinda. ¹⁶Nka hali lubanja lugwêrhe, banalunderhere nambazâbûlirelwo, mbamanyise n'amarhegeko ga Nyamuzinda n'amahano gâge.» ¹⁷Ishazâla wa Mûsa amubwîra, erhi: «Okwo ojira kurhali kwinjà. ¹⁸Wafà n'omurhamo, we n'olu lubaga muli mweshi. Ogu mukolo guli muzirho bwenêne kuli we; orhankahasha okukâguyukiriza wêne. ¹⁹Yumva, nkuhè ihano, na Nyamuzinda abè haguma nâwe! Oyimangire olubaga embere za Nyamuzinda, n'emmanja zâbo okazihêkera Nyamuzinda. ²⁰Okaz'ilangûla olubaga amahano n'amarhegeko, okaz'ibamanyisa enjira y'okushimba n'olugendo bakwânîne okubà nalwo. ²¹Kandi, omu lubaga lwoshi, ocîshogemwo abalume b'entwâli, abarhînya Nyamuzinda, ab'okucîkubagirwa, bantahemuka; obajire barhambo b'olubaga: barhambo ba bihumbi, barhambo ba magana, barhambo ba makumi arhanu-arhanu na barhambo b'ikumi ikumi. ²²Babè bo bakaz'iyôrha batwa emmanja. Nka hali olubanja lunene, bakâkulerheralwo, ci emmanja nsungunu, bakâz'izizâbûla bône. Oyanguhye ntyo omuzigo gwâwe, mugubarhule mwe nabo! ²³Okajira ntyo, Nyamuzinda anakulangula enjira, wanabona emisî, n'olu lubaga lwanakâshubira emwa bâbwè n'obuholo.» ²⁴Mûsa ayumvîrhiza izû ly'ishazâla, ànajira nk'oku amubwîraga koshi. ²⁵Muli Bene-Israheli boshi, Mûsa àcîshogamwo abalume b'entwâli, abajira barhambo b'olubaga: barhambo ba bihumbi, barhambo ba magana, barhambo ba makumi arhanu-arhanu na barhambo b'ikumi-ikumi. ²⁶Bakâz'iyôrha batwîra olubaga emmanja ngasi mango. Ngasi mmanja ndârhi, bakâz'ihêkera Mûsa, na ngasi binwa bisungunu, bakâb'izâbûla bônene. ²⁷Mûsa anacisengaruka ishazâla, naye acîshubirira omu cihugo câge.

19

III. Nyamuzinda ajira endagâno bon'Israheli

Bene-Israheli bahika oku ntondo ya Sînayi

¹ Omu mwêzi gwa kasharhu kurhenga barhenzire omu cihugo c'e Mîsiri, olwo lusiku lwonênè, bene-Israheli bàhika omu irungu Iya Sînayi. ² Bàrhenga e Refidimi, bàhika omu irungu Iya Sînayi, banacitwa icumbi omu irungu. Israheli àhanda eburhambi bw'entondo.

Nyamuzinda alaganya Bene-Israheli

³ Mûsa anacisôkera aha Nyamuzinda ali. Nyakasane àmuhamagala kurhenga kulya ntondo, amubwîra, erhi: «Ogend'ibwîra enyumpa ya Yakôbo, omanyise bene Israheli ebi binwa, erhi: ⁴ Mwabwîne mwêne ebi najirîre Mîsiri, kurhi nayishaga mmudwîrhe oku byûbi by'enyunda, nammuhisa emunda ndi. ⁵ Lêro, mukâyumva izû lyâni n'okushimba endagâno yâni, mwâbà mwîmo gwâni omu mashanja goshi, bulya igulu lyoshi liri lyâni; ⁶ mwâbe bûko bw'abadâhwa b'obwâmi bwâni n'ishanja lyâni litagatifu. Byo binwa wagent'ibwîra Bene-Israheli ebyo.» ⁷ Mûsa anacigend'ihamagala abagula, àbarhondêreza ebyo binwa byoshi Nyakasane amurhegekaga. ⁸ Olubaga lwoshi lwanacishuza câligumiza, mpu: «Ebi Nyakasane anadesire byoshi, rhwabijira.» Mûsa anacishub'igend'ibwîra Nyakasane ebinwa olubaga lwashuzize.

Okurheganya Endagâno

⁹ Nyakasane abwîra Mûsa, erhi: «Nkola nayisha emunda oli omu citû cizirho, Iyo olubaga luyumva hano nkola nakushambâza Iyo nâwe wêne lukaz'ikâkwikubagira ensiku zoshi.» Mûsa anacibwîra Nyakasane ebinwa by'olubaga. ¹⁰ Nyamubâho anacibwîra Mûsa, erhi: «Genda emunda olubaga luli, oluyôbôle ene n'irhondo; luce, bashuke n'emyambalo yâbo, ¹¹ bacîrheganye oku lusiku Iwa kasharhu, bulya oku lusiku Iwa kasharhu Nyakasane àyandagala oku ntondo ya Sînayi omu masû g'olubaga lwoshi. ¹² Otwîre olubaga olubibi eburhambi, obabwîre, erhi: «Mumanye murhasôkeraga oku ntondo erhi okuhuma omu marhambi gâyo. Ngasi yêshi wankahuma oku ntondo anayirhwe. ¹³ Arhâhumwakwo, ci abandwe amabuye erhi alashwe. Cibè cintu erhi muntu, birhalamaga. Hano empembe eshakânya, baguma banasokera oku ntondo.» ¹⁴ Mûsa anaciyandagala oku ntondo, àja emunda olubaga luli. Aluyôbôla lwacà, bàshuka emyambalo yâbo, ¹⁵ anacibwîra olubaga, erhi: «Mucîrheganye mw'ezi nsiku isharhu, muleke okujà omu mwa bakînywe.»

Nyamuzinda acîyêrekana

¹⁶ Lêro, oku lusiku wa kasharhu, erhi kubà sêzi, habà emikungulo, emilazô, ecitû cizirho câbwikira entondo, n'izû ly'empembe lyâshakânya; omu icumbi olubaga lwoshi lwadirhimana. ¹⁷ Mûsa anacihulusa olubaga omu irungu mpu luj'ibugânana na Nyamuzinda; boshi bàyimanga omu kabanda k'entondo. ¹⁸ Entondo ya Sînayi yakaz'itumbûka mugî, bulya Nyakasane ali ayandagalirekwo omu ngulumira y'omuliro; omugî gw'ogwo muliro gwakâtumbûka nka mugî gw'itanuru, n'entondo yoshi yadirhimana bwenêne bwenêne. ¹⁹ Izû ly'omushekera lyâshakânya bwenêne: Mûsa àkaz'ishambâla, na Nyamuzinda àkaz'imushuza n'izû ly'emikungulo. ²⁰ Nyakasane ayandagalira oku ntondo ya Sînayi, oku irhwèrhwe ly'entondo. Nyakasane ahamagala Mûsa kulya irhwèrhwe ly'entondo, naye Mûsa akusôkera. ²¹ Nyakasane anacibwîra Mûsa, erhi: «Yandagala, orhonde olubaga, lwankanacirhulira emunda Nyamuzinda ali mpu lwalola obone bamafâmwo banji: ²² Ciru n'abadâhwa bayegêra Nyakasane bacicêse, Iyo Nyakasane arhag'ibamalîra!» ²³ Mûsa anacibwîra Nyakasane, erhi: «Olubaga lurhàsôkere oku ntondo ya Sînayi bulya wêne wârhurhonzire, ene oderha, erhi: «Otwe olubibi w'entondo lubè luhangizè!» ²⁴ Nyakasane amubwîra, erhi: «Genda, oshub'iyandagala; oyîsh'irherema mwe na Aroni. Ci abadâhwa n'olubaga, bamanye bankacîrhulumbika mpu basôkera emunda Nyakasane ali, ankanabamalîra!» ²⁵ Mûsa ayandagalira ebwa lubaga, alubwîra okwo.

20

Okufundika endagâno omu marhegeko ikumi

¹ Nyamuzinda anaciderha ebi binwa byoshi, erhi:

² «Nie Nyakasane, Nyamuzinda wâwe, owakurhenzagya omu cihugo c'e Mîsiri, omu nyumpa y'obujà:

³ «Orhahîraga okabà n'abandi banyamuzinda kuleka nie.

⁴ «Orhahîraga okajira enshushano, erhi olwiganyo lw'ebiremwa bibà enyanya emalunga, n'oli olw'ebiremwa bya hano igulu, n'oli eby'omu mîshi ekuzimu kw'igulu.

⁵ «Orhahîraga okabaharâmya erhi kubakolera, bulya niene Nyakasane, Nyamuzinda wâwe, ndi wa mutula otulutumbya abâna oku mabî ga b'îshe, kuhika oku iburha lya kasharhu, n'erya kani, balya banshomba; ⁶ «ci abanzigira, bakashimba n'amarhegeko gâni, nnambajirire aminjà kuhika oku iburha lya kali cihumbi. ⁷ «Orhakâzâg'iderha busha izîno lya Nyakasane, Nyamuzinda wâwe, bulya Nyakasane arhaleka kuhana omuntu oderha busha izîno lyâge.

⁸ «Okâkengêra olwa Sabato, onakâlujira lutagatîfu. ⁹ «Nsiku ndarhu wakaz'ijiramwo emikolo yâwe yoshi, ¹⁰ «ci olusiku lwa kali nda, luli Sabato wa Nyakasane, Nyamuzinda wâwe. ¹¹ Bulya omu nsiku ndarhu Nyakasane àjira amalunga n'igulu, enyanja na ngasi bibâmwo, ci oku lusiku lwa kali nda àrhamûka. Co cârhumire Nyakasane agisha olwo Sabato, ànalujira lutagatîfu.

¹² Okazikenga sho na nyoko, ly'olama myâka minji omu cihugo ohîrwe na Nyakasane, Nyamuzinda wâwe. ¹³ Orhahîraga okaniga. ¹⁴ Orhahîraga okajira eby'enshonyi. ¹⁵ Orhahîraga okazimba. ¹⁶ Orhahîraga okahamiririza mulungu wâwe obunywesi. ¹⁷ Orhahîraga okacifînja mukà mulungu wâwe, nîsi erhi mwambali wâge kandi erhi mwambalikazi wâge, erhi nkâfu yâge, erhi cihêsi câge, ngasi kalugu ka mulungu wâwe koshi orhacîfînjagako.» ¹⁸ Olubaga lwoshi lwakâg'iyumva emilazô, emikungulo n'izû ly'omushekera, n'entondo yatumbûka mugî. Olubaga lwabona lwadirhimana, lwanacyêgûlira kûli. ¹⁹ Bàbwîra Mûsa, mpu: «Orhubwîre wêne rhwayumwa; ci Nyamuzinda arharhubwîraga, rhwankanafà!» ²⁰ Mûsa abwîra olubaga, erhi: «Murhayôbohaga! Bulya Nyamuzinda ayishire mpu amurhangule, lyo ecôbà câge cimmubâmwo, mulek'ikâgoma.» ²¹ Olubaga lwacîyegûlira kulî, ci Mûsa yêhe ayegêra cîrya citû Nyamuzinda àlimwo.

Irhegeko liyêrekîre oluhêrero lw'enterekêro

²² Nyakasane anacibwîra Mûsa, erhi: «Ojibwîra Bene Israheli, ntya: mwabwîne mwene oku kurhenga e malunga nakâg'imuganiza. ²³ Murhahîraga mukampalikanya na banyamuzinda b'amarhale, mumanye irhondo mwankaderha mpu mwacîjirira banyamuzinda b'âmasholo. ²⁴ Oyîsh'inyubakira oluhêrero lw'obudaka wakârherekêrakwo embâgwa n'enterekêro zâwe z'omurhûla, ebibuzi n'enkafu zâwe na ngasi bantu nânamanyise izîno lyâni, nâyisha ah'oli nkugishe. ²⁵ Ci erhi wankanyubakira oluhêrero lw'amabuye, orhayubakaga n'amabuye mabinje, bulya hano ogagezakwo enkolôlo yâwe, wanagaziza. Orhakâg'irheremera oku mashonezo nka wajà aha luhêrero lwâni, lyo olek'iyêrekana obushugunu bwâwe.»

21

Irhegeko liyêrekîre abajà

¹ «Alaga irhegeko wabahà: ² Amango okagula omujà Muyahudi, anakukolera myâka ndarhu, ogwa kali nda, analîkwe, buzira kjuha cici. ³ Akabà àyishaga yênene, anagenda yênene. Akabà àgwêrhe omukazi, mukâge anagenda bo naye. ⁴ Akabà nnawâbo wamuhâga omukazi, n'akabà nyamukazi àmuburhîre abânarhabana erhi abâna-nyere, omukazi n'abâna banabè ba nnawâbo, naye anagenda yênene. ⁵ Ci erhi oyo mujà ankaderha, erhi: «Nsîmire nnawîrhu, mukânie n'abâna bâni ntalonzizi kulîkwa», ⁶ nnawâbo anamuhêka embere za Nyamuzinda, amuhise aha lumvi erhi oku mulirango: nnawâbo anamurhuliraho okurhwiri n'omugera: anabà mujà wâge ensiku zoshi. ⁷ Erhi omuntu ankaguza omwâli burhumisi-kazi, yêhe arhankalîkwa kula abajà balîkwa. ⁸ Erhi ankabà arhasimisizi nnâhamwâbo walicimwishozire, nnâhamwâbo anayêmêra

agombôlwe. Ci arhankamuguliza ishanja ly'ihanga, bulya okwo kwanabà nka kulenganya. ⁹ Erhi omugala ankabà y'amuhà, anamujirire nk'oku banakômerera okujirira abandi banyere. ¹⁰ Erhi ankamuhirakwo owundi, amanye arhamunyahizagya ebiryo, erhi emyambalo, erhi eby'obuyumpa. ¹¹ Akabà arhamuhiri ebyo oku binali bisharhu, anacîgendera busha, buzira kjuha igerha.

Amabî galînganîne olufû

¹² Owâshûrhe omuntu kuhika okufà, naye anayirhwe, afè. ¹³ Ci erhi akabà arhâli alâlîre okumuyîrha, bulya Nyamuzinda walilonzize okumuhira omu maboko gâge, nanamuyêreka aha akwânîne okuyâkira. ¹⁴ Ci omuntu walâlira okuyîrha owâbo n'obwenge, onamurhenze ciru n'aha luhêrero lwâni, agendinigwa, afè! ¹⁵ Owashûrhe îshe erhi nnina, ananigwe, afè. ¹⁶ Owâbakule omuntu, ajimuguza erhi amugwârhe omu mwâge, oyo naye ananigwe, afè. ¹⁷ Owahehêrere îshe erhi nnina, ananigwe, afè.

Empîmbo n'ebibande

¹⁸ Abantu erhi bankalôngôla, muguma akashûrha owâbo, amuyagaze n'ibuye erhi n'ecifundo, olya wâbo akabà arhafîri, ci agend'ijà aha ncingo, ¹⁹ akahash'ishubizûka n'okuhika embuga ajà agendera oku kakoma, nyakushûrha erhi amalufuma; ci analyula erya miregerege agezize aha ncingo n'okumubukîsa kuhika afume. ²⁰ Erhi omuntu ankashûrha omujà erhi omujà-kazi wâge n'akarhi, bakanafira omu maboko gâge, nyakufà anacihôlerwa. ²¹ Ci erhi bankahembûka, enyuma lya lusiku luguma, erhi ibirhi, barhankacîhólerwa, bulya bali birugu byâge. ²² Erhi bantu babirhi bankagwârhana balwa, bakahukula omukazi oli izîmi, nyamukazi akamoma, ciru akabà arhafîri, barhegesirwe balyûle nk'olu îba wa nyamukazi anahûnyire, n'oku batwirîrwe n'abacîranuzi. ²³ Ci erhi ankafà, bajuhe obuzîne oku buzîne¹, ²⁴ isû oku isû, lîno oku lîno, kuboko oku kuboko, kugulu oku kugulu, ²⁵ obuhye oku buhye, ecihulu oku cihulu. ²⁶ Erhi omuntu ankashûrha isû ly'omujà erhi lya mujà-kazi wâge, akanalisherêza, anabalîke bacîgendere, kubè kubajuha liryà isû lyâbo. ²⁷ N'akabà lyâlî lîno lya mujà wâge erhi lya mujà-kazi wâge, akûzire, anabalike bacîgendere, kubè kubajuha liryà lîno lyâbo.

²⁸ Erhi empanzi yankatumirha omuntu, abè mulume erhi mukazi, enamuyîrha, eyo mpanzi enabândwe amabuye, n'enyama yayo erhalîbagwa, ci nn'enkâfu yêhe arhalikwo lubanja. ²⁹ Ci eyo mpanzi erhi yankaba yâkômereraga okutumirhana na nnayo bakazimurhonda, ci yêhe arhashibiriraga okuyilanga, n'erhi yankayîrha omuntu, abè mulume erhi mukazi, eyo mpanzi nayo enabandwe amabuye, na nnayo naye, anayirhwe. ³⁰ Erhi bankamutwîr'okujuha, anahana birya banamutwirire byoshi omu kugombôla obuzîne bwâge. ³¹ Erhi ankabà mwâna-rhabana erhi mwâna-nyere, okwo eryo irhegeko lidesire ko yankanatwirwa. ³² Erhi empanzi yankatumirha omujà mulume erhi mukazi, nnawâbo empanzi analyule nnâhamwâbo balya bajà mafûndo asharhu ga magerha, n'erya mpanzi enabândwe amabuye. ³³ Erhi omuntu ankaleka iriba buzira kulibwikira, nîsi erhi ahumbe iriba buzira kulibwikira, empanzi kandi erhi endogomi yankarhogeramwo, ³⁴ nnalirya iriba ahônge, alyûle nna-cirya cîntu ensaranga, n'ecîntu cifîre aciyôrhane. ³⁵ Erhi empanzi y'omuntu yankatumirhana n'ey'omulungu, ekanafà, banaguze empanzi ecizîne, bagabâne ensaranga; n'erya efîre nayo banayigabâna. ³⁶ Akabà kwâlî kumanyikîne oku eyo mpanzi ekômerera okutumirhana, na nnayo arhashîbirira okuyilanga anahônge eyindi mpanzi ahâli h'empanzi, n'erya efîre yanabà yâge.

Obushambo bw'ebintu

¹21.23 Eyi milongo 23-25: Omu bihugo by'ehuzûka-û, omu mango ga mîra irhegeko lya Mûsa lyâlî liyêmiire olwihôlo. Kuli kuderha oku obuhane bwakazâg'igererwa oku citumule ca ngasi muguma: isû oku isû, elîno oku lîno: Lev 24, 17-20. Mwâmi Yezu ahanzize eryo irhegeko ly'okugalula amabî oku mabî; arhuhiire irhegeko lihyâhya: Mat 5, 38-42; Luk 6, 29-30.

³⁷ Erhi omuntu ankazimba empanzi erhi cibuzi, abibâge erhi abiguze, anahônga nkâfu irhanu ahâli h'erya nguma, na bibuzi binni ahâli ha cirya ciguma.

22

¹ Erhi ecishambo cankagwârhwâ carhula enyumpa cikanigwa, ntâ lwihôlo oku mukò gwâco. ² Erhi ankabâ gwâli mûshi, hânabè olwihôlo lw'omukò gwâco. Ecishambo cirhegesirwe cilyûle ebi cazimbaga. Akabâ cirhagwêrhi ebi calyûla, canaguzibwa oku mpyûlo y'obushambo bwâco. ³ Ecintu cazimbagwa, empanzi, endogomi erhi cibuzi, cikashângwa cicizîne omu maboko gâge, cirya cintu anahyûle kabirhi.

Okusherêza ebya bene

⁴ Erhi omuntu ankayonya ishwa nîsi erhi mizâbîbu, akanaleka ebintu byâge byakera omu ishwa lya bene, analyule eyindi myâka eri minjà kulusha y'omu ishwa lyâge erhi y'omu mizâbîbu yâge. ⁵ Erhi omuliro gwankagulumira guyandûkire oku byâsi by'emishûgi gulinde guhama guyokêre engano eri oku bishinga erhi eri hôfi n'okusârûlwa, nîsi erhi ishwa lyâyo, nyakulika gulya muliro anahyûle bulya bokêre anayokêraga. ⁶ Erhi omuntu ankagwasa n'okubîsa owâbo ensaranga kandi erhi birugu, bikanazimbirwa emw'olya nyakubîsibwa, erhi ecishambo cankabonekana, cinabihyûle kabirhi. ⁷ Akabâ ecishambo cirhabonekini, nnanyumpa anajè embere lya Nyamuzinda, lya bamanya oku arhali ye wazimbire ebirugu by'owâbo. ⁸ Ehyânâjîrwe kadali, hyoshi, akabâ nkâfu, ndogomi, cibuzi, mwambalo erhi ngasi kantu kanahezire koshi kalya bankanaderha mpu: «Nêci kâka», olubanja lunahêkwe embere za Nyamuzinda, n'oyu Nyamuzinda akayagiriza oku ye mubî anahyûle owâbo kabirhi. ⁹ Erhi omuntu ankayegeka owâbo endogomi, enkafu, ecibuzi, nîsi erhi cindi cîntu cishwekwa, na cirya cintu cife, civunike nîsi erhi cihêkwe n'abanyazi na ntâye obwîne, ¹⁰ omwîgasho embere za Nyamuzinda gwanatwa olubanja. Erhi nyakuyêgekwa ankacîgasha oku arhazimbaga ecirugu c'owâbo, nnacirya cintu anayêmêra, naye owâbo arhankacilyûla bici. ¹¹ Ci erhi akabâ cirya cîntu aha mwâge cazimbirwe, anacihyûla naco. ¹² Akabâ ecintu cayisirwe n'eciryanyi, anagend'icîyêrekana buhamîrizi; arhankahyûla bici kuli cirya cîntu ciyisirwe n'eciryanyi. ¹³ Erhi omuntu ankayegeka owâbo ecîntu câge, cikayagalika erhi kufâ na nnaco arhahali, akwânîne acilyûle. Ci erhi naco ankabâ ahâli, arhankacilyûla bici. Akabâ càli cihozanyo, analyûle engulo ya kulya kuhôza.

Okubakula omunyere mushugi

¹⁵ Erhi omulume ankashumika omwâna-nyere mushugi orhasâg'ishebwa, akanagwîshira bombi naye, olya mulume anamugule abè mukâge. ¹⁶ Erhi îshe w'omunyere ankalahira bwâmuhâye, olya mulume analyule ensaranga bahâna ngulo y'abâna-nyere bashugi.

Amarhegeko gayêrekîre obwôrhere bwinjà n'idini

¹⁷ Omukazi w'omukurûngu, orhahîraga wamulekera akalamo mpu alame. ¹⁸ Ngasi yêshi wâhushe oku cîntu anayirhwe, afè. ¹⁹ Owarherekêre nyamuzinda w'obwîhambe, kuleka Nyakasane yênene, anakagwe. ²⁰ Orhahîra okarhindibuza erhi kugonya-gonya ecigolo, bulya ninyu mwâli bigolo omu cihugo c'e Mîsiri. ²¹ Orhahîra okalibuza omukana nîsi erhi enfûzi. ²² Erhi wankamulibuza, akandakira, namâyumva omulenge gwâge. ²³ Oburhè bwâni bwanayâka mmuyirhe n'engôrho, bakînywe bahinduke bakana n'abâna binyu babè nfûzi. ²⁴ Okahôza ow'omu lubaga lwâni ensaranga, mukenyi oli akâwe, orhamujiriraga ihanzè, orhamulongezagyakwo bunguke. ²⁵ Erhi wankarhôla ecirondo c'owinyu cikînja, onamugalulireco câjîngwè, izûba lirhacizonga, ²⁶ bulya bwo bushiro bwâge obwo bônene, co cishûli cibwika omubiri gwâge. Bicigi yeki ankayîsh'ilalamwo? Erhi ankayîsh'indakira nanamuyumva, bulya niehe mbâ wa lukogo. ²⁷ Orhahîra okalogorhera Nyamuzinda, orhanahîra okahehêrera omuluzi w'ishanja lyâwe.

Ebisârûlwa birhanzi-rhanzi n'emburhwa-lubere

²⁸ Emyâka yâwe n'omurhobo gw'omu mukenzi gwâwe, orhahîraga okaleka abandi babintangakwo. Okaz'interekêra enfula y'omu bagala bâwe. ²⁹ Okaz'injirira ntyo oku bishwêkwa byâwe binene n'ebisungunu, orhabirhenzagyaakwo nnina wabyo embere lya nsiku nda, oku lusiku lwa kali munâni, omunterekêre. ³⁰ Muyôrhe bimâna embere zâni! Murhahîraga mukalya enyama yayirhagwa n'ec'erubala, munayikwêbe akabwa.

23

Obushinganyanya

¹ Orhakag'ilumîza emyanzi y'obunywesi. Orhakâg'irhabâla omubî omu kuhamîriza obunywesi. ² Orhakâg'ishimba omwandu gw'abantu balonza amabî, orhanahîra okafûngira olubanja lw'obubî mpu ly'ojâ olunda banji bali. ³ Orhakâg'irhabala omuntu omu lubanja mpu okwenge ali mukenyi. ⁴ Erhi wankashimâna enkafu y'omushombanyi wâwe, erhi ndogomi yâge ehabusire onamulerhereyo. ⁵ Erhi wankabona endogomi y'omushombanyi wâwe egogomîrwe n'omuzigo, ahâli h'okucîgerera, onayirhabale mwene nnayo. ⁶ Orhahîraga okalenganya owinyu oli mukenyi omu lubanja lwâge. ⁷ Okaz'iyakira kuli olubanja lw'obunywesi. Orhahîra okayîrha omwêru kwêru erhi omushinganyanya, bulya ntayêza omuntu mubî. ⁸ Orhahîra, okayemera ebituliro, bulya ebituliro binahûse amasû g'ababona, bihindule n'ebinwa by'abashinganyanya. ⁹ Orhahîraga okarhindibuza ecigolo, orhahabiri wênene oku ecigolo cirhindibuka, bulya nâwe wêne wali cigolo omu cihugo c'e Mîsiri.

Omwâka gwa Sabato n'olukulu lwa Sabato

¹⁰ Okaziyûsa myâka ndarhu warhwêra ishwa n'okusârûla emyâka yâwe. ¹¹ Ci ogwa kali nda onalileke lilâlê, abakenyi bw'omu ishwa lyâwe balye emburho zirimwo, n'ebyankasigala ensimba z'erubala zibirye. Ntyo kwo wakazijira olukoma lwâwe lw'emizêti yâwe. ¹² Omu nsiku ndarhu wakazijira emikolo yâwe, ci olwa kali nda, wanarhamûka, ly'enkâfu yâwe n'endogomi yâwe birhamûka, lyo na mugala wa mwabali-kazi wâwe n'ecigolo bayîsa. ¹³ Obikirire ngasi byoshi nakubwizire. Orhahîraga okashênga izîno ly'abandi ba-nyamuzinda, irhondo lirhayumvikanaga omu kanwa kâwe.

Ensiku nkulu z'omu Israheli

¹⁴ Okaz'inkuza omu kujira olugendo lutagatîfu kasharhu omu mwâka. ¹⁵ Okaz'ijira olusiku lukulu lw'emigati erhalimwo lwango^m. Okâgeza nsiku nda erhi odwîrhe walya emigati erhalimwo lwango, nka kulya nakurhegekaga, omu mwêzi gw'emihuli, bulya gwo mwêzi warhengagamwo e Mîsiri. Ntâyê wanayîshe embere zâni maboko mûmu. ¹⁶ Okâjira olusiku lukulu lw'emyâka mirhanzi-rhanzi y'omu maboko gâwe, lw'ebi warhwêraga omu mashwa. N'olusiku lukulu lw'okusârûla, aha buzinda bw'omwâka, amango wahûmbûle amalehe gw'omukolo gw'omu mashwa gâwe. ¹⁷ Kasharhu omu mwâka, ngasi mulume ayish'ikâlola obusû bwa Nnâmahanga Nyakasane. ¹⁸ Orhahîraga okanterekêra emigati erimwo olwango n'embâgwa; n'amashushi g'embâgwa z'olusiku lukulu lwâni, garhagezagya obudufu kuhika sêzi. ¹⁹ Okaz'irhûla emyâka mirhanzi-rhanzi y'ishwa lwâwe omu ka-Nyamuzinda, Nnâmahanga wâwe. Orhahîraga okayendera omwâna-hene omu mahene-hene ga nnina.

Amalaganyo n'amahano embere z'okujâ omu Kanâni

²⁰ Nârhumâ malahika wâni embere zâwe aj'akulanga omu njira, anakuhise ahantu narheganyize. ²¹ Omukenge, onakaz'iyumvîrhiza izû lyâge; orhamugayaguzagya, bulya arhankalembera obugamba bwâwe, kulya kubâ izîno lyâni liri muli ye. ²² Okâyumvirhiza izû lyâge onakâjira ebi ndesire byoshi, nâbâ mwânzi w'abanzi bâwe na mushombanyi w'abashombanyi

^m**23.15** Olusiku lukulu lw'emigati erhalimwo lwango (Rhulole omu Lul 12. 15)

bâwe. ²³ Hano malahika wâni abà amakushokolera, àbà amâkuhisa emw'Abamoriti, Abahititi, Abapereziti, Abakanani, emw'Abahiviti n'Abayebusi, hano mbà nabahungumwire, ²⁴ orhacikâgihîra wafukamira ba nyamuzinda bâbo, ci oyishiherangula abo ba nyamuzinda bâbo n'okujongaga empêro zâbo. ²⁵ Okarhumikira Nyakasane Nyamuzinda wâwe, anagisha ebiryo byâwe n'amîshi gâwe, nnankucînge kuli ngasi ndwâla; ²⁶ omu cihugo câwe murhakaboneka omukazi omomire erhi owabà ngumba: nayunjuza ensiku z'akalamo kâwe. ²⁷ Narhuma ecôbà câni embere zâwe, nshandabanye ngasi mashanja wanageremwo, abashombanyi bâwe boshi bakuyaka. ²⁸ Narhuma olwisimbo embere zâwe, lulibirhekwo Abahiviti, Abakanani n'Abahititi embere zâwe. ²⁹ Ntâbalibirhekwo embere zâwe oku câligumiza omu mwâka muguma, lyo ecihugo cirhagisigala bwâmwa, lyo n'ebiranyi bilekiluga, bikurhindibuze. ³⁰ Bunyi-bunyi nakazibalibirhakwo embere zâwe, kuhika amango wâyololoka ohashe okulya ecihugo coshi. ³¹ Nâtwa olubibi lw'ecihugo câwe kurhenga oku Nyanja Ndukula kuhika oku Nyanja y'Abafilistini, na kurhenga oku irungu kuhika oku lwîshi. Nêci, nahira bene ecihugo omu maboko gâwe, nnambakungushe embere zâweⁿ. ³² Orhahîraga okanywâna mweshi nabo nîsi erhi mwe na banyamuzinda bâbo. ³³ Barhayûbake omu cihugo câwe, lyo barhagirhuma wangomera: wankanabona wamarhumikira banyamuzinda bâbo, n'okwo kukuhindukire murhego.»

24

Nyamuzinda âfundika endagâno n'Israheli

¹ Anacibwîra Mûsa, erhi: «Sôkera emunda Nyakasane ali, nâwe Aroni mwene Nadabu n'owinyu Abihu, mweshi na bandi bagula makumi gali nda ga muli Bene Israheli, muyishifukama kûli. ² Mûsa yênene wayegêra hali Nyakasane; bôhe barhayegêraga, n'olubaga lurharheremaga haguma naye.» ³ Mûsa anacyiisha, ashambâlira olubaga ebyo binwa bya Nyakasane byoshi n'amarhegeko gâge goshi. Olubaga lwoshi lwanacishuza n'izû liguma, mpu: «Ebinwa Nyakasane anadesire byoshi, rhwabishimba^o.» ⁴ Mûsa anacyandika ebinwa bya Nyakasane byoshi; âzûka sêzi mucêracêra, ayûbaka oluhêrero idako ly'entondo na mabuye ikumi n'abirhi g'erya milala ikumi n'ibirhi y'Israheli. ⁵ Okubundi, anacirhuma abâna b'emisole ba muli Bene Israheli baj'irhûla embâgwa banarherekêra emicûkâ y'empanzi nka nterekêro y'okushangîra. ⁶ Mûsa ayanka ecigabi c'omukò, aguhemba oku rhubehe n'ogwasigalaga agushahuliza oku luhêrero. ⁷ Arhòla ecitabu c'Endagâno acisomera olubaga. Nalwo lwashuza, mpu: «Ebyo Nyakasane adesire byoshi rhwabishimba, rhunabikenge». ⁸ Mûsa arhòla omukò agushahuliza olubaga, erhi: «Ogu mukò gwo mukò gw'Endagâno Nyakasane afundisire haguma n'ebyo binwa byoshi.» ⁹ Mûsa anacisôka bône Aroni, Nadabu na Abihu, boshi na balya bashamuka makumi gali nda b'omu bagula b'Israheli. ¹⁰ Babona Nyamuzinda w'Israheli, n'aha magulu gâge erhi hali nka kuno harhîndwa ecirhindiho ciri nka njuma ya kâsi eshusha ecitû c'oku nkuba. ¹¹ Ntâ kubî âjizire abo bîshogwa b'omu Israheli, basinza Nyakasane, balya bânanywa.

Mûsa abugâna Nyamuzinda oku ntongo

¹² Nyakasane anacibwîra Mûsa, erhi: «Osôkere e munda ndi kuno ntongo onabêrekwo, nkuhè embaho z'ibuye zirikwo amarhegeko n'amahano nyandisire, nti ogayigîrize.» ¹³ Mûsa anacyimuka, bo n'omurhabâzi wâge Yozwè. Mûsa anacisôkera oku ntongo ya Nyamuzinda, ¹⁴ erhi amâsiga abwîzire abagula erhi: «Murhulindire hano, kuhika rhugaluke. Ci Aroni na Huri bâbâ basigîre ninyu; owâbè agwêrhe olubanja, anabadôse.» ¹⁵ Mûsa anacisôkera oku ntongo. Ecitû cabwika entondo. ¹⁶ Irengi lya Nyamubâho lyâbêra oku ntongo ya Sînyai, eco citû

ⁿ**23.31** : Enyanja Ndukula yo na Nyanja y'Amasheke.

^o**24.3** : Ebinwa byoshi Nyakasane adesire, go marhegeko ikumi ga Nnâmahanga (Rhulole omu Lub 20, 1; 24, 7). Agandi marhegeko, buzinda gâyushwîrwe (Rhulole omu Lub 21, 1).

cayibwika nsiku ndarhu zoshi. Olusiku lwa kali nda, anaciamagala Mûsa omu kâgarhî ka cîrya citû. ¹⁷ Irengi Iya Nyakasane lyâkâg'ibonekera bene Israheli nka ngulumira ya muliro ah'irhwèrhwè ly'entondo. ¹⁸ Mûsa ayongobera mulya citû, asôkera oku ntongo miregerege makumi anni na madufu makumi anni.

25

Ensholôlo za bene Israheli

¹ Nyakasane anaciganiza Mûsa, amubwîra, erhi: ² «Obwîre bene Israheli basholôle entûlo, ngasi bantu b'omurhima mwinjâ boshi, oje warhola ezo nsholôlo zâbo. ³ Alaga ensholôlo wabahûna: amasholo, amarhale, emiringa, ⁴ emyenda y'akaduku, ey'omusengu, ecitani calangashana, eswa, obwôya bw'empene, ⁵ empû z'ebigandabuzi z'akalinga, empû z'ebigoho n'emirhi y'akasiya, ⁶ amavurha gw'okuhira omu rhumole, omugavu gw'okuhira omu mavurha g'okucîshîga n'obukû bw'okuyôca. ⁷ Amabuye ga Onikisi n'amabuye g'okuj'omu efodi n'omu mwambalo g'oku cifuba. ⁸ Onjirire endâro lyo nkazibêra ekarhî kinyu. ⁹ Nienene nakuyêreka olugero lw'ecihando n'olugero lw'ebirugu byamwo byoshi: okwo kwonênè kwo wânajira.»

Omucîmba gw'amalaganyo

¹⁰ «Onjirire omucîmba gw'embaho za akasiya, gwa buli bwa makoro abirhi n'ecihimbi, bugali bw'ikoro liguma n'ecihimbi, na burherema bw'ikoro liguma n'ecihimbi. ¹¹ Ogushîge amasholo garhali mavange, ogushige omu ndalâlâ n'emugongo, n'omuhîro gwâgwo oguzunguluse masholo. ¹² Ogutulire mpogo inni za masholo, ozihire omu magulu gâgwo oku ganali anni, mpogo ibirhi lunda luguma n'ibirhi olundi lunda. ¹³ Ojire emirhamba y'emirhi ya akasiya, oyishige amasholo, ¹⁴ onayishesheze omu mpogo z'amarhambi g'omucîmba, gukazibarhulirwâkwo. ¹⁵ Emirhamba ebêre omu mpogo z'omucîmba, erhakûlagwamwo. ¹⁶ Endagâno nakuhâ oyibîke muli ogwo mucîmba^p. ¹⁷ Okubundi ogujirire omufûniko gw'amasholo gône gône, buli bwa makoro abirhi n'ecihimbi na bugali bw'ikoro liguma n'ecihimbi. ¹⁸ Ojire bakerubi^q babirhi ba masholo; obatulire oku marhambi gombi gw'ogwo mufuniko. ¹⁹ Ohire kerubi muguma eburhambi buguma n'owundi ajê ebundi burhambi. Obahire oku muhîro gw'omufûniko, omu marhambi gombi. ²⁰ Ebyûbi by'abôla bakerubi bishanjûkire enyanya, bakaz'ibwîkira omufûniko n'ebyûbi byâbo bayerekerane bombi, bakazilola ebwa mufuniko. ²¹ Ohire omufûniko enyanya ly'omucîmba n'omwo mucîmba mwo wahira Endagâno nâkuhâ. ²² Aho, ho nakâbugânana nâwe, ho nakâkuganîriza, enyanya ly'omufûniko, ekarhî k'abo bakerubi babirhi bali oku mucîmba gw'Endagâno, nkâkubwîra byoshi ntegesire Bene Israheli.

Amêza g'emigati y'enterekêro

²³ Kandi ojire ameza gw'omurhi gwa akasiya, gwa buli bwa makoro abirhi, bugali bw'ikoro liguma, na burhererema bw'ikoro liguma n'ecihimbi. ²⁴ Ogashîge amasholo garhalimwo nvange, ogutâke n'amasholo. ²⁵ Okwo muhîro, obinjûlekwo emikororonzi ya bugali bwa cihimbi c'ikoro, onazunguluse emikororonzi y'amasholo. ²⁶ Ogajirire mpogo inni za masholo, zije oku bikwi binni by'amagulu gâbo oku ganali anni. ²⁷ Ezo mpogo zije omu marhambi g'amagulu gâgo oku ganali anni, zikazijageramwo emirhamba y'okubarhula ameza. ²⁸ Eyo mirhamba oyijire n'omurhi gwa

^p**25.16** : Eyo ndagâno gâli mandiko gamanyisize amarhegeko g'okuhabûla akalamo ka Bene Israheli omu kushimba obwôrhêre bw'Amalaganyo kwo kuderha oku zâli mpaho ibirhi ziyandisi-rwekwo galya marhegeko ikumi (Lub 31, 18; 32, 15). Buli buhamîrizi.

^q**25.18** : Ba-kerubi (Murh 3, 24): bingiri-ngiri biri nka mpanzi. Omukolo gwa ba-kerubi kuli ku-langa Omucîmba gw'amalaganyo, kulanga omuhanda gw'oku bwâmi, kulanga oluhêrero erhi ntebe y'ohukulu: 1Sam 4, 4.

akasiya, oyishîge amasholo, ekazikolesibwa oku kubarhula ameza. ²⁹ Ameza ogajirire embale, ennambi, orhubêhè, enzînze n'ebyânzi, byo bakaz'idubuliramwo enterekêro z'ebinyôbwa. Byoshi obijire bya masholo garhali mavange. ³⁰ Okaziyoŕha ohizire ensiku zoshi omugati gw'enterekêro okwo mêza, embere zâni.

Akamole ka mahaji nda

³¹ Kandi ojire akamole k'amasholo garhali mavange. Ako kamole, katulwe kalungire n'enteberhebe yako n'olusârhi lwâko, haguma n'amashami, ebigonyero n'obwâso bwâko. ³² Mahaji ndarhu garhenge omu marhambi gako: mahaji asharhu g'akamole eburhambi buguma na mahaji asharhu g'akamole ebundi burhambi. ³³ Oku ngasi ihaji kuje mahaji asharhu galikwo amafufu n'obwâso. Ntyo kwo mahaji ndarhu garhenga omu kamole gajirwa gwoshi. ³⁴ Nako akamole kône, kabè na mashami anni haguma n'amafufu n'obwâso bwâgo: ³⁵ ifufu liguma omu mahaji abirhi marhanzi garhenga omu kamole, ifufu liguma omu gandi mahaji abirhi garhenga omu kamole, n'ifufu liguma omu mahaji abirhi mazinda garhenga omu kamole kwo n'okwo oku mahaji ndarhu goshi g'akamole. ³⁶ Amafufu n'amahaji bilungîne n'akamole, byoshi bibè bitule muli cûma ciguma ca masholo garhali mavange. ³⁷ Ojire rhumole nda: bakaz'iyâsa orhwo rhumole, rhumolekere embere n'eburhambi. ³⁸ Ennâmbi zako n'amaganyi gakwo, byoshi bibè bya masholo gônene. ³⁹ Bagajire na talenta nguma ya masholo gône gône, haguma n'ebigabi byako byoshi. ⁴⁰ Olole bwinjâ onajire nk'oku oyesirwe oku ntondo.

26

Endâro

¹ «Endâro oyijire ya birhebo ikumi, obijire bya citâni ciniole n'emyenda y'akaduku k'omukara, ey'akaduku k'akalinga, ey'akalinga kêru ohirekwo ba-kerubimi bakozirwe n'obulenga. ² Obulî bwa ngasi cirhebo bubè bwa makoro makumi abirhi na munâni, n'obugali bubè bwa makoro anni. Olwo, lwo lugero lw'ebirhebo byoshi. ³ Birhebo birhanu bilungwe ngasi ciguma oku câbo. ⁴ Ohire emishumi oku muhiro gw'ecirhebo cirhanzi, oku kampwempwe k'obulungîro, onajire ntyo oku muhiro gw'ecirhebo cizinda c'obulungîro bwa kabirhi. ⁵ Ohire mishumi makumi arhanu oku cirhebo cirhanzi, na mishumi makumi arhanu oku kampwe-mpwe k'ecirhebo c'obulungîro bwa kabirhi, eyo mishumi ekâyêrekerana ngasi muguma n'ogwâbo. ⁶ Ojire mîno makumi arhanu ga masholo, go galunga ngasi cirhebo oku câbo, na ntyo Endâro ebè ya bûbake buguma bwône. ⁷ Kandi ojire ebirhebo by'amôya g'empene, oyûbakemwo ecihando enyanya z'Endâro. Ojire ikumi na ciguma. ⁸ Obulî bwa cirhebo ciguma: makoro makumi asharhu. Obugali bw'ecirhebo: makoro anni. Lwo na lugero lw'ebirhebo byoshi oku binali ikumi na ciguma. ⁹ Ohangire birhebo birhanu haguma, na bindi ndarhu haguma. Ecirhebo ca kali ndarhu ocigonyere embere z'ecihando. ¹⁰ Ohire mishumi makumi arhanu oku muhiro gw'ecirhebo cibwisire birya birhangiriza bigwârîhine na yindi mishumi makumi arhanu oku muhiro gw'ecirhebo cibwisire birya bindi bya kabirhi bigwârîhine. ¹¹ Ojire mîno makumi arhanu ga mulinga, ogageze omu mishumi, na ntyo gashwêke ecihando coshi cibè bûbake buguma. ¹² Ecihimbi c'ebirhebo by'ecihando cisigîre, cijêmbukire enyuma ly'endâro. ¹³ N'ebwa buli bw'ebyo birhebo by'ecihambi cisigîre cije lunda luguma n'olundi oku buli bw'ebirhebo, kandi bijêmbukire oku ntambi zombi z'endâro, bibwîkîre olunda n'olundi lw'endâro. ¹⁴ Eco cihando ocijirire oburhungiri bw'empû z'enganda-buzi, zishîzirwe ibala lidukula, n'oburhungiri bw'empû mvunge zinozire bujè oku nyanya.

Lukangâ lw'Endâro

¹⁵ «Ojire omutûngo gw'Endâro gubè gwa murhi gwa akasiya, mugwike burherema. ¹⁶ Obulî bwa ngasi mutûngo bubè bwa makoro ikumi, n'obugali bw'ikoro liguma n'ecihambi. ¹⁷ Ngasi mutûngo gubè na mahango abiri galungîne ngasi ihango omu lyâbo. Kwo onajirage ntyo oku

yindi mitûngo y'Endâro yoshi. ¹⁸ Ojire lukangà lw'okushwêka n'okusêza Endâro, mirhi makumi abirhi ya lukangà olunda lw'emukondwè. ¹⁹ Eyo mitûngo oku eri makumi abirhi, oyihirekwo marhwêrhwè anni ga marhale: marhwêrhwè abirhi oku ngasi murhi. ²⁰ Olunda lwa kabirhi lw'Endâro, emwênè, ohire yo mitûngo makumi abirhi; ²¹ nayo ejekwo marhwêrhwè makumi anni ga marhale, marhwêrhwè abirhi oku ngasi mutûngo gw'olukangà. ²² Enyuma ly'Endâro, ebwa nyanja, ohireyo mitûngo ndarhu ya lukangà, ²³ ojire mitûngo ibirhi ebuzinda bw'Endâro, oku kafende-fende. ²⁴ Eyo mitûngo, eshwekane ibirhi-ibirhi kurhenga idako kuhika enyanya aha bushwinjiro omu mpâga ntanzi. Ntyo, kwo eyo mitûngo ibirhi y'oku kafende-fende yayôrha. ²⁵ Ntyo, habà mitûngo munâni n'amarhwêrhwè gâyo g'amarhale: marhwêrhwè ikumi na ndarhu, abirhi oku muntûngo muguma n'abirhi kuli ngasi gundi mutûngo. ²⁶ Kandi ojire n'emirhamba y'omurhi gwa akasiya: irhanu oku mitûngo y'olundi lunda lw'Endâro, ²⁷ irhanu oku mitûngo eri oku kafende-fende k'Endâro, olunda lw'enyanja. ²⁸ Omurhamba gw'engusu gushwêkerwe aha kâgarhî k'emitûngo, gurhulukâne kurhenga ebuzinda kuhika obundi buzinda. ²⁹ Emitûngo y'lukangà oyishîge amasholo, empagà z'okuhiramwo emirhamba, ozijire za masholo, n'emirhamba nayo oyishîge masholo. ³⁰ Oyûbake eyo Ndâro nka kulya wayêrekagwa oku ntondo.

Omwenda

³¹ Kandi ojire omwenda gw'akaduku k'omukara, n'akaduku k'akalinga, n'akalinga kêru, n'ecitâni ciniole; bahirekwo bakerubimi bakoziwe n'obulenga. ³² Ogumanike kuli mitûngo inni ya murhi gwa akasiya mishîge amasholo, egwêrhe ngondôzo z'amasholo zigwârîhine oku marhwêrhwè anni g'amarhale. ³³ Ogwo mwenda gugwarhwe n'amîno g'ebirhale, n'omu ndalâlâ yago, mwo mwahira omucîmba gw'Endagâno. Ogwo mwenda lwo lwâbà lubibi lw'Abatagatîfu n'Ahatagatîfu h'Ebitagatîfu. ³⁴ Ohire omufûniko oku mucîmba gw'Endagâno omu Hatagatîfu h'Ebitagatîfu. ³⁵ Amêza ogahire embere ly'ogo mwenda, n'akamole aha mbêre lya mêza, olunda lw'emukondwè lw'Endâro. Ohire amêza olunda lw'ebumoshô. ³⁶ Kandi ohire omwenda aha muhango gw'ecihando, mwenda gwa kaduku k'omukara, kaduku k'akalinga, kaduku-kêru n'ecitâni ciniole: mukolo gwa muntu mulenga. ³⁷ Ogwo mwenda gugwârîhire kuli mitûngo irhanu y'omurhi gwa akasiya, onayishîge amasholo. Engondôzo zâyo zibè za masholo, onazitulirekwo marhwêrhwè arhanu ga mulinga.

27

Oluhêrero lw'enterekêro

¹ Ojire oluhêrero^r lw'embaho za akasiya: buli bwa makoro arhanu na bugali bwa makoro arhanu; obulî n'obugali bw'oluhêrero binyumanane. Na makoro asharhu burherema. ² Orhumpekwèmpèkwè rhwâlwo oku rhunali rhunni, ohirekwo mahembe anni gashwekine narhwo, rhunabè rhwa mulinga. ³ Ojire embêhe z'okugukiramwo oluvù lw'oku luhêrero, empaho z'okuguka oluvù, amabakuli, orhukanya n'ebitumbûkizo. Ebyo byoshi obitule n'omulinga. ⁴ Oyûbakire olushangi luli nka lusirha lwa mulinga oku luhêrero; olujirire mpogo inni za mulinga oku bikwi byâlwo oku biri binni. ⁵ Ohire olwo lushângi omu ndalâlâ y'oluhêrero idako, luhike omu karhî k'obulî bw'oluhêrero. ⁶ Ojire emirhamba y'oluhêrero, mirhamba ya murhi gwa akasiya, onayishîge omulinga. ⁷ Eyo mirhamba bakâyishesheza omu mpogo, ekazigera enyunda zoshi oku zinali ibirhi z'oluhêrero nka balubarhula. ⁸ Olubinjûle nka mukenzi, onalujire nka lwa mbaho. Kukwânîne olujire nka kulya wanayêrekagwa oku ntondo.

Obululi

⁹ Kandi ojire obululi bw'Endâro, olunda lw'ebulyo, emukondwè, obululi bubwikwe n'emyanda

^r**27.1** : Olu luhêrero lurhashushiri oludesirwe omu Lub 20, 24.

y'ecitâni ciniole, ya buli bwa makoro igana ngasi lunda. ¹⁰ Emitungo yabwo oku enali makumi abirhi, n'amarhwèrhwè gâyo, bibè bya mulinga. Engondôzo z'eyo mitûngo n'amaganyi gâyo, bibè bya cirhale. ¹¹ Kwo n'okwo olunda lw'emwênè, nayo eje emyenda ya makoro igana oku buli, emitûngo yayo oku enali makumi abirhi, n'amarhwèrhwè gâyo oku ganali makumi abirhi, bibè bya mulinga, engondôzo zâyo n'amaganyi gâyo, bibè bya cirhale. ¹² Obugali bw'obululi, olunda lw'enyanya, bwâbâ bwa makoro makumi arhanu ga myenda, n'emitungo yayo oku eri ikumi n'amarhwèrhwè gâyo oku ganali ikumi. ¹³ Obugali bw'obululi, olunda lw'ebushoshôkero bw'izûba (ebuzûka-zûba): makoro makumi arhanu; ¹⁴ myenda ya makoro ikumi n'arhanu, na mitûngo isharhu na marhwèrhwè gâyo asharhu oku kahembe kaguma; ¹⁵ oku kandi kahembe, myenda ya makoro ikumi n'arhanu, n'emitûngo yayo oku eri isharhu na marhwèrhwè gâyo asharhu. ¹⁶ Aha muhango gw'obululi, haje omwenda gwa makoro makumi abirhi, gwa kaduku k'omukara, kaduku k'akalinga, kalinga k'akêru, n'ecitâni ciniole; mukolo gwa bulenga, gugwârhire kuli mitûngo inni na marhwèrhwè anni. ¹⁷ Emitûngo eyûbasire obululi yoshi, ebè elungîne omu mpagà z'amarhale; engondôzo zâyo zibè za marhale; n'amarhwèrhwè gâyo gabè ga mulinga. ¹⁸ Obulî bw'obululi: makoro igana, obugali: makumi arhanu kuli ngasi cikwi, oburherema: makoro makumi arhanu ga citâni ciniole; amarhwèrhwè gabè ga mulinga. ¹⁹ Ngasi bindi birugu by'omu Ndâro byoshi, birya byanakolesibwa oku mikolo yamwo yoshi, makondo gâyo n'amakondo g'obululi, bibè bya mulinga.

Amavurha g'akamole

²⁰ Woyo orhegeke bene Israheli bakazikulerhera amavurha g'emizêti mishwe g'okutwana akamole, garhalimwo nvange, lyo akamole kakaziyôrha kayâsire ensiku n'amango. ²¹ Omu Cihando c'Ihano, embere ly'omwenda gubwisire Endagâno, Aroni n'abagala bakaziyôrha baliyasize embere za Nyakasane kurhenga bijingo kuhika sêzi. Liri irhegeko ly'ensiku n'amango kuli bene Israheli kurhenga iburha kujà oku lindi.

28

Emyambalo y'abadâhwa

¹ Ci w'oyo, muli bene Israheli, oyegeze aha burhambi bwâwe mwene winyu Aroni ye n'abagala, omujire mudâhwa wâni: Aroni, Nadabu, Eleyazari na Itamara, bagala ba Aroni. ² Mwene winyu Aroni omujirire omwambalo Mutagatîfu, cibè cimanyîso c'irenge na ca kukengwa. ³ Obwîre ngasi bantu balenga balya bayunjwîre omûka gw'oburhimanya nabahiziremwo, bajirire Aroni emyambalo yamujira Mutagatîfu na mudâhwa wâni. ⁴ Alaga emyambalo bajira: omwambalo gw'oku cifuba, efodi, ecishûli citâke, akanzo, ecitambara n'omukaba. Bajirire Aroni, mwene winyu, n'abagala emyambalo mitagatîfu, lyo akaz'injirira emikolo y'obudâhwa. ⁵ Bakolêse amasholo, akaduku k'omukara, akaduku k'akalinga, akaduku kêru n'ecitâni ciniole.

Efodi

⁶ Bajire efodi^s y'amasholo, ya kaduku ka mukara, kaduku ka mulinga, kaduku kêru n'ey'ecitâni ciniole: mukolo gwa bulenga. ⁷ Kandi cibè na maganyi abirhi g'okugwâsa oku mihiro yombi. ⁸ Omusiho gw'efodi gugezire enyanya, gukolwe kuguma nayo gunalungane nayo: gubè gwa masholo, gwa kaduku k'omukara, gwa kaduku k'akalinga, gwa kaduku kêru n'ecitâni ciniole. ⁹ Orhôle mabuye abirhi ga onikisi, oyandikekwo amazîno ga Bene Israheli: ¹⁰ amazîno ndarhu oku ibuye lirhanzi, n'agandi ndarhu oku ibuye lya kabirhi, nk'oku banakulikirana omu maburhwa gâbo. ¹¹ Ago mabuye wahirakwo amazîno ga Bene Israheli, gakolwe n'omulenga oyishi

^s**28.6** Efodi guli mwambalo abadâhwa bâyambaliraga omu cifuba, omu Bibliya efodi egwêrhe mahugûlo manji: ciri cirugu bâkagikolêsa amango gw'okurherekêra: Bac 8, 27; 1 Sam 14, 18.

okubinjûla amabuye, nka kula banabînjûla eciziriko, ogabohere omu mpogo z'amasholo. ¹² Ago mabuye gombi, ogahire oku mishumi y'efodi, gabè mabuye ga kuyibusa amazîno ga Bene Israheli. Ntyo Aroni akaz'ihêka amazîno gâbo embere za Nyakasane oku birhugo byâge byombi, lyo akaz'ibayibuka. ¹³ Ojire mburungusè ibirhi za masholo, ¹⁴ na migufu ibirhi ya masholo gône gône, oyijire mihûnge nsobekanyè, egere mw'ezo mburungusè.

Enshoho y'oku cifuba

¹⁵ Ojire n'enshoho y'oku cifuba y'okutwa emmanja, mukolo gwa bulenga. Oyijire nka kulyâla wanajira efodi: ya masholo, ya kaduku ka mukara, ya kaduku ka kalinga, ya kaduku kêru n'ecitâni ciniole. ¹⁶ Nka yamâgonywa, eyumânane enyunda zoshi, ya buli bwa cihimbi c'ikoro na bugali bwa cihimbi c'ikoro. ¹⁷ Oyilukirekwo emilongo y'orhubuye, milongo inni ya rhubuye. Oku mulongo murhanzi kulukirwe esadoniki, etopazi n'esumarado; ¹⁸ oku mulongo gwa kabirhi, ohirekwo enofeki, esafira n'ealimasi; ¹⁹ oku mulongo gwa kasharhu ohirekwo, enjwîjwî, eagata n'eamatusta; ²⁰ oku mulongo gwa kani kulukirwe ekrizoliti, ehyasinti n'eyaspiri. Orhwo rhubuye rhuhangirwe omu mpogo z'amasholo. ²¹ Ago mabuye gayandikwekwo amazîno ga Bene Israheli ikumi na babirhi, gabè matâke nka biziriko, ngasi ibuye n'izîno, kulya emilala enali ikumi n'ibirhi. ²² Enshoho y'oku cifuba oyijirire emigufu y'amasholo garhalimwo mvange miluke nka migozi. ²³ Enshoho y'oku cifuba oyijirire rhugondo rhubirhi rhwa masholo garhaliwo mavange, n'orhwo rhugondo oku rhunali rhubirhi orhushwekere oku mihiro yarho yombi. ²⁴ Orhwo rhugozi rhw'amasholo rhwombi orhugeze mw'orhwo rhugondo rhubirhi rhushwekirwe oku bushwinjiro bw'enshoho y'oku cifuba. ²⁵ Nabyo ebikwi by'orhwo rhugufu rhwombi, bishwêkerwe kuli zirya mburungusè zombi, oku mishumi y'efodi, embere zâyo. ²⁶ Ojire mpogo ibirhi za masholo ozihire oku bushwinjiro bw'enshoho y'oku cifuba, oku muhiro gw'endalâla, olunda lw'efodi. ²⁷ Ojire zindi mpogo ibirhi za masholo, ozihire idako ly'ebirhugo-rhugo by'efodi, olunda lw'embere, hôfi n'obugonyero bwâyo, enyanya ly'omushumi gw'efodi. ²⁸ Bashwêkere empogo z'enshoho oku mpogo z'efodi n'ehigozi hy'akaduku k'omukara, ebêre enyanya ly'omushumi gw'efodi n'enshoho y'oku cifuba esêre oku efodi. ²⁹ Ntyo, amango Aroni akazija omu hatagatîfu, akazihêka amazîno ga Bene- Israheli aha murhima gwâge^t omu nshoho y'oku murhima y'okutwa emmanja, lyo bakâyôrha bayibuka ensiku zoshi embere za Nyakasane. ³⁰ Omu nshoho y'oku cifuba y'okutwa emmanja ohiremwo Urimi na Tumini^u, bikazibêra aha murhima gwa Aroni amango ajâ embere za Nyakasane. Aroni akazihêka ntyo ensiku n'amango olubanja lwa Bene Israheli aha murhima gwâge, embere za Nyakasane.

Ecishûli

³¹ Ojire ecishûli c'efodi ca mwenda gwa kaduku ka mukara coshi coshi. ³² Aha kâgarhî k'eco cishûli, haje omurhule gw'okukazigezamwo irhwe, n'eburhambi bw'ogwo murhule ebè bushwinjiro buli nka bwa lûba, lyo cirhagibereka. ³³ Oku muhiro gw'omu ndalâlâ, kuje emishemberere y'emishâbîro y'akaduku k'omukara, akaduku k'akalinga n'akaduku kêru, n'orhudende rhujè rhwahangirwa oku marhambi n'omu kâgarhî k'eyo mishâbîro. ³⁴ Hidende higuma hya masholo na mushâbîro muguma oku muhiro gw'ecishûli n'omu marhambi moshi. ³⁵ Aroni akaciyambala amango ali omu mikolo yâge, na ntyo bakaziyumva ajegereza omudende amango akola ajâ omu hatagatîfu embere za Nyakasane, n'amango akola arhengamwo, lyo alek'ifâ.

Ecimanyîso c'oburherekêre

^t**28.29** Ago mazîno gali ga cihabraniya.

^u**28.30** Urimi «bulangashane» na Tumini «bwimâna» biri birugu omudâhwa ayambalira oku cifu amango gw'obulebi bw'okulonza okuyumvîrhiza obulonza bwa Nyakasane: 1Sam 14, 41; Mig 16, 33.

³⁶ Ojire ehy'olubambà hy'amasholo gône gône, onabinjekwo nka kula babinja akahamikizo, mpu: «Mutagatifu wa Nyakasane». ³⁷ Ohishwêkere oku mugozi gw'akalinga k'omukara, hije oku nsirha: hikwânîne hibêre olunda lw'embere oku nsirha. ³⁸ Hiyishija aha malanga ga Aroni, lyo akazihêka amabî Bene Israheli bajira omu bintu barherekêra Nyamubâho ngasi mango barherekîre. Aroni akazihiyambala ngasi mango emalanga lyo Nyakasane asimîsibwa n'ezo nterekêro. ³⁹ Oluke akanzo k'ecitâni ciniole, ojire ensirha y'ecitâni ciniole, ojire n'omukaba gw'emikonzi: mukolo gwa bulenga.

Emyambalo y'abadâhwa

⁴⁰ Bagala ba Aroni obajirire orhwanzo, obajirire emikaba, obajirire n'ensirha z'ebidesi, ziry a zankabakengêsa. ⁴¹ Ebyo birugu obiyambike mwene winyu Aroni n'abagala, obashîge amavurha n'enfune zâbo ozibumbe mavurha, obanterekêre lyo bakazijira omukolo gwâni gw'obudâhwa. ⁴² Obajirire orhubutura rhw'ecitâni, rhw'okubwîkira obushugunu bwâbo, rhukazirhenga omu cibunu kuhika omu madwî. ⁴³ Aroni n'abagala bakaz'irhuyambala nka bajà omu Cihando c'Ihano, erhi nka bayegêra oluhêrero mpu barherekêre omu hatagatifu, lyo balek'ihemuka banalek'ifà. Liri irhegeko ly'ensiku n'amango kuli ye n'oku iburha lyâge.

29

Okurherekêra kw'abadâhwa

¹ Alaga oku wakazibajira ly'obarherekêra omu budâhwa bwâni: orhôle empanzi ntôrhò na nganda-buzi ibirhi zirhalikwo izâbyo ² n'omugati gurhalimwo lwango, emigati y'olununîrizi erhalimwo lwango yavungiragwa omu mavurha, n'orhugati rhw'olununîrizi rhurhalimwo lwango, rhushîge amavurha, obijire n'enshâno y'omulà gw'engano. ³ Obihire byoshi omu cirhiri ciguma, onabirherekêre haguma n'erya mpanzi na ziry a ngandabuzi oku zinali ibirhi.

Okushukûlulwa kw'emyambalo n'amavurha

⁴ Oshegeze Aroni n'abagala aha lusò lw'Ecihando c'Ihano, onabashuke n'amîshi. ⁵ Orhôle emyambalo, oyambike Aroni akanzo, ecirondo c'efodi, efodi, enshoho y'oku cifuba, omukobekebyo n'omukaba gw'efodi. ⁶ Okuhandi omuyambike ensirha omu irhwe, n'oku nsirha ohirekwo ecimanè c'obutagatifu^v; ⁷ orhôle amavurha g'okushîga, omubulagirego oku irhwe, omushîgego. ⁸ Hano ôbâ wamâshegeza abagala, obayambike orhwanzo, ⁹ obayambike omukaba, Aroni n'abagala, obayambike n'ensirha. Ntyo obudâhwa bubè bwâbo omu irhegeko ly'ensiku n'amango. Oyimike ntyo Aroni n'abagala.

Enterekêro

¹⁰ Okuhandi, olêrhe empanzi ebwa Cihando c'Ihano, n'Aroni n'abagala, balambûlire amaboko oku irhwe ly'eyo mpanzi. ¹¹ Obâgire eyo mpanzi embere za Nyakasane, aha lusò lw'Ecihando c'Ihano. ¹² Orhôle oku mukò gw'eyo mpanzi, ojè wagushîga n'omunwe oku rhufende-fende rhw'oluhêrero, n'ogundi ogubulagire gwoshi aha magulu g'oluhêrero. ¹³ Orhôle olujimbi lwoshi luzônga amalà, n'agandi mashushi g'oku budiku, ensiko zombi n'amashushi gazizungulusire zombi, byoshi obiyokere aha luhêrero. ¹⁴ Ci eminyafu y'eyo mpanzi, oluhù lwâyo n'ecihò câyo, obiyokere embuga ly'icumbi, bulya eri nterekêro oku byâha. ¹⁵ Okuhandi, orhôle enganda-buzi ntanzi, Aroni n'abagala balambûlire amaboko oku irhwe ly'enganda-buzi. ¹⁶ Obâge eyo nganda-buzi, orhôle oku mukò gwâyo, ojè washahuliza omu marhambi goshi g'oluhêrero. ¹⁷ Eyo nganda-buzi ojè wayitwa bihimbi-bihimbi, oshuke amalà gâyo n'ensenyi zâyo, obihire kuli birya bihimbi n'irwe. ¹⁸ Engandabuzi yoshi oyiokere oku luhêrero. Eri mbâgwa ya Nyakasane, nterekêro ya kisûnunu kinjà ka kurhûliriza, yasingônolerwa Nyakasane. ¹⁹ Kandi orhôle erya ngandabuzi ya

^v29.6 : Ecimanè c'obutagatifu: Rhulole omu Lub 28, 36.

kabirhi, Aroni n'abagala balambûlire amaboko oku irhwe ly'eyo ngandabuzi. ²⁰ Obâge eyo ngandabuzi, orhôle oku mukò gwâyo, ogushahulize oku bushongoshongo bw'okurhwiri kulyo kwa Aroni n'oku bushongoshongo bw'okurhwiri kulyo kwa ngasi mugala, oku cunkumwe c'okuboko kwâbo kulyo, n'omu marhambi g'oluhêrero, ogashahulizekwo ogwo mukò. ²¹ Orhôle kuli ogwo mukò guli oku luhêrero, n'amavurha gw'okucîshîga, oshahulize kuli Aroni n'oku myambalo yâge, oku bagala n'oku myambalo yâbo. Ajirwa ntyo Mutagatîfu yêne n'emyambalo yâge, n'abagala n'emyambalo yâbo.

Okuyîmika abadâhwa

²² Orhôle amashushi g'engandabuzi, omucira gwâyo, amashushi gali oku bulà n'oku budiku, ensiko zombi n'amashushi gazirikwo n'okugulu kwâyo kulyo, bulya eri ngandabuzi ya kuyîmika. ²³ Na muli cirya cirhimbiri cirimwo emigati erhalimwo lwango ciri embere za Nyakasane, orhôle mwo omugati muburungusè , omugati gw'olununîrizi gulimwo amavurha, n'ehigati by'olununîrizi. ²⁴ Ebyo byoshi obihire omu maboko ga Aroni n'omu maboko g'abagala, obihâne nterekêro ya kulengezibwa n'okuzunguzibwa embere za Nyakasane. ²⁵ Oshub'ibirhenza omu maboko gâbo, obiyôkere oku luhêrero enyanya ly'embâgwa, nka kisûnunu ka kusîmîsa Nyakasane: eri nterekêro ya kusingônolwa n'omuliro, ya kurherekêrwa Nyakasane. ²⁶ Orhôle omushaya gw'erya nganda-buzi y'okuyîmika Aroni, okâgulengeza n'okuguzunguza embere za Nyakasane: co câwe cigabi. ²⁷ Kuli eyo ngandabuzi y'okuyîmika Aroni n'abagala, orherekêre omushaya gw'okulengezibwa n'okuzunguzibwa, n'obuhira. ²⁸ Liri irhegeko ly'ensiku n'amango, eyo yo myanya Aroni n'abagala bakâhâbwa na Bene Israheli. Eri myanya Bene Israheli bakaz'iyôrha bajira oku nterekêro zâbo z'omurhûla, myanya ya kurhûla Nyakasane. ²⁹ Emyambalo mitagatîfu ya Aroni eyishihabwa abagala enyuma zâge, bakaziy'iyambala amango bakola bashîgwa amavurha n'okuyimikwa. ³⁰ Oyu bâyimike mudâhwa ahâli hâge omu bagala, anayiyambale nsiku nda zoshi zoshi ye wakazija omu Cihando c'Ihano mpu agendijira emikolo omu hatagatîfu.

Ebiryô bitagatîfu

³¹ Engandabuzi y'okuyîmika oyirhôle, n'enyama zâyo oziyendere omu hantu hatagatîfu. ³² Aroni n'abagala balire enyama z'eyo ngandabuzi aha lusò lw'Ecihando c'Ihano, bazilire omugati guli omu cirhimbiri. ³³ Bo bakazilya ebyakolesibagwa oku nterekêro y'okubacêsa olusiku lw'okuyimikwa n'okurherekêrwa kwâbo. Ntâ w'embuga wankabiryako, bulya biri bitagatîfu. ³⁴ Akabâ hali ebyasigîre kuhika sêzi kw'eyo nyama y'okuyîmika n'ogwo mugati, binayocibwe bisingônoke, barhacibiryaga, bulya biri bitagatîfu. ³⁵ Ntyo kwo wajira kuli Aroni n'oku bagala, nk'oku nanakurhegekaga: okazijira nsiku nda wajira ebijiro by'okubayîmika.

Ebiyêrekîre oluhêrero

³⁶ Ngasi lusiku, okazirherekêra empanzi ntôrhô, ebè nterekêro y'okucîrhenza ebyâha. Oyiâne nterekêro y'okurhenza ebyâha oku luhêrero, omu kujira ebijiro by'okulushukûla, onalushîge amavurha gw'okulujira lutagatîfu. ³⁷ Okazijira nsiku nda zoshi washukûla oluhêrero, wanalujira lutagatîfu. Ntyo, oluhêrero lwâbâ lutagatîfu bwenêne, ngasi byoshi byânahike okwo luhêrero, binabè bitagatîfu.

Enterekêro ya ngasi lusiku

³⁸ Alaga ebi wakazirhûla oku luhêrero: bâna-buzi babirhi ba mwâka muguma ngasi lusiku luja oku nkuba. ³⁹ Omwâna-buzi wa burhanzi akazirherekerwa sêzi, n'omwâna-buzi wa kabirhi arherekêrwe câjîngwe. ⁴⁰ Bakazirherekêra enshâno y'omulà haguma n'oyo mwâna-buzi murhanzi, ya cigabi ca kali ikumi ca nyamâha, mvanganye omu mavurha g'omuzêti lwa hîni nguma, byoshi bibè bigushe omu idivayi lya cigabi ca kani ca hîni nguma. ⁴¹ Omwâna-buzi wa kabirhi, okazimurherekêra câjîngwè, onamuhirekwo enterekêro y'enshâno n'ey'ecinyôbwa eri

nk'erya y'esêzi; èbe nterekêro ya kisûnunu kinjà ka kurhûliriza, yasingônolerwa Nyakasane. ⁴²Eyo yo nterekêro bakazirherekêra ensiku zoshi embere za Nyakasane, aho ho nakazikubugâna, nkola nakuganîza. ⁴³Aho ho nakazishimânana na Bene Israheli, n'ahôla hantu irenge lyâni lyahajira hatagatîfu. ⁴⁴Ecihando c'Ihano n'oluhêrero, nabijira bitagatîfu: Aroni n'abagala nabajira batagatîfu, lyo bakola bwinjà obudâhwa bwâni. ⁴⁵Nabêra ekarhî ka Bene-Israheli, na mbè Nyamuzinda wâbo. ⁴⁶Bamanya oku nie Nyakasane, Nyamuzinda wâbo, oku nie nabarhenzagya omu cihugo c'e Mîsiri, nti lyo mbêra ekarhî kâbo, nie Nyakasane, Nyamuzinda wâbo.

30

Oluhêrero lw'enshangî

¹«Ojire oluhêrero wakazitumbûkizakwo enshangi, olujire n'omurhi gwa akasiya. ²Obulî waluyubakamwo bubè bw'ikoro liguma n'obugali nabo bubè bw'ikoro liguma: lubè lwa nyunda ziyumânîne, oburherema nabo bubè bwa makoro abirhi, lwoshi lulungane n'orhuhembe rhwâkwo ko na kuguma. ³Olushîge amasholo garhali mavange, oku nyanya, omu marhambi n'omu rhuembe, omuhiro gwâlwo gubè gwa butâke bwa masholo. ⁴Olujirire mpogo ibirhi z'amasholo idako ly'omuro, enyanya ly'amarhambi gombi, ozihire omu marhambi, zikazigeramwo emirhamba y'okululengeza. ⁵Eyo mirhamba oyijire n'omurhi gwa akasiya, onayishîge amasholo. ⁶Oluhire embere z'omwenda gubwikire omucîmba gw'Endagâno, embere z'omufûniko gubwikire Endagâno, halya nâkazikubugâna. ⁷Aroni akazitumbûkizakwo enshangi, ngasi sêzi, amango akola ayumanyanya orhumole, analutumbûkizakwo enshangi. ⁸N'amango Aroni akola ayâsa orhumole câjîngwè, analutumbûkizakwo enshangi, eri nshangi ya nsiku n'amango embere za Nyakasane, kurhenga oku iburha kujà oku lindi. ⁹Kuli olwo luhêrero irhondo murhahîraga mukârherekêrakwo enshangi y'obushâla-shâla nîsi erhi mbâgwa n'enterekêro zindi zindi, murhakanahîra mukabulagirakwo enterekêro z'ebinyôbwa. ¹⁰Liguma omu mwâka, Aroni akazijira nterekêro y'okushukûla ebyâha, oku rhuembe rhw'oluhêrero. Liguma omu mwâka, kurhenga iburha kujà oku lindi, akâshukûla oluhêrero n'omukò gw'embâgwa y'okulyûla ebyâha. Olwo luhêrero luli lutagatîfu bwenêne embere za Nyakasane.»

Entûlo y'omu ka-Nyamuzinda

¹¹Nyakasane anacishambâza Mûsa, amubwîra, erhi: ¹²«Amango waganja^w bene Israheli mpu ly'omanya omubalè gwâbo, ngasi muguma anahane entûlo y'obuzîne bwâge emwa Nyamuzinda, lyo balekijakwo obuhanya bakola baganjwa. ¹³Alaga ebi ngasi wanaganjwe akazihâna: cigabi ca kabirhi c'esikeli y'omu ka-Nyamuzinda, erya ya ngero makumi abirhi oku ngasi sikêli. Eco cigabi ca kabirhi c'esikeli ebè ntûlo ya Nyakasane. ¹⁴Ngasi muntu yêshi wankanaganjwa, kurhangirira oku myâka makumi abirhi y'okuburhwa na kulusha, ahâne entûlo ya Nyakasane. ¹⁵Mw'okwo kuhâna entûlo ya Nyakasane lyo muciza obuzîne bwinyu, omugale^x arhahânaga binji kulusha ecigabi c'esikeli, n'omukenyi arharhûlaga binyi kulusha ecigabi c'esikeli. ¹⁶Okazirhola eyo ntûlo ya Bene Israheli y'okuciza obuzîne bwâbo, oyikolese oku mikolo y'omu Cihando c'Ihano, ebè cikengêzo erhi nkûmbu kuli Bene Israheli embere za Nyakasane omu kuciza obuzîne bwâbo.

Omukenzi gw'okukalabira

¹⁷Nyamuzinda ashambâza Mûsa, amubwîra, erhi: ¹⁸«Ojire omukenzi gw'omulinga n'amakondo gâgo gabè ga mulinga, bakazicîkalabiramwo, oguhire ekarhî k'Ecihando c'Ihano n'oluhêrero,

^w**30.12** Ago mango baganjaga Bene Israheli, baganja ahalume bônene balya bankanaja oku matabâro (Rhulole Lub 30. 14; Mib 1, 2).

^x**30.15** Omugale n'omukenyi boshi bayumânane embere za Nyakasane nka bahana entûlo.

ohiremwo n'amîshi. ¹⁹ Aroni n'abagala bakazikalabiramwo amaboko n'amagulu. ²⁰ Nka bajà omu Cihando c'Ihano, bakazikalaba n'amîshi, lyo balekifà. Kwo na kwo nka bayegêra oluhêrero bakola baliyokera Nyakasane enterekêro z'okusingônoka, ²¹ bakazicîkalaba amaboko n'amagulu, lyo balekifà. Kuli obwo lyabà irhegeko lirhahuligana, kuli Aroni yêne n'oku bûko bwâge, kurhenga oku iburha kujà oku lindi.

Amavurha matagatîfu

²² Nyakasane anacishambâza Mûsa, amubwîra, erhi: ²³ «Orhôle omu migavu minjinjà kulusha eyindi yoshi, obukù bwayaga bwa sikêli magana arhanu; ecigabi ca kabirhi, kwo kuderha sikêli magana abirhi na makumi arhanu y'omugavu gw'esinamomi, sikêli magana abirhi na makumi arhanu y'omugavu gw'olusheke lw'akîsûnunu; ²⁴ sikêli magana arhanu g'omugavu gwa akasiya, lugero lw'esikeli y'omu ka-Nyamuzinda, na hîni nguma y'amavurha g'omuzêti. ²⁵ Ojiremwo amavurha matagatîfu^y g'okucîshîga, mvange yahûmula bwinjà, mukolo gwa muvanganya mulenga, go gâbà mavurha matagatîfu g'okucîshîga. ²⁶ Oshîgemwo Ecihando c'Ihano, omucîmba gw'Endagâno, ²⁷ amêza n'orhulugu rhwâgo rhwoshi, oluhêrero lw'enshangî, ²⁸ oluhêrero lw'enterekêro n'orhulugu rhwâlwo rhwoshi, omukenzi n'amakondo gâgwo. ²⁹ Obigishe bibè bitagatîfu lwoshi, na ngasi byânabihikekwo binabè bitagatîfu. ³⁰ Aroni n'abagala obashîge onabarherekêrere, lyo bakàjira omukolo gw'obudâhwa bwâni. ³¹ Obwîre Bene Israheli, erhi: «Aga mavurha matagatîfu g'okucîshînga, gali gâni, kurhenga oku iburha kuhika oku lindi. ³² Irhondo murhahîraga mukashiga wundi wundi muntu, murhaderhaga mpu mwayiga okugavanganya, bulya gali matagatîfu, ganayôrhe gali matagatîfu kuli mwe n'oku iburha linyu. ³³ Owanayige okuvanganya ago mavurha erhi kugashîga omuntu kwône, oyo anakagwa omu bûko bwâge.»

Okujira enshangi

³⁴ Nyakasane anacibwîra Mûsa, erhi: «Olonze ebizibwe bihûmula bwinjinjà, akaradusi kahûmula bwinjinjà, ecizibwe ca torakasi, eca ambre, eca galabani, ebizibwe by'omugavu haguma n'obukù burhalimwo buvange, byoshi bya lugero luyumânîne. ³⁵ Ojiremwo omugavu gw'enshangî, mukolo gwa muvânzi mulenga, ogwo mugavu gujemwo omunyu, guruhajagamwo bindi bici, gubè Mutagatîfu. ³⁶ Oguvungunyule, orhôlekwo obuvungunyukiza ohire embere ly'omucîmba gw'Endagâno, omu Cihando c'Ihano, mulya nakâshimânana nâwe. Kuli mwe ogwo mugavu gwabà Mutagatîfu bwenêne. ³⁷ N'ogwo mugavu wajira, irhondo murhahîra mwaderha mpu ninyu mwacîjiriragwo, mukazigulola nka mugavu gurherekîrwe Nyakasane. ³⁸ Owanaderhe mpu aguyiga lyo naye ankayûmva akisûnunu kagwo, oyo muntu anakagwe omu bûko bwâge.»

31

Abarhumisi bw'omu ka-Nyamuzinda

¹ Nyakasane anacibwîra Mûsa, erhi: ² «Alà! Niene nahamagalaga Besaleli, mwene Uri, mwene Huru w'omu bûko bwa Yûda. ³ Namuyunjuzize Mûka gwa Nyamuzinda, lyo abà n'oburhimanya, obukêngere n'obwenge bw'okumanyijira ngasi mukolo: ⁴ obulenga omu mikolo y'amasholo, emiringa n'amarhale; ⁵ omu kubinja amabuye gw'okubambira, okubinjûla emirhi n'okujira emikolo ya ngasi lubero. ⁶ Nakulusha aho, namuhizirekwo Oholiyabu, mwene Ahisamaki, w'omu bûko bwa Dani, nahira oburhimanya omu murhima gwa ngasi mushinganyanya, nti bajire ngasi byoshi nanakurhegesire: ⁷ Ecihando c'Ihano, omucîmba gw'Endagâno, omufûniko guli enyanya

^y**30.25** 30, 25: Amavurha matagatîfu gw'okucîshîga: Lub 25, 6; 9, 7, 21. Ago mavurha yo enali krisma ntagatîfu; okushiga abantu kunabayunjuze misî n'enshagali, erhi kandi ebiberûlîrwe Nnâmahanga nabyo byanashîgwa (Lub 30, 32).

zâgwo na ngasi birugu by'omu cihando byoshi, ⁸ ameza n'ebirugu byâgo, akamole k'amasholo gônene n'ebirugu byako, ⁹ oluhêrero lw'enshang, oluhêrero lw'enterekêro n'ebirugu byâlwo byoshi, omukenzi n'amakondo gâgwo, ¹⁰ emyambalo y'obugashânize, myambalo mitagatîfu y'omudâhwa Aroni, emyambalo abâna bâge bakaziyambala nka bajira omukolo gw'obudâhwa, ¹¹ amavurha g'okucîshîga n'enshang y'omu hatagatîfu. Babijire byoshi byoshi nk'oku nanakurhegekaga.»

Okukenga olwa Sabato

¹² Nyamuzinda anacibwîra Mûsa erhi: ¹³ «Obwîre Bene Israheli, erhi: Mukâkenga bwenêne ensiku zâni za Sabato, bulya ciri cimanyîso ekarhî kinyu na nâni, kurhenga oku iburha kujà oku lindi, Iyo bakazimanyirira oku nie Nyakasane, nie mmucêsa. ¹⁴ Mukazikenga olwa Sabato, bulya luli lutagatîfu kuli mwe. Owâluzize ananigwe. Nêci, ngasi yêshi wânakole muli lwo, oyo muntu anakagwe ekarhî k'ishanja lyâge. ¹⁵ Bakazijira emikolo nsiku ndarhu zoshi, ci olusiku lwa kali nda, luli lusiku lwa kurhamûka lurherekîrwe Nyakasane. Ngasi yêshi wâjire omukolo olusiku lwa Sabato, oyo anayirhwe, afè. ¹⁶ Bene Israheli balange olwa Sabato, bakazijira olwa Sabato, kurhenga oku iburha kujà oku lindi, ebè ndagâno y'ensiku zoshi. ¹⁷ Sabato abè cimanyîso c'emyâka n'emyâka, ekarhî ka Bene Israheli na nâni, bulya nsiku ndarhu Nyakasane ajiragamwo amalunga n'igulu, ci olusiku lwa kali nda, arhahumaga kabishi, ahûmûka.»

Mûsa ahâbwa ennambi zirikwo amarhegeko

¹⁸ Cazînda, erhi àyûsishambâza Mûsa oku ntongo y'e Sînayi, amuhà ziryamba mbale ibirhi z'Obuhamîrizi, mbale ibirhi za mabuye, zayandikagwa n'omunwe gwa Nyakasane.

32

Ecâha c'olubaga

¹ Olubaga erhi lubona Mûsa amalegama buyandagala oku ntongo, lwashubûzanya eburhambi bwa Aroni, lwanacimubwîra, erhi: «Yimuka! Orhujirire^z Nyamuzinda warhushokolera, bulya oyo Mûsa, muntu warhurhenzagya omu cihugo c'e Mîsiri, rhurhacimanyiri oku abîre.» ² Aroni ababwîra, erhi: «Mukûlage orhugondo rhw'amasholo rhuli oku marhwiri ga bakinywi, aga bagala binyu, n'aga bâli binyu, murhunderhere.» ³ Olubaga lwoshi lwajà lwakûla orhugondo lwagwêrhe omu marhwiri, balêrhera Aroni. ⁴ Erhi abà amâyankirira galya masholo bâli mudwîrhîre, agatula n'ecûma, arhenzamwo enshusho y'akanina. Banaciderha, mpu: «Israheli, alà Nyamuzinda wâwe wakurhenzagya omu cihugo c'e Mîsiri!» ⁵ Erhi Aroni abona kulya, ayûbaka oluhêrero embere ly'erya nshusho, ayâlîza, erhi: «Irhondo luli lusiku lukulu lwa Nyakasane!» ⁶ Erhi buca, oku banazûka, barherekêra enterekêro z'embâgwa banalêrha enterekêro z'omurhûla, olubaga lwanaciburhamala, lwalya lwananywa, lwayimuka mpu lusâme.

Nyamuzinda arhônâ Mûsa

⁷ Nyakasane anacibwîra Mûsa, erhi: «Yandagala, bulya lulya lubaga lwagomire, lulya lubaga warhenzagya omu cihugo c'e Mîsiri. ⁸ Barhalegamire okurhenga omu njira nabayerekaga, batuzire enshusho y'akanina bafukamire embere zâyo banaderha, mpu: «Israheli alà Nyamuzinda wâwe, owakurhenzagya omu cihugo c'e Mîsiri.» ⁹ Nyakasane, anacibwîra Mûsa; erhi: «Aye! Nasingirîze olu lubaga, nabona oku luli lwa bacikanyî-cirhagômba» ¹⁰ Ci lêro, ondekage, nkolaga najira oburhè bwâni bubayâkirekwo, boshi mbahererekeze, wêne obè we njira ishanja linene.»

^z**32.1** : Erhi olubaga luhûna mpu balujirire ba-nyamuzinda balushokolera, lwahemukira irhegeko Iya Nnâmahanga: Lub 20, 4. Olwo lubaga lwalonza owâbo Nyamuzinda olya bankanahashihêka nk'oku banalonzize.

Omusengero gwa Mûsa

¹¹ Mûsa arhûliriza Nyakasane, Nyamuzinda wâge, aderha, erhi: «Nyamwagirwa carhuma wakunirira olubaga lwâwe wêne washugulaga n'emisi y'okuboko kwâwe omu cihugo c'e Mîsiri?

¹² Cankarhuma abanya-Mîsiri baderha, mpu: «Buminya bwarhumaga abarhenza eno munda mpu ly'ajibayirhira omu mpinga, anabaherêrekeze hano igulu!» Rhuliriza obukunizi bwâwe, onaleke obubî olonzize okujirira olubaga lwâwe. ¹³ Kengêra bambali bâwe: Abrahamu, Izaki na Yakôbo walanganyagya n'omwîgasho, wababwîra, erhi: «Obûko bwinyu nabuluza bubè nka nyenyêzi z'oku nkuba na ciryu cihugo naderhaga, naciha obûko bwinyu buciyimenwo ensiku n'amango!»

¹⁴ Nyakasane arhûlirira obwo, arhacikolaga akal'ibala àli amalâlira okukolera olubaga lwâge.

Mûsa abêra ennâmbi zalikwo Endagâno

¹⁵ Mûsa anacishubûka àyandagala, abungulukira emwa bene Israheli, erhi afumbîrhe galya mabuye g'ennambi abirhi, gâli mayandike enyunda zombi, emugongo n'emalanga. ¹⁶ Ago mabuye-nnambi gwâli mukolo gwa Nyamuzinda yêne, emyandiko galikwo Nyamuzinda yêne wayisiribaga. ¹⁷ Yozwè ayumva ecihôgêro c'olubaga cidwîrhe cabanda orhubababo; abwîra Mûsa, erhi: «Namâyumva akahababo kali nka ka ntambala omu cihando.» ¹⁸ Ci Mûsa àmushuza, erhi: «Karhali kahababo k'abahimine, karhanali kahababo k'abahimirwe, ci nyumvîrhe nka liri izû lya nyimbo za bantu badwîrhe badumizanya.» ¹⁹ Lêro erhi àhika hôfi n'ecirâlo, àlangîra akanina n'ebigâmba by'amasâmo. Mûsa agwârhwâ n'oburhè, arhòla zirya nnambi z'amabuye g'Endagâno, azidedeka oku idaho, azijonjagira mulya ntambi-rhambi ly'entondo. ²⁰ Arhòla kalya kanina bàjiraga akadûlika muliro; akavungunyula koshi, akalagaliza omu mîshi, aganywesa Bene Israheli. ²¹ Mûsa adôsa Aroni, erhi: «Bici olu lubaga lwakuhizirekwo ene olinda obayêmêrera ecâha cingan'aha?» ²² Aroni àmushuza erhi: «Yâgirwa, orhakalihaga, bulya nâwe wêne orhahabiri oku olu lubaga luyôrha luhârira amabî! ²³ Bônene bambwîraga, mpu : «Orhujirire nyamuzinda warhushokolera, bulya olya Mûsa, omulume warhurhenzagya e Mîsiri, rhurhamanyiri kurhi anabîre!» ²⁴ Lêro nababwîra, nti: «Ndi ogwêrhe amasholo!» Bajâ bagashugula oku marhwiri gâbo, bagampâ. Nagahira ecîko, garhengamwo aka kanina.»

Obuhane

²⁵ Mûsa abona oku olubaga lwahabusire, oku Aroni analuhabwîre, analubonêsa nshonyi omu masû g'abashombanyi bâge. ²⁶ Okuhandi, Mûsa agend'iyimanga aha muhango gw'icumbi, aderha, erhi: «Oli wa Nyakasane, anjeho!» Bene Levi boshi bashubulizanya eburhambi bwâge. ²⁷ Ànacibabwîra, erhi: «Ntya kwo Nyakasane w'Israheli adesire: «Ngasi muguma ahire engôrho yâge ebirhugo murhulukâne omu icumbi mwoshi, kurhenga kuli ngasi muhango kuj'oku gundi, mujè mwanigûza akabâ mwene winyu, akabâ mwîra wâwe, akabâ mulungu wâwe!» ²⁸ Bene Levi banacijira nk'oku Mûsa anababwîraga, olwo lusiku olubaga lwafâmwo bihumbi bisharhu bya bantu. ²⁹ Mûsa ababwîra, erhi: «Ene mwarherekîre Nyakasane amaboko ginyu, kulya kubâ ngasi muguma anayomolire omugala erhi mwene wâbo engôrho, ly'amugisha!»

Mûsa ashubisengerera Bene Israheli

³⁰ Lêro erhi buca. Mûsa abwîra olubaga, erhi: «Mwajizire ecâha cinene, ci nkolaga narheremera emunda Nyakasane ali kwankanabâ nashobôla obwonjo kw'eco câha cinyu!» ³¹ Mûsa ashubira emunda Nyakasane ali amubwîra, erhi: «Aye! Lulya lubaga lwagomire bwenêne! Lwacîjîrîre nyamuzinda w'amasholo. ³² Ci okalonza, olubabalire eco câha ... N'akabâ nanga, onzazagye omu citabu^a wanyandikaga!» ³³ Nyakasane anacibwîra Mûsa, erhi: «Owangomîre ye nanazaza omu

^a**32.32** Ecitabu ca Nyakasane cidesirwe muli: Lul 69,29; 139,16. Nkaba eci citabu, ganahashiba galya mazîno bayandikaga amango g'Omubalè gw'abantu. Okuzazibwa mw'eco citabu Nyakasane àyandikaga kwo kushandûlwa omu lubaga, kurhâciba wa mulilwo. Erhi Mûsa aderha,

citabu câni! ³⁴ Ci buno okanyagye! Olôngolane olubaga emunda nakubwîraga, malahika wâni akushokolera. Ci olusiku nabarhangula niene, nabahana kw'eco câha câbo.» ³⁵ Nyakasane anacihana olubaga bulya lwâli lujizire akanina, kalya Aroni âtulaga.

33

Nyamubâho ahâna irhegeko ly'okuhandûla

¹ Nyakasane anacibwîra Mûsa, erhi: «Orhenge hano, we n'olubaga warhenzagya omu cihugo c'e Mîsiri, orheremere ebwa cihugo nalaganyagya Abrahamu, Izaki na Yakôbo erhi mbabwîra, nti: «Iburha lyâwe lyo ncihîre». ² Narhuma malahika embere zâwe, nnandibirhekwo abâ-Kanâni, Abamoriti, Abahititi, Abapereziti, Abahiviti n'Abayebusi. ³ Osôkere ebwa cihugo cihululamwo amarhà n'obûci. Ci kwône omanyè oku arhali rhweshi rhuli, bulya oli lubaga lwa bikanyi-birhagômba, nankanamuhungumulira omu njira!» ⁴ Olubaga erhi luyumva eco cinwa c'obuhane, lwajà omu mishîbo na ntâye wacyîmbirhe emyambalo yâge y'olukulu. ⁵ Nyakasane anacibwîra Mûsa, erhi: «Obwîre Bene Israheli, erhi: «Muli lubaga lwa bikanyi-birhagômba. Erhi nankaderha nti rhusôke haguma ninyu, erhi namanamurahiza. Na buno, ntâye warhenzagya emyambalo yâge y'olukulu, nienene ntâhabe kurhi namujira». ⁶ Bene Israheli banacihogola emyambalo yâbo y'olukulu, kurhengerera oku ntongo ya Horebu.

Ecihando c'Ihano

⁷ Mûsa anacirhola cirya Cihando, ajiciyubakira kuli, embuga ly'icumbi, aciyirika Cihando c'Ihano. Na ngasi yêshi wakâgilonza Nyakasane âkâgija ebwa Cihando c'Ihano câliyûbasirwe embuga ly'icumbi. ⁸ N'erhi Mûsa âbâga akola ajà ebwa Cihando c'Ihano, olubaga lwoshi lunayimange, ngasi muguma aha lusò lw'ecihando câge, ashimbulîze Mûsa amasù, kuhika alinde ajà omu Cihando. ⁹ Erhi Mûsa âbâga amâjâ omu Cihando, ecilundo c'omugî cinayandagale, ciyimange aha lusò lw'Ecihando, Nyakasane arhondêre ashambâla bo na Mûsa. ¹⁰ Olubaga lwoshi lwakâgibona eco cilundo c'omugî oku ciyimanzi aha lusò lw'Ecihando na ngasi muguma âkâfukama aha lusò lw'ecâge cihando ahwere oku idaho. ¹¹ Nyakasane âkâgishambâla bo na Mûsa busù oku busù nka kula omuntu anashambâza owâbo muntu. Okuhandi Mûsa âkâgishubira ebw'icumbi, ci omurhabâzi wâge Yozwè, mwâna wa busole mwene Nuni, yêhe arharhengaga omu Cihando.

Omusengero gwa Mûsa

¹² Mûsa abwîra Nyakasane, erhi: «Alaga oku wamambwîra, erhi: Yinamulaga olubaga, ci orhammanyisizi ndi orhumire wagenda rhwe naye, n'obwo wênene waderhaga, erhi: «Nkumanyîre oku izîno lyâwe», na kandi, erhi: «Ôbâ murhonyi omu masù gâni». ¹³ Lêro akabà ntonyire omu masù gâwe okunali, ommanyisagye nâni amajira gâwe, lyo nâni nkumanya, nanderhe lyoki oku mbâ murhonyi omu masù gâwe. Na kandi, omanyè oku eri liri ishanja lwâwe!» ¹⁴ Nyakasane amubwîra, erhi: «Akabà orhayishiri wêne niene nayisha ngendikuha amarhamûko». ¹⁵ Mûsa àmushuza, erhi: «Akabà orhayishiri Wêne orharhurhenzagya hano. ¹⁶ Bicigi bankacimanyirakwo oku niono rhwe n'olubaga lwâwe, rhurhonyire omu masù gâwe? K'arhali kugenda haguma nîrhu oku kwarhuma, n'okubona niono n'olubaga lwâwe rhurhashushini n'agandi mashanja gabà hano igulu?» ¹⁷ Nyakasane abwîra Mûsa, erhi: «Okwo odesire buno nakujira nako, bulya oli murhonyi omu masù gâni, nnambâ nkumanyîre oku izîno lyâwe.»

Mûsa oku ntongo

erhi: onzazagye omu citabu câwe, kwâli kuderha, erhi ocinyirhirage erhi ko obu orhacilonzize okuyumva omusengero gwâni.

¹⁸ Mûsa amubwîra, erhi: «Onyêmêrera nâni ndole oku irenge lyâwe!» ¹⁹ Nyakasane àmushuza, erhi: «Nageza aminjà gâni goshi embere zâwe, nnanyakulize izîno lya Nyakasane embere zâwe. Mbabalira oyu nnonzize okubabalira, nnambêra lukogo oyu nnonzize okubêra lukogo!» ²⁰ Ashubiza erhi: «Orhankahashibona obusù bwâni, bulya omuntu arhankabona obusù bwâni akacilama!» ²¹ Nyakasane ashubiderha, erhi: «Alà ahantu hôfi nâni! Oyimange oku lwâla!» ²² Hano irenge likola lyagera, nakuhira omu mongobana gw'olwâla, nkubwikire n'obulà bw'enfune zâni, kuhika ngere. ²³ Okubundi ntenze enfune zâni, ombone omugongo, ci amalanga gâni, ntâye wankahash'igalolakwo!»

34

Agandi mabuye g'amarhegeko

¹ Nyakasane anacibwîra Mûsa, erhi: «Obînje nnambi ibiri za mabuye nka ziryâ ntanzi, nayandika kuli ezo nnambi birya binwa byonêne byâli kuli ziryâ ntanzi wajonjagaga. ² Obè ocîrheganyize irhondo sêzi oyishisôkera sêzi-sêzi oku ntongo ya Sînayi, oyimange embere zâni oku busoso bw'entongo. ³ Ntâye wasôkanaga mweshi ciru n'omuguma na ntâye wabonekaga oku ntongo kwoshi, ciru n'ebibuzi n'enkafu, birhakereraga ebw'eyôla ntongo. ⁴ Mûsa abinja ennâmbi nka ziryâ ntanzi, anacizûka sêzi-sêzi, asôkera oku ntongo ya Sînayi nka kulya Nyakasane ànamurhegekaga erhi adwîrhe ziryâ nnambi ibirhi z'amabuye. ⁵ Nyakasane anacibunguluka omu citù ayimanga halya bo naye.

Nyamubâho abonekera Mûsa

Mûsa erhi adwîrhe ayâkûza izîno lya Nyakasane. ⁶ Nyakasane anacigera embere zâge, ajâ ayâkûza, erhi: «Nyakasane, Nyamubâho, Nyamuzinda w'obwonjo, ntabâcihûngo, ntakunira-duba, oyunjula bwinjà n'obwîkubagirwa, ⁷ oyôra mwîkubagirwa w'iburha oku lindi, we lembera obubî, obuhalanjisi n'ecâha, ci orhaleka obubî bwagera kwônene, onashimbulule obubî bw'ababusi n'abâna oku binjikulu bâbo kuhika oku iburha lya kasharhu n'erya kani. ⁸ Ho n'abo Mûsa anacifukama, ahwera oku idaho. ⁹ Aderha, erhi: «Akabâ ko binali Yâgirwa ntonyire omu masù gâwe, Waliha oyêmêre okugenda nîrhu, bulya olu lubaga luli lwa ba cikanyi-cirhagômba, ci orhubêre obwonjo oku mabî gîrhu, onarhujire mwîmo gwâwe!»

Okushubulumûla Endagâno

¹⁰ Nyakasane aderha; erhi: «Nkola nafundika endagâno, najira ebirhangâzo embere ly'olubaga, birya birhasagiboneka ciru n'eliguma omu mashanja, n'olu lubaga lwoshi olimwo lwabona ebijiro bya Nyakasane, bulya biri bya kujugumya ebi nakola n'okuboko kwâwe! ¹¹ Obikirire bwinjà ebi nakurhegekaga ene! Embere zâwe nkola nakûngusha Abamoriti, Abakanani, Abahititi, Abapereziti, Abahiviti n'Abayebusi. ¹² Omanyè irhondo orhahîraga mpu wanywâna n'abantu babâ omu cihugo wajamwo, balekibâ murhego kuli we. ¹³ Ci amahêro^b gâbo oyishigakûndula, emitûngo yâbo oyijonjage n'emirhi yâbo y'amahêro, oje wayitwa. ¹⁴ Wêhe orhahîra okaharâmya owundi nyamuzinda, bulya izîno lya Nyakasane ye «Lûji»^c, abâ Nyamuzinda wa lûji. ¹⁵ Orhahîra okanywâna mwene abantu ba muli eco cihugo: bulya amango bakola bacîhemula na

^b**34.13** : Amahêro: *mizbeah* , Gali mabuye magwîke, gali ga kukengêza abantu ebi banywanaga: Murh 31, 51-52; Lub 24, 4; Yoz 24, 26-27. Gâli ga kukengêza abantu nyakwîgendera: Murh 35, 20; 2 Sam 18. 18. Càli cimanyîso c'okuyêrekana aka-Nyamuzinda: Murh 28, 18.

^c**34.14** Okuderha oku Nyamuzinda abâ wa lûji, kuli kuhamîriza bwinjinjà oku obuzigire bwâge burhajâ lushangi, oku arhahimwa luhali. Nyamuzinda arhabâ lûji lwa bantu, ci lûji lwa banyamuzi-nda, balya abantu bakazilonza okumushushanya: Lub 20, 5.

banyamuzinda wâbo, bankanakuhamagala obone wamalya oku nterekêro zâbo; ¹⁶ erhi bagala bâwe bankabashebera bâli bâbo, bâli bâbo banayishichemulira emwa banyamuzinda bâbo, obone bamakululirayo na bagala bâwe, mpu nabo bacîhemulire emwa banyamuzinda bâbo. ¹⁷ Orhahîraga okatula banyamuzinda b'ecûma. ¹⁸ Okazilanga olusiku lw'emigati erhalimwo lwango. Okazijira nsiku nda zoshi walya emigati erhalimwo lwango, nka kulya nakurhegekaga, omu mango garhegesirwe n'omwêzi gw'Emihuli, bulya omwêzi gw'Emihuli, go mwêzi warhengagamwo e Mîsiri. ¹⁹ Ngasi coshi cizibûla omulà gwa nnina, ciri câni: ngasi lubere lw'omu masô gâwe, akabà lwa nkâfu, erhi lwa cibuzi. ²⁰ Ci olubere lw'endogomi, okaziluhânira engombôlo y'omwâna-buzi, akabà orhaluhanîri engombôlo, onaluniole igosi. Ngasi lubere lwa muli bagala bâwe, okaziluhânira engombôlo. Ngasi murhabana wâwe w'olubere, okaz'imugombôla, murhanakâgiyisha maboko mûmu embere zâni. ²¹ Okazikola nsiku ndarhu, ci olusiku lwa kali nda wanarhamûka, ciru gankaba mango ga kubiba erhi kusârûla, onarhamûke. ²² Okazijira olusiku lukulu lw'Emigobe, lwo lw'emyâka mirhanzi-rhanzi y'engano, n'olusiku lukulu lw'okusârûla aha buzinda bw'omwâka. ²³ Kasharhu omu mwâka, ngasi mulume ayishikazilola obusû bwa Nnâhamwâbo, Nyakasane, Nyamuzinda w'Israheli. ²⁴ Bulya hano mbà namakungusha amashanja goshi embere zâwe, mbà namayushûla ecihugo câwe, ntâye ciru n'omuguma waderhe mpu ayâgalwa n'ecihugo câwe amango warherema, ogendilola obusû bwa Nyakasane, Nyamuzinda wâwe, kasharhu omu mwâka. ²⁵ Orhahîra okanterekêra emigati erimwo olwango, n'enterekêro y'olusiku lukulu lwa Basâka erhakâgigeza budufu kuhika sêzi. ²⁶ Okazirhûla emyâka mirhanzi-rhanzi y'ishwa lyâwe omu ka-Nyamuzinda, Nyakasane wâwe. Orhahîraga okayendera omwânahene omu mahenehene ga nnina» ²⁷ Nyakasane abwîra Mûsa, erhi: «Oyandike ebyo binwa, bulya ebyo binwa byo nfundisire mwo endagâno haguma nâwe na haguma n'Israheli.» ²⁸ Mûsa abêra okwo ntondo bo na Nyakasane, miregerege makumi anni na madufu makumi anni. Arhalyaga mugati, arhananywaga mîshi. Ayandika ebinwa by'endagâno kuli ziryana nnambi ibirhi z'amabuye, birya binwa ikumi.

Mûsa ashubira oku icumbi

²⁹ Erhi Mûsa àyandagala oku ntondo ya Sînai, Mûsa ali adwîrhe ziryana nnambi zombi z'Endagâno omu maboko, na Mûsa arhâli amanyire oku obusû bwâge bwakazâgilangashana kurhenga aho àshambazagya Nyakasane. ³⁰ Aroni na Bene Israheli boshi babona Mûsa, obusû bwâge bwâlibudwîrhe bwalangashana, bayôboha okumuyegêra. ³¹ Mûsa abahamagala, lêro Aroni n'abagula b'olubaga boshi bamujayo, naye Mûsa abashambâza. ³² Cazînda Bene Israheli boshi bamujayo, naye Mûsa abaganîza, anakomêreza ngasi byoshi Nyakasane amubwîraga oku ntondo ya Sînai. ³³ Erhi Mûsa àyûsa okubashambâza, anacibwikira obusû n'omwenda. ³⁴ N'erhi Mûsa àbâga ajà embere za Nyakasane mpu bashambâle bo naye, anakûle gulya mwenda, kuhika ahuluke. Erhi abâga amâhuluka, anabwîre Bene Israheli amarhegeko ahîrwe. ³⁵ Bene Israheli bàkâgibona oku obusû bwa Mûsa budwîrhe bwalangashana. Lêro Mûsa ashubikaz'ibwîkira obusû bwâge n'omwenda, kuhika ashubigend'ishambâla bône Nyamuzinda.

35

Olwa Sabato luli lukulu lwa kurhamûka

¹ Mûsa anacihamagala olubaga lwoshi lwa Bene Israheli, ababwîra, erhi: « Alagi ebinwa Nyakasane arhegesire okujira: ² Mukazijira emikolo nsiku ndarhu, ci olusiku lwa kali nda, lubè kuli mwe, lusiku lutagatîfu, luzira lwa Nyakasane lwa kurhamûka. Ngasi wahume akabishi mw'olwo lusiku anayirhwe. ³ Ngasi hoshi mwânabè muli, murhayâsagya ciru n'omuliro olusiku lwa Sabato.»

Bene Israheli balêrha entûlo yâbo

⁴ Mûsa anacibwîra olubaga lwa Bene Israheli lwoshi, erhi: «Yumvagi oku Nyakasane adesire: ⁵ oku birugu binyu, murhôlekwo ebi mwasholôlera Nyakasane. Ngasi muntu yêshi w'omurhima muhânyi asholôlere Nyakasane amasholo, amarhale, emiringa; ⁶ akaduku k'omukara, akaduku k'akalinga, akalinga-kêru, ecitâni ciniole, amôya g'empene, ⁷ empû z'enganda-buzi zirimwo ebitâke by'akaduku, empû z'ebigoho, emirhi y'akasiya, ⁸ amavurha g'akamole, omugavu gw'amavurha g'okucîshîga, obukû bw'okuyôca, ⁹ amabuye ga onikisi n'amabuye g'okuja omu efodi n'omu mwambalo gw'oku cifuba. ¹⁰ Ngasi balenga ba muli mwe bayîshe barhangire ngasi byoshi Nyakasane arhegesire: ¹¹ Endâro, ecihando câyo n'oburhungiri bwâyo, amîno gâyo, empaho zâyo, emirhamba yayo, emitûngo y'amarhwêrhwê yayo, ¹² omucîmba n'emirhamba yago, omufûniko n'omwenda gw'okugufûnika n'okugubwîkîra; ¹³ ameza n'emirbamba yagwo, orhulugu rhwâgo rhwoshi n'omugati gw'enterekêro; ¹⁴ ecinâra c'akamole n'orhulugu rhwâco rhwoshi, orhumole rhwâco n'amavurha g'okumoleka, ¹⁵ oluhêrero lw'enshangi n'emirhamba yalwo, amavurha gw'okucîshîga n'omugavu gw'enshangi, emyenda y'ebirhebo by'aha muhango gw'endâro, ¹⁶ oluhêrero lw'embâgwa n'olugurhu lwâlwo lw'omulinga, emirhamba yalwo n'orhulugu rhwoshi, omukenzi n'amakondo gâgwo, ¹⁷ emyenda y'emihango y'omu cogo n'emitûngo yayo, amarhwêrhwê gâyo n'omwenda gw'olumvi lw'oku cogo, ¹⁸ enkîngi z'Endâro n'ecogo câyo n'emigozi yayo; ¹⁹ emyenda y'obugashânize y'okuyambala omu hatagatîfu, emyenda mitagatîfu y'omudâhwa Aroni n'emyenda abagala bakaziyambala omu mukolo gw'obudâhwa. ²⁰ Erhi olubaga lwoshi lwa Bene Israheli lurhenga hali Mûsa, ²¹ ngasi boshi b'omurhima mwinja bâyisha na ngasi bagwêrhe obulonza bw'okuhâna bakazilêrha entûlo ya Nyakasane y'okuyûbaka Ecihando c'Ihano, okujira ngasi mikolo yamwo n'emyambalo mitagatîfu. ²² Abalume n'abakazi bavangula. Ngasi ba murhima muhânyi balêrha orhugondo rhwâbo rhw'omu marhwiri, engondo, emiringa, orhulugu rhunji rhw'amasholo, rhulya bânalilonzize okurhûla Nyakasane. ²³ Ngasi bâli bagwêrhe akaduku k'omukara, akaduku k'akalinga, akalinga kêru, ecitâni ciniole, amôya g'empene, empû z'enganda-buzi zirimwo ebitâke by'akaduku n'empû z'ebigoho, bakazibilêrha. ²⁴ Abakâgisholola entûlo z'amarhale, n'ez'emiringa, bakâbilerhera Nyakasane ntûlo. Ngasi bagwêrhe emirhi y'akasiya yankakwanana kw'eyo mikolo, bakâyilêrha. ²⁵ Ngasi bakazi balenga, bakazihûnga emigozi, ey'akaduku k'omukara k'akalinga, n'ey'akalinga kêru n'ey'ecitâni ciniole, bakazibijira n'amaboko gâbo bônene banabilêrha. ²⁶ Abakazi balenga bakâluka amôya g'empene. ²⁷ Abagula b'olubaga bakazilêrha amabuye ga onikisi n'amabuye gw'okutâka efodi n'enshoho y'oku cifuba, ²⁸ migavu n'amavurha g'akamole gw'okushiga n'enshangi. ²⁹ Bene-Israheli boshi, abalume n'abakazi, ngasi ba murhima muhânyi, bakazilêrha buzira kusêzibwa ebyâli bikwânîne oku mikolo yoshi Nyakasane ali rhegesire Mûsa okujira.

Abakozi b'omu ka-Nyamuzinda

³⁰ Mûsa anacibwîra Bene Israheli, erhi: «Loli! Besaleli mwene Uri, mwene Huru w'omu bûko bwa Yûda, Nyakasane amuhamagîre omu izîno lyâge. ³¹ Amuyunjuzize omûka gwa Nyakasane, omûka gw'oburhimanya, obumanye n'obulenga omu mikolo ya ngasi lubero, ³² mpu akageranya ngasi mukolo, ahashe okukazikola amasholo, amarhale n'emiringa; ³³ ahashe okukâgôya amabuye g'okubambira, okubinjûla emirhi n'okujira ngasi mikolo yoshi y'obulenga. ³⁴ Anahizire omu murhima gwâge n'omu gwa Oholiyabu mwene Ahisamaki, w'omu bûko bwa Dani, engalo y'okuyigîriza. ³⁵ Abayunjuzize oburhimanya bw'okujira ngasi mikolo y'okugôya, okutâka n'okuluka emyênda y'akaduku k'omukara, ey'akaduku k'akalinga, ey'akaduku kêru n'ecitâni ciniole, n'oburhimanya bw'okuhunga: abahîre obulenga bw'okujira emikolo ya ngasi lubero n'obukengêre bw'okuyigeranya.

36

¹ Besaleli, Oholiyabu na ngasi mushinganyanya Nyakasane âhiziremwo oburhimanya

n'obukengêre bw'okumanyijira emikolo yoshi y'omu ka-Nyamuzinda, abo bayishijira ngasi byoshi Nyakasane arhegesire.

Entûlo zalumîra

² Mûsa anacibamagala Besaleli na Oholiyabu na ngasi bandi balenga Nyakasane ali ahizire omu murhima gwâbo oburhimanya, balya boshi omurhima gwâbo gwanali gusunisire omu kujira omukolo buzira kusêzibwa. ³ Banacigendirhola emunda Mûsa ali, zirya ntûlo zoshi Bene Israheli bakâgilêrha oku bajira omukolo gw'aka-Nyamuzinda mpu bagurhangire. Ci kwône kulya kubà ngasi sêzi, bâcikâg'ilêrha ezindi ntûlo, ⁴ balya bashinganyanya bakâg'ijira emikolo ya ngasi lubero y'aka-Nyamuzinda, barhenga muguma muguma omu mukolo bakâgijira, ⁵ bajibwîra Mûsa, mpu: «Olubaga ludwîrhe ebirhalusire, ebikwânîne emikolo Nyakasane arhegesire.» ⁶ Mûsa anacihâna irhegeko mpu bajè baderha omu icumbi lyoshi, mpu: «Abè mulume abè mukazi, ntâye wacîjiraga ensholôlo y'aka-Nyamuzinda!» Ntyo banacihanza okukâlêrha ezindi ntûlo, ⁷ bulya ebi lwâlî lwa masholôla byâlî bikwânîne oku mikolo yoshi yankanajirwa, ciru byankanarhaluka.

Endâro

⁸ Abalenga kulusha omu bakozi bajira Endâro: birhebo ikumi bya citâni ciniole, bya kaduku k'omukara, bya kaduku k'akalinga n'akaduku kêru, bajira na ba-kerubimi bakolagwa n'obulenga. ⁹ Obulî bwa ngasi cirhebo makoro makumi abirhi na munâni, obugali bwa ngasi cirhebo: makoro anni, lugero luguma oku birhebo byoshi. ¹⁰ Bâkaz'ilungira birhebo birhanu haguma, na bindi birhanu haguma. ¹¹ Bahira emishumi y'akaduku k'omukara oku cirhebo cizinda mwo birya bishwêkîrwe haguma, bajira ntyo n'oku cindi cirhebo cishwinjire ebyâbo. ¹² Bahira mishumi makumi arhanu oku cirhebo cirhanzi na yindi mishumi makumi arhanu omu muhiro gw'ecirhebo cishwinjire ebya kabirhi, eyo mishumi yakaziyêrekerana ngasi muguma olunda ogwâbo gunalozire. ¹³ Bajira mîno makumi arhanu ga masholo g'okuhanga ebirhebo bihashikîne, ngasi ciguma oku cindi, na ntyo Endâro yoshi yabà nyumpa nguma. ¹⁴ Cazinda bâluka ebirhebo by'amôya g'empene, ga kujira ecihando oku irhwêrhwê ly'Endâro. Babijira ikumi na ciguma. ¹⁵ Obulî bwa ngasi cirhebo, makoro asharhu, obugali bwa ngasi cirhebo, makoro anni, lugero luguma kw'ebyo birhebo ikumi na ciguma byoshi. ¹⁶ Bashwekera birhebo birhanu haguma, na bindi ndarhu haguma. ¹⁷ Bahira mishumi makumi arhanu oku muhiro gw'ecirhebo cizinda cishwesire ebyâbo, na yindi makumi arhanu oku muhiro gwa birya bya kabirhi bishwêkîrwe haguma. ¹⁸ Bajira mîno makumi arhanu ga mulinga gw'okuhangira ecihando haguma coshi cibè nnambulè nguma. ¹⁹ Ecihando bacijirira oburhungiri bw'empû z'enganda-buzi z'akaduku, oku nyanya bahirakwo oburhungiri bw'empû z'ebigoho.

Olukangà

²⁰ Babînja empaho z'Endâro, mpaho za murhi gw'akasiya, baziyanza burherema. ²¹ Obulî bwa ngasi lupaho makoro ikumi, n'obugali bwa ngasi lupaho, ikoro liguma n'ecihimbi. ²² Oku ngasi lupaho kwâlî migukuma ibirhi milûnge ngasi muguma oku gwâbo. Bajira ntyo oku mpaho zoshi z'Endâro. ²³ Nêci, banacijira empaho z'Endâro: makumi abirhi olunda lw'emukondwè, ebulyo. ²⁴ Ezo mpaho makumi abirhi, bahirakwo marhwêrhwè makumi abirhi ga marhale, marhwêrhwè abirhi kuli migukuma ibirhi ya lupaho luguma na marhwêrhwè abirhi oku migukuma ibirhi ya ngasi lundi lupaho. ²⁵ Olundi lunda lw'Endâro lwo lunda lw'emwênè, bahirayo mpaho makumi abirhi, ²⁶ haguma n'amarhwêrhwè gâzo g'amarhale oku gali makumi anni: marhwêrhwè abirhi oku lupaho luguma, na marhwêrhwè abirhi oku ngasi lundi lupaho. ²⁷ Babinja mpaho ndarhu z'omu bululi bw'Endâro, olunda lw'ebuzika-zûba. ²⁸ Bajira na mpaho ibirhi z'omu mahembe g'endâro, omu ndalâlâ. ²⁹ Zâlî mpangire ibirhi-ibirhi idako na zindi ibirhi ibirhi enyanya, kuhika oku mpogo ya burhanzi. Bajira ntyo oku mpaho zombi z'omu mahembe oku gali abirhi. ³⁰ Zabà mpaho munâni n'amarhwêrhwè gâzo g'amarhale: marhwêrhwè ikumi na ndarhu, marhwêrhwè abiri oku ngasi lupaho. ³¹ Kandi bajira emirhamba y'omurhi gw'akasiya, mirhamba irhanu oku

mpaho z'olunda lurhanzi lw'Endâro, ³² yindi mirhamba irhanu oku mpaho z'olunda lwa kabirhi lw'Endâro, na yindi irhanu oku mpaho z'omu bululi bw'Endâro, lwo lunda lw'ebuzika-zûba. ³³ Bajira omurhamba gw'aha karhî olunda n'olundi. ³⁴ Empaho bazishîga amasholo, banazijirira empogo z'amasholo z'okugezamwo emirhamba, n'eyo mirhamba bàyishiga amasholo.

Omwenda

³⁵ Kandi banaciluka omwenda gw'akaduku k'omukara, ogw'akalinga kêru n'ecitâni ciniole, bahirakwo ba-kerubimi bàjiragwa n'obulenga. ³⁶ Bagujirira mitûngo inni ya murhi gw'akasiya, bàyishîga amasholo, n'empogo zâyo z'amasholo. Bayitulirakwo marhwêrhwè anni ga marhale. ³⁷ Bajira omwenda gw'omu lusò lw'ecihando, gwa kaduku ka mukara, kaduku ka kalinga, kaduku kêru n'ecitâni ciniole, mukolo gwa muntu mulenga, ³⁸ bajirirakwo mitûngo irhanu n'empogo zâyo, amafufu gâyo n'empogo zâyo babishîga amasholo, amarhwêrhwè gâyo arhanu gali ga mulinga.

37

Omucîmba gw'Endagâno

¹ Besaleli anacijira omucîmba n'omurhi gw'akasiya, gwa buli bwa makoro abirhi n'ecihimbi, bugali bw'ikoro liguma n'ecihimbi, na burherema bw'ikoro liguma n'ecihimbi. ² Agushîsha n'okugushîga amasholo garhalimwo mvange omu ndalâlâ n'emugongo, ànazungulusa amarhambi goshi n'omuhiro gw'amasholo. ³ Agutulira mpogo inni za masholo oku magulu anni, mpogo ibirhi lunda luguma na zindi ibirhi olundi lunda. ⁴ Ajira emirhamba y'omurhi gw'akasiya anacyishîga amasholo, ⁵ ànashesherêza eyo mirhamba mwa ziryâ mpogo ziri omu marhambi gw'omucîmba. ⁶ Ajira omufûniko gw'amasholo gône gône, bulî bwa makoro abirhi n'ecihimbi na bugali bw'ikoro liguma n'ecihimbi. ⁷ Ajira ba-kerubi babirhi ba masholo, abatulira oku marhambi gombi g'omufûniko. ⁸ Kerubi muguma burhambi buguma n'owundi obundi burhambi. ⁹ Ba-kerubi bàli balambwîre ebyûbi byâbo enyanya n'okubwîkira omufûniko, bàli bayerekerine, banakazâg'ilola ebwa mufûniko.

Amêza g'omugati gw'enterekêro

¹⁰ Kandi anacijira ameza g'omurhi gw'akasiya, ga bulî bwa makoro abirhi, bugali bw'ikoro liguma na burherema bw'ikoro liguma n'ecihimbi. ¹¹ Agashîga amasholo garhali mavange, anagazungulusakwo omuhiro gw'amasholo. ¹² Agubinjûlakwo emikônzi y'amasholo anashîga emihiro yayo amasholo. ¹³ Agajirira mpogo inni za masholo, azihira oku bikwi binni by'amagulu gâgo oku ganali anni. ¹⁴ Ezo mpogo zashwêkerwa hôfi hôfi n'omuhiro, mpu lyo zikaz'igeramwo emirhamba y'okubarhula ameza. ¹⁵ Ajira emirhamba n'omurhi gw'akasiya, anayishîga amasholo, mpu ekaz'ikolesibwa oku kubarhula ameza. ¹⁶ Ajira n'ebirugu by'okukâjâ oku mêza, bya masholo garhalimwo mvange: embale, ennambi, orhuzinzi n'orhubêhè, bya kukâdubuliramwo enterekêro z'ebinyôbwa.

Akamole ka mahaji nda

¹⁷ Ajira akamole k'amasbolo garhalimwo mvange, akamole, enteberhebe yako, olusârhi lwâko, haguma n'amashami, ebigonyero n'obwâso bwâko, abitula n'amasholo gône gône, byânali bilungîne. ¹⁸ Mahaji ndarhu garhenga omu marhambi gako; mahaji asharhu g'akamole garhenga eburhambi buguma na gandi mahaji asharhu g'akamole ebundi burhambi. ¹⁹ Oku ngasi ihaji kwajâ mashami asharhu galikwo amafufu n'obwâso, n'oku lindi ihaji kwajâ mashami asharhu galikwo amafufu n'obwâso. Amashami goshi oku ganali ndarhu kwo n'okwo. ²⁰ N'ako akamole kône kâli kagwêrhe mashami anni, haguma n'amafufu n'obwâso bwâgo: oku cinâra conênè, rhubêhe rhuni rhushusha obwâso bw'omuluhusi, ²¹ ifufu liguma omu mahaji abirhi marhanzi garhenzire omu kamole, ifufu liguma omu gandi mahaji abirhi mazinda garhenzire omu kamole.

Kwo n'okwo omu mahaji ndarhu goshi g'akamole. ²² Amafufu n'amahaji byàli bilungîne n'akamole, byànali bitule byoshi muli cûma ciguma ca masholo garhali mavange. ²³ Okuhandi anacijira matara nda g'akamole, n'ebitwanizo n'orhujo rhw'oluvù byâgo, byoshi bya masholo garhali mvange. ²⁴ Akolêsa talenta nguma y'amasholo garhalimwo mvange omu kujira akamole n'orhulugu rhwâko rhwoshi.

Oluhêrero lw'enshangî

Amavurha matagatîfu n'omugavu gulimwo enshangi. ²⁵ Enyuma z'aho, àjira oluhêrero lw'okutumbûkizakwo enshangi, àjira olw'omurhi gw'akasiya. Obulî bw'oluhêrero ikoro liguma, obugali nabwo ikoro liguma, luyumânîne enyunda zombi na zoshi, oburherema bubè bwa makoro abirhi, lwàli lulungine n'orhuhembe rhwâlwo. ²⁶ Alushîga amasholo garhali mavange oku nyanya, omu marhambi n'omu rhuhembe, n'omuhîro gwâlwo agutâka n'amasholo. ²⁷ Alujirira mpogo ibirhi za masholo idako ly'omuhîro, oku nyanya ly'amarhambi gombi, lyo zikâgeramwo emirhamba y'okulengeza. ²⁸ Ajira eyo mirhamba n'omurhi gw'akasiya anayishîga amasholo. ²⁹ Ajira amavurha matagatîfu gw'okushîga abadâhwa, n'omugavu gulimwo enshangi gwahûmula bwinjà, mukolo gwa muvanganya mulenga.

38

Oluhêrero lw'enterekêro

¹ Ànacijira oluhêrero lw'embâgwa lw'omurhi gw'akasiya, lwa buli bwa makoro arhanu, bugali bwa makoro arhanu, lwali luyumânîne empande zoshi oku zinali inni, n'oburherema bwàli bwa makoro asharhu. ² Orhumpekwe-mpekwe rhwâlwo oku rhuli rhunni, àhirakwo amahembe galungine nalo; alushîga omulinga. ³ Ajira na ngasi rhulugu rhwoshi rhw'oku luhêrero: orhubêhè rhw'okubikiramwo oluvù n'orhupaho rhw'okukaz'iluyankamwo, amabakuli g'okubikiramwo amîshi g'okukangûla, amakanya n'ebitumbûkizo. Orhwo rhulugu rhwoshi arhujira n'omulinga. ⁴ Oluhêrero alulukira olusirha lw'omulinga, aluhira kurhondêrera oku nteberhebe y'oluhêrero, kuhika ekâgarhî k'oburherema. ⁵ Atulira mpogo inni za mulinga oku marhambi anni g'olusirha, za kukâgeramwo emirhamba. ⁶ Ànacijira emirhamba y'omurhi gw'akasiya, àyishîga omulinga. ⁷ Ashesheza emirhamba mulya mpogo z'omu marhambi g'oluhêrero, mpu ekazikolesibwa nka balubarhula; analubinjûla nka mukenzi.

Omukenzi

⁸ Ànacijira omukenzi gw'omulinga n'amakondo gâgo gajirwa n'omulinga, haguma n'ebilolero by'abakazi bàkâgikola aha muhango gw'Ecihando c'Ihano.

Obululi bw'aka-Nyamuzinda

⁹ Okuhandi ajira obululi. Olunda lw'emukondwè, ebulyo, emyenda y'obululi yali ya citâni ciniole, ya makoro igana. ¹⁰ Emitûngo yayo makumi abirhi n'amarhwèrhwè gâyo makumi abirhi byàli bya mulinga, engondôzo n'empogo zâyo byàli bya marhale. ¹¹ Olunda lw'emwênè: makoro igana, n'emîtûngo yayo n'amarhwèrhwè gâyo byàli bya marhale. ¹² Olunda lw'ebuzika-zûba, yali emyenda ya makoro makumi arhanu, emitûngo yayo ikumi n'amarhwèrhwè gâyo ikumi, engondôzo z'emîtûngo n'amaganyi gâyo byàli bya marhale. ¹³ Olunda lw'ebuzûka-zûba, ebushoshôkero, makoro makumi arhanu, ¹⁴ myenda ya makoro ikumi n'arhanu, n'emîtûngo yayo isharhu, n'amarhwèrhwè gâyo asharhu oku kahembe kagama. ¹⁵ Oku kandi kahembe ebwa muhango gw'obululi, olunda n'olundi, myenda ya makoro ikumi n'arhanu, n'emîtûngo yayo oku eri isharhu n'amarhwèrhwè gâyo oku gali asharhu. ¹⁶ Emyenda yoshi y'obululi yali ya citâni ciniole. ¹⁷ Amarhwèrhwè g'emîtûngo gali ga mulinga, engondôzo z'emîtûngo n'empogo zâyo byàli bya marhale, amafufu gali gashîzirwe amarhale, emitûngo y'obululi yali egwêrhe empogo z'amarhale. ¹⁸ Omwenda gw'okubwîkira omuhango gw'obululi, mukolo gwa bulenga, gwàli gwa

kaduku k'omukara, kaduku k'akalinga, kaduku kêru n'ecitâni ciniole, gwa buli bwa makoro makumi abirhi, burherema bwa makoro arhanu oku bugali, gwàli gujizirwe kuguma n'emyenda y'omu bululi yoshi. ¹⁹ Emitûngo oku enali inni n'amarhwèrhwè gâyo oku ganali anni, byàli bya mulinga, engondôzo zâyo zàli za mulinga, amafufu gâyo n'empogo zâyo byàli bishîzirwe amarhale. ²⁰ Enkwîra zoshi z'Endâro n'ez'obululi zàli za mulinga.

Omubalè gw'ebyûma byakolesibwe

²¹ Alaga olukalaba lw'ebyakolesibwe omu Ndâro, Ndâro y'Endagâno, banacijira omubalè oku irhegeko lya Mûsa, guli mukolo gwâjirwa n'Abaleviti oku buhanûzi bwa Itamara, mugala w'omudâhwa Aroni. ²² Besaleli mwene Uri wa Huri, w'omu bûko bwa Yûda, anacijira ngasi ebi Nyakasane ali arhegesire Mûsa byoshi. ²³ Omurhabâzi wâge àli Oholiyabu, mwene Ahisamaki w'omu bûko bwa Dani, mubînji, mulenga omu kuluka emyenda y'akaduku k'omukara, ey'akaduku k'akalinga, ey'akaduku kêru n'ecitâni ciniole. ²⁴ Omubalè gw'amasholo gakolesibwe oku mukolo, oku mikolo y'omu ka-Nyamuzinda yoshi, gali masholo gakâgilerhwa ntûlo, goshi haguma zàli talenta makumi abirhi na mwenda na sikêli magana gali nda na makumi asharhu, omu kugerera oku sikêli y'omu ka-Nyamuzinda. ²⁵ Amarhale gâdwirhwe n'abantu bâganjagwa omu lubaga: talenta igana na sikêli cihumbi na magana gali nda na makumi gali nda n'irhanu, omu kugerera oku sikêli y'omu ka-Nyamuzinda, ²⁶ yo beka nguma erhi cihimbi c'esikeli kuli ngasi muntu, omu kugerera oku sikêli y'omu ka-Nyamuzinda oku ngasi muntu waganjirwe kurhangirira oku myâka makumi abirhi na kulusha: bo bantu bihumbi magana gali ndarhu na bisharhu na magana arhanu na makumi arhanu. ²⁷ Zirya talenta igana zâkolesibwa oku kujonza amarhwèrhwè g'aka-Nyamuzinda n'amarhwèrhwè g'omwenda: marhwèrhwè igana na talenta igana, ngasi irhwèrhwè talenta nguma. ²⁸ Na zirya sikêli cihumbi na magana nda na makumi gali nda n'irhanu, âjiramwo engondôzo z'emitûngo, ànashîgamwo empogo zâyo n'okubilungamwo byoshi haguma. ²⁹ Omulinga gwarhengaga oku ntûlo: talenta makumi gali nda na sikêli bihumbi bibirhi na magana anni. ³⁰ Gwo âtuziremwo amarhwèrhwè g'omuhango gw'Ecihando c'Ihano, oluhêrero lw'Ihano lw'omulinga n'akahirha kâlwo k'omulinga, orhulugu rhwoshi rhw'omu luhêrero, ³¹ amarhwèrhwè g'omu ndalâlâ y'obululi, amarhwèrhwè g'omuhango, enkwîra z'Endâro zoshi n'enkwîra z'omu ndalâlâ y'obululi.

39

Emyambalo y'abadâhwa bakulu

¹ Banacirhòla emyenda y'akaduku k'omukara, ey'akaduku k'akalinga, ey'akaduku kêru, bàjiramwo emyambalo y'obugashânize y'okurhumikira omu ka-Nyamuzinda, banacijiramwo emyambalo mitagatîfu ya Aroni, nk'oku Nyakasane anali arhegesire Mûsa.

Efodi

² Banacijira efodi y'amasholo, akaduku k'omukara, akaduku k'akalinga, akaduku kêru n'ecitâni ciniole. ³ Batula amasholo gâbâ nka hyasi bya lubambâ, balukiramwo orhukwêgè, barhulukira omu myenda y'akaduku k'omukara, ey'akaduku k'akalinga, ey'akaduku kêru n'ecitâni ciniole, mukolo gwa muntu mulenga. ⁴ Omu kuyigwâsa, âyijirira mishumi ibirhi oku bikwi byâyo byombi. ⁵ Omusiho gw'efodi gwàli gugezire enyanya gunalungine nayo, nagwo gwàli gukozirwe kuguma nayo: gwàli gwa masholo, gwa kaduku kêru n'ecitâni ciniole, nk'oku Nyakasane anali arhegesire Mûsa. ⁶ Barhendêza amabuye ga onikisi, bàgahira omu lûbarhi lw'amasholo bayandikakwo amazîno ga Bene Israheli nka kula babînja eciziriko. ⁷ Banacigahira oku mishumi y'eyo efodi, mpu gabè mabuye ga kukâyibusa Bene Israheli.

Enshoho y'oku cifuba

⁸ Bajira enshoho y'oku cifuba, mukolo gwa bulenga, yali ekozirwe kuguma n'efodi, yali ya

masholo, ya kaduku k'omukara, ya kaduku ka kalinga, ya kaduku kêru n'ecitâni ciniole. ⁹Yali eyumânîne enyunda zoshi, yanali ngoye, yali ya buli bwa cihimbi c'ikoro na bugali bwa cihimbi c'ikoro. ¹⁰Bayilukirakwo milongo inni ya rhubuye: oku omulongo murhanzi, kwalukirwa esadoki, etopazi n'esumarado, ¹¹oku mulongo gwa kabirhi kwajà enofeki, esafiri n'ealimasi. ¹²Oku mulongo gwa kasharhu bahirakwo enjwijwi, eata n'eamatusta; ¹³oku mulongo gwa kani kwalukirwa ekrizoliti, ehyansinti n'eyaspiri. Orhwo rhubuye rhwàli rhuhangirwe omu mpogo z'amasholo. ¹⁴Orhwo rhubuye rhwàli rhuyandikekwo amazîno ga Bene Israheli: ikumi n'abirhi gali matâke nka biziriko, ngasi ibuye n'izîno, nk'oku emilala yâbo ikumi n'ibiri yanali. ¹⁵Enshoho y'oku cifuba bàyijirira emigufu y'amasholo gônene, miluke nka migozi. ¹⁶Bajira mburungusè ibirhi za masholo na rhugondo rhwa masholo oku bikwi byoshi oku binali bibirhi; ¹⁷bàgeza erya migufu ibirhi y'amasholo muli rhulya rhogondo rhubirhi, oku bushwinjiro bw'enshoho y'oku cifuba. ¹⁸Nabyo ebikwi by'orhwo rhwombi, babishwekera kuli ziryamba mburungusè zombi, oku mishumi y'efodi, embere zâyo. ¹⁹Bajira rhugondo rhubirhi rhwa masholo, baruhira omu bushwinjiro bw'enshoho y'oku cifuba oku muhiro gw'endalâla, olunda lw'efodi. ²⁰Bajira rhugondo rhubirhi rhwa masholo, baruhira oku bushwinjiro bw'enshoho y'oku cifuba, oku muhiro gw'endalâla, olunda lw'efodi, olunda lw'embeere, hôfi n'obugonyero bwâyo, enyanya ly'omushumi gw'efodi! ²¹Bashwêkera empogo z'enshoho y'oku cifuba oku mpogo z'efodi, n'ehigozi hy'akaduku k'omukara, lyo ebêra enyanya ly'omushumi gw'efodi, lyo n'enshoho y'oku cifuba esêra oku efodi, kwo Nyakasane anali arhegesire Mûsa.

Ecishûli

²²Okuhandi banacijira ecishûli c'omwenda gw'akaduku k'omukara coshi coshi, bushanja bwa mulenga w'okuluka. ²³Aha kâgarhî k'eco cishûli, hàli omurhule gushwinjiro nka murhule gwa lûba, lyo cirhagibereka. ²⁴Oku muhiro gw'omu ndalâlâ kwajà emishemberere y'akaduku k'omukara, akaduku k'akalinga, akaduku kêru n'ecitâni ciniole. ²⁵Bajira orhudende rhw'amasholo garhalimwo mvange, baruhangira muli erya mishemberere, oku muhiro gw'ecishûli, omu marhambi mwoshi, omu kâgarhî k'emishemberere: hidende higuma na mushemberere muguma, ²⁶hidende higuma na mushemberere muguma oku muhiro gw'ecishûli n'omu marhambi mwoshi, lyo bikwanana obugashânize, nk'oku Nyakasane anali arhegesire Mûsa.

Emyambalo y'obudâhwa

²⁷Balukira Aroni n'abagala orhwanzo rhw'ecitâni, mukolo gwa mulenga wa kuluka. ²⁸Bajira n'ensirha z'ecitâni, ensirha z'ecidesi, n'orhubutura rhw'ecitâni ciniole. ²⁹Bajira emikaba y'ecitâni ciniole, ya kaduku ka mukara, ya kaduku ka kalinga n'ey'akaduku kêru, mukolo gwa muntu mulenga, nk'oku Nyakasane àrhegekaga Mûsa. ³⁰Bâtula ehy'olubambâ hy'amasholo gône gône, lyo ishungwè litagatîfu, banabînjakwo nka kula babinja akahamikizo, mpu:«Mutagatîfu wa Nyakasane!» ³¹Bahishwekera emalanga g'ensirha n'ehigozi hy'akaduku k'omukara, nk'oku Nyakasane anali arhegesire Mûsa. ³²Yanacihwa ntyo emikolo y'Endâro, y'Ecihando c'Ihano. Bene Israheli banacijira byoshi nka kulya Nyakasane anarhegekaga Mûsa. Ntyo ko bajizire!

Mûsa arhonya emikolo yâjizirwe

³³Bayêreka Mûsa Endâro n'Ecihando c'Ihano n'orhulugu rhwamwo rhwoshi, bàmyêreka engondôzo z'okuyigwasa, empaho, emirhamba, emitungo n'amarhwèrhwè gâyo; ³⁴bàmyêreka omufûniko gw'empû z'enganda-buzi z'akaduku, omufûniko gw'empû z'ebigoho n'omwenda gw'omu ndalâlâ, ³⁵bàmyêreka omucîmba gw'Endagâno, emirhamba yagwo n'omufûniko, ³⁶bàmyêreka ameza n'orhulugu rhwâgwo rhwoshi n'emigati y'oburherekêre. ³⁷Bàmyêreka akamole k'amasholo garhalimwo mvange n'orhumole, n'orhulugu rhwâko rhwoshi haguma n'amavurha g'okutwana orhumole. ³⁸Bàmyêreka oluhêrero lw'amasholo, amavurha gw'okucîshîga, enshangi y'omugavu n'omwenda gw'aha muhango gw'Ecihando. ³⁹Oluhêrero lw'omulinga n'akasiha kâlwo k'omulinga, emirhamba yakwo n'orhulugu rhwâlwo rhwoshi,

omukenzi n'amakondo gâgwo; emyenda y'omu bululi, emitûngo yamwo n'emifûnikiro zâyo, ⁴⁰ emyenda y'aha muhango gw'obululi, emigozi yayo, enkwîra zamwo n'ebirugu byoshi by'omukolo gw'omu Cihando c'Ihano. ⁴¹ Bàmuyêreka emyambalo y'obugashânize y'okukolera omu ka-Nyamuzinda, emyambalo mitagatîfu y'omudâhwa Aròni n'emyambalo abagala bakaziyambala nka bajira omukolo gw'obudâhwa. ⁴² Ogwo mukolo gwoshi Bene Israheli bagujira nk'oku Nyakasane anali arhegesire Mûsa. ⁴³ Mûsa asîngiriza ogwo mukolo gwoshi, abona oku bajizire kulya Nyakasane anarhegekaga kwo na nêne. Okuhandi Mûsa anacibagisha!

40

Okugîshwa kw'Endâro

¹ Nyakasane anacibwîra Mûsa; erhi: ² «Omu mwêzi murhanzi, olusiku lurhanzi lw'omwêzi, oyimanze Endâro y'Ecihando c'Ihano. ³ Ohiremwo omucîmba gw'Endagâno, n'ogwo mucîmba, ogubwîkire n'omwenda. ⁴ Olêrhe ameza, obambekwo ngasi binakwânîne; olêrhe akamole, ohirekwo orhumole rhwâko. ⁵ Oluhêrero lw'amasholo lw'omugavu olugwîke embere ly'omucîmba gw'Endagâno, onamanike omwenda aha muhango gw'Endâro. ⁶ Oluhêrero lw'embâgwa oluhire embere ly'omuhango gw'Endâro, embere ly'Ecihando c'Ihano. ⁷ Aha kâgarhî k'Ecihando c'Ihano, ohireho omukenzi, onaguhiremwo amîshi. ⁸ Ohire obululi eyi n'eyi, onahire omwenda aha muhango gw'obululi. ⁹ Orhôle amavurha gw'okucîshîga, oshîgemwo Endâro na ngasi birimwo byoshi, oyishîge, n'ebirugu byamwo byoshi, ebè ntagatîfu. ¹⁰ Oshîge oluhêrero lw'embâgwa n'orhulugu rhwoshi, ogishe oluhêrero, onaluhêrere lubè lutagatîfu bwenêne. ¹¹ Oshîge omukenzi n'amakondo gâgwo, onagugishe. ¹² Olêrhe Aroni n'abagala aha muhango gw'Ecihando c'Ihano, obashuke n'amîshi. ¹³ Oyambike Aroni emyambalo mitagatîfu, omushîge onamugishe, lyo akazikola obudâhwa bwâni. ¹⁴ Abagala nabo obalerhe, obayambike orhwanzo, ¹⁵ obashîge amavurha ak'îshe wâbo, lyo bakazikola obudâhwa bwâni. Obwo bushîge bwabaha obudâhwa bw'ensiku n'amango, kurhenga oku iburha kujà oku lindi.» Mûsa ayîmanika aka-Nyamuzinda ¹⁶ Mûsa anacîcîbanda omu mikolo, anacijira kulya Nyakasane amurhegekaga kwoshi. ¹⁷ Omu mwêzi murhanzi gw'omwâka gwa kabirhi, olusiku lurhanzi lw'omwêzi, aka-Nyamuzinda kayîmânikwa. ¹⁸ Mûsa anacyîmanza Endâro ashigika ensimikiro, àhirakwo empaho n'emirhamba, agwikakwo emitûngo. ¹⁹ Alambika ihêma oku nyanya ly'Endâro, alilâmbûlirakwo, anahira omufûniko oku nyanya ly'ihêma, nk'oku Nyakasane ànamurhegekaga. ²⁰ Arhôla Endagâno, ayihira omu mucîmba, ahira emirhamba oku mucîmba anadêkereza omufûniko oku nyanya. ²¹ Alêrha omucîmba omu Ndâro, àhirakwo omwenda, abwîkira omucîmba gw'Endagâno, nk'oku Nyakasane anarhegekaga Mûsa. ²² Ahira ameza omu Cihando c'Ihano, olunda lw'emwênè lw'Endâro emuhanda ya gulya mwenda; ²³ àdêkerezakwo omulongo gw'emigati, embere za Nyakasane, nka kulya Nyakasane anarhegekaga Mûsa. ²⁴ Ahira akamole omu Cihando c'Ihano, embere z'ameza, olunda luyêrekîre Endâro, emukondwè; ²⁵ àyâsa orhumole embere za Nyakasane, nka kulya Nyakasane anarhegekaga Mûsa. ²⁶ Ahira oluhêrero lw'amasholo omu Cihando c'Ihano, embere za gulya mwenda, ²⁷ anatumbûkizakwo enshangi y'omugavu, nk'oku Nyakasane anarhegekaga Mûsa. ²⁸ Ahira omwenda gw'ecisîka aha muhango gw'Endâro. ²⁹ Erhi àbà amâhira oluhêrero lw'embâgwa aha muhango gw'Endâro y'Ecihando c'Ihano, àrhûlakwo embâgwa n'enterekêro, nk'oku Nyakasane anarhegekaga Mûsa. ³⁰ Adêkereza omukenzi ekarhî k'Ecihando c'Ihano n'oluhêrero, ànahiramwo amîshi gw'okukalaba. ³¹ Mûsa, Aroni n'abagala bàkâgikalabiramwo amaboko n'amagulu. ³² Erhi bàbâga bajà omu Cihando c'Ihano n'erhi bayegêranga oluhêrero, banakalabe nk'oku Nyakasane anali arhegesire Mûsa. ³³ Ànacijira obululi, entambirbambi z'Endâro, n'oluhêrero, àhirakwo omwenda aha muhango gw'obululi. Mûsa ayûkiriza ntyo emikolo. Irengi Iya Nyamuzinda lyabûmba Endâro ³⁴ Ecitù canacibwikira Ecihando c'Ihano, bulya irengi Iya Nyakasane lyamàbûmba Endâro. ³⁵ Mûsa àrhacihashaga okujà omu

Cihando c'Ihano, bulya ecitù càli cibêziremwo n'irenge Iya Nyakasane lyàli libumbire Endâro. Ecitù calusa Bene Israheli ³⁶ Omu lugendo lwâbo, Bene Israheli bàkâgihandûla erhi ecitù càbâga camârhenga oku nyanya ly'Endâro. ³⁷ Ci erhi ankabîre ecitù cirharhenzikwo, barhakâg'ihandûla, kuhika olusiku cashubirhenga oku Ndâro. ³⁸ Bulya ecitù ca Nyakasane cakâgigwa oku Ndâro mûshi na budufu, càlimwo omuliro, omu masù g'iburha Iya Bene Israheli lyoshi, omu lugendo lwâbo lwoshi.

BENE LEVI

1

BENE LEVI

I. Amarhegeko gayêrekîre enterekêro

Enterekêro nsingônola

¹Nyakasane ahamagalira Mûsa omu kagombe k'endêko, amubwîra, erhi: ²oshambâze Ben'Israheli; obabwîre, erhi: «Hakajira omuntu muli mwe warhûla Nyakasane enterekêro y'okusingônola, anahâna enterekêro y'ecintu cinene, nîsi erhi cisungunu. ³Enterekêro yâge ekaba ya kusingônolwa, ya cintu cinene, anarhûle empanzi erhalikwo ishembo lici. Anayirherekêre aha lusò lw'akagombe k'endêko, lyo esîmîsa Nyakasane. ⁴Kandi analambûlira okuboko kwâge^d oku irhwe ly'eyo mpanzi y'okusingônolwa, ebà yamayankirirwa agal'iyêmêrerwa okuyobôlwa. ⁵Anabagira eyo mpanzi y'omucûkà embere za Nyakasane, nabo abadâhwa, bene-Aroni banarherekêra omukò gwâyo^e, bagende bakangûla nagwo empande zoshi z'oluhêrero luli aha lusò lw'akagombe k'Endêko. ⁶Bayikûlekwo oluhù, bagal'irhongôla emyanya, ⁷abadâhwa, bene-Aroni, banalêrha omuliro oku luhêrero, banaguhirakwo enshâli, ⁸Abadâhwa bene-Aroni, banalambûlira erya myanya, ecirhwe haguma n'olujimbi kuli ziryâ nshâli ziri oku luhêrero, ⁹Banashuka eby'omunda n'ebishugulu n'amîshi, Mudâhwa muguma anabiyôca, bisingônokere oku luhêrero n'omuliro, ebè nterekêro y'obuhumule bw'okurhûliriza Nyakasane. ¹⁰Erhi akabà enterekêro yâge eri ya bishwêkwa binyinyi, nsingônolwa ya mwâna-buzi kandi erhi ya omwânahene, anahêra endume erhalikwo ishembo. ¹¹Anayibâgira lunda Iw'enyanya z'oluhêrero, embere za Nyakasane. Kandi Abadâhwa bene-Aroni banajà bashahuliza omukò omu marhambi goshi g'oluhêrero. ¹²Banayirhongôla myanya-myanya, babilunde haguma n'ecirhwe, n'olujimbi. Omudâhwa agal'ibilambûlira oku nshâli ntwanîre oku luhêrero. ¹³Banashuka eby'omu nda n'ebishugulu n'amîshi, Omudâhwa agal'ibirherekêra byoshi oku luhêrero, anabiyokerekwo, bisingônoke. Eri nterekêro nsingônola, nterekêro y'omuliro, buhumule burhûliriza Nyakasane. ¹⁴Akabà enterekêro yâge emwa Nyakasane kali kanyunyi, anarherekêre empinga nîsi erhi ngûkù. ¹⁵Omudâhwa anahêka kalya kanyunyi oku luhêrero, anatwa irhwe n'olûnu, analiyokera oku luhêrero n'omukò gwâko banagushahuliza oku burhambi bwa oluhêrero. ¹⁶Anakûla kandi oludahusha n'ebirimwo n'enshala, anabikabulira hôfi na oluhêrero olunda Lwa ebuzûka-zûba,

^d**1.4** Omu Buyahudi, erhi hankabîre hali owarhûla Nyakasane enterekêro, kwalikwânine oyo muntu warhûla enterekêro, alambûlire okuboko kwâge oku irhwe ly'eyo mbâgwa y'okusingônolwa. Okwo kwoshi kwâli kuyêrekana oku yêne yenêne ocîhanyire emwa Nnâmahanga.

^e**1.5** Bene Israheli ba mîra bwenêne bakâg'imanya oku obuzîne bwa ngasi cintu omu mukò gwâco bubà. Kwo kwarhumaga erhi bankashizire omukò oku luhêro erhi okugushahiza oku luhêro, kwâli kuyêrekana oku bamasholôlera Nyamuzinda obuzîne bwa cirya cintu cabâgagwa. Obwo buzîne bw'ecintu bwahanyirwe ahâli h'okurherekêra obuzîne bw'abantu (Lolà Lev 17).

halya bakwêba oluvù. ¹⁷ Kandi anaberanga kalya kanyunyi mpande ibirhi, ngasi cûbi olwâco lunda buzira kukahumanula. Omudâhwa anakayoca kasingônoke, kasimbûkire oku luhêrero, oku nyanya ly'enshâli ziri oku muliro. Eri nterekêro nsingônola, ya buhumule burhûliriza Nyakasane.

2

Enterekêro erhali ya kudwa mukò

¹ Erhi hankajira owahâna enterekêro erhali ya kudwa mukò, emwa Nyakasane, enterekêro yâge enabè ya mula gwa nshâno, abulagire amavurha oku nyanya ahirekwo n'enshangì. ² Anayihêkera bene-Aroni bo badâhwa na omudâhwa anashamarha oluhi lugumagumà kuli erya nshâno y'omulà ebulagirwekwo amavurha, anarhòla n'erya nshangi yoshi, anayôca eyo ngushe yoshi etumbûkire oku luhêrero nka nterekêro y'okuyibusa. Eri nterekêro eyôcîbwe n'omuliro, ya kisununu kinjà karhûliriza Nyakasane. ³ Ebisigaliza b'erya ntûlo byanabà bya Aroni n'abagala. Ciri cigabi ca nterekêro ntagatîfu bwenêne c'e nterekêro embere za Nyakasane. ⁴ Erhi wankahâna enterekêro^f y'omugati gw'okuyôkerwa omu ifuru, gunabè mugati gwa mula gwa nshâno erhalimwo lwango lugushemwo amavurha, kandi erhi gundi gurhalimwo lwango gunashîzirwe amavurha. ⁵ Erhi wankahêra omugati gwajiragwa aha lukalango, nagwo gubè gwa nshâno ya mula, mvange n'amavurha buzira lwango. ⁶ Wanaja wagutwa bihimbi bihimbi, onabulagire amavurha oku nyanya lyâgwo: ekola nterekêro eyo. ⁷ Erhi wankarherekêra omugati gwajiragwa aha nyungu, gujirwe nagwo n'enshâno y'omulà haguma n'amavurha. ⁸ Oku bundi wanahêkera Nyakasane enterekêro yamarheganyibwa kwa bene okwo, yanahêkerwa omudâhwa, naye anayihêka oku luhêrero. ⁹ Omudâhwa anarhòlakwo ebyajibà nterekêro y'okuyibusa, anayiyôkera oku luhêrero, eri nterekêro eyôcîbwe n'omuliro eyo, nterekêro ya buhumule burhûliriza Nyakasane. ¹⁰ Ecigabi cisigîre ciri ca Aroni n'abagala; ciri cigabi ca nterekêro ntagatîfu bwenêne c'enterekêro embere za Nyakasane. ¹¹ Ngasi nterekêro ya nshâno mwankarherekêra Nyakasane, erhajâgamwo lwango, bulya kurhakwânîni muyôce alwango nîsi erhi obûci nka biryo byayôkerwa Nyakasane. ¹² Wanahasha okurherekêra Nyakasane ebisârûlwa byâwe birhanzi ci birhankahêkwa oku luhêrero nka nterekêro ya kurhûliriza Nyakasane. ¹³ Okaz'ilunga ngasi ntûlo warherekêra Nyamuzinda orhanalekaga okuhira omunyu gw'eciragâne câwe na Nyamuzinda wâwe kw'ebi wamurhûla. Okaz'ihira omunyu muli ngasi nterekêro yâwe yoshi emwa Nyamuzinda. ¹⁴ Nka warhûla Nyamuzinda oku mwâka muhyâhya, wanamurherekêra emihuli mikalange n'omuliro erhi mugati muduge n'enshâno enozire, bibè nterekêro y'omwâka muhyâhya emwa Nyakasane. ¹⁵ Onadubulire amavurha oku nyanya, oyushûlekwo enshangi. Yo nterekêro yâwe eyo. ¹⁶ Omudâhwa anasingônola ecihimbi ca gulya mugati gulikwo amavurha haguma n'enshangì yoshi, eri nterekêro ya buhumule bwinjà embere za Nyakasane.

3

Enterekêro y'okushenga omurhûla

¹ Akabà enterekêro yâge erhi ya kushenga omurhûla, n'akabà eri ya cintu cinene agoshwire okurherekêra, akabà mpanzi erhi ya marhà, erhahîraga ishembo embere za Nyakasane. ² Oyo muntu analambûlira okuboko oku irhwe ly'eyôla mbâgwa, agal'iyibâgira aha lusò lw'akagombe k'endêko. N'abadâhwa bene-Aroni, banashahuliza omukò gwâyo omu marhambi goshi

^f2.4 Omu Buyahudi, erhi hankabîre hali owarhûla Nyakasane enterekêro, kwalikwânine oyo muntu warhûla enterekêro, alambûlire okuboko kwâge oku irhwe ly'eyo mbâgwa y'okusingônolwa. Okwo kwoshi kwâli kuyêrekana oku yêne yenêne ocîhanyire emwa Nnâmahanga.

g'oluhêrero. ³ Kuli eyo nterekêro banatwa ey'okuyôkerwa embere za Nyakasane, bahirekwo n'amashushi g'oku budiku, n'olujimbi lwoshi, ⁴ anasingônola ensiko zombi n'olujimbi lw'eburhambi bwâzo, amashushi g'oku budiku n'agabwikira ensiko, n'amashushi g'oku mufâmo. ⁵ Bene-Aroni banasingônolera ebyo byoshi oku luhêrero. Eyo nterekêro banayibambika oku nshâli batwanira oku luhêrero, yanabà nterekêro y'obuhumule bwinjà burhûliriza Nyakasane. ⁶ Akabà nterekêro ya kusingônolwa ya bishwêkwa bisungunu, ebè ndume erhi nkazi, erhalikwo ishembo. ⁷ Akabà mwâna-buzi arhûla nterekêro, anamulêrha embere za Nyakasane ⁸ n'eyo nterekêro, anayilambûlirakwo okuboko oku irhwe, agal'iyibâgira embere z'akagombe k'endêko. Na bene-Aroni banashahuliza omukò gwâyo omu marhambi g'oluhêrero goshi. ⁹ Kuli eyo nterekêro y'okushenga omurhûla, banasingônolera Nyakasane: omucira gwoshi muberûle oku marhungu, olujimbi, amashushi goshi gabwîkira eby'omu nda, ¹⁰ ensiko zombi, amashushi g'oku mifâmo yombi, amashushi g'oku budiku n'ag'oku nsiko zombi. ¹¹ Omudâhwa anayôkera ebyo byoshi oku luhêrero nka ishêga lisingônolirwe Nyakasane. ¹² Enterekêro ekaba mpene, banayilêrha embere za Nyakasane, ¹³ banalambûlira okuboko oku irhwe lyâyo, bagal'iyibâgira aha kagombe k'endêko. Na bene-Aroni, banashahuliza omukò gwâyo omu marhambi g'oluhêrero. ¹⁴ Yumvagi ebi arhûla Nyakasane nka ishêga lisingônola: Olujimbi luyamvûlwa oku bulà; amashushi gabwîkira eby'omu nda byoshi. ¹⁵ Ensiko zombi, olujimbi luzibwîkira, olujimbi lw'oku mifâmo yombi, n'olubarhûla oku budiku, n'oku nsiko. ¹⁶ Omudâhwa anayôkera ebyo byoshi oku luhêrero, bibè ishêga ly'obuhumule bwinjà na bwa murhûla n'okusîmîsa Nyakasane. Rhumanye oku olujimbi lwoshi luyôsire luli lwa Nyakasane. ¹⁷ Eryo liyôsire irhegeko linyu ensiku zoshi, na ly'iburha linyu lyoshi, n'aha mwankayûbaka hoshi: murhakâg'ilya oli amashushi, oli omwamba⁹.

4

Okushukûlwa kw'abanyabyâha

¹ Nyakasane abwîra Mûsa, erhi: ² Oj'ibwîra bene-Israheli oku: erhi omuntu ankavuna irhegeko liguma omu ga Nyakasane buzira luhinzo, kandi erhi ajire akantu kahanzîbwe. ³ Akabà mudâhwa washîzirwe^h amavurha ojizire ntyo, anarhuma olubaga lwoshi lwahemuka, eco câha câge

⁹**3.17** Amashushi n'omwamba biri bigabi byakâg'ibikirwa Nyakasane!. Bakâg'ibona nka byo bibâmwo obuzîne bwenêne kulusha. Kurhakwânîni omuntu alyè ecigabi cal'irheganyizibwe Nyamuzinda (Lolà 1. 5: 17, 11), nka kula omwâna okengîne arhakahuma omu cirhiri c'îshe na yêne arhamurhumiri, eno Bushi. Hano Nyakasane azâbûla ngasi maganya gabà oku bantu lyoki bayishilya amashushi (Iz 25, 6-12) bulya ago mango abacungusire bakola bâna bahumira cirhiri ciguma n'îshe. Nkaba co carhumaga Mrk 7, 19 aderha oku mwâmi Yezu ayêrekana oku ngasi biryo biri bicêse, na Petro abwîrwa oku analyaga ngasi biryo n'okujà omu nyumpa y'orhali muyahudi, bulya ngasi ishanja licêsîbwe na Mûka Mutagatîfu (Ebj cigabi ca 10 n'eca 11); Paolo naye adesire oku obwiyungule bwahwîre (Gal 3, 27-29).

^h**4.3** : Oyo mudâhwa washîzirwe amavurha matagatîfu, anayimangîre oluhaga lwa bene wâbo n'okucîheba embere za Nnâmahanga ahâli ha bene wâbo boshi. Co cirhumire agwâsirwe abè buzira izâbyo. arhaluke abandi boshi, na ntyo, agwâsirwe okulama buzira câha (Lolà muli Hbr 5. 1). Okuheba amaboko oku irhwe ly'embâgwa babâgira embere za Nyakasane, kurhali kulonza mpu ecâha c'omuntu bacibarhuze eyo mbâgwa. Nka kwo byâli, kurhankacihashikîne okulya enyama y'ecintu cahambûliragwakwo ecâha (Rhulole 6, 18-19). Na kandi kurhankacihashikîne eco cintu bacihane nterekêro emwa Nyamuzinda acibâga mabî ga bantu balonzagya okucinywêsa. Okwo kuheba amaboko oku irhwe ly'embâgwa, ciri cijiro c'irhegeko ly'oburherekêre bw'ensingônolà (1,4). Ciri cijiro ca kushushanya embâgwa n'owayirherekêra.

canarhuma arherekêra Nyakasane empanzi y'omucûkà erhalikwo ishembo, ebè nterekêro y'okushukûlwa ebyâha. ⁴ Anahâna eyo mpanzi omu lusò lw'akagombe k'endêko, embere za Nyakasane agal'ilambûlira okuboko oku irhwe lyâyo, agal'iyibâgira embere za Nyakasane. ⁵ Omudâhwa washîzirwe amavurha, anarhola oku mukò gw'eyo mpanzi, aguhêke omu kagombe k'endêko. ⁶ Ahola omudâhwa anadobeka omunwe gwâge muli gulya mukò, alabemwo orhufendefende rhw'oluhêrero embere za Nyakasane agal'ijira ecuhâgizo c'okukangûla kali nda koshi embere z'ecisîka c'omu cirhinyiro c'akagombe k'endêko embere za Nyakasane. ⁷ Omudâhwa anadêkereza mukò musungunu oku bikwi by'oluhêrero lw'okuyûdukiza enshangi embere za Nyakasane omu kagombe k'endêko, n'omukò gw'empanzi gusigîre gwoshi anagudubulira aha ciriba c'oluhêrero lw'okusingônolera, luyûbake aha lusò lw'akagombe k'endêko. ⁸ Yumvagi mashushi gahi g'eyo mpanzi yahânwa nterekêro oku byâha gayamvûlwa: olujimbi lubwîkira obulà, amashushi g'oku nyanya ly'eby'omunda goshi. ⁹ Ensiko zombi n'olujimbi lwa kulizo, n'olw'oku mifâmo yombi, omubumbuli gw'amashushi ayamvûla oku budiku n'oku nsiko. ¹⁰ Byoshi bibè nterekêro y'okushenga omurhûla, omudâhwa anayôkera ebyo bihimbi oku luhêrero lw'enterekêro mbâgwa. ¹¹ Ci oluhù lw'eyôla mpanzi, n'eminyafu yayo, haguma n'ecirhwe câyo, amagulu, amalà, n'ecihò câyo, ¹² eyo mpanzi oku enali gumaguma yoshi, anayibarhuza bayihêke kuli n'olugo bulya hali hantu hacîre, hantu hinjà, bayihise halya bakabulira oluvù, bagal'iyisingônolera oku nshâli ndûlike muliro. Aho hantu hacîre bakabulira oluvù lwayagabira mavurha, ho bagwâsirwe okusingônolera eyo mpanzi. b. Enterekêro y'okushukûla olubaga lwa bene Israheli lwoshi

¹³ Erhi ankabà olubaga lwa bene Israheli lwoshi lwo lwahemusire, omu kujira ecâha cibonera, omu kujira akantu kahanzîbwe n'amarhegeko ga Nyakasane ciru ankabà olubaga lurhakutwiri ihuzihuzi, ¹⁴ olubaga lwanahâna enterekêro y'okushukûlwa eco câha, empanzi, cintu cinene c'omu bishwêkwa, cirhalikwo ishembo, lwayihâna erhi ankabà ecôla câha camamanyîkana; banayihugira embere z'akagombe k'endêko. ¹⁵ Abashamuka b'olubaga, banalambûlira amaboko gâbo oku irhwe ly'erya mpanzi, kandi banayibâgira embere za Nyakasane. ¹⁶ Omudâhwa washîzirwe amavurha anarhola oku mukò gw'erya mpanzi, anaguhêke omu kagombe k'endêko. ¹⁷ Agal'idobeka omunwe gwâge muli gulya mukò gw'erya mpanzi, agushahugize n'ecuhâgizo oku lusîkaⁱ kali nda embere za Nyakasane. ¹⁸ Analaba mukò musungunu oku bikwi by'oluhêrero luli embere za Nyakasane omu kagombe k'endêko. N'omukò gusigîre anagudubulira aha bikondo by'oluhêrero luli aha lusò lw'akagombe k'endêko. ¹⁹ Kandi anayamvûla amashushi goshi ga wampanzi, anagasingônolera oku luhêrero. ²⁰ Erya mpanzi banayirherekêra nka kulya barherekêra empanzi y'okucêsa omunyabyâha. Ntyo kwo bâkazijira. N'omudâhwa, hano abà amashenga, omu kuhûnira olubaga obwonjo, lwanababaliirwa. ²¹ Kandi anahêka erya mpanzi enyuma z'olugo, bagal'iyisingônola nka kulya kw'entanzi. Eyo yo nterekêro y'okushukûla ebyâha by'olubaga lwoshi. c. Enterekêro y'okushukûla omurhambo

²² Erhi ankabà omurhambo ye wajizire ecâha, omu kuhemukira Nyakasane buzira kumanya, bulya amavuna irhegeko lya Nyakasane, Nyamuzinda wâge, kwanarhuma ajira ecâha, ²³ nîsi erhi bankayish'imubwîra buzinda, oku kwo anahemusire ntyo, agwâsirwe okurherekêra ecihebe cirhalikwo ishembo. ²⁴ Analambûlira okuboko kwâge oku irhwe lya cîrya cihebe, bagal'icibâgira halya barherekêrera embâgwa y'okurherekêrwa Nyamuzinda. Eri nterekêro y'okushukûla omunyabyâha. ²⁵ Omudâhwa, anayanka n'omunwe kuli gulya mukò gw'enterekêro y'okushukûla omunyabyâha, agulabe oku bikwi by'oluhêrero lw'enterekêro, n'ogundi anagudubulira aha bikondo by'oluhêrero. ²⁶ Kandi anasingônolera olujimbi lw'eco cihebe oku luhêrero nk'oku bajira

Owarherekêra ashushane n'enterekêro. Owarherekêra acihâne yêne nterekêro emwa Nnâmahanga.

ⁱ4.17 Ebibliya Ntagatifu, Verbum Bible, Kinshasa 1992 edesire "olusîka" aha mpu: "nshabiriro".

enterekêro y'okushenga omurhûla. Kwo omudâhwa akaz'ishengera ntyo omurhambo. Hano abà amamusengerera obwonjo oku câha câge, anabababirwa. d. Enterekêro y'okushukûla omuganda

²⁷ Erhi ankabà muganda kwônene omu lubaga ye wahemusire, omu kuvuna irhegeko lya Nyakasane, arhanali akutwire ihuzihuzi, anacîbihize bulya anajizire okuhamzîbwe n'irhegeko lya Nyakasane. ²⁸ Nîsi bakamubwîra buzinda kulya kubî kwâge, agwâsirwe okushukûlwa ecâha câge anajizire, ahâne empene erhalikwo ishembo. ²⁹ Analambûlira okuboko kwâge oku irhwe ly'eyo nterekêro y'okushukûlwa ebyâha, kandi agend'iyibâgira halya babâgira ezindi nterekêro. ³⁰ Omudâhwa anarhola oku mukò gw'eyo nterekêro, anagulabe oku bikwi by'oluhêrero lw'enterekêro, ogundi agudubulire aha bikondo by'oluhêrero. ³¹ Anayamvûla olujimbi lwoshi, nk'oku bayamvûla olujimbi lw'enterekêro y'okushenga omurhûla, n'omudâhwa alusingônolere oku luhêrero, luhebe obuhumule bwinjâ bw'okurhûliriza Nyakasane oku luhêrero. Omudâhwa kwo ajirira omuntu wa bene oyo, cibè cijiro c'okumuhûnira obwonjo, na ntyo abababirwe eco câha. ³² Akabà cibuzi arhûla nterekêro ya bene eyo, analêrha omushîbuzi gurhalikwo izâbyo. ³³ Analambûlira okuboko kwâge oku irhwe ly'eyo nterekêro. Agal'ibâgira eyo nterekêro y'okushukûlwa aha babâgira ezindi nterekêro. ³⁴ Omudâhwa anarhola mukò musungunu n'omunwe gwâge kuli eyôla nterekêro, agulabe oku bikwi by'oluhêrero lw'enterekêro. ³⁵ Kandi anayamvûla amashushi goshi nk'oku banayamvûla ag'omwâna-buzi w'enterekêro y'okushenga omurhûla. N'omudâhwa anagasingônolera oku luhêrero lw'enterekêro y'ishêga lisingônolere Nyakasane, kwo omudâhwa ajirira omuntu wajizire ecâha ntyo, agal'ibababirwa.

5

Agandi mango magumamagumà g'okushukûlwa ecâha

¹ Erhi hankajira owahirima omu câha, omutwî w'emmanja akahamagala omuhamîrizi n'oyo muhamîrizi akabula okuderha eby'okuli anabibwîne kandi erhi abimanyire, oyôla anacibarhuza obubî bwâge yêne. ² Kandi omuntu wahuma oku kantu kagalugalu, nk'omurhumba gw'ensimba ngalugalu, ogw'ecintu cishwêkwa cigalugalu, omurhumba gw'ebinyagâsi, oyo muntu amazira, amâjira ecâha. ³ Kwo kuguma n'ohemuka omu kuhuma oku bihûmânya by'omuntu, erhi ankabà arhamanyiri, nîsi erhi ankayîsh'imanya buzinda ago magalugalu, amâjira ecâha. ⁴ Omuntu omu kujalira buzira kusêza, erhi ankajira endahiro omu lucâli, nka arhamayiriri, buzinda bw'aho akahugûkwa, oyo naye ajizire ecâha omu kantu kaguma muli ebyôla. ⁵ Owaçhemula omu kantu kaguma muli ebyôla, kukwânîne ahûne obwonjo oku câha câge. ⁶ Kuli ecôla câha câge, analêrhera Nyakasane enterekêro y'ecishwêkwa cisungunu (mpene erhi cibuzi) n'omudâhwa anamujirira enterekêro y'okuhûna obwonjo oku câha câge. ⁷ Erhi ankabula, oli ecibuzi, oli empene y'okushukûlwa ebyâha byâge, analêrha mahali abirhi ga mpinga, nîsi erhi ngûkù ibirhi. Nguma ebè ntûlo oku byâha byâge, eyindi ebè nterekêro y'okubâgwa. ⁸ Anabilêrhera omudâhwa, naye arhang'ihâna enterekêro ntanzi y'okushukûla ebyâha, agal'izîka kalya kanyunyi olûnu, kandi akaniole igosi, buzira kukatwa irhwe, arhakahumanulaga. ⁹ Anajira ecuhâgizo. N'omukò gw'erya nterekêro yanigagwa, anajâ akangûlamwo omu marhambi g'oluhêrero, n'ogundi anagudwikiza oku bikondo by'oluhêrero. Eyo eri nterekêro oku byâha. ¹⁰ Akandi kanyunyi, anajiramwo enterekêro nsingônola nk'oku binarhegesirwe. Ntyo kwo omudâhwa agwâsirwe okujirira omuntu wa mwene oyo, na ntyo ecâha câge canabababirwa. ¹¹ Erhi ankabula ago mahali abirhi g'empinga nîsi erhi ezo ngûkù ibirhi, anarhûle ecigabi ca kali ikumi c'enshâno enozire y'omu kwâge ebè nterekêro oku byâha byâge, arhabulagiraga mavurha nîsi erhi nshangi oku nyanya, bulya eri nterekêro y'okushukûlwa ebyâha. ¹² Anahêkera omudâhwa eyo nshâno, n'omudâhwa anarhûlakwo ecifune, n'eyo nshâno anajiramwo enterekêro y'okusingônolwa oku byâha ajizire embere za Nyakasane. ¹³ Eyo eri nterekêro y'oku byâha ajizire muli kantu kalebe na ntyo anabibababirwa. Enshâno asigîre yanabà y'omudâhwa, nk'oku

binayêrekîre enterekêro y'entûlo.

Enterekêro y'okulyûla

¹⁴ Nyakasane anacibwîra Mûsa, erhi: ¹⁵ Omuntu erhi ankabà mugalugalu, omu kujira ecâha c'obuhalanjisi akanyomanya oku bintu biyêrekîre enterekêro yajirirwa Nyakasane oyôla muntu anahyule engandabuzi y'omu busô bwâge, erya erhalikwo ishembo, erya yankabà ya ngulo nyinjà, erhi yankagererwa oku ntûlo nyinjà y'omu ka-Nyamuzinda. ¹⁶ Biryà ayankaga oku nterekêro ntagatîfu, okunayushûlakwo empyûlo y'ecigabi ca karhanu, agal'iyisha abidwîrhîre omudâhwa. Na ntyo omudâhwa anamujirire enterekêro y'okushukûlwa ebyâha, n'erya ngandabuzi y'empyûlo, go mango ankababaliirwa ecôla câha. ¹⁷ Omuntu akahemuka, n'omu kuhemuka kwâge, akajira akantu kahanziîbwe n'amarhegeko ga Nyakasane buzira kumanya, oyo muntu yêne dolo agwêrhe obubî, yêne abarhwîre omuzigo gw'obubî bwâge. ¹⁸ Oyo muntu analêrhera omudâhwa oku nterekêro y'obubî bwâge, engandabuzi erhalikwo ishembo, y'omu busô bwâge, erya nyîshogwa. Omudâhwa anamushukûla kulya kuhemuka kwâge arhatwâga ihuzihuzi, na ntyo anababaliirwa. ¹⁹ Eyo eri nterekêro y'okuhyûlira obubî bwâge, bulya oyo muntu anali okunali omu bubî embere za Nyakasane. ²⁰ Nyakasane ashub'ishambâza Mûsa muli ebi binwa: ²¹ Erhi omuntu ankahemuka, agomere Nyakasane omu kurheba owâbo oku kantu abîsibagwa, nîsi erhi oku cêgu, nîsi erhi ankarhebêba owâbo mpu bayongolokane akantu omu kushûma, ²² nîsi owarhola akantu kâlî kahezire, agal'ilahira oku arhakabwîne, kandi erhi alahire ebîra kuli bubî bulebe omuntu ahashire okujira. ²³ Omuntu akajira ecâha, canamuhindula ntyo mubî. Agwâsirwe okugalula ebi anayansire, nîsi erhi ebi anasêzagya okuhâbwa busha: Ecêgu babîsagya, akantu kâlî kahezire arhólaga, ²⁴ kandi erhi oku kantu alahiraga ebîra. Anakayushûlakwo ecigabi ca karhanu, abul'igalulira nna kalya kantu kâge, kurhenga amango anal'ikola akagwêrhe. ²⁵ Kandi analerhera Nyakasane enterekêro y'okuhyûla, ebè ya ngandabuzi erhalikwo ishembo, y'omu bishwêkwa byâge, erya yankabà ya ngulo nyinjà, agal'iyihà omudâhwa, ebè nterekêro y'okuhyûla. ²⁶ Go mango omudâhwa ankamujirira enterekêro y'okushukûlwa embere za Nyakasane. Kandi anababaliirwa ecâha câge, ciru cankaneneha.

6

Omukolo gw'omudâhwa amango g'enterekêro: ensirîra, enkalangè, okushukûlwa ebyâha, okulyûla, murhûla (kukuza Nyakasane, ciragâne, muhigo)

¹ Nyakasane ashub'ishambâza Mûsa muli ebi binwa, erhi: ² Ohè Aroni n'abagala erîra irhegeko: Alagi irhegeko ly'enterekêro y'ensirîra. (Yo nterekêro ekâyôrha yadurha muliro ngasi lusiku, enakaz'isirizibwa n'omuliro oku luhêrero, obudufu bwoshi kuhika sêzi. N'omuliro gw'oku luhêrero gunakaz'iyôrha mutwâne). ³ Ngasi sêzi omudâhwa, hano abà amayambala akanzo kâge k'enondwè, n'ehikenyerwa hy'enondwè anaguka oluvù lw'eyo nterekêro yasingônokeraga oku luhêrero, aludekereze eburhambi bw'oluhêrero. ⁴ Aho anahogola erya myambalo yâge, ashub'iyambala ey'okugend'ikabulira lulya luvù lwayagabira ahantu hacîre, kuli n'olugo. ⁵ Omuliro gw'oku luhêrero lw'okusingônolera, gukâyôrha guyâsire buzira okuzima. Ngasi sêzi omudâhwa akaz'ilunda kwo enshâli, analambikekwo enterekêro, haguma n'amashushi g'enterekêro y'okushenga omurhûla. ⁶ Omuliro gw'ensiku zoshi gukaz'iyôrha gwayâka oku luhêrero, guranazimaga ciru n'eriguma.

B. Enkalangè

^{¶6.2} : Amango g'Endagâno ya Mîra, okubakâg'ikarherekêra ngasi lusiku kurhashushanaga. Lolà muli Eze 46, 13-15 (nterekêro y'okusingônola, sêzi); 2 Bâm 16, 15, yo n'eyo nterekêro y'e sêzi; banayushûlakwo ntûlo nguma (nterekêro ya nshâno) bijingo: Lub 29, 38-42; Mib 28, 2-8.

⁷ Lolaga irhegeko ly'enterekêro nkalangwa: Muguma muli bene-Aroni anayisha ayidwîrhîre Nyakasane embere z'oluhêrero. ⁸ Anashamarha ecifune omu nshâno enozire badwîrhe, mvange n'amavurha n'enshangi yoshi y'enterekêro, agal'iyokera ebyo byoshi oku luhêrero, bibè nterekêro y'obuhumule bwinjà bw'okurhûliriza Nyakasane. ⁹ Ebyankasigala kuli erya nkalangwa, Aroni bône abagala banabirya, babirye nka mugati gurhalimwo lwango. Babirîre ahantu hatagatîfu, omu cirhînyiro c'akagombe k'endêko. ¹⁰ Mw'ogwo mugati barhakâg'iyokeramwo olwango, ciri cigabi câbo mbahire kuli eyo nterekêro. Kali kantu katagatîfu ako bwenêne, kwo kunali kuguma n'enterekêro y'okuhûna obwonjo oku byâha, kwo na kuguma n'enterekêro y'okulyûla. ¹¹ Ngasi mulume omu bâna ba Aroni analyakwo^k. Lirigi irhegeko ly'ensiku zoshi oku iburha linyu na ngasi yêshi wankahumakwo anabà Mutagatîfu. ¹² Nyakasane ashambâza Mûsa amubwîra, erhi: ¹³ Alaga enterekêro Aroni n'abagala bâkaz'ijirira Nyakasane olusiku lwâbo lw'okushîgwa amavurha matagatîfu: Ecigabi ca kali ikumi c'omulà gw'enshâno enozire, ebè nterekêro y'ensiku n'amango, barhûle ecihimbi sêzi, n'ecindi cihimbi bijingo. ¹⁴ Yakaz'irheganyibwa aha lukalango haguma n'amavurha, wanalêrha omugati, oje waguvuna bihimbi bihimbi, n'okugurherekêra Nyakasane gubè gwa buhumule bwinjà burhûliriza Nyakasane. ¹⁵ Omudâhwa washîgwa amavurha omu bâna ba Aroni kwo agwâsirwe okujira ntyo. Lyayôrha irhegeko ly'ensiku n'amango. Eyo nterekêro yajirirwa Nyakasane egwâsirwe ehwe yoshi yatumbûlira omugî enyanya. ¹⁶ Enterekêro erhûzirwe n'omudâhwa, egwâsirwe okusingônolwa yoshi, barhalyagakwo ciru n'ehitya.

C. Enterekêro y'okushukûla abanyabyâha

¹⁷ Nyakasane abwîra Mûsa, erhi: ¹⁸ Obwîre Aroni n'abagala ntyâla: Alagi oku mwakâjira nka mwarhûla enterekêro y'okushukûla abanyabyâha. Enterekêro Nyakasane arhûlwa ekâbâgirwa embere zâge halya bajirira enterekêro nsingônola. Kali kantu katagatîfu bwenêne. ¹⁹ Omudâhwa wahânaga enterekêro y'okushukûla ebyâha, yeki wankalya eyo nyama, ayirire ahantu hatagatîfu omu cirhînyiro c'akagome k'endêko. ²⁰ Ngasi yêshi wankahuma oku nyama yayo, anabè Mutagatîfu. Erhi omukò gwâyo gwankashahukira oku mwambalo, halya gwashahukiraga hanagend'ishukirwa ahantu hatagatîfu. ²¹ Enyungu y'ibumba bayiyenderagamwo, kukwânîne eberwe, ci erhi ankabà nyungu ya mulinga yayenderagwamwo, kukwânîne bayicêse bwinjinjà omu kuyishuka n'amîshi. ²² Ngasi mulume muli bene-Levi, anahasha okulya kw'eyo nyama bulya kali kantu katagatîfu bwenêne. ²³ Ci barhankalya enyama y'enterekêro yarhûlagwa oku kushukûla ebyâha, n'omukò gwâyo gwahêsirwe omu kagombe k'endêko bajiramwo olukangûlo, lw'okushukûla omu hantu hatagatîfu. Ci eyo nyama esingônolwe n'omuliro.

7

¹ Alaga irhegeko liyêrekîre enterekêro y'okulyûla ebyâha: Kali kantu katagatîfu bwenêne. ² Ho banagwâsirwe okubâgira enterekêro y'okulyûla ebyâha aha banayôrha babâgira enterekêro y'okusingônolwa, n'omudâhwa anabulagira omukò gwâyo omu marhambi g'oluhêrero. ³ Barherekêrerekwo olujimbi lwoshi, omucira, amashushi gabwîkira eby'omu nda, ⁴ barherekêrerekwo n'ensiko zombi, n'olujimbi luzibwîkira, n'olwa oku mifâmo yombi, olujimbi lubà oku budiku haguma n'olw'oku nsiko. ⁵ Omudâhwa asingônolere ebyo bigabi oku luhêrero, nka nterekêro ya muliro, yarherekêrwa Nyakasane. Erigi nterekêro ya kulyûla. ⁶ Ngasi bûko mulume muli bene-Levi, analya oku nyama zâyo, anayirîre ahantu hatagatîfu, bulya buli bwangà butagatîfu bwenêne. Ebigabi omudâhwa ayôrhana ⁷ Enterekêro y'okuhûla kuguma ejirwa n'okushukûla ebyâha. Irhegeko linali liguma kuli zombi. Enyama yabâgagwa yabà y'olya mudâhwa warherekêraga eyo ntûlo y'okulyûla. ⁸ Embâgwa omuntu alêrheraga omudâhwa mpu

^k6.11 : Lolà muli Lub 27, 37.

amuhânire nterekêro, oluhù lwâyo lwayîsh'ibà lw'olya mudâhwa. ⁹ Ngasi nterekêro yakalangiragwa omu cibekenge c'omuliro, kandi erhi omu nyungu, nîsi erhi aha lukalango enali y'olya mudâhwa warherekêraga. ¹⁰ Ngasi nkalange n'amavurha, nîsi erhi ntale, enali ya bene Aroni boshi, ngasi muguma nk'owâbo bakaz'ihâbwa ecihimbi ciyumânîne.

E . Enterekêro y'omurhûla

a. Enterekêro y'okukuza Nyakasane

¹¹ Alaga irhegeko ly'omurhûla bakaz'irherekêra Nyakasane. ¹² Erhi ankabà eri nterekêro y'okukuza Nyakasane, banayushûlako enterekêro y'okuvuga omunkwa, haguma n'orhugati rhwa ngasi lubero rhurhalimwo lwango, rhukalange n'amavurha, n'enshâno y'orhugati ebè ndobeke omu mavurha. ¹³ Kuli rhulya rhugati rhwayushûlagwa oku nterekêro y'omurhûla, banayushûlakwo n'omugati gubumbugusire, nagwo gubè guyushwîre enterekêro y'okushenga omurhûla. ¹⁴ Banarherekêra Nyakasane higati higuma higuma kuli ngasi lubero. Rhulya rhugati rhwanayîsh'ibà rhw'omudâhwa wagend'ijira olukangûlo lw'omukò gw'erya nterekêro y'omurhûla. ¹⁵ Enyama z'erya nterekêro y'omurhûla zanalibwa olwo lusiku lwonênè yanarherekêragwamwo. Ntâco cahika kuca sêzi. b. Enterekêro y'okuyûkiriza eciragâne nîsi erhi muhigo ¹⁶ Erhi ankabà eri nterekêro y'okuyûkiriza eciragâne nîsi erhi omuhigo, banayiryakwo olusiku lwonênè yarherekêragwa, nîsi erhi ciru na kuca. ¹⁷ Ebyankasigala kuli eyo nterekêro, olusiku lwa kasharhu, binasingônolwe n'omuliro.

Irhegeko ly'okurhûla.

¹⁸ Erhi omuntu ankalya oku nyama y'enterekêro yâge y'omurhûla olwo lusiku lwakasharhu, eyi nterekêro erhankaciyanikirwa, olya wayihânaga arhankaciyyîbukwa. Bakola bayizizize na ngasi yêshi wankayiryakwo obubî bwanamuyahukira. ¹⁹ Enyama yahisire oku bintu bigalugalu, erhankacirîbwa, enasingônolwe n'omuliro. Ngasi muntu orhalikwo bubî buci anahasha okulya kw'eyo nyama y'omurhûla. ²⁰ Erhi omuntu ankabà ahumanyire agal'ilya kuli erya nyama y'enterekêro y'omurhûla barhûlaga Nyakasane, agwâsirwe okukagwa omu lubaga lwâbo'. ²¹ Na ngasi yêshi ohumire oku bintu bigalugalu, bibè bya muntu bibè bya nsimba, erhi bya kandi kantu k'okuhumânya, agal'icîshomya okulya oku nterekêro y'okushenga Nyakasane omurhûla, oyôla anakagwe omu lubaga lwâbo. ²² Nyakasane abwîra Mûsa, erhi: ²³ Obwîre bene Israheli, erhi: Irhondo murhahîraga mukalya olujimbi lw'enkafu, olw'ecibuzi nîsi erhi olw'empene. ²⁴ Amashushi g'ecintu cacîhozagya , nîsi erhi g'ecamayîrhwa n'ensimba, mwanagakolêsa oku bindi, ci murhagalyagakwo. ²⁵ Bulya ngasi wankalya oku mashushi g'ecintu barherekêraga Nyakasane anakagwe omu lubaga lwâbo. ²⁶ Murhankalya omukò gw'oli orhunyunyi, oli ogw'ebintu n'ogw'ensimba ngasi aha mwankayûbaka hoshi. ²⁷ Owankalya omukò mulebe, banamukage omu lubaga lwâbo.

Ebigabi omudâhwa ayôrhana

²⁸ Nyakasane ashambâza Mûsa, erhi: Obwîre bene Israheli ntyâla: ²⁹ Ngasi yêshi wankanayisha al'irhûla Nyakasane enterekêro y'omurhûla, agwâsirwe okuyûshûla ecihimbi c'eyo nterekêro oku ntûlo y'okushenga omurhûla. ³⁰ Anayisha afumbasire omu maboko gâge bitya byarhûlwa Nyakasane, kwo kuderha analêrha amashushi g'oku nkolo. Analêrha n'enkolo yo ayish'irhûla Nyakasane. ³¹ Omudâhwa anasingônolera galya mashushi oku luhêrero, n'Aroni bône abagala bahâbwe enkolo. ³² Kuli eyo nterekêro, mwakaz'iyushûlakwo okugulu kulyo, kubè kw'omudâhwa . ³³ Olya warherekêraga omukò n'amashushi muli bene Aroni, anahâbwa okwo kugulu kulyo. Gwo mwanya gwâge. ³⁴ Oku ntûlo ya bene Israheli, ncîhalîre eyi myanya: Okugulu n'enkolo,

7.20 : Omuntu okukagwa omu lubaga lwâbo, ci bwenêne oku muntu wabâga omu irungu nka Buyahudi, kwo kwanali nka kula bankanatwira omuntu olubanja mpu afè. Bulya ntâ murhûla ankabona yêne yêne omw'irungu, lolâ 7, 24.

mbihîre omudâhwa Aroni n'abagala. Eryo liri irhegeko ly'ensiku zoshi kuli bene Israheli.

Okushwinja

³⁵ Eco co cigabi ca Aroni oku nterekêro nsingônola, na kandi co c'abagala olusiku Aroni abayêrekana emwa Nyakasane mpu babè badâhwa bâge. ³⁶ Co cigabi Nyakasane arhegesire abadâhwa okukâhâbwa na bene Israheli eco kurhenga olusiku lw'okuyimânikwa n'amavurha. N'okwo kwayôrha irhegeko ly'ensiku n'amango, oku iburha lyâbo lyoshi. ³⁷ Lyo irhegeko mmuhîre eryo, oku nterekêro nsingônola, n'oku y'enkalangè, oku nterekêro y'okushukûlwa ebyâha, n'ey'okulyûla oku byâha, oku y'okuyimikwa, n'oku y'okushenga omurhûla. ³⁸ Ntyo kwo Nyakasane arhegesire Mûsa oku ntondo ya Sînayi, olusiku âhâga bene Israheli amarhegeko g'okuhâna entûlo zâbo, erhi bali omu irungu ly'e Sînayi.

8

II. Okuyimikwa n'amavurha kw'abadâhwa

Enterekêro y'okuhà Aroni n'abagala ecikono c'obudâhwa

¹ Nyakasane ashub'ibwîra Mûsa, erhi: ² Orhôle Aroni boshi n'abagala, orhôle emyambalo, amavurha matagatîfu, orhôle empanzi y'enterekêro y'okushukûla ebyâha, orhôle engandabuzi zombi, n'ecirhimbiri c'emigati erhalimwo lwango. ³ Oshubûze olubaga lwoshi, lushimânane aha kagombe k'endêko.

⁴ Mûsa anacijira nk'oku Nyakasane amurhegekaga. Olubaga lwajà aha kagombe k'endêko. ⁵ Mûsa anacibwîra olubaga, erhi: «Yumvagi ebi Nyakasane anarhegesire okujira: ⁶ Mûsa ashegereza Aroni n'abagala embere zâge, abashuka n'amîshi. ⁷ Anaciyambika Aroni akanzo, akasêza n'omushumi, ahirakwo n'ecishûli n'omwirhêro n'omushumi gwâgwo. ⁸ Amuzonza omushumi gw'omwirhêro, lyo gumusêrakwo, amuyambika omuroha gujagalîre «Urim na Tummim»^m. ⁹ Amwambika ishungwè ly'obukulu, linaganyirekwo olugole lw'amasholo, co cimanyîso c'okuyimânika enterekêro ntagatîfu nk'oku Nyakasane anarhegekaga Mûsa.

¹⁰ Mûsa ayanka amavurha matagatîfu agalabamwo endâro ya Nyakasane na ngasi byoshi byalimwo. ¹¹ Akangûla oluhêrero kali nda, analushîga amavurha matagatîfu kuguma n'orhulugu rhwalimwo rhwoshi, kandi n'olwogero n'ensigiko zâlwo lyo abigisha. ¹² Mûsa adubulira amavurha matagatîfu oku irhwe lya Aroni, amushîgago omu kumugisha. ¹³ Mûsa ashegeza emunda ali, bagala ba Aroni, abayambika orhwanzo n'emishumi, anabayambika orhusirha nk'oku Nyakasane anal'imurhegesire.

¹⁴ Enyuma zâbo alêrha empanzi y'enterekêro y'okushukûla ebyâha. Aroni bona abagala banacilambulira amaboko gâbo okw'irhwe ly'erya mpanzi. ¹⁵ Mûsa ayibâga, anarhola omukò n'omunwe gwâge, agulaba oku mahembe g'oluhêrero, n'omu marhambi goshi, acêsa oluhêrero; adubulira ogundi mukò gwasigalaga aha bikondo by'oluhêrero, anacilugisha omu kujirirakwo enterekêro y'okushukûla ebyâha. ¹⁶ Buzinda bw'aho arhola amashushi gabwîkira eby'omu nda byoshi, olujimbi lwa oku budiku, n'ensiko zombi n'olujimbi lwâzo, Mûsa abiyokera oku luhêrero. ¹⁷ Ci eyo mpanzi, oluhû lwâyo, eminyafu, n'ecihò câyo aj'ibiyokera eburhambi bw'olugo, nk'oku Nyakasane anal'irhegesire Mûsa.

¹⁸ Mûsa ashegeza engandabuzi y'enterekêro y'okusingônolwa, Aroni n'abagala,

^m**8.8** : Urim: bulangashane; na Tummim: bwimâna: Biri birugu, rhubuye rhubirhi rhuli omu nshoho omudâhwa akâg'iyambalira oku cifuba amango ajà embere za Nyakasane; amango g'obulêbi bw'okulonza okuyumvîrhiza obulonza bwa Nyakasane (Rhulole muli 1Sam 14, 41; Mig 16, 33).

banaciyilambûlirakwo amaboko gâbo oku irhwe. ¹⁹ Mûsa anaciyibâga, n'omukò gwâyo agudubulira omu marhambi goshi g'oluhêrero. ²⁰ Anacikobôla erya ngandabuzi myanya myanya. Mûsa asingônola ecirhwe n'erya myanya n'olujimbi. ²¹ Bashuka n'amîshi amalà n'ebishugulu; Mûsa ayokera ntyo erya ngandabuzi oku luhêrero yasingônoka, yabà nterekêro nsingônole, ya buhumule bwinjà, yo nterekêro eyôcîbwe n'omuliro, nterekêro ya Nyakasane nk'oku anarhegekaga Mûsa.

²² Anacishegeza erya yindi ngandabuzi, yo ngandabuzi y'entererekêro y'okuyîmika Aroni n'abagala. Aroni n'abagala banacilambulira amaboko oku irhwe lyâyo. ²³ Mûsa anaciyibâga, ayanka oku mukò gwâyo, agulaba oku kurhwiri kulyo kwa Aroni, n'oku cunkumwe câge c'ekulyo n'oku ino linene ly'ekulyo. ²⁴ Ashegeza bagala ba Aroni emunda ali, aj'alâba okurhwiri kwâbo kulyo, ecunkumwe câbo c'ekulyo n'ino lyâbo linene na gulya mukò. Okubundi Mûsa anacidubulira omukò gwasigalaga omu marhambi g'oluhêrero. ²⁵ Anaciyanka amashushi, omucira, olujimbi lubwîka eby'omu nda, olw'oku budiku, ensiko zombi n'amashushi gâzo, n'okugulu kulyo. ²⁶ Na muli cîrya cirhimbiri c'emigati erhalimwo lwango câli embere za Nyakasane, arhòlamwo ehigati hirhalimwo lwango, n'ehigati hikalange n'amavurha n'ehindi higati hy'olunûnîrizi; ebyôla byoshi abidêkereza oku mashushi na kuli kulya kugulu kulyo.

²⁷ Anacibimoleka Nyakasane akabimogamoga nka nterekêro yamogwa embere za Nyakasane kandi abihira omu maboko ga Aroni n'aga abagala. ²⁸ Mûsa abirhenza omu maboko gâbo, abisingônolera oku luhêrero. Yali nterekêro y'okuyimânikwa na ya buhumule bwinjà y'okusîmîsa Nyakasane, bintu bya kusingônolera Nyakasane. ²⁹ Mûsa ayanka enkolo y'erya ngandabuzi, ayimoleka Nyakasane, nka nterekêro yamogamogwa embere za Nyakasane. Co câli cigabi ca Mûsa ca kuli erya ngandabuzi y'okuyimânika nk'oku Nyakasane amurhegekaga. ³⁰ Mûsa anacirhòla kuli galya mavurha matagatîfu na kuli gulya mukò gwàli oku luhêrero, abishahulizakwo Aroni n'abagala n'emyambalo yâbo.

³¹ Mûsa anacibwîra Aroni bona abagala, erhi: «Muyendere enyama aha muhango gw'akagombe k'endêko; ahôla ho mwanayilira n'omugati guli omu cirhimbiri c'okuyîmika nka oku narhegekaga erhi nderha, nti: Aroni bône abagala bakaz'iyirya. ³² N'ebisigaliza by'erya nyama n'omugati, mubiyôce bisingônoke n'omuliro. ³³ Mujire nsiku nda buzira kuhuluka omu kagombe k'endêko kuhika ensiku z'okuyimikwa kwinyu zihwe; bulya okuyîmikwa kwinyu kugwâsirwe okushinga nsiku nda. ³⁴ Ebi mujiriwe ene, Nyakasane arhegesire okumujirira byo nsiku nda, lyo mushukûlwa bwinjinjà. ³⁵ Mukâbêra nsiku nda, mûshi na budufu aha lusò lw'akagombe k'endêko; mushimbe amarhegeko ga Nyakasane goshi, lyo murhag'ifà. Ntyo kwo narhegesirwe.

³⁶ Aroni n'abagala bajira kulya Nyakasane arhegekaga Mûsa kwoshi.

9

Okurhondêra omukolo gw'obudâhwa kwa Aroni n'abagala

¹ Oku lusiku lwa kali munâni. Mûsa ahamagala Aroni, abagala n'abagala b'omu Israheli ² abwîra Aroni, erhi: «Oyanke akanina k'omudege kabè nterekêro y'okushukûla ebyâha, n'engandabuzi ebè nterekêro ya okusingônola, byombi birhabâga kwo ishembo lici, obirherekêre Nyakasane. ³ Obwîre bene Israheli ntyâla, erhi: «Murhôle ecihebe c'okujira enterekêro y'okushukûla ebyâha, akanina n'omwâna-buzi wa mwâka muguma. Byombi birhabâgakwo ishembo, mubirhûle nterekêro y'okusingônolwa. ⁴ Muyanke empanzi n'engandabuzi mubirhûle nterekêro y'okushenga omurhûla, kubibâgira Nyakasane munarherekêre enkalangè yarhobagwa n'amavurha, bulya ene Nyakasane amubonekera. ⁵ Banaciyisha badwîrhe embere z'akagombe k'embugânano ebi Mûsa anarhegekaga; olubaga nalwo lwayegera lwadêka embere za Nyakasane. ⁶ Okubundi Mûsa anacibabwîra, erhi: «Mujire oku Nyakasane amurhegeka, na ntyo mwabona irenge lyâge. ⁷ Mûsa abwîra Aroni, erhi: «Yegera oluhêrero, orherekêre enterekêro yâwe y'okushukûlwa ebyâha,

n'enterekêro yâwe nsingônola kuli we wênene na oku nyumpa yâwe, n'oku lubaga lwoshi. Yêrekanaga entûlo y'olubaga onalujirire enterekêro y'okushukûlwa ebyâha, nka kulya Nyakasane anarhegekaga. ⁸ Aroni ayêgera oluhêrero, aniga akanina k'enterekêro y'okushukûlwa ebyâha. Yo nterekêro yâge yênene. ⁹ Bene Aroni erhi babà bamamuhêreza omukò, agudobekamwo omunwe alabamwo amahembe g'oluhêrero, n'ogundi agudubulira aha bikondo byâlwo. ¹⁰ Oku luhêrero asingônolera kwo olujimbi, ensiko, amashushi g'oku budiku bwa erya mbâgwa y'okushukûla ebyâha nka oku Nyakasane anarhegekaga Mûsa. ¹¹ Ci eminyafu n'oluhù byasingônolerwa enyuma ly'olugo. ¹² Aniga enterekêro y'okusingônola. Na bene Aroni erhi babà bamamuhêreza omukò, agushahuliza oku luhêrero, n'omu marhambi goshi. ¹³ Bamuhêreza enterekêro nsingônola, erhi babà bamayirhondôla myanya myanya bamuhêrezayo haguma n'ecirhwe, naye abisingônolera oku luhêrero. ¹⁴ Ashuka eby'omu nda n'ebishugulu n'amîshi, abisingônolera oku luhêrero haguma n'erya mbâgwa. ¹⁵ Kandi ahâna enterekêro y'okushukûla olubaga, ayanka ecihebe cal'ihanyirwe n'olubaga c'okujira enterekêro y'okushukûla ebyâha byâlwo. Erhi abà amacibâga, ajiramwo enterekêro y'okuhyûlira ebyâha nka kulya anajiraga entanzi. ¹⁶ Ayêgeza erya nterekêro nsingônola, ajira nka kulya birhegesirwe. ¹⁷ Erhi ayûs'iyegeza enterekêro y'okukalangwa, ashamarhakwo ecifune, acisingônolera oku luhêrero oku nyanya z'eyo mbâgwa y'esêzi. ¹⁸ Buzinda abâga empanzi n'engandabuzi nka nterekêro y'okushengera olubaga omurhûla, bene Aroni bamuhêreza omukò, agudubulira omu marhambi goshi g'oluhêrero. ¹⁹ Arhòla olujimbi lwa erya mpanzi n'olwa erya ngandabuzi haguma, omucira, amashushi g'oku mucira, ensiko n'amashushi g'oku budiku. ²⁰ Alambika byoshi oku rhumême, byoshi abilangika oku luhêrero anabisingônola. ²¹ Kandi Aroni amoleka Nyakasane rhulya rhumême n'okugulu kulyo, akabimogamoga nka oku Nyakasane anali arhegesire Mûsa. ²² Obwo Aroni anacilambûlira amaboko gâge oku lubaga, alugisha, agal'ibunguluka erhi amâhâna enterekêro y'okushukûlwa ebyâha, kuguma n'enterekêro y'okushenga omurhûla. ²³ Mûsa boshi n'Aroni, banacijâ omu kagombe k'endêko, barhengamwo, bagisha olubaga, n'irenge lya Nyakasane lyabonekana omu lubaga lwoshi. ²⁴ N'omuliro gwayâkaga embere za Nyakasane, gwalya erya mbâgwa na galya mashushi, olubaga erhi lubona okwo, lwabanda orhuhababo rhw'omwîshingo, boshi bafukamiriza, bahisa akamalanga oku idaho.

10

Amarhegeko g'enterekêro

¹ Bene Aroni: Nadabu na Abihu, banacirhòla ngasi muguma ecitumbûkizo câge bahiramwo omuliro n'erhi babà bamâhira obukù kuli gulya muliro, oku gurhamanyikiniⁿ gurhanarhegesirwi na Nyakasane bagal'iguhêka embere zâge. ² Lêro engulumira y'omuliro yanacimanuka emalunga embere za Nyakasane yabamirangusa, bafira ntyo embere za Nyakasane. ³ Mûsa anacibwîra Aroni, erhi: «Byo Nyakasane aderhaga ebi galya mango arhurhôngdaga, erhi: «Nnonza obutagatifu bwâni bubonekane muli abanyegêra; nnonza n'irenge lyâni libonekane embere ly'olubaga lwoshi». Aroni aguguma.

⁴ Mûsa ahamagala Mishaheli na Elisafani mwene Uzieli mwishè wa Aroni, anacibabwîra, erhi: «Yêgeri muhêke benewinyu embuga, kulî kw'ahatagatifu, na kulî kw'olugo». ⁵ Banacyegera, bagenda babajagajagira omu rhwanzo rhwâbo kuhika emuhanda gw'ecihando nka kulya Mûsa anarhegekaga.

⁶ Mûsa ashub'ibwîra Aroni n'abagala, Eleyazari na Itamari, erhi: «Mumanye mwankaderha mpu mwashambûla emviri^o zinyu, nîsi mpu mwabera emyambalo yinyu, murhawe, lubaga lwoshi

ⁿ**10.1** : Muliro gurhamanyikini, bulya gurharhengereraga aha luhêrero.

^o**10.6** : Abayahudi bakâg'ishambûla emviri zâbo, zishalame oku irhwe hali n'amango

Nyakasane abêrire burhè. Bene Israheli boshi balakira bene winyu bahyaga n'omuliro gwa Nyakasane. ⁷ Ci mwêhe murhahîraga mukarhenga aha kagombe k'endêko, lyo murhag'ifà, bulya mulikwo amavurha matagatîfu ga Nyakasane. Banacishimba akanwa ka Mûsa.

⁸ Nyakasane ashambâza Aroni, aderha, erhi: ⁹ «Orhakazâg'inywa idivayi nîsi erhi cindi cinyôbwa cilalusa, we n'abâna bâwe boshi nka mwaja omu kagombe k'endêko, lyo murhag'ifà. Liri irhegeko oku bûko bwinyu boshi emyâka n'emyâka. ¹⁰ Kwo mwanakaz'ijira ntyôla amango muli mwaberûla ebitagatîfu n'ebirhali bitagatîfu ¹¹ N'amango muli mwayigîriza bene Israheli amarhegeko Nyamubâho ajiraga anagaha Mûsa mpu ammumanyise go.

¹² Mûsa anacibwîra Aroni, Eliezari na Itamari, bo bâna Aroni alicisigaline, erhi: Muyanke ngasi bisigîre oku nterekêro yajiragwa n'omuliro embere za Nyakasane, mubirye birhanalimwo lwango. Mubilîre embere z'oluhêrero bulya buli bwangà butagatîfu. ¹³ Mwakaz'ibilîra ahantu hatagatîfu; co cikono câwe eco mwene bagala bâwe, oku ishêga lya Nyakasane. Ntyo kwo narhegesirwe.

¹⁴ Na kandi, mukâlira ahantu hinjà, we na bagala bâwe na bâli bâwe mweshi, e-nkolo mwamolekaga Nyakasane omu kuyimogamoga, n'okugulu bamukobôleraga, bulya eyo myanya emuberûlîrwe mwe na bagala na bâli bâwe, oku nterekêro z'omurhûla za bene Israheli.

¹⁵ Okugulu kukobôle n'enkolo, birya biyisha haguma n'olujimbi lw'okusingônolwa, byamayus'imolekwa Nyakasane omu kumogamogwa embere zâge, byakaz'ibà byâwe mwene bagala bâwe. N'o-kwola kwayôrha irhegeko lya Nyakasane ensiku n'amango nka oku anarhegekaga.

¹⁶ Mûsa adôsa olwa cirya cihebe cabâgiragwa okushukûla ebyâha: Yajewe! Coshi càsingônosire! Aho anacikunirira Eliezari na Itamari, bene Aroni balici-sigire, ababwîra, erhi:

¹⁷ Carhumire murhalira erya mbâgwa yarherekêragwa okushukûla ebyâha, ahantu hatagatîfu? Bulya buli bwangà butagatîfu. Na Nyakasane amuhirebwo lyo mukaz'irhenza ebyâha bya olubaga omu kukaz'ilujirira enterekêro y'okulyûla ebyâha embere za Nyakasane. ¹⁸ Omu kubà omukò gw'eyi mbâgwa gurhahêsirwi ahantu hatagatîfu, mwâli mugwâsirwe okulya enyama zâyo nka kulya nanarhegekaga. ¹⁹ Aroni abwîra Mûsa, erhi: Lolà oku ene bahânyire enterekêro y'okushukûla ebyâha, kandi bajira enterekêro nsingônola embere za Nyakasane Niono nciryaga kuli eyo mbâgwa y'okushukûla ebyâha, ka kwankabire kwinjà embere za Nyakasane? ²⁰ Mûsa ayumvîrhiza e-byo binwa byanamusîmîsa.

11

III. Amarhegeko gayêrekîre ebihumânya n'ebirhahumânya

Ebintu bigalugalu n'ebirhali bigalugalu

¹ Nyakasane ashambâza Mûsa na Aroni, anacibabwîra, erhi: ² Mugend'i-bwîra bene Israheli, erhi: Alagi ebintu mwakaz'ilya omu bintu byoshiby'ahôla igulu. ³ Ngasi nsimba egwêrhe ensenyi zigabanyikîne, nsenyi mberange zirya zigwêrhe nyûnu ibiri n'akabà enavuguse, mwanayilya. ⁴ Ci kwônene lolagi zihi muli ezo zivûgusa erhi nîsi erhi ezigwêrhe ensenyi zigabikine zihi murhankalya, nka engamiya zivûgusa ci zirhajira nsenyi zigabikine, eyo rhuyilole nka ngalugalu kuli mwe. ⁵ Kuguma murhakâg'ilya wibari evûgusa ci erhajira lusenyi lugabikîne, eyôsire eri ngalugalu kuli mwe. ⁶ Kuguma ntà kulya enshe-nzi, evûgusa ci erhajira lusenyi lugabikîne, muyihanzîbwe. ⁷ Kwo na kuguma murhakâg'ilya engulube, egwêrhe olusenyi lugabanyikîne na nyûnu ibiri, ci kwônene erhavûgusa, muyihanzîbwe, bulya eyôsire eri ngalugalu kuli mwe. ⁸ Murhahîraga mwalya enyama z'ebyo, murhanahumaga oku murhumba gwa- byo nka zifîre.

bakâg'izikungûla, babere n'emyambalo yâbo. Nyamuzinda ahanzize Aroni mpu arhayôrhaga nk'oli omu mishîbo bâna bâge barhumire, bulya nyamuzinda wabahaniraga obugamba bwâbo.

Muzihanzîbwe, ziri ngalugalu.

⁹ Alagi ehi mwakaz'ilya, omu nsimba zoshi zilama omu mîshi: ngasi zigwêrhe olufuke, amagamba n'omugâra, zibè z'omu nyanja, zibè z'omu marhuli, ezôla mwanahasha okuzilya. ¹⁰ Ci mumanye mwankanalya ebirhagwêrhi mase-mbè, kandi erhi magamba, bibè biyôga omu nyanja eri by'omu nyîshi, omu nsimba zoshi zinyagârha omu mîshi na omu ngasi by'obuzîne bibâmwo. ¹¹ Ezôla muzilole nka za kuhumânya, murhankalya enyama zâzo, murhankanahuma oku mirhumba yazo. Emirhumba yazo emujire enshishînye. ¹² Ngasi by'omu mîshi birhagwêrhi masembe n'amagamba bikamujira enshishînye.

¹³ Lolagi omu nyunyi, ezi mwakabà nshishinye z'okulya: ntâye wazilyaga bulya ziri za nshishinye: ikozi, cigukuma, n'akadûrha. ¹⁴ Lubaka, na ngasi bûko bwa kadûrha. ¹⁵ Ngasi bûko hungwe. ¹⁶ Kuguma enyunda, kahlenè, enkongoro na ngasi bûko bwa lubakà. ¹⁷ Murhahîraga mukalya ecirifûfu, kadubamahiri, omwînâna, ¹⁸ omuhangâli, enyange, cigukuma mwêru. ¹⁹ Murhakâlya hangâli, na ngasi bûko nyunyi z'emirundi mirîrî, hudihudi na kubukubu.

²⁰ Ngasi hinyagâsi hibalala, erhi hiyandalira oku magulu, mubè nshishinye yabyo. ²¹ Omu binyagâsi bigwêrhe amashala, bigenda n'amagulu, mwanalya birya bijira eminengene y'okucanuka oku idaho. ²² Lolagi mulibyô ebi mwanka-lya: ngasi bûko bwa mahanzi, ngasi bûko bwa nzige, ngasi bûko bwa minûnu, ngasi bûko bwa minshekè. ²³ Ngasi binyagâsi bijira amashala, binayandalira oku magulu anni, ebyo byoshi mubibè nshishinye. ²⁴ Okuhuma oku bintu bigalu-galu byanarhuma mwahemuka» ngasi wankahuma oku murhumba gwâbyo, oyôla anabà ahemusire kuhika bijingo. ²⁵ Ngasi yêshi wabarhule omurhumba gwâbyo, agwâsirwe okushuka emyambalo yâge, erhi anaciyosire muhemule kuhika bijingo. ²⁶ Ci ensimba zijira ensenyi zirhali mberange, zirhanavugusa, ezôla zibè ngalugalu kuli mwe. Ngasi yêshi wankazihumakwo, erhi amacîhe-mula. ²⁷ Omu nsimba za magulu anni, zikal'ijà zajunjuka nka zagenda, ezo nazo ziri ngalugalu kuli mwe. Ngasi yêshi ohuma oku murhumba gwâzo, oyôla erhi amazira kuhika bijingo. ²⁸ Na ngasi yêshi wankaheka omurhumba gwâzo, a-gwâsirwe okushuka emyambalo yâge, kandi anayôrha azizire kuhika bijingo. Ziri ngalugalu.

²⁹ Lolagi omu nyandazi, ezimuzizire: enfuko, omulindye, na ngasi bûko bwa musherebera. ³⁰ Namushushu, lumve, kadubankula, ecibulubulu. ³¹ Ezo zoshi zimuzizire, na ngasi yêshi ozihumakwo erhi amacîhemula anayôrhe azizire kuhika bijingo. ³² Ngasi kantu kankarhogerakwo omurhumba gwa nguma mulizo, kanazira: ngasi cirugu ca murhi, omushangi, oluhù, enshoho, na ngasi kandi kalugu. Bigwâsirwe bishukwe omu mîshi bigal'iyôrha bihemusire kuhika bijingo na buzinda byanabà birugu binjà. ³³ Erhi byankarhogera omu ndalâlà y'ecirugu c'ibumba, ngasi biri omu ndalâlà yaco, byanazira, kandi mwacinabera. ³⁴ Ngasi biryo, byâli muli cirya cirugu ciru byankashukwa n'amîshi, na ngasi cinyôbwa calimwo, ebyo erhi bikola bizizire, ciru ankabà càli cirugu cinjà. ³⁵ Ngasi kalugu omurhumba gwâbyo gwankarhogerakwo, kanazire, amasiga, goshi gajonjagwe, bulya gakolagazizire lwoshi. ³⁶ Ci amaliba, ecirhûla c'amîshi, enyanja zoshi, byôhe byanayôrha bicîre; ci owahuma oku murhumba gwa nyandazi nguma mulizo, anazira. ³⁷ Erhi murhumba muguma gwa mulizo gwa- nkahika oku mburho, erhankahumâna. ³⁸ Ci erhi emburho yankabà ebombîre n'amîshi, murhumba gwa nyandazi nguma mulizo gukagal'ihika kuliyo, eyôla mburho enazire. ³⁹ Erhi cintu cilebe muli birya mukomerera okulya cankafà, owankacihumakwo yêshi anayôrhe mugalugalu kuhika bijingo. ⁴⁰ Owankalya oku murhumba gwâco, oyôla agwâsirwe okushuka emyambalo yâge, agal'iyôrha mugalugalu kuhika bijingo. Naye owankabarhula omurhumba gwâco, a-gwâsirwe okushuka emyambalo yâge anayôrhe mugalugalu kuhika bijingo.

⁴¹ Mukazibà n'enshishînye oku kantu kacîbulula n'enda oku idaho, bulya birhankalibwakwo.

⁴² Murhahîraga mukalya ebintu bibulula enda oku idaho, abè zirya zanyagârhirira kuli magulu anni, nîsi erhi kuli magulu manji, bulya ezôla zoshi ziri za kulâbwa nka za nshishinye.

⁴³ Mumanye mwankacîhemula n'ebyo binyagâsi, mumanye mwankanahemuka erhi byo birhuma.

⁴⁴ Bulya nie Nyakasane, Nyamuzinda winyu, mwacêsîbwe mwanahinduka bimâna bulya niono ndi mwimâna, mumanye mwankanacîhemula n'ebyo binyagâsi bija byacîbulula oku idaho. ⁴⁵ Nêci, nie Nyakasane, wammukûlaga e Mîsiri, nti mbè Nyamuzinda winyu, mubè bimâna bulya ndi mwimâna.

⁴⁶ Eri ly'irhegeko lyêrekîre ebintu by'amagulu anni, orhunyunyi, ngasi hizîne hiyôga omu mîshi, ngasi nsimba zicîbulula n'enda oku idaho. ⁴⁷ Ntyo, mwanahasha okukaz'imanya ebiri bigalugalu n'ebiri binjà, ensimba yankalîbwa n'erhankalîbwa.

12

Okushukûlulwa kw'omukazi oli omu buzire

¹ Nyakasane anacibwîra Mûsa, erhi: ² Oj'ibwîra Bene Israheli, erhi: Omukazi erhi ankaburha omwânarhabana anabêre aha kabazîre nsiku nda. Anacîlange nk'oku ali ayôsire amango ali omu mugongo. ³ Oku lusiku lwa kali munâni omwâna anaj'ikembûlwa. ⁴ Cikwônene anashub'iyôrha ebulinda zindi nsiku makumi asharhu n'isharhu; muli agôla mango, arhankahuma oku kantu kimâna, arhankanaja ahantu himâna, kuhika amango ensiku z'okushukûlwa kwâge zahika. ⁵ Erhi ankabà munyere abusire, abêre aha kabazîre migobe ibirhi, nka kulya anayôrha amango ali omu mugongo. Anayôrhe ebulinda nsiku makumi gali ndarhu na ndarhu. ⁶ Amango ensiku z'okushukûlwa kwâge zahika, akabà mwânarhabana nîsi erhi mwânanyere abusire agwâsirwe okujà emunda omudâhwa ali aha muhango gw'akagombe k'embugânano, anarhûla omwâna-buzi wa mwâka muguma nka nterekêro ya kusingônolwa, kandi anarhûla omwânagoko w'engûkù nîsi erhi wa mpinga: yo nterekêro y'okushukûla ebyâha. ⁷ Omudâhwa anabirherekêra Nyakasane, zibè empyûlo oku mukò gw'oyo muzîre. Lyo irhegeko liyêrekîre omukazi obusire eryo, nka abusire mugala nîsi erhi mwâlî. ⁸ Nka arhankacîbonera omwâna-buzi, anarhûla mahali abirhi ga mpinga erhi ga ngûkù^p. Nguma eri nterekêro ya kusingônolwa, n'eyindi ebè ya kurherekêrerwa oku byâha. Kandi omudâhwa anamujirira enterekêro y'okuyûkiriza ecîru; kwo na kucêsibwa kwa nyamukazi okwo.

13

Olushomyo nebi abadâhwa bakalumanyirakwo

Oku mvîri

¹ Nyakasane anacibwîra Mûsa n'Aroni, erhi: ² Omuntu erhi ankamera- kwo omubuha nîsi erhi cizimba, nîsi erhi cibungu, na muli oko omu mubiri gwâge mubè obushushubirizi kulya kwankarhuma bacîkebwa mpu lwankanabà lushomyo^q, oyo muntu banamuhêkera abadâhwa: Aroni erhi muguma omu bagala. ³ Omudâhwa analolêreza eryo ishembo limuli oku kakoba k'omu-biri: nka olwôya lw'omôla ishembo lwahindusire lwêru lwêru, n'erhi ankabà eryôla ishembo lyahindusire cihulu canajire cabumba omunyafu kurhaluka akakoba k'omubiri, ciyêrekîne oku ciri cihulu ca lushomyo. Nk'omudâhwa amâyûsa okulolêreza oyôla muntu, anamanyîsa oku akola ahumânyire. ⁴ Erhi oku kakoba k'omubiri gw'omuntu kwankabà ecibungu cêru cêru, cirhanabonekini oku ciri cirî kulusha akakoba k'omubiri, n'akabà olwôya lurhahindusiri lwêru lwêru, omudâhwa anayegûla oyôla oku bâbo, anamuhîre hâgo hâgo nsiku nda. ⁵ Olusiku

^p**12.8** 12,8: Lolà muli Luk 2.24, kwo Yuzufu na Mariya bajizire ntyo.

^q**13.2** : Mw'ago mango Abayahudi barhankamanyire olushomyo buli bulwâla buci nka lurhayahukiraga banji mulibwo. Co carhumaga amarhegeko g'okulurhanga gâli makali bulya ntà bufumu bâli bagwêrhe bw'okubuka olushomyo. Kwâlî kwânîne olwâzire olushomyo ayegûlwe oku bandi; nka kula banayêgûla olwâzire covid-19; kuli kucîfungira n'okufungira abarhacilwâla.

Iwa kali nda, omudâhwa anashub'ilolêreza oyôla muntu. Erhi ankabà ecihulu cibonekine oku cirhaja cayushûka, bulya cirhaja calandira oku mubiri, omudâhwa anashub'imuyegûla oku bandi nsiku nda. ⁶ Olusiku Iwa kali nda, omudâhwa anashub'ilolêreza obwa kabirhi, erhi ankabona oku ecihulu caya canyiha, ci cirhayushûka oku mubiri, omudâhwa anaderha oku oyôla muntu arhalikwo bubî, bulya liri ishembo Iya busha busha. Oyôla muntu ayûs'ishuka emyambalo yâge, anabà mwêru kwêru. ⁷ Ci erhi ankabà eryo ishembo Iyâjîre Iyalandira oku mubiri, kurhenga galya mango azindig'iciyêreka omudâhwa mpu amanyîse abandi oku arhali wa lushomyo, agwâsirwe ashubire emw'omudâhwa. ⁸ Erhi ayûs'imulolêreza, n'aka-bona oku Irya ishembo Iyâjâ Iyayushûka oku kakoba k'omubiri, omudâhwa anamanyîsa oku alikwo olushomyo.

Olujà Iwalandira

⁹ Erhi omuntu ankabà alikwo ecihulu c'olushomyo, banamulêrhere omudâhwa. ¹⁰ Omudâhwa anamulolêreza, n'akabona oku kakoba k'omubiri kuli omububa mwêru gurhumire olwôya lumuli luyêruha, n'oku omunyafu muzibu muzibu gwajâ gwahumba omubiri, ¹¹ luli lushomyo olwo Iwajâ Iwalandira omu mubiri, kwanarhuma omudâhwa aderha oku oyôla muntu ahumânyire. Kukola kurhamira busha okuderha mpu bamuberwire oku bandi bantu, bulya olushomyo Iwâge luyôsire lumanyîkîne. ¹² Ci erhi ankabà olushomyo Iwayisha Iwalandira Iwanabwîkira omubiri g'olya muntu, olikwo ecihulu kurhenga oku irhwe kuhika oku kugulu, nka oku omudâhwa ankabona n'amasû gâge, ¹³ oyo mudâhwa anashub'ilolêreza, n'akabona olushomyo Iwajâ Iwabwîkira omubiri goshi, anaderha oku oyo muntu arhalikwo ishembo, ci akola mwêru yêshi, bulya byoshi byahindusire byêru, n'ago magamba mêru gahungumuka duba. ¹⁴ Ci amango bankabona omubiri gwâge gurhunzire gwanajingûka nka kafinjo, banamanya oku ali mushomyo ¹⁵ Nka omudâhwa amâbona oku omubiri gwâge gurhu-nzire, anamanyîsa oku oyo muntu alikwo ishembo, alikwo olushomyo. ¹⁶ Erhi ogwo mubiri gurhunzire gwankahinduka mwêru, oyo muntu anaj'iciyêreka omudâhwa. ¹⁷ Omudâhwa analolêreza oyo muntu, n'akabona omubiri gukola mwêru, anabonera ho oku oyo muntu ogwêrhe omubiri mwêru arhalikwo îshembo. Ali mugumagumà.

Akafinjo

¹⁸ Erhi omu mubiri gw'omuntu mwankamera omubuha gw'akafinjo, n'erhi gwankabà gwamarhang'ifuma, kandi ahâli h'omubuha hazûke ow'ecibungu mwêru ¹⁹ olimwo obudukulà, oyo agwâsirwe okuciyêreka omudâhwa. ²⁰ Omudâhwa naye amulolereze. Erhi omudâhwa ankabona oyo w'ecibungu ajâ alandira omu ndalâlâ y'akakoba k'omubiri, n'olwôya lumuli lukola luhindusire Iwêru, nyamudâhwa anamanyîsa oku oyo muntu akola azizire, bulya cikola cihulu ca lushomyo cizûsire omwôla mubuha. ²¹ Ci erhi omudâhwa a-nkabona oku olwôya Iurhali Iwêru mulya cibungu, n'oku ntà kurhunda kurhalusire akakoba k'omubiri, n'oku cikola caya cayonda, anashub'imuhira hâge hâge nsiku nda. ²² Erhi omudâhwa ankabona oku ecôla cibungu caya calandira oku mubiri, anamanyîsa oku oyôla muntu ayôsire azizire, luli lushomyo. ²³ Ci erhi omudâhwa ankabona oku carya cibungu cirhaja cayushûka, ci cinacyôsire oku canali, anamanyîsa oku ekola nzigo ya Irya ihurhe, kugal'irhuma aderha oku oyôla muntu acîbêrîre mwêru kwêru.

Ecibabo c'omuliro

²⁴ Erhi oku mubiri gw'omuntu kwankaja ecibabo c'omuliro, n'erhi mulya cibabo mwankamera ecizimba cirimwo ebyêru nîsi erhi bidukula, ²⁵ omudâhwa analolêreza olya muntu, n'erhi ankabà olwôya Iwamahinduka Iwêru mulya cihulu, nîsi erhi ecibabo cankabonekana oku caya cahumba omubiri kulusha kurhaluka akakoba k'omubiri, luli lushomyo olwo lomezire mw'obwo buhye. Omudâhwa anaderha oku oyo muntu azizire, bulya alikwo ishembo Iy'olushomyo. ²⁶ Ci erhi omudâhwa ankabona oku ntà Iwôya Iwêru luli omu cibabo, na kandi oku cirhaja cabumbugurha omubiri, ci caya canyiha, omudâhwa anashub'iyôrhana olya muntu, ci amuyegûle oku bandi nsiku nda. ²⁷ Oku lusiku Iwa kali nda, omudâhwa anashub'imulolêreza, n'akabà ecôla cibabo caya

cayushûka oku mubiri, omudâhwa anamanyîsa oku oyôla muntu azizire, ashomire. ²⁸ Ci erhi ciryâ cibabo cankaba cirhaja calandira, cirhanaja cahumba, ci kunyiha, caji canyiha, ago mango erhi gunali mubuha gwa muliro kwône, eri nzigo kwône ya muliro. Omudâhwa anamayisa oku oyôla muntu ali muguma- guma bulya kwâli kurhunda kwa nzigo kwônene.

Oku irhwe erhi l'oku ndedu

²⁹ Erhi omulume kandi erhi omukazi ankamera ennindi oku irhwe nîsi erhi oku ndedu, omudâhwa analolêreza mwa erya nnindi. ³⁰ Erhi ankabà erya nnindi yajà yahumba akakoba k'omubiri, na kandi erhi ankabà muli olwôya lushusha amâle erhi lubula, omudâhwa anamanya oku oyôla muntu azizire, bulya guli murhondêro gwa lushomyo, lurhangirîre oku irhwe nîsi erhi oku ndedu. ³¹ Ci erhi omudâhwa ankabona oku eyôla nnindi erhajà yayushûka omu mubiri murhanali lwôya lushusha amâle, omudâhwa anashub'iyegûla oyo muntu nsiku nda. ³² Olusiku lwa kali nda, anashub'ilolêreza erya nnindi. Erhi ankabà erya nnindi erhajà yayushûka, n'erhi ankabà ntà lwôya lushusha amâle lulimwo, n'eyo nnindi erhajà yahumba akakoba k'omubiri, ³³ olya ogwêrhwe n'ennindi anamômwe, ci arhamômagwa halya hali ennindi kandi omudâhwa anashub'imuyegûlira hâgo hâgo nsiku nda. ³⁴ Olusiku lwa kali nda omudâhwa anashub'imulolêreza mulya nnindi, n'akabà erya nnindi erhayushûsiri oku mubiri, ci erhanaja yabumbugurha, omudâhwa anaderha oku oyo muntu ali mugumagumà. Anashuka emyambalo yâge kandi anaderhwe mushugi. ³⁵ Erhi enyuma z'aho erya nnindi yankajà yayushûka, n'obwo omudâhwa ali erhi amulolerize (anaderha mpu biri binjà), ³⁶ omudâhwa anashub'imulolêreza, n'akabà erya nnindi yajà yayushûka oku mubiri, omudâhwa arhacîrhamagya alolêreza erhi muli olwôya lushusha amale, anamanyîse oku oyo muntu ahumânyire. ³⁷ Ci erhi ennindi yankabonekana oku erhajà yayushûka, ci kwônene yajà yameramwo enyôya nyîru, eyo nnindi, kufuma kwâyo okola, oyo muntu ali mwêru kwêru. N'omudâhwa anaderha oku ali mugumagumà.

Ecibungu lurhali lushomyo

³⁸ Erhi omulume kandi erhi mukazi ankalwala olubenja lwêru-lwêru lwalangashana oku mubiri, omudâhwa anagend'imulolêreza, ³⁹ erhi olwo lubenja lomezire oku mubiri gwâge lwankabà lwa mwêru gurhanyomwiri, ciri cibungu ecôla camera, oyo muntu ali mwêru-kwêru, arhahumânyiri.

Oluhala

⁴⁰ Erhi ankabà omuntu emviri zamuhonyire oku irhwe, lwamabà luhala o-lwo, ali mwêru kwêru, arhahumanyiri. ⁴¹ Erhi ankabà emalanga yo emviri zimuhwire, eri mishosho eyo, ayôsire ali mwêru-kwêru. ⁴² Ci kwônene erhi omu luhala luli emalanga kandi erhi aha ntondo y'irhwe mwankamera ecihulu cêru cidukulîze, luli lushomyo olwo lwamera emalanga nîsi erhi aha ntondo y'irhwe. ⁴³ Omudâhwa analolêreza, erhi ankabà ecihulu cirhunzire, cinali cêru ca muduku, cikamera omu luhala aha ntondo y'irhwe, nîsi erhi emalanga, cikana-shusha olushomyo lw'oku cikoba c'omubiri, ⁴⁴ oyo muntu ali mushomyo, azizire, omudâhwa agwâsirwe amanyîse oku azizire, olushomyo okw'irhwe lumurhangirîre.

Kurhi omushomyo agwâsirwe okulama

⁴⁵ Omushomyo, akaz'iyambala emishangi esharhangusire na buzira kukombêra emviri, zirhashokozibwi akanabwikira obwânwa bwâge na ngasi ah'agera anajè ayâkûza, erhi: «ndi mugalugalu mugalugalu!» ⁴⁶ Oku olushomyo lwâge lucimubâkwo erhi anacizinzire. Arhankabêra haguma n'abandi bantu, ci ayûbake hâge hâge, ci nyumpa yâge ebè kuli kw'ecishagala.

13.46 : Rhulole muli Ayu 2,7-8. Omushomyo al'igwâsirwe okulama nk'oli omu mishîbo; lyo ngasi yêshi wankamubona acîyêgûla, alek'iyegêra oyo muntu mugalugalu. Okwo kumanyîsize oku omuntu muyegûle ekarhî k'olubaga lw'abagumaguma bacizîne.

Olushomyo lw'emyambalo

⁴⁷ Erhi oku mwambalo kwankabonekana ecibale, akabà mushangi gwaluka-gwa n'amôya erhi nondwè, ⁴⁸ gukabà gundi mwambalo erhi ciru bulingiti bwa môya erhi bwa nondwè, gubè gwa luhù, erhi kandi kantu kajiragwa n'oluhù, ⁴⁹ erhi ankabà ecôla cibale ciri kw'ogwôla mwambalo ciri ca kasi, nîsi erhi ca muduku, akabà oku mwambalo ciri nîsi erhi oku luhù, akabà oku mugozi gw'okuyambala ciri, nîsi erhi oku muhiro kandi erhi oku ifungiro lya akantu kajiragwa n'oluhù, cinali lushomyo. Akola kalugu kanali ka kuyêrekwa omudâhwa. ⁵⁰ Omudâhwa hano abà amâlolêreza ciryâ cibale, kandi anajira aha abîkira kalya kalugu kuhika nsiku nda. ⁵¹ Olusiku lwa kali nda, omudâhwa anashub'ilolêreza ciryâ cibale, n'akabà caja cayushûka kuli gulya mwambalo, gulya mushangi, bulya bulingiti, gulya muhiro, erhi oku ifungiro ly'oluhù, luli lushomyo lwa kuyahukira. Akola kantu kakola kazizire. ⁵² Omudâhwa anayôca gulya mwambalo, erhi gulya mushangi gw'amôya erhi gwa nondwè, bulya bulingiti, lulya luhù erhi kalya kantu kajiragwa n'oluhù, bulya luli lushomyo, lwa kuyahukira, lugwâsirwe okusingônokera omu muliro. ⁵³ Ci erhi omudâhwa ankabona oku ciryâ cibale cirhajacayushûka mwa gulya mwambalo: gwo mushangi, bwo bulingiti, lwo lulya luhù, kandi erhi kalya kalugu kajiragwa n'oluhù. ⁵⁴ Anarhegeka bashuke gulya mwambalo gulikwo obulema, kandi anashub'igulanga zindi nsiku nda. ⁵⁵ Oku bundi omudâhwa anashub'ilolêreza gulya mwambalo gwâli gushusirwe. Akabà halya harhacihindusiri, na ciryâ cibale cirhajire cayushûka, gulya mwambalo guzizire, kukwânîne gudulikwe muliro, bulya olushomyo lwagujîre endalâlâ n'emugongo. ⁵⁶ Ci erhi omudâhwa ankabona oku ecôla cibale, kurhenga amango cashuka-gwa cikola cigwêrhe yindi yindi nshusho, anacikembûla kwa gulya mwambalo, kw'olwo luhù, obwo bulingiti, kandi ehi kwo ako kantu kajiragwa n'oluhù. ⁵⁷ Cikashub'ibonekana kuli gulya mwambalo, kuli gulya mushangi, bulya bulingiti, lulya luhù, erhi kalya kantu kajiragwa n'oluhù, kwo kuderha lugendekire. Aho banasingônola n'omuliro kalya kantu kagwâsirwe n'endwâla. ⁵⁸ Gulya mwambalo, gwo mushangi, bwo bulingiti, erhi mwambalo gw'oluhù, gwarhenzirekwo obubî erhi kushukwa kurhuma, kukwânîne gushub'ishukwa bwa kabiri lyo bulya bulema burhenga lwoshi lwoshi. ⁵⁹ Lyo irhegeko liyêrekîre olushomyo luja oku mwambalo gw'obwôya kandi erhi gw'enondwè: gwo mushangi, bwo bulingiti erhi kalugu kajiragwa n'oluhù akabà kagwâsirwe okude-rhwa kinjà nîsi erhi kazinzire.

14

Okushukûlwa kw'omushomyo

¹ Nyakasane anacibwîra Mûsa, erhi: ² Yumva irhegeko liyêrekîre okushukûla omushomyo ³ Banamuhêkera omudâhwa. N'omudâhwa abà amamurhenza omu cishagala, anamulolêreza. Akabà olya mushomyo anafumire olushomyo lwâge, ⁴ omudâhwa anarhegeka, mpu barhôle oyo washukûlwa, rhunyunyi rhubirhi rhuzîne na rhwinjà, barhôle n'enshâli z'omuvuye n'omugôla mudukula n'ecuhâgizo. ⁵ Omudâhwa anarhegeka okunigira kanyunyi kaguma oku nyanya ly'akabindi kali oku nyanya z'amîshi gahulula. ⁶ Na kandi hano abà amârhôla kalya kanyunyi kacizîne kuguma n'olushâli lw'omurhi gw'akarhonda, n'ibuye ly'omugôla, kuguma n'ecuhâgizo anabivumvuza omu mukò gwa kalya kanyunyi kanigiragwa oku kabindi kali oku nyanya ly'amîshi gahulula. ⁷ Anakangûla olya mushomyo kali nda na gulya mukò abul'imanyîsa oku akola ali mwêru kwêru, na kalya kanyunyi kali kacizîne banakaleka kabalalire elubala. ⁸ Naye olya washukûlagwa, ayôsire ali wa kushuka myambalo yâge, n'okucîmômêsa enyôya zâge zoshi zoshi z'oku mubiri, n'okucîshuka acè yêshi. Buzinda bw'aho naye akola wa kushubira omu cishagala, ci erhi anaciri wa kuyûsa nsiku nda arhaja nyumpa. ⁹ Olusiku lwa kali nda anashub'imôma amôya gâge goshi: Emviri, obwânwa, engohe, acimômêse enyôya zoshi anacîshuke yênene, omubiri goshi n'emishangi yâge na ntyo erhi amarhengakwo ecizira coshi.

¹⁰ Olusiku lwa kali munâni anarhola bâna-buzi habirhi barhalikwo ishembo n'omushîbuzi gwa mwâka muguma gurhaliko ishembo, anarhôle omulà gw'enshâno enozire, mirengo isharhu ya kali ikumi, ebè evanzirwe n'amavurha ga mulengo muguma. ¹¹ Omudâhwa walokôlaga oyo mushomyo, anamulêrha, anarhûla Nyamuzinda ebyo aha muhango gw'akagombe k'endêko. ¹² Omudâhwa anarhola cibuzi ciguma acihâne nterekêro y'okushukûla ebyâha, haguma na gulya mulengo gw'amavurha. Anabimogamogera embere za Nyakasane. ¹³ Omudâhwa ananigira ecôla cibuzi halyâla bananigira enterekêro y'okushukûla ebyâha enali yâge bulya buli bwangà butagatîfu obwo. ¹⁴ Omudâhwa hano abà amaduba kuli gulya mukò gw'enterekêro y'okushukûla ebyâha anagulaba oku kurhwiri kulyo kwa nyakushukûlwa banagulabe oku cunkumwe câge c'ekulyo, n'oku ino linene lyâge ly'okugulu kulyo. ¹⁵ Kandi omudâhwa anarhola omulengo gw'amavurha agadubulirekwo omu bulà bw'enfune bw'o-kuboko kumoshô. ¹⁶ Na mwa galya mavurha gali omu bulà bw'enfune y'ekumoshô anadobezamwo omunwe gw'okuboko kulyo agushahulize kali nda embere za Nyakasane. ¹⁷ Na kandi kuli galya mavurha gali omu bulà bw'enfune y'e kumoshô, omudâhwa analabamwo okurhwiri kulyo kwa nyakulokôlwa, kwo kuyushûla enterekêro y'okushukûla ebyâha. ¹⁸ Agasigîre kwa galya mavurha gali omu bulà bw'enfune y'e kumoshô, omudâhwa anagabulagira oku irhwe lya nyakushukûlwa. Kwo na kujira enterekêro y'okulyûla ebyâha embere za Nyakasane okwo. ¹⁹ Kandi omudâhwa anarhola enterekêro y'okushukûla omunya-byâha. Kandi buzinda bw'aho analokôla olya wal'izizire. ²⁰ Enyuma z'aho, bano abà amaniga enterekêro y'okusingônolwa, anarhûla enterekêro nkalange, kwo kulokôla oyo muntu abè mwêru kwêru.

²¹ Akabà mukenyi n'ebirugu byâge biri binyi, anarhûla mwâna-buzi muguma w'okurherekêrwa, amurhûle enterekêro y'okumolekwa n'okuyinamulirwa Nyakasane. Anarhola ecigabi ca kali ikumi n'enshâno enozire, anavanganye n'amavurha ajiremwo enterekêro y'okukalangwa, anayiyushûlekwo n'omulengo gw'amavurha. ²² Anarhola na mahali abirhi ga mpinga, erhi bânagoko babirhi ba ngûkù, akabà ankabibona. Mwânagoko muguma abè nterekêro y'okushukûlwa ebyâha, n'owundi nterekêro y'okusingônolwa. ²³ Olusiku lwa kalimunani, anabihêkera omudâhwa aha kagombe k'endêko, embere za Nyakasane lya bamuyobôla. ²⁴ Omudâhwa anarhola olya mwâna-buzi w'enterekêro y'okushukûla ebyâha na gulya mulengo gw'amavurha, anabimogamogera embere za Nyakasane. ²⁵ Anabâga olya mwâna-buzi w'okushukûla. Omudâhwa anarhola omwamba gw'elya mbâgwa y'okushukûla. Anagushiga oku kurhwiri kulyo kw'owashukûlwa, oku cunkumwe c'okuboko kwâge kulyo n'oku ino linene ly'okugulu kwâge kulyo. ²⁶ Omudâhwa adubulira mavurha masungunu omu bulà bw'enfune y'okulembe kwâge. ²⁷ Oyo mudâhwa anayanka kuli galya mavurha n'omunwe gw'e kulyo kwâge akangûlemwo kali nda embere za Nyakasane. ²⁸ Omudâhwa anayanka kuli galya mavurha gali omu kuboko kwâge kulembe, agalabe oku kurhwiri kulyo kwa nyakulokôlwa, n'oku cunkumwe c'ekulyo n'oku ino linene ly'ekulyo, halya anashîgaga omukò gw'enterekêro oku byâha. ²⁹ Amavurha gankasigala omu nfune z'omudâhwa, anagabulagira oku irhwe ly'owalokôlagwa, kwo nakumujirira enterekêro y'okulyûla embere za Nyakasane. ³⁰ Okubundi anarhûla mpinga nguma erhi mwânagoko muguma wa ngûkù nk'oku anahashire. ³¹ Anajira mwânagoko muguma nterekêro y'okulyûla ebyâha, owundi abè nterekêro nsingônola, haguma n'enterekêro nkalangwa. Kwo omudâhwa ajirira nyakulokôlwa ntyo, enterekêro y'okulyûla ebyâha embere za Nyakasane. ³² Lya irhegeko liyêrekîre omushomyo eryo, kuli olya ebirugu byâge birhayunjuzizi enterekêro elingânîne eya abandi.

Olushomyo lw'enyumpa

³³ Nyakasane ashub'ishambâza Mûsa na Aroni, erhi: ³⁴ Amango mwahike omu cihugo c'e Kanâni, cirya nammuyîmikamwo, erhi nankahira ecinyolo c'olushomyo muli nyumpa nguma ya muli eco cihugo mwagabîrwe, ³⁵ nna erya nyumpa agwâsirwe okumanyîsa omudâhwa, muli ebîra binwa, erhi: Niehe namâbona emvulikaka y'olushomyo omu nyumpa yâni. ³⁶ Omudâhwa embere

agend'ilolêreza ezo nvulikaka, arhang'irhegeka okurhenza ebiri omu nyumpa byoshi, lyo birhag'ihumâna nabyo, lyoki omudâhwa ankajà omu nyumpa ayilolêreze. ³⁷ Omudâhwa analolêreza zirya nvulikaka ziri oku lukûta, akabà ezo mvulikaka ziri oku lukûta zirimwo emisingenyere y'akasi erhi ndukula, enayêrekîne oku ekola yajà yajira emigâku oku lukuûta, ³⁸ omudâhwa anahuluka muli erya nyumpa kuhika aha c'olusò, anarhegeka bayigale eyôla nyumpa kuhika nsiku nda. ³⁹ Omudâhwa anashubiramwo olusiku lwa kali nda. ⁴⁰ Erhi ankabona oku ecôla cinyolo caya cayushûka oku birhebo by'eyo nyumpa, anarhegeka okurhenza amabuye galikwo ecinyolo, banagakwebe ahantu habî kuli h'ecishagala. ⁴¹ Anarhegeka bahalûle enyumpa yoshi omu ndalâlâ, kandi bakabulire kuli kw'ecishagala kalya katulo bahalûlaga. ⁴² Banayanka agandi mabuye bayûbakemwo halya amarhanzi gâli, banashub'ishîga ebindi bidaka oku nyumpa.

⁴³ Erhi ecôla cinyolo cankashub'ibonekana, n'obwo bali bamahomôla halya hali envulikaka z'ecinyolo, banasirîrha halyâla banahahoma ebindi bijondo, omudâhwa anashubirayo agend'ilaba eyo nyumpa. ⁴⁴ Erhi ankabona zirya mvulikaka z'ecinyolo zajà zayushûka omu nyumpa, anaderha oku luli lushomyo lwa kuyahukira olwo luli muli eyo nyumpa. Eyo nyumpa yamazira. ⁴⁵ Banahongole erya nyumpa, bagal'igend'ikabulira kulî kw'eco cishagala: amabuye, emirhi haguma n'ebidaka byâli oku nyumpa byoshi, bikabulirwe ahantu habî. ⁴⁶ Owankayongerera muli eyôla nyumpa kurhenga galya mango bayihamikaga mpu ezizire, oyo naye anayahukirwe na gulya muziro kuhika bijingo. ⁴⁷ Owankalâla muliyo erhi kulîra muliyo kukwânîne ashuke emyambalo yâge. ⁴⁸ Ci erhi omudâhwa ankabà amashubira muli erya nyumpa akabona kuli cirya cibale ecimanyîso c'okurhaja cayushûka kurhenga banahembulula erya nyumpa, omudâhwa anaderha oku eyôla nyumpa ekola nyinjâ, erhacigwêrhikwo ishembo.

⁴⁹ Oku nterekêro y'okushukûla eyôla nyumpa, omudâhwa anarhola rhunyuni rhubirhi, enshâli z'akarhonda, ecuhâgizo n'omugôla mudukula. ⁵⁰ Anabâgira kanyunyi kaguma oku nyungu y'ibuye ndêkereze oku nyanya ly'amîshi gahulula. ⁵¹ Kandi hano abà amârholâ enshâli z'akarhonda, gulya mugôla mudukula na kalya kanyunyi kazîne, anabidobeka omu mukò gwa kalya kanyunyi kanigagwa na muli galya mîshi gahulula, mwa galya mango anakangûlamwo erya nyumpa kali nda. ⁵² Ayûsa okuhâna enterekêro y'okushukûla erya nyumpa omu kukolêsa gulya mukò gw'akanyunyi, amîshi gahulula, haguma na kalya kanyunyi kacizîne, na zirya nshâli z'akarhonda; cirya cuhâgizo na gulya mugôla, ⁵³ akanyunyi kacizîne anakalika, kacîbalalire kulî kw'ecishagala omu lubala. Kwo akaz'ishukûla ntyo enyumpa lyo ezirôka. ⁵⁴ Eryo lyo irhegeko liyêrekîne ngasi cinyolo c'emvulikaka n'ebibungu, ⁵⁵ oku lushomyo lw'emyambalo n'olw'enyumpa. ⁵⁶ Emibuha, n'ebibenzi na ngasi bindi bibale, ⁵⁷ limanyisize mangaci akantu kankaba kazizire erhi karhalikwo ishembo liyêrekîre olushomyo. Lyo irhegeko liyêrekîre olushomyo elyo.

15

Emiziro oku mulume n'oku mukazi

Okuzira kw'omulume

¹ Nyakasane anacishambaza Mûsa n' Aroni, ababwîra, erhi: ² Mugend'i-bwîra bene Israheli ntyâla: Ngasi mulume wankageza emburho, erhi analikwo ishembo ly'omuziro. ³ Yumvagi ecankarhuma aderhwa munyîshembo ly'omuziro: Erhi omubiri gwâge gwankabulaga emburho, na ciru ankayumva ziri hôfi h'okubulajika, akazicika kurhankarhuma arhayôrha azizire. ⁴ Encingo oyo muntu ozizire ankalalakwo, nayo enazire na ngasi kantu ankadahalakwo nakwo erhi kanakola kazizire. ⁵ Owankahuma oku ncingo yâge, ali wa kugend'ishuka emyambalo yâge, na yêne ali wakucîshuka n'amîshi, agal'iyôrha azizire kuhika bijingo. ⁶ Omuntu wankatamala oku kantu katamalwako n'omuntu ozizire, naye ali wa kugend'ishuka emyambalo yâge, naye yênene ali wa kucîshuka omubiri, agal'iyôrha azizire kuhika bijingo. ⁷ Ngasi wankahuma oku mubiri gw'oyo muntu ozizire, ali wakugend'ishuka emyambalo yâge, n'okucîshuka yênene omubiri

n'amîshi, agal'iyôrha azizire kuhika bijingo. ⁸ Oyo muntu ozizire, erhi ankakâyira oku muntu orhalikwo ishembo, oyo muntu akola wakushuka emyambalo yâge, n'okucîshuka yênene n'amîshi, agali nayôrhana omuziro gwâge kuhika bijingo. ⁹ Ngasi citumbi oyôla ozizire ankatamalakwo omu kubalama, naco cikola cizizire. ¹⁰ Owankahuma oku kantu kali idako ly'aka atamirekwo, erhi aka ayimanzirekwo, erhi aka agwishîrekwo. oyôla anabà n'ishembo ly'omuziro kuhika bijingo, n'owankahêka kantu kaguma muli orhwo, akola wa kushuka emyambalo yâge, yênene anacîshuke n'amîshi agal'iyôrhana omuziro gwâge kuhika bijingo. ¹¹ Ngasi boshi, oyo muntu ankahumakwo, n'obwo arharhanzir'ikalaba enfune zâge n'amîshi, abôla bakola ba kushuka emyambalo yâbo na kandi bônene bali bakucîshuka n'amîshi bagal'inayôrha bazizire kuhika bijingo. ¹² Ngasi kalugu k'ibumba oyo muntu ozizire ankahumakwo, kakola ka kuberwa, na ngasi kalugu kabinjagwa omu murhi, kali ka kushukwa n'amîshi. ¹³ Amango oyo kashululu amahubamwo okushulula, anaganja nsiku nda embere z'okushukûlwa kwâge, kandi naye ali wa kushuka emyambalo yâge, na wa kucîshuka omubiri n'amîshi gahulula, lyoki ankalokôlwa. ¹⁴ Olusiku lwa kali munâni, hano abà amârhôla mahali abirhi ga mpinga, nîsi erhi bânagoko babirhi ba ngûkù, anabihêka aha muhango gwa akagombe nterekêro, anabihêze omudâhwa embere za Nyakasane. ¹⁵ Omudâhwa anahâna nguma nterekêro y'okushukûla ebyâha, n'eyindi ebè nterekêro y'okusingônolwa. Kandi omudâhwa anamujirira enterekêro y'okumuhânira ecîru emwa Nyakasane, kuli okwo kuzira kwâge. ¹⁶ Omulume ogeza emburho ali wakushuka omubiri gwâge gwoshi n'amîshi, agal'iyôrha azizire kuhika bijingo. ¹⁷ Ngasi mwambalo kandi erhi ngasi luhù, eyôla mburho yankahikakwo, kukwânîne bishukwe n'amîshi bigal'iyôrha bizizire kuhika bijingo. ¹⁸ Erhi ankabà omukazi alazire n'omulume bakanayankana, bombi banacishuka n'amîshi, bagal'iyôrha bazizire kuhika bijingo.

Okuzira kw'omukazi

¹⁹ Amango omukazi ali ebukuma, agwâsirwe okuyôrha nsiku nda muli ogôla muziro gwâge na ngasi yêshi wankamuhumakwo, anayahukirwe n'ishembo ly'ogwo muziro kuhika bijingo. ²⁰ Ngasi kantu ankalalakwo agôla mango gâge ali omu mugongo, nako kanazire, kwo na ngasi kandi kantu ankatamala-kwo kakola kazizire akâge. ²¹ Owankahuma oku ncingo yâge anazire, akola agwâsirwe okushuka emyambalo yâge n'amîshi, agal'iyôrha azizire kuhika bijingo. ²² Owankahuma oku kantu ashuba atamirekwo, agwâsirwe okushuka n'amîshi emyambalo yâge, agal'iyôrha azizire kuhika bijingo. ²³ Akabà hali kantu kali oku ncingo erhi oku ntebe oyo muntu ozizire ashub'atamirekwo, owakahumakwo, anazire kuhika bijingo. ²⁴ Erhi omulume ankalâla bonaye, ecirhambo câge erhi cankamuhikakwo, nyamukazi erhi amuyahukize omuziro gwâge, kuhika nsiku nda, na ngasi ncingo ankalalakwo nayo ekola ehumânyire. ²⁵ Erhi omukazi ankayôrha nsiku omu mugongo, kulusha ensiku akomerera, nîsi kandi erhi ankarhalusa ensiku ayôrha ajà omu mugongo, haguma n'okudwa omukò okurhalusire olugero, anayôrha azizire ensiku zoshi aciri ebukuma. ²⁶ Ngasi ncingo ankalâlakwo agôla mango adwîrhe adwa omukò, eyo ncingo anarhume yahinduka kantu kazizire: nka oku elya alâlakwo amango gâge g'okujà omu mugongo, na ngasi kalugu ankatamalakwo kakola kazizire, nka amango ali omu mugongo ngasi mwêzi. ²⁷ Owankahuma kuli ebyôla birugu, anazizire anakola agwâsirwe okushuka emyambalo yâge, n'okucîshuka yênene n'amîshi, agal'iyôrha azizire kuhika bijingo. ²⁸ Erhi ankabà eco cirhambo câge camahuba, anageza nsiku nda, n'enyuma lyâzo anayôrha bwinjà. ²⁹ Olusiku lwa kalimunani anarhôla mpinga ibirhi ka- ndi erhi ngûkù ibirhi ntôrhô, anazihêkere omudâhwa aha muhango gw'akago-mbè k'endêko. ³⁰ Omudâhwa anabirherekêra: nguma ebè nterekêro oku byâha, na eyindi gulya mukò gwarhumaga azira gurhuma. ³¹ Orhonde bene Israheli oku miziro yâbo, lyo bakaz'icisêza, lyo barhag'ifà, erhi eyo miziro erhuma, omu kuhemula endâro yâni eri ekarhî kâbo. ³² Eryo lyo irhegeko liyêrekîre okujà ebukuma, nîsi erhi kubulaga emburho, ³³ na ngasi yêshi wankadwa omukò, abè mulume nîsi erhi mukazi, ciru n'omulume wankalâla n'omukazi ozizire.

¹ Nyakasane ashambàza Mûsa enyuma ly'okufà bene Aroni bombi balya barhingamiragwa amango bayegeraga obusù bwa Nyakasane. ² Nyakasane abwîra Mûsa, erhi: Oj'ibwîra mwene winyu Aroni amanye arhakazâg'ijà ngasi mango^s omu hantu himâna, omu ndalâlâ y'ecisîka, embere ly'entebe y'amonjo eri enyanya ly'ecirhimbiri c'amalaganyo, alek'ifà bulya mbonekana omu citù kuli eyo ntebe y'amonjo. ³ Yumvagya kurhi Aroni akaz'ijà ahantu himâna: Anakaz'iyisha adwîrhe empanzi y'omushikira, nterekêro y'okushukûla ebyâha n'engandabuzi oku nterekêro y'okusingônolwa. ⁴ Anacihundikira ecishûli c'enondwè, erhi n'oku mubiri gwâge ayambîrhe ehikenyerwa hy'enondwè. Anakobeke n'omushumi gw'enondwè, anazonze irhwe lyâge ehisirha hy'enondwè. Yo myambalo mîshogwa akayambala eyo, abà amacîcêsa omubiri n'amîshi.

⁵ Bene Israheli banakâmulerhera bihebe bibirhi, bibè nterekêro y'okushukûla ebyâha na ngandabuzi nguma ebè nterekêro y'okusingônolwa. ⁶ Aroni ayûs'irhûla empanzi y'okushukûla ebyâha byâge n'okujira enterekêro y'okucîhyûlira bône omulala gwâge goshi, ⁷ amayimanza birya bihebe bibirhi embere za Nyakasane, aha muhango gw'akagombe k'endêko. ⁸ Aroni anayesha ecigole kuli ebyôla bihebe byombi: ciguma acishige Nyakasane n'ecindi acishige omuzimu Azazeli^t. ⁹ Aroni anaderha bashegeze hôfi ecihebe cagwâsirwe n'ecigole co ca Nyakasane, anacirherekêra ntûlo y'okushukûla ebyâha. ¹⁰ N'ecihebe cagwâsirwe n'ecigole c'omuzimu Azazeli anaciyimanza cizîne embere za Nyakasane, lyo acinywesa empyûlo oku byâha bagal'icibulira omu irungu emw'omuzimu Azazeli.

¹¹ Aroni akaz'ihâna empanzi nterekêro oku byâha byâge, ly'acihalira yêne n'omulala gwâge. Hano abà amabâga empanzi y'enterekêro y'okushukûla e-byâha, ¹² anarhôla ecitumbûkizo ciyunjwîre masese gw'oku luhêrero embere za Nyakasane, anarhôle na bifune bibirhi bya nshangi ya nshâno yahumula kwinjâ. Anabihêka omu ndalâlâ ly'enshabiriro, ¹³ anahira enshangi kwa gulya muliro guli embere za Nyakasane lyo omugî gwâyo guyunjula ahantu himâna, nka hitù enyanya ly'entebe y'amonjo, lyo erhag'ifà. ¹⁴ Anarhôla oku mukò gw'erya mpanzi, ajiremwo ecuhâgizo n'omunwe gwâge anakangûla kali nda embere z'ahantu h'entebe y'amonjo.

¹⁵ Anabâga ecihebe c'entererekêro y'okushukûla ebyâha by'olubaga, agal'ihêka omwamba gwâco omu ndalâlâ ly'enshabiriro, hano abà amakolêsa gulya mukò, nk'oku akolesagya ogw'empanzi, anakangûla nagwo entebe y'amonjo n'embere zâyo. ¹⁶ Kwo akaz'ijirira enterekêro ahantu himâna ntyôla kuli bene Israheli erhi mabî gâbo garhuma, n'okuhanjaliika kwâbo nka bamâjira ecâha, kandi anajirira ntyôla akagombe k'endêko kayôrha kali ekarhî kâbo, amango g'amabî gâbo. ¹⁷ Omu kagombe k'endêko murhaberaga ndi ago mango ayongobêramwo mpu arhûle enterekêro omu hantu himâna, kuhika alinde arhengamwo; ayûs'icirherekêrera yênene enterekêro y'okucîhûnira obwonjo bône omulala gwâge na bene Israheli, ¹⁸ akola ahuluka anakanya, aj'ebwa luhêrero luli embere za Nyakasane, anabâgira empyûlo oku luhêrero, abà amârhola oku mwamba gw'empanzi, n'ogw'ecihebe, ajâ alâba oku marhambi goshi g'oluhêrero. ¹⁹ Kandi anashahuliza omukò kali nda n'omunwe gwâge kuli olwo luhêrero, analushukûle n'okulukulakwo amabî goshi ga Bene Israheli.

²⁰ Hano amâyûs'ijirira entûlo ahantu himâna, oluhêrero n'akagombe k'endêko, anaderha bayêgeze cîrya cihebe cicizîne emunda ali. ²¹ Kandi amâyûs'ilambûlira amaboko gâge gombi oku

^s**16.2** : Omudâhwa ali yêmêrîrwe okujâ ahantu himâna liguma lyône omu mwâka. Rhulole muli Hbr 9,7: Burh 50,5.

^t**16.8** : Azazeli, liri izîno ly'omuzimu w'omu irungu. Rhurhamanyaga mpu nkaba eco cihebe badesire cîri ca kurherekêrwa oyo muzimu omu irungu; eco cihebe bacibarhuzize ebyâha byoshi, ntyo eco cihebe carhuma ebyo byoshi babikwêbakwo oyo muzimu.

irhwe lya ciryâ cihebe cicizîne, Aroni anacîgashira kuli ciryâ cihebe, omu kuderha amabî ga bene Israheli goshi n'omu kuhalanjika kwâbo omu kujira ebyâha, ayûs'inywêsa eco cihebe galya mabî, banacihugira omu irungu erhi cayisha cahugwa n'omuntu murhonde, olya olalizîbwe. ²² Eco cihebe canahêka ntyo emiziro yâbo yoshi, omu irungu nyawera. Oyo muntu abâ amacihugira omu irungu, ²³ okubundi Aroni anashubira omu kagombe g'endêko, ahogole emyambalo y'enondwê ali ayambîrhe erhi ajâ ahantu himâna, amâyûs'ibibîkamwo, ²⁴ anacishukira halya hantu himâna yêshi n'amîshi. Kandi anashub'iyambala emyambalo yâge, abul'ihuluka n'okugend'ihâna enterekêro yâge nsingônola n'ey'olubaga lwoshi, ²⁵ amashushi g'enterekêro 'okushukûlwa ebyâha, anagasingonôlera oku luhêrero.

²⁶ Owâl'ihugira ciryâ cihebe emwa omuzimu Azazeli, anashuka emyambalo n'omubiri gwâge, lyoki akaja omu lugo. ²⁷ Empanzi erhûlirwa kubâ nterekêro y'okushukûla ebyâha, banayibarhulire kulî n'olugo, kuguma n'ecihebe c'enterekêro y'okushukûla ebyâha, byo bintu omwamba gwâbyo gwahêkwa ahantu himâna, mpu bibè ntûlo, basingônole: oluhù, enyama n'ecihò câbyo. ²⁸ Olya wal'irhumirwe okubiyôca agwâsirwe okushuka emyambalo yâge n'omubiri gwâge, n'amîshi, abâ amâjira ntyo, lyoki akaja omu cishagala.

²⁹ Okola kwabâ irhegeko linyu ensiku zoshi. Omu nsiku ikumi z'omwêzi gwa kali nda, lwakâbâ lusiku lukulu lw'okucîbabaza, murhahîraga mwajira mukolo muci, oli mwe, oli ecigolo cinyu. ³⁰ Bulyâla muli olwo lusiku, lyo bakaz'immurherekêrera enterekêro y'okumushukûla, lyo bamuzirôla lyo mucêsibwa ebyâha binyu embere za Nyakasane. ³¹ Kuli mwe olwo lusiku lwakâbâ lusiku luzira, lwa kurhamûka, lusiku lwa kucîshalisa. Linakola irhegeko ensiku zoshi.

³² Empyûlo oku byâha, yakurherekêrwa n'omudâhwa mukulu, washîzirwe amavurha, anayimikirwa okukâjira emikolo y'ohudâhwa ahâli h'ishe. Anakaz'iyambala emyambalo y'enondwê, myambalo mitagatîfu. ³³ Akaz'ihâna enterekêro y'okuhyûla eyêrekîre: ahantu hatagatîfu bwenêne, eyêrekîre akagombe k'endêko, n'eyêrekîre oluhêrero. Na enyuma z'aho anakazihânira abadâhwa n'olubaga enterekêro y'okushukûlwa ebyâha. ³⁴ N'eryo liri irhegeko linyu ly'ensiku zoshi: entûlo y'empyûlo yakaz'ijirirwa bene Israheli boshi liguma lyône omu mwâka, erhi byâha byâbo birhuma; banacikaz'ijira nka kulya Nyakasane arhegekaga Mûsa.

17

IV. Irhegeko ly'obucêse

Enterekêro y'embâgwa

¹ Nyakasane ashambâza Mûsa amubwîra, erhi: ² Oj'ibwîra Aroni, abagala na bene Israheli boshi, obabwîre, erhi: Lolagi ebi Nyakasane arhegesire. ³ Ngasi muntu w'omu bûko bw'Israheli wayabâgire enterekêro, ebè mpanzi, cibè cibuzi erhi mpene omu cishagala erhi kulî kw'ecishagala, ⁴ buzira kuhêka eyo nterekêro aha muhango gw'akagombe k'endêko, lyo ayirherekêrera Nyakasane embere ly'Endârô yâge, oyo muntu ayasambe omukò anabulagaga. Anakagwe omu lubaga lwâni. ⁵ Ntyo bene Israheli bakaz'ilêrhera omudâhwa enterekêro za Nyakasane aha muhango gw'akagombe k'endêko, ahâli h'okukaz'izijirira emwa bâbwê, banakaz'izirherekêra Nyakasane, zibè nterekêro z'okushenga omurhûla. ⁶ Omudâhwa anadubulira omwamba oku luhêrero lwa Nyakasane, aha muhango gw'akagombe k'endêko, kandi anasingônola olujimbi lubè nterekêro y'obuhumule bwinjâ embere za Nyakasane. ⁷ Irhondo barhacihiraga bakagashâniza abazimu bârhuma bahemuka^u. Liri irhegeko lya kuyôrha

^u**17.7** : Kanji kanji onalug'ibona omu bitabu by'Endagâno ya Mîra eco câha c'okubula obuyêmêre kuli Nyamuzinda, n'okushimba agandi madini g'abapagani, eco câha cinaderhwe câha ca kuhemuka. Kwo binali, bwenêne muli ago madini g'ecipagani, bakâg'ijiriramwo bijiro

ensiku n'amango kuli bo n'oku bûko bwâbo. ⁸ Oj'ibabwîra kandi oku: Ngasi w'omu bûko bw'Israheli, nîsi erhi mubunga erhi cigolo, erhi ankagend'ihâna enterekêro y'okusingônolwa, erhi yindi nterekêro, ⁹ oyôla muntu nka arhadwîrhi enterekêro yâge aha muhango gw'akagombe k'endêko mpu ayirherekêra Nyakasane, anakagwe omu bûko bwâge

. ¹⁰ Ngasi muntu w'omu nyumpa y'Israheli kandi erhi mubunga, erhi ankalya omwamba gwa cintu cilebe, nanakunirira oyo muntu wacîshomagya alya ogwo mwamba kandi nanamukaga muli bene wâbo. ¹¹ Bulya obuzîne bw'ecintu omu mukò gwâco bubà, nanamuhîregwo nti gukâbà nterekêro y'okushukûla obuzîne bwinyu, bulya omukò gwo gulyûlira obuzîne. ¹² Co carhumire nabwîra bene Israheli, nti: Ntâye ciru n'omuguma muli mwe oyêmêrîrwe okulya omwamba. Na ntâ cigolo ciri muli mwe ciyêmêrîrwe okulya omwamba. ¹³ Ngasi wa muli bene Israheli erhi mubunga obalimwo, erhi ankayîrha ensimba nîsi erhi kanyunyi kalîbwa, anasheshere omukò gw'erya nsimba kandi erhi gwa kalya kanyunyi omu idaho anadukire. ¹⁴ Bulya omukò bwo buzîne bwa ngasi cintu, nanabwizire bene Israheli, nti: Murhahîraga mukalya omwamba bulya obuzîne bwa ngasi cintu omu mwamba bubà, n'owankacîshomya mpu agulya, anayîrhwe. ¹⁵ Ngasi muntu wa muli mwe kandi erhi mubunga wankalya ecintu cacîhozagya erhi ecayîrhagwa n'ensimba, oyo muntu anashuke emyambalo yâge, acîshuke yênene n'amîshi, erhi anaciyosire azizire kuhika bijingo abull'izirôka. ¹⁶ Akabà arhashusiri emyambalo yâge kandi n'omubiri gwâge, yênene obubî bwâge bulikwo.

18

Okukenga obuhya

¹ Nyakasane ashambâza Mûsa amubwîra, erhi: ² Oj'ibwîra bene Israheli erhi: Nie Nyakasane Nyamuzinda winyu; ³ murhakazâg'ijira nk'oku ba-jira e Mîsiri mwâli muyûbasire, murhanakazâg'ijira nk'oku bajira omu cihugo c'e Kanâni, eci namuhêkamwo; murhahîraga mwashimba amarhegeko gâbo. ⁴ Engeso zâni zo mwakâshimba, n'amarhegeko gâni go mwakaz'ilamirakwo: mugakombêre kwinjâ. Nie Nyakasane Nyamuzinda winyu. ⁵ Mushimbe amarhegeko n'engeso zâni: owankabishimba kwinjâ alama. Nie Nyamubâho oku-desire.

⁶ Ntâye ciru n'omuguma muli mwe oyêmêrîrwe okulâla n'omukazi w'omulala gwâge. Nie Nyakasane okudesire. ⁷ Orhahîraga okalolakwo sho erhi nyoko amango bali bushugunu, bulya ali nyoko orhayêmêrîrwi okumulolakwo analibushugunu. ⁸ Orhahîra okayambisa mukà sho obusha, bulya erhi akola sho oyo obuyambisire. ⁹ Orhahîra okayambisa mwâli winyu obusha, abè mwâli wa sho erhi mwâli wa nyoko waburhiragwa aha mwinyu, erhi embuga, orhankamuyambisa obusha. ¹⁰ Orhahîra okabwikûla mwâli wa mugala wâwe, ayôrhe buge-ngere, nîsi erhi mwâli wa mwâli wâwe, bulya obushugunu bwâbo buli bushugunu bwâwe wêne. ¹¹ Orhahîra okabwikûla obushugunu bwa mwâli wa mukà sho, olya waburhagwa na sho, ayôsire ali mwâli winyu, co cirhumire orhankahasha okubwikûla obushugunu bwâge. ¹² Orhahîra okabwikûla obushugunu bwa nyakashenge, bulya mubiri muguma barhengaga bona sho. ¹³ Orhahîra okubwikûla obushugunu bwa munyokò, bulya guyosire guli mubiri muguma n'ogwa nyoko.

higuma biguma bigalugalu, bwenêne amango g'obugashânize. Bakâg'igashâniza ba-nyamuzinda bâbo nka kula bagashâniza Nyakasane (Rhulole muli Lub 34,15-16). Mukò: Lolà Lev 1,5. Moleki, liri izîno lya muzimu. Ali nyamuzinda wâbo w'obunywesi. Bakâg'imuharâmya mw'ebyo bihugo. Nabo o-bwo bugashânize bwâli bugalugalu bwenêne. Lolà 2 Bâm 16, 3-21, 6; Eze 16.20; Lev 18,21 ... Kwankanabà erhi abantu bakâg'imalirira abâna bâbo mw'ogwo muliro gw'okuharâmya Moleki, bakâmanyanya mpu nkaba abazimu b'abâna bâbo bakaz'ibarhabâla oku matabâro. Lolà kurhi Nyamuzinda ahanzize: Lev 20, 2-5; Murh 22 mwôhe, Nyamuzinda alahira okuhâna Izaki, abà ye ha Abrahamu engandabuzi arherekêra.

¹⁴ Orhankabwikûla obushungunu bwa mûshò, kuziga orhanahîraga okayegera mukâge bulya ayôsire ali mukà mûshò, ali aka nyakashenge. ¹⁵ Orhankabwikûla obushugunu bwa mwâlikazi wâwe, ayôsire ali mukà mugala wâwe orhankanamubwikûla mpu ayôrhe bugengere. ¹⁶ Orhankabwikûla obushugunu bwa mukà mwene winyu, bulya buli bushugunu bwa mwene winyu. ¹⁷ Orhahîra okabwikûla obushugunu bw'omukazi okanagal'i-bwikûla obushugunu bwa mwâli wâge, orhankayanka mwâli wa mugala wâge nîsi erhi mwâli wa mwâli wâge. Boshi bakola mubiri gwâge! Bulibugonyi bwa bantu ba nyumpa nguma. ¹⁸ Orhahîra okayanka omukazi okagal'imuhambalikanya kw'owundi w'omu nda yâbo, orhankabwikûla obushugunu bwâge onacigwêrhe olya wundi w'omu nda yâbo.

¹⁹ Orhahîra okayegera mpu wabwikûla obushugunu bw'omukazi ozizire, erhi kubà omu mugongo kurhuma. ²⁰ Orhahîra okagona na mukà mulungu wâwe, bulya kuli kucîhemula mwenaye okwo. ²¹ Orhahîra wacîshomya mpu wahâna muguma omu bâna bâwe mpu bamugeze omu muliro lyo bakuza omuzimu Moleki, na kandi orhahemukiraga izîno lya Nyamuzinda wâwe. Nie Nyakasane okudesire. ²² Orhahîra okulâla n'omulume kula balâla n'omukazi. Buli buhanya obwo. ²³ Orhahîra okalâla n'ecintu, bulya kwanarhuma wazira. N'omukazi arhankacîhà ecintu mpu cimuhambarhe. Buli buhanya obwo.

²⁴ Murhahîra mukacîhemula na cijiro ciguma muli ebyo, bulya byo byahemulaga amashanja ndwîrhe nakaga mwanalola. ²⁵ Ecihugo cacîbindisire, co cirhumire ncihanîre obubî bwâco. Na ntyo abalimwo bakazirwe. ²⁶ Ci mwêhe mukombêre amarhegeko n'engeso zâni, munacîlange oku maligo ga mwene agôla, oli mwe, oli bambali binyu, oli ababunga muyûbasire haguma. ²⁷ Bulyâla amaligo ga bene agôla, abantu barhangig'iyûbaka muli ecîra cihugo bakazir'i-gajira, na ntyo ecihugo cabindama. ²⁸ Erhi mwankahemula ecihugo, k'ecôla cihugo cirhankamushala nk'oku cashalaga amashanja gali gacyûbasiremwo embere zinyu. ²⁹ Nêci, ngasi wankajira amaligo ga bene ago, anakagwa muli bene wâbo. ³⁰ Mukombêre amarhegeko gâni, lyo murhag'ihirima omu ngeso mbî, za benê ezo zakazâg'ijirwa embere zinyu, lyoki zirhankamuhumânya. Nie Nyakasane Nyamuzinda winyu.

19

Amarhegeko k'okubà bimâna

¹ Nyakasane ashambâza Mûsa amubwîra, erhi: ² Ogend'ibwîra olubaga lwa bene Israheli ntyâla: Mubè bimâna bulya ndi mwimâna^v, nie Nyakasane Nyamuzinda winyu.

³ Ngasi muguma muli mwe agwâsirwe okukenga îshe na nnina, n'ensiku zâni za Sabato mukaz'izikenga. Nie Nyakasane Nyamuzinda winyu. ⁴ Murhahîra mukaharâmya enshusho z'obunywesi erhi za ba-nyamuzinda mucijirira mwene omu byuma. Nie Nyakasane Nyamuzinda winyu. ⁵ Amango mwarhûla Nyamubâho enterekêro y'omurhûla, mwanayirhûla kulya kwankarhuma Nyakasane amurhonya. ⁶ Enyama y'eyôla nterekêro, elîbwe olôla lusiku lwonênè, nîsi erhi buca, ebyankasigala kuhika oku lusiku lwa kasharhu binasingônolwe n'omuliro. ⁷ Erhi hankajira owalya kuli erya nyama oku lusiku lwa kasharhu, erhi bikola biryo bigazire, na eyo nterekêro erhaciri ya kuyankirirwa. ⁸ Owankalyakwo yêne ocîhesize obuhanya bwâge, ebwa kubà anahemwire ebyarherekîrwe Nyakasane. Oyôla muntu anakagwe omu lubaga lwâbo.

⁹ Amango mwasârûla emyâka y'omu cihugo cinyu, murhahîraga mpu mwahika oku lubibi lw'ishwa linyu, murhanaderhaga mpu mwarhologola ebyakakundezibwa aha mwasârûlaga. ¹⁰ Orhakazâg'ihumbûza emizâbîbu y'emisigala y'omu nkoma zinyu, orhanarhôlezagya amalehe garhogîre omu ishwa lyâwe; ebyôla biri bya kulekerwa omukenyi erhi cigolo. Nie Nyakasane

^v19.2 : Nyamuzinda ali mwimâna, alonzize n'Israheli naye abè mwimâna. Lolà muli Lev 20,7; 21,8.; omu Luk 6 bàdesire mpu rhubè ba lukogo aka Larha w'Empingu....

Nyamuzinda winyu okudesire. ¹¹ Murhahîra mukazimba erhi mukarhebana, erhi mukahambârana mwene na nnene. ¹² Murhahîra mukalahira izîno lyâni ebîra, bulya kuli kuhemukira izîno lya Nyamuzinda winyu. Nie Nyakasane okudesire. ¹³ Orhahîra okarhindibuza omulungu, orhahîra wamunyaga ehyâge: oluhembo lw'omulimya lurhayôrhaga omu mwâwe kuhika olusiku lwakulikira. ¹⁴ Orhahîra okuhehêrera akaduma, orhahîraga wahira embere z'omuhûrha ecisârhazo, ci okaz'ikenga Nyakasane wâwe. Nie Nyakasane okudesire.

¹⁵ Orhahîra walenganya omu kutwa olubanja, orhanarhonyagya omukenyi, ciru orhanaderhaga mpu waluhà olengerîre; ci okaz'itwîra omulungu wâwe olubanja omu kushimba ebishingânîne.

¹⁶ Orhahîra okajà waderha bene winyu kubî. Orhahîraga wakâbà muhamîrizi w'obunywesi, lyo orhag'irhuma omukò gwa mulungu wâwe gubulajika. Nie Nyakasane okudesire. ¹⁷ Orhabîkiraga mwene winyu akarhinda, onamuhanûle erhi kwo, lyo orhag'icibarhuza ecâha. ¹⁸ Orhahîra okucîhòla nîsi erhi okabîkira abantu b'omu lubaga lwinyu akarhi-nda. Okâzigira omulungu wâwe nka oku ocîzigira wênene. Nie Nyakasane okudesire.

¹⁹ Oshimbe amarhegeko gâni. Orhahîra okuyêmêra ebintu birhali bya bûko buguma byâhambarhana. N'omu ishwa lyâwe orhahîra okamîra emburho zirhali za bûko buguma, orhanahîraga wayambala omwambalo gwajiragwa na nusi ibirhi zirhali za bûko buguma. ²⁰ Erhi omulume ankagona n'omujà-kazi o-dwîrhe asoloma nka muherula wa owundi mulume, ci nyamukazi orhagulagwa nka kantu, nîsi erhi orhasâg'igombôlwa, oyo wa burhanzi ali wa kuhanwa, ci bombi barhali ba kuyîrha, bulya olya mujà-kazi arhal'isig'igombôlwa lyo arhenga omu bujâ. ²¹ Oku câha câge, nyamulume anaheka engandabuzi y'e- nterekêro y'okuhonga embere za Nyakasane aha muhango gw'akagombe k'e- ndêko. ²² Omudâhwa anamurhûlira Nyakasane engandabuzi y'entererekêro y'okuhongera cirya câha câge, na lyoki oyôla muntu ankababaliirwa ecôla câha.

²³ Amango mwabà mwamâhika muli cirya cihugo, mukanarhweramwo omurhi guyâna amalehe, munakaz'ilola galya malehe nka kantu kazirwa myâka isharhu yoshi buzira kugalyakwo. ²⁴ Omu mwâka gwa kani, mwanahà Nyakasane irenge lyâge, omu kumurherekêra amalehe goshi g'ogwo murhi. ²⁵ Omu mwâka gwa karhanu, lyoki mwankahasha okulya amalehe gâgo, n'okucîsârûlira- mwene. Nie Nyakasane Nyamuzinda winyu okudesire.

²⁶ Murhahîra mukalya akantu haguma n'omwamba, murhahîra mukalangûza, nîsi erhi mukajira eby'obukurungu. ²⁷ Murhahîra mukaburungusa emviri nka mwamômwa^w, nîsi erhi mukatwîsa winga omu bwânwa. ²⁸ Murhahîra mukashâkirwa owafîre, nîsi erhi mukamushakirwa enzirogo. Nie Nyakasane okuhamîrize. ²⁹ Orhahîra okaleka mwâli wâwe ajà ashenza, bulya buzinda wanabona ecihugo coshi camashimba eyo njira y'okuhushahusha, na ntyo obone camayunjulirana mabî. ³⁰ Mukaz'ikenga ensiku zoshi za Sabato n'aka-Nyamuzinda kwo na kuguma mukaz'ikakenga. Nie Nyakasane okurhegesire. ³¹ Murhahîra mukagend'idôsa ihano emwa abarherekêra abazimu, nîsi erhi e-mw'abashonga. Mumanye mwankanagend'ibadôsa ihano, bulya banarhuma mwahemuka. Nie Nyakasane okuhandize.

³² Okâyimukira abantu bakulu oku ntebe, n'omushosi okaz'imukenga. Orhînye Nyamuzinda wâwe. Nie Nyakasane okurhegesire. ³³ Erhi ecigolo ca-nkayûbaka emwinyu, omu cihugo cinyu, murhahîra mwakâcîlibuza. ³⁴ Ecigolo ciyûbasire emwinyu, mukâcîlola nka mwene winyu mugal'icizigira nka oku mucîzigirana mwene na nene, bulya ninyu mwâli bigolo omu cihugo c'e Mîsiri. Nie Nyakasane Nyamuzinda winyu okudesire. ³⁵ Murhahîra mukalenganya, abè omu kutwa olubanja, nîsi erhi omu kutwa olubibi, kandi erhi omu milengo ya kantu kalebe. ³⁶ Mubè n'emirengo na ngasi bindi bikolêsibwa bishingânîne. Nie Nyakasane, Nyamuzinda winyu wamukûlaga e Mîsiri okudesire ³⁷ Mulange amarhegeko n'engeso zâni zoshi, mukaz'izishimba.

^w**19.27** Eyi milongo 26-31 muli binji bihanzîbwe, murhahîraga... Ebyo byoshi babihanzize bulya byakâg'ishushana n'ebi bajira omu bugashânize bw'ecipagani. Lolà Yer 9,25; 25,23; 49,32.

Nie Nyakasane okurhegesire.

20

Obuhane

Oku ohemuka erhi Moleki orhuma

¹ Nyakasane anacibwîra Mûsa, erhi: ² Obwîre bene Israheli erhi: Ngasi mwene Israheli erhi munyamahanga ob'omu Israheli wankahâna muguma omu bâna bâge emunda Moleki ali, oyo anafê: olubaga luli omu cihugo lunamubande amabuye; ³ nâni namushomba nnamukage omu lubaga omu kubona ahânaga muguma omu bâna bâge emunda Moleki ali na kandi omu kubona ahemwire aka-Nyamuzinda kâni haguma n'izîno lyâni litagatîfu. ⁴ Erhi olubaga lwakalonza okumufungira, lukaleka okuyîrha oyo muntu ohânyire muguma omu bâna bâge emunda Moleki ali, ⁵ niene nahana oyo muntu, nahana n'omulala gwâge, nayîsh'imuberûla oku lubaga, mberûle na ngasi ba-ndi boshi bankacihemuka erhi Moleki orhuma. ⁶ Ngasi yêshi wagashânize emyômoka n'abazimu lyo ahemuka bo barhumire, nanamukaga nnamurhenze omu lubaga. ⁷ Mucîsêze lyo mubà batagatîfu bulya niono nie Nyakasane Nyamuzinda winyu.

Oku kuhemukira ababusi n'abandi b'omu mulala

⁸ Mulange amareegeko gâni mukaz'igashimba. Nie mmucêsa. ⁹ Ntyo, erhi omuntu ankagayaguza îshe erhi nnina, oyo muntu anafê; bulya ajacire îshe na nnina, anacibarhuze omukò gwâge yêne. ¹⁰ Erhi omulume ankagona na mukà mulungu wâge, oyo mulume n'oyo mukazi bombi bananigwe. ¹¹ Erhi omuntu ankayanka muk'îshe, erhi amayambika îshe obusha; bombi banafê. Bacibarhuzize omukò gwâbo bône. ¹² Erhi omuntu ankayanka omwâlikazi, bombi banafê; ebi bajizire biri bya kucîsherêza. Bacibarhuzize omukò gwâbo bône. ¹³ Erhi omuntu ankalâla n'omulume nka kula balâla n'omukazi, bulya ebi bajizire biri bibî bwenêne, bombi banafê. Bacibarhuzize omukò gwâbo bône. ¹⁴ Erhi omuntu ankarhôla omukazi akagal'irhôla na nnazâla, erhi kuli kuhemuka. Banabayôce ye bona balya bakazi ntyo ntâ cihemu cankaciba ekarhî kinyu. ¹⁵ Erhi omuntu ankalâla n'ecintu, anafê n'eco cintu banacinige. ¹⁶ Erhi omu-kazi ankacîhà ecintu mpu cimuhamarhe, munanige oyo mukazi n'eco cintu. Byône bicîbarhuzize omukò gwâbyo byône. ¹⁷ Erhi omuntu ankayanka mwâli wâbo, mwâli w'îshe erhi mwâli wa nnina, erhi ankabona obushugunu bwâge naye erhi olya mwâli wâbo ankabona obushugunu bwâge, ziri nshonyi nnene ezo. Banabahise omu masû ga bene wâbo, bulya anabwîne obushugunu bwa mwâli wâbo, anabarhule omuzigo gw'obubî bwâge. ¹⁸ Erhi omuntu ankayanka omukazi oli omu mugongo, n'erhi akabona obushugunu bwâge, bulya anabwîkwire halya gulya mukò guli gwarhenga, banabakage bombi embere za bene wâbo. ¹⁹ Orhahîra okubwikûla obushugunu bwa munyokò, erhi obwa nyakashenge, erhi mubiri gwâwe oyambisize obusha; mweshi mwanahanirwa obubî bwinyu. ²⁰ Erhi omuntu ankayanka mukà mwishê, bulya anabwîkwire obushugunu bwa mukà mwishê, banabarhule omuzigo gw'ecâha câbo na ntyo banafê buzira kubona mwâna. ²¹ Erhi omuntu ankarhôla mukà mwene wâbo, kuli kuhemuka, erhi abwîkwîre obushugunu bwa mwene wâbo, barhakabona mwâna.

Irhegeko lizinda oku ishanja liberûle: muyâke obukurungu

²² Mulange amarhegeko gâni n'engeso zâni zoshi: mukaz'igashimba lyo eco cihugo nammutulira cirhag'imushala. ²³ Murhashimbaga amarhegeko g'ishanja nahîva embere zinyu; bulya bal'ijizire amabî gali nk'ago; co carhumire bangayîsa. ²⁴ Co cirhumire mubwîzire oku mwe mukola mwayanka ecihugo câbo, nie nammuhaco cibê cinyu, ciri cihugo cihululamwo amarahà n'obûci! Nie Nyakasane, Nyamuzinda winyu wammuberûlaga ekarhî k'ago mashanja. ²⁵ Muberûle ensimba zihumânya n'ezirhahumânya, orhunyunyi rhuhumânya n'orhurhahumânya lyomulek'icîhemula erhi ezo nsimba, orhwo rhunyunyi na ngasi byoshi binyagârha oku idaho

birhuma. Ngasi byoshi nammuberûlire mubilole nka bihemule. ²⁶ Mubè bimâna^x embere zâni bulya ndi mwimâna, niono Nyakasane. Nâmmuberûla kuli ago mashanja lyo mubà bânî ²⁷ Amango hali omulume erhi mukazi ekarhî kinyu orherekêra abazimu erhi mushonga, abo bantu banafè, banababande amabuye. Bacîbarhuzize omukò gwâbo bône.

21

Ebiyêrekîre obucêse bw'obudâhwa

¹ Nyakasane anacibwîra Mûsa, erhi: Ogend'idesa abadâhwa bene Aroni, obabwîre oku ntà mudâhwa ciru n'omuguma mulibo wacîhemulaga erhi mufù gw'omu mulala gwâge gurhuma^y. ² Ntadesiri omufù gw'îshe, ogwa nnina, ogw'omugala, ogw'omwâli erhi ogw'omulumuna erhi gwa mukulu wâge. ³ Ciru ankabà mwâli wâbo, arhasag'ihuka, acibà haguma naye, kwanarhuma azira. ⁴ Bulya ali mukulu omu mulala gw'olubaga lwâge, amanye ankacîhemula ahemule n'ecikono câge. ⁵ Abadâhwa bacîlange bamanye barhakâg'ikungûlwa emviri oku irhwe, barhakâg'imômwa obwânwa bubè mishosho, bacîlange barhakâg'ishâkwa. ⁶ Bali batagatîfu ba Nyamuzinda, kuziga bamanye bankalogorhera Izîno Iya Nyamuzinda bulya bo balêrhera Nyamuzinda enterekêro z'abantu; biryo bya Nyamuzinda wâbo: kuziga bagwâsirwe okubà bimâna. ⁷ Barhahîra bakayanka omukazi mûmaguza, erhi orhankakengwa; barhahîra bakayanka omukazi ohulusîbwe n'ibà, bulya omudâhwa ayôsire ali murhererkêre Nyamuzinda wâge. ⁸ Mugwâsirwe okumukenga, bulya ye wahirwe okurherekêra omugati gwa Nyamuzinda winyu, okâmulola nka mwimâna embere zâwe, bulya niene ndi mwimâna, niono Nyamuzinda, nie mbayimânika bimâna. ⁹ Erhi mwâli w'omudâhwa ankacîshûbula, omu kuj'ashenza, erhi anali îshe olya ashûbwîre; olya munyere akola wa kudûlikwa muliro afè.

¹⁰ Omudâhwa mukulu, ôbà akulire bene wâbo, ye wadubuliragwa amavurha oku irhwe, agal'inayîmikwa mpu akaz'iyambala emyambalo migishe, arhankashandâza emviri zâge, arhankanasharhangula emyambalo yâge. ¹¹ Oyôla arhankashegera aha murhumba ciru n'omuguma, arhanacîhumânyagya omu kuyegera oli omurhumba gw'îshe n'oli ogwa nnina. ¹² Arhankahasha okurhenga omu ka-Nyamuzinda, lyo arhag'ilogorhera aka-Nyamuzinda wâge. N'ecarhuma ahanzibwa ntyo, ganali galya mavurha ga Nyamuzinda ashîgagwa mpu libè ishungwè lyâge, nie Nyakasane nkudesire. ¹³ Amango akola ajà omu buhya, kukwânîne ayanke omunyere ocigwêrhe ibikira. ¹⁴ Arhankayanka omûka-na, arhankanayanka omukazi ohulusîbwe n'ibà, arhankanayanka omukazi w'olugendo lubî, kandi erhi ojà ashenza. Ci akola ayanka omukazi, anayanka omushugi-nyere w'omu bûko bwâge. ¹⁵ Arhabonesagya iburha lyâge nshonyi omu karhî k'olubaga lwâge, bulya nie Nyakasane wamuyîmanikaga nanammujira Mutagatîfu.

¹⁶ Nyakasane aganîza Mûsa, amubwîra erhi: ¹⁷ Obwîre Aroni ntyâla: ntà muntu ciru n'omuguma w'omu bûko bwâwe wankabà agwêrhe obulema oku mubiri gwâge, akagal'icîshomya mpu ayêgera arherekêre Nyakasane wâwe. ¹⁸ Ntà muntu ciru n'omuguma wankabà agwêrhe obulema, akagal'icîshomya ayêgera omu luhya, abè muhûrha, erhi mukûnagizi, omuntu w'izulu lihombôsire, erhi cingiringiri. ¹⁹ Kandi erhi omuntu ovunisire okugulu erhi kuboko; ²⁰ omuntu w'enyonjo^z, engonyi, ow'isù ly'omurwege, ow'olukulubuju, omushomyo, enkonè. ²¹ Ntà muntu

^x**20.26** : Omulongo gwa 26, gwo gushwînjire ecigabi ca 19-20. Rhulole muli Lev 19,2.

Abatagatîfu- erhi bantu bimâna bo bantu bacîshozirwe na Nnâmahanga. Bagwâsirwe okuyâka ngasi mabî g'ecâha. Lolà Gal 5,14.

^y**21.1** : Omudâhwa mukulu al'ihanzîbwe okuyambala emyambalo y'emishîbo, erhi okuj'emunda baj'ibisha owafire erhi okujà aha bali omu mishîbo. Omudâhwa mukulu ali berûlirwe Nyamuzinda.

^z**21.20** Olikwo obulema arhaja aha luhêrero.

ciru n'omuguma w'omu bûko bw'omudâhwa Aroni wankabà agwêrhe obulema oku mubiri, akacîshomya mpu ayêgera Nyakasane mpu amurhûle enterekêro; bulya agwêrhe obulema oku mubiri: kuziga arhankacîshomya mpu arherekêra Nyamuzinda wâge. ²² Nêci acigwêrhe obuhashe bw'okulya oku biryo bya Nyamuzinda wâge, ciru n'oku bwangà bwimâna, n'oku bwangà bwimâna bwenêne. ²³ Ci arhankajà ebwa nshabâbiro ntagatîfu, arhankanayegêra oluhêrero, bulya agwêrhe obulema oku mubiri, amanyâge ankanaziza ahantu hâni himâna, bulya nie Nyakasane mpajira himâna. ²⁴ Mûsa anacibwîra Aroni ntyo boshi n'abagala na Bene-Israheli boshi.

22

A. Abadâhwa bahanzîbwe okulya obu bwangà butagatîfu

Abahanzibwe okulya oku bwangà butagatîfu

¹ Nyakasane anaciganîza Mûsa, amubwîra erhi: ² Ogend'ibwîra Aroni n'abagala, bacîlange oku bwangà butagatîfu bw'ebi bene Israheli barherekêra, banamanye bankahemukira izîno lyâni, nie Nyakasane. ³ Onababwîre oku erhi ngasi muntu w'omu bûko bwinyu, yêshi ankabà azizire, agal'icîshomya mpu ayêgera obwangà butagatîfu bw'ebi bene Israheli banterekêra, oyôla muntu akola ayôsire ali mukâge embere zâni. ⁴ Ntâ muntu w'omu bûko bwa Aroni wankabà mubenzi erhi mushomyo wankalya oku bwangà bwimâna arhanacîcêsibwa. Kwo na kuguma n'owundi muntu wankahuma kuli ngasi kantu omufû gwahemwîre, nîsi erhi omuntu ogeza emburho. ⁵ Ngasi yêshi ohuma oku mirhumba y'ebinyagâsi birya byankarhuma omuntu azira nîsi erhi omuntu ozizire ankamuhemba omuziro gwâge mulebe, ⁶ kwo kuderha oku ngasi ocîshomya mpu ahuma kuli ebyôla, anayôrhe azizire kuhika bijingo, arhankalya bwangà bwimâna, ci arhang'igenda ashuke omubiri gwâge n'amîshi. ⁷ Hano izûba lihorha, anabà bwinjâ, lêro anahashaga okulya oku bwangà bwimâna, bulya biri biryo byâge. ⁸ Arhankalya ecintu cacîhozagya, nîsi erhi cayirhagwa n'ensimba, bulya canarhuma azira. Nie Nyakasane okudesire. ⁹ Bashimbe amarhegeko gâni lyo barhag'ijira ecâha, omu kugavuna, obone bamâfâ bulya bamahemukira obwangà butagatîfu, nie Nyakasane obajira bimâna.

Abarhali b'omu bûko bw'abadâhwa

¹⁰ Ntâ muntu orhali wa muli bene Levi wankalya oku bwangà bwimâna, omubunga orhali wa muli bene Levi, kandi erhi omulimya, barhankalya oku bwangà bwimâna. ¹¹ Ci omujâ omudâhwa agombôlaga n'ensaranga, yêhe anahasha okubiryakwo, kuguma n'omujâ obusirwe omu mwâge banahasha okulya oku bwangà bwâge. ¹² Mwâli w'omudâhwa erhi ankaheruka omu mw'omuntu orhali wa muli bene-Levi, arhankacilya ebiryo byakûlagwa oku bwangà bwimâna. ¹³ Ci oyôla mwâli w'omudâhwa, erhi ankabà mukana nîsi erhi ankahulusibwa nk'arhagwêrhi bâna akagaluka aha mwâbo, akanahabêra nka kulya al'iyôsire amango aciri munyere, anahasha okulya oku biryo by'o- bwangà bw'îshe, ci ntâ cigolo cankabiryakwo. ¹⁴ Erhi omuntu ankahabuka, kurhume alya eby'obwangà buyerekera omudâhwa, anajuha omudâhwa kalya kantu kimâna, anayushûlekwo ecigabi ca karhanu. ¹⁵ Abadâhwa bagwâsirwe okucîlanga oku kulogorhera obwangà bwimâna, bwa bene Israheli, bulya baberûliraga Nyakasane; ¹⁶ bacîlange oku kubabarhuza omuzigo gw'ecâha, cirya bankajira omu kulya eby'obwangà bwimâna, canarhuma bahûna e- nterekêro y'okulyûla, bulya nie Nyakasane, nie mbijira bimâna.

C. Ebiyêrekîre embâgwa

¹⁷ Nyakasane anacibwîra Mûsa, erhi: ¹⁸ Oj'ibwîra Aroni n'abagala, kuguma na Bene Israheli boshi, erhi: «Ngasi muntu muli bene Israheli nîsi erhi omubunga obalimwo, amango g'okurhûla enterekêro, ebè ya kuyûkiriza eciragâne, erhi ya kushenga kwônene, erhi ankarhûla Nyakasane enterekêro y'okusingônolwa, ¹⁹ lyo eyêmêrwa, embâgwa ekwânîne ebè ya ndume erhagwêrhi

ishembo, mpanzi, ngandabuzi erhi cihebe, ²⁰ murhahîra mukarhûla enterekêro elikwo ishembo, bulya erhankayankirirwa. ²¹ Erhi omuntu ankarhûla Nyakasane enterekêro y'omu bishwêkwa byâge, binene kandi erhi binyinyi mpu bibè nterekêro y'omurhûla, kandi erhi ya kuyûkiriza ciragâne cirebe, nîsi erhi ya bulonza kwônene, embâgwa, lyo eyêmêrerwa, egwâsirwe ebè elingânîne, erhalikwo ishembo. ²² Ecintu c'omuhûrha, ecayisha cahegera, ecitwîrwe ecirumbu, ecigwêrhe ebihulu, olukulubuju n'olujavu, murhankacirhûla Nyakasane, ntà kantu ka kulico kankahêkwa oku luhêrero mpu kabè nterekêro nsingônola embere za Nyakasane. ²³ Wanahâna ecintu cigwêrhe obulema erhi ecigonyahîre, cibè c'omu bi-shwêkwa binene erhi c'omu byofôfi, wanacihâna nka nterekêro ya bulonza kwônene ci orhankacihâna nka nterekêro ya kuyûkiriza eciragâne bulya erhankayankirirwa. ²⁴ Murhankahêra Nyakasane ecintu cigwêrhe amazà mahinage, amatuntume erhi matwe; murhahîra mukarhûla ntyôla omu cihugo cinyu. ²⁵ Ciru yankarhenga omu maboko g'omubunga w'ekarhî kinyu, murhayêmêraga enterekêro yamwene eyôla, mpu yo yabâ biryo bya Nyamuzinda winyu, bulya yabihire erhi kubakwo ishembo kurhuma. Erhankayankirirwa. ²⁶ Nyakasane anacibwîra Mûsa, erhi: ²⁷ Akanina erhi omwâna-buzi erhi omwânahene ankaburhwa, anayôrha nsiku nda adwîrhe agoba nnina, kurhenga olusiku lwa kali munâni, n'ezindi nsiku zakulikira anahashag'iyankirirwa nka nterekêro y'okusingônolwa embere za Nyakasane. ²⁸ Enkafu n'akanina kâyo, ecibuzi n'omwâna waco, mumanye murhakâg'ibibâgira lusiku luguma. ²⁹ Amango mwarhûla Nyakasane enterekêro y'okuvuga omunkwa munayirherekêre kulya kwankarhuma yayêmêrwa, ³⁰ elîbwe olwo lusiku lwo nanênè, ntâco casigalaga kuhika kuca sêzi, nie Nyakasane okudesire.

D. Irhegeko lizinda

³¹ Mukaz'ilanga amarhegeko gâni, munagashimbe bwinjà, nie Nyakasane. ³² Murhahîra mukahemukira izîno lyâni limâna, kukwânîne nkuzibwe ekarhî ka bene Israheli, bulya nie Nyakasane, obajira bimâna. ³³ Nie nammukûlaga omu cihugo c'e Mîsiri mpu lyo mbà Nyamuzinda winyu, nie Nyakasane.

23

Ensiku nkulu z'Israheli

¹ Nyakasane ashambâza Mûsa ambwîra, erhi: ² Ogend'ibwîra bene Israheli, erhi: Lolagi amango mwakaz'icîsêza okushimânanamwo omu ndêko nyimâna, za Nyakasane, ago mango gakâbà mango makulu bwenêne.

Olwa Sabato

³ Bakaz'ikola nsiku ndarhu, ci olusiku lwa kali nda luli luzira (Sabato), lusiku lwa kurhamûka lwoshi, olwo lusiku lubè lusiku lwa ndêko nyimâna. Mw'olwo lusiku murhahîraga mukajira mukolo mucu, bulya gali mango ga kurhamûka, ganarherekirwe Nyakasane, ngasi hoshi mwankanayûbaka.

Olwa Basâka n'olw'emigati erhalimwo lwango

⁴ Lolagi ensiku nkulu za Nyakasane, endêko mugwâsirwe mukaz'ihamagala bene Israheli okurhimanana muli ezo nsiku z'endêko nyimâna ngasi luguma omu mango gâlwo. ⁵ Ngasi mwêzi gwa burhanzi omu nsiku ikumi n'ini z'ogwo mwêzi, gala mango izûba lizika, ali Basâka wa Nyakasane. ⁶ Olusiku lwa kali ikumi na karhanu lw'ogwo mwêzi, lwakâbà lusiku lukulu lw'emigati erhalimwo lwango, lusiku lwakaz'ijirwa erhi irenge lya Nyakasane lirhumire. Mukaz'irya emigati erhalimwo lwango nsiku nda. ⁷ Olusiku lurhanzi mwakâjira endêko nyimâna, murhahîraga mukâjira omukolo mudârhi mwo. ⁸ Mukaz'irherekêra Nyakasane muli ezo nsiku nda enterekêro nsingônola n'omuliro. Olusiku lwa kali nda habè endêko nyimâna, murhahîraga mukajira omukolo mudârhi.

Omuhuli murhangiriza

⁹ Nyakasane ashambâza Mûsa amubwîra, erhi: ¹⁰ Ogend'ibwîra bene Israheli ntyâla: Amango mwahika muli ciryâ cihugo nammuha, erhi mwankabâ mwasârûla muli eco cihugo, mwanarhûla omudâhwa omuhuli murhanzirhanzi mwanasârûlaga. ¹¹ Anarhûla Nyakasane gulya muhuli omu kugumogamoga lyo ammurhonya. Okwo kukwânîne kubè olusiku lukulikire oluzira. ¹² Olwôla lusiku mwanarherekêrera Nyakasane enterekêro nsingônola y'omwâna-buzi wa mwâka muguma orhagwêrhi ishembo. ¹³ Enterekêro y'enkalangè yayilusa ebè ya bigabi bibirhi bya kali ikumi by'omulengo gw'enshâno enozire mvanganye n'amavurha, nka nterekêro nsingônola n'omuliro, nterekêro ya buhumule bwinjâ embere za Nyakasane, irivayi ly'okusûza, canabâ cigabi ca kani c'omulengo. ¹⁴ Murhahîra mukalya emigati nîsi erhi emihuli myoce kandi erhi mibishi kuhika olwôla lusiku lwonênè mwâlerhe entûlo yinyu embere za Nyakasane. Eryo liri irhegeko linyu ly'ensiku n'amango, oku ngasi bûko bwinyu na ngasi hoshi mwanayûbake.

Olusiku lukulu lw'emigobe

¹⁵ Kurhenga olusiku lwakulikira Sabato, kuhika olusiku mwayisha mudwîrhemwo emihuli y'okuhêreza Nyakasane, mwanaganja migobe nda migumagumâ. ¹⁶ Muganje nsiku makumi arhanu kuhika oku lusiku lwakulikira Sabato wa kali nda, na ntyo mwanahêra Nyakasane enterekêro y'enkalangè y'ebihyâhya mwasârûlaga. ¹⁷ Mwanakaz'ilêrha kurhenga emwa bînywè, migati ibirhi ya nterekêro y'okumolekwa Nyakasane yajiragwa na mirengo ibirhi ya kali ikumi ya nyamâha w'enshâno enozire, enabè eyenzirwe haguma n'olwango: ziri ntang'iyêra za Nyakasane. ¹⁸ Eyôla migati mwarherekêra nterekêro y'ensirîra e-mwa Nyamuzinda, mwanahirakwo bâna-buzi nda ba mwâka muguma barhali- kwo ishembo, mpanzi nguma ntôrhò na ngandabuzi ibirhi, banayushûlakwo e-nterekêro y'enkalangè n'ecinyôbwa nka oku munakômerera: ebè nterekêro y'okusingônolwa n'omuliro, ya buhumule bwinjâ embere za Nyakasane. ¹⁹ Mubâge n'ecihebe, cibè nterekêro oku byâha na bâna-buzi babirhi babè nterekêro y'okushenga omurhûla. ²⁰ Omudâhwa anabimoleka Nyakasane kuguma n'erya migati y'entang'iyêra. Kuguma n'ebiyôla bibuzi byombi, byoshi byanarhûlwa Nyakasane, buzinda byanabâ bya mudâhwa. ²¹ Mw'olwôla lusiku lwonênè mwanalâlîkana oku lusiku lukulu, mugal'ijira endêko nyimâna: murhahîra mukajira mukolo guhi, liri irhegeko ly'ensiku zoshi kuli ngasi bûko bwinyu na ngasi hantu mwankanayûbaka. ²² Amango mwasârûla emburho z'omu cihugo, cinyu, murhahîra okuhika omu mihaliro y'amashwa ginyu, murhahîraga mpu mwaja mwarhologola ngasi bisigîre byankakundêzibwa; ebyôla mwanabilekera omukenyi n'ecigolo. Nie Nyakasane Nyamuzinda winyu.

Olusiku lurhanzi lw'omwêzi gwa nda

²³ Nyakasane ashambâza Mûsa, erhi: ²⁴ Ogend'idesa Bene Israheli ôbâ- bwîre oku olusiku lurhanzi lw'omwêzi gwa nda lwâbe lusiku lwâni, lusiku lwa kurhamûka, lusiku lwa kubûha omushekera gw'okulâlîka endêko nyimâna. ²⁵ Murhakâg'ijira mukolo mucî, ci mukaz'irherekêra Nyakasane enterekêro y'okusingônolwa n'omuliro.

Olusiku lukulu lw'Empyûlo

²⁶ Nyakasane ashambâza Mûsa, erhi: ²⁷ Olusiku lwa kali ikumi lw'ogwôla mwêzi gwa kali nda, lwo lwâbâ lusiku lukulu lw'empyûlo: olwo lusiku mwâna-bâ n'endêko nyimâna, mucîshalise munarhûle Nyakasane ishêga. ²⁸ Murhahîra mukakola olwôla lusiku, bulya luli lusiku lwa kuhyûla, lwo lusiku mukwânîne okujirirwa enterekêro y'oku byâha binyu embere za Nyakasane Nyamuzinda winyu. ²⁹ Ngasi muntu wankabula kucîshalisa mw'olwo lusiku ali wa kurhenzibwa omu lubaga lwâge. ³⁰ Ngasi yêshi wankacîshomya mpu akola mw'olwo lusiku, nanamurhîngamira. ³¹ Murhankakola ciru n'ehitya. Liri irhegeko ly'ensiku zoshi eryo, kuli ngasi bûko bwinyu na ngasi aha mwayûbake hoshi. ³² Kuli mwe olwo lusiku lubè lwa Sabato, lubè lwa

kurhamûka lwoshi, lubè lwa kucîbabaza. Omu nsiku mwenda z'omwêzi, kurhenga bijingo kuhika bindi bijingo, mulange olwa Sabato, murhahumaga kabishi.

Olusiku lukulu lw'Ebihândo

³³ Nyakasane ashub'ishambâza Mûsa amubwîra, erhi: ³⁴ Omu nsiku ikumi n'irhanu z'omwêzi gwa kali nda, lukâba lusiku lukulu lw'amarâro, lukâjirwa nsiku nda zoshi z'okukuza Nyakasane, kwo wabwîra bene Israheli ntyo. ³⁵ Olusiku lurhanzi hakâbâ endêko nyimâna, murhakâg'ihîra mpu mwajira mukolo mucu. ³⁶ Mukâgeza nsiku nda erhi kurherekêra muli mwarherekêra Nyakasane enterekêro z'okusingônolwa n'omuliro. N'olusiku lwa kali munâni mwanabâ n'endêko nyimana, lyo mwankarherekêra Nyakasane enterekêro y'okusingônolwa n'omuliro luli lusiku lukulu lw'okushwinja. Murhakâg'ihîra mpu mwajira mukolo mucu.

Okushwinja

³⁷ Zo nsiku nkulu za Nyakasane ezo, zo mwakaz'ikombêra n'okujiramwo e-ndêko nyimâna, lyo murhûla Nyakasane enterekêro z'okusingônolwa n'omuliro, okurhûla ensirîra, enkalangè, embâgwa n'ecinyôbwa. Nka kulya birhegesirwe kuli ngasi lusiku. ³⁸ Erhi zinaberûlukinwe n'olwa Sabato wa Nyakasane. N'erhi zinaberûlukinwe n'ez'okuyûkiriza ebiragâne binyu n'erhi zinaberûlukinwe n'enterekêro murhûla Nyakasane n'obulonza bwinyu.

Ebishubiriyêrekerâ olusiku lukulu lw'Ebihândo

³⁹ Olusiku lwa kali ikumi na karhanu lw'omwêzi gwa kali nda, hano mubâ mwamâsârûla emburho z'omu cihugo mwanajirira Nyakasane olukulu lwa nsiku nda, olusiku lurhanzi kwanabâ kurhamûka kunene, oku lusiku lwa kali munâni, lwâbâ lwa kurhamûka kandi kunene. ⁴⁰ Oku lusiku lurhanzi mwanarhûla oku malehe g'emirhi yinyu minjâ, mwanarhûla omu nfune amashami g'emishugushugu, amashami g'emirhi y'ecishakashaka n'ag'ecikanganyambwe c'oku lwîshi, mukâbihindana n'omwîshingo embere za Nyakasane winyu muli ezôla nsiku nda. ⁴¹ Ngasi mwâka mwakaz'ijira olwo lusiku lukulu lwa nsiku nda z'okukuza Nyakasane. Eryo liri irhegeko oku iburha linyu lyoshi, mwakaz'ilu-jira ngasi mwêzi gwa kali nda. ⁴² Mwakaz'igeza nsiku nda erhi mulâla omu birâlo by'ebyâsi. Ngasi muburhwa w'omu Israheli akaz'ilâla muli ebyo birâlo, ⁴³ lyoki iburha linyu lyankamanya oku nammuhandisize omu birâlo amango na- mmukûlaga omu cihugo c'e Mîsiri; nie Nyakasane, Nyamuzinda winyu. ⁴⁴ Mûsa anacimanyîsa ebyo byoshi kuli bene Israheli, ezo nsiku nkulu z'okukuza Nyakasane.

24

Ebindi birhegesirwe amango g'enterekêro

Akamole karhazima omu ka-Nyamuzinda

¹ Nyakasane anacibwîra Mûsa, erhi: ² Orhegeke bene Israheli okukaz'ilerha amavurha g'emizêti misimârhe, gashongwîre na mahyâhya, ganali ga kutwânwa ensiku n'amango omu kamole k'aka-Nyamuzinda. ³ Aroni akaz'ikalanga kayôrhe kayâsire ensiku zoshi omu kagombe k'endêko embere ly'enshabiriro; kurhenga bijingo kuhika sêzi, erhi kayâsire buzira kuhusa, embere za Nyakasane. Liri irhegeko ly'ensiku zoshi, oku iburha linyu lyoshi. ⁴ Akaz'iyimanza amatara gali oku ishami lyatulagwa n'amasholo, gakaz'iyôrha gayasire embere za Nyakasane.

Orhugati oku karhalarhala k'amasholo

⁵ Orhôle omulâ gw'enshâno enozire, oyendesemwo rhugati ikumi na rhubirhi rhwa bununirizi, ngasi higuma hidugwe na bigabi bibirhii bya kali ikumi bya mulengo gw'eyo nshâno. ⁶ Ogal'irhudekêreza oku karhalarhala k'amasholo gali embere za Nyakasane; ojire nkere ibirhi, ngasi lukere kuje rhugati ndarhu. ⁷ Wanahira enshangi nyinjâ erhalimwo bindi bici oku ngasi

lukere lw'orhwôla rhugati, yo wakolêsa oku mugati gwasingônolwa gubè biryo bya Nyakasane. ⁸ Ngasi Iwa Sabato, eyôla migati ekâyôrha yadekêrezibwa embere za Nyakasane, ebè nterekêro ya bene Israheli, liri irhegeko ly'ensiku zoshi eryo. ⁹ Eyo migati yanabà ya Aroni n'abagala. Banakaz'iyilira ahantu himâna, bulya kuli bo buli bwangà bwimâna, bw'oku nterekêro nsingônola yajiriragwa Nyakasane. Eryôla liri irhegeko ly'ensiku n'amango.

Okuhanwa kw'abantu bahemukira Nyakasane

¹⁰ Mugala w'omuyahudi-kazi muguma cikwônene erhi n'îshe ali munyamisiri, anacihuluka omu mwâge, ajà muli bene Israheli, omu lugo barhulubana na muny'Israheli muguma. ¹¹ Muli eyo nongwè, olya mwâna w'omuyahudi-kazi, ahemukira Izîno Iya Nyakasane, alijacira kubî, nnina ye wali Shelomiti, mwâli wa Debri, w'omu bûko bwa Dani. ¹² Bamushwêka banamulindisa Mûsa mpu kuhika ababwîre kurhi Nyakasane alonzize bamujirire. ¹³ Nyakasane ashub'ibwîra Mûsa, erhi: ¹⁴ Orhenze oyo wahemusire omu lugo n'abayumvagya oku alogorha bamuhirekwo amaboko oku irhwe, kandi e-ndêko yoshi y'abantu emubande amabuye. ¹⁵ Oj'ibwîra bene Israheli, oku ngasi muntu wankajacira Nyakasane, oyôla anayôrha abarhwîre ecâha câge, ¹⁶ n'owankalogorhera Izîno Iya Nyakasane anahâbwe obuhane bw'okuyîrhwa: endêko yoshi yanamubanda amabuye, akabà mwîkala, nîsi erhi mubunga, ngasi yêshi wankalogorhera Izîno Iya Nyakasane limâna, ali wakuyîrhwa.

Olwihôlo

¹⁷ Owankashûrha owundi muntu kuhika okufà, olya wamushûrhaga kuhika naye ayîrhwe. ¹⁸ Owankashûrha ecintu cishwekwa ca bene kuhika okufà, oyôla agwâsirwe okugalula ecindi cizîne, buzîne oku buzîne. ¹⁹ Erhi muntu mulebe a-nkababaza owâbo muntu, oyôla naye banamujirire naye nk'oku anajiriraga owâbo. ²⁰ Buvune oku buvune, isù oku isù, lîno oku lîno, banamubabaze nk'oku anababazagya mulungu wâge. ²¹ Owankayîrha ecintu cishwêkwa ca bene, anagule ecindi cintu cishwekwa cizîne. Ci owankayîrha omuntu, oyôla kukwânîne ayîrhwe. ²² Eryo liri irhegeko linyu mweshi, abè mubunga, abè muburhwa omu cihugo, bulya nie Nyakasane Nyamuzinda winyu. ²³ Mûsa erhi ayûs'ibwîra bene Israheli okwôla, arhegeka mpu olya walogorheraga Nyakasane arhenzibwe omu lugo bamubande amabuye. Bene Israheli banacijira nk'oku Nyakasane anarhegekaga Mûsa.

25

Emyâka mitagatîfu

A. Omwâka gwa Sabato

¹ Nyakasane abwîrira Mûsa oku ntondo ya Sînayi, erhi: ² Oj'idesa Bene Israheli obabwîre, erhi: Amango mwahika muli ciryu cihugo nâmuha, obudaka bwakaz'ihumûka: abè Sabato oku irenge Iya Nyakasane ³ Wanakârhwêra amashwa gâwe myâka ndarhu, wanakashogolera ishwa lyâwe ly'emizêtuni myâka ndarhu, onakaz'isarûlamwo emburho zâwe. ⁴ Omwâka gwa nda gwanakâbà mwâka guzira (gwa Sabato), mwâka gwa kurhamûsa obudaka lwoshi, mwâka guzira, irenge Iya Nyakasane lirhumire: ogwôla mwâka orhahîra okamîra ishwa lyâwe, orhahîra okushogolera emizâbîbu yâwe. ⁵ Orhahîra okuhumbûla ebicimezize byônene by'emburho zâwe zahungumukaga amango g'okusârûla, orhanaderhaga mpu wagend'ihumbûza amalehe g'emizâbîbu ya-we erhashogolîrwi. Guli mwâka gwa kuhumûsa obudaka. ⁶ Ebyankayêra omu budaka agwola mango ga Sabato byanabà biryo byâwe mwena mwambali wâwe, mwambalikazi wâwe, omuntu olimya aha mwâwe, n'ecigolo ciri aha mwâwe, kwo kuderha oku we na ngasi boshi balama aha mwâwe. ⁷ Ebintu bi-shwekwa n'ensimba z'omu cihugo cinyu, nabyo byakaz'ilya ngasi byankayêra muli obwôla budaka agôla mango.

B. Omwâka gwa makumi arhanu

⁸ Wanaganja zizira nda, kwo kuderha Sabato nda za myâka nda kali nda, amango g'ezôla zizira nda z'emyâka, zakubêra mango ga myâka makumi anni na mwenda. Kwo kuderha mango ga migobe ya myâka nda migumaguma. ⁹ Omu nsiku ikumi z'omwêzi gwa kali nda, obûhe omushekera, gushekêreze, oku kulâlîka olusiku lukulu lw'okuhyûlira ebyâha, mugere omu cihugo coshi mwayisha mwabûha omushekera. ¹⁰ Muderhe oku guli mwâka Mutagatîfu, o-mwâka gwa makumi arhanu, munaderhe oku abîkalà b'ecihugo boshi bamârhenga omu bujâ, n'oku ngasi mwîkala arhacigwêrhi cihanzo c'okuyûbaka nka oku analonzize, ngasi muguma ashagaluke, ashubirane ehyâge, anashubire omu mulala gwâge. ¹¹ Omwâka gwa makumi arhanu gubè mwâka gwinyu gw'okushagaluka, murhahîra mukarhwêra emburho nîsi erhi kuhumbûla orhwîmerêra murhanahîraga mukahumbûla amangakà oku mirhi yinyu erhali mishogolere. ¹² Bulya guli mwâka gwa bushagaluke bwinyu; gubè mwâka gwinyu mugishe, munalye emburho z'omu mashwa.

Omugisho gwa Nyakasane

¹³ Muli ogwôla mwâka gw'obushagaluke, ngasi muntu ashubirane ehyâge. ¹⁴ Erhi wankagula nîsi erhi kuguliza mulungu wâwe kantu kalebe, mumanye oku ntâye ogwêrhe obuhashe bw'okulenganya mwene wâbo. ¹⁵ Wakaz'igulira mwene winyu. omu kushimba ecicîro c'amagerha cikwânîne kurhenga oku mwâka gw'okushagaluka gwazindig'igera, naye anakugulize kushimbana n'e-myâka ali asârûla. ¹⁶ Oku emyâka yajâ yayushûka kwo nâwe wanaja wayûshûla engulo, n'oku emyâka yajâ yanyihya, erhi na nâwe kwo wanaja wanyihya e-ngulo, bulya erhi cigabi cilebe c'ebi asârûlaga co akugulize. ¹⁷ Ntâye olenganyagya mwene wâbo, orhînye Nyamuzinda, bulya nie Nyakasane, Nyamuzinda wâwe. ¹⁸ Mushimbe amarhegeko gâni, munalange engeso zâni, na ntyo mwanabâ n'omurhûla omu cihugo. ¹⁹ Idaho lyanayâna emburho zâlyo, mwanalya munayigurhe oku munalonzize, munabere n'omurhûla. ²⁰ Erhi mwankacîdôsa mpu: Bici rhwayish'ikalya muli ogwôla mwâka gwa kali nda, ebwa kubâ rhurhankarhwêra, rhurhakanasârûla emburho zîrhu? ²¹ Mumanye oku nayîsh'imurhumira omugisho gwâni omu mwâka gwa kali ndarhu, muli gwo mwanayêza emburho mwalya myâka isharhu. ²² Omu mwâka gwa kali munâni mwanashub'irhwêra, mwanakaz'ilya oku muhako gwa mîra kuhika oku mwâka gwa kali mwenda, kuhika mushub'iyêza erhi munadwîrhe mwalya omuhako gwa mîra.

Obuhashe bw'okugombôla ohudaka

²³ Obudaka burhankaguzibwa lwoshi, bulya ecihugo ciri câni, munayûbasire emwâni nka bigolo, na nka bantu ba kugera kwônene. ²⁴ Aha mwayûbake hoshi omu cihugo, mwakaz'iyêmêra omuntu agombôle amashwa gâge. ²⁵ Erhi mwene winyu ankabâ mukenyi, n'okwôla kurhume akuguliza ecihimbi c'ishwa lyâge, olya oyîmire ahâli hâge, nîsi erhi olya mwene wâbo omuyegîre kulusha, anahasha okuyisha anagombôle cirya cihimbi mwene wâbo aguzagya. ²⁶ Ci erhi ankabâ omuntu arhagwêrhi mwene wâbo wayîma omu byâge, ci erhi yêne ankalonza ebyankagombôlamwo eryo ishwa lyâge analigombôle buzira mbaka. ²⁷ Anaganja emyâka yamâgera kurhenga bagulizinye, agal'igalulira nyakugula engulo y'emyâka arhal'icilingamwo, kandi anashubira omu ishwa lyâge lwoshi. ²⁸ Erhi ankabâ arhankacibona engulo y'okugombôlamwo ishwa lyâge, liry lyanayôrha omu maboko ga nyakugula kuhika oku gundi mwâka gw'okushagaluka. Muli ogwôla mwâka gw'okushagaluka, nyakugula arhacishwesirwi na cici, naye nyakuguza anashubirana ishwa lyâge olusiku lw'okushagaluka. ²⁹ Erhi omuntu ankaguza enyumpa yâge y'okulâla eri omu lugo luzungulusirwe n'ecôgo cizibuzibu, oyo muntu agwêrhe obuhashe bw'okugombôla eyo nyumpa yâge kuhika oku buzinda bw'omwâka gukulikire ogu aguzagya. ³⁰ Erhi ankabâ erya nyumpa eri omu lugo luzungulusirwe n'ecôgo cizibuzibu erhagombwîrwi enyuma lya mwâka mugumagumâ, erya nyumpa yanayôrha y'o-lya wayigulaga bône abâna bâge. Ntâye wankacibarhenzamwo. Ciru

n'amango gw'omwâka gw'okushagaluka erhankarhenga omu maboko gâbo. ³¹ Ci enyumpa ziri omu bishagala birhanazungulusirwi n'ebyôgo, zanakaz'ilola kuguma n'amashwa ziyûbasirwemwo. Zanahash'igombôlwa n'okushubira omu maboko ga bênezo, n'abâli baziguzire banazirhengamwo n'okuzishubiza bênezo, amango g'omwâka gw'okushagaluka. ³² Oku biyêrekîre enyumpa na ngasi lugo lw'Abaleviti bagwêrhe obuhashe bw'okukaz'izigombôla. ³³ Erhi omuntu ankagula enyumpa emwa Abaleviti, a- gwâsirwe okuyirhengamwo n'okushubira omu lugo lulya ajiramwo aha mwâge, erya nyumpa yanagombôlwa oku mwâka gw'okushagaluka, bulya ezo nyumpa zibâ omu bishagala by'Abaleviti, ziri birugu byâbo omu karhî ka bene Israheli. ³⁴ Amashwa gali omu marhambi g'ebisbagala by'Abaleviti, garhankaguzibwa, bulya gali birugu byâbo ensiku zoshi.

Obuhashe bw'okucîgombôla

³⁵ Erhi omulungu wâwe ankakena akanakaz'ikuhûna, onakaz'imurhabâla, abè mubunga erhi cigolo; ntyo naye anahash'okulama bwinjâ aha burhambi bwâwe. ³⁶ Orhamulongezagyakwo bunguke buci, ci okâkenga Nyamuzinda wâwe, orhakazâg'imuhugûga. ³⁷ Orhamuhozagya amagerha gâwe mpu lyo ayishikuha obunguke, orhanamuhâga oku biryo byâwe mpu lyo oyîsh'imuyungukirakwo. ³⁸ Nie Nyakasane, Nyamuzinda wâwe, wammukûlaga omu cihugo c'e Mîsiri, nti mmuhè ecihugo c'e Kanâni, lyo nyôrha ndi Nyamuzinda winyu. ³⁹ Erhi mulungu wâwe ankakenera bwenêne aha burhambi bwâwe na muli okwo acîguze emunda oli, orhamukolêsagya nka mujâ. ⁴⁰ Anabêra aha mwâwe nka mulimya, nka cigolo, akaz'ikukolera nka mulimya kuhika oku mwâka gw'okushagaluka. ⁴¹ Enyuma z'aho anacîkubûla arhenge aha mwâwe, ye haguma n'abâna bâge aburha yênene, kandi anashubira omu mulala gwâge, n'omu by'ababusi bâge. ⁴² N'ecarhuma okwo kubâ, bulya bali bambali bâni nienene nabarhenzagya e Mîsiri barhankacîguza nka bajâ. ⁴³ Orhamurhegekaga n'obu-kali ci okaz'irhînya Nyamuzinda wâwe. ⁴⁴ Abajâ n'abajâ-kazi, ogwâsirwe okujira mpu babè bambali bâwe, wakaz'ibagula omu mashanja gakuzungulusire. Muli agwola mashanja mwoki wakaz'ikula bambali na bambali kazi bâwe. ⁴⁵ Kandi mwanahasha okubagula omu bâna b'ebigolo biri haguma ninyu n'omu milala yâbo eri haguma ninyu, balya baburhiragwa emwinyu, abôla bâna bayôsire bali birugu binyu. ⁴⁶ Mwanabasigira abâna binyu enyuma zinyu, nka kashambala kâbo, banabayôrthane nka birugu byâbo, bagal'iyôrha ensiku zoshi bajâ binyu, ci kuli bene winyu bene Israheli, ntâye muli mwe wabarhegekaga n'obukali.

⁴⁷ Erhi ankabâ omubunga kandi erhi mwambali wâwe agalire aha mwâwe, na mwene winyu muguma abâge mukenyi, agal'igend'icîguza emwa olya mubunga erhi emwa olya mwambali wâwe, nîsi erhi emwa omuburhwa w'omulala gw'embuga, ⁴⁸ oyôla muntu acigwêrhe obuhashe bw'okucîgombôla, bulya muguma wa muli bene wâbo anahasha okumugombôla. ⁴⁹ Mwishè kandi erhi mwene mwishè, anahasha okumugombôla, ciru na mwene wâbo kwônene anahasha okumugombôla. Kandi ciru yênene erhi ankalonza ebirugu anahasha okucîgombôla. ⁵⁰ Boshi n'olya wamugulaga, banaganja emyâka ali kurhenga abîre mujâ kuhika omu mwâka Mutagatîfu, n'ecijiro c'obuguzi canagererwa oku myâka yâge akozire, n'oku bunguke amudwîrhîre nka mukozi wâge. ⁵¹ Erhi ankabâ hacisigîre myâka minji. yanaja omu busalizi kuguma n'ebi bamugulaga. ⁵² Erhi ankabâ myâka misungunu yonene cisigîre, embere z'omwâka gw'okushagaluka, anayiganja, agal'ilyûla ebyamucungula omu kuganja ngasi mwâka. ⁵³ Anahasha okubêra aha mw'olya muntu nka mulimya akaz'imukolera omu mwâka, n'oyôla nnawâbo arhakâg'imukolêsa n'obukali munadwîrhe mwabona. ⁵⁴ Nka ntâ kuguma agombwîre muli okola kwoshi, analîkwa bône abâna bâge omu mwâka gw'okushagaluka. ⁵⁵ Bulya niene bene Israheli ba-gwâsirwe okushiga, bali bambali bâni, bulya niene nabakûlaga omu cihugo c'e Mîsiri, nie Nyakasane Nyamuzinda winyu.

Okushwinja

¹ Murhahîra mukacîjirira abazimu mwakaz'iharâmya, murhahîra mukayimânika enshusho nîsi erhi mabuye mabinjûle, omu cihugo cinyu irhondo murhabonekanaga ibuye lirikwo enshusho mwakaz'ifukamira n'okuharâmya, bulya nie Nyakasane, Nyamuzinda winyu. ² Mugendêrere ensiku zâni za Sabato, n'aka-Nyamuzinda kâni mukakenge, nie Nyakasane.

Emigisho

³ Mukakaz'ikulikira amarhegeko gâni n'okugalanga, mukakaz'ijira nk'oku mmuhûnyire. nanakaz'imuhà enkuba omu mango gakwânîne. ⁴ Amashwa ganayeramwo emburho zâgwo, n'emirhi eyânekwo amalehe gâyo. ⁵ Amango g'okuhûla engano ganahika omu nsiku z'okurhalika emizâbîbu n'amango g'okurhalika ganahika oku mango g'okumîra, mwakaz'ilya omugati gwinyu munayigurhe, munayûbake n'omurhûla omu cihugo cinyu. ⁶ Nâhira omurhûla omu cihugo cinyu, mwâkaz'ihunga na ntâye wamufudusa, ensimba z'ebiryanyi, nazilibirhakwo omu cihugo cinyu, n'engôrho erhakacigera omu cihugo cinyu. ⁷ Mwakaz'iminika abashombanyi binyu munabalambike n'engôrho. ⁸ Barhanu muli mwe bakaz'iminika igana, n'igana lyakaz'iminika bihumbi igana, abashombanyi binyu mwakâbalambika n'engôrho. ⁹ Nayêrekera emunda muli, njire muburhe munayôloloke, nanywâna na ninyu. ¹⁰ Mwakaz'ilya emihako yinyu, na nka byamakoya, mwanakabulira e-bya mîra, mulye ebihyâhya. ¹¹ Natwa icumbi lyâni emwinyu na ntâ mango na-nkaderha nti mwamanshologorha. ¹² Nakaz'igenda ekarhî kinyu, na mbè Nyamuzinda winyu, ninyu mubè lubaga lwâni. ¹³ Nie Nyakasane, Nyamuzinda winyu wammukûlaga omu cihugo c'e Mîsiri, nti murhenge omu bujâ bwâyo. Nammutwîre ekoba zâli zimushwesire, mwagenda mwanegena.

Okuhehêrwa

¹⁴ Ci akabâ murhanyumvirhi, murhanashimbiri ago marhegeko goshi, n'erhi mwankagayaguza amarhegeko gâni, ¹⁵ n'erhi omurhima gwinyu gwankashologorhwa n'engeso zâni, kurhume mubula kwashimba amarhegeko gâni, mugal'ivuna endagâno yâni, ¹⁶ alagi oku nammujira nâni: nammuhiramwo ecôbâ, mwafâ n'ishushira, lyo libongereza amasû n'okuborobonja amagala. Mwakaz'irhwêra kubè kurhamira busha, bulya abashombanyi binyu bammulyabyo. ¹⁷ Nammuyâsa obusû bwâni, munakaz'ihimwa n'abashombanyi binyu n'abammushomba babâ bo bakammurhegeka, mugal'ikaz'iyaka n'obwo ntâye omurhezire. ¹⁸ Erhi ankabâ enyuma zâbo murhacinyumvirhi, nanammuhana kali nda kalushile okwo erhi byâha binyu birhumire. ¹⁹ Nammutwamwo omumino, nanajira amalunga ginyu gammuzidohere nka cûma, n'idaho lizibuhe nka marhale. ²⁰ Emisî yinyu yanakaz'irhamira busha, n'obudaka bwinyu burhakaciyera emburho zâbo, n'emirhi y'ecihugo erhakaciyana amalehe gâyo. ²¹ Erhi mwankacîhamba mpu mwacînyishingika, mpu murhalonza kuyumva, nanammuhimbaguliza kali nda kulusha oku ebyâha binyu binali. ²² Nanammulikira ebiryanyi byakaz'immulya abâna, bimalîre ebishwêkwa binyu bimmujire bantu ba mahungâ, binarhume enjira zinyu zahâmba. ²³ Erhi enyuma z'aho mwankabâ murhacîhanwiri n'agôla mahane nammuha, n'erhi mwankanasêza okushingalala embere zâni n'iganzi linene, ²⁴ buzinda nâni nanammugolonjoka, mmushûrhe kali nda kalushire erhi ebyôla byâha binyu birhuma. ²⁵ Nammurhogeza engôrho y'okucîhôlera endagâno yâni, mwacîlundika omu bishagala binyu, nangal'immurhumira ecihûsi ekarhî kinyu, mugali-hwera omu maboko g'abashombanyi. ²⁶ Go mango nammunyaga omugati mulamirakwo^a, mwabona oku bakazi ikumi bakaz'idugira omugati masiga maguma, banakola bakâgera obuzirho bwâgwo,

^a**26.26** : Abayahudi bakâg'irhunga emigati bakâg'iyôca. Na buzinda bwâho banayibîka muhako; bakâg'iyîmanika oku karhî kaguma kakag'ibîkwa oku karhala k'emigati kw'omu mwâbo. Nyamuzinda aderha, erhi: «Navuna akarhungo kinyu k'emigati kwo kuderha nammuyîrha buligo». Lolâ Eze 4,16; 14,13; Lul 105,16; 2 Bâm 6,28; Yer 19,9; End 4,10.

mukola mwakaz'ilya murhanaciyigurha.

²⁷ N'akabà kandi enyuma z'okola murhayumvîrhi, ci mushub'iyushûla okugera yinyu njira
²⁸ oburhè bwâni bwanammuyâkira lêro bwenêne kulusha, nnangal'imuhana kali nda kalushire
erhi ebyôla byâha binyu birhumire. ²⁹ Mwanacîlya akarhabana n'akanyere. ³⁰ Nâshâbûla
empêrero zinyu nyimânike oku ntondo, n'emilunga yinyu mwayûbakiraga izûba, nayivongola,
n'ebiru- nda binyu mbigalike oku birunda by'abôla bazimu binyu b'obusha, n'omûka gwâni
gummukabekwo. ³¹ Engo zinyu nazyîsa bwâmwa, n'empêrero zinyu nazishandâza,
ntakanaciyudûkirwa n'obuhumule bw'enshangî zinyu. ³² Nâsherêza ecihugo cinyu, kulya
kwarhuma abashombanyi binyu bazânwa, amango bacyûbakamwo. ³³ Ninyu namushandabanya
omu mashanja, ngal'immuyômolera engôrho omu nyuma zinyu; ecihugo cinyu câhagulwa,
n'engo zinyu ziyôrhe nkunûnû y'irungu. ³⁴ Aho lyoki ecihugo cankuza ensiku za Sabato zâge,
ecihugo casiha buzira kuhingwa, ago mango goshi mujir'ibêra omu cihugo c'abashombanyi
binyu. Aho ecihugo canarhang'ihumûka, cinayukirize ezizira zâco. ³⁵ Amango goshi, ecihugo ciri
omu malibuko erhi kuhumûka cinadwîrhe cahûmûka, n'okwôla murhankakubwine omu zizira
zinyu, amango mwanal'imuciyûbasiremwo. ³⁶ Amahungâ gankasigalamwo, nagahira goshi ecôbâ
emurhima, omu cihugo c'abashombanyi binyu: omusâgasa gw'ehyâsi gwône guruhume bakûla
omulindi, balindimuke nka abayâka engôrho, bajè bakulumba n'obwo ntâye obashimbire.
³⁷ Baguma bakâcîhunika oku bâbo nka abayaka engôrho n'obwo ntâye obashimbire!
Murhakaciderha mpu mwahaza embere z'abashombanyi binyu. ³⁸ Mwahwêra omu gandi
mashanja, n'ecihugo c'abashombanyi binyu cammumirangusa. ³⁹ Emisigala ya muli mwe,
yahungumukira omu bihugo by'abashombanyi binyu erhi bubî bwâyo burhuma; ciru
bahungumuka erhi mabî ga b'îshe garhuma nka kulya bônene bahungumukaga.
⁴⁰ Lyoki bayish'ikacîyunjuza obubî bwa b'îshe wâbo n'obwabo bônene, muli okwo kungomera,
ciru n'okucîhindula kuli nie ⁴¹ kwo kwanarhuma nâni nacîhindulirabo, n'okubahêka omu cihugo
c'abashombanyi bâbo. Erhiankaba ogwo murhima gwâbo muzibu nk'ibuye guruhahanagwa lêro
nagwo gwanacîrhôhya, nâni nanashub'ikengêra endagâno yâni na Yakôbo. ⁴² Nanashub'ikengêra
oku nalaganyagya Izaki, n'okunalaganyagya Abrahamu, kunashub'inkengêza cirya cihugo
nabalaganyagya.

⁴³ Ecihugo barhenzibagwamwo, lêro naco cabâ n'ezizira za Sabato waco. Bulya cakaz'ihagulwa,
banayêmêra obuhane bw'amabî gâbo, bulya bali bagayaguzize amarhegeko gâni, n'omurhima
gwâbo gwâli gushologosirwe n'amarhegeko gâni. ⁴⁴ Cikwône arhali hoshi aho: amango babâ
bakola bali omu cihugo c'abashombanyi bâbo, ntabakabulire lwoshi, barhananshologose mpu
kuhika mbaherêrekeze, mpu kurhume nayîrha eciragâne najiraga nabo, bulya nie Nyakasane,
Nyamuzinda wâbo. ⁴⁵ Nanashub'ikengêra amalaganyo najiraga haguma na bashakulûza bâbo
erhi bo barhumire, balya narhenzagya omu cihugo c'e Mîsiri, erhi n'amashanja gadwîrhe gabona
nti mbè nie Nyakasane wâbo.

⁴⁶ Yo mihigo eyo, go marhegeko ago, lwo lushika olwo Nyamuzinda ajiraga ekarhî kâge na
bene Israheli oku ntondo ya Sînayi, arhuma Mûsa mpu aj'ibabwîrago.

27

Ecitwîro

A. Okushiga omuntu

¹ Nyakasane ashambâza Mûsa amubwîra, erhi: ² Ogend'idôsa Bene Israheli obabwîre oku: Erhi
hankabâ owalonza okuyûkiriza eciragâne câge emwa Nyamuzinda omu kushiga ebyankafa
omuntu, alagi oku agwâsirwe okujira: ³ Ecitwîro c'omulume w'emyâka makumi abirhi kuhika oku
gali ndarhu, ali wa kugererwa oku sikêli makumi arhanu, co citwîro c'esikeli (ntûlo) y'aka-
Nyamuzinda. ⁴ Akabâ ali mukazi. anagererwa oku sikêli makumi asharhu. ⁵ Akabâ murhabana:

kurhenga oku myâka isharhu kuhika oku myâka makumi abirhi anagererwa oku sikêli makumi abirhi, omunyere anagererwa oku sikêli ikumi. ⁶ Kurhenga mwêzi muguma kuhika myâka irhanu, engombôlo y'omwânarhabana, olugero lwanabà lwa sikêli irhanu, n'okugombôla o-mwânanyere, olugero sikêli isharhu. ⁷ Kurhenga myâka makumi gali ndarhu kujà enyanya, olugero lwâwe lubè lwa sikêli ikumi n'irhanu oku mulume na sikêli ikumi oku mukazi. ⁸ Erhi olya wahânaga eciragâne ankabamukenyi, olya orhankahika oku lugero lw'okugombôla, kukwânîne alêhere omudâhwa olya muntu ashîgaga ye wahûna olugero. Omudâhwa analujira kushimbana n'ebi o-lya wajiraga eciragâne ankabona.

B. Okulagâna ecîntu

⁹ Erhi nyakuhiga ankalagâna cintu cilebe mwa birya barherekêra Nyakasane, ngasi cîntu bankanarhûla Nyakasane cinahinduke cintu cimâna. ¹⁰ Barhankacihasha okucihingûla, barhankahingana ecibî oku cinjà erhi ecinjà oku cibî. Erhi bankahinganula ecintu oku cindi, byombi byombi erhi bikola bimâna. ¹¹ Erhi ankabà cintu ciguma ca mwa birya bizira, birhankarherekêra Nyakasane, eco cintu banacimoleka omudâhwa. ¹² Naye omudâhwa anahâna olugero lwâco, kushimbana n'oku ciri cinjà erhi cibî, kandi banakulikira olwo lugero luhânyirwe n'omudâhwa. ¹³ Ci erhi bankalonza okucigombôla, banayushûla ecigabi ca karhanu oku lugero cikwânîne.

C. Okulagâna enyumpa

¹⁴ Erhi hankajira owalagâna enyumpa nterekêro emwa Nyakasane, omudâhwa anagend'ilola erhi eri nyinjà nîsi erhi mbî, kandi banashimba olugero lw'ecicîro omudâhwa asîmire. ¹⁵ Ci erhi olya wahânaga enyumpa yâge ciragâne ankalonza okuyigombôla, anayûshûla ecigabi ca karhanu oku Lugero omudâhwa ahûnaga, lyoki yankayôrha yâge.

D. Okulagâna ishwa

¹⁶ Erhi hankajira owarherekêra Nyakasane ecihimbi c'ishwa lyâge yêne, wanarhûla olugero lwâwe omu kulola mburho nyinganaci wankarhwera muli liry ishwa: sikêli makumi arhanu z'amarhale kuli nyamâha muguma w'emburho y'engano. ¹⁷ Erhi ankabà muli omu mwâka gw'okushagaluka, mwo ahânyire i-shwa lyâge nterekêro, anakulikira olugero lwâwe. ¹⁸ Ci kwônene erhi yankaba eri enyuma ly'omwâka gw'okushagaluka, lyo arherekîre ishwa lyâge, omudâhwa anatwa engulo omu kuganja emyâka ecisigîre, kuhika oku gundi mwâka gw'okucîshinga, na ntyo ciry citwîro canashubwakwo. ¹⁹ Erhi olya warherekêraga ishwa lyâge ankalonza okuligombôla, anayûshûla ecigabi ca karhanu oku citwîro, na ntyo ishwa lyanayôrha lyâge. ²⁰ Erhi ankabà arhagômbwîri ishwa lyâge, abul'iliguliza owundi muntu, eryo ishwa lirhankacigombôlwa. ²¹ N'amango lyabà lirhacishwesirwi na cici, oku mwâka gw'okushagaluka, eryo ishwa lyanayôrha lirherekêre emwa Nyakasane, likola ishwa lyahânagwa ciragâne, lyanabà lya mudâhwa.

²² Erhi hankajira owarherekêra Nyakasane ishwa ahâbagwa cikinja, ci lirhali lyâge lwoshi, ²³ omudâhwa anagend'ilola eryo ishwa, analijirire ecitwîro kushimbana n'amango gasigîre kuhika omu mwâka gw'okushagaluka. Oyo muntu anajuha olwo lusiku lwo na nnênè engulo batwa nka kantu karherekîrwe Nyakasane ²⁴ Omu mwâka gw'okushagaluka eryo ishwa lyanashub'ibà ly'olya waliguzagya, ye olya wanali nnalyo lwoshi. ²⁵ Ecicîro câwe coshi wakaz'icigerera oku sikêli y'aka-Nyamuzinda: ebà sikêli yankagererwa oku makumi abirhi.

Okugombôla emburhwa-lubere

²⁶ Ci ntâye wankajira eciragâne c'ecintu mburhwa-lubere lw'omu bishwe-kwa byâge , bulya ebyo nka mburhwa-lubere, bikola biyôsire biri birherekêre Nyamuzinda, ebè nkâfu, cibè cibuzi byoshi biyôsire biri bya Nyakasane. ²⁷ Erhi cankaba cintu cizira, banacigombôla oku ngulo obatiwîrre, n'okuyûshûla kwo ecigabi ca karhanu, n'erhi cankaba cirhagombwirwi, banaciguze

oku ngulo wacitwiraga.

Okugombôla akantu erhi muntu warhûzirwe Nyamuzinda lwoshi

²⁸ Ntâco omu bintu omuntu arhûzire Nyamuzinda lwoshi n'endahiro, abè muntu, cibè cintu, erhi ishwa by'omu buhiri bwâge ankahash'iderha mpu aguza erhi kugombôla, bulya ngasi kantu omuntu acilahiriza oku akarhuzire Nyamuzinda n'endahiro bwenêne, kakola ka Nyakasane. ²⁹ Ntâ muntu warherekîrwe Nyakasane wankacigombôlwa: Banamuyîrhe erhi kwo.

Entûlo

³⁰ Ngasi entûlo erhenga oku mburho y'okurhwêra ekuzimu, ebè y'oku malehe g'emirhi yoshi eri ya Nyakasane, buli buhirhi bwarherekîrwe Nyamuzinda. ³¹ Erhi hankajira owalonza okugombôla kantu kalebe k'oku ntûlo yâge, anayushûlekwo ecigabi ca karhanu. ³² Oku biyêrekîre entûlo z'ebishwêkwa binene erhi binyinyi, ngasi hyoshi hihugwa n'akarhi k'omungere, ecigabi ca kali ikumi cakaz'irherekêrwa Nyamuzinda. ³³ Barhalondôlaga mpu eci cintu co cinjà, nîsi erhi co cibî, barhanahîraga bacîshomya mpu bahinganula, n'erhi bakahinganula, byombi na byombi ebyahinganulagwa bikola bintu bimâna, birhankanahash'igombôlwa.

³⁴ Gwo marhegeko Nyakasane ahâga Mûsa oku ntondo ya Sînayi Bene Israheli barhumire.

EMIBALÈ

1

EMIBALÈ

I. Omubalè gw'abantu b'amatabâro

¹ Nyakasane ashambâla na Mûsa omw'irungu Iya Sînayi, omw'Ihêma ly'embugânano, omu lusiku lurhanzi lw'omwêzi gwa kabirhi, omu mwakagwa kabirhi kurhenga barhenzire e Mîsiri. Anacimubwîra, erhi: ² «Ojire omubalè^b gwa bene Israheli boshi, omu kukulikira emilala yâbo nk'oku bashakulûza bâbo banagenda; ojè waganja ngasi mulume, ³ kurhenga oku ogwêrhe myâka makumi abirhi ali muburhe, kuhêka enyanya, balya balume boshi bankajâga oku matabâro omu bene Israheli; obaganje omu kukulikira emirhwe yâbo we na Aroni, ⁴ Warhabâlwa na mushamuka muguma w'omu ngasi mulala, Olya onali mukulu na cisiki ca bashakulûza wâbo.

Abarhabâzi ba Mûsa omu kuganja

⁵ Alaga amazîno g'abakurhabâla: kuli bene Rubeni, ali Elisuri mwene Sedeuri, - ⁶ Kuli bene Simoni, ali Shelumieli, mwene Surishadayi, ⁷ Kuli bene Yûda, ali Nashoni, mwene Aminadabu, ⁸ Kuli bene Isakari, ali Natanaeli, mwene Suari, ⁹ Kuli bene Zabuloni, ali Eliabu, mwene Heloni. ¹⁰ Kuli bene Yozefu: kuli Efrayimu, ali Elishama^c, mwene Amihudi; kuli Menashè, ali Gamalieli, mwene Pedasuri. ¹¹ Kuli bene Benyamini, ali Abidani, mwene Gedeoni. ¹² Kuli bene Dani, ali Ahiyezeri, mwene Amishadayi. ¹³ Kuli bene Aseri, ali Pagieli, mwene Okrani. ¹⁴ Kuli bene Gadi, ali Eliasafu mwene Dueli. ¹⁵ Kuli bene Nefutali, ali Ahira, mwene Enani. ¹⁶ Bo bacîshozirwe omu ndêko abôla, bali barhambo b'emilala ya b'îshe wâbo; bali barhambo b'ebihumbi omu bene Israheli. ¹⁷ Mûsa na Aroni erhi babà bamârhôla abôla balume, bamanyisibagwa ngasi muguma oku izîno lyâge, ¹⁸ banacilâlîka endêko yoshi omu mbugânano, omu lusiku lurhanzi lw'omwêzi gwa kabirhi, banaciyandikwa ngasi baguma omu kushimba emilala yâbo, omu kushimba enyumpa za bashakulûza wâbo, ajà abaganja amazîno, Iyo n'irhwe Iya ngasi muguma, kurhenga myâka makumi abirhi, kuhêka enyanya. ¹⁹ Nk'oku Nyakasane amurhegekega, Mûsa ajira omubalè gwâbo ntyo, oku ntondo ya Sînayi.

Omubalè murhanzi gwa Bene Israheli

²⁰ Bene Rubeni, kulya banalondana, n'oku emilala yâbo enakulikîrîne, omu kushimba enyumpa za bashakulûza wâbo, kandi omu kuganja ngasi irhwe na ngasi izîno omu balume ba myâka makumi abirhi kuhêka enyanya, na ngasi boshi bankahêkaga emirasano. ²¹ Abaganjirwe omu bûko bwa Rubeni, bayimanga bantu bihumbi makumi anni na ndarhu na magana arhanu.

^b **1.2** : Ogwo mubalè murhanzi gwa bene Israheli, guli gwa kulonza okumanya abarhabâzi bali banga embere bajè oku matabâro: omu cihugo babalaganyagya. Omubalè gwa kabirhi omu cigabi ca 26: gali marheganyo g'okugabâna eco cihugo. Mw'okwo kwoshi, bamanyire oku Nyakasane ye bashokolîre yêne yeri eluhya, buzira ntyo Iyanahashibà isakrilego (Rhulole omu 2 Sam 24; Lub 30, 11.16: kuyêrekine obwôrhere bw'okujira emibalè).

²² Bene Simoni kulya banalondana, na kulya emilala yâbo enakulikirana, omu kushimba enyumpa za bashakulûza wâbo; abaganjirwe amazîno na ngasi irhwe, omu balume banalikola bagwêrhe myâka makumi abirhi na kuhêka enyanya, ngasi boshi bankanahêkaga emirasano. ²³ Abaganjirwe omu bûko bwa Simoni, bayimanga bantu bihumbi makumi arhanu na mwenda na magana asharhu.

²⁴ Bene Gadi, kulya banalondana na kulya emilala yâbo enakulikirana, omu kushimba enyumpa za bashakulûza bâbo, abaganjirwe amazîno na ngasi irhwe, omu balume banalikola bagwêrhe myâka makumi abirhi na kuhêka enyanya ngasi balume bankanahêkaga emirasano. ²⁵ Abaganjirweomu bûko bwa Gadi, bayimanga bantu bihumbi makumi anni na birhanu na magana gali ndarhu na makumi arhanu.

²⁶ Bene Yûda, kulya banalondana na kulya emilala yâbo enakulikirana, omu kushimba enyumpa za bashakulûza bâbo, abaganjirwe amazîno na ngasi irhwe, kurhenga oku muntu wa myâka makumi abirhi kuhêka enyanya, ngasi balume bankanahêkaga emirasano. ²⁷ Abaganjirwe omu bûko bwa Yûda bahika omu bantu bihumbi makumi gali nda na bini na magana gali ndarhu.

²⁸ Bene Isakari. oku balondana n'oku emilala yâbo enakulikirana, omu kushimba enyumpa za bashakulûza bâbo, omu kuganja amazîno, kurhenga oku muntu wa myâka makumi abirhi kuhêka enyanya, ngasi balume bankanahêkaga emirasano. ²⁹ Abaganjirwe omu bûko bwa Isakari bahika omu bantu bihumbi makumi arhanu na hîni na magana anni.

³⁰ Bene Zabuloni, oku balondana n'oku emilala yâbo ekulikirana, omu kushimba enyumpa za bashakulûza bâbo, omu kuganja amazîno n'irhwe lya ngasi muguma, kurhenga oku muntu wa myâka makumi abirhi kuhêka enyanya, ngasi balume bankanahêkaga emirasano. ³¹ Abaganjirwe omu bûko bwa Zabuloni, bahika omu bantu bihumbi makumi arhanu na nda na magana anni.

³² Bene Yozefu, Bene Efrayimu, oku balondana n'oku emilala yâbo ekulikirana, omu kushimba enyumpa za bashakulûza bâbo, omu kuganja amazîno n'irhwe lya ngasi muguma kurhenga oku muntu wa myâka makumi abirhi kujâ enyanya, ngasi balume bankanahêkaga emirasano.

³³ Abaganjirwe omu bûko bwa Efrayimu, bahika omu bantu bihumbi makumi anni na magana arhanu. ³⁴ Bene Menashè, oku balondana n'oku emilala yâbo ekulikirana, omu kushimba enyumpa za bashakulûza bâbo, omu kuganja amazîno n'irhwe lya ngasi muguma, kurhenga oku muntu wa myâka makumi abirhi kuhêka enyanya, ngasi balume bankanahêkaga emirasano.

³⁵ Abaganjirwe omu bûko bwa Menashè, bahika omu bantu bihumbi makumi asharhu na bibirhi na magana abirhi.

³⁶ Bene Benyamini oku balondana n'oku emilala yâbo ekulikirana, omu kushimba enyumpa za bashakulûza bâbo, omu kuganja amazîno n'irhwe lya ngasi muguma, kurhenga oku muntu wa myâka makumi abirhi kuhêka enyanya, ngasi balume bankanahêkaga emirasano. ³⁷ Abaganjirwe omu bûko bwa Benyamini, bahika omu bantu bihumbi makumi asharhu na birhanu na magana anni.

³⁸ Bene Dani, oku balondana n'oku emilala yaho ekulikirana, omu kushimba enyumpa za bashakulûza bâbo, omu kuganja amazîno n'irhwe lya ngasi muguma, kurhenga oku muntu wa myâka makumi abirhi kuhêka enyanya, ngasi balume bankanahêkaga emirasano. ³⁹ Abaganjirwe omu bûko bwa Dani, bahika omu bantu bihumbi makumi gali ndarhu na bibirhi na magana nda.

⁴⁰ Bene Aseri, oku balondana n'oku emilala yaho ekulikirana. omu kushimba enyumpa za bashakulûza bâbo, omu kuganja amazîno n'irhwe lya ngasi muguma, kurhenga oku muntu wa myâka makumi abirhi kuhêka enyanya, ngasi balume bankanahêkaga emirasano. ⁴¹ Abaganjirwe omu bûko bwa Aseri. bahika omu bantu bihumbi makumi anni na ciguma na magana arhanu.

⁴² Bene Nefutali, oku balondana n'oku emilala yâbo ekulikirana, omu kushimba enyumpa za bashakulûza bâbo, omu kuganja amazîno n'irhwe lya ngasi muguma, kurhenga oku muntu wa myâka makumi abirhi kuhêka enyanya, ngasi balume bankanahêkaga emirasano. ⁴³ Abaganjirwe omu bûko bwa Nefutali, bahika omu bantu bihumbi makumi arhanu na bisharhu na magana

anni.

⁴⁴ Bo baganjirwe abôla, bo Mûsa n'Aroni baganjaga abôla, boshi na balya baluzi ikumi na babirhi ba bene Israheli: muntu muguma muguma oku emilala yâbo enali. ⁴⁵ Bene Israheli baganjirwe boshi, omu kukulikira emilala ya bashakulûza bâbo na kurhenga oku muntu wa myâka makumi abirhi kuhêka enyanya, ngasi balume ba bene Israheli bankanahekaga emirasano. ⁴⁶ Abaganjirwe boshi, omubalè gwâbo gwahika omu bantu bihumbi magana gali ndarhu na bisharhu na magana arhanu na makumi arhanu. ⁴⁷ Bene Levi, oku milala yâbo ekulikirana, abôla barhaganjiragwa haguma n'abâbo^c.

Irhegeko Iya Bene Levi

⁴⁸ Nyakasane anacishambâla na Mûsa amubwîra, erhi: ⁴⁹ «Orhajiraga omubalè gwa bene Levi, orhanabaganjiraga haguma n'abandi bene Israheli. ⁵⁰ Ohè bene Levi ecikono c'okukazilanga omucîmba gw'amalaganyo, eburugu byâgwo na ngasi bindi binabamwo byoshi. Bo bakazihêka ogwôla Mucimha n'ebirugu byamwo byoshi; bo bakazikola muligwo, banakazihanda eburhambi bw'ogwôla Mucimba. ⁵¹ Amango omucîmba gukola gwagenda, bene Levi bo bakazigugwikûla, n'amango gwamahanda, kandi bene Levi bo bakazigugwika, na owundi muntu orhali mwene Levi erhi ankaderha mpu agulirâna, anafè. ⁵² Bene Israheli bakazihanda ngasi baguma omu cihando câbo, hôfi n'ibendêra lyâbo, na nk'oku emirhwe yâbo y'abalwî enali. ⁵³ Ci bene Levi bakazihanda hôfi n'omucîmba gw'Amalaganyo, Iyo oburhè bulekija oku lubaga Iwa bene Israheli, bene Levi bo bakazilanga omucîmba gw'Amalaganyo. ⁵⁴ Bene Israheli banacijira nk'oku Nyakasane àli arhegesire Mûsa koshi. Bajira ntyo.

2

Oku emilala yakulikirana oku cihando

¹ Nyakasane anacishambâla na Mûsa na Aroni, ababwîra, erhi: ² «Bene Israheli ngasi baguma oku cihando banakazija ah'ibendêra lyâbo liri, ngasi mulala gwanakaziba n'ecimanyîso câgwo n'abâ gulya mulala banacikulikira. Omu kuhandu bakazilola ngasi baguma ebw'ihêma ly'embugânano, bakaziliyûbaka eburhambi, balizongoloke.

³ Bene Yûda bahanda ebuzûka-zûba boshi n'engabo yâbo y'abalwî. Omurhambo wa bene Yûda ye Nashoni, mwene Aminadabu. ⁴ Engabo y'abalwî bâge omu kulola balya bajiriragwa omubalè, bali bihumbi makumi gali nda na bini na magana gali ndarhu. ⁵ Omulala gwa Isakari gumukulikire, omurhambo wa bene Isakariye Natanaeli mwene Suari. ⁶ Engabo y'abalwî bâge omu kulola balya bajiriragwa omubalè, bali bihumbi makumi arhanu na bini na magana anni. ⁷ Bakuhiere bene Zabuloni. Omurhambo wa bene Zabuloni ye Eliyabu mwene Heloni. ⁸ Engabo y'abalwî bâge omu kulola balya bajiriragwa omubalè, bali bihumbi makumi arhanu na nda na bantu magana gali nda. ⁹ Boshi abâli oku cihando ca Yûda, omubalè gwâbo bihumbi igana na makumi gali munâni na ndarhu na bantu magana anni. Abôla bakazigenda embere.

¹⁰ Bene Rubeni banahanda emukondwè, n'engabo yâbo y'abalwî; Omurhambo wa bene Rubeni ye Elisuri mwene Sedeuri. ¹¹ Engabo y'abalwî bâge omu kulola balya bajiriragwa omubalè, bali bihumbi makumi anni na ndarhu na bantu magana arhanu. ¹² Bene Simoni bahanda eburhambi bwâge. Omurhambo wa bene Simoni ye Shelumiyeli, mwene Surishadayi. ¹³ Engabo y'abalwî bâge, omu kulola balya bajiriragwa omubalè, bali bihumbi makumi arhanu na mwenda na bantu magana asharhu. ¹⁴ Bene Gadi bakulikîre. Omurhambo wa bene Gadi ye Eliasafi mwene Reweli. ¹⁵ Engabo y'abalwî bâge omu kulola balya bajiriragwa omubalè, bali bihumbi makumi anni na birhanu na bantu magana gali ndarhu na makumi arhanu. ¹⁶ Boshi abâli oku cihando ca Rubeni,

^c**1.47** : Ab'omu mulala gwa Levi, kulya kubà barhali bashwêsirwe n'amarhegeko g'abasirika bôhe barhaganjagwa. Baganjwa kwâgo-kwâgo (Lolà ecigabi ca 3 n'eca 4).

omubalè gwâbo: bihumbi igana na makumi arhanu na ciguma na bantu magana anni na makumi arhanu. Abôla bakazigenda bwa kabirhi. ¹⁷ Kandi ihêma ly'e- mbugânano lyanakulikira, na bene Levi banajà ekarhî k'ebindi bihando. Okwola bahanda kwo banakazikulikirana bakola bagenda, ngasi baguma oku mulongo gwâbo n'ibendêra lyâbo.

¹⁸ Ebuzika-zûba eje ibendêra ly'Efrayimu n'engabo yâge. Omurhambo wa- bo ye Elishama mwene Amiyudi. ¹⁹ Omurhwe gwâge nk'oku omubalè gwâbo gunali: bantu bihumbi makumi anni na magana arhanu. ²⁰ Omulala gwa Menashè gubaje eburhambi. Omurhambo wâbo ye Gamalieli mwene Pedasuri. ²¹ Omurhwe gwâge nk'oku omubalè gwâbo gunali: bantu bihumbi makumi asharhu na bihirhi na magana abirhi. ²² Bene Benyamini bakuhebe. Omurhambo wa bene Benyamini ye Abidani mugala wa Gedeoni. ²³ Omurhwe gwâge nk'oku omubalè gwâbo gunali: bantu bihumbi makumi asharhu na birhanu na magana anni. ²⁴ Boshi abâli oku cihando ca Efrayimu, omubalè gwâbo bihumbi igana na munâni na bantu igana, nk'oku emirhwe yâbo enali. Abôla bakazigenda ba kasharhu.

²⁵ Emwênè eje ibendêra lya Dani n'engabo yâge. Omurhambo wâbo ye Ahiyezeri mugala wa Amishadayi. ²⁶ N'omurhwe gwâge nk'oku omubalè gunali: bantu bihumbi makumi gali ndarhu na bibirhi na magana gali nda. ²⁷ Omulala gw'Aseri gumuje eburhambi. omurhambo wa bene Aseri ye Pagieli, mwene Okrani. ²⁸ Omurhwe gwâge nk'oku omubalè gunali: bantu bihumbi makumi anni na ciguma na magana arhanu. ²⁹ Kandi bene Nefutali bakulikîre. Omurhambo wa bene Nefutali ye Ahira mwene Enani. ³⁰ Omurhwe gwâge nk'oku omubalè gwâbo gunali: bantu bihumbi makumi arhanu na bisharhu na magana anni. ³¹ Boshi abaganjirwe omu cihando ca Dani, omubalè gwâbo bali bihumbi igana na makumi arhanu na nda na magana gali ndarhu. Bakazigenda ba buzinda, banakulikire ibendêra lyâbo.

³² Gwo mubalè gwa bene Israheli ogwôla, omu kukulikira emilala ya bashakulûza bâbo. Omubalè gw'abaganjirwe boshi nk'oku emirhwe yâbo enali, bali bantu bihumbi magana gali ndarhu na bisharhu na magana arhanu na makumi arhanu. ³³ Bene Levi barhaganjiragwa muli eyôla mirhwe ya bene Israheli, nk'oku Nyakasane anarhegekaga Mûsa.

³⁴ Bene Israheli banacijira nk'oku Nyakasane anali arhegesire Mûsa koshi. Kwo bakazâgihanda ntyo ngasi baguma n'ibendêra lyâbo, kwo banakazâgigenda ntyôla, ngasi baguma omu mulala gwâbo omu kukulikira emilala ya bashakulûza bâbo.

3

Omubalè gwa Bene Levi n'omukolo gwâbo

A. Abadâhwa

¹ Alaga obûko bw'Aroni n'obwa Mûsa amango Nyakasane ashambâzagya Mûsa oku ntondo ya Sînayi. ² Alaga amazîno ga bene Aroni: Nadabu lwo lubere lwâge, Abihu, Eleazari na Itamara. ³ Go mazîno ga bene Aroni agôla, bo babumbagwa amaboko mavurha lyo bahâbwa ecikono c'obudâhwa. ⁴ Nadabu n'Abihu bo bafiraga embere za Nyakasane, amango bacishomagya mpu barherekêra Nyakasane enshangi erhakwânîni oku ntondo ya Sînayi; barhâli baciburha bâna. Eleazari na Itamara bahâbwa obudâhwa embere z'Aroni, îshe wâbo.

B. Bene Levi n'omukolo gwâbo

⁵ Nyakasane ashambâza Mûsa, amubwîra, erhi: ⁶ “Yegeza bene Levi ahâla, obahire embere z'omudâhwa Aroni, bakazimukolera. ⁷ Bo bakazijira emikolo Aroni n'olubaga bagwâsirwe okujira ah'ihêma ly'embugânano na ntyo banakazijira emikolo y'omu Mucîmba. ⁸ Bakazikombêra ebirugu byoshi by'omu ihêma ly'embugânano na ngasi hindi hyoshi bene Israheli bagwâsirwe okujira omu Mucîmba. ⁹ Abaleviti obahè Aroni n'abagala. Babè bâge loshi omu bene Israheli boshi. ¹⁰ Wayîmika Aroni n'abagala omu mikolo y'obudâhwa; owundi w'embuga wankacîshomya mpu

ayêgera ahantu himâna anahâbwe obuhane bw'okufâ.

C. Okucîshogwa kwâbo

¹¹ Nyakasane anacishambâla bona Mûsa, amubwîra, erhi: ¹² Lolà oku bene Levi mbayansire omu karhî ka bene Israheli, ahâli h'abâna b'enfula, balya bâna b'olubere ba bene Israheli; abôla Baleviti babà ntyo bâni. ¹³ Bulya ngasi wa lubere yêshi erhi anali wâni: lulya lusiku nahungumulagamwo ngasi wa bûko lubere omu Mîsiri go mango nacîhâga ngasi wa bûko lubere omu Israheli: abè wa muntu, abè wa cintu, byoshi bikola bibà byâni. Nie Nyakasane.

D. Omubalè

¹⁴ Nyakasane ashambâla na Mûsa omu irungu ly'entondo ya Sînayi amubwîra, erhi: ¹⁵ «Ojire omubalè gwa bene Levi nk'oku emilala ya bashakulûza bâbo enagenzire na nk'oku emilala yâbo bône enali. Ojire omubalè gwa ngasi wa bûko mulume yêshi kurhenga oku mwâna wa mwêzi muguma kuhêka enyanya. ¹⁶ Mûsa ajira omubalè gwâbo oku irhegeko lya Nyakasane, nk'oku anamurhegekaga. ¹⁷ Alaga bene Levi nk'oku amazîno gâbo ganali: Gershoni, Kehati na Merari. ¹⁸ Alaga amazîno ga bene Gershoni nk'oku emilala yâbo enali: Libni na Shimeyi. ¹⁹ Bene Kehati nk'oku emilala yâbo enali: Amrami, Yisari, Hebroni na Uzieli. ²⁰ Bene Merari, nk'oku emilala yâbo enali: Mahali na Mushi. Bwo bûko bwa Levi obwôla nk'oku emilala ya bashakulûza bâbo enagenzire.

²¹ Gershoni ye shakulu w'omulala gwa Libni Shimeyi. Baderha mpu milala ya Banya-Gershoni. ²² Omubalè gwâbo omu kuganja abalume boshi kurhenga owa mwêzi muguma kuhêka enyanya, bahika omu bantu bihumbi nda na magana arhanu. ²³ Emilala y'Abanya-Gershoni yakazâgihanda enyuma ly'Omucîmba olunda lw'ebuzika-zûba. ²⁴ Omurhambo w'omulala gw'Abanya-Gershoni ye wali Eliyasafu, mwene Layeli. ²⁵ Oku biyêrekîre ihêma ly'embugânano, bene Gershoni bâli bagwêrhe omukolo gw'Omucîmba n'ogw'ihêma, ogw'enshoho yalyo, akacikirizo kâli aha muhango gw'ihêma ly'embugânano. ²⁶ Bâlibagwêrhe omukolo gw'oku birhebo by'omu bululi, oku mushangi gw'aha muhango gw'obululi, oku burhambi bw'Omucîmba koshi n'oku luhêrero n'oku migozi yalo yoshi.

²⁷ Bene Kehati bâli: omulala gw'Abanyamrami, omulala gw'Abayesehari, omulala gw'Abahebroni n'omulala gw'Abaaziyeli. Yo milala ya bene Kehati eyôla. ²⁸ Omu kuganja abalume boshi kurhenga owa mwêzi muguma kujà enyanya, bahika omu bantu bihumbi munâni na magana gali ndarhu; omukolo gwâbo kulanga Ahatagatîfu. ²⁹ Emilala ya bene Kehati yakazâgihanda olunda lw'emukondwè gw'Omucîmba. ³⁰ Omurhambo w'emilala ya bene Kehati ye wali Elisafani, mwene Uzieli. ³¹ Bo balibagwâsirwe okukazikola oku Mucîmba gw'amalaganyo, oku luhêrero lw'enterekêro, okw'itara n'oku zindi mpêrero zoshi, oku rhundi rhulugu rhw'ahatagatîfu rhulya rhunakolamwo rhwoshi, omwenda na ngasi binaguyêrekerâ byoshi. ³² Omurhambo w'abarhambo b'abaleviti ye wali Eleazari mwene omudâhwa Aroni, ye wakazagiyimangira abâli bagwêrhe emikolo y'Ahimâma.

³³ Bene Merari bâli: emilala y'abanya-Mahali, n'emilala ya bene Mushi: yo milala ya bene Merari eyôla. ³⁴ Omubalè gwâbo kurhenga oku mwâna-rhabana wa mwêzi muguma kuhêka enyanya bali bihumbi ndarhu na magana abirhi. ³⁵ Omurhambo w'emilala ya bene Merari ye wali Surieli, mwene Abihayili. Bakazâgihanda olunda lw'emwênè y'Omucîmba. ³⁶ Abanyamerari bo bakazikola oku lukanga lw'Endâro, emirhamba n'emitungo yayo, kuguma n'emifûniko y'amarhwerhwe na ngasi rhulugu rhwa kuli eyôla ndâro, ³⁷ emitungo y'omu marhambi goshi goshi g'obululi, amarhwerhwe gâyo n'emigozi yago. ³⁸ Aha mbêre z'Endâro, olunda lw'ebuzûka-zûba, embere z'ihêma ly'embugânano, yo Mûsa n'Aroni n'abagala hahandaga; bali bagwêrhe omukolo gw'okulanga ahimâna, oku mikolo yanalieyêrekîre bene Israheli. Owundi w'embuga wankadesire mpu ayegere ahôla aliagwâsirwe ahâbwe obuhane bw'okufâ. ³⁹ Bene Levi baganjagwa na Mûsa haguma n'Aroni oku irhegeko lya Nyakasane, omu kukulikira emilala yâbo, n'omu kuganja

abalume kurhenga oku mwânarhabana wa mwêzi muguma kuhêka enyanya, bali bihumbi makumi abirhi na bibirhi.

E. Bene Levi n'okugombôlwa kw'ebiburhwa mbêre

⁴⁰ Nyakasane anacibwîra Mûsa, erhi: «Ojire omubalè gwa ngasi lubere lwa mwânarhabana omu Israheli, kurhenga oku wa mwêzi muguma kuhêka enyanya, obaganje ngasi muntu n'izîno lyâge. ⁴¹ Orhôle Abaleviti babè bâni, nie Nyakasane, ahâli h'abâna baburhwambere boshi ba bene Israheli; ebishwêkwa by'Abaleviti ahâli h'ebishwêkwa biburhwa-mbêre bya bene Israheli.» ⁴² Mûsa ajira omubalè gw'abâna b'olubere boshi b'omu Israheli, nk'oku Nyakasane anamurhegekaga. ⁴³ Abânarhabana b'olubere baganjirwe ngasi maguma n'izîno lyâge kurhenga oku mwâna wa mwêzi muguma kuhêka enyanya, bahika omu bihumbi makumi abirhi na bibirhi na magana abirhi na makumi gali nda na basharhu.

⁴⁴ Nyakasane ashambâza Mûsa amubwîra, erhi: ⁴⁵ Orhôle bene Levi ahâli h'abâna b'olubere ba bene Israheli, n'ebishwêkwa bya bene Levi ahâli h'ebishwêkwa byâbo. Bene Levi babà bâni niene. Nie Nyakasane. ⁴⁶ Omu kugombôlabalya magana abirhi na makumi gali nda na basharhu balushire omubalè gwa bene Levi. ⁴⁷ Orhôle sikêli irhanu oku ngasi irhwe lya muntu, wakazi yigerera oku sikêli omu ka-Nyamuzinda, eri ya gêra makumi abirhi. ⁴⁸ Ezôla nfaranga ozihe Aroni n'abagala, ziri za kugombôla balya barhalusire omubalè gwa bene Levi. ⁴⁹ Mûsa arhôla zirya nfaranga zagombôlaga balya b'olubere bagombôlagwa na bene Levi. ⁵⁰ Arhôla enfaranga z'oku bâna b'olubere ba bene Israheli, zâli cihumbi na magana asharhu na sikêli makumi galindarhu n'irhanu, omu kukulikira erya sikêli y'omu ka-Nyamuzinda. ⁵¹ Mûsa anacihâ Aroni n'abagala zirya nfaranga z'okugombôla, okw'irhegeko lya Nyakasane nk 'oku Nyakasane anali arhegesire Mûsa.

4

Bene Levi n'emikolo yâbo

A. Bene Kehati

¹ Nyakasane anacishambâza Mûsa n'Aroni ederha, erhi: ² Oganje bene Kehati omu bene Levi, obaganje nk'oku emilala yâbo n'obûko bwâbo bikulikirine, oku bashakulûza bâbo banali, ³ kurhenga owa myâka makumi asharhu kuhêke enyanya oku myâka makumi arhanu, ngasi boshi banajira omukolo omw'ihêma ly'embugânano omu kujiramwo bushanja bulebe, omwôla ihêma ly'embugânano. ⁴ Alaga omukolo gwa bene Kehati omw'ihêma ly'embugânano: kwabà kukola oku bintu bimâna bwenêne. ⁵ Nka bakola barhenga oku cihando, Aroni haguma n'abagala banayisha bayandagaze omwenda, banafunikamwo omucîmba gw'amalaganyo^d. ⁶ Oku nyanya, banabwikira kwo n'omufûniko gw'oluhù lw'ecigoho, kandi banalambûlirakwo omushangi mugumagumà gwa kaduku ka mukara, kandi banashesheza emirhamba y'Omucîmba. ⁷ Banalambûlira omushangi gw'akaduku oku mêtza g'emigati y'enterekêro. Oku nyanya banahirakwo enambi, orhubêhè, engombo, ebikombe by'okukalabira; n'omugati gwa ngasi mango gwanaja oku nyanya lyâgo. ⁸ Oku nyanya banalambûlirakwo omushangi gw'akalinga konene, kandi banafunikira n'ecifûniko c'oluhù lw'ecigoho, na buzinda bw'ahôla banashesheza emirhamba y'ameza. ⁹ Banarhôla omushangi gw'akaduku k'omukara banabwîkiramwo ecinâra, kuguma n'amataraga gâco, orhusahani rhwâco, orhulugu rhw'okugukira oluvù, enjebe zâco, birya by'obulagîrire oku mukolo gwâco, ¹⁰ Hano babà bamaboha ecôla cinâra, kuguma n'orhumole rhwâco, banacihira oku luhù luvunge lulukire oku mirhamba y'okubarhulira. ¹¹ Banalambûlira

^d**4.5** : Abadâhwa bône bayêmêrîrwe okuyegêra ebirugu bimâna. Kwâli hanzîbwe oku Bene Levi irhondo barhahîraga bakahuma erhi ciru kulâla oku birugu bimâna (Rhulole omu Mib 4, 15-20).

omushangi gw'akaduku k'omukara oku luhêrero lw'amasholo, kandi banabwikira n'ecifûniko c'oluhù lw'ecigoho, banashesheza n'emirhamba. ¹² Banarhòla ebirugu byoshi bikolêsibwa oku mikolo y'ahantu himâna, hano babà bamabiboha omu mushangi gw'akaduku k'omukara, banabibwîkira n'omufûniko gw'oluhù lw'ecigoho, kandi banabihira oku cibaruhilo. ¹³ Banarhenza oluvù oku luhêrero, kandi banalambûlirakwo omushangi gw'akalinga. ¹⁴ Banahira oku nyanya birya birugu binakola kuli lwo byoshi, ebitumbûkizo amakala, amakanya, empaho, enyôgero, ebirugu byoshi by'oku luhêrero na hano babà bamalambûlira kuli byo byoshi omufûniko gw'oluhù lw'ecigoho, banahirakwo emirhamba. ¹⁵ Hano Aroni n'abagala bayûsa okubwîkira ahimâna n'ebirugu byamwo byoshi, na hano babà bamayimuka bakola bagenda, bene Kehati banayisha okubibaruhula, ci barhahumaga oku bintu bimâna lyo balekifiâ. Byo bene Kehati bakazihêka ebyo omw'Ihêma ly'embugânano. ¹⁶ Eleazari, mwene Aroni, omudâhwa, âbà n'omukolo gw'okukazilanga amavurha g'ecinâra, obukù bw'akisûnunu kinjà, eby'enterekêro ya ngasi mango, n'amavurha g'okushîga. Abà n'omukolo gw'okukazilanga Endâro yoshi, n'ebibâmwo byoshi, omu bimâna n'ebirugu byamwo. ¹⁷ Nyakasane ashambâla na Mûsa n'Aroni, aderha, erhi: ¹⁸ Oshîbirire okuhira ishanja ly'emilala ya bene Kehati hagohago omu bandi bene Levi. ¹⁹ Mubajirire ntyo lyo balama balekifa amango bankayegêra ebirugu bimâna bwenêne. ²⁰ Aroni n'abagala banakaziyisha, banayêreka ngasi muguma mulibo omukolo gwâge n'ebi agwâsirwe okubaruhula.»

B. Bene Gershoni

²¹ Nyakasane abwîra Mûsa, erhi: ²² "Oganje na bene Gershoni omu kushimba enyumpa za bashakulûza bâbo, oku emilala yâbo egenda. ²³ Ojire omubalè gwâbo, kurhenga oku muntu wa myâka makumi asharhu kuhêka enyanya, muli balya banagwâsirwe okujira mukolo mulebe omw'ihêma ly'embugânano. ²⁴ Alaga emikolo y'emilala ya bene Gershoni, ebi bakazijira n'ebi bakazibaruhula. ²⁵ Bakazihêka emikango y'Endâro n'ey'ihêma ly'embugânano. ²⁶ Bakazihêka emikango y'obululi n'omushangi gubwîkira omuhango gw'obululi omu marhambi g'Endâro mwoshi, ey'oluhêrero n'emigozi yayo, kuguma n'ebirugu bikola eyôla, na kandi bo bakazijira emikolo enayêrekîre ebyôla byoshi. ²⁷ Emikolo bene Gershoni bakajira yoshi Aroni n'abagala bo bakaziyilola, ebi bagwâsirwe okubaruhula n'ebi bagwâsirwe okujira. Mukabalangisa ngasi birugu banagwâsirwe okubaruhula. ²⁸ Gwo mukolo gwa bene Gershoni ogwôla omu ihêma ly'embugânano. muli ogôla mukolo. Itamara mwene omudâhwa Aroni ye wakazibalola.»

C. Bene Merari

²⁹ Oganje bene Merari, oku obûko bwâbo n'emilala ya bashakulûza bâbo enali. ³⁰ Obaganje kurhenga oku mulume wa myâka makumi asharhu, kuhêka enyanya, oku myâka makumi arhanu, abankahashiyûkiriza omukolo bahîrwe omw'ihêma ly'embugânano. ³¹ Yumvagya emikolo wakazibahà: ebi bakazibaruhula banakazibikolakwo omw'ihêma ly'embugânano: Oburhungiri bw'Endâro, emirhamba, emitungo n'amarhwerhwe gâyo. ³² Bakazihêka n'emitungo ezungulusire obululi, amarhwerhwe gâyo, emigozi, ebirugu byamwo n'emikolo ebiyêrekîre. Mukaziganja bwinjà ebyôla birugu bagwâsirwe okubaruhula ngasi ciguma cimanyirirwe n'izîno lyâco muli ebyôla birugu babahîre okubaruhula. ³³ Go mukolo gwa bene Merari ogwôla, go mukolo gwâbo omu ihêma ly'embugânano^e, omurhambo wakazibalola ye Itamara mwene Aroni, omudâhwa.

³⁴ Mûsa, Aroni n'abarhambo baganja^f bene Kehati nk'oku obûko n'emilala ya bashakulûza bâbo enali. ³⁵ Muganje kurhenga owa makumi asharhu kuhêka enyanya oku wa myâka makumi arhanu, balya bankahashiyûkiriza omukolo bahîrwe omu Ihêma ly'embugânano. ³⁶ Abaganjirwe

^e**4.33** *Ihêma ly'Embugânano, gwâli mukolo gwa Ben Merari mugala wa Levi*

^f**4.34** : Ogu gwo mubalè gwa kabirhi gwa Bene Levi, gushushire bwenêne omubalè gw'Israheli yêshi (cigabi ca 1). Omubalè murhanzi (Mib 3, 15-39) guli gwa bundi bwôhere.

omu milala yâbo bahika oku balume bihumbi bibirhi na magana gali nda na makumi arhanu. ³⁷ Bo baganjirwe b'omu bûko bwa Kehati abôla, bo bakazikola omu Ihêma ly'embugânano, Mûsa n'Aroni babajirira omubalè nk'oku Nyakasane anarhegekaga Mûsa.

³⁸ Abaganjirwe.b'omu bûko bwa Gershoni, nk'oku emilala yâbo n'enyumpa za bashakulûza bâbo zinali; ³⁹ kurhenga oku wa myâka makumi asharhu kuhêka enyanya oku wa myâka makumi arhanu, balya boshi bankanahashiyûkiriza omukolo bahîrwe omw'Ihêma ly'embugânano. ⁴⁰ Abaganjirwe boshi omu kukulikira obûko na nk'oku emilala ya bashakulûza bâbo enagenda bahika omu balume bihumbi bibirhi na magana gali ndarhu na makumi asharhu. ⁴¹ Bo bajirirwe omubalè abôla omu milala ya bene Gershoni, balya boshi banakazâgijira mukolo mulebe omw'Ihêma ly'embugânano. Mûsa na Aroni babajirira omubalè oku irhegeko lya Nyakasane.

⁴² Abaganjirwe b'omu milala ya bene Merari, omu kushimba obûko na nk'oku emilala ya bashakulûza bâbo ekulikirîne. ⁴³ Kurhenga oku wa myâka makumi asharhu kuhêka enyanya oku wa myâka makumi arhanu, balya bankanahashiyûkiriza omukolo bahîrwe omw'Ihêma ly'embugânano. ⁴⁴ Abaganjirwe boshi omu kukulikira emilala yâbo, bahika oku balume bihumbi bisharhu na bantu magana abirhi. ⁴⁵ Bo baganjirwe abôla omu milala ya bene Merari bo Mûsa n'Aroni baganjaga abôla oku irhegeko Nyakasane ahâga Mûsa.

⁴⁶ Bene Levi, abaganjirwe na Mûsa bo n'Aroni haguma n'abarhambo ba bene Israheli; oku obûko n'emilala ya bashakulûza bâbo ekulikirîne, ⁴⁷ kurhenga oku wa myâka makumi asharhu kuhêka oku myâka makumi arhanu, boshi abakazagikola n'okubarhula omw'Ihêma ly'embugânano. ⁴⁸ Abaganjirwe boshi bahika omu bihumbi munâni na magana arhanu na makumi gali munâni. ⁴⁹ Babajirira omubalè nk'oku Nyakasane anarhegekaga Mûsa, omu kukazihà ngasi muguma omukolo ali agwâsirwe ajire n'ebi ali agwâsirwe okubarhula. Kwo bajirirwe omubalè ntyo nk'oku Nyakasane anarhegekaga Mûsa.

5

II. Amarhegeko ga ngasi lubero

Abantu bagalugalu bagwâsirwe okurhenga oku cihando

¹ Nyakasane anacibwîra Mûsa, erhi: ² Orhegeke bene Israheli omu cihando câbo bakazihulusa ngasi wa lushomyo, ngasi wa bibenzi na ngasi yêshi oli mugalugalu erhi mufû gurhuma. ³ Abè mulume abè mukazi, boshi kukwânîne obalibirhekwo omu cihando, balekihemula ecihando câbo, ecôla cihando ndimo ekarhî kâbo. ⁴ Bene Israheli banacijira kulya bakazihulusa omu cihando balya Nyakasane anarhegekaga Mûsa boshi, banacijira ntyo bene Israheli.

Okubabalirana

⁵ Nyakasane anacibwîra Mûsa, erhi: ⁶ Obwîre bene Israheli. Erhi hankajira muguma, abè mulume abè mukazi wajira câha cirebe muli birya bibabaza omulungu⁹, omu kugomera Nyakasane, na ntyo yêne acîjire mubî. ⁷ Oyo muntu anahungame ecâha câge, abulinagalulira mwene wâbo hirya anamubabazagyakwo, anayushûlekwo ecigabi ca karhanu, anacihà olya

⁹**5.6** : Ecâha cibabaza omulungu omu kugomera Nyakasane, kuli kulenganya omuntu. Omu kalamo k'abantu, Nyakasane yêne ye nshôko y'obushinganyanya. Amango goshi, okuvuna eryo irhegeko kumugayisa. Okushuza oku izû lya Nnâmahanga gugerera omu kulama bwinjâ n'abandi; okuderha mpu olola eb'idini arhakaderha ebiyêrekîre politiki, kubà kuyungunganya kw'abazidohire olubaga barhanalonza bahanûlwe. Oku marhegeko ikumi ga Bibliya muli nda eyêrekîre okulama n'abandi bantu, yo porotiki eyo: omulala, ecinyabuguma, emikolo, okukenga ehya bene (Lush 5).

anajiriraga kubî. ⁸ Akabà olya nyakunyagwa arhagwêrhi owayîmire omu byâge , olya bankahashigalulira kalya kantu kanyagagwa, kalya kantu banakagalulira Nyakasane, bakahe omudâhwa, ci kwônene buzira kuleka cîrya cibuzi c'engandabuzi c'okuhyûla cîrya bahyûlira olya nna obubî.

Ecigabi c'omudâhwa

⁹ Bulya kuli ngasi kantu koshi k'enterekêro Bene Israheli balerheraga omudâhwa, oyo mudâhwa ayêmêrîrwe okurhòlakwo ecâge cigabi. ¹⁰ Ebi omuntu ankanarhûla byoshi erhi n'omu maboko g'omudâhwa binali, na ngasi ebi muntu lebè ankabà omudâhwa erhi binali by'olya mudâhwa.»

Omujina

¹¹ Nyakasane anacibwîra Mûsa, erhi: Ogendidesa bene Israheli, obabwîre, erhi: ¹² «Omukazi ogwêrhe ibà erhi ankabà mubamba na ntyo amuhemukire, ¹³ bulya amagenda boshi n'owundi mulume, n'okwôla kurhamanyikini emunda ibà ali, oyo mukazi ocîhemwîre ntyôla bufundafunda, buzira kubà na owankahashimushobeka na erhi akabà ntâye wamugwasire masi masi. ¹⁴ Erhi nya-mulume akabà n'omujina kuli mukâge, nka na nyamukazî amuhemukire, kandi erhi ankabona omujina kuli mukâge ci kwônene nyamukazi arhamuhemukiraga, ¹⁵ oyo anahêka mukâge emw'omudâhwa, ayîshe adwîrhe enterekêro kuli ye, cigabi ca kali ikumi c'omulengo^h gw'enshâno y'engano. Arhabulagiragakwo mavurha nîsi erhi nshangi, bulya eri nterekêro nkalange y'omujina, nterekêro ya bwikebwe eyakengêze obubî.

¹⁶ Omudâhwa anabwîra olya mukazi ayegere oluhêrero, ayimange embere za Nyakasane. ¹⁷ Omudâhwa anayanka amîshi omu kabindi, na hano abà amayanka ehy'akatulo oku budaka bw'Endâro, anahihira mulya mîshi, ¹⁸ Omudâhwa, anayimanza nyamukazi embere za Nyakasane, analukûla emviri z'okw'irhwe lya nyamukazi; kandi anamufumbasa enterekêro y'obwikebwe, nterekêro ya mujina. Omudâhwa anafumbarha omu maboko gâge amîshi malulu, go galêrha okuhehêrerwa.

¹⁹ Omudâhwa analahiriza nyamukazi amubwîre, erhi: «Akabà ntà mulume walâzire mweshi naye, n'akabà orhahindamukaga okola wacîhemula, n'obwôla ociri omu mwa balo, onayêre muli agâla mîshi g'okuhehêrerwaⁱ. ²⁰ Ci erhi akabà wabîre mubamba, n'obwôla ogwêrhe balo, wagenda n'owundi mulume. ²¹ Omudâhwa anamugasha n'ebinwa by'ecihango, anamubwîra, erhi: «Nyamubâho akujire buhanya na wa busha omu karhî k'olubaga lwâge, oyume emirhibadu, orhunde n'enda, ²² n'agâla mîshi galêrha obuhanya gakuje omu nda gayirhunze ganakuyumye emirhibadu» . Nyamukazi anashuza^j, erhi: Amen! Amen!

²³ Omudâhwa anayandika birya binwa^k by'okucigasha oku muzingè, kandi anabizagiza muli galya mîshi malulu. ²⁴ Ananywêsa nyamukazi galya mîshi malulu na ga kuhehêrerwa, n'agôla mîshi g'okuhehêrerwa ganashandabana muli ye n'obululu bwâgo. ²⁵ Omudâhwa erhi abà amâyankirira omu maboko ga nyamukazi erya nterekêro y'omujina, anayimogamoga embere za

^h**5.15** : Eco cigabi ca kali ikumi c'omulengo gw'enshâno y'engano càli ca litri 4, 5.

ⁱ**5.19** : Mîshi malulu: gali mîshi mahehêrere, ganayîrha (Lub 15, 23-25). Okwo kwâli kunywêsa omuntu ecihango amango ntà câzo cihali kuli oyo muntu, lya bamanya erhi ayâzire nîsi erhi ahire. Ab'omu mulala gwa Semu, bakâgikolêsa amîshi g'omu lwîshi erhi g'omu iriba. Alaga amazîno ga maliba maguma-maguma: *Ein-Mishpat* («iriba ly'obucîranuzi»: Murh 14, 7), *Meriba* («nnongwè»: Mib 20, 13).

^j**5.22** Ishuzo: Amen, amen! = «Kwo binali, bibè ntyo>». - Omu kuderha ebi binwa, nyanmkazi anayêmêre n'obwâlagale ebinwa byoshi omudâhwa anamugashaga (Lush 27. 15-26).

^k**5.23** :, Hali okundi bakâgicîgasha: banabwîra omuntu alyè gulya muzingè bayandisirekwo endahiro y'omwîgasho (Eze 2, 8-3, 3)

Nyakasane, anayiyegeza oku luhêrero. ²⁶ Anashamarha nshâno ya lihî luguma lw'eyôla nterekêro y'okuyibusa^l, anayisingônokesa oku luhêrero, enyuma ly'ahôla anaywêsa nyamukazi galya mîshi. ²⁷ Hano abà amamunywesa galya mîshi oku bikolaga byayishibà: akabà nyamukazi ahemukîre îba, galya mîshi ganalêrha okuhehêrerwa hano ganamujamwo, ganamululire: enda yâge yanarhunda, emirhibadu yâge yanayuma na oyôla mukazi anabà muhanya omu bene wâbo. ²⁸ Ci erhi ankabà nyamukazi ali mwêru kwêru, arhahemukaga, arhankajà kwo iga, anacira, akazinaburha.

²⁹ Lyo irhegeko ly'omujina eryo, amango omukazi ankahemukira îba omu kuhusha, ³⁰ nîsi erhi akabà omulume amajamwo omujina kuli mukâge: oyôla mulume anagendiyimanza mukâge embere za Nyakasane n'omudâhwa anamujirirakwo eryo irhegeko nk'oku linali lyoshi. ³¹ Omulume arhajiziri câha, nyamukazi anabarhula obubî bwâge yêne.

6

Omuntu orherekîrwe Nyakasane

¹ Nyakasane anacibwîra Mûsa, erhi: «Ogendibwîra bene Israheli ntya: ² Mango hânabè omulume erhi mukazi wajira eciragâne c'okucîhâna emwa Nyamubâho, ³ oyôla muntu analekage okunywa idivayi na ngasi gandi mamvu galalusà goshi; arhanywaga ciru n'enkalishi erhenga omu idivayi erhi omu gandi mamvu galalusà. Arhanywaga ciru n'omurhobo gw'omu mizâbîbu, arhanalyaga ciru emizâbîbu mibishi nîsi eyumire. ⁴ Amango gâge goshi g'oku-cihâna oyôla muntu munyaciragâne arhalyaga ciru n'ehitya birhenga oku mizâbîbu^m, kurhenga oku mogomogo z'emizâbîbu kuhika oku byûla byâyo. ⁵ Amango g'okucîhâna kwâge oyôla munyaciragâne, olugembe lurhankamugera okw'irhwe, kuhika ensiku zâge z'eciragâne c'okucîhâna emwa Nyamubâho zihwe, ayôrha mwimâna, aleke emviri zâge zikule ntyo oku zinalonzize. ⁶ Muli agôla mango g'okucîhâna kwâge, arhankayegêraⁿ omuntu ofire ciru n'omuguma, ⁷ arhankacîhemula ciru n'oli îshe, ciru n'oli nnina, ciru n'oli mwene wâbo, erhi mwâli wâbo ofire, bulya okw'irhwe lyâge kwayandagalire omugisho gw'okumurherekêra Nyamuzinda. ⁸ Agôla mango g'eciragâne câge goshi ali muntu orherekîrwe Nyakasane.

⁹ Erhi omuntu ankafira buno buno aha burhambi bwâge, n'okwôla kubè- muli liryâ irhwe lyarherekîrwe Nyamubâho, anamôme irhwe lyâge oku lusiku lw'okucîcêsa; analimôma oku lusiku lwa kali nda. ¹⁰ Oku lusiku lwa munâni anayisha adwîrhe emunda omudâhwa ali, mahali abirhi ga mpingà erhi bânagoko babirhi ba ngûkù, aha muhango gw'lhêma ly'embugânano. ¹¹ Omudâhwa anarherekêra ngûkù nguma oku nterekêro y'oku byâbà, n'eyindi oku nterekêro y'ensirîra, kandi anamujirira empyûlo kuli ecôla câha câge c'agôla mango g'omuntu ofire. Olwôla lusiku olya muntu wajiraga eciragâne anashubirherekêra irhwe lyâge. ¹² Kandi anashubirherekêra Nyamubâho ensiku z'eciragâne câge, anarherekêra omwâna-buzi wa mwâka muguma oku nterekêro y'obubî. Ensiku zagezire zirhankaciganjwa bulya eciragâne câge cahemwîrwe.

¹³ Alaga irhegeko ly'omuntu wacihânyire; oku lusiku luzinda lw'eciragâne câge banayisha bamudwîrhe ah'ihêma ly'embugânano. ¹⁴ Anahà Nyamubâho entûlo yâge ntyâla: mwâna-buzi wa mwâka muguma orhalikwo ishembo, oku nterekêro y'ensirîra, omushîbuzi gwa mwâka muguma oku nterekêro y'oku byâha, nayo erhabâga n'ishembo, engandabuzi erhalikwo ishembo, oku

^l**5.26** : Okuyibusa: Rhulole omu Lev 2, 2.

^m**6.4** : Okwo kulahira ngasi hyoshi hirhenga omu muzâbîbu, kuli kulonza okulahira akalamo k'okubêra hantu haguma aka ab'omu mulala gw'abà-Rekabu (Yer 35, 5-8).

ⁿ**6.6** : Omunya-ciragâne n'omudâhwa mukulu (Lev 21, 1-11), bagwâsirwe okushimba buzira izâbyo amarhegeko g'enterekêro nyêrukwêru. Arhahîraga akacihemula (Rhulole omu cigabi ca 19).

nterekêro y'omurhûla. ¹⁵ Ahirekwo ecirhiri c'emigati erhalimwo lwango, migati ya nshâno ya mula mvange n'amavurha n'orhundi rhugati rhutya rhutya rhurhalimwo lwango, rhushîge amavurha, kandi banajiramwo enterekêro y'enkalangè, n'eya okushêsha ecinyôbwa, erya banakômerera okujira. ¹⁶ Ebyôla omudâhwa anabirherekêra Nyamubâho, anabulihâna enterekêro yâge oku byâha kuguma n'enterekêro yâge y'ensirîra. ¹⁷ Kandi anarherekêra erya ngandabuzi oku nterekêro y'omurhûla emwa Nyamubâho, kuguma na cîrya cîrhiri c'emigati erhalimwo lwango. Kandi omudâhwa anajira enterekêro yâge y'enkalangè n'ey'okushêsha ecinyôbwa. ¹⁸ Olya wajiraga eciragâne anamômera irhwe lyâge ah'Ihêma ly'embugânano, hano abâ amârhôla zirya mvîri z'okw'irhwe lyâge lyarherekêragwa, anazihira omu muliro gw'enterekêro y'omurhûla. ¹⁹ Omudâhwa anayanka ecirhugo c'erya ngandabuzi nka camahya°, anayanka na mugati muguma gurhalimwo lwango muli erya eri omu cîrhiri, kuguma na higati higuma nahyo hirhalimwo lwango; na hanôla abâ amabihira omu maboko- g'olya nyakujira eciragâne, nka naye amanamômaga lîrya irhwe lyâge lyarherekêragwa. ²⁰ Omudâhwa anabimogamoga embere za Nyamubâho: kali kantu kimâna k'omudâhwa kuguma na omushaya gubâ gwamamogamogwa, na okugulu kubâ kwamakobôlwa. Enyuma z'ahôla, olya wajiraga eciragâne anahashiginywa idivayi.

²¹ Lyo irhegeko ly'owahânaga eciragâne elyo, lyo n'irhegeko lyâge oku nterekêro ankahâ Nyamubâho nk'oku ankanahashibona. Eryo irhegeko aliyûkiriza nka kulya anahânaga eciragâne câge.

Isâla ly'omugisho

²² Nyakasane anacishambâza Mûsa amubwîra, erhi:

²³ «Odese Aroni n'abagala, erhi: Mukola mwagisha bene Israheli mwanababwîra, erhi:

²⁴ «Nyakasane akugishe anakulange! ²⁵ Nyamubâho akumolekere n'obusû bwâge, anakushobôze engalo zâge! ²⁶ Nyamubâho akuyinamulire amalanga, anakuhè omurhûla!» ²⁷ Ntyo kwo bâkazihira izîno lyâni kuli bene Israheli, nâni nanabagisha.»

7

III. Enterekêro z'abarhambo b'Israheli oku lusiku lw'okugishwa kw'Endâro

Okuhâna engâlè nterekêro

¹ Olusiku Mûsa ayûsagyamwo okuyûbaka Endâro, okugisha, okuyishîga amavurha n'okugisha ebirugu byamwo byoshi, kuguma n'oluhêrero n'ebirugu byâlwo byoshi, erhi abâ amanashîga olwo luhêrero amanalugisha, ² abaluzi b'Israheli bo baligi barhambo b'emilala ya bashakulûza bâbo, bayisha badwîrhe enterekêro zâbo: bo bâli barhambo b'emilala, balya bâli bayimangîre olubaga olusiku lw'omubalè. ³ Bayisha badwîrhe enterekêro zâbo embere za Nyamubâho: Ngâlè ndarhu nfûnikire na mpanzi ikumi n'ibirhi, kwo kuderha: ngâlè nguma oku barhambo babirhi na mpanzi nguma oku ngasi mulala, banaciyisha babidwîrhe ntyôla embere z'Endâro. ⁴ Nyamubâho ashambâla na Mûsa amubwîra, erhi: ⁵ Oyankirire ebyôla bintu by'enterekêro, bikazikolêsibwa oku mikolo omw'Ihêma ly'embugânano; obihe bene Levi, ngasi muguma nk'oku amalagîrire g'omukolo gwâge ganali». ⁶ Mûsa erhi abâ amârhôla zirya ngâlè na zirya mpanzi, abigabira bene Levi. ⁷ Ahâna ngâlè ibirhi na mpanzi ini kuli bene Gershoni, nk'oku amalagîrire g'omukolo gwâbo ganali. ⁸ Ahâna ngâlè ini na mpanzi munâni kuli bene Merari nk'oku amalagîrire g'omukolo

°6.19 : Amarhegeko gayêrekîre abadâhwa gahûnyire oku kuli kwinjâ okuhâ omudâhwa ecâge cigabi nka ciciri cibishi (Lev 7, 6.31-34; 1 Sam 2, 14-15).

gwâbo ganali oku bulanzi bw'Itamara mwene omudâhwa Aroni. ⁹ Ci bene Kehati barhahâbagwa cici, bulya bo bâli bagwêrhe omukolo gw'ebintu bigishe, bâli bagwêrhe okujâ kwabihêka aha birhugo byâbo.

Enterekêro y'okugisha oluhêrero

¹⁰ Enyuma abarhambo bahâna enterekêro yâbo oku lusiku lw'okugishwa kw'oluhêrero, lwo lusiku balushîgaga amavurha. ¹¹ Banacihêka enterekêro yâbo embere z'oluhêrero. Nyamubâho anacibwîra Mûsa, erhi: «Ngasi lusiku. murhambo muguma akaziyisha adwîrhe enterekêro yâge y'olusiku lukulu lw'okugishwa kw'oluhêrero.»

¹² Omurhangiriza wahânaga enterekêro yâge âli Nashoni, mwene Aminadabu w'oku bûko bwa Yûda. ¹³ Arherekêra enambi y'ecûma c'olunyerere, obuzirho bwâyo bwâli bwa sikêli igana na makumi asharhu, akabêhè k'e cûma c'olunyerere ca sikêli makumi galinda, omu kugerera oku sikêli y'ahantu himâna, ngasi cirugu câli ciyunjwîre nshâno ya mulà, mvange n'amavurha oku nterekêro y'enkalangè. ¹⁴ Ahirakwo engombo y'amasholo ga sikêli ikumi, eyunjwîre bukù. ¹⁵ Ahirakwo empanzi y'omucûkà, engandabuzi n'omwâna-buzi wa mwa-ka muguma oku nterekêro y'ensirîra. ¹⁶ Ahirakwo ecihebe c'enterekêro oku byâha. ¹⁷ N'oku nterekêro y'omurhûla ahâna mpanzi ibirhi, ngandabuzi irhanu, bihebe birhanu na bâna-buzi ndarhu ba mwâka muguma. Eyo yo nterekêro ya Nashoni mwene Aminadabu.

¹⁸ Oku lusiku lwa kabirhi, Natanaeli mwene Suari, murhambo w'obûko bwa bene Isakari naye ahâna enterekêro yâge. ¹⁹ Arherekêra enambi y'ecûma c'olunyerere, obuzirho bwâyo bwâli bwa sikêli igana na makumi asharhu, akabêhè k'ecûma c'olunyerere ca sikêli makumi gali nda, omu kugerera oku sikêli y'ahantu himâna, ngasi cirugu câli ciyunjwîre nshâno ya mulà mvange n'amavurha, oku nterekêro y'enkalangè. ²⁰ Ahirakwo engombo y'amasholo ga sikêli ikumi, eyunjwîre bukù. ²¹ Ahirakwo empanzi y'omucûkà, engandabuzi n'omwâna-buzi wa mwâka muguma oku nterekêro y'ensirîra. ²² Ahirakwo ecihebe c'enterekêro oku byâha, ²³ n'oku nterekêro y'omurhûla ahâna mpanzi ibirhi, ngandabuzi irhanu, bihebe birhanu na bâna-buzi barhanu ba mwâka muguma. Eyo yo nterekêro ya Natanaeli mwene Suari.

²⁴ Oku lusiku lwa kasharhu ayisha omurhambo wa bene Zabuloni, Eliabu mwene Heloni. ²⁵ Arherekêra enambi y'ecûma c'olunyerere, obuzirho bwâyo bwâli bwa sikêli igana na makumi asharhu, akabêhè k'ecûma c'olunyerere ca sikêli makumi gali nda omu kugerera oku sikêli y'ahantu himâna, ngasi cirugu câli ciyunjwîre nshâno ya mulà mvange n'amavurha, oku nterekêro y'enkalangè. ²⁶ Ahirakwo engombo y'amasholo ga sikêli ikumi, eyunjwîre bukù. ²⁷ Ahirakwo empanzi y'omucûkà, engandabuzi n'omwâna-buzi wa mwâka muguma oku nterekêro y'ensirîra. ²⁸ Ahirakwo ecihebe c'enterekêro oku byâha. ²⁹ N'oku nterekêro y'omurhûla, ahâna mpanzi ibirhi, ngandabuzi irhanu, bihebe birhanu, na bâna-buzi barhanu ba mwâka muguma. Eyo yo nterekêro ya Eliabu mwene Heloni.

³⁰ Oku lusiku lwa kani, ayisha omurhambo wa bene Rubeni, Elisuri mwene Sedeuri. ³¹ Arherekêra enambi y'ecûma c'olunyerere, obuzirho bwâyo bwâli bwa sikêli igana na makumi asharhu, n'akabêhè k'ecûma c'olunyerere ca sikêli makumi gali nda omu kugerera oku sikêli y'ahantu himâna; ngasi cirugu câli ciyunjwîre nshâno ya mulà, mvange n'amavurha oku nterekêro y'enkalangè. ³² Ahirakwo engombo y'amasholo ga sikêli ikumi eyunjwîre bukù. ³³ Ahirakwo empanzi y'omucûkà, engandabuzi n'omwâna-buzi wa mwâka muguma oku nterekêro y'ensirîra. ³⁴ Ahirakwo ecihebe c'enterekêro oku byâha. ³⁵ N'oku nterekêro y'omurhûla, ahâna mpanzi ibirhi, ngandabuzi ibirhi, bihebe birhanu na bânabuzi barhanu ba mwâka muguma. Eyo yo nterekêro ya Elisuri mwene Sedeuri.

³⁶ Oku lusiku lwa karhanu ayisha omurhambo wa bene Simoni, Shelumieli mwene Surishadayi. ³⁷ Arherekêra enambi y'ecûma c'olunyerere, obuzirho bwâyo bwâli bwa sikêli igana na makumi asharhu, n'akabêhè k'ecûma c'olunyerere ca sikêli makumi gali nda omu kugerera oku sikêli y'ahantu himâna, ngasi cirugu câli ciyunjwîre nshâno ya mulà, mvange n'amavurha oku

nterekêro y'enkalangè. ³⁸ Ahirekwo engombo y'amasholo ga sikêli ikumi eyunjwîre bukù. ³⁹ Ahirakwo empanzi y'omucûkà, engandabuzi n'omwâna-buzi wa mwa-ka muguma oku nterekêro y'ensirîra. ⁴⁰ Ahirakwo ecihebe c'enterekêro oku byâha. ⁴¹ N'oku nterekêro y'omurhûla ahâna mpanzi ibirhi, ngandabuzi irhanu, bihebe birhanu na bâna-buzi barhanu ba mwâka muguma. Eyo yo nterekêro ya Shelumieli mwene Surishadayi.

⁴² Oku lusiku lwa kali ndarhu, ayisha omurhambo wa bene Gadi, Eliasafu mwene Dueli.

⁴³ Arherekêra enambi y'ecûma c'olunyerere, obuzirho bwâyo bwâli bwa sikêli igana na makumi asharhu, n'akabêhe k'ecûma c'olunyerere, ca sikêli makumi gali nda, omu kugerera oku sikêli y'ahantu himâna, ngasi cirugu càli ciyunjwîre nshâno ya mulà mvange n'amavurha oku nterekêro y'e- nkalange. ⁴⁴ Ahirakwo engombo y'amasholo ga sikêli ikumi, eyunjwîre bukù. ⁴⁵ Ahirakwo empanzi y'omucûkà, engandabuzi n'omwâna-buzi wa mwâka muguma oku nterekêro y'ensirîra. ⁴⁶ Ahirakwo ecihebe c'enterekêro oku byâha, ⁴⁷ n'oku nterekêro y'omurhûla, ahâna mpanzi ibirhi, ngandabuzi irhanu, bihebe birhanu na bâna-buzi barhanu ba mwâka muguma. Eyo yo nterekêro ya Eliasafu mwene Dueli.

⁴⁸ Oku lusiku lwa kali nda ayisha omurhambo wa bene Efrayimu, Elishama' mwene Amihudi,

⁴⁹ arherekêra enambi y'ecûma c'olunyerere, obuzirho bwâyo bwâli bwa sikêli igana na makumi asharhu, n'akabêhe k'ecûma c'olunyerere ca sikêli makumi gali nda, omu kugerera oku sikêli y'ahantu himâna, ngasi cirugu càli ciyunjwîre nshâno ya mulà mvange n'amavurha, oku nterekêro y'enkalangè. ⁵⁰ Ahirakwo engombo y'amasholo ga sikêli ikumi, eyunjwîre bukù. ⁵¹ Ahirakwo empanzi y'omucûkà, engandabuzi n'omwâna-buzi wa mwâka muguma, oku nterekêro y'ensirîra. ⁵² Ahirakwo ecihebe c'enterekêro oku byâha, ⁵³ n'oku nterekêro y'omurhûla, ahâna mpanzi ibirhi, ngandabuzi irhanu, bihebe birhanu na bâna-buzi barhanu ba mwâka muguma. Eyo yo nterekêro ya Elishama' mwene Amihudi.

⁵⁴ Oku lusiku lwa kali munâni ayisha omurhambo wa bene Menashè, Gamalieli mwene Pedasuri. ⁵⁵ Arherekêra enambi y'ecûma c'olunyerere, obuzirho bwâyo bwâli bwa sikêli igana na makumi asharhu, n'akabêhe k'ecûma c'olunyerere ca sikêli makumi gali nda, omu kugerera oku sikêli y'ahantu himâna, ngasi cirugu càli ciyunjwîre nshâno ya mulà mvange n'amavurha, oku nterekêro y'enkalangè. ⁵⁶ Ahirakwo n'engombo y'amasholo ga sikêli ikumi, eyunjwîre bukù. ⁵⁷ Ahirakwo empanzi y'omucûkà, engandabuzi n'omwâna-buzi wa mwa-ka muguma, oku nterekêro y'ensirîra. ⁵⁸ Ahirakwo ecihebe c'enterekêro oku byâha, ⁵⁹ n'oku nterekêro y'omurhûla ahâna mpanzi ibirhi, ngandabuzi irhanu, bihebe birhanu na bâna-buzi barhanu ba mwâka muguma. Eyo yo nterekêro ya Gamalieli mwene Pedasuri.

⁶⁰ Oku lusiku lwa kali mwenda ayisha omurhambo wa bene Benyamini, Abidani mwene Gedeoni. ⁶¹ Arherekêra enambi y'ecûma c'olunyerere, obuzirho bwâyo bwâli bwa sikêli igana na makumi asharhu, n'akabehe k'ecûma c'olunyerere ca sikêli makumi gali nda, omu kugerera oku sikêli y'ahantu himâna. Ngasi cirugu càli ciyunjwîre nshâno ya mulà mvange n'amavurha, oku nterekêro y'enkalangè. ⁶² Ahirakwo n'engombo y'amasholo ga sikêli ikumi eyunjwîre bukù. ⁶³ Ahirakwo empanzi y'omucûkà, engandabuzi n'omwâna-buzi wa mwâka muguma, oku nterekêro y'ensirîra. ⁶⁴ Ahirakwo ecihebe c'e- nterekêro oku byâha. ⁶⁵ N'oku nterekêro y'omurhûla ahâna mpanzi ibirhi, ngandabuzi irhanu, bihebe birhanu na bâna-buzi barhanu ba mwâka muguma. Eyo yo nterekêro y'Abidani mwene Gedeoni.

⁶⁶ Oku lusiku lwa kali ikumi, ayisha omurhambo wa bene Dani, Ahiyezeri mwene Amishadayi.

⁶⁷ Arherekêra enambi y'ecûma c'olunyerere, obuzirho bwâyo bwâli bwa sikli igana na makumi asharhu, akabêhe k'ecûma c'olunyerere ca sikêli makumi gali nda, omu kugerera oku sikêli y'ahantu himâna, ngasi cirugu càli ciyunjwîre nshâno ya mulà mvange n'amavurha oku nterekêro y'enkalangè. ⁶⁸ Ahirakwo n'engombo y'amasholo ga sikêli ikumi eyunjwîre bukù.

⁶⁹ Ahirakwo empanzi y'omucûkà, engandabuzi n'omwâna-buzi wa mwa-ka muguma oku nterekêro y'ensirîra. ⁷⁰ Ahirakwo n'ecihebe c'enterekêro oku byâha. ⁷¹ N'oku nterekêro

y'omurhûla ahâna mpanzi ibirhi, ngandabuzi irhanu, bihehe birhanu na bâna-buzi barhanu ba mwâka muguma. Eyo, yo nterekêro y'Ahiyezeri mwene Amishadayi.

⁷² Oku lusiku lwa kali ikumi na luguma, ayisha omurhambo wa bene Aseri, Pagieli mwene Okrani. ⁷³ Arherekêra enambi y'ecûma c'olunyerere, obuzirho bwâyo bwâli bwa sikêli igana na makumi asharhu, akabehe k'ecûma c'olunyerere ca sikêli makumi gali nda, omu kugerera oku sikêli y'ahantu himâna, ngasi cirugu câli ciyunjwîre nshâno ya mulà mvange n'amavurha oku nterekêro y'enkalangè. ⁷⁴ Ahirakwo engombo y'amasholo ga sikêli ikumi, eyunjwîre bukù. ⁷⁵ Ahirakwo empanzi y'omucûkà, engandabuzi n'omwâna-buzi wa mwâka muguma oku nterekêro y'ensirîra, ⁷⁶ oku nterekêro y'okuhyûla oku byâha, ahâna cihebe ciguma. ⁷⁷ N'oku nterekêro y'omurhûla, ahâna mpanzi ibirhi, ngandabuzi irhanu, bihebe birhanu na bâna-buzi barhanu ba mwâka muguma. Eyo yo nterekêro ya Pagieli mwene Okrani.

⁷⁸ Oku lusiku lwa kali ikumi na kabirhi, ayisha omurhambo wa bene Nefutali, Ahira mwene Enani. ⁷⁹ Arherekêra enambi y'ecûma c'olunyerere, obuzirho bwâyo bwâli bwa sikêli igana na makumi asharhu, akabehe k'ecûma c'olunyerere, ca sikêli makumi gali nda, omu kugerera oku sikêli y'ahantu himâna, ngasi cirugu câli ciyunjwîre nshâno ya mulà mvange n'amavurha, oku nterekêro y'enkalangè. ⁸⁰ Ahirakwo n'engombo y'amasholo ga sikêli ikumi, eyunjwîre bukù. ⁸¹ Ahirakwo empanzi y'omucûkà, engandabuzi, n'omwâna-buzi wa mwâka muguma oku nterekêro y'ensirîra. ⁸² Ahirakwo ecihebe c'enterekêro oku byâha. ⁸³ n'oku nterekêro y'omurhûla ahâna mpanzi ibirhi, ngandabuzi irhanu, bihebe birhanu na bâna-buzi barhanu ba mwâka muguma. Eyo, yo nterekêro ya Ahira mwene Enani.

⁸⁴ Ezôla, zo ntûlo z'abarhambo ba bene Israheli oku lusiku lukulu lw'okugishwa kwa oluhêrero, lwo lusiku balushigaga amavurha. Ezôla ntûlo zâli: nambi ikumi n'ibirhi z'ecûma c'olunyerere, rhubehe ikumi na rhubirhi rhw'ecûma c'olunyerere na ngombo ikumi n'ibirhi za masholo. ⁸⁵ Ngasi nambi ya cûma ca lunyerere, obuzirho bwâyo bwâli bwa sikêli igana na makumi asharhu, na ngasi kabehe, ka sikêli makumi gali nda. Obuzirho bw'ebyôla birugu by'olunyerere byoshi, zâli sikêli bihumbi bibirhi na magana anni, omu kugerera oku sikêli y'ahantu himâna. ⁸⁶ Engombo z'amasholo zâli ziyunjwîre bukù, ngasi nguma yali ya sikêli ikumi omu kugerera oku sikêli y'ahantu himâna. Obuzirho bw'amasholo g'ezôla ngombo bwâli bw'igana na makumi abirhi ga sikêli.

⁸⁷ Enyama z'enterekêro y'ensirîra: Mpanzi za mucûka ikumi n'ibirhi, ngandabuzi ikumi n'ibirhi na bâna-buzi ikumi na babirhi ba mwâka muguma, haguma n'enterekêro zâbo z'enkalangè. Hàli bihebe ikumi na bibirhi by'e- nterekêro oku byâha. ⁸⁸ Enyama zahanyirwe nterekêro y'omurhûla: Mpanzi makumi abirhi n'ini, ngandabuzi makumi gali ndarhu, bihebe makumi gali ndarhu na bâna-buzi makumi gali ndarhu ba mwâka muguma. Byo byahanyirwe nterekêro ebyôla oku lusiku lw'okugisha oluhêrero, erhi babà bamalushîga amavurha. Oku Nyamuzinda akâgishambâla na Mûsa

⁸⁹ Erhi Mûsa ajâga omw'lhêma ly'embugânano mpu ashambâle na Nyamubâho, akazâgiyumva izù lidwîrhe lyamudesa kurhenga oku nyanya ly'idubiro, elyali lihizirwe oku mucîmba gw'amalaganyo, ekarhî ka balya ba-kerubi babirhi. Anarhondêra okumushabâza.

8

Olw'amatara g'oku ndâro

¹ Nyakasane ashambâza Mûsa amubwîra, erhi: ² «Oshambâle n'Aroni omubwîre, erhi: «Amango wahira amatara^p oku cinara, embere ly'ecôla cinara yo agôla matara nda gagwâsirwe

^{p8.2} : "amatara" rhwanagaderha "rhumole" omu mashi nkana; rhwarhozire "itara" ci cibâ cismwili

gakazimolekera.» ³ Aroni anacijira kulya; ahira amatara embere z'ecinâra, nka kulya Nyamubâho anarhegekaga Mûsa. ⁴ Ecôla cinara càli cijizirwe n'amasholo gône kuhika oku magulu, kuhika oku bwâso bwâco, càli cituzirwe n'amasholo gônene, Mûsa acijirisagya omu kushimba ec'olwiganyo Nyamubâho amuyêrekaga.

Okuyîmikwa kwa Bene Levi

⁵ Nyakasane ashambâza Mûsa amubwîra; erhi: « ⁶ Orhôle bene Levi ekarhî ka bene Israheli, onabacêse. ⁷ Alaga oku wabacêsa: Obakangûle n'amîshi g'olukangûlo; bageze olugembe oku mubiri gwâbo goshi, bashuke n'emyambalo yâbo bacîcese ntyôla. ⁸ Enyuma z'ahôla, banarhola empanzi y'omucûkà oku nterekêro y'ensirîra, kuguma n'enterekêro yâge y'enkalangè yajirwa n'e-nshâno y'omulà mvange n'amavurha. Wanarhola n'eyindi mpanzi y'omucûkà, ebè nterekêro oku câha. ⁹ Wanashegeza bene Levi embere za ihêma ly'embugânano, kandi wanashubûza endêko ya bene Israheli boshi. ¹⁰ Wanashegeza bene Levi embere za Nyamubâho, na bene Israheli banahira amaboko⁹ gâbo kuli bene Levi. ¹¹ Aroni anarherekêra bene Levi nka nterekêro ya kumogamogwa embere za Nyamubâho, nterekêro ehûnyirwe na bene Israheli, mpu babè bantu bakukazijira omukolo gwa Nyamubâho.

¹² Bene Levi, banahira amaboko oku irhwe ly'empanzi ibirhi, nguma wa- nayihâna nka nterekêro oku byâha, n'eyindi nka nterekêro ya nsirîra ya Nyamubâho, lyo bahashijira empyûlo kuli bene Levi. ¹³ Wanayimanza bene Levi embere z'Aroni n'embere z'abagala, wanabarherekêra nka nterekêro ya kumogamogwa embere za Nyamubâho. ¹⁴ Wanayêgûla bene Levi ekarhî k'abandi bene Israheli, na bene Levi banabà bantu bâni niene. ¹⁵ Enyuma z'ahôla bene Levi banayisha balijira omukolo omu Ihêma ly'embugânano. Ntyo kwo wabacêsa onabarherekêre nka nterekêro ya kumogamogwa. ¹⁶ Bulya bakola bîmi loshi omu bene Israheli; nabarhôte nti babè bâni niene ahâli h'omwâna w'olubere, olya wayigula burhangiriza enda ya nina, nacîshozire bo kuli ngasi mwâna wa lubere wa bene Israheli. ¹⁷ Bulya ngasi mwâna wa lubere wa bene Israheli ali wâni, abè mwâna wa lubere wa muntu, abè wa cintu. Lulya lusiku nayîrhagamwo ngasi lubere omu Mîsiri go mango nacîrherekêraga bo. ¹⁸ Narhôte Abaleviti ahâli h'abâna b'olubere ba bene Israheli. ¹⁹ Nahânyire loshi bene Levi emwa Aroni n'abagala, nka 'ngalo', omu karhî ka bene Israheli; bakazijira omukolo gwa bene Israheli omu Ihêma ly'embugânano, bakazijira empyûlo. ya bene Israheli, lyo bene Israheli balekijakwo cibande cici, amango bayegêra ahantu himâna.

²⁰ Mûsa, Aroni na bene Israheli boshi bajirira bene Levi nk'okwôla Nyamubâho anarhegekaga Mûsa, oku hiyêrekîre bene Levi. Kwo bajizire ntyo bene Israheli kuli bo. ²¹ Abaleviti bacicêsa, bashuka emyambalo yâbo. Naye Aroni abarherekêra nka nterekêro ya kumogamoga embere za Nyamubâho, abajirira n'empyûlo lyo babà bwinjà. ²² Enyuma z'ahôla, bene Levi bakaziyîsha balijira omukolo gwâbo omu Ihêma embere z'Aroni n'abagala. Bajira nk'oku Nyamubâho anarhegekaga Mûsa oku biyêrekîre bene Levi, okwôla kwo banabajirire.

Amango Bene-Levi barhegesirwe okuhâna enterekêro

²³ Nyakasane ashambâza Mûsa, amubwîra, erhi: ²⁴ «Genda obwîre Bene- Levi, erhi: Kurhenga oku myâka makumi abirhi n'irhanu, ngasi Mwene-Levi arhegesirwe okuhâna enterekêro, ajire mukolo muguma omu Ihêma ly'Embugânano.

²⁵ Kurhenga oku myâka makumi arhanu, arhacisezibwi okuhâna enterekêro; ntà mukolo

⁹**8.10** : Kulambûlira amaboko gâbo kuli bene Levi. Okumulambûlirakwo amaboko kugwêrhe mahugûlo manji: - Bakagilambûlira amaboko oku mbâgwa (Lub 29, 10; Lev 3, 2.8; 4, 4). - Eco cijiro cakâgijirwa amango bahêreza omuntu obuhashe (bukulu): Mib 27, 18; Lush 34. - Eco cijiro cakâgijirwa amango g'enterekêro y'engandabuzi y'empyûlo (Lev 16, 20-22). - Kandi eco cijiro cakâgijirwa nka bahâna omugisho (Murh 48, 14).

acisêzibwe okujira; ²⁶ cikwône anarhabâla bene wâbo okushimba ebirhegesirwe omu Ihêma ly'Embugânano, erhi na ntà mukolo asêzibwe. Ntyo kwo wakazijira omu kushimba ebirhegesirwe Bene-Levi.»

9

IV. Basâka n'okurhenga e Sînayi

Olusiku lukulu lwa Basâka

¹ Nyakasane ashambâla na Mûsa oku ntondo ya Sînayi omu mwêzi murhanzi gw'omwâka gwa kabirhi kurhenga barhenzire omu cihugo c'e Mîsiri. ² Aderha, erhi: «Bene Israheli boshi bakazijira olusiku lukulu lwa Basâka amango ganakwânîne. ³ Mukazilujira amango ganakwânîne, oku lusiku lw'ikumi na kani lw'ogu mwêzi, ekarhî ka bijingo bibirhi: go mango gakwânîne agôla, mwakazilukuza omu kushimba amarhegeko na ngasi bijiro biluyêrekîre byoshi. ⁴ Mûsa agendishambâla na bene Israheli mpu bajire olusiku lukulu lwa Basâka. ⁵ Banacijira olusiku lukulu lwa Basâka, omu nsiku ikumi n'ini z'omwêzi gwa burhanzi ekarhî ka bijingo bibiri, omu ntondo ya Sînayi. Nk'oku Nyamubâho anarhegekaga Mûsa koshi, kwo bene Israheli banajizire. ⁶ Omu bantu mwabonekana abarhashigijira Basâka, bâli bagalugalu erhi cirunda ca muntu cirhuma, ntyo okwôla kwarhuma barhacijira Basâka olwôla lusiku. Erhi babà bamâjà emunda Mûsa n'Aroni bali, ⁷ babwîra Mûsa, mpu: «Rhwozo rhuli bagalugalu erhi cirunda cirhuma, cirhumirage rhwêki rhuhanzibwa okurherekêra Nyamubâho amango gakwânîne, omu karhî ka bene Israheli» ⁸ Mûsa abashuza, erhi: «Murhangilinda ngendidôsa bici Nyamubâho amurhegesire.» ⁹ Nyamubâho ashambâla na Mûsa amubwîra, erhi: ¹⁰ «Ojishambâla mwe na bene Israheli, obabwîre, erhi: Nka muntu muguma muli mwe nîsi erhi muntu muguma w'omu baburhwa binyu, akabà mugalugalu erhi cirunda cirhumire nîsi erhi abè abalamîre kuli, agwâsirwe naye ajire Basâka' w'okukuza Nyamubâho. ¹¹ Omu mwêzi gwa kabirhi mwo bankamujira, omu nsiku ikumi n'ini, ekarhî ka bijingo bibirhi. Banamulye n'emigati erhalimwo lwango, n'enshogo ndulu. ¹² Barhasizagya cici kuhika oku sêzi, barhanamuvunaga kavuha. ¹³ Erhi kwankabà hali omuntu oyôsire bwinjà, arhanali omu mabalamo, oyo muntu erhi ankabula kwajira olusiku lukulu lwa Basâka, oyo muntu banamukage omu lubaga lwâge; bulya arhahâga Nyamubâho enterekêro amango gakwânîne, yêne anabarhule ecâha câge. ¹⁴ Erhi omuntu w'ecigolo ohanzire emwinyu ankajira naye Basâka, kukwânîne ashimbe amarhegeko n'ebijiro binayêrekîre Basâka byoshi. Hâbà irhegeko liguma kuli mwe n'oku cigolo n'oku wundi muntu obashizire.

Ecitù c'omuliro

¹⁵ Olusiku bayimazagya Endâro, ecitù cabwîkira eyôla Ndâro: Iyo Ihêma ly'amalaganyo. Kurhenga bijingo kujika sêzi, oku Ndâro kwajà oguli nka muliro. ¹⁶ Byanakaziyôrha byâbà ntyôla: ecitù canabwîkira Endâro, na budufu canayôrha nka muliro. ¹⁷ Erhi ecôla citù carhengaga oku Ihêma, nabo bene Israheli banahandûla, n'aha ecitù cayimangaga ho nabo banakazigwîka ecihando. ¹⁸ Bene Israheli bakazihandûla oku irhegeko Iya Nyamubâho, kandi oku irhegeko lyâge banashubigwîka ecihando. Bakaziyôrha bali oku cihando, amango goshi naco ecôla citù canakazâgiyôrha ciri oku Ndâro. ¹⁹ Erhi ecôla citù cankalegamire nsiku nyinji oku Ndâro, bene Israheli banashimbe liry irhegeko Iya Nyamubâho, barhankaciderha mpu babandûla. ²⁰ Kwo na

9.10 : Omulongo gwa kali ndarhu guruhuyêresire cihanzo ciguma cône. Hanôla, rhubwîne bibirhi. Kuyêrekîne oku biri binji: ciru cankaba co cihanzo cici, liri irhegeko okukuza Basâka. Ogwêrhe ecihanzo analukuza omu mwêzi gwayisha.

kuguma, erhi ecôla citù cankagezize nsiku nsungunu zône oku Ndâro: oku irhegeko lya Nyamubâho banagwîka ecihando, kandi oku irhegeko lya Nyamubâho bahandûle. ²¹ Erhi ecitù cankayimanzire kurhenga bijingo byône kuhika sêzi, cikanasjubiyimuka sêzi, nabo banahandûle, Kandi erhi ecitù cankayimusire kugere lusiku luguma na budufu buguma nabo banahandûle. ²² Erhi ecôla citù cankayôsire oku Ndâro nsiku nyinji, mwêzi erhi mwâka, bene Israheli banayôrha bali oku cihando, arhankadesire mpu bakola bahandûla: erhi canayimukaga ntyâla nabo banajandûle. ²³ Oku irhegeko lya Nyamubâho banagwîka ecihando, n'oku irhegeko lya Nyamubâho banahandûla. Bakazâgishimba irhegeko lya Nyamubâho nk'oku Nyamubâho anarhegekaga Mûsa.

10

Emishekera

¹ Nyakasane ashambâla na Mûsa amubwîra, erhi: ² «Otule mishekera ibirhi ya cûma ca lunyerere^s; ebè cûma ca lunyerere cône. Wakaziyikolêsa amango g'okushubûza olubaga n'amango g'okuhandûla bakola barhenga omu cihando. ³ Nka gwamâbûhwa olubaga lwoshi lwanalundumukira emunda oli, aha Ihêma ly'embugânano. ⁴ Erhi bankabûha mushekera muguma gône, abaluzi, bo baligi barhambo b'ebihumbi bya bene Israheli, banayisha badêke eburhambi bwâwe. ⁵ Erhi bankabûha eyôla mishekera eshakanya omu cihando, balya bahanda olunda lwa ebuzûka-zûba banarhangira okugenda. ⁶ Erhi bankashubibûha eyôla mishekera eshakanya obwa kabirhi, balya bahanda olunda lw'emukondwè, banalikûla nabo. Kandi banashubiyibûha eshakanye amango g'okugenda loshi. ⁷ Wanakaziyibûha amango okola wahamagala olubaga omu ndêko, ci agôla mango erhashakanyagya. ⁸ Abadâhwa bene Aroni bo bakazibûha eyôla mishekera, okwo kwâbâ irhegeko ly'ensiku zoshi, omu ngasi bûko bwinyu. ⁹ Amango mukabâ mwaja oku matabâro omu cihugo cinyu, mukola mwajilwîsa omushombanyi olibatulakwo entambala, mwanabûha emishekera eshakanye, na Nyamubâho, Nyamuzinda winyu, anamuyumvirhiza, na ntyo anabayôkola kuli abôla bashombanyi binyu. ¹⁰ Omu nsiku z'obusîme, omu nsiku nkulu zinyu, n'amango mukuzamwo omwêzi nka gwamabaluka, mwanakazibûha emishekera, nka mukola mwarherekêra enterekêro y'ensirîra n'e- nterekêro y'omurhûla, mwanabûha eyôla mishekera ebè kakengêzo embere za Nyamuzinda winyu. Nie Nyamubâho, Nyamuzinda winyu.

Okurhenga oku Sînai

¹¹ Oku mwâka gwa kabirhi^t, omu nsiku makumi abirhi z'omwêzi gwa kabirhi ecitù carhenga oku Ndâro y'obuhamîrizi. ¹² Bene Israheli bashubihira njira, barhenga omw'irungu lya Sînai, cirya citù cagendiyimanga omw'irungu lya Parani. ¹³ Erhi bakola bagenda obwôla bwa burhanzi, bashimba kulya Nyamubâho arhegekaga Mûsa. ¹⁴ Ibendêra ly'ecihando ca bene Yûda lyagenda lya burhanzi, nk'oku emirhwe yâbo yanali, n'omurhwe gwa bene Yûda gwàli gurhegesirwe n'omurhambo Nashoni, mwene Aminadabu; ¹⁵ Omurhwe g'obûko bwa bene Isakari gwàli gurhegesirwe n'omurhambo Natanaeli, mwene Suari; ¹⁶ Omurhwe g'obûko bwa bene Zabuloni gwàli gurhegesirwe n'omurhambo Eliabu, mwene Heloni. ¹⁷ Endâro yanacigwikûlwa, bene Gershoni na bene Merari bagendana eyôla Ndâro. ¹⁸ Ibendêra ly'ecihando ca bene Rubeni nalyo lyagenda, nk'oku emirhwe yâbo yanali, n'omurhwe gwa bene Rubeni gwàli gurhegesirwe

^s**10.2** : Mishekera ya cûma ca lunyerere cône: eri mishekera ekubûsire ya buli bwa metri nka nguma. Bakagiyikolêsa omu ka-Nyamuzinda (Rhulole omu 1 Nga 15, 24; 2 Nga 5, 12). Ci rhurhamanyiri bwinjinjà cirhumire bayikolêsa hano nka ya basirika.

^t**10.11** Erhi wankalola omu Lub 19, 1, wanabona oku bene-Israheli bahikaga omu irungu lya Sînai enyuma lya myêzi isharhu barhenzire e Mîsiri.

n'omurhambo Elisuri, mwene Sedeuri. ¹⁹ Omurhwe gw'obûko bwa bene Simoni gwàli gurhegesirwe n'omurhambo Shelumieli, mwene Surishadayi; ²⁰ n'omurhwe gw'obûko bwa bene Gadi gwàli gurhegesirwe n'omurhambo Eliasafu, mwene Dueli. ²¹ Bene Kehati nabo bagenda erhi babarhwîre eburugu bimâna, abandi bakazigwika Endâro oku balinda bayisha. ²² Ibendêra ly'ecihando ca bene Efrayimu nalyo lyagenda, nk'oku emirhwe yâbo yanali, n'omurhwe gwa bene Efrayimu gwàli gurhegesirwe n'omurhambo Elishama^ç, mwene Amiyudi. ²³ Omurhwe gw'obûko bwa bene Menashè, gwàli gurhegesirwe n'omurhambo Gamalieli, mwene Pedasuri, ²⁴ n'omurhwe gw'obûko bwa bene Benyamini, gwàli gurhegesirwe n'omurhambo Abidani, mwene Gedeoni. ²⁵ Ibendêra ly'ecihando ca bene Dani nalyo lyagenda, nk'oku emirhwe yanali: gwo gwàli murhwe muzinda omu bihando byoshi. Omurhwe gwa Dani gwàli gurhegesirwe n'omurhambo Ahiyezeri, mwene Amishadayi; ²⁶ omurhwe gw'obûko bwa bene Aseri gwàli gurhegesirwe n'omurhambo Pagieli, mwene Okrani, ²⁷ n'omurhwe gwa bene Nefutali gwàli gurhegesirwe n'omurhambo Ahira, mwene Enani. ²⁸ Kwo bakazâgikulikirana ntyo bene Israheli, nk'oku emirhwe yâbo yanali. Banacihira njira.

Mûsa n'ishazâla

²⁹ Mûsa anacibwîra ishazâla Hobabu, mwene Reweli, w'e Madiani erhi: «Rhukolaga rhwajà erya munda Nyamubâho aderhaga, erhi: Namuhà eyôla. Kanya rhugende rhweshi, rhwakujirira aminjà, bulya Nyamubâho alaganîne oku ajirira bene Israheli aminjà.» ³⁰ Hobabu amushuza, erhi: «Ntayîshe, ci nacîshubirira omu cihugo câni n'omu mulala gwâni.» ³¹ Mûsa aderha, erhi: Nkuhûnyire, orharhuhengagakwo, bulya we omanyire ahantu rhwajà mwahanda omw'irungu, wajâ wâbà nk'izû lîrhu. ³² Okayisha haguma nîrhu, rhwanayishigabâna birya binjà Nyamubâho ânarhuhe.

Okugenda

³³ Amango barhengaga oku ntondo ya Nyamubâho^u, bajira nsiku isharhu, bagenda, na muli olwôla lugendo lw'ensiku isharhu, omucîmba gw'amalaganyo ga Nyamubâho gwajâ gwabashokolera, gwajâ gwabalongeza aha barhamukira. ³⁴ Ecitù ca Nyamubâho cakâgija cayêrêra enyanya zâbo mûshi, nka bamârhenga omu cihando. ³⁵ Erhi omucîmba gw'amalaganyo gwagendaga, Mûsa anaderha, erhi: «Yimuka, Nyamubâho, abanzi bâwe bashandabane! Abakushomba bahirigirhe embere zâwe!» ³⁶ Na erhi gwayimanga, Mûsa anaderhe, erhi: «Hindamuka, Yâgirwa Nyamubâho, oyêrekere ogûla mwandu gw'ebihumbi bya bene Israheli.»

11

V. Olugendo omu irungu

Okucîduduma kw'olubaga

¹ Olubaga lwarhondêra okucîdudumira kubî omu kurhwiri kwa Nyamubâho. Nyamubâho ayumva okwôla, n'oburhè bwâge bwayâka bwenêne, omuliro gwa Nyamubâho gwayâka kuli bo, gwarhondêra okuyôca eburhambi bw'ecihando. ² Olubaga lwalakira emunda Mûsa ali, naye Mûsa ajishenga Nyamubâho, gulya muliro gwanacizima. ³ Abôla hantu bahayîrika izîno lya Tabera^v, bulya omuliro gwa Nyamubâho gwayâsire kuli bo. ⁴ Cirundo ca bantu baguma muli bene Israheli

^u**10.33** : Bwo burhanzi obu «Sînyi aderhwa ntondo ya Nyamubâho. Amango barhengaga e Mîsiri, bene Israheli bàli barheganyize lugendo lwa nsiku isharhu embere barherekêre (Lub 3. 18; 5, 3).

^v**11.3** : Tahera kuli kuderha bwokêre (bwihîrà). Nyamubâho abanîka kw'omuliro, gwakola omwônè (Lush 9, 22).

carhondêra okuyumva akagegene, ciru na bene Israheli banji bashubirhondêra okucîlasa, mpu: «Ndi wankarhuha enyama rhwalya?» ⁵ Rhwamadula ziry a nfi rhwakagilya busha busha konene e Mîsiri, rhwamadula gulya mundagwè, galya malehe, birya bitumbura na balya bapwaro bîrhu. ⁶ Rhwono rhukola rhwayumira enôla munda oku busha! Amasû gîrhu garhabona agarhali agâla mâna». ⁷ Agôla mâna gàli nka mogomogo za mahemba, n'oku nshusho gàli gashushire obulo. ⁸ Olubaga lwakazishandabana lukola lwajigarhòla; kandi lwanagashwera oku lwanjikwa nîsi erhi okugashakulira omu cishakulo; lwakazigayendera aha nyungu nîsi erhi okujiramwo emigati. Gali gagwêrhe obununu bw'omugati gwajiragwa n'amavurha. ⁹ Erhi olumè lwarhogeraga omu mashwa budufu, lyo n'agôla mâna gakazâgiyandagala nago.

Obulagizi bwa Mûsa

¹⁰ Mûsa ayumva oku olubaga ludwîrhe lwacîduduma omu ngasi mulala, ngasi muguma aha c'olusò lw'enyumpa yâge. Oburhè bwa Nyamubâho bwayâka bwenêne. Mûsa akunira, ¹¹ anacibwîra Nyamubâho, erhi: «Carhumaga ojirira mwambali wâwe mabî ga bene agâla, carhumaga nka nalintonyire omu masû gâwe, ombarhuza omuzigo gw'olubaga lwa bene olu? ¹² Ka nie nasingaga olûla lubaga? Ka nie naluburhaga, okwôla nkaba kwanarhuma wambwîra, erhi: «Ohugirage oku nda yâwe, nka kula omuzîre ahêka omwâna akola amuyonsa, kuhika muli cirya cihugo wahigaga mpu wahà ababusi bâbo». ¹³ Ngahigi nakûla enyama nahà olu lubaga loshi? Bulya lwandibuzize n'okulaka omu kuderha, erhi: «Rhubè nîrhu enyama rhwalya.» ¹⁴ Ntankahasha niene niene okuhêka olûla lubaga; luli luzirho bwenêne kuli nie. ¹⁵ Ahâli h'okunjira ntyâla, nkusengîre onyîrhe erhi kwo, akabà obwîne ntonyire omu masû gâwe, n'akabà orhalonza mbone obuhanya!

Nyamubâho ashuza Mûsa

¹⁶ Nyamubâho abwîra Mûsa, erhi: «Nshubûlizagya balume makumi gali nda omu bashamuka bene Israheli, balya bakola bantu bakulu banagwêrhe obuhashe oku bandi: obalêrhe aha Ihêma ly'embugânano, babere ahôla mweshi nabo. ¹⁷ Nayishibunguluka nshambâle nâwe ahôla; narhòla kuli gulya mûka gukulikwo, nguhire kuli bo, lyo babarhula mweshi nabo ogwôla muzigo g'olubaga, na ntyôla orhacikazigubarhule wênêwêne. ¹⁸ Ojibwîra olubaga, erhi: «Mucîcêse oku lusiku lw'irhondo, lyo mwahâbwa enyama mwalya kulya mwakazâgilakira omu marhwiri ga Nyamubâho muderha mpu: «Ndi wankacirhulisa nîrhu oku nyama? Bulya rhwâli rhucibêrîre bwinjâ e Mîsiri!» Na Nyamubâho âmuha e- nyama mwanalya. ¹⁹ Arhali lusiku luguma lônene mwayirya, arhali nsiku ibirhi zonène, arhali nsiku irhanu zonène, arhali nsiku ikumi zonène nîsi erhi makumi abirhi gônene. ²⁰ Ci mwêzi mugumagumà goshi kuhika zimuyîshe emazulu, zimuyihike ebwa kubà mwahakanyire Nyamubâho oli ekarhî kinyu, mwanalakire embere zâge ene mukaziderha, mpu: «Carhumaga rhurhenga e Mîsiri». ²¹ Mûsa ederha, erhi: «Olûla lubaga ndi ekarhî kâlwo, luli lwa bantu bihumbi magana gali ndarhu bagenda n'amagulu, wanabuliderha, erhi: Nabahà enyama balya omwêzi goshi! ²² Ka rhukolaga rhwababâgira ebibuzi n'enkafu lyo babona ngasi muguma hirya hinakwânîne? ²³ Nyamubâho ashuza Mûsa, erhi: «K'okuboko kwa Nyamubâho kwayofiha bwenêne nici? Okolaga wabona erhi okwôla nakubwîraga kwabà erhi nanga».

²⁴ Mûsa ahuluka ajibwîra olubaga ebyôla binwa bya Nyamubâho, anacishûbûza bagula makumi gali nda omu bashamuka bakulu b'olubaga, abahira eburhambi bw'Ihêma. ²⁵ Nyamubâho ayandagala omu citû, anacishambâla na Mûsa, ayanka kuli gulya mûka gwamulikwo, aguhirakwo balya bagula makumi gali nda; n'oku ogwôla mûka gwanabajakwo ntya, barhondêra okulêba; ci barhacyushûlaga. ²⁶ Bantu babirhi, muguma izîno lyâge ye wali Eldadi, n'owundi Medadi, bàli basigîre oku cihando, nabo mûka abajakwo; bàli omu bayandisirwe, ci barhahashagija ebw'Ihêma; nabo barhondêra okulêbera omu cihando. ²⁷ Mwâna muguma wa musole akanya agendibwîra Mûsa, erhi: «Eldadi na Medadi badwîrhe balêbera omu cihando.» ²⁸ Ho na halya,

Yozwè, mwene Nuni, abâga murhumisi wa Mûsa kurhenga eburhò bwâge, ajà omu kanwa aderha, erhi: «Mâshi yâgirwa Nnawîrhu Mûsa, obahanze.» ²⁹ Mûsa amushuza, erhi: «Ka wamambonera obumvu? Owabona Nyamuzinda ahindula olubaga lwa Nyamubâho lwoshi lukola lwakazilêba, na Nyamubâho ahire omûka gwâge kulibo!» ³⁰ Mûsa acîshubirira omu cihando n'abagula b'Israheli.

Empirahira

³¹ Oku irhegeko lya Nyamubâho, empûsi yanacihûsa; eyo mpûsi yarhenga e-bwa nyanja, yayisha edwîrhe empirahira, yazihunika oku cihando, n'ahôla zâgwâga, obulî bwaho bwâli bwa igenda lya mulegerege muguma lunda luguma n'olundi lunda lindi igenda lya mulegerege muguma, eburhambi bw'ecihando n'oku zâlî zilundumine kwo kuhêka enyanya, bwâli burherema bwa makoro abirhi kurhenga okw'idaho. ³² Olwôla lusiku loshi, n'obudufu bwoshi, n'erhi buca, olubaga lwarhondêra lwagwârha ezôla mpirahira; owali gwâsire nsungunu àli ahisire omu homori^w ikumi; bayanika ebyôla byâbo eburhambi bw'ecihando coshi. ³³ Ci oku enyama zicibali ekanwa omu mîno barhacimira, oburhè bwa Nyamubâho bwanaciyâkira oku lubaga; Nyamubâho abalambika- mwo banji bwenêne là. ³⁴ Ahôla hantu bahayîrika izîno lya Kibroti-Hatava, e-bwa kubà ahôla ho babishaga lulya lubaga lwagomaga erhi kagegene karhuma. ³⁵ Kurhenga aha Kibroti-Hatava, olubaga lwajà e Hesperoti, Iwanahanda ahôla Haseroti.

12

Miriamu na Aroni bashomba Mûsa

¹ Miriamu n'Aroni, barhondêra okuderhaderha kubî Mûsa erhi omukazi w'omukûshi ayankaga orhuma. Ebwa kubà amayanka omukazi w'omukûshi. ² Banacirhondêra okuderha, mpu: «Ka Nyamubâho kuli Mûsa yênene aderhera? K'arhaderheraga kuli rhwe rhwêki?» Nyamubâho anaciyumva okwôla. ³ Ci Mûsa acibêraga muntu mutûdu bwenêne, kulusha abandi bantu boshi ba hanôla igulu. ⁴ Mw'akola kanya konênè, Nyamubâho abwîra Mûsa, Aroni na Miriamu, erhi: «Muhuluke oku muli basharhu, mujè e- bw'Ihêma ly'embugânano.» Banacihuluka oku bali basharhu.

Nyamubâho atumuza Miriamu na Aroni obubî bwâbo

⁵ Nyamubâho ayandagala omu nkingi y'ecitû, agendibêra aha lusò lw'Ihêma. Ahamagala Aroni na Miriamu, nabo oku bali babirhi bayegêra. ⁶ Anacibabwîra, erhi: Yumvi bwinjà ebinwa byâni: «Akabà hali mulêbi wa Nyamubâho mugwêrhe, omu bilôrho mwo ncîmanyisa emwâge, omu bilôrho mmuderhegeza. ⁷ Ci mwambali wâni Mûsa arhali ntyôla; amanyîkîne bwinjà oku ali muntu nkana munôla nyumpa yâni yoshi. ⁸ Nankazimushambâza rhuyerekezanye akanwa, nciyêreke ye ci ntamushambaliza omu migani, yêne anahashilolêreza obusû bwa Nyamubâho. Carhumirage murharhînya okujà kwaderhaderha kubî mwambali wâni Mûsa? ⁹ Oburhè bwa Nyamubâho bwanaciyâka bwenêne kuli bo; anacicîgendera; ecitû canacicîyêgûla kulya nyanya ly'Ihêma. ¹⁰ Na, k'orhabona! Miriamu amahinduka wa lushomyo, akola mwêru nka lubula. Aroni ayêrekeramunda Miriamu ali, alola oku akola mushomyo.

Obulagizi bwa Aroni na Mûsa

¹¹ Aroni anacibwîra Mûsa, erhi: «Mâshi Yâgirwa, nnawîrhu, omanyè wankarhubarhuza ecîra câha rhwâjiraga omu kuhalanjika, rhunakwânîne n'obuhane bwâco. ¹² Mâshi arhabâga nka mwâna wa cifû, ye rhenga omu nda ya nina erhi n'omubiri gumonyôsire!» ¹³ Mûsa anacishenga Nyamubâho aderha, erhi: «Mâshi, Nyamuzinda nkusengîre, omufumye!» ¹⁴ Nyamubâho

^w**11.32** : Homori: guli mulengo gwa litri nka 4,50 (lolà omu Lub 16, 36). Ehomori ciri cihimbi ca kali ikumi c'efa. Efa guli mulengo gwa litri 45.

anacibwîra Mûsa, erhi: Îshe acimukayiraga ebusù arhankageza nsiku nda erhi ayunjwîre nshonyi? Ayôrhe nsiku nda muyungule embuga ly'ecihando; enyuma z'ahôla banashubimuyankirira omwôla cihando.» ¹⁵ Miriamu nsiku nda ali muyungule embuga ly'ecihando, n'olubaga lurhahashigigenda, kuhika Miriamu ashubiyankirirwa. ¹⁶ Enyuma z'aho, olubaga lwarhenga ahôla Haseroti, bâge-ndihânda omu irungu Iya Parani.

13

Enyenzi zârhumwa e Kanâni

¹ Nyamubâho anacibwîra Mûsa, erhi: ² «Orhume abantu bagendiyênja ecihugo ca Kanâni, co cihugo nâhà bene Israheli. Ojè warhuma muguma muguma omu ngasi bûko; n'abôla warhuma kukwânîne babè b'omu barhambo bâbo.» ³ Mûsa abarhuma kurhenga omwôla irungu Iya Parani nk'okwôla Nyamubâho anarhegekaga; abôla barhambo barhumagwa bâli barhambo ba muli bene Israheli. ⁴ Alaga amazîno gâbo: omu bûko bwa Rubeni, Shamuwa, mwene Zakuru. ⁵ Omu bûko bwa Simoni, Shafati, mwene Hori, ⁶ omu bûko bwa Yûda, Kalebu mwene Yefunè, ⁷ omu bûko bwa Isakari, Igali, mwene Yozefu. ⁸ Omu bûko bwa Efrayimu, Oseyi, mwene Nuni, ⁹ omu bûko bwa Benyamini, Palti, mwene Rafu, ¹⁰ omu bûko bwa Zabuloni, Gadieli, mwene Sodi, ¹¹ Omu bûko bwa Yozefu, bwa Menashè, Gadi, mwene Susi, ¹² omu bûko bwa Dani, Amieli, mwene Gemali, ¹³ omu bûko bwa Aseri, Seturi, mwene Mikaeli. ¹⁴ Omu bûko bwa Nefutali, Nahabi, mwene Vafusi, ¹⁵ omu bûko bwa Gadi, Geweli, mwene Maki. ¹⁶ Agôla go mazîno g'abantu barhumagwa mpu bâge-ndiyênja ecihugo. Mûsa ayîrika Oseyi mwene Nuni izîno Iya Yozwè.

¹⁷ Mûsa abarhuma mpu hagendiyênja ecihugo ca Kanâni; ababwîra, erhi: «Musôkere eyôla munda omu kugerera e Nêgebu; musôke oku ntongo. ¹⁸ Mulolêreze bwinjâ kurhi ecihugo ciyôsire, abantu bayûbakamwo, akabà bali bazibu erhi nanga, akabà bali banyi erhi mwandu. ¹⁹ Mulolêreze ecôla cihugo, bantu bayûbakamwo, kurhi ciri, akabà ciri cinjâ erhi cibî; mulole ebishagala bayûbakamwo kurhi biri, akabà biri bizibuzibu nîsi erhi biri biyîgule hoshi. ²⁰ Mulole kurhi obudaka buyôsire, erhi buli bwinjâ erhi nanga burhali bo, mulole erhi ciri mwo n'emirhi nîsi erhi nanga. Mubè n'oburhwâli, murhôle oku malehe g'ecôla cihugo». Gàli mango g'okutwa emizâbîbu mirhanzi.

²¹ Basôka, bajâ bayenjajenja ecihugo, kurhenga okw'irungu Iya Sini kuhika e Rehobu, oku njira yajâ e Hamati. ²² Basôka omu Nêgebu, bahika cingana e Hebroni, emunda Akimani, Sheshayi na Talmayi, bene Anaki bayûbakaga. Hebroni ayûbakagwa myâka nda embere Iya Sowani w'e Mîsiri. ²³ Erhi bahika omu kabanda ka Eskoli batwa ishami ly'omuzâbîbu n'olusisi lw'ogôla muzâbîbu, bayisha balibarhwire bantu babirhi oku murhamba, barhola n'agandi malehe g'amakomamanga n'emitini. ²⁴ Ahôla bahayîrika izîno ly'akabanda ka Eskoli, erhi olwôla lusisi lw'omuzâbîbu bene Israheli batwâga lwo lurhuma. ²⁵ Enyuma Iya nsiku makumi anni kurhenga eyôla munda balijiriyênja ecihugo, ²⁶ bayisha bayishire bajâ emunda Mûsa ali n'Aroni, n'endêko ya bene Israheli boshi aha Kadesi, omw'irungu Iya Parani. Bababwîra emyanzi nka kulya banarhumagwa; bashambalira n'olubaga loshi, banabayêreka amelehe ga ecôla cihugo.

²⁷ Yumvaga oku bashambaliraga Mûsa: «Nêci rhwanajîrage mwa ciryâ cihugo wanarhurhumagamwo. Okunali ciri cihugo cihululamwo amarhà n'obûci, agâla malehe gône gakumanyise. ²⁸ Ci olubaga luyûbaka ecôla cihugo luli ludârhi, n'ebishagala byâbo biri bizibuzibu na binene bwenêne; ciru rhwanashimanyiremwo bene Anaki. ²⁹ Amaleki ayûbaka ecihugo ca Nêgebu, omu-nya-Hiti, omunya-Yebusi n'omunya-Mori bayûbaka omu ntongo, n'omu-nya-Kanâni ayûbaka oku burhambi bw'enyanya n'oku burhambi bwa Yordani. ³⁰ Kalebu ayimuka abwîra olubaga lwâli luzonzire Mûsa, erhi: «Yumvi mmubwîre. Kanyi rhusôkere eyôla munda rhurhôle ecôla cihugo bulya rhwanakuhasha.» ³¹ Ci abandi bantu bâli barheremire naye baderha,

mpu: «Rhurhankahasha okusôka mpu rhujilwîsa olwôla lubaga, luli ludârhi kurhulusha.
³² Barhondêra okushambâla kubî kubî oku biyêrekîre ecôla cihugo balijiriyênja, bakaziderha,
mpu: «Ecihugo rhwalijiriyênja, ciri cihugo cirya bene co^x, abantu rhwabwîne muli ecôla cihugo
bali bantu bali bali. ³³ Ciru rhwabwinemwo balya bantu banene-banene, bene Anaki, bulya bûko
bw'abantu bahamu bwenêne: rhwàli embere zâbo n'omu masû gâbo, nka mahanzi.»

14

Akavango n'obuhane

¹ Olubaga lwoshi lwalogôshera, lwabanda orhubababo, lwalakûla obwôla budufu boshi. ² Bene Israheli boshi bakazicîdudumira Mûsa n'Aroni, n'endêko yoshi yababwîra, erhi: «Ka rhurhankafirire omu cihugo c'e Mîsiri nîsi erhi munôla irungu erhimwo.» ³ Carhuma Nyamubâho aruhêka muli ecôla cihugo, omu engôrho yagendirhumalirira? Bak'irhwe n'abâna bîrhu bakolaga bagendiba mpira zâbo. Ka kurhali kwinjâ kuli rhwe rhucîshubirire e Mîsiri erhi kwo?
⁴ Banacibwîrana bône nannene, mpu: «Rhucishoge owîrhu murhambo, rhucîshubirire e Mîsiri»

⁵ Mûsa n'Aroni banacikumba bûbi embere za bene Israheli boshi. ⁶ Yozwè, mwene Nuni na Kalebu, mwene Yefunè, bantu babirhi omu bagendigiyeja cihugo, basharhula emyambalo yâbo. ⁷ Banacibwîra endêko ya bene Israheli yoshi, mpu: «Ecihugo rhwageziremwo coshi nti rhucilorereze, ciri cihugo cinjâ bwenê. ⁸ Nka Nyamuzinda arhurhonyize yêne anaruhêka muli ecôla cihugo, anarhuheco, ciri cihugo cadubukamwo amarhà n'obûci. ⁹ Ci kwônene murhahîra mukagomera Nyamubâho, murhanayôbohaga abantu abantu bali muli ecôla cihugo, bulya rhwabahungumula, owakazâgibalanga acîyegwîre kuli bo, na Nyamubâho ali haguma nîrhu, murhabayobôhe.»

Oburhè bwa Nyamubâho n'obulagizi bwa Mûsa

¹⁰ Olubaga lwoshi lwahiga mpu lukola lwababanda amabuye, ci agôla mango irenge lya Nyamubâho lyanacîyêrekana oku Ihêma ly'embugânano embere za Bene Israheli boshi.
¹¹ Nyamubâho anacibwîra Mûsa, erhi: «Kuhika mangaci erhi lwanabula okunyêmêra n'obwôla ludwîrhe lwabona ebisômerîne ndwîrhe najira ekarhî kâbo. ¹² Nkolaga naluhunikakwo ecihûsi, mmbamalîre, wêne mbè we njira ishanja linene kulusha na lizibu kulusha eri.» ¹³ Mûsa anacibwîra Nyamubâho, erhi: «Abantu b'e Mîsiri bayishi oku okuboko kwâwe kudârhi warheremagya mwo abâla bantu kurhenga emwâbo, n'okwôla bakumanyisize abantu b'ecôla cihugo. ¹⁴ Boshi bayishi oku w'oyu Nyamubâho, ôbà ekarhî k'olu lubaga; oku onakazicîyêrekana emwâbo busû oku busû, w'oyu Nyamubâho; bayishi oku ecitû câwe cibà enyanya zâbo, bayishi oku onakazigenda embere zâbo mûshi omu nkingi y'omuliro. ¹⁵ Erhi wankayîrha olu lubaga luhungumuka nka muntu muguma, amashanja gayumvagya ebyadesirwe kuli we gakolaga gayishiderha erhi: ¹⁶ Nyamuzinda arhali agwêrhe obuhashe b'okuhêka olubaga muli cirya cihugo alagânanaga mpu abahà co; banaderha mpu co cirhumire abayirhira muno irungu.»

¹⁷ Obuhashe bwa Nyakasane buyêrekanage bunôla oku bunabà bunene, nka kulya wanamanyisagya erhi oderha, erhi: ¹⁸ «Nyamubâho akêreza omu kukunira, abà na mugale omu bwinjâ, anababalire amabî n'ecâha; ci arhankalola omuntu oli n'ecâha nka muntu mwêru kwêru, anahanire obubî bw'ababusi oku bâna bâbo, ciru n'oku bâna b'iburha lya kasharhu n'iburha lya kani. ¹⁹ Yâgirwa, obabalire olûla lubaga kuli obûla bubî lujizire erhi bwonjo bwâwe bunji burhuma, obabalire nk'oku onayôrha obabalira olûla lubaga kurhenga e Mîsiri kuhika hanôla.

Okubabaliirwa n'obuhane

^x**13.32** : Cihugo *cirya bene co* kwo kuderha cihugo cirhankalamirwamwo, cirhankayûbakwamwo, bulya cirimwo endwâla, cirhayêra. ciyunjwîre biryanyi byône, erhi bulya cilugamwo ebîrha.

²⁰ Nyamubâho anacishuza, erhi: «Nababaliraga nk'okwôla onasengire; ²¹ Ci, mbà nzîne! N'irenge Iya Nyamubâho lyabumba igulu lyoshi! ²² Abantu boshi babwîne irenge lyâni n'ebisômerîne najiraga e Mîsiri na omw'irungu, abantu bamantangula kali ikumi^y, barhanyumva izù lyâni, ²³ abôla boshi barhabone kwo cîrya cihugo nalaganyagya n'endahiro ababusi bâbo. Ntâye ciru n'omuguma muli balya bangayaguzagya wacilolakwo. ²⁴ Ci mwambali wâni Kalebu yeki, waligwêrhe gundi gundi mûka, anayôsire acîshwêkire kuli nie, namuhisa muli ecôla cihugo alijîre, n'iburha lyâge lyacyimamwo. ²⁵ Omu-nya-Maleki, n'omunya-Kanâni bayûbasire omu kabanda: irhondo, moyo muhindamuke, mujè omw'irungu, omu njira y'ebwa nyanja ndukula.

²⁶ Nyamubâho ashambâza Mûsa n'Aroni, ababwîra, erhi: ²⁷ «Kuhika mangaci erhi nanayôrha nalemba olûla lubaga luli ntyâla, olwakazyôrha lwacîduduma kuli nie. Nayumvîrhe eyôla midudumo ya bene Israheli kuli nie. ²⁸ Ogendibabwîra oku mbà nzîne! Nyamubâho okudesire: namujirira nk'okwôla mwanaderheraga omu marhwiri gâni^z. ²⁹ Ebirunda binyu munôla irungu byahungumukira. Mweshi mwe mwajiriragwa omubalè erhi muganjwa kurhenga oku wa myâka makumi abirhi kuhêka enyanya, mwe mwanacîdudumiraga kuli nie. ³⁰ Murhahike muli cîrya cihugo nalagânanaga nti najimuhiramwo, okuleka Kalebu mwene Yefunè na Yozwè, mwene Nuni. ³¹ N'abâna binyu barhôrho balya mwaderhaga mpu bakola bajibà nsimha za kuyîrha! Niehe nabahêka muli ecôla cihugo, bamanya ecôla cihugo mwagayaguzagya. ³² Ebirunda binyu mw'oyo, munôla irungu byahungumukira; ³³ n'abâna hinyu bayabukana amasò gâbo munôla irungu, myâka makumi anni, bo bahêka ntyo obuhane bw'okubula obuyêmêre kwinyu, kuhika ebirunda binyu bihwêre munôla irungu. ³⁴ Kulya mwagezagya nsiku makumi anni mwaja mwalolêreza ecihugo, ntyo kwo ensiku zàli, kwo n'emyâka yâbà: mwabarhula amabî ginyu myâka makumi anni^a. mwanayumviza ahôla okuciberûla kuli nie bunguke buci kulêrha. ³⁵ Niono nie Nyamubâho, nkudesire! Alaga oku najirira eyi ndêko mbî yacîhindulaga kuli nie: boshi bahwêra munôla irungu, mwo bafîra.»

³⁶ Balya bantu Mûsa arhumaga mpu bajè balolêreza ecihugo na erhi bagaluka bàrhuma olubaga loshi lucidudumira Nyamubâho, ³⁷ abôla bantu bàjaga baderha kubî kuli ecôla cihugo, abôla bantu bàbandwa n'olufù ho na halya, e- mbêre za Nyamubâho. ³⁸ Yozwè, mwene Nuni na Kalebu mwene Yefunè bône bafumire olufù muli balya bajagiyenja ecihugo.

Okuhimirwa aha Horma

³⁹ Mûsa anacihêkera bene Israheli boshi ebyôla binwa; olubaga lwoshi lwanaciluha bwenêne. ⁴⁰ Erhi babà bamazukiriza sêzi sêzi, bakanya, basôkera ebw'irhwêrhwè ly'entondo, banaciderha, mpu: «Rhwonôla! rhukolaga rhwasôkera eyôla munda Nyamubâho anaderhaga ebwa kubà rhwajizire ecâha.» ⁴¹ Mûsa ababwîra, erhi: «Carhuma mugendivuna irhegeko Iya Nyamubâho? Okwôla kurhamubêre. ⁴² Murhasôkeraga eyôla bulya Nyamubâho arhali ekarhî kinyu! Mumanye mwene mwarhuma mugendihimwa n'abashombanyi binyu. ⁴³ Bulya omunya-Maleki na omunya-Kanâni bali embere zinyu, mwahungumukira eyôla n'engôrho ebwa kubà mwacîberwîre kuli Nyamubâho; Nyamubâho arhâbè haguma ninyu.» ⁴⁴ Baharha mpu bônene n'emisî yâbo basôkera oku ntondo; ci omucîmba gw'amalaganyo ga Nyamubâho na Mûsa. gurhafukunyagya omu karhî k'ecihando. ⁴⁵ Oku bundi, balya banya-Maleki n'Abanya-Kanâni bayûbakaga omwôla ntondo babunguluka, babahima, babarhema bihimbi bihimbi kuhika aha Horma.

15

^y**14.22** Kal'ikumi kwo kuderha kanji bwenêne, karhahwa iganjo.

^z**14.28** : Okwôla mwanaderheraga omu marhwiri gâni: Israheli acîganya okubona arhacifiraga omw'irungu (mulongo gwa 2-4). Nyamubâho amamusama kanwa.

^a**14.34** Nsiku makumi anni na myâka makumi anni (Mib 33, 38; Lub 16, 35).

VI. Obuhashe bw'abadâhwa na bene Levi

Olubero luhyâhya lw'amarhegeko

¹ Nyakasane anacibwîra Mûsa, erhi: ² « Ogendidesa bene Israheli, obabwîre, erhi: Amango mwahika muli cîrya cihugo mwagendibêra, cîryala cihugo namuhà, ³ na nka mukola mwarherekêra Nyamubâho enterekêro yajirwa n'omuliro, ebè ya nsîrîra, ebè yindi nterekêro y'okuyunjuliza muhigo mulebe, nîsi erhi nterekêro y'obulonza bw'omuntu konene, kandi erhi ebè nterekêro y'amango g'ensiku nkulu zinyu, mpu lyo, omu kurherekêra enkafu zinyu kandi erhi bibuzi binyu, muhasha okuhêra Nyamubâho enterekêro y'akisûnunu kinjà. ⁴ Omuntu oyishire okuhâna enterekêro yâge emunda Nyamubâho ali, anahira enterekêro y'enkalangè, cihimbi ciguma ca kali ikumi c'enshâno y'omulà n'ecigabi ca kani ca ehîni^b y'amavurha. ⁵ Wanajira enterekêro y'embulaga na cigabi ciguma ca kani c'ehîni ya idivayi, haguma n'enterekêro y'e-nsîrîra n'enterekêro y'omurhûla oku ngasi mwâna-buzi. ⁶ Oku nterekêro y'engandabuzi, wanahâna bihimbi bibirhi bya kali ikumi by'enshâno y'omulà oku nterekêro y'enkalangè, ci eyôla nshâno ebè mvange n'amavurha. ⁷ Oku nterekêro y'e mbulaga, wanahâna cihimbi ciguma ca kasharhu c'ehîni y'idivayi, ebè nterekêro y'akisûnunu kinjà embere za Nyamubâho. ⁸ Erhi wankarherekêra empanzi, akabà eri ya nterekêro y'ensîrîra, kandi erhi ya kuyûkiriza muhigo mulebe, nîsi erhi ebè nterekêro yâwe ya murhûla wahà Nyamubâho, ⁹ haguma n'eyôla mpanzi wanarherekêra, nka nterekêro ya nkalange, bihimbi bibirhi bya kali ikumi by'enshâno y'omulà mvange n'ecihimbi ca kabirhi c'ehîni y'amavurha. ¹⁰ Wanahâna n'ecihimbi cakabirhi c'ehîni y'idivayi, nka nterekêro y'embulaga: erhi nterekêro ejizirwe n'omuliro, nterekêro ya kisununu kinjà e-mwa Nyamubâho. ¹¹ Kwo bakazijira ntyôla oku ngasi mpanzi, oku ngasi ngandabuzi, n'oku ngasi mwâna-buzi erhi omwânahene. ¹² Oku mubalè gw'ebintu warherekêra gunali kwo nâwe wankanajira ngasi ciguma omu kushimba kulya omubalè gwâbo gunali.

¹³ Ngasi mwambali winyu naye kwo akazijira ntyôla, amango abâna e-nterekêro yasirizibwa, nka nterekêro ya kisununu kinjà emwa Nyamubâho. ¹⁴ Erhi akabà hali ecigolo mwayêmêrîre okuyûbaka haguma ninyu, kandi erhi abè mubunga mukola mubà naye hamagera emyâka n'emyâka, erhi oyôla akâlonza okuhâna enterekêro, kulya mujira kwo naye agwâsirwe okujira. ¹⁵ Irhegeko lyabà liguma oku lubaga loshi, kuli mwe mweshi, kuguma n'ecigolo ciyûbasire emwinyu, lyabà irhegeko, oku ngasi iburha linyu lyoshi: oku cigolo na kuli mwe mwene, mweshi mwanakazijirirwa kuguma embere za Nyamubâho. ¹⁶ Irhegeko lyabà liguma lyonene, n'engeso yâbà nguma yonene, oli kuli mwe, oli oku cigolo ciyûbasire emwinyu.»

Emigati ya burhanzi

¹⁷ Nyamubâho anacibwîra Mûsa, erhi: ¹⁸ «Ogendidesa bene Israheli obabwîre, erhi: ¹⁹ Amango mwahika muli cîrya cihugo nagendimuhira, na nka mukola mwakazilya omugati gw'ecôla cihugo, mwanaberûlakwo enterekêro ya Nyamubâho ²⁰ Nka nterekêro ntangiriza, mwanaberûla oku buntu bw'omugati gwinyu, buntu bwa mugati muguma, mwanagurherekêra nka nterekêro ntangiriza y'oku câno cinyu. ²¹ Kwo mwanakaziyôrha mwajira ntyôla oku buntu burhangiriza bw'omugati gwinyu, mwanaberûlakwo enterekêro ya Nyamubâho, mukaziyôrha mwajira ntyôla mwoyo na iburha linyu.

Okuhyûla oku byâha by'obuhwinja

²² Erhi mwankajira ecâha omu kuhabuka bulya murhashimbaga galya marhegeko gâni namuhâga kuli Mûsa, ²³ ngasi oku Nyamubâho anamurhegesire koshi erhi arhuma Mûsa kurhenga kwa lulya lusiku Nyamubâho amuhâga amarhegeko gâge na ngasi ganakulikire omu

^b**15.4** : Kwo kuderha cihimbi ciguma ca kali ikumi c'Efa, yo litri nguma erhi ibirhi. Ehîni gali malitri abirhi erhi anni.

maburhwa ginyu goshi, ²⁴ ntya kwo byâbâ: akabâ mwajizire ecâha buzira kumanya, olubaga loshi lwanarherekêra empanzi ntôrhò nka nterekêro ya nsirîra ya kisununu kinjà embere za Nyamubâho, kuguma n'enkalangè yâge, na embulagwa yâge, mwanajira nka kulya muyôrha murhegesirwe okujira, kandi mwanayushûlakwo enterekêro y'ecihebe oku câha. ²⁵ Omudâhwa anajira enterekêro y'okuhyûla oku lubaga loshi lwa bene Israheli, na ntyôla ecôla câha canababaliirwa kuli bo, bulya ciri câha cajiragwa omu kuhabuka. Kandi nka bamahâna enterekêro yâbo, enterekêro yajiragwa n'omuliro embere za Nyamubâho, barherekîre Nyamubâho oku byâha, erhi ecôla câha câbo cirhuma, eci bajiraga omu kuhabuka, ²⁶ ecôla câha canababaliirwa kuli bene Israheli boshi, n'oku cigolo cibayûbasire ekarhî, bulya kwâli kubabuka. ²⁷ Erhi akabâ muguma yênene wajizire ecôla câha c'okuhabuka, oyôla muntu anarherekêre empene ya mwâka muguma oku nterekêro y'ecâha. ²⁸ Omudâhwa anajira enterekêro y'okuhyûla embere za Nyamubâho, kuli olya muntu wababukaga erhi ajira ecâha; nka bamamujirira eyôla nterekêro y'oku- hyûla, ecôla câha canamubabaliirwa, ²⁹ abè mwene Israheli erhi cigolo. Mwâbâ n'irhegeko liguma erhi hankajira owajira ecâha omu kuhabuka. ³⁰ Cikwônene erhi hankabâ owundi, mwene Israheli nîsi erhi cigolo, oyôla akagayisa Nyamubâho n'oluhinzo, akagwe omu lubaga lwâge. ³¹ Bulya anagayagusize akanwa ka Nyamubâho, anabula bwashimba irhegeko lyâge: oyôla muntu akagwe^c, obubî bwâge kuli ye yêne.»

Obuhane bw'okurhakenga olwa Sabato

³² Mw'agôla mango bene Israheli banali omw'irungu, bashimâna muntu muguma adwîrhe arhôla enshâli olwa Sabato. ³³ Abôla bashimânaga adwîrhe arhôla enshâli, bamuhêka emunda Mûsa ali, emunda Aroni ali n'olubaga. ³⁴ Banacijira abamulanga, bulya oku ankajirwa ntâye ocikumanya. ³⁵ Nyamubâho anacibwîra Mûsa, erhi: «Oyôla muntu afè! Olubaga lwa bene Israheli loshi lumubande amabuye embuga ly'ecihando. ³⁶ Erhi olubaga loshi lubâ lwamamurhenza omu cihando, lwamubanda amabuye, anacifâ nka kulya Nyamubâho anarhegekaga Mûsa.

Obushemberere oku myambalo

³⁷ Nyakasane abwîra Mûsa, erhi: ³⁸ «Ogendidesa bene Israheli, obabwîre bakazihira obushemberêre oku mihiro y'ebishûli byâbo, kurhenga okw'iburha kujâ oku lindi, n'oku bushemberêre bwa ngasi muhiro bahirekwo ehigozi y'akaduku k'omukara. ³⁹ Mwabâ ntyo n'obushemberêre; omu kubulolakwo, mwanakengêra galya marhegeko ga Nyamubâho goshi lyo mugashimba; mumanye mwankakulikira enyifinjo z'emirhima yinyu erhi ez'amasû ginyu gakazimukululira ebwa kujira kubî. ⁴⁰ Ntyôla mwakazikengêra amarhegeko gâni goshi, munagashimbe, na ntyo mwanabâ bimâna emwa Nyamuzinda winyu. ⁴¹ Nie Nyamubâho, Nyamuzinda winyu, owamakûlaga omu cihugo c'e Mîsiri, lyo nyôrha niene Nyamuzinda winyu. Nie Nyamubâho, Nyamuzinda winyu.»

16

Okugoma kwa Korè, Datani na Abirami

¹ Korè, mwene Yishari, ya Kehati, ka Levi bona Datani n'Abirami bene Eliyabu, na Honi mwene Peleti, Eliyabu na Peleti bâli bene Rubeni, bajamo obucîbone; ² bacîhindulira Mûsa; bashimânwa

^c**15.31** : Rhulole omu Lev 7, 20. Oyôla muntu akagwe omu mulala, kurhali kwo kuderha mpu bamuyîrhe omu kumutwa irhwe (nk'oku bakudesire omu Lev 20, 2). Burhangiriza kwâli kulonza okuderha oku oyo muntu wagomire anayegûlwa omu mulala. Erhi ayegûlwe omu cinyabuguma c'abemêzi. Oyo mugoma anayumva oku ahantu bamuyâsize amasû, oku acîhambwîre kuli bene wâbo, nk'oku ntâ handi akacibêra omurhali omu maboko ga Nyamubâho, ye mushinganyanya (Lev 20, 6).

na bandi bantu magana abirhi na makumi arhanu b'omu bene Israheli, barhambo b'olubaga, bantu b'irenge na bakengwa. ³ Bashûbûzanya oku kulongôza Mûsa n'Aroni, banacibabwîra, mpu: «Rhwamarhama ninyu, bulya olubaga lwoshi, abantu boshi bali bimâna, na Nyamubâho ali ekarhî kâbo. Cankarhuma mweki mucikuza enyanya ly'olubaga lwa Nyamubâho?» ⁴ Erhi Mûsa ayumva okwôla, akumba bûbi. ⁵ Abwîra Korè n'omurhwe gwâge, erhi: Irhondo, Nyamubâho amanyîsa oli wâge n'oli mwimâna, yêne anamuyegeza hôfi naye, oyu acîshozire yêne anamushegeza hôfi naye. ⁶ Mujirage ntyâla: Murhôle ebitumbûkizo, Korè n'omurhwe gwâwe goshi. ⁷ Irhondo, muhiremwo omuliro, munahire enshangi oku nyanya embere za Nyamubâho, oyu Nyamubâho akanacîshoga, oyôla yenali mwimâna. Namarhama ninyu bene Levi. ⁸ Mûsa anacibwîra Korè, erhi: «Yumvagi bene Levi. ⁹ Ka emwinyu, kuli kunyi okûla Nyamubâho amwishogaga omu karhî ka bene Israheli boshi, amuhira hâgo hâgo mpu mukazimuyegêra munakazikola omu ndâro ya Nyamubâho, n'okuyimangira olubaga omu mukolo gwâlo? ¹⁰ Akushegezize hôfi naye, woyo na bene winyu boshi, bene Levi, haguma nâwe, lêro bukolaga budâhwa mwalonza. ¹¹ okwôla kwo kurhumire we n'omurhwe gwâwe muyishijira ihano y'okucîhindula kuli Nyamubâho! Aroni aligi muntu mucu obûla mwacîduduma kuli ye?» ¹² Mûsa arhuma mpu bahamagale Datani n'Abirami mwene Eliabu; banacishuza mpu: «Rhurhasôkera eyo». ¹³ Ka kuli kunyi erhi orhurhenza omu cihugo cahululaga amarhà n'obûci n'okuyishirhuyîrhira munôla irungu^d; kandi wacikûnga mpu we nnawîrhu? ¹⁴ Mâshi arhali omu cihugo cihulula amarhà n'obûci warhuhesire, arhali mashwa ga mizâbîbu warhuhîre mpu rhugayîmemwo! Ka omanyire mpu olûla lubaga walujira mihûrha? Rhurhasôkere eyôla munda!» ¹⁵ Omu bukunizi bunene, Mûsa anacibwîra Nyamubâho, erhi: Orhalolaga e-nterekêro yâbo y'enkalangè. Ntasagibanyaga ciru na oli endogomi^e yâbo, ciru na ntâye nkola njirire amabî muli bo.»

Obuhane

¹⁶ Mûsa anacibwîra Korè, erhi: «We n'omurhwe gwâwe, irhondo mubonekane embere za Nyamubâho, we nabo na Aroni. Murhôle ngasi muguma ecitumbûkizo cinyu ¹⁷ Muhiremwo enshangi, munagendihêka ngasi muguma ecitumbûkizo câge emunda Nyamubâho ali: biri bitumbûkizo magana abirhi na makumi arhanu; nâwe wêne kuguma n'Aroni, murhôle ngasi muguma ecitumbûkizo câge.» ¹⁸ Banacirhola ngasi muguma ecitumbûkizo câge, banacihira- mwo omuliro, banahira enshangi oku nyanya, bagendiyimanga aha muhango gw'ihêma ly'embugânano, boshi na Mûsa n'Aroni. ¹⁹ Korè ali erhi anahamagîre olubaga loshi oku kucîhindulira Mûsa n'Aroni aha Ihêma ly'embugânano. Okubundi irenge lya Nyamubâho lyabonekera olubaga loshi.

²⁰ «Nyamubâho adesa Mûsa n'Aroni, ababwîra erhi: ²¹ Muciyegûle kuli olu lubaga, nkola naluherêrekeza buno buno^f.» ²² Banacikumbira akamalanga, baderha mpu: «Mâshi yâgirwa Nyamuzinda, we Nyamuzinda wa ngasi mûka gwa muntu, muntu muguma oyûla wadwîrhe oku kubî, na bunôla mpu okolaga wakunirira olubaga loshi» ²³ Nyamubâho ashambâla na Mûsa amubwîra, erhi: ²⁴ «Ogendibwîra olubaga, erhi: «Murhenge eburhambi bw'aha mwa Korè, Datani na Abirami.»

²⁵ Mûsa ayimuka anacijà emunda Datani n'Abirami bali; n'abagula b'Israheli bayisha bamukulikire. ²⁶ Adesa olubaga loshi aderha, erhi: «Mujè kuli n'enyumpa za bala bantu babî,

^d**16.13** : Abashombanyi ba Mûsa, erhi bakola balogorha barhagera: Bakûnga ecihugo c'e Mîsiri, cihugo ca bujâ, mpu co cihugo cahululagamwo amarhà n'obûci.

^e**16.15** : Endogomi ago mango yali ya ngulo ndârhi, yankaguzirwe nka mpanzi (Lub 22, 4.9).

^f**16.21** : Lulema yehà ngasi ciremwa omûka (Murh 2, 7), kandi ye zibà ngasi ciremwa omûka amango alonzize (Lul 104, 29.30) Mûsa akola ayôsire amanyire oku yêhe arhahanirwe haguma n'olubaga (Mulongo gwa 21), ci kurharhumaga arhasengerera ngasi mwêrukwêru..

mumanye murhanahumaga oku ngasi kalugu kâbo, Iyo ninyu mulekiherêrekera nka mwamazingazingwa n'ebyâha byâbo». ²⁷ Barhenga eburhambi bw'aha mwa Korè. Datani n'Abirami erhi bali embuga, bayimanzire aha muhango gw'amahêma gâbo, na bakâbo, n'abâna bâbo bakulu n'abarho boshi. ²⁸ Mûsa anaciderha, erhi: «Mukolaga mwamanya oku Nyamubâho wanantumaga okukazijira eyîra mikolo yoshi n'oku ntayijira oku i-rhwe lyâni niene. ²⁹ Abâla bantu bakafà nk'oku abandi bantu banayôrha bafà, n'akalamo kâbo kakayôrha nk'oku akalamo k'abandi bantu kanayôrha, erhi arhanali Nyamubâho wantumaga. ³⁰ Ci erhi Nyamubâho akajira akantu karhuma abandi bantu bazânwa, erhi idaho lyankayashamya akanwa kalyo, likanabamirangusa boshi kuguma n'ebintu byâbo byoshi, erhi bankayandagalira ekuzimu banazîne, aho nêci mwanamayira ho oku abâla bantu banajacire Nyamubâho.

³¹ Oku anayûsiderha ebyôla binwa byoshi, obudaka bâli bayimanzirekwo bwanacihahanyuka, ³² idaho lyayashamya akanwa kalyo, lyancibamirangusa n'emilala yâbo, kuguma na bene Korè boshi n'ebintu byâbo byoshi. ³³ Bayandagalira ekuzimu banacizîne, bo na ngasi hyanali hyâbo hyoshi: idaho lyancibafûnika, bahirigirha embere z'olubaga ³⁴ Bene Israheli bâli eburhambi boshi, bakumbiranya, bakola bayâka, banajà bayâma, banaderha mpu: «Rhuyàke, Iyo nîrhu idaho lilekirhumirangusa!» ³⁵ Omuliro gwanacimanuka emwa Nyamubâho. gwamirangusa balya bantu magana abirhi na makumi arhanu bajagitumula enshangi.

17

Olw'ebitumbûkizo n'olw'akarhi ka Aroni

¹ Nyamubâho ashambâza Mûsa, amubwîra, erhi: ² Obwîre omudâhwa Eleazari, mwene Aroni, arhenze ebitumbûkizo omu bwihîrà, onakabulire kulî omuliro gulimwo, ³ bulya ebi bitumbûkizo oku byâha biri bigishe. Ebitumbûkizo by'abôla bantu, abahemukiraga obuzîne bwâbo bônene, bajiremwo enambûle ndîrî, zikazibwikira oluhêrero lw'enterekêro y'ensirîra; bulya byarherekîrwe Nyamubâho, binakolabigishe, byayôrha ntyôla cimanyîso kuli bene Israheli.» ⁴ Omudâhwa Eleazari arhôla birya bitumbûkizo by'omulinga byakolêsiba-gwa na balya bantu bamirangusibagwa n'omuliro, ajiramwo enambûle z'okukazibwikira oluhêrero. ⁵ Bene Israheli bayôrha bamanyire oku ntà muntu w'embuga orhali w'omu bûko bwa Aroni, wakacîshomya mpu ayegêra arherekêre Nyamubâho enshangi, anabule okubà aka Korè n'omurhwe gwâge nk'oku Nyamubâho anamumanyisagya omu kanwa ka Mûsa.

Okucîduduma kwa bene Israheli

⁶ Erhi buca, olubaga loshi Iwa bene Israheli Iwarhondêra lwacîdudumira Mûsa na Aroni, lwakaziderha mpu: «Mwayisize olubaga Iwa Nyamubâho.» ⁷ Ebwa kubà olubaga lwàli lwamagôrha Mûsa n'Aroni, bombi bayêrekera e- bw'Ihêma ly'embugânano, ecitû calibwîka n'irenge Iya Nyamubâho lyaboneka. ⁸ Mûsa na Aroni bakanya bajà ebw'Ihêma ly'embugânano. ⁹ Nyamubâho anacishambâza Mûsa aderha erhi: ¹⁰ «Orhenge muli olu lubà-ga, nkola naluhirigisa buno buno.» Bombi banacikumba bûbi. ¹¹ Mûsa anacibwîra Aroni, erhi: Rhôla ecitumbûkizo, ohiremwo omuliro gw'oku luhêrero, ohirekwo n'enshangi, okanye duba emunda olubaga luli, ogendilujirira empyûlo; bulya oburhè bwa Nyamubâho bwamayâka. Ecibande camarhangira.» ¹² Aroni arhôla ecitumbûkizo, nk'oku Mûsa anaderhaga, alibirhira omu karhî k'olubaga. Ecibande càli camarhondera ekarhî k'olubaga. Ahira enshangi omu citumbûkizo, ajira enterekêro y'empyûlo oku lubaga. ¹³ Ajiyimanga ekarhî k'abamafà n'abazîne; aho Ecibande cacîkwa. ¹⁴ Bantu bihumbi ikumi na bini na magana gali nda bafà n'ecôla cibande, buzira kuganja abafâga erhi Korè orhuma. ¹⁵ Aroni ashubira emunda Mûsa ali ah'Ihêma ly'embugânano, n'Ecibande erhi camacîkwa.

Olw'akarhi k' Aroni

¹⁶ Nyamubâho ashambâza Mûsa amubwîra, erhi: ¹⁷ «Ogendibwîra bene Israheli bakhê orhurhi, ngasi bûko karhikaguma, rhwo rhuligi rhurhi ikumi na rhubirhi rhwalerhwa n'abarhambo bâbo boshi kulya emilala yâbo enali ikumi n'ibirhi. Oyandike izîno lya ngasi muguma oku karhî kâge. ¹⁸ Oyandike izîno ly'Aroni oku karhî ka Levi, bulya ngasi murhambo akazibâ na karhî kaguma kulya emilala yâbo enali. ¹⁹ Oyishidekereza orhola rhurhi omw'Ihêma ly'embugânano embere z'omucîmba gw'amalaganyo, halya nkazishimânana nâwe. ²⁰ Omuntu ncîshozire, ayishiba olya akarhi kâge kajirekw'obwâso, na ntyo, nanayûsa embere zâni erya midudumo bene Israheli bakazimujirakwo. ²¹ Mûsa agendishambâla na bene Israheli, n'abarhambo bâbo boshi bakazimulerhera karhî kaguma, nk'oku emilala yâbo enali, kwo kuderha rhurhi ikumi na rhubirhi, n'akarhi ka Aroni karhulimwo.

²² Mûsa adêkereza orhola rhurhi embere za Nyamubâho, omw'Ihêma ly'obubamîrizi. ²³ Erhi buca Mûsa ashubira ebw'Ihêma ly'obubamîrizi, akarhi k'Aroni kajirekwo obwâso, kaligi k'obûko bwa Levi: ako karhî kâli kamajakwo amafufu, kâli kamayâsa, erhi kamanajakwo amalehe. ²⁴ Mûsa ayisha ahulukîne rhulya rhurhi rhwoshi rhwâli embere za Nyamubâho, aruhira embere za bene Israheli boshi, babona na ngasi muguma arhola akarhi kâge.

²⁵ Nyamubâho abwîra Mûsa erhi: «Oshubize akarhi ka Aroni aha Mucîmba gw'amalaganyo, kakazilangwa nka buhamîrizi emwa ngasi boshi bankalonza okucîhindula, na ntyola okucîduduma kwâbo kwanahwa emunda ndi, banalekifa. ²⁶ Mûsa anacijira kulya, anacijira nk'oku Nyamubâho âlimurhegesire. ²⁷ Bene Israheli banacibwîra Mûsa mpu: «Lolâ oku rhwamafa, rhwamahwa rhweshi. ²⁸ Ngasi yêshi wakaziyegêra Endâro, adwîrhe afâ. Ka kukwaninage rhweshi rhufê obwo?»

18

Emikolo y'abadâhwa n'oluhembo lwâbo

¹ Nyamubâho anacibwîra Aroni, erhi: «W'oyu na bagala bâwe, haguma n'enyumpa ya sho, mwe mwatumula obubî bwankajirwa ahantu himâna; we na bagala bâwe, mwakazidôsibwa oku bubî bwankajirwa omu mukolo gwinyu gw'obudâhwa. ² Ci na bene winyu kuguma, ab'omu bûko bwa Levi, ab'omu mulala gwa sho, obayegeze hôfi nâwe bakazikukolera banakazikurhabâla amango we na bagala bâwe muli omu mirimo yinyu y'omw'Ihêma ly'obuhamîrizi. ³ Bakazikurhabâla oku mikolo yâwe yoshi nk'oku mikolo y'Ihêma ly'embugânano. Ci bamanye bankanayegêra ebintu bimâna, erhi oluhêrero, mulekifa oli we oli bo. ⁴ Bakazikugwâsa, bakazikola omu mikolo y'Ihêma ly'embugânano, oku ngasi mikolo enayêrekîre Ihêma. Ci ntâ w'embuga wankayegêra ⁵ Mukazikola omu hantu himâna n'oku luhêrero, lyo oburhê bw'okushimbulira bene Israheli buhwa. ⁶ Nie narhôte bene winyu Baleviti ekarhî ka bene Israheli; abahâbagwa Nyamubâho we okola obahâbirwe mpu bakazijira omukolo gw'omw'Ihêma ly'embugânano. ⁷ We na bagala bâwe, omukolo gwinyu gw'obudâhwa gwabâ oku ngasi biyêrekîre oluhêrero n'ebiri enyuma ly'ecisîka⁹, mwakazijira ogwôla mukolo. Mwakazijira omukolo gw'oburherekêre, bulya muli badâhwa. Ow'embuga wankacîshomya mpu ayegêra, anafê.

Omwanya gw'abadâhwa

⁸ Nyamubâho anacibwîra Aroni, erhi: nakuhîre omukolo gw'oku ngasi binamberûlîrwe. Ebintu birherekêre bya bene Israheli, nkuhîre byo we n'abâna bâwe nka ngalo ya ngasi mango. ⁹ Alaga ebyakaziba byâwe omu bintu bimâna bwenêne, omu biryo birherekêre: entûlo zoshi za bene Israheli bakazingalulira, enterekêro z'enkalangè zoshi, enterekêro zâbo zoshi oku byâha n'enterekêro zâbo zoshi z'empongano bakanayîshikampa zoshi: ebyôla byoshi nka bintu bimâna

⁹**18.7** : Enyuma ly'ecisîka: (Lub 26, 31-34) kwo kuderha ahantu himâna bwenêne. Omudâhwa yêne wankahisire ahantu hali nk'aho (Lev 16, 2-3).

bwenêne, byâbà byâwe kuli we n'oku bagala bâwe. ¹⁰ Wakalya ebimâna bwenêne; ngasi mulume akazibiryako. Obikenge bwenêne. ¹¹ N'ebîra nabyo byakaziba byâwe: ngasi ebi banaberwîre oku ntûlo zâbo, oku ngasi nterekêro z'okumogamoga za bene Israheli; nkuhîre byo we na bagala bâwe na bâli bâwe, n'eryôla liri irhegeko ly'ensiku n'amango; ngasi ocîre w'omu mwâwe, anahasha okubiryako. ¹² Ngasi mavurha minjà bwenêne bahâna, ngasi idivayi linjà bwenêne bahâna, lihyâhya, erhi ngano, ebirhangiriza by'emyâka yâbo balibirherekêra Nyamubâho, ebyôla nkuhîre byo. ¹³ Ngasi bya mburho yâbo mpyâhya bankanahumbûla omu cihugo câbo mpu babirherekêre Nyamubâho, ebyôla byoshi nabyo nkuhîre byo. Ngasi yêshi onali acîre omu mwâwe anabiryakwo. ¹⁴ Ngasi byoshi birikwo obuhane omu Israheli, ebyôla biri byâwe nabyo. ¹⁵ Ngasi wa bûko lubere abè wa bantu, abè wa cintu, birya banahà Nyamubâho, ebyôla byâbà byâwe. Ci kwônene wanakazigombôla olubere lw'omuntu, n'olubere lw'ecintu cigalugalu. ¹⁶ Wanabigombôlera oku mwêzi muguma biri biburhe, wêne wankaderha ecitwîro, sikêli irhanu z'ecûma c'olunyerere omu kuzigerera oku sikêli y'ahantu himâna, erya ya gêra makumi abirhi. ¹⁷ Ebirhagombôlwa by'ebi: olubere lw'e- nkâfu, olubere lw'ebibuzi, olubere lw'empene ebyôla biri bimâna. Okazibulagira omukò gwâbyo oku luhêrero n'amashushi gâbyo wanagayôca gatumbûke mugî: eri nterekêro yajirwa n'omuliro ya kisununu kinjà embere za Nyamubâho. ¹⁸ N'enyama zâbyo ziri zâwe, gulya mushaya bamogamoga n'okugulu kulyo. ¹⁹ Ebi bene Israheli baberûlira Nyamubâho oku bintu bimâna nkuhirebyo we na bagala bâwe na bâli bâwe. N'eryo liri irhegeko ly'ensiku n'amango, eri ndagâno nnunge^h y'ensiku zoshi, embere za Nyamubâho kuli we n'okw'iburha lyâwe mweshi. »

Ecigabi ca Bene-Levi

²⁰ Nyamubâho anacibwîra Aroni, erhi: orhâbè n'akashambala omu cihugo câbo, na ntà cigabi ciru n'eciguma cankaderhwa mpu câwe ekarhî kâboⁱ. Niehe nie cigabi câwe nie na kashambala kâwe ekarhî ka bene Israheli. ²¹ Alà oku bene Levi mbahire nka kashambala entûlo yoshi y'omu Israheli, kuli erya mikolo yâbo banajira omw'Ihêma ly'embugânano. ²² Bene Israheli barhankaciyegêra Ihêma ly'embugânano, kwanabà kucîbarhuza ecâha cankarhuma bafà. ²³ Bene Levi bo bakazijira emikolo y'omw'Ihêma ly'embugânano na bône bankabarhula obubî bwâbo. Irhegeko ly'ensiku n'amango libahanzize okubà (libasêzize okurhâbà) n'akashambala ekarhî ka bene Israheli. ²⁴ Bulya bene Levi, akashambala kâbo, mbahire era ntûlo bene Israheli baberûlira Nyamubâho. Co carhumaga nababwîra nti barhabè n'akashambala ekarhî ka bene Israheli.

Entûlo

²⁵ Nyamubâho ashambâla na Mûsa amubwîra, erhi: ²⁶ «Ogendishambâza bene Levi obabwîre, erhi: Amango mwahâbwa na bene Israheli entûlo mmuhîre nka kashambala kinyu, mwanaberûlakwo enterekêro ya Nyamubâho, eri ntûlo oku ntûlo. ²⁷ «N'ebyôla mwaberûla, olugero lwâbyo lubè nk'olugero lw'engano baberûla oku câno, erhi nk'olugero lw'idivayi lihyâhya baberûla oku mukenzi. ²⁸ Kwo mwakaziberûla ntyôla ninyu enterekêro ya Nyamubâho kuli ziryà ntûlo zoshi mwakazihâbwa na bene Israheli. Eyôla nterekêro mwaberûlira Nyamubâho, mwanayiha omudâhwa Aroni. ²⁹ Kuli ebi mwankanahâbwa byoshi, mwanakazirhólakwo erya

^h**18.19** : Endagâno nnunge: lolà Lev 2, 13. Amahugûlo gw'omunyu galimwo kubirhi: 1) Erhi wankagushushanya n'engezo (Mat 13, 33; 1 Kr 5, 6) erhi bûci, wanabona oku omunyu gugwêrhe obuhashe bw'okuhanza akantu kubola n'obuhashe bw'okushukûlula. Co carhumaga bakazigukolêsa amango gw'okuhâna enterekêro (Lev 2. 13; Eze 43, 24); 2) Omunyu gunakolêsisibwe nka nnungo, co cirhumire baderha endagâno nnunge (Mib 18, 19; 2Nga.13, 5): Eri ndagâno y'emyâka n'emyâka. Eyêrekînwe omu lwîganyo lw'omunyu gwo gurhahwa bununu emyâka yoshi.

ⁱ**18.20** : Kwo kuderha entûlo olubaga lusholôlera Nyamuzinda, yo ebîka abadâhwa.

nterekêro ya Nyamubâho. Ebiri binjà bwenêne byo mwakazikûlakwo ecigabi cimâna. ³⁰ Obabwîre erhi: nka mwamaberûla birya biri binjà bwenêne, entûlo oku bene Levi yanagererwa oku mburho y'oku câno n'oku mburho y'omu mukenzi. ³¹ Mwanabirîra ngasi hantu munalonzize hoshi mwe n'omulala gwinyu bulya lwo luhembo lwinyu olwo oku mukolo goshi mujira omw'Ihêma ly'embugânano. ³² Ntâ câha mwankajira muli okwôla nka mwamaberûla cirya cigabi cinjà bwenêne, murhankahemula enterekêro nyinjâ za bene Israheli, murhankanacifa.»

19

Enkafu y'omukara

¹ Nyamubâho ashambâla na Mûsa n'Aroni, aderha, erhi: ² Alaga ebinwa b'irhegeko Nyamubâho arhegesire, ene aderha erhi: Ojibwîra bene Israheli bayîshe bandwîrhîre enkâfu y'omukara, erya erhagwêrhi ishembo lici oku mubiri, erhanasagihêka omuzigo. ³ Muyihekere omudâhwa Eleazari, naye anayirhenza omu cihando bagendiyibâgira embere zâge. ⁴ Omudâhwa Eleazari anarhola oku mukò gw'eyôla nkâfu n'omunwe gwâge, anajira nago olukangûlo kali nda olunda lw'omuhango gw'Ihêma ly'embugânano. ⁵ Banayôca eyôla nkâfu erhi anadwîrhe abona! banayôca oluhù lwâyo, enyama zâyo n'omukò gwâyo kuguma n'ecihò câyo. ⁶ Omudâhwa anarhola enshâli z'omurhi gw'omwêrezi, ez'olwifûyè n'ebindi by'akaduku; anabikwêba mulyamuliro gudwîrhe gwasingônola erya nkâfu. ⁷ Kandi anashuka emyambalo yâge, ashukire n'omubiri gwâge omu mîshi, anashubira omu cihando, ayôrhe mugalugalu^j kuhika bijingo. ⁸ Naye olya wayôcagya erya nkâfu, anashuka emyambalo yâge, ashukire n'omubiri gwâge omu mîshi, anayôrha mugalugalu kuhika bijingo. ⁹ Omuntu oli bwinjà anaguka lulya luvù lw'erya nkâfu, anagendilubulagira emuhanda gw'ecihando, omu hantu hinjà; bakazilubikira endêko ya bene Israheli, bakaziluhira omu mîshi g'okubayôbôla; eri nterekêro oku byâha. ¹⁰ Oyu wagukaga oluvù lw'erya nkâfu anashuka emyambalo yâge, anayôrha mugalugalu kuhika bijingo. okwôla, lyâbâ irhegeko ly'ensiku zoshi oku bene Israheli n'oku muntu w'ecigolo onayûbasire ekarhî kâbo.

Ebiyêrekîre okuzinga

¹¹ Owankahuma oku mufù mulebe erhi mulebe, oyôla anabè mugalugalu nsiku nda. ¹² Anayishicîcêsa n'agôla mîshi olusiku lwa kasharhu n'olwa kali nda, anabâ bwinjà. Ci erhi akabâ arhacîcêsizi oku lusiku lwa kasharhu n'olwa kali nda, arhankabâ bwinjà. ¹³ Owankahuma oku mufù, oku mubiri gw'omuntu wamafa, akabâ arhacîcêsizi, oyôla anahemula endâro ya Nyamubâho; kukwânîne akagwe omu bene Israheli. Bulya galya mîshi gakûla ebizinzire garhabulajikire kuli ye; ali mugalugalu, n'agôla mazinga gâge anagayôrhana. ¹⁴ Alaga irhegeko erhi omuntu ankafira omw'Ihêma. Ngasi yêshi wankajâ muli eryo ihêma, na ngasi kalugu kali muli ryo, ebyôla byoshi byanabâ bigalugalu kuhika nsiku nda. ¹⁵ Ngasi kalugu kafûnule, kalya karhagwêrhi cifûniko cisheke n'ehigozi, kânaba kagalugalu. ¹⁶ Ngasi yêshi wankahuma oku muntu wanigiragwa omu mashwa, erhi wundi ofîre kwônene erhi mavuha ga muntu, erhi oku cûsho, oyôla ânabâ mugalugalu kuhika nsiku nda.

Amîshi g'okukangûla

¹⁷ Kuli oyu muntu mugalugalu, banarhola oku luvù lw'embâgwa yasingônolagwa nka nterekêro ya mpyûlo oku byâha, banabulagirakwo n'amîshi minjà gali omu kalugu. ¹⁸ Omuntu oyôsire bwinjà anayanka ebyâsi by'olwifûyè, na hano abâ amabidobeza omu mîshi, anajiramwo olukangûlo oku nyumpa, oku ngasi kalugu n'oku bantu boshi banali halya, kuli omuntu wahumaga oku mavuha, erhi olya muntu bayîrhaga, erhi wundi ofîre kwônene erhi ohumire oku

^j19.7 : Nk'oku bishingânîne, omuntu mugalugalu arhagwâsirwi okugaluka omu cihando e-mbêre bijinge (Lush 23, 12) kuleka omudâhwa.

cûsho, ¹⁹ omuntu oli bwinjà anajira olukangûlo kuli olya oli mugalugalu, oku lusiku lwa kasharhu na olwa kali nda; anamukulira ecâha câge oku lusiku lwa kali nda. Oyôla muntu mugalugalu anashuka emyambalo yâge, naye yêne anacîshuka omu mîshi, na bijingo ânabà bwinjà. ²⁰ Omuntu wankabà mugalugalu nka arhanacîcîsizi, anakagwe omu lubaga, bulya adwîrhe ahemula ahantu himâna ha Nyamubâho; bulya galya mîshi gakûla ebizinzire garhabulajikire kuli ye: ali mugalugalu. ²¹ Kuli bo lyabà irhegeko ly'ensiku zoshi. Olya muntu wajiraga olukangûlo lwa galya mîshi gakûla ebizinzire anashuka emyambalo yâge, owankahuma oku mîshi gakûla ebizinzire, anayôrha mugalugalu kuhika bijingo. ²² Ehi akahumwakwo oli mugalugalu, nahyo hinabè hicalugalu, n'omuntu wankahumakwo naye anabè mugalugalu kuhika bijingo»

20

VII. Okurhenga e Kadesi n'okuhika e Mowabu

Amîshi ga Meriba

¹ Bene Israheli, olubaga loshi bahika omw'irungu lya Sini, omu mwêzi murhanzi. Olubaga lwanacihanda aha Kadesi. Ho Miriyamu afiraga ahôla, ho banamubishire.

Okucîduduma kw'olubaga

² Bulyâla ahôla harhâli mîshi oku lubaga, boshi banacilundûkira emunda Mûsa na Aroni bali. ³ Olubaga lwalongôla na Mûsa, baderha mpu: «Nîrhu rhucifaga galya mango bene wîrhu bafiraga embere za Nyamubâho ka kurhâli kwabà kwo kukulu? ⁴ Carhumaga olêrha olubaga lwa Nyamubâho munôla irungu, ka mpu lyo rhugûkumukiramwo rhwe n'ebintu bîrhu? ⁵ Carhumaga orhukûla e Mîsiri, oyisha orhudwîrhe hanôla hantu habî ntyâla? Harhali hantu hankahingwa cici, harhali mutini, harhali muzâbîbu, harhali makomamanga, ciru harhali na mîshi ga kunywa? ⁶ Mûsa na Aroni barhenga aha ndêko, bakanya baj'ebw'lhêma ly'e-mbugânano. Bakumba bûbi, n'irenge lya Nyamubâho lyanacibabonekera. ⁷ Nyamubâho ashambâza Mûsa aderha, erhi: ⁸ Oyanke kalya karhî, onakanye ogendishubûza olubaga we na mwene winyu Aroni; muderheze ibuye e- mbêre zâbo, libahè amîshi gâlyo. Wanabarhengeza amîshi omwôla ibuye; wanaha olubaga lunywe n'ebintu byâbo. ⁹ Mûsa arhôla kalya karhî kali embere za Nyamubâho, nka kulya Nyamubâho anamurhegekaga. ¹⁰ Mûsa na Aroni bashûbûza olubaga halyâla ibuye^k; Mûsa anacibabwîra erhi: «Yumvagi wâni bagoma! Ka rhwamurhengeza amîshi omûla ibuye? ¹¹ Mûsa anacilambûla okuboko, ashûrha kabirhi kulya ibuye n'akarhi kâge: mwanacivongoboka mîshi manji, olubaga lwanywa kuguma n'ebintu byâlo.

Okuhanwa kwa Mûsa na Aroni

¹² Nyamubâho anacibwîra Mûsa na Aroni erhi: «Bulya murhanyêmîre n'okunkuza embere za bene Israheli, murhahise^l olu lubaga mwa cirya cihugo nâluhâ.» ¹³ Co cirhuma agôla mîshi

^k**20.10** : Mûsa abula okurhumikira irhegeko Nyamubâho amuhâga (mulongo gwa 8). Ahâli h'okudesâ ibuye, nk'oku bamurhumaga, abâ lubaga lwo adesa na buzinda ashûrha kwa liryâ ibuye. Omu kushimba engani y'Abadâhwa, kwanahashikana oku kwo kwarhumaga Aroni bône Mûsa batumula embere za Nyamubâho (Mib 20. 24; 27, 14; Lush 32. 52).

20.12 : Nyamubâho abâna Mûsa na Aroni omu kubona babulaga obuyêmêre. Barhayêmêraga ho na halya akanwa Nyamubâho ababwîrâga oku aha bene Israheli amîshi garhenga omu ibuye. Bamanya mpu nkaba okwo kurhankabâ. Barhacihise olubaga omu cihugo babahiganyagya. Omu kulola Lush 1, 37; 3, 36, rhwanabona oku Mûsa akagagwa bubî bwa lubaga burhumire. Mib 20 na ngasi mahugûlo gâge goshi (Rhulole nka mulongo gwa 10), ahugwîre oku okukagwa kwa Mûsa kushimbire obubî bwâge yêne. Rhwanakubona omu mulongo gwa 4-5 erhi gwa 8-10.

gaderhwa mîshi ga Meriba, halya bene Israheli balongôlezagya Nyamubâho, naye anaciyêrekana obuhashe bwâge kuli bo.

Edomu abalahirira okuyikira

¹⁴ Kurhenga e Kadesi, Mûsa anacirhuma entumwa emw'omwâmi w'e Edomu mpu bagendimubwîra erhi: «Kwo adesire ntyâla mwene winyu Israheli: Omanyire amalibûko goshi rhwamashimâna.» ¹⁵ Balarha banacibungulukira e Mîsiri; rhwanacibêra yo nsiku mwandu. Ci bene e Mîsiri harhulibuza oli rhwe oli balarha. ¹⁶ Rhwanacilakira Nyamubâho. Naye anaciyumva omulenge gwîrhu; arhuma malahika mpu arhukûle eyo Mîsiri. Lolà oku rhuli buno aha Kadesi, Lugo elubibi lw'ecihugo câwe. ¹⁷ Oyêmêre rhutwikanye omu cihugo câwe; rhurhagere oli omw'ishwa, oli omu mizâbîbu; rhurhanywe ciru n'amîshi g'omu maliba gâwe; ci rhwashimbulira omulimbwa gw'ebwâmi, buzira kudungukira oli ebwa kulyo, oli ebwa kumoshô, kuhika rhurhenge omu cihugo câwe coshi.» ¹⁸ Edomu anacimushuza, erhi: «Orhâgere emwâni, akabà onakuhizire, rhwaganzikanwa n'amatumu omu nfune.» ¹⁹ Bene Israheli banacimubwîra, mpu: «Mâshi, omu milimbwa rhwacisôkera, erhi rhwankanywa amîshi gâwe, nie n'amasò gâni nanakujuha. Ntâ cindi nkuhûnyire, okurhali kugera n'amagulu kwônene.» ²⁰ Edomu anacishuza, erhi: «Orhâgere.» Edomu anaciyisha arhabîre n'engabo yâge, ecibambizize bwenêne. ²¹ Ntyo kwo Edomu alahiriraga Israheli okugera omu cihugo câge, naye Israheli agendiczongolokera eburhambi bwâge.

Okufâ kwa Aroni

²² Bene Israheli, olubaga loshi, barhenga e Kadesi, bahika oku ntongo ya Hori. ²³ Nyamubâho anacibwirira Mûsa na Aroni okwo ntongo ya Hori, e lubibi lw'ecihugo ca Edomu, erhi: ²⁴ «Aroni akola ajiluhûkira emw'olubaga lwâge; arhaje muli cîrya cihugo nahà bene Israheli, bulya murhayumvagya oku namurhegekaga aha mîshi ga Meriba. ²⁵ Orhôle Aroni n'omugala Eleazari, obasôkane oku ntongo ya Hori. ²⁶ Wahogola Aroni emyambalo^m yâge, oiyambike omugala Eleazari. Naye Aroni ashubire omu mulala gwâge, mwo agendifira. ²⁷ Mûsa anacijira nk'okwôla Nyamubâho anamurhegekaga. Banacisôkera oku ntongo ya Hori, erhi n'olubaga loshi ludwîrhe lwasinza. ²⁸ Mûsa ahogola Aroni emyambalo yâge, aiyambika omugala Eleazari. Aroni afîra ntyo oku irhwêrhwê ly'entongo. Mûsa na Eleazari banaciyandagala kulya ntongo. ²⁹ Olubaga loshi lwabona oku Aroni anafîre, n'enyumpa y'Israheli yoshi yanacishiba Aroni nsiku makumi asharhu.

21

Okuhimwa kwa mwâmi w'e Aradi

¹ Omwâmi w'omunya-Kanâni, ye mwâmi w'e Aradi, ayûbakaga omu Nêgebu, ayumva oku Israheli ayiruka, anali omu njira y'e Atarimi. Oyo mwâmi atula bene Israheli kwo entambala, anacibagwarhamwo mpira nyinji. ² Lêro Israheli arhôle omuhigo embere za Nyamubâho, aderha, erhi: «Yâgirwa, erhi wakampà olu lubaga, nanaluhêrêhera n'ebishagala byâlo byoshi.» ³ Nyamubâho ayumva izû ly'Israheli, amuhà abo banya-Kanâni. Babageza oku boji bw'engôrho, babahêrekeza n'ebishagala byâbo hyoshi. Aho bahayîrika izîno Iya Horma.

Enjoka y'omulinga

⁴ Banacirhenga oku ntongo ya Hori, bakulikira enjira ejîre ebwa nyanja ya Sufu, Iyo bahashizunguluka ecihugo c'Edomu. Olubaga lwabula oburhwâli muli eyôla njira.

Mw'oko kwoshi, hali okubula obuyêmêre kwa Mûsa

^m**20.26** : Nk'oku anayambikaga Aroni emyambalo y'obudâhwa (Lev 8. 7-9), kwo n'okwo Mûsa akola amuhogolayo; aiyambike Eleazari, mugala wa Aroni (Lub 29, 29-30). Mûsa ahogola Aroni emyambalo embere afê Iyo alekiyishiba mugalugalu erhi akayishimuhumakwo ananafire.

⁵ Lwanacirhondêra okucîdudumira Nyamuzinda na Mûsa, lwakaziderha, erhi: «Carhumaga warhukûla e Mîsiri mpu rhyuishifira muno irungu? Ntâ mugati, ntâ mîshi, rhwanayihisirwe n'ebi biryo b'ishali. ⁶ Oku bundi Nyamubâho anabarhumira enjoka nkali, zaluma olubaga, na bantu banji bafâ muli bene Israheli. ⁷ Olubaga lwajâ emunda Mûsa ali, lwaderha, erhi: «Rhwajizire ecâha, bulya rhwacidudumire Nyamubâho nâwe. Oshenge Nyamubâho arhukûle kw'ezi njoka». Mûsa agendisengerera olubaga. ⁸ Na Nyamubâho anacibwîra Mûsa, erhi: «Otule enjoka y'omulinga, oyimanike oku murhi wagwîka; ngasi yêshi wankabâ analumirwe, erhi ankayilolakwo, anabâ na akalamo. ⁹ Mûsa anacitula enjoka y'omulinga, anaciyimanika oku murhi, n'erhi hankabîre olumirwe n'enjoka, akalola kuli erya njoka y'omulinga, analame.

Okujâ ishiriza Iya Yordani

¹⁰ Bene Israheli bagenda, bajihanda aha Oboti. ¹¹ Barhenga aha Oboti bagendihanda aha Yabariimi, omw'irungu aha ishiriza Iya bene Mowabu, olu-nda lw'ebuzûka-zûba. ¹² Barhenga ahôla, bagendihanda omu kabanda ka Zaredi. ¹³ Barhenga aho, bagendihanda ah'ishiriza Iy'Arnoni, lwîshi luhenga omu bihugo by'Abanyamorenî, lukazihulula omw'irungu. Olwo lwîshi Arnoni, lwo lunaligi lubibi lw'ecihugo ca Mowabu n'eca Abanyamorenî. ¹⁴ Co carhumaga baderha ntyâla omu citabu c'amatabâro ga Nyamubâho, erhi: «Nyamubâho arhôzire Vahebi, n'obwo arhahimwa muhûsi, ahirakwo emigezi ya Arnoni, ¹⁵ kuguma n'amarhambi g'emigezi eri kurhenga oku karhondo ka Ari kuhika oku lubibi Iwa Mowabu.» ¹⁶ Erhi barhenga aho bajâ e Beri. Lyo liryâ iriba Nyamubâho abwiriragaho Mûsa, erhi: «Oshubûze olubaga, nkola naluhâ amîshi.» ¹⁷ Lêro obwo, Israheli anacirhola olwimbo aderha, erhi:»

«Cûka wâni maliba!

Mumukomere akagasha!

¹⁸ Mwe maliba gahumbagwa n'abaluzi,

n'abagula b'olubaga bagayigula

n'akarhi k'obukulu, n'ebikoma byâbo omu irungu kujâ e Matana!»

¹⁹ Kurhenga omw'irungu bajâ e Matana; kurhenga e Matana bajâ e Nahalieli; kurhenga e Nahalieli bajâ e Bamoti. ²⁰ Kurhenga e Bamoti bajâ ebw'akabanda kali omw'ishwa Iya bene Mowabu, okw'irhwêrhwê Iya Pisga, ntondo ndîrî ebonekana omw'irungu lyoshi.

Okuhimwa kw'Abanyamoriti na Bashani

²¹ Israheli anacilika entumwa emwa Sihoni, mwâmi w'Abanyamoriti mpu bagendimubwîra, erhi: ²² «Ondeke nâni ngere omu cihugo câwe; rhurhadungukire oli omu mashwa, oli ebwa mizâbîbu; rhurhanywe n'amîshi g'amaliba; rhwakulikira omulimbwa gw'ebwâmi kuhika rhurhenge omu cihugo câwe.» ²³ Ci Sihoni arhazigaga mpu Israheli atwikanye omu cihugo câge. Sihoni anacishûbûza olubaga lwâge loshi; anacikanya akola agendilwîsa bene Israheli omw'irungu; anacihika aha Yahasi, anacikoza entambala kuli bene Israheli. ²⁴ Israheli amugeza oku bwôji bw'engôrho; amuhima, ananyaga ecihugo câge kurhenga kuli Arnoni kujâ e Yaboki, kandi kuhika kuli bene Amoni, bulya Yazeri âli lubibi naye. ²⁵ Israheli anacinyaga ezo ngo zoshi. Ayûbaka omu ngo zoshi za bene Amoriti, Heseboni n'ez'abashizi bâge. ²⁶ Heseboni lwo lwâli lugo lunênênê Iwa Sihoni, mwâmi w'Abanyamoriti. Sihoni ye wajagilwîsa omwâmi w'embeere wa bene Mowabu, anamunyaga ecihugo câge coshi kuhika kuli Arnoni. ²⁷ Co cirhuma abazihi baderha ntya: «Mukanye e Heseboni we! Olugo Iwa Sihoni lushubiyûbakwa, banaluzibuhye! ²⁸ Omuliro gwazûsire e Heseboni, engulumira omu lugo Iwa Sihoni yamalîre Ari-Mowabu, yamirangusa entondo z'Arnoni! ²⁹ Buhanya bwâwe, wâni Mowabu! Wamâhera weki lubaga Iwa Kemoshi! Bagala bâge bayishaga bayâka, na bâli bâge bagwârthagwa; bajâ ba Sihoni, mwâmi w'Abamoriti. ³⁰ iburha lyâbo lyashandâla kurhenga Heseboni kuhika aha Diboni. Rhwadulika omuliro kurhenga

Nofahi kuhika Mediba.» ³¹ Israheli ayûbaka omw'ishwa ly'Abanyamoriti. ³² Mûsa arhuma abâge-ndilolêreza Yazeri, banacinyaga engo zâge zoshi; bashandabanya Abanyamoriti bazibâgamwo. ³³ Banacigolonjoka, basôka omu njira y'e Bashani. Naye Og, mwâmi w'e Bashani, arhabâla n'engabo yâge yoshi mpu akola ajibalwikiza aha Edreyi. ³⁴ Nyamubâho anacibwîra Mûsa, erhi: «Orhamurhînyaga, bulya mmuhizire omu maboko gâwe, ye olubaga lwâwe lwoshi, n'ecihugo câge coshi. Omukolere amabî nka kulya wagakoleraga Sihoni, mwâmi w'Abanyamoriti, wayûbaka-ga aha Heseboni. ³⁵ Banacimuhima, n'abagala n'olubaga lwâge lwoshi. Harhasigalaga ciru n'omuguma ozîne n'ecihugo câge bacirhola.

22

Bene Israheli balîkûla omu rhubanda rhwa Mowabu

¹ Bene Israheli banacilîkûla bagendihanda omu rhubanda rhwa Mowabu, ab'ishiriza lya Yordani, hôfi na Yeriko ² Balaka, mwene Sipori, abona ebi bene Israheli bajirire Abanyamoriti byoshi. ³ Mowabu arhemuka embere z'olwo lubaga erhi bunji bwâlò burhuma; yêshi ageramwo omusisi erhi bene Israheli bârhumu. ⁴ Anacibwîra abashamuka ba Madiani, erhi: «Ka murhabwîni oku eyi nkûmo y'abantu yayisha yafôrha ngasi binarhuli eburhambi byoshi, nka kula enkafu enafôrha obuhasi omu mashwa. Balaka mwene Sipori ye wali mwâmi wa bene Mowabu muli ago mango. ⁵ Anacirhuma entumwa emwa Balâmu, mwene Beyori, aha Petori, oku burhambi bw'Olwîshi, omu cihugo ca bene Amafu. Amubwîra, erhi: «Lolà oku engabo erhenzire e Mîsiri ebumbire ecihugo, enayûbasire aha ishiriza ly'aha mwâni. ⁶ Nkusengîre mâshi obiduhe ohehêrere olu lubaga, bulya lwamandusha misî. Lyoki nankaciluhima nandulibirhekwo lurhenge muno cihugo câni: bulya mmanyire oku oyu ogishire, anagishwe, n'oyu ohehêrerîre anahehêrerwe.

⁷ Abashamuka ba Mowabu n'abashamuka ba Madiani banacihira njira, banadwîrhe oluhembo bayishiha omushonga. Oku barhinda aha mwa Balâmu, banacimurhondêreza ebinwa bya Balaka. ⁸ Anacibashuza, erhi: «Mulâle hano, nyishibaha ishuzo nk'oku Nyamubâho akanambwîra.» Abo baluzi b'e Mowabu banacihanda aha mwa Balâmu. ⁹ Nyamubâho anacyagâna Balâmu, amubwîra, erhi: «Bantu baci bala bali aha mwâwe?» ¹⁰ Balâmu ashuza Nyamuzinda, erhi: «Balaka mwene Sipori, mwâmi w'e Mowabu ye wabarhumaga mpu bayishimbwîra erhi: ¹¹ Lolà olubaga lwarhenga e Mîsiri, lubumbire ecihugo coshi. Oyîshe, mâshi obahehêrere, lyoki nankashilulwîsa, nandulibirhekwo.» ¹² Nya-muzinda anacibwîra Balâmu, erhi: «Orhagendaga nabo, orhanahehêreraga olwo lubaga, bulya luli lugishe.» ¹³ Sêzi, Balâmu erhi azûka abwîra balya baluzi ba Balaka, erhi: «Shubiri emwinyu, bulya Nyamubâho andahirire okugenda haguma ninyu.» ¹⁴ Balya baluzi b'e Mowabu bahuma enjira yâbo, bashubira emwa Balaka, bamubwîra mpu: Balâmu alahire mpu arhankarhukulikira. ¹⁵ Balaka ashubirhumayo abandi baluzi, banji na ba cikono kulusha abarhanzi. ¹⁶ Erhi bahika aha mwa Balâmu banacimubwîra mpu: «Kwo adesire ntya Balaka mwene Sipori: «Mâshi, nkuhûnyire, ntâco cakuhanzagya okuyisha eno mwâni; ¹⁷ Bulya nakuhemba kulya kunakukwânîne, nankuhè ngasi ebi wankanampûna byoshi. Ci oyîshe, nkusengîre, ohehêrere olu lubaga. ¹⁸ Balâmu anacishuza balya bambali ba Balaka erhi: «Ciru Balaka akampa enyumpa yâge eyunjwîre nfaranga na masholo, ntà mango nvune irhegeko lya Nyamubâho, Nyamuzinda wâni, omu cijiro cisungunu erhi cinene. ¹⁹ Bunôla mbahunyirage, ninyu mubêrage hano buno budufu, nâni mpashimanya oku Nyamubâho ashubibwîra.» ²⁰ Nyamubâho anacijâ emunda Balâmu ali muli obwôla budufu, anacimubwîra, erhi: «K'abâ bantu barhajikuhagala? Genda mwe nabo, ci orhajiraga oku ntakubwiziri.» ²¹ Balâmu anacizûka sêzi, n'erhi abâ amashanira ecihêsi câge, bagenzikanwa na balya baluzi b'e Mowabu.

Endogomi ya Balâmu.

²² Oburhè bwa Nyamuzinda bwanaciyâka bulya Balâmu akola ajâ eyo munda; na Malahika wa Nyamubâho acîhira muli erya njira mpu amucîke. Balamu àli àshonîre oku ndogomi yâge

analusibwe na abambali bahirhi. ²³ Erya ndogomi yanacibona Malahika wa Nyamubâho waliyimanzi omu njira anafumbasire engôrho nyômole; endogomi yaleka erya njira yacîjira omu mashwa. Balâmu arhondêra ashûrha erya ndogomi yâge mpu ayishubiza omu njira. ²⁴ Okubundi, Malahika wa Nyamubâho agendiyimanga omu njira ahâli omongobana, ekarhi k'emizâbîbu eyûbakirwe olugurhu olunda n'olundi lw'e-njira. ²⁵ Endogomi yabona malahika wa Nyamubâho; yacîsinda oku lugurhu, yahirizakwo okugulu kwa Balâmu. Balâmu ashubiyishûrha. ²⁶ Malahika wa Nyamubâho ajâ embere kulusha, ayimanga ahafunda kulusha halya harhankahindamukwa ekulyo erhi ekumoshô. ²⁷ Erhi endogomi ebona Malahika wa Nyamubâho, yagwîshira idako lya Balâmu. Lêro Balâmu abâ burhè, arhondêra ayishûrha akarhi kâge. ²⁸ Nyamubâho ayigula akanwa k'erya ndogomi, yanacibwîra Balâmu, erhi: «Kurhi nieki nakujirîre obu wanshûrha kasharhu?» ²⁹ Balâmu ashuza endogomi, erhi: «Bulya wamancinirakwo; nka nali nfumbasire engôrho, nali nakuyîrha ho n'aha.» ³⁰ Erya ndogomi yashuza Balâmu, erhi: «Ka ntali ndogomi yâwe, eyi okaziyôrha wagendakwo kuhika ene? Ka okola obwîne nakujirira ntya bundi?» Anacishuza, erhi: «Nanga.»

³¹ Nyamubâho anacibwîkûla amasû ga Balâmu. Abona olya Malahika wa Nyamubâho, ali afumbasire engôrho nyômole. Afukamiriza akumba bûbi. ³² Malahika wa Nyamubâho anacimubwîra, erhi: «Carhumaga Oshûrha endogomi yâwe kasharhu koshi? Nie nyishire nti nkucîke, bulya orhankagera nka ndi mw'eyi njira. ³³ Endogomi yambwîne, yanakacîhindamukira ngasi kumbona, kasharhu kakulikirîne. N'erhahindamukaga ecîyegûla embere zâni, nali nakuyîrha, nayo nyireke egende ezîne.» ³⁴ Balâmu anacibwîra olya Malahika wa Nyamubâho, erhi: «Najizire ecâha. Ntalimanyire oku oli omu njira embere zâni. Na bunôla akabâ kugaya ogayire, niono nagaluka.» ³⁵ Malahika wa Nyamubâho anacishuza Balâmu, erhi: «Ogende n'abâ balume. Cî orhayishiderhe akandi kanwa okuleka aka nayishikubwîra. Balâmu anacigenzikanwa na balya baluzi ba Balaka.

Balâmu na Balaka

³⁶ Balaka erhi ayumva oku Balâmu ayishire, ajimuyankirira olunda lw'e Mowabu elubibi lw'Arnoni, aha buzinda bw'ecihugo. ³⁷ Balaka anacibwîra Balâmu, erhi: «Ka ntalinkurhumire abajâ bugu ntibajikuhamagala? Carhumaga orhayisha emunda ndi? Ka ntankahasha okukujirira kulya kunakukwânîne?» ³⁸ Balâmu anacishuza Balaka, erhi: «Sinza, niono nyishire emunda oli, ka nankaderhaga akanwa? Oluderho Nyamubâho ahira omu kanwa kâni lwo nanaderha.» ³⁹ Balâmu analikula na Balaka, banacihika aha Kiriya-Huzoti. ⁴⁰ Balaka aniga enkafu n'ebibuzi; abihêkerakwo Balâmu na balya baluzi banali naye. ⁴¹ Erhi buca, Balaka ajirhola Balâmu, basôkera bombi e Bamoti-Baala, ho akahashire okuhonera emirongo mizinda y'olubaga.

23

Balâmu agisha bene Israheli

¹ Balâmu abwîra Balaka, erhi: «Onyûbakirage hano mpêrero nda, onanteganyize mpanzi nda hano na ngandabuzi nda.» ² Balaka anacijira nk'okwo Balâmu anamuhûnaga. Anacirherekêra empanzi n'engandabuzi oku ngasi luhêrero. ³ Balâmu anacibwîra Balaka, erhi: «Yimanga hôfi n'eyi nterekêro yâwe okunacîyegûla hitya; hali amango Nyamubâho akambugâna. Ebi akanyêreka byo nâni nakanakumanyisa.» Anacikanya ajâ oku hirhondo hirhalikwo cici.

Obulêbi bwa Balâmu

⁴ Nyamuzinda anacishimânana na Balâmu; naye anacimubwîra, erhi: «Nayûbasirage mpêrero nda, na kuli ngasi luhêrero najirîrekwo enterekêro y'empanzi n'engandabuzi. ⁵ Nyamubâho anacihira ecinwa omu kanwa ka Balâmu, anacimubwîra, erhi: «Oshubirage emunda Balaka ali, ntyo kwo waderha.» ⁶ Balâmu anacishubira emunda ali ashimâna anaciyimanzi aha nterekêro

yâge, yo n'abaluzi ba Mowabu boshi. ⁷ Anaciderha binôla binwa, erhi:

«Balaka anacintenza e Arami,
Omwâmi w'e Mowabu anantenzize
omu birhondo by'e Buzûka-zûba,
ampûna erhi: Oyîshe ompehêrerere Yakôbo!
Oyîshe ofûhire Israheli!»

⁸ «Kurhigi nankahehêrera, amango Nyamuzinda arhahehêriri?
Kurhigi nankafûha, amango Nyamuzinda arhafûha?

⁹ Bulya, kurhenga okw'irhwêrhwè ly'aga mabuye namamubona.
Kurhenga okw'irhwêrhwè ly'orhurhondo, namamulôlêreza.

Luli lubaga luyûbasire hâgo hâgo, lurhankanaja oku mubalè gw'agandi mashanja. ¹⁰ Ndi wankaganja entuliri ya Yakôbo,
ndi wankaberûla enkûmo y'Israheli?
Mbofa nk'abashinganyanya,
n'akalamo kâni kaboyûrha aka akâbo!»

¹¹ Balaka anacibwîra Balâmu, erhi: «Kwo kurhi oku wamanjirira? Nakurhôleaga nti ohehêrere abashombanyi bâni, lêro wêhe kwamaba kubagisha. ¹² Balâmu ashuza, erhi: «Ka ntagwâsirwi nderhe kulya Nyamubâho anahizire omu kanwa kâni?» ¹³ Balaka anacimubwîra, erhi: «Nkulikiraga ahandi hantu. Olu lubaga wabona ntya, olubwîne lunda luguma, ci orhalubwini lwoshi. Olu-mpehehêrere lêro aho. ¹⁴ Amujâna ebw'Ishamba ly'Abalâlîzi, okw'irhwêrhwè ly'entondo ya Pisga; ayûbakakwo mpêrero nda, kuli ngasi luguma arherekerêrakwo mpanzi nguma na ngandabuzi nguma. ¹⁵ Balâmu anacibwîra Balaka, erhi: «:Obêre hôfi n'eyîra nterekêro yâwe nâni nkola nagendirinda.» ¹⁶ Nyamubâho anacishimâna Balâmu, anacimuhira ecinwa omu kanwa kâge, anacimubwîra. erhi: «Oshubire emunda Balaka 'ali, ogendimubwîra ebi binwa.» ¹⁷ Anacishubira emunda Balaka ali ayîmanzire hôfi n'enterekêro yâge n'abaluzi b'e Mowabu banali boshi naye. Balaka anacimudôsa erhi: «Kurhi Nyamubâho anadesirage?» ¹⁸ Kandi Balâmu anaciderha ebi binwa, erhi:

«Yimuka Balaka, onayumve,
ntega okurhwiri, mwene Sipori.

¹⁹ Nyamuzinda arhabà muntu okazinywerha
arhali mwene Adamu okazicîyunjuza.
Ka ye oderha kône arhanajire cici?
Ka ye oderha akanwa karhanabè kulya anaderhaga?

²⁰ Nahâbirwe irhegeko ly'okugisha;
nagisha, ntanaciyunjuze.

²¹ Ntabwîni bubî buci muli Yakôbo.
Ntabwîni ntanya nci muli Israheli.
Nyamubâho Nyamuzinda wâge ali naye,
aha mwâge wanayumva ecihôgêro c'aha bwâmi.

²² Nyamuzinda wamukulaga e Mîsiri,
emisî yâge eri ya mbogo.

²³ Bulya ntà bulozi bwankadunda Yakôbo
na ntà bulaguzi bwankahasha Israheli.
Ciru akabà Yakôbo na Israheli banabwirwe mpu:
«Kurhi oku Nyamuzinda ajira?»

²⁴ Lolà olubaga lwacinânûla nka ntale nkazi,
lwamacûka nka ntale ndume;
erhahunga erhanacishanshanyula nsimba yayo,
n'okunywa omukò gw'ebi yanigaga. »

²⁵ Balaka abwîra Balâmu, erhi: Olekage okubahehêrera, ci kwône orhabagishaga. ²⁶ Balâmu ashuza Balaka, erhi: «Ka ntakubwizire oku najira oku Nyamuzinda anadesire kwoshi?» ²⁷ Balaka anacibwîra Balâmu, erhi: «Kanyagya nkuheke ahandi hantu. Nkaba aho hanasîmîsa Nyamuzinda, akuyêmêrere obampehêrerere. ²⁸ Balaka anacijâna Balâmu oku ntondo ya Peyori, ebonekîne omw'irungu lyoshi. ²⁹ Balâmu anacibwîra Balaka, erhi: «Onyûbakire aha mpêrero nda, onanteganyize aha mpanzi nda na ngandabuzi nda.» ³⁰ Balaka anacijira nk'oku Balâmu anamubwîraga, arherekêra empanzi n'engandabuzi oku ngasi luhêrero.

24

Balâmu ashubigisha Israheli

¹ Balâmu abona oku Nyamubâho arhonyize okugisha Israheli, lêro arhacijaga nk'agandi mango ebwa kugendidôsa embuko, ci ayêrekeza obusù bwâge ebwa irungu. ² Erhi Balâmu abà amâyinamula amasù, abona oku bene Israheli bahanzire ishanja oku lindi, anaciyagânwa na Mûka gwa Nyamuzinda, ³ aderha ecinwa câge, erhi:

«Obugeremwa bwa Balâmu mwene Beori,
Obugeremwa bwa omuntu onizire isù,

⁴ Obugeramwa bwa olya muntu oyumva ebinwa bya Nyamuzinda,
Kubona abona ebi Ogala-byoshi ayêrekana,
anahâbwe n'ishuzo limâna n'amasù gâge gabungûke.

⁵ Alà oku gayinjiha amahêma gâwe Yakôbo!
n'enyumpa zâwe, Israheli!

⁶ Nka kula orhubanda rhulanduka,
nka kula amashwa mahinge oku lwîshi,
nka binûsi Nyamubâho arhwêraga,
nka kula emiyerezi elandira oku burhambi bw'amîshi.

⁷ Amîshi ganasheshe ebi bindi byâge ,
n'emburho yâge egundumuke enyanya ly'ago mîshi manji,
omwâmi wâge ayisha ayêrêra enyanya ly'Agagi,
n'obwâmi bwâge bwajire irenge!

⁸ Nyamuzinda amurhenza e Mîsiri:
amuhà emisî eri nka ya mbogo.
Yamalîra amashanja gashingalala embere zâge.
Yabavunangula orhuvuha, anabatyabule n'emyampi yâge.

⁹ Anagonye amadwî, acîbundike nka ntale ndume,
nk'amacîbundika nka nsimba, ndi wankacimuzûsa?
Agishwe, owâkugishe n'owakuhinde, akahindwa!»

¹⁰ Oburhè bwa Balaka bwayâka bwenêne kuli Balâmu, ashûrha omu nfune, amubwîra erhi: «Nalikuhamagala nti ohehêrere abashombanyi bâni, wêhe kwamabà kubagisha kasharhu. ¹¹ Na buno yimukaga duba olibirhire emwâwe! Nali ndesire nti nakujira oj'irenge; lêro lolà oku Nyamubâho amakuyegûla kuli Iyo.» ¹² Balâmu anacishuza Balaka erhi: «Ka ntali erhi nabwîzire entumwa wali orhumire, oku: ¹³ Ciru Balaka akampa enyumpa yâge eyunjwîre nfaranga na

masholo, ntakavuna irhegeko lya Nyamubâho, omu kujira niene nk'oku nnonzize okujira ehinja erhi ehibî; n'oku ngasi oku Nyamubâho anadesire kwo naderha? ¹⁴ Alaga oku bunôla nkola nacîshubirira emw'olubaga lwâni; yishaga nkubwîre ehi olu lubaga lwanajirîre olubaga lwawe omu nsiku zâyisha». ¹⁵ Okuhandi anaciderha ebi binwa, erhi:

«Bugeramwa bwa Balâmu mwene Beori,
bugeramwa bw'omuntu wanizire isù,
¹⁶ bugeramwa bw'olya muntu oyumva ebinwa bya Nyamuzinda
ye oyishi eby'Ow'Enyanya
ye olya obona ebyanacibonwe by'Ogala-byoshi
olya okûmba bûbi anagalirhondêra abona.
¹⁷ Namamubona, ci kwône arhacibà wa buno;
namamulâba ci kwône arhacibà nk'oli hôfi.
Enyenyêzi yamârhenga muli Yakôbo,
akarhi k'obwâmi kamayimanga omu Israheli;
kamavunanga emyanganga ya Mowabu,
Kamamalîra bene Seti.
¹⁸ Ecihugo c'Edomu camagwârhwâ busâsa,
na Seyiri kwo n'okwo; Israheli amâlambûla obuhashe bwâge.
¹⁹ Emwa Yakôbo yamârhenga omurhegesi
ye wamalîra ngasi bicisigîre omu ngo na Edomu.»

²⁰ Balâmu abona Amaleki, anacimubwîra ebi binwa, erhi: «Amaleki lyo ishanja likulu omu mashanja, n'obuzinda bwâge kwabà kushâbûka. ²¹ Balâmu anacibona bene Keneti, anaciderha, erhi: Aha mwinyu bahazibuhize, ewe Kayini, n'enyumpa zinyu ziri nyûbake oku ibuye. ²² Ci kwônene olugo lwinyu lubà lwa Beori; amango gahi mwanarhenge omu bujâ bwa Asûru? ²³ Balâmu ashubirira aderha ebi binwa, erhi: Amashanja g'emashinji gabugânana emwênè, ²⁴ n'enkugè olunda lw'e Kitimi. Gamalibûsa Asûru, gamabengeza Eberi; naye obuzinda bwâge kuli kuherêrekera lwoshi. ²⁵ Balâmu erhi abà amayimuka, ahuma njira, acîshubirira emwâge; naye Balaka ajâ lwâge lunda.

25

Obubî bwa bene Israheli omu rhubanda rhwa Mowabu

¹ Israheli anacijâ e Shitimu. Olubaga lwarhondêra olugendo lubî n'abanyere b'e Mowabu. ² Balinda baluhengulira ebwa kuharâmya abazimu bâbo. Olubaga lwalya lwanafukamira abo bazimu. ³ Erhi Israheli acîshwêkera oku muzimu Bal-Peori, oburhè bwa Nyamubâho bwanaciyâka kuli Israheli. ⁴ Nyamubâho anacibwîra Mûsa, erhi: «Oshubûze abarhambo b'olubaga boshi. Obamanikire Nyamubâho embere ly'izûba, lyo oburhè bunji bwa Nyamuzinda buzima kuli bene Israheli.» ⁵ Mûsa anacibwîra abatwî b'emmanja omu Israheli, erhi: «Ngasi muguma muli mwe ayîrhe balya ba muli bene wâbo bàjîre emwa Bal-Peori». ⁶ Lolà oku ago mango, muntu muguma wa muli bene Israheli anaciyisha adwîrhe embere za bene wâbo omukazi w'omunya-Madiani, erhi na Mûsa adwîrhe asinza, n'omu masù g'olubaga lwa bene Israheli boshi, ludwîrhe lwalakira aha Muhango gw'Ihêma ly'embugânano. ⁷ Erhi abona kulya, Pinehasi mwene Eleazari, mugala w'omudâhwa Aroni, anacibaduka omu karhî k'olubaga, ayanka itumu, ⁸ akulikira olya mulume munya-Israheli enyuma l'Ihêma ly'embugânano, abatumirha bombi: olya mulume munya-Israheli n'olya mukazi abafubula enda. Obuhanya bwâli budwîrhe bwayîrha bene Israheli bwayimanga. ⁹ Bantu bihumbi makumi abirhi na bâni bàfire n'obwo buhanya.

¹⁰ Nyamubâho ashambâza Mûsa, amubwîra, erhi: ¹¹ Pinehasi, mwene Eleazari, mugala w'omudâhwa Aroni ye orhumire oburhè bwâni burhûlirira kuli bene Israheli, bulya analigwêrhwe n'omutula gwâni ekarhî ka bene Israheli; ye warhumire muli ogwo mutula gwâni ntamalira bene Israheli. ¹² Co cirhumire ndesire oku: mbahire endagâno yâni y'omurhûla. ¹³ Yâbà kuli ye n'oku iburha lyâge enyuma zâge; yâbà ndagâno y'obudâhwa bw'ensiku zoshi. Na bulya anabwîne omutula erhi Nyamuzinda wâge orhuma, anahasha okujira enterekêro y'emptyûlo kuli bene Israheli.

¹⁴ Olya mulume w'omunya Israheli wayîrhagwa bône olya mukazi w'omu-nya-Madiani, izîno lyâge ye Zimri, mwene Salu, àli murhambo w'omulala gwa bene Simoni. ¹⁵ Naye olya mukazi w'omunya-Madiani wayîrhagwa, izîno lyâge ye Kozbi, mwâli wa Suru, murhambo muguma w'omu milala y'e Madiani. ¹⁶ Nyamubâho anacibwîra Mûsa, erhi: ¹⁷ Abanya-Madiani, obafarhirize onabayabûse, ¹⁸ bulya bo bâli barhangiriza okummuyabûsa, omu bwengehusi bwâbo mwa birya bya Peori na mwa birya bya Kozbi, mwâli w'omurhambo w'e Madiani, olya wayîrhagwa olusiku lw'obuhanya Peori alêrhaga.

26

VIII. Amarheganyo mahyâhya

Omubalè gwa kabirhi

¹ Erhi bayûsihanwa ntyoⁿ, Nyamubâho anacibwîra Mûsa n'Eleazari, mwene omudâhwa Aroni, erhi: ² Ojire omubalè gwa bene Israheli boshi^o, kurhenga oku wa myâka makumi abirhi kujà enyanya, nk'oku emilala ya bashakulûza bâbo enakulikiriîne muli bene Israheli boshi ojire omubalè gwa balya boshi bakanahashaga okuhêka emirasano. ³ Mûsa n'omudâhwa Eleazari banacibwîra bene Israheli ntyo omu kabanda ka Mowabu, hôfi na Yordani, aha ishiriza lya Yeriko. ⁴ Mujire omubalè gwa bene Israheli, kurhenga oku wa myâka makumi abirhi kujà enyanya (nka kulya Nyamubâho anarhegekaga Mûsa na bene Israheli, galya mango barhengaga omu cihugo c'e Mîsiri). ⁵ Rubeni yo nfula y'Israheli, Bene Rubeni bali: Kuli Henoki, omulala gwa Abahenoki; kuli Palu, omulala gwa Abapalu. ⁶ Kuli Hezroni, omulala gwa Abahezroni; kuli Karmi, omulala gwa Abakarmi. ⁷ Yo milala ya bene Rubeni eyo, Abaganjirwe muli bo boshi bâli balume bihumbi makumi anni na bisharhu na bantu magana galinda na makumi asharhu. ⁸ Bene Palu ali Eliabu, ⁹ Bene Eliabu bâli: Namueli, Datani n'oyôla wâbo Abirami, balya bâli bashamuka bw'omw'ihano, balya bacîhindulaga kuli Mûsa n'Aroni, omu murhwe gwa Korè, galya mango acîhinduliraga Nyamubâho. ¹⁰ Obudaka bwanaciyashama bwabamirangusa (na Korè, galya mango omurhwe gwâge gwafaga, go mango omuliro gwamiragusagya bantu magana abirhi na makumi arhanu. Babà lwîganyo oku bandi. ¹¹ Ci kwône bene Korè barhafaga). ¹² Bene Simoni, kulya emilala yâbo enagenzire: Kuli Namueli omulala gw'Abayanamueli; kuli Yakini, omulala gw'Abayakini; kuli Yakini, omulala gw'Abayamini; ¹³ Kuli Zera, omulala gw'Abazera; kuli Shaulu, Abashauli. ¹⁴ Yo milala ya bene Simoni eyo: boshi haguma bihumbi makumi abirhi na bibirhi na bantu magana abirhi. ¹⁵ Bene Gadi, kulya emilala yâbo enagenzire: Kuli Sefoni, omulala gw'Abàasefoni; kuli Hagi, omulala gw'Abahagi; kuli Suni, omulala gw' Abashuni; ¹⁶ Kuli Ozni, omulala gwa Abanya-Ozni, kuli Eri, omulala gw'Abaeri; ¹⁷ Kuli Arodi, omulala gw'Abarodi; kuli Areli, omulala gw'Abareli. ¹⁸ Yo milala ya bene Gadi eyo. Abajirîrwe omubalè bali: bantu bihumbi makumi anni na magana arhanu. ¹⁹ Bene Yûda: Eri na Onani; Ci Eri na Onani bafirîre omu cihugo

ⁿ**26.1** Kuhanwa kw'Israheli, lolà: Emibalè 25, 19 omu bindi biyandike)

^o**26.2** : Ogwo mubalè gwa bene Israheli boshi gwabà muhyâhya bulya abantu baganjagwa amango g'omubalè murhanzi, boshi bafirîre omu irungu (mulongo gwa 64)

c'e Kanâni. ²⁰ Alaga bene Yûda, kulya emilala yâbo enali: kuli Shela, omulala gw'Abashela; kuli Peresi, omulala gwa Abaperesi; kuli Zera, omulala gw'Abazera. ²¹ Bene Peresi bâli: Kuli Hesroni, omulala gw'Abahesroni; kuli Hamuli, omulala gw'Abahamuli. ²² Yo milala ya bene Yûda eyo nk'oku bajirirwe omubalè: bantu bihumbi makumi gali nda na ndarhu na magana arhanu. ²³ Bene Isakari nk'oku emilala yâbo enali: kuli Tola, omulala gw'Abatolati; kuli Puva, omulala gw'Abapuva. ²⁴ Kuli Yashubu, omulala gw'Abanyashubu; kuli Shimroni omulala gw'Abashimroni. ²⁵ Yo milala ya bene Isakari, nk'oku banajirirwe omubalè: bihumbi magana gali ndarhu na bini na magana asharhu. ²⁶ Bene Zabuloni, kulya emilala yâbo enali: kuli Sêredi, omulala gw'Abasêredi, kuli Eloni, omulala gw'Abaloni; kuli Yaleli, omulala gw'Abayaleli. ²⁷ Eyo yo milala erhenga kuli Zabuloni, nka kulya banajirirwe omubalè: bantu bihumbi magana gali ndarhu na magana arhanu. ²⁸ Bene Yozefu, kulya emilala yâbo enali: Menashè na Efrayim ²⁹ Bene Menashè: Kuli Makiri, omulala gw'Abamakiri. Makiri aburha Galadi; kuli Galadi, omulala gw'Abagaladi. ³⁰ Alaga bene Galadi: Yezeri kwo kurhenga omulala gw'Abayezeri, kuli Heleki, omulala gw'Abahleki; ³¹ Asrieli, ye warhengagakwo omulala gw'Abasrieli, Shekemi, ye warhengagakwo omulala gw'Abashikemi; ³² Shemida, ye warhengagakwo omulala gw'Abashemida; Heferi, ye orhengagakwo omulala gw'Abahferi. ³³ Selofehadi, mwene Heferi, arhaburhaga barhabana, ci banyere bône. Alaga amazîno ga bâli ba Selofehadi: Mahla, Noa, Hogla, Milka na Tirsas. ³⁴ Yo milala ya Menashè eyo; abajirirwe omubalè bali bihumbi magana arhanu na bibirhi na magana gali nda. ³⁵ Alaga bene Efrayimu nk'oku emilala yâbo enali: kuli Shutela, omulala gwa Abashutela; kuli Bekeru, omulala gw'Ababekeru: kuli Tahani, omulala gw'Abatahani. ³⁶ Alaga bene Shutela: kuli Erani, omulala gw'Abaherani; ³⁷ Yo milala ya bene Efrayimu eyo, nk'oku banajirirwe omubalè: bâli bihumbi makumi asharhu na bibirhi na magana arhanu. Abo bo bene Yozefu, nk'oku emilala yâbo enali. ³⁸ Bene Benyamini, nk'oku emilala yâbo enali: kuli Bela, omulala gw'Ababela; kuli Ashbeli, omulala gw'Abashibeli; kuli Ahirami, omulala gw'Abahirami: ³⁹ Kuli Shufami, omulala gw'Abashufami; kuli Hufami, omulala gw'Abahufami. ⁴⁰ Alaga bagala ba Bela: Aredi na Naamani. Kuli Aredi, omulala gw'Abaredi; kuli Naamani, omulala gw'Abanaamani. ⁴¹ Abo bo bene Benyamini nk'oku emilala yâbo enali, n'abajirirwe omubalè muli bo bali bihumbi makumi anni na birhanu na magana galindarhu. ⁴² Alaga bene Dani, nk'oku emilala yâbo enali: kuli Shuhami kwarhenga omulala gw'Abasuhami. Eyo yo milala ya Dani, oku emilala yâbo enagenzire. ⁴³ Emilala y'Abashuhami yoshi nk'oku abajirirwe omubalè banali: bihumbi makumi gali ndarhu na bini na magana anni. ⁴⁴ Bene Aseri nk'oku emilala yâbo enali: kuli Yimna, omulala gw'Abayimna; kuli Yishwi, omulala gw'Abayishwi; kuli Beria, omulala gw'Ababeria. ⁴⁵ Kuli bene Beria: kuli Heberi, omulala gw'Abahemberi; kuli Malkieli, omulala gw'Abamalkieli. ⁴⁶ Izîno Iya mwâli wa Aseri ye wali Serah. ⁴⁷ Yo milala ya bene Aseri eyo. Abajirirwe omubalè bali: bihumbi makumi arhanu na bisharhu na magana anni. ⁴⁸ Bene Nefutali, nk'oku emilala yâbo enali: kuli Yasieli, omulala gw'Abayezieli; kuli Guni, omulala gw'Abaguni; ⁴⁹ Kuli Yeseri, omulala gw'Abayeseri; kuli Shilemi, omulala gw'Abashilemi. ⁵⁰ Eyo yo milala ya Nefutali, nk'oku emilala yâbo enali, abajirirwe omubalè muli bo bali bihumbi makumi anni na birhanu na magana anni. ⁵¹ Abo bo bene Israheli bajirirwe omubalè: boshi bahika oku bantu bihumbi magana gali ndarhu na magana gali nda na makumi asharhu. ⁵² Nyamubâho anacishambâla na Mûsa amubwîra, erhi: ⁵³ Abâ bo ecihugo câgabirwa, cibè kashambala kâbo, nk'oku amazîno gâbo ganali. ⁵⁴ Abâli banji. bo wanaha akashambala kanji, n'abâli banyî, wanabaha akashambala kasungunu; bakaziha ngasi muguma akashambala kâge, kulya omubalè gwâbo gunali. ⁵⁵ Ci kwône okwo kugabâna ecihugo kuyesherwe ecigole. Bacigabâna nk'oku emilala ya bashakulûza bâbo enali. ⁵⁶ Ako kashambala kagabwa omu kuyesha ecigole oku bali banji nk'oku abâli basungunu.

Bene Levi bo babâmwô Abashi bene Mushi gwa Merari

⁵⁷ Alaga nk'oku emilala ekulikirîne, bene Levi bajirirwe omubalè: Kuli Gershoni, omulala gwa Abagershoni, kuli Kehati, omulala gw'Abakehati; kuli Merari, omulala gw'Abamerari. ⁵⁸ Alaga

emilala ya bene Levi: omulala gw'Abalobuni, omulala gw'Abahebroni, omulala gwa bene Mahali, omulala gwa Bene Mushi (Abashi) n'omulala gw'Abanyakorè. Kehati aburha Amrami. ⁵⁹ Izîno ly'omugoli wa Amrami ye wali Yokebedi, mwâli wa Levi, oyu nina aburhiraga Levi erhi baciri e Mîsiri; aburhira Amrami : Aroni, Mûsa na Miriyamu, mwâli wâbo. ⁶⁰ Aroni aburha Nadabu na Abiu, Eleazari na Itamara. ⁶¹ Nadabu na Abiu bo balya bafâga amango bajagidudumulira Nyamubâho omuliro gurhali gwo. ⁶² Abajirîrwe omubalè boshi, kurhenga balume ba mwêzi muguma kujà enyanya, bali bihumbi makumi abirhi na bisharhu. Bulya barhajiriragwa omubalè haguma n'abandi bene Israheli, barhagwêrhi kashambala kaguma nabo. ⁶³ Abo bo bantu baganjirwe na Mûsa n'omudâhwa Eleazari, bo bajiraga omubalè gwa bene Israheli omu rhubanda rhwa Mowabu, hôfi na Yordani aha ishiriza Iya Yeriko. ⁶⁴ Muli bo murhaciri ciru n'omuguma mwa balya bene Israheli Mûsa na Aroni bajiriraga omubalè omu ntongo ya Sînayi. ⁶⁵ Bulya Nyamubâho âli erhi adesire kuli bo, erhi: «Bafira omw'irungu; harhasigalaga ciru n'omuguma aha nyuma Iya Kalebu mwene Yefunè na Yozwè mwene Nuni.

27

Olwa nyakufà buzira mwâna wayîma

¹ Oku bundi bâli ba Selofehadi banaciyegera. Selofehadi âli mwene Heferi, ya Galadi, ga Makiri, ga Menashè; w'omu bûko bwa bene Menashè ga Yozefu. Amazîno gâbo banyere: Mahla, Noa, Hogla, Milka na Tirsu. ² Banacijà emunda Mûsa ali, embere z'omudâhwa Eleazari, embere z'abarhambo b'olubaga loshi aha ihêma ly'embugânano; banaciderha, mpu: ³ Larha âfirire omw'irungu; arhâli wa muli balya bacihinduliraga Nyamubâho, b'omu murhwe gwa Korè; ci muntu wafâga n'ecâge câha, arhanasigaga mwânarhabana. ⁴ Cici cankarhumaga izîno Iya larha lihirigirha omu mulala gwâge? Obu arhasigaga mwânarhabana nîrhu murhuhè ecirhu cigabi omu karhî ka bene wâbo larha.» ⁵ Mûsa anacihêka olwo lubanja lwâbo embere za Nyamubâho. ⁶ Nyamubâho anacibwîra Mûsa, erhi: ⁷ «Abo bâli ha Selofehadi bàdesire akantu kashingânîne. Obahè nabo, oku kashambala kâbo, cigabi ciguma ekarhî ka bene wâbo îshe; obahè n'akashambala k'îshe wâbo. ⁸ Ogendishambâla na bene Israheli, obabwîre ntya: ⁹ Omulume erhi ankafâ arhasiziri mugala, akashambala kâge wanakaha omwâli, na erhi akabâ arhagwêrhi munyere, akashambala kâge wanakaha bene wâbo. ¹⁰ Erhi akabâ arhagwêrhi bene wâbo; kalya kashambala kâge wanakahà bene wâbo îshe. ¹¹ Na erhi akabâ bene wâbo îshe barhababà, kalya kashambala wanakahà mwene wâbo muguma oyegerîne naye omu mulala gwâge, oyo ye wakayôrhana. Kuli bene Israheli okwo kwabâ ngeso ya bushinganyanya, nk'oku Nyamubâho anarhegekaga Mûsa.

Yozwè, mukûla wa Mûsa

¹² Nyamubâho abwîra Mûsa, erhi: «Osôkere kuli eyi ntongo y'Abarim onalâbe ecihugo nahà bene Israheli. ¹³ Wacibona, obuligendiluhûkira emunda bene winyu bajire, nka kulya mwene winyu Aroni àjagayo. ¹⁴ Bulya, muli galya mango g'ishababè ly'olubaga omw'irungu Iya Sini, mwembi murhashimbaga irhegeko nali mbahire ly'okumpeka irenge emunda bali, oku Iwa galya mîshi. (Go mîshi g'aha Meriba, e Kadesi, omw'irungu Iya Sini.) ¹⁵ Mûsa ashambâla na Nyamubâho amubwîra erhi: ¹⁶ Nyamubâho, Nyamuzinda wa ngasi myûka ya bantu, ahirage kuli olûla lubaga omuntu ¹⁷ wakazigenda anagaluke nalo, omuntu wakaziluhulukana analugalule, na ntyo olubaga Iwa Nyamubâho lurhaciyôrhe nka bibuzi birhagwêrhi mungere.» ¹⁸ Nyamubâho abwîra Mûsa, erhi: «Rhôla Yozwè, mwene Nuni, ali muntu oyunjwîre Mûka. Ogendihira okuboko kwâwe kuli ye^p. ¹⁹ Omuhêke embere z'omudâhwa Eleazari. n'embere z'olubaga loshi, kandi

^p**27.18** : Kuhira okuboko kwâge kuli ye: kwo kuderha oku amuyîmike. amuhè obuhashe, amuyandagalizamwo olya Mûka ojira Mûsa ntwâli (Lush 34, 9; Mib 8, 10).

wanamuyîmika erhi na boshi badwîrhe babona. ²⁰ Omuhirekwo ecigabi c'obuhashe bwâwe. Iyo olubaga Iwa bene Israheli loshi lukazimuyumva. ²¹ Anajà embere z'omudâhwa Eleazari, naye anagendidosa ihano ebwa Urimi embere za Nyamubâho. Oku buhashe bwâge, oyu Yozwè, kwo bakazigendera, n'oku buhashe bwâge bakazifulukira bene Israheli boshi, kandi kuguma naye olubaga lwoshi.» ²² Mûsa anacijira nk'okwo Nyamubâho anamurhegekaga. Arhôla Yozwè, amuhêka embere z'omudâhwa Eleazari n'embere z'olubaga loshi. ²³ Mûsa, erhi ayûsimulambûlirakwo amaboko, amuyîmika nk'oku Nyamubâho anarhe-gekaga.

28

Amarhegeko gayêrekîre enterekêro

¹ Nyamubâho anacishambâza Mûsa amubwîra, erhi: ² Ohè bene Israheli eri irhegeko, obabwîre, erhi: Mukazikombêra okumpà, omu mango gakwânîne enterekêro yâni n'ebiryo byâni, zo nterekêro zijizirwe n'omuliro, ziri za kisununu kinjà embere zâni. ³ Ojibabwîra, erhi: Alagi enterekêro mwakazihà Nyamubâho:

A. Enterekêro ya ngasi lusiku

Ngasi lusiku: bâna-buzi babirhi ba mwâka muguma; babè barhagwêrhi ishembo, bakazihânwa ngasi mango. ⁴ Wanarherekêra mwâna-buzi muguma sêzi, n'owa kabirhi bijingo izûba lihorha. ⁵ N'ecihimbi ciguma ca kali ikumi c'efa y'enshâno y'omulà mvange n'amavurha g'ecigabi ca kani c'ehîni y'amavurha g'omuzêti magishe. ⁶ Eyo yo nterekêro y'ensiku n'amango, eyahûnagwa oku ntondo ya Sînayi, ya kisununu kinjà, nterekêro ejizirwe n'omuliro embere za Nyamubâho. ⁷ Enterekêro y'embulagwa yabà ya mulengo gwa cigabi ca kani c'ehîni n'amavurha g'omuzêti magishe oku ngasi mwâna-buzi; omu hantu hatagatîfu mwo wakazihânira eyo enterekêro y'embulagwa y'idivayi embere za Nyamubâho. ⁸ Wanarherekêra omwâna-buzi wa kabirhi bijingo izûba lihorha; wanajira nk'oku wajiraga oku nterekêro y'esêzi, eri nterekêro ya kisununu kinjà embere za Nyamubâho.

B. Enterekêro y'olwa Sabato

⁹ Oku Iwa Sabato, mwanarherekêra bâna-buzi babirhi ba mwâka muguma, barhabâgakwo ishembo lici; mwanahâna bigabi bibirhi bya enshâno y'omulà, mvange n'amavurha, kuguma n'embulagwa y'okunywa. ¹⁰ Enterekêro y'olwa ngasi Sabato, yakazihirwa oku nterekêro ya ngasi mango n'embulagwa y'okunywa.

C. Enterekêro z'omwêzi gwabaluka

¹¹ Oku nsiku ntangiriza n'emyêzi yinyu, mwanakazihâna nka nterekêro ya nsirîra mwahà Nyamubâho, mpanzi ibirhi ntôrhò, ngandabuzi nguma na bâna-buzi babirhi ba mwâka muguma barhagwêrhi ishembo; ¹² n'enterekêro y'enkalangè yajà oku ngasi mpanzi, ebè ya bigabi bisharhu bya kali ikumi by'enshâno y'omulà mvange n'amavurha. Enterekêro y'enkalangè yajà oku ngandabuzi, ebè ya bigabi bibirhi bya kali ikumi by'enshâno y'omulà mvange n'amavurha. ¹³ Enterekêro y'enkalangè yajà oku ngasi mwâna-buzi, ebè ya cigabi ciguma ca kali ikumi c'enshâno y'omulà mvange n'amavurha. Eri nterekêro ya nsirîra ya kisununu kinjà, nterekêro yajirwa n'omuliro embere za Nyamubâho. ¹⁴ Enterekêro z'embulagwa zajà kuli ezo nterekêro, cibè cigabi ca kabirhi c'ehîni y'idivayi oku ngasi mpanzi, cigabi ciguma ca kasharhu c'ehîni oku ngandabuzi na cigabi ciguma ca kani c'ehîni oku mwâna-buzi. Yo nterekêro y'ensirîra yakâjirwa eyo ngasi kuhalûka kw'omwêzi, oku ngasi mwêzi, oku myêzi ya ngasi mwâka. ¹⁵ Banarherekêra na Nyamubâho ecihebe nka nterekêro oku byâha, erhi hanaciri enterekêro y'ensirîra ya ngasi mango n'embulagwa y'okunywa.

D. Enterekêro z'Olusiku lukulu Iwa Basâka

¹⁶ Oku mwêzi gwa burhanzi, omu nsiku ikumi n'ini z'omwêzi, lwâbà lusiku lukulu lwa Basâka wa Nyamubâho; ¹⁷ n'olusiku lwa kali ikumi na karhanu lw'ogwo mwêzi, lwâbà nalo lukulu. Bâgeza nsiku nda erhi balya emigati erhalimwo lwango. ¹⁸ Omu lusiku lurhanzi, hanabà embugânano nyimâna: Murhahîra mukajira emikolo midârhi. ¹⁹ Mwanahâna enterekêro yajirwa n'omuliro, nterekêro ya nsirîra ya Nyamubâho: mpanzi ibirhi ntôrhò, ngandabuzi nguma na bâna-buzi nda ba mwâka muguma barhanagwêrhi ishembo lici. ²⁰ N'oku nterekêro y'enkalangè yâbo, banajira enshâno y'omulà mvange n'amavurha: bigabi bisharhu bya kali ikumi oku mpanzi nguma, bigabi bibirhi bya kali ikumi, ²¹ oku ngandabuzi nguma na cihimbi ca kali ikumi oku ngasi mwâna-buzi wa mwa balya bâna-buzi nda. ²² Mwanarherekêra n'ecihebe nka nterekêro oku byâha, lyo muhashijira empyûlo kuli mwe. ²³ Mwajira ntyo buzira kuleka erya nterekêro y'ensirîra y'esêzi, bulya eri nterekêro y'ensiku zoshi. ²⁴ Mwâkazijira ntyo ngasi lusiku kuhika oku nsiku nda; byâbà biryo by'enterekêro ejizirwe n'omuliro, nterekêro ya kisununu kinjâ embere za Nyamubâho. Eyo nterekêro kwo yakazijirwa ntyo, buzira kuleka erya y'ensiku zoshi, n'enterekêro y'embulagwa yakuja. ²⁵ Oku lusiku lwa kali nda, mwanabà n'embugânano nyimâna: murhahîra mukajira omukolo mudârhi.

E Enterekêro z'ensiku nkulu z'emigobe

²⁶ Oku lusiku lw'emburho mpyâhya, eyêzire burhangiriza, amango mukola mwarherekêra Nyamubâho enkalangè y'ebisârûlwa binyu birhangiriza oku lusiku lukulu lwinyu lw'emigobe, mwanabà n'embugânano nyimâna: murhahîra mukajira omukolo mudârhi. ²⁷ Mwanarherekêra, nka nterekêro ya nsirîra ya kisununu kinjâ embere za Nyamubâho, mpanzi ibirhi ntôrhò, ngandabuzi na bâna-buzi nda ba mwâka muguma; ²⁸ n'oku nterekêro y'enkalangè, enshâno y'omulà mvange n'amavurha: bigabi bisharhu bya kali ikumi oku ngasi mpanzi, bigabi bibirhi bya kali ikumi oku ngandabuzi, ²⁹ n'ecigabi ca kali ikumi oku ngasi mwâna-buzi wa muli balya bâna-buzi nda. ³⁰ Mwanarherekêra n'ecihebe oku nterekêro n'okuhyûla kuli mwe. ³¹ Mujire ntyo buzira kuleka erya nterekêro y'ensirîra ya ngasi mango, kuguma n'enkalangè yayo. Ezo nyama, zirhabâgakwo ishembo; kandi mwanakazihirakwo enterekêro z'embulagwa.

29

F. Enterekêro oku lusiku lw'emishekera

¹ Omu mwêzi gwa kali nda, oku lusiku lurhanzi lw'omwêzi, mwanabà n'embugânano nyimâna; murhahîra mukajira emikolo midârhi. Lwâbà kuli mwe lusiku lukulu lw'okubûha emishekera^q. ² Mwarherekêra, nka nterekêro ya nsirîra, ya kisununu kinjâ embere za Nyamubâho, mpanzi nguma ntôrhò, ngandabuzi nguma na bâna-buzi nda ba mwâka muguma barhanalikwo ishembo. ³ N'enterekêro y'enkalangè yajakwo, yabà ya nshâno ya mulà mvange n'amavurha: bigabi bisharhu bya kali ikumi oku mpanzi, bigabi bibirhi bya kali ikumi oku ngandabuzi, ⁴ na cigabi ciguma ca kali ikumi oku mwâna-buzi wa muli balya bâna-buzi nda ⁵ Mwanayushûlakwo n'ecihebe c'enterekêro oku byâha, ebè ya kujira empyûlo kuli mwe. ⁶ Mwajira ntyo buzira kuyibagira enterekêro y'ensirîra ya ngasi mwêzi, kuguma n'enkalangè yakuja; na buzira kuleka enterekêro y'ensirîra ya ngasi mango n'enterekêro y'enkalangè yakuja, kuguma n'enterekêro z'embulagwa zigwâsirwe okuyushûkakwo nka kulya binarhegesirwe. Ziri nterekêro zakazisingônolwa n'omuliro za kisununu kinjâ embere za Nyamubâho.

G. Enterekêro oku lusiku lukulu lw'okuhyûla

^q**29.1** : Okubûha emishekera: Burhanzirhanzi, bakâgibûha emishekera amango g'ebîrha (Yoz 6, 5; Sof 1, 16; Amo 1, 14), bakâgibûha omushekera nka bayîmika mwâmi (Mib 23, 21). Erhi amâmi g'Israheli gahwa, Nyakasane ye bakola babûhira emishekera nka Mwâmi w'olubaga lwâge

⁷ Omu nsiku ikumi za ogwo mwêzi gwa kali nda, mwanabà n'embugânano nyimâna na kandi lwâbà lusiku lwa kucîbabaza': murhahîra mukajira omukolo mudârhi. ⁸ Mwarherekêra enterekêro y'akisûnunu kinjà embere za Nyamubâho: mpanzi nguma, ngandabuzi nguma na bâna-buzi nda ba mwâka muguma barhagwêrhi ishembo. ⁹ Enterekêro y'enkalangè yajakwo, ebè ya nshâno ya mulà mvange n'amavurha: bigabi bisharhu bya kali ikumi oku mpanzi, bibirhi bya kali ikumi oku ngandabuzi. ¹⁰ Ciguma ca kali ikumi oku ngasi muguma mwa balya bâna-buzi nda. ¹¹ Mwanayushûlakwo n'ecihebe c'enterekêro y'e-nsirîra y'empyûlo ya ngasi mango, n'enterekêro y'enkalangè yakuja, n'enterekêro z'embulagwa zigwâsirwe okuyushûkakwo.

H. Enterekêro oku lusiku lw'Amahêma

¹² Omu nsiku ikumi n'irhanu z'omwêzi gwa kali nda, mwanabà n'embugânano nyimâna: Murhahîra mukajira omukolo mudârhi. Olukulu lw'okukuza Nyamubâho lwajirwa nsiku nda. ¹³ Olwo lusiku mwanakazihâna enterekêro y'ensirîra, nterekêro yajirwa n'omuliro, ya kisununu kinjà embere za Nyamubâho: mpanzi ntôrhò ikumi n'isharhu, ngandabuzi ibirhi na bâna-buzi ikumi na bâni ba mwâka muguma barhanagwêrhi ishembo. ¹⁴ N'enterekêro y'enkalangè zayushûkakwo, zajirwa n'enshâno y'omulà mvange n'amavurha: bigabi bisharhu bya kali ikumi kuli ngasi mpanzi ya mwa ziryâ ikumi n'isharhu, bigabi bya kali ikumi kuli ngasi ngandabuzi nguma ya mwa ziryâ ibirhi ¹⁵ na cigabi ciguma ca kali ikumi oku ngasi mwâna-buzi muguma wa mwa balya ikumi na bâni. ¹⁶ Mwanayushûlakwo n'ecihebe c'enterekêro oku byâha; buzira kuleka enterekêro y'ensirîra ya ngasi mango n'enterekêro y'enkalangè yakuja kuguma n'enterekêro z'embulagwa zakuja.

¹⁷ Oku lusiku lwa kabirhi, mwanarherekêra mpanzi ntôrhò ikumi n'ibirhi, ngandabuzi ibirhi, na bâna-buzi ikumi na bâni ba mwâka muguma barhagwêrhi ishembo. ¹⁸ Enterekêro y'enkalangè n'ezindi nterekêro z'embulagwa zayushûka kuli ziryâ mpanzi, kuli ziryâ ngandabuzi na kuli balya bâna-buzi, nk'oku omubalè gwâbo gunali na nk'oku binarhegesirwe. ¹⁹ Mwanayushûlakwo ecihebe c'enterekêro oku byâha, buzira kuleka enterekêro y'ensirîra ya ngasi mango, n'enterekêro y'enkalangè yakuja, kuguma n'enterekêro z'embulagwa zakuja.

²⁰ Oku lusiku lwa kasharhu, mwarherekêra mpanzi ntôrhò ikumi na nguma, ngandabuzi ibirhi, na bâna-buzi ikumi na bâni ba mwâka muguma, barhagwêrhi ishembo. ²¹ Kuguma n'enterekêro y'enkalangè yajakwo, n'ezindi nterekêro z'embulagwa oku mpanzi, oku ngandabuzi n'oku bâna-buzi nk'oku omubalè gwâbo gunali na nk'oku irhegeko linadesire. ²² Mwanayushûlakwo n'ecihebe c'enterekêro oku byâha, buzira kuleka enterekêro y'ensirîra ya ngasi mango, enkalangè ekuja na ey'embulagwa nayo ekuja.

²³ Oku lusiku lwa kani, mwanarherekêra mpanzi ntôrhò ikumi, bihebe bibirhi na bâna-buzi ikumi na bâni ba mwâka muguma barhanagwêrhi ishembo, ²⁴ kuguma n'enterekêro y'enkalangè yakuja, n'ezindi nterekêro z'embulagwa oku mpanzi, oku ngandabuzi n'oku bâna-buzi nk'oku omubalè gwâbo gunali na nk'oku irhegeko linadesire. ²⁵ Mwanayushûlakwo n'ecihebe c'enterekêro oku byâbà, buzira kuleka enterekêro y'ensirîra ya ngasi mango, ey'enkalangè ekuja na eya embulagwa nayo ekuja.

²⁶ Oku lusiku lwa karhanu, mwanarherekêra mpanzi ntôrhò mwenda, ngandabuzi ibirhi na bâna-buzi ikumi na bâni ba mwâka muguma barhanagwêrhi ishembo; ²⁷ kuguma n'enterekêro y'enkalangè yakuja, n'ezindi nterekêro z'embulagwa, oku mpanzi, oku ngandabuzi n'oku bâna-buzi, nk'oku omubalè gwâbo gunali na nk'oku irhegeko linadesire. ²⁸ Mwanayushûlakwo n'ecihebe c'enterekêro oku byâha, buzira kuleka enterekêro y'ensirîra ya ngasi mango, ey'enkalangè ekuja n'ey'embulagwa nayo ekuja.

²⁹ Oku lusiku lwa kali ndarhu, mwanarherekêra mpanzi ntôrhò munâni, ngandabuzi ibirhi na bâna-buzi ikumi na bâni ba mwâka muguma barhanagwêrhi ishembo; ³⁰ kuguma n'enterekêro

y'enkalangè yakuja n'ezindi nterekêro z'embulagwa, oku mpanzi, oku ngandabuzi n'oku bâna-buzi, nk'oku omubalè gwâbo gunali na nk'oku irhegeko linadesire. ³¹ Mwanayushûlakwo n'ecihebe c'enterekêro oku byâha, buzira kuleka enterekêro y'ensirîra ya ngasi mango, ey'enkalangè ekuja n'ey'embulagwa nayo ekuja.

³² Oku lusiku lwa kali nda, mwanarherekêra mpanzi ntôrhò nda, ngandabuzi ibirhi na bâna-buzi ikumi na bâni ba mwâka muguma, barhagwêrhi ishembo, ³³ kuguma n'enterekêro y'enkalangè yakuja, n'ezindi nterekêro z'embulagwa, oku mpanzi, oku ngandabuzi n'oku bâna-buzi, nk'oku omubalè gwâbo gunali na nk'oku irhegeko linadesire. ³⁴ Mwanayushûlakwo n'ecihebe c'enterekêro oku byâha, buzira kuleka enterekêro y'ensirîra ya ngasi mango, ey'enkalangè ekuja n'ey'embulagwa nayo ekuja.

³⁵ Oku lusiku lwa kali munâni, mwanabà n'embugânano nkulu: murhahîra mukajira omukolo mudârhi. ³⁶ Mwanarherekêra enterekêro y'ensirîra, nterekêro yajirwa n'omuliro, ya kisununu kinjà embere za Nyamubâho: mwanarherekêra mpanzi nguma, ngandabuzi nguma na bâna-buzi nda ba mwâka muguma barhanagwêrhi ishembo; ³⁷ kuguma n'enterekêro y'enkalangè yakuja n'ezindi nterekêro z'embulagwa, oku mpanzi, oku ngandabuzi n'oku bâna-buzi, nk'oku omubalè gwâbo gunali na nk'oku irhegeko linadesire. ³⁸ Mwanayushûlakwo n'ecihebe c'enterekêro oku byâha, buzira kuleka enterekêro y'ensirîra ya ngasi mango, ey'enkalangè ekuja n'ey'embulagwa nayo ekuja.

³⁹ Zo nterekêro mwakazirherekêra Nyamubâho ezo oku nsiku nkulu zinyu, buzira kuleka enterekêro z'okuyûkiriza emihigo yinyu n'enterekêro zinyu z'obulonza bwinjà: zo nterekêro z'ensirîra zinyu, enterekêro z'enkalangè zinyu, embulagwa zinyu n'enterekêro z'omurhûla.

30

¹ Mûsa anacibwîra bene Israheli nk'oku Nyamubâho anali amurhegesire koshi (cfr 29, 40).

Amarhegeko g'okuyûkiriza emihigo

² Mûsa ashambâla n'abarhambo b'emilala ya bene Israheli aderha, erhi: «Alagi oku Nyamubâho arhegesire:

³ Erhi omulume ankarhòla omuhigo embere za Nyamubâho, nîsi erhi ankajira endahiro y'okuyûkiriza mulâli mulebe, oyo mulume arhacishubaga omu kanwa kâge; ngasi ebi adesire omu kanwa kâge byoshi, anabiyûkirizagye.

⁴ Erhi omukazi, amango aciri munyere omu nyumpa y'îshe, akabà ahânyire omuhigo embere za Nyamuzinda, na ntyo acîshwêke na mulâli mulebe, ⁵ erhi îshe ankamanya ogwôla muhigo gwâge n'eco ciragâne câge acîshwekagamwo yêne, erhi îshe ankahulika kwônene, arhamubwîre akantu, emihigo olya munyere ankarhòla, na ngasi milâli anajizire yoshi enali y'okuli. ⁶ Ci erhi îshe ankamanya okw'erya mihigo, akanalahira mpu okwo kurhabè, emihigo y'emilâli nyamunyere acîshwekagamwo erhacigwêrhi buhashe buci; na Nyamubâho anamubabalira, ebwa kubà anamulahirire. ⁷ Erhi ankabà aherusire, n'emihigo yâge ecimubako, nîsi erhi akabà acibà ashwesirwe n'emilâli yarhengaga omu kanwa kâge omu kuhalabuka, ⁸ ibà erhi ankamanya kulya akanahulika ago mango amamanya, olya mukazi anayôrha ashwesirwe n'erya mihigo yâge, kuguma n'erya milâli yâge acîshwekagamwo. ⁹ Ci erhi ibà, olusiku amanya kulya akalahirira nyamukazi, omuhigo olya mukazi ajizire, n'omulâli arhòlaga omu kuhalabuka birhacimushwêsiri, na Nyamubâho anamubabalira.

¹⁰ Omuhigo gw'omukazi, omukana, erhi ogw'omukazi wahulusîbwe n'ibà, ngasi muhigo na ngasi mulâli mukazi wa bêne oyo ankanajira gunali gw'okuli kuli ye. ¹¹ Erhi akabà omu mw'ibà mw'omukazi arhòleraga omuhigo, erhi abè omwôla mwo ahâniraga ogwo muhigo gw'okucîshweka, ¹² erhi îba ankamanya akanacîhulikira, arhamuhakanîre, emihigo yâge yoshi enali y'okunali, kuguma n'emilâli anacishwêkagamwo yoshi yêne. ¹³ Ci erhi îba ankamanya,

n'erya mihigo ayilahîre, ebyarhenzire ekanwa kâge byoshi birhaciri by'okuli: ibà anabirhenzize, na Nyamubâho anamubabalira kuli byo. ¹⁴ Ngasi muhigo na ngasi ndahiro omukazi ankahigamwo okucîbabaza, ibà anahasha okuyêmêra erhi okuhakana eyo mihigo. ¹⁵ Erhi îba ankahulika kwônene mango malebe, erhi amâyêmêra erya mihigo ya mukâge, ekola y'okunali. Ekola y'okuli ebwa kubà îba anahulisire, arhamubwîzire cici n'obwo ali amanyire. ¹⁶ Erhi ankayirhenza buzinda, n'obwo ali amanyire agalinahulika, yêne anabarhule obubî bwanagwârhe mukâge.

¹⁷ Ago go marhegeko Nyamubâho ahâga Mûsa oku biyêrekîre omukazi n'ibà, oku biyêrekîre îshe w'omunyere n'omunyere yêne, akabà aciri murhò, aciri omu nyumpa y'îshe.

31

IX. Muhagulo n'okugabâna

Amarhegeko gayêrekîre eminyago

¹ Nyamubâho ashambâla na Mûsa amubwîra, erhi: ² «Ogendicîhòlera bene Israheli kuli bene Madiani; n'enyuma z'aho wanahêkwa emunda olubaga lwâwe lwajire.» ³ Mûsa akanya agendishambâla n'olubaga, alubwîra, erhi: Mujire abalume ba muli mwe barhòle emirasano, bagende matabâro, bagendilwîsa Madiani, Iyo bajira olwihòlo Iwa Nyamubâho kuli Madiani. ⁴ okwòla matabâro, murhumekwo balume cihumbi b'omu ngasi mulala ba muli erya milala ya bene-Israheli. ⁵ Omu bihumbi bya bene Israheli, bajà bacishogamwo balume cihumbi oku ngasi mulala, kwo kuderha oku baligi balume bihumbi ikumi na bibirhi bàjîre oku matabâro. ⁶ Mûsa abarhuma ebwa kulwa, balume cihumbi oku mulala, bagenda na Pinasi, mwene omudâhwa Eleazari, ye wali odwîrhe ebirugu bimâna n'erya mishekera y'okushekereza. ⁷ Barhabâlira Madiani nka kulya Nyamubâho anarhegekaga Mûsa, banaciîrha abalume boshi. ⁸ Bayîrha n'abâmi b'e Madiani; bo: Evi, Rekemi, Suri, Huru na Reba, bâmi barhanu b'e Madiani. Balâmu mwene Beori naye bamufu-nda engôrho. ⁹ Bene Israheli bayisha badwîrhe mpira abakazi b'e Madiani n'abâna bâbo barhò; bahagula, banyaga na ngasi bishwêkwa byâbo bya okukazikola na ngasi gandi masò gâbo n'ebindi birugu byâbo byoshi. ¹⁰ Ngasi lugo bàbagamwo lwoshi baludûlika muliro na ngasi aha banahandaga hoshi. ¹¹ Erhi babà bamashana eminyago yâbo na ngasi bindi banahagwire byoshi, abantu n'ebintu, ¹² bahêka balya bagwârhwaga mpira n'erya minyago emunda Mûsa ali na Eleazari, ye mudâhwa, n'olubaga loshi Iwa bene Israheli oku cihando, omu rhubanda rhwa bene Mowabu, hôfi na Yordani aha ishiriza Iya Yeriko.

Okunigwa kw'abakazi n'okucêsa omunyago

¹³ Mûsa, omudâhwa Eleazari, n'abarhambo boshi b'olubaga bayisha bali bayankirira emuhanda gw'ecihando. ¹⁴ Mûsa akunirira abarhambo b'eyo ngabo yali oku matabâro, bo balya barhambo b'ebihumbi n'ab'amagana, barhengaga ebwa matabâro. ¹⁵ Abadosa, erhi: «Carhumaga murhayîrha abakazi boki? ¹⁶ Bo balya, oku kanwa ka Balâmu, bakululiraga bene Israheli ebwa kugomera Nyamubâho, mwa kulya kwabaga e Peori; na okwo kwarhuma obuhanya bujà omu lubaga Iwa Nyamubâho. ¹⁷ Buno muyîrhage ngasi wa bûko mulume, omu bâna bâbo, na ngasi mukazi okola olâzire n'omulume. ¹⁸ Ci abânanyere boshi barhacimanya mulume murhabayîrhaga; bâli binyu abo. ¹⁹ Ninyu mwene mugendihanda e mbuga ly'ecihando nsiku nda; ngasi yêshi wayîsire omuntu na ngasi yêshi wahumire oku mufù, anagendicîcêsa oku lusiku Iwa kasharhu n'olusiku Iwa kali nda, mwe n'abashwêkwa binyu. ²⁰ Mucêse na ngasi mwambalo, ngasi kalugu kajiragwa n'oluhù, ngasi kalugu kajiragwa n'amôya g'empene na ngasi kalugu kajiragwa n'omurhi. ²¹ Omudâhwa Eleazari abwîra balya bantu bâli oku matabâro, erhi: «Alagi ebirhegesirwe na liryà irhegeko Nyamubâho ahâga Mûsa: ²² Amasholo, ebyûma by'olunyerere, eby'omulinga, ebyûma by'akasiteriti na ebya amasasi, ngasi cirugu cankanashahirwa ecîko,

rnunacihire omu muliro; canabà cinjà. Cikwônene cicigwâsirwe naco okucêsibwa n'amîshi g'okucêsa. Ngasi hyoshi hirhankaja ecîko, munahicêse n'amîshi. ²³ Ngasi cirugu cankahashihirwa ecîko, munacihire omu muliro; canaba cinjà. Ci kwônene cicigwâsirwe naco okucêsibwa n'amîshi g'okucêsa. Ngasi hyoshi hirhankaja ecîko, munahicêse n'amîshi. ²⁴ Mwanashuka emyarmbalo yinyu oku lusiku lwa kali nda; rnwanacêsibwa n'enyuma z'aho mwanahashijà omu cihando.

Okugaba omunyago

²⁵ Nyamubâho ashambâla na Mûsa amubwîra; erhi: ²⁶ Woyo n'omudâhwa Eleazari n'abarhambo b'emilala y'olubaga, mujire omubalè gw'ebi banyagaga byoshi bibè bya bantu, bibè bya bintu. ²⁷ Kandi wanagaba eyo minyago, cihimbi ciguma kuli balya bâli oku matabâro n'ecindi oku lubaga lwoshi. ²⁸ Oku cigabi c'abalwî bâli oku rntabâro wanayankakwo ecigabi ca Nyamubâho, kwo kuderha cigabi ciguma oku magana arhanu ga bantu, ga nkâfu, ga ndogomi, erhi ga bibuzi. ²⁹ Wanarhola kuli cirya cigabi câbo, wanaha omudâhwa Eleazari nka rnpongano ya Nyamubâho. ³⁰ Kuli cirya cindi cigabi cahâbwa bene Israheli, wanaberûla ciguma oku bishwêkwa; wanaha bene Levi, balya bajira omukolo gw'okulanga Endâro ya Nyamubâho. ³¹ Mûsa n'omudâhwa Eleazari banacijira nka kulyâla Nyamubâho anarhegekaga Mûsa. ³² Ebyanyagagwa na balya bâli bajire oku matabâro, bibuzi bihumbi magana gali ndarhu na makumi gali nda na birhanu. ³³ Nkâfu bihumbi makumi gali nda n'ibirhi, ³⁴ ndogorni bihumbi makumi gali ndarhu na ciguma. ³⁵ Oku biyêrekîre abantu, owa bûko mukazi olya orhalisâgiyankwa na mulume bâli bantu bihumbi makumi asharhu na bibirhi boshi haguma. ³⁶ Cigabi ciguma cahâbwa balya bâli oku rntabâro; bibuzi bihumbi magana asharhu na makumi asharhu na nda, na rnagana arhanu. ³⁷ Muli byo, rnagana gali ndarhu na rnakumi gali nda na birhanu byaberûlirwa Nyamubâho; ³⁸ nkâfu bihumbi makumi asharhu na ndarhu, na muli zo mwarhenga nkâfu makumi gali nda n'ibirhi ziberûlirwe Nyamubâho. ³⁹ Ndogorni bihumbi rnakumi asharhu na magana arhanu na muli zo mwarhenga ndogorni makumi gali ndarhu na nguma ziberûlirwe Nyamubâho. ⁴⁰ Na bantu bihumbi ikumi na ndarhu, na makumi asharhu na babirhi baberûlirwa Nyamubâho. ⁴¹ Mûsa aha omudâhwa Eleazari eyo mpongano yaberûliragwa Nyamubâho nka kulya Nyamubâho anali arhegesire Mûsa. ⁴² Ebiyêrekîre cirya cigabi cahâbagwa bene Israheli, co cirya Mûsa aberûlaga kuli cirya cahâbagwa abalwî. ⁴³ Eco cigabi cahâbagwa olubaga câli ntya: Bibuzi bihumbi magana asharhu na makumi asharhu na nda na rnagana arhanu, ⁴⁴ nkâfu bihumbi rnakumi asharhu na ndarhu, ⁴⁵ ndogorni bihumbi makumi asharhu na magana arhanu, ⁴⁶ na bantu bihumbi ikumi na ndarhu. ⁴⁷ Kuli eco cigabi cahâbagwa bene Israheli, Mûsa oku ngasi makumi arhanu arhòlakwo cintu ciguma, n'ebyo abiha bene Levi, bo bajira omukolo gw'okulanga Endâro ya Nyamubâho, nka kulya Nyamubâho anarhegekaga Mûsa.

Okuhâna enterekêro

⁴⁸ Abarhambo b'ebihumbi n'abarhambo b'amagana, banayisha bajà emunda Mûsa ali, ⁴⁹ banacimubwîra, mpu: «Abarhumisi bâwe baganjire abasirika rhwàli rhulongolîne, harhabulisiri ciru n'omuguma. ⁵⁰ Co cirhumire rhulihâna enterekêro emwa Nyamubâho: amasholo ngasi muguma arhòzire, engolo, emigufu, orhugondo, ebisikiyo n'amagerha; rhulijiramwo enterekêro y'okuhyûla embere za Nyamubâho». ⁵¹ Mûsa n'omudâhwa Eleazari banacirhola ebyo birugu, ago masholo n'ebyôla bindi birugu byâli erhi byakozirwekwo. ⁵² Amasholo baberûlaga bagaha Nyamubâho, balya barhambo b'ebihumbi n'ab'amagana gahika omu buzirho bwa sikêli bihumbi ikumi na ndarhu na magana gali nda na makumi arhanu^s. ⁵³ Balya bantu bâlilwa bakazihêka ngasi muguma ecâge cihimbi c'omunyago. ⁵⁴ Mûsa n'omudâhwa Eleazari erhi babà bamârhola ngasi masholo bahâbagwa n'abarhambo b'ecihumbi n'ab'amagana, bagahêka omw'Ihêma

^s**31.52** : Esikeli 16.750 byo birò nka 190. Sikêli 5 = grama 57 z'ecûma c'olunyerere. Hali emilengo na ngero nyinji, kwo kwarhumaga barhakâg'ikangana (Mib 3, 47; 18. 16 ...).

ly'Embugânano, nka kakengêzo ka bene Israheli embere za Nyamubâho.

32

Bene Rubeni bahâbwa ishwa

¹ Bene Rubeni na bene Gadi bali bagwêrhe masô manji bwenêne ga bishwêkwa. Erhi babona oku ecihugo ca Yazeri n'ecihugo ca Galadi biri bihugo binjà kuli ago masô gâbo, ² bene Rubeni na bene Gadi bakanya bajà emunda Mûsa àli n'omudâhwa Eleazari n'abarhambo b'olubaga, banacibabwîra, mpu: ³ «Ataroti, Diboni, Nimra, Hesboni, Eleale, Sebami, Nebo na Beoni, eci ⁴ cihugo Nyamubâho anyagaga embere z'olubaga lwa bene Israheli, ciri cihugo cikwânîne olwabûko, na bambali bâwe bagwêrhe amasò.» ⁵ Bayûshûla, mpu: «Akabà nîrhu rhurhonyire emunda oli, eci cihugo cihâbwe bambali bâwe, kabè ko kashambala kâbo, orhanacirhuyikizagya Yordani.

⁶ Mûsa ashuza bene Gadi na bene Rubeni, erhi: «Kâli bene winyu bakolaga oku matabâro ninyu moyo musigale ahâla? ⁷ Carhuma mubulisa bene Israheli oburhwâli bw'okujà muli ciryâ cihugo Nyamubâho ajibaha? ⁸ Kwa bene oko basho bajiraga erhi mbarhuma nti bagendiyênja ecihugo kurhenga e Kadesi-Barnea. ⁹ Basôka kuhika ebwa kabanda ka Eskoli, banacibona ecihugo, banaciyisha balibulîsa bene Israheli oburhwâli bw'okujà muli ciryâ cihugo Nyamubâho àli abahire. ¹⁰ N'oburhè bwa Nyamubâho bwanaciyâka bwenêne olwo lusiku; anacihiga erhi: ¹¹ Abâla bantu barhengaga e Mîsiri banakola bagwêrhe myâka makumi abirhi babusirwe na kujà enyanya, barhabone kuli ciryâ cihugo nalaganyagya n'endahiro nti naciha Abrahamu, Izaki na Yakôbo, ebwa kubà barhankulikiraga n'obwêmêre. ¹² Aha nyuma lya Kalebu mwene Yefunè w'omunya-Kenezeni na Yozwè mwene Nuni, abo bashimbulîre Nyamubâho n'obwêmêre. ¹³ Lêro oburhè bwa Nyamubâho bwanaciyâka kuli bene Israheli, kwarhuma abaheka omw'irungu myâka makumi anni, kuhika lirya iburha lyajiriraga Nyamubâho amabî lihungumuke. ¹⁴ Loli oku mwamaja ahâli ha basho, nka milandûkiza y'ababusi banyabyâha, mukola mwayushûla oburhè bwa Nyamubâho kuli bene Israheli. ¹⁵ Mukalahira bwamushimba, ashubiyûshûla okuleka bene Israheli muno irungu, munarhume olu lubaga loshi luhwa.»

¹⁶ Bayegera emunda Mûsa ali, banacimubwîra, mpu: «Rhwayûbaka aha engurhu oku masô gîrhu, rhuyûbake n'ebishagala oku bâna bîrhu barhò. ¹⁷ Kuli rhwe, buzira kulegama, rhwarhòla emirasano yîrhu, rhugenzikanwe na bene Israheli, kuhika rhubahise muli ciryâ cihugo bagwâsirwe okuyûbakamwo, n'abâna bîrhu banayôrha muli ebyo bishagala rhwayûbaka buzibuzibu, omu kuyôboha abantu ba muli eco cihugo. ¹⁸ Rhurhagaluke emwa bîrhwe kuhika bene Israheli bajè bayûbaka ngasi muguma muli ciryâ cihugo c'akashambala kâge. ¹⁹ Bulya rhurhacibe na kashambala kaci haguma nabo olwo lundi lunda lwa Yordani, ciru na oli kuli kulusha, ebwa kubà akashambala kîrhu rhwakahirwe ebwa lîno ishiriza lya Yordani e Buzûka-zûba.

²⁰ Mûsa abashuza, erhi: Akabà yo na njira mwakulikira eyo, mukanarhòla emirasano yinyu mugenzikanwa mweshi na Nyamubâho, ²¹ akabà abalume badwîrhe emirasano yâbo bayikira Yordani embere za Nyamubâho bagenzikanwe n'abâbo kuhika Nyamubâho abè amarhenza abanzi bâge embere zâge, ²² n'akabà murhagaluke nk'ecihugo cirhacija coshi omu maboko ga Nyamubâho, aho mwanabà buzira bubî embere za Nyamubâho n'embere za bene Israheli, n'ecihugo canabà ko kashambala kinyu embere za Nyamubâho. ²³ Ci akabà murhajiziri ntyo, loli oku mwamajira ecâha emunda Nyamubâho ali; munamanye oku ecâha cinyu camukulikira. ²⁴ Muyûbakage ebishagala oku bâna binyu, muyûbakage n'engurhu oku masô ginyu, munayûkirize ebyo binwa birhenzire ekanwa kinyu.

²⁵ Bene Gadi na bene Rubeni banashambâza Mûsa, bamubwîra, mpu: Abarhumisi bâwe bajira nk'okwo nnawîrhu adesire. ²⁶ Abâna bîrhu, bakirhwe, amasò gîrhu n'ebishwêkwa bîrhu byoshi

byasigala aha omu bishagala bya Galadi. ²⁷ Nabo abarhumisi bâwe, ngasi yêshi onahêka emirasano y'okulwa, bayikira bagere embere za Nyamubâho bajilwa nk'okwo nnawîrhu adesire.

²⁸ Lêro aho, kuli bo, Mûsa abâna aga marhegeko emunda omudâhwa Eleazari ali, na Yozwè, mwene Nuni, n'abarhambo b'emilala yoshi ya bene Israheli. ²⁹ Mûsa ababwîra, erhi: «nka bene Gadi na bene Rubeni bamâyikira Yordani, bo balya balume boshi banagwâsirwe okuyanka emirasano yâbo bajilwa embere za Nyamubâho, na nka ecihugo coshi cikola cinyu, mwanayishibaha, nka kashambala kâbo, ecihugo ca Galadi. ³⁰ Ci erhi akabà barhayikirini emirasano yaho bagenzikanwa mweshi nabo, mwanayîshibayûbasa ekarhî kinyu omu cihugo ca Kanâni.»

³¹ Bene Gadi na bene Rubeni bashuza, baderha, mpu: «Oku Nyamubâho abwîzire bambali bâwe rhwakujira. ³² Rhwayikira n'emirasano yîrhu, rhugenzikanwe na Nyamubâho e Kanâni; n'akashambala k'omwîmo gwîrhu kanayôrha luno lundi lunda lwa Yordani.» ³³ Mûsa aha bene Gadi na bene Rubeni na cihimbi ciguma ca bene Menashè ga Yozefu obwâmi bwa Sihoni, mwâmi w'Abanyamorenî, abahà n'obwâmi bwa Og mwâmi w'e Bashani, abahà ecihugo coshi, n'ebishagala bya muli co byoshi, emirhundu ya muli co yoshi n'ebindi bishagala biri elubibi lw'eco cihugo.

³⁴ Bene Gadi banacyîbuka Diboni, Ataroti, na Aroweri, ³⁵ Ataroti-Sofani, Yazeri, Yogboha, ³⁶ Beti-Nimra, Beti-Harani, byoshi byâli bishagala bizibuzibu; banacyîbuka n'engurhu oku masô gâbo.

³⁷ Bene Rubeni bayûbaka Heseboni, Eleale, Kiriyaatayimi. ³⁸ Nebo na Baal Meoni; ci amazîno gâbo gayîsh'ihinduka buzinda; bayûbaka na Sibma, banajà bayîrika ebyo bishagala bajaga banyaga amazîno.

³⁹ Bene Makiri, mwene Menashè, barhabâlira Galadi, n'erhi babà bamamunyaga, bakungusha Abanyamorenî bayûbakagamwo. ⁴⁰ Mûsa, ecihugo ca Galadi acîhà Makiri, mwene Menashè; naye anacyîbuka mulico. ⁴¹ Yayiri, mwene Menashè, arhabâla, arhôla ebishagala byâbo, abiyirika izîno mpu byo: Bishagala bya Yakiri. ⁴² Nobahu, arhabâla, arhôla ecihugo ca Kenati n'ebishagala byâco; acîhà izîno lyâge.

33

Ebihando bya bene Israheli erhi bâli omu irungu

¹ Alaga ebihando bya bene Israheli erhi barhenga omu cihugo c'e Mîsiri, omu kushimba oku emirhwe yâbo yali, oku burhegesi bwa Mûsa na Aroni. ² Mûsa akazâg'iyandika ahantu bahanzire, n'aha barhenga nk'oku ebihando byâbo byanali; akazishimba irhegeko ahirwe na Nyamubâho. Alaga ebihando byâbo omu kushimba aha banarhengaga hoshi.

³ Barhenga e Ramsesi omu mwêzi gwa burhanzi, omu nsiku ikumi n'irhanu za ogwôla mwêzi gwa burhanzi. Mwâli omu lusiku lurhanzi lukulikira Basâka erhi bene Israheli barhenga e Mîsiri bagenda bacîshinga, bagera embere z'Abanya-Mîsiri boshi. ⁴ Ago mango erhi Abanya-Mîsiri badwîrhe babisha bene wâbo balya bayîrhagwa na Nyamubâho, balya bâli b'enfula boshi; Nyamubâho ayêrekana obushinganyanya bwâge oku bandi banyamuzinda.

⁵ Erhi barhenga e Ramsesi, bene Israheli bagendihanda e Sukoti. ⁶ Barhenga e Sukoti, bagendihanda aha Etami, cihugo ciri oku burhambi bw'irungu. ⁷ Barhenga aha Etami, na erhi babà bamagolonjokera ebwa Pihahiroti, ôbà ah'ishiriza Iya Balsefoni, bagend'ihanda embere za Migdoli. ⁸ Barhenga aho mbêre za Pihahiroti, bayikira omu karhî k'enyanja, bajà ebw'irungu. Erhi bayûsa nsiku isharhu, bagenda omw'irungu ly'Etami, bagendihanda aha Mara. ⁹ Barhenga aha Mara, bagend'ihanda aha Elimi, abo hàli maliba ikumi n'abirhi na mirhanda makumi gali nda; banacihanda aho. ¹⁰ Barhenga aha Elimi bagendihanda hôfi n'enyanja Ndukula. ¹¹ Barhenga ebwa nyanja Ndukula, bagendihanda omw'irungu Iya Sini. ¹² Barhenga omw'irungu Iya Sini,

bagendihanda aha Dofka. ¹³ Barhenga aha Dofka, bagendihanda aha Alusi. ¹⁴ Barhenga aha Alusi, bagendihanda aha Refidimi n'aho harhàli mîshi ga kunywa oku lubaga. ¹⁵ Barhenga e Refidimi, bagendihanda omw'irungu Iya Sînayi. ¹⁶ Barhenga omw'irungu Iya Sînayi, bagendihanda aha Kabroti Hatava. ¹⁷ Barhenga aha Kibroti-Hatava, bagendihanda abà Haseroti. ¹⁸ Barhenga aha Haseroti, bagendihanda aha Ritima. ¹⁹ Barhenga aha Ritima, bagendihanda aha Rimôni-Pêres. ²⁰ Barhenga aha Rimôni-Pêres bagendibanda aha Libna. ²¹ Barhenga aha Libna, bagendihanda aha Risa. ²² Barhenga aha Risa, bagendihanda aha Kehelata. ²³ Barhenga aha Kehelata, bagendihanda oku ntondo ya Seferi. ²⁴ Barhenga oku ntondo ya Seferi, bagendibanda aha Harada. ²⁵ Barhenga aha Harada, bagendihanda aha Makeloti. ²⁶ Barhenga aha Makeloti, bagendihanda aha Tahata. ²⁷ Barhenga aha Tahata, bagendihanda aha Terahi. ²⁸ Barhenga aha Terahi, bagendihanda aha Mitika. ²⁹ Barhenga aha Mitika, bagendihanda aha Hasmona. ³⁰ Barhenga aha Hasmona, bagendihanda aha Moseroti. ³¹ Barhenga aha Moseroti, bagendihanda aha Bene-Yakani. ³² Barhenga aha Bene-Yakani, bagendihanda aha Hori-Gidgadi. ³³ Barhenga aha Hori-Gidgadi, bagendihanda aha Yotebata. ³⁴ Barhenga aha Yotebata, bagendihanda aha Abrona. ³⁵ Barhenga aha Abrona, bagendihanda aha Esiongeberi. ³⁶ Barhenga aha Esiongeberi, bagendihanda omw'irungu Iya Sini, kwo kuderha aha Kadesi. ³⁷ Barhenga aha Kadesi, bagendihanda oku ntondo ya Hori, aha buzinda bw'ecihugo c'Edomu. ³⁸ Omudâhwa Aroni, asôkera oku ntondo ya Hori, oku irhegeko Iya Nyamubâho ajifirakwo; mwâli omu mwâka gwa makumi anni kurhenga bene Israheli barhenzire e Mîsiri, omu mwêzi gwa karhanu, omu lusiku lurhanzi lw'omwêzi. ³⁹ Aroni âli akola mukulu wa myâka iganana makumi abirhi n'isharhu, erhi afira oku ntondo ya Hori. ⁴⁰ Omunya-Kanâni, mwâmi Aradi, owayûbakaga e Nêgebu omu cihugo ca Kanâni, amanya oku bene Israheli bayishire. ⁴¹ Barhenga oku ntondo ya Hori, bagendihanda aha Salmona. ⁴² Barhenga aha Salmona, bagendihanda aha Punoni. ⁴³ Barhenga aha Punoni, bagendihanda aha Oboti. ⁴⁴ Barhenga aha Oboti, bagendihanda aha Iye-Abarimi, oku lubibi Iwa Mowabu. ⁴⁵ Barhenga aha Iyim-Abarimi, bagendihanda aha Diboni-Gadi. ⁴⁶ Barhenga aha Diboni-Gadi, bagendihanda aha Almoni-Diblatayima. ⁴⁷ Barhenga aha Almoni-Diblatayima, bagendihanda omu birhondo bya Abarimu, ishiriza Iya Nebo. ⁴⁸ Barhenga omu birhondo bya Abarimu, bagendihanda omu rhubanda rhwa Mowabu, hôfi na Yordani, aha ishiriza Iya Yeriko. ⁴⁹ Bahanda hôfi na Yordani, kurhenga kuli Beti-ha-Yesimoti kuhika aha Abeli-ha-Shitimi, omu rhubanda rhwa Mowabu.

Irhegeko ly'okugabâna ecihugo ca Kanâni

⁵⁰ Nyamubâho ashambâla na Mûsa omu rhubanda rhwa Mowabu; anacimubwîra, erhi: ⁵¹ Ogendibwîra bene Israheli ntya, erhi: Amango mwanayikire Yordani, na nka mwamaja omu cihugo ca Kanâni, ⁵² munakungushe embere zinyu, abayûbaka muli eco cihugo boshi. Muhongole amabuye gâbo matâke goshi, muvungunyule n'ensanamu zâbo z'omulinga bàtulaga, munagendihagula ebwa mpêro zâbo omu birhwa. ⁵³ Mwayîma muli eco cihugo, munacyûbake; bulya nammuhîre eco cihugo nti muciyîmemwo. ⁵⁴ Mugabâne eco cihugo omu kuciyeshera ecigole, oku emilala yinyu enali. Abà mwahà akashambala kanene babè erhi bo banali banji, n'abà mwahà akashambala kasungunu babè erhi bo banali basungunu. Ecihimbi ecigole cankanahà omuntu erhi co na câge. Mwanacirhôla cibè cinyu nk'oku emilala ya bashakulûza binyu enali. ⁵⁵ Ci erhi akabà murhakungushire embere zinyu abo bayûbaka omu cihugo, abà mwakanaleka muli bo ekarhî kinyu bakazyôrha nka mishûgi emuli omu masû, na nka marhadu omu nkanga. Banakazyôrha bamulola nka bashombanyi bâbo muli eco cihugo mwajiyubakamwo. ⁵⁶ Ninyu mwene, nanamulibûsa nk'oku nali ndâlîre okubalibûsa.

34

Embibi za Kanâni

¹ Nyamubâho anacishambâla na Mûsa, amubwîra, erhi: ² «Ojirhegeka bene Israheli obabwîre ntya: Amango mwaja omu cihugo c'e Kanâni, alagi ecihugo mwagendigabânana: Co cihugo ca Kanâni, nk'oku embibi zâge zinali.

³ Olunda lw'emukondwè, kuli mwe lwâbà irungu lya Sini, kuhika aha Edomu, n'olubibi lwinyu lw'ebuzûka-zûba lwarhenga oku cikwi c'eyo buzûka-zûba bw'enyanya y'omunyu, ⁴ n'olwo lubibi lwinyu lwanayandagalira emukondwè, lugere oku murhezi gw'Akrabimi, lugere e Sini, lugendihika emukondwè aha Kadesi-Barnea. Lwanashubigenda, lugere e Hasari-Adari, kandi lugere olunda lw'e Asemoni. ⁵ Kurhenga e Asemoni, olwo lubibi lwahika oku mugezi gw'e Mîsiri, lugendihwêra oku Nyanja.

⁶ Nalo olubibi lw'e Mashinji lwâbà Enyanja Nene: Iwo lubibi lwinyu olunda lw'e buzika-zûba.

⁷ Lolagi olwabà lubibi lwinyu olunda lw'emwênè: kurhenga oku Nyanja nnene, ⁸ mwanatwa olubibi lwinyu kuhika oku ntondo ya Hori: kurhenga oku ntondo ya Hori, mwalukanyanya aha Muhango gwa Hamati, olubibi lwanahika aha Sedadi. ⁹ Lwagenda kuhika aha Zifroni, lugendihwêra aha Hasari-Enani: Iwo lwâbà lubibi lwinyu olwo lw'emwênè.

¹⁰ Mwanatwa olubibi lwinyu lw'ebuzûka-zûba bwa Hasari-Enani aha Sefami. ¹¹ Olwo lubibi lwanabunguluka kurhenga e Sefami kujà e Harbela ebuzûka-zûba bwa Ayini, lwanayandagala lugere burhambirhambi omu rhurhondo rhuli eburhambi bw'enyanya ya Kinereti olunda lw'ebuzûka-zûba. ¹² Lwanayandagala kuli Yordani, lugendihwêra oku nyanja y'omunyu. Co cihugo cinyu ecôla n'oku embibi zâco zinacizungolosire.»

¹³ Mûsa aha bene Israheli eri irhegeko aderha,erhi: «Eco co cihugo Nyamubâho arhegesire mpu cihâbwe erya milala mwenda haguma na ciryâ cihimbi c'omulala.

¹⁴ Bulya omulala gwa bene Rubeni nka kulya enyumpa za bashakulûza bâbo zinakulikirana, n'omulala gwa bene Gadi, nabo nk'oku enyumpa za bashakulûza wâbo zinakulikirana, bôhe mîra bahâbagwa akabo kashambala: n'ecihimbi c'omulala gwa Menashè naco cahabirwe akâco kashambala. ¹⁵ Eyo milala ibirhi n'eco cihimbi c'omulala, bahâbirwe akashambala kâbo ebwa lindi ishiriza lya Yordani, aha ishiriza lya Yeriko, olunda lw'ebuzûka-zûba».

Abarhambo bagabiragwa ecihugo ca Kanâni

¹⁶ Nyamubâho anacishambâla na Mûsa amubwîra. erhi: ¹⁷ «Alaga amazîno g'abantu bagendimugabira eryo ishwa: omudâhwa Eleazari na Yozwè, mwene Nuni. ¹⁸ Kandi wanaja warhôla murhambo muguma muguma omu ngasi mulala, omu kugaba eryo ishwa. ¹⁹ Alaga amazîno g'abo bantu:

Oku mulala gwa Yûda, Kalebu, mwene Yefunè;

²⁰ Oku mulala gwa bene Simoni, Shemweli mwene Amihudi;

²¹ Oku mulala gwa Benyamini, Elidadi, mwene Kisloni;

²² Oku mulala gwa bene Dani, omurhambo Buki, mwene Yogli;

²³ Kuli bene Yozefu: oku mulala gwa bene Menashè, omurhambo Hanieli mwene Efodi;

²⁴ Kuli bene Efrayimu, omurhambo Kemueli, mwene Shiftani;

²⁵ Oku mulala gwa bene Zabuloni, omurhambo Elisafani, mwene Parnaki;

²⁶ Oku mulala gwa bene Isakari, omurhambo Paltieli, mwene Azani;

²⁷ Oku mulala gw'Aseri; omurhambo Ahihudi, mwene Shelomi;

²⁸ Oku mulala gwa Nefutali, omurhambo Pedaheli, mwene Amihudi.» ²⁹ Abo bo Nyamubâho arhegekaga mpu ecihugo ca Kanâni bacigabire bene Israheli.

35

Ecigabi ca bene Levi

¹ Nyamubâho ashambâla na Mûsa omu rhubanda rhwa Mowabu, hôfi na Yordani, aha ishiriza Iya Yeriko aderha, erhi: ² Orhegeke bene Israheli, oku kashambala ayishihâbwa, bajè bahakwo bene Levi ebishagala bayûbakamwo. Mubahè n'amalambo bakaziyabuliramwo eburhambi bwa ebyo bishagala. ³ Obahè aha bayûbaka, n'amalambo bankahasha okukaziyabulira-mwo ebishwêkwa byâbo, ebinene n'ebisungunu na ngasi bindi bishwêkwa byoshi. ⁴ Amalambo g'ebyo bishagala bene Levi bayûbakamwo bakazirhangirira oku lukûta lw'olugo, omuhanda, makoro cihumbi, omu marhambi mwoshi.

⁵ Mwanagera embuga ya ngasi lugo, makoro bihumbi bibirhi olunda lw'ebuzûka-zûba, makoro bihumbi bibirhi olunda lw'emukondwè, makoro bihumbi bibirhi olunda lw'ebuzika-zûba na makoro bihumbi bibirhi olunda lw'emwênè. Olugo lwanaja ekâgarhî. Go malambo g'ebyo bishagala ⁶ Ebishagala mwahà bene Levi biri bitya ndarhu mwaleka bakaziyâkiramwo, mwanakazileka ngasi wayîsire omuntu akaziyakiramwo; kandi mwanabayushulira bindi bishagala makumi anni na bibirhi. ⁷ Ebishagala mwahà bene Levi byoshi haguma byâbà makumi anni na munâni, kuguma n'amalambo g'okuyabulira. ⁸ Ebyo bishagala mwaja mwarhola bihimbi by'ecihugo muhire bene Israheli, mukajira ntya: abagwêrhe oluhande lunene bo mwanakazirhólakwo ebinene, n'abagwêrhe ebisungunu, mwanarhola na bisungunu. Ngasi baguma bakaziha bene Levi ebishagala bayûbakamwo, omu kulola luhande lunganaci bahâbirwe.

Irhegeko ly'ebishagala by'okuyâkirwamwo

⁹ Nyamubâho ashambâla na Mûsa, amubwîra, erhi: «Ogendidesa bene Israheli obabwîre ntya: ¹⁰ Amango mwâbà mwamayikira e Yordani, munakola mudekerire, omu cihugo ca Kanâni, ¹¹ mwanacîshoga ebishagala byâbà kuli mwe, bishagala by'okuyâkiramwo, mulya ankahashiyakira omuntu wayîsire owâbo buzira luhinzo. ¹² Ebyo bishagala byo mwakaziyâkiramwo omwihôzi w'omukò, ly'omwîsi alekiyîrha arhanacigendisamba embere z'olubaga. ¹³ Ebishagala mwahâna byâbà ndarhu by'okukaziyâkiramwo. ¹⁴ Muhâne ngo isharhu ishiriza Iya Yordani na zindi isharhu omu cihugo ca Kanâni, zibè ngo za kuyâkirwamwo. ¹⁵ Ezo ngo ndarhu zaba hantu ha kuyâkirwamwo kuli bene Israheli, oku muntu w'ecigolo n'oku ngasi wundi oyûbasire ekarhî kinyu, Iyo ngasi muntu wanayisire owundi muntu buzira luhinzo ahashibona aha ayâkira.

¹⁶ Erhi akabà ashûsire owundi muntu n'ecirugu c'ecûma, n'olya nyakushûrha erhi ankafà, owashûrhaga ali mwîsi, na ngasi mwîsi agwâsirwe ahâbwe obuhane bw'okufà. ¹⁷ Erhi ankabanda ibuye, litya lyankahashiyîrha, na olya wabandagwa afè, nyakubanda ali mwîsi: n'omwîsi kukwânîne ahâbwe obuhane bw'okufà. ¹⁸ Erhi ankashûrha n'akarhi kankahashiyîrha, n'erhi olya washûrhaga ankafà, nyakushûrha ali mwîsi; n'omwîsi kukwânîne ahâbwe obuhane bw'okufà. ¹⁹ Omwihôzi w'omukò yène wankayîrha oyo mwîsi; erhi ankajira ah'amushimâna, anamuyîrha.

²⁰ Erhi omuntu ankahirima owâbo n'omujina erhi amubande kantu kalebe kalya kankamuhirima, na ntyo olya muntu afè, ²¹ nîsi erhi akamushûrha n'okuboko kwâge ebwa kumushomba, n'erhi olya muntu ankafà, olya washûrhaga kukwânîne ahâbwe obuhane bw'okufà, bulya ali mwîsi: omwihôzi w'omukò anayîrha olya mwîsi erhi ankajira aha amushimâna. ²² Ci, erhi ankahirima owundi muntu buzira luhinzo, erhi amubande akantu buzira bulonza bubî, ²³ nîsi erhi ankarhogeza owâbo ibuye lyankayîrha, na olya muntu afè, buzira kuderha mpu anali mushombanyi wamulongezagya olufù, ²⁴ olubaga lwanatwa olubanja ekarhî ka nyakuyîrha na olya mwihôzi w'omukò, nk'oku amarhegeko gadesire, ²⁵ lwanafumya olya mwîsi kuli olya mwihôzi w'omukò, lwanamushubiza muli lulya lugo ashuba ayâkire; anabêra eyo kuhika aha kufà kw'omudâhwa mukulu, olya washîgagwa amavurha mimâna. ²⁶ Erhi oyo mwîsi akarhenga, embere z'amango, muli lulya lugo ali ayâkire, ²⁷ n'erhi olya mwihôzi w'omukò akamushimâna omu lundi lugo, kuleka lulya lw'okuyâkirwamwo, erhi olya mwihôzi w'omukò akayîrha olya wayîrhaga owâbo, arhajiziri câha ca kuyîrha omuntu, ²⁸ bulya omwîsi kukwânîne

abêre omu lugo lw'okuyâkirwamwo, kuhik'aha kufà kw'omudâhwa mukulu. N'enyuma ly'okufà kw'omudâhwa mukulu, anahasha okushubira erya munda akashambala kâge kali. ²⁹ Aga marhegeko gamanyîsa obuhashe bwinyu n'obuhashe bw'amâburhwa ginyu, ngasi hantu mwankanayûbaka hoshi.

³⁰ Aha ngasi kuyîrha omuntu, kukwânîne habè abahamirizi, lyône oyo mwîsi ankafà; ci kwône omuhamîrizi muguma arhankarhuma baderha mpu oku buhamîrizi bwâge bakolaga batwîra omuntu okufà. ³¹ Murhahîra mukayêmêra empongano y'omuntu wayîrhaga owâbo, mpu lyo acira, n'obo akwânîne okufà, bulya agwâsirwe afè. ³² Murhahîra mukayêmêra empongano yarhuma olya muntu wayakiraga omu cihugo ca okuyâkirwamwo, ahashigaluka embere z'okufà kw'omudâhwa mukulu. ³³ Murhahîra mukahemula ecihugo mulimwo, bulya omukò gwo guhemula ecihugo, na ntà mpyûlo oku cihugo, oku mukò gwabulagagwa, okurhali kubulaga omukò gw'olya wagubulagaga. ³⁴ Orhahîra okahemula ecihugo muyûbasiremwo, n'ecihugo niono na mbà nyûbasire ekarhî, bulya nie Nyamubâho mbêra ekarhî ka bene Israheli.»

36

Akashambala k'abakazi

¹ Abarhambo b'e milala ya bene Galadi, mwene Makiri, mwene Menashè, w'omu bûko bwa Yozefu, bayisha bajà embere za Mûsa n'embere z'abandi barhambo b'emilala ya bene Israheli.

² Banaciderha, mpu: «Nyamubâho arhegesire Nnawîrhu ahè bene Israheli ecihugo, omu kubayeshera ecigole; kandi nnawîrhu ahâbirwe na Nyamubâho irhegeko ly'okuhà bâli ba mwene wîrhu Selofehadi ecâbo cigabi c'akashambala. ³ Erhi bakajaga bayankwa n'omulume w'omu bundi bûko bwa bene Israheli, akashambala kâbo kanaba kashambala ka cihimbi citwisire oku kashambala ka balarha, cigendiyushûla akashambala k'abà erya munda bajisheruka, ntyo kubè kutwa oku kîrhu kashambala. ⁴ N'amango gayisha, galya mango g'okucîshinga kwa bene Israheli, ako kashambala kâbo kanagendiyushuka oku kashambala k'ab'erya munda baherusire; ntyo akashambala kâbo cibè cihimbi citwisire oku kashambala ka balarha.»

⁵ Mûsa, oku irhegeko lya Nyamubâho, aha bene Israheli irhegeko, aderha, erhi: «Omulala gwa bene Yozefu gudesire okushingânîne. ⁶ Lolagi eci Nyamubâho arhegesire oku biyêrekîre bâli ba Selofehadi: banayankwa n'omulume basimire, casinga abè w'omu bûko bwa b'îshe. ⁷ Ntyo akashambala ka bene Israheli karhacikazirhenge oku mulala mulebe kajè oku gundi mulala; okwo kwarhuma bene Israheli bakaziyôrhana ngasi baguma akashambala k'omulala gwa b'îshe wâbo. ⁸ Ngasi mwânanyere yêshi wankabà n'akashambala omu bûko bulebe bwa bene Israheli, kukwânîne ayankwe n'omulume w'omu mulala gw'îshe. Ntyo bene Israheli banakazilanga ngasi baguma akashambala ka b'îshe wâbo.

⁹ Ntâ kashambala karhenga oku mulala kajè oku gundi mulala, ci emilala ya bene Israheli yayôrhana ngasi baguma akashambala kâbo.» ¹⁰ Okwo Nyamubâho arhegekaga Mûsa, kwo na bâli ba Selofehadi bajizire. ¹¹ Mahla, Tirsà, Hogla, Milka na Noa, bâli ba Selofehadi, bayankwa na bene ba mwishè. ¹² Bayankwa omu milala ya bene Menashè, mwene Yozefu, na ntyo akashambala kayôrha omu mulala gwa bene îshe wâbo.

Okushwinja

¹³ Ezo zo ngeso n'amarhegeko Nyamubâho ahâga Mûsa kuli bene Israheli omu rhubanda rhwa Mowabu, hôfi na Yordani, aha ishiriza lya Yeriko.

OLUSHIKA

1

OLUSHIKA

I. Ebinwa by' omurhondêro

Amango n'ahantu

¹ Alaga ebinwa Mûsa abwîraga Bene Israheli boshi, amango bâli ishiriza Iya Yordani. Omu irungu, omu Araba, kulola Sufu ntya, aha karhî ka Parani na Tofeli, Labani, Haseroti na Di-Zahabu. ² Hali lugendo Iwa nsiku ikumi na luguma, kurhenga e Horebu, kugera oku ntondo ya Seyiri kuhika e Kadesi-Barnea. ³ Omu mwâka gwa makumi anni, omu lusiku lurhanzi lw'omwêzi gwa kali ikumi na muguma, Mûsa arhondêra ashambâlira Bene Israheli ngasi ebi Nyamuzinda anali amurhegesire mpu ababwîre, ⁴ n'ago mango erhi anacyûsihima Sihoni, mwâmi w'Abamoriti, àyûbakaga aha Hesiboni, na Og mwâmi w'e Bashani, àyûbakaga e Ashtaroti n'e Edereyi. ⁵ ishiriza Iya Yordani, omu cihugo ca Mowabu: Mûsa arhondêra amanyîsa olu lushika. Aderha erhi:

Enyigîrizo nzinda oku Horebu

⁶ Nyamubâho, Nyamuzinda wîrhu àrhushambâlîze muli Horebu, arhubwîra erhi: «Akasanzi mwamashinga mw'eno ntondo karhali kanyi. ⁷ Rhengi aha, mugende mujè ebwa ntondo y'Abamoriti n'emwa abalungu bâbo: omu Araba, oku Ntondo, omu Shefela, omu Nêgebu, n'oku burhambi bw'enyanya, omu cihugo ca Abakanani na kurhenga e Libano kuhika oku lwîshi lunênênè, Iwo lwîshi Iwa Efrata. ⁸ Loli ecihugo mpizire omu nfune zinyu; kanyagi muyanke ecihugo Nyamubâho alaganyagya basho, Abrahamu, Izaki, na Yakôbo, oku abahaco cibè câbo bona obûko bwâbo enyuma zâbo.»

⁹ Namubwîra ntyâla obwo: «Nti niene ntakamugala mweshi. ¹⁰ Nyamubâho, Nyamuzinda winyu amuluzize, mulolage oku mukola banji nka nyenyêzi z'e malunga. ¹¹ Nyamubâho, Nyamuzinda wa basho, àmuluza muyushûke mubè bangana aha kali cihumbi, anamugishe nka kulya amubwîraga. ¹² Kurhi nakabarhula niene obuzirho bwinyu n'omuzigo gwinyu n'emmanja zinyu? ¹³ Mucîshoge omu ngasi ishanja linyu abashamuka barhimanya, balya ba makengu banamanyîkîne, abôla bo najira barhambo binyu». ¹⁴ Mwanshuza obwo mwaderha, mpu: «Nêci kwinjà okwo odesire, rhwakujira.» ¹⁵ Oku bundi narhola abo barhambo n'emilala yinyu, bashamuka barhimanya banamanyîkîne nabayimanza nti bamukulire: abarhambula ebihumbi, abandî amagana, n'abà arnakumi arhanu, n'ab'ikumi-ikumi, nayimanza n'ababà bandisi b'amashanja ginyu. ¹⁶ Mw'ago mango gonênè, narhegeka abatwî b'emmanja zinyu, nti: Mukaziyumva bene winyu, munatwe bwinjâ olubanja lw'omuntu na mwene wâbo, erhi olw'omuntu n'ecigolo câge. ¹⁷ Murhakazâg'ibà n'akabôlo omu kutwa olubanja: mukaziyumvîrhiza abarho muyumvîrhize n'abakulu; murharhînyaga omuntu, bulyâla okutwa olubanja kuli kwa Nyamuzinda; n'erhi hankajira olubanja lumuyabire, munalumpisekwo nâni nduyumve.»

¹⁸ Mw'ago mango, namumanyisa ebi mukwânîne okujira byoshi.

Ebyabîre e Kadesi

¹⁹ Rhwaleka Horebu obwo, rhwayikira olya nakagali, olya nyandumà w'irungu mwabonaga. Mwo rhwàli omu njira y'okujà ebwa ntondo z'Abamoriti nka kulya Nyamubâho, Nyamuzinda wîrhu anali arhurhegesire, rhwalinda rhuika aha Kadesi-Barnea. ²⁰ Oku bundi namubwîra obwo, nti: «Mwoyu mwmwamahika oku ntondo y'Abamoriti; Nyamubâho, Nyamuzinda wîrhu arhuhîreyo. ²¹ Nti, k'orhabwîni oku Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe okuhîre ecîra cihugo? Kanyà ociyanke nka kulya Nyamubâho, Nyamuzinda wa basho arhegesire, orharhînyaga, orhageragamwo musisi».

²² Lêro obwo, mweshi mwayisha emunda ndi, mwambwîra, mpu: «rhurhume endolêrezi zirhushokolere, zije zalolêreza kwinjà ecihugo, na hano zikaluka zirhubwîre ogw'enjira rhwageramwo n'ogw'emirundu rhwajamwo». ²³ Erhi mbona oku kuli kwinjà okwo, narhòla balume ikumi na babirhi ekarhî kinyu, muguma muguma omu ngasi bûko. ²⁴ Nabo banacirhòla enjira esokire oku ntonto: basòka bahika omu cidekêra ca Esikoli banatwikanya. ²⁵ Bayanka amalehe g'eco cihugo, barhulerhera banarhubwîra, mpu: «Cihugo cinjà Nyamubâho Nyamuzinda wîrhu arhuhîre».

²⁶ Mwêhe mwalahira mpu murhasôkerayo, mwashuba bagoma, mpu murhayumva izù lya Nyamubâho, Nyamuzinda winyu. ²⁷ Mwakazicidudumira omu bihando binyu mpu: «Nyamubâho kushomba ali arhushombire erhi arhurhenza omu cihugo c'e Mîsiri; kwàli kuderha mpu arhuhebe omu nfune z' Abamoriti lyo rhugukumuka. ²⁸ Mpu yo ngahi eyo rhwasôkera? Bene wîrhu barhutwîre omurhima ene baderha, erhi: luli lubaga luzibu na lunji kurhulusha, erhi emirundu yâbo eri miyûbakire buzibu-zibu n'ébyôgo byâyo bisokîre omu nkuba karhî, erhi ciru rhwanabwineyo Anakimu».

²⁹ Namubwîra obwo, nti: «Murhageragamwo musisi, murhabayobohaga. ³⁰ Nyamubâho, Nyamuzinda winyu ye kazimushokolera ye wanamulwîra kandi nka kulya mwabonaga amulwîra e Mîsiri. ³¹ Omu irungu wêne wacîbwîrre kurhi Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe àjaga akuhêka nka kula omulume anahêka omugala, akulanga ngasi abà wanageraga hoshi, mwalinda muhika hanòla». ³² Cikwône muli okwo, ntà muntu wa muli mwe wayêmîre Nyamubâho, Nyamuzinda winyu. ³³ N'obwo ye wali omushokolîre omu njira, kuderha mpu amulongeze aha mwahanda, budufu akazimushokolera nka muliro lyo mubona aha mwagera, na mûshi akazimushokolera nka citù. ³⁴ Nyamubâho ayumva olubî lw'enderho zinyu, oburhè bwamugwârha acîgasha, erhi: ³⁵ «Ntà muntu ciru n'omuguma w'eri iburha libî wâlabarhe mwa cirya cihugo cinjà. nacîgashaga nti nahà basho. ³⁶ Aha nyurna lya Kalebu, mugala wa Yefunè: yeki wacibona nanayishimuhà bon'abâna bâge ecihugo alabasiremwo, kulya kubà àshimbulîre enjira za Nyamubâho buzira bulenzi». ³⁷ Ciru mwanarhuma nâni Nyamubâho ambêra burhè, ambwîra, erhi: «Ciru nâwe orhacihikemwo. ³⁸ Erhi mwambali wâwe, Yozwè mwene Nuni, yeki wahika mulico. Omuhè omurhima bulya ye wahisa Bene Israheli kuli eco cihugo. ³⁹ Cikwône abâna binyu barhò, balya mwaderhaga mpu bakolaga bajibà mpira, na bagala binyu, abâla barhacimanya ene ebinja n'ebibî, abòla bo bacîjamwo, bo naciha bo nanaciyankira cibè câbo. ⁴⁰ Mwêhe muhindamuke mushubire omu irungu ebwa nyanja Ndukula».

⁴¹ Mwanshuza obwo mwanbwîra, mpu: «Rhwayagayisize Nyamubâho, Nyamuzinda wîrhu, mpu rhukolaga rhwasòka rhugendilwa nk'okwo Nyamubâho, Nyamuzinda wîrhu anarhurhegesire». Mwanacihagarhira ngasi muguma emirasano yâge, mwasôkera oku ntondo. ⁴² Cikwône Nyamubâho ambwîra, erhi: «Obabwîre murhasôkeraga eyo munda murhanajagikoza entambala, bulya ntali haguma ninyu, murhajagicihimisa n'abashombanyi binyu». ⁴³ Namubwîra ntyo ci murhayumvaga, mwagomera irhegeko lya Nyamubâho, mwanacihârha mwasôkera oku ntondo. ⁴⁴ Omuamoriti oyûbaka kw'eyo ntondo amurhabâlira, amufugumukirako nka njuci, amuhimira aha Seyiri amutundulika kuhika aha Horma. ⁴⁵ Mwayisha mwajongunja, mwalakira embere za Nyamubâho, cikwône arhashîbiriraga omulenge gwinyu, arhamurhegaga okurhwiri. ⁴⁶ Mwabêra

nsiku nyinji aho Kadesi, nsiku ziri nk'ezi mwanashingireho.

2

Israheli, Edomu na Mowabu

¹ Rhwanacigolonjoka obwôla, rhwajà omu irungu olunda lw'Enyanja Ndukula nk'oku Nyamubâho anali ambwîzire; rhwashinga nsiku zirhali nyi erhi rhwazunguluka entondo ya Seyiri. ² Lêro Nyamubâho ambwîra, erhi: ³ «Mwamarhama erhi muzunguluka eyi ntondo, murhôlege enjira y'olunda lw'emwênè, ⁴ onahe olubaga eri irhegeko, erhi: Mwoyo mukola mwajitwikanya omu cihugo ca bene winyu, bene Ezau, bayûbaka e Seyiri. Barhahimwa kumurhînya ci mumanye: ⁵ murhahîraga mukabakoza bulya ntamuhè cici oku cihugo câbo, ciru na hiryâ hy'olushando luguma, kulya kubà nahîre Ezau eyi ntondo ya Seyiri nti ebè yâge. ⁶ Muyomole enfaranga mubagulire ebiryo mwalya mubagulire n'amîshi mwanywa. ⁷ Bulya Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, akugishire omu mikolo yâwe yoshi; ashimbûlira olugendo lwâwe muli olya nnakagali w'irungu. Lâba oku ekola myâka makumi anni enôla erhi na Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe anali haguma nâwe: ntà kantu wabuzire». ⁸ Rhwatwikanya omu cihugo ca bene wîrhu bene Ezau obwo, mwo bayûbaka omu ntondo ya Seyiri, kugera aha Araba n'aha Elati n'aha Esiyoni-Geberi, omu kushibigolonjoka rhwarhola enjira ejîre ebw'irungu lya Mowabu. ⁹ Nyamubâho ambwîra obwo, erhi: «Omanyè wankarhêra ab'e Mowabu, orhanaderhaga mpu washonza Mowabu bulya ntakuhè kantu k'oku cihugo câge: bene Loti bo nahîre Ara nti lyo lyâbo ishwa. ¹⁰ Bayemimi bâyûbakaga muli eco cihugo amango ga mîra, lwâli lubaga luzibu; lunji na lwa bantu balîrî aka Ba-Anakîmi. ¹¹ Kwo bàkâgilolwa nka Ba-Refayimi na Ba-Anakîmi. ci ab'e Mowabu kwo babaderha mpu ba-Emimi. ¹² Omwôla Seyiri, omu mango ga mîra, mwabâga ahantu hakagiderhwa Bahoriti, cikwône bene Ezau babalibirhako, n'erhi babà bamabaherêrhera, bayûbakamwo ahâli hâbo, nka kulya Israheli anajiraga ecihugo Nyamubâho amuhâga mpu cibè câge. ¹³ Hiragi eyo ! munayikire omugezi gwa Zaredi!».

Okuhika ishiriza lya Yordani

Rhwayikira ogwo mugezi gwa Zaredi. ¹⁴ Akasanzi rhwajire rhwagenda, kurhenga e Kadesi Barnea, kuhika amango rhwayikiraga omugezi gwa Zaredi kali ka myâka makumi asharhu na munâni; ntyo, omurhwe gwa balya boshi bâli bakola balume b'okujà oku matabâro gwâli gwamahwa omu cihando, nka kulya Nyamubâho àli acîgashire. ¹⁵ N'okuboko kwa Nyamubâho nako kwakazibashanga omu cihando, balinda bahungumuka boshi. ¹⁶ Erhi olufû lubà lwamarhenga omu lubaga balya boshi banali bakola balume b'okujà oku matabâro, ¹⁷ Nyamubâho ambwîra, erhi: ¹⁸ «Woyo okola wayikira olubibi lwa Mowabu luderhwa Ara, ¹⁹ n'okujà emunda bene Amoni bali. Orhaderhaga mpu wabarhêra erhi okubashonza bulya ntakuhè oku ishwa lya bene Amoni, bulya bene Loti nahîre eco cihugo, kwo kâbo kashambala. ²⁰ Eco cihugo càkazagilolwa nka cihugo ca Ba-Refayimi, bulya Ba-Refayimi bâyûbakaga mwo mîra, na Bene-Amoni bàkazâgibaderha mpu bo Ba-Zamuzumi ²¹ lubaga lunene, lunji na lwa bantu balîrî aka Ba-Anakîmi. Nyamubâho abahungumula omu masû ga Bene-Amoni, abo Bene-Amoni babahiva banayûbaka ecihugo câbo. ²² Kwo Nyamubâho àjiriraga Bene-Ezau ntyo, abâla bayûbaka omu Seyiri, yêne arhangigukumula Abahoriti omu masû gâbo, Bene-Ezau babanyaga ecihugo banacyûbaka kuhika ene. ²³ Abahiviti bâyûbakaga emirhundu ehisire e Gaza nayo ntyo: Bakafutorimi barhengaga e Kafutori babamalîra banabà bo bayûbaka cihugo câbo. ²⁴ Hirî eyo. Mugandûle muyikire omugezi gwa Arnoni Lâba oku nkufumbisire Sihoni mwâmi w'e Heshiboni, mwâmi w'Abamoriti, nkufumbisire n'ecihugo câge. Cinyagage, onabè wamushonzako entambala. ²⁵ Kurhenga ene nkola narhangiyôbohya amashanja gali hano nshi goshi gakurhinye: na ntyo, ngasi wakayumva oku oli omu njira, abè ayôboha ageremo omusisi».

Okuhimwa kwa Sihoni na Ogu

²⁶ Kurhenga omu irungu Iya Kedemoti, narhuma entumwa emwa Sihoni, mwâmi w'e Hesboni, nazirhuma n'ebinwa by'obuholo nti bagendimubwîra ²⁷ nti: Mwo nagera omu cihugo câwe; nakulikira enjira yâni yône buzira kuderha mpu nyahuke ekulyo erhi ekumosho. ²⁸ Ebiryo nalya kugula nakugulirabyo n'enfaranga, amîshi nanywa nago ogangulize; kugera kwône nagera nancîgendere. ²⁹ Kwo bajizire ntyo bene Ezau bayûbaka e Seyiri na bene Mowabu bayûbaka e Ara; we oleke nyikire Yordani, mpiki mulya cihugo Nyamubâho Nyamuzinda wîrhu aruhâ». ³⁰ Ci kwône mwâmi Sihoni w'e Hesboni alahira mpu arhakarhuleka rhugere emwâge. Nyamubâho, Nyamuzinda wawe ali amamuhûsa obukengêre anammudundaguza omurhima mpu ly'amuhàye bunya-mpira nk'okûla biri ene. ³¹ Nyamubâho ambwîra obwo, erhi: «Lâba oku mîra nakuhâga Sihoni n'ecihugo câge^t. Orhondêrage okucirhola omunyageco». ³² Sihoni ayisha arhurhêra n'engabo yâbo yoshi, ayisha alirhulwikiza aha Yahasi. ³³ Nyamubâho, Nyamuzinda wîrhu aruhaye, rhwamuhima, ye n'abagala, n'olubaga lwâge lwoshi. ³⁴ Obwo rhwanacinyaga emirhundu yâge yoshi, rhwageza engôrho omu ngasi lugo, rhwanigûza abalume, abakazi n'abâna, harhafulumukaga ciru n'omuguma. ³⁵ Bintu byâbo byône byâfulumusire. gwashuba munyago gwîrhu haguma n'ebi rhwahagulaga omu ngasi murhundu. ³⁶ Kurhenga kuli Aroeri oli oku burhambi bw'omugezi gwa Arnoni, n'omurhundu guli omu kabanda kâge, kuhika aha Galadi, ntâ murhundu rhurhahikagamwo, Nyamubâho, Nyamuzinda wîrhu aruhâyô yoshi. ³⁷ Ecihugo ca bene Amoni coki arhahikagakwo, kwo kuderha. amarhambirhambi g'omugezi gwa Yaboki n'emirhundu y'oku ntongo, na ngasi hindi Nyamubâho, Nyamuzinda wîrhu àli àhanzize.

3

Okuhimwa kwa Ogu n'abâbo

¹ Rhwahinduka obwo, rhwarhola enjira y'e Bashani rhwasôkerayo. Og mwâmi w'e Bashani ayisha n'engabo yâge mpu akola alirhulwikiza aha Edreyi. ² Nyamubâho ambwîra, erhi: «Orhamuyôbohaga bulya nakuhireye, ye n'olubaga lwoshi n'ecihugo câge, omukolere birya wakoleraga Sihoni, mwâmi w'Abamoriti, ola oyûbaka aha Heshiboni». ³ Nyamubâho, Nyamuzinda wîrhu aruhâ Og, mwâmi w'e Bashani ntyôla, aruhâ ye n'olubaga lwâge; rhwabahima barharhengagamwo owaloboka. ⁴ Rhwanyaga emirhundu yâge yoshi, ntâ murhundu rhurhabanyagaga: mirhundu makumi gali ndarhu yoshi: ecihugo ca Argobu coshi, akarhwa-bwâmi ka Og e Bashani. ⁵ Eyo mirhundu yoshi yali eyûbasirwe buzibu-zibu. yoshi yali ezongolosirwe n'ebyôgo birîrî n'emihango yalikwo enyumvi nkomokomo, rhurhaganjiri emirhundu erhâli miyûbakire, nayo yali mwandu. ⁶ Eyôla mirhundu yoshi rhwayikolera akalîbala nka kulya rhwanakoleraga Sihoni, mwâmi w'e Heshiboni, rhwahrêrhera olugo lwoshi, abalume, abakazi n'abâna. ⁷ Ci ebintu byâbo byoshi rhwabihagula, rhwahêka n'eminyago ya muli eyo mirhundu. ⁸ Ago mango, rhwarhola ecihugo c'abôla bami bamoriti bombi, cihugo ciri ishiriza Iya Yordani, kurhenga oku mugezi gwa Arnoni, kuhika oku ntongo ya Hermoni. ⁹ (Ab'e Sidoni kwo baderha oyo Hermoni mpu Siryoni, Abamoriti bôhe kwo bamuderha mpu Sheniri.) ¹⁰ Rhwanyaga

^t**2.31** : Nk'oku kubonekine omu citabu c'Emibalè (32,4; 33, 22) kandi kuhonekine hanôla oku amatumu bene Israheli balwa, arhali bône bacîhimiragwo. Nnâmahanga yêne ye balwîra ebîrha na ngasi cihugo bankahashibona, erhi kushobôza abashobôzagyaco. Co cihugo balaganyagya bîshe: Abrahamu, Izaki na Yakôbo. Bene Israheli ntâco bankanegera bulya okuhima kurhenga emwa Nnâmahanga. Lolâ Lush 9, 1-6; Lul 43,4. Nyakasane ye mugala byoshi: Abantu n'ebiremwa byoshi bibâ byâge. Kuhanzîbwe omuntu okujirira owâbo kubî nka kurharhegesirwi na Nyamuzinda (Irhegeko Iya kalî nda: «Orhahîraga okazimba»). Co cirhumire ebihugo Nnâmahanga akazilanga, Abahabraniya bamanye barhabihiragamwo ecirhêro (lolâ 2,9; 2, 19; 2, 37).

emirhundu yali omu irango yoshi, rhwarhola Galadi yêshi na Bashani yêshi, kuhika e Salka n'e Edreyi, karhwa bwâmi ka Ogu omu Bashani. ¹¹ (Mwâmi Ogu yêne wali ocisigire omu bûko bwa Barefayimi. Encingo yâge yo era ncingo y'ecûma ebà aha Rabati emwa Abamoniti. Obulî bwâyo bubà bwa makoro^u mwenda, n'obugali bwâyo buli bwa makoro anni, makoro ga mulume).

Okugaba ecihugo c'ishiriza Iya Yordani

¹² Rhwarhola eco cihugo obwo kugwârhira oku Aroweri aha mugezi gw'Arnoni. Nahà Rubeni na Gadi oluhande lw'entondo ya Galadi n'ebishagala bimuli. ¹³ Bene Menashè baguma n'abahà olundi luhande lwa Galadi na Bashani yêshi, bwo bwâli bwâmi bwa Ogu. (Argobu yêshi haguma na Bashani yêshi, kwo bamuderha mpu cihugo ca Barefayimi. ¹⁴ Yayiri mwene Menashè, erhi àmayanka omurhundu gw'Argobu gwoshi kuhika oku lubibi lw'Abanya-Geshuri n'Abanya-Makà, ebyo bishagala babiyîrika izîno lyâge, byakaziderhwa mpu «bishagala bya Yayiri» kwo binaciderhwa kuhika ene.) ¹⁵ Galadi namugabira Makiri. ¹⁶ Bene Rubeni na Bene-Gadi, nabahà olundi luhande lw'ecihugo ca Galadi, kuhika oku mugezi gwa Arnoni, nahebakwo n'ecihimbi c'ekarhî k'omugezi gujijire olubibi lwa Bene-Amoni. ¹⁷ Araba na Yordani lwâbà lubibi^v lwâbo, kurhenga e Kinereti kuhika oku nyanja ya Araba, oku nyanja y'omunyu omu marhambi ga Pisiga e bushoshôkero bw'izûba.

¹⁸ Namuhà eri irhegeko ago mango, nti: «Nyamubâho. Nyamuzinda winyu amuhîre eci cihugo mpu cibè cinyu; mwe balwî mweshi, murhôle emirasano yinyu. mushokolere bene winyu Bene Israheli; ¹⁹ nti bakinywi bône, n'abâna binyu n'ebintu binyu, (mmanyire oku amasò mugwêrhe garhali manyi), bône basigala muli eyi mirhundu mmuhîre, ²⁰ kuhika Nyamubâho ashobôze bene winyu nabo nk'oku amujîrîre mwoyo, kuhika nabo barhinde muli birya bihugo Nyamubâho, Nyamuzinda winyu amuhîre erindi ishiriza Iya Yordani. Enyuma z'aho, mwanashubira omu mashwa ginyu namuhâga».

²¹ Nahà Yozwè erîra irhegeko obwo, nti: «Obwîne n'amasù gâwe wêne, ebi Nyamubâho, Nyamuzinda winyu akolîre abâla bâmi bombi, ntyo kwo Nyamubâho akazikolera n'abandi bâmi mwashanga boshi. ²² Nti orhayôbohaga, bulya Nyamubâho, Nyamuzinda winyu yêne wamulwîra». ²³ Ago mango nashenga Nyamubâho engalo: ²⁴ «Nti Yâgirwa Nyamubâho, warhondîre okuyêreka mwambali wâwe obukulu bwâwe n'obuhashe bw'okuboko kwâwe; woyo, ntà w'emalunga erhi w'enigulu wakakuhikakwo oku ikola n'oku bijiro bilushîne, ²⁵ oleke nyikire nâni nsinzekeko eco cihugo cinjà ciri ishiriza Iya Yordani, nâni ndolekwo eyi ntondo nyinjà ndolekwo na Libano!» ²⁶ Ci mwoyo mwarhuma Nyamubâho ambêra burhè. arhanyumvirhizagya. Ambwîra, erhi: «Lekeraga aho! Orhacimbwiraga olwo! ²⁷ Sôkera oku busongerwe bwa Pisiga, olikire amasù olunda lw'e emwênè, n'olw'emukondwè n'ebushoshôkero bw'izûba, ocîbonere n'agâwe masù, bulya orhayikire oyu Yordani^w. ²⁸ Orhegeke Yozwè, omuhè omurhima n'oburhwâli, bulya ye walongôlana olûla lubaga ye wanabahisa mwa cira cihugo walangîra». ²⁹ Oku handi rhwabêra muli akôla kabanda, aha ishiriza Iya Beti-Peori.

^u**3.11** Makoro ga mulume: Olwo lugero lwâbà lwa santimetri 45. Haligi erindi ikoro ligali , bakâgikolêsa e Babiloni, lyâli Iya santimetri 52 (Rhulole muli Eze 40,5).

^v**3.17** : Nyanja y'omunyu kw'enaderhwa ntyo, nyanja ya Loti.

^w**3.27** : Enyigîrizo z'entumwa zimanyisize oku Mûsa arhahikaga omu cihugo babalaganyagya n'oku Mûsa abîre afà embere bayikire Yordani (Lush 34. 5-6). Okwo kuyêrekine omuhigo gwa ka-lya kanwa ka Nyakasane (Lush 31.2; 34.4). Amandiko manji gwo gayêrekana oku ecarhumaga Mûsa afà kuli kugoma kw'olubaga nk'oku bakudesire hano (Rhulole muli Lush 1.37; 4.21, Lul 106, 32). Ci kwône, haligi mandiko maguma maguma gaderha oku Mûsa na Aroni bahanagwa omu kubà arhayêmêrâga Nnâmahanga mwîkubagirwa omu karhî ka Bene Israheli aha Meriba (Lush 12, 51; Mib 20, 12) na kulya kubà abuzire buyêrekana obwimâna bwa Nyamuzinda omu karhî ka Bene Israheli (Mib 20, 10)

4

Okuhemuka kwa Peori n'oburhimanya nkana

¹ Wâni Israheli, yumvagya amarhegeko n'engeso nakuyigîriza ene: kuderha nti mugashimbe lyo mulama munahike muli ciryâ cihugo Nyamubâho, Nyamuzinda wa basho amuhà mpu muciyânke cibè cinyu. ² Ebîra mmurhegesire murhabiyushûlekwo akantu, murhanabinyihyakwo akantu ci mulange olushika lwa Nyamubâho, Nyamuzinda winyu nk'oku nnamurhegesire. ³ Mwacibwinire mwene n'amasû ginyu ehi Nyamubâho akolîre Balu-Peori: ngasi yêshi wakulikîre Baal-Peori, Nyamubâho amuhêrêrekeza ekarhî kâwe; ⁴ cikwône mwe mwayosire mucîshwêkîre kuli Nyamubâho. Nyamuzinda winyu, mwoyu mucirimwo omûka mweshi. ⁵ Ka murhabwîni nioyu ndwîrhe namuyigîriza amarhegeko n'engeso nk'oku Nyamubâho, Nyamuzinda anarhegekaga, kuderha mpu mugashimbe hano muhika omu cihugo mwajiyanka. ⁶ Mugalange munagashimbe: bwo burhimanya bwinyu go na makengu ginyu omu masû g'amashanja. Amango bayumva aga marhegeko goshi kwo banaderha, mpu: «Olubaga lw'oburhimanya n'amakengu lunali luguma lwône: lwôlu lubaga lunji-lunji». ⁷ Anagwârhi, lubaga lunji-lunji luhi lulya banyamuzinda babà baliranyire nk'okûla Nyamubâho, Nyamuzinda wîrhu abà arhuliranyire^x ngasi mango nka rhwamushenga? ⁸ Na kandi, lundi lubaga lunênênê luhi lulya lujira amarhegeko n'engeso zishingânîne nk'oku olu lushika nyerekîne embere zinyu olw'ene luli?

Obufulûle bwa Nyamubâho oku ntondo ya Horebu

⁹ Ci kwône omanyage wakayibagira ebi binjà amasû gâwe gabwîne omanyage harhajiraga ciru n'olusiku luguma lw'akalamo kâwe waleka ebyo binjà byakurhenga oku murhima, ci kwône obiyigirize bagala bâwe n'abinjikulu bâwe erhikwo. ¹⁰ Olusiku wali oyîmanzire aha ntondo ya Horebu, embere za Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, Nyamubâho ambwîra: «Onshûbûlize olubaga nabayumvisa ebinwa byâni, kuderha nti bacîyigîrize okuntînya, ensiku zoshi z'akalamo kâbo hano igulu banakuyigirize bagala bâbo». ¹¹ Mwanacishegera obwo, mpu muyimange oku burhambi bw'entondo, ago mango erhi ntondo edwîrhe yagulumira kuhika omu nkuba karhî, omu mwizimya gw'ebitû n'omu milazô. ¹² Nyamubâho amushambâza obwo, kurhengeraga omu karhî k'omuliro; mwakazagiyumva izû ly'ebinwa, cikwône murhabonaga busû buhi. Mwakazagiyumva izû lyône. ¹³ Nyamubâho amumanyîsa endagâno yâge, amurhegeka mpu muyishimbe: biryâla binwa ayandikaga oku nnambi z'amabuye oku binali ikumi. ¹⁴ Niehe, antegeka obwo mpu mmuyigîrize amarhegeko n'engeso mwakazishimba omu cihugo mwajâmwo mpu muciyânke cibè cinyu. ¹⁵ Munacîlangage bwinjà: kulya kubà orhabonaga busû buhi, olusiku Nyamubâho akushambâliza omu karhî k'omuliro aha Horebu, ¹⁶ murhahîraga mukakola amaligo, muderha mpu mukola mwajira enshusho mbinje y'okuyêrekana kantu kalebe: ebè nshusho ya mulume ebè ya mukazi, ¹⁷ ebè nshusho ya nsimba ndebe mw'ezi zigera oku idaho, ebè nshusho ya kanyunyi kalebe mw'orhu rhubalala emalunga, ¹⁸ ebè nshusho ya nsimba ndebe mw'ezi zibà omu mîshi ekuzimu. ¹⁹ Irhondo okalengeza amasû ogalamira emalunga, okabona izûba, omwêzi, enyenyêzi n'engabo z'emalunga yoshi, orhazigaga bakukulukuza mpu obiharamye erhi kubikolera. Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe abigabire amashanja goshi gali idako ly'amalunga. ²⁰ Cikwône mwêhe, Nyamubâho àmuyansire amukûla omu luganda batulira ebyûma, e Mîsiri, mpu muhinduke lubaga mwanya gwâge nk'oku munalî ene.

^x**4.7** Arhuliranyire: Mûsa alonzize okuyêrekana olukogo lwa Nyamuzinda. Nyamuzinda anarhulirâne ngasi mango rhwe biremwa byâge nka kula omubusi anakomerana n'abâna bâge. Olukogo lwa Nyamuzinda lwayushûka bwenêne kulusha erhi ayêmêra akuyanka omubiri, aburhwa hano igulu, alama na nîrhu, na buzinda abambwa oku musalaba mpu lyo arhucungula. Lolà muli Ywn 1,14.

Obuhane

²¹ Mwoyo, mwarhuma Nyamubâho ambêra burhè, acîgasha mpu nkayikira Yordani, na mpu nkahika omu cihugo cinjà àkushobôza cibè câwe. ²² Nêci, mwo nafira mwa cino cihugo rhulimwo, ntanayikira oyu Yordani. Mwêhe mwamuyikira mujiyanka ciry cihugo cinjacinja. ²³ Mucîlange mwakanayibagira endagâno Nyamubâho, Nyamuzinda winyu àfundikaga ninyu, murhahîraga mukajira enshusho mbinje ya kantu kalebe n'obwo Nyamubâho Nyamuzinda wâwe akuhanzizekwo; ²⁴ bulya Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe abâ muliro ntakanjirwa, anabâ Nyamuzinda wa luhali. ²⁵ Amango mwabâ mwamaburha abâna munakola mugwêrhe abinjikulu, amango mwabâ mukola muli nsiku mw'eco cihugo, erhi mwakakola amaligo mukajira enshusho mbinje, kwo kukola ebigayisize Nyamubâho n'okumujira burhè, ²⁶ lêro igulu n'amalunga go gâmpumira omu kasheba gamuyagîrize olwo lusiku: murharhamihungumuke muli eco cihugo mwajiyanka mpu cibè cinyu obu mwayikira Yordani. Murhashingemo nsiku inga, kuhungumuka mwanahungumuka. ²⁷ Nyamubâho àmushandabanya omu mashanja n'abâsigala muli mwe barhabè banga. Omu karhî k'amashanja emunda Nyamubâho amulukîriza. ²⁸ Mukolaga mugendikolerayo banyamuzinda bàjiragwa n'enfune z'omuntu, àbabinjagwa omu murhi erhi omu ibuye, oku barhabona barhanayumva kwo barhalya barhanabayirwa. ²⁹ Wabâ oli eyo munda onalongereze Nyamubâho Nyamuzinda wâwe, wanamubona erhi wakamulonza n'omurhima gwâwe gwoshi n'omûkâ gwâwe gwoshi. ³⁰ Omu maganya gâwe, ebi binwa byakuhikakwo, cikwône omu nsiku nzinda washubîrira Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, onayumvîrhize izù lyâge ³¹ bulya Nyamubâho Nyamuzinda wâwe abâ Nyamuzinda wa lukogo, arhakulekêrere arhanakushâbe; arhayibagire omulagi alaganyagya basho anaguhirakwo endahiro.

³² Orhangidôsa ensiku za mîra, ezakushokoleraga kurhenga olusiku Nyamuzinda alemaga omuntu hano igulu: kurhenger kuli cikwi ciguma emalunga kuhika oku cindi, ka hakola habîre akanwa kali nk'aka? ³³ Ka hali olubaga lukola luyumvîrhe izù lya Nyamuzinda ozîne lyaderhera omu karhî k'omuliro nk'oku wayumvagya lwanabulilama? ³⁴ Ka hali owundi nyamuzinda okola ôyishire alilonza ishanja omu karhî k'erindi ajira eby'okurhangula, ebimanyîso, ebisômerîne anatula entambala n'enfune nzihun'okuboko kula-mbûle ajira eby'okuyôbohya nka kulya Nyamubâho Nyamuzinda winyu àmujiriraga e Mîsiri, erhi mwanasinza? ³⁵ We wahirwe okubona ebyo byoshi kuderha mpu omanyè oku Nyamubâho ye Nyamuzinda w'okuli na ntà wundi aha nyuma zâge. ³⁶ Kurhenger emalunga, akuyumvîsa izù lyâge mpu akuyigîrize, na kunôla igulu akuyêreka omuliro gwâge munene wanayumva ebinwa byâge kurhenger omu kâgarhî k'omuliro. ³⁷ Kubâ ali azigîre basho, n'okubâ acîshozire iburha lyâbo enyuma zâbo, kwarhumire akurhenza e Mîsiri anakuyêrekana okubâho kwâge n'obuhashe bwâge. ³⁸ Amashanja manene na mazibu kukulusha, agalibirhakwo omu masù gâwe, mpu 1yo akuhisa omu cihugo câbo, anakuhè co mpu ociyîmemwo nk'oku binacyôsire kuhika ene.

³⁹ Okwaninage omanyè ene onakazikurhimanya omu murhima gwâwe: Nyamubâho, ye Nyamuzinda oku nkuba enyanya na hano nshi oku igulu, yêne ntà wundi. ⁴⁰ Olange amarhegeko gâge n'engeso zâge nkurhegesire ene, nti lyo obêrwa woyo na bagala bâwe, lyo munalamira omu cihugo Nyamubâho Nyamuzinda wâwe akuhîre mpu cibè câwe ensiku zoshi.

Ngahi omuntu akayâkira

⁴¹ Oku bundi Mûsa acîshoga mirhundu isharhu ishiriza lya Yordani, e bushoshôkero bw'izûba. ⁴² Eyo mirhundu yo omwîsi wamâyîrha akayâkiremwo, ôwamayîrha mwene wâbo buzira bulonza bubî, amuyîrhe arhanali mugwerhekwo nshombo ndebe: ago mango, erhi akayâkira muli murhundu muguma mw'eyo, anaciza ogwâge mûka. ⁴³ Eyo mirhundu yeyi: kuli Bene-Rubeni, Beseri, omu irungu, omu irango kuli Bene-Menashè, Golani, omu Bashani.

Enshambâlo ya kabirhi ya Mûsa

⁴⁴ Lwo lushika Mûsa ahâga bene Israheli olu, ⁴⁵ Gagâla amahugûlo, amarhegeko n'engeso

Mûsa ahàga Bene Israheli erhi barhenga e Mîsiri, ⁴⁶ ishiriza Iya Yordani, omu lubanda luli hôfi na Beti-Peori; omu cihugo ca Sihoni, mwâmi muamoriti, akarhwabwâmi kâge erhi kali e Heshiboni: Mûsa na Bene Israheli bâli bamuhimire erhi barhenga e Mîsiri. ⁴⁷ Banali bayansire ecihugo câge, n'ecihugo ca Ogu, mwâmi w'e Bashani, bombi bali bâmi bamoriti babaga ishiriza Iya Yordani, e bushoshôkero bw'izûba, ⁴⁸ kurhengerâ kuli Aroweri oli oku lubibi luli enyanya z'omugezi gwa Arnoni, kuhika oku ntongo ya Sioni yerigi Hermoni oyo, ⁴⁹ na kuli Araba yoshi, ishiriza Iya Yordani ebushoshôkero.

5

Amarhegeko ikumi ga Nyamuzinda

¹ Mûsa ahamagala Israheli yêshi, ababwîra erhi: Yumva Israheli amarhegeko n'engeso nakubwirira omu kurhwiri; mugayîge mugalange Iyo mugashimba.

A. Irhegeko lirhanzi (2-10)

² Nyamubâho, Nyamuzinda wîrhu âfundisire endagâno yâge haguma nîrhu oku Horebu. ³ Arhali bo na balarha Nyamubâho afundikaga eyo ndagâno, ci haguma nîrhu rhwe rhucizîne, oku rhunali aha olw'ene rhweshi. ⁴ Nyamubâho amushambâza masû omu masû oku ntongo omu karhî k'omuliro. ⁵ Nâni ago mango erhi nyimanzire aha karhî ka Nyamubâho na ninyu, nti mmumanyîse ebinwa byâge, mwâlî muyôbohire omuliro kwarhuma murhasôkera oku ntongo. Aderha obwo, erhi: ⁶ «Nie Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, nie nakurhenzagya omu cihugo c'e Mîsiri, omu nyumpa wali mujâ. ⁷ Orhâbè n'abandi ba nyamuzinda aha nyuma zâni. ⁸ Orhahîraga okajira ehy'obûko nshusho mbinje, nshusho y'ebiri emalunga enyanya, ey'ebiri idako hano nshi, erhi ebiri omu mîshi idako ly'igulu. ⁹ Orhahîraga okaharâmya ezo nshusho erhi okuzikolera. Bulya niono Nyamubâho Nyamuzinda wâwe mbâ Nyamuzinda wa mitula. Obubî bw'ababusi nnambuhanire abâna bâbo, n'abinjikulu n'abinjikulûza bâbo, nka bali bantu banshomba. ¹⁰ Cikwône nnambabalire bantu bihumbi n'ebihumbi nka bali bantu bansîma banashimba amarhegeko gâni.

B. Irhegeko Iya kabirhi n'erya kasharhu (11-15)

¹¹ Orhalahire izîno Iya Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe ebirâ, bulya Nyamubâho arhakaleka buhana owalahira izîno lyâge ebîrâ. ¹² Olusiku Iwa Sabato okazilukuza nk'oku Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe anakurhegekaga. ¹³ Wakazikola miregerege ndarhu onajire obushanja bwâwe bwoshi. ¹⁴ Ci olusiku Iwa kali nda, luli lusiku Iwa Sabato, lusiku Iwa Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe: ntâ mukolo wajira olwo lusiku, ôli we, ôli mugala wâwe, ôli mwâlî wâwe, ôli mwambali wâwe, ôli mwambali-kazi wâwe, ôli enkafu yâwe, ôli endogomi yâwe, erhi cintu câwe cirebe, ciru n'ecigolo cihânzire aha mwâwe, na ntyo mwambali na mwambali kazi wâwe nabo banarhamûka akâwe wêne. ¹⁵ Okazikengera oku wali mujâ omu cihugo c'e Mîsiri, na Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe akurhenzayo n'okuboko kuzibuzibu, kuboko kulambûle, kwo kwarhumire Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe akurhegeka mpu okazikenga olwa Sabato.

C. Irhegeko Iya kani, elya karhanu na kuhika elya kali ikumi (16-21)

¹⁶ Okazikenga sho na nyoko nka kulya Nyamubâho Nyamuzinda wâwe akurhegekaga, ly'olama nsiku nyinji onabone omugisho mwa cirya cihugo Nyamubâho Nyamuzinda wâwe akuhâ.

¹⁷ Orhahîra okaniga.

¹⁸ Orhahîra okahusha.

¹⁹ Orhahîra okazimba.

²⁰ Orhahîra okabêshera omulungu wâwe.

²¹ Orhahîra okacîfinja mukâ mulungu wâwe. Orhahîra okacîfinja enyumpa ya mulungu wâwe, nîsi erhi ishwa lyâge, erhi mwambali wâge erhi omwambalikazi, nîsi erhi nkâfu yâge, erhi

ndogomi yâge erhi kandi kantu ka mulungu wâwe».

²² Byo binwa Nyamubâho abwîraga endêko yinyu yoshi oku ntondo ebyo, abiderha n'izû linene, omu karhî k'omuliro, omu citû n'omwizimya: orhanayûshulagakwo bici; abiyandika kuli nnambi ibirhi za mabuye anazimpêreza.

Obulagizi bwa Mûsa

²³ Erhi nyumva izû lyarhenga omwôla karhî k'omwizimya, oku n'entondo yoshi yagulumira muliro, mwoyo mweshi oku munali barhambo b'emilala, haguma n'abagula binyu, mwanacyisha emunda nali, ²⁴ mwambwîra, mpu: Nyamubâho, Nyamuzinda wîrhu amarhuyêreka irenge n'obukulu bwâge, rhwamâyumva izû lyâge omu karhî k'omuliro; mpu nêci ene rhwamaja rhwabona oku Nyamubâho anaderhêza omuntu n'omuntu agalilama. ²⁵ Cikwône lêro, cici cankarhumaga rhwafâ? Câbâ nêci oyu nyandumâ w'omuliro anarhusingônola, n'erhi rhwankashubikayumva izû lya Nyamubâho, Nyamuzinda wîrhu, rhwanahera. ²⁶ Ka hali ojira omubiri okola oyumvîrhe akîrhu izû lya Nyamuzinda ozîne lyaderhera omu karhî k'omuliro akanabulilama?

²⁷ Woyo, ojeyo oyumve ngasi oku Nyamubâho, Nyamuzinda wîrhu akaderha, obuliyisha orhubwîre ngasi oku Nyamubâho, Nyamuzinda wîrhu akubwîzire; rhwayumvîrhizakwo rhunakujire. ²⁸ Nyamubâho ayumva oku mudesire anambwîra, erhi: «Nayumvîrhe ebinwa by'olu lubaga». Oku bakubwîzire kwoshi kunali kwinjâ. ²⁹ Omurhima gwâbo guruhankarhangiyôrha guli ntyôla: gukazinkenga gunashimbe amarhegeko gâni lyo babona amasîma garhahwa, bône haguma n'abâna bâbo. ³⁰ Ogende obabwîre, erhi: "Mushubire omu bihando binyu» . ³¹ Cikwône wêhe, obêre ahâla hôfi nâni, nakubwîra amarhegeko goshi, olushika n'engeso wabayigîriza nabo bazikole.

Okuzigira Nyamuzinda: lyo irhegeko

³² Mulangage munakulikire nk'oku Nyamubâho, Nyamuzinda winyu ànamurhegekaga. Murhahabukire ekulyo erhi ekulembe. ³³ Mushongêze enjira Nyamubâho, Nyamuzinda winyu anamuyêrekaga lyo mubona akalamo; mwabona omugisho n'akalamo mw'eci cihugo mwâjirhola.

6

¹ Eyôla yo mihigo n'amarhegeko n'engeso Nyamubâho Nyamuzinda winyu antegekaga mpu mmumanyîse, mpu mukazigashimba hano mubâ mwhisire omu cihugo mwajiyanka. ² Ntyôla, erhi wakakazirhînya Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, ensiku z'akalamo kâwe zoshi, erhi wakanashimba amarhegeko gâge goshi, n'ebinwa byâge nk'oku nkurhegesire ene, wanalama akalamo kalîrî, w'oyo na mugala wâwe n'omwâna wâwe n'omwinjikulu wâwe. ³ Israheli, orhakarhangiyumva, okulanga n'okushimba ago marhegeko ly'obona omugisho onayôloloke nka kulya anaderhaga Nyamubâho, Nyamuzinda wa basho, hano ojà muli cîrya cihugo cihululamwo amarhâ n'obûci.

⁴ Yumva wâni Israheli: Nyamubâho Nyamuzinda wîrhu yêne Nyamubâho. ⁵ Ozigire Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe n'omurhima gwâwe gwoshi, n'omûka gwâwe gwoshi, n'emisî yâwe yoshi. ⁶ Ebyôla binwa nkurhegesire ene bisêre omu murhima gwâwe. ⁷ Obibwîrize bagala bâwe, obaganîrrebyo nk'otamîre omu mwâwe erhi amango odwîrhe walambagira omu njira, amango ogwîshîre erhi amango oyîmanzire; ⁸ obishwêkere oku nfune zâwe nka kakengêzo n'oku malanga gâwe nk'ishembwa. ⁹ Obiyandike oku mitungo y'enyumpa n'oku lumvi.

¹⁰ Amango Nyamubâho Nyamuzinda abâ amakuhisa muli cîrya cihugo alaganyagya basho, Abrahamu, Izaki na Yakôbo mpu abahâ, mw'erya mirhundu minene eyera bwenêne arhanali aha yayûbakagwa, ¹¹ omu nyumpa ziyunjwîre binjâ bya ngasi lubero, arhanali we waziyunjuzagyabyo, hôfi n'amaliba orhali aha gahumbagwa, hôfi n'emizâbîbu n'emizêti orhali

aha karhwêragwa, amango wabà wamalya wamanayigurha, ¹² orhahîra okayibagira Nyamubâho wakukûlaga omu cihugo c'e Mîsiri, omu nyumpa wàlimwo mujà. ¹³ Orhînye Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, okazimukolera onakazicigasha izîno lyâge.

¹⁴ Orhahîra okashimba abandi banyamuzinda, omu banyamuzinda b'amashanja gakugosire, ¹⁵ bulyâla abà Nyamuzinda wa luhali Nyamubâho Nyamuzinda wâwe ôbà omu karhî kâwe. Omanyè oburhè bwâge bwakanakuzukira atulumukirwe obone bwamakuherêrekeza hano igulu. ¹⁶ Orhahîra okarhangula Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, nka kulya wajiraga e Masa. ¹⁷ Oshimbe amarhegeko ga Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, na birya binwa na galya mahano àkuhâga. ¹⁸ Okazijira ebishingânîne n'ebiyinjihire omu masù ga Nyamubâho, lyo oyumva obusîme onayanke ciryà cihugo cinjà-cinjà Nyamubâho alahiriraga basho ¹⁹ mpu akabà arhahulusizi abashombanyi bâwe wanasinza! Ye wakuderhaga Nyamubâho.

²⁰ Amango mugala wâwe akakudôsa erhi: «Ebîra binwa, aga marhegeko n'ezîra ngeso Nyamubâho, Nyamuzinda wîrhu àmurhegekaga kwo kuderha kurhi»? ²¹ Wanamubwîra erhi: «Rhwàli bajà ba Faraoni mwâmi w'e Mîsiri e Mîsiri, lêro Nyamubâho arhukula eyo munda e Mîsiri n'obuhashe bw'okuboko kwâge. ²² Nyamubâho ajirira omu masù gîrhu ebimanyîso n'ebirhangâzo binene by'okuyôbohya, akolera Mîsiri, Faraoni mwâmi w'e Mîsiri n'enyumpa yâge yoshi! ²³ Rhwêhe arhurhenza cyo munda mpu arhuheke mwa ciryà cihugo alaganyagya balarhà mpu àrhushobôzaco. ²⁴ Nyamubâho arhurhegesire mpu rhushimbe ago marhegeko goshi, lyo rhurhînya Nyamubâho, Nyamuzinda wîrhu, rhukaziyôrha rhuli n'obusîme rhunabone akalamo nk'oku binayôsire kuhik'ene. ²⁵ «Obushinganyanya bwîrhu bw'obu: okulanga bwinjà n'okushimba aga marhegeko goshi, embere za Nyamubâho, Nyamuzinda wîrhu, nk'oku yêne arhurhegesire.»

7

Israheli lubaga luyegûle

¹ Amango Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe abà amakuhisa muli eci cihugo wagendiyanka, n'amango wâbà wamakungush amashanja manji: Abahititi, Abagirgashi, Abamoriti, Abanyakanani, Abaperizi, Abahiviti, n'Abayebuseni, mashanja nda na mazibu kululusha, ² Nyamubâho, Nyamuzinda akufumbikabo obahime onabakolere akalîbala. Orhaderhaga mpu wanywâna mwe nabo, nîsi erhi mpu wababêra obwonjo! ³ Orhahîraga okakoma obumanina mweshi nabo: mwâli wâwe orhamugabiraga mugala w'ab'eyo; na mugala wâwe orhamusheberaga mwâli w'ab'eyôla. ⁴ Bulya mugala wâwe banamurheba mpu arhanshimbaga; anakolera abandi banyamuzinda n'oburhè bwa Nyamubâho wânabona bwamakuzûkira atulumukirwe amuherêrekeze mwo kano kanya. ⁵ Cikwône, alaga oku mwabajirira: mujè mwashâba empêrero zâbo, mujè mwavunyangula amabuye g'okuhêrera bàgwikaga, mujè mwakundula emirhi bàgwikaga mpu bakarherekêreraho na ziryà nshusho^y zâbo bàbinjaga onazidûlike muliro. ⁶ Bulyâla woyo, oli lubaga lwarherekîrwe Nyamubâho Nyamuzinda wâwe. We Nyamubâho Nyamuzinda wâwe àcîshozire mpu obè we lwâge lubaga omu mashanja goshi ganabà hano igulu.

⁷ Nyamubâho àcishwêkîre kuli mwe anacimwîshoga: arhali mpu kulya kubà mwaluzire mwarhalûka agandi mashanja goshi, ciru mwe banyi omu mashanja goshi, ⁸ ci kurhonya Nyamubâho amurhonya, n'okulonza okusêza omulagi alaganyagya basho. Kwo kwarhumire Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe akulîkûza n'okuboko kwâge kuzibu, akurhenza omu nyumpa y'obujà n'omu nfune za Faraoni mwâmi w'e Mîsiri. ⁹ Okolaga wamanya oku Nyamubâho,

^y7.5 : Lolà Lub 34, 13; Lush 7, 5; 12, 3; 16, 21; 34, 13. Ogwo mutungo yali nsanamu ya muzimu-mukazi «Ashera», ye Abanya-Kanâni boshi n'embaga zàli bayegîre bakâgiharâmya. Lolà Lub 23, 24. Mbaga nyinji zàkâg'iderha mpu Ashera ye mukà Nyamuzinda

Nyamuzinda wâwe ye Nyamuzinda w'okuli, ye Nyamuzinda mutabêsha ye bîkirira endagâno yâge n'obuzigire bwâge kuhika oku iburha lya kali cihumbi abîkira abantu bamuzigira banashimba amarhegeko gâge. ¹⁰ Cikwône abamushomba, anabahane omu magala gâbo. Arhimang'isherêrekeza ngasi omushomba, bunali buhane bwâgo bwâgo amuhà. ¹¹ Olangage ebinwa n'amarhegeko n'engeso zâni nkurhegesire ene, onazishimbage.

¹² Mango wâbà wayumvîrhe aga marhegeko, okagalanga n'okugashimba, naye Nyamubâho Nyamuzinda wâwe âkubikira endagâno n'oburhonyi alaganyagya basho. ¹³ Akusîma anakugishe oyôlooke; agisha emburho y'omu nda yâwe n'emburho y'omu ishwa lyâwe, engano yâwe, idivayi lihyâhya lyâwe, amavurha gâwe, emyêzi enkafu zâwe zirimwo, n'abânabuzi b'ebibuzi byâwe, muli cîrya cihugo alaganyagya basho mpu abahà. ¹⁴ Wabà mugishe kulusha agandi mashanja goshi, emwâwe erhakabà ngumba ya mulume erhi ya mukazi erhi omu bintu byâwe. ¹⁵ Nyamubâho akucinga oku ngasi bulwâla, arhakurhumire ciru n'obuguma muli galya mahanya wabwîne arhumira ab'e Mîsiri, ci abakushomba boshi, bo anagahengulirakwo.

¹⁶ Okolaga wamalîra ago mashanja Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe akuhebire omu nfune goshi. Isù lyâwe lirhabâga lya bwonjo kulibo, orhanakolera nyamuzinda bâbo: ogwo gwakanabà murhego bakurhezire.

Emisî ya Nyamuzinda

¹⁷ Okolaga waderha emurhima gwâwe erhi aga mashanja gamabà manji kundusha, kurhi nakahasha nagahulusa wâni? ¹⁸ Orhabarhînyaga: okengêre kulya Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe akoleraga Faraoni mwâmi w'e Mîsiri n'ecihugo ca Mîsiri coshi: ¹⁹ galya marhangulo manene amasù gâwe gaciboneraga, birya bimanyîso n'ebirhangâzo, kulya kuboko kulambûle Nyamubâho Nyamuzinda wâwe akuhulusagya mwo; ntyo kwo Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe akolera ago mashanja oyôbohire. ²⁰ Kali ciru Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe arhuma enyisimbo zimalîre abakaderha mpu bacînaniriza erhi mpu bacîfulika balekibonwa.

²¹ Orhadirhimanaga embere zâbo, bulya Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe ali ekarhî kâwe. Ye Nyamuzinda mukulu n'owokuyôbohwa. ²² Hinyi-hinyi Nyamubâho Nyamuzinda wâwe ajà ahungumula ago mashanja embere zâwe. Nâwe wêne orhakabagukumulira oku liguma, kuderha mpu eby'erubala byankanaluga bikulibuze. ²³ Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe akufumbikabo boshi, abashakanya kuhika boshi bahungumuke. ²⁴ Akufumbika n'abâmi bâbo, oherêrecze amazîno gâbo hanôla idako ly'amalunga harhajire owaderha mpu ahagaza embere zâwe, kuhika boshi obamalîre.

²⁵ Enshusho bâbinjaga mpu banyamuzinda bâbo, mukazizikweba ecîko; orhayâgalagwa n'amasholo nîsi erhi n'amarhale baziya mbisire; erhi wakaderha mpu wacîyankirago, wanagwa omu murhego; bulyâla ebyo byoshi, Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe arhabikwirirwa.

²⁶ Orhahîraga okahêka ebyo byakobwa omu mwâwe, byakanarhuma wabà nyamakobwa akabyo. Okwânîne obilole nka by'eciguzi birya by'okushologosa bulya biri bihehêrere.

8

Amarhegeko gw'omw'irungu

¹ Aga marhegeko mmuhîre ene, mugalange bwinjà goshi, mugashimbe lya mulama, muyôlooke munaje muli cîrya cihugo Nyamubâho alaganyagya basho, muciyanke cibè cinyu .2 Okazikengera zirya njira zoshi Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe akugezagya mwo omu irungu myâka makumi anni, mpu lya akujira mwîrhohye, akurhangule anamanye eciri omu ndubi y'omurhima gwâwe: mpu alole erhi walanga erhi orhalange amarhegeko gâge.

³ Akujizire mwîrhohye, akuyumvîsa ishali akuhà amanna walya n'obwo orhagayishi na basho barhagayishi; kulonza okukumanyîsa oku omuntu arhalama na mugati gwône, ci alama na ngasi hirhenga omu kanwa ka Nyamuzinda. ⁴ Omwambalo wali oyambîrhe gurhakoyaga mw'eyo

myâka makumi anni, n'okugulu kwâwe kurharhundaga. ⁵ Oyumvagye obwo oku Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe kwo akuhanûla kula omushamuka anahanûla omwâna wâge. ⁶ Onalangage amarhegeko ga Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe omu kushimba enjira zâge n'okumurhînya.

Enyifinjo z'Ecihugo c'Amalaganyo

⁷ Bulya Nyamubâho akola akuhêka omu cihugo cinjà bwenêne, cihugo cilugamwo enshalalo n'enshoko, amîshi ganakazifuguka kurhenga ekuzimu omu rhubanda n'omu birhondo. ⁸ Cihugo ciyêramwo engano; engano y'obwânwa n'ey'omushûshu, omuzâbîbu n'omuzêti n'amakomamanga, cihugo ca mirhi ya mizêti, ca mavurha n'obûci, ⁹ Mw'eco cihugo orhalye mugati mushundano, orhabulemwo kantu. Cihugo cirimwo amarhale cinali cihugo wahumbamwo amarhale oku ntondo. ¹⁰ Walya oyîgurhe onavuge Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe omunkwa muli ecôla cihugo cinjà àkuhîre.

¹¹ Orhahîraga okayibagira Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, omu kubula bwashimba ebinwa byâge, amarhegeko gâge n'engeso zâge nkurhegesire ene. ¹² Amango wâbâ wamalya wanayigurha, wamâyûbaka onakola odekerîre omu nyumpa nyinjâ, ¹³ n'amango wabona ebintu byâwe binyinyi n'ebinênênè byamayôlologa, onakola ogwêrhe nfaranga nyinji, masholo garhali manyi, n'ebirugu byâwe hyoshi byamaluga, ¹⁴ omanyè omuhimbo gwakanakuja emurhima. Ago mango omanyè wakayibagira Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe wakurhenzagya omu cihugo c'e Mîsiri, omu nyumpa y'obujâ. ¹⁵ Ye wakugezagyamwo oyûla côbohwa na nakagali w'irungu, hantu ha nyôrha harhanabâ mîshi, ha njoka n'amahiri, yêne ye wakurhenzagya amîshi omu ibuye lizibu-lizibu. ¹⁶ Ye wakuyikulizagya omu irungu n'amâna, biryo basho barhayishi, kuderha mpu akujire mwîrhohye, mpu arhangikurhangula abulikujirira ebinja wâsima.

¹⁷ Omanyage wakaderha omu murhima gwâwe erhi: misî yâni na buzibu bwa maboko gâni byampisagya kuli obu bugale. ¹⁸ Okazikengêra Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe: ye wakuhâga emisî erhuma wabona obwo bugale bwoshi; kwo àkenzire ntyo erya ndagâno àlaganyagya basho, kw'okûla biri ene. ¹⁹ Amango wanayibagîre Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, okashimba abandi banyamuzinda b'obwîhambe, okabarhumikira erhi okabaharâmya, nkukomêrîze oku wanahêrêrekeza. ²⁰ Ak'agôla mashanja Nyamubâho âherêrekeza omu masû ginyu, ninyu kwo mwanahêrêrekeza, ebwa kubula bwayumvîrhiza izû lya Nyamubâho, Nyamuzinda winyu.

9

Nyakasane ye hima, c'arhali oburhwâli bw'Israheli

¹ Yumva Israheli. Woyo okolaga wayikira Yordani ene, okola wagendiyîmûla amashanja manene na mazibu kukulusha, okolawayanka emirhundu minene, miyûbakire n'ebyôgo byâyo bihisire omu nkuba-karhî. ² Libâ ishanja linene, banabâ balî-balî ba-Anakimu. Obayishi, wayumvîrhe babaderha, mpu: «Ndi wakahagalika ba-Anakimu?» ³ Omanyage ene oku Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe ye wakushokolera nka muliro-ntakanjirwa, yêne ye wabamalîra, yêne ye wakuhimirabo; wabanyaga onabahêrekeze oku irindo nka kulya Nyamubâho àkubwiraga. ⁴ Amango Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe abahiva wanasinza, orhaderhaga omu murhima, erhi: «Bushinganyanya bwâni bwarhumire Nyamubâho ampisa eci cihugo omu ikumi ly'eminwe», n'obwo Nyamubâho ahivire ago mashanja wanasinza erhi bubî bwâbo burhuma. ⁵ Arhali bugula bwâwe, arhali bushinganyanya bw'omurhima gwâwe burhumire washobôla ecihugo câbo, ci bubî bwâbo bwarhumire Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe anyaga aga mashanja n'okukushobôza; haligi n'okulonza okukenga akanwa alaganyagya basho, Abrahamu, Izaki na Yakôbo. ⁶ Omanyage ene oku arhali bugula bwâwe burhumire Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe akuhâ ecîra cihugo cinjà ntya mpu cibè câwe: bulyâlya ôbâ lubaga lwa cikanyi cirhagomba.

Ecâha ca Israheli oku Horebu n'obulagizi bwa Mûsa

⁷ Okengêre, orhayîbagiraga Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe n'oku wamujirize burhè omu irungu. Kurhenga amango mwarhengaga omu cihugo c'e Mîsiri, kuhika ahâla mwahika, murhahwa murhagomera Nyamuzinda. ⁸ Aha Horebu mwagayisa Nyamubâho, amulubira bwenêne kulinzimumalîra. ⁹ Nali nsôkîre oku ntongo nti ngendihâbwa enambi z'amabuye, zo nambi z'endagâno Nyamubâho âfundikaga ninyu. Nayôrha oku ntongo miregerege makumi anni na madufu makumi anni, buzira kukoza omugati erhi amîshi ekanwa. ¹⁰ Nyamubâho ampà zirya nambi z'amabuye, oku zinali ibirhi; zâli nyandike n'omunwe gwa Nyamuzinda, zânalikwo ebinwa Nyamubâho ambwîriraga omu karhî k'omuliro, kw'erya ntongo, olusiku lw'embuganâno. ¹¹ Enyuma za miregerege makumi anni na madufu makumi anni, Nyamubâho ampà ezo nambi z'amabuye zombi, zo zirya nambi z'endagâno. ¹² Nyamubâho ambwîra erhi: «Yimuka oyandagale duba orhenge hano, bulyâlya olubaga warhenzagya e Mîsiri, lwakozire amaligo. Barharhamirirhenga omu njira nabayerekaga, bacîtulîre enshusho y'ecûma carhenga ecîko». ¹³ Oku bundi Nyamubâho ambwîra erhi: Nabwîne lula lubaga, luli lubaga lwa cikanyi cirhagomba ¹⁴ Oleke nduhererhe, nzaze izîno lyâbo idako ly'amalunga, nabà we njira ishanja lizibu na linene kulusha elîra».

¹⁵ Oku bundi obwôla nabunguluka, narhenga kuli erya ntongo nasiga edwîrhe yahya; nali nfumbasire zirya nambi ibirhi z'endagâno. ¹⁶ Nalola nabona oku mwâlî erhi mwamagayisa Nyamubâho, Nyamuzinda winyu; mwâlî mwamatula akanina k'ecûma carhenga ecîko: murharhamagirhenga omu njira Nyamubâho ali amurhegesire. ¹⁷ Zirya nambi oku ziri ihirhi, nazigwârha n'amaboko gombi, nazirhimba oku idaho erhi mwanabona. ¹⁸ Oku bundi nacîha oku idaho, embere za Nyamubâho, nk'oku nanajiraga burhanzi, nashinga miregerege makumi anni na madufu makumi anni ntakozza omugati erhi mîshi ekanwa, najira ntyo erhi amaligo mwakolaga garhuma, aga mwagayisagayamwo Nyamubâho n'okumujira burhè. ¹⁹ Nêci bwo nali nyôbohire bulya burhè na gulya mungo âli âmugwêrhekwo, kuhika alinda ahiga mpu akola amuherêrekeza. Ago mango kandi Nyamubâho anyumva. ²⁰ Aroni naye Nyamubâho âli amukalihire bwenêne alonzimuheza; kandi ago mango nasengerera Aroni naye. ²¹ Nayanka cirya câha cinyu mwâlî mutuzire, kalya kanina, nakayanka nakayôca, nakavungunyula koshi nakajira muyonga nagukwêba omu mugezi gwahona oku ntongo. ²² Aha Tabera, n'aha Masa n'aha Kibroti-Hatawa, mwajira Nnâmahanga burhè. ²³ Na galya mango Nyamubâho alonzagya okumurhenza e Kadesi-Barnea, bulyâla amubwîra, erhi: «Musoke mugendirhola cirya cihugo mmuhîre», mwacinungushulira eryôla irhegeko lya Nyamubâho, Nyamuzinda winyu murhamuyêmêraga murhanayumvagya izû lyâge. ²⁴ Muyôrha mugomera Nyamubâho kurhenga olusiku amumanyaga.

²⁵ Nacîrhimba oku idaho obwo embere za Nyamubâho, nanayôrha mparamize ezo nsiku makumi anni n'ago madufu makumi anni, bulya Nyamubâho âli âdesire mpu amuherêrekeza. ²⁶ Nashenga Nyamubâho namubwîra nti: «Yâgirwa Nyamubâho, omanyè wankasherêza olubaga lwâwe n'omwîmo gwâwe wêne walîkûzagya n'obuhashe bwâwe, ogu wanarhenzagya wêne e Mîsiri n'okuboko kuzibu. ²⁷ Nti kengêra abarhumisi bâwe, Abrahamu, Izaki na Yakôbo, orhalolaga obugamba bw'olubaga, obulala n'amabî gâbo, ²⁸ abà muli cirya cihugo warhurhenzagya bakanaderha, erhi: Nyamubâho kuyabirwa ayabîrwe n'okubahisa omu cihugo abalaganyagya, erhi na nshombo kulibo, yarhumaga abahulusa mpu lya bagendifira omu irungu. ²⁹ N'obwo lubaga lwâwe olwo, mwîmo gwâwe ogwo. wêne wagurhenzagya e Mîsiri n'obuhashe bwâge bunji n'okuboko kwâwe kulambûle».

10

Omucîmba gw'Amalaganyo n'okucîshogwa kwa Bene Levi

¹ Nyamubâho anacimbwîra obwo, erhi: «Obinje zindi nambi ibirhi za mabuye nka zirya ntanzi,

onasôkere emunda ndi oku ntongo, obinje n'omucimba gw'omurhi. ² Nâyandika kuli ezôla nambi zombi ebinwa byâli kuli ziryâ nambi ntanzi waberaga, oyishizihira omwôla mucimba.» ³ Nanacibinja omucimba omu murhi gw'omuvûla, n'erhi mbâ namabinja ziryâ nambi z'amabuye zombi, zinayosire nk'eza burhanzi, nasôkera kulya ntongo n'enambi zâni omu nfune. ⁴ Ayandika kuli ezôla nambi zombi nk'oku anajiraga burhanzi ebinwa ikumi Nyamubâho amubwîrira oku ntongo, omu karhî k'omuliro, olusiku lw'embugânano. Nyamubâho âganfumbasa. ⁵ Nashubirhenga okwôla ntongo, nahira ziryâ nambi muli gulya mucimba najiraga zanakaziyôrha zibêra omwôla nk'oku Nyamubâho anantegekaga. ⁶ Bene Israheli banacirhenga aha maliba ga Bene-Yakana, bajâ e Mosera; yo Aroni afîrîre, yo anabishirwe, omugala Eleazari ayîma omu cikono câge c'obudâhwa. ⁷ Kurhenga ahôla bajâ e Gudigoda, barhenga e Gudigoda bajâ e Yotebata, cihugo ciluziremwo enyîshi. ⁸ Ago mango, Nyamubâho ayegûla ab'obûko bwa Levi, mpu bakazibarhula omucimba gw'amalaganyo ga Nyamubâho, mpu bakaziyimanga embere za Nyamubâho, bakazimukolera banakazihâna omugisho oku izîno lyâge nk'oku binali ene. ⁹ Co carhumire Levi arhabona mwanya arhanabona ishwa aka bene wâbo: Nyamubâho yêne ye kashambala kâge nka kulya Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe anamubwîraga.

¹⁰ Niehe nabêra oku ntongo nk'oku nanajiraga obw'oburhangiriza, nabêrakwo miregerege makumi anni na madufu makumi anni; ago mango, Nyamubâho anyumvîrhiza kandi; Nyamubâho aleka omulâli gw'okukuherêrekeza. ¹¹ Ci kwône Nyamubâho kandi ambwîra, erhi: « Yimuka oshokolere olubaga bagendiyanka cîrya cihugo nalaganyagya bîshe nti nabahâco baciymemwo».

Okukembûlwa kw'omurhima

¹² Na bunôla, wâni Israheli, bici Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe akuhûnyire aha nyuma ly'okurhînya Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, okushimba enjira zâge zoshi, okuzigira n'okukolera Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe n'omurhima gwâwe gwoshi, n'omûka gwâwe gwoshi, ¹³ okushimba ebinwa n'aga marhegeko ga Nyamubâho nkurhegesire ene mpu lyo oyishibêrwa. ¹⁴ Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe ye Nnankubâ ye na Nnâmahanga goshi, ye Nn'erigulu na ngasi binalibamwo byoshi. ¹⁵ Nyamubâho ânabulibâ basho bône âcîshwêkerakwo erhi kubarhonya kurhuma, na kandi enyuma zâbo, linali iburha lyâbo, aligi mw'oyo, lyône âcîshozire omu mashanja goshi. ¹⁶ Mukembûle omurhima gwinyu munaleke okubâ bacikanyi cirhagomha. ¹⁷ Bulya Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe ye Nyamuzinda wa banyamuzinda, ye Nyakasane wa banyakasane, ye Nyamuzinda olushire, Nyamuzinda muhimanyi na wa kurhînywa, arhajira kabôlo kuli ndi arhanalonza luhembo luci.

¹⁸ Yetwira enfunzi n'omukana olubanja, ye rhonya ebigolo, ye bihâ omugati n'omzambalo. ¹⁹ Mukazigira ababunga bulya ninyu mwâli babunga omu cihugo c'e Mîsiri. ²⁰ Okazizigira Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, onakazimukolera, acîshwêkere kuliye onakazicigasha izîno lyâge. ²¹ Ye irenge lyâwe, ye Nyamuzinda wâwe, ye wakujirira birya binene na bidârhi amasû gâwe gâbonaga. ²² Basho erhi bayandalira e Mîsiri, bâli bantu makumi gali nda na bunôla Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe âkuluzize nka nyenyêzi z'e malunga.

11

Ebi Israheli abonaga

¹ Ozigire Nyamubâho Nyamuzinda wâwe onashimbe ngasi lusiku ebi akurhegesire byoshi, amarhegeko gâge, engeso zâge n'ebinwa byâge. ² Mwacibwinire mwene, mwoyo ci arhali abâna binyu. Bôhe barhabonaga barhanamanyaga amahano ga Nyamubâho, Nyamuzinda winyu, obukulu bwâge, emisî y'olubî lwâge n'ey'okuboko kwâge kulambûle, ³ ebimanyîso n'ebindi akozire omu Mîsiri, ebi akolîre Faraoni mwâmi w'e Mîsiri w'e Mîsiri n'ecihugo câge coshi, ⁴ ebi akolîre emirhwe y'abalwî b'e Mîsiri, enfarasi zâbo n'engâle zâbo, galya mango abalikiragakwo

amîshi g'Enyanja Ndukula banamulibisirekwo luminomino, kulya abagukumulaga baherêrekera kuhika ene. ⁵ Abâna binyu barhabonaga ebi àmujiîre omu irungu kuhika aga mango mwahika aha; ⁶ ebi akolîre Datani, Abironi na bene Eliabu wa kuli bene Rubeni, galya mango idaho liyashama linabamirangukiza omu karhî ka Israheli yêshi, lyamirangusabo n'emilala yâbo n'amahêma gâbo n'ebirugu byâbo byoshi. ⁷ Amasû ginyu gabwîne ebyo bidârhi Nyamubâho akozire byoshi.

Amalaganyo n'oburhonde

⁸ Mulange amarhegeko mmurhegesire ene goshi, lyo mubà bazibu munahashigwârha eci cihugo mwajamwo mpu muciyanke cibè cinyu. ⁹ Ntyôla mwalamira nsiku nyinji muli eco cihugo Nyamubâho alaganyagya basho n'obûko bwâbo, cihugo cihululamwo amarhà n'obûci. ¹⁰ Kulya kubà eco cihugo wajamwo cirhali nk'ecihugo c'e Mîsiri mwarhengamwo, eyo munda mwakazagiba mwamarhwêra emburho munagaliyidômera n'okugulu nka kula badômera obusane. ¹¹ Ecihugo wajamwo mpu ogendiyanka côhe ciri cihugo ca rhubanda n'ebirhondo bidômerwa n'enkuba y'oku nkuba. ¹² Ciri cihugo Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe abà alanzire n'amasû ga Nyamubâho Nyamuzinda wâwe garhacirhengakwo, kurhenga aha murhondêro gw'omwâka kuhika aha buzinda bwâgo. ¹³ Kwo biri ntyo. Erhi mwakanayumva amarhegeko gâni mmuhîre ene, okuzigira Nyamubâho Nyamuzinda winyu, n'okumukolera n'omurhima gwinyu gwoshi n'omûka gwinyu gwoshi; ¹⁴ ecihugo cinyu naciha enkuba amango gawkânîne, enkuba mpangûka n'enkuba y'oku lugaze, na ntyo wanahaka engano yâwe, erivayi lyâwe n'amavurha gâwe. ¹⁵ Ebintu byâwe nabihà obwasi e bulambo, walya onayigurhe. ¹⁶ Mumanyage omurhima gwinyu gwakanashumikwa, obone mwamahabuka mukazikolera abandi banyamuzinda n'okubaharâmya; ¹⁷ mucîzukize engulumira y'oburhê bwa Nyamubâho, mubone amayigala amalunga, enkuba ebulikane, ishwa lirhaciyeramwo bici, kano kanya mwamaherêrekera muli eci cihugo cinjà Nyamubâho amuhà.

Okushwinja

¹⁸ Ebi binwa mmubwîzire, mubihirage oku murhima n'omu mûka gwinyu. Mubishwêkere oku kuboko nka cêrekane n'oku malanga nka ishembwa. ¹⁹ Mubiyigîrize bagala binyu, munakazibakengezabyo, obè otamîre omu mwâwe erhi odwîrhe walambagira omu njira, obè ogwîshîre erhi obè oyîmanzire. ²⁰ Obiyandike oku mikango y'enyumpa yâwe n'oku nyumvi zâwe, ²¹ na ntyo, ensiku zâwe n'eza bagala bâwe, mw'eci cihugo Nyamubâho alaganyagya basho mpu abahà, zanaluga aka ez'oku nkuba enyanya z'igulu. ²² Bulyâlya erhi mwakanalanga mukanashimba aga marhegeko mmurhegesire goshi mukazigira Nyamubâho, Nyamuzinda winyu, mukanashimba enjira zâge zoshi, n'okucishwekera kuliye, ²³ Nyamubâho anamunyagira eby'aga mashanja goshi, ninyu mwene mwananyaga ebya mashanja manene na mazibu kumulusha.

²⁴ Ngasi abà mwakanahira olushando erhi hanakola aha kwinyu, olubibi lwinyu lunali kurhenga oku irungu kuhika e Libano, kurhenga oku lwîshi, olwîshi lwa Efurata, kuhika oku nyanja y'e Buzikiro bw'izûba, lyo ishwa linyu eryo. ²⁵ Ntâye wahagaza embere zinyu, Nyamubâho Nyamuzinda winyu amukengesa bakazimurhînya omu ngasi ishwa mwakanahiramwo olushando, nka kulya yêne amulaganyagya.

²⁶ Ka murhabwîni? Nioyo namadêkereza embere zinyu ene okugishwa n'okuhehêrerwa. ²⁷ Kugisha erhi mwakanashimba amarhegeko murhegesire ene gali ga Nyamubâho Nyamuzinda winyu. ²⁸ Kuhehêrerwa, akabà murhashimbiri amarhegeko ga Nyamubâho, Nyamuzinda winyu, n'erhi mwakarhenga omu njira mmurhegesire ene, mukaderha mpu mwashimba abandi banyamuzinda murhamanyaga. ²⁹ N'amango Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe abà amakuhisa mw'eci cihugo wajamwo mpu ociyanke cibè câwe, onahire omugisho oku ntondo ya Ebali. ³⁰ Ezo ntondo ntâye ohabire oku zibà ishiriza lya Yordani, omu njira y'e Bushoshôkero bw'izûba omu

cihugo c'Abekanani bayûbaka omu Araba aha ishiriza Iya Giligala hôfi n'omurhi gw'e More.
³¹ Nêci, mukola mwayikira Yordani, mpu mugendiyanka ecihugo Nyamubâho Nyamuzinda winyu amuhà. Mwacyanka cibè cinyu munacyûbakemwo. ³² Mulange munashimbe amarhegeko goshi n'engeso muhugûlire ene.

12

II. Okushubûlulwa kw' amarhegeko

¹ Alagi amarhegeko n'engeso mwalanga n'okushimba muli eco cihugo Nyamubâho, Nyamuzinda wa basho akuhîre mpu cibè câwe ensiku zoshi z'akalamo kinyu hano igulu.

Okushâba engombe za banyamuzinda bw'obwîhambi

² Muhongole munashande ngasi bantu amashanja mwajihulusa gâli gayubasire mpu gakazigashânirizamwo ba nyamuzinda wâbo, abè oku ntondo, abè omu birhondo, abè aha murhi gujinîrîre. ³ Mushâbe empêro zâbo, mujonjage amabuye gâbo g'aha luhêro, n'emirinzi yâbo muyiyoce. Mushangule enshusho babinjiraga banyamuzinda bâbo, munazâze amazîno gâbo ahôla.

Okurherekêra Nyamubâho

⁴ Nyamubâho, Nyamuzinda winyu yêhe, arhalikwo mwamujirira ntyo. ⁵ Ci halya Nyamuzinda winyu acîshoga omu mashanja ginyu mpu ahireho izîno lyâge n'okulibezaho ho mwakaziyisha n'okumulongezaho. ⁶ Ahôla ho mwakazilêrha enterekêro zinyu z'embâgwa n'ezindi nterekêro, entûlo zinyu n'ensholôlo z'omu nfune zinyu, enterekêro zinyu z'okuyukîriza omuhigo n'ezindi nterekêro munalonzize, enterekêro z'olubere lw'ebintu binyu binênênè n'ebinyinyî. ⁷ Ahôla ho mwanakazirîra, omu masû ga Nyamubâho, Nyamuzinda winyu, kulya kubà Nyamubâho, Nyamuzinda winyu âkugishire.

⁸ Arhali kwo mwajira nk'oku rhudwîrhe rhwajira ahâla ene: ngasi muguma adwîrhe ajira oku anabwîne, ⁹ kulya kubà murhacihika aha baluhukiro n'oku kashambala Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe akuhîre. ¹⁰ Mukolaga mwayikira Yordani, mwagendibêramwo cirya cihugo Nyamubâho, Nyamuzinda winyu amuhà mpu muciyîmemwo. Amucinga oku babisha bamulieburhambi muyûbake n'omurhûla. ¹¹ Ago mango, n'aho hantu Nyamubâho, Nyamuzinda winyu acîshoga mpu ho abêza izîno lyâge ho mwakazilêrha ngasi ebi namurhegesire byoshi: enterekêro zinyu z'embâgwa n'ezindi nterekêro, entûlo zinyu, ensholôlo z'omu nfune zinyuna ngasi binjà wâbà walaganyize Nyamubâho omu ciragâne; ¹² aga mango, musîme omu masû ga Nyamubâho Nyamuzinda winyu, mwe nabagala binyu na bali binyu, na bambali na bambalikazi binyu, n'omuleviti oyûbasire emwinyu, kulya kubà arhagwêrhi mwanya arhanashangîri akashambala kinyu.

Enterekêro zarherekêrwa

¹³ Orhahîraga okarherekêra aha ngasi luhêro onabwîne; ¹⁴ ci halya hantu Nyamubâho acîshoga omu ishanja linyu liguma, hône wakazirherekêrera enterekêro zâwe z'embâgwa n'okukola ngasi ebi nakurhegesire.

¹⁵ Ci kwône, ngasi mango wakanayumva omurhima gucîfinjirekwo, omu ngasi murhundu gwinyu, wanabaga onalye enyama nk'oku omugisho gwa Nyamubâho gunakuhîre. Omuntu, abè mwêru kwêru erhi nanga, anayiryakwo, ciru yankaba ya kashafu erhi ya nshagarhi. ¹⁶ Murhalye omukò, ci munagubulagire oku idaho nka mîshi.

¹⁷ Omu mirhundu yâwe, orhaliremwo ecihimbi ca kali ikumi c'engano yâwe, ec'idivayi lyâwe erhi ec'amavurha gâwe, olubere lw'ebintu byâwe binênênè erhi bisungunu nîsi erhi ciru ehiguma hy'oku nterekêro zâwe z'okuyûkiriza omuhigo nîsi erhi enterekêro z'obulonza erhi enterekêro

enfune zâwe zihânyire. ¹⁸ Ci kwône wanabirîra omu masù ga Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, halya hantu Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe acîshogaga honênè, woyo, mugala wâwe na mwâli wâwe, mwambali wâwe na mwambalikazi wâwe n'omuleviti oli aha mwâwe, wanalya osîme, omu masù ga Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, ocîshingire ebinja byarhenga omu maboko gâwe. ¹⁹ Amango goshi wâbâ olimwo eco cihugo câwe, orhahîraga okuhaba omuleviti. ²⁰ Hano Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe abâ amagalihya ecihugo câwe nka kulyâla anakubwîraga, n'amango wayumva iralâ ly'enyama okanaderha, erhi: «Nakasîmire okulya enyama», onayirye nk'oku onalonzize. ²¹ Erhi akabâ aho hantu Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe acîshozire mpu ho ahira izîno lyâge hali kuli nâwe, wanakazibâga omu bintu binyinyi n'ebinênènè Nyamuzinda akuhîre, nka kulya nakurhegekaga. ²² Ci kwône kwo wanabirya kula banalya akashafu erhi enshagarhi: omuntu mucêse n'orhali mucêse haguma balîra. ²³ Ci kwo omanyè wakalya omukò, bulya omukò gwo mûka, orhakanalya omûka okalya n'enyama. ²⁴ Orhalyaga omukò: ogubulagire oku idaho nka mîshi. ²⁵ Orhahîraga okagukoza ekanwa lyo obêrwa woyo na mugala wâwe enyuma zâwe ebwa kubâ okozire ebishingânîne omu masù ga Nyamubâho. ²⁶ Ci kwône ebirugu bitagatîfu, birya binali byâwe, haguma n'entûlo z'okuyûkiriza omuhigo, okazibiyanka obihêke halya hantu Nyamubâho acîshozire. ²⁷ Enterekêro y'entumwa n'omukò oyisingônolere oku luhêrero lwa Nyamubâho Nyamuzinda wâwe, n'enyama ozirye, ²⁸ Olange onashimbe bwinjà ebîra nkurhegesire, na ntyo wanakazibêrwa ensiku zoshi woyo na mugala wâwe enyuma zâwe, ebwa kubâ wajizire ebiri binjà binashingânîne embere za Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe.

²⁹ Eyo munda wajâ, amango Nyamubâho Nyamuzinda wâwe abâ amahererêkeza amashanja gâyo goshi, amanakushokolera ayisha abanyaga n'amango wâbâ wamabanyaga onakola odekerîre omu cihugo câbo, ³⁰ ago mango onamanyagc wakagwârhwâ omu murhego, onamanyage wakaderha mpu wabashimba wamanarhangibaherêrekeza embere zâwe. Omanyage wakadôkerezâ ebya banyamuzinda bâbo omu kuderha erhi: «Aga mashanja kurhigakazâg'ikolera banyamuzinda bâbo? Erhi kwo nâni najira ntyo!» ³¹ Arhali kwo wakola ntyo embere za Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe. Bulyâla ebyo byoshi Nyamubâho arhabibonakwo arhanakwirirwa ebi ago mashanja gajirira banyamuzinda bâbo: kali ciru banayôkere bagala bâbo na bâli bâbo omu cîko mpu lyo basîmîsa banyamuzinda bâbo.

13

¹ Ebyo mmurhegesire byoshi, mubilange munabishimbe, buzira kuyushûla erhi kubinyihyakwo akantu. ² Erhi emwinyu yakazûka omulêbi erhi mulôsi wa bilôrho, akakuyêreka ecimanyîso erhi cisômerîne cirebe ³ cirya cimanyîso, erhi cirya cisômerîne cikaba nk'oku ânaderhaga, n'enyuma z'ahôla, akakubwîra erhi: «Rhucîshimbire abandi banyamuzinda, abâ orhayishi, akanakubwîra mpu mubagashânize», ⁴ orhayumvagya ebinwa by'oyo mulêbi nîsi erhi eby'oyo mulôsi w'ebilôrho, bulya Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe anakurhangula kwa bene okwo, mpu amanye erhi onazigira Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe n'omurhima gwâwe gwoshi. ⁵ Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe yêne ye mwakulikira ye mwanakenga; amarhegeko gâge go mwashimba, izû lyâge lyo mwakazyumva, ye mwakolera, ye mwacîshwêkerakwo. ⁶ Oyo mulêbi erhi oyo mulôsi ali wa kufâ, bulyâla amayigîriza abantu okugomera Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe wakukûlaga omu cihugo ca Mîsiri, akucungula omu nyumpa y'obujâ, na kandi amakuhabula âkurhenza omu njira Nyamubâho, Nyamuzinda akurhegekaga mpu okazishimba.

⁷ Erhi mwene winyu, mwene sho erhi mwene nyoko, mugala wâwe erhi mwâli wâwe, nîsi erhi omukazi ôyegemera ecifuba câwe, erhi omwîra orhonya nka mûka gwâwe wêne, erhi akakushumika mahwe-mahwe, erhi: «Rhugende rhujikolera abandi ba nyamuzinda, balya wêne orhayishi na basho barhabayishi ⁸ ba muli balya banyamuzinda b'amashanja gali eburhambi bwinyu, gabè ga kuli erhi ga hôfi, kurhenga oku cikwi kuhika oku cindi cikwi c'igulu, ⁹ orhayêmêraga ebinwa byâge orhabirhegaga okurhwiri, isû lyâge lirhabâga lya lukogo,

orhamubabaliraga orhanafulikaga obubî bwâge. ¹⁰ Nêci, okwânîne omuyîrhe, we wamulîkira okuboko kurhanzi kw'okumuyîrha, na kandi okuboko kw'olubaga lwoshi kuholêreze. ¹¹ Mabuye wamubanda kuhika afê; bulyâla ali alonzize okukucîka kuli Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, wakurhenzagya e Mîsiri, omu nyumpa y'obujà. ¹² Israheli yêshi akumanya anageremwo omusisi, analeke okukola ago maligo ekarhî kâwe. ¹³ Erhi wakayumva baderha mpu murhundu muguma mw'erya Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe àkuhâga mpu obêremo, ¹⁴ gulimwo abantu ba busha b'omu bûko bwâwe, bahabwîre abâbo bashizi bababwîra mpu: «Rhugende rhukolere abandi banyamuzinda, balyâla ôrhali oyishi, ¹⁵ ago mango onalole ehyo hibanja bwinjà odôse ciru onadôkereze. Kukaboneka oku nêci kwo binali ntyôla, na ntâco cirhindizize obwo bubî bwanajizirwe emwâwe, ¹⁶ ababà bw'ogwo murhundu boshi, onabayôhemwo engôrho, ogwo murhundu onagushandâze gwo n'ebigubamwo byoshi, ¹⁷ ebyakanyagwa byoshi, onabilunde omu ngo y'emuhanda, omurhundu oguyôkere kuguma n'eminyago yago yoshi, gwoshi ogurhûle Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe. Gushube bigûkà by'ensiku zoshi birhaciûbakwe. ¹⁸ Orhayôrhanaga akantu ka muli olwo lugo luhehêrere, kuderha mpu Nyamuzinda arhûlirire, aleke oburhê anali, obwonjo bwâwe bumugwarhe akubabalire anakuluze, nka kulya àlaganyagya basho, ¹⁹ casinga oyumvîrhize izù lya Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, oshimbe amarhegeko gâge goshi, agâla nkurhegesire ene, onakole ebishingânîne omu masù ga Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe.

14

Lubaga lurhuzirwe Nyakasane: oleke ebiryo bihumânya olye ebicîre

¹ Mwoyo muli bâna na Nyamubâho, Nyamuzinda winyu. Murhahîra mukashâkwa nîsi erhi okumômwa ebisike nka hali ofîre. ² Bulya woyo oli lubaga lwarhûzirwe Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, na Nyamubâho àcikwishozire omu gandi mashanja goshi gabà hanôla igulu, mpu obè ishanja lyâge. ³ Orhahîraga okulya akantu k'okushologosa. ⁴ Alaga ebintu n'ensimba ndibwa: enkafu, ecibuzi n'empene, ⁵ enshagarhi, akashafu, empongo, akasa n'ensunu, empovu n'empene y'emuzirhu. ⁶ Wanalya ngasi cintu erhi nsimba ejira ensenyi mberemwo ebè erhi kuvûgusa evûgusa. ⁷ Ci kwône, omu bintu bivûgusa n'omubintu bijira ensenyi mberemwo, murhahîra mukalya ngasi bûko bwa ngamiya n'obw'omurhonè. Ezo ozilole nka nsimba zihumânya. ⁸ Engulube nayo ejira ensenyi mberemwo ci kwône erhavûgusa: oyilole nka ya kuhumânya. Orhakalya enyama zâzo orhakanahuma oku mirhumba yazo. ⁹ Omu nsimba z'omu mîshi, zo mwakalya ezi: ngasi ezijira emishûgi y'emugongo n'enjula, ezo mwanazirya. ¹⁰ Ci ezirhajira mishûgi y'emugongo zirhanajira njula murhakazirya; ezo mukazizilola nka za kuhumânya. ¹¹ Mwanalya ngasi kanyunyi kacîre. ¹² Alagi ebinyunyi murhakâlya: ikozi, cigukuma, cunjunja, ¹³ akadurha, ecihimbi na ngasi bûko nyunda bwoshi, ¹⁴ obûko cihungu bwoshi, ¹⁵ kanga, kahenè, nyamulobo, na ngasi bûko lubakà ¹⁶ cirifûfu, hunira na kaduba mahiri, ¹⁷ hajawa, enkongoro n'emînâna, ¹⁸ lubondo n'obûko bwâge, hangâli n'omutulama. ¹⁹ Ngasi rhusimba rhwa mashala mukazilolarho nka rhwakuhumânya, murhankalyarho. ²⁰ Mwanahashirya ngasi kanyunyi kacîre. ²¹ Murhankalya enyama z'omufîra. Wanayiha ecigolo ciri aha mwâwe ciyirye nîsi erhi oyigulize ow'embuga, bulya wêhe oli lubaga lwarhûzirwe Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe. Orhahîraga okayendera omwânahene omu mahenehene ga nina.

Entûlo ya ngasi mwâka

²² Ngasi mwâka^z, kwanakwânana orhôle ecihimbi ca kali ikumi c'oku myâka yâwe, eryâla eyêzire enarhenzire omu mashwa gâwe. ²³ n'omu masù ga Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe,

^z**14.22** Ntûlo ya ngasi mwâka oku bya ngasi lubero: Irhegeko ly'okuhâna entûlo bwâli bwôrhere bw'ago mango.

halya hantu ânabè acîshozire mpu abêzeho izîno lyâge, wanaîraho ecihimbi ca kali ikumi c'engano yâwe, ec'erivayi lyâwe n'eca amavurha gâwe, olubere lw'ebintu byâwe binênênè n'ebinyinyî ntyo, wanayiga okukaziyoîrha orhînya Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe. ²⁴ Erhi enjira yakakukulihira bwenêne, erhi wakabà orhahashirihisa entûlo ebwa kubà ahantu Nyamubâho acîshozire mpu abêzaho izîno lyâge hali kuli n'emwâwe, amango Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe abà amakugisha, ²⁵ erya myâka wanayihingana nsaranga, ziryâ nsaranga onazisêgeze omu nfune zâwe, onajè halya hantu Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe acîshozire; ²⁶ ohikaho wanakaba ziryâ nsaranga, ozihîngane ngasi kantu onalonzize, bintu binênênè erhi binyinyi, divayi erhi ngasi mamvu gahire, ngasi ehi onayumvîrhe omurhima gusîmire. Wanaîra mulya masû ga Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, osîme woyo n'enyumpa yâwe. ²⁷ Orhayîbagiraga omuleviti ôli omu mirhundu yâwe, bulyâlya arhagwêrhi mwanya arhanagwêrhi kashambala haguma nâwe.

Entûlo ya ngasi myâka isharhu

²⁸ Enyuma lya myâka isharhu, wanarhòla ebihimbi bya kali ikumi by'e myâka wamasârûla muli ogu mwâka gwa kasharhu byoshi, wanagendibidêkereza ebwa mihango yâwe. ²⁹ Okubundi obwo, hanajira abayish'irya: Omuleviti (bulya arhajira mwanya arhanajira kashambala haguma nâwe), ecigolo, enfunzi n'omukana w'oku mwinyu, balya banayîgurhe. Na ntyo, Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe âkugisha agishe na ngasi mukolo enfune zâwe zakanarhangira.

15

Okubabalira emyenda ngasi myâka nda

¹ Aha kuhwa kwa ngasi myâka nda, wanajira obukuze bw'okubabalira emyenda. ² Alaga kurhi okwo kubabalira emyenda kwâkazijirwa: omuntu balire omwenda banamusigira ecikinja, akwânîne ababalire ogwo mwenda gwarhumaga bamusigira ecikinja; arhakacilyuza olya mulungu erhi olya mwene wâbo amango oyûla amayakûza Nyamuzinda mpu mâshi obubabalire bw'emyenda! ³ Omuntu w'ecigolo wanamulyûza, mwene winyu yêhe wanamulekera ngasi hyâwe agwêrhe. ⁴ Na kandi, aha mwâwe harhabà mukenyi, kulya kubà Nyamuzinda akushobôza omugisho mwo ciryâ cihugo Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe akuhà mpu ociyîmemwo, ⁵ casiga onayumve izû lya Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe omu kubikirira n'okukulikira aga marhegeko nkurhegesire ene oku ganali.

⁶ Amango Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe abà amakugisha nka kulya anakulaganyagya, mashanja manji gakulya omwenda gasige ecikinja, ci wêhe orhabalye mwenda, warhegeka mashanja manji, ci wêhe orharhegekwe nago.

Okurhabâla ab'obuligo.

⁷ Erhi emwâwe yakaba eri omukenyi, muguma w'omu bene winyu, aha muhango gwâwe muguma, muli ciryâ cihugo Nyamubâho, Nyamuzinda akuhà, orhazidohagya omurhima gwâwe, orhanabumbaga enfune zâwe wamânabona mwene winyu w'obuligo, ⁸ ci onamubumbulire enfune zâwe, n'okumuhoza kalya kantu alagîrîrekwo. ⁹ Omanyâge wakanabêza omu murhima gwâwe ezi nkengêro mbî, mpu: «Omwâka gwa kali nda ogûla guyiruka, gwo mwâka gw'okubabalira!» okazinga amalanga embere za mwene winyu mukenyi, n'okabula bwamuhà akantu, akanakuyamira emwa Nyamuzinda obone wamahemuka n'ecâha ¹⁰ Nka wamuhà, omuhè n'omurhima nkana, bulyâlya okwôla kwarhuma Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe akugisha omu mirimo yâwe yoshi n'omu ngasi mukolo gw'amaboko gâwe. ¹¹ Ntâ mango abakenyi bâbule mw'eci cihugo, bw'obûla nkuhîre eri irhegeko: enfune zâwe ozibumbûlire mwene winyu ozibumbûlire oli buligo n'omukenyi oli omu cihugo câwe.

¹² Erhi mwene winyu muhebraniya, mulume erhi mukazi akacîguza emunda oli, nêci

anakukolera myâka nda, n'oku mwakagwa kali nda, wanamuleka agende nk'oku omurhima gunamuhîre. ¹³ Nêci onamuleke agende ci orhamulikaga maboko mûmu. ¹⁴ Onamubarhuze, ashobole oku bintu byâwe binyinyi, oku by'omu cibuga câwe n'oku by'omu mukenzi gwâwe; omuhè nk'oku Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe okugishire. ¹⁵ Okaz'ikengêra oku wali mujà e Misirina Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe akucungula. Co cirhumire nkuhà eryôla irhegeko ene.

¹⁶ Ci kwône erhi oyo muntu anakubwîra erhi: Ntalonzizi nkurhengekwo, akabà akusîmire woyo n'enyumpa yâwe, akabà asîmire okubêra aha mwâwe, ¹⁷ ago mango, wanarhola omugera, omurhulire okurhwiri aha muhango gw'emuhanda, na ntyo anabà mwanbali wâwe ensiku zoshi. Omujà-kazi wâwe naye kwo wamujirira ntyo. ¹⁸ Orhayâgalagwa n'okumuleka agenda, bulyâla omu myâka ndarhu akukolîre, akufulukize kabirhi kalushire eby'omulimya akolera omu lusiku. Naye Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe âkugisha omu mirimo yâwe yoshi.

Emburhwa-lubere z'ebintu

¹⁹ Okazirherekêra Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, ngasi mburhwa-lubere ndume y'omu bintu byâwe, ebè mpanzi erhi ngandabuzi. Orhahîraga okahingîsa erhi kubarhuza olubere lw'enkafu yâwe nîsi erhi okumôma olubere lw'ecibuzi câwe. ²⁰ Ngasi mwâka onayanke olubere lw'ecintu câwe, olulire mweshi n'enyumpa yâwe omu masù ga Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe halya hantu Nyamuzinda anacîshozire. ²¹ Eco cintu erhi cakaba cirikwo ishembo, erhi cakajà cakûnagira nîsi erhi ca muhûrha, erhi lindi ishembo linene, orhankacibâgira Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe. ²² Onacirire omu mwâwe, omwinjà n'omugalugalu haguma, nk'oku bakanalya empongo erhi akashafu, ²³ ci kwône orhalye omwamba gw'eco cintu, ogubulagire oku idaho nka mîshi.

16

Basâka n'emigati erhalimwo ngezo

¹ Okazikenga omwêzi gwa Aviv (Emihuli) onajiremwo olukulu lwa Basâka oku irenge lya Nyamubâho Nyamuzinda wâwe, kulya kubà gwâli mwêzi gwa Mihuli erhi Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe akurhenza e Mîsiri budufu, ² Okazibâga Basâka, omu bintu byâwe binênênè n'ebinyinyî. Omubâgire Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, halya hantu acîshozire mpu yo ndâro y'izîno lyâge. ³ Eyo mbâgwa orhayirire mugati gulimwo engezo. Nsiku nda zoshi erhi eyo mbâgwa wayirîra omugati gurhalimwo ngezo, mugati gwa buligo, bulyâlya bwake-bwake warhengaga e Mîsiri. ⁴ Engezo erhabonekaga omu mwâwe n'omu cihugo olimwo coshi, muli ezo nsiku nda harhanasigalaga ciru n'ehitya kuli erya mbâgwa warherekêraga bijingo by'olusiku lurhanzi, na ntâhyo obikage bijingo mpu hihike sêzi. ⁵ Orhaderhaga mpu wabâgira Basâka muli lugo luguma mwo zirya Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe âkuhà ⁶ ci hanali halya Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe acîshozire mpu habè ndâro y'izîno lyâge, ho wabâgira Basâka, bijingo izûba libà lyamazika, go mango warhengaga e Mîsiri. ⁷ Wanayiyendera onayirîre halya hantu Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe acîshozire na buca sêzi wanagaluka oshubire omu bihando byâwe. ⁸ Wasinga nsiku ndarhu walya emigati erhalimwo ngezo, n'oku lusiku lwa kali nda hanabà embugânano nkulu bwenêne y'okukuza Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe: ago mango orhahîra okajira mukolo mulebe.

Olusiku lukulu lw'Emigobe

⁹ Okaziganja migobe nda. Olusiku omugushu gwarhangiraga okurhema emyâka, wanarhangira okuganja migobe nda. ¹⁰ Oku bundi, wanajirira Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe Olukulu lw'Emigobe: ntûlo y'obulonza wajira n'okuboko kwâwe, nk'oku Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe anakugishire. ¹¹ Ocîsîmîse omu masù ga Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe halya hantu Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe acîshozire mpu yo ndâro y'izîno lyâge, ho wâcîsimikiza mwe na

mugala wâwe na mwâli wâwe, mwambali wâwe na mwambalikazi wâwe, omuleviti ôli omu lugo lwâwe, kuguma n'ecigolo, enfunzi n'omukana, oku banali ekarhî kâwe. ¹² Okazikengera oku wali mujà e Mîsiri: olange onakulikire aga marhegeko.

Olukulu lw'Ebihando

¹³ Okazijira olukulu lw'ebihando miregerege nda, òba wamahaka emyâka y'oku cibuga câwe n'ey'omu mukenzi gwâwe. ¹⁴ Ago mango wanacisîmîsa, mwena mugala wâwe na mwâli wâwe, mwambali na mwambalikazi wâwe, omuleviti n'ecigolo, enfunzi n'omukana, oku banali omu lugo lwâwe. ¹⁵ Washinga miregerege nda wajirira Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe olukulu, mwo cirya ciriba Nyakasane âcîshozire, kulya kubà Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe akugisha obêrwe omu mirimo yâwe yoshi omu mikolo yâwe yoshi ly'oyunjula busîme.

¹⁶ Kasharhu omu mwâka, ngasi bûko mulume onali emwâwe, ayishicîyêrekana omu masù ga Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, halya hantu Nyakasane anacîshozire: oku lukulu lw'Emigati erhalimwo ngezo, oku lukulu lw'Emigobe n'oku lukulu lw'Ebihando. Ntâye oyishaga maboko mûmu embere za Nyakasane, ¹⁷ ci ngasi muguma akazihâna nka kulya omugisho Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe àmuhîre gunali.

Abatwî b'emmanja

¹⁸ Ohire abatwî b'emmanja n'abandisi omu ngasi lugo Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe âkuhà, nk'oku emilala yâwe enali; bakazitwîra olubaga olubanja kulya kushingânîne. ¹⁹ Orhahîraga okalenganya omuntu, orhahîraga okaderha mpu ola ye lebè, orhazigiraga abagula olubanja, bulyâla engulo y'olubanja enahûse abagula enyagîse n'omuntu olubanja lwâge. ²⁰ Bushinganyanya wakazikulikira, na ntyo walama onayanke cirya cihugo Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe ayishikushobôza.

Okuhabigashâniza

²¹ Orhahîraga okagwîka omulinzi^a, murhi mulebe erhi mulebe abà burhambi bw'oluhêro wayishibà oyûbakire Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, ²² orhanagwîkaga ibuye ly'abazimu bulya Nyamubâho, Nyamuzinda arhalikwirirwa.

17

¹ Orhahîraga okabâgira Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe ecintu c'omu binênênè erhi ec'omu binyinyi, eciremîre erhi ecirikwo ishembo, bulya Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe arhakwirirwa okwo. ² Erhi omu karhî kâwe, muli cishagala ciguma mw'ebi Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe akuhà, erhi bakajira omulume nîsi erhi mukazi wakola ebigayisize Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, omu kuvuna endagâno yâge, ³ oyo muntu erhi akagendikolera abandi banyamuzinda, akanayunama embere zâbo, n'embere z'izûba, omwêzi nîsi erhi embere za gundi murhwe gw'emalunga, n'obwo okwôla ntakukurhegesiri, ⁴ n'erhi bakamushobeka embere zâwe; erhi wakabà wamayumvîrhiza n'okudôkereza bwinjà, okabona oku nêci kwo binali, galya maligo gakoziwe omu Israheli, ⁵ ago mango wanahulusa olya mulume erhi olya mukazi wajiraga ebyo bigalugalu ajè enyuma z'omuhango gw'olugo, oyo mulume erhi mukazi wanamubanda amabuye arhengemwo omûka. ⁶ Oku buhamîrizi bwa babirhi erhi bwa basharhu omuntu anatwîrwa okufà, omuntu arhankayîrhwa oku buhamîrizi bw'omuntu muguma. ⁷ Abo bahamîrizi bo barhangirika okuboko oku kuyîrha oyo muntu, na kandi olubaga lwoshi lwanamulikira okuboko. Kwo kurhenza obubî omu côgo okwo.

Okudôsa omudâhwa muleviti

⁸ Erhi hankabà olubanja lukurhalusire, lwa kuyirhana, lwa kadali erhi lwa kuyagazanya, lubanja

^a**16.21** : Lolà Lub 34, 13 n'amahugûlo gw'olo lukerekîre amahêro.

lulebe omu lugo lwâwe, ago mango wanakanya osôkere halya Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe acîshozire, ⁹ogendilonza abadâhwa baleviti n'omutwî w'emmanja oli omu mukolo ago mango. Wanadôkerezwa banakumanyîse kurhi batwîre olubanja. ¹⁰Okwânîne okulikire ako kanwa bakumanyikize aho hantu Nyakasane acîshozire, onamanye orhabulagabukola nk'oku banakuyêresire. ¹¹Kwo wanakola nk'oku bakuyêreka na nk'oku banatwîre olubanja, buzira kuhabukira ekulyo erhi ekulembe kw'akanwa bâkubwîra. ¹²Erhi hankajira owahanjalika, arhayumva omudâhwa oyîmanzire oku kukolera Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, arhayumva n'omutwî w'emmanja, oyo muntu ali wa kufâ kwo kurhenza obubî omu Israheli okwo. ¹³Olubaga lwoshi lwamanya okwo, luyôbohe lunaleke okuhanjalika.

Abâmi

¹⁴Amango wâbà wamahika muli ciryâ cihugo Nyamubâho Nyamuzinda wâwe ayishikuhâ, na hano ôbâ wamaciyanka onakolaociyubasire, ago mango wanaderha, erhi: «Nnonzize okuyîmika omwâmi wantegeka nk'oku agandi mashanja ganzungulusire ganajira». ¹⁵Omwâmi Nyamubâho, Nyamuzinda acîshozire ye okwânîne oyîmike akurhegeke, muguma omu bene winyu ye wâyîmika abè mwâmi wakurhegeka, orhankayîmika ow'embuga mpu akurhegeke olyâla ôrhali mwene winyu. ¹⁶Ci kwône oyo mwâmi arhahîraga akashwêka omwandu gw'enfarasi nîsi erhi okugalula olubaga e Mîsiri mpu aluza omurhwe gw'abalwîra oku nfarasi, bulyâla Nyakasane âkubwîzire, erhi: «Murhakacishubiramwo eyi njira». ¹⁷Arhaluze abakazi, omurhima gwâge gwakanahabuka. Arhanaluzagya enfaranga n'amasholo gâge okubozire. ¹⁸Amango atamala oku ntebe y'obwâmi, akwânîne ayandike omu citabu, yêne wanakazicisoma, ikopye ly'olu lushika, lihamisa lulya lushika luli omu nfune z'abadâhwa baleviti: ikopye ly'oku lushika, abadâhwa baleviti bamuyandikise. ¹⁹Eco citabu cikaziyôrha ciri aha burhambi bwâge, akacisoma ensiku z'akalamo kâge zoshi, na ntyo anamanyirhînya Nyamubâho, Nyamuzinda wâge, anamanyilanga ebinwa by'olulushika byoshi, n'aga marhegeko anamanyigashimba. ²⁰Kuderha mpu alekicîbona enyanya za bene wâbo, aleke n'okucîyeguyla kuli ago marhegeko mpu agagera eburhambi, ekulyo erhi ekumoshô. Na ntyo, ye n'abâna bâge, analama nsiku nyinji oku ntebe y'obwâmi omu karhî k'Israheli.

18

Abadâhwa Bene Levi

¹Abadâhwa baleviti, omulala gwa Levi gwoshi gurhahâbwè mwanya erhi kashambala haguma na Israheli, bakazirya ebiryo birherekîrwe Nyakasane, n'oku mwanya gwâge. ²Ogo mulala gurhabè na kashambala omu karhî ka bene wâbo, Nyakasane yêne wâbà kashambala kâbo nk'oku abalaganyagya.

³Alaga omwanya gw'abadâhwa, ogu bakalinga oku lubaga, kuli balya barherekêra ebintu binênênè erhi binyinyi: banahâ omudâhwa okuboko, omushaya n'olurhôle. ⁴Wanamuhâ omwâka muhyâhya gw'engano yâwe, ogw'elivayi lyâwe n'ogw'amavurha gâwe, n'obwôya burhangiriza wakemba oku bibuzi byâwe. ⁵Bulyâla ye Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe acîshozire omu milala yoshi mpu akaziyimanga embere za Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe mpu akolere Nyamuzinda.

⁶Erhi omuleviti oyûbasire muli murhundu muguma omu mirhundu yâwe, halebe erhi halebe omu Israheli, erhi akayumva acîfinjire okuyisha halya hantu Nyakasane acîshozire, ⁷anakolaho omukolo gwâge oku izîno lya Nyamubâho, Nyamuzinda wâge kuguma na bene wâbo baleviti bayimanzire halya omu masû ga Nyakasane; ⁸analya ecihimbi ciri nk'ec'abâbo, buzira kuderha obunguke ngasi muguma akayunguka omu kuguza ebyîshe.

Abalêbi

⁹ Amango wâbà wamahika muli cihugo Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe akuhà, omanyè wakanayiga amaligo g'ago mashanja. ¹⁰ Emwâwe erhabonekaga omuntu wageza omugala nîsi erhi omwâli omu muliro, owacihira omu by'okulaguza, okurhulakwo abazimu, okunywesa emizimu n'okuloga; ¹¹ erhabonekaga owagulika abandi, owadôsa emyômoka erhi abazimu, owagashaniza àbafire. ¹² Bulyâla owakola ebyo, acîshombanyize na Nyamubâho, Nyamuzinda n'ebyo byakobwa byo byarhumaga Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe ahiva aga mashanja embere zâwe.

¹³ Okwânîne obè mudahemukira Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe. ¹⁴ Bulyâla aga mashanja wagendinyaga gakazâgiyumva abashonga n'abalizi ci wêhe Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe arhakuha kantu ka bene ako. ¹⁵ Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe akuzûkiza, omu karhî kâwe muli bene winyu, omulêbi oli akâni: okazimuyumva. ¹⁶ Kulyâla washengaga Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe okwo, oku ntongo ya Horebu, olusiku lw'embugânano, erhi: «Ntacionza ndolemwo ogu muliro munji munji, nankanafa». ¹⁷ Naye Nyakasane ambwîra erhi: «Kwinjà badesire. ¹⁸ Nabazûkiza omu karhî ka bene wâbo, omulêbi okushushire, nahira ebinwa omu kanwa kâge, ayishibwîrabo ngasi ebi nârhegekaye. ¹⁹ N'erhi hankajira omuntu orhayumvirhizi ebinwa byâni, oyo mulêbi aderha omu izîno lyâni, niene niene nasambîsa oyo muntu. ²⁰ Ci omulêbi wakacîshomya mpu aderha omu izîno lyâni ebi ntamurhegesire nti aderhe, n'erhi akaderha omu izîno banyamuzinda-banyabwihamba, oyo mulêbi kufà anafà».

²¹ Wamâderhaga omu murhima gwâwe, erhi: «Kurhi rhwakamanya oku aka kanwa Nyamuzinda arhakadesire?» ²² Omulêbi erhi akabà amâderha omu izîno lya Nyakasane, na kulya aderhaga kurhaciwishire, kulya kurhacibîre, kwo kuderha oku Nyakasane arhadesire kalya kanwa. Kwâli kuhalanjika omulêbi ahalanjikaga: orhayôbohaga oyo.

19

Olugo omuntu akayankiramwo

¹ Amango Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe abà amahungumula galya mashanja Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe anyaga ecihugo, amango wâbà wamabanyaga onakola oyûbasire omu mirhundu yâbo n'omu nyumpa zâbo, ² onaberûle mirhundu isharhu omu karhî k'ecihugo Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe akuhà mpu cibè câwe. ³ Wanajira n'eci cihugo Nyamubâho, Nyamuzinda akuhà mpu cibè câwe ocigabemwo kasharhu, kuderha mpu owayîsire omuntu ahashiyakira muli eyo mirhundu.

⁴ Alaga oku omuntu wayîsire owundi akalobôka amayakiramwo: omuntu ashurhe owâbo ci arhali n'oluhinzo lwoshi, arhânamugwerhekwo nshombo burhanzi. ⁵ Nka gala mango omuntu ajà emuzirhu boshi n'owâbo mpu bajà nshâli, lêro alengeze embasha mpu akuba omurhi, erya mbasha eshugunuke omu muhini, ecibande omu wâbo enamuyîrhe: owa bene oyo anayakira muli mirhundu muguma analobôke. ⁶ Kurhakakwânana omwihôzi wa nyakufà omu burhè bwâge bunji akulikîre omwîsi, kurhakanakwânana obwofi bw'enjira burhume amugwârha n'okumushûrha empîmbo zamuyîrha, n'obwo oyo muntu arhali wa kuyîrha ebwa kubà ntà nshombo ali agwêrhe oku wâbo embere z'aho.

⁷ Co cirhumire nkurhegeka, nti: «Oberûle mirhundu isharhu». ⁸ N'erhi Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe akakuyushûlira ecihugo nka kulya alaganyagya basho, n'erhi akakuha cihugo coshi alaganyagya basho, ⁹ casinga olangé onashimbe aga marhegeko nkurhegesire ene goshi, ozigire Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, onashimbe enjira zâge ensiku zoshi, ago mango wanayushûla yindi mirhundu isharhu kuli eryâla isharhu mirhanzi. ¹⁰ Na ntyo, omukò gw'omuntu mwêru-kwêru, guruhabulagagwa omu karhî k'ecihugo Nyamubâho Nyamuzinda wâwe ayishikushobôza mpu cibè câwe: nâwe wêne omukò gw'omuntu guruhakujekwo.

¹¹ Ci kwône erhi akabà nk'omuntu àli agwêrhe owâbo kwo enshombo, amukulukuze amuhise

omu murhego, amuhamirekwo amushûrhe empîmbo zamuyîrha, abulinayakira muli murhundu muguma mw'eyôla, ¹² abagula b'emwâbo bakwânîne barhume abajimugwârha, bamuhire omu nfune z'omwihôzi, afè erhikwo. ¹³ Isù lyâwe lirhamufâga bwonjo. Okubulaga omukò gw'omuntu mwêru-kwêru okurhenze omu Israheli, wabona omurhûla.

Olubibi

¹⁴ Amango wâbà wamayîmamwo cirya cihugo Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe akushobôza mpu cibè câwe, orhahîraga okahindula olubibi lw'omulungu wâwe: bashakulûza bâge balutwaga.

Obuhamîrizi

¹⁵ Obubamîrizi bw'omuguma burhankabashiyemêza abandi oku lebè anajijire kubî kulebe erhi câha cirebe. Oku cibî omuntu akajira, bulya bubî bwanabonekera omu kanwa ka bahamîrizi babirhi erhi basharhu. ¹⁶ Erhi omuhamîrizi-mulenzî akayimuka akanashobeka omuntu obugoma, ¹⁷ abo bantu babirhi bali lubanja embere za Nyamuzinda, bakwânîne baluhêke embere z'abadâhwa, n'abazuzi bali ekagombe ago mango. ¹⁸ Abôla banadôkereza bwinjà, n'erhi kwakaboneka oku oshobesire owâbo ali muhamîrizi munywesi, ¹⁹ mumukolere ebi ali alonzize okukolera mwene wâbo. Na ntyo wanakûla obubî omu karhî kâwe. ²⁰ N'abandi bayumva ntyo, banayôboha baleke okujira obubî buli ntyo omu karhî kâwe.

Olwihôlo

²¹ Isù lyâwe lirhafaga bwonjo^b. Omûka guhôlewe omûka, isù lihôlewe isù, erîno lihôlewe erîno, okuboko kuhôlewe okuboko, n'okugulu kuhôlewe okugulu.

20

Amatabâro

¹ Amango warhabâla mpu okola wajilwîsa abashombanyi bâwe, erhi wakabona enfarasi na ngâlè mwandu, na bantu banji kukulusha, orhayôbohaga bulya Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe ali haguma nâwe, Ye wakuyinamulaga, akurhenza omu cihugo c'e Mîsiri. ² Amango mwâbà mukola mwalingirhangira entambala, omudâhwa anayisha ashambâze olubaga, ³ anababwîra erhi: «Yumva wâni Israheli, mwoyu mukola mwalwîsa abashombanyi binyu, murharhâga omurhima, murhayôbohaga, murharhînyaga murhanarhemukaga embere zâbo. ⁴ Bulya Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, omu njira ali haguma ninyu, ye wamulwîkiza abashombanyi binyu, ye wamufungira ye wanamugalukira». ⁵ Oku bundi abandisi nabo banabwîra olubaga erhi: «Ndi olya oyûbasire enyumpa mpyâhya arhaciyihandamwo! ⁶ Ndi olya wali amagwîka emizâbîbu yâge, arhanali acihumba amalehe marhanzi? Oyôla agende ashubire emwâge, akanasigala omu matabâro obone akola wundi wahumba amalehe marhanzi! ⁷ Ndi olya wakazâgisheba omukazi arhanali acimuyanka? Agende ashubire emwâge, akanasigala omu matabâro, abone akola wundi wayanka olya mukazi! ⁸ Abandisi banashubibwîra olubaga okûla nako, erhi: «Ndi olyâla oyôbohire n'omurhima gurhacimuli omu nda Agende ashubire emwâge akanarhuma omurhima gwa mwene wâbo gwajonga ak'ogwâge.» ⁹ Oku bundi, abandisi bayûsa bashambâza olubaga, banaluhâ ngasi omurhambo wahêka ngasi murhwe.

Okulya ecihugo

¹⁰ Amango wamayegera olugo mpu olurhêre, onarhangilurhega omurhûla. ¹¹ Erhi lwakaguyemera lukanayigula enyumvi, abantu bw'olwo lugo boshi basezibwe okukukolera n'okukushiga. ¹² Ci kwône erhi lwakalahira omurhûla lukanakoza entambala, ago mango onalugorhe. ¹³ Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe akuhiralo omu ikumi ly'eminwe, ngasi wa bûko

^b**19.21** : Lolà oku mahugûlo ga Lub 21, 25, kujuha ehi omuntu anasherezize oku wâbo.

mulume onamuyozemwo engôrho. ¹⁴ Ci kwône abakazi, abâna, ebintu, ngasi hyoshi hiri omu lugo, ngasi ehi banyazire byoshi, onabiyanke, gwo gwâwe munyago. Olye n'omunyago gw'ababisha bâwe, Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe okufumbisirebo. ¹⁵ Byo wakazikolera emirhundu eri kuli nâwe ebyo, emirhundu erhali y'aga mashanja. ¹⁶ Ci kwône emirhundu y'aga mashanja Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe akuhîre mpu kwo kashambala kâwe, orhasigagamwo ehiyîsa omûka. ¹⁷ Nêci okwânîne oherêrekeze Abahititi, Abamoriti, Abanyakanani, Abaperiziti, Abahiviti, Abayebusi nka kulya Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe anakurhegekaga, ¹⁸ kuderha mpu baleki muyigîriza okujira birya byakumbwa bajirira banyamuzinda wâbo mwakanabibira Nyamubâho, Nyamuzinda winyu. ¹⁹ Erhi akabà, omu kurhêra olugo, kukwânîne olugorhe nsiku nyinji ly'oluyanka, orhahîraga okashôshola emirhi n'embasha; bulya wayishikazirya amalehe gâyo erhi orhanayikubiri. K'omurhi guli omu ishwa naye akolaga muntu mpu wagukolera nka lugo lugorhe? ²⁰ Ci kwône emirhi obwîne oku erhali mirehe wanayishôshola oyikube, onajiremwo obushanja walwîsamwo olu lugo ludwîrhe lwakulwîsa kuhika olulambike oku idaho.

21

Erhi omuntu akayîrhirwa omu ishwa

¹ Mw'eci cihugo Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe akuhà mpu ogendiciyûbaka, erhi bakashanga omuntu onizirwe atulamire omu ishwa, barhanamanyiri ndi wamuyirhaga, ² abagula bâwe n'abandisi bâwe, banagenda kurhenga halya omuntu ayîrhîrwe, balole luli lugendo lunganaci kuhika oku mirhundu eri emarhambi ga halya. ³ Na kandi, banalola lugo lubî luli hôfi n'onizirwe. Abagula ba muli olo lugo banarhola enkafu y'endaku erya erhasâgihirwa omu mikolo bundi, erhanasâgijakwo omurhamba gw'okubulula engâlè. ⁴ Abagula ba lulya lugo, banayandagalana erya nkâfu y'endaku emunda olwîshi lwahulula lurhagana luli, banajà ahantu harhahinzirwi harhanarhwezirwi cici, bahika oku lwîshi banavuna erya nkâfu y'endaku igosi. ⁵ Abadâhwa bene Levi banayisha; bulya bo Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe acîshozire mpu bamukolere banahâne omugisho oku izîno lya Nyamuzinda, n'akanwa kâbo kakazifunga akadali n'okutwa emmanja. ⁶ Abagula ba lulya lugo luli hôfi n'olya muntu wayîrhagwa, banakalabira enfune zâbo omu lwîshi, kuli erya nkâfu y'endaku bavunaga igosi. ⁷ Banaderha aka kanwa, erhi: «Arhali maboko gîrhu gabulagaga ogu mukò, n'amasù gîrhu garhabwîne cici. ⁸ Ocikirize olubaga lwâwe lw'Israheli, we Nyamuzinda walulikûzagya, orhanalekaga omukò mwêru-kwêru gwabulagwa omu karhî k'olubaga lwâwe lwa Israheli. Banacingwa oku lwihôlo lw'omukò. ⁹ Woyo, orhenze omu karhî kâwe okubu-laga omukò gw'omuntu mwêru-kwêru, akabà walonza okujira ebishingânîne omu masù ga Nyamuzinda.

Omukazi bagwâsire mpira

¹⁰ Amango wârhabâlira abanzi bâwe, Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe erhi akabà amakuhisabo omu ikumi ly'eminwe, n'erhi okaba wamabagwârha mpira, ¹¹ erhi wakabona, muli ezo mpira, omukazi w'iranga linjà, okanamurhonya, wanamuyanka abè mukâwe, ¹² onamuhêke omu mwâwe. Akwânîne amômwe emviri zimuli oku irhwe, anatwe enyûnu, ¹³ ahogole n'emishangi yâge y'empira, abêre omu mwâwe, mwêzi gwoshi erhi alakira ab'emwâbo, îshe na nnina. Enyuma ly'aho, wanamuyegêra, okole mwe naye nk'ibà, naye abè mukâwe. ¹⁴ Erhi akabà arhacikusimisizi, wanamuleka acîjire aha alonzize, buzira kuderha mpu wamuguza nfaranga: orhakamuyungukirakwo, bulya warhanzirimuyanka.

Omwâna w'olubere

¹⁵ Amango omulume agwêrhe bakazi babirhi, omurhonyi n'omushombekazi, bombi, omurhonyi n'omushombekazi banaburhe akarhabana, erhi olubere lwakanaburhwa n'omushombekazi, ¹⁶ olusiku agabira abagala ebirugu byâge , kukolaga kuyimika, oyo mulume arhayêmêrirwi

okuyîmika omwâna w'omukazi murhonyi, ahâli h'olya mugala w'omushombekazi bulya yo na nfula. ¹⁷ Cikwône akwânîne amanye oku olya mugala w'omushombekazi yo na nfula, amuhè bigabi bibirhi by'ebirugu byâge : oyo mwâna ye nakwânîne okubà nfula, bulya yo mburho ntanzi y'omu magala gâge.

Entumva

¹⁸ Erhi omushamuka akabà agwêrhe omwâna w'entumva, cigamba cagambire îshe na nnina, bàmuhanwîre arhanayumva, ¹⁹ îshe na nina w'oyo mwâna banamugwârha bamujane emunda abagula b'olugo bali, aha muhango gwa lulya lugo. ²⁰ Banabwîra abagula ba lulya lugo, erhi: «Oyu mwâna wîrhu mwabona aha cikola cibà câbi, arhayumva arhanabwîrwa, àlalahire ciru anabà mulalwè». ²¹ Ago mango, ab'oku lugo boshi banamubanda amabuye kuhika afè arhengemwo omûka. Kwo kutwa ishârha aha mwâwe. Israheli yêshi àyumva oku bàguderha anayôbohe.

Omurhumba gw'owatwîragwa okufà

²² Erhi omuntu akabà anajizire ecâha cirya cakarhuma bamutwîra okufà, erhi akanaba nêci bamuyisire bamumanika oku murhi, ²³ orhahîraga okaleka omurhumba gwâge gwalâla oku murhi, ci onamubishe olwo lusiku Lonêne, bulyâla owamanisirwe bukola buhanya bw'emwa Nyamuzinda, orhakanacîshomya mpu wahemula ishwa Nyamubâho, Nyamuzinda akushobôza mpu oliyimemwo.

22

Oburhòlà

¹ Erhi wankabona enkafu ya mwene winyu yayisha yababuka, nîsi erhi ecibuzi câge cayisha cahabuka, orhakaba nk'orhabwîne ci kwône onacidâhize mwene winyu. ² Erhi akabà nk'oyo mwene winyu ohezirwe arhayûbaka hôfi nâwe, nîsi erhi obè orhamuyishi, wanadâhya birya bintu aha mwâwe onabibêze ho kuhika oyo mwene winyu ayishibilonza, ago mango wanamugalulirabyo. ³ Kwo wakanajira ntyo nka ndogomi yâge ehezire, nîsi erhi cishûli câge; kwo wakanazijira ntyo oku ngasi kalugu kahezire mwene winyu amango wamakashanga. Orhankaba nk'orhakabwîne. ⁴ Erhi wankabona endogomi ya mwene winyu, nîsi erhi enkafu yâge yahirima omu njira, orhankaba nk'orhabwîne, onamurhabâle muyizuse naye.

Hali okurhòrhwa

⁵ Omukazi arhankayambala omwambalo gw'omulume, omulume naye kwo na kwo, arhakayambala omwambalo gw'omukazi; omuntu wajira ntyo erhi ahemukîre Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe.

⁶ Erhi wakashimâna omu njira, olwogo lw'akanyunyi, lulimwo ebyânanyunyi erhi lulimwo amaji, oku murhi erhi oku idaho, lolà n'oku omuzîre w'akanyunyi ayûbarhire galya maji erhi birya byânanyunyi, orhahîra okasigisa omuzîre abâna. ⁷ Wanaleka olya muzîre acîgendere, wanabà erhi ebyânanyunyi by'orhòla. Ntyo wanabêrwa onabone akalamo kali.

⁸ Mango okaba wayûbaka enyumpa mpyâhya, oku burhungiri bwâyo, wanahirako ebi abantu bakagwârhirizakwo, lyo enyumpa yâwe elekitumula omukò gw'omuntu erhi hankajira owayihonakwo.

⁹ Orhahîra okarhwêra yindi mburho ndebe omu lukoma lwâwe lw'emizâbîbu, erya myâka yombi yanahinduka n'amalehe g'oku mizâbîbu yâwe. ¹⁰ Orhahîra okahinga n'enkafu n'endogomi kuguma. ¹¹ Orhahîra okayambala omwambalo gulusirwe n'obudodo bw'ecitâni haguma n'obw'obwôya bw'ecibuzi. ¹² Ecishûli wakazicîbwîkira, ohangire obushengerêre oku bikwi byâco oku binali bini.

Omunyere mushugi

¹¹ Omulume erhi akayanka omukazi; akaja omu buhya na buzinda ashombe olya mukazi, ¹⁴ anamutumuze mabî malebe ciru n'okumubonêsa nshonyi omu bantu, erhi: «Oyo mukazi nabwîne namuyanka nanamuhira oku ncingo yâni, ci kwône ntamubonagakwo cêrekane ca bushugi»; ¹⁵ ago mango, îshe na nina w'olya mwanahya, banarhola ebimanyîso by'obushugi bw'olya muhya, babiyêrekane embere z'abagula ba lulya lugo, abà mubango gw'olugo. ¹⁶ Îshe wa nyamukazi anabwîra abagula, erhi: «Oyu mulume nabwîne namuhà mwâli wâni, yoyula okolaga omushombire, ¹⁷ ciru yoyula omushobesire amabî, erhi: «Mwâli wawe ntamubonagakwo cêrekane ca bushugi». Ci kwône ninyu mwene mucîbwinîre ecêrekanè c'obushugi bwa mwâli wâni. Ago mango, banalambûla omushangi embere z'abagula ba lulya lugo. ¹⁸ Abagula ba lulya lugo banagwârha olya muntu bamuhane, ¹⁹ banamutwa ecîru ca sikêli igana lya nfaranga, bazihe îshe wa nyamuhya, kulya kubà olya mulume anaheîze omunyere mushugi wa Israheli irenge embere z'abantu. Omukazi ali wâge na ntà mango ciru n'eriguma aderhe mpu amuhulusa. ²⁰ Ci kwône erhi akabà kwo binali kulya bashobesire nyamuhya mpu barhamubonagakwo cêrekane ca bushugi, ²¹ oyo mwanahya banamuhêke aha muhango gw'enyumpa y'îshe, n'abantu b'oku mwâbo bamubandirekwo arnabuye kuhika afè, kulya kubà nêci ahemusire omu Israheli erhi ajirira eby'enshonyi omu nyumpa y'îshe. Kwo kutwa ishârha aha mwâwe.

Okuhemuka n'okuhusha

²² Erhi bankashimana omulume agwîshîre n'omukazi ogwêrhe îba, bombi bali ba kufà: olya mulume wali ogwîshîre na mukà bene n'olya mukazi naye yêne. Kwo kutwa ishârha omu Israheli. ²³ Erhi omunyere mushugi akabà adwîrhe ashebwa n'omulume, lêro owundi mulume amushimâne omu lugo amujire mukâge, ²⁴ abo bombi munabaheke aha muhango gw'olwo lugo, mubabande amabuye kuhika bafè: nyamunyere kulya kubà arhayamire ene barnugwârha anali omu lugo, na nyamulume naye kulya kubà anayansire mukà owâbo. Kwo kutwa ishârha aha mwâwe. ²⁵ Ci kwône erhi omulume akashanga omunyere adwîrhe ashebwa, omu mashwa, akamugwârha n'okugwîshira bo naye, olya mulume wagwishiraga bo naye yêne wafà, ²⁶ olya mwânanyere orhamujiraga kurhi, ntà cibî ajijire cakarhuma afà. Kwo anali nka kulya omuntu akahamira oku wâbo n'okumuyîrha: ²⁷ na kandi, oyo munyere adwîrhe ashebwa, n'omu mashwa bamushangaga, kwakanaba anayamire ci ntâye wamuyumvîrhe akayishimulîkûza.

²⁸ Erhi omulume akashimâna omunyere mushugi orhadwîrhi ashebwa, erhi akagwârha olya munyere n'okugwîshira bo naye, erhi bakabagwârha mâsimâsi, ²⁹ olya mulume wagwishiraga bo naye anahongera îshe wa nyamunyere sikêli makumi arhanu ga nfaranga, anagaliyanka olya munyere abè mukâge, kulya kubà anamuhemwîre; arhakanayêmêrerwa okumuhulusa ciru n'eriguma.

23

¹ Omuntu arhakayanka omukazi w'îshe, arhakanalengeza ecikwi c'ecirondo c'îshe (hali abajira ogu mulongo 22, 30 omu cihebraniya).

Hali abarhayêmêrirwi okujà omu ndêko y'olubaga lwa Nyamuzinda

² Omuntu w'amazà mahinage (amasayi) erhi oyu batwîre obulume, arhakayêmêrerwa mpu ajè omu ndêko ya Nyamuzinda. ³ Omwâna w'oku lugurhu, arhakayêmêrerwa okujà omu ndêko ya Nyamuzinda. Ciru n'abinjikulûza bâge b'iburha lya kali ikumi barhayêmêrwe omu ndêko ya Nyamuzinda. ⁴ Omuamoriti n'Omwabiti barhayêmêrerwe okujà omu ndêko ya Nyamuzinda, ciru kuhika oku iburha lyâbo lya kali ikumi, ntâye wayêmêrerwe okujà omu ndêko ya Nyamuzinda, ciru n'eriguma. ⁵ Kulya kubà barhayishagimuyankirira, barhaderhaga mpu bakamulerhera omugati amango mwâli omu njira y'okurhenga e Mîsiri, na kandi kulya kubà bahongeraga Balâmu, mwene Beori, w'e Petori omu Aramu-Naharayimu. ⁶ Ci kwône Nyamubâho, Nyamuzinda

wâwe arhalonzagya okuyumva Balâmu, ciru Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe ahindula byoshi, ahâli h'okumuhehêrera kwashuba kugisha akola amugisha, bulyâla Nyamubâho, Nyamuzinda ali akusîmire. ⁷ Ensiku z'akalamo kâwe koshi, ciru ntà mango oderhage mpu wabalongeza omurhûla n'omugisho. ⁸ Orhahîraga okashomba Omu-Edomiti bulyâla ali mwene winyu. Orhahîraga okashomba omunyamisiri, bulyâla wali cigolo omu cihugo câbo: ⁹ Oku iburha Iya kasharhu, abâna bâbo banayêmêrerwa okujà omu ndêko ya Nyamuzinda.

Ecihando cikâba cicire. Kucîshuka. Okubwîkira obugege

¹⁰ Irhondo okaba wajihandira abashombanyi bâwe, wacinga obalwîse, onacîlange oku ngasi kabî. ¹¹ Erhi engabo yâwe yakaba erimwo omuntu orhacîri erhi bilôrho bya budufu birhuma, akwânîne arhenge omu cihando, arhanacishubiremwo. ¹² Hano ashinga gakola mafulukô, anacishuka, anashubire omu bihando izûba lizika.

¹³ Okaziyôrha ogwêrhe ahantu, emuhanda gw'ebihando, halya wakanaja muhanda. ¹⁴ Omu birugu byâwe, okaziyôrha ogwêrhe olupaho, n'okola wajà muhanda, onarhangihumba n'olupaho na buzinda ogabwikire wenago. ¹⁵ Bulya Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe anakazigeragera omu bihando byâwe mpu Iyo akulanga anakufumbike abashombanyi bâwe. Kukwaninage ecihando câwe ciyôrhe cicire, akanabugâna muli ehibî obone amacîhindula kuli we.

Agandi marhegeko

¹⁶ Omujà wamayâka nnawâbo, ayisha ayâkira aha mwâwe, orhahîraga okacimuhà olya nnawâbo. ¹⁷ Onaleke abêre haguma nâwe, omu ngabo yâwe, halya hantu akanacîshoga yêne muli murhundu muguma omu mirhundu yâwe, halyâla ayumvîrhe ayôsire bwinjà, orhahîraga okamuhugûga.

¹⁸ Bâli ba Israheli barhâbemwo ow'ecishungu c'emulinzi, bene Israheli nabo kwo na kwo barhabemwo ow'entazi y'emulinzi. ¹⁹ Ciru wakahâna muhigo mucî, irhondo orhahîra okahêka omu nyumpa ya Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe ebirugu by'omu bushungu bw'omukazi nîsi erhi ebi akabwa kayungukaga, bulyâla omu masû ga Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, ebyo byombi biri byakumbwa bishwêka.

²⁰ Orhahîra okahôza mwene winyu akantu mpu ayishikugalulira obunguke, bubè bunguke oku nfaranga, bubè bunguke oku biryo nîsi erhi kandi kantu kakarhengakwo obunguke. ²¹ Omuntu w'embuga wanamuhà oluhozo agalulakwo obunguke, ci mwene winyu yêhe omuhè oluhozo buzira kulinga bunguke, Iyo Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe akugishira entûlo zâwe mw'eci cihugo wagendiyanka.

²² Erhi wankahà Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe omulagi, orhalegereraga bwaguyukiriza, bulyâla oburhabêsha Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe akulyûzabwo, obone wamacîbarhuza ecâha. ²³ Ci kwône erhi wankabula buhâna omulagi, ntà câha wankacîbarhuza. ²⁴ Akanwa wamalîka, okwaninage okaseze onayûkirize omuhigo wahâga Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe wêne n'obulonza n'akanwa kâwe.

²⁵ Erhi wakagera omu lukoma lw'emizâbîbu ya mulungu wâwe, wamalya oku malehe gamuli oyîgurhe, ci kwône orhahîra okahira omu lurhanda lwâwe. ²⁶ Erhi wakagera omu myâka ya mulungu wâwe, wanakonola emihuli n'okuboko, ci kwône orhakahêka omugushu gw'okurhema omu myâka y'omulungu.

24

Okuzimûla

¹ Omulume ashebe omukazi anajè omu buhya ci kwône olya mukazi ashombekane omu masû ga nyamulume, bulyâla amatumula bubî bulebe, olya mulume anamuyandikira ecêrhè c'okuvuna obuhya, amufumbike co anamuhuluse arhenge aha mwâge. ² Olya mukazi erhi akabà

amarhengamwo erya nyumpa, anagenda ayankwe n'owundi mulume. ³ Ci kwône, erhi oyu ibà muzinda akamushomba, ayandike ecêrhè c'okuvuna obuhya, amufumbike co amuhuluse arhenge aha mwâge, (nîsi erhi oyu mulume warhônga nyamukazi afè), ⁴ ago mango îba murhanzi wamuhulusagya arhakacimushubirira mpu amuyanke amanarhangihemuka. Bulyâla ciri cihemu eco omu masù ga Nyamuzinda. Ciryà cihugo Nyamubâho, Nyamuzinda akuhà mpu cibè câwe orhahîra okaciheba omu câha.

Amarhegeko g'okucîlanga n'okulanga abandi

⁵ Omuntu erhi akabà acishuba ajà omu buhya, arhakaja oku matabâro, barhakanamubarhuza mikolo mizirho: akwânîne ayûse mwâka gwoshi erhi akola emikolo y'aha mwâge, n'okukômeza olya muhya acishuba ayanka.

⁶ Olwanjikwa n'enkagasi birhankayankwa cikinja: okabihêka kuli kuhêka abantu omûka.

⁷ Erhi omuntu akazimba omuntu wa muli bene wâbo, bene Israheli, erhi akamurhindibuza yêne nîsi erhi amuguze, oyu mushambo ali wa kufà. Kwo kutwa ishârha omu cogo câwe.

⁸ Oku by'olushomyo, ocîhangâne oshimbe bwinjà onakulikire enyigîrizo z'abadâhwa Bene Levi, buzira kuzigera eburhambi. Oshimbe onakulikire ebi nabarhegesire. ⁹ Okengêre birya Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe akoleraga Miriamu bulya muli omu njira y'okurhenga e Mîsiri.

¹⁰ Erhi wakahôza mulungu wâwe akantu, orhajaga omu mwâwe mpu wajirhôngamwo akalugu kalebe k'ecikinja. ¹¹ Onabêre e muhanda, n'omuntu wahôzagya ebyâwe, yêne akubuganye ecikinja erya muhanda oli. ¹² N'erhi akabà mugunda wahozagya birya, orhajagigwîshira onacigwêrhe ciryà cikinja câge; ¹³ onamugalulireco izûba lizika lyo naye agwîshira omu cirondo câge anakugishe; bwanabà bushinganyanya kuli we omu masù ga Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe.

¹⁴ Omuntu mugunda w'obuligo, abè wa muli bene winyu abè wa cigolo ôhanzire aha mwâwe, orhahîra okamulenganya oku luhembo lwâge. ¹⁵ Okwânîne omuhè ngasi lusiku oluhembo lwâge, orhanazigaga izûba lyazika arhalubona; bulyâla ali mugalugalu n'omurhima kwo gumuli kw'olwo luhembo. Na ntyo arhakuhamagaliri Nyamuzinda, obone camabà câha.

¹⁶ Ababusi barhayirhwe erhi bâna bâbo bârhumà, n'abâna barhayirhwe erhi bîshe bârhumà. Ngasi muguma ayîrhirwa obubî bwâge yêne.

¹⁷ Orhahîraga okalenganya ow'ecigolo oku hyâge, nîsi erhi okuyanka omwambalo gw'omukana nka cikinja. ¹⁸ Kengêra oku wali bujà omu cihugo c'e Mîsiri n'oku Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe akucungulaga: co cirhumire nkurhegeka nti eryl'irhegeko olishimbe.

¹⁹ Irhondo okaba wasârûla emyâka y'omu ishwa lyâwe, erhi wakayibagira ehîrhuba omu ishwa, orhagalukaga enyuma mpu wajihilonza. Ehyôla hikola hya mugera-wagera, hya nfûzi n'omukana, lyo Nyamubâho, Nyamuzinda wa- we akugisha omu mirimo yâwe yoshi. ²⁰ Irhondo okaba wahumbûla emizêti orhashubiriraga mpu walongereza. Ehyakasigala hiri hya cigolo cagera, hiri hya enfunzi n'omukana. ²¹ Irhondo okaba wahumba amalehe g'oku mizâbîbu yâwe, orhashubiriraga mpu wahumbûza. Ehyakasigala hiri hya cigolo cagera, hiri hya nfunzi n'omukana. ²² Onakengere oku wali mujà omu cihugo c'e Mîsiri, bw'obu nkurhegesire eri irhegeko nti olishimbe.

25

Empîmbo n'obumînya

¹ Abantu erhi bakabà bagwêrhe olubanja, banaluhêka aha ngombe babatwîrelo: olubanja banaluhà nnalo, n'ohalîre banamubwîra oku ahalîre. ² Olyâla oyâzire akabà ali wa kushûrhwa, omutwî w'emmanja anamugwishize omu masù gâge anamushûrhîse empîmbo nk'oku obubî bwâge bunali. ³ Anamushûrhîsa mpimbo makumi anni, ci arhakarhalusa aho, amababale gakanaluga obone mwene winyu amacîhemula embere zâwe. ⁴ Orhashwêkaga omunwa

gw'empanzi amango edwîrhe yahûla engano.

Okuyinjira omukazi

⁵ Erhi abalondana bakabà bayûbaka haguma, lêro muguma mulibwo afage arhasiziri mwâna, olya mukà nyakufà arhakagendiyankwa embuga n'omulume w'ogundi mulala. Mulamu wâge anamujaho amuyinjire amuyanke abè mukâge. ⁶ Omwâna murhanzi oyo mukazi aburha anarhola izîno lya nyakufà, na ntyo izîno lyâge lirhazazibwè omu Israheli. ⁷ Ci kwône erhi olya mulume akalahira mulamu, nyamukazi kwamuyinjira, anagendishanga abagula aha muhango n'okubabwîra, erhi: «Mulamu wâni alahîre bwazûsa izîno lya mwene wâbo omu Israheli. Arhayêmîri okunkolera omukolo gw'obulamu». ⁸ Ago mango, abagula ba lulya lugo banahamagala nyamulume bamushambâze; anayisha aderhe, erhi: «Ntalonzizi mmuyanke». ⁹ Olya mukazi w'okuyinjirwa anayegêra olya mulume wâge omu masû g'abagula, anamuhogola ecirato ekugulu, anamutwîre ebusû, erhi: «Ntyo kwo bajira omulume obulabuzûsa enyumpa ya mwene wâbo». ¹⁰ N'izîno ly'oyo mulume kwo lyakaziderhwa ntya omu Isaraeli, mpu nyumpa y'oyu bahogologa ecirato».

Okukengana ciru n'omu malwa

¹¹ Erhi abalume bakabà badwîrhe balwa, mulume muguma bo na mwene wâbo, lêro mukà muguma mulibo ayîshe mpu alirikûza ibà oku mpimbo z'owâbo, alikire oyûla okuboko anamurhulubire omu birumbu by'enshonyi, ¹² oyo mukazi onamutwe okuboka buzira lukogo.

¹³ Omu nshoho yâwe, orhakazagihiramwo minzani ibirhi, omunene n'omu sungunu. ¹⁴ Orhahebagu mirengo ibirhi omu mwâwe: omunene n'omusungunu. ¹⁵ Okaziyôrha ogwêrhe omunzani guyumânîne gunashingânîne, okaziyôrha ogwêrhe omulengo mugumagumà gunashingânîne, ly'olamiramwo cirya cihugo Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe akuhà. ¹⁶ Bulyâla omuntu ojira ebiri ntyo, omuntu okangana omu burhunzi, Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe arhamubakwo.

¹⁷ Okazikengera kulya Amaleki akujiraga omu njira bulyâl'orhenga e Mîsiri. ¹⁸ Akushanga omu njira akuyisha ebirhugo, n'oku wamarhaluka, arhêra balya bayishaga barhondêra, erhi wanarhanangusire wêshi, ciru arhayôbohaga Nyamuzinda. ¹⁹ Amango Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe abà amakurhamûla oku babisha bakugosire boshi, mw'eci cihugo Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe akuhà mpu ociyîmemwo izîno lya Amaleki onaliherêrekeze hano igulu. Orhibagiraga.

26

Entûlo y'omwâka muhyâhya

¹ Amango wâbà wahisire muli cirya cihugo Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe akuhà mpu ociyîmemwo, amango wâbà wamaciyanka onakola oyûbasire, ² ago mango wanayanka oku mwâka muhyâhya gwa ngasi mburho oyêzize mw'eco cihugo Nyamubâho Nyamuzinda wâwe akushobôza, onahire omu cirhiri ojè halya Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe acîshozire mpu ho aheba izîno lyâge. ³ Wanaja emunda omudâhwa ôli omu mukolo mw'ezo nsiku ali, omubwîre, erhi: «Ye mbwîzire ene, Nyamubâho, Nyamuzinda wâni, oku nahisiremwo cirya cihugo Nyamuzinda alaganyagya balarha mpu aruhà», ⁴ Ago mango omudâhwa anayanka cirya cirhiri omu maboko gwâwe, kandi anacidêkereza aha luhêro lwa Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe. ⁵ Nâwe wanaderha ebi binwa embere za Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, erhi: «Larha ali Muharameya, ayishaga abunga, abungulukira e Mîsiri, abêrayo nka cigolo ye na bantu basungunu, lwahindukirayo lubaga lunene, luzibu na lunji. ⁶ Ab'e Mîsiri barhukolera amaligo banarhurhindibuza, barhubarhuza obujà budârhi. ⁷ Ci kwône rhwayakûza Nyamubâho, Nyamuzinda wa balarha. Nyakasane ayumva omulenge gwîrhu, abona oku rhwarhindibuka n'oku

rhubabîre; ⁸ oku bundi Nyakasane arhukûla e Mîsiri n'okuboko kuzibu, n'okuboko kulambûle abagezamwo omusisi n'ebimanyîso n'ebisômêrîne ajiraga. ⁹ Yêne warhuhisagya eno munda, aruhà cino cihugo, cihugo cihululamwo amarhà n'obûci. ¹⁰ Niono nkolaga ndwîrhe omwâka muhyâhya gw'emburho nahingagamwo liryal'ishwa wampâga, Yâgirwa Nyamubâho». Wanabidêkerezwa embere za Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, onahwere oku idaho embere za Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe. ¹¹ Kandi obwo, wanaleka osimîsibwe n'ebinja Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe akuhîre we n'enyumpa yâwe, wanasîmîsibwa nabyo, we n'omuleviti n'omubunga ôli aha mwâwe.

Entûlo ya ngasi myâka isharhu

¹² Omu mwâka gwa kasharhu, omwâka gw'ecihimbi ca kali ikumi, amango wâbà wamarhola ecihimbi c'omu ikumi, kuli ngasi mburhooyezize wamanacishumbîriza omuleviti, ow'ecigolo, ow'enfunzi n'omukana, nabo bamabilîra omu mirundu yâwe, ¹³ ago mango wanaderha omu masû ga Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, erhi: «Ngasi kantu kagishe nakarhenzize omu mwâni lwoshi. Nakaherezize omuleviti, n'ow'ecigolo, n'ow'enfunzi n'omukana, nka kulya wanantegekaga kwoshi: nt'irhegeko ciru n'eriguma navunyire erhi naliyibagira. ¹⁴ Ntabiryagakwo nandi omu mishîbo, ntabiryagakwo nnanyosire okugalugalu, ntanaderhaga nti mbishumbîrize owafire. Izû lya Nyamubâho, Nyamuzinda wâni naliyumvirhize, kwo najijire nk'oku wanali ontegesire. ¹⁵ Kurhenga omu ndâro yâwe ntagatifu, kurhenga e malunga alole onagishe olubaga lwâwe lw'Israheli, ogishe n'eri ishwa warhushobôzagya, nka kulya walaganyagya ba larha, ecîra cihugo cihululamwo amarhà n'obûci.»

III. Okufundika ebinwa

Israheli lubaga lwa Nyamuzinda

¹⁶ Nyamubâho, Nyamuzinda akurhegesire ene mpu oshimbe aga marhegeko n'ezi ngeso; ogalange onagashimbe n'omurhima gwâwe gwoshi n'omûka gwâwe gwoshi. ¹⁷ Warhenzize Nyamubâho mw'akanwa ene: mpu abâ Nyamuzinda wâwe, casinga ogere omu njira zâge, olange amarhegeko gâge, amahano gâge n'engeso zâge, onayumvirhize izû lyâge, ¹⁸ Naye Nyamubâho akukûziremwo aka kanwa, oku wâbà lubaga lwâge-lwâge, nka kulya anakubwîraga, casinga olange amarhegeko gâge goshi; ¹⁹ naye anakulengeza olengerere enyanya ly'amashanja ajijire goshi, ogalushe lukengwa, izîno n'irenge onabè lubaga lwîshogwa lwa Nyamuzinda nka kulya yêne anakubwîraga.

27

Okuyandika olu lushika

¹ Mûsa, haguma n'abagula b'Israheli, barhegeka olubaga mpu: «Mula nge olu lushika mmuhîre ene oku lunali», ² Amango wayikira Yordani, okolaga oyêrekîre mw'eci cihugo Nyamubâho Nyamuzinda wâwe akushobôza, onagwike amabuye manênene ogashîge engwa, ³ onayandikekwo ebinwa by'omu lushika byoshi, ôkola wayikirira omu cihugo Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe akuba, cihugo cihululamwo amarhà n'obûci, nka kulya Nyamubâho, Nyamuzinda wa basho anakubwîraga, ⁴ N'amango mwâbà mwamayikira Yordani, munagwîke ago mabuye oku ntongo ya Ebalâ, nk'oku mmurhegesire ene munagashîge engwa. ⁵ Onayûbakireho Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe oluhêro, onayûbake n'amabuye ecûma cirhabinjaga. ⁶ Mabâle bubâle wayûbakiramwo Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe oluhêro, n'olwo luhêro lwo wakazirherekêrakwo Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe enterekêro, ⁷ lwo wakazibâgirakwo onashagalu omu masû ga Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe. ⁸ Oyandike kuli ago mabuye ebinwa by'olu lushika byoshi: obiyandike bwinjâ.

⁹ Oku bundi Mûsa n'abadâhwa baleviti babwîra Israheli yêshi, erhi: «Hulika oyumve, wâni Israheli. Ene wahindukaga lubaga lwa Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe. ¹⁰ Okolaga wayumvirhiza izù lya Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe onakazishimba ebinwa n'amarhegeko nkurhegesire ene».

Okuyishigisha olubaga oku ntondo Garizîmi

¹¹ Olwo lusiku Mûsa atwa olu lushika luyêrekîre olubaga: ¹² «Amango mwâbà mwamayikira Yordani, eyi milala eri aha yanayimanga oku ntondo ya Garizîmi egishe olubaga. Omulala gwa Simoni n'ogwa Levi, ogwa Yûda n'o- gwa Isakari, ogwa Yozefu n'ogwa Benyamini. ¹³ N'eyi yindi milala mwabona, oku yanagendiyimanga oku ntondo ya Ebalî, etulagule: omulala gwa Rubeni, ogwa Gadi n'ogwa Azeri, ogwa Zabuloni, ogwa Dani n'ogwa Nefutali.

Abayishihehêrerwa

¹⁴ Abâ- leviti banajà eluhya babwîre bene Israheli boshi, erhi:

¹⁵ Aherêrekere mâshi, omuntu wabinja erhi okutula enshusho, bikabulirwa omu masù ga Nyamuzinda, mukolo gwa nfune za muntu mulenga, akanabifulika ahantu hafulike. N'olubaga lwoshi lwanaderha mpu: «Amen».

¹⁶ Aherêrekere mâshi, omuntu wakolera îshe na nina amaligo. N'olubaga lwoshi lwanaderha mpu: «Amen».

¹⁷ Aherêrekere mâshi, owahindula olubibi lw'omulungu. N'olubaga lwoshi lwanaderha, mpu: «Amen».

¹⁸ Aherêrekere mâshi, òwahabula omuhûrha. N'olubaga lwoshi lwanaderha, mpu: «Amen».

¹⁹ Aherêrekere mâshi, owahaba ecigolo, enfunzi n'omukana. N'olubaga lwoshi lwanaderha, mpu: «Amen».

²⁰ Aherêrekere mâshi, owalâla bona muk'îshe, bulyâla abwîkwîre ecikwi c'ecirondo c'îshe. N'olubaga lwoshi lwanaderha, mpu: «Amen».

²¹ Aherêrekere mâshi, owalâla na cintu cirebe. N'olubaga lwoshi lwanaderha, mpu: «Amen».

²² Aherêrekere mâshi, owalâla bona mwâli wâbo oburhwa n'îshe erhi obu-rhwa na nina. N'olubaga lwoshi lwanaderha, mpu: «Amen».

²³ Aherêrekere mâshi, owalâla bona nnazala. N'olubaga lwoshi lwanaderha, mpu: «Amen».

²⁴ Aherêrekere mâshi, owashûrha omulungu bwifulikwè. N'olubaga lwoshi lwanaderha mpu: «Amen».

²⁵ Aherêrekere mâshi, owayêmêra empongano mpu bayîrhe omwêru kwêru. N'olubaga lwoshi lwanaderha, mpu: «Amen».

²⁶ Aherêrekere mâshi, orhalanziri arhanakulikiri ebinwa by'olu Lushika byoshi. N'olubaga lwoshi lwanaderha, mpu: «Amen».

28

Omugisho gw'omuntu mumva

¹ Oyumîrhage obwo, erhi wakanayumva akanwa ka Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, okanalanga n'okushimba aga marhegeko nkurhegesire ene oku ganali, Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe akulengeza akuhebe enyanya z'amashanja g'igulu goshi. ² Eyi migisho yoshi yakurhindakwo enakuhe omusingo ebwa kubà wayumvîrhe izù lya Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe. ³ Wâbà oli mugishe eka, wâbà oli mugishe omu ishwa. ⁴ Yâbà eri ngishe emburho y'omu nda yâwe, emburho y'ebintu byâwe, n'emyêzi enkafu yâwe erimwo n'eyi ecibuzi byâwe birimwo kwo na kwo. ⁵ Lwâbà lugishe olurhanda lwâwe n'endugiro yâwe. ⁶ Wâbà mugishe okola washubûka, wâbà mugishe okola warhabâla. ⁷ Abashombanyi bakurhêre, Nyamuzinda akuhâbo abakwâme: bàkurhêra bali njira nguma, bakuyâke bali mihanda nda erhashigânana.

⁸ Nyamuzinda arhegeke omugisho gukazikulusa, gubè omu nguli zâwe n'omu mirimo yâwe, akugisha omu ishwa Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe ajikushobôza. ⁹ Nka kulyâla anaçigashaga yêne, Nyamuzinda akujira obè lubaga, nterekwa yâge, casinga olange amarhegeko ga Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe onashimbe enjira zâge. ¹⁰ Amashanja g'igulu goshi gabona oku izîno lya Nyamuzinda ly'odesirwe ganakazikurhînya.

¹¹ Muli eci cihugo Nyamuzinda acîgashiraga embere za basho mpu àkuhâco, Nyamuzinda akugaza ojalâlîre birugu: emburho y'omu nda yâwe, emburho y'omu bintu byâwe, n'emburho y'omu kwâwe. ¹² Nyamuzinda akuhakûlira omuhako gwâge ahakamwo ebinja, amalungu mpu garhengemwo enkuba yabombêza idaho lyâwe amango gakwânîne, anagishe emirimo yâwe yoshi. Mashanja manji gayishikazikuhuna mpu ogahoze ci wêhe orhakajà emwâbo mpu olihoza.

¹³ Nyamuzinda akujira obè irhwe ci orhabâga ihunga, wakaziyôrha oli enyanya ci arhali idako, casinga oyumve amarhegeko ga Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, agâla nkurhegesire ene nti ogalange onagashimbe, ¹⁴ orhanahabukiraga ekulyo erhi ekumoshô kw'ebi binwa nkurhegesire byoshi, okaderha mpu okala washimba abandî banyamuzinda n'okubagashâniza.

Amahanya

¹⁵ Ci kwône erhi wakabà orhayumvirizi izù lya Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, akabà orhalanziri ebinwa byâge n'amarhegeko gâge nkurhegesire ene, agâla mahanya goshi gakurhindakwo ganakuhe omusingo. ¹⁶ Wabà oli muhehêrere eka, wâbà oli muhehêrere n'omu ishwa. ¹⁷ Lwâbà luhehêrîrwe olurhanda lwâwe n'endugiro yâwe. ¹⁸ Yâbà ehehêrîrwe emburho y'omu nda yâwe, emburho y'omu kwâwe, iburha ly'enkafu zâwe n'ery'ebibuzi byâwe. ¹⁹ Wâbà oli muhehêrere omu kushubûka n'omu kurhabâla kwâwe. ²⁰ Nyamubâho akurhumira obuhanya, ibala n'amashunga omu mirimo yâwe yoshi, mpu lya oshandâla onaherêrekere duba, erhi bubî bwa bijiro byâwe burhuma, haguma n'okundeka kwâwe. ²¹ Nyamubâho akushwêkerako ecihûsi cikuhêrêrekeze muli eci cihugo okola wajà mpu ociyanke cibè câwe. ²² Nyamubâho akujira ofè wayuma, ofè n'amashushira, n'emibuha n'akalurha k'omu nda, ecûmwè n'enzirondo n'oluhiga, ebyo byoshi bikushimbulule bikulagirize. ²³ Enyanya zâwe, amalunga gashube marhale, n'idako lyâwe lishube ibuye lya cûma. ²⁴ Enkuba yania omu cihugo câwe, Nyamubâho ayijire kabè katulo gunabè mushenyi, bikazirhenga e malunga byanakuhonerakwo, bikushabûle. ²⁵ Nyamubâho akazikujira okwâmwe n'abashombanyi bâwe: ôkola warhabâla ogende mulongojira, ogaluke wayisha wabayâka mihanda erhagubânana, wâbà namakobwa oku mâmi g'igulu goshi.

²⁶ Omurhumba gwâwe gwalibwa n'enyunyi z'emalunga, gulibwe n'e by'erubala biri oku idaho na ntâye wabihanza. ²⁷ Nyamubâho akulikirakwo amahurhe g'e Mîsiri, emibuha-mibuha, amaherhe n'ebizimba orhafume. ²⁸ Nyamubâho akulikirakwo isirhe, obuhurha, anakundaguze omurhima, ²⁹ obone okola wajà watunduguza mûshi-kasirahinga, nka kula omuhûrha gutunduzza omu mwizimya, orhanahike ngahi. Amâjira gâwe goshi gabà ga bihekà. Ci kwône walibuzibwa onanyagwe ebyâwe obule n'owakufungira. ³⁰ Washeba omukazi n'owundi mulume amutwe ecishakè, wayûbaka enyumpa orhanayilalemwo, wahinga ishwa ly'emizâbîbu orhanalye oku mwâka muhyâhya. ³¹ Empanzi yâwe yabâgirwa emalanga gâwe orhanayiryekwo, endogomi yâwe bayihêka, obone oku bayihêka, erhanacigaluke, ebibuzi byâwe babigabira abashombanyi bâwe na ntâye wakulwîra. ³² Bagala bâwe na bali bâwe bahêkwa ihanga lya bene, ngasi lusiku amasû gâwe garhama mpu galola emunda bajire, n'okuboko kwâwe kurhabagalukire. ³³ Olubaga orhîshi lwakulya emburho y'omu kwâwe, n'emyâka warhamiraga. Okuhinagwa n'okunyagwa kwo kwayôrha kubà kwâwe. ³⁴ Kusiraha wasiraha hano amasû gâwe gabona ebi wabona. ³⁵ Nyamubâho akulikira ecizimba cihâsa oku madwî n'oku nfundo, orhanacifume: câkulumira wêshi, kurhenga oku lushando kuhika aha ntondo z'irhwe.

³⁶ W'oyo n'omwâmi wayîmika, Nyamubâho akuhêka omu ishanja orhayishi, ôli we, ôli basho, eyo munda wagashanizayo banyamuzinda bandibandi, ab'omurhi n'ab'ibâle. ³⁷ Wâbà birhangâlo; lwimbo na masheka omu mashanja Nyamubâho akuhêka. ³⁸ Warhwêra mburho nyinji omu

ishwa, ci kwône binyi wasârûla, bulya enzige zakulyabyo. ³⁹ Wagwîka olukoma lwâwe lw'emizâbîbu onalugenderere, ci kwône orhanywemwo divayi, bulyâla kashôlero akurhangakoyo. ⁴⁰ Wahinga emirhi y'emizêti omu cihugo câwe mwoshi, ci kwône orhacîshîge mavurha, bulya emisî yâwe oku idaho yahwêra. ⁴¹ Waburha abarhabana n'abanyere ci barhabè bâwe, bulya bagenda mpira. ⁴² Ngasi murhi na ngasi irehe ly'omu kwâwe lwâbâ lwîko lwa kashôlero. ⁴³ Ecigolo cihanzire aha mwâwe casôkera enyanya bwenêne oku wahona bwandagala. ⁴⁴ Wabona wekola wamusengera ci arhaciri ye wakusengcra, obone ye kola ôli oku mbêre nâwe oku nyuma.

⁴⁵ Aga mahanya goshi gakuyishakwo, gakushimbulula gakugwârhe, galinde gakushandâza, bulya wamabula buyumvîrhiza izû lya Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe orhanashimbire ebinwa n'amarhegeko akuhâga. ⁴⁶ Ago mahanya ensiku zoshi gayôrha gali cimanyîso na cisômerîne kuli we n'oku bûko bwâwe.

Okuhêkwa mpira

⁴⁷ Na kulya kubà okugala oku birugu bya ngasi lubero kurhakuzigiraga wakolera Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe n'enshagadu n'obusîme bw'omurhima, ⁴⁸ abashombanyi Nyamubâho akurhumakwo bo okolaga wakolera omu ishali, omu nyôrha, omu bwambale bubî n'omu kubula byoshi. Akuhira omurhamba gw'ecûma omu igosi kuhika oshandâle wêshi.

⁴⁹ Nyamubâho akutulira ishanja ly'ekulî, lyayisha libalire nk'ikozi, kurhenga aha kafende k'igulu. Lyabâ ishanja orhamanyiri olulimi lyaderha, ⁵⁰ ishanja lya busû bw'ifêka, lirhakenga mushosi, lirhafâ bwonjo bwa musole. ⁵¹ Lyakulya ebyarhenga oku bintu byâwe, n'eby'omu ishwa lyâwe, kuhika bakushâbe wêshi, barhakusigire oli engano, oli idivayi, oli amavurha, oli omwâna w'enkafu, ôli omwâna w'ecibuzi, kuhika bakuninibuze. ⁵² Lyakugorha omu mirhundu yâwe yoshi, kuhika ebyôgo byâwe, ebizibuzibu n'ebirîrî bihongoke, birya byoshi wakanayakiramwo omu cihugo câwe. Lyakugorha omu mirhundu Nyamuzinda akuhâ yoshi. ⁵³ Muli okwôla kugorha bakugorha, na muli okwôla kulibuza omubisha akulibuza, wacirya emburho y'omu nda, washêga enyama y'abânarhabana n'ey'abânanyere Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe abâ amakuhâ. ⁵⁴ Muli mwe, omuntu w'olukogo lunji n'ow'omurhima mulembu yêhe akolâja alola mwene wâbo kubî ciru n'omukazi babâ boshi, n'abâna bacimusigalire. ⁵⁵ Kuderha mpu akanajira muguma mulibwo ahakwo erya nyama y'abâna bâge adwîrhe alya: bulyâla arhasigalane akantu mw'okwôla kugorha bakugorha na muli okwôla kulibuza omubisha akulibuza omu mirhundu yâwe yoshi. ⁵⁶ Emwâwe, omu bakazi b'omu lubaga lwâwe, olya w'olukogo lunji n'ow'omurhima mulembu, olya wakagirimbira obone arhakoza olushando oku idaho, oyôla okolaga alola kubî omulume babâ boshi ciru n'omwâli n'omugala, ⁵⁷ okolaga acîfulikabo, akola alya ecigozi carhengaga omu magala gâge n'omwâna waburhagwa, erhi kwo kurhuma okwo kugorhwa n'ago malibuko omushombanyi ayishikuhirakwo omu mirhundu yâwe yoshi.

⁵⁸ Okaba orhalanziri n'okukulikira ebinwa by'olu lushika byoshi nk'oku binayandisirwe mw'eci citabu, erhi orhakenziri eri izîno: «Nyakasane, Nyamuzinda wâwe» izîno ly'irenge n'okurhînywa.

⁵⁹ Nyamubâho akulikirakwo aga mahanya garhankaderhwa, woyo n'iburha lyâwe; mahanya manênene garhanayûrha, ndwâla ndârhi, zirya zirhafuma duba. ⁶⁰ Akushubizakwo galya mahanya g'e Mîsiri, galya gakugezagyamwo omusisi, obone garhacikunanûkakwo.

⁶¹ Na kulusha aho, Nyamubâho akuzûkiza amalwâla goshi n'amahanya garhadesirwi mw'eci citabu c'olushika, kuhika oshandâle wêshi. ⁶² Mwazinda muli mahungâ n'obwo mwâli banji nka nyenyêzi z'oku nkuba ebwa kubâ murhayumva izû lya Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe. ⁶³ Kulya Nyamubâho ali asîmire okukuha obusîme n'obwôlolo, kwo na kandi ayumva asîmire okukuheza n'okukushandâza. Bamushugulamwo eci cihugo mwajiyîmamwo. ⁶⁴ Nyamubâho akushandabanya omu karhî k'amashanja goshi, kurhenga oku cikwi c'igulu kuhika oku cindi, n'eyo munda wajigashaniza bandi bandi banyamuzinda, balya murhayishi, ôli we ôli basho, banyamuzinda ba mirhi na ba mabuye. ⁶⁵ Omu karhî k'ago mashanja orhabonemwo murhûla

n'olushando lw'okugulu kwâwe lurhaluhûkireyo, ci kwône, Nyamubâho akuhà omurhima gurharhûla, amasù gahûnyire n'omûka mwofi. ⁶⁶ Akalamo kâwe nêci kabà nyantamya, wakaziyumva ebihamba budufu na mûshi, orhayumve ocîkubagîre akalamo kâwe. ⁶⁷ Obwôba bwakujà emurhima, n'ebi amasù gâwe gâbona byarhuma wakaziderha, sêzi, mpu: «Ndi wampisa bijingo mpali». ⁶⁸ Nyamuzinda akushubiza e Mîsiri omu njira y'ebulambo erhi omu njira y'enyanja, n'obwo nali nkubwîzire nti: «Okacilolakwo eco cihugo», na hano ohikayo, mwagendiciguza emunda abashombanyi bâwe bali, mpu mubè bajà erhi bajà-kazi, murhanabone câgula.

Okufundika ebinwa

⁶⁹ Ebyôla, byo binwa by'endagâno Nyamubâho arhegekaga Mûsa mpu afundike bona Bene-Israeli, omu cihugo ca Mowabu, kuleka erya ndagâno arhangigifundika bo nabo e Horebu.

29

Okukengeza eby'olubungo

¹ Mûsa ahamagala Israheli yêshi amubwîra, erhi: Mwabwîne ebi Nyamuzinda akolîre ecihugo c'e Mîsiri omu masù ginyu, ebi akolîre Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, abambali n'ecihugo câge coshi: ² Galya marhangulo wacîboneraga wêne, biryabimanyîso na balya banyandumà w'ebirhangâzo. ³ Ci kwône kuhika ene Nyamuzinda arhali acikuha omurhima gw'okumanya amasù g'okubona n'amarhwîri g'okuyumva. ⁴ Namugezize myâka makumi anni omu irungu emishangi yinyu erhamukoyeragakwo, n'emikarabanda yâwe erhakoyeraga oku magulu ginyu. ⁵ Murhalyaga mugati, murhanywaga divayi erhi cindi cinyôbwa cakalalusa, kuderha nti mubone oku niene nie Nyamubâho, Nyamuzinda winyu. ⁶ N'erhi muhika ahâla, Sihoni, mwâmi w'e Heshiboni, bona Ogu, mwâni w'e Bashani, barhurhêra bali rhulwîsa, cikwône rhwabahima.

⁷ Rhwayanka ecihugo câbo, rhwacigabira Rubeni ko kâge kashambala bo na Gadi n'oluhande lw'obûko bwa Menashê. ⁸ Mulange ebinwa by'eyi ndagâno munabikulikire Iyo muyôloloka omu mirimo yinyu yoshi. ⁹ Mwoyu muyimanzire mweshi embere za Nyamubâho, Nyamuzinda winyu: abakulu b'emilala yinyu, abagula binyu, abandisi binyu, abalume b'omu Israheli boshi, ¹⁰ mwoyo n'abâna binyu, na bakinywi, ciru n'ecigolo cihanzire omu cirâlo câwe n'omuntu okushenyera enshâli n'okudômera amîshi, ¹¹ mukologa mwagendijà omu ndagâno ya Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, ndagâno afundika anayihirakwo endahiro, eyi ndagâno afundika ene haguma nâwe. ¹² Kuderha mpu ene akujire lubaga lwâge, naye yêne abè Nyamuzinda wâwe, nk'oku anakubwîraga na nka kulya analahiriraga basho, Abrahamu, Izaki na Yakôbo.

¹³ Njizire eyi ndagâno ene, n'eyi ndahiro arhali haguma ninyu mwene, ¹⁴ ci na haguma na ngasi oli hanôla haguma nîrhu omu masù ga Nyamubâho, Nyamuzinda wîrhu, haguma n'orhali haguma nîrhu ahâla olw'ene.

¹⁵ Nêci, murhahabiri bahi rhwâli haguma nabo omu cihugo c'e Mîsiri, na bahi rhwageziremwo aga mashanja murhalusire. ¹⁶ Mwabwîne ebyakumbwa byâbo, enshusho za banyamuzinda wâbo, ez'emirhi, ez'amabuye, ez'amasholo n'ez'amarhale bajira emwâbo. ¹⁷ Ekarhî kinyu harhajiraga omulume erhi mukazi, omulala erhi ishanja omurhima gwâbo gwacîkûlako Nyamubâho, Nyamuzinda wîrhu ene, mpu gugendigashâniza banyamuzinda b'ago mashanja! Omu karhî kinyu harhabonekaga omuzî gwarhengakwo obwôge n'obuhereko. ¹⁸ Erhi hakajira omuntu wâbà amâyumva ebinwa by'eyi ndagâno haguma n'endahiro ekulî, akacîtakîra yêne omu murhima gwâge, erhi: «Ntâbule cici nkakulikira oku omurhima gwâni gunambwîzire, okuluza amîshi kwarhuma enyôrha yahirigirha», ¹⁹ Nyamuzinda arhankaziga amubabalira. Ciru oburhê n'emitula ya Nyamuzinda yanahikira oyo muntu; amahanya gayandisirwe mw'eci citabu goshi ganamurhibukira, na Nyamuzinda anaherêrekeza izîno lyâge hano idako ly'amalunga.

²⁰ Nyamuzinda anamuhanza omu milala ya Israheli yoshi, amâzûsa obukunizi n'omutula,

ahanyagale, abone galya mahanya g'endagâno erikwo omwîgasho nk'oku biyandisirwe omu citabu c'olu Lushika. ²¹ Iburha lyaburhwa, erya abâna binyu bâyisha enyuma zinyu, ciru n'ecigolo carhenga omu cihugo c'ihanga amango babona amahanya gahonera eci cihugo n'endwâla Nyamuzinda alîkire kuli eci cihugo, kwo banaderha mpu:

²² "Ecihugo coshi cashubire cibiriti, munyu, cahire mabira; ntà mburho bacirhweremwo, na ntà mburho yacicimeramwo, cirhakacimeramwo ehyâsi hibishi. Ecihugo camahîndama kulya kwa Sodomo na Gomara, Adama na Seboyimu, bishagala Nyamuzinda asirîzagya omu burhè n'omutula gwâge!" ²³ N'amashanja goshi kwo gaderha mpu cici cirhumire Nyamuzinda akolera eci cihugo ebiri ntya? Cici camujiraga oburhè bungana aho? ²⁴ Ago mango banaderha mpu: "Kunali kulya kubà balekerire endagâno ya Nyamubâho, Nyamuzinda wa bîshe, eryâla afundikaga bo nabo erhi abarhenza omu cihugo c'e Mîsiri; ²⁵ kunali kulya kubà bajirigashâniza abandi banyamuzinda banabaharâmya n'obwo barhayishi abo banyamuzinda naye yêne arhabahâgabo mpu gubè mwanya gwâbo; ²⁶ Nyamuzinda burhè abîre erhi eci cihugo cirhuma, kwo kucirhumira obuhanya buyandisirwe mw'eci citabu oku bunali. ²⁷ Nyamuzinda kushugula abashugwire omu cihugo câbo n'oburhè, n'omungo, n'omutula, abazunguza omu cindi cihugo, nk'okûla biyôsire buno» .

²⁸ Ebifulike biri bya Nyamubâho, Nyamuzinda wîrhu ci kwône ebifulûle biri bîrhu rhwe n'abâna bîrhu, byanayôrha biri bîrhu, lyo rhushimba ebinwa by'olu Lushika byoshi.

30

Okurhenga omu bujâ

¹ Amango ebinwa byoshi byayunjula emund'oli, omugisho n'obuhanya nkuyeresire, erhi wakanakazibirhimanya omu murhima gwâwe, omu karhî k'amashanja goshi Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe abâ amakuhabulira, ² erhi wakanagaluka oshubîrira Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, okanayumvîrhiza izû lyâge, mw'ebi nkurhegesire ene byoshi, we n'abâna bâwe erhi wakayumvîrhiza n'omurhima gwâwe gwoshi n'omûka gwâwe gwoshi, ³ Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe anagalula empira zâwe, anakubabalira, anashubikushubûza orhenge omu karhî k'amashanja Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe àli erhi akushandabanyize. ⁴ Ciru akabà yo wahabukîre ekafende k'amalunga, Nyamubâho, Nyamuzinda ayisha akurhenzayo akushubûze, ⁵ lyo akugalula mwa cirya cihugo basho bâli bagwêrhe, lyo nâwe ociyanka cibè câwe, osîme onayôloloke kulusha kulya kwa basho. ⁶ Nyamubâho, Nyamuzinda akembûla omurhima gwâwe n'ogw'iburha lyâwe, ozigire Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe n'omurhima gwâwe gwoshi, n'omûka gwâwe gwoshi, lyo obona akalamo. ⁷ Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe arhogeza aga mahanya goshi oku banzi bâwe na kuli balya bakushomba na kuli balya bakurhindibuzagya. ⁸ Wêhe washubiyumva izû lya Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe onakulikire aga marhegeko gâge nkurhegesire ene goshi. ⁹ Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe akukômeza, emirimo yâwe yoshi eyôloloke: emburho y'omu nda yâwe, emburho y'omu bintu byâwe, n'ey'omu ishwa lyâwe. Bulya nêci, Nyamuzinda asubiyumva asîmire okukubona omu busîme, nka kulya ali asîmire okubona basho omu busîme, ¹⁰ casiga oyumve izû lya Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe omu kulanga amarhegeko n'ebinwa byâge , ebi biyandisirwe omu citabu c'olu Lushika, casinga oshubîrire Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe n'omurhima gwâwe gwoshi n'omûka gwâwe gwoshi.

¹¹ Olu Lushika ntwîre ene lurhakulenziri misî lurhanahumiri halya orhankahika. ¹² Arhali oku nkuba luli okaderhaga erhi: «Ndi washona arhujîre oku nkuba arhuyankirelo, rhuluyumve lyo rhulushimba.» ¹³ Arhali yo luli ishiriza ly'enyanya okaderhaga erhi: «Ndi warhujira ishiriza ly'enyanya arhulongezelo, rhuluyumve lyo rhulushimba.» ¹⁴ Bulyâla oluderho^c lukuli hôfi, omu

kanwa lukuli, n'omu murhima kuderha mpu olushimbe.

Enjira ibirhi wacišhogamwo

¹⁵ Lolà oku nkuyeresire ene akalamo n'omugisho, olufù n'obuhanya. ¹⁶ Erhi wakayumva amarhegeko ga Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, agâla nkurhegesire ene, erhi wakazigira Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe okanalambagira omu njirazâge, okalanga amarhegeko gâge n'ebinwa byâge n'engeso zâge, walama onayôlolo. Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe akugisha mw'eci cihugo wajà mpu ociyanke cibè câwe. ¹⁷ Ci kwône erhi omurhima gwâwe gwakalalaha, akabà orhayumva n'erhi wakarhebwa mpu muharâmye abandî banyamuzinda n'okubagashâniza, ¹⁸ nie mmubwîzireko ene, kuhera mwanahera murhanalame ensiku ndî mw'eci cihugo mwajiyanka obu mwayikira Yordani. ¹⁹ Arnalunga n'igulu bo bacaliho ntôzire ene nti bakuyagîrize: nkuyeresire akalamo n'olufù, omugisho n'obuhanya. Cîshoge akalamo ly'olama mwe n'iburha lyâwe, ²⁰ oyôrhe ozigira Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, okaziyumvirhiza izù lyâge onacišhwêkere kuli ye; bulya ho akalamo kali aho, bulya ho hali obuzîne aho, kwo na kuhashilamira omu cihugo Nyamuzinda aciğashiraga basho, Abrahamu, Izaki na Yakôbo mpu abahaco.

31

IV. Ebijiro bizinda n'okufà kwa Mûsa

Ensiku nzinda za Mûsa

¹ Mûsa ayisha, abwîra Israheli yêshi ebi binwa, erhi: ² Ene nahumanyagya myâka igana na makumi abirhi. Ntakacikagenda n'okugaluka, na Nyamuzinda ambwîzire, erhi: orhayikire oyu Yordani. ³ Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe ye wakushokolera, ye waherêrekeza aga mashanja gali embere zâwe ye wanaganyaga. Yozwè ye wakushokolera, nka kulya Nyamuzinda aderhaga. ⁴ Nyamuzinda abakolera nka kulya akoleraga Sihoni na Ogu, bâmi bamoriti: abaherêrekeza n'ecihugo câbo. ⁵ Nyamuzinda amufumbikabo mubakolere birya byoshi binadesirwe omu marhegeko namuhîre. ⁶ Muzibuhe munasêre, murhayôbohaga murhanabarhînyaga, bulya Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe yêne okushokolire: arhakulikirire arhanakulekêrere. ⁷ Oku bundi Mûsa ahamagala Yozwè anamubwîrira omu masù ga Israheli yêshi, erhi: «Ozibuhe onasêre, we wajâna olu lubaga mwo cîrya cihugo Nyamuzinda aciğashaga mpu aciğà b'îshe, woyo we wanabafumbikeco. ⁸ Nyamuzinda yêne ye kushokolîre, ye wâbà ali nâwe, arhakulikirire arhanakulekêrere. Orhayôbohaga, orhageramwo omusisi.»

Ebi binwa bikazisomwa

⁹ Mûsa ayandika olu Lushika analufumbika abadâhwa, bene Levi, bo bakazâgibarhula omucîmba gw'endagâno ya Nyamuzinda. Afumbikalo n'abagula ba Israheli boshi. ¹⁰ Mûsa abahà er'irhegeko, erhi: «Ngasi myâka nda, galya mango gadesirwe g'okubabalirana emyenda, amango g'olukulu lw'ebihando, ¹¹ amango Israheli yêshi ayishirilola obusù bwa Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe halya hantu acišhozire yêne, onaderhere olu Lushika omu marhwiri ga Israheli yêshi: ¹² Oshubûze olubaga, abalume, abakazi, abâna n'ecigolo cîri emwâwe, bayumve banalange banakulikire ebinwa by'olu Lushika byoshi. ¹³ Abâna bâbo, balya barhacilumanya, nabo bayumva aho banayige okurhînya Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, ensiku zoshi wâbà olimwo eci cihugo wajiyanka obu wayikira Yordani.

Amahabwe g'ensiku zayîsha.

¹⁴ Nyamubâho abwîra Mûsa: «Lâba oku ensiku z'okufà kwâwe ezi ziyishire. Hamagala Yozwè. Oyimange aha cihando c'embugânano, nâmubwîra oku ajira.» Mûsa na Yozwè bayisha,

bayimanga aha cihando c'embugânano. ¹⁵ Nyamuzinda abonekera aha cirâlo, omu munâra gw'ecitù gwâli guyîma Nziire aha lusò lw'ecihando. ¹⁶ Nyamuzinda abwîra Mûsa, erhi: «Lolà oku okola wajigwîshira mwe na basho. Olu lubaga lukola lwajihinduka mbaraga omu kushimba banyamuzinda b'embuga, b'eci cihugo mwajijamwo. Lukolaga lwandekêrera luvune eciragâne nalaganaga rhwe nabo. ¹⁷ Olwo lusiku lwonênê omungo gwâni gwabadubukirakwo, nâbalekêrera nambafulike obusù bwâni. Bâlîbwa n'amagala: malibuko manji na maganya manji gâbarhindakwo; kwo aderha olwo lusiku, erhi: «K'arhakanabà obûla Nyamuzinda wâni arhali omu karhî kâni kwo kurhumire agâla mahanya gantindakwo?» ¹⁸ Nâni, olwo lusiku nânafulika obusù bwâni, erhi bwo burhuma bulya bubî bwoshi ajizire omu kuyêrekera abandi banyamuzinda. Olwimbo lw'obuhamîrizi ¹⁹ Muyandikage olu lwimbo mukazilukolêsa; oluyigirize Bene Israheli, obahirelo omu kanwa, lyo luyishimpamîriza lunayagirize Bene Israheli. ²⁰ Niono nkola namuhisa mwa cirya cihugo nalaganyagya b'îshe, cirya cihululamwo amarhà n'obûci; yêhe hano abà amalya, amâyigurha amanatwêra, akolaga âyêrekera abandi banyamuzinda, abaharâmya oku niehe angayaga n'okuvuna eciragâne câni. ²¹ Ci kwône amango amahanya n'amaligo garhakaganjwa gâbà gamamurhindakwo, olu lwimbo lwamuyagîriza nka caliho bulyâla lurhâyibagirwe omu kanwa k'iburha lyâge. Nêci, mmanyire emihigo agwêrhe ene n'obwo ntacimuhisa omu cihugo nalaganyagya b'îshe nti nabahâco». ²² Olwo lusiku Mûsa ayandika olu lwimbo analuyigîriza Bene Israheli. ²³ Oku bundi anacihà Yozwè mwene Nuni eri irhegeko, erhi: «Ozibuhe onasêre, bulya we wahisa Bene Israheli omu cihugo nabalaganyagya, nâyôrha ndi haguma nâwe.»

Olushika aha burhambi bw'omucîmba

²⁴ Mûsa erhi abà amâyûsa ayandika omu citabu ebinwa by'olu Lushika byoshi kuhika oku kazinda, ²⁵ arhegeka abaleviti bakâgibarhula omucîmba gw'endagâno ya Nyamuzinda, erhi: ²⁶ «Muyanke ecitabu c'olu Lushika. Mucîgwâse aha burhambi bw'omucîmba gw'endagâno ya Nyamubâho, Nyamuzinda winyu. Cibêreho cinabe caliho w'okukuyagîriza. ²⁷ Bulya ntahabiri isîna lyâwe n'oku ôbà cikanyî cirhagomba, erhi mugomera Nyamuzinda ene nancizîne ndi haguma ninyu, kurhi rñwayishijira amango nâbà nâfire.

Mûsa, erhi: «Israheli yêshi ayîshe ayumve»

²⁸ Mundalikire abagula b'emilala yinyu boshi n'abandisi rhubugânane, mbayumvise ebi binwa, amalunga n'igulu bo nâjira bacaliho wabayâgirize. ²⁹ Bulyâla mmanyire oku amango nâbà nâfire murhabule bwahemuka; mwarhenga omu njira namurhegekaga; obuhanya bwâmurhindakwo omu nsiku zayisha, ebwa kubà mwakozire amaligo omu masù ga Nyamuzinda, mwamugayisa n'emikolo y'amaboko ginyu.» ³⁰ Oku bundi, Mûsa aderha ebinwa by'olu lwimbo byoshi kuhika oku kazinda, abibwîra endêko ya Bene Israheli yoshi.

32

Olwimbo lwa Mûsa

¹ Mwe malunga murhege okurhwiri, nkola nashambâla, w'igulu, yumva okûla naderha.

² Ihano lyâni lihone nka nkuba, akanwa naderha karhoge nka lumè, nka hishîshîrha oku hyâsi, nka cihonzi oku musihe.

³ Kulya kubà lyo nacîtakîra izîno lya Nyamubâho; mwoyo mukuze Nyamuzinda wîrhu.

⁴ Yêne y'ibuye: obushanja bwâge buli bwimâna, bulyâla enjira zâge zoshi ziri bushinganyanya. Ye Nyamuzinda mutabesha na mudahemuka.

Ye Mushinganyanya ye na Mushongêza.

⁵ Bakozire amaligo n'obwo ababurhaga barhalikwo ishembo, iburha lya ndyâlya na ncuku.

⁶ Ka gwo munkwa gwâwe emwa Nyamuzinda ogwo? Lubaga lwa bingolo-ngolo n'orhutumbaguzi.

Kali ye sho ye wakuburhaga, ye wakulemaga ye nakubika?

⁷ Kengêra ensiku zâli burhanzi, singiriza emyâka, amâburhwa n'amâburhwa, odôse sho akubwîriza; abakulûkulu bâwe bakuganîrira.

⁸ Amango ow'Enyanya agabiraga amashanja akashambala, amango abêrulaga bene omuntu akubûlira amashanja olubibi nk'oku omubalè gwa Bene Israheli gunali.

⁹ Nyamubâho yêhe, ogwâge mwanya, lunali olubaga lwâge, na Yakôbo co câge cigabi.

¹⁰ Amushanga omu mpinga, omu nyama-wandya w'irungu amuyababira amulengeza, amulanga nka mbonyi y'amasù gâge.

¹¹ Nka kula ikozi linashîbirira olwogo lwâlyo, kula lirembêra enyanya z'ebyâna byâlyo, naye ashanjûla ebyûbi byâge, amurhôla amuhêka omu mashala gâge. ¹² Nyamubâho yêne wamuherhe,

ntà nyamuzinda w'emwa bene bâli bo naye.

¹³ Amugerana omu birhondo by'ecihugo, amulîsa oku myâka y'omu ishwa, amulumîsa oku bûci bw'omu ibuye, oku rhuvurha rhw'omu ibâle lizibuzibu.

¹⁴ Oku mashanza g'omu nkâfu n'oku marhà g'ebibuzi, bashushagiza ebyânabuzi n'engandabuzi za bene Bashani n'empene, bahirakwo n'amashushi g'omulà gw'engano basûza n'omukò gw'ecihadu c'omuzâbîbu gwabirira.

¹⁵ Yakôbo alya ayigurha. Yeshuruni^d atwêra ahimba. (Watwezire, warhuma wacilugira!)

Aleka Nyamubâho wamujiraga, ibuye lyamucizagya alibonêsa nshonyi.

¹⁶ Bàrhuma abà mitula, erhi banyamuzinda b'embuga bàrhuma; bamujira burhè n'ebyakobwa.

¹⁷ Bakazâgirherekêra bashetani n'obwo barhali Nyamuzinda, bakazirherekêra banyamuzinda barhayishi, bahyâhya mâshi, ba lishinjo-lishinjo, balya basho barhagashanizagya.

¹⁸ (Wayibagîre ibuye lyakuburhaga, orhacikengîri Nyamuzinda wakuhiragaho.)

¹⁹ Nyamubâho abona okwo, n'omu burhè bwâge, ajandika bagala na bâli bâwe.

²⁰ Aderha erhi: Nabafulika obusù bwâni, ndolage kurhi byababêra.

Bulya lyabîre iburha ligalugalu, bâna barhagwêrhi oku bakacîkubagirwa.

²¹ Barhumire nâbà mitula y'irumbi lyâbo mpu banyamuzinda, banjijire burhè n'amarumbi gâbo; nâni nkolaga najira babè mitula y'irumbi mpu lubaga.

^d**32.15** : Yushuruni ye Israheli (Rhulole omu Lush 33, 5. 26; Ezr 44, 2).

- ²² Nêci, oburhè bwâni bwayâsire muliro,
gwâyôca ciru n'ebiri idako ly'okuzimu, gwâyôca idaho guyôce n'emyâka,
gurhasige olubando lw'entondo.
- ²³ Nabalashirakwo amahanya, nabayukizakwo emyampi yâni.
- ²⁴ Bahungumuka n'ecizombo, bâlibwa n'ishûshira banayumîrire n'obwôge.
Nabarhumira erîno ly'ebiryanyi, baguma n'amanjoka-njoka.
- ²⁵ E muhanda, engôrho yamalîra abânarhabana, omu nyumpa ebihamba.
Ebyo byaheza omwânarhabana n'omwânanyere,
omwâna ociri oku ibêre n'omushosi w'emvi.
- ²⁶ Nakadesire nti: «Nabashemba-shemba,
nti nazâza izîno lyâbo omu karhî k'abantu»,
- ²⁷ nka ntarhînyaga ifêka ly'omubisha,
kuderha nti abashombanyi bâbo bakanahaba baderhe erhi:
«Okuboko kwîrhu kwo kwahimîne,
ci arhali Nyamubâho wakozire ebyo byoshi.»
- ²⁸ Nêci, bulya luli lubaga lurhabona,
lurhanagwêrhi makengu.
- ²⁹ Nka bali bantu barhimanya bakanayumvîrhe,
bakanabwîne bwinjà kurhi bazinda bali.
- ³⁰ Kurhi omuntu muguma akakânana ecihumbi,
n'ababirhi kurhi bakatundulika ebihumbi ikumi,
kuleka kulya kubà ibâle lyâbo lyabaguzize,
na kulya kubà Nyamubâho abarhibiremwo?
- ³¹ Cikwône ibuye lyâbo lirhali nk'ibâle lîrhu;
arhanali abashombanyi bîrhu bo bakarhulagira.
- ³² Bulyâla ihaji lyâbo lyâli ly'oku muzâbîbu gw'e Sodomu,
ly'omu lukoma lw'e Gomora:
amalehe g'eyo mizâbîbu galimwo obwôge,
ebihadu by'amalehe gâbo biri bilulu-bilulu,
- ³³ idivayi lyâbo gali manjokanjokà,
gali mîno makali ga mpiri.
- ³⁴ Ci kwône yêhe, k'arhali ho andi aha burhambi nka ntûlo,
erya mbôhe omu irhû ly'ebinja?
- ³⁵ Olwihôlo n'oluhembo biri byâni,
amango okugulu kwâbo kwarhereza.
Bulyâl'olusiku lwâbo lw'okuhanyagala luli hôfi;
nehi babîkîrwe hiyishire buhena.
- ³⁶ (Bulya Nyamubâho ayishihôla olubaga lwâge.
Ci kwône abambali bôhe lukogo ababêra),
hano abona bârhà enjingo hano abona
harhaciri ntagengwa harhanaciri mujà.
- ³⁷ Ago mango anaderha, erhi: banyamuzinda bâbo ngahi baligi,
liryal'ibuye bakazâgiyâkiraho?
- ³⁸ Balya bakazâgiryâ amashushi g'enterekêro zâbo banakazinywa idivayi
ly'okugashâniza kwâbo, bayimangage bamurhabâle,
bahindukage lwâkiro lwinyu.
- ³⁹ Mulolage oku niono, niono ndi ye,
n'oku ntâ wundi oli Nyamuzinda haguma nâni.

Niene nie nyîrha nie nanciza, amango namashûrha,
niene nanfumya, (na ntaye wakakûla owundi omu nfune zâni).

⁴⁰ Nêci, nnengerîze enfune zâni emalunga,
nandesire, nti: «Nie nkudesire, nie mbâho ensiku n'amango,
⁴¹ amango nâbâ namarhyaza engôrho yâni erhangirayalabuka,
n'okuboko kwâni kurhangira okutwa emmanja,
ago mango nânacihôlera emunda abashombanyi bâni bali,
balya banshomba nânabaha oluhembo lwâbo.

⁴² Emyampi yâni nayilalusa n'omukò,
n'engôrho yâni yavûgusa enyama:
mukò gwababanzirwe n'abagwêrhe mpira,
mpanga z'abarhambo b'omushombanyi!

⁴³ Mwe malunga, muciyigîrize haguma naye,
na bene Nyamuzinda bamuharamye!
Mwe mashanja, muciyigîrize haguma n'olubaga lwâge,
n'entumwa za Nyamuzinda ziderhe obuzibu bwâge.
Bulyâla ayishihôla omukò gw'abambali,
anagalulire abashombanyi bâge amakwânane gâbo.
Abamushomba abagalulira ebyâbo,
anakangûle ecihugo c'olubaga lwâge.

⁴⁴ Mûsa ayisha ali bona Yozwè mwene Nuni, ebinwa by'olu lwimbo byoshi abiderhera omu kurhwiri kw'olubaga. Okushimba irhegeko kwo kulama ⁴⁵ Erhi Mûsa ayûsa abwîra Israheli yêshi ebi binwa, ⁴⁶ ashubibabwîra, erhi: «Muyumvîrhize ebi binwa byoshi; byo njijire ene caliho w'okumuyagîriza. Murhegeke bagala binyu balange banakulikire ebinwa by'olu Lushika byoshi.
⁴⁷ Kuli mwe, olwo Lushika lurhali lwa kuhaîza, bulya luli kalamo kinyu, lwo lwanamuha okulama nsiku nyinji mw'eci cihugo mwajiyanka obu mwayikira Yordani». Bamanyîsa Mûsa oku akola afà
⁴⁸ Olwo lusiku lwonênè, Nyamubâho ashambâza Mûsa, amubwîra erhi: ⁴⁹ «Sôkera oku ntondo ya Nebo, ntondo eri omu birhondo bya Abarimu, omu cihugo ca Mowabu, ah'ishiriza Iya Yeriko, onalole bwinjâ ecihugo ca Kanâni nahà Bene Israheli nti cibè câbo. ⁵⁰ Onafire oku ntondo wasôkera, wabugâna ab'emwinyu aka mulumuna wâwe Aroni, wafîraga oku ntondo ya Hori, ajibugâna abafîre. ⁵¹ Kulya kubâ arhambêraga mwîkubagirwa omu karhî ka Bene Israheli, oku lw'e Meriba-Kadeshi. omu irungu Iya Sini, kulya kubâ wabuzire buyêrekana obwimâna bwâni omu karhî ka Bene Israheli. ⁵² Walangîrira emuhanda ci kwône ecihugo nâhà Bene Israheli orhacikozemwo okugulu.»

33

Mûsa agisha olubaga embere afè

¹ Alaga omugisho Mûsa, muntu wa Nyamuzinda, ahîre Bene Israheli embere afè. ² Aderha, erhi: Nyamubâho arhengaga e Sînai, abamolekera kurhenga e Seyiri, alangaza anali oku ntondo ya Parani. Ho ali ayishire kurhenga oku mbugânano kurhenga e mukondwè gwa Kadeshi kuhika oku Mirhezi.

³ We zigira bashakulûza, abatagatîfu boshi omu maboko gâwe banali,
bali bafukamire aha magulu gâwe. Erhi bakûla omulindi erhi we badwîrhe
⁴ (Mûsa arhuhîre irhegeko); Endêko ya bene Yakôbo yajâ omu mwîmo gwâyo.
⁵ Hali omwâmi omu Yeshuruni, erhi abarhambo b'olubaga babugânana,
erhi amashanja ga Bene Israheli galungana goshi.

⁶ Rubeni alame arhafâga. Ciru akabà abalwî bâge barhali banji.

⁷ Alaga ebi adesire kuli Yûda: Nyamubâho, oyumvîrhize izù lya Yûda, onamushubize aha lubaga lwâge.

Amaboko gâge gafungire ehyâge,
oyîshe omurhabâle oku bashombanyi bâge;

⁸ Kuli Levi, aderha, erhi: Ohè Levi e «Urimu» zâwe,
n'e «Tumimu» zâwe, ozihe olya muntu wababaliraga,
wamanamurhangula aha Masa,
erhi wamarhangimujîsa kadali
aha burhambi bw'amîshi ga Meriba.

⁹ Aderha kuli nina nakuli îshe, erhi: «Ntamubonaga».

Bene wâbo, arhabamanyiri.
Nêci akanwa kâwe bakalonzize,
n'endagâno yâwe babà bayibîkirîre.

¹⁰ Banayigîrize Yakôbo engeso zâwe,
na Israheli Olushika lwâwe.
Banasôkeze omugî emund'oli,
badêkereze n'enterekêro oku luhêrero lwâwe.

¹¹ Nyamuzinda, ogishe emisî yâge,
onayêmêre omukolo gw'amaboko gâge.
Oshangule ensiko z'abashombanyi bâge,
n'ez'abanzi bâge kuhika barhibuke.

¹² Kuli Benyamini, aderha, erhi: Benyamini ali murhonyi wa Nyamubâho,
Ye anayegemîre burhahuligana.
Ow'enyanya ye mulanga ensiku zoshi,
ho anabêra aha karhî k'amalango gâge.

¹³ Kuli Yozefu aderha, erhi: Ecihugo câge Nyamubâho acigishire.
Co cirimwo ebinja by'emalunga enyanya.
Co cigwêrhe n'ebindi binjâ by'ekuzimu.

¹⁴ Cirimwo ebinja izûba liyêza hano igulu n'ebinja omwêzi gumeza,

¹⁵ enfula y'entondo za mîra, olubere lw'orhurhondo rhwa mango-mîra,

¹⁶ ehinja hy'omu budaka n'ebinja by'omu myâka y'amashwa,
oburhonyi bw'olyâla oyûbaka omu ishaka:
budêke oku irhwe lya Yozefu,
oku irhwe lya nyakwîshogwa omu karhî ka bene wâbo.

¹⁷ Acûke nka nfizi ya lubere. Amahembe gâge nka mahemhe ga mbogo,
go gatumirha amashanja gagakwâme gagahise aha kafende k'igulu.
Gwo mwandu gw'engabo ya Efrayimu, byo bihumbi by'engabo ya Menashè.

¹⁸ Kuli Zabuloni, aderha, erhi: Obâbwe, Zabuloni, omu majira gâwe,
na nâwe Isakari, omu bihando byâwe.

¹⁹ Amashanja gakaziyishigashaniriza oku ntondo,
ganarherekêre enterekêro y'obushinganyanya,
bulya gâyunjula obugale bw'omu nyanja n'ebinja bifulisirwe omu mushenyi.

²⁰ Kuli Gadi, aderha, erhi: Ayâgirwe Mugalihya ogalihya Gadi!
Agwîshîre nka ntale-nkazi; amashanshanyula okuboko, obusù n'irhwe.

²¹ Omu kucîshoga, acîshoga ebirhangiriza,
gwo gwâli mwanya babikiraga omurhambo.
Oku bundi ayisha ali murhambo wa ngabo

erhi amanayumanyanya obushinganyanya bwa Nyamubâho,
amanayunjuza ebinwa byâge kuli Israheli.

²² Kuli Dani, aderha, erhi: Dani eri ntale nto,
ecirhunisire kurhenga e Bashani.

²³ Kuli Nefutali, aderha, erhi: Nefutali ayunjwîre ngalo z'oburhonyi,
ayunjwîre migisho ya Nyamubâho:
enyanja n'emukondwè liri ishwa lyâge.

²⁴ Kuli Azeri aderha erhi: Azeri agwêrhe omugisho omu karhî ka bene îshe.
Ayôrhe arhonyire ekarhî ka bene wâbo, okugulu kwâge kuyorhe kuli omu mavurha!

²⁵ Orhuhamiko rhwâwe rhukaziôrha rhuli rhwa cûma n'omulinga,
n'amagala gâwe mazibu gayunjule nsiku z'akalamo kâwe zoshi!

²⁶ Ntâye oli aka Nyamuzinda wa Yeshuruni,
ye olya ojà wagera e malunga mpu akurhabâle ntyo,
n'obuhashe bwâge alambagire oku bitù.

²⁷ Ayôrha abà lwâkiro, Nyamuzinda, omu nsiku za mîra, na hano shishi,
anacikazikushumbiriza amaboko gâge g'ensiku n'amango;
akugishe embere zâwe omushombanyi amubwîre erhi: «Okayurha»!

²⁸ Israheli ayûbaka ahantu h'omurhûla.

Liri hâgo hâgo iriba lya Yakôbo,
linadomêrere ecihugo c'engano n'idivayi,
n'amalunga gâge ganakazirhoza olumè.

²⁹ Wamajira iragi wâni Israheli!

Ndi oli akâwe, we lubaga lwayôkolagwa na Nyamubâho
ye mpenzi y'oburhabâle bwâwe, ye na ngôrho y'irenge lyâwe
Abashombanyi bâwe bakushishashisha
na nâwe wêne okazigera enyanya zâbo.

34

Okufà kwa Mûsa

¹ Mûsa anacisôka kurhenga omu rhubanda rhwa Mowabu asôkera oku ntondo Nebo, oku irhwêrhwè lya Pisga abà ishiriza lya Yeriko. Nyamubâho anacimulangûla ecihugo coshi: Gilgadi kuhika aha Dani. ² Amulangûla Nefutali yêshi n'ecihugo ca Efrayimu na Menashè, ecihugo ca Yûda coshi kuhika oku nyanya y'e buzika-zûba, ³ amulangûla Nêgebu n'akabanda ka Yeriko koshi, amulangûla olugo lwa emibo kuhika aha Sowari. ⁴ Nyamubâho anacimubwîra erhi: «Olâbâge ecihugo nalaganyagya Abrahamu, Izaki na Yakôbo nababwîra nti: «Nayishiciha iburha linyu. Nkuyeresire co nti ocibone n'amasû gâwe ci konene orhacihikemwo».

⁵ Mûsa, omurhumisi wa Nyamubâho anacifira ahôla omu cihugo ca Mowabu nk'oku Nyamubâho anarhegekaga. ⁶ Amubisha omu kabanda, omu cihugo ca Mowabu, aha ishiriza lya Beti-Peori. Ntâye oyishi aha ecûsho câge cibà kuhika ene. ⁷ Mûsa ali akola agwêrhe myâka igana na makumi abirhi erhi afà: amasû gâge gacikazigibona bwinjà bwenêne n'emisî yâge erhalisâginyiha. ⁸ Bene Israheli balaka, bashîba Mûsa omu Kabanda ka Mowabu, nsiku makumi asharhu, n'ensiku z'okulaka omu kushîba Mûsa zanacihika ⁹ Yozwè, mugala wa Nuni ali ayunjwire murhima gwa bugula, Mûsa ali erhi amuhizirekwo amaboko. Bene Israheli bakazimuyumva, banakazijira nk'oku Nyamubâho anarhegekaga Mûsa.

¹⁰ Omu Israheli murhacibonekaga owundi mulêbi wali aka Mûsa, oyu Nyamubâho ayishigi, balolane naye omu masû. ¹¹ Ciru na kandi omu Israheli murhacibonekaga omulêbi wankajira ebimanyîso n'ebirhangâzo biri nka birya Nyamuzinda amurhumaga mpu ajire omu cihugo c'e

Mîsiri, kuli Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, oku barhumisi bâge boshi n'oku cihugo câge coshi. ¹² Ntâ wundi mulêbi wacibire n'obuhashe huli nk'obuhashe bw'okuboko kwâge omu kujira ebintu binji na bya kujugumya ebiri nk'ebi Mûsa akazâgijira embere za Bene Israheli boshi.

YOZWE

1

YOZWE

I. Okuhika omu Cihugo c'Amalaganyo

Balikwa okujà ebwa Cihugo c'Amalaganyo

¹ Erhi Mûsa, murhumisi^e wa Nyakasane àyûsifà, Nyakasane anacibwîra Yozwè, mugala wa Nuni na murhumisi wa Mûsa, erhi: ² «Mûsa murhumisi wâni anafirage; oyimukage buno! oyikire Yordani, we n'olu lubaga, mugendija muli cîrya cihugo^f nahà bene Israheli. ³ Ngasi ah'okugulu kwinyu kwankanalabarha hoshi nanamuhà ho nk'oku nanalaganyagya Mûsa. ⁴ Kurhenga okw'irungu na kurhenga e Libano, kuhika oku lwîshi lunene, kuhika oku lwîshi lwa Efrata, co cirigi cihugo c'Abanyahititi coshi, kuhika oku nyanja nene, kujà ebuzûka-zûba olwo lunda loshi co câbà cihugo cinyu. ⁵ Ntâye wankahagaza embere zâwe^g omu nsiku z'akalamo kâwe zoshi; nk'oku nayôrhaga na Mûsa kwo nayôrha nâwe; ntakujandikè, ntanakulekerere.

Nyamuzinda ârhabâla erhi bankakenga amarhegeko gâge.

⁶ Ozibuhe onarhwâlihe^h, bulya we wagendihira olu lubaga muli cîrya cihugo nalaganyagya b'îshe nti nabahà co. ⁷ Kuguma kône, ozibuhe onarhwâlihe, okazikola omu kushimba oburhegesi boshi nka kulya Mwambali wâni Mûsa anakurhegekaga. Omanyè wankadungukira oli eburhambi bw'ekulyo oli ebwa kumoshò, lyo ohashibêrwa na ngasi aha wankajà hoshi. ⁸ Ecîra citabu c'oburhegesi cirhakurhengaga omu kanwa; okazicigerereza kwo mûshi na budufu, ly'ohashijira bwinjà nk'oku binayandisirwe; na ntyo wanabà n'iragi, onabêrwe omu majira gâwe goshi. ⁹ K'orhayumvirhi oku nkurhegesire: nti ozibuhe onarhwâlihe? Orhabâga na boba buci orhabâga na ntemu nci, bulya Nyakasane Nyamuzinda wâwe, ali haguma nâwe ngasi hoshi wankanaja».

Oburhabâle bw'amashanja g'ishiriza za Yordani

¹⁰ Yozwè anacihâna eri irhegeko oku bagula b'olubaga, erhi: ¹¹ «Mugere omu cihando coshi, muhè olubaga eri irhegeko, erhi: Murheganye ebi mwacîyikira omu njira, ebwa kubà enyuma lya nsiku isharhu mwajiyikira Yordani mugendiyûbaka cîrya cihugo Nyakasane Nyamuzinda winyu, amuhîre mpu muciyûbake».

¹² Na kuli bene Rubeni, kuli bene Gadi na kuli cîrya cihimbi ca bene Menashè, Yozwè anacibabwîra ntya, erhi: ¹³ «Mukengêre birya Mûsa, omurhumisi wa Nyakasane amurhegekaga galya mango ababwîraga erhi: Nyakasane Nyamuzinda winyu, abahire okuluhûka, anabahîre eci

^e**1.1** : Mûsa murhumisi wa Nyakasane: Lub 14, 31; Mib 12, 7-8; Hbr 3, 5.

^f**1.2** Eyi milongo 3-4: Ngasi aha okugulu kinyu kwanalabarhe.1: 14, 9; Lush 5, 1.

^g**1.5** : Ntâye wankahagaza embere zâwe: Lush 7, 24; 20, 1; 31, 6-8. 1, 8.

^h**1.6** : Ozibuhe onarhwâlihe: Lush 3, 28;

cihugoⁱ. ¹⁴ Bakinywi, abâna binyu barhôrô, n'ebishwêkwa binyu, ebyo byoshi byâbêra omûla cihugo Mûsa amuhîre olu lundi lunda lwa Yordani. Ci konene moyo, muyikire n'emirasano yinyu, mugende oku matabâro, mushokolere bene winyu, mweshi, ntwâli; mujibarhabala. ¹⁵ Kuhika Nyakasane ahè abo bene winyu nabo okuluhûka nk'oku anabahà kwo, na kuhika nabo bayûbake bwinjà ciryà cihugo abahà Nyamubâho, Nyamuzinda winyu. Enyuma z'aho mwanabaga lya mugaluka mushubire muli ciryà cihugo cinyu munacyûbake, ciryà cihugo. Mûsa, omurhumisi wa Nyakasane amuhâga olunda lw'erindi ishiriza lya Yordani, e buzûka-zûba». ¹⁶ Banacishuza Yozwè muli ebi binwa, mpu: «Okwo orhurhegesire koshi rhwakujira na ngasi aha wankarhurhuma hoshi rhwahaja. ¹⁷ Nk'oku rhwanakazâgirhumikira Mûsa muli byoshi, ntyo kwo nâwe rhwanakurhumikira. Lya Nyakasane, Nyakasane Nyamuzinda wâwe, ayôrha^j nâwe nk'oku anayôrhaga na Mûsa. ¹⁸ Owankabà mugoma^k omu marhegeko gâwe, alahire kushimba oku omurhegesire, oyo anafè. Ntyo ozibuhe onarhwâlihe.

2

Enyenzi zarhumagwa na Yozwè e Yeriko

¹ Yozwè mugala wa Nuni, anacirhuma, omu bwifulikwè, bantu babiri kurhenga e Shitimu, ababwîra erhi: «Mukanye, mujè mwalolêreza^l ecihugo ca Yeriko». Banacilîkûla, bagendihanda omu mw'omukazi orhajira mulume, izîno lyâge ye Rahabu^m banacilâla ahò. ² Banacibwîra omwâmi w'e Yeriko ogwo mwanzi, mpu: «Lolà oku hali abantu b'omu bene Israheli, bajire kuno ene budufu, baliya bayênja ecihugo». ³ Olya mwâmi w'e Yeriko anacirhuma entumwa emwa Rahabu, erhi: «Ohâne balya bantu bajaga aha mwâwe, balya bantu bajaga omu nyumpa yâwe, bulya kuyishija kwayenja ecihugo coshi kwabadwîrhe ». ⁴ Olya mukazi anacirhòla balya balume bombi, n'erhi abà amabafulika ederha, erhi: «Nêci abo bantu bajire hano mwâni, ci konene ntalimanyire bali ba ngahi ⁵ na bulya bwâli bwamayira, banalikola hôfi bayigale olumvi, abo bantu bacîgendîre ntanamanyiri ngahi bajire: mukanyagye mubashimbe, mwankacibagwârha ». ⁶ Ci konene ali erhi anabashonîze omu lurhalo lw'enyumpa yâge, anababwîkira n'amôya akazâgizabûla, aga ali ahizire omwo lurhalo. ⁷ Abo bantu banacikanya bagenda babashimbuhre omu njira ejîre ebw'izîko lya Yordani, n'erhi abo bantu bali babashimbire babà bamahuluka, babayigalirakw'olumvi.

Ecihango ca Rahabu n'enyenzi.

⁸ Embere ebyo bigolo byâge bihunge, Rahabu asôkera emunda bali omu lurhalo, anacibwîra balya bantu, erhi: ⁹ «Manyire oku Nyakasane amuhîre eci cihugo, n'obôba bwinyu bwarhujirekwo, abantu boshi badwîrhe bageramw'omusisi erhi mwe murhuma. ¹⁰ Bulya rhwayumvîrhe kurhi, amango mwarhengaga e Mîsiri, Nyakasane ayumagya erya nyanja ndukula, rhwanayumvîrhe kurhi mwajîrîre balya bâmi babiri b'e Moreni, olundi lunda lw'ishiriza lya Yordani, abo bâmi ali Sihoni na Ogu, balya mwaherêrekezagya. ¹¹ N'erhi rhuyumva ntyo rhweshi, rhwarha omurhima, ngasi muguma muli rhwe atwisire omurhima erhi rhuyumva mpu muyiruka; bulya Nyakasane, Nyamuzinda winyu, yêne ye ba Nyamuzinda era nyanya empingu na hano

ⁱ**1.13** : Nyakasane abahire okuluhûka: Yoz 1, 15; 21, 44; 22, 4; 23. 1; Lush 3, 20; 2 Sam 7, 1; Lul 95, 11; Hbr 3, 7; 4, 11.

^j**1.17** : Nyakasane âyôrha na nâwe: Ayôrha ali haguma na nâwe: Lush 20, 1.

^k**1.18** : Owankabà mugoma: Lush 17, 12.

^l**2.1** : Okurhumwa kw'enyenzi: Mib 13, 1-20; Lush 14, 21-22; Bac 18,

^m**2.1** Eyi milongo 1-15: Rahabu: Yoz 6; Mat 1, 5; Hbr 11, 31; Yak 2, 25. Rahabu ali mukazi wa cirala. Mutagatîfu Paolo akuzize obuyêmêre bwa Rahabu, ciru na Mutagatîfu Yakôbo asîmire enshôkano ya Rahabu y'okulanga ebigolo byâge bwinjà.

idako omw'igulu. ¹² Munampe ecimanyîso c'okuli oku murhayishiyîrhe larha, murhayîrhe nyâmà, bashinja bâni na bâli bîrhu na ngasi binali hyâbo byoshi, n'oku mwayishirhulikûza oku lufû. ¹³ Na buno, mbahunyirage, mundaganyagye n'omwîgasho oku izîno lya Nyakasane, nk'oku nâni mbajirire aminjà kwo ninyu mwayishijirira aminjà omulala gwa larha». ¹⁴ Balya balume banacishuza, mpu: «Okuli, rhunafè! Casinga nâwe akabà orharhuvulwîri! Na hano Nyakasane aruhà eci cihugo, rhwanakuyêreka obwinjà n'okuli kw'endahiro yîrhu». ¹⁵ Nyamukaziⁿ anacibayandagaza n'omugozi ah'idirisha lyâge, bulya enyumpa yâge yali oku burhambi bw'olukûta, aligi nk'omu lukûta ayûbakaga. ¹⁶ Olya mukazi ababwîra, erhi: «Mukanye ebwa ntondo, lyo balya bali bamushimbire baleki bashimâna, mucîfulike eyo munda nsiku isharhu, kuhika abo bali bamushimbire bagaluke, enyuma z'aho mwanashubiyanka enjira yinyu mugende». ¹⁷ Balya balume banacibwîra olya mukazi, mpu: «Alaga oku byâbà lyo rhurhagifa na eyi ndahiro wamarhulahiriza ¹⁸ Amango rhwajà muno cihugo, onashwêkere ogu mugozi gw'akaduku kuli eri idirisha orhugerizemwo, kandi wanahira omulala gwâwe goshi omu nyumpa yâwe, sho, nyoko, bashinja bâwe n'omulala gwa sho goshi. ¹⁹ Owankacihuluka omu mwâwe mpu ajà embuga, omukò gwâge gunajè oku irhwe lyâge yêne, ci erhi rhwono rhuli bêru kwêru emunda ali. Ci erhi bankahuma oku muntu oli omu nyumpa yâwe mweshi naye, lêro omukò gw'oyo muntu gunajè oku irhwe lîrhu. ²⁰ Na kandi erhi wankavuhûla ogûla mukolo gwîrhu, kandi aho erhi eyi ndahiro orhulahirize erhacirhugwâsiri». ²¹ Nyamukazi anacishuza, erhi: «Bibè nk'oku munadesire». Oku bundi abasengaruka, bagenda, naye anacishwêkera ah'idirisha lyâge gulya mugozi gw'akaduku.

Okugaluka kw'enyenzi

²² Nabo bakanya, bajà oku ntondo, babêrakwo nsiku isharhu, kuhika abâli babashimbire bagaluka. Abâli babashimbire bajà babalongeza omu njira zoshi, ci barhababonaga. ²³ Balya balume oku bali babiri banacigaluka, erhi bayûsiyandagala oku ntondo, bayikira Yordani. Bajà emunda Yozwè mugala wa Nuni ali, banacimuganîrira ebyanababêrire byoshi. ²⁴ Banacibwîra Yozwè, mpu: «Kwo binali Nyakasane aruhîre ecihugo coshi, ciru n'abantu ba mw'eco cihugo boshi badwîrhe bageramw'omusisi embere zîrhu».

3

Amarheganyo g'okuyikira

¹ Yozwè erhi abà amazûka lubungubungu, arhenga aha Shitimu na bene Israheli boshi; bahika oku Yordani, balâla aho embere ly'okuyikira. ² Enyuma za nsiku isharhu, abagula bagera omu cihando coshi, ³ Bajà bahâna eri irhegeko oku lubaga, mpu: «Hano mubona omucîmba gw'amalaganyo ga Nyakasane, Nyamuzinda winyu, gwamabarhulwa n'abadâhwa bene Levi, ninyu mwanayimuka aha muli mugushimbe. ⁴ Ci konene ekarhî kâgo ninyu kukwânîne habè makoro bihumbi bibiri, murhahîra mukaguyegêra, lyo mumanya bwinjà enjira mwakulikira, bulya murhasagigera muli eyo njira». ⁵ Yozwè anacibwîra olubaga, erhi: «Mucîcêse^o, bulya irhondo Nyakasane ajira ebirhangâzo ekarhî kinyu». ⁶ Oku bundi Yozwè anacibwîra n'abadâhwa, erhi: «Mubarhule omucîmba gw'amalaganyo mushokolere olubaga». Banacibarhula omucîmba gw'amalaganyo, banacilîkûla, bashokolera olubaga.

Amahano mazinda

⁷ Nyakasane anacibwîra Yozwè, erhi: «Kuraheng'ene, narhondêra okukuhêka irenge embere za

ⁿ2.15 : Aha idirisha lyâge: Erhi kabonezo: 1 Sam 19, 12; Ebj 9, 25; 2 Kr 11, 33.

^o3.5 : Muciyumanyanye: mubè bimâna: Yoz 7. 13; Mib 11, 18; 1 Sam 16, 5; 1 Nga 15, 12.

bene Israheli boshi, Iyo bamanya oku nka kulya nali na Mûsa kwo nnandi haguma nâwep.
⁸Woyo ohâne eli irhegeko oku badâhwa babarhwîre omucîmba gw'amalaganyo erhi: «Hano muhika aha mîshi ga Yordani, munayishiyimanga muli Yordani». ⁹Yozwè anacibwîra bene Israheli erhi: «Muyêgêre, muyumve ebinwa bya Nyakasane Nyamuzinda winyu». ¹⁰«Lolagi eci mwamanyirakwo oku Nyamuzinda ozîne ali ekarhî kinyu n'oku akungusha loshi embere zinyu, Abanyakanani, Abahititi, Abahiviti, Abapereziti, Abagirgashiti, Abanyamorenî, n'Abayebusenî.
¹¹Lolagi oku omucîmba gw'amalaganyo ga Nyamuzinda w'igulu lyoshi gukola gwagera embere zinyu muli Yordani. ¹²Murhôlege buno bantu ikumi na babiri omu bene Israheli, ngasi mulala muntu muguma. ¹³Na hano abadâhwa babarhwîre omucîmba gw'amalaganyo ga Nyakasane, Nyamuzinda w'igulu lyoshi, bahira okugulu ntya omu mîshi ga Yordani, amîshi ga Yordani ganagabanyika^q, agahulula kurhenga enyanya ganayimanga bunya cirimbirimbi».

Okuyikira olwîshi lunene

¹⁴Olubaga erhi lurhenga omu mahêma galo mpu bajagiyikira Yordani, erhi abadâhwa bâli babarhwîre omucîmba gw'amalaganyo babâ bakola bali embere z'olubaga. ¹⁵Erhi abâli babarhwîre omucîmba bahika oku Yordani, n'erhi amagulu g'abadâhwa bali babarhwîre omucîmba garhogera omu mîshi, oku burhambi. -Bulya Yordani anakazimirira ebikunguzo byâge byoshi omu mango goshi g'okusârûla emyâka- ¹⁶Lêro obwo amîshi gahulula kurhenga enyanya, gayimanga, gajira ecirimbirimbi cigali hantu hanene bwenêne, hôfi n'olugo Iwa Adama, oluli aha burhambi bwa Sortani; nago agakazagibungulukira ebwa nyanja y'Araba, yo nyanja y'omunyu, ago mîshi gahuba goshi. N'olubaga lwayikirira aha ishiriza Iya Yeriko. ¹⁷Abadâhwa bali babarhwîre omucîmba gw'amalaganyo ga Nyakasane, bayimanga ahantu hûmuhûmu^r omu karhî ka Yordani, nalwo olubaga ago mango lwakaziyikira n'amagulu burhajoma, kuhika ishanja lyoshi lyayûsa lyayikira Yordani.

4

Amabuye ikumi n'abiri nka kakengêzo

¹Erhi ishanja lyoshi libâ lyamayikira Yordani, Nyakasane anacibwîra Yozwè, erhi: ²«Orhôle balume ikumi na babiri^s omu lubaga, ngasi mulala muntu muguma, ³onabahè eli irhegeko: Kurhenga aha, omu karhî ka Yordani, kurhenga aha abadâhwa bashuba bayimanzire, murhôle ho mabuye ikumi n'abiri, mugayikirane, mugendigagwîka omu cirâlo mwahandamwo omu budufu bw'ene». ⁴Yozwè anacihamagala balya balume anacîshogaga omu bene Israheli, mulume muguma oku ngasi mulala. ⁵Yozwè anacibabwîra erhi: «Mugere embere z'omucîmba gwa Nyakasane, Nyamuzinda winyu, omu karhî ka Yordani, ngasi muguma akazibarhula ibuye aha cirhugo câge nk'oku emilala ya bene Israheli enali. ⁶Gayôrha cimanyîso kuli mwe. Erhi abâna binyu bakabadôsa^t irhondo: mpu agâla mabuye gali ga kuderha kurhi? ⁷Mwanabashuza mpu: «Amîshi ga Yordani gacigabamwo, embere ly'omucîmba gw'amalaganyo ga Nyakasane erhi guyikira Yordani amîshi ga Yordani gatwîkamwo. Na ago mabuye go gakaziyôrha gamanyîsa bene Israheli okwo». ⁸Bene Israheli banacijira nk'okwo Yozwè anabarhegekaga. Banacirhola mabuye ikumi n'abiri omu karhî ka Yordani, nka kulya Nyakasane anabwîraga Yozwè, nk'oku

^p**3.7** : Kwo nandi haguma na nâwe: Lush 20. 1. 3, 10: Nie Nyamuzinda ozîne: Lush 5, 26; 4, 38; Lub 34. 9.

^q**3.13** : Amîshi ga Yordani ganagabanyika: Lul 74, 15; 114, 3. Omucîmba gw'amalaganyo ga Nyakasane: Isanduku lyâlimwo amabuye mayandikekwo amarhegeko ikumi ga Nnâmahanga.

^r**3.17** 3, 17: Olubaga lwakaziyikira n'amagulu burhajoma: Lub 14, 22; Lul 66, 6.

^s**4.2** : Mabuye ikumi n'abiri: Lub 24, 4; I Bâm 18, 31.

^t**4.6** : Erhi abâna binyu bankabadôsa: Yoz 4, 21-24; Lub 12, 26; 13, 14; Lush 6, 20.

emilala ya bene Israheli yanali, na erhi babà bamagayikirana kulya cihando balalagamwo budufu, bagadêkereza halya. ⁹Yozwè agwîka mabuye ikumi n'abiri halya bantu bali bayimanzire abadâhwa bali badwîrhe omucîmba gw'amalaganyo; ho ganacibà kuhik'ene.

Olubaga lwayikira

¹⁰ Abadâhwa bali babarhwîre omucîmba gw'amalaganyo, bayimanga omu karhî ka Yordani kuhika Yozwè ayûsa okubwîra olubaga ebi Nyakasane anali amurhegesire okulubwîra, nk'oku Mûsa anali arhegesire Yozwè, olubaga lwakanyiriza omu kuyikira. ¹¹ Erhi olubaga loshi lubà lwamayusiyikira, omucîmba gwa Nyakasane n'abadâhwa bajà embere z'olubaga. ¹² Bene Rubeni, bene Gadi na cîrya cihimbi ca bene Menashè, boshi bayikira, erhi banadwîrhe emirasano yâbo y'amatabâro, bashokolera bene Israheli nka kulya Mûsa anaderhaga. ¹³ Hôfi balume bihumbi makumi anni, bacîbambizize oku kulwa, bagera embere za Nyakasane, omu kabanda ka Yeriko. ¹⁴ Olwo lusiku Nyakasane ayêrekana Yozwè oku ali w'irenge embere za bene Israheli boshi, banakazimurhînya nka kulya banakazagirhînya Mûsa, omu nsiku z'akalamo kâge zoshi. ¹⁵ Nyakasane anacibwîra Yozwè, erhi: ¹⁶ «Obwirage abadâhwa badwîrhe omucîmba gw'obuhamîrizi barhenge muli Yordani». ¹⁷ Yozwè anacihà abadâhwa eli irhegeko erhi: «Rhengagi omu Yordani». ¹⁸ Erhi abadâhwa bali babarhwîre omucîmba gw'amalaganyo ga Nyakasane babà bamârhenga omu karhî ka Yordani n'erhi amagulu gâbo gabà gamarhinda oku budaka bûmu, amîshi gashubira omu bululi bwâgo, gashubirhondêra okuyerêra nk'oku ganakazâgijira injo na lishinjo, gakazihama ebikunguzo byâlo byoshi.

Okuhika e Gilgala

¹⁹ Olubaga lwayikira Yordani omu nsiku ikumi z'omwêzi gwa burhanzi, lwanacihanda aha Gilgala oku buzinda bw'ecihugo ca Yeriko. ²⁰ Yozwè agwîka aho Gilgala galya mabuye ikumi n'abiri bakulaga omu Yordani. ²¹ Anacibwîra bene Israheli erhi: «Mango abâna binyu bankadosa b'îshe wâbo irhondo mpu: aga mabuye kuli kuderha kurhi? ²² Mwanayigîriza abâna binyu muli ebi binwa, mpu: Israheli ayikire Yordani n'amagulu burhajoma. ²³ Ebwa kubà Nyamuzinda winyu, amaganya embere zinyu amîshi ga Yordani kuhika mwayûsa mwayikira nka kulya Nyakasane, Nyamuzinda winyu, ajiraga omu nyanja Ndukula, eyi aganyagya embere zîrhu kuhika rhweshi rhwayikira: ²⁴ Na ntyo embaga zoshi za hano igulu zanakazimanya oku okuboko kwa Nyakasane kugala byoshi kuli nabo, lyo mukaziyôrha mwarhînya Nyakasane, Nyamuzinda winyu ».

5

Ebihamba by'amashanja g'ishiriza lya Yordani

¹ Abâmi boshi banya-Moreni bàyûbakaga ishiriza lya Yordani, olunda lw'e buzûka-zûba, n'abâmi banya-Kanâni bàyûbakaga hôfi n'enyanya erhi bayumva kurhi Nyakasane aganyagya amîshi ga Yordani embere za bene Israheli, kuhika balinda bayikira, boshi barhà omurhima, entemu yabagwârha embere za bene Israheli.

Okukembûlwa kw'Abayahudi aha Gilgala

² Mw'ago mango Nyakasane anacibwîra Yozwè, erhi: «Ojirise orhwere rhw'amabuye, oshubikembûla bene Israheli obwa kabiri». ³ Yozwè anacijirisa orhwere rhw'amabuye, akembûlamwo bene Israheli oku ntongo y'Araloti. ⁴ Yumvagya ecarhumaga Yozwè abakembûla. Olubaga lwarhengaga e Mîsiri loshi, lulya lubaga lw'abalume bali mirhwe y'abalwî, boshi bali erhi bafirîre omw'irungu^u, muli ago mango banali omu njira y'okurhenga e Mîsiri. ⁵ Bulya olubaga lwarhengaga e Mîsiri loshi lwàli lukembûle, ci konene lulya lubaga lwaburhiragwa omw'irungu,

^u**5.4** : Bali erhi bafirîre omu irungu: lulya lubaga lwarhengaga e Mîsiri: Mib 14, 22-23; Hbr 3, 16-19.

omu njira, galya mango g'okurhenga e Mîsiri, ntâye muli lwo wali mukembûle. ⁶ Okwo ebwa kubà bene Israheli bagenzire myâka makumi anni^v omw'irungu kuhika gulya murhwe gw'abalwî barhengaga e Mîsiri goshi gwagukumuka, bo balya barhayumvagya akanwa ka Nyakasane, n'ago mango Nyakasane alahira mpu barhacihike muli ciryà cihugo alaganyagya b'îshe wâbo oku abahà co, càli cihugo cihululamwo amarhà n'obûci. ⁷ Abâna bâbo bo bahîragwe ogwo mulagi, n'abo bâna bo Yozwè akembûlaga ebwa kubà barhali basâgikembûlwa omu kubula wabakembûla ago mango bali omu njira, bagenda. ⁸ Erhi babà bamakembûlwa, bashubiyôrha omu cihando kuhika balinda bafuma. ⁹ Nyakasane anacibwîra Yozwè, erhi: «Namakukulakwo ene obuzigo bw'e Mîsiri». Aho hayîrikwa izîno Iya Gilgala^w kuhika oku lusiku w'ene.

Okujira olusiku Iwa Basâka

¹⁰ Bene Israheli banaciberaga omu cihando ca Gilgala, bajiriramwo olusiku lukulu Iwa Basâka^x omu nsiku ikumi n'ini z'omwêzi, cagingwè, omwo rhubanda rhwa Yeriko. ¹¹ Oku lusiku lwakulikiraga Basâka, barhondêra okulya oku mburho y'omu cihugo, migati erhalimwo lwango, n'emogomogo nkalange olwo lusiku lonêne. ¹² Amâna gahuba erhi buca, erhi barhondêra okukazilya emburho y'omu cihugo; bene Israheli, kurhenga aho barhacibonag'amâna, ogwo mwâka bakazilya emyâka y'omu cihugo ca Kanâni.

Nshula mwanzi: Okubonekerwa kwa Yozwè

¹³ Yozwè ago mango anali aha Yeriko, anacilambûla amasû, alola, na k'orhabwîni oku abona omuntu oyîmanzire embere zâge erhi anafumbasire engôrho^y nyômole elûba omu nfune. Yozwè anacijà emunda ali amubwîra, erhi: «Ka rhwe oyishire nîsi erhi bashombanyi bîrhu?» ¹⁴ Naye anacishuza, erhi: «Nanga, ci kône nyishire buno nka murhambo w'omurhwe gwa Nyakasane^z, niono nyishire ».

Yozwè anacikumba bûbi, afukama, ayunamiriza, anacimubwîra, erhi: «Bici nnawîrhu alonzibwîra omurhumisi wâge?» ¹⁵ Oyo murhambo w'omurhwe gwa Nyakasane anacibwîra Yozwè, erhi: «Ohogole enkwêrho^a zâwe emagulu gâwe, bulya aha hantu oyîmanzire hali hantu himâna». Yozwè anacijira kulya.

6

Bene Israheli baja omu Yeriko

¹ Yeriko lwàli lugo luhamike na luyigale bwenêne embere za bene Israheli; ntâye wakazagirhengamwo na ntâye wakazagijamwo. ² Nyakasane anacibwîra Yozwè, erhi: «Lolà oku nkuhîre Yeriko n'omwâmi wamwo, n'abalwî bamwo. ³ Mujè mwagorha eburhambi bw'olugo, mwoyo mweshi balwî, na ntyo muzonge olugo caligumiza. Mwajira ntyo nsiku ndarhu zikulikirîne. ⁴ Badâhwa nda bashokolera omucîmba gw'amalaganyo erhi banadwîrhe mishekera nda ya mahembe ga ngandabuzi; oku lusiku wa kali nda, mwanazunguluka olwo lugo kali nda, n'abadâhwa banajà babûha emishekera. ⁵ Hano banabûha muli eryo ihembe ly'engandabuzi, na nka mwamayumva omulenge gw'ogwo mushekera^b, olubaga loshi lwanajira olwôho lunene,

^v**5.6** : Myâka makumi anni omu irungu: Mib 14, 33-34; Lush 2, 14; 8, 20; Ebj 7, 36.

^w**5.9** : Gilgala, Galgal omu cihabraniya kwo kuderha kuhindulahindula.

^x**5.10** : Olusiku lukulu Iwa Basâka: Lub 12, L 5, 11: Emigati erhalimwo lwango: Lub 12, 15.

^y**5.13** : Omuntu ofumbasire engôrho: Mib 22. 23-31; 1 Nga 21, 16; 2 Sam 24, 16.

^z**5.14** : Nka murhambo w'omurhwe gwa Nyamubâho: Lub 23, 20; 32, 34; Dan 12, 1.

^a**5.15** : Abayahudi bali gwêrhe irhegeko ly'okukenga ahantu hatagatifu. N'ecimanyîso c'obukenge, kwàli kuhogola enkwêrho nka omuntu amahika ho

^b**6.5** : Omulenge gw'omushekera: Yoz 6, 10-12; Bac 7, 8-20. Olwôho lunene: olubî lunene:

n'abo olukûta lw'olugo lwanahongoka; n'ago mango olubaga lwanaja lwakananda ngasi muguma embere zâge».

⁶Yozwè mugala wa Nuni erhi abà amahamagala abadâhwa, anacibabwîra, erhi: «Murôle omucîmba gw'amalaganyo, na badâhwa nda barhôle mishekera nda ya mahembe ga ngandabuzi, bajè embere ly'omucîmba gwa Nyakasane». ⁷Anacibwîra olubaga, erhi: «Muzunguluke olugo, abalwî bashokolere omucîmba gwa Nyakasane». ⁸Yozwè erhi abà amabwîra olubaga okwo, balya badâhwa nda bali bafumbasire mishekera nda ya mahembe ga ngandabuzi, banacishokola embere za Nyakasane, bayisha babûha erya mishekera, n'omucîmba gw'amalaganyo ga Nyakasane gwabayisha enyuma. ⁹Abalwî bali badwîrhe n'emirasano yâbo, bashokolera abo badâhwa bayishaga babûha emishekera n'abandi balwî bali enyuma z'omucîmba oku bajà bagenda ntyo erhi banayisha babûha emishekera. ¹⁰Yozwè ali erhi ahîre olubaga eli irhegeko, erhi: «Murhahîra mukajira olubi, mumanye izù linyu lirhayumvikanaga, n'ekanwa kinyu erharhengaga ecinwa ciru n'eciguma, kuhika amango niene namubwîra nti: Bandi orhubababo! Aho, mwanabanda orhubababo!» ¹¹Omucîmba gwa Nyakasane, gwagera eburhambi bw'olugo, gwaluzonga liguma lyône; kandi bashubira oku cihando, banajilâla omwo cihando. ¹²Yozwè, erhi buca, azûka sêzi sêzi, lubungubungu, nabo abadâhwa banacirhola omucîmba gwa Nyakasane. ¹³Balya badâhwa nda bali bafumbasire mishekera nda y'amahembe g'engandabuzi, banashokolire omucîmba gwa Nyakasane nabo balîkûla, babûha emishekera. Abalwî badwîrhe emirasano yâbo babashokolera, n'abandi balwî bali enyuma bakulikira omucîmba gwa Nyakasane - oku bajà bagenda ntyo, erhi banayisha babûha emishekera. ¹⁴Bazunguluka liguma olugo, oku lusiku lwa kabiri, bashubira omu cihando. Bajira ntyo nsiku ndarhu zikulikirîne. ¹⁵Oku lusiku lwa kali nda banacizûka kandi lubungubungu, mucêracêra, bashubizunguluka lulya lugo, bajira kwa bene okwo kali nda; olwo lusiku lonêne bazunguluka olwo lugo kali nda. ¹⁶Oku bwa kali nda, oku abadâhwa badwîrhe babûha emishekera, Yozwè anacibwîra olubaga erhi: «Mubande orhubababo, bulya Nyakasane anamuhîre lunola lugo.

Yeriko, cishà ca Nyakasane

¹⁷Olugo loshi luherêrherwe oku bulonza bwa Nyakasane, muluherêrhere^c muherêrhere na ngasi binabamwo byoshi; olya mukazi Rahabu orhajira mulume yêne mwaleka alame na ngasi boshi bankabà bali naye omu nyumpa, bulya oyo mukazi afulisire balya bantu b'enyenzi rhwàli rhurhumire. ¹⁸Ci mumanye, mucîlange oku ngasi kantu mugwâsirwe okuherêrekeza, bulya erhi hankajira awayâgalwa na kantu kalebe muli byo akâderha mpu akola akayôrhana, mwanabona Israheli ye mukola mwahirakwo obuhanya na ntyo mubone mwêne mwamacîbihiza. ¹⁹Amarhale goshi, amasholo goshi, eburugu by'omulinga byoshi na eby'ecûma, ebyo byoshi birherekêrwe Nyakasane, binaje omu mbîko^d ya Nyakasane». ²⁰Olubaga lwanacibanda orhubababo, abadâhwa banacibûha emishekera n'erhi olubaga luyumva omulenge gw'omushekera, loshi lwajira olwôho lunene bwenêne, olukûta lwahongoka^e, olubaga lwakananda lwajà omu lugo ngasi muguma anajà alola embere yône. Olwo lugo banacilurhola. ²¹Banaciherêrekeza ngasi ebi banashimanyire omu lugo byoshi, abalume, abakazi, abashosi, enkafu, ebibuzi, endogomi, byoshi babigeza oku boji bw'engôrho.

Enyumpa ya Rahabu erhahumweko

Sam 17. 20.52.

^c**6.17** : Olugo luherêrherwe: Lev 27, 28-29; enyenzi: bantu barhumirwe e buyênzi, e bwakulolereza ngahi bakahubuka lyo bagwarha olugo lwa bene. Okuleka olya mukazi Rahabu: Yoz 2, 1-21.

^d**6.19** : Ebi banyazire, bije omu mbîko ya Nyakasane: Mib 31, 54.

^e**6.20** : Olukûta lwahongoka: Hbr 11, 30.

²² Yozwè anacibwîra balya balume babiri bali barhumirwe oku buyênzi erhi: «Mukanye mujè omu nyumpa yôlya mukazi orhajira mulume, murhenzemwo oyo mukazi, n'abâge boshi nka kulya mwanamulaganyagya n'endahiro». ²³ Balya bâna b'emisole bali barhumirwe buyênzi, banacijà omu nyumpa, bahulusamwo Rahabu, îshe, nina, bene wâbo na ngasi banali bâge boshi, omulala gwâge goshi banaciguhulusa, gwarhenga omu cihando ca bene Israheli. ²⁴ Buzinda bw'aho olugo baludûlika muliro n'ebyanalimwo byoshi, okuleka amarhale, amasholo n'ebirugu by'omulinga n'eby'ecûma, ebyo babîhira omu mbîko y'omu ka - Nyamuzinda. ²⁵ Yozwè afungira ntyo omûka gwa Rahabu, mukazi orhajiraga mulume, afungira ogw'enyumpa y'îshe yoshi n'ogwa bene wâbo boshi. Oyôla mukazi anacibêra omu Israheli kuhika buno, bulya ye wafulikaga ziry nyênzi Yozwè ali arhumire e Yeriko.

Okuhehêrerwa kw'owanayînamule Yeriko

²⁶ Mw'ago mango Yozwè anacilahira aderha erhi: «Mâshi ahehêrerwe na Nyakasane, omuntu wanacîshomya mpu akola ashubiyûbaka olu lugo lwa Yeriko! Oku lubere lwâge kwo akabandira eciriba, n'oku muziba gwâge kwo ankayûbakira omuhango». ²⁷ Nyakasane ayôrha ntyo haguma na Yozwè^f n'irenge lyâge lyalumira omu cihugo coshi.

7

Okuvuna irhegeko ly'okukenga ecishà ca Nyakasane

¹ Bene Israheli banacijira obulyâlya omu kuyûkiriza irhegeko ly'okuherêrekeza ecihugo nk'oku Nyakasane anali arhegesire. Akânî⁹, mugala wa Karmi, mugala wa Zabdi, mugala wa Zeraha w'omu bûko bwa Yûda, arhôla ebi-ntu byâli bigwâsirwe okuherêrekezebwa, n'oburhè bwa Nyakasane bwanaciyâka kuli bene Israheli. ² Yozwè anacirhuma abantu, kurhenga e Yeriko, kujà e Ayi, cihugo ciri hôfi na Beti-Aweni, olunda lw'ebuzûka-zûba bwa Beteli; anacibabwîra, erhi: «Musôke mujè buyênzi bw'eco cihugo». Nabo balya balume banacisôka bajà bayênja olw'ecôla cihugo ca Ayi. ³ Erhi bashubira emunda Yozwè ali bakolaga bagaluka, banacimubwîra mpu: «Olubaga lurhacirhamagya mpu lwayisôkera loshi! Abalume ba bihumbi bibiri kandi erhi bisharhu byône byanahashisôkera eyo munda n'okuhima Ayi, orharhamagya olubaga loshi, bulya abantu bali eyo bali bantu basungunu». ⁴ Balume hôfi ba bihumbi bisharhu banacisôkera eyo munda, ci bayisha balibisirweko n'abantu b'eyo Ayi. ⁵ Abantu b'eyo Ayi babayîrhamwo hôfi bantu makumi asharhu na ndarhu, banacibaminika kuhika abà muhango gwa Shebarimi, banacibahima erhi bakola bali oku mwandagalo. Omurhima gw'olubaga gwajonga nka mîshi.

Omusengero gwa Yozwè

⁶ Yozwè anacisharhangula^h emyambalo yâge, afukamiriza, akamalanga kahuma oku idaho embere ly'omucîmba gw'amalaganyo, kuhika bijingo, ajira ntyo ye n'abagula ba bene Israheli, banacihira oluvù oku irhwe lyâbo. ⁷ Yozwè anaciderha erhi: mâshi yâgirwaⁱ Nyakasane, carhumaga olu lubaga oluyikiza Yordani mpu lyo bakumba omu maboko g'abanya-Moreni, barhumalîre? Ka kurhankabîre kwinjà rhucihigaga okucibêrera olundi lunda lwa Yordani erhi kwo? ⁸ Mâshi Yâgirwa bici nankaciderhaga obu Israheli amayêrekeza abashombanyi bâge omugongo? ⁹ Abanya-Kanânî bakolaga bakumanya, abandi bayûbaka omu cihugo coshi buzinda

^f6.27 : Nyakasane ayôrha ali na Yozwè : Lush 20, 1.

^g7.1 7, 1: Obubî bwa Akânî: Yoz 22, 20; 1 Nga 2, 7

^h7.6 7, 6: Yozwè anacisharhangula emyambalo yâge; Murh 44, 13; 1 Sam 4, 12; 1 Mak 3, 47; 10, 25; 14, 15: cimanyîso c'oburhè bunene. Afukamiriza kuhika bijingo: Bac 20, 23.26; 21, 2; 1 Sam 14, 24.

ⁱ7.7 : Yozwè asengerera olubaga: Lub 32, 11-13; Mib 14, 13-19; Lush 9, 26-29.

bakolaga bayishirhugorha, barhuyîrhe, izîno lîrhu lihirigirhe bano igulu. Na buzinda kurhi okolaga wayishijirira izîno lyâwe ly'ogala byoshi?»

Ishuzo Iya Nyakasane

¹⁰ Nyakasane anacibwîra Yozwè, erhi: «Yimanga, cirhumirage okumba bûbi ntya? ¹¹ Israheli, anajizire ecâha, ciru barhalanzire^j erya ndagâno yâni nabalahirizagya kuhika bayanka ebintu byâli bigwâsirwe okuherêrekezibwa; babiyongolokana, banywerha, bayisha babidwîrhe omu birugu byâbo! ¹² Ntâko bene Israheli bankahagalika abashombanyi bâbo; ci bakola bakaziyêrekeza abashombanyi bâbo omugongo, ebwa kubà bônene bakola bagalugalu. Ntâkabà na ninyu nka murhacirhenza ebyo bigalugalu biri ekarhî kinyu. ¹³ Yimuka! ogendicêsa olubaga, onalubwîre, erhi: «Mweshi muciyumanyanye oku lusiku lw'irhondo; bulya kwo adesire ntya, Nyakasane, Nyamuzinda w'Israheli: «Hali ebigalugalu ekarhî kâwe, wâni Israheli. Orhankashihagaza embere z'abashombanyi bâwe, akabà orharhanzirirhenza ebyo bigalugalu biri ekarhî kâwe. ¹⁴ Muyishe bano mweshi irhondo sêzi, ngasi baguma oku milala yâbo enagendeka; n'omulala Nyakasane akanagwârha, gwanayisha bûko oku bûko, n'o-bûko bwankagwârha, bwanakaziyisha mulala oku mulala, n'omulala Nyakasane akanagwârha gwanakaziyisha muntu oku muntu. ¹⁵ Oyu bankayishi- shimâna ali n'ebigalugalu, oyo banamusingônole^k n'omuliro, na ngasi ehi ajira hyoshi, ebwa kubà anavunyire endagâno ya Nyakasane anahira obubî omw'Israheli».

Okumanya n'okuhana oyâzire

¹⁶ Eri buca, Yozwè azûka sêzi sêzi, akazigeza Israheli nk'oku emilala yâge enayôrha, omulala gwa Yûda gwanacigwârha. ¹⁷ Omulala gwa Yûda gwakazigera bûko oku bûko, n'obûko bwa Zera bwanacigwârha. Anacigeza obûko bwa Zera, nyumpa oku nyumpa, enyumpa ya Zabdi yanacigwârha. ¹⁸ anacigeza enyumpa ya Zabdi, muntu oku muntu, na Akâni, mugala wa Karmi, mugala wa Zabdi, mugala wa Zera, w'omu mulala gwa Yûda anacigwârha. ¹⁹ Yozwè anacibwîra Akâni, erhi: «Mugala wâni, nkusengîre, ohè Nyakasane, Nyamuzinda w'Israheli, irenge lyâge, omukuze. Mbwîra bici wajizire, orhabinfulikaga». ²⁰ Akâni anacishuza Yozwè, erhi: «Nêci okunali, nie najizire ecâha, nagayisa Nyakasane, Nyamuzinda w'Israheli; ntya na ntya kwo najizire: ²¹ Nabwîne omu minyago, ecishûli cinjà ca Shineari, sikêli magana abiri ga marhale. Na cizingè ciguma ca masholo ca buzirho bwa sikêli makumi arhanu: nanaciyâgalwa n'ebyo bintu, lêro nabirhola; lolà oku biri bibishe omw'idaho omu nyumpa yâni, n'amarhale go gali idako». ²² Yozwè anacirhuma yo entumwa, nazo zancilibirhira ebwa ihêma ly'Akâni, na k'orhabwîni oku ecishûli càli cifulike omw'ihêma ly'Akâni, n'amarhale gali idako. ²³ Erhi babà bamarhenza ebyo birugu omw'ihêma, babihêka emunda Yozwè ali na bene Israheli boshi, babijahika embere za Nyakasane».

²⁴ Yozwè na bene Israheli boshi, banacirhola Akâni, mugala wa Zera, banacirhola galya marhale, banacirhola cîrya cishûli, banacirhola cîrya cizinge c'amasholo, banacirhola bagala bâge, na bali b'Akâni, banacirhola enkafu zâge, endogomi zâge, ebibuzi byâge, ihêma lyâge na ngasi ebi anali agwêrhe byoshi, babijana omu kabanda k'Akari.

²⁵ Yozwè anacimubwîra erhi: «Carhumaga rhweshi warhujira kubî ntya? Nyamubâho naye akolaga akujira kubî ene». Bene Israheli boshi bamubanda amabuye. Boshi babayoca n'omuliro, banabakwebakwo amabuye.

²⁶ Banacimuhirakwo ecirundo c'amabuye, n'eco cirundo hociciba kuhika ene. Lêro obwo, Nyamubâho anacirhengamwo bulya burhè bwâli bumugwêrhe bwenêne. Co carhumaga abo

^j**7.11** : Barhalanzire erya Ndagâno yâni: Lush 17,2; 2 8Amo 7, 1; 16, 5; 1 Nga 15, 12.

Babiyongolokana: Ebj 5, 1-11.

^k**7.15** : Banamusingônole n'omuliro: Murh 38, 24; Lev 20, 14; 21, 9; Lush 22, 21.

bantu bakazihaderha mpu: Kabanda k'Akori kuhika ene.

8

Irhegeko lyahâbagwa Yozwè

¹ Nyakasane anacibwîra Yozwè, erhi: «Orhayôbohaga¹, orhanarhemukaga. Yanka engabo y'abalwî boshi, oyisôkane, orhabalire Ayi. Alà oku nakuhîre omwâmi w'e Ayi n'olubaga lwâge, olugo lwâge n'ecihugo câge. ² Ojirire Ayi n'omwâmi wâge ebiri nka birya wakoleraga^m Yeriko n'omwâmi wâge; ci konene mwahagula yo eminyago n'ebishwêkwa bibè binyu. Olwo lugo oluhirire omurhego olunda lw'ebuzûka-zûba».

Amalenga ga Yozwè

³ Yozwè n'engabo yâge basôkera oku matabâro, hakola bagendilwîsa Ayi. Yozwè acîshoga balume bihumbi makumi asharhu ba ntwâli, abarhuma mpu babè bagenda budufu. ⁴ Anacibahà eri irhegeko, erhi: «Loli, mukola mwagendigoneka olugo olunda lw'ebuzika-zûba bw'olugo, buzira kujà kuli n'olugo, mweshi munagonekere aho. ⁵ Niono n'olubaga luli nâni, rhwayegera olugo, na hano bahuluka mpu barhurhabâlire nka kulya banajiraga burhanzi, rhwanabà nka rhwabayaka. ⁶ Boshi banahuluka mpu bakola barhumanika, nîrhu rhwanalibirha kuhika rhubarhenze oku lugo, bulya bayishija baderha mpu kandi bamarhuyâka nka agandi mango. Rhwanayishibayaka. ⁷ Okubundi obwôla, mwananyonyôka halya mwâli mucîfulisire, mushagamukire omu lugo, mulurhôle, Nyakasane, Nyamuzinda winyu abahà lwo. ⁸ Hano mubà mwamarhôla olwo lugo, munaludûlike muliro; munajire nka kulya akanwa ka Nyakasane kanadesire. Mubwîne: namâmuhà amarhegeko gâni».

⁹ Yozwè abalika bagenda, bagendigonekera ekarhî ka Beteli na Ayi, olu-nda lw'ebuzika-zûba bwa Ayi. Kuli Yozwè yênene ageza obwo budufu boshi omu karhî k'olubaga. ¹⁰ Yozwè azûkiriza mucêracêra, erhi abà amageza engabo yâge mwo amasû, asôka alongolîne olwo lubaga, ye n'abagula ba bene Israheli boshi, barhabâlira e Ayi. ¹¹ Eyo ngabo y'abalwî yanali naye yanacirherema haguma naye, hayêgêra olugo, batwa ecirâlo olunda lw'emwênè lw'o- lugo, akabanda kajà ekarhî kâbo na Ayi. ¹² Yozwè ayanka balume hôfi bihumbi birhanu, agendibahira bugoneke ekarhî ka Beteli na Ayi, olunda lw'ebuzûka-zûba bw'olugo. ¹³ Erhi olubaga lubà lwamagabanyikamwo ntyo, baguma bajà olunda kw'emwênè y'olugo n'ahandi b'ecikembe olunda lw'ebuzika-zûba bw'olugo, Yozwè akanya obwôla budufu bonênè agendija omu karhî k'akabà-nda.

Okurhôlelwa kwa Ayi

¹⁴ Erhi omwâmi w'e Ayi amulangîra, abalume bali omu lugo bazûkiriza sêzisêzi, bahuluka bakola bagendilwîsa Israheli, mwâmi n'engabo yâge bahika halya banali bamalagâna, aha ishira ly'akabanda, ci kône arhali amanyire oku olunda lw'e buzika-zûba bw'olugo ali ahizirweyo omurhego. ¹⁵ Yozwè n'ahandi bene Israheli boshi, bacîhimîsa nabo, bakûla omulindi, bakola bayâka, bashimba enjira y'omw'irungu. ¹⁶ Okubundi obwo banacihamagaza mpu abantu bali omu lugo (Ayi) boshi bashagamuke babakulikîre; hanacikulikira Yozwè, balinda bacîyegûla kuli n'olugo. ¹⁷ Harhasigalaga omuntu ciru n'omuguma omu Ayi n'omu Beteli, orhahulukaga mpu naye akola akulikira Israheli; basiga olugo luli luyigule, bakulikira bene Israheli.

¹⁸ Nyakasane anacibwîra Yozwè, erhi: «Lambûlira olunda lwa Ayi eryo itumu ofumbasire omu nfune, bulya nkola nakuhà eco cihugo». Yozwè anacilambûlira olunda lw'olugo, liry itumu lyâge

¹8.1 : Orhayôbohaga: Lush 3, 2. Engabo y'abalwî boshi: Lul 88, 3, 11. ,

^m8.2 : Ebiri nka birya wakoleraga Yeriko: 10, 1. 28. 30; 12, 9, Mwahagula yo eminyago: Yoz 8, 27; Lush 2, 35.

ali afumbasire omu nfone. ¹⁹ Erhi alambûla okuboko, balya bantu bali bahenesire bayimuka halya bali dubaduba, bakûla omulindi, bacîhonda omu lugo, banalurhûla, banacidûlika omuliro oku lugo dubaduba.

²⁰ Abantu b'e Ayi mpu bacihindamuka, k'orhabona, balangîra omugî gwatumbûka omu lugo guli omu nkuba malunga, babula lunda luguma luhi bayâkîre, olubaga lwayâkiraga ebw'irungu, lwashubibahindamukira, baligi balya bali babashimbire. ²¹ Yozwè na bene Israheli erhi balangîra oku olugo lwarhûlagwa na balya bantu bali bacîfulisire, n'oku lukola ludûlike muliro, omugî gukola gwakazisôka omu lugo, bagolonjoka, balwîsa banahima balya bantu b'e Ayi. ²² Abandi barhenga omu lugo, babarhabâlire; ntyo Israheli abagorha, baguma aha abandi hala. Babahima, harhasigalaga ciru n'omuguma ozîne ciru n'omuguma wadesire mpu ayâka. ²³ Banacigwârha omwâmi w'e Ayi, bayisha bamudwîrhe anacizîne emunda Yozwè ali. ²⁴ Erhi Israheli ayusinigûza abantu b'e Ayi omu mpinga, omw'irungu, erya munda bali bashimbire, n'erhi babà bamanigûzaⁿ kuhika oku wa buzinda, bamabageza oku boji bw'engôrho, -Israheli yêshi acîyongobeka muli Ayi, amugeza oku hoji bw'engôrho. ²⁵ Abafîre muli olwo lusiku bahika omu bantu bihumbi ikumi na bibiri, aha balume, aha bakazi, abantu b'omu Ayi boshi bafà.

Okukagwa n'emishâbûko

²⁶ Yozwè arhaderhaga mpu afunya kulya kuboko kwâge ali alambwîre anafumbasire itumu kuhika aherêrekeza abantu b'omu Ayi boshi. ²⁷ Bene Israheli banyaga ebishwêkwa byâbo, n'eyindi minyago y'omu lugo nk'oku Nyakasane àli arhegesire Yozwè. ²⁸ Yozwè ayôca Ayi anamujira cirundo ca bijonjagwa^o, n'eco cirundo ho cicibà kuhika ene. ²⁹ Arhegeka mpu olya mwâmi w'e Ayi bamumanike oku murhi banalekereye okola kuhika bijingo. Erhi izûba lizika, Yozwè abâna irhegeko mpu bamanule ecirunda câge oku murhi bamukwêbe aha muhango gw'olugo, banamulundêko ecirundo c'amabuye, ho cinacibà kuhika oku lusiku lw'ene.

Enterekêro n'okushubûlulwa kw'endagâno aha Sikemi

³⁰ Okubundi, Yozwè anaciyubakira Nyakasane, Nyamuzinda w'Israheli, oluhêrero oku ntondo ya Ebali. ³¹ Bashimba irhegeko Mûsa omurhumisi wa Nyakasane ahîre bene Israheli nk'oku binayandisirwe omu citabu c'oburhegesi bwa Mûsa. Bayûbaka oluhêrero lw'amabuye gônene^p, aga barhaderhaga mpu bagahirekwo ecûma. Barherekêrerakwo Nyakasane enterekêro z'ensirîra, n'enterekêro z'omurhûla.

Okusoma amarhegeko

³² Aho, Yozwè ashubiyandika^q oku mabuye, obwo bwâbà bwa kabirhi, bulya burhegesi bwa Mûsa, ayandikaga embere za bene Israheli. ³³ Israheli yêshi abagula bâge^r, bali bayimanzire olunda n'olundi lwa omucîmba gw'amalaganyo ga Nyakasane, ebigolo, n'abandi b'embuga, n'abandi bantu b'olubaga, bayimanga cihimbi ciguma olunda lw'entondo Garizîmi, ecindi cihimbi olunda lw'entondo ya Ebali, nka kulya Mûsa omurhumisi wa Nyakasane anarhegekaga mîra galya mango agishaga bene Israheli. ³⁴ Okubundi Yozwè asoma bîrya binwa by'oburhegesi byoshi, omugisho, n'obuhehêrere^s nk'oku binayandisirwe omu citabu c'oburhegesi. ³⁵ Ntâ kanwa ciru n'akaguma akali kayandisirwe na Mûsa, karhaderhagwa na Yozwè ago mango ali embere

ⁿ**8.24** : Babanigûza kuhika oku wa buzinda: Lush 2, 34. 8, 26: Yozwè arhafunyaga okuboko kwâge.

^o**8.28** : Cirundo ca bijonjagwa: Lush 13, 17.

^p**8.31** : Oluhêrero lw'amabuye gônene: Lub 20, 24-26; Lush 27, 5-6. 22.

^q**8.32** : Yozwè ashubiyandika oburhegesi bwa Mûsa oku mabuye: Lush 27, 2-3.

^r**8.33** : abagula b'Israheli bali Abadâhwa ba bene Levi: Lush 17, 9; 27, 11-13; Lub 22. 20; 23, 9; Lev 19, 10.33-34; 23, .

^s**8.34** : Omugisho n'ohuhehêrere: Lush 27, 14-28, 68.

z'e- mbugânano yoshi ya bene Israheli, abakazi, n'abâna, n'abandi b'embuga banali nabo boshi omwo lugendo.

9

Israheli arhêrwa

¹ Oku mwanzi gw'ebyo byabîre, abâmi boshi bayûbasire olundi lunda lwa Yordani, abâli bayûbasire omu ntondo n'omu bihugo by'omu marhambi, ab'oku burhambi bw'enyanja, kuhika hofi na Libano, Abahiti, Abamori, Abanya-Kanani, Abaperezi, Abahevi, Abayebusi, ² boshi bacîlunga haguma mpu balwîse caligumiza Yozwè na bene Israheli.

Obwengehusi bwa Bene Gabaoni

³ Abantu b'e Gabaoni erhi bayumva kurhi Yozwè ahenyeraga Yeriko na Ayi. ⁴ Banacisinga bôhe obwenge bwâbo. Banacirhôla enjira yâbo n'oluhembo nka bantu babalama. Bayanka ebishoho bikoyire babîhira oku ndogomi zâbo n'orhubindi rhw'idivayi rhwa mîra rhukola rhukoyire n'ebyajire byâhangwa, ⁵ emagulu gâbo banacihirayo enkwêrho zikola zishosihire, zanjire zahangwa, bône bayambala emishangi y'enkoyera; emigati bali baciyyikire yali migati yayûmusire na ya buvungunyukiza. ⁶ Bakanya bajâ emunda Yozwè ali oku cihando aha Gilgala, banacimubwîra yêne na bene Israheli boshi, mpu: Rhwono rhuli bantu barhenga omu cihugo ca kuli, na buno murhusingire emihigo, nîrhu rhubasingire emigabo^t, rhuyumvanye». Bene Israheli banacishuza abo ba-Hiviti, mpu: ⁷ «K'arhankabâ emwîrhu muyûbaka; kurhigi rhwankajira endagâno haguma ninyu?» ⁸ Banacibwîra Yozwè, mpu: «Rhwono rhuli bambali bâwe». Yozwè anacibadôsa, erhi: «Muli ba ngahi, munali bantu baci?» ⁹ Banacimushuza, mpu: «Bambali bâwe barhenga omu cihugo ca kuli bwenêne; rhuyishire nti rhukuze izîno lya Nyakasane, Nyamuzinda wâwe; bulya rhwayumvîrhe ba-rhuganîrira kuli ye na ngasi oku anajizire omu Mîsiri koshi. ¹⁰ Rhwayumvîrhe kurhi akoleraga abâmi banya-Moreni^u ebwa lindi ishiriza lya Yordani, abo bami baligi Sihoni, mwâmi w'e Hesboni, na Ogu mwâmi w'e Bashani, ayûbakaga aha Astaroti. ¹¹ Abagula bîrhu, n'abantu b'omu cihugo cîrhu boshi banacirhubwîra, mpu: Muyanke ebiryo mucîyyikîre omu njira, mujè emunda bali, mubabwîre mpu: Rhwono rhuli barhumisi binyu na buno mulekage rhujire e-ndagâno na ninyu. ¹² Lolagi omugati gwîrhu, gwâli gudûrhubîre erhi rhuguyanka nti rhucîyyikire gwo kurhenga omu mwabîrhwe, olusiku rhwagurhônga rhunagenda mpu rhukola rhwajâ emunda muli mulolage buno oku gukola guyumûsire, gunakola buvungunyukiza. ¹³ Orhu rhubindi rhucîyyikiremwo idivayi, rhwâli rhuyunjwîre erhi rhunaciri rhuhyâhya, mwêne mubonage kurhi rhwajire rhwabereka; emishangi yîrhu n'enkwêrho zîrhu byo ebi bikola bikoyire n'enjira ndî bwenêne». ¹⁴ Bene Israheli banaciyanka oku biryo byâbo buzira kurhangidôsa^v Nyakasane. ¹⁵ Yozwè anacijira endagâno y'omurhûla haguma nabo, kandi banacijira eyindi ndagâno y'okuderha mpu babaleka balame; n'abakulu b'ihano bacîgashira bo. ¹⁶ Enyuma lya nsiku isharhu bali bajizire eyo ndagâno, bamanyîsa bene Israheli oku balya bantu bali balungu bâbo n'oku bayûbaka ekarhî kâbo. ¹⁷ Oku bundi obwo banacilîkûla bahika oku lugo lwâbo enyuma lya nsiku isharhu. E-bishagala byâbo byâli: Gabaoni, Kefira, Bêroti na Kiryati-Yarimi. ¹⁸ Barhabayîrhaga erhi gulya mwîgasho abagula bacîgashiraga bo gurhuma, oku izîno lya Nyakasane, Nyamuzinda w'Israheli; ci olubaga loshi lwacîduduma bwenêne kuli abo bashamuka.

Amarhegeko ga Bene Gabaoni

^t**9.6** : Emihigo n'emigabo: Ndagâno ekarhî ka bikembe bibiri bya balwî.

^u**9.10** : Okuhimwa kwa abâmi banya-Moreni: Mib 21. 24-33; Lush 1, 4.

^v**9.14** : Buzira kurhangidôsa Nyakasane: Mib 27, 21; 1 Sam 23, 2-12; 1 Bâm 22, 5-8.

¹⁹ Balya bashamuka boshi banacibwîra erya mbugânano y'olubaga erhi: «Rhwabajirire endahiro okw'izîno Iya Nyakasane, Nyamuzinda w'Israheli; na buno rhurhankacibahumakwo. ²⁰ Lolagi oku rhwabajirira: Rhwabaleka balame ly'oburhè bwa Nyakasane bulekiyâka kuli rhwe, erhi kulya rhwabajiriraga e-ndahiro^w kurhuma.» ²¹ Mpu: «Mubaleke balame», kwo abashamuka bàdesire; ci kône bahâbwe omukolo gw'okukashenya enshâli n'okudoma amîshi oku mbugânano ya bene Israheli yoshi nk'oku abashamuka banababwizire. ²² Yozwè anahamagala abo bantu b'e Gabaoni abadosa, erhi: «Carhumaga murhurheba murhubwîra mpu: Rhuli bantu ba kuli na ninyu, n'obwo muyûbasire ekarhî kîrhu? ²³ Kurhenga buno mukola mwayôrha bantu bahehêrirwe, na ntâye muli mwe wacileke okubà mujà, omukolo gwinyu gwabà gwa kukazishenya enshâli n'okukazidôma amîshi oku nyumpa ya Nyamuzinda wâni». ²⁴ Banacishuza Yozwè, banacimubwîra, mpu: Bulya bambali bâwe bayumvîrhe oku Nyakasane, Nyamuzinda wâwe arhegekaga omurhumisi wâge Mûsa mpu: muhâbwe ecihugo coshi, munanigûze ngasi banayûbaka muli eco cihugo, ntâye mwaleka e-mbêre zinyu, rhwanayumva oku rhwamalibwa n'amagala, co carhumire rhujira ntyo. ²⁵ Buno rhwono rhukola rhucîhizire omu maboko gâwe: orhujirage nka kulya obwîne kunali kwinjà kuli we, kunashingânîne kuli rhwe». ²⁶ Yozwè anacibajira ntya: abayôkola, abarhenza omu maboko ga bene Israheli, Iyo barhangibayîrha. ²⁷ Ci konene Yozwè abajira bantu ba kukazibeza enshâli n'abà okukazidômera embugânano amîshi n'oluhêrero Iwa Nyakasane, ngasi abà Nyakasane anacîshozire^x boshi: kwo banacikola ntyo ciru kuhika na buno.

10

Matabâro ga bâmi barhanu aha Gabaoni

¹ Adoni-Sedeki, mwâmi w'e Yeruzalemu ayumva oku Yozwè anahimire anarhòla ecihugo ca Ayi, oku amaciherêrekeza, oku anajirire Ayi n'o-mwâmi wâge kulya anajiriraga Yeriko n'omwâmi wâge, Ayumva oku abantu b'e Gabaoni erhi babà bamahashibona kurhi bayumvanya na bene Israheli, bakola bacîbêra emwâbo, ² Anaciyoûboha bwenêne ebwa kubà Gabaoni lwàli lugo lunene nka ezindi ngo z'abâmi, ciru lwàli lugo lunene kulusha Ayi; n'abà-ntu ba muli olo lugo bali bantu ba burhwâli bwenêne, ³ Adoni-Sedeki, mwâmi w'e Yeruzalemu, anacirhumu entumwa emwa Hohami, mwâmi w'e Hebroni, anacirhumu entumwa emwa Pireami, mwâmi w'e Yarmuti, anacirhumu entumwa emwa Yafia, mwâmi w'e Lakishi, n'eyindi emwa Debiri, mwâmi w'Egloni. ⁴ Anacijà abarhumiza erhi: «Mâshi musôkere eno mwâni, muntabâle oku kulwa, Iyo rhushubinyaga Gabaoni, bulya ananywanine na Yozwè na bene Israheli». ⁵ Okubundi abo bâmi barhanu b'e Amoriti, omwâmi w'e Yeruzalemu, omwâmi w'e Hebroni, omwâmi w'e Yarmuti, omwâmi w'e Lakishi n'o-mwâmi w'Egloni, banacishûbûzanya, banacisôka n'emirhwe y'engabo zâbo zoshi, Batwa icumbi lyâbo aha ishiriza Iya Gabaoni, banacimukozako entambala.

Yozwè arhabâla Gabaoni

⁶ Balya bantu b'e Gabaoni banacirhumu entumwa emunda Yozwè ali omu cihando câge aha Gilgala, mpu bajimubwîra, erhi: «Orhalikiriraga abarhumisi bâwe mâshi, osôkere duba eno mwîrhu, orhulîkûze, orhurhabâle, ebwa kubà abâmi b'e Amoriti, abayûbaka ebwa ntongo, boshi bacîhizire baguma mpu barhulwîse». ⁷ Okubundi, Yozwè anacirhenga aha Gilgala, ye n'engabo z'abalwî bâge zoshi, n'entwâli zâge zoshi. ⁸ Nyakasane anacibwîra Yozwè erhi: «Omanyê orhabarhînyaga, bulya nabahizire omu maboko gâwe, ntâye ciru n'omuguma wahaza embere zâwe». ⁹ Yozwè anacibarhibukirako cifudukwè; bulya analâzire agenda obudufu boshi kurhenga aha Gilgala.

^w9.20 : Kulya rhwahajiriraga endahiro: 2 Sam 21, 1-9.

^x9.27 : Ahantu Nyakasane acîshozire: Lush 12, 5.

Oburhabâle bw'Ow'enyanya

¹⁰ Nyakasane anacibahondakwo akavango embere za bene Israheli; bene Israheli babahima bwenêne, babahimira^y okurhasagibonekana aha Gabaoni, banacibaminika omu njira esôkîre e Beti-Horoni, babahima kuhika aha Azeka na kuhika aha Makeda. ¹¹ Ago mango balibirhaga omu kuyâka bene Israheli, erhi bahika oku mwandagalo gwa Beti-Horoni, Nyakasane abarhibulirakwo amabuye^z manene kurhenga e malunga, ago mabuye gabarhogerakwo kuhika aha Azeka, bahungumuka, abafîre n'ago mabuye g'olubula balushire abayîsirwe n'engôrho ya bene Israheli. ¹² Olwo lusiku Nyakasane akweba Abanya-Mori omu maboko ga bene Israheli. Yozwè anaciderha embere za bene Israheli, abwîra Nyakasane, erhi: «Mâshi w'izûba shirama kuli Gabaoni, nâwe wâni mwêzi shirama omu kabanda k'Ayaloni!» ¹³ N'izûba lyayimanga, n'omwêzi gwabêra halya, kuhika ishanja lyacihôla oku bashombanyi bâlyo. Okwo ka kurhali kuyandike omu citabu c'omushinganyanya? Izûba lyanacibêra omu cirêre lirhaderhaga mpu lyazika duba^a, lyayimanga hôfi lusiku lugumagumà. ¹⁴ Harhabonekaga olusiku luli nk'olwo, oli omu mango gageraga, oli omu mango gacikulikîre; luli lusiku Nyakasane arhumikiraga omuntu omu kuyumva izù ly'omuntu wamubirikira; ebwa kubà Nyakasane ye wayisha walwira Israheli. ¹⁵ Yozwè na bene Israheli bashubira oku cihando câbo aha Gilgala.

Bâmi barhanu omu lwâla lwa Makeda

¹⁶ Nabo balya bâmi oku banali barhanu, bakûla omulindi bakola bayâka, bagendicîfulika omu lwâla aha Makeda. ¹⁷ Banacihisakwo Yozwè omwanzi, mpu: Balya bâmi barhanu babashimanyire bacîfulisire omu lwâla aha Makeda. ¹⁸ Yozwè anacishuza, erhi: «Mukanye mugendibabalandulirakwo eby'amabuye binene binene oku kanwa k'olwo lwâla, munahireko abalanzi. ¹⁹ Ci moyo murhayimangaga, mushimbûlire abashombanyi binyu, munigûze abanazinzire e-nyuma boshi, murhazigaga bajà omu lugo lwâbo, ebwa kubà Nyakasane, Nyamuzinda winyu anabahizire omu maboko ginyu.»

²⁰ Erhi Yozwè na bene Israheli bayûsa okubahima okurhasagibonekana, babamalîra; n'abashugunosire bayâkira omu bishagala byâli biyûbake buzibuzibu. ²¹ Olubaga loshi lwashubira oku cihando buzira kadundo kaci emunda Yozwè ali aha Makeda. Ntâye ciru n'omuguma wadesire mpu amalemalira ciru ekanwa omu bene Israheli. ²² Okubundi Yozwè anaciderha, erhi: «Fûnulagi omunwa gw'olu lwâla, munarhenze omwôla lwâla balya bâmi, muyishe mubà-ndwîrhîre». ²³ Banacijira kulya, banaciyisha bamudwîrhîre balya bâmi bakûla-ga omu lwâla, bo baligi: omwâmi w'e Yeruzalemu, omwâmi w'e Hebroni, o- mwâmi w'e Yarmuti, omwâmi w'e Lakishi n'omwâmi w'Egloni. ²⁴ Erhi babà bamalêrha abo bâmi embere za Yozwè, naye Yozwè anacihamagala bene Israheli boshi, anacibwîra abarhambo ba balya balwî bali bagenzire naye, erhi: «Yêgeri hano, mujè mwalabarha oku kasirogosi k'abà bâmi». Banaciyegera, bajà babalabarha akasirogosi. ²⁵ Anacibabwîra, erhi: «Murhayôbohaga, muzibuhe munarhwâlihe, bulya ntya kwo Nyakasane akazijira ngasi bashombanyi binyu mwanalwîsa boshi». ²⁶ Enyuma z'aho, Yozwè abatumirha anarhegeka mpu babayîrhe banabamanike kuli mirhi irhanu, banayôrhe bamanike kuli erya mirhi kuhika bijingo.

²⁷ Erhi izûba lihorha, Yozwè arhegeka mpu babamanule kulya mirhi: banacibakwêba muli lulya lwâla banali bacîfulisiremwo; banacihirika ebibuye binene binene omu munwa gwa lulya lwâla, ho ganacibà kuhika oku lusiku lw'ene.

^y**10.10** : Babahimira aha Gabaoni: Ezz 28, 21. N'aha Makeda: Yoz 10, 16•17.

^z**10.11** : Ebibuye binene kurhenga emalunga: Iz 28, 17; 30, 30; Burh 5, 22; Bush 46, 5.

^a**10.13** 10, 13: Izûba lyayimanga: Hab 3, 11; Burh 46, 4. Nyakasane arhumikiraga omuntu: Ayumvîrhiza omusengero gw'omuntu: Lub 2, 24; 3, 7; 6, 5; Bac 2, 18; Lul 106, 44. Omu kuyumvîrhiza izù ly'omuntu: Murh 16, 11; 30, 6; I Bâm 13, 4; Ml 6, 6; 7, 7-11; Luk 11, 5-13; 18, 1-8; 1Ywn 5, 14-15.

Okulwisa n'okurhola ba nyamugo b'ishiriza Iya Kanâni

²⁸ Muli olwo lusiku lonêne, Yozwè anacirhola Makeda, olwo lugo n'o-mwâmi walwo, abageza oku bwôji bw'engôrho, aherêrekeza olugo^b loshi na ngasi hya buzîne byanalimwo hyoshi, buzira kuleka mpu ehira hyo hifulumusire. Omwâmi w'e Makeda amujirira amabî nka kulya anajiriraga omwâmi w'e Yeriko.

²⁹ Yozwè na bene Israheli banaciyikira barhenga e Makeda, bajà e Libna, barhêra olwo lugo lwa Libna. ³⁰ Nyakasane anacibahâlwo n'omwâmi walwo, aluhà Israheli, naye alugeza oku bwôji bw'engôrho. Baherêrekeza olwo lugo na ngasi bya buzîne byanalimwo byoshi, buzira kuleka ciru n'omuntu muguma wafulumuka mpu ayâke, naye omwâmi w'olwo lugo amujirira nka kulya anajiriraga omwâmi w'e Yeriko. ³¹ Yozwè na bene Israheli banaciyikira, barhenga e Libna, bajà e Lakishi, anacitwa ecirâlo embere z'olwo lugo, anacilukozakwo entambala. ³² Na Nyakasane anacihâna Lakishi emwa bene Israheli, oku lusiku lwa kabiri balurhola na- lwo, banalugeza oku bwôji bw'engôrho; olwo lusiku lwonênè na ngasi hya buzîne byanalimwo hyoshi, nka kulya anajiriraga Libna. ³³ Okubundi Horami, mwâmi w'e Gezeri anacikanya mpu akola agendirhabâla Lakishi. Yozwè amuhima n'olubaga lwâge, buzira kumusigaliza ciru n'omuguma ozîne.

³⁴ Yozwè na bene Israheli boshi barhenga e Lakishi, bajà Egloni; banacitwa ecihando embere z'olwo lugo, banacilukozakwo entambala. ³⁵ Olwo lugo balurhola muli olwo lusiku lwonênè, banacilugeza oku bwôji bw'engôrho, ngasi bizine byanalimwo byoshi, Yozwè abihêrekeza muli olwo lusiku nka kulya anajiriraga Lakishi.

³⁶ Yozwè na bene Israheli boshi barhenga ah'Egloni, basôkera e Hebroni, banacimukozakwo entambala. ³⁷ Erhi bayûsimurhola bamugeza oku bwôji bw'e-ngôrho olwo lusiku lwonênè, omwâmi walwo, emirhundu yalwo, na ngasi ca buzîne byanalimwo coshi, buzira kuleka omuntu wafulumuka ciru n'omuguma; nka kulya ajiriraga Egloni, ntyo kwo aherêrekîze olwo lugo na ngasi bya buzîne byanalimwo byoshi.

³⁸ Yozwè na bene Israheli banacigolonjokera e Debiri, naye bamukozakwo entambala. ³⁹ Banacimurhola n'omwâmi wâge, haguma n'emirhundu yâge yoshi, babigeza oku bwôji bw'engôrho, banacihêrekeza ngasi bizine byalimwo byoshi, buzira kuleka ehyafulumuka. Yozwè ajira Debiri n'omwâmi wâge nka kulya anajiriraga Hebroni, na nka oku ajiriraga Libna n'omwâmi wâge.

Kushubûlula amatabâro g'emukondwè

⁴⁰ Yozwè ahêka ecihugo^c coshi kalêgêrha: entondo, Nêgebu, ecihugo câli omu kabanda, ebihugo by'omu marhambi, byoshi abisherêza n'abâmi bâbyo, buzira kuleka ciru n'omuguma wafulumuka, ajà aherêrekeza ntyo ngasi hyânali hya buzîne hyoshi nka kulya Nyakasane, Nyamuzinda w'Israheli anali arhegesire. ⁴¹ Yozwè ahima abo bâmi boshi kurhenga e Kadesi-Barnea, kujà e Gaza, ahima ecihugo ca Gosheni kujà e Gabaoni. ⁴² Yozwè agwârha abo bâmi boshi n'ebihugo byâbo caligumiza, ebwa kubà Nyakasane, Nyamuzinda w'Israheli ye wayishaga alwîra bene Israheli. ⁴³ Okubundi, Yozwè na bene Israheli bashubira omu cihando câbo aha Gilgala.

11

Abâmi b'emwênè bacîgusha haguma

¹ Yabini, mwâmi w'e Hasori, erhi ayumva oku kwo byabîre ntyo, arhuma entumwa emwa mwâmi Yobabu, mwâmi w'e Madoni, arhuma e- ntumwa emwa omwâmi w'e Shimroni, arhuma entumwa emw'omwâmi w'e Akishafa, ² mw'abâmi bali olunda lw'e mwênè, omu ntondo, n'omu

^b10.28 : Nyamugo: kwo kuderha cishagala cinene, cigali bwenêne.

^c10.40 : Ahêka ecihugo kalêgêrha: Ahima ecihugo coshi: Yoz 11, 16; Bac 1, 9; Lush 1, 7.

Araba, aha ishiriza Iya Kinereti, omu cihugo c'e kabanda, n'omu birhondo bya Dori olunda lw'ebuzika-zûba, ³ emwa abanya-Kanâni bali ebwa buzûka-zûba n'ab'e- bwa buzika-zûba, emw'Abamoreni, Abahititi, Abaperezi, Abayebuseni, omu ntondo, n'Abahiviti bali omu marhambi ga Hermoni omu cihugo ca Mispa. ⁴ Boshi banaciyimuka bakola barhabâla, boshi n'engabo z'abalwî bâbo, lwâlî lubaga lunji nka mushenyi^d guli oku burhambi bw'enyanja, bagenda n'omwandu gw'enfarasi n'omwandu gw'engâlè.

Okuhimana aha Meromi

⁵ Abo bâmi erhi babà bamârhôla emihigo haguma, bayishihanda aha mîshi ga Meromi, bakolaga balingilwa n'Israheli. ⁶ Nyakasane anacibwîra Yozwè, erhi: «Orhabarhînyaga, bulya mwa kano kasanzi, konênè nabahâna boshi mifû emw'Israheli. Enfarasi zâbo ojè wazitwa emisî n'engâlè zâbo ozidûlike muliro». ⁷ Yozwè n'abalwî bâge bacîrhunika kulibo omu kubayubuka, aha mîshi ga Meromi, bacîguga kulibo. ⁸ Nyakasane anacibahà bene Israheli, babahima, babaminika kuhika aha Sidoni-Munene, na kuhika aha Misirefoti w'e- buzika-zûba kuhika omu kabanda ka Mipe olunda lw'e buzûka-zûba, babanigûza boshi na ntâye ciru n'omuguma wabafumiremwo. ⁹ Yozwè anacibajirira nka kulya Nyakasane anamurhegekaga: ajà atwa enfarasi zâbo emisî, n'engâlè zâbo azidûlike muliro.

Okurhâlwa kwa Hasori n'abandi ba nyamugo b'emwênè

¹⁰ Muli ago mango gonênè, Yozwè ahindamuka, arhôla Hasori, anacigeza omwâmi w'eyo munda oku bwôji bw'engôrho; bulya omu mango ga mîra, Hasori ye wali lugo lukulu lw'ago mâmi goshi. ¹¹ Bene Israheli banigûza ngasi hya bunya-mûka hyanabagamwo hyoshi, bulya bali bagwâsirwe baherêrekere, barhasigalagamwo ehizîne, banaciyoca Hasori. ¹² Yozwè arhôla engo z'abo bâmi boshi, agwârha n'abâmi bazo hoshi, anacibageza oku bwôji bw'engôrho, abaherêrekeza nka kulya Mûsa anali arhegesire, ye murhumisi wa Nyakasane.

¹³ Ci Israheli arhayôcagya olugo ciru n'oluguma muli zirya ngo zâlî nyûbake oku rhurhondo, oyo Hasori yêne adûlisire muliro. ¹⁴ Ebyanyagagwa muli ezo ngo zoshi, n'ebishwêkwa byâbo byoshi, bene Israheli bacînyagirabyo; ci bageza abantu boshi oku bwôji bw'engôrho, kuhika babamalîra boshi, buzira kuleka ciru n'omuguma wayisa omûka.

Yozwè ayûkiriza omukolo gwa Mûsa

¹⁵ Oku Nyakasane ali arhegesire omurhumisi wâge Mûsa, kwo naye Mûsa arhegesire Yozwè na Yozwè akujira loshi; arhaderhaga mpu alekêrera kantu kalebe muli kulya Nyakasane anali arhegesire Mûsa. ¹⁶ Kwo Yozwè arhôlaga eco cihugo coshi ntyo; arhôla entondo, arhôla Nêgebu yêshi arhôla ecihugo ca Gosheni coshi, ecihugo cibà idako, ecihugo ca Araba, ec'oku ntondo y'Israheli n'orhubanda rhwâge.

¹⁷ Aminukira^e ebwa ntondo ehalangusire, eri ebw'olunda Iwa Seyiri kuhika aha Baal-Gadi omu kabanda ka Libano, omu marhambi g'entondo Hermoni; agwârha abâmi by'ebyo bihugo byoshi, anabanigûza. ¹⁸ Yozwè agezize nsiku zirhali nyi erhi kulwîsa analwîsa abo bâmi boshi. ¹⁹ Ntà lugo lwalaganine na bene Israheli mpu Iyo lubà n'omurhûla, okuleka balya Bahiviti bayûbakaga aha Gabaoni; barhôla ezo ngo zoshi omu kulwa. ²⁰ Bulya Nyakasane ali azidohize^f omurhima gwâbo mpu balwîse Israheli, Iyo Israheli abaherêrekeza, buzira kubabalira ndi, na ntyo mpu Iyo Israheli abamalîra nk'oku Nyakasane anarhegekaga Mûsa.

Okuhungumulwa kwa abà-Anaki

^d**11.4** 11. 4: Lunji nka mushenyi: Murh 22, 17; 41, 49; 1 Sam 13, 5. 11, 12: Nka kulya Mûsa ali arhegesire: Lush 20, 16-17.

^e**11.17** : Aminukira ebwa ntondo: azongera ebwa ntondo.

^f**11.20** : Azidohya omurhima gwâbo: Lub 4, 21; 14, 8. 17.

²¹ Muli ago mango gonênè, Yozwè anaciyimuka, anacimalîra bene Anaki⁹ bayûbakaga omu ntondo, abayûbakaga e Hebroni, abayûbakaga e Debiri n'ab'e Anabi; amalîra abâli oku ntondo ya Yûda yoshi n'abâli oku ntondo y'Israheli yoshi. Yozwè abaherêrekeza n'engo zâbo zoshi. ²² Harhasigalaga Anakimi ciru n'omuguma omu cihugo ca bene Israheli coshi, bacingîre aha Gaza, aha Gati n'aha Ashdodi honênè. ²³ Yozwè anacirhola ecihugo coshi nka kulya Nyakasane anabwîraga Mûsa; Yozwè acîhà Israheli mpu aciyimemwo; ajà acigabanya nk'oku emilala yanali. Ecihugo cahûmûka^h n'okulwa.

12

Abâmi bâhimagwa ebuzûka-zûba bwa Yordani

¹ Alaga abâmi bene Israheli bâhimaga, banayûbaka omu cihugo câbo olunda lw'ebuzûka-zûba lwa Yordaniⁱ, kurhenga oku mugezi gw'Arnoni kuhika oku ntondo ya Hermoni, n'okurhola Araba yêshi olunda lw'e buzûka- zûba lwa Yordani: ² Sihoni^j, mwâmi wa banya-Moreni, ayûbakaga aha Hesboni. Obwâmi bwâge bwâli kurhenga ah'Aroweri oli oku burhambi bw'omugezi gw'Arnoni, n'omu karhî k'Arnoni, n'omu karhî k'akabanda, ecihimbi ca Galadi kuhika oku mugezi gwa Yaboki, lubibi na bene Amoni: ³ omu Araba, kuhika eburhambi bw'e buzûka-zûba bw'enyanja ya Kinereti, kuhika oku burhambi bw'e buzûka-zûba bw'enyanja y'Araba, enyanja y'Omuniyu, olunda lwa Bet-ha-Yeshimoti; n'olunda lw'e mukondwè omu marhambi g'entondo ya Pisga.

⁴ Kandi ecihugo ca Ogu, mwâmi w'e Bashani, ali muguma omu Barefayimi babaga aha Ashtaroti n'aha Edreyi. ⁵ Obwâmi bwâge bwâli kurhenga oku ntondo ya Hermoni, kujà oku Salka kuhika oku lubibi lw'Abanya-Geshuri n'Abanya-Maakati, kandi oku cindi cihimbi ca Galadi, kuhika oku cihugo ca Sihoni, mwâmi w'e Hesboni. ⁶ Mûsa, omurhumisi wa Nyakasane na bene Israheli ba- nacihipa abo bami. Mûsa, omurhumisi wa Nyakasane, ahima eco cihugo câbo, acihà bene Rubeni^k na bene Gadi n'ecihimbi ciguma c'omulala gwa Menashè.

Abâmi bahimagwa ebuzika-zûba bwa Yordani

⁷ Alaga abâmi Yozwè na bene Israheli bahimaga olunda lw'e buzika-zûba lwa Yordani, kurhenga aha Baal-Gadi omu kabanda ka Libano kuhika oku ntondo mpalanguzè eri olunda lwa Seyiri. Yozwè eco cihugo anacigabira bene Israheli nk'oku emilala yâbo yanali egabanyikîne: ⁸ omu ntondo n'omu cihugo c'ekabanda, n'omw'irungu, n'omu Nêgebu: ecihugo c'Abahititi, ec'Abamori, ec'Abanyakanâni, ec'Abaperezi, ec'Abahiviti n'ec'Abayebuseni: baligi: ⁹ Omwâmi w'e Yeriko, muguma; omwâmi w'e Ayi hôfi na Beteli, muguma; ¹⁰ omwâmi w'e Yeruzalemu, muguma; omwâmi w'e Hebroni, muguma; ¹¹ omwâmi w'e Yarmuti, muguma; omwâmi w'e Lakishi, muguma; ¹² omwâmi we Egloni, muguma; omwâmi w'e Gezeri, muguma; ¹³ omwâmi w'e Debiri, muguma; omwâmi w'e Gederi, muguma; ¹⁴ omwâmi w'e Horma, muguma; omwâmi w'e Aradi, muguma; ¹⁵ omwâmi w'e Libna, muguma; ¹⁶ omwâmi w'e Odulami, muguma; omwâmi w'e Makeda, muguma; omwâmi w'e Beteli, muguma; ¹⁷ omwâmi w'e Tapuaha. muguma; omwâmi w'e Heferi, muguma; ¹⁸ omwâmi w'e Apeki, omu Sharoni, muguma; omwâmi w'e Madoni, muguma; ¹⁹ omwâmi w'e Hasori, muguma; ²⁰ omwâmi w'e Shimroni-Meroni, muguma; omwâmi w'e Akishafa, muguma; ²¹ omwâmi w'e Tanaki, muguma; omwâmi w'e Megido, muguma; omwâmi w'e Kedeshi, muguma; ²² omwâmi w'e Yokeneyami, omu Karmeli, muguma; ²³ omwâmi w'e Dori, omu nyanya, muguma; omwâmi w'abanya-Galileya, muguma; ²⁴ omwâmi w'e Tirsas,

⁹**11.21** : Amalîra bene Anaki: Lush 2, 10 11; Bac 1, 20.

^h**11.23** : Ecihugo cahûmûka: Yoz 14, 15; 21, 44; 2 Nga 13, 23; 14, 5.

ⁱ**12.1** : Olundi lunda lwa Yordani: Lush 3, 8. 12, 2: Sihoni: Lush 1. 4.

^j**12.2** : Sihoni: Lush 1. 4.

^k**12.6** : Bene Rubeni, Menashè, Gadi: Yoz 13, 8; Lush 3. 12-17.

muguma. Boshi bahika omu bâmi makumi asharhu na muguma.

13

II Okugabâna ecihugo

Ebihugo bisigîre okurhêrwa n'okurhôlewa

¹ Yozwè obushosi bwamugwârha, emyâka yâge erhaciri minyi; Nyakasane anacimubwîra, erhi: (W'oyu obushosi bwamagwârha, emyâka yâwe erhaciri minyi, ecihugo cicigwâsirwe okurhôlewa ciri cinji. ² Alaga ecihugo cisigîre: amashwa g'abâ-Filistini^l goshi n'ecihugo c'abanya-Geshuriti. ³ Kurhenga e Shibori, olunda lw'ebuzûka-zûba bw'e Mîsiri, kuhika oku cihugo c'Ekroni, emwênè^m eri ecihugo cidesirwe cihugo c'abanya-Kanâni; n'emirhundu irhanu y'abâ-Filistini: omurhundu gwa Gaza, omurhundu gwa Ashdoti, omurhundu gwa Eshikoloni. omurhundu gwa Gati n'ogwa Ekroni. ⁴ Haciri ba-Hivi b'e mukondwèⁿ, ecihugo c'abanya-Kanâni coshi n'eca Meyara, cibà cihugo c'Abasidoni, kuhika ah'Apeki, kuhika oku cihugo c'Abanya-Moreni; ⁵ ecihugo c'Abanya-Gibiliti, n'olunda lw'ebuzûka-zûba bwa Libano loshi, kurheng'e Baal- Gadi, kuhika omu marhambi g'entondo Hermoni, kuhika aha muhango gwa Hamati.

⁶ Abantu b'omu ntondo boshi, kurhenga e Libano kujà e Misirefoti-w'e Buzika-zûba, abantu b'e Sidoni boshi: abo bantu nabakungusha^o boshi embere za bene Israheli. Ci konene ebyo bihugo ojè wabigabira bene Israheli omu kubiyeshera ecigole, Nk'oku nanakurhegekaga. ⁷ Na buno ogabe eco cihugo myanya myanya oku milala mwenda ya bene Israheli, na kwa ciryà cindi cihimbi ca bene Menashè.

Enshokolezi

⁸ Ecindi cihimbi c'omulala gwa Menashè, bene Rubeni na bene Gadi, abo bali erhi bahâbirwe omwanya gwâbo, galya mango Mûsa abahâga olunda lw'e buzûka-zûba bwa Yordani, mpu ciyôrhe cihugo câbo nk'okwo anabahâga co Mûsa omurhumisi wa Nyakasane. ⁹ Kurhenga e Aroeri, oku burhambi bw'o- mugezi gw'Arnoni, ecihugo ciri omu karhî k'akabanda k'ogwo mugezi, akabâ- nda koshi ka Medeba kuhika aha Diboni; ¹⁰ engo zoshi za Sihoni^p, mwâmi wa banya-Mori, owayûbakaga aha Hesboni kuhika oku cihugo ca bene Amoni. ¹¹ Kandi Galadi, ecihugo c'abanya-Geshuri n'eca abanya-Maaka, entondo Hermoni yoshi, na Bashani yêshi kuhika aha Salka. ¹² Kandi obwâmi bwa Ogu bwoshi omu Bashani ye wali mwâmi w'aha Ashtaroti n'aha Edreyi: yêne wali ocisigire omu ba Refayimi. Mûsa ahima abo bâmi anabalibirhakwo. ¹³ Ci bene Israheli barhalibirhagakwo bene Geshuri, bene Maaka, n'abo bene Geshuri na bene Maaka bacibà omu Israheli kuhika ene. ¹⁴ Omulala gwa bene Levi^q gônene Mûsa arhahâga ecihugo nka mwanya, bulya Nyakasane, Nyamuzinda w'Israheli, yêne yeri mwanya gwâbo, nk'oku anamubwîraga.

^l**13.2** 13, 2: Amashwa ga Abafilistini: Bac 3, 3; Yow 4, 4.

^m**13.3** Olunda lw'emwênè: Abashi ba buno banaderhe mpu olunda lw'enyanya; abandi banaderhe mpu e ncaruguru. Okuderha enyanya kurhahubwiri bwinjà, bulya kushimbana n'aha omuntu ayîmanzire, enyanya yanabâ: bushoshôkero, buzikiro, mukondwè erhi mwênè.

ⁿ**13.4** : e mukondwè: olunda lw'idako erhi ifo. ci idako kurhali kuhugûla kwinjà, bulya bishimbîne n'aha omuntu ali: kukwânîne okumanyîsa erhi olunda luli: e mukondwè, e mwênè, e bushoshôkero erhi e buzikiro.

^o**13.6** : Abôla bantu nabakungusha: Lush 4, 38.

^p**13.10** : Sihoni, Ogu: Lush 1, 4.

^q**13.14** : Omulala gwa bene Levi: Yoz 13, 33; 14, 3.

Omulala gwa Bene Rubeni

¹⁵ Mûsa agabira bene Rubeni ogwâbo mwanya gw'ecihugo nk'oku emilala yâbo yanali. ¹⁶ Ecihugo câbo câli kurhenga aha Aroeri oku burhambi bw'omugezi gw'Arnoni, n'olugo luli omu karhî k'olubanda koshi luli hôfi na Medeba, ¹⁷ Hesboni n'engo zâge zoshi ziri omu kabanda, Diboni, Bamoti-Bali, Beti-Bali- Meoni, ¹⁸ Yahasi, Kedemoti, Mefati, ¹⁹ Kiriayatayimi, Sibma, Sereti-ha-Shahari eri omu kabanda, ²⁰ Beti-Poeri, amarhambi ga Pisga, Beti-ha-Yeshimoti, ²¹ e-ngo z'omu kabanda zoshi; omwâmi w'abanya-Mori wayûbakaga aha Hesboni, Mûsa ye wamuhimaga, ye n'abaluzi b'e Madiani, Evi, Rekemi, Suri, Huru na Reba; bâli barhambo ba Sihoni, bo bayûbakaga eco cihugo. ²² Olya mushonga Balâmu^r mugala wa Beori, âli muguma wa muli balya bene Israheli bayîrhaga, babaniga n'engôrho. ²³ Ntyo, ecihugo ca bene Rubeni cahika kuli Yordani lwo lwâli lubibi lwâco.

Omwanya gwa bene Gadi

²⁴ Mûsa agabira omulala gwa Gadi, ho baligi bene Gadi, ogwâbo mwanya nk'oku emilala yâbo yanali. ²⁵ Banacihâbwa ecihugo ca Yazeri^s, engo zoshi za Galadi, oluhande lw'ecihugo ca bene Amoni, kuhika ah'Aroeri, oli aha ishiriza lya Raba, ²⁶ kurhenga aha Hesboni, kuhika aha Ramati-ha-Mispe na Betonimi, na kurhenga aha Mahanayimi kuhika oku cihugo ca Lo-Debari. ²⁷ N'omu kabâ-nda ka Bet-Harami, Beti-Nimra, Sukoti na Safoni, musigala gw'obwâmi bwa Sihoni, mwâmi w'e Hesboni; Yordani n'ecihugo câge, kuhika oku buzinda bw'enyanja ya Kinereti, olunda lw'e buzûka-zûba lwa Yordani. Gwo mwanya gwâbo ogwo. ²⁸ Zo ngo ezo n'ebishagala bya bene Gadi nk'oku emilala yâbo yanali.

Omwanya gw'ecihimbi ca bene Menashè

²⁹ Mûsa aha ecihimbi c'omulala gwa bene Menashè, ho haligi bene Menashè, ogwâbo mwanya nk'oku emilala yâbo yanali. ³⁰ Ecihugo câbo câli kurhenga aha Mahanayimi. Bashani yêshi, obwâmi bwa Ogu yêshi, ye wali mwâmi w'e Bashani, emirhundu yoshi ya Yayiri omu Bashani: ngo makumi gali ndarhu. ³¹ Oluhande lwa Galadi, Ashtaroti na Edreyi; engo z'obwâmi bwa Ogu omu Bashani bazihâ bene Makiri, mugala wa Menashè, bâli cihimbi ca bene Makiri, babagabira nk'oku emilala yâbo yanali. ³² Yo myanya Mûsa agabaga eyo omu rhubanda rhwa Mowabu, olundi lunda lwa Yordani, ³³ ah'ishiriza lya Yeriko, olunda lw'e buzûka-zûba. Ci kône Mûsa arhahâga bene Levi omwanya; Nyakasane, Nyamuzinda w'Israheli, yêne yeri mwanya gwâbo nk'oku anababwîraga.

14

¹ Alaga ebi bene Israheli bahîrwe nka kashambala^t kâbo omu cihugo ca Kanâni, ebi bagabiragwa nka kashambala n'omudâhwa Eleazari, Yozwe mugala wa Nuni, abashamuka b'enyumpa z'emilala ya bene Israheli. ² Cigole^u cajaga cahà ngasi baguma akashambala kâbo, nka kulya Nyakasane anarhegekaga Mûsa, kuli erya milala mwenda na ecihimbi. ³ Bulya Mûsa âli erhi ahîre ecihugo oku mashanja abiri n'ecihimbi olundi lunda lwa Yordani. Ci bene Levi barhahâbagwa mwanya eyo munda emwâbo. ⁴ Kandi omanyâge bulya oku bene Yozefu^v bali bagwêrhe milala ibiri, ogwa Menashè n'ogwa Efrayimu; n'oku bene Levi barhahâbagwa cici omu

^r**13.22** : Omushonga Balamu: Mib 22, 24; 31, 8.

^s**13.25** : Ecihugo ca Gezeri: Mib 21, 32. Bene Amoni: Bac 11, 32-33.

^t**14.1** 14, 1: Nka kashambala: Birugu nîsi erhi mashwa, cihugo .. ehi omuntu ayîmamwo hibè hyâge, abè ye ohikulire nka îshe amâfà.

^u**14.2** : Ecigole: zâli nka nsimbi abà amango ga mîra bakazâgiyêsha lyo bamanya ndi obuhashe bwa Nyamuzinda buhire kantu kalebe: Mib 26, 55; 33, 54.

^v**14.4** : Bene Yozefu: Murh 41. 50-52; 48. Bene Levi: Yoz 21; Lev 25, 32-34; Mib 35, 2-8.

cihugo, okuleka ebishagala bayûbakagamwo byône n'amalambo bakazâgiyabuliramwo amasò gâbo, ebi ntu byâbo. ⁵ Bene Israheli banacyukiriza irhegeko Nyakasane ahâga Mûsa; banacigabâna ecihugo.

Ecigabi ca Kalebu

⁶ Bene Yûda banacijà emunda Yozwè ali aha Gilgala, na Kalebu^w mugala wa Yefunè munya-Kenezi, anacimubwîra, erhi: «Omanyire kulya Nyakasane abwîraga Mûsa, muntu wa Nyamuzinda, oku binyêrekîre n'oku bikuyêrekîre, galya mango rhwàli aha Kadesi-Barnea. ⁷ Nali nkola ngwêrhe myâka makumi anni ndi mbusirwe, erhi Mûsa, murhumisi wa Nyakasane, antuma kurhenga e Kadesi-Barnea mpu njè buyênzi, ndolêreze kurhi ecihugo ciyôsire, n'erhi ngaluka nanacimubwîra ebi nanabwîne byoshi nk'oku byanali omu murhima gwâni. ⁸ Ci bene wîrhu, abà rhwàli rhusôkire eyo rhweshi, barhumire abandi ba- twika omurhima, niono nashimbulira bwinjà Nyakasane, Nyamuzinda wâni^x. ⁹ Na muli olo lusiku, Mûsa ajira endahiro, erhi: «Okunali ecihugo wabanzire- mwo okugulu câbà câwe we n'iburha lyâwe, ensiku zoshi, ebwa kubà washimbûlîre bwinjà Nyakasane, Nyamuzinda wâni. ¹⁰ Na buno lolaga oku Nyakasane, ampîre akalamo, nk'oku anaderhaga, hamagera myâka makumi anni n'irhanu kurhenga Nyakasane ali abwîzire Mûsa ako kanwa, n'ago mango erhi Israheli ayisha agenda omw'irungu, na buno lolaga oku nkola ngwêrhe myâka makumi galimunani n'irhanu ndi mbusirwe. ¹¹ Nciri muzibu loshi nka galya mango Mûsa anantumaga, emisî nalgwêrhe ago mango yo na misî ncigwêrhe kuhika ene, oli omu kulwa, oli omu kugenda, oli okugaluka. ¹² Ompage eyo ntondo Nyakasane aderhaga olwo lusiku: bulya wêne wayumvirhe olwo lusiku oku eyo munda ebà bene Anaki^y n'engo nzibuzibu; Nyakasane nk'ali haguma nâni, nanabanyagabyo, nka kulya Nyakasane anaderhaga». ¹³ Yozwè agisha Kalebu, mugala wa Yefunè, anacimuhà Hebroni nka mwanya gwâge. ¹⁴ Co ci-rhuma Hebroni abà gwo mwanya gwa Kalebu, mugala wa Yefunè, munya-Kenezi, kuhika ene, ebwa kubà ali ashimbire bwinjà Nyakasane, Nyamuzinda w'Israheli. ¹⁵ Hebroni akazâgiderhwa mîra mpu ye Kiryati-Arba ye wali muntu orhinywa bwenêne omu bene Anaki. Ecihugo cahûmûka n'okulwa.

15

Ecihugo ca Yûda n'olubibi lwâco

¹ Ecigole canacihêka omulala gwa Yûda^z n'amûko gâgwo omu cihugo c'Edomi, kuhika oku irungu lya Sini olunda lw'e mukondwè, oku buzinda bw'ecihugo ca Kanâni ebuzûka-zûba. ² Olubibi lwâbo^a, lw'e mukondwè lwàli kurhenga oku buzinda bw'enyanja y'Omuniyu, oku mushosho gudwîrhe gwalola e mukondwè; ³ gwanashubiharhûla eyo munda e mukondwè, gwagera oku irango lya Akrabimi, gwagera aha Sini, gwasôkera e mukondwè gwa Kadesi-Barnea, kandi gwagera aha Hesroni, gwasôkera olunda lw'Adari gwagolonjokera e Karaka: ⁴ Gwashubigendigera aha Asemoni, gwaharhûla kuhika oku mugezi gw'e Mîsiri; olwo lubibi lwagendihwêra omu nyanja. Lwa-ba lubibi lwinyu olwo e mukondwè. ⁵ Olubibi lw'ebuzûka-zûba yali enyanja y'omuniyu kuhika oku Yordani. ⁶ Olwo lubibi lwanacigera e Bet-Hogla, lwagera e mwênè ya Beti-ha-Araba, kuhika oku ibuye lya Bohana, mugala wa Rubeni. ⁷ Olubibi lwanacisôkera e Debiri, kurhenga oku kabanda ka Akori, lwagolonjokera emwênè olunda lwa

^w**14.6** : Kalebu ali ashimbire bwinjà Nyakasane: ali ntagoma ya Nyakasane: Mib 13; 14, 6-9; Lush 1, 22-38: Burh 1, 28.

^x**14.8** Lolà Mib 32, 7-9.

^y**14.12** : Engo nzibunzibu za bene Anaki: Yoz 10, 36.

^z**15.1** : Ecihugo ca bene Yûda: Murh 49, 8-12; Lush 33. 7. 13. 15, 42-44: Libna... : 10. 29; 12. 15; 1 Sam 23, 1; Mik 1, 14-15.

^a**15.2** Eyi milongo 2-4: Olubibi lwâbo: Mib 34, 3-5.

Gilgala, olubà aha ishiriza ly'omurhezi gw'Adumimi, olunda lw'e mukondwè lw'omugezi. Olubibi lwanacigera hôfi n'amîshi g'Eyin-Shemeshi, lwagendihekera aha Eyin-Rogeli. ⁸ Olubibi lwanacisôka, lwagendiyisha omu kabanda ka Bene-Hinomi^b, kuhika olunda lw'emukondwè lw'entondo y'Abayebuseni, eri aha Yeruzalemu; kandi olubibi lwanacisôkera oku ntongo eri hôfi na kabanda Hinomi ebuzûka-zûba, n'oku buzinda bw'emwênè gw'akabanda k'abà-Refayimi. ⁹ Kurhenga oku irhwêrhwè ly'entondo, olubibi lwalikûla kuhika ah'iriba ly'amîshi ga Neftoaha, lwagendija oku ngo z'entondo y'Efroni; olubibi lwalikûla lwajà olunda lw'e Baala, oli aha Kiryati-Yearimi. ¹⁰ Kurhenga e Baala olubibi lwagera ebuzika-zûba bw'entondo ya Seyiri, lwagendirhulukana olundi lunda lw'emwênè, oku ntongo Yearimi yo enaligi Kesaloni, lwabungulukira e Bet-Shemeshi, kandi lwagera e Timna. ¹¹ Olubibi lwahikira ebuzinda buli emwênè gw'Ekroni; olubibi lwanacija e Shikaroni, lwagera oku ntongo ya Baala lwanacihika aha Yabneeli; kandi olubibi lwacihonda omu nyanja.

¹² Olubibi lw'ebuzika-zûba lwàli kurhenga ebwa nyanja Nnene n'ecihugo câyo. Kwo zàli zigezire enyunda zoshi ntyo, embibi za bene Yûda nk'oku amûko gâbo ganali.

Kalebu ahâbwa Hebroni

¹³ Banacihà Kalebu, mugala wa Yefunè, oluhande lw'ishwa, omu karhî ka bene Yûda, nk'oku Nyakasane anali arhegesire Yozwè: ahâbwa olugo lw'Arba, îshe wa Anaki, n'olwo lugo luderhwa Hebroni. ¹⁴ Kalebu anacihulusamwo bene Anaki oku banali basharhu, Sheshayi, Ahimani na Talmayi, boshi iburha ly'Anaki. ¹⁵ Kurhenga aho asôka arhabâlira abantu b'e Debiri, mîra aderhagwa mpu Kiryat-Seferi. ¹⁶ Kalebu anaciderha erhi: «Omuntu wankanampimira Kiryat-Seferi, akamumpisako, nanayishimuhà mwâli wâni Aksa, ashube mukâge». ¹⁷ Otnieli, mugala wa Kenazi, mwene wâbo Kalebu, anarhola lulya lugo, naye Kalebu anacimuhà omwâli Aksa mpu abè mukâge. ¹⁸ Erhi oyo munyere ayisha, ibà Otnieli amushumika mpu ahûne îshe ishwa. Olya munyere anacishonôka oku ntongo yâge, Kalebu anacimudôsa erhi: ¹⁹ «Bici oli?» Olya munyere anacishuza, erhi: «Ompè nâni, onjire nshobôle emwâwe, bulya ecihugo ca Nêgebu wampaga licîbêrîre irungu lyône; ompè nâni amaliba g'amîshi». Anacimuhà iriba ly'enyanya n'iriba ly'idako. ²⁰ Kwo kashambala k'omulala gwa bene Yûda ako nk'oku amûko gâbo ganali.

Engo za bene Yûda

²¹ Engo zàli oku buzinda bw'omulala gwa bene Yûda, ebwa lubibi lwa Edomu, omu Nêgebu, ali: Kabuseli, Ederi na Yaguri, ²² Kînâ, Dimona, ²³ Adeada Kedeshi Hasori na Itina ²⁴ Zifu Telemu Bealoti ²⁵ Hasori Mpyâhya n'engo za Hesroni, ²⁶ Amâmi, Shema, Molada, Kesili, Horma, ²⁷ Hasari-Gada, Heshimoni, Beti-Peleti, ²⁸ Hasari-Shuali, Bersheba n'ebishagala byâge. ²⁹ Baala, Iyimi, Esemi, ³⁰ Eltoladi, Kesili, Horma^c, ³¹ Siklagi, Madmana, Sansana, ³² Lebaoti, Shilihima, Eyin-Rimoni: zoshi baguma zàli ngo makumi abiri na mwenda n'ebishagala byâzo.

³³ Omu Shefela, mwâli: Eshtaoli, Sorea, Ashna, ³⁴ Zonoha, Eyin-Ganimi, Tapuaha, Enama, ³⁵ Yaramuti, Adulami, Soko, Azeka^d, ³⁶ Shaaraimi, Aditayimi, Ha-Gedera na Gederotayimi: byoshi haguma: zàli ngo ikumi n'ini n'ebishagala byâzo.

³⁷ Senani, Hadasha, Migdala-Gadi, ³⁸ Dileani, Mispe, Yokiteli, ³⁹ Lakishi, Boskati, Egloni, ⁴⁰ Kaboni, Lahamasi, Kitilishi, ⁴¹ Gederoti, Bet-Dagoni, Naama na Makeda: zoshi haguma zàli ngo ikumi na ndarhu n'ebishagala byâzo. ⁴² Libna, Eteri. Ashana, ⁴³ Yifitahi, Ashina, Nesibi, ⁴⁴ Keila, Akzibu, na Maresha: zoshi haguma zàli: ngo mwenda na ebishagala byâzo: ⁴⁵ Ekroni, baguma n'emirhundu yâge n'ebishagala byâge. ⁴⁶ kurhenga e Ekroni kujà ebwa nyanja, lunda lwa

^b**15.8** 15. 8: Omu kabanda ka bene Hinoni: Yoz 18, 16; 2 Bâm 23, 10; Yer 7, 31-32; 19, 2-6; 32, 35. Entondo ya Yebuseni: Bac 19, 10.

^c**15.30** : 12-14: Mib 14, 45.

^d**15.35** eyi milongo, 35-36: zàli ngo ziderhwa ngo z'omu cihugo c'e Kabanda.

Ashdodi n'ezindi ngo z'omu marhambi haguma n'ebishagala byâzo; ⁴⁷ Ashidoti, emirhundu yâge n'ebisbagala byâge , kuhika oku mugezi gw'e Mîsiri, n'oku nyanja nnene, lwo luli lubibi.

⁴⁸ Omu ntondo: Shamiri, Yatiri, Soko, ⁴⁹ Dana, Kiriya-Saana, yerigi Debiri, Anabu, ⁵⁰ Eshtemo, Animi, ⁵¹ Gosheni, Holoni, na Gilo: zoshi haguma zâli ngo ikumi na luguma n'ebishagala byâzo. ⁵² Araba, Duma/Ruma, Esheani, ⁵³ Yanumu, Bet-Tapuahi, Afeka, ⁵⁴ Humuta, Kiryat-Arba, yerigi Hebroni na Siori: Ngo ikumi n'ebishagala byâzo. ⁵⁵ Maoni, Karmeli, Zifi, Yuta, Izreeli, ⁵⁶ Yokideami, Zonoha, ⁵⁷ Hakayini, Gibeia, na Timuna, ngo ikumi n'ebishagala byâzo.

⁵⁸ Haluhuli, Bet-Suri, Gedori, Maarati, Beti-Anoti, Eltekoni, ⁵⁹ Zirigi ngo ndarhu n'ebishagala byâzo. ⁶⁰ Kiryati-Bali, yerigi Kiryat-Yarimi na Ha-Raba: ngo ibiri n'ebishagala byâzo.

⁶¹ Omu irungu mwâli: Beti-Ha-Araba, Midini, Sekaka. ⁶² Nibshana, Ir-Ha-Melahi na Eyin-Gedi: ngo ndarhu n'ebishagala byâzo.

⁶³ Bene Yûda barhahashaga okulibirhakwo abanya-Yebusi^e, abayûbakaga aha Yeruzalemu na ntyo; abanya-Yebuseni bayûbaka aha Yeruzalemu haguma na bene Yûda kuhika ene.

16

Omwanya gwa bene Yozefu

¹ Ecigole canaciyeshewa bene Yozefu^f. Olubibi lw'ishwa lyâbo lwarhangira olunda lw'e buzûka-zûba oku Yordani aha Yeriko, oku mîshi ga Yeriko; lwanacisôka kurhenga e Yeriko kujâ oku ntondo, omw'irungu lya Beteli. ² Lwarhenga aha Beteli-Luzi^g lwanacigera oku lubibi lwa-bene Arki aha Ataroti. ³ Kandi lwanacibungulukira ebwa buzika-zûba, ebwa lubibi lw'Abayefaleti, kuhika oku lubibi lwa Abayefaleti, kuhika oku lubibi lwa Beti- Horoni^h oli idako na kuhika aha Gezeri, lwajicîhonda omu nyanja: ⁴ Gwo mwanya bene Yozefu bahîrwe ogwo, Menashè n'Efrayimu.

⁵ Alaga olubibi lwa bene Efrayimu, nk'oku amûko gâbo ganali. Olubibi lw'ecihugo câbo lwâli ntya: ebuzûka-zûba, Ataroti w'Adari, kuhika aha Beti- Horoni w'enyanya. ⁶ Olwo lubibi lwakazâgihika ebwa buzika-zûba kujâ e Mikimetati, lwazonga ebwa Tanati-Siloⁱ, lwanacigera embere zâge ebuzûka-zûba bwa Yanowah. ⁷ Kandi kurhenga e Yanowah ha, lwabungulukira e Ataroti n'e Naara, lwahika kuli Yeriko, kandi lwacihonda omu Yordani. ⁸ Kurhenga e Tapuaha, olwo lubibi lwajâ olunda lw'ebuzika-zûba, oku mugezi gwa Kana, lwagendicîhonda omu nyanja. Kwo gwâli ntyo omwanya gw'omulala gwa bene Efrayimu nk'oku amûko gâbo ganali. ⁹ Bene Efrayimu bashuhihâbwa ezindi ngo ziberulukine omu cihugo ca bene Menashè, ezo ngo zâli zigwêrhe n'ebishagala byâzo. ¹⁰ Barhalibirhagakwo^j abanya-Kanâni bayûbakaga e Gezeri. Abanya-Kanâni bayûbakaga ntyo haguma na bene Efrayimu, ci konene nka bashizi ba kukazibakolera.

17

Ogundi mwanya gwa Menashè

^e**15.63** : Abanya-Yebusi: Bac 1, 2·1; 2 Sam 5, 6-9.

^f**16.1** : Bene Yozefu: Murh 48; 49, 22-26; Lush 33, 13-17. 16, 10: Barhalibirhagakwo abanya-Kanâni: Yoz 15, 63; 17. 12; Bac 1, 29. Gezeri: 18Amo 9, 16-17. Bashizi ba kukazibakolera: Lush 20, 11.

^g**16.2** : Olubibi lwarhenga e Beteli: Yoz 7, 2; 8, 9.17. Bene Arki: 2 Sam 15, 32; 16, 16. Embere aho hayîrikwe Beteli, haderhagwa Luz

^h**16.3** : Oku lubibi lwa Beti-Horoni: Yoz 10, 10. Kuhika aha Gezeri: Yoz 10, 33; 12, 12.

ⁱ**16.6** : Tanati-Silo, erhi Silo omu bindi bitabu; Yoz 18, 1.8-10.

^j**16.10** Barhalibirhagakwo ahanya-Kanâni: Yoz 15, 63; 17. 12; Bac 1, 29. Gezeri: 1 Bâm 9, 16-17. Bashizi ba kukazibakolera: Lush 20, 11..

¹ Ecigole cashubihà omulala gwa Menashè ecindi cihugo, bulya ye wali lubere lwa Yozefu. Makiri^k, lubere lwa Menashè, n'îshe wa Galadi, ahâbwa Galadi na Bashani, bulya yali ntwâli bwenêne omu matabâro. ² Ecindi cigabi cahâbwa abandi bene Menashè, nk'oku amûko gâbo ganali: bene Abiyezeri, bene Heleki, bene Asrieli, bene Shekemi, bene Heferi na bene Shemida. Bo bâli bagala ba Menashè abo, mugala wa Yozefu, nk'oku amûko gâbo ganali. ³ Selofehadi^l, mugala wa Heferi, mugala wa Galadi, mugala wa Makiri, mugala wa Menashè, arhâli agwêrhe bânarhabana ci banyere bônene. Alaga amazîno gâbo bâli bâge: Mahela, Noa, Hogla, Milka na Tirsâ. ⁴ Abo banyere hanacîja emunda Eleazari ali, ye mudâhwa, emunda Yozwè mugala wa Nuni ali, n'emunda abashamuka bali, banaciderha mpu: «Nyakasane arhegesire Mûsa mpu ruhâbwe nîrhu ogwîrhu mwanya omu karhî ka bene wîrhu. Banacibahà nk'oku Nyakasane anarhegekaga, ogwâbo mwanya omu karhî ka bene wâbo îshe. ⁵ Menashè ahâbwa bigabi ikumi, buzira kuderha Galadi na Bashani, oli erindi ishiriza lya Yordani. ⁶ Ebwa kubà abo bâli ba Menashè bahâbirwe ogwâbo mwanya omu karhî ka bagala bâge, kwarhuma ecihugo ca Galadi ciyôrha oku bandi bene Menashè.

⁷ Olubibi lwa Menashè lwâli kurhenga e Aseri kujà e Mikimetati oli aha ishiriza lya Sikemi, olwo lubibi lwanacîja emukondwè emw'abantu bayûbakaga aha Eyin-Tapuaha. ⁸ Ecihugo ca Tapuaha cahâbwa bene Menashè, ci konene olugo lwa Tapuaha lwâli oku lubibi lwa bene Menashè, lwâli lwa bene Efrayimu. ⁹ Olubibi lwanacibunguluka oku mugezi gwa Kana, e mukondwè. Omu karhî k'omugezi mwâli engo za bene Efrayimu n'engo za bene Menashè, n'olubibi lwa bene Menashè lwâli e mwênè g'omugezi, lwagendigicîhonda omu nyanja. ¹⁰ Olunda lw'emukondwè lwâli lw'Efrayimu, n'olunda lw'e mwênè lwâli lwa Menashè, n'e- nyanja yashuba lubibi lwâge. Olunda lw'e mwênè akazâgihika kuli Aseri, n'olunda lw'ebuzûka-zûba akazâgihika kuli Isakari. ¹¹ Menashè ahâbwa ntyo ecihugo ekarhî ka Isakari n'Aseri: aligi Beti-Sheana^m n'emirhundu yâge, Iblami n'emirhundu yâge, abantu b'aha Dori n'engo zâli kuli ye, abantu bayûbaka aha Eyin-Dori n'emirhundu yâge, abantu bayûbaka aha Tanaka n'emirhundu yâge, abantu bayûbaka aha Megido n'emirhundu yâge: rhwaligi rhurhondo rhusharhu. ¹² Bene Menashè barhahashaga okuyûbaka muli ezo ngo, abanya-Kanâni bâbâ bo basîma okucîbêrera muli eco cihugo. ¹³ Erhi bene Israheli babâ bakola ba misî, bahima abanya-Kanâni, banabaseza bakazîbarhûla, ci barhabalibirhagakwo.

Omusengero gwa bene Yozefu

¹⁴ Bene Yozefu banacibwîra Yozwè, mpu: «Carhumaga nieki ompa mwanya muguma gônene, cihimbi ciguma conene n'obwo ndi lubaga lunji, ebwa kubà Nyakasane angishire kuhika buno?» ¹⁵ Yozwè anacibashuza, erhi: «akabà oli lubaga lunjiⁿ, osôkere emuzirhu, eyo munda otwe yo elyâwe ishwa, ojè omu cihugo c'Abaperezi, n'ec'abâ-Refayimi, ebwa kubà entondo y'Efrayimu eri nsungunu kuli we». ¹⁶ Bene Yozefu banacishuza mpu: «Entondo erhankarhuhasha, eri nyi kuli rhwe, na kandi abanya-Kanâni bayûbaka omu kabanda bagwêrhe engâlè z'ebyûma^o, abâli aha Beti-Sheani, n'emirhundu yâge, n'abâli omu kabanda ka Yizreeli. ¹⁷ Yozwè anacishuza omulala gwa Yozefu, Efrayimu na Menashè, erhi: Oligi lubaga lunji n'emisî yâwe eri minji, arhali cigabi ciguma conene wabona. ¹⁸ Bulya entondo yayishiba yâwe; eri ya muzirhu, ogukube, n'emyûbako

^k**17.1** : Makiri Izo lubere lwa Menashè: Mib 26, 29; 32, 39-40. Menashè: Lush 33, 13-17; Yoz 13, 29-31.

^l**17.3** : Bali ba Selafadi: 26, 33-34; 36. 1-12. 17.

^m**17.11** : Bet-Sheana ye Bet-Shean: Bac 1, 27; 1Sam31, 10. Iblami: 2Bâm 9, 27. Dori na Eni-Dori: 11.2; 12, 23; 1Sam 28, 7; Lul 83, 11.

ⁿ**17.15** : Akabà oli lubaga lunji: Murh 48, 19-20; 16, 10; Bac 1, 27-28; Lush 20, 11.

^o**17.16** : Bagwêrhe engâlè z'ebyûma: Bac 1, 19; 6, 33; 1 Bâm 18, 45; 2 Bâm 10, 1-11; Hoz 1, 5.

eri oku muzirhu yâbâ yâwe, bulya walibirhakwo abanya-Kanâni, ciru akabâ bagwêrhe engâlè z'ebyûma, bulya we muzibu kulusha bo».

18

Amashwa g'eyindi milala

¹ Olubaga lwa bene Israheli loshi lwanacibugânana aha Silo, banacigwîkamwo ihêma lyâbo ly'embugânano, erhi ecihugo coshi cikola ciri câbo. ² Hali hacisigîre milala nda omu bene Israheli^p, abarhali bacihâbwa ecâbo cihugo nka mwanya gwâbo. ³ Yozwè anacibwîra bene Israheli, erhi: «Cici cimubulimize^q okurhagendirhola n'okuyûbaka cinya cihugo Nyakasane, Nyamuzinda wa basho, amuhâga? ⁴ Murhôle bantu basharhu^r omu ngasi mulala, bayîshe mbarhume; bagendija balola kurhi ecihugo ciyôsire na kurhi cankagabwa, kandi banagaluka bayishimbwîra omwanzi. ⁵ Bayishigaba eco cihugo muli bihimbi nda; Yûda ayôrha omu cihugo câge olunda lw'emukondwè, n'omulala gwa Yozefu nago gwanayôrha omu cihugo cago olunda lw'e- mwênè. ⁶ Moyo mugendilola kurhi eco cihugo ciyôsire na kurhi cankagabwa-mwo bigabi nda, kandi mwanayisha hanôla, mwanambwîra kurhi biri, nâni nanabagabiraco omu kubayeshera ecigole embere za Nyakasane, Nyamuzinda wîrhu. ⁷ Ci konene bene Levi barhahâbwe cigabi cihi muli mwe, omukolo bahîrwe gw'obudâhwa bwa Nyakasane kwo na kashambala kâbo. Kandi Gadi, Rubeni, n'ecihimbi c'omulala gwa bene Menashè, bakola bajira ogwâbo mwanya olundi lunda lwa Yordani ebuzûka-zûba, n'ogwo mwanya baguhâbagwa na Mûsa, omurhumisi wa Nyakasane».

⁸ Abo bantu banacihuma enjira yâbo bakola bagenda, n'ago mango bagendaga, abarhegeka kurhi bajâ balolêreza ecihugo, anacibabwîra erhi: «Mugende, mugere omu cihugo coshi, mujè mwalola kurhi ciyôsire, na kandi mwashubigaluka eno munda ndi, mumbwîre, nâni nanayesha ecigole kuli mwe, e- mbêre za Nyakasane, hano Silo». ⁹ Abo bantu banacikanya, bajâ balola kurhi ecihugo ciyôsire kwoshi, n'ebi bajaga babona bakazibiyandika omu citabu, nk'oku engo zanali na kurhi zankagabwamwo bihimbi nda. Bashûbûka, bâna-cija emunda Yozwè ali omu cihando aha Silo. ¹⁰ Yozwè anaciyêsha ecigole kuli bo aha Silo embere za Nyakasane, n'ago mango, Yozwè anacigabira^s bene Israheli ecihugo nk'oku banali bagabanyikine.

Ecihugo ca bene Benyamini

¹¹ Ecigole cayesheragwa omulala gwa bene Benyamini nka kulya amûko gâbo ganali. Eco cigole cayeshagwa obw'oburhanzi cinabagwârha carhuma bahâbwa ecihugo câli ekarhî ka bene Yûda na bene Yozefu. ¹² Olunda lw'emwênè, olubibi lwâbo lwarhenga oku Yordani; n'olwo lubibi lwanacisôka olwo lunda lw'emwênè kuhika omu marhambi ga Yeriko; lwashubisôka omu ntondo, lwajâ olunda lw'ebuzika-zûba lwanacigendihwêra omw'irungu lya Beti--Aweni. ¹³ Kurhenga aho, olubibi lwakanya, lwagera oku mwandagalo guli olu-nda lw'emukondwè omu Luzi yenaligi Beteli. Kandi olubibi lwayandagalira aha Ateroti-Adari, oku ntondo eri olunda lw'emukondwè omu Beti-Horoni w'Idako. ¹⁴ Olubibi lwanacilandira, lwagera olunda lw'ebuzika-zûba, olunda lw'ekâgarhî, kurhenga oku ntondo eri ah'ishiriza lya Beti-Horoni olunda lw'emukondwè, lwagendihekera aha Kiryat-Bali, yerigi Kiryat-Yearimi, lugo lwa bene Yûda: lwo lubibi lw'ebuzika-zûba olwo. ¹⁵ Alaga olunda lw'emukondwè: Kurhondêrera oku buzinda bwa Kiryat-Yearimi, olubibi lwagera e Gasini lwahika hôfi n'iriba ly'amîshi ga Neftoyaha. ¹⁶ Olwo lubibi lwanaciyandagala oku buzinda

^p**18.2** : Obushiru bwa bene Israheli bwanyiha, balonza okukabunga ngasi mango nka kulya bakomereraga e Gilgali.

^q**18.3** : Bene Israheli barhînya okurhola ecihugo bône n'amatumu.

^r**18.4** : Murhôle bantu basharhu: Lush 1. 13.

^s**18.10** : Yozwè agabira bene Israheli ecihugo: Yoz 11, 23; 12, 7; Mib 26, 52-56.

bw'entondo eyêrekîre ebwa kabanda ka bene Hinomi, omu kabanda k'abà-Refayimi, olunda lw'emwênè. Kandi Iwanaciyandagala, lwagera omwo kabanda ka bene Hinomi, lwagendigera oku mwandagalo guli ekarhî k'Abayebuseni, lwayandaglira ah'iriba Iya Rogeli. ¹⁷ Lwajà kuhika olu-nda lw'emwênè, lwagendihekera aha En-Shemeshi n'aha Geliloti oli aha ishiriza ly'omushozi gw'Adumimi, gwayandagalira ah'ibuye Iya Bohani, mugala wa Rubeni. ¹⁸ Olubibi lwagera oku mwandagalo guli olunda lw'emwênè ah'ishiriza ly'Araba. ¹⁹ Olubibi Iwanacigera oku mwandagalo guli olunda lw'e- mwênè Iwa Beti-Hogla, olubibi oku mushosho guli olunda lw'emukondwè oku nyanja y'omunyu, olunda lw'obuzinda bwa Yordani, omu kâgarhî: Iwo lwàli lubibi lw'emukondwè olwo. ²⁰ Yordani ye wali lubibi lw'eco cihugo, olunda lw'ebuzûka-zûba. Ntyo kwo gwàli omwanya gwa bene Benyamini, nk'okwo e-mbibi zâge zanali na nk'oku amûko gâbo ganali.

Banyamugo ba Benyamini

²¹ Engo z'omulala gwa bene Benyamini^t, nka kulya amûko gâbo ganagenda, zirigi zezi: Yeriko, Beti-Hogla, Emeki-Kasisi, ²² Beti-Ha-Araba, Semarayimi, Beteli, ²³ Awimi, Hapara, Ofra, ²⁴ Kefara-Ha-Amoni, Ofni na Gêba: ngo ikumi n'ibiri n'ebishagala byâzo. ²⁵ Gabaoni^u, Rama, Beeroti, ²⁶ Mispe, Kefira, Mosa, ²⁷ Rekemi, Yirpeeli, Tarala, ²⁸ Sela-Ha-Elefu, Yebusi, yerigi Yeruzalemu, Gibeya, Kiryat-Yarimi: ngo ikumi n'ini n'ebishagala byâzo. Gwo gwabîre mwanya gwa bene Benyamini ogwo, nk'oku amûko gâbo ganali.

19

Omwanya gwa bene Simoni

¹ Banaciyeshera Simoni^v naye ecigole, bo baligi b'omu mulala gwa Simoni n'amûko gâgwo: Omwanya gwâbo gwarhîlwa ekarhî k'omwanya gwa bene Yûda. ² Ogwo mwanya gwâbo gwàli gugwêrhe Ber-Seba, Seba na Molada. ³ Seba, Molada, Hasari-Shuala, Bala, Esemi, ⁴ Eltoladi, Betuli, Horma, ⁵ Siklagi, Beti-ha-Markaboti, Hasari-Suza, ⁶ Bet-Lebaoti na Sharuheni: ngo ikumi n'isharhu n'ebishagala byâzo. ⁷ Ein-Rimoni, Eteri na Ashani: ngo ini n'ebishagala byâzo. ⁸ Bahâbwa n'ebindi bishagala bizungulusire ezo ngo^w, kuhika aha Baalati-Beeri, oli aha Ramati w'e Nêgebu. Gwo mwanya gw'omulala gwa bene Simoni ogwo, nk'oku amûko gâbo ganali ⁹ Omwanya gwa bene Simoni gwakûlwa oku cigabi ca bene Yûda; bulya ecigabi ca bene Yûda càli cigali bwenêne kuli bo, na ntyo bene Simoni bahâbwa omwanya gwâbo ekarhî k'omwanya gwa bene Yûda.

Ecihugo ca Zabuloni

¹⁰ Ecigole ca kasharhu cayesherwa bene Zabuloni^x, nk'oku amûko gâbo ganali; olubibi lw'omwanya gwâbo lwàli luhisire e Saridi. ¹¹ Olubibi lwâbo lwàli kurhenga ebuzika-zûba olunda lw'e Mareala, lwahika kuli Dabesheti, lwahika oku mugezi guli olunda lw'e buzûka-zûba Iwa Yokeneami. ¹² Kurhenga e Saridi gwashubira e buzûka-zûba, olunda izûba lirhenga, kuhika oku lubibi Iwa Kisiloti-Tabori, lwagendihika aha Doberati, Iwanacisôkera e Yafia. ¹³ Kurhenga eyo munda lwagendigera olunda lw'e buzûka-zûba, ebushoshôkero aha Gati- Heferi. oku lugo Iwa Kasini, Iwanacihika aha Rimoni, obibikanwa na Nea. ¹⁴ Olubibi Iwanaciyerekera olunda

^t**18.21** Eyi milongo, 21-28: Ngo za mulala gwa bene Benyamini: Beti-Hogla ... : Yoz 15, 6.61; Yer 13, 4-7; 1 Sam 13, 17.

^u**18.25** Eyi milongo, 25-28: Gabaoni: Yoz 9, 13; 1 Bâm 15, 22; Bac 20, 1; Yer 31, 15; 1Sam 10, 5.

^v**19.1** : Simoni: Murh 49, 5; 1 Nga 4, 28-33.

^w**19.8** Eyi milongo, 1-8: Omwanya gwa bene Simoni: Yoz 15, 21-32.

^x**19.10** : Omwanya gwa bene Zabuloni: Murh 49, 13; Lush 33, 18-19.

Iw'emwênè, ebwa Hanatoni, lwagendihika omu kabanda ka Yifitaha-Eli. ¹⁵ Engo zâbo zàli: Katati, Nahalali, Shimroni; Ideala na Betelehemu: ngo ikumi n'ibiri n'ebishagala byâzo. ¹⁶ Ntyo kwo gwàli omwanya gwa bene Zabuloni, nk'oku amûko gâbo ganali: zo zàli ngo zâge ezo n'ebishagala byâzo.

Ecihugo ca Isakari

¹⁷ Ecigole ca kani cayesherwa Isakari^y, bo baligi bene Isakari, nk'oku amûko gâbo ganali. ¹⁸ Olubibi lwâbo ali: Yizreeli, Kesuloti, Shunemi, ¹⁹ Hafarayimi, Shioni. Anaharati, ²⁰ Rabiti, Kishioni, Abesi, ²¹ Remeti, En-Ganimi; En-Hadad na Beti-Pasesi. ²² Olwo lubibi lwahika kuli Tabora, aha Sahazima, n'aha Beti-Shemeshi, lwagendija oku Yordani: engo zâbo zàli ikumi na ndarhu n'ebishagala byâzo. ²³ Gwo mwanya gw'omulala gwa bene Isakari ogwo, nk'oku amûko gâbo ganali, n'engo zâbo n'ebishagala byâzo.

Ecihugo c' Aseri

²⁴ Ecigole ca karhanu canaciyesherwa omulala gwa bene Aseri^z, nk'oku amûko gâbo ganali. ²⁵ Olubibi lwâbo ali Helakati, ²⁶ Hali, Beteni, Akishafi, Alameleki, Ameadi, na Misheala; lwakazâgihikira olunda lw'ebuzûka-zûba oku Karmeli^a, n'oku lwîshi lwa Libna, kandi lwanacija ebushoshôkero olunda lwa Bet-Dagoni. ²⁷ Lwanacihika kuli Zabuloni n'oku kabanda ka Iftali-Eli olu-nda lw'emwênè gwa Beti-Haemekî n'ogwa Nehieli, lwagendihika aha Kabulu, ²⁸ lwajà olunda lw'ekumosho aha Abdoni, aha Rehobu, Hamoni na Kana kuhika Sidoni-Munene. ²⁹ Olubibi lwayêrekerà olunda lw'e Rama, kuhika oku lugo luzibuzibu lwa Tiri. Olugo lwanacija olunda lw'e Hosa, lwagendihwêra oku nyanja e Mahaleb. ³⁰ Mahalabi, Akizibi, kuguma n'Uma, Afeki na Rehobu: ngo makumi abiri n'ibiri n'ebishagala byâzo. ³¹ Gwo gwàli mwanya gw'omulala gwa bene Aseri ogwo, nk'oku amûko gâbo ganali: engo n'ebishagala byâzo.

Ecihugo ca Nefutali

³² Ecigole ca kali ndarhu cayesherwa bene Nefutali, nk'oku amûko gâbo ganali. ³³ Olubibi lwâbo lwàli kurhenga e Helefi kuhika oku mwelo gwa Saananimi, olunda lw'ebuharhana bw'Adami-Nekebu na Yabneeli, kuhika aha Lakumi, lwagendija oku Yordani. ³⁴ Olubibi lwagera olunda lw'ebuzika-zûba aha Azinoti-Tabora, na kurhenga aho, lwagendija e Hukoki; lwahika kuli Zabuloni, omu karhî, lwahika kuli Aseri olunda lw'ebuzika-zûba, na kuli Yordani emunda izûba lirhenga. ³⁵ Engo zâbo nzibu zàli: Sidimi, Seri, Hamati, Rakati, ³⁶ Kinereti, Adama, Rama, Hasori, ³⁷ Kedesi, Edreyi, Eni-Hasori, ³⁸ Yireoni, Migidali-Eli, Horemi, Beti-Anati na Bet-Shemeshi: ngo ikumi na mwenda n'ebishagala byâzo. ³⁹ Gwo mwanya gw'omulala gwa bene Nefutali^b ogwo, nk'oku amûko gâbo ganali, engo n'ebishagala byâzo.

Ecihugo ca Dani

⁴⁰ Ecigole ca kali nda cayesherwa omulala gwa bene Dani^c, nk'oku amûko gâbo ganali. ⁴¹ Ecihugo càli mwanya gwâbo càli cigwêrhe Sorea, Eshtaoli, Ir- Shemeshi, ⁴² Shaalabini, Ayaloni, Itla, ⁴³ Eloni Timna, Ekroni, ⁴⁴ Elteke, Gibetoni, Baalati, ⁴⁵ Azari yerigi Yehudi na, Bene Beraka, Gati-Rimoni; ⁴⁶ n'olunda lw'ebuzika-zûba lw'enyanya Rakoni, ecihugo càli ah'ishiriza Iya Yope. ⁴⁷ Ecihugo ca bene Dani càli cirhalusire aha bâli bahîrwe, bulya mango maguma bene Dani banacisôka banacigendilwîsa Leshem banacimuhima, ba-namugeza oku bwôji bw'engôrho; erhi

^y**19.17** : Obûko bwa Isakari bahâbirwe ecihugo cinjà bwenêne omu Palestina-Israheli, ye Kanaani wa mîra.

^z**19.24** : Omwanya gwa bene Aseri: Murh 49, 20; Lush 33, 24.

^a**19.26** : Oku Karmeli: 1 Bâm 18, 19; 2 Bâm 2, 25; Iz 33, 9; Yer 46, 18.

^b**19.39** Eyi milongo, 35-39: Omwanya gwa bene Nefutali: Yoz 21, 32; Bac 1, 33.

^c**19.40** : Omwanya gwa bene Dani: Murh 49, 16-17; Lush 33, 22.

babà bamanyaga eco cihugo, baciýûbaka, banaciyirika izîno lya Layishi-Dani, baciñà izîno lya Dani, îshe wâbo. ⁴⁸ Kwo kàli ntyo akashambala k'omulala gwa bene Dani, nk'oku amûko gâbo ganali: engo zâbo n'ebishagala byâzo.

Ecihugo ca Yozwè

⁴⁹ Erhi bayûsa bayûbaka engo zâbo, kulya ngasi baguma banajâga bahâbwa, bene Israheli banacihà Yozwè mugala wa Nuni^d ishwa, gwo gwâge mwanya omu karhî kâbo, Timnati. ⁵⁰ Oku irhegeko lya Nyakasane, banacimuhà olugo ahûnaga, Timnati-Serahi^e, omu ntondo ya Efrayimu. Ayûbaka olwo lugo anabêramwo.

Okufundika

⁵¹ Eyo myanya omudâhwa Eleazari, Yozwè mugala wa Nuni n'abarhambo b'enyumpa za ngasi milala ya bene Israheli bagabiraga Bene Israheli n'ecigole aha Silo, embere za Nyakasane, aha muhango gw'ihêma ly'embugânano. Kwo bayûsizagye ntyo okugabâna ecihugo.

20

Engo z'okukaziyâkirwamwo

¹ Nyakasane anacibwîra Yozwè, erhi: «Ogendibwîra bene Israheli ebi binwa erhi: ² Mucîshogerage mwêne nka kulya nanababwîraga omu kanwa ka Mûsa, engo z'okuyâkirwamwo^f. ³ Anashiyakiramwo ngasi yêshi wankayîrha omuntu omu kuhabuka^g, arhamuyirhe n'oluhinzo, ezo ngo zanamukwanana mukaziyâkiramwo omwihôzi w'omukò.

⁴ Olya wayîrhaga omuntu anashiyâkira omu lugo luguma muli ezo ngo; anayisha ayimange aha muhango gw'olugo, anashambâlira abashamuka^h ba muli olwo lugo. Nabo banamuyankirira omu lugo lwâbo, banamuhè na ahantu ayûbaka lyo abêra nabo. ⁵ Erhi omwihôzi w'omukò akayisha amukulikire, barhankamuhà olya nyakuyîrha, bulya omu kurhamanya anayîrhiraga omulungu wâge, bulya arhali amubikire mujina muci oli injo oli lishinjo.

⁶ Olya wayîrhaga omuntu anabêra muli olwo lugo kuhika embere z'embugânano, atwirwe olubanja, anabêramwo kuhika aha kufà k'omudâhwa oliho muli ago mango. Enyuma zaho olya nyakuyîrha anashubicîgalukiraⁱ omu lugo lwâge, omu nyumpa yâge eri mulya lugo arhengagamwo erhi ayâka.

⁷ Banacîshogai Kedesi omu Galileya, omu ntondo ya Nefutali; Sikemi omu ntondo ya Efrayimu na Kiriata-Arba, yerigi Hebroni, omu ntondo ya Yûda. ⁸ Ebwa lindi ishiriza lya Yordani, olunda lw'ebuzûka- zûba lwa Yeriko, bayêrekana Beseri, oli omu irungu, omu kabanda ka bene Rubeni; Ramoti omu Galadi emw'omulala gwa Gadi, na Golani omu Bashani emw'omulala gwa Menashè.

⁹ Ezo zo ngo zacishozirwe^k na bene Israheli n'omuntu w'ecigolo oyûbasire emwâbo, mpu lyo ngasi muntu wankayîrha owâbo arhanali kwa luhizo, ahashe okuyâkiramwo, arhankanaciýîrhwa

^d**19.49** : Omwanya gwa Yozwe: Yoz 1, 1.

^e**19.50** : Timnat-Serahi: Yoz 24, 30; Bac 2, 9.

^f**20.2** : Engo z'okuyakiramwo: Lush 4, 42.

^g**20.3** : Owankayîrha omuntu omu kuhabuka: Lush 4, 42; 19, 4; Bac 8, 20.

^h**20.4** : Anashambâlira abashamuka: Lush 21, 19; Rut 4, 1-2.

ⁱ**20.6** : Anashubicîgalukira omu lugo lwâge: nka obuhane bwâge bw'okululizibwa bwamahwa: Mib 35. 28.

^j**20.7** : Engo zacishozirwe: Kedesi: Yoz 19, 37; I Nga 6, 61. Sikemi: Yoz 21, 21; I Nga 6, 52. Kiriata-Arba: Yoz 14, 15; 1 Nga 6, 42.

^k**20.9** 20, 9: Kuguma n'omuntu w'ecigolo: Yoz 8, 33; Lub 22, 20; Lev 19, 10.33-34; Lush 10, 18.

n'okuboko kw'omwihôzi w'omukò, kuhika arhangitwîrwa olubanja n'embugânano y'olubaga.

21

Engo za bene Levi

¹ Abashamuka ba ngasi nyumpa ya bene Levi banacijà emunda omudâhwa Eleazari ali na Yozwè, mugala wa Nuni, n'abashamuka b'emilala ya bene Israheli. ² Banacishambâla nabo aha Silo, omu cihugo ca Kanâni, banacibabwîra mpu: «Nyakasane arhegesire omu kanwa ka Mûsa, mpu: rhuhâbwe engo rhwakaziyûbakamwo', rhuhâbwe n'amalambo gâzo oku bishwêkwa bîrhu». ³ Bene Israheli banacijà batwa oku myanya yâbo y'amashwa, banahà bene Levi, nk'oku Nyakasane anali arhegesire, engo bahîrwe n'amalambo bahîrwe byo ebi bikulikire.

⁴ Ecigole canaciyeshewa amûko ga bene Kehati; na bene omudâhwa Aroni, muguma wa muli bene Levi, ecigole canacibahà ngo ikumi n'isharhu omu mulala gwa Yûda, omu mulala gwa Simoni n'omu mulala gwa Benyamini. ⁵ Abandi bene Kehati ecigole nabo cabahà ngo ikumi z'omu mûko g'omulala gwa bene Efrayimu, omu mulala gwa bene Dani n'emwa bene cîrya cihimbi c'omulala gwa Menashè. ⁶ Bene Gershoni bahâbwa n'ecigole^m, ngo ikumi n'isharhu omu mûko g'omulala gwa bene Isakari, omu mulala gwa bene Aseri, omu mulala gwa Nefutali n'omu cindi cihimbi ca bene Menashè omu Bashani. ⁷ Bene Merari, nk'oku amûko gâbo ganali, bahâbwa ngo ikumi n'ibiri omu mulala gwa Rubeni, omu mulala gwa Gadi n'omu mulala gwa Zabuloni. ⁸ Bene Israheli banacihà bene Leviⁿ ezo ngo n'amalambo gâzo nk'oku Nyakasane anali arhegesire omu kanwa ka Mûsa: bakazibihâbwa omu kubiyeshera ecigole.

Omwanya gwa bene Kehati

⁹ Omulala gwa bene Yûda n'omulala gwa bene Simoni engo bahîre bene Levi, alaga amazîno gâzo: ¹⁰ oku bene Aroni, balya b'omu mûko ga bene Kehati, baguma omu bene Levi, bulya bali barhanzi bayesherwa ecigole. ¹¹ Banacibahà, omu ntondo ya Yûda, olugo lw'Arba, îshe wa Anoki, lukolaga luderhwa Hebroni, n'amalambo ganali eburhambi bwâge goshi. ¹² Ci konene amashwa g'olwo lugo, n'ebishagala byâlwo, babihà Kalebu, mugala wa Yefunè. ¹³ Bahà bene Aroni^o, nka lugo omuntu owayîsire owâbo muntu ankahashiyâkiramwo, Hebroni n'amalambo gâge, na Libna n'amalambo gâge, ¹⁴ Yatiri n'amalambo gâge, Eshitemoa n'amalambo gâge, ¹⁵ Holoni n'amalambo gâge, Debiri n'amalambo gâge, ¹⁶ Ayini n'amalambo gâge, Yuta n'amalambo gâge, Beti-Shemeshi n'amalambo gâge: ngo mwenda emweyo milala yombi. ¹⁷ Omu mulala gwa Benyamini, bahâbwa: Gibeoni n'amalambo gâge, Gêba n'amalambo gâge. ¹⁸ Anatoti n'amalambo gâge, Alemeti n'amalambo gâge: ngo ini. ¹⁹ Ntyo engo z'adadâhwa bene Aroni zâli: ngo ikumi n'isharhu n'amalambo gâzo.

²⁰ Oku biyêrekîre amûko ga bene Kehati^p, nabo bene Levi, engo zahîrwe abandi bene Kehati zâli z'omu mulala gwa Efrayimu. ²¹ Banacihâbwa nka lugo lwa kuyâkirwamwo n'omuntu wayîsire owâbo, Sikemi n'amalambo gâge, omu ntondo y'Efrayimu, na Gezeri n'amalambo gâge, ²² Kibasayimi n'amalambo gâge, Beti-Horoni n'amalambo gâge: ngo ini n'amalambo gâzo. ²³ Omu mulala gwa Dani: Elteke n'amalambo gâge, Gibetoni n'amalambo gâge, ²⁴ Ayaloni n'amalambo gâge, Gati-Rimoni n'amalambo gâge: ngo ini. ²⁵ Oku cihimbi ciguma ca bene Menashè, bahâbwa

^l**21.2** : Bulya abaleviti barhahâbagwa omwanya gwâbo, bahâbwa ngo makumi anni na munâni haguma n'amagisha ekarhî ka agandi mashanja, ngo ikumi n'isharhu z'abadâhwa, na makumi asharhu n'irhanu oku bandi baleviti.

^m**21.6** Bene Gershoni, mugala wa Levi, bayesherwa ecigole

ⁿ**21.8** : Omu kubiyeshera ecigole: Yoz 7, 16; 18, 6; 19, 51.

^o**21.13** Eyi milongo, 13-16: Hebroni na Libna: Yoz 15, 42-55; 1 Nga 6, 40-44.

^p**21.20** Eyi milongo, 20-22: Engo z'abadâhwa omu Efrayimu: Yoz 16, 3-10.

Tanaka n'amalambo gâge, Gati-Rimoni n'amalambo gâge: ngo ibiri. ²⁶ Zoshi haguma zahika oku ngo ikumi n'amalambo gâzo zahîrwe bene Kehati.

Omwanya gwa bene Gershoni

²⁷ Bene Gershoni nabo bahâbwa omu Baleviti, olugo omu cihimbi c'omûla- la gwa bene Menashè, bahâbwa nka lugo lwa kuyâkirwamwo n'omuntu wayîsire owundi, Golani na Bashani n'amalambo gâge, na Beeshetera n'amalambo gâge. ²⁸ Omu mulala gwa Isakari bahâbwa; Kishiyoni n'amalambo gâge, ²⁹ Daberati n'amalambo gâge, Yarmuti n'amalambo gâge, Eni-Ganimi n'amalambo gâge: ngo ini. ³⁰ N'omu mulala gwa Aseri: Misheali n'amalambo gâge, Abdoni n'amalambo gâge, ³¹ Helikati n'amalambo gâge, ³² Rehobi n'amalambo gâge: ngo ini. Omu mulala gwa Nefutali: bahâbwa: nka lugo lwa kuyâkirwamwo n'omuntu wayîsire owâbo, Kedesi, omu Galileya n'amalambo gâge, na Hamuti-Dori n'amalambo gâge, Kartani n'amalambo gâge: ngo isharhu. ³³ Engo za bene Gershoni, nk'oku amûko gâbo ganali: ngo ikumi n'isharhu n'amalambo gâzo.

Omwanya gwa bene Merari

³⁴ Nago amûko ga bene Merari, bo bene Levi baciri basigîre, babahà oku cihugo ca Zabuloni: Yokeneami n'ebishagala byâge , Karta n'ebishagala byâge . ³⁵ Rimoni n'ebishagala byâge na Nahalala n'ebishagala byâge : ngo ini. ³⁶ Olu-ndi lunda lwa Yordani y'e Yeriko, omulala gwa Rubeni gwahâbwa nka ngo za kuyâkirwamwo n'omuntu wayîsire owundi: Beseri, omu irungu, oku hirhondo n'amalambo gâge, Yahasi n'amalambo gâge. ³⁷ Kedemoti n'amalambo gâge na Mefati n'amalambo gâge: ngo inni. ³⁸ Omulala gwa Gadi gwahâbwa nka ngo za kuyâkirwamwo n'omuntu wayîsire owundi: Ramoti omu Galeadi n'amalambo gâge, Mahanayimu n'amalambo gâge, ³⁹ Heshiboni n'amalambo gâge na Yazeri n'amalambo gâge: ngo inni.

⁴⁰ Omuganjo gw'engo za bene Merari kushimbana n'emilala yâbo yoshi, bo baligi bacisigîre kuli bene Levi: ngo ikumi n'ibirhi. ⁴¹ Omuganjo gwoshi gw'engo za bene Levi ba muli bene Israheli: ngo makumi anni na munâni n'amalambo gâzo. ⁴² Ezo ngo zoshi ngasi lugo n'obulambo bwâlwo eburhambi. Ntyo kwo byanali kuli ngasi lugo.

Endagâno ya Nyakasane yayunjula: bamala okugaba

⁴³ Ntyo kwo Nyakasane ahîre Israheli ecihugo coshi, cirya alagaga b'îshe^q. Bacirhola banaciyimamwo. ⁴⁴ Nyakasane abahà okuluhûka barhacibonaga hidugundu hici eburhambi bwâbo nk'oku analaganyagya b'îshe. Ntâye ciru n'omuguma omu bashombanyi bâbo wahashire mpu ankahagaza embere zâbo, Nyakasane anacibahà bo boshi. ⁴⁵ Omu binwa by'obwangà Nyakasane asuhira-ga bene Israheli boshi ntâco cabulikîne: byoshi byanayunjula.

22

III. Obuzinda bw'omukolo gwa Yozwè

Okurhumwa kw'omurhwe gw'abasirika ishiriza lya Yordani

¹ Okubundi, Yozwè anacihamagala bene Rubeni^r, bene Gadi na balya b'ecihimbi c'omulala gwa Menashè, anacibabwîra, erhi: ² «Nêci mwajizire nk'oku Mûsa, omurhumisi wa Nyakasane, anali murhegesire koshi, mwayumvirhîze n'izû lyâni omu ngasi byoshi nanamurhegesire. ³ Murhalekêreraga bene winyu mw'ezi nsiku nyingi nyingan'aha, kuhika oku lusiku lw'ene, kandi mwashimba bwinjà irhegeko lya Nyakasane, Nyamuzinda winyu. ⁴ Obu Nyakasane, Nyamuzinda

^q**21.43** : Ebinwa by'obwangà bya Nyamubâho byayunjulika: Yoz 23. 14; Iz 55, 10-11.

^r**22.1** : Ebiyugo bya bene Rubeni, Gadi na Menashè: Yoz 1, 12-18; Mib 32. 1-42; Lush 3, 12-20.

winyu, anahîre bene winyu omuluhûko, nk'oku anabalaganyagya, ninyu mwanahashagigaluka, mubêre emwa bînywè, omu mahêma ginyu muli cirya cihugo Mûsa, omurhumisi wa Nyakasane, abahâga e- bwa lindi ishiriza Iya Yordani. ⁵ Ci konene eyo munda mulange irhegeko na ngasi hindi, Mûsa ye murhumisi wa Nyakasane amubwîzire hyoshi, omu kuzigira Nyakasane, Nyamuzinda winyu, omu kushimba enjira zâge zoshi, omu kulanga amarhegeko gâge goshi, omu kucîshwêkera kuli ye yêne, n'omu kumurhumikira n'omurhima gwinyu gwoshi n'iroho linyu lyoshi». ⁶ Yozwè anacibagisha, kandi abasengaruka; nabo bashubira emwâbo omu mahêma gâbo. ⁷ Mûsa àli ahîre ecindi cihimbi ca bene Menashè ecihugo omu Bashani, kandi Yozwè ashubibahà ecindi cihimbi c'ecihugo omu karhî ka bene wâbo ebwa mwandagalo gwa Yordani olunda lw'e buzika-zûba. Nabo erhi akola abarhuma emwâbo, omu mahêma gâbo, Yozwè abagisha. ⁸ Anacibabwîra erhi; «Mushubirage emwa bînywè, omu mahêma ginyu, n'obugale bunji, muyôlooke omu bishwêkwa binji bwenêne, omu kubà n'amarhale n'amasholo, n'omulinga, n'ecûma n'omu myambalo; mugabâne na bene winyu eminyago mwanyagaga abashombanyi binyu boshi.

Okugwîka oluhêrero eburhambi bwa Yordani

⁹ Bene Rubeni, bene Gadi n'eco cihimbi ca bene Menashè erhi babà bamasengaruka bene wâbo bene Israheli bâli aha Silo, omu Kanâni, banacishubira omu cihugo câbo ca Galadi, gwo gwâli mwanya gwâbo bahâbagwa nk'oku Nyakasane, anali arhegesire Mûsa. ¹⁰ Erhi babà bamahika omu cihugo ca Yordani ciri omu Kanâni, bene Rubeni, bene Gadi na cirya cihimbi ca bene Menashè, banaciyûbaka oluhêrero^s oku burhambi bwa Yordani, lwâli luhêrero lwakazâgibonekana bwinjà là.

¹¹ Bene Israheli banacimanya omwanzi mpu: «Lolà oku bene Rubeni, bene Gadi, na cirya cihimbi ca bene Menashè, bayûbasire oluhêrero ishiriza ly'ecihugo ca Kanâni, omu cihugo ciri eburhambi bwa Yordani, olunda lwa bene Israheli». ¹² Erhi bene Israheli banayumva kulya, olubaga loshi lwa bene Israheli, lwajira ihano aha Silo, mpu bagendi balwîsa.

Amahano oku milala y'ebuzûka-zûba

¹³ Bene Israheli barhangilîka entumwa emwa bene Rubeni, emwa bene Gadi n'emwa cirya cihimbi ca bene Menashè, omu cihugo ca Galadi; banaci-rhuma Pinihasi^t, mugala w'omudâhwa Eleazari, na bashamuka ikumi. ¹⁴ Mushamuka muguma muguma, olya onakulire abandi, omu ngasi baguma b'emilala y'Israheli. Boshi bali bakulu b'emilala yâbo muli ebyo bihumbi bya bene Israheli. ¹⁵ Erhi babà bamahika emwa bene Rubeni, emwa bene Gadi na cirya cihimbi ca bene Menashè, banacibabwîra, mpu:

¹⁶ «Ntya kwo edesire embugânano^u ya Nyamubâho: Bukola bugoma buci obûla mwamajira kuli Nyakasane, Nyamuzinda w'Israheli, obu mwamacîhindula kuli Nyakasane, omu kucîyûbakira oluhêrero, mpu lyo mugomera Nyakasane?

¹⁷ Ka mubwîne oku buli bunyi kuli rhwe, bulya buhanya bw'aha Peori, buhanya obu ciru rhurhacîcîcêsa bwo kuhika oku lusiku lw'ene, cirya cibande cajakwo embugânano ya Nyakasane, ¹⁸ n'okwo kwarhuma mucîhindula kuli Nyakasane ene? Mukacîhindula ene kuli Nyamubâho, irhondo erhi ekola embugânano ya bene Israheli yoshi yo amakunirira.

¹⁹ Akabà mubwîne oku ciri cicalugalu eci cihugo ciri mwanya gwinyu, muyikire mujè omu cihugo ca Nyakasane^v, muli endâro ya Nyakasane, eri edêkerîre, kandi mwanahâbwa ogwinyu

^s**22.10** : Olu luhêrero lwayûbakagwa e buzika-zûba bwa Yordani, hôfi na Gilgali. Bayiganya Mûsa wayûbakaga oluhêrero erhi ahima ba Amaleki.

^t**22.13** : Pinihasi: Lub 6, 25; Mib 25, 7-13; Yoz 24, 33; Bac 20, 28.

^u**22.16** : Embugânano ya Nyakasane: Lul 74, 2; Lev 17. 8-9; Lush 12. 5-15.

^v**22.19** : Mujè omu cihugo ca Nyakasane: Lub 25, 8.22; Lev 15, 31; 17, 4; Mib 16, 9.

mwanya ekarhî kîrhu, ci murhahîra mukacîhindula kuli Nyakasane n'okucîhindula kuli rhwe, omu kucîyûbakira o-lwinyu luhêrero, lundi kuleka oluhêrero lwa Nyakasane, Nyamuzinda wîrhu.²⁰ Akâni mugala wa Zeraha ka murhabonaga ajira okurhashingânîni oku bintu byàligwâsirwe okuherêrekezibwa, k'obukunizi bwa Nyakasane murhabonaga bwababaza embugânano ya bene Israheli, erhi bubî bwa muntu muguma burhuma? K'arhafâga kuli obwo bubî bwâge?»

Amasambo g'emilala y'ishiriza za Yordani

²¹ Bene Rubeni, bene Gadi abà cîrya cihimbi ca bene Menashè, banacishuza balya bashamuka bakulu b'emilala ya bene Israheli, mpu: ²² «Ye muzibu^w, Nyamuzinda, Nyakasane, Ye muzibu, Nyamuzinda, Nyamubâho! Yêne amanyire, na Israheli naye amanya okwo! Erhi kwàli kugoma na kulenganya Nyakasane, yêne arharhuyôkolaga kw'olu lusiku lw'ene! ²³ Akabà rhwacîyûbakire oluhêrero mpu rhucîhindule kuli Nyakasane, akabà rhwaluyûbakaga mpu rhukazirherekêrerakwo enterekêro z'ensirîra, enterekêro z'enkalangè, n'okujirirakwo enterekêro z'omurhûla, Nyakasane anarhuhane! ²⁴ Ci bwôba bwa ntya bwarhumire rhujira kwa bene oku: Rhwaderha nti: «Abâna binyu irhondo hali amango bankabwîra abâna bîrhu mpu: Ninyu bici mujira na Nyakasane, Nyamuzinda w'Israheli?» ²⁵ Nyakasane ahizire nka lubibi Yordani ekarhî kîrhu ninyu, wâni bene Rubeni, bene Gadi; mpu ntâco mwankashangîra^x na Nyakasane. Na ntyo wanabona abâna binyu bakola babulîsa abâna bîrhu okurhînya Nyakasane.

²⁶ Lêro rhwanaciderha nti: Rhuyûbake oluhêrero, arhali lwa nterekêro za nsirîra nîsi erhi zindi nterekêro, ²⁷ ci lyo lukaziyôrha luli kabêshûza ekarhî kîrhu ninyu, n'amâburha gîrhu enyuma zîrhu, lukazimanyîsa oku rhunahêre Nyakasane, omu kurherekêrera embere zâge, enterekêro z'ensirîra, n'ezindi nterekêro n'ebi rhubâga oku murhûla, lyo abâna binyu balekibwîra abâna bîrhu irhondo mpu: Ntâco mushangîra na Nyakasane. ²⁸ Rhwaderha nti: Amango bakaderha kwa bene okwo kuli rhwe, nîsi erhi kuli amâburha gîrhu, rhwanahashibashuza nti: Loli oku luyôsire oluhêrero lwa Nyakasane, balarha bayûbakaga, arhali oku entrrekêro z'ensirîra, nîsi erhi zindi nterekêro, ci lubè kabêshûza ekarhî kîrhu ninyu. ²⁹ Ci ntâ murhima rhugwêrhe gw'okugomera Nyakasane, ntâ mango rhwankacîhindula kuli Nyakasane omu kuyûbaka oluhêrero lw'enterekêro z'ensirîra, enterekêro z'enkalangè n'enterekêro z'omurhûla, okuleka lulya luhêrero lwa Nyakasane, Nyamuzinda wîrhu oluli aha mbêre z'endâro yâge!»

Obumvîkane

³⁰ Erhi omudâhwa Pinihasi na balya bashamuka b'embugânano, bo bakulu b'ebihumbi bya bene Israheli, bo baligi barhumirwe naye, erhi bayûsiyumva e-byo binwa baderhaga bene Rubeni, bene Gadi na bene Menashè, barhûlûla^y. ³¹ Pinhasi, mugala w'omudâhwa Eleazari, anacibwîra bene Rubeni na bene Gadi na bene Menashè, erhi: «Rhukolaga rhumanyire ene oku Nyakasane ali haguma nîrhu^z, bulya murhajizire obugoma embere za Nyakasane, mwayôkola ntyo bene Israheli oku bukunizi bwa Nyakasane». ³² Pinihasi na balya bashamuka banacisengaruka bene Rubeni, bene Gadi na bene Menashè, barhenga e Galadi omu Kanâni, bajà munda bene Israheli bâli, babaganîrira okwo babwîragwa, ³³ Okwo kwasîmîsa bene Israheli; bakuza Nyamuzinda na bene Israheli barhenza omuhigo bâli bagwêrhe gw'okugendibalwîsa, mpu basherêze eco cihugo câli ciyûbasirwemwo na bene Rubeni na bene Gadi. ³⁴ Bene Rubeni na bene Gadi, olwo luhêrero baluyîrika izîno lya «Edi, ebwa kubà luli kabêshûza oku Nyakasane yêne ye Nyamuzinda wîrhu».

^w**22.22** : Ye muzibu, Nyamuzinda, Nyakasane: Lush 10, 17; 1 Sam 2, 3; Lul 50, 1.

^x**22.25** : Ntâco mujira mweshi na Nyakasane: Lush 6, 2; 18, 19; Lub 14, 31; Yoz 24, 14; Lul 16, 56.

^y**22.30** : Barhûlûla: Murh 34, 18; 41, 37; Lush 1, 23.

^z**22.31** : Nyakasane ali haguma na nîrhu: Lev 26, 11.

Ebinwa bizinda bya Yozwè oku bakulu b'olubaga

¹ Erhi kubà kwamagera nsiku zirhali nyi, na Nyakasane, erhi amâhà bene Israheli okuluhûka, omu kubalikûza oku bashombanyi bâbo boshi bali babazongolosire, n'ago mango erhi Yozwè anakola ashosihire, amanazidoherwa n'emyâka, ²Yozwè anacihamagala bene Israheli boshi^a, n'abagula bâbo n'abarhambo bâbo n'abacîranuzi bâbo na ngasi bandi bâli bagwêrhe ecikono anababwîra, erhi: «Niono nkola nshosihîre, nankola nzidohirwe n'e-myâka; ³Mwene mwabwîne^b ebi Nyakasane, Nyamuzinda winyu, akolîre ago mashanja embere zinyu; bulya Nyakasane, Nyamuzinda winyu yêne ye wajà amulwîra ⁴Lolagi: Najîre nabagabulira omu kubayeshera ecigole, nanajà nahà ngasi baguma omwanya gwâbo, oku bihugo by'aga mashanja ganacihali n'ebya agandi nanigûzize byoshi, kurhenga kuli Yordani kujà oku nyanja nene, olunda lw'e buzika-zûba. ⁵Nyakasane, Nyamuzinda winyu, anacibakungusha^c embere zinyu, abalibirhakwo, ninyu mwayîma omu cihugo câbo, nk'oku Nyakasane, Nyamuzinda winyu, anaderhaga.

Oku mwakalama omu lubaga lw'ihanga

⁶ Mulange munashimbe buzibu^d ngasi byoshi byayandikagwa na Mûsa omu citabu c'oburhegesi, buzira kuderha mpu mwadungukira ebwa kulyo nîsi erhi ebwa kumosho. ⁷Kandi mumanye mwankanacigusha n'aga mashanja^e gacisigîre muli mwe; murhahîra mukalahira oku izîno lyâbo, murhahîra mukabakolera, murhahîra mukabafukamira. ⁸Ci mucîshwêkera kuli Nyakasane, Nyamuzinda winyu, nk'oku munadwîrhe mwajira kuhika ene.

⁹ Nyakasane alibisirekwo embere zinyu amashanja manene na mazibu, na ntâye wadesire mpu ankahagaza embere zinyu kuhika ene. ¹⁰Muntu muguma muli mwe akazâgihiva abantu b'ecihumbi, bulya Nyakasane, Nyamuzinda winyu, ye wajà wamulwîra, nk'oku yênene anaderhaga. ¹¹Kuziga kukwaninage mwene mucîlange bwenêne omu kuzigira Nyakasane, Nyamuzinda winyu. ¹²Bulya erhi mwankacîhindula, mukacîshwêkera kuli aga mashanja gacisigîre ekarhî kinyu, mukaderha mpu mukola mwafundika obuhya nabo, mukanakazibayankira nabo bakanakazimuyankira, ¹³mumanye bwinjà oku Nyakasane, Nyamuzinda winyu, arhankacikulikiza okujà kwalibirha kuli ago mashanja e-mbêre zinyu; ci konene ganayôrha kuli mwe nka busirha, nka murhego, nka munyuli gubali omu mabunda na nka mishûgi ebali omu masû, kuhika mweshi mulinde muherêrekera muli eci cihugo cinjà ntya bwenêne mwahâbagwa na Nyakasane, Nyamuzinda winyu.

¹⁴ Loli oku niono nkola nacîshimbira erya njira ya ngasi muguma hano igulu; mumanyire n'omurhima gwinyu goshi, n'iroho linyu lyoshi, oku ngasi binwa bya bwangà, Nyakasane, Nyamuzinda winyu, amuderhîre, ntâco ciru n'eciguma cagezire busha; oku adesire kwoshi kwanacibà, ntà kanwa ciru n'akaguma kamugerîre busha.

¹⁵ Kuziga nka okwo byanabaga byoshi ebyo binwa by'obwangà Nyakasane, Nyamuzinda winyu, anabaderheraga, kwo na kuguma Nyakasane anayûkiriza kuli mwe ebinwa by'obuhanya

^a**23.2** : Eyi mbugânano nnène yajiriragwa e Silo, hôfi myâka makumi abiri n'isharhu enyuma ly'okugaba ecihugo obwa burhanzi. Ago mango Yozwe agwêrhe myâka igana n'ikumi.

^b**23.3** : Mwene mwabwîne: Lush 4, 34; 7, 19; 10, 21; 11, 2-7; 29, 1. Ebi Nyakasane akolîre: Lush 7, 18; 3, 22; Yoz 10, 14; 7, 20-24.

^c**23.5** : Anacibakungusha embere zinyu: Yoz 6, 19; 9, 4; nk'oku anaderhaga: Lub 23, 27-31; 34, 11; Mib 33, 53; Lush 11, 13.

^d**23.6** Mulange munashimbe buzibu: Muzibuhe: Yoz 1, 6-18; 1 Kr 16, 13.

^e**23.7** eyi milongo, 7-9, kuli kulonza: Barhahîra bakâharâmya abandi banyamuzinda ... : Lub 23, 13; Lush 4, 38; 8, 19; 11, 17; Yer 5, 7.

ankamuderhera kuhika amumalîre muli eci cihugo cinjà bwenêne, Nyakasane, Nyamuzinda winyu amuhâga.

¹⁶ Mukavuna erya ndagâno Nyakasane, Nyamuzinda winyu ajiraga, mukagendikolera abandi ba-nyamuzinda na mukakazibafukamira, oburhè bwa Nyakasane bwanayâka kuli mwe, kandi mwanabona oku mwanaherêrekera duba duba muli eci cihugo cinjà bwenêne amuhâga».

24

Eyindi ndagâno

¹ Yozwè anacihamagala emilala^f yoshi ya bene Israheli aha Sikemi, ahamagala n'abagula n'abarhambo bâbo n'abacîranuzi bâbo na ngasi ba-ndi banali bagwêrhe ecikono muli bo. Boshi hanacyisha embere za Nyakasane, ² Yozwè anacibwîra olubaga lwoshi, erhi: «Nyakasane, Nyamuzinda w'Israheli, adesire ntya: basho, Terahi, îshe w'Abrahamu n'îshe wa Nahori, mîra bayûbakaga olundi lunda lw'olwîshi, banakazirhumikira abandi banyamuzinda. ³ Nanacikûla sho winyu Abrahamu⁹ olwo lundi lunda lw'olwîshi; namugeza omu cihugo coshi ca Kanâni; naluza iburha lyâge, nanacimuha Izaki. ⁴ Izaki nanacimuha Yakôbo na Ezau, Ezau nanacimuha nka gwâge mwanya, ishwa lya Seyiri; naye Yakôbo n'abagala banacibungulukira e Mîsiri. ⁵ Kandi obwo, nanacirhuma Mûsa na Aroni, Mîsiri nanacimubabaza nk'oku nanamukolîre na buzinda bw'aho namurhenza eyo munda. ⁶ Basho nanacibarhenza e Mîsiri, bahika oku nyanja. Abanya-Mîsiri banacyisha mwandu kuhika oku nyanja ndukula. ⁷ Ababusi binyu banacilakira emunda Nyakasane ali, naye Nyakasane ahira omwizimya gw'endunduli ekarhî kâbo n'ekarhî k'abanya-Mîsiri; Abanya-Mîsiri abahondakwo enyanja, nayo yabafunika. Amasû ginyu gabwîne ebi nakozire omu Mîsiri byoshi n'omwîrungu mwagezizemwo nsiku nyinji. ⁸ Namuhêka omu cihugo c'abanya-Moreni, bâyûbakaga olundi lunda lwa Yordani, banacirhabâla, bakola babalwîsa. Nanacibahâna emunda muli; mwanyaga ecihugo câbo, boshi nanacibamalîra embere zinyu. ⁹ Balaka, mwene Sipori, mwâmi w'e Mowabu, naye akomekera mpu akola alwîsa Israheli, anacihamagala Balaamu, mwene Beori, mpu abahehêrere. ¹⁰ Ci ntalonzagya okuyumva Balaamu: kwabà kubagisha abagisha, na ntyo namurhenza omu maboko gâge.

¹¹ Mwanacyikira Yordani, mwanahika aha Yeriko. Abantu b'e Yeriko banacirhondêra okubalwîsa, n'abanya-Moreni, Abanya-Perizi, Abanya-Kanâni, Abanya-Hiti, Abanya-Girgashi, Abanya-Hivi n'Abanya-Yebusi, na boshi nabahâna emunda muli. ¹² Nanacibarhumira enyisimbo, nazo zanacibalibirhakwo embere zinyu, alagi balya bâmi ikumi na babiri b'Abanya-Moreni, na kuli okwo orhakolesagya ôli engôrho yâwe, ôli omuherho gwâwe. ¹³ Nanacimuha ntyo ecihugo murharhamiraga, engo murhayûbakaga zo n'ezi mukola muyûbasire-mwo, mwarhòla amashwa g'emizâbîbu n'ag'emizêti, eyi murharhwêraga mwêne, yeyi mudwîrhe mwalyako.

Israheli acîshoga Nyakasane

¹⁴ «Kuziga mugwâsiragwe^h murhînye Nyakasane, mukazimukolera kulya kunashingânîne, kunali kw'okuli; murhenze abandi ba-nyamuzinda basho ba-kazagikolera olundi lunda lw'ishiriza ly'olwîshi, n'amango bâli e Mîsiri, murhumikire Nyakasane yêne. ¹⁵ N'akabà mubwîne oku kuli kubî okukolera Nyakasane, cîshogagi ene oyu mwakazikolera, babè balya ba-nyamuzinda ba-sho

^f**24.1** : Yozwe ahamagala emilala: Yoz 23, 2; Lush 29, 9. Aha Sikemi: 17, 7; 20, 7. 24, 32: Amavuha ga Yozefu: Murh 33, 19; 50, 25; Lub 13, 19; Burh 49, 15; Hbr 11, 12.

⁹**24.3** Eyi milongo, 3-13 ziri nganîro z'Amalaganyo: Biri binwa byakazikengêzibwa ngasi mango oku lubaga lwa Israheli: Yoz 24, 17-18; Lub 6, 2-8; Mib 20. 15-16; Lush 29, 1-7; Iz 63, 7-14; Yer 32, 20-23; Lul 78, 12-72; Ebj 7, 2-50; 13, 17-25; Hbr 11, 3-40.

^h**24.14** : Mugwâsiragwe murhînye Nyakasane: Lush 10, 12; Murh 35, 2-4; 1Sam 7, 3; Eze 20, 7-8.

bakazâgikolera, ababà era ishiriza ly'olwîshi, erhi babè ba-nyamuzinda w'abanya-Moreni, abà mukola muyûbasire ecihugo câbo. Niono n'enyumpa yâni, rhwakolera Nyakasane».

¹⁶ Olubaga lwanacishuza lwaderha, erhi: «Ntâ mango rhwankaleka Nyakasane mpu rhugendikolera abandi ba-nyamuzinda. ¹⁷ Bulya, Nyakasane, Nyamuzinda wîrhu, ye warhurhenzagya rhwêne na balarha, omu cihugo c'e Mîsiri, omu nyumpa y'obujâ; ye wanajaga ajira birya birhangâzo byoshi erhi rhwanabona, kandi yêne anajarhulanga mwa galya majira gîrhu goshi mwa lu-lya lugendo lulî rhwanajiraga omu njira erhi rhuyisha, na kandi yêne wajàga arhulanga muli galya mashanja rhwajaga rhwageramwo.

¹⁸ Nyakasane alibisirekwo amashanja goshi embere zîrhu n'abanya-Moreni bayûbakaga muli eci cihugo. Nîrhu, Nyakasane yêne ye rhwanakazikolera, bulya yêne ye Nyamuzinda wîrhu».

¹⁹ Yozwè anacishuza olubaga. erhi: «Murhankahasha okukolera Nyakasane, bulya Nyakasane ali Nyamuzinda mwimâna, Nyamuzinda wa lûji, arhankacilemba obugoma bwinyu n'ebyâha binyu. ²⁰ Mukaleka Nyakasane, mukagenda okukolera abandi ba-nyamuzinda b'embuga, yêhe anacihindula kuli mwe, anabahenyera amabî, abaherêrekeze, ciru akabà alirhanziribajirira aminjà».

²¹ Olubaga lwanacishuza Yozwè mpu: «Nanga ! Nyamuzinda, Nyakasane yêne rhwakolera».

²² Yozwè ashuza olubaga erhi: «Mwene muli babêshûza b'oku mwanacîgasha ene oku oyu mucîshozire ali Nyakasane, yêne ye mwakazikolera». Banacishuza, mpu: «Nêci, rhuli bahamîrizi b'okwo». ²³ Anacibabwîra, erhi: «Mukûlage ba-nyamuzinda b'ahandi bali buno omu karhî kinyu, n'emirhima yinyu muyiyêrekeze Nyakasane, Nyamuzinda w'Israheli». ²⁴ Olubaga lwanacishuza Yozwè, mpu: Nyakasane, Nyamuzinda wîrhu, yêne rhwa-kazikolera, n'izû lyâge lyonene rhwakazishimba».

Ecihango c'e Sikemi

²⁵ Ntyo kwo Yozwè ajirîsizemwo olubaga eciragâne, analuha, ago mango bali aha Sikemi, amarhegeko n'engeso bashimba. ²⁶ Yozwè anaciyandika ebyo binwa omu citabu c'oburhegesi bwa Nyakasane. ²⁷ Yozwè anacibwîra olubaga loshi, erhi: «Loli, eri ibuye kabêshûza kuli rhwe, bulya mwayumvîrhe ebinwa bya Nyakasane anarhubwîraga; lyabà kabêshûza kuli mwe, lyo mulekishubihakana Nyamuzinda winyu». ²⁸ Yozwè anacisengaruka olubaga; ngasi muguma anacishubira emwâge.

Okufà kwa Yozwè

²⁹ Enyuma z'aho, Yozwè mugala wa Nuni, murhumisi wa Nyakasane anacifà, erhi akola agwêrhe myâka igana n'ikumi ali abusirwe. ³⁰ Bamubisha omw'ishwa ly'omwanya gwâge aha Timnati-Serahi, omu ntondo y'Efrayimu olunda lw'emwênè lw'entondo Gaashi. ³¹ Israheli arhumikira bwinjà Nyakasane amango Yozwè anacihali goshi, ciru n'amango g'abagula ba mîra, balya bayishigi ebi Nyakasane ajirîre olubaga lwâge lw'Israheli.

Amavuha ga Yozefu. Okufà kwa Eleazari

³² Amavuha ga Yozefu^j, bene Israheli bayishaga babarhwîre kurhenga e Mîsiri, banacigabisha aha Sikemi, omu hishwa Yakôbo aguliraga bene Hamori, îshe wa Sikemi, oku ngulo ya nsaranga igana; byanacibà mwanya gwa bene Yozefu. ³³ Eleazari, mugala w'Aroni, naye anacifà, banacimubisha aha Gibeya, lugo lw'omugala Pinihasi, ye wali oluhîrwe omu ntondo ya Efrayimu.

ⁱ**24.26** : Omu citabu c'omurhegesi wa Nyakasane: Lush 28. 61; Neh 8, 18; 9, 3; 2 Nga 17, 9.

^j**24.32** : Amavuha ga Yozefu: Murh 33, 19; 50, 25; Lub 13, 19; Burh 49, 15; Hbr 11, 12.

ABACÎRANUZI

1

ABACÎRANUZI

Enshokolezi ntanzi: Bene-Israheli baj'iyûbaka e Kanâni

Yûda, Simoni, Kalebû n'Abanya-Keniti bayûbaka e Kanâni

¹ Erhi Yozwè abà amâfâ^k, Bene Israheli bagendidôsa Nyakasane, mpu: «Ndi muli rhwe warhangirhêra abanya-Kanâni anabahime?» ² Nyakasane anaciderha, erhi: «Yûda abè ye warhangigenda; lolà oku namuhà eco cihugo». ³ Yûda anacibwîra mwene wâbo, Simoni^l, erhi: nêci nagenda nâwe là, muli ogwo mulagi ohîrwe». Ntyo Simoni anacigenda naye. ⁴ Yûda anacirhabâla, na Nyakasane anacimuhà abanya-Kanâni, n'Abaperizi; ahima omurhwe gwa bantu bihumbi ikumi aha Bezeki. ⁵ Aho Bezek, banacishimanaho Adoni-Bezek, bamulwîsa banacihima abanya-Kanâni n'Abaperizi. ⁶ Adoni-Bezek akûla omulindi mpu akola ayâka, ci kwônene, bamuzîgagalakwo, n'erhi bamuhika- kwo bamugwârha, bamutwa ebyunkumwe emaboko n'amanò manene emagulu^m. ⁷ Adoni-Bezek anaciderha, erhi: «Hali bâmi makumi gali ndaⁿ bali batwe amanò manene emagulu, n'ebyunkumwe emaboko, bakazâgirhologola ebiryo by'obuhungumukiza bw'oku cîbo câni; oku nakazâgijira kw'oku Nyamuzinda amangalulira». Bamuhêka e Yeruzalemu agendifirayo.

⁸ Bene Yûda banacirhabâlira Yeruzalemu, banacimugwârha, bamugeza oku boji bw'engôrho, n'olugo baludûlika muliro. ⁹ Enyuma z'aho, bene Yûda banaciyandagala, bagendilwîsa abanya-Kanâni bali bayûbasire omu ntondo Nêgebu n'e Shefela. ¹⁰ Yûda arhabâlira abanya-Kanâni bayûbakaga aha Hebroni, hakazagiderhwa burhanzi mpu Kiryati-Arba, banacihimayo Sheshayi, Ahimani na Talmayi. ¹¹ Kurhenga aho arhabâlira abantu bayûbakaga e Debiri, owakazagiderhwa mîra: Kiryati-Seferi. ¹² Kalebû anaciderha, erhi: «Owakantumirhira Kiryati-Seferi, akanamugwârha, nanamuhà omukazi: ye mwâli wâni Aksa». ¹³ Otnieli, mugala wa Kenazi, mulumuna wa Kalebû, anacirhola lulya lugo. Oku bundi, Kalebû anacimuhà omwâli Aksa mpu abè mukâge. ¹⁴ Erhi olya munyere ahika aha mwa Otnieli, ibà Otnieli amushumika mpu ajihûna ishwa emunda îshe ali. Olya mukazi erhi ahika, anacishonôka oku ndogomi yâge, Kalebû amudôsa erhi: «Bici oli?» ¹⁵ Naye nyamukazi anacishuza, erhi: Waliha nsengîre nâni enshobôlo,

^k**1.1** : Yozwe arhôzire ecihugo erhi kulwa ngasi mango kurhuma (cigabi ca 1-12), n'okuhà bene Israheli aha bayûbaka (cigabi ca 12-23), cikwône okurhegekwa kw'ecihugo n'okudêkerera kwa bene Israheli kwayishiribà erhi Yozwe âfire. Olufû Iwa Yozwè balushambîrekwo muli Yoz 24, 29-31; Bac 2, 8-10.

^l**1.3** : Yûda na Simoni nnina àli muguma.

^m**1.6** : Okwo kutwa ebyunkumwe emaboko n'amanò manene emagulu, kwâli kulonza mpu oyo mubisha arhacihashagikâlwa; ntyo arhankacimanyifôla amuherho.

ⁿ**1.7** : Makumi gali nda: kuli kulonza okuderha oku bâmi banji bwenêne batûbirwe ebyunkumwe emaboko, n'amanò manene emagulu.

bulya ecihugo ca Nêgebu co wampîre; ompè nâni iriba ly'amîshi. Kalebu anacimuhà iriba ly'enyanya n'iriba ly'idako.

¹⁶ Bene Hobabu, omunya-Keniti, mulamu wa Mûsa, banacisôka kurhenga omu lugo lw'emirhanda^o, banacigenzikanwa na bene Yûda, omw'irungu lya Yûda eliri omu Nêgebu aha Aradi, banaciyûbaka haguma n'olubaga. ¹⁷ Yûda anacirhabâla na mwene wâbo Simoni, banacihima abanya-Kanâni bayûbakaga e Sefati, baherêrekeza olwo lugo, banaciluyirika izîno lya Horma. ¹⁸ Yûda arharhôngaga Gaza n'ecihugo câge, Ashkeloni n'ecihugo câge, ciru na Ekroni n'ecihugo câge.

¹⁹ Nyakasane anayôrha ali na Yûda, na Yûda anacirhônga entondo yoshi, ci kwônene arhahashaga okulibirhakwo abantu bayûbakaga omu kabanda ebwa kubà bâli bagwêrhe engâlè z'ebyûma. ²⁰ Hebroni banacimuhà Kalebu nk'oku Mûsa anali adesire, naye akungushamwo balya bagala basharhu n'Anaki. ²¹ Kuli balya banya-Yebusi bayûbakaga e Yeruzalemu, bene Benyamini barhabalibirhagakwo, n'abo banya-Yebusi bayûbakanwa na bene Benyamini aha Yeruzalemu kuhika ene.

Beteli agwa omu maboko g'abanzi.

²² Bene Yozefu nabo bakanya, barhabâlira e Beteli, na Nyakasane abà haguma nabo. ²³ Bene Yozefu banacirhuma enyenzi e Beteli, lugo lwakazâgiderhwa mîra mpu: Luzu. ²⁴ Abasirika bali buyenzi banacibona omuntu warhengaga omu lugo, banacimubwîra mpu: «Rhuyêreke kurhi rhwankahika muli lula lugo, n'aho rhwanakubabalira». ²⁵ Naye abayêreka oku bajà muli olwo lugo, lulya lugo banacilugeza oku bwôji bw'engôrho, olya muntu bamuleka agenda n'omulala gwâge. ²⁶ Oyôla muntu agendiyûbaka omu cihugo c'Abahiti; ayûbakayo olugo, anaciluhà izîno lya Luzu, lyo linakola libà izîno ly'olwo lugo kuhika ene. Amashanja g'olunda lw'emukondwè

²⁷ Menashè erhahashaga okuhima Beti-Sheani n'emirhundu yâge, ciru n'oli Tanaka n'emirhundu yâge, ciru n'oli Dori n'emirhundu yâge, ciru n'abantu bayûbakaga e Ibleami n'omu mirhundu yâge, arhahashigihima abantu b'e Megido n'emirhundu yâbo; Abanya-Kanâni banazibuha mpu babêra omwo cihugo ²⁸ Ci kwônene erhi Israheli abà akola ali muzibu, abo banya-Kanâni abagonya n'emikolo mizirho, ci arhabalibirhagakwo ciru n'ehitya. ²⁹ Efrayimu arhalibirhagakwo abanya-Kanâni bayûbakaga aha Gezeri, co cinarhuma abà- nya-Kanâni banaciyûbakayo bonaye.

³⁰ Zabuloni arhalibirhagakwo abantu bayûbakaga e Kitroni, n'abantu bayûbakaga e Nahaloli; abo banya-Kanâni bayôrha bacîbêrîre emwâge, ci kwônene abagonya n'emikolo. ³¹ Aseri arhalibirhagakwo abantu bayûbakaga aha Ako, Abantu bayûbakaga e Sidoni, ciru n'oli abayûbakaga e Ahalabu, ab'e Akizibu, ab'e Helba, ab'e Afiki n'ab' e Rehobu. ³² Bene Aseri bayûbaka ntyo haguma n'abanya-Kanâni bali bayûbasire omu cihugo, ebwa kubà barhabalibirhagakwo. ³³ Nefutali arhalibirhagakwo abantu bayûbakaga e Beti-Shemeshi n'ahantu b'e Beti- Anati naye anayôrha n'abanya-Kanâni hali bayûbasire omu cihugo; ci kwônene abo bantu b'e Beti-Shemeshi n'abantu b'e Beli-Anati, bashuba bantu ba kukazibakolera. ³⁴ Abanyamorenî banacigorha bene Dani omwo ntondo, bulya barhahashaga okuyandagalira ebwa kabanda. ³⁵ Abanyamorenî banacîsêza okubêra aha Hari-Heresi, aha Ayayaloni n'aha Shaalbimi; ci okuboko kwa bene Yozefu kwabagonya, basêzibwa nabo okubashiga n'okukazibakolera. ³⁶ Ecihugo c'Abanyamorenî ciri kurhenga oku irango ly'Akrabimi, oku lya Sela n'enyanya.

2

Nyamubâho akalihira olubaga lwâge

^o1.16 : Olugo lw'emirhanda yo e Yeriko: Lush 34, 3; Bac 3, 13.

¹ Ago mango malahika wa Nyakasane anaciyisha burherema kurhenga e Gilgala kujà e Bokimi, anaciderha, erhi: «Niene namukûlaga e Mîsiri nanamuhisa muli eci cihugo namulaganyagya na basho. Nali ndesire nti ntà mango ciru n'amaguma nankavuna endagâno yâni ninyu. ² Kandi naderha nti: na ninyu ntà mango mwacîshomagya mpu mwajira endagâno n'abantu b'eci cihugo, nti mukazikulumbya empêcro zâbo. Ci kwônene murhayumvagya izû lyâni. Bici ebi mwajizire?» ³ Nâni naderha nti: ntacibalibirhekwo embere zinyu; bamuhorhaza na banyamuzinda wâbo, bayôrha murhego, kuli mwe». ⁴ Mw'ago mango, malahika wa Nnâmahanga abwîra bene Israheli ebyo binwa, olubaga lwayama, lwalaka. ⁵ Aho hantu, bahayîrika izîno lya Bokimi, n'aho banacirherekêreraho Nyakasane enterekêro.

Enshokolezi ya kabiri: Ebiyêrekîre amango g'abacîranuzi goshi

Okufà kwa Yozwè

⁶ Yozwè anacisengaruka olubaga, bene Israheli banacigenda, ngasi baguma bakanya bagendiyûbaka omu câbo cihimbi c'ecihugo bahâbagwa. ⁷ Elyo iburha lyoshi lyanacifa, lyajà emunda b'îshe bajire; n'enyuma zâbo hâyisha erindi iburha lirhayishigi Nyakasane, lirhayishigi n'olukogo ajiriraga Israheli. Olubaga lwarhumikira bwinjà Nyakasane amango Yozwè anacihali goshi, n'amango g'abagula ba mîra baciriho enyuma za Yozwè, n'ababonaga gulya mukolo munene Nyakasane ajiriraga Israheli. ⁸ Yozwè mugala wa Nuni, murhumisi wa Nyakasane anacifà; ali akola agwêrhe myâka igana n'ikumi. ⁹ Banacimubisha omw'ishwa ahâbagwa nka mwanya gwâge, aha Timnati-Heresi, omu ntongo ya Efrayimu, olunda lw'e- mwênè lw'entongo ya Gaashi. ¹⁰ Elyo iburha lyoshi lyanacifa, lyajà emunda b'îshe bajire; n'enyuma zâbo, hâyisha erindi iburha lirhayishigi Nyamubâho, lirhayishigi n'olukogo ajiriraga Israheli.

Bene-Israheli bakaz'iharâmya banyamuzinda b'obwîhambi

¹¹ Bene Israheli banacijira ebiri bigalugalu bwenêne omu masû ga Nyakasane, banacikolera ba-Bali. ¹² Banacileka ntyo Nyakasane, Nyamuzinda wa b'îshe wâbo, owabakûlaga omu cihugo c'e Mîsiri, bacijira emw'abandi ba- nyamuzinda; hâli baguma ba muli ba-nyamuzinda ba ziryamba zàli zibazongolosire. Bakaziharâmya abo ba-nyamuzinda, na ntyo bakuniza Nyakasane. ¹³ Baleka Nyakasane bakazirhumikira Bali na ba-Astarte. ¹⁴ Obukunizi bwa Nyakasane bwanaciyâka bwenêne kuli bene Israheli; abaleka omu maboko g'abahaguzi, nabo babahagula; abaguza emw'abashombanyi bâbo bâli babali eburhambi; barhacigwêrhe misî miki oku bashombanyi bâbo. ¹⁵ Ngasi hoshi banarhangulaga mpu bakola bajilwayo, okuboko kwa Nyakasane kunabahumbarhaze, kubajire kubî nka kulya Nyamubâho anaderhaga, nka kulya Nyakasane anayôrhaga abarhonzire, bajà omu malibuko manji bwenêne. ¹⁶ Ci kwônene muli ago mango, Nyakasane akazizûsa ekarhî kâbo abacîranuzi bakazâgibalanga kuli balya bakazâgiyishibahagula. ¹⁷ Na ciru barhayumvagya abo bacîranuzi bâbo, bulya kurharhumaga barhakazicîhêka emwa banyamuzinda b'embuga n'okukazibaharâmya. Barhenga duba duba muli erya njira bîshe wâbo bali bashimbire omu kukulikira amarhegeko ga Nyakasane; bôhe barhacijiraga akâbo. ¹⁸ Erhi Nyakasane abazukizagya abacîranuzi, Nyakasane anabâ haguma n'olya mucîranuzi na ntyo olya mucîranuzi anabalîkûza oku bashombanyi bâbo, omu mango g'akalamo kâge goshi, ebwa kubà Nyakasane akazâgibafa lukogo nka bamamulakira erhi balya bashombanyi badwîrhe babalibuza bârhumu. ¹⁹ Ci erhi oyo mucîranuzi abâga amâfà, nabo kandi banashubirhogera omu bubî, barhaluse b'îshe wâbo, bacijîre emw'abandi ba-nyamuzinda, bakabarhumikira n'okubaharâmya; barhaderhaga mpu bankaleka bubî bwâbo bulebe, nîsi erhi olugendo lwâbo lubî.

Okuyôrha kw'amashanja g'ihanga omu Israheli

²⁰ Oku bundi obwo ohurhe bwa Nyakasane bwanaciyâka bwenêne kuli Israheli, anaciderha erhi: «Obu olu lubaga lwamavuna erya ndagâno yâni narhegeka b'îshe wâbo, n'obûla

barhaciyumvirhi izù lyâni, ²¹ nâni ntacilibirhe-kwo embere zâbo ishanja ciru n'eriguma muli galya mashanja Yozwè asigaga erhi afà. ²² Ntyo Israheli amagala gamulya erhi bo bàrhuma: «Ka lêro akolaga alanga enjira za Nyamubâho n'okuzishimba nk'oku ababusi bâbo bazilangaga, nîsi erhi nanga?» ²³ Nyakasane aleka ago mashanja gacîluhukira, arhagalibirhagakwo duba, arhagahânaga omu maboko ga Yozwè.

3

Amashanja gali ekarhî ka bene Israheli

¹ Alaga amashanja Nyakasane alekaga ekarhî ka bene Israheli mpu akomezemwo bene Israheli, baligi balya boshi barhayishigi kurhi balwa ebwa kubà barhajaga oku matabâro kuli banya-Kanâni. ² Ajiraga ntyôla kwâli kulonza mpu ayigîrizemwo kwônene bene Israheli, galigi galya maburhwa gâbo garhali gamanyire eby'amatabâro, bali balya barhali basagijà oku matabâro. ³ Agôla mashanja galigi, abarhwâli b'Abafilistini, Abanya-Kanâni boshi n'Abanya-Sidoni n'abanya-Hiwimi bayûbakaga omu ntongo ya Libano, kurhenga oku ntongo ya Bali-Hermoni kuhika oku muhango gwa Hamati. ⁴ Agôla mashanja, Nyakasane agaleka mpu akomezemwo bene Israheli, Iyo amanya erhi Abacîranuzi bakazishimha galya marhegeko ahâga b'îshe wâbo omu mango ga Mûsa. ⁵ Ntyo bene Israheli banaciyûbakanwa boshi n'Abanyakanâni, Abanyahiti, Abamoriti, Abaperizi, Abahivi, n'Abayebusi. ⁶ Lêro bene Israheli bakayanka bâli b'ago mashanja nka bakâbo, na bâli bâbo bakazibahà bene ago mashanja, banakazirhumikira ba-nyamuzinda wâbo.

Olw'abacîranuzi

Otnieli

⁷ Bene Israheli banacikulikiza okukazijira ebiri bigalugalu omu masù ga Nyakasane, bayibagira Nyakasane, Nyamuzinda wâbo, bakazikolera abazimu, ba Bali na ba Ashera. ⁸ Oburhè bwa Nyakasane bwanaciyâka kuli bene Israheli, lêro abaguza emwa Kushani-Rishetayimi, mwâmi w'e Mezopotamiya, ntyo bene Israheli bakazikolera Kushani-Rishetayimi myâka munâni yoshi. ⁹ Bene Israheli banacilakira Nyakasane, naye Nyakasane anacizûsa muli abo bene Israheli omuyôkozi wabayôkola: ye Otnieli, mugala wa Kenazi, mulumu-na wa Kalebu. ¹⁰ Mûka gwa Nyakasane^p anacijà muli ye; abà mucîranuzi w'Israheli, akomekera mpu akola agendijà oku matabâro. Nyakasane amufumbasa Kushani-Rishetayimi, mwâmi w'e Mezopotamiya, okuboko kwâge kwarhimbalaza bwenêne Kushani-Rishetayimi. ¹¹ Ntyo ecihugo carhangihumûka myâka makumi anni, buzinda bw'aho Otnieli mugala wa Kenazi anacifà.

Ehudi

¹² Bene Israheli barhondêra okukâjira ebiri bigalugalu omu masù ga Nyakasane, naye Nyakasane aha Egloni, mwâmi w'e Mowabu emisî y'okulwîsa bene Israheli, ebwa kubà badwîrhe bajira ebigalugalu omu masù ga Nyakasane. ¹³ E-iglioni engabo yâge ayiyushûlakwo bene Amoni n'Amaleki; anacirhabâlira Israheli anamuhima. Arhôla olugo lwâge lw'emirhandà. ¹⁴ Bene Israheli barhumikira Egloni myâka ikumi na munâni, ye wali mwâmi w'e Mowabu. ¹⁵ Bene Israheli banacilakira emunda Nyakasane ali, naye Nyakasane anacizûsa muli bo omuyôkozi, ye Ehudi, mugala wa Gera, wa muli bene Benyamini, àli wa kuboko kulyo kuhozire. Bene Israheli banacimurhuma mpu ahêke oluhembo emwa Egloni, mwâmi w'e Mowabu. ¹⁶ Ehudi anacitulîsa

¶3.10 : Erhi Mûka gwa Nyakasane ayûsiyandagalira abalume b'omu mango g'Endagâno ya Mîra, abahà emisî y'okujira ebisômerîne omu kulêba n'okujira ebirhangâzo birya mwene muntu arha-nkahashijira oku buhashe bwâge yêne. Mûka gwa Nyakasane anacijà muli ye: Bac 6, 34; 1 Sam 10, 6. 10.

engôrho ya moji abirhi, ya buli bw'ikoro liguma, anaciyiyambalira idako ly'e myambalo yâge, oku ihiji ly'ekulyo. ¹⁷ Anacikanyanya oluhembo lwâge emwa Egloni, mwâmi w'e Mowabu; oyo Egloni àli muntu wa majembere bwenêne. ¹⁸ Erhi ayûsa okurhûla oluhembo, akumira ababarhuzi b'olwo luhembo. ¹⁹ Naye yêne ashubira ebwa nshanga zàli aha Gilgala, anacibwîra mwâmi erhi: «Yâgirwa mwâmi ngwêrhe omwanzi gw'ihwe nakubwîra». Mwâmi anaciderha erhi: «Nkumîre!» Abâli boshi naye bahuluka. ²⁰ Ehudi anaciyegera hôfi naye, halya bâli babwârhire omu nyumpa yâge y'enyanya mwo bakazâginywera empolwe, yo yanali nyumpa yâge yênene. Ehudi anaciderha erhi: «Yâgirwa ngwêrhe akanwa ka Nyamuzinda kuli we». Mwâmi anaciyimuka oku ntebe yâge. ²¹ Okubundi obwo, Ehudi anacizonza okuboko kwâge kumoshô, ayômola erya ngôrho yali okw'ihiji lyâge liryô, anacimufunda yo omu nda. ²² Erya ngôrho yazikîrira n'ecirindi câyo omu nda y'olya mwâmi, amashushi gayifunika ayabirwa n'okukûla eyo ngôrho omu nda yâge yafufûka enyuma zâge. ²³ Ehudi anaciyandagala oku mushonezo gwâli embuga, anajâ ayigala enyumvi z'eyo nyumpa y'enyanya, akulula n'akahamiko. ²⁴ Erhi abâ amagenda, abarhumisi ba mwâmi banaciyisha, balola: alâ oku enyumvi z'eyo nyumpa y'enyanya zâli mpamike n'akahamiko. Banaciderha mpu: «Buzira kurhindira, adwîrhe acîbwîka amagulu omu nyumpa bayankira ehibohôlolo». ²⁵ Balinda kasanzi karhali kanyî, kuhika bazânwa, n'erhi babona arhayigula enyumvi z'enyumpa, barhola olwigulo, bayigula; lolâ oku omwâmi wâbo alambukire oku idaho, mîra anafaga. ²⁶ Ago mango erhi Ehudi adwîrhe acîlibirhira, arhaluka ebwa zirya nshanga, ayâkira e Ha-Seiri. ²⁷ Oku anahika ntya, ayirukira abûha omushekera mulya ntondo y'Efrayimu. Bene Israheli bayandagala naye kulya ntondo, yêne abalongolana. ²⁸ Anacibabwîra, erhi: «Nshimbi, bulya Nyakasane amuhîre abashombanyi binyu b'e Mowabu». Banaciyandagala, bayisha bamukulikire, baja bafuka kuli Mowabu amazîko goshi ga Yordani, barhazigaga omuntu ciru n'omuguma agera. ²⁹ Bahima bene Mowabu muli ago mango, hôfi bantu bihumbi ikumi bafâ; bâli balume banene banene na ba burhwâli, harhasigalaga ciru n'omuguma. ³⁰ Muli ezo nsiku, Mowabu afunyezibwa na bene Israheli, n'ecihugo caluhûka myâka makumi gali munâni.

Shamgari

³¹ Enyuma zâge (Ehudi) hâyisha Shamgari, mugala w'Anati, ye wayîrhaga bantu magana gali ndarhu ga Bafilistini n'omusholo gw'okuhuga enkafu; naye kuguma ali muyôkozi w'Israheli.

4

Abanya-Kanâni barhindibuza bene-Israheli

¹ Bene Israheli barhondêra okujira ebigalugalu embere za Nyakasane erhi Ehudi abâ amâfâ.

² Na Nyakasane anacibaguza emwa Yabini, mwâmi w'e Kanâni, owaliyîmire aha Hasori. Omurhambo w'engabo y'abalwî bâge ye wali Sisera, ayûbakaga aha Harosheti, emw'amashanja.

³ Bene Israheli banacilakira Nyakasane, ebwa kubâ oyo Yabini àli agwêrhe ngâlê magana gali mwenda ga cûma; ali amageza myâka makumi abirhi adwîrhe alibuza bwenêne bene Israheli.

Debora

⁴ Muli ago mango, Debora, mulêbi-kazi, mukâ Lapidoti, àli mucîranuzi omu Israheli.

⁵ Akazâgitwîra emmanja aha nkingi ederhwa ya Debora, ekarhî ka Rama na Beteli, omu ntondo y'Efrayimu, na bene Israheli bakazisôkera e- mwâge, bagend'itwîra olubanja. ⁶ Arhumiza mpu bagendihamagala Baraki, mugala w'Abinoami w'e Kedesi omu Nefutali; anacimubwîra erhi: «K'arharhegekaga ntya Nyakasane, Nyamuzinda w'Israheli? Okanye ojibêra oku ntondo Tabora, ogende na bantu bihumbi ikumi omu bene Nefutali na muli bene Zabuloni. ⁷ Nayisha nakurugukiza emunda oli, ebwa mugczi gwa Kishoni, Sisera ye murhambo w'e ngabo y'abalwî ba Yabini, ayisha n'engâlê zâge mwandu, n'omwandu gw'abalwî, nâni nanakuhâ ye». ⁸ Baraki amubwîra erhi: «Okayisha nâni nanagenda, ci akabâ orhayishiri nâni ntayije». ⁹ Debora ashuza

erhi: «Okuli nayisha, rhugende nâwe, ci orhabone irenge omu njira wayishigeramwo, ebwa kubà mukazi Nyakasane akola ahimamwo Sisera». Debora, ayimuka agenda na Baraki e Kedesi.¹⁰ Baraki anacihamagala Zabuloni na Nefutali aha Kedesi; bantu bihumbi ikumi bagenzikanwa naye, Debora naye bagenzikanwa boshi.

Omunya-Keniti Heberi

¹¹ Muli ago mango, Heberi, munya-Keniti, ali acîberwîre kuli Kayini na kuli bene Hobabu, îshe-zâla wa Mûsa, anali amagwîka ihêma lyâge kuhika aha mwelo gwa Saananimi, hôfi na Kedesi.

Okuhimwa kwa Sisera¹² Banacimanyîsa Sisera oku Baraki mugala wa Abinoami amasôkera oku ntondo ya Tabora.¹³ Sisera anacilâlîka mpu bashubûlize aha Harosheti w'amashanja, olunda lw'omugezi gwa Kishoni, engâlè zâge z'ecûma zoshi n'engâlè yâge y'abalwî bali naye.¹⁴ Oku bundi Debora anacibwîra Baraki erhi: «Yimuka, bulya alaga olusiku Nyakasane anakuhamagalamwo Sisera. Nyakasane k'arhayishire oku ntambala embere zâwe?» Baraki anacyandagala kulya ntondo na balya bantu bâge bihumbi ikumi enyuma zâge.¹⁵ Nyakasane ahandabanya Siscra n'engâlè zâge z'ecûma n'erya ngabo y'abalwî boshi. Baraki abageza oku boji bw'engôrho; Sisera ashonôka omu ngâlè yâge akola ayâka n'amagulu.¹⁶ Baraki anaciminika zirya ngâlè n'erya ngabo y'abalwî, kuhika aha Harosheti w'amashanja, n'e-ngabo y'abalwî ba Sisera yoshi yahwêra oku boji bw'engôrho harhasigalaga omuntu ciru n'omuguma.

Okufà kwa Sisera

¹⁷ Sizera alibirha n'amagulu akola ayâka, ayâkira omw'ihêma Iya Yaheli, mukà Heberi w'omukeniti, bulyâla Yabini, mwâmi w'e Hasori, n'enyumpa ya Heberi w'omu Keniti bâli erhi bayumvikîne.¹⁸ Yaheli anacihuluka ajà emunda Sisera ali, anacimubwîra erhi: «Ja omu nyumpa. Yâgirwa nnawîrhu, ja omu mwâni, orhayôbohe cici». Anacyongoberera omw'ihêma ly'olya mukazi, naye olya mukazi amubwikira n'obulengeti.¹⁹ Sisera anacibwîra olya mukazi erhi: «Nkuhûnyire ompè nâni mîshi masungunu nganywe bulya ndi n'enyôrha». Anacifûnula akabindi k'amarhà, amuhà anywa, anashubimubwikira.²⁰ Sisera abwîra olya mukazi erhi: «Obêre aha muhango gw'ihêma, na bakayishikudôsa mpu ka hali omuntu hano, wanaderha erhi nanga». ²¹ Oku bundi olya Yaheli mukà Heberi ayanka omurhi mushongole okw'ihêma, n'omu kundi kuboko afumbarhamwo enyundo, ayisha anyombôka, amujaho, amukomerera gulya murhi omu lulirà, gwahulukâna kuhika omw'idaho, bulya ali îrò bwenêne erhi murhamo gurhuma, anacifà.²² Ci kwônene Baraki ayisha alongereza Sisera. Yaheli ajà emund'ali amubwîra, erhi: «Yîsha nkuyêreke omuntu wajà walonza». Baraki anacijà omu mw'olya mukazi, abona! Sisera anarhangusire, anafîre, n'omurhi gumuli omu lulirà.

Bene-Israheli barhenga omu bujâ²³ Muli olwo lusiku, Nyamuzinda afunyanza ntyo Yabini, mwâmi w'e Kanâni, embere za Bene Israheli.²⁴ Okuboko kwa bene Israheli kwajâ kwahumbarhaza bwenêne Yabini, mwâmi w'e Kanâni, kuhika bahima loshi oyo Yabini, mwâmi w'e Kanâni.

5

Olwimbo Iwa Debora na Baraki

¹ Muli ago mango, Debora na Baraki mugala w'Abinoami, banacirhòla olwimbo bayimba, mpu:

² Amango abangere bayabwîre bwinjà Israheli, Amango olubaga lucihânyire n'omurhima mwinjà munakuze Nyakasane!

³ Yumvagi yâga mwe bâmi, ninyu mwe barhambo b'amatabâro murhege okurhwiri. Niono nkola nayimbira Nyakasane, Nayimbira Nyakasane Nyamuzinda w'Israheli olulanga.

⁴ Yâgirwa Nyakasane erhi orhenga e Seiri, erhi oyegera endimiro za bene Edomu, igulu lyageramw'omusisi, amalunga gajonga, n'ebitù byavongobokamwo enkuba.

⁵ Embere za Nyakasane, entondo zadirhimana, ye Sînyi wadirhimana embere za Nyakasane, Nyamuzinda w'Israheli.

⁶ Amango ga Shamgari mugala w'Anati, amango ga Yaheli, erhi ntà mizinzi ya bantu ecigera omu njira nungêdu, bâli bakola bakazigera omu rhujira rhw'eburhambi.

⁷ Omu Israheli erhi ntà barhambo, ntâye ciru n'omuguma, kuhika nayîma niono Debora, nayimanga nie nina w'Israheli.

⁸ Bakazicîshoga abandî ba-nyamuzinda bahyâhya, nka kula bacîshoga emigati; ntà mpenzi, nt'itumu ciru n'eriguma byacibonekaga emw'ebihumbi by'amakumi anni ga bene Israheli.

⁹ Omurhima gwâni guyêrekîre abarhegesi b'Israheli, omu lubaga, mwe b'omurhima mwinjà, mukuze Nyakasane,

¹⁰ Mwe mushonîre oku ndogomi-kazi nyêru, erhi mwe mubwârîre oku nshangi nnambûle, na ninyu mwe muli omu njira mwagenda, muyimbe!

¹¹ Muyimbe erhi munayimizibwe n'abarhimba engoma aha zinywêra aho bamakuza oburhabêsha bwa Nyakasane, oburhabêsha bw'omurhambo wâge omu Israheli. Okubundi obo, olubaga lwa Nyakasane, lwamayandalira ebwa mihango.

¹² Zûka zûka, Debora, zûka zûka oyimbe olwimbo! Yimuka wâni Baraki, ogwârhe ngasi wanalikugwasire, wâni mugala w'Abinoami!

¹³ Yandalira we washugunusire, oje emunda abanya-buhashe bali! lubaga lwa Nyakasane, yandalira emunda ndi omu karhî k'entwâli!

¹⁴ Omu bene Efrayimu, abayûbasire emw'Amaleki ekuyimize emirhwe ya bene Benyamini, eyandalira emirhwe ya bene Makiri bayandalira ab'emwa Zabuloni, erhi banali n'akarhi k'oburhegesi.

¹⁵ Abarhambo b'Isakari bali na Debora, naye Isakari ayishire na Baraki, alikira engabo yâge omu kabanda. Hôfi n'orhwîshi rhwa Rubeni, bacîhà amadôso manji omu murhima, mpu:

¹⁶ Carhuma wayôrha omu karhî k'ebyôgo byâwe, oli omu kuyumvîrhiza abazihi b'orhurhêra hôfi n'amasò gâwe? Hôfi n'orhwîshi rhwa Rubeni, badwîrhe bacija emurhima!

¹⁷ Galadi ishiriza lya Yordani yo abâ; naye Dani cirhuma ayûbaka omu mârho gâge! Aseri amâyûbaka oku burhambi bw'enyanya, amâyûbaka omu mahukulu gâyo.

¹⁸ Ci Zabuloni lwo lubaga lw'abantu bali bacîhizire omu kaga k'okufà, kuguma na Nefutali, oku nyanya ly'amashwa.

¹⁹ Abâmi banacyisha, batula entambala; nêci batula entambala abâmi b'e Kanâni, batulira entambala aha Tanaka, oku mîshi ga Megido: arhali bunguke bwa nsaranga bahimire.

²⁰ Kurhenga enyanya, emalunga, ezalwire ziri nyenyêzi^q; oku zagenda erhi zanalwîsa Sisera.

²¹ Bakurubukanwa n'omugezi gwa Kishoni, omugezi gwa Kedumi, omugezi gwa Kishoni; omurhima gwâni gwashologosirwe nabo bwenêne!

²² Oku bundi ensenyi z'enfarasi zayisha zahukuza idaho, zizigamire omu mizigo, omu mizigo y'abalwî.

²³ Hehêrera Merozi, kwo adesire malahika wa Nyakasane Hehêrera, hehêrera abantu b'eyo munda! ebwa kubâ barhayishigirhabâla Nyakasane barhayishigirhabâla Nyakasane n'entwâli zâge.

²⁴ Agishwe omu bakazi boshi^r Yaheli, Yaheli, mukà Heberi munya-Keniti, omu bakazi boshi ba ngasi nyumpa agishwe!

²⁵ Mîshi ga kunywa, go amahûna; lêro nyamukazi amuhà amarhà; omu kahè k'abakulu amamuhiriramwo entanda.

^q**5.20** : Nyenyêzi yalwîsa Sisera kwo kuderha oku Baraki arhêra abashombanyi bâge budufu.

^r**5.24** 5, 24: Agishwe omu bakazi boshi Yaheli: Luk 1, 42. Debora acîtakirira Yaheli: Yaheli ali mukazi nkana wayâsagya anayîrha omushombanyi mukulu w'Israheli.

²⁶ Nyamukazi omu kuboko kuguma amafumbarha omushurhi, n'omu kuboko kulyo amafumbarha enyundo y'abakozi; Amayirhimba Sisera, yamutuntuma irhwe, yavunanga, yanarhula olulirà.

²⁷ Aha magulu gâge, amavondama, amakulumba, cikola cirunda, aha avondamaga, ah'akulumbiraga ho anafirîre.

²⁸ Amalâbira omu kabonezo, amayunjula birengo, nina wa Sisera, amalâbira omu rhuyungiro: «Erhi, cirhumire engâlè yâge elegema wâni? Cirhumire rhulinga emibomborogano y'engâlè zâge?»

²⁹ Embuguma z'omu bambalikazi zanamushuza, naye yêne anashubigaluka omu binwa byâbo, erhi:

³⁰ «Ka ntâco babwîne, ka barhadwirhi bagabâna eminyago? mujà-kazi muguma, bajà-kazi babirhi okw'irhwe liguma; omu minyago ya Sisera, muli emishangi y'ebitâkè n'obushengerere, eminyago, ebitâkè, obushengerere buhange kabirhi omu igosi»!

³¹ Ntyo kwo bafà abanzi bâwe, yâgirwa Nyakasane. Nabo abakuzigira kwo bali nk'izûba lyazûkana emisî yalyo yoshi. Ecihugo canaciluhûka myâka makumi anni.

6

Israheli alibuzibwa n'Abanya-Madiani

¹ Bene Israheli bakajira ebiri bigalugalu embere za Nyakasane, na Nyakasane anacibahâna emwa Madiani, myâka nda. ² Okuboko kw'abâ- nya-Madiana kwafunyâza bwenêne bene Israheli. Okwo kulibuzibwa n'abâ- nya-Madiani kwarhuma bene Israheli bakazigendicîfulika omu ntondo, omu nyâla n'omu mahukulu. ³ Erhi Israheli abâga amarhwêra emburho zâge, Abanya-Madiani banayisha n'Abanya-Maleki, n'engabo y'e buzûka-zûba, banayisha balimukozakwo entambala. ⁴ Banahanda omu cihugo ca bene Israheli, banarhangira okuhagula emburho omu cihugo kuhika aha Gaza, barhankalesire akantu omu Israheli, oli ebibuzi, oli enkafu n'endogomi. ⁵ Bamayûsihagula, banasokana amahêma n'amasò gâbo; bakazâgiyisha banji nka nzige, bônene n'engamiya zâbo bali mwandu, banarhogera omu cihugo, bacihagula. ⁶ Israheli akena bwenêne erhi abo Banya-Madiani bàrhuma; lêro bene Israheli banacilakira emunda Nyakasane ali.

Nyakasane arhumira Bene-Israheli omulêbi

⁷ N'okwo bene Israheli bakazâgilakira Nyakasane erhi banya-Madiani bàrhuma, ⁸ kwarhuma Nyakasane arhumira bene Israheli omulêbi^s. Anacibabwîra, erhi: «Oku Nyamubâho adesire kw'oku: Nie Nyakasane Nyamuzinda w'Israheli, niene namukûlaga e Mîsiri, namukûla omu nyumpa y'obujà. ⁹ Namulikûla oku banya-Mîsiri n'oku bandi bashombanyi binyu, hoshi nabalibirbakwo embere zinyu n'ecihugo câbo namuhâco. ¹⁰ Namubwîzire nti: Nie Nyakasane Nyamuzinda winyu, nti murhahîra mukayôboha ba-nyamuzinda b'abanya-Moreni, abà muyûbasire omu cihugo câbo. Ci kwônene murhayumvagya izù lyâni».

Malahika wa Nyakasane abonekera Gedeoni

¹¹ Malahika wa Nyakasane anaciyisha abwârhala aha murhi gw'Ofra, gwabâga gwa Yoash w'omu bûko bw'Abiyezeri. Omugala Gedeoni erhi adwîrhe ahûlira engano omu mpûlo lyo ayiyâsa bene Madiani. ¹² Malahika wa Nyakasane amubonekera, anacimubwîra, erhi: Nyakasane ali

^s6.8 : Nyakasane arhumira bene Israheli omulêbi: Rhulole muli Bac 1, 1-12; 1 Sam 2, 27-36; Iz 1, 2-3; Hoz 2, 4-15; Amo 2, 6-16. 6, 31: Ka mugwâsirwe okulwîra Bali? Okwo kuyêrekîne oku Yowasi arhondîre okuciyeğula oku nterekêro y'obunywesi. 6, 39: Nk'okwo Gedeoni ocîlanzire okuderha kubî, kurhukengêzize kulya kwa Abrahamu: Erhi mâshi Yâgirwa omanyè oburhè bwâwe bwankanayâka kuli nie (Murh 18, 30.32).

haguma nâwe, wâni ntwâli ntagengwa». ¹³ Gedeoni anacimushuza erhi: «Mâshi, Nnawîrhu, acibâga Nyakasane ali haguma nîrhu, cici cirhumirage oku kwoshi kwayisha? Na kandi, ngahigi byajire birya birhangâzo balarha bakazâgirhubwîra mpu: K'arhali Nyakasane warhukûlaga e Mîsiri? Lêro buno Nyakasane arhukabulîre, aruhânyire emwa abanya-Madiani». ¹⁴ Nyakasane anacihindamukira Gedeoni, amu-bwîra, erhi: «Gendana eyo misî yâwe ogwêrhe, ojilîkûza Israheli kuli abo ba-nya-Madiani. Kâli niene nkurhumire?» ¹⁵ Naye Gedeoni anacishuza, erhi: «Mâshi! Yâgirwa Nyakasane, bicigi nankacizamwo Israheli? Lolà oku enyumpa yîrhu yo ngonyo bwenêne omu bûko bwa Menashè, na nâni nie munyi kulusha w'omu nyumpa ya Larha». ¹⁶ Nyakasane anacimubwîra erhi: «Ebwa kubà nâbà haguma na nâwe, wahima bene Madiani nka kula wankahima omuntu muguma». ¹⁷ Gedeoni anacimubwîra erhi: «Akabà ndi murhonyi emunda oli, ompage ecimanyîso, mbonerekwo oku anali we odwîrhe wandesa. ¹⁸ Orharhengaga aha waliha, oku nagaluka nshubire eno munda oli, nayisha ndwîrhe enterekêro yâni, nanayirherekêra emunda oli». Naye Nyakasane anacimushuza, erhi: «Gendaga, nabêra abà kuhika ogaluke». ¹⁹ Gedeoni akanya, ajà emwâge, ajibâga omwânahene, ayanka mulengo muguma gwa nshâno, ajiramwo emigati erhalimwo lwango; ahira enyanya omu cirhiri, n'ibinda lyajà omu nnaga, ahuluka, akanya ajà halya idako ly'omurhi, ayegêra. ²⁰ Malahika wa Nyakasane anacimubwîra, erhi: «Rhôla eyo nyama, n'eyo migati erhalimwo lwango, oyidêkereze kuli eri ibuye, obulagireho n'ibinda». Gedeoni anacijira kulya. ²¹ Malahika wa Nyakasane alambûla akarhi kâge, irhwêrhwê lyâko lyahika kuli ziry nyama na kuli erya migati erhalimwo lwango. Omuliro gwanacyâka muli liry ibuyet^t gwasingônola erya nyama n'erya migati erhalimwo lwango, na malahika wa Nyakasane ahirigirha embere zâge. ²² Gedeoni anacibona oku anali malahika wa Nyakasane. Gedeoni anaciderha, erhi: «Mâshi! Yâgirwa Nyakasane, kuziga nabwinage malahika wa Nyakasane n'amasû gâni^u, busû oku busû». ²³ Nyakasane anacimubwîra erhi: «Obè n'omurhûla, orhafè». ²⁴ Aho, Gedeoni ayûbakiraho Nyakasane oluhêrero, anacihayîrika mpu ho: «Nyakasane w'omurhûla». Olwôla luhêrero ho lucibà kuhika ene aha Ofra w'e Abiyezeri.

Gedeoni alwîsa Bali

²⁵ Muli obo budufu Nyakasane anacimubwîra, erhi: «Oyanke erya mpanzi ntôrhò ya sho, n'eyindi mpanzi ya myâka nda. Ogendihongola oluhêrero sho arherekêreragakwo Bali^v, kandi wanahongola gulya mulindizo gurhahumwakwo guli oku nyanya. ²⁶ Enyanya ly'aho hantu hakulu ntyo, nyûbakireho Nyakasane Nyamuzinda wâwe oluhêrero, lubè lûbake bwinjà. Wanayanka erya mpanzi ya kabirhi wanayirherekêra nka nterekêro ya nsîrîra n'emibeza ya gulya mulindizo wahongolaga». ²⁷ Gedeoni anacirhòla bantu ikumi omu bambali, anacijira nka kulya Nyakasane anamurhegekaga, ci kwônene arhacîshomagya mpu akujira mûshi, ebwa kuyôboha ab'omu mulala gwîshe n'abandi balungu b'omu lugo: lêro akujira budufu. ²⁸ Erhi abantu b'omu lugo bacizûka sêzi, lolà oku bashimâna oluhêrero lwa Bali baluhongwîre; lolà n'oku omulindizo gwàli oku nyanya gwatûbirwe, n'oku erya mpanzi ya kabirhi yarherekirwe nka nterekêro ya nsîrîra kuli lulya luhêrero bayûbakaga. ²⁹ Bakazidôsanya bône na bône mpu: «Ndi wajiraga kula?» Banacijà badôkereza, banacijà balongereza, banaciderha mpu: «Gedeoni mugala wa Yoash, ye wajiraga okwo». ³⁰ Oku bundi abantu ba mulya lugo banacibwîra Yoash, mpu: «Ohuluse mugala wâwe, anafè, ebwa kubà anahongwîre oluhêrero lwa Bali, anatwîre omulindizo gwàli oku nya-nya». ³¹ Yoash anacibwîra balya bâli bamuyishire erhi: «Ka mugwâsirwe okulwîra^w Bali? Nîsi ka mwe

^t**6.21** : Omuliro gwayâka omu ibuye: Lub 3, 2-6; 33, 20-23; 1 Bâm 18, 38; 1 Nga 21, 26.

^u**6.22** : Omu nkengêro za bene Israheli, kumanyikîne oku omuntu erhi ankabona Nyamuzinda busû oku busû, arhankacilama en'igulu. Rhulole muli Bac 13, 22; Murh 32, 31: Lub 3, 6; 33, 20-23; Ezr 6, 5.

^v**6.25** : Ogendihongola oluhêrero: okundule, okulumbye oluhêrero: Lub 34, 13.

^w**6.31** : Ka mugwâsirwe okulwîra Bali? Okwo kuyêrekîne oku Yowasi arhondîre okuciyêgula oku

mugwâsirwe okumuyôkola? Owankaderha mpu ajà olunda lwa Bali, oyo anafè irhondo embere z'esêzi. Akabà ali nyamuzinda yène acilwire, bulya bahongwîre oluhêrero lwâge!»³² Olwo lusiku bayîrika Gedeoni izîno lya Yerubali, bakaziderha, mpu: Bali amujire kubî ebwa kubà anahongwîre oluhêrero lwâge!» Okulâlîka abalwî³³ Abanya-Madiani, abanya-Maleki n'abantu b'e buzûka-zûba boshi bashûbûzanya, n'erhi babà bamâyikira Yordani, batwa olugerêro omu kabanda ka Yizreeli.³⁴ Mûka gwa Nyakasane anacijà muli Gedeoni; Gedeoni anacibûha omushekera. Abiyezeri naye ayisha, aciîunga kuli ye.³⁵ Arhuma entumwa e-mwa bene Menashè boshi, nabo bacîlunga kuli ye. Arhuma entumwa emwa Aseri, emwa Zabuloni, emwa Nefutali, boshi banacisôkera emunda abâbo bali.

Omufumba gw'amwôya g'ebibuzi

³⁶ Gedeoni anacibwîra Nyamuzinda, erhi: «Akabà olonzize okuyôkola Israheli n'okuboko kwâni nka kulya wêne wanaderhaga, alaga: ³⁷ nkola nalambûlira omufumba gw'amôya g'ebibuzi oku câno: olumè lukaja kuli ago môya n'obudaka buli eburhambi bukayôrha buli bûmu bwoshi, nanamanyiraho oku nêci wayôkola Israheli n'okuboko kwâni, nk'oku wanaderhaga». ³⁸ Byanacibà kulya. Oku lusiku lwakulikiraga erhi abà amazûka sêzi sêzi, abungabunga gulya mufumba gw'amôya, agusimârha, amîshi g'olumè garhengamwo ganacibumba akabehe. ³⁹ Gedeoni anacibwîra Nyamuzinda, erhi: «Mâshi yâgirwa, omanyè oburhè bwâwe bwankanayâka kuli nie^x. Nashubigereza ogu mufumba gw'amôya obwa kabirhi: Lêro gabâge amôya gwonene go gayorba mûmu n'obudaka buli eburhambi bwâgo bubè bwo buyunjula lumè.» ⁴⁰ Nyamuzinda anacijira kulya muli bulya budufu: amôya gayôrha mûmu n'obudaka bwâli eburhambi bwoshi bwajoma n'olumè.

7

Nyakasane anyihya engabo ya Gedeoni.

¹ Yerubali ye onaligi Gedeoni, n'abantu bâge banacizûkiriza lubungubungu, bagenditwa olugerêro aha Ayini-Harodi. Olugerêro lw'Abà- nya-Madiani lwâli olunda lw'emwênè lw'olugerêro lwa Gedeoni, ebwa ntondo Morè, omu kabanda. ² Nyakasane anacibwîra Gedeoni, erhi: «Olu lubaga muli mweshi nalo luli lunji, ntabwîni kurhi nankahasha okuluha bene Madiani, bulya hali amango wankabona Israheli akola ajà acîkunga, erhi: oku misî yâni nahimire. ³ Ojagibwîra olubaga ebi binwa, boshi babiyumve; obabwîre, erhi: «Ngasi yêshi oli n'obwôba na ngasi yêshi oli n'entemu acîshubirire emwâge, arhenge kuno, akaz'ihengûliza oku ntondo ya Gelbowe». Bantu bihumbi makumi abirhi na bibirhi bashubira emwa bâbwè, hasigala bantu bihumbi ikumi. ⁴ Nyakasane anacibwîra Gedeoni, erhi: «Abà bantu baciri banji bwenêne, obayandagalize aha lwîshi n'eyo munda yo wabarhangulira. Oyu nankayishikubwîra nti ola ye wagenda nâwe, oyo anagende nâwe, na kuli abà nankanayishikubwîra boshi nti: ola arhagende nâwe, oyo arhagendaga nâwe». ⁵ Anaciandagaliza olubaga loshi ebwa mîshi, na Nyakasane anacibwîra Gedeoni erhi: «Ngasi boshi bankayishinywa amîshi bagashamuza n'olulimi nka kabwa, abo onabahire lunda luguma, na ngasi boshi bankayishifunya amadwî bakola banywa, abo nabo wanabahira olundi lunda». ⁶ Abashamuzize amîshi bagahêka ekanwa n'amaboko bahika omu bantu magana asharhu; abandi boshi bakazâgifunya amadwî bakola banywa. ⁷ Nyakasane anacibwîra Gedeoni, erhi: «Abo bantu bashamuzagya amîshi bo namuyôkolamwo, bo nayishikuhamwo bene Madiani, boshi bashubirage ngasi muguma emwâge». ⁸ Banacirhola olwîko lw'olubaga, banafumbarha emishekera yâbo. Gedeoni anacirhuma erya ngabo yoshi

nterekêro y'obunywesi.

^x**6.39** : Nk'okwo Gedeoni ocîlanzire okuderha kubî, kurhukengêzize kulya kwa Abrahamu: Erhi mâshi Yâgirwa omanyè oburhè bwâwe bwankanayâka kuli nie (Murh 18, 30.32).

y'abantu ngasi muguma omu mwâge, asigalana balya magana asharhu. Olugerêro lw'abanya-Madiani lwâli omu kabanda idako lyâge.

Embala-mwanzi y'okuhima

⁹ Muli obwo budufu Nyakasane anacibwîra Gedeoni, erhi: Zûka ocîrhune oku lugerêro lwâbo, bulya nabahizire omu maboko gâwe. ¹⁰ Akabà oyôbohire okucirhunika kuli bo, oyandagalage na mwambali wâwe Pura, oj'ebwa cihando câbo. ¹¹ Wayishiyumvîrhiza ebi badwîrhe baderha, na ntyo amaboko gâwe ganabona emisî, na kandi wanacîrhunika kuli bo muli eco cihando câbo». Anacyandagala na Pura, alinda ahika oku cizimbêro c'oluhêrero lw'abo bantu. ¹² Engabo ya Madiani n'ey'Amaleki n'engabo ya balya barhengaga olunda lw'ebuzûka-zûba, bâli bashandabîne omu kabanda, mwandu nka nzige, n'e- ngamiya zâbo zâli mwandu nka mushenyi gw'oku nyanja. ¹³ Gedeoni anacihikaho, na lolà oku muntu muguma akazâgiganîrira owâbo ecilôrho câge, anacimubwîra, erhi: Lolà oku nshuba nalôrha eci cilôrho. «Nanacilôrha omugati muburungusè gw'engano gwanacirhogera oku cihando ca Madiani, gwanacyisha gwabulungira kuhika okw'ihêma, gwalisarhalakwo, gwalihirimya: gwalikwêba eyi n'eyi, n'eryo ihêma lyacihonda okw'idaho»! Olya wâbo anacimushuza erhi: ¹⁴ «Okwo kurhali kandi kantu okuleka engôrho ya Gedeoni mwene Yoash, muntu w'omunya Israheli; Nyamuzinda anamuhîre Madiani n'ecihando câge coshi.» ¹⁵ Erhi Gedeoni ayûsiyumva kurhi badwîrhe baganîra kuli eco cilôrho na kurhi bacihugwire, anaciharâmya, akanya ashubira oku lugerêro lwa bene Israheli, anacibabwîra erhi: «Yimuki, rhugende, bulya Nyakasane anamuhîre olugerêro lwa Madiani».

Obugwanyanye

¹⁶ Balya bantu b'amagana asharhu abagabamwo bikembe bisharhu, anabahà boshi emishekera n'orhubindi rhw'omukungula, n'ebimole babîhira omu rhubindi. ¹⁷ Anacibabwîra, erhi: «Muyishikazilolêreza, oku nankayishijira kwo ninyu mwankanajira. ¹⁸ Hano mbuha omushekera n'abarhuli nabo, ninyu mwanabûha emishekera eburhambi bw'ecihando coshi, kandi mwanayama mpu: Lwa Nyakasane na Gedeoni!» ¹⁹ Gedeoni n'abantu igana bâli naye banacihika oku cihango, gala mango basinsimuka aha karhî k'obudufu, nka gala mango banagombôla abalâlîzi; babûha emishekera, banacibêra na rhulya rhubindi bali bafumbasire. ²⁰ Oku bundi birya bikembe oku binali bisharhu banacibûha emishekera, byabera n'orhubindi; ngasi muguma afumbarha eci- mole câge omu kuboko kumosho, n'omushekera omu kuboko kulyo; oku badwîrhe babûha emishekera, banadwîrhe bayâma mpu: «Engôrho ya Nyakasane na Gedeoni?».

²¹ Banacibêra ngasi muguma halya anayimanzire eburhambi bw'olugerêro: olugerêro lw'abo bashombanyi lwarhondêra okulibirha, babanda oruhababo, banacilibirha bakola bayâka. ²² Amango abo bantu b'amagama asharhu bakazâgibûha emishekera, Nyakasane anacibalandula omurhima gw'abo ba-nya-Madiani; bajananwamwo bakola bayîrhana n'engôrho, n'okwo kwanacibà omu cihando coshi. Engabo yali muli olwo lugerêro yanacyâka kuhika aha Beti-ha-Shita olunda lw'e Serera, kuhika oku izîko lya Abeli-Mehola hôfi na Tabati.

Embirindiko

²³ Bene Israheli banacyumva oku badwîrhe babahamagala, bo baligi bene Nefutali, bene Aseri, na bene Menashê boshi, banaciminika balya ba- nya-Madiani. ²⁴ Gedeoni anacirhuma entumwa omu ntondo ya Efrayimu yoshi aderha, erhi: «Mubunguluke mweshi mushagamukire kuli abo banya-Madiani, muzibe amazîko kuhika aha Betabara, na kuhika oku Yordani». Abo bantu b'Efrayimu bahamagalagwa boshi banaciziba amazîko, kuhika aha Betabara na kuhika oku Yordani. ²⁵ Erhi babà bamagwârha baluzi babirhi ba Madiani, Orebi na Zebi, bayîrhira Orebi ah'ibuye lya Orebi, naye Zebi bamuyîrhira aha nkandiro ya Zebi. Banacikulikira Madiani, banacyisha badwîrhîre Gedeoni amarhwe g'Orebi na Zebi, olundi lunda lwa Yordani.

Oburhè bw'abantu b'e Efrayimu

¹ Abantu b'e Efrayimu banacibwîra Gedeoni, mpu: «Kwo kurhi oku wa-rhujirire, ene obûla kwarhulâlîka amango wajagilwîsa Madiani?» Banacimulongôza bwenêne là! ² Gedeoni abashuza, erhi: «Ka nâni kwo najizirage akinyu? K'okukundêza kw'Efrayimu kurhalushiri okurhalika kw'Abiyezeri? ³ Omu maboko ginyu mwo Nyamubâho ahizire abaluzi b'e Madiani, Orebi na Zebi. Ka niono nakozire akinyu?» Lêro kuli ebyo binwa oburhè bwatwîka.

Gedeoni aminika abashombanyi

⁴ Oku bundi, Gedeoni anacihika oku Yordani, anaciyikira na balya bantu magana asharhu banali naye. Boshi erhi barhamire n'okwo kujà kwalwîsa bene Madiani. ⁵ Anacibwîra abantu b'e Sukoti, erhi: «Mpêri nâni olu lubaga rhuli nalo, rhugati rhusungunu, bulya barhamire bwenêne, munabwîne oku nkulikîre Zebahi na Salmuna bombi bombi bali bâmi b'e Madiani». ⁶ Abarhambo b'e Sukoti banacimushuza mpu: «Ka ecigasha ca Zebahi n'eca Salmuna cikola ciri omu maboko gâwe obwo rhukolaga rhwahà engabo yâwe emigati?» ⁷ Gedeoni anacibashuza, erhi: «Okunali, hano Nyakasane abà amampà Zebahi na Salmuna, namugezakwo omutuntumo, kuli eyi mibiri yinyu, haguma n'emishûgi y'omw'irungu, mweshi namugonya nka bisirha». ⁸ Omu kurhenga aho, asôkera e Penueli, anacibabwîra nk'okwo anabwîraga abâbo. Abo bantu b'e Penueli banacimushuza nabo nk'okwo abantu b'e Sukoti bamushuzagya. ⁹ Anacibwîra Abapenweli, erhi: «Hano ngaluka rhukola rhuli bahimi, rhunakola rhuli n'omurhûla, nahongola eyi nkingi yinyu».

Okuhimwa kwa Zebahi n'okwa Salmuna

¹⁰ Zebahi na Salmuna bâli aha Karikora n'engabo yâbo ya balume hôfi bihumbi ikumi na birhanu, baligi misigala ya gulya mwandu gw'emirhwe y'abantu b'e Buzûka-zûba. Abafire muli eyo mirhwe, bali bantu bihumbi igana na makumi abirhi, balume ba kulwa n'engôrho. ¹¹ Gedeoni ayisha omu hijira hy'omukâba hy'abantu bayûbakaga aho, olunda lw'e buzûka-zûba, olunda lwa Nobahi na Yogboha, anacîrhuna kuli cîrya cihando câli camamanya mpu nkaba cikola ciri aharhali kadundo. ¹² Zebahi na Salmuna, bakûla omulindi bakola bayâka; naye abakulikira luminomino, agwârha abo bâmi b'e Madiani bombi, Zebahi na Salmuna, ecihando câbo coshi acishanda.

Gedeoni acîhûla

¹³ Oku bundi Gedeoni, mugala wa Yoash, anacishubûka ebwa matabâro, ayisha oku murhezi gwa Heresi. ¹⁴ Erhi abà amâgwârha mwânarhabana muguma w'omu bantu b'e Sukoti, amudôkereza, naye olya mwâna amuhà amazîno g'abarhambo n'abagula b'e Sukoti boshi; bahika omu bantu makumi gali nda na nda. ¹⁵ Oku bundi Gedeoni anacijà emunda abantu b'e Sukoti bali, anacibabwîra, erhi: «Alagi Zebahi na Salmuna, balya mwanshekeragakwo omu kuderha mpu: Ka ecigasha ca Zebahi n'eca Salmuna cikolaga ciri omu maboko gâwe obwo rhwakuhà emigati n'abo bantu bâwe b'emirhamà?» ¹⁶ Anacigwârha abo bashamuka bw'oku lugo, boshi abahira omu mishûgi y'omw'irungu, abatuntumiriza, abagonya busirha, abayêreka eci balonzagya abo bantu b'e Sukoti. ¹⁷ Ahongola n'erya nkingi y'aha Penueli, ananigûza abantu b'omwo lugo. ¹⁸ Anacidôsa Zebahi na Salmuna, erhi: «Kurhi bali bashushire balya bantu mwayîrhiraga oku Tabora?» Banacimushuza, mpu: «We nabo mugwêrhe obusû buli nka bwa mwene mwâmi». ¹⁹ Anacibashuza, erhi, «Bali bakulu bâni, baburhagwa na nyâmà. Ndahîre, Nyakasane. Mucilekaga kubayîrha rhinga nâni ntankamuyîsire». ²⁰ Anacibwîra Yeteri, lwo lubere lwâge, erhi: «Yimuka obayîrhe». Cîkwône nyamwâna arhayômolaga engôrho yâge, arhacîshomagya, bulya aciri murhò. ²¹ Zebahi na Salmuna banaciderha, erhi: «Yimuka wêne orhuyîrhe, bulya ngasi muntu ajira obwâge burhwâli! Gedeoni akanya ayîrha Zebahi na Salmuna anacîrhûla emisibo yali omu igosi ly'engamiya zâbo.

Ensiku nzinda za Gedeoni

²² Lêro abo bene Israheli banacibwîra Gedeoni, mpu: «Oyimage rhukushige, we na mugala wâwe na mugala wa mugala wâwe, bulya we wamarhulîkûza kuli abà banya-Madiani». ²³ Gedeoni anacishuza, erhi: «Ntâ mango ciru n'amaguma nankayîma kuli mwe na mugala wâni arhankayima kuli mwe: bulya Nyakasane ye wayîma kuli mwe». ²⁴ Ci kwônene Gedeoni anacibabwîra, erhi: «Higuma byônene ngwêrhe namuhûna! mujè mwampâ ngasi muguma ehigondo oku minyago yinyu. Ahûnaga ntyo ebwa kubà abo hasbomhanyi bâbo bayîrhaga, bali bagwêrhe orhugondo rhw'amasholo, bulya bâli Banyaismaeli. ²⁵ Bashuza, mpu: «Rhwabihâna, ntâ kurhindira». Anacilambûla ecishûli, na ngasi muguma akazihirakwo ehigondo hy'omu minyago yâge. ²⁶ Obuzirho bw'orhwo rhugondo rhw'amasholo Gedeoni ahûnaga bwahika omu sikêli cihumbi ciguma magana gali nda^y, buzira kuganja emisibo, enjuma ziyambalirwa oku marhwiri n'emishangi y'akaduku abâmi b'e Madiani bakazâgiyambala; buzira kuganja enigi zâli omu magosi g'e ngamiya zâbo. ²⁷ Ago masholo, Gedeoni atulisamwo efodi^z, agendiyihira omu lugo lwâge aha Ofra. Bene Israheli boshi bagendikahemukira ebw'eyo efodi; yanacibâ murhego kuli Gedeoni n'enyumpa yâge. ²⁸ Bene Israheli bagonya Madiani, arhaciderhaga mpu ayînamula irhwe bundi, n'ecihugo caluhûka mya- ka makumi anni, ago mango ga Gedeoni. ²⁹ Yerubali, mugala wa Yoash ayimuka, agendicibêrera emwâge. ³⁰ Gedeoni abusire barhabana makumi gali nda, boshi yêne wababurhaga ebwa kubà ali agwêrhe bakazi banji^a. ³¹ Eciherula cabâga aha Sikemi, camuburhîre naco omwânarhabana, n'oyo mwânarhabana Gedeoni amuyirika izîno ly'Abimeleki. ³² Gedeoni, mugala wa Yoash afâ n'obushosi burhalimwo kadugundu kaci, anacibishwa omu nshinda y'îshe Yowasi aha Ofra w'e Abiyezeri.

Iherero Iya kabiri Iya Israheli

³³ Erhi Gideoni abà amâfâ, bene Israheli bashubikahemukira kandi Nyakasane omu kuharâmya ba-nyamuzinda ba Bali; banacirhôla Bal-Berit^b mpu ye okola nyamuzinda wâbo. ³⁴ Bene Israheli banaciyibagira Nyakasane, Nyamuzinda wâbo, owabalikûzagya oku bashombanyi bâbo boshi bâli babazongolosire. ³⁵ Barhacikengêraga ciru enyumpa ya Yerubali-Gedeoni, omu kulola aminjà goshi ajirîre Israheli.

9

Obwâmi bw'Abimeleki

¹ Abimeleki mwene Yerubali akanya ajâ emunda bene wâbo nina bâli abà Sikemi; anacirhondêra okubwîra abo bantu b'omu mulala gwa nina erhi: ² «Mumbwîre nâni, muhûnyire, erhi n'abantu b'e Sikemi boshi bayumva, kurhi kwinjà kuli mwe? Murhegekwe na bantu makumi gali nda na boshi bene Yerubali, nîsi erhi muguma yênene abè ye wakazimurhegeka? Munakengere oku niono ndi w'oku mubiri gwinyu n'ow'oku mavuha ginyu». ³ Abo bene wâbo nina bajâ bashambâla kuli ye emwa ngasi barhambo b'omu Sikemi, n'omurhima gwâbo gwalinda guyêrekera Abimeleki yênene, e-bwa kubà bamakaziderha mpu: «Ci amâbâ mwene wîrhu». ⁴ Banacimuhâ sikêli makumi gali nda ga marhale, garhengaga eka Bali-Beriti; Abimeleki azikolêsa oku kujâ arhizarhiza abantu ba busha, abarhacigwêrhe irenge lici, nabo banacijâ bamushimba.

^y**8.26** : Esikeli cihumbi ciguma magana gali nda byo birò nka makumi abirhi.

^z**8.27** : Efodi, aha guruhali mwambalo gwa badâhwa, ci nsanamu ya muzimu, erya eyimanzire aha Nyamuzinda; bakagiyifukamira nka kalya bajiraga kanina k'amasholo. Rhulole muli Bac 17, 5; 18, 14-20; 1 Sam 2, 28; 14, 3; 21. 9-10; 23, 6.9; 30, 7; Hoz 3, 4.

^a**8.30** : Ago mango okurhôla bakazi hanji kurhalihanzi^{bwe}, bwâli bwôrhere bwalilembîrwe. Rhulole muli Murh 46, 26; Lub 1, 5.

^b**8.33** : Banacirhôla Bali-Beriti nka nyamuzinda w'omurhûla: oyo muzimu bamujira nyamuzinda wâbo.

⁵ Okubundi akanya ajà emw'îshe aha Ofra, ayîrha bene wâbo, bene Yerubali, makumi gali nda, boshi abanigira okw'ibuye liguma; Yotami, ye wali mwânarhabana wa buzinda omu bene Yerubali, yêne abafumamwo, ebwa kubà amagendicîfulika. ⁶ Lêro obwo, abarhambo boshi b'e Sikemi n'ab'e Beti- Milo, bashûbûzanya; bayisha, bayîmika Abimeleki, mpu ye okola mwâmi wâbo, bamuhêra obwâmi aha mwelo gubà aha luhêro lubà e Sikemi.

Yotami atwa mwene wâbo omugani

⁷ Banacimanyîsa Yotami oku kwo byabîre ntyo; naye akanya, ajà oku ntondo Garizîmi, anacihamagaza, ayâma bwenêne aderha erhi: «Muyumve mwe-shi mwe barhambo b'e Sikemi! na Nyamubâho naye anyumve! ⁸ Emirhi yanacihuma njira mpu ekola yagendicîsingira omwâmi wakaziyirhegeka. Yanacibwîra omuzêti mpu: «Obè mwâmi wîrhu». ⁹ Ci omuzêti gwabashuza erhi: «Kali nkolaga nagendileka okukazirhengamwo gala mavurha gâni garhuma ntona emwa Nyakasane n'emw'abantu, nti lyo ngendikaziyerûkira oku nyanya ly'eyi- ndi mirhi?». ¹⁰ Emirhi yanacibwîra omutini mpu: «Yisha, obè mwâmi wîrhu». ¹¹ Omutini gwayishuza erhi: «Kali nkolaga nagendileka okukazihâna olubohôlolo n'irehe lyâni liyinjîha bwenêne, nti lyo ngendikaziyêrêra oku nyanya ly'emirhi?» ¹² Emirhi yanacibwîra omuzâbîbu mpu: «Obè mwâmi wîrhu w'oyo». Ci omuzâbîbu gwayishuza ¹³ erhi: «Ka nkolaga nagendileka okukazirhengamwo idivayi lyâni erishagalusa Nyamuzinda n'abantu, nti lyo ngendikaziyêrêra enyanya ly'emirhi?» ¹⁴ Lêro emirhi yanacibwîra ishaka mpu: «Yisha w'oyo obè mwâmi wîrhu». ¹⁵ Nalyo ishaka lyabwîra emirhi erhi: «Akabà mwalonza oku-nshîga amavurha mpu mbè mwâmi winyu, muyishage mweshi muyâkire omu cihôho câni; na akabà arhali ntyo, omuliro gupamukâge omw'ishaka gumalîre enduluma z'e Libano.» ¹⁶ «Nabuno akabà mwabwîne oku kuli kwinjà kunashingânîne mujire Abimeleki mwâmi, akabà mubwîne oku mwajirîre bwinjà Yerubali n'enyumpa yâge, n'akabà mwabwîne oku kwo kwinjà okwo, lyo mugalula aminjà oku gandi minjà amujirîre. ¹⁷ Bulya larha amulwirire, ahânyire obuzîne bwâge anamuyôkola omu maboko g'abanya-Madiani; ¹⁸ na mwêhe moyo mwamacîhinduliraga enyumpa ya larha, mwayîrha bagala makumi gali nda, mwabayîrhira okw'ibuye liguma, na buzinda bw'aho, mwagendijira mwâmi w'abarhambo boshi b'e Sikemi Abimeleki, mugala w'omujà-nyere mpu kwenge ali mwene winyu. ¹⁹ Akabà munabwîne oku kuli kwinjà kunashingânîne oku mwajizire olwo lusiku, emunda Yerubali ali n'enyumpa yâge, nêci! Abimeleki abâge ye bushagaluke bwinyu, ninyu mubâge bushagaluke bwâge! ²⁰ N'akabà arhali ntyo, omuliro gupamukâge muli Abimeleki, gusingonole abarhambo b'e Sikemi n'ab'e Beti-Milo, gunasingônole Abimeleki!» ²¹ Yotami anacizonga, ayâka; ajà e Beri, acîbêrerayo kulî n' Abimeleki, mwene wâbo.

Abantu b'e Sikemi bagomera Abimeleki banahimwa

²² Abimeleki ayîmire myâka isharhu omw'Israheli. ²³ Nyamuzinda anacirhuma omûka mubî muli Abimeleki na muli balya barhambo b'e Sikemi, n'abo abarhambo b'e Sikemi bagomera Abimeleki. ²⁴ Mpu lyo bulya bubî bwarhumaga ayîrha bene Yerubali makumi gali nda nabo bubarhogera, bunabè lwihôlo kuli gulya mukò guli enyanya ly'Abimeleki, ye mwene wâbo wabayîrhaga, kandi bubè lwihôlo kuli balya barhambo b'e Sikemi bamushumikaga mpu ayîrhe bene wâbo. ²⁵ Abôla barhambo b'e Sikemi banacimujirira emirhego oku marhwêrhwè g'entondo, banakazinyaga ngasi boshi bakagezire hôfi nabo omu njira; n'okwo kwamanyîkana emunda Abimeleki ali. ²⁶ Lêro lusiku luguma, Gaali, mugala wa Ebedi, ayisha agera aha Sikemi na bene wâbo. Abarhambo b'e Sikemi bamwikubagira la. ²⁷ Banacihuluka, bajà omu ndimiro batwa emizâbîbu yâbo, barhalika banayikandamwo amamvu bajira olusiku lukulu; bakanya bajà omu kanyamuzinda wâbo, balya bananywa, banarhondêra okuhehêrera Abimeleki. ²⁸ Gaali, mugala wa Ebedi anaciderha, erhi: «Aligi mucî oyo Abimeleki na Sikemi aligi mucî obwo rhwamurhumikira? Bene Yerubali na Zebuli, ye murhonyi wâge, bo barhumikira abantu ba Hamori, îshe wa Sikemi, ci kwônene rhwono carhuma rhubarhumikira? ²⁹ Aye mushâna, ndi wakampà olu lubaga? Nanayimûla Abimeleki.

Nanashubiwîra Abimeleki nti: «Oyushûle omurhwe gwâwe, oyîshe olwe!»³⁰ Omurhambo Zebuli amanya ebinwa Gaali mwene Ebedi aderhaga; byanacimujira burhè.³¹ Anacirhuma bufundafunda entumwa emw'Abimeleki mpu bagendimubwîra, mpu: «Lolà oku Gaali, mugala wa Ebedi, ayishire aha Sikemi na bene wâbo, na lolà oku bakola badwîrhe bashumika olubaga mpu lukugomere.³² Ojage aho, ozûke budufubudufu, n'olubaga luli nâwe, ogendibarhêra omu ndimiro.³³ Sêzi, gala mango izûba lishoshôka, wanayimuka oshagamukire olugo; na hano Gali n'abantu bali kuli ye bahuluka mpu bali kulwîsa, wanabakolera amabî nk'oku okuboko kwâwe kunahashire.»³⁴ Abimeleki na balya bâli naye banaciyimuka budufu, bagendicîfulika hôfi na Sikemi, bacîgaba muli bikembe bini.³⁵ Gaali mugala wa Ebedi anahuluka agendiyimanga aha muhango gw'olugo. Lêro Abimeleki na balya banali naye banacirhenga halya bâli bacîfulisire.³⁶ Erhi abona abo bantu, Gaali anacibwîra Zebuli, erhi: «Langîra abantu bayandagala oku ntongo». Naye Zebuli anacimushuza, erhi: «Mâshi bizunguzungu bya ntongo ebyo wamarhola wêhe mpu bantu».³⁷ Gaali ashubijà omu kanwa aderha, erhi: «Lolà omuzinzi gw'abantu bayandagala omu kâgarhî k'ecihugo n'ogundi muzinzi gw'abantu gula gwayisha omu njira egezire aha mwelo gw'abashonga».³⁸ Zebuli anacimushuza, erhi: «Ngahi luligi lulya lulimi wakazâgiderhamwo mpu: Ka Abimeleki aligi muntu obwo rhwamurhumikira? K'arhali lwo lubaga wakazâgigayaguza olwo? Hulukaga lêro buno ogendilulwîsa».³⁹ Gaali anacihuluka, ayisha ashokolire abarhambo b'aha Sikemi, anacitula- kwo Abimeleki entambala.⁴⁰ Abimeleki anacimuzîgalakwo, Gaali naye akûla omulindi acîyâkira, na bantu banji bafà ago mango kuhika aha muhango.⁴¹ Abimeleki ayimanga aha Aruma; naye Zebuli alibirhakwo Gaali na bene wâbo, arhacizigaga babêra aha Sikemi.

Abantu b'e Sikemi bayîrhwa na Migdali-Sikemi anyagwa

⁴² Erhi buca, olubaga lwashubihuluka mpu lwajà oku matabâro; Abimeleki erhi akuyumva,⁴³ ayanka abantu bâge abagabamwo bikembe bisharhu, anacigendikubikira omu ndimiro. Akazihengûza, na lolà oku olubaga lwamarhenga omu lugo; anacibashagamukira, abalwîsa, abahima.⁴⁴ Abimeleki na cîrya cikembe c'engabo yali naye bakanya bagendibêra aha muhango gw'olugo. Bîrya bindi bikembe bibirhi byacirhuna kuli balya bâli bamakomekera mpu bakola bagendilwa, banacibahima.⁴⁵ Abimeleki alegerera alwîsa olwo lugo, omulegerege goshi; arhola lulya lugo, anigûza abantu balimwo; okubundi ashâba lulya lugo, alushanda anagalagazamwo omunyu.⁴⁶ Erhi bayumva ogo mwanzi abarhambo bâli aha nkingi ya Sikemi bagendicîlunda omu nyumpa nnene y'omu ka-Eli-Beriti.⁴⁷ Erhi Abimeleki amanya oku abarhambo b'aha nkingi ya Sikemi boshi balundumine ntyo haguma,⁴⁸ anacisôkera oku ntongo Salmoni n'engabo y'abantu banali naye. Ayanka embasha, ayihira omu nfune, atwa ishami ly'omurhi, alilengeza, anacilihira aha lurhugo lwâge; anacibwîra balya bantu bâli naye erhi: «Okwo mubwîne najira kwo ninyu mujirage, dubaduba akâni».⁴⁹ Nabo balya bantu boshi banacijà batwa ngasi muguma ishami banacikulikira Abimeleki; banacihonda galya mashami kuli erya nyumpa nnene, bayidûlika muliro mpu bayôkeremwo ngasi banamuli boshi. Abantu b'aho nkingi ya Sikemi boshi banaciyîrhwa; bali hôfi cihumbi, abalume n'abakazi.

Okufà kwa Abimeleki

⁵⁰ Enyuma z'aho, Abimeleki anacirhêra olugo lwa Tebesi, anacilugwârha.⁵¹ Muli olwo lugo mwâli enkingi eyûbasirwe buzibu-zibu. Abantu banaciyâkira muli eyo nkingi, abalume n'abakazi n'abarhambo. N'erhi babà bamahamika olumvi enyuma zaho, bagendiyimanga enyanya ly'eyo nkingi.⁵² Abimeleki anaciyegêra hôfi n'erya nkingi, ayikozakwo entambala, aj'aha lumvi mpu akola aludûlika muliro.⁵³ Mukazi muguma, ayanka ibuye ly'olwanjikwa, amubandalyo ah'irhwe na lulya lwanjikwa lwamujonjaga empanga.⁵⁴ Ho na halya anacihamagala omwâna wali ohêrhe emirasano yâge, anacimubwîra, erhi: «Oyômole engôrho yâwe empolereze, lyo balekikaziderha kuli nie mpu: Mukazi wamuyîsire». Olya mwâna wâge omufund'engôrho, afà.⁵⁵ Erhi engabo ya

bene Israheli ebona oku Abimeleki amâfà, yacîshubirira ngasi muguma emwâge. ⁵⁶ Ntyo, Nyamuzinda agalulira Abimeleki galya mabî ajiriraga îshe erhi ayîrha bene wâbo makumi gali nda. ⁵⁷ Nyamuzinda abarhuza ntyo abo bantu b'e Sikemi abubî bwâbo. Na ntyo kwabà kulya bahehêreragwa na Yotami, mugala wa Yerubali.

10

Tola

¹ Erhi Abimeleki abà amâfà, Tola mugala wa Puwa, mugala wa Dodo, wa kuli bene Isakari, anaciyimuka mpu akola ayôkola Israheli; oyo muntu ayûbakaga aha Shamiri, omu ntondo y'Efrayimu. ² Alamire mucîranuzi omw'Israheli myâka makumi abirhi' n'isharhu buzinda bw'aho, afà anabishwa aha Shamiri.

Yayiri

³ Enyuma z'aho, ayimuka naye Yayiri, abâga muntu w'e Galadi, abà mucîranuzi omw'Israheli myâka makumi abirhi n'ibirhi. ⁴ Ali agwêrhe bagala makumi asharhu na boshi bakazâgigendera oku ndogomi makumi asharhu; ali anagwêrhe ngo makumi asharhu, na kuhika ene kwo banaciziderha mpu murhundu gwa Yayiri; ezo ngo ziri omu Galadi. ⁵ Yayiri naye anacifà, anacibishwa aha Kamoni.

Bene-Israheli balibuzibwa na Bene-Amoni

⁶ Bene Israheli bashubirhondêra okukazijira ebigalugalu embere za Nyakasane. Bashubikazikolera ba-Bali na ba-Astarte, bo ba-nyamuzinda b'e Sîriya, bo ba-nyamuzinda b'e Sidoni, bo ba-nyamuzinda b'e Mowabu, bo ba-nyamuzinda ba bene Amoni na banyamuzinda b' Abafilistini; baleka Nyakasane, barhacimurhumikiraga. ⁷ Oburhè bwa Nyakasane bwanaciyâka kuli bene Israheli. Anacibaguza emw'Abafilistini n'emwa bene Amoni. ⁸ Nabo balibuza, barhindibuza bene Israheli ogwo mwâka, yalinda ebà myâka ikumi na munâni erhi na kurhindibuka barhindibuka bene Israheli bayûbakaga omu cihugo c'abanya-Moreni omu Galadi. ⁹ Abo bene Amoni banaciyikira Yordani, bâge-ndilwîsa bene Yûda, bene Benyamini na bene Efrayimu. Israheli abengera bwenêne. ¹⁰ Bene Israheli bashubikazilakira emunda Nyamubâho ali, bakaziderha, erhi: «Rhwakugomîre, bulya rhwamaleka Nyamuzinda wîrhu, rhwagendikazikolera ba-Bali». ¹¹ Nyakasane anacibashuza erhi: «Kalikwo byanali ntyo oku banya-Mîsiri, oku banya-Moreni, kuli bene Amoni, oku Bafilistini, ¹² n'oku Banya-Sidoni, abanya Maleki na Maoni. amango bakazigibalibuza, ka murhakazagilakira emunda ndi nâni nanabayôkola omu maboko gâbo? ¹³ Ci kwônene mwêhe mwagalindeka mwagendikolera abandi banyamuzinda, okwo kwarhuma ntà-bayôkole lêro. ¹⁴ Gendagi mujikolera abo banyamuzinda winyu mwanacîshogaga, bône babalîkûzagye mw'aga mango mudwîrhe mwabengera».

¹⁵ Bene Israheli banacishuza Nyamubâho, mpu: «Rhwagomire, nâwe wêne orhujirirage kulya onabwîne kurhukwânîne embere zâwe. Casinga orhuyôkole muli gano mango». ¹⁶ Bakanya, hagendirhenza emwâbo balya banyamuzinda b'ahandi, bashubikazikolera Nyakasane. Omurhima gwâge gwanacibona obwonjo bwenêne kuli okwo kubengera kw'Israheli. ¹⁷ Bene Amoni bashubishûbûzanya mpu bagendilwîsa bene Israheli, batwa ecirâlo omu Galadi. Nabo bene Israheli bashûbûzanya, batwa ecâbo cirâlo aha Mispa. ¹⁸ Olubaga, abarhambo b'e Galadi banacidôsanya bône na bône mpu: «Muntu ndi wâge-ndikoza bene Amoni? Oyo anabà yêne ye murhambo w'abantu b'e Galadi bo-shi».

11

Yefutè abà murhambo w'Israheli

¹ Hali muntu muguma w'e Galadi, izîno lyâge ye Yefutè, yali ntwâli bwenêne. Mukazi wa cihurula waburhiraga Galadi oyo Yefutè. ² Omu-kazi wali mukà Galadi w'okuli amuburhire abâna, n'abâna b'oyo mukazi erhi babà bakola bakulu, balibirhakwo Yefutè, bamubwîra mpu: «W'oyo orhankayîma omu nyumpa ya larha bulya oburhwa n'owundi mukazi». ³ Yefutè, anacîgendera ayâka bene wâbo, agendiyûbaka omu cihugo ca Tobu. Abantu ba busha busha b'eyo munda bakazisbiga Yefutè, banakazigendilwa bo naye bagenzikanwe. ⁴ Ago mango, bene Amoni bâli batuzirekwo Israheli entambala, ⁵ abashamuka b'e Galadi bajiyanka Yefutè omu cihugo ca Tobu. ⁶ Banacibwîra Yefutè, mpu: «Yisha, wajiba murhambo wîrhu, rhujilwîsa bene Amoni». ⁷ Yefutè anacibwîra abo bashamuka b'e Galadi, erhi: «K'arhali mwe olya mwanshombaga mwanampulusa omu nyumpa ya larha. Bicigi munyishirage- kwo buno mwamabona mukola muli omu mbaka!» ⁸ Abashamuka b'e Galadi banacishuza Yefutè, mpu: «Ci co cirhumire rhuyisha emunda oli eco kandi, oyîshe rhugende rhweshi, wagendilwîsa bene Amoni, onabè we murhambo wîrhu rhwono, onabè murhambo w'abantu boshi b'e Galadi». ⁹ Yefutè anacibwîra abo bashamuka b'e Galadi, erhi: «Mukampêka mpu ngendilwîsa bene Amoni, na Nyakasane erhi akabampa, nanabà murhambo winyu». ¹⁰ Balya bashamuka b'e Galadi banacishuza Yefutè, mpu: «Nyakasane abè yêne ye mubêshûza ekarhî kîrhu na nâwe: rhwajira okunali nk'okwo onadesire». ¹¹ Yefutè anacihira njira na balya bashamuka b'e Galadi. Olubaga lwanamuyêmêra mpu ye kola murhambo wâbo, ye nakola. murhegesi wâbo oku matabâro. Yefutè aderhera ebyôla binwa byoshi embere za Nyakasane aha Mispa.

Yefutè arhuma entumwa emw'omwâmi wa bene Amoni

¹² Yefutè arhuma entumwa emw'omwâmi wa bene Amoni. mpu bâge-ndimubwîra mpu: «Bici rhufanînwe nâwe obu oyishirintulakwo entambala omu cihugo câni?» ¹³ Olya mwâmi wa bene Amoni anacishuza zirya ntumwa za Yefutè, erhi: «Ali ebwa kubà Israheli, galya mango arhengaga e Mîsiri anyazire ecihugo câni, kurhenga aha Arnoni kujà e Yaboki n'oku Yordani. Ocingalulirage buno wêne». ¹⁴ Yefutè ashubirhuma ezindi ntumwa emw'oyo mwâmi wa bene Amoni, ¹⁵ mpu bagendimubwîra mpu: «Yefutè adesire ntya: Israheli arharhòlaga oli oku cihugo ca Mowabu, oli oku cihugo ca bene Amoni. ¹⁶ Bulya erhi Israheli akola arhenga e Mîsiri, omw'irungu agezire kuhika oku nyanja ndukula, kandi ahika e Kadesi. ¹⁷ Ago mango Israheli arhuma entumwa emw'omwâmi w'Edomu: Nkusengîre, oleke ngere omu cihugo câwe, ci olya mwâmi w'Edomu arhayêmêraga. Arhuma ezindi ntumwa emwa ow'e Mowabu, naye ahakana; Ntyo Israheli abêra aha Kadesi. ¹⁸ Kandi ashubirhòla enjira yâge omw'irungu, azunguluka ntyo ecihugo ca Edomu n'eca Mowabu, alinda ahika olunda lw'e buzûka-zûba bw'ecihugo ca Mowabu. Bahanda ah'ishiriza lya Arnoni, barhamaga olubibi lwa Mowabu, bulya Arnoni yeri lubibi lwa Mowabu. ¹⁹ Ka-ndi Israheli arhuma ezindi ntumwa emwa Sihoni mwâmi w'abanya-Moreni, mwâmi w'e Hesboni, Israheli anacimubwîra erhi: Oleke, nkusengîre, ngere omu cihugo câwe kuhika halya hanali hâni. ²⁰ Ci kwônene Siboni arhali alangâlîre bwenêne Israheli mpu amuleka agere omu cihugo câge. Sihoni ashûbûza engabo yâge yoshi, atwa olugerêro aha Yahasi, anacirhangira okulwîsa Israheli. ²¹ Na Nyakasane, Nyamuzinda w'Israheli abâna Sihoni n'olubaga lwâge e- mwa Israheli. Israheli anacibahima, na Israheli anaciyanka ecihugo c'abà- nya-Moreni coshi bayûbakaga muli eco cihugo. ²² Banaciyûbaka omu cihugo c'abanya-Moreni, kurhenga kuli Arnoni kuhika kuli Yaboki, kandi kurhenga okw'irungu kuhika kuli Yordani. ²³ N'obu wamabona oku Nyakasane, Nyamuzinda w'Israheli anyazire abanya-Moreni ayîmika olubaga lwâge Israheli, nâwe okolaga mpu wayishilunyaga! ²⁴ K'ebi nyamuzinda Kemoshi^c akuhâga birhabà byâwe? Nîrhu ebi Nyakasane, Nyamuzinda wîrhu arhuhâga binali bîrhu! ²⁵ K'olushirage Balaka, mugala wa Sipori, mwâmi we Mowabu? K'ajîre kadali na Israheli, nîsi erhi amutulakwo entambala? ²⁶ Kurhenga Israheli ali ayûbasire Hesboni n'emirhundu yâge, Aroeri n'emirhundu yâge, kuguma

^c**11.24** : Kemoshi, liri izîno lya muzimu w'abanya-Mowabu (Mib 21, 29).

n'engo zoshi ziri oku burhambi bw'Arnoni, alà oku hamagera myâka magana asharhu, carhumire orhabinyaga ago mango goshi? ²⁷ Oku bwâni ntà bubî nakujirîre, ci wêhe wamajira kubî emunda ndi ene oderha mpu okola wa- ntulakwo entambala. Nyakasane yênene atwâge olwo lubanja ekarhî ka bene Israheli n'ekarhî ka bene Amoni». ²⁸ Oyo mwâmi wa bene Amoni arhayumvagya ebyo binwa Yefutè ali amurhumire.

Eciragâne ca Yefutè n'okuhima kwâge

²⁹ Mûka gwa Nyakasane anacijà muli Yefutè; Yefutè anaciyikira^d Galadi, agera omu cihugo ca bene Menashè, agera muli Misper w'e Galadi; kurheng'e Misper w'e Galadi agera olundi lunda lwa bene Amoni. ³⁰ Ago mango Yefutè ahâna eciragâne emwa Nyakasane aderha, erhi: ³¹ «Nka wankampà loshi bene Amoni, owankahuluka wa burhanzi omu nyumpa yâni mpu alinyankirira amango nagaluka namanahima bene Amoni, oyo anabè wa Nyamubâho, namurherekêra enterekêro ya nsirîra». ³² Yefutè ayubuka bene Amoni, abalwîsa anabahima; Nyamubâho amuhà bo. ³³ Abahima loshi kurhenga aha Aroeri kuhika aha Miniti, kwo kuderha ngo makumi abirhi, na kandi kuhika ah'Abeli-Keramimi: Abahima okurhasâgiboneka. Ntyo bene Amoni bagonywa bwenêne na bene Israheli. ³⁴ Enyuma z'aho, Yefutè ayishaga akola ashubûka ajà emwâge aha Mispa, alà oku omwâli ye murhangiriza apamuka omu nyumpa ayisha alimuyankirira, anarhimba n'engoma anasâma. Oyo mwânanyere ali mwâna wâge wa cûsha, kuleka ye arhahiragaho wundi mwâna oli wa murhabana oli wa munyere. ³⁵ Erhi amubona, Yefutè asharhangula emyambalo yâge, anaciderha, erhi: «Mâshi! mwâli wâni mâshi! ci wamandibuza! oli w'omu bambabazize. Niono nabu-mbwîre akanwa kâni emunda Nyamubâho ali ntankanacikatwamwo». ³⁶ Omwâli anacimubwîra erhi: «Larha woyo wabumbûlîre Nyakasane akanwa kâwe; onjirirage nk'oku wanalaganaga omu kanwa kâwe, bulya Nyakasane anakuhîre olwîhòlo oku bashombanyi bâwe, bene Amoni». ³⁷ Namunyere anacibwîra îshe erhi: «Nsengîrage nâni ntya: «Ompè nâni myêzi ibirhi y'okucîrhonda, ondeke njè najà eyi n'eyi omu ntongo, ngendilakira obubikira^e bwâni haguma n'abirhu banyere. ³⁸ Îshe anacimubwîra erhi: «Gendaga!» Anacimuleka agenda eyo myêzi ibirhi. Namunyere anacikanya n'abâbo banyere ajà azungula eyi n'eyi, ajà alakira obubikira bwâge omu ntongo. ³⁹ Erhi eyo myêzi ibirhi egera, olya munyere agaluka emwâbo, ajà emunda îshe ali, naye îshe anayûkiriza cîrya cîragâne ahânaga emwa Nyakasane. Oku biyêrekîre oyo munyere arhalisagimanyana na mulume. ⁴⁰ Okwo lyabà irhegeko omw'Israheli: Ngasi mwâka abanyere b'Israheli banagendikumbuluka mwâli wa Yefutè w'e Galadi, bajire nsiku ini ngasi mwâka.

12

Entanbala ekarhî k'Efrayimu na Yefutè. Okufâ kwa Yefutè

¹ Bene Efrayimu banacishûbûzanya, bajà emunda Yefutè ali aha Safoni, banacimubwîra mpu: «Carhumaga ogendilwîsa bene Amoni orhanarhulâlîkaga mpu rhugende nâwe? Ene rhwakuyôkera muli eyîra nyumpa ya-we». ² Yefutè anacibashuza, erhi: «Yâga, niono n'olubaga rhwâli omu ntambala nkulu na bene Amoni; oku bundi obwo nanaciyisha ndi bahamagala nti muyishe, ci murhandîkûzagya omu maboko gâbo. ³ Erhi mbona oku ntâye oyishirintabâla, nasimika, nahira omurhima omu nda, nâni narhabâlira bene Amoni, na Nyamubâho anacibampa.

^d**11.29** : Yefutè azunguluka ecihugo ca Galadi n'eca Menashè mpu ly'ashûbûza abarhabâzi. Ahika n'e Misper bulya ebà ecihando ca bene Israheli.

^e**11.37** Muli eyi milongo, 34-37: Agendilakira obubikira bwâge: bulyâla akola afà buzira mwâna n'obwo ali ocîlanzire bwinjà (Lev 21, 13). Balimanyire mpu okufâ buzira kuburha buli buhanya na nshonyi nnene bwenêne. Okwo kwarhuma oyo munyere wa Yefutè alakira obubikira bwâge na bulya ntà luhembo ahâbirwe.

Bici birhumirage muyisha ene obu mpu mulindwîsa. ⁴ Yefutè anacishûbûza engabo yâge yoshi y'omu Galadi, barhulubana na bene Efrayimu. Abantu b'omu Galadi bahima bene Efrayimu, bulya bene Efrayimu bakaziderha mpu «Moyo muli bantu bafumaga bene Efrayimu, mwagendicishomekeza, wâni bene Galadi, ekarhî ka bene Efrayimu na bene Menashè!» ⁵ Galadi, aziba amazîko ga Yordani goshi kuli bene Efrayimu, n'erhi hankajizire owayisha muli abo bene Efrayimu bajaga bayâka, akâderha erhi: «Mpundusi ngere», abantu b'e Galadi banamudôsa mpu: «Ka oli wa muli bene Efrayimu?» Akâderha erhi: «Nanga». ⁶ Banamubwîra mpu: «Derhaga Shiboleti». Naye anaderha erhi: Siboleti^f. Arhakazagikengera okushuza okushingânîne. Aho banamugwârha, bamuyirhire okwo mazîko ga Yordani. ⁷ Mw'ago mango anacibà mucîranuzi omu Israheli myâka ndarhu, buzinda bw'aho, Yefutè, oyo munya Galadi, afà, anacibishwa omu lugo lwâge omu Galadi.

Ibzani

⁸ Enyuma zâge, Ibzani w'e Betelehemu, abà mucîranuzi omu Israheli. ⁹ Aburha bagala makumi asharhu, ayâlusa bâli makumi asharhu barhenga omu nyumpa yâge. Ayisha adwîrhe na bandi banyere makumi asharhu barhenga ahandi, abahà abagala. Ayôsire mucîranuzi omu Israheli myâka nda. ¹⁰ Ibzani, anacifà, anabishwa aha Betelehemu.

Eloni

¹¹ Enyuma zâge Eloni w'e Zabuloni abà mucîranuzi omw'Israheli myâka ikumi. ¹² Okubundi Eloni w'e Zabuloni anacifà, anacibishwa aha Ayaloni, omu cihugo ca Zabuloni.

Abdoni

¹³ Enyuma zâge, Abdoni, mugala wa Hileli, w'e Pireatoni, abà mucîranuzi omw'Israheli. ¹⁴ Ali agwêrhe bagala makumi anni, na binjiku makumi asharhu ba barhabana, boshi bakazigendera oku ndogomi makumi gali nda. Abîre ¹ mucîranuzi omw'Israheli myâka munâni. ¹⁵ Okubundi, Abdoni, mugala wa Hileli, w'e Pireatoni anacifà, anabishwa e Pireatoni omu cihugo c'Efrayimu, oku ntongo y'abany'Amaleki.

13

Okuburhwa kwa Samusoni. Mukà Manoahi abonekerwa

¹ Bene Israheli bashubirhondêra bajira ebiri bigalugalu omu masù ga Nyakasane, na Nyakasane anacibahâna emwa Abafilistini, mango ga myâka makumi anni. ² Hali muntu muguma w'e Sorea w'omu bûko bwa Dani, izîno lyâge ye Manoahi; mukâge yabâga ngumba, arhànjiraga mwâna. ³ Malahika wa Nyakasane anacibonekera olya mukazi, anacimubwîra, erhi: «Lolà oku oli ngumba, orhanagwêrhi mwâna; ci kwônene okolaga wajiba izîmi, waburha n'omwânarhabana. ⁴ Ci buno ocilangage, orhahîra okanywa oli idivayi, oli ecindi cinyôbwa c'okulalusa, orhanalyaga ebiri bigalugalu. ⁵ Bulya wajiba izîmi, wanayishiburha omwânarhabana. Olugembe ntà mango lwagere okw'irhwe lyâge, bulya oyo mwâna abà mwîshogwa wa Nyamuzinda kurhenga omu nda ya nina, ye warhangira okucungula bene Israheli omu maboko g'Abafilistini». ⁶ Nyamukazi agenda ajibwîra ibà, erhi: «Muntu muguma wa Nyamuzinda analiyishire emunda ndi, anali agwêrhe enshusho ya Malahika wa Nyamuzinda, nshusho ya kuyôbohya bwenêne. Ntamudôsize nti ali wa ngahi, naye yêne arhambwizire izîno lyâge. ⁷ Ci kwônene anambwîzire erhi: Lolà oku wâbà izîmi, wanaburha omwânarhabana, ci omanyage kurhenga ene orhacikaginywa idivayi erhi

^f**12.6** : Bene Efrayimu bakagiderha «S», ahâli ha «Sh». Iderha lyâbo lyabahâna. Mat 26, 73. kwo kuligi nka kula bâna ba Bashi banji barhaci'yishiberûla «r» na «rh»; baswahili banji barhaci'yishi ahali «h» n'aha arhali omu ciswahili, bulya bali bamuhushikanya na «h» kaduma w'enfarasè

ngasi cindi cinyôbwa cankalalusa; orhanalyaga ngasi kantu kagalugalu, bulya oyo mwânarhabana abà mwîshogwa wa Nyamuzinda kurhenga omu nda ya nina, kuhika olusiku lw'okufà kwâge».

Malahika wa Nyakasane ashubibonekera mukà Manoahi

⁸ Okubundi Manoahi anacisengera bwenêne Nyamubâho, anaciderha, erhi: «Nkusengîre Yâgirwa, Nyakasane, olya muntu wa Nyamuzinda wali orhumire, ashubiyisha arhubwîre bwinjà ebi rhugwâsirwe okujira kuli oyo mwâna waburhwa!» ⁹ Nyamuzinda anaciyumva izù lya Manoahi, na ntyo Malahika wa Nyamuzinda ashubijà emunda nyamukazi ali omu mashwa, ci ibà Manoahi arhali naye. ¹⁰ Olya mukazi anacikanyiriza, agendibwîra ibà, erhi: «Lolà oku kandi amambonekera olya mulume wali oyishire olundi lusiku emunda ndi». ¹¹ Manoahi anacikanya agenda ashimbulire mukâge, anacijà emunda olya muntu ali, amubwîra, erhi: «Ka we olya muntu waganîzagya oyu mukazi?» Anacishuza, erhi: «Nêci nie ono». ¹² Manoahi anacimudôsa erhi: «Amango kalya kanwa kâwe kabà, irhegeko lici oyo mwâna ashimba na kurhigi ayishijira?» ¹³ Malahika wa Nyakasane ashuza Manoahi, erhi: «Nyamukazi acîlange kuli ngasi ebi nanamubwizire byoshi. ¹⁴ Arhalyaga kantu kaci k'oku muzâbîbu guruhengamwo idivayi, arhananywaga idivayi nîsi erhi ecinyôbwa cilalusa. Arhanahîra akalya akantu kagalugalu, oku namuhanzize koshi akushimbulire». ¹⁵ Manoahi abwîra malahika wa Nyakasane, erhi: «Waliha, oyêmêre rhurhangikubêza hano, rhwagendikurheganyiza omwânahene». ¹⁶ Malahika wa Nyakasane anacishuza Manoahi, erhi: «Ciru wakambêza hano, ntalye kuli ebyo biryo byâwe; ci kwônene akabà walonza okurherekêra Nyamubâho nterekêro y'ensirîra, oyijirage». ¹⁷ Manoahi adôsa olya malahika wa Nyakasane, erhi: «Izîno lyâwe we ndi obu? Amango akanwa kâwe kayûkirira, rhwanakukuza». ¹⁸ Malahika wa Nyakasane anacimushuza, erhi: «Carhuma wandôsa kwa bene okwo oku biyêrekîre izîno lyâni n'obo liri lya kujugumya?» ¹⁹ Manoahi arhola omwânahene n'nterekêro y'enkalangè, ayihira okw'ibuye, ayirherekêra Nyakasane, kwanacibà kwa kujugumya: Manoahi na mukâge bakazâgilolêreza. ²⁰ Lêro ago mango engulumira y'omuliro yakazâgirhenga oku luhêrero, yanasôkera emalunga; olya Malahika wa Nyakasane asôka muli gulya muliro gw'oku luhêrero. Manoahi erhi babona kulya bakumba bûbi na mukâge okw'idaho. ²¹ Oyo Malahika wa Nyakasane arhacibonekeraga oli Manoahi, oli mukâge. Lêro Manoahi amanyira aho oku anali Malahika wa Nyakasane. ²² Manoahi anacibwîra mukâge, erhi: «Rhukolaga rhwafâ⁹ obu rhwamâbona Nyamuzinda». ²³ Mukâge amushuza, erhi: «Acibâge Nyakasane anali alonzize okurhuyîrha, arhankayankirîre omu maboko gîrhu eyi nterekêro y'ensirîra n'ey'enkalangè, arhankanarhuyeresire birya byoshi na mw'ago mango arhankarhumanyisize bintu bya bene bîra». ²⁴ Nyamukazi anaciburha omwâna, banacimuyirika izîno lya Samusoni. Omwânarhabana akula, Nyamubâho anacimugisha. ²⁵ Omûka gwa Nyakasane gwanarhangira okumusunika e Mahanè-Dani, ekarhî ka Sorea na Eshtaoli.

14

Obuhya bwa Samusoni

¹ Samusoni anacibungulukira e Timna, eyo Timna anacishimânayo mukazi muguma w'omu banyere b'Abafilistini. ² erhi arherema, agendimanyîsa îshe na nina, ababwîra, erhi «Nabwîne abà Timna, omukazi nayanka, w'omu Bafilistini; mugendinshebera nâni abè mukânie». ³ Îshe na nina banacimushuza, mpu: «K'orhankabona omukazi omu banyere ba bene winyu n'omu lubaga lwâwe lwoshi, obwo okola wagendilongeza omukazi emw'Abafilistini emwa ezo ntakembûlwa?»

⁹**13.22** : Manoahi ahamîriza oku Nnâmahanga ababonekîre omu nshusho ya malahika wâge. E-mwa bene Israheli, okubona Nyamuzinda erhi kunakola kufà (Rhulole muli Bac 6, 22-23; Lub 33, 20; Lush 5, 24-26; Murh 32, 31).

Samusoni anacishuza îshe, erhi: «Ojinshebera oyo, bulya ye onkwânîne». ⁴ Îshe na nina barhali bamanyire oku okwo kwarhenga emwa Nyakasane, bulya akazâgilonza engwârhiro y'akigenzo emunda Abafilistini bali. Ago mango erhi Abafilistini bo bâli omu Israheli. ⁵ Samusoni, n'îshe na nina babungulukira e Timna. erhi bahika oku mizâbîbu ya Timna, babona entale ntôrhò yayisha yalumba, enabakulikire. ⁶ Mûka wa Nyakasane anacijà muli Samusoni, na ciru akabà arhali afumbasire akantu omu nfune, Samusoni asharhangula erya ntale^h nka kula bankasharagula omwânahene. Arhanabwiraga îshe na nina okwo ajiraga. ⁷ Samusoni yandagala agendishambâla n'olya mukazi, na nyamukazi amusîmîsa. ⁸ Erhi kugera nsiku ayandagala, mpu akolaga agendirhòla mukâge; arhangirhambika mpu alole oku murhumba gw'erya ntale; k'orhabona oku irumbu ly'enjuci n'obûci biri muli erya ntale. ⁹ Anaciyanka kuli bulya bûci, ahira omu nfune zâge, agenda alya bunjiranjira, ajà emunda îshe na nina bâli, anacibahakwo, bàlya, ci arhamanyisagya oku anakûlaga obwo bûci omu ntale. ¹⁰ Îshe wa Samusoni anacibahakwo, ajà emunda olya mukazi àli, n'erhi ahikayo, Samusoni ajira olusiku lukulu, bulya ago mango, okwo yali nkômedu y'emisole. ¹¹ Ci ebwa kubà bakazâgimurhînya, banacirhòla bâna ba misole makumi asharhu mpu babêre naye.

Omugani gwa Samusoni

¹² Samusoni anacibabwîra, erhi: «Muleke mmubwîre omugani, mukagumpugûlira muli zino nsiku nda z'olusiku lukulu, mukanagukoza, nanamuhà bishûli makumi asharhu, na yindi mishangi makumi asharhu y'okukazihingûlamwo ebyo bishûli. ¹³ Ci akabà murhabashiri okumpugûlira, mwanabà mwe mumpà ebyo bishûli n'eyo yindi mishangi y'okukazihingûla». Banacimubwîra mpu: «Rhubwîrage ogwo mugani gwâwe, nîrhu rhuguyumve». ¹⁴ Anacibabwîra, erhi: «Muli nyamulya, mwarhenga ebiribwa. Muli nyabukalye, mwarhenga ebirembu». Bageza nsiku isharhu balonza, barhanahashaga okuhugûla ogwo mugani. ¹⁵ Erhi bahika oku lusiku lwa kali nda, bajibwîra mukà Samusoni mpu: «Ogendishumika balo akuhugûlire ogwo mugani; n'akabà arhali ntyo, w'oyo rhwanakuyôca, rhuyôce n'enyumpa ya sho. Ka kurhuyungukirakwo kwarhumaga murhulâlîka?» ¹⁶ Mukà Samusoni ayisha alaka, acîhonda kuli ye, anacimubwîra, erhi: «Orhajira kuli nie erhali nshombo, orhansîma. Watwire abantu b'omu lubaga lwâni omugani, wanabula kugumpugûlira nieki!» Anacimushuza erhi: «Ntâ- guhugûliraga ciru n'oli larha, ciru n'oli nyâmà, akolaga we naguhugûlira obwôla!» ¹⁷ Nyamukazi agwîra omulenge muli ezo nsiku nda z'olusiku lukulu, n'oku lusiku lwa kali nda, ebwa kubà amamurhindibuza, Samusoni amuhugûlira gulya mugani, naye nyamukazi agendiguhugûlira abo bâna b'omu lugo lwâbo. ¹⁸ Abo bantu b'omu lugo, banacibwîra Samusoni oku lusiku lwa kali nda, e-mbêre izûba lizike, mpu: «Ewani, bici binunu bilushire obûci? Bici bikali bilushire entale?» Samusoni anacibashuza, erhi: «Nka murhahingaga n'endaku yâni, murhankarhimanyize ogwo mugani». ¹⁹ Mûka wa Nyakasane anacicîhonda kuli ye, naye ayandagalira e Ashkeloni. Ayîrhayo bantu makumi asharhu, erhi abà amabatungôla, emyambalo yâbo ayihà balya bayûlubulaga ogwo mugani. Okubundi oburhè bwâge bwanaciyâka, asôkera emw'îshe. ²⁰ Oyo mukà Samusoni ayankwa n'omwâna wali mushongwe wâge.

15

Samusoni ayokêra emyâka y'okusârûlwa y'Abafilistini

¹ Erhi ensiku zigera, gala mango bakubirha engano, Samusoni ayimuka mpu akola ajirhangula mukâge; anacihêka omwânahene. Aderha, erhi: «Nkola najà emunda mukânie ali omu nyumpa y'okulâla». Ci kwônene îshe wa nyamukazi arhamuyemereraga mpu ajemwo; aderha, erhi: ² Nali manyire nti nkaba orhacimusimiri na ntyo namuhà owinyu. Ka mulumuna wâge arhali ye mwinjà

^h**14.6** : Samusoni asharhangula entale n'emisî Nnâmahanga amuhâga.

kulusha ye. Oyo abâge ye bà mukâwe ahâli hâge». ³ Samusoni Aderha, erhi: «Lêro nâbà mwêru kwêru oku Bafilistini nkabajira kubî». ⁴ Samusoni akanya agendigwârha banyambwe magana asharhu, n'erhi abà amayanka ebimole, ajashwêkera balya banyambwe babirhi babirhi amahunga haguma, anahira ecimole ekarhî ka galya mahûnga. ⁵ Ayâsa birya bimole, analikira ba-lya banyambwe omu ngano zikola ziyêzire z'Abafilistini. Ayôca ntyo kurhenga oku birundo by'engano kuhika oku ngano zaliciyimanzi omu mashwa; ayôca emizâbîbu n'emizêti. ⁶ Abafilistini banacidôsa mpu: «Ndi wajiraga ntya wâni?» Babashuza, mpu: «Samusoni, mukwî wa Timniti ebwa kubà oyu ishazâla amunyazire mukâge, amuhà owâbo». Abafilistini bakanya bagendiyôca olya mukazi n'enyumpa y'îshe. ⁷ Samusoni anacibashuza, erhi «Akabà ntyo kwo mwamanajira, okuli nâni ntacidêkerere ntanacîhîla kuli mwe». ⁸ Abayîrha okw'okuyôbohya, ajabavuna amahiji n'ebibero. Enyuma z'aho ayandagala, agendija omu lwâla lw'ibuye ly'Etami, aberamwo.

Omwanganga gw'endogomi

⁹ Okubundi Abafilistini banacisôka, bakola hagendilwa, bahanda omu Buyahudi, bahika cingana e Lehi. ¹⁰ Abantu b'omu Yûda banacibadôsa mpu: «Cirhumire musôkera eno munda muli rhulwîsa?» Banacibashuza, mpu: «Rhurheremîre eno munda nti rhuyishigwârha Samusoni, nîrhu rhumujire nk'oku anarhujiraga.» ¹¹ Ngabo ya bantu bihumbi bisharhu b'omu Yûda banaciyandagalira emunda ali omu lwâla lw'ibuye ly'Etami. Banacibwîra Samusoni, mpu: «K'orhamanyiri oku Abafilistini ho bakola babà banamwîrhu? Bici ebi warhujirîre?» Anacibashuza, erhi: «Oku banjiriraga kubî kwo nâni nabajirira». ¹² Banacimubwîra, mpu: «Rhulikugwârha, rhukuhêkere abo Bafilistini», Samusoni anacibalahiriza, erhi: «Cinyigashiragi oku murhanyîrhe mwenene». ¹³ Banacimushuza, mpu: «Nanga rhurhakuyîrhe». Erhi babà bamâmushwêka na migozi ibirhi mihyâhya, bamurheremana kuli liry ibuye. ¹⁴ Erhi ahika aha Lehi, Abafilistini babanda orhubababo rhw'omwîshingo. Okubundi Mûka wa Nyakasane amujamwo, erya migozi yali emushwêsire yanacidarhuka nka migozi gwa citâni bayôcire n'omuliro; emunda bâli bayifundikire yarhoga omu maboko gâge. ¹⁵ Anacishimâna omwanganga mubishi gw'endogomi; alambûla okuboko, agurhîla, ayîrhamwo bantu cihumbi. ¹⁶ Samusoni anaciderha, erhi: «N'omwanganga gw'endogomi, nabamalîre. N'omwanganga gw'endogomi, nayîsire ecihumbi c'abantu». ¹⁷ Erhi abà amâyûsa okuderha ntyo, akabulira gulya mwanganga, n'aho ahayîrika izîno lya Ramati-Lehi. ¹⁸ Erhi akola ali bufâ n'enyôrha, ashenga Nyakasane, aderha erhi: «Yâgirwa wênene wakolêsagya okuboko kwa mwambali wâwe, mpu olîkûzemwo olubaga lwâwe; na buno ka nkolaga nafâ n'enyôrha, na ntyo mpirimire omu maboko g'ezi ntakembûlwa?» ¹⁹ Nyamuzinda anacihahanyula ibuye libà abà Lehi, lyanacivongobokamwo amîshi. Samusoni anywa, ahûmûka, ashubibà mugumagumâ. Co carhumire eryo iriba baliyirika izîno lya Eni-Korè; liciba aho Lehi kuhika ene. ²⁰ Samusoni ayôsire mucîranuzi omw'Israheli ago mango g'Abafilistini, myâka makumi abirhi.

16

Samusoni ahôngola olumvi lw'aha Gaza

¹ Samusoni akanya ajà e Gaza, eyo munda ashimâna yo omukazi orhajira mulume, ajà omu mwâge. ² Banacikamanyîsa abantu b'e Gaza mpu: «Samusoni yo akola ali eno munda». Bayisha, bagorha erya nyumpa, bamukubika obudufu boshi, bagendilingira aha muhango gw'olugo. Boshi bahwekêrera obwo budufu boshi, mpu: «Hano buca boshi, rhwanamugwârha, rhumuyîrhe». ³ Samusoni ahunga kuhika aha karhî k'obudufu kwônene, aha karhî k'obudufu azûka, amanyula olumvi lw'olugo, kuguma n'emirhi yalwo yombi n'omurhamba gwâlwo; anacibihira aha lurhugo, abisôkana okw'irhwêrhwê ly' entondo eri yalola Hebroni.

Dalila amanyîsa ogwa Samusoni

⁴ Enyuma z'aho anacyinjibana omukazi omu kabanda ka Soreki, izino ly'oyo mukazi ye Dalila.
⁵ Abashamuka b'Abafilistini bakanya bajà emunda nyamukazi ali, bamushumika mpu: «Omuyenje, olole ngahi emisî yâge esimikira, na kurhi rhwankamuhima, rhumugwarhe, rhumushwêke, rhunamucinaguze nk'oku rhunalongize, rhwakazikuhà ngasi muguma nfaranga igana za marhale». ⁶ Dalila anacibwîra Samusoni, erhi: «Nkuhûnyire, ombwîre nâni ngahi eyi misî yâwe esimikira, na kurhi bankakuhimamwo banakugwârhe?» ⁷ Samusoni anacimushuza, erhi: «Nka bankanshwêka na migozi nda eciri mibishi, nâni nanabà muzamba, nanayôrha nk'abandi bantu». ⁸ Abo bashamuka b'Abafilistini bayisha badwîrhîre Dalila migozi nda eciri mibishi, naye anacimushwêka nayo. ⁹ Kuziga erhi hanaligi n'abantu bacîfulisire omu nyumpa y'olya mukazi. Nyamukazi anacimubwîra, erhi: «Samusoni, omanyè, Abafilistini bano!» Ho na halya anacitwa rhulya rhugozi nka kulya ba- nkanatwa omugohe gw'oluviri gw'amahikakwo omuliro. Emisî yâge erhacimanyagwa aha esimikira. ¹⁰ Dalila anacibwîra Samusoni erhi: «K'orhabwîni oku mwantebire, oku wambwizire eby'obunywesi. Lêro nyêrekaga bici bankakushwêkamwo». ¹¹ Anacimubwîra, erhi: «Nka bankanshwêka na migozi nda erya mibudurhu, erya erhasâgijira gundi mukolo, aho nanabà muzamba nk'abandi bantu». ¹² Dalila anacyanka erya migozi mihyâhya anacimushwêkamwo, anacimubwîra, erhi: «Samusoni, omanyè, Abafilistini bano!» Kuziga erhi n'abantu bacîfulisire omu nyumpa. Anacitwa erya migozi nka kulya banakanatwa enusi y'okuhanga, yo migozi yali emushwêsire amaboko. ¹³ Dalila anacibwîra Samusoni erhi: «Kuhika mangaci waleke nieki okunteba, wakambwîra eby'obunywesi byônene. Nyêrekaga bici byankakushwêka». Samusoni anacimushuza erhi: «Nka wankashwêka eyi mihunga y'e mvîri zâni oku eri nda na caburhinda okanayisêza n'enkomango, nanaheza emisî yâni, mbè nk'abandi bantu». ¹⁴ Nyamukazi anacyiziriringa n'olya caburhinda, anashwêkera oku mulindizo bashwêkerakwo ebintu. Oku handi anacimubwîra, erhi: «Abafilistini bano, Samusoni!» Oku azanzaramuka omw'îrò, amanyula gulya mulindizo, n'olya caburhinda. ¹⁵ Nyamukazi anacimubwîra erhi: «Kurhi wankambwîraga erhi: Nkusîma akabà omurhima gwâwe gurhandikwo? Lolà oku kakola kasharhu aka odwîrhe wanteba, orhanacimanyîsa ngahi emisî yâwe esimikira? ¹⁶ Kulya kubà nyamukazi akazâgimushimbulula ntyo ngasi mango, Samsoni oburhè bwalongzimuyîrha. ¹⁷ Lêro anacyigulira nyamukazi omurhima gwâge goshi, amubwîra erhi: «Olugembe lurhasagigera okw'irhwe lyâni, bulya mbà nterekêro ya Nyakasane, kurhenga omu nda ya nyâma. Nka bankamôma, emisî yâni yanantengamwo, nanabà muzamba, nyôrhe nk'abandi bantu». ¹⁸ Dalila abona oku lêro amamuyigulira omurhima gwâge; anacirhumiza abashamuka b'Abafilistini, aderha, erhi: «Lêro murheremage! Balya bashamuka b'Abafilistini basôkera emunda nyamukazi ali, bayisha badwîrhe n'enfaranga. ¹⁹ Nyamukazi agwishiza Samusoni oku madwî gâge; erhi abà amahamagala omulume, amômêsa erya mihunga nda yali oku irhwe lya Samusoni, abona akola abongerîre, erhi emisî yamamuhwamwo. ²⁰ Olya mukazi anaciderha, erhi: «Omanyè Abafilistini bano, Samusoni!» Samusoni azanzamuka omw'îrò lyâge, anadwîrhe aderha, erhi: «Nashubifuma nk'agandi mango, nacîlikûza». Cî arhali acimanya oku Nyakasane anamurhenziremwo. ²¹ Abafilistini bayisha, bamugwârha, banamurhomola amasû n'erhi babà bamamuyandagalana e Gaza, bamushwêka na bacaburhinda babirhi b'omulinga. Ahâbwa omukolo gwa okukazizungulusa^k ibuye ly'okushwa omwo mpamikwa.

Okufà kwa Samusoni

ⁱ**16.4** : Samusoni agonyagonya entale (14, 6), agaliyabirwa okuhima amagene g'emurhima gwâge; acîshwêkûlaga enkoba zâlimushwêsire, cikwône ayâbirwa okushwêkûla enkoba z'amagene galimushwêsire. ngasi mulume erhi mukazi akakengêra oku aho habà hadârhi, amagene g'emurhima oyu gahârîhîne arhabona kuli.

^j**16.20** : Nyamuzinda amurhenziremwo: 1Sam 16, 14; 18, 12; 28. 15.

^k**16.21** : Akazizungulusa ibuye ly'okushwa: Ayu 31, 10; Mat 24, 41.

²² Ci kwônene emviri z'oku irhwe lyâge zashubirhangira okumera kurhenga galya mango anamômagwa. ²³ Abo bashamuka b'Abafilistini banacishûbûzanya mpu barherekêre Dagoni, ye nyamuzinda wâbo, mpu banacîsimise! Bakaziderha, mpu: «Nyamuzinda wîrhu arhulikuzize kuli Samusoni, omushombanyi wîrhu». ²⁴ Olubaga loshi lwayishikazimulolakwo, lwanakaziderha omu kukuza nyamuzinda wâbo, mpu: «Nyamuzinda wîrhu anarhuhire olya mushombanyi wîrhu, owali wamasherêza ecihugo cîrhu, anarhuyirhamwo bantu banji». ²⁵ Erhi emirhima yâbo ebà yamashagaluka, banaciderha, mpu: «Hamagali Samusoni, ayîshe arhusimise»!. Banacikûla Samusoni mulya mpamikwa, ayisha arhondêra abasharhira. Agôla mango erhi bamuyimanzize ekarhî k'enkingi. ²⁶ Samusoni anacibwîra omwâna walimugwârhire oku kuboko, erhi: «Ndeka ngwârhirize kuli ezi nkingi zitunzire enyumpa, nsimikirekwo». ²⁷ Ago mango enyumpa yali eyunjwîre balume n'abakazi, muli eyo nyumpa mwâli n'abashamuka hoshi b'Abafilistini, oku nyanya ly'enyumpa kwâli hôfi bantu bihumbi bisharhu by'abalume n'abakazi bakazâgilola oku Samusoni asharha. ²⁸ Mw'ago mango Samusoni anacishenga Nyakasane, anaciderha, erhi: «Yâgirwa Nyamuzinda onyibuke nâni mâshi, oshubimpà emisî, muli gano ma- ngo gônene, mbone kurhi nankahasha okucîhola oku Bafilistini, kuli aga masû gâni gombi». ²⁹ Samusoni agwârha enkingi ibirhi z'omu karhî k'enyumpa, zo enyumpa yoshi yali esimikirekwo; ayizonza amaboko, nguma okuboko kulyo, eyindi okumoshô. ³⁰ Samusoni anaderha, erhi: «Ngendanwe n'Abafilistini, mâshi!» Yêshi acîsêza n'emisî yâge yoshi, amanyula zirya nkingi, enyumpa anaciyihonda okw'idaho, yahongokera kuli balya bashamuka n'oku lubaga loshi lwanalimwo. Abafaninwe naye bo banji kulusha abayisire erhi acizîne. ³¹ Bene wâbo n'ab'omu mulala gw'îshe boshi bayandagala, bamubarhula, bamusôkana emwâbo, bagendimubisha ekarhî ka Sorea na Eshtaoli, omu nshinda ya Manoahi, îshe. Abîre mucîranuzi omu Israheli myâka makumi abirhi.

17

Oluhêrero Iwa Mika

¹ Hàli mulume muguma w'omu birhondo by'Efrayimu, izîno Jyage ye Mika. ² Anacibwîra nina, erhi: «Zirya nfaranga z'esikeli cihumbi n'igana bakunyagaga, na kandi wakazihehêrera abazinyazire, -wakazâgikuderha erhi nanayumva, -lolà, ezo nfaranga omu maboko gâni ziri nie naziyansire». Nina anacimubwîra, erhi: «Mugala wâni agishwe na Nyakasane mâshi!» ³ Anacigalulira nina zirya nfaranga cihumbi n'igana; nina anaciderha, erhi: «Ezi nfaranga nzirherekîre niene n'okuboko kwâni emwa Nyakasane kuli mugala wâni, lyo bagendinjiriramwo ensalamu y'ecûma». Omugala anacimubwîra, erhi: «Z'ezi nkugalulire we nazo». ⁴ Erhi abà amagalulira nina ezo nfaranga, nina arhola nfaranga magana abirhi, agahà omutuzi, na nyamutuzi amujiriramwo ensalamu y'ecûma, yagendibîkwa omu nyumpa ya Mikayahu. ⁵ Ci oyo Mikayehu akazâgilonza okubà n'aka-Nyamuzinda; anacijira efodi n'eterafi, na mugala wâge muguma amubumba enfune mavurha mpu abè ye mudâhwa wâge. ⁶ Muli ago mango harhàbâga mwâmi omw'Israheli; ngasi muguma akazâgijira nk'okunamusimise. ⁷ Hàli mwanarbabâna muguma w'e Betelehemu omu Yûda, w'oku bûko bwa Yûda, ci oyo muntu abâga Muleviti, anali aho nka cigolo kwônene. ⁸ Oyo muntu anacirhenga omu lugo Iwa Betelehemu omu Yûda, mpu agendiyûbaka ngasi aha anabwîne. Omu kushimba enjira yâge, alinda ahika omu ntondo y'Efrayimu, kuhika abà nyumpa ya Mika. ⁹ Mika anacimudôsa, erhi: «Ngahi warhenga?» Naye anacimushuza, erhi «Ndi Muleviti w'e Betelehemu omu Yûda; nayishanagenda nti nyûbake nka cigolo aha nambwîne». ¹⁰ Mika anacimubwîra, erhi: «Bêra hano mwâni». Obè we larha na mudâhwa wâni, nâni nakazikuhà nfaranga ikumi za marhale ngasi mwâka, nakuhà enundo y'emyambalo, n'ebi wakazilya». ¹¹ Oyo muleviti ayêmêra okubêra aha mw'olya muntu, olya mwânarhabana, anacilama aho nka muguma omu bagala bâge. ¹² Mika abumba amaboko g'olya mwâna mavurha; olya mwâna akazimukolera nka mudâhwa; anacibêra omu nyumpa ya Mika.

¹³ Mika anaciderha, erhi: «Nkolaga manyire oku Nyakasane anjirira aminjà ebwa kubà namâbona oyu Muleviti nka mudâhwa».

18

Bene Dani bajà balonza aha bayûbaka

¹ Muli ago mango barhaligwêrhe mwâmi omw'Israheli. Ago mango mulala muguma gwa bene Dani gwarhondêra okujà gwalonza ahantu bayûbaka, bulya kuhika ago mango bône barhalibasagihâbwa ecâbo cihugo omu bene Israheli. ² Bene Dani banacirhuma balume barhanu b'omu bûko bwâbo, balume ba misî na ba burhwâli, mpu bagendilolêreza ecihugo, kurhenga e Sorea na kurhenga Eshtaoli, mpu bajè bayenja, banamanyirire eco cihugo. Banacibabwîra, mpu: «Mukanye, mujè mwalolêreza munamanyirire eco cihugo». Banacijà omu ntondo y'Efrayimu, kuhika aha mwa Mika, banacîbandaho. ³ Erhi hakola hali hôfi n'enyumpa ya Mika, n'erhi bamanyîrira izîno ly'olya mwâna w'Omuleviti, hanacyegêra, hamudôsa, mpu: «Ndi wakuhisagya eno munda? Bici ojira eno munda na bici ogwêrheyo?» ⁴ Anacibashuza, erhi: «Ntya na ntya kwo Mika ajira kuli nie, ampizire omu mikolo yâge mpu akazimpemba, ananjizire mudâhwa wâge». ⁵ Banacimubwîra, mpu: «Okanyagye ogendirhudôkeza¹ Nyamuzinda rhumanye erhi aga mabalamo gîrhu garhukwânana». ⁶ Olya mudâhwa anacibabwîra, erhi: «Gendagi n'omurhûla bulya amabalamo ginyu gali omu masû ga Nyakasane». ⁷ Balya bantu barhanu banahuma njira yâbo, bahika aha Layishi, babona olubaga luli n'omurhûla muli olwo lugo, barhagwêrhi kadundo kaci, omu kushimba oburhegesi bw'abanya-Sidoni, boshi bâli n'omurhûla, banalidekerîre bwinjà, ntâye ciru n'omuguma wali ogwêrhe ecikono c'obukulu omu cihugo, wakadesire mpu abababaza muli kantu kalebe, bâli bacîyegwîre n'abanya-Sidoni, barhanali bagwêrhe kadali kaci n'omuntu. ⁸ Bashubira emunda bene wâbo bali aha Sorea n'aha Eshtaoli. Bene wâbo banacibabwîra, mpu: «Kurhi mudesire?» ⁹ Banacishuza, mpu: «Yimuki rhubarhabâlire, bulya rhwabwîne ecihugo, na lolà oku ciri cihugo cinjà bwenêne. Kanyi rhugende rhujirhûla eco cihugo; murhaderhaga bici. ¹⁰ Hano muhikayo, mwashimâna olubaga luli n'omurhûla. Ecihugo ciri cigali. Nyamubâho anamuhîre co; ciri cihugo cirhabuziri cici omu binabà bano igulu byoshi».

Okubunga kwa bene Dani

¹¹ Bene Dani banacirhenga e Sorea, n'e Eshtaoli, bâli balume magana gali ndarhu, erhi banacîbambizize n'emirasano yâbo yoshi. ¹² Basôka, bagendiha- nda aha Kiriya-Yearimi, omu Yûda. Co cinarhuma abo bantu baderhwa ciru kuhika buno Mahanè-Dani. Lolà oku aho hantu hali olunda lw'e Buzika-zûba bwa Kiriya-Yearimi. ¹³ Banacirhenga aho, banacijà ebwa ntondo y'Efrayimu, balinda bahika abà mwa Mika. ¹⁴ Balya bantu barhanu bâli barhumirwe buyenzi omu cihugo ca Layishi barhûla akanwa, babwîra bene wâbo, mpu: «Ka mwankamanya oku muli ezi nyumpa muli efodi. eteran n'ensalamu y'ecûma? Lolagi oku mwajira». ¹⁵ Banacijà ebwa lulya lunda, banacijà omu nyumpa y'olya mwânarhabana w'Omuleviti, yo nyumpa ya Mika, banacimulamusa. ¹⁶ Balya bandi magana gali ndarhu ga bene Gadi, n'emirasano yâbo, bayimanga aha c'olusò. ¹⁷ Balya bantu barhanu baliyenja ecihugo, bakanya, bajà omu nyumpa, banacirhûla erya nsalamu, n'erya efodi n'eterafi, n'ago mango erhi omudâhwa ayîmanzire aha muhango na balya balume magana gali ndarhu banacîbambizize n'emirasano yâbo. ¹⁸ Erhi babà bamâjà omu nyumpa ya Mika banayanka erya nsalamu n'erya efodi n'eterafi na kalya kalugu k'ecûma, olya mudâhwa anacibadôsa, erhi: «Bici ebyo mwajira?» Banacimushuza, mpu: ¹⁹ «Hulika, hira enfune zâwe oku kanwa^m kâwe, onayîshe rhugende rhweshi, ojibà we Larha

¹**18.5** : Okudôsa Nyamuzinda: Rhulole muli Bac 1, 1..... ; 1 Sam 23, 9-12.

^m**18.19** : Hira enfune oku kanwa kâwe: ciri cijiro c'okuderha mpu ohulike: Mik 7, 16; Ayu 21. 5: 29, 9; 40, 4; Mig 30, 32; Burh 8, 12.

wîrhu na mudâhwa wîrhu. K'obwîne kuli kwinjâ okuyôrha mudâhwa w'enyumpa ya muntu muguma, nîsi erhi okugendibâ mudâhwa w'omulala mugumagumà, na mulala gwa bene Israheli?»²⁰ Olya mudâhwa arhwangûkwa omurhima, arhola erya efodi na ziryâ terafi n'erya nsalamu bagenzikanwa.²¹ Banacirhola enjira yâbo, balîkûla, bashokoza abâna, enkafu n'ebirugu byâbo.²² Bali bakola bali kulî n'enyumpa ya Mika, amango abantu bayûbakaga hôfi n'enyumpa ya Mika bashûbûzanyagya mpu bakola bashimba bene Dani.²³ Bahamagala bene Dani, nabo erhi bahindamuka babwîra Mika, mpu: «Bici ebyo wamashûbûza?»²⁴ Anacishuza, erhi: «Banyamuzinda wâni najiraga niene, mwamabahekaga kuguma n'omudâhwa wâni, mwoyo mukolaga mwagenda: bici bicinsigalirage obwo? Cankarhumaga mwambwîra mpu: Bici oli nabyo?»²⁵ Bene Dani banacimubwîra mpu: «Omanyê washubîra mpu warhudesâ, bulya abantu wamajirîsa oburhê okurhalusire, hali amango bankacirhunika kuli we bakuyîrhe bayîrhe n'omulala gwâwe». ²⁶ Bene Dani banacirhola enjira yâbo. Erhi abona oku bali banji kumulusha, Mika agaluka, acîshubirira omu mwâge.

Okurhola Layishi omu ntambala n'okuyûbaka oluhêrero lwa Dani.

²⁷ Nabo bahêka ntyo birya birugu bya Mika n'omudâhwa wâge. Barhabâlira Layishi, lubaga lwa bantu barhûlwîre, barhali na kadundo kaci, olwo lubaga balugeza oku boji bw'engôrho banayôca olugo lwâbo.²⁸ Ntâyê wayishire mpu ankabalikûza, bulya bali kulî na Sidoni, na kandi abantu b'olwo logo barhayinjibanaga n'abandi bantu: olwo lugo lwâli omu kabanda ka Beti-Rehobi. Bene Dani bashubiyûbaka olwo lugo banacilubêramwo.²⁹ Olwo lugo baluyîrika izîno lya Dani, lya izîno lya Dani, îshe wâbo ali muburhwa w'Israheli. Ci kwônene embere olwo lugo lwakazâgiderhwa Layishi.³⁰ Bene Dani banaciyûbakira erya nsalamu, na Yehonatani, mwene Gershomî, mugala wa Mûsa, n'abagala bayôrha bali badâhwa b'omulala gwa Dani, kuhika olusiku ecihugo coshi cahêkagwa bujâ.³¹ Bayîmanza ntyo kuli bo bônene erya nsalamu Mika ajiraga, yanacibêra emwâbo amango goshi aka-Nyamuzinda kanali aha Silo.

19

Omuleviti w'omu Efrayimu n'eciherula câge

¹ Ago mango Israheli arhabagamwo mwâmi, Hàli Muleviti muguma wayûbakaga oku buzinda bw'entondo y'Efrayimu. Oyo muntu anaciyanka omukazi w'eciherula c'e Betelehemu omu Yûda.² Eco ciherula câge cacîhindula kuli ye, canacirhenga omu mwâge, cashubira emwîshe e Betelehemu omu Yûda, canabêra eyo munda myêzi ini.³ Ibâ akanya mpu ajimulonza, amubwîre ebinwa byamuja oku murhima, anamugalule emwâge. Aligenzire na mwambali wâge analihesire ndogomi ibirhi. Nyamukazi anabayankirira omu nyumpa y'îshe. Îshe w'olya mukazi erhi abona oyo mulume, agendimuyankirira n'obusîme.⁴ Ishazâla ye oligi îshe wa nyamukazi, asêza olya mulume mpu abêre aha mwâge, abêraho nsiku isharhu, bakazilya, banakazinywa, babêra aho.⁵ Oku lusiku lwa kani banacizûka mucêracêra, olya Muleviti erhi akola acîrheganyize okugenda. Ci kwônene îshe wa nyamukazi anacibwîra omukwi, erhi: «Orhangizibuhya omurhima gwâwe n'ecihimbi c'omugati, mubuligenda». ⁶ Erhi babâ bamabwârhalâ, balya bombi bananywa. Okubundi îshe wa nyamukazi anacibwîra ihâ wa nyamukazi, erhi: «Nkuhûnyire, oleke mushubilâla hano, omurhima gwâwe gushagaluke». ⁷ Ibâ w'olya mukazi ayimuka mpu akola acîgendera, ci omu kusêzibwa n'ishazâla, ashubigaluka, alâla aho. ⁸ Oku lusiku lwa karhanu azûkiriza sêzi sêzi mpu akola agenda. Lêro îshe wa nyamukazi anacimubwîra, erhi: «Rhûza omurhima gwâwe, nkuhûnyire ntyo». Kandi balinda kuhika bijingo. Banacirya bombi. ⁹ Ibâ wa nyamukazi ayimuka mpu akola agenda n'eciherula câge n'omwambali; ci îshe wa nyamukazi, yerigi ishazâla, amubwîra, erhi: «Lolâ oku bikola bijingo, muhunyire, mulâlê hano; lolâ oku byajiba bijingo, ogeze obudufu hano, onarhuze omurhima gwâwe, irhondo mwanalamukira sêzi sêzi, mugende. na ntyo wanahika emwâwe». ¹⁰ Ibâ w'olya mukazi arhaciyêmêraga okushubilâla;

ayimuka acîgendera. Ahika aha ishiriza Iya Yebusi, yerigi Yeruzalemu, erhi aligi na zirya ndogomi zâge zombi zinabarihîre anali n'eciherula câge.

Obumînya bw'abantu b'e Gibeya

¹¹ Erhi bahika hôfi na Yebusi, izûba lyazika bwenêne. Olya murhumisi anacibwîra nawâbo, erhi: «Yisha nkuhûnyire, rhushubire ebwa lula lugo lw'abanya-Yebusi, rhujilalayo». ¹² Nawâbo anacimushuza, erhi: «Rhurhagaluke ebwa lugo lwa bene, emunda erhali bene Israheli, rhwagera kuhika e Gibeya». ¹³ Ashubibwîra omwambali, erhi: «Kanya rhucîhangâne okuhika kuli bîra bishagala, rhwagendilâla aha Gibeya nîsi erhi aha Rama». ¹⁴ Bakanya, bagenda, izûba lyazika erhi bahika hôfi na Gibeya, oli emwa bene Benyamini. ¹⁵ Bayêrekera eyo munda, mpu bagendilâla abâ Gibeya. Olya Muleviti ajâ omu lugo abêra omu ngo y'olugo, ci ntâye wadesire mpu amuyankirira omu nyumpa yâge, alalamwo. ¹⁶ Ci lolâ oku muli ebyo bijingo hanacyisha mushosi muguma wafuluka ebwa mashwa gâge, emunda analikola. Ali muntu w'omu ntondo y'Efrayimu, ci kwônene âli nka mubunga aha Gibeya, n'abantu bayûbakaga aho bâli bene Benyamini. ¹⁷ Olya mushosi mpu ayînamula amalanga, abona oyo muntu wali mabalamo ali omu ngo y'olugo; olya mushosi anacimubwîra, erhi: «Ngahi wajâ na ngahi warhenga?» ¹⁸ Anacimushuza, erhi: «Rhwarhenga e Betelehemu omu Yûda, rhwajâ oku buzinda bw'entondo y'Efrayimu, bulya yo mbâ. Nali njire e Betelehemu omu Yûda, na buno nkolaga nashubira emwâni, ci ntâye onyankirire omu nyumpa yâge. ¹⁹ N'obo ngwêrhe ebyâsi by'okulîsa endogomi zâni, rhunacîyikîre omugati gw'okulya, nie, omurhumisi wâni na kuli oyu mwambalikazi wâwe; ntâco rhubuzire»ⁿ. ²⁰ Olya mushosi anacimubwîra erhi: «Omurhûla gubê nâwe! Niene biyêrekîre ebi olagîrîrekwo, ci orhagezagya obudufu muno ngo». ²¹ Amuhêka omu nyumpa yâge, n'endogomi zâge azilisa bwinjâ; nabo bakalaba amagulu, bâlya, bananywa. ²² Erhi babâ bakola badwîrhe basîmîsa omurhima gwâbo, alâ oku abalume b'omu lugo, bene Beliali, bagorha erya nyumpa, babasa olumvi, banacibwîra olya mushosi, ye wali nn'enyumpa, mpu: «Hulusa olya muntu wajâga hano i mwâwe, nîrhu rhumumanye.» ²³ Nn'erya nyumpa ahuluka, ajâ emunda bali, anacibabwîra, erhi: «Nanga mâshi bene wîrhu, murhahîra mukajira kubî kwa bene okwo, muhûnyire muleke; ebwa kubâ oyu mulume anajîre muno mwâni, mumanye mwankajira obubî buhanya. ²⁴ Loli mwâli wâni oyu ociri wa mubikira, n'eciherula câge eci; namulerhera bo embuga, mwene mujire oku munalonzize; ci kuli oyo muntu murhahîra mukajira obubî buhanya». ²⁵ Abo balume barhalonzagya okumuyumva. Lêro olya mulume arhûla eciherula câge. abahêkeraco embuga. Nabo bamumanya, bamusharhirakwo obudufu boshi kuhika boshi, bamuleka erhi bucânûla. ²⁶ Oku bwaca ntya, olya mukazi ayisha acîrhimba oku c'olusò lw'enyumpa y'olya mulume ibâ ali ahanzire aha mwâge, alinga mpu buce. ²⁷ Ibâ w'olya mukazi azûka sêzi, n'erhi abâ amâyigula olumvi, ahuluka mpu akolaga acîgendera. Na, lolâ oku olya mukazi, eciherula câge, cilambukire aha muhango gw'enyumpa, amaboko gali oku c'olusò. ²⁸ Anacimubwîra, erhi: «Yimanga, rhucîgendere». Ci ntâ ishuzo. Okubundi anacimuhira oku ndogomi yâge; nyamulume ayimuka ajâ emwâge. ²⁹ Erhi ahika emwâge, ayanka akêre, ayanka gulya mufû gw'eciherula câge, ajâ amutwa ebirumbu bihimbi bihimbi; arhûla bihimbi ikumi na bibirhi, abirhuma omu cihugo ca bene Israheli boshi. ³⁰ Ngasi yêshi wanabwîne, akazifuduka, anaderhe, erhi: «Oku kurhasagiyumvikana kurhanasagibonekana omu bene Israheli, kurhenga barhenzire omu cihugo c'e Mîsiri, kuhika buno. Murhanye, mudôsanye, munashambâle kuli ebi»^o.

20

ⁿ**19.19** : Ali acîyikire ayikira n'ebintu.

^o**19.30** : Ogu mulongo guyandisirwe ntyo omu cihabraniya; ci gugwêrhe enyushûlo y'ebihimbi bihimbi y'omu cigereki edesire kuguma n'okwo.

Bene-Israheli bacîhâna, mpu bacîhôle oku bumînya bwa Gibeya

¹ Bene Israheli banacihuma enjira yâbo kurhenga e Dani, kujà e Bersheba. Bagera omu cihugo ca Galadi; olubaga lwajà omw'ihano nka muntu muguma embere za Nyakasane aha Mispa. ² Abarhambo b'olubaga lwoshi, abà ngasi mulala gwa bene Israheli, bajà omu mbugânano y'olubaga lwa Nyamuzinda: Bayimangamwo bantu bihumbi magana anni bya balwî bahuma engôrho. ³ Bene Benyamini banacimanya omwanzi oku bene Israheli bajira ihano aha Mispa. Bene Israheli banacidôsa, mpu: «Murhubwîre nîrhu kurhi okuyîrha ntya kwayishaga ?» ⁴ Oku bundi olya Muleviti, ye oligi ibà w'olya mukazi wayîrhagwa, ajà omu kanwa, aderha erhi: «Niono nanacijà omu Gibeya emwa bene Benyamini n'eco ciherula câni nti rhuhandemwo. ⁵ Abarhambo b'e Gibeya banaciyisha bantabâlire, n'omu kuntabâlira ntyo, bagorha, budufu enyumpa: erhi badwîrhe balonza oku banyîrhamwo, mukânie bamusherêza, afà. ⁶ Nanaciyanka omufû gwa cirya ciherula câni, najà namurhola bihimbi bihimbi, nabirhuma omu ngasi ishwa lya bene Israheli, bulya ehirhankaderhwa, bahenya amaligo omu Israheli. ⁷ Mweshi oyo muli aha, bene Israheli, mucidôsagye mumanyage kurhi mwajira hano honênè». ⁸ Olubaga loshi lwanaciyimanga nka muntu muguma, lwaderha, mpu: «Ntâye ciru n'omuguma wankaderha mpu agaluka ebw'ihêma lyâge, ntâye ciru n'omuguma waderha mpu ashubira emwâge. ⁹ Alagi buno oku rhwajira muli Gibeya: rhumurhabâlire nk'oku rhubwîzirwe omu kuyesha ecigole. ¹⁰ Rhwajà rhwarhola omu milala yoshi ya bene Israheli, balume ikumi oku igana, balume igana oku cihumbi na balume cihumbi oku bihumbi ikumi; abo banarhola olwîko kuli erya ngabo yagendihana Gibeya wa bene Benyamini, kuli obu bubî buhanya anajiriraga Israheli». ¹¹ Bene Israheli habugânana, barhabâlira lulya lugo, nka muntu muguma, kulya banali balâlîre.

Bene Benyamini barhayumvaga Bene-Israheli

¹² Eyo milala ya bene Israheli, yanacirhuma entumwa emw'omulala gwa bene Benyamini, mpu bagendibabwîra erhi: «Okwo bazindiyrha omuntu emwinyu kwo kuderha kurhi? ¹³ Murhuhâge buno abo bantu ba busha, bali omu Gibeya, rhubayîrhe, rhukûle ntyo obubî muli bene Israheli. Cikwône bene Benyamini barhalonzagya okuyumva bene wâbo, Bene-Israheli. Entambala ntangiriza ¹⁴ Bene Benyamini banacirhenga omu ngo zâbo, babugânana aha Gibeya, mpu bagendilwîsa bene Israheli». Ci bene Benyamini balahira okuyumva baci bâbo bene Israheli. ¹⁵ Abo bene Benyamini barhengaga omu ngo, baganjwa, muli olwo lusiku, bahika omu bantu bihumbi ikumi na ndarhu, boshi bahuma engôrho, buzira kuganja abantu b'omu Gibeya abâli bahisire omu bantu magana gali nda ga ntwâlî. ¹⁶ Muli olwo lubaga mwâlî bantu magana gali nda, zâlî ntwâlî zirhayishigihuma n'okuboko kulyo; bankabanzire n'engondôzo yâbo, barhege omuntu oluviri lumuli okw'irhwe buzira kuluhusha. ¹⁷ Nabo bene Israheli baganjagwa, buzira kuderha bene Benyamini, bahika omu bantu bihumbi magana anni, bantu bahuma engôrho, boshi bali ngabo ya balwî. ¹⁸ Bene Israheli banaciyimuka, bakanya, basôkera e Beteli, bagendidôsa Nyamuzinda, mpu: «Ndi muli rhwe warhangigendilwîsa bene Benyamini» Nyamubâho ashuza, erhi: «Yûda ye wa burhanzi». ¹⁹ Bene Israheli bayanka enjira yâbo kurhenga sêzi, bagendihanda aha mbêre za Gibeya. ²⁰ Bene Israheli bakanya bakolaga bagendilwîsa bene Benyamini; bene Israheli banacitwa ecigamba bakola babalwîsa, ah'ishiriza lya Gibeya. ²¹ Okubundi obwo bene Benyamini, bahuluka omu Gibeya; olwo lusiku balambika okw'idaho bantu bihumbi makumi abirhi na bibirhi bya bene Israheli. ²² Abo bantu, bo baligi bene Israheli, bashubihira omurhima haguma, bashubitwa ecigamba, halya banali olusiku lurhanzi. ²³ Bene Israheli bakanya bagendilakira Nyamubâho kuhika bijingo; bâge ndidôsa Nyakasane mpu: «Ka kandi nshubikanya, ngendilwîsa bene Benyamini mwene wîrhu». Nyakasane ashuza, erhi: «Ogendimulwîsa». ²⁴ Bene Israheli bayegera bene Benyamini, bakorana oku lusiku lwa kabirhi. ²⁵ Olwo lusiku lwa kabirhi, Benyamini na Israheli aha Gibeya, akola ajibalwîsa, ashubilambika okw'idaho bantu bihumbi ikumi na munâni, bantu ba muli bene Israheli, boshi balwî ba ngôrho. ²⁶ Bene Israheli boshi, engabo yoshi yalongola, bagenda e

Beteli, n'abo batamala barhondêra balakira^p embere za Nyakasane. Bacîshalisa olwo lusiku kuhika bijingo. Bahêra enterekêro y'ensîrîra n'enterekêro z'omurhûla embere za Nyakasane. ²⁷ Bene Israheli ashubigendidôsa ! Nyakasane -ago mango erhi omucîmba gw'amalaganyo gwa Nyamuzinda guli aho, ²⁸ naye Pinehasi, mugala w'Eleazari, mugala w'Aroni, erhi anali embere zago muli ezo nsiku,- ega obwo, banacidôsa, mpu: «Ka nshubigendikoza entambala kuli bene Benyamini mwene wîrhu, nîsi ka ngwâsirwe ndeke?» Nyakasane anacishuza, erhi: «Ogendimulwîsa, bulya irhondo nakuhà ye».

Okuhimwa kwa Benyamini

²⁹ Lêro obwo, Israheli ahira omurhego eburhambi bwa Gibeya. ³⁰ n'oku lusiku lwa kasharhu, bene Israheli bashubirhabâlira bene Benyamini, bashubitwa ecigamba aha Gibeya nk'agandi mango. ³¹ Nabo bene Benyamini bahuluka, babugânana boshi n'olubaga, bacîyegûla n'olugo; barhondêra okuyîrha omu bantu nk'agandi mango; omu njira, nguma ejîre e Beteli. n'eyindi e Gibeya, omu ndimiro: bayîrha hôfi bantu makumi asharhu ga bene Israheli. ³² Bene Benyamini bakaziderha, mpu: «Kandi rhwamabanigûza nk'agandi mango!» Bene Israheli boshi baderha mpu: «Rhuyâke, rhubayegûle n'olugo, bashimba ezi njira». ³³ Bene Israheli barhenga halya bâli, bagendiyimanga aha Bali-Tamari. Nabo balya bâli murhego barhenga halya bali bacîfulisire omu kabanda ka Gibeya. ³⁴ Bantu bihumbi ikumi bya ntwâli za bene Israheli bahika ntyo aha Gibeya. Entambala yâbâ nkali, na bene Benyamini barhâli bamanyire oku obuhanya bwabajirekwo. ³⁵ Nyakasane ahunya Benyamini embere za bene Israheli, bene Israheli banaciîrha muli olwo lusiku, omu bene Benyamini bantu bihumbi makumi abirhi na birhanu na bantu igana. boshi bantu bahuma engôrho. ³⁶ Bene Benyamini babona oku lêro bamâhimwa. Ci kwônene okengêrage oku bene Israheli bacîyegûlaga kuli bene Benyamini bamulekera oluhya, ebwa kubâ bâli bacîkubagîre gulya murhego gwâbo bahiraga kuli Gibeya . ³⁷ Abo bantu bâli bacîfulisire bakanyiriza. bashagamukira omu Gibeya Kandi balikula: gulya murhego gwageza olugo loshi oku boji bw'engôrho. ³⁸ Bene. Israheli boshî n'abo bantu bâli murhego, bâli erhi bayumvinye oku hano balangîra ecigî citumbûka omu lugo, banamanye oku bakola balimwo. ³⁹ Bene Israheli bahindamukira abâbo omu kulwa. Bene Benyamini bâli erhi bayîsire bantu makumi asharhu omu bene Israheli, banakaziderha, mpu: «Okunali kandi rhwamuhumakwo nka omu ntambala zâli ntangiriza». ⁴⁰ Ci kwônene, ecimanyîso erhi carhondîre okubonekana omu lugo, câli erya nkingi y'omugî, Benyamini anacihindamuka, lolâ oku olugo loshi lukola luli muyongo omu nkuba malunga. ⁴¹ Bene Israheli bahindamuka; Benyamini arhungwa n'obwôba erhi abona obuhanya bwamamujakwo. ⁴² Bahindamula omugongo embere za bene Israheli, bakola bayâkira ebw'irungu, ci kwônene entambala yanabananîrakwo, nabo abakazigirhenga omu lugo babamalîrira ekarhî kâbo. ⁴³ Bagorha Benyamini, bayisha bamuminisire buzira kuyimanga, bamuhima loshi kuhika ah'ishiriza lya Gibeya, olunda lw'e buzûka-zûba. ⁴⁴ Muli bene Benyamini mwâfâ bantu bihumbi ikumi na munâni, boshi bali bantu ba ntwâli. ⁴⁵ Abandi bahindamula omugongo, bakûla omulindi, bayâkira omw'irungu ebwa Ibuye lya Rimoni, banacigwanyanya bandi bantu bihumbi birhanu omu njira, babagorha hôfi hôfi, kuhika aha Gideomi, babayîrhamwo bantu bihumbi bibirhi. ⁴⁶ Abafire^q muli bene Benyamini boshi olwo lusiku bahika omu bantu bihumbi makumi abirhi na birhanu, boshi bantu bahuma engôrho, boshi bantu ba ntwâli. ⁴⁷ Bantu magana gali ndarhu gônene bahindwîre omugongo, bayâkira omw'irungu,

^p**20.26** : Bene Israheli batamala barhondêra balaka (Rhulole muli Iz 3, 26: 47. 1; Ayu 2. 13; Lul 137, 1; Ezr 9. 3). bacîshalisa (Rhulole muli 1Sam7, 6; 2 Saril 12, 16): biri bimanyîso hy'emishîbo n'okucirhôhya.

^q**20.46** : Okwo kuherêrekera n'okuhimwa kwa ngasi baguma kwo bwâli nka buhane Nnâmahanga ahâga bene Israheli bàmugomeraga: Bakaziharâmya ba-nyamuzinda b'obunywesi, banakazilama nka bapagani.

ebw'ibuye Iya Rimoni; banacibêra eyo munda ebw'ibuye Iya Rimoni, myêzi ini. ⁴⁸ Bene Israheli bashubira emwa bene Benyamini; ecihugo coshi bacigeza oku bwôji bw'engôrho, kurhenga oku ngo ngumagumà, kuhika oku bishwêkwa byàli masô manji, na kuhika oku ngasi ehi banabwîne hyoshi. Bayôca ngasi lugo banashimanyire.

21

Entanya za Bene-Israheli

¹ Bene Israheli bâli erhi bahigîre aha Mispa, mpu: «Ntâye ciru n'omuguma wahâna mwâli wâge emwa bene Benyamini». ² Olubaga Iwanacishubira e Beteli, Iwatwa akacâma aho, embere za Nyamuzinda kuhika bijingo. Lwakazilogôshera, Iwalaka Iwanakaziderha, mpu: ³ «Cirhumirage, yâgirwa Nyamubâho Nyamuzinda w'Israheli, okûla kubà omu bene Israheli, okubona habulikana mulala muguma gw'Israheli». ⁴ Erhi buca, olubaga Iwazûka lubungubungu, Iwayûbaka oluhêrero halya, barherekêra enterekêro z'ensirîra n'nterekêro z'omurhûla. ⁵ Bene Israheli banaciderha, mpu: «Ndi w'omu milala ya bene Israheli yoshi orhayishiri muno mbugânano embere za Nyakasane?» Bulya bâli erhi bahânyire eciragâne cinene kuli olya orhayishiri emunda Nyakasane ali aha Mispa, baderha mpu oyo anafê. ⁶ Ci kwônene bene Israheli bayumva obwonjo bwa Benyamini, mwene wâbo, banaciderha, mpu: «Mulala muguma gwamahwâga obu muli bene Israheli! ⁷ Kurhi rhwabajiriraga Iyo rhuhashibona abakazi kuli balya bacisigîre? Rhwono rhwalagânîne embere za Nyakasane oku rhurhabahê abanyere mpu babè bakâbo».

Abânanyere bashugi b'e Yabeshi bahâbwa bene Benyamini

⁸ Kandi bashubidôsanya, mpu: «Ka hali omulala guruhayishire embere za Nyakasane omu bene Israheli boshi, aha Mispa?» Na, lolà oku ntâye ciru n'omuguma w'e Yabeshi ôbà omu Galadi, wayishire oku cihando omu mbugânano. ⁹ Bajira omubalè gw'olubaga, na lolà oku ntâye ciru n'omuguma w'e Yabeshi ôbà omu Galadi wayishire. ¹⁰ Okubundi olubaga Iwanacirhuma emwâbo ngabo ya bihumbi ikumi na bibirhi b'omu ntwâli, banacibahà eri irhegeko; mpu: «Mukanye, mugendigeza oku boji bw'engôrho abantu banayûbaka omu Yabeshi olya ôbà omu Galadi boshi, balume, abakazi n'abâna. ¹¹ Alagi oku mwayishijira: Mwaherêrekeza^r ngasi wa bûko mulume, ngasi mukazi okola oyishi encingo y'omulume, muleke abanyere». Ntyo kwo banajizire. ¹² Bashimâna omu bantu b'e Yabeshi ôbà omu Galadi, banyere ba babikira magana anni barhalibasagimanyana na mulume omu kulâla naye: banaciyisha babadwîrhe oku cihando, aha Silo oli omu cihugo ca Kanâni. ¹³ Okubundi embugânano yoshi yanacirhuma entumwa emwa balya bene Benyamini bâli okw'ibuye Iya Rimoni, banacibabwîra mpu bayagaluke, bakola bahîrwe omurhûla. ¹⁴ Benyamini ayagaluka ago mango, banacibahà abakazi, baligi balya harhayirhagwa omu bakazi boshi b'e Yabeshi oli omu Galadi, ci kwônene barhabonaga ababalumîra.

Abânanyere h'e Silo babakulwa

¹⁵ Olubaga Iwâli luberîfe bene Benyamini obwonjo bwenêne, ebwa kubà Nyakasane anahizire omurhûla omu milala ya bene Israheli. ¹⁶ Abashamuka banaciderha, mpu: «Kurhigi rhwajira Iyo rhubona abakazi rhwahà balya bene Benyamini bacisigîre, ebwa kubà abakazi b'emwa Benyamini bayîsirwe hoshi?» ¹⁷ Banaciderha, mpu: «Kukwânîne rhukenge obuhashe bwa abà bene Benyamini bacisigîre, harhagibà omulala gwahirigirha omu bene Israheli. ¹⁸ Rhwono rhurhankacihashibahà abanyere bîrhu mpu habayanke, babè bakâbo». Bulya bene Israheli bahânyire eciragâne mpu: «Ahehêrerwe owankahà bene Benyamini omukazi». ¹⁹ Banaciderha

^r**21.11** Ago marhegeko g'okukola amaligo gâlîshushîne n'amarhegeko g'entambala za mîramîra (Mib 31, 15-18)

mpu: «Lolà oku olusiku lukulu lwa Nyakasane lukola luli hôfi lubè aha Silo, olunda lw'e mwênè lwa Beteli, ebuzûka-zûba bw'enjira esokire e Beteli, aha Sikemi, n'olunda lw'emukondwè lwa Lebona». ²⁰ Okubundi banacihà bene Benyamini eri irhegeko, mpu: «Mukanye mugendicifulika omu mizâbîbu. ²¹ Mukazihengûza, na bano abanyere b'e Silo bayisha balisâma omungondo, mwanapamuka mulya mizâbîbu, mwanabakula ngasi muguma owâge mukazi muli abo banyere b'e Silo, mwanacîshubirira omu cihugo ca bene Benyamini. ²² Erhi b'îshe nîsi erhi bene wâbo bankayisha mpu balihakana emunda rhuli, rhwanababwîra nti: «Murhubabalire kuli bo, bulya rhurhashaga okubonera ngasi muguma owâge mukazi oku matabâro. Na kandi arhali mwe mwabahagabo, bulya acibâga ntyo, mwâli mwajira kubî». ²³ Bene Benyamini banacijiraga ntya: bakazibakula ngasi muguma owâge munyere muli balya banyere balisâma. Bababakula, banabagendana omu cihugo câbo, bashubiyûbaka engo, banazibêramwo. ²⁴ Muli ago mango bene Israheli harhenga aho, ngasi muguma ashubira omu mulala gwâge n'omu bûko bwâge; kurhenga aho, ngasi muguma arhôla omwanya gwâge. ²⁵ Ago mango ntà mwâmi wabâga omw'Israheli; ngasi muguma akazâgijira oku anabwîne kuli kwinjà omu masù gâge.

RUTI

Enshokolezi

Ruti ali mukazi w'e Mowabu wayankagwa na Bwozi, muntu muguma w'e Betelehemu, Ruti afirwa n'ibà eyo munda e Mowabu; buzinda bwa nyuma agaluka e Betelehemu. Eyo ayankwa na Bwozi, muntu muguma w'omu mulala gw'ibà murhanzi. Eryo lyàli irhegeko. Bwozi na Ruti baburha Obedi, shakulu wa mwâmi Daudi.

Ecitabu ca Ruti cilonza okuyêrekana oku Nnâmahanga ye rhabâla n'okulyulira omuntu omûla-ngalira. Nnâmahanga ababalira ngasi muntu, abà wa bwonjo bunene. Ezo nyigîrizo zona nguma n'ez'Emyanzi y'Akalembe ya Mutagatifu Mateyo wahiraga izîno lya Ruti omu citabu c'omulala gwa Yezu (Mat 1,5). Eco citabu cahizirwe ekarhî k'ecitabu c'Abaciranunzi n'ecitabu ca Samweli bulya cishambâla emyanzi y'amango g'Abaciranunzi, cirhaganjirwa omu bitabu bikulu by'akalamo ka Bene Israheli. Banji baderha oku eci citabu cayandikagwa ekarhî ka 1011 na 931 embere Kristu aburhwe^s

EBIRIMWO

1. Ruti na Noemi: cigabi 1
2. Ruti omw'ishwa lya Bwozi: cigabi 2
3. Ruti emwa Bwozi: cigabi 3
4. Ruti arholwa na Bwozi: cigabi 4

1

RUTI

Ruti na nnazâla Noemi

¹ Amango abacîranuzi bakazigirhegeka ecihugo^t, ecizômbo canacyisha omu cihugo. Muntu muguma anacyimuka arhenga e Betelehemu omu Yûda, ye na mukâge na bagala babirhi, bagend'iyûbaka omu cihugo ca Mowabu. ² Izîno ly'oyo mulume ye wali Elimeleki, izîno lya mukâge ye wali Noemi n'amazîno g'abagala oku bali babirhi: Mahiloni na Kiliyoni; bali banya-Efrata e Betelehemu^u omu Yûda. Bajà omu cihugo ca Mowabu, banacibêreramwo. ³ Elimeleki, ibà wa Noemi, anacifà; nyamukazi asigala na balya bagala bombi. ⁴ Banacyanka abakazi b'eyo Mowabu, izîno lya muguma ye wali Orupa n'ely'owundi, ye wali Ruti. Banacibêra eyo munda myâka ikumi. ⁵ Mahiloni na Kiliyoni nabo bafà oku banali babirhi; Noemi asigala mukana, abagala oku banali babirhi erhi bamâfà. ⁶ Okubundi anacyimuka n'abalikazi bombi, arhenga omu cihugo ca Mowabu, bulya ali erhi eyumvîhire omu ndimiro ya Mowabu oku Nyamubâho ashibirishîbirira olubaga lwâge, aluhà omugati gw'okulya. ⁷ Arhenga aho ayûbakaga n'abalikazi bombi, bahuma enjira yâbo, bashubira omu cihugo ca Yûda. ⁸ Noemi anacibwîra abalikazi bombi erhi: «Gendi,

^s1.0 cf. gotquestions.org (15.03.2021)

^t1.1 : Ecihugo (carhegekagwa n'abacîranuzi) co cihugo ca Israheli. Ecihugo ca Mowabu càli olundi lunda lw'ebushoshôkero bw'izûba oku muntu oli aha Nyanja y'Omunyu.

^u1.2 : Abanya-Efrata, bâli b'omu bûko bwa Efrata, mukâge Noemi baliyûbasire e Betelehemu.

mushubire ngasi muguma emwa nina. Nyamuzinda amujirire aminjà nka kulya mwagajiriraga balya ba nyakufà na nk'oku mwaganjirîre nâni! ⁹ Mâshi Nyamuzinda ahè ngasi muguma mulimwe omurhûla omu nyumpa y'omulume wayishibà ibà!» Anacibahôbera. Ci bôhe barhondêra omulenge n'okubanda endûlù. ¹⁰ Banacimubwîra mpu: «Nanga, rhwashubira haguma nâwe ebw'olubaga lwâwe.» ¹¹ Noemi anacibabwîra, erhi: «Galuki bâli bâni; cici cankarhuma mwa nshimba? Ka ncigwêrhe abarhabana omu nda yâni bayish'ibà ba balo? ¹² Galuki bâli bâni, gendi! Nkola mugikulu bwenêne w'okuderha mpu nankaciyankwa n'omulume. Na ciru nankadesire nti: «Ncilangâlire, mw'obu budufu bo na nnêne najà omu mwa nnâhamwîrhu, na ntyo mburhe abânarhabana. ¹³ Ka mubwîne mwankahash'ilinda mpu kuhika bakûle? Ka mwalembere okuyôrha buzira mulume? Nanga bâli bâni, mbabîre bwenêne kuli mwe, bulya oluhi lwa Nyakasane lwampisireko.» ¹⁴ Kandi balaka balakûla. Oku bundi Orupa ahôbera nazâla, amusengaruka, ci Ruti yêhe anacinanîra kuli ye. ¹⁵ Noemi anacibwîra Ruti erhi: «Lolà oku mulamu wâwe amacishubirira emwa olubaga lwâge n'emwa nyamuzinda wâge; nâwe galuka, okulikire mulamu wâwe.» ¹⁶ Ruti anaciderha, erhi: «Orhansezagya mpu ngende nkuleke, bulya aha wajà ho nâni nankaja, aha wabêra ho nâni nanabêra; olubaga lwâwe lwâbà lwo lubaga lwâni, na Nyamuzinda wâwe abà ye Nyamuzinda wâni. ¹⁷ Aha wafîra ho nâni nayîsh'ifira, ho nanayîsh'ibishwa. Nyakasane anampè obu buhane, akulikizekwo n'obu bundi akabà arhali lufù lônene lwânarhuberûle!» ¹⁸ erhi abona oku Ruti anasêzize okumushimba, Noemi arhacilonzagya okumusêza. ¹⁹ Banacigenzikanwa bombi, balinda bahika e Betelehemu. Erhi bahi-ka e Betelehemu, olugo lwoshi lwaluba erhi bo bârhumu; abakazi bakaziderha, mpu: «K'anali Noemi oyu?» ²⁰ Anacibashuza, erhi: «Murhacikazâg'inderha Noemi, ci mukazinderha, Mara: Kalibwîre, bulya Nyamubâho anyunjuzize malibuko. ²¹ Nagendaga mpekerinye, Nyamubâho amangalula maboko mûmu. Cici cankacirhuma mukazinderha erya Noemi, n'obu Nyamuzinda ancinaguzize, Nyamubâho wanjirire aga^v maligo?» ²² Ntyo kwo Noemi agalukaga, ayisha ali n'omwâlîkazi Ruti, mukazi w'e Mowabu, arhengaga omu cihugo c'e Mowabu. Bahika e Betelehemu aha murhondêro gw'okusârûla engano^w.

2

Ruti omu kwa Bwozi

¹ Noemi àli agwêrhe mwenewâbo muguma w'olunda lw'ibà. Muntu mugale bwenêne, w'oku mulala gwa Elimeleki, izîno lyâge ye Bwozi. ² Ruti, oyo mukazi munya-Mowabu, anacibwîra Noemi, erhi: «Nkola najà omu mashwa, njè nakundêza emihuli y'emisigala omu nyuma za ngasi onanyêmêrîre.» Anacimushuza, erhi: «Gendaga, mwâli wâni.» ³ Olya mukazi akanya ajà akundêza omu ishwa liguma enyuma z'abasârûzi. Ci oku iragi linjà, ishwa arhindagamwo lyâli lya Bwozi, w'omu mulala gwa Elimeleki. ⁴ N'oku Bwozi acishubûka, arhenga e Elimeleki, abwîra abasârûzi, erhi: «Nyakasane abè haguma ninyu!» Nabo bashuza, mpu: «Nyamubâho akugishe!» ⁵ Go mango Bwozi adôsize omwambali wali oyimangire aho bakazâg'isârûla, erhi: «Ola muhya wa ndi, wâni!» ⁶ Olya mukulu w'abasârûzi anacishuza, erhi: «Muhya muguma ye munya-Mowabu oyo, àrhengaga e Mowabu na Noemi. ⁷ Anadesire, erhi: «Mundeke nâni njè nakundêza, njè narhôleza emihuli y'emisigala enyuma z'abasârûzi. Amâyisha, na kurhenga ene sêzi kuhika buno, y'oyo, arhaciderha mpu ankarhamûka. ⁸ Bwozi anacibwîra Ruti, erhi: «Yumva, mwâli wâni,

^v**1.21** : Ogala-byoshi ojîra amaligo: Lub 5, 22; Mib 11, 11; Yoz 24, 20; Zak 8, 14; Ezr 45, 7. Ezo nyigîrizo zalilumîre omu bantu embere Mwâmi Yezu ayish'iderha oku n'amazibu makali yanabà njira y'okuyêreka irenge n'obuhashe bwa Nyamuzinda (Ywn 9, 1-3)

^w**1.22** : Omurhondêro gw'okusârûla engano: cigogo (mwêzi gwa kani) na kahya karhanzi (gwa karhanu).

orhacijag'ikundêza omu lindi ishwa; orhaciderhaga mpu wajà kulî-kulî, obêre haguma na bambali bâni. ⁹Wanalola ishwa bajisârûlamwo, nâwe wanayisha omu nyuma zâbo. Nabwîzire abarhumisi nti bamanye barhakazâg'ikuhugûga. N'erhi wakanahwa n'enyôrha, wanaja aha rhubindi. wananywa oku mîshi abarhumisi badômaga.» ¹⁰Oku bundi Ruti anacifukamiriza, ak'amalanga kahwêra okw'idaho, aderha, erhi: «Yâgirwa oku namarhona emwâwe kurhankaderhwa, kuli nie, ndi mukazi wa cigolo!» ¹¹Bwozi anacimushuza, erhi: «Banshambâlîre aminjà goshi wajirîre nyakazâla erhi balo amâfà. Banambwîra kurhi walekaga sho na nyoko, n'ecihugo oburhwamwo, wanacija eno munda, emw'olubaga orhâyishigi oli injo oli lishinjo. ¹²Nyakasane akuhêmbè oku minjà goshi wajizire, n'oluhembo lwâwe lubè lwîmâna embere za Nyakasane, Nyamuzinda w'Israheli, oyu oyishir'icîfulik'omu byûbi byâge. ¹³Anaciderha, erhi: «Mâshi waliha ! nâni mbone oburhonyi emund'oli, yâgirwa, obu wamarhûliriza omurhima gwâni nie mwambali-kazi wâwe, ciru akabà ntakacigerera kuli mwambalikazi wâwe muguma w'omu bambali-kazi bâwe.» ¹⁴Erhi bakola bayikula, Bwozi anacimbwîra, erhi: «Yêgera hano, nâwe oye kuli ebi biryo, onadobeze omugati gwâwe muli eyi nkalishi.» Anacitamala hôfi n'abasârûzi; Bwozi amuhà emihuli mikalange. Alya ayigurha anabîka ebindi eburhambi. ¹⁵Kandi ayimuka mpu ashub'ijà akundêza. Bwozi aha abarhumisi bâge er'irhegeko, erhi: «Mumuleke ajè ahumbula n'oku mburho yonênè, murhamubonesagya nshonyi. ¹⁶Ciru mujè mwarhoza masinde maguma-maguma ahash'igarhòla murhanacîdudumaga erhi ye rhuma.» ¹⁷Ruti akundêza omw'ishwa ntyo kuhika bijingo; anacikubirha ebi akundêzagya, byahika hôfi nengo nguma ya ngano. ¹⁸Ashana, anacihêka omuzigo gwâge omu lugo; nazâla abona ebyo analikundêza. Ashanûla, amuhà na kuli birya biryo ahebaga eburhambi galya mango bayikulaga, erhi abà amâyigurha. ¹⁹Nazâla amudôsa, erhi: «Ngahi wakundêzize, ene ngahi walikola? Agishwe oyu wali omu kwâge». Ruti arhangira ashambâlira nazâla omu kwandi anali, anaciderha erhi: «Omulume nali omu kwâge izîno lyâge ye Bwozi.» ²⁰Noemi anacibwîra omwâlîkazi, erhi: «Agishwe na Nyamubâho ye orhahusa okubà mwinjà oku bazîne n'abafîre!» Noemi anacimubwîra erhi: «Oyo mulume ali mwene wîrhu, ali muguma w'omu bagwêrhe obuhashe kuli rhwe bw'okurhucungula.» ²¹Ruti, ye nyamukazi munya-moabiti, ashubiderha, erhi: «Ananambwîzire, erhi: okaziyisha mwe n'abarhumisi bâni kuhika rhuyûse okusârûla». ²²Noemi anacibwîra omwâlî-kazi Ruti, erhi: «Kuli kwinjà, mwâlî wâni, okazigenda na bambali-kazi bâge, barhag'ikubabaza omu lindi ishwa wankajà.» ²³Nyamukazi agend'ikakundêza ntyo omu bambali-kazi ba Bwozi kuhika bayûsa okusârûla engano zoshi; anaciyôrha ntyo na nazâla.

3

Bwozi ahunga

¹Noemi naye oligi nazâla, anacimubwîra, erhi: «Mwâlî wâni, ka kurhakwânîni nâwe nkuluhûle^x lyo obon'iragi? ²Kali Bwozi, oyo odwîrhe wakola emwâge haguma n'abambali-kazi, ali mwene wîrhu? Alà oku ene lyo agend'iyêrûla engano oku câno. ³Oku wajira, ojage ahôla ocîshuke, onacishîge, onayambale ecishûli câwe, onayandagalire ebwa câno. Orhacîmanyîsagya emunda ali kuhika ayûse okulya n'okunywa. ⁴Na hano agend'igwîshira, omanyè bwinjà ngahi agwîshîre; kandi wanayisha, wanabwikûla amagulu gâge, wanagwîshira aha burhambi bwâge; yêne akubwîra kurhi wajira.» ⁵Ruti anacishuza, erhi: «Oku wankambwîra kwoshi nakujira.» ⁶Anacibungulukira ebwa câno, anacijira kulya nazâla anambwîraga kwoshi. ⁷Bwozi, alya,

^x**3.1** : Noemi alilonzize Ruti abone omulume lyo abà n'enshagali omu kalamo kâge. Ali manyire oku okubîka omwâlîkazi nka cigorogo aha ka buzira mulume kurhali kwinjà oku mukazi ociri musole. Obwo buzigire bw'omwâlîkazi kuli nazâla bwâcihembwa n'obuhya ayishibona kuli Bwozi (3, 2-18).

ananywa, yêshi ashagaluka, agend'igwîshira omu kafendefende k'ecirundo c'engano; aho, nyamukazi anacyisha bunyi-bunyi, abwîkûla amagulu gâge, anacigwîshira halya. ⁸ Aha karhî k'obudufu, erhi asinsimuka, nyamulume afuduka; ahindamuka anacibona omukazi agwîshîre aha magulu gâge. ⁹ Anaciderha erhi: "We ndi?" Anacishuza, erhi: "Nie Ruti, mwambali-kazi wâwe; olambulire kuli mwambali-kazi wâwe ecihumiro c'ecishûli câwe, bulya ogwêrhe obuhashe bw'okuyôkola." ¹⁰ Anacishuza erhi: «Ogishwe na Nyakasane mwâli wâni! Eci cijiro câwe c'obwirhohye ciri cikulu kulusha ecirhanzi, bulya orhalonza misole, ebè ya bakenyi erhi bagale. ¹¹ Buno mwâli wâni, orhacibâga na bwôba buci, oku wankaderha nanakujirirakwo; ebwa kubà endêko y'abalungu bâni boshi bamanyire oku oli mukazi ogwêrhe engeso nyinjâ. ¹² Nêci kwo binali ntyo oku nie ngwêrhe obuhashe bw'okukuyôkola, ci kwône haciri owundi oyegerîne nâwe kundusha. ¹³ Ogezagye obu budufu hano, n'irhondo, akâlonza okukuyôkola, kuli kwinjâ, anakuyôkole. Ci akabà arhalonza okukuyôkola, niono nnanaba nie nkuyôkola. Alame Nyamubâho: Gwishira aho kuhika sêzi! ¹⁴ Nyamukazi anacigwîshira halya magulu gâge kuhika sêzi, ci azûkiriza lubungu-bungu, gala mango omuntu arhankashub'imanya owundi, erhi Bwozi amâderha erhi: «Barhamanyaga oku oyu mukazi anali ayishire hano câno.» ¹⁵ Anacimubwîra, erhi: "Lerha eco cishûli ocîhundikire, onacigwârhe bwinjâ.» Nyamukazi anacigwârha bwinjâ, naye Bwozi abulagirakwo mirengo ndarhu ya ngano, anacimuhesayo; okubundi Bwozi acîshubirira omu lugo. ¹⁶ Erhi Ruti ashubira eka, nazâla amudôsa, erhi: «Kurhi wabîre mwâli wâni?» Ruti amuganîrira oku olya mulume anamujirire kwoshi, anaciderha, erhi: ¹⁷ «Anampîre eyi mirengo ndarhu y'engano aderha erhi: «Kurhakwânîni oshubire maboko mûmu emunda nakazâla ali.» ¹⁸ Nazâla anacimubwîra, erhi: «Orhafukunyagya, mwâli wâni, kuhika omanyè kurhi ebyo byagendeka; bulya oyo mulume arhârhamûke arhanacyûsa olwo lubanja ene.»

4

Bwozi arhôla Ruti

¹ Bwozi akanya ajâ aha muhango gw'olugo, anataamala halya. Na lolà oku olya Bwozi aderhaga mpu ye ogwêrhe obuhashe bw'okuyôkola bunji kumulusha kuli Ruti, anacyisha akola agera. Anacimubwîra erhi: « Yîsha, oshegere eno munda, onatamale aha wâni lebè.» Olya mulume anacyîgêra, atamala. ² Oku bundi obwo Bwozi anacirhôla bantu ikumi omu bashamuka b'oku lugo, anaciderha erhi: «Mutamale hano.» Nabo banacitamala. ³ Anacibwîra owali ogwêrhe obuhashe bw'okuyôkola, erhi: «Ishwa lya mwene wîrhu Elimeleki, Noemi olya mukazi ozind'irhenga e Mowabu, akola aliguza. ⁴ Namâderha nti nkola nakumanyîsa nankubwîre: oliyankire embere z'abâla bahamîrizi n'abagula b'olubaga lwâni. Akabà walonza okuliyôkola, yôkolagalyo, akabà orhalonza okuliyôkola, okumbwirage nâni nkumanyè, bulya ntà wundi ogwêrhe obuhashe bw'okuliyôkola ocikurhalusire, nâni nie nkukulikire. Olya mulume aderha, erhi: "Naliyôkola.» ⁵ Bwozi anaciderha, erhi: «Amango waliyôkola, akuhâlyo, wanayôkola kuguma na Ruti munya-Mowabu, mukà nyakwîgendera, lya izîno lya nyakwîgendera likaz'iyôrha liri aho mwâge'.» ⁶ Lêro olya wali ogwêrhe obuhashe bw'okuyôkola anaciderha, erhi: "Ntakahash'iliyôkola oku bugâbo bwâni, bulya kwanabà kuheza ebyâni. W'oyo nkuhîre obwo buhashe bwâni bw'okuyôkola, bulya ntakuhashiri.» ⁷ Omu mango ga mîra, hàli obwôrhere omu Israheli, oku biyêrekîre okuyôkola nîsi okuhinganula, omu kukomezà ebinwa: muguma anahogola enkwêrho yâge ekugulu kwâge, ayihè owâbo, kwo kwâli kw'obuhamîrizi omu Israheli. ⁸ Olya ogwêrhe obuhashe bw'okuyôkola, anacibwîra Bwozi, erhi: «Nkaga, oku bugâbo bwâwe.»

^y4.5 : Lya izîno lya nyakwîgendera lirha heraga, mwene-wâbo anaburha bon'olya mukana (1, 11), nka kula babishambire omu Lush 25, 5-10. Omwâna baburhaga anahêka izîno lya nyakwîgendera (Murh 38, 8-9).

Anacihogola enkwêrho yâge. ⁹ Bwozi anacibwîra balya bashamuka n'olubaga lwoshi. erhi: "Muli bahamîrizi bâni oku ene namahâbwa, omu nfune za Noemi, ebyanali bya Elimeleki byoshi, ebyanali bya Kiliyoni n'ebya Mahiloni. ¹⁰ N'okukuguma namahâbwa omukazi ye Ruti w'omunya-Mowabu, mukà Mahiloni, Iyo izîno Iya nyakufà likaz'iyôrha Iiri aha mwâge, Iyo n'izîno Iya nyakufà Iirhag'ihirigirha muli bene wâbo n'omu mbugânano yab'aha anayûbakaga. Muli bahamîrizi bw'okwo ene!

¹¹ Olubaga lwâli halya muhango kuguma n'abagula bâhali baderha, mpu: «Rhuli bahamîrizi! Nyamubâho agishe oyo mukazi wajà omu mwâwe, abè aka Rasheli n'aka Lea, bo babirhi bayûbakaga omulala gw'Israheli! Ogalire omu Efrata, onajè irenge omu Betelehemu!

¹² Omulala gwâwe gubè aka omulala gwa Peresi, olya Tamara aburhiraga Yûda; Iiyôloloke iburha Nyamubâho akuhà kuli oyo mukazi».

¹³ Bwozi ayanka Ruti, ajiba mukâge, aciûnga naye. Nyamubâho ashobôza Ruti okubà nda, anaciburha omwâna-rhabana. ¹⁴ Embuguma zanacibwîra Noemi, erhi: «Ayâgirwe Nyakasane owaderhaga mpu arhakuleka kuhika ene buzira mufungizi. Izîno Elmeleki Iij'irenge omu Israheli.

¹⁵ Abà kuli we cirhûliriza na murhabâzi omu bushosi bwâwe. Kulya kubà mwâli-kazi wâwe okuzigira ye wamamuburha, oyu mwâli-kazi wâwe olushire bagala bâwe nda.» ¹⁶ Noemi anaciyanka nyamwâna, amubagalira oku cifuba, ye wanakazirig'imulera. ¹⁷ Abakazi balungu bâge bamuhà izîno, baderha mpu: «Omwâna aburhirwe Noemi!» Banacimuyirika izîno Iya Obedi. Ye oligi îshe wa Yese îshe wa Daudi.

Enkomôkà ya Daudi

¹⁸ Alaga iburha Iya Peresi: Peresi aburha Hesroni; ¹⁹ Hesroni aburha Rama; Rama aburha Aminadabu; ²⁰ Aminadabu aburha Nahisoni; Nahisoni aburha Salmoni; ²¹ Salmoni aburha Bwozi; Bwozi aburha Obedi; ²² Obedi aburha Yese; Yese aburha Daudi.

ECITABU CIRHANZI CA SAMWELI

Enshokolezi oku bitabu bya Samweli

Enshokolezi

Mîra mîra omu Bibliya y'ecihabraniya (Îshe w'ebitabu), ecitabu ca Samweli càli ciguma conênè. Ebitabu bibirhi byaganira kurhi Obwâmi bwarhangiraga omu Israheli, kuhika oku buzinda bw'obwâmi bwa Daudi.

Omuganîzi akolêsize ebi abandânaga omu bitabu byankalangelirwa omu bya mîra. Kanji kanji akagibandana nkengêro ibirhi omu byabîre mîra, naye akazizinyandika ntyo omu citabu câge. Ebyo abandânaga byarhuyesire oku mashanja ga ngasi lubero lwa bene Israheli gakagigerêreza ngasi liguma kwalyo kwalyo mw'ezo nkengêro. Omu nkengêro z'e Bibliya, Israheli bwo Bwâmi bwa Lungwè hano igulu. Abâmi b'Israheli bali bimangizi ba Nyamuzinda. Ebyo bitabu biyêrekîne oku kuli kuzibu okuyimânika obwo Bwâmi. Saulu walishokolîre Daudi alekwa na Nyamubâho. Hôfi abâmi boshi bayimire ahâli ha Daudi, bagomîre Nyamubâho. Buzinda Nyamubâho abahira omu maboko g'abashombanyi bâbo, abakagira kuli kuli omu bujâ bw'e Babeli. Kurhenga obugeremwa bw'omulêbi Natani, abany'Israheli bakagilangâlira oku Lungwè abarhumira omucunguzi w'omw'iruli Iya Daudi.

Amaganyo mahyâhya gaganîre kasharhu koshi eby'obwo bulêbi (Ebj 2, 30; 2 Kr 6, 18; Hbr 1, 5). Yezu ali w'omw'iruli Iya Daudi. Amango Abayahudi baderhaga mpu Yezu ye mwene Daudi, erhi bahamirize oku agwêrhe ecikono c'okubâ Mucunguzi (Mat 9, 27).

EBIRI OMU CITABU CIRHANZI CA SAMWELI

1. *Samweli: cigabi 1-7*
2. *Samweli na Saulu: cigabi 8-15*
3. *Saulu na Daudi: cigabi 16-31*

EBIRI OMU CITABU CA KABIRHI CA SAMWELI

4. *Daudi: cigabi 1-20*
5. *Enyushûlo: cigabi 21-24*

1

ECITABU CIRHANZI CA SAMWELI

I. Samweli Elkana arheremera e Silo

¹ Hali muntu muguma w'e Ramatayimi, omu birhondo by'e Efrayimu, izîno lyâge ye Elkana, mwene Yerohami, mwene Elihu, mwene Tohu, mwene Sufu, Muefrayimu. ² Aligwêrhe bakazi babirhi: muguma ye wali Ana, owundi erhi ye Penina, Penina aligwêrhe abâna, ci Ana yêhe arhalibagwêrhe. ³ Ngasi mwâka, Elkana akagirherema kurhenga omu lugo lwâbo, mpu agend'iharâmya, n'okurhûla Nyamuzinda, Mwâmi w'igulu lyoshi enterekêro e Silo. Aho habâga bâna babirhi ba Eli, Hofni na Pinehasi, bo bâli badâhwa ba Nyakasane. ⁴ Lusiku luguma, Elkana arhula enterekêro; aha mukâge Penina n'abâna bâge boshi ebigabi byâbo. ⁵ Ci kwône Ana ahâbwa bigabi bibirhi, bulya azigiraga Ana bwenêne, ciru akabâ Nyakasane alimugumbize,

kwarhuma arhaburha. ⁶ Naye owâbo akamuhà ebinioko Iyo amuyîrha burhè bulya Nyamuzinda amugumbize. ⁷ Kwo byanakazig'ibà ntyo ngasi mwâka, erhi barheremeraga omu ka-Nyamuzinda emwa Nyakasane: owâbo akamuhà ebinioko, naye Ana akalaka n'okulakûla, akaleka okulya? ⁸ Ibà Elkana amudôsa erhi: «Bici birhuma omurhima gwâwe gubà burhè? K'arhali nie mukulu kulusha bâna ikumi?»

Omusengero gwa Ana

⁹ Erhi bayûsa okulya n'okusûza eyo Silo, Ana ayimanga. Naye Eli Mudâhwa Mukulu, alidahîre oku citumbi câge oku mulirango gw'aka-Nyamuzinda. ¹⁰ Omu burhè buyunjwîre emurhima gwâge, Ana akashenga Nyamubâho anavugumula emirenge minji. ¹¹ Alaganya Nyamubâho, erhi: Ewe Mwâmi w'igulu lyoshi, okalola omungo gwa mwambalikazi wâwe, onakengere, orhaciyibagiri mwambalikazi wâwe, omu kumushobôza omwânarhabana, ntyo nanamurherekêra Nyamubâho ensiku zoshi z'obuzîne bwâge, ciru n'olugembe lurhakagera okw'irhwe lyâge ciru n'eliguma. ¹² Ana akalalira okushenga, omu murhima gwâge, Nyamubâho oku ntyo. Eli akalolêreza oku akanwa kâge kadwîrhe kaderha burhahusa, ¹³ Ana akagiderhera omu murhima gwâge; akanwa kâge kakagiderha buzira kuhundûla, ciru Eli acîkebwa mpu alalusire. ¹⁴ Eli amubwîra erhi: «Endalwè yâwe mangaci yahwa? Kabulira kuli amamvu gâwe», ¹⁵ Ana amushuza erhi: «Nanga arhali ntyo, waliha, niono ndi mukazi obabîre e murhima, ntanywiri mamvu nîsi erhi ngasi kantu kalalusa, ci kwônene ndwîrhe nadubulira omurhima gwâni embere za Nyakasane. ¹⁶ Orhamanyaga mpu mwambalikazi wâwe ali mukazi mugalugalu: ebinakagiderha, kuhika buno, nabiderhaga erhi mungo na burhè bunene burhuma. ¹⁷ Ago mango Eli amushuza erhi: «Genda n'omurhûla, Nyamuzinda w'Israheli ayumvîrhîze omusengero gwâwe» ¹⁸ Naye amushuza, erhi: «Mwambalikazi wâwe ashobôle eyo nshôkano obwîne.» Oyo mugoli acîgendera emwâge, lêro naye alya, n'obusû bwâge burhaciri nk'embere.

Okuburhwa kwa Samweli

¹⁹ Bazûka lubungo bungo, baharâmya Nyakasane, bagaluka bahika emwâbo e Rama. Elkana abonana bona mukâge Ana. Naye Nyakasane amukengêra. ²⁰ Erhi amango gâge gahika Ana abà izîmi, lyaburha murhabana, amuyirika izîno Iya Samweli, aderha erhi: bulya nalimusengera Nyakasane. ²¹ Erhi omwâka guhwa, ibà Elkana, haguma n'enyumpa yâge arherema mpu ajirhûla enterekêro ya ngasi mwâka, kwo na kuyûkiriza eciragâne câge. ²² Ana yêhe arharheremaga bulya amâderha erhi: «Ci omwâna arhacinena okuyonka. Hano anena amonka Iyo namurheremana, niene rhumumoleke Nyakasane anayôrheyo ensiku zoshi. ²³ Elkana amushuza erhi: «Ojire oku olonzize, olinde kuhika omulekêse amonka. Nyamubâho ayûkiriza akanwa kâge. ²⁴ Erhi ayûsimulekêsa okuyonka, Ana ahêka Samweli n'empanzi ya myâka isharhu, n'omulengo gw'enshâno n'entendere y'idivayi, abihêka omwo ka- Nyamuzinda eyo Silo bon'oyo mwâna. ²⁵ Banacibâga erya mpanzi, n'omwâna bamuhêkera Eli. ²⁶ Amubwîra, erhi: «Onyumve Yâgirwa! oku niolya mukazi waliyimanzi ahâla bunene zâwe, erhi ndwîrhe nashenga Nyamubâho. ²⁷ Ye mwâna nakagishenga okushobôla emwa Nyamubâho oyu ananshobôza omusengero gwâni. ²⁸ Nâni buno namarhûla Nyamubâho oyo mwâna: Ensiku zoshi z'obuzîne bwâge ayôrha mwa mbali wâge». Naye Eli aharâmya Nyamubâho.

2

Olwimbo Iwa Ana

¹ Go mango Ana aderhaga ogu musengero:

«Omurhima gwâni gukuzize Nyakasane namanakubûla obuhashe bwâni erhi Nyakasane orhuma.

Lêro nâni namabumbûla akanwa embere z'abashombanyi bâni, bulya nsîmire okubà

wamanyôkola

² Ntâ mwimâna aka Nyamubâho, na ntâ muntu oli nka ye, na nt'ibuye lizibu aka Nyamubâho.

³ Murhaciûshûlaga okuderha ebinwa by'obucibonyi, murhaciûrâga mwajacirana, bulya Nyakasane abâ Nyamuzinda oyishi byoshi, ye yishi obuzirho by'ebijiro byoshi.

⁴ Omuherho gw'abacikunga oburhwâli gwavunisire, kwoki abarhajira burhwâli anabarhwâlihize.

⁵ Abacikung'iyigurha, bakola bajâ balimya lyo babona ecibalya, n'abashalye barhacigwâsirwi okulimya ebiryo. Engumba yabusire kali nda oku nyalumburhamburha alungumarhirwa.

⁶ Nyakasane ye yîrha yena lanya, ye yandagaliza omu kuzimu ye nakûla mwo.

⁷ Nyakasane ye kenya yena gaza. Ye bonya muguma nshonyi oku azikûla owundi.

⁸ Ye kûla omugalugalu omu katulo, n'omukenyi amukûle omu camvu, amudahaze omu ndêko y'abaluzi n'okumuhâ entebe y'irenge; bulya ebikondo by'igulu binali bya Nyakasane, enyanya yabyo yo ayûbasire igulu.

⁹ Ye langa enshando z'abemêzi bâge, oku ahirigisa banyankolamaligo omu mwizimya, bulya omuntu arhankahasha okuhimana n'emisî yâge yône.

¹⁰ Abashombanyi ba Nyamuzinda bagendesibwa emihanda erhashingânana, Ow'enyanya abakankamira emalunga. Nyamubâho ye twîra amashanja goshi emmanja. Ye wanahâ Omwâmi ayimânikaga obuhashe; n'okuhâ omurhambo wâge olukengwa. »

¹¹ Elkana anacilîkûla agaluka e Rama, ci omwâna yêhe ayôrha haguma na Eli mpu akakolera Nyamubâho. Bagala ba Eli ¹² Bene Eli byâli byâbi, birhakengaga Nyakasane. ¹³ Nêci barharhînyaga, barhanakengaga omwanya gw'ecikono c'abadâhwa nk'oku abantu balibarhegesirwe, bulya ngasi yêshi wahânaga entûlo nterekêro, mwambali w'omudâhwa akagiyisha afumbasire amango enyama ekola yadogoma, omushurhi gw'amîno asharhu. ¹⁴ N'okugudahiriza omu nyungu, nîsi erhi omu cungu, nîsi erhi omu lukangiro, n'ebi gulya mushurhi gwakalengeza, omudâhwa anacîhekerabyo. Kwo bakagijira ntyo ngasi muny'Israheli wajâga eyo Silo. ¹⁵ Ciru ankabâ barhali cisingônola olujimbi, mwambali w'omudâhwa erhi okwôla, akola ali, n'okubwîra owalirherekêra, erhi: «Mpâ enyama y'okuyôkera omudâhwa, bulya arhakuyêmêrere enyama nyende, ci nyama mbishi yonene». ¹⁶ N'owarherekêraga akaderha mpu: «Rhang'olinde rhusingônole olujimbi ogaliyanka enyama nk'oku onalonzize, n'emisî». ¹⁷ Ecâha c'eyo mishebenge câli cinene omu masû ga Nyakasane bulya bakagigayaguza ebyarherekîrwe Nyakasane.

Samweli erhi ali e Silo

¹⁸ Samweli ali akola akakolera Nyamubâho; ali mwâna wayambalaga akanzo k'enondwè.

¹⁹ Nina akagimulukira ecishûli akagimulerhera ngasi mwâka, ngasi kurherema bône ibâ, mpu barhûle enterekêro y'omwâka. ²⁰ Eli akagigisha Elkana na mukâge, n'okubabwîra: «Nyamubâho akuhè iburha mwene oyu mugoli, libè lya kubahemba kw'obu buhirhi orhûzire Nyamubâho, go mango bakagishubira emwâbo. ²¹ Nyamubâho agashanira Ana, ashubiburha barhabana basharhu na banyere babirhi. Omwâna Samweli yêhe aj'ayushûkira omu masû ga Nyamubâho, Bene Eli ²² Ciru ankabâ Eli alikola mushosi bwenêne, kurharhumaga arhamanya ngasi kwoshi abagala bakagirhindibuzamwo bene Israheli boshi, ²³ Akababwîra, erhi: «Bici birhuma mujira birya nakayumva boshi baderha? ²⁴ Kananga bâna bâni! emyanzi ndwîrhe nayumva erhali minjà. ²⁵ Erhi omuntu ankahemukira owâbo, Lungwè yênene wankabatwîra olubanja, ci erhi ankahemukira Nyamubâho yênene, indi wankamulagira?» Ci kwônene barhayumvîrhizagya izû ly'Îshe, bulya Lungwè alihizire oku abarhumira ababayîrha^z. ²⁶ Omwâna Samweli yêhe

^z**2.25** : Okufâ kw'abâna ba Eli buli buhane bw'ebijiro byâbo bibî bônene bagendekeraga okujira n'amarhwîri gâbo mazibu, bacîhira omu bwôrhere bubî n'obo balibacîkubagîrwe nka ntagengwa.

aj'ayûshûka n'okuyinjiha embere za Nyamubâho. Eli amanyîsibwa oku enyumpa yâge yahanwa²⁷ Mwambali wa Lungwè, muguma ayisha emwa Eli anamubwîra erhi: «Yumva oku Lungwè adesire erhi: «Kw'orhamanyiri oku nacimanyîsize enyumpa yinyu, amango bali e Mîsiri, bajà ba mwâmi Faraoni mwâmi w'e Mîsiri.²⁸ Nacîshozire sho omu milala y'Israheli mpu mujire mudâhwa wâni wakarheremera oku luhêro lwâni; akatumbûsa omugî gw'obukù, anakaziyambala ecishûli c'obudâhwa (efodi) embere zâni. Nahîre ab'enyumpa ya sho ngasi nterekêro y'abâna b'Israheli.²⁹ Bici bicirhumire okagayaguza entûlo, n'enterekêro namurhegesire okujirira omu Ndâro yâni. Na bici bicirhuma okâkenga bagala bâwe kundusha, bulya munacîtwêze n'enterekêro z'olubaga lwâni lw'Israheli.³⁰ Co cirhumire yumva obugeremwa bwa Nyamubâho, Lungwè w'Israheli, naliyôsire ndesire nti enyumpa yâwe n'eya sho, zigwâsirwe okuyumva ensiku zoshi. Ci buno, gwârhi Nyamubâho. Lêro buno ntakaciderha ntyo, bulya niene nie nkengêsa abankenga boshi, nabo abangayaguza kwo mbalola nka byâsi by'aha camvu.³¹ Yumvagya: Ensiku ziyîruka nâtwâmwo okuboko kwâwe, n'obuhashe bw'enyumpa ya sho, kuhika habulikane omushosi omu nyumpa yâwe.³² Orhangilolêreza minjà manganaci najirîre bene Israheli, ci kwônene omu mulala gwâwe mwohe, murhakabà mushosi ciru n'omuguma.³³ Ci kwônene nayôrha na muguma w'omu mulala gwâwe, hôfi n'oluhêro lwâni lyo amasû gâge gafà n'oluhenegè, n'iroho lyâge lihehûke, ci kwônene banji b'omu mulala gwâwe bakâg'ifà banaciri omu myâka y'obusole.³⁴ N'ecimanyîso c'okûla wacîbonera oku bâna bâwe bombi, Hofni na Pi-nehasi: Bafà bombi lusiku luguma.³⁵ Nayîmika omudâhwa mwemêzi, owakakola nk'oku omurhima gwâni gukunda, na nk'oku muzigira, namuyubakira enyumpa erhakahuligana, naye yênene, akashokolera omushîgwa wâni.³⁶ Na ngasi wakasigala omu nyumpa yâwe ayishikafukama analambame, akola amusengera bujuma bulebe bwa magerha, nîsi erhi hyuntu hibega hisungunu anakamuyimbirira erhi: «Mâshi nkusengîre ompire muli mukolo mulebe, gw'obudâhwa, lyo nkazibona ehihimbi hy'ehyuntu hy'okumakûza.»

3

Okuhamagalwa kwa Samweli

¹ Omwâna Samweli akazikolera Nyamubâho aha burhambi bwa Eli. Mw'a go mango Nyamuzinda arhalugigiderheza abantu, n'okubabonekera kwo hâhè; kurhali cirugè.² Lêro lusiku luguma erhi Eli agwîshîre omu mwâge, bulya amasû gâge gali gakolaga gabà mazamba, arhacihashibona.³ Agôla mango erhi n'akamole kaciyasire omu ka-Nyamuzinda naye Samweli erhi agwîshîre omu ka-Nyamuzinda aha burhambi bw'omucîmba gw'amalaganyo.⁴ Aho Nyakasane ahamagala Samweli erhi: Samweli! Samweli!⁵ Naye Samweli ayâkûza erhi: Karamè, anacilibirhira emunda Eli ali, anaderha erhi: Niono ohamagîre. Eli amushuza erhi: Ntakuhamagiri, kanya ogwîshîre; Samweli ajigwîshira.⁶ Ci Nyakasane ashubirira okuhamagala Samweli; Samweli akanya emunda Eli ali amubwîra erhi: Niono ohamagîre. Eli amushuza, erhi: Ntakuhamagiri mwâna galuka ojigwîshira.⁷ Mw'agôla manga, Samweli arhali cimanya Nyamubâho, n'oluderho lwa Nyamubâho lurhalisagimufulûlirwa.⁸ Nyamubâho ashubihamagala Samweli obwa kasharhu, naye ayimuka ajà emunda Eli ali erhi: Niono ohamagîre. Aho lêro Eli ayumva oku Nyamubâho odwîrhe ahamagala oyo mwâna.⁹ Eli anacibwîra Samweli erhi: «Kanya oshubire oku ncingo, okaciyumva akuhamagala, onayâkûze erhi: «Ombwîre yâgirwa, bulya mwambali wâwe arhezire amarhwîri». Samweli akanya ashubira aha ncingo yâge.

¹⁰ Oku bundi Nyamubâho ashubiyisha, ayêgera, ashubihamagala nka kulya kwa burhanzi erhi: Samweli! Samweli! Naye Samweli ashuza erhi: «Ombwîre Yâgirwa bulya mwambali wâwe arhezire amarhwîri». ¹¹ Oku bundi obwo anacibwîra Samweli, erhi: «Lolà, nkubwîre oku nkola nagendijira akantu omu Israheli, kalya amarhwîri gombi ga ngasi yêshi gankayumva. ¹² Muli agôla mango, nanajirira Eli birya byoshi nanamubwîraga oku byahonera enyumpa yâge,

nanabirhondêra nambiyukirize lwoshi. ¹³ Namubwîzire oku enyumpa yâge nayishiyitwîra olubanja lukwânîne, oku câha yênene anamanyire.» Abâna bâge bakazirijacira Nyamuzinda arhanabahanaga. ¹⁴ Co cirhumire mpigira enyumpa ya Eli, oku ntamango ecâha c'enyumpa yâge cababaliirwa, ciru akajira empongano, ciru akajira eyindi nterekêro. ¹⁵ Samweli akanya agendigwîshira kuhika bwaca. Erhi abâ amazûka, akanya ajiyigula enyumvi z'aka-Nyamuzinda. Samweli aliyôbohîre okushambâlira Eli ebi anabwîragwa omu kubonekerwa. ¹⁶ Ci kwônene Eli ahamagala Samweli amubwîra erhi: «Mwâna wâni Samweli». Naye amushuza erhi: «Karamé». ¹⁷ Eli anacimudôsa erhi: «Kanwa kaci anakubwîzire? Nkuhûnyire orhafulikaga. Lungwè akujire kubî, erhi wankacîshomya mpu wanfulika, cinwa ciguma mw'ebi akubwîragwa». ¹⁸ Lêro Samweli amuganîrira ebi anabwîragwa byoshi buzira kufulika akantu. Eli anacimushuza, erhi: «Ye Nyamubâho, oku abwîne kuli kwînjâ yênene akujirage.» ¹⁹ Samweli ajayûshûka erhi na Nyamubâho ali haguma naye, na ntâ kanwa kâge ciru n'akaguma alesire karhogera okw'idaho busha^a. ²⁰ Israheli yêshi kurhenga e Dani kuhika e Bersheba, amanya oku Lungwè ajizire Samweli mulêbi. ²¹ Nyamubâho akayôrha acîyêrekana aha Silo, bulya akazâgibonekera ho Samweli.

4

Israheli ahimwa n'Abafilistini

¹ Akanwa ka Samweli kanacihika kuli bene Israheli boshi, kanwa ka Nyamubâho. Eli ali akola mushosi bwenêne. Abagala barhalekaga obwôrhere bwâbo bubî kuli Nyamubâho. Engabo ya bene Israheli yashûbûzanya mpu bajilwîsa Abafilistini; batwa olugerêro hôfi na Ebeni-ha-Azeri; nabo Abafilistini batwa olwâbo lugerêro aha Apeki. ² Abafilistini na bene Israheli bahirana omu ruhaga, entambala yanacidarhabala bwenêne la! na Israheli ahimwa. Bafâmo hôfi balume bihumbi bini, omu banali oku matabâro mw'akola kabanda balwîragwa. ³ Olubaga lwagenda lwajogonja omu birâlo n'abagula bacîdôsa mpu carhumire Nyamubâho aruhimisa kula n'Abafilistini. Mukanye rhurhume e Silo, barhurhôlere omucîmba gw'amalaganyo ga Nyamubâho; yêne ayîshe ekarhî kîrhu, lyo arhulîkûza oku bashombanyi bîrhu. ⁴ Olubaga lwanacirhuma entumwa e Silo, banaciyisha badwîrhe Omucîmba gw'Amalaganyo ga Nyamubâho w'Emirhwe, olya ôbâ enyanya lya bakerubi. Bene Eli bâbo oku banali babirhi, Hofni na Pinehasi, banaciyisha balusize ogwôla mucîmba gw'Amalaganyo ga Nyamubâho. ⁵ Erhi Omucîmba gw' Amalaganyo ga Nyamuzinda gunahika omu lugerêro, bene Israheli babanda orhubababo, idaho lyadirhimana. ⁶ Izû ly'orhola rhuhababo lyayumvîkana emwa Abafilistini, banaciderha mpu: «Lêro lubî lwa rhuhababo rhuci orho rhwamazûka omu lugerêro lwa bene Israheli?» Banaciyumva oku Omucîmba gw'Amalaganyo ga Nyamubâho ogwo gwamâhika omu lugerêro lwâbo. ⁷ Ahôla Abafilistini bayôboha bwenêne, bulya bamanya oku Lungwè amâjâ oku lugerêro. Banaciderha mpu: «Rhwamahwa, bulya birhali ntyo injo na lishinjo. ⁸ Rwamahwa lêro, indi wankacirhulîkûza omu maboko g'oyôla Nyandumâ; k'arhali y'olya warhindibuzagya abanya-Mîsiri n'ebibande bya ngasi lubero. ⁹ Muhire omurhima omu nda Bafilistini we, musimike akîrumè, rhurhagibâ bajâ ba bene Israheli, nka kulya bali bajâ binyu. Mubè balume.» ¹⁰ Abafilistini banacikoza entambala. Bene Israheli bahimwa, na ngasi muguma afulumukira omu cirâlo câge, bahimwa bwenêne, na bene Israheli bafamwo balume bihumbi makumi asharhu. ¹¹ Omucîmba gwa Nyamuzinda gwa nyagwa, na balya bene Eli oku banali babirhi, Hofni na Pinehasi banacifâ.

Okufâ kwa Eli

¹² Oku banahimwa ntya, muntu w'omu bûko bwa bene Benyamini, akula omulindi kurhenga

^a**3.19** : Kwo kuderha oku Nyamuzinda ayunjuliza ngasi kanwa amanyîsize Samweli. Ko na kuguma nk'oku akudesire muli 2 Bâm 10, 10.

okola lugerêro, ahika e Silo bulibirha olwôla lusiku lwonênè, ayisha erhi emyambalo yâge eri misharhule n'irhwe liyunjwîre katulo^b. ¹³ Ago mango ayishaga, Eli ali atamîre oku citumbi, oku njira, adwîrhe alingûza, omurhima gwâge gwakazâgidûrha erhi gulya Mucîmba gwa Nyamuzinda guruhuma. Oyôla muntu oku anahisa ogwôla mwanzi omu lugo, olugo lwoshi lwabanda endûlù. ¹⁴ Erhi ayumva ecôla cihôgêro c'eyôla ndûlù, Eli acîdôsa, erhi: «Olwôla lubî luli lwa bici wâni?» Oyôla muntu akanya ajibwîra Eli ogwôla mwanzi. ¹⁵ Eli mw'agôla mango alikola mushosi wa myâka makumi gali mwenda na munâni, ali akola aheneka kwône arhanabona. ¹⁶ Olya muntu anacibwîra Eli, erhi: «Niono narhenga oku matabâro, kufulumuka oku nfulumusire oku matabâro ene.» Eli anacimudôsa, erhi: «Kurhi byabîre mwâna wâni?» ¹⁷ Olya muntu walimumanyîsa omwanzi anacimushuza, erhi: «Israheli anahimirwe n'Abafilistini, n'abantu mwandu bafire omu lubaga, ciru na bagala bâwe bombi, Hofni na Pinehasi, oku banali babirhi bafire, na gulya Mucîmba gwa Nyamuzinda gwanyazirwe.» ¹⁸ Oku anayûsiderha oku kwo omucîmba gwanyazirwe ntyôla, Eli ahenanguka, cinyumanyumà kuli cirya citumbi, acîrhimba okw'idaho olunda lw'omuhango, avunika akasiragosi, afâ, bulya ali akola mushosi na muntu muzirho. Abîre mucîranuzi w'Israheli myâka makumi anni.

Okufâ mutula kwa mukà Pinehasi

¹⁹ Naye omwâlîkazi ye waligi mukà Pinehasi, agôla mango erhi al'izîmi likulu, erhi ayumva oku Omucîmba gwa Nyamuzinda gwahesirwe ntyo, n'oku ishazâla n'ibâ bafire, afurhama n'oku afurhama aburha erhi malumwa garhuma. ²⁰ Ali akola bufâ, ci abâbo bakazi bahali bamuhâ omurhima mpu rhûlûla, kali wamaburha omwânarhabana. Ci arhashuzagya cici kuli ebyo binwa. Arhabitwaga ihuzihuzi. ²¹ Nyamukazi ayîrika oyo mwâna izîno lya Ikabodi, bulya amâderha erhi: «Irengi lyarhenzire omu Israheli.» Erhi okwo kunyagwa kw'Omucîmba gwa Nyamuzinda kurhuma, n'okwôla kufâ kw'ishazâla n'okw'ibâ kurhuma. ²² Anaciderha, erhi: «Irengi lyarhenzire omu Israheli, bulya Omucîmba gwa Nyamuzinda gwanyazirwe».

5

Omucîmba gw'Amalaganyo emw'Abafilistini

¹ Abafilistini erhi bayusinyaga Omucîmba gw'Amalaganyo ga Nyamubâho, bagurhengana e Ebeni-Ha-Azeri baguhêka emwâbo e Ashdodi. ² Abafilistini banacirhônga Omucîmba gwa Lungwè bagujâna omu nyumpa y'omuzimu wâbo Dagoni, bagudêkerezâ hôfi na Dagoni. ³ Erhi kuca abantu b'e Ashdodi bazûkiriza, bashimâna Dagoni akola akumbire bûbi aha mbêre z'Omucîmba gwa Nyamubâho. Bazusa Dagoni bashubimushubiza aha anali. ⁴ Kandi erhi buca bashubizûkiriza, bashimâna kandi Dagoni akumbire obusû embere z'Omucîmba gwa Nyamubâho, ci kwônene erhi irhwe lya Dagoni haguma n'amaboko gâge gombi atwîsire, erhi na byoshi biri aha muhango oku c'olusò. ⁵ Hayôrha olya w'omubiri okola oyôsire nka cibumburugu ca nfî. Co cirhuma abadâhwa ba Dagoni, na boshi bajâ omu ka-Dagoni aha Ashdodi barhankalabarha oku c'olusò ciru na kuhika ene, ci bahame. ⁶ Okuboko kwa Nyamubâho kwazidohera olubaga lw'e Ashdodi, kwabayôbohya bwenêne, boshi bakalwâlira amahurhe omu magala. Byâbâ ntyo oku lubaga lwa Ashdodi, n'omu cihugo câge mwoshi, ⁷ Erhi babona kurhi ebyôla byoshi bidwîrhe byabarhogera, olubaga lwa Ashdodi lwaderha mpu ogu Mucîmba gwa Nyamubâho gurahacibêraga emwîrhu bulya okuboko kwa Nyamubâho kwamarhugônza buzibu, rhwe na nyamuzinda wîrhu Dagoni.

⁸ Banacirhuma entumwa emwa abarhambo ba Abafilistini, banababwîra, mpu: «Kurhi rhwâjiraga ogu Mucîmba gwa Lungwè w'Israheli?» Babashuza, mpu: «Guje e Gati ogwôla

^b**4.12** Mishangi misharhule n'irhwe liyunjwîre katulo: Guli mwerekano gw'emishîbo (Rhulole muli 2 Sam 1, 2-12; 18, 19-32; Murh 37, 29; Bac 11, 35; Eze 27, 30).

omucîmba gwa Lungwè w'Israheli.» Banaciguhêkayo. ⁹ Ci kwônene oku bamaguhisayo ntyâla, okuboko kwa Lungwè kwazidohera lulya lugo, yâbà ntemu erhasagiderhwa, ogwôla Mucîmba gwanacilêrha mahanya manji bwenêne oku bantu bw'omôla lugo, kurhenga oku mwâna kuhika oku mukulu, boshi bakalwâlira amahurhe omu magala. ¹⁰ Lêro aho barhôla gulya Mucîmba gwa Lungwè, baguhêka e Ekroni. Erhi gulya Mucîmba gwa Nyamubâho gujâ omu Ekroni, olubaga lwâyo lwayôboha bwenêne, lwaderha, mpu: «Barhudwîrhîre ogûla Mucîmba gwa Lungwè mpu lyo barhumalîra rhweshi n'olubaga lwîrhu.»

¹¹ Banacirhuma entumwa emwa abarhambo b'Abafilistini banababwîra mpu: «Galuli ogu Mucîmba gwa Nyamuzinda w'Israheli, mugushubize emunda gwabâga lyo gulekirhuherêrekeza rhwêne n'olubaga lwîrhu.»

¹² Bulya omu lugo abantu bali n'obwôba bw'okulonzibayîrha, n'okuboko kwa Lungwè kubagonzize bwenêne, abantu aha kufâ, abandi aha kulwâla, amahurhe omu magala. N'emirenge y'okwôla kuhanyagala kw'olubaga, kwahika cingana empingu.

6

Abafilistini bagalula Omucîmba

¹ Omucîmba gwa Nyamubâho gwajizire myêzi nda omu cihugo c' Abafilistini. ² Abafilistini banacihamagala abadâhwa n'abashonga bâbo banacibadôsa mpu: «Kurhi rhwajira Omucîmba gwa Nyamubâho? Murhumanyîse kurhi rhwankahashigalula ogu Mucîmba emunda.gwarhengaga.» Banacibashuza, mpu: ³ «Akabâ mwagalula ogwôla Mucîmba gwa Nyamuzinda w'Israheli, mumanye mwakanagugalula busha. Ci mukombêre okujira enterekêro y'okuhyûla; lyoki mwankafuma okwôla n'okumanya cici carhumaga okuboko kwâge kurhamurhengkwo duba.» ⁴ Babadôsa mpu: «Nterekêro nci yakuhyûlira ebyâha, rhugwâsirwe okurhûla? » Obwo babashuza mpu: «Omu kushimbana n'emibalè y'abarhambo ba Abafilistini mugwâsirwe okurhûla mishoko irhanu na mizingè irhanu y'amasholo, bulya cibande ciguma camujirekwo mwene n'abarhambo kuguma na ba-nyamuzinda binyu n'ecihugo cinyu, ⁵ Mutule enshusho z'ebizimbirwa bidwîrhe byamurhindibuza, n'ez'embeba zidwîrhe zayôna ecihugo, lyoki mwankahà Lungwè w'Israheli irenge lyâge, na ntyo, nkaba lêro okuboko kwâge kwanamuyanguhira, mwene, banyamuzinda binyu n'ecihugo cinyu, ⁶ Cankarhuma mujira omurhima muzibu kulya Abanyamisiri na Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, balibazibuhize ogwâbo? K'amango abadubuliragakwo oburhè bwâge, ka barhacilikaga banaleka bene Israheli bagenda?

⁷ Mukanyagye buno mujire engâlè mpyâhya, murhôle na nkâfu ibirhi zakamwa, zirhasâgihêka murhamba bundi, mwanashwekera ziryâ nkâfu ibirhi oku ngâlè, na hano mubâ mwamazinyaga amanina, mwanagashubiza omu cogo. ⁸ Buzinda bw'aho mwanarhola gulya Mucîmba gwa Nyamubâho, muguhire kulya ngâlè, kandi mugaliyanka birya birugu by'amasholo mubidekereze aha burhambi omu cirhimbiri; birigi birya birugu by'okuhongera ebyâha, buzinda mwanaleka Omucîmba gucigendere. ⁹ Ci kwônene muyishilolêreza kwinjâ, mukabona ogwôla Mucîmba guruhola enjira yajâ ebwa cihugo câgo, enjira esôkîre e Bet-Shemeshi erhi kwo binali Nyamubâho ye walirhudwîrhîre gala mababale, akabâ nanga kandi rhwanamanyira aho oku arhali kuboko kwâge kwarhubabazagya, ci bwanali buhanya kwônene bwarhurhogire.» ¹⁰ Lulya lubaga lwanacijira kulya: Barhola nkâfu ibirhi ziri zakamwa, bazishwêkera kuli erya ngâlè n'amanina gâzo bagashubiza omu cogo. ¹¹ Gulya Mucîmba gwa Nyamuzinda baguhira kuli erya ngâlè kuguma na ciryâ cirhimbiri cirimwo galya marhu na birya bizinge by'amasholo. ¹² Ziryâ nkâfu burhalindiriza na burhakabagana, zarhola enjira y'e Bet-shemeshi. Zarhola enjira yazo, zanacigenda zilâlisire buzira okulola oli ekulyo, oli ekumoshô, zanagenda zajâ zayâna. Abarhambo ba Abafilistini bazikulikira kuhika olubibi n'emwâbo na e Bet-Shemeshi.

Omucîmba gwahika e Bet-Shemeshi

¹³ Abantu b'e Bet-Shemeshi bakagisârûla engano omu lubanda, oku bagala mîra balangîra gulya Mucîmba, banacisima bwenêne erhi bagubona. ¹⁴ Erya ngâlè yacîdahiriza omw'ishwa lya Yozwè w'e Bet-Shemeshi yanayimangamwo. Ahôla habâga ibuye linênènè. Erya ngâlè bayibeza nshâli bayanka ziryâ nkâfu, bazirherekêra Nyamubâho. ¹⁵ Abaleviti banaciyandagaza gulya Mucîmba na cîrya cirhimbiri calimwo bîrya bîrugu by'amasholo, babidêkereza kw'olya kasenende w'ibuye. Abantu b'e Bet-Shemeshi bahêra enterekêro nsingônole, nyôce n'embâgwa kuli olwôla lusiku, babirherekêra Nyamubâho. ¹⁶ Balya barhambo barhanu ba Abafilistini, erhi bayusibona oku byabîre kwoshi bacîshubirira emwâbo olwo lusiku lwonênè e Ekroni. ¹⁷ Alaga oku galya marhu g'amasholo, bahuyliraga Nyamubâho oku bubî bwâbo gali gagabirwe: «irhû liguma lyabâ lya Ashidodi, liguma lya Gaza, liguma lya Ashkeloni, liguma lya Gati, liguma kuli Ekroni. ¹⁸ Nabyo bîrya bîzinge by'amasholo, bîzinge bunya nshusho y'embeba, byo byâli biyimangîre ebishagala byoshi by'abarhambo barhanu b'Abafilistini, kurhenga oku bishagala byâbo bizibu-zibu kuhika oku mirhundu yâbo. Omuhamîrizi w'okwo: y'olya kasenende w'ibuye badêkerezagya kw'Omucîmba gwa Nyamubâho, kuhika bunôla anacibâ omw'ishwa lya Yozwè w'e Bet-Shemeshi. ¹⁹ Ci kwônene Nyamubâho abâna abantu b'e Bet-Shemeshi, bulya babwîne Omucîmba gwa Nyamubâho; abayîrhamwo bantu bihumbi makumi arhanu na makumi galinda omu lubaga. Abantu bajâ omu mishîbo bwenêne kuli okwôla Nyamubâho ahungumulaga embaga.

Omucîmba e Kiriya-Yarimi

²⁰ Okubundi obwôla ahantu b'e Bet-Shemeshi banaciderha mpu: «Ndi wakaciyimanga embere za Nyamubâho, Nyamuzinda mwimâna? Ci kwônene emwa ndi rhwakalisôkezagya lîrhurhengekwo? » ²¹ Banacilika entumwa yajâ emwa bene Kiriya-Yarimi mpu bagendibabwîra oku: «Abafilistini bagalwîre Omucîmba gw'amalaganyo ga Nyamubâho, muyandagale muyishigurhola, mugusôkeze emwinyu».

7

¹ Abantu b'e Kiriya-Yarimi banacibunguluka bayisha barhola gulya Mucîmba gwa Nyamubâho bagusokana; bagendiguhira omu nyumpa ya Abinadabu oku karhondo, banaciyîmika omugala Eleyazari mpu ye wakalanga Omucîmba gwa Nyamubâho.

Abafilistini bahimwa na Israheli

² Kurhenga amango Omucîmba gwajaga aha Kiriya-Yarimi, hagezire myâka erhali minyi, myâka makumi abirhi n'olubaga lwa Israheli lwadumûkira Nyamubâho. ³ Samweli anacibwîra bene Israheli boshi, erhi: «Akabâ munayagalukire Nyamubâho n'omurhima gwinyu goshi, murhenzagye ekarhî kinyu banyamuzinda b'ahandi na ba-Astarte. Ci muyêrekeze Nyamubâho omurhima gwinyu munamukolere yênene, lyoki ankamulîkûza oku Bafilistini. ⁴ Okubundi bene Israheli banacîrhenza ekarhî kâbo banyamuzinda ba Bali, na ba-Astarte^c, bakarhumikira Nyamubâho yênene. ⁵ Enyuma ly'ahola Samweli anaderha erhi: «Mushûbûlize olubaga lwa bene Israheli loshi aha Mispa. Nagendimushengera emwa Nyamubâho.» ⁶ Banacishûbûkira aha Mispa. Banashamarha amîshi bagashahuliza embere za Nyamubâho, banacishenga olwo lusiku, banaciderha mpu: «Rhwabîhîre Nyamubâho. » Samweli arhegeka ntyo bene Israheli aha Mispa.

⁷ Okubundi Abafilistini bamanya oku bene Israheli bashûbûzinye aha Mispa; Abarhambo b'Abafilistini basôka barhêzire bene Israheli. Bene Israheli bamanya omwanzi banayôboha bwenêne Abafilistini. ⁸ Bene Israheli banacibwîra Samweli mpu: «Mâshi orhalekaga, okûla kurhusengerera emwa Nyamubâho, Lungwè wîrhu, ly'arhulîkûza omu maboko g'Abafilistini.»

⁹ Samweli arhola omwâna-buzi wacigoba amurherekêra yêshi Nyamubâho, Samweli ashengera bwenêne bene Israheli emwa Nyamubâho, na Nyamubâho ayumva omusengero gwâge. ¹⁰ Agôla

^c7.4 : Hali na Astarte: bwo banyamuzinda (bazimu banabinji) b'emahanga.

mango Samweli akagihêra Nyamubâho, Abafilistini banaciyisha barhêzire bene Israheli, ci olwo lusiku Nyamubâho arhontomera bwenêne Abafilistini; ashakanya banacijamwo entemu, banacihimwa na Israheli.

¹¹ Bene Israheli banacirhenga aha Mispa, bagenda bamininisire kw'Abafilistini babahima kuhika hôfi na Bet-Kar. ¹² Okubundi Samweli anaciyanka ibuye aliyimânika ekarhî ka Mispa na Yoshana, analiyirika izîno lya Ebeni-Ha-Azeri, kwo kuderha mpu kuhika aha Nyamubâho orhulwirire. ¹³ Kw'Abafilistini bahimirwe ntyôla, bagokola okukaziyisha barhêzire bene Israheli; okuboko kwa Nyamubâho kwahorheza Abafilistini amango ga Samweli goshi. ¹⁴ Emirhundu Abafilistini bali erhi banyazire bene Israheli yoshi, bene Israheli bayishubirana kurhenga aha Ekroni kuhika aha Gati.

Bene Israheli barhenza ntyo ecihugo câbo omu maboko g'Abafilistini. Omurhûla gwabâ ekarhî k'Israheli n'Abanyamoriti. ¹⁵ Samweli arhegesire bene Israheli amango g'akalamo kâbo kwoshi. ¹⁶ Ngasi mwâka âkazigenda, kurhenga e Beteli kugera e Gilgali na e Mispa erhi ye na murhegesi w'Israheli muli aho hantu hoshi. ¹⁷ Buzinda bwaho anashubira e Rama, ho enyumpa yâge yabaga, erhi n'aho anakagirhegekera Israheli, aliyûbasireho oluhêro lwa Nyamubâho.

8

II. Samweli na Saulu

Olubaga lwa bene Israheli lwahûna okubâ n'omwâmi

¹ Erhi Samweli abâ akola mushosi wa luvandagwa, ayîmika abagala mpu barhegeke Israheli. ² Enfula yâge yo yali Yoweli n'owa kabirhi ye wali Abiya. Bali barhegesi aha Bersheba. ³ Ci kwônene abagala barhashimbaga enjira zâge, bulya balibamekîze ebirugu amasû, bakayanka empongano n'okushimba obushinganyanya kwohahê bakubula. ⁴ Abagula b'Israheli boshi bashûbûzanya, bajâ emwa Samweli e Rama. ⁵ Banacimubwîra mpu: «Lolâ oku w'oyo okola mushosi n'abâna bâwe barhashibiriri enjira zâwe; orhuhage omwâmi wakarhurhegeka erhi kwo nka kula agandi mashanja ganajira.» ⁶ Ako kanwa kagayisa Samweli bulya bamaderha mpu: «Orhuhê Omwâmi wakarhurhegeka.» Samweli ashenga Nyakasane. ⁷ Nyamubâho abwîra Samweli erhi: «Ojire okwo lubaga lunakuhûnyire bulya arhali we lulahire ci nie lulahire, lurhacilonza ndurhegeke. ⁸ Ntyo kwo banayôrhaga bajira kurhenga galya mango nabarhenzagya e Mîsiri kuhika bunôla, oku bandeka mpu bagend'îkolera abandi banyamuzinda na ntyo kwo nâwe bakujirira. ⁹ Buno oyumve oku bâdesire, ci kwônene obayumvîse bwenêne okwôla na kandi obamanyîse obuhashe bw'omwâmi wâbarhegeka.»

Embaka z'okubâ mwâmi

¹⁰ Ebyôla binwa bya Nnâmahanga, Samweli anacibibwîra olwo lubaga lwahûnaga okuhâbwa omwâmi. ¹¹ Anacibabwîra, erhi: «Yumvagi obuhashe bw'obwâmi mucihambîre. Owayîma ekarhî kinyu arhôla bagala binyu bakakola oku ngâlê zâge, abandi babê barhabâzi omu ngabo zâge zigenda oku bihêsi, bagwâsirwe okukazibakolera. ¹² Akola agendibarhôlamwo abarhambo, baguma bakarhambula abantu b'ebihumbi, abandi babê barhambo b'abantu makumi arhanu. Abandi akabarhuma ebwa mashwa gâge, bakahinga n'okusârûla emyâka yâge, abandi bakola bagenditula eby'emirasano yâge y'oku matabâro n'ebindi by'engâlê zâge. ¹³ Akola arhôla bali binyu, baguma bakamushîga emigavu n'okumuyendera n'okumujirira emigati. ¹⁴ Akola akamurhôla amashwa, enkoma zinyu z'emizêti minjinjâ byoshi akabinyaga n'okubihâ abarhonyi bâge. ¹⁵ Akola akavurhîsa amashwa, enkoma zinyu z'emizâbîbu, lyo abona eby'akamasamwo abagula n'abaganda bâge. ¹⁶ Ayishikamunyaga abajâ binyu n'abajâ-kazi binyu, bagala binyu binjabinja, endogomi n'empanzi zinyu, n'ebyo byoshi abikolêse oku bunguke bwâge. ¹⁷ Mwakahyûlira amasò ginyu na mwene mubê bajâ bâge. ¹⁸ Agôla mango mwalaka munalakûle

erhi oyôla Mwâmi mwacîshogaga orhuma, na Nyakasane arhamudumize agôla mango.»

¹⁹ Olubaga lwalahira okuyumva akanwa ka Samweli, lwanacimushuza mpu: «Nanga, kukwânîne nîrhu rhubè n'owîrhu Mwâmi. ²⁰ Na ntyo nîrhu rhwanabà nka agandi mashanja; oyo mwâmi wîrhu ye wanakarhutwîra emmanja, akaja oku matabâro nîrhu arhushokolere anagendikalwa naye akîrhu entambala rhwalwa.» ²¹ Erhi abà amâyumva ebyôla binwa byoshi by'olubaga, Samweli akanya agendibibwîra Nyamubâho. ²² Nyamubâho anacibwîra Samweli erhi: «Obajirire nk'oku banakuhunyire, obahè omwâmi». Okubundi Samweli abwîra bene Israheli erhi: «Mugendage, ngasi muguma omu lugo lwâge».

9

Okuhamagalwa kwa Saulu

¹ Hali muntu muguma w'omu bûko bwa Benyamini izîno lyâge ye Kisi mugala wa Abiyeli, mugala wa Serori, mugala wa Bekorati, mugala wa Afiyahi, mugala wa Munya-Benyamni muguma; abâga muntu wa burhwâli bunene. ² Oyôla muntu ali agwêrhe omugala izîno lyâge ye Saulu, mwâna wa mubagabaga na mwinjà bwenêne. Ntâ mwâna w'omu Israheli wali omulushire bwinjà n'oku buli bwâge, abantu boshi bw'omu lubaga bakazâgimuhikira omu birhugo.

³ Mango maguma endogomi za Kisi ye waligi îshe wa Saulu zanacihera. Kisi anacibwîra omugala Saulu, erhi: «Kanya mweshi na muguma omu bambali bîrhu, muhume enjira, mujè mwalonza zirya ndogomi zîrhu.» ⁴ Banacikanya, bagera omu birhondo bya Efrayimu, bagera omu cihugo ca Shalisha, barhabona cici. Bakanya bajà omu cihugo ca Shalimu, barhabonaga cici, bayikira ewwa bene Benyamini, nayo barhazibonaga.

⁵ Erhi bahika omu cihugo ca Sufu, Saulu abwîra olya mwambali wâbo wali omulusize, erhi: «Rhugaluke bulya hali amango wankabona larha rhwe akola ayôbohire kulusha endogomi.»

⁶ Olya mwambali wâbo amubwîra erhi: «Lolâ oku omûla lugo muli omuntu wa Nnâmahanga. Ali muntu bakenga bwenêne na ngasi byoshi anaderha binabè kulya? Rhukanye rhujè emunda ali, hali amango akarhubwîriza njira ehi rhwageramwo». ⁷ Saulu anacidôsa olya mwambali wâbo. erhi: «Rhukayija, bicigi rhudwîrhe rhwagendimuhà oyôla muntu wa Nnâmahanga; bicigi obwîne rhugwêrhe.» ⁸ Olya murhumisi ashubishuza Saulu amubwîra, erhi: «Lolâ oku ncigwêrhe ecihimbi c'ifundo ly'amagerha g'amarhale, oyishiciha oyôla muntu wa Nnâmahanga, n'ahôla anayishirhuyêreka enjira».

⁹ Mango ga mîra omu Israheli erhi babaga bakola bagendidôsa embuko ya Nyamuzinda bakazâgikomerera okuderha, erhi: «Mukanye rhujidôsa omugeremwa». Bulya omulêbi wa bunôla akazâgiderhwa mîra mpu mugeremwa. ¹⁰ Saulu anacibwîra mwambali wâbo erhi: «Ebyôla binwa biri binjà; okanyagye rhuyije.» Banacijà emw'olya muntu wa Nnâmahanga omu lugo.

Saulu arhimânana na Samweli

¹¹ Erhi habà bakola barherema oku murhezi gusôkîre okwôla lugo, bashimâna abanyere bajagidoma amîshi, banacibadôsa mpu: «Kw'omugeremwa kw'ali kuno?» ¹² Banacibashuza bababwîra mpu: «Kw'ali mpu loli ye embere zinyu, ci mukanyagye bulya ene lyo anayishaga omu lugo ebwa kubà olubaga lugwâsirwe okugendihêrera oku ntondo. ¹³ Hano muhika omu lugo mwanashimana arhacisôkera enyanya aj'irya, bulya olubaga lurhankalya arhanacyisha, agwâsirwe arhangigisha enterekêro n'enyuma ly'aho abayêmêrere okulya. Musôkage bunobuno, bulya ene mwanamubona.» Banacisôkera omu lugo. ¹⁴ Oku banasôka ntya, bakola bali omu karhî kw'olugo, tundu kuli Samweli oyishire emunda bali, ago mango asôkeraga ebwa ntondo.

¹⁵ Ci kwônene lusiku luguma embere Saulu ayîshe, Nyamubâho ali amarhangibonekera Samweli amubwîra erhi: ¹⁶ «Irhondo nka ganôla mango, nakurhumira omuntu w'omu bûko bwa Benyamini, omushîge amavurha, omuyîmike ye wâbà mwâmi w'olubaga lwâni lw'Israheli, ye

wayôkola olubaga lwâni omu bujâ bw'Abafilistini, bulya nabwîne olubaga lwâni na bulyâla omulenge gwâlo gwahisire emunda ndi.» ¹⁷ Oku Samweli analangira Saulu ntya, Nyamubâho abwîra Samweli erhi: «Lolâ omuntu nakubwîraga, oyôla ye wayîma, abè mwâmi w'olubaga lwâni.» ¹⁸ Saulu ahika hôfi na Samweli omu karhî kw'omuhango, anacimudôsa erhi: «Mâshi nkusengîre onangûle aha mw'olya mugeremwa wa Nnâmahanga».

¹⁹ Samweli ashuza Saulu amubwîra erhi: «Niono nie mugeremwa. Shokolaga, osôkere oku ntondo ebwa luhêro, ene wajirya haguma na nâni, n'irhondo nanakusengaruka ogende na ngasi hikuli emurhima hyoshi nanakulangûlahyo. ²⁰ Oku biyêrekîre endogomi zinyu zâli zihezire, orhaciyo bohaga cici, bulya zikola zibonekîne hamagera nsiku isharhu. Na kandi obuhirhi boshi bwa Israheli buli bwandi. Ka burhali bwâwe n'enyumpa ya sho yoshi?» ²¹ Saulu ashuza aderha, erhi: «Niono, ka ntacîbêriri w'omu bûko bwa Benyamini, bûko busungunu omu bene Israheli" N'omulala gwâni ka gurhali gwo mulala munyi bwenêne omu milala ya bene Benyamini yoshi? Cankarhuma wambwîra akanwa ka bene akwo?»

²² Samweli erhi abâ amayanka Saulu n'omwambali abahêka omu nyumpa y'okulya, abahira embere omu karhî ka balya bali balâlîke bali hôfi makumi asharhu. ²³ Samweli abwîra owakazâgiyenda erhi: «Lêrhaga ciryâ cigabi nakubisagya ciryâ nakubwîraga nti ocîlange». ²⁴ Owakazâgiyenda alêrha okugulu kw'ecibuzi n'ezindi nyama zibâ ziri eburhambi bwâko, ahira embere za Saulu. Samweli anacimubwîra erhi: «Alâ ebi rhwalirhukubikire ebîra embere zâwe; obirye, bulya we nalimbikîre kuli olu lusiku lukulu ene ndalika olubaga.» Saulu alya boshi na Samweli mw'olwo lusiku. ²⁵ Banaciyandagala barhenga ebwa luhêro bashubira omu lugo, babambira Saulu encingo omu nyumpa ²⁶ naye alâlakwo.

Saulu ashîgwa amavurha gw'obwâmi

Erhi buca Samweli ayâkûza Saulu ebwa nyumpa erhi: «Zûka nkusengaruke ogende». Saulu azûka bahuluka oku banali babirhi boshi na Samweli^d. ²⁷ Erhi babunguluka bahika oku kafendefende kw'olugo, Samweli abwîra Saulu, erhi: «Bwîra oyu mwambali wâwe abè ashokola, aj'embere oku rhwayisha». Naye anacishokola. Samweli erhi: «Ci kwônene w'oyo orhangibêra aha kasanzi kasungunu, nkubwîre akanwa ka Nyamubâho».

10

¹ Samweli ayanka ecihakabiro c'amavurha, agadubulira Saulu okw'irhwe, amuhôbera amubwîra, erhi: «Ka Nyamubâho arhamakushîga mpu obè Mwâmi w'olubaga lwâge, Israheli? We wakaz'itwîra olubaga lwa Nyamubâho emmanja n'okulurhenza omu maboko g'abashombanyi bâlwo. Lolaga ecimanyîso Nyamubâho ayêrekinemwo oku akushizire mpu obè mwâmi w'olubaga lwâge.

² Buno wanantegaho, washimâna bantu babirhi hôfi h'ecûsho ca Rasheli, omu cihugo ca Benyamini, aha Selisaha, bayishikubwîra oku babwîne zirya ndogomi wajâga walonza; mpu lolâ oku sho arhacibâ oku lw'endogomi n'omurhima gwâge gwakangalîre erhi we orhuma, anadwîrhe aderha mpu gurhi nankacibona mugala wâni? ³ Kurhenga ahôla omu kushimba enjira yâwe wanahika omu rhurhondo rhwa Tabora rhukulikirîne, ahôla bantu basharhu barherema emwa Lungwè e Beteli, muguma ayisha ahuga bânahene basharhu, owundi ayisha agwêrhe birhiri bisharhu bya migati, n'owundi ayisha agwêrhe akabindi k'idivayi. ⁴ Banakulamusa banakuhè migati ibirhi nâwe wanayiyankirira omu maboko gâbo. ⁵ Enyuma ly'aho wanaja emwa Lungwè e Gibeya, halya abarhambo b'Abafilistini bakahanda. Na hano okola wajâ omu lugo wanashimâna

^d**9.26** Aha ho emyanzi y'okushîgwa amavurha erhangirire : Ahashizirwe amavurha gw'obwâmi bali: Abâmi b'Israheli, omuntu wa â, omudâhwa erhi mulêbi (lolâ 1Sam 16, 13; 1 Bâm 1, 39; 2 Bâm 9, 6; 11, 12).

omurhwe gw'abalêbi bahona ebwa ntondo, emunda balihêra, banayishire ba shokolîrwe n'emijegereza, engoma, orhurhêra n'ennanga, wababandâna balêba. ⁶ Omûka gwa Nyakasane gwanakuja okw'irhwe, nâwe wanarhondêra okulêba, na ntyo ohinduke muntu muhyâhya. ⁷ Hano onabona ebyo bimanyîso byoshi, bikurhindakwo, aho wanajira oku oyumvîrhe kwakujamwo bulya Nyamubâho akurhuzirekwo. ⁸ Kandi wanabungulukira embere zâni e Gilgali, nâni ngaliyisha mbungulikire emunda oli nkushimâne yo, nterekêre enterekêro z'embâgwa n'ez'okushenga omurhûla. Waninda nsiku nda ngalikushimâna, gwo mango nakubwîra oku ogwâsirwe okujira.

Okugaluka kwa Saulu e Gibeya

⁹ Oku Saulu anahindamula omugongo ntyâla, akola alekana na Samweli, Lungwè amuhindula omu kumuhà gundi gundi murhima, ci kwônene birya bimanyîso byoshi byagalibà olwo lusiku lwonênè. ¹⁰ Erhi bahika aha Gibeya, omurhwe gw'abalêbi gwafunûnukira kuli ye, omûka gwa Lungwè gwamurhûla kwo, naye arhondêra okulêba haguma nabo. ¹¹ Ngasi bamuyishigi agandi mango, injo na lishinjo, erhi babona adwîrhe alêba haguma n'abandi balêbi, boshi badôsanya mpu: «Bici byayishire muli mwene Kisi? Kusiga Saulu naye akola ali omu balêbi?» ¹² Muntu muguma omu lubaga lw'ahôla anacirhenga omu kanwa aderha erhi: «Îshe w'abo ye ndi?» Kurhenga ago mango hazûka omugani gw'okuderha mpu: «Kuziga Saulu naye akola abà mulêbi?» ¹³ Erhi ayûsa okulêba, asôkera ebwa luhêro enyanya. ¹⁴ Mwishè wa Saulu anacidôsa Saulu bône olya mwambali wâbo, erhi: «Ngahi mwâli mujire?» Saulu ashuza erhi: «Rhwâli rhujire rhwalonza endogomi, ci ene rhubà rhurhazibwîni, rhwajà emwa Samweli». ¹⁵ Oyo mwishè wa Saulu anacimubwîra erhi: «Mbwîragi nâni kurhi Samweli anamubwîzire?» ¹⁶ Saulu anacimushuza, erhi: «Anarhubwîzire bwinjâbwinjâ oku endogomi zabonekîne. Ci oku biyêrekîre obwâmi, orhavuhûlaga ebi Samweli adesire.»

Nyamubâho acîshoga Saulu mpu abè mwâmi

¹⁷ Samweli anacihamagala olubaga lwoshi embere za Nyamubâho aha Mispa. ¹⁸ Anacibwîra bene Israheli, erhi: «Nyamubâho, Lungwè w'Israheli adesire ntyâla: Niene nakûlaga Israheli omu Mîsiri, kandi nanamulikûza oku bâmi bakagimulibuza boshi. ¹⁹ Ci mwêhe mw'oyo mugayire Nyamubâho, Nyamuzinda winyu ene n'obwo ye wamuyôkolaga omu malumwa n'omu mbaka zoshi, mwagali mubwîra mpu: orhuyîmikire nîrhu omwâmi wakarhurhegeka. muyishage bunôla muciyêrekane embere za Nyamubâho. Lêro muyishage mucihebe embere za Nyakasane nk'oku amashanja ginyu ganali.» ²⁰ Samweli akashegeza amashanja goshi ga bene Israheli, n'ishanja lya Benyamini lyagwârhwâ n'ecigole. ²¹ Anaciyegeza ishanja lya Benyamini, mulala oku mulala, n'omulala gwa Matri gwagwârhwâ; kandi Saulu mwene Kisi agwârhwâ muli gwo. Bamulonza bamubula. ²² Okubundi bashubacidôsa Nyamubâho, mpu: «K'oyo muntu ananayishire hano?» Nyamubâho ashuza, erhi: «Ci yôla ocîfulisire omu birugu!» ²³ Balibirha bamugogonyola halya, anaciyimanga ekarhî kw'olubaga abarhaluka boshi buli kurhenga omu birhugo ciru na kulusha. ²⁴ Samweli abwîra olubaga, erhi: «Ka mubwîne oyu Lungwè acîshozire? Omu lubaga loshi murhali owundi oli nka ye.» Olubaga lwoshi lwanacibanda orhubababo, mpu: «Mwâmi aganze anagandaze!» ²⁵ Okubundi obwôla, Samweli anacibwîra olubaga olw'oyôla Mwâmi wayishibayîmamwo, ayandika galya mahashe gâge omu citabu, anacidekereza embere za Nyamubâho, okubundi Samweli abwîra olubaga oku lwanashubûkaga. ²⁶ Saulu naye ashubira emwâge e Gibeya, ci erhi anakola alusîbwe n'abantu b'entwâli, abà Lungwè anazûsagya omurhima. ²⁷ Ci kwônene abâli babî, bene Beliali (Shetani mumînya) bakacîduduma, mpu: «Kurhi oyûla ayishirhuyôkola?» Bamugayaguza bwenêne, ciru barhaderhaga mpu bankamurhûla kantu kalebe. Ci yêhe acîhulikirira.

Saulu ahima bene Amoniti

¹ Mango maguma, Nahashi Muamoniti ajà oku matabâro, agenditwa olugerêro aha Yabeshi omu Gileadi. Abantu bw'omu Yabeshi boshi banacibwîra Nahashi mpu: «Mâshi rhunywâne na ntyo rhwanakulwîra». ² Ci kwônene go mango olya muamoniti Nahashi abashuzize, erhi: «Alagi okwarhuma rhwanywâna rhweshi na ninyu: Muleke njè namurhomola mweshi ngasi muguma isù ly'ekulyo na ntyo Israheli yêshi enshonyi zimubumbe. ³Abashamuka bw'omu Yabeshi banacimubwîra mpu: «Orhangirhuleka nîrhu nsiku nda rhulike entumwa omu cihugo ca Israheli coshi, n'akabà ntâye wankarhurhabâla rhwanacîhâna rhweshi emunda oli». ⁴ Entumwa zanacihika e Gibeya emwa Saulu, zanacibwîra olubaga ebyôla binwa, n'olubaga lwayâma bwenêne. ⁵ Mw'agôla mango erhi Saulu akola afuluka ebwa mashwa gâge, ayisha akulikîre enkafu zâge. Saulu anacidôsa erhi: «Bici ebyôla olubaga lwalakira?» Banacimumanyîsa bitya binwa by'abantu b'e Yabeshi.

⁶ Oku anayumva ebyôla binwa, omûka gwa Nyakasane gwayandagalirakwo Saulu, gwamugwârha. ⁷ Anaciyanka nkâfu ibirhi ajà azitwa bihimbi bihimbi, anacilika entumwa zajà omu cihugo ca bene Israheli coshi n'okujà kwabwîra abantu, erhi: «Mpu ngasi orhajiri oku matabâro boshi na Saulu haguma na Samweli, naye banajà bamurhôla bihimbi bihimbi aka ezîra nkâfu zâge». Okubundi obwôla, obwôba bwa Nyamuzinda bwanacibarhogerakwo boshi, bashagamukira oku matabâro nka muntu muguma. ⁸ Saulu abaganja, boshi okubanali erhi bakola bali aha Bezeki: Bene Israheli bali bihumbi magana asharhu, na bene Yûda bali balume bihumbi makumi asharhu. ⁹ Banacibwîra zirya ntumwa zaliyishire, mpu: «Mugendibwîra abantu b'e Yabeshi omu Gileadi, erhi: "Irhondo mwabona obuyôkoke gala mango izûba liyêrêra» . Zirya ntumwa zagaluka zajibwîra abantu b'e Yabeshi kulya zarhumagwa, nabo boshi bajamwo omwîshingo munene bwenêne. ¹⁰ Abo bantu b'e Yabeshi banacibwîra balya Banya-Amoniti erhi: "Irhondo Lyo rhwayisha emunda muli, mwene murhujirirage oku mubwîne kuli kwinjà» . ¹¹ Oku lusiku lwakulikiraga, Saulu agabanya engabo yâge muli mirhwe isharhu. Boshi bayongoberera omu lugerêro lw'Abanya-Amoniti mucêracêra. Babahima erhi izûba liyêrêra. Abashugunukaga bagenda emihanda erhashingânana.

Saulu ayîmikwa

¹² Olubaga lwanacibwîra Samweli, mpu: «Ndi olya waderhaga mpu: Ka Saulu ye wakabà Mwâmi wîrhu? Orhuhè abôla bantu rhubanige». ¹³ Ci kwônene Saulu ashuzza erhi: «Ntâye wakayîrhwa ene, bulya oku lw'ene Nyamuzinda ye yôkwîre olubaga lwâge lw'Israheli.» ¹⁴ Samweli abwîra olubaga, erhi: «Mukanye duba, rhujè aha Giligali rhugend'iyimanikiraho obwâmi. » ¹⁵ Olubaga lwanacija e Giligali, lwayîmikiraho Saulu omu masù ga Nyamubâho. Barherekêra ahôla Giligali enterekêro z'okushenga omurhûla emwa Nyamubâho na bene Israheli bashagalukira halya bwenêne.

12

Ebinwa bya Samweli by'okuleka Saulu omu bucîranuzi

¹ Samweli anacibwîra bene Israheli, erhi: «Ka murhabwîni oku nakagiyumvîrhiza akanwa kinyu, muli ebi mwanampûnaga byoshi, kwarhuma nyimika omwâmi winyu. ² Lêro mubonage, oku ye mwâmi okola wakamurhegeka oyo. Bulya ncikolera mushosi, muntu wa mvi, na bagala bâni abâla ekarhî kinyu. Niono namushokolîre kurhenga eburhò bwâni kuhika gano mango. ³ Mumbwîne niono ndi hanôla, mumbwîre embere za Nnâmahanga n'embere z'oyu mwambali wâge, nkâfu erhi ndogomi ya ndi nkola nyanzire. Indi nababazize nîsi erhi kumurhindibuza? Indi nkola mpûnyire empongano, mpu lyo muh'olubanja. Mweshi mwananyêrera.» ⁴ Boshi banacishuza, mpu: «Orharhujiriraga bubî buci, orhanarhulibuzagya orhanahambiraga mpongano ya ndi». ⁵ Anashubibabwîra, erhi: «Nyamubâho yêne muhamiriza ekarhî kîrhu rhweshi, n'oyôla

mwambali ali muhamiriza wâni olu lusiku lw'ene, oku ntà kantu kabî mwavumbwîre omu bwôrhere bwâni.» Olubaga lwanacishuza mpu: «Nêci ali muhamîrizi.» ⁶ Samweli anacibwîra olubaga erhi: «Nyamubâho wayimânikaga Mûsa na Aroni anakûla olubaga lwinyu e Mîsiri, ali muhamîrizi wâni. ⁷ Mushegerage hanôla, bunôla nkolaga namuyêreka aminjà Nyamubâho amujirire mwe n'ababusi binyu. ⁸ Nêci erhi Yakôbo abà akola ali e Mîsiri, Abanya-Mîsiri barhindubuza ababusi binyu, nabo bayimbirira Nyamubâho abarhumira Mûsa na Aroni mpu babarhenze eyo, abatulire hano hantu. ⁹ Ci kwônene bayibagira Lungwè wâbo, naye abahâna emwa Sisera murhambo w'engabo ya Hasori: Kandi ashubibahâna emwa Abafilistini n'emwa mwâmi w'e Mowabu, abôla boshi babalibuza n'entambala nyinji. ¹⁰ Go mango bayakûzize Nyamubâho, mpu: Rhwakuhemukîre Yâgirwa Nyakasane rhwakuleka, lêro rhwagendikolera abandi banyamuzinda, bo ba Bali, ba Astarte: mpu ci bunôla orhulîkûzagye oku bashombanyi bîrhu, lêro rhukolaga ruhizire okukukolera.» ¹¹ Lungwè abarhumira Yerubali, abarhumira Bedani, abarhumira Yefutè, na Samweli, abalikuza oku bashombanyi, bali bazongolosire, n'enyuma ly'aho mwabona omurhûla. ¹² Kandi amango mwabonaga Nahashi, mwâmi muguma wa bene Amoniti, mweshi erhi mubona oku adwîrhe amurhega, mwene mwambwîra mpu lêro ninyu mubè n'omwâmi wakamurhegeka n'obwôla Nyamubâho yênene ye Mwâmi winyu. ¹³ Alagi bunôla omwâmi mwacîshogaga, ye mwâmi mwashengaga; sinzagyi oku Nyamubâho amamushobôza omwâmi wakamurhegeka. ¹⁴ Mukarhînya Nyamubâho, munamukolere, mukanayumwa izû lyâge, n'akabà murhacîhindwiri oku kanwa ka Nyamubâho, na kandi mwoyo, haguma n'oyo mwâmi winyu, erhi mwakashimba Nyamubâho, Nyamuzinda winyu, kuli kwinjà.

¹⁵ Ci kwônene erhi mwakabula kushimba izû lya Nyamubâho, okuboko kwâge kwanamugombya nka kula kwagombagya ababusi binyu. ¹⁶ Murhangibera ahâla buno, lyo mubona ecirhangâzo Lungwè ajira omu masû ginyu. ¹⁷ Ka garhali mango ga kurhema engano gano? Nkola nashenga Nyamubâho, amurhumire emilazô n'enkuba mwabonerako bubî bunene bunganaci mwajizire embere za Nyamubâho erhi muhambira okubà n'omwâmi. ¹⁸ Samweli ashenga Nyamubâho, na Nyamubâho alîka olwôla lusiku emilazô n'enkuba, ntyo olubaga lwayôboha bwenêne Nyamubâho na Samweli. ¹⁹ Oluhaga lwoshi lwanacibwîra Samweli mpu: «Oshengere abarhumisi bâwe oyûla Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, rhurfafâga, bulya oku mabî gîrhu rhwayûshwîrekwo okuhûna omwâmi». ²⁰ Samweli ashuza olubaga erhi: «Murhayôbohaga, mwajizire agôla mabî goshi, ci mumanye murhacîhinduliraga Nyamubâho, ci mukolere Nyamubâho n'omurhima gwinyu goshi. ²¹ Mumanye mwakashubiderha mpu mukola mwagendikulikira eby'obukurungu n'obwo birhankanamuciza ciru, bulya bya busha. ²² Bulya arhankalekêrera oluhaga lwâge erhi izîno lyâge lirhuma, bulya Nyamubâho yênene ahîzire okumujira lubaga lwâge^e.

²³ Kuli nie ntà mango nankagomera Nyamubâho, omu kuleka okukamushengera. Ci namubwîriza enjira nyinjà na nongêdu. ²⁴ Casiga murhînye Nyakasane munamukolere n'omurhima gwinyu goshi. Mwene mwanahashibona minjà maci amâjira ekarhî kinyu. ²⁵ Ci kwônene, erhi mwakashubikajira amabî, abè mwe, abè oyo mwâmi winyu, mwanahungumuka.

13

¹ *Saulu alwîsa Abafilistini anarhangira okugoma*

¹ Saulu ali akola agwêrhe emyâka erhi abà Mwâmi. Ayîmire myâka ibirhi ali mwâmi omu

^e**12.22** Nyamubâho ahizire okujira Israheli lubaga lwâge: Rhulole omu Lul 94, 14; Yoz 7, 9; Eze 20, 9. 14. 44; 36, 22; Lul.79, 9-10 (na ntyo na ntyo).

Israheli^f. ² Saulu anacîshoga bantu bihumbi bisharhu omu bene Israheli: Bihumbi bibirhi byakazagibêra boshi naye aha Mikimasi n'oku ntongo ya Beteli, n'abandi ba cihumbi bâbâga boshi na Yonatani aha Gibeya emwa bene Benyamini. Abandi basigalaga omu lubaga abarhuma ngasi baguma omu mwabâbwè. ³ Yonatani ayîrha owali murhambo w'Abafilistini wabâga aha Gibeya n'Abafilistini bamanya ogwo mwanzi. Saulu abûhisa omushekera omu cihugo coshi, na Bene Israheli boshi bayumva ogwôla mwanzi oku: ⁴ Saulu anayîsire omurhambo w'Abafilistini, n'Israheli yêshi akola ahigîrwe n' Abafilistini. Olubaga lwoshi lwashûbûkiraho Saulu aha Giligali. ⁵ Abafilistini banacishûbûzanya mpu bagendilwîsa bene Israheli; bali badwîrhe ngâlè bihumbi makumi asharhu, na bihumbi ndarhu bya basirika balwîra oku nfarasi n'eyindi ngabo y'abantu bali banji nka mushenyi gw'oku nyanja. Banaciyisha batwa olugerêro aha Mikimasi olunda lwa Beti-Aweni. ⁶ Erhi abantu b'Israheli babona oku ntaho bacîfunyûkira bulya bali erhi bagosirwe enyunda zoshi, barhondêra okucîfulika baguma omu nyâla, abandi omu malumba, abandi omu mabuye, abandi omu nyenga n'abandi omu mîna y'okulega amîshi, abandi omu mahwa. ⁷ Abahabraniya bayikira ciru Yordani kuhika e Gadi n'e Gileadi.

Samweli na Saulu barhenganakwo

Agôla mango erhi Saulu⁹ aciri e Gilgali n'olubaga erhi ludwîrhe lwajugumira e burhambi bwâge. ⁸ Alinda nsiku nda nka kulya amango omulêbi Samweli anali atwîre. Ci Samweli arhayishaga duba aha Gilgali. Olubaga lwarhondêra okuyâka n'okucîjira kuli na Saulu. ⁹ Lêro ahôla Saulu aderha, erhi: «Nderheri enterekêro y'embâgwa n'enterekêro y'okushenga omurhûla. Yêne anacihêra enterekêro.» ¹⁰ Oku ayûsihêra ntya, naye Samweli ayisha, Saulu ahuluka mpu agendimuyankirira anamulamuse. ¹¹ Samweli anacimubwîra, erhi: «Kurhi wajizire?» Saulu ashuzwa, erhi: «Ene mbona oku olubaga lukola ludwîrhe lwandeka, lwanayâkira kulî, n'erhi ôbâ orhayishaga lulya lusiku watwâga, n'ene mbona oku Abafilistini bamahanda aha Mikimasi. ¹² Naderha nti Abafilistini ene bakola banyandagalirakwo aha Gilgali na ciru ntanacishenga Nnâmahanga. Okubundi namarhola omuhigo namarherekêra enterekêro y'embâgwa. ¹³ Samweli anashuzwa Saulu erhi: «Wajizire nka musirhe; ocishimbaga irhegeko lya Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe anakuhâga, Nyamubâho anali ayimânika obwâmi bwâwe omu Israheli ensiku zoshi. ¹⁴ Ci kwônene obwâmi bwâwe ntâ misî bwacijira. Nyamubâho analongize owundi olya oli n'omurhima gwâge, olya wankahasha okukacîkubagira ye, oyo ye anajizire mwâmi w'olubaga lwâge, bulya orhashimbire oku Nyamubâho anali akurhegesire. ¹⁵ Samweli ayimuka e Gilgali ajâ e Geba emwa bene Benyamini. Saulu aganja abantu bali bacisigîre boshi naye, bahika omu bantu magana gali ndarhu.

^f**13.1** : Omwandisi arhalimanyire emyâka ya Saulu erhi abâ Mwâmi, kandi kubè erhi kuhera yamuhezire. Omwandisi arhamanyiri bwinjinjâ erhi nêci myâka ibirhi arhegesire Israheli. Buzinda bwanyuma bacîkêbirwe mpu Saulu ayîmire myâka makumi anni (Ebj 13, 21). 13, 7: Saulu alicîshozîrwe na Nyamuzinda, afungira Israheli; bunzinda Saulu alikirirwa na Nyamubâho. Omu bulonza bwâge, Nyamubâho azigira Yakôbo, aleka Ezau; acîshoga Israheli eka-rhî k'agandi mashanja. Nyamubâho agendekera ntyo erhi acîshoga entumwa, erhi ahamagala Paolo, erhi ahamagala ngasi mukristu. Ci kwône, Nyamubâho arhuyigîrizize oku anagendekere okurhushobôza engalo zâge amango rhumuyêmîre. Saulu arhashuzagya oku izû lya Nnâmahanga, ntyo Nnâmahanga amuleka (Lolâ 1 Sam 15, 10-23).

^g**13.7** : Saulu alicîshozîrwe na Nyamuzinda, afungira Israheli; bunzinda Saulu alikirirwa na Nyamubâho. Omu bulonza bwâge, Nyamubâho azigira Yakôbo, aleka Ezau; acîshoga Israheli ekarhî k'agandi mashanja. Nyamubâho agendekera ntyo erhi acîshoga entumwa, erhi ahamagala Paolo, erhi ahamagala ngasi mukristu. Ci kwône, Nyamubâho arhuyigîrizize oku anagendekere okurhushobôza engalo zâge amango rhumuyêmîre. Saulu arhashuzagya oku izû lya Nnâmahanga, ntyo Nnâmahanga amuleka (Lolâ 1 Sam 15, 10-23).

Okucîrheganya oku ntambala

¹⁶ Saulu n'omugala Yonatani n'olubaga lwàli lucisigîre boshi nabo, babêra aha Geba emwa bene Benyamini, nabo Abafilistini bajitwa olugerêro aha Mikimasi. ¹⁷ Omurhwe gw'Abafilistini balya banali b'entwâli barhenga omu birâlo bayisha bigamba bisharhu: cigamba ciguma cayisha omu njira y'e Ofra ebwa cihugo ca Shuwala. ¹⁸ Ecindi cigamba cayisha omu njira y'e Betoroni, n'ecindi cigamba carhôla enjira cayisha burhambirhambi oku kabanda ka Sebayini, olunda lw'irungu. ¹⁹ Muli agôla mango, omu Israheli murhabâga mutuzi n'omuguma, bulya Abafilistini bali erhi bàdesire mpu irhondo mumanye Abayahudi bakatula engôrho nîsi erhi amatumu. ²⁰ Na ntyo bene Israheli bakagigendishâshula ngasi muntu: oyûla omugushu gwâge, ola enfuka yâge, ola embasha yâge erhi kabangûlo kâge emwa Abafilistini. ²¹ Na ntyôla lêro, ebyoji byâbo byoshi byâli erhi byatuhire: ebigembe, emisholo, emigera, emishurhi, embasha nsungunu n'enênênè byoshi byâli bihûnyire okushâshulwa. ²² Ciru na mw'olwo lusiku lw'okulwa lwonênè, omu lubaga murhali owaligwêrhe itumu nîsi erhi ngôrho omu maboko gâge. Saulu n'omugala Yonatani bône bali babigwêrhe. ²³ Murhwe muguma gw'Abafilistini gwakanya gwagendikubikira omu njira y'e Mikimasi.

14

Oburhwâli bwa Yonatani mugala wa Saulu

¹ Lusiku luguma, Yonatani mwene Saulu anacibwîra omwambali wakazagimurhwâza omurhana gw'emirasano, erhi: «Kanya rhuyikire mwa lula lugerêro lw'Abafilistini luli hala ishiriza». ² Ci kwônene Saulu arhamanyîsagya îshe ogwo muhigo. Mw'agôla mango erhi ahanzire oku kafendefende ka Gibeya idako ly'omurhi baderha grenadina gwabâga aha Migroni, haguma n'omurhwe gwâge gw'abantu hôfi magana gali ndarhu. ³ Ahiya mugala wa Ahitubu, mulumuna wa Ikabodi, mugala wa Pinehasi, mugala wa Eli, ye wali mudâhwa wa Nyakasane aha Silo, ye wali odwîrhe ecishûli c'omudâhwa mukulu. Olubaga lurhali lumanyire oku Yônatanî anabarhenziremwo.

⁴ Omu myongobana Yônatanî alonzagya okugera mpu ayikirire mw'Abafilistini mwâli ebirimbirimbi by'amabuye olunda n'olundi, ciguma caderhagwa Bosesi ecindi caderhagwa Sene, byayôrhaga nka mîno ekanwa. ⁵ Lîno liguma lyabaga olunda lw'e Mikimasi. Elindi olunda lw'e Geba. ⁶ Yônatanî anacibwîra olya wakagimurhwâza omurhana gw'emirasano, erhi: «Yîsha rhuhike omu lugerêro lw'ebîra bimpubi birhakembûlwa. Hali amango Nyamuzinda ankarhujirira akantu, kalya kankarhuciza, bulya anakolêsa akantu kanyinyî nk'oku akakolêsa akanene.»

⁷ Olya mwambali anacimushuza, erhi: «Ojire ngasi kantu onayumvîrhe kakuli emurhima; kanya rhugende obwo oyumvîrhe omurhima gukuhire». ⁸ Yônatanî anacimubwîra, erhi: «Lolâ oku rhukola rhwayikirira emunda bala babisha bali, rhunacîyêrekebo. ⁹ Bakarhubwîra mpu: Yimangi aho kuhika rhuhike emunda muli, rhwanabêra halya, rhurhakasôkera emunda bali. ¹⁰ Ci kwônene bakarhubwîra mpu: Musôkere eno, rhunasôke bulya erhi kwo kuderha oku Nyamubâho anabahizire omu maboko gîrhu. Co cimanyîso cîrhu ecôla.»

¹¹ Oku banali babirhi bacîyêreka lulya lugerêro lw'Abafilistini, nabo Abafilistini erhi bababona baderha mpu: «Langiri Abayahudi bahuluka omu mîna bali bacîfulisire». ¹² Balya bantu bali oku lugerêro banacibwîra Yônatanî n'olya mwambali wakazagimurhwâza omurhana gw'emirasano, erhi: «Muyishe enôla munda rhwamubwîra akantu». Yônatanî anacibwîra olya mwambali wâge wakazigimurhwâza omurhana gw'emirasano, erhi: «Sôka onkulikire bulya Nyamubâho anabahînyire omu maboko ga Israheli». ¹³ Yônatanî ayisha ayandala n'amaboko n'amagulu, erhi ayimizîbwe n'olya mwambali omurhwaza omurhana gw'emirasano yâge. Abashombanyi bayisha bahenanguka embere za Yônatanî n'olya mwambali ayisha abanigûza omu nyuma zâge. ¹⁴ Kunigûza abantu kwâbo kurhanzi, Yônatanî boshi n'olya mwambali omurhwaza omurhana

gw'emirasano bayîrha bantu hôfi makumi abirhi omu hantu ha bugali busungunu hali nka cihimbi ca aha omuntu akahinga mulegerege muguma.

Entambala yalumîra omu lugerêro n'omu lugo lwoshi

¹⁵ Obôba bwazûka omu lugerêro, Omu lugo, kuguma n'omu karhî k'olubaga lwoshi; abâli okw'icumbi nabo bajuguma, ciru n'ezâli ntwâli zageramwo ogwa nyegenye, idaho lyageramwo omusisi: Barhungwa n'obwôba bwa Nyamuzinda. ¹⁶ Bene Saulu bali ebulâbi aha Gibeya n'emwa bene Benyamini, balangîra olubaga lw'ababisha lwazukamwo obunyagasi n'akavulindi olunda n'olundi. ¹⁷ Saulu anacibwîra erya ngabo yali boshi naye, erhi: «Geranimwo mulole ndi rhwâli rhweshi arhanaciri muli rhwe». Boshi bagezanyamwo amasû, babona ' Yônatanani n'omwambali omurhwaza omurhana gw'emirasano arhahali. ¹⁸ Saulu abwîra Ahiya, erhi: «Oyegeze omucîmba gwa Nyamuzinda hanôla». Mw'agôla mango omucîmba gwa Nyamuzinda gwâli boshi na bene Israheli mw'olo lugerêro. ¹⁹ Agôla mango Saulu akazâgishambâla boshi n'omudâhwa, okushâmîra kwaluga bwenêne omu lugerêro lw'Abafilistini. Saulu anacibwîra omudâhwa, erhi: «Galula okuboko kwâwe». ²⁰ Okubundi obwôla, Saulu n'erya ngabo y'abantu bali boshi naye erhi babâ bamâjà mulâli balîkûla bajâ oku matabâro, nalola: eyôla munda, erhi engôrho ya muguma eri oku wâbo, bazukamw'akavange kanene bwenêne. ²¹ Abayahudi bali bashizire Abafilistini bali bagenzikinwe oku matabâro erhi bahika halya bagoma, bagwâsanya haguma n'abandi bene Israheli baliyishire haguma na Saulu na Yônatanani. ²² Na ngasi bene Israheli bali bacîfulisire omu ntondo ya Efrayimu, erhi bayumva oku Abafilistini bakûzire omulindi bayâka, nabo bayandagala n'abandi bene Israheli omu kulwa. ²³ Kwo Nyamubâho ayôkwîre bene Israheli ntyo olwôla lusiku.

Yônatanani arhashimbaga akanwa ka Saulu

Entambala yanacija yayûshûka kuhika aha Bet-Aweni. ²⁴ Oku olubaga luli bufâ n'omurhamo lwamakoya bwenêne, Saulu agalilugasha erhi: «Mâshi abè buligo owankaderha mpu ahira akalyo ekanwa kuhika bijingo, embere nâni ncîhôle omu kuniguza abanzi bâni!». Ntâye wadesire mpu akalya akalyo n'obwôla igulu lyoshi lidwîrhe lyacishalûla aha kasirahinga. ²⁵ Banacihika omu muzirhu na muli ogôla muzirhu erhi obûci budwîrhe bwahululiramwo okw'idaho. ²⁶ Nalo olubaga lwanacija omu muzirhu halya obûci bwakazigihululira; ci ntâye wadesire mpu akahira okuboko ekanwa bulya lwâli luyôbohire gulya mwîgasho. ²⁷ Ci kwônene Yônatanani arhamanyaga amango îshe Saulu agashaga olubaga. Ayêrekeza irhwêrhwê ly'akarhi, ali afumbasire, alifunda omu cigukulu c'obûci ahêka okuboko kwâge ebwa kanwa, amasû gâge gashubizibûka. ²⁸ Lêro muntu muguma omu lubaga anacirhenga omu kanwa aderha, erhi: «Sho anagashire olubaga mpu: Ahere ene owankahuma oku biryo; olubaga erhi kukola kukoya bwenêne». ²⁹ Yônatanani anacishuza erhi: «Larha amasherêza ecihugo. Ka murhabwîni oku amasû gâni gakola magumaguma bulya namalya hitya kuli obu buci! ³⁰ Aye! olubaga lucilyage ene oku munyago rhwanyagaga abashombanyi, k'okuhimwa kw'Abafilistini kurhali kwabâ kunene mw'olu lusiku?»

Olubaga lwahemukira Nyamubâho

³¹ Olwo lusiku banacihima Abafilistini kurhenga aha Mikimasi kuhika aha Ayaloni, ci olubaga erhi lwamadaga bwenêne. ³² Olubaga lwacirhunika kwa birya banyagaga, banaciyanka ebibuzi, enkafu n'amanina babibâgira okw'idaho, engabo yarhondêra yabirya bibishi^h ³³ Oku bundi obwo banacibwîra Saulu mpu: «Lolâ oku olubaga lwamahemukira Nyamubâho bulya lwamalya ebiryo

^h**14.32** Babibagira oku idaho: Abayahudi bâlihanzîbwe n'irhegeko lya Nnâmahanga okulya omukò gwa ngasi nyama yoshi (Lolâ Murh 9. 4). Bulya omu mukò obuzîne bubâ na ngasi buzîne bukwânîne bushubire emwa Lulema (lolâ Lev 17, 11), ntyo emwa Abayahudi, owalya omwamba erhi acîhambire okucîhâ ha obukulu bwa Nnâmahanga walemaga ciryâ cintu carhengagamwo omwamba.

bibishi biciri n'omukò». Saulu aderha, erhi: «Mwahemukîre Nyamubâho kuli okwôla, muhirikage ibuye linene emunda ndi». ³⁴ Saulu anaciderha erhi: Entumwa ekanyagye eje emunda olubaga luli loshi, mubabwîre, erhi: Mpu mukâlêrha ngasi muguma ow'enkafu, ow'ecibuzi, mubibâgîre ahâla; munabirherekêre na ntyo mwanashukûlwa kuli okwôla mwahemukiraga Nyamubâho omu kulya ebiri n'omukò. Ngasi muguma akayisha adwîrhe budufu enkafu, ali agwêrhe banacibibâgira ahôla. ³⁵ Saulu ayûbakira Nyamubâho oluhêro, lwâbâ lwo luhêro lurhanzi Saulu ayûbakira Nyamubâho.

Yônatanî ayêmêra ecâha câge

³⁶ Enyuma lyahôla Saulu anacibwîra olubaga, erhi: «Muyandagale obûla buciri budufu, mushimbûlire Abafilistini, mubanyage kuhika bucanûle muyîrhe mubamalîre, harhasigalaga ciru n'omuguma muli bo». Nabo bashuza, mpu: «Ngasi oku obwîne kuli kwînjâ rhwakujira». Ci kwônene omudâhwa amubwîra, erhi: «Burhanzi murhangija emunda Nyamubâho ali». ³⁷ Saulu anacibwîra Nyamubâho, erhi: «Ka nabunguluka nshimbûlire Abafilistini? Ka wabaheba omu maboko ga bene Israheli?» C'arhashuzagya muli olwo lusiku. ³⁸ Saulu anaciderha, erhi: «Mushegere hano, mweshi mizinzi y'olubaga; mumanye munabone cici olubaga lwajiziremwe ecâha ene. ³⁹ Bulya okuli niono mubwîzire oku izîno lya Nyamubâho còkola wa Israheli; akabâ ecâha kuli mugala wâni Yônatanî ye cirikwo, okuli anafè». Ci ntâye wamushuzize omu lubaga. ⁴⁰ Saulu anacibwîra olubaga erhi: «Mw'oyo mujè lunda luguma, na nâni rhweshi na mugala wâni Yônatanî rhwajâ olundi lunda». Olubaga lwanacishuza mpu: «Oku obwîne kuli kwînjâ rhwakujira». ⁴¹ Saulu anacibwîra Nyamubâho, erhi: «Nyamuzinda w'Israheli wênene oyêrekanage okushingânîne!» Yônatanî na Saulu banacigwârhwâ, n'olubaga lwasigala embuga. ⁴² Saulu anaciderha, erhi: «Murhuyeshere ecigole oku rhuli babirhi nie rhwe na mugala wâni Yônatanî». Yônatanî anacigwârhwâ.

⁴³ Saulu anacidôsa omugala Yônatanî, erhi: «Mbîwîraga ebi wajizire?» Yônatanî amubwîrabyo aderha erhi: «Nalîre hyûci hisungunu n'irhwêrhwè ly'akarhi kâni, cikône niono nkolaga nafâ».

⁴⁴ Saulu anaciderha, erhi: «Nyamuzinda anjirire okwôla anakuyûshûle; okuli, wafâ Yônatanî».

⁴⁵ Olubaga lwanacishuza Saulu mpu: «Kurhigi Yônatanî akafâ ye na muntu orhumire Israheli ahashihima okungan'aha. Mpu okwôla rhweshi rhukulahîre. Aganze Nyamubâho! Okw'irhwe lyâge kurhagûguke ciru n'oluviri luguma, bulya boshi na Nyamubâho bakolaga ene.» Ntyo kw'olubaga lwafumizemwo Yônatanî arhacifâga. ⁴⁶ Saulu arherema buzira kucishimbulula Abafilistini, nabo Abafilistini bacîshubirira emwâbo.

Oburhegesi bwa Mwâmi Saulu omu binwa bisungunu

⁴⁷ Nêci Saulu akomeza obwâmi bwâge omu Israheli; arhêra anahima abashombanyi bali bamuzongolosire boshi, ahima Mowabu, Amoni, Edomu, ahima abâmi b'e Soba n' Abafilistini, na ngasi lunda anayêrekeraga loshi erhi anali muhimanyi. ⁴⁸ Akanya ashubirhêra anahima Amaleki, na ntyo alîkûza Israheli oku bashombanyi bâge boshi, balya bakazâgiyôrha bamunyaga.

⁴⁹ Bagala ba Saulu banali: Yônatanî, Yishwi na Malikishuwa; n'abâli bali babirhi: owaburhanzi ye wali Mêrabu n'omurhò ye wali Mikala. ⁵⁰ Izîno ly'engoli ya Saulu ye wali Ahinowama mwâli wa Ahimasi. Omurhambo wâge w'akashala ye wali Abneri, mwene Neri, mw'îshe wa Saulu. ⁵¹ Kisi ye waligi îshe wa Saulu na Neri îshe wa Abneri, baburhagwa na Abiyeli. ⁵² Entambala nkulu yakatulirwa Abafilistini amango ga Saulu goshi. Na Saulu erhi abonaga omuntu mulenga na ntwâli omu kulwa, anamujire nshâgi yâge.

15

Saulu alwîsa Amaleki anagoma obwa kabirhi

¹ Samweli anacibwîra Saulu erhi: «Nie olya Nyamubâho arhumaga mpu nkushîge amavurha

gw'okukuyîmanika nka mwâmi w'olubaga lwâge Israheli. Yumvagya oku Nyamubâho adesire.

² Amâderha ntya Nyamubâho w'emirhwe, erhi: Nkolaga nahana Amaleki kwa bulya bubî ajiriraga Israheli erhi ayinamuka arhenga e Mîsiri burhuma. ³ Okanyagye bunôla oyîrhe Amalekiⁱ, oherêrekeze na ngasi ebi ajira byoshi, orhamubabaliraga^j, onigûze akabà mulume, mukazi, ebirhaba ciru n'enkafu, ebibuzi, engamiya n'endogomi, byoshi ohire okw'idaho.»

⁴ Saulu anacimanyîsa olubaga ogwôla mwanzi, boshi abashûbûza anabagabanyamwo aha Telayimi: aganja balume bihumbi magana abirhi b'empamagulu omu lubaga lwoshi na bandi ba bihumbi ikumi ba bene Yûda. ⁵ Saulu ahika oku lugo lwa Amaleki, ahira abantu b'okukubika omu kabanda. ⁶ Saulu abwîra bene Keniti^k, erhi: «Muyishe muyandagale murhenge ekarhî ka bene Amaleki bulya hali amango nakamusherêza haguma mweshi naye. N'obwo walijîrîre bene Israheli bwinjà galya mango barhengaga e Mîsiri.» Na ntyo ngasi Keniti yêshi acîberûla kuli Amaleki. ⁷ Saulu ahima Amaleki kurhenga e Hawila kujà aha muhango gwa Shuru^l, ôbà olunda lw'e Mîsiri. ⁸ Agwârha Agagi anaciri mugumagumà, ye waligi mwâmi wa bene Amaleki n'engabo yâge yoshi ayiherêrekeza oku bwôji bw'engôrho. ⁹ Ci kwônene Saulu n'engabo yâge ababalira Agagi kuguma na ngasi bîntu byâge byâli binjà: ebibuzi, enkafu, abâna-buzi na ngasi bîntu byâge byanali binjà; barhalonzagya okubiherêrekeza, ci kwônene birya byanali bya mihera, bya mijojo, byoki banigûzizagye.

Nyamubâho agayisibwa n'obwôrhere bwa Saulu

¹⁰ Akanwa ka Nyamubâho kacihondakwo Samweli ntyâla, erhi: ¹¹ «Ngayire omu kubona najizire^m Saulu mwâmi, bulya amacinyimpindulira arhalonzizi okujira oku ebinwa byâni bidesire». Samweli yêshi ayunjula njôli, alâla abirikira Nyamubâho obudufu boshi. ¹² Erhi kubà mucêracêra Samweli azûkiriza mpu ajè emunda Saulu ali; barhangibwîra Samweli oku Saulu anajîre e Karmeli ananayûbasire yo oluhêroⁿ; ci kwônene anarhenzire yo, agendirhandanya kulî kulusha, ajiyandagalira e Gilgali. ¹³ Samweli akanya ajà emunda Saulu ali. Saulu anacimubwîra, erhi: «Ogishwe na Nyamubâho. Najizire oku akanwa ka Nyamubâho kanadesire.» ¹⁴ Samweli anacimudôsa, erhi: «Olwo lubî lw'ebibuzi n'eco cihôgêro c'enkafu campûsa amarhwîri, ngahi kwarhenga?» ¹⁵ Saulu anacishuza, erhi: «Rhwabirhenzagya emwa bene Amaleki; bulya olubaga erhi lwamaderha mpu baleke ngasi biri binjà omu bibuzi na omu nkâfu bagendibirherekêra Nyamubâho; ebindi byasigala byoshi rhwabijegenjire ». ¹⁶ Samweli anacibwîra Saulu, erhi: Hulikaga, hoshi aho! Nkolaga nakubwîra oku Nyamubâho anambwîzire ene budufu. Anacimbwîra, erhi: Derhaga! ¹⁷ Samweli anaciderha, erhi: «Ka ciru wêne orhakagibona n'amasû gâwe oku onali munyi; k'orhacibaga mwâmi wa bene Israheli, ka Nyamubâho arhaciyimanikaga mwâmi w'Israheli? ¹⁸ Nyamubâho wakuhiraga omu njira erhi: Kanya onigûze bala bantu babî bo bene Amaleki, obalwîse kuhika boshi obajegenje. ¹⁹ Carhumirage orhaciyumva izû lya Nyamubâho, ci abà oku by'obuhaguzi by'okola wacîhunikakwo n'omu kujira ntyo wahlenya ebigalugalu omu masû ga Nyamubâho.»

²⁰ Saulu anacishuza Samweli erhi: «Nêci mâshi nayumvîrhîze izû lya Nyamubâho, nanakulikîre enjira yâge anantumagamwo yoshi. Nayishire ndwîrhe Agagi ye mwâmi wa bene Amaleki, Israheli nanabalambika nk'oku byanali birhegesirwe. ²¹ Ci kwônene olubaga lwanyazire, oku bibuzi na oku nkâfu banyagaga byo byâli birhangiriza omu byaherêrekezebwa, babirhôla mpu

ⁱ**15.3** : Okanye oyîrhe Amaleki: Bac 27, 28; Mib 21. 2-3; Lush 2, 34; 13, 15.

^j**15.3** Okuherêrekeza Amaleki: Nkolaga nagendihâna Amaleki: Lub 17, 8; Lush 25, 17.

^k**15.6** : Bene Keniti: Mib 10, 29.

^l**15.7** : Aha muhango gwa Shuru: Murh 25, 18; 20, 1.

^m**15.11** : Namacyunjuza, ngayire omu kubona najizire Saulu mwâmi ... : Murh 6, 6 7; Lub 32, 12-14; 2 Sam 24, 16; Yer 18, 8-10.

ⁿ**15.12** Samweli anaciyubakira êc Karmeli: 2 Sam 18, 18.

bâge-ndibirherekêra Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe aha Gilgali.» ²² Samweli anacimushuza, erhi: «Ka omanyire mpu okubâga n'okurherekêra kulushire okuyumva^o n'okushimba izù lya Nyamubâho? Okurhumikira kwo kukulu aha kurherekêra, okurhega amarhwîri kulushire amashushi g'engandabuzi. ²³ Obugoma kwo buli nka ecâha c'obulaguzi. Okubà n'irhwe lirhayumva kwo kuguma n'okuharâmya enshusho n'abazimu. Bulya wagayaguzize akanwa ka Nyamubâho, naye akola akukazire omu bwâmi; orhaciri mwâmi.»

Saulu ahûna obwonjo

²⁴ Oku bundi Saulu anacibwîra Samweli, erhi: «Najizire ecâha^p bulya ntashimbaga irhegeko lya Nyamubâho n'ebinwa byâwe, bulya namarhînya olubaga kulusha nanayumva oku ludesire. ²⁵ Nkuhûnyirage bunôla onkûlire ecâha câni, ogalukage rhunagende rhwembi ngendiharâmya Nyamubâho. ²⁶ Samweli ashuza Saulu, erhi: «Ntagaluke rhwembi, bulya wagayaguzize akanwa ka Nyamubâho, naye akola akukuzire okubà mwâmi^q, orhaciri mwâmi w'Israheli». ²⁷ Na oku Samweli ahindamuka mpu akola agenda, Saulu amugwârîra oku cikwi c'ecishûli câge, na cirya cishûli cahahanyuka. ²⁸ Samweli anacimushuza, erhi: «Kwo na Nyamubâho akuhahanyulirekwo^r ntyo obwâmi bw'Israheli; amanabûha owinyu oli mwinjâ kukulusha». ²⁹ Ci omanyere oku irenge lya Israheli lirhankacirheba lirhankanacîyûnjuza, bulya arhali muntu, olya yeki ogwâsirwe okucîyûnjuza^s. ³⁰ Oku bundi Saulu aderha, erhi: «Najizire ecâha! Ci kwônene nkusengirage, onkengêsagye nâni embere z'abagula b'olubaga lwâni na embere za Israheli; ogaluke rhugende rhwembi ngendiharâmya Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe». ³¹ Samweli agaluka ashimba Saulu, Saulu anaciharâmya Nyamubâho.

³² Samweli anaciderha erhi: «Mundêrhere Agagi, mwâmi w'abà-Amaleki. Agagi ayisha akananda na omwîshingo ajâ emunda ali; Agagi akazâgicidesa, erhi: Mâshi okuli oburhè bw'okunyîrha bwahwîre! ³³ Samweli anaciderha, erhi: Nka kulya engôrho yâwe yarhumaga abakazi babula abâna, ntyo na nyoko naye arhakacibona bâna omu bâbo bakazi!» ³⁴ Samweli ayanka Agagi amutwa bihimbi bihimbi embere za Nyamubâho aha Gilgali. ³⁵ Na kurhenga ahôla Samweli arhacibonanaga bundi na Saulu kuhika aha kufâ kwâge.

16

III. Saulu na Daudi

Samweli ashîga Daudi amavurha g'obwâmi

¹ Ago mango Samweli ali agwêrhe n'omungo munene erhi Saulu orhuma na kandi kulya kubà Nyamubâho anagayire bulya ajizire Saulu mwâmi omu Israheli, Nyamubâho anacibwîra Samweli, erhi: Mangaci omungo gwâwe Saulu orhumire gwahwa n'obwo mîra namuyîmwire nti arhacibà mwâmi omu Israheli. Yunjuzagya ihembe lyâwe mavurha onagende; Nkurhumire emwa Yese w'e Betelehemu, bulya mbwîne oku omu bâna bâge nakûla omwâmi. ² Samweli anacishuza, erhi: «Kurhi nagenda wâni? Hano Saulu akumanya ayishinyîrha». Nyamubâho ashuza, erhi: «Oyanke enkafu y'endaku oyihêke onayishiderha, erhi: Kurherekêra Nyamubâho enterekêro kurhumire nayisha. ³ Kandi wanalâlîka Yese kuli eyôla nterekêro, na muli agôla mango nanakumanyîsa ebi

^o15.22 Okuyumva kulushire okurherekêra: Iz 1, 2; Hoz 6, 6; Amo 5, 22; Mik 6, 8.

^p15.24 Najizire ecâha: Lub 9, 27; Mib 22, 23; 1 Nga 21, 17; Mat 27, 4; 9, 13; Luk 15, 18.

^q15.26 Nyamubâho akukuzire omu bwâmi: 1Bâm 2, 2.

^r15.28 : Nyamubâho anahahanywîre obwâmi bwâwe: 1 Bâm 2, 30.

^s15.29 :Lolà omu Mib 23, 19.

ogwâsirwe okujira, kandi oyu nakanayishikubwîra^t wanamushîga amavurha^u g'obwâmi.»

⁴Samweli ajira kulya Nyamubâho amubwîraga, akanya ajà e Betelehemu. Abagula ba muli olwo lugo bayishimuyankirira erhi banayisha bageramwo omusisi banacidôsa mpu: «Waliha ka murhûla gukudwîrhe?» ⁵Samweli ashuza, erhi: «Nêci murhûla nyishire. Ndi rherekêra Nyamubâho. Mucîyôbôlage, munayîshe rhugendihêra rhweshi.» Ayôbôla Yese n'abagala anabalâlîka mpu bayîshe ebwa nterekêro. ⁶Erhi babà bamâjà omu nyumpa na erhi abona Eliyabu, Samweli aderha erhi: «Buzira kurhindira, ye mwîshogwa wa Nyamubâho oyûla onali embere zâge».

⁷Nyamubâho abwîra Samweli, erhi: «Orhashimbaga iranga n'ecirhuluko, nyegwire oyo bulya arhali oku omuntu abona kwo Nyamuzinda abona. Omuntu abona iranga, ci Nyamubâho yêhe murhima abona^v.» ⁸Yese ahamagala Abinadabu, amugeza embere za Samweli naye ashuza, erhi: «Arhacibà oyûla ye Nyamubâho acîshozire» . ⁹Yese amuyêreka kandi Shama, omulêbi anacishuza, erhi: «Naye oyu arhali ye Nyamubâho acîhîzire». ¹⁰Yese ageza bagala bâge nda embere za Samweli, Samweli aderha, erhi: «Ntâye ciru n'omuguma Nyamubâho acîshozire muli abâla». ¹¹Samweli anacidôsa Yese erhi: «Ka abâla bône bo bagala bâwe ojira boshi?» Amushuza, erhi: «Haciri hilumuna hyâbo, hyanayabwîre ebibuzi^w». Samweli abwîra Yese, erhi: «Bagendihilonza, bulya rhurhaje oku cîbo hirhanacyisha». ¹²Yese arhuma entumwa yagendihilêrha. Ehyo hyâna hyâli hya mvîri za kakonge, masû minjinjà, n'iranga na wa mabonwa minjà. Nyamubâho aderha, erhi: «Yimuka, ohishîge amavurha, bulya ye yoyôla!» ¹³Samweli arhôla lirya ihembe liyunjwîre mavurha, amushîgago^x ekarhî ka bakulu bâge na kurhenga agôla mango omûka gwa Nyakasane gwarhondêra okukarhula kwo Daudi n'omu mango gakulikiraga. Samweli ayimuka acîshubirira e Rama.

Daudi aha mwa Saulu

¹⁴Omûka gwa Nyakasane gwarhenga muli Saulu, Nyamubâho agalimurhogeza^y obuliba bw'omûka mubî. ¹⁵Abarhumisi ba Saulu banacimubwîra, mpu: «Ka orhabwîni oku mûka mubî gwa Nyamuzinda ogûla gwamakujamwo. ¹⁶Nnâhamwîrhu aderhe konene. Obwîne oku bambali bâwe bali ahâla mbêre zâwe, obarhume bajê balonza omuntu oyishi ziha olulanga, na ntyôla amango oyôla muzimu mubî wa Nyamuzinda amakugwârha, oyôla muzihi anaziha kwa lulya lulanga na Ahôla wanarhûlirira.» ¹⁷Saulu anacishuza abambali, erhi: «Munongezagye oyôla muntu wankamanya okuziha olulanga bwinjà mumundêrhere». ¹⁸Muntu muguma omu barhumisi bâge anacijà omu kanwa aderha, erhi: «Nabwîne mwene Yese ayishiziha, w'e Betelehemu, ali mwâna wa burhwâlî^z, mulenga w'iderha na okulwa, mwâna mwînjînjà na Nyamubâho ali haguma naye».

¹⁹Saulu arhuma entumwa emwa Yese bagendimubwîra, erhi: «Ontumire Daudi mugala wâwe, olya oyâbula ebibuzi». ²⁰Yese agoshôla endogomi, omugati, akabindi k'idivayi na omwânahene, Omugala Daudi abijâna emwa Saulu. ²¹Erhi abà amâjà aha mwa Saulu, Daudi akamubêra aha burhambi; Saulu amurhonya bwenêne ciru alinda abà ye okola wakamurhwâza emirasano yâge.

^t**16.3** : Oyu nakanayishikubwîra: Lush 17, 15.

^u**16.3** : Yunjuza ihembe lâwe mavurha: 2 Bâm 9, 1-3; Iz 11, 1; Rut 4, 17-22; Ebj 13, 22; Rom 15, 12. 16, 3: Oyu nakanayishikubwîra: Lush 17, 15.

^v**16.7** : Nyamuzinda yêhe murhima abona: 1 Bâm 8, 39; Yer 11, 20; 12, 3; Lul 17,10.

^w**16.11** : Hilumuna hyâbo hiyabwîre ebibuzi: 17, 15; Burh 47, 2; Lul 23.

^x**16.13** : Amushîga amavurha: 10, 1; 1 Bâm 1, 39; 2 Bâm 9, 6.

^y**16.14** : Bene Israheli bâli bamanyire oku ngasi byoshi emwa Nnâmahanga birhenga. Bayêmêra oku eyo ndwâla ya Saulu erhengerire emwa Nnâmahanga. Co cirhumire Ebibliya yaderha oku Nyamubâho arhogeza Saulu omûka mubî

^z**16.18** : Daudi mwâna wa burhwâlî, gwârhi Lul 89, 20.

²² Saulu arhuma emwa Yese, erhi: «Nkuhûnyire olekage Daudi abêre hanôla mwâni bulya namurhonyize bwenêne». ²³ Erhi gulya mûka gwa Nyamuzinda gwanamurhogeraga, Daudi anazihe lulya lulanga lwâge n'obwôla Saulu anarhûlirira, ashubicîyumva bwinjâ, na gulya mûka mubî gwanamurhengamwo.

17

Goliyati ajugumya engabo ya bene Israheli

¹ Abafilistini erhi babà bamashûbûza engabo zoshi z'abalwî, mpu bajè oku matabâro, boshi aha Soko omu Buyahudi, batwa olugerêro lwâbo ekarhî ka Soko na Azeka, aha Efezi-Damimi. ² Saulu n'engabo ya bene Israheli bashûbûzanya bahumba ebirâlo omu kabanda ka Terebinti; batwa olugerêro aha ishiriza Iya Abafilistini. ³ Abafilistini badêka ishiriza liguma oku ntondo nabo bene Israheli badêka oku ntondo y'erindi ishiriza, akabanda kabaja ekarhî. ⁴ Oku bundi omu ngabo ya Abafilistini, mwarhenga muntu muguma wa ntwâlî, izîno lyâge ye Goliyati^a, aj'eruhya; oyôla muntu abâga w'e Gati, obulî bwâge bwâlî bwa meteri isharhu. ⁵ Omu irhwe lyâge ali ayambîrhe ensirha y'ecûma c'omulinga, ali acîhundikîre empenzi y'ecûma c'amagamba, eyôla mpenzi obuzirho bwâyo bwâlî nka sikêlî^b bihumbi birhanu. ⁶ Emagulu gâge yali ebicikirizo by'ecûma c'omulinga, n'itumu ly'omulinga aha birhugo. ⁷ Olusârhi lw'itumu lyâge lwâlî nka mulindizo gwa kahunga-migozi na engerembe y'itumu lyâge, obuzirho bwâyo bwâlî bwa sikêlî magana ndarhu za cûma. Owakazâgihêka empenzi yâge erhi amushokolire. ⁸ Ayisha ashigalisire anacibwîra emirhwe ya bene Israheli, erhi: «Bici ninyu mwayishiraga mpu muli tula entambala»? Kali niono Mufilistini ntarhungânwa ninyu mwe bambali ba Saulu? Cîshogagi muli mwe muntu muguma wankashiyandagala ayîshe rhulwe naye. ⁹ Akandwisa akananyîrha, rhwanabà bajà binyu; ci kwônene erhi akabà nie muhima nkanamuyîrha, mwanabà bajà bîrhu, mukarhukolera. ¹⁰ Olya mufilistini anaciderha, erhi: «Niono namajacira ene emirhwe ya ¹¹ Erhi bayumva ebyôla binwa by'oyôla mufilistini, Saulu haguma na bene Israheli boshi barhemuka, bageramwo omusisi bwenêne.

Daudi arhumwa n'îshe oku lugerêro lwa bene Israheli

¹² Ci kwônene haligi omuntu w'e Efrata omu Betelehemu ya Yûda, izîno lyâge ye Yese, ali agwêrhe bagala munâni; oyu mushamuka, omu mango ga Saulu ali akola mushosi bwenêne. ¹³ Muli abôla bagala, abasharhu barhanzi bali oku matabâro boshi na Saulu amazîno gâbo bwo: Eliyabu yo nfula, Abinadabu ye wali wa kabirhi, na Shama ye wali wa kasharhu. ¹⁴ Daudi go gwâlî muziba; abôla basharhu barhanzi bali bakulikîre Saulu. ¹⁵ Daudi akazâgiyisha emunda Saulu ali anabuligaluka agendiyâbula ebibuzi by'îshe e Betelehemu. ¹⁶ Oyôla mufilistini akazâgiyîsh'isholoshonza Israheli ntyo sêzi na bijingo kuhika nsiku makumî anni. ¹⁷ Yese anacibwîra omugala Daudi, erhi: «Hêkera bakulu bâwe oyo namaha w'engano nkalange n'eyîra migati ikumi, okanye oyishegule bakulu bâwe okwôla lugerêro. ¹⁸ Orhu rhushoko ikumi rhw'amakave oruhêkere olya murhahâzi wâbo orhambula ecihumbi, ogendirhangula ntyo bakulu hâwe olole erhi bazibuhire, kandi wanalêrha n'emikamarho yâbo. ¹⁹ Saulu na bene Israheli boshi, bali bahanzire omu kabanda ka Terebinti oku matabâro badwîrhe balwîsa Abafilistini.

²⁰ Daudi azûka sêzi sêzi, ebibuzi byâge abiyabuza owâbo, abarhula, anagenda nka kulya îshe Yese ananamurhegekaga. Erhi Daudi ahika oku lugerêro erhi engabo ekola yajà oku lugamba bajà babanda orhuhababo rhwa amatabâro. ²¹ Bene Israheli n'Abafilistini bayimânika ebigamba

^a17.4 Goliyati: Obulî bwâge bwâlî burhalusire metere ibirhi na galimunani.

^b17.5 : Soko na Azeka: bishagala biha hôfi na Yeruzalemu aha Km 30. Akabanda ka Terebinti kabà hôfi n'ebyo bishagala Soko na Azeka. Sikêlî bihumbi birhanu: zanabà nka Kg 60.

by'okulwa, engabo oku yâbo. ²² Daudi, omushekero gwâge agubîkîsa omuntu wakazâgibîka ebirugu, alibirhira emunda engabo eri. Oku anahika ntya, alamusu bakulu bâge. ²³ Oku adwîrhe ashambâla boshi na bakulu bâge, kandi olya muntu w'entwâli oderhwa Goliyati w'e Gati, apamuka omu mirhwe y' Abafilistini arhondêra aderha ebinwa biri nka bitya birhanzi erhi na Daudi adwîrhe ayumva. ²⁴ Bene Israheli boshi erhi babona olya muntu bamuyâka, barhungwa^c n'obwôba bunji. ²⁵ Munya-Israheli muguma amubwîra, erhi: «K'orhabwîni ola muntu watakâza. Kujacira okwôla adwîrhe ajâcira bene Israheli. Owankamuyîrha, mwâmi anamuhà oluhembo lunênênè, anamuhà omwâli n'enyumpa yâbo enabè ya kurhinywa omu Israheli.» ²⁶ Daudi anacidôsa abantu bâli hôfi naye erhi: «Kurhi bankajira omuntu wayîrha oyo mufilistini na ntyo akûle enshonyi omu Israheli! Bulya, oyo mufilistini aligi yeki muntu mucu, oyo murhindi orhakembûlagwa wacîshomya okujâcira engabo ya Nyamuzinda Ozîne.» ²⁷ Olubaga lwanacimurhondêreza kulya banalagana oku bankahemba omuntu wakahashimuyîrha, mpu: «Omuntu wanamuyîrhe kwo banamuhembe ntyo». ²⁸ Mukulu wâge Eliyabu ayumva oku adwîrhe ashambâla n'abôla balume bali ahôla, Eliyabu akunirira bwenêne Daudi anacimubwîra, erhi: «Bici wayandaliraga eno, na ndi wasigîre bulya busô busungunu bw'ebibuzi omu irungu? Niono nyîshi obucîbone ojira n'obwengehusi bw'omu murhima gwâwe; kwâli kuderha mpu oyishilola entambala kwônene kwakudwîrhe». ²⁹ Daudi anacishuza erhi: «Kurhi namajira buno? K'omuntu arhankaciganîra». ³⁰ Anacimuyêrekeza omugongo arhondêra aganîra n'owundi kwa bene kulya; abantu banakamushuza nka balya bâbo barhanzi. ³¹ Abayumvagya ebyôla binwa Daudi akagiderha bakanya bagendibwîra Saulu, naye amurhumiza mpu ayîshe.

Daudi akula Saulu nshonyi

³² Daudi anacibwîra Saulu, erhi: «Ntâye waderhaga mpu arha omurhima! Mwambali wâwe ajilwîsa oyo mufilistini». ³³ Saulu abwîra Daudi, erhi: «Orhankahasha okukoza oyôla mufilistini, bulya ociri murhò, ci yêhe matumu alwa kurhenga eburhò bwâge». ³⁴ Daudi ashuza Saulu, erhi: «Niono mwambali wâwe amango nakagiyabula ebibuzi bya larha erhi hakayishire entale nîsi erhi kakiri akarhôla ecibuzi omu busô, ³⁵ nanyikulikîre nyigwarhe nshûrhe, nshugule ecibuzi câni omu kanwa kâyo; erhi yankadesire mpu yampindamukira, nanyigwarhîre oku bwôya bw'olubongo nyishûrhe nyiyîrhe. ³⁶ Mwambali wâwe ayîsire entale n'akakiri n'ecôla cirhîndi c'omufilistini cirhakembûlagwa nacinigûza nka okunigûza ngasi nguma muli ezôla nsimba, bulya anajacîre engabo ya Nyamuzinda Ozîne». ³⁷ Daudi ashubiza aderha, erhi: «Nyamuzinda wandîkûzagya kuli eyôla ntale na kuli oyôla kakiri, ye wanandîkûza kuli oyôla mufilistini». Saulu anacibwîra Daudi, erhi: «Gendaga, Nyamubâho abè haguma nâwe!».

Daudi ayîrha Goliyati

³⁸ Okubundi Saulu ayambisa Daudi emirasano yâge, amuhira ensirha yâge y'ecûma omu irhwe amuhundikira n'omwambalo gwâge gw'empenzi. ³⁹ Oku bundi Daudi ayambalira engôrho oku nyanya ly'emyamhalo yâge arhangula okugenda bulyâlyâ arhalisagibiyambala bundi. Daudi anacibwîra Saulu, erhi: «Ntakahasha okugenda n'eyîra mirasano bulya ntakukômeraga». N'erhi abà amayihogola, ⁴⁰ Daudi afumbarha akarhi kâge, akanya ajà omu lwîshi, arhòlamwo rhubuye rhurhanu rhwa nshangabuye arhuyômeka omu nshoho yâge ahagarhira nka ayâbula, gwo gwaligi nka murhana^d gwâge; afumharha muzâreti gwâge, akulikira olya mufilistini. ⁴¹ Olya mufilistini ayisha ashegera emunda Daudi ali, erhi anashokoliragwe n'olya muntu okahêka empenzi yâge. ⁴² Olya mufilistini alola Daudi, amusingiriza amugaya bulya amâbà mwâna murhò ciru akabà wa kakonge na w'iranga linjà.

⁴³ Olya mufilistini abwîra Daudi, erhi: «Ka omanyire mpu ndi kabwa obwôla ontêzire n'akarhi?»

^c**17.24** : Barhungwa n'obwôba: bagwârhwâ n'obwôba.

^d**17.40** : Omushâbîro gwâge: murhana ogwo yo nshoho ya kubikira eby'okulwa.

Olya mufilistini anacîgasha Daudi ba nyamuzinda b'emwâbo. ⁴⁴ Anacibwîra Daudi, erhi: «Yishaga emunda ndi, ene omurhumba gwâwe naguhà orhunyunyi n'ebiryanyi by'erubala». ⁴⁵ Naye Daudi ashuza olya mufilistini, erhi: «W'oyo onyishire n'engôrho, itumu n'omuherho; ci niono ntabîre oku izîno lya Nyamubâho w'emirhwe, ye Nyamuzinda w'abarhabâzi b'e Israheli okazigayaguza. ⁴⁶ Nyamubâho ene akuhânyire omu maboko gâni, nakuyîrha na nkuyambale, ene omurhumba gwâwe n'emirhumba y'engabo z'Abafilistini nayihà orhunyunyi rhw'emalunga n'ensimba z'igulu, igulu lyoshi lyamanya ene oku Israheli yêne ojira Nyamuzinda. ⁴⁷ Kukwânîne eyi ndêko yoshi emanye oku arhali ngôrho, arhali n'itumu Nyamubâho ahimamwo bulya ye Nnamatabâro, anabahanyire omu maboko gîrhu.» ⁴⁸ Olya mufilistini ashigalika^e, ayisha afulêkera Daudi, naye Daudi alibirhira duba ebwa bigamba, anayisha abwandira akola ajilwîsa olya mufilistini. ⁴⁹ Daudi ahuma omu nshoho yâge, ayankamwo ibuye, aligobeka omu muzâreti gwâge alityabula olya mufilistini omu busù, lyanacimuhobera omu k'amalanga akumbira obusù. ⁵⁰ Ntyo n'muzâreti haguma n'enshangabuye Daudi ahima oyo mufilistini, amubanda anamuyîrha. Daudi arhali agwêrhe ngôrho. ⁵¹ Akanya alibirha, ahamirakwo Goliyati, amuyômola engôrho e lûba, amunigûzamwo anamutwa irhwe. ⁵² Abafilistini erhi babona entwâli yâbo ya mafa, bakûla omulindi bayâka. Nabo bene Israheli haguma na bene Yûda bacîrhunika kulibo banayisha babanda orhubababo, bacandabuka oku Bafilistini kuhika aha muhango gwa Gati na kuhika aha nyumvi za Ekroni. Enjira ya Shaaraimi yayunjula mirhumba ya Bafilistini kuhika aha Gali n'aha Ekroni. ⁵³ Erhi barhenga eyôla munda bâli bacandabusirekwo Abafilistini, bajà omu birâlo byâbo babihâha. ⁵⁴ Daudi ayanka irhwe ly'oyo mufilistini alihêka e Yeruzalemu, n'emirasano yâge ayijâna omu cirâlo câge.

Daudi muhimanyi ahêkwa embere za Saulu

⁵⁵ Saulu erhi abona Daudi apamuka akola ajilwîsa omufilistini, adesa Abneri ye murhambo w'engabo yâge, erhi: «Gula mushebenge ali mwene ndi wâni Abneri?» Abneri ashuza, erhi: «Yâgirwa mbo kuyîrha erhi nakamanya.» ⁵⁶ Mwâmi aderha, erhi: «Dôsa, oyo musole ali mwene ndi wâni? » ⁵⁷ Erhi Daudi ashubûka erya munda anayîrhaga omufilistini, Abneri amurhola amuhêka emunda Saulu ali, Daudi erhi anafumbasirage lirya irhwe ly'omufilistini. ⁵⁸ Saulu amudôsa, erhi: «Sho ye ndi, mwâna?» Daudi anacishuza, erhi: «Ndi mwene mwambali wâwe Yese w'e Betelehemu».

18

Obwîra bwa Daudi na Yônatanî n'oku ajiragwa murhambo w'abalwî

¹ Erhi Daudi ayûsa akushambâla bône Saulu, omurhima gwa Yônatanî gwalungana n'ogwa Daudi, Yônatanî amuzigira nk'oku acîzigira yêne. ² Olwo lusiku lwonênè, Saulu ahira Daudi aha mwâge, arhacizigaga mpu ashubire emwâbo. ³ Yônatanî anywâna boshi na Daudi bulya amuzigiraga nk'oku anacizigira yênene. ⁴ Yônatanî ahogola ecishûli akazâgiyambala acîhà Daudi, kuguma na emirasano yâge, ciru n'oli engôrho yâge, ciru n'omuherho gwâge n'omukaba gwâge. ⁵ Daudi, ngasi aha Saulu anakazagimurhuma hoshi anabêrwe, ahime. Ntyo Saulu amujira murhambo w'engabo yâge y'abalwî. Olubaga lwamurhonya bwenêne ciru n'abarhumisi ba Saulu.

Obumvu bwa Saulu kuli Daudi

⁶ Erhi engabo zija omu lugo, galya mango Daudi arhengaga oku matabâro, erya munda ayîrhaga Omufilistini, abakazi bashagamuka omu bishagala byoshi bya Israheli, bayisha bayimba banasâma^f, bahika emunda Mwâmi Saulu ali erhi banashagalusire, bayisha barhimba engoma

^e**17.48** : Okushigalika: kuyimanga n'obucibonyi.

^f**18.6** : Bayisha bayimba banasâma: 21, 12; Lub 15, 20; Bac 5, 1; Yud 15, 12.

bazihà n'ennanga. ⁷ Abôla bakazi bayisha basâma banayimba mpu: «Saulu ayîsire bantu bâge cihumbi na Daudi ayîrha bantu bâge bihumbi ikumi». ⁸ Saulu akunira, okwo kwamubabaza omurhima anaciderha, erhi: «Bahîre Daudi bihumbi ikumi nâni bamampà ecihumbi! Bwâmi bône bucimusiğâlîre!» ⁹ Saulu arhondêra okulola Daudi n'isù libî kurhenga agôla mango. ¹⁰ Omu lusiku lwakulikiraga, omukò mubî gwa Nyamuzinda gwajà muli Saulu, arhondêra okukahabukira omu nyumpa yâge. Daudi anaziha oku lulanga lwâge anakômereraga okuziha na Saulu naye erhi afumbasire itumu lyâge. ¹¹ Saulu aderha, erhi: «Nkola natumirha Daudi itumu limuhangire kula nyasi». Ci Daudi abaduka acîzibuka ye kabirhi kabirhi. ¹² Saulu ayôboha bwenêne Daudi bulya amâbona oku Nyamubâho ali naye⁹.

Daudi arhenga aha mwa Saulu.

¹³ Saulu amuyegûla kuli naye, agendimujira murhambo wa bantu ba cihumbi. Daudi anakagenda anagaluka embere z'olubaga. ¹⁴ Daudi akabonekana muntu mulenga omu majira gâge goshi erhi na Nyamubâho ali naye. ¹⁵ Saulu erhi abona oku Daudi ali mwenge bwenêne arhondêra okumuyôboha. ¹⁶ Ci Israheli yêshi na Yûda bazigira bwenêne Daudi bulya akazâgigenda anagaluka embere zâbo^h.

Daudi ayanka Mikala mwâli wa Saulu

¹⁷ Saulu anacibwîra Daudi, erhi: «Lolà oku nkola nakuhà mwâli wâni wa olubere ye Merabi abè mukâwe; casinga oyêmêre okubà ntwâli yâni omu kulwa, na kandi okalwira Nyamubâho. Bulya Saulu akazâgiderha, erhi: «Mâshi irhondo ntahemukaga, ntamuyîrhaga, casinga ayîrhwe n' Abafilistini». ¹⁸ Daudi ashuza Saulu, erhi: «Yâgirwa ndigi muci n'omulala gwâni guligi mulala muci omu Israheli obwo nagendibà mukwî wa Mwâmi?» ¹⁹ Ci agôla mango, ahâli ha okuhà Daudi oyôla munyere Merabi mwâli wa Saulu, abà Adriyeli w'e Mehola ye bamuhà mpu abè ye muyanka. ²⁰ Ci kwônene Mikala mwâli wa Saulu asîma bwenêne Daudi, ogwo mwanzi bagendigumanyîsa Saulu, naye asîma bwenêne. ²¹ Saulu akazâgiderha omu murhima gwâge, erhi: «Namuhà ye gubè murhego kuli ye lyo na Abafilistini bahashimugwârha». Saulu anacibwîra Daudi obwa kabirhi, erhi: «Ene wâbà mukwî wâni». ²² Saulu akomêreza abambali, erhi: «Mugendibwîra Daudi, ci arhamanyaga oku nie nakuderhaga mpu: ka orhabwîni oku mwâli wâni akurhonyize n'abambali nabo bakurhonyize! Oyêmêre obè mukwî wâge». ²³ Daudi erhi ayumva ebyôla binwa abashuza, erhi: «Ka mumanyire mpu kuli kunyi okubà mukwî wa mwâmi? Niono ndi mukenyi na wakugaywa omu bantu». ²⁴ Abarhumisi ba Saulu bagendimubwîra, mpu: «Byo binwa Daudi adesire ebîra».

²⁵ Saulu ashuza, erhi: «Mugendibwîra Daudi, erhi: Mwâmi mpu arhalonza ngulo ci binyîrha igana bya Bafilistini barhakembûlagwa lyo mwâmi acîhola abashombanyi bâge». Saulu ahûnaga ntyo bulya akazâgilangâlira mpu nkaba hali amango Daudi akagwârha omu maboko g'Abafilistini. ²⁶ Abarhumisi ba mwâmi bagendibwîra Daudi birya binwa bya mwâmi. Daudi erhi ayumva ntyo, asîma okubà mukwî wa mwâmi. ²⁷ Oku ensiku zirhacihika Daudi arhabâla n'engabo yâge arhêra Abafilistini abahima anabayîrhamwo bantu magana abirhi, abashugula ebinyîrha birhakembûlagwa abitwa abirhûla mwâmi oku binali byoshi lyo abà mukwî wa mwâmi, îba wa Mikala. ²⁸ Saulu abona anayumva oku Nyamubâho ali haguma na Daudi; naye Mikala mwâli wa Saulu azigira Daudi bwenêne. ²⁹ Saulu ayumva oku okuyôboha Daudi kwayûshûka. Saulu anacîyôrha mushombanyi wa Daudi ensiku zoshi. ³⁰ Abarhambo ba Abafilistini bakayisha balilwa, na ngasi mango erhi bayishaga ntyôla Daudi anabahirekwo omuhero gwâge na obukengêre bunene kulusha abandi barhumisi ba Saulu. Ntyo izîno lyâge lyajà irenge bwenêne.

⁹**18.12** : Amâbona oku Nyamubâho ali haguma naye: 16, 18; 17, 37; Murh 39. 2.

^h**18.16** : Akazâgigenda anagaluka; akazâgigenda oku matabâro anahime: 2 Sam 21, 8.

ⁱ**18.25** : Ebinyîrha, ecinyirha: mubiri gwa bulume bwa muntu.

19

Yônatani afungira Daudi embere z'îshe Saulu

¹ Saulu abwîra omugala Yônatani na abambali boshi oku akola ayîrha Daudi. Ci kwônene oyôla Yônatani mwene Saulu arhonyagya bwenêne Daudi. ² Yônatani ajimanyîsa Daudi okwôla amubwîra, erhi: «Larha Saulu adwîrhe alonza okukuyîrha. Ocîlangage, irhondo sêzi ohirigirhe ogendicîfulika. ³ Niono nahuluka nshimbe larha omu cirhwa erya munda ocîfulisire. Nayisha nâganîza larha ebikuyêrekîre nyumve bici bihali na buzinda nanayishikumanyîsa». ⁴ Yônatani anacishambaza îshe Saulu oku biyêrekîre Daudi, anacimubwîra, erhi: «Mâshi mwâmi amanye akajira ecâha omu kuyîrha omurhumisi wâge Daudi, bulya yêne ntà mabî akujîrîre. Ciru na kandi, kali ebijiro byâge byoshi biri bya bunguke bunene emwâwe. ⁵ Afulumusire olufû erhi ayîrha olya mufilistini, na ntyo Nyamubâho ayôkola Israheli erhi ye orhuma, Wêne wabwîne okwôla koshi wanasîma bwenêne. Kurhigi wankacihumâna^j n'omukò gw'omuntu mwêru-kwêru, omu kuyîrha Daudi buzira igwârhiro». ⁶ Saulu ayumva okwôla Yônatani amubwîraga, Saulu acîgasha, erhi: «Alame Nyamubâho, Daudi arhafa». ⁷ Yônatani ahamagala Daudi, anacimurhondêreza ebyôla binwa byoshi; buzinda Yônatani ayisha adwîrhe Daudi emunda Saulu ali, Daudi ashubira Omu mukolo gwâge nk'oku byanali.

Kandi Saulu ashubilonza okuyîrha Daudi

⁸ Kandi entamabala yashubizûka, Daudi arhabâlira Abafilistini, abakozagya entambala^k bahimwa bwenêne, boshi abacandabukakwo bamuyâka. ⁹ Lêro mûka mubî wa Nyamubâho anacirhogerakwo Saulu erhi anali omu mwâge, itumu lyâge erhi alifumabasire omu nfune; agôla mango Daudi erhi adwîrhe aziha olulanga lwâge. ¹⁰ Saulu acîsimûza mpu akola arhimba Daudi lirya itumu limugalike oku nyasi, ci Daudi acîzibuka lyo, lyagendigwârha omu nyasi.

Daudi acîyâkira. Mikala afungira Daudi

¹¹ Saulu arhuma engabo mpu bagendigorha enyumpa ya Daudi na hano bucânûla bamuyîrhe. Ci kwônene Mikala mukà Daudi amumanyîsa oku kwo bamulâlîre ntyo, anacimubwîra, erhi: «Akabà orhayasiri bunôla budufu, irhondo sêzi erhi wafîre». ¹² Mikala ayanka Daudi amuyandagaza omu kabonezo, Daudi alibirha, akanya ayâka^l. ¹³ Enyuma z'aho, Mikala ayanka ecibumburugu, acîhira oku ncingo acibwîkira n'omushangi gw'obôya bw'empene oku irhwe, buzinda acibwîkira n'ogundi mushangi. ¹⁴ Erhi Saulu acirhuma engabo yagendigwârha Daudi, mukâge Mikala aderha, erhi: «Ali mulwâla». ¹⁵ Lêro Saulu arhuma entumwa yagendilola oku Daudi ayôsire, anabakomêreza, erhi: «Muyishe mumubarhwîre lyo mpashimuniga». ¹⁶ Balya bantu bali barhumirwe banacijà omu nyumpa^m, babona oku cibumburugu ciri oku ncingo, cibwikirwe n'omushangi gw'amôya g'empene ahâli h'irhwe. ¹⁷ Saulu adôsa Mikala, erhi: «Carhumaga onteba ntya, kandi wamayâsa omushombanyi wâni». Mikala ashuza Saulu, erhi: «Kali ambwîra erhi: oleke ngende n'akabà arhali ntyo, nakuniga».

Daudi ayâkira emunda Samweli ali e Rama

¹⁸ Daudi ayâka obwo, afuma Saulu. Ajà emunda Samweli ali e Rama anacimushambâlira oku Saulu anamujiriraga koshi. Oku bundi bayimuka boshi na Samweli bajà e Nayoti. ¹⁹ Ogôla mwanzi bagumanyîsa Saulu, mpu: «Ka wamanya oku Daudi ahika e Nayoti, omu Rama».

^j**19.5** : Wankacîhemula n'omukò gw'omuntu mwêru-kwêru: Lush 19, 10; 21, 8-9; 2 Bâm 21, 16; 24, 4; Yer 14, 3.

^k**19.8** : Entambala yashubizûka: Iz 40, 2; Hoz 2, 16.

^l**19.12** : Amuyandagaza aha kabonezo: Yoz 2, 15; Ebj 9, 25; 2 Kr 11, 32-33.

^m**19.16** : Banacijà omu nyumpa..... 1 Sam 10, 8; 11, 14; Yoz 4, 19.

²⁰ Saulu arhuma entumwa y'abagendigwârha Daudi, balya bantu bali barhumirwe, bashimâna murhwe muguma gw'abalêbiⁿ badwîrhe balêba, erhi na Samweli abayimangîre, omûka gwa Nyamubâho gwarhulakwo balya bantu bâbo, barhondêra okulêba. ²¹ Bakanya bagendikumanyîsa Saulu, naye ashubirhuma engabo y'abandi bantu^o nabo; erhi bahika, kwo na kulya barhondêra okulêba. Ashubirhuma eyindi ngabo obwa kasharhu nabo kwo na kulya barhondêra balêba. ²² Lêro Saulu akanya ajà yêne e Rama. Erhi ahika aha iriba linene libà aha Seku, adôsa erhi: «Samweli na Daudi ngahi bali? Bamushuza mpu: «Lolà e Nayoti omu Rama».

²³ Anacilîkûla akanya ajà e Nayoti omu Rama. Naye omûka gwa Lungwè gwamurhulakwo arhondêra ajà eyi n'eyi analêba kuhika alinda ajà aha Nawiti omu Rama. ²⁴ Erhi abà amahogola emyambalo yâge, naye akalêba embere za Samweli, yêshi alambûka bushugunu oku idaho. Abêra aho omulegerege n'o budufu boshi. Co cirhumire bahîjûla mpu: «Kali Saulu naye analigi omu balêbi?»

20

Yônatani ashubisengerera Daudi emwîshe Saulu

¹ Daudi ashubiyâka kurhenga e Nayoti omu Rama n'erhi agaluka ashubidôsa Yônatani, erhi: «Mbwîra nâni bici najizire, bubî buci, câha cici najirîre sho obu ahivulwîre obuzîne bwâni ntya?».

² Yônatani amushuza, erhi: «Orhashîbiriraga orhafè, Larha arhankajira akantu arhanambwîziri kabè kanene erhi kasungunu; cankarhumaga anfulika okwôla? Mâshi harhali cici».

³ Daudi alahira aderha erhi: «Sho amanyire bwinjà oku ontonya bwenêne, co cirhumire aderha erhi kurhakwânîni akumanye, bulya Yônatani ashuba amanya kwa bene okwo kwanamubabaza bwenêne. Ci kwônene Nyamubâho aganze nâwe wêne oganze! Nkubwîre, haciasigîre hisungunu hyône nfè.» ⁴ Yônatani abwîra Daudi erhi: «Oku omurhima gwâwe gubwîne kuli kwinjà nakujirirakwo».

⁵ Daudi anacibwîra Yônatani, erhi: «Lolà oku irhondo omwêzi gwabaluka, ngwâsirwe mbêre aha burhambi bwâge amango gw'okulya; ci ondeke ngendicîfulika omu lubala kuhika oku lusiku lwa kasharhu. ⁶ Erhi sho anakudôsa ogwâni, onamubwîre, erhi: «Daudi anampunyire oluhusa mpu ajà duba duba e Betelehemu omu cishagala câbo, bulya mwa gano mango bagwêrhe enterekêro ya ngasi mwâka omu mulala goshi. ⁷ Akaderha erhi: kwoko! mwambali wâwe anabà n'omurhûla. Ci kwône erhi wankabona akunira bwenêne, onamanye oku niono mwambali wâwe nahigirwe okufà. ⁸ Mâshi ocizagye mwambali wâwe, bulya omanyire oku izîno lya Nyamubâho wahizire erhi olêrha mwambali wâwe hano mwâwe. Akabà hali okubî najizire wêne obè we onyîrha, bulya bicigi byankarhuma ompeka emunda sho ali? ⁹ Yônatani amushuza, erhi: «Mâshi omurhima gwa bene ogwo ogukwêbe kuli bwenêne, bulya erhi nakayumva oku hali obubî larha ahizire okukujirira, kurhigi ntankakumanyisa?» ¹⁰ Daudi anacishuza Yônatani, erhi: «Ndi wanakamanyîsagya obwo oku sho anakushuzize na ebinwa bikali?»

¹¹ Yônatani anacibwîra Daudi, erhi: «Kanya rhujè rhwagera omu mashwa rhwembi». Banacihuluka bajà omu mashwa bombi. ¹² Yônatani anacibwîra Daudi, erhi: «Okuli, oku izîno lya Nyamubâho, Nyamuzinda wa Israheli, akabà irhondo erhi lisirhondo, nayenja larha oku binwa bikuyêrekîre, n'akabà bigendesire bwinjà kuli we Daudi, n'erhi akabà ntalisiri entumwa eje emunda oli, ¹³ Nyamubâho ananjire kubî anakunyûshulire niono Yônatani akabà ntakumayisizi. larha erhi ankahiga okukujirira amabî, nanakumanyîsa nkubwîre oyâke onacigendere n'omurhûla, na ntyo Nyamubâho ayôrhe ali haguma na nâwe nk'oku ali haguma na larha! ¹⁴ Na erhi akabà ncirimwo omûka, ka wakabula kunyêreka obwinjà bwa Nyamubâho? Ci kwônene erhi

ⁿ**19.20** Eyi milongo 20-24: Anali omu balêbi: Mib 11, 25-29; 24, 4; 2 Bâm 4, 38; 6, 3.

^o**19.21** : Ashubirhuma eyindi ngabo: 2 Bâm 1, 9-14.

nankafa, ¹⁵ ka wanayibagiraga lwoshi omulala gwâni obwo? Na kandi nka Nyamuzinda amâmalîra abashombanyi ba Daudi hanôla igulu, ¹⁶ k'izîno Iya Yônatanî linakolaga lyahirigirha omu nyumpa ya Daudi? Akabà arhali ntyo, ecihango ca Nyamubâho cinakuyîrhe wâni Daudi!» ¹⁷ Yônatanî ashubîcîgasha obwa kabirhi embere za Daudi oku amuzigira nk'oku azigira iroho lyâge .

¹⁸ Yônatanî anacibwîra Daudi, erhi: «Irhondo ly'omwêzi gukola gwabaluka, babona oku ntebe yâwe kurhali ndi, ¹⁹ oku lusiku lwa kasharhu, lêro abantu banabona okwôla bwinjâ, lêro ahôla wanafulûluka halya wali ocîfulisire mw'ezîra nsiku z'entambala yâwe, kandi wanagendiyimanga hôfi n'ibuye Iya Ezeri. ²⁰ Ahôla nanalasha myampi ibirhi olunda lwa lîrya ibuye, abè nka kuyumbiza nayumbiriza yo nalonza. ²¹ Kandi, oyumve, nayishirhuma omwâna nti akanye agendinongeza emyampi yâni. Nkabwîra oyôla mwâna nti agendintôlera eyôla myampi enali olunda lwâwe, aho wanayisha erhi buli buholo kuli we, aganze Nyamubâho. ²² Ci kwônene erhi nakabwîra oyo mwâna nti akanye arhaluke agendintôlera era myampi eri olunda lwâwe, Ahôla wanayâka bulya erhi Nyamuzinda oyôla odesire mpu oyâke. ²³ Na kuli ebyôla binwa rhushambîre rhwembi, Nyamubâho yêne ye na muhamîrizi ekarhî kîrhu rhwembi.

²⁴ Daudi ajagicîfulika omu lubala obwo. Erhi omwêzi gubaluka, bajaga oku cîbo mpu balye. ²⁵ Nk'oku banakomereraga, mwâmi atamala oku ntebe yâge ayegemîre olukûta; Yônatanî atamala embere, naye Abneri atamala aha burhambi bwa mwâmi Saulu. Entebe ya Daudi yayôrha konene. ²⁶ Saulu arhaderhaga kanwa mw'olwo lusiku, bulya amacîkêbwa mpu: «Nkaba hali okubî kwamuhonîre, erhi nkaba arhali acîre bulya arhali acicîyôbôla». ²⁷ Olusiku lwa kabirhi lw'okwo kubaluka kw'omwêzi, kandi entebe ya Daudi yayôrha konene; lêro Saulu adôsa omugala Yônatanî, erhi: «Bici birhumire mwene Yese arhayishiri oku cîbo oli njo oli ene?»

²⁸ Yônatanî anacishuza erhi: «Daudi ampunyire bwenêne okudungira e Betelehemu. ²⁹ Ambwîra, erhi: mâshi nkusengîre oleke ngende bulya rhugwêrhe enterekêro y'omulala goshi omu cishagala na mukulu wâni asêzize mpu mpabê; erhi waliha ombabalire kuli okwo kurhayisha, nagendilola bene wîrhu. Kwo kurhumire arhali oku cîbo ca mwâmi okola». ³⁰ Ahôla oburhè bwa Saulu bwanacyâka bwenêne kuli Yônatanî anacimubwîra, erhi: «Oyu mwâna w'ecishungu-kazi na ndyâlya, ka kuhaba mpabire oku kurhenga mîra mwene Yese akola abà mwîra wâwe, ziri nshonyi zâwe n'obushugunu bwa nyoko. ³¹ Bulya oku mwene Yese anacibà hanôla igulu ntâko mwalama oli we oli obwâmi bwâwe. Na bunôla orhumage abagendimungwârhirira bulya ali mwâna wa kuyîrhwa». ³² Yônatanî anacishuza îshe Saulu, erhi: «Carhuma afâ obwôla, bubî buci ajizire?» ³³ Saulu akubûla itumu mpu akola atumirha Yônatanî. Amanyira ahôla oku îshe anarhôzire omuhigo gw'okuyîrha Daudi. ³⁴ Yônatanî ayimuka kulya cîbo analubire bwenêne, arhalyaga cici mw'olwo lusiku lwa kabirhi lw'okubaluka kw'omwêzi; n'ecarhumaga kwâli kufâ Daudi mungo, bulya îshe akola amuhigire.

³⁵ Erhi buca, Yônatanî akanya ajà omu cirhwa nk'oku banayumvanyagya boshi na Daudi, ali alusîbwe na hyâna higuma hya hirhabana. ³⁶ Anacibwîra hîrya hyâna hyâge, erhi: «Kanya ojikantôlera emyarnpi yâni nakazilasha». Yônatanî anacilasha omwampi gwayumbira kurhaluka olya mwâna. ³⁷ Erhi olya mwâna ahika halya omwampi Yônatanî alashaga gwâli gwagwa, Yônatanî ayâkûza olya mwâna, erhi: «K'omwampi gurhali kuli kulusha aha oli obwo?» ³⁸ Yônatanî anacyâkûza olya mwâna erhi: «Kanya duba orhaciyimangaga!» Olya mwâna wa Yônatanî arhôla gulya mwampi, ashubira emunda nnawâbo ali; nyamwâna arhacikebagwa cici. ³⁹ Yônatanî boshi na Daudi bône bali bamanyire kwo kuderha kuci okwôla. ⁴⁰ Yônatanî ayanka erya mirasano yâge ayihà nyamwâna, anacimubwîra, erhi: «Kanya ohêke eka». ⁴¹ Erhi olya mwâna abà amagenda, Daudi ayimuka halya ali acîfulisire, ayisha ayûbika amalanga oku idaho afukamiriza kasharhu, kandi bahôberana ngasi muguma alakira oku wâbo kuhika Daudi amusengaruka. ⁴² Yônatanî anacibwîra Daudi, erhi: «Ogendage n'omurhûla. Binabâge kulya rhwagashanaga oku izîno Iya Nyamubâho galya mango rhuderha nti: Nyamubâho abè haguma

na nâni na nâwe, abè haguma n'iburha lyâni n'iburha lyâwe, emyâka n'emyâka».

Yônatanî ashubisengerera Daudi emw'îshe Saulu

¹ Daudi ashubiyâka kurhenga e Nawiti omu Rama n'erhi agaluka ashubidôsa Yônatanî, erhi: «Mbwîra nâni bici najizire, bubî buci, câha cici najirîre sho obu ahivulwîre obuzîne bwâni ntya?».

² Yônatanî amushuza, erhi: «Orhashîbiriraga orhafè, Larha arhankajira akantu arhanambwîziri kabè kanene erhi kasungunu; cankarhumaga anfulika okwôla? Mâshi harhali cici».

³ Daudi alahira aderha erhi: «Sho amanyire bwinjâ oku ontonya bwenêne, co cirhumire aderha erhi kurhakwânîni akumanye, bulya Yônatanî ashuba amanya kwa bene okwo kwanamubabaza bwenêne. Ci kwônene Nyamubâho aganze nâwe wêne oganze! Nkubwîre, hacisigîre hisungunu hyône nfè.» ⁴ Yônatanî abwîra Daudi erhi: «Oku omurhima gwâwe gubwîne kuli kwinjâ nakujirirakwo».

⁵ Daudi anacibwîra Yônatanî, erhi: «Lolâ oku irhondo omwêzi gwabaluka, ngwâsirwe mbêre aha burhambi bwâge amango gw'okulya; ci ondeke ngendicîfulika omu lubala kuhika oku lusiku lwa kasharhu. ⁶ Erhi sho anakudôsa ogwâni, onamubwîre, erhi: «Daudi anampunyire oluhusa mpu ajâ duba duba e Betelehemu omu cishagala câbo, bulya mwa gano mango bagwêrhe enterekêro ya ngasi mwâka omu mulala goshi. ⁷ Akaderha erhi: kwoko! mwambali wâwe anabâ n'omurhûla. Ci kwône erhi wankabona akunira bwenêne, onamanye oku niono mwambali wâwe nahigirwe okufâ. ⁸ Mâshi ocizagye mwambali wâwe^p, bulya omanyire oku izîno lya Nyamubâho wahizire erhi olêrha mwambali wâwe hano mwâwe. Akabâ hali okubî najizire wêne obè we onyîrha, bulya bicigi byankarhuma ompeka emunda sho ali? ⁹ Yônatanî amushuza, erhi: «Mâshi omurhima gwa bene ogwo ogukwêbe kuli bwenêne, bulya erhi nakayumva oku hali obubî larha ahizire okukujirira, kurhigi ntankakumanyisa?» ¹⁰ Daudi anacishuza Yônatanî, erhi: «Ndi wanakamanyîsagya obwo oku sho anakushuzize na ebinwa bikali?»

¹¹ Yônatanî anacibwîra Daudi, erhi: «Kanya rhujè rhwagera omu mashwa rhwembi». Banacihuluka bajâ omu mashwa bombi. ¹² Yônatanî anacibwîra Daudi, erhi: «Okuli, oku izîno lya Nyamubâho, Nyamuzinda wa Israheli, akabâ irhondo erhi lisirhondo, nayenja larha oku binwa bikuyêrekîre, n'akabâ bigendesire bwinjâ kuli we Daudi, n'erhi akabâ ntalisiri entumwa eje emunda oli, ¹³ Nyamubâho ananjire kubî anakunyûshulire niono Yônatanî akabâ ntakumayisizi. larha erhi ankahiga okukujirira amabî, nanakumanyîsa nkubwîre oyâke onacigendere n'omurhûla, na ntyo Nyamubâho ayôrhe ali haguma na nâwe nk'oku ali haguma na larha! ¹⁴ Na erhi akabâ ncirimwo omûka, ka wakabula kunyêreka obwinjâ bwa Nyamubâho? Ci kwônene erhi nankafa^q, ¹⁵ ka wanayibagiraga lwoshi omulala gwâni obwo? Na kandi nka Nyamuzinda amâmalîra abashombanyi ba Daudi hanôla igulu, ¹⁶ k'izîno lya Yônatanî linakolaga lyahirigirha omu nyumpa ya Daudi? Akabâ arhali ntyo, ecihango ca Nyamubâho cinakuyîrhe wâni Daudi!» ¹⁷ Yônatanî ashubicîgasha obwa kabirhi embere za Daudi oku amuzigira nk'oku azigira iroho lyâge .

¹⁸ Yônatanî anacibwîra Daudi, erhi: «Irhondo ly'omwêzi gukola gwabaluka, babona oku ntebe yâwe kurhali ndi, ¹⁹ oku lusiku lwa kasharhu, lêro abantu banabona okwôla bwinjâ, lêro ahôla wanafulûluka halya wali ocîfulisire mw'ezîra nsiku z'entambala yâwe, kandi wanagendiyimanga hôfi n'ibuye lya Ezeri. ²⁰ Ahôla nanalasha myampi ibirhi olunda lwa liryâ ibuye, abè nka kuyumbiza nayumbiriza yo nalonza^r. ²¹ Kandi, oyumve, nayishirhuma omwâna nti akanye agendinongeza emyampi yâni. Nkabwîra oyôla mwâna nti agendintôlera eyôla myampi enali olunda lwâwe, aho wanayisha erhi buli buholo kuli we, aganze Nyamubâho. ²² Ci kwônene erhi nakabwîra oyo mwâna nti akanye arhaluke agendintôlera era myampi eri olunda lwâwe, Ahôla

^p**20.8** : Oyôkolage mwambali wâwe: Bac 3, 16.

^q**20.14** Eyi milongo, 14-15: 2 Sam 9: 21, 7; 1 Bâm 15, 20; 2 Bâm 15, 29.

^r**20.20** Yônatan abwîra îshe kurhi ayishicîfulûla.

wanayâka bulya erhi Nyamuzinda oyôla odesire mpu oyâke. ²³ Na kuli ebyôla binwa rhushambîre rhwembi^s, Nyamubâho yêne ye na muhamîrizi ekarhî kîrhu rhwembi.

²⁴ Daudi ajagicîfulika omu lubala obwo. Erhi omwêzi gubaluka, bajaga oku cîbo mpu balye.

²⁵ Nk'oku banakomereraga, mwâmi atamala oku ntebe yâge ayegemîre olukûta; Yônatanî atamala embere, naye Abneri atamala aha bu rhambi bwa mwâmi Saulu. Entebe ya Daudi yayôrha konene. ²⁶ Saulu arhaderhaga kanwa mw'olwo lusiku, bulya amacîkêbwa mpu: «Nkaba hali okubî kwamuhonîre, erhi nkaba arhali acîre bulya arhali acicîyôbôla». ²⁷ Olusiku lwa kabirhi lw'okwo kubaluka kw'omwêzi, kandi entebe ya Daudi yayôrha konene; lêro Saulu adôsa omugala Yônatanî, erhi: «Bici birhumire mwene Yese arhayishiri oku cîbo oli njo oli ene?»

²⁸ Yônatanî anacishuza erhi: «Daudi ampunyire bwenêne okudungira e Betelehemu.

²⁹ Ambwîra, erhi: mâshi nkusengîre oleke ngende bulya rhugwêrhe enterekêro y'omulala goshi omu cishagala na mukulu wâni asêzize mpu mpabè e; erhi waliha ombabalire kuli okwo kurhayisha, nagendilola bene wîrhu, Kwo kurhumire arhali oku cîbo ca mwâmi okola». ³⁰ Ahôla oburhè bwa Saulu bwanaciyâka bwenêne kuli Yônatanî anacimu bwîra, erhi: «Oyu mwâna w'ecishungu-kazi na ndyâlya, ka kuhaba mpabire oku kurhenga mîra mwene Yese akola abà mwîra wâwe, ziri nshonyi zâwe n'obushugunu bwa nyoko. ³¹ Bulya oku mwene Yese anacibà hanôla igulu ntâko mwalama oli we oli obwâmi bwâwe. Na bunôla orhumage abagendimungwârhira bulya ali mwâna wa kuyîrhwa». ³² Yônatanî anacishuza îshe Saulu, erhi: «Carhuma afà obwôla, bubî buci ajizire?» ³³ Saulu akubûla itumu^t mpu akola atumirha Yônatanî. Amanyira ahôla oku îshe anarhôzire omuhigo gw'okuyîrha Daudi. ³⁴ Yônatanî ayimuka kulya cîbo analubire bwenêne, arhalyaga cici mw'olwo lusiku lwa kabirhi lw'okubaluka kw'omwêzi; n'ecarhumaga kwàli kufà Daudi mungo, bulya îshe akola amuhigire.

³⁵ Erhi buca, Yônatanî akanya ajà omu cirhwa nk'oku banayumvanyagya boshi na Daudi, ali alusîbwe na hyâna higuma hya hirhabana. ³⁶ Anacibwîra hiryâ hyâna hyâge, erhi: «Kanya ojikantôlera emyarnpi yâni nakazilasha». Yônatanî anacilasha omwampi gwayumbira kurhaluka olya mwâna. ³⁷ Erhi olya mwâna ahika halya omwampi Yônatanî alashaga gwàli gwagwa, Yônatanî ayâkûza olya mwâna, erhi: «K'omwampi gurhali kuli kulusha aha oli obwo?» ³⁸ Yônatanî anaciyâkûza olya mwâna erhi: «Kanya duba orhaciyimangaga!» Olya mwâna wa Yônatanî arhôla gulya mwampi, ashubira emunda nnawâbo ali; nyamwâna arhacikebagwa cici. ³⁹ Yônatanî boshi na Daudi bône bali bamanyire kwo kuderha kuci okwôla. ⁴⁰ Yônatanî ayanka erya mirasano yâge ayihà nyamwâna, anacimubwîra, erhi: «Kanya ohêke eka». ⁴¹ Erhi olya mwâna abà amagenda, Daudi ayimuka halya ali acîfulisire, ayisha ayûbika amalanga oku idaho afukamiriza kasharhu, kandi bahôberana ngasi muguma alakira oku wâbo kuhika Daudi amusengaruka. ⁴² Yônatanî anacibwîra Daudi, erhi: «Ogendage n'omurhûla. Binabâge kulya rhwagashanaga oku izîno lya Nyamubâho galya mango rhuderha nti: Nyamubâho abè haguma na nâni na nâwe, abè haguma n'iburha lyâni n'iburha lyâwe, emyâka n'emyâka».

21

¹ Daudi ayimuka, arhôla enjira agenda, naye Yônatanî ashubira omu Lugo.

Daudi ayâkira e Nobî

² Daudi akanya ajà e Nobî, aha mwa omudâhwa Ahîmeleki; Ahîmeleki ayishimuyankirira erhi anayisha ageramwo omusisi, anacidôsa erhi: «Ka buholo, kurhi oyishire lêro wênene wâni?»

³ Daudi ashuza omudâhwa Abimeleki, erhi: «Mwâmi ontumire anankomereza, erhi: Ntâye wamanyaga ebi nkurhumire n'ebirhumire nakuhà elira irhegeko. Na bambali bâni nababwîzire

^s**20.23** Eyi milongo, 23-26, eri kandi omu 8, 15-18; 1 Bâm 4, 1-6.

^t**20.33** : Saulu akubûla itumu: 18, 11; 19, 10.

ahantu haguma rhwashimânana. ⁴ Ka ntâco ogwêrhe buno? Mpà nâni migati irhanu erhi nîsi akandi kantu onagwêrhe.» ⁵ Omudâhwa ashuza Daudi, erhi: «Ntagwêrhi yindi migati ya kulibwa okuleka eyîra migati migishe yône. Casinga erhi abo bâna bakayiryakwo barhabaga bacîhemwîre n'abakazi.» ⁶ Daudi ashuza, erhi: «Nêci omukazi kali kantu karhuhanzîbwe kurhenga mîra, injo na lishinjo, nka najà oku matabâro emirasano y'abâna bâni eri kantu kagishe, ciru akabà mpu amabalamo gône garhali magishe, kurhigi ene ebyo birugu birhankaba bitakatifu kulusha?» ⁷ Oku bundi omudâhwa ayanka emigati migishe amuhêreza, bulya arhali agwêrhe yindi erhali migishe, eyôla migishe yonene bali bamarhenza embere za Nyamubâho, bayigombôla n'eyindi eciri midûrhu^u. ⁸ Muli olwôla lusiku ahôla hali muntu muguma w'omu barhumisi ba Saulu, ye wali ogwâsirwe okuhêra embere za Nyamubâho, izîno lyâge ye Doegi, muntu w'e Edomu, ye wali lungere w'abangere ba Saulu. ⁹ Daudi adôsa Abimeleki, erhi: «Ka orhagwêrhi itumu kandi erhi ngôrho? bulya ntarhôtezire ciru n'ôli engôrho yâni nîsi erhi eyindi mirasano yâni bulya irhegeko lya mwâmi lyâli lya dubaduba». ¹⁰ Omudâhwa amushuza, erhi: «Hali engôrho ya Goliyati olya Mufilistini mwayîrhiraga omu kabanda ka Terebinti, yône eyôla eri mbwikire n'ecishûli enyuma ly'ecishûli c'omudâhwa. Okalonza okuyirhola, rhôlayo, bulya ntà yindi eri muno». Daudi anacishuza erhi: «Ntâ yindi eyilushire, mpayo».

Emunda Daudi ajaga ayâkira

¹¹ Daudi ayimuka ayâkira Saulu kuli bwenêne olwôla lusiku; ajà emwa Akishi, mwâmi w'e Gati. ¹² Abarhumisi ba Akishi banacimubwîra mpu: «K'arhali Daudi ola, mwâmi w'ecihugo? K'arhali y'olya bajaga bayimbira banasâmira mpu: «Saulu ayîsire abâge cihumbi na Daudi abâge bihumbi ikumi?» ¹³ Daudi ayumvîrhiza ebyôla binwa, ayôboha bwenêne oyôla Akishi mwâmi w'e Gati. ¹⁴ Caligumiza abalandula obukengêre^v embere zâbo, ayôrha nka musirhe omu maboko gâbo, arhondêra okushûrhashûrha oku nyumvi nka owarhimba engoma na akagâve kakahululira omu bwânwa bwâge. ¹⁵ Akishi abwîra abambali erhi: «Ka murhabwîni oku oyûla muntu ali musirhe^w; bici mucimundwîrhîre ko?» ¹⁶ Ka kubula mbuzire abasirhe obûla mundwîrhîre oyu mpu ayishihenyera ebi by'isirhe lyâge embere zâni? Muntu wa bene oyu kurhi akaja emwâni?

22

Daudi abà murhambo wa cikembe ciguma ca bantu

¹ Daudi arhenga ahôla kandi, agendicîfulika omu lwa Adulami^y. Bene wâbo n'abandi b'omu mulala gwîshe boshi bamanya okwo, nabo bayandagalira eyôla munda ali. ² Ngasi boshi bali omu mbaka, ngasi boshi bali erhi balire emyenda ya bene na ngasi bandi banali omu bukunizi bunene, abôla boshi bashigira Daudi ahôla: abà ye okola murhambo wâbo, boshi bahika omu bantu magana anni.

³ Kurhenga aho, Daudi ajà e Mipe emwa bene Mowabu, anacihûna omwâmi w'eyôla Mowabu erhi: «Nkusengîre nâni mâshi waliha, oleke abâla babusi bâni, larha na nyama bajibêra emwâwe kuhika mmanye bici Nyamuzinda annongezize. ⁴ Anaciyisha abadwîrhe emwa olya mwâmi w'e Mowabu, nabo banacibêra aha mwâge muli agôla mango goshi Daudi anali ahôla hantu hazibuzibu. ⁵ Omulêbi Gadi abwîra Daudi: «Orhabêraga ahâla hantu hazibu-zibu hône, ci oje

^u**21.7** : Ayanka emigati migishe amuhêreza: Mib 25, 30; Mat 12, 3-4.

^v**21.14** : Abalandula obukengêre: ayôrha nka musirhe: Lul 34, 1.

^w**21.15** Erhi ayumva bakola bamumanya, Daudi acîyêrekana nka musirhe lyo barhagimumanya, bamuyîrhe.

^x**21.15** : Bici mucimundwîrhîreko: Lul 56, 1..

^y**22.1** : Adulami: Cishagala ciguma cibà aha Km 25 kurhenga e Yeruzalemu.

wacîgezageza omu Yûda wanagaluka. Daudi akanya ajà omu muzirhu gwa Hereti^z.

Saulu ayîrha abadâhwa b'e Nobî

⁶ Saulu amanya oku abantu bayishi bwinjà olwa Daudi n'abantu bali boshi haguma naye. Muli agôla mango erhi Saulu abwârîre aha Gibeya idako ly'ebishakashaka oku karhondo n'itumu lyâge omu nfune, abambali boshi bayisha bamuyimanga eburhambi. ⁷ Saulu abwîra abôla bambali bali bamuyimanzire eburhambi, erhi: «Yumvagi wâni bene Benyamini: ka mwene Yese anakolaga ayishimugabira mweshi amashwa, amuhè n'enkorna z'emizâbîbu, ka mumanyire mpu ayishibajira barhambo b'ebihumbi n'abà amagana. ⁸ Carhumaga mweshi mucinyihindulira, ebwa kubà ntà ciru n'omuguma wamanyîsize oku mugala wâni anywânîne boshi na mwene Yese na ntâye muli mwe okwôla kwababazize, ciru ntâye wampwehuse oku mugala wâni adwîrhe ankoza kuli mwambali wâni, nfire omu mirhego nk'oku munabwîne bunôla.» ⁹ Doegi w'e Edomu, ali ayîmanzire haguma n'abandi barhumisi ba Saulu, anaciderha erhi: «Nabwîne mwene Yese ajà aha Nobî, emwa Ahîmeleki mugala wa Ahitubu. ¹⁰ Agendimudôkeza embuko emwa Nyamubâho, amuhà ebi acîyikiraga na ciru amuhà erya ngôrho y'olya Mufilistini Goliyati». ¹¹ Mwâmi arhuma abagendihamagala Ahimeleki mwene Ahitubu, na omulala gwîshe goshi bo badâhwa babaga e Nobî. Boshi banajà emunda mwâmi ali.

¹² Saulu anacibadôsa, erhi: «Yumva wâni mwene Ahitubu!» Naye erhi: «Karamé waliha!».

¹³ Saulu aderha, erhi: «Carhumaga ocinyihindulira, w'oyo mweshi na mwene Yese galya mango wamuhâga omugati n'engurho kandi wagaligendimudôkeza embuko emwa Nyamuzinda lyo ankozakwo amatumu n'okunjirira mirhego nk'oku munabwîne adwîrhe ajira bunôla?»

¹⁴ Ahimeleki ashuza mwâmi amubwîra. erhi: «Ombwîre nâni ndi omu barhumisi bâwe oli aka omwîkubagirwa Daudi mukwî wa Mwâmi, murhambo wa abasirika balanga mwâmi yêne na kandi muntu ojire irenge bwenêne omu mulala gwâge? ¹⁵ Ka, ene Lyo narhangiraga okugendikamudôkeza embuko emwa Nyamubâho? Nanga okola kurhanjagakwo! Mwâmi amanye akaderha mpu akola ambarhuza okwo nie n'omulala gwâni goshi, bulya omurhumisi wâwe arhayishigi okwôla ciru n'ehitya.» ¹⁶ Mwâmi aderha, erhi: «Ahimeleki kukwânîne ofè we na omulala gwa sho».

¹⁷ Mwâmi abwîra abalibisi bali aha burhambi bwâge, erhi: «Hindamuki muyîrhe abâla badâhwa ba Nyamubâho, bulya nabo boshi bali njira nguma na Daudi: bali bamanyire oku ajà ayâka barhananmanyîsagya aha ali!» Ci abôla barhumisi ba mwâmi barhalonzagya okulambûla okuboko mpu bayîrhe abadâhwa ba Nyamubâho. ¹⁸ Lêro mwâmi abwîra Doegi, erhi: «Hindamuka, w'oyu, oyîrhe abà badâhwa». Doegi olya munya-Edomu ahindamuka, ye wayîsirage abadâhwa; muli olwo lusiku ayîrha bantu makumi gali munâni na barhanu, bantu bali bayambîrhe ebishûli by'enondwè. ¹⁹ Mwâmi ahehêrera olwo lugo lwa Nobî, lwabaga lugo lwa badâhwa: abalume, abakazi, abâna bakola bayûshûka, ciru n'orhubonjo, kuguma n'enkafu, endogomi n'ebibuzi byâbo abimalîra oku bwôji bw'engôrho.

²⁰ Mwene Ahimeleki^a mugala w'Ahitubu muguma yêne wafumire muli bo izîno lyâge ye Abiyatari, acîjîra emunda Daudi ali. ²¹ Abiyatari anacirhondêra aganîrira Daudi okwôla Saulu anayîrhaga abadâhwa ba Nyamubâho. ²² Daudi abwîra Abiyatari erhi: «Nêci nali mmanyire oku kwo byanabà ntyo erhi mbona olya munya-Edomu; Doegi, ali halya lulya lusiku, nabona oku okunali agendimanyîsa Saulu. Nie ntumire abôla bantu b'omulala gwa sho boshi bafà. ²³ Ombêrage ho nâni, orhayôbohaga cici, bulya ohigîre akalamo kâni ye nahigîre na akâwe kalamo, ci amango onaciri haguma na nâni, erhi onalanzirwe bwinjà.»

^z**22.5** : Omuzirhu gwa Hereti: Muzirhu gubà hôfi na Adulami.

^a**22.20** : Mwene Abimeleki muguma yêne wafumire: 2 Bâm 11, 2; Ayu 1, 15-19; Abiyatari: 1 Bâm 2, 26-27.

Daudi ayâkira e Keyila

¹ Babwîra Daudi mpu: «Lolà oku Abafilistini badwîrhe balwîsa abantu b'e Keyila^b banadwîrhe bahagula enguli zâbo zoshi». ² Daudi akanya agendidôsa Nyamubâho erhi: «Ka ngendilwîsa abôla Bafilistini?» Nyamubâho anacishuza Daudi, erhi: «Kanya, wahima abôla Bafilistini na ntyo walîkûza Keyila.» ³ Abantu ba Daudi bamubwîra, mpu: «Ka orhabwîni oku omu Yûda rhugwêrhwe n'obwôba, ka burhayishiyûshûkage kulusha hano rhuja e Keyila rhukola rhwajilwîsa Abafilistini?» ⁴ Daudi akanya ashubigendidôsa Nyamubâho, Nyamubâho amushuza ntyâla, erhi: «Yimuka, oyandagalire e Keyila bulya abôla Bafilistini nabahizire omu maboko gâwe ene». ⁵ Daudi akanya n'engabo yâge, ajâ e Keyila, alwîsa Abafilistini abahima, abanyaga amasò gâbo, boshi abahima bwenêne. Kwo Daudi ayôkwiremwo ntyo abantu b'c Keyila. ⁶ Ci kwône, amango Abiyatari mugala wa Ahîmeleki ayâkiraga emunda Daudi ali aha Keyila, abungulukira yo erhi anadwîrhe n'ecishûli câge c'obudâhwa. ⁷ Banacimanyîsa Saulu oku Daudi anajîre e Keyila, naye Saulu anacishuza, erhi: «Nyamuzinda anamuguzize, bulya yêne ocîhamikire ene ajâ omu lugo lugwêrhe enyumvi n'akakomyo». ⁸ Saulu alâlîka olubaga lwoshi mpu luje oku matabâro, mpu bayishibungulukira e Keyila bagorhe Daudi n'abantu bâge. ⁹ Ci kwônene erhi Daudi amanya oku kwo Saulu amuhigire ntyo, abwîra omudâhwa Abiyatari, erhi: «Mpereza ecishûli c'obudâhwa». ¹⁰ Daudi anaciderha, erhi: «Yâgirwa Nyamubâho, Nyamuzinda w'Israheli, mwambali wâwe anayumvîrhe oku Saulu ali n'omuhigo gw'okurhabâlira c Keyila mpu ashereze olugo erhi nie ntuma. ¹¹ Ka abantu b'e Keyila bayishimpana omu maboko gâge obwo? Ka Saulu anayisha ayandagire nk'okwo mwambali wâwe ananayumvagya obwo? Yâgirwa Nyamubâho, Nyamuzinda w'Israheli hanûla mwambali wâwe naye mâshi!» Nyamubâho anashuza, erhi: «Ayandagala». ¹² Daudi ashubidôsa, erhi: «Ka abarhambo b'e Keyila bayishimpana niono n'engabo yâni omu maboko ga Saulu?» Nyamubâho ashuza, erhi: «Nêci bakuhâna». ¹³ Lêro Daudi haguma n'engabo yâge bali hôfi bantu magana galindarhu barhenga muli lulya lugo lwa Keyila, bajâ bajâ eyi n'eyi. Erhi Saulu amanya oku Daudi anarhenzire omu Keyila, ayâka, aleka okujâ oku matabâro. ¹⁴ Daudi agendicîbêrera omu hantu hazibuzibu bwenêne, abêra omwôla ntondo omu irungu lya Zifa. Saulu akazâgija amulonza ngasi lusiku ci kwônene Nyamuzinda arhamuhâga ye.

Yônatani abalamira Daudi aha Horesha

¹⁵ Daudi amanya oku Saulu ashûbûzize engabo mpu kuhika ayîrhe Daudi. Daudi acîbêrera omwôla irungu lya Zifa aha Horesha. ¹⁶ Yônatani mugala wa Saulu, akanya ajâ emunda Daudi ali aha Horesha. Amuhâ omurhima muli Nyamuzinda anacimubwîra, erhi: ¹⁷ «Orhayôbohaga cici bulya larha Saulu arhakuhikekwo. W'oyûla wayishibâ mwâmi w'Israheli, nâni nyishibâ wa kabirhi enyuma zâwe. Larha Saulu amanyire okwôla naye.» ¹⁸ Banacinywâna oku banali babirhi embere za Nyamubâho; Daudi asigala ahôla Horesha naye Yônatani ashubira emwâge.

Saulu ajâ ahîvahîva Daudi

¹⁹ Abantu b'e Zifa basôkera emunda Saulu ali aha Gibeya banacimubwîra, mpu: «Daudi, k'arhali emwîrhu acîbêra acîfulisire omu hantu hazibuzibu, aha Horesha, oku karhondo ka Hakila, olunda lw'ifo ly'entondo ebwa bishaka. ²⁰ Obungulukage mâshi yâgirwa mwâmi nk'oku omurhima gwâwe gunadwîrhe gwacîfinja; rhwayishimuhira rhwêne omu maboko ga mwâmi». ²¹ Saulu anaciderha, erhi: «Mugishwe na Nyamubâho okubâ mwanfire bwonjo ²² Gendagi, mmuhûnyire, mujê mwalongereza mumanye bwinjâ ngahi ahika na ndi wamubwîne ahôla: bulya akâcîkêbwa naye ananjirira omurhego. ²³ Mujê mwalola munaje mwadôkereza bwinjâ aha acîfulika hoshi.

^b**23.1** : Keyila: Cishagala ciguma ciri hôfi na Adulami. Okuhagula enguli: kunyaga omu mbîko y'emburho zamasârûlwa.

Enyuma z'ahôla mwanashubira emunda ndi, mummanyise bwinjâ, na ntyôla nâni nanagenda rhweshi eyôla munda ali. Akabà omu cihugo ali, najà nalonza kuhika mubone, nfukule omu Yûda mwoshi.»

²⁴ Banaciyimuka bagenzikanwa boshi na Saulu bamulongolana e Zifa. Ci kwône Daudi n'engabo yâge erhi bacîbêrîre omu irungu Iya Maoni, omu kabanda olunda lw'emukondwê ebwa bishaka.

²⁵ Saulu haguma n'abantu bâge bakanya bakola bajà balonza Daudi. Erhi amanyîsibwa omwanzi, ayandagala oku ibuye anacibêrera omwôla irungu Iya Maoni. Saulu amanya omwanzi, ashimbûlira Daudi omwôla irungu Iya Maoni. ²⁶ Saulu ajaga agera lunda luguma lw'eyôla ntondo, naye Daudi boshi n'abantu bâge bajà bagera olundi lunda lw'entondo. Daudi hali amango ajaga akanyîriza Iyo afuma Saulu, naye Saulu boshi n'engabo yâge bakazâgilonza oku bankagorhamwo Daudi boshi n'engabo yâge Iyo babagwârha boshi. ²⁷ Entumwa yanaciyisha emunda Saulu ali yanacimubwîra, erhi: «Mâshi oyîshe duba bulya Abafilistini bali hagula ecihugo.» ²⁸ Saulu agaluka eyôla ajaga ahîvira Daudi, agaluka ajilwîsa Abafilistini^c. Co cirhuma ahôla hantu haderhwa mpu aha kabuye ntarhunganwa.

24

Daudi ababalira Saulu

¹ Daudi ayinamuka eyôla munda, agendicîbêrera ahantu ha amahukulu haderhwa Engedi.

² Amango Saulu arhengaga eyôla munda ali ajirilwîsa Abafilistini, bamubwîra mpu: «Lolà oku Daudi akola acîbêrîre omu irungu Iya Engedi.» ³ Saulu arhôla bantu bihumbi bisharhu balya banali balenga na ntwâli ba kulwa muli bene Israheli boshi, akanya ajà alonza Daudi n'abambali balinda bahika oku mabuye gabinjirwe nka mahembe ga nshagarhi. ⁴ Anacihika aha bakazâgiyabulira ebibuzi hôfi n'enjira; Ahôla habâga obulumba. Saulu anacijà muli bulya bulumba mpu arhamukizamwo amagulu. Kuziga erhi Daudi boshi n'abambali mwo bacîtamalîre, oku kafendefende kw'obwo bulumba. ⁵ Bambali ba Daudi banacimubwîra mpu: «Lolà lulya lusiku Nyamubâho akubwîraga erhi: «Alà oku namakuhà omushombanyi wâwe. Omujiirage kulya onabwîne kuli kwinjâ». Daudi ayimuka bufunda-funda, atwa oku cikwi c'ecishûli ca Saulu.

⁶ Oku anayûsijira ntyo omurhima gwa Daudi gwadûrha bwenêne bulya amâtwa oku cikwi c'ecishûli ca nnawâbo Saulu. ⁷ Anacibwîra abambali erhi: «Mâshi Nyamubâho anyegûle nâni kuli obubî bwa bene obûla, ntà mango nankahumakwo Nnawîrhu, omushîgwa wa Nyamubâho.» ⁸ Na ebyôla binwa, Daudi atwa omu muhigo gw'abambali arhacibayêmêreraga okucîhunika kuli nnawâbo Saulu. Saulu azûka arhenga mulya bulumba alîkûla ahuma enjira yâge agenda. ⁹ Naye Daudi erhi abà amârhenga muli bulya bulumba, arhondêra ahama gala Saulu, erhi: «Ewe, Yâgirwa mwâmi!» Saulu akabagana enyuma zâge, naye Daudi ayunama afukamiriza. ¹⁰ Daudi anacibwîra Saulu, erhi: «Yâgirwa cirhuma okaziyêmêreza bala bantu bakazikushumika kuli nie mpu Daudi alonza okukuyîrha? ¹¹ Wêne n'amasû gâwe, wamacîbonera kurhi Nyamubâho amakuhira omu maboko gâni muli obûla bulumba. Nalahîre nti ntakakuyîrha, nti ntankahumakwo Nnawîrhu, bulya ali mushîgwa wa Nyamubâho.

¹² Obuhamîrizi bw'oko, lolà oku nfumbasire ecirho c'ecikwi c'ecirondo câwe. N'ebwa kubà natwîre oku cikwi c'ecirondo câwe ntanakuyîsire, wanamanyira ahôla oku ntagwêrhi murhima gwa bubî buci, ntà haguma nkubihîre. N'okwôla kurharhumiri wêhe orhajà wampivahiva mpu kuhika onyîrhe. ¹³ Nyamuzinda yêne abè ye muhamîrizi ekarhî kîrhu rhwembi, yêne anabâge mwihôzi ci kwônene ntakakuhumakwo. ¹⁴ Abà mîra banatwe mugani mpu: Ababî bo banahonya amabî! Ci kwônene ntà mango okuboko kwâni kwankakuhumakwo. ¹⁵ Ndi omwâmi w'Israheli

^c**23.28** Eyi milongo 23-28, : Saulu agaluka emunda ajaga ahiva Daudi... : 2 Bâm 7, 6-7; 19, 8-9.

anali arhabâlîre ntyâla? Ndi oshimbûlire ntya? Kabwa ka mufiriri? Cihêrhe? ¹⁶ Nyamubâho yêne arhutwîre olubanja, alola yêne, yêne ye wanansambira, yêne ye wananyêza emunda oli!» ¹⁷ Daudi erhi ayûsibwîra Saulu ebyôla binwa, Saulu amudôsa, erhi: «Ka linali izû lyâwe eryo mwâna wâni Daudi?» Saulu ecifufu camugwârha, ayâma alaka.

¹⁸ Anacibwîra Daudi erhi: «Wamabâ mushinganyanya kundusha: bulya wêhe wamangalulira aminjà n'obwo niehe mabî nakujirîre. ¹⁹ Nêci oyêrekîne oku minjà onjirira bulya Nyamubâho anali ampanyire omu maboko gâwe, ci kwônene wêhe orhacinyîsire. ²⁰ Erhi lebè ankagwanyanya omushombanyi wâge, k'ankacimuleka mpu ahume enjira yâge agende? Nyamubâho akugalulire aminjà kuli agâla minjà wamanjirira ene. ²¹ Namabonaga buno oku nêci we wanabâ mwâmi w'Israheli n'obwâmi bwâwe bwagandâza omu Israheli. ²² Cinyigashirage, oku izîno lya Nyamubâho, oku orhakahungumula omulala gwâni mango nâbè nafîre n'oku orhakaherêrekeza izîno lyâni omu mulala gwa larha». ²³ Daudi acîgasha embere za Saulu, Saulu arhôla enjira yâge ashubira emwâge. Naye Daudi boshi n'engabo yâge bacîsôkera bashubira omu mahukulu gâbo.

25

Okufâ kwa Samweli

¹ Oku bundi Samweli anacifâ, olubaga lwoshi lwashûbûzanya, bamushîba bwenêne, bamubisha omu ishwa lyâge aha Rama. Enyuma ly'aho, Daudi alîkûla ayandagalira omu irungu lya Parani.

Daudi ayinjira Abigayila mukâ Nabala

² Aha Maoni habâga muntu muguma wakazâgirhimbûlira e Karmeli. Oyo muntu abâga mugale bwenêne, ali agwêrhe bibuzi bihumbi bisharhu na mpene cihumbi muli agôla mango erhi e Karmeli, alijirikembûlaa amôya g'ebibuzi byâge. ³ Oyo muntu izîno lyâge ye wali Nabala n'engoli yâge ye wali Abigayila. Nyamukazi abâga mwîrhonzi bwenêne na w'iranga linjà. Ci ibâ abâga muntu wa kazizi n'omu bijiro byâge muntu mudârhi. Oku bûko bwâge abâga wa kuli bene Kalebu.

⁴ Daudi ayumviza omwôla irungu oku Nabala adwîrhe akemba amôya g'ebibuzi byâge. ⁵ Daudi arhuma bâna bâge ba misole ikumi, anacibwîra balya bâna b'emisole, erhi: «Mukanye musôkere e Karmeli, mujê aha mwa Nabala; mumumpere omusingo.» ⁶ Munayishimubwîra, erhi: «Oku kalamo kâwe, murhûla kuli we, murhûla oku mulala gwâwe na murhûla oku ngasi byoshi onajira. ⁷ Nayumvîrhe bambwîra mwa zinôla nsiku oku oli n'abakembi. Ci omanyâge oku abangere bawe bakazâgiyabulira emunda rhuli, rhurhanabajiraga gurhi, n'amango goshi bakazâgiyabulira e Karmeli, ntâ cintu câbo cahezire. ⁸ Odôsagye abôla bambali bawe bônene banakushambâlire bwinjà. Abâla bâna bâni kuziga obalole kwinjà, bulya rhwamayisha omu lusiku lukulu. Nsengîre, ohê abâla barhumisi bawe kuguma na mugala wawe Daudi ngasi ehi okuboko kwawe kwankanabona». ⁹ Balya bâna ba Daudi banacijâ emwa Nabala, banacimushambâlira birya binwa barhumagwa na Daudi, batamala barhamûka. ¹⁰ Nabala ashuza balya bambali ba Daudi ababwîra, erhi: «Daudi ali mucî, n'oyo mwene Yese ali muntu mucî? Bali mwandu mwa ganôla mango abajâ bali bashugunuka ba nnâhamwâbo. ¹¹ Kali nkolaga nayanka oku mugati gwâni, oku mîshi gâni n'oku nyama nabâgiraga abâla bali kembûla amôya g'ebibuzi byâni, mbihâge abantu ntishi bali ba ngahi?

¹² Balya bambali ba Daudi bahindamuka bacîshubirira emwâbo na erhi babâ bamahika emwâbo barhondêreza nnawâbo kulya byabîre kwoshi. ¹³ Oku bundi Daudi anacibwîra engabo yâge, erhi: «Ngasi muguma muli mwe ayambale engôrho yâge!» Boshi banaciyambala ngasi muguma engôrho yâge na Daudi naye ayambala eyâge ngôrho; balume hôfi magana anni basôka boshi na Daudi, bandi ba magana abirhi basigala oku birugu.

¹⁴ Ci mw'agôla mango, muguma omu barhumisi ba Nabala akanya ajibwîra Abigayila mukâ Nabala, erhi: «Ka orhabwîni oku Daudi ashuba arhumire entumwa kurhenga omu irungu kujâ

enôla munda mpu bayishilamusa nnawîrhu ci yêhe amabacinagiza. ¹⁵ N'obwo abà bantu babaga bantu binjà kuli rhwe, barhajiriraga kurhi n'omu bîntu bîrhu, ntâco n'eciguma cahezire amango rhwanakazâgigenda rhweshi nabo, ago mango rhwanali omu mpinga. ¹⁶ Bo bakazâgirhulanga Mushi na budufu, rhukola rhuyâbwîre ebibuzi bîrhu. ¹⁷ Ci kwônene bunôla omanyâge onalole kurhi wajira, bulya balalîre okuheza nnawîrhu n'omulala gwâge; yêhe ali mwene Beliyali!»

¹⁸ Oku bundi obwo, Abigayila akanya ashana migati magana abirhi, ahirakwo rhubindi rhubirhi rhwa idivayi, bibuzi birhanu biyende, mishoko irhanu ya ngano nkalange, ajira nsisi igana za mizâbîbu na zindi magana abirhi za mitini. ¹⁹ Endogomi zabihêka, anacibwîra abâna bâge b'emisole, erhi: «Shokolagi oku nâni nayisha». Ci kwônene arhabwîraga ibà Nabala cici. ²⁰ Erhi akola ayandagala, aligi oku ndogomi yâge, erhi ahika omu cigonzi c'entondo, tundu kuli Daudi n'engabo yâge babungulukiraga emunda ali. ²¹ Daudi ayishaga acîdesa, erhi: «Kwo kumbonêsa nshonyi kurhi oku wâni: niono nakazâgilanga ngasi bîntu oyu mulume ali agwêrhe omu irungu byoshi, na ntâco ciru n'eciguma cahezire omu bîntu byâge byoshi yêhe amangalulira amabî oku minjà! ²² Mâshi Nyamuzinda ayîrhe anaherêrekeze abashombanyi ba Daudi boshi. Omu ngasi ebi Nabala ajira byoshi namunyaga, ntamusigalize akantu, hano sêzi erhi arhacigwêrhi akantu muli ebi bîntu byâge biganga oku nyasi.»

²³ Oku Abigayila anarhinda kwo Daudi ntyâla, Abigayila ashonôka dubaduba oku ndogomi yâge, afukama ayunamiriza embere za Daudi akamalanga kahika oku idaho. ²⁴ Oku bundi nyamukazi acîrhimba aha magulu gâge amubwîra, erhi: «Mâshi yâgirwa nie nabihire, obubî bunali bwâni! Amarhwîri gâwe gayumve ebinwa bya mwambalikazi wâwe, waliha oyumve oku mwambalikazi wâwe akubwîra. ²⁵ Muhanyi orhashîbiriraga okola kulogorha kwa mwene Beliyali, yerigi Nabala bulya izîno linamanyîse obwôrhere bw'omuntu, ntyôla banakâderha mpu musirhe, erhi kwo binali, isirhe limubamwo. Ci kwônene nie onôla mwambalikazi wâwe ntabwîne abôla bambali bâwe wali orhumire. ²⁶ Ci yâgirwa muhanyi, oku irenge lya Nyamubâho, oku irenge ly'iroho lyâwe, Nyamubâho anakuhanzize okubulaga omukò, na ntyôla mpu ebi olagîrîrekwo ocihebyo wênene n'okubûko kwâwe. Na bunôla abanzi bâwe na ngasi boshi bakulongeza amabî yâgirwa, bakabà aka Nabala mâshi! ²⁷ Lolaga olûla luhembo lusungunu mwambalikazi wâwe adwîrhîre nnawîrhu muhanyi lwanahashîhâbwa abâla bâna balusize nnawîrhu. ²⁸ Obabalire, nkusengîre yâgirwa obubî bwa mwambalikazi wâwe, bulya okuli, Nyamubâho atugikiza buzibu enyumpa ya Nnawîrhu. Bulya nnawîrhu ali oku matabâro ga Nyamubâho na ntà bubî babona buli muli we omu nsiku zâwe. ²⁹ Erhi hankajira owacîshomya mpu akurhêra, anakuyîrhe, iroho lya nnawîrhu lyanabonerwa omu irhù lya balya balama hôfi na Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, n'iroho ly'abashombanyi bâwe, analiyôha kuli n'engondôzo. ³⁰ Amango Nyamubâho anayûkirîze galya minjà alaganyagya nnawîrhu na hanôla abà amakusimika mwâmi omu Israheli, ³¹ gurhabaga mulenge na kafulo kanene mpu wabulazire omukò buzira cirhumire cinene ci mpu lyo obona e byakurhabâla. Ntyo amango Nyamubâho anakushobôze agôla minjà goshi oyîbuke mwambali-kazi wâwe naye.

³² Daudi anacishuza Abigayila, erhi: "Aganze Nyamubâho, Nyamuzinda w'Israheli owakurhumaga emunda ndi«. « ³³ Obu bukengêre bwâwe bukonkwa na nâwe wêne kwokwo bulya wamancîka okubulaga omukò ene omu kulonza okucîhà akantu n'okuboko kwâni! ³⁴ Ci naye ayâgirwe Nyamubâho, Nyamuzinda w'Israheli, owancîkaga okukujirira amabî okuli nka orhacîsêzagya okuyisha duba eno munda ndi. Nabala aha mwâge burhankacire erhi hacibà akantu kaganga oku nyasi.« ³⁵ Daudi anacyemera okuyankirira lulya luhembo nyamukazi ali amurhuzire anacimubwîra, erhi: «Sôkeraga emwâwe n'omurhûla, nyêmîre okwôla osengîre, namashagaluka n'obusù bwâwe». ³⁶ Abigayila ayinamuka aashubira emwa Nabala, ashimâna adwîrhe ajirisa olusiku lukulu yêshi erhi anarhwangusire analalusire okurhankaderhwa. Arhamubwîraga akantu, ciru n'ehitya kuhika bwaca. ³⁷ Ci erhi buca, Nabala amârhenga mw'erya ndalwè yâge, mukâge abà lyo amuganîrira ebyôla byabîre. Nabala yêshi asikirira omurhima

gwabà muzibu nk'ibuye. ³⁸ N'erhi kugera hôfi nka nsiku ikumi, Nyamubâho arhingamira Nabala, afà.

³⁹ Erhi babwîra Daudi ogw'olwo lufù lwa Nabala, aderha, erhi: «Ayâgirwe Nyamubâho owamatwa olubanja lwa kulya najaciragwa na Nabala na kandi amabulilanga omurhumisi wâge alekijira okubî. Ci obubî Nabala ajiraga, Nyamubâho amamuhirimizabwo oku irhwe lyâge.» Enyuma ly'okwôla, Daudi alîka entumwa yagendibwîra Abigayila oku alonza okumuyinjira.

⁴⁰ Bambali ba Daudi banacilîkûla bajà emunda Abigayila ali, aha Karmeli, banacimubwîra mpu: «Daudi arhumire emunda oli n'okukubwîra oku alonza okukuyinjira.» ⁴¹ Nyamukazi anacyimuka, afukama afukamiriza, ak'amalanga kahika oku idaho, anacishuza erhi: «Lolà oku mwambalikazi wâwe akola abà mujà-kazi w'okukashuka amagulu g'abarhumisi ba Nnawîrhu».

⁴² Abigayila acîkurumanya duba duba, ashonera oku ndogomi yâge, bananyere barhanu omu banyere bâge bamuyimiza n'amagulu; akulikira balya bali barhumirwe na Daudi, agendibà ntyo mukà Daudi. ⁴³ Daudi ayanka kandi Ahinowami w'e Yizreeli, oku banali bombi bashuba bakâge.

⁴⁴ Ci kwônene agôla mango, Saulu ali erhi amyanza Mikala, owali mukà Daudi, amuhà Palti w'e Galimi, mwene Layishi.

26

Daudi ashubibabalira Saulu

¹ Abantu b'e Zifa bajà emunda Saulu ali aha Gibeya banacimubwîra mpu: «Ka orhamanyiri erhi Daudi acîfulisire omu karhondo ka Hakila olunda lw'amashaka?» ² Saulu ayimuka ayandagalira ebwa irungu lya Zifa, ali adwîrhe engabo ya bantu bihumbi bisharhu balya bali balwî bakulu omu bene Israheli, mpu bajage bashakula Daudi omwôla irungu lya Zifa. ³ Saulu ahanda oku karhondo ka Hakila, ebushoshôkero bw'izûba olunda lw'amashaka hôfi n'enjira. Daudi muli agôla mango erhi acîbêrîre omu irungu. Daudi amanya oku Saulu ayisha amuhivahiva omu irungu. ⁴ Daudi arhuma abaj'ishamba banajimubwîra oku Saulu nêci anahisire ahôla hantu.

⁵ Daudi anacyimuka ahika halya Saulu ali ahizire ecirâlo. Daudi abona ahantu Saulu ali agwîshîre boshi n'omurhambo w'engabo yâge ye Abneri mugala wa Neri. Saulu ali agwîshîre ekâgarhî n'engabo yamuzunguluka. ⁶ Daudi anacibwîra Ahimeleki, muhiti, boshi na Abishayi mugala wa Seruya, mulumuna wa Yowabu, ababwîra, erhi: «Ndi walonza okunkulikira rhuyandagalire mula cirâlo ca Saulu?» Abishayi ashuza erhi niono nabunguluka rhwembi. ⁷ Daudi boshi na Abishayi banacibungulukira muli cirya cirâlo budufu bukulu, lolà oku oyo Saulu abâli ekâgarhî, erhi alangusire n'îrò, itumu lyâge ligwîke aha mushego gwâge. Naye Abneri haguma n'olubaga bali bagwîshîre eburhambi bwâge. ⁸ Obwo Abishayi anacibwîra Daudi, erhi: «Lolà oku Nnâmahanga oyûla wamahira omushombanyi wâwe omu maboko gâwe; bunôla nkuhûnyire, oleke mmushinge itumu liguma lyonene liryâ lyamubamba oku idaho ntacishubîrize» . ⁹ Ci Daudi ashuza Abishayi erhi: «Nanga omanyè wankamuyîrha, bulya ndi wankahumakwo omushîgwa wa Nyamubâho anabule kujira ecâha?» ¹⁰ Daudi aderha, erhi: «Alame Nyamubâho! Nyamubâho yêne wanamuyîrhe; kwanabe amango olusiku lwâge lwamahika, ahôla anafà, nîsi erhi aderhe mpu ayandagalira oku matabâro lêro anabè yo afira». ¹¹ Ci Nyamubâho annange oku kuhuma oku mwâmi wâge w'ishungwè. Orhòlage bunôla eryo itumu liri oku mushego gwâge, kuguma n'eyo ntendere y'amîshi rhunacîgendere». ¹² Daudi anacirhòla oku mushego gwa Saulu liryâ itumu n'erya ntendere, banacihuma enjira yâbo bagenda. Ntâye wabwîne, ntâye wazûsire, bulya boshi bali îrò, bulya boshi Nyamubâho amabarhogeza kwò îrò lizirho. ¹³ Daudi ayikira erindi ishiriza, agendiyimanga kuli oku irhwêrhwe ly'entondo, ecirêre cinene càli ekarhî kâbo. ¹⁴ Daudi anacibirikira olubaga boshi na Abneri aderha, erhi: «K'orhanshuze obwôla wâni Abneri mwene Neri.» Abneri ashuza, erhi: «We ndi oyôla wabera mwâmi irhwe ntyôla wâni?»

¹⁵ Daudi anacibwîra Abneri, erhi: «Ka orhali mulume bulya? Ndi olingânîne na nâwe omu

Israheli? Carhumirage orhalanga mwâmi, nnâhamwinyu? Bulya hali muguma w'omu lubaga wali oyishire okuyîrha mwâmi, nnawinyu. ¹⁶ Mâshi arhali kwinjâ okwôla wajizire. Oku izîno Iya Nyamubâho wali okwânîne olufû we muntu orhamanyirilanga nnawinyu, omushîgwa wa Nyamubâho. Lolaga bunôla ngahi liri liryâ itumu Iya mwâmi n'erya ntendêrè yâge y'amîshi yali omu mushego gwâge?» ¹⁷ Saulu amanyîrira izû Iya Daudi, anacimubwîra, erhi: «K'arhakanabà izû Iyâwe eryo, mwâna wâni Daudi?» Daudi anacishuza, erhi: «Nêci izû Iyâni eryo waliha mwâmi Nnawîrhu» . ¹⁸ Anaderha, erhi: «Yâgirwa bici nnawîrhu ashimbîre omurhumisi wâge? Bici najizire na bubî buci bundikwo?» ¹⁹ Yâgirwa, mwâmi nnawîrhu, okalonza oyumvagye bunôla ebinwa bya mwambali wâwe: Akabà Nyamubâho okunsunisirekwo, nêci ayankirire e enterekêro y'obuhumule bwinjâ. Ci akabà bantu bakunsunikirekwo, mâshi bakahehêrerwa na Nyamubâho obûla bajâ bampivulula mpu bamperêrekeze omu kashambala ka Nyamubâho ebwa kuderha mpu ogende ojilolera banyamuzinda b'ahandi. ²⁰ Ci bunôla, mâshi omukò gwâni gurhabulajikiraga oku idaho kulî n'obusû bwa Nyamubâho mâshi! Bulya mwâmi w'Israheli aj'ahîvulula enguku nka kulya bankahîva enkwâle omu ntondo».

²¹ Saulu ashuza, erhi: «Najizire ecâha, ci ogalukage mwâna wâni Daudi bulya ntacikujire kurhi, bulya wayêrekîne oku wakenzire obuzîne bwâni.» ²² Daudi ashuza, erhi: «Alaga itumu Iyâwe waliha mwâmi; muguma omu barhumisi ayikirage ayishilirôla. ²³ Nyamubâho yêne agalulira ngasi muguma okukwânîne n'obushinganyanya bwâge bulya Nyamubâho ali akuhizire ene omu maboko gâni ci ntalonzize okuhira okuboko kwâni oku mushîgwa wa Nyamubâho. ²⁴ Olole, nka okûla obuzîne bwâwe buli bwa lukengwa omu masû gâni, kwo n'obwâmi buzîne bwâbâ bwa lukengwa omu masû ga Nyamubâho, ye wanandîkûza oku ngasi mabî goshi. ²⁵ Saulu ashuza Daudi, erhi: «Ogishwe mwâna wâni Daudi! Wakayôrha wajira ntyôla onarhabâluke okunali^d. Daudi ahuma enjira, naye Saulu ahindamuka ashubira emwâge.

27

Daudi ayâkira e Gati

¹ Daudi acîjâ emurhima erhi: «Lusiku luguma hali amango nankacigwa omu maboko ga Saulu obu, obone amanyîrha. Ntâ kundi mbwîne kwinjâ kulusha okumuyakira duba-duba omu cihugo c' Abafilistini, Iyo Saulu aleka okujâ anfukula omu cihugo c'Israheli coshi; na ntyo okwo mbwîne nankamufumamwo.» ² Daudi ahuma ntyôla enjira yâge bône balya bambali bâge magana galindarhu banali boshi naye, bayâkira emwa Akishi, mugala wa Maoki, mwâmi w'e Gati. ³ Daudi ashigira Akishi aha Gati, ye n'abambali, ngasi muguma n'omulala gwâge, naye Daudi erhi ali na balya bakâge bombi: Ahinowami w'e Yizreeli na Abigayila w'e Karmeli wali mukâ Nabala. ⁴ Erhi Saulu amanya oku Daudi anayâkîre e Gati, ntyo arhaciderhaga mpu ashubijâ amuhîvulula.

Daudi emwa Abafilistini

⁵ Daudi anacibwîra Akishi erhi: «Akabà nnani ntonyire omu masû gâwe, onshobôze nnani omu lugo luguma ishwa nayûbakamwo, Iyo nnani mbêra haguma nâwe eno mwâwe.» ⁶ Olwo lusiku Akishi amutulira Siklagi. Co cirhuma Siklagi ayôrha abâ w'abâmi b'omu Yûda kuhika ciru na bunôla. ⁷ Ensiku Daudi ashinzire emwa Abafilistini zâli za mwâka muguma na myêzi inni. ⁸ Daudi boshi n'engabo yâge bagendihagula emwa bene Geshuri na emwa Girizi n'emwa Abamaleki, omu cihugo câli cilambûsire kurhenga aha Talami lubibi na Shuru, kandi kujâ e Mîsiri. ⁹ Daudi alibuza ecôla cihugo, ngasi aha ajaginyaga ananigûze akabà mulume, akabà mukazi, anyâge ebibuzi, enkafu, endogomi, engamiya, n'okuhagula ciru n'emishangi, kandi abishubûkane emwa

^d**26.25** : Ebinwa bya Saulu biri binjâ, ci Daudi agwêrhe obwengehusi, arhalangaâliraga Saulu. Okushîgwa amavurha kwâge kwamujizire mwâmi na muntu wa Nnâmahanga, kwo kuderha mujabugo wa Nnâmahanga.

Akishi. ¹⁰ Erhi Akishi adôsagya Daudi, erhi: «Ngahi wali- nyaga ebîra ene wâni?», naye Daudi anamushuza, erhi: «Omwôla mahirinji g'Abayahudi, erhi omwôla mahirinji ga bene Yerameli n'omu ga bene Keniti.» ¹¹ Daudi arhazigaga baleka mulume mulebe nîsi erhi mukazi mulebe mpu babaheke bagumagumà e Gati bulya akazâgiyôboha bayishimubera enda, obone rhwamâbona enshonyi omu kuderha amabî babajirire. Anakâjira ntyôla muli agôla mango goshi anali emwa Abafilistini. ¹² Akishi akazâgilangâlira bwenêne Daudi, bulya akagiderha erhi: «Oyu muntu acishombanyize emwa bene wâbo, bene Israheli! Co cirhuma ayôrha mwambali wâni ensiku zoshi.

28

Saulu azimulirwa Samweli

¹ Mw'agôla mango, Abafilistini bashûbûzanya, oku emirhwe yâbo yanali mpu bagendilwîsa Israheli. Akishi anacibwîra Daudi, erhi: «Omanyè oku rhwaganzikanwa rhwembi emunda najà oku matabâro, w'oyo haguma n'e ngabo yâwe.» ² Daudi anacishuza, erhi: «Nêci waliha ene wabona ebi mwambali wâwe abamwo.» Akishi anacibwîra Daudi erhi: «Niono nkola nakujira murhambo w'okukandalira n'okulanga obuzîne bwâni ngasi mango»!

Saulu n'omukazi mugeremwa

³ Obwôla Samweli anacifà, bene Israheli bamushîba banamubisha aha Rama omu lugo lwâbo. Ci muli agôla mango erhi Saulu arhegesire mpu bayîrhe ngasi boshi balaguza n'okurherekêra abazimu omu cihugo^e. ⁴ Erhi Abafilistini babà bamasûbûzanya bagenditwa olugerêro aha Shunemu, naye Saulu ashûbûza bene Israheli boshi, bacumbika nabo aha Gilibowa. ⁵ Saulu oku anabona ntya olugerêro lw'Abafilistini, ayôboha, entemu yamuja oku murhima. ⁶ Saulu akanya ajidôsa Nyamubâho, ci ntà kuguma Nyamubâho amushuzize oli omu bilôrho oli omu lujimbi, oli omu bugeremwa. ⁷ Lêro Saulu anacibwîra abambali, erhi: «Gendi munnongeze omukazi w'omugeremwa njè emwâge mmudôse.» Abambali banacimushuza mpu: «Aha Endori hoki habà mukazi muguma, oharhûla abazimu.» ⁸ Saulu agoshôla ayijà, ci bwifulikwè, erhi ahogwire emyambalo yâge aliyambîrhe, ayamhala yindiyindi, bambali bâge babirhi banacimulusa bahika budufu aha mw'olya mukazi. Saulu anacimubwîra, erhi: «Mâshi onyôlere ensambwe, nkuyôlere emihigo onanzûkize oyu nankakakubwîra». ⁹ Oyo mukazi anamushuza erhi: «Alà oku wêne nâwe oyishi ebi Saulu ajizire omu cihugo, omanyire kurhi anigûzagya omu cihugo ngasi boshi bahêra abazimu na ngasi boshi balaguza. Cirhumirage oyishintega mpu lyo onyîsa.» ¹⁰ Saulu amulahirira oku izîno lya Nyamubâho, aderha, erhi: «Alame Nyamubâho ozîne, niehe ananyîrhe, okwôla kukakulerhera omutuko». ¹¹ Nyamukazi anacimudôsa, erhi: «Indi olya nakuhamagalira?» Anacishuza erhi: «Ompamagalire Samweli.»

¹² Lêro nyamukazi anacibona Samweli, kwarhuma nyamukazi afuduka anayâma bwenêne abwîra Saulu, erhi: «Carhumaga onteba ntyâla? Kali we Saulu!» ¹³ Mwâmi anacimushuza, erhi: «Orhayôbohaga, ci kwônene cici wabwîne?» Olya mukazi abwîra Saulu erhi: «Namâbona omuntu afunûnuka omu idaho.» ¹⁴ Saulu amudôsa, erhi: «Enshusho yâge kurhi eyôsire?» Nyamukazi erhi: «Mushosi wayisha arherema anacîhundikîre ecishûli.» Saulu amanya oku Samweli oyo, anacifukama ayunama ayunamiriza. ¹⁵ Samweli anacibwîra Saulu erhi: «Cirhumire odwîrhe wansholoshonza obûla warhuma nashubiyinamuka?» Saulu ashuza, erhi: «Waliha ndi n'endyaganè nyinji omu murhima: Abafilistini bantezire, na Nyamuzinda anacîyegwire kuli nie; ntaho adwîrhe anshugiza, oli oku balêbi, oli oku bilôrho. Nakuhamagîre nti ombwîre kurhi najira.» ¹⁶ Samweli amushuza, erhi: «Cankarhuma wandôsa n'obwo Nyamuzinda acîyegwîre kuli

^e**28.3** : Irhegeko lyâli lihanzize omu Israheli oku harhabonekaga owadôsa emyômoka erhi abazimu, owagashâniza abafîre, Lush 18, 9-11.

we, abà omu winyu mw'ajà. ¹⁷ Nyamubâho anajizire nk'oku anakubwîraga n'akanwa kâni. Nyamubâho akunyazire obwâmi abuhà owinyu Daudi.

¹⁸ Na ecirhumire bulya orhakagiyumva izù lya Nyamubâho, walekaga okuherêrekeza bene Amaleki nk'oku Nyamubâho anali abakunirire. Co cirhumire Nyamubâho akujirira kwoshi ene.

¹⁹ Ciru Nyamubâho akuhâna mpira we na bene Israheli boshi emwa Abafilistini.» ²⁰ Irhondo mweshi na bagala bâwe mwanshanga eno, na Nyamubâho ahâna engombe ya bene Israheli emwa Abafilistini. ²¹ Aho honênè, Saulu acîrhimba oku idaho n'obulî bwâge boshi, bulya ebinwa bya Samweli byamamujugumya bwenêne; ciru na kulusha aho, yêshi arha emisî, bulya arhalicihira akalyo ekanwa muli ogwôla mulegerere gwoshi na muli obwôla budufu bwoshi.

²¹ Nyamukazi ashubira halya Saulu ali, ci erhi acîbona ayôbohire bwenêne, amubwîra erhi: «Mwambalikazi wâwe anajizire nka oku wamurhumaga, nahizire omûka gwâni omu maboko gâwe omu kujira nk'oku wambwîraga. ²² Ci nâwe oyumvagyè bunôla izù lya Mwambalikazi wâwe: Ka nankahasha okukuhêreza ecihimbi c'omugati ocilye ly'obona emisî hano ogenda?»

²³ Ci Saulu ahakana anaderha erhi: «Ntalya». Abambali bombi n'olya mukazi banacimusêza mpu alyè, naye anaciyumva akanwa kâbo. Ayimuka oku idaho, atamala oku ntebe. ²⁴ Nyamukazi ali gwêrhe omudege gwâge mwinjinjà, agubâga dubaduba, anaciyanka enshâno, ayishengeshera, anacijiramwo emigati erhalimwo lwango. ²⁵ Ayisha adwîrhe birya biryo byoshi abihêreza Saulu boshi n'abambali, nabo banacilya. Banaciyimuka, balâla bagenda obwôla budufu boshi.

29

Abafilistini balahira mpu Daudi arhabashimba oku matabâro

¹ Abafilistini bashubûgiza engabo zâbo zoshi aha Afeki, naye Israheli erhi ahanzirage aha iriba lya Yizreeli. ² Oku abarhambo b'Abafilistini balongolîne, baguma amagana, abandi ebihumbi, Daudi naye abayisha oku nyuma bône Akishi, abarhambo b'Abafilistini, banaciderha mpu: «Abâla Buyahudi kwo kuderha kurhi?» ³ Naye Akishi anacishuza balya barhambo b'Abafilistini erhi: K'arhali olya Daudi washigaga mîra Saulu, Mwâmi w'Israheli oyo, na buno akola anshiga, hamagera ensiku ciru n'emyâka? Ntasagimubonakwo kantu ka kuyôbohya kurhenga amango atwîkaga nnawâbo, kuhika oku lusiku lw'ene.»

⁴ Balya barhambo b'Abafilistini bacîgakabula kuliye, banacimubwîra mpu: «Ogalulage oyo muntu ashubire omu ishwa lyâge wamutuliraga, omanyè wankaderha mpu ayîshe na nîrhu oku matabâro, bulya hali amango ankarhugolonjoka, obone akola mushombanyi warhulwîsa. Ka bantu bali ahâla? ⁵ Karhali olya Daudi oyûla bayishaga bayimbira banasama mpu: Saulu ayîsire bâge cihumbi, na Daudi ayîrha amakumi gâge bihumbi?»

⁶ Kuli okwôla Akishi ahamagala Daudi anacimubwîra, erhi: «Nyamubâho aganze! Nêci kwo kunali oli muntu mushinganyanya, nsîmire okubona rhwagenda rhwembi oku matabâro, bulya ntà hibî nakubwinekwo kurhenga amango wayishiginshiga kuhika ene. Ci abarhambo b'Abafilistini barhakusimiri. ⁷ Kuziga kuli kwinjà ocishubirire emwâwe n'omurhûla, halikibà ebyarhuma washombwa n'abarhambo b'Abafilistini.»

⁸ Daudi anacidôsa Akishi erhi: «Ci kwônene yâgirwa, hibî hici obwîne najizire galya mango nayishigikushiga kuhika oku lw'ene, kwankarhuma ntagendilwîsa abashombanyi ba Mwâmi Nnawîrhu?» ⁹ Akishi ashuza, anabwîra Daudi, erhi: «Oyishi oku omu masû gâni oli mwinjà nka malahika wa Nyamuzinda. Ci kwônene abarhambo b'Abafilistini balahire mpu orhankasôkera oku matabâro haguma nîrhu. ¹⁰ Co carhuma irhondo mucêracêra, we n'abâla bambali ba nnâhamwinyu bayishaga haguma nâwe ogende. Mugende lubungubungu, irhondo bunacânûla ntya, munagende.» ¹¹ Daudi boshi n'abambali bazûka lwifusêfusê, mpu lyo hano bunacânûla ntya, bahasha okugaluka omu cihugo c'Abafilistini; nabo balya Bafilistini basôkera aha Yizreeli.

Daudi acîhola kuli bene Amaleki

¹ Daudi bône engabo yâge, erhi bahika aha Siklagi oku lusiku lwa kasharhu, bashimâna bene Amaleki bahyajire amahirinji g'e Siklagi; bali erhi bahagwîre Siklagi yêshi, erhi banamudûlisire muliro. ² Bali erhi bahesire mpira abakazi na ngasi bandi balimwo boshi, abarho n'abakulu buzira okuyîrha omuntu ciru n'omuguma, habalongôlana bacîgendera. ³ Daudi bône ahambali, oku banarhinda omu lugo, bashanga luli ludûlike muliro, na bakâbo boshi n'abâna bâbo erhi babagendîne bujâ. ⁴ Daudi haguma n'engabo yâge bagwîra omulenge, balaka bene Israheli kuhika bahwêra n'emîsî y'okulaka. ⁵ Balya bakâ Daudi bombi, nabo erhi bahesirwe bujâ, bo bali Ahinowami wa Yizreeli na Abigayila w'e Karmeli, olya wali mukâ Nabala.

⁶ Daudi amagala gamulya bwenêne, bulya olubaga lwâli lwamahiga mpu lukola lwamuyîrha, bulya lwoshi lwâli erhi lwafîre omurhima omu kubona abâna bâbo b'abarhabana n'abanyere bahesirwe. Ci Daudi ashubiyumva omurhima gw'oburhwâli muli Nyamubâho, Nyamuzinda wâge. ⁷ Daudi anacibwîra omudâhwa Abiyatari mwene Ahimeleki, erhi: «Ndêrheraga ecishûli c'abadâhwa.» Abiyatari ayisha adwîrhîre Daudi cirya cishûli. ⁸ Daudi anacidôsa Nyamubâho, erhi: «Waliha, ka nkulikire guno muzinzi gw'abantu? Ka nanabagwârha obu?» Anacimushuza erhi: «Obashimbe bulya okunali wabahikakwo n'okunali wabalîkûza.» ⁹ Daudi akanya boshi na balya bantu bâge magana nka galindarhu. Erhi bahika oku mugezi gwa Besori, abâli bamârhamâna boshi bayimanga. ¹⁰ Daudi akulikira balya bantu n'engabo yâge ya bantu magana anni, bulya magana abirhi gamasigala enyuma erhi kurhama kurhuma, barhaciyikiraga ogwôla mugezi gwa Besori.

¹¹ Banacishimâna muntu muguma w'e Mîsiri omu ndimiro, bayisha bamudwîrhîre Daudi, bamuhâ omugati n'amîshi anywa. ¹² Banacimuhâ oluhande lw'omugati gw'emitini n'amangaka mûmu. Erhi abâ amalya, ashaluka, obukengêre bwâge bwagaluka bulya amâyûsa miregerege isharhu na madufu asharhu arhalya arhananywa. ¹³ Daudi amudôsa erhi: «Oli mwambali wa ndi? Na ngahi emwinyu?» Naye ashuza erhi: «Ndi muntu w'e Mîsiri, mujâ w'omunya-Amaleki muguma, lolâ oku zikola nsiku isharhu zino kurhenga nahamwîrhu andesire mpu okwenge namalwâla. ¹⁴ Rhwayishire rhwahagula omu mahirinji g'emwa bene Kereti, kandi rhwajâ omu ga Yûda, rhwayikirira emahirinji ga bene Kalebu, rhwayôca Siklagi.»

¹⁵ Daudi amudôsa erhi: «Ka orhankampisa eyo munda ogwôla muzinzi gujire obwo?» Olya muntu ashuza erhi: «Orhangindahirira oku izîno lya Nyamuzinda, erhi orhayishinyîrhê, nîsi erhi orhayishimpanè emwa Nnâhamwîrhu, na ahôla nanakulongolana emunda ogwôla muzinzi guli.» ¹⁶ Anacimulongolana, na lolâ oku abantu bali bashandabîne boshi omu lugo badwîrhe balya banaywa, kwo kujira olusiku lukulu na birya byoshi bahagula ga omu cihugo c' Abafilistini n'eca Yûda.

¹⁷ Daudi abalwîsa anabahima kurhenga bijingo oku cirembabaja kuhika oku bijingo bya olundi lusiku. Abahima loshi, ntâye wafumire mulibo okuleka bâna ba misole magana anni gône, bashonera oku ngamiya zâbo bacîyâkira. ¹⁸ Daudi arhesa ntyo birya bene Amaleki bali bamanyaga, kuguma na balya bakâge bombi. ¹⁹ Barhabalekeraga ciru n'akantu kaguma muli birya bananyagaga byoshi, oli omu bikulu oli omu birho, oli akarhabana oli akanyere, barhabalekeraga ciru n'eciguma muli birya bananyagaga byoshi: Daudi abigalula byoshi. ²⁰ Daudi ayanka ebintu bishwêkwa byoshi ebinene n'ebinyinyî, banacimuhêka embere z'obwo busô, banaciderha mpu: «Go munyago gwa Daudi ogôla.»

²¹ Daudi erhi akola ashubûka ayirukira halya bantu magana abirhi banyakurhama bali basigîre oku mugezi gwa Besori. Bayishiyankirira Daudi na lulya lubaga lwayishaga boshi naye. Erhi Daudi abahikaho abalamusa. ²² Abantu bali bagwêrhe omurhima mubî guli nka gwa bene Beliyali, muli balya banali bagenzire boshi naye bajâ omu kanwa baderha mpu: «Bulya barhali haguma nîrhu, rhurhabahê akantu muli ebîra bîntu rhwamarhêsa; okuleka ngasi muguma na

mukâge n'abâna bâge. Babarhôle bagende. ²³ Ci Daudi abashuza erhi: «Arhali kwo rhwakajira ntyôla bene wîrhu oku bîntu Nyamubâho arhuhâga. Bulya yêne wajâga warhulanga, yêne warhuhâga gulya muzinzi gwâli rhuyishire. ²⁴ Ndi wankabayumva omu bîntu bya bene ebyôla? Nanga, mwanya muguma kuli boshi oku bali erugamba, kuguma nka abâli oku mizigo: boshi bahâbwè kuguma.» ²⁵ Kurhenga agôla mango na kuhika bunôla likola irhegeko omu Israheli yêshi. ²⁶ Erhi bashubira e Siklagi, Daudi ajâ arhumira abîra bâge b'abashamuka b'omu Yûda kuli birya by'omunyago, akababwîra erhi: «Lolagi oluhembo kuli mwe, luli kwa birya byanyagagwa abashombanyi ba Nyamubâho.» ²⁷ Arhumira abantu b'e Beteli, ab'e Rama y'omu Nêgebu. ²⁸ Arhumira abîra bâge b'e Yatiri, abâ e Aruweri, abâ e Sifemoti n'abâ e Eshitemowa. ²⁹ Arhumira ab'e Karmeli, ab'e Yerameheli, ab'omu ngo za Keniti na Horma. ³⁰ Arhumira ab'e Bor-Ashani, ab'e Heteri, ³¹ arhumira ab'omu Hebroni n'abâ ngasi aha Daudi anagezire hoshi ye n'engabo yâge.

31

Okufâ kwa Saulu n'abagala

¹ Erhi Abafilistini babâ bamakoza entambala kuli bene Israheli, bene Israheli bahimwa, bakul'omulindi bakolaga bayâka Abafilistini, baturmirhwa banayîrhirwa banji oku ntondo ya Gilibowa. ² Abafilistini baharhiriza bwenêne Saulu n'abagala bâge, Abafilistini bayîrha Yônatanî, bayîrha Abinadabu na Malkishuwa, boshi bene Saulu. ³ Eyo ntambala yâbâ ya kubabaza bwenêne Saulu, erhi abalwî b'emyampi bamuyûlubula, bamubandira aha ndashi. ⁴ Oku bundi Saulu anacibwîra omwambali wakazâgibarhula emirasano yâge erhi: «Yômola engôrho yâwe oyinfunde lyo abâ barhakembûlwa barhagiba bo bayishiyingwika n'okumpemukirakwo.» Ci olya mwambali arhayêmêraga erhi bwôba burhuma. Lêro Saulu yêne arhega engôrho yâge ayikumbamwo. ⁵ Erhi olya mwambali abona oku Saulu amâfâ, naye arhega eyâge ngôrho ayikumbamwo bafâ boshi kuguma ntyôla.

⁶ Ntyôla kwo bagukumusire boshi lusiku luguma, Saulu na bagala basharhu, omubarhuzi w'emirasano yâge n'engabo yâge yoshi. ⁷ Bene Israheli bali olundi lunda lw'akabanda n'abâli olunda lwa Yordani erhi babona oku bene Israheli bayâsire, erhi banamanya oku Saulu anafîre haguma n'abâna bâge, barhenga omu bishagala byâbo bacîyâkira, erhi Abafilistini bayisha babibêramwo.

⁸ Erhi buca, Abafilistini bayisha bakola balitungôla emifû, bashimâna Saulu na bagala basharhu batulamire oku ntondo ya Gilibowa. ⁹ Bamutwa irhwe, barhola n'emirasano yâge, buzinda bw'aho bârhumâ entumwa mpu bagendimanyîsa ogwôla mwanzi mwinjâ omu cihugo c'Abafilistini coshi, omu nyumpa za banyamuzinda bâbo n'omu lugo lwoshi. ¹⁰ Emirasano yâge bayibîka omu ka-Astarte n'emirhumba bayimânika oku côgo ca Betisheani.

¹¹ Abantu b'e Yabeshi erhi bayumva ebi Abafilistini bahenyire Saulu, ¹² ngasi balume banakola balwa entambala boshi bakomekera, balâla bagenda kuhika bagendimanula omubiri gwa Saulu n'ey'abagala kulya côgo ca Beti--Sheani, banashubiyisha bahindamusire bahika aha Yabeshi, ho babadulikiraga muliro. ¹³ Bayanka amavuha gâbo bagabisha idako ly'omurhi ahôla Yabeshi, banajâ omu mishîbo y'okucîshalisa nsiku nda.

ECITABU CA KABIRHI CA SAMWELI

1

ECITABU CA KABIRI CA SAMWELI

Daudi ayumva empanya y'okufà kwa Saulu

¹ Daudi ashubûkaga emunda ali ajir'ilwîsa anahima bene Amaleki erhi bamubanda empanya y'olufû lwa Saulu. Daudi ashingwa nsiku ibirhi aha Siklagi. ² Oku lusiku lwa kasharhu, lolà oku muntu muguma amârhangwa omu lugerêro lwa Saulu n'emishangi yâge erhi eri misharhangule, yêshi erhi anacîshizire ebidaka omw'irhwe. Erhi ahika aha Daudi ali acîrhimba okw'idaho, yêshi ayunamiriza. ³ Daudi amudôsa, erhi: «Ngahi warhenga?» Naye amushuza, erhi: «Namarhulubuka omu lugerêro lwa bene Israheli.» ⁴ Daudi anacimudôsa, erhi: «Kurhi byabîre? Nganîrira byo la!» Nyamusele anacimurhondêreza erhi: «Olubaga lwahimirwe na bantu mwandu balufiremo; ciru Saulu n'omugala Yônatanani nabo bombi bafire.»

⁵ Daudi ashub'idôsa gulya musole gwâli mubanda empanya, erhi: «Kurhi wamanyire oku Saulu n'omugala Yônatanani bafire?» ⁶ Gulya musole gwashuza, erhi: «Oku buhanya bwâni nali cibêre oku ntongo y'abalwî, Gilbowa, boshi n'abanyakulwîra oku biterusi banacimugorha kwa hôfi hôfi.» ⁷ Oku bundi akabagana anacinnangîra, ampamagala, nâni nanacimushuza, nti: «Niono waliha.» ⁸ Akaz'indôsa. erhi: «We ndi?» Nâni nanacishuza, nti: «Niono ndi Munyamaleki.» ⁹ Anacimbwîra, erhi: «Yisha onyîrhe bulya nacinyunva kubî bwenêne ciru akabà mpu nciri mw'omûka.» ¹⁰ Kwo kumuyegeraga, nanamuyîrha ebwa kubà nalimbwîne oku hano akumba arhacizûke. Nayanka engôrho yamuli omu nfune n'ishungwè lyamuli okw'irhwe, byo bîra ndwîrhe embere zâwe nnâhamwîrhu.»

¹¹ Daudi ayanka emyamhalo yâge ayisharhangula^f, n'abambali nabo kwo na kuguma. ¹² Okubundi bajà omu mishîbo, balaka balakûla, bacîshalisa kuhika bijingo erhi Saulu n'omugala Yônatanani bârhumu, olubaga lwa Nnâmahanga n'enyumpa y'Israheli erhuma ngasi banakumbire oku bwôji bw'engôrho boshi. ¹³ Daudi anacidôsa gulya musole gwal'imubwîra emyanzi, erhi: «Oli wa ngahi?» Naye ashuza, erhi: «Ndi mwâna w'omubunga Munyamaleki.» ¹⁴ Kandi Daudi anacimubwîra, erhi: «Kurhi orhayumvîrhe obwôba bwalambûla okuboko n'okuyîrha omwâmi mushîgwa wa Nnâmahanga?» ¹⁵ Daudi anacihamagala muguma w'omu bambali bâge b'emisole, amubwîra, erhi: «Yegêra ye, omutumirhe.» Amutumirha afà. ¹⁶ Daudi anaciderha, erhi: «Omukò gwâwe guje okw'irhwe lyâwe wênene, bulya kanwa kâwe kakuyisire ene oderha, erhi: «Nie nayîrhaga omushîgwa wa Nyakasane.»

Daudi alakira Saulu n'omugala Yônatanani

¹⁷ Erhi Daudi akola alakira Saulu n'omugala Yônatanani, ¹⁸ aderha, erhi: (ebyo biyandisirwe omu citabu c'obushinganyanya omu muhigo gw'okuyigîriza n'okuherha bene Yûda):

¹⁹ «Yajewe weki Israheli we, oburhwâli bwâwe obûla bulambamire oku ntongo, kurhigi entwaii zakumbire?

²⁰ Okola orhakumanyîsagya omu Gati, orhakuyumvîsagya omu njira ya Askoloni, Iyo

^f**1.11** : Okusharhangula emyambalo ciri imanyîso c'oburhè bunene emw'Abayahudi.

abanyere b' Abafilistini balek'icîshinga, Iyo balek'ihama n'omwîshingo, abanyere b'entakembûlwa!

²¹ Ninyu, ntondo z'omu Gilibowa mâshi irhondo murhacifâga mwajire kw'olumè, nîsi erhi nkuba, amashwa gayêra irhondo garhacihiraga gabonekana muli mwe, bulya empenzi y'entwâli, empenzi ya Saulu ekabulirwe.

²² Empenzi ya Saulu erhashîgagwa mavurha, ci, omukò gw'ababande, n'amashushi g'entwâli; omuherho gwa Yônatanani ye ntatunda mahiji, n'engôrho ya Saulu ntayômokera busha.

²³ Saulu na Yônatanani bazigirwa na bakengwa, mwe bantasigana omu kalamo n'omu lufù, mwâli babidu nka makozi na ntwâli kulusha entale.

²⁴ Banyere b'Israheli, mulakire Saulu ye wakazâg'imuyambisa emishangi y'olukengwa mweshi muyambalize bwinjinjà, ye wakazâg'ihira emishumi y'amasholo oku myambalo yinyu.

²⁵ Kurhigi entwâli zafirire omu matabâro? Yônatanani amatumirhwa n'okufira oku manga.

²⁶ Namâyumva ecifufu erhi werhuma, yâga Yônatanani, mwene wîrhu. Nakurhonyagya bwenêne, n'okukurhonya kwâni kwâli kulushire okuzigira abakazi.

²⁷ Kurhigi entwâli zakumbire? Kurhigi yahirigisirage emirasano y'amatabâro?

2

IV Daudi

Daudi ashîgwa amavurha gw'obwâmi e Hebroni

¹ Enyuma ly'aho, Daudi akanya aj'idôsa Nyamubâho, erhi: «Ka nsôkere muli cishagala ciguma omu bishagala bya Yûda?» Nyamubâho anacimushuza, erhi: «Osôkereyo.» Daudi ashub'idôsa, erhi: «Lunda luhi nasôkera?» Nyamubâho amushuza, erhi: «Ojè e Hebroni.» ² Daudi asôkerayo ye na bakâge oku banali babirhi: Ahinowami w'e Yizreeli n'Abigayila wali mukà Nabala w'e Karmeli. ³ Daudi ayinamukirayo kuguma na balya bantu bàbâga boshi naye, ngasi muguma n'omulala gwâge na mukâge, bayûbaka omu bishagala bya Hebroni. ⁴ Abantu b'e Yûda banaciyisha, bashigira Daudi amavurha gw'o- bwâmi ahôla Hebroni. Bamuyîmika mwâmi w'omulala gwa Yûda.

Daudi arhumira abantu b'e Yabeshi entumwa

Banacimanyîsa Daudi oku abantu b'e Yabeshi omu Galadi, babishaga Saulu. ⁵ Daudi arhuma entumwa emwa abôla bantu b'e Yabeshi omu Galadi mpu bagend'ibabwîra: ⁶ «Mugishwe na Nyakasane kuli ecôla cijiro cinjà c'obwonjo mwajiriraga Saulu, omwâmi winyu ene mumubisha. Nyamubâho akaz'iyôrha amulola n'obwonjo anamugishe, nâni nacimugalulira aminjà kuli ecôla cijiro cinjà mwajiraga. ⁷ Na bunôla, musezagye omurhima omu nda, mubè ntwâli: Nêci mwâmi winyu Saulu afire, nâni ecihugo ca Yûda canyîmisire mwâmi.»

Abneri ayîmika Ishibali mwâmi w'Israheli

⁸ Ci agôla mango erhi Abneri mwene Neri, yeri murhambo w'akashala w'engabo ya Saulu, ayanka Ishibali, mugala wa Saulu, amuyikirana e Mahanayimi, ⁹ amuyîmika mwâmi w'e Galadi emw'Abashuriti, mwâmi w'abantu b'e Yizreeli, mwâmi wa bene Efrayimu, mwâmi wa bene Benyamini, mwâmi w'Israheli yêshi. ¹⁰ Oyo Ishibali mugala wa Saulu alikola agwêrhe myâka makumi anni ali muburhe ago mango âbaga mwâmi omu Israheli, ayîmire myâka ibirhi. Enyumpa ya Yûda yonene yashiga Daudi. ¹¹ Emyâka Daudi ayûsize ali mwâmi wa bene Yûda aha Hebroni, eri myâka nda na myêzi ndarhu.

Yûda alwîsa Israheli, Entumba y'e Gabaoni

¹² Abneri, mugala wa Neri, ayimuka n'abambali ba Ishibali, mugala wa Saulu, barhenga aha

Mahanayimi barhêra Gabaoni. ¹³ Yowabu mugala wa Seruya, boshi n'abambali ba Daudi, nabo barhabâla. Babugânana hôfi n'eciyanja ca Gabaoni, baguma batwa olugerêro ishiriza ly'ecôla ciyanja n'abâbo nabo erindi ishiriza.

¹⁴ Abneri anacibwîra Yowabu, erhi: «Abasirika misole bayîshe balwîsanye embere zîrhu.» Yowabu ashuza, erhi: «Bagende.» ¹⁵ Bakanya bajà eruhya: Boshi mubalè guyumânîne kw'oku banaderhaga: bantu ikumi na babirhi muli bene Benyamini bambali ba Ishibali, na bandi bantu ikumi na babirhi, omu balâlîzi ba Daudi. ¹⁶ Ngasi murhabâzi anagwârhire owundi murhabâzi okw'irhwe, bakadikana engôrho omu lubavu, boshi banacîfira caligumiza. Ahôla bahayîrika izîno ly'ishwa ly'embavu; libà omu Gabaoni.

¹⁷ Entumba yadarhabala bwenêne olwo lusiku. Abneri n'engabo ya bene Israheli banacihimwa na bambali ba Daudi. ¹⁸ Mw'eyo ntumba mwâli bene Seruya oku banali basharhu, Yowabu, Abishayi, n'Asaheli. Asaheli ali mubidu bwenêne bulya agwêrhe orhugulu rhuli nka rhwa kashafu kw'omu mpinga. ¹⁹ Asaheli anaciyisha aminisirekwo Abneri buzira kuderha mpu ankamunioka ekulyo nîsi erhi ebwa kumoshô. ²⁰ Abneri ahindamuka aderha, erhi: «Ka woyo, Asaheli?» Asaheli anacishuza, erhi: «Niono, nêci niono.» ²¹ Abneri anacimubwîra, erhi: «Gerera ebwa kulyo nîsi erhi ebwa kumoshô; ogwârhe muguma muli abôla bâna, oyabûle muguma mulibo. Cikwônene Asaheli arhalonzagya oku mulikamwo. ²² Abneri ashubiriza abwîra Asaheli, erhi: «Ntenga enyuma ntag'ikugalika okw'idaho. Kurhigi nankacilôlakwo mucu wâwe Yowabu?» ²³ Asaheli arhalonzagya okuciyegûla. Abneri amushinga cinyumanyumà omusholo gw'itumu omu nda, gwahulukâna emugongo. Akumba lugali⁹, anafâ, bakayimanga ahôla.

²⁴ Yowabu n'Abishayi banacihîvulula Abneri; erhi izûba lizika, bahika oku hirhondo hya Ama, eburhambi bwa Giyahu, oku njira y'e Gabaoni omw'irungu. ²⁵ Bene Benyamini boshi bali n'Abneri, bashûbûzanya, bacîhira murhwe « muguma enyuma zâge bagend'itwa ecigamba oku karhondo. ²⁶ Abneri ayâkûza Yowabu amubwîra, erhi: «Kali engôrho ekolaga yakayôrha yajira enkumba muli rhwe obwo? K'orhamanyiri oku okwôla kwankahwa kubî? Mangaci wabwîra engabo yâwe baleke okuhîvulula bene wâbo? ²⁷ Yowabu anacishuza, erhi: «Alame Nyamubâho bulya nk'orhaderhaga sêzi lyâli lyabafungakwo bene wâbo». ²⁸ Yowabu abûha omushekera olubaga lwayimanga; barhacishimbuliraga bene Israheli barhanacikulikizagya okulwa.

²⁹ Abneri n'engabo yâge balâla bagenda obudufu boshi, Omu kabanda ka Araba, bayikira Yordani, balinda bahika aha Mahanayimi. ³⁰ Yowabu aleka arhacihîvululaga Abneri, ashûbûza olubaga lwoshi; lwayîsh'ibulikanamwo bantu ikumi na mwenda, Omu bene Daudi, haguma n' Asaheli. ³¹ Ci bene Daudi bali bayîsire bantu magana asharhu na bantu makumi gali ndarhu muli bene Benyamini yo yali ngabo yadwîrhwe na Abneri. ³² Bayisha bahêrhe Asaheli bajîmubisha omu cûsho c'îshe cibà aha Betlehemu. Yowabu n'engabo yâge balâla bagenda obudufu boshi, bahika aha Hebroni lukula arhanda.

3

¹ Entumba yanaciluga bwenêne ekarhî ka bene Saulu na bene Daudi. Ci muli eyôla ntumba Daudi ayisha azibuha, n'owâbo Saulu ajà afunyâla.

Bagala ba Daudi baburhirwa e Hebroni

² Agôla mango erhi Daudi ayûbasire aha Hebroni, anali amâburha abânarhabana. ³ Enfula yâge yo yali Amnoni, aburhagwa na Ahinoamu mukà Daudi, arhengaga e Yizreeli. Owa kabirhi ye wali Kileabu, aburhwa na Abigayila w'e Karmeli, olya mukazi wali mukà Nabala. Owa kasharhu ye wali Absalomo, aburhwa na Maaka Mwa Talamayi mwâmi w'e Geshuri. ⁴ Owa kani ye Adoniya aburhwa na Hagiti, owa karhanu ye Shefatiya, aburhwa na Abitali. ⁵ Owa kali ndarhu ye

⁹**2.23** : Akumba lugali kwo kuderha «anafâ ho na halya».

Yitreamu aburhwa na Egla naye mukà Daudi. Abôla bo bâna Daudi alikola agwêrhe amango ali ayûbasire aha Hebroni.

Abneri acîberûla na Ishibali

⁶ Lolagi ebyabîre amango Saulu alwîsagya Daudi: Abneri acîhà obwâmi Omu mwa Saulu. ⁷ Mango maguma, Saulu al'igwêrhe eciherula, izîno lyâco co càli Rispa, càli ca Ayiya. Abneri amuyinjira. ⁸ Lusiku luguma Ishibali anacimukangula, erhi: « Cici carhumaga wayinjira mukà larha? » Abneri akunira bwenêne n'ebyôla binwa bya Ishibali, anacishuza, erhi: « Kw'omanyire mpu ndi irhwe Iya kabwa ka bene Yûda. Mwa gano mango ndwîrhe najirira enyumpa yinyu aminjà mwe muli bene Saulu, kuguma na balumuna, n'abîra bâge, n'obwenge ntacikuhânaga emwa Daudi, bwo bwôla okola wankangula oyôla mukazi? » ⁹ Nyamuzinda anjirire kubî anakuyûshûle akabà ntajirîri Daudi nk'oku anamulaganyagya: ¹⁰ Okurhenza omulala gwa Saulu omu bwâmi n'okuyîmânika omulala gwa Daudi omu Israheli n'omu Yûda, kurhenga e Dani kuhika e Bersheba. ¹¹ Ishibali arhashuzagya Abneri akanwa ciru n'akaguma, bulya ali amuyôbohire bwenêne.

Abneri arhuma obugo emwa Daudi

¹² Okubundi Abneri yêhe oku bwâge anacirhuma entumwa emwa Daudi mpu bagend'imubwîra ntyâla: « Eci cihugo ciri ca ndi? Rhuyumvanye rhwembi, ka orhabwîni oku okuboko kwâni kwanakurhabâla okuyêrekeza Israheli yêshi emunda oli? » ¹³ Daudi anacishuza, erhi: « Nêci là, kwinjà okwo, rhwayumvanya rhwembi, ci kwônene nkuhunyirage kantu kaguma: Omanyè oku ntà mango wankabona obusù bwâni akabà burhanzi orhandwîrhiri olya mukazi wâni Mikala mwâli wa Saulu hano okola wayisha mpu rhuyumvanye. » ¹⁴ Daudi anacirhuma entumwa emwa Ishibali, mwene Saulu mpu bagend'imubwîra ntyâla: « Ngalulira mukânie Mikala, oyu nagulaga binyîrha igana^h bya Bafilistini. » ¹⁵ Ishibali anacirhuma abagend'iyanka nyamukazi emwa olya mulume wali wamamuyanka ye Palitieli, mugala wa Layishi. ¹⁶ Oyôla mulume anayisha akulikîre nyamukazi, anajà avugumula emirenge kuhika aha Bahurimi. Erhi bahika ahôla, Abneri anacimubwîra, erhi: « Galukaga! » Nyamulume anacigaluka.

¹⁷ Muli agôla mango, Abneri anacikanya agend'iyumvanya n'abashamuka b'olubaga ababwîra erhi: « Kurhenga mîra erhi kulakira mulakira Daudi mpu abè mwâmi winyu. » ¹⁸ Mukujirage lêro bunôla, bulya Nyamubâho abwîzire Daudi erhi: « Kuboko kwa mwambali wâni Daudi kwo nayôkolamwo bene Israheli omu maboko g'Abafilistini na kuli ngasi bandi bashombanyi bâge boshi. » ¹⁹ Abneri anacikanya agend'ibwîra bene Benyamini okwôla nabo. Erhi ayûs'ijira ntyôla, Abneri akanya agend'ibwîra Daudi oku bene Israheli na bene Benyamini babwîne oku kuli kwinjà okujira ntyo.

²⁰ Abneri ashimâna Daudi aha Hebroni, Abneri al'ilusibwe na balume makumi abirhi; Daudi anacijira olusiku lukulu bwenêne kuli Abneri boshi na balya balume bali bamulusize. ²¹ Abneri anacibwîra Daudi, erhi: « Nkolaga najà nabwîra olubaga Iwa bene Israheli loshi luyumvanye na nâwe nnâhamwîrhu, na ntyo wanayîma oku onalonzize ». Daudi asengaruka Abneri, naye anacilîkûla n'omurhûla.

Okunigwa kwa Abneri

²² Ka muli agôla mango, erhi bambali ba Daudi boshi na Yowabu barharhenga ebwa kunyaga, erhi banakolaga badwîrhe eminyago yâbo minji, agôla mango Abneri arhaciri haguma na Daudi bulya Daudi ali erhi mîra amusengarukaga, naye erhi analigi omu njira y'okujà emwâge n'omurhûla. ²³ Yowabu boshi na lulya lubaga lwanali boshi naye, banacishubûka, honahalya banacirhonda Yowabu omwanzi mpu: « Abneri mwene Neri anali emwa Daudi, naye Daudi

^h**3.14** : Lyo Daudi ayanka Mikala, ali agwâsirwe ayîrhe Bafilistini balume igana, ahêkere Saulu ebinyîrha abatungôlaga.

anamusengaruka mpu agende n'omurhûla.» ²⁴ Yowabu anacikanya ajà emunda mwâmi Daudi ali anacimubwîra, erhi: «Kurhi wajizire? Mpu Abneri anali ayishir'ikulamusa nâwe wanagal'imuleka agende ntyâla? ²⁵ Omanyire bwinjà Abneri, mwene Neri: Kali kuyenja kwamudwîrhe mpu amanye amâjira gâwe goshi, amanye na ngasi bindi ojira byoshi.»

²⁶ Yowabu anacihuluka, arhenga aha mwa Daudi, akanya arhuma entumwa yaj'igalula Abneri, kurhenga aha iriba Iya Sira, na Daudi arhamanyiri luhi na luhi. ²⁷ Oku Abneri anahika aha Hebroni ntyâla, Yowabu amukulukuliza eburhambi omu konga k'ecôgo nka owamuheka mahwe, n'erhi banahika ahôla, Yowabu amutumirhira oku nda. Ho na halya Abneri arhengamwo omûka, amuyîrha ntyo lwâli lwîhîlo Iwa Asaheli mulumuna wa Yowabu. ²⁸ Buzinda anacigend'imanyîsa emwa Daudi oku kwo byabîre ntyôla, naye anaciderha, erhi: «Niono n'obwâmi bwâni boshi rhuli bêru kwêru n'ogwo mukò gwa Abneri mwene Neri.

²⁹ Mâshi ogwo mukò guyandagalîre oku irhwe Iya Yowabu n'oku mulala gw'îshe goshi, mâshi! Irhondo omu mwa Yowabu murhacibulikanaga owalwâla omushunzi, olushomyo, n'abakenyi bagedera oku karhi bajà bahûnahûna, bagukumuke n'engôrho nîsi erhi n'ishali.» ³⁰ Kwo Yowabu n'omulumuna Abishayi bayîrhaga Abneri ntyôla, bulya ye wayîrhaga mulumuna wâbo Asaheli mw'erya ntambala ba- lwîraga aha Gabaoni. ³¹ Okubundi obwo, Daudi anacibwîra Yowabu n'olubaga lwanali boshi naye, erhi: «Musharhule emyambalo yinyu, muyambale sunzu, mushîbe Abneri». Mwâmi Daudi anaciyunamiriza omugongo. ³² Abneri, bamubisha aha Hebroni. Mwâmi alaka alakûla n'izû linene aha cûsho ca Abneri kuguma n'olubaga loshi.

Mwâmi Daudi alakira Abneri

³³ Mwâmi erhi akola alakira Abneri aderha erhi: «K'omu maboko g'encuku mwo Abneri anankafirîre? ³⁴ Amaboko gâwe ntà kantu kagashwêsire; amagulu gâwe ntà mugufu gwankagaziririnzire. Nka obanzirwe n'ebishungu ntyo kwo wêhe wafîre». Olubaga loshi lwashîba lwamulakira ntyôla. ³⁵ Olubaga loshi lwanakanya lwajà emunda Daudi ali mpu lumuseze okuhira akantu omu nda muli ogwo mulegerere. Ci Daudi alahira ibango erhi: «Nyamubâho anjire buligo anabuyûshûle erhi nankaderha nti nalya omugati nîsi erhi okuhira akandi kantu omu nda kuhika bijingo». ³⁶ Olubaga loshi lwanacibona okwo kwanalusîmîsa, câbâ mushâna ngasi ebi Daudi anakazâg'ijirira byoshi embere z'olubaga byanali binjà. ³⁷ Olwo lusiku olubaga lwayumva oku arhali Daudi warhumaga mpu bayîrhe Abneri mwene Neri. ³⁸ Mwâmi Daudi ashubiriza abwîra abambali, erhi: «Ka murhamanyiri oku omurhambo mukulu amâfà omu Israheli ene? ³⁹ Kuli nie mubwîne oku ndi muntu ofunyîre, ene n'obwo nashîzirwe amvurha g'obwâmi. Ci kwônene abâla bantu bene Seruya bali bantu badârhi kundusha. Nyamuzinda yêne agalulire ngasi nyankola-maligo oku anahenyaga amaligo gâge!»

4

Okufà kwa Ishibali

¹ Mwene Saulu bamumanyîsa okwôla Abneri afiraga aha Hebroni, yêshi arhà amaboko na bene Israheli boshi barhemuka. ² Oyôla Saulu ali agwêrhe bantu babirhi bakazâg'irhambula abaganda bâge. Muguma izîno lyâge aderhwa Bânâ, owundi ye Rekabu; bombi baburhagwa na Rimoni w'e Beroti wa muli bene Benyamini. Bulya Beroti kwo bamulolaga kuhika ene wa muli bene Benyamini. ³ Abôla bene Beroti bali bayâkîre e Gitayimi, banaciyankirirwa yo nka babunga kuhika na bunôla. ⁴ Yônatanî ali agwêrhe omwânarhabana wajàga ahegera amagulu gombi. Ali akola agwêrhe myâka irhanu ali muburhe amango hayîsh'igiderha oku Saulu na Yônatanî bafirîre aha Yizreeli. Omukazi wakâg'i mulera anacimurhûla mpu akola amuyâkana, emunda aciribirhiraga omu kuyâka nyamwâna akulumba analemala; izîno lyâge ye wali Mefibali.

⁵ Okubundi obwôla, bene oyo Rimoni w'e Beroti, bwo baligi Bânâ na Rekabu banaciyisha bajà omu mwa Ishibali kalengerêre erhi n'idûrhu lirigi linene bwenêne; bashimâna agwîshîre adwîrhe

ahûmûka muli agwôla mûshi. ⁶ Ka muli agôla mango omukazi wakâg'ilanga olumvi anakazâg'ishuka engano, ka naye erhi îrò lirhanamugonyire. Rekabu boshi na mwene wâbo Bânâ, bashodokera omu nyumpa, na ntâye obabwîne. ⁷ Ago mango ali agwîshîre oku ncingo yâge yali omu hiyumpa hyâge hy'okulâla, bamutumirha bamuyîrha banamutwa irhwe. Okubundi banacirhôla liryala irhwe lyâge, balâla bagenda obudufu boshi kuhika ebwa kabanda k'Araba. ⁸ Bakanya na liryala irhwe lya Ishibali emunda Daudi ali aha Hebroni, banacibwîra Daudi, mpu: «Alaga irhwe lya Ishibali mwene Saulu, ye mushombanyi wâwe wakazâg'ilonza okukuheza. Ene Nyamubâho anahîre nnâhamwîrhu olwihôlo kuli Saulu n'omulala gwâge.»

⁹ Daudi anacishuza Rekabu boshi na mucu wâge Bânâ bombi oku banali bene Rimoni w'e Beroti anacibabwîra, erhi: «Aganze Nyamubâho wandangaga kuli obûla buhanya. ¹⁰ Nêci olya wayishig'immanda empanya erhi: «Alà oku Saulu anafire, oyo muntu omukucîremba kwâge ali amanyire mpu adwîrhe omwanzi mwinjà; ci kwônene namugwârha namuyîrhira aha Siklagi, namuhà ntyo oluhembo lw'ogwôla mwanzi gwâge. ¹¹ Kurhi nankalekaga lyôhe abantu babî bayish'iyîrhira omuntu mwêru kwêru omu mwâge, oku ncingo yâge, ka ntagwâsirwi okubadôsa ogwo mukò gwâge mwabulagaga n'amaboko ginyu, ka ntagwâsirwi okubaherêrekeza hanôla igulu.» ¹² Daudi anacirhegeka abambali b'emisole mpu babayîrhe; banacibatwa amaboko n'amagulu banacibamanika hôfi n'eciyanja càbâga aha Hebroni. Buzinda bw'ahôla banaciyanka liryala irhwe lya Ishibali, balibisha omu nshinda y'Abneri aha Hebroni.

5

Daudi ashîgwa amavurha gw'obwâmi

¹ Abantu b'amashanja goshi ga bene Israheli banacikanya bajà emunda Daudi ali e Hebroni banacimubwîra mpu: K'orhabwîni oku rhuli mavuha na minyofu yâwe. ² Kurhenga mîra, amango Saulu anali mwâmi wîrhu erhi onahêka engabo ya bene Israheli oku matabâro. Nyamubâho akubwîzire erhi: «We wayabula olubaga lwâni lwa bene Israheli, we wanabà mukulu walo». ³ Ntyo abagula b'Israheli boshi bashimânana na mwâmi Daudi aha Hebroni; banacinywâna naye embere za Nyamubâho aha Hebroni, Daudi bamushîga amavurha g'okubà mwâmi w'Israheli. ⁴ Agôla mango Daudi àbaga mwâmi omu Israheli ali akola agwêrhe myâka makumi asharhu kurhenga abusirwe, agal'iyîma na yindi myâka makumi anni. ⁵ Aha Hebroni Daudi alamireho nka mwâmi wa bene Yûda bône myâka nda na myêzi ndarhu, ayîma myâka makumi asharhu aha Yeruzalemu nka mwâmi wa bene Israheli na bene Yûda boshi.

Daudi arhêra Yeruzalemu anamuhima

⁶ Daudi arhêra abanya-Yebusi bayûbakaga aha Yeruzalemu, boshi n'engabo yâge, abôla bantu bo banaligi bene olugo. Banacibwîra Daudi, mpu: «Orhâje muli olu lugo; kali emihûrha n'ebirema byônene byakulibirhakwo.» (Kwo kwaligi kuderha mpu: Daudi arhankajà muli olwôla lugo). ⁷ Ci Daudi ahima olwo lugo Luzibuzibu lwa Siyoni, aluyirika mpu lwo lukola lugo lwa Daudi. ⁸ Olwo lusiku amango balwaga alagânana erhi: «Owankatumirha omunya-Yebusi akasôka omu mugezi. Kuziga Yowabu mwene Seruya yêhe asôka omu mugezi... » Eyôla ngabo y'emihûrha n'abakunagizi balî bashombanyi bashologosire Daudi. Co cirhuma batwa mugani mpu: «Abakunagizi n'emihûrha barhajà omu nyumpa.» ⁹ Daudi ayûbaka cîrya cishagala anaciyirika mpu co cikola «Lugo lwa Daudi». Aciyûbakira ecôgo cizibu amarhambi goshi kurhenga aha Milo, ayûbaka n'omu ndalâlâ. ¹⁰ Daudi ajà azibuha bwenêne la ngasi lusiku, na Nyamuzinda Nnâmahanga w'Emirhwe erhi anali haguma naye. ¹¹ Hiramumu mwâmi w'e Tiri alîka entumwa yajà emunda Daudi ali. Amurhumira n'emirhi mizibu bwenêne ederhwa karhonda, amurhumira n'ababinji b'empaho, n'abagôya amabuye mpu bagend'iyûbakira mwâmi Daudi enyumpa.

¹² Daudi abona oku nêci Nyamubâho ayisha amuyîmanika nka mwâmi wa bene Israheli, anabona oku ayisha akuza obwôla bwâmi erhi lubaga lwa bene Israheli lurhuma.

Bagala ba Daudi aha Yeruzalemu

¹³ Erhi abà akola amâyûbaka aha Yeruzalemu amanarhenga aha Hebroni, ashub'iyanka abandi bakazi, baguma ba biherula abandi abajà omu buhya, ntyo ashub'ibaburhakwo akarhabana n'akanyere. ¹⁴ Alaga amazîno g'abâna Daudi aburhiraga aha Yeruzalemu: Shamuwa, Shobabu, Natani, Salomoni, ¹⁵ Yibehari, Elishuwa, Nefegi, Yafiya, ¹⁶ Elishama', Eliyada na Elifêleti.

Daudi ahima Ahafilistini

¹⁷ Abafilistini banacimanya agôla mango oku Daudi ye washîzirwe amavurha g'okubà mwâmi w'Israheli, boshi bashûbûzanya, mpu bajè balongereza Daudi. Daudi anacimanya omwanzi, ayandagalira ebwa nyumpa yâge nzibuzibu. ¹⁸ Engabo y'Abafilistini yanacishagamuka, boshi bashandabana omu kabanda ka Refayimi. ¹⁹ Daudi akanya agend'idôsa Nyamubâho, erhi: «Ka ngend'i lwîsa Abafilistini, ka wabahira omu maboko gâni mbahime?» Nyamubâho anacibwîra Daudi, erhi: «Kanya osôkere yo, bulya kwo binali, Abafilistini nabahizire omu maboko gâwe.» ²⁰ Daudi anacijà aha Baali-Perazimi, Daudi anacihimiraho. Daudi anaciderha, erhi: «Nyamubâho anahenangwire abashombanyi bâni kula amîshi gahenangula ebigacisire.» Okola kwo kwarhumire ahôla bahayîrika izîno lya Bali-Perasimi. ²¹ Abafilistini banacijandika empivu zâbo ahôla, Daudi n'engabo yâge bayisha ahôla bazigukumba banazigendana. ²² Abafilistini bashub'iyisha barhabîre kandi bashandabana omu kabanda ka Refayimi. ²³ Daudi akanya ashub'igend'idôsa Nyamubâho, naye amushuza, erhi: «Orhasôkaga, ci obayubuke obayîshe emugongo olunda lw'emirhi y'emiforsadi. ²⁴ Hano onayumva olubî enyanya ly'eyôla mirhi, onacirhunike ho na halya kuli bo, bulya Nyamubâho ayisha akushokolîre, oshandabanye eyôla ngabo y'Abafilistini.» ²⁵ Daudi anacijira kulya Nyamubâho anamubwîraga, ahima abôla Bafilistini kurhenga e Geba kuhika e Gezeri.

6

Omucîmba gw'amalaganyo gwahêkwa e Yeruzalemu

¹ Daudi anacishubishûbûza engabo y'abalwî bâge boshi omu Israheli, bahika omu balume bihumbi makumi asharhu. ² Daudi boshi n'engabo yali kulikire, barhôla enjira yâbo kurhenga e Baale-Yûda, mpu bagend'iyinamula eyôla munda omucîmba gw'amalaganyo gwa Nyamubâho, ogwayirikagwa izîno lya «Nyamubâho, Nyakasane w'Emirhwe obwârhire kuli bakerubi.» ³ Ogwo mucîmba gwa Nyamuzinda banaciguhira omu ngâlè mpyâhya, bagurhenza omu nyumpa ya Abinadabu, kuhika oku karhondo. Uza boshi na Ahiyo, bo bayishaga bagendêsa eyôla ngâlè mpyâhya. ⁴ Bayirhenza omu nyumpa ya Abinadabu eyali oku karhondo, erhi omucîmba gwa Nyamubâho gunaligimwo; Ahiyo ashokolera ogwôla mucîmba na Uza ajà agenda eburhambi bw'omucîmba. ⁵ Naye Daudi boshi n'engabo ya bene Israheli, bakulikira bayisha basâmira Nyamubâho, banajà baziha ebizihwa bya ngasi lubero, by'emirhi y'ensindani, ebitari, ennanga, engoma, na ngasi bindi bya bulenga banahashire okukuzamwo Nyamubâho. ⁶ Erhi bahika aha câno ca Nakoni, Uza alambûla okuboko mpu agwârhirizemwo omucîmba gw'amalangayo^j bulya enkafu zâlî zigudwîrhe luhengu. ⁷ Oburhè bwa Nyamubâho bwanaciyâka bwenêne kuli Uza, Lungwè anacimulambika okw'idaho erhi ecôla citumule cirhuma, afira ahôla, aha burhambi bw'omucîmba gw'amalaganyo gwa Nyamubâho. ⁸ Daudi ababala bwenêne erhi okwôla Nyamubâho anayîrhaga Uza kurhuma. Ciru ahôla alinda ahayîrika izîno mpu ho hakola aha

^j**6.6** Omucîmba gw'Amalaganyo gurhahumagwakwo na ngasi ye. Ntâye zankaguyêgîre nk'abadâhwa barhacigubwîka. Uza agomera ntyo Nyakasane.

«kurhingamirwa kwa Uza».

⁹ Daudi ayôboha bwenêne Nyamubâho kurhenga agôla mango; anaciderha erhi: «Kurhi omucimba gwa Nyamubâho gwankaja emwâni wâni?» ¹⁰ Daudi arhacilonzagya okuhêka ogwôla mucimba gwa Nyamubâho emwâge, omu lugo lwâge. Daudi anaciguhêka emwa Obededomi w'e Gati. ¹¹ Ogwôla mucimba gw'amalaganyo gwanacibêra aha mwa Obededomi w'e Gati myêzi isharhu, Nyamubâho anacigisha bwenêne enyumpa ya Obededomi, naye yêne.

¹² Banacigend'ibwîra Daudi mpu ka wakamanya, kali Nyamubâho anagishire Obededomi na ngasi ehi anajira hyoshi erhi gulya mucimba gw'amalaganyo guruhuma. Daudi akanya agend'irhola gulya mucimba gw'amalaganyo anagusokana emwâge, aguhêka omu lugo lwâge n'obusîme bunene. ¹³ Erhi ababarhuzi bw'ogwo mucimba gwa Nyamubâho bayûs'igenda magulu ndarhu, banacirherekêra enkafu n'akanina kashushagîre. ¹⁴ Daudi ayisha asâma n'emisî yâge yoshi, anali ayambîrhe omwirhêro gw'enondwè. ¹⁵ Daudi haguma na bene Israheli boshi banacihêka omucimba gw'amalaganyo gwa Nyamubâho n'obusîme bunene bwenêne, emishekera yayisha yabûhwa. ¹⁶ Agôla mango omucimba gwa Nyamubâho gwajaga omu lugo lwa Daudi, Mikala mwâli wa Saulu, agend'iyunama aha kabonezo mpu alola, n'erhi acîbona kurhi Daudi ahamira anajà asâmira Nyamubâho, nyamunyere amugaya emurhima gwâge. ¹⁷ Erhi babà bamahisa bamanadêkereza ogwôla mucimba gw'amalaganyo ga Nyamubâho omu karhî k'enyumpa y'ihêma Daudi ali amaguyûbakira, Daudi ahêra Nyamubâho enterekêro y'embâgwa n'ey'omurhûla. ¹⁸ Erhi ayûsa okurherekêra ezôla nterekêro z'embâgwa n'ez'omurhûla, agisha olubaga oku izîno lya Nyamubâho, Nyamuzinda w'Emirhwe. ¹⁹ Ajà agabira olubaga lwa bene Israheli boshi, omulume n'omukazi, ngasi muguma ajà ahâbwa obuntu, ecihimbi c'ecituntume c'emizâbîbu. Olubaga lwanacishubira ngasi muguma omu mwâge.

²⁰ Daudi mpu akolaga ahindamuka agend'igisha omulala gwâge, Mikala mwâli wa Saulu anacijà emunda ali, amubwîra, erhi: «Nêci nabwinage omwâmi w'Israheli acîhêka irenge ene la. Owajaga acîbwîkûla kulya embere z'abajà n'abajà-kazi, nka kulya omuntu wa bushabusha akanacîbwîkûla.» ²¹ Daudi anacishuza Mikala, erhi: «Nasâmiraga embere za Nyamubâho, okuli oku izîno lya Nyamubâho ozîne, owantonyagya kulusha sho, na kulusha enyumpa ya sho, kuhika anyîmika mwâmi w'Israheli lwo lubaga lwa Nyamubâho, nakayôrha nasâmira embere za Nyamubâho. ²² Ciru nacinyihya okurhalusire ahôla. Nêci omu masû gâwe nanabonekana nka muntu wa busha, ci embere z'abôla bajà-kazi odesire, nakuzibwa nka muntu mukulu.» ²³ Oyôla Mikala mwâli wa Saulu ayish'ifâ bugumba arhabona mwâna.

7

Obulêbi bwa Natani

¹ Erhi Daudi abâga akola adekerîre bwinjà aha mwâge, na Nyamubâho amamurhamûlaga bulya amamulikûza oku bashombanyi bâge bali bamugosire boshi, ² mwâmi Daudi anacibwîra omulêbi Natani erhi: «K'obwîne nâwe okûla; niono nyûbaka omu nyumpa y'enshebeye, n'omucimba gw'amalaganyo ga Nyamubâho gwagal'ibêra omu ihêma.» ³ Natani ashuza, mwâmi Daudi, erhi: «Kanya ogend'ijira nk'oku omurhima gwâwe gunakubwîzire, bulya Nyamubâho okugashanire».

⁴ Muli obwôla budufu bônene, akanwa ka Nyamubâho kanacirhinda kuli Natani kaderha, erhi: «Kanya oj'ibwîra mwambali wâni Daudi, erhi: ⁵ Mpu akanwa ka Nyamuzinda kadesire ntyâla: ka we wakanyûbakira enyumpa nâbêramwo? ⁶ Bulya ntasâg'ihanda omu nyumpa ciru n'eriguma kurhenga halya narhenzagya bene Israheli e Mîsiri kuhika ene; ci nakaz'ibêra omu ihêma n'aha mbuga. ⁷ Agôla mango najaga nagenda na bene Israheli boshi, ka hali mucîranuzi muguma omu bacîranuzi b'Israheli balihîrwe okuyâbula olubaga lwâni Israheli, ka hali oyu nadôsize nti: «Cirhuma orhanyûbakira enyumpa y'enshebeye? ⁸ Bunôla ojag'ibwîra mwambali wâni Daudi

ntyâla: «Erhi mpu oku akanwa Nyamuzinda kadesire kw'oku: Niene nakurhenzagya ebulambo erhi oyâbula ebibuzi, nakwîshoga nti obè mwâmi w'olubaga lwâni Israheli; ⁹ nyôrha ndi nâwe omu majira gâwe goshi. Namalîre na ngasi bashombanyi banali bakuzongolosire boshi, izîno lyâwe nalihêka irenge nka mazîno g'abandi bakulu ba hano igulu. ¹⁰ Olubaga lwâni nalusingira ecihugo, Israheli nêci namuyûbasize anafumbamira arhacilâla ajuguma erhi abâna b'abashombanyi bâbo bârhuma barhakacibahumakwo aka mîra. ¹¹ Kurhenga amango nayîmânîkaga abacîranuzi omu lubaga lwâni lw'Israheli, nakuluhwîre erhi nkufumya abashombanyi bâwe boshi. Na Nyamubâho akumanyisize oku ye okola wakuyûbakira enyumpa. ¹² Mango ensiku zâwe zaheka, na hano oshanga bashakulûza bâwe ekuzimu obûko bwâwe nabuhêka enyanya, n'obwâmi bwâwe nabuyîmika bwinjâ, omwâna w'enda yâwe mutugike omu bwâmi bwâge. ¹³ Oyo mwâna ye wayîsh'iyûbaka enyumpa oku izîno lyâni, nâni nayîmânîka obwâmi bwâge busimbe ensiku zoshi. ¹⁴ Oku bwâni, nâbâ îshe naye abè mugala wâni. Erhi akajira okubî nanamuhîmbaguza n'empîmbo z'akîrumè, nanamuhâ n'ebifundo, birya omuzîre akanahâ omwâna wâge. ¹⁵ Cîkwône ntankamunyaga obwâmi bwâni nka kulya nabunyagaga Saulu namurhenza embere zâni. ¹⁶ Enyumpa n'obwâmi bwâni byayôrha ho ensiku zoshi embere zâni, n'entebe y'obwâmi bwâwe yasimba ensiku zoshi.» ¹⁷ Natani anacibwîra Daudi ebyôla binwa byoshi nk'oku anabonekeragwa omu bilôrho.

Omusengero gwa Daudi

¹⁸ Daudi anaj'ishenga Nyamubâho, anaciderha, erhi: «Yâgirwa niono ndigi muntu mucî, n'omulala gwâni guligi mucî obôla wandaganya okungana aha. ¹⁹ N'okola kuciri kunyi omu masû gâwe yâgirwa Nyamubâho; wadesire n'ebiyêrekîre omulala gwa mwambali wâwe omu nsiku zayisha, wêne orhahabiri oku lyo linali irhegeko ly'omuntu eryo yâgirwa Nyakasane. ²⁰ Bicigi Daudi ankaciderha bilushire aho? Wêne omanyire mwambali wâwe bwinjâ yâgirwa Nyamubâho. ²¹ Akanwa kâwe n'obwinjâ bw'omurhima gwâwe, byo birhumire ojira agâla minjâ goshi, byo birhumire onagamanyîsa mwambali wâwe yâgirwa. ²² Kuli okwôla oganze, yâgirwa Nyamubâho, bulya ntâye oli akâwe na ntâ wundi Nyamuzinda aha nyuma zâwe, omu kulola ebi rhwanayumvîrhe n'amarhwîri gîrhu. ²³ Ndi oli nka olubaga lwâwe, ndi oli nka Israheli yâgirwa, ishanja liguma toro eri alijirîremwo eby'okurhangâza, bunguke bw'igulu burhuma. Wakungusha embere z'olwo lubaga warhenzagya e Mîsiri, amashanja na banyamuzinda bâbo bw'obwîhambi. ²⁴ Nêci yâgirwa wasinzire wêne olubaga lwâwe Israheli mpu luyôrhe lwâwe ensiku zoshi, mpu na nâwe, yâgirwa Nyamubâho, oyôrhe ôbâ Nyamuzinda walo. ²⁵ Na bunôla yâgirwa Nyamubâho, Nyamuzinda, ebyôla binwa waderhaga kuli mwambali wâwe n'oku mulala gwâwe, birhume wabalanga ensiku zoshi, onabajire nka okwôla onabalaganyize. ²⁶ N'izîno lyâwe lije irenge ensiku zoshi muli ebi binwa: Nyamubâho w'Emirhwe, yêne ye Nyamuzinda w'Israheli. N'enyumpa ya mwambali wâwe Daudi efumbamire bwinjâ embere zâwe. ²⁷ Bulya wêne, yâgirwa Nyamubâho w'Emirhwe, Nyamuzinda w'Israheli, wakumanyisaga mwambali wâwe wamubwîra erhi: Niene nakuyûbakira enyumpa co carhumire mwambali wâwe abona omurhima gw'okukuhisakwo guno musengero. ²⁸ Na bunôla Yâgirwa Nyamubâho, wêne we ôbâ Nyamuzinda n'ebinwa byâwe bibâ by'okuli. Lêro wêne wabwîraga mwambali wâwe akôla kanwa k'omulagi. ²⁹ Bunôla ogishage yâgirwa ogwôla mulala gwa mwabambali wâwe, lyo gukaz'iyôrha guli ensiku zoshi embere zâwe. Bulya yâgirwa Nyamubâho, wêne wakuderhaga, na kuli ogwo mugisho gwâwe enyumpa ya mwambali wâwe yayôrha ngishe ensiku zoshi.»

8

Oku Daudi ahimaga amashanja

¹ Enyuma ly'aho Daudi ahima Abafilistini. âbagendesa ebifukamiro. Daudi abahima bwenêne anabanyaga amarhwâli gâbo goshi. ² Ahima n'abantu b'e Mowabu, boshi abagwishiza oku idaho

anabalambûlira kwo omugozi. Baguma abalambûlirakwo migozi ibirhi, erhi bo bafà abâla, abandi abalambûlirakwo omugozi mugumagumà erhi mwe ntacimuyîrhe mwâlama. Ntyo abôla banya Mowabu bashuba bajà ba Daudi, abagwâsirwe okukamurhûla eby'omushigo.

³ Daudi ahima Hadadezeri, mugala wa Rehobu, mwâmi w'e Soba, amuhima erhi akola ahika oku lwîshi lwa Efrata. ⁴ Daudi amunyaga barhabâzi cihumbi na magana gali nda ga banyakulwa n'ebiterusi, amunyaga na bandi barhabâzi bihumbi makumi abirhi, bo barhabâzi bayisha bagenda n'amagulu. Daudi atwa ebiterusi byâbo byoshi emisî. Ci kwônene asigalanamwo igana lyône. ⁵ Abanya-Sîriya b'e Damasko bayisha mpu bakola bal'irhabala Hadadezeri, oyôla mwâmi w'e Soba. Muli abôla banya-Sîriya Daudi abayîrhamwo bantu bihumbi makumi abirhi na bibirhi. ⁶ Daudi ayîmika abarhambo n'abasirika omwôla Sîriya y'e Damasko, na ntyo abôla bantu banya-Sîriya bashuba barhumisi bâge banakaz'imurhûla eby'omushigo. Nyamubâho ayimangira Daudi omu majira gâge goshi. ⁷ Daudi arhôla empenzi z'amasholo abôla bene Hadadezeri bâli bagwêrhe, azihêka e Yeruzalemu. ⁸ Omu bishagala bya Hadadezeri biderhwa Betaha na Berotayi, mwâmi Daudi ahagulamwo ebyûma by'amarhale mwandu.

⁹ Erhi Toî, mwâmi w'e Hamati ayumva oku Daudi anahimire Hadadezeri n'emirhwe yâge yoshi, ¹⁰ arhuma omugala Yorami mpu agend'ilamusa Daudi anamuvuge omunkwa bulya anatuzirekwo Hadadezeri entambala anamuhima, bulya Toî na Hadadezeri barharhenzanyagyakwo ntambala; Yorami ayisha adwîrhe orhubêhè n'ebindi byankizo by'amasholo n'amarhale abisholôlera Daudi. ¹¹ Daudi arhôla ebyôla birugu abirherekêra Nyamubâho, kuguma na ngasi gandi masholo n'amarhale ali amanyaga emwa agandi mashanja ali amâhima. ¹² Agôla mashanja galigi bantu b'e Sîriya, abantu b'e Mowabu, bene Amoni, Abafilistini, bene Amaleki n'ebi ahagulaga emwa Hadadezeri, mwâmi w'e Rehobu n'e Soba.

¹³ Daudi, nêci izîno lyâge lyajà irenge amango ahimiraga abantu b'e Edomu omu kabanda k'Omuniyu, bali bihumbi ikumi na munâni. ¹⁴ Omwôla Edomu ayûbasamwo abarhambo b'abasirika na ntyo abantu b'e Edomu boshi babà bajà ba Daudi. Nyamubâho ajayimangira Daudi omu majira gâge goshi.

Oburhegesi bwa Daudi

¹⁵ Daudi ayîma ntyo omu Israheli mwoshi, n'olwo lubaga lwâge loshi akaz'ilutwira olubanja n'obushinganyanya. ¹⁶ Yowabu mugala wa Seruya, ye wali murhambo kashala w'abalwî ba Daudi, naye Yehoshafati mugala wa Ahiludi ye wali murhindisi w'emyandiko. ¹⁷ Sadoki, mugala wa Ahitubu, boshi na Ahimeleki mugala w'Abiyatari bo bali badâhwa. Na Seraya ye wali mwandisi. ¹⁸ Benayahu, mugala wa Yehoyada abà murhambo w'abanya-Kereti n'Abapeleti, bagala ba Daudi bajà omu mukolo gw'obudâhwa.

9

Obwinjâ bwa Daudi kuli mwene Yônatanani

¹ Daudi anacidôsa erhi: «Ka hali omuntu ocisigire w'omu mulala gwa Saulu, mmunjirîre aminjà erhi Yônatanani orhuma?» ² Mw'agôla mango hali murhumisi muguma w'omu mulala gwa Saulu, izîno lyâge ye Siba. Banacyiisha bamudwîrhe emunda Daudi ali, mwâmi anacimudôsa, erhi: «Ka we Siba bulya?» Naye Siba amushuza, erhi: «Nêci mwambali wâwe ono waliha.» ³ Mwâmi amudôsa, erhi: «Ka ntà muntu wasigîre w'omu mulala gwa Saulu nkamuyêreka aminjà gali nka aga Nyamubâho». Siba anacishuza mwâmi erhi: «Hacisigîre mwene Yônatanani, mwâna walemire amagulu gombi.» ⁴ Mwâmi anacidôsa erhi: «Ngahi ali?» Siba anacishuza mwâmi, erhi: «Abà aha mwa Makiri, mugala wa Amieli w'e Lo-Debari.» ⁵ Daudi amurhuma mpu agend'igirhola oyôla mwâna aho mwa Makiri g'Amieli w'e Lo-Debari.

⁶ Erhi ahika hali mwâmi Daudi, Mefibali, mugala wa Yônatanani mwene Saulu olya mwâna yêshi afukama afukamiriza. Daudi anacimuyakûza, erhi: «Mefibali!» Naye ashuza erhi: «Yâgirwa niono

mwambali wâwe.» ⁷ Daudi anacimushuza, erhi: «Orhayôbohaga cici, bulya nalonza okukujirira aminjà erhi sho Yônatanî orhuma. Nakugalulira amashwa ga shakulu wâwe Saulu goshi, nâwe wêne ngasi mango wâkâlira oku cîbo câni». ⁸ Mefibali anayûnamiriza afukama aderha erhi: «Mwambali wâwe aligi muntu mucî mpu wangalamira nie nkola ncibêra kabwa?»

⁹ Okubundi mwâmi Daudi anacihamagala Siba, olya murhumisi wa Saulu anacimbwîra, erhi: «Ngasi ebi omulala gwa nnawinyu Saulu gwanajiraga, na ngasi ebi yêne anali agwêrhe byoshi mbihîre mwene nahamwinyu. ¹⁰ Wakamuhingira amashwa gâge woyo mweshi n'abâna bâwe, n'abarhumisi bâwe, wakaz'imuhumbulira ntyo ebi omulala gwâwe gwakalyamwo omugati; ci konene Mefibali oyo mwene nnâhamwinyu akaz'ilira oku cîbo câni.» Oyôla Siba ali agwêrhe bagala ikumi na barhanu, na barhumisi makumi abirhi. ¹¹ Siba ashuza mwâmi Daudi erhi: Yâgirwa mwambali wâwe ajira nk'okwôla nnawîrhu anamurhegesire.»

Mefibali akaz'ilira oku cîbo ca Daudi nka muguma omu bâna bâge. ¹² Mefibali ali agwêrhe omwânarhabana murhò, izîno lyâge ye Mika. Na ngasi bantu banabâga aha mwa Siba boshi bali barhumisi bâge. ¹³ Mefibali ali ayûbasire aha Yeruzalemu akazâg'ilira oku cîbo ca mwâmi anali alemire amagulu gombi.

10

Ecijâci oku baganda ba Daudi

¹ Oku byarhondîre kw'oku: Omwâmi w'Abamoniti anacifâ, omugala Hanuni ayîma ahâli hâge. ² Daudi anaciderha erhi: «Nacîyêrekana muntu mwinjà embere za Hanuni, mwene Nahashi, nka kulya îshe naye anali muntu mwinjà kuli nie». Daudi anacirhuma abagend'irhûliriza Hanuni kuli obwôla bufîre bw'îshe. Abôla bambali ba Daudi bahika omu cihugo ca bene Amoni. ³ Ci kwônene abarhambo b'ecôla cihugo ca bene Amoni banacibwîra nnâhamwâbo Hanuni, mpu: «Ka omanyire mpu Daudi kukuza okûla akuzize sho ene arhuma abayish'ikurhûliriza? K'okûla kurhali kuyîsh'iyunja olugo abone ngahi halembu muli lwo na ngahi ankahashig'ilugwârhirira, kali kwo kurhumire abâla bambali bajâ eno?» ⁴ Okubundi Hanuni anacigwârha balya bambali ba Daudi, anacibamômola obwânwa luhande, emishangi yâbo bajâ bayibera mpande kuhika oku lurhungu bagali balîka mpu bagendage. ⁵ Omwanzi banacigurhomya Daudi mpu kwo byabîrage ntyo; naye ho na halya alîka entumwa yagend'ilâba kurhi bayôsire bulya bayishire balubire n'enshonyi bwenêne; mwâmi arhuma mpu bababwîre oku: «Babere aha Yeriko kuhika obwânwa bwâbo bushub'imera bagaligaluka.»

Entumba ntanzi n' Abâ-Amoniti

⁶ Abamoniti babona oku bônene bacîshombanyisize emunda Daudi ali, banacigend'iyinjibana abasirika babarhabala okulwa emwa Abaramiya b'e Bet-Rehobu n'emwa Abaramiya b'e Soba boshi bahika omu bantu bihumbi makumi abirhi bya basirika bajâ balambagira n'amagulu. Omwâmi w'e Maaka abahâ basirika cihumbi nayo engabo y'e Tobi yajira basirika bihumbi ikumi na bibirhi. ⁷ Daudi amanya oku ntyo kwo bakomekîre, anacilika omurhambo Yowabu n'engabo ngasi banali balwî ba burhwâli boshi. ⁸ Nayo engabo ya bene Amoni, yahuluka, yatwa olugerêro oku muhango gw'olugo. Nabo abasirika b'e Aramiya y'e Soba, ab'e Rehobu, n'ab'e Tobi, boshi batwa olugerêro omu kabanda. ⁹ Erhi Yowabu abona oku bacîgabire mpu bamuyîshe embere n'enyuma, Yowabu anacîshoga abasirika b'entwâli omu bene Israheli abahira murhwe muguma embere za bene Aramiya. ¹⁰ Abandi basigalaga anacibabwîra oku burhegesi bw'omulumuna Abishayi, naye abahira oku cigamba embere za bene Amoni. ¹¹ Yowabu anacibwîra Abishayi, erhi: «Nka wakabona oku Abaramiya bali bazibu kundusha wanayisha ontabâle, na erhi akabâ bene Amoni bo bali bazibu kukulusha nâni nanayîsh'ikurhabâla. ¹² Ozibuhe rhubayêreke oku rhunali ntwâli za kulwîra olubaga lwîrhu, n'olugo lwa Nyamubâho, Nyamuzinda wîrhu, naye yêne Nyamubâho anajiraga ngasi bindi anabwîne binjà embere zâge. ¹³ Okubundi Yowabu ayisha

akomekîre n'engabo yâge akolaga al'ilwîsa abanya-Aramiya n'erhi bamubona bakûla omulindi bacîyâkira. ¹⁴Nabo bene Amoni erhi babona oku abà-Aramiya bayâsire, nabo bacîyâkira bacîshubirira omu lugo lwâbo. Yowabu arhabâluka ebwa matabâro, eyo munda ajag'ilwikiza abà-Amoniti, ashubira e Yeruzalemu.

Abà-Aramiya bahimwa

¹⁵ Abà- Aramiya erhi babona oku bahimiragwe na bene Israheli, bashub'ishûbûzanya boshi haguma. ¹⁶ Hadadezeri arhuma entumwa yagend'ishûbûza abandi ba-Aramiya bayûbakaga erindi ishiriza ly'olwîshi, banahika aha Helami, bali badwîrhwe na Shobaka ye wali murhambo w'engabo ya Hedadezeri. ¹⁷ Banacibwîra Daudi ogwôla mwanzi, naye erhi ayûs'ishûbûza engabo ya bene Israheli yoshi, ayikira Yordani, ahika aha Helami. Abaramiya batwa ecigamba, bakoza entambala kuli Daudi. ¹⁸ Ci kwônene Daudi n'engabo yâge ya bene Israheli bahima abà-Aramiya, bakûla omulindi bakola bayâka. Daudi ayîrha biterusi bya ngâlè magana gali nda za bene Aramiya, abayîrhamwo n'abasirika banyakulwîra oku biterusi bantu bihumbi makumi anni. Olwo lusiku, Daudi atumirha n'omurhambo wâbo Shobaka, anafà ho na halya. ¹⁹ Erhi abâmi balikola bashiga Hadadezeri babona oku Israheli amabahima bayisha bahûna obwonjo, bashiga bene Israheli, abà-Aramiya bagokôla barhaciîiraga barhabâla Abaamoniti omu kutula entambala.

11

Entumba ya kabirhi n'Abà-Amoniti. Obugonyi bwa Daudi

¹ Cihumba-mwâka, gala mango abâmi barhabâla, Daudi arhuma Yowabu haguma n'enganda yâge n'Israheli yêshi: banigûza bene Amoniti, bagwîka omurhi gwâbo embere za Raba. Daudi erhi asigîre aha Yeruzalemu. ² Erhi kubà bijingo Daudi azûka, ajà ageragera omu lusò lw'enyumpa yâge; oku ajà acîgezageza ntyo, alangira omukazi adwîrhe acîshuka; n'oyo mukazi ali w'iranga. ³ Daudi aj'idôsa emyanzi y'oyo mukazi, bamubwîra, mpu: «Ye Betisheba', mwa Eliyamu, mukà Uriya w'e Hiti!» ⁴ Daudi arhuma abaganda, baj'imulêrha. Nyamukazi ayisha, balâla bo na Daudi n'okusiga aciyûs'irhenga omu mugongo. ⁵ Nyamukazi arhôla izîmi, arhumiza Daudi, erhi: «Lyabire izîmi!»

⁶ «Lêro, Daudi arhumiza emwa Yowabu, erhi: «Ontumire Uriya w'e Hiti.» Yowabu arhuma Uriya emwa Daudi. ⁷ Erhi Uriya ahika hali Daudi, Daudi arhondêra okumudôsa emyanzi ya Yowabu, ey'engabo n'amatabâro. ⁸ Buzinda Daudi abwîra Uriya, erhi: «Jaga emwâwe, okalabe amagulu.» Uriya ahuluka omu ndâro bamukulikiza n'ibimbi ly'oku cîbo c'ebugale. ⁹ Cikwône Uriya alâla omu lusò lw'endâro haguma n'abaganda ba nnawâbo, arhajaga emwâge.

¹⁰ Baj'ikubwîra Daudi, mpu: «Uriya arhajîre emwâge.» Daudi adôsa Uriya, erhi: «K'arhali kubalamuka wacibalamuka? Cici carhumire orhaj'emwâwe?» ¹¹ Uriya ashuzi Daudi erhi: «Muhanyi obwînage oku omucîmba gwa Nyakasane omurwana gw'Israheli n'ogwa bene Yûda omw'ihêma balibalâla. Nnawîrhu Yowabu n'enganda yâge balibalâla omu lubala, ka nie nkolaga naj'omu mwâni ndye, nnywe nnangwîshîre^k rhwêne mukânie! Ncîgashire Nyakasane ozîne na nâwe wêne oku ntakahira najira ntyo.» ¹² Lêro Daudi abwîra Uriya erhi: «Orhajaga ngahi, oshub'ibêra hano ene n'irhondo na nakuyêmêrera ohûmûke.» Ntyo Uriya abêra e Yeruzalemu olwo lusiku. Bwaca sêzi, ¹³ Daudi ahamagala Uriya mpu alyè ananywe embere zâge, amulalusa. Erhi kubà bijingo, Uriya ahuluka, aj'igwîshira kandi halya haguma n'abalalîzi, arhajaga kandi emwâge.

¹⁴ Kandi lyabà sêzi, Daudi ayandikira Yowabu amaruba, agahà Uriya mpu amuhêkeregô.

^k**11.11** : Daudi alonza Uriya ayêgere mukâge. Nyamukazi akabà izîmi, bayish'icîkebwa oku linali ly'ibà Uriya. Amango g'amatabâro omusirika arhakajîre omu mwa mukâge. Lyâlî irhegeko eryo kuli okwo. Lolà 1 Sam 21,5.

¹⁵ Ayandikamwo erhi: «Oshokoze Uriya halya obwîne entambala eri ndârhi bwenêne, mugal'icîtunda enyuma zâge: bamulashe afè.» ¹⁶ Yowabu, ye wali ogosire ecishagala, ahira Uriya ahantu ali amanyire oku banyamurasa badârhi bahali. ¹⁷ Ben'ecishagala bashagamuka, barhêra Yowabu. Bajira enkumba omu ngabo, omu nganda ya Daudi, Uriya w'e Hiti naye abafamwo.

¹⁸ Yowabu anacimanyîsa Daudi ebyabîre byoshi oku ntambala. ¹⁹ Abwîra olya muganda erhi: «Hano oyûsa waganîrira mwâmi ebyabîre byoshi oku ntambala, ²⁰ erhi wakabona akaliha agali nakubwîra, erhi: «Cici carhumaga mwayegera bwenêne olugo ene muli oku ntambala? Ka murhamanyiri oku banalikire emyampi enyanya ly'ecôgo? ²¹ Ndi wayîrhaga Abimeleki mwene Yerubali? K'arhali mukazi wamubandaga olusho enyanya ly'ecôgo, k'arhafiraga e Tebesi? Cici carhumaga mwayegera bwenêne ecôgo?», oderhe erhi: «Mwambali wâwe Uriya w'e Hiti naye anafire.»

²² Erya ntumwa yanacigenda, n'erhi ehika yashambalira Daudi emyanzi yoshi Yowabu amurhumaga. Daudi akalihira Yowabu, abwîra olya muganda erhi: «Cici carhumaga mwayegera bwenêne ecôgo c'olugo ene mukola mwalwa entambala? Ka murhamanyiri oku banalikire emyampi enyanya ly'ecôgo? Ndi wayîrhaga Abimeleki mwene Yerubali? K'arhali mukazi wamubandaga olusho enyanya ly'ecôgo, k'arhafiraga e Tebesi? Bulya gurhi mwayegeraga ecôgo c'olugo?» ²³ Olya muganda ashuzi Daudi erhi: «Kwo kuderha oku abo bantu bâli bazibu kurhulusa, barhujalabukakwo kuhika omu mashwa; nîrhu rhwamabakwamukakwo kuhika oku c'olusò. ²⁴ Cîkwône enfôla miherho zamarhulashira enyanya y'ecôgo. Co carhumire basirika bawe baguma baguma bafà, balimwo Uriya w'e Hiti.» ²⁵ Ago mango Daudi abwîra erya ntumwa, erhi: «Yumvagya oku wayîsh'ibwîra Yowabu: «Mpu omanyè okwo kurhakufudusagya. Oku matabâro, engôrho eyôrha ekuba baguma na baguma olunda n'olundi. Ocîhangâne, olwîse olwo lugo, onaluhêrekeze». Ntyo wanamujira bushiru.

²⁶ Erhi mukà Uriya ayumva oku ibà anafîre, ajà omu mishîbo. ²⁷ Erhi emishîbo ehwa, Daudi arhumiza mpu bacimulerhera olya mukazi, amuheba omu mwâge, ashuba mukâge, amuburhakwo omurhabana. Eco cijiro cagayîsa Nyamubâho.

12

Natani akalihira Daudi. Daudi acîyûnjuza

¹ Mw'ezo nsiku, Nyakasane arhuma omulêbi Natani emwa Daudi. Erhi ajà aha mwâge, amubwîra, erhi: «Hali bantu babirhi omu cishagala ciguma, muguma mugale, owundi mukenyi.

² Omugale àli agwêrhe bintu binji, aha bisungunu, aha binene. ³ Omukenyi yêhe erhi ajira hibuzi hyâge higuma hyône, n'ehyo hibuzi kugula ahigulaga. Ahishîbirira bwinjà nnahyo, akahiyâbula, hyaja hyakula haguma naye n'abâna bâge; hyakâlya kw'ebi alya, hyakânywêra kabehe kaguma naye, hyakumulâla aha burhambi: kwo hyâli nka mwâli wâge. ⁴ Lêro olya mugale ajakwo ecigolo. Olya mugale erhi abona kulya, aderha mpu arhahaza omu bintu byâge lyo ashêgera omwîra wâge. Akanya emw'olya mukenyi, amuzimba hirya hibuzi hyâge, ahishêgera omwîra wâge.» ⁵ Daudi erhi ayumva ntyo, akunirira oyo muntu wajiraga ntyo bwenêne, abwîra Natani, erhi: «Mbotumirha Nyamuzinda ozîne, arhabè oyo muntu wajiraga ntyo, akwânîne olufù! ⁶ Alyûle eco cibuzi câni; bulya anajizire ebirhankajirwa, abula n'olukogo.»

⁷ Lêro Natani abwîra Daudi, erhi: «Oyo muntu ye we! Ntyo kwo Nyakasane Nyamuzinda w'Israheli adesire: «Nakushîzire amavurha, nakujira mwâmi w'Israheli, nakukûla omu maboko ga Saulu, ⁸ nalikirira nnawinyu mpu lyo omurhegeka, bakâge boshi wabarhegeka, nakuhà enyumpa y'Israheli n'eya Yûda, n'akabà obwîne oku ebyo byanyihire, ntâco ntakuyûshûlire. ⁹ Cici carhumire wagayaguza akanwa ka Nyakasane, wajira n'ebi arhasîma? Cici carhumire wayîrha Uriya w'e Hiti, wamuyirhisa n'engôrho Abamoniti, na ntyo warhòla mukâge? ¹⁰ Kurhenga ene

engôrho^l erhakacileka enyumpa yâwe, bulya wangayaguzize, na bulya wayansire mukà Uriya w'e Hiti wamujira mukâwe.

¹¹ Ntya kwo Nyakasane adesire: «Omu nyumpa yâwe mwo na nêê mwo nakuzûkiza obuhanya. Narhola erhi wanasinza, mbahe owundi mulume, abajire bakage erhi lyanabasha.

¹² Ebi wajizire byoshi, wabijizire bufunda, ci niehe nkola nakuyêreka byo erhi Israheli yêshi asinza n'izûba lyabasha!» ¹³ Daudi abwîra Natani, erhi: «Najirîre Nyakasane ecâha!» Naye Natani abwîra Daudi, erhi: «Oku bwâge, Nyakasane akubabalire ecâha câwe, orhacife. ¹⁴ Cîkwône, bulya wajâcîre Nyakasane, oyo mwâna wâwe yeki wafâ.» ¹⁵ Natani agenda, acîjira emwâge.

Olufû lw'omwâna wa Betisheba'. Okuburhwa kwa Salomoni

Nyakasane ahâ olya mwâna Daudi aburhagakwo mukà Uriya ibeza, e ndwâla nkali yamurhibukira. ¹⁶ Daudi ashenga, alakira omwâna embere za Nyamuzinda: akalâla ntyo n'okulegerera arhaliri bici, aj'omu mwâge, alâle agwîshîre oku idaho bûmu. ¹⁷ Abarhonyi b'aha mwâge barhamurhengagaho mpu bamuzûse, akacilahirira, ciru n'okuderha mpu akaheba obulye ekanwa haguma nabo, kwamuyabira. ¹⁸ Oku lusiku lwa kali nda, omwâna afâ. Bambali ba Daudi bayôboha okumumanyisa oku omwâna anafîre. Bacîjamwo baderha erhi: «Ene omwâna aciri mugumagumâ, rhwalimubwîzire ci arharhudumizize. Kurhigi lêro rhukolaga rhwamubwîra oku omwâna afîre? Hali amango akakola amaligo. ¹⁹ Daudi alangira oku abambali bali bahwehwerhezanya bône na nnene, kuhika aho amanya oku omwâna anafîre. Daudi adôsa bambali bâge, erhi: «K'omwâna anafîre?», nabo bamushuza, erhi: «Nêci, afîre.»

²⁰ Ago mango Daudi azûka, acîshuka, acîshîga ahingûla n'emyambalo. Okubundi aj'omu ka-Nyamuzinda afukama. Erhi agaluka emwâge, aderha oku bamuhê ebiryo; arhondêra okulya.

²¹ Abambali bamudôsa erhi: «Bici wakâg'ijira halya? Ene omwâna aciri azîne, waleka okulya, wagendekera okulaka. Buno omwâna ànafîre wamagangamuka, wamarhondêra n'okulya.»

²² Ashuza erhi: «Amango omwâna aciri azîne, naleka okulya, narhondêra n'okulaka, bulya nakâg'iderha erhi: Ndi omanyire? Ka harhali amango Nyakasane ankanfâ lukogo n'oyo mwâna alame. ²³ Lêro buno anafirage bicigi byarhuma nacîshalisa? Ka kugalula nacimugalula? Nie nkola nânamushimâne, ci yêhe arhakacigaluka emunda ndi.» ²⁴ Daudi arhûliriza mukâge Betisheba'.

Amuyegêra, ab'izîmi. Aburha omwânarhabana. Amuyirika izîno lya Salomoni. Nyakasane arhonya oyo mwâna, ²⁵ anakumanyisa omu kanwa k'omulêbi Natani. Natani amuhâ izîno lya Yedidya^m omu kushimba akanwa ka Nyakasane.

Daudi arhola ecishagala c'e Raba

²⁶ Yowabu arhêra Raba, bo bwâmi bukulu bwa Abamoniti, agwârha aha bwâmi. ²⁷ Ago mango Yowabu arhuma entumwa mpu bajibwîra Daudi, erhi: «Narhêzire Raba, nagwâsire ciru n'ecishagala babikiramwo amîshi. ²⁸ Bonabuno, oshûbûzagye omurhwe gw'abalwî gucisigîre, oyêrekezagye olugerêro lw'abasirika muli luno lugo, olurhôle lya arhacibâga nie ndurhôte n'okuluha izîno lyâni.» ²⁹ Daudi ashûbûza abasirika boshi anajâ e Raba. Arhêra lulya Lugo analugwârha. ³⁰ Arhola ecimanê câli oku irhwe lya Milkoniⁿ. Eco cimanê c'amasholo câli ca buzirho bwa birò makumi asharhu na kulusha, calikwo n'ibuye ly'engulo ndârhi; balihira Daudi omu irhwe mpu akalimbamwo. ³¹ Abantu ba muli eco cihugo, abagwârha mpira, akaz'ibasêza okukôla, baguma bakaz'ibera enshâli, n'ababeza amabuye, n'abandi bakaz'iforhomola amatofali.

^l**12.10** : Ebyo binwa bidesire okufâ kw'abâna ba Daudi: Amoni, Absalomu na Adoniya.

^m**12.25** : Okuburhwa kwa Salomoni ciri cimanyîso oku Nyakasane àbabalîre Daudi ecâha câge. Salomoni erhi Yediya kwo kuderha mukundwa erhi muzigirwa wa Nyamuzinda. Eryo izîno lya limanyîsa oku Salomoni ye wayîme ebyîshe Daudi ciru ankanbâ arhakwânîni omu maburhwa nk'abandi bâna ba Daudi.

ⁿ**12.30** : Milkoni: nshusho y'omuzimu w'abapagani.

Ntyo kwo ajirîre ebindi bishagala by'Abamoniti byoshi. Daudi n'abasirika bâge bagalukira e Yeruzalemu.

13

Amnoni ahemukira mwâli wâbo Tamari

¹ Yumvagya oku byayîsh'iriba. Absalomu mwene Daudi, aligwêrhe mwâli wâbo wayinjihaga, izîno lyâge ye Tamari, naye, Amnoni mugala wa Daudi amurhonya. ² Amnoni abul'irhwe hôfi kulwâla erhi Tamari, mwâli wâbo orhumire^o; ci bulya ali acigwêrhe ibikira, Amnoni akaz'ibula aha amurhangirira^p. ³ Amnoni aligwêrhe omwîra wâge; izîno lyâge ye Yônadabu, mwene Shimeya, mwene wâbo Daudi. Yônadabu ali muntu oyengehusire bwenêne. ⁴ Amubwîra, erhi: «Ewe! mwene mwâmi, bici birhuma na ngasi sêzi erhi olizashushubirwa? K'orhakambwîra obwo?» Amnoni amushuza, erhi: «K'ali bulya ntonya Tamari, mwâli wâbo mwene wîrhu Absalomu.» ⁵ Lêro Yônadabu amubwîra, erhi: «Ogend'igwîshira oku ncingo, oyôrhe nk'owalwâla, na hano sho ayisha alikulâba, onamubwîre erhi: oyêmêrere mwâli wîrhu Tamari ayîshe ampereze ebiryo; ayîshe abirheganye erhi nanabona, abimpereze Iyo mbirya.» ⁶ Amnoni agwîshira, ayôrha nk'owalwâla. Mwâmi ayisha ali mulâba, naye Amnoni abwîra mwâmi, erhi: «Oyêmêrere mwâli wîrhu Tamari ayîshe anyendere rhugati rhubirhi erhi nanabona, arhumpêreze nâni ntulye.» ⁷ Daudi arhumiza mpu bajibwîra Tamari aha burhwâli, erhi: «Genda oj'emwa mushinja wâwe Amnoni omurheganyize eci alya.» ⁸ Tamari agenda aj'emwa mushinja wâge Amnoni. Erhi Amnoni agwîshîre. Tamari aduga obuntu ajiramwo orhugati erhi Amnoni ali anabona, arhondêra okurhuyenda. ⁹ Arheganya rhulya rhugati, ci Amnoni alahira mpu arhalya. Amnoni amubwîra, erhi: «Hulusa abâ bantu.» Boshi banacihuluka. ¹⁰ Ntyo Amnoni abwîra Tamari, erhi: «Lêrhaga ebiryo muno mbirîre omu maboko gâwe.» Tamari arhôla rhulya rhugati ayendaga, arhuhêkera mushinja wâge omu mwâge. ¹¹ Erhi abâ akola ali amuhêreza ebiryo, Amnoni amurhuluba amubwîra, erhi: «Yisha ogwishire na nâni, mâshi mwâli wîrhu!» ¹² Tamari amushuza, erhi: «Nanga mushinja wâni orhangwârhe n'emisî, bulya barhajira ntyo omw'Israheli, omanyehemuka. ¹³ Ezi nshonyi, ndi nazihêkakwo? Nâwe, okola wayôrha nka mukagwa omu Israheli! Orhang'igend'ibwîra mwâmi: arhalahire okumpâna emunda oli.» ¹⁴ Cikwône Amnoni arhalonzagya okumuyumva, amusêgereza, amuhima misî, amuyanka. ¹⁵ Buzinda Amnoni amushomba bwenêne kuhika enshombo yarhaluka ga-lya masîma ali amugwêrhekwo. Amnoni amubwîra, erhi: «Yimuka, ogende!» ¹⁶ Tamari amushuza, erhi: «Arhali ntyo, mushinja wâni, okundibirhakwo kwo kuli kugalugalu bwenêne kulusha agandi mabî wanjirire.» Ci arhalonzagya okumuyumva. ¹⁷ Ahamagala omurhabana wakazâg'imukolera, amubwîra, erhi: «Mpulukiza oyo munyere, omukwêbe embuga ohamike n'olumvi!» ¹⁸ (Tamari aliyambîrhe ecishûli c'engulo ndârhi, mango mîra ogo go gwâli mwambalo bâli ba mwâmi barhaciheruka bakazâg'iyambala). Olya mukozi amuhulusa, ahamika n'olumvi. ¹⁹ Tamari, aguka akatulo, acîyôlerakwo omu irhwe, abêra kalya kanzo kinjinja al'iyambîrhe, ahira okuboko oku irhwe, agend'abanda endûlû^q. ²⁰ Mushinja wâge Absalomu amudôsa, erhi: «Ewe mwâli wîrhu, ka kulya kubâ mwâli mwene Aminoni co cirhumire wayisha wabanda endûlû? Mwâli wîrhu hulikaga, oyo ali mushinja wâwe: omanyehabîkira ebyo emurhima.» Tamari abêra buhumba omu nyumpa ya mushinja wâge

^o**13.2** Emilongo 28-29, Absalomu erhi ayîrha mukulu wâge Amnoni, alêrhera omulala gwa Daudi obuhanya bunene bwenêne. Obwo buhanya bwalandirira omu Israheli mwoshi.

^p**13.2** : Amnoni akayansire Tamari omu buhya bulya ali mwâli wa muk'îshe. Ci okwo kwayish'ihanzibwa n'amarhegeko gâbo.

^q**13.19** : Ebyo byo bimanyîso oku omunyere arhaciri mushugi. Akola ayôsire nka muzûka, arhankacyankwa na ndi. Byo na bimanyîso by'emishîbo n'okuyêrekana oku alemîre n'eco cijiro.

Absalomu. ²¹ Erhi mwâmi Daudi amanya ogwo mwanzi, akunira. Ci arhalonzagya okuhà omugala Amnoni obuhane bulya amurhonyagya bwenêne, ye wanali nfula yâge. ²² Absalomu yêhe arhacidesagya Amnoni ciru bulya Absalomu ali abîkîre Amnoni akarhinda kwa cirya cijiro cibî ajiriraga mwâli wâbo Tamari.

Absalomu ayîrhîsa Amnoni anaciyâkira

²³ Ago mango erhi Absalomu agwêrhe abakemba amwôya g'ebibuzi aha mwâge e Baali-Hasori hôfi n'e Efrayimu. Enyuma lya myâka ibirhi, ahamagala abaluzi ba mwâmi boshi. ²⁴ Absalomu anacijâ emunda mwâmi ali amubwîra erhi: «Waliha niono mwambali wâwe njira abakemba ebibuzi obwôya. Waliha akabâ onyêmêrîre, kwankabire kwinjâ nâni ohike aha mwâni mwene abarhambo bâwe». ²⁵ Mwâmi ashuzi Absalomu, erhi: «Nanga mâshi mwâna wâni, kurhankabâ kwinjâ rhulundukîre emwâwe rhweshi rhweshi, rhwanakuyûshûlira omuzigo.» Absalomu amulakîrira bwenêne, ci mwâmi acîhirira mpu arhayija, amusengaruka anamusûhira obwangâ. ²⁶ Absalomu ashubirira, erhi: «Waliha oyêmêrage ciru mwene wîrhu Amnoni abê ye yisha.» Mwâmi amushuzi, erhi: «Bulya kurhi?» ²⁷ Absalomu ashub'imulakîrira, lêro mwâmi alîkûla Amnoni haguma n'abaluzi boshi mpu bagende yo. Absalomu arheganya olusiku lukulu nka mwâmi. ²⁸ Absalomu akomêreza abambali, erhi: «Mulange bwinjâ! Hano Amnoni ajamwo orukara, muyumva namubwîra, nti: «Torhagi Amnoni!», munamuyîrhe^r, murhayôbohaga. Kali niene mmubwizireko? Munakujire buzira bwôba, muyêrekane oburhwâli bwinyu. ²⁹ Bambali ba Absalomu bayîrha Amnoni nka kulya nnawâbo anabarhegeka. Ho n'aho abandi baluzi boshi bayimukanana, ngasi muguma ashonera oku cihêsi câge, bayâka. ³⁰ Oku baciri omu njira, ogwo mwanzi gwahikakwo Daudi, mpu: «Absalomu anayîsire bene mwâmi boshi, harhasigîre ciru n'omuguma.» ³¹ Mwâmi ayimuka abêra emyambalo yâge, anagwîshira oku idaho. Abarhambo bâge bo-shi bayimuka babêra emyambalo yâbo^s. ³² Cikwône Yônadabu mwene Shimeya, mwene wâbo Daudi, aderha aka kanwa: «Muhanyi wâni, orhayêmêrezagya oku abaluzi boshi bafire, bulya Amnoni yêne wafire: Absalomu al'iyôsire abîsire akarhinda kurhenga lulya lusiku Amnoni asherezagya Tamari, mwâli wâbo. ³³ Waliha ozâze olwo lukengêro omu murhima gwâwe lw'okuderha mpu abâna bâwe boshi bafire. Nanga, Amnoni yêne wafire ³⁴ na Absalomu anayâsire.» Omusole gwâli ebulâbi gwalangîra bantu banji banji bayishire omu njira y'e Bahurimu. Gulya musole gwayîsh'ibwîra mwâmi, erhi: «Namalangîra abantu bahunôka omu njira y'e Bahurimu oku irango.» ³⁵ Yônadabu abwîra mwâmi, erhi: «Abaluzi abo bakola bayishire nka kulya naderhaga.» ³⁶ Oku anayûs'iderha ntyo, bene mwâmi batâhîra, barhangira babanda endûlû banalaka. Mwâmi n'abarhambo bâge nabo barhangira babanda endûlû bwenêne. ³⁷ Ago mango, erhi Absalomu ayâkire emwa Talmayi mwene Amihudi, mwâmi w'e Geshuri. Mwâmi abêra omu mishîbo.

Yowabu asengerera Absalomu okuyagaluka

³⁸ Absalomu abêra e Geshuri myâka isharhu. ³⁹ Mwâmi alinda ayibagira olufû lwa Amnoni, n'akarhinda kâge kuli Absalomu kajâ kahwa.

14

¹ Yowabu mwene Seruya amanya oku mwâmi arhacigwêrhi karhinda kuli Absalomu. ² Na ntyo Yowabu arhuma mpu bacilonza omukazi oyengehusire e Tekowa. Abwîra oyo mukazi, erhi: «Nkuhûnyire, ocîjire nka muntu oli omu mishîbo, oyambale emishangi y'emishîbo, orhacîshîgaga mavurha, oyôrhe nka mukazi okola oli omu mishîbo kurhenga nsiku zirhali nyi. ³ Ojê emunda mwâmi ali omubwîre ntya na ntya... » Yowabu amurhwêsa ebinwa aj'iderha byoshi.

^r**13.28** : Absalomu acîhòlera mwâli wâbo Tamari. Kwo karhinda agwêrhekwo Amnoni.

^s**13.31** : Cimanyîso c'oburhè bunene.

⁴ Olya mukazi w'e Tekowa erhi ahika emunda mwâmi ali, ayunamiriza ahisa ak'amalanga oku idaho, aderha, erhi: «Mwâmi ontabâle nâni Yâgirwa!» ⁵ Mwâmi amudôsa, erhi: «Kurhi byabîre?» Nyamukazi ashuza, erhi: «Waliha! Ndi mukana. Ibanie afîre, ⁶ na niono nalgwêrhe bâna babirhi: abo bâna bombi lusiku luguma balwîra omu bulambo babula cafunga, lêro muguma ashûrha owâbo bwenêne anamuyîrha. ⁷ Aho omulala gwoshi gwantulikakwo amatumu, muhanyi; boshi mpu: «Orhuhè oyo munizi: Nîrhu rhwamuniga, rhucîhôle mulumuna wâge ayîrhaga na ntyo omwîmo guruhacibeho.» Bôhe balonza okuhirigisa ntyo akamole kali kacinsigalîre^t n'izîno ly'iburha ly'ibanie liherêrekere lwoshi hano igulu.» ⁸ Mwâmi abwîra olya mukazi, erhi: «Shubira emwâwe, niene namanya kurhi nakujira.» ⁹ Olya mukazi w'e Tekowa ashub'ibwîra mwâmi, erhi: «Muhanyi wâni, obwo bubî bumbêrekwo niene n'omulala gwâni. Mwâmi abêre n'oburhegesi bwâge burhalikwo izâbyo.» ¹⁰ Mwâmi ashubirira, erhi: «Ondêrhere oyo wakudwirhekwo akadugundu, arhakacishubirira.» ¹¹ Nyamukazi anaciderha, erhi: «Muhanyi wâni, ondaganye oku izîno lya Nyamuzinda wâwe oku olya mwihôzi arhacîhôle omukò gwa mugala wâni mpu anyîrhire omwâna osigîre. Oku izîno Jya Nyamuzinda ozîne, nkulaganyize oku ntâ luviri ciru n'oluguma lwarhenga oku irhwe lya mugala wâwe.»

¹² Nyamukazi ashubirira erhi: «Muhanyi onyêmêre nshub'iderha cinwa ciguma» Mwâmi naye, erhi: «Derhaga!» ¹³ Olya mukazi, erhi: «Cici carhumaga wajirira olubaga ntyo? Erhi oderha nk'oku ojizire buno buno, wêne wacyazi-ze, bulya orhalonzagya okugalula Absalom mpu arhenge emunda ayakire. ¹⁴ Ntâye orhakafâ, omuntu kwo ayôrha nka kula babulagira amîshi oku idaho barhanacigarhôle. Nyamuzinda arhazûsa owafîre: Yâgirwa oyêmêrere oyo mukagwa Absalom arhenge eyo munda abâ, agaluke hano mwâwe.»

¹⁵ «Akabâ nyishire bunôla nd'ibwîra mwâmi nnâhamwîrhu ebyôla binwa; kunali kubâ bulya olubaga lwageziremwo omusisi. Mwambalikazi wâwe anaciderha erhi: Nkola najibwîra nnakuno okûla nkaba hali amango ankajira oku mwambalikazi wâge amubwîra. ¹⁶ Nêci nnakuno ayumve okwôla, lyo alîkûza mwambalikazi wâge omu maboko g'abantu balonza okurhukûla nie na mugala wâni omu kashambala k'abâna ba Nyamuzinda^u. ¹⁷ Mwambalikazi wâwe anaciderha, erhi: «Akanwa ka nnakuno kandêrhere nâni mâshi omurhûla bulya Yâgirwa, mwâmi kw'ali nka malahika wa Lungwè: oyumva aminjà n'amabî^v. Nyamubâho Nyamuzinda wâwe abè haguma nâwe.»

¹⁸ Nnakuno erhi akola ashuza nyamukazi anacimubwîra, erhi: «Omanyè orhafulikaga akantu muli ebi nakudôsa. Nyamukazi anacishuza, erhi: «Nnakuno oderhage yâgirwa.» ¹⁹ Nnakuno anacidôsa, erhi: «Ka okuboko kwa Yowabu arhali kwo kumudwîrhe mw'ebîra byoshi?» Nyamukazi anacishuza nnakuno, erhi: «Liganze iroho lyâwe, yâgirwa mwâmi nnawîrhu, ntâko omuntu ankaderha mpu agera eburhambi ebwa kulyo nîsi erhi ebwa kulembe, muli ebi nnawîrhu mwâmi adesire. Nêci mwambali wâwe Yowabu wantegekeka okwôla, ye wa-bwîraga mwambalikazi wâwe ebyôla binwa. ²⁰ Nêci nnakuno agwêrhe oburhondekezi buli nka obwa malahika wa Nyakasane omu kumanya ebigerâ hano igulu lyoshi.»

²¹ Nnakuno anacibwîra Yowabu, erhi: «Okwôla kuhwerage ahôla. Kanyagya ogend'igalula oyôla mwâna Absalom.» ²² Yowabu afukama, ayunama, ayunamiriza ak'amalanga kahika okw'idaho, avuga mwâmi omunkwa, anaciderha, erhi: «Mwambali wâwe akolaga amanyire oku kurhona arhona c- mwâge yâgirwa Nnawîrhu, bulya nnakuno amâjira oku mwambali wâge amubwîzire.»

²³ Yowabu alukûla ajâ e Geshuri, anacyisha adwîrhe Absalom aha Yeruzalemu. ²⁴ Nnakuno anaciderha, erhi: «Akanye ajè emwâge, arhalôlaga oku busû bwâni.» Absalom anacijâ emwâge arharhinyukaga okujâ emalanga ga mwâmi.

^t**14.7** : Bôhe balonza okuherêrekeza omuguma ocinsigalîre.

^u**14.16** : Akashambala k'Abâna ba Nnâmahanga kuli kuderha olubaga lwa Nnâmahanga.

^v**14.17** : Oyumva aminjà n'amabî kuli kuderha oyishi aminjà n'amabî.

Biguma biguma biyêrekîre Absalomu

²⁵ Omu Israheli mwoshi murhabonekaga omuntu wali w'iranga aka Absalomu, ntà wundi walijire irenge akâge; kurhenga oku ino linene, kuhika aha ntongo y'irhwe ntà hy'ishembo hya mubâgakwo ciru n'ehisungunu. ²⁶ Aka-zag'imomwa irhwe aha buzinda bw'omwâka, erhi emviri zabaga zamuzidohera, erhi abâga amamômwa banagend'igera obuzirho bw'ezôla mvîri: Zakabà za buzirho bwa sikêli^w magana abirhi bw'oku minzani ya mwâmi. ²⁷ Absalomu abusire bâna basharhu: barhabana babirhi na munyere muguma. Izîno lya nyamunyere ye wali Tamari. Abâga mukazi w'iranga linjà bwenêne.

Daudi ashub'iyumvanya na Absalomu

²⁸ Absalomu ayûsa myâka ibirhi yoshi buzira okubona obusù bwa mwâmi. ²⁹ Absalomu arhumiza emunda Yowabu ali mpu ayîshe amurhume oku bwâmi. Ci arhalonzagya kuyisha emunda ali. ³⁰ Anacibwîra abambali, erhi: «Ka murhabwîni oku ishwa lyâge eri liri oku lubibi lwâni, linayêziremwo engano: mukanyagye mulidûlike muliro.» ³¹ Yowabu akanya agend'iyagulira Absalomu aha mwâge anacimubwîra, erhi: ³² Bici byarhumaga bambali bâwe badûlika ishwa lyâni muliro? Absalomu anacishuza Yowabu, erhi: «Lolà oku narhumire entumwa emwâwe nti oyîshe onjire nâni oku bwâmi, ogend'indôkeza: Nti bici bantengezagya e Geshuri? Ncibêraga yo ko kwâli kukulu emwâni. Ci bunôla nkolaga nonzize nâni mbonane na mwâmi n'akabà hali bubî ngwêrhe, anyîrhage erhi kwo.» ³³ Yowabu akanya ajà emunda mwâmi ali. Anacimurhondêreza birya binwa. Nnakuno arhuma abagend'ihamagala Absalomu, naye ayisha oku bwâmi n'erhi ahika embere zâge afukama. Ayunama ayunamiriza, akamalanga kahwêra oku idaho embere za mwâmi. Lêro mwâmi ahôbera Absalomu.

15

Oku Absalomu alonzagya okucîjira mwâmi

¹ Buzinda bwa nyuma Absalomu agula ngâlè nguma n'ebiterusi n'abantu makumi arhanu bamushiga. ² Sêzi sêzi Absalomu, akâg'izûka aj'iyîmanga hôfi h'olugo. N'erhi hankabîre omuntu oyishire alambûkîre mpu ahêka olubanja lwâge oku bwâmi, Absalomu anamuhamagala amudôse erhi: «Oli wa luhi?» Olya mulume anamushuza erhi: «Mwambali wâwe ali w'omu bûko bwa bene Israheli». ³ Okubundi Absalomu anamubwîra, erhi: «Lolà oku olubanja lwâwe luli lwinjà na ntâco cankarhuma orhaluyâza, cikwônene ntâye wankahà-sh'ikuyumva emunda mwâmi ali. ⁴ Kandi Absalomu anayûshûla, erhi: «Ndi wankanjira mutwî w'emmanja muno Israheli wâni, ngasi yêshi wankananyishira mpu mmutwîre olubanja nanamutwîralwo n'obushinganyanya»^x. ⁵ N'erhi omuntu ankayegire mpu amuyunamira, analarnbûla okuboko, amugwârhe anamuhôbere. ⁶ Absalomu akâg'ijira ntyo ngasi boshi banakazâg'iyisha mpu bajè oku bwâmi babatwîre olubanja. Ntyôla asîmîsa mirhima ya bantu banji muli bene Israheli.

Absalomu ajà e Hebroni

⁷ Erhi kugera myâka makumi anni Absalomu anacibwîra mwâmi, erhi: «Waliha nsengîre akabà kwankahashikana oyêmêre njè e Hebroni ngend'iyûkiriza eciragâne nahânaga emwa Nyamubâho. ⁸ Bulya amango nali e Geshuri omu Arami, mwambali wâwe ali ahânyire eciragâne aderha, erhi: Nyamubâho erhi ankananshubiza e Yeruzalemu, nanagend'ikolera Nyamubâho aha Hebroni.» ⁹ Mwâmi amubwîra, erhi: «Genda n'omurhûla». Naye ayimuka alîkûla ajà e Hebroni.

¹⁰ Absalomu arhuma entumwa omu mashanja goshi ga bene Israheli mpu aj'ibwîra abantu

^w**14.26** 14,26: Sîkeli: Lugero lwa buzirho bwa grama ndarhu.

^x**15.4** : Kwo kuderha ndi wankanjira mwâmi omu Israheli bulya mwâmi ye wanali mutwî w'emmanja omu cihugo.

mpu: «Mango mukâyumva omushekera gwabûhwa munakaderha mpu Absalomu amâyîma mwâmi aha Hebroni». ¹¹ Bantu magana abirhi b'e Yeruzalemu bali balusize Absalomu bali bantu balâlike konene ci barhali bacîkêbirwe cici kuli ogôla muhigo gwa Absalomu. ¹² Erhi babà bakola badwîrhe barherekêra, Absalomu alîka ntumwa yâge ej'ihamagala Ahitofeli, Munyagilo wayûbakaga omu cishagala câge ca Gilo, abâga muhanûzi mukulu wa Daudi. Ntyôla obugoma bwajà bwakula bwenêne n'olubaga lwakazâg'ishiga Absalomu lwajà lwayûshûka bwenêne.

Daudi ayâka Absalomu

¹³ Banaciyisha balibwîra mwâmi Daudi, mpu: «Ornurhima gwa bene ¹³ sraheli gukola guyêrekîre emunda Absalomu ali'». ¹⁴ Daudi abwîra ngasi ba- mbali banali boshi naye aha Yeruzalemu erhi: «Kanyi rhuyâke, bulya ntâko rhufume Absalomu. Kanyi duba rhugende bulya erhi ankabà yerhang'irhugwârha mwanabona arhuhenyere amabî kandi obone ecihugo coshi amacigeza oku boji bw'engôrho.» ¹⁵ Ahôla abarhumisi ba mwâmi banacimubwîra, mpu: «Emunda wankajà erhi yo nîrhu rhunajire, rhuli bambali bâwe». ¹⁶ Mwâmi alikola, agenda boshi n'omulala gwâge, bajabagenda n'amagulu, anacisiga bakazi ikumi ba biherula mpu balange enyumpa yâge. ¹⁷ Nnakuno alîkûla boshi n'engabo yâge, agenda n'amagulu aj'iyimanga enyuma ly'enyumpa ya buzindazinda. ¹⁸ Abambali boshi bagenda naye, bamujà eburhambi n'obundi, bali-gi Abakereti boshi, Abapeleti boshi, Itaya n'Abagititi, boshi bahika bantu magana gali ndarhu, abôla bo bayishaga bali boshi na mwâmi kurhenga e Gati bayisha bamushokolire. ¹⁹ Nnakuno anacibwîra Itaya Munyagititi muguma, erhi: «Nâwe bici birhumire orhushimba? Oleke oyôrhe mweshi n'oyôla mwâmi bulya wêhe ocîbêrîre cigolo na kandi kulibirha bakulibisirekwo kurhenga e-mwinyu. ²⁰ Njo waciyishaga, guruhigi ene rhukôla rhwajà rhwazungula eyi n'eyi rhweshi? Galuki mushubire eka mweshi na bene winyu. Omugisho n'obushinganyanya bya Nyamubâho bimuyandagalirekwo.» ²¹ Itaya anacishuza mwâmi amubwîra, erhi: «Aganze Nyamubâho, aganze na mwâmi aha Nnawîrhu aka- najà erhi ho nâni nandi, akabà oku bucire erhi lufù, aha ho mwambali wâwe naye anabà.» ²² Daudi anacibwîra Itaya, erhi: «Kanyagya eyikire». Itaya Munyagititi anaciyikira kuguma n'abantu bâge boshi n'abâna bali boshi naye. ²³ Ecihugo calaka calakûla erhi ago mwandu gw'abantu guyikira. Nnakuno ayikira omugezi gwa Kedroni n'abantu bashimba enjira eri ebw'irungu.

Omucîmba gw'Amalaganyo ga Lungwè

²⁴ Ayisha naye Sadoki haguma n' Abaleviti bali babarhwîre Omucîmba gw'Amalaganyo ga Lungwè, barhûla Omucîmba gwa Nyamubâho hôfi na Abiyatari kuhika olubaga nalo lwahîruka kurhenga omu lugo. ²⁵ Mwâmi abwîra Sadoki erhi: «Shubiza emucîmba gw'amalaganyo omu lugo. Nka Nyamuzinda antonyize anacingalula ananyêreke endâro yâge. ²¹ Ci erhi akaderha erhi: Ntacakuliko, niono anjirirage oku analonzire.» ²⁷ Mwâmi ashub'ibwîra omudâhwa Sadoki, erhi: «Yâga, we na Abiyatari, shubiri omu lugo n'omurhûla, mwe- shi na mugala wâwe Ahimasi na Yehonatani mugala wa Abiyatari, mugaluke mweshi na bala bâna bâwe eku banali babirhi. ²⁸ Lolà oku niono nkola najà nacilalira omu mahukulu gali omw'irungu, kuhika mbone akanwa karhenga e- mwâwe kwo kambwîra kurhi najira.» ²⁹ Sadoki na Abiyatari banacigalula Omucîmba gw'Amalaganyo e Yeruzalemu, banabêra yo.

Hushayi arhabâza Daudi

³⁰ Daudi anacisôka ehirhondo hy'e Mizêti erhi anayisha avugumula emirenge n'irhwe libwîke n'amagulu garhalimwo nkwêrho kuguma n'abantu bali bo- shi naye nabo bayishaga bagenda n'irhwe libwîke banajà bavugumula emirenge. ³¹ Banaciyisha balibwîra Daudi omwanzi mpu: «Ahitofeli akola ali boshi na Absalomu omu bugoma». Daudi aderha erhi: «Mâshi Nyakasane nkusengîre nâni Muhanyi, ojire amahano Ahitofeli ankanamuhà gabè ga buhalanjisi mâshi».

³² Erhi Daudi abà amahika oku irhwêrhwè ly'ako karhondo, hantu h'okurherekêra Nyamuzinda, Hushayi muntu muguma w'e Ariki anacyisha n'emyambalo yâge misharhule n'irhwe liyunjwîre katulo. ³³ Daudi amubwîra, erhi: «Okayikira nâni, woyo wâbà muzigo kuli nie. ³⁴ Cikwônene, erhi wankagaluka eka okanabwîra Absalomu erhi: «Niono nalinshizire omushi wâwe Yâgirwa, ci kurhenga ene we nkola nshizire, ohazahaze amahano ga Ahitofeli, n'okûla kwanankwânana. ³⁵ K'eyôla munda orhashimâne eri abadâhwa Sadoki na Abiyatari na ngasi ebi wankayumva ebwâmi, wanagend'ibimanyîsa abôla badâhwa Sadoki na Abiyatari. ³⁶ Lolà ciru okubali eyo na bagala bâbo, Ahimasi mugala wa Sadoki na Yehonatani mugala wa Abiyatari. Mujire abâla bâna bakampisakwo nâni emyanzi munayumvîrhe.» ³⁷ Ntyôla kwo Hushayi mwîra wa Daudi ashubiraga omu lugo amango Absalomu ajaga omu Yeruzalemu.

16

Daudi boshi na Siba

¹ Oku Daudi ayûs'irhaluka hitya irhwêrhwè ly'entondo, Siba mwambali wa Mefibali anacyisha alibabugana, al'idwîrhe ndogomi ibirhi mbambîre zâli zidwîrhe migati magana abirhi, nsisi igana za mizâbîbu myûmu, n'agandi malehe igana n'akabindi k'idivayi. ² Mwâmi anacidôsa Siba, erhi: «Bici wajira n'ebyôla?» Siba ashuza, erhi: «Ezîra ndogomi ziri z'ebwâmi zanarhabâla ab'ebwâmi okusôka. Ogu mugati n'agâla malehe abaganda banabilya, n'elira idivayi nti nkaba abakarhama n'enjira y'omw'irungu banahasha okulinywa.» ³ Mwâmi anacidôsa, erhi: «Ngahi mwene winyu ali?» Siba anacishuza, erhi: «Lolà anasigire e Yeruzalemu bulya amâderha erhi: Ene enyumpa y'I- sraheli yampa obwâmi bwa larha.» ⁴ Mwâmi anacibwîra Siba, erhi: «Namakoma akagasha waliha, nâni nkaziyrha nashobôla emwâwe, yâgirwa.

Shimeyi ahehêrera Daudi

⁵ Erhi mwâmi ahika aha Bahurimi, muntu muguma w'omu mulala gwa Saulu anacihuluka aho. Oyôla muntu ye wali Shimeyi mwene Gera anacyisha abahehêrera. ⁶ Akahanda Daudi amabuye boshi n'abambali n'obw'olubaga n'entwâli zoshi zâli ekulyo n'ekumoshô kwa Daudi. ⁷ Agôla mango Shimeyi akazâg'ibanda amabuye nahehêrera, akaderha erhi: «Rhenga kunôla, rhenga kunôla wâni mwîsi w'abantu! ⁸ Nyamubâho akuharhuzize omukò gw'enyumpa ya Saulu yoshi, olya wanyagaga obwâmi. Lêro ene Nyamubâho amakunyaga obwâmi nâwe amabuhà mugala wâwe Absalomu. Oleke nâwe orhang'ilagîrira we kaheza-ngabo, kabulaga-mukò.» ⁹ Okubundi Abishayi mwene Seruya anacibwîra mwâmi, erhi: «Carhuma aka kabwa kw'omufiriri kayisha kahehêrera mwâmi Nnawîrhu'? Leka nyikire ngend'imutwa igosi.» ¹⁰ Nnakuno ashuza, erhi: «Bunguke bucigi okwôla kwankarhulerhera oli nie oli we, wâni mwene Seruya? Leka ajacire! Bulya akabâ Nyamubâho wamubwiraga mpu ahehêrere Daudi, ndi wankamuhanza mpu carhuma wajira ntyôla?» ¹¹ Daudi anacibwîra Abishayi n'abandi bambali boshi, erhi: «Ka murhabwîni oku omwâna niene naburhaga oyûla wampivulula mpu anyîrhe; kw'oyôla akujire, oyûla mwene Benyamini akuleke? Leki ye ampeherere bulya Nyamubâho. ho wamurhumaga.» ¹² Hali amango Nyamubâho naye akacîbona okûla narhindibuka obone ama-ngalulira aminjà ahâli h'okûla kuhehêrera kw'ene.» ¹³ Daudi n'abambali banacihuma enjira yâbo, naye Shimeyi ayisha burhambirhambi ishiriza oku ntongo, ayisha abakulikire, ajâ ahehêrera anabatuhûlira akatulo. ¹⁴ Mwâmi n'engabo yâge yoshi yali naye bahika hôfi n'e Yordani erhi barhamire bwenêne n'oku bahika ahôla, bahûmûka.

Hushayi ashiga Absalomu

¹⁵ Absalomu n'abandi bene Israheli boshi n'Ahitofeli bajâ omu Yeruzalemu. ¹⁶ Amango Omunya-Arkiti, owali mwîra wa Daudi ajag'ishiga Absalomu, Hushagi abwîra Absalomu, erhi: «Mwâmi aganze, mwâmi aganze!» ¹⁷ Absalomu abwîra Hushayi erhi: «Ka kwo wayinjibanaga mweshi

n'omwîra wâwe ntyôla? Carhumire orhashimba omwîra wâwe?» ¹⁸ Hushayi ashuza Absalomu, erhi: «Nanga, oyu Nnâmahanga acîshozire n'olubaga loshi na bene Israheli boshi, oyôla ye nashiga ye nâbêra haguma naye. ¹⁹ Kandi ndi nakolera? K'arhali omugala? Nk'oku nakoleraga sho kwo nâwe nakukolera.» Absalomu boshi na bak'îshe ²⁰ Absalomu abwîra Ahitofeli, erhi: «Mudôsanye mwene na nnene, mulole kurhi rhwajira.» ²¹ Ahitofeli anacibwîra Absalomu, erhi: «Kanya ojè emunda birya biherula sho asigaga mpu bimulangire enyumpa biri, obiyanke^z. Ntyo Israheli yêshi anamanya oku mwagambine mweshi na sho, n'abakushizire boshi banasimikira kuli we.» ²² Bayûbakira Absalomu ihêma ahôla nyumpa, naye Absalomu aj'emunda abôla bak'îshe bali erhi na bene Israheli boshi basinza. ²³ Ihano Ahitofeli ahânaga agôla mango lyâli nka bugeremwa bwa Nyamuzinda. Agandi mango ga Ahitofeli goshi kwo ganayôrhaga ntyôla, abè kuli Daudi, abè kuli Absalomu.

17

Hushayi agolonjôla emihigo ya Ahitofeli

¹ Ahitofeli abwîra Absalomu erhi: «Oleke ncîshoge bantu bihumbi ikumi na bibirhi ngend'irhêra Daudi mwa bunôla budufu. ² Narhinda kuliye erhi anacirhamire arhanagwêrhi bushiru. Nanafudusa n'olubaga lwâge lwoshi luyâke, kandi obwôla nyîrhe mwâmi amasigala yêne yêne. ³ Na ntyôla nanayêrekeza olubaga loshi emunda oli nka kula omuhya anashubira emw'ibâ. Buzîne bw'oyôla muntu muguma yêne nalonza n'olubaga loshi lwanabâ n'omurhûla.» ⁴ Okuhandi ebyôla binwa byasîmîsa bwenêne Absalomu kuguma n'abashamuka bâge b'omu Israheli boshi.

⁵ Ci kurharhumaga Absalomu arhaderha, erhi: «Muhamagale Hushayi Munya-Arkiti naye rhuyumve kurhi adesire.» ⁶ Hushayi anacijâ emunda Absalomu ali, Absalomu anacimubwîra erhi: «Lolâ oku Ahitofeli anarhubwîzire, ka kukwânîne rhushimbe eryôla ihano? N'akabâ arhali ntyo derhaga nâwe o-kwâwe?» ⁷ Hushayi anaciderha, erhi: «Lêro burhanzi obûla Ahitofeli abâna ihano ligalugalu wânî!» ⁸ Hushayi ayûshûla aderha erhi: «Omanyire oku sho n'engabo eri boshi naye ziri ntwâli. Kandi bali bantu bakumbire omurhima nkakula wankabona engoromora yamanyagwa abâna ekôla ehangazize. Kandi sho ali muntu wa malwa bwenêne, anali nka arhaleke omurhwe gw'abasirika gwahûmûka budufu. ⁹ Acîfulisirage bunôla omu bulumba bulebe nîsi erhi handi hantu. Na nk'oku batula entambala ntyôla, hakajira abantu bafâ muli rhwe, abandi banakumanya. Kandi banaderha mpu: Abantu bashizire Absalomu bahimirwe. ¹⁰ Na muli okwôla, ciru n'omuntu w'entwâli olya ojira omurhima guli nka gwa ntale naye anajuguma bulya olubaga loshi luyishi oku sho bubâ buhanya omu kulwa; n'abambali boshi ntwâli. ¹¹ Oku mpanwîre niehe kw'oku: Oshûbûze Israheli yêshi ajè eburhambi bwâwe, kurhenga e Dani kuhika aha Bersabeya. Ali nyamugege w'abantu oyôla, ngabo mwandu nka mushenyi gw'oku nyanja, nâwe wêne wanaja ekarhî oku matabâro. ¹² Aha akanaja ho rhwanamugwârhira, rhumuvangukirekwo kulâla olumè luvangukira okw'idaho na ntyôla harhasigale omuntu oli ye, oli abambali. ¹³ Akayâkira lugo lulebe, Israheli yêshi anazongolose lulya lugo emigozi, rhuyishe rhwakulula kuhika oku mugezi na ntyo lurhasigalemwo ciru n'ibuye lyo linyinyi-nyî.» ¹⁴ Absalomu na bene Israheli boshi baderha mpu: «Ihano lya Hushayi Omunya-Arkiti lyamabâ linjâ kulusha erya Ahitofeli». Nyamubâho warhegeka okugayaguza eryo ihano linjâ lya Ahitofeli, bulya alonzagya mpu obuhanya bujè kuli Absalomu.

¹⁵ Hushayi abwîra abadâhwa Sadoki na Abiyatari erhi: «Ahitofeli amâhâna eri ihano nâni namahâna eri rindi. Ci niehe birebe nanadesire. ¹⁶ Kusiga murhumage buno buno entumwa emwa Daudi ecimubwîra erhi: Orhacumbikaga omw'irungu obudufu bw'ene ci oyikire erhi kwo

^z**16.21** Mpu ayanke ebiherula b'îshe: Acîyîmika omu by'îshe n'obwo îshe arhacifâ erhi ayinjira bak'îshe. Bwo bugoma boshi obwo bunali buhanya bunene!

Iyo mwâmi n'abambali bale-k'ihêrêkera.»

Daudi ayikira Yordani anakol'amanire eyo myanzi

¹⁷ Yehonatani na Ahimasi bali balangûza ah'iriba Iya Fuloni. Mujàkazi muguma akaz'ibalerhera emyanzi, nabo banayihisakwo Daudi bulya barhankacîyêrekîne bakola bajà omu lugo. ¹⁸ Ci lêro mwâna muguma wa musole ababona, akanya agend'ibwîra Absalomu. C'oku banali babirhi bacîkanyiza bagenda bahika aha Bahurimi aha mwa muntu muguma wali ohumbire ecidêka c'okulega amîshi omu ngo, bacîfulikamwo. ¹⁹ Nyamukazi wa halya ayanka omufûniko agulambûlira oku nyanya, anayanikirakwo ecihere c'engano, ntyôla ntâye wankacimanyire ebyâhali.

²⁰ Abaganda b'Absalomu banacijà aha mw'olya mukazi bajà omu nyumpa, bamudôsa mpu: «Ngahi Ahimasi na Yehonatani bali?» Nyamukazi abashuza erhi: «Bayikirire ishiriza». Basâgarha n'erhi babulirwa, bacîshubirira e Yeruzalemu. ²¹ Erhi babà bagenzire, Yehonatani na Ahimasi bayômoka mulya cidêka, bakanya bagend'ibwîra Daudi oku byabîre^a. Babwîra Daudi mpu: «Okanye oyikire olwîshi^b oku liciri duba, bulya Ahitofeli anahânyire ihano libî kuli we». ²² Daudi boshi n'engabo yâge banaciyimuka, bayikira Yordani mucêracêra, erhi bucânûla erhi boshi bâyikire. ²³ Naye Ahitofeli erhi abona oku barhacishimbire ihano lyâge, ashumika e- ndogomi yâge ayimuka ashubira omu lugo lwâge. Erhi abà amayumanyanya eby'omu mwâge byoshi, acîmanika afà. Bamubisha omu nshinda yîshe.

Absalomu ayikira olwîshi Iwa Yordani. Daudi aha Mahanayimi

²⁴ Daudi ahika aha Mahanayimi^c, naye Absalomu agôla mango ayikira Yordani n'engabo ya bene Israheli boshi naye. ²⁵ Absalomu ali amâjira Amasa^d murhambo w'engabo yâge y'abalwî ahâli ha Yowabu. Oyo Amasa ali mwene muntu muguma waderhagwa Yitra munya-Isamaeli, engoli yâge ye wali Abigayila mwâli wa Yese, oyôla mukazi balondanaga boshi na Seruya nnina wa Yowabu. ²⁶ Ntyôla Ismaeli boshi na Absalomu batwa icumbi lyâbo omu cihugo ca Galadi.

²⁷ Erhi Daudi ahika aha Mahanayimi, Shobi, mugala wa Nahasha w'e Raba emwa Abamoniti, Makiri mugala wa Amiyeli w'e Lo-Debari na Barzilayi w'e Galadi omu Roglimi, ²⁸ bayisha banadwîrhe ebi balâlamwo, ebi bacîbwika, ebi balîramwo, kuguma bayisha banadwîrhe engano, amashanza, ebishimbo n'enkole n'emihuli miyôce; ²⁹ bahirakwo obûci, amavurha makâve, ebibuzi n'e-nyama z'enkafu; ebyôla biryo bayisha babidwîrhîre Daudi n'olubaga lwâli bo-shi naye, mpu bacîshalulemwo. Bulya bakagicîdesa bône mpu: «Engabo y'abalwî yalilibusire n'ishali, n'enyôrha n'okurhama kw'omw'irungu.»

18

Okuhimwa kw'Absalomu

¹ Daudi erhi abà amaganja engabo yali boshi naye ajà ahira abarhambo oku ngasi murhwe, ajira abarhambo b'ebihumbi, n'abarhambo b'amagana. ² Mwâmi alîkûla engabo, ayanka ecigabi ca kasharhu, acîhà Yowabu, n'ecindi cigabi ca kasharhu acîhà Abishayi mugala wa Seruya na mulumuna wa Yowabu, n'ecindi cigabi omu maboko ga Itaya munya-Gati. Mwâmi abwîra olubaga erhi: «Nâni najà oku matabâro haguma ninyu.» ³ Olubaga lwashuza mwâmi mpu: «Orhankaja eyôla! Bulya erhi rhwankayâka, barhankaderha mpu barhushîbirira, ciru rhwankafamwo cigabi ca kabirhi, barhankaderha mpu barhushîbirira, cikwônene woyo oli nka

^a17.21 : Bamuhugûlira oku Ahitofeli anamujirire irhigi.

^b17.21 : Okanye oyikire olwîshi: lwîshi Iwa Yordani olwo.

^c17.24 : Mahanayimi: Lolà muli Murh 32,3 .

^d17.25 : Amasa àli muzâla wa Absalomu na mwihwa wa Daudi.

bantu bihumbi ikumi ba muli rhwe, kandi kukwânîne oyîsh'ibà erhi we orhurhabâla kurhenga omu lugo.» ⁴ Nnakuno abashuza, erhi: «Okumubwîne kwinjà kwo nakanajiraga». Nnakuno agend'iyimanga aha muhango, amango engabo y'olubaga yakazâg'ihuluka bikembe bikembe b'igana na bya cihumbi. ⁵ Nnakuno akomêreza Yowabu, Abishayi na Itaya erhi: «Mâshi mulwe n'obwîrhonzi mumanye mwankanambara enda, mulange olya mwâna Absalomu». Engabo yoshi yakazâg'iyumva erhi mwâmi akomêreza abarhambo bâge mpu balange omugala Absalomu. ⁶ Engabo yanacihuluka bakola baj'ilwîsa bene Israheli, entambala yakolera omu muzirhu gwa Efrayimu. ⁷ Engabo ya bene Israheli yahimirwa eyôla munda na bene Daudi. Olwo lusiku lwâbâ lwa kuhungumula embaga: Bantu bihumi makumi abirhi bafâ. ⁸ Entambala yalumîra omu cihugo coshi. N'olwôla lusiku abayisirwe n'omuzirhu bwo bali banji kulusha abayisirwe n'engôrho.

Absalomu afâ

⁹ Absalomu anacirhinda kuli bambali ba Daudi. Agôla mango Absalomu ali ashonyire oku ndogomi, ci mpu aciyaka, endogomi yâge yashesherera omu ishaka ly'amashami manji, irhwe lyâge lyanacihangarhana omu mashami ga gulya murhi, asigala ayêrêra omu cirêre, n'endogomi yâge yacîkulira omulindi. ¹⁰ Muntu muguma amubona akanya agend'ibwîra Yowabu, erhi: «Namâbona Absalomu ahangarhîne omu murhi, adwîrhe ayêrêra.» ¹¹ Yowabu ashuza olya walimubwîra omwanzi erhi: «Kuziga wamubwîne! Carhumirage orhamunigira aho honênê? Rhinga ngwâsirwe okukuhemba na sikêli ikumi za nsaranga na kandi nkuyambike omukaba gw'irenge.» ¹² Olya mulume anacishuza Yowabu erhi: «Ciru bakagerera omu nfume zâni sikêli cihumbi mpu bazimpa, ntakahumakwo mwene mwâmi; bulya rhwayumvîrhe ene mwâmi akuhà irhegeko we mweshi na Abishayi na Seruya. Abakomereza erhi: Mâshi mumanye mwankanyîrhira omwâna wâni Absalomu! ¹³ Na kandi ncihîraga nti namuyîrha ngalifulika, kurhakarhuma mwâmi arhakumanya na nâwe ciru wêne wali waciyegûla kuli obwôla bubî.» ¹⁴ Yowabu anacishuza erhi: «Ntalonza ombonêse nshonyi ntyôla.» Anaciyanka matumu asharhu agagwîka omu murhima gwa Absalomu, erhi Absalomu anacizîne ci ahangarhanyire mulya murhi. ¹⁵ Abâna b'emisole ikumi bakazâg'ibarhula emirasano ya Yowabu bagorha Absalomu bamutumirha bamunigûza. ¹⁶ Yowabu ahuma omw'ihôlere, engabo yagaluka erhaciminikagakwo bene Israheli bulya Yowabu amabahanza. ¹⁷ Bayanka Absalomu bamukwêba omu mwîna munene omu muzirhu, banamulundikakwo ecirundo cinene c'amabuye. Nabo bene Israheli bakûla omulindi bayâkira ngasi muguma omu mwâge. ¹⁸ Absalomu amango aciri mugumagumâ, ali amaciyûbakira oluhêrero omu lubanda lwa mwâmi, ajiraga ntyôla erhi amâderha erhi: «Niono ntagwêrhi mwâna bakaz'inkengêrerakwo hano igulu». Olwo luhêrero aluyirika izîno lyâge. Na kuhika buno kwo banaciderha mpu aha luhêrero lwa Absalomu.

Emyanzi yahikakwo Daudi

¹⁹ Ahimasi mugala wa Sadoki aderha erhi: «Nkola nalibirha ngend'ibwîra mwâmi ogu mwanzi mwinjà oku Nyamubâho anamukuzize omu bashombanyi bâge. ²⁰ Yowabu ashuza erhi: «Arhali we wagend'ij'imaganyisa omwanzi mwinjà ene; wacigumanyisa agandi mango, ci ene ntà mwanzi mwinjà wakamanyisa bulya mwene mwâmi anafîre». ²¹ Yowabu anacibwîra muntu muguma w'e Kushi, erhi: «Kanya ogendibwîra mwâmi kurhi wabwîne byâbâ.» Olya munya-Kushi afukama embere za Yowabu akûla omulindi. ²² Ahimasi mwene Sadoki ashubiriza abwîra Yowabu, erhi: «Okubyabâ bikube ci nâni nkolaga nalibirha nkulikire oyôla munya-Kushi.» Yowabu ashuza, erhi: «Bici waharhirakwo eyôla munda, mwâna wâni? Orhacibona luhembo luci omu kuderha mpu wagend'imaganyisa omwanzi mwinjà.» ²³ Ahimasi ashubiriza aderha, erhi: «Oku byakaba bikube ci ndibisire.» Naye erhi: «Libirhaga.» Ahimasi akula omulindi, atwikanya omu njira y'omu kabanda, arhaluka olya muntu w'e Kushi. ²⁴ Daudi ali atamîre ekarhî k'emihango yombi^e. Omulanzi wajâga

^e**18.24** Ekarhî k'emihango yombi kwo kuderha «omuhango gw'emuhanda n'ogw'omu

acîgezageza oku bûbake bw'olumvi enyanya ly'ecôgo ayînamula amasû, alâba, alangira muntu muguma olibisire yêne yêne. ²⁵ Olya wali ebulâbi ahamagaza amanyîsa mwâmi. Mwâmi aderha, erhi: «Akabà ali yênene, mwanzi mwinjà ogwôla avubasire.» ²⁶ Oku olya nyakulibirha ayisha ayêgera, olya muntu wali ebulâbi anacilangîra owundi muntu oli buhena naye, olya mulanzi ahamagala omuntu wakâg'ilanga olumvi aderha erhi: «Langîra omuntu oli buhena yêne.» Mwâmi ashuza, erhi: «Naye mwanzi mwinjà ogwôla adwîrhe.» ²⁷ Olya mulanzi anaciderha, erhi: «Igenda ly'owaburhanzi lyamalinzishusha igenda lya Ahimasi mwene Sadoki». Mwâmi ashuza, erhi: «Muntu wa bwinjà oyo, mwanzi mwinjà ayishire.»

²⁸ Ahimasi anacyegera mwâmi, amubwîra erhi: «Omurhûla!» Afukama ayunamiriza embere za mwâmi Nnakuno; amalanga gahika okw'idaho, anaciderha erhi: «Aganze Nyamubâho Nyamuzinda wâwe, bulya ene amaforhamya balya boshi bali bamabangalaza okuboko mpu bayîrhe Nnâhamwîrhu, mwâmi!» ²⁹ Mwâmi anacidôsa erhi: «Ka guligi na murhûla kuli mugala wâni Absalomu?» Ahimasi ashuza, erhi: «Nabwîne engabo yashandabana kwône ene mwambali wâwe Yowabu antuma niono murhumisi wâwe, cikwône ntamanyire kurhi byabîre.» ³⁰ Mwâmi anacimubwîra, erhi: «Jaga halâla burhambi obêre ho». Naye anacijà halya burhambi abêra halya.

³¹ Muli akôla kasanzi, olya munya-Kushi anacyisha naye. Aderha, erhi: «Yâgirwa Nnakuno Nnâhamwîrhu oyumve guno mwanzi: Ene Nyamubâho anayêrekîne obushinganyanya kuli we emwa balya boshi balibakola bakuhizirekwo amatumu.» ³² Mwâmi anacidôsa olya munya-Kushi, erhi: «Ka guligi murhûla kuli mugala wâni Absalomu?» Olya munya-Kushi anacishuza, erhi: «Mâshi boshi bakahera aka oyôla mwâna, abashombanyi ba Nnawîrhu mwâmi na ngasi boshi bacîshomya okukujirira amabî!»

19

Daudi alakira omugala

¹ Nnakuno ajunjugurhwa n'omutula munji, asôkera omw'izege ly'enyumpa yâge, arhoza omulenge, erhi: «Yajeewe! alà mugala wâni Absalomu, alà mugala wâni Absalomu, alà mugala wâni Absalomu! Ntanarhang'ibà nie nfà ahâli hâwe mâshi mwâna wâni Absalomu, Absalomu mugala wâni!» ² Banacigend'ibwîra Yowabu, erhi: «Mwâmi adwîrhe akungula, alakira Absalomu.» ³ Ntyôla omwîshingo gw'okuhima gwahinduka mushîbo omu lubaga, bulya lwamayumva baderha olwôla lusiku mpu: «Mwâmi ababîre bwenêne erhi kufà kw'omugala kurhuma.» ⁴ Olwôla lusiku olubaga lwayisha lwajonjôkera omu lugo nka bantu bagwâsirwe n'enshonyi z'okuhimirwa emunda bal'ilwa. ⁵ Mwâmi anacîbwîka obusû, mwâmi arhondêra ayâma n'izû linene bwenêne erhi: Yajeewe! alà omwâna wâni Absalomu, Absalomu mwâna wâni, mugala wâni»

⁶ Yowabu akanya asôkera emunda mwâmi ali, anacimubwîra, erhi: «Wamabonesa bambali bâwe nshonyi, bo bakucizagya, baciza bagala bâwe, baciza na bâli bâwe, kuguma na bakâwe n'ebisherula byâwe. ⁷ Omu kuzigira abakushomba n'omu kushomba abakuzigira, wamamanyîsa ene oku abarhambo na bambali bâwe bali busha emwâwe; namanamanya ene oku Absalomu acilamaga na nîrhu akabà rhwe rhufa omu lusiku lw'ene, okwôla kwo kwâli kwabà kwinjà bwenêne omu masû gâwe. ⁸ Kanya ogend'ihà olubaga omurhima, bulya nkubwîre oku izîno lya Lungwê, akabà orhahulusiri ntà muntu ciru n'omuguma wacibera nâwe muli obûla budufu bw'ene: n'okwôla kwabà bubî bulushire ngasi gandi mabî goshi wamabona kurhenga aha kuburhwa kwâwe kuhika ene.» ⁹ Okubundi obwôla mwâmi ahuluka agend'ibwârhalala aha muhango g'olugo. Banacimanyîsa olubaga loshi mpu: «Lâbi oku mwâmi atamîre aha muhango.»

Olubaga lwoshi lwanacishûbûkira emunda mwâmi ali.

Amarheganyo g'okugaluka kwa Daudi

Bene Israheli bôhe erhi bacîshandabanire boshi ngasi muguma omu mwâge. ¹⁰ Olubaga lwoshi omu ngasi bûko bwa bene Israheli, ngasi muguma muli bwo akâjà kadali omu kuderha erhi: «Mwâmi ye warhulikuzagya oku bashombanyi bîrhu, ye warhulikuzagya oku Bafilistini na bunôla lêro amârhenga bulibirha omu cihugo mpu ayâke Absalomu. ¹¹ Oyôla Absalomu rhwashîgaga amavurha mpu abè mwâmi wîrhu, y'oyôla wafirire oku matabâro. Cankarhuma barhagend'ibwîra Nnakuno ayagaluke?» ¹² Okubundi obwôla mwâmi Daudi anacilika entumwa emwa abadâhwa Sadoki na Abiyatari mpu bagend'ibwîra ahashamuka ba bene Yûda, erhi: «Carhuma mubà mwe babuzinda b'okugalula mwâmi aha mwâge?» N'obwo ngasi ebi bakâg'iderha omu Israheli byoshi, byakazir'ihikakwo mwâmi aha mwâge. ¹³ Muli bene wîrhu, muli mavuha gâni, muli na minyafu yâni, carhuma mwoyo mubà bazinda h'okugalula mwâmi? ¹⁴ Mugend'ibwîra n'Amasa erhi: «Mpu ka weki orhali mavuha na minyafu yâni? Nyamuzinda ajira ntya na ntya akabà orhabiri murhambo w'engabo yâni ahâli ha Yowabu» ¹⁵ Lêro bene Yûda boshi bagomba omurhima nka muntu muguma; banacirhuma entumwa emunda mwâmi ali mpu: «Yâgirwa oyagaluke mweshi na bambali bâwe.»

Ebigabi by'okuyagaluka: Shimeyi

¹⁶ Mwâmi ayagaluka obwo, anacihika oku Yordani. Bene Yûda bashagamukira e Giligali mpu bagend'iyankirira mwâmi banamuyikize Yordani. ¹⁷ Shimeyi mugala wa Gera, munya-Benyamini w'e Bahurimi, akanya ayandagala naye haguma na bene Yûda mpu agend'iyankirira mwâmi Daudi. ¹⁸ Ali ayishire na bantu cihumbi omu bene Benyamini; Siba mwambali wa Saulu boshi n'abagala ikumi na barhanu n'abambali makumi abirhi bakunjukira e Yordani mpu bagend'iyankirira mwâmi. ¹⁹ Banacirhondêra bajira omukolo gwâbo gw'okuyikiza bene mwâmi boshi ngasi okwankanabasimîsize kwoshi. Shimeyi mwene Gera anacicirhimba aha magulu ga mwâmi agôla mango ayikira Yordani anaciderha, erhi: ²⁰ «Mâshi Yâgirwa Nnâhamwîrhu orhacintumuzagya kubî kuci, orhacigererezagya kulya nakulogorheraga galya mango warhengaga omu Yeruzalemu, mwâmi mâshi omanyere orhabikiraga ebyôla omu murhima gwâwe. ²¹ Nêci niono mwambali wâwe manyire oku najizire okubî, ene niono nie murhanzi w'omu mulala gwa Yozefu nyishire nti nyankirire mwâmi Nnâhamwîrhu.» ²² Abishayi mwene Seruya anacirhenga omu kanwa, aderha erhi: «Ka Shimeyi arhakwânîni okufâ, omuntu wahehêreraga mwâmi n'ishungwè lya Nnâmahanga?» ²³ Ci Daudi ashuza, erhi: «Bici rhufânwa rhwembi wâni Seruya obu ene okola wacinyampindulira? Ka hali omuntu ogwâsirwe okufâ omw'I- sraheli olusiku lw'ene? Ka ntakahamirizagya embere zinyu oku kurhenga ene, niene mwâmi omu Israheli?» ²⁴ Mwâmi anacibwîra Shimeyi erhi: «Orhafè, mwâmi alahiriza, acîgashira ye».

Daudi ayumvanya boshi na Mefibali

²⁵ Naye Mefibali mugala wa Saulu anacibunguluka aliyankirira mwâmi. Arhalisâg'iderha mpu akakombêra amagulu gâge, nîsi erhi kushokôza obwânwa bwâge, ciru n'okushuka emyambalo yâge halya mwâmi anayâkiraga kuhika agôla mango ayagalukaga omu murhûla. ²⁶ Amango arhengaga e Yeruzalemu ayisha mpu aliyankirira mwâmi Nnakuno, mwâmi amubwîra, erhi: «Wâni Meribali^f, carhumire rhurhagenda rhweshi bulya?» ²⁷ Anacishuza, erhi: «Yâgirwa mwâmi, Nnawîrhu, mwambali wâwe wantebire bulya mwambali wâwe ali amalahira, erhi: Nkola nagend'ishanira endogomi yâni nanyishonerekwo ngende nshimbe mwâmi bulya mwambali wâwe ali cirema. ²⁸ Kandi abuligend'ileka mwambali wâwe emwa mwâmi Nnawîrhu. Ci manyire

^f**19.26** : Erhi Meribali ahika aha Yeruzalemu aliyankirira mwâmi, Nnakuno mwâmi amubwîra, erhi: «Ewe·Meribali, càrhumire... »

oku mwâmi Nnâhamwîrhu kwo ali nka malahika wa Nyamuzinda; oku abwîne kwinjà kw'akanajira. ²⁹ Bulya abantu by'omulala gwîrhu boshi barhalimwo orhali kwânîne okuyîrhwa na mwâmi Nnâhamwîrhu, wagalihira mwambali wâwe omu barhonyi balira oku cîbo câwe. Buhashe buci ncigwêrhage nâni bw'okusengera emunda mwâmi ali?» ³⁰ Mwâmi amubwîra erhi: «Bici walugiza kw'ebinwa? Nakudesire we na Siba mwagaba amashwa.» ³¹ Mefibali anacibwîra mwâmi erhi: «Ciru ayanke byoshi, casinga erhi mwâmi Nnawîrhu ayagalusire n'omurhûla aha mwâge.»

Barzilai

³² Barzilai w'e Galadi anacibunguluka kurhenga e Roglimi mpu aj'isengerukira mwâmi e Yordani. ³³ Oyo Barzilai alikola mushosi wa mîra, ali akola agwêrhe myâka makumi gali munâni abusirwe. Ye wakâg'iyîkuza mwâmi aha Mahanayimi bulya ali muntu muhirhi. ³⁴ Mwâmi anacibwîra Barzilai erhi: «Okanye rhugende rhweshi nagend'ikakurhabâla kuli byoshi emwâni aha Yeruzalemu.» ³⁵ Barzilai anacishuza mwâmi erhi: «Myâka inga ncigwêrhage y'okulama obwo nasôkera rhweshi na mwâmi e Yeruzalemu?» ³⁶ Niono ngwêrhe myâka makumi gali munâni buno. Ka ncimanya ehinja n'ehibî? Nîsi ka mwambali wâwe akacimanya ebiri binunu mw'ebi alya na mw'ebi anywa? Na kandi k'omanyire mpu nakaciyumva izû ly'abimbiza-lume erhi abimbiza-kazi? Cankarhuma mwambali wâwe agend'ibà muzigo konene emwa Nnawîrhu mwâmi? ³⁷ Ci mwambali wâwe Kimhama ayikira Yordani atunde mwâmi hitya. Cikwône carhuma mwâmi ampà luhembo lungana aha? ³⁸ Nkuhûnyire Yâgirwa, oleke mwambali wâwe acîgalukire agend'ifira omu cishagala câge, bambîshe aha burhambi bw'enshinda ya larha na nyâmâ. Ci mwambali wâwe Kimhama oli aha abè ye oyikira boshi na Nnawîrhu mwâmi, omujirire nk'oku anabwîne kwinjà omu masû gâge.» ³⁹ Mwâmi anaciderha, erhi: «Kimhana abâge ye rhugenda rhweshi naye, naj'imujirira nk'okwôla onabwîne kuli kwinjà, na ngasi kundi onasîmire mpu nkujirire nanakujira». ⁴⁰ Erhi olubaga loshi lubâ lwamayikira Yordani mwâmi naye ayikira wa buzinda alusibwe na Kimhama. Banacihôberana boshi na Barzilai, ishe wa Kimhama, amugisha na ntyo nyamushosi acîshubirira emwâge.

Yûda na Israheli balwîra obwâmi

⁴¹ Mwâmi alîkûlira e Giligali erhi banali boshi na Kimhana. Olubaga lwa bene Yûda loshi kuguma n'ecigabi c'olubaga lwa bene Israheli banacyisha balusize mwâmi. ⁴² Bene Israheli boshi banacyisha bashûbûzinye emunda mwâmi ali banacimubwîra mpu: «Carhumire bene wîrhu bene Yûda bo bakola bacîhalira bônene okukayikiza mwâmi n'enyumpa yâge n'engabo yâge yoshi?» ⁴³ Bene Yûda boshi banacishuza bene Israheli mpu: «Ebwakubâ mwâmi ali mwene wîrhu k'okwôla kwamamujiraga burhè? Ka hali hyâge rhwalîre? Ka hali akantu anahonzire kuli rhwe?» ⁴⁴ Bene Israheli banacishuza bene Yûda mpu: «Rhugwêrhe obuhashe kali ikumi kuli mwâmi», na ciru omu mulala gwa Daudi, nie nfula mwo. Carhuma wangayaguza ntya? K'arhali nie narhanzig'irhumiza wa burhanzi nti mwâmi ayagaluke? » Ci ebinwa bya bene Yûda byâbâ byo bikali kulusha ebinwa bya bene Israheli.

20

Obugoma bwa Sheba

¹ Ahôla hali muntu muguma w'omurhima mumînya, izîno lyâge ye Sheba mwene Bikiri w'omu bûko bwa Benyamini, anacibûha omushekera ahamagaza erhi: «Ntâ bushangire rhwankabâ na Daudi, ntâbyo rhushangîra na mwene Yese. Ngasi muguma abêre omu mwâge, bene Israheli weee!» ² Bene Israheli boshi bacîyegûla kuli Daudi banacishimbira Sheba mwene Bikiri. Ci bene Yûda bôhe banacisêra kuli mwâmi wâbo kurhenga oku Yordani kuhika aha Yeruzalemu. ³ Nnakuno ayisha ajâ aha mwâge, omu bwâmi bwâge aha Yeruzalemu, arhôla birya biherula byâge oku binali ikumi alisizire mpu bilange enyumpa yâge, abihira omu yindi nyumpa,

anabihirakwo abalâfizi. Abikombêra kwinjâ ci arhacijaga nyumpa nguma nabyo banakabiyigalira ntyôla kuhika aha kufâ kwabyo. Byalama nka bakana.

Amasa anigwa

⁴ Mwâmi anacibwîra Amasa erhi: «Onshûbûlize bene Yûda boshi omu nsiku isharhu nâwe obè hano.» ⁵ Amasa akanya ajâ ashûbûza bene Yûda, ci alegama arhalusa amango mwâmi amutwîraga. ⁶ Okubundi Daudi anacibwîra Abishayi, erhi: «Sheba mwene Bikiri yekôla muzibu kulusha Absalomu.» W'oyo orhôle engabo ya Nnawinyu, okanye omushimbûlire oku arhacihika omu mirhundu mizibuzibu na ntyo obone amarhufuma.» ⁷ Bakunjukira oku matabâro. Nayo engabo ya Yowabu, Abanyakereti, Abapeleti na ngasi bandi banali ntwâli boshi, barhenga aha Yeruzalemu mpu baj'ilwîsa Sheba mwene Bikiri. ⁸ Bali bakola bali hôfi n'ibuye linene libâ aha Gabaoni erhi Amasa ayisha ayêrekîre emunda bâli. Yowabu ali kenyaire emishangi yâge y'amatabâro, n'oku nyanya yayo aliyambalirekwo omushumi gulikwo engôrho eri elûba, erhi ayihagarhîre. Oku ajâ agenda erya ngôrho yacyiomôla. ⁹ Yowabu anacibwîra Amasa erhi: «K'odendêzize mwene wîrhu?» Okuboko kulyo kwa Yowabu kwanacirhuluba obwânwa bwa Amasa, nka kumuhôbera. ¹⁰ Amasa arhacîkebagwa cici kuli erya ngôrho yali omu kuboko kwa Yowabu. Yowabu amubwabwârhula nayo enda, obulâ bwasheshukira oku idaho, arhacîrhamagya mpu ankamufunda yo bwa kabirhi: Amasa afâ obwo. Yowabu bône omulumuna Abishayi banacihuma enjira yâbo bashimbire Sheba mwene Bikiri.

¹¹ Muntu muguma w'omu bantu ba Yowabu, akanya aj'iyimanga hôfi na Amasa, ahamagaza erhi: «Oli kuli Yowabu, anali wa mwâmi ashimbe Yowabu!» ¹² Agôla mango, Amasa erhi yêshi omukò gwamamufungana omwôla njira. Olya mulume erhi abona oku olubaga lwoshi ludwîrhe lwasîkanana, anacibulula Amasa, amurhenza mulya njira, amuheba omu ishwa anamubwikirakwo ecishûli bulya amâbona ngasi yêshi wakamuhikaho kuyimanga adwîrhe ayimanga. ¹³ Erhi babâ bamâmurhenza omwôla njira lyo ngasi muguma ashub'ilongôla, akulikira Yowabu eyo munda banajâga bashimbûlira Sheba mwene Bikiri.

Okuhwa kw'obugoma

¹⁴ Yowabu ahulukana amashanja goshi ga bene Israheli kuhika aha Abeli- Bet-Maaka, ngasi ezanali ntwâli za kuli Ababeriti zamukulikira. ¹⁵ Balinda bagorha Sheba, omu Abeli-Bet-Maaka banacizongolosa emirhi olunda lurhanzi lw'ecôla cogo c'amabuye, n'olubaga lwâli boshi na Yowabu lwarhondêra okuhumba idaho mpu bacihongole.

¹⁶ Okubundi obwôla omukazi mwengehusi anacirhondêra ahamagaza kurhenga mulyâla lugo erhi: «Alâ, muyumve, munyumve, mmuhûnyire! Mubwîre Yowabu erhi: Oyegere hanôla nkubwîre.» ¹⁷ Yowabu anacyegera olya mukazi amudôsa. erhi: «Ka we Yowabu bulya?» Anacishuza, erhi: «Nêci niono.» Olya mukazi amubwîra erhi: «Yumva ebinwa bya mwambalikazi wâwe.» Naye ashuza erhi: «Ndwîrhe nayumvirhiza.» ¹⁸ Olya mukazi anacimubwîra, erhi: «Obwâli burhanzi bakazâg'iderha mpu: «Orhangigend'idôsa embuko ya Abeli na Dani erhi enkômedu y'olubaga lw'Israheli yahwîre. ¹⁹ Woyo walonza okushêza omurhundu guli nka muzîre w'omu Israheli. Carhuma walonza okushâba olugo lwa Nyamubâho» Yowabu ashuza erhi: «Nanga, nanga, enkengêro za mwene ezôla zije kuli kwâni. ²⁰ Ntâl'ishâba ntanali sherêza. Okwôla ntakulikwo. ²¹ Ci muntu muguma w'omu birhondo bya Efrayimu, izîno lyâge ye Sheba mwene Bikiri, anagomire mwâmi Daudi. Mukamumpâ yêne, hoshi aho, nancîyegûle oku lugo lwinyu.» Nyamukazi ashuza Yowabu, erhi: «Alâ okw'irhwe lyâge, bakukwêba lyo enyanya ly'ecôgo lirhogere emunda oli.» ²² Olya mukazi aj'irhondêreza olubaga birya binwa binjâ, banacitwa irhwe lya Sheba mwene Bikiri, balikweba Yowabu. Naye abûha omushekera, bacîyegûla kuli lulya lugo ngasi muguma ashubira aha mwâge. Yowabu naye ashubira e Yeruzalemu emunda mwâmi ali.

Abarhambo ha Daudi

²³ Yowabu ye wali murhambo w'engabo y'abalwî omu bene Israheli boshi, Benaya mugala wa

Yehoyada ali murhambo w'Abakereti n'Abapeleti. ²⁴ Adorami ye wali oku bantu b'emikolo. Yehoshafati, mugala wa Ahiludi ye wali murhindisi w'emyandiko; Shiya ye wali mwandisi. ²⁵ Sadoki na Abiyatari bo bali badâhwa. ²⁶ Naye Ira, munya-Yaira ali mudâhwa wa Daudi.

21

V. Enyushûlo

Amango g'ecizombo n'okufà kwa bene wâbo Saulu

¹ Amango Daudi ali mwâmi, omu cihugo mwanacizûka ecizombo ca myâka isharhu ekulikirîne. Daudi akanya agend'idôsa embuko ya Nyamubâho, Nyamubâho anacimubwîra erhi: «Omukò guli kuli Saulu n'omulala gwâge bulya ayîsire abantu b'e Gabaoni». ² Mwâmi anacihamagala abantu b'e Gabaoni anacibabwîra, erhi: «Mubwîne mwene oku abâla bantu b'e Gabaoni barhâbaga Buyahudi, ci bâbâga misigala y'Abanya-Amoriti, n'Abayahudi bali erhi bacîgashire mpu barhankabahumakwo. Kurharhumaga Saulu arhalonza okubayîrha, lyo ayêrekana oku akunda bwenêne kulusha bene Israheli na bene Yûda.» ³ Daudi anacibwîra abôla bantu b'e Gabaoni erhi: «Bici nankamujirira na bici nankamuhongera lyo rhukûla ogûla mutuko, omu kashambala ka Lungwè?» ⁴ Abantu b'e Gabaoni bashuza, mpu: «Gurhali mwenda gwa nsaranga erhi gwa masholo rhujira emwa Saulu nîsi erhi omu mulala gwâge, kandi kurhali kuderha mpu ali muntu bagwâsirwe okuyîrha omu Israheli». Nnakuno abashuza, erhi: «Bici biguma mudesirage? Nâni namujirira byo.» ⁵ Bamushuza mpu: «Oyôla muntu ye warhumaliraga analonza okurhuherêrekeza mpu irhondo rhurhacilamaga muli bene Israheli. ⁶ Kuziga kukwânîne barhuhe bantu nda b'omu bâna bâge, rhubamanikire aha Gabaoni, embere za Nyamubâho, oku ntondo ya Nyamubâho». Nnakuno ashuza erhi: «Nnamubâbo». ⁷ Ci mwâmi ababalira Mefibali mwene Yônatanî, mugala wa Saulu erhi cihango cabali kwo cirhuma, embere za Nyamubâho, ekarhî ka Daudi na Yônatanî, mugala wa Saulu. ⁸ Nnakuno agwârha bânarhabana babirhi ba Rispa, mwâli wa Ayiya aburhiraga Saulu, Armoni na Mefibosheti na bandi bânarhabana barhanu ba Mikala, mwâli wa Saulu aburhaga bône Adriyeli, mugala wa Barzilaiy w'e Mehola, ⁹ anacibahâ abôla bantu b'e Gabaoni, nabo bagend'ibamanika oku ntondo, embere za Nyamubâho. Abo bantu nda bayîrhwa boshi caligumiza, bafâga omu nsiku ntangiriza z'okusârûla emburho, erhi barhangira okurhema engano. ¹⁰ Rispa mwâli wa Ayiya, erhi abâ amârhôla omwambalo gw'emishîbo, acîbambira gwo oku ibuye. Anakabêra ahôla kurhenga agôla mango barhangira okurhema kuhika amango enkuba yahangukaga. Arhazigaga enyunyi z'emalunga zayîsh'ibarhondomola mûshi nîsi erhi ensimba zabalya budufu. ¹¹ Banacimanyîsa Daudi olwôla Rispa mwa Ayiya, muherula wa Saulu ajiraga. ¹² Daudi akanya aj'iyanka amavuha ga Saulu n'ag'omugala Yônatanî emwa abarhambo b'e Yabeshi omu Galadi. Abôla bantu bwo bagamanulaga e Bet-Sheani, aha Abafilistini bagamanikaga galya mango bahimira Saulu aha Gilibowa. ¹³ Daudi anacirhenza ahôla ago mavuha ga Saulu n'ag'omugala Yônatanî, bagayanka bagalunda haguma n'amavuha ga balyâla bamanikagwa. ¹⁴ Ntyo babisha amavuha ga Saulu n'ag'omugala Yônatanî ha guma n'ag'abôla bamanikagwa nabo, bagend'igabisha omu cihugo ca bene Benyamini, aha Sela, omu nshinda y'îshe Kishi, banajira nka oku mwâmi anal'irhegesire kwoshi. Buzinda bw'ahôla Lungwè arhûlûla agashanira ecihugo.

Okulwîsa Abafilistini

¹⁵ Lusiku luguma entumba yanacizûka ekarhî ka bene Israheli n'Abafilistini. Daudi ahunguluka n'abambali barhondêra okulwîsa Abafilistini, lêro Daudi arhama. ¹⁶ Ago mango hali entwâli, Yishebibenobi omu bûko bwa Rafa. Itumu lyâge lyâli lya buzirho bwa sikêli magana asharhu g'obuzirho bw'omulinga, anali ahagarhîre engôrho mpyâhya. Oyo muntu ayisha ahiga mpu

kuhika ayîrhe Daudi. ¹⁷ Abishayi mugala wa Seruya ayisha akola al'irhabâla Daudi, atumirha olya Mufilistini amuyîrha. Okubundi abantu ba Daudi banacimulahiriza mpu: «Ntâ mango wanacyîshe mpu rhujê oku matabâro rhweshi, ntyo olek'izimya akamole ka Israheli».

¹⁸ Enyuma ly'aho eyindi ntumba yashub'izûka aha Gobe ekarhî k'abo n'Abafilistini, aho ago mango Sibekayi Munyahushi ayîrha Safi naye ali wa muli bene Rafa. ¹⁹ Kandi bashub'ikoza amatumu boshi n'Abafilistini aha Gobe. Elehanani mugala wa Yayiri Oregimi w'e Betelehemu ayîrha Goliyati w'e Gati; olusârhi lw'itumu ly'oyo Goliyati lwâli nka mulindizo gw'omuhunzi w'emigozi. ²⁰ Ahôla hali muntu muguma mulîmulî, ali agwêrhe minwe ndarhu oku ngasi kuboko na mano ndarhu ebwa ngasi kugulu, amanò n'eminwe yâge byâli makumi abirhi n'ini, naye ali w'omu bûko bwa Rafa. ²¹ Anacijacira Israheli ci Yehonatani, mugala wa Shimeyi w'omu bûko bwa bene wâbo Daudi amuyîrha. ²² Abôla bantu bâni bali bene wâbo Rafa w'e Gati boshi bakumba omu maboko ga Daudi n'aga bambali bâge.

22

Olulanga Iwa Daudi

¹ Daudi erhi Nyamubâho abâ amamulikuza oku banzi bâge boshi na kuli Saulu anacyimba olwimbo. ² Aderha erhi:

Nyakasane ye misî yâni ye lwâkiro lwâni, Nyamuzinda ye Mucunguzi wâni.

³ Nêci Nyamubâho y'ibuye lyâni, ncîfulikamwo, ye mpenzi yâni ye na cisiki c'obuzîne bwâni. Mucunguzi wâni, we wandîkûzize omu ntambala.

⁴ Nayâkûza olya wajire irenge, ye Nyamubâho, nafuma abanzi bâni.

⁵ Bulya nêci emigozi y'olufû yali yamanziriringa n'emigozi y'abaminyâ yali yamangezamwo omusisi.

⁶ Emigozi y'omu kuzimu yali hôfi h'okunziriringa, n'emirhego y'olufû yalikola enyêrekîre.

⁷ Omu malibuko gâni nabirikira Nyakasane, emunda Nyamuzinda wâni ali, nalaka nalakûla.

⁸ Naye oku ali omu ndâro yâge ayumva izû lyâni, omulenge gwâni gwanacihika omu marhwiri gâge.

Idaho lyajuguma lyageramwo omusisi, emitungo y'amalunga yadirhimana, yamânyuka erhi kugulumira kurhuma.

⁹ Ecigî catumbûka omu mazûlu gâge, engulumira yavubuka omu kanwa kâge yayisha yasingônola yanayisha yamokola amasèsè gadukumbusire.

¹⁰ Ayûnamya amalunga, ayandagala, erhi na ecitû c'endunduli ciri aha magulu gâge.

¹¹ Ashonera kuli Kerubi, azurunduka n'empûsi y'ebyûbi byâge .

¹² Acîhundikira endunduli nka nyumpa, kuguma n'emibumbuli y'amîshi n'ebirundo by'ebitû.

¹³ Omu ngulumira yali mushokolîre mwakacilashira amakala g'omuliro.

¹⁴ Nyamuzinda arhontomera emalunga, izû ly'Ow'enyanya lyashakanya omu malunga.

¹⁵ Abalasha emyampi yanacibashandabanya, abalikira omulazo gwabatulutumbya.

¹⁶ Lêro babona obululi bw'enyanya, amakondo g'igulu gabwikûka erhi Nyamubâho akankama, gabwikûka n'omuhusi gw'empûsi gwarhengaga emazulu gâge.

¹⁷ Anacilambûla okuboko kwâge kurhenga eyôla n'anya, andîkûza ankûla emuhengere.

¹⁸ Andîkûza oku mwanzi wâni wali mudârhi, andîkûza oku banzi bâni, n'obwo bo bali bazibu kundusha.

¹⁹ Bantêra omu nsiku z'amalibûko, ci Nyamubâho abâ ye nyamwegemerwa wâni.

²⁰ Ankwêbire ahantu hagali, anyôkwîre bulya amantonya.

²¹ Nyamubâho angalulire nk'oku obushinganyanya bwâni bwanali, ampemba nk'oku amaboko gâni ganali mêru-kwêru.

²² Bulya nashimbire enjira za Nyamubâho, ntahenyaga amabî, ntacyegûlaga kuli Nyamubâho

wâni.

- ²³ Bulya obucîranuzi bwâge boshi bwâli embere zâni, ntajandikaga amarhegeko gâge.
- ²⁴ Nanaciyôrha mwimâna emunda ali, nacîlanga oku câha.
- ²⁵ Nyamubâho anshubiza nk'oku obushinganyanya bwâni bwanali, nk'oku obucêse bwâni bwanali omu masù gâge.
- ²⁶ Omuntu mwinjâ, nâwe onamulole kwinjâ, omuntu mwimâna, nâwe onamuyêreke oku oli mwimâna.
- ²⁷ Omuntu mwêru-kwêru, onamuyêreke oku oli mwêru-kwêru, ci endyâlya we oiyeshûla.
- ²⁸ We oyôkola olubaga luli omu marhabi, n'abacîbona onabayase obusù bwâwe.
- ²⁹ Bulya we kamole kâni Yâgirwa Nyamubâho. Nyamubâho ye omolekera omu mwizimya ndimwo.
- ³⁰ Bulya oku burhabâle bwâwe nancîrhunike oku bashombanyi bâni, oku burhabâle bwa Nyamuzinda wâni nagagambe oku côgo cizibu.
- ³¹ Nyamubâho!... Enjira yâge ebâ eshingânîne, akanwa ka Nyamuzinda omu muliro kashukirwa.
- Abâ mpenzi ya ngasi boshi bacîkubagira ye.
- ³² Bulya ndi wundi Nyamuzinda okuleka Nyamubâho, ndi wundi ibuye Nyamwegemerwa kulusha Nyamuzinda wîrhu?
- ³³ Nyamuzinda ye lwâkiro ncîkubagira, ye oyôkola okunali obuzîne bwâni.
- ³⁴ Amagulu gâni anagajire mabidu nka ga kashafu, anarhume nashigalika oku lwimana.
- ³⁵ Ye okomereza enfune zâni oku ntambala, n'amaboko gâni ganafôle omuherho gw'enshungurhi.
- ³⁶ Wampîre empenzi y'obucire bwâwe, n'obutûdu bwâwe bunampêke enyanya.
- ³⁷ Onagalihye ikano lyâni, na ntyo ntamango nakajuguma entege.
- ³⁸ Namminike abashombanyi bâni kuhika mbashandâze, ntanagaluka ntanacibamalîra.
- ³⁹ Nabamalîre, nabavungunyula, barhakaciyûlubuka, bagugumikira aha magulu gâni.
- ⁴⁰ Onanyunjuze misî nka naj'ilwa, n'abashombanyi bâni obagombeze emunda ndi.
- ⁴¹ Abashombanyi bâni onarhume banyerekeza omugongo n'abashombanyi bâni onarhume nabamalîra.
- ⁴² Banalole eyi n'eyi, ntâye wabalîkûza, bagalamire Nyamubâho arhanabashuze!
- ⁴³ Nambavunyangule nka katulo k'idaho, mbahinogole nka byondo by'omu njira, mbakome nka nyâlè.
- ⁴⁴ Wandikuzize omu bugoma bw'olubaga lwâni, wananga mpu onjire mwâmi w'amashanja, olubaga ntayishigi lukola lunkolera.
- ⁴⁵ Abâna ba abanya-mahanga bakola banyinginga, babalagaze burhahusa amarhwîri mpu lyo bayumva eci naderha. ⁴⁶ Abâna ba abanya-mahanga banashandabane, basige ebishagala byâbo bizibuzibu.
- ⁴⁷ Aganze Nyamubâho , agishwe kabuye kâni, aj'irenge Nyamuzinda y'ibuye ly'obucire bwâni.
- ⁴⁸ Nyamuzinda ye onyîhôle, ye onahungumulira embaga aha magulu gâni.
- ⁴⁹ Y'orhuma nayongoloka abashombanyi bâni, yâgirwa we orhuma nafôkanana embere z'abanzi bâni, we ondîkûza oku muntu w'akavulindi.
- ⁵⁰ Co carhuma nakukuza ekarhî k'amashanja, Yâgirwa Nyamubâho, n'oku izîno lyâwe naziha olulanga.
- ⁵¹ Àshobôzize olya ajiraga iragi linjinja, ayêrekana obwinjâ bwâge emwa omushîgwa wâge, ye Daudi n'iburha lyâge ensiku zoshi.

Olulanga luzinda Iwa Daudi

- ¹ Alaga ebinwa bizinda bya Daudi:
Obugeremwa bwa Daudi mugala wa Yese,
obugeremwa bw'omuntu wahekagwa irenge n'Ow'enyanya,
ye olya mushîgwa wa Nyamuzinda wa Yakôbo, muzihi w'ennanga z'Israheli.
² Omûka gwa Nyamubâho gwanderhîremwo, n'ecinwa câge cindi oku lulimi:
³ Nyamuzinda w'Israheli adesire, ibuye ly'Israheli ambwîzire erhi:
Orhegeka abantu n'obushinganyanya, arhegeka erhi anarhînya Nyamuzinda,
⁴ Kw' anali kula bucânûla sêzi erhi izûba lishoshôka,
sêzi nka ntà lwikungu, linalangashane.
Na nka kula amango g'enkuba, olubala lufunûnuka ekuzimu.
⁵ Nêci, enyumpa yâni edêkerîre omu masû ga Nyamuzinda.
Bulya ampîre endagâno yâge y'ensiku n'amango,
eri nungêdu enalanzirwe bwinjâ;
k'arhali ye mêtza obucire bwâni n'oburhabâle bwâge?
⁶ Abantu b'encuku, bo bene Beliali⁹
kwo bali boshi nka mishûgi mikabulire erhashamarhwa na nfune.
⁷ Omuntu wayihumakwo anarhôla ecûma
nîsi erhi lusarhi lw'itumu ayikwêbe oku cîko esingônoke loshi.

Ezindi ntwâli za Daudi

- ⁸ Alaga amazîno g'entwâli za Daudi: Ishibali mugala wa Tahakimoni ahêkaga ngabo ya bantu makumi asharhu. Azunguza itumu lyâge omu ngabo ya bantu magana gali munâni, abatumirha bafâ oku irinda liguma. ⁹ Enyuma zâge akuheba Eleyazari, mugala wa Dodo munya-Ahohiti, muguma wa muli ziryâ ntwâli isharhu za Daudi amango bashandabanyagya Abafilistini, abâli batwîre olugerêro mpu balwîse bene Israheli aha Pasi-Damimu. ¹⁰ Okubacisôka oku murhezi arhondêra atumirha Abafilistini kuhika okuboko kwarhama, kwalinda kugangabalira oku ngôrho. Nyamuzinda ayôkola olubaga lwâge olwo lusiku, n'erhi olubaga lushubira enyuma kwâli kuyîsh'itungôla emirhumba. ¹¹ Akuheba Shama mwene Ela, munya-Harari. Abafilistini banacitwa olugerêro aha Lehi, ahôla hali ishwa liyunjwîre nkôle, olubaga lwarhondêra okuyâka Abafilistini. ¹² Ci yêne abahagalika mulya karhî k'ishwa, afungira liryâ ishwa anahima Abafilistini. Kandi Nyamubâho ayôkola ntyo olubaga lwâge bwenêne.
¹³ Kandi bantu basharhu omu ntwâli makumi gâge asharhu banacibunguluka, gali mango ga kusârûla, babunguluka mpu bajâ emunda Daudi ali omu bulumba bwa Adulami, n'obwo erhi Abafilistini batwîre olugerêro omu kabanda ka bene Refayimi. ¹⁴ Daudi ali omu lwâko, nabo Abafilistini erhi batwîre olugerêro aha Betelehemu. ¹⁵ Daudi anacijamwo idulwe, aderha erhi: «Ndi wakacinywêsa oku mîshi ga liryâ iriba libâ aha Betelehemu wâni?» ¹⁶ Ziryâ ntwâli oku zinali isharhu zacîhâ enjira omu karhî k'olugerêro lw'Abafilistini, bakanya bagend'idôma amîshi ahôla iriba ly'e Betelehemu. Bagabarhula bayisha bagahekire Daudi, ci Daudi arhalonzagya okuganywa. Ahâli h'okuganywa ajiramwo ecuhagizo (lukangûlo) embere za Nyamubâho, anaciderha erhi: ¹⁷ «Nanga woliha Nyamubâho, ntankajira ntyôla; ka kurhali kuguma n'okunywa omukò gw'abâla bantu barhababaliri obuzîne bwâbo?» Daudi alahira ntyôla okunywa agôla mîshi. Ezo ntwâli zanaçijira kwa bene okwo.
¹⁸ Abishayi mulumuna wa Yowabu mugala wa Seruya ali murhambo wa zindi ntwâli isharhu. Naye azunguza itumu lyâge omu bantu magana asharhu anabayîrha, ajâ ntyôla naye irenge muli ezôla ntwâli makumi asharhu. ¹⁹ Ye wali n'olukengwa muli ezôla ntwâli makumi asharhu, ye

⁹**23.6** : Beliali: kwo kuderha «Shetani, muntu w'encuku, w'omurhima mubî».

wanali murhambo wazo ci konene arhalushaga balya bandi basharhu. ²⁰ Benayahu mugala wa Yehoyada ali mwene muntu muguma wabâga ntwâli naye, ali amanyikîne oku ye kaheza-mbaga, abâga w'e Kabuseli. Ye wayîrhaga balya bâna babirhi b'e Mowabu. Naye, lusiku luguma anacibunguluka ayîrhira entale omw'iriba amango g'olukayu. ²¹ Ayîrha n'omuntu w'e Mîsiri, oyôla muntu ali wakurhînywa bwenêne erhi afumbasire n'itumu. Oyôla mwâna w'entwâli ayandagalira emunda ali erhi anafumbasire akarhi konene, amushugula liry itumu anamuyirhamwo. ²² Lolà oku kwo ajizire ntyôla Benayahu mwene Yehoyada, naye ajà irenge muli ezôla ntwâli makumi asharhu. ²³ Ali wa lukengwa muli galya makumi asharhu g'entwâli, cikwônene arhahikaga kuli balya basharhu. Daudi amulira murhambo w'omurhwe gw'abalâlîzi bâge.

²⁴ Asaheli mulumuna wa Yowabu naye ali wa muli zirya ntwâli makumi asharhu. Elehanani mugala wa Dodo naye w'e Betelehemu, abalimwo ²⁵ Shama w'e Harodi; abalimwo Elik w'e Harodi; ²⁶ na Helesi w'e Peleti, kuguma na Ira mugala wa Ikeshi, w'e Tekowa. ²⁷ Abalimwo Abiyezeri, w'e Anatoti, Sibekayi w'e Husha. ²⁸ Abalimwo Salmoni Muhohiti na Maharayi w'e Netofa. ²⁹ Abalimwo Helebi mugala wa Bânâ w'e Netofa, na Itaya mugala wa Ribayi w'e Gibeya w'omu bûko bwa Benyamini. ³⁰ Benayahu w'e Pireyatoni, Hidaya w'omu kabanda ka Gaashi. ³¹ Abibali w'e Beti-ha-Araba, Azimaveti w'e Baburimi. ³² Eliaheba w'e Shaalboni, Yasheni w'e Gimuzo. ³³ Yehonatani mwene Shama w'e Harari, Ahiyamu mugala wa Sharari w'e Harari. ³⁴ Elifêleti mugala wa Ahasbayi w'e Beti-Maka, Eliamu mugala wa Ahitofeli w'e Gilo. ³⁵ Hesrayi w'e Karmeli, Parayi w'e Arabi. ³⁶ Igeyali mugala wa Natani w'e Soba, Bâni w'e Gadi. ³⁷ Seleki munya-Moniti Naharayi w'e Beroti, ye wakaz'igihaka emirasano ya Yowabu mugala wa Seruya. ³⁸ Ira w'e Yatiri, Garebu w'e Yatiri. ³⁹ Uriya munya-Hiti. Boshi haguma bali makumi asharhu na nda.

24

Omubalè gwa bene Israheli

¹ Oburhè bwa bene Israheli bwashub'igwârha Nyakasane, anacisunika Daudi kuli bo anamubwîra, erhi: «Kanya ojire omubalè gwa bene Israheli na bene Yûda». ² Nnakuno anacibwîra Yowabu n'abarhambo b'engabo yâge bali boshi erhi: «Kanyi mugend'ilâlîka amashanja goshi ga bene Israheli kurhenga e Dani kujà e Betisheba' munganje abantu boshi lyo mmanyanya omubalè gw'olubaga lwâni.» ³ Yowabu anacibwîra mwâmi, erhi: «Mâshi Nyamubâho Nyamuzinda wâwe ayûshûle olubaga lwâwe kali igana na kulusha oku luli ene. n'amasù ga mwâmi Nnawîrhu erhi ganabona; ci konene cirhumire mwâmi Nnawîrhu alonzize okujira ntyo?» ⁴ Ci kwônene akanwa ka mwâmi karhaluka akôla ka Yowabu n'aka abarhambo b'engabo. Yowabu n'abandi barhambo b'engabo balîkûla bajà bajira omubalè gwa bene Israheli.

⁵ Bayikira Yordani barhangirira e Aroweri n'omu lugo lwâli omu lubanda, bajà emw'Abagaditi kuhika e Yazeri. ⁶ Banacihika omu Galadi n'omu cihugo c'Abahititi aha Kadeshi, lêro bahika e Dani na kurhenga e Dani barhambikira e Sidoni. ⁷ Banacihika omu karhî ka olugo lwa Tiri n'omu ngasi lugo lw'Abahititi n'eza abanya-Kanâni bahika omu mahirinji Nêgebu g'emwa bene Yûda aha Bersheba. ⁸ Erhi babà bamahulukana ntyôla ecihugo coshi, bashubira e Yeruzalemu erhi hamagera myêzi mwenda na nsiku makumi abirhi. ⁹ Yowabu anacyêreka Nnakuno omubalè gw'olubaga. Erhi omw'Israheli muli bihumbi magana gali munâni ga balume bakalwa n'engôrho, n'omu Yûda muli balume bihumbi magana arhanu.

Ecahira n'obwonjo bwa Nyakasane

¹⁰ Ci Daudi erhi abà amaganja abantu ntyôla, ayumva omurhima gwadûrha, anacibwîra Nyamubâho, erhi: «Najizire ecâha cinene mw'ebi bijiro. Ci Yâgirwa Nnâmahanga nkusengîre ombabalire obwo bubî bwâni bulya isirhe likulu lyandimwo.» ¹¹ Erhi buca erhi Daudi abà amazûka, akanwa ka Nyamubâho kanacirhindakwo Gadi, mulêbi, ye wakazâg'ilêbera Daudi,

kaderha erhi: ¹² «Okanye ogend'ibwîra Daudi oku kwo Nyakasane adesire ntya: Nahira embere zâwe bintu bisharhu, wênene ocîshoge ciguma muli byo nankujirireco.» ¹³ Gadi akanya ajà emwa Daudi anacimurhondêreza kulya, anacimubwîra erhi: «K'olonzize ecizombo cimugwârhe myâka isharhu omu cihugo coshi nîsi erhi ojire myêzi isharhu wajà wayâka omushombanyi wayîsh'ikuhiva, nîsi kandi erhi walonza ecahira cishinge nsiku isharhu omu cihugo câwe? Bunôla ololage wêne bici ocîshozire, ngend'ibwîra nâni owantumaga.» ¹⁴ Daudi anacishuza Gadi, erhi: «Nêci namarhindibuka wâni! Rhufirage erhi kwo omu maboko ga Nyamubâho, bulya obwonjo bwâge bubà bunji, casinga ntakumbaga omu maboko g'abantu.» ¹⁵ Ntyo, Daudi acîshoga ecahira.

Gali mango ga kusârûla engano. Okubundi Lungwè anacirhuma ecahira Omu cihugo ca bene Israheli kurhenga sêzi ly'olwo lusiku, kuhika oku lusiku ali atwîre. Kurhenga aha Dani kuhika aha Betisheba', kwafà bantu bihumbi makumi gali nda omu lubaga. ¹⁶ Malahika anacilambûlira okuboko kuli Yeruzalemu mpu naye amusherezagye. Ci Nyamubâho ayumva obwonjo, anacibwîra olya malahika wajàga aheza olubaga erhi: «Kurhali kunyi okwo, ogalulage okuboko kwâwe.» Oyôla malahika wa Nyamubâho ali ayîmanzire hôfi n'ecanikiro ca Aravna (Arauna) munya-Yebusi^h. ¹⁷ Erhi Daudi abona oyôla malahika wajàga ayîrha abantu anacibwîra Nyakasane erhi: «Mâshi k'orhabwîni oku nie najirize ecâha, nie najiraga agâla mabî ci abôla buli busô'i, bubî buci bajizire? Okuboko kwâwe kubâge nie kujakwo n'oku nyumpa yâni.»

Oluhêrero lwayûbakwa

¹⁸ Olwo lusiku Gadi anacijà emunda Daudi ali anacimubwîra, erhi: «Osôke okanye ogend'ihêrera Nyamubâho aha luhêrero lwa Aravna omunya-Yebusi. ¹⁹ Daudi anacisôkera eyôla nk'oku Gadi anamubwîraga, nk'oku Lungwè anali arhegesire. ²⁰ Aravna erhi agalamira abona mwâmi n'abaganda bâge bayêrekîre emunda ali. Aravna ajaga ahûla engano. ²¹ Aravna anacihuluka, afukama afukamiriza embere za mwâmi, ak'amalanga koshi kahwêra okw'idaho. Aravna aderha erhi: «Waliha bici bidwîrhe Nnakuno aha mw'omwambali wâge?» Daudi anacishuza, erhi: «Nyishire nti ompè ecîra canikiro nyûbakire ho Nyamubâho oluhêrero lyo eci cahira cirhenga oku lubaga.» ²² Aravna naye erhi: «Yâgirwa ocirhôle ojireho oku obwîne kuli kwinjà omu masù gâwe. N'ebimasha by'enterekêro bino woliha, n'emirindizo, haguma n'emirhamba zibè nshâli. ²³ Yâgirwa ebyôla byoshi Aravna abîhîre mwâmi». Aravna anacishubîriza erhi: «Nyamubâho Nyamuzinda wâwe akugashânire Yâgirwa.» ²⁴ Ci mwâmi anacishuza Aravna erhi: «Nanga, nalonza ongulize ecîra canikiro, nkuhè ensaranga bulya ntalonza nterekêre Nyamubâho enterekêro erhafaga cici». Daudi anacigula cirya canikiro na birya bimasha nsaranga sikêli makumi arhanu ga marhale. ²⁵ Daudi anaciûbakira Nyamubâho oluhêrero ahôla anacihêra enterekêro z'embâgwa n'ez'omurhûla emwa Nyamubâho. Ntyo Nyamubâho ababalira ecihugo n'ecôla cahira cahwa omu Israheli.

^h**24.16** : Aravna (Arauna) munya-Yebusi: Yebusi lyo lyâli izîno lya îlya Yeruzalemu. Arauna: Nkaba ye mwâmi w'e Yeruzalemu embere za Daudi.

ⁱ**24.17** : Ebyôla bibuzi, lwo lubaga akazâg'iyahula, erhi kurhegeka.

1KI - 1BÂM -

1Bâm

1Bâm

ECITABU CIRHANZI C'ABÂMI

ECITABU CIRHANZI C'ABÂMI

Enshokolezi

Ecitabu cirhanzi c'Abâmi cishambâla emyanzi mizinda y'akalamo ka mwâmi Daudi n'okushwinja emyanzi y'okuj'enyanza kw'obwâmi bwa Yûda.

Owayandikaga ebitabu by'Abâmi ahamîrîze ebi abwîne n'amasû gâge omu burhegesi n'omu bwôrhere bwa ngasi mwâmi. Abâmi boshi b'e Israheli batwîrwa olubanja bulya bashimbaga olwiganyo lubî lw'omwâmi murhanzi: Yerobwâmi wajiraga amabî omu masû ga Nyamuzinda. Omu bâmi bw'omu cihugo ca Yûda, bâmi munâni bakuzibwa bulya bashimbire amarhegeko makulu ga Nnâmahanga.

Embaka zilushire ezindi zoshi ebyo bitabu bishambâlakwo kuli kubonekana kw'ecitabu c'okukengêza amarhegeko g'obwâmi bwa Yozwè. Ebyo bitabu bibirhi byo bijirwa n'emyanzi y'okukengêza amarhegeko gw'obushinganyanya. Bilonza okukomeza olu luderho: Ishanja lishimba amarhegeko ga Nnâmahanga libà ligishe naye, na likagavuna lyanahanwa naye (1 Bâm 8; 2 Bâm 17).

Ebitabu by'abâmi birhukengêza «Omwanzi gw'okucunguka». Olubaga lwîshogwa lwoshi lurhashimbaga irhegeko lya Nnâmahanga. Cikwône hali bantu baguma basungunu barhafukamiraga nyamuzinda w'obunywesî; abo bemêzi babikirira endagâno bajiraga huguma na Nyamuzinda.

Kuli kwa kurhangâza okubona Nyamuzinda akûla omulala gwa Daudi omu mbaka. Ciri cimanyîso oku Nyamuzinda arhankahindula endagâno yâge y'oku-rhukûla omu bujâ. Arhurhumira Omuciza warhengaga omu mulala gwa Daudi.

Omu cigabi cizinda c'ecitabu ca kabirhi c'abâmi, barhushambâlira kurhi mwâmi w'e Babeli ababaliraga Yoyakini, mwâmi w'Abayuda; amukûla omu mpamikwa. Nyamuzinda ye langaliza abantu okubakûla omu bujâ, okubacu-ngula.

EBIRI OMU CITABU CIRHANZI C'ARAMI

1. Obwâmi bwa Salomoni: cigabi 1-11
2. Yûda n'Israheli erhi bayûs'igomerana: cigabi 12-22

EBIRI OMU CITABU CA KABIRHI C'ABÂMI

1. Yûda n'Israheli kuhika oku bujâ bwa Samâriya: cigabi 1-17
2. Yûda kuhika oku bujâ bwa Yeruzalemu: cigabi 18-25

1

ECTABU CIRHANZI C'ABÂMI

I. Okuyîma omu bya Daudi

Obushosi bwa Daudi n'obugoma bw'Adoniyasi

¹ Mwâmi Daudi ali akola mushosi, n'emyâka erhi yamamugombya. Bakamuhundikira emishangi ci erhakag'imujira idûrhu. ² Abambali bamu bwîra, erhi : «Balongeze mwâmi Nnawîrhu omwâna-nyere w'omubikira; akabêra embere za mwâmi akamukolera n'okumulala omu cifuba lyo

akayumva idûrhu.» ³ Banacilongereza omu cihugo c'Israheli coshi, omwâna-nyere mwinjinjà, banacibandâna Abishagi w'e Shunemi, banacimuhêkera mwâmi. ⁴ Oyo mwâna-nyere ali mwinjà bwenêne, anacibà ye mukazi w'okulafîra mwâmi n'okumukolera ci mwâmi arhamumanyaga.

⁵ Lêro Adoniyasi, mugala wa Hagiti erhi obucîbone bubà bwamamujamwo, akaderha, erhi : «Nie nâbè mwâmi». Anacilonza engâlè n'ebiterusi, na bantu makumi arhanu birongôzi byâge . ⁶ N'obwo îshe arhamujiriraga ehibî ciru n'amango maguma omu kumuhakanya, erhi: «Kurhi oku wajira». Cikwône oyo Adoniyasi ali w'iranga linjà, ye wanalondaga Absalomu. ⁷ Banaciganîra boshi na Yowabu mugala wa Seruya n'omudâhwa Abiyatari, banacirhabâla engabo ya Adoniyasi. ⁸ Cikwônene omudâhwa Sadoki, Benayahu, mugala wa Yehoyada, Natani ye wali mulêbi Shimeyi, Reyî na ngasi zanali ntwâli za Daudi zoshi, barhakulikiraga Adoniyasi. ⁹ Adoniyasi anacirherekêra ebibuzi, empanzi n'amanina gashushagîre e Eben-ha-Zoheleti, hôfi n'Ein-Rogweli, anacilâlîka bene wâbo boshi, ngasi bene mwâmi na ngasi bantu b'e Yudeya bambali ba mwâmi. ¹⁰ Ci arhalâlîkaga oli omulêbi Natani, oli Benayahu, oli zirya ntwâli za Daudi ciru na mulumunawâge Salomoni.

Obwengehusi bwa Natani na Betisabeya

¹¹ Okubundi Natani anacibwîra Betisabeya nnina wa Salomoni, erhi: «K'orhacimanya oku Adoniyasi, mugala wa Hagiti akola mwâmi n'obwo mwâmi Daudi arhamanyiri? ¹² Yumva nkubwîre ihano oku wajira lyo ociza obuzîne bwâwe n'obwa mugala wâwe Salomoni. ¹³ Okanye ojè emunda mwâmi Daudi ali omubwîre, erhi: «Mwâmi, yâgirwa nnawîrhu, k'arhali wêne olya walagânanaga na mwambalikazi wâwe erhi: Mugala wâwe Salomoni ye wayishiyîma omu byâni, ye wanabwârhalâ oku ntebe yâni? Carhumirage Adoniyasi abà ye okola mwâmi?» ¹⁴ Na muli agôla mango wayîsh'ishambâla mweshi na mwâmi nâni nanayisha enyuma zâwe ngereze halya ebinwa byâwe bigezire.»

¹⁵ Betisabeya anacikanya ajà emunda mwâmi ali omu nyumpa yâge; mwâmi ali akola mushosi bwenêne, na Abishagi w'e Shunemi ye wakazâg'imukolera. ¹⁶ Betisabeya ayûnama ayûnamiriza embere za mwâmi; mwâmi anacimubwîra erhi: «Bici walonza?» ¹⁷ Naye anacishuza, erhi: «Yâgirwa Nnâhamwîrhu, walaganyize mwambalikazi wâwe oku izîno lya Nyamubâho, erhi: Salomoni mugala wâwe, ye wayîsh'iyîma enyuma zâni ye wanabwârhalâ oku ntebe yâni. ¹⁸ Alaga buno oku Adoniyasi ye okola mwâmi na mwâmi Nnâhamwîrhu arhamanyiri! ¹⁹ Anarherekîre empanzi, amanina gashushagîre n'ebibuzi mwandu, analâlîka bagala ba mwâmi boshi, omudâhwa Ebiyatari, Yowabu murhambo w'engabo y'abalwî ba mwâmi, ci arhalâlîsire omurhumisi wâwe Salomoni! ²⁰ Cikwônene yâgirwa mwâmi Nnâhamwîrhu, Israheli yêshi wêne ahizirekwo amasû, mpu omumanyîse ndi okwânîne okujà oku ntebe ya mwâmi Nnâhamwîrhu. ²¹ Cikwônene amango mwâmi Nnâhamwîrhu abà akola agwîshîre haguma na bashakulûza, nie na mugala wâni Salomoni rhwanatumula.»

²² Oku acidwîrhe aderha ntyâla omulêbi Natani naye apamuka. ²³ Banacige nd'imanýîsa mwâmi bamubwîra mpu: «Omulêbi Natani onôla». Anacijà embere za mwâmi, anacifukamiriza embere zâge, ak'amalanga kahika oku idaho. ²⁴ Natani anaciderha, erhi: «Yâgirwa mwâmi Nnâhamwîrhu, wadesire erhi: "Adoniyasi ye wayîsh'iyîma omu byâni, ye wanayîsh'itamala oku ntebe yâni!" ²⁵ Bulya anayandagîre ene, amanarherekêra empanzi, amanina gashushagîre, ebibuzi mwandu, amâlâlîka bagala ba mwâmi boshi, abarhambo b'engabo ya mwâmi n'omudâhwa Abiyatari. Lolaga oku bakola badwîrhe balya bananywêra embere zâge banakâderha mpu: "Alame mwâmi Adoniyasi!" ²⁶ Cikwônene arhalâlîsire oli niono mwambali wâwe, oli omudâhwa Sadoki, oli Benayahu, mugala wa Yehoyada, oli Salomoni murhumisi wâwe. ²⁷ Akabà okwôla emwa mwâmi Nnâhamwîrhu kurhenzire, kuziga orhamanyisize bambali bâwe ndi okwânîne ajè oku ntebe ya Nnâhamwîrhu, mwâmi enyuma zâge.»

Daudi acîshoga Salomoni mpu abè mwâmi

²⁸ Mwâmi Daudi anacishuza, erhi: «Mpamagaliri Betisabeya.» Anacijà e mbêre za mwâmi ayimangayo. ²⁹ Mwâmi anacilahira ibango, erhi: «Alame Nyamubâho owandîkûzagyakwo abashombanyi bâni boshi!» ³⁰ Bulya nk'oku nanakulaganyagya nkwigashira oku izîno lya Nyamubâho Nyamuzinda w'Israheli amango nakubwîraga, nti: Salomoni mugala wâwe ye wânayime omu byâni, ye wanatamale oku ntebe yâni, nêci, ene kwo najira ntyo.» ³¹ Betisabeya ayunama ayunamiriza, ak'amalanga kahika oku idaho, afukamîriza embere za mwâmi anaciderha, erhi: «Alame ensiku zoshi, Nnâhamwîrhu mwâmi Daudi!» ³² Mwâmi Daudi anaciderha kandi erhi: «Mumpamagalire omudâhwa Sadoki, omulêbi Natani, Benayahu, mugala wa Yehoyada». Erhi babà bakola bali embere za mwâmi, ³³ mwâmi anaciderha, erhi: «Murhôle bambali ba Nnâhamwinyu, mushoneze mugala wâni Salomoni oku cihêsi câni mumuyandagalize e Gihoni; ³⁴ eyôla munda, omudâhwa Sadoki n'omulêbi Natani bamushîge amavurha g'okubà mwâmi w'Israheli; mubûhe emishekera munaderhe mpu: «Alame mwâmi Salomoni!» ³⁵ Enyuma z'aho muyinamuke muyishe mumuyimizize, ayîshe aj'itamala oku ntebe yâni, anayime ahâli hâni, bulya ye nyîmisire mwâmi omu Israheli n'omu Buyahudi. ³⁶ Benayahu mugala wa Yehoyada anacishuza mwâmi erhi: «Amen!» Ko na Nyamubâho Nyamuzinda wa Nnâhamwîrhu anadesire ntyôla! ³⁷ Kulya Nyamubâho ali na mwâmi, kwo anabêra na Salomoni, anayinjihya entebe yâge kulusha entebe ya Nnâhamwîrhu Daudi!»

³⁸ Omudâhwa Sadoki anaciyandagala boshi n'omulêbi Natani, na Benayahu, mugala wa Yehoyada, abantu b'e Kereti n'ab'e Peleti, n'erhi babà bamashoneza Salomoni oku ndogomi y'îshe mwâmi Daudi banacimujana e Gihoni. ³⁹ Omudâhwa Sadoki anaciyanka ihembe lyamavurha omu ihêma, anacigashîga Salomoni, babûha emishekera, olubaga lwanaciderha, erhi: «Alame mwâmi Salomoni!» ⁴⁰ Okubundi olubaga loshi lwanacisôka lwayisha lumuyimizize. Olubaga lwayisha lwaziha orhurhêra, lwasîma bwenêne; idaho lyageramwo omusisi erhi lubî lwâbo lurhuma.

Adoniyasi arhungwa n'obwôba

⁴¹ Adoniyasi, anaciyumva kuguma na balya bali balalisirwe bali boshi naye, erhi banaciyûsa okulya ntya. Erhi ayumva omulenge gw'omushekera, Yowabu anaciderha, erhi: «Lubî n'ishâbâbè lici eryo lyamayisha omu lugo?» ⁴² Oku acidwîrhe aderha ntya, lolà oku Yônatanî mugala w'omudâhwa Abiyatari anacipamuka. Adoniyasi anacimubwîra erhi: «Yisha bulya oli mulume, orhubwîre omwanzi mwinjà.» ⁴³ Yônatanî anacibwîra Adoniyasi, erhi: «Okuli Nnawîrhu Daudi anayîmisire Salomoni. ⁴⁴ Mwâmi anarhumire omudâhwa Sadoki, omulêbi Natani, Benayahu, mugala wa Yehoyada abantu b'e Kereti na ab'e Peleti, banamushonîze oku cihêsi ca mwâmi. ⁴⁵ Omudâhwa Sadoki n'omulêbi Natani bamushîgîre amavurha g'obwâmi aha Gihoni; kurhenga aho basôka n'omwîshingo na ntyo l'olwo lubî luli omu lugo: lw'olwo lubî mwayumva. ⁴⁶ Ciru Salomoni anatamîre oku ntebe ya mwâmi. ⁴⁷ Ciru na bambali ba Daudi bayishire balîkûza Daudi banacimubwîra, mpu: «Nyamuzinda wâwe ajire izîno lya Salomoni lije irenge kulusha elyâwe, anakuze entebe yâge kulusha eyawe! Mwâmi anayunamirîze erhi anali oku ncingo yâge.

⁴⁸ Ciru na mwâmi yêne anadesire erhi: Ayâgirwe Nyamubâho Nyamuzinda w'Israheli, ye wampaga ene omuntu w'omu iburha lyâni mpu ajè oku ntebe yâni, na nâni niene namanamubona n'amasû ganî» ⁴⁹ Abâli balalisirwe na Adoniyasi boshi barhungwa n'obwôba; bayimuka ngasi muguma agera yâge yâge njira. ⁵⁰ Adoniyasi omu kuyôboha Salomoni, ayimanga akanya agend'igwârhiriza oku bikwi by'oluhêrero^j. ⁵¹ Omwanzi gwahikakwo Salomoni, mpu: «Adoniyasi ayôbohire mwâmi Salomoni n'oku agwârhirîze oku bikwi by'oluhêrero amâderha, erhi: Mâshi mwâmi Salomoni acîgashe oku arhayîrhe omwambali n'engôrho!» ⁵² Salomoni aderha, erhi: «Ankabà n'obwôrhere bw'omuntu musinganyanya, ntà luviri lwagc ciru n'o

^j**1.50** : Omuntu wahemusire erhi akagwârhirize oku bikwi by'oluhêrero lwa Nyakasane, arhakacigwâsirwe mpu ahanwe nk'arhali muntu anayîsire n'obulanza.

luguma lwamurhengakwo; ci kwône ankabà agwêrhe ecâha, nanamuyîrha». ⁵³ Salomoni arhegeka mpu bamushonôle oku luhêrero. Adoniyasi afukama embere za Salomoni. Naye Salomoni amubwîra, erhi: «Genda omu nyumpa yâwe».

2

Amahano mazinda ga Daudi kuli Salomoni

¹ Erhi ayumva ensiku zikola zimunyahire n'olufù lukola lumuli hôfi, Daudi anacirhumiza omugala Salomoni, anacimukomêreza amubwîra, erhi: ² «Nie oyu nkola nyêrekîre emunda abandi boshi bajà: ozibuhage oyerekane oku onali mulume! ³ Oshimbûlire amarhegeko ga Nyakasane Nyamuzinda wâwe, okulikire amâjira gâge goshi, omu kulanga amarhegeko gâge na ngasi bindi akanakuhûna byoshi nk'oku binayandisirwe omu citabu c'amarhegeko ga Mûsa. Aho wanayîsh'ihasha okuyunjuliza bwinjà byoshi ebi wâjire n'ebi wanalalîre okujira; ⁴ n'okwôla lya Nyakasane ayunjuza kalya kanwa kâge ambwîraga, erhi: Bagala bâwe erhi bankacilanga bakânabà n'olugendo lwinjà embere zâni n'omurhima n'iroho lyâbo lyoshi, hanakaz'iyôrha hali ow'omu mulala gwâwe oyîmire oku ntebe ya Israheli.

⁵ Nâwe wêne orhahabiri ebi Yowabu^k mwene Seruya anjirire, oku ajirîre abarhambo babirhi b'engabo ya bene Israheli, Abneri mwene Neri na Amasa mwene Yeteri: abayisire amango g'omurhûla omu kulonza okucîhola oku mukò gwabulagagwa amango g'amatabâro, anyambisa ntyo omukò mwêru kwêru oku mukaba gwâni n'oku nkwêrho y'amagulu gâni. ⁶ Okole nk'oku obwenge bwâwe bunakuhire, cikwônene orhazigaga emviri zâge zabungulukira ekuzimu n'omurhûla buzira kuhanwa. ⁷ Kuli bene Barzilai w'e Galadi, obajirire aminjà, babè baguma b'omu bakayîsh'ilya oku cîbo câwe; bulya nabo kwo banjirîre aminjà ntyôla amango najaga nayâka mukulu wâwe Absalomu. ⁸ Alà oku ogwêrhe hôfi na nâwe Shimeyi, mugala wa Gera w'omu bene Benyamini w'e Bahurimi. Ye wampehêreraga okurhankaderhwa amango najaga e Mahanayimi. Cikwônene, ebwa kubà amango ayishaga ankulikîre kuhika oku lwîshi lwa Yordani, namulahirire oku izîno lya Nyamubâho namubwîzire oku ntakakuyîrha n'engôrho. ⁹ Buno orhamuleke buzira kumuhana, bulya ôbà musinganyanya, orhahabe oku wamujira, orhogeze emvi zâge ekuzimu erhi ziyunjwîre mukò.

¹⁰ Buzinda Daudi arhamuka haguma na bashakulûza, abishwa omu cishagala ca Daudi. ¹¹ Daudi ali ayîmire omu Israheli myâka makumi anni: ayîma myâka nda aha Hebroni, na yindi makumi asharhu n'isharhu aha Yeruzalemu.

Olufù lwa Adoniyasi

¹² Salomoni anacijà oku ntebe y'îshe Daudi, n'obwâmi bwâge bwagandâza bwenêne. ¹³ Adoniyasi anaciyîsha aj'emunda Betisabeya ali, ye nnina wa Salomoni, naye anacimudôsa, erhi: «Ka murhûla gukudwîrhe?» Naye ashuza erhi: «Nêci murhûla nalonza.» ¹⁴ Anacishubirira aderha erhi: «Woliha, hali oku nakudôsa.» Nyamukazi erhi: «Derhaga.» ¹⁵ Anaciderha, erhi: «Omanyire oku obwâmi bwâli bwâni, n'oku Israheli yêshi ali anyêrekîre nk'oku ba nkanayêrekera mwâmi. Cikwône obwâmi bwayîsh'ijà handi, bwayîsh'ijà emwa mulumuna wâni, bulya ye Nyamubâho ali abuhîre. ¹⁶ Bunôla nkusengîre kantu kaguma, orhakandahiraga!» ¹⁷ Nyamukazi anacimubwîra, erhi: «Kaderhe.» Naye anaciderha, erhi: «Nkusengîre oj'ibwîra mwâmi Salomoni bulya manyire oku arhakalahirire - ampè nâni omukazi Abishagi w'e Shunemi.» ¹⁸ Betisabeya anacishuza, erhi: «Kwinjà, nayîsh'ibwîra mwâmi kuli okwo kwâwe.» ¹⁹ Betisabeya anacikanya ajà emunda mwâmi ali agend'imushambâlira ogwa Adoniyasi. Mwâmi anaciyimuka akola

^k**2.5** : Yowabu na Shimeyi barhalisag'ihanirwa amabî gâbo; amabî gâbo gâli manene bwenêne. Yowabu ali mwîsi wa bantu naye Shimeyi akâg'igayaguza mwâmi ago mango erhi arhenga e Yeruzalemu. Daudi akengêzize Salomoni eyi myanzi. Olole muli cigabi ca 2, 8.

agend'iyankirira nnina, anaciyunamiriza embere zâge agal'itamala oku ntebe yâge y'obwâmi. Balêrha eyindi ntebe ya nnina wa mwâmi, naye amutamala ekulyo. ²⁰ Okubundi anaciderha, erhi: «Ngwêrhe kantu kasungunu nd'isengera: Orhandahiriraga nâni.» Mwâmi anacishuza, erhi: «Sengeraga, nyâmà bulya ntankakulahirira.» ²¹ Aderha, erhi: Ohè mwene winyu Adoniyasi ola musunamiti, Abishagi abè mukâge.» ²² Mwâmi Salomoni anacishuza abwîra nnina, erhi: Cirhumire ôbà Abishagi w'Omusunamiti ye ohûnira Adoniyasi? Muhûnire obwâmi¹ erhi bwo bulya ali mukulu wâni, n'abadâhwa Abiyatari, na kuli Yowabu, mugala Seruya bali kuli ye. ²³ Mwâmi Salomoni anacilahira okw'izîno lya Nyamubâho anaciderha, erhi: «Nyamuzinda anyîrhe anampeze akabà arhali lufû olwo Adoniyasi acîlongîze muli ako kanwa! ²⁴ Na bunôla, alame Nyamubâho, owanyîmikaga anantamaza oku ntebe ya larha Daudi, ye wananyûbakiraga enyumpa nk'oku yêne anaderhaga - ene lyonêne Adoniyasi ayîrhwe!» ²⁵ Mwâmi Salomoni anacirhegeka Benayahu mugala wa Yehoyada mpu amutumurhe, anacifà.

Obuhanya kuli Abiyatari na Yowabu

²⁶ Mwâmi anacibwîra omudâhwa Abiyatari, erhi: «Genda emwâwe e Anatoti, bulya okwânîne okuyîrhwa, cikwônene ntakuyirhise ene bulya wabarhwîre omucîmba gw'amalaganyo ga Nyamubâho, embere za larha Daudi, na bulya walibusire na ngasi kwalibuzagya larha kwoshi.» ²⁷ Salomoni anacilibirhakwo Abiyatari mpu irhondo arhacibaga mudâhwa wa Nyamubâho lya kayunjula kalya kanwa Nyamubâho aderheraga enyumpa ya Eli aha Silo. ²⁸ Omwanzi gwanacihakwo Yowabu, bulya Yowabu ali olunda lwa Ado niyasi, n'obo arhali ajire olunda lwa Absalomu. Yowabu anayakira omu ka-Nyamuzinda, anacigwârhira oku bikwi by'oluhêrero. ²⁹ Banacikumanyisa mwâmi Salomoni, mpu: Yowabu ayakire omu ka-Nyamuzinda yôla onali hôfi n'oluhêrero. Salomoni anacirhuma Benayahu mugala wa Yehoyada, erhi: ³⁰ «Kanya, omutumurhe.» Erhi ajà omu ka-Nyamuzinda Banayahu anacibwîra Yowabu, erhi: «Mwâmi mpu: Ohuluke!» Naye anacishuza, erhi: «Nanga, ho nanafiraga ahâla.» Benayahu akanya ahêkera mwâmi kalya kanwa, erhi: Kwo Yowabu anadesire ntya, kwo ananshuzize okûla.» ³¹ Mwâmi anacishuza Benayahu, erhi: «Ojire nk'okwo anadesire, omutumurhe onamubishe, ntyo wa ntenzakwo n'oku mulala gwâni gulya mukò mwêru kwêru Yowabu abulagaga buzira cirhumire. ³² Nyamubâho ayandagalize ogwo mukò okw'irhwe lyâge, ye muntu wayîrhaga bantu babirhi, bantu bashinganyanya, na binjà kumulusha, owabayirhaga n'engôrho buzira kumanyîsa larha Daudi: Abneri mugala wa Neri na murhambo w'engabo ya Israheli kuguma na Amasa mugala wa Yeteri, murhambo w'omurhwe gw'abalwî b'e Yûda. ³³ Omukò gwâbo gwayandagalira okw'irhwe lya Yowabu n'oku iburha lyâge ensiku zoshi; cikwônene omurhûla gwayôrha guli kuli Daudi, oku iburha lyâge, oku nyumpa yâge, omulala gwâge, n'oku ntebe yâge erhi Nyakasane orhuma.» ³⁴ Benayahu mugala wa Yehoyada anacisôka, atumirha Yowabu, amuyîrha, anacibishwa aha mwâge omu irungu. ³⁵ Mwâmi anacihira ahâli hâge, Benayahu mugala wa Yehoyada nka murhambo w'engabo y'abalwî bâge, mwâmi anayîmika omudâhwa Sadoki ahâli ha Abiyatari. Olwa Shimeyi

³⁶ Mwâmi anacirhumiza mpu balêrhe Shimeyi, anacimubwîra, erhi: «Oyûbake enyumpa aha Yeruzalemu onabêreho, n'irhondo orhahîrira mpu warhengaho ojè halebe erhi halebe. ³⁷ Amango wananarhenge yo oyikira omugezi gwa Kedroni, onamanye oku erhi olufû lwo na lwâwe.» ³⁸ Shimeyi anacishuza mwâmi, erhi: «Akola kanwa kali kinjà, okwôla Nnâhamwîrhu, mwâmi amanaderha ko na mwambali wâwe akola ajira.» Shimeyi abêra nsiku zirhali nyi aha Yeruzalemu. ³⁹ Cikwônene erhi kugera myâka isharhu, ka bambali ba Shimeyi babirhi barhayakira emwa Akishi, mugala wa Maaka, mwâmi w'e Gati. Banaciyîsh'ikumanyîsa Shimeyi, mpu: Lolà oku bambali bâwe yo bali e Gali.» ⁴⁰ Shimeyi anayimuka, erhi abâ amashumika endogomi yâge, acîbanda e Gati, emwa Akishi, akola ajalonzayo bambali bâge. ⁴¹ Banacimanyîsa

Salomoni oku Shimeyi anarhenzire e Yeruzalemu aj'e Gati n'oku anarhenzireyo. ⁴² Mwâmi anacirhumiza Shimeyi anacimubwîra, erhi: «Ka ntakulahirizagya nanakukomêreza nti amango wagende mpu wajà lunda lulebe erhi olundi nti onamanyage oku okufà kwo na kwâwe? K'orhanashuzagya, erhi: Ecôla cinwa nyumvîrhe ciri cinjà. ⁴³ Carhumirage orhacilanga endahiro walahiriraga Nyakasane n'irhegeko nakuhaga?» ⁴⁴ Mwâmi anacibwîra Shimeyi erhi: «Oyishi n'omurhima gwâwe gukumanyire mabî maci wajirîre larha Daudi; Nyamubâho akubarhuza galya mabî goshi wanajizire. ⁴⁵ Ci mwâmi Salomoni yêhe agishwa n'entebe ya Daudi yazibuha embere za Nyamubâho.» ⁴⁶ Mwâmi anacirhegeka Benayahu mugala wa Yehoyada, naye anacihuluka, aj'imutumirha, afà. Ntyo obwâmi bwagandâza omu maboko ga Salomoni.

3

II. Oku ngoma ya Salomoni, mwâmi mwinjinjà

Salomoni ajà omu buhya

¹ Salomoni abà mukwî wa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, mwâmi w'e Mîsiri. Ayanka mwâli wa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri aj'imuyûbakira omu lugo lwa Daudi, alinda ayûbaka eyâge nyumpa, enyumpa ya Nyakasane n'ecôgo c'amabuye cizongolosire Yeruzalemu. ² Mw'ago mango olubaga lwagendekera okukaz'igashâniza oku ntondo bulya barhal'isâg'iyûbaka enyumpa y'izîno lya Nyakasane. ³ Salomoni akengaga Nyakasane bwenêne, akashimbûlira amarhegeko g'îshe Daudi, ci erhi n'oku ntondo naye agend'ikarherekêrera n'okuyôkerakwo obukù.

Ebilôrho aha Gabaoni

⁴ Mwâmi anacijà e Gabaoni agend'ihêra bulya lwo lwâli luhêrero lukulu. Salomoni arhûla nterekêro cihumbi oku luhêrero^m. ⁵ Lêro Nyakasane abonekera Salomoni budufu omu bilôrho aho Gabaoni. Nyamuzinda amubwîra erhi: «Ombwîre eci nakuhà». ⁶ Salomoni erhi: «Wabêrire larha Daudi mwambali wâwe lukogo lunji bulya omu bijiro byâge byoshi ayôsire mushinganyanya embere zâwe wanayôrha omurhonyize kuhika wamuhà omwâna oyîmire oku ntebe yâge kuhika buno. ⁷ Waliha Nyakasane Nyamuzinda wâni wêne wayîmikaga mwambali wâwe mwâmi aha larha Daudi n'obwo ndi mwâna murhò, ntamanyicirhegeke. ⁸ Mwambali wâwe y'oyu omu karhî k'olubaga lwâwe, lubaga lurhamanyirwi omubalè, lurhankamany'igerwa erhi kuganjwa, bulya luli buvu. ⁹ Oshobôze mwambali wâwe abè murhimanya, amanyirhegekaⁿ olubaga lwâwe luli ntya, amanyirire aminjà n'amabî.» ¹⁰ Ebyo Salomoni ashengaga byasîmîsa Nyamubâho. ¹¹ Nyakasane amubwîra erhi: «Bulya oshenzire ebyo, ci orhahûnyire okulama nsiku nyinji, orhahûnyire obugale, orhahûnyire okufà kw'abashombanyi bâwe, ci kulya kubà wahûnyire oburhimanya n'obugula ¹² kwo kurhumire okwo kwo nakujirira, nakuhà omurhima murhimanya na mwenge, okurhasag'ibonekana embere zâwe n'enyuma zâwe harhakabonekana oli akâwe. ¹³ Ciru nkola nakuhà n'ebi orhahûnyire: Bwo bugale n'irenge amango goshi onali oku bwasi, ntà wundi mwâmi wayôrhe akâwe. ¹⁴ Okakulikira enjira zâni omu kushimbûlira amarhegeko gâni aka sho Daudi, ensiku zâwe naziuyushula.» ¹⁵ Salomoni asinsimuka ayumva oku bilôrho; ashubira e Yeruzalemu, agend'iyimanga embere ly'omucîmba gw'Amalaganyo, arhûla enterekêro y'omurhûla kandi abâgira ananywêsa abambali boshi.

Salomoni atwa olubanja

¹⁶ Ago mango bakazi babirhi ba mbaraga banaciyisha emalanga gâge. ¹⁷ Muguma muli bo

^m3.4 : Lolà muli 2 Nga 1, 3.

ⁿ3.9 : Akabà Salomoni asengire oburhimanya arhali oku bulagîrire bwâge ci mpu lyo amany'irhegeka ecihugo.

anaciderha erhi: Rhwêne oyu wîrhu mukazi, nyumpa nguma rhubà, nal'ingwishizize omwâna wâni aha burhambi bwâge omu nyumpa. ¹⁸ Nali nsiku isharhu mbusire, naye agal'iburha; rhwàli nyumpa nguma, ntà wundi muntu wamuli, rhwàli babirhi rhwenene. ¹⁹ Mugala w'oyu wîrhu afà budufu, erhi amamugwishirakwo. ²⁰ Azûka budufu erhi mwambalikazi wâwe ali îrò, nali mugwishizize aha burhambi bwâge, amubagalira, n'owâge ofîre amugwishiza aha burhambi bwâni. ²¹ Erhi nzûka sêzi nti nyonkêse omwâna nabugana anafire. Erhi mmuhenganula sêzi, nabona oku arhali ye mwâna naburhaga! ²² Olya wundi mukazi naye, erhi: «Kunywêrha! Mugala wâni yezîne na mugala wâge ye wafîre.» Naye erhi nanga! mugala wâwe ye wafîre na mugala wâni yezîne. Bombi kwo bakâg'ibwirana embere za mwâmi. ²³ Mwâmi erhi: «Oyu mpu mugala wâni yezîne na mugala wâwe ye wafîre. N'owundi naye erhi kunywêrha! mugala wâwe ye wafîre na mugala wâni yezîne. ²⁴ Lêro mwâmi, erhi: «Mumpe engôrho.» Balêrhera mwâmi engôrho. ²⁵ Mwâmi erhi: «Muberangule omwâna ozîne muhè ngasi muguma oluhande.» ²⁶ Aho olya mukazi omwâna wâge ali azîne abwîra mwâmi, erhi: Omusisi gwamangerà omu nda; muhanyi orhahîraga wajira ntyo, omulekere oyu mwâna ozîne, orhamuyîrhaga.» Ci owâbo erhi: «Omuberangule, amurhalekwo rhwe naye!» ²⁷ Mwâmi erhi: «Muyanke oyu mwâna ozîne, murhamunigaga, mumuhè oyu mukazi murhanzi ye nnina.» ²⁸ Omw'Israheli, boshi bamanya oku mwâmi Salomoni atwaga olwo lubanja, bakenga mwâmi, bulya bamâbona oku obushinganyanya n'obucîranuzi bwâge emwa Nyamuzinda burhenga.

4

Abarhambo b'emirhwe ya Salomoni

¹ Mwâmi Salomoni ayîma ecihugo c'Israheli coshi. ² Abarhambo bâge bali babà: Azaryahu, mwene Sadoki, mudâhwa, ³ Elihorefi na Ahiya, mwene Shisha, bandisi. Yozafati, mugala wa Ahiludi, murhindisi. ⁴ Benayahu, mwene Yehoyada, murhambo w'engabo y'abalwî. Sadoki n' Abiyatari, badâhwa ⁵ Azaryahu, mwene Natani murhambo wa barhambo, Zabudi, mwene Natani, mudâhwa na mwîra wa mwâmi, ⁶ Ahishari, cibwindi c'omu nyumpa ya mwâmi. Eliyahu, mugala wa Yowabu, murhambo w'abasirika. Adonirami, mugala wa Abda, murhambo w'abanyakasi.

⁷ Salomoni ali agwêrhe barhambo ikumi na babirhi omu cihugo coshi c'Israheli, bo bakâg'ilêrha ebiryo bilibwa aha bwâmi; ngasi muguma agwêrhe ogwâge mwêzi g'okurhûla. ⁸ Amazîno g'abo barhambo gaga: Bene-Huri, w'omu mirhezi y'e Efrayimu. ⁹ Bene-Dekeri e Makasi, e Shaalbimu, e Bet-Shemeshi na Eloni-Bet- Hanani. ¹⁰ Bene-Hesedi w'aha Aruboti; ali agwêrhe na Soko n'ecihugo coshi c'e Heferi. ¹¹ Bene-Abinadabu ali arhegesire entambirhambi z'e Dori; mukâge ye wali Tafata, mwâli wa Salomoni. ¹² Bâna, mwene Ahiludi, erhi arhambula e Tanaka n'e Megido na kuhika e Yokimeyamu, n'e Beti-Sheani yoshi ebibikanwa na Sartani enyanya ly'e Yizreeli, kukahika e Abeli-Mehola ishiriza ly'e Sortani. ¹³ Bene Geberi enyanya ly'e Galadi kuhika oku cishagala c'e Yayiri emwa bene Menashè, abayûbaka e Galadi. Ali arhegesire ecihugo c'e Argobu cibà e Bashani, bishagala binene makumi gali ndarhu, bizonzirwe n'e- byôgo n'empamikizo y'amarhale. ¹⁴ Ahinadabu mwene Ido aha Mahanayimu. ¹⁵ Ahimasi e Nefutali, naye ali ayiankire Salomoni omwâli oderhwa Basmati. ¹⁶ Bâna mugala wa Hushayi akâg'irhegeka e Asheri n'e Beyaloti. ¹⁷ Yehozafati mwene Paruwah omu Isakari. ¹⁸ Shimeyi mugala wa Ela omu Benyamini. ¹⁹ Geberi mwene Uri arhegeka ecihugo ca Gadi, eca Sihoni mwâmi wa Abamoriti n'ecihugo ca Ogu, mwâmi wa Bashani. Hali n'omurhambo w'engabo orharhengaga omu cihugo. ²⁰ Bene Yûda na bene Israheli bali banji, banji nka mushenyi gw'oku nyanja: bakalya bananywa, banalama n'omurhûla.

5

¹ Ago mango erhi Salomoni arhegesire amâmi goshi kurhenga oku lwîshi kuhika emwa

Abafilistini, na kuhika oku lubibi lw'e Mísiri. Bakaz'ilêrha e ntûlo yâbo n'okukolera Salomoni amango goshi ali oku bwâsi. ² Ebiryo bya Salomoni by'olusiku luguma, byâli ngero makumi asharhu ga nshâno ya ngano nyinjinjâ na ngero makumi galindarhu g'eyindi nshâno kwône. ³ Bimasha bitwedu ikumi na mpanzi makumi abirhi z'ebulambo kwône, bibuzi igana kuyûshûla kwo enshagarhi, empongo, orhushafu, engoko, engûkû, n'orhundi rhunyunyi rhushwêkwa. ⁴ Kulya kubà obwâmi bwâge bwahikaga oluhande lulyo lyoshi lw'olwîshi Efrata. Kurhenga kuli Tapsaki kuhika kuli Gaza, abâmi boshi b'eluhande lwa Efrata kushiga bamushigaga, omurhûla gwacîbêra hoshi. ⁵ Bene Yûda na bene Israheli bayôrha n'omurhûla buzira kadugundu; ngasi muguma adêkerera omu lukoma lwâge lw'emizâbîbu n'olwa emitini, kurhenga Dani kuhika Bersheba, amango goshi Salomoni ali oku bwasi. ⁶ Salomoni ali agwêrhe masô bihumbi bini bya biterusi bya kukabulula engâlè zâge na biterusi bihumbi ikumi na bibirhi bya kuhêka abantu. ⁷ Abarhonyi bakâg'ishîbirira mwâmi haguma n'abayôrhaga balalikwa okulya haguma na mwâmi. Abarhambo bakâg'ishêgula ebiryo, ngasi muguma agwêrhe ogwâge mwêzi, ntà mango akantu kabulikîne. ⁸ Ebyâsi n'obukere bw'okulîsa ebiterusi na ngasi bishwêkwa, bo babilerhaga, ngasi muguma ahêke aha anabwizirwe. Oburhimanya bwa Salomoni

⁹ Salomoni ali ahirwe na Nyakasane Nyamuzinda omurhima mushinganyanya n'ogw'obugula, amuhà obukengêre bunene, omurhima gulambûsire nka lubanda lw'oku nyanja. ¹⁰ Obushinganyanya bwa Salomoni bwalusha obw'abâna boshi b'ebuzûka-zûba n'obwa ab'e Mísiri boshi. ¹¹ Abà murhimanya kulusha ngasi muntu, alusha Etani na Esra, alusha Hemani, Kalkoli na Darda; irenge lyâge lyalumira hoshi hoshi omu bihugo by'ezo ntambi. ¹² Salomoni asinga migani bihumbi birhanu anayandika enyimbo z'amahano; zahika oku cihumbi n'irhanu. ¹³ Omu bwenge bwâge bunene, amanyîsa emirhi n'ebyâsi kugwârhira oku mirhi mizibu kuhika oku byâsi bilandira oku côgo. Ali mulenga wa kumanya binji biyêrekîre ensimba, orhunyunyi, orhunyegere n'enfi°. ¹⁴ Abantu n'abâmi bakurhenga hoshi hoshi, eyi n'eyi haliyumvirhiza oku Salomoni aganîra. Obwîra bône Hiram n'okurheganya okuyûbaka aka-Nyamuzinda

¹⁵ Hiram mwâmi w'e Tiri arhuma abambali emwa Salomoni bulya ali amâyumva oku bamushîzire amavurha g'obwanga ahâli h'îshe, erhi na Hiram ayorhaga abà mwîra wa Daudi. ¹⁶ Salomoni arhumiza mpu bajibwîra Hiram erhi: ¹⁷ Orhahabiri oku larha Daudi arhacibonaga oku ayûbakira Nyamubâho enyumpa, erhi kukarherwa n'abashombanyi bali bamuzungulusire kurhuma kuhika Nyakasane abaheba idako ly'oburhegesi bwâge. ¹⁸ Buno Nyakasane arhumire nkola ndêkerîre, ntahugunywa: ntagwêrhi bashombanyi, ntacigonza buhanya. ¹⁹ Bw'ôbûla ndi omu milali y'okuyûbaka enyumpa y'izîno lya Nyakasane Nyamuzinda wâni, kwo abwîzire larha Daudi erhi: «Omwâna nayîmika oku ntebe yâwe, ye wayûbakira izîno lyâni enyumpa.» ²⁰ Nâwe ontwîrage emirhi y'e Libano. Bambali bâni bagwâsanya na bambali bâwe, nakuhà ebi wakampûna by'okulyûla bambali bâwe, bulya emwâni erhankaboneka owamay'ikuba emirhi nka Abasidoni.» ²¹ Erhi Hiram ayumva ebyo binwa bya Salomoni, asîma bwenêne, aderha, erhi: «Agishwe, Nyakasane wahâga Daudi omwâna murhimanya ntya mpu arhegeke olubaga lwâge!» ²² Hiram arhuma mpu babwîre Salomoni erhi: Omwanzi warhumaga naguyumvîrhe. Ngasi oku olonzize kw'eyo mirhi kwo nakujirira. ²³ Bambali bâni bayiyandagaza kurhenga e Libano kuhika oku nyanja; kandi nâni nayishanira haguma bihimbi bihimbi mbilikire omu nyanja kuhika aha olonzize biyômokere. Ahâla nayishanûlira, nâwe wêne oyisôkeze eka. Kandi nâwe wajira oku nsîmire: ontumire ebi nalîsa mwo abâni.» ²⁴ Ntyo Hiram akarhumira Salomoni emirhi y'e Sedre n'ey'ensindani nka oku anal'ilonzize. ²⁵ Na Salomoni akarhumira Hiram ngero bihumbi makumi abirhi za ngano z'okulîsa ab'omu mwâge, engero makumi abirhi na kulusha za mavurha ga

°5.13 : Rhurhankarhindira okuderha oku Salomoni ayandisire ebitabu n'emigani. Enshambâlo za mîra z'Abayahudi zinakamuganjira omu bayandikaga Olulanga lwa 72 n'olwa 127, n'Ecitabu c'Omuhânûzi, ec'Olwimbo lw'enyimbo n'ec'Oburhimanya.

mizâbîbu ntuntume. Byo Salomoni akâg'irhumira Hiramumu ngasi mwâka ebyo. ²⁶ Nyakasane ali ahîre Salomoni obwenge n'oburhimanya nka oku anali amulaganyize n'omurhûla, n'obumvîkane byâbà ekarhî ka Hiramumu na Salomoni: Banywâna bombi.

²⁷ Salomoni alâlîka bene Israheli boshi: barhengamwo bantu bihumbi makumi asharhu.

²⁸ Abarhuma e Libano: bihumbi ikumi ngasi mwêzi, bakabêra yo mwêzi muguma na yindi myêzi ibirhi eka. Adaramu ye wali murhambo wâbo. ²⁹ Salomoni al'igwêrhe na babarhuzi bihumbi makumi gali nda na bihumbi makumi gali munâni ga bantu b'okubeza amabuye oku ntongo.

³⁰ Abimangizi n'abarhambo bâbo barhaganjirwi bône bali bihumbi bisharhu na bantu magana asharhu. ³¹ Mwâmi Salomoni arhegeka okuhumba amabuye manene, mabuye minjinjà g'okuyimanza eciriba c'enyumpa. ³² Abûbasi ba Salomoni n'abâ Hiramumu haguma n'Abagiblitî bakakombêza amabuye n'okubinja emirhi y'okuyûbaka enyumpa.

6

Okuyûbakwa kw'aka-Nyamuzinda

¹ Omu mwâka gwa magana anni na makumi gali munâni kurhenga bene Israheli barhenzire e Mîsiri, omu mwâka gwa kani kurhenga Salomoni ali mwâmi omw'Israheli, omu mwêzi gwa Ziva gwo guligi mwêzi gwa kabirhi, Salomoni ayûbaka aka-Nyamuzinda. ² Eyôla nyumpa Salomoni ayûbakaga yali egwêrhe makoro makumi gali ndarhu ga bulîri, makoro makumi abirhi ga bugali na makoro makumi asharhu ga burherema. ³ Omuhango gw'embere z'akôla ka-Nyamuzinda gwâlî gwa makoro makumi abirhi ga bulîri omu kushimba obugali bwa enyumpa na makoro ikumi omu kujâ omu ndalâlâ y'enyumpa. ⁴ Mwâmi ahira orhubonezo kuli eyôla nyumpa, rhwajaga rhwasunguhana olunda lw'embuga. ⁵ Omu marhambi g'aka-Nyamuzinda ayûbakamwo entalarhala ziri nka nyumpa oku cogo c'enyumpa, omu marhambi g'aka-Nyamuzinda kwônene n'omu marhambi g'ahatagatîfu bwenêne, ayûshûla n'ezindi nyumpa omwôla marhambi mwoshi. ⁶ Entalarhala z'idako zâlî zigwêrhe makoro arhanu ga bugali, eza aha kâgarhî zâlî zigwêrhe makoro ndarhu ga bugali n'eza kasharhu zâlî za makoro nda oku bugali; ebwa kubâ bajaga bashuba oku birhebo by'enyumpa omu marhambi mwoshi n'embuga lyo balek'ikacihondereka kuli ebyo birhebo by'enyumpa. ⁷ Agôla mango bayûbakaga eyôla nyumpa bayiyû bakâ n'amabuye gali gakola marheganye goshi bwinjà. Na ntyôla amango bayûbakaga enyumpa barhayumvaga oli enyundo oli embasha nîsi erhi ecindi cintu c'ecûma catêrha oku nyumpa. ⁸ Omuhango gw'enyumpa y'enyanya yali omu kâgarhî, gwâlî olunda lw'ekulyo kw'enyumpa. Bakazâg'isôka oku mashonezo g'ebinzongo gagolonjosire kurhenga oku nyumpa y'enyanya yali aha kâgarhî kujâ oku nyumpa ya kasharhu. ⁹ Salomoni ayûbaka anayunjuza ako ka-Nyamuzinda, muli eyôla nyumpa ahiramwo olurhalarhala lw'emirhi analuyinjihya n'empaho z'emirhi mizibu. ¹⁰ Anacyûbaka ezindi nyumpa enyanya zâlî zishegemire enyumpa yoshi, ajâ azijira makoro arhanu arhanu ga burherema anacilunga oku nyumpa n'emirhi mizibu. ¹¹ Oluderho lwa Nyamuzinda lwanacirhindakwo Salomoni ntyâla: ¹² «Kuli eyîra nyumpa oli wayûbaka, nka wankanashimba amarhegeko gâni, okanakajira nka oku nakuhûna kwoshi na ntyôla olange amarhegeko gâni goshi, olugendo lwâwe erhi lwankanayôrha lulingânîne, akanwa kâni nabwîraga sho Daudi, kuli we erhi kankayunjulira ¹³ nanayôrha ndi ekarhî ka bene Israheli na ntâ mango nankalekerera olubaga lwâni lw'Israheli. ¹⁴ Obwôla, Salomoni ayûbaka enyumpa anayiyunjuza.

Endalâlâ y'enyumpa. Ahatagatîfu h'ahatagatîfu

¹⁵ Ebyôgo by'ezo nyumpa abibambakwo empaho z'emirhi mizibuzibu omu ndalâlâ kurhenga oku lugendambeba kuhika oku lurhalarhala, azishîga n'irangi omwôla ndalâlâ. Oku idaho ahirakwo empaho z'ensindani. ¹⁶ Kuli makoro makumi abirhi g'eyôla nyumpa omu ndalâlâ, Salomoni ahirakwo empaho z'eyo mirhi y'enduluma kurhenga okw'idaho kujâ enyanya oku

mirhamba, habà ho hantu h'okurhinywa bwenène, ho hatagatifu ha ahatagatifu. ¹⁷ Enyumpa kwo kuderha akaligi ka-Nyamuzinda konênè, kali ka makoro makumi anni omu ndalâlâ. ¹⁸ Empaho z'e mirhi y'enduluma zàli omu ndalâlâ, zàli zijîre zabinjûlwakwo ebizingebizinge n'ebiri nka bwâso bushanjusire, omwôla ndalâlâ zàli mpaho za «sedre» zonène murhankabonesire ibuye. ¹⁹ Salomoni, ahantu h'okurhinywa bwenène, ahayûbakiraga omu karhî k'enyumpa mpu lyo ahashihiramwo omucîmba gw'amalaganyo ga Nyakasane. ²⁰ Endalâlâ y'ahôla hatagatifu ha ahatagatifu yali egwêrhe makoro makumi abirhi bulîrî na makumi abirhi ga bugali na makumi abirhi ga burherema. Salomoni ashigamwo amasholo galabuka bwenène, kuguma ayûbaka n'oluhêrero lw'empaho z'e sedre anazishîga amasholo. ²¹ Salomoni ashiga amasholo galabuka omu ndalâlâ y'enyumpa mwoshi. ²² Kwo enyumpa yoshi ayishîzire masholo ntyôla, enyumpa yoshi ayishîga masholo kuguma n'oluhêrero lwâli embere za halya hantu h'okurhinywa.

Bakerubi

²³ Omwôla hantu hatagatifu anagwîkamwo bamalahika babirhi babinjirwe omu mirhi y'emishahi y'emuzirhu bali bagwêrhe makoro ikumi ga burherema. ²⁴ Cûbi ciguma ca malahika câli ca makoro arhanu n'ecindi naco câli ca makoro arhanu; kurhenga ebuzinda bw'ecûbi kuhika ebuzinda bw'ecindi gali makoro ikumi, ²⁵ Malahika wa kabirhi naye kwo nakuguma ali agwêrhe makoro ikumi, lugero luguma na nshusho nguma kuli abo bamalahika bombi. ²⁶ Obulî bwa ngasi malahika bwâli bwa makoro ikumi kuguma n'owa kabirhi. ²⁷ Salomoni anacihira balya bamalahika oku bali babirhi omu nyumpa y'omu ndalâlâ, cûbi ca muguma cahuma kuli cirhebo ciguma, ecûbi c'owundi malahika cahuma oku cindi n'ebindi byûbi byayerekerana omwôla ndalâlâ y'enyumpa. ²⁸ Abôla ba malahika nabo Salomoni abashîga amasholo. ²⁹ Ajirisa ebitâke bitâke byakazâg'ibonekana oku ngasi cogo câli omu nyumpa oku mihiro yoshi, omu ndalâlâ n'emugongo banajâ batâka kwo aha bamalahika, aha amabo nîsi erhi bwâso bushanjusire. ³⁰ Omu bululi bw'eyôla nyumpa ashîgamwo amasholo omu ndalâlâ n'emugongo.

Emihango. Engo.

³¹ Aha muhango gw'aho hatagatifu bwenène, ahiraho nyumvi ibirhi zakazâg'iyîguka caligumîza, zàli za mishahi y'emuzirhu. Ebyali bizungulusire olwo lumvi kuguma n'emitungo yalo, byoshi byasimikira omu cirhebo ca karhanu. ³² Kuli ezôla nyumvi ibirhi z'ogwôla muhango, atâkakwo bamalahika, emibo n'amâso gashanjusire. Kandi ashîgakwo amasholo gâhululira kuli balya bamalahika na kuli erya mibo. ³³ Kuguma n'oku muhango gw'aka-Nyamuzinda ahirakwo emitungo y'emishahi y'emuzirhu, yasimikira omu cihimbi c'e cogo n'olumvi lwa mpande ibirhi za mpaho za nsindani. ³⁴ Lumvi luguma lwâli lwa kugonywamwo kabirhi n'olundi lunda nalo kwo na kuguma, na kuli ngasi luguma ³⁵ bajâ batâkakwo bamalahika, emibo n'amâso gashanjusire anayishîga masholo nk'oku ebitâke byanali. ³⁶ Ayûbakakwo ebicîkirizo biri kuli mirongo isharhu ya mabuye marhendêze bwinjâ bya mirhi ya sedre.

Amango aka-Nyamuzinda kayûbakagwa

³⁷ Omu mwâka gwa kani, mwêzi gwa kabirhi lyo babandaga eciriba c'akôla ka-Nyamuzinda, ³⁸ n'omu mwâka gwa kali ikumi na muguma omu mwêzi gwa munâni enyumpa yayunjula loshi nk'oku yanali ekwânîne. Salomoni ayiyûbaka ntyôla myâka nda.

7

Obulenga oku nyumpa ya Salomoni n'oku ka-Nyamuzinda

¹ Mwâmi Salomoni ayûbasire aka-Nyamuzinda anakayunjuza lwoshi, akayunjuliza koshi oku myâka ikumi n'isharhu. ² Ayûbaka n'enyumpa ederhwa «Nyumpa y'omu Muzirhu gw'e Libano» obulî bwâyo bwâli bwa makoro igana, obugali makoro makumi arhanu n'oburherema bwâyo gali makoro makumi asharhu ya mirongo ini ya nkingi z'esedre n'emitungo y'esedre. ³ Omu nyanya

lyâyo namwo mwâli muyûbasirwe n'esedre, mpaho makumi anni n'irhanu zâli zisimikîre kuli ziryâ nkingi ikumi n'irhanu oku ngasi mulongo. ⁴ Mwâli byûmpa makumi anni na birhanu, kuli ngasi mulongo kwâli byûmpa ikumi na birhanu. Orhubonezo rhwâli rhwa milongo isharhu, na ngasi hibonezo erhi hiyêrekerîne n'ehyâbo. ⁵ Enyumvi zal'iyêrekerîne isharhu isharhu n'enyunda zâzo zal'iyumânîne ibirhi ibirhi. ⁶ Ahirakwo olulenga nalwo lwâli lugwêrhe enkingi n'obulîrî bwâlwo bwâli bwa makoro makumi arhanu, obugali makoro makumi asharhu embere yali obushafu n'olubigabiga. ⁷ Ayûbaka olulenga aha ntebe yâge y'obwâmi emunda bakazâg'itwîra emmanja, mwo muderhwa «omu k'emmanja», koshi akayûbaka n'esedre zonène kurhenga oku idaho kuj'enyanza. ⁸ Enyumpa yâge y'okukaz'ilâlamwo nayo ayiyûbaka nka eyôla ci omu ngo ya kabirhi kurhenga okwôla muhango; anacyûbaka n'eyindi mbaraza eyumânîne n'olwôla lulenga, yali ya mukâge mwâli wa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri.

⁹ Eyôla myûbako yoshi yali ya mabuye ga ngulo ndârhi na goshi gali marhendêze n'ecikezo ngasi liguma n'olugero lwâlyo, oku yali omu ndalâlâ kwo yali n'emugongo kurhenga oku ciriba kuhika oku burhungiri, kandi kurhenga omu ndalâlâ kujâ ebwa nyumpa nene. ¹⁰ Ebiriba by'eyôla nyumpa nabyo byâli biyûbasirwe n'amabuye g'engulo ndârhi, mabuye ga bunene burhali bunyi aha mabuye g'amakoro ikumi, aha mabuye g'amakoro munâni. ¹¹ Oku nyanya kwâli agandi mabuye g'engulo ndârhi, gali marhendêze ngasi liguma oku lugero lwâlyo, kwâli n'emirhi y'esedre. ¹² Oku cogo c'omu muhanda gwâge, mwâli nkere isharhu za mabuye marhendêze n'olukere lw'emirhi y'esedre, kuguma n'omuhanda gw'omu ndalâlâ y'aka-Nyamuzinda kuguma n'omuhango munene.

Omutuzi w'amarhale Hiramû

¹³ Mwâmi Salomoni analika entumwa y'okugend'ilonza Hiramû e Tiri. ¹⁴ Ali mwâna wa mukana w'omu bûko bwa Nefutali, cikwônene îshe abâga muntu w'e Tiri anali mutuzi wa marhale. Ali muntu wa bwîrhonzi, muntu wa bukengêre na wa bulenga omu kutula orhulugu rhunji na rhwa ngasi lubero rhw'amarhale, anacyisha ajâ aha mwa Salomoni arhangira okutula ebyôla birugu byâge .

Emilunga y'amarhale

¹⁵ Anacitula mirhamba ibirhi ya marhale; ngasi muguma gwâli gwa makoro ikumi na munâni, omu kuguzongoloka gwâli gwa makoro ikumi n'abirhi; gwâli gwa murhule n'amarhambi gâgwo ga minwe ini; kwo omunâra gwa kabirhi gwâli ntyôla. ¹⁶ Atula nsirha ibirhi za marhale, zâli za kujâ oku irhwêrhwê ly'eminâra; oburherema bwa ngasi nsirha bwâli bwa makoro arhanu n'eyindi nayo yali ya makoro arhanu. ¹⁷ Aluka orhw'emizizi rhuli nka lushangi rhunalikwo obushengerere, rhwabwîkira ezôla nsirha zâli oku nyanya lya ziryâ nsirha, nda kuli nsirha nguma na yindi nda oku yindi nsirha. ¹⁸ Ajira mirongo ibirhi ya bushengerere kuli ngasi lushangi lw'okubwîkira ezôla nsirha zâli oku minâra; ajira ntyôla kuguma n'oku ya kabirhi. ¹⁹ Ensirha zâli oku nyanya ly'eminâra yali omu c'olusò, zalikwo ensalamu ziri nka lisi, zâli za makoro anni. ²⁰ Ensirha zâli oku nyanya ly'eminâra zalikwo bushengerere magana abirhi, oku bugufu bubwikire n'olushangi byoshi oku mirongo ibirhi y'obwôla bushengerere maga na abirhi. ²¹ Agwîka eminâra oku c'olusò lw'aka-Nyamuzinda. Agwîka omunâra gw'ekulyo aguyirika izîno lya Yakini; agwîka omunâra gw'ekumoshô aguyirika Boazi. ²² N'oku nyanya ly'eminâra kwâli ensalamu ziri nka lisi. Ntyôla kwo eminâra yakozirwe.

Eciyanja c'amarhale

²³ Ajira n'eciyanja c'amarhale. Càli cigwêrhe makoro ikumi kurhenga oku cikwi kujâ oku cindi cikwi, canali camburungusè hoshi; oburherema bwâco gali makoro arhanu n'omugozi gw'olugero lwâco gwâli gwa makoro makumi asharhu kuzonga. ²⁴ Oku nyanya lyâco kwâli amalehe garhalibwa galicizungulusire: gakagizunguluka eburhambi bw'eco ciyanja aha nyanya ha makoro makumi asharhu; ago malebe gali kuli milongo ibirhi misindagire omu ciyanja. ²⁵ Ecôla ciyanja

càli cisimikire kuli mpanzi ikumi n'ibirhi, mulizo isharhu zayêrekera olunda lw'ebushoshôkero bw'izûba, zindi isharhu ebuzika-zûba, zindi isharhu ebwa kulyo n'isharhu ekumoshô; ecôla ciyanja càli enyanya zâzo n'amahiji gâzo gayerekera omu ndalâlâ. ²⁶ Oburhunu bwâco bwàli nka mubo n'omuhiro nka muhiro gwa kabehe, kwàli na ensalamu eri nka bwâso bwa lisi. Lwankajiremwo litri bihumbi bibirhi.

Enteberhebe n'enyôgero z'amasholo

²⁷ Ahirakwo enteberhebe ikumi z'amarhale. Ngasi nguma yali egwêrhe makoro anni ga bulîrî na makoro anni ga bugali kandi na makoro asharhu ga burherema. ²⁸ Alaga oku ezôla nteberhebe zàli zikozirwe: zàli za nambi n'ezôla nambi zàli zigwîsirwe omu mirhamba ibirhi. ²⁹ Kuli ezôla nambi zalingwîke muli eyôla mirhamba bali bajire batâkakwo aha ntale aha mpanzi na bamalahika; oku mirhamba nako kwo na kuguma; enyanya kuguma n'idako ly'ezôla « ntale na bamalahika, yakazâg'inagana obushengerere. ³⁰ Ngasi nambi yali e gwêrhe mizizi ini ya marhale n'emirhamba y'amarhale kuguma n'oku magulu gâzo anni nako kwàli ebitugikizo, ebyo bitugikizo byàli idako ly'ecidêkêra n'olundi lunda lw'obushengerere. ³¹ Omurhule gw'okukashwêkeramwo ecôla cidêkêra gwàli omu bushwinjiro bw'eyôla nteberhebe, gwàli gugwêrhe obugali bw'ikoro liguma n'ecihimbi c'ogwôla murhule gwàli muburungusè nka nteberhebe ya munâra, gwanali gugwêrhe ikoro liguma ly'obulî; na kuli ogwôla murhule kwàli ezindi nsanamu, ennambi zàli za nyunda ini ziyumânîne ci zirhali mburungusè. ³² Nayo erya mizizi ini yali esimikire idako lya zirya nambi emirhamba nayo yali yanal'imishwekere eyo idako, ngasi muzizi gwàli gugwêrhe ikoro liguma n'ecihimbi oku burherema. ³³ Eyôla mizizi yali eyôsire nka mizizi ya ngâlè, emirhamba na ngasi bindi byanali biyishwesire byoshi byàli bitule. ³⁴ Oku rhufendefende rhuni rhwa ngasi nteberhebe kwàli mitungo inni, n'eyôla mitungo yali migwîke omwôla nteberhebe byayôrha nka kantu kaguma. ³⁵ Oku nyanya ly'enteberhebe kwàli emburungusè ya buhamu bw'ecihimbi c'ikoro n'oku nyanya ly'enteberhebe kwàli amagonyero n'ebitugikizo byoshi byanacijira kantu kaguma n'enteberhebe. ³⁶ Oku malanga g'agôla magonyero n'oku bitugikizo kwàli ensalamu za bamalahika, ez'entale, emibo ngasi ciguma n'o-lugero lwâco, n'obushengerere omu marhambi goshi. ³⁷ Ntyo kwo ali atuzire ezôla nteberhebe oku zinali; zatulwa kuguma zayumânana zoshi zanashushana zoshi. ³⁸ Atula n'enyongero ikumi za marhale, ngasi lwôgero lwakazâg'ijamwo litri makumi anni, ngasi lwôgero lwàli lugwêrhe buhamu bwa makoro anni, ngasi lwôgero lwakasimikira oku nteberhebe nguma mwa zirya nteberhebe ikumi. ³⁹ Oku ali azisimisire kw'oku: irhanu olunda lw'ekulyo kw'enyumpa, zindi irhanu olunda lw'ekumoshô kw'enyumpa, nalwo olwôgero lwajâ ekarhî k'ekulyo n'ebushoshôkero bw'izûba.

Orhulugu rhusungunungunu

⁴⁰ Hiram atula n'enyungu, atula ebyankizo, emidugo n'orhubêhè. Ntyôla kwo Hiram ayunjuzize obushanja Salomoni ali amuhûnyire boshi omu ka- Nyamuzinda. ⁴¹ kwo kuderha erya minâra ibirhi; zirya nsirha ibirhi zakazâg'i bwikira amarhwerhwe g'eyôla minâra yombi, zirya nshangi ibirhi z'okubwîkira ezôla nsirha, ⁴² obushengerere magana anni bw'okujâ kuli zirya nshangi ibirhi, emirongo ibirhi y'obushengerere kuli zirya nsirha ibirhi zakazâg'ibwîkira amarhwerhwe g'eminâra. ⁴³ Zirya nteberhebe ikumi na zirya nyôgero ikumi z'ezo nteberhebe; ⁴⁴ eciyanja na zirya mpanzi ikumi n'ibirhi idako lyâco; ⁴⁵ enyungu, emidugo n'orhubêhè. Ebyôla birugu Hiram ajiriraga Salomoni omu ka-Nyamuzinda, byoshi byàli bya marhale gakazâg'ilabuka. ⁴⁶ Mwâmi arhuma abagend'ibitula omu kabanda ka Yordani, bakabijongeza omu mibumbuli y'obudaka bwàli ekarhî ka Sukoti na Sortani. ⁴⁷ Salomoni arhaderhaga mpu bagere ebyôla birugu bulya byàli binji bwenêne, ntyo obuzirho bw'amarhale gabitulaga burhamanyirwi.

⁴⁸ Salomoni ajira na ngasi bindi birugu by'aka-Nyamuzinda byoshi: Oluhêrero lwa amasholo, amêza g'amasholo bakazâg'ihirakwo emigati y'enterekêro, ⁴⁹ ebinara by'emishuma by'amasholo gônégônè, birhanu ekulyo na birhanu ekumoshô embere z'aha bugêremwa; kuguma n'amatara,

amawuwa n'ebizimizo byoshi byàli by'amasholo. ⁵⁰ Atula amasahani, orhwere, orhubêhè, ebikombe bisungunu, ebitumbûkizo by'enshangi nabyo byàli bya masholo gônene, kuguma n'orhukomyo rhwa emihango y'omu ndalâla y'enyumpa narho rhwàli rhwa masholo, oku mihango ya ahatagatîfu bwenêne n'ahatagatîfu konene, n'ey'enyumpa. ⁵¹ Ntyôla kwo Salomoni ayûsize emikolo y'omu ka-Nyamuzinda, Salomoni anacyisha adwîrhe ngasi birugu îshe Daudi ali amârherekêra Nyamubâho: ensaranga, amasholo, ebindi birugu byoshi abihira omu mbîko y'aka-Nyamuzinda.

8

Okuhêkwa kw'Omucîmba gw'endagâno

¹ Okubundi obwôla mwâmi Salomoni anacishubûliza aha mwâge aha Yeruzalemu abagula ba bene Israheli boshi, abakulu b'amashanja n'abakulu ba ngasi mulala gwa bene Israheli kurhenga halya basôsagya omucîmba gw'amalaganyo oku lwa mwâmi Daudi kuhika ahôla aka-Nyamuzinda kanayûbakagwa. ² Abo bene Israheli boshi banacishubûkira ahôla bwâmi bwa Salomoni, mwâli omu mwêzi gwa kali nda go mango olwo lusiku lukulu lwabaga. ³ Erhi abagula ba bene Israheli boshi babâ bamashûbûzanya ntyôla, abadâhwa bayimusa gulya mucîmba gw'amalaganyo. ⁴ Nêci bayinamula ogwôla mucîmba gw'amalaganyo kuguma n'ihêma ly'embugânano na ngasi bindi birugu bitagatîfu byanabaga muli eryôla ihêma; abadâhwa n'Abaleviti bo babibarhwîre. ⁵ Mwâmi Salomoni n'olwôla lubaga anali ahamagîre aha mwâge loshi, banaciyimuka banacishokolera omucîmba gw'amalaganyo, bagend'irherekêra ebibuzi n'ebimasha mwandu birya birhankaganjwa erhi bunji burhuma. ⁶ Abadâhwa banacihêka gulya mucîmba gw'amalaganyo omu cirhinyiro c'aka-Nyamuzinda halya gwanali gukwânîne okubêra omu hatagatîfu hakulu bwenêne, idako ly'ebyûbi bya bamalahika. ⁷ Abôla bamalahika bali balambûlire ebyûbi byâbo enyanya ly'ahôla bali bagwâsirwe okuhira omucîmba gw'amalaganyo ntyo bamalahika babwikira omucîmba n'emishumi yago. ⁸ Emirhamba obulî bwâyo bwakag'irhuma yaboneka ahôla hantu hatagatîfu honênè ci owali embuga arhankayibwîne. Kuhika bunôla ho enacibâ ahôla. ⁹ Muli ogwôla mucîmba gw'amalaganyo mwâli zirya nambi z'amarhegeko, Mûsa wazihiragamwo galya mango banali aha Horebu, zo nambi z'amalaganyo Nnâmahanga alagânanaga boshi na bene Israheli amango barhengaga e Mîsiri.

Nyamuzinda alanga aka-Nyamuzinda kâge

¹⁰ Erhi bunôla bayûs'irhenga omwo hatagatîfu, ecitû cayisha cabwîkira aka-Nyamuzinda. ¹¹ Abadâhwa barhashaga okurherekêreramwo bulyâla ecôla citû c'irenge Iya Nyamuzinda camayunjuza akôla ka-Nyamuzinda. ¹² Okubundi mwâmi Salomoni anacijâ omu kanwa aderha, erhi: «Nyakasane adesire mpu yeki omu mwizimya âbêra. ¹³ Nahizirage enyumpa yâwe ahantu wakayôrha oli ensiku zoshi.»

Salomoni ashambâza olubaga

¹⁴ Enyuma ly'okwo, mwâmi anacihindamukira olubaga lwa bene Israheli loshi alugisha; bene Israheli boshi bal'ibadêsire ahôla. ¹⁵ Anaciderha erhi: «Ayâgirwe Nyakasane Nyamuzinda w'Israheli, owaderheraga omu kanwa ka larha Daudi anayunjuliza ngasi ebi anali amubwîzire byoshi erhi: ¹⁶ Kurhenga halya narhenzagya olubaga lwâni e Mîsiri, bo bene Israheli, ntaderhaga nti nacîshoga lugo luguma lwa bene mpu abè mwo mpira endâro yâni, ci nacîshozire mwambali wâni Daudi nti ayîme ekarhî k'olubaga lwâni lwa bene Israheli. ¹⁷ Larha Daudi ali n'ogwôla muhigo gw'okuyûbakira Nyakasane Nyamuzinda w'Israheli endâro. ¹⁸ Ci anacibwîra larha Daudi erhi: «Obwôla o- gwêrhe ogôla muhigo gw'okunyûbakira enyumpa nêci kuli kwinjâ. ¹⁹ Ci kwônene arhali we wayinyûbakira ci mugala wâwe owarhenga omu nda yâwe, ye wayûbaka enyumpa oku irenge ly'izîno lyâni. ²⁰ Nyamubâho amayunjuzagya akôla kanwa aderhaga:

Nayimirage omu bya larha Daudi, nanaŷirage oku ntebe yâge y'obwâmi omu bene Israheli nk'oku anaderhaga, nanayûbasirage enyumpa okw'izîno lya Nyamubâho Nyamuzinda w'Israheli.²¹ Namayûbakaga ahantu h'omucîmba gw'amalaganyo Nyamubâho alagânanaga na ba larha galya mango abakulaga omu cihugo c'e Mîsiri.»

Omusengero gwa Salomoni

²² Salomoni anaciyimanga embere z'oluhêrero lwa Nyakasane, embere z'e ndêko y'olubaga lwa bene Israheli boshi arhega amaboko emalunga aderha, erhi: ²³ «Yâgirwa Nyakasane Nyamuzinda w'Israheli, ntà wundi Nyamuzinda wankabà nka we, abè omu malunga, abè hanôla igulu: welanga bwinjà ebi walagânanaga mweshi n'abarhumisi bâwe bakushimba n'omurhima gwâbo goshi. ²⁴ Yâgirwa washimbulwire ngasi ebi wanabwîzire mwambali wâwe larha Daudi, ebi waderhaga omu kanwa kâwe wamabiyunjuza n'okuboko kwâwe nk'oku olu lusiku lunakuyêrekîne. ²⁵ Bunôla Yâgirwa Nyakasane Nyamuzinda w'Israheli omanyâge kulya wabwîraga mwambali wâwe larha Daudi galya ma ngo wamubwiraga ebîra binwa, erhi: Wakaz'iyôrha ogwêrhe owayîma oku ntebe yâwe omw'Israheli, casinga bagala bâwe bacîlange omu majira gâbo goshi, babè na olugendo lwînjà embere zâni nk'oku nâwe wanali oyôsire embere zâni. ²⁶ Na bunôla Yâgirwa Nyakasane Nyamuzinda w'Israheli kabâge kalya kanwa wabwîraga mwambali wâwe Daudi, larha! ²⁷ Cikwônene ka kwo binali Nyamuzinda ho anabà hanôla igulu? Ci lolà okw'igulu lirhankabona aha lya muhira: kurhigi byankabà lyôhe mw'eno nyumpa namâyûbaka! ²⁸ Cikwônene Yâgirwa Nyamuzinda omusengero gwa mwamhali wâwe ogurhege okurhwiri, oyumvîrhize omulenge gwa mwambali wâwe kuli ngasi ebi akanakuhûna ene. ²⁹ Ntyôla Yâgirwa amasû gâwe gakayôrha gali kuli eyîra nyumpa eyi wêne waderhaga erhi: «Ahôla ho irenge lyâni lyakabonekera omu kuyumvîrhiza amahûno ga mwambali wâwe bunôla adwîrhe ahûna muli eno nyumpa yâwe.

Omusengero oku lubaga

³⁰ Nêci oyumvîrhize omusengero gwa mwambali wâwe n'ogw'olubaga lwa we oludwîrhe lwasengerera muli eno nyumpa yâwe. Yâgirwa ogulole bwinjà n'oku waguyankirira bunôla kwo gunasôkerage emunda oli omu malunga, okarhuyumva onarhubabalire. ³¹ Owankanajirira mwene wâbo kubî, n'erhi ankamusêza mpu ayîshe acîgashe, akanayisha alicîgashira embere z'oluhêrero lwâwe munôla ka-Nyamuzinda, ³² Yâgirwa izû lyâge linasôkere emunda oli omu malunga, onajè aho otwîre bambali bâwe olubanja, omubî anahye, obubî bwâge bunajè okw'irhwe lyâge yênene, omushinganyanya anayêre nk'oku obushinganyanya bwâge bunali.

³³ Mango olubaga lwâwe lukahimwa n'omushombanyi ebwa kubà lwamakugomera, bakanakuyâgalukira bashenga izîno lyâwe, bakanayisha bali kuyingingira munôla nyumpa, ³⁴ Yâgirwa onabayumvirhize n'oku oli omu malunga onabarhege okurhwiri, obabalire olubaga lwâwe lw'Israheli onashub'ilugalula muli cinôla cihugo wahâga b'îshe wâbo.

³⁵ Yâgirwa erhi amalunga gankazibâla, enkuba ehirigirhe ebwa kubà bakujirire okubî bakanayîsh'isengerera muli enôla nyumpa bakakuza izîno lyâwe, bakanaleka enôla byâbo muli kulya obahanyire, ³⁶ Yâgirwa n'omu malunga onababalire ebyâha bya bambali bâwe n'eby'olubaga lwâwe lw'Israheli, onabayigîrize enjira nyinjà bakwânîne okushimba ovâmulire enkuba yâwe oku idaho eri wahâga olubaga lwâwe mpu luliyimemwo.

³⁷ Erhi ecizombo cankanayisha omu cihugo, kandi erhi cihûsi kandi erhi kashûshu nîsi erhi cikabà cingalangala, akabà kurhêrwa n'enzige, kandi erhi omushombanyi ankabagorha nîsi erhi bubè bundi buhanya n'endwâla, ³⁸ n'akanayisha ali kushenga abè muntu muguma, lubè lubaga lwa bene Israheli boshi, ngasi muguma akanamanya ecibande câge cimuli oku nyonvu, erhi akalambûlira amaboko ebwa enôla nyumpa, ³⁹ Yâgirwa onayumvîrhize okwôla bakuhûnyire omu mpingu omu bwâmi bwâwe onabè bwonjo, ojirire ngasi muguma oku amalagîrre gâge ganali, bulya wênene we oyishi omurhima gwa ngasi muguma, na bulya wêne oyishi omurhima

gw'abantu boshi. ⁴⁰ Na ntyôla banakurhînya omu buzîne bwâbo boshi muli elira idaho wahâga ababusi bîrhu.

Enyushûlo

⁴¹ Oku muntu w'embuga orhali mwene Israheli, cikwônene arhenge omu cihugo c'ihanga erhi izîno lyâwe lirhuma, ⁴² bulya bamâmanya izîno lyâwe likulu, bamarhînya obuhashe bw'okuboko kwâwe kugala byoshi, bakayisha balikushengera munôla nyumpa yâwe, Yâgirwa onabayumvirhize kurhenga omu mpingu omu bwâmi bwâwe. ⁴³ Oyôla muntu w'ecigolo onamujirire nka okwôla anadwîrhe akulakira ly'amashanja goshi ga hanôla igulu gamanya izîno lyâwe, gakurhînye nk'olubaga lwâwe lwa bene Israheli, banamanye oku izîno lyâwe lidwîrhe lyaderhwa muli eno nyumpa nayûbakaga.

⁴⁴ Olubaga lwâwe mango lukakomekera mpu lukola lwajà oku matabâro, lwagend'ilwîsa abashombanyi bâlwo, omwôla njira banali erhi bankanashenga Nyakasane bayêrekera ebw'olûla lugo wacîshogaga wêne n'ebw'eyîra nyumpa nayûbakaga. ⁴⁵ Yâgirwa ogwôla musengero n'amalagîrre gâbo onagayumvirhize omu mpingu onajire bahimane.

⁴⁶ Erhi bankakujirira kubî bulya ntà muntu orhali munya-byâha hanôla igulu, n'erhi omu bukunizi bwâwe wankabahâna omu maboko g'abashombanyi n'abamabahima erhi bankabagwârha babahêka bujâ emwâbo, cibè cihugo ca hôfi erhi c'ihanga, ⁴⁷ bône bône omwôla cihugo bajire bujâ erhi bankacija emurhima bakuyagûkira, bakanakulakira eyôla munda muli ecôla cihugo c'abo bandi bannahamwâbo, bakanaderha mpu rhwajizire kubî, rhwabihire, rhwahemusire ⁴⁸ bakanakugomôkera n'omurhima gwâbo goshi, n'omûka gwâbo gwoshi banaciri muli ecôla cihugo c'abashombanyi babahêkaga bujâ, bakanakushenga bayêrekera ebwa cirya cihugo wahâga b'îshe, ebwa olûla lugo wacîshogaga wêne n'ebw'eyîra nyumpa nayûbakaga izîno lyâwe lirhumire, ⁴⁹ Yâgirwa amalagîrre gâbo n'omusengero gwâbo onagayumvirhize omwôla mpingu omu bwâmi bwâwe, wêne onabagwâse; ⁵⁰ wanababalira olubaga lwâwe ebyâha bakujirire na ngasi mabî lwakujirire, onajire abôla bannahamwâbo babafè lukogo banababêre obwonjo; ⁵¹ bulya luli lubaga lwâwe, birugu byâwe ebi wêne warhenzagya e Mîsiri omu karhî k'engulumira y'omuliro gw'ecûma.

Okufundika omusengero n'okugisha olubaga

⁵² Na ntyôla waliha amasû gâwe ganabona amalagîrre ga mwambali wâwe n'ag'olubaga lwâwe lw'Israheli, onaluyumve omu ngasi malibuko banakulakirekwo. ⁵³ Bulya wêne walushomôrholaga ekarhî k'agandi mashanja mpu lubè lubaga lwâwe, mpu lubè birugu byâwe nka kulya wêne wanaderhaga omu kanwa ka mwambali wâwe Mûsa galya mango wakulaga ba larha e Mîsiri, Yâgirwa Nyakasane.» ⁵⁴ Salomoni erhi ayûsa okushenga n'okusengera ebyôla byoshi, ayimuka ha lya ali afukamire aha mbêre z'oluhêrero lwa Nyakasane anayinamulira amabo ko enyanya. ⁵⁵ Ayimanga agisha olubaga lwa bene Israheli boshi aderha n'izû linene erhi: ⁵⁶ «Ayâgirwe Nyakasane owahaga olubaga lwâge okuluhûka nk'oku anaderhaga omu binwa by'obwangà ahâniraga omu kanwa kw'omwambali Mûsa, byoshi ntâco ciru n'eciguma cabulabuzire. ⁵⁷ Nyakasane Nyamuzinda wîrhu akaz'iyôrha ali haguma nîrhu mâshi nk'oku anali haguma na ba larha arharhulekêreraga arhanarhujandikaga. ⁵⁸ Ci ayêrekeze emirhima yîrhu emunda ali lyo rhushimba enjira zâge bwinjâ, rhushimbe rhunalange ebinwa byâge n'amarhegeko gâge nka oku anabirhegekaga ababusi bîrhu. ⁵⁹ Ebi binwa by'okusengera nderhire embere za Nyakasane bikaz'iyôrha byahika emwa Nyamuzinda wîrhu mûshi na budufu, ly'akalola amalagîrre gîrhu ga ngasi lusiku, ahash'irhabâla mwambali wâge n'olubaga lwâge, ⁶⁰ na ntyôla amashanja goshi g'igulu ganamanya oku Nyakasane yêne ye onali Nyamuzinda ntà wundi kulusha ye. ⁶¹ Omurhima gwinyu goshi guyêrekere Nyakasane Nyamuzinda wîrhu muhashishimba ebinwa n'amarhegeko gâge nk'oku munagashimbire ene.»

Enterekêro y'olusiku lukulu lw'aka-Nyamuzinda

⁶² Mwâmi na bene Israheli boshi banacihêra ntyôla Nyakasane. ⁶³ Salomoni abâga nkâfu bihumbi makumi abirhi na bibirhi, na bibuzi bihumbi igana na makumi abirhi oku nterekêro y'omurhûla arherekêraga Nyakasane, ntyôla kwo mwâmi na bene Israheli boshi bagishiremwo aka-Nyamuzinda. ⁶⁴ Olwôla lusiku mwâmi agisha obululi bw'ecirhînyiro ciri embere z'enyumpa ya Nyakasane bulya ahôla ho ayôkîre enterekêro z'embâgwa, amashushi g'enterekêro z'omurhûla ebwa kubà oluhêro lw'amarhale lwâli embere za Nyakasane lwamâbà lunyi lurhankahashir'ihirwakwo ezôla nterekêro zoshi ez'embâgwa ez'okuyôca amashushi g'enterekêro y'omurhûla. ⁶⁵ Nêci kwo mwâmi Salomoni akuzize olwôla lusiku ntyo haguma na bene Israheli boshi, yali ndêko ya ngabo nyinji yagwârhirira oku muhango gwa Hamati oku mugezi gw'e Mîsiri. Bajira olwôla lusiku lukulu embere za Nyakasane Nyamuzinda wîrhu, burhanzi nsiku nda, kandi zindi nda kwo kuderha ikumi n'ini zoshi haguma. ⁶⁶ Oku lusiku lwa kali munâni mwâmi abasengaruka. Nabo bagisha mwâmi kandi bashubira emwababwe n'amasîma n'obushagaluke bunene omu murhima erhi binjâ byoshi Nyakasane anajirire omwambali Daudi n'olubaga lwâge lwa bene Israheli birhuma.

9

Salomoni ashub'ibonekerwa na Nyakasane

¹ Erhi Salomoni ayûsa okuyûbaka aka-Nyamuzinda n'obwâmi bwâge na ngasi yindi myûbako yoshi, Salomoni ali alâlîre okuyûbakisa; ² Nyakasane ashub'ibonekera Salomoni obwa kabirhi nk'oku anarhangig'imubonekera aha Gabaoni. ³ Nyakasane anacimubwîra, erhi: «Nayumvîrhe omusengero n'amahûne gâwe embere zâni; nagishire eyîra nyumpa wayûbakaga mpu izîno lyâni likayôrha lirimwo ensiku zoshi n'omwo mwo amasû n'omurhima gwâni byakaz'iyôrha biri ensiku zoshi. ⁴ Nâwe okag'igenda bwinjâ embere zâni nka kulya sho Daudi anali ayôsire n'omurhima mwimâna, omurhima mushinganyanya okanakajira nk'oku nakurhegeka kwoshi, okanashimba amarhegeko gâni n'obulonza bwâni, ⁵ nayîsh'igwîka entebe y'obwâmi bwâwe omu Israheli e nsiku zoshi nka oku nanalaganyagya sho Daudi amango namubwîraga nti: Wakaz'iyôrha oli n'omukûla oku ntebe y'obwâmi omu Israheli. ⁶ Cikwône we n'abâna bawe, mukandeka n'okurhashimba amarhegeko namuhâga n'okuyagûka oku bandi banyamuzinda b'obwîhambi, ⁷ narhenza Israheli omu cihugo namuhâga, eyo nyumpa nagishaga okw'izîno lyâni nanayilangabûla embere zâni, kandi Israheli anabà masheka na lwimbo omu gandi mashanja. ⁸ Eyîra nyumpa ntagatîfu yanabà bigûkà na ngasi yêshi wankayigera hôfi anarhemuka ahebe olushungûrho; banakâderha mpu carhumaga Nyakasane ajira olu lugo n'eyîra nyumpa ntyâla? ⁹ Kandi banakabashuza, mpu: Bulya balekêrre Nyakasane Nyamuzinda wâbo, owakulaga ababusi bâbo omu cihugo c'e Mîsiri, babul'igend'icishwêkera oku bandi banyamuzinda b'obwîhambi. bakaz'ibafukamira banakaz'ibakolera: bwo bulà Nyakasane abahiziragekwo agâla mabî goshi.»

Ebishagala Salomoni ahâga Hiramû

¹⁰ Enyuma lya myâka makumi abirhi, erhi Salomoni abâ amâyûbaka aka-Nyamuzinda n'obwâmi bwâge, ¹¹ naye Hiramû abîre amâyûsa okuhâ Salomoni emirhi y'emiyerezi n'ensindani, abîre amamuhâ amasholo nk'oku analonzagya, mwâmi Salomoni naye ahâ Hiramû bishagala makumi abirhi omu cihugo c'e Galileya. ¹² Hiramû anaciymûka kurhenga e Tiri mpu agend'ilola ebyo bishagala Salomoni amuhâga, arhabonaga bimusimisize. ¹³ Anaciderha, erhi: Bishagala bici ebi ompîre mwene wîrhu? Abiyirika izîno lya Kabuli, eryo izîno lya binaciderhwa kuhika buno. ¹⁴ Hiramû arhumira Salomoni talenta igana na makumi abirhi g'amasholo. Okuyubakîsa obukûkuru

¹⁵ Alaga oku Salomoni ali akerekinye emikolo omu kuyûbaka aka- Nyamuzinda n'enyumpa yâge, e Milo, olukûta lwa Yeruzalemu, aha Hasori, aha Megido n' aha Gezeri. ¹⁶ (Faraoni mwâmi

w'e Mîsiri naye anasôka mpu agend'inyaga olugo lw'e Gezeri. Erhi abà amaludûlika muliro n'okunigûza abanya-Kanâni bayûbakagamwo boshi, aluhâna nshololo oku buhya bw'omwâli, mukà Salomoni. ¹⁷ Salomoni ayûbaka Gezeri buhyâhya) na Beti-Horoni wali olunda lw'idako. ¹⁸ Ayûbaka Baalati na Tadimori omu cihugo ca Yûda olunda lw'irungu. ¹⁹ Ayûbaka n'ezindi nyumpa zo nyumpa z'embîko za Salomoni, bishagala biguma bya kukabîkira engalc zâge, ebindi bya kushwêkera ebihêsi byâge, na ngasi bindi bimusimîsize okuyûbaka aha Yeruzalemu, omu Libano n'omu bwâmi bwâge mwoshi. ²⁰ Abantu bali basigîre omu banya-Moriti, omu ba Hititi, omu Abaperizi, omu ba Yebusi, ngasi balya boshi barhali bene Israheli, ²¹ nîsi erhi bagala bâbo ngasi bantu banalisigire omu cihugo, n'abarhaherêrekezigagwa (abarhaherhereragwa) na bene Israheli, Salomoni abahira kw'ogwo mukolo gw'obukûkuru kwo banacibà kuhika buno. ²² Cikwône arhajiraga bene Israheli bantu babarhuzi, bulya babâgamwo abakwi: bakarhengamwo abasirika, abambali, abakulu b'emirhwe abahêka engâlè, n'abashonera oku biterusi. ²³ Bantu magana arhanu na makumi arhanu, bali barhambo bakazâg'ikolêsa eyôla mikolo n'oku rhabâla abantu bakazâg'ijira eyôla mikolo. ²⁴ Mwâli wa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri arhenga ebwa murhundu gwa Daudi asôkera mulya nyumpa Salomoni amuyubakiraga. Buzinda agûkira e Milo.

Emikolo Salomoni ajiriraga omu ka-Nyamuzinda

²⁵ Salomoni akâg'irherekêra enterekêro z'okusirîza n'ez'omurhûla, kasharhu ngasi mwâka oku luhêrero ayûbakiraga Nyakasane, akatumbûkiza n'e nshangi oku luhêrero lwâli embere za Nyakasane. Akombêra bwenêne aka- Nyamuzinda.

Salomoni ajirîsa amasuha g'okurhimbûla

²⁶ Salomoni ajirîsa amasuha e Esiyoni-Geberi hôfi n'Elati, omu irungu ly'enyanja ndukula, omu cihugo c'Edomu. ²⁷ Hiram amurhumira oku bambali bâge bayishig'ivugama n'okumanyîrira bwinjâ enyanja. ²⁸ Bajâ e Ofiri barholayo talenta igana na makumi abirhi ga masholo, bayisha babidwîrhîre mwâmi Salomoni.

10

Omwâmikazi w'e Saba ayish'irhangula Salomoni

¹ Omwâmikazi w'e Saba erhi ayumva kurhi mwâmi Salomoni ajir'irenge oku izîno lya Nyakasane anacyisha mpu ali muyenja omu kumutwa emigani. ² Ayisha aha Yeruzalemu n'obusò bw'endogomi zâli zibarhwîre enshangi n'amasholo manji bwenêne n'amabuye g'engulo ndârhi. Anacijâ aha mwa Salomoni anacimushambâlira ngasi byanamuli oku murhima byoshi. ³ Salomoni anacimuhâ ihano oku ngasi cinwa anamudôsagya: Ntâ cinwa cafumire mwâmi mpu lêro camamuyabira kuhugûla. ⁴ Oyôla mwamikazi w'e Saba erhi abà amazânwa n'oburhondekezi bwa Salomoni n'enyumpa ayûbakaga, ⁵ erhi abona kurhi enyama zadarhulwa oku cîbo câge, kurhi enyumpa z'abambali ziyinjihire, erhi alola oku mikolo n'emyambalo y'abarhumisi bâge, abarhanza amamvu, obunji bw'enterekêro arherekêra omu ka-Nyamuzinda, arhacishig'ibikira emurhima anacibwîra mwâmi erhi: ⁶ «Nêci kwo binali ebi nabwîra gwa omu cihugo câni oku biyêrekîre obwîrhonzi n'oburhondekezi bwâwe. ⁷ Ntayêmêrezagya ebi bakazâg'inshambâlira ci naderha ni kukwânîne niene nyîshe ncibonere n'amasû gâni, lolâ oku ciru barhali bambwîzire ecihimbi omu burhondekezi bwâwe n'omu bwololoke n'irenge lishushire ebi nabwîragwa. ⁸ Iragi lya bambali bâwe n'abarhumisi bâwe bakub'eburhambi; barhanahwa barhayumva n'okubona obushinganyanya bwâwe. ⁹ Ayâgirwe Nyamubâho Nyamuzinda wâwe, ye wasîmaga okukubwîrhaza oku ntebe y'Israheli mpu ly'akuzibwa. Kurhonya ayôrhaga arhonya Israheli, kwo kwarhumire akuyîmika mwâmi mpu orhegeke omu bwîrhonzi n'omu bushinganyanya. ¹⁰ Anacirhûla mwâmi talenta igana na makumi abirhi za masholo, enshangi mwandu n'amabuye

g'engulo ndârhi. Harhal'isâg'ibonekana enshangi nyinganaho nk'ezîra mwamikazi w'e Saba arhûlaga mwâmi Salomoni. ¹¹ Amârho ga Hiramû gakazâg'ilêrha amasholo g'e Ofiri ganakayisha gadwîrhe kurhenga eyôla Ofiri emirhi minji y'ensantali n'amabuye g'engulo ndârhi. ¹² Mw'eyôla mirhi y'ensantali, mwâmi ajiramwo amashonezo g'aka-Nyamuzinda n'ag'obwâmi bwâge, ennanga z'enzenze oku bayimbiza. ¹³ Mwâmi Salomoni aha olya mwamikazi w'e Saba ngasi byoshi ankanacîfinjire, ngasi byoshi anahûnaga, buzira kuganja ebi mwâmi amufumbasagya yêne omu nfune. Enyuma z'ahôla, omwâmikazi asengaruka, ashubira omu cihugo câge boshi n'abambali.

Obugale bwa Salomoni

¹⁴ Obuzirho bw' amasholo bakazâg'ilêrhera Salomoni omu mwâka muguma bwâli nka magana gali ndarhu na makumi gali ndarhu na ndarhu ga talenta. ¹⁵ Buzira okuganja amasholo gakâg'irhûlwa n'ababalama n'isoko ly'abarhunzi, n'ery'abâmi boshi b'omu Arabiya. ¹⁶ Mwâmi Salomoni atulîsa mpenzi magana abirhi za masholo, ngasi mpenzi ya sikêli magana gali ndarhu ga masholo; ¹⁷ na zindi mpenzi nsungunu magana asharhu nazo za masholo za lugero luguma oku ngasi mpenzi; mwâmi abibîkira omu nyumpa yâge y'Omuzirhu gw'e Libano. ¹⁸ Mwâmi anacibinja entebe nnene y'obwâmi y'ihembe, anayishîga amasholo gône gône. ¹⁹ Eyôla ntebe yali egwêrhe mashonezo ndarhu, enyanya ah'oku shegemwa kw'eyôla ntebe hali haburunguse, ngasi lunda lwâyo lwâli enshusho z'empangaza ibirhi zâli ziyimanzire hôfi na ngasi hadêkerezibwa okuboko. ²⁰ Zindi ntale ikumi n'ibirhi zâli kuli eyôla mibungo, ngasi lunda. Harhasâg'ibonekana ntebe ya bene eyo ciru n'omu gandi mâmi. ²¹ Orhubêhè rhwa Salomoni rhw'okunywêra rhwâli rhwa masholo gônene, kuguma n'entebe y'omu nyumpa y'omu Muzirhu gw'e Libano, byâli bya masholo gônene, bulya amarhale garhakengagwa ciru. ²² Nêci mwâmi ali agwêrhe amârho e Tarsisi haguma n'amârho ga Hiramû na ngasi myâka isharhu agôla mârho g'e Tarsisi gakazâg'iyisha gadwîrhe amasholo, amarhale, amahembe, encima n'enduku. ²³ Mwâmi Salomoni agalûluka kulusha abandi bâmi boshi ba hano igulu, omu birugu n'omu bugula n'omu bushinganyanya. ²⁴ Igulu lyoshi lyakag'ilonza okuyankirirwa na Salomoni n'okuyumva obwîrhonzi Nyakasane ahiraga omu murhima gwâge. ²⁵ Na ngasi wanakazâg'iyisha yêshi akayisha amurhûzire ebirugu by'amarhale n'arnasholo, emishangi, emirasano, enshangi, ebiterusi, ebihêsi, ntyo ngasi mwâka.

Engâlè za Salomoni

²⁶ Salomoni alunda engâlè n'ebiterusi, ali agwêrhe ngâlè cihumbi na maga na anni, abasirika b'oku biterusi bali bihumbi ikumi na bibirhi, abahirira embîko z'ezôla ngâlè omu bishagala by'okubîkirwa n'ebindi hôfi n'obwâmi aha Yeruzalemu. ²⁷ Mwâmi Salomoni âhirhîre oku birugu, byaluga nka mabuye aha Yeruzalemu, n'emirhi y'enduluma yâbà mwandu nka mihumbahumba y'ekabanda. ²⁸ Ebiterusi bya Salomoni byakâg'irhenga e Mîsiri n'e Sisiliya, abarhunzi ba mwâmi bakaz'igula. ²⁹ Engâlè nguma yakag'ifâ sikêli magana ndarhu. Mwâmi w'e Hititi n'ow'e Aramu nabo bakâg'ibiguza ntyo.

11

Abakazi ba Salomoni b'omu gandi mashanja bamuhêka omu kuharâmya abazimu

¹ Mwâmi Salomoni aziga bwenêne abakazi b'agandi mashanja okuleka mwâli wa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri: Abamowabiti-kazi, Abamoniti-kazi, Abadomiti-kazi, Abasidoni-kazi, Abahititi-kazi, ² ba muli galya mashanja Nyakasane akomêrezagyakwo bene Israheli mpu: Murhankabayanka, nabo barhankanayankwa na ninyu, bulya banayîsh'ihindula emirhima yinyu bayiyêrekeze ebwa abazimu bâbo. Salomoni acîshwêkera kuli agôla mashanja erhi kuziga bakazi kurhuma. ³ Ali agwêrhe abakazi b'abaluzi-nyere magana gali nda, na baherula magana asharhu;

abo bakazi banacimuhindula omurhima. ⁴Amango ali akola mushosi, abôla bakazi banacihindulira omurhima gwâge ebw'abandi banyamuzinda bw'obwîhambi; omurhima gwâge guruhaciîshwekeraga kuli Nyakasane Nyamuzinda wâge nka kulya omurhima gw'îshe Daudi gwâli. ⁵Salomoni aj'ihêra Astartè, muzimu-kazi w'abanya-Sidoni aj'ihêra Milkomi, ibala lya Abamoniti. ⁶Salomoni ajira ebigalugalu bwenêne embere za Nyakasane, arhanacishimbûliraga lwoshi Nyakasane ak'îshe Daudi. ⁷Lêro aj'iyûbaka oluhêro lwa Kemoshi muzimu w'e Mowabu, oku ntondo yali ah'ishiriza lya Yeruzalemu, ayûbakira na Milkomi muzimu wa bene Amoni. ⁸Ajirira ntyôla n'abandi bakâge barhengaga omu gandi mashanja, mpu lya bakatumbûkiza obukû n'okurherekêra abazimu bâbo^p.

⁹Nyakasane anacikunirira Salomoni bwenêne bulya ayêgwîre omurhima gwâge kuli Nyakasane Nyamuzinda w'Israheli, owamubonekeraga kabirhi; ¹⁰n'obwo ali amamuhâ irhegeko ly'okurhaharâmya abazimu; ci Salomoni arhashimbaga eryo irhegeko. ¹¹Nyakasane anacibwîra Salomoni, erhi: «Kulya kubà olugendo lwâwe kwo lwahimbire ntyâla embere zâni na bulya orhacishimbaga endagâno yâni n'amarhegeko gâni, nkola nakunyaga obwâmi, mbuhe muguma omu barhumisi bâwe. ¹²Cikwônene ntajire ntyo omu nsiku z'akalamo kâwe, erhi sho Daudi orhuma omu maboko ga mugala wâwe nayîsh'ibukûla. ¹³Cikwône kandi ntamunyâge obwâmi bwoshi: Nalekera mugala wâwe ishanja liguma erhi omurhumisi wâni Daudi orhuma, na Yeruzalemu nacîshogaga.»

Abashombanyi ba Salomoni

¹⁴Nyamuzinda anacizûkiza Salomoni omushombanyi, ye Hadadi, mu nya-Edomu w'omu baluzi b'Edomu. ¹⁵Amango Daudi ahimaga Edomu, erhi Yowabu ye murhambo w'abalwî bâge, ayijà mpu agend'ibisha emifû, anigûza yo ngasi wa bûko yêshi w'omu Edomu. ¹⁶Yowabu ashinga yo myêzi ndarhu boshi n'engabo y'Israheli mpu kuhika anigûze ngasi wa bûko mulume yêshi w'omu Edomu. ¹⁷Hadadi abafulumukamwo, boshi na banya-Edomiti baguma, bali bambali b'îshe, ayâkira e Mîsiri. Agôla mango Hadadi aciri mwâna wa musole. ¹⁸Erhi barhenga e Madiyani bajà e Parani, barholayo ngasi balume b'omwôla Parani, banacijà e Mîsiri emwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, mwâmi w'e Mîsiri, anacihà Hadadi enyumpa n'ebiryo anahiga ciru n'okumuhà amashwa. ¹⁹Hadadi anacirhona bwenêne emunda Faraoni mwâmi w'e Mîsiri ali, ciru alinda amuhâ mulumuna wa mukâge mpu abè ye ayanka, ali mulumuna w'omwâmikazi Tahibnesi, mugoli mukulu. ²⁰Mulumuna wa Tahibnesi anacimuburhira omwâna-rhabana ye Genuhati; Tahibnesi akamulerera omu cogo ca Faraoni mwâmi w'e Mîsiri; Genuhati anacyôrha omu nyumpa ya Faraoni mwâmi w'e Mîsiri boshi na bene Faraoni mwâmi w'e Mîsiri. ²¹Hadadi erhi ayumva e Mîsiri oku Daudi ashimbire b'îshe ekuzimu, n'oku Yowabu ye wali murhambo w'abalwî naye afire, anacibwîra Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, erhi: «Ondike ngende nshubire omu cihugo câni.» ²²Faraoni mwâmi w'e Mîsiri anacimubwîra, erhi: «Bici wamabula hano mwâni obwôla okola walonza okushubira omu cihugo cinyu?» Naye anacishuza, erhi: «Ntâco; ci ondike ngende.»

²³Nyamuzinda ashub'izûkiza Salomoni owundi mushombanyi: ye Rezoni. mugala wa Elyada, muntu warhengaga aha mwa nnawâbo Hadadi-Ezeri, mwâmi w'e Soba, ayishaga ayâka. ²⁴Ali amashûbûza ngabo erhali nyi eburhambi bwâge, anacibà murhambo w'ecôla cikembe, amango Daudi anigûzagya engabo za nnawâbo. Rezoni anyaga ecihugo ca Damasko, anaciciyûbaka, anaciyîmamwo aha mwâmi w'e Damasko. Alaga amabî Hadadi ajiraga: ²⁵Ayôrha mushombanyi w'Israheli omu mango ga Salomoni goshi. Ali agwêrhe akagayo kuli Israheli anaciyîma kuli Edomu.

Yerobwâmi alwîsa mwâmi

P11.8 : Rhurhamanyiri erhi Salomoni alesire obwo bubî omu bushosi bwâge embere afè, ci okuhanwa al'ihanyirwe. Okusîma okuyanka bakazi banji banji kwamuyîrhira bulya burhimanya aligwêrhe.

²⁶ Yerobwâmi ali mwene munya-Efrayimiti Nebati w'e Sereda, naye nnina ye Serua, ali mukana, yêne ali mwambali wa Salomoni lêro akalwîsa mwâmi. ²⁷ Engwârhiro y'okulwîsa mwâmi yeyi: Salomoni adwîrhe ayûbakira obwâmi bwâge e Milo n'okulungûla ecôgo c'îshe Daudi. ²⁸ Oyo Yerobwâmi abonekana ntwâli ya mulume. Erhi Salomoni acîbona oku oyu mwâna w'obusole adwîrhe amukolera bwinjâ amujira murhambo w'abakozi boshi b'omu bûko bwa Yozefu. ²⁹ Muli ezo nsiku, Yerobwâmi erhi arhenga e Yeruzalemu, anacibuganana omu njira n'omulêbi Ahiya w'e Silo, ali ayambîrhe ecirondo cihyâhya; bali oku banali babirhi bônene omw'irungu. ³⁰ Ahiya ayanka ciryâ cirondo cihyâhya acisharhangulamwo mpande ikumi n'ibirhi. ³¹ Kandi abwîra Yerobwâmi erhi: «Yanka mpande ikumi. Bulya kwo adesire ntya Nyakasane Nyamuzinda w'Israheli, erhi: Lâba oku nkola naberangula obwâmi, mbukûle omu maboko ga Salomoni, nâkuhâ mashanja ikumi. ³² Asigalana ishanja liguma erhi mwambali wâni Daudi orhuma, na Yeruzalemu lugo nacîshogaga omu mashanja ga bene Israheli goshi: ³³ Nkola nakujira bulya antwîsire kwo aj'ifukamira Astarte muzimu-kazi w'e Sidoni, aj'ifukamira Kemoshi, muzimu w'e Mowabu, aj'ifukamira Milkomi muzimu wa bene Amoni na bulya arhashimbaga enjira zâni ak'îshe Daudi akajira ebishingânîne omu masû gâni, ayibagira olushika n'amarhegeko gâni. ³⁴ Cikwône ntamunyâge obwâmi bwoshi bulya namuleka muluzi omu kalamo kâge koshi erhi mwambali wâni Daudi orhuma, oyu niene nacîshogaga, anashimbûlira kwinjâ obulonza n'amarhegeko gâni. ³⁵ Mugala wâge ye nayishinyaga obwâmi nankuhebwô, kwo kuderha mashanja ikumi. ³⁶ Nahâ omugala ishanja liguma, Iyo mwambali wâni Daudi akayôrha agwêrhe akamole kayâsire embere zâni aha Yeruzalemu, cishagala nacîshogaga nti mpiremwo izîno lyâni. ³⁷ Kuli w'oyûla nayîsh'ikuyanka ojiiyîma omu ngasi ebi omurhima gwâwe gunalonzize byoshi, wanayîsh'ibâ mwâmi omu Israheli. ³⁸ Okayumva oku nayîsh'ikurhegeka kwoshi okashimba enjira zâni, okakajira ebishingânîne omu masû gâni, omu kushimba amarhegeko n'obulonza bwâni aka mwambali wâni Daudi, Iyoki nayîsh'iyôrha nâwe, nanyîsh'ikuyûbakira enyumpa nkomokomo nka kulya nayiyûbakiraga Daudi. Nayîsh'ikuhâ Israheli. ³⁹ Obûko bwa Daudi nabubonêsa nshonyi erhi okwo kurhuma cikwône kurhabè kwa ensiku zoshi.» ⁴⁰ Salomoni akâlonza okuyîrha Yerobwâmi ci yêhe acîyâkira, ajâ e Mîsiri emwa Shishak, mwâmi w'e Mîsiri, anabêra e Mîsiri kuhika Salomoni afâ.

Okuhwa k'obwâmi bwa Salomoni n'okuyîma kwa Roboami

⁴¹ Eyindi myanzi ya Salomoni, ebi ajizire byoshi n'obushinganyanya bwâge bwoshi, k'ebyôla birhali biyandike omu citabu c'Ebijiro bya Salomoni? ⁴² Salomoni ayîmire aha Yeruzalemu, mwâmi wa bene Israheli boshi myâka makumi anni. ⁴³ Buzinda Salomoni agend'igwîshira aha burhambi bwa bashakulu bâge, bamubisha omu cishagala c'îshe Daudi. Omugala Roboami ayîma omu byâge.

12

III. Okugabanyikana kw'obwâmi bwa Salomoni

Endêko aha Sikemi

¹ Roboami alîkûlira e Sikemi bulya olubaga Iwa bene Israheli lwoshi lwâli lwamalundûkirayo mpu baj'imujira mwâmi. ² Yerobwâmi mugala wa Nebati erhi akuyumva, -bulya agôla mango erhi aciri e Mîsiri, erya munda ayâkiraga Salomoni, anacirhenga eyôla Mîsiri-, ³ banacimurhumiza mpu ayâgaluke. Okubundi Yerobwâmi n'endêko yoshi ya bene Israheli, bayisha banacibwîra Roboami, mpu: ⁴ «Sho ali amarhuma okushiga kwîrhu kwabâ kushigalala, ci w'oyûla buno orhulembuhizagye ogwôla mushigo muzirho gwa sho n'ogwôla muzigo muzirho sho ali amarhubarhuza; rhwânakurhumikira». ⁵ Anacibabwîra erhi: «Murhang'igenda mulinde nsiku

isharhu, mubul'igaluka rhushimânane, olubaga lwanacigenda.

⁶ Mwâmi Roboami anacidôsa ihano emw'abagula bayôrhaga babà boshi n'îshe Salomoni amango anacirimw'omûka, abadôsa erhi: Bici mumpanwire nayishishuza olubaga? ⁷ Nabo banacimushuza mpu: «Nk'ene wankacyêrekana murhumisi mwinjâ w'olûla lubaga, nka wankanabarhumikira, nka wankabashuza okabaderheza n'ebinwa by'omurhûla, banakushiga ensiku zoshi.» ⁸ Cikwônene Roboami alangabula ihano balya bagula bamuhaga, aj'idôsa ihano emw'emisole yayûshûkaga kuguma boshi naye, eyanayôrhaga ebà boshi naye. ⁹ Abadôsa erhi: «Kurhi mumpanwire kulya rhwankayishishuza olûla lubaga lwambwîraga mpu: Orhulembuhize omushigo sho ali amarhudarhabaliza?» ¹⁰ Balya bâna bayushukaga boshi naye banacimushuza, mpu: «Ogend'ishuza olwôla lubaga lwakubwîraga mpu sho ali amarhuma rhwashigalala; ci w'oyo o rhulembuhizagye ogwôla mushigo; oyîsh'ilubwîra ntyâla: Akanshanashanwe kani ko kanene aha nsiko za larha. ¹¹ Larha al'izidohize omushigo gwinyu, nâni nayushûla obuzirho bwâgo; larha akazâg'ibahanûla n'eminyuli, niono namuhanûla n'emikoba y'endobo z'ebyûma.»

¹² Yerobwâmi haguma n'olubaga lwoshi aj'emunda Roboami ali nka kulyâla mwâmi anababwiraga, erhi: Muyishe emunda ndi enyuma lya nsiku isharhu. ¹³ Mwâmi ashuza olubaga n'ebinwa bizibu. Abula bwashimba ihano lya ba lya bagula bamuhanulaga, ¹⁴ Abashuza omu kushimba liryâ ihano ly'abâna b'emisole erhi: «Larha al'izidohize omushigo gwinyu, nâni nayushûla obuzirho bwâgo, larha akazâg'ibahanûla n'eminyuli niono namuhanûla n'ebyûma by'endobo.» ¹⁵ Ntyôla mwâmi arhayumvanyagya n'olubaga lya kayunjula kalya kanwa Nyakasane abwîraga Ahiya w'e Silo kuli Yerobwâmi mugala wa Nebati. ¹⁶ Erhi Israheli yêshi abona oku mwâmi arhamuyumvirhi, olubaga lwanacishuza mwâmi muli ebi binwa:

«Bici rhufânwa na Daudi? Ntâbyo rhushangîra rhwe na mwene Yese.

Bene Israheli, shubiri omu mahêma ginyu!

Daudi buno wêne okazâg'ilanga enyumpa yâwe!

¹⁷ Israheli acîshubirira omu mwâge, bene Israheli bayûbakaga omu bishagala bya Yûda bônene bayôsire bambali ba Roboami. ¹⁸ Okubundi mwâmi Roboami anacirhuma Adorami murhambo wâge w'emikolo: ci abandwa amabuye na bene Israheli boshi, anacifâ. Mwâmi Roboami anacishonera dubaduba omu ngâlè yâge, ayâkira e Yeruzalemu. ¹⁹ Ntyôla Israheli atwîka omulala gwa Daudi gwashandabana kuhika oku lusiku lw'ene.

Obwâmi bwacigaba kabirhi

²⁰ Erhi Israheli yêshi ayumva oku Yerobwâmi ayagalusire, bamurhumiza mpu ayîshe omu ndêko, banacimuyîmika mwâmi kuli bene Israheli boshi. Ntâ bandi bashimbire omulala gwa Daudi kuleka bene Yûda bônene. ²¹ Oku anahika aha Yeruzalemu, Roboami anacishûbûza engabo y'ab'omulala gwa Yûda n'ey'ab'omulala gwa Benyamini, bahika boshi bantu bihumbi igana na makumi gali munâni, boshi balume ba ntwâlî, balwî haj'ilwîsa omulala gw'Israheli ly'obwâmi bushub'igalukira Roboami mwene Salomoni. ²² Ci akanwa ka Nyakasane kanacirhindakwo Shemaya, muntu wa Nyamuzinda erhi: ²³ «Oj'ibwîra Roboami, mwene Salomoni, mwâmi wa bene Yûda na bene Benyamini n'olubaga lucisigîre, ²⁴ erhi mpu omanyè wankasôka mpu ogend'ilwîsa bene winyu, bene Israheli. Shubiri ngasi muguma omu mwâge, bulya niene narhumaga okwôla kwabâ. Banaciyumva akôla kanwa ka Nyakasane bagaluka omu kushimba akôla kanwa ka Nyakasane. ²⁵ Yerobwâmi ayûbakira obwâmi bwâge aha Sikemi, oku irango lya Efrayimu, anacibêra ahôla; ashub'iyimuka ahôla agend' iyûbaka aha Penueli.

Oku balekanaga omu kushenga

²⁶ Yerobwâmi anacîcîja emurhima, erhi: «Obu bwâmi hali amango bwankacishubira omu mulala gwa Daudi obu. ²⁷ Olu lubaga erhi lwankanasôka mpu lukola lwaj'irherekêrera omu ka-Nyamuzinda aha Yeruzalemu hali amango omurhima gw'olubaga gwankashub'igalukira nnâhamwâbo Roboami, mwâmi w'e Yûda, hali amango bankanyîrha bacîshubirire emwa

Roboami mwâmi w'e Yûda.» ²⁸ Okubundi erhi ayûs'icîj'emurhima, atulîsa manina abirhi ga masholo, anacibwîra olubaga erhi: «Ntâco mwacikasôkera e Yeruzalemu! Wâni Israheli lolagi banyamuzinda binyu^q abamukûlaga e Mîsiri.» ²⁹ Banacigend'iyîmanza kanina kaguma aha Beteli, n'akandi aha Dani. ³⁰ Okwôla kwahira Israheli omu câha bulya olubaga lwakaja ebwa ngasi kaguma kuhika aha Dani. ³¹ Yerobwâmi ajâ ayûbaka empêro oku ntondo, n'ahâli ezôla mpêro ajâ ahiraho abadâhwa ajaga arholêreza omu lubaga konene^r abarhali bene-Levi. ³² Asinga olusiku lukulu omu mwêzi gwa munâni, omu nsiku ikumi n'irhanu z'ogwo mwêzi, kuguma n'olusiku lukulu lujirwa omu Yûda, anacisôkera oku luhêro agwîkaga aha Beteli mpu aj'ihêrera galya manina ajiraga. Ahôla Beteli, ayîmika abadâhwa ba mw'ezôla mpêro ayûbakaga . ³³ Asôkeraga oku luhêro ayûbakaga yêne aha Beteli, omu nsiku ikumi n'irhanu z'omwêzi gwa munâni, mwêzi acîshogaga yênene, asinga ntyo olusiku lukulu kuli bene Israheli, anacisôkera oku luhêro, aj'itumbûsa enshangi.

13

Oluhêro lw'e Beteli lwahehêrerwa

¹ Hanaciyisha muntu muguma wa Nyakasane ahika e Beteli kurhenga omu lya Yûda, arhumirwe na Nyakasane amango Yerobwâmi ali oku luhêro adwîrhe atumbûkizakwo enshangi. ² Anacihamagaza oku irhegeko lya Nyakasane erhi anayêrekîre ebwa lulya luhêro erhi: «We luhêro! we luhêro! Kwo Nyakasane adesire ntya: Omwânarhabana amâburhwa omu nyumpa ya Daudi, izîno lyâge ye Yoshiyahu, akuyôkera kw'abadâhwa bajâ barherhekêra oku ntondo balya bakâg'itumbûkiza kw'enshangî. Amavuha gâbo gakusingônokerakwo.^s» ³ Na muli olwo lusiku lônene anacihûna ecimanyîso, aderha erhi: «Alaga ecimanyîso wamanyirakwo oku Nyakasane wakuderhaga: Alâ oku oluhêro lwahahanyuka n'oluvû luli oku nyanya lushandâle.» ⁴ Erhi mwâmi ayumva akôla kanwa omuntu wa Nyakasane akazâg'ihamagaliza oluhêro lw'e Beteli, alambûla okuboko al'idekerize oku luhêro, anaciderha erhi: «Gwârhi ye!» Kulya kuboko amulambuliraga kwanaciyuma, ciru arhacihashaga okukushubiza emunda ali. ⁵ Lulya luhêro lwanacihahanyuka n'oluvû lwanacivamûka kulya luhêrero nka kulya omuntu wa Nnâmahanga anaderhaga mpu co câbâ cimanyîso c'akanwa ka Nyakasane. ⁶ Mwâmi ashub'ilîka akanwa anacibwîra olya muntu wa Nyamuzinda, erhi: «Mâshi onsengerere Nyakasane Nyamuzinda wâwe, ompunire ly'okuboko kwâni kushubira emunda ndi.» Olya muntu wa Nyamuzinda anacisengera Nyakasane n'okuboko kwa mwâmi kwanacishubira emunda ali, kwayôrha nk'oku kwanali embere. ⁷ Mwâmi anacibwîra olya muntu wa Nyamuzinda, erhi: «Kanya ojê omu nyumpa rhwembi ogalule amarhî omu kulya hitya, ngali kuhâ oluhembo. ⁸ Olya muntu wa Nyamuzinda anacishuza mwâmi, erhi: Ciru wakampâ oluhande lw'enyumpa yâwe ntankajamwo rhweshi, ntankanalyamwo akantu ciru amîshi go manyi; ⁹ bulya okwo liri irhegeko nahîrwe, n'akôla kanwa ka Nyakasane, erhi: Orhalyaga akalyo orhanywaga amîhi, orhanagalukaga omu njira nguma kabirhi.» ¹⁰ Anacikanyiriza omu yindi njira; arhacigalukaga omu njira ayîshagamwo e Beteli.

Oku olya muntu wa Nnâmahanga ahanagwa

^q**12.28** : Erhi Yerobwâmi abinja enshusho z'amanina aderha mpu bo banyamuzinda bakulaga Israheli e Mîsiri, kuhemukira Nyakasane okwo n'okurherekêra abazimu kw'abanya-Kanâni.

^r**12.31** : Haligi amango erhi Yerobwâmi al'ilonzize okukuza Nyakasane Nyamuzinda. Ci kwoki, obubî bwâge bwâli bwa mbero ibirhi: burhanzi abinjisa enshusho z'amanina; kandi arhangiza oku-rherekêra ezo nshusho. Ciru n'okundi Nyakasane ali ahanzize okumurherekêra aharhali aha Yeruzalemu bulya ho omucîmba gw'amalaganyo gwabâga. Yerobwâmi ye wahemulaga olubaga lw'Israheli n'ecâha c'okurherekêra abazimu n'enshusho za ngasi lubero.

^s**13.2** Lolâ ebijiro bya Yoshiyahu, rhuderha Yoziyasi: 2 Bâm 23, 15-20.

¹¹ Hali mulêbi muguma wa mushosi, ayûbakaga aha Beteli, abagala banaci yîsha bamuganîrira ebi olya muntu wa Nyamuzinda anajirire aha Beteli byoshi, na birya bindi binwa abwîraga mwâmi nabyo babiganîrira îshe. ¹² Anacibadôsa erhi: Njira ehi anagalusiremwo? Abagala banacimuyêreka njira ehi olya muntu wa Nyakasane warhengaga e Yûda anagalusiremwo. ¹³ Anacibwîra abagala erhi: Muntindire endogomi. Banacirhinda erya ndogomi, naye anaciwishonera kwo. ¹⁴ Anacikulikira olya muntu wa Nyakasane amushîmâna atamîre aha idako ly'omuhumbahumba anacimubwîra, erhi: Ka we olya muntu wa Nyakasane warhengaga e Yûda? Naye anacimushuza erhi: Nêci, niono. ¹⁵ Olya mulêbi anacimushuza, erhi: Yîsha rhugende rhwembi omu nyumpa yâni oj'irya hitya. ¹⁶ Ci yêhe amushuza, erhi: Ntangkagalu rhwembi nîsi erhi okujâ emwâwe rhwembi, ntankalya, ntankanywa eyo munda, ¹⁷ bulya nahîrwe irhegeko na Nyakasane, erhi: Orhalyagayo akalyo, orhanywagayo amîshi, orhagalukaga omu njira wayishagamwo. ¹⁸ Naye anacimushuza, erhi: «Nâni ndi mulêbi akâwe, na malahika ananshambâzize n'ebinwa bya Nyakasane ntyâla: Erhi, ogaluke mweshi naye omu nyumpa yâwe, ahash'irya anaywe.» Kwâli kumurheba, ¹⁹ Olya muntu wa Nyamuzinda anacigaluka boshi naye, alya anaywa omu mwâge.

²⁰ Oku banaciri oku cîbo: Lêro oku banacitamire oku cîbo, akanwa ka Nyamubâho kanacirhinda kuli olya mulêbi wamugalulaga, ²¹ anaciyaîkûza olya muntu wa Nyakasane warhengaga e Yûda, erhi: «Oku Nyakasane adesire kw'oku: Bulya orhaciyumvîrhîze izû lya Nyakasane orhanacishimbire irhegeko Nyakasane Nyamuzinda wâwe akuhâga: ²² bulya wagalusire walya wananywêra ahantu Nyakasane akuhanzagya oku orhankalîra ho orhankananywêraho, omugogo gwâwe gurhankacyîsh'ibishwa omu nshinda ya basho. ²³ Erhi ayûs'i lya ananywa, olya mulêbi w'omushosi amurhindira endogomi yâge anacigaluka acîgendera. ²⁴ Entale yanacimushanga omu njira yanacimuyîrha; omugogo gwâge gwambûkira oku idaho, endogomi yâge yanacimubêra aha burhambi n'erya ntale aha bundi burhambi bwa gulya mugogo. ²⁵ Abantu bageraga babona kurhi ogwôla mugogo gulambûkîre okw'idaho na kurhi erya ntale emuli aha burhambi, banacijâ baganîra kuli okwôla mulya lugo lw'olya mulêbi w'omushosi. ²⁶ Erhi olya mulêbi wamugaluliraga omu njira akuyumva anaciderha erhi: Ali olya muntu wa Nyamuzinda orhayumvagya izû lya Nyakasane. Lêro Nyakasane amamuhâ entale nayo yamamuhinaga yamamuyîrha nka kulya akanwa ka Nyamuzinda kanali kadesire. ²⁷ Anacibwîra abagala erhi: Muntindire endogomi. Banaciyirhinda, ²⁸ okubundi akanyâ arhimâna omugogo gulambûkîre oku njira, endogomi n'entale byombi biri eburhambi bwa gulya mugogo. Erya ntale erhanalyaga gulya mugogo, erhanahinagaga erya ndogomi. ²⁹ Olya mulêbi anayanka gulya mugogo gw'olya muntu wa Nnâmahanga, erhi abâ amamushonêkeza oku ndogomi, agugendana, olya mulêbi w'omushosi anacijâ omu lugo mpu amubîshe anamushîbe. ³⁰ Anacihira gulya mugogo omu nshinda yâge, banacilaka mpu: Aye! mushâna mwene wîrhu! ³¹ Erhi abâ amamubisha anacibwîra abagala, erhi: Mango nâfâ munambîshe omwôla nshînda omuntu wa Nyamuzinda abishirwe n'amavuha gâni munagahire aha burhambi bw'amavuha gâge. ³² Bulya kanayunjule kalya kanwa ka Nyakasane kuli lulya luhêro lubâ aha Beteli na ngasi mpêro z'omu bishagala by'e Samâriya.

³³ Kulya kwanacibâ kwoshi ci Yerobwâmi arhaderhaga mpu ahindula olugendo lwâge lubî; ashub'ijira abandi badâhwa b'empêro zâli omu birhwa; ajâ abarhôla omu lubaga konene analonzize. ³⁴ Okwôla kwabâ citumulo oku nyumpa ya Yerobwâmi yoshi, kwarhuma bahungumuka baherêrekera loshi hanôla igulu.

14

IV Amâmi gombi kuhika kuli Eliya

Obulwâla bwa mwene Yerobwâmi I (931-910)

¹ Muli ago mango, Abiya mugala wa Yerobwâmi anacilwâla. ² Yerobwâmi abwîra mukâge, erhi: «Kanya oyambale yindi yindi myambalo lyo balek'imonya oku oli mukà Yerobwâmi, oj'e Silo. Eyôla munda wâshimânayo omulêbi Ahiya, ye wambwîraga oku nâcibe mwâmi w'olubaga. ³ Oleke migati ikumi y'orhununîrizi ohirekwo n'ehilaha hy'obûci, ojè e mwâge, ayish'ikubwîra olw'oyu mwâna.» ⁴ Mukà Yerobwâmi anajira kulya, akanya alîkûlira e Silo, ajà ahamw'olya mulêbi Ahiya. Cikwône Ahiya àrhacihashig'ibona kwinjà bulya àrhacihinyagya amasù erhi bushosi burhuma. ⁵ Nyakasane amubwîra, erhi: «Mukà Yerobwâmi al'ikudôsa kurhi Nyamuzinda aderhîre omwâna wâge bulya kulwâla alwâla. Kwo wamubwîra ntya na ntya. Hano ajà muno ayish'acidwîrhe nka wundi mukazi kwône. ⁶ Erhi Ahiya ayumva omudindiri gw'amagulu, anacimubwîra erhi: «Yisha muno wâni mukà Yerobwâmi, cici cirhumire ocîhindula, oyisha nka wundi wundi mukazi kwône? Niono ntumirwe mpu nkubwîre akanwa kazibu. ⁷ Okanye ogend'ibwîra Yerobwâmi erhi kwo Nyakasane Nyamuzinda w'Israheli adesire ntyâla: W'oyu kali nie nakukulaga omu lubaga, nakuyimanza mukulu w'olubaga lwâni lw'Israheli; ⁸ kali we warhumaga obwâmi mbunyaga enyumpa ya Daudi, nakuhabwo, cikwônene wêhe orhacyôrhaga aka mwambali wâni Daudi, owashimbaga amarhegeko gâni goshi anankulikira n'omurhima gwâge gwoshi omu kukâjira okushingânine omu masù gâni. ⁹ Cikwônene wêhe wajizirage amabî kulusha abandi boshi bâli embere zâwe, wajirig'icîjirira abandi banyamuzinda bw'obwîhambi n'ensanamu watulaga mpu ly'onshologosa, wanankabulira enyuma ly'omugongo gwâwe. ¹⁰ Co carhuma nkola nahira obuhanya omu nyumpa ya Yerobwâmi, nahungumula ngasi hy'iburha lya Yerobwâmi, nîsi erhi omujà erhi munyamurhûla omw'Israheli, ahyajira enyumpa ya Yerobwâmi nka kula banahyajira ecamvu kuhika cihirigirhe lwoshi. ¹¹ Ngasi w'omu bûko bwa Yerobwâmi wankanafira omu nyumpa, alîbwa n'orhubwa, na ngasi wankanafira omu mpinga, alîbwa n'enyunyi z'emalunga bulya Nyakasane okudesire. ¹² Nâwe kanya oshubire omu nyumpa yâwe, hanôla okugulu kwâwe kunarhinda omu cishagala ntya omwâna wâwe arhengemwo omûka. ¹³ Israheli yêshi amushîba, banamubisha bulya yêne mwene Yerobwâmi wayîsh'ibishwa omu nshinda oyu, bulya yêne w'omu mulala gwa Yerobwâmi wabonekînemwo ehya nkasimîsa Nyakasane Nyamuzinda w'Israheli. ¹⁴ Nyakasane âsinga yênene owundi mwâmi omu Israheli ye wâmalîra enyumpa ya Yerobwâmi. Lolà olwo lusiku! Kurhi? Ci lwo luno buno buno! ¹⁵ Nyamubâho ashembula Israheli, nka kula olusheke luhugunyibwa n'amîshi kwo Nyakasane amanyula Israheli muli ecîra cihugo cinjà ahâga b'îshe, nâbashandabanyiza olundi lunda lw'olwîshi bulya bajizire enshanga zishologosa Nyakasane. ¹⁶ Abâna Israheli bunya mpira ntyôla erhi byâha bya Yerobwâmi birhuma n'okwôla ajirisagya Israheli ecâha kurhuma.» ¹⁷ Mukà Yerobwâmi anahuma njira anacihika aha Tîrsa oku anatwa ec'olusò ntyâla, omugala arhengamwo omûka. ¹⁸ Bamubisha n'Israheli yêshi amushîba nka kulya akanwa ka Nyakasane kanaderhagwa n'omulêbi Ahiya murhumisi wa Nyakasane. ¹⁹ Ngasi kundi kusigîre oku myanzi ya Yerobwâmi, oku alwaga amatumu, oku ayîmaga, kwoshi okwôla ka kurhali kuyandike omu citabu c'Empiriri z'abâmi b'Israheli. ²⁰ Emyâka Yerobwâmi ayîmire eri myâka makumi abirhi n'ibirhi, agalicîhengeka hali b'îshe. Omugala Nadabu ayîma ahâli hâge.

Okuyîma kwa Roboami omu Yûda (931-913)

²¹ Roboami mwene Salomoni ayîma omu Yûda. Ali akola agwêrhe myâka makumi anni na muguma amango ayîmaga, anacyîma myâka ikumi na nda aha Yeruzalemu, cishagala Nyakasane acîshogaga omu bishagala byoshi bya amashanja ga bene Israheli mpu ahiremwo izîno lyâge. Nina ye wali Naama w'e Amoniti. ²² Yûda naye ajira ebigalugalulu omu masù ga Nyakasane, n'ecâha ajiraga byazûsa obukunizi bwa Nyakasane kurhalusa ababusi bâbo. ²³ Nabo bayûbaka empêro omu birhwa, bagwîka amabuye n'orhugombe oku ngasi hirhondo n'idako lya ngasi murhi mubishi. ²⁴ Ciru habà n'entazi ziyemerirwe okujà kwajira amabî omu cihugo. Bajira galya mabî goshi g'amashanja Nyakasane alibirhagakwo embere zâbo, bali bene Israheli.

²⁵ Omu mwâka gwa karhanu gw'okuyîma kwa Roboami, Sisaki mwâmi w'e Mîsiri, arhêra Yeruzalemu. ²⁶ Ahagula obuhirhi bw'aka-Nyamuzinda n'obuhirhi bw'omu bwâmi: Agukumba byoshi byoshi. Asâbunga zirya mpenzi z'amasholo zoshi Salomoni ajirîsagya. ²⁷ Ahâli h'ezôla mpenzi mwâmi Roboami atulîsa ezindi mpenzi z'amarhale, azibîsa abantu bayishig'ilibirha bo banakazâg'ilanga omuhango gw'enyumpa ya mwâmi. ²⁸ Ngasi mango, erhi mwâmi ajag'omu ka-Nyamuzinda, abôla bantu bayishig'ilibirha banayisha bazidwîrhe. buzinda banaz'igalula omu nyumpa y'abalibisi.

²⁹ Ebisigîre by'ebijiro bya Roboami n'oku ajizire koshi, k'okwôla kurhayandisirwi omu citabu c'Empiriri z'abâmi b'e Yûda? ³⁰ Entambala erhahusagya ekarhî ka Roboami na Yerobwâmi. ³¹ Roboami acîhengeka hali b'îshe, anacibishwa boshi na b'îshe omu cishagala ca Daudi. Nina ye wali Naama w'e Amoniti; omugala Abiyam ayîma omu byâge.

15

Okuyîma kwa Abiya Omu Yûda (913-911)

¹ Omu mwâka gw'ikumi na munâni kurhenga Yerobwâmi ali mwâmi, Abiya naye abâ mwâmi omu Yûda, ² ayîma myâka isharhu omu Yeruzalemu. Nnina ye wali Maaka mwâlî wa Absalomu. ³ Naye anacigera muli galya mabî îshe akazâg'ijira embere zâge, n'omurhima gwâge gurhali mushinganyanya embere za Nyakasane nk'omurhima gw'îshe Daudi. ⁴ Ci kwônene Daudi arhuma Nyakasane Nyamuzinda wâge, amuhâ akamole aha Yeruzalemu, omu kuyîmika omugala enyuma zâge n'omu kulanga Yeruzalemu. ⁵ Bulya Daudi akazâg'ijira ebishingânîne byônene omu masû ga Nnâmahanga, n'omu kalamo kâge koshi ntâ mango acîhindwîre kuli ebi ali amurhegesire kuleka olwa Uriya munya-Hititi.

⁶ Entambala erhahusagya ekarhî ka Roboami na Yerobwâmi amango ana cirimw'omûka. ⁷ Ebisigîre oku bijiro by'Abiya n'oku ajizire kwoshi, k'okwôla kurhali kuyandike omu citabu c'empiriri z'abâmi b'e Yûda? Entambala yanayôrha eri ekarhî k'Abiya na Yerobwâmi. ⁸ Abiya acîhengeka hali b'îshe banacimubisha omu cishagala ca Daudi. Asa ye mugala, ayîma ahâli hâge.

Asa mwâmi w'e Yûda (911-870)

⁹ Omu mwâka gwa kali makumi abirhi kurhenga Yerobwâmi ali mwâmi, Asa ayîma omu Yûda. ¹⁰ Anacyîma myâka makumi anni na muguma aha Yeruzalemu. Nakulu ye wali Maaka mwâlî w'Absalomo. ¹¹ Asa ajira ebishi-ngânîne omu masô ga Nyakasane ak'îshe Daudi. ¹² Akula abagonyi bakazâg'ilangalangwa omu cihugo; akûla na ngasi bazimu b'îshe bâli bamâjira boshi. ¹³ Ciru anyaga nakulu Maaka ecikono c'okuderhwa mwâmikazi, bulya amâjira enshanga Ashera^t. Asa ahongola eyôla nshanga agend'iyiyôkera oku mugezi gwa Kedroni. ¹⁴ Ci konene engombe zirharhengaga omu birhwa ciru akabâ omurhima gwâge gwayôsire mushinganyanya omu kalamo kâge koshi. ¹⁵ Ana- cihira omu ka-Nyamuzinda ngasi birugo byâli byamagishwa n'îshe, na ngasi bindi byâli byamagishwa naye: amarhale, amasholo n'ebirugu.

¹⁶ Entambala erhahusagya ekarhî kâge boshi na Baesha omu kalamo kâge koshi. ¹⁷ Basha mwâmi w'Israheli anacirhabâlira e Yûda, anacyûbaka Rama ly'ahanza okukâjâ n'okurhenga emwa Asa mwâmi w'e Yûda. ¹⁸ Asa anacyanka amarhale n'amasholo goshi gali gacisigîre omu mbîko ya Nyakasane kuguma n'ebirugu by'omu nyumpa ya mwâmi, anacibibarhuza abambali; mwâmi Asa anacibirhuma emwa Ben-Hadadi mugala wa Tabrimoni, mwene Heziyoni, mwâmi w'Aramu ayûbakaga aha Damasko mpu bagend'imubwîra erhi: ¹⁹ «Habâ okunywâna kwâni rhweshi na nâwe, okunywâna kwa larha boshi na sho. Nkurhumire olûla luhembo lw'amarhale

^t**15.13** : Ashera na Astarte bâli banyamuzinda b'obwîhambi. Bâli bazimu-kazi. Cikwône ago mango g'abâmi, ago mazîno gombi gali ga muzimu muguma, ye wali muzimu w'iburha. Kanji kanji abantu bakâg'imurherekêra bakâg'ijira eby'enshonyi omu nterekêro.

n'amasholo. Ojè aho, oleke okuyumvanya mwene Basha mwâmi w'Israheli ly'anyêgûkakwo.»

²⁰ Ben-Hadadi ayumva mwâmi Asa, anacirhuma abarhambo b'engabo yâge mpu bagend'inyaga ebishagala by'Israheli; anacihagula Iyoni, Dani, Abel-Bet-Maaka na Kinereti yêshi haguma n'ecihugo ca Nefutali coshi. ²¹ Erhi Basha amanya okwo ayîmanza okuyûbaka Rama, acîbêrera aha Tirsâ. ²² Mwâmi Asa anacishûbûza abantu b'e Yûda boshi buzira kurhalukira ndi; banaciyisha bagukumba amabuye n'emirhi Basha ayûbakagamwo aha Rama, mwâmi Asa agend'iyûbakamwo Geba emwa bene Benyamini na Mispa.

²³ Ebisigîre by'ebijiro bya Asa oku ajaga ahimana koshi, oku ajizire koshi, n'ebishagala ayûbasire, k'ebyôla byoshi birhali biyandike omu citabu c'E mpiriri z'abâmi b'e Yûda? Ci konene, omu bushosi bwâge, endwâla yamugwârîhira omu magulu. ²⁴ Asa acîhengeka hali b'îshe, abishwa na b'îshe omu cishagala c'îshe Daudi, omugala Yozafati ayîma ahâli hâge.

Olwa Nadabu, mwâmi w'Israheli (910-909)

²⁵ Nadabu mwene Yerobwâmi anacibâ mwâmi omu mwâka gwa kabirhi kurhenga Asa ali mwâmi w'e Yûda, anaciyîma myâka ibirhi omw'Israheli. ²⁶ Ahenya ebigalugalu omu masû ga Nyakasane anacishimba enjira y'îshe, ajâ n'omu byâha byâge kulyâla agomêsagya mwo Israheli.

²⁷ Basha mugala w'Ahiya w'omu mulala gw'Isakari ahiga okumurhêra; Basha amuhimira aha Gibetoni lwâli lugo lw'Abafilistini erhi Nadabu boshi n'Israheli badwîrhe balwisanya. ²⁸ Basha amuyîrha omu mwâka gwa kasharhu kurhenga Asa ali mwâmi omu Yûda, anaciyîma ahâli hâge. ²⁹ Erhi abâ akola ali mwâmi, anigûza ab'omu mulala gwa Yerobwâmi boshi, arhanasigiraga Yerobwâmi ciru n'ehya bunya mukâ higuma buzira kuhimalîra nka kulya oluderho Nyakasane aderhaga omu kanwa k'omurhumisi wâge Ahiya w'e Silo kanali kadesire, ³⁰ ecarhumaga: byâli birya byâha Yerobwâmi ajiraga na kulya ajirîsagya Israheli ecâha akunizamwo ntyo Nyakasane Nyamuzinda w'Israheli.

³¹ Ebisigîre by'ebijiro bya Nadabu n'oku ajizire kwoshi, okwôla ka kurhali kuyandike omu citabu c'Empiriri z'abâmi b'Israheli? ³² Entambala erhahusagya ekarhî ka Asa na mwâmi w'Israheli omu kalamo kâbo koshi.

Okuyîma kwa Basha omw'Israheli (909-886)

³³ Omu mwâka gwa kasharhu kurhenga Asa ali mwâmi omu Yûda. Basha mugala wa Ahiya anacibâ mwâmi omu Israheli yêshi, ayûbaka aha Tirsâ, ayîmire myâka makumi abirhi n'ini.

³⁴ Ajira ebigalugalu omu masû ga Nyakasane, anacishimba enjira za Yerobwâmi na muli bulya bubî bwâge kulyâla ajirîsagamwo Israheli ecâha.

16

¹ Akanwa ka Nyakasane kayêrekîre Basha kanacirhindakwo Yehu mugala wa Hanani kaderha mpu: ² «Nakurhenzagya omu katulo nanakujira mwimangizi w'olubaga lwâni lw'Israheli, cikwône washimba olugendo lwa Yerobwâmi, na ntyo wajirîsa olubaga lwâni lw'Israheli ebyâha binkunizize. ³ Nkolaga nahyajira Basha n'enyumpa yâge: enyumpa yâwe nayijira ak'eya Yerobwâmi mwene Nebati. ⁴ Irhondo ow'omu mulala gwa Basha akafira omu lugo, analîbwe n'ebibwa, akafira omu mpinga, orhunyunyi rhw'emalunga rhunamudôrhomole.»

⁵ Ebindi byoshi biyêrekîre Basha n'ebijiro byâge, entambala alwîre, ka birhali biyandike omu citabu c'Empiriri z'abâmi b'Israheli? ⁶ Basha naye anacîhengeka aha burhambi bwa b'îshe, bamubisha e Tirsâ. Omugala Ela ayîma omu byâge.

⁷ Na kandi, akanwa ka Nyakasane kahêkwa n'omulêbi Yehu mugala wa Hanani, kabwîrwa Basha n'enyumpa yâge, burhanzirhanzi erhi obubî ajirîre emalanga ga Nyamuzinda burhumire, erhi amugayîsa n'ebijiro byâge, kwarhuma amujira ak'enyumpa ya Yerobwâmi, n'obwa kabirhi kulya kubâ àyihyajîre.

Obwâmi bwa Ela omw'Israheli (886-885)

⁸ Omu mwâka gwa kali makumi abirhi na ndarhu kurhenga Asa ali mwâmi omu cihugo ca Yûda, Ela mugala wa Basha, aligi aha Tirsâ, ayambala ishungwè omu Israheli myâka ibirhi. ⁹ Zimuri, murhambo mukulu w'ecihimbi ca kabirhi c'omurhwe gw'abaheka engâlè, amuhinduka anashuba mugoma. Oku Ela aligi omu Tirsâ, ali anywa nka gwa canda omu mwa Arsa, mulanzi w'obwâmi bw'aha Tirsâ, ¹⁰ Zimuri yônoyôno, acîshosha omu nyumpa amutumirha anamushibûka, mwâli omu mwâka gwa kali makumi abirhi na nda gw'obwâmi bwa Asa w'e Yûda; buzinda ayîma ahâli hâge. ¹¹ Erhi abâ akola ali mwâmi amanadêkerera bwinjinjà omu ntebe y'obwâmi, anigûza ab'omu nyumpa ya Basha boshi, arhamusigiraga ehy'oburhabâna ciru n'ehiguma, na ngasi bîra na bene wâbo boshi àbajegenja. ¹² Zimuri ahungumula enyumpa ya Basha yoshi, nk'oku Nyakasane anaderhaga omu kanwa k'omulêbi Yehu, ¹³ erhi ebyâha bya Basha n'eby'omugala Ela birhuma, ebi ahiragamwo Israheli, bagayîsa Nyamuzinda w'Israheli omu kushimba banyamuzinda bw'obwîhambi. ¹⁴ Ebindi biyêrekîre akalamo ka Ela n'ebijiro byâge byoshi, biri omu citabu c'Empiriri z'abâmi b'Israheli.

Obwâmi bwa Zimuri omw'Israheli (885)

¹⁵ Omu mwâka gwa kali makumi abirhi na nda gwa Asa, mwâmi w'e Yûda, Zimuri ayambal'ishungwè nsiku nda aha Tirsâ. Ago mango erhi engabo zitwîre ecirâlo zirhezire Gibetoni wali wa Bafilistini. ¹⁶ Engabo zamanya omwanzi mpu: «Zimuri anagomire, ayîsire na mwâmi.» Olwo lusiku lwonênè omwôla cirâlo banali, bene Israheli banacyîmika Omuri, bamuyambika ishungwè ly'obwâmi, ye wali murhambo mukulu kulusha w'abalwî. ¹⁷ Omuri n'engabo ya bene Israheli boshi baleka Gibetoni bagend'igorha Tirsâ. ¹⁸ Erhi Zimuri abona oku olugo lwamanyagwa, ayâkira omu ndâro ya mwâmi, ayidûlika muliro, yamuhorherakwo. ¹⁹ Anacifâ ntyo erhi byâha akazâg'ijira birhuma n'obubî akâg'igayisamwo Nyamuzinda, omu kushimba olwiganyo lwa Yerobwâmi n'omu kuhira Israheli yêshi omu câha. ²⁰ Ebindi byoshi biyêrekîre akalamo ka Zimuri n'obugoma bwâge biri byandike omu citabu c'Empiriri z'abâmi b'Israheli.

²¹ Okubundi olubaga lwa bene Israheli lwacîgabamwo kabirhi: Cigabi ciguma cacîshwêkerakwo Tibuni mugala wa Ginati mpu abè mwâmi, ecindi kuli Omuri. ²² Cikwône abacishwêkeraga kuli Omuri bahima bene Tibuni mugala wa Ginati; Tibuni anacifâ, Omuri ayambal'ishungwè ly'obwâmi.

Obwâmi bwa Omuri omw'Israheli (885-874)

²³ Omu mwâka gwa kali makumi asharhu na muguma kurhenga Asa ali mwâmi w'e Yûda, Omuri anacyambal'ishungwè myâka ikumi n'ibirhi. Ayîma myâka ndarhu aha Tirsâ. ²⁴ Buzinda agulira Shemeri entondo ya Samâriya oku talenta ibirhi za magerha, ayûbakaho olugo, aluyirika izîno lya Samâriya, kushimbana n'izîno lya Shemeri ye wali nn'entondo. ²⁵ Omuri agayîsa Nyakasane kulusha ngasi boshi bali bamushokolîre. ²⁶ Akulikira muli byoshi olugendo lugalugalu lwa Yerobwâmi mugala wa Nebati n'ebyâha ahabuliragamwo olubaga lw'Israheli bagayisa Nyakasane Nyamuzinda wâbo omu kushimba ba- nyamuzinda bw'obwîhambi.

²⁷ Ebindi byoshi biyêrekîre akalamo ka Omuri, ebijiro byâge n'entambala alwîre, biri byandike omu citabu c'Empiriri z'abâmi b'Israheli. ²⁸ Omuri anacîhengeka aha burhambi bwa b'îshe, abishwa e Samâriya. Omugala Aha bu ayîma omu byâge, ayambala ishungwè.

Enshokolezi y'obwâmi bw'Ahabu (885)

²⁹ Ahabu mugala wa Omuri ayambala ishungwè omu Israheli omu mwâka gwa kali makumi asharhu na munâni kurhenga obwâmi bwa Asa, mwâmi w'e Yûda; ayîma myâka makumi abiri n'ibiri kuli Israheli e Samâriya. ³⁰ Ahabu mugala wa Omuri agayîsa Nyakasane kulusha balya boshi bamushokoleraga. ³¹ Ehy'obushâlashâla hyarhuma ayiga ebyâha bya Yerobwâmi mugala wa Nebati: aherula Yezabeli mwâli wa Itobali mwâmi w'e Sidoni, arhondêra okukolêsa omuzimu oderhwa Bali, n'okufukama embere w'enshusho zâge; ³² amuyûbakira oluhêrero omu nyumpa ayûbakiraga oyo Bali e Samâriya. ³³ Ahabu amuyûbakira orhugombe, agwîka emisholo y'ebujinji,

ajira n'agandi maligo, agayîsa Nyakasane Nyamuzinda w'Israheli kulusha abandi bâmi boshi bamushokoleraga omw'Israheli. ³⁴ Go mango Hiyeli w'e Beteli ayûbakaga Yeriko buhyâhya^u; oku buhanya bw'enfula yâge Abiramu abanda eciriba, n'oku buhanya bw'omuziba gwâge Segubu ahiramw'enyumvi, nk'oku Nyakasane anaderhaga omu kanwa ka Yozwè mugala wa Nuni.

17

V. Amango ga Eliya

Embala-mwanzi y'ecahira

¹ Eliya w'e Tishibiti omu Galadi abwîra Ahabu erhi: «Nyakasane Nyamuzinda w'Israheli, oyu nkolera, ye ndahîre. Mw'eyi myâka yoshi, harhabà lumè, harhabè nkuba nka ntacikuderha.»

Aha lwîshi lwa Keriti

² Akanwa ka Nyakasane kanacimurhindakwo mpu: ³ «Orhenge kuno, ociyerekeze olunda lw'ebushoshôkero bw'izûba, ocîfulike aha lwîshi lwa Keriti, lubà ishiriza lya Yordani. ⁴ Wakaz'inywêra aha nshôko, nantegesire ebihungu bikaz'ikushegula eci walya ahôla.» ⁵ Eliya anacigenda obwo, ajira nk'oku Nyakasane anamubwîraga, aj'ihanda oku lwîshi lwa Keriti ishiriza lya Yordani. ⁶ Ebihungu byakaz'imulêrhera emigati sêzi n'enyama bijingo, naye akanywa kuli ago mîshi.

E Sarepta. Ecisômerîne c'enshâno n'amavurha

⁷ Cikwône erhi kugera nsiku, lulya lwîshi lwanacigana, bulya ntà nkuba yaciniaga omu cihugo coshi. ⁸ Okubundi akanwa ka Nyakasane kamurhindakwo, erhi: ⁹ «Yîmuka! Ojè e Sarepta omu cihugo ca Sidoni onayibêre. Ntegesire omukana w'eyo munda akaz'ikuhà eci walya.» ¹⁰ Eliya ayîmuka, aj'e Sarepta. Oku anahika aha muhango gw'olugo ntya, abona omukana adwîrhe ashenya e nshâli; amuyâkûza amubwîra, erhi: «Ndêrhera nâni amîshi gw'okunywa muli eco cibindi câwe!» ¹¹ Oku akola aj'igadoma, ashub'imuyâkûza, erhi: «Ondêrhere n'ecihimbi c'omugati omu nfune zâwe!» ¹² Nyamukazi amushuza erhi: «Alame Nyakasane Nyamuzinda wâwe, ciru ntagwêrhi mugati muyôce; ngwêrhe hishâno hisungunu hyône omu hyungu na rhuvurha rhusungunu omu hibindi; niono nayisha narhologola rhushali rhubiri na hano ngaluka nanabirheganya rhubirye nie na mugala wâni, na buzinda bw'aho rhucîfire.» ¹³ Eliya amubwîra erhi: «Orhayôbohaga, genda ojire nk'okwo onadesire; cikwône orhang'injiriramwo higati hisungunu ohindêrhere; buzinda wanabul'irheganya kuli we wêne na mugala wâwe. ¹⁴ Bulya ntya kwo adesire Nyakasane Nyamuzinda w'Israheli:

Hyungu hya nshâno orhayonde,
hibindi hya mavurha orhahwe,
kuhika olusiku Nyakasane arhuma
enkuba omw'igulu.»

¹⁵ Nyamukana agenda, ajira nk'oku Eliya anaderhaga, bâlya boshi: nyamukazi n'omugala na Eliya. ¹⁶ Hirya hyungu hy'enshâno hirhayondaga na hirya hibindi hy'amavurha hirhahwaga nk'oku Nyakasane anaderhaga omu kanwa ka Eliya.

Eliya afûla mugala w'omukana

^u **16.34** : Yozwè erhi ahehêre ngasi yêshi wanâcishomye mpu ashub'iyûbaka Yeriko, aderha erhi: «Anamuyûbakire kwo enfula yâge n'omuziba gwâge». Lolà muli Yoz 6, 26.

¹⁷ Enyuma ly'ebyo byoshi, lêro mugala w'olya mukazi nnanyumpa anacilwâla n'endwâla yanacimudârhabalira bwenêne kuhika arhengamwo omûka. ¹⁸ Oku bundi Nyamukazi abwîra Eliya erhi: «Bici rhufânwa rhwembi, wâni muntu wa Nyamuzinda? Ka wayishaga muno mwâni mpu okengêze obubî bwâni na ntyo onyîrhire omwâna!» ¹⁹ Eliya amubwîra, erhi: «Mpêrezagya mugala wâwe». Amurhenza ye oku cifuba, amusôkana enyanya omu nyumpa ali ahanzire, amugwishiza oku ncingo yâge. ²⁰ Okubundi ashenga Nyakasane aderha erhi: «Nyakasane Nyamuzinda wâni, kali onakolaga wajirira oyu mukana walimpandisize aha mwâge amabî, omu kuyîrha omugala?» ²¹ Eliya ayûbarhira nyamwâna kasharhu koshi erhi anashenga Nyakasane, erhi: «Nyakasane Nyamuzinda wâni, nkuhûnyire oyu mwâna omushubizemwo omûka!» ²² Nyakasane anaciyumva omusengero gwa Eliya, olya mwâna ashubiramwo omûka, ashub'ibà mugumagumà. ²³ Eliya amurhòla, amuyandagaza, amushubiza nnina; amubwîra erhi: «Omwâna wâwe oyûla, akola azîne.» ²⁴ Nyamukazi ashuza Eliya, erhi: «Nkolaga manyire oku oli muntu wa Nyamuzinda n'oku akanwa ka Nyakasane kanali k'okuli.»

18

Eliya arhimânana na Obadyahu

¹ Erhi kugera nsiku zirhali nyi, enyuma za myâka isharhu^v, akanwa ka Nyakasane karhindakwo Eliya mpu: «Genda ociyêreke Ahabu bulya nkola naniesa enkuba omw'igulu.» ² Eliya agendaga obwo mpu aciyêreke Ahabu. Kulya kubà ecizombo càli camakaliha bwenêne omu Samâriya, ³ Ahabu arhuma entumwa emwa Obadyahu, murhambo w'enyumpa yâge -oyo Obadyahu akengaga Nyakasane bwenêne: ⁴ amango Yezabeli ahungumulaga abalêbi ba Nyakasane, Obadyahu arhòla caligumiza balêbi makumi arhanu abafulika omu lwâla anakaz'ibashêgulamwo omugati n'amîshi. ⁵ Ahabu abwîra Obadyahu, erhi: «Kanya obone! Rhusâgarhe ecihugo coshi, rhuj'ebwa nshòko z'en'yîshi zoshi, akanaba rhwabona ebyâsi byalamya ebiterusi n'ebihêsi rhuleke okubibâga.» ⁶ Bagabâna ecihugo mpu baciâgarhe: Ahabu ashimba eyâge njira yêne, na Obadyahu ashimba eyâge yêne. ⁷ Oku ali omu njira, Obadyahu ashimâna Eliya; amumanyirira anacihwêra oku idaho aderha erhi: «Nnawîrhu Eliya, ka w'oyu!» ⁸ Eliya amubwîra erhi: «Nie nnêne! Kanyagya obwîre nnawinyu mpu: Eliya ola!» ⁹ Anacimushuza erhi: «Bubî buci nakujîrîre obu okola wahana omurhumisi wâwe omu maboko g'Ahabu mpu amuyîrhe?» ¹⁰ Alame Nyakasane Nyamuzinda wâwe! Ntâ cihugo erhi bwâmi nahamwîrhu arhasag'ikulongezamwo, n'erhi baderha mpu: Nanga ntâye osag'ishîsha Eliya omu isû eno mwîrhu, analahîrîze cîrya cihugo na lîry'ishanja mpu akanaba barhakulonzagya. ¹¹ Lêro w'oyu wamambwîraga bunôla mpu: «Kanya oj'ibwîra nnâhamwinyu erhi: Langîra Eliya!» ¹² Cikwône hano nankurhenga ho, Mûka wa Nyakasane akola akugendana ntishi ngahi; buzinda ngend'igibwîra nnâhamwîrhu; nkulonze nkuzuguluke; hoshi aha anajira antingamira nfê! N'obwo nie murhumisi wâwe ntahimwa kukenga Nyakasane kurhenga eburhò bwâni. ¹³ Nnâhamwîrhu, nkaba barhakubwîraga ebi najizire amango Yezabeli ayabukaga omu balêbi ba Nyakasane anabaholola? Nafulika caligumiza baleli makumi arhanu omu lwâla, nanakaz'ibashêgulamwo omugati n'amîshi. ¹⁴ Lêro w'oyu wamambwîraga erhi: «Genda obwîre nnâhamwinyu mpu: «Lolà Eliya». Kunyîrha ananyîsire!» ¹⁵ Eliya amushuza erhi: «Alame Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe, oyûla nkolera bwaca bwâyira, en'ene nacyêreka Ahabu.»

Eliya na Ahabu

¹⁶ Obadyahu agenda, aj'emwa Ahabu, naye Ahabu ayîshaga alirhîmâna Eliya. ¹⁷ Erhi Ahabu anabona Eliya ntya, amubwîra erhi: «Ka w'oyu wâni mabonwa-mabî, kaheza muno Israheli!» ¹⁸ Eliya amushuza erhi: «Arhali nie kaheza muno Israheli ci w'oyu mwen'omulala gwâwe, bulya

^v**18.1** : Erhi hagera myâka isharhu ya cizombo cikali.

mwajahisire Nyakasane wanakolera banyamuzinda bw'obwîhambi. ¹⁹ Kano kanya, orhumage bashubûlize bene Israheli eburhambi bwâni oku ntondo ya Karmeli, olalike na balya balêbi magana anni na makumi arhamu bw'obwîhambi, bala balêbi ba Bali badwîrhe bâlîra oku cîbo ca Yezabeli.»

Enterekêro oku ntondo ya Karmeli

²⁰ Ahabu anacilâlîka bene Israheli boshi ashûbûliza n'abalêbi oku ntondo ya Karmeli. ²¹ Eliya ayêgera olubaga aderha erhi: «Mangaci mweki mwaleka oku kujà mwahegera na gombi? Akabà Nyakasane ali Nyamuzinda, mumukulikire; akabà Baali yeri Nyamuzinda kulikiragi ye.» Olubaga lurhashagalaga kanwa. ²² Eliya agendekera aderha erhi: «Niene nsigîre nka mulêbi wa Nyakasane, n'abalêbi ba Baali bali magana anni na makumi arhanu. ²³ Murhuhè mpanzi ibirhi za micûkà, bacîshogemwo nguma, bayirhongêre banayihire oku cîko cikwône barhayidûlikaga muliro. Nâni eyindi nayirhongêra ntanayidûlike muliro. ²⁴ Mujageho mushenge oyo muzimu winyu^w, nâni nashenga Nyakasane: owankahâna ishuzo ly'omuliro, erhi ye na Nyamuzinda w'okuli. Olubaga lwoshi lwashuza mpu: «Kuli kwinjà okwo.» ²⁵ Eliya abwîra abalêbi ba Baali erhi: «Mwenene mucîshogâge nguma muli ezîra mpanzi. Mwe mwanarhondêra bulya mwe banji, mushenge oku izîno ly'omuzimu winyu, cikwône murhayihiragakwo muliro.» ²⁶ Bacîshoga mpanzi nguma, bayirhongêra; bashenga okw'izîno lya Baali kurhenga sêzi kuhika izûba lyayîmanga omu nkuba-karhî. Bakazîderha mpu: «Mâshi Baali, orhushuze nîrhu!» Cikwône barhayumvagya, ol'izû, ol'ishuzo lyo linyi; banakazâg'isâma, bafukama banafukamuka embere z'oluhêrero bayûbakaga. ²⁷ Erhi izûba lij'omu kalengerêre, Eliya abahà amasheka n'ebinioko erhi: «Muhamagale bwenêne kulusha bulya ali nyamuzinda, nkaba alimw'entanya erhi nîsi emikolo yamulugira, kandi erhi kubè kubalama abalamire; akabà îrò ajire, atulûka!» ²⁸ Bahamagaza, bayâмага kulusha; bacîshâkashâka n'engôrho n'amatumu gâbo nk'oku banakomereraga okujira amango bakola bahêra, kuhika bakazîhulula mukò. ²⁹ Erhi gabà mafuluko barhondêra okulêba kuhika gala mango bahânamwo enterekêro y'ebijingo; cikwône nt'izû bayumvîrhe, nt'ishuzo babwîne, ciru na ntà cindi cimanyîso babwîne.

³⁰ Okubundi Eliya abwîra olubaga lwoshi erhi: «Muyêgerage hano ndi.»; n'olubaga lwoshi lwamulîrâna. Anacilumula oluhêrero lwa Nyakasane bulya bali erhi bâluhongwire. ³¹ Eliya arhòla mabuye ikumi n'abirhi nk'oku omubalè gw'amashanja ga bene Yakôbo gwanali, balya Nyakasane ayagânaga ababwîra erhi: «Israheli, lyo lyabà izîno lyâwe». ³² Anaciyûbaka oluhêrero oku izîno lya Nyakasane. Ahumba omubunda gwakajiremwo milongo ibirhi ya mburho omu burhambi bw'oluhêrero. ³³ Arhondeka enshâli bwinjà, arhongôla erya mpanzi, ayilambika kuli ziryâ nshâli. ³⁴ Okubundi aderha, erhi: «Mubumbe rhubindi rhuni rhwa mîshi, mubulagîrerho kuli eyi mbâgwa na kuli ezi nshâli». Banakujira. Ashubîbabwîra erhi: «Mushubîrize bwa kabirhi». Banakujira kandi. Ashubîbabwîra: «Shubîrizi obwa kasharhu.» Banakujira. ³⁵ Amîshi gashandabana oku burhambi bw'oluhêrero, ciru na gulya mubunda gwayunjula mîshi. ³⁶ Omu kasanzi bahâna enterekêro, omulêbi Eliya ayêgera, aderha erhi: «Nyakasane Nyamuzinda w'Abrahamu, Nyamuzinda w'Izaki na w'Israheli, olw'ene bamanye oku we Nyamuzinda omw'Israheli, bamanye oku ndi murhumisi wâwe, bamanye kandi oku okw'izîno lyâwe najizire ebi byoshi. ³⁷ Onshuze Nyakasane, onshuze ly'olu lubaga lumanya oku we Nyakasane we na Nyamuzinda, na wêne wahindula emirhima yâbo.» ³⁸ Okubundi omuliro gwa Nyakasane gwamanuka, gwasîngônola erya mbâgwa n'enshâli, gwayumya na galya mîshi goshi gali Omu mubunda. ³⁹ Olubaga lwoshi

^w**18.24** : Eco cijiro cirahamanwiri bwinjà ebi balonzize okumanya ndi Nyamuzinda w'entondo y'e Karmeli, ka Nyakasane erhi Baali? Kandi erhi okumanya ndi ogwêrhe obuhashe kulusha. Balonzize okumanya ndi Nyamuzinda w'okuli. Cikwône akanwa n'amasâla g'omulêbi Eliya (Lolà omulongo gwa 37) n'omunkwa gw'olubaga (mulongo gwa 39) byo bihumanwîre byoshi: obuyêmêre muli Nyamuzinda yo ngwârhiro lyo n'ishwinjiro ly'okwo kuhagîsanya kwâbo.

Iwabon'ebyo byoshi^x; abantu banacirhimba ehy'akamalanga oku idaho baderha mpu: «Nyakasane ye na Nyamuzinda! Nyakasane ye na Nyamuzinda!» ⁴⁰ Eliya ababwîra erhi: «Abalêbi ba Baali, mubahire nfune, ntà ciru n'omuguma warhulubukaga»! Banabahira nfune. Eliya abayandaliza omu muhengerere gwa Kishoni, abanigûza.

Okuhwa kw'ecanda ciri

⁴¹ Eliya abwîra Ahabu erhi: «Yînamuka, olye onanywe, bulya namâyumva enkuba yakungula.» ⁴² Oku Ahabu aciri omu njira arheremera emwâge mpu alyè ananywe, Eliya asôkera oku ntondo ya Karmeli, ayûnamira oku idaho, ahira amalanga omu madwî. ⁴³ Abwîra hyambali hyâge erhi: «Oyînamuke, olole olunda lw'enyanya.» Ayînamuka, alola anaciderha erhi: «Ntâco ciyiri ciru.» Eliya ashubirira erhi: «Oshubîrire kali nda.» ⁴⁴ Oku bwa kali nda, ehymbali hyaderha erhi: «Namâbona ehitu hisungunu nka nfune ya muntu hyayînamuka ebwa muhengerere gw'enyanya.» Okubundi Eliya aderha erhi: «Kanya obwîre Ahabu mpu: Shumûla ecihêsi câwe oyandagale ly'enkuba erhag'ikucîka.» ⁴⁵ Ho na halya, amalunga gashuba mwizimya erhi bitû bîru birhuma n'empûsi. Nyamugege w'enkuba acîhonda okw'idaho. Ahabu ashonera omu ngâlè yâge alibirhira e Yizreeli. ⁴⁶ Okuboko kwa Nyakasane kwajakwo Eliya, akabika irumerume, alibirha ebushokola bwa Ahabu kuhika bahika e Yizreeli.

19

Omu njira y'oku Horebu

¹ Ahabu abwîra Yezabeli ebi Eliya anajizire byoshi na kurhi anigûzîze abalêbi ba Baali boshi n'engôrho. ² Okubundi Yezabeli arhumira Eliya entumwa edesire mpu: «Abazimu b'emwîrhu banampe obuhane bayushulekwo na bundi bulebe, akabà irhondo omu kasanzi kali nk'aka ntakukoliri nka muguma wa muli bwo.» ³ Eliya ayôboha; ayîmuka, agenda mpu ayâse amagala. Ahika e Bersheba omu cihugo ca Yûda, asigayo omwambali. ⁴ Oku bwâge, alambagira Omw'irungu lugendo lwa lusiku luguma, buzinda abwârhalâ ah'idako ly'omurhi. Acîganya owafire, aderha erhi: «Nyakasane arhali ene liryâ wamajira wantamya! Orholage obuzîne bwâni, bulya ntâco ndushire balarha.» ⁵ Eliya agwîshira, anacihunga aha cihôho c'omurhi. Ci kwônene, oku agwîshîre, malahika amuhumakwo, amubwîra, erhi: «Zûk'olye!» ⁶ Alambûla amasû, abona aha murhali gwâge hali omugati muyôce n'omukuzo gulimwo amîshi. Alya ananywa, kandi ashub'igwîshira. ⁷ Ci kandi, malahika wa Nyakasane ashub'imuhumakwo amubwîra, erhi: «Zûk'olye, bulya enjira eri ndi kuli we.» ⁸ Azûka, alyâ ananywa; ebyo biryo byamuzibuhya, alambagira omu irungu lugendo lwa miregerege makumi anni na madufu makumi anni kuhika oku Horebu^y ntondo ya Nyamuzinda.

Okurhimânana na Nyamuzinda

⁹ Okwôla ntondo, ashesherera omu lwâla bwalinda buca. Akanwa ka Nyakasane kanacimurhindakwo mpu: «Eliya, bici wajira aha?» ¹⁰ Ashuza erhi: «Omutula gw'ebya Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe gwangwâsire, bulya bene Israheli bajahisire eciragâne câbo embere zâwe, bahongola ngasi luhêrero lwâwe, bayîrha n'abalêbi bâwe n'engôrho. Niene kahungu-kahwerâ nasigîre banankulikire mpu bankûlemwo omûka.» ¹¹ Eliya abwîrwa mpu: «Huluka mw'olu lwâla, ojè omu ntondo, oyîmang'embere za Nyakasane.» Okubundi, Nyakasane anacigera. Hanacibâ empûsi ndârhi, ciru n'amabuye gabasha n'entondo kwo nakwo ebushokola

^x**18.39** : Ecisômerîne c'omuliro omulêbi ali ashenga co cayêreka abalêbi b'omuzimu Baali n'abantu b'ihanga bâlikwo Yezabeli oku ntà byâbo omw'Israheli bulya mwo Nyakasane ali Nyamuzinda, na kandi okuyêreka bene Israheli oku yêne ye Nyamuzinda ye yôbôla emirhima.

^y**19.8** : Entondo ya Horebu yo ntondo y'e Sînayi.

bwa Nyakasane. Ci kwônene Nyakasane arhali mw'eyo mpûsi; n'enyuma ly'eyo mpûsi, omusisi gwayisha, cikwône Nyakasane arhali muli gwo; ¹² n'enyuma ly'ogwo musisi, omuliro gwayisha; cikwône Nyakasane arhali muli gwo; n'enyuma ly'omuliro; erhi omuliro gugera, hâyisha ehibohôlolo hyahyuhyusa. ¹³ Erhi Eliya ahiyumva, acîfunikira obusù n'ecishûli câge, ahuluka, ayimanga aha lusô lwa lulya lwâla. Okubundi, izù lyanaciyumvikana, lyamubwîra mpu: «Eliya, bici wajira kuno?» ¹⁴ Ashuza, aderha erhi: «Omutula gw'ebya Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe gwangwâsire, bulya bene Israheli bajahisire eciragâne câbo embere zâwe, bahongola ngasi luhêrero lwâwe, bayîrha n'abalêbi bâwe n'engôrho. Niene kahungu-kahwerà nasigire banankulikire mpu bankûlemwo omûka.»

¹⁵ Nyakasane amubwîra erhi: «Gendaga, ogaluke omu njira wanayishaga mwo, oshubire omw'irungu ly'e Damasko. Ogend'ishîga Hazayeli amavurha gw'obwâmi, abè mwâmi w'e Aramu.

¹⁶ Naye Yehu mugala wa Nimushi, omushîge amavurha abè mwâmi w'Israheli; naye Elisha^ç mugala wa Shafati w'e Abeli-Mehola, omushîge amavurha abè mulêbi ahâli hâwe.

¹⁷ Owafulumuka engôrho ya Hazayeli, Yehu anamuyîrhe; owafume Yehu, Elisha^ç anamushirame.

¹⁸ Ci kwônene, omu Israheli nasiga bantu nka bihumbi makumi gali nda, balya bantu boshi barhafukamaga embere za Baali^z n'abandi boshi barhamunûnugurhaga.»

Okuhamagalwa kwa Elisha^ç

¹⁹ Eliya arhenga aho, arhimâna Elisha^ç mwene Shafati, erhi adwîrhe akinga. Akâg'ihingîsa na nkâfu ikumi n'ibirhi. Yêne ali n'eya kali ikumi na kabirhi. Eliya amugeraho, anacimukwêba ecishûli câge^a. ²⁰ Elisha^ç ajahika enkafu ayisha alibisire enyuma za Eliya anacimubwîra, erhi: «Ndeka nteng'ihôbera larha na nyama ngali kushimba.» Eliya amushuza, erhi: «Kanya, ogende; cici nkujirire?» ²¹ Elisha^ç acîyêgûla, arhôla mahalwa abirhi ga nkâfu azirherekêra, n'enyama zâyo aziyenda n'enshâli z'engâlè zakazâg'ihêka zirya nyama, aziha olubaga mpu luzirye. Okubundi anacilîkûla, anacishimba Eliya, abà murhumisi wâge.

20

Oku Ahabu ahimaga Ben-Hadadi, mwâmi w'e Sîriya

¹ Mwâmi Ben-Hadadi anacishûbûza engabo yâge yoshi, bâmi makumi asharhu na babirhi. Banacirhabâla boshi naye, bahêka ebiterusi n'engâlè. Anacisôka, agorha Samâriya, anacirhêra eco cihugo coshi. ² Alîka entumwa emunda Ahabu, mwâmi w'Israheli ali omu lugo mpu bagend'imubwîra, erhi: ³ «Ben-Hadadi adesire oku amasholo n'ensaranga zâwe byoshi bikola byâge , bakâwe n'abâna banali bâwe.» ⁴ Naye omwâmi w'Israheli anacishuza, erhi: «Bibè nk'okwo adesire, Yâgirwa Nnâhamwîrhu, ndi wâwe kuguma n'ebi njira byoshi.»

⁵ Zirya ntumwa erhi zishubirayo bwa kabirhi, zaderha erhi: «Ben-Hadadi adesire ntyâla: Nkurhegesire, ompè ensaranga zâwe zoshi, ompè na bakâwe n'abâna bâwe boshi. ⁶ Irhondo nka buno narhuma bambali bâni aha mwâwe bajè bafukula omu nyumpa zâwe zoshi banajè bayanka ngasi ehibasimisize, babindêrhere.»

⁷ Mwâmi w'Israheli kwo kuhamagala abagula bâge boshi, ababwîra, erhi: «Mwene mucîbwiniire oku oyu muntu andwîrhekwo akigenzo, omuntu wa mpûma bakânie n'abâna bâni n'obwo ntamuhakanire oku ntamuhè ensaranga n'amasholo gâni goshi!» ⁸ Abashamuka n'olubaga boshi bashuza, erhi: «Orhamuyumvagya, orhanacimuyêmêreraga.» ⁹ Anacishuza zirya ntumwa za Ben-Hadadi, erhi: «Mugend'ibwîra mwâmi winyu ntya: Ngasi ebi wanahûnaga burhanzi, byoshi

^z**19.18** : Nyakasane amalaganya omulêbi Eliya oku acungula balya boshi barhaharâmyagya omuzimu Baali.

^a**19.19** : Erhi Eliya ahundikira Elizeyo n'ecishûli câge, amanyîsa ntyo oku amacimwîshoga mpu abè mulêbi ahâli hâge.

nabijira, cikwône kuli ebi bindi, ntakuyemeriri.» Entumwa zanacihêkera mwâmi wâbo galya mashuzo.

¹⁰ Ben-Hadadi anacirhuma abagend'ibwîra mwâmi w'Israheli, erhi: «Abazi mu banampeze, erhi nasiga akarhali katulo omu Samâriya, ntakusigire enshangu, nammumalîra mweshi» ¹¹ Mwâmi w'Israheli ashuza, erhi: «Mugend'imubwîra oku owacirhabâla arhacîtakira aka owamahima.»

¹² Ago mango erhi Ben-Hadadi ali omu nyumpa adwîrhe anywa oku mamvu boshi na balya bandi bâmi. Erhi ayumva kulya, abwîra abambali. erhi: «Oku matabâro!» Boshi banacigorha lulya lugo.

Bene Israheli bahima

¹³ Mw'ago mango mulêbi muguma aj'ibwîra Ahabu, erhi: «Nyakasane adesire ntyâla: K'obwîne ogwo mwandu gw'abantu? Ene nakufumbasagwo lyo omanyâ oku nie nandi Nyakasane.»

¹⁴ Ahabu adôsa, erhi: «Oku burhabâle bwa bantu bahi?» Omulêbi, erhi: «Nyakasane amâderha ntya: 'Oku burhabâle bw'emisole bene abarhambo b'omu cihugo câwe!' Ahabu, erhi: 'Ndigi warhang'ikoza entambala obwo?' Omulêbi, erhi: «We.»

¹⁵ Okuhandi Ahabu anaciganja emisole omu bâna b'abarhambo bâge, bahi ka bantu magana abirhi na makumi asharhu na babirhi. Enyuma ly'aho, aganja abalwî b'omu Israheli, bahika bantu bihumbi nda. ¹⁶ Ahabu anacikoza entambala, ago mango, erhi n'izûba likola lihika omu nkuba karhî. Ben-Hadadi erhi aciri anywa amamvu boshi na balya bâmi barhabâzi bâge oku banali makumi asharhu na babirhi, erhi na boshi bakola balalusire. ¹⁷ Emisole bene abarhambo b'omu lugo bo barhabalaga ba burhangiriza. Ben-Hadadi anacirhuma mpu bajê bulabi. Banaciyisha, bamushuza, mpu: «Bali bantu barhenzire e Samâriya». ¹⁸ Ashuza, erhi: «Akabâ bayishire n'obuholo, mubagwârhe banazîne, n'akabâ ntambala bayishîre, kwo na kwo, mubagwârhe banazîne!» ¹⁹ Balya b'emisole banacinyonyôka omu lugo n'engabo y'abalwî erhi ebakulikire, ²⁰ ngasi muguma akaz'iyîrha owâge muntu. Abanya-Sîriya bashukuma, bayâka. Israheli abaminika, mwâmi Ben-Hadadi w'e Sîriya ayakana mwambali wâge muguma yêne. ²¹ Mwâmi w'Israheli ahuluka omu lugo lwâge, anyaga ebihêsi n'engâlê, na ntyo ahima abanya-Sîriya bwenêne.

Ahabu ashub'ihima Ben-Hadadi

²² Okubundi omulêbi aj'emunda mwâmi w'Abayahudi ali, anacimubwîra, erhi: «Yûshûla engabo y'ahalwi bâwe olole kurhi wankajira, bulya hano o mwâka gushub'irhondêra omwâmi w'e Sîriya ayinamukira emunda oli». ²³ Bambali ba mwâmi w'e Sîriya banacimubwîra, mpu: «Abazimu bâbo bali bazimu b'omu mpinga co carhumaga rhuhimwa, lêro rhugend'imulwîkiza omu kabanda, rhwamuhima!» ²⁴ Okundi wajira kw'oku: «Okûle ngasi mwâmi oku ntebe, ohirekwo abarhambo bakulu bônene, bajê babahingûla!» ²⁵ Kandi wênene oshubûze engabo eri nka erya wahezagya, ojire n'ebihêsi n'engâlê ziri nka zirya z'embere. Rhwabalwîkiza omu kabanda. Kwo kunali rhwabahima bwinjinjâ!» Mwâmi ayemcra lirya ihano lyâbo, ajira kulya.

Okuhimana aha Afeki

²⁶ Erhi omwâka gushubiza Ben-Hadadi alalûla abantu b'omu Sîriya, asôkera e Afeki mpu akola agend'ilwîsa bene Israheli. ²⁷ Bene Israheli nabo banacishûbûzanya, bashana olwîko, bâkomekera, baj'ikoza abâbo oku matabâro. Bene Israheli batwa olugerêro aha ishiriza lyaho, bâkaz'ibonekana nka rhulundo rhutya rhutya rhwa mpene. Abanya-Sîriya bôhe habumba ecihugo coshi. ²⁸ Omuntu wa Nyamuzinda anacij'emunda mwâmi wa bene Israheli ali, amubwîra. erhi: Nyakasane amâderha ntya: Kulya kubâ Abaharamu badesire mpu Nyamuzinda ali muzimu w'omu mpinga ci arhali Nyamuzinda w'omu rhubanda, nkolaga nakuhâ eyo ngabo, na ntyo wanamanya oku nie mbâ Nyakasane.» ²⁹ Babêra kulya cihando nsiku nda zoshi na ngasi baguma badwîrhe balola oku bâbo. Olwo lusiku lwa kali nda, batula entambala. bene Israheli « bâyrha bantu bihumbi igana b'omu Sîriya lusiku luguma lwonênê. ³⁰ Abasigalaga bayâkira omu cogo c'olugo lw'e Afeki, eco cogo c'amabuye cahongokera bantu bihumbi makumi abirhi na nda bo

banali bacisigîre.

Ben'Hadadi acîyâkira, alibirhira omu nyumpa, aj'icîfulika kulikuli. ³¹ Abambali banacimubwîra, mpu: «Rhwayumvîrhe barhubwîra oku abâmi b'omu Israheli barhahimwa kubà bwonjo. Rhuyambale amasunzu rhunashwêkere emigozi omu irhwe; rhucihekere oyo mwâmi w'Israheli, hali amango ankakubabalira.» ³² Banaciyambala basunzu, bashwêkera emigozi omu irhwe, baj'emunda mwâmi w'Israheli ali, bamubwîra, mpu: «Mwambali wâwe Ben-Hadadi adesire erhi: «Yâgirwa ombabalire nâni, ompè akalamo mâshi.» Ahabu ashuza, erhi: «Kuziga ho acibà? Abâ mwene wîrhu ola! ³³ Balya bantu erhi bayumva ntyo, bayumva oku biri binwa b'iragi kuli bo, bakaderha dubaduba, mpu: «Nêci, Ben-Hadadi ali mwene winyu.» Ahabu, erhi: «Mugend'imulêrha.» Ben-Hadadi erhi ahika emunda ali, Ahabu amushoneza omu ngâlê. ³⁴ Ben-Hadadi anacimubwîra, erhi: «Nakushubiza ebishagala larha ali amanyaga sho na kandi wanayûbaka oburhwâli bwâwe aha Damasko nka kulya larha ali amabuyûbaka aha Samâriya.» Naye Ahabu, erhi: «Nâni niono Ahabu nanakulika nka rhwamâyumvanya.» Banacirhola mihigo miguma, Ahabu amuleka, agenda.

Mulêbi muguma agaya obwôrhere bwa Ahabu

³⁵ Cikwône mulêbi muguma w'omu balêbi abwîra owâbo, erhi: «Ntya kwo Nyakasane adesire: «Onshûrhe.» Ci olya wâbo alahira mpu arhamushurha. ³⁶ Owâbo anacimushuza, erhi: «Orhayêmîri akanwa ka Nnâmahanga, hano o ntengakwo ntya, entale enakuyîrhe.» Olya wâbo amuleka, agenda. Entale yanacimushîmâna, yamuyîrha. ³⁷ Olya mulêbi àbugâna owundi muntu omu njira, amubwîra, ehi: «Nshûrha, kwo nkuhûnyire.» Olya muntu anacimushûrha, amuhirakwo ecibande. ³⁸ Okuhandi olya mulêbi akanya, agend'iyimanga oku njira halya mwâmi ayish'igera, anacirhuba obusù lyo arhag'imanyîkana. ³⁹ Erhi mwâmi agera, olya mulêbi amuyâkûza, erhi: Yâgirwa, mwambali wâwe amacîrhulira omu ntambala, muntu muguma amanayegûka, amayîsha andwîrhîre wâbo muntu muguma, amambwîra, erhi: «Onnangire oyu muntu. Akakufuma, onahyûle obwâwe buzîne oku buzîne bwâge, nîsi erhi ohyûle talenta nguma ya marhale.» ⁴⁰ Ci amango mwambali wâwe anakazâg'icînyola eyi n'eyi, olya muntu ahirigirha.» Mwâmi w'Israheli amushuza, erhi: «Olubanja olwo, wêne wamacitwîralwo.» ⁴¹ Okuhandi olya mulêbi anacirhubula obusù bwâge duba duba, mwâmi w'Israheli go mango amanyire oku oyo muntu ali mulêbi. ⁴² Olya mulêbi anacimubwîra, erhi: «Kwo Nyakasane adesire ntyo: Kulya kubà walisire omuntu nal'innonzize okuherêrekeza, obuzîne bwâwe bukola bwafà o bwâge buzîne, olubaga lwâwe lukola lwafà olwâge lubaga.» ⁴³ Mwâmi w'Israheli anacijâ emwâge n'omutula n'oburhê, ntyo aj'e Samâriya.

21

Naboti alahira okuhâna olukoma lwâge

¹ Lolagi oku byabîre enyuma ly'aho: Naboti w'e Yizreeli âgwêrhe olukoma lw'emizâbîbu aha burhambi bw'oburhwâli bwa Ahabu, mwâmi w'e Samâriya. ² Ahabu anacibwîra Naboti erhi: «Ompè olukoma lwâwe, nahingamwo enshogo bulya luyêgîre enyumpa yâni, naluhinganula n'olwinja kulusha, n'akabà olonzize, nakuhâ,erhi kwo, ensaranga lunakwânîne.» ³ Naboti anacishuza mwâmi, erhi: «Nanga! Nyakasane ananyîrha erhi nakahâna akashambala k'ababusi bâni.» ⁴ Ahabu ajâ omu mwâge n'omutula haguma n'omungo munene bwenêne erhi akôla kanwa ka Naboti w'e Yizreeli karhuma bulya amâderha erhi: «Ntakakuhâ akashambala k'ababusi bâni». Anacijâ aha ncingo agwîshira anacîfûnika^b obusù, arhanacilyaga. ⁵ Mukâge Yezabeli anacimujaho, amubwîra, erhi: «Mutula mucî gukuli omu murhima gurhumire orhalya?» ⁶ Anacimushuza, erhi: «Nashambalaga na Naboti w'e Yizreeli, namamubwîra nti: «Ompè olu

^b21.4 : kucîfûnika obusù, omu mashi gahîre kuli kucîbwîka obusù

lukoma lwâwe lw'emizâbîbu nkugulire lwo, n'akabà kwo osîmire, rhukâbanwe nkuhè olundi lukoma lw'emizâbîbu». Ci yêhe amâderha, erhi: «Ntankakuha olukoma lwâni lw'emizâbîbu.»⁷ Mukâge Yezabeli anacimushuza, erhi: «K'erhi we onaligi mwâmi orhegesire Israheli obwo? Zûka olye n'omurhima gwâwe guruhûle, niene nakuhà olwo lukoma lw'emizâbîbu lwa Naboti w'e Yizreeli.»

Naboti afà oku lukoma lwâge. Yezabeli amujîra irhigi

⁸ Nyamukazi anaciyandika amaruba okw'izîno lya Ahabu, ahira kwo n'akashè ka mwâmi, arhuma agôla maruba emwa abarhambo n'abagula bali lugo luguma na Naboti. ⁹ Muli agôla maruba, nyamukazi ali ayandisiremwo erhi: «Muhuluze abantu bacîshalise; munayîshe muhebe Naboti embere z'olubaga^c. ¹⁰ Embere zâge muhebeyo bantu babirhi bayish'ihamîriza baderhe^d, mpu: «Wajâcîre Nyamuzinda na mwâmi!» Buzinda bw'aho, mwanamulêrha emuhanda, mumubande amabuye, afè!»

¹¹ Abantu b'omu lugo lwa Naboti haguma n'abarhambo n'abagula banacijira nka kulya Yezabeli anabarhumaga, kulya kwâli kuyandisirwe omu maruba abarhumiraga. ¹² Banacilâlîka okucîshalisa, Naboti bamulêrha embere z'olubaga. ¹³ Balya balume babirhi banaciyisha, bayîmanga embere zâge, banacihamîriza obunywesi kuli Naboti embere z'olubaga, baderha erhi: «Naboti ajacîre Nyamuzinda na mwâmi!» ¹⁴ Banacirhuma emunda Yezabeli ali mpu: «Naboti anabanzirwe amabuye, anafà!» ¹⁵ Erhi Yezabeli ayumva oku Naboti anabanzirwe amabuye, anafîre, abwîra Ahabu, erhi: «Kanyagya oyanke olukoma lwa Naboti w'e Yizreeli owalahiraga mpu arhankaluguza nsaranga bulya Naboti arhacirimwo omûka, bulya anafîre.» ¹⁶ Erhi Ahabu ayumva oku Naboti anafîre, ayîmuka abungulukira ebwa lulya lukoma lwa Naboti w'e Yizreeli aluyîmamwo^e.

Eliya ayâlagaza obuhane bwa Nyamuzinda kuli Ahabu

¹⁷ Okuhandi, akanwa ka Nyakasane kanacirhindakwo Eliya w'e Tishibiti erhi: ¹⁸ «Kanya oyandagale emwa Ahabu, mwâmi w'Israheli e Samâriya. Yôla oli omu lukoma lwa Naboti mpu alunyage.» ¹⁹ Ogend'imubwîra, erhi: «Kanwa ka Nyakasane erhi: K'orhanizire wanashokôla! Co cirhumire, kanwa ka Nyakasane, erhi: Ahôla ebibwa byamîmiraga omukò gwa Naboti ho byâmîmira omukò gwâwe.» ²⁰ Ahabu anacibwîra Eliya, erhi: «Nêci wamanangwâsagya bu lya wâni mushombanyi wâni!» Eliya, erhi: Namakugwasa bulya wacîguzize ene ojira okugalugalu embere za Nyakasane. ²¹ Lolà oku nkola nahira obuhanya kuli we: Nakuherêrekeza, namafîra abalume b'omu mulala gwa Ahabu, omujà n'orhali ye omu Israheli. ²² Nakolera enyumpa yâwe nk'oku nakolire enyumpa ya Yerobwâmi, mugala wa Nebati n'eya Basha mugala wa Ahiya bulya wazusi ze oburhè bwâni wanarhuma Israheli agoma. ²³ (Kuli Yezabeli, Nyakasane anaciderha erhi: «Ebibwa byafîra Yezabeli omu lukoma lwa Yizreeli.») ²⁴ Omuntu w'omu mwa Ahabu wankafîra omu mpinga alîbwe n'enyunyi z'emalunga.»

²⁵ Harhacîbonekanaga omuntu osirahire aka Ahabu wacîhemulaga omu kugomera Nyakasane erhi mashumi ga mukâge Yezabeli garhuma. ²⁶ Akola amaligo garhankaderhwa, akarherekêra abazimu nka kulya Abamoriti Nyakasane akungushaga embere za bene Israheli, bakâg'ijira.

Obucîyunjuze bwa Ahabu

²⁷ Erhi Ahabu ayumva ebinwa bya Eliya, asharhula emyambalo yâge, acîhundikira sunzu,

^c**21.9** : Amango g'obuhanya bakâg'ilâlîka abantu bacîshalise banashenge bwenêne lyo barhûliriza Nyakasane n'okumanya obubî bwatulaga oburhè bwâge. Lolà muli Bac 20, 26; Yow 1, 14; 2, 15. Obuhanya bw'ecihugo coshi bo bwarhabire obulyâlya bwa Yezabeli.

^d**21.10** : Amango g'okutwa olubanja ekagomhe, hâli irhegeko lidesire oku hagwâsirwe okubà bahamîriza babirhi nka ciri câha cinene. Lolà muli Mib 35, 30; Lush 17. 6; Mat 26, 60.

^e**21.16** eyi milongo, 15-16: Erhi omuntu ankafîre, mwâmi ananyage ebirugu byâge byosh!

acîshalisa, akalâla muli olya sunzu, anakagenda ayûbîza. ²⁸ Akanwa ka Nyakasane kanacirhindakwo Eliya w'e Tishibiti erhi: ²⁹ «K'obwîne oku Ahabu anacirhohize embere zâni? Bulya amacîrhohya embere zâni, obwôla buhanya burhaciyîshe anacibamwo omûka, ci hano omugala ayîma lyo obuhanya bwayîshira enyumpa yâge.

22

Ahabu na Yozafati oku matabâro

¹ Abantu barhang'ihumûka myâka isharhu, ntà ntambala yazûsire ekarhî ka abanya-Sîriya na bene Israheli. ² Omu mwâka gwa kasharhu, Yozafati, mwâmi w'e Yûda abungulukira emwa mwâmi w'e Israheli. ³ Omwâmi w'Israheli anacibwîra abarhambo bâge erhi: «Ka murhayishi oku Ramoti w'omu Gileyadi abà wîrhu? Ci ntâco rhujirage lyo rhumuyôkola omu maboko ga mwâmi Aramu. ⁴ Anacidôsa Yozafati erhi: «Ka rhwarhabalira rhweshi e Ramoti omu Gileyadi?» Yozafati anacishuza omwâmi w'Israheli erhi: «Onkolêse nk'oku wêne wankacîkolêsa, okolêse olubaga lwâni nk'oku wankakolêsa olubaga lwâwe, n'ebiterusi byâni nka biterusi byâwe.»

⁵ Yozafati anacibwîra omwâmi w'Israheli erhi: «Nkuhûnyire orhag'igend'idôsa buno akanwa ka Nyakasane. ⁶ Omwâmi w'Israheli anacihamagala abalêbi bali bahisire hôfi magana anni, anacibabwîra erhi: «Ka ngend'itula enta mbala e Ramoti omu Gileyadi erhi ndeke!» Banacishuza mpu: «Osôke na Nyamuzinda ahira olwôla lugo omu nfune za mwâmi.» ⁷ Ci Yozafati aderha, erhi: «K'eno munda erhankaboneka omulêbi wa Nyakasane oyu rhwankahash'idôsa?» ⁸ Omwâmi w'Israheli anacishuza Yozafati erhi: Haciri omuntu rhwankahash'idôsa ebya Nyakasane; cikwônene ntahimwa kumushomba bulya arhalêba bintu binjà kuli nie, ci ngasi mango bibî byônene. Ye Mikayehu, mugala wa Yimula.» Yozafati anaciderha erhi: Mwâmi amanye arhaderhaga ntyôla.» ⁹ Okubundi, omwâmi w'Israheli anacihamagala mwambali wâge mu guma anacimurhuma erhi: Kanya duba oj'ihamagala Mikayehu, mugala wa Yimula.

¹⁰ Mwâmi w'Israheli na Yozafati mwâmi w'e Yûda, bâl'ibatamire ngasi muguma omu ntebe yâge y'obwâmi, banayambîrhe emyambalo yâbo y'obwâmi, bâli batamîre aha câno, aha muhango gw'olumvi lwa Samâriya; n'abalêbi boshi bakazâg'ilêbera embere zâbo. ¹¹ Sedekiyasi mugala wa Kenana ali amacîtulîkiza amahembe g'ecûma, anaciderha erhi: «Kwo adesire ntyâla: Nyakasane: agâla mahembe go watumirhamwo abanya-Sîriya kuhika obamalîre.» ¹² N'abalêbi boshi kwo bakazâg'ilêba ntyôla omu kuderha mpu: «Sôkera e Ramoti omu Gileyadi ohimane bulya olwo lugo Nyakasane analuhîre mwâmi!»

Omulêbi Mikeyo alêba oku Ahabu ahimwa

¹³ Erya ntumwa yajag'ihamagala Mikeyo yanacimubwîra erhi: «Lolà oku ebinwa bya abalêbi byoshi byahigwire mwâmi obwinjà; akanwa kâwe nako kabâge nka akanwa ka ngasi muguma muli bo: ohigule obwinjà!» ¹⁴ Mikeyo anacishuza, erhi: Alame Nyakasane! Oku Nyakasane akanambwîra kwo nakanayîsh'iderha!» ¹⁵ Erhi ahika hôfi na mwâmi, mwâmi amubwîra, erhi: «Mikeyo ka rhujè e Ramoti omu Gileyadi rhugend'ilwa nîsi erhi rhuleke? Amushuza, erhi: «Musôkage munahimane bulya Nyakasane abâna olwo lugo omu maboko ga mwâmi. ¹⁶ Mwâmi amubwîra, erhi: «Kanga nkwanîne nkugashe ly'okaz'imbwîra eby'okuli oku izîno lya Nyamuzinda?» ¹⁷ Omulêbi anacishuza, erhi: «Namâbona bene Israheli boshi bashandabanyire oku ntondo nka bibuzi birhagwêrhi mungere; na Nyakasane amâderha erhi: Bala bantu barhagwêrhi nnawâbo; bagaluke n'omurhima ngasi muguma omu mwâge.»

¹⁸ Omwâmi w'Israheli anacibwîra Yozafati, erhi: «Ka ntakubwizire kwo? Arhandêbera bintu binjà ci bibî byônene.» ¹⁹ Mikeyo erhi: «Yumvagya akanwa ka Nyakasane: Nabwîne Nyakasane atamîre oku ntebe yâge n'omurhwe gw'e mpingu goshi erhi gumuli eburhambi, ebwa kulyo n'ebwa kumoshô. ²⁰ Nyakasane anaciderha, erhi: «Ndi wahabula Ahabu ly'asôkere e Ramoti omu Gileyadi anafire yo?» Bashuza muguma oku, owundi okûla. ²¹ Okubundi omuzimu anaciyisha

anacijà embere za Nyakasane anaciderha erhi: Nieki naj'imuhabula. Nyakasane amudôsa, erhi: Kurhi? ²² Ashuza erhi: Nagenda nj'ibà muzimu wa bunywes, omu kanwa k'abalêbi bâge boshi. Nyakasane anaciderha, erhi: Wamushumika ciru onamuhirimye, gendaga ojire ntyo. ²³ Okolaga obwîne oku Nyakasane anahizire omuzimu mubî omu kanwa k'abâla balêbi bâwe. Na Nyakasane anadesire kubî kuli we.» ²⁴ Ci konene Sedekiyasi mugala wa Kenana anaciyegera, anacishûrha Mikeyo, amurhimba oluhi omw'irhama anaciderha erhi: «Ngahigi omuzimu wa Nyakasane antengîremwo abà w'aganîza?» ²⁵ Mikeyo anacishuza, erhi: «Lolà oku wakubona muli olûla lusiku lwayisha olu wajà wjamwo omu nyumpa kurhenga omu yindi okola walonza aha wacîfulika.» ²⁶ Omwâmi w'Israheli anaciderha erhi: «Mugwârhe Mikeyo mumuhêkere Amoni, ye murhambo w'olugo, n'emwa Yoash mugala wa mwâmi. ²⁷ Ogend'iderha erhi: «Mwâmi adesire ntyâla: Muhire oyûla muntu omu mpamikwa, munakaz'imulîsa n'omugati gw'amalibûko, munakaz'imunywesa n'amîshi g'amalibûko kuhika amango nâshubûka n'omurhûla.» ²⁸ Mikeyo anaciderha, erhi: «Okunali nka wankashubûka n'omurhûla, erhi Nyakasane arhanadesire muli nie.» Anaciderha erhi: «Muyumve mweshi lubaga.»

Ahabu afîra e Ramoti w'omu Gileyadi

²⁹ Mwâmi w'Israheli boshi na Yozafati mwâmi w'e Yûda banacisôkera e Ramoti omu Gileyadi. ³⁰ Omwâmi w'Israheli anacibwîra Yozafati erhi: «Nalonza okucîfulika omu kuj'ilwa, nyambale kundikundi, ci wêhe oyambale emyambalo yâwe.» Omwâmi w'Israheli acîfulika omu kuyambala kundikundi, bakanya bajà oku ntambala. ³¹ Omwâmi w'e Sîriya ali erhi anahîre abarhambo b'engâlè zâge oku banali makumi asharhu na babirhi eri irhegeko erhi: «Murhahîra mukashimba omurhò nîsi erhi omukulu ci mushimbc omwâmi w'Israheli.» ³² Erhi abarhambo b'engâlè babona Yozafati, banaciderha mpu: «Nêci ye mwâmi w'Israheli ola!» Banacimugorha bakola bamulwîsa. Yozafati anacibanda endûlù y'okulwa ³³ n'erhi balya barhambo b'engâlè babona oku arhali ye mwâmi w'Israheli, banacimuleka.

³⁴ Lêro muntu muguma anacilasha omwampi gwâge oku muherho gwâge mpu agereze, gwanacigwârha mwâmi halyâla empenzi yâge erhali hisire. Mwâmi anacibwîra omurhumisi wâge erhi: «Ntenza omu ntambala namâbandwa! ³⁵ Olwôla lusiku entambala yajà mwo entemu. Mwâmi w'Israheli ali ayîmanzire omu ngâlè ah'ishiriza Iya abanya-Sîriya kuhika bijingo anafâ ebyôla bijingo; omukò gw'ecibande câge gwabulajikira omwôla ndalâlâ y'engâlè. ³⁶ Erhi izûba lizika olubî lwanacizûka omu cihando: Ngasi muntu omu cishagala câge, ngasi muntu omu cihugo câge bulya mwâmi anafire!» ³⁷ Bajogonjera e Samâriya, banacibisha mwâmi aha Samâriya. ³⁸ Erhi bakola badwîrhe bashuka engâlè, omu ciyanja c'aha Samâriya ebibwa byayisha byakaz'imîma gulya mukò n'embaraga zacîshukiramwo nka kulya akanwa ka Nyamubâho kanali kadesire.

Okuhwa kw'obwâmi bwa Ahabu

³⁹ Ngasi bindi biyêrekîre ebijiro by'Ahabu, ebi akozire, enyumpa y'ihembe ayûbakaga, emirundu ayûbasire k'ebyôla byoshi birhali biyandike omu citabu c'Empiriri z'abâmi b'Israheli. ⁴⁰ Ahabu acîhengeka aha burhambi bwa b'îshe n'omugala Akhaziyasi ayîma ahâli hâge.

Olwa Yozafati omu Yûda (870-848)

⁴¹ Yozafati, mugala w'Asa abà mwâmi omu Yûda erhi Ahabu ajira myâka ini ali mwâmi omu Israheli. ⁴² Yozafati ali akola agwêrhe myâka makumi asharhu n'irhanu erhi abâ mwâmi, ayîma yindi myâka makumi abirhi n'irhanu omu Yeruzalemu. Nnina ye wali Azuba, mwâli wa Shilhi. ⁴³ Ashimba Ioshi enjira y'îshe Asa, arhanayirhengagamwo akaz'iyôrha ajira okushingânîne omu masû ga Nyakasane. ⁴⁴ Ci kwônene arhash'igikûla empiriri z'ahantu h'enyanya omu rhurhondo, olubaga lwacikazâg'igend'ihêrera oku ntondo n'okugend'itumbûkiza yo enshangi. ⁴⁵ Yozafati alama n'omurhûla boshi n'omwâmi w'Israheli.

⁴⁶ Eyindi myanzi asigîre y'ebijiro bya Yozafati, ngasi oku anahimaga koshi, entambala atuzire,

k'ebyôla byoshi birhali biyandike omu citabu c'Empiriri z'abâmi b'e Yûda? ⁴⁷ Arhenza obwôrhere bw'oburhazi omu cihugo n'obw'embaraga bwacibagamwo amango g'îshe Asa. ⁴⁸ Agôla mango ntà mwâmi wabâga aha Edomu, ci musirika wa mwâmi wabâga ho yêne. ⁴⁹ Yozafati abinja amârho g'e Tarsisi mpu aj'ilonzamwo amarhale e Ofiri, cikwône arhaciyihikaga bulya ago mârho gakenyukira e Esiyoni-Geberi. ⁵⁰ Okubundi Okoziya, mugala w'Ahabu anacibwîra Yozafati erhi: «Oyêmêre abarhumisi bâni bagende n'abarhumisi bâwe omu mârho g'enkuge.» Ci Yozafati arhalonzagya. ⁵¹ Yozafati acîhengeka aha burhambi bwa b'îshe, abishwa haguma na b'îshe omu lugo lwa Daudi shakulûza wâge. Omugala Yoramû ayîma ahâli hâge.

Olwa Akhaziyasi w'Israheli (853-852)

⁵² Akhaziyasi mugala w'Ahabu, anacibâ mwâmi w'Israheli aha Samâriya omu mwâka gwa kal'ikumi na nda kurhenga Yozafati ali mwâmi omu Yûda. Ayîma myâka ibirhi omw'Israheli. ⁵³ Ajira ebirhashinganini omu masû ga Nyakasane, ashimba olugendo lw'îshe n'olugendo lwa nnina, ashimba n'olugendo lwa Yerobwâmi, mugala wa Nebati, owarhumaga Israheli ajira ecâha. ⁵⁴ Akaz'irhumikira Baali anakaz'imufukamira, akuniza ntyo Nyakasane Nyamuzinda w'Israheli nk'oku îshe anakazâg'ijira koshi.

ECITABU CA KABIRHI C'ABÂMI

1

ECITABU CA KABIRI C'ABÂMI

I. Omulêbi Eliya

Omulêbi Eliya

¹ Mowabu anacigomera Israheli erhi Ahabu abà amâfà. ² Akhaziyasi ahona oku idirisha lyâli liyûbake bunya lushangi, oku nyumpa yâge e Samâriya alemala bwenêne. Arhuma entumwa anacizibwîra erhi: «Mugende mujindôkeza Baal-Zebub, nyamuzinda w'obwîhambi w'Ekroni^f erhi nankacintumwa eyi ndwâla». ³ Ci konene malahika wa Nyakasane anacibwîra Eliya w'e Tishibiti erhi: Kanya washimânana mweshi na entumwa z'omwâmi w'e Samâriya, ozibwîre ntyâla erhi: Ka ntâ Nyamuzinda ocibà omu Israheli obo mukola mwagend'idôsa Baal-Zebub nyamuzinda w'obwîhambi w'Ekroni? ⁴ Co cirhumire Nyakasane aderha ntyâla: «Eyôla ncingo washoneragako orhabungulukekwo, okunali wafà». Eliya anacigenda.

⁵ Entumwa zashubiyisha zihindamusire zajā emunda mwâmi Akhaziyasi ali, anacizidosa erhi: «Okûla kugaluka kwinyu kuli kuderha kurhi?». ⁶ Banacimushuza mpu: «Omuntu amarhushimâna omu njira amarhubwîra erhi: Mugaluke mushubire emunda mwâmi wamurhumaga ali mujimubwîra erhi: Nyakasane adesire ntyâla: Ka omu Israheli murhacibà Nyamuzinda obwôla okola wâge ndidôsa Baal-Zebub w'Ekroni?». ⁷ Mwâmi anacibadôsa erhi oyôla muntu wamushimanaga anamubwîra ebyôla binwa kurhi anali ashushire? ⁸ Banacimushuza mpu oyôla muntu anali ayambîrhe ecishûli c'amôya erhi ashwêkîre n' omukaba ecibunu». Okubundi anaciderha erhi: «Ali Eliya w'e Tishibiti»

⁹ Anacirhuma emunda ali omurhambo w'abantu makumi arhanu haguma n'abantu bâge mpu bajè emunda Eliya alamire oku ntondo mpu bagendimubwîra mpu: «Wâni muntu wa Nyamuzinda, mwâmi adesire mpu oyandagale»! ¹⁰ Eliya anacishuza olya warhambulaga omurhwe gwa bantu makumi arhanu erhi: «Akabà ndi muntu wa Nyamuzinda, omuliro gurhangibunguluka emalunga gukumalire n'omurhwe gwâwe gwa bantu makumi arhanu». Omuliro gwanacibunguluka e malunga gwanacimalîra balya bantu, omurhambo n'engabo yâge. ¹¹ Mwâmi arhuma owundi warhambulaga makumi arhanu n'engabo yâge, naye anacijà emunda Eliya ali anacimubwîra erhi: «We muntu wa Nyamuzinda, mwâmi adesire mpu: Oyandagale duba»! ¹² Eliya anacishuza erhi: «Akabà ndi muntu wa Nyamuzinda omuliro gurhangibunguluka e malunga gukumalire we n'engabo yâwe»! Omuliro gwanacibunguluka e malunga gwanacimalîra olya muntu boshi na balya bantu bâge makumi arhanu. ¹³ Kandi mwâmi anacirhuma owundi murhambo wa bantu makumi arhanu boshi n'engabo yâge. Olya murhambo wa kasharhu anacisôka na erhi ahika afukama embere za Eliya anacimubwirha erhi: Muntu wa Nyamuzinda! Mâshi akalamo kâni na akalamo ka abâla bantu bâni okalange! ¹⁴ Kali omuliro gwahonyire

^f**1.2** : Baal-Zebub: muguma mwa balya ba-nyamuzinda b'obwîhambi Abayahudi bakagiharâmya erhi bagomera Nyakasane w'okuli.

emalunga gwamalîra abarhambo bombi na engabo yâbo; lêro akalamo kâni karhone omu masû gêwe.» ¹⁵ Malahika wa Nyakasane anacibwîra Eliya erhi: «Obunguluke mweshi naye orhamuyôbohaga. Eliya anacibunguluka lêro boshi naye anacijà emunda mwâmi ali. ¹⁶ Amubwîra, erhi: «Nyakasane adesire ntyâla: Ebwa kubà warhumire entumwa emwa Baal-Zebub w'Ekroni - nka kulya omu Israheli murhabà Nyamuzinda wankadôsize, co cirhumire okwôla ncingo washoneraga orhakubunguluke, ci okunali wafà»!

¹⁷ Akhaziyasi anacifà nk'oku Eliya anaderhaga akanwa ka Nyakasane, omu lumuna Yoram - bulya arhali agwêrhe murhabana - anaciyîma ahâli hâge, omu mwâka gwa kabiri kurhenga Yoram mwene Yozafati ali mwâmi e Yûda. ¹⁸ Ebisigîre oku bijiro bya Akhaziyasi, oku ajiraga, okwôla ka kurhali kuyandike omu citabu c'Empiriri z'abâmi b'omu Israheli?

2

VI. Amango ga Elisha´

Eliya ahêkwa omu malunga. Elisha´ ajà ahâli hâge

¹ Erhi Nyakasane asôkana Eliya omu mpûsi ya kalemêra, agôla mango Eliya ali omu njira y'okujà e Gilgali boshi na Elisha´⁹. ² Eliya anacibwîra Elisha´, erhi: «Obêre ahâla kwo nkuhûnyire, bulya Nyakasane antumire cingana e Beteli». Elisha anacishuza erhi: «Alame Nyakasane, gulame n'omûka gwâwe! ntakuleke»! Banaciyandagalira e Beteli. ³ Abalêbi babaga aha Beteli^h banacibwîra Elisha´ mpu: «Ka omanyirire oku ene Nyakasane agendana nawinyu akugezaye ah'irhwe?» Anacishuza erhi: «Nâni nkumanyire ci muhulike!»⁴. Eliya anacibwîra Elisha´ erhi: «Obêre ahâla kwo nkuhûnyire, bulya Nyakasane antumire e Yeriko». Anacishuza erhi: «Alame Nyakasane, gulame n'omûka gwâwe ntakuleke! «Banacihika e Yeriko». ⁵ Abalêbi bali aha Yeriko banacijà emunda Elisha´ ali banacimubwîra mpu: «Ka omanyire oku ene Nyamubâho agendana nawinyu akugezeye aha irhwe?» Anacishuza erhi: «Nkumanyire nâni ci muhulike»! ⁶ Eliya anacimubwîra erhi: «Obêre aha kwo nkuhûnyire bulya Nyakasane antumire oku Yordani. «Anacimushuza erhi: Alame Nyakasane, gulame n'omûka gwâwe! ntakuleke»; banacigenda oku banali babiri.

⁷ Balêbi makumi arhanu bacinyabuguma, banaciyisha bayimanga kulî buzira kubayegêra; nabo oku bali babiri bayimanga eburhambi bwa Yordani. ⁸ Okubundi Eliya ayanka ecishûli câge acibungabunga, acîrhimba oku mîshi, amîshi ganacicîgabamwo bihimbi bibiri, idako n'enyanya, bombi banaciyikira burhajoma. ⁹ Erhi babà bamâyikira Eliya anacibwîra Elisha´ erhi: «Hûna ngasi ecikukwânîne okujira kuli we, oku ntacikunyagwa». Elisha´ anacishuza erhi: «Mbone ecihimbi ca kabiri c'omûka gwâwe»! ¹⁰ Eliya anacimushuza erhi: «Wamahûna akantu kazibu. Okayishinangîra hano banyehûkana embere zâwe, wanabona okwôla, n'akabà arhali ntyo, kwo kuderha oku nanga». ¹¹ Banacijà balambagira banashambâla, caligumiza babona engâlè y'omuliro n'enfarasi z'omuliro: zababerûla ngasi muguma olwâge lunda, Eliya anacihêkwa emalunga omu karhî k'empûsi ya kalemêra. ¹² Elisha´ abona ebyo byoshi ahamagala erhi: «Larha! Larha! Ngâlè y'Israheli n'abasirika bâyo!»¹³. Ahôla azimêra arhacimushishaga omu isû. Anaciyanka emyambalo yâge anaciyisharhangula mwo mpande ibiri. ¹³ Anacilengeza ecishûli ca Eliya erhi anacilesirage. Okubundi ahika oku burhambi bwa Yordani; abwârhalà oku cikunguzo.

¹⁴ Ayanka cirya cishûli Eliya àsigaga, acishûrha oku mîshi anaciderha erhi: «Mâshi ngahi Nyakasane Nyamuzinda wa Eliya ali?» Anacishûrha oku mîshi, nago gacigabamwo kabiri gajà olunda n'olundi, Elisha´ ayikira. ¹⁵ Abalêbi bamulangîra, banaciderha mpu: «Omûka gwa Eliya

⁹**2.1** Elisha´, Iyo izîno liyêgîre olulimi lwâge eryo; cigereki n'enfarasè byamuhindwîre Elizeo

^h**2.3** : Abalêbi b'e Beteli balama haguma cikwône Eliya yêhe alama yêne.

gukola guli kuli Elisha¹⁶». Bakanya bajà emunda ali; bafukama bayûnamiriza embere zâge. Banacimubwîra mpu: ¹⁶«Lolà oku omu barhumisi bâwe muli bantu makumi arhanu ba burhwâli, obarhume bagendilonza nawinyu. Ankabà ene omûka gwa Nyakasane gubà gwamamuyêhûkana, gwajirimukwêba kuli ntondo nguma, nîsi erhi omu kabanda». Anacibashuza erhi: «Murharhumaga yo ndi». ¹⁷Ci bamushimbulula bamusêza bwenêne, anacibabwîra erhi: «Rhumagiyo». Banacirhuma bantu makumi arhanu bajà bafukula Eliya, nsiku isharhu zoshi buzira kumubona. ¹⁸Erhi bagaluka emunda Elisha¹⁹ ali, bulya agôla mango goshi erhi anali aha Yeriko anacibabwîra erhi: «Ka ntali erhi namubwîzire nti murhagendaga?»

Ebisômerîne bibiri bya Elisha²⁰

¹⁹Abantu b'omu lugo banacibwîra Elisha²⁰ mpu: «Olu lugo luli ahâli hinjâ nk'oku nahamwîrhu anabwîne; ci konene amîshi²¹ gabà mabî na cihugo cilibuzibwe n'okumoma». ²⁰Anacibabwîra erhi: «Nderheragi embêhe mpyâhya, muhirekwo omunyu». Banaciyisha bamudwîrhîreyo. ²¹Anacijâ aha nshôko y'amîshi, anacikwêbamwo gulya munyu, anaciderha erhi: «Nyakasane adesire ntyâla: «Ofumye agâla mîshi irhondo murhacirhengaga oli olufû oli n'okumoma». ²²Galya mîshi ganacifuma erya ndwâla kuhika na buno nka kulya Elisha²³ anaderhaga. ²³Anacirhenga eyôla munda asôkera e Beteli; ago mango ali omu njira asôka, abânarhabana banacirhenga omu lugo barhondêra bamushekera; bakaderha mpu: «Sôka luhala, sôka luhala!» ²⁴Ayêrekerâ emunda bali abalola abahêrêrâ okw'izîno Iya Nyakasane²⁵. Lêro nsimba ibiri zarhenga omu muzirhu zashanshanyula makumi anni na babiri muli balya bânarhabana. ²⁵Kurhenga ahôla ayinamukira oku ntondo ya Karmeli, anacirhengakwo ajâ e Samâriya.

3

Yoramu mwâmi w'Israheli (852-841)

¹Yoramu mugala wa Ahabu abà mwâmi w'Israheli aha Samâriya erhi Yozafati ageza myâka ikumi ali mwâmi w'e Yûda; ayûsize myâka ikumi n'ibiri ali mwâmi. ²Ajira ebigalugalu embere za Nyakasane ci konene arhali ak'îshe na nina, bulya ashâbire omunâra îshe ali ayûbakire Baali. ³Ci konene naye ashâya muli birya byâha Yerobwâmi mwene Nebati ahebagamwo Israheli arhanabirhengagamwo. Israheli na Yûda bacîhindulira Mowabu ⁴Mesha mwâmi w'e Mowabu ali agwêrhe amasò gâge anakazâgihongera mwâmi w'Israheli empongo ya bâna-buzi bihumbi igana na ngandabuzi bihumbi igana ziryâ z'ebishamvu. ⁵Erhi Ahabu afâ olya mwâmi w'e Mowabu agomera omwâmi w'Israheli. ⁶Mwâmi Yorami anacirhenga e Samâriya, alalula engabo yâge y'Israheli. ⁷Okubundi akanya, anacirhumiza emunda Yozafati ali mpu bâge ndimubwîra erhi: Omwâmi w'e Mowabu anagomire, ka wayisha rhugendilwîsa Mowabu rhwembi? Yozafati mwâmi w'e Yûda anacishuza erhi: Nyishire onkolêse nk'oku wankanacikolêsa wênene, n'olubaga lwâni nk'oku wa nkakolêsa olubaga lwâwe, enfarasi zâni nka enfarasi zâwe». ⁸Anacimudôsa erhi: «Njira ehi rhwayinamukamwo?» Anacishuza erhi: Omu njira eri omw'irungu ly'Edomu. ⁹Omwâmi w'Israheli, omwâmi w'e Yûda n'omwâmi w'e Edomu, balîkûla. Erhi bajira nsiku nda bajà barhandanya omw'irungu, amîshi gabulikana oku kunywêsa engabo n'ebintu byâli bibakulikire. ¹⁰Okubundi mwâmi w'Israheli anaciderha erhi: Mâshi yâga wee! Kali Nyakasane anahamagirage abâla bâmi oku banali basharhu mpu agendibahira omu maboko ga Mowabu? ¹¹Ci mwâmi w'e Yûda adôsa erhi: «Ka ntâ mulêbi wa Nyakasane wankahasha oku rhudôkeza Nyakasane?» Muntu muguma omu barhumisi b'omwâmi w'Israheli anacishuza aderha erhi: Eno munda ebà Elisha¹² mwene Shafati ye wakazâgidubulira amîshi omu nfune za Eliya». ¹²Yozafati anaciderha

^{12.19} : Ago mîshi mabî gali omu cihugo, gakagirhuma abantu n'ebintu byakamoma.

^{12.24} : Omujâ-bugo arhashekerwa bulya Nyamuzinda ali haguma naye. Amagulu gâge ci ebinwa biri bya Nyamuzinda. Okamushekera erhi Nyamuzinda oshekire. Yêne akubone.

erhi: «Kanwa ka Nyakasane kali muli ye». Omwâmi w'Israheli Yozafati, omwâmi w'e Yûda n' omwâmi w'Edomu, banaciyandagala bajà emunda ali. ¹³ Elisha^ʿ anacibwîra mwâmi w'Israheli erhi: «Bici kuli nie na nâwe? Kanya ojè emw'abalêbi ba sho n'abà nyoko». Mwâmi w'Israheli anacishuza erhi: «Nanga bulya Nyakasane anahamagîre abâla bâmi basharhu mpu abahâne emwa Mowabu», ¹⁴ Elisha^ʿ anacishuza erhi: «Alame Nyakasane oyu nyimangîre embere zâge! Nka ntali mbabalire Yozafati, mwâmi w'e Yûda, ntankakushibirîre ntankanakulozirekwo. ¹⁵ «Ci ndêheraga buno omuzihi w'olulanga». Na, erhi oyôla muzihi abà akola adwîrhe aziha, okuboko kwa Nyakasane kwamujakwo ¹⁶ anaciderha erhi: «Nyakasane amâderha ntya: Muhumbe emînamîna mwa cino cidekêra». ¹⁷ Bulya kwo Nyamuzinda adesire ntyâla: Murhabone empûsi murhabone n'enkuba, ci konene omu bululi bw'ecîra cidêkêra mwayunjula mîshi, mwakazinywa mwenene n'engabo yinyu n'ebintu binyu. ¹⁸ Ci konene ebyo biciri bisungunu omu masû ga Nyakasane, oku lw'ene amuhà Mowabu mumugwârhe omu maboko ginyu. ¹⁹ Muhongole ebishagala bizibu n'omu ngasi lugo mukudule ngasi mirhi enali ya bunguke, mufûnike ngasi iriba ly'amîshi musherêze ngasi mashwa minjà omu kuhiramwo amabuye». ²⁰ Lêro, sêzi gala mango banahâna enterekêro, babona amîshi gayisha gahulula garhenga olunda lw'e Edomu, ecihugo canaciyunjula mîshi. ²¹ Ci kône erhi Mowabu ayumva oku abâmi bayishire okumurhêra, balya boshi banalikola bahashire okulwa amatumu bashûbûzibwa, bagenditwa icumbi oku lubibi. ²² Banacizûka lubungubungu, n'erhi izûba lishoshôka erya ngabo ya Mowabu yabona amîshi goshi gakola gashusha omukò. ²³ Banaciderha mpu: «Mukò ogûla! mpu balya bâmi bamaline, bayîrhîne bônene na bône, Mowabu kanya buno ogendihâha». ²⁴ Banaciyisha balibirhire ebwa cihando ca bene Israheli, bene Israheli bashagamuka bahima okurhasâgiboneka, bene Mowabu bakûla omulindi ba bayâka. Bayisha bayegera banajà bahima bene Mowabu. ²⁵ Bashâba ebishagala n'omu mashwa minjà ngasi muguma akabandamwo ibuye kuhika bagafûnika, bafuka amaliba goshi g'amîshi, bahongola emirhi y'amalehe yoshi ciru harhasigalaga agarhali mabuye gônene kurhenga aha Kiri-Harasheti, ababanda amabuye, bali erhi baluzongolosire banalurhindibuzize. ²⁶ Omwâmi w'e Mowa bu erhi abona oku amahimwa omu ntambala ayanka bantu magana gali nda, bantu bikubagirwa omu ngabo yâge boshi bayômwîre engôrho zâbo, balonza okucîhà enjira olunda omwâmi we Edomu ali ci bayabirwa. ²⁷ Anaciyanka omugala yo yali nfula, ye wankayîmire omu byâge, amuniga akola amurherekêra kulya lukûta. Bene Israheli erhi babona kulya bashologorhwa, bamuleka bacîshubirira omu cihugo câbo.

4

Amavurha g'omukana

¹ Mukazi muguma wa mwene wâbo abalêbi, anaciyâkûza Elisha^ʿ anacimubwîra erhi: «Omurhumisi wâwe ibanie âfire, orhanahabiri oku ali muntu orhînya Nyakasane, ci konene owalimubîsize ebirugu anayîshire arhôla abâna bâni bombi amabahêka bujâ». ² Elisha^ʿ anacimudôsa erhi: «Kurhigi nankahashikujirira? Ombwîre bici ogwêrhe omu mwâwe»? Nyamukazi anacishuza erhi: «Mwambalikazi wâwe arhagwêrhi kantu aha nyuma ly'amavurha nkazicîshîga». ³ Elisha^ʿ anacimubwîra erhi: «Okanye ojè wahûna abandi oku bulungu bwâwe boshi orhulugu rhulya rhurhalimwo cici olêrhe mwandu. ⁴ Hano ohika eka onajè omu mwâwe n'abâna bâwe, wanayigala olumvi; kandi wanarhondêra okudubulira kwa galya mavurha gâwe omu ngasi kalugu, n'akankayunjula wanakahira eburhambi». ⁵ Nyamukazi anacikanya anacijà omu mwâge n'abâna bâge, anaciyigala olumvi, bakazimuhêreza ngasi kalugu naye anabulagiramwo. ⁶ Erhi rhulya rhulugu rhoshi rhubà rhwamayunjula, anacibwîra omugala erhi: «Ompâge akandi». Naye anacimushuza erhi: «Ntâko kacihali». ⁷ Nyamukazi akanya agendibwîra olya muntu wa Nyamuzinda, naye anacimubwîra erhi: «Okanyagye ojiguza agôla mavurha olyûlemwo omwenda gwâwe, kandi we n'abâna bâwe wanalama n'agasigîre.»

Elisha ' afûla mugala w'omu-Sunamiti

⁸ Lusiku luguma Elisha' anacigera e Shunemi, eyôla munda yâbâga omukazi w'omuhirhi, nyamukazi anacimusêza mpu ajirya aha mwâge; na ngasi mango erhi acigeraga anajiliraho. ⁹ Nyamukazi anacibwîra îba erhi: «Nabwîne oku oyûla muntu okaziyôrha agera hano abà muntu wa Nyamuzinda. ¹⁰ Ojire rhumuyûbakire iruli rhuhiremwo encingo, amêza, entebe n'itara na ntyo anahashikâgwîshiramwo amango amâjâ hano mwîrhu». ¹¹ Lusiku luguma Elisha' anayisha, anacisôkera omu iruli lyâge anacigwîshiramwo. ¹² Okubundi anacibwîra omwambali Gehazi erhi: «Ompamagalire oyôla mukazi w'omusunamiti». Gehazi anacimuhamagala, naye nyamukazi anacyisha emunda ali. ¹³ Elisha' anacibwîra Gehazi erhi: omubwîrage ntyâla: erhi, «Alà oku warhujirîre aminjâ nk'oku onahashire koshi, kurhi obwîne rhwankakujirira? Ka rhugend'ikusengerera emunda mwâmi ali nîsi erhi emw'omukulu w'abasirika»? Nyamukazi anacishuza erhi: «Niono ncîbêrîre haguma na bene wîrhu». ¹⁴ Elisha' anaderha erhi kurhi rhwankamujirira wâni! Gehazi anacishuza erhi: Ci arhajira mwânarhabana n'ibâ oyûla okola mushosi. ¹⁵ Elisha' aderha, erhi: «Hamagala ye.» Omwambali anacimuhamagala; naye nyamukazi anacyisha ayimanga aha muhango. ¹⁶ Elisha' anacimubwîra erhi: «Mwâka irhondo nka buno erhi obagalîre omwânarhabana». Nyamukazi anacishuza erhi: «Nanga mâshi yâgirwa we muntu wa Nyamuzinda orhantebe, orhashundule mwambalikazi wâwe». ¹⁷ Nyamukazi anacirhola izîmi, anaciburha omwânarhabana omu mwâka gwakulikiraga galya mango gônene Elisha' anamulaganyagya.

¹⁸ Olya mwâna anacikula. Lusiku luguma akanya ashimâna îshe emunda bakazâgisârûla emburho. ¹⁹ Anacibwîra îshe erhi: «Namâfâ n'irhwe, namâfâ n'irhwe!» Îshe anacibwîra omwambali erhi: «Hekaye emunda nina ali». ²⁰ Olya murhumisi anacyanka olya mwâna anacimuhêka emunda nina ali, nina anacimubagalira kuhika gala mango izûba lijâ omu nkuba karhî, okubundi arhengamwo omûka. ²¹ Nyamukazi anacisôka ajimugwîshiza kw'erya ncingo y'omuntu wa Nyakasane, anacimuyigalira mulya anahuluka. ²² Anacyâkûza ibâ anaciderha erhi: «Mâshi nkuhûnyire ontumire muntu muguma muli abâla barhumisi, andêrhere na ndogomi nguma, nalibirhira dubaduba emunda omuntu wa Nyamuzinda ali mbuligaluka». ²³ Ibâ anacimushuza erhi carhuma wajâ emunda ali ene? «Garhali mango ga mwêzi muhyâhya nîsi erhi olwa Sabato». Nyamukazi anacishuza erhi: Murhûla! ²⁴ Erhi babâ bamashumika erya ndogomi, nyamukazi anacibwîra omwambali erhi: «Okanye olibirhe, orhananyimanzagya oku niene ntacikubwîrakwo». ²⁵ Akanya ajâ emunda omuntu wa Nyamuzinda ali oku ntondo ya Karmeli.

Olya muntu wa Nyamuzinda erhi alangira ayiruka, anacibwîra omwambali Gehazi erhi: Langîra olya mukazi w'e Shunemi. ²⁶ Kanya ojê emunda ali omudôse erhi k'ozibuhire? Erhi ka balo azibuhire? Erhi k'omwâna wâwe azibuhire? Anacishuza erhi: «Bazibuhire»! ²⁷ Erhi nyamukazi ahika h'olya muntu wa Nyamuzinda, oku ntondo, amurhuluba amagulu. Gehazi anacyisha mpu amukûle kuli ye ci olya muntu wa Nyamuzinda anacimushuza erhi: Leka ye bulya omurhima gwâge guyunjwîre amaganya na Nyamuzinda arhamanyisize, anakunfulisire. ²⁸ Okubundi olya mukazi anaciderha erhi: «Ka nali mpûnyire omwânarhabana emunda nahamwîrhu ali? Ka ntali nkubwîzire nti: «Omanyè wankanshundula».

²⁹ Elisha' anacibwîra Gehazi erhi: «Kenyerâ bwinjâ, fumbarha akarhi kâni onagende. Erhi hankajira oyu washimâna omu njira orhamulamusagya^k. Oyishihira akarhi kâni aha malanga g'oyo mwâna». ³⁰ Nina w'olya mwâna anaciderha erhi: «Alame Nyakasane, gulame n'omûka gwâwe! ntakuleke». Elisha' anacikanya amushimba. ³¹ Gehazi anali erhi abashokolîre, anacihira kalya karhî aha malanga g'olya mwâna; ci nyamwâna arhayîsagya, arhanafukunyagya. Anacyisha agalusire emunda Elisha' ali anacimubwîra erhi: «Omwâna arhazûsire». ³² Erhi

^k4.29 : Okurhalamusa omuntu omu njira ciri cimanyîso oku omukolo gw'obujâ-bugo guli gwa kuyûkiriza dubaduba buzira kuheza akasanzi.

Elisha³³ ahika omu nyumpa ashimâna omwâna anafîre, banamuhizire oku ncingo. ³³ Anacijà omu nyumpa, abasiga embuga, ayigala olumvi, anacishenga Nyakasane. ³⁴ Elisha³⁴ anacisôka; ayûbarhira omwâna; ahira akanwa kâge oku kanwa k'omwâna, ahira amasû gâge oku masû gâge alambûlira amaboko gâge oku maboko ga nyamwâna, acîlambulira kuli ye. Omubiri gw'olya mwâna gwajamw'ecîdûrhu. ³⁵ Oku bundi abungulukira idako omu nyumpa, ajà acigeza eyi n'eyi; ashubisôka agendicîlambûlira kuli olya mwâna kali nda, nyamwâna anacityera, abungûla amasû. ³⁶ Oku bundi anacihamagala Gehazi, anacimubwîra erhi: «Okanye ogendihamagala nina». Anacimuhamagala, naye anacyisha anacijà emunda Elisha³⁷ ali, Elisha³⁷ anacimubwîra erhi: «Yanka mugala wâwe». ³⁷ Nyamukazi afukama aha magulu gâge ayunamiriza oku idaho, okubundi arhôla omwâna wâge ahuluka.

Akabindi k'obwôge

³⁸ Elisha³⁸ ashubira e Gilgali, ci erhi n'ishali liri likali bwenêne omu cihugo. Bulya abalêbi bali batamîre embere zâge anacibwîra omwambali erhi: «Yanka eyôla nyungu nênenê oyendere abôla balêbi ibinda». ³⁹ Muguma muli bo akanya ajà omu lubala ajà arhôleza enshâli, anacishimâna emizâbîbu ahumba oku ntandagulê zâli zijîre zalandirakwo, abumba ecirondo câge. Ayisha ajà azitwa ruhimbi ruhimbi anahira omu mîshi na abâbo barhamanyiri. ⁴⁰ Barhondêra okujà kwadubula banagabulira abantu mpu balye; ci erhi banywa kuli liry ibinda boshi barhondêra okuyâma mpu: «Rhwamafa! Rhwamafa! olufû luli muno nyungu wâni muntu wa Nyamuzinda»! Barhacihashaga okulya. ⁴¹ Elisha⁴¹ anacibabwîra erhi: Mundêherage enshâno. Anacikwêbakwo mulya nyungu anaciderha erhi: «Mudubulire abantu balye» Ntâ kantu ka bwôge kaciri muli erya nyungu.

Okuluza emigati

⁴² Muntu muguma anacirhenga e Baali-Shalisha, ayisha adwîrhîre omuntu wa Nyamuzinda emigati y'omwâka muhyâhya: yali migati makumi abiri ya ngano, yali omu nshoho. Elisha⁴³ anacimubwîra erhi: «Ogabire abantu balye». ⁴³ Omwambali anacimubwîra erhi: «Kurhi eyîra nankayigabira abantu igana»? Elisha⁴⁴ amushuza erhi: Ogabire abantu balye. Bulya Nyakasane adesire ntyâla oku: balya banasize. ⁴⁴ Anacibagabulira, banacirya n'eyindi yasigala, nka kulya akanwa ka Nyakasane kanali kadesire.

5

Nahamani afuma olushomyo

¹ Nahamani murhambo mukulu w'engabo z'abasirika ba mwâmi w'e Sîriya, abâga murhonyi bwenêne emwa nawâbo, muntu mugale na wa kukengwa, bulya ye Nyakasane acizagya mwo abantu b'e Sîriya; ali mulume wa ntwâli ci konene erhi anali wa lushomyo, ² Cigabi ciguma c'abantu b'e Sîriya banacikanya bagendinyaga, erhi bashûbûka, bayisha badwîrhe mpira hinyere higuma hy'omu cihugo c'Israheli, ehyo hinyere hyagendikakolera mukà Nahamani. ³ Hyanacibwîra nn'omumwâbo, erhi: «Mâshi! Nawîrhu acijaga emwa omulêbi ôbà omu Samâriya, oyu mulêbi anashimubuka lula lushomyo lwâge». ⁴ Nahamani anacikanya agendibwîra nawâbo erhi: «Ntya na ntya kwo hirya hinyere hyarhengaga omu cihugo c'Israheli hyadesire». ⁵ Mwâmi w'e Sîriya anacimubwîra erhi: «Nêci! ojage yo narhuma n'amaruba emw'omwâmi w'Israheli». Nahamani anacilîkûla anacihêka talenta ikumi za marhale, na nfaranga bihumbi ndarhu za masholo na mibungo ikumi ya mishangi. ⁶ Ahêreza mwâmi w'Israheli galya maruba, galimwo ebi binwa: «Agâla maruba hano ganakuhikakwo, omanyè oku nkurhumire mwambali wâni Nahamani nti omufumye olushomyo lumulikwo». ⁷ Erhi oyo mwâmi w'Israheli ayusisoma agôla maruba asharhula emyambalo yâge, anaciderha erhi: «Ka ndigi Nyamuzinda owankayîrha anacize, obûla antumire oyu muntu mpu mubuke olushomyo? Yumvi bwinjâ, ka murhabwîni oku

mbaka ezi oyu muntu alindonzakwo?»?

⁸ Erhi Elisha[‘] muntu wa Nyamuzinda ayumva oku mwâmi w'Israheli anacîberîre emishangi arhuma entumwa yajà emunda ali erhi: «Mpu cici carhumaga wacîberera emyambalo? Oyu muntu ayishe emunda ndi, amanyiraho oku omw'Israheli mubà omulêbi». ⁹ Nahamani anaciyisha n'enfarasi zâge n'engâlè yâge, anaciyimanga aha lumvi lw'enyumpa ya Elisha[‘]. ¹⁰ Elisha[‘] anacimurhumira entumwa yagendimubwîra erhi: «Okanye ocîshuke kali nda omu Yordani; wabona omubiri gwafuma, wêshi oshuguke. ¹¹ Nahamani abà burhè, acîkenyangula, agenda aciderheza erhi: Nakazâgicîkebwa nti nkaba ahuluka, ampikeho anayâkûze izîno lya Nyakasane, Nyamuzinda wâge, nti nkaba azunguliza okuboko kwâge ebwa lunda lutakatifu ntyo anfumye nie nya-mubenzi. ¹² K'enyîshi z' e Damasko, Amana, Efrata na Parpara ka zirhalushiri enyîshi z'omu Israheli zoshi bwinjà? Ka ntankahasha okugendicîshukiramwo nanfume? Ahindamuka yêshi n'oburhè mpu akola agenda. ¹³ Abambali banacimujaho mpu bamushambâze banacimubwîra mpu: «Larha! Nyamulêbi acikuhûnaga akantu kadârhi, ka orhankahashire okukâjira? Ci lêro obûla amakubwîra erhi: «Ocîshuke wanyuguka». ¹⁴ Okubundi obwo anacibunguluka, acîyûbiza kali nda omu Yordani nka kulya omuntu wa Nyamuzinda anamubwîraga; omubiri gwâge gwanyuguka gwabà nk'omubiri gw'omwâna murhò, yêshi afuma.

¹⁵ Okubundi ahindamuka, ajà emunda omuntu wa Nyamuzinda ali, boshi n'abambali. Erhi ahika embere zâge anaciderha erhi: «Namajaga namanya oku ntà handi Nyamuzinda abà nka omw'Israheli. Ci buno oyêmêrage oluhembo lwa mwambali wâwe». ¹⁶ Elisha[‘] anacimushuza erhi: «Alame Nyakasane oyûla nyimanzire embere zâge! ntâyêmêre»! Anacimusêza bwenêne ci nyamulêbi acîlahirira. ¹⁷ Nahamani anacishuza erhi akabà arhali ntyo, oyêmêrage bahè mwambali wâwe kuli obûla budaka obwankahêkwa na ndogomi ibiri; bulya mwambali wâwe arhakacirherekêra bandi bahi okuleka Nyakasane. ¹⁸ Ci konene Nyakasane ababalire mwambali wâwe kuli oku: Nawîrhu erhi akola ajà omu nyumpa y'e Rimoni mpu akola ajishenga, akanagwârhira oku kuboko kwâni, nâni nanafukama omwôla nyumpa y'e Rimoni, nka kulya amanafukama omwôla nyumpa y'e Rimoni; mâshi Nyakasane ababalire mwambali wâwe kuli okwôla. ¹⁹ Elisha[‘] anacimubwîra erhi: «Gendaga n'omurhûla». Anacisengaruka agenda.

²⁰ Erhi abà akola ahika erhali hôfi, Gehazi mwambali wa Elisha[‘], muntu wa Nyamuzinda acîjà emurhima erhi «Alaga oku nawîrhu amaleka Nahamani w'e Sîriya acîgendera buzira kuyankirira ebi ashuba amudwîrhîre. Alame Nyakasane, nkola nalibirha njè emunda ali nanacirhòlakwo bisungunu.» ²¹ Gehazi anacikanya alibisirekwo Nahamani. Nahamani erhi alangira ayisha alibirhira emunda ali, ashonôka duba duba oku ngâlè yâge akanya ajà emunda ali anacimudôsa erhi: «Ka buholo»! ²² Gehazi anacishuza erhi: «Buholo». Nnâhamwîrhu antumire mpu nkubwîre: Bâna babiri b'omu murhundu gw'Efrayimu bamanyishira, bali balêbi, nkuhûnyire ompè talenta nguma ya marhale na mibungo ibiri ya mishangi mbahêkere. ²³ Nahamani anacimubwîra erhi: «Yêmêra nkuhè talenta ibiri». Amuyinginga mpu azirhôle na erhi abà amâhira ziryâ talenta zombi muli nshoho ibiri na erya mibungo ibiri abarhuza bambali babiri mpu bamurhwâze byo. Erhi bahika oku karhondo, ²⁴ Gehazi abayanka bitya bali badwîrhe abibika omu nyumpa okubundi alîka balya bantu nabo banacigenda.

²⁵ Enyuma z'ahôla akanya ajà emunda nawâbo Elisha[‘] ali, naye amudôsa erhi ngahi warhenga wâni Gehazi? Anacishuza erhi: «Mwambali wâwe arhajîre ngahi». ²⁶ Elisha[‘] anacimudôsa erhi: ka omurhima gwâni guruhali gukulikire galy'amango olya mulume anashonôkaga oku ngâlè yâge anajà emunda oli? Lêro warhòzire enfaranga okubundi wanagula nazo ishwa, emizâbîbu, emizêti, emibo, ebibuzi, enkafu, abarhumisi n'abajà-kazi. ²⁷ Ci kwône olushomyo lwa Nahamani lukola lwakujakwo we n'obûko bwâwe ensiku zoshi. Gehazi erhi amurhengaho ali akola ayunjwîre lushomyo, mwêru mwêru nka lubula.

Embasha yahera, yanabonekana

¹ Lusiku luguma abalêbi banacibwîra Elisha' mpu: «Lolà oku ahâla rhutamîre rhweshi embere zâwe hamabà hafunda». ² Rhujè oku Yordani rhutwe ngasi muguma omurhi, rhunayûbakemwo aha rhwakabêra. Elisha' anacibashuza erhi: «Gendagi.» ³ Muguma mulibo anacimubwîra erhi: «Yêmêraga okuyijà mweshi n'abarhumisi bâwe». Anacishuza erhi: «Nayijà». ⁴ Banacigenzikanwa boshi. Erhi bahika oku Yordani barhondêra okutwa emirhi. ⁵ Muguma muli bo oku adwîrhe atwa omurhi, embasha yâge yaharhûka yarhogera n'erwîshi; anaciyâma erhi: Yajeewe! mâshi Nnâhamwîrhu! ciru kuhoza nayihozagya! ⁶ Omuntu wa Nyamuzinda anacimudôsa erhi: Ngahi erhogire? Anacimuyêrekaho. Okubundi Elisha' anacitwa ecihimbi c'ehirhi, anacihikwêba halya n'erya mbasha yayêrêra. Anaciderha erhi: «Rhôlaga yo». ⁷ Naye alambûla okuboko ayirhola.

Elisha' agwârha cigabi ciguma c'ab'e Aramu

⁸ Omwâmi w'e Aramu ali lubibi n'Israheli. Anacijira ihano boshi n'abasirika bâge ababwîra erhi: «Muyandagalire kuli lula lugo». ⁹ Ci konene Elisha' anacirhuma abagendibwîra omwâmi w'Israheli erhi: Obugoma burhacilangwa, bulya aha hantu ho bayandagala. ¹⁰ Mwâmi w'Israheli anacirhuma abagendikazilanga ahôla hantu omuntu wa Nyamuzinda amubwîraga anamulangûla ho, akayôrha ahalanga arhali liguma erhi kabiri.

¹¹ Omurhima g'omwâmi w'e Aramu gwagayisibwa n'okwo, anahamagala abambali anacibadôsa erhi: «Ka murhankambwîra nâni ndi ogendikanvuhula emunda omwâmi w'Israheli ali?»

¹² Muguma muli balya basirika bâge anacimushuza erhi: «Ntâye yâgirwa nnawîrhu; ci konene omulêbi Elisha' abà omw'Israheli, ye ogendikazibwîra mwâmi w'Israheli ebinwa waderheraga omu mwâwe. ¹³ Mwâmi aderha erhi: «Mukanye mujè mwalongereza aha abà, nayishirhuma bamugwârhe». Banacimubwîra mpu «Lolà oku ali e Dotani». ¹⁴ Anacirhuma eyôla munda, enfarasi, engâlè n'engabo mwandu; banaciyisha budufu banacigorha olugo.

¹⁵ Omuntu wa Nyamuzinda azûka lubungubungu, ahuluka; sinza oku e- ngabo nyinji yagosire olugo n'enfarasi n'engâlè. Mwambali wa Elisha' anacimubwîra erhi: Yoo! Nnâhamwîrhu, kurhi rhwajira. ¹⁶ Anacishuza erhi: «Orhayôbohaga bulya abarhuli rhweshi nabo bo banji kulusha abâli boshi nabo». ¹⁷ Elisha' ashenga anaciderha erhi: «Nyakasane, obwîkûle amasû gâge, lyo ahashibona». Nyakasane anacibungula amasû g'olya mwambali wa Elisha', anacibona, alangira entondo yoshi eyunjwîre nfarasi n'engâlè z'omuliro eburhambi bwa Elisha'.

¹⁸ Bulya abà-Aramu bahungulukiraga emunda Elisha' ali, naye anacishenga Nyakasane aderha erhi: «Mâshi yâgirwa ojire abâla bantu b'ihanga babè mihûrha!» Nyakasane anacibahûsa amasû boshi nka kulya Elisha' anaderhaga. ¹⁹ Elisha' anacibabwîra erhi: «Arhali ho enjira eri hano, n'olugo arhali ho luli hano; munkulikire namuhêka emunda omuntu mwajamwalonza ali». Anacibahêka e Samâriya. ²⁰ Erhi bahika omu Samâriya, Elisha' anaciderha erhi: «Mâshi Nyamubâho obwîkûle amasû g'abâla bantu lyo babona!» Nyakasane anacibabwîkûla amasû babona, babona oku bali omu ndalâlâ ya Samâriya.

²¹ Omwâmi w'Israheli erhi ababona anacidôsa Elisha' erhi: «Ka mbanige, ka mbayîrhe, larha?»

²² Anacishuza erhi: «Orhabayîrhaga». Nêci abà wagwârhaga mpira n'engôrho nîsi erhi n'omuherho gwâwe abôla wanabayîrha; ci abâla obahè omugati n'amîshi, balye bananywe bagalishubira emunda nawâbo ali. Anacibajirira ebiryo by'olusiku lukulu. ²³ Babirya bananywa; okubundi abalika, nabo bagenda bashubira emunda nawâbo ali. Ebyôla bigamba bya b'e Sîriya birhacishubiriraga mpu byankaja omu cihugo c'Israheli.

Ishali lyabà omu Samâriya

²⁴ Enyuma ly'okola, Ben-Hadadi, mwâmi w'e Sîriya ashûbûza engabo yâge, asôka arhabâlira e Samâriya. ²⁵ Ecizombo canacizuka omu Samâriya; okwôla kubà bazongolosirwe n'abashombanyi kwarhuma abantu barhabona oku bakola, bakazigula irhwe ly'endogomi oku nfaranga makumi gali munâni n'ehirhiri hy'amazingonoko g'enjiwa sikêli irhanu za nfaranga.

²⁶ Lusiku luguma erhi mwâmi ajà agera oku côgo, mukazi muguma anaciyâkûza erhi: Mâshi mwâmi, orhurhabâle! ²⁷ Mwâmi anacishuza erhi: «Aka ba Nyakasane arhakurhabiri ngahigi nankabona ebi nakurhabalamwo? Ka nkuhumirage oku cibuga nîsi erhi omu mukenzi»? ²⁸ Mwâmi anacimudôsa erhi: «Bici ogwêrhe»? Nyamukazi anacishuza erhi: «Mukazi muguma ambwîzire erhi: «Lerha mugala wâwe rhumulye ene, n'irhondo rhulye owâni. ²⁹ rhwanaciyenda mugala wâni rhwamulya, omu lusiku lwakulikiraga namubwîra nti: «Lêrhaga mugala wâwe rhumulye. Ci konene yêhe afulika omugala». ³⁰ Erhi mwâmi ayumva ebinwa by'oyôla mukazi anacisharhula emyambalo yâge agôla mango ajaga agera oku côgo olubaga lwabona, lwabona ciru oku ali ayambîrhe na sunzu w'okucîbabaza'. ³¹ Mwâmi anacishuza erhi: «Nyamuzinda anyîrhe anampeze erhi irhwe Iya Elisha' mugala wa Shafati lyankamubêrakwo ene».

Elisha' amanyîsa okuhwa kw'amalumwa

³² Lêro oku Elisha' ali omu nyumpa yâge boshi na bashamuka baguma, mwâmi anacirhuma omuntu emunda ali. Ci konene embere erya ntumwa ehike emunda Elisha' ali, Elisha' anacibwîra balya bashamuka erhi: «Ka mubwîne; oyu mwene omwîsi w'abantu arhumire mpu bantwe igosi. Loli, hano eyo ntumwa eyisha mwanayîgala olumvi mumutundirike embuga. Ci konene nk'emidindiri y'amagulu ga nawâbo erhayumvikana enyuma zâge»? ³³ Oku acidwîrhe aderha ntyâla, mwâmi anaciyandagalira emunda ali anacimubwîra erhi: «Lolà oku obûla buhanya emwa Nyakasane bwarhenga, cici nankacilangalirakwo Nyakasane?»

7

¹ Elisha' anaciderha erhi: «Yumvagi akanwa ka Nyakasane; Nyakasane adesire ntyâla: irhondo omu mango gali nka gano, omurhemere gw'enshâno y'omûla gwakafâ sikêli nguma, na mirhemere ibiri ya nshâno yonene yakafâ sikêli nguma aha muhango gwa Samâriya.» ² Murhambo muguma w'abasirika oyu mwâmi ali agwârhirîzekwo anaciderha, abwîra omuntu wa Nyamuzinda erhi: «Lolà, Nyamubâho, ka anajira orhubonezo omu malunga, ka okola kwanahashikana»? Elisha' anacimushuza erhi: «Alà oku wabona n'amasû gâwe ci konene orhabiryekwo».

Olugo lwasigagwa n'Abanya-Sîriya

³ Muli agôla mango aha muhango hali balwâla bâni ba lushomyo, banacibwîrana mpu: «Carhuma rhubêra aha kuhika aha kufâ kwîrhu. ⁴ Ci konene rhukahiga nti rhukolaga rhwajà omu lugo, ishali liri omu lugo lyarhuyîrha; rhukabêra ahâla kandi kwo na kuguma nalyo rhwanafa. Kanyi, rhucihonde omu cihando c'abantu b'e Sîriya; akabà barharhuyîsiri rhwanalama, bakarhuyîrha rhunacîfire. ⁵ Gali mango ga cirembe-bajà, bakanya bajà ebwa cihando c'abantu b'e Sîriya, banacihika oku burhambi bw'ecôla cihando c'abantu b'e Sîriya. Barhabonagamwo omuntu. ⁶ Muli ecôla cihando c'abanya-Sîriya, Nyamubâho ali amarhangiyumvîsamwo eri nka midindîrî ya enfarasi, emibo mboroganyo y'engâlè n'oluli nka lubî lwa engabo y'abalwî. Banacibwîrana bône na bône mpu: «Lolà oku omwâmi w'Israheli anarhizize abâmi b'e Hiti n'abâmi b'e Mîsiri mpu barhushagamukirekwo». ⁷ Bayimuka, bakûla omulindi oku mucêracêra bakola bayâka, bajahika amahêma gâbo, enfarasi zâbo, endogomi zâbo, basiga ecihando nk'oku canali, bayâka omu kufungira amagala konene. ⁸ Balya balwazi b'olushomyo erhi bahika oku burhambi, bw'ecirâlo, bajà muli ihêma liguma, na erhi babà bamanywa bamanalya, barhola enfaranga, amasholo n'emishangi, bakanya bagendifulika. Bashubigaluka bajà omu lindi ihêma, bagukumba ebyalimwo bagendifulika.

Obuzinda bw'entebe n'amango g'ecizombo

6.30 : Okuyambala sunzu, ciri cimanyîso c'okucibabaza emw'Abayahudi, kucîyunjuza ebyâha embere za Nyakasane.

⁹ Buzinda babwirana bône na bône, mpu: «Arhali kwinjà okûla rhwajira. Olu lusiku lw'ene luli lusiku lwa mwanzi mwinjà; erhi rhwankanahulika kuhika izuha libashe rhwanajira kubî. Kanyi rhugendimanyisa ebwâmi». ¹⁰ Bakanya bajihamagala abasirika bakazâgilanga omuhango gw'olugo, banacibabwîra mpu: «Rhwamaja omu cihando c'abantu b'e Sîriya, rhwamashimâna murhaciymbwa muntu, ciru rhurhayumvîrhemw'izû ly'omuntu; murhali ezirhali nfarasi nshwêke, endogomi nshwêke, n'amahêma nk'oku ganali mayûbake». ¹¹ Balya balanzi bazânwa, bakanya bagend'imanyîsa ogôla mwanzi ebwâmi.

¹² Mwâmi azûka burhanacicanûka, anacibwîra abambali erhi: «Namubwîra kurhi abanya-Sîriya barhujîrîre. Bulya bamanyire oku rhushalisire, bamârhenga omu cihando, bamagendicîfulika erubala, mpu: Hanôla barhenga omu ' lugo rhwanabagwârha bagumagumà, kandi rhujè omu lugo». ¹³ Muntu muguma omu barhumisi bâge anacijà omu kanwa aderha erhi: «Barhôle nfarasi irhanu muli zira zicizîne zisigire ahâla, kali kwo zinali nk'abâla bene Israheli bagonyokirwe, rhurhume abagendilôla». ¹⁴ Banaciyanka ngâlè ibiri haguma n'enfarasi, mwâmi anacibarhuma mpu bakulikîre engabo y'e Sîriya, ababwîra erhi: «Mukanye mugendilola». ¹⁵ Banacilîkûla banacihika oku Yordani, bashimâna omulimbwa goshi guyunjwîre mishangi n'ebindi birugu Abanya-Sîriya bajaga bakabulira, emunda bashembukiraga bayâka. Zirya ntumwa zanacigaluka zayishimanyîsa mwâmi.

¹⁶ Okubundi olubaga lwahuluka lwagendihâha omu cihando c'Abanya-Sîriya. Omurhemere gw'enshâno y'omûla gwakazifa sikêli nguma na mirhemere ibiri ya ngano konene sikêli nguma nka kulya akanwa ka Nyamubâho kanali kadesire. ¹⁷ Olwo lusiku mwâmi ali abwîzire omurhambo wâge w'abasirika olya ali agwârhirîzekwo mpu alange omuhango; omu kafurhè olubaga lwamutundulika asârhalâ anafâ, nka kulya akanwa k'olya muntu wa Nyamuzinda kanali kadesire galya mango mwâmi ahungulukiraga emunda ali. ¹⁸ Nêci amango olya muntu wa Nnâmahanga abwîraga mwâmi erhi: «Abantu babona mirhemere ibiri y'enshâno y'engano konene, irhondo omu mango gali nka ganôla, aha muhango gwa Samâriya». ¹⁹ Oyôla murhambo w'abasirika ali abwîzire omuntu wa Nyamuzinda erhi: «Ka Nyamubâho anajira orhubonezo omu malunga? K'okola kwanahashikana?» Naye Elisha^ç ali erhi amubwîzire erhi: «Alà oku wabona n'amasû gâwe ci konene orhabiryekwo». ²⁰ Nêci, ahôla muhango kwo kwanabirage, olubaga lwamutundulika, asârhalâ anafâ.

8

Olwa olya mukazi w'e Shunemi n'ecizombo

¹ Elisha^ç anacibwîra olya mukazi affûliraga omwâna erhi: «Kanya orhenge enôla munda we n'omulala gwâwe ojè ah'onahashire; bulya Nyakasane anahamagîre ecizombo, co cino ciyiruka omu cihugo, ca myâka nda». ² Nyamukazi anacigenda ajira nka kulya omuntu wa Nyamuzinda anamubwîraga, akanya agenda boshi n'omulala gwagc, agendicîbêrera omu cihugo c'Abafilistini. ³ Anyuma lya myâka nda nyamukazi anacigaluka arhenga emwa abà filistini, ajà emunda mwâmi ali mpu ajîshenga enyumpa yâge n'amashwa gâge.

⁴ Muli agôla mango erhi mwâmi adwîrhe ashambâla boshi na Gehazi, mwa mbali w'omuntu wa Nyamuzinda, akazâgimudôsa erhi: «Nkuhûnyire onganîrîre nâni ngasi bisomerine Elisha^ç anajizire byoshi». ⁵ Amango akazâgishambâlira mwâmi kurhi afûlaga omufû, olya mukazi afûliraga omwâna anacirhondêra ashenga mwâmi enyumpa n'ishwa lyâge. Gehazi anaciderha erhi: «Ewe yâgirwa mwâmi, alaga olya mukazi, alaga n'olya mwâna Elisha^ç afûlaga». ⁶ Mwâmi anacishambâza nyamukazi naye anacimubwîra kurhi byabîre; mwâmi anacimuhâ omuganda anaciderha erhi: «Ojiderha bamugalulire ebyâge byoshi, ebyarhenzire omwôla ishwa lyâge kurhenga aha anarhengeraga omu cihugo kuhika bunôla.»

Elisha^ç na Hazaheli w'e Damasko

⁷ Elisha ' akanya ajà e Damasko; Ben-Hadadi mwâmi w'e Sîriya erhi ali mulwâla agôla mango, banacimubwîra mpu: Omuntu wa Nyamuzinda anajîre eno munda. ⁸ Mwâmi anacibwîra Hazayeli erhi: «Oyanke oluhembo ojè emunda oyôla muntu wa Nyamuzinda ali ogend'imundôkeza erhi nafuma eyîra ndwâla»?

⁹ Hazaheli anacikanya ajà emunda ali. Ali ahêsire oluhembo lwa ngasi binjà binabà e Damasko, abarhuza ngamiya makumi anni. Erhi ayihika anacijà emunda Elisha ' ali anacimubwîra erhi: «Mugala wâwe Ben-Hadadi, mwâmi w'e Sîriya antumire emunda oli mpu nkudôse erhi: «Ka nafuma eyi ndwâla»? ¹⁰ Elisha ' anacishuza erhi: «Okanye ogend'imubwîra oku: Nêci afuma. Ci konene Nya mubâho ananyêresire oku okunali afà.» ¹¹ Okubundi olya muntu wa Nyamuzi nda azinzibala obusù ecifufu camugwârha yêshi ayunjula eziri nka nshonyi, ¹² anacivugumula emirenge. Hazaheli anacimudôsa erhi: «Carhuma nahamwîrhu alaka». Elisha ' anacishuza erhi: «Bulya manyire amabî wayishijirira bene Israheli: wayishidûlika omuliro oku bishagala byâbo biyûbakire buzibu-zibu, wanigûza n'engôrho abâna b'emisole, warhonyongola abâna bâbo b'ebirhaba wabwagûla n'abakazi bali izîmî. ¹³ Hazaheli anacimushuza erhi: «Mwambali wâwe aligi muntu mucî, ka kabwa, omu kuhenya bya bènè ebyo?» Elisha ' anacimushuza erhi: «Nyamubâho ananyêresire oku wahà mwâmi w'e Sîriya».

¹⁴ Hazaheli anacisengaruka Elisha ' anashubira emwa nawâbo, naye anacimudôsa erhi: «Kurhi anakubwîzire Elisha ' ?» Anacishuza erhi: «Anambwîzire erhi okunali walama». ¹⁵ Erhi buca Hazaheli anacyanka obulengetwa n'erhi abà amabujomya omu mîshi, abulambûlira oku busù bwa mwâmi, mwâmi arhengamw'omûka. Hazaheli anacyîma ahâli hâge.

Obwâmi bwa Yoramû w'e Yûda (848-841)

¹⁶ Omu mwâka gwa karhanu gw'okuyîma kwa Yoramû mwene Ahabu, mwâmi w'Israheli Yoramû mwene Yozafati naye abà mwâmi omu Yûda. ¹⁷ Ali akola agwêrhe myâka makumi asharhu n'ibiri erhi abà mwâmi, ageza myâka munâni ali mwâmi aha Yeruzalemu. ¹⁸ Akulikira enjira y'abâmi b'Israheli nka kulya enyumpa ya Ahabu yajiraga, anacijira ebiri bigalaugalu omu masù ga Nyamuzinda. ¹⁹ Ci konene Nyamubâho arhalonzagya okusherêza Yûda erhi mwambali wâge Daudi orhuma nka kulya anamulaganyagya oku ensiku zoshi abà n'akamole omu bâna bâge. ²⁰ Ago mango ga Yoramû, Edomu acîberûla kuli Yûda acîhà owâge mwâmi. ²¹ Yoramû agera aha Sayiri n'engâlè zâge zoshi; azûka budufu budufu a lwîsa abanya-Edomu bali bamuzongolosire, ôli abarhambo b'engâlè, ôli olubaga, bakûla omulindi bayâkira emwa bâbwè. ²² Edomu anayôrha aberûlukinwe na Yûda kuhika n'ene. Naye Libna acîberûla kuli Yûda hôfi mw'agôla mango. ²³ Ebisigîre by'ebijiro bya Yoramû, oku ajizire koshi, okwôla ka kurhali kuyandike omu citabu c'empiriri z'abâmi b'e Yûda? ²⁴ Yoramû acîhengeka hali b'îshe, banacimubisha aha burhambi bwa b'îshe omu lugo lwa Daudi, Akhaziyasi, mugala wâge ayîma ahâli hâge.

Obwâmi bwa Akhaziyasi omu Yûda (841)

²⁵ Omu mwâka gwa kali ikumi na muguma kurhenga Yoramû mwene Ahabu ali mwâmi w'Israheli Akhaziyasi mwene Yoramû naye abà mwâmi e Yûda. ²⁶ Akhaziyasi ali agwêrhe myâka makumi abiri erhi abà mwâmi, ayîma mwâka muguma aha Yeruzalemu. Nina ye wali Ataliya, mwa-Omuri mwâmi w'Israheli. ²⁷ Ashimba olugendo lw'omulala gwa Ahabu, ajira ebigalugalu omu masù na Nyamubâho, nka kulya enyumpa ya Ahabu yanajiraga. ²⁸ Anacikanya bona Yoramû mwene Ahabu mpu bakola bagendilwîsa Hazaheli mwâmi w'e Sîriya e Ramoti omu Galadi. ²⁹ Abanya-Sîriya banacitumirha Yoramû, mwâmi Yoramû ayisha agendicîbukikiza aha Israheli birya bibande bene Sîriya bamutumirhaga e Ramoti, galya mango akazâgilwîsa Hazaheli, mwâmi w'e Sîriya. Akhaziyasi mwene Yoramû, mwâmi w'e Yûda anacyandangala ajirhangula Yoramû mwene Ahabu, okola alwaliraga aha Yizreeli.

Yehu ashîgwa amavurha g'okubà mwâmi w'Israheli

¹ Omulêbi Elisha¹ ahamagala muntu muguma omu bene abalêbi, anacimubwîra, erhi: Hwinja bwinjà, orhôle eyi njebe y'amavurha oje e Ramoti omu Galadi. ² Hano onahika eyôla munda onaje walongereza Yehu, mugala wa Yehoshafati ya Nimushi, hano onamubona wanamukema omuyegûle kuli bene wâbo wanamuhêka omu nyumpa eri hâgo hâgo. ³ Wanarhola erya njebe yâwe wanamubulagira amavurha aha irhwe onaderhe erhi: Ntya kwo Nyamubâho adesire: Nkushîzire amavurha g'okubà mwâmi w'Israheli. Buzinda bw'aho wanayigula olumvi ociîbirhire buzira kulinda.

⁴ Olya mwâna murhumisi w'omulêbi, anacikanya ajà e Ramoti omu Galadi. ⁵ Erhi ahika yo ashimâna abarhambo b'engabo batamîre. Anaciderha erhi: «Yâgirwa ngwêrhe akanwa nakubwîra». ⁶ Yehu anaciyimuka anacijà omu nyumpa; olya mwâna anacimubulagira amavurha ah'irhwe anacimubwîra erhi: «Kwo Nyamubâho, Nyamuzinda w'Israheli adesire ntyâla: Nkushîzire amavurha g'okubà mwâmi w'olubaga lwa Nyamubâho omw'Israheli. ⁷ Omalîre omulala gwa nawinyu Ahabu, na kuli Yezabeli nacihôla omukò gw'abalêbi, abarhumisi bâni n'omukò gwa ngasi bandi barhumisi ba Nyamubâho. ⁸ Enyumpa ya Ahabu eherêrekere, omu nyumpa ya Ahabu nâmalîra ngasi boshi banashûbala oku lukûta, omujà kuguma n'omuntu nkana omu Israheli. ⁹ Enyumpa ya Ahabu yâbà aka enyumpa ya Yerobwâmi mwene Nebati; kuguma n'enyumpa ya Basha mwene Ahiya. ¹⁰ Orhubwa rhwâlira Yezabeli omw'ishwa lya Yizreeli arhanabone ecabisha.» Olya mwâna anayîgula olumvi acîlibirhira.

Yehu ayîmikwa mwâmi

¹¹ Okubundi Yehu ashubira emunda bambali ba nawâbo bali, banacimudôsa mpu ka bigendesire bwinjà? Cici oyo musirhe analikulongeza? Naye anacibashuza erhi: «Muyishi omuntu n'oku aderha». ¹² Banacimubwîra mpu: «Kubesha! rhuganîrire nîrhu»! Anacibabwîra erhi: «Oku anambwîzire kw'oku: Nyamubâho adesire ntyâla! Nkushîzire amavurha g'okubà mwâmi w'Israheli... ¹³ Ho na halya ngasi muguma abamba ecishûli câge, banacimutamazakwo e nyanya ly'emishonezo, banacibûha omushekera mpu: «Yehu ye okola oli mwâmi».

Oku Yehu ayîrhaga Yoramu w'Israheli na Akhaziyasi w'e Yûda na Yezabeli

¹⁴ Yehu mugala wa Yehoshafati ya Nimushi anacigomera Yoramu. Agôla mango erhi Yoramu na bene Israheli boshi barhabâlîre e Ramoti omu Galadi badwîrhe balwîsa Hazaheli mwâmi w'e Sîriya. ¹⁵ Ci konene mwâmi Yoramu ali erhi arhenzire eyôla munda galya mango bamutumirhaga halya akazâgilwîra boshi na Hazaheli mwâmi w'e Sîriya. Yehu anaciderha erhi: Akabà munayêmîre okwôla, ntà muntu orhengâge munôla lugo mpu ajimanyîsa e Yizreeli... ¹⁶ Yehu anacishonera oku ngâlè yâge, anacikanya ajà e Yizreheli bulya yo mwâmi Yoram ali agwêshîre, na Akhaziyasi mwâmi w'e Yûda aliyishirimurhandûla. ¹⁷ Omulanzi wali oku munâra aha Yizreheli, alangira ehîkungu hy'akatulo oku hizûsibwa n'omurhwe gwa Yehu oyêrekîre emunda bali, anaciderha erhi: «Namalangîra akatulo k'engabo». Yoramu anacimubwîra erhi: Orhôle omusirika walibirha n'enfarasi, omurhume ajè emunda bali agendibadôsa erhi: «Ka murhûla»? ¹⁸ Nyamusirika anacikanya n'enfarasi yâge anacijà emunda Yehu ali anacimubwîra erhi: «Mwâmi adôsize mpu ka murhûla»? Yehu anacishuza erhi: «Bici wajira n'omurhûla»? Hindamuka oje enyuma zâni. Olya wakazâgilanga anacigendimanyîsa erhi: owarhumagwa anabahisirekwo ci konene arhacigalusire. ¹⁹ Yoramu arhuma omusirika wa kabiri naye anacihika emunda bali anaciderha erhi: «Mwâmi adôsize mpu: Ka murhûla»? Yehu anacimushuza erhi: «Bici wajira n'omurhûla»? Hindamuka oje enyuma zâni. ²⁰ Omulanzi ashubigendimanyîsa erhi: Amabahikakwo ci konene naye arhacigalusiri. Na omu kulâba olugendo lwâbo luli nka lwa Yehu mwene Nimushi, bulya kw'abalagaza nka musirhe. ²¹ Okubundi Yoramu anaciderha erhi:

«Murheganye engâlè». Banacirheganya engâlè. Yoramu mwâmi w'Israheli na Akhaziyasi mwâmi w'e Yûda banacikanya ngasi muguma omu ngâlè yâge; banacikanya bajà emunda Yehu ali, banacimurhimana oku ishwa Iya Naboti omu Yizreeli.

Okuyîrhwa kwa Yoramu

²² Erhi abona Yehu, Yoramu anacimudôsa erhi: «Ka murhûla, Yehu»? Yehu anacishuza erhi: «Kurhi n'omurhûla? Oku zira mbaraga za nyoko Yezabeli zicihaba na bala balozi bâge»? ²³ Yoramu ahindamula enfarasi zâge ayâka abwîra Akhaziyasi erhi: «Bwamabà bugoma, Akhaziyasi»? ²⁴ Ci konene bulya Yehu ali afumbasire omuherho gwâge, abanda Yoramu omwampi omu mbagabaga z'ebirhugo, omwampi gwarhulukûna omu murhima atulongoka omu ngâlè yâge. ²⁵ Yehu anacibwîra musirika wâge muguma ye wali Bidikari erhi: «Mumurhenze mumukwêbe omu ishwa Iya Naboti wa Yizreeli. Okengêre kurhi lulya lusiku nie na nâwe oku rhuli babiri rhwâlî omu ngâlè enyuma z'îshe Ahabu, Nyamubâho aderha akanwa k'obugeramwa erhi: ²⁶ Omukò gwa Naboti n'omukò gw'abâna bâge injo nagubwîne bwinjà! Nyamubâho okudesire, nakulyûgizago muli eri ishwa Iyonene! Nyamubâho okudesire. Omurhenzagye bunôla okabulire omw'ishwa nka kulya akanwa ka Nyamubâho kanadesire.» Okuyîrhwa kwa Akhaziyasi ²⁷ Akhaziyasi erhi abona kulya ayâka, agerera omu njira ya Beti-Hagani. Yehu anacimushimba aderha erhi: «Naye kwo na kuguma»? Bamutumirhira omu ngâlè yâge oku murhezi gwa Guri hôfi na Yibleyamu. Ayâkira e Megido anafirayo. ²⁸ Bambali bâge bamuhêka e Yeruzalemu omu ngâlè, bamubisha omu nshinda yâge haguma n'ababusi bâge, omu cishagala ca Daudi. ²⁹ Akhaziyasi abâga mwâmi w'e Yûda omu mwâka gwa kali ikumi na muguma kurhenga Yoramu mwene Ahabu ali ayîmire.

Okuyîrhwa kwa Yezabeli

³⁰ Yehu ajà omu Yizreheli. Yezabeli erhi akuyumva acîshîga irangi oku masù ayambala yêshi bwinjà omw'irhwe, ayunama ajilolera aha kabonezo. ³¹ Erhi Yehu ahama omuhango Yezabeli anacimudôsa erhi: «Ka murhûla, wâni Zimri owayîrhaga nawâbo»? ³² Anaciyinamula irhwe lyâge ebwa kabonezo, anaciderha erhi: «Rh weshi na ndi rhuli? Ndi? » Bambali babiri erhi basharhu bayûnamire emunda ali, ³³ anacibabwîra erhi: «Mumurhogeze okw'idaho». Banacimukweba oku idaho omukò gwâge gwashahukira oku nkuta n'oku nfarasi, zanicimuhonyogola. ³⁴ Oku bundi ajà omu nyumpa n'erhi abà amahikamwo, alya ananywa, aderha erhi: «Kanyi mugend'îlola bulya buhanya, munamubishe bulya ali mwâlî wa mwâmi». ³⁵ Bakanya bakolaga bajimubisha, ci barhacishimânaga kuli ye erhali mpanga, emirundi n'obukumbukumbu bw'amaboko. ³⁶ Bayisha bagalusire, bajimanyisa Yehu naye anaciderha erhi: «Okûla kali kanwa ka Nyamubâho kalya aderhaga muli Eliya w'e Tishibiti muli ebîra binwa: Omw'ishwa Iya Yizreeli mwo ebibwa byalira omubiri gwa Yezabeli; ³⁷ N'omu- biri gwa Yezabeli gwayôrha nka cavu hanôla igulu, omw'ishwa Iya Yizreeli ciru barhakanaciderha mpu ho Yezabela abà ahâla.

10

Omulala gwa mwâmi w'Israheli gwaholoka

¹ Omu Samâriya mwabaga bâna makumi gali nda bene Ahabu. Yehu ayandika amaruba agarhuma oku barhambo babaga omu Yizreeli, omu Samâriya, agandi gajà emw'abashamuka n'abaleraga balya bene Ahabu, ago maruba gali gadesire ntyâla: erhi: ² «Hano agâla maruba ganabahikakwo ntyâla, bulya mwe mugwêrhe bagala ba nawinyu mugwêrhe engâlè n'enfarasi na olugo luhamisirwe bwinjà n'emirasano mwandu, ³ mulole muli abôla bene nawinyu mwâna ohi oli mwinjà kulusha, olya onakwânîne mumuhire oku ntebe ayîme ahâlî h'îshe na ninyu mwene mulwîre nawinyu». ⁴ Banaciyôboha bwenêne banaciderha mpu: «Alà oku abâmi babiri barhamuhashaga; rhono, ka rhwankahalîza?» ⁵ Omulanzi w'aha bwâmi, omukulu w'abasirika

bàbâga omu lugo, abagula boshi n'abalezi bàrhuma entumwa emunda Yehu ali mpu: «Rhवेशी rhuli bambali bâwe na okuwankarhurhegeka rhwanakujira; ntâye ciru n'omuguma rhwajira mwâmi; wêne oku onabwîne kwinjà.»

⁶ Yehu ashubibayandikira amaruba ga kabiri gali gadesire ntyâla: «Akabà muli bâni n'akabà mwankayumva, muyanke ebirhwe by'abantu bya abôla bene winyu muyishe mubidwîrhe, irhondo nka ganôla mango, mwananshanga aha Yizreeli». Abôla bâna oku bali makumi gali nda babaga ngasi muguma e mw'omurhambo muguma omu lugo, bo bakazâgibalera. ⁷ Erhi agôla maruba ganabahikakwo, banacigwârha balya bene mwâmi babaniga; bantu makumi gali nda; n'erhi babà bamâhira amarhwe gâbo omu birhiri babirhuma emunda Yehu ali e Yizreeli.

⁸ Entumwa yakanya yagend'imubwîra erhi: «Bahêrhe amarhwe ga bene mwâmi». Naye abashuza erhi «Mugahire birundo bibiri aha muhango gw'olugo kuhika irhondo sêzi». ⁹ Erhi buca sêzi ahuluka, ajà emunda olubaga luli anacilubwîra erhi: Mwôya muli bantu bashinganyanya, loli oku niehe nagomire nawîrhu, nanamuyîsire; ci konene ndigi wanizire abâla boshi? ¹⁰ Mumanye oku akanwa ka Nnâmahanga karhajîra busha hano igulu; akanwa ka Nyamubâho aderhaga kuli eyi nyumpa ya Ahabu; Nyamubâho anayûkirîze akanwa kâge aderhaga muli mwambali wâge Eliya. ¹¹ Yehu anacimalîra ngasi hyâli hisigîre hya omu bûko bwa Ahabu aha Yizreheli, abarhambo bâge bakulu boshi, abarhonyi bâge, abadâhwa bâge, kuhika harhasigalaga ciru n'omuguma.

Abaluzi b'e Yûda banigwa

¹² Okubundi akanya ajà e Samâriya. Erhi ahika omu karhî k'enjira aha Beti-Ekedi hali aha mw'abangere, ¹³ Yehu anacibugana bene wâbo Akhaziyasi mwâmi w'e Yûda anacibadôsa erhi: «Mwe bahi»? Banacishuza mpu rhuli bene wâbo Akhaziyasi rhwayandagala okugend'îlamusa bene mwâmi na bene mwamikazi. ¹⁴ Anaciderha erhi: «Mubagwârhe banazîne». Na erhi babà bamabagwârha banazîne bagend'îbayîrhira aha iriba Iya Beti-Ekedi. Balume makumi anni, harhasigalaga ciru n'omuguma.

Yehu na Yônadabu

¹⁵ Erhi arhenga eyôla munda ashimâna Yônadabu, mwene Rekabu erhi ayêrekîre emunda ali, amulamusa anacimudôsa erhi: «Ka omurhima gwâwe gunali mwinjà emunda ndi nka kulya omurhima gwâni gunasîma ab'emwinyu»? Yônadabu anacishuza erhi: «Kwo guli». Yehu anaciderha erhi: «Akabà kwo biri ntyo, ompage omukono». Anacimuhà omukono, Yehu anacimushoneza hôfi naye omu ngâlè. ¹⁶ Anacimubwîra erhi: «Rhugende rhवेशी wabona obushiru bwâni kuli Nnâmahanga». Anacimukanyanya omu ngâlè yâge. ¹⁷ Erhi banahika aha Samâriya, Yehu anacinigûza ngasi bene Ahabu banaciri aha Samâriya abaherêrekeza boshi omu kushimba kalya kanwa Nyamubâho aderhaga omu kanwa k'Eliya.

Okunigwa kw'abemêzi ba Baali n'okushâbwa kwa aka-nyamuzinda kâge

¹⁸ Yehu anacishûbûza olubaga loshi anacilubwîra erhi: «Ahabu akolîre Baali kunyi bwenêne, Yehu yêhe amukolera kulusha. ¹⁹ Mumpamagalire bunôla abalêbi ba Baali boshi, abamurhumikira boshi, abadâhwa bâge buzira kuleka ciru n'omuguma bulya ngwêrhe enterekêro nnene nârherekêra Baali; owa nkabula kuyisha arhalame». Yehu ajiraga ntyo ci bwâli bwenge bwa kulonza okuherêrekeza abarhumisi ba Baali. Yehu anacibabwîra erhi: ²⁰ «Mucîyôbôle bulya habà ihano likulu ly'okukuza Baali». Boshi banacijà bakulâlîka. ²¹ Yehu arhuma abâjà balâlîka omu Israheli lyoshi, abarhumisi ba Baali bayisha boshi. Harhasigalaga ciru n'omuguma orhayîshaga; bajà omu nyumpa ya Baali, yoshi yanacija ekakwi empande zoshi.

²² Yehu anacibwîra abakazâg'îbîka ebirugu erhi: «Mulêrhe emyambalo oku barhumisi ba Baali boshi». Banaciyisha badwîrhe emyambalo kuli bo boshi. ²³ Erhi Yehu anajà omu bali omwôla nyumpa ya Baali, banali boshi na Yônadabu, mugala wa Rekabu, abwîra balya barhumisi ba Baali, erhi: «Mulonze mulole harhabaga muli mwe abarhumisi ba Nyamubâho, ci barhumisi ba

Baali bônene. ²⁴ Erhi babà bamâjâ omu nyumpa bakolaga barherekêra, abahirakwo balume makumi gali munâni anacibabwîra erhi: «Owankafumya muli abâla bantu mbahire, buzîne oku buzîne». ²⁵ Oku banayûsirherekêra ntyâla, Yehu anacibwîra engabo y'abalanzi n'abarhambo bâbo erhi: Mujemwo mubanige boshi, murharhengaga ciru n'omuguma. Balya balanzi n'abarhambo banacijamwo babanigûza babamalîra erhi babà bamâjâ omwôla mwa Baali. ²⁶ Bahongola banakwêba embuga emitungo y'omu mwa Baali erya erhankahumirwekwo, bayiyôca. ²⁷ Bahongola omutungo gwa Baali; bakundula n'enyumpa yâge banaciyijira ciguzi ciru na kuhika na bunôla.

Obwâmi bwa Yehu omu Israheli (841-814)

²⁸ Yehu arhenza Baali omu Israheli. ²⁹ Ci konene Yehu arhondêra okukâjira amabî gali nk'aga Yerobwâmi mwene Nebati owarhumaga Israheli ajira ecâha, aleka akanina k'amasholo aha Beteli n'aha Dani. ³⁰ Nyamubâho anacibwîra Yehu erhi: «Bulya wajizire ebishingânîne embere zâni na bulya wajizire enyumpa ya Ahabu nka kulya omurhima gwâni gwanalonzagya, abâna bawe kuhika oku iburha lya kani babà bâmi omw'Israheli.» ³¹ Ci konene Yehu arhashibiriraga amarhegeko ga Nyamubâho, Nyamuzinda w'Israheli; arhalekaga birya byâha byarhumaga Yerobwâmi ashombanyisa^m Israheli. ³² Muli agôla mango Nyamubâho arhondêra okufunyâza Israheli, Hazaheli anacirhondêra okuhimira Israheli omu cihugo câbo conênè. ³³ Kurhenga oku Yordani kujâ ebushoshôkero bw'izûba, ahima ecihugo ca Gileadi coshi, ahima bene Gadi, ahima bene Rubeni, ahima bene Menashè, kurhenga oku Aroeri oku mugezi gwa Arnoni, kuguma na Gileadi na Bashani.

³⁴ Ebisigîre bya ebijiro bya Yehu, oku ajizire koshi entambala ahimire, okwôla ka kurhayandisirwi omu citabu c'Empiriri z'Abâmi b'Israheli? ³⁵ Yehu anacicihengeka hali b'îshe, banacimubisha aha Samâriya. Omugala Yowakazi ayîma ahâli hâge. ³⁶ Emyâka Yehu alamire nka mwâmi w'Israheli aha Samâriya, eri makumi abiri na munâni.

11

Olwa Ataliya (841-835)

¹ Ataliya nina wa Akhaziyasi erhi abona oku omugala amâfà, arhondêra okuherêrekeza ngasi mwânarhabana w'omu bûko bwa mwâmi. ² Ci konene Yehosheba mwâli wa mwâmi Yoramumu na mwâli wâbo Akhaziyasi, arhola Yoash mwene Akhaziyasi amukûla muli balya bâna ba mwâmi bakazâgiyîrhwa agendimufulika boshi n'omukazi wakazâgimulera omu nyumpa y'okubikira encingo. Bamukûla ntyo omu masû ga Ataliyaⁿ arhacihashaga okumuyîrha. ³ Ageza myâka ndarhu erhi kucîfulika acîfulika^o boshi na Yehosheba omu ka-Nyamuzinda. Ataliya abà ye oyîma omu cihugo coshi.

⁴ Omu mwâka gwa nda, Yehoyada arhuma abagendilonza abasirika b'e Kari n'abalanzi, abahira aha burhambi bwâge omu ka-Nyamuzinda. Banacinywâna boshi naye, abagasha omwôla ka-Nyamuzinda na buzinda abayêreka olya mwene mwâmi. ⁵ Anacibakomêreza erhi: Alagi oku mwakazijira: Cigabi ciguma ca kasharhu ca muli mwe cakalanga ngasi lwa Sabato, kandi banayinamuka bagend'îlanga aha bwâmi. ⁶ Ecindi cigabi cikalanga aha Suru, na ecindi cigabi canakalanga aha muhango gw'abalanzi, mukâlanga aha bwâmi muhanze okuhaja. ⁷ Kuli erya yindi yinyu mirhwe ibiri, ngasi boshi bankanagombolwa olwa Sabato, banagend'îlanga aka-

^m**10.31** «Ashombanyisa», kandi rhwanaderha : «Ashombêsa», «ashombanya».

ⁿ**11.2** Ataliya kwo ahimbaga aka Nakesa, e Bugweshe, lolâ Trois siècles chez les Bashi omu nshokolezi y'eno Bibliya

^o**11.3** : Olu lukere lurhamanyisize kurhi Yehoyada, mudâhwa mukulu ago mango akagikalanga enyumpa ya mwâmi lya Ataliya alekibona oku amuniga mwene mwâmi.

Nyamuzinda hôfi na mwâmi. ⁸ Mukâlanga empande zoshi, ngasi muguma n'emirasano yâge omu nfune; erhi hankajira owaderha mpu amujamwo munamuyîrhe; mukâlanga mwâmi aha akanaja.

⁹ Balya basirika banacijira nka kulya banabwîragwa n'omudâhwa Yehoyada. Erhi bâbâga bamagombôlana, ngasi murhambo n'engabo yâge, oku lwa Sabato, banajâ emunda omudâhwa Yehoyada ali. ¹⁰ Omudâhwa anahêreza ba lya bakulu b'abasirika amatumu n'empenzi za mwâmi Daudi zâbâga omu ka- Nyamuzinda. ¹¹ Balya balanzi, ngasi muguma n'emirasano yâge omu nfune, banakalanga olunda lw'ekulyo kujâ olunda lw'ekumoshô kw' enyumpa hôfi n'oluhêrero na hôfi h'enyumpa ntyo banazonga mwâmi. ¹² Okubundi omudâhwa anaciyêrekana olya mwene mwâmi, amuyambisa ishungwè n'ecêrekane, bamuyîmika mwâmi, bamushîga amavurha, bakoma kagasha mpu: «Mwâmi aganze»!

¹³ Erhi Ataliya ayumva olubî lwa balya balanzi n'abandi bantu, ayisha ali lâba ebwa ka- Nyamuzinda. ¹⁴ Alangira mwâmi atamîre oku ntebe nka oku banakomereraga; eburhambi bwâge erhi eri abarhambo n'emishekera olubaga loshi luli omu bushagaluke, banadwîrhe babûha emishekera. Ataliya asharhula emyambalo yâge anaciyâma erhi: «Bagoma! Bagoma!».

¹⁵ Okubundi omudâhwa Yehoyada anacirhegeka abakulu b'abasirika anacibabwîra erhi: «Hêki ye oku bwâmi, mumukûle omu ngabo, na ngasi wankaderha mpu amushimba munamuyîrhe». Bulya omudâhwa ali amâderha erhi: «Barhamuyîrhiraga omu ka-Nyamuzinda». ¹⁶ Bamugwârha, bamugerana omu njira y'enfarasi, lunda lw'ebwâmi yo banamuyîrhire. ¹⁷ Okuhandi Yehoyada ajira, ekarhî ka Nyamubâho, mwâmi n'olubaga, e ndagânô y'okubasêza mpu babè lubaga lwa Nyamuzinda; kuguma kandi mwâmi n'olubaga. ¹⁸ Engabo y'omu cihugo yoshi yanacija omu nyumpa ya Baali, banaciyihongola, bavunangavunanga empêrero n'ensanamu zalimwo zoshi, na Matani bamuyîrhira embere z' ezôla mpêrero, ye wali mudâhwa mukulu wa Baali. Erhi abâ acîshoga âbalanga omu ka-Nyamuzinda, ¹⁹ Omudâhwa Yehoyada arhôla abarhambo b'abasirika, Abanya-Kari n'abalanzi n'olubaga loshi bayandagaza mwâmi omu Ka-Nyamuzinda bamuhêka e bwâmi, kugera omu muhango gwa abalanzi; mwâmi ajibwârhalâ ntyo oku ntebe y'obwâmi. ²⁰ Olubaga loshi lw'omu cihugo lwashagaluka, na olugo lwâbâ n'omurhûla; Ataliya bamuyîrha n'engôrho omu bwâmi.

12

Obwâmi bwa Yoash omu Yûda (835-796)

¹ Yoash^p ali agwêrhe myâka nda ali muburhe erhi abâ mwâmi. ² Omu mwâka gwa kali nda gwa okuyîma kwa Yehu, Yoash naye abâ mwâmi, anaciyîma myâka makumi anni aha Yeruzalemu. Nina izîno lyâge ye wali Sibiya w'e Bersheba. ³ Yoasi ajira ebishingânîne omu masû ga Nyamubâho, amango omudâhwa Yehoyada anali mulêzi wâge goshi. ⁴ Ci konene barharhenzagya e mpêro omu birhwa; na ntyo olubaga lwanakulikiza okukazihêrera omu birhwa, enterekêro n'okutumbûkizamwo enshangi.

⁵ Yoash anacibwîra abadâhwa erhi: «Ngasi nfaranga z'enterekêro banalêrha omu ka- Nyamuzinda, enfaranga ngasi baguma banahonga, ziryâ nfaranga z'encungura y'obuzîne nk'oku ngasi muguma anahashire, enfaranga ngasi muguma anahiga omu murhima gwâge mpu akola azirhûla omu ka-Nyamuzinda; ⁶ abadâhwa bazirhôle ngasi baguma oku bantu banayishi, bagendishakâlamwo enyumpa, bafuke emirhule n'emyongobana y'enyumpa ngasi aha ba nkanayibona». ⁷ Yoash alinda ahika omu myâka makumi abiri n'isharhu barhanashoshêra emyongobana y'enyumpa. ⁸ Yoash ahamagala omudâhwa Yehoyada haguma n'abandi badâhwa anacibadôsa erhi: «Carhumirage murhagend'ishoshêra emyongobana y'enyumpa.

^p**12.1** eri izîno Yoash kwo kuyegêra ecihebraniya ciru akabâ ecigereki n'enfarasè byalihindwîre Joas, Yowasi

Murhacirhônga enfaranga ngasi baguma oku bantu banayishi, ci mundêrhere ezi mukola mugwêrhe rhushoshêremwo eyo nyumpa». ⁹ Abadâhwa bayêmêra okurhacirhônga enfaranga z'olubaga n'okurhacishoshêra emirhule y'enyumpa.

¹⁰ Oku bundi omudâhwa Yehoyada arhônga isanduku, erhi abà amâjira omurhule omu mufûniko gw'eryo isanduku, akanya alihira aha burhambi bw'oluhêrero, ebwa kulyo nk'abantu bakola bajà omu ka-Nyamuzinda, abadâhwa bakazâgilanga emihango, bakahira enfaranga abantu bakazâgilêrha omu ka- Nyamuzinda, mwa liry isanduku. ¹¹ Erhi babonaga omw'isanduku mukola muli nfaranga zirhali nyi, banagend'ihamagala omwandisi wa mwâmi naye anayinamuka boshi n'omudâhwa mukulu kandi banashûbûza banaganje zirya nfaranga zoshi nk'oku zanali omu ka-Nyamuzinda. ¹² Erhi bayûsagya okuganja ezo nfaranga banaziha abadwîrhe bajirisa emikolo, abâli bahizirwe okwo ka- Nyamuzinda; nabo banazigabira ababinji b'emirhamba, n'abayûbasi b'aka- Nyamuzinda, ¹³ banakamasamwo abandi bayûbasi, n'ababera amabuye; banayankakwo bagule emirhi, n'amabuye marhendêze lyo bahash'ishoshêra emigâku y'aka-Nyamuzinda na ngasi bindi byanalikwânîne oku nyumpa. ¹⁴ Ezôla nfaranga barhaderhaga mpu bankagulamwo akandi kantu k'omu ka- Nyamuzinda nka ebikombe by'amarhale, orhwere, ebikombe by'okukangûla, emishekera, ebindi birugu by'amarhale n'eby'amasholo, ¹⁵ ci bakaziha abakazagiyûbasa mpu bashakâlemwo aka-Nyamuzinda. ¹⁶ Barhankanadesire mpu badôsa abantu bahâbagwa ezôla nfaranga kurhi bazikolêsize, na kurhi bazihîre abâbo, bulya bali bantu bakazâgikola n'obwîrhonzi. ¹⁷ Enfaranga bakazâgihonga oku nterekêro y'okuhûna obonjo oku byâha, enfaranga za ngasi cindi citumule, ezôla nfaranga zirhakazigija omu ka-Nyamuzinda e Yeruzalemu; zâli za badâhwa.

¹⁸ Lêro mw'ago mango Hazaheli, mwâmi w'e Sîriya, anacyisha arhabîre, akoza entambala aha Gati anahanyaga. Hazaheli acîrheganya okurhêra Yeruzalemu. ¹⁹ Oku bundi Yoash, mwâmi w'e Yûda, ayanka ebintu byanali bigishe byoshi, birya Yozafati agishaga, ebi Yoram agishaga, na ebya Akhaziyasi, ababusi bâge bami b'e Buyahudi, ngasi ebi yêne ali amagisha, arhônga ngasi masholo ganali omu mbîko y'aka-Nyamuzinda n'omu bwâmi, ashanîsa byoshi, ahêkera Hazaheli mwâmi w'e Sîriya, naye agandûla agenda.

²⁰ Ebisigîre by'ebijiro bya Yoash, oku ajizire kwoshi, ebyôla ka birhali biyandike omu citabu c'Empiriri z'Abâmi b'e Yûda? ²¹ Abambali bamugomera n'erhi babà bamâjira irhigi ly'okumuyîrha, bayîrha Yoash omu nyumpa ya Milo oku mwandagalo gwa Sila... ²² Abôla bamuyîrhaga ali: Yozakari mwene Shimeati, ali Yehozabati mwene Shomeri, bo bambali bamutumirhaga aho anafâ. Bamubisha haguma n'ababusi bâge omu cishagala ca Daudi; omugala Amaziyahu ayîma ahâli hâge.

13

Yowakazi, mwâmi w'Israheli (814-798)

¹ Omu mwâka gwa makumi abiri n'isharhu kurhenga Yoash mugala wa Akhaziyasi ali mwâmi omu Yûda; Yowakazi mugala wa Yehu naye abà mwâmi omw'Israheli, ayîma aha Samâriya; ayîma myâka ikumi na nda. ² Ajira ebirhashinganini embere za Nyamubâho, ayîga ebyâha bya Yerobwâmi mugala wa Nebati, ye wajirisagya Israheli ecâha arhanagokôlaga omu mabî gâge.

³ Oburhê bwa Nyamubâho bwanacyâka bwenêne kuli Israheli. Bene I sraheli, Nyamubâho abahâna omu maboko ga Hazaheli, mwâmi w'e Sîriya n'omu maboko ga Ben-Hadadi mugala wa Hazaheli, akaziyôrha abalibuza ngasi mango. ⁴ Yowakazi ayinginga Nyamubâho na Nyamubâho naye anamuyumva bulya naye ali amâbona kurhi Israheli alibuka ebwa kulibuzibwa n'omwâmi w'e Sîriya. ⁵ Nyamubâho aha bene Israheli omucunguzi n'erhi babà bamalikuzibwa oku bantu b'e Sîriya, bene Israheli bayûbaka n'omurhûla nk'oku banayôrha amango g'embe. ⁶ Ci kônene bakahirima omu byâha bya omulala gwa Yerobwâmi, ye wajirisagya Israheli ecâha;

babishayamwo bwenêne, ciru n'erya nshanga yâbo ederhwa Ashera yanayôrha eri ngwîke aha Samâriya. ⁷ Okwôla ebwa kubà Yowakazi arhali acigwêrhe basirika banji: banyakulwîra oku nfarasi makumi arhanu gônene, ngâlè ikumi zonène, na bihumbi ikumi bya basirika bagenda n'amagulu hoshi aho, bulya omwâmi w'e Sîriya ali erhi amalîre engabo yoshi, ayihonyongola nka budaka.

⁸ Ebisigîre oku bijiro bya Yowakazi, oku ajizire koshi, entambala alwîre e byôla ka birhali biyandike omu citabu c'Empiriri z'Abâmi b'e Israheli? ⁹ Yowakazi acîhengeka aha burhambi bw'ababusi bâge, banacimubisha aha Samâriya. Omugala Yoash ayîma ahâli hâge.

Olwa Yoash mwâmi w'Israheli (798-783)

¹⁰ Omu mwâka gwa makumi asharhu na nda kurhenga Yoash ali mwâmi omu Yûda, Yoash mugala wa Yowakazi naye abà mwâmi omu Israheli aha Samâriya, ayîma myâka ikumi na ndarhu. ¹¹ Ajira ebigalugalu embere za Nyamubâho; ajira birya byâha Yerobwâmi mugala wa Nebati ajirisagyamwo Israheli, naye abishayamwo. ¹² Ebisigîre by'ebijiro bya Yoash, ebi ajizire byoshi, okuhimana kwâge oku alwîsagya Amaziyahu, mwâmi w'e Yûda, okwôla ka kurhali kuyandikc omu citabu c'empiriri z'abâmi b'Israheli? ¹³ Yoash acîhengeka aha burhambi bw'ababusi bâge, Yerobwâmi anacijà oku ntebe ahâli hâge; Yoash abishwa aha Samâriya haguma n'abâmi b'Israheli.

Okufà kwa Elisha ‘

¹⁴ Elisha ‘ anacijakwo endwâla n'eyo ndwâla yanacimujâna oku idaho. Yoash mwâmi w'Israheli anacibungulukira emunda ali, arhondêra okulakira embere zâge n'okuderha erhi: «Larha we! Larha we! We ngâlè y'Israheli na basirika bâge!». ¹⁵ Elisha ‘ anacimushuza erhi: «Orhôle omuherho n'emyampi». ¹⁶ Yoash anacirhôla omuherho n'emyampi. Elisha ‘ anacibwîra omwâmi w'Israheli erhi: «Fôla ogwo muherho». Okubundi Elisha ‘ ahira amaboko gâge oku maboko ga mwâmi, ¹⁷ anacimubwîra erhi: «Yîgula akabonezo kali ebushoshôkero bw'izûba». Anacikayîgula. Elisha ‘ anacimubwîra erhi: «Lashaga!» Anacilasha. Elisha ‘ anacimubwîra erhi: «Gwo mwampi gw'obuhimanyi bwa Nyamubâho ogwo! gwo mwampi wahimamwo Abanya-Sîriya ogwo! Wahimira Abanya-Sîriya aha Afeki kuhika obamalîre boshi». ¹⁸ Ashubibwîra Yoash erhi: «Rhôla emyampi». Yoash ayirhôla. Elisha ‘ anacibwîra mwâmi w'Israheli erhi: «Oshûrhe oku idaho». Yoash ashûrha kasharhu oku idaho, analeka. ¹⁹ Olya muntu wa Nnâmahanga akunira anacibwîra Yoash erhi: «Kali wali okwânîne okushûrha kasharhu nîsi erhi kali ndarhu oku idaho ntyo kwo wali wahima Abanya-Sîriya, obamalîre; ci kône okolaga wabahima kasharhu konene. ²⁰ Elisha ‘ afâ, banacimubisha. Emirhwe y'abantu b'e Mowabu bakayîsha ngasi mango balinyaga omu cihugo. ²¹ Lêro barhôla muguma oku badwîrhe babisha omuntu, banacilangîra murhwe muguma muli erya mirhwe y'Abanya-Mowabu, olya muntu banacimukweba omu nshinda ya Elisha ‘ banaciciyakira. Olya muntu oku ahika oku mavuha ga Elisha ‘ ntya ashubiramwo omûka, ayîmangira oku magulu gâge. Abanya-Aramu bahimwa ²² Hazaheli, mwâmi w'e Aramu, ali amalibuza bene Israheli amango mwâmi Yowakazi acirimwo omûka. ²³ Ci konene Nyamubâho ababêra obonjo abababalira; ashubibayêrekeza obusù bwâge erhi erya ndagâno alagânanaga boshi na Abrahamu, Izaki na Yakôbo erhuma; arhalonzagya okubaherêrekeza, arhanasag'ibalekêrera kuhika na buno. ²⁴ Hazaheli, mwâmi w'e Aramu, afâ, omugala Ben-Hadadi ayîma ahâli hâge. ²⁵ Yoash mwene Yowakazi, anyaga Ben-Hadadi, mugala wa Hazaheli, birya bishagala Hazaheli arhônga omu ntambala boshi na Yowakazi, îshe wa Yoash. Yoash abahima kasharhu anabanyaga ebyôla bishagala by'Israheli.

14

VII. Amâmi abiri n'okugwârhwâ kwa Samâriya

Obwâmi bwa Amaziyahu omu Yûda (796-781)

¹ Omu mwâka gwa kabiri kurhenga Yoash mugala wa Yowakazi, ali mwâmi omu Israheli, naye Amaziyahu, mugala wa Yoash abâ mwâmi omu Yûda. ² Ali akola agwêrhe myâka makumi abiri n'irhanu erhi abâ mwâmi, ajira myâka makumi abiri na mwenda ali mwâmi aha Yeruzalemu. Nina izîno lyâge ye wali Yehodani, w'e Yeruzalemu. ³ Ajira ebishingânîne embere za Nyamubâho, ci konene arhali ak'îshe Daudi; muli byoshi alama ak'îshe Yoash. ⁴ Ci konene arhakulaga empêro zâli omu birhwa; olubaga lwanakayôrha lwahêrera omu birhwa n'okukatumbûkizayo obukù.

⁵ Erhi abâ amayîmanza obwâmi bwâge bwinjâ, arhangira okuyîrha balya bambali bayîrhaga îshe. ⁶ Ci konene arhayîrhaga abâna ba abôla bayîrhag'îshe nk'oku biyandisirwe omu citabu c'oburhegesi bwa Mûsa, mulya Nyamubâho ahânyire irhegeko erhi: «Ababusi barhankayîrhirwa abâna bâbo, n'abâna barhankayîrhirwa ababusi bâbo; ci konene ngasi muguma ayîrhirwa obubî bwâge». ⁷ Ayîrha bantu bihumbi ikumi Banya-Edomu b'omu Kabanda k'Omuniyu, arhabâlira ecishagala ca Sela anacinyaga, aciyirika n'izîno Iya Yokoteli, Iyo cinacijira kuhika buno.

⁸ Oku bundi Amaziyahu alikira entumwa emwa Yoash mugala wa Yowakazi, mwene Yehu, mwâmi w'e Israheli mpu bagend'imubwîra erhi: «Oyîshe rhubugânane». ⁹ Yoash mwâmi w'Israheli anacirhuma abagend'ibwîra Amaziyaasi mwâmi w'e Yûda erhi: «Omushûgi gw'e Libano gwanacirhuma abâge nd'ibwîra enduluma y'e Libano erhi: mwâli wâwe ojire mugala wâni amuyanke! Lêro nsimba nguma y'omu Libano yanacigera yahonyongola gulya mushugi. ¹⁰ Wabwinage wahima abantu b'e Edomu bw'obûla omurhima gwâwe gukola gudwîrhe gwashasharhwa. Ocishagye ci konene obêre aha mwâwe, carhuma wacirhega obuhanya? Omanyè wacîyîsa wêne haguma na Yûda.

¹¹ Ci konene arhumvagya. Yoash mwâmi w'Israheli anacirhabâla, bagwârhana boshi n'Amaziyahu mwâmi w'e Yûda, aha Beti-Shemeshi, omu Yûda. ¹² Yûda ahimwa n'Israheli, bene Yûda bakalihirhira ngasi muguma omu mwâge. ¹³ Yoash mwâmi w'Israheli anacihima Amaziyahu, mwâmi w'e Yûda, mugala wa Yoash mugala wa Akhaziyasi amugwârhirha aha Beti-Shemeshi. Anacijâ aha Yeruzalemu, ahongola oku lukûta Iwa Yeruzalemu nka hantu ha makoro magana anni kurhenga oku muhango gwa Efrayimu kujâ ebwa muhango guli omu kafende-fende. ¹⁴ Agukumba amasholo, amarhale n'ebirugu byoshi byanabaga omu ka-Nyamuzinda kuguma na ngasi byanabaga omu mbîko y'ebwâmi, na ngasi banagwâsirwe mpira, asâbunga, ashubira e Samâriya. ¹⁵ Ebisigîre oku bijiro bya Yoash, oku ajizire kwoshi, oku ahimanyire, n'oku alwîsagya Amaziyahu, mwâmi w'e Yûda, okwôla ka kurhali kuyandike omu citabu c'Empiriri z'Abâmi b'e Israheli? ¹⁶ Yoash acîhengeka aha burhambi bw'ababusi bâge, abishwa aha Samâriya, haguma n'abâmi b'Israheli. Omugala Yerobwâmi ayîma ahâli hâge.

¹⁷ Amaziyahu, mugala wa Yoash mugala wa Yowakazi, mwâmi w'e Yûda, acilamire myâka ikumi n'irhanu enyuma ly'okufâ kwa Yoash mugala wa Yowakazi, mwâmi w'Israheli. ¹⁸ Ebisigîre oku bijiro bya Amaziyahu ka birhali biyandike omu citabu c'E mpiriri z'Abâmi b'e Yûda?

¹⁹ Bamujirira obugoma aha Yeruzalemu, ayâkira e Lakishi, ci konene bârhumu abagend'imuyîrhira eyôla Lakishi. ²⁰ Bayisha bamubarhwîre oku nfarasi, bamubisha aha Yeruzalemu, haguma n'ababusi bâge omu cishagala ca Daudi. ²¹ Olubaga Iwa bene Yûda loshi lwanaciyanka Azariyasi, mwâna walikola agwêrhe myâka ikumi na ndarhu ali muburhe, lwanacimujira mwâmi ahâli h'îshe Amaziyahu. ²² Ye washubig'iyûbaka Elati n'okumushubiza kuli Yûda, erhi mwâmi Amaziyahu abâ amacîhengeka aha burhambi bwa ababusi bâge.

Oburhegesi bwa Yerobwâmi wa kabiri omu Israheli (783-743)

²³ Omu mwâka gwa kali ikumi na kasharhu gwa okuyîma kwa Amaziyahu, mugala wa Yoash, mwâmi w'e Yûda, Yerobwâmi mugala wa Yoash mwâmi w'Israheli, abâ mwâmi aha Samâriya, ashinga ho myâka makumi anni na mwâka muguma. ²⁴ Ajira ebigalugalu embere za Nyamubâho, ajira ebyâha biri nka ebya owundi Yerobwâmi mugala wa Nebati birya ajirisagyamwo Israheli ecâha. ²⁵ Ashubiyumanyanya embibi z'Israheli, kurhenga oku muhango gwa Hamati kuhika oku

nyanja y'Araba omu kushimba akanwa ka Nyamubâho, Nyamuzinda w'Israheli, aka aderhaga omu kanwa k'omulêbi Yôna, mugala wa Amitayi, owayûbakaga e Gati-Heferi. ²⁶ Nyamubâho ali amâbona amalibûko g'Israheli galushire olugero, emunda erhacibaga ôli mujà, ôli ntagengwa, ôli ciru n'omwîra olya wankahasha okurhabâla Israheli. ²⁷ Nya mubâho arhalonzagya okuherêrekeza Israheli hano igulu, ahâli h'okujira ntyo, amuyôkola na Yerobwâmi mugala wa Yoash.

²⁸ Ebisigîre oku bijiro bya Yerobwâmi, ebi ajizire byoshi, oku ahimanaga koshi, oku ashubizagya Hamati na Damasko kuli Yûda omu Israheli, okwôla ka kurhali kuyandike omu citabu c'Empiriri z'Abâmi b'Israheli? ²⁹ Yerobwâmi acîhengeka aha burhambi bwa ababusi bâge, haguma n'abâmi b'Israheli. Omugala Zakariya ayîma ahâli hâge.

15

Obwâmi bwa Uziyahu w'e Yûda (781-740)

¹ Omu mwâka gwa kali makumi abiri na nda gw'okuyîma kwa Yerobwâmi, mwâmi w'Israheli, Uziyahu naye, mugala wa Amazyahu, abâ mwâmi omu Yûda. ² Ali agwêrhe myâka ikumi na nda ali muburhe erhi abâ mwâmi, abulijira myâka makumi arhanu n'ibiri ali mwâmi aha Yeruzalemu. Nina izîno lyâge ye wali Yekolyahu, w'e Yeruzalemu. ³ Ajira ebishingânîne embere za Nyamubâho, ashimba engeso z'îshe Amazyahu. ⁴ Ci konene empêro zirharhengaga omu birhwa; olubaga Iwanashimbûlira okushubikarherekêrera omwôla birhwa, n'okukatumbûkizamwo enshangi. ⁵ Nyamubâho amurhimbakw'obuhanya, abâ mushomyo kuhika aha kufâ kwâge, yêneyêne akabêra omu nyumpa mberûle oku zindi. Omugala Yotami ye wakazâgirhegeka aha ka, ye wakazâgitwira olubaga emmanja omu cihugo.

⁶ Ebisigîre oku bijiro bya Azariya, oku ajizire koshi, okwôla ka kurhali kuyandike omu citabu c'Empiriri z'Abâmi b'e Yûda? ⁷ Uziyahu acîhengeka aha burhambi bw'ababusi bâge, bamubisha haguma n'ababusi bâge omu cishagala ca Daudi. Omugala Yotami anacyîma ahâli hâge.

Obwâmi bwa Zakariya omw'Israheli (743)

⁸ Omu mwâka kwa kali makumi asharhu na munâni gw'okuyîma kwa Azariyasi mwâmi w'e Yûda, Zakariya mugala wa Yerobwâmi ayîma omu Israheli aha Samâriya myêzi ndarhu. ⁹ Ajira ebigalugalu embere za Nyamubâho aka ababusi bâge; arhalekaga galya mabî ga Yerobwâmi mugala wa Nebati, galya ajirisagyamwo Israheli ecâha. ¹⁰ Shalumu mugala wa Yabeshi anacijira obugoma kuli ye, n'erhi abâ amamutumirha n'abantu boshi basîma, amuyîrha anayîma ahâli hâge.

¹¹ Ebisigîre oku bijiro bya Zakariya, lâba oku ebyo biri biyandike omu citabu c'Empiriri z'Abâmi b'Israheli. ¹² Nyamubâho ali amabwîra Yehu akâla kanwa erhi: «Bagala bâwe, kuhika oku iburha lya kani, bayîma oku ntebe y'o bwâmi bw'Israheli. Kwo byanabire.

Obwâmi bwa Shalumu omw'Israheli (743)

¹³ Shalumu mugala wa Yabeshi anacibâ mwâmi, mwâli omu mwâka gwa kali makumi asharhu na mwenda kurhenga Uziyahu ali mwâmi omu Yûda, ajira mwêzi muguma ali mwâmi aha Samâriya. ¹⁴ Menahemu, mugala wa Gadi, anacyînamuka e Tîrsa, na erhi abâ amahika aha Samâriya atumirhira Shalumu mugala wa Yabeshi omu Samâriya, anamuyîrha; anacyîma ahâli hâge. ¹⁵ Ebisigîre oku bijiro bya Shalumu, na okwôla agomaga, lâba oku okwôla kuli kuyandike omu citabu c'Empiriri z'Abâmi b'e Israheli. ¹⁶ Okubundi Menahemu ahagula olugo lwa Tîrsa asâbunga ngasi byanali omwôla lugo n'omu cishagala coshi, ahagula olwôla lugo ntyo ebwa kubâ lurhamuyiguliraga enyumvi zâlwo ajâ abwagûla abakazi bali mazîmi boshi.

Obwâmi bwa Menahemu omw'Israheli (743-738)

¹⁷ Omu mwâka gwa kali makumi asharhu na mwenda kurhenga Uziyahu ali mwâmi w'e Yûda, Menahemu, mugala wa Gadi naye abâ mwâmi omu Israheli; ayîmire myâka ikumi aha Samâriya.

¹⁸ Ajira ebibî embere za Nyamubâho, arharhengaga muli birya byâha bya Yerobwâmi mugala wa Nebati, birya ajirisagyamwo Israheli ecâha. ¹⁹ Omu mango gâge, Pulu mwâmi w'e Sîriya ajà omu cihugo, Menahemu aha Pulu talenta cihumbi za marhale mpu Iyo balama boshi haguma anamudêkereze omu bwâmi bwâge. ²⁰ Agôla marhale, Menahemu agakulaga kuli bene Israheli, akahongêsa ngasi banali ba burhwâli boshi, n'okuhà oyôla mwâmi w'e Sîriya. Ngasi muntu akazâgivurha sikêli makumi arhanu. Oyôla mwâmi w'e Sîriya, ahindamuka, arhabêraga omwôla cihugo.

²¹ Ebisigîre oku bijiro bya Menahemu, oku ajizire koshi, okwôla ka kurhali kuyandike omu citabu c'Empiriri z'Abâmi b'Israheli? ²² Menahemu, anacîhengeka aha burhambi bw'ababusi bâge, omugala Pekahe ayîma ahâli hâge.

Obwâmi bwa Pekahe omw'Israheli (738-737)

²³ Omu mwâka gwa karhanu gwa okuyîma kwa Uziyahu, mwâmi w'e Yûda, Pekahe mugala wa Menahemu abà mwâmi w'Israheli aha Samâriya, ashinga myâka ibiri. ²⁴ Ajira ebigalugalu embere za Nyamubâho, arhalekaga amabî ga Yerobwâmi mugala wa Nebati galya ajirisagyamwo Israheli ecâha. ²⁵ Pekahe mugala wa Remalyahu, ye wali mukulu w'abasirika bâge, agomera mwâmi amuyîrhira omu munâra gw'omu bwâmi aha Samâriya, kuguma n' Argobu, na Ariye, ali ayîshire n'engabo y'abantu makumi arhanu b'e Gileyadi. Ayîrha Pekahe ntyo anayîma ahâli hâge. ²⁶ Ebisigîre oku bijiro bya Pekahe, oku ajizire koshi, alà oku okwôla kuli kuyandike omu citabu c'Empiriri z'Abâmi b'Israheli.

Obwâmi bwa Pekahe omw'Israheli (737-732)

²⁷ Omu mwâka gwa makumi arhanu n'ibiri kurhenga Uziyahu ali mwâmi omu Buyahudi Pekahe, mugala wa Remalyahu ayîma omu bwâmi bw'Israheli aha Samâriya myâka makumi abiri. ²⁸ Ajira ebigalugalu omu masù ga Nyamubâho; arhalekaga galya mabî ga Yerobwâmi mugala wa Nebati, galya ajirisagyamwo Israheli ecâha. ²⁹ Agôla mango Pekahe ali mwâmi w'Israheli, Tiglati-Pileseri mwâmi w'e Asîriya ayisha arhabîre, anaciyanka Iyoni, arhôla na Abel-Bet-Maaka, arhôla Yanowaha, ahirakwo Kedesi, Hasori, na Gileyadi, kuguma na Galileya n'e cihugo ca Nefutali, abâli bagwâsirwe mpira abajana e Sîriya.

³⁰ Hoseya mugala wa Ela erhi abà amâjirira Pekahe obugoma, ayîrha Pekahe, mugala wa Remalyahu anaciyîma ahâli hâge, omu mwâka gwa kali makumi abiri gw' okuyîma kwa Yotami, mugala wa Uziyahu. ³¹ Ebisigîre oku bijiro bya Pekahe, oku ajizire kwoshi, lâba oku okwôla kuli kuyandike omu citabu c'Empiriri z'Abâmi b'Israheli.

Obwâmi bwa Yotami omu Yûda (740-736)

³² Omu mwâka gwa kabiri kurhenga Pekahe mugala wa Remalyahu ali mwâmi omw'Israheli, Yotami, mugala wa Uziyahu abà mwâmi naye omu Yûda. ³³ Ali akola agwêrhe myâka makumi abiri n'irhanu erhi abà mwâmi, ayîma na yindi ikumi na ndarhu aha Yeruzalemu. Nina ye waderhagwa Yerusha, mwâli wa Sadoki. ³⁴ Ajira ebishingânîne omu masù ga Nyamubâho, ashimba Ioshiloshi enjira y'îshe Uziyahu. ³⁵ Ci kônene arhakulaga empêro omu birhwa; olubaga Iwanakulikiza okukarherekêrera omu birhwa n'okukatumbûkizamwo enshangi. Ye wayûbasagya omuhango gw'enyanya gw'aka-Nyamuzinda.

³⁶ Ebisigîre oku bijiro bya Yotami, oku ajizire koshi, okwôla ka kurhali kuyandike omu citabu c'Empiriri z'Abâmi b'Israheli. ³⁷ Muli ezo nsiku, Nyamubâho arhondêra okurhumira Yûda Rasoni, mwâmi w'e Aramu na Pekahe, mwene Remalyahu. ³⁸ Yotami acîhengeka aha burhambi bw'ababusi bâge, anacibishwa haguma n'ababusi bâge omu cishagala ca Daudi, îshe. Omugala Akazi ayîma ahâli hâge.

Obwâmi bwa Akazi omu Yûda (736-716)

¹ Omu mwâka gwa kali ikumi na nda kurhenga Pekahe mwene Remalyahu ali mwâmi, naye Akazi mugala wa Yotami abâ mwâmi omu Yûda. ² Akazi ali agwêrhe myâka makumi abiri amango abâga mwâmi, anaciyôrha myâka ikumi na ndarhu ali mwâmi aha Yeruzalemu. Arhajiraga okushingânîne omu masû ga Nyamubâho, Nyamuzinda wâge, nka kulya îshe Daudi ajiraga. ³ Ci ashimba enjira mbî y'abâmi b'Israheli, ciru ageza omugala omu muliro, omu kuyiga engeso mbî za galya mashanja Nyamuzinda akungushaga embere za bene Israheli: ⁴ Ajira enterekêro, anatumbûkiza obukû omu mpêro z'omu birhwa n' eza aha idako lya ngasi mirhi mibishi.

⁵ Okubundi, Rasoni, mwâmi w'e Sîriya na Pekahe, mwene Remalyahu mwâmi w'Israheli, banacirhabâlira e Yeruzalemu, banacigorha Akazi, ci kône ne barhahashigimuhima. ⁶ Muli agôla mango, Rasoni mwâmi w'e Sîriya-Edomi anyaga ecihugo ca Elati anacilunga kuli Sîriya; alibirhakwo Abayahudi babaga omu Elati, anacihiramwo Abanya-Sîriya, bo banaciyûbakamwo kuhika gano mango. ⁷ Akazi arhuma entumwa emwa Tiglati-Pileseri, mwâmi w'e Asîriya, mpu bagendimubwîra, erhi: «Ndi mwambali wâwe na mugala wâwe, osôke oyîshe ondîkûze kuli mwâmi w'e Sîriya n'omwâmi w'Israheli, bantabâlire.» ⁸ Akazi anaciyanka enfaranga n'amasholo gali omu ka-Nyamuzinda kuguma n'ezali omu mbîko omu nyumpa ya mwâmi, abirhuma nka luhembo emw'omwâmi w'e Asîriya. ⁹ Olya mwâmi w'e Asîriya anacimuyumva, na erhi abâ amarhabâlira Damasko anacimunyaga, na erhi abâ amumunyaga, abantu babâgamwo abahêka e Kiri, naye omwâmi wâbo Rasoni amuyîrha.

¹⁰ Mwâmi Akazi akanya ajâ e Damasko, ajiyankirira Tiglati-Pileseri, mwâmi w'e Asîriya. Erhi abona oluhêrero lwâli aha Damasko mwâmi Akazi anacirhumira omudâhwa Uriya enshusho na engero zalo mpu baluyûbake banaluyunjuze loshi. ¹¹ Omudâhwa Uriya anaciyûbaka lulya luhêrero, omudâhwa Uriya anayunjuza lulya luhêrero omu kushimba kulya Akazi arhumaga erhi ali aha Damasko, alubumba embere mwâmi arhenge e Damasko. ¹² Erhi arhenga e Damasko mwâmi abona lulya luhêrero, mwâmi ayêgera lulya luhêrero anacilusôkerakwo. ¹³ Mwâmi ajirirakwo enterekêro zâge z'embâgwa n'ez'okuyôcibwa, alusuhira obwangâ anacilushahulizakwo omukò gw' enterekêro zâge z'omurhûla. ¹⁴ Lulya luhêrero lw'omulinga lwabaga embere z'aka-Nyamuzinda, anacilurhenza halya mbêre z'aka-Nyamuzinda, lugendo luli nka kurhenga kwa lulya lundi luhêrero kujâ omu ka-Nyamuzinda, aluhira eburhambi bw'olundi, ebwa kulyo. ¹⁵ Mwâmi ashubirhegeka omudâhwa Uriya erhi: «Okayôkera kuli olu luhêrero enterekêro y'e sêzi na ey'ebijingo, enterekêro y'okuyôcibwa y'emwa mwâmi, na ey'omukò, enterekêro y'okuyôcibwa y'olubaga n'eyindi yalwo y'omukò, okashahulizakwo n'omukò n'ezindi nterekêro zoshi. Olwo luhêrero lw'amarhale, niene nacimanya oku nalujira. ¹⁶ Omudâhwa Uriya anacijira ngasi oku mwâmi anamurhegekaga koshi.

¹⁷ N'okundi mwâmi Akazi avunanga orhucîkirizo n'amakondo, akûla enyôgero abungulula ecianja càbâga kuli zirya mpanzi z'omulinga zakazâg'icibarhula, acîhira oku idaho ahâli habambirwe amabuye. ¹⁸ Acinyihya erhi oyo mwâmi w'e Asîriya arhuma ebyali byûbakirwe emikolo y'olwa Sabato, omu ka-Nyamuzinda, kuguma n'emuhanda aha mwâmi akazâgigera. ¹⁹ Ebindi by'olwa Akazi n'ebi ajizire byoshi, ebyo byoshi ka birhali biyandike Oku citabu c'Empiriri z'Abâmi b'Israheli? ²⁰ Akazi acîhengeka hali b'îshe, abishwa haguma n'ababusi bâge omu cishagala ca Daudi. omugala Hizekiyahu ayîma ahâli hâge.

17

Obwâmi bwa Hozeya omu Israheli (732-724)

¹ Omu mwâka gwa ikumi na kabiri gwa okuyîma kwa Akazi, mwâmi w'e Yûda, Hozeya mugala wa Ela abâ mwâmi w'Israheli aha Samâriya, ajira myâka mwenda. ² Ajira ebigalugalu embere za

Nyakubâho, ci konene arhali nka abandi bâmi b'embere zâge. ³ Salamanasari mwâmi w'e Asîriya, asôka ajimulwîsa, Hozeya amushiga anakamuhongera. ⁴ Okuhandi oyo mwâmi w'e Asîriya, abona oku hali obugoma emunda Hozeya ali, owarhumaga entumwa emwa Sayisi, mwâmi w'e Mîsiri, na kulya kubà arhacihongaga ebwâmi, nk'oku anakômereraga okujira eyindi myâka; oyo mwâmi w'e Asîriya amugwârha amuhira omu mpamikwa.

Okugwârha kwa Samâriya (721)

⁵ Oyo mwâmi w'e Asîriya, azungula omu cihugo, asôka arhabâlira e Samâriya; agorha olwo lugo myâka isharhu. ⁶ Omu mwâka gwa kali mwenda kurhenga Hozeya ali mwâmi, oyo mwâmi w'e Asîriya agwârha Samâriya; bene Israheli babâgamwo abahêka e Asîriya, ajibahira aha Hala, oku Habori lwîshi lw'e Gozani, n'omu bishagala bya Mêdi.

Engerêrezo oku biyêrekîre okushâbûlwa kw'obwâmi bw'Israheli

⁷ Okwôla kwoshi kwanacibà ntyôla ebwa kubà bene Israheli bamabîhira Nyamubâho, Nyamuzinda wâbo, owabakûlaga omu cihugo c'e Mîsiri abarhenza omu maboko ga Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, na ebwa kubà bakola baharâmya bandi bandi banyamuzinda. ⁸ Banacishimba n'engeso za galya mashanja Nyamuzinda akungushaga embere za bene Israheli, bashimba n'oborhere bubî bw'abâmi b'Israheli. ⁹ Bene Israheli babà n'enkengêro zirhashinganini embere za Nyamubâho, Nyamuzinda wâbo. Bayûbaka empêro omu birhwa bya ebishagala byâbo byoshi, kurhenga oku munâra gwa abalanzi kujà oku bishagala bihamike buzibu-zibu. ¹⁰ Bagwîka amabuye, bahira enshanga oku ngasi hirhondo n'oku ngasi murhi mubishi. ¹¹ Bagend'ikatumbûkiza enshangi omôla birhwa nka kulya galya mashanja Nyamubâho alibirhagakwo embere zâbo gakazagijira. Bajira ntyo ebintu bigalugalu bya okugayîsa Nyamubâho. ¹² Bakolera abazimu balya Nyamuzinda abahanzagya amango ababwîranga erhi: «Murhahîra mukajira okwôla».

¹³ Nyamuzinda ayumvîsa okwôla omw'Israheli n'omu Yûda, aderha omu kanwa k'abalêbi, erhi: «Murhenge muli ezôla njira zinyu ngalugalu, mushimbe amarhegeko gâni n'akanwa kâni nka kulya narhegekaga ababusi binyu, na nka okûla nshubir'ibabwirakwo omu binwa bya abalêbi bâni. ¹⁴ Ci konene barhayumvagya, bacîyôrhera bacikanyi cirhagomba, bajira ecikanyi cirhagomba ak'ababusi bâbo erhi baleka okuyêmêra Nyamubâho Nyamuzinda wâbo. ¹⁵ Bajandika amarhegeko n'endagâno ajiraga haguma n'ababusi bâbo, baleka loshi obuhamîrizi bwâge kuli bo. Bashimba ebintu bya busha ntyo babà bônene bantu ba busha bayiga amashanja Nyamuzinda ali amabahanza mpu barhayigaga. ¹⁶ Baleka amarhegeko goshi ga Nyamubâho, Nyamuzinda wâbo, batula enyana z'ebyûma, bajira enshanga, bafukamira abazimu ba omu malunga boshi, banakolera Baali. ¹⁷ Bakazigeza bagala bâbo na bali bâbo omu ngulumira z'omuliro, bajà omu kulaguza n'okuloga haguma, baciguza omu kujira amabî embere za Nyamubâho, bamugayîsa. ¹⁸ Naye Nyamubâho alubira bwenêne Israheli kuhika amuhirigisa omu masû gâge. Ishanja Iya Yûda lyône lyasigala.

¹⁹ Ciru naye Yûda arhashimbaga bwinjà amarhegeko ga Nyamubâho, Nyamuzinda wâbo, ashimba naye engeso z'Israheli. ²⁰ Nyamubâho akabulira obûko bwa bene Israheli boshi, abalibuza, aleka banyagwa kuhika amango abayêgûlaga loshi embere z'obusû bwâge. ²¹ Amango bene Israheli baciberûlaga oku mulala gwa Daudi, kandi bône banasinga owâbo mwâmi ye Yerobwâmi mugala wa Nebati, oyôla Yerobwâmi abayêgûla bwenêne kuli Nyamubâho, abajirîsa ntyo ecâha cinene bwenêne. ²² Bene Israheli bajà boshi muli birya byâha Yerobwâmi anajiraga byoshi, barhanacibilekaga abà kushâya babishâyamwo. ²³ Kuhika Nyamubâho alinda abakaga kuli embere zâge kulya anali amabarhonda omu kanwa k'abarhumisi bâge b'abalêbi. Israheli ahêkwa kuli n'ecihugo câge, omu Asîriya, yo anacibà kuhika mwa gano mango.

Omurhondêro gw'Abanya-Samâriya

²⁴ Omwâmi w'e Asîriya anacyîsha adwîrhe abantu kurhenga omu Babiloni, kurhenga omu Kuta,

kurhenga omu Awa, kurhenga omu Hamati na e Safarwayimi, anacibayûbasa omu bishagala bya Samâriya, ahâli ha bene Israheli. Banacyîma ntyo muli Samâriya, bayûbaka omu bishagala byamwo.

²⁵ Ci kulya kubà erhi barhangira okuyûbaka barhashîbiriraga okurhînya Nyamubâho. Nyamubâho abalikira entale zabakolamw'emyônè. ²⁶ Banacihisa kwo omwâmi w'e Asîriya omwanzi mpu: «Galya mashanja wayishaga ogukumbire onagahira omu bishagala bya Samâriya, barhabaga n'obulyo bw'okushimba amarhegeko ga Nyamuzinda w'ecôla cihugo. Okwo kwarhuma abarhumira entale zinadwîrhe zabayirhamwo banji ebwa kubà barhayishi kurhi bankaharanya oyo Nyamuzinda w'ecôla cihugo.» ²⁷ Naye Mwâmi w'e Asîriya anacirhegeka erhi: «Murhume yo muguma muli balya badâhwa bayishaga bahêrhwe bujâ, agendiyûbaka yo anakabayigîriza kurhi bankakolera oyo Nyamuzinda w'ecôla cihugo.» ²⁸ Mudâhwa muguma muli balya barhenzibagwa e Samâriya ayisha ayûbaka aha Beteli, akabayigîriza kurhi bankarhînya Nyamubâho.

²⁹ Ci konene okwôla kurhahanzagya ngasi ishanja okujira ngasi liguma omuzimu walyo n'okukabahira omu mpêro Abanya-Samâriya bayûbakaga omu birhwa, ngasi ishanja omu cishagala lyanayûbakaga. ³⁰ Abantu barhengaga e Babiloni bajira omuzimu wâbo ye Sukoti-Benoti, abantu barhengaga e Kuta bajira omuzimu wâbo ye Nergali, abantu barhengaga e Hamati bajira omuzimu wâbo ye Ashima, ³¹ abantu barhengaga e Hawa bajira Nibazi na Tartaki, abantu barhengaga e Sefarwayimi babakwêba abâna bâbo omu muliro omu kukuza Adrameleki na Anameleki bazimu b'Abanya-Sefarwayimi. ³² Ci kwône baharâmya na Nyamubâho, ntyo barhôla baguma muli bo babajira badâhwa b'okukabarherekêrera omwôla birhwa. ³³ Ntyo kwo bakazâgîharâmya Nyamubâho erhi banadwîrhe bakuza abazimu b'emwa galya mashanja barhengaga. ³⁴ Kuhika bunôla bacishimba ezôla ngeso zâbo za mîra, barhaharâmya Nyamubâho, barhanashimba ôli amarhegeko gâbo n'engeso z'emwâbo, n'ôli akanwa n'amarhegeko Nyamubâho ahâga bene Yakôbo olya ayirikaga Israheli.

³⁵ Nyamuzinda ali amasinga endagâno haguma nabo anabakomêreza erhi: «Murhakazâgîharâmya abandi bazimu, murhanakazâgîbafukamira, murhabakoleraga nîsi erhi okubajirira enterekêro. ³⁶ Erhi cikonene, Nyamubâho, Nyamuzinda winyu, olya wabakulaga omu cihugo c'e Mîsiri na obuhashe bunene na okuboko kubangalîre, oyôla ye mwakazîharâmya, oyôla ye mwakazîfukamira n'oyôla ye mwakazîjirira enterekêro. ³⁷ Mushimbe akanwa, mushimbe obulonga bwâge, na galya marhegeko amuyandikiraga mukagashimba ngasi lusiku munacilange murhaharâmagya bazimu. ³⁸ Murhayibagiraga endagâno najiraga haguma na ninyu, murhanakazâgîharâmya abandi bazimu. ³⁹ Ci konene murhînye Nyamubâho, Nyamuzinda winyu, yênene ye wabalikûza oku ngasi bashombanyi binyu boshi.» ⁴⁰ Ci kône barhamuyumvaga, banakulikiza okukashimba amarhegeko gâbo ga mîra.

⁴¹ Ntyôla kwo agôla mashanja bakazâgîharâmya Nyamubâho erhi ganadwîrhe gakuza ensanamu zâbo. Kuguma, abâna bâbo nabo kwo banakazâgîjira, n'abâna b'abâna bâbo, kuhika bunôla banacikajira aka b'îshe wâbo.

18

VIII. Amango mazinda g'obwâmi bwa Yûda

Oku Yezekiyahu ayîmaga (716-687)

¹ Omu mwâka gwa kasharhu g'obwâmi bwa Hozeya, mugala wa Ela, mwâmi w'Israheli, Hizekiyahu, mugala wa Akazi, ashuba mwâmi w'e Yûda. ² Ali gwêrhe myâka makumi abiri n'irhanu erhi ajâ oku ntebe na ntyo ayîma myâka makumi abirhi na mwenda e Yeruzalemu; nnina ye wali Abi mwâli wa Zakariya. ³ Anacisîmîsa Nyakasane, ashimbûlira obwôhere bwinjâ

bwa shakulûza wâge Daudi. ⁴Ye walahiraga okukazigashâniza oku rhurhondo, ashaba emilunga, anahongola emilunga n'emihôla ya Ashera, ashandâza enjoka y'ecûma^q c'omulinga erya Mûsa atulaga; kuhika ago mango bene Israheli erhi banaciyirherekêre; erhi bayihire izîno lya Nehushtani.

⁵Acîkubagira Nyakasane, Nyamuzinda w'Israheli. Aha nyuma zâge, ntà wundi mwâmi w'e Yûda wacimuhisirekwo, harhali ciru n'omuguma embere zâge. ⁶Ayôrha acîshwêkire kuli Nyakasane buzira okumutwîka, na kandi ashimbûlira galya marhegeko Nyakasane abwîraga Mûsa. ⁷Nyakasane ali muliye, emikolo yâge yoshi yakamubêra. Acikulakwo omwâmi w'e Asûru aleka n'okumurhumikira. ⁸Ye wahimaga Abafilistini, abakwamûkakwo kuhika e Gaza, abahisa oku mbibi zâbo, ciru n'ebishagala byâbo bizibuzibu, byoshi abihagula.

Okugwârha kwa Samâriya

⁹Oku mwâka gwa kani gw'obwâmi bwa Yezekiyahu, gwo gwâli mwâka gwa kali nda gwa Hozeya mugala wa Ela, mwâmi w'e Israheli, Salmanasari, mwâmi w'e Asûru arhêra Samâriya, amugorha. ¹⁰Amugwârha enyuma lya myâka isharhu. Gwâli mwâka gwa kali ndarhu gw'obwâmi bwa Hizekiyahu; gwo gwâli mwâka gwa kali mwenda gwa Hozeya, mwâmi w'Israheli, gwo mango Samâriya agwârha. ¹¹Omwâmi w'e Asûru aluliza ab'e Israheli, abakûla e Asûru abahika e Hala hôfi n'e Habori, lwo lwîshi lw'e Gozani, n'omu bishagala by'e Mêdi. ¹²Kwâli. kubà bulya barhakengaga akanwa ka Nyakasane, Nyamuzinda wâbo na bulya barhashimbaga endagâno ajiraga nabo: ngasi byoshi Mûsa, murhumisi wa Nyakasane arhegekaga, barhabishimbaga barhanabijiraga.

Senakeribu arhêra obwâmi bw'e Yûda

¹³Omu mwâka gwa kali ikumi na kani gw'obwâmi bwa Yezekiyahu^r; Senakeribu, mwâmi w'e Asûru arhêra ebisbagala bizibuzibu byoshi bya Yûda anabiyanka. ¹⁴Ago mango Yezekiyahu, mwâmi w'e Yûda, arhumiza mpu babwîre omwâmi w'e Asûru wali e Lakishi erhi: «Najizire kubî! Orhacinyîrhe. Ngasi ebi wankampûna, nabijira». Mwâmi w'e Asûru abwîra Yezekiyahu mwâmi w'e Yûda, mpu ajire talenta magana asharhu za byuma bya lunyerere na talenta makumi asharhu za masholo ¹⁵Yezekiyahu anacihâna ebyûma by'olunyerere byoshi byâli omu ka-Nyamuzinda n'ebyali omu bwâmi. ¹⁶Ago mango lya Yezekiyahu ashabaga enyumvi z'aka-Nyamuzinda ciru n'emilirango erya yêne mwâmi w'e Yûda azungulusagya ebyûma, abiha mwâmi w'e Asûru.

Mwâmi arhuma omukulu w'abasirika.

¹⁷Kurhengerera e Lakishi, mwâmi w'e Asûru arhuma omusirika mukulu na murhabâzi w'olugerêro lw'abasirika e Yeruzalemu emunda mwâmi Yezekiyahu ali, ali lusibwe n'omurhwe gw'abalwî. Asôkera e Yeruzalemu, asôka, ahika agendija hôfi n'omubunda, ahanda hôfi n'ecisima câli njiranyanya, câli oku njira eyêrekîre oku buzinda bw'ishwa lya Dobi. ¹⁸Ahamagala mwâmi. Okubundi Eliyakimu mwene Hilkiyahu ye wali murhumisi, Shebuna mwandisi, na Yowahi mwene Asafi bahuluka, bajà emunda ali. ¹⁹Olya musirika mukulu n'omurhabâzi w'olugerêro lw'abasirika ababwîra erhi: «Mubwîre Yezekiyahu erhi ntya kw'omwâmi mukulu adesire, mwâmi w'e Asûru. Obwo bulangâlire ocîkubagire, bw'obulangâlire buci? ²⁰K'ocîkebirwe mpu ebinwa kône, byanagererwa oku ihano n'oburhwâli bw'okujira amatabâro? Indi olangâlîre obu wangomîre? ²¹Lolà oku olangâlîre oburhabâle bw'ehyo hishekesheke hivune, Mîsiri, hyo hiyagaza

^q**18.4** Enjoka y'ecûma c'olunyerere: Abayahudi bali bamarhondêra okugashâniza eyo nsalamu n'okuyiharâmya, balikirimanya mpu nkaba egwêrhe obuhashe bw'okufumya endwâla; co carhumaga bakaziyitumbûlira obukû.

^r**18.13** Entambala ya Senakeribu mwene Saragoni mwâmi w'e Asûru omu Israheli-Palestina yali omu mwâka gwa 701 embere za Kristu. Lolà Iz 36-37.

hinarhulungule enfune zicîshomya mpu zahiyegerera? Ntyo kwo Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, ayôrha kuli balya boshi baci mwikubagira. ²² Cîbâ mukola mwambwîra mpu: «Nyakasane, Nyamuzinda ye rhulangâlire», cikône k'arhali ye Yezeziyahu ashabiraga entulûlo n'oluhêrero anabwîra abantu b'omu Yûda n'ab'e Yeruzalemu erhi: «Ka kurheng'ene embere z'oluhêrero yo mwakazifukama e Yeruzalemu?». ²³ Lêro oshigâne na nnâhamwîrhu mwâmi w'e Asîriya: anakuha biterusi bihumbi bibiri akabâ wa nkabona abasirika babishonakwo. ²⁴ K'onabwîne nka wankatundulika ciru muguma muli abâ barhumisi banyi ba nnâhamwîrhu? Cîba olangâlîre Mîsiri mpu akuhâ engâlè n'abagenda oku biterusi! ²⁵ Na kandi k'omanyire mpu arhali oku bulonza bwa Nyakasane nsôsire nti mpyajire eci cihugo? Nyakasane yêne wambwizire: «Rhêra eci cihugo onacihyajire».

²⁶ Eliyakimu, mugala wa Hilkiyahu, Shebuna na Yowahi babwîra omurhabâzi mukulu w'olugerêro lw'abalwî mpu: «We kasinga okazibwîra bambali bawe omu lulimi lw'eciaramayo bulya kuyumva rhuluyumva, orhacikazigirhubwîra omu cihebraniya n'olu lubaga luli omu mbaraza lwayumva». ²⁷ Ci kwône omurhabâzi mukulu w'olugerêro lw'abasirika ababwîra erhi: «Ka kuli nnawinyu erhi kuli we nnâhamwîrhu antumire mpu nderhe ebyo binwa? Karhali emwa bala bantu babwârhire omu mbaraza, banasêzibwe okulya amazî gâbo, n'okunywa amashû gâbo^s haguma ninyu?».

²⁸ Lêro omusirika mukulu ayimanga anaciyâkûza n'izû linene omu lulimi lw'e Yûda aderha ebi binwa: «Yumvi akanwa k'omwâmi mukulu, mwâmi w'e Asûru. ²⁹ Ntya kwo mwâmi adesire: Yezeziyahu arhamurhebaga bulya arhamukule omu nfune zâni. ³⁰ Yezeziyahu arhamulanzagya Nyakasane busha, Nya kasane arhuyôkola n'eci cihugo cirhahânwe omu maboko ga mwâmi w'e Asûru. ³¹ Murhayumvaga Yezeziyahu bulya ntya kwo mwâmi w'e Asûru adesire erhi: «Munkuze munanshige, ngasi muguma akalya omuzâbîbu gw'omu kwâge, ngasi muguma akalya ilehe ly'omutini gwâge, ngasi muguma akanywa amîshi g'omu cirhenga câge. ³² Kuhika amango nayîsha n'okumuhêka omu cihugo cishushîne n'ecinyu; cihugo cirimwo enshânô n'idivayi, cihugo c'emigati n'emizâbîbu, cihugo ca mizêti, cihugo c'amavurha n'obûci, lyo mulama, lyo munalekifa. Lêro murhaciyumvaga Yezeziyahu bulya ali amushumika kubî erhi amubwîra mpu: Nyakasane anarhuyôkole! ³³ Ka banyamuzinda b'amashanja babwîne oku baciza ngasi cihugo mwâmi w'e Asûru aligwâsire omu nfune? ³⁴ Ngahi baligi ba nyamuzinda b'e Hamati n'ab'e Arapadi? Banyamuzinda b'e Sefarwayimi, b'e Hena na b'e Hawa, ngahi bali? Ngahi bali banyamuzinda b'ecihugo c'e Samâriya? Ka bakûzire Samâriya omu nfune zâni? ³⁵ Omu banyamuzinda boshi b'ebihugo, bahi balîkûzize ecihugo câbo omu nfune zâni lyo Nyakasane anfumya Yeruzalemu omu nfune?». ³⁶ Olubaga lwahwekêra, ntâ cinwa lwashuzize, bulya kwo mwâmi alirhegesire erhi: «Murhamushuzaga». ³⁷ Okubundi Eliyakimu, mwene Hilkiyahu ye wali murhumisi, Shebuna, mwandisi na Yowahi mwene Asafi mubîsi w'amandiko bagaluka emunda Yezeziyahu ali n'emyamhalo yâbo esharhusire, banacimurhondêreza ebinwa by'omusirika mukulu.

19

Omusengero gw'omulêbi Yesha'yahu

¹ Mwâmi Yezeziyahu erhi ayumva ebyôla binwa bya ebijâci, asharhula e myambalo yâge ayambala sunzu, akanya ajâ omu ka-Nyamuzinda. ² Anacirhuma Eliyakimu ye wali murhambo w'oku bwâmi, boshi na Shebuna, omwandisi, boshi n'abakulu b'abadâhwa erhi banayambîrhe sunzu, anacibarhuma emw'omulêbi Yesha'yahu mwene Amosi. ³ Banacimurhondêreza mpu: «Yezeziyahu oku arhurhumire kw'oku: Olu lusiku lwabîre lusiku lubî, lusiku lwa malibuko, lusiku

^s**18.27** Okulya amazî n'okunywa amashû ciri cimanyîso c'ecizombo cikali cirhogera abarhêzirwe.

Iwa kucîganya na lusiku Iwa nshonyi; bulya abâna bali bufulumuka omu nda za ba nina na ntà misî y'okubayankirira. ⁴Akabà Nyamubâho wâwe anayumva ebîra binwa byoshi, omuntu orhumirwe na mwâmi w'e Asîriya mpu ayishijaciramwo Nyamuzinda ozîne, ci naye yêne ayêrekane oku agayire ebyo binwa oyo Nyamuzinda wâwe. Co carhuma osôkezagye omusengero gwâwe emunda ali kuli ogûla musigala gw'olubaga.»

⁵Balya bambali ba mwâmi Yezekiyahu banacikanya, bajà emwa Yesha'yahu; ⁶Yesha'yahu anacibashuza erhi: «Mujibwîra nawinyu erhi mpu Nyamuzinda oku adesire kw'oku: Mpu orharhemukaga n'ebyo binwa oyumvîrhe, ebyôla binwa bambali ba omwâmi w'e Asîriya banjaciragamwo. ⁷Alà oku namuhiramwo ezindi-zindi nkengêro, ezarhuma ayishirhemuka oku ngasi kanwa akanayumva n'okwo kurhume ashubira emwâbo omu cihugo câge, nanayishirhuma ayîrhwa n'engôrho muli ecôla cihugo câge.

Omusirika mukulu agaluka emunda mwâmi Yezekiyahu ali

⁸Olya muntu anacigaluka, ashimâna omwâmi w'e Asîriya anarhabâlîre e Libna, bulya bali erhi bamubwîzire oku anarhenzire e Lakishi. ⁹Cikonene erhi anayumvirhâge omwanzi guyêrekîre Tirhaka, mwâmi w'e Etiyopiya; banaci- mubwîra mpu: «Alà oku ayishire ali kulwîsa».

Amaruba Senakeribu ayandikiraga Yezekiyahu

Anacirhuma kandi ezindi ntumwa emunda Yezekiyahu ali, erhi: ¹⁰Mujibwîra Yezekiyahu mwâmi w'e Yûda, ntyâla: Erhi mpu omanyè oyôla Nyamuzinda wâwe ocîkubagira akanakurheba ocibwîre erhi Yeruzalemu arhanyagwe n'omwâmi w'e Asîriya. ¹¹Omanyire wênene, ebi abâmi b'e Asîriya bahenyire ebihugo, babiherêrekeza! Nâwe wêne olangalirage oku wabafumamwo! ¹²Abazimu b'eyôla mwâbo ka balikuzizagye agôla mashanja ababusi bâni baherêrekezagya: Gozani, Harani, Resefi, kuguma na bene Edeni bali bayûbasire aha Telasari? ¹³Ngahi bali abâmi b'e Hamati, abà e Arpati, omwâmi w'ecishagala c'e Sefarwayimi, Hena na Hawa?

¹⁴Yezekiyahu erhi ayusirhôla amaruba ga zirya ntumwa, anacigasoma; okuhandi Yezekiyahu anacisôkera ebwa ka-Nyamuzinda, abungûlira galya maruba embere za Nyamubâho. ¹⁵Ezekiyasi anacishenga Nyamubâho anaciderha erhi: «Mâshi Nyamubâho, Nyamuzinda w'Israheli, we otamîre kuli bakerubi, wêne we Nyamuzinda w'amashanja goshi g'igulu, wêne we walemaga empingu n'igulu. ¹⁶Mâshi Nyamubâho orhege okurhwiri kwâwe, oyumve; Nyamubâho olambûle amasû gâwe ocîbonere, oyumve ebi binwa bya Senakeribu orhumire mpu bajacire Nyamuzinda ozîne. ¹⁷Nêci kwo binali, abâmi b'e Asîriya basherêzize amashanja n'ebihugo bya agôla mashanja ¹⁸Nêci kwo binali oku ba kwêbire abazimu ba ebyôla bihugo omu muliro; barhali banyamuzinda ci bushanja bwajiragwa n'amaboko g'abantu, nshâli na mabuye, nk'oku byoshi banabihirigisize. ¹⁹Ci kônene waliha, Nyamubâho, Nyamuzinda wîrhu, nkusengîre orhuyôkole, orhukûle omu maboko gâge, na ntyo agandi mashanja gamanyire ho oku wêne we na Nyamubâho, oku wêne we onabà Nyamuzinda.

Nyamubâho ashuza oku musengero gwa Yesha'yahu

²⁰Yesha'yahu mwene Amosi anacirhuma abagendibwîra Yezekiyahu erhi:

«Oku Nyamubâho, Nyamuzinda w'Israheli adesire kw'oku: Omusengero gwâwe emunda ndi kuli Senakeribu, mwâmi w'Asîriya, naguyumvîrhe. ²¹Alaga akanwa ka Nyamubâho kuli ye: Akugayire, akushekîre, omwânanyere w'e Siyoni, Akukengwîre, akuniolîre irhwe omwânanyere w'e Yeruzalemu. ²²Ndi wajâciraga, ndi wagayaguzagya? Ndi wamokeraga, ndi wamorholeraga amasû? Ntarhungânwa w'Israheli! ²³N'entumwa zâwe wajâcîre Nyakasane, wanaciderha erhi: «N'obunji bw'engâlè zâni nasôsire entondo, nafukula amahukulu garhankarhungânwa g'e Libano. Nakubire emirhi y'enduluma yâge akazâgilimbira n'ensindani zâge mpu zo zihimana oku bwinjà. Nahisire omu mahukulu gâge mazinda, kuhika omu muzirhu gw'emirehe yâge.

²⁴Nahumbire nananywa amîshi g'emwa bene; n'amagulu gâni naganya enyîshi z'e Mîsiri.

²⁵K'orhalisagimanya oku kurhenga mîra najiraga ebyôla bintu, kurhenga mîra nabilâliraga n'oku

bunôla nkolaga nabiyêrekana, lyo ojonjaga ebishagala, ebishagala bizibu. ²⁶ Abayûbakaga ebyôla bishagala ntà misî bacijira, bahwêrîre omu ntemu n'omu kavango bakola bayôsire nka hyâsi hy'omu ndimiro nk'emburho yacimera buhyâhya nk'olubala lumera oku nyumpa, nk'engano ehuha erhanacijakwo emihuli. ²⁷ Ci konene nkuyishi, amango otamîre, amango wahulika n'amango wadahala n'amango ombêrîre burhè. ²⁸ Ebwa kubà oli burhè kuli nie n'ebwa kubà obucîbone bwâwe bwahisire omu marhwiri gâni, nakuhira olugondo emazûlu, nakurhula emilomo n'omugera gwâni. Nakucandabusa omu njira wanayishaga. ²⁹ N'okûla co câbà cimanyîso câwe: guno mwâka bakalya emishabuka y'eyindi myâka, omu mwâka gwa kabiri bâlya emburho yacimezagya yonene; omu mwâka gwa kasharhu mwarhwêra, munasârûle, mwagwika emizâbîbu manayiryekwo amalehe. ³⁰ Ngasi hyanafumire hy'omu mulala gwa Yûda, ngasi hyanasigire hyanashubimera emizî idako hiyâne n'amalehe oku irhwêrhwè. ³¹ Bulya omu Yeruzalemu mwârhenge Omusigala n'oku ntondo ya Siyoni abatwire okw'isî. Bushiru bwa Nyamuzinda w'Emirhwe bwajira ntyo. ³² Co cirhumire Nyamubâho aderha ntya kuli mwâmi w'e Asîriya:

Arhaje kuli olu lugo
Arhalushoshemwo emyampi
Arhalugorhe n'empenzi
Arhaluzonze mishonezo.

³³ Enjira wayishagamwo yo wanashubigalukamwo ci orhaje kuli olu lugo, Nyakubâho okudesire. ³⁴ Nayûbarhira olu lugo lyo nduyôkola, niene ntuma n'omurhumisi wâni Daudi».

Senakeribu ahimwa ananigwa

³⁵ Muli obwôla budufu bônene, Malahika wa Nyakasane anacyîmuka ajà omu cihando ca bene Asîriya, ayîrhamwo bantu bihumbi igana na makumi gali munâni na birhanu; n'erhi bazûka sêzi, lolà oku bali bakola mirhumba yonene. ³⁶ Senakeribu mwâmi w'e Asîriya, ashana ebikunga, agandûla, ayîmuka, agenda, ajibêra e Ninive. ³⁷ Erhi akolaga afukamire omu nyumpa y'omuzimu wâge, oderhwa Nisroki, Adrameleki na Sareseri, bamujaho bamugwîka engôrho, omu cihugo ca Ararati. Omugala Asaradoni, ayîma ahâli hâge.

20

Okulwâla n'okufuma kwa Yezekeyahu

¹ Mw'ago mango, Yezekeyahu^t, endwâla yanacimurhogerakwo alonzifà. Omulêbi Yesha'yahu mwene Amosi anacijà emunda ali anacimubwîra erhi: «Oku Nyakasane adesire kw'oku: Obâge wahâna oburhegesi buzinda hanôla mwâwe, bulya okola walingifa orhanacifume». ² Yezekeyahu anacihindamukira obusû oku lukûta anacishenga Nyamubâho ntyâla: ³ «Mâshi Yâgirwa, Nyakasane, kengêra oku nagenzire bwinjà emalanga gâwe, nyôsire ndi n'omurhima mwinjà, nakajira okushingânîne embere zâwe». Yezekeyahu alaka alakûla. ⁴ Yesha'yahu arhali acihika omu karhî k'engo y'ekâgarhî amango akanwa ka Nyamubâho kamurhindagakwo ntyâla erhi: «Ogaluke ojibwîra Yezekeyahu, mwâmi w'olubaga lwâni erhi: ⁵ Ntyâla kwo Nyamubâho, Nyamuzinda wa sho Daudi, adesire: «Nayumvîrhe omusengero gwâwe, nabwîne n'emirenge yâwe; alaga oku nkolaga nakufumya na hano kugera nsiku ibiri wajà omu ka--Nyamuzinda. ⁶ Nayushûla oku nsiku zâwe myâka ikumi n'irhanu. Nakulîkûza we n'olu lugo omu maboko g'omwâmi w'e Asîriya. Nalanga olûla lugo irenge lyâni n'erya mwambali wâni Daudi lirhuma».

⁷ Yesha'yahu anaciderha erhi: «Murhôle bulembo bwa mutini busungunu». Banacibuyanka babunanika oku kafinjo kamuliko anacifuma. ⁸ Yezekeyahu anacibwîra Yesha'yahu erhi:

^t**20.1** Yezekeyahu lyo izîno liyegire ecihebraniya ahâla abakomire ecigereki n'enfarasè baderha mpu EZEKIYASI

«Cimanyîso cici namanyirakwo oku Nyamuzinda anfumya n'oku enyuma lya nsiku ibiri nasôkera ebwa ka- Nyamuzinda?» ⁹ Yesha'yahu anacimushuza erhi: «Alaga ecimanyîso Nyamubâho akuha: cêrekane oku akanwa kâge kâba oku anadesire: ka walonza ecizunguzungu cije embere magulu ikumi nîsi erhi cishubire enyuma magulu ikumi?» ¹⁰ Yehizekiyahu anacishuza erhi: «Oku cizunguzungu kuli kulembu okujâ embere magulu ikumi; ci kônene kuli kuzibu oku cizunguzungu okushubira enyuma magulu ikumi!» ¹¹ Okuhandi, omulêbi Yesha'yahu anacishenga Nyamubâho naye ashubiza ecizunguzungu enyuma magulu ikumi oku mashonezo ga Akazi kulya canayandagalaga.

Obugo bwa Berodaki-Baladani

¹² Muli agôla mango, Merodaki-Baladani, mugala wa Baladani, mwâmi w'e Babiloni arhumira mwâmi Yezekiyahu amaruba n'oluhembo bulya ali erhi ayumvîrhe oku Hezekiyahu ali mulwâla. ¹³ Yehizekiyahu asîma ashagaluka bwenêne n'okwôla bayishigimurhandûla, anacibalangûla enyumpa abîkiramwo obuhirhi bwâge boshi, amarhale, amasholo, obukû n'amavurha g'engulo ndârhi, abalangûla n'omu abîkira emirasano yâge yoshi. ¹⁴ Omulêbi Yesha'yahu anacijâ emunda Yezekiyahu ali anacimubwîra erhi: «Bici bala bantu bâdesire na ngahi barhenga kuhika eno mwâwe?» Yezekiyahu anacishuza erhi: «Barhenga omu cihugo c'ihanga, e Babiloni». ¹⁵ Yesha'yahu ashubidôsa erhi: «Bici babwîne omu nyumpa yâwe»? Yezekiyahu anacishuza erhi: «Babwîne ngasi by'omu mwâni byoshi, ntâco ntabalangwîre c'omu buhirhi bwâni.» ¹⁶ Yesha'yahu anacibwîra Yehizekiyahu erhi yumvagya akanwa ka Nyamubâho: ¹⁷ Alà oku ensiku zayisha ezi bagukumbamwo banahêke e Babiloni, ngasi ehinali omu nyumpa yâwe yoshi, ngasi ebi ababusi bâwe banakazâgibîka kuhika ene: harhasigale kantu. Nyamubâho okudesire. ¹⁸ Banayishirhola omu bâna bâwe balya wênene ôburha, babajire nka bajâ (bibwindi) byakakola omu bwâmi bwa omwâmi w'e Babiloni. ¹⁹ Yehizekiyahu anacishuza Yesha'yahu erhi: «Akôla kanwa Nyamuzinda adesire kuli nie kali kanwa kinjâ». Akazâgiderha omu murhima gwâge erhi: «Kuziga okwôla kuli kuderha oku nabona omurhûla omu kalamo kâni koshi».

Emyanzi y'okufundika oburhegesi bwa Yezekiyahu

²⁰ Ebisigîre oku bijiro bya Yehizekiyahu, oku atulaga entambala kwoshi, oku ajiraga acidêka c'amîshi, n'omubunda gwakazâgihêka amîshi omu lugo, koshi okwôla ka kurhali kuyandike omu citabu c'Empiriri z'Abâmi b'e Yûda. ²¹ Yehizekiyahu acîhengeka aha burhambi bwa b'îshe wâge, n'omugala Menashê ayîma ahâli hâge.

21

Oburhegesi bwa Menashê omu Yûda (687-642)

¹ Menashê^u ali agwêrhe myâka ikumi n'biri ali muburhe amango âbaga mwâmi ayîma myâka makumi arhanu n'irhanu aha Yeruzalemu. Nina izîno lyâge ye wali Hefsibah. ² Ahenya ajira amabî bwenêne embere za Nyamubâho, ayiga amabî ga galya mashanja Nyamubâho akungushaga embere za bene Israheli. ³ Ashubijâ ayûbaka empêro omu malango n'obwo îshe Yezekiyahu ali amazikûla, ashubigwîka empêro za Baali, akoma n'enshanga nka kulya Ahabu mwâmi w'Israheli ajiraga, afukamira emirhwe y'emalunga yoshi anayikolera. ⁴ Ayûbaka empêro omu ka-Nyamuzinda kalya karhumaga Nyamuzinda aderha erhi: «Aha Yeruzalemu ho nahira Izîno lyâni».

⁵ Abazimu b'emalunga boshi abayûbakira empêro omu ngo z'aka-Nyamuzinda. ⁶ Omugala bamugeza omu muliro gw'abazimu, ajâ alaguza oku mbûko n'oku nyungu ashubijira abashanga

^u**21.1** Menashê kwo kuyegêra ecihebraniya, ahâla abakomera ecigereki n'enfarasê baderha mpu Manassé

n'abalozî, agayîsa Nyamubâho arhalusa. ⁷ Erya nshanga akomaga ayihira mulya nyumpa yarhumaga Nyamubâho abwîra Daudi n'omugala Salomoni erhi: «Mw'eyîra nyumpa n'omwôla Yeruzalemu mwo nacîshozire omu mashanja ga bene Israheli goshi nti mwo nahira izîno lyâni ensiku zoshi. ⁸ Amagulu ga bene Israheli garhakacija gazungula eyi n'eyi omu bindi bihugo kuleka ecihugo nahâga ababusi bâbo, casinga bakâyôrha bajira nka kulya nanabarhegekaga, banakayôrha bashimba amarhegeko mwambali wâni Mûsa àbahâga». ⁹ Ci konene barhayumvagya, Menashè àbahabula, abajirîsa amabî galushire amabî ga galya mashanja Nyamubâho akungushaga embere za bene Israheli.

¹⁰ Lêro obwo, Nyamubâho aderha omu kanwa ka bambali bâge b'abalêbi erhi: ¹¹ «Kulya kubà Menashè amahenya amabî mangana aha, amabî galushire galya g'abantu b'Amoreni, na kulya kubà anarhumire Yûda ajira okubî erhi bazimu bâge bàrhuma, okwôla kwo kurhumire ¹² Nyamuzinda w'Israheli aderha ntya: erhi, Yeruzalemu na Yûda nkola nabalerhera obuhanya bulya bwa nkahûsa amarhwîri ga ngasi yêshi wankanayumva babushambâlakwo. ¹³ Yeruzalemu namulambulirakwo omugozi gwa Samâriya n'okumugalagaza ak'enyumpa ya Ahabu. Yeruzalemu namucêsa nka kula banacêsa embale bayihindula olunda n'olundi. ¹⁴ Najandika ab'emisigala y'aha mwâni, nanabaleka omu maboko g'abashombanyi bâbo. ¹⁵ Okwôla ebwa kubà bajizire ebirhashinganini omu masû gâni, banakayôrha bankuniza ngasi mango kurhenga halya ababusi bâbo barhengaga e Mîsiri kuhika bunôla».

¹⁶ Menashè àyîrha abantu, àbulaga omukò gw'abantu bêru kwêru gwayunjula omu Yeruzalemu kurhenga olunda n'olundi, buzira kuderha bulya bubî ajirisagya Yûda erhi ajira okurhashingânîni embere za Nyamubâho.

¹⁷ Ebisigîre by'ebijiro bya Menashè oku ajizire koshi, ecâha câge, okwôla ka kurhali kuyandike omu citabu c'Empiriri z'Abâmi b'e Yûda? ¹⁸ Menashè anacîcî hengeka aha burhambi bwa ababusi bâge, bamubisha omw'ishwa ly'oku nyumpa yâge, omw'ishwa lya Uza. Omugala Amoni ayîma ahâli hâge.

Oburhegesi bwa Amoni omu Yûda (642-640)

¹⁹ Amoni ali akola agwêrhe myâka makumi abiri n'ibiri erhi abà mwâmi, ajira na yindi myâka ibiri ali mwâmi aha Yeruzalemu. Nina ye wali Meshulemeti mwâli wa Harusi w'e Yotuba. ²⁰ Ajira ebigalugalu embere za Nyamubâho ak'îshe Menashè. ²¹ Agera omu njira yoshi îshe anagezire, arhumikira abazimu anabafukamira. ²² Alekêrera Nyamubâho. Nyamuzinda w'ababusi bâge, arhashimbaga enjira ya Nyamubâho. ²³ Bambali ba mwâmi Amoni banacimugomera, hanaciyîrhira mwâmi omu nyumpa yâge. ²⁴ Ci konene olubaga lwanigûza ngasi boshi banagomeraga mwâmi Amoni; olubaga lwanaciyîmika omugala Yoshiyahu ahâli hâge.

²⁵ Ebisigîre by'ebijiro bya Amoni. oku ajizire koshi, okwôla ka kurhali kuyandike omu citabu c'Empiriri z'Abâmi b'e Yûda? ²⁶ Bamubisha omu nshinda yâge, omu ishwa lya Uza. Omugala Yoshiyahu ayîma ahâli hâge.

22

Omurhondêro gw'obwâmi bwa Yoshiyahu (640-609)

¹ Yoshiyahu^v ali agwêrhe myâka munâni erhi abà mwâmi, anaciyîma myâka makumi asharhu na muguma aha Yeruzalemu. Nina ye wali Yedida mwâli wa Adaya w'e Boskati. ² Akola okushingânîne omu masû ga Nyamubâho, ashimba loshi enjira y'îshe Daudi, arhageraga eburhambi, arhaderhaga mpu ankayihushira ôli ebwa kulyo ôli ebwa kumosho.

Okubonekana kw'ecitabu c'Amarhegeko

^v**22.1** Yoshiyahu kwo kuyegêra ecihebraniya, ahâla abakomera enfasè n'ecigereki baderha mpu JOSIASI

³ Omu mwâka gwa kali ikumi na munâni kurhenga halya aberaga mwâmi, Yoshiyahu anacirhuma Shafani, ye wali mwandisi, mwene Asalyahu, mugala wa Meshulami, ayanka amurhuma ebwa ka-Nyamuzinda anacimubwîra erhi: ⁴ «Osôke ojè emunda Hilkiyahu ye mudâhwa mukulu ali oyanke zirya nfaranga zanabikagwa omu ka-Nyamuzinda zoshi, zirya abalanga emihango banahôzagya oku lubaga. ⁵ Bazihè abakulu b'abûbasi b'aka-Nyamuzinda, nabo bazigabire abûbasi badwîrhe bafuka emyongobana y'omu nyumpa, ⁶ bakamase - ntyo ababinji, abayûbasa, n'abûbasi boshi, bagulemwo emirhi n'amabuye magôye lyo bashakûlula bwinjâ akôla ka-Nyamuzinda. ⁷ Ci barhaderhaga mpu bankabadôsa kurhi bazikolêsize bulya babâga bantu bakola n'omurhima mwinjâ.

⁸ Okubundi Hilkiyahu ye oligi mudâhwa mukulu, anacibwîra omwandisi Shafani erhi: «Narhôteze ecitabu c' Amarhegeko omu ka-Nyamuzinda^w». Hi- Ikiyahu anahêzeza Shafani ciryâ citabu, naye anacisoma. ⁹ Oku bundi, omwandisi Shafani, agaluka ajâ emwa mwâmi anacimurhondêzeza kurhi byabîre, erhi: «Bambali bâwe barhôteze zirya nfaranga zanali omu nyumpa, bazihè abakozi, n'abalanzi b'aka-Nyamuzinda». ¹⁰ Kandi omwandisi Shafani anacibwîra mwâmi ogu mwanzi erhi: omudâhwa mukulu anampîre ecitabu». Shafani acirhola arhondêra okucisomera mwâmi.

Okucîdôsa omulêbi-kazi Hulda

¹¹ Mwâmi erhi ayumva ebinwa by'omwôla citabu c' Amarhegeko, asharhula emyambalo yâge; ¹² anacirhegeka omudâhwa Hilkiyahu, boshi na Ahikami, mugala wa Shafani, boshi na Akbori mugala wa Mikaya, boshi n'omwandisi Shafani, boshi na Asaya murhumisi wa mwâmi, erhi: ¹³ «Mukanye mugendindôkeza Nyamubâho ebinyêrekîre, ebiyêrekîre olubaga na Yûda yêshi muli ebîra binwa bisomirwe mw'eci citabu barhôleaga; bulya obukunizi bwa Nyamubâho buli bunji kuli rhwe ebwa kubâ ababusi bîrhu barhayumvagya ebinwa biri mw'ecîra citabu, barhaderhaga mpu bankanjira nka oku binayandisirwe».

¹⁴ Omudâhwa Hilkiyahu, boshi na Ahikami, boshi na Akbori, boshi na Shafani na Asaya bakanya bajâ emw'omulêbi-kazi ye Hulda mukâ Shalumu mugala wa Tikwa, mugala wa Harhasa ye wali mulanzi w'emyambalo; nyamukazi abâga aha Yeruzalemu omu mûbako gwa kabiri. Erhi babâ bamamuganîrira, nyamukazi anacibashuza erhi: ¹⁵ «Ntya kwo adesire Nyamubâho, Nyamuzinda w'Israheli: Mugendibwîra oyôla muntu wabarhumaga emunda ndi oku Nyamubâho adesire ntya: ¹⁶ Alâ oku nkola nalêrha obuhanya kuli olûla lugo n'oku bantu bayûbakamwo: buli omu binwa bya ciryâ citabu omwâmi w'e Yûda anasomaga. ¹⁷ Bulyâla banyasire, bagendikarherekêra abazimu, ebwa kubâ bangayisize na ngasi mabî bajira goshi, oku bukunizi bwâni bwayâsire kuli ahôla hantu, na ntâko burhenge. ¹⁸ Kandi mugendibwîra oyôla mwâmi w'e Yûda wamurhumaga mpu mugendidôsa Nyamubâho, erhi kwo adesire ntya Nyamubâho, Nyamuzinda w'Israheli: Kuli ebyôla binwa wayumvagya. ¹⁹ Bulya omurhima gwâwe gwababire kuli abôla hantu n'oku bantu bahayûbaka nti babâ cêrekane c'okuyôbohya na cijâci, kulya kubâ washarhagwîre emyambalo yâwe, wanavugumula emirenge embere zâni, nâni nkuyumvîrhize bwenêne, Nyakasane okudesire. ²⁰ Alâ oku nayishikuyankirira aha burhambi bw'ababusi bâwe, wanayishibishwa n'omurhûla n'amasû gâwe gârhaboneko agôla mabî nâyishijirira ecôla cihugo». Banacigendibwîra mwâmi eryôla ishuzo.

23

Okuhamîriza Amarhegeko

¹ Mwâmi anacirhuma mpu bajè bashûbûza abashamuka b'omu Yûda n'abâ omu Yeruzalemu

^w**22.8** : Ecitabu carholagwa omu ka-Nyamuzinda na Hilkiyahu mudâhwa mukulu ago mango câli c'olushika.

mpu bajè ihano haguma naye. ² Mwâmi anacisôkera ebwa ka-Nyamuzinda, ali boshi n'olubaga lw'e Yûda loshi n'olw'e Yeruzalemu, ali boshi n'abadâhwa n'abalêbi, kuguma n'olubaga loshi kurhenga oku munyinyi kuhika oku mukulu kulusha, anacibasomera, nabo erhi bâna rhezirage amarhwîri, birya binwa bya ecitabu c'Amalaganyo barhôleaga omu ka-Nyamuzinda. ³ Mwâmi erhi abà akola ayîmanzire embere z'olubaga oku nkingi, abâna eciragâne embere za Nyamubâho, oku ashimba amarhegeko n'ebinwa bya Nyamubâho byoshi n'omurhima gwâge goshi, n'omûka gwâge gwoshi, n'okujira ngasi oku ebinwa biri muli ecôla citabu c'Amalaganyo binamuhunyire. Olubaga nalo lwanacigereza haguma na mwâmi muli eyôla ndagâno.

Empindulo y'ebiyêrekîre obuyêmêre omu Yûda

⁴ Mwâmi arhegeka omudâhwa mukulu Hilkiyahu n'owamulondaga omu bukulu kuguma n'abalanga emihango, mpu bakûle omu ka-Nyamuzinda ngasi bintu banali bahirîremwo Baali, erya nshanga, abandi bazimu ba emalunga; banacigendibiyôkera enyuma lya Yeruzalemu omw'ishwa lya Kedroni n'oluvù lwâbyo bagendilubulagira e Beteli. ⁵ Arhenza balya badâhwa b'abazimu, ngasi abà abâmi b'e Yûda banali bamâjira mpu bo bakolaga bajà bayôkera obukù omu birhwa, omu bishagala bya Yûda n'omu marhambi ga Yeruzalemu, balya banakazitumbûkiza Baali enshangi boshi, abadâhwa b'izûba, ab'omwêzi, na ngasi bandi bazimu b'emalunga boshi. ⁶ Omu ka-Nyamuzinda bakulamwo erya nshanga, bagendiyikwêba kuli na Yeruzalemu omu mugezi gwa Kedroni; babiyôkera omwôla mugezi gwa Kedroni na erhi babà bamayijira luvù balukabulira aha bakazâgibisha eyindi mifû y'abantu barhishîbwi omu lubaga. ⁷ Ashâba enyumpa z'ebigoli by'ennama omu ka-Nyamuzinda n'aha abakazi bakazâgilukira orhwanzo rhw'erya nshanga ya Ashera.

⁸ Ashûbûza abadâhwa b'omu bishagala bya Yûda byoshi, bashâba erya munda bagendigikatumbûkiza enshangi omu birhwa kurhenga e Geba kuhika e Bersheba, ahongola ngasi mpêro zanabaga oku mihango, nka oluhêro lwabaga oku muhango gwa Yozwè murhambo w'olwo lugo, lwâli ebwa kumosho kwa omuntu nka akola ajà muli olwo lugo. ⁹ Ci konene abôla badâhwa bakazâgijà omu birhwa, barhayêmêreragwa okusôkera oku luhêrero lwa Nyamubâho, ci bakazilya oku mugati gurhalimwo lwango haguma na bene wâbo. ¹⁰ Mwâmi ashâba Tofeti, omu kabanda ka bene Hinomi mpu lya bagokôla okukazigeza bagala bâbo nîsi erhi bâli bâbo omu muliro bakola babarherekêra omuzimu Moloki. ¹¹ Ayîrha enfarasi abâmi b'e Yûda bali bamarherekêra Izûba aha muhango gw'aka-Nyamuzinda hôfi n'enyumpa y'omurhambo Natani-Meleki yabaga omu myûbako y'eburhambi; kuguma ayôca n'engâlè za Izûba. ¹² Mwâmi ahongola empêro zabaga oku cizimbêro c'enyumpa ya Akazi yabaga enyanya, zajiragwa n'abâmi b'e Yûda, kuguma n'empêro mwâmi Menashè ayûbakaga omu mihanda yombi y'aka-Nyamuzinda, azirhenza, na oluvù lwâzo agedilukwêba omu mugezi gwa Kedroni. ¹³ Mwâmi akundula empêro zabaga olunda lw'ebushoshôkero bw'izûba e Yeruzalemu n'ezabaga olunda lw'entondo ederhwa Kahenya ezi Salomoni mwâmi w'Abayahudi ayûbakiraga Astarte muzimu w'Abanya-Sidoni, ahongola empêro za Kemoshi muzimu w'abantu b'e Mowabu, ahongola empêro za Milikomi ibala lya bene Amoni. ¹⁴ Avunyongola ngasi mabuye ganali magwîke, ajà atwa enshanga ngasi aha zanali hoshi n'okuhabumba mavuha g'abantu.

Empindulo omu bwâmi bw'emwênè

¹⁵ Kuguma n'oluhêro lwabaga aha Beteli, lwayûbakagwa na mwâmi Yerobwâmi mugala wa Nebati, lwo ashombanyisagyamwo Israheli. Olwo luhêro kuguma na enyanya emunda lwâli ayidûlika muliro, ayôca n'erya nshanga ya Ashera. ¹⁶ Yoshiyahu, erhi aderha mpu agalamira alangira ebyûsho biri oku ntondo, arhuma abagendiyanka amavuha gaciri muli ebyôla byûsho, agayôkera oku luhêro analuhongola omu kushimba akanwa ka Nyamubâho akaderhagwa n'omulêbi muntu wa Nyamuzinda ye wajàga akûbiza ebyôla bintu (ahamagaza ebyôla bintu). ¹⁷ Okubundi anaciderha erhi: hira hirhondo nalangîra hala kwo kuderha kurhi? Abantu b'omu

lugo bamushuza mpu ciri cûsho ca muntu wa Nyamuzinda, warhengaga e Yûda, ye wayîshaga alêba ebyôla bintu ojirire oluhêro lwa aha Beteli. ¹⁸ Aderha erhi: «Mumuleke ntà muntu ciru n'omuguma oderhâge mpu ahindula agôla mavuha». Nkenga agôla mavuha, kuguma n'a mavuha g'omulêbi warhengaga e Samâriya.

¹⁹ Yoshiyahu akûlisa n'enyumpa zabaga nyûbake enyanya omu birhwa by' omu bishagala by' e Samâriya, byayûbakagwa n'abâmi b'Israheli, banagayîsamwo Nyamubâho; ahôla ahadûlika muliro nka kulya anajiraga aha Beteli. ²⁰ Ngasi badâhwa b'omu birhwa banabâga eyôla munda, abayirhira oku luhêro, ayôkera kwo n'amavuha g'abantu, buzinda bwaho ashubira e Yeruzalemu.

Olusiku lukulu lwa Basâka

²¹ Mwâmi anacihâna elira irhegeko oku lubaga erhi: «Mujire olusiku lukulu lwa Basâka mukuzemwo Nyamubâho, Nyamuzinda winyu nka oku binayandisirwe omûla citabu c'amalaganyo». ²² Okuli ntà Basâka bakuzize nka oyôla, ôli amango g'abacîranuzi, ôli n'amango g'abâmi omu Israheli n'omu Yûda. ²³ Omu mwâka gwa kali ikumi na munâni kurhenga Yoshiyahu ali mwâmi lyonene bajizire olusiku lukulu lwa Basâka luli ntyo, omu kukuza Nyamubâho aha Yeruzalemu.

Yoshiyahu ayûsa eby'obukurungu omu Yûda

²⁴ Kuguma Yoshiyahu aherêrekeza abashonga, abalaguzi, abalozi n'abazimu na ngasi bindi binyegenyeye byâbâga omu cihugo ca Yûda na aha Yeruzalemu, ayûkiriza ntyo ebinwa by'oburhegesi ebyali biyandike muli cirya citabu omudâhwa Hilkiyahu arhônga omu ka-Nyamuzinda. ²⁵ Embere zâge harhabonekanaga washimba akâge akanwa ka Nnâmahanga n'omurhima gwâge goshi n'iroho lyâge lyoshi n'emisî yâge yoshi nka oku byanali biyandisirwe na Mûsa, enyuma zâge kuguma harhacîbonekaga oli akâge. ²⁶ Ci konene Nyamubâho arhatwîkaga oburhè ali agwêrhekwo Yûda erhi galya mabî Menashè amugayisagyamwo garhuma. ²⁷ Nyamuzinda anaciderha erhi: «Nkola naherêrekeza Yûda naye nka kulya naherêrekezagya Israheli n'olûla lugo lwa Yeruzalemu nali namacîshoga nalo naluleka, kuguma n'eyi nyumpa nali ndesire nti mwo nahira izîno lyâni».

Okufâ kwa Yoshiyahu

²⁸ Ebisigîre oku bijiro bya Yoshiyahu, oku ajizire koshi okwôla ka kurhali kuyandikc omu citabu c'Empiriri z'Abâmi b'e Yûda. ²⁹ Amango gâge Faraoni mwâmi w'e Mîsiri Neko mwâmi w'e Mîsiri asôka mpu ajilwîsa o mwâmi w'e Sîriya agera olunda lw'olwîshi lwa Efrata. Mwâmi Yoshiyahu amutulakwo entambala, Faraoni mwâmi w'e Mîsiri ayîrhira mwâmi Yoshiyahu aha Megido erhi anamugwako ntya. ³⁰ Abarhumisi bâge bayisha bamubarhwîre cikola na cirunda kurhenga e Megido, bayisha bamubarhwîre omu ngâlè, na erhi bamuhisa aha Yeruzalemu bamubisha omu yâge nshinda. Olubaga lw'omu cihugo lwarhônga Yoyakazi, mugala wa mwâmi Yoshiyahu, lwamushîga amavurha lwamujira mwâmi ahâli h'îshe.

Obwâmi bwa Yoyakazi omu Yûda (609)

³¹ Yoyakazi ali agwêrhe myâka makumi abiri n'isharhu erhi abâ mwâmi, anashinga myêzi isharhu ali mwâmi aha Yeruzalemu. Nina ye wali Hamutali mwâli wa Yirimiyahu w'e Libna. ³² Ajira ebirhashinganini omu masû ga Nyamubâho nka oku bashakulu wâge banajiraga. ³³ Faraoni mwâmi w'e Mîsiri Neko amushwêkera aha Ribla mpu lyo alekiyîmira aha Yeruzalemu, Ribla abâga omu cihugo ca Hamati, akavurhîsa ecihugo talenta igana z'amarhale na talenta nguma y'amasholo. ³⁴ Faraoni mwâmi w'e Mîsiri Neko arhônga Eliyakimu mwene Yoshiyahu abâ ye ajira mwâmi ahâli h'îshe Yoshiyahu, ahindula izîno lyâge amuhà erya Yehoyakimu. Olya Yehowakazi agwârhaga ajâ e Mîsiri anajifira yo. ³⁵ Yehoyakimu ahonga mwâmi Faraoni mwâmi w'e Mîsiri amarhale n'amasholo ci konene avurhîsa ecihugo ezôla nfaranga Faraoni mwâmi w'e Mîsiri ali amusêzizekwo; buzinda aseza abantu omu cihugo, boshi bakahonga amarhale

n'amasholo ngasi muguma oku anahashire, n'erhi bàbâga bamabishubûza, banahà Faraoni mwâmi w'e Mîsiri Neko.

Obwâmi bwa Yehoyakimu omu Yûda (609-598)

³⁶ Yehoyakimu ali agwêrhe myâka makumi abiri n'irhanu amango abâga mwâmi, ayîma myâka ikumi na muguma ali mwâmi aha Yeruzalemu. Nina ye wali Zebida mwâli wa Pedaya w'e Ruma/Duma. ³⁷ Ahenya ebigalugalu embere za Nyamubâho nka kulya ababusi bâge banajiraga.

24

¹ Muli agôla mango Nabukondonozori mwâmi w'e Babiloni, ayimuka akola ajà alwa, Yehoyakimu anacimushiga ci buzinda acîhindula kuli ye. ² Nyamubâho arhumira Yehoyakimu engabo zarhenga e Kaldeya, engabo y'Abanya-Sîriya, engabo y'Abanya-Mowabu, n'engabo y'Abanya-Amoni, boshi bacîhonda kuli Yûda mpu bamushâbe nka kulya akanwa ka Nyamubâho kanaderhagwa n'abalêbi. ³ Obwo burhegesi bwa Nyamubâho bônene bo bwarhumaga okwôla kuyisha omu Yûda mpu lyo amukûla embere zâge erhi galya mabî Menashê ajiraga garhuma, ⁴ ci na ecindi carhumire, guli gulya mukò gw'abêru kwêru abulagaga kuhika Yeruzalemu ayunjula mukò gw'abêru kwêru. Nyamubâho arhali alonzize okubabalira.

⁵ Ebisigîre oku bijiro bya Yehoyakimu, ngasi oku anajizire koshi, okwôla ka kurhali kuyandike omu citabu c'Empiriri z'Abâmi b'e Yûda? ⁶ Yehoyakimi acîhengeka aha burhambi bw'ababusi bâge, n'omugala Yoyakini ayîma ahâli hâge.

⁷ Oyo mwâmi w'e Mîsiri arhacirhengaga bundi omu cihugo câge mpu ayisha arhabîre; ali okubà omwâmi w'e Sîriya amamunyaga ngasi ebi oyo mwâmi w'e Mîsiri ali agwêrhe kurhenga oku mugezi gw'e Mîsiri kujà oku lwîshi lwa Efrata.

Omurhondêro g'obwâmi bwa Yoyakini (598)

⁸ Yoyakini ali agwêrhe myâka ikumi na munâni ali muburhe erhi ayîma obwâmi, anacyîma myêzi isharhu aha Yeruzalemu. Nina izîno lyâge ye wali Nehushata mwâli wa Elinatana, w'e Yeruzalemu. ⁹ Ajira ebigalugalu embere za Nyamubâho ak'îshe.

Okuhêkwa kwa burhanzi omu bujà

¹⁰ Mw'agôla mango engabo ya Nabukondonozori mwâmi w'e Babiloni, yarhenga e Yeruzalemu, yanacigorha ecishagala. ¹¹ Nabukondonozori mwâmi w'e Babeli ajà e mbêre z'olwo lugo engabo yâge yali elugosire. ¹² Okubundi Yoyakini ahuluka ajà emunda olya mwâmi w'e Babiloni ali, yêne, nina, abambali, abagula bâge, n'enshangî zâge, naye olya mwâmi amugwârha mpira, mwâli omu mwâka gwa kali munâni kurhenga ali mwâmi. ¹³ Ahôla, asâbunga obuhirhi boshi bwa aka-Nyamuzinda, kuguma n'obuhirhi bw'omu bwâmi, avunyangula birya birugu by'amasholo, Salomoni mwâmi w'Israheli ali amâhira omu ka-Nyamuzinda nka kulya Nyamubâho anali adesire. ¹⁴ Agukumba Yeruzalemu yêshi, abarhambo boshi, abalwî boshi, bantu bihumbi ikumi bagukumbwa, kuguma n'abalangaga n'abatuzi, barhasigalaga abarhali balya bantu banyi banyi bônene b'omu cihugo. ¹⁵ Ahêka ntyo Yoyakini, mululîze e Babiloni boshi na nina, kuguma na bakà mwâmi eshangî zâge, abarhambo b'omu cihugo. ¹⁶ Kuguma asâbunga n'abalwî, bantu bihumbi nda, asâbunga abatuzi n'abandi ba obulenga, bantu cihumbi ngasi zanali ntwâli omu kulwa, mwâmi w'e Babiloni abaheka bujà e Babiloni. ¹⁷ Mwâmi w'e Babiloni ayanka Matanya, mwishê wa Yoyakini, abà ye ajira mwâmi ahâli ha Yoyakini, anamuhindula izîno amuhà erya Sedekiyasi.

Omurhondêro g'obwâmi bwa Sedekiyasi omu Yûda (598-587)

¹⁸ Sedekiyasi agwêrhe myâka makumi abiri na muguma amango abâga mwâmi, ayîma myâka ikumi na muguma aha Yeruzalemu. Nina ye wali Hamutali, mwâli wa Yirimiyahu w'e Libna.

¹⁹ Ajira ebigalugalu embere za Nyamubâho, ayiga amabî Yehoyakimu ajiraga. ²⁰ Okwôla koshi

kwabaga omu Yeru zalemu n'omu Yûda erhi bukunizi bwa Nyamubâho burhuma kuhika amango abakagaga loshi embere zâge. Sedekiyasi anacihindula kuli mwâmi w'e Babiloni.

25

Okugorhwa kwa Yeruzalemu

¹ Omu mwâka gwa kali mwenda gwa okuyîma kwa mwâmi Sedekiyasi^x, omu nsiku ikumi z'omwêzi gwa kali ikumi, Nabukondozori mwâmi w'e Babiloni ayisha n'engabo yâge nyinji y'abalwî arhêra Yeruzalemu, atwa ebirâlo eburhambi bw'ecôla cishagala, acigorha acizungulusa ngurhu. ² Ecôla cishagala bacigorha ntyo kuhika omu mwâka gwa kali ikumi na muguma gwa okuyîma kwa Sedekiyasi. ³ Omu nsiku mwenda z'omwêzi, erhi olubaga loshi lwahweriragwe n'ebiryo, cicolaga cizombo conene lurhaciymbwa kwo ciru n'eby'okulya. ⁴ Bahumba omwîna omu lugo, engabo y'abalwî yoshi yashesheramwo yayâka: budufu yagera omu muhango gw'ekarhî ka byôgo bibiri olu nda lw'ishwa lya mwâmi, erhi n'engabo y'Abakaldeya enagosire ecihugo. Mwâmi agera omu njira y'e Araba. ⁵ Ci konene eyôla ngabo y'abanya-Kaldeya yanacishimba mwâmi, yamugwârhira omu kabanda ka Yeriko, engabo yâge yoshi yayâka yamusiga yênene. ⁶ Erhi babâ bamagwârha mwâmi, bamuhêka emunda omwâmi w'e Babiloni ali aha Ribla, hamuhenyera amabî. ⁷ Abâna bâge babaniga erhi na yêne adwîrhe asinza, okubundi mwâmi Nabukondozori arhula amasû ga Sedekiyasi gombi, bamushwêka n'emigozi y'ecûma bamuhêka e Babiloni.

Yeruzalemu agwârha anahêkwa bujâ obwa kabirhi

⁸ Omu nsiku nda z'omwêzi gwa karhanu mwâli omu mwâka gwa kali ikumi na mwenda kurhenga Nabukondozori, ayîmire omu Babiloni, omurhambo w'engabo yâge izîno lyâge ye Nebuzaradani, ayisha aha Yeruzalemu. ⁹ Ayôca aka-Nyamuzinda ayôca enyumpa ya mwâmi, ayôca n'ezindi nyumpa z'omu Yeruzalemu zoshi, kuguma n'enyumpa z'abarhambo nazo azidûlika muliro. ¹⁰ Engabo y'abôla basirika b'e Kaldeya, yahongola enkûta zoshi z'omu Yeruzalemu. ¹¹ Nabuzaradani asâbunga olubaga loshi lwâli lucisigîre omu cishagala, ciru nabakazâgiciheka bônene emunda mwâmi w'e Babiloni ali, na ngasi bandi banali bacisigîre, agukumba ahêka. ¹² Oyo murhambo w'engabo, aleka obuhinzi butya butya bônene bw'ecihugo mpu bukazihinga emizâbîbu n'amashwa.

¹³ Abôla banya-Kaldeya bavunanga eminâra y'omulinga yabaga omu ka- Nyamuzinda, n'enyôgero n'eciyanja byâbâga omu ka-Nyamuzinda banacihêka ogôla mulinga goshi e Babiloni. ¹⁴ Banacirhola enyungu, emirhwanzo, orhwere, ebikombe na ngasi bindi birugu bya mulinga bakazâgijiriramwo enterekêro, bahêka. ¹⁵ Oyôla murhambo w'abasirika, kuguma arhola ebitumbûkizo n'ebindi birugu by'okukangûla ngasi byanali bya masholo n'eby'amarhale, nabyo ahêka. ¹⁶ Eyôla miringa yombi, cirya ciyanja n'enyôgero, Salomoni ayûbakiraga omu ka-Nyamuzinda kurhankahashikîne okujira omulengo gw'ebyôla birugu. ¹⁷ Oburherema bw'omunâra murhanzi bwâli bwa makoro ikumi na munâni, oku nyanya kwâli ensirha y'omulinga n'oburherema bw'eyôla nsirha gali makoro asharhu na oku muhiro gwa olubigabiga kwâli obushengerere bw'emikuzo, byoshi byâli bya mulinga. Omunâra gwa kabiri nago kwo gwanali muyûbake ntyôla na ngasi ebyanalikwo byoshi.

¹⁸ Oyôla murhambo w'abasirika agwârha omudâhwa mukulu Seraya n'owamulondaga, ye Sefanyahu agwârha n'abalanzi b'emihango oku banali basharhu. ¹⁹ Omu lugo agwârhamo enshagi yakazigirhegeka abasirika bakazâgijâ oku matabâro, ahandi agwârhamo bantu barhanu omu barhonyi ba mwâmi, abâ banarhólaga omwôla lugo, bagwârha omwandisi w'omurhambo

^x**25.1** Omu kuyegera ecihebraniya, oyo mwâmi anaderha SEDEKIYAHU, kwo kuderha *Nyakasane ye mushinganyanya*.

w'abasirika ye wakazigilalûla engabo omu cihugo, ashubigwarhamwo bandi balume makumi galindarhu, bantu b'omu lubaga konene baciri omwôla lugo. ²⁰ Nabuzaradani, oyo murhambo w'abalwî, erhi abà amabagwârha, abahêka emunda mwâmi w'e Babiloni ali aha Ribla. ²¹ Oyôla mwâmi w'e Babiloni abayîrhirira aha Ribla omu cihugo ca Hamati. Ntyo kwo Yûda naye ahêkagwa bujà kuli n'ecihugo câge.

Godoliyasi, murhambo mukulu w'e Yûda

²² Oku ngabo yasigalaga omu cihugo ca Yoda, kwa balya bantu Nabukondonozori mwâmi w'e Babiloni asigaga omu cihugo, abahà omurhambo izîno lyâge ye Gedaliyasi mugala wa Ahikamu, mugala wa Shafani. ²³ Erhi abarhambo ba ngasi murhwe bayumva kuguma n'abantu bâbo, oku mwâmi w'e Babiloni anajizire Gedaliyasi mukulu w'olubaga, boshi bajà emunda Gedaliyasi ali aha Mispâ. Balimwo: Yishimaeli, mugala wa Netanya, Yohanani mugala wa Kareahi, Seraya mugala wa Tanhumeti w'e Netofa na Yazanyahu mugala wa Maaka, bayisha boshi n'engabo zâbo. ²⁴ Gedaliyasi abakomêreza boshi n'endahiro erhi: «Mwe n'abantu binyu murhayôbohaga okushiga abantu b'e Kaldeya; mubêre omu cihugo, mukolere mwâmi w'e Babiloni mwabona oku bwâbâ bunguke bwinyu».

²⁵ Ci konene omu mwêzi gwa nda, Yishimaeli mugala wa Netanya, mugala wa Elishama⁶ w'omu buluzi, ayisha alusîbwe n'abantu Banya-Kaldeya banali boshi naye aha Mispâ. ²⁶ Okubundi, olubaga loshi kurhenga oku murhò, kujà oku mukulu, bashana ebikunga kuguma na balya barhambo bâbo boshi, bajà e Mîsiri erhi kuyôboha Abanya-Kaldeya kurhuma.

Okubabalirwa kwa Yoyakini

²⁷ Omu mwâka gwa makumi asharhu na nda gwa okululizibwa kwa Yoyakini mwâmi w'e Yûda, omu mwêzi gwa ikumi na kabirhi, omu nsiku makumi abirhi na nda z'omwêzi, Evil-Merodaki mwâmi w'e Babiloni omwâka ayîmaga mwo, ayînamula irhwe lya Yoyakini, amukûla omu mpamikwa. ²⁸ Amushambâza n'obonjo, ishungwè lyâge lyajà enyanya ly'amashungwè g'abandi bâmi banalibashwêkîrwe boshi haguma naye e Babiloni. ²⁹ Amuhogoza erya myambalo y'abashwêkwa, Yoyakini akâlîra oku cîbo câge boshi naye, amango anacihali goshi. ³⁰ Omu kulama mwâmi akazimuha ngasi ebi analagîrîrekwo omu kalamo kâge koshi⁷.

⁷**25.30** : Olu lukere luyêrekîne gurhi Yoyakini arhonaga emwa mwâmi w'e Babiloni erhi ayûsi mubabalira. Naye alamira oku bwâmi ensiku zoshi z'akalamo kâge.

ECITABU CIRHANZI C'ENGANÎRO

Enshokolezi

Ebitabu bibirhi by'enganîro càli citabu ciguma. Bishambâla kulusha emyanzi ya Israheli eshambîrwe omu bitabu bya Samweli n'eby'Abâmi. Cîkwône owabiyandikaga agwêrhe omuhigo gwâge gwâge: okumanyîsa obwâmi bwa Nnâmahanga en'igulu, bwâmi bwarhengaga omu bwimâna bw'enyanza

Daudi, Yezekiyahu na Yoshiyahu, abo bâmi bakulu bacîhanganyire bwenêne okuyinjiya aka-Nyamuzinda. Mwâmi Daudi ye wali ntwâli nkulu muli abo bâmi boshi. Nnâmahanga ashubijira bo naye endagâno ajiraga omu mango ga mîra n'abantu bashinganyanya b'omu Israheli.

Ecitabu cirhanzi e' Enganîro cimanyisa iburha lya Yûda, shakulûza wa Daudi. Na kandi ciderha abâna ba Daudi yêne, omulala gwa Bene Levi, abakola omu ka-Nyamuzinda n'omulala gwa bene Yeruzalemu (1 Nga 1-9). Omu myanzi y'Akalamo ka Daudi (1 Nga 10-29), amabî gâge gali mafulike. Obulêbi bwa Natani bwajirikana (1 Nga 17), n'emikolo y'okuyinjiya obu rherekêre bw'omu ka -Nyamuzinda nayo yayunjula (1 Nga 13; 15; 16).

Amango ga Salomoni, eco citabu ciderha bwenêne kurhi aga aka- Nyamuzinda na kurhi Nyamuzinda alagânanaga n'olubaga lwâge (2 Nga 1-9). Enyuma ly'okuberulukana kw'amashanja g'idako, owayandikaga eco citabu acîsêza okumanyîsa emyanzi y'abantu b'eyo munda bône. Abâmi batwîrwa e mmanja nk'oku ngasi muguma ashimbire lwîganyo lwa Daudi (2 Nga 10-36). Abâmi babî basherêza byoshi; na buzinda bwa nyuma ecishagala c'e Yeruzalemu calibuzibwa n'abashombanyi.

Ebi binwa biri bya kuyigîriza abantu oku luli lw'iragi olubaga, lwayunjulirana n'obwêmêre kuli Nyamuzinda. Ebinwa bibirhi ebyo bitabu bibâmwo bibà binjâ bwenêne oku bantu ba ngasi mango:

- 1. Kuli kwa bulagîrire bwenêne okurhindibukira ebiyêrekîre burhanzi iroho.*
- 2. Nyamuzinda orhegeka igulu lyoshi. Rhurhegesirwe nîrhu rhukukengêre omu malibuko n'omu mbaka zîrhu z'ensiku z'ene.*

EBIRI OMU CITABU CIRHANZI C'ENGANÎRO

- 1. Entondekanye y'emilala: cigabi 1-10*
- 2. Obwâmi bwa Daudi: Owarhangiraga oburherekêre: cigabi 11-29*

EBIRI OMU CITABU CA KABIRHI C'ENGANÎRO

- 1. Obwâmi bwa Salomoni: cigabi 1-9*
- 2. Akalamo k'abantu b'omu Yûda kuhika amango g'okulibuzibwa kwâbo: cigabi 10-36*

1

ECITABU CIRHANZI C'ENGANÎRO

I. Olukalaba lw'amâburhwa kurhenga Adamu kuhika kuli Daudi

Olukalaba lw'amâburhwa oku gashimbîne kurhenga Adamu kuhika Ezau

¹ Adamu aburha Seti; Seti aburha Enoshi, ² Enosi aburha Kenani, Kenani aburha Mahalaleli,

Mahalaleli aburha Yeredi, ³Yeredi aburha Henoki, Henoki aburha Metushalem, Metushalem aburha Lameki, ⁴Lameki aburha Nûhu. Nûhu aburha Semu, Kamu na Yafeti.

Bene-Yafeti

⁵ Alaga bagala ba Yafeti: Gomeri, Magogi, Madayi, Yavani, Tuvani, Tubali, Mesheki na Tirasi.

⁶ Bene Gomeri bo: Askenazi, Difati na Togarma. ⁷ Bagala ba Yavani, bo: Elisha, Tarsisi, Kiti na Rodanimu.

Bene-Kamu

⁸ Alaga bagala ba Kamu, bo: Kushi, Misrayimu, Puti na Kanâni; ⁹ Bagala ba Kushi, bo: Seba, Havila, Sabta, Ragma na Sabteka, bagala ba Rama, bo: Saba na Dedani. ¹⁰ Kushi naye aburha Nimrodi, owabâga mwâmi-hanga murhanzirhazi wa hano igulu. ¹¹ Misrayimu ye wali shakulûza w'abantu b'e Ludi, Anemi, Lehabi n'ab'e Nafutu, ¹² w'abantu b'e Patrosi, b'e Kaslu n'e Kafutori, Iwo lunda Abafilistini barhengaga. ¹³ Kanâni aburha Sidoni, lubere lwâge, na Heti, ¹⁴ na shakulûza w'Abayebusi, w'Abamoriti, Abagirgashi, ¹⁵ Abahiti, Abaarki, Abasini, ¹⁶ Abarvadi, Abasemari n'Abahamati.

Bene-Semu

¹⁷ Bagala ba Semu, bo: Elamu, Asûru, Arpaksadi, Ludi na Aramu. Bagala ba Aramu, bo: Utsi, Huli, Geteri na Mesheki. ¹⁸ Arpaksadi aburha Selahi, na Selahi aburha Eberi. ¹⁹ Eberi aburha bâna babirhi; omurhanzi izîno lyâge ye wali Pelegi, kwo kuderha «Lugabanyo», bulya omu mango gâge Iyo olubaga lw'en'igulu lwacigabagamwo; omulumuna izîno lyâge ye wali Yuktani. ²⁰ Yuktani aburha Almodadi, Shelefu na Hasarmaveti, na Yera, ²¹ Hadoramu, Uzali, Dikla, ²² Ebali, Abimayeli, Seba, ²³ Ofiri, Havila, na Yobabu. Abo boshi bo bagala ba Yuktani.

Kurhenga Semu kuhika kuli Abrahamu

²⁴ Semu aburha Arpaksadi, Arpaksadi aburha Selahi, ²⁵ Sela aburha Eberi, Eberi aburha Pelegi, Pelegi aburha Reu, ²⁶ Reu aburha Serugi, Serugi aburha Nahori, Nahori aburha Tera, ²⁷ Tera aburha Abram, ye wayishirihâbwa izîno Iya Abrahamu. ²⁸ Bagala ba Abrahamu bo Izaki na Ismaeli. ²⁹ Alaga olukalaba lw'amâburhwa gâbo:

Bene-Ismaeli

Olubere Iwa Ismaeli ye wali Nebayoti, ahirakwo Kedari, Abdeli, Mibusamu, ³⁰ Mishma, Duma, Masa, Hadadi, Tema, ³¹ Yeturi, Nafishi na Kedma. Bo bagala ba Ismaeli abo. ³² Ketura, mukazi wa kabirhi wa Abrahamu, anaciburha Zimurani, Yokshani, Medani, Madiyani, Yishbaki na Shuwahi. Bagala ba Yokshani, bo: Saba na Dedani. ³³ Bagala ba Madiyani, bo: Efa, Eferi, Hanoki, Abida na Elda. Abo boshi Iyo iburha Iya Ketura.

Izaki na Ezau

³⁴ Abrahamu anaciburha Izaki. Bagala ba Izaki, bo Ezau na Ismaheli. ³⁵ Bagala ba Ezau, bo: Elifazi, Reweli, Yeushi, Yalamu na Kora. ³⁶ Bagala ba Elifazi, bo: Temani, Omari, Sefi, Gatamu, Kenazi, Timna na Amaleki. ³⁷ Bene Reweli, bo: Nahati, Zera, Shama na Miza. ³⁸ Bagala ba Seyiri, bo: Lotani, Shobali, Sibeoni (ye wali îshe wa Ana na shakulu wa Dishoni), Eseri na Dishani. ³⁹ Bagala ba Lotani, bo: Hori na Homami (Lotani agwêrhe mwâli wâbo ye Timna). ⁴⁰ Bagala ba Shobali, bo: Aliyani, Manahati, Ebali, Shefi na Onamu. Bagala ba Sibeoni bo: Aya na Ana. ⁴¹ Mugala wa Ana ye Dishoni; bagala ba Dishoni, bo Hamurani, Eshebani, Yitrani na Kerani. ⁴² Bagala ba Eseri, bo: Bilahani, Zaavani, Yaakani. Bagala ba Dishoni bo: Utsi na Arani.

Abâmi n'abarhambo b'obûko bwa Edomu

⁴³ Abâ bakulikîre bo bâmi bayîmire omu cihugo ca Edomu embere abâmi barhangire okuyîma omu Israheli: Bela, mugala wa Beori; ecishagala câge câderhagwa Dinhaba. ⁴⁴ Oyo Bela erhi

àyûsifà, Yobabu àyima ahâli hâge: Yobabu mugala wa Zeraha w'e Bosra. ⁴⁵Yobabu àfà na Hushamu warhengaga omu cihugo c'Abatemani ayîma omu byâge. ⁴⁶Hushamu erhi àyâsifà, Hadadi mugala wa Bedadi ayîma ahâli hâge. Ye wahimaga Abamadiyani omu irungu Iya Mowabu. Ecishagala câge caderhagwa Aviti. ⁴⁷Hadadi naye afà. Samla w'e Masreka ayîma omu byâge. ⁴⁸Samla erhi afà, Shaulu w'e Rohoboti-han-Nahari ayîma omu byâge. ⁴⁹Shaulu afà, Baal-Hamani, mugala wa Akbori ayîma ahâli hâge. ⁵⁰Baal-Hamani àfà, Hadadi ayîma omu byâge. Ecishagala câge caderhagwa Payi. Mukâge izîno Iyâge ye wali Mehetabeyeli, mwâli wa Matredi, mwinjikulu wa Me-Zahabu. ⁵¹Erhi mwâmi Hadedi àyâsifà, ecihugo ca Edomu cakazirhegekwa n'abakulu b'amûko. Alaga amazîno gâbo: Timna, Alva, Yeteti, ⁵²Oholibama, Ela, Pinoni, ⁵³Kenazi. Temazi, Temani, Mibsari, ⁵⁴Magdiyeli na Iramu. Abo bo bâli barhambo b'amûko g'e Edomu.

2

Abâna ba Yûda mugala wa Yakôbo

¹Aga go mazîno g'abâna ba Yakôbo, ye naligi Israheli obwo: Rubeni, Simoni, Levi, Yûda, Isakari, Zabuloni, ²Dani, Yozefu, Benyamini, Nefutali, Gadi na Aseri. ³Yûda àburha bâna basharhu kuli mukâge w'omunya-Kanâni, mwâli wa Shuwa. Bo: Eri, Onani na Shela. Eri yo yali nfula, agayisa Nyakasane bwenêne kwarhuma amuyîrha. ⁴Buzinda bwenêne, Yûda ashubiburha bâna babirhi kuli nwâli-kazi wâge Tamara, bo Peresi na Zera. Kwo kuderha oku abusire bagala barhanu. ⁵Bagala ba Peresi, bo: Hesroni na Hamuli. ⁶Bagala ba Zera, bo: Zimri, Etani, Hemani, Kalkoli na Dara. Boshi bâna barhanu. ⁷Mugala wa Karmi ye Akari, ye walêrhaga obuhanya omu Israheli erhi acîfulikira ecigabi c'eminyago y'oku matabâro càligoshôlirwe Nyamuzinda. ⁸Mugala wa Etani ye Azariya.

Ecisiki ca Daudi

⁹Bagala ba Hesroni, bo: Yerameyeli, Ramu, Kelubayi. ¹⁰Ramu aburha Abinadabu, Aminadabu anaciburha Nashoni, ye murhambo w'omulala gwa Yûda. ¹¹Nashoni anaciburha Salma, naye Salma aburha Boozi. ¹²Boozi anaciburha Obedi, naye Obedi aburha Yese. ¹³Yese aburha Eliyabu, Iwo lubere Iwâge, owa kabirhi Abinadabu, Shimeya wa kasharhu, ¹⁴Netaneyeli wa kani, ¹⁵Radayi wa karhanu, owa kali ndarhu Osema, na Daudi wa kali nda. ¹⁶Bâli bâbo bo Seruya na Abigayili. Abâna ba Seruya: Abisayi, Yowabu na Asaheli, boshi bantu basharhu. ¹⁷Abigayili anaciburha Amasa, îshe ye wali Yeteri w'e Ismaheli.

Kalebu

¹⁸Kalebu, muguma wa Hesroni, abusire bâna bâni kuli mukâge Azuba: munyere muguma, ye Yeriyoti, na barhabana basharhu, Yesheri, Shobabu na Ardoni. ¹⁹Erhi Azuba afà, Kalebu arhola omukazi ye Efrata, amuburhira omugala Huri. : ²⁰Huri anaciburha Uri, na Uri aburha Besaleli. ²¹Hesroni erhi ajira myâka makumi gali ndarhu abusirwe, ayanka omunyere, mwâli wa Makiri, îshe wa Galadi, amuburhira omugala Segubu. ²²Segubu naye anaciburha Yairi, ye warhegekaga bishagala makumi abirhi na bisharhu by'ecihugo c'e Gadi. ²³Ci kwône abâmi b'e Geshuri n'e Aramu banyaga ebishagala bya Yairi, haguma n'ecishagala ca Kenati n'ebindi bishagala by'eburhambi, byoshi haguma mirhundu makumi gali ndarhu. Ababiyûbakagamwo boshi bâli b'oku bûko bwa Makiri, îshe wa Gadi. ²⁴Erhi Hesroni àfà, àligwêrhe omukazi ye Abiya, Kalebu ashubiyanka Efrata, amuburhira omugala ye Ashuru, ye Cûbaka w'e Tekowa.

Yerameli

²⁵Yerameli, lubere Iwa Hesroni, naye aburha abâge bâna: Ramu Iwo lubere Iwâge, ahirakwo Buna, na Oreni, Osemu, Ahiya. ²⁶Yerameli arhola omukazi wa kabirhi, izîno Iyâge ye Atara, ye wali nnina wa Onamu. ²⁷Bagala ba Ramu lubere Iwa Yerameli, bo: Maasi, Yamini na Ekeri;

²⁸ Bagala ba Onamu, bo: Shamayi na Yada. Bagala ba Shamayi, bo: Nadabu na Abishuru. ²⁹ Mukà Abishuru ye wali Abihayili. Amuhurhira Abani na Molidi. ³⁰ Bagala ha Nadabu, bo: Seledi na Efrayimu. Seledi afà buzira mwâna. ³¹ Mugala wa Efrayimu ye wali Yisheyi. Mugala Yisheyi ye wali Sheshani. Mugala wa Sheshani ye wali Ahalayi. ³² Bagala ba Yada, mulumuna wa Shamayi, bo: Yeteri na Yônatanî. Yeteri afà buzira mwâna. ³³ Bagala ba Yônatanî, bo: Peleti na Zaza. Abo bo bâli bâna ba Yerameeli. ³⁴ Sheshani arhaburhaga mwâna-rhabana, ci banyere bônene. Agwêrhe mujà muguma warhengaga e Mîsiri, izîno lyâge Yara. ³⁵ Lêro Sheshani anacihà oyo mujà Yara omwâli mpu abè mukâge. Amuburhira Atayi. ³⁶ Atayi anaciburha Natani; Natani aburha Zabadi. ³⁷ Zabadi anaciburha Eflali; Eflali aburha Obedi. ³⁸ Obedi aburha Yehu, Yehu anaciburha Azariya; ³⁹ Azariya aburha Helesi; Helesi anaciburha Eleyasa; ⁴⁰ Eleyasa aburha Sismayi; Sismayi anaciburha Shalumu; ⁴¹ Shalumu aburha Yekamiya; Yekamiya aburha Elishama'.

Abandi bagala ba Kalebu

⁴² Abâna ba Kalebu, mwene wâbo Yerameli: omurhanzi ye Mesha, y'îshe wa Zifu. Naye aburha owâge mwâna ye Maresha, naye ye wali îshe wa Hebroni. ⁴³ Bagala ba Hebroni, bo: Kora, Tapuwa, Rekemi na Shema. ⁴⁴ Shema aburha Rahamu, naye Rahamu aburha Yorkowamu. Rekemi anaciburha Shamayi, ⁴⁵ Shamayi aburha Maoni, na Maoni aburha Bet-Suri. ⁴⁶ Kalebu àgwêrhe mukâge wa kabirhi, ye Efa. amuburhira Harani, Mosa na Gazezi. ⁴⁷ Bagala ba Yohdayi, bo: Regemu, Yotamu, Geshani, Peleti, Efa na Shaafu. ⁴⁸ Kalebu ayanka owundi mukazi, ye Maaka, amuburhira Sheberi na Tirhana. ⁴⁹ Buzinda kandi ashubiburha omugala Shaafu, naye ye îshe wa Madmanaa Sheva, naye Sheva ye îshe wa Makbena na Gibeya. Kandi Kalebu abusire omwânanyere, izîno Iyâge ye Aksa. ⁵⁰ Abo bo bâna ba Kalebu.

Huri

Huri, lubere Iwa mukâge Efrata, abusire bâna basharhu: Shobali, owarhondêraga Kiriya-Yearimu, ⁵¹ Salma naye arhondêra Betelehemu, na Harefu arhondêra Bet-Gaderi. ⁵² Shobali warhondêraga Kiriya-Yearimu abusire abâna: abayûbakaga e Harowe n'ecihimbi c'ab'e Menuhoti. ⁵³ N'amûko g'e Kiriya-Yearimu, bo baligi Bayitri, Bashuma n'Abamishra bo bayûbasire ebishagala by'e Sora n'eby'e Eshtaoli.

⁵⁴ Abâna ba Salma: bo bantu b'e Betelehemu, b'e Netofa, b'e Atroti- Bet-Yowabu, n'ecihimbi c'ab'e Manahati, ab'e Sora, ⁵⁵ n'amûko g'abandisi b'e Yabesi, bo baligi Batireya, Bashimeya, Basuka. Abo baligi Bakeniti, nkomôka ya kuli Hamati, shakulûza w'omulala gw'Abarekabu.

3

iburha Iya Daudi

¹ Aga go mazîno g'abâna ba Daudi bâburhiragwa e Hebroni. Owa burhanzi, Amnoni, mugala wa Ahinowamu w'e Yizreyeli. Owa kabirhi, Daniyeli, mugala wa Abigayili, w'e Karmeli. ² Owa Kasharhu, Absalomu, mugala wa Maaka, mwâli wa Talmayi mwâmi w'e Geshuri. Owa kani, Aniya, mugala wa Hagiti. ³ Owa karhanu, Shefatiya, mugala wa Abitali. Owa kali ndarhu, Yitrayamu, mugala wa Eglâ, naye mukà mwâmi. ⁴ Aligwêrhe bâna ndarhu baburhiragwa aha Hebroni, ho àyîmaga myâka nda na myêzi ndarhu. Ashubiyîma n'aha Yeruzalemu myâka makumi a sharhu n'isharhu. ⁵ N'abà bakulikîre bo bâna bâge baburhiragwa aha Yeruzalemu: Shimeya, Shobabu, Natani, Salomoni: bâna bâni ba Bati-Shuwa, mwâli wa Amiyeli. ⁶ Yibehari, Elishama', Elifêleti, ⁷ Noga, Nefegi, Yafiya, ⁸ Elishama', Eliyada, Elifeleti; bâna mwenda. ⁹ Abo boshi bo bâna ba Daudi. Abâna b'ebiherula byâge barhaganjirwi. Abusire n'omwânanyere, ye Tamari.

Abâmi ba Yûda

¹⁰ Abâna ba Salomoni nk'oku banakulikiranaga, bo: Rehabamu, Abiya, Asa, Yehoshafati, ¹¹ Yoram, Akhaziyahu, Yowash, ¹² Amaziyahu, Azaryahu, Yotamu, ¹³ Ahazi, Hizekiyahu, Menashè, ¹⁴ Amoni na Yoshiyahu. ¹⁵ Bagala ba Yoshiyahu: Yohanani lwo lubere, owa kabirhi, Yehoyakimu, owa kasharhu, Sidekiyahu, n'owa kani Shalumu. ¹⁶ Bagala ba Yehoyakimu, bo: Yekoniya na Sidekiyahu.

Abâna b'abâmi enyuma ly'olubungo

¹⁷ Bagala ba Yekoniya, olya walulizibagwa e Babiloni, bo: Sheyaltiyeli, ¹⁸ Malkiramu, Pedaya, Shenasari, Yekamiya, Hoshama na Nedabiya. ¹⁹ Bagala ba Pedaya, bo: Zorobabeli na Shimeyi. Zorobabeli aburha bagala babirhi: Meshulamu na Hananiya, na munyere muguma ye Shelomiti. ²⁰ Buzinda ashubiburha bâna barhanu: Hashuba, Oheli, Berekiya, Hasadiya na Yushabu-Hesedi. ²¹ Abâna ba Hananiya, bo: Pelatiya na Yeshaya, haguma na bagala ba Refaya, bagala ba Arnoni, bagala ba Obadiya na bagala ba Shekanya. ²² Abâna ba Shekaniya: Shemaya, Hatushi, Yigeyali, Bariyahi, Neariya, Shafati boshi bantu ndarhu. ²³ Abâna ba Neyariya: Eliyehoyenayi, Hizikiya, Azrikamu, boshi bantu basharhu. ²⁴ Abâna ba Eliyehoyenayi, bo: Hoda-viyahu, Eliyasibu, Pelaya, Akubu, Yohanani, Delaya, Anani, boshi bantu nda.

4

Olundi lukalaba lw'amazîno g'abâna ba Yûda

¹ Abâna ba Yûda: Peresi, Hesroni na Karmi, Huru na Shobali. ² Reaya mugala wa Shobali aburha Yahati, naye Yahati anaciburha Ahumayi na Lahadi. Yo milala y'Abasoreya eyo.

iburha lya Huri

³ Alaga abâna ba Etamu: Yizreyeli, Yîshema na Yidibashi, mwâli wâbo ye wali Hasileponi. ⁴ Penuweli ali îshe wa Gedori, na Ezeri, îshe wa Husha. Abo bo bene Huri, lubere lwa Efrata, îshe wa Betelehemu.

Iburha lya Hashuri

⁵ Naye Hashuri, îshe wa Tekowa, agwêrhe bakazi babirhi, Hela na Naara. ⁶ Naara amuburhira bagala bâni, Ahuzamu, Heferi, Temani na Ahashetari. ⁷ Hela amuburhira basharhu, Sereti, Sohari na Etinani. ⁸ Kotsi aburha Anubu na Hasobeba, na îshe w'emilala y'Abaharheli, mugala wa Harumu. ⁹ Yabetsi alusha bene wâbo. Erhi nnina amuhà izîno lya Yabetsi, aderha, erhi: «Namuburhîre omu malumwa.» ¹⁰ Yabetsi anaciderha ogu musengero, erhi: «Yâgirwa Nyamuzinda w'Israheli, onsûhire nâni obwangà bwâwe, onyushûlire amashwa gâni, ondambûlirekwo okuboko kw'obulanzi bwâwe onanyegûlekwo obuhanya n'amalumwa!» Nyamuzinda anamushobôza ebyo asengeraga.

iburha lya Kaleb

¹¹ Kelubu, mwene wâbo Shuha, ye waburhaga Mehiri, Mehiri naye aburha Eshetoni, ¹² Eshetoni aburha Bet-Rafa, Paseya na Tehina; Tehina ye îshe w'ecishagala ca Nahashi. Abâna bâbo bagendiyûbaka e Reka. ¹³ Bagala ba Kenazi, bo: Otiniyeli na Seraya. Bagala ba Otiniyeli, bo: Hatati na Meonotayi. ¹⁴ Meonotayi anaciburha Ofra. Seraya naye aburha Yowabu, shakulûza w'abakozi bayûbaka omu kabanda k'abakozi. ¹⁵ Kaleb, mwene Yefunè abusire bâna basharhu, Iru, Ela na Naamu, Ela naye aburha Kenazi. ¹⁶ Bagala ba Yehaleleyeli, bo: Zifa, Zita, Tirya, Asareyeli. ¹⁷ Bagala ba Ezra, bo: Yeteri, Meredi, Eferi, Yaloni. ¹⁸ Meredi ayanka mwâli wa mwâmi w'e Mîsiri, ye Bitya, amuburhira Miriyamu, Shamayi na Isheba, îshe wa Eshitemowa. Meredi agwêrhe n'omukazi muyahudi, amuburhira Yeredi, îshe wa Zonowa oderhwa Soko. ¹⁹ Hodiya ayanka mwâli wâbo Nahumu; obûko bw'Abagarmiti, bo babà e Keyila, n'obw'Abamakaati, bo babà e Eshtemowa. ²⁰ Bagala ba Shimoni, bo: Amunoni, Rina, Beni-Hanani, Tiloni. Bagala ba

Yisheyi: Zoheti bo na mugala wa Zoheti.

iburha Iya Shela

²¹ Bagala ba Shela mwene Yûda, bo: Eri, îshe wa Leka, Lada, îshe wa Maresha, haguma n'amûko g'abalusi b'emyenda y'ecitâni ciniole e Bet-A-sheba. ²² Shela ye wanali shakulûza wa Yokimu na w'abantu bayûbaka e Kozeba, na wa Yowashi na Sarafi, ye wajag'iyankirira abantu b'e Mowabu e mbêre ashubiyîsh'ibêra aha Lehemu. (Ebyo byageraga mîra bwenêne). ²³ Abà na bâbo bâli babumbi, bayûbakaga e Netayimu n'e Gedera, yo bakâg'ikolera mwâmi.

iburha Iya Simoni

²⁴ Bagala ba Simoni, bo: Nemuweli, Yamini, Yaribu, Zera na Shaulu. ²⁵ Bagala ba Shaulu nk'oku banakulikirana, bâli: Shalumu, Mibusamu na Mishema. ²⁶ Abâna ba Mishema bo Hamuweli, Zakuru na Shimeyi. ²⁷ Shimeyi aburha bagala ikumi na ndarhu na banyere ndarhu, ci abandi barhambo b'emilala barhaburhaga bâna banji. Co canarhumire emilala y'obûko bwa Simeoni ntà mango yabîre minji aka emilala ya Yûda. ²⁸ Molada na Hasar-Shuwali bàyûbakaga e Berseba, ²⁹ Bilaha, Esemu na Toladi, ³⁰ Betuweli, Horma na Siklagi, ³¹ Bet-Markaboti. Hasari-Susimu, Beti-Bereyi, Shaarayimi, ebyo byoshi byâli bishagla byâbo kuhika amango Daudi arhondêraga okubà mwâmi w'Israheli. ³² Bagwêrhe n'ebindi bishagala, Etamu, Rimoni, Tokeni na Ashani, byoshi bishagla birhanu, ³³ n'ebindi bishagala by'eburhambi kuhika e Baali. Eyo yo mirhundu babâgamwo. Olukalaba lw'emilala yâbo lubà omu citabu c'amazîno. ³⁴ Alaga olukalaba lw'amazîno g'abakulu b'emilala ya bene Simeoni; Meshobabu, Yamuleki. Yosha mwene Amasha, ³⁵ Yoweli, Yehu mwene Yoshihiya, mwinjiku wa Seraya, mwinjikulûza wa Asiyeli. ³⁶ Eliyehoyenayi, Yakôbo, Yeshohaya, Asaya, Adiyeli, Yesimiyeli, Benaya, ³⁷ Ziza, Ben-Shifeyi, Ben-Aloni, Ben-Yedaya, Ben-Shimri, Ben-Shemaya. ³⁸ Emilala yâbo yayûshûka bwenêne. ³⁹ Bajà bagenda kuhika ebwa ntondo ya Gedor omu lubanda lw'ebushoshôka-zûba, bajà balonza olwâbûko lw'ebibuzi byâbo. ⁴⁰ Babugânayo olwâbûko lw'akahasi kinjinja, câli cihugo cinene bwenêne na ca murhûla, bene Kamu bo baciûbakagamwo burhanzi.

⁴¹ Abo bene Simoni rhudesire amazîno gâbo, bâhikaga eyo munda omu nsiku Hezekiyahu mwâmi w'e Yûda. Balwîsa bene eco cihugo, Abanya-Maoni, bajà babakundulira amahêma banabuganyire. Babaherêrekeza lwoshi kuhika ensiku z'ene. Bacîbêrera ahâli hâbo, bulya yali olwâbûko lwinjà lw'ebibuzi. ⁴² Abandi muli abo bene Simoni, bantu magana arhanu, bahârûla kuhika ebwa ntondo z'e Seyiri, erhi bashokolîrwe na Pelatiya, Neyariya, Refaya, Uziyeli, bagala ba Yisheyi. ⁴³ Balwîsa amahânga ga kuli Amaleki gacibaga eyo munda, bagahima bacîbêrera mw'eco cihugo kuhika ene.

5

iburha Iya Rubeni

¹ Abâna ba Rubeni, lubere lwa Israheli. Kwo binali yo yali nfula, cikwône erhi acîshûbula omu kuhemula encingo y'îshe, anyagwa ecikono câge c'okubà nfula; cahâbwa bagala ba Yozefu, mwene Israheli. Obûko bwa Rubeni bwaheza ecikono c'obukulu. ² Yûda naye, alusha bene wâbo obuhashe, bulya mwinjiku wayishiribâ mwâmi w'Israheli, ci eco cikono c'okubà nfula emwa Yozefu câjire. ³ Bagala ba Rubeni, nfula ya Israheli, bo: Hanoki, Palu, Hesroni na Karmi.

iburha Iya Yoheli

⁴ Abâna ba Yoheli nk'oku banakulikiranaga, bo: Shemaya, Gogu, Shimeyi, ⁵ Mika, Reaya, Baali na ⁶ Beera; oyo muzinda âli murhambo wa bene Rubeni, ye walulizibagwa na Teglati-Falasari, mwâmi w'e Asîriya. ⁷ Bazâlâ ba Beera, barhambo b'oshi erhi milala, nabo bali bayandike omu citabu c'amazîno: owa burhanzi ye wali Yeiyeli, Zakariya akulikira, ⁸ na Bela mugala wa Azazi, mwinjiku Shema, ye na mwinjikulûza wa Yoheli.

Ebishagala Rubeni ayûbasiremwo

Bene Rubeni bagend'ibêra e Aroweri, bayûshûka baluga, balumîra kuhika e Nebo n'e Baali-Meoni. ⁹ Olunda lw'ebushoshôkero bw'izûba, olubibi lwâbo lwalumîra kuhika ebw'irungu ly'olwîshi lwa Efrata. Bâgwêrhe masô manji g'ebishwêkwa omu cihugo ca Galadi. ¹⁰ Oku ngoma ya Saulu bâlwi'size Abahagiri, Abahagiri babahima, co carhumire Abahagiri bayishicîyûbakira omu cihugo coshi c'ebushoshôkero bwa Galadi.

Iburha Iya Gadi

¹¹ Abâna ba Gadi balamaga omu cihugo c'ebulembe bwa bene Rubeni omu kabanda ka Bashani kuhika e Salka. ¹² Yoheli ye murhanzi, Shafani akulikira, buzinda Yanayi na Shafati bajà omu cihugo c'e Bashani. ¹³ Bene wâbo nabo, nk'oku emilala yâbo enali: Mikaheli, Meshulamu, ba, Yorayi, Yakani, Ziya, Eberi, boshi haguma bantu nda. ¹⁴ Abà nabo bo bâna ba Abihayili: abâna ba Huri, abâna ba Yaroah abâna ba Galadi, abâna ba Mikaheli, abâna ba Yeshishay, abâna ba Yahdo n'abâna ba Bûz ¹⁵ Ahi, mugala wa Abdiyeli ye na mwinjikulu wa Guni. ye wali mukulu w'eyo milala. ¹⁶ Kwo kuderha oku iburha Iya Gadi lyayûbakaga omu cihugo c'e Galadi n'e Bashani, haguma n'ebishagala byâli eburhambi, kuhirakwo n'amalambo g'olwâbuko lw'e Sharoni, kuhika oku buzinda bw'olubibi lwâbyo. ¹⁷ Abantu b'ogwo mulala bâyandikagwa omu citabu c'amazîno amango Yotamu àli mwâmi e Yûda, na Yerobwâmi mwâmi w'omu Israheli.

¹⁸ Bene Rubeni, bene Gadi, n'ecigabi ca bene Menashè, balimwo bantu banji ba birha b'okukolêsa empenzi n'emigushu, banali ntwâli nfôla-miherho na benge ba kulwa amatumu, omubalè gwâbo gwâli nka gwa bihumbi makumi anni na bini, na magana gali nda na makumi gali ndarhu. ¹⁹ Banacirhêra Abahagiri, haguma na bene Yeturu, Nafishi na Nodabu. ²⁰ Omu mango g'ebyo birha, basengera oburhabâle bwa Nyamuzinda, bulya bâli bamulangâlire. Nyamuzinda ayankirira omusengero gwâbo bwinjinjà anabarhabâla. Bahima ntyo Abahagiri haguma n'abâli babarhabîre kw'eyo ntambala. ²¹ Bacirhulira omu bishwêkwa byâbo, banyaga ngamiya bihumbi makumi arhanu, bihumbi magana abirhi na makumi arhanu ga bibuzi n'empene na ndogomi bihumbi bibirhi, na kulushîsa aho, bâshwêka mpira bantu bihumbi igana. ²² Byabîre ntyo bulya ebyo birha byâli biyêrekîre Nyamuzinda. Bacîyûbakira omwo cihugo c'Abahagiri banabêramwo kuhika omu nsiku balulizibagwa ihanga Iya bene.

Iburha Iya Menashè olunda lw'e Yordai

²³ Ecigabi ca bene Menashè cagendiyûbaka omu cihugo ciri ekarhî ka Bashani na Baali-Hermoni, Sheniri n'entondo ya Hermoni. Bâli bantu banji. ²⁴ Abà bo bakulu b'emilala yâbo: Eferi, Yisheyi, Eliyeli, Azriyeli, Yirmeya, Hodaviya, Yadiyeli. Boshi zâli ntwâli za kuderhwa, bantu bagwêrhe amazîno g'olukengwa, bakulu b'emilala yâbo.

²⁵ Cikwône barhali bikubagirwa kuli Nyamuzinda wa bîshe, bayêmêra barhebwa n'abazimu b'emw'abo bantu, balya Nyamuzinda ahungumulaga embere zâbo. ²⁶ Okwo kwarhuma Nyamuzinda asinsimula obukunizi bwa Pulu, mwâmi w'e Asîriya, n'obukunizi bwa Tiglati-Falasari, naye mwâmi w'e Asîriya. Ahêka obûko bwa Rubeni n'obwa Gadi ihanga, na cîrya cigabi c'obûko bwa Menashè. Abahêka cingana e Hala hôfi n'enyîshi za Habori na Gozani. Eyo munda yo banacibà kuhika ensiku z'ene.

Iburha Iya Levi: Abadâhwa bakulu

²⁷ Bagala ba Levi, bo: Gershoni, Kehati na Merari. ²⁸ Bagala ba Kehati, bo: Amuramu, Yikari, Hebroni, Uziyeli. ²⁹ Amuramu abusire barhabana babirhi, Aroni na Mûsa, ahirakwo mwânanyere muguma, Miriyamu. Bagala ba Aroni: Nadabu, Abihu, Eleyazari na Itamara. ³⁰ Eleyazari aburha Pinahasi, Pinahasi aburha Abushuwa, ³¹ Abushuwa anaciburha Buki, Buki aburha Uzi; ³² Uzi anaciburha Zeraya; Zeraya aburha Merayoti; ³³ Merayoti anaciburha Amariya; Amariya aburha Ahitubu; ³⁴ Ahitubu naye aburha Sadoki; Sadoki anaciburha Ahimazi; ³⁵ Ahimazi aburha Azariya;

Azariya anaciburha Yohanâni; ³⁶Yohanani naye aburha Azariya. Oyo Azariya ye wajiraga omukolo gw'obudâhwa omu kâ-Nyamuzinda Salomoni ayûbakaga e Yeruzalemu. ³⁷Azariya aburha Amariya; Amariya anaciburha Ahitubu; ³⁸Ahitubu naye aburha Sadoki; Sadoki aburha Shalumu; ³⁹Shalumu naye aburha Hilkiya; Hilkiya aburha Azariya; ⁴⁰Azariya anaciburha Seraya; Seraya aburha Yehosadaki; ⁴¹oyo Yehosadaki ye wasêzibagwa okurhenga omu budâhwa galya mango Nabukondozori ashanashana abantu b'e Yûda n'ab'e Yeruzalemu boshi anabaluliriza ihanga oku irhegeko lya Nyakasane.

6

Abandi b'oku bûko bwa Levi

¹ Bagala ba Levi, bo: Gershoni, Kehati na Merari. ² Bagala ba Gershoni, bo: Libni na Shimeyi. ³ Bagala ba Kehati, bo: Amuramu, Yishari, Hebroni, Uziyeli. ⁴ Bagala ba Merari, bo: Mahali na Mushi. amûko ga Levi ago nk'oku bashakulûza bâbo banakulikirana.

⁵ Iburha lya Gershoni nk'oku banaburhîne, bo abâ: Libni, Yahati, Zima, ⁶Yowa, Ido, Zera na Yetryai. ⁷ Abâna ba Kehati, bo: Aminadabu, Korè, Asiri, ⁸Elkana, Abiyasafi, Asiri, ⁹Tehati, Uriyeli, Uziyahu na Shaulu. ¹⁰ Elkana ashubiriburha bandi barhabana babirhi: Amasayi na Ahimoti. ¹¹ Abâna ba Ahimoti, bo: Elkana, Sofayi, Nahati, ¹²Eliyabu, Yerohamu na Elkana. ¹³ Bagala ba Samweli, bo: Yoheli lwo lubere, na Ahiya ye wa kabirhi. ¹⁴ Iburha lya Merari nk'oku banaburhîne bo: Mahali, Libni, Shimeyi, Uza, ¹⁵Shima, Hagwiya na Asaya.

Abimbiza

¹⁶ Bene Levi, mwâmi Daudi abahà omukolo gw'okuyimbiza omu ndâro ya Nyakasane, oku omucîmba gw'amalaganyo gwanahirwamwo ho na halya. ¹⁷ Embere Salomoni ayûsiyûbaka aka-Nyamuzinda k'e Yeruzalemu, abo bantu bakâgijira omukolo gwâbo gw'okuziha ennanga embere ly'ihêma ly'okubugânana nk'oku amarhegeko ganalidesire. ¹⁸ Ntya kwo bakag'ijira ogwo mukolo, haguma n'emirhwe y'abimbiza: Muli bene Kehati, Hemani mwimbiza, bashakulûza bâge omu kuburhana kwâbo, àli Yoheli, Samweli, ¹⁹Elkana, Yerohamu, Eliyeli, Toahi, ²⁰Sufu, Elkana, Yahati, Amasayi, ²¹Elkana, Yoheli, Azariya, Sefaniya, ²²Tahati, Asiri, Ebiyasafu, Korè, ²³Yishari, Kehati, Levi na Yakôbo. ²⁴ Ekulyo kwa Hemani yakâgibâ owâbo mwimbiza Azafi, naye ba shakulûza bâge ntya kwo bâburhanaga: Berekuya, Shimeya, ²⁵Mikaeli, Baseya, Malkiya, ²⁶Etni, Zera, Adaya, ²⁷Etani, Zima, Shimeyi, ²⁸Yehati, Gershoni, Levi. ²⁹ Olunda lw'ebulembe bakâgiyimangayo bene wâbo bene Merari, nabo bashakulûza bâbo ntya kwo bâburhanaga: Etani, Kishi, Abdi, Maluki, ³⁰Hashabiya, Amasiya, Hilkiya, ³¹Amsi, Bâni, Shemari, ³²Mahali, Mushi, Merari, Levi.

Abandi b'omu mulala gwa Levi

³³ Abandi bantu b'omulala gwa Levi bakâgiyûkiriza eyindi mikolo yoshi enayêrekîre endâro ya Nyakasane. ³⁴ Aroni n'iburha lyâge bo bâgwêrhe omukolo gw'okurherekêra enterekêro z'embâgwa n'entûlo z'enshangi oku mpêrero zâli ziyêrekerîne. ³⁵ Aroni n'abâna bâge omukolo gwâbo kwâli kusingônolera ebishwêkwa enyanya z'oluhêrero lw'enshângî. Bakâgijira ntyo ngasi mikolo yoshi enayêrekîre Nyamuzinda. Kandi bo banakâgiyimangira amagashânize g'okubabalira ebyâha by'olubaga lw'Israheli nk'oku byanalirhegesirwe omu marhegeko ga Mûsa, mwambali wa Nyamuzinda. ³⁶ N'aga go mazîno ga bene Aroni nk'oku banakulikiranaga omu kuburhana kwâbo: Elkana, Pinahasi, Abishuwa, Buki, Zeraya, ³⁷Merayoti, Amariya, Ahitubu, ³⁸Sadoki, Ahimasi.

Ebishagala byagabîrwe bene Levi

³⁹ Amazîno g'enyunda z'omu cihugo bene Aroni b'oku mulala gwa Kehati bayûbasire, bo bâli barhangiriza okuhâbwa ecâbo cihugo omu kuyesha ecigole: , ⁴⁰bahâbwa ecishagla ca Hebroni, omu Yûda, haguma n'amalambo g'eburhambi; ⁴¹cikwône amashwa n'emirhundu y'eco cihugo

byàli erhi byàhîrwe Kalebu mwene Yefunè; ⁴² Bene Aroni bayandikirwa n'ebishagla by'okuyâkiramwo, byo: Hebroni, Libna haguma n'olwâbuko lw'ebishwêkwa, Yatiri, Eshtemowa haguma n'amashwa g'akahasi, ⁴³ Hilasi n'olwâbûko lw'ebishwêkwa, Debiri haguma n'amashwa g'akahasi, ⁴⁴ Ashani n'amashwa gamwo, Beti-Shemeshi n'amashwa gamwo. ⁴⁵ Ab'obûko bwa Benyamini bahâbwa Geba n'amashwa gâge, Alemeti n'amashwa gâge, Anatoti n'amashwa gâge. Ebishagala by'emilala yâbo boshi haguma byàli bishagala ikumi na bisharhu.

⁴⁶ Bene Kehati, omu kuyesha ecigole bahâbwa bishagala ikumi byakûlagwa omu cihugo c'ecigabi c'obûko bwa Menashè. ⁴⁷ Bene Gershoni n'emilala yâbo bahâbwa bishagla ikumi na bisharhu by'omu cihugo c'obûko bwa Isakari, obwa Aseri, obwa Nefutali n'obûko bwa Menashè omu cihugo c'e Bashani. ⁴⁸ Bene Merari n'emilala yâbo omu kuyesha ecigole nabo bahâbwa bishagala ikumi na bibirhi by'omu cihugo c'obûko bwa Rubeni, obwa Gadi n'obûko bwa Zabuloni. ⁴⁹ Bene Israheli bagabira bene Levi ebyo bishagala byoshi haguma n'amashwa gâbyo. ⁵⁰ Omu bûko bwa Yûda, obwa Simoni, n'obwa Benyamini, nabo bayesherwa ecigole, bahâna ebishagala, bône babiyîrika amazîno.

⁵¹ Omu bûko bwa Efrayimu, barhôlamwo ebishagala n'emirhundu, byahâbwa eyindi milala ya bene Kehati. ⁵² Bahâbwa ebishagala by'okuyâkiramwo, byo Sikemu n'amashwa gâge omu ntondo za Efrayimu, Gezeri n'amashwa gâge, ⁵³ Yokemeyamu n'amashwa gâge, Beti-Honori n'amashwa gâge, ⁵⁴ Ayaloni n'amashwa gâge, Gat-Rimoni n'amashwa gâge, ⁵⁵ Ebyo byoshi babihâbwa omu buzâla bw'eyindi milala ya bene Kehati. ⁵⁶ Bene Gershoni barhôlerwa ebishagala omu milala y'ecigabi c'obûko bwa Menashè: ecishagala ca Golani omu Bashani haguma n'amashwa gâco, Ashtaroti haguma n'amashwa gâco. ⁵⁷ Omu cihugo ca Isakari: ecishagala ca Kedeshi n'amashwa gâco, Dobrati n'amashwa gâco, ⁵⁸ Ramoti n'amashwa gâco, Anemu n'amashwa gâco.

⁵⁹ Omu bûko bwa Aseri: ecishagla ca Mashali n'amashwa gâco, Aboni n'amashwa gâco, ⁶⁰ Hukoki n'amashwa gâco, Rehobu n'amashwa gâco. ⁶¹ Omu bûko bwa Nefutali: ecishagala Kedeshi c'omu Galileya n'amashwa gâco, Hamoni n'amashwa gâco, Kiriyaîmu n'amashwa gâco.

⁶² Abandi bene Merari bahâbwa ebishagala omu cihugo c'obûko bwa Zabuloni: ecishagala Rimani n'amashwa gâco, Tabori n'amashwa gâco. ⁶³ Ishiriza Iya Yordani olunda lw'e Yeriko, yo erigi ebushoshôkero bwa Yordani, omu bûko bwa Rubeni: ecishagala Besheri ebw'irungu, haguma n'amashwa gâco. ⁶⁴ Kedemoti n'amashwa gâco, Meefati n'amashwa gâco. ⁶⁵ Omu bûko bwa Gadi: ecishagala Ramati c'omu Galadi haguma n'amashwa gâco, Mahanayimu n'amashwa gâco. ⁶⁶ Hesheboni haguma n'amashwa gâco, Yezeri n'amashwa gâco.

7

Ab'oku bûko bwa Isakari

¹ Isakari abusire bâna bâni: Tola, Puwa, Yashubu na Shimuroni. ² Abâna ba Tola, bo: Uzi. Refaya, Yeriyei, Yahmayi, Yibusamu na Shemuweli. Abo bo bâli bakulu b'emilala ya kuli Tola. Bâli bantu ba lukengwa omu milala yâbo. Omu mango ga Daudi omubalè gwabarhengaga kuli Tola gwàli gwa bantu bihumbi makumi abirhi na bibirhi na magana ndarhu.

³ Uzi aburha omwâna, ye Yiziraya. Yiziraya n'abagala Mikaeli, Obadiya, Yoheri na Yishiya oku banali barhanu babà bakulu b'emilala yâbo. ⁴ Omulala gwâbo gwalimwo abakazi banji bwenêne haguma n'abalume kuhika gwakazibonekamwo balume bihumbi makumi asharhu na ndarhu, ntwâli za kulwa bîrha. ⁵ Abandi bantu b'obûko bwa Isakari bali omu citabu c'amazîno, omubalè gwâbo guli gwa bantu bihumbi makumi gali munâni na nda.

Obûko bwa Benyamini

⁶ Benyamini abusire bâna basharhu, Bela, Bekeri na Yediyeli. ⁷ Bela naye abona iburha: Etsiboni, Uzi, Uziyei, Yerimoti na Iri, bantu ba lukengwa babà bakulu b'emilala yâbo. Omu

citabu c'amazîno eyo milala yagwêrhe omubalè gwa bihumbi makumi abirhi na bibirhi na bantu makumi asharhu na bani. ⁸ Abâna ba Bekerî: Zemira, Yowashi, Eliyezeri, Eliyehoyenayi, Omri, Yeremoti, Abiya, Anatoti, Alemeti. Abo boshi bûko bwa Bekerî.

⁹ Bantu bakengwa bo bali bakulu b'emilala yâbo. Omu citabu c'amazîno, eyo milala yagwêrhe omubalè gwa bantu bihumbi makumi abirhi na magana abirhi. ¹⁰ Mugala wa Yediyeli: Bilahani. Bilahani naye aburha Yeushi, Benyamini, Ehudi, Kenaana, Zetani, Tarsisi, Ahishahari. ¹¹ Abo bene Yediyeli boshi bâli bantu bakengwa bakulu b'emilala yâbo, omubalè gwâbo gwàli gwa bantu bihumbi ikumi na nda na magana abirhi, boshi nfôlamihêrhu. ¹² Shupimu na Hupimu bâli bagala ba Iri. Hushimu naye erhi aburhwa na Aheri.

Obûko bwa Nefutali

¹³ Bagala ba Nefutali, bo: Yasiyeli, Guni, Yeseri, Shalumu baligi binjikulu ba Bilaha.

Obûko bwa Menashè

¹⁴ Abâna ba Menashè, bo: Asriyeli na Makiri, Makiri ye waburhagwa na mukâge wa kabirhi w'omu Asîriya. Makiri naye aburha Galadi. ¹⁵ Makiri arhôlera abagala bombi Hupimu na Shupimu abakazi. Agwêrhe mwâli wâbo izîno lyâge ye wali Maaka n'omwa kabiri Selofehadi, yêhe arhaburhaga abarhali bananyere bônene. ¹⁶ Maaka, mukà Makiri, ashubimuburhira omwâna, amuyirika izîno lya Pereshi, ahiraho owundi, amuyirika izîno lya Shereshi. Shereshi aburha Ulama na Rekemi, ¹⁷ na Ulama ye wali îshe wa Bedani. Bo bâna ba Galadi abo, mugala wa Makiri mwinjikulu wa Menashè. ¹⁸ Hamoleketi, mwâli wâbo Galadi, naye aburha Ishodi, Abiyezeri na Mahala. ¹⁹ Shemida naye aburha Ahiyani, Shekemi, Liki na Aniyamu.

Obûko bwa Efrayimu

²⁰ Bene Efrayimu omu kukulikira okuburhana kwâbo, bo: Shutela, Beredi, Tahati, ²¹ Zabadi, Shutela, Ezeri, na Eleyadi. Ezeri na Eleyadi bagala ba E-frayimu: bombi, bagereza okugendinyaga amasò g'enkafu z'abantu b'ecishagala c'e Gati, ci bènezo babaniga. ²² Îshe wâbo Efrayimu abalakira nsiku nyinji, na bene wâbo bakaziyîsha balimurhûliriza kw'ogwo mungo gw'abâna bâge. ²³ Cazînda ashubijà omu mwa mukâge, amuburhako mugala. Amuyirika izîno lya Beriya, bulya omulala gwâge erhi guli omu mishîbo. ²⁴ Efrayimu agwêrhe n'omwâna-nyere izîno lyâge ye wali Shera, ye wayûbakaga Bet-Horoni olunda lw'enyanya n'olunda lw'idako, ayûbaka na Uzeni-Shera. ²⁵ Abâna ba Beriya oku baburhîne, bo: Refa, Reshefu, Tela, Tahani, ²⁶ Ladani, Amihudi, Elishama', ²⁷ Nuni na Yozwè. ²⁸ Ecihugo bene Efrayimu bahâbagwa mpu bayûbakemwo, calimwo Beteli haguma n'ebishagala bya hôfi-hôfi, Narani n'ebushoshôkero, Gezeri, n'ebishagala bimuyegîre ebwa buzikiro, haguma n'ecihugo ciri ekarhî ka Sikemu na Aya, n'ebishagala bya hôfi-hôfi. ²⁹ Bagala ba Menashè bagwêrhe ebishagala by'e Bet-Sheyani, Tanaki, Megido na Dori, ngasi ciguma n'ebishagala byaciyêgêraga. Ebyo byo bishagala byayûbakagwa mwo n'obûko bwa Yozefu, mugala wa Yakôbo.

Obûko bwa Aseri

³⁰ Bagala ba Aseri, bo: Yimuna, Yishwa, Yishwi na Beriya; mwâli wâbo ye wali Serah. ³¹ Bagala ba Beriya, bo: Heberi na Malkiyeli; Malkiyeli ye cûbaka wa Birzayiti. ³² Heberi aburha Yafleti, Shemeri na Hotamu, na mwâli wâbo ye Shuwa. ³³ Bagala ba Yafleti, bo: Pasaki, Bimahâli na Ashvati. ³⁴ Bagala ba Shemeri, bo: Ahi, Roga, Huba na Aramu. ³⁵ Bagala ba Hotamu mwene wâbo, bo: Sofa, Yimna, Sheleshi na Amali. ³⁶ Bagala ba Sofa, bo: Suwahi, Harmeferi, Shuwali, Beri, Yimra, ³⁷ Beseri, Hodi, Shama, Shilsha, Yitrani na Bera. ³⁸ Bagala ba Yitrani, bo: Yefunè, Pispâ, Ara. ³⁹ Bagala ba Ula: Arahi, Haniyeli, Risiya. ⁴⁰ Abo bantu boshi bâli ba bûko bwa Aseri. Bâli bakulu binjà bwenêne b'emilala, bantu bakengwa na ba burhegesi bw'okunali, bakulu ba balwî b'ebîrha. Baganjagwa mirhwernirhwe boshi haguma, nfôla-mihêrhu za bantu bihumbi makumi abirhi na ndarhu.

8

Agandi mazîno ga bene Benyamini

¹ Benyamini abusire bagala barhanu: Bela, Ashebeli, Ahra, ² Noha na Rafa. ³ Bela aburha abagala naye, bo: Adari, Gera, îshe wa Ehudi, ⁴ Abishuwa, Naamani, Ahowa, ⁵ Gera, Shefufanu na Huramu.

Abâli e Geba

⁶ Bagala ba Ehudi, abâli bakulu b'emilala y'abantu b'e Geba, bo bahêkagwa e Manahati nka bashwêke, ⁷ Naamani, ahiya na Gera. Oyo Gera îshe wa Uza na Ahihudi ye balulizagya. ⁸ Shaharayimu ahulusa bakâge oku banali babirhi, Hushimu na Ba'ara, ⁹ Arhola owundi mukazi ye Hodeshi, aburha Yobabu, Zibiya, Mesha, Malkamo, ¹⁰ Yeusi, Sakiya na Mirma. Abagala babâ bakulu b'emilala.

Abayûbakaga e Ono n'e Ludo

¹¹ Erhi embere Sharayimu arhanziriburha bagala babirhi kuli mukâge Hushimu, bo: Abitubu na Elipali. ¹² Bagala ba Elipali, bo: Eberi, Misheyamu na Shemedi. Shemedi ayûbaka ecishagala ca Ono na Lodi n'emirhundu yabyo yoshi.

Abagula b'emilala y'emilala y'e Ayaloni

¹³ Beriya na Shema, abo bâli bagula b'emilala y'abantu b'e Ayaloni; balibirha oku bantu b'e Gati.

Abayûbakaga e Yeruzalemu

¹⁴ Bagala ba Beriya, bo: Shashaki, Yeremoti, ¹⁵ Zebadeya, Aradi, Ederi, ¹⁶ Mikaeli, Yishpa na Yoha. ¹⁷ Bagala ba Shimeyi, bo: Zebadeya, Meshulamu, Hizki, Haberi, ¹⁸ Yishemarayi, Yiziliya na Yobabu. ¹⁹ Bagala ba Shimeyi bo: Zikri, Zaboyi, ²⁰ Eliyenayi, ²¹ Adaya, Beraya, Shimrati. ²² Bagala ba Sheshaki, bo: Yishpani, Eberi, Eliyeli, ²³ Abdoni, Zikri, Hanani, ²⁴ Hananiya, Elamu, Antotiya, ²⁵ Yifideya na Penuweli. ²⁶ Bagala ba Yerobwâmi: Shamusherayi, Shehariya, Ataliya, ²⁷ Yareshiya, Eliya na Zikri. ²⁸ Abo bo bâli baguma ba mirhwe-mirhwe y'emilala yâbo. Bâayûbakaga e Yeruzalemu, co cishagala câbo.

Ab'omu cishagala ca Gabaoni

²⁹ Abi-Gabaoni ye warhangizagya ecishagala ca Gabaoni, mukâge izîno lyâge ye wali Maaka. ³⁰ Omugala murhanzi ye wali Abdoni, ahirakwo Suri, Kishi, Ba'ali, Neri, Nadabu, ³¹ Gedori, Ahiyo, Zekeri, ³² Mikloti, naye Mikloti aburha Shimeya. Aho nabo bâayûbakaga hôfi na bene wâbo haguma n'emilala yâbo omu cihugo c'e Yeruzalemu.

Obûko bwa Saulu

³³ Neri anaciburha Kishi, Kishi aburha Saulu, Saulu aburha abagala Yônatanî, Malkishuwa, Abinadabu na Eshibali. ³⁴ Mugala wa Yônatanî ye Merib- Ba'ali aburha Mika. ³⁵ Bagala ba Mika, bo: Pitoni, Meleki, Tareya, Ahazi. ³⁶ Ahazi aburha Yehoadâ; Yehoadâ aburha Alemeti; Azmaveti na Zimri. Zimri aburha Motsa. ³⁷ Motsa aburha Bineya, omugala Rafa, omugala Eleyasa, omugala Aseli, ³⁸ Oyo Aseli aburha bâna ndarhu, amazîno gâbo, bo: Azrikamu, lubere lwâge, ahirakwo Bokru, Yishmaeli, Sheariya, Obadiya na Hanani. ³⁹ Aseli âgwêrhe omulumuna ye Esheki, ye waburhaga Ulam, lubere lwâge, Yeushi, wa kabirhi, na Elifêleti, wa kasharhu. ⁴⁰ Bagala ba Ulam babâ bantu bakengwa na nfôla-miherho. Baburha bâna bâni na binjikulu bâbo banji, boshi haguma bantu igana na makumi arhanu. Abo bashokwîre boshi bâli b'oku bûko bwa Benyamini.

9

II. Ecishagala ca Yeruzalemu: cishagala citagatîfu ca Bene-Israheli

¹ Bene Israheli boshi baliyandisirwe ngasi mulala kwâgo omu citabu c'abâmi b'Israheli n'ab'e Yûda; ci kwône balulizibwa e Babiloni erhi kugomera Nyamuzinda kurhuma. ² Abâgalusire burhangiriza okushubiyîsh'ibêra omu cihugo ca b'îshe bâli Banya-Isaraeli, abadâhwa, abaleviti n'abakozi b'omu ka--Nyamuzinda. ³ Omu cishagla ca Yeruzalemu mwâli bene Yûda, bene Benyamini, bene Efrayimu na bene Menashè. ⁴ Ab'omu bûko bwa Yûda bâlimwo Utayi, mugala wa Amihudi, naye yêne ali mugala wa Omri, mwinjikulu wa Imri, mwinjikulûza wa Bâni, muntu w'omu bûko bwa Peresi, mugala wa Yûda. ⁵ Omu bûko bwa Shela, âlimwo Asaya, nfula y'omulala gwâbo, ye n'abagala. ⁶ Omu bûko bwa Zera, mwâli Yeuweli. Bene Yûda bâli aha Yeruzalemu, bâli bantu magana gali ndarhu na makumi gali mwenda. ⁷ Omu bûko bwa Benyamini, alimwo Salu, mugala wa Meshulamu, mwinjikulu wa Hodaviya, mwinjikulûza wa Hasenuwa, ⁸ âlimwo Yilineti, mugala wa Yerohamu; âlimwo Ela, mugala wa Uzi, mwinjikulu wa Mikri; âlimwo Meshulamu, mugala wa Shefatiya, mwinjikulu wa Reweli, mwinjikulûza wa Ibiniya. ⁹ Abo bantu boshi bâli bagula b'emilala yâbo. Bene Benyamini bâliyûbasire e Yeruzalemu boshi gâli magana mwenda na makumi arhanu na ndarhu.

¹⁰ Omurhwe gw'abadâhwa gwalimwo Yedaya, Yoyaribu, Yakini ¹¹ na Azariya. Bashakulûza bâge omu kuburhwa, bo: Hilkiya, Meshulamu, Sadoki, Merayoti na Ahitubu, mukulu w'aka-Nyamuzinda; ¹² bâligimwo na Adaya, bashakulûza bâge omu kuburhwa, âli Yerohamu, Pashehuri, Malkiya; hâligi na Masayi, bashakulûza bâge, bo: Adiyeli, Yazera, Meshulamu, Meshilemiti na Imeri. ¹³ Kuhiragakwo n'abandi badâhwa. abo bagula b'emilala boshi haguma bâli cihumbi ciguma na magana gali nda na makumi gali ndarhu, boshi bantu bakengwa b'okujira omukolo gw'akà-Nyamuzinda.

¹⁴ Omurhwe gw'abaleviti gwalimwo Shemaya, bashakulûza bâge omu kuburhwa, âli Hashubu, Azrikamu na Hashabiya, b'omu bûko bwa Merari; ¹⁵ hâligi kandi Bakbakari, Hereshi, Galali na Matanya, bashakulûza bâbo omu kuburhwa bo Mika, Zikri na Azafi; ¹⁶ balimwo na Obadiya, naye ba shakulûza bâge bo Shemaya, Galali na Yedutuni na buzinda Berekiya, mugala wa Asa, mwinjikulu wa Elkana, owayûbakaga omu cogo ca bene Netofa. ¹⁷ Omu balanzi b'enyumvi, Shalumu ye wali mukulu wâbo, na bene wâbo Akubu, Talmoni na Ahimani. ¹⁸ Abâna bâbo kuhika ene bo banacibâ mw'o- gwo mukolo aha muhango gw'ebushoshôkero, omuhango gwa mwâmi. Bashakulûza bâbo bo bâbâga balanzi b'emihango y'icumbi ly'abaleviti. ¹⁹ Shalumu, mugala wa Korè, mwinjikulu wa Abiyasafi, mwinjikulûza wa Korè, haguma n'abandi bantu b'omulala gwa Korè, bâgwêrhe omukolo gw'okulanga omuhango gw'ihêma ly'okubugânana, nk'oku bashakulûza bâbo nabo bâgugwêrhe omu icumbi ly'olubaga lwa Nyakasane. ²⁰ Pinhasi, mugala wa Eleyazari, ye wali murhambo wâbo burhanzi, bulya Nyakasane âli haguma naye. ²¹ Zakariya, mugala wa Meshelemiya naye âli mulanzi wa mihango y'ihêma ly'okubugânana.

²² Abâli bacîshozirwe nka balanzi b'emihango gâli magana abirhi n'ikumi na ba babirhi. Bakâgiyandikirwa omu bishagala byâbo bâburhiragwa. Daudi bo n'omulêbi Samweli bo bâhâga bashakulûza bâbo eco cikono c'okukengwa: ²³ banayôrhanaga ogwo mukolo gw'emihango n'ogw'obulanzi bw'aka-Nyamuzinda ka Nyakasane kurhenga oku iburha kujà oku lindi. ²⁴ Hâli abalanzi bâkâgihirwa oku ngasi muhango oku yoshi enali ini: ebushoshôkero, ebuzikiro, ebulembe n'ebulyo. ²⁵ Abandi balanzi bâlamaga omu bishagala byâbo, bâkâgiyishibarhabâla ngasi baguma omu cihe câbo, bajire ogwo mukolo gw'obulanzi mugobe muguma. ²⁶ Ci kwône hâli bakulu bâni b'abalanzi barhârhegagamwo ciru eriguma. Bo bajiraga omukolo gw'okulanga orhwonga rhw'omu ka-Nyamuzinda n'ogw'obuhirhi bwamwo bwoshi. ²⁷ Bâkâgilâla balanga aka-Nyamuzinda obudufu bwoshi na kubâ sêzi bazûkirize bakayigula.

²⁸ Abandi muli bo bâgwêrhe omukolo gw'okuganja ebirugu by'obugashânize byahêsirwe n'ebyagalusire. ²⁹ Kandi n'abandi bâgwêrhe omukolo gw'okulanga ebirugu bikolesibwamwo, byo bintu bitagatîfu: enshâno, idivayi, amavurha, enshangi n'obukù. ³⁰ Ci kwône omukolo

gw'okuvanganya emvangè y'okuhumula gwanali mukolo gwa badâhwa bônene.

³¹ Muleviti muguma, ye Matitiya, lubere lwa Shalumu. w'omu bûko bwa Korè, ye wali w'okujira emigati y'oburherekêre. ³² Abandi baleviti baguma, b'omu bûko bwa Kehati, bàgwêrhe nabo omukolo gw'okujira emigati mitagatifu yakâgirherekêrwa Nyamuzinda ngasi lwa Sabato.

³³ Abagula b'emilala y'abaleviti bakulu b'enyimbo, bàbâga omu zâbozâbo nyumpa z'omu ka-Nyamuzinda, bàlihanzîbwe okujira ogundi-gundi mukolo, bulya bakâg'ikola Mushi na budufu.

³⁴ Ntyo kwo abagula b'emilala y'abaleviti bàliyôsire omu kukulikirana omu maburhwa gâbo. Bàyûbakaga e Yeruzalemu.

Omolala gwa Saulu

³⁵ Abi-Gabaoni ye warhangizagya ecishagla ca Gabaoni, ye bo n'îshe Yeieli, bona mukâge Maaka, ³⁶ enfula yâge ye Abdoni n'abandi bagala, bo: Suri, Kishi, Ba'ali, Neri, Nadabu, ³⁷ Gedor, Ahiyo, Zakariya na Mikloti. ³⁸ Mikloti naye aburha Shimeyamu. Abo nabo bàyûbakaga hôfi na bene wâbo haguma n'emilala yâbo omu cihugo c'e Yeruzalemu. ³⁹ Neri anaciburha Kishi, Kishi aburha Saulu, na Saulu aburha Yônatan, Malkishuwa, Abinadabu na Îshebali. ⁴⁰ Mugala wa Yônatan ye Meribaali; Meribaali anaciburha Mika. ⁴¹ Bagala ba Mika, bo: Pitoni, Meleki na Tareya. ⁴² Ahazi aburha Yara, Yara naye aburha Alemeti, Azimaveti na Zimri, Zimri aburha Motsa, ⁴³ Motsa naye aburha Bineya, Bineya aburha Refaya, Refaya aburha Eleasa, na Eleasa aburha Aseli. ⁴⁴ Aseli âbusire bagala ndarhu, amazîno gâbo, gâgano: Azrikamu, Bokru, Ismaeli, Sheyariya, Obadiya na Hanani.

10

Okufâ kwa Saulu

¹ Lusiku luguma Abafilistini bakoza entambala kuli bene-Israheli oku ntondo ya Gilbowa. Bene Israheli bakûla idârhi bakola bayâka, batumirhwa banayîrhwamwo banji bwenêne. ² Abafilistini baharhiriza Saulu bwenêne haguma n'abagala. Banaciyîrha Yônatan, Aminadabu na Malkishuwa, boshi bagala ba mwâmi. ³ Kurhenga aho, obukali bw'entambala bwoshi bwayêrekera Saulu; erhi abalwî b'emyampi bàmubandâna, bamulashira aha ndâshi.

⁴ Okubundi Saulu anacibwîra owalimubarhulîre emirasano, erhi: «Rhôla engôrho yâwe onyîrhemwo, bulya ntalonza ezo ntakembûlwa z'Abafilistini zibè zo zinyîrha zimpemukirekwo. Ci olya mwambali alahira bulya aliyôbohire bwenêne. Lêro Saulu arhola engôrho yâge ayihamiramwo yênene. ⁵ Erhi olya mubarhuzi w'emirasano abona oku nnawâbo amâfâ, naye ârhega eyâge ngôrho, ayihamiramwo, boshi bafâ ntyo kuguma. ⁶ Ntyo kwo Saulu bo n'abagala basharhu bàfire lusiku luguma; bwanabà bwo buzinda bw'omulala gwa mwâmi.

⁷ Bene-Israheli bàyûbakaga ebwa lubanda boshi erhi bayumva oku omurhwe gw'Israheli gwayâsire, n'oku Saulu boshi n'abagala bagûkumusire, baleka ebishagala byâbo bayâka, Abafilistini bàyîsha bàbibêramwo.

⁸ Erhi buca Abafilistini bayisha balitungôla emirhumba, babugâna Saulu n'abagala balangamire oku ntondo ya Gilbowa. ⁹ Batungôla Saulu, bàmutwa irhwe balihêka, n'emirasano yâge, bazungulusa eyo minyago omu cihugo câbo, mpu lya bamanyîsa ogwo mwanzi mwinjà omu bazimu bâbo n'omu lubaga lwâbo lwoshi. ¹⁰ Cazînda emirasano yâge bayihira omu mahêro ga muzimu wâbo muguma, n'irhwe lya Saulu balimanika omu luhêro lwa Dagoni. ¹¹ Abantu b'e Yabeshi, omu Galadi, bayumva okwo kwoshi Abafilistini bahenyire Saulu. ¹² Ngasi ntwâlî za balume zâlî omu cishagala boshi bahârhu, bagendilêrha emirhumba ya Saulu bo n'abagala bayihisa aha Yabeshi. Babisha amavuha gâbo ah'idako ly'omurhi, aha mutudu gw'e Yabeshi; okubundi bajira nsiku nda zoshi bali omu mishîbo y'okucîshalisa.

¹³ Saulu afâ bulya âligomîre Nyakasane: arhashibiraga amarhegeko gâge, ciru anagendilaguza, iroho lya nyakwîgendera analidôse ihano, ¹⁴ âhâlî h'okuhûna ihano emwa

Nyakasane. Nyamuzinda amuyîrha obwo; n'obwâmi bwâge abuhà Daudi, mugala wa Yese.

11

III. Emyanzi ya Daudi, mwâmi w'Israheli

Daudi àyîmikwa mwâmi w'Israheli

¹ Olubaga lwa bene-Israheli boshi banacishûbûlizanya aha Daudi ali e Hebroni, bamubwîra, mpu: «Rhuli ba bûko bwâwe, b'omu mulala gwa we. ² Mîra, galya mango Saulu àciri mwâmi, we wakâgirhabâla n'emirhwe y'abalwî b'Israheli. Na Nyakasane, Nyamuzinda wâwe àli erhi akubwîzire, erhi: "We warhegeka olubaga lwâni lw'Israheli, we wabà mukulu walurhambula" ³ Okubundi abagula b'Israheli boshi babugânana hali Daudi aha Hebroni. Daudi anywêraho ecihango haguma nabo embere za Nyakasane, nabo bamuyîmika mwâmi w'Israheli, nk'oku Samweli anali erhi àbabwizire Nyakasane àmurhumaga.

Daudi àgwârha ecishagala ca Yeruzalemu

⁴ Daudi bona bene Israheli boshi bagendigorha Yeruzalemu. Ago mango erhi eco cishagala ciderhwa Yebusi, bulya Abayebusi bo bàbâga mw'eco cihugo, banacîbêrera aha Yeruzalemu. ⁵ Abayebusi babwîra Daudi, mpu: «Orhaje omu cishagala cîrhu.» Kurharhumaga Daudi arhagwârha olugo luzibuzibu lwa Siyoni, buzinda lwo lwayîshirikâderhwa mpu Murhundu gwa Daudi. ⁶ Daudi àlidesire, erhi: «Omurhangiriza wankayîrha Muebusi muguma ye wabà murhambo mukulu w'abalwî.» Yowabu, mugala wa Seruya, abà ye rhangikoza, ye wanabirage murhambo mukulu w'engabo y'abasirika. ⁷ Daudi ahanda mw'olwo lugerêro luzibuzibu, kwarhuma baluyîrika «Murhundu gwa Daudi». ⁸ Okubundi Daudi ayûbaka n'entambirhambi z'ogwo Murhundu zoshi zâkâgiderhwa burhanzi mpu Milo, erhi na Yowabu adwîrhe ayûbakûlula ezindi nyunda z'ecishagala. ⁹ Daudi ajà àbà mudârhi ntyo kulusha, bulya Nyamuzinda w'Israheli àli baguma naye.

Abarhabâzi-ntwâli ba Daudi

¹⁰ Aga go mazîno g'abarhabâzi-ntwâli barhangiriza ba Daudi. Bo bàmuymikaga mwâmi haguma na bene-Israheli boshi nk'oku Nyakasane analirhegesire omu biyêrêkîre olubaga lwâge; banamuyôrhera bikubagirwa omu mango g'obwâmi bwâge goshi.

¹¹ Abo barhabâzi-ntwâli bàlimwo Yashabami, mugala wa Hakimoni, murhambo wa murhwe gwa basirika makumi asharhu; ye wazunguzagya itumu lyâge lusiku luguma omu ngabo y'abashombanyi magana asharhu, abahungumula omu matabâro ga lusiku luguma. ¹² Akuhira naye Eleyazari mugala wa Dodo mwene Ahowa, ye wali omu «Murhwe gwa Basharhu.» ¹³ Ali hôfi na Daudi aha Pasi-Damimu amango Abafilistini bashûbûzanyagya oku matabâro; omurhwe gwa bene-Israheli gwakûla omulindi gwabayâka. Aho hàli ishwa ly'e ngano. ¹⁴ Eleyazari bo n'abantu bâge bayîmanga mulya ishwa, afungira eryo ishwa anahima Abafilistini. Nyakasane aha Israheli ntyo okuhimana kw'e nkwîra.

¹⁵ Lusiku luguma, bantu basharhu b'omu murhwe gw'entwâli «Makumi a sharhu», bajà emunda Daudi àli aha lwâla luli hôfi n'olukunda lw'Adulamu, bulya Abafilistini bâli batwîre icumbi omu kabanda k'Abarefayimi. ¹⁶ Daudi erhi ali omu nyumpa yâge nzibuzibu y'olwâkiro, naye omurhambo w'Abafilistini erhi ahanzire e Betelehemu. ¹⁷ Lusiku luguma enyôrha y'amîshi yagwârha Daudi, aderha, erhi: «Lêro kurhi nankabona owampisa oku mîshi ga lirya îriba libà hôfi n'omuhango gw'e Betelehemu nkaganywa!» ¹⁸ Lêro balya barhabâzi oku banali basharhu bahulukâna omu mirhwe y'Abafilistini, bàdôma amîshi mw'eryo iriba liri hôfi n'omuhango gw'e Betelehemu, bayisha bagadwîrhîre Daudi. Ci kwône Daudi arhalonzagya okuganywa; ci abà Nyakasane ye agarhûla omu kugashandâza oku idaho ànaderha, erhi: ¹⁹ Nanga, Waliha

Nyamuzinda, ntayêmêrîrwi okunywa aga mîshi. Ka kurhali nka kunywa omukò gw'abà bantu bajàgigalonza omu kuhâna obuzîne bwâbo!» Alahira ntyo okuganywa. Ntyo kwo ezo ntwâli zàyêrekîne oburhwâli bwâzo.

²⁰ Abishayi naye, mulumuna wa Yowabu, âli murhambo wa murhwe gwa «Makumi asharhu». Lusiku luguma ye wazunguzagya itumu lyâge omu ngabo ya bantu magana asharhu anabayîrha boshi. Acîbonera ntyo irenge mw'ogwo murhwe gw'entwâli Makumi asharhu; ²¹ ajà irenge kabirhi kubalusha, ciru anahinduka ye murhambo wâbo, ci kwône arhagerezagya okuyumânana na gulya murhwe gwa «Basharhu».

²² Benaya, w'e Kabseli, mugala wa Yehoyada, mwinjikulu wa muntu muguma wabâga naye ntwâli ya musirika, àlimanyîkîne oku abà kaheza-mbaga. Ye wayîrhaga balya ba Ariyeli babirhi b'e Mowabu; kandi ye wabungulukaga lusiku luguma, erhi n'olubula lwanîre lunji, ajà aha îriba ayîrhaho entale. ²³ Kandi ye wayîrhaga n'omuntu kabutindi w'e Mîsiri, obulî bwâge bwâli bwa makoro arhanu. Alifumbasire itumu ly'olusârhi lunênênè kulusha oburhunu bw'omulonge munene. Benaya yêhe agendimulwîsa erhi afumbasire akarhi kône, acîrhunika kw'oyo kabutindi w'e Mîsiri, àmunyaga eryo itumu lyâge lyo ànamuyîsiremwo. ²⁴ Kwo àrhwalihire ntyo Benayahu.

²⁵ Acîbonera irenge omu murhwe gw'entwâli Makumi asharhu, ci kwône arhagerezagya okuyumânana n'omurhwe gwa Basharhu. Daudi amujira murhambo w'engabo zilanga aha bwâmi.

Abandi barhabâzi-ntwâli

²⁶ Abandi bâli barhabâzi ntwâli, bo: Asaheli, mulumuna wa Yowabu, Elehanani, mugala wa Dodo w'e Betelehemu, ²⁷ Shamoti w'e Harori. Helesi w'e Peloni. ²⁸ Ira, mugala wa Ikeshi w'e Tekowa. Abiyezeri w'e Anatoti. ²⁹ Sibekayi, w'e Husha. Ilayi, w'e Aho. ³⁰ Maharayi, w'e Netofa. Heledi, mugala wa Bânâ, w'e Netofa. ³¹ Itayi, mugala wa Ribayi, w'e Gibeya, omu cihugo ca Benyamini. Benaya, w'e Pireyatoni. ³² Hurayi, w'ebwa nshalalo z'e Gaashi. Abiyeli, w'e Bet-Araba. ³³ Azimaveti, w'e Baharumu. Eliyaba, w'e Shaalboni. ³⁴ Bagala ba Hashemi, w'e Gizoni. Yônatanî, mugala wa Shâge w'e Harari. ³⁵ Ahiyamu, mugala wa Sakari, w'e Harari, Elifeleti, mugala wa Uru. ³⁶ Heferi, w'e Mekera. Ahiya, w'e Peloni. ³⁷ Hesro w'e Karmeli. Naarayi, mugala wa Esbayi. ³⁸ Yoheli, mulumuna wa Natani. Mibihari, mugala wa Hagri. ³⁹ Seleki, w'e Amoni. Naharayi, w'e Beroti, ye wali mubarhuzi w'emirasano ya Yowabu, mugala wa Seruya. ⁴⁰ Ira, w'oku mulala gwa Yatiri, Garebu, naye wa kw'ogwo mulala gwa Yatiri, ⁴¹ Uriya, Muhiti, Zabadi, mugala wa Ahalayi, ⁴² Adina, mugala wa Shiza wa bûko bwa Rubeni, ye mukulu omu bûko bwa Rubeni na murhambo wa ntwâli Makumi asharhu. ⁴³ Hanani, mugala wa Maaka. Yoshafati, w'e Meteni. ⁴⁴ Uziya, w'e Ashetaroti. Shama, w'e Yeieli, bagala ba Hotamu w'e Aroweri. ⁴⁵ Yediyaeli, mugala wa Shimri na Yoha, mulumuna wâge w'e Tisi. ⁴⁶ Eliyeli, w'e Mahava. Yeribayi na Yoshaviya, bagala ba Elnamu. Itima, w'omu cihugo ca Mowabu, ⁴⁷ kuhirakwo na Eliyeli, Obedi na Yasiyeli, b'e Soba.

12

Abashimbûlizi barhanzi ba Daudi e Sikalagi

¹ Amango Daudi àlicîfulisire e Sikalagi ajà ayâka Saulu, mugala wa Kishi, abantu bayîshimubugâna eyo munda. Bâli basirika ntwâli, ba kuhasha amatabâro; ² bâli bacîbambizize emiherho n'amatumu, bâli bamanyire okubanda amabuye erhi kulasha ebisonga n'amaboko gombi, okulembe n'oku lyo. Alaga abàrhengaga omu bûko bwa Benyamini, bwo bwanali bûko bwa Saulu yêne: ³ Omurhambo Ahiyezeri, n'omulumuna Yowashi, bagala ba Shema, w'e Gibeya, Yezieli na Peleti, bagala ba Azimaveti, Beraka na Yehu, b'e Anatoti. ⁴ Yishemaya, w'e Gabaoni, w'omu barhambo b'abarhabâzi ntwâli makumi asharhu. ⁵ Yerimot, Yaziyeli, Yohanani na Yazabadi, b'e Gederoti. ⁶ Elazayi, Yarimoti, Beyaliya, Shemariya na Shefatiya, b'e Harifu.

⁷ Elkana, Isiya, Azareli, Yowezeri na Yerohamu, bene Korè, ⁸ kuhirakwo Yowela na Zebadiya, bagala ba Yerohamu w'e Gedori. ⁹ Abandi bantu b'e Gadi bagoma, mpu lyo bashimba Daudi emunda àlicîfulisire ebw'irungu. Bâli ntwâli bwenêne, bàyîshigilwa, bâli bamayire okucinga empenzi n'okulwa empenzi n'okulwa amatumu. Kwo bàyôbohagwa nka ntale na babidu nka rhushafu rhw'omu ntongo. ¹⁰ Omukulu wâbo ye wali Ezeri, owa kabirhi Obadiya, owa kasharhu Eliyabu, ¹¹ owa kani Mishemana, owa karhanu Irimeya, ¹² owa kali ndarhu Atayi, owa kali nda Eliyeli, ¹³ owa kali munâni Yohanani, owa kali mwenda Elizabadi, ¹⁴ owa kali ikumi Irmeya, n'owa kali ikumi na muguma Makabani. ¹⁵ Abo bâli b'e Gadi, barhambo b'emirhwe y'abasirika; abanyi muli bo bàbâga basirika igana, n'abinja kulusha abâbo b'abasirika cihumbi. ¹⁶ Bo bàyîkiraga Yordani omu mwêzi murhanzi gw'omwâka, go mango Yordani ayunjulira kuhika oku bikûnguzo, bo bànalibirhaga oku bantu bàyûbakaga omu mmenda z'ebushoshôkero n'ebuzikiro.

¹⁷ Omurhwe gwa bene Benyamini n'ogwa bene Yûda gwajibugâna Daudi emunda àli acîfulisire. ¹⁸ Daudi ajâ emunda bali ababwîra. erhi: «Akabâ munyîshîre n'omuhigo gw'obuholo mpu muntabâle, mmuyankirîre n'omurhima gwoshi. Ci akabâ gwa bulenzi mpu lyo mumpâna emw'abashombanyi bâni, Nyamuzinda wa bashakulûza abè ye muhamîrizi w'okwo, anammuhe obuhane. ¹⁹ Lêro obwo Omûka gwa Nyamuzinda gwanacirhula kuli Amasayi, murhambo w'omurhwe gwa Makumi asharhu, anaciyaûka, erhi:

«Rhuli haguma nâwe,
rhuli b'olunda lwâwe
wâni Daudi, mugala wa Yese!
Omurhûla gubâ haguma nâwe,
gubè na haguma n'abadwîrhe bakurhabâla,
bulya Nyakasane, akulwanyirekwo.»

Daudi abayankirira anabahà ecikono c'okubâ barhambo omu murhwe gwâge. ²⁰ Erhi ashubira e Siklagi, abandi bantu b'obûko bwa Menashè bajâ kuli Daudi amango alonzagya okulungana n'Abafilistini erhi balwîsa Saulu. Ci kwône Daudi arhaciyumvanya bya n'Abafilistini, bulya abarhambo bâbo bamâmulahirira; babwirana, mpu: «Hali amango Daudi ankayîshija olunda lwa nnawâbo murhanzi, obone amarhuhâna emunda ali.» ²¹ Okubundi acîshubiriraga e Siklagi, lyo n'abandi bantu b'emwa Menashè bàmushimbirage yo, bo: Adna, Yozabadi, Elihu na Siletayi, barhambo b'omurhwe gw'abasirika ba Menashè. ²² Boshi bâli barhabâzi ntwâli, bayîshirhabâla omurhwe gwa Daudi. Bahinduka barhambo b'omurhwe gwâge. ²³ Ngasi lusiku abantu bayîshikâcîlunga oku murhwe gwa Daudi, kuhika omurhwe gwâge gwalinda guluga bwenêne.

Omubalè gw'abasirika ba Daudi aha Hebroni

²⁴ Alaga omubalè gw'abantu bankahashilwa amatumu bàcilungaga kuli Daudi e Hebroni, mpu lyo bamuhâ obwâmi bwa Saulu, nk'oku Nyakasane anali arhegesire: ²⁵ Bene Yûda, basirika bihumbi ndarhu na magana gali munâni, banacîbambizize empenzi n'atumu. ²⁶ Ab'obûko bwa Simoni, basirika ntwâli bihumbi nda n'igana. ²⁷ Ab'obûko bwa Levi, bantu bihumbi bini na magana gali ndarhu, ²⁸ na Yehoyada, murhambo w'obûko bwa bene Aroni, àlilusibwe na bantu bihumbi bisharhu na magana gali nda; ²⁹ hàligi n'omwâna w'omusole ye Sadoki, ntwâli ya musirika, erhi adwîrhe barhambo makumi abirhi na babirhi b'oku mulala gwâge. ³⁰ Ab'obûko bwa Benyamini, gwo gunaligi mulala gwa Saulu, bantu bihumbi bisharhu. Na banji muli bo bàcîkâgikolera Saulu kuhika ago mango; ³¹ ab'obûko bwa Efrayimu, basirika ntwâli bihumbi makumi abirhi na magana gali munâni, boshi bantu bakengwa omu milala yâbo. ³² Ecigabi c'oku bûko bwa Menashè, bantu bihumbi ikumi na munâni, bâli bacîshozirwe kwâgo mpu bajiyîmika Daudi abè mwâmi. ³³ Ab'oku bûko bwa Isakari, barhambo ba basirika magana abirhi, haguma n'abantu bâbo bàkâgirhegeka, boshi bantu ba bukengêre balya bankahashimanya bici na bici

bene-Israheli bakwânîne bajire. ³⁴ Ab'oku bûko bwa Zabuloni, basirika bihumbi makumi arhanu, boshi bayigîrizibwe bwinjà, banacirheganyize okujà oku cigamba c'amatabâro, ba kulerhera abandi omurhima gw'oburhwâli, bânali bacîbambirize emirasano ya ngasi lubero. ³⁵ Ab'oku bûko bwa Nefutali, barhambo cihumbi na basirika bâbo bihumbi makumi asharhu na nda bacîbambirize empenzi n'amatumu. ³⁶ Ab'oku bûko bwa Dani, bihumbi makumi abirhi na munâni bya basirika balingûzize okujà oku cigamba c'amatabâro. ³⁷ Ab'oku bûko bwa Aseri, basirika bihumbi makumi anni byâyigirizîbwe bwinjà okulwa, nabo balingûzize okujà oku cigamba c'amatabâro.

³⁸ Abantu b'oku bûko bwa Rubeni, n'ab'oku bûko bwa Gadi n'ecigabi c'oku bûko bwa Menashè, bo baligi balya bàbâga ishiriza Iya Yordani. Bayisha basirika bihumbi igana na makumi abirhi bacîbambirize emirasano ya ngasi lubero.

³⁹ Abo bantu boshi bâli basirika bacîrheganyize oku matabâro. Banaciyisha na murhima muguma e Hebroni, bàyimika Daudi mwâmi kuli bene-Israheli boshi. Abandi bene-Israheli nabo bayêmîre okumuhà obwo bwâmi. ⁴⁰ Babêra eyo munda nsiku isharhu zoshi bo na Daudi, bakazirya bananywa ngasi byoshi bene wâbo bâli babarheganyize. ⁴¹ Na kulusha aho, abandi bantu b'ebishagala bya hôfi hôfi, ciru bene Isakari, bene Zabuloni na bene Nefutali, bàkâgilêrha ennundo z'ebiryo oku ndogomi: enshâno, emizêti, ebihadu by'emizâbîbu, idivayi, amavurha, ciru bàkazilêrha n'enkafu n'ebibuzi. Ecihugo coshi calama omu bushagaluke bunene.

13

Daudi ahiga okulêrha omucîmba gw'amalaganyo e Yeruzalemu

¹ Daudi anacijà omu ihano haguma n'abakulu b'abasirika bâge, àbayimangira ebihumbi n'abayimangira amagana, haguma n'abandi barhambo b'olubaga. ² Okubundi anacibwîra bene-Israheli bâli bashûbûzinye haguma, erhi: «Mukabona kuli kwinjà, n'akabà kwo Nyakasane Nyamuzinda wîrhu alonzize, jiri rhurhumize bene wîrhu basigîre omu cihugo c'Israheli coshi, kwâgo kwâgo abadâhwa n'abaleviti emunda banayûbaka yoshi omu bishagala byâbo. Rhubahamagale bacilunge nîrhu. ³ Okubundi rhugend'ilêrha omucîmba gwa Nyamuzinda eno mwîrhu, bulya ntà mango rhwacigererize okushîbirira ogwo mucîmba kurhenga omu nsiku za Saulu.

⁴ Abantu bâliho boshi bàbona oku kwo binali, bayêmêra. ⁵ Daudi anacirhumizagya bene-Israheli b'omu cihugo coshi, kurhenga elubibi lwa Mîsiri kuhika aha ecihugo ca Hamati cirhangirire mpu bayîshe bagendilonza omucîmba gwa Nyamuzinda e Kiriya-Yearimu. ⁶ Cazînda bene-Israheli boshi bashimba Daudi kuhika e Baala, olunda lwa Kiriya-Yearimu, omu cihugo ca Yûda, mpu bakûleyo omucîmba gwa Nyamuzinda, ogwo mucîmba gwagwêrhe izîno Iya «Nyamubâho obwârîre enyanya za ba-Kerubi.» ⁷ Gwâli omu mwa Abinadabu. Bagudêkerezà oku ngâlè mpyâhya, yâyîshaga yagendesibwa na Uza bo na Ahiyo. ⁸ Daudi bo na bene-Israheli boshi bàjàga bayêrekana omwîshingo gwâbo n'emisî yâbo yoshi: bajà bàyimba banaziha orhurhêra, ennanga, engoma, enzenze n'ezindi nzihwa za ngasi lubero. ⁹ Erhi bahika hôfi n'aha Cibuga ca Kidoni, enkafu zàlinzihirimya gulya mucîmba gwa Nyamubâho bulya zamasârhalà. Uza alambûla okuboko mpu agurhange gulekirhibuka. ¹⁰ Lêro oburhè bwa Nyakasane bwanacibirunduka bwenêne erhi ye rhuma, anamuhana bulya amagereza okuhuma kw'ogwo mucîmba gw'Amalaganyo. Uza anacifîra ho n'aho embere za Nyakasane. ¹¹ Daudi agaya bwenêne kulya kubà Nyakasane amâyîrha Uza; aho hantu Daudi ahayîrika izîno Iya Peresi-Uza; yo n'izîno hanaciderhwa kuhika ene.

¹² Olwo lusiku Daudi ayôboha Nyamuzinda bwenêne anaderha, erhi: «Ntâ nkahêka ogu mucîmba gwa Nyamuzinda aha mwâni la!» ¹³ Arhanaciguhêkaga emwâge obwo, omu murhundu gwa Daudi, ci bagendiguhira omu nyumpa ya Obedi-Edomu, mulume w'e Gati. ¹⁴ Omucîmba

gwabêra omu mulala gwa Obedi-Edomu myêzi isharhu, Nyakasane agisha omulala gwâge n'ebintu byâge byoshi.

14

Daudi aha Yeruzalemu

¹ Huramu, mwâmi w'e Tiri, alikira mwâmi Daudi entumwa, amurhumira empaho z'emirhi y'emiyerezi haguma n'abantu b'okugôya amabuye n'ababinji b'empaho, b'okumuyûbakira enyumpa y'obwâmi. ² Daudi amanya bwinjinjà obwo oku Nyakasane yêne wamujizire mwâmi w'Iraheli n'oku obwâmi bwâge bwalangashana irenge linene erhi Israheli lubaga lwa Nyamuzinda lurhuma.

³ Daudi ashubirhôlera abandi bakazi aha Yeruzalemu ababurhakwo abandi bâna-rhabana n'abâna-nyere. ⁴ Alaga amazîno g'abagala bâburhiragwa aha Yeruzalemu: Shamuwa, Shobabu, Natani, Salomoni; ⁵ Yibehari, Elishuwa, Elipeleti, ⁶ Noga, Nefegi, Yafiya, ⁷ Elishama', Beeliyada na Elifeleti.

Daudi âhima Abafilistini

⁸ Abafilistini bamanya oku Daudi ayîmisirwe okubâ mwâmi wa bene-Israheli boshi haguma; banacishûbûzanya mpu bajê balonza Daudi bamugwârhe. Daudi amanya ogwo mwanzi analonza okubabugâna. ⁹ Abafilistini banaciyisha mwandu, basherêza akabanda k' Abarefayiti. ¹⁰ Daudi agendidôsa Nyamubâho, erhi: «Ka ngendikoza Abafilistini? Ka wabahira omu maboko gâni?» Nyakasane amushuza, erhi: «Genda obakoze. Nabahira omu nfune zâwe.» ¹¹ Abafilistini banacihârûla, bahika aha Baali-Perazimu, ho Daudi âbahimîre. Daudi anaciderha, erhi: Nyakasane, anakundwîre omulongo gw'abashombanyi bâni nka kula enshalalo ekundûla ecikunguzo c'olwîshi.» Okwo kwarhuma aho hantu hayîrikwa izîno lya Baali-Perazimu, kwo kuderha «Mukulu wa Bakunduzi». ¹² Emunda Abafilistini bâyâkiraga bulya bamâhimwa, n'aho bâhimiragwa bajâ basigaho enshusho z'abazimu bâbo; Daudi arhegeka mpu bazidûlike muliro. ¹³ Abafilistini bashubiyîsha barhabîre omu kabanda k'Abarefayiti. ¹⁴ Daudi ashubidôsa Nyamuzinda, Nyakasane amushuza, erhi: «Orhabakolezagya emugongo, ci ogendibazungulukira erhali hôfi ebwa mirhi y'emiforsadi. ¹⁵ Hano oyumva olubî lw'emidindîrî enyanya z'emirhi, onakoze entambala, bulya ago mango erhi namakushokolera njilambika omurhwe gw'Abafilistini.» ¹⁶ Daudi anacijira nk'oku arhegekagwa na Nyamuzinda. Bene-Israheli bahima Abafilistini ntyo banabashimba kurhenga e Gabaoni kuhika cingana e Gezeri. ¹⁷ Kurhenga ago mango irenge lya Daudi lyâlumîra omu bihugo byoshi, na Nyakasane amujira wa kuyôbohwa omu mashanja goshi.

15

Daudi arheganya okugendilêrha omucîmba gw'amalaganyo

¹ Daudi anaciyûbakisa enyumpa zâge omu Murhundu gwa Daudi. arheganya hantu haguma ayîmanzaho ihêma lyayîshijamwo omucîmba gw'Amalaganyo gwa Nyamuzinda. ² Okubundi anaciderha, erhi: «Abaleviti bônene bayêmêrîrwe okubarhula omucîmba gwa Nyamuzinda; bulya bo Nyamuzinda âcîshozire kw'ogwo mukolo gw'okukazigubarhula n'okumu rhumikira ensiku zoshi.»

³ Daudi ashûbûliza bene-Israheli boshi e Yeruzalemu mpu bagendilêrha Omucîmba gwa Nyamuzinda, lyo guhirwa ahantu âgurheganyîze. ⁴ Ashûbûza abadâhwa, b'obûko bwa Aroni, haguma n' Abaleviti. ⁵ Abo baleviti bâlimwo omurhambo Uriyeli, haguma na bandi bantu igana na makumi abirhi b'obûko bwa Kehati. ⁶ Omurhambo Asaya na bandi bantu magana abirhi na makumi abirhi b'obûko bwa Merari; ⁷ omurhambo Yoheli, haguma na bandi bantu igana na

makumi asharhu b'obûko bwa Gershomi; ⁸ omurhambo Shemaya, na bandi bantu magana abirhi b'obûko bwa Elisafani; ⁹ omurhambo Eliyeli, na bandi bantu makumi gali munâni b'obûko bwa Hebroni; ¹⁰ omurhambo Aminadabu, na bandi igana n'ikumi na babirhi b'obûko bwa Uziyeli.

¹¹ Daudi ahamagala abadâhwa Sadoki na Abiyatari, n'abaleviti Uriyeli, Asaya, Yoheli, Shemaya, Eliyeli na Aminadabu. ¹² Ababwîra, erhi: «Mwe muli bakulu b'emilala y'Abaleviti, mucîshukûle, mucè, mwe n'abantu b'emilala yinyu, okubundi mugendilonza omucîmba gwa Nyakasane, Nyamuzinda w'Israheli, muguhêke aha nagurheganyîze. ¹³ Nyakasane Nyamuzinda wîrhu àrhuhanire burhanzi bulya mw'oyo murhâliho. Kwo binali rhurhàli rhumudôsize kurhi rhurhegesirwe okujira.» ¹⁴ Abadâhwa n'abaleviti bacîshukûlaga obwo omu kucîrheganya okuyîshibarhula omucîmba gwa Nyakasane Nyamuzinda w'Israheli. ¹⁵ Cazînda abaleviti babarhulaga omucîmba oku mirhamba yagwo aha birhugo byâbo, nk'oku Nyakasane ànalirhegesire Mûsa oku kwo bakzigubarhula.

¹⁶ Daudi anacirhegeka abarhambo b'abaleviti obwo, mpu bakereke bene wâbo bâli bakwânîne bajè bayimba n'okuziha ennanga, enzenze, emishekera, abarhimbi b'engoma n'ezindi nzihwa za ngasi lubero bànagwêrhe, n'okuyêrekana omwîshingo gwâbo munene omu mulya gw'enzihwa zilongîre bwinjinjà. ¹⁷ Abaleviti bagoshôla Hemani, mugala wa Yoheli, n'owâbo Azafi, mugala wa Berekiya, n'owundi Etani, mugala wa Kushayahu, w'obûko bwa Merari. ¹⁸ Omurhwe gwa kabirhi gwa bene wâbo, bâlimwo: Zakariya, Beni, Yaziyeli, Shemiramoti, Yehiyeli, Uni, Eliyabu, Benaya, Maseya, Matitiya, Eliflehu, Mikneyahu, Obedimoti, Yehiyeli, Uni, Eliyabu, Benaya, Maseya, Matitiya, Eliflehu, Mikneyahu, Obedi-Edomu, Yeyieli, Balanzi b'omuhango. ¹⁹ Abimbiza Hemani, Azafi na Etani bakaziziha enzihwa z'omulinga zilongîre bwinjà bwenêne. ²⁰ Zakariya, Aziyeli, Shemiramoti, Yehiyeli, Uni, Eliyabu Maaseya na Benaya bakaziziha ennanga z'izû liriri. ²¹ Matitiya, Eliflehu, Mikneya, Obedi-Edomu, Yehiyeli na Azaziya bakaziziha enzenze za mirya munâni. ²² Kenaniya, mukulu w'abaleviti bazihi, ye wakâgihâna izû ly'enyimbo. ²³ Berekiya na Elkana balanzi b'emihango bâli bakwânîne babêre hôfi n'omucîmba gw'Amalaganyo, ²⁴ haguma n'abandi balanzi Obedi-Edomu na Yehiya. Nabo abadâhwa Shebaniya, Yoshafati, Netaneyeli, Amasayi, Zakariya, Benaya na Eliyezeri bakazibûha emishekera embere ly'omucîmba gwa Nyamubâho.

Omucîmba gw'Amalaganyo gwahika aha Yeruzalemu

²⁵ Daudi, bo n'abagula b'Israheli n'abakulu b'abasirika bâli bajirilonza omucîmba gw'Amalaganyo ga Nyakasane emwa Obedi-Edomu, bâli omu bushagaluke bunene. ²⁶ Nyamuzinda naye ahira obulanzi bwâge oku baleviti bâli babarhwîre omucîmba; okubundi banacimurherekêra mpanzi nda na biganda-buzi nda. ²⁷ Daudi àli ayambîrhe ecishûli c'ecitâni cirembu, kuguma n'abaleviti bâli babarhwîre omucîmba, n'abazihi b'enzihwa na Kenaniya mwimangizi w'olugendo. Na kandi Daudi àli ayambîrhe efodi y'abadâhwa y'ecitâni.

²⁸ Bene-Israheli boshi balêrha omucîmba gw'Amalaganyo e Yeruzalemu omu cihôgêro c'amasîma, banabûha empembe n'emishekera, n'enzihwa n'emijegereza, ennanga n'enzenze. ²⁹ Erhi omucîmba guhika omu Murhundu gwa Daudi, Mikala, mwâli wa Saulu, alolera aha kabonezo abona mwâmi Daudi oku ayisha asâma n'omwîshingo. Lêro anacimugayaguza bwenêne omu murhima gwâge.

16

¹ Banaciyîshidêkereza omucîmba omu ihêma Daudi àli agurheganyize. Okubundi barherekêra Nyamuzinda enterekêro z'okusingônolwa n'enterekêro z'omurhûla. ² Erhi Daudi àyûsihâna ezo nterekêro, agisha olubaga oku izîno lya Nyakasane. ³ Cazînda agabira bene-Israheli ebiryo: ngasi mulume na ngasi mukazi bakazihâbwa omugati muburungusè, ecihimbi c'omugati gw'obununîrizi gwa mabo n'ecitumbura c'emizâbîbu myûmu.

Abaleviti bâyimba irenge Iya Nyakasane

⁴ Daudi ahira abaleviti baguma b'okurhumikira embere z'omucimba gwa Nyakasane, mpu bagashânize, bakuze banahè Nyakasane Nyamuzinda w'Israheli irenge. ⁵ Azafi akazibahabûla na Zakariya ye wakâgimurhabâla. Yeziyeli, Shemiramoti, Yehiyeli. Matitiya, Eliyabu, Benaya, Obedi-Edomu na Yaiyeli bakaziziha ennanga n'enzenze, naye Azafi akazivuza ebyûma by'omulinga bilongîre bwenêne. ⁶ Abadâhwa Benaya na Yaziyeli bakazibûha emishekera burhahusa embere z'omucimba gwa Nyakasane. ⁷ Olwo lusiku Daudi yêne ye murhangiriza asinga Olwimbo lw'okukuza Nyakasane, aluhà Azafi mpu aluyimbe haguma na bene wâbo, baderhe, mpu²:

⁸ «Mukuze Nyakasane, muyâlîze izîno lyâge;

«muderhere ebijiro byâge by'enkwîra embere z'abantu.

⁹ «Mumuyimbire, mudumûle oluzihwa embere zâge,

«murharhamaga n'okuganîra ebirhangâzo byâge .

¹⁰ «Izîno lyâge ly'irenge, Iyo imerero ly'obukuze bwinyu,

«bwo burhûlirize bw'emirhima y'abantu balongereza Nyakasane.

¹¹ «Muyêrekere emunda Nyakasane Ogala-byoshi ali,

«mukaziyôrha mulongereza obusû bwâge.

¹² «Mukengêre ebisômerîne ajizire,

«eby'okurhangâza n'okutwa emmanja kw'ekanwa kâge.

¹³ «Binjikulu b'Israheli bo bâli barhumisi bâge,

«bene Yakôbo bo bâli bîshogwa bâge.

¹⁴ «Nyakasane yêne Nyamuzinda wîrhu;

Yêne ye mutwî w'emmanja w'igulu lyoshi.

¹⁵ Mukazikengera endagâno yâge ensiku zoshi,

Akanwa kâge kabà kimâna kuhika oku maburhwa cihumbi.

¹⁶ «Kalya kanwa âfundikaga bo na Abrahamu,

«erya ndahiro âlahiriraga Izaki.

¹⁷ «Kalya agwîkaga kashuba irhegeko kuli Yakôbo,

«kanabà ndagâno y'ensiku n'amango kuli Israheli.

¹⁸ «Bulyâla aderha, erhi: «Nakugabira ishwa Iya Kanâni,

«bishube byo binyu birugu by'omwîmo.

¹⁹ «Amango bâciri banyi,

«amango barhâli baciluga banabà bigolo eyo mwa bene.

²⁰ «Amango bakazâgijà babunga,

«batwîka mwâmi bashige wundi.

²¹ «Ci kwône ntâye Nyamuzinda âzigire abarhindibuza,

«ciru banarhuma hajira abâmi abâna.

²² «Mpu: «Murhahîra mukahuma oku nshâgi zâni»,

«mpu: «murhahîra mukashunga abalêbi bâni olûnu!»

²³ «Mwe bantu b'igulu lyoshi, yimbiri Nyakasane,

«mukazimanyîsa bwaca bwayira oku kuciza aciza.

²⁴ «Irengi lyâge muliganîre omu karhî k'ab'emahanga,

«ebi âjizire by'okurhangâza mubimanyîse omu mashanja goshi.

²⁵ «Bulya Nyakasane ali mukulu, «anakwânîne ajê irenge.

«Akwânîne ayôbohwe kulusha abandî banyamuzinda boshi.

²⁶ «Bulyâla banyamuzinda w'abapagani linali ibumba,

«Nyakasane yêhe ye wajiraga amalunga.

²⁷ «Obwâmi n'obumoleke bimushokolîre,
«entebe yâge buhashe n'obulangashane buyirikwo.

²⁸ «Mwe bantu b'igulu lyoshi,
«muyâlîze irenge lyâge n'obuhashe bwâge.

²⁹ «Yîshi muyâlîze irenge lyâge,
«mulêrhe entûlo zinyu embere zâge.
«Muyûnamire oku idaho embere za Nyakasane,
«amango ayêrekana obwimâna bwâge.

³⁰ «Mujugume embere zâge, mwe bihugo mweshi,
«igulu âlizibuhize mpu lîrhagihuligana.

³¹ «Amalunga gacîshinge, n'igulu lishembuke.
«Baderhe omu mashanja goshi, mpu: «Nyakasane ye Mwâmi!»

³² «Enyanja ekûnguze haguma n'ebimuli byoshi:
«Amashwa gashagalu haguma n'ebimuli byoshi.

³³ «Emirhi y'emuzirhu ebande orhuhababo rhw'omwîshingo
«embere za Nyakasane, «bulya ayîshitwira igulu olubanja.

³⁴ «Mukuze Nyakasane bulya ali mwinjâ,
«obuzigire bwâge buli bw'ensiku n'amango.

³⁵ «Mumuyâkûze, mpu: «Nyamuzinda Mucunguzi wîrhu, orhucize,
«orhulîkûze oku mashanja g'ihanga onarhushûbûze.
«Hano rhukola rhwakukuza, «rhwakaziderha Izîno lyâwe litagatîfu,
«rhucîshingire okukugashâniza.»

³⁶ «Ayâgirwe Nyakasane, Nyamuzinda w'Israheli,
«mukazimuvuga omunkwa, ngasi mango.
«N'endêko yoshi yâyakûza, mpu: «Amen! Aleluya!
«Mukuze Nyakasane!»

³⁷ Cazinda Daudi arhegeka Azafi na bene wâbo mpu babêre aha burhambi b'omucîmba gw'endagâno ya Nyakasane, bakazirhumikira embere ly'omucîmba ngasi lusiku nk'oku byanali birhegesirwe. ³⁸ Agoshôla na Obedi-Edomu haguma na bene wâbo makumi gali ndarhu na munâni mpu bakazilanga emihango, haguma na Obedi-Edomu, mugala wa Yedutuni na Hosa. ³⁹ Daudi aha amudâhwa Sadoki n'abandi badâhwa bene wâbo omukolo gw'okurhumikira e mbêre ly'ihêma Iya Nyakasane oku ntondo ya Gabaoni, ⁴⁰ mpu bakaziyôrha barherekêra Nyakasane enterekêro z'okusingônolwa oku luhêrero ngasi sêzi na bijingo, n'okuyûkiriza ngasi mikolo enayandisirwe omu irhegeko Nyakasane âhâga Israheli. ⁴¹ Bâli bo na Hemani, Yedutuni n'abandi bantu bâli bacîshozirwe kwâgo kwâgo mpu bakazikuza Nyakasane, bulya obuzigire bwâge buli bw'ensiku n'amango.

⁴² Hemani na Yedutuni bâgwêrhe omukolo gw'okubûha emishekera n'emijegereza n'ezindi nzihwa z'abazihi zanakagikolesibwa oku kununîsa enyimbo z'obugashânize. Bagala ba Yedutuni bâli balanzi ba mihango. ⁴³ Cazînda ngasi muguma ashubira emwâge. Daudi naye ashubira emwâge agendisuhira ab'aha mwâge obwangà.

17

Amalaganyo ga Nyamuzinda kuli Daudi n'iburha lyâge

¹ Daudi anacihanda omu nyumpa yâge. Lusiku luguma abwîra omulêbi Natani, erhi: «Lolaga! Niono nkola ndi omu nyumpa nyinjâ y'enshebeyi, n'akagala k'aka-Nyamuzinda kaciri omu ihêma! Kurhi obwîne?» ² Natani abwîra Daudi, erhi: «Ogererîze bwinjâ aho, ogende ojire nk'oku oyumvîrhe omurhima gwâwe gudesire, bulya Nyamuzinda ali haguma nâwe.

³ Ci kwône obudufu bwakulikiraga, akanwa ka Nyamuzinda kajà emunda Natani ali, erhi: ⁴ «Genda ojibwîra mwambali wâni Daudi, erhi: «Ntya kwo Nyakasane akubwîzire: Arhali we wanyûbakira enyumpa nâbêramwo. ⁵ Ciru ntanasagihanda omu nyumpa, kurhenga olusiku narhenzagya Israheli e Mîsiri kuhika ene. Ci omu ihêma najaga nayêgema, ntenga hantu halebe ncumbike handi halebe. ⁶ Na kulusha okwo, amango goshi nakâg'ilusa Israheli, bacîranuzi banji nafumbisire obugo bw'okurhambula olubaga lwâni, ci kwône ntâye ntumuzize muli bo nti arhanyûbakiraga enyumpa nyinjinjà y'enshebeyi. ⁷ co cirhumire, oshubigend'ibwîra Daudi, erhi: «Ntya kwo Nyamuzinda w'Israheli akubwîzire: Nie nakurhenzagya ebulambo omu nyuma z'obusò nti obè murhegesi w'olubaga lwâni lw'Israheli. ⁸ Omu majira gâwe goshi erhi rhwembi rhunali najà nakugwâsa, naholola abashombanyi bâwe boshi embere zâwe. Nie nârhuma wabona irenge liri nk'erya abakulu bakulu ba hano igulu^a. ⁹ Nâtwira olubaga lwâni lw'Israheli eciriba, nâludêkerezamwo, lwabêra muli eco ciriba buzira kuciyôboha cici. Ntâ ishanja lyâcilulibuze nk'okwa mîra, ¹⁰ galya mango nayimikaga abacîranuzi b'olubaga lwâni lw'Israheli, nakurhenzakwo abashombanyi bâwe boshi. Nnankubwizire oku niono, Nyakasane nâkuhà iburha linji. ¹¹ Hano amango g'okufà kwâwe gahika, nâkuhà omwîmo gw'obûko bwâwe, mwâna wâwe, nâkomeza obwâmi bwâge. ¹² Oyo ye wâyîshinyûbakira enyumpa, nazibuhya ensiku zoshi entebe y'obwâmi bwâge. ¹³ Nâbà îshe, naye abè mwâna wâni. Ntakamutûhya kwoki nka kulya natûhagya omwâmi wakushokoleraga. ¹⁴ Nâmuzibuhya ayôrhe mwâmi w'olubaga lwâni, oku nsiku zoshi. Bulya obuhashe bw'obwâmi bw'omulala gwâge burhakadûndagana.» ¹⁵ Natani aganîrira Daudi ngasi byoshi Nyamuzinda anali amubwîzire muli okwo kubonekerwa kwâge.

Omusengero gwa Dudi

¹⁶ Okubundi mwâmi Daudi agendija omu ihêma embere za Nyamuzinda, anaciderha, erhi: «Nyakasane, Nyamuzinda wâni, mmanyire oku oli nie, oli omulala gwâni, ntâco rhwàli rhukwânîne càrhumire warhujirira oku kwoshi wamarhujirira. ¹⁷ Ci kwône wêhe, Nyakasane wabona oku arhali hoshi aho. Alaga oku wamalinda ojira n'amalaganyo oku mulala gwâni omu nsiku zayisha, wanjirira nka kuno nâni nankabîre muntu wa kuderhwa. ¹⁸ Yâgirwa Nyamuzinda wâni, bici nankacyûshûla kw'eryo irenge ompire, bulya onyishi, waliha niono mwambali wâwe. ¹⁹ Nyakasane kulya kubà onzigira co carhumire wajira ebyo birhangâzo binjà byoshi, mpu lyo oyêrekana obukulu bw'irenge lyâwe. ²⁰ Yâgirwa Nyakasane, ntâye ciru n'omuguma oli akâwe. Kwo kunali ntâ wundi Nyamuzinda abà nyuma zâwe, nk'oku rhwanayumvîrhe baderha. ²¹ Kwo na kwo ntâ lundi lubaga bano igulu luli nk'olubaga lw'Israheli. Wayishire walulikûza, lwône lwône, omu bujà bw'e Mîsiri, mpu olujire lubaga lwâwe. Wacîjisize irenge n'ebijiro binene by'okujugumya washandabanyamwo amashanja embere z'olubaga lwâwe. ²² Wâlujizire lubaga lwâwe oku nsiku zoshi, Nyakasane, wanabà we Nyamuzinda walwo. ²³ Bunôla, Yâgirwa, ojirage nk'okwo wanaderhaga, n'endagâno wajizire kuli nie n'oku iburha lyâni, eyôrhe ebâho amango goshi. ²⁴ Nêci, eyôrheho, na ntyo irenge lyâwe lyayîmanga oku nsiku zoshi, bakaziderha, mpu: «Nyamuzinda w'Israheli, ye na Nyamuzinda w'Israheli, ye Nyakasane w'igulu lyoshi.» Enyumpa ya mwambali wâwe eyôrhe ebà omu masù gâwe. ²⁵ Bulya we Nyamuzinda wâni, we wafululîre mwambali wâwe oku wayûbaka enyumpa yâge. Co cirhumire, nie mwambali wâwe ndi wâwe, ndi hano mbêre zâwe nakusengera. ²⁶ Kwo binali, Yâgirwa Nyakasane, wênene Nyamuzinda, wamanandaganyagya eryo iragi lyoshi! ²⁷ Wahizire okugisha omulala gwâni, mpu lyo iburha lyâni likaziyôrha libâho embere zâwe ensiku zoshi. Yâgirwa Nyakasane, kulya kubà wênene ogishire ogwo mulala, gukolaga gwayôrha guli mugishe ensiku zoshi.»

18

^a**17.8** : Lolà muli 2 Sam 7, 1-17.

Okuhimana kwa Daudi

¹ Enyuma z'aho, Daudi ahima Abafilistini, abagombya lwoshi omu kubanyaga ecishagala ca Gati n'ebindi bishagala by'eburhambi. ² Ahima n'Abamowabiti, bashuba bambali bâge banakazimuvurhira ihôro. ³ Na kandi ahima Hadadezeri mwâmi w'e Soba e Hamati, ye walonzagya okulumîza obuhashe bwâge omu cihugo coshi kuhika oku lwishi lw'Efrata. ⁴ Daudi anyagayo ngâlè cihumbi, ànashwêka basirika b'oku biterusi bihumbi nda, n'abasirika kwône bihumbi makumi abirhi by'omu ngabo za Hadadezeri; ebyo biterusi acishogamwo igana lyône ayôrhana, ebindi byoshi ajà abitwa emisî y'entege. ⁵ Abaharamiya b'e Damasko bayisha mpu barhabâle Hadadezeri mwâmi w'e Soba; nabo mwâmi Daudi abahima anabayîrhamwo bihumbi makumi abirhi. ⁶ Abahirakwo abarhambo bakazibarhegeka, Abaharamiya babinduka bambali bâge, ntyo bakazimuvurhira ihôro. Nyakasane aha Daudi okuhimana ntyo omu matabâro gâge goshi. ⁷ Daudi anyaga empenzi z'amasholo abalâlizi ba Hadadezeri bâli badwîrhe, anazihêka e Yeruzalemu. ⁸ Omu bishagala by'e Tibati n'e Kuni byâli omu burhegesi bwa Hadadezeri, Daudi akulamwo ennundo y'omulinga nyinji bwenêne: buzinda ogwo mulinga gwo Salomoni ayishirikolêsa omu kutulisa omukenzi munene gw'okukalabiramwo, atulisamo n'erya mitungo n'ebindi birugu by'omulinga by'omu ka-Nyamuzinda.

⁹ Tou, mwâmi w'e Hamati, anacyumva omwanzi oku Daudi ahimire omu rhwe gwa Hadadezeri mwâmi w'e Soba gwoshi. ¹⁰ Arhuma omugala Hadoramu mpu agend'imulamukiza mwâmi Daudi anamushamambire kuli ago matabâro gâge g'okuhima Hadadezeri, bulya Hadadezeri àli mushombanyi wa Tou. Amurhumira ebirugu bya ngasi lubero: by'amasholo, by'amarhale n'eby'omulinga. ¹¹ Mwâmi abirhûla Nyakasane byoshi, baguma n'amarhale n'amasholo anyagaga omu gandî mashanja, omu Edomu, e Mowabu, e Amoni, emw'Abafilistini n'emw'Amaleki.

¹² Abishayi mugala wa Seruya, ahimira bene Edomu omu kabanda ka Nyamunyu, abayîrhamwo bantu bihumbi ikumi na munâni. ¹³ Abahirakwo abarhambo bàbarhegeka, abantu b'e Edomu boshi bashuba bambali bâge. Nyakasane ashobôza Daudi okuhimana ntyo omu ngasi matabâro gâge goshi.

Amazîno g'abarhumisi bakulu ba Daudi

¹⁴ Daudi ayîma omu cihugo c'Israheli coshi. Akagitwa emmanja buzira kabôlo omu lubaga lwoshi. ¹⁵ Yowabu, mugala wa Seruya, ye wali murhambo mukulu w'omurhwe gw'abalwî; Yehoshafati, mugala wa Ahiludi, ali mujabugo wa mwâmi; ¹⁶ Sadoki mugala wa Ahitudu, na Abimeleki mugala wa Abiyatari, bo bâli badâhwa; Shavesha àli mwandisi. ¹⁷ Benayahu mugala wa Yoyada, ye warhambulaga emirhwe ya Kereti n'eya Peleti, bagala ba Daudi yêne bo bâli ba burhanzi omu barhabâzi bâge.

19

Abarhurnisi bakulu ba Daudi bâcinaguzibwa

¹ Enyuma z'aho, Nahashi mwâmi w'e Amoni anacifâ, omugala ayîma ahâli hâge. ² Daudi anacigerereza, erhi: «Najirira Hanuni mugala wa Nahashi obwinjâ, bulya nâni îshe àli mwinjâ kuli nie bwenêne.» Anacimurhumiraga obugo mpu bagendimurhûliriza oku lufû lw'îshe. Ci kwône abo bajâ-bugo ba Daudi erhi bahika omu cihugo c'Abamoni, ³ abaluzi b'abantu b'e Amoni banacibwîra Hanuni, mpu: «K'ocikêbirwe mpu kukenga sho kurhumire Daudi arhuma abajâ-bugo kw'eyi mishîbo? K'orhabwîni oku cihugo baliya ebulâbi bacigeremwo, lyo lusiku luguma bayisha bacigwarhe?» ⁴ Lêro Hanuni anacishweka balya bajâ-bugo ha Daudi: babamôma obwânwa banabakungûla, emyamhalo yâbo bajâ bayisirhula kuhika oku mahiji, buzinda babalîka mpu bagende banayôsire ntyo. ⁵ Daudi ayumva ogwo mwanzi oku abantu bâge bacinaguzibwe, arhuma omuntu wagend'ibabugâna bulya bâli bagwêrhe n'e nshonyi bwenêne, mpu ababwîre, erhi: «Mwâmi adesire mpu mubêre e Yeriko kuhika hano obwânwa bwinyu bukula, mubuligaluka

eno kâ.»

Entambala n'Abanya-Amoni

⁶ Abantu b'e Amoni banaciyumva bônene oku bagayisize Daudi bwenêne. Lêro Hanuni n'abantu b'e Amoni bahêka nsaranga nyinji, nka binônò makumi asharhu emwa Abaharamiya b'e Mezopotamiya y'ebulyo, n'emwa Soba mpu babayandike nka basirika b'okubarhabâla, mpu lyo babona engâlè n'abasirika bashona oku biterusi. ⁷ Bayandika n'omwâmi w'e Maaka haguma n'emirhwe yâge na ngâlè bihumbi makumi asharhu na bibirhi, bayisha batwa icumbi lyâbo omu muhanda gw'ecishagala ca Medeba, nabo Abanya-Amoni bashûbûzanya omu bishagala byâbo byoshi mpu bajè oku matabâro. ⁸ Daudi amanya ogwo mwanzi, arhuma Yowabu haguma n'emirhwe y'entwâli. ⁹ Abantu ba Amoni bagendicîkerekere oku cigamba embere z'omuhango gw'ecishagala câbo. Abâmi bâliyîshirirhabâla nabo bajà olundi lunda ebwa mashwa. ¹⁰ Yowabu abona oku akwânîne okulwîra enyunda zoshi, embere n'enyuma yâge; lêro acîshoga e ntwâli kulusha z'omu Israheli zoshi, azikereka embere z'Abaharamiya. ¹¹ Aha omulumuna Abishayi okurhegeka abandi basirika boshi, abakereka embere z'Abanya-Amoni. ¹² Yowabu abwîra omulumuna, erhi: «Abaharamiya bakabà bo bazibu kundusha, onayîshe ontabâle. Ci Abanya-Amoni bakayîshibà bo bazibu kukulusha, nnambè nie nyîshikurhabâla. ¹³ Rhusêze omurhima, rhukole akirumè bûko bwîrhu burhumire, n'ebishagala bya Nyamuzinda wîrhu. Nyakasane yêne ajire oku akabona kwinjà.» ¹⁴ Yowabu n'omurhwe gwâge bahira mbêre bagendikoza Abaharamiya, Abaharamiya bakûla idârhi bayâka. ¹⁵ Erhi abanya-Amoni babona oku Abaharamiya bayâka, nabo bône bayâka bulibirha embere z'Abishayi, mulumuna wa Yowabu, bashubira omu cishagala câbo. Okubundi Yowabu naye agaluka e Yeruzalemu.

¹⁶ Abaharamiya babona oku bahimirwe na bene-Israheli, barhumiza mpu bagend'ihuluza bene wâbo bayûbaka ishiriza Iya Efrata. Bayisha bashokolîrwe na Shofaki, murhambo mukulu w'omurhwe gwa Hadadezeri. ¹⁷ Daudi amanya okwo, Ashûbûza engabo z'Israheli zoshi, ayikira Yordani ahika aho bâli. Ahârûla embere kuhika ahika hôfi nabo. Cazînda Daudi akereka engabo zâge embere z'Abaharamiya, bakoza entambala. ¹⁸ Ci kandi Abaharamiya bakûla idârhi bamâyôboha bene-Israheli. Daudi ayîrha basirika bihumbi nda b'oku ngîle, n'abandi bantu bâgendaga n'amagulu abayîrhamwo bihumbi makumi anni. Ciru ayîrha n'omurhambo mukulu Shofaki. ¹⁹ Abâmi bâkâgirhabâla Hadadi-Ezeri erhi bâbona oku bene-Israheli babagombize lwoshi, bahûna okuyumvanya na Daudi omu murhûla, barhacilonzagya okucikârhabâla bene Amoni.

20

Yowabu âgwârha ecishagala ca Raba

¹ Erhi kugera mwâka muguma, amango abâmi bânakomêreraga okujà oku matabâro, Yowabu ashûbûza abasirika b'omurhwe gwâge. Agend'isherêza ecihugo ca bene Amoni. Cazînda arhêra ecishagala ca Raba. Daudi, yêhe, asigala aha Yeruzalemu. Yowabu adûlika ecishagala ca Raba muliro, ebyôgo byâco abihonda oku idaho. ² Daudi arhôla ecimanè câli oku irhwe ly'omuzimu wa bene Amonî, ye Milkomu, acîhira oku lyâge irhwe. Babona oku eco cimanè câgwêrhe obuzirho bwa talenta nguma ya masholo gône gône, câlimwo n'ibuye ly'engulo ndârhi. ³ Daudi ashanashana abantu b'êyo munda boshi, abahira oku mikolo y'obukûkuru, y'okukonda embale, okugôya amabuye erhi kubeza nshâli. N'ebindi bishagala bya bene Amoni byoshi kwo ànabikolîre ntyo. Cazînda ashubira e Yeruzalemu n'omurhwe gwâge gwoshi.

Entambala haguma n'Abafilistini

⁴ Buzinda kandi, bene-Israheli bakoza entambala oku Bafilistini, aha Gezeri, mw'êyo ntambala, Sibekayi w'e Husa àyîrha Sipayi, w'obûko bw'Abarefayimi. Okwo kwagombya Abafilistini.

⁵ Kandi omu yindi ntambala haguma n'Abafilistini, Elehanani, mugala wa Yayiro, ayîrha Lahmi, mulumuna wa Golyati w'e Gati, ye olusârhi lw'itumu lyâge lwâli lunene kulusha omulonge munênênè. ⁶ Kandi eyindi ntambala yakozibwa e Gati. Yalimwo omusirika muguma w'omu bashombanyi mulî-mulî, âgwêrhe minwe ndarhu oku ngasi kuboko na mano ndarhu oku ngasi kugulu, âli w'oku bûko bwa Harafa ak'abandi. ⁷ Ajâcira bene-Israheli. Lêro Yônatanî, mugala wa Shimea, mwinjikulu wa Daudi, amuniga. ⁸ Abo basirika Bafilistini b'obûko bwa Harafa w'e Gati, boshi bahwêra oku bwôji bw'engôrho ya Daudi n'ey'abasirika bâge.

21

Daudi âganja olubaga lw'Israheli

¹ Lusiku luguma Shetani ahiga okuhanyagaza Israheli, ashumika Daudi mpu aganje bene-Israheli. ² Mwâmi Daudi abwîra Yowabu n'abakulu b'engabo bâli bo naye, erhi: «Mugere omu bûko bw'Israheli bwoshi, kurhenga e Dani kuhika e Bersheba, munganje olubaga, mmanyeeihugo cirimwo bantu banga.» ³ Yowabu ashuzi, erhi: «Yâgirwa, nankasîmire Nyakasane aluze bene-Israheli kal'igana kulusha! Ene boshi kurhumikira bakola bakurhumikira, ci kwône bici birhumirage olonza okumanya omubalè gwâbo n'okusunika ntyo Israheli omu bugoma?» ⁴ Ci kwône irhegeko lya mwâmi lyâli lizibu kuli Yowabu. Agenda, agera omu Israheli mwoshi, cazînda ashubigaluka e Yeruzalemu. ⁵ Ayîshibwîra Daudi omubalè gwoshi: Israheli âlimwo balume cinônô ciguma na bihumbi igana bakola bafumbarha itumu, na Yûda bihumbi magana anni na makumi gali nda. ⁶ Yowabu arhaganjaga obûko bwa Levi n'o bwa Benyamini haguma n'abandi.

Nyamuzinda âhana obubî bwa Daudi

⁷ Ogwo mukolo gwagayîsa Nyakasane bwenêne, kwarhuma âhana Israheli. ⁸ Daudi abwîra Nyakasane, erhi: «Najizire ecâha cinene! Waliha, mâshi, obabalire mwambali wâwe eco câha, bulya najizire nka musirhe!» ⁹ Erhi buca sêzi, Daudi azûka, erhi mîra Nyakasane anabwîraga omulêbi Gadi, muhanûzi wa Daudi akanwa abwîra mwâmi Daudi, erhi: ¹⁰ «Genda obwîre Daudi ntya: Nyakasane amâderha: Nkuhîre bintu bisharhu, ocîshoge ciguma muli byo, nâcijira.» ¹¹ Aho omulêbi Gadi ajâ emunda Daudi ali, amubwîra ntya, erhi: ¹² Myâka isharhu ya cizombo omu cihugo câwe, -erhi myêzi isharhu ya matumu, oje wayâka n'omushombanyi akukulikîre lumino-mîno,- erhi nsiku isharhu za cihûsi omu cihugo câwe? Ocîjâge emurhima buno, ombwir bici najibwîra owantumaga!» ¹³ Daudi abwîra olya mulêbi Gadi, erhi: «Namârhaganwa bwenêne! Nâleka rhufîre omu maboko ga Nyakasane erhimwo, bulya obwonjo bwâge buli bunji, caziga ntakumbaga omu maboko g'abantu.» ¹⁴ Nyakasane anacirhumaga ecihûsi obwo omu Israheli; kwafâ bantu bihumbi makumi gali nda b'Israheli. ¹⁵ Nyakasane ayêrekeza Malahika e Yeruzalemu, mpu arhulireyo ecihûsi. Erhi Malahika-Kaheza ayêrekera e Yeruzalemu mpu amulagalize, Nyakasane afâ bwonjo, abwîra entumwa yâge, erhi: «Lekaga, shuba okuboko kwâwe. Ago mango erhi nyakurhumwa akola ahika omu ngo Ornani Muyebuzeyi âkâg'ihûlira engano yâge. ¹⁶ Daudi agalamula amasû, abona Malahika amanyanyire ekarhî k'amalunga n'igulu, anayômwire engôrho yâge akola ayiyêrekezize e Yeruzalemu. Daudi bo n'abagula bâge bâli bayambîrhe emyambalo y'emishîbo, bayunama bahwera oku idaho. ¹⁷ Daudi abwîra Nyakasane, erhi: «K'arhali nie narhegekaga nti baganje olubaga. Nie najizire kubî! Abâ bôhe bacîberîre busô kwône, kubî kuci bâjizire? Obâge nie ohana n'omulala gwâni!»

Daudi âyûbakira Nyakasane oluhêrero

¹⁸ Malahika wa Nyakasane abwîra Gadi, erhi: «Obwîre Daudi asôkere ebwa cibuga emunda Ornani Muyebusi adwîrhe ahûla engano, ayûbakireyo Nyakasane oluhêrero.» ¹⁹ Daudi anacijâ eyo munda nka kulya Gadi ânamubwîraga Nyakasane amurhumire. ²⁰ Ornani erhi adwîrhe ahûla engano yâge. Mpu ahindamuka, abona Malahika; agendicîfulika bo n'abagala bâni bâli haguma

naye. ²¹ Daudi asôkera emunda Ornani ali. Naye oku anabona mwâmi ntya, àrhenga aha cibuga ayîshicîrhimba aha magulu gâge. ²² Daudi amubwîra Ornani, erhi: «Ompè aha ecibuga câwe ciri. Nnonzize nyûbakireho oluhêrero lwa Nyakasane, lyo eci cihûsi ciri oku lubaga cihwa. Ohampè, nâkuguliraho nk'oku ecitwîro caho cina kwânîne.» ²³ Ornani ashuza Daudi, erhi: «Nnâhamwîrhu oharhôle kwône ojire n'oku olonzize. Ciru n'enkafu zâni ezi, n'engano y'okuhânwa ntûlo.» ²⁴ Ci kwône mwâmi Daudi ashuza Ornani, erhi: «Ntâco wâmpa! Ebyo byoshi nâbigula nk'oku binakwânîne. Ntankalonza nterekêre Nyakasane ebiri byâwe, ntankamurhûla akantu ntarhamire!» ²⁵ Daudi anacihâ Ornani masholo ga buzirho bwa sikêli magana gali ndarhu.

²⁶ Aho Daudi ayûbakiraho Nyakasane oluhêrero, ahirakwo enterekêro z'okusingônolwa n'enterekêro z'omurhûla. Okubundi ashenga Nyakasane, naye àmushuza omu kumanula omuliro emalunga gwayîshisingônola zirya nterekêro oku luhêrero. ²⁷ Lêro Nyakasane arhegeka olya Malahika mpu ashubize engôrho yâge omu lûba. ²⁸ Daudi abona obwo oku Nyakasane anayumvîrhize omusengero gwâge aho cibuga ca Ornani Muebusi, kurhenga olwo lusiku, akaziyôrha arhûliraho Nyakasane enterekêro burhahusa. ²⁹ Mw'ago mango, lirya ihêma Mûsa àyûbakiraga omu irungu haguma n'oluhêrero lw'e nterekêro z'okusingônolwa, erhi bicibâ oku ntondo ya Gabaoni. ³⁰ Ci kwône Daudi arhagerezagya okujâ eyo munda mpu ajishenga Nyakasane, bulya engôrho y'oyo Malahika yâlimujugumize bwenêne.

22

¹ Co càrumire Daudi aderha, erhi: «Hano ho hantu h'okuyûbakwa e nyumpa ya Nyakasane Nyamuzinda. Ho hantu h'oluhêrero lw'e nterekêro z'Israheli.»

Daudi arheganya okuyûbaka aka-Nyamuzinda

² Daudi arhegeka mpu bashûbûze ebigolo biyûbaka omu cihugo c'Israheli; abahira oku mukolo gw'okugôya amabuye g'okuyûbaka akâ-Nyamuzinda ka Nyakasane. ³ Arhenganya ennundo erhali nyi y'ecûma c'okukûlamwo emisumâri y'okuyîshijira emirirango, n'engondôzo; na mulinga munji bwenêne guruhagwêrhi oku gwankagerwa; ⁴ na kandi ennundo y'emirhi y'enshebeyi, abantu b'e Tiri n'ab'e Sidoni erhi bàyidwîrhîre Daudi minji bwenêne.

⁵ Bulya Daudi àkagicîdesa yêne, erhi: «Mugala wâni Salomoni aciri murhò na ntâco acimanya. N'obwo aka-Nyamuzinda k'okuyûbakirwa Nyakasane kawanine kajè irenge omu bihugo byoshi oku bunene n'obwinjâ bwâko. Nkola ga nâbâ narheganya eby'okuyishikayûbaka.» Daudi ajira ntyo marheganyo manji embere ly'okufâ kwâge.

Daudi àha Salomoni omukolo gw'okuyûbaka aka-Nyamuzinda

⁶ Daudi ahamagala omugala Salomoni amurhegeka mpu ayûbake akâ-Nyamuzinda ka Nyakasane, Nyamuzinda w'Israheli. ⁷ Amubwîra, erhi: «Mwa na wâni, nalgwêrhe omuhigo gw'okuyûbaka niene enyumpa nyinjinjâ ya Nyakasane Nyamuzinda wâni. ⁸ Ci kwône Nyakasane ambwîzire, erhi: «Wâbulazire mukò munji munji omu matabâro manênênè wajâga wajira; orha nkayûbakira izîno lyâni enyumpa erhi ogwo mukò gwoshi wabulagiraga oku idaho embere zâni guruhuma.

⁹ Ci wayîshiburha omwâna: àyîshibâ muntu wa murhûla^b, ntanazige abashombanyi bamuzungulusire barhwanza ogwo murhûla gwâge. Akaziderhwa izîno lya Salomoni, -kwo kuderha «Murhûla»- bulya omu kalamo kâge koshi nâyishihâ Israheli omurhûla munji. ¹⁰ Oyo ye wâyîshinyûbakira enyumpa. Ayîshibâ mwâna wâni nâni mbè Îshe kuli ye. Nakomezâ bwenêne entebe yâge y'obwâmi kuli Israheli.» ¹¹ Daudi ayûshûla, erhi: «Lêro mwâna wâni, Nyakasane Nyamuzinda wâwe, abè haguma nâwe, akuhè obwangâ ly'ohasha okumuyûbakira enyumpa,

^b22.9 Omu cihabraniya, izîno lya Salomoni lirhenga oku luderho «Shalôm», kwo kuderha murhûla.

nk'oku ànalaganyagya kuli we. ¹² Akuhè obukengêre n'obumanye, hano akuhà okurhegeka Israheli lyo ohashishimba amarhegeko gâge. ¹³ Okâkenga n'okushimba bwinjinjà amarhegeko àhâga Mûsa kuli Israheli, wâbona oku wâhimana muli byoshi. ¹⁴ Niono n'emisî yâni, nacîhanganyire okubîka muhako oku kuyûbaka enyumpa ya Nyakasane, masholo ga buzirho bwa talenta bihumbi igana, binônò igana bya marhale, omulinga n'ecûma, birhagwêrhi oku byankagerwa. Narheganyize n'emirhi n'amabuye. Nâwe wanaciyushûla ebindi. ¹⁵ Mw'ogwo mukolo, wâbà n'abakozi, abalenga b'okugôya amabuye n'ab'okubinja emirhi, erhi balenga omu ngasi bushanja. ¹⁶ O gwêrhe nnundo nyinji bwenêne z'amasholo, amarhale, omulinga n'ey'ecûma. Ocîbandage omu mikolo, na Nyakasane abè haguma nâwe.» ¹⁷ Cazînda Daudi arhegeka abarhambo b'Israheli boshi mpu barhabâle omugala Salomoni, ababwîra, erhi: ¹⁸ Ka Nyakasane arhali haguma ninyu? Ammuhîre omurhûla e mpande zoshi kurhenga amango àhiraga abantu bàyûbakaga mw'eci cihugo idako ly'oburhegesi bwâni. Lêro bakola bashiga Nyakasane n'olubaga lwâge. ¹⁹ Lêro mucîsêzagye n'omurhima n'emisî yinyu yoshi okumanya obulonga bwa Nyakasane Nyamuzinda winyu. Mucîbande omu mikolo muyûbake endâro ya Nyakasane Nyamuzinda winyu; lyo muyîshihira Omucîmba gw'Amalaganyo ga Nyakasane n'ebirugu by'obugashânize muli ako kâ-Nyamuzinda mwayûbaka oku izîno lya Nyakasane.

23

Daudi àkerekanya omurhwe gw'Abaleviti

¹ Erhi Daudi abà akola mushosi bwenêne, ayîmika omugala Salomoni okubà mwâmi w'Israheli.

² Okubundi ahamagala abarhambo bakulu b'Israheli boshi, n'abadâhwa n'Abaleviti.

³ Abaleviti bakulu bakola bagwêrhe myâka makumi asharhu na kulusha, baganjwa muguma muguma, omubalè gwâbo gwahalûka gwa bihumbi makumi asharhu na munâni. ⁴ Daudi abagoshôlamwo bihumbi makumi abirhi na bini by'okuyimangira emikolo y'okuyûbaka akâ-Nyamuzinda ka Nyakasane, bihumbi ndarhu bya kubà barhindisi na bacîranuzi, ⁵ bihumbi bini bya balanzi ba mihango na bindi bihumbi bini bya kukazikuza Nyakasane n'enzihwa Daudi àli erhi atulîsize kw'ogwo mukolo.

⁶ Daudi agaba abaleviti omu mirhwe ya ngasi lubero nk'oku amâburhwa gâbo gànashimbanaga, ab'obûko bwa Gershoni, bwa Kehati erhi bwa Merari, bagala ba Levi.

⁷ Gershoni àbusire bâna babirhi, Ladani na Shimeyi. ⁸ Ladani aburha bâna basharhu: omurhanzi Yehiyeli, kandi Zetamu na Yoweli. ⁹ Shimeyi aburha bâna basharhu: Shelomiti, Haziyele na Harani, bo bâli bakulu b'emilala ya kuli Ladani. ¹⁰ Kandi Shimeyi ashubiburha bagala bâni: Yahati, Ziza, Yehushi na Beriya. ¹¹ Yahati ye wali mukulu wâbo, Ziza wa kabirhi, hakulikira Yehushi na Beriya. Abo babirhi bazinda barhaburhaga bâna banji, co càrhumire bayandikwa nka mulala muguma gwône.

¹² Kehati aburha bagala bâni: Amurami, Isari, Hebroni na Uziyele. ¹³ Bagala ba Amurami: Aroni na Mûsa. Aroni aberûlwa kwâgo kwâgo lwoshi haguma n'iburha lyâge oku kukazikolera omu hatagatîfu bwenêne; gwo mukolo gw'okurhûla Nyakasane enterekêro z'enshangî, okumurhumikira bwaca bwayira n'okuhâna obwangà oku izîno lyâge ensiku zoshi. ¹⁴ Mûsa yêhe àlicîbêrîre muntu wa Nyamuzinda; ci abâna bâge bàkâgilolwa nka bantu kwône b'obûko bwa Levi. ¹⁵ Bagala ba Mûsa: Gershomi na Eliyezeri. ¹⁶ Bagala ba Gershomi: Shebuweli, ye murhanzi.

¹⁷ Eliyezeri aburha mugala muguma, Rehabiya, arhaciburhaga bandi, ci kwône Rehabiya aburha bâna banji bwenêne. ¹⁸ Bagala ba Isari: Shelomiti, ye murhanzi. ¹⁹ Bagala ba Hebroni: omurhanzi, Yeriya, owa kabirhi, Amariya, owa kasharhu, Yaziyeli na Yokmeyami wa kani.

²⁰ Bagala ba Uziyele: Mika, wa burhanzi, na Yisiya, wa kabirhi.

²¹ Bagala ba Merari: Mahali na Mushî. Mahali àburha bagala babirhi. Eleyazari na Kishi.

²² Eleyazari afà buzira kuburha bâna-rhabana. Arhasigaga abarhali bâna-nyere bônene,

banayankwa na bazâla bâbo, bagala ba Kishi. ²³ Mushi^c aburha bagala basharhu: Mahali, Ederi na Yeremoti. ²⁴ Ntyo kwo lyâliyôsire iburha Iya Levi, abo bâli bakulu b'emilala yâbo bàyandikagwa muguma muguma omu citabu c'amazîno. Ngasi yêshi wali okola agwêrhe myâka makumi abirhi na kulusha y'okuburhwa, ahâbwa ogwâge mukolo akazijira omu nyumpa ya Nyakasane. ²⁵ Bulya Daudi aderha, erhi: «Nyakasane Nyamuzinda w'Israheli akola ahîre olubaga lwâge omurhûla, naye yêne akolaga abêra omu cishagala ca Yeruzalemu ensiku zoshi. ²⁶ Ntâ bulagîrire abaleviti bacigwêrhe bw'okukâbarhula ihêma ly'okubugânana na ngasi birugu byoshi bikolêsibwa oku bugashânize.» ²⁷ Na kandi omu kushimba ebinwa bizinda bya Daudi, ngasi baleviti boshi bàyandisirwe, bàgwêrhe myâka makumi abirhi na kulusha y'okuburhwa. ²⁸ Omukolo gwâbo kwâli kulinga amarhegeko bene Aroni bababwizire, okurhumikira omu kâ-Nyamuzinda ka Nyakasane, omu minene yamwo n'omu rhwônga rhwamwo rhwoshi, okushukamwo eburugu by'okugashâniza. Ebyo byo bakâgikola omu kâ-Nyamuzinda.

²⁹ N'okukereka emigati mulongo oku mêza gwâli mukolo gwâbo; okurheganya enshâno ya ngasi lubero. Bàgwêrhe n'omukolo gw'okulanga engero z'omu ka-Nyamuzinda, ez'obuzirho n'ez-obulî. ³⁰ Bâli barhegesirwe okubâ omu kâ-Nyamuzinda ngasi sêzi na ngasi bijingo oku kukuza irenge Iya Nyakasane. ³¹ Na ngasi mango barhûla Nyakasane enterekêro z'okusingônola oku lusiku Iwa Sabato, olusiku lurhanzi Iwa ngasi mwêzi, n'ezindi nsiku nkulu nk'oku byânaliyandisirwe omu irhegeko. Gwo mukolo bakâgijira ensiku zoshi embere za Nyakasane ogwo. ³² Obugashânize bakâgijira omu kâ-Nyamuzinda, bwanali bulya bwonênè bwakâgijirwa omu ihêma ly'okubugânana, n'amarhegeko g'omu hatagatîfu bwenêne, na galya marhegeko ga bene wâbo bagala ba Aroni.

24

Omurhwe gw'abadâhwa

¹ Ab'oku bûko bwa Aroni nabo bagabwa omu mirhwe^d. Aroni àlibusire bâna bâni: Nadabu, Abihu, Eleyazari na Itamara. ² Nadabu na Abihu bafâ, erhi n'îshe acihali; Eleyazari na Itamara bôhe bàhîrwe ecikono c'obudâhwa. ³ Buzinda bwenêne, mwâmi Daudi omu kurhabâlwa na Sadoki, w'oku bûko bwa Eleyazari, na Ahimeleki, w'oku bûko bwa Itamara, agaba abadâhwa omu mirhwe nk'oku amarhumisi gâbo gânalîyôsire. ⁴ Bayîshibona oku obûko bwa Eleyazari bwo bwalimwo abalume banji kulusha obûko bwa Itamara. Co càrhumire obûko bwa Eleyazari bugabwamwo mirhwe ikumi na ndarhu ya cinyamulala n'obwa Itamara mirhwe munâni, na ngasi murhwe n'omurhambo mukulu wagwo. ⁵ Okugabwa kwa bombi na bombi kwakazijirwa omu kuyesha ecigole, bulya hâli «abaluzi b'aka-Nyamuzinda» n'abandi «baluzi ba Nyamuzinda» omu bûko bwa Eleyazari n'omu bûko bwa Itamara. ⁶ Omwandisi Shemaya, mugala wa Netanaeli w'obûko bwa Levi, ayandika amazîno gâbo embere za mwâmi, embere z'abarhambo, embere z'omudâhwa Sadoki, embere z'Ahimeleki, mugala wa Abiyatari, n'embere z'abarhambo bakulu b'emilala y'abadâhwa n'ey'abaleviti. Oku mulala gwa Eleyazari, bakâgiyesha ecigole kabirhi kakulikîrîne, n'oku gwa Itamara liguma lyône. ⁷ Yehoyaribu ye wali wa burhanzi omu kugwârhwa n'ecigole, Yedaya wa kabirhi, ⁸ Harimu wa kasharhu, Seorimu wa kani, ⁹ Malkiya wa karhanu, Miyamini wa kali ndarhu, ¹⁰ Hakosi wa kali nda, Abiya wa kali munâni, ¹¹ Yeshuwa^e wa kali

^c**23.23** MUSHI ye shakulûza w'Abashi bulya bali nkomoka ya bene Levi, osome Lub 6.19; Les origines bibliques des Bashi, nyabangere.com

^d**24.1** Omulongo gwa 1-19 guyêrekîne omurhwe gw'abadâhwa; gushushîne n'omurhwe gudesirwe omu citabu ca Nehemiya 7, 39-42; 10, 2-8; 12, 1-7. 12-21. Badesiremwo oku hali mpiriri 24 z'abadâhwa. Ci muli Nehemiya ogwo mubalè gubonekine musungunu (17 na 21).

^e**24.11** YESHUWA, Iyo izîno bakâg'iderha YEZU eryo omu c'emwâbo Cihebraniya. Erhi izîno

mwenda, Shekaniya wa kali ikumi, ¹² Eliyasibu wa kal'ikumi na liguma, Yakimi wa kal'ikumi na kabirhi. ¹³ Hupa wa kal'ikumi na kasharhu, Yeshebab wa kal'ikumi na kani ¹⁴ Bilga wa kal'ikumi na karhanu, Imeri wa kal'ikumi na ndarhu, ¹⁵ Heziri wa kal'ikumi na nda. Hapisesi wa kal'ikumi na munâni, ¹⁶ Petahiya wa kal'ikumi na mwenda, irungu wa kali makumi abirhi, ¹⁷ Yakini wa kali makumi abirhi na muguma, Gamuli wa kali makumi abirhi na babirhi, ¹⁸ Delayahu wa kali makumi abirhi na basharhu, Maaziya wa kali makumi abirhi na bâni ¹⁹ Abo bo bãyandisirwe amazino gâbo haguma n'omukolo gwâbo gw'okujà omu kâ-Nyamuzinda ka Nyakasane, omu kushimba amarhegeko bãyabagwa na shakulûza wâbo Aroni, nk'oku naye anagahabagwa na Nakasane, Nyamuzinda w'Israheli yêne. Enyushûlo y'Agandi mazino g'abaleviti ²⁰ Abà nabo bo bandi b'oku bûko bwa Levi: Omu bûko bwa Amurami, mwâli Shubaheli, n'omu bûko bwa Shubaheli mwâli Yediya. ²¹ Omu bûko bwa Rehabiya mwâli Yishiya, murhanzi omu mulala gwâge. ²² Omu bûko bwa Isara mwâli Shelomoti, n'omu bwa Shelomoti mwâli Yahati. ²³ Bagala ba Hebroni: omurhanzi Yeriya, owa kabirhi Amariyahu, owa kasharhu Yaziyeli, n'owa kani Yokmeyami. ²⁴ Mugala wa Uziyeli: Mika. Omu bûko bwa Mika, mwâli Shamiri. ²⁵ Omu bûko bwa Yisiya, mulumuna wa Mika, mwâli Zakariya. ²⁶ Bagala ba Merari: Mahali, Mushi na Yaziya; ²⁷ oku bûko bwa Merari, b'emwa omugala Yaziya: mwâli Shohamu, Zakuru na Ibri. ²⁸ Mugala wa Mahali: Eleyazari, ye rhaburhaga mwâna, ²⁹ na Kishi, ye wagwêrhe omugala Yameeli. ³⁰ Bagala ba Mushi: Mahali, Ederi na Yerimoti. Ntyo kwo obûko bene Levi bwâli buyôsire, omu kushimbana kw'emilala yâbo. ³¹ Nabo bayesha ecigole oku burhumisi bw'emikolo yâbo aka bene wâbo bene Aroni, embere za mwâmi Daudi, e mbêre za Zadoki na Ahimeleki, n'embere z'abarhambo bakulu b'emilala y'abadâhwa n'ey'abaleviti. Ntyo omulala gw'omwâna w'enfula gwajirirwa kuguma n'ogwa mulumuna wâge.

25

Omurhwe gw'abimbiza

¹ Oku bugashânize, Daudi bo n'abarhambo bakulu, baberûla abâna ba Azafi n'abà Hemani, n'abà Yedutuni mpu babè bahanûzi b'okukolêsa ennanga, enzenze n'orhurhêra. Abantu bãyizirwe kw'ogwo mukolo nabo bayandikwa.

² Abâna ba Azafi bayandikwamwo: Zakuru, Yozefu, Netanya, Asarela. Abâna ba Azafi bâli idako ly'oburhegesi bw'îshe wâbo, ye wali erhi akômêrîre okuhanûla oku irhegeko lya mwâmi.

³ Abâna ba Yedutuni: Gedaliya, Seri, Yeshaya, Shimeyi, Hashabiya na Matitiya; oku bali ndarhu bãyagihanûlwa n'îshe, owakâgiyimba n'izû ly'okuhêra oku kukuza n'okuhà Nyakasane irenge.

⁴ Abâna ba Hemani: Bukiya, Mataniya, Uziyeli, Shebuweli, Yerimoti, Hananiya, Hanani, Eliyata, Gidalati, Romamti-Ezeri, Yoshebekasha, Maloti, Hotiri na Mahaziyoti. ⁵ Abo boshi bâli bagala ba Hemani, mulêbi wa mwâmi. Erhi ebinwa bya Nyamuzinda byâderhagwa, anabûhe omushekera. Nyamuzinda àli ahîre Hemani barhabana ikumi na bâni na banyere basharhu. ⁶ Abo bantu boshi bâli bimbiza omu kâ-Nyamuzinda ka Nyakasane, hãkazihalûlwa n'îshe wâbo n'omu kuhirakwo izû ly'ennanga, enzenze n'orhurhêra, omu kukazirhumikira omu nyumpa ya Nyakasane nk'oku mwâmi anali arhegesire. ⁷ Aho bimbiza balenga, haguma n'abantu b'omurhwe gwâbo, bâli

liderhwa n'ab'emahanga linasôme kundi omu marhwirhi n'omu kanwa. Enyiganyo ziri nyinji; Yeshuwa omu cigereki mpu "Insous«, omu cilatini mpu "Iesus«, omu nfarasè mpu "Jésus«, omu Kiswahili mpu "Yezu«, omu mashi mpu "Yezu« ; Yaakov naye endimi zamuhindula, Iakobos, Iakobus, Jacques, James, Yakôbo, Yakôbo; Olya mulume MUSHI mwene Merari (Lub 6.19), mwinjikulu wa Levi, naye endimi zamujira Muschite, Muschi; omugala Mahali endimi w'emahanga zamujira Mali, Maali; Machli; bulya ecihebraniya cibâmwo ba "h« basharhu banalinzirishushana

bayigîrizibwe okukuza Nyakasane n'enyimbo, boshi haguma bâli magana abirhi na makumi gali munâni na munâni. ⁸ Banaciyêsha ecigole mpu lyo bamanya kurhi bakazikulikirana omu mikolo buzira kulondôla emisole n'abashosi, erhi nîsi abimbiza bakola bayish'iyimba n'abaciyiga okuyimba. ⁹ Owacîshozirwe wa burhanzi ye Yozefu, mugala wa Azafi. Owa kabirhi Gedaliya, ye haguma n'abagala na bene wâbo, bantu ikumi na babirhi. ¹⁰ Owa kasharhu àli Zakuru, haguma n'abagala na bene wâbo, bantu ikumi na babirhi. ¹¹ Owa kani Isri, haguma n'abagala na bene wâbo, bantu ikumi na babirhi. ¹² Owa karhanu Netanyahu, haguma n'abagala na bene wâbo, bantu ikumi na babirhi. ¹³ Owa kali ndarhu àli Bukiya, haguma n'abagala na bene wâbo, bantu ikumi na babirhi. ¹⁴ Owa kali nda àli Yesarela; ye baguma n'abagala na bene wâbo, bantu ikumi na babirhi. ¹⁵ Owa kali munâni. Yeshaya, ye haguma n'abagala na bene wâbo, bantu ikumi na babirhi. ¹⁶ Owa kali mwenda, Mataniya, haguma n'abagala na bene wâbo, bantu ikumi na babirhi. ¹⁷ Owa kal'ikumi, Shimeyi; ye haguma n'abagala na bene wâbo, bantu ikumi na babirhi. ¹⁸ Owa kal'ikumi na muguma Azareli; ye haguma n'abagala na bene wâbo, bantu ikumi na babirhi. ¹⁹ Owa kal'iku mi na kabirhi: Hashabiya; ye haguma n'abagala na bene wâbo, bantu ikumi na babirhi. ²⁰ Owa kal'ikumi na basharhu àli Shubaheli; ye n'abagala na bene wâbo, bantu ikumi na babirhi. ²¹ Owa kal'ikumi na bâni Matitiya; ye haguma n'abagala na bene wâbo, bantu ikumi na babirhi. ²² Owa kal'ikumi na barhanu Yeremoti; ye haguma n'abagala na bene wâbo, bantu ikumi na babirhi. ²³ Owa kal'ikumi na ndarhu Hananiya; ye haguma n'abagala na bene wâbo, bantu ikumi na babirhi. ²⁴ Owa kal'ikumi na nda Yoshebekasha; ye haguma n'abagala na bene wâbo, bantu ikumi na babirhi. ²⁵ Owa kal'ikumi na munâni Hanani; ye haguma n'abagala na bene wâbo, bantu ikumi na babirhi. ²⁶ Owa kal'ikumi na mwenda Maloti; ye haguma n'abagala na bene wâbo bantu ikumi na babirhi. ²⁷ Owa kali makumi abirhi Eliyata; ye haguma n'abagala na bene wâbo, bantu ikumi na babirhi. ²⁸ Owa kali makumi abirhi na muguma Hotiri; ye haguma n'abagala na bene wâbo, bantu ikumi na babirhi. ²⁹ Owa kali makumi abirhi na babirhi Gidalati; ye haguma n'abagala na bene wâbo, bantu ikumi na babirhi. ³⁰ Omuntu wa kali makumi abirhi na basharhu àli Mahaziyoti; ye haguma n'abagala na bene wâbo, bantu ikumi na babirhi. ³¹ Omuntu wa kali makumi abirhi na bâni àli Romamti-Ezeri; ye haguma n'abagala na bene wâbo, bantu ikumi na babirhi.

26

Abalanzi b'emihango

¹ Abalanzi b'emihango nabo bàgwêrhe eyâbo mirhwe. Meshelemiya, mugala wa Korè, mwinjikulu wa Abiyasafi, w'obûko bwa Korè, ² aburha bagala nda: kwo bakulikiriine ntya, Zakariya, Yediyaeli, Zebadiya, Yatiniyeli, ³ Elamu, Yohanani na Eliyehoyenayi. ⁴ Obedi-Edomu aburha bagala munâni: bakulikirana ntya, Shemaya, Yozabadi, Yowa, Sakari, Netanaeli, ⁵ Amiyeli, Yisakari na Peultayi. Nêci Nyamuzinda àligishire Obedi-Edomu. ⁶ Enfula yâge Shemaya yâburha abâna bàgwêrhe ecikono cikulu omu mulala gwâbo, bulya bâli bantu ntwâli. ⁷ Bagala ba Shemaya bo bâli Otni, Refaheli, Obedi, Elzabadi, kuhirakwo na bene wâbo Elihu na Semakiya, bombi bantu bakengwa bwenêne. ⁸ Abo bene Obedi-Edomu, haguma na bagala bâbo nabo n'abandi babusi bâbo, boshi bâli bantu ba lukengwa bayunjulirîne misî omu mukolo gwâbo. Boshi haguma bâli bantu makumi gali ndarhu na babirhi.

⁹ Omurhwe gwa Shelemiya gwalimwo abagala na bene wâbo, boshi haguma bâli bantu bakengwa ikumi na munâni. ¹⁰ Hosa, w'oku bûko bwa Merari, aburha bagala bâni: Shimri, ye wa burhanzi omu mulala, n'obwo arhali ye wali nfula, îshe amuhà eco cikono ca burhanzi, ¹¹ Hilkiya wa kabirhi, Tebaliya wa kasharhu, na Zakariya wa kani; omurhwe gwa Hosa, gulimwo abagala na bene wâbo, gwâli gwa balume ikumi na basharhu. ¹² Abarhambo n'abantu b'eyo mi rhwe y'abalanzi b'emihango boshi haguma bakâg'iyûkiriza omukolo gwâbo omu kê-Nyamuzinda ka

Nyakasane. ¹³ Bagahâna emihango y'okukazilanga omu kuyesha ccigole nk'oku emilala yâbo yanali, emisole n'abashosi boshi haguma. ¹⁴ Shelemiya ecigole camuhà omuhango gw'ebushoshôkero. Omugala Zakariya waliyunjulirine makengu manji, ecigole camuhà omuhango gw'ebule mbè. ¹⁵ Obedi-Edomu ahâbwa obulanzi bw'omuhango gw'ebulyo, n'abagala okukazilanga enguli z'embîko. ¹⁶ Shupimu na Hosa bagabâna obulanzi bw'omuhango gw'ebuzikiro n'obw'omuhango gwakâgiderhwa muhango gwa mugongo mutwe, hôfi n'enjira yâsôkeraga enyanya. Eyo mirhwe yâlihîrwe obulanzi kwo yâligabirwe ntya: ¹⁷ aha muhango gw'ebushoshôkero, baleviti ndarhu ngasi lusiku; aha muhango gw'ebulembe, bâni ngasi lusiku; ebwa nguli z'embîko, mirhwe ibirhi ya babirhi-babirhi; ¹⁸ oku myûbako yâliyûshwîrwe ebuzikiro, bantu bâni oku njira na babirhi omu myûbako mwo na nènè. ¹⁹ Ntyo kwo emirhwe y'abalanzi bârhôlagwa omu bûko bwa Korè n'obwa Merari yali eyôsire.

Emikolo yago-yago yâlihîrwe baguma-baguma

²⁰ Abandi baleviti^f bâgwêrhe omukolo gw'okulanga obuhirhi bw'omu kê--Nyamuzinda n'ebirugu bitagatîfu birherekîrwe Nyakasane. ²¹ Abâna ba Ladani, w'omu bûko bwa Gershoni, bakulu b'emilala yâbo, ye wali Yehiyeli. ²² na kandi bagala ba Yehiyeli, Zetamu bo n'omulumuna Yoheli, bâgwêrhe omukolo gw'okulanga obuhirhi bw'omu kê--Nyamuzinda ka Nyakasane. ²³ Omu bûko bwa Amuramu, obûko bwa Isari, obwa Hebroni n'obwa Aziyeli, ²⁴ Shebuweli, wa kuli bene Gershomi, ye mugala wa Mûsa yenêne, ye wali mulanzi mukulu w'embîko. ²⁵ Oku nkomôka yâbo kwâli ecinyamulala ca bene Eliyezeri, mulumuna wa Gershoni bo: Rehabiya, mugala wa Eliyezeri, kandi Yeshaya, Yoram, Zikri na Shelomiti. ²⁶ Shelomiti haguma na bene wâbo bahâbwa omukolo gw'okulanga eburugu byâlihîrherekîrwe Nyamuzinda byajiragwa na mwâmi Daudi, n'abakulu b'emilala, n'abarhambo b'abasirika bayîmangira emirhwe y'ebihumbi. erhi magana erhi makumi. ²⁷ Bâli bababerwiremwo ecigabi c'okukâshîbirira enyumpa ya Nyakasane, ²⁸ haguma n'ebirugu bitagatîfu omulêbi Samweli âhiragamwo, n'ebya Saulu, mugala wa Kishi, Abneri, mugala wa Neri, n'ebya Yowabu mugala wa Seruya. Ebyo birugu bitagatîfu byâlihîrherekirwe Nyakasane byoshi byâkâgilangwa na Shelomiti haguma na bene waho.

²⁹ Kenaniya bo n'abagala. b'oku bûko bwa Isari, bâgwêrhe emikolo y'embuga omu cihugo c'Israheli, bo bâli bandisi na bacîranuzi. ³⁰ Hashabiya bo na bandi bantu cihumbi ciguma na magana gali nda ba ntwâli b'obûko bwa Hebroni, bâkâgilanga ecihugo c'Israheli c'ebuzikiro bwa Yordani; hàgwêrhe emikolo eyêrekîre olubaga oku by'idini n'eby'ecihugo. ³¹ Yeriya ye wali murhambo mukulu w'obûko bwa Hebroni. Omu mwâka gwa makumi anni gw'obwâmi bwa Daudi, balongereza amâburhwa gayêrekîre obwo bûko, babugâna abalume b'entwâli e Yazeri omu Galadi ba kw'obwo bûko. ³² Mwâmi Daudi abarhâlamwo bantu bihumbi bibirhi na magana gali nda ga kw'obwo bûko, abafumbika Yeriya mpu boshi haguma bakazirhabalana oku mikolo eyêrekîre eby'idini n'eby'ecihugo, omu cishagala càyûbakagwamwo n'abantu b'oku bûko bwa Rubeni na Gadi, n'ecigabi c'ebushoshôkero c'obûko bwa Menashè.

27

Entondekanyè y'abasirika oku bwâmi

¹ Bene-Israheli nk'oku omuganjo gwâbo gwanali, abakulu b'emilala, abarhambo b'abasirika bihumbi, ab'amagana, abandisi bâbo, boshi bâjiraga omukolo gw'okurhumikira olubaga lwâbo. Eyo mirhwe yoshi yâkâg'ilola ngasi kantu kanayêrekîre mwâmi. Ngasi mwêzi omu mwâka hàkâgibà omu rhwe gw'okulola mukolo mulebe mw'ogwo mwêzi. Ngasi murhwe gwâli gwa balume bihumbi makumi abirhi na bini.

² Omwimangizi w'omurhwe murhanzi gwagwêrhe omukolo omu mwêzi gwa burhanzi ye wali

^f **26.20** Baleviti, ciri cinwa ca nfarasè « Lévités » kwo kuderha « BENE-LEVI, ba bûko bwa Levi.

Yashobamu, mugala wa Zabdiyeli. ayîmangiraga murhwe gwa balume bihumbi makumi abirhi na bini, ³ w'oku bûko bwa Peresi, ye wali murhambo mukulu w'emirhwe yoshi y'ogwo mwêzi gwa burhanzi. ⁴ Omwimangizi w'omurhwe gwa kabirhi ye wali Dodayi w'e Ahowa; ayîmangiraga murhwe gwa balume bihumbi makumi abirhi na bini. ⁵ Omwimangizi w'omurhwe gwa kasharhu gw'okukola omu mwêzi gwa kasharhu, àli Benayahu mugala wa Yoyada, mudâhwa mukulu. Ayîmangiraga bantu bihumbi makumi abirhi na bini. ⁶ Benayahu ye olya wali omu murhwe gwa ntawâli «Makumi-Asharhu»⁹, erhi bamujira murhambo w'ebyo bihumbi, omugala Amizabadi ajâ ahâli hâge. ⁷ Omwimangizi wa kani w'omwêzi gwa kani àli Asaeli, mulumuna wa Yowabu, n'enyuma zâge abâ omugala Zebadiya. Ayîmangiraga balume bihumbi maku mi abirhi na bini. ⁸ Owa karhanu oku mwêzi gwa karhanu àli Shamhuti, w'obûko bwa Yizra. Ayîmangiraga bantu bihumbi makumi abirhi na bini. ⁹ Owa kali ndarhu omu mwêzi gwa ndarhu, àli Ira, mugala wa Ikeshi w'e Tekowa. Ayîmangiraga murhwe gwa bantu bihumbi makumi abirhi na bini. ¹⁰ Owa kali nda, ow'omwêzi gwa nda àli Helesi, w'e Peloni, w'omu bûko bwa Efrayimu. ayîmangiraga murhwe gwa balume bihumbi makumi abirhi na bini. ¹¹ Owa kali munâni omu mwêzi gwa kali munâni ye wali Sibkayi, w'e Husha, w'omu bûko bwa Zera. Ayîmangiraga bantu bihumbi makumi abirhi na bini. ¹² Owa kali mwenda, ow'okukola omu mwêzi gwa mwenda àli Abiyezeri, w'e Anatoti, w'oku bûko bwa Benyamini. Ayîmangiraga murhwe gwa bantu bihumbi makumi abirhi na bini. ¹³ Owa kal'ikumi, ow'okukola mw'ogwo mwêzi gwa kal'ikumi ali Maharayi, w'e Toda, w'oku bûko bwa Zera. Ayîmangiraga murhwe gwa bantu bihumbi makumi abirhi na bini. ¹⁴ Owa kal'ikumi na muguma, ow'okukola omu mwêzi gw'ikumi na muguma, àli Benaya w'e Piratoni, w'oku bûko bwa Efrayimu. Ali murhambo wa murhwe gwa balume bihumbi makumi abirhi na bini. ¹⁵ Omuntu wa kal'ikumi na bahirhi, ow'okukola omu mwêzi gw'ikumi na kabirhi, àli Heldayi, w'e Netofa, wa bûko bwa Otiniyeli. Ali murhambo wa murhwe gwa bantu bihumbi makumi abirhi na bini.

Abimangizi b'amûko g'Israheli

¹⁶ Abimangizi b'amûko g'Israheli: Obûko bwa Rubeni, Eliyezeri, mugala wa Zikri. Obûko bwa Simoni: Shefatiya, mugala wa Maaka. ¹⁷ Obûko bwa Levi: Hashabiya, mugala wa Kemuweli. Abâ kuli Aroni: Sadoki. ¹⁸ Obûko bwa Yûda: Elihu, mwene wâbo mwâmi Daudi. Obûko bwa Isakari: Omri, mugala wa Mikaeli.

¹⁹ Obûko bwa Zabuloni: Yishemayahu, mugala wa Obadiya. Obûko bwa Nefutali: Yerimoti, mugala wa Azriyeli. ²⁰ Obûko bwa Efrayimu: Hozeya, mugala wa Azaziya. Ecigabi c'obûko bwa Menashè c'ebuzikero: Yoheli, mugala wa Pedaya. ²¹ Ecigabi c'obûko bwa Manasi c'ebushoshôkero, cibâ omu Galadi: Ido, mugala wa Zakariya. Obûko bwa Benyamini: Yasiyeli, mugala wa Abneri, ²² Obûko bwa Dani: Azareli, mugala wa Yerohamu. Abo bo bâli barha mbo bakulu b'emilala ya bene-Israheli.

²³ Daudi ârhalonzagya mpu baganje emisole y'emyâka makumi abirhi na kuhêka idako, bulya Nyakasane àli erhi adesire oku aluza bene-Israheli babè banji nka nyenyêzi z'oku nkuba. ²⁴ Yowabu, mugala wa Seruya, àli erhi amarhondêra okuganja, ci kwône arhaciyusagya, bulya Nyamuzinda ayirukira akunirira Israheli erhi ogwo mukolo guruhuma. Co cirhumire omubalè gw'olubaga lwoshi guruhabâ omu citabu ciderhwa «Ebijiro bya mwâmi Daudi».

Abalanzi b'ebirugu by'ebwâmi

²⁵ Azmaveti, mugala wa Adiyeli, àli mulanzi w'omuhako gw'oku bwâmi. Yehonatani, mugala wa Uziya, àli mulanzi w'enguli zâli omu cihugo, omu bishagala n'emirhundu n'ebwa ngo z'abalanzi. ²⁶ Ezri, mugala wa Kelubu, àli mwimangizi w'abahinzi bakola omu cihugo. ²⁷ Shimeyi, w'e Rama, àli mulanzi w'abahinzi b'emizâbîbu. Zabdi, w'e Shefamu, àli mulanzi wa kuhika irivayi lirhenga

mw'ezo nkoma z'emizâbîbu. ²⁸ Baali-Hanani, w'e Beti-Gederi, àli mwimangizi w'amashwa g'emizêti n'emihumbahumba y'omu lubanda. Yowashi àli mulanzi w'embîko z'amavurha. ²⁹ Shitrayi, w'e Sharoni, àli Lungere mukulu w'amasò g'enkafu ziyâbukira e Sharoni. Shafati, mugala wa Adlayi, àli Lungere-mwimangizi w'agandi masô g'enkafu ziyâbukira omu mmanda na handi-handi. ³⁰ Obili, muismaeliti, àli mwimangizi w'engamiya. Yediya, w'e Meremoti, àli mwimangizi w'endogomi-kazi. ³¹ Yazizi, Muhagiri, àli mwimangizi w'ebibuzi n'empene. Olwo lwo lukalaba lw'amazîno g'abantu balanzi b'ebirugu bya mwâmi Daudi.

Abarhonyi b'oku bwâmi bwa Daudi

³² Yehonatani, mwishè wa Daudi, muntu wa bukengêre na mwenge, ye wali muhanûzi wa mwâmi: Yehiyeli, mugala wa Hakmoni, ye wali mulezi w'okuyigîriza abâna ba mwâmi. ³³ Ahitofeli, naye àli muhanûzi wa mwâmi. Hushayi w'e Arkiti, àli murhonyi wa mwâmi. ³⁴ Yehoyada, mugala wa Benaya, na Abiyatari, bo bâjîre ahâli ha Ahitofeli okubà bahanûzi ba mwâmi. Naye Yowabu ye wali murhambo mukulu w'emirhwe yoshi y'abasirika ba mwâmi.

28

Daudi ayêrekana Salomoni oku ye wâyîme omu byâge

¹ Mwâmi Daudi ashûbûliza abarhambo b'Israheli boshi aha Yeruzalemu: abarhambo bakulu b'emilala, abarhambo b'emirhwe y'abasirika bakolera oku bwâmi, abarhambo b'emirhwe y'engabo z'abasirika b'ecihugo coshi, abimangizi b'ebirugu n'ab'amasò ga mwâmi n'aga bagala ba mwâmi. n'abantu barhonyi b'oku bwâmi, abasirika b'entwâli kulusha na ngasi bantu b'entwâli boshi. v ² Mwâmi Daudi anacibabwîra, erhi: «Mwe bantu b'olubaga lwâni, bîra bâni, munyumvîrhize. Nali ngwêrhe omuhigo gw'okuyûbaka akà-Nyamuzinda nti mpiremwo omucîmba gw'Amalaganyo ga Nyakasane, kabè citumbi c'okudêkerezakwo amagulu ga Nyamuzinda wîrhu. Nali erhi narheganyize byoshi kuli ogwo mukolo.

³ Ci kwône Nyamuzinda àmbwîra, erhi: «Arhali we wanyûbakira akà- Nyamuzinda abantu bayishikamparamizamwo, bulya oli muntu wa birha, wa bulazire mukò munji». ⁴ N'obwo nie Nyakasane Nyamuzinda w'Israheli acîshozire omu mulala gwa larha gwoshi, mpu lyo nie rhwe n'iburha lyâni rhukaziyôrha rhuyîma omu Israheli emyâka n'emyâka. Mîra mîra àcîshozire Yûda nka muluzi w'omulala, buzinda, omu mulala gwa Yûda, acîshogamwo omulala gwa larha, na kandi, muli bagala ba larha, asîma okujiramwo mwâmi wa bene-Israheli boshi. ⁵ Buno, omu bâna banji banji ànshobôzize, àcîshoziremwo Salomoni mpu ayîshija oku ntebe y'obwâmi arhegeke Israheli yêshi oku buhabûzi bwa Nyakasane. ⁶ Ambwîzire, erhi: «Mugala wâwe Salomoni ye wanyûbakira aka-Nyamuzinda n'embaraza zako zoshi, bulya ye nacîshozire; àyîshibà mugala wâni, nâni mbè îshe. ⁷ Mmurheganyize obwâmi bwâyorhaho ensiku zoshi erhi akabîkirira n'okushimba bwinjinjà amarhegeko gâni n'amahano gâni.» ⁸ Lêro bunôla, bîra bâni, embere z'Israheli yêshi lubaga lwa Nyakasane, n'embere za Nyamuzinda wîrhu odwîrhe arhuyumva, mucîrheganyagye okushimba amarhegeko ga Nyamuzinda wîrhu goshi. Ntyo lyo mwayôrha mubêzire mw'eci cihugo cinjinja munayîshicisigira abâna binyu kashambala oku nsiku zoshi. ⁹ Nâwe wêne, mwâna wâni Salomoni, ocîyigirize okumanya bwinjà Nyamuzinda nakoleraga, omuharâmye n'omurhima muguma n'obukengêre budêkerîre. Bulya nêci Nyakasane anabone kuhika omu ndubi y'omurhima anayîshi enkengêro z'abantu zoshi. Okamulongereza, acikwîyêreka, ci kwône okamuleka, akujahika lwoshi lwoshi. ¹⁰ Wanabonaga buno oku Nyakasane àcikwîshozire mpu omuyûbakire akà-Nyamuzinda kâbà Cirhinyiro câge. Ozibubâge kirumè onacibande omu mikolo.

Daudi àhà Salomoni olugero lw'aka-Nyamuzinda

¹¹ Daudi anacihêreza Salomoni olugero lw'Ecirhinyiro n'embaraza zâco zoshi, eminene

y'okujàmwo embîko, eminene y'emuhanda n'ey'omu cogo, n'olugero lw'enyumpa y'okujamwo Omucimba gw'Amalaganyo. ¹² Amuhà kandi n'olugero lwa ngasi byoshi àli alonzize okuyûbaka: ebyôgo by'akà-Nyamuzinda, ebyumpa by'eburhambi bw'ecôgo, ebyumpa bijirirwe okuhiramwo obuhirhi bw'aka-Nyamuzinda n'ebirugu bitagatifu birherekîrwe Nyamuzinda. ¹³ Anacimubà ecitabu c'olukalaba lw'amazîno g'abadâhwa n'ag'abaleviti, ecitabu c'emikolo yakazijirwa omu nyumpa ya Nyakasane, ecitabu c'ebirugu by'obugashânize bw'omu ka-Nyamuzinda. ¹⁴ Amuyêreka ebidanga hy'amasholo, ago masholo gâli garheganyîbwe oku birugu bya mikolo minji. Kandi anamuyêreka ebidanga by'olunyerere, nabyo byâli birheganyîbwe oku kushîga ngasi kalugu ka lunyerere kâli kahizirwe omu mikolo minji. ¹⁵ Amulangûla ebidanga byâli birheganyîbwe oku kushîga orhumole rhw'amasholo, n'amatara gârhwô, agôla masholo gâli gamâshanwa bunya-bidanga gâli garheganyizîbwe ngasi kamole na ngasi itara kwabyo kwabyo. Ebidanga by'olunyerere nabyo kwo byâli birheganyîbwe ntyo, kuli ngasi kamole na ngasi itara. ¹⁶ Amuyêreka ebidanga by'amasholo byâli birheganyîbwe oku masholo g'amêza gâ'yîshikâja aha bâli barheganyize amêza g'emigati. Kwo na kwo oku mêza gâli g'olunyerere, bagarheganyiza nago ebyâgo bidanga by'olunyerere. ¹⁷ Amuyêreka emishurhi, orhubêhê rhw'okujàmwo amîshi g'okukangûla olubaga, amuyêreka ebidanga by'oku rhulaha rhw'amasholo gône gône, eby'embale z'amasholo n'ez'amarhale nk'oku byânakazâg'ikolesibwa. ¹⁸ Amuyêreka ebidanga by'amasholo gônene, biri bya kukola oku luhêrero lw'obukû. Anacimuhà olwiganyo lw'oku bâtula engâlê ya Nyamuzinda, oku bâtula enshusho za bamalahika n'amasholo, ebyûbi byâbo byâli bikwânîne bishanjûkire ebwa mucimba gw'Amalaganyo ga Nyamubâho, ¹⁹ byoshi nka kulya Nyamubâho yênene ànabigerengeranyagya mpu lyo bahash'iyumva omukolo abahûnyire omu kubahà olwo lugero.

²⁰ Cazînda ayûshûla, erhi: «Mwâna wâni, obè ntwâli onazibuhe; ocîbande omu mikolo buzira bwôba, orhajugumaga! Nyakasane Nyamuzinda wâni arhakulekêrere; ali haguma nâwe anakugwâsa kuhika oyûkirize emikolo yoshi y'okumuyûbakira akà-Nyamuzinda. ²¹ Abadâhwa n'abaleviti bàkeresirwe omu mirhwe oku kujira obugashânize bw'akà-Nyamuzinda, nabo bali eburhambi bwâwe oku kukugwâsa; na kandi kuli ogwo mukolo gwâjirwa, wanacîkubagira abantu b'obulonza bwinjâ na ba buhashe omu barhambo n'omu lubaga lwâwe lwoshi.

29

Entûlo y'okuyûbaka akà-Nyamuzinda

¹ Mwâmi Daudi anacibwîra eyo ndêko y'abantu boshi bâliho, erhi: «Mugala wâni Salomoni, oyu Nyakasane àcîshozire, aciri murhò, na ntà bwenge acîbona. N'obwo omukolo gwâjirwa gurhali munyi, bulya arhali nyumpa ya muntu yâ'yûbakwa, ci nyumpa ya Nyakasane, Nyamuzinda.

² Nakolesize emisî yâni yoshi oku marhegayo g'eby'eyo nyumpa ya Nyamuzinda: nalundisire amasholo, amarhale, omulinga, ecûma, empaho, oku ngasi byoshi byâtulwa n'ebyo bintu bya ngasi lubero; narheganyize ennundo zirhali nyi z'amabuye ga Kornalini n'agandi mabuye g'okubambira, amabuye mîru-mîru n'ag'amabara ga ngasi lubero, ngasi lubero lwa mabuye g'ecitwîro cihamu, n'enundo y'ebirâbuye byêru. ³ N'oku buhirhi bwâni niene, obw'amasholo n'amarhale, mbuhânyire kw'eyo nyumpa ya Nyamuzinda wâni, mbuyushwîre kw'ebi nali barheganyize kw'eco cirhînyiro nzigîre bwenêne. ⁴ Mpûnyire talenta igana za masholo g'e Ofiri, na talenta magana abirhi na makumi anni za marhale gacîre ga kushîga oku bisîka by'akà-Nyamuzinda. ⁵ Lêro buno, ndi muli mwe ninyu ocihânyire buzira kusêzibwa oku kurhûla Nyakasane amasholo erhi marhale, lyo abakozi bâ'yishihasha okutula ngasi rhulugurhwoshi rhunakwânîne rhw'amasholo n'orhw'amarhale?»

⁶ Okubundi abakulu b'emilala, abakulu b'amûko g'Israheli, abarhambo b'amagana erhi ba makumi g'emirhwe y'abasirika, n'abimangizi b'emirhwe y'abakolera mwâmi boshi bayêmêra

buzira kusêzibwa okusholôlera omukolo gw'enyumpa ya Nyamuzinda, ⁷ talenta bihumbi birhanu bya masholo, mikabulè bihumbi igana bya masholo, talenta magana asharhu na kulusha za marhale, talenta magana gali ndarhu za mulinga na talenta bihumbi bisharhu na kulusha bya cûma. ⁸ Abàli bagwêrhe amabuye g'engulo ndârhi bagahêreza Yehiyeli, w'oku bûko bwa Gershoni, by'okujà omu mbîko y'akà-Nyamuzinda ka Nyakasane. ⁹ Abo bantu boshi barhûla Nyakasane obuhirhi bwâbo buzira kusêzibwa erhi banasîmire bwenêne, Mwâmi Daudi naye okwo kwamuyunjuza mwishingo.

Omusengero gwa Daudi

¹⁰ Daudi anacikuza Nyakasane embere z'endêko y'abantu boshi bàhali, aderha, erhi: «Oyagirwe Nyakasane, Larha Nyamuzinda w'Israheli, kurhenga emyâka n'emyâka. ¹¹ Yâgirwa, wêne we nn'obukulu n'obuhashe, irenge, okurhwâliha n'obwâmi w'e nnabyo, byoshi omu mpingu na bano igulu bibà byâwe. Muhànyi, we mwâmi, we Nnahano orhegeka igulu, obuhirhi n'irenge kuli we birhenga. ¹² We mwâmi wa byoshi, obuhashe n'irenge omu nfune zâwe bibà, okusêra n'okuyushûka omu maboko gâwe bibà, ogwêrhe obuhashe bw'okulengereza n'okuzibuhya oyu onalonzize wêne. ¹³ Co cirhumire, Nyamuzinda wîrhu, rhukukuzize n'okugashâniza Izîno lyâwe likulu bwenêne. ¹⁴ Niono ndi ntâye, n'olubaga lwâni lurhali luci, oku bwîrhu rhwenêne rhurhankahasha okukurhûla zino ntûlo. Byoshi emwâwe rhwabishobôlaga, na ntâco rhwankahashikurhûla cirhanarhenziri emwâwe. ¹⁵ Embere zâwe rhunacîbêrîre bigolo byayankirîrwe n'olukogo lwâwe aka ba shakulûza bîrhu boshi; ensiku zîrhu za bano igulu kwo zigera nka cîhòho, ntà bulangâlîre bwa kuyôr'haho rhujira. ¹⁶ Yâgirwa Nyamuzinda wîrhu, ebi birugu binji ntya rhwalundisire nti rhukuyûbakiremwo enyumpa y'okukâharamiza mwo Izîno lyâwe litagatîfu, ebyo byoshi omu maboko gâwe birhenga byoshi bibà birugu byâwe. ¹⁷ Yâgirwa, Nyamuzinda wâni, mmanyire oku onalole e nkengêro zîrhu nfulike, n'oku orhahimwa kurhonya obushinganyanya; obwîne oku murhima gw'okunali narhûziremwo buzira kusêzibwa na ndi obuhirhi bwâni, nanabwîne ene oku olu lubaga lwâwe lucîgushire hano nalwo lwajira ntyo n'obushagaluke bunene. ¹⁸ Yâgirwa Nyakasane, Nyamuzinda wa ba shakulûza bîrhu Abrahamu, Izaki na Yakôbo, oyêmêre olubaga lwâwe lukaziyôrha lugwêrhe obwo bwôrhere bwinjà omu murhima, enkengêro zâlwo zikaziyôrha zikuyêrekîre wêne ensiku zoshi. ¹⁹ Naye mugala wâni Salomoni, omushobòze omurhima mwîrhôhye oku kushimba amarhegeko gâwe, amalaganyo gâwe n'amahano gâwe, n'okubikirira bwinjà, anakuyûbakire eci rhînyiro càrhumaga narheganya ebi byoshi.» ²⁰ Cazînda Daudi abwîra eyo ndêko y'abantu yoshi, erhi: «Muvuge Nyakasane Nyamuzinda winyu omunkwa.» Boshi banacivuga Nyakasane Nyamuzinda wa bashakulûza bâbo omu nkwa; bafukama bahwera oku idaho bahà Nyakasane bo na mwâmi irenge.

Salomoni àyimikwa mwâmi

²¹ Erhi buca, bene-Israheli barhûla Nyakasane enterekêro z'okusingônolwa n'enterekêro z'omurhûla: barhûla mpanzi cihumbi, bihebe cihumbi, bâna-buzi cihumbi, haguma n'enterekêro bayôrha bajira z'ebinyôbwa, na zindi nterekêro nyinji bwenêne kuli bene-Israheli boshi. ²² Olwo lusiku balya bananywêra e mbêre za Nyakasane omu bushagaluke bunene. Okubundi, Salomoni mugala wa Daudi erhi. bayûsimujira mwâmi wa kabirhi, bamushîga amavurha oku Izîno lya Nyakasane, na Sadoki mpu naye abè mudâhwa. ²³ Salomoni atamala oku ntebe y'obwâmi bwa Nyakasane, ârhondêra okurhegeka Israheli ahâli ha Daudi. Ayôloloka bwenêne na bene-Israheli boshi bakazimuyumva. ²⁴ Abakulu b'abasirika n'entwâli zoshi, ciru na bagala ba mwâmi Daudi bacîhira idako ly'oburhegesi bwa mwâmi Salomoni. ²⁵ Nyakasane aha Salomoni olukengwa lunene emwa bene-Israheli boshi, n'obwâmi bwâge bwajà irenge bwenêne kulusha ngasi wundi yêshi warhanzirirhegeka Israheli embere zâge.

Okufà kwa Daudi

²⁶ Daudi, mugala wa Yese, àli àyimire omu Israheli mwoshi. ²⁷ Obwâmi bwâge kuli bene-

Israheli bwashinzire myâka makumi anni yoshi: àyîmire myâka nda omu cishagala c'e Hebroni, na myâka makumi asharhu n'isharhu omu cishagala c'e Yeruzalemu. ²⁸ Afà omu bushosi bwinjà erhi amàyusa nsiku nyinji ayunjulirîne bugale n'olukengwa. Omugala Salomoni ayîma omu byâge ²⁹ Ebijiro bya mwâmi Daudi, kurhenga aha murhondêro kuhika ebuzinda bwâge, biyandisirwe omu citabu c'omulêbi Samweli, n'omu citabu c'omulêbi Natani, n'omu citabu c'omulêbi Gadi. ³⁰ Emyanzi y'obwâmi bwâge bwoshi, oku àrhwalihaga kwoshi, n'emyanzi y'iragi àbwîne n'obuhanya àbwîne, emyanzi y'Israheli yêshi n'ey'agandi mâmi g'igulu lyoshi, byoshi mwo binali omwo.

ECITABU CA KABIRHI C'ENGANÎRO

1

ECITABU CA KABIRHI C'ENGANÎRO

IV. Olwa Salomoni

Salomoni ahâbwa oburhimanya n'obumanye

¹Salomoni, mugala wa Daudi, ajà azibuha bwenêne omu bwâmi bwâge; Nyamubâho Nyamuzinda wâge ali haguma naye, anamuheka irenge bwenêne. ²Salomoni akazirhegeka Israheli yêshi, abarhambo b'e bihumbi, ab'amagana, arhegeka abacîranuzi, abarhambo b'amashanja ga bene-Israheli goshi, abarhambo b'emilala. ³Okubundi, haguma n'embugânano y'olubaga, Salomoni anacijà ebwa luhêrero lwâli oku ntondo aha Gibeoni, Ahôla ho habâga ihêma ly'embugânano lya Nyamubâho, liryâ Mûsa murhumisi wa Nyamubâho ajiriraga omu irungu.

⁴Oku biyêrekîre Omucîmba gw'Amalaganyo, Daudi ali erhi agurhenzize e Kiriya-Yearimu, aguhêka erya munda agurheganyizagya, bulya ali erhi aguyûbakire ihêma aha Yeruzalemu.

⁵Nalo oluhêrero lw'omulinga olwajiragwa na Besaleeli, mugala wa Uri, mugala wa Huru, nalo lwâli ahôla embere z'endâro ya Nyamubâho, ho Salomoni n'embugânano y'olubaga bajagidôsa Nyamubâho. ⁶Kuli olwôla luhêrero lwa omulinga lwâli embere za Nyamubâho, hôfi n'ihêma ly'embugânano, Salomoni arherekêra ho mbâgwa cihumbi oku nterekêro y'ensirîra.

⁷Omu budufu bwakulikiraga, Nyamubâho abonekera Salomoni anacimubwîra, erhi: «Ompûne ngasi ebi nangwâsirwe okukuha.» ⁸Salomoni anacishuza Nyamuzinda, erhi: «Yâgirwa wali orhonyize mwambali wâwe Daudi, ye ligi larha, nâni wanyîmika ahâli hâge. ⁹Bunôla, yâgirwa Nyamubâho Nyamuzinda, oyûkirizagye kalya kanwa wabwîraga mwambali wâwe Daudi, larha, ebwa kubà wanjizire mwâmi omu lubaga luli lunji nka katulo k'oku idaho! ¹⁰Onshobôze yâgirwa oburhimanya n'obumanye, lyo mbona oku nayôrha embere z'olubaga lwâwe. Bulya ndigi obwîne wankahash'irhegeka yêne olubaga lunji ntyâla?»

¹¹Nyamuzinda anacibwîra Salomoni, erhi: Ebwa kubà kwo kwa obulagîrire kuli oku murhima gwâwe okwôla, n'ebwa kubà orhampunyiri bugale, nîsi erhi birugu, nîsi erhi irenge, nîsi erhi okuyîrha abashombanyi bâwe, n'ebwa kubà ciru orhampunyire akalamo k'ensiku nyinji, na bulya wahûnyire kuli we wêne oburhimanya n'obumanye lyo ohasha okurhegeka olûla lubaga nkuyîmisire mwo, ¹²wahâbwa oburhimanya n'obumanye. Nanakuhà n'obugale, n'ebirugu n'irenge kulya kurhalisigibonekana emwa omwâmi ciru n'omuguma, embere zâwe, n'okurhakacibonekana emwa omwâmi ciru n'omuguma enyuma zâwe. ¹³Salomoni arhenga ebwa olwôla luhêrero lwâli oku ntondo aha Gibeoni, ebwa ihêma ly'embugânano, ashubira e Yeruzalemu, ajiyîma yo nka mwâmi w'Israheli.

¹⁴Salomoni ashûbûza engâlè n'enfarasi: ali agwêrhe ngâlè cihumbi na magana anni na nfarasi bihumbi ikumi na bibirhi, abihira omu ngo z'okukazihiramwo engâlè, hôfi na mwâmi aha Yeruzalemu. ¹⁵Mwâmi alunda amarhale n'amasholo aha Yeruzalemu, mwandu nka mabuye, ahirayo n'emylenezi mwandu nk'emikuyu emera e kabanda. ¹⁶E Mîsiri n'e Kewe yo

bakazâg'irhenza ezôla nfarasi za Salomoni. ¹⁷ Abarhimbûzi ba mwâmi bakagend'igula ezôla nfarasi e Kewe n'amarhale, bakagend'igula engâlè e Mîsiri, oku ngâlè nguma banahâna magana gali ndarhu ga sikêli za marhale, n'e nfarasi oku sikêli igana na makumi arhanu. Kwa bene okwôla kwo banakazâgigendigulira n'abandi bâmi n'Abanya-Hiti n'abâmi b'e Sîriya.

Amarhegeko gw'okuyûbaka aka-Nyamuzinda. Hurani, mwâmi w'e Tiri.

¹⁸ Salomoni alâlira okuyûbaka enyumpa oku izîno lya Nyamubâho, n'enyumpa y'obwâmi kuli ye yêne.

2

¹ Salomoni ajira ababarhuzi, bihumbi makumi gali nda, abakazikola oku mabuye omu ntondo, bihumbi makumi gali munâni na bantu bihumbi bisharhu na magana ndarhu oku kukolêsa abandi. ² Salomoni arhuma entumwa emwa Hurani, mwâmi w'e Tiri erhi: «Oshubikazijira nka kulya wakazâg'ijira kuli larha Daudi, oyu wakazâg'irhumira emyerezi y'okuyûbaka enyumpa ebêramwo. ³ Lolà oku nkola nayûbaka enyumpa oku izîno lya Nyamubâho, Nyamuzinda wâni, nyishimurherekêrayo, nankazitumbûkizamwo embere zâge, omugî gwa enshangi, nkazimurhûliramwo emigati y'enterekêro, enterekêro z'ensirîra za sêzi na bijingo, omu nsiku za Sabato, omu nsiku nkulu z'omu mwêzi n'omu zindi nsiku nkulu za Nyamubâho Nyamuzinda wîrhu, liri irhegeko lya Israheli eryo ensiku zoshi. ⁴ Enyumpa nayûbaka kukwânîne ebè nyumpa nnene, bulya Nyamuzinda wîrhu ye mukulu kulusha abandi ba nyamuzinda. ⁵ Ci ntâye wankacîshomya mpu amuyûbakira enyumpa, oyu empingu n'empingu z'empingu zirhankashilûmira? Nâni niene ndigi muntu mucu wankahashimuyûbakira enyumpa, nka kurhali kuderha mpu rhubone aha rhwakazitumbûkiza enterekêro zîrhu emunda ali? ⁶ Ontumirage bunôla omuntu mulenga w'okuhashikola amasholo n'amarhale, omulinga n'ecûma, emishangi y'akaduku, ey'akalinga, ey'omukara n'omulenga w'okujira ebitâke, ayîshe akazikola n'abantu balenga bali hôfi na nâni e Yûda n'e Yeruzalemu, balya banarheganyibagwa na larha Daudi. ⁷ Onantumire, kurhenga e Libano emirhi y'emyerezi n'eya ensindano n'eya emisantali; nyîshi oku abantu bâwe babà balenga omu kutwa emirhi y'e Libano. Abarhumisi bâni bâkazikola haguma n'abarhumisi bâwe, ⁸ bagendinteganyiza mirhi mwandu bulya enyumpa nayûbaka yâbà nnene na nyingà bwenêne. ⁹ Lolà n'oku abayishikazitwa emirhi, bambali bâwe, oku biryo byâbo nabahà. kori bihumbi makumi abirhi bya ngano, kori bihumbi makumi abirhi bya ngano mpûle, bali bihumbi makumi abirhi by'idivayi na bali bihumbi makumi abirhi bya mavurha.»

¹⁰ Hurami w'e Tiri ashuza omu maruba ayandikiraga mwâmi Salomoni erhi: «Obuzigire Nyamubâho ajira oku lubaga lwâge lwarhumire akujira mwâmi walo.» ¹¹ Mwâmi Hurami ashub'iderha erhi: «Agishwe Nyamubâho, Nyamuzinda w'Israheli, owalemaga empingu n'igulu, owahâga Daudi omwâna mwîrhonzi, mugenderezi na owa obukengêre, ye wayûbaka aka-Nyamuzinda n'enyumpa y'obwâmi. ¹² Nkurhumire bunôla omuntu mulenga na wa bukengêre, ye Hurami-Abi, ¹³ mugala w'omukazi wa muli bâli ba Dani na îshe mulume munya-Tiri, ayishikola oku masholo, ayishikola oku marhale, omulinga, ecûma, amabuye n'emirhi, ayishikola emishangi y'akaduku, akalinga n'akalinga k'omukara, ecitâni ciniole, ayishijira ebitâke bya ngasi lubero n'okujira ngasi mukolo banamuhûnyire. Akola haguma, n'abalenga bâwe na haguma n'abalenga ba nnawîrhu Daudi, sho wâwe. ¹⁴ Na bunôla, nnawîrhu arhumirage bambali bâge engano, engano mpûle, amavurha n'eryo idivayi adesire.

¹⁵ Nîrhu, rhwatwa emirhi ye Libano, nk'oku amalagîrire ganali; rhwanakulêrherayo rhwayigeza omu nyanya rhuyihire oku bihali aha Yope, na nâwe wanayirhola oyisôkeze e Yeruzalemu».

Okuyûbaka aka-Nyamuzinda

¹⁶ Salomoni aganja abantu b'e bigolo babaga omu cihugo c'Israheli, ashimba omubalè gwajiragwa n'îshe Daudi. Bashimâna muli bantu bihumbi igana na makumi arhanu na bantu

magana gali ndarhu. ¹⁷ Muli abôla bantu arhenza mwo ababarhuzi, bihumbi makumi gali nda, bo bakazibarhula, abakazikola oku mabuye omu ntongo, bihumbi makumi gali munâni, na bihumbi bisharhu na magana gali ndarhu, bo bakazikolêsa olubaga.

3

¹ Salomoni arhondêra okuyûbaka aka-Nyamuzinda aha Yeruzalemu, oku ntongo ya Moriya eyali erhi yamanyisibwe emwa îshe Daudi, balya hantu Daudi arheganyizagya enterekêro oku câno ca Ornani w'omunya-Yebusi. ² Arhondêra okuyûbaka omu nsiku ibirhi z'omwêzi gwa kabirhi, omu mwâka gwa kani kurhenga ali mwâmi. ³ Alaga oku ajizire eciriba c'eyôla nyumpa ya Nyamuzinda: obulî omu kugera n'engafula y'oku bakazigigera mîra: obwôla buli bwâli bwa ngafula makumi gali ndarhu, obugali ngafula makumi abirhi. ⁴ Akafomeko k'enyumpa kali olwôla lunda lw'obulî bw'enyumpa kali nka obugali bw'enyumpa, ka makano makumi abirhi ga ngafula, oku buli na makano igana na makumi abirhi ga ngafula kujà enyanya; Salomoni ayishîga n'amasholo gône gône omu ndalâlâ. ⁵ Enyumpa nnene ayiyûbaka n'emirhi y'enshindano anayishîga n'amasholo gône gône, ahiramwo emishugushugu n'emigufu. ⁶ Enyumpa ayibambira n'amabuye g'engulo ndârhi, n'amasholo ahiragamwo gali ga e Parwayimi. ⁷ Enyumpa ayishîga masholo, kuguma n'emirhamba n'eby'olusò, enkûta n'emihango, atulîsa na bakerubini, bajà oku nkuta.

⁸ Ayûbaka enyumpa y'Ahatagatîfu h'ahatagatîfu, obulî bwâyo kwo bwâli nka obugali bw'enyumpa, bwâli bwa makano makumi abirhi n'obugali bwâli bwa makano makumi abirhi; ayishîga amasholo gacesibwe bwinjinjà, obuzirho bwâgo bwâli bwa talenta magana gali ndarhu, ⁹ n'obuzirho bw'amasholo g'emisumâri bwâli bwa sikêli makumi arhanu. Kuguma n'enyumpa z'enyanya nazo azishîga amasholo. ¹⁰ Atulîsa na ensanamu za bakerubi zają muli eyo nyumpa y'Ahatagatîfu h'ahatagatîfu banaciyishîga amasholo. ¹¹ Ebyûbi bya abôla ba malahika byâli bigwêrhe byoshi haguma, obulî bwa makano makumi abirhi ga ngafula. Ecûbi ca owa burhanzi, ecali ca buli bwa makano arhanu ga ngafula, cakazâgihika oku lukûta lw'enyumpa, n'ecindi cûbi, naco ca buli bwa makano arhanu ga ngafula cakazâgihuma oku cûbi c'owundi kerubi. ¹² Cûbi ciguma ca kerubi naco ca buli bwa makano arhanu ga ngafula, cakahika oku lukûta lw'enyumpa, n'ecindi cûbi naco ca buli bwa makano arhanu ga ngafula cabuganana n'ecûbi c'olya wundi kerubi. ¹³ Ebyûbi bya abôla ba kerubi omu kushanjûka kwabyo, byâli bigwêrhe makano makumi abirhi ga ngafula. Bali bayimangîre oku magulu gâbo, obusù bwayêrekera ebwa nyumpa. ¹⁴ Salomoni ajira omwenda gwa akaduku ka omukara, akaduku kône n'akaduku k'omukara n'ecitâni ciniole, ahirakwo na bakerubi.

¹⁵ Embere ly'enyumpa ahira yo nkingi ibirhi za burherema bwa makano makumi asharhu n'arhanu ga ngafula, n'ensirha y'oku irhwe lya ngasi muguma yali ya buli bwa makano arhanu ga ngafula. ¹⁶ Atulîsa emigufu eri nk'erya y'omu ka-Nyamuzinda, ayihira oku nyanya ly'ezôla nkingi, atulîsa n'amagufu g'amakomamanga agahira omwôla migufu. ¹⁷ Agwîka ezôla nkingi embere ly'aka-Nyamuzinda, nkingi nguma ebwa kulyo, n'eyindi ebwa kumosho; enkingi y'e kulyo ayiyirika izîno lya Yakini, n'eya ebwa kumosho ayiyirika izîno lya Boazi.

4

¹ Salomoni ajira oluhêrero lw'omulinga; obulî bwa lwo makano makumi abirhi, n'oburherema makano ikumi ga ngafula. ² Ajira olwogero lw'omulinga. Lwâli lugwêrhe kurhenga oku muhiro kujà oku gundi, makano ikumi ga ngafula; lwanali lwa mburungusè; oburherema bwâli bwa makano arhanu ga ngafula na omugozi gwa makano makumi asharhu omu kuguzonza lwo. ³ Ensanamu z'enkafu zaluzunguluka omu nyanya omu muhiro, nsanamu ikumi oku ikano liguma, zakazizonga olwogero lwoshi oku mirongo ibirhi, enkafu zâli zituzirwe na cûma ciguma. ⁴ Lwâli luyimangîre kuli nkâfu ikumi n'ibirhi, na muli zo, nkâfu isharhu zâkâg'ilôla olunda lw'emwênè,

isharhu olunda lw'ebuzika-zûba, isharhu olunda lw'e mukondwè na zindi isharhu olunda lw'e buzûka- zûba, olwôla lwogero lwàli luyimangîre okwôla n'olunda y'enyuma lw'emibiri yâbo lwàli luyêrekîre omu ndalâlâ. ⁵ Oburhunu bwâge bwàli nka mbale n'omuhiro gwâge gwàli gutâsirwe n'ebishanjûsire nka bwâso bwa lisi, lwakazâgija mwo bantu bihumbi bisharhu.

⁶ Ajira nnambi ikumi, ahira irhanu ebwa kulyo na zindi irhanu ebwa kumosho, zàli za kukalabira, banakazâg'ishukiramwo n'ebya enterekêro y'ensirîra. Olwogero lwakazâg'ikolesibwa oku kucîjabika kwa abadâhwa. ⁷ Ajira rhumole ikumi rhwa masholo, nk'oku byanali birhegesirwe kuli rhwo, anaruhira omu ka-Nyamuzinda, rhurhanu aruhira ekulyo na rhurhanu aruhira ebwa kumosho. ⁸ Ajira mêza ikumi agahira omu ka-Nyamuzinda, arhanu ekulyo n'arhanu ekumosho; ajira na ngombo igana za masholo. ⁹ Ajira obululi, aha abadâhwa bakazibêra, ajira n'engo nene, ahirakwo n'emihango na kuli eyôla mihango ahirakwo enyunyi z'omulinga. ¹⁰ Ahira olwogero ebwa kulyo olunda lw'ebuzûka-zûba olunda lw'emukondwè. ¹¹ Hurami ajira enyungu, enfuka n'orhubêhè rhw'engombo. Hurami anaciyusa omukolo akazâg'ijirira mwâmi Salomoni omu nyumpa ya Nyamuzinda.

¹² Nkingi ibirhi, embiga z'oku nsirha zàli oku irhwêrhwè lya ezôla nkingi zo mbî; enshangi ibirhi za okubwîkira ezôla mbiga ibirhi z'ensirha zàli oku irhwêrhwè ly'ezôla nkingi zombi. ¹³ Magufu magana anni ga makomamanga gakazâg'ijâ oku ngasi lushangi, nkere ibirhi za makomamanga oku ngasi lushangi, omu okubwîkira ezôla mbiga zombi z'ensirha ali oku irhwêrhwè ly'enkingi.

¹⁴ Ajira makondo ikumi n'enambi zajâ kuli agôla makondo. ¹⁵ Ajira olwogero na nkâfu ikumi n'ibirhi idako. ¹⁶ Ajira enyungu, enfuka n'amakanya, Hurami ajirira mwâmi Salomoni ebyôla birugu byoshi by'okujâ omu nyumpa ya Nyamuzinda byoshi bya mulinga mutule bwinjâ.

¹⁷ Mwâmi agend'ibitûfikiza omu cihugo ciri ebwa lunda lwa Yordani, omu myula y'obudaka, ekarhî ka Sukoti na Sereda. ¹⁸ Salomoni ajira ebyôla birugu byoshi bya mwandu bwenêne bulya obuzirho bwa omulinga gwakolêsibagwa burhashig'imanywa.

¹⁹ Salomoni ajira ebyôla birugu byoshi bya okujâ omu nyumpa ya Nyamuzinda: Oluhêrero lw'amasholo, amêza bakazihirakwo emigati y'enterekêro; ²⁰ ajira orhumole n'amatara gârho nago gali ga masholo gône, mpu gakaziyasibwa nk'oku irhegeko linadesire, embere ly'Ahatagatifu;

²¹ ajira obwâso, amatara n'amagasi ga okukarhendêza orhumole byoshi bya masholo gônégône;

²² orhwere, engombo, embêhe n'ebitumbûkizo by'amasholo gône, kuguma n'enyumvi z'amasholo oku muhango gwàli omu ndalâlâ y'enyumpa aha lusò lw'Ahatagatifu, n'oku muhango gw'aha c'olusò c'aka-Nyamuzinda.

5

¹ Gwayunjula ntyôla omukolo Salomoni akazâg'ijira omu nyumpa ya Nyamubâho. Salomoni ayisha adwîrhe ebirugu îshe Daudi arherekêraga Nyamubâho, kuguma n'amarhale, amasholo n'ebirugu byoshi, anacibihira omu nyumpa y'embîko y'aka-Nyamuzinda.

Omucîmba gw'Amalaganyo gwahêkwa e Siyoni

² Okubundi Salomoni ashûbûliza aha Yeruzalemu abagula boshi b'Israheli, abarhambo b'amashanja, abarhambo b'emilala ya bene Israheli, mpu bajè oku bwâmi bwa Daudi yo erigi e Siyoni, bagendirhôlayo Omucîmba gw'Amalaganyo ga Nyamubâho. ³ Bene Israheli boshi babugânana eburhambi bwa Mwâmi, bajira olusiku lukulu, olwôla lukulu lwajizirwe omu mwêzi gwa kali nda. ⁴ Erhi abagula b'Israheli boshi babâ bamayîsha, bene Levi babarhula omucîmba.

⁵ Babarhula omucîmba kuguma n'ihêma ly'embugânano n'ebirugu bitagatifu byoshi byâli omu ihêma; abadâhwa b'abaleviti bo babibarhwîre. ⁶ Mwâmi Salomoni n'endêko y'olubaga lw'Israheli yali edêsire eburhambi bwâge embere ly'Omucîmba gw'Amalaganyo, barherekêra ebibuzi n'enkafu zirhankahashiriganjwa n'okuberûlwa erhi bunji burhuma. ⁷ Abadâhwa bahêka omucîmba gw'amalaganyo ga Nyamubâho aha gwanali gurheganyizîbwe, omu Hatagatifu, idako

ly'ebyûbi bya bakerubi; ⁸ abôla bakerubi bakazishanjulira ebyûbi byâbo enyanya ahôla omucîmba gwàli, n'abôla bakerubi babwikira oku nyanya ly'omucîmba n'emirhamba yago. ⁹ Emirhamba yali egwêrhe obulî bwakazagirhuma amarhwerwe gâyo gabonekana embere ly'ahôla hantu hatagatîfu; ci kwônene erhakazâg'ibonekana embuga. Omucîmba gwabêra ahôla kuhika oku lw'ene. ¹⁰ Omu mucîmba gw'Amalaganyo mwabâga zirya nambi ibirhi Mûsa agwasagyamo erhi bali aha Horebu, erhi Nyamubâho ajira e ndagâno yâge boshi na bene-Israheli omu kurhenga kwâbo e Mîsiri.

Irengi Iya Nyakasane Iyayunjula omu ka-Nyamuzinda

¹¹ Byanacibà ntya, erhi abadâhwa boshi babà bamârhenga omu hantu hatagatîfu, balya boshi bali ahôla, erhi banacîcêsizze buzira kuderha mpu balola murhwe mulebe, ¹² kuguma n'abaleviti, boshi bali bimbiza, Asafi, Hemani, Yedutuni, bagala bâbo na bene wâbo, boshi banayambîrhe emishangi y'ecitâni ciniole, babêra olunda lw'ebuzûka-zûba bwa oluhêrero, banagwârha emijegereza yâbo, enzenze n'ennanga, erhi n'aha burhambi bwâbo hali badâhwa igana na makumi abirhi bo bakazâg'ibûha emishekera. ¹³ Boshi kuguma, abakazagibûha emishekera n'abakazâg'iyimba, bakazihubuliza n'izû liguma omu kuharâmya n'okukuza Nyamubâho, bashekêreza emishekera, emijegereza, n'ebindi byoshi by'ebizihwa byadogoma, baharâmya Nyamubâho, bakaziderha mpu: «Bulya ali mwinjâ, bulya obwonjo bwâge buli bw'ensiku n'amango!» Okubundi enyumpa ya Nyamubâho yoshi yayunjulira citû. ¹⁴ Abadâhwa barhashaga okubêramwo mpu bajire omukolo gwâbo, erhi ecôla citû cirhuma, bulya irengi Iya Nyamubâho lyâli liyunjwîre aka-Nyamuzinda.

6

¹ Okubundi Salomoni anaciderha, erhi: «Nyamubâho ahizire oku akazibêra omu citû ciri mwizimya! ² na niono nakuyûbakîre enyumpa y'okubêramwo, ahantu wakazibêra ensiku zoshi».

Salomoni ashambâlira olubaga

³ Okubundi mwâmi ahindamuka, agisha endêko ya bene-Israheli; endêko ya bene Israheli erhi eri ahôla bwimanga. ⁴ Anaciderha; erhi: «Agishwe Nyamubâho, Nyamuzinda w'Israheli, owaganizagya n'akanwa kâge, larha Daudi, na kuli ye ayûkiriza ebi ali erhi adesire: ⁵ Kurhenga olusiku narhenzagya olubaga lwâni e Mîsiri, ntacîshogaga lugo ciru n'oluguma omu mashanja ga bene-Israheli nti mwo bayûbakira, lujemwo izîno lyâni, ntacîshogaga omuntu nti ye wabà murhambo w'olubaga lwâni lw'Israheli. ⁶ Ci kwônene nacîshozire Yeruzalemu nti mwo mwabêra izîno lyâni, nanacîshoga Daudi nti arhegeke olubaga lwâni lw'Israheli».

⁷ Larha Daudi ali agwêrhe omuhigo gw'okuyûbakira Nyamubâho, Nyamuzinda w'Israheli enyumpa. ⁸ Ci kwônene Nyamubâho anacibwîra larha Daudi erhi: Ebwa kubà oli n'omuhigo gw'okuyûbakira izîno lyâni enyumpa, wajizire kwinjâ ene ôbà n'ogwôla muhigo. ⁹ Ci kwônene arhali we wayûbaka eyôla nyumpa; ayishibà mugala wâwe, owarhenga omu nda yâwe, ye wayûbakira izîno lyâni enyumpa. ¹⁰ Nyamubâho ayûkirize akola kanwa aderhaga: nyîmire ahâli ha larha Daudi, nambwârîre oku ntebe y'Israheli nk'oku Nyamubâho anaderhaga, nanayûbakire izîno !ya Nyamubâho, Nyamuzinda w'Israheli enyumpa. ¹¹ Nanahiziremwo omucîmba gubà mwo amalaganyo g'endagâno Nyamubâho ajiraga na bene Israheli.

Omusengero gwa Salomoni

¹² Salomoni ajâ embere ly'oluhêrero lwa Nyamubâho, embere ly'endêko y'olubaga loshi lwa Israheli, anacilambûla amaboko gâge. ¹³ Bulyâla Salomoni ali erhi ayûbasire n'omulinga, ahantu halengerîre, ahayûbakira omu karhî k'e ngo; obululi bw'ahôla bwàli bwa makano arhanu ga ngafula n'obugali bwaho bwàli bwa makano arhanu ga ngafula n'oburherema makano asharhu ga ngafula. Asôkera halya n'erhi abà amafukama embere z'olubaga lwa bene Israheli boshi,

alambûlira amaboko gâge emalunga. ¹⁴ Anaciderha erhi: «Nyamubâho, Nyamuzinda w'Israheli, ntà wundi Nyamuzinda oli omu malunga n'en'igulu; olya olanga endagâno yâge, n'obwonjo bwâge oku barhumisi bâge, abagenda embere zâge n'omurhima gwâbo goshi; ¹⁵ nk'oku wanalaganyagya omurhumisi wâwe larha Daudi, oku wanamubwîraga; oku waderhaga n'akanwa kâwe, wakuyûkiriza n'okuboko kwâwe, nk'oku banadwîrhe babona ene. ¹⁶ Bunôla, Yâgirwa Nyamubâho, Nyamuzinda w'Israheli, olangage, oku makwânane g'omurhumisi wâwe Daudi, kulya wamubwîraga erhi: «Wakaziyôrha ogwêrhe embere zâni, omwâna oli oku ntebe y'Israheli, casinga bagala bâwe bacîlange omu njira yâbo, omu kushimba bwinjà amarhegeko gâni nk'oku wanagashimbaga.» ¹⁷ Na bunôla, yâgirwa Nyamubâho, Nyamuzinda w'Israheli, kabonekanage akôla kanwa wabwîraga omurhumisi wâwe Daudi! ¹⁸ Ci kwônene ka kwo binali, Nyamubâho anayûbaka haguma n'omuntu hanôla igulu? Lolà oku empingu, n'empingu y'amalunga birhankasha okukuyûbarhira wêshi: lêro lyôhe, kurhigi kuli eyîra nyumpa nayûbakaga! ¹⁹ Ci kwônene, Nyamubâho, Nyamuzinda wâni, wayumvirhiza omusengero gwa mwambali wâwe n'oku akulakira omu kuyumva omulenge n'omusengero mwambali wâwe asengera emunda oli, ²⁰ Lyo amasû gâwe gakaziyôrha galola, mûshi na budufu kuli eyîra nyumpa, muli ahâla hantu waderhaga mpu mwo wahira izîno lyâwe, omu kuyumvirhiza omusengero mwambali wâwe asengerera muli ahâla hantu.

Okusengerera olubaga

²¹ Okaziyumvirhiza ensengero z'omurhumisi wâwe n'ez'olubaga lwâwe Israheli, amango bakazikusengerera muli hanôla hantu. Nâwe yâgirwa wanayumvirhiza kurhenga halya obêra, kurhenga empingu, wanayumvirhiza onababalire.

²² Erhi hankajira owajirira mwene wâbo ecâha, bakanamuseza mpu acîgashe, na ogwôla mwîgasho erhi gwankaja embere z'oluhêrero lwâwe, ²³ muli enôla nyumpa, yâgirwa onayumvirhize kurhenga emalunga onakole wêne wanakazitwîra abarhumisi bâwe olubanja, omu kuyêrekana ndi oli mubî n'omu kumubarhuza obubî bwâge yênene oku irhwe lyâge, n'omu kuyêrekana ndi oli mushinganyanya, na okukazimuha nk'oku obushinganyanya bwâge bunali.

²⁴ Amango olubaga lwâwe lwanahimwe n'omushombanyi walwo, bulya lwakujirire ecâha, erhi bankacîyûnjuza bakanakuza izîno lyâwe, erhi bankayishikurhûlira ensengero zâbo n'emirenge muli eyîra nyumpa, ²⁵ yâgirwa onayumvirhize kurhenga empingu onababalire ecâha c'olubaga lwâwe lw' Israheli, wanabashubiza omu cihugo wabahâga bo bône n'ababusi bâbo.

²⁶ Amango amalunga ganahamikwe, n'enkuba ekabula bukazinia, ebwa kubà bakujirire ecâha, erhi bankayishisengerera mwo hano hantu n'erhi bankakuza izîno lyâwe, n'erhi bankagomôka baleka ebyâha byâbo ebwa kubà wabahanyire, ²⁷ wanayumvirhiza kurhenga empingu, wanababalira ebyâha bya abarhumisi bâwe n'ebya olubaga lwâwe Israheli omu kubayigîriza enjira nyingjà bakazigeramwo, wananiesa enkuba oku idaho wahâga olubaga lwâwe nka kashambala.

²⁸ Amango ecizombo cânazûke omu cihugo, amango ecahira canaje omu cihugo, erhi hankayîsha akagisho, akagizi, enzige n'akasholero; amango abà shomhanyi banarhêre olubaga omu cihugo, omu mihango yâbo, erhi bankajakwo obundi buhanya nîsi erhi ndwâla ndebe, erhi omuntu lebè ²⁹ kandi erhi olubaga lwâwe lwankayisha lukubwîre ensengero zâbo n'emirenge yâbo, na ngasi muguma, amanayêmêra ecibande n'amalibûko gâge, akayinamulira amaboko mwo enôla nyumpa, onayumvirhize kurhenga empingu, ³⁰ kurhenga ahôla obwârîre, wanababalira; okazishobôza ngasi muguma kulyâla enjira zâge zinali, yâgirwa wêne we onamanyire omurhima gwâge, -nêci wêne oyishi emirhima y'abantu, ³¹ lyo bakazikurhînya n'okushimba enjira zâwe, amango goshi bankanalama omûla cihugo wahâga b'îshe wâbo.

³² Oku muntu w'ecigolo, olya orhali w'omu lubaga lwâwe Israheli, ci kwo nene arhenge omu cihugo c'ihanga erhi izîno lyâwe lirhuma, erhi okuboko kwâwe kuzibu n'okuboko kwâwe kulengerîre birhuma, erhi akayishisengera muli enôla nyumpa, ³³ yâgirwa onayumvirhize

kurhenga empingu, kurhenga ahôla obwârîhîre, onajire nk'okwo ow'ecigolo anakuhûnyire, lyo embaga zoshi zimanya izîno lyâwe, bahashikurhînya aka olubaga lwâwe Israheli, banakazimanya oku izîno lyâwe linaderhwe muli enôla nyumpa nayûbakaga.

³⁴ Amango olubaga lwâwe lwanaje oku matabâro lwagendilwîsa omushombanyi walo, omu kushimba enjira onabarhumiremwo erhi bankanakusengera bayêrekera luno lugo wacîshogaga n'ebwa eyîra nyumpa nayûbakiraga izîno lyâwe, yâgirwa, ³⁵ onayumvîrhize kurhenga empingu ogwo musengero n'omulenge gwâbo, onabahè oburhimanya. ³⁶ Amango banakujirire ecâha, bulya ntà muntu orhankajira câha -na erhi, omu kubakunirira wankabahà mushombanyi, n'erhi olya wamabahima ankabahêka bujâ omu cihugo ca kuli nîsi erhi ca hôfi, ³⁷ nka bônene bankashubicîja emurhima muli cîrya cihugo bahêkagwa bujâ, erhi bankagomôka bakanakulakira muli ecôla cihugo c'obujâ bwâbo bakaderha mpu: Rhwajizire ecâha, rhwajizire okurhali kwa lukengwa; ³⁸ erhi bankashubira emunda oli n'omurhima gwâbo goshi, n'iroho lyâbo lyoshi, omwôla cihugo c'obujâ bwâbo, eyôla munda bahêkagwa bujâ, erhi bankakusengera bayêrekera ebwa cihugo wahâga ababusi bâbo, ebwa lugo wacîshogaga, ebw'eyi enyumpa nayûbakiraga izîno lyâwe, ³⁹ yâgirwa onayumvîrhize kurhenga empingu, kurhenga aha obwârîhîre, omusengero gwâbo n'omulenge gwâbo, obagalulire obushinganyanya onababalire olubaga lwâwe ebyâha lwakujirire.

Okushwinja omusengero

⁴⁰ Bunôla yâgirwa, Nyamuzinda wâni, amasû gâwe gabone n'amarhwîri gâwe gayumvîrhize omusengero gusengirwe muli hanôla hantu! ⁴¹ Bunôla, yâgirwa Nyamubâho Nyamuzinda, oyimukage, ojê aha wakazirhamûkira, we n'omucîmba gw'emisî yâwe! Abadâhwa bâwe, Yâgirwa Nyamubâho Nyamuzinda, bakaziyôrha bacîhundikîre obucire n'abatagatîfu bâwe bashagaluke n'iragi. ⁴² Yâgirwa Nyamubâho Nyamuzinda, orhakengulaga obusû bwa omushi gwa wâwe; kengêra aminjâ wajirire Daudi, murhumisi wâwe.»

7

Enterekêro za Salomoni

¹ Erhi Salomoni ayûsa okushenga, omuliro gwamanuka emalunga gwasingônola enterekêro y'ensirîra n'ezindi nterekêro, n'irenge lya Nyamuzinda lyayunjula enyumpa yoshi. ² Abadâhwa barhankacihashire okujâ omu nyumpa ya Nyamubâho, bulya irenge lya Nyamubâho lyamayunjuza enyumpa ya Nyamubâho. ³ Bene Israheli boshi erhi babona omuliro n'irenge biyandagalira oku nyumpa bafukamiriza, bayunama akamalanga kahwêra oku idaho, baharâmya banakuza Nyamubâho bakaziderha mpu: «Bulya ali mwinjâ, bulya obuzigire bwâge buli bw'ensiku n'amango!» ⁴ Mwâmi n'olubaga loshi lwarherekêra enterekêro zâbo embere za Nyamubâho. ⁵ Mwâmi Salomoni abâna nterekêro, nkâfu bihumbi ikumi na bibirhi na bibuzi bihumbi igana na makumi abirhi. Ntyo, mwâmi n'olubaga loshi bajira ntyo olwôla lusiku lwa okugisha aka-Nyamuzinda. ⁶ Abadâhwa bakazâgiyôrha bali omu mikolo yâbo, na abaleviti n'ebizihwa byâbo, bakazizihira Nyamubâho lulya lulanga Daudi ajiraga lwa okukuza Nyamubâho, «bulya obonjo bwâge buli bw'ensiku n'amango!» Bo bakazâgiyimba zîrya nnanga Daudi asingaga. Abadâhwa bakazâg'ibûha emishekera embere zâbo, nabo bene Israheli boshi bali bayimanzire.

⁷ Salomoni agisha endalâla y'ahantu hatagatîfu, ahâli embere ly'enyumpa ya Nyamubâho; bulya amarherekêrera ahôla enterekêro z'ensirîra n'eza amashushi g'enterekêro z'omurhûla, bulya oluhêrero ajiraga lurhankahashirija kwo ezôla nterekêro zoshi z'ensirîra, ez'enkalangè n'ez'amashushi. ⁸ Salomoni ajira olusiku lukulu mango ga nsiku nda, n'Israheli yêshi haguma naye: mbugânano ya bantu banji bakazâg'irhenga cingana aha muhango gwa Hamati kuhika oku mugezi gw'e Mîsiri. ⁹ Oku lusiku lwa kali munâni, afundika; bulya bali bamâjira olukulu lwa

okukuza oluhêrero nsiku nda. ¹⁰ N'omu lusiku lwa kali makumi abirhi z'omwêzi gwa kali nda, Salomoni asengaruka olubaga mpu lushubirage omu mahêma gâbo, boshi bagenda erhi bashagalusire n'omurhima gwâbo guli n'obusîme bunene kuli ago minjà Nyamubâho ajirîre Daudi, Salomini n'Israheli n'olubaga !wâge.

Okubonekerwa kuhyâhya

¹¹ Salomoni amala okuyûbaka enyumpa ya Nyamubâho, n'enyumpa y'obwâmi, anajira bwinjà ngasi ebi anali abwîne omu murhima gwâge oku byo byankakwanana okujirwa oku nyumpa ya Nyamubâho n'enyumpa ya obwâmi. ¹² Nyamubâho abonekera Salomoni budufu amubwîra erhi: «Nayumvîrhe omusengero gwâwe nanaçishozire ahâla hantu habè nyumpa yâni y'enterekêro. ¹³ Mango nânahamike empingu n'enkuba ebula bunia, mango nanarhegeke enzige mpu ziyîshe zikanjekanje ecihugo, nîsi erhi amango nânarhume ecihûsi omu lubaga lwâni, ¹⁴ erhi olwo lubaga lwâni naderhîre kwo izîno lyâni, lwankayûnama, erhi lwankashenga lunalonza obusû bwâni, n'erhi lwankarhenga omu njira zalo ngalugalu, nanaluyumvirhiza kurhenga empingu, nanababalira ecâha câbo, nanfumye ecihugo. ¹⁵ Kurhenga ene amasû gâni gakaziyôrha gayigusire n'amarhwîri gâni gakayôrha gayumva omusengero gujirirwe muli aha hantu. ¹⁶ Bunôla, ncîshozire nangishire eyîra nyumpa lyo izîno lyâni liyôrha lirimwo ensiku zoshi, n'ahôla, amasû gâni n'omurhima gwâni byakaziyôrha bihali. ¹⁷ Nâwe, nka wakakaziyôrha wagenda bwinjà embere zâni aka sho Daudi, omu kukazijira ngasi byoshi nkurhegesire, okanalanga amarhegeko gâni n'engeso zâni, ¹⁸ nanazibuhya ishungwè ly'obwâmi bwâwe, nk'oku nanalagânanaga rhwe na sho Daudi amango naderhaga nti: «Wakaziyôrha oli n'omwâna wayîma omu Israheli. ¹⁹ Ci erhi wankahinduka, erhi wankalekêrera amarhegeko n'engeso zâni nakuhâga, n'erhi wakagend'ikolera abandi ba nyamuzinda, okanakazibafukamira, ²⁰ nanabarhenza muli eri idaho nabahâga, eyîra nyumpa nagishaga oku izîno lyâni, nanayikûla embere z'obusû bwâni, nyijire masheka na mugani omu mashanja goshi. ²¹ Eyîra nyumpa yalijire enyanya ntyâla, yânabà còbà ca ngasi yêshi wankanagera hôfi nayo, anakaziderha erhi carhumaga Nyamubâho ajira ecîra cihugo n'eyîra nyumpa ntyâla? ²² Kandi banamushuza mpu: «ali ebwa kubà balekerire Nyamubâho, Nyamuzinda wa b'îshe wâbo, owabarhenzagya omu cihugo c'e Mîsiri, bagendicîshwêkera oku bandi ba nyamuzinda, bakazibafukamira, banakazibakolera, co carhumire abahirakwo amabî mangana aha.»

8

Salomoni ayûsa okuyûbaka aka-Nyamuzinda

¹ Enyuma ly'emyâka makumi abirhi Salomini ayûbakagamwo aka-Nyamuzinda n'obwâmi bwâge yêne, ² arhondêra okushubiyûbaka engo Hurami amuhâga, anacyûbasamwo bene Israheli. ³ Salomoni arhabâlira Hamati-Soba anamunyaga. ⁴ Anacyûbaka Tadimori omu irungu n'engo zoshi zakazâgikolesibwa nka mbîko omu Hamati. ⁵ Ayûbaka Betoroni w'enyanya na Betoroni w'idako, zâli ngo nzibu zigwêrhe enkûta, enyumvi n'orhukomyo. ⁶ Baalati n'ezindi ngo z'embîko za Salomoni, engo zakazâgibikirwamwo engâlè zâge, engo z'abalwîra oku nfarasi n'enfarasi zâbo, na ngasi bindi byoshi Salomoni analisimire okuyûbaka aha Yeruzalemu, omu Libano n'omu cihugo coshi càli oku burhegesi bwâge.

⁷ Olubaga lwoshi lwa Abanya-Hiti bali basigîre, Abanyamori, Abaperizi, Abahivi n'Abanyayebusi, abarhali bene-Israheli, ⁸ abâna bâbo basigalaga e nyuma zâbo omu cihugo, n'abà bene Israheli barhanigûzagya, Salomoni abajira bantu ba kukazikola, kwo banacibà kuhika ene. ⁹ Ci ntâye omu bene-Israheli, Salomoni ajizire mujà wa kukazikola, bulya bali bantu ba kukazija oku matabâro, barhambo b'abalwî bâge, barhambo b'engâlè zâge na barhambo ba abalwa n'enfarasi bâge.

¹⁰ Abakulu b'abarhambo ba Salomoni bali bantu magana abirhi na makumi arhanu, bo bali n'omukolo gwa okurhegeka olubaga.

¹¹ Salomoni arhenza mwâli wa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri ebwa burhwâli bwa Daudi, amuhêka omu nyumpa amuyûbakiraga; bulya amâderha erhi: mukânie arhankabêra omu nyumpa ya Daudi, mwâmi w'Israheli, bulya ahôla hantu hali hantu hatagatîfu bahiraga omucîmba gw'amalaganyo ga Nyamubâho.

¹² Okubundi Salomoni arherekêra Nyamubâho enterekêro z'ensirîra, oku luhêrero lwa Nyamubâho olu ali ayûbakire embere z'embaraza, ¹³ akerekera ngasi lusiku ebyali birhegesirwe na Mûsa, kuguma n'oku ngasi Sabato, oku nsiku nkulu z'emyêzi n'ezindi nsiku nkulu, kasharhu omu mwâka, oku nsiku nkulu z'emigati erhalimwo lwango, oku lusiku lukulu lw'emigobe n'oku lusiku lukulu lw'ebigala. ¹⁴ Ayimanza nk'oku îshe Daudi arhegekaga, emirhwe y'abadâhwa omu mikolo yâbo y'okukuza Nyamubâho n'okujira emikolo yâbo embere z'abadâhwa nk'oku binarhegesirwe ngasi lusiku, ayimanza n'abalanzi b'emihango nk'oku emirhwe yâbo yanali oku ngasi muhango; bulya ntyo kwo anali arhegesire Daudi, omuntu wa Nnâmahanga. ¹⁵ Barhalekaga bici oku marhegeko ga mwâmi oku byâli biyêrekîre abadâhwa n'abaleviti kuguma n'oku byâli biyêrekîre embîko. ¹⁶ Gwayunjula ntyôla omukolo gwa Salomoni, kurhenga amango banabandaga eciriba c'aka-Nyamuzinda kuhika amango bakayunjuzagya. Aka-Nyamubâho kayunjula ntyo.

Irengi Iya Salomoni

¹⁷ Okubundi Salomoni akanya ajâ e Esioni-Geberi n'e Elati, oku burhambi ' bw'enyanja, omu cihugo ca Edomu. ¹⁸ Hurami arhuma abambali bamuhêkera enkuge kuguma n'abantu bayishi bwinjâ ebya enyanja. Bakanya bagenda boshi n'abarhumisi ba Salomoni aha Ofiri, barhenza yo talenta magana anni na makumi arhanu ga masholo, bayisha bahêrhîre mwâmi Salomoni.

9

¹ Omwâmikazi w'e Saba erhi ayumva kurhi Salomoni ajire irenge, ayisha naye alirhangula Salomoni n'e migani, ajâ e Yeruzalemu, ali alusîbwe n'omuzinzi gw'abantu banji, n'engamiya zâli zidwîrhe obukù, amasholo mwandu, amabuye g'engulo ndârhi. Ajâ aha mwa Salomoni, anacibwîra Salomoni ngasi ebi anali agwêrhe oku murhima gwâge byoshi. ² Salomoni akazimuhâ amashuzo oku binwa byâge byoshi, ntâ cinwa ciru n'eciguma cahuzire Salomoni, eci arhashuzagya kwo bwinjâ. ³ Erhi oyo mwamikazi w'e Saba ayûsiyumva oburhimanya bwa Salomoni, enyumpa ali ayûbasire, ⁴ ebinja biri oku cîbo câge, enyumpa z'abarhumisi bâge n'emikolo yâbo, n'emyambalo abarhumisi bâge, abarhanza bâge n'emyambalo yâbo, erhi abona enterekêro z'ensirîra akazâgirherekêra Nyamubâho, abula enyomvu, ⁵ anacibwîra mwâmi, erhi: Kuziga birhali bya bunywesi ebi nakazâgiyumva baderha emwâni oku biyêrekîre emikolo n'emirimo yâwe n'oburhimanya bwâwe! ⁶ Ntalonzagya okuyêmêra ebi nakazâgiyumva baganîra, naderha nti kuhika niene mpiki nambone n'amasû gâni ci mbwînage oku abambwîraga barhahisagya ciru omu karhî k'obukulu bwa oburhimanya bwâwe! Olushire irenge nakazâgiyumva baderha kuli we, ⁷ Iragi lyâbo abantu bâwe, iragi lyâbo abarhumisi bâwe abakaziyôrha bayumva buca buyira oburhimanya bwâwe! ⁸ Ayâgirwe Nyamubâho Nyamuzinda wâwe, owasîmaga okucîyêrekana muli we erhi akuhira oku ntebe yâge mpu obè mwâmi wa Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe. Ali ebwa kubâ Nyamuzinda wâwe arhonya Israheli n'okulonza mpu Israheli ayôrhe abâ ho ensiku zoshi kwo kwarhumaga akujira mwâmi wâge mpu lyo orhegeka onatwe emmanja.» ⁹ Mwamikazi aha Salomoni talenta igana na makumi abirhi za masholo, omwandu gw'amakù n'ogwa amabuye g'engulo ndârhi. Harhasâgibonekana amakù manji ntyo agali nk'aga oyôla mwamikazi w'e Saba ahâga mwâmi Salomoni. ¹⁰ Abarhumisi ba Hurami n'abarhumisi ba Salomoni bayishaga badwîrhe amasholo g'e Ofiri, bayisha badwîrhe n'emirhi y'emisandali n'amabuye g'engulo ndârhi. ¹¹ Mwâmi ajira n'eyôla misandali obululi bw'enyanja ya mwâmi, ajiramwo n'enzenze n'ennanga oku bayimbiza. Barhali basâg'ibona bya

bene ebyo omu cihugo ca Yûda. ¹² Mwâmi Salomoni aha oyôla mwamikazi w'e Saba ngasi ebi anacîfinjaga byoshi, ngasi ebi anahûnyire byoshi, byabà binji kulusha ebi ali adwîrhîre mwâmi. Buzinda bw'aho, omwâmikazi agaluka acîshubirira omu cihugo câge, ye n'abarhumisi bâge.

¹³ Obuzirho bw'amasholo bakazâg'ilêrhera mwâmi Salomoni omu mwâka bwâli bwa talenta za masholo, magana gali ndarhu na makumi gali nda, ¹⁴ buzira kuderha aga abarhimbûzi bakazâgimulerhera; abâmi boshi b'e Arabiya bakazâgiyanka amasholo n'amarhale bagahekere Salomoni. ¹⁵ Mwâmi Salomoni ajira mpenzi nnene igana za masholo matule, ngasi mpenzi yali ya sikêli magana gali ndarhu ga masholo matule, ¹⁶ Ajira na zindi mpenzi nsungunu magana asharhu za masholo matule, ngasi mpenzi yali ya sikêli magana asharhu za masholo; mwâmi anacizihira omu nyumpa y'omuzirhu gwa Libano. ¹⁷ Mwâmi ajira entebe nnene y'ihembe anayishîga amasholo gônégônê. ¹⁸ Eyôla ntebe yali egwêrhe mashonezo ndarhu, n'amakondo g'amasholo gakomerîrwe oku ntebe: ngasi lunda lw'aha okubwârhalira yali amaboko; ntale ibirhi zâli hôfi h'ago maboko; ¹⁹ zindi ntale ikumi n'ibirhi zâli kuli agôla mashonezo ndarhu, ndarhu ngasi lunda. Ntâ bundi bwâmi ciru n'obuguma bwajizirwe mwo kwa bene okwôla.

²⁰ Ebirugu by'okunywêra bya mwâmi Salomoni byâli bya masholo, kuguma n'ebirugu by'okulîra byâli omu nyumpa y'omuzirhu gw'e Libano byâli bya masholo gônê. Amarhale gakazâgilolwa nka ga busha amango ga mwâmi Salomoni. ²¹ Bulya mwâmi ali agwêrhe enkuge zakagija e Tarsisi zakazâgihêkwa n'abarhumisi ba Hurami; liguma omu myâka isharhu, ezôla nkugè zanarhenga e Tarsisi ziyîshe zidwîrhe amasholo, amarhale, amahembe g'enjavu, encima n'enduku. ²² Mwâmi Salomoni ali mwâmi mukulu olushire abandi bâmi boshi ba hano igulu oku bugale n'oku burhimanya. ²³ Abâmi b'igulu lyoshi bakazâgilonza okulolakwo Salomoni, mpu bayumve oku burhimanya Nyamuzinda ahiraga Omu murhima gwâge ²⁴ na ngasi muguma akazâg'iyisha adwîrhe ebirugu byâge by'oluhembo, ebirugu by'amarhale, eby'amasholo, emyambalo, emirasano, amakû, enfarasi n'endogomi, ntyo ngasi mwâka. ²⁵ Salomoni ali agwêrhe biranga bihumbi bini oku nfarasi z'engâlê zâge na bihumbi ikumi na bibirhi bya balwî b'oku nfarasi, abahira omu ngo z'engâlê hôfi na mwâmi aha Yeruzalemu. ²⁶ Ali enyanya ly'abâmi boshi kurhenga oku lwîshi kuhika omu cihugo c'Abafilistini na kandi kuhika oku lubibi lw'e Mîsiri. ²⁷ Mwâmi arhlîma amarhale gabaga aha Yeruzalemu gabà ga ngasi yêshi nka mabuye, n'emirhi y'emiyerêzi yâbà minji nka emikuyu yakazagimera omu kabanda. ²⁸ Bakazâg'igendirhenza enfarasi za Salomoni e Mîsiri n'omu bindi bihugo byoshi. Okufà kwa Salomoni ²⁹ Ebisigîre oku bijiro bya Salomoni, ebirhanzi n'ebizinda, ebyôla ka birhali biyandike omu binwa by'omulêbi Natani, omu bulêbi bwa Ahiya w'e Silo na omu bilôrho by'omulêbi Yedo, ebiyêrekîre Yerobwâmi, mugala wa Nebati? ³⁰ Salomoni ayîmire myâka makumi anni aha Yeruzalemu nka mwâmi w'Israheli yêshi. ³¹ Salomoni anacihengeka aha burhambi bwa b'îshe, banacimubisha Omu lugo lwa îshe Daudi, n'omugala Roboami abà mwâmi ahâli hâge.

10

V. Empindûlo ntanzi omu burhegesi bw'abâmi b'Israheli

Amamimami

¹ Roboami alîkûlira e Sikemi, bulya olubaga loshi lwa bene-Israheli lwâli lwamalundûkirayo mpu lumujire mwâmi. ² Yerobwâmi mugala wa Nebati erhi akuyumva, bulya agôla mango erhi ali e Mîsiri emunda ali ayakire mwâmi Salomoni, arhenga e Mîsiri. ³ Banacirhuma abagendimuhamagala. Okubundi Yerobwâmi n'endêko yoshi ya bene Israheli bayisha banacibwîra Roboami ebîra binwa mpu: ⁴ «Sho ali amarhuma okushiga kwîrhu kubà kushigalala, ci we oyûla buno, orhulembuhizagye ogwôla mushigo muzirho gwa sho n'ogwôla muzigo sho ali amarhubarhuza, n'aho rhwanakurhumikira.» ⁵ Anacibabwîra erhi: «mushubigaluka eno munda

ndi enyuma lya nsiku isharhu.» Olubaga Iwanacigenda.

⁶ Mwâmi Roboami anacidôsa ihano emwa abashosi bayôrhaga babà boshi n'îshe Salomoni, amango anacirimwo omûka, abadôsa erhi: «Bici mumpantwire nayishishuza olûla lugaba?»

⁷ Banacimushuza mpu: «Nka wankacîyêrekana mwinjâ emunda olûla lubaga luli, nka wankakazibarhumikira n'omurhima mwinjâ na nka wakakazibaderheza n'ebinwa by'omurhûla, banakushiga ensiku zoshi». ⁸ Ci kwônene Roboami alangabula liryâ ihano abashosi bamuhâga, ajidôsa ihano emw'emisole yayûshûkaga kuguma boshi naye, eyanayôrhaga ebà boshi naye. ⁹ Anacibabwîra erhi: «Kurhi mumpantwire, kurhi rhwankayishishuza olûla lubaga lwambwîrâga mpu: «Orhulembuhize omushigo sho ali amarhudarhabaliza?» ¹⁰ Balya bâna bayushukaga boshi naye, banacimushuza mpu: «Ogendishuza olwôla lubaga lwakubwîrâga eyôla nshambâlo erhi: Sho ali amarhuma rhwashigalala; ci woyo, orhulembuhizagye ogwôla mushigo! Oyishibabwîra ntyâla erhi: Akanshanashanwe kani, kwo kanene aha nsiko za larha. ¹¹ Lolagi! Larha ali azidohize omushigo gwinyu, nâni nayushûla obuzirho bwâgo; larha akazâgimuhanûla n'eminyuli, niono namuhanûla n'ebyûma by'endobo.»

¹² Yerobwâmi haguma n'oluhaga lwoshi bajâ emunda mwâmi Roboami ali, erhi kugera nsiku isharhu, nk'oku anababwîrâga erhi: «Muyishe emunda ndi e nyuma lya nsiku isharhu». ¹³ Mwâmi Roboami ashuza olubaga n'ebinwa bizibu; abula bwashimba ihano balya bashosi bamuhanûlaga, ¹⁴ mwâmi Roboami abashuza omu kushimba birya binwa by'emisole, erhi: Larha arhumire omushigo gwinyu gwazidoha, nâni nayushûla obuzirho bwâgo; larha akazâg'imuhanûla n'eminyuli, niono namuhanûla n'ebyûma by'endobo.» ¹⁵ Ntyôla, mwâmi arhayumvanyagya n'olubaga, Nyamuzinda wakolaga ebyo mpu lyo kayunjula kalya kanwa Nyamubâho aderhereraga muli Ahiya w'e Silo, kuli Yerobwâmi mugala wa Nebati. ¹⁶ Erhi Israheli yêshi abona oku mwâmi arhayumvîrhi, olubaga Iwanacishuza mwâmi muli ebîra binwa mpu: «Bici rhufânwa na Daudi?

Ntâbyo rhushangîra rhweshi na mwene Yese

Owa omu mwâge Israheli!

Bunôla wênene okazâgilanga enyumpa yâwe, Daudi!»

Israheli acîshubirira omu mwâge. ¹⁷ Bene Israheli babaga omu bishagala bya Yûda, bônene bayôsire bambali ba Roboami. ¹⁸ Okubundi mwâmi Roboami anacirhuma Hadorami, murhambo wâge w'e mikolo, ci abandwa amabuye na bene Israheli, anacifâ. Naye mwâmi Roboami anacishonera duba duba omu ngâlè yâge, ayâkira e Yeruzalemu. ¹⁹ Ntyo kwo Israheli atwîkaga omulala gwa Daudi kuhika oku lusiku lw'ene.

11

Emikolo ya Roboami

¹ Oku anahika aha Yeruzalemu, Roboami anacishûbûza engabo ya abà omulala gwa Yûda na eya abà omulala gwa Benyamini, bahika boshi omu bantu bihumbi igana na makumi gali munâni, boshi balume ba ntwâli bayîshilwa, mpu bajilwîsa omulala gw'Israheli lyo obwâmi bushubigalukira Roboami. ² Ci akanwa ka Nyamubâho kanacirhinda kuli Shemayahu, muntu wa Nyamuzinda kaderha erhi: ³ «Ojibwîra Roboami mwene Salomoni, mwâmi w'e Yûda kuguma na bene Israheli boshi bayûbaka omu Yûda n'emwa bene Benyamini, ⁴ obabwîre erhi: «Kwo Nyamubâho adesire ntyâla: «Orhahîra okasôka okagendilwîsa bene winyu! Shubiri ngasi muguma emwa bînywè, bulya niene narhumaga okwôla kwabâ». Banaciyumva akôla kanwa ka Nyamubâho, baleka okugendilwîsa Yerobwâmi.

⁵ Roboami ayûbaka aha Yeruzalemu, ayûbaka engo nzibu-zibu omu Yûda. ⁶ Ayûbaka Betelehemu, Etami, Tekoa; ⁷ Betishuri, Soko, Adulami, ⁸ Gati, Maresha, Zifi, ⁹ Adorami, Lakishi, Azeka, ¹⁰ Sarea, Ayaloni na Hebroni, zâli ngo nzibu-zibu zâli ziyûbasirwe omu Yûda n'emwa bene

Benyamini. ¹¹ Azibuhya bwenêne ezôla nyumpa anahira kwo abalanzi, ahira mwo embîko z'ebiryo, eza amavurha n'idivayi. ¹² Omu ngasi lugo ajà ahiramwo empenzi n'amatumu, azizibuhya bwenêne. Yûda na Benyamini bo bayôsire bâge.

Abaleviti na bene-Israheli bayôsire oku bwâmi bw'e Yeruzalemu

¹³ Abadâhwa n'abaleviti bayûbakaga omu Israheli boshi, barhenga omu bihugo bayûbakaga, bajà emunda Roboami ayûbakaga. ¹⁴ Bene Levi bakazileka amalambo gâbo, n'amashwa gâbo, bajà e Yûda n'e Yeruzalemu, ebwa kubà Yerobwâmi boshi n'abagala bakazigibahanza okujira emikolo yâbo y'obudâhwa omu kukuza Nyamubâho, ¹⁵ na kandi oku lunda lwâge, ali amâjira abadâhwa bakazirherekêra omu mpêrero z'omu birhondo, oku bihebe n'amanina akazâg'ijira. ¹⁶ Enyuma zâbo abandi boshi b'omu milala ya bene Israheli bakazâgilonza n'omurhima gwâbo goshi Nyamubâho, Nyamuzinda w'Israheli, bakazyîsha e Yeruzalemu balirherekêra, Nyamuzinda wa b'îshe wâbo. ¹⁷ Ntyo bârhumu obwâmi bw'e Yûda bwazibuha; naye Roboami, mugala wa Salomoni arhinda bwinjà myâka isharhu bulya muli eyôla myâka isharhu ali agenzire omu njira za Daudi n'eza Salomoni.

Abakazi n'abâna ba Roboami

¹⁸ Roboami ayanka Mahalati, mwâli wa Yerimoti, mugala wa Daudi; kandi « ayanka Abihayili, mwâli wa Eliabu, mugala wa Yese. ¹⁹ Amuburhira abagala: Yeushi, Shemariya na Zahamu. ²⁰ Enyuma z'ahôla ayanka Maaka mwâli wa Absalomu, naye amuburhira: Abiya, Atayi, Ziza, na Shelomiti. ²¹ Roboami arhonyagya bwenêne Maaka, mwâli wa Absalomu kulusha abandi bakage n'ebihirula byâge byoshi; bulya ayansire bakazi ikumi na munâni na biherula makumi gali ndarhu, anaburha bânarhabana makumi abirhi na munâni na bananyere makumi gali ndarhu. ²² Roboami ahira Abiya, mugala wa Maaka embere, amujira murhambo muli bene wâbo, mpu buzinda ayishiba mwâmi. ²³ Bagala bâge ajà abalumîza n'obwenge omu mirhundu yoshi ya Yûda n'eya Benyamini, omu ngo nzibu-zibu zoshi; akazibahà ebiryo mwandu, n'okubalongeza abakazi banji.

12

Roboami ajahika amarhegeko ga Nyakasane

¹ Erhi Roboami abà amayimanza bwinjà obwâmi bwâge amanabà n'emisî, ajandika amarhegeko ga Nyamubâho, kuguma na bene Israheli boshi naye. ² Omu mwâka gwa karhanu gwa okuyîma kwa Roboami, Shishaki, mwâmi w'e Mîsiri, ayinamuka, ayisha arhabâlîre Yeruzalemu ebwa kubà bali bamalekêrera Nyamubâho. ³ Ayisha adwîrhe ngâlè cihumbi na magana abirhi, bihumbi makumi gali ndarhu ga basirika bakubwîra oku nfarasi, lurhankahashiganjwa olundi lubaga lwâli luyîshire boshi naye kurhenga e Mîsiri: Abanya-Libiya, Abanya-Suki, Abanya-Etiyopiya. ⁴ Anyaga engo nzibu-zibu zoshi z'omu Yûda, alinda ahika e Yeruzalemu. ⁵ Omulêbi Shemaya ayisha ajà emunda Roboami ali boshi n'abarhambo b'omu Yûda, ajà emunda bali bashûbûzinye omu Yeruzalemu omu kujà kwayaka Shishaki, anacibabwîra, erhi: «Kwo adesire ntyâla Nyamubâho: Mwanjandisire; nâni namamujandika omu maboko ga Shishaki.» ⁶ Abarhambo b'Israheli haguma na mwâmi barhôrhôhera, banaciderha mpu: «Nyamubâho ali mushinganyanya!» ⁷ Erhi Nyamubâho abo na barhôrhôhera ntyôla, akanwa ka Nyamubâho, kanacirhinda kuli Shemaya, kaderha erhi: «Bamarhôrhôhera, ntacibaherêrekeze; enyuma za kasanzi kasungunu, nabayôkola, na ntyo oburhè bwâni burhalumire omu Yeruzalemu n'okuboko kwa Shishaki. ⁸ Ci kwônene babà barhumisi bâge, lyo bakazimanya okunkolera kwo kuderha kurhi n'okukolera amâmi g'omu cihugo.»

⁹ Shishaki mwâmi w'e Mîsiri arhabâlira Yeruzalemu, ahagula obuhirhi bw'omu ka-Nyamuzinda n'obw'omu bwâmi, agukumba byoshi. Asâbunga zirya mpenzi z'amasholo Salomoni ajirisagya.

¹⁰ Ahâli h'ezôla mpenzi, mwâmi Roboami atulîsa ezindi mpenzi z'amarhale, azibisa abarhambo b'abantu bayîshigilibirha, bo bakazâgilanga omuhango gw'enyumpa ya mwâmi. ¹¹ Ngasi ma ngo erhi mwâmi abâga akola ajâ ebwa ka-Nyamuzinda, abalibisi banayishe bazidwîrhe, kandi banashubizigalula omu nyumpa y'abalibisi.

¹² Ebwa kubâ Roboami ali amarhôrôhera, oburhè bwa Nyamubâho bwarhenga kuli ye, okwôla kwarhuma arhaciherêrekeraga loshi; kandi iragi lyashubira omu Yûda. ¹³ Mwâmi Roboami, arhinda bwinjâ omu Yeruzalemu anabâ mwo mwâmi. Ali agwêrhe myâka makumi anni erhi abâ mwâmi, anagaligeza myâka ikumi na nda ali mwâmi aha Yeruzalemu, lwo lugo Nyamubâho acîshogaga omu karhî k'emilala ya bene Israheli yoshi mpu ahîre ho izîno lyâge. Nina, izîno lyâge ye wali Naama, munya-Amoni. ¹⁴ Ayîma kubî, ebwa kubâ arhacihanaga n'omurhima gwâge omu kulongereza Nyamubâho. ¹⁵ Ebijiro bya Roboami byoshi, ebirhanzi n'ebizinda, ebyôla ka birhali omu binwa bya omulêbi Shemaya n'omu bya Ido ye wali mulêbi w'ebiyêrekîre emilala? Entambala yakaziyôrha eri ekarhî ka Roboami na Yerobwâmi. ¹⁶ Roboami acîhengeka hali b'îshe, anabishwa omu cishagala ca Daudi. Omugala Abiya ayîma ahâli hâge.

13

Entambala ekarhî ka Abiya na Yerobwâmi

¹ Omu mwâka gwa kali ikumi na munâni gwa okuyîma kwa mwâmi Yerobwâmi, Abiya abâ mwâmi omu Yûda, anaciîma myâka isharhu aha Yeruzalemu. ² Nina izîno lyâge ye wali Mikayahu, mwâli wa Urieli w'e Gibeya. Entambala yanacizûka ekarhî ka Abiya na Yerobwâmi. ³ Abiya ashonza entambala na omurhwe gwa abalwî b'entwâli, bihumbi magana anni boshi balume bîshogwa; naye Yerobwâmi akoza entambala kuli ye n'omurhwe gwa bantu bihumbi magana gali munâni, bantu bîshogwa, balwî ba ntwâli.

Emyanzi Abiya abwîraga bene-Israheli

⁴ Kurhenga enyanya ly'akarhondo ka Semarayimu, akali omu ntongo ya Efrayimu, Abiya ayimanga aderha erhi: «Onyumve, Yerobwâmi, nâwe Israheli wêshi! ⁵ Ka murhagwâsirwi okumanya oku Nyamubâho, Nyamuzinda w'Israheli, ahîre Daudi obwâmi bw'ensiku zoshi omu Israheli, amuhâbo ye n'abagala omu ndagâno erhankavunwa? ⁶ Na Yerobwâmi, mugala wa Nebati, murhumisi wa Salomoni, mugala wa Daudi, acîhindwîre, anagomera nnawâbo. ⁷ Abantu ba busha busha, bagala ba Beliali, balundûkira emunda ali, bahima Roboami mugala wa Salomoni. Roboami aciri mwâna murhorhò, wa murhima muzamba, arhahashaga okubahagalika. ⁸ Na bunôla mumanyire mpu mwahima obwâmi bwa Nyamubâho, obulî omu maboko ga bagala ba Daudi; muyîshire muli mwandu, muyîshire mudwîrhe amanina g'amasholo aga Yerobwâmi ajiriraga abo ba nyamuzinda. ⁹ Ka murhajandikaga, abadâhwa ba Nyamubâho, bagala ba Aroni, n'abaleviti, ka murhajira abinyu badâhwa aka ezindi mbaga z'omu cihugo? Ngasi wayishire n'empanzi y'omucûka na ngandabuzi nda mpu naye bamuyîmike mudâhwa, akola abâ mudâhwa w'irumbi mpu Nyamuzinda. ¹⁰ Kuli rhwe, Nyamubâho ye Nyamuzinda wîrhu, rhurhânacimulekêrere; abadâhwa bahêra Nyamubâho bali bene Aroni, n'abaleviti bali omu mikolo yâbo. ¹¹ Ngasi sêzi na ngasi bijingo, banatumbûkize enterekêro z'ensirîra emunda Nyamubâho ali kuguma n'omugî gwa akisûnunu kinjâ; banahîre emigati y'enterekêro oku mêza garhali kwo izâbyo, na ngasi bijingo banayâse akamole k'amasholo n'amatara gako; bulya rhunashimbe amarhegeko ga Nyamubâho, Nyamuzinda wîrhu, ci moyo mwamujandisire. ¹² Loli oku haguma na nîrhu, n'embere zîrhu, eri Nyamuzinda n'abadâhwa bâge, kuguma n'emishekera yashekêrezibwa kuli mwe. Bene Israheli murhahîra mukakoza entambala kuli Nyamubâho, Nyamuzinda wa basho, bulya mwanayabirwa.

Abiya ahima bene-Israheli

¹³ Yerobwâmi agabanya engabo yâge, baguma mpu bayîshe cifulikwe e nyuma z'abashombanyi eyindi ngabo mpu eyîshe embere za bene Yûda. ¹⁴ Bene Yûda bahindamuka babona oku bagwâsirwe okulwa embere n'enyuma. Banacilakira emunda Nyamubâho ali, ¹⁵ abadâhwa banacibûha emishekera. Bene Yûda banacibanda orhubababo rhw'amatabâro, na oku bene Yûda badwîrhe babanda orhubababo rhw'amatabâro, Nyamuzinda arhingamira Yero bwâmi na Israheli yêshi embere za Abiya na bene Yûda. ¹⁶ Bene-Israheli, bayâka embere za bene Yûda, naye Nyamuzinda anacibahira omu maboko ga bene Yûda. ¹⁷ Abiya n'olubaga lwâge babahima okurhankaderhwa, n'abafire omu bene Israheli bahika omu bantu bihumbi magana arhanu ga bantu b'e ntwâli. ¹⁸ Bene Israheli barhôrhôhera agôla mango, nabo bene Yûda bajâ bazibuha, ebwa kubà bali bashegemire Nyamubâho, Nyamuzinda wa b'îshe wâbo.

Okuyûrha kw'obwâmi bwa Yerobwâmi

¹⁹ Abiya, ashimbûlira Yerobwâmi, amunyaga engo: Beteli n'emirhundu yâge, Yeshana n'emirhundu yâge, Efroni n'emirhundu yâge. ²⁰ Yerobwâmi arhacibonaga emisî amango ga Abiya goshi, Nyamuzinda amurhingamira afà. ²¹ Ci Abiya ajâ azibuha bwenêne; ayanka bakazi ikumi na bâni anaciburha bagala makumi abirhi na babirhi na banyere ikumi na ndarhu. ²² Ebisigîre oku bijiro bya Abiya, ebi ajizire n'ebinwa byâge, ebyôla biri biyandike. Myanzi y'okukengeza obulêbi bwa Ido. ²³ Abiya acîhengeka hali bîshe, banacimubisha omu lugo lwa Daudi, omugala Asa, ayîma ahâli hâge; amango gâge ecihugo cahûmûka myâka ikumi.

14

Entambala ekarhî ka Abiya na Yerobwâmi

¹ Omu mwâka gwa kali ikumi na munâni gwa okuyîma kwa mwâmi Yerobwâmi, Abiya abâ mwâmi omu Yûda, anaciîma myâka isharhu aha Yeruzalemu. ² Nina izîno lyâge ye wali Mikayahu, mwâli wa Urieli w'e Gibeya. Entambala yanacizûka ekarhî ka Abiya na Yerobwâmi. ³ Abiya ashonza entambala na omurhwe gwa abalwî b'entwâli, bihumbi magana anni boshi balume bîshogwa; naye Yerobwâmi akoza entambala kuli ye n'omurhwe gwa bantu bihumbi magana gali munâni, bantu bîshogwa, balwî ba ntwâli.

Emyanzi Abiya abwîraga bene-Israheli

⁴ Kurhenga enyanya ly'akarhondo ka Semarayimu, akali omu ntongo ya Efrayimu, Abiya ayimanga aderha erhi: «Onyumve, Yerobwâmi, nâwe Israheli wêshi! ⁵ Ka murhagwâsirwi okumanya oku Nyamubâho, Nyamuzinda w'Israheli, ahîre Daudi obwâmi bw'ensiku zoshi omu Israheli, amuhâbo ye n'abagala omu ndagâno erhankavunwa? ⁶ Na Yerobwâmi, mugala wa Nebati, murhumisi wa Salomoni, mugala wa Daudi, acîhindwîre, anagomera nnawâbo. ⁷ Abantu ba busha busha, bagala ba Beliali, balundûkira emunda ali, bahima Roboami mugala wa Salomoni. Roboami àciri mwâna murhorhò, wa murhima muzamba, arhahashaga okubahagalika. ⁸ Na bunôla mumanyire mpu mwahima obwâmi bwa Nyamubâho, obulî omu maboko ga bagala ba Daudi; muyîshire muli mwandu, muyîshire mudwîrhe amanina g'amasholo aga Yerobwâmi ajiriraga abo ba nyamuzinda. ⁹ Ka murhajandikaga, abadâhwa ba Nyamubâho, bagala ba Aroni, n'abaleviti, ka murhajira abinyu badâhwa aka ezindi mbaga z'omu cihugo? Ngasi wayishire n'empanzi y'omucûka na ngandabuzi nda mpu naye bamuyîmike mudâhwa, akola abâ mudâhwa w'irumbi mpu Nyamuzinda. ¹⁰ Kuli rhwe, Nyamubâho ye Nyamuzinda wîrhu, rhurhânacimulekêrere; abadâhwa bahêra Nyamubâho bali bene Aroni, n'abaleviti bali omu mikolo yâbo. ¹¹ Ngasi sêzi na ngasi bijingo, banatumbûkize enterekêro z'ensirîra emunda Nyamubâho ali kuguma n'omugî gwa akisûnunu kinjà; banahîre emigati y'enterekêro oku mêza garhali kwo izâbyo, na ngasi bijingo banayâse akamole k'amasholo n'amatara gako; bulya rhunashimbe amarhegeko ga Nyamubâho, Nyamuzinda wîrhu, ci moyo mwamujandisire. ¹² Loli

oku haguma na nîrhu, n'embere zîrhu, eri Nyamuzinda n'abadâhwa bâge, kuguma n'emishekera ya shekêrezibwa kuli mwe. Bene Israheli murhahîra mukakoza entambala kuli Nyamubâho, Nyamuzinda wa basho, bulya mwanayabirwa.

Abiya ahima bene-Israheli

¹³ Yerobwâmi agabanya engabo yâge, baguma mpu bayîshe cifulikwe e nyuma z'abashombanyi eyindi ngabo mpu eyîshe embere za bene Yûda. ¹⁴ Bene Yûda bahindamuka babona oku bagwâsirwe okulwa embere n'enyuma. Banacilakira emunda Nyamubâho ali, ¹⁵ abadâhwa banacibûha emishekera. Bene Yûda banacibanda orhubababo rhw'amatabâro, na oku bene Yûda badwîrhe babanda orhubababo rhw'amatabâro, Nyamuzinda arhingamira Yerobwâmi na Israheli yêshi embere za Abiya na bene Yûda. ¹⁶ Bene-Israheli, bayâka embere za bene Yûda, naye Nyamuzinda anacibahira omu maboko ga bene Yûda. ¹⁷ Abiya n'olubaga lwâge babahima okurhankaderhwa, n'abafîre omu bene Israheli bahika omu bantu bihumbi magana arhanu ga bantu b'e ntwâli. ¹⁸ Bene Israheli barhôrôhera agôla mango, nabo bene Yûda bajâ bazibuha, ebwa kubà bali bashegemire Nyamubâho, Nyamuzinda wa b'îshe wâbo.

Okuyûrha kw'obwâmi bwa Yerobwâmi

¹⁹ Abiya, ashimbûlira Yerobwâmi, amunyaga engo: Beteli n'emirhundu yâge, Yeshana n'emirhundu yâge, Efroni n'emirhundu yâge. ²⁰ Yerobwâmi arhacibonaga emisî amango ga Abiya goshi, Nyamuzinda amurhingamira afâ. ²¹ Ci Abiya ajâ azibuha bwenêne; ayanka bakazi ikumi na bâni anaciburha bagala makumi abirhi na babirhi na banyere ikumi na ndarhu. ²² Ebisigîre oku bijiro bya Abiya, ebi ajizire n'ebinwa byâge, ebyôla biri biyandike. Myanzi y'okukengeza obulêbi bwa Ido. ²³ Abiya acîhengeka hali bîshe, banacimubisha omu lugo lwa Daudi, omugala Asa, ayîma ahâli hâge; amango gâge ecihugo cahûmûka myâka ikumi.

15

Obulêbi

¹ Omûka gwa Nyamuzinda gwanacija kuli Azaryahu, mugala wa Odedi, ² naye akanya ajâ emunda Asa ali anacimubwîra erhi: «Onyumve wâni Asa, kuguma na Yûda yêshi na Benyamini yêshi. Nyamubâho ali haguma na ninyu amango muli haguma naye; nka mwankamulonza, analêka mumubone; ci erhi mwankamujandika naye anamujandika. ³ Israheli agezize myâka minji buzira kubà na Nyamuzinda w'okuli, buzira kubà na omudâhwa wakaziwigîriza, buzira kubà n'oburhegesi. ⁴ Ci omu malibuko gâge ashubihindamukira emunda Nyamubâho, Nyamuzinda w'Israheli ali; bamulonza banamubona. ⁵ Muli agôla mango ntà murhûla bagwêrhe abakazagija eyi n'eyi, ebwa kubà hali akavango kanji bwenêne omu bantu bayûbakaga omu cihugo. ⁶ Bâkazâgi hukuzanya, lugamba oku lundi, lugo oku lundi, bulya Nyamuzinda akazâgibahira mwo akavango n'amalibûko ga ngasi lubero. ⁷ Mwoyo mucîyêrekanage bantu, bazibu, amaboko ginyu garhacirhibaga, bulya mwayîshihâbwa oluhembo oku bijiro binyu.»

⁸ Erhi ayumva ebyôla binwa by'omulêbi Odedi, Asa abâ n'oburhwâli; ajira barhenza ngasi byanali bya bukurungu byoshi omu cihugo ca Yûda coshi na omu ca Benyamini n'omu ngo banyagaga omu ntondo ya Efrayimu; ashubiyûbaka oluhêrero lwa Nyamubâho. ⁹ Ashûbûza bene Yûda na bene Benyamini, na abâ kuli bene Efrayimu, bene Menashè na bene Simoni bayûbakaga haguma nabo, bulya bantu banji b'Israheli bali bamâjâ olunda lwâge, erhi babona oku Nyamubâho, Nyamuzinda wâge ali haguma naye. ¹⁰ Babugânana aha Yeruzalemu omu mwêzi gwa kasharhu, gwa omwâka gwa kali ikumi na karhanu kurhenga Asa ali mwâmi. ¹¹ Olwôla lusiku barherekêra Nyamubâho, kuli gulya munyago bayishaga badwîrhe, nkâfu magana gali nda na bibuzi bihumbi nda. ¹² Bacîgasha oku bakazilonza Nyamubâho, Nyamuzinda wa b'îshe wâbo, n'omurhima gwâbo goshi n'iroho lyâbo lyoshi. ¹³ N'oku ngasi yêshi orhalonzizi

Nyamubâho, Nyamuzinda w'Israheli, agwâsirwe ayîrhwe, abè murhò erhi mukulu, abè mulume erhi mukazi. ¹⁴ Boshi bahâna eciragâne emwa Nyamubâho n'izû linene, n'oruhabaho rhwa omwîshingo, n'izû ly'emishekera n'erya empanda. ¹⁵ Yûda yêshi ashagaluka n'ecôla ciragâne, bulya bacijizire n'omurhima gwâbo goshi, na kandi bulya balonzize Nyamubâho n'obulonza bwâbo boshi, kandi analeka bamubona: Nyamubâho anacibahà okuhûmûka n'omurhûla boshi n'abantu babali eburhambi boshi.

¹⁶ Mwâmi Asa, ciru anyaga Maaka ye oligi nina, ecikono c'obuluzi kulya kubà amâjira ebirhagwêrhi nda na mugongo by'enshusho ya Ashera. Asa ahongola ebyôla birhagwêrhi nda na mugongo, erhi abà amabivungunyula bushâno, agendibiyôkera omu lubanda lwa Kedroni. ¹⁷ Ci kwônene, empêro z'omu hantu h'enyanya omu birhondo zirhahwaga omu Israheli, ciru akabà Asa ali agwêrhe omurhima gushingânîne omu kalamo kâge koshi. ¹⁸ Arhabika omu ka-Nyamuzinda ebintu byagishagwa n'îshe, n'ebintu agishaga yêne, amarhale, amasholo n'ebirugu. ¹⁹ Harhabâga matabâro kuhika oku mwâka gwa kali makumi asharhu n'irhanu y'okuyîma kwa Asa.

16

Asa alwîsa Basha, mwâmi w'Israheli

¹ Omu mwâka gwa kali makumi asharhu na ndarhu kurhenga Asa ali mwâmi, Basha, mwâmi w'Israheli arhabâla ajilwîsa Yûda, Anacyûbaka Rama, Ilyo ahanza okujà emwa Asa, mwâmi w'e Yûda na kandi lyo ahanza okurhenga eyôla munda. ² Asa arhenza amarhale n'amasholo omu ka-Nyamuzinda n'omu nyumpa ya mwâmi, analika entumwa yajà emwa Ben-Hadadi, mwâmi w'e Sîriya wayûbakaga aha Damasko mpu bagendimubwîra erhi: ³ «Rhuyôrha rhuyumvanya nie na nâwe, larha na sho. Nkurhumire amarhale n'amasholo. Ojè aho, ovune endagâno yâwe, mweshi na Basha, mwâmi w'Israheli lyo ajà kuli na nâni.» ⁴ Ben-Hadadi ayumva mwâmi Asa; arhuma abarhambo ba engabo y'abalwî bâge barhabâlira engo za Israheli, banacinyaga, Iyoni, Dani, Abeli Mayimi na ngasi ngo zâli za mbîko omu Nefutali. ⁵ Erhi Basha ayumva oku kwo byabîre ntyôla, aleka okuyûbaka Rama, ayimanza emikolo. ⁶ Mwâmi Asa anacikanyanya bene Yûda boshi, bagukumba amabuye n'emirhi Basha akazâgiyûbakamwo Rama; agendiyûbaka mwo Geba na Mispa.

⁷ Muli agôla mango, omulêbi Hanani ajà emunda Asa, mwâmi w'e Yûda ali, anacimubwîra erhi: «Kulya kubà walongîze oburhabâle emwa mwâmi w'e Aramu, wabula kubulongeza kuli Nyamubâho wâwe, kuli okwôla engabo y'abalwî b'e Aramu yakushugunusire omu nfune. ⁸ Abanya-Kushi, Abanya-Libiya ka barhâli bajizire omurhwe munene, haguma n'engâlè haguma n'abà okulwîra oku nfarasi bâbo mwandu? Na kulya kubà wali oshegemire Nyamubâho anakuhà bo. ⁹ Bulya amasû ga Nyamubâho ganajè gazungula igulu lyoshi omu kurhabâla ngasi boshi banahizire omurhima gwâbo loshi kuli ye. Wajizire nka musirhe muli okwôla, kurhenga ene okolaga wakazyôrha oli kwo amatabâro. ¹⁰ Asa akunirira olya mulêbi, amuhira omu mpamikwa ebwa kubà ali agwêrhe oburhè bunene kuli ye erhi ebyôla binwa byâge birhuma. Na muli agôla mango Asa arhindibuza bantu baguma omu lubaga.

Obuzinda bw'okuyîma kwa Asa

¹¹ Lolà oku ebijiro bya Asa, ebirhanzi n'ebizinda biri biyandike omu citabu c'abâmi b'e Yûda n'abà omu Israheli. ¹² Omu mwâka gwa kali makumi asharhu na mwenda kurhenga ali mwâmi, Asa alwâlira omu magulu endwâla ndârhi; n'agôla mango alwâlaga arhajag'idôsa Nyamubâho, ci abà emwa abafumu yo akazija^h. ¹³ Asa acîhengeka aha burhambi bw'îshe, afà omu mwâka gwa

^h**16.12** Ntaho kuhanzîbwe omu Bibliya okujidôsa abanganga erhi abafumu, cikwône Asa akalihirwe bulya alwâlaga arhajag'idôsa Nyamubâho; acîkubagira abafumu bône. 16, 14: Asa

kali makumi anni na muguma kurhenga ali mwâmi. ¹⁴ Bamubisha omu nshinda yêne ahumbîsagya omu lugo lwa Daudi; bamugwîshiza oku ncingo eyunjwîre bukù n'omugavu, byâli birheganyîbwe n'abalenga ba ebiyêrekîre ebyôla bya obukù, banacimutwanira ecibeye c'omuliro munene bwenêne.

17

Oburhegesi bwa Yozafati

¹ Yozafati, mugala wa Asa ayîma ahâli hâge. Acîlanga buzibu kuli Israheli: ² Ajâ ahira emirhwe y'abalwî omu ngasi ngo nzibuzibu z'omu Yûda, ahira abalanzi omu cihugo ca Yûda n'omu ngo za Efrayimu ezi îshe Asa anyagaga.

Yozafati akenga amarhegeko ga Nyakasane

³ Nyamubâho abâ haguma na Yozafati kulya kubâ ali agezire omu njira ntangiriza za îshe Daudi, arhanalonzagya okukolera ba Baali, ⁴ ci alongereza Nyamuzinda w'îshe anashimba amarhegeko gâge, buzira okuyiga ebijiro bya Israheli. ⁵ Nyamubâho azibuhya obwâmi omu maboko gâge; Yûda yêshi akaziyisha amudwîrhîre entûlo, abâ n'obugale mwandu n'irenge linene. ⁶ Omurhima gwâge gwajâ enyanya omu njira za Nyamubâho, ahirigisa loshi omu Yûda empêro zâli ahantu h'enyanya omu rhurhondo kuguma n'enshusho za Ashera. ⁷ Omu wakagwa kali nda kurhenga ali mwâmi arhuma abarhambo bâge, Beni-Hayili, Obadia, Zakariya, Natanaeli na Mikayahu mpu bajê bayigîriza omu bihugo bya Yûda. ⁸ Arhuma haguma nabo, abaleviti Shemayahu, Netanyahu, Zebadiyahu, Asaeli, Shemiramoti, Yônatanî, Adoniyahu, Tobiyahu, Tobadoniya, na haguma n'abôla baleviti arhuma Elishama' na Yehorami. ⁹ Bajâ bayigîriza omu Yûda erhi banadwîrhe ecitabu c'oburhegesi bwa Nyamubâho; bagera omu ngo zoshi za Yûda, banajâ bayigîriza omu lubaga. ¹⁰ Obwôba bwa Nyamubâho bwalumîra omu ngasi mâmi ganali gazungulusire Yûda, barhatulaga entambala kuli Yozafati. ¹¹ Abafilistini bakazihêkera Yozafati entûlo z'amarhale g'empongano; kuguma, nabo Abaharâbu bakazimulêrhera ebishwêkwa, ngandabuzi bihumbi nda na magana gali nda na bihebe cihumbi na magana gali nda. ¹² Yozafati ajâ enyanya bwenêne? Ayûbaka omu Yûda enyumpa nzibuzibu, ayûbaka engo n'embîko.

Abasirika ba Yozafati

¹³ Ali agwêrhe mihako minji omu ngo za Yûda n'abalwî, basirika ba ntwâli omu Yeruzalemu. ¹⁴ Alaga omubalê gwâbo nk'oku emilala yâbo enakulikîrîne. Kuli bene Yûda, abarhambo b'ebihumbi: Adna, ye wali murhambo, na haguma naye, bihumbi magana asharhu bya balwî; ¹⁵ eburhambi bwâge, Yehohanani, ye wali murhambo na haguma naye, bihumbi magana abirhi na makumi gali munâni ga bantu, ¹⁶ n'eburhambi bwâge, Amasiya, mugala wa Zikiri, owalicirherekîre yênene n'obulonza bwâge emwa Nyamubâho, na haguma naye, bihumbi magana abirhi ga balwî. ¹⁷ Emwa bene Benyamini: Eliyada, mulwî wa ntwâli, haguma naye, bantu bihumbi magana abirhi, balwa n'omuherho n'e mpenzi, ¹⁸ n'aha burhambi bwâge, Yehozabadi, haguma naye, bihumbi makumi gali munâni bya bantu banacîbambizize oku matabâro. ¹⁹ Abôla bo bakazâgikolera mwâmi, buzira kuderha balya mwâmi ajaga ahira omu ngo nzibu-zibu zâli omu cihugo ca Yûda coshi.

18

Yozafati ayinjibana na Ahabu

¹ Yozafati ali amagala bwenêne, anajâ n'irenge linene, anacilungana boshi na Ahabu omu njira

y'obuhya. ² Erhi kugera myâka erhali minyi abungulukira emwa Ahabu e Samâriya. Akabu anacibâga ebibuzi n'enkafu mwandu, kuli ye na oku lubaga lwâli boshi naye anacimuhûna mpu basôkere e Ramoti omu Gileadi. ³ Ahabu mwâmi w'Israheli, anacidôsa Yozafati, mwâmi w'e Yûda erhi: «Ka rhwabalamura rhweshi na nâwe e Ramoti omu Gileadi?» Yozafati anacimushuza erhi: Onkolêse nk'oku wêne wankanacikolêsa, okolêse n'olubaga lwâni nk'oku wankanakolêsa olubaga lwâwe, rhwalwa haguma na nâwe.»

⁴ Yozafati anacibwîra omwâmi w'Israheli erhi: «Nkuhûnyire orhangigendidôsa buno akanwa ka Nyamubâho.» ⁵ Mwâmi w'Israheli anacihamagala abalêbi; bali bahisire omu magana anni, anacibabwîra erhi: «Ka rhwajâ e Ramoti omu Gileadi okugendilwa nîsi erhi ndeke?» Banacishuza mpu: «Osôke, na Nyamuzinda ahira olwôla lugo omu nfune za mwâmi.» ⁶ Ci Yozafati aderha erhi: «K'eno munda erhankabonekana omulêbi wa Nyamubâho, oyu rhwankahashidôsa?» ⁷ Omwâmi w'Israheli anacishuza Yozafati, erhi: «Haciri omuntu rhwankahashidôsa ebya Nyamubâho; ci kwônene ntahimwa kumushomba, bulya arhalêba bintu binjâ kuli nie, ci ngasi mango bibî byônene: ye Mikayehu, mugala wa Yimula.» Yozafati anaciderha erhi: «Mwâmi amanye arhaderhaga ntyôla!» ⁸ Okubundi mwâmi w'Israheli anacirhuma murhumisi wâge muguma erhi: «Duba! Mikayehu, mugala wa Yimula.»

⁹ Mwâmi w'Israheli na Yozafati mwâmi w'e Yûda bali batamîre ngasi muguma omu ntebe yâge y'obwâmi, banayambîrhe emyambalo yâbo y'obwâmi, bali batamîre oku câno, aha muhango gw'olumvi lwa Samâriya; n'abalêbi boshi bakazâg'ilêbera embere zâbo. ¹⁰ Sidikiyahu, mugala wa Kenana, ali amacitulîkiza amahembe g'ecûma, anaciderha erhi: «Kwo adesire ntyâla, Nyamubâho: Agâla mahembe go watumirhamwo Abanya-Aramu kuhika obamalîre.» ¹¹ N'abalêbi boshi kwo banakazirilêba ntyôla omu kuderha mpu: «Sôkera e Ramoti omu Gileadi, ohimane bulya Nyamubâho ayishiluhâ mwâmi.»

¹² Erya ntumwa yajagihamagala Mikayahu yanacimubwîra erhi: Lolâ oku ebinwa bya abalêbi byoshi byalagwîre mwâmi obwinjâ; akanwa kâwe nako kabâge nka akanwa ka ngasi muguma muli bo: olagule obwinjâ! Mikayahu anacishuza erhi: ¹³ «Alame Nyamubâho! Oku Nyamuzinda akambwîra kwo nakanayishiderha!» ¹⁴ Erhi ahika hôfi na mwâmi, mwâmi amubwîra erhi: «Mikayahu, ka rhwajâ e Ramoti omu Gileadi oku kugendilwa nîsi erhi rhuleke?» Anacishuza erhi: «Musôkage, munahimane bulyâla mwabahîrwe.» ¹⁵ Mwâmi anacimubwîra erhi: «Kuhenga mangaci galya erhi kugasha nkugasha nti okazi mbwîra okunali kwônene oku izîno lya Nyamubâho?» Olya mulêbi anacishuza erhi: ¹⁶ «Namâbona bene Israheli boshi bashandabanyire oku ntondo nka bibuzi birhagwêrhi mungere; na Nyamubâho amâderha erhi: Bala bantu barhagwêrhi nnawâbo: bagaluke n'omurhûla ngasi muguma omu mwâge».

¹⁷ Omwâmi w'Israheli anabwîra Yozafati erhi: «Ka ntakubwizire kwo? Arhandêbera bintu binjâ ci bibî byônene.» ¹⁸ Olya mulêbi anaciderha erhi: «Yumvagi akanwa ka Nyamubâho! Nabwîne Nyamubâho atamîre oku ntebe yâge, n'omurhwe gw'empingu gwoshi erhi gumuli ekulyo n'ekumoshô. ¹⁹ Nyamubâho anaciderha erhi: «Ndi wahabula Ahabu, mwâmi w'Israheli, lyo asôkera e Ramoti omu Gileadi anagendifirayo?» Bashuza muguma oku, owundi kula. ²⁰ Okubundi omuzimu amanayisha amâjâ embere za Nyamubâho amâderha erhi: «Nieki najimuhabula». Nyamubâho amudôsa erhi kurhi? Ashuza erhi: ²¹ «Nagenda njibâ muzimu wa bunywesi omu kanwa ka abalêbi bâge boshi». Nyamubâho anaciderha erhi: «Wamushumika, ciru onamuhirimye; gendaga ojire ntyo». ²² Okolaga obwîne obwo oku Nyamubâho anahizire omuzimu mubî omu kanwa ka abâla balêbi bâwe. Na Nyamubâho anadesire kubî kuli we».

²³ Ci kwône, Sidikiyahu, mugala wa Kenana anacyegera, anacishûrha Mikayahu, amurhimba oluhi omu irhama anaciderha erhi: «Ngahigi omuzimu wa Nyamubâho antengiremwo abâ we aganîza?» ²⁴ Mikayahu anacishuza erhi: «Lolâ oku wakubona omûla lusiku lwayisha olu wajâ wajamwo omu nyumpa kurhenga omu yindi okola walonza aha wacîfulika». ²⁵ Omwâmi w'Israheli anaciderha erhi: «Mugwârhe Mikayahu, mumuhêkere Amoni, ye murhambo w'olugo,

n'emwa Yoash, mugala wa mwâmi. ²⁶ Mubabwîre mpu: Mwâmi adesire ntyâla: muhire oyu muntu omu mpamikwa munakazimulisa n'omugati gw'amalibûko munakazimunywesa n'amîshi g'amalibûko, kuhika amango nashubuka n'omurhûla». ²⁷ Mikayehu anaciderha erhi: «Okunali, nka wakashubûkana omurhûla, erhi Nyamubâho arhaderhîre muli nie.»

Itumbâ

²⁸ Omwâmi w'Israheli boshi na Yozafati, mwâmi w'e Yûda, banacisôkera e Ramoti omu Gileadi. ²⁹ Omwâmi w'Israheli anacibwîra Yozafati erhi: «Nalonza okucîfulika omu kujilwa nyambale kundikundi; ci wêhe oyambale emyambalo yâwe.» Omwâmi w'Israheli, acîfulika omu kuyambala kundikundi, bakanya bajâ oku ntambala. ³⁰ Omwâmi w'e Aramu ali erhi anahîre abarhambo b'engâlè zâge erîra irhegeko erhi: «Murhahîraga mukashimba omurhò nîsi erhi omukulu, ci mushimbe omwâmi w'Israheli. ³¹ Erhi abarhambo b'engâlè babona Yozafati banaciderha mpu: Nêci ye mwâmi w'Israheli ola». Banacimugorha bakola bamulwîsa. Yozafati anacibanda endûlû na Nyamubâho anacimurhabâla, Nyamuzinda abakungusha kuli naye. ³² Erhi balya barhambo b'engâlè babona oku arhali ye mwâmi w'Israheli, banacimuleka. ³³ Lêro muntu muguma anacilasha omwampi gwâge, gwanacigwârha mwâmi halyâla empenzi yâge erhali ehisire. Mwâmi anacibwîra omurhumisi wâge erhi: «Ntenza omu ntambala namâbandwa!» ³⁴ Olwôla lusiku entambala yajâ mwo entemu. Mwâmi w'Israheli ali ayîmanzire omu ngâlè yâge aha ishiriza lya Abanya Sîriya, kuhika bijingo, mwo anafîrîre erhi izûba lizika.

19

¹ Yozafati ashubira n'omurhûla omu nyumpa yâge aha Yeruzalemu. ² Yehu, mugala wa Hanani, mulêbi, ahuluka ajâ emunda ali, anacibwîra mwâmi Yozafati erhi: «Ka bagwâsirwe okurhabâla omubî, ka osîma abâ shomba Nyamubâho? Okwôla kwarhumire wacîlerhera obukunizi bwa Nyamubâho. ³ N'obwo muli we mwabonekîne ebiri binjâ, bulya waherêrekize omu cihugo ebyali by'enshusho za Ashera, wanacîhangâna n'omurhima gwâwe okulongereza Nyamuzinda.»

Yozafati ahira abacîranuzi omu Yûda

⁴ Yozafati ayûbaka aha Yeruzalemu; ashubijâ arhangula olubaga kurhenga e Bersheba kuhika oku ntondo ya Efrayimu, ashubijâ abayêrekeza emunda Nyamubâho ali, Nyamuzinda wa b'îshe wâbo. ⁵ Ahira abacîranuzi omu cihugo coshi, omu ngo nzibu zoshi za Yûda n'oku ngasi lugo. ⁶ Anacibwîra abacîranuzi erhi: «Mukazicîlanga omu ngasi ebi mwankanajira byoshi, bulya arhali bantu mwakazihâ obushinganyanya ci Nyamubâho; akazibâ ali haguma ninyu amango mwatwa emmanja. ⁷ Na bunôla, okurhînya Nyamubâho kumujemwo; mucîlange omu bijiro binyu, bulya emwa Nyamubâho, Nyamuzinda wîrhu erhabâ bubî, erhanabâ kuyêmêrheza muntu mulebe nîsi erhi kuyêmêrheza luhembo lulebe.»

⁸ Aha Yeruzalemu nabo, ahiraho abayâliza amarhegeko ga Nyamuzinda n'okufunga orhudali, bali baleviti, badâhwa n'abarhambo b'emilala y'Israheli; abôla bakazitwîra emmanja aha Yeruzalemu. ⁹ Anacibahâ amarhegeko n'ebîra binwa: «Mukazikola ntya omu kurhînya Nyamubâho, omu bwikubagirwa n'omu kubâ n'omurhima gushingânîne. ¹⁰ Omu ngasi lubanja lwa bene winyu bayûbaka omu ngo zâbo, bakanayîsha embere zinyu, oku lubanja luyêrekîre okuyîrha omuntu, nîsi erhi oku kurhashimba oburhegesi, kandi erhi marhegeko nîsi erhi ngeso bagwâsirwe okushimba, kukwânîne murhangibalâliza, balekicishombanya emunda Nyamubâho ali, lyo n'oburhè bwâge burhagija kuli mwe na kuli bene winyu? Mukazijira ntyôla mulekijira ecâha.

¹¹ Loli oku omurhambo winyu ali Amariyahu, ye mudâhwa mukulu, mucîranuzi oku ngasi binayêrekîre Nyamubâho byoshi, na Zebadiyahu, mugala wa Ismaeli, murhambo w'omulala gwa Yûda, abâ mucîranuzi oku ngasi binayêrekîre mwâmi byoshi. Mugwêrhe embere zinyu abaleviti, bo bakazikola n'okuyandika ebya omu k'emmanja. Murhwâlîhe munakole na Nyamubâho abè

haguma na ninyu!»

20

Yûda arhêrwa. Omusengero gwa Yozafati

¹ Enyuma ly'ahôla, bene Mowabu, na bene Amoni, boshi n'abantu b'A moniti, bayisha barhabâlîre Yozafati mpu bayish'imulwîsa. ² Bayîshikumanyîsa Yozafati bamubwîra mpu: «Omwandu gw'abantu bakurhabalire kurhenga ebwa Nyanja na Edomu, kurhenga e Sîriya na lolà oku bakola bali e bwa Hasasoni-Tamari, ye oligi Engedi.»

³ Omu kuyôboha, Yozafati ahiga okushenga oburhabâle emwa Nyamubâho, anacilâlîka okucîshalisa omu Yûda moshi, ⁴ Bene Yûda boshi babugânana mpu bashenge Nyamubâho; ciru bakazirhenga omu ngo zoshi za Yûda bali shenga oburhabâle emwa Nyamubâho. ⁵ Yozafati ayimanga embere ly'e-mbugânano ya bene Yûda n'eya abantu b'e Yeruzalemu, omu ka-Nyamuzinda, embere ly'ahantu hatagatîfu anaciderha erhi: ⁶ «Nyamubâho, Nyamuzinda wa balarha, ka arhali we Nyamuzinda omu mpingu, k'arhali we orhegeka amâmi goshi g'amashanja, ka omu kuboko kwâwe murhali emisî na obuhashe kulya kurhuma harhaba owankarhangula mpu acîshomya okukulwîsa? Ka arhali we, Yâgirwa Nyamuzinda wîrhu, ⁷ we wakungushaga abantu bayûbakaga muli ecîra cihugo, embere z'olubaga lwâwe lw'Israheli, k'arhanali we wacihâga iburha lya Abrahamu omwîra wâwe mpu cibè câbo ensiku zoshi? ⁸ Baciyûbasiragemwo banakuyûbakira aka-Nyamuzinda oku irenge ly'izîno lyâwe: omu kuderha mpu: ⁹ Erhi hankajira obuhanya bwarhuyîshira, bwa ngôrho yarhumalîra, bwa cahira erhi bwa cizombo, rhwanayîsha embere z'enôla nyumpa, rhwanalakira emunda oli omu malibuko gîrhu, nâwe wanayumvîrhiza, wanarhuyôkola.

¹⁰ Bunôla, alaga oku bene Amoni, bene Mowabu, abayûbakaga omu ntondo ya Seyiri, emwa balya bantu wahanzagya kwo Israheli mpu arhajaga e mwâbo erhi arhenga e Mîsiri, ci arhenga olunda lw'emwâbo buzira kubayîrha; alaga oku bakola barhuyîshîre. ¹¹ Bakola bali rhuhemba omu kuyîshirhukungusha muli ecîra cihugo câwe, eci warhuhâga mpu rhuciyimemwo! ¹² Mâshi Nyamuzinda wîrhu, ka wêne orhâbatwîre olubanja? Bulya ntà misî rhugwêrhe embere z'ogûla mwandu gwa abantu barhurhabâlîre, rhurhanamanyiri kurhi rhwankahashijira, ci amasû gîrhu gayêrekîre emunda oli.»

¹³ Bene Yûda boshi bali bayimanzire embere za Nyamubâho, haguma n'abâna bâbo barhò, haguma na bakâbo, haguma na bagala bâbo. ¹⁴ Okubundi omwôla karhî k'embugânano, omûka gwa Nyamubâho gwajà muli Yehazieli, mugala wa Zekariyahu, mugala wa Benaya, mugala wa Yehieli, mugala wa Mataniya, muleviti muguma w'omu bagala ba Azafu. ¹⁵ Anaciderha erhi: Yumvi bwinjâ bene Yûda mweshi na ninyu bantu b'e Yeruzalemu, nâwe mwâmi Yozafati! Nyamubâho amubwîzire ntyâla: «Murhayôbohe, murhanarhemuke embere z'ogôla mwandu gw'abantu, bulya amatabâro garhali ginyu ci gali ga Nyamuzinda. ¹⁶ Irhondo muyandagale, mubarhabâlîre; loli oku basôka oku murhezi gwa Sisi, ninyu mwabashanga oku buzinda bw'akabanda, ah'ishiriza ly'irungu lya Yerueli. ¹⁷ Murhaderhe mpu mwalwa muli eyo ntambala ci muyishe mucîyerekeane munayimange ahôla, mwabona oku Nyamubâho amuyôkola wâni Yûda na nâwe Yeruzalemu. Murhayôbohaga murhanarhemukaga; irhondo muhuluke mubarhabâlîre, na Nyamubâho amuyôkola wâni Yûda na nâwe Yeruzalemu. Murhayôbohaga murhanarhemukaga; irhondo muhuluke mubarhabâlîre, na Nyamubâho abâ haguma na ninyu.»

¹⁸ Yozafati ayunamiriza, akamalanga kahika oku idaho, kuguma na bene Yûda boshi n'abantu b'e Yeruzalemu boshi bafukamiriza embere za Nyamubâho omu kuharâmya Nyamubâho. ¹⁹ Abaleviti ba muli bene Kehati n'abâ muli bene Korè, bayimuka mpu bakuze Nyamubâho Nyamuzinda w'Israheli, n'izû linene, eryashakanya.

²⁰ Okubundi erhi babâ bamazûka sêzisêzi, bahuma enjira egenda ebw'irungu lya Tekowa.

Amango bagendaga, Yozafati ali hali bo, anaciderha erhi: «Muyumve bene Yûda na ninyu bantu b'e Yeruzalemu! Mucîhire omu maboko ga Nyamubâho, Nyamuzinda winyu, muzibuhe, mubè ntahuligana; mucîhire omu maboko g'abalêbi bâge, mwanabona oku mwahima.» ²¹ Oku bundi erhi abà amâshambâla n'olubaga, ajira abimbiza bahêka emyambalo migishe bâna shokolera omulongo gw'abantu banajà bakuza Nyamubâho omu kuderha erhi: «Akuzibwe Nyamubâho bulya obonjo bwâge buli bw'ensiku n'amango!» ²² Erhi barhondêra okujà kwayimba n'okujà kwashenga, Nyamubâho ahira emirhego emwa bene Amoni n'emwa bene Mowabu n'emwa abantu boshi b'omu ntondo ya Seyiri, abâli bayîshirilwîsa Yûda, banacihimwa. ²³ Bene Amoni na bene Mowabu, bahindamukira abantu b'omu ntondo ya Seyiri, bajânakwo bône na bône bakola bayîrhana.

²⁴ Erhi Yûda ahika aha omurhwe murhanzi gwâli oku murhondêro gw'irungu, bahindamuka balola olunda gulya mwandu gw'abanzi bali, gwâli gukola gwa mirhumba elambukîre oku idaho, ntâye wabafumiremwo. ²⁵ Yozafati n'olubaga lwâge bakanya bagendihagula eminyago yâbo bashimâna amagâle manji, emifû n'ebirugu by'engulo ndârhi, basabunga bashana emizigo yâbo; bajira nsiku isharhu erhi basabunga omunyago bulya gwâli munji. ²⁶ Oku lusiku lwa kani babugânana boshi omu kabanda ka Beraka, bavugiramwo Nyamubâho omunkwa, co cinarhuma ahôla hantu haderhwa kabanda ka Beraka kuhika ene. ²⁷ Abantu b'e Yûda boshi n'abantu b'e Yeruzalemu, banashokolîrwe na Yozafati, bashubihuma enjira yâbo n'omwîshingo munene bakola bashubira e Yeruzalemu, ebwa kubà Nyamubâho anabasîmîsize ene abayôkola oku bashombanyi bâbo. ²⁸ Bajà omu Yeruzalemu bayisha baziha enzenze, ennanga, banabûha n'emishekera, bajà ebwa ka-Nyamuzinda. ²⁹ Obwôba bwagwârha amâmi goshi ga muli ecôla cihugo, erhi bamanya oku Nyamuzinda ye walwîsagya abashombanyi b'Israheli. ³⁰ Obwâmi bwa Yozafati bwarhamûka, na Nyamuzinda wâge amuhà okuluhûka empande zoshi.

Obuzinda bw'obwâmi bwa Yozafati

³¹ Yozafati abà mwâmi omu Yûda, ali akola agwêrhe myâka makumi asharhu n'irhanu erhi abà mwâmi, anacijira myâka makumi abirhi n'irhanu ali mwâmi aha Yeruzalemu. Nina izîno lyâge ye wali Azûbah, mwâli wa Shilihi. ³² Ashimba enjira y'îshe Asa, arhanayirhengagamwo, akaziyôrha ajira okushingânîne omu masû ga Nyamubâho. ³³ Ci kwônene empêro z'omu hantu h'enyanya omu rhurhondo zirhahwaga zoshi, n'olubaga lurhali luciyêrekeza omurhima gwâlwo emunda Nyamubâho ali, Nyamuzinda wa b'îshe. ³⁴ Ebisigîre oku bijiro bya Yozafati, ebirhangiriza n'ebizinda, alà oku biri biyandike omu Binwa bya Yehu, mugala wa Hanani, nabyo biri biyandike omu citabu c'abâmi b'Israheli. ³⁵ Enyuma ly'ahôla, Yozafati, mwâmi w'e Yûda, alungana boshi na Akhaziyasi, mwâmi w'Israheli, owaligwêrhe olugendo lugalugalu. ³⁶ Alungana boshi naye mpu bajire amârho gakazija e Tarsisi, n'agôla mârho bagabinjira aha Esioni-Gebera. ³⁷ Okubundi Eliyezeri, mugala wa Dodawahu w'e Maresha, alêba ebiyêrekîre Yozafati, aderha erhi: «Ebwa kubà walungîne na Akhaziyasi, Nyamubâho amajonjaga omukolo gwâwe.» Amârho ganacihahanyuka mpande mpande, garhacihashaga okujà e Tarsisi.

21

¹ Yozafati acîhengeka aha burhambi bwa b'îshe, anacibishwa haguma na b'îshe omu lugo lwa Daudi; omugala Yorami ayâma ahâli hâge.

Okuyîma kwa Yorami

² Yorami ali agwêrhe bene wâbo, bagala ba Yozafati: Azaria, Yehieli, Zekariyahu, Azariya, Mikaeli na Shefariyahu; boshi bali bagala ba Yozafati, mwâmi w'e Yûda. ³ Îshe wâbo ali erhi abahire amagale manji bwenêne, omu masholo, omu marhale, n'omu birugu by'engulo ndârhi, kuguma n'engo nzibuzibu omu Yûda; ci alekera Yorami obwâmi bulya lwo lwâli lubere lwâge.

⁴ Yorami ayîma omu bwâmi bw'îshe, n'erhi abà akola muzibu, ayîrha bene wâbo boshi

n'engôrho, kuguma n'abarhambo baguma baguma b'Israheli.

⁵Yorami ali agwêrhe myâka makumi asharhu n'ibirhi erhi abà mwâmiⁱ, anaciyîma myâka munâni aha Yeruzalemu. ⁶Agera omu njira y'abâmi b'Israheli, nk'oku omulala gwa Ahabu gwajiraga, bulya ali agwêrhe omukazi mwâli wa Ahahu, ajira ebiri bibi bwenêne omu masù ga Nyamubâho. ⁷Ci Nyamubâho arhalonzagya okuherêrekeza omulala gwa Daudi, erhi erya ndagâno ajiraga boshi na Daudi erhuma, na kandi kulyâla kubà alimubwîzire oku akaziyôrha amuhà akamole, kuli ye yêne n'oku bagala.

⁸Ago mango ga Yorami, Edomu acîberûla kuli Yûda, acîhà owâge mwâmi. ⁹Yorami ahuma enjira yâge boshi n'abarhambo bâge, n'engâlè zâge zoshi, abarhabâlira budufu, ahima abanya-Edomu bâli bamuzongolosire n'abarhambo- b'engâlè. ¹⁰Edomu ayôrha acîberwîre kuli Yûda kuhika buno. Naye Libna acîberûla kuli Yûda hôfi muli agôla mango g'okuyîma kwa Yorami, ebwa kubà amajandika Nyamubâho, Nyamuzinda wa b'îshe wâge. ¹¹Yorami ajira ciru empêrero omu hantu h'enyanya omu rhurhondo rhwa Yûda, asunika omu kuhemuka abantu b'e Yeruzalemu, ahabula na Yûda. ¹²Amandiko ganacimuyîshira garhengaga emwa omulêbi Eliya gali gadesire ntyâla: «Kwo adesire ntyâla Nyamubâho, Nyamuzinda wa Daudi, sho: kulya kubà orhashimhaga enjira ya sho Yozafati n'enjira ya Asa, mwâmi w'e Yûda, ¹³ci wêhe washimba enjira y'abâmi b'Israheli, kulya kubà wasunikîre Yûda omu kuhemuka kuguma n'abantu b'e Yeruzalemu, nk'oku omulala gwa Ahabu gwasunikiraga Israheli omu kuhemuka, na kulya kubà wayîsire bene winyu, abâli binjà kukulusha, mulala gwa sho gônene: ¹⁴lolà oku Nyamubâho akola ababaza bwenêne olubaga lwâwe, bagala bâwe, abakazi bâwe na ngasi ebi ojira byoshi. ¹⁵Nâwe wêne walibuka n'endwâla ndârhi, ndwâla y'omu nda, kuhika amalà gâwe garhenge omu nda yâwe erhi eyôla ndwâla erhuma, n'okwôla kwakubêra nsiku zirhali nyi.»

¹⁶Nyamubâho anacisunika kuli Yorami Abafilistini n' Abaharâbu bali bayûbakînwe n'Abanya-Etiyopiya. ¹⁷Erhi babà bamasôkera e Yûda, bâyongerera muli ye, basabunga amagale goshi gabâga omu nyumpa ya mwâmi, kuguma n'abagala, na bakâge, bamusigira mugala muguma yêne, Yowahazi, ye wali murhò omu bagala bâge boshi. ¹⁸Enyuma z'okwôla koshi, Nyamubâho amubabaliza omu nda n'endwâla erhankahashifuma. ¹⁹Ensiku zagera, oku buzinda bw'omwâka gwa kabirhi amalà garhangira okugera erhi erya ndwâla erhuma. Afîra omu malibuko makali bwenêne, n'olubaga lwâge lurhaderhaga mpu lwankatwâna obukù oku irenge lyâge, nk'oku lwanakazagibutwâna aha kufà kwa b'îshe.

²⁰Yorami ali agwêrhe myâka makumi asharhu n'ibirhi erhi abà mwâmi, anagaliyîma myâka munâni aha Yeruzalemu. Acîgendera ci ntâye wamulakîre, bamubisha omu lugo lwa Daudi, ci arhali omu nshinda z'abâmi.

22

Olwa Akhaziyasi w'e Yûda

¹Ahâli ha Yorami, abantu b'e Yeruzalemu bayîmika Akhaziyasi, ye wali mugala murhò, ebwa kubà engabo yayîshaga omu cihando haguma n' Abaharâbu, yali yamayîrha bakulu bâge boshi. Okwôla kwo kwarhumire Akhaziyasi, mugala wa Yorami ayîma omu Yûda. ²Ali akola agwêrhe myâka makumi anni n'ibirhi amango abâga mwâmi, anaciyîma mwâka muguma aha Yeruzalemu. Nina izîno lyâge ye wali Atalia, mwâli wa Omuri. ³Naye ashimba enjira z'omulala gwa Ahabu, bulyâla nina ye wali muhanûzi wâge, arhuma ahirima ntyôla omu câha. ⁴Ajira ebiri bigalugalu omu masù ga Nyamubâho, aka omulala gwa Ahabu, ebwa kubà erhi îshe abà amâfà, abôla b'omu mulala gw'îshe bakazimuhanûla okwamurhêra.

⁵Kandi oku ihano lyâbo kwo kwarhumaga agenda, ajiyumvanya boshi na Yoram, mugala wa

Ahabu, mwâmi w'Israheli, mpu bagendilwîsa Hazaeli, mwâmi w'e Aramu e Ramoti omu Gileadi. Abanya-Aramu balemaza Yorami. ⁶Yorami acîgalukira mpu agendikazibukirwa omu Israheli ebibande abà Anya-Sîriya bamulemazagya aha Rama, ago mango alilwîsa Hazaeli, mwâmi w'e Sîriya. Azariyasi, mugala wa Yorami, mwâmi w'e Yûda, ayandagala mpu ajilola kuli Yorami, mugala wa Ahabu, omu Yizreheli, kulya kubà ali mulwâla. ⁷Oku bulonza bwa Nyamuzinda, kwabà kwo kuhera kwa Akhaziyasi okwôla kujà emwa Yoram. Erhi ahika yo, ahuluka boshi na Yorami mpu bajà emunda Yehu ali, ye mugala wa Nimushi, oyu Nyamubâho ashîgaga amavurha mpu amalîre omulala gwa Ahabu. ⁸Na bulyâla Yehu ye wakazitwa emmanja z'omulala gwa Ahabu, ashimâna abarhambo b'e Yûda na bagala ba bene wâbo Akhaziyasi, anacibayîrha. ⁹Alonza Akhaziyasi, bamugwârhirira omu Samâriya, omu ali acîfulisire, bayisha bamudwîrhîre Yehu, banacimuyîrha. Okubundi anacimubisha, ebwa kubà amâderha erhi: «Amâbà mugala wa Yozafati, wakazâgilonza Nyamubâho n'omurhima gwâge goshi. Omu mulala gwa Akhaziyasi murhabonekanaga omuntu muzibu olya wankahashiriyîma.

Olwa Ataliya n'okufà kwa bene Akhaziyasi

¹⁰Ataliya, nina wa Akhaziyasi erhi abona oku omugala amâfà, arhondêra okuherêrekeza ngasi mwânarhabana oburhwa na mwâmi w'e Yûda. ¹¹Ci kwo nene Yehoshabati, mwâli wa mwâmi, ayanka Yoash, mugala wa Akhaziyasi, amukûla muli balya bagala ba mwâmi bakazâgiyîrhwa, agendimuhira boshi n'omulezi-kazi wâge, omu nyumpa y'okubikira encingo. Yehoshabati, mwâli wa mwâmi Yorami, mukà omudâhwa Yehoyada na mwâli wâbo Akhaziyasi, amu kûla ntyo omu masù ga Ataliya, arhacihashaga okumuyîrha. ¹²Ageza myâka ndarhu boshi nabo, erhi ali mufulike omu ka-Nyamuzinda; Atalia abâ ye oyîma omu cihugo.

23

Okufà kwa Ataliya n'okuyimikwa kwa Yoash

¹Omu mwâka gwa kali nda, Yehoyada erhi abà amarhinda bwinjà, ayu-mvanya boshi n'abasirika: Azaryahu, mugala wa Yerohamu, Ismaeli, mugala wa Yehohanani, Azaryahu, mugala wa Obedi, Maaseyahu, mugala wa Adayahu, na Elishafati, mugala wa Zikiri. ²Bajà bagera omu Yûda, n'erhi babà bamashûbûza abaleviti b'omu ngo za Yûda zoshi, kuguma n'abaleviti b'omu mulala gw'Israheli, bashubira e Yeruzalemu. ³Endêko y'olubaga yoshi yalungana na mwâmi omu ka-Nyamuzinda. Omudâhwa anacibabwîra erhi: «Loli oku mugala wa mwâmi akola ajiyîma nk'oku Nyamubâho anaderhaga oku biyêrekîre bagala ba Daudi. ⁴Lolagi oku mwakazijira: cihimbi ciguma ca kasharhu ca muli mwe cikola caji oku mukolo olwa Sabato, canagendilanga omuhango; ⁵cindi cihimbi ciguma ca kasharhu canagendilanga aha mwa mwâmi, n'ecindi cihimbi ca kasharhu omuhango gw'Eciriba. Olubaga lwoshi lwanaja omu bululi bw'aka-Nyamuzinda. ⁶Ntâye wahiraga mpu ajà omu ka-Nyamuzinda aha nyuma ly'abadâhwa n'abaleviti bali omu mikolo: abôla banahashijamwo bulya bali bimâna; n'olubaga lwoshi lulange eryo irhegeko lya Nyamubâho. ⁷Abaleviti bakazilanga mwâmi empande zoshi, ngasi muguma n'emirasano yâge omu nfune, n'erhi hankajira owajà omu nyumpa banamuyîrhe; munakaziyôrha muli hôfi na mwâmi emunda ajà eyi n'eyi.

⁸Abaleviti na bene Yûda bajira nk'okwôla anarhegekaga omudâhwa Yehoyada. Bakazirhola ngasi muguma abantu bâge, abâjâ omu mukolo n'abarhenga omu mukolo olwa Sabato; ebwa kubà omudâhwa Yehoyada ntà baguma alidesire mpu bagende muli eyôla mirhwe. ⁹Omudâhwa Yehoyada aha abasirika amatumu, empenzi nnene n'empenzi nsungunu, zarhengaga emwa mwâmi Daudi zanagendibikwa omu ka-Nyamuzinda. ¹⁰Ajà ahira oluhaga lwoshi, ngasi muguma n'omurasano gwâge omu nfune, ngasi muguma aha abêra, kurhenga olunda lw'ekulyo lw'enyumpa kuhika olunda lw'ekumoshô kw'e nyumpa, hôfi n'oluhêrero, na hôfi n'enyumpa, eburhambi bwa mwâmi yoshi. ¹¹Banaciyegeza mwene mwâmi embere, bamuyambisa ishungwê

banamuhirakwo ecêrekane banacimuyîmika mwâmi. Yehoyada n'abagala banacimushîga amavurha, banaciderha mpu: «Mwâmi aganze!»

¹² Erhi Atalia ayumva olubî lw'olubaga lulibisire n'okubandira mwâmi o orhubûli, ayisha ajà emunda olubaga luli ebwa ka-Nyamuzinda. ¹³ Abona mwâmi ayîmanzire halya anali; n'eburhambi bwâge eri abarhambo n'emishekera, n'olubaga lwoshi lwa omu cihugo erhi luli omu bushagaluke, bakazâgibûha emishekera, abimbiza bali bagwêrhe ebizihwa byâbo badwîrhe bahikîriza. Atalia asharhula emyambalo yâge anaciderha erhi: Bamagoma! Bamagoma! ¹⁴ Okubundi, Yehoyada ahêka abasirika bali bakulu b'emirhwe embuga, anacibabwîra erhi: «mumurhenze omu ngabo, na ngasi wankaderha mpu amushimba munamuyîrhe mumunige n'engôrho!» Ebwa kubà omudâhwa ali amâderha erhi: «Murhamuyîrhiraga omu ka-Nyamuzinda». ¹⁵ Bamugwârha, bamugerana omu njira y'enfarasi olunda lw'enyumpa ya mwâmi, eyôla munda yo banamuyîrhire.

Oburhegesi buhyâhya bwa Yehoyada

¹⁶ Yehoyada acîgasha embere za mwâmi n'olubaga, anagasha olubaga, nalwo lwayêmêra oku lwayôrha luli lwa Nyamuzinda. ¹⁷ Olubaga loshi lwanacija omu nyumpa ya Baali, bayikundula, bahunyanga empêro zâge n'ensanamu zâge z'embere ly'oluhêro, bayîrhira yo Matani ye wali mudâhwa wa Baali. ¹⁸ Yehoyada ahira abasirika bakazilanga aka-Nyamubâho muli eyo nyumpa, abahira oku burhegesi bw'abadâhwa n'abaleviti balya Daudi agabaga mi rhwe y'okukazikola omu ka-Nyamuzinda, mpu bakazihana enterekêro z'ensîrîra emwa Nyamubâho nk'oku binayandisirwe omu citabu c'oburhegesi bwa Mûsa, erhi banadwîrhe bashagaluka banayimba nk'oku Daudi arhegekaga. ¹⁹ Ahira abalanzi oku mihango y'aka-Nyamubâho, lyo harhagijira owajamwo anagwêrhe bugalugalu bulebe. ²⁰ Anacirhôla abasirika, abarhambo na ngasi bandi banali bagwêrhe obuhashe oku lubaga, kuguma n'olubaga lw'omu cihugo lwoshi, ayandagaza mwâmi kurhenga ebwa ka-Nyamubâho, bajà omu nyumpa ya mwâmi, bagera omu muhango munene, banacitamaza mwâmi oku ntebe y'obwâmi bwâge. ²¹ Olubaga lwoshi lwashagaluka, n'olugo lwâbà n'omurhûla; Atalia bamuyîrha n'engôrho.

24

Yoash ashoshêra aka-Nyamuzinda

¹ Yoash ali agwêrhe myâka nda ali muburhe erhi abà mwâmi^j, ayîma mwâmi myâka makumi anni aha Yeruzalemu. Nina, izîno lyâge ye wali Sibiya w'e Bersheba. ² Yoash ajira ebishingânîne omu masû ga Nyamubâho amango omudâhwa Yehoyada anacihali goshi. ³ Yehoyada ashebera Yoash bakazi babirhi, bamuburhira abagala n'abâli. ⁴ Enyuma z'ahôla Yoash arhôla omuhigo gwa okushoshêra aka-Nyamuzinda.

⁵ Ashûbûza abadâhwa n'abaleviti, anacibabwîra erhi: «Mukanye mugere omu ngo zoshi za bene Yûda, mujè mwahongêsa enfaranga emwa bene-Israheli, bakazishoshêramwo ngasi mwâka aka-Nyamuzinda kinyu, munajire okwôla duba.» Ci abaleviti barhajiraga duba. ⁶ Mwâmi ahamagala Yehoyada ye mudâhwa mukulu amudôsa, erhi: «Carhumire orhakazilola abaleviti n'okubahà omurhima, lyo bajà barhôla omu Yûda n'omu Yeruzalemu empongano, Mûsa, murhumisi wa Nyamubâho, boshi n'embugânano y'olubaga barhegekaga Israheli, okukaziyihiira omu ihêma ly'obuhamîrizi? ⁷ Ebwa kubà olya mugalugalu Atalia n'abagala basherêzize aka-Nyamuzinda, banagendikolêsa emwa Baali ebirugu byoshi byâli birherekîrwe oku kukazikola omu ka-Nyamubâho.» ⁸ Oku bundi mwâmi arhegeka mpu bajire Isanduku, banagend'ilihira aha muhango gw'aka-Nyamuzinda, embuga. ⁹ Banajà balâlîka omu Yûda n'omu Yeruzalemu mpu ngasi muguma akazilerhera Nyamubâho erya mpongano bene Israheli barhegekagwa omu

^j**24.1** Yoash, rhuderha Yowasi, kurhenga 835 kuhika 796.

irungu na Mûsa murhumisi wa Nyamubâho. ¹⁰ Abarhambo n'olubaga lwoshi basîma bwenêne, bakaziŷisha badwîrhe banahira omu isanduku balinda baliyunjuza.

¹¹ Erhi amango gabaga gamahika, erhi bahêkaga isanduku emw'abalêbi ba mwâmi, liyisha lidwîrhe n'abaleviti, erhi abôla bankabwîne oku mukola muli nfaranga nyinji, omwandisi wa mwâmi n'omuntu wakazâgirhumwa n'omudâhwa banayishe bahakûle liry isanduku lyoshi, banashubilirhola, bagendilishubiza halya linabêra. Ntyo kwo bakazâgijira ngasi mango, na ntyo babona nfaranga nyinji. ¹² Mwâmi boshi na Yehoyada banayanka zirya nfaranga banaziha abakazâg'iyûbaka aka-Nyamuzinda, nabo banayumvanya n'abalenga b'okurhendêza amabuye n'abà okuyûbaka, mpu bagendishoshêra aka- Nyamuzinda, banayumvanya kuguma n'abalenga b'okukola oku byuma n'oku mulinga, mpu bagendizibuhya aka-Nyamubâho. ¹³ Abûbasi bacirhulira omu mikolo, banahârûza okushoshêra, balinda bahisa aka-Nyamuzinda omu bwôrhere bwâko bwa mîra banakazibuhya. ¹⁴ Erhi babà bamâyûsa, bayisha badwîrhe embere za mwâmi n'embere za Yehoyada enfaranga zâli zisigîre, anacijiramwo ebirugu by'okukazikola omu ka-Nyamuzinda, ebirugu by'okukazikola oku nterekêro z'ensirîra, orhubêhè, n'ebindi birugu by'amasholo n'amarhale. Bakazirherekêra ntyo ngasi mango entererekêro z'ensirîra omu ka-Nyamuzinda amango goshi g'obuzîne bwa Yehoyada. ¹⁵ Yehoyada ashosihala anayigurha ensiku, anacifâ; ali akola agwêrhe myâka igana na makumi asharhu erhi afâ. ¹⁶ Bamubisha omu lugo lwa Daudi haguma n'abâmi, kulya kubà ajizire ebinja omu Israheli n'embere za Nyamubâho n'omu nyumpa yâge. Obubî bwa Yoash n'obuhane bwâge

¹⁷ Erhi Yehoyada ayusifii, abarhambo b'e Yûda bayisha bafukamiriza e- embere za mwâmi, naye mwâmi anacibayumvirhiza. ¹⁸ Bajandika aka-Nyamubâho, Nyamuzinda wa b'îshe wâbo, bagendikazikuza enshanga n'enshusho. Oburhè bwa Nyamubâho bwababaza Yûda na Yeruzalemu erhi obwôla bugoma bw'olubaga burhuma. ¹⁹ Lyo abagalula emunda ali, Nyamubâho akazibarhumira abalêbi bakazâgihamiriza ekarhî kâbo, ci barhayumvagya. ²⁰ Omûka gwa Nyamuzinda gwanacija muli Zakariya, mugala w'omudâhwa Yehoyada, anacyîsha ajà embere z'olubaga aderha erhi: «Ntyâla kwo Nyamuzinda adesire: «Cirhuma mukazivuna amarhegeko ga Nyamubâho, na ntyo mubula kuyôloloka? Kulya kubà mwajandisire Nyamubâho, naye amamujandika.» ²¹ Banacijira ihano ly'okumuyîrha, banacimubanda amabuye oku irhegeko lya mwâmi, bamuyîrhira omu bululi bw'aka-Nyamuzinda. ²² Yoash arhacikengeraga bulya buzigire Yehoyada ali amugwêrhekwo, ye oligi îshe wa nyamulêbi, anacyîrha omugala. Oyu mulêbi erhi akola afâ aderha erhi: «Nyamubâho yêne acîbonere alole kwo kurhi oku!»

²³ Erhi omwâka gushubirhangira, omurhwe gw'abalwî Banya-Sîriya gwarherema gwayîsha gurbabîre Yoash, gwanacihika omu Yûda n'omu Yeruzalemu. Omu lubaga, bayîrhamwo abanali barhambo b'olubaga boshi n'omunyago gwâbo goshi bagurhumira mwâmi w'e Damasko. ²⁴ Abôla Banya-Sîriya bali bayishire n'omurhwe gw'abantu basungunu, ci Nyamubâho abahà ogwôla murhwe gwâli gwa bantu banji bwenêne, kulya kubà bajandisire Nyamubâho, Nyamuzinda wa b'îshe wâbo. ²⁵ Abanya-Aramu hayâgaza Yoash, erhi bamurhengaho, bamusiga ayunjwîre bibande, abarhumisi bâge banacimujirira ihano ly'okumuyîrha erhi gulya mukò gwa mwene omudâhwa Yehoyada gurhuma; bamunigira oku ncingo yâge àfa. Bamubisha omu lugo lwa Daudi, ci barhamubishaga omu nshinda z'abâmi. ²⁶ Alaga abajiraga ihano ly'okumuyîrha: Zabadi, mugala wa Shimeati, mukazi wa munya-Amoni, na Yehozabadi, mugala wa Shimeriti, mukazi munya-Mowabu. ²⁷ Oku biyêrekîre abagala na ngasi bulêbi bwajire kuli ye n'oku bashoshêraga aka-Nyamuzinda, lolà oku ebyôla biri biyandike omu myanzi eri omu Citabu c'Abâmi. Omugala Amaziyahu ayîma ahâli hâge.

25

Oku lwa Amaziyahu

¹ Amaziyahu abà mwâmi erhi akola agwêrhe myâka makumi abirhi n'irhanu, anaciyîma myâka makumi abirhi na mwenda aha Yeruzalemu. Nina izîno lyâge ye wali Yehoadani w'e Yeruzalemu. ² Ajira ebishingânîne omu masù ga Nyamubâho, ci arhali n'omurhima mwimâna. ³ Erhi abà amazibuha omu bwâmi bwâge, ayîrha abarhumisi bâge, balya bayîrhaga îshe ⁴ ci arhayîrhaga abagala, nk'oku binayandisirwe omu burhegesi, omu citabu ca Mûsa oku Nyamubâho ahânyire elira irhegeko erhi: «Abâna barhankafîra abâna bâbo, n'abâna barhankafîra b'îshe; ci ngasi muguma akazifa erhi câha câge cirhuma.»

Okuhimwa kwa abanya-Edomu

⁵ Amaziyahu ashûbûza abantu b'e Yûda, akerekanya yo emilala, ajira abarhambo b'ebihumbi, n'abarhambo b'amagana, omu Yûda mwoshi n'emwa bene Benyamini; ajira omubalè gwâbo, kurhenga oku muntu wa myâka makumi abirhi kujà enyanya, abona bantu bihumbi magana asharhu, boshi ba ntwâli, banahashija oku matabâro, banahume itumu n'empenzi. ⁶ Arhiza abandi omu kubagula yêne, omu bene Israheli, bali bantu bihumbi igana bya balwî oku talenta igana za marhale. ⁷ Omuntu wa Nnâmahanga ayisha ajà emunda ali, anacimubwîra erhi: «Yâgirwa, mwâmi omurhwe gwa bene Israheli guruhîra gukagenda na nâwe, kulya kubà Nyamubâho arhali boshi n'Israheli, arhali na omuntu ciru n'omuguma w'omu bene Efrayimu. ⁸ Ci genda wênene, okoze entambala, obè n'oburhwâli oku kulwa, Nyamubâho arhâzigè wakumba emw'omushombanyi, ebwa kubà Nyamubâho agwêrhe obuhashe bwa okurhabâla n'obwa okuhenangula omuntu.» ⁹ Amaziyahu anacibwîra olya muntu wa Nyamuzinda erhi: «kurhigi najira kuli ziryà talenta igana nahâga omurhwe gwa bene Israheli?» olya muntu wa Nyamuzinda anacimushuza erhi: «Nyamubâho anayishikuhà okulushire ahôla». ¹⁰ Amaziyahu aberûla gulya murhwe gwarhengaga emwa bene Efrayimu, ababwîra mpu bashubire emwâbo, ci oburhè bw'abôla bantu bwayâka bwenêne kuli Yûda, bashubira emwâbo erhi banali burhè bwenêne.

¹¹ Amaziyahu n'oburhwâli bwoshi alongolana olubaga lwâge; acîjira ebwa kabanda k'Omuniyû ayîrha bantu bihumbi ikumi ba muli bene Seyiri. ¹² Bene Yûda babagwarhamwo bihumbi ikumi bya mpira bacizîne, babahêka oku irhwêrhwè lya ibuye linene, babahirimiza idako lya liryà ibuye, boshi bajonjolekana. ¹³ Ci kwônene balya bantu b'omurhwe Amaziyahu agalulaga mpu barhajà oku matabâro boshi naye, bacîyôha omu ngo za Yûda, kurhenga e Samâriya kujà e Betoroni, bayîrha yo bantu bihumbi bisharhu, banakûlayo munyago munji.

¹⁴ Erhi Amaziyahu akola arhenga emunda anahimiraga bene Edomu, ayisha adwîrhe banyamuzinda ba bene Seyiri, n'erhi abà amabayûbakira mpu bahè banyamuzinda bâge, akazifukamiriza embere zâbo n'okubatumbûkiza obukù. ¹⁵ Oburhè bwa Nyamubâho bwanaciyâka bwenêne kuli Amaziyahu, anacimurhumira omulêbi wajimubwîra erhi: «Carhumaga wajà walongereza ba nyamuzinda b'olûla lubaga, abarhahashire okurhenza olubaga lwâbo omu nfune zâwe.» ¹⁶ Oku acidwîrhe amudesà, Amaziyahu amushuza erhi: «Ka rhwakujizire muhanûzi wa mwâmi? Rhenga aha!» Wankahuma bakuyîrha?» Olya mulêbi erhi akola agenda aderha erhi: «Manyire oku Nyamuzinda anarhozire omuhigo gwa okukuherêrekeza, kulya kubà wajizire kwa bene okwôla orhanayumvîrhe ihano lyâni.»

Amaziyahu ahimwa na Yoash mwâmi w'Israheli

¹⁷ Erhi abà amadôsa ihano, Amaziyahu mwâmi w'e Yûda arhuma entumwa emwa Yoash mugala wa Yowakazi, mugala wa Yehu, mwâmi w'Israheli, mpu bagendimubwîra erhi: oyîshe, rhujanwe! Naye Yoash, mwâmi w'Israheli arhuma owagendishuza Amaziyahu, mwâmi w'e Yûda ntyâla: ¹⁸ «Erhi, omushugi gw'e Libano gwanacirhuma entumwa emwa omwerezi gw'e Libano erhi: Lerha mwâli wâwe abè mukà mugala wâni. Lêro ensimba z'omu Libano zanacigera zatuntumirhiza gulya mushûgi. ¹⁹ Wamacîbwîra erhi: Lolà oku wahimire abà Edomiti, n'omurhima gwâwe wêshi gwamakujegera. Bunôla, orhangibêra e mwâwe. Carhuma walonzicîkwêba omu buhanya, okumbemwo we wêne na Yûda haguma nâwe?»

²⁰ Ci Amaziyahu arhayumvagya, bulya Nyamuzinda wakulonzagya mpu Iyo ahira abantu b'e Yûda omu maboko g'abashombanyi, kulya kubà bajiriongereza ba nyamuzinda b'e Edomu. ²¹ Yoash, mwâmi w'Israheli anasôka, banacijâna omu irhwe, ye na Amaziyahu, mwâmi w'e Yûda, bakorana aha Bet-Shemeshi, omu Yûda. ²² Yûda ahimwa n'Israheli, ngasi muguma anacilibirhira omu ihêma lyâge. ²³ Yoash, mwâmi w'Israheli anacigwârhirira aha Bet-Shemeshi, Amaziyahu, mwâmi w'e Yûda, mugala wa Yoash, mugala wa Yowahazi. Amuhêka e Yeruzalemu, anacihumba omwîna gwa makano magana anni ga ngafula omu lukûta lwa Yeruzalemu, kurhenga aha muhango gwa Efrayimu kuhika aha muhango guli oku kafendefende. ²⁴ Arhôla amasholo goshi, n'amarhale n'ebirugu byâbâga omu ka-Nyamuzinda aha mwa Obed-Edom, kuguma n'amagale gabaga omu nyumpa ya mwâmi, agwârha n'empira agalicîshubirira e Samâriya.

Okufâ kwa Amaziyahu

²⁵ Amaziyahu, mugala wa Yoash, mwâmi w'e Yûda, acilamire myâka ikumi n'irhanu enyuma ly'okufâ kwa Yoash, mugala wa Yowakazi, mwâmi w'Israheli. ²⁶ Ebisigîre oku bya Amaziyahu, ebirhangiriza n'ebizinda, okwôla ka kurhayandisirwi omu citabu c'abâmi b'e Yûda n'ab'Israheli? ²⁷ Amaziyahu erhi babà bamamuyêgûla kuli Nyamubâho, bamujirira ihano ly'okumuyîrha aha Yeruzalemu, anaciyâkira e Lakishi; ci kwônene bamukulikira eyôla Lakishi, bamuyîrhirira yo. ²⁸ Bayisha bamuhêrhe oku nfarasi, banacimubisha haguma na b'îshe omu lugo lwa Yûda.

26

Olwa Uziyahu

¹ Olubaga lwa Yûda loshi lwanacirhôla Uziyahu^k owalikola ogwêrhe myâka ikumi na ndarhu bamuyîmika mwâmi ahâli h'îshe Amaziyahu. ² Oziyasi ashubiyûbaka Elati, anamushubiza kuli Yûda erhi mwâmi abà amacîhengeka hali b'îshe. ³ Uziyahu ali agwêrhe myâka ikumi na ndarhu erhi abà mwâmi, anayîma myâka makumi arhanu n'ibirhi aha Yeruzalemu. Nnina izîno' lyâge ye wali Yekolia w'e Yeruzalemu. ⁴ Ajira ebishingânîne omu masû ga Nyamubâho, omu kulola oku îshe Amaziyahu ajizire. ⁵ Acîhangana okulongereza Nyamubâho, amango ga Zekariyahu, ye wakazâgimuyigîriza oku arhînya Nyamuzinda na muli agôla mango akazâgiongereza Nyamubâho, Nyamuzinda amuhâ okuyôloloka.

Amatabâro ga Uziyahu

⁶ Akanya agendilwîsa Abafilistini; ahongola olukûta lwa Gati, olukûta lwa Yabnè n'olukûta lwa Ashidodi, anaciyûbaka engo omu Ashidodi n'emwa Abafilistini. ⁷ Nyamuzinda amurhabâla oku Bafilistini, oku Baharâbu bayûbakaga aha Guri-Baali n'oku Banya-Maoni. ⁸ Abanya-Amoni bakazirhûla Uziyahu, n'irenge lyâge lyahika cingana aha muhango gw'e Mîsiri, ebwa kubà ali akola agwêrhe emisî bwenêne.

⁹ Uziyahu ayûbaka enkingi aha Yeruzalemu oku muhango gwâli omu kafendefende, oku muhango gwâli ebwa kabanda n'aha bugonyero bw'olukûta anabizibuhya bwenêne. ¹⁰ Ayûbaka enkingi omu irungu, anahumba amaliba manji, bulya ali agwêrhe ahôla masô manji ga bintu omu ntondo n'omu rhubanda, aligwêrhe n'abahinzi n'abakazagikololera emizâbîbu yâge ebwa ntondo n'omu Karmeli, ebwa kubà azigiraga okuhinga.

¹¹ Uziyahu ali agwêrhe omurhwe gw'abalwî gwakagigenda bikembe-bikembe ebwa kulwa; ngasi murhwe gwanakazâgiganjwa n'omwandisi Yehieli n'o mwimangizi Maseyahu, oku burhegesi bwa Hananyahu, muguma omu barhambo ba mwâmi. ¹² Omubalè gw'abarhambo

^k**26.1** Uziyahu ye baderha Azariasi omu citabu ca kabirhi c'Abâmi.

^l**26.10** Arhali ntondo ya Karmeli y'obwâmi bw'e Samâriya, Karmeli y'omu Yûda. Càli cishagala c'e Hebroni. Eco cishagala ciyêramwo emizâbîbu.

b'emilala, boshi bali balwî ba ntwâli, gwahika omu bantu bihumbi bibirhi na magana gali ndarhu.

¹³ Bakazâgirhambula omurhwe gw'abalwî na bihumbi magana asharhu na nda na bantu magana arhanu, bakazâgilwa n'emisî bwenêne Iyo barhabâla mwâmi oku bashombanyi bâge.

¹⁴ Arheganyiza ogôla murhwe goshi, empenzi, amatumu, ensirha, ensiribo, emiherho n'amabuye oku ngondôzo. ¹⁵ Aha Yeruzalemu ayûbakîsa ho, amasini gajiragwa n'omuntu mulenga, ga kukazihirwa omu nkingi, n'omu rhufendefende rhw'enkûta, oku kulasha emyampi n'oku kubanda amabuye, irenge lyâge lyajâ kuli bwenêne, ebwa kubà ali arhabirwe okusômerîne omu kubà wa misî minene ntyo.

Obuzinda bwa Uziyahu

¹⁶ Erhi abà akola agwêrhe misî rninji ntyo, omurhima gwâge gwarhangira okulengerera n'okubîha. Ajira ecâha emwa Nyamubâho Nyamuzinda wâge, amango ajaga omu ka-Nyamubâho mpu naye akola ajitumbûkiza obukû oku luhêrero Iwa obukû. ¹⁷ Omudâhwa Azaryahu ayisha amushimbire boshi na badâhwa makumi gali munâni, badâhwa ba Nyamubâho, bantu ba burhwâli; ¹⁸ bayimanga embere za mwâmi banacimubwîra mpu «gurhali mukolo gwâwe wâni Uziyahu okutumbûkiza obukû emunda Nyamubâho ali, ci guli mukolo gwa badâhwa bagala b'Aroni, bo bagishirwe oku kukazitwâna obukû. Rhenga muno ka-Nyamuzinda bulya wajizire ecâha, n'okwôla kurhakulerhere irenge lici embere za Nyamubâho, Nyamuzinda.» ¹⁹ Uziyahu^m wali ofumbasire ecitumbûkizo omu nfune mpu arherekêre obukû, agwârhwâ n'oburhê, na muli obwôla burhê bwâge oku badâhwa, olushomyo lwayîsha lwamumera ebusù, embere z'abôla badâhwa, omwôla ka-Nyamuzinda, embere z'oluhêrero Iwa obukû. ²⁰ Omudâhwa mukulu Azaryahu, n'abandi badâhwa erhi bayêrekera emunda ali, lolâ oku ali akola agwêrhe olushomyo emalanga. Banacimuhêka dubaduba embuga, naye yêne akanyîriza okuhuluka bulya Nyamubâho amamubabaza. ²¹ Mwâmi Uziyahu ayôrha mushomyo kuhika oku lusiku lw'okufâ kwâge, anakazibêra yêne omu nyumpa eyûbakirwe hagohago, oku mushomyo, ebwa kubà amâkagwa mpu irhondo arhacijaga omu ka-Nyamuzinda. Omugala Yotami abà ye wakazirhegeka omulala gwa mwâmi n'okutwa emmanja z'omu cihugo. ²² Ebisigîre by'ebijiro bya Uziyahu, ebirhangiriza n'ebizinda, omulêbi Yesha'yahu mugala wa Amosi abiyandisire. ²³ Uziyahu acîhengeka haguma na b'îshe wâge banacimubisha haguma na b'îshe wâge omu ishwa babishamwo abâmi, ebwa kubà bakazâgiderha mpu: «Ali mushomyo.» Omugala Yotami, ayîma ahâli hâge.

27

Olwa Yotami

¹ Yotami ali akola agwêrhe myâka makumi abirhi n'irhanu erhi abà mwâmi, anaciyîma myâka ikumi na ndarhu aha Yeruzalemu. Nnina ye wali Yerusha, mwâli wa Sadoki. ² Ajira okushingânine omu masù ga Nyamubâho aka îshe Uziyahu; ci kwônene arhajaga omu ka-Nyamuzinda; ci olubaga lwajâ lwabiha kulusha.

³ Yotami ayûbaka omuhango gw'enyanza gw'aka-Nyamubâho, anakola oku lukûta Iwa Ofeli.

⁴ Ayûbaka engo omu ntongo ya Yûda; enyumpa nzibuzibu n'enkingi omu birhondo.

⁵ Atula entambala oku bâmi ba bene Amoni, anabahima. Bene Amoni bamurhûla muli ogwôla mwâka, talenta igana za marhale na ndurhu bihumbi ikumi bya ngano na bihumbi ikumi bya ngano-punda; bene Amoni bajira kundi kwa bene okwôla omu mwâka gwakulikiraga n'omu mwâka gwa kasharhu. ⁶ Yotami ayûshûka omu buhashe ebwa kubà ali agenzire bwinjâ omu majira ga Nyamubâho, Nyamuzinda wâge.

^m**26.19** : Oziyahu, rhuderha Oziyasi, amahanwa aka Miryamu. Olushomyo lwamuhemula; okwo kwarhuma bamuhanza okucija omu ka-Nyamuzinda.

⁷ Ebisigîre oku bijiro bya Yotami, entambala alwîre zoshi, eyindi mikolo ajizire alà oku ebyôla byoshi biri biyandike omu citabu c'Abâmi b'Israheli n'abà Yûda. ⁸ Ali akola agwêrhe myâka makumi abirhi n'irhanu erhi aha mwâmi, anaciyîma myâka ikumi na ndarhu aha Yeruzalemu. ⁹ Yotami acîhengeka aha burhambi bwa b'îshe, banacimubisha omu lugo Iwa Daudi. Omugala Akazi, ayîma ahâli hâge.

28

VI. Empindûlo za ngasi lubero z'omu burhegesi bwa Yezekiyahu n'obwa Yoshiyahu

Olwa Akazi, îshe wa Yezekiyahu

¹ Akazi ali akola agwêrhe myâka makumi abirhi erhi abà mwâmi, ayîma myâka ikumi na ndarhu aha Yeruzalemu. Arhajiraga okushingânîne omu masù ga Nyamubâho nk'oku îshe Daudi ajiraga. ² Ashimba enjira y'abâmi b'Israheli, ciru atulîsa n'ensanamu za Baali n'ecûma, ³ agenditumbûkiza obukù omu kabanda ka Bene-Hinomiⁿ ageza n'abagala omu muliro omu kushimba obubî bwa galya mashanja Nyamubâho akungushaga embere za bene Israheli, ⁴ agendirherekêra n'okutumbûkiza obukù omu hantu h'enyanya omu birhondo n'idako ly'emirhi mibishi.

Obuhane bwa Akazi

⁵ Nyamubâho, Nyamuzinda wâge anacimuhâna emwa omwâmi w'e Sîriya; Abanya-Sîriya bamuhima, banacimugwârhakwo mpira nyinji bwenêne, banazihêka e Damasko. Kandi ashubihânwa emwa omwâmi w'Israheli, oyûla amuhima okurhalusire. ⁶ Pekahe, mugala wa Remalyahu, omu Yûda ayîrhamwo oku lusiku luguma, bantu bihumbi igana na makumi abirhi, balwî ba ntwâlî, ebwa kubà bamalekêrera Nyamubâho Nyamuzinda wa b'îshe wâbo. ⁷ Zikiri, mulwî wa Efrayimu, ayîrha Maaseyahu, mugala wa mwâmi na Azirikamu, murhambo w'omulala gwa mwâmi, na Elikana ye wali wa kabirhi kurhenga mwâmi. ⁸ Bene Israheli bagwârha muli bene wâbo, mpira bihumbi magana abirhi, ez'abalume, ez'abakazi, ez'abânarhabana n'abânanyere, babarhenza kwo na munyago munji bwenêne, banacihêka ogwôla munyago e Samâriya.

Omulêbi Odedi

⁹ Eyôla munda yabaga omulêbi wa Nyamubâho, izîno lyâge ye Odedi. Oku ahuluka ajà emunda omurhwe gw'abalwî bashubûkiraga e Samâriya anacibabwîra, erhi: Loli oku, omu bukunizi bwâge kuli bene Yûda, Nyamubâho, Nyamuzinda wa basho anamuhîre bo; mwanabayirhira omujina gulya guhisire cingana omu mpingu. ¹⁰ Na bunôla mukolaga mulâlîre okujira bene Yûda na bene Yeruzalemu bajà na bajà-kazi binyu! ci kwônene mwôyu ka murhagwêrhi amabî kuli Nyamubâho, Nyamuzinda winyu? ¹¹ Na bunôla muyumvagye, mugalule abôla bajà mwagwârha muli bene winyu, bulya obukunizi bwa Nyamubâho buli kuli mwe.

¹² Baguma omu barhambo ba bene Efrayimu, Azaryahu, mugala wa Yehohanani, Berekiyahu, mugala wa Meshilemoti, Yehizikiyahu, mugala wa Meshilemoti, Yehizikiyahu, mugala wa Shalumu, na Amasa, mugala wa Hadilayi, bahakanira balya bakazâgîrhenga ebwa kulwa. ¹³ Banacibabwîra mpu: «Murhalêrhe abajà eno munda ebwa kubà kuli kurhubarhuza omuzigo gw'obu bi emunda Nyamubâho ali, mwalonza okuguyushûla kandi oku ebyâha bîrhu n'amabî

ⁿ**28.3** Eco ciri cihênâma, lubanda lw'e Yeruzalemu; luli olunda lw'emukondwè. Muli olwo lubanda, mwo Abayahudi bakagihânira enterekêro emwa Moleki, nyamuzinda w'emahanga.

gîrhu; ebwa kubà obubî buli bunji n'obukunizi bunene bwa Nyamubâho buli kuli Israheli».

¹⁴ Abôla bashubûkaga ebwa kulwa, badêkerezaba abajà n'omunyago gwâbo embere z'abarhambo n'embere z'embugânano y'olubaga. ¹⁵ Abantu balâlikagwa omu kujà kwaderha amazîno gâbo, bayîmanga, na erhi babà bamârhôla abajà bayambisa ngasi bali bushugunu na ebyambalwa bali ba nyâzire, bajà babahà emishangi n'enkwêrho; kandi babahà mpu balye bananywe banabashîga amavurha na erhi babà bamâhira oku ndogomi ngasi barhankacihashirigenda, babahêka e Yeriko, lugo lwa mabo, emwa bene wâbo. Nabo bacîshubirira e Samâriya.

Obubî n'olufû lwa Akazi

¹⁶ Muli ago mango omwâmi Akazi alîka entumwa yagendimuhûnira oburhabâle emwa abâmi b'e Sîriya. ¹⁷ Ebwa kubà abanya-Edomu bali bamashubiyisha, bahima Yûda, banabayankamwo abajà. ¹⁸ Abafilistini bali bamahagula engo z'omu Cibanda na n'eza Nêgebu omu Yûda; bali bamârhôla Bet-Shemeshi, Ayaloni, Gederoti, Soko n'emirhundu yâge, Timuna n'emirhundu yâge, Gimizo n'emirhundu yâge, banaciyûbakamwo. ¹⁹ Ebwa kubà Nyamubâho alonzagya okurhorhohya Yûda erhi Akazi orhuma, owahiraga Yûda omu bubî anaciyêrekana mubî emunda Nyamubâho ali.

²⁰ Tegalati-Falasari, mwâmi w'e Sîriya ayisha amurhabâlîre, amurhindibuza, arhacihashaga okubona emisî. ²¹ Ebwa kubà Akazi ali amakungûja ebyali omu ka-Nyamubâho byoshi kuguma n'ebyali omu nyumpa ya mwâmi n'eza abarhambo abihêka ntûlo emwa omwâmi w'e Sîriya: n'okwôla kurhamulêrheraga burhabâle buci. ²² Ago mango ali omu malibuko ntyôla anakulikiza ashubikazigayîsa Nyamubâho, oyo mwâmi Akazi. ²³ Akazihâna enterekêro emwa ba nyamuzinda b'e Damasko, abakazagimulibuza, anaciderha erhi: «Kulya kubà ba nyamuzinda w'abâmi b'e Sîriya banakazibarhabâla, nkola nakazibarherekêra e nterekêro lyo bantabâla.» Ci bârhumahirima kulusha, ye na bene-Israheli boshi.

²⁴ Akazi anaciyanka alundika ebirugu by'omu ka-Nyamuzinda, abijonjaga, n'erhi abà amayîgala enyumvi z'aka-Nyamuzinda, agendiyûbaka empêrero zâge omu ngasi bugonyero bwa Yeruzalemu. ²⁵ Ayûbaka empêrero z'omu hantu h'enyanya omu ngasi lugo lw'omu Yûda mpu akazirherekêrakwo obukû emw'abandi banyamuzinda. Agayîsa ntyôla Nyamubâho, Nyamuzinda wa b'îshe.

²⁶ Ebisigîre oku bijiro byâge n'oku lugendo lwâge, ebirhangiriza n'ebizinda, lolà oku biri biyandike omu citabu c' Abâmi b'e Yûda n'abà Israheli. ²⁷ Akazi acîhengeka aha burhambi bwa b'îshe, bamubisha omu lugo, omu Yeruzalemu, barhamuhêkaga omu nshinda z'abâmi b'Israheli. Omugala Yezeqiyahu ayîma ahâli hâge.

29

Olwa Yezeqiyahu

¹ Yezeqiyahu abà mwâmi erhi abà akola agwêrhe myâka makumi abirhi n'irhanu ali muburhe, anayîma myâka makumi abirhi na mwenda aha Yeruzalemu. Nnina izîno lyâge ye wali Abiya, mwâli wa Zekariyahu. ² Ajira okushingânîne omu masû ga Nyamubâho nk'oku îshe Daudi ajiraga.

Okucêsibwa kw'aka-Nyamuzinda

³ Omu mwâka murhanzi gw'okuyîma kwâge, omu mwêzi gwa burhanzi, ayigula enyumvi z'aka-Nyamuzinda, anashubizijira bwinjà. ⁴ Anacirhuma abagendihamagala abadâhwa b'abaleviti, na, erhi abà amabashubûliza ebwa lunda lw'ebuzûka-zûba, ⁵ anacibabwîra erhi: «Munyumve nâni baleviti! mucîcêse munagendicêsa aka-Nyamubâho, Nyamuzinda wa basho, munarhenze omu hantu hatagatîfu, ngasi bigalugalu byoshi. ⁶ Ebwa kubà balarha bajizire ecâha, bajira ebiri bibî

omu masù ga Nyamubâho, Nyamuzinda wîrhu, bamujandisire^o, barhenzize obusù bwâbo ebwa ka-Nyamuzinda, bakayêrekeza omugongo. ⁷ Ciru bahamisire enyumvi z'enyumpa, bazimya n'amatara, barhanaciderhaga mpu bakazigenditumbûkizamwo obukù n'okurherekêra enterekêro z'e- nsirîra omu hatagatîfu ha Nyamubâho, Nyamuzinda w'Israheli. ⁸ Oburhè bwa Nyamubâho bwanacirhogera omu Yûda n'omu Yeruzalemu, abijira bya kuyôbohya, bya kujugumya, na masheka g'abandi nk'oku munabwîne mwene n'amasù ginyu. ⁹ Na loli oku okwôla kwarhumire ba larha bayîrhwa n'engôrho, kwarhuma bagala bîrhu, bali bîrhu na abakazi bîrhu bahêkwa bujà. ¹⁰ Bunôla ngwêrhe omuhigo gw'okujira endagâno haguma na Nyamubâho, Nyamuzinda w'Israheli, ly'obukunizi bwâge burhenga kuli rhwe. ¹¹ Na bunôla bâna bâni murhacibaga bantu banya-kubula bushibirizi, bulya mwe Nyamubâho acîshozire mpu mukaziyimanga embere zâge mukazimukolera, mubè barhumisi bâge, munakazimurherekêra obukù.»

¹² Okubundi abaleviti banaciyimuka, baligi: Mahati, mugala wa Amasayi; Yoweli, mugala wa Azaryahu, mwene Kehati; na muli bene Merari hali: Kishi, mugala wa Abdi na Azaryahu, mugala wa Yehaleeli. Omu banya-Gershoni, Yoahi, mugala wa Zima, Edeni mugala wa Yoahi. ¹³ Omu bene Elisafani, Shimuri na Yehieli; omu bene Asafu, Zekariyahu na Matanyahu. ¹⁴ Omu bene Hemani, Yehieli na Shimeyi, n'omu bene. Iditunu, Shemaya na Uzieli. ¹⁵ Banacishûbûza bene wâbo, n'erhi babà bamacîcesa, bayisha, nka kulya mwâmi anabarhege-kaga nk'oku ebinwa bya Nyamubâho binadesire, bayisha balicêsa aka-Nyamubâho.

¹⁶ Abadâhwa bajà omu ndalâlâ y'aka-Nyamubâho mpu bakacêsè, banacîrhenza omu bululi bw'aka-Nyamubâho ngasi bigalugalu banashimanyire omwôla ka-Nyamubâho, abaleviti banacibirhòla, bagendibikabulira omu kabanda ka Kedroni. ¹⁷ Barhangira okucêsa aka-Nyamubâho omu lusiku lurhanzi lw'omwêzi gwa burhanzi; omu nsiku munâni z'omwêzi, bahika omu ndalâlâ y'Aka-Nyamubâho, bashubigeza nsiku munâni erhi badwîrhe bacêsa aka-Nyamubâho; omu lusiku lwa kali ikumi na ndarhu z'omwêzi gwa burhanzi, erhi bamâyûsa.

Enterekêro y'okuhyûla oku ebyâha

¹⁸ Bakanya, banacijà emunda mwâmi Yezekiyahu ali banacimubwîra mpu: «Rhwamacêsa aka-Nyamubâho koshi, oluhêrero lw'enterekêro z'ensirîra n'e birugu byâlwo byoshi, mpu rhwamacêsa amêza g'enterekêro n'ebirugu byâgo. ¹⁹ Na ngasi bindi birugu byoshi mwâmi Akazi ahemulaga amango anali mwâmi, omu mango g'obugoma bwâge, rhwashubîribicêsa; binakola biri embere z'o luhêrero lwa Nyamubâho.»

²⁰ Mwâmi Yezekiyahu erhi abà amazûka sêzisêzi, ashûbûza ab'omu lugo boshi anacisôkera ebwa ka-Nyamubâho. ²¹ Banaciyisha balihêra mpanzi nda, ngandabuzi nda, bâna-buzi nda na bihebe nda bya nterekêro oku byâha, oku bwâmi, oku ka-Nyamuzinda na kuli Yûda. Mwâmi anacibwîra abadâhwa, bagala ba Aroni mpu babirherekêrere oku luhêrero lwa Nyamubâho. ²² Babaga empanzi, abadâhwa banacirhòla omukò gwâzo, bagushahuliza oku luhêrero, banacibâga engandabuzi, banacishahuliza omukò oku luhêrero, banacibâga abâna-buzi, banacishahuliza omukò oku luhêrero. ²³ Okubundi banaciyisha badwîrhe ebihebe by'enterekêro oku byâha, banacibihêka emunda mwâmi ali boshi n'embugânano y'olubaga, nabo banacibihira kwo amaboko. ²⁴ Abadâhwa babibaga, na omukò gwâbyo bajiramwo enterekêro y'empyûlo oku luhêrero kuli bene Israheli boshi; bulya mwâmi ali arhegesire mpu bajire ezôla nterekêro z'ensirîra kuli bene Israheli boshi n'oku nterekêro y'ebyâha.

²⁵ Ahira abadâhwa omu ka-Nyamubâho, abahà n'emijegereza, enzenze n'ennanga, nk'oku Daudi anarhegekaga omu kushimba ebinwa bya Gadi, mulêbi wa mwâmi n'eby'omulêbi Natani; bulyâla eryo irhegeko lyarhengaga emwa Nyamubâho, omu kanwa k'abalêbi. ²⁶ Abaleviti bayisha bacîheba eruha haguma n'ebizihwa bya Daudi, n'abadâhwa bayisha badwîrhe emishekera.

^o**29.6** Aga gali mahungamo nka kula bàdesire muli Dan 9, 4-19; Bar 1. 15-3; End 5; Yer 3, 22-25.

²⁷ Yezekiyahu aderha mpu barherekêre enterekêro y'ensirîra oku luhêrero. Amango barhangiraga enterekêro y'ensirîra, barhangira okuyimba olwimbo lwa Nyamubâho n'okubûha emishekera bananunîsa n'ebizihwa bya Daudi, mwâmi w'Israheli. ²⁸ Embugânano y'olubaga yoshi yafukamiriza, bayimba olwimbo lwa okukuza Nyamubâho, babûha emishekera, na ngasi kundi koshi kuhika bamala enterekêro y'ensirîra.

Okushubîrira oburherekêre

²⁹ Erhi bamala enterekêro y'ensirîra, mwâmi haguma n'abantu bali boshi naye, bafukama baharâmya. ³⁰ Mwâmi Yezekiyahu boshi n'abarhambo, babwîra abaleviti mpu bakuze Nyamubâho n'ebinwa bya Daudi n'ebya omulêbi Asafu, bakuza n'obusîme bunene, bayûnama baharâmya. ³¹ Okubundi Yezekiyahu ajà omu kanwa aderha erhi: «Bunôla mwamashubîrherekêra buhyâhya emwa Nyamubâho, yegeragi, muhâne enterekêro zinyu n'obukuze munôla ka-Nyamuzinda.» Embugânano y'olubaga yanaciyisha edwîrhe enterekêro n'e by'obukuze, na ngasi banali ba murhima muhanyi, bakazihâna enterekêro zâbo z'ensirîra. ³² Omubalè gw'enterekêro z'ensirîra zahânagwa n'embugânano y'olubaga zahika omu nkâfu makumi gali nda, bihebe igana na bâna-buzi magana abirhi: ebyôla byoshi oku nterekêro y'ensirîra bahâga Nyamubâho, ³³ banarherekêra zindi nkâfu magana gali ndarhu, na bibuzi bihumbi bisharhu. ³⁴ Ci ebwa kubà abadâhwa bali basungunu, barhankahashire okubâga bônene enterekêro z'ensirîra, bene wâbo b'abaleviti babarhabâla kuhika bamala omukolo goshi na kuhika abandî badâhwa bayûsa okucîcêsa, bulya abaleviti bali babiduhire okucêsa emirhima yâbo okushingânîne kulusha abadâhwa. ³⁵ Kandi n'enterekêro z'ensirîra zâli nyinji, n'okuyûshûla enterekêro z'amashushi oku nterekêro z'omurhûla n'ebindi by'embulaga oku kujira enterekêro y'ensirîra. Ntyôla kwo bashubiriyumanyanya obugashânize Omu ka-Nyamuzinda. ³⁶ Hezekiyahu, n'olubaga loshi basîma bwenêne kuli ebyôla Nyamuzinda ali arheganyize olubaga, bulya byâli bintu byajiragwa cifudukwè.

30

Okulâlîka olubaga okukuza olusiku lukulu lwa Basâka

¹ Yezekiyahu anacirhuma entumwa omu Israheli n'omu Yûda mwoshi; arhuma n'amaruba emwa Efrayimu n'emwa Menashè g'okubalâlîka mpu bayîshe ebwa ka-Nyamuzinda omu kukuza olusiku lukulu lwa Basâka oku irenge lya Nyamubâho, Nyamuzinda w'Israheli. ² Mwâmi, abarhambo bâge n'endêko y'olubaga loshi lw'e Yeruzalemu lwâli lwamarhangijira ihano ly'okukuza olusiku lukulu lwa Basâka omu mwêzi gwa kabirhi. ³ Bajiraga ntyôla ebwa kubà barhahashaga okulujira omu mango gâlwo bulya abadâhwa barhali bacicîcêsa kulya kunakwânîne, na kandi olubaga lurhali lucishimânana aha Yeruzalemu. ⁴ Okwôla kwabonekana nka kuli kwinjâ omu masû ga mwâmi n'embugânano yoshi. ⁵ Bahiga ntyôla okugeza omulâli omu Israheli moshi, kurhenga e Bersheba e Dani, mpu bajè e Yeruzalemu bayîshikuza olusiku lukulu lwa Basâka oku irenge lya Nyamubâho, Nyamuzinda w'Israheli; bulya bârhacilukuzagya omu kuyisha kw'abantu boshi, nk'oku binayandisirwe. ⁶ Abalibisi banacirhola amaruba ga mwâmi n'aga abarhambo banacizunguluka Israheli yêshi na Yûda mpu bajè balâlîka, nk'oku irhegeko lya mwâmi linadesire: Bene Israheli, yîshi emwa Nyamubâho, Nyamuzinda w'Abrahamu, wa Izaki na wa Israheli, naye anashubija emunda abasigalaga bali, emunda bali balya muli mwe bashugunusire omu nfune z'abâmi b'e Sîriya. ⁷ Murhabâga aka basho n'aka bene winyu abagomeraga Nyamuzinda wa b'îshe wâbo, kuhika abalekêrcra babanyaga banabashandabanya nk'oku munabwîne. ⁸ Murhabâga ba cikanyi cirhagomba aka basho; herezi Nyamubâho okuboko, yîshi ebwa nyumpa yâge eyi ajiraga nyimâna ensiku zoshi, munakolere Nyamubâho, Nyamuzinda winyu, lyo omuliro gw' obukunizi bwâge gumurhengakwo. ⁹ Ebwa kubà erhi mwankagomire Nyamubâho, bene winyu na bagala binyu banahashibona obwonjo emwa balya

babahimaga, ciru banabagalule muno cihugo, bulya Nyamubâho, Nyamuzinda winyu ali wa lukogo na wa bwonjo, arhanamurhenzekwo obusù bwâge, nka mwankashubira emunda ali.

¹⁰ Abalibisi bakanya, kurhenga omu lugo kujà omu lundi, bagera omu cihugo ca Efrayimu coshi, bagera omu ca Menashè kuhika emwa Zabuloni, bajà babashekera n'okubagayaguza.

¹¹ Bantu baguma baguma bwônene omu bene Aseri, bene-Menashè na bene Zabuloni, bacîrhôhize, banacijà e Yeruzalemu. ¹² Ci kwônene abantu b'omu Yûda, Nyamuzinda abahà murhima muguma gw'okuyumva n'okushimba irhegeko lya mwâmi. N'ery' abarhambo, nk'oku kanadesire akanwa ka Nyamubâho. ¹³ Olubaga lwabugânana aha Yeruzalemu omu kukuza olusiku lukulu lw'emigati erhalimwo lwango omu mwêzi gwa kabirhi: yali mbugânano ya bantu banji bwenêne. ¹⁴ Barhondêra okuhongola empêrero zâli aha Yeruzalemu; barhenza empêrero z'obukù zoshi bagendizikabulira omu kabanda ka Kedroni.

Basâka n'emigati erhalimwo lwango

¹⁵ Barherekêra olusiku lukulu lwa Basâka omu nsiku ikumi n'ini z'omwêzi gwa kabirhi. Abadâhwa n'abaleviti bayumva enshonyi zabagwârha erhi kukêreza kwâbo kurhuma, nabo bacicêsa, barherekêra enterekêro z'ensirîra omu ka-Nyamubâho. ¹⁶ Bakazâgijira emikolo yâbo nk'oku banarhegesirwe n'irhegeko lya Mûsa, muntu wa Nyamuzinda: nabo abadâhwa bakazibulaga omukò bamaguhâbwa n'abaleviti. ¹⁷ Ebwa kubà omu mbugânano mwâli bantu banji barhali basâgicîcêsa, abaleviti barhegekwa okurherekêra enterekêro za Basâka kuli abôla barhali bacîcêsize, lya babarherekêra emwa Nyamubâho. ¹⁸ Ebwa kubà bantu banji omu lubaga, bantu banji b'emwa bene Efrayimu, emwa bene Menashè, emwa bene Isakari n'emwa bene Zabuloni, barhali bacicêsize, balya Basâka buzira okushimba kulya kunayandisirwe. Ci Yezekiyahu abasengerera aderha erhi: «Mâshi, Nyamubâho ntahwa lukogo, ¹⁹ ababalire abâla bantu bayishaga balongereza n'omurhima gwâbo goshi, Nyamuzinda wa b'îshe, ciru n'omu bucêse bukwânîne omu ka-Nyamuzinda.» ²⁰ Nyamubâho ayumva omusengero gwa Yezekiyahu, afumya olubaga. ²¹ Bene Israheli bali aha Yeruzalemu bakuza olukulu lw'emigati erhalimwo lwango nsiku nda zoshi n'obushagaluke bunene, na ngasi lusiku, abaleviti n'abadâhwa akazâgikiza Nyamubâho n'ebizihwa binene oku Irengi lya Nyamubâho. ²² Yezekiyahu aderha ebinwa by'okusîmîsa abaleviti bakazâgikolêsa obukengêre bwâbo boshi omu mukolo gwa Nyamubâho. Balya embâgwa z'olusiku lukulu, nsiku nda zoshi, bakazirherekêra enterekêro z'omurhûla n'okukuza Nyamubâho, Nyamuzinda wa b'îshe wâbo. ²³ Embugânano yanaciyumvanya omu kushubigeza zindi nsiku nda omu kukuza olwôla lusiku lukulu n'obushagaluke bunene. ²⁴ Ebwa kubà Yezekiyahu, mwâmi w'e Yûda ali amâhà olubaga mpanzi cihumbi, bihumbi nda bya bibuzi, n'abarhambo bala bayîrha empanzi cihumbi, bihumbi ikumi bya bibuzi n'abadâhwa banji bali bamacicêsa. ²⁵ Embugânano ya bene Yûda boshi, abadâhwa n'abaleviti, embugânano y'abantu barhenga omu Israheli, n'abandi bashimbûlizi barhengaga omu Israheli nîsi erhi abayûbakaga omu Yûda, boshi basîma bwenêne. ²⁶ Ahôla Yeruzalemu bagezaho ensiku nkulu z'obusîme bunene, obu kurhenga amango ga Salomoni, mugala wa Daudi, mwâmi w'Israheli, burhali busâg'ibonekana bundi aha Yeruzalemu. ²⁷ Abadâhwa baleviti barhondêra okujà kwagisha olubaga, n'izû lyâbo lyayumvîkana, omusengero gwâbo gwahika omu hatagatîfu ha Nyamubâho, omu mpingu.

31

Okubera ensanamu z'abazimu n'okuyumanyanya obugashânize

¹ Erhi okwôla koshi kubà kwamahwa, bene Israheli bali ahôla, bakanya bajà omu ngo za Yûda, bajà babêra amabuye magwîke, bajà batwa enshanga, bakundula empêro zâli omu hantu h'enyanya omu birhwa, kuguma n'ernpêrero zâli omu Yûda moshi n'omu cihugo ca bene Benyamini, eca bene Efrayimu na Menashè, balinda babihirigisa byoshi Enyuma z'ahôla bene

Israheli bajà bashubira ngasi baguma omu ngo zâbo, ngasi muguma omu mwâge.

Abadâhwa bakengêsibwa omu mukolo gwâbo

² Yezeziyahu, agabanya abadâhwa n'abaleviti nk'oku emirhwe yaho yanali, ngasi muguma omu badâhwa erhi baleviti nk'oku emikolo yâbo yanali, ajira abakazikola oku nterekêro y'ensirîra, abà oku nterekêro z'omurhûla, abà omukolo gw'obugashânize, abà okuyimba n'okukuza, abakazikola aha mihango y'ecihando ca Nyamubâho. ³ Ayanka omu bintu byâge, ecigabi ca mwâmi cakazâgihûnwa oku nterekêro z'ensirîra, oku nterekêro z'ensirîra z'esêzi na bijingo n'oku nterekêro za Sabato, ez'omwêzi n'ez'ensiku nkulu nk'oku binayandisirwe omu burhegesi bwa Nyamubâho. ⁴ Anacibwîra olubaga lwayûbakaga omu Yeruzalemu bakazihâna ecigabi c'abadâhwa n'ec'abaleviti lyo bayôrha bacîhizire oku burhegesi bwa Nyamubâho. ⁵ Erhi lyo irhegeko limanyîkana hoshi, bene Israheli bajà bahûna birhali binyi oku bisârûlwa byâbo birhangiriza by'engano, eby'idivayi lihyâhya, eby'amavurha, ebya obûci na ngasi byoshi binasârûlwa omu mashwa; kuguma bahêka mwandu entûlo za byoshi. ⁶ Bene Israheli na bene Yûda bayûbakaga omu ngo za Yûda, bahâna nabo entûlo y'enkafu, ey'ebibuzi, ey'ebintu bitagatîfu byakazagirherekêrwa Nyamubâho, Nyamuzinda wâbo; bajà bajira ebirundo bya ngasi lubero. ⁷ Barhondêraga okukazijira ebirundo kurhenga oku mwêzi gwa kasharhu, bagendibimalîra oku mwêzi gwa kali nda. ⁸ Yezeziyahu boshi n'abarhambo bayisha, erhi bahà bama bona ebirundo, bakuza Nyamubâho n'olubaga lw'Israheli. ⁹ Yezeziyahu anacidôsa abadâhwa n'abaleviti oku biyêrekîre ebyôla birundo. ¹⁰ Omudâhwa mukulu Azaryahu, w'oku mulala gwa Sadoki anacimushuza erhi: «Kurhenga amango banarhangiraga okukazilêrha entûlo zinarhegesirwe omu ka-Nyamuzinda, rhwakazirya, rhwanasiza binji, ebwa kubà Nyamubâho agishire olubaga lwâge, n'omusigala guli eyi nûndo yoshi.»

¹¹ Yezeziyahu aderha mpu barheganye ebiyûmpa omu ka-Nyamuzinda, banacibirheganya.

¹² Bakaziyîsha balihâna kulya kunashingânîne, entûlo zirhegesirwe n'empongano kuguma n'ebintu bitagatîfu. Babibîsa omuleviti Kenaniyahu, nka murhambo n'omulumuna Shimeyi nka murhambo wa kabirhi^p.

¹³ Yehieli, Azaziya, Nahati, Asaheli, Yerimoti, Yozabadi, Elieli, Yismakiyahu, Mahati na Benayahu bo bali balanzi, bakazâgirhegekwa na Kenaniyahu n'omulumuna Shimeyi omu kushimba enkerekanyo ya mwâmi Yezeziyahu n'Azariyahu, murhambo w'aka-Nyamuzinda.

¹⁴ Omuleviti Korè, mugala wa Yimuna, ye wakazâgilanga omuhango gw'e buzûka-zûba, ye wakazâgiyankirira entûlo z'obulonza bwinjà bakazâgilerhera Nyamubâho mpu baberûle ebi barhûzire Nyamubâho n'ebintu bitagatîfu bwenêne. ¹⁵ Oku burhegesi bwâge, bakazâg'ikola n'obwîkubagirwa boshi, omu ngo z'abadâhwa, Edeni, Minyamini, Yeshua, Shemayahu, Amariyahu na Shekanyahu, mpu bakazigabira bene wâbo, bakazigabira abakulu kuguma nk'abarho, nk'oku emirhwe yâbo yanali. ¹⁶ Kahirakwo abantu balikola bayandike, kurhenga oku oli myâka isharhu muburhe kujà enyanya, ngasi boshi bakazâgiyisha ebwa ka-Nyamuzinda bakazâg'ihabwa kantu kalebe oku mukolo gwâbo, kulya banagabirwe, n'oku emirhwe yâbo enali.

¹⁷ Ecitabu c'abadâhwa, amazîno gâbo gali gayandisirwe omu kushimba emilala yâbo, nabo abaleviti bali bayandisirwe, kurhenga oku wa myâka makumi abirhi ali muburhe kuj'enyanya, omu kushimba emikolo yâbo n'emirhwe yâbo. ¹⁸ Ecôla citabu câli ciyandisirwemwo abâna bâbo boshi, abakazi bâbo, bagala bâbo n'abanyere bâbo n'oku mbugânano yâbo yoshi, ebwa kubà n'obwîkubagirwa bwâbo bakazâgikola n'omurhima gw'obutagatîfu, oku bintu bitagagifu. ¹⁹ Oku biyêrekîre bene Aroni, abadâhwa bali bayûbasire omu bishagala bya eburhambi omu ngo zâbo, bali bagwêrhe nabo omu ngasi lugo, abantu bamanyîkîne ngasi muguma n'izîno lyâge, bali bahâbirwe ogwôla mukolo g'okujà kwagabira abandi, oku ngasi wa bûko mulume omu badâhwa n'oku ngasi baleviti bayandike.

²⁰ Ntyôla kwo Yezekiyahu ajizire omu Yûda mwoshi, ajira kwinjà, okushingânîne n'okuli kw'okunali embere za Nyamubâho, Nyamuzinda wâge. ²¹ Omu ngasi mukolo akazâgirhangira guyêrekîre aka-Nyamubâho, guyêrekîre oburhegesi, guyêrekîre amarhegeko, omu kulongereza Nyamuzinda wâge, akazâgigukola n'omurhima gwâge goshi, anaguyukirize bwinjà.

32

Senakeribu arhêra Yûda

¹ Erhi ebyôla bintu n'ebijiro by'okushubulumûla obwîkubagirwa bwâbo bibà byamahwa, Senakeribu, mwâmi w'e Asîriya ayisha arhabâlîre omu Yûda, atwa ecirâlo oku burhambi bw'engo nzibu-zibu, omu kulonza okuzinyaga. ² Erhi Yezekiyahu abona oku Senakeribu ayîshire n'oku ayêrekîre e Yeruzalemu mpu amunyâge, ³ ajira haguma n'abarhambo bâge n'abalwî bâge b'entwâli mpu bazibe amaliba goshi gali eburhambi bw'olugo, banacimurhabâla. ⁴ Olubaga mwandu lwashubûzanya, lwaziba amaliba n'enyîshi nsungunu zakazâgihulula omu cihugo, bakaziderha mpu: «Cankarhuma hano oyo mwâmi w'e Asîriya ayisha munôla cihugo ayîshishîmâna amîshi manji? ⁵ Yezekiyahu ajamwo oburhwâli, arhondêra okushubija ayûbaka olukûta lwâli lwamaja lwahongoka, anashakâla n'enkingi zoshi; ayûbaka n'olundi lukûta eburhambi bw'olugo, anacizibuhya Milo omu lugo lwa Daudi; atulîsa emirasano mwandu n'empenzi. ⁶ Ahira abarhambo balwî oku lubaga n'erhi abà amabashubûliza eburhambi bwâge omu ngo eri aha muhango gw'olugo, ababwîra ebinwa byabarhwa oku murhima aderha erhi: ⁷ «Muzibuhe munarhwâlihe, murhayôbohaga murhanarhemukaga embere z'oyôla mwâmi w'e Asîriya n'embere z'ogwôla mwandu gw'abantu bali boshi naye; bulya oli haguma na nîrhu alushire oli haguma naye. ⁸ Ye, ayîshirirhabâlwa n'okuboko kw'abantu, ci rhwono Nyamubâho yêne ye waruhêka omu kulwa kwîrhu». Olubaga lwacikubagira bwenêne ebyôla binwa bya Yezekiyahu mwâmi w'e Buyahudi.

Okulogorha kwa Senakeribu

⁹ Enyuma z'ahôla Senakeribu, mwâmi w'Asîriya arhuma abarhumisi bâge e Yeruzalemu, naye agôla mango erhi ali aha Lakishi n'emirhwe yâge yoshi. Anacirhuma abôla barhumisi emwa Yezekiyahu mwâmi w'e Yûda n'emwa abantu boshi h'e Yûda bali aha Yeruzalemu mpu bababwîre erhi: ¹⁰ «Kwo amâderha ntyâla Senakeribu mwâmi w'e Asîriya: Bici mucikubagîre obwôla mwalinda bamugorha aha Yeruzalemu? ¹¹ Ka Yezekiyahu arhamurhebe arhume mwâfâ n'ishali n'enyôrha, ene aderha erhi: Nyamubâho, Nyamuzinda wîrhu arhuyôkola omu maboko g'o mwâmi w'e Asîriya. ¹² K'arhali oyôla Yezekiyahu, ye olya wajâga arhenza e mpêrero omu hantu h'enyanya kuguma n'ezindi mpêrero za Nyamubâho omu kujâ kwaderha e Yûda n'e Yeruzalemu erhi: «Mwakazifukamiriza embere z'oluhêrero luguma lwonênè na mwakazirherekêraho obukù? ¹³ Ka murhamanyiri ebi ba larha na nâni rhwakolîre embaga z'omu bihugo? Ka banyamuzinda ba ebyôla bihugo bahashire okuyôkola okunali, ebyôla bihugo omu nfune zâni? ¹⁴ Ndi, omu ba nyamuzinda b'ebyôla bihugo balarha baherêrekezagya, ndi muli bo wayishire okuyôkola olubaga lwâge omu kuboko kwâni, lyo oyôla nyamuzinda winyu ahasha naye okubayôkola omu kuboko kwâni? ¹⁵ Bunôla mumanye Yezekiyahu arhabashumikaga n'okubarheba kwa bene okûla! Murhacikubagiraga ye, bulya ntâye nyamuzinda wa ciru n'olubaga luguma kandi erhi bwâmi buguma whashire okuyôkola olubaga lwâge omu nfune zâni nîsi erhi omu nfune za balarha; kurhigi oyôla nyamuzinda winyu ciru yêhe arha nkahasha okubarhenza omu maboko gâni.» ¹⁶ Abôla barhumisi ba Senakeribu bajâ baderha binji bya kujacira Nyamubâho, Nyamuzinda na Yezekiyahu omurhumisi wâge. ¹⁷ Kandi omu kujâ ajâcira Nyamubâho, Nyamuzinda w'Israheli, n'omu kujaderha ebinwa bigalugalu kuli Nyamubâho, ayandika aga maruba gadesire ntyâla: «Nka kulyâla banyamuzinda b'amashanja gali omu bihugo, barhahashaga okuyôkola olubaga lwâbo omu kuboko kwâni, kwo na kuguma, nyamuzinda wa Yezekiyahu arhashe okuyôkola

olubaga lwâge omu kuboko kwâni.» ¹⁸ Abarhumisi bâge banacirhondêra okubirikira n'izû linene, emunda olubaga lw'e Yeruzalemu lwâli oku lukûta, mpu baluyôbohye banalurhemule, lyo bahasha ntyôla okurhola olugo. ¹⁹ Ebi bakazigiderha kuli Nyamuzinda wa Yeruzalemu, byâli bya kumugerera oku banyamuzinda b'ezindi mbaga za hanôla igulu, abajiragwa n'okuboko kw'omuntu.

Omusengero gwa Yezekiyahu

²⁰ Okwôla kwarhuma mwâmi Yezekiyahu n'omulêbi Yeshayahu, mugala wa Amotsi, barhangira okushenga n'okubirikira empingu. ²¹ Nyamubâho anacirhuma malahika wayîshigiherêrekeza abalwî boshi, abaluzi n'abarhambo bali oku cihando c'ôyo mwâmi w'e Asîriya. Oyôla mwâmi ajogonja n'enshonyi ashubira omu cihugo câge. Erhi ajâ omu nyumpa ya nyamuzinda wâge, baguma omu barhenga omu bulâ bwâge yênene, bamuyîrhira omwôla n'engôrho. ²² Nyamubâho anacyîkola ntyôla Yezekiyahu n'abantu b'e Yeruzalemu omu kuboko kw'abashombanyi bâbo boshi, anakazibarhenza empande zoshi. ²³ Bantu banji bakazyîsha badwîrhe enterekêro zâbo aha Yeruzalemu balihêra Nyamubâho, banakazyîsha badwîrhîre Yezekiyahu, mwâmi w'e Yûda ntûlo nyinji, n'okwôla kwarhuma ajâ irenge omu masû g'amashanja goshi. ²⁴ Muli agôla mango Yezekiyahu alwâla alonz'ifâ. Ashenga Nyamubâho, na Nyamubâho amudesa amujirira n'ecisômerîne. ²⁵ Ci kwônene Yezekiyahu arhavugaga omunkwa kuli agôla minjâ ajiriragwa, ci omurhima gwâge gwabâ kucîbona gucîbona, na ntyo oburhê bwa Nyamubâho bwayâka kuli ye na kuli Yûda n'e Yeruzalemu. ²⁶ Yezekiyahu acîrhôhya ahûna obwonjo kuli obwôla bucîbone bw'omurhima gwâge, acîrhôhya ye yêne, kuguma n'abantu b'e Yeru zalemu, ntyo obukunizi bwa Nyamubâho burhacibayîshiraga amango g'obuzîne bwa Yezekiyahu.

Obugale n'emikolo ya Yezekiyahu. Okufâ kwa Yezekiyahu

²⁷ Yezekiyahu abona amagale manji anajâ irenge bwenêne. Acîjirira embîko z'amarhale, ez'amasholo, ez'amabuye g'engulo ndârhi, ez'emigavu, ez'empenzi n'eza ngasi bintu byankacîfinjwa. ²⁸ Kuguma ayûbaka n'embîko z'engano, eza idivayi n'eza amavurha, enyumpa z'enfarasi n'ebindi bishwêkwa bya ngasi lubero, anali agwêrhe amasò g'ebintu mwandu omu lugo lwâbyo. ²⁹ Acîyûbakira engo, anashweka masô manji ga nkâfu, aga ebibuzi, ebwa kubâ Nyamubâho ali amuhîre bintu mwandu. ³⁰ Kandi ali oyôla Yezekiyahu, ye wajagiziba enjira y'enyanya y'amîshi ga Gihoni, agayêrekeza idako ebwa buzika-zûba bw'olugo lwa Daudi. Yezekiyahu ayôloloka omu mirimo yâge yoshi. ³¹ Na Nyamuzinda arhaderhaga mpu amulikirira emw'abantu bakazâgirhumwa n'abanya buhashe b'e Babiloni mpu bayishimudôsa emyanzi ya cirya cisômerîne câbâga omu cihugo n'okumurhangula, lyo bamanya ebimubâ omu murhima byoshi.

³² Ebisigîre by'ebijiro bya Yezekiyahu, emikolo yâge y'obukunda-Lulema ajizire, alâ oku ebyôla biri biyandike omu binwa by'omulêbi Yeshayahu, mugala wa Amotsi, n'omu citabu c'Abâmi b'e Yûda n'abâ Israheli. ³³ Yezekiyahu acîhengeka aha burhambi bwa b'îshe, banacimubisha omu hantu h'enyanya bwenêne omu nshinda za bene Daudi. Abantu b'e Yûda boshi n'abantu b'e Yeruzalemu bamuhâ irenge n'obukuze bwenêne aha kufâ kwâge. Omugala Menashê anacyîma ahâli hâge.

33

Obubî bwa Menashê

¹ Menashê ali agwêrhe myâka ikumi n'ibirhi ali abusirwe erhi abâ mwâmi, anacyîma myâka makumi arhanu n'irhanu ali mwâmi aha Yeruzalemu. ² Ajira ebiri bigalugalu omu masû ga Nyamubâho, ayiga amabî ga galya mashanja Nyamubâho akungushaga embere za bene Israheli. ³ Ashubirhondêra okujâ ayûbaka empêro omu hantu h'enyanya omu birhondo, ezi îshe

Yezekiyahu akazâgihongola; ayûbaka empêrero kuli ba Baali, ashubijà ajira enshanga, akazifukamira abazimu b'oku nkuba boshi n'okubakolera. ⁴ Ayûbaka empêrero omu ka-Nyamubâho, kalya Nyamubâho aderhagakwo erhi: «Omu Yeruzalemu mwo nahira izîno lyâni ensiku zoshi.»

⁵ Ayûbaka empêrero oku bazimu b'oku nkuba boshi omu maluli gombi g'aka-Nyamubâho. ⁶ Ageza abâna bâge omu muliro omu kabanda ka bene Hinomi. Akazâgijira ebwa endagwê y'olujimbi, okulaguza n'ebya obukurungu, ashubihira omu cihugo emandwa n'abalози. Ajira mabî manji omu masû ga Nyamubâho, galya ga okumukuniza. ⁷ Ahira ensanamu y'omuzimu ajiraga omu ka-Nyamuzinda, kalya Nyamuzinda yêne abwîraga kwo Daudi n'omugala Salomoni erhi: «Muli eyîra nyumpa, n'omûla Yeruzalemu mwo nacîshozire e mwa bene Israheli boshi, oku mwo nahira izîno lyâni ensiku zoshi. ⁸ Ntakaciziga amagulu ga bene Israheli gajà gazungula eyi n'eyi omu cihugo nahâga basho, casinga bakazishîbirira okujira oku nabarhegekaga, omu kushimba oburhegesi, amarhegeko n'engeso nabarhegekaga kuli Mûsa. ⁹ Menashê ahabula Yûda n'abantu b'e Yeruzalemu, balinda bajira amabî garhalusire amabî gajiragwa na galya mashanja Nyamubâho amaliraga embere za bene Israheli. ¹⁰ Nyamubâho abwîra Menashê na olubaga lwâge ci barhayumvaga.

Menashê agwârhwa mpira anahûna obwonjo

¹¹ Lêro Nyamubâho anaciyisha abarhumire abarhambo n'engabo y'abalwî ba mwâmi w'e Asîriya, bagwârha Menashê n'ebyûma by'amîno-mîno n'erhi babà bamâmushwêka na ba caburhinda babirhi b'ecûma c'omulinga bamuhêka e Babiloni. ¹² Erhi abà akola ali omu malibuko, arhondêra okushenga Nyamubâho, Nyamuzinda wâge acîrhôhereza embere za Nyamubâho Nyamuzinda wa b'îshe. ¹³ Amushenga na Nyamubâho acîlekêrera agomba ayumvîrhiza omusengero gwâge, anacimushubiza e Yeruzalemu omu bwâmi bwâge. Menashê anacimanyira ahôla oku Nyamubâho yêne ye onabà Nyamuzinda. ¹⁴ Enyuma z'ahôla ayûbaka olukûta lw'embuga oku lugo lwa Daudi, olunda lw'e buzika- zûba ebwa Gihoni omu kabanda kuhika aha muhango gw'enfî, mpu lhashe okuzonga Ofeli, anaciluyinamula bwenêne lwajà enyanya. Anacijira abarhambo b'abasirika omu ngasi ngo nzibuzibu z'omu Yûda.

¹⁵ Arhenza omu ka-Nyamubâho balya banyamuzinda b'embuga, arhenza mwo n'erya nsanamu y'omuzimu kuguma n'empêrero ajaga ayûbaka oku ntondo y'aka-Nyamubâho aha Yeruzalemu agendikweba kuli n'olugo. ¹⁶ Ashubiyûbaka oluhêrero lwa Nyamubâho, anarherekêrakwo enterekêro z'omurhûla n'eza okuvuga omunkwa, anacibwîra Yûda mpu akazikolera Nyamubâho Nyamuzinda w'Israheli. ¹⁷ Ci kwônene olubaga lwanakulikiza okukazirherekêra omu birhwa, lwakazirherekêra Nyamubâho yêne, Nyamuzinda walwo. ¹⁸ Ebisigîre oku bijiro bya Menashê, omusengero gwâge emwa Nyamuzinda wâge, n'ebinwa by'abalêbi bakazâgimushambâza okw'izîno lya Nyamubâho, Nyamuzinda w'Israheli, alà oku okwôla kuli omu Bijiro by'Amabî g'Israheli. ¹⁹ Omusengero gwâge na kurhi ayumvûbagwa, ebyâha n'obugoma bwâge boshi, ahantu ajaga ayûbaka empêrero enyanya omu rhurhondo, aha ajaga ahira enshanga n'ensanamu embere arhêhekere, alà oku okwôla kuli kuyandike omu binwa bya Hozayi. ²⁰ Menashê acîhengeka aha burhambi bwa b'îshe, banacimubisha aha nyumpa yâge. Omugala Amoni ayîma ahâli hâge.

Olwa Amoni

²¹ Amoni ali akola agwêrhe myâka makumi abirhi ali muburhe erhi abà mwâmi, anaciyîma myâka ibirhi⁹ aha Yeruzalemu. ²² Ajira ebiri bigalugalu omu masû ga Nyamubâho, nk'oku îshe Menashê ajiraga. Amoni ajihâna enterekêro emwa ensanamu zoshi îshe Menashê ajiraga,

⁹**33.21** Omu kushimba engerêrezo z'abantu b'omu Ndagâno ya Mîra, okulama nsiku nyinji, gubà mugisho gwa Nyamuzinda omu kushimbana n'ebijiro bîrhu binjà.

anazirhumikira. ²³ Arhanacîrhohekezagya embere za Nyamubâho nk'oku îshe Menashè acîrhôhekezagya, ci yêhe kwabà kuyushûla ayûshûla ebyâha. ²⁴ Abarhumisi bâge bamujirira irhigi ly'okumuyîrha, banacimuyîrha omu nyumpa yâge. ²⁵ Ci olubaga lwa omu cihugo, lwayîrha ngasi boshi banajâga omu irhigi ly'okuyîrha mwâmi Amoni, n'ahâli hâge, olubaga lwanayîmika omugala Yoshiyahu.

34

Olwa Yoshiyahu

¹ Yoshiyahu ali akola agwêrhe myâka munâni erhi abà mwâmi, ayîma myâka makumi asharhu na muguma ali mwâmi aha Yeruzalemu. ² Ajira ebishingânîne omu masù ga Nyamubâho, anashimba enjira z'îshe Daudi, arhageraga eburhambi oli ebwa kulyo oli ebwa kumoshô.

Oluhindu lurhanzi w'oburhegesi bwa Yoshiyahu

³ Omu mwâka gwa kali munâni kurhenga ali mwâmi, erhi abà akola ali mwâna wabona, arhangira okukazilongereza Nyamubâho, Nyamuzinda w'îshe Daudi, n'omu mwâka gwa kali ikumi na kabirhi arhondêra okukazirhenza ngasi hyanali hibî omu Yûda n'omu Yeruzalemu; arhenzamwo empêrero z'ahantu h'enyanya omu birhondo, enshanga, ensanamu zabinjagwa n'ezatulagwa. ⁴ Bashambûla embere zâge empêrero za ba Baali, akulumbya ensanamu zâli zirherekîrwe izûba, zâli zihizirwe enyanya; ajonjaga enshanga, ensanamu mbinjûle n'ensanamu ntule n'erhi abà amazijira mutulo, ogwôla mutulo agugalagaliza oku nshinda z'abakazagizirherekêra enterekêro. ⁵ Amavuha g'abadâhwa agayôkera oku mpêrero zâbo. Acêsa ntyo omu Yûda n'omu Yeruzalemu. ⁶ Kuguma omu ngo za bene Menashè, eza bene Efrayimu, eza bene Simoni na kuhika bene Nefutali, ⁷ Omu bishabûkiza, omu marhambi goshi, ajà ahirimya mwo empêrero, ajà ajojanga anajira mutulo enshanga zoshi, ensanamu zabinjagwa zoshi, anajà akulumbya ensanamu zoshi zâli zirherekîrwe izûba omu cihugo c'Israheli coshi. Enyuma z'ahôla ashubira e Yeruzalemu.

Okushubiyûbaka aka-Nyamuzinda

⁸ Omu mwâka gwa kali ikumi na munâni gwa okuyîma kwâge, erhi abà amacêsa ecihugo n'aka-Nyamuzinda, anacirhuma Shafani, mugala wa Asaliyahu, Maseyahu, musirika wakazâgirhegeka olugo, na Yoha, mugala wa Yohazi, kabîka-myandiko, abarhuma mpu bagendishubiyûbaka aka-Nyamuzinda wâge. ⁹ Bajà emunda Hilikiyahu ali ye wali mudâhwa mukulu, banacihâna enfaranga zadwîrhwe omu ka-Nyamuzinda, n'ezi abaleviti bakazâgilanga emihango bahâbagwa emwa bene Menashè n'emwa bene Efrayimu n'emwa bene Israheli, emwa bene Yûda boshi emwa bene Benyamini n'emwa abantu b'e Yeruzalemu boshi. ¹⁰ Abalanzi b'aka-Nyamubâho bazihira omu maboko ga owakazagijirîsa emikolo y'okuyûbaka, n'abôla bakozi, ezôla nfaranga zoshi bazikolêsa oku kushakûlula n'okuzibuhya aka-Nyamuzinda, ¹¹ bazihà abalenga ba okujira emirhamba n'abà okuyûbaka bagendigulamwo amabuye marhendêze n'emirhi y'okujira emirhamba n'emitungo y'emyûbako abâmi b'e Yûda bàhongolaga.

¹² Abôla bantu bajà n'obwîkubagirwa omu mukolo gwâbo. Bali bagwêrhe abakazilola emikolo oku yajirwa, bali Yahati na Obadiyahu, baleviti ba muli bene Merari, Zakariya na Meshulami ba muli bene Kehati bo bakazâgibayêresa kurhi bakola haguma n'abandi baleviti balya banakazâgihêka boshi nabo ebizihwa. ¹³ Abôla bakazâgiyêrekana emikolo n'okulola ngasi bandi bakozi oku ngasi mukolo. Hali abandi baleviti bali bandisi, abakazagilanga ebirugu by'omu nyumpa n'abalanzi b'emihango.

Ecitabu c' Amarhegeko ga Nyakasane

¹⁴ Erhi bakola barhôla enfaranga zadwîrhwe omu ka-Nyamubâho, omudâhwa Hilikiyahu arhôla ecitabu c'oburhegesi bwa Nyamubâho ecahânagwa na Mûsa. ¹⁵ Okubundi, Hilikiyahu ajà omu

kanwa abwîra Shafani ye mwandisi erhi «Namarhôla ecitabu c'oburhegesi omu Ka-Nyamubâho;»¹⁶ Hilikiyahu, ciryâ citabu anacihêreza Shafani. Naye Shafani, ciryâ citabu acihêkera mwâmi, kandi anamumanyîsa olwa emikolo aderha erhi: «Ngasi oku banali babwîzire abarhumisi bâwe bakujizire.¹⁷ Bayansire enfaranga zâli omu ka-Nyamubâho, bazihâ abalanzi n'abakazagijirîsa omukolo.»¹⁸ Omwandisi Shafani ashubi bwîra mwâmi ogûla mwanzi erhi: «Omudâhwa Hilikiyahu anampîre ecitabu.» Shafani anacisoma muli ecôla citabu anali embere za mwâmi.

¹⁹ Erhi mwâmi ayumva ebinwa by'obôla burhengesî, asharhula emyambalo yâge,²⁰ anacihûna erîra irhegeko emwa Hilikiyahu, emwa Ahikamu, mugala wa Shafani, emwa Abdoni mugala wa Mika, ye wali mwandisi, n'emwa Asaya murhumisi wa mwâmi ababwîra erhi: ²¹ Mukanye mugendindôkeza Nyamubâho ebinyêrekîre, ebiyêrekîre abasigalaga b'omu Israheli, n'abâ omu Yûda muli ebîra binwa bisomirwe mw'eci citabu barhôlaga; bulya obukunizi bwa Nyamubâho buli bunji kuli rhwe, ebwa kubâ ba larha barhashimbaga akanwa ka Nyamubâho erhi baleka okukazijira nk'oku binayandisirwe muli ecîra citabu.»

Obulêbi bwa Hulda

²² Hilikiyahu, boshi n'abandi bantu ba mwâmi aderhaga, bakanya bajâ e mwa omulêbi-kazi Hulda, mukâ Shalumu, mugala wa Tokeati, mugala wa Hasara, ye wali mulanzi w'emyambalo; nyamukazi abâga aha Yeruzalemu, omu mûbako gwa kabirhi. Erhi babâ bamamuganîrira nk'oku banarhumagwa,²³ nyamukazi ababwîra erhi: Ntya kwo adesire Nyamubâho Nyamuzinda w'I sraheli: Mugendibwîra oyôla muntu wabarhumaga emunda ndi: oku Nyamubâho adesire ntyâla:²⁴ Alâ oku nkola nalêrha obuhanya kuli olûla lugo n'oku bantu baluyûbakamwo; gali galya mabî ganayandisirwe muli ciryâ citabu basomeraga embere za mwâmi w'e Yûda garhumire.²⁵ Kulya kubâ banyâsire bagendikazirherekêra abandi ba nyamuzinda, na ntyo banjira burhê n'eyôla mikolo y'amaboko gâbo, obukunizi bwâni bwayâsire kuli ahôla hantu, na ntâko burhenge.²⁶ Munagendibwîra oyôla mwâmi w'e Yûda wamurhumaga mpu muge ndidôsa Nyamubâho erhi: kwo adesire ntya Nyamubâho Nyamuzinda w'I sraheli: Kuli ebyôla binwa wayumvagya,²⁷ kulya kubâ omurhima gwâwe gwa babîre, na nâwe wêne wacîrhôhize embere za Nyamuzinda omu kuyumva e byôla binwa byaderhagwa kuli ahôla hantu na oku bantu bahayûbaka, kulya kubâ wacîrhôhize embere zâni, wanasharhangula emyambalo yâwe, wanalakira emunda ndi, nâni nakuyumvîrhîze, Nyamubâho okudesire.²⁸ Alâ oku nayishikuyankirira aha burhambi bwa basho, wayishibishwa n'omurhûla n'amasû gâwe garhabone kuli agôla mabî nayishijirira ahôla hantu n'abahayûbaka.» Banacigendibwîra mwâmi eryôla ishuzo.

Okulagânana na Nyakasane buhyâhya

²⁹ Mwâmi anacirhumâ mpu bashûbûze abagula boshi b'e Yûda n'abâ omu Yeruzalemu.³⁰ Mwâmi anacisôkera ebwa ka-Nyamuzinda boshi na abôla bantu boshi b'e Yûda n'abâ e Yeruzalemu, abadâhwa, abaleviti, n'olubaga loshi kurhenga oku mukulu kujâ oku murhorhò, anacirhegeka mpu babayumvîse e byôla binwa byoshi biri muli ecôla citabu c'endagâno carhôlagwa omu ka- Nyamuzinda.³¹ Mwâmi, halya ali atamîre oku ntebe yâge, ashubijira endagâno embere za Nyamubâho alagânana oku ashimba Nyamubâho n'oku ashimba amarhegeko gâge, engeso zâge b'oburhegesi bwâge boshi n'omurhima gwâge goshi, n'iroho lyâge lyoshi, omu kushimba ebinwa bya endagâno biyandisirwe muli ecôla citabu.³² Anacirhumiza ngasi boshi banabâga omu Yeruzalemu n'e mwa bene Benyamini; abantu b'e Yeruzalemu bakazijira nka kulya enahunyire eyôla ndagâno ya Nyamuzinda wa b'îshe.³³ Yoshiyahu arhenza ngasi bigalugalu byoshi byanali omu bihugo byoshi bya bene Israheli, anacisêza ngasi boshi banayûbakaga omu Israheli mpu bakazikolera Nyamubâho, Nyamuzinda wâbo. Amango g'akalamo kâge koshi, arhaderhaga mpu akaciyegûla kuli Nyamubâho, Nyamuzinda wa b'îshe wâbo.

Okurheganya olusiku lukulu lwa Basâka

¹Yoshiyahu ajirîsa olusiku lukulu lwa Basâka aha Yeruzalemu, omu kukuza Nyamubâho banacirherekêra Basâka omu nsiku ikumi n'inni z'o-mwêzi gwa burhanzi. ²Ahira abadâhwa omu mikolo yaho, anabahâ omurhima mpu bakazikola bwinjâ omwôla ka-Nyamuzinda. ³Anacibwîra abaleviti bakazâgiyigîriza bene Israheli boshi banali erhi barherekîrwe Nyamubâho erhi: «Muhire Omucîmba gw'Amalaganyo omu nyumpa yayûbakagwa na Salomoni mugala wa Daudi, mwâmi w'Israheli; murhacikaziguhêka aha birhugo. Bunôla mukazâgikolera Nyamubâho, Nyamuzinda winyu, n'olubaga lwâge Israheli. ⁴Mukaziyôrha muli barheganye nk'oku emilala yinyu enali, nk'oku emirhwe yinyu enali, omu kushimba irhegeko lya Daudi, mwâmi w'Israheli n'erya Salomoni, mugala wâge. ⁵Mukazibêra omu ka-Nyamuzinda omu kukolera ebigabi by'emilala ya bene winyu, ebya abantu b'olubaga, n'omurhwe gw'omulala gw'abaleviti. ⁶Murherekêre Basâka, mucîcêse, munamurheganyize bene winyu, lyo bashimba akanwa Nyamubâho aderhaga na Mûsa».

Olusiku lukulu lwa Basâka

⁷Yoshiyahu aha abantu b'olubaga oku bishwêkwa binyinyi, abâna-buzi n'abanahene; omubalè gwâbyo byâli bihumbi makumi asharhu, byoshi byoshi mpu birherekêrwe Basâka okwôla byanali ahôla byoshi oku binali bihumbi makumi asharhu, na nkâfu bihumbi bisharhu, ebyôla byoshi byarhengaga oku bintu bya mwâmi. ⁸Abarhambo bâge nabo bahâna buzira kurhindira, ebindi bintu oku lubaga, oku badâhwa n'oku baleviti: Hilikiya, Zekariyahu, na Yehieli, barhambo ba aka-Nyamuzinda, bahâ abadâhwa ebi bajiramwo olusiku lukulu lwa Basâka bâna-buzi bihumbi bibirhi na magana gali ndarhu na nkâfu magana asharhu; ⁹Kenanyahu, Shamayahu na Netanaeli, bene wâbo Hashabiyahu, Yeieli, na Yozabadi bo bali barhambo ba abaleviti, bahâ abaleviti ebya okurherekêra oku lusiku lukulu lwa Basâka, bâna-buzi bihumbi birhanu, na nkâfu magana arhanu. ¹⁰Obugashânize bwarheganyibwa ntyâla: abadâhwa babêra ngasi muguma aha anagwâsirwe okubêra, kuguma n'abaleviti nk'oku ebigabi byâbo binali, omu kushimba irhegeko lya mwâmi. ¹¹Abaleviti barherekêra Basâka, abadâhwa bakazishahuliza omukò bakazâgihâbwa n'okuboko kwâbo, erhi n'abaleviti banadwîrhe barheganya ebyarherekêrwa. ¹²Bahira hâgo hâgo ebihimbi byâli birheganyîbwe oku nterekêro z'ensirîra mpu babihe ebigabi by'emilala y'olubaga, lyo nabo bahasha okubirherekêra Nyamubâho nk'oku binayandisirwe omu citabu ca Mûsa; bajira ntyôla n'oku nkâfu. ¹³Enterekêro ya Basâka, bayiyôkera oku muliro nk'oku binarhegesirwe, n'ezindi nterekêro ntagatîfu, bakaziyendera omu nnoga, omu nyungu nkalange, banabigabira duba olubaga. ¹⁴Enyuma z'ahôla barheganya Basâka kuli bo bwônene na oku badâhwa, ebwa kubâ abadâhwa, bagala ba Aroni bali bagogomîrwe n'emikolo, kuhika bijingo erhi kurherekêra banadwîrhe barherekêra enterekêro z'ensirîra n'ez'amashushi. Co carhumaga abaleviti barheganya Basâka kuli bo na oku badâhwa, bagala ba Aroni. ¹⁵Abimbiza, bagala ba Asafu nabo bali aha ba gwâsirwe okubera omu kushimba irhegeko lya Daudi, erya Asafu, erya Hemani na Editunu omulêbi wa mwâmi, nabo abalanzi b'emihango bali ngasi baguma aha muhango gwâbo, barhali bacigwâsirwe okurhenga omu mikolo ebwa kubâ bene wâbo b'abaleviti bakazâgibarheganyiza Basâka.

¹⁶Ntyo kwo bwarheganyîbwe obwôla bugashânize kuli Nyamubâho muli o lwôla lusiku lukulu lwa Basâka, kuguma n'okurherekêra enterekêro z'enzirîra oku luhêrero lwa Nyamubâho, omu kushimba irhegeko lya mwâmi Yoshiyahu. ¹⁷Bene Israheli bali ahôla bakuza Basâka muli agôla mango, bajira n'olusiku lukulu lw'emigati erhalimwo lwango, nsiku nda. ¹⁸Ntâ wundi Basâka oli nk'oyo wahizirwe omu Israheli kurhenga amango g'omulêbi Samweli, na ntâ wundi ciru n'omuguma omu bâmi b'Israheli wahashirijira olusiku lukulu lwa Basâka luli nka olwôla

Yoshiyahu ajiraga boshi n'abadâhwa, abaleviti, bene Yûda boshi na bene Israheli boshi banali ahôla, kuguma n'abantu bayûbakaga e Yeruzalemu.

Obuzinda bwa Yoshiyahu

¹⁹ Omu mwâka gwa kali ikumi na munâni gwa okuyîma kwa Yoshiyahu agôla mango go bakuzagya ntyo olusiku lukulu lwa Basâka. ²⁰ Enyuma z'aho, erhi Yoshiyahu abà amâyûsa okushakûlula aka-Nyamuzinda, Neko, mwâmi w'e Mîsiri anacisôka mpu arhabalîre e Karkemishi oku burhambi bwa Efrata; Yoshiyahu naye ahuluka mpu akola agendimulwîsa. ²¹ Neko anacimurhumira entumwa zagendimubwîra erhi: «Bici onshimbire wâni mwâmi w'e Yûda? Arhali we nyishire ene; ci nyishire mulala muguma njire entambâla nago, na Nyamuzinda anambwîzire mpu nkanye. Omanyè wankalahira oku Nyamuzinda adesire, oli haguma na nâni, alekikuheza! ²² Ci kwônene Yoshiyahu arhalonzagya okumuleka, acîfulika omu kugendimulwîsa; arhayumvagya ebinwa bya Neko, n'obwo byâli binwa barhengaga omu kanwa ka Nyamuzinda, ayêgera akola alitula entambala omu kabanda ka Megido. ²³ Abalwî b'emiherho balasha emyampi emunda Yoshiyahu ali, mwâmi anacibwîra abarhumisi bâge, erhi: «Mpêki bulya namâbandwa bwenêne.» ²⁴ Abarhumisi bâge bamuhêka omu ngâlê, bagendimuhira omu yindi ngâlê yo yali yâge; bamuhêka e Yeruzalemu. Afà anabishwa omu nshinda za b'îshe. Yûda yêshi na Yeruzalemu bashîba mwâmi Yoshiyahu. ²⁵ Yeremiya ajira olwimbo lwa omulenge kuli Yoshiyahu; abimbiza b'abalume n'abakazi bâdesire ebiyêrekîre Yoshiyahu omu nyimbo z'okulaka kwâbo, kuhika ene; banakujira irhegeko omu Israheli. Na lolà oku ezôla nyimbo ziri nyandike omu Nyimbo z'Emirenge.

²⁶ Ebisigîre oku bijiro bya Yoshiyahu, emikolo yâge y'obukunda Lulema oku ngasi binayêrekîre oburhegesi bwa Nyamubâho, ²⁷ ebyôla bijiro, ebirhangiriza n'ebizinda, lolà oku okwôla kuli kuyandike omu citabu c'abâmi b'Israheli n'ab'e Yûda.

36

Olwa Yehowakazi

¹ Olubaga lw'omu cihugo lwayanka Yehowakazi^r, mugala wa Yoshiyahu, lwamujira mwâmi, ahâli h'îshe aha Yeruzalemu. ² Yehowakazi ali agwêrhe myâka makumi abirhi n'isharhu erhi abà mwâmi, anashinga myêzi isharhu ali mwâmi aha Yeruzalemu. ³ Omwâmi w'e Mîsiri amuyîmûla aha Yeruzalemu, anakazivurhîsa ecihugo, talenta igana za marhale, na talenta nguma ya masholo. ⁴ Ayîmika mwâmi omu Yûda n'omu Yeruzalemu, Eliyakimu, mwene wâbo Yehowakazi, ahindula izîno lyâge amuhà elya Yehoyakimu. Neko agwârha mwene wâbo Yehowakazi anacimuhêka e Mîsiri.

Olwa Yehoyakimu

⁵ Yehoyakimu agwêrhe myâka makumi abirhi n'irhanu amango abâga mwâmi, ayîma myâka ikumi na muguma ali mwâmi aha Yeruzalemu. Ajira ebiri bigalugalu omu masû ga Nyamubâho, Nyamuzinda wâge. ⁶ Nabukondozori, mwâmi w'e Babiloni asôka, ayisha amurhabâlîre, amushwêka na caburhinda w'omulinga muniolo kabirhi, amujâna e Babiloni. ⁷ Nabukondozori ahêka ebirugu byoshi by'omu ka-Nyamuzinda e Babiloni agendibihira omu ka-Nyamuzinda aha Babiloni. ⁸ Ebisigîre oku bijiro bya Yehoyakimu, amabî ajizire, n'ebyayîshire amango gâge, lolà oku ebyôla byoshi biri biyandike omu citabu c'abâmi b'e Yûda n'abà Israheli. Omugala Yoyakini, ayîma ahâli hâge.

Olwa Yoyakini

⁹ Yoyakini agwêrhe myâka munâni erhi abà mwâmi, ayîma myêzi isharhu na nsiku ikumi aha

^r36.1 Okuyegera ecihebraniya rhwanamuderha Yehowakhaz יְהוֹיָכִיזָכָר

Yeruzalemu. Ajira ebiri bigalugalu omu masù ga Nyamubâho. ¹⁰ Erhi omwâka gushubirhondêra, Nabukondonozi amuhêka e Babiloni haguma n'ebirugu by'engulo ndârhi bya omu ka-Nyamubâho; ayîmika mwâmi omu Yûda n'omu Yeruzalemu, Sidekiyahu, mwene Yoyakini.

Sidekiyahu ajà oku ntebe

¹¹ Sidekiyahu agwêrhe myâka makumi abirhi na muguma amango abâga mwâmi, ayîma myâka ikumi na muguma aha Yeruzalemu. ¹² Ajira ebiri bigalugalu omu masù ga Nyamubâho, Nyamuzinda wâge, arhanacirhêhekezagya embere z'omulêbi Yeremiya, ye wakazâgimubwîra ebya emwa Nyamubâho. ¹³ Acîhindula kuli mwâmi Nabukondonozi, owamulahirizagya oku izîno lya Nyamuzinda; abâ wa cikanyi cirhagomba, azibuhya omurhima gwâge nk'ibuye, omu kubula kwagomôkera Nyamubâho, Nyamuzinda w'Israheli.

Obugoma bw'olubaga

¹⁴ Abarhambo b'abadâhwa bayûshûla nabo obugoma, n'amabî g'agandi mashanja, banahemula n'aka-Nyamuzinda kalya yêne agishaga aha Yeruzalemu. ¹⁵ Nyamubâho, Nyamuzinda wa b'îshe akazâgibarhonda n'akanwa k'entumwa zâge, akaziyôrha abarhonda ntyôla n'embere, na kanjikanji, ebwa kubà ali babalire olubaga lwâge n'enyumpa yâge. ¹⁶ Ci bakazishekera ezôla ntumwa za Nyamuzinda, bagayaguza ebinwa byâbo, banakazishekera abalêbi bâge, kuhika obukunizi bwa Nyamuzinda bwalinda buyâka oku lubaga na ntà bufumu bwankacibukûzire.

Okushandwa kwa Yeruzalemu n'okuhêkwa bujâ

¹⁷ Okuhandi, Nyamubâho abayinamulira omwâmi w'e Kaldeya, anigûza n'engôrho emisole yâbo yoshi, omu ka-Nyamuzinda wâbo arhababaliraga ndi, oli omwânarhabana oli omwânanyere, oli abashosi, oli abalume bakola bagwêrhe emvi; Nyamubâho ahira byoshi omu maboko gâge. ¹⁸ Nabukondonozi ayanka ebirugu byoshi by'omu ka-Nyamuzinda, ebinene n'ebinyinyî, ayanka amagale goshi g'omu ka-Nyamuzinda n'amagale g'omu nyumpa ya mwâmi na ag'omu nyumpa z'abarhambo, ahêka e Babiloni. ¹⁹ Banaciyoça aka-Nyamuzinda, banahongola enkûta za Yeruzalemu, bayôca enyumpa nyinjâ zanalimwo zoshi, avunyangula anashandâza ebirugu binjâ byabâga mwo byoshi. ²⁰ Nabukondonozi ahêka e Babiloni ngasi boshi banafumire oku kuyîrhwa n'engôrho, bagendiba bajâ, n'abajâ b'abagala, kuhika amango g'oburhegesi bw'abâmi b'e Persi. ²¹ Okwôla koshi mpu lyo kuyunjula kulya Nyamubâho aderhaga n'akanwa k'omulêbi Yeremiya akaderhaga, erhi: kuhika ecihugo cibone cikola cigwêrhe kandi obusîme bwa okujira ensiku za Sabato, bulya hâli okurhamûka kw'amango ga Sabato muli agôla mango goshi g'okuhagulwa kw'ecihugo, kuhika hagera myâka makumi gali nda. Irhegeko lya Koreshi ²² Omu mwâka murhanzi kurhenga Koreshi ali mwâmi w'e Persi, lyo oluderho Nyamuzinda aderhaga omu kanwa k'omulêbi Yeremiya luyunjula; Nyamubâho ahira obugeramwa omu murhima gwa Koreshi mwâmi w'e Persi, anacirhuma entumwa y'akanwa n'ey'amaruba omu cihugo câge coshi aderha erhi: ²³ «Koreshi, mwâmi w'e Persi kwo adesire ntyâla: Nyamubâho, Nyamuzinda ôbâ omu malunga ampîre amâmi goshi ga hanôla igulu, anantegesire okumuyûbakira enyumpa aha Yeruzalemu omu Yûda. Ndi muli mwe oli w'omu lubaga lwâge? Nyamubâho, Nyamuzinda wâge amulange, anakanye asôke, agende!»

EZRA

Enshokolezi

Amango gw'omwâmi Artazerzesi w'e Persi, Ezra ahika e Yeruzalemu haguma n'engabo y'Abayahudi. Ezra ali burhanzi mwandisi wa mwâmi. Ago mango acilibuza erhi mmanja z'Abayahudi zirhuma. Mwâmi amuhà amaruba mpu aluse abantu b'e Yeruzalemu: ago maruba gahà Ezra olukengwa lw'okuhira irhegeko lya Mûsa omu mulala gw'Abuyahudi. Eyo munda e Yeruzalemu arhimâna Buyahudi banji bafundisire isakramenta ly'Obuhya n'abakazi barhali bw'omu bûko bw'Abayahudi (Ezr 7-10).

Ezra abà îshe wa «Abayahudi», «Olubaga lw'Abayahudi» lwahâbirwe oku bushiru bwâge ebi bimanyîso bisharhu byâgo byâgo:

- 1. Abayahudi barhengaga e Babeli lubà «lubaga lwîshogwa».*
- 2. Aka-Nyamuzinda k'e Yeruzalemu gwo murhima gw'idini ly'olwo lubaga.*
- 3. Okushimba irhegeko co cisiki c'okubà n'akalamo kanene kw' olwo lubaga.*

Ezra ali erhi alibuzibwe bwenêne n'okuyumanyanya olwo lubaga luhyâhya. Akolêsa obukali n'okuhana abantu barhashimbaga irhegeko bwinjà. Nk'arhali mukali, Abayahudi barhengaga e Babeli bali bacîgusha haguma n'abantu b'agandi mashanja. Ntyo ishanja ly'Abayahudi lyâli lyabà lisungunu (Ezr 9-10). Ezra ali mukulu w'abayandikaga okuyankirirwa kw'Abayahudi.

EBIRIMWO

- 1. Okuyagaluka kw'Abayahudi barhanzi: cigabi 1-2*
- 2. Okuyûbaka buhyâhya aka-Nyamuzinda: cigabi 3-6*
- 3. Obujà-bugo bwa Ezra: cigabi 7-8*
- 4. Okuyimânika ishanja ly'Abayahudi lyajiragwa na Ezra: cigabi 9-10*

1

EZRA

I. Okurhenga elubungo n'okushubiyûbaka buhyâhya aka-Nyamuzinda

Okuyagaluka

¹Omu mwâka murhanzi kurhenga Sirusi ali mwâmi e Persi^s, lyo oluderho Nyamubâho aderhereraga omu kanwa k'omulêbi Yeremiya luyunjula, Nyamubâho ahira obugeremwa omu murhima gwa Sirusi mwâmi w'e Persi, anacirhuma entumwa y'akanwa n'ey'amaruba omu cihugo câge coshi, erhi: ²«Sirusi mwâmi w'e Persi kwo adesire ntya: Nyamubâho Nyamuzinda ôbà omu mpingu ampîre amâmi goshi ga hano igulu, anantegesire okumuyûbakira enyumpa aha Yeruzalemu, omu Buyahudi. ³Ngasi muli mwe oli muntu w'olubaga lwâge, Nyamuzinda wâge amulange, akanye ajê e Yeruzalemu omu Buyahudi agend'iyûbaka enyumpa ya Nyamubâho, Nyamuzinda w'Israheli. ⁴Abanasigire boshi omu bantu b'e Buyahudi, omu ngasi cihugo banalimwo coshi, eyo munda banarhabâle n'ensaranga n'amasholo n'ebirugu; bahêke obusò na

^s**1.1** Sirusi ayîma e Persi kurhenga omu mwâka gwa 538 embere Mwâmi Yezu aburhwe.

ngasi bindi banabwîne bankahash'ibahà, bagend'iyûbakamwo enyumpa ya Nyamubâho e Yeruzalemu.

⁵ Abakulu b'omulala gwa Yûda, ogwa Benyamini, abadâhwa n'Abaleviti, ngasi abà Nyamuzinda anahizire muli obwo bugeremwa bwâge, banayîmuka bagend'iyûbaka aka-Nyamuzinda e Yeruzalemu. ⁶ N'abalungu bâbo boshi bakaz'ibarhabâla n'ebirugu by'amasholo, amarhale n'ebindi birugu; bahirakwo ebirhungwa buzira kuganja orhundi rhulugu rhwa ntya ntya bakazâg'ibahà.

⁷ Mwâmi Sirusi anacirhola birya birugu mwâmi Nabukondonozori anyagaga e Yeruzalemu kandi na okubihira omu nyumpa y'omuzimu wâge. ⁸ Sirusi, mwâmi w'e Persi, anaciyanka birya birugu byoshi, anacibifumbasa Mitredati ye wali mulanzi w'embîko, naye abigoshola, byajà emwa Sebasari, ye murhwâli wali oyîmire omu Yeruzalemu e Buyahudi. ⁹ Alaga omubalè gw'ebyo birugu: rhubêhe makumi asharhu rhwa masholo, rhubêhe cihumbi rhwa marhale, rhwere makumi abirhi na mwenda; ¹⁰ rhubêhe makumi asharhu rhwa masholo, na rhundi rhubêhe magana anni n'ikumi rhwa marhale, rhwaligi rhwa kabirhi n'ebindi birugu cihumbi. ¹¹ Byoshi haguma ebirugu by'amasholo n'eby'amarhale byâli bihumbi birhanu na magana anni. Sebasari agalukana byoshi erhi balya bâli bahêsirwe bujâ e Babiloni bashubira e Yeruzalemu.

2

Olukere lw'abayagalukaga

¹ Alaga engabo y'abantu bahêkagwa bujâ na mwâmi Nabukondonozori mwâmi w'e Babeli, amango bagwârthagwa mpira, kandi bashub'iyagaluka, bashubira e Yeruzalemu omu Buyahudi, ngasi muguma omu cishagala câge. ² Baligi abarhengaga yo na Zorobabeli, Yozwè, Nehemiya, Seraya, Rehelaya, Nahamani, Mordokayi, Bilshani, Mispar, Bigwayi, Rehumu, Bânâ: omuganjo gw'olwo lubaga lwa bene Israheli: ³ Bene Parosi, bihumbi bibirhi n'igana na makumi gali nda. ⁴ Bene Shefatya, magana asharhu na makumi gali nda na babirhi. ⁵ Bene Ara magana gali nda na makumi gali nda na barhanu. ⁶ Bene Pahat-Mowabu, bo bene Yozwè na bene Yowabu, bihumbi bibirhi na magana gali munâni na ikumi na babirhi. ⁷ Bene Elamu, cihumbi na magana abirhi na makumi arhanu na bâni. ⁸ Bene Zatu, magana galimwenda na makumi anni na barhanu. ⁹ Bene Zakayi magana gali nda na makumi gali ndarhu. ¹⁰ Bene Bâni, magana gali ndarhu na makumi anni na babirhi. ¹¹ Bene Bebayi, magana gali ndarhu na makumi abiri na basharhu. ¹² Bene Azgadi, cihumbi na magana abirhi na makumi abirhi na babirhi. ¹³ Bene Adonikamu, magana gali ndarhu, makumi gali ndarhu na ndarhu, ¹⁴ Bene Bigwayi: bihumbi bibirhi na makumi arhanu na ndarhu. ¹⁵ Bene Adini, magana anni na makumi arhanu na bâni. ¹⁶ Bene Ateri, w'omu mulala gwa Hezekiyahu, makumi gali mwenda na munâni. ¹⁷ Bene Bezayi; magana asharhu na makumi abirhi na basharhu. ¹⁸ Bene Yora, igana na ikumi na babirhi. ¹⁹ Bene Hashum, magana abirhi na makumi abirhi na basharhu. ²⁰ Bene Gibari, makumi gali mwenda na barhanu. ²¹ Bene Betelehemu, igana na makumi abirhi na basharhu. ²² Bene Netofa, makumi arhanu na ndarhu. ²³ Bene Anatoti, igana na makumi abirhi na munâni. ²⁴ Bene Azimaweti, makumi anni na babirhi. ²⁵ Bene Kiryati-Yearimi na Kefira na Beroti, magana gali nda na makumi anni na basharhu. ²⁶ Bene Rama na Geba, magana gali ndarhu na makumi abirhi na muguma. ²⁷ Bene Mikimasi, igana na makumi abirhi na babirhi. ²⁸ Bene Beteli na Ayi, magana abirhi na makumi abirhi na basharhu. ²⁹ Bene Nebo, makumi arhanu na babirhi. ³⁰ Bene Magbishi, igana na makumi arhanu na ndarhu. ³¹ Bene owundi Elamu, cihumbi na magana abirhi na makumi arhanu na bâni. ³² Bene Harimu, magana asharhu na makumi abirhi. ³³ Bene Lodi na Hadidi na Ono, magana gali nda na makumi abirhi na barhanu. ³⁴ Bene Yeriko, magana asharhu na makumi anni na barhanu. ³⁵ Bene Sena, bihumbi bisharhu na magana gali ndarhu na makumi asharhu.

³⁶ Abadâhwa: Bene Yedaya w'omu bûko bwa Yozwè, magana gali mwenda na makumi gali nda

na basharhu. ³⁷ Bene Imeri, cihumbi na makumi arhanu na babirhi. ³⁸ Bene Pashehuri, cihumbi na magana abirhi na makumi anni na nda. ³⁹ Bene Harimu, cihumbi n'ikumi na nda.

⁴⁰ Abaleviti: Bene Yozwè na bene Kadmieli na Hodayiwa, makumi gali nda na bâni. ⁴¹ Abimbiza: Bene Asafi, igana na makumi abirhi na munâni. ⁴² Abalanga enyumvi: Bene Shalumu, bene Ateri, bene Talmoni, bene Akubu, bene Hatita, bene Shobayi, boshi haguma, igana na makumi asharhu na mwenda.

⁴³ Abanatineni: Bene Siha, bene Hasufa, bene Tabaoti^t, ⁴⁴ bene Kerosi, bene Siyaha, bene Padoni, ⁴⁵ bene Lebana, bene Hagaba, bene Akubu, ⁴⁶ bene Hagabu, bene Shalmayi, bene Hanani, ⁴⁷ bene Gideli, bene Gahari, bene Reaya, ⁴⁸ bene Resini, bene Nekoda, bene Gazamu, ⁴⁹ bene Uza, bene Paseya, bene Besaya, ⁵⁰ bene Asena, bene Meuni, bene Nefushisim, ⁵¹ bene Bakbuku, bene Hakufa, bene Haruru. ⁵² Bene Basluti, bene Mehida, bene Harsha, ⁵³ Bene Barkosi, bene Sisera, bene Tema, ⁵⁴ bene Nesiya na bene Hatifa.

⁵⁵ Abâna b'abajà ba Salomoni: Bene Sotayi, bene Sofereti, bene Peruda, ⁵⁶ bene Yaala, bene Darkoni, bene Gideli, ⁵⁷ bene Shefatya, bene Hatili, bene Pokereti-Hasebayimi, bene Ami. ⁵⁸ Abanatineni na bene abajà ba Salomoni haguma bahika omu magana asharhu na makumi gali mwenda na babirhi.

⁵⁹ Abarhengaga e Tel-Mela, Tel-Harsha, Kerubu, Adani na Imeri barhahashag'iderha emilala yâbo n'obûko bwâbo lyo bamanyîsa oku bali bene Israheli. ⁶⁰ Bene Delaya, bene Tobiya, bene Nekoda: Magana gali ndarhu na makumi arhanu na babirhi; ⁶¹ n'omu bene Abadâhwa: bene Habaya, bene Hakosi, bene Barzitat owayankaga mwâli wa Barzilai, Omugaediti, lêro ayîrikwa izîno lyâge. ⁶² Balonza ebitabu by'obûko bwâbo barhanabubonagamo; bakulwa omu badâhwa. ⁶³ N'omurhambo abahanza okulya oku biryo bitagatîfu bwenêne, kuhika habè omudâhwa wankadôsa Nyamubâho omu kukolêsa Urimu na Tumimi^u.

⁶⁴ Olubaga loshi lwahika omu bantu bihumbi makumi anni na bibirhi na magana asharhu na makumi gali ndarhu, ⁶⁵ buzira kuganja bambali na bambali-kazi bâbo abâli bahisire omu bihumbi nda na magana asharhu na makumi asharhu na nda; mulibo mwâli bîmbiza magana abirhi, abalume n'abakazi. ⁶⁶ Bali bagwêrhe nfarasi magana gali nda na makumi asharhu na ndarhu, ndogomi magana abirhi na makumi anni na irhanu; ⁶⁷ ngamiya magana anni na makumi asharhu na irhanu na bihumbi ndarhu na magana gali nda na makumi abirhi ga bindi bihêsi.

⁶⁸ Banji omu bakulu b'emilala, erhi bahika aha ka-Nyamuzinda e Yeruzalemu, barherekêra enterekêro, banalonza ako ka-Nyamuzinda mpu kashub'ishakûlulwa aha kanali. ⁶⁹ Bahâna ebindi omu mbîko y'omukolo nk'oku banahashire: drakima z'amasholo bihumbi makumi gali ndarhu na ciguma, bihumbi birhanu bya marhale, na bishûli igana bya badâhwa. ⁷⁰ Abadâhwa n'Abaleviti na baguma omu lubaga babêra aha Yeruzalemu; abimbiza, abalanzi n'abâ-Natineni bajà omu bishagala byâbo; n'abandi bene Israheli boshi bajà omu bishagala byâbo.

3

Okushubirhangira enterekêro

¹ Erhi omwêzi gwa kali nda gubà gwamayîsha, n'erhi bene Israheli babà bakola bali omu lugo,

^t**2.43** Abo bali bantu bagoshôlagwa na mwâmi Daudi n'abarhambo mpu bagend'ikakolera bene Levi (Ezr 8,20). Abo bantu bali b'omu bûko bwa banyamahanga (ciru amazîno gâbo gône gabahanyire). bakâg'irhabâla oku mikolo misungunu misungunu omu ka-Nyamuzinda (Eze 44, 7-9; Yo, 9, 23-27).

^u**2.63** Ecihanzo c'okulya oku biryo bitagatîfu: rhulole omu Lev 22,10-16; Urimu na Tumimi: byâli birugu abadâhwa bakâg'ikolêsa mîra kurhenga mwâmi Daudi nka balonza okumanya obulonza bwa Nyamuzinda (1 Sam 14, 41; Mig 16, 33; Lub 28, 30)

olubaga loshi nka muntu muguma lwanacishûbûzanya aha Yeruzalemu. ²Yozwè nwene Yosadaki na bene wâbo b'abadâhwa na Zorobabeli mwene Shealtieli na bene wâbo, barhondêra okuyûbaka oluhêrero lwa Nyamuzinda w'Israheli mpu bajirireko enterekêro nk'oku biyandisirwe omu Marhegeko ga Mûsa, muntu wa Nnâmahanga. ³Bayûbakira oluhêrero oku makondo galo' bulya bâli omu bwôba bw'amashanja gali omu cihugo; banacihêra Nyamubâho enterekêro z'embâgwa sêzi na bijingo. ⁴Banacikuza olusiku lukulu lw'amahêma, nk'oku binayandisirwe; banakarherekêra ngasi lusiku nk'oku binayandisirwe oku nterekêro ya ngasi lusiku. ⁵Enyuma ly'aho banacirherekêra enterekêro ya ngasi lusiku, bahirako enterekêro za Sabato n'ez'okubaluka kw'omwêzi n'eza ngasi nsiku nkulu zinayêrekîre Nyakasane na abalonzize bakaz'ihêra enterekêro banalonzize. ⁶Oku lusiku lurhangiriza lw'omwêzi gwa kali nda, banarhangira okuhêra Nyamubâho enterekêro zâbo ci eciriba ca aka-Nyamuzinda cirhali cicibandwa. ⁷Banacihâna ensaranga emw'abashongola amabuye n'ababinji b'empaho. Banacihana ebiryo n'amamvu n'amavurha oku Banyasidoni n' Abanyatiri mpu babarhumire emirhi y'ecidra y'e Libano omu kubigereza oku nyanja kuhika e Yafà, nk'oku mwâmi Sirusi w' Abapersi anali amâyêmêra. ⁸Omu mwâka gwa kabirhi kurhenga banahisire aha nyumpa ya Nyamuzinda aha Yeruzalemu omu mwêzi gwa kabirhi, Zorobabeli mugala wa Shealtieli na Yozwè mwene Yosadaki n'abandi bene wâbo banalibasigîre, abadâhwa n'Abaleviti n'abandi boshi banarhenga emunda bali bahêsirwe bujâ kujâ e Yeruzalemu, barhondêra okuyîmika Abaleviti ba kurhenga myâka makumi abirhi na kujâ enyanya mpu bagendêse bwinjâ emikolo y'enyumpa ya Nyakasane. ⁹Yozwè n'abagala na bene wâbo, Kadmieli n'abagala, bene Yûda, banacîcîhira haguma mpu barhambule abakozi b'aka-Nyamuzinda na bene Henadadi n'abâna bâbo na bene wâbo boshi Baleviti. ¹⁰Amango abanyakasi bayunjuzagya eciriba c'aka-Nyamuzinda, abadâhwa bayisha n'emyambalo yâbo n'emishekera, n'Abaleviti badwîrhe embale zâbo, mpu bakuze Nyakasane nk'oku Daudi mwâmi w'Israheli anali arhegesire. ¹¹Barhondêra okukuza Nyakasane: bulya kuli kwinjâ na obo-njo bwâge oku bene Israheli buli bw'ensiku n'amango. N'olubaga loshi lwakabanda orhubababo rhw'amasîma omu kukuza Nyakasane bulya bamabanda eciriba c'aka-Nyamuzinda. ¹²Badâhwa banji, n'Abaleviti n'abashamuka b'emilala, abâli babwîne aka-Nyamuzinda karhanzi barhengamwo abakalaka n'izû linene ago mango banasimikaga eciriba c'enyumpa; na bandi banji bakabanda orhubababo rhw'okushagaluka n'okusîma. ¹³Olubaga lurhankacimanyire oluli lubî lw'orhubababo rhw'amasîma n'endûlû z'okulaka kwalo, bulya olubaga lwamakayâma bwenêne n'olwo lubî lwajâ kuli.

4

Okuyîmanzibwa kw'emikolo

¹Erhi abashombanyi ba Yûda na Benyamini bayumva oku balya bantu barhengaga emunda bali balulizîbwe bakola badwîrhe bayûbaka aka- Nyamuzinda ka Nyamubâho w'Israheli, ²banaciyisha emunda Zorobabeli ali na Yozwè^w n'abarhambo ba ngasi milala, banacibabwîra

^v**3.3** Oluhêrero lwayûbakirwa oku makondo gâlwo, bulya eciriba c'oluhêrero lwa mîra cal'imanyikîne kuli boshi: ciru n'amango g'olubungo, Abayahudi babêraga e Yeruzalemu bagendekera okukaz'iyîsh'iharâmya Nyamuzinda omu ciriba c'oluhêrero lwa mîra (Yer 41, 5). Amashanja gali omu cihugo: bâli Buyahudi na ngasi bandi bal'ibezire omu Israheli-Palestina amango g'olubungo. Balimwo Abasamariya, Abamowabu, Abaamoni. Abo boshi barhayumvanyagya na bene Israheli barhengaga elubungo e Babiloni (Ezr 9, 1-2; 10, 2.11; Neh 9, 30).

^w**4.2** Kuharâmya Nyamuzinda: kuli kumuhûna oburhabâle, kumuhamagaza ci bwenêne omu ka-Nyamuzinda. Olwo luderho luyirukir'iboneka omu citabu c'Enganîro: 1 Nga 22.19; 2 Nga 17.4;

mpu: Muleke rhuyûbake haguma rhweshi ako ka-Nyamuzinda, bulya nîrhu anali oyo Nyamuzinda winyu ye rhunaharâmya kurhenga amango g' Asaradoni, mwâmi w'e Sîriya, ye wa rhuyinamuliraga eno munda. ³ Ci konene Zorobabeli, na Yozwè n'abandi bashamuka b'emilala y'Abayahudi banacibashuza, mpu: Kurhashingânîni murharhabâle okuyûbaka enyumpa ya Nyamuzinda. Guli mukolo gwîrhu rhwêne gw'okuyûbakira Nyamubâho Nyamuzinda w'Israheli nk'oku mwâmi Sirusi w'e Persi anarhurhegekaga. ⁴ Lêro olwo lubaga Iwanacijaho Iwarhondêra okubulîsa olubaga lw'Abayahudi omurhima gw'okuyûbaka. ⁵ Banacihongera abahanuzi babî mpu bakahà olubaga amahano mabî lyo balek'iyûbaka. Banacijira ntyo omu mango mwâmi Sirusi w'e Persi anali oku ntebe goshi kuhika omu kuyîma kwa Dariusi naye mwâmi w'e Persi.

Entambala y' Abasamâriya kuli Zerzesi na Artazerzesi

⁶ N'amango Zerzesi ali akola mwâmi, banayandika amaruba g'okushobeka abantu b'e Buyahudi n'ab'e Yeruzalemu. ⁷ N'omu mango g'Artazerzesi, Bishilamu, Mitredati, Tabeeli n'abâbo boshi banaciyandikira Artazerzesi mwâmi w'e Persi amaruba omu Ciharamiya. ⁸ Omurhambo Rehumu n'omwandisi Shimeshayi banaciyandikira Artazerzesi amaruba gali gadesire ntya oku biyêrekîre Yeruzalemu. ⁹ Mpu rhwono: Rehumu, ye oligi murhambo, na Shimeshayi, ye mwandisi n'abâbo; abacîranuzi, abajà-bugo n'abakozi; ab'e Huruki, ab'e Babiloni, ab'e Suza, bo baligi b'e Elamu, ¹⁰ kuguma n'agandi mashanja ag'olya muntu mukulu bwenêne n'owajir'irenge, ye Asurbanipali, yêne ahêkaga anagend'ibayûbakira omu cishagala ca Samâriya n'omu bindi bishagala by'ishiriza lya Efrata.

¹¹ Alaga ago maruba barhumiraga mwâmi Artazerzesi mpu: «Bambali bâwe abayûbaka olundi lunda lw'Olwîshi lwa Efrata. ¹² Mwâmi amanye oku balya Buyahudi bayinamukaga emwâwe, barhurhinzirekwo hano Yeruzalemu; bakola badwîrhe bayûbaka lulya lugo lubà cikanyi cirhagomba, lukaliha bwenêne; bakola badwîrhe bayîmanza enkûta n'okuzibuhya buhyâhya eciriba câlo. ¹³ Mwâmi ayôrhage amanyire oku erhi olwo lugo lwankanayûbakwa, n'enkûta zâlwo erhi zankanashub'iyîmanzibwa, abo bantu barhakacivurha, nîsi erhi okurhûla mwâmi n'okuhongera obuhashe bw'okugera, n'okwo guli muhona munene oku bwâmi. ¹⁴ Bulya rhwono, nk'oku rhulya omunyu omu bwâmi, kurharhushingânîni okubona mwâmi agayaguzibwa, rhwamarhuma emwa mwâmi emyanzi y'okumumanyisa okwo. ¹⁵ Bagend'alongereza omu bitabu by'okukengêza bya basho wanamanya oku olwo lugo lubà cikanyi cirhagomba, lwalibuzize abâmi n'abaluzi; wabona oku kurhenga mîra erhi kugoma banagoma. ¹⁶ Rhumanyisize mwâmi oku erhi olwo lugo lwankanashub'iyûbakwa n'erhi enkûta zâlwo zankanashub'iyîmanzibwa, kuli okwo konene orhankacibà n'akantu nk'olundi lunda lw'olwîshi lwa Efrata.»

¹⁷ Mwâmi agalula eri ishuzo: emw'omurhambo Rehumu, n'emwa Shimeshayi owali mwandisi n'emw'abâbo boshi banabà e Samâriya n'omu bindi bihugo binabà olundi lunda lwa Efrata, erhi: murhûla! ¹⁸ Amaruba mwarhurhumiraga gasomirwe bwinjà bwinjà, ganayumvikana embere zîrhu. ¹⁹ Nahânyire irhegeko, banajà bafûkula, banashanga oku nêci kurhenga mîra olwo lugo lurhahusa kugomera abâmi, n'oku banajamwo enshumishumi n'okucîhindula dubaduba. ²⁰ Aha Yeruzalemu hakola hayimire abâmi b'obuhashe bunji, barhegeka ecihugo c'olundi lunda lwa Efrata, banakabavurhira, okurharhûla n'okuhonga obuhashe bw'okugera. ²¹ Kuli okwo muhane irhegeko ly'okuyimanza emikolo y'abo bantu, lyo olwo lugo lulek'ishub'iyûbakwa, kuhika amango nakurhegeka niene. ²² Mumanye mwankanabula bushîbirira okwo, ly'obubî bulek'iyûshûka oku muhona gwa mwâmi.

²³ Okubundi erhi ago maruba ga mwâmi Artazerzesi gasomwa embere za Rehumu, Shimeshayi ye wali mwandisi, boshi haguma n'abâbo balîkûlira duba duba e Yeruzalemu emw'Abayahudi, babayimangiza emikolo n'obukali n'emisî. ²⁴ Okubundi obwo bayîmanza okwo kukola oku ka-Nyamuzinda aha Yeru zalemu; kwanaciyîmanzibwa ntyo myâka ibirhi kurhenga okuyîma kwa

Dariusi mwâmi w'e Persi.

5

Okuyûbaka aka-Nyamuzinda n'oku bakayunjuzagya (520-515)

¹ Abalêbi Hageyo na Zakariya, mwene Ido, banacimanyîsa Abayahudi b'e Buyahudi n'ab'e Yeruzalemu ebinwa by'obulêbi bya Nyamuzinda w'Israheli bâli badwîrhe. ² Lêro obwo, Zorobabeli mwene Shealtieli, na Yozwè mugala wa Yosadoki, bacîrhulira oku mikolo, bashubirira okuyûbaka aka-Nyamuzinda aha Yeruzalemu. Bali bayimangîrwe n'abo balêbi ba Nyamuzi nda. ³ Muli ago mango, gonênè, Tatenayi, ye waligi murhambo w'ishiriza ly'olwîshi Iwa Efrata, Shetarboznayi n'abâbo, banacijà emunda bali, banacibadôsa mpu: Ndi wabahâga obuhashe bw'okuyûbaka eyi nyumpa n'okuyîmanza ezîra nkuta? ⁴ Lêro rhwanacibadôsa nti: Amazîno g'abayûbaka eyo nyumpa bo ba ndi? ⁵ Ci isù Iya Nyamuzinda lyâli oku bashamuka b'Abayahudi; barhanahash'igibacîka okuyûbaka kuhika omwanzi gwahika kuli Dariusi na kuhika babà galulira amaruba kuli okwo.

⁶ Empamîso ly'ago mamba Tatenayi ye waligi murhambo w'ishiriza ly'olwîshi Iwa Efrata n'abâbo Shetarboznayi n'abâbo b'e Arfasaka babaga ishiriza ly'o lwîshi Iwa Efrata yanacihika kuli mwâmi Dariusi. ⁷ Banacimurhumira ogwo mwanzi, n'ebyali biyandisirwe by'ebi: Omurhûla emwa Nnawîrhu Dariusi gugandâze bwenêne! ⁸ Mwâmi amanye oku rhwajire omu lugo ly'Obuyahudi, aha nyumpa ya Nyamuzinda mukulu. Edwîrhe yayûbakwa n'amabuye manene n'emirhi edwîrhe yayongoberera omu nkuta. Ogwo mukolo gudwîrhe gwajirwa ntyo gunagendesire bwinjà omu maboko gâbo. ⁹ Lêro obwo rhwanacidôsa abo bashamuka, rhwababwîra ntya nti: Ndi wabahâga obuhashe bw'okuyûbaka eyi nyumpa n'okuyîmusa ezi nkuta? ¹⁰ Rhwanabahûnyire amazîno gâbo nti rhukumanyîse go, ly'oyandika amazîno g'abantu babakulîre.

¹¹ N'oku barhushuzize k'oku: Mpu rhuli barhumisi ba Nyamuzinda w'empingu n'igulu, rhwono rhwashub'iyûbaka enyumpa yarhangig'iyûbakwa mîra hamagera myâka minji, yayûbakagwa, yanayunjuzibwa n'omwâmi mukulu w'Israheli. ¹² Ci konene erhi ababusi bîrhu bacishologosa Nyamuzinda w'empingu, abahâna mpira omu maboko ga Nabukondonozori, mwâmi w'e Babiloni^x. Ye Munya-Kaldeya washâbaga eyo nyumpa, n'olubaga aluhêka bujà e Babiloni. ¹³ Ci konene omu mwâka murhanzi gwa Dariusi, kurhenga ali mwâmi omu Babiloni, mwâmi Sirusi anacihâna irhegeko mpu ako ka-Nyamuzinda kashub'iyûbakwa, ¹⁴ Kwo na kuguma mwâmi Sirusi anacikûla omu nyumpa y'okuhêrera aha Babiloni ngasi kalugu k'amasholo erhi ka marhale mwâmi Nebukondonozori arhenzagya muli ako ka-Nyamuzinda kali aha Yeruzalemu banakahêka omu luhêro e Babiloni; abihà muntu muguma izîno lyâge ye Sheshbazari, oyu mwâmi ayîmikaga murhambo. ¹⁵ Anacimubwîra erhi: «Rhôla ebi birugu, ogend'ibibîka omu ka-Nyamuzinda kali aha Yeruzalemu; n'eyo nyumpa eyûbakirwe halya yanabaga». ¹⁶ Okubundi obwôla Sheshbazari anaciyisha anagwîka amabuye g'omurhondêro gw'ako ka-Nyamuzinda kali aha Yeruzalemu kurhenga ago mango kuhika buno kuyûbakwa kanayûbakwa, karhanaciyunjula.

¹⁷ Na bunôla, akabà mwâmi akulonzize, bajè bafûkula omu nyumpa y'e mbîko za mwâmi, aho Babiloni, Iyo bamanya erhi kwo binali mwâmi Sirusi anarhegesire okuyûbaka akwo ka-Nyamuzinda kali aha Yeruzalemu. Buzinda bwaho mwâmi anarhumanyîsa kuli okwo.

6

¹ Okubundi, mwâmi Dariusi anacirhegeka mpu bagend'ifûkula embîko bakazâg'ibîkiramwo

^x**5.12** : Okushâbûlwa kw'eyo nyumpa omu mwâka gwa 587 bwâli buhane Nyamuzinda ahâga olubaga lwâge erhi byâha byâlwo birhuma.

ebirugu aha Babiloni¹. ²Aha Ekbatani, mûbako muguma gwàli omu murhundu gw'e Mêdi; banacifulûlamwo muzinge muguma bali bayandisiremwo, mpu: Eby'okukengêzibwa.

³Omu mwâka murhanzi gwa mwâmi, Sirusi, mwâmi Sirusi ali ahânyire irhegeko, erhi: Aka-Nyamuzinda kabà aha Yeruzalemu. Eyo nyumpa e shub'iyûbakwa, eyôrhe nyumpa ya nterekêro, eciriba câyo naco cishub'iyûbakwa. Obulî bwâyo bubè bwa makoro makumi galindarhu, n'oburherema makoro makumi galindarhu. ⁴Cijirwe na makondo asharhu ga mabuye gakombeziwe bwinjà, na mulongo muguma gwa mpaho. Ebirugu by'okuyûbaka eyo nyumpa byalolwa n'omulala gwa mwâmi. ⁵Na kandi bagalule ebirugu by'amasholo n'eby'amarhale by'omu ka-Nyamuzinda.

⁶Bunôla Tatenayi, murhambo w'olundi lunda lw'olwîshi lwa Efrata, Shetarboznayi n'abâbo b'e Arfasaka, abâli ishiriza ly'olwîshi: Muciyêgûle n'eyo munda, ⁷munaleke emikolo y'okuyûbaka ako ka-Nyamuzinda ejirwe bwinjà. Omurhambo w'Abayahudi n'abashamuka b'Abayahudi bayûbake eyo nyumpa ya Nyamuzinda aha enaba. ⁸Alaga irhegeko nkuhîre liyêrekîre ebi wajira n'abo bashamuka b'Abayahudi omu kuyûbaka ako ka-Nyamuzinda: Oku birugu bya mwâmi, byarhenga oku mpongano y'ishiriza ly'olwîshi, bikolêsibwe omu kulyûla bwinjà abo bantu, lyo halek'ibà amango barhayûbasiri. ⁹Eby'obulagîrire oku nterekêro ya Nyamuzinda w'empingu: emicûkà y'empanzi, engandabuzi, abâna-buzi, engano, omunyu, idivayi n'amavurha, nk'oku abadâhwa bali aha Yeruzalemu banahûnyire ngasi lusiku buzira kubulikana kantu kalebe, ¹⁰ntyo banahâna enterekêro y'akisûnunu kinjà, bahêre Nyamuzinda w'empingu, banakashenga, mwâmi alame bwinjà, kuguma n'abâna bâge. ¹¹Kandi nshubir'ihâna eri irhegeko: Erhi hankajira owahindula akantu kuli obu burhegesi bwâni, banakûle omutungo omu nyumpa yâge, banamumanikekwo na kuli okwo enyumpa yâge eshandwe. ¹²Nyamuzinda wahiraga izîno lyâge omwo ashabûle ngasi mwâmi na ngasi lubaga lwankayimusa okuboko mpu lujire kundi kundi, nîsi erhi okuhongola ako ka-Nyamuzinda kali aha Yeruzalemu! Nie Mwâmi Dariusi mpanyire elyo irhegeko, kukwânine lishimbwe bwinjà na duba.

¹³Okubundi Tatenayi, murhambo w'olundi lunda lw'olwîshi lwa Efrata, Shetarboznayi n'abâbo banacishimba duba duba okwo mwâmi Dariusi àli arhegesire. ¹⁴Nabo balya bashamuka b'Abayahudi banacirhondêra okuyûbaka n'omukolo gwâbo gwababêra, bulya bali bayimangîrwe n'abalêbi Hageyo na Zakariya mwene Ido. Banaciyunjuza nka kulya Nyamuzinda w'Israheli anarhegeka na Cirusi, na Dariusi, na Artazerzesi, mwâmi w'e Persi. ¹⁵Eyo nyumpa bayibumba omu nsiku isharhu z'omwêzi gw'Adari^z, omu mwâka gwa kali ndarhu kurhenga Dariusi ali mwâmi. ¹⁶Bene Israheli, abadâhwa, Abaleviti, n'abasigalaga boshi muli balya bali bahesirwe bujà, ngasi banayololagwa boshi, bajira olusiku lukulu lw'okugishwa kw'ako ka-Nyamuzinda. ¹⁷Barherekêra kuli olwo lusiku lw'okugishwa kw'aka-Nyamuzinda, mpanzi igana, ngandabuzi magana abirhi, bâna-buzi magana anni n'oku mpyûlo y'ebyâha bya bene Israheli boshi barhûla bihebe ikumi na bibirhi nk'oku amashanja g'Israheli ganali. ¹⁸Banaciyîmika abadâhwa nk'oku banagabanyikaga, n'Abaleviti oku mirhwe y'okuhêra Nyamuzinda aha Yeruzalemu, kulya binayandisirwe omu citabu ca Mûsa.

Basâka w'omwâka gwa 515 embere za Kristu

¹⁹Abo bali bahesirwe bujà, banayagaluka, bajira olusiku lukulu lwa Basâka omu nsiku ikumi n'ini z'omwêzi gwa burhanzi. ²⁰Ebwa kubà abadâhwa n'Abaleviti bali bamacicêsa boshi oku banali, bakolaga bacîre; banacirherekêra Basâka kuli bo bônene. ²¹Ntyo, bene Israheli banarhengaga bujà balya Basâka, kuguma na balya bacîyegulaga oku ngeso ngalugalu z'abapagani, bacîhira kulibo omu kulonza Nyamubâho, Nyamuzinda w'Israheli. ²²Nsiku nda zoshi

¹6.1 Eryo izîno lya Babiloni kuli kulonza okuderha nkaba ecihugo coshi (rhulole muli Ezr 5,17).

²6.15 Kwo kuderha kasikiru kazinda (mwêzi gwa kabirhi) - lukanga (mwêzi gwa kasharhu) Adari mwâka 515.

erhi bakuza n'obusîme bunene olusiku lukulu^a lw'emigati erhalimwo ngezo, bulya Nyamubâho amabasîmîsa erhi abayerekeza omurhima gwa mwâmi w'e Asîriya, mpu abarhabâle muli ogwo mukolo gw'okuyûbaka enyumpa ya Nyamubâho, Nyamuzinda w'Israheli.

7

II. Ezra na Nehemiya bayûbaka ecinyabuguma

Okubalama kwa Ezra n'obugo bwâge

¹ Enyuma ly'aho, amango Artazerzesi âli mwâmi w'e Persi, Ezra mugala wa Seraya, mugala w'Azarya, mugala wa Hilkiya, ² mugala wa Shalumu, mugala wa Sadoki, mugala w' Ahitubi, ³ mugala w'Amarya, mugala wa Merayoti, ⁴ mugala wa Zerahya, mugala wa Uzi, mugala wa Buki, ⁵ mugala w'Abishuwa, mugala wa Pinasi, mugala wa Eleazari, mugala w'omudâhwa mukulu Aroni. ⁶ Oyu Ezra anacisôka kurhenga e Babiloni. Ali mwandisi omanyîrîre enyigîrizo za Mûsa^b, ezi Nyamubâho, Nyamuzinda w'Israheli ahânaga yêne. Kulya kubà okuboko kwa Nyamuzinda kwâli kuli ye, mwâmi anamuyêmêrera ngasi ebi anahûnaga byoshi. ⁷ Banji omu bene Israheli, abadâhwa, Abaleviti, abimbiza, abalanzi b'enyumvi, Abanatineni, nabo basôkera e Yeruzalemu, omu mwâka gwa kali mwenda kurhenga Artazerzesi ali mwâmi. ⁸ Ezra anacihika aha Yeruzalemu omu mwêzi gwa karhanu gw'ogwo mwâka gwa kali nda gw'okuyîma kwa mwâmi. ⁹ Mwâli omu lusiku lurhanzi lw'omwêzi gwa burhanzi mwo arhangiraga okurherema arhenga e Babiloni, kandi mwâli omu lusiku lurhanzi lw'omwêzi gwa karhanu mwo ahisire aha Yeruzalemu, erhi okuboko kwa Nyamuzinda kuyunjwîre minjà kummulikwo. ¹⁰ N'okwo ali ebwa kubà Ezra ali n'obushiru bw'okumanya Akanwa ka Nyamubâho, oku kushimba, n'okuyigîriza omw'Israheli amarhegeko n'engeso z'ecihugo.

Amaruba ga Artazerzesi

¹¹ Alaga amaruba mwâmi Artazerzesi ahâga Ezra mudâhwa na mwandisi muhugûzi w'ebinwa by'Irhegeko lya Nyamubâho, na ngasi gandi marhegeko gâge gayêrekîre Israheli.

¹² Artazerzesi, mwâmi w'abâmi, kuli Ezra, mudâhwa na mwandisi ayishi bwinjà irhegeko lya Nyamuzinda w'empingu, murhûla gwoshi kuli mwe. ¹³ Nahânyire irhegeko nti ngasi b'omu bene Israheli, omu badâhwa n'omu Baleviti banali aha nshigirwa hoshi, balya banalonzize okujà e Yeruzalemu, banagenda nâwe. ¹⁴ Bulya orhumirwe na mwâmi n'abahanûzi bâge nda mpu ogend'ilola kurhi Obuyahudi na Yeruzalemu biyôsire omu kukulikira akanwa ka Nyamuzinda wâwe, aka kanali omu kuboko kwâwe. ¹⁵ Na mpu ohêrhe e nsaranga n'amasholo mwâmi yêne n'abahanuzi bâge bahânyire emwa Nyamuzinda w'Israheli oyûbasire omu Yeruzalemu. ¹⁶ Na ngasi masholo erhi nsaranga wakanabona omu cihugo ca Babiloni coshi na ngasi bindi ohâbirwe n'olubaga n'abadâhwa oku nyumpa ya Nyamuzinda wâbo aha Yeruzalemu. ¹⁷ Co carhuma ogend'igula empanzi, engandabuzi n'abâna-buzi n'enterekêro na ngasi bindi binazigendakwo, obirherekêrere oku luhêrero lw'aka-Nyamuzinda wâwe kabà aha Yeruzalemu. ¹⁸ Ensaranga n'amasholo gasigîre, ojiremwo ngasi ebi onabwîne bikukwânîne na bene winyu omu kushimba obulonga bwa Nyamuzinda winyu. ¹⁹ Odêkereze embere za Nyamuzinda w'e Yeruzalemu ebi birugu ohîrwe mpu bigend'ikakola omu ka-Nyamuzinda wâwe. ²⁰ Na ngasi bindi bya bulagîrire oku ka-Nyamuzinda wâwe, ebi ogwâsirwe okujira, wanabirhôla omu nyumpa y'embîko ya

^a**6.22** : Olusiku lukulu lw'emigati erhalimwo ngezo: Lub 12, 15-20; Lev 23, 6-8; 2 Nga 30,21.

^b**7.6** Ezra adesirwe mwandisi mukulu bwenêne w'enyigîrizo za Mûsa. Ali mukozi wa bulagîrire oku bwâmi e Persi (mulongo gwa 14). Ali ahangabusire omu kuyandika amarhegeko, ali mulenga w'amandiko na wa bushiru omu kugayigîriza (mulongo gwa 10).

mwâmi. ²¹ Niono mwâmi Artazerzesi mpanyire irhegeko oku babîsi boshi babà olundi lunda lw'olwîshi nti ngasi ebi Ezra, mudâhwa na mwandisi w'Akanwa ka Nnâmahanga ankanabahûna byoshi munabijire bwinjinjà. ²² Kuhika oku talenta igana za nsaranga, birundo igana bya ngano, mikondo igana y'idivayi, mikondo igana ya mavurha, n'omunyu buzira kugera. ²³ Ngasi binarhegesirwe na Nyamuzinda w'empingu, binajirirwe duba kuli ako ka-Nyamuzinda kâge, lyo obukunizi bwâge bulek'iyîshira ecihugo ca mwâmi n'oku bagala. ²⁴ Kandi rhubamanyisize oku kuli abôla badâhwa, Abaleviti, abimbiza, abalanzi b'enyumvi, abà-Natineni, murhabavurhisagya ibarati erhi mpongano, erhi kubacîka omu njira. ²⁵ Nâwe Ezra, omu kukulikira obwenge Nyamuzinda wâwe akuhizire omu nfune, osinge abatwî b'emmanja, abarhambo barhambula olubaga loshi lunali eyo ishiriza ly'olwîshi, ngasi banamanyire amarhegeko ga Nyamuzinda wâwe, onagayigîrize abarhagayishi. ²⁶ Orhanashimbiri irhegeko lya Nyamuzinda wâwe, n'irhegeko lya mwâmi, anahanwe kulya kushingânîne: arhâyîrhwa akagwe erhi ahyûle, erhi ashwêkwe.

Ezra asalira anarhenga e Babiloni ajà e Israheli-Palestina

²⁷ Ayâgirwe Nyamubâho Nyamuzinda w'ababusi bîrhu, owahiraga omu murhima gwa mwâmi okwo kukuza aka-Nyamuzinda kabà aha Yeruzalemu. ²⁸ Na owarhumaga nkundwa na mwâmi n'abahanûzi bâge n'abasirika bâge boshi banagwêrhe obuhashe. Nâni nacistêza bulya okuboko kwa Nyamubâho Nyamuzinda wâni kwo nayege mîre, nakaz'ishûbûza abarhambo b'Israheli nti ngende nabo.

8

¹ Alaga abakulu b'omulala n'obûko bwâbo, balya barhengaga rhweshi^c e Babiloni oku ngoma ya mwâmi Artazerzesi. ² Omu bene Pinasi: Gershomu; omu bene Hamati: Daniyeli; omu bene Daudi: Hatushi, ³ mwene Shekanya; omu bene Pareosi: Zekariya na balume igana na makumi arhanu bayandisirwe omu citabu c'omulala. ⁴ Omu bene Pahati-Mowabu; Eliyunayi, mwene Zeraya, na bantu magana abiri ga balume. ⁵ Omu bene Zatu: Shekanya, mugala wa Yehazieli, na magana asharhu ga balume. ⁶ Omu bene Adini: Ebedi, mugala wa Yônatanani na balume makumi arhanu. ⁷ Bene Elamu: Yeshaya, mugala wa Atalya na balume makumi gali nda. ⁸ Omu bene Shefatya: Zebadya, mugala wa Mikaeli, na balume makumi gali munâni. ⁹ Omu bene Yowabu: Obadiya mugala wa Yehieli, na balume magana abirhi na ikumi na munâni. ¹⁰ Omu bene Bâni; Shelomiti, mugala wa Yosifya na balume igana na makumi gali ndarhu. ¹¹ Omu bene Bebayi: Zekarya, mugala wa Bebayi, na bantu makumi abirhi na munâni ga balume. ¹² Omu bene Azgadi: Yohanani, mugala wa Hakatani na balume igana n'ikumi. ¹³ Omu bene Adonikami: emiziba, n'amazîno gâbo ga gano: Elifêleti, Yeieli, na Shemaya, na balume makumi gali ndarhu; ¹⁴ omu bene Bigwayi: Utayi, mugala wa Zabudi, na balume makumi gali nda.

¹⁵ Nabashûbûliza aha lwîshi luhululira olunda lw'Ahawa, rhwanacitwa icumbi, aho nsiku isharhu. Erhi mbà namalolêreza olubaga loshi, n'abadâhwa, ntabonagamwo owankaderhwa mwene Levi. ¹⁶ Okubundi nanacirhuma abagula Eliezeri, Arieli, Shemaya, Elnatani, Yoyaribi, Elnatani, Natani, Zekarya na Meshulami, kuguma na abigiriza ba Yoyaribina na Elnatani. ¹⁷ Nanacibarhuma emw'omushamuka Ido, emunda baderha mpu yo Kasifya. Nanacibahà ebinwa bali bagwâsirwe okugend'ibwîra Ido na bandi bene wâbo ba-Natineni babà aho Kasifya, lyo barhurhumira abagend'ikaz'ikola aka-Nyamuzinda wîrhu. ¹⁸ Na ebwa kubà okuboko kwinjà kwa Nyamuzinda kurhulikwo, banacirhurhumira omuntu mwenge wa muli bene Mahali, mugala wa Levi mwene Israheli ye: Sherebya n'abagala bâge, na bene wâbo boshi bali ikumi na munâni.

^c**8.1** Abalume barhengaga e Babiloni: boshi na Ezra bâli hôfi cihumbi ciguma na magana arhanu. Haguma n'abakazi n'abâna bâli hôfi bihumbi birhanu.

¹⁹ Bàrhuma na Hashabya na Yeshaya w'omu bene Merari. ²⁰ Bene wâbo na bagala bâbo boshi bâli makumi abirhi; bâli ba muli bene Natineni balya Daudi n'abashamuka bahûnaga mpu bakakolera Abaleviti, magana abirhi na makumi abirhi, boshi banaganjwa ngasi muguma n'izîno lyâge.

²¹ Aho oku lwîshi Jw'Ahawa naderha nti boshi bacîshalise Iyo rhucîbabaza embere za Nyamuzinda wîrhu, Iyo rhumushenga amabalame minjà kuli rhwe, oku bâna bîrhu n'oku bintu bîrhu. ²² Bulya nakabwîne enshonyi z'okuhûna mwâmi nti arhurhumire engabo y'abasirika na banyakulwîra oku nfarasi mpu bajè barhucinga oku bashombayi bîrhu amango rhunali omu kubalama koshi, n'obwo rhwâli rhwamabwîra mwâmi oku: Okuboko kwa Nyamuzinda kulanga ebintu bya ngasi boshi banamulongereza, cikône emisî na obukunizi bwâge bunahonere oku bamulekêrera. ²³ Okwo kwarhuma rhucîshalisa, rhunashenga Nyamuzinda wîrhu naye anarhuyumvîrhiza.

²⁴ Nacîshoga badâhwa bakulu ikumi na babirhi bayûshûka kuli Sherebya, Hashabya na ikumi omu bene wâbo. ²⁵ Embere zâbo nakalenga ensaranga, amasholo n'ebirugu, nterekêro mwâmi agoshôlaga oku ka-Nyamuzinda wîrhu, ye n'abahanûzi bâge n'abarhambo bâge, na embere za hene Israheli banali aho. ²⁶ Nanacigera n'okubahêreza talenta magana gali ndarhu na makumi arhanu ga nsaranga; ebirugu by'amarhale byâli bya buzirho bwa talenta igana na talenta igana za masholo. ²⁷ Rhubêhe makumi abirhi rhwa masholo rhwa ngulo ya dariki^d cihumbi, na byankizo bibirhi, bya mulinga gwakemeza gwa ngulo ndârhi nk'amasholo. ²⁸ Nanacibabwîra nti: Muli nshâgi za Nyamuzinda n'aga marhale n'aga masholo biri biberûlîrwe Nyamubâho, Nyamuzinda w'ababusi binyu. ²⁹ Mubè masû omu kubilanga kuhika amango mwashubibigerera embere z'abarhambo b'abadâhwa, Abaleviti, n'embere z'abarhambo b'emilala ya bene Israheli, aha Yeruzalemu omu biyûmpa by'aka-Nyamuzinda. ³⁰ Abadâhwa n'Abaleviti banacirhôla galya marhale, na galya masholo, oku bajà bagalênga n'ebirugu, mpu babihêke e Yeruzalemu omu nyumpa ya Nyamuzi nda wîrhu. ³¹ Rhwanacirhenga aho lwîshi lw'Ahawa omu nsiku ikumi n'ibirhi z'omwêzi gwa burhanzi, rhwajà e Yeruzalemu. Okuboko kwa Nyamuzinda wîrhu kwanacirhujakwo, kwarhulikûza omu maboko g'abashombanyi n'omu mirhego minji ago mango rhwanayishaga rhwagenda.

³² Rhwanacihika aha Yeruzalemu, rhwanacibêraho nsiku isharhu, ³³ omu lusiku Iwa kani ensaranga, amasholo, ebirugu byoshi byashub'ilengwa omu mwa Nyamuzinda wîrhu, omu maboko g'omudâhwa Meremoti, muga]a wa Uriya, mudâhwa wali na Eleazari mugala wa Pinasi, n'Abaleviti babirhi, Yesabadi, mugala wa Yozwè na Noadya, mugala wa Binuyi. ³⁴ Byoshi byahânwa nk'okwo byanaganjagwa n'obuzirho bwabyo, bwayandikwa ago mango. ³⁵ Ezo mpira zarhengaga emunda zâli zilulizîbwe zanacihâna enterekêro emwa Nyamuzinda w'Israheli: mpanzi ikumi n'ibirhi, kuli bene Israheli boshi, ngandabuzi makumi gali mwenda na ndarhu, bâna-buzi makumi gali nda na nda, bihebe ikumi na bibirhi, mpyûlo oku byâha; byoshi byarherekêrwa Nyamubâho. ³⁶ Banacimanyîsa galya marhegeko ga mwâmi, oku barhambo n'oku bandi bakulu banali ishiriza Iya olwîshi; nabo banarhabâla olubaga kuli ako ka-Nyamuzinda.

9

Abayahudi bahanzibwa obuhya n'agandi mashanja

¹ Erhi ebyo bibà byamanagenda ntyo, abashamuka banacinjaho, mpu: Olubaga Iwa bene Israheli, abadâhwa, Abaleviti barhalekini n'amashanja g'ebi bihugo rhuyûbakînwe nabyo; bacidwîrhe bajira amaligo gâbyo: aga Abanyamisiri, Abanyamorenî, Abanyakanani, Abahititi, Abapereziti, Abayebusenî, Abamoniti n'Abamowabiti. ² Kulya kubà bajir'isheberayo abakazi, kuli

^d**8.27** edariki: luli lusaranga Iwa masholo.

bo bônene n'oku bâna bâbo na ntyo olubaga lutagatîfu lwamacîshwêkera kuli ago mashanja g'ebyo bihugo n'amaboko g'abarhambo n'abatwî b'emmanja go gabire ga burhanzi omu kuhenya maligo ga bene ago. ³ Erhi nyumva ntyo, na sharhangula emyambalo yâni n'ecishûli câni, nacîmanyula emviri okw'irhwe, n'obwânwa, natamala nieshi n'omutula. ⁴ Aha burhambi bwâni banacilambûkiraho nabo balya banali balumirwe n'ebinwa bya Nnâmahanga w'Israheli erhi bubî bw'abo bâli balulize burhuma; nâni nanaciyôrha ncigonyire kuhika oku nterekêro y'ebijingo. ⁵ Erhi amango g'enterekêro y'ebijingo^e ganabà, nayîsha najonjoboka na gulya mutula gwâni n'erya mishangi n'ecishûli câni bisharhangusire; nanacifukama, nanaciyinamulira amaboko emunda Nyamuzinda wâni ali, ⁶ nanaciderha, nti: Yâgirwa Nyamubâho, niono nyunjwîre mungo na mutula birhankarhuma nacîshomya nti ngalamire emunda oli, bulya amabî gîrhu gayûshûsire, garhaluka olugero, na ntyo obubî bwîrhu bwarhaluka amalunga. ⁷ Kurhenga amango ga bashakulûza kuhika buno erhi n'omu mabî rhunali na byâha bîrhu byarhumaga rhuhêkwa bujâ, rhwanyagwa, rhwabona enshonyi nk'oku binali ene. ⁸ Ci konene buno, Nyakasane, Nyamuzinda wîrhu arhanzirirhubêra obwonjo erhi alanga muli rhwe emisigala, anarhuha aha rhwayâkira omu hantu hâge hatagatîfu lyo Nyamuzinda wîrhu arhuyigula amasû, anarhuhê akalamo muli omu bujâ bwîrhu. ⁹ Nêci rhuli bajâ, ci konene arharhulekêreraga muli obo bujâ. Ajizire abâmi b'e Persi bakarhulola n'omurhima gw'obwonjo, mpu lyo rhubâ n'akalamo, lyo rhunayishiyimanza enyumpa ya Nyamuzinda wîrhu, rhushub'ishakûlula, anarhuhê aha rhwakabêra ahazungulusirwe n'olugurhu omu Buyahudi n'omu Yeruzalemu. ¹⁰ Na buno, Yâgirwa Nyamuzinda wîrhu, bicigi rhwankaciderha enyuma ly'oku koshi? ¹¹ Bulya rhwalekêrîre amarhegeko warhuhâga omu kanwa k'abalêbi, wanarhukomêreza, erhi: Eco cihugo mwajamwo mpu mugend'iciyimamwo, ciri cihugo ca mabî, mabî g'amashanja na ngasi bulyâlya bunabalimwo, kurhenga olunda n'olundi erhi na mabî gâbo gônene. ¹² Na buno mumanyâge mwankahâ bâli binyu bagala bâbo, na bagala binyu mumanye mwankabahâ bâli bâbo; munamanye irhondo murhayagalagwa n'omurhûla gwâbo erhi n'iragi lyâbo lyo muzibuha, lyo muhashilya oku binjâ by'eci cihugo, munayîsh'ibisigira abâna binyu ensiku zoshi!

¹³ Kuli ebi bibî byarhuyîshiraga erhi bijiro bîrhu bigalugalu birhuma ciru akabà mpu orhabîkaga ecirhali cihimbi c'amabî gîrhu, Yâgirwa Nyamuzinda wîrhu, wanarhulekera n'omusigala nk'ogu guli aha, ¹⁴ ka rhwankacîshomya mpu rhwashub'ivuna amarhegeko gâwe. rhushub'ilungana n'aga mashanja magalugalu ntya? Ka lêro orhankarhubêra burhê kuhika orhuhungumule buzira kurhulekera ciru n'omusigala, ciru n'ehiguma hyankafulumuka? ¹⁵ Nyamubâho, Nyamuzinda w'Israheli. oli mushinganyanya loshi, rhwe rhuligi gulya musigala gw'abashugunukaga, embere zâwe n'amabî gîrhu rhurhacikwânîni okubêra omu masû gâwe erhi ago mabî gîrhu garhuma.

10

¹ Amango Ezra akazâg'irhoza emirenge erhi anafukamire embere z'aka-Nyamuzinda, oku adwîrhe ashenga ntyo, engabo nyinji y'abalume n'abakazi n'abâna ba bene Israheli yamuja eburhambi, bulya olubaga loshi lwâli omu mulenge bwenêne. ² Okubundi Shekanya, mwene Yehieli, wa muli bene Elamu, anacirhûla oluhya abwîra Ezra, erhi: Rhwagomîre Nnâmahanga omu kuyanka abakazi b'omu gandî mashanja. Hyakwikubagirwa higuma hyône hiciisigalire Israheli. ³ Rhushub'igilagana na Nyamubâho Nyamuzinda wîrhu oku rhukolaga rhwagend'ihulusa abo bakazi boshi n'abâna bâbo nka kulya onarhuanwîre Waliha, mwe na bandi bacirhînya amarhegeko ga Nyamuzinda wîrhu. N'okwo kunabê nk'oku irhegeko lidesire. ⁴ Yîmuka ojire omukolo gwâwe. Nîrhu rhwakugwâsa. Ozibuhe, kanya omu mirimo. ⁵ Ezra anaciyimuka, alahiriza abakulu b'abadâhwa n'ab'Abaleviti, na bene Israheli boshi mpu banajag'ijira nk'okwo binadesirwe; nabo bacîgasha. ⁶ Erhi ahuluka omu ka--Nyamuzinda, Ezra anacijâ omu mwa

^e9.5 Enterekêro y'ebijingo yakag'ibâ aha nsâ mwenda w'ebijingo (1Bâm 18, 29; 9, 21).

Yohâna, mugala wa Eliyashibu; n'oku ajamwo arhaderhaga mpu ankalyamwo omugati erhi okunywamwo amîshi, mungo gw'obubî bwa balya halibahêsirwe bujà gurhuma.

⁷ Banaciyliza omu Buyahudi boshi n'omu Yeruzalemu, mpu ngasi banali bahesirwe bujà babugânane boshi aha Yeruzalemu. ⁸ Na kuli okwo abarhambo n'abagula bali babarhonzire oku ngasi orhali ho enyuma lya nsiku isharhu, banamunyage, banamukûle omu ndêko y'abo bâli halulizîbwe. ⁹ Abantu b'e Yûda boshi na bene Benyamini banacidêka aha Yeruzalemu enyuma ly'ezo nsiku isharhu; zâli omu nsiku makumi abirhi z'omwêzi gwa mwenda. Olubaga loshi lwanacisikanana omu muhanda gw'aka-Nyamuzinda erhi lunali lwageramwo omusisi gw'okwo kugalugalu, n'ogw'enkuba nyinji yakazâg'inia. ¹⁰ Omudâhwa Ezra anaciyimanga ababwîra, erhi: Mwajizire kubî erhi muyanka abakazi b'ahandi, mwayushûla ntyo obubî oku bundi bubî bwa bene Israheli. ¹¹ Na buno muciyunjuzagye kuli obwo bubî bwinyu embere za Nyamubâho, Nyamuzinda w'ababusi binyu, munakajira oku alonzize; muciyêgûle n'embaga z'ebindi bihugo, munaleke abakazi b'ahandi. ¹² Endêko yoshi yanacishuza n'izû linene, yanaciderha mpu: Kwo rhwajira okwo odesire! ¹³ Ci konene olubaga lwamaluga, na mwa gano mango g'enkuba kurhankahashikana okubêra embuga: kandi lurhali lubanja lwa lusiku luguma erhi ibirhi, n'okubâ ebyâha bîrhu biri binji muli okwo. ¹⁴ Abarhambo bîrhu bayimange ahâli h'olubaga: na ngasi boshi banayansire abakazi b'ahandi, omu bishagala bîrhu, bayishe omu lusiku banatwîrîrwe, bayishe n'abashamuka n'abacîranuzi ba ngasi cishagala, kuhika oburhè bwa Nyamuzinda wîrhu burhuyêgûkekwo erhi okwo kurhuma.

¹⁵ Yônatanî mwene Asaheli na Yahazyâ, mwene Tikwa, bônene barhali bayêmîre okwo; Meshulami n'Omuleviti Shabtayi babagwâsa. ¹⁶ Ci abandi bali bahêsirwe bujà boshi banajira nk'oku byanali bidesirwe. Omudâhwa Ezra, acîshoga abarhambo b'emilala nk'oku enyumpa zâbo zinali, ngasi muguma kulya anacîshogagwa mpu lebè oyu; bashimânana omu lusiku lurhanzi lw'omwêzi gwa kali ikumi mpu balolage kurhi batwa olwo lubanja. ¹⁷ Bagend'iyûsa omu lusiku lurhanzi lw'omwêzi gwa burhanzi ezo manja z'abayankaga abakazi b'ahandi. Olukere lw'abayâzire ¹⁸ Omu badâhwa ababonekinemwo bali bayansire abakazi b'ahandi bali: omu bene Yozwè, mugala wa Yosadaki na bene wâbo: Maseya, Eliyezeri, Yaribu na Gedalya; ¹⁹ balagânana oku bahulusa abo bakâbo; n'omu kuyêmêra oku babihire, balagânana okurherekêra engandabuzi kuli obwo bubî bwâbo. ²⁰ Omu bene Imeri: Hanani na Zebadya. ²¹ Omu bene Harimi; Maseya, Eliya, Shemaya, Yehieli na Uziya. ²² Omu bene Pashehuri: Eliyhoyenayi, Maseya, Ismaeli, Netaneli, Yozabadi, Shimeyi na Eleasa. ²³ Omu Baleviti: Yozabadi, Shimeyi, Kelaya oderhwa Kelita, Petahya, Yehuda na Eliezeri. ²⁴ Omu bîmbiza: Eliashibi na Zakuru; omu balanzi b'enyumvi: Shalumu, Telemi na Uri. ²⁵ Omu bene Israheli: Bagala ba Pareosi: Ramiya, Yiziya, Malkiya, Miamini, Eleazari, Malkiya na Benaya; ²⁶ omu bene Elamu: Matanya, Zekariya, Yehieli, Abdi, Yeremoti na Eliya. ²⁷ Omu bene Zatu: Eliyhoyenayi, Eliashibu, Matanya, Yeremoti, Zabadi na Aziza; ²⁸ omu bene Bebayi: Yohanani, Hananya, Zabayi, Atlayi; ²⁹ omu bene Bigirayi: Meshulami, Maluku, Adaya, Yashubu, Yishali, Yeramoti. ³⁰ Omu bene Pahati-Mowabu: Adna, Kelali, Benaya, Maseya, Matanya, Besaleli, Menashè; ³¹ omu bene Harimi: Eliezeri, Yishiya, Malkiya, Shemaya, Simoni, ³² Benyamini, Maluku, Shemariya; ³³ omu bene Hashumu: Matenayi, Matatya, Zabadi, Elifêleti, Yeremayi, Menashè, Shimeyi; ³⁴ omu bene Bâni: Madayi, Amrami, Uweli, ³⁵ Benaya, Bedya, Kelaya, ³⁶ Wanya, Meremoti, Eliyashibu, ³⁷ Matanya, Matenayi, Yasayi. ³⁸ Omu bene Binuyi; Shimeyi, ³⁹ Shelemiya, Natani na Adaya. ⁴⁰ Omu bene Zakayi: Makenadebayi, Shashayi, Sharayi, ⁴¹ Azareli, Shelemiya, Shemariya, ⁴² Shalumu, Amariya, Yozefu; ⁴³ omu bene Nebo: Yeieli, Matitiya, Zabadi, Zebina, Yadayi, Yoweli, Benaya. ⁴⁴ Abo boshi bali bayansire abakazi b'ahandi. Babahulusa n'abâna bâbo.

NEHEMIYA

Enshokolezi

Ecitabu ca Nehemiya n'eca Ezra byayandikagwa kuguma. Birhangira n'okurhondwa kwa mwâmi Sirusi w'e Persi wayêmereraga Abayahudi okugalu- ka e Yeruzalemu n'okuyûbaka buhyâhya aka-Nyamuzinda. Obwo burhonde bwâbaga omu mwâka gwa 538 embere ly'okuburhwa kwa Kristu, gwo mwâka gwa 50 enyuma ly'olubungo lw'okululizibwa e Babiloni.

Nehemiya ajizirwe murhegesi w'Abayahudi. Arhenga e Yeruzalemu n'okujà e Persi, cikwône ashubîrira e Yeruzalemu okuyîsh'ihâna amahano mahyâhya g'okukubûla ebishagala byal'ikola birimwo ishâbabê (Neh 13,4-31).

Nehemiya al'ikoyakoyire bwenêne erhi kuyûbaka ecishagala c'e Yeruzalemu n'olugurhu lwâco kurhuma. Ali mushibirizi w'omukolo gwâge. Nehemiya ayûsize emikolo yâge duba duba ciru akabà abashombanyi bal'ijizire ngasi byoshi bal'ihashire mpu lyo arhag'iyijira. Ecishagala cashub'iyunjula kandi bantu (Neh 1,1-7, 72).

EBIRIMWO

1. Okuhamagalwa kwa Nehemiya n'okurhumwa emwa Abayahudi: cigabi 1-2
2. Okuyûbakwa kw'engurhu za Yeruzalemu: c. 2-7
3. Ezra aci'yigîriza amarhegeko g'obushinganyanya: olusiku lukulu lw'ebihando: c. 8-9
4. Abantu balagânana okushimba amarhegeko ga Nnâmahanga: c. 10
5. Amazîno g'abantu bagûkiraga omu cishagala ca Yûda: c. 11,1-12, 26 «'
6. Okugishwa kw'engurhu za Yeruzalemu: c. 12,27-47
7. Nehemiya asêza abantu okushimba amarhegeko ga Nnâmahanga: c. 1-3

1

NEHEMIYA

I. Okuhamagalwa kwa Nehemiya n'oburhumisi bwâge omu Yûda

Okuhamagalwa kwa Nehemiya n'oburhumisi bwâge omu Yûda

¹ Myanzi ya Nehemiya, mugala wa Hakaliya. Omu mwêzi gwa Kisilewu, mwâka gwa makumi abiri^f, erhi ndi aha Suza omu nyumpa yâni y'entakabunga. ² Hanani, muguma muli bene wîrhu anacyîsha ali n'abantu b'e Buyahudi. Nabadôsa emyanzi eyêrekîre Abayahudi ba shwekûlagwa, barhenga bujâ n'oku biyêrekîre Yeruzalemu. ³ Banacinshuza, mpu: «Balya barhengaga bujâ b'emisigala, n'abandi bantu barhindibukîre omwo cihugo bajaga, emitungo ya Yeruzalemu yahongosire n'emihango yâge yasingonosire n'omuliro. ⁴ Erhi nyumva okwo, natamala, nagwîra omulenge, nashinga nsiku zirhali nyi erhi kulaka ndaka; nakaz'icîshalisa n'okushenga Nyamuzinda w'enyanya.

⁵ Nakaz'iderha, nti: «Mâshi Nyakasane Nyamuzinda w'empingu, Nyakasane ne wêne oli mukulu

^f**1.1** : Mwâka gwa 445 embere z'okuburhwa kwa Kristu. Suza lwâli lugo lukulu lw'omu cihugo ciderhwa Elami.

na w'okurhînywa, wêne olanga endagâno n'obwonjo emwa balya bakukunda n'okushimba amarhegeko gâwe. ⁶ Okurhwiri kwâwe kuyiguke, n'amasû gâwe gabungûke, oyumvîrhize omusengero gwa mwambali wâwe. Ndwîrhe nakubwiragwo mûshi na budufu, kuli bambali bâwe bene Israheli nti obabêre obwonjo oku mabî bakujirire; niono n'enyumpa ya Larha yoshi rhwakugayisize. ⁷ Rhwajizire mabî manji bwenêne embere zâwe, rhurhashimhaga amarhegeko gâwe, obulonga bwâwe n'ebinwa wabwîraga mwambali wâwe Mûsa. ⁸ Okengêre Yâgirwa kalya kanwa wayûshûlaga erhi obwîra mwambali wâwe Mûsa, erhi: 'Mukabà bagoma nâni namushandabanya omu mashanja goshi; ⁹ ci nka mwankanashub'iyagalukira emunda ndi, mukanashub'ishimba amarhegeko gâni, mukanakaz'ijira oku ganamuhûnyire, ciru akabà mwashandîre kuhika ebuzinda bw'igulu, nanashub'ibashubiza halya hantu nacîshogaga nti ho nahira Izîno lyâni'. ¹⁰ Bali bambali bâwe na lubaga lwâwe wêne wacungulaga n'obuhashe bwâwe bw'Ogala-byoshi. ¹¹ Mâshi Nyakasane, okurhwiri kwâwe kuyumve omusengero gwa mwambali wâwe n'omusengero gw'abandi bambali bâwe barhînya izîno lyâwe. Mâshi Yâgirwa, ojire mwambali wâwe abone iragi ene, ababalirwe n'oyo⁹ muntu!» Ago mango erhi nie cirhanza-mamvu omu bwâmi.

2

Nehemiya ashubira e Yeruzalemu

¹ Omu mwêzi gwa burhanzi, mwâka gwa kali makumi abiri kurhenga Artazerzesi ali mwâmi, erhi nie w'okurheganya idivayi, nanacilihâ mwâmi. Erhi ntasâg'ibà burhè bundi. ² Mwâmi anacindôsa, erhi: «Cirhumire obusû bwâwe buzinzibire nobwo orhâlâlâ? Ntâ cindi agarhali malumwa g'omu murhima. ³ N'obwôba bunji, nanacishuza mwâmi, nti: «Mwâmi aganze. Kurhigi obusû bwâni burhankazinzibala, erhi akabà olugo lubamwo enshinda z'ababusi bâni lwoshi lwahombire, ebyôgo byâlwo byalundugurhwa n'omuliro?» ⁴ Mwâmi anacinshuza, erhi: «Cici walonza okuhûna?» Nanacishenga Nyamuzinda w'e mpingu. ⁵ Kandi nanacishuza mwâmi, nti: «Nka mwâmi abwîne oku okwo kuli kwinjâ, na nka mwambali wâwe arhonyire omu masû gâwe, nsengîre ontume e Buyahudi, omu lugo lw'enshinda z'ababusi bâni nshub'igend'iluyûbaka,» ⁶ Mwâmi anacishuza na mwamikazi amutamire aha burhambi, erhi: «Okwo kubalama kwâwe kwageza mango manganaci na mangaci wagaluka obwo?» ⁷ Okubundi nanacibwîra mwâmi, nti: «Akabà obwîne oku kuli kwinjâ ompè amaruba najà nayêreka abarhambo bali olundi lunda lw'olwîshi lyo bajà bangeza kuhika njè omu Buyahudi; ⁸ n'agandi nanagahêkera Asafi mulanzi w'omuzirhu gwa mwâmi, lyo ampà emirhi natugûlamwo enyumvi z'enyumpa eri oku burhambi bw'aka-Nyamuzinda n'oku nkuta n'enyumpa nagend'ihandamwo.» Mwâmi anacinyêmêrera kulya kwoshi, bulya okuboko kwa Nyamuzinda kunderikerewo.

⁹ Nanacijà emw'abo barhambo, ebwa lindi ishiriza ly'olwîshi, nabahà galya maruba ga mwâmi; mwâmi ali antumire n'abakulu b'abasirika bâge, n'abandi basirika balya bashona oku biterusi. ¹⁰ Erhi Sanbalati^h w'e Horoni, na Tobiya murhumisi munya-Amoni, bayumva ogwo mwanzi, bagaya bwenêne mpu kurhi oyu muntu ankayîsh'ikombêra ebirugu bya bene Israheli.

Omuhigo gw'okuyûbaka Yeruzalemu

¹¹ Nanacihika aha Yeruzalemu, nahabêra nsiku isharhu. ¹² Nanacizûka budufu na bantu basungunu; ntamanyîsagya ciru n'omuguma ebi Nyamuzinda ali ampizire omu murhima kuli Yeruzalemu. Ntâl'igwêrhe bundi bulyo bwa cihêsi kuleka eci nakazâg'igendakwo. ¹³ Nanacihuluka budufu, nagera omu muhango gw'ebwa Kabanda, najà ebw'iriba lya Dragoni n'ebwa muhango gwa Camvu, nasinza enyumvi za Yeruzalemu zâli zihongosire n'emihango yali esingônosire

⁹**1.11** : Oyo muntu, kwo kuderha mwâmi Artazerzesi.

^h**2.10** Oyo Sanbalati ali murhegesi w'omu Samâriya.

n'omuliro. ¹⁴ Nagera omu muhango gw'iriba, n'oku ciyanja ca mwâmi; harhali aha ecihêsi câni cankahashire okugera nancishonyirekwo. ¹⁵ Budufu nanacisôka omu mugezi, najà nalola enyumvi; okubundi erhi ngaluka, nagera omu muhango gw'e Kabanda, nashubira eka. ¹⁶ Abarhegesi b'ecihugo barhali bamanyire ngahi nal'ijîre n'ebi nalonzagya okujira. Kuhika ago mango ntâl'icimanyîsa akantu oku Buyahudi, oli abadâhwa; oli abandi barhegesi, n'oli oku bakozi. ¹⁷ Okubundi nanacibabwîra, nti: «Mubwîne obulagîrire rhulimwo: Yeruzalemu ahombire, emihango yâge yalundugusirwe n'omuliro. Mukanye rhushub'iyûbaka enyumvi za Yeruzalemu na ntyo rhurhacigayaguzibwe n'abandi bantu». ¹⁸ Nanacibashambâlira kurhi okuboko kwa Nyamuzinda w'obwonjo kwantindagakwo na binwa bici mwâmi anambwîzire. Banacishuza, mpu: «Rhugende, rhuyûbake». Banacirhondêra ogwo mukolo mwinjâ n'oburhwâlî. ¹⁹ Amango Sanbalati w'e Horoni na Tobiya, murhumisi munya-Amoni na Gesemu w'omuharâbu erhi bayumva okwo, barhushekera n'okurhugayaguza. Banaciderha, mpu: «Cici mwajira aha? Ka mukola mwagomera mwâmi?» ²⁰ Nabashuza, nanacibabwîra, nti: «Nyamuzinda w'empingu yêne warhuhâ obuhashe. Rhwêne barhumisi bâge, rhukola rhwarhangira okuyûbaka. Kuli mwe ntâ hinyu hiri aha, murhagwêrhi buhashe, nîsi erhi kantu kalebe ka kuyibuka omu Yeruzalemu».

3

Ebyôgo bya Yeruzalemu byashub'iyûbakwa

¹ Eliyashibu, mudâhwa mukulu, na bene wâbo banacirhondêra okuyûbaka omuhango gw'Ebibuzi, bagugishîsa banahirakwo enyumvi; bashakâla ecôgo, banacirherekêra kuhika aha munâra gwa Meya, na kuhika aha munâra gwa Hananeli, ² Aha burhambi bwâbo abakazâg'iyûbakaho bali bene Yeriko, n'aha burhambi bwâbo ali Zakuru, mugala wa Imri. ³ Bene Senaya bayûbaka omuhango gw'Enfi, bahirakwo emitungo n'enyumvi, orhukomyo n'emirhamba. ⁴ Aha burhambi bwâbo abayûbakaga ho bali bene Meremoti mugala wa Uriya ya Hakosi; n'owakazâg'ilungûla aha burhambi ali Meshulami mugala wa Berekiya ya Meshezabeli; n'aha burhambi bwâbo hashakûlulwa na Sadoki mugala wa Bânâ. ⁵ Aha burhambi hashakûlulwa n'abantu b'e Tekowa, cikwône abarhamboⁱ bâbo balahira okujâ kuli ogwo mukolo gwa Nnawâbo. ⁶ Yoyada mugala wa Paseya, na Meshulami mugala wa Besodiya bashakûlula omuhango gwa Mîra, bahirakwo emitungo, bagwîkakwo enyumvi, orhukomyo n'emirhamba. ⁷ Aha burhambi hashakûlulwa na Melatiya w'Omugabaoniti, Yadoni, munya-Meremoti, n'abantu b'e Gabaoni n'ab'e Mispa, hôfi n'ak'emmanja k'omurhambo, ishiriza ly'olwîshi. ⁸ Aha burhambi bwâbo, Uziyeli ahashakûlula, ye mugala wa Haraya, mutuzi wa rhulugu; n'aha burhambi bwâge, ashakûlula ho Hananiya, w'omu murhwe gw'abajâ abayenga obukû. Baleka Yeruzalemu kuhika aha lukûta lunene. ⁹ Aha burhambi bwâbo, ashakûlula ho Rafaya, mugala wa Huri, murhambo w'ecigabi ca kabiri ca Yeruzalemu. ¹⁰ Aha burhambi, hôfi n'enyumpa yâge, atungûla ho Yedaya, mugala wa Harumafu; aha burhambi, ashakûlula ho Hatushi, mugala wa Hashabanya. ¹¹ Malkiya, mugala wa Harimi; Hashubu, mugala wa Pahati-Mowabu, bashakûlula ecihimbi ca kabiri n'omunâra gw'Amatanûru. ¹² Aha burhambi, ashakûlula ho Shalumu, mugala wa Haloreshi, bo n'abâna bâge; âli murhambo w'ecindi cigabi ca kabiri c'ecihugo ca Yeruzalemu. ¹³ Hanuni n'abayûbakaga e Zonowa, bashakûlula omuhango gw'e Kabanda, baguyûbaka banahirakwo enyumvi, orhukomyo n'emirhamba; bashub'iyûbaka makoro cihumbi kw'olwo lukûta kuhika aha muhango gw'aha Camvu. ¹⁴ Malkiya, mugala wa Rekabu, murhambo w'ecihugo ca Bet-Hakaremi, ashakûlula omuhango gw'aha Camvu; aguyûbaka anahirakwo enyumvi, orhukomyo n'emirhamba.

¹⁵ Shalunu, mugala wa Kalohoze, murhambo w'ecihugo ca Mispa, ashakûlula omuhango

ⁱ3.5 : Abarhambo bâbo bo baligi: Nehemiya n'abâbo.

gw'Iriba, agubwîkira, ahirakwo enyumvi, orhukomyo n'emirirango. Ashub'iyûbaka olukûta lw'iriba lya Silowè, hôfi n'obusâni bwa mwâmi, kuhika oku mashonezo gayandagalire ebwa lugo lwa Daudi. ¹⁶ E nyuma lyâge, Nehemiya mugala wa Azibuku, murhambo wa luhande luguma lw'ecihugo ca Bet-Shuri, ashakûlula kuhika ah'ishiriza ly'enshinda ya Daudi, kuhika oku iriba bayûbakaga, na kuhika oku nyumpa y'Entwâli. ¹⁷ Aha burhambi bwâge bashakûlulaho Abaleviti erhi bayimangîrwe na Rehumu mugala wa Bâni. ¹⁸ Aha burhambi bwâge, ashakûlulaho, ahâli h'ecihugo câge, Hashabya, murhambo w'oluhande lw'ecihugo ca Keyila. ¹⁹ Aha burhambi bwâge, Ezeri, mugala wa Yeshuwa, murhambo w'e Mispa, ashakûlula ecindi cihimbi c'olukûta câli aha ishiriza ly'enyumpa y'okubikira eby'okulwa aha mongobana. ²⁰ Enyuma zâge, naye Baruki, mugala wa Zabayi, ashakûlula ecindi cihimbi n'obushiru bunene kurhenga oku mongobana kuhika oku muhango gw'enyumpa ya Eliashibi, mudâhwa mukulu. ²¹ Aha burhambi bwâge, ashakûlulaho Meremoti, mugala wa Uriya, mugala wa Hakosi, kurhenga oku nyumpa ya Eliashibi kuhika oku buzinda bw'eyo nyumpa ya Elyashibi. ²² Aha burhambi bwâge bashakûlulaho abadâhwa, bantu b'omu kabanda ka Yordani. ²³ Aha burhambi bwâbo, Benyamini na Hashubu bashakûlula ah'ishiriza ly'enyumpa yâbo. Aha burhambi bwâbo Azariya, mugala wa Maseya mugala wa Ananiya, ashakûlula aha nyumpa yâge. ²⁴ Enyuma zâge, Binuyi, mugala wa Henadadi, a shakûlula olundi luhande kurhenga oku nyumpa ya Azariya, kujâ ebwa mongobana kuhika oku kafende. ²⁵ Pelala mugala wa Uzayi, ashakûlula aha i shiriza ly'omongobana n'omunâra gushoshosire embere ly'enyumpa ya mwâmi eri enyanya ly'engo y'empamikwa. Aha burhambi bwâge, ashakûlulaho Pedaya, mugala wa Pareyashi. ²⁶ Abanya-Tineni basigala kulî kuhika aha ishiriza ly'omuhango gw'Amîshi olunda lw'ebushoshôkero bw'izûba n'ebwa gulya munâra gwâli guyômosire. ²⁷ Abanya-Tekowa nabo bashakûlula olundi lunda lw'ogwo munâra gwâli guyômosire na kuhika oku lukûta lwa Ofeli. ²⁸ Enyuma ly'olumvi lw'Ebiterusi, abadâhwa bayish'ishakûlula, ngasi mu guma embere ly'enyumpa yâge. ²⁹ Aha burhambi bwâbo, Sadoki, mugala wa Imeri, ashakûlula aha mbêre ly'enyumpa yâge. Aha burhambi bwâge, a shakûlulaho Shemaya, mugala wa Shekanya, mulanzi w'omuhango gw'ebuzûka-zûba bw'aka-Nyamuzinda. ³⁰ Aha burhambi bwâge ashakûlulaho, Hananya, mugala wa Shelemya bona Hanuni, ye wali mwâna wa kali-ndarhu muli bene Salafu, banacishakûlula ecihimbi c'olukûta. Aha burhambi bwâbo, ashakûlulaho Meshulamu, mugala wa Berekya, aha mbêre z'enyumpa yâge. ³¹ Aha burhambi bwâge ashakûlulaho Malkiya, muguma omu batuzi b'o rhulugu, kuhika aha mwa bene Natineni n'abarhunzi, embere z'okuhika aha muhango gwa Mifkadi na kuhika oku nyumpa y'enyanya yali aha kafende. ³² N'ekarhî k'enyumpa y'enyanya n'ebwa muhango gw'Ebibuzi, bashakûlulayo abatuzi b'orhulugu n'abarhimbûzi.

Abanzi b'Abayahudi

³³ Erhi Sanbalati amanya oku rhukola rhudwîrhe rhwayûbaka olugurhu, abâ burhè, omutula gwamugwârha bwenêne. Agayaguza bene Israheli. ³⁴ Anaciderha embere za bene wâbo, embere z'engabo yâge y'e Samâriya, erhi: «Bici ebyo ezo ntindi z'Abayahudi zidwîrhe zajira? Ka mwanabalekaga bayûbaka obwo? Ka banayishig'ihâna enterekêro obwo? Ka banayishig'iyunjuza lusiku luguma? Ka banahash'ibishûla amabuye g'omutulo omu nsinga y'obwîhirâ?» ³⁵ Tobiya wamuli aha burhambi, ali muntu w'e Amoni anaciderha, erhi: «Cikwône mâshi ebyo bayûbaka, nyambwe asôke, ahongole olwo lugurhu lw'amabuye». ³⁶ Oyumve mâshi Nyamuzinda wîrhu, bulya rhukola masheka ga bandi, obahonyezekwo ebyo bijâci byâbo oku irhwe lyâbo, obajire munyago omu cihugo balulizibwe. ³⁷ Orhababaliraga, orhanakûlaga obubî bwâbo embere zâwe, bulya bagayaguzize Nyamuzinda embere z'abadwîrhe bayûbaka. ³⁸ Rhwanaciûshûla okuyûbaka olugurhu lwîrhu, na olugurhu lwîrhu lwanacihumana lwoshi kuhika omu karhî kâlwo, bulya olubaga lwâli lujizire ogwo mukolo n'omurhima gwoshi.

¹ Erhi Sanbalati, Tobiya, Abaharâbu, Abanya-Moniti n'Abashibiditi bayumva oku rhusêzize okushashula ebyôgo bya Yeruzalemu n'oku emirhule yoshi ekola hôfi efukâle, bakunira bwenêne. ² Balâlira boshi okurhabâlira Yeruzalemu mpu batulemwo itumbà, n'okumubonêsa za mèmè.

³ Rhwashenga Nyamuzinda wîrhu, rhanajira abalanzi b'obudufu na mûshi lyo rhuhash'icilanga kuli bo. ⁴ Ci Yûda^j anaciderha, erhi: «Obushiru bw'abûbasi bukola bwajà bwanyiha n'enundo y'ebijonjolekeza yamaluga, hali amango rhurhankacihasha okuyûbaka olu lugurhu». ⁵ Nabo abashombanyi bîrhu bakâderha oku lwâbo, mpu: «Barhamanye, barhanabone kuhika rhubarhinde kwo; rhwabayîrha boshi na ntyo rhucike ogwo mukolo gurhag'ijirwa». ⁶ Amango Abayahudi bayûbakaga emwâbo bayishaga, barhurhonda kali ikumi ahantu abo banzi bayishe bakola bal'irhurhêra». ⁷ Okubundi obwo nanacihira olubaga mw'aho hantu enyuma ly'olukûta, halya harhankaboneka, najà nabahira ngasi mulala hâgo, n'engôrho zâbo, n'amatumu gâbo, n'emiherho yâbo. ⁸ Erhi mbà namalola bwinjà, nagend'ibwîra abarhambo, abatwî b'emmanja, abasigalaga omu lubaga, nti: «Murhayôbohaga! Kengêri Nyamubâho, ye mu kulu ye na w'okurhînywa, munalwîre bene winyu, mulwîre bagala na bali binyu, mulwîre bakinywi n'enyumpa zinyu». ⁹ Erhi abashombanyi bîrhu bayumva oku rhukola rhumanyire omulâli gwâbo n'oku Nyamuzinda anatwîre omu muhigo gwâbo, bagaluka enyuma, rhweshi rhwacîshubirira oku mikolo yîrhu, ngasi muguma aha anakazâg'ikola.

¹⁰ Ci kurhenga ago mango, bantu bâni, ecihimbi c'abantu bâni cakayûbaka erhi n'ecindi cihimbi cifumbasire amatumu, empenzi. emiherho n'emishâbîro. Abarhambo banabêra enyuma ly'olubaga lwa bene Yûda. ¹¹ Muli balya bakâg'iyûbaka olugurhu, abakazâg'ishonera enyanya, oku babarhwîre emizigo, oku badwîrhe bayûbaka na kuboko kuguma, n'okundi kufumbasire itumu. ¹² Abandi bakazâg'iyûbaka erhi na ngasi muguma ankenyîre engôrho yâge ecibunu. Owakazâg'ibûha omushekera erhi anali aha burhambi bwâni. ¹³ Nanacibwîra abarhambo, abatwî b'emmanja n'abâli basigîre omu lubaga, nti: «Omukolo gwaluga gwamanagaliha; rhweshi rhwashandabanyire oku lugurhu, rhuli kulî ngasi baguma n'abâbo. ¹⁴ Aha mwankanayumva babûhira omushekera, munayishe mweshi aha burhambi bwîrhu, Nyamuzinda wîrhu arhulwîra. ¹⁵ Oku rhwakazâg'iyûbaka, ecihimbi canarhôla amatumu kurhenga bucânûla kuhika enyenyêzi zibonekane. ¹⁶ Ago mango nashub'ibwîra olubaga, nti: «Ngasi muguma na mwambali wâge ageze obudufu aha Yeruzalemu, akârhulanga budufu na mûshi okukola. ¹⁷ Cikwône, oli nie, oli bene wîrhu, oli olubaga; n'abantu bali nâni, ntà mango rhwarhenzire omu myambalo yîrhu. Ngasi muguma ali agwêrhe ecôji ekulyo kwâge.

5

Amazibu g'akalamo amango ga Nehemiya. Obukuze bw'oburhegesi bwâge

¹ Hanacizûka okucîduduma kw'olubaga na bakâbo kuli bene wâbo b'A Buyahudi baguma baguma. ² Baguma bakâg'iderha, mpu: «Rhwahâna bagala bîrhu na bali bîrhu lyo rhuhabwa ngano nyinji, rhulye lyo rhulama. ³ abandi bakaz'iderha, mpu: «Rhuguze amashwa gîrhu n'enkoma zîrhu z'emizâbîbu, n'enyumpa zîrhu, lyo rhubona ebi rhwakaz'irya». ⁴ Abandi bakaderha, mpu: «Omu kuvurha ibarati lya mwâmi, rhugwâsirwe rhubone ensaranga omu kuhâna amashwa gîrhu n'enkoma zîrhu z'emizâbîbu nka cikinja. ⁵ Mpu na buno omubiri gwîrhu guli nka omubiri gwa bene wîrhu, abâna bîrhu bali nk'abâna bâbo, âla oku rhwajira abâna bîrhu bajà, abarhabana n'abanyere. Hali baguma omu banyere bîrhu bakola bali bajà-kazi! Na ntâco rhwankahasha kuli okwo, bulya amashwa gîrhu n'enkoma zîrhu z'emizâbîbu zikola zibà za

^j4.4 Yûda, ntyo kwo bakâg'iderha Abayahudi bal'isigîre omu cihugo câbo erhi abandi babà bamalulizibwa e Babeli. Barhal'igwêrhe obulonza bw'okuyûbaka ecôgo cihyâhya ca Yeruzalemu.

bandi».

⁶ Nabà burhè bwenêne erhi nyumva eyo midudumo yâbo n'ebyo binwa byâbo? ⁷ N'erhi mbà namacija emurhima, nakalihira abakulu n'abashamuka, nababwîra, nti: «Kuziga mukola muhoza bene wîrhu mpu na kuhika bamugalulire obunguke. N'erhi mbà namalâlîka ihano erhi bo bârhumu, nanacibabwîra ntyâla, nti: ⁸ «Rhwaungwîre bene wîrhu b'Abayahudi bali baguzîbwe emwa agandi mashanja, kurhi mw'oyo mukolaga mwalonz'icigûza mwênene emwa bene winyu nobwo rhinga emwîrhu yo bankayishir'iguzîbwa?» Bahulika, babula eci bàdesire. ⁹ Nanaciyushûla, nti: «Arhali kwinjà oku mudwîrhe mwajira! Ka murharhegesirwi okugera omu burhinye bwa Nyamuzinda wîrhu lyo rhurhag'igalwa n'agandi mashanja g'abashombanyi bîrhu? ¹⁰ Niono, bene wîrhu na bambali bâni, rhwabahozize ensaranga n'engano, rhulekage okwo kuhoza kwa bene okwo.

¹¹ Kuziga mubagalulirage amashwa gâbo, enkoma zâbo, n'emizâbîbu yâbo, n'emirhi yâbo y'amavurha, mizêti, enyumpa zâbo n'ecihimbi ca kal'igana c'ensaranga zâbo, idivayi lihyâhya n'amavurha mwabasezagya mpu bamuhè nka bunguke. Ebyo bibè kurhenga ene».

¹² Banacinshuza, mpu: «Rhwaigalula rhurhacibahûne cici, rhwajira oku onadesire.» Nanaciamagala Abadâhwa, nabagasha nti bakajira okwo aka akanwa kanali. ¹³ Nagûkumula ecirondo câni, nanaciderha, nti: «Nyamuzinda ogûkumulîre embuga kuli n'enyumpa yâge, ngasi muntu wamusige busha!» Olubaga lwanancishuza lwoshi, mpu: «Amen!» Olubaga lwakuza Nnâmahanga, lwanacishimba kalya kanwa.

¹⁴ Kurhenga olusiku mwâmi anyimanzagya mpu mbè nie murhambo wâbo omu Buyahudi, kwo kuderha omwâka gwa kali makumi abiri kuhika oku mwâka gwa kali makumi asharhu gw'okuyîma kwa mwâmi Artazerzesi, myâka ikumi na ibiri yoshi, erhi oli nie, oli bene wîrhu, rhurhaderhaga mpu rhwankalya oku mugati gw'omurhambo. ¹⁵ Abarhambo bali banshokolîre bali erhi balibuzize abantu omu kukaz'ibahûna emigati n'idivayi, na kandi sikêli makumi anni za marhale, n'abantu bâbo bônene bakalibuza olubaga, ci niehe ntajira ga ntyôla erhi kurhînya Nyamuzinda kurhuma.

¹⁶ Na ciru kuli okwo, nacîhangâna kuli ogwo mukolo gw'okuyûbaka olugurhu, rhweshi rhurhagulaga ciru ishwa liguma ly'omuntu, abantu bâni bacîlunda kuli ogwo mukolo gônene.

¹⁷ Oku cîbo câni kwakag'ijà bantu igana na makumi arhanu ba Buyahudi n'abatwî b'emmanja n'abandi bakazâg'ij'emunda rhuli barhenga omu mashanja garhuli eburhambi. ¹⁸ Alaga ebi bakazâg'integanyiza ngasi lusiku: Cimasha ciguma na bibuzi ndarhu, birya banacîshogaga, engoko, na ngasi nsiku ikumi, banandêrhera idivayi linakwânîne, linji. Na ciru nkaba ntyo ntaderhaga nti nankahûna omugati gw'oburhambo, bulya emikolo yali yamagonza bwenêne olubaga.

¹⁹ «Yâgirwa Nyamuzinda wênene omanyâge kuli nie, ngasi koshi najirîre olu lubaga».

6

Obulyâlya bw'abashombanyi ba Nehemiya

¹ Sanbalati, Tobiya n'olya Muharâbu Geshemu na ngasi bandi banali bashombanyi bîrhu, bayumva oku nashubir'iyûbaka olugurhu n'oku murhaciri ciru n'omurhule muguma. ² Cîkwône ago mango ntâl'inchira enyumvi oku mihango, Sanbalati, na Geshemu banacintumiza, mpu: «Oyîshe rhushambâle rhweshi omu bishagala omu kabanda ka Ono». Bali bahizire okunjirira kubî. ³ Nalika entumwa, zagend'ibabwîra, erhi: «Niono omukolo gwankayimanzibwa ebwa kubà namayandagalira emunda muli? » ⁴ Banacintumiza kani na binwa bya bene ebyo, nâni nakaz'ibagalulira ishuzo ly'okulahira. ⁵ Oku lwa karhanu, Sanbalati anacintumira omwambali kuli okwo erhi adwîrhe n'amaruba mabungûle. ⁶ Bali bayandisiremwo ntyâla, mpu: «Omwanzi gwagera omu mashanja goshi n'emwa Geshemu, boshi banadwîrhe bahamîriza oku we

n'Abayahudi muli omu muhigo gw'okugoma, mpu co cirhumire mushub'iyûbaka olugurhu n'oku we wayîsh'ibà mwâmi wâbo. ⁷Mpu ciru wajizire ho abalêbi mpu bayish'ikuyîmika aha Yeruzalemu, mpu: «Mwâmi ali omu Buyahudi. Bakola bagend'imaryîsa mwâmi ogwo mwanzi. Oyîshe rhujire ihano haguma». ⁸Namugalulira amashuzo, nti: «Ntâ kuguma muli okwo kwoshi odesire kwabîre, omu murhima gwâwe okuzire ebyo». ⁹Bulya boshi bakazâg'ilonza okurhuyôbohya, bakaz'iderha, mpu: «Nkaba hali amango amaboko gâbo gankaleka ogwo mukolo, gurbanacibè. Buno Yâgirwa Nyamuzinda ohè amaboko gânî emisî.

¹⁰Nanacijà emunda Shemaya, mugala wa Delaya. mugala wa Mehatabeli ali. Ali acîyigalîre anacimbwîra, erhi: «Rhuje rhwembi oku ka-Nyamuzinda, omu ndalâlâ yako^k, rhunakayigale, bulya bal'ikuyîrha; na budufu bayish'ikuyîrha». ¹¹Nashuza, nti: «Omuntu oli nka nie kurhigi ankayaka wâni! Na kurhigi omuntu oli nka nie ankayakira omu ndalâlâ y'aka-Nyamuzinda agal'ilama, Ntjamwo». ¹²Nabona oku arhali Nyamuzinda wamurhumaga. Aderhaga ebyo binwa biri nka bya kulêba nobwo Tobiya boshi na Sanbalati bali bamamushumika. ¹³Bâli bamamushumika mpu lyo mbona obwôba, njire oku bâdesire na ntyo njire ecâha; kandi banajà banyâlîza na ntyo enshonyi zingwârhe. ¹⁴Kengêra mâshi Yâgirwa Nyamuzinda wâni, ago mabî Tobiya na Sanbalati bakola banjirira. Kuguma n'olya mulêbi Noadya n'abandi balêbi balonzagya okunyobohya.

¹⁵Olugurhu lwanaciyunjula omu nsiku makumi abiri n'irhanu z'omwêzi gwa munâni. ¹⁶Erhi abashombanyi bîrhu bakumanya, go galigi mashanja goshi rhwayûbakanagwa nago, boshi bayôboha, barhemuka, bayumva oku ali oku buhashe bwa Nyamuzinda wîrhu kw'ogwo mukolo gwajizirwe. ¹⁷Muli ago mango baguma b'omu Buyahudi, bayûshûla okuyandikira Tobiya, naye Tobiya akaz'ibagalulira amashuzo. ¹⁸Bulya banji omu Buyahudi bali balungîne naye omu cihango na ebwa kubà banji muli bo bâli bakwî ba Shekanya, mwene Ara, na kulya kubà omugala Yohanani ali ayansire mwâli wa Meshulamu, mwene Berekiya. ¹⁹Bakazâg'iyôrha baderha ebijiro byâge binjà n'engeso zâge nyinjà embere zâni banabul'igend'imubwîra oku naderhaga. Tobiya akaz'intumira amaruba g'okunyôbohya.

7

Okulanga olugo lwa Yeruzalemu

¹Erhi bayûsa okuyûbaka olugurhu n'erhi mbà namahirakwo enyumvi, abayimba, abalanga enyumvi, abaleviti, bahâbwa omukolo gw'okulanga. ²Nahà mulumuna wâni Hanani obuhashe bw'okurhegeka Yeruzalemu, boshi na Hananiya ye wali murhambo w'abakazâg'ilanga olugo, bulya ali muntu mwemêzi n'orhînya Nyamuzinda kulusha bantu banji bwenêne. ³Nanacibabwîra, nti: «Irhondo enyumvi za Yeruzalemu zirhayigulagwa n'izûba lirhacirhangira okubasha, bijingo, amango abalanzi baciri ngasi muguma aha alanga, bânahamika, bakomeze, enyumvi; budufu, banahirakwo abalanzi, ngasi baguma aha bakâlanga, na ngasi muguma embere z'enyumpa yâge.

Oku abantu balugaga omu lugo lwa Yeruzalemu

⁴Olugo lwâli lugali na lunene, ci abantu bâlimwo bâli banyi n'enyumpa zirhâli zicishakûlulwa. ⁵Nyamuzinda ampira omu murhima olukengêro lw'okuganja abakulu, abatwî b'emmanja n'olubaga lwoshi mpu baganjwe. ⁶Alaga abantu barhengaga emunda bakâg'ilibuzibwa omu bujâ: bo balya Nabukondozori mwâmi w'e Babiloni, ali agwâsire mpira, banashub'igaluka e

^k**6.10** Shemaya mwene Delaya al'icirhebire mpu abâ mulêbi n'obwo al'irhumirwe na Sanbalati mpu arhebe Nehemiya ajè omu cirhînyiro ca Nyamuzinda. Arhal'igwêrhe oluhûma lw'okujà ahatagatifu bulya arhâli mudâhwa. N'erhi ankajizire ntyo, Abayahudi barhankalesire kwamubonya nshonyi.

Yeruzalemu omu Buyahudi, ngasi muguma omu lugo lwâge'. ⁷ Bo bayishaga boshi na Zorobabeli: Yozwè, Nehemiya, Azariya, Raamyà, Nahamani, Mardokayi, Bilshani, Misperiti, Bigivayi, Nehumu, Bânâ.

Omulala gw'abalume b'omu lubaga lwa bene Israheli, ⁸ bagala ba Paroshi: bihumbi bibiri na bantu igana na makumi gali nda na babiri; ⁹ bene Shefatiya: magana asharhu na makumi gali nda na babiri; ¹⁰ bene Ara: magana gali ndarhu na makumi arhanu na babiri; ¹¹ bagala ba Pahati-Mowabu: kwo kuderha bagala ba Yozwè na ba Yowabu: bihumbi bibiri na magana gali munâni na ba ntu ikumi na munâni; ¹² bagala ba Elamu: cihumbi na magana abiri na makumi arhanu na bâni; ¹³ bagala ba Zatowu, magana gali munâni na makumi anni na bantu barhanu; ¹⁴ Ben Zakayi, magana gali nda na makumi gali ndarhu; ¹⁵ ba gala ba Binuyi, magana gali ndarhu na makumi anni na munâni; ¹⁶ bagala ba Bebayi, magana gali ndarhu na makumi abiri na munâni; ¹⁷ bagala ba Azgadi, bihumbi bibiri na magana asharhu na makumi abiri na babiri; ¹⁸ bagala ba i Adonikamu, magana gali ndarhu na makumi gali ndarhu na nda; ¹⁹ bagala ba Bigwayi, bihumbi bibiri na makumi gali ndarhu na nda; ²⁰ bagala ba Adini, magana gali ndarhu na makumi arhanu na barhanu; ²¹ bagala ba Ateri, kwo kuderha bene Hizikaya, makumi gali mwenda na munâni; ²² bagala ba Hashumu, magana asharhu na makumi abiri na munâni; ²³ bagala ba Bezayi, magana asharhu na makumi abiri na bâni; ²⁴ bagala ba Harifa, igana n'ikumi na babiri; ²⁵ bagala ha Gabaoni, makumi gali mwenda na barhanu; ²⁶ abantu b'e Betelehemu n'ab'e Netofa: igana na makumi gali munâni na munâni; ²⁷ abantu b'e Anatoti, igana na makumi abiri na munâni; ²⁸ abantu b'e Bet-Azmavet. makumi anni na babiri; ²⁹ abantu b'e Kiryati-Yearimu, ab'e Kefira n'ab'e Beroti: magana gali nda na makumi anni na basharhu; ³⁰ abantu b'e Rama n'ab'e Geba: magana gali ndarhu na makumi abiri na muguma; ³¹ abantu b'e Mikmasi, igana na makumi abiri na babiri; ³² abantu b'e Beteli na Ayi igana na makumi abiri na basharhu; ³³ bagala b'owundi Nebo, makumi arhanu na babiri; ³⁴ bagala b'owundi Elamu, cihumbi na magana abiri na makumi arhanu na bâni; ³⁵ bagala ba Harimu, magana asharhu na makumi abiri; ³⁶ bagala ha Yeriko, magana asharhu na makumi anni na barhanu; ³⁷ bagala ba Lodi, abâ Hadidi, n'abâ Ono: magana nda na makumi abiri na muguma; ³⁸ bagala ba Senaya, bihumbi bisharhu magana gali mwenda na makumi asharhu.

³⁹ Abadâhwa, bagala ba Yedaya b'omu mwa Yozwè: magana gali mwenda na makumi gali nda na barhanu; ⁴⁰ bagala ba Imeri, cihumbi na makumi arhanu na babiri; ⁴¹ bagala ba Pashehuri, cihumbi na magana abiri na makumi anni na nda; ⁴² bagala ha Harimu, igana n'ikumi na nda.

⁴³ Abaleviti, bagala ba Yozwè, ba Kadmieli n'omu bagala ba Hodeva: makumi gali nda na basharhu.

⁴⁴ Abayimha, bo bagala ba Asafi: igana na makumi anni na munâni.

⁴⁵ Abalanga enyumvi, bo bagala ba Shalumu, Ateri, Talmoni, Akubu, Hatita, Shobayi: igana na makumi asharhu na munâni.

⁴⁶ Abayankiragwa, bo bâna ba Siha, abâna ba Hasufa, abâna ba Tabaoti; ⁴⁷ bagala ba Kerosi, bagala ba Siya, bagala ba Padoni, ⁴⁸ bagala ba Lebana, bagala ba Hagaba, bagala ba Shalmayi, ⁴⁹ bagala ba Hanani, bagala ba Gideli, bagala ba Gahari, ⁵⁰ bagala ba Reaya, bagala ba Resini, bagala ba Nekoda, ⁵¹ bagala ba Gazamu, bagala ba Uza. bagala ba Pasea, ⁵² bagala ba Besayi, bagala bene Meuni, bagala bene Nefusimi, ⁵³ bagala ba Bakubuki, bagala ba Hakufa, bagala ba Haruru, ⁵⁴ bagala ba Basliti, bagala ba Mehida, bagala ba Harasha, ⁵⁵ bagala ba Barkosi, bagala ha Sisera, bagala ba Tema, ⁵⁶ bagala ba Nesiya, bagala ba Hatifa.

⁵⁷ Bene bambali ba Salomoni, bagala ba Soferiti, bagala ba Sotayi, bagala ba Perida, ⁵⁸ bene Yahala, bene Darakoni, bene Gideli. ⁵⁹ bene Shefatiya, bagala ba Hatili, bagala ba Okereti, bagala ba Asebayimi. ⁶⁰ Boshi haguma abâna b'abajà ba Salomoni: magana asharhu na makumi

gali mwenda na babiri.

⁶¹ Alaga abarhengaga e Tel-Mela, e Tel-Harsha, e Kerubu. e Adoni, n'e Imeri, barhanamanyîsagya emilala yâbo n'obûko bwâbo. ⁶² Akabà bali bene Israheli: bagala ba Delaya, bagala ba Tobiya, bagala ba Nekoda: magana gali ndarhu na makumi anni na babiri. ⁶³ N'omu badâhwa, bagala ba Habaya, bagala ba Hakosi, bagala ba Barzilayi, omuntu w'e Gileadi, banacikahamagalwa oku izîno lyâbo. ⁶⁴ Balonza ebitabu b'iburha lyâbo, yo erigi nkonokà yâbo, banabibula, barhenzibwa omu budâhwa. ⁶⁵ N'omurhambo abahanza okukaz'ilya ebintu bitagatîfu bwenêne, kuhika amango hayîsha omudâhwa Urimu na Tumimu.

⁶⁶ Omubalè gwâbo boshi, gwahika omu bantu bihumbi makumi anni na bibiri bya bantu magana asharhu na makumi gali ndarhu. ⁶⁷ Buzira kuganja bambali na bambalikazi bâbo: bâli bahisire omu bantu bihumbi nda na magana asharhu na bantu makumi asharhu na nda. Bâlimwo nshekereza balume n'abakazi magana abiri na makumi anni na barhanu.

⁶⁸ Ebiterusi byâli magana anni na makumi asharhu na birhanu na ndogomi bihumbi ndarhu na magana gali nda na makumi abiri. ⁶⁹ Banji omu barhambo b'emilala, bajira eby'okurhabâla oku mukolo. Omurhambo ahebakwo magerha cihumbi ga masholo, mbehe makumi arhanu na bishûli makumi asharhu bya badâhwa. ⁷⁰ Abakulu b'emilala bahira omu mbîko y'omukolo, magerha bihumbi makumi abiri bya magerha ga masholo na bihumbi bibiri na magana abiri bya byuma bya lunyerere n'ebishûli. ⁷¹ Ebindi byasigalaga omu byâhanagwa n'olubaga, byahika omu magerha bihumbi makumi abiri bya masholo, bihumbi bibiri bya byuma bya lunyerere n'emyambalo y'obudâhwa makumi gali ndarhu na nda.

⁷² Ntyo kwo Abadâhwa bahandaga omu Yeruzalemu kuguma n'abandi bantu basungunu, abimbiza, abalanga enyumvi, abantu b'omu lubaga kwônene, abanya-Tenesi, bene Israheli boshi, ngasi baguma bajà omu bishagala byâbo.

8

Omurhondêro gw'idini ly'Abayahudi: Ezra asoma ecitabu c'Amarhegeko. Olusiku lukulu lw'Ebifumba

Erhi omwêzi gwa kali nda gubaluka, bene Israheli boshi erhi bakola bayûbasire ngasi muguma omu lugo lwâbo, ¹ olubaga lwoshi lwanacibugânana nka muntu muguma omu muhanda erhi aha lumvi lw'amîshi. Banacibwîra omwandisi mpu alêrhe ecitabu c'oburhegesi bwa Mûsa, cîrya Nyamuzinda arhegekaga Israheli. ² Omudâhwa Ezra anaciyisha adwîrhe cîrya citabu c'oburhegesi embere z'endêko y'abalume n'abakazi na ngasi bandi banahashire okuyumva: lwâli lusiku lurhanzi lw'omwêzi gwa nda. ³ Arhondêra okusoma omu citabu kurhenga sêzi kuhika aha karhî k'omulegerege muli eyo ngo yali aha lumvi lw'Amîshi, acisomera embere z'abalume n'abakazi na ngasi bandi bankanahashire okuyumva; olubaga lwanacirhega amarhwîri omu kusomwa kw'eco citabu c' Amarhegeko.

⁴ Omwandisi Ezra ali ayîmanzire oku hy'olurhalarhala lw'empaho hyâli hiyûbakirwe ogwo mukolo, n'eburhambi bwâge, ekulyo yali: Matiti, Shema, Anaya, Uriya, Hilkiwiya na Maseya; ekumoshô yali: Pedaya, Mishaheli, Malkiya, Hashumu, Zakariya na Meshulami. ⁵ Ezra anacibungûla ecitabu e mbêre z'olubaga lwoshi, bulya ali enyanya ly'olubaga lwoshi, n'erhi abà amabungûla ecitabu, olubaga lwoshi lwayimanga. ⁶ Ezra akuza Nyakasane, ye Nyamuzinda mukulu n'olubaga lwashuza lunahizire amaboko enyanya, mpu: «Amen! Amen!» Bayunama, bafukama, bafukamîriza embere za Nyakasane, obusû bwashiga idaho. ⁷ (Naye Yozwè, Bâni, Sherebiya, Yamini, Akubu, Shabtayi, Hodiya, Maaseya, Kelita, Azariya, Yezabati, Hanani, Pelaya, boshi n'abaleviti bakabwîriza olubaga kuli eby'oburhegesi; ci erhi na ngasi muguma anayimanzire halya anali). ⁸ Ezra asoma omu citabu c'Amarhegeko ga Nyamuzinda, ahugûla, anayumvîsa ebinwa byoshi, ntyo bayumva ebyasomagwa.

⁹ Omurhambo Nehemiya, omudâhwa n'omwandisi Ezra boshi n'abaleviti, bakazâg'ihugulira olubaga, banacilubwîra, mpu: «Olu lusiku luli lutagatîfu embere za Nyakasane, Nyamuzinda winyu; murhacibaga burhè erhi kulaka, bulya ebwa kubà olubaga lwoshi lwakâg'ilaka erhi luyumva ebinwa by'oburhegesi». ¹⁰ Ezra anacibabwîra, mpu: «Mugendage muj'irya enyama zishushagîre, munywe n'amamvu garhali makali, munahêkerekwo n'olya orhagwêrhi ecihimbi, bulya olu lusiku luli lutagatîfu emwa Nyamuzinda Nnawîrhu, murhabâga burhè bulya obushagaluke bwa Nyamuzinda bwo bugale bwinyu. ¹¹ Abaleviti bakarhûliriza olubaga omu kulubwîra, mpu: «Muhuluke bulya olu lusiku luli lutagatîfu, murhacîlibuzagya». ¹² Olubaga lwoshi lwanacikanya lwaj'irya lwananywa, bashegulana, banajà omu bushagaluke bunji. Kulya kubà bayumvîrhe ebinwa balonzagya okubamanyîsa.

¹³ Oku lusiku lwa kabiri, abashamuka b'emilala y'ishanja lyoshi, abadâhwa n'abaleviti banacishubuzagya eburhambi bwa Ezra ye wali mwandisi, mpu bayige ebinwa by'Amarhegeko. ¹⁴ Banacishanga aha bayandisire muli ago Marhegeko ga Nyakasane g'omu mango ga Mûsa, oku bene Israheli boshi bagwâsirwe bakagend'ihanda omu bifumba oku lusiku lukulu lw'omwêzi gwa kali nda. ¹⁵ N'oku bagwâsirwe bamanyîse banageze omulâli omu bishagala byoshi n'omu Yeruzalemu, bajè baderha, mpu: «Kanyi mweshi oku ntondo, mukekekwo amashami g'emirhanda y'eka, emizêti, amashami g'emirhanda y'emuzirhu, amashami g'emishugushugu, amashami g'emibo, na ngasi gandi mashami g'emirhi y'ecishakashaka, mugend'iyûbakamwo nk'oku binayandisirwe». ¹⁶ Okubundi olubaga lwanacigenda lwayîsha ludwîrhe amashami, lwayûbaka ebifumba ngasi muguma aha nyumpa yâge, omu ngo yâbo, omu lulenga lwa aka-Nyamuzinda, omu ngo y'aha lumvi lw'Amîshi n'omu ngo y'olumvi lwa Efrayimu. ¹⁷ Endêko ya balya banarhengaga bujâ boshi banaciyûbaka ebifumba, banacilâla mulya bifumba. Kurhenga Yozwè mugala wa Nuni kuhika ago mango bene Israheli barhali basâg'ijira kwa bene okwo. Bashagaluka bwenêne.

¹⁸ Bakasoma omu citabu c'oburhegesi bwa Nyamuzinda ngasi lusiku, kurhenga oku lusiku lurhanzi kuhika oku lusiku luzinda. Bajira olwo lusiku lukulu miregerege nda n'oku lusiku lwa kali munâni bafundika nk'oku Amarhegeko gadesire.

9

Ebjiro by'okukûla ecâha

¹ Omu nsiku makumi abiri n'ini z'ogwo mwêzi gwonêne, bene Israheli banacibugânana mpu bacîbabaze, bayambala sunzu, banacitulira oluvù omu irhwe^m. ² Bene Israheli boshi banaciciyêgûla oku bandi b'embuga, banacihûna bwimanga obwonjo oku byâha byâbo n'oku mabî g'ababusi bâbo. ³ Oku ngasi muguma anali halya ayîmanzire, banacisoma omu citabu c'oburhegesi bwa Nyakasane wâbo Nyamuzinda, kasanzi kaguma k'omulegerege. Akandi kasanzi bahûnamwo obwonjo oku byâha byâbo n'akandi baharâmya Nyamubâho Nyamuzinda wâbo. ⁴ Yozwè, Buni, Kadmiyeli, Shebanya, Bahuni, Sherebiya, Bâni na Kenani, erhi babà bamasôkera ahantu hajire enyanya ho hali h'Abaleviti boshi, banacirhangira bayâmira emunda Nyakasane Nyamuzinda wâbo ali n'izû linene. ⁵ Naboⁿ Abaleviti: Yozwè, Kadmiyeli, Bâni, Hashabneya, Sherebiya, Hodiya, Shebanya, boshi na Petahya, banaciderha, mpu: «Yîmuki, mukuze Nyamubâho Nyamuzinda winyu».

Okuzibwe emyâka n'emyâka, Nyakasane Nyamuzinda wîrhu! Likuzibwe Izîno ly'irenge lyâwe, erilushire ngasi bukuze na ngasi irenge. ⁶ Wêne Yâgirwa Nyakasane, we walemaga empingu, amalunga g'amalunga, na ngasi binabayo byoshi, n'igulu na ngasi binabamwo byoshi, we

^m9.1 : Lolà Ezr 10, 44.

ⁿ9.5 Eyi milongo 5-37: Lolà Lul 78 (79); Burh 36, 17.

walemaga enyanja na ngasi ebi zijira byoshi, wêne w'ehà ebyo byoshi obuzîne n'ebiremwa by'empingu binakukuze. ⁷ Wêne Yâgirwa Nyakasane, we Nyamuzinda, wêne wacîshogaga Abram, wanacimukûla omu cihugo ca Uru e Kalideya, wêne wamuyirikaga izîno Iya Abrahamu. ⁸ Wabwîne oku omurhima gwâge gubà gwa bushinganyanya embere zâwe, wanacilagâna mweshi naye oku wahà iburha lyâge ecihugo c'Abanya-Kanâni, Abahititi, Abamorenî, Abaperiziti, Abayebuseni, Abagirigashiti, wanalanzire ako kanwa kâwe bulya ôbà mushinganyanya. ⁹ Wabwîne kurhi ababusi bîrhu balibukaga omu Mîsiri, wanayumva omulenge gwâbo oku Nyanja y'Amashekesheke. ¹⁰ Wajizire ebimanyîso n'ebirhangâzo embere za Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, abambali n'olubanga lw'ecihugo câge coshi, bulya wali'imanyire oku wal'ijizire obwinjâ embere z'ababusi bîrhu, n'izîno lyâwe Iyanacîja irenge nk'oku binali oku lw'ene. ¹¹ Wahahanywîre enyanja embere zâbo, banaciyikira eyo nyanja n'amagulu burhajoma. Ci wadubindika balya bashombanyi bali babashimbire omu nyanja nka kula banadubindika ibuye emudubwi. ¹² Mûshi, wajâ wabagendana n'enkingi y'ecitû na budufu n'enkingi y'omuliro mpu Iyo obamolekera n'okubalangula enjira bashimba. ¹³ Wabunguluka oku ntondo ya Sînayi, wabashambâza kurhenga empingu, wanacibahà Amarhegeko gashingânîne, marhegeko g'okunali, marhegeko minjâ bwenêne. ¹⁴ Wabamanyîsa olusiku lukulu lwâwe Iwa Sabato, wanacibahà Amarhegeko omu kanwa k'omurhumisi wâwe Mûsa, njira, n'oburhegesi bw'ekanwa kâwe. ¹⁵ Kurhenga empingu, wanacibahà omugati gw'okufumya ishali lyâbo, gwahonaga empingu, wakûla n'amîshi omu ibuye mpu batwemwo enyôrha yâbo. Wanacibabwîra mpu bajage muli cîrya cihugo wahigaga mpu wabaho. ¹⁶ Ci ababusi bîrhu bôhe, baluza obucîbone, baniola igosi, barhashimbaga amarhegeko gâwe. ¹⁷ Balahira okuyumva, barhanacikengeraga birya birhangâzo byâwe, birya wajiraga oku bunguke bwâbo. Baniola ecikanyi c'igosi na muli obwo bugoma bwâbo bacîfinja okushubira e Mîsiri omu bujâ bwâbo. Cîkwône oli Nyamuzinda obabalira duba, Nyamuzinda mutûdu na wa bwonjo, mulembu omu kukunira na mugale omu minjâ, na ntyo orhabalekereraga. ¹⁸ Ciru n'amango bacîjiriraga akanina k'amasholo banakâderha, mpu: «Alà oyu, ye kola Nyamuzinda wâwe wakukûlaga e Mîsiri,» banahemula amahêma gâbo n'amabî manji.

¹⁹ Woyo, omu lukogo lunji, orhabajandikaga omu irungu n'erya nkingi y'ecitû orhayiyegûlaga kulibo, yakaz'iyôrha yabalongôlana omulegerege gwo shi. Ciru n'erya nkingi y'omuliro yajâga yabamolekera budufu, kuguma n'omu njira bali bagwâsirwe okushimba. ²⁰ Wabahire omûka gwâwe mpu Iyo bahinduka bîrhonzi, orhalahiraga mpu amâna gwâwe garhaje omu kanwa kâbo, wanacibahà amîshi oku nyôrha yâbo. ²¹ Myâka makumi anni goshi erhi wêne oshîbirira okubalanga omu irungu, barhanabuliragwa n'akantu ciru n'akaguma, emyambalo yâbo erhashosihalaga, n'amagulu gâbo garhahêmage. ²² Wabagabire amâmi n'amashwa, banaciyîma omu cihugo ca Sihoni, omu cihugo ca mwâmi Heshiboni, omu cihugo ca mwâmi Bashani. ²³ Waluzize abâna bâbo nka nyenyêzi z'emalunga, wanacibahêka muli cîrya cihugo wabwîraga ababusi bâbo mpu banacijemwo, baciyimemwo. ²⁴ Abâna banaciyîsha bakola bal'iyîma muli eco cihugo, embere zâbo wanacifunyâza abayûbakaga muli eco cihugo, bo: banya-Kanâni. Wanacibahira omu maboko gâbo, kuguma n'abâmi n'olubaga mpu bône babajire oku banalonzize. ²⁵ Bayanka ebishagala byâli bihamike bwinjâ n'ebihugo biyera, bayanka e nyumpa zâli ziyujwîre bintu bya ngasi lubero, amaliba gali erhi gahumbirwe, amashwa g'emizâbîbu, ag'emibô, emizêti, n'emirhi y'emirehe ya ngasi lubero. Bâlya. bayigurha, batwera bwenêne, balama ntyo omu bugale, oku bwinjâ bwâwe bunji.

²⁶ Ci kandi babâ bagoma banacihindula kuli we, oburhegesi bwâwe, babuhira enyuma ly'omugongo gwâbo, bayîrha abalêbi bawe bakazâg'imanyîsabo obuhamîrizi bwâwe mpu Iyo babahêka emunda oli, banajira agandi mabî manji ²⁷ Okubundi wanacibahâna omu maboko g'abashombanyi bâbo. Ci amango balakaga, bayâmira emunda oli, emwâwe empingu, omu bwonjo bwâwe bunji wanacibahà abacunguzi babalîkûzagya omu maboko g'abo bashombanyi

bâbo. ²⁸ Erhi babà bamaluhûka, kandi bashubira omu mabî gâbo embere zâbo; nâwe wanacibaleka omu maboko g'abashombanyi bâbo, babarhegeka bwenêne. Ci kandi bashub'ikâlakira emunda oli na nâwe wayumva izù lyâbo kurhenga empingu, n'omu bwonjo bwâwe, wabalikûza kanji kanji. ²⁹ Ntâko orhajiraga mpu lyo bashub'igaluka emunda oli, cikwône oku buhwinja bwâbo barhayumvagya amarhegeko gâwe, bakabulira amahano gâwe, nobwo go gahâna obuzîne kuli ngasi yêshi onagashimba, bakaz'icigûkumula ebirhugo, baniola ecikanyi c'igosi, balahira okuyumva. ³⁰ Wabalembire myâka erhali minyi, wabarhonda n'omûka gwâwe, n'abalêbi bawe barhanayumvagya. Lêro wanacibahâna oku mashanja ganali omu cihugo. ³¹ Ci oku bwonjo bwâwe orhabalekêreraga, orhabaherêrekezagya, bulya we Nyamuzinda w'olukogo, munyabwonjo bunji.

³² Na bunôla mâshi Yâgirwa Nyakasane Nyamuzinda wîrhu, we Nyamuzinda mukulu, Ogala-byoshi na wa kujugumya, we olanga endagâno yâwe bwinjâ, orhalolaga ebintu bya busha busha, aga malumwa goshi garhujirekwo, rhwenene, abâmi bîrhu, abarhambo bîrhu, abadâhwa bîrhu, abalêbi bîrhu, ababusi bîrhu, n'olubaga lwâwe lwoshi kurhenga oku bâmi b'e Sîriya kuhika mwa zino nsiku. ³³ Wabîre mushinganyanya omu ngasi byoshi byarhuyishire bulya wanarhujirire okushingânîne, cikwône rhwono rhubâ bantu babî. ³⁴ Abâmi bîrhu, abakulu bîrhu, abadâhwa bîrhu, n'ababusi bîrhu, barhashimbaga oburhegesi bwâwe, barhayumvagya amarhegeko gâwe, oli ebindi by'obuhamîrizi wakazâg'ijira kulibo. ³⁵ Omu bwâmi bwâbo, omu karhî k'aminjâ manji wakazâg'ibajirira, muli cîrya cihugo cigali na cigale wabahâga, barhakukoleraga, barhalekaga emicô yâbo mibî. ³⁶ Ci, alaga oku rhwoyu rhukola bajâ ene! Lolaga oku rhwabêrire bajâ muli cîrya cihugo wahâga ababusi bîrhu mpu bakalya mulico, na ngasi bindi binjâ byamwo. ³⁷ Cîkolaga cîyêrera abâmi warhuhâga mpu bakarhurhegeka erhi byâha bîrhu birhuma. Bakolaga bajira emibiri yîrhu oku banalonzize, n'ebintu bîrhu kwo na kwo. Rhuli omu malibuko manji bwenêne.

10

Okucîhâna kw'olubaga

¹ Kuli okwo kwoshi rhwanahâna omuhigo. Gwanaciyandikwa n'abakulu bîrhu Abaleviti n'Abadâhwa banacinanîzakwo ecimanyîso c'okuyêmêra kwâbo...

² Alaga abananîzizekwo ecimanyîso câbo: Nehemiya murhambo, mwene Hakalya na Sidikiya. ³ Seraya, Azariya, Yîrmeya, ⁴ Pashehuri, Amariya, Malkiya, ⁵ Hatushi, Shebanya, Maluki, ⁶ Harimu, Meremoti, Obadiya, ⁷ Daniyeli, Ginetoni, Baruki, ⁸ Meshulami, Abiya. Miyamini, ⁹ Maazya, Bilgayi, Shemaya; boshi bâli badâhwa. ¹⁰ Kandi Abaleviti: Yozwè, mwene Azanya, Binwi w'omu bagala ba Henadadi, Kadmiyeli, ¹¹ na bene wâbo: Shebanya, Hodayi, Kelila, Pelaya, Hanani, ¹² Mika, Rehobu, Hashabiya, ¹³ Zakuru, Sherebiya, Shebanya, ¹⁴ Hodiya, Bâni, Beninu.

¹⁵ Abakulu b'olubaga: Parcoshi, Pahati-Mowabu, Elamu, Zatu, Bâni, ¹⁶ Buni, Azgadi, Bebayi, ¹⁷ Adoniya, Bigwayi, Adini, ¹⁸ Ateri, Hizikiya, Azuru, ¹⁹ Hodiya, Hashumu, Bezayi, ²⁰ Harifu, Anatoti, Nebayi, ²¹ Magpisha, Meshulami, Heziri, ²² Meshezabeli, Sadoki, Yaduwa, ²³ Pelatiya, Hanani, Anaya, ²⁴ Hosheya, Hanalya, Hashubu, ²⁵ Haloweshi, Pileha, Sahobeki, ²⁶ Rehumu, Hashabna, Maaseya, ²⁷ Ahiya, Hanani, Anani, ²⁸ Maluki, Harimi, Bânâ.

²⁹ Abasigalaga b'olubaga: Abadâhwa, abaleviti, abalanga aka-Nyamuzinda, abimbiza, bene Natineni, na ngasi bandi bacîyegûlaga oku lubaga mpu lyo bashimba oburhegesi bwa Nyamuzinda, abakazi bâbo, bagala bâbo, bâli bâbo na ngasi boshi bankahashir'iyumva. ³⁰ Abo boshi banacîlunga kuli bene wâbo, abaluzi bâbo, balagânana omu kunywa ecihango, omu kulahira ibango, mpu bashimba oburhegesi bwa Nyamuzinda bwahânagwa na Mûsa murhumisi wa Nyamuzinda mpu rhubushimbe rhunashimbe n'agandi marhegeko goshi ga Nnâmahanga, Nyamuzinda wîrhu, na ngasi bindi binwa byâge byoshi.

³¹ Rhwalagânana oku rhurhahâne abâna-nyere bîrhu oku mashanja g'ebyo bihugo n'oku rhurhâyanke bâli bâbo mpu rhubahè bagala bîrhu. ³² Kandi rhwalagânana oku erhi amashanja ga muli eci cihugo gankanayîsha mpu gal'iguza eburugu, kandi erhi biryo bilebe oku lusiku lwa Sabato, rhurhagule bici kuli olwo lwa Sabato, n'oku lundi lusiku oku rhwaleka oku mwâka gwa kali ndarhu obudaka buyîse, buhûmûke kuguma na ngasi myenda yalyûlwa.

³³ Rhwacîrhegeka rhwêne oku rhukâlyûla ecigabi ca kasharhu c'esikeli ngasi mwâka oku mikolo y'aka-Nyamuzinda. ³⁴ Oku kugula emigati y'enterekêro, oku by'embâgwa n'enkalangè ya ngasi mango oku nterekêro ya Sabato, ez'omwêzi, oku nsiku nkulu, oku bintu bigishe, oku nterekêro y'ebyâha, lyo rhulyûla oku byâha bya bene Israheli, oku ngasi hyoshi hijirwa omu nyumpa ya Nyamuzinda wîrhu.

³⁵ Abadâhwa, abaleviti, n'olubaga lwoshi rhwanaciyêsha ecigole c'okulola kurhi eby'enshâli z'aka-Nyamuzinda byagendeka, lyo ngasi mulala gukaz'ihêka enshâli omu ka-Nyamuzinda, ngasi baguma amango banatwîrirwe ngasi mwâka oku gundi, mpu zikatwânwa oku luhêrero lwa Nyamuzinda Nyakasane wîrhu nk'oku binadesirwe n'oburhegesi. ³⁵ Rhwanalagânana oku rhwakâlêrha ngasi mwâka emburho ntangiriza eyêzire oku myâka yîrhu omu ka-Nyamuzinda, ebè mburho y'ebihumbwa ekuzimu nîsi erhi ebiyêra oku mirhi. ³⁷ Rhwanalagânana oku rhwakâlêrha omu nyumpa ya Nyamuzinda wîrhu, oku badâhwa bajira emikolo omu nyumpa ya Nyamuzinda wîrhu, ngasi ciburhwa-lubere c'abâna bîrhu, ebintu bîrhu nk'oku binayandisirwe, oku bya olubere lw'enkafu zîrhu n'ebibuzi bîrhu. ³⁸ Kuguma n'okwo, rhwalagânana oku rhwakaz'ilêrhera abadâhwa omu nyumpa ya Nyamuzinda wîrhu ebiyungulûlwa burhanzirhanzi by'oku migati yîrhu, oku nterekêro rhwagoshôlaga oku malehe g'emirehe yoshi, oku mamvu mahyâhya g'idivayi, n'oku mavurha; rhwalagânana okurhwakaz'ilyûla entûlo y'obudaka bwîrhu oku baleviti. N'oku abaleviti bônene bakazâg'ijuhîsa entûlo omu bishagala byoshi bijira amashwa. ³⁹ Omudâhwa, mugala wa Aroni, akaz'iyôrha ali boshi n'abaleviti ago mango g'okuvurhîsa entûlo, n'abaleviti banahêka entûlo omu ka-Nyamuzinda wîrhu, omu biyumpa by'enyumpa y'embîkwa. ⁴⁰ Okwo ebwa kubà bene Israheli, bene Levi bahêka omwo biyumpa empongano z'engano n'ez'idivayi lihyâhya n'ez'amavurha, omwo mwo mwanali eburugu by'ahatagatîfu, abadâhwa bajira enterekêro abalanzi b'emihango n'abimbiza. Ntyôla rhurhankacijanda enyumpa ya Nyamuzinda wîrhu.

11

Eyindi Myanzi eyêrekîre okulungwa kwa Yeruzalemu

¹ Abarhambo b'olubaga boshi bayûbaka aha Yeruzalemu, abasigalaga omu lubaga bayêsha ecigole mpu barhengemwo muguma oku bantu ikumi aj'iyûbaka e Yeruzalemu, cishagala citagatîfu, ebindi bigabi mwenda biyôrhe omu bindi bishagala. ² Olubaga lwagisha balya boshi bacîgoshôlaga bônene mpu bagend'iyûbaka omu Yeruzalemu. ³ Alaga abakulu b'emilala barhengaga omu bindi bishagala baj'iyûbaka e Yeruzalemu omu bishagala bya Yûda, ngasi muguma ayûbaka omu ishwa lyâge, omu cishagala câge, abadâhwa, abaleviti, abanyatineni na bagala b'abarhumisi ba Salomoni. Olubaga lw'Abayahudi omu Yeruzalemu

⁴ Abayûbakaga e Yeruzalemu, bene Benyamini na bene Yûda. Muli bene Yûda mwâli Ataya, mugala wa Uziya mwâna wa Zakariya mugala wa Amarya; Shefatya mwâna wa Mahalaleel, w'omu bûko bwa Peresi; ⁵ Maseya mugala wa Baruki, mugala wa Koloziya, mugala wa Hazaya, mugala wa Adaya, mugala wa Yoyaribu, mugala wa Zakariya na mugala wa Shela. ⁶ Omubalè gw'ab'omu nkomôka y'Abaperesi bâli e Yeruzalemu bâli balume magana anni na makumi gali ndarhu na munâni.

⁷ Alaga bene Benyamini nabo: Salu mugala wa Meshulami, mugala wa Yowedi, mugala wa Pedaya, mugala wa Kolaya, mugala wa Maseya mugala wa Itiyeli, mugala wa Yesaya.

⁸ N'enyuma zâge, Gabayi-Salayi boshi haguma: magana gali mwenda na makumi abiri na munâni. ⁹ Yoweli mugala wa Zikiri ye wali murhambo wâbo, na Yûda mugala wa Hasenuwa ye wali murhambo wa kabiri omu lugo.

¹⁰ Omu badâhwa: Yedaya, mugala wa Yakini, ¹¹ Seraya mugala wa Hilkiya mugala wa Meshulamu mugala wa Sadoki, mugala wa Merayoti, mugala wa Ahitubu muluzi w'omu nyumpa ya Nyamuzinda. ¹² Na bene wâbo bakaza g'ikola omu ka-Nyamuzinda: magana munâni na makumi abiri na babiri; Adaya mugala wa Yorohamu, mugala wa Pelalya, mugala wa Amusi, mugala wa Zakariya, mugala wa Pashehuriya, mugala wa Malkiya, ¹³ boshi na bene wâbo bo barhambo b'emilala bahika bantu: magana abiri na makumi anni na babiri; na Amasayi mugala wa Azareli, mugala wa Ahazayi mugala wa Meshilemoti, mugala wa Imeri, ¹⁴ boshi haguma na bene wâbo bakola bajà oku matabâro: igana na abiri na munâni; Zabdiyeli mugala wa Hagedoli ye wali murhambo wâbo.

¹⁵ Omu baleviti, Shemaya mugala wa Hashubu wa Azirikamu wa Hashabiya mwene Buni; ¹⁶ Shabtayi na Yozabadi bo bakazâg'ilâlîra ebintu by'embuga y'aka-Nyamuzinda, àli w'omu murhwe gw'Abaleviti; ¹⁷ Matanya mugala wa Mika, mugala wa Zabudi mwene Asafu ye wali murhambo wakazâg'irhangiza olwimbo lw'okuvuga omunkwa amango bakola baharâmya; Bakubukiya ye wali wa kabiri muli bene wâbo, na Obadiya mugala wa Shamuwa mwene Galali mugala wa Yedutuni. ¹⁸ Abaleviti boshi omwo cishagala citagatîfu bahika bantu magana abiri na makumi gali munâni na bâni. ¹⁹ Abalanzi b'enyumvi: Akubu, Talmoni, na bene wâbo, boshi haguma bahika: igana na makumi gali nda na babiri. ²⁰ Abandi bene Israheli, abadâhwa, abaleviti, bali omu bishagala byoshi bya Yûda, ngasi muguma aha mwâge.

²¹ Abayankirirwe, bayûbaka omu murhundu gwa Ofeli; Siha na Gishapa bo bâli barhambo b'abo bayankirirwe. ²² Abarhambo b'abaleviti aha Yeruzalemu, àli Uzi mugala wa Bâni, mugala wa Hashabiya, mugala wa Matanya, mugala wa Mika w'omu bene Asafi, n'omu bîmbiza bali bagwêrhe omukolo gw'okukakola omu ka-Nyamuzinda.

²³ Kulya kubà hâli irhegeko lyâgo lyâgo Iya mwâmi liyêrekîre abimbiza n'oluhembo Iwa ngasi lusiku lwâli luyandisirwe. ²⁴ Petahiya mugala wa Meshezabeli, muguma w'omu bene Zera mugala wa Yûda ye wali murhambo wa mwâmi oku biyêrekîre olubaga byoshi.

Abayûbaka omu bindi bishagala

²⁵ N'omu bishagala, n'amashwa gâbyo, bene Yûda bayûbaka; aha Kiriya- Arba n'omu mirhundu yâge, bayûbaka aha Diboni n'omu mirhundu yâge, bayûbaka aha Yekabiseyi n'omu mirhundu yâge, ²⁶ Aha Yeshuwa, aha Molada, Beti-Paleti, ²⁷ aha Hasarusuwali, Bersheba, n'emirhundu yâge. ²⁸ Bayûbaka aha Siklagi, aha Mekona n'omu bishagala byâge byoshi; ²⁹ bayûbaka aha En-Rimoni, aha Soreya, aha Yarmuti, ³⁰ aha Zonowa, aha Adulamu, n'omu bishagala byâge , aha Lakishi n'omu cihugo câge coshi, aha Azeka n'omu mirhundu yâge: bayûbaka kurhenga e Bersheba, kuhika aha Kabanda ka Hinomu.

³¹ Muli bene Benyamini, baguma bayûbaka kurhenga e Geba, aha Mikemasi, aha Aya, Beteli n'omu mirhundu yâge, ³² bayûbaka aha Anatoti, aha Nobu, aha Ananiya, ³³ bayûbaka aha Hasori, aha Rama, aha Guyitayimu, ³⁴ bayûbaka aha Hadidi, aha Seboyimu, aha Nebalati, ³⁵ bayûbaka aha Lodi n'aha Ono, omu kabanda k' Abakozi. ³⁶ Omu Baleviti mwâli emirhwe yabâga ya Yûda, lêro bacîjîra kuli Benyamini.

12

Abadâhwa n' Abaleviti bayâgaluka amango ga Zorobabeli na Yozwè

¹ Alaga omurhwe gw'abadâhwa n'abaleviti bayâgalukaga kuguma na Zorobabeli mugala wa Shealtieli boshi na Yozwè: Seraya, Yirmeya, Ezra. ² Amarya, Maluku, Hatushi, ³ Shekanya, Rehumu, Meremoti, ⁴ Ido, Ginetoyi, Abiya, ⁵ Miyamini, Maadya, Bilga, ⁶ Shemaya, Yoyaribu,

Yedaya. ⁷ Salu, Amok, Hilkiya, Yedaya; abo boshi bâli bakulu ba badâhwa amango ga Yozwè kuguma na bene wâbo. ⁸ Abaleviti: Yozwè, Binuwi, Kadmiyeli, Sherebiya, Yehuda, Matanya, ye wali oyimanzibwe kuguma na bene wâbo oku nyimbo z'okukuza Nyamuzinda.

⁹ Bakubukiya, Uni, bene wâbo bali balanzi, bali bagwêrhe omukolo gw'okukabashuza, okukabayankirira.

Iburha ly'Abadâhwa bakulu

¹⁰ Yozwè aburha Yoyakimu, Yoyakimu aburha Eliyashibu, Eliyashibu aburha Yoyada. ¹¹ Yoyada aburha Yônatanî; na Yehanani aburha Yaduwa. ¹² Alaga omu badâhwa bâli bakulu b'emilala amango ga Yoyakimu: kuli Seraya, Meraya; kuli Yirmeya, ali Hananiya; ¹³ kuli Ezra, Meshulami; kuli Amariyali, Yohâna; ¹⁴ kuli Meliki, àli Yônatanî; kuli Shebanya, àli Yozefu; kuli Harimu, Adena; ¹⁵ kuli Merayoti Helkayi; ¹⁶ kuli Ido, Zakariya; kuli Ginetoni, Meshulami; ¹⁷ kuli Abiya, Zikiri; kuli Minyamini; Kuli Moadiya, Piltayi; ¹⁸ kuli Bilga, Shamuwa; kuli Shemaya, Yônatanî; ¹⁹ kuli Yoyaribu, Matenayi; kuli Yedaya, ali Uzi; ²⁰ kuli Salayi, Kalayi; kuli Amoki, Eberi; ²¹ kuli Hilkiya, Hashabiya; kuli Yedaya, Netaneli.

²² Omu mango ga Eliyashibu, aga Yoyada; aga Yohanani; abaleviti abakulu b'emilala y'abadâhwa bayandikwa omu citabu c'enganîro kuhika kuli Dariusi w'omu Persi. ²³ Bene Levi, abâli bakulu b'emilala banaciyandikwa omu citabu c'Enganîro kuhika oku mango ga Eliyashibu gône.

²⁴ Abakulu b'abaleviti: Hashabya, Meshulamu na Yozwè, mugala wa Kadmiyeli ye wal'igwêrhe omukolo, kuguma na bene wâbo, okukâkuza n'okushenga Nyamuzinda nka kulya Daudi muntu wa Nnâmahanga anarhegekaga, cigamba ciguma cikâyîmbiza, ecindi cikâshuza.

²⁵ Mataniya, Bakubukiya, Obadiya, Meshulamu, Talmoni na Akubu, bo bâli balanzi b'emihango; bakâg'ibêra oku c'olusò c'enyumvi.

²⁶ Bakoziye ntyo omu mango ga Yoyakimu mugala wa Yozwè, mwene Yosadaki n'omu mango ga Nehemiya ye wali murhambo na Ezra ye wali mudâhwa na mwandisi.

Okugisha ebyôgo bya Yeruzalemu

²⁷ Erhi bakola bagisha ebyo byôgo bya Yeruzalemu, balâlîka abaleviti boshi, ngasi aha banayûbakaga mpu bayîshe aha Yeruzalemu lyo bageza olwo lusiku lukulu omu busîme n'enyimbo z'okukuza, zazihwa, n'ennanga n'enzenze. ²⁸ Bagala b'abimbiza nabo b'omu bishagala by'eburhambi bwa Yeruzalemu bashûbûzanya; byo birigi bishagala bya Netofayasi, ²⁹ Bet-ha-Gilgal n'omu cihugo ca Geba na Azemaveti, ebwa kubà abo bîmbiza bayûbasire ngasi baguma olwâbo lugo omu marhambi ga Yeruzalemu. ³⁰ Abadâhwa n'abaleviti erhi babà bamaciyôbôla n'olubaga, bakangûla olugurhu n'emihango.

³¹ Nashoneza abaluzi ba bene Yûda boshi kuli lulya lugurhu, abantu nabo bajira nkere ibiri oku lugendo lutagatîfu. Olukere lwa burhanzi lwayîsha ebwa kulyo kw'olugurhu olunda lw'omuhango.

³² Enyuma lyâbo yayisha Hoshaya na cigabi ciguma ca baluzi ba bene Yûda ³³ Azariya, Ezra, Meshulamu, Yehuda, ³⁴ Shemaya, Benyamini, Yirmeya, ³⁵ bagala b'abadâhwa bayisha n'emishekera, bali gi: Zakariya, mugala wa Yônatanî, mugala wa Shemaya, mugala wa Matanya, mugala wa Mikanya, mugala wa Zakuru, mugala wa Asafi na bene wâbo. ³⁶ Shemaya, Azareli, Milalayî, Maayi, Natanaeli, Yûda na Hanani bâli badwîrhe ebirugu Daudi akâg'ikolêsa oku nzihwa. Omwandisi Abashokolera. ³⁷ Aha muhango gw'Amaliba, basôka, n'aha mbêre zâbo hàli amashonezo g'olugo lwa Daudi, bagera oku lugurhu burherema enyanya ly'enyumpa ya Daudi kuhika aha muhango gw'Amîshi olunda lw'ebushoshôkero bw'izûba.

³⁸ Ecigamba ca kabiri cabugânana n'eca burhanzi; nal'inci yîmanzize na cigabi ciguma ca lubaga okwo lugurhu. Kurhenga oku nyanya lya enkingi y'amatabâro, lwagenzekanwa kuhika aha lugurhu lwâli lugali. ³⁹ Kandi kurhenga oku nyanya ly'omuhango gwa Efrayimu, kuhika oku muhango Mîra, oku muhango gwa Enfî; kurhenga oku cigamba ca Hananeli n'oku muhango gwa

Meya kuhika oku muhango gw'Ebibuzi; baj'iyîmanga aha muhango gw'e mpamikwa.

⁴⁰ Biryâ bigamba byombi byaj'iyîmanga omu ka-Nyamuzinda, na nâni erhi ndi haguma n'ecihimbi c'abakulu b'abatwî b'emmanja bali rhweshi haguma n'aba: ⁴¹ abadâhwa Elyakim, Maseya, Minyamini, Mikaya, Eliyehoyenayi, Zakariya, Hananiya, boshi n'emishekera ⁴² haguma na Maseya, Shemaya, Eleazari, Yehohanani, Elamu, Ezeri, Malkiya, Ananiya. Abayimba nabo bayumvikana, bâli bayimangîrwe na Yizirahya. ⁴³ Olwo lusiku bahêra enterekêro nkulu, basîma bulya Nyamuzinda abashagalusize n'obusîme bunene. Abakazi n'abâna bâbo basîma bwenêne. Ecihôngero c'obushagaluke calumira omu Yeruzalemu, cayumvikana ciru na kuli bwenêne.

Amango g'omuhigo nkana

⁴⁴ Ago mango enyumpa y'okubîkiramwo ebiryo, ebisârûlwa birhangiriza, n'entûlo, bayihirakwo abalanzi mpu bakaz'iyilundikamwo ebigabi bidwirhirwe abadâhwa bene-Levi; bigabi byakâg'irhenga omu bishagala byoshi, nk'oku byanal'irhegesirwe. Bulya Yûda ali asîmire okubona abadâhwa n'abaleviti bo shi bali omu mikolo yâbo. ⁴⁵ Bakazâg'ijira emikolo ya Nyamuzinda wâbo, n'enterekêro y'okuyobôka kuguma n'abimbiza n'abalanzi b'emihango nk'oku Daudi anali arhegesire n'omugala Salomoni. ⁴⁶ Bulya mîra omu mango ga Daudi n'aga Asafi, hali omurhambo w'abimbiza b'enyimbo z'okuharâmya n'okuvuga omunkwa emwa Nnâmahanga. ⁴⁷ Israheli yêshi omu mango ga Zerobabeli n'aga Nehemiya, bakazâg'ihâna ecigabi c'abimbiza n'ec'abalanzi b'emihango; nabo abaleviti bakâhâbwa entûlo ntagatîfu, abaleviti nabo kuli ciryâ cigabi câbo, banahâkwo bene Aroni.

13

¹ Mw'ago mango basomera olubaga omu citabu ca Mûsa, banacishimâna bayandisiremwo oku omunya-Amoni n'omunya-Mowabu barhâkwânîni bakaz'ijâ omu ndêko ya Nyamuzinda. ² Bulya barhayîsh'iyankirira bene-Israheli n'amîshi n'omugati, na bulya bashumisire Balaamu mpu ahehêre bene Israheli, ci Nyamuzinda wîrhu ahindula enfûlago okubâ mugisho. ³ Erhi bayumva eryo irhegeko, bayungula bene Israheli oku bandi b'embuga.

Oburhumisi bwa kabiri bwa Nehemiya

⁴ Embere z'okwo, omudâhwa Eliyashibu ye wali n'omukolo gw'ebyumpa by'aka-Nyamuzinda, analigi mwene wâbo Tobiya, ⁵ ali amamurheganyiza ecumpa cihamu mwo bakazâg'ibîkira burhanzi enterekêro, enshangi, ebirugu, entûlo y'engano, idivayi lihyâhya, amavurha, empongano y'abaleviti, ey'abimbiza, ey'abalanzi b'emihango n'ebi bakazâg'ihôgeza abadâhwa. ⁶ Kurhenga ako kasanzi byabâga ntyo, ntali aha Yeruzalemu, bulya omu mwâka gwa makumi asharhu n'ibiri y'okuyîma kwa Artazerzesi mwâmi w'e Babiloni na shubira emunda mwâmi ali. Enyuma lya nsiku nsungunu mwâmi ashub'inyêmêrera okushubira e Yeruzalemu. ⁷ Nabona obubî Eliyashibu ajiriraga Tobiya erhi amujirira ecumpa omu bululi bw'aka-Nyamuzinda. ⁸ Nayumva kwanduma bwenêne nanakwêba ebirugu bya Tobiya embuga byoshi, ⁹ nanacirhegeka nti bashakûlule ebyumpa, nashubizamwo ebirugu by'aka-Nyamuzinda, ntûlo n'enshangi.

¹⁰ Nanacyumva oku ecigabi c'abaleviti cirhacihânagwa n'oku abimbiza bajiraga ogwo mukolo omu ka-Nyamuzinda bacîyâkîre ngasi muguma acîshubirira omu mwâge, omu mashwa gâge.

¹¹ Nakalihira abatwî b'emmanja nabo, nababwîra, nti: «Carhumaga enyumpa ya Nyamuzinda elekêrerwa?» Nashûbûza abaleviti n'abayîmha boshi nabashubiza omu mukolo gwâbo.

¹² Okubundi Yûda yêshi anacilêrha entûlo yâge y'engano n'ey'amamvu g'idivayi lihyâhya n'amavurha, abihira omu mbîko. ¹³ Nahâ Shelemiya omukolo gw'okulanga embîko zoshi, ye wali mudâhwa na Sadoki ye wali mwandisi na Pedaya muleviti. Owakaz'ibarhabâla ye Hanani, mugala wa Zakuru mwene Mataniya, bulya abantu bakazâg'ibakenga nka bantu bashingânîne. Bo bâli n'omukolo gw'okugabira bene wâbo. ¹⁴ Onyibuke Yâgirwa Nyamuzinda wâni kuli okwo kurhumire, omanyé wankazâza ebijiro by'ohuzigire najiraga erhi ka-Nyamuzinda n'emikolo yako

erhumire.

¹⁵ Muli ago mango nanacibona omu Buyahudi abantu bakazâg'ikanda amango ga Sabato, abakazâg'iyîsha babarhuzize ebihêsi byâbo emizigo y'ebyâsi n'idivayi n'ensisi z'emizâbîbu n'emitini, emibô n'eyindi mizigo ya ngasi lubero bakazâg'ibihêka e Yeruzalemu amango ga Sabata; nakabalongôza amango bakazâg'iguza ebiryo byâbo. ¹⁶ Abanya-Tiri bayûbakaga aho bakâg'ilêrha enfi n'oburhunzi bwa ngasi lubero, bakaz'ibiguza amango ga Sabato, bakaz'ibiguliza bene Yûda n'ab'aha Yeruzalemu. ¹⁷ Nanacikalihira abakulu b'Abayahudi, nanacibabwîra. nti: «Cijiro cigalugalu cici eci mudwîrhe mwajira ntya omu kuhemula olwa Sabato? ¹⁸ K'arhali ntya kwo basho bakazâg'ijira kwarhumaga Nyamuzinda wîrhu arhurhumira aga malibuko ga ngasi lubero kuli rhwe omu kuhemukira olwa Sabato!» ¹⁹ Kandi narhegeka, nti: «Ngasi mango bukanayira, enyumvi zoshi zikaz'ihamikwa nka gakola malâliro ga Sabato», nanashub'irhegeka, nti: «Barhaziyigulaga burhanacibà ebuzinda bwa Sabato». Nahira abantu bâni aha mihango nti harhajiraga omushoko gwankaja omu lugo lwa Sabata. ²⁰ Okubundi abarhunzi n'abal'igula bakaz'igeza obudufu na ciru n'amadufu abiri iduli lya Yeruzalemu. ²¹ Nabakalihira; nanababwîra, nti: «Ciruma mugeza obudufu oku lugurhu? Mukashubirira, nammugwârha nnamushwêke. «Kurhenga olwo lusiku barhacikazâg'iyîsha olwa Sabato. ²² Narhegeka abaleviti nti bacîyôbôle, banayîsh'ilanga enyumvi lya Sabato lujirwa lutagatîfu. Oshub'iyûbaka mâshi Nyamuzinda wâni onambabalire erhi okwo kwo kurhumire, nk'oku obwonjo bwâwe bunali!

²³ Muli ago mango nashub'ibona Abayahudi bali bayansire abakazi banya-Ashidodi n'abanya-Amoni n'abanya-Mowabu. ²⁴ Oku bâna bâbo, banji bakazâg'iderha olulimi lw'abanya-Ashidodi erhi lundi lulimi lwa bûko buguma muli ago, ci barhaciyishigi ciyahudi. ²⁵ Nakabalongôza n'okubahêherera, nakashûrha banji muli bo n'okubagûgula emviri ciru n'okubalahiriza oku izîno lya Nyamuzinda, nti: «Irhondo murhacishubiriraga mpu mwahâna bali binyu mpu bagala bâbo babayanke nîsi erhi mpu bagala binyu bayanke bali bâbo, kuhanzi bwe kuli mwe n'oku bâna binyu». ²⁶ K'arhali okwo kwo Salomoni, mwâmi w'Israheli agayisagyamwo Nyamuzinda? Omu mashanja goshi ntà mwâmi wal'iyôsire akâge, àli azigîrwe bwenêne na Nyamuzinda wâge. Nyakasane àli amujizire mwâmi omu Israheli mwoshi. Kurhanarhumaga ciru naye abakazi b'embuga barhamuhirimiza omu byâha. ²⁷ Ka kunashingânîne ninyu bayumve mwajizire eco câha cinene ntyo: okuhemukira Nyamuzinda winyu omu kuyanka abakazi b'embuga! ²⁸ Muguma oku bâna ba Yoyada, mwene Eliyashibu, ye mudâhwa mukulu, àli mukwî wa Sanbalati munya-Horoni. Namulibirhakwo, ajà kulî.

²⁹ Yâgirwa Nyamuzinda, okengêre abo bantu n'okwo bahemukiraga obudâhwa n'endagâno y'abadâhwa n'abaleviti. ³⁰ Nabarhenzakwo ebyo bigalugalu by'embuga. Oku badâhwa n'oku baleviti nabajirira ngasi baguma amarhegeko bakashimba omu mikolo yâbo. ³¹ Najira n'agandi oku nshâli zakahânwa oku lusiku lunatwîrwe kuguma n'oku by'emyâka mihyâhya.

Okaz'inkengera Yâgirwa Nyamuzinda wâni lya ncira.

ESTERI omu mayahudi

it Enshokolezi

Ecitabu ca Esteri cishambâla ebiyêrekîre okucunguka kw'olubaga lwîshogwa oku bulyo bw'omukazi. Hamani erhi ali mukulu w'abasirika boshi b'e Persi, alonza okunigûza Abayahudi boshi b'omu cihugo c'e Persi. Esteri, mukazi muguma wa Muyahudi wayankagwa na mwâmi, abaciza. Esteri akâg'irhabâlwa na nalume Mardokeyo omu burhegesi bwâge. Buzinda bwa nyuma, akalamo k'Abayahudi kâhinduka. Hamani amanikwa, Mardokeyo amukûla oku cirhi n'Abayahudi bàmâlîra abashombanyi bâbo. Olusiku lukulu lwa Purimu lijirwa oku kukengêza okwo kuhima amatumu.

Eci citabu cihugûla enshombo y'amashanja manji ga mîra oku Buyahudi bulya bagwêrhe akalamo kâbo n'obwôrhere burhashushini n'obw'abalungu bâbo. Eci citabu cilonza okumanyîsa oku Nyamuzinda ye rhegeka ebibonekana omw'igulu lyoshi (Est 4, 13-17).

Omusengero gwa Mardokeyo n'ogwa Esteri gubà guyunjwîre bukuze bw' Endagâno ya mîra (Est 4, 17a-y). Ecitabu ca Esteri cayandikagwa omu lulimi lw'ecihabraniya; cikwône cirimwo ecigabi cayandikagwa omu lulimi lw'ecigereki, eco cigabi c'ecigereki cijîre cazabûlwa n'olufabè luli omu mandiko.

EBIRIMWO

1. Omukulu w'e Persi arhêra Abayahudi: cigabi 1-3
2. Abayahudi bayôkolwa na Esteri: cigabi. 5-10

1

ESTERI

Ebishokwîre

Ebilôrho bya Mardokeyo

^{1(a)} Omu mwâka gwa kabirhi kurhenga Asuerusi ali mwâmi mukulu, omu lusiku lurhanzi lw'omwêzi guderhwa mwêzi gwa Nizani, ebilôrho byanacihikira Mardokeyo mwene Yayiri, mwene Shimeyi, mwene Kishi, w'omu mulala gwa Benyamini. ^{1(b)} Mardokeyo ali Muyahudi wayûbakaga e Suza, ali muntu mukulu olengerîre w'oku bwâmi. ^{1(c)} Ali muguma wamuli balya bantu Nabukondono zori mwâmi w'e Babeli agwârha mpira e Yeruzalemu anahahêka omu bujâ haguma na Yekoniya mwâmi w'e Yûda. ^{1(d)} Mardokeyo alôrha ntya: Hayîsha ecihôgêro n'endûlù, emilazô y'enkuba yakungula, idaho lyageramwo omusisi, igulu lyoshi lyajuguma. ^{1(e)} Mpangaza nkulu ibirhi zayisha zajā karhumbi k'okulwa. Ziri zaheba ccimorôgo ^{1(f)} Erhi eco cimorogo cishakanya, ngasi ishanja lyacirheganya okurhêra olubaga lw'a bashinganyanya. ^{1(g)} Lwâbà lusiku lw'endunduli n'omwizimya. Amalibuko, ecôbà, n'ecikango byagwârha igulu. ^{1(h)} Ishanja lyoshi ly'abashinganyanya lya shandâzibwa; obuhanya bwalyo bwaligezamwo omusisi. Olubaga lwoshi lwacîrheganya okuherêrekera lwanayâkûza Nyamuzinda. ¹⁽ⁱ⁾ Omulenge gwâbo gwayôrha nka kula amîshi manji gw'olwîshi gashalala ah'iriba lisungunu. ^{1(k)} Obulangashane bwâbà, izûba nalyo lyapamuka. Okubundi abakenyi bakuzibwa, balabarhanya abagale. ^{1(l)} Omu kuzûka kwâge,

Mardokeyo abona birya bilôrho byoshi n'emihigo ya Nyamuzinda, abîka eryo ihwe omu murhima gwâge kuhika budufu. Akaz'ilongereza kurhi akabiyumva bwinjinjà.

Bahigira okuyîrha mwâmi

^{1(m)} Mardokeyo alamaga aha bwâmi boshi na Bigtani na Tareshi, abo babirhi erhi zibà nkonè z'aha bwâmi z'okukaz'ilanga ebirugu. ¹⁽ⁿ⁾ Mardokeyo ayumva zirya nkonè zidwîrhe zacigamba, alonza okumanya bici zidwîrhe zaderha. Lêro ayumva oku zirheganyize okuyîrha mwâmi Asuerusi. Okubundi anacizimbira mwâmi gulya mwanzi. ^{1(o)} Mwâmi adokereza zirya nkonè, erhi zibà zamayâga, arhegeka mpu ziyirhwe. ^{1(p)} Mwâmi anacyandikîsa ebyo mpu lyo bilek'iyibagirwa; Mardokeyo naye abiyandika. ^{1(q)} Ntyo mwâmi aha Mardokeyo omukolo aha bwâmi anamuhembera lirya ihwe amuzimbiraga. ^{1(r)} Erhi aha bwâmi habà Hamani, mwene Hamedata w'e Agagi erhi abà murhonyi bwenêne wa mwâmi. Oyo Hamani akaz'ilonza okulibuza Mardokeyo lyo acîhòlera zirya nkonè ibirhi.

I. Asuerusi na Wasti

Olusiku lukulu lwa Asuerusi

1

¹ Gali mango ga mwâmi Asuerusi, - obwâmi bw'oyo Asuerusi bwarhangiriraga e Buhindi bwahika e Etiyopiya, ebihugo byâge byoshi byâli haguma igana na makumi abirhi na nda. ² Ago mango, erhi mwâmi Asuerusi ahebire entebe yâge y'obwâmi aha Suza. ³ Omu mwâka gwa kasharhu gw'e ngoma yâge, ayimangira olusiku lukulu ajiriraga, barhambo b'engabo yâge y'abasirika, mwâli abakulu b'omurhwe gw'e Persi n'ogw'e Mediya, abaluzi n'abarhegesi b'ecihugo. ⁴ Alonzagya okubayêreka obugale bw'ecihugo câge n'obwinjà bwâco kuguma n'obugale bwâge yênene, ajizire ntyo nsiku nyinji, nsiku igana na makumi gali munâni. ⁵ Erhi ago mango gagera, mwâmi alonza okujirira abantu b'oku bwâmi bwâge nabo olukulu lwa nsiku nda aha Suza, kwo karhwa-bwâmi, kurhenga oku mukulu kuhika oku mwâna, omu busani bw'oku bwâmi. ⁶ Omwôla moshi mwâli muyunjwire mwinjhirizo gw'emishangi myêru, ey'irangi ly'omugôla, ey'akaduku, omukara, eby'obutonebutone; yalimanisirwe n'emigozi y'ecitâni n'ey'akaduku, byâli bishwêkîrwe oku rhugondo rhw'ebyûma by'olunyerere, n'oku mitungo migwike omu cirabuye cêru; encingo z'amasholo n'ez'ebyûma by'olunyerere zâli omu bululi bubambemwo amabuye garhabonekerera g'e Porifire, n'ecirabuye cêru n'ec'omusengu. ⁷ Bakagi nywera omu bikombe by'amasholo na bya ngasi lubero, idivayi lyanacibulagwa nka mîshi erhi o kwola kuhâna kwa mwâmi kurhuma. ⁸ Cikwônene barhasêzagya ndi okunywa, bulya mwâmi ali erhi ahânyire irhegeko mpu baleke ngasi muguma akanywa oku analonzize.

Olwa mwamikazi WastP

⁹ Naye omwâmikazi Wasti oku lwâge ali ajizire olukulu oku bakazi omu bwâmi bwa Asuerusi. ¹⁰ Olusiku lwa kali nda, ago mango erhi mwâmi acirimwo orukara, arhegeka Mehumana na Bizeta, Harbona, Bigta, Abagta, Zetari na Karkasi zâli nshâgi zâge, oku banali nda bakazâg'ikola omwo bwâmi, ¹¹ anacibarhuma mpu baj'ihamagala omwâmikazi Wasti, mpu anayishe aya mbirhe ecimanè câge c'obwamikazi ly'olubaga nalo lubona obwinjà bwâge kuguma n'abarhambo boshi; bulya nêci okunali arhahimagwa kuyinjiha. ¹² Ci olya mwamikazi Wasti arhayîshaga, alahira buyumva akanwa mwâmi al'irhumire enshâgi zâge; okwôla kwarhuma mwâmi akunira bwenêne oburhè bwâge bwayâka. ¹³ Okubundi mwâmi anacihamagala abagula bâge ekagombe, balya

°1.8 Izîno lya Wasti: kuli kuderha «mwinjâ kulusha», «muzigirwa», «ntonyi-nkundwa», «mwîfinjwa».

bayîshi amarhegeko. Ntyôla kwo olubanja lwa mwâmi lwanakazâg'ihêkerwa balya bashinganyanya n'abishi amarhegeko ekagombe. ¹⁴ Abamuli hôfi, ali: Karshena, Shetari, Admata, Tarshishi, Meresi, Marsena na Memukani, hali baluzi nda b'e Persi n'e Mediya bo bakazâg'ilola mwâmi ebusù, bo banali ba burhanzi omu bwâmi boshi, abadosa, erhi: ¹⁵ «Nk'oku binashingânîne n'irhegeko, mbwîri nâni, kurhi mwamikazi Wasti akwânîne okujirirwa, omuntu orhalonzizi okushuza oku irhegeko lya mwâmi Asuerusi n'obwo omu kumuhamagala mwâmi anamurhumire enshâgi zâge ?»

¹⁶ Embere za mwâmi n'embere za balya barhambo bakulu, Memukani anacishuza, erhi: «Yâgirwa arhali mwâmi yêne mwamikazi Wasti anajirire okubî, ci n'abarhambo bakulu boshi, ciru n'olubaga loshi lunayûbasire omu ngasi ishwa lya mwâmi Asuerusi. ¹⁷ Okwôla mwamikazi anajizire kurhabule okuhika omu marhwiri g'abandi bakazi, bulya bakola baboneraho nabo kurhi bayish'ikagayaguza b'ibâ wâbo; mpu ka mwâmi Asuerusi yêne arhali ahânyire irhegeko mpu mwamikazi Wasti ayishe ci kwônene arhanacyishaga!» ¹⁸ Kw'olu lusiku lw'ene lônene, abakazi b'abarhambo b'omu Persi n'abâ omu Mediya bamanya eryo ishuzo lya mwamikazi, n'izû lici barhashuzemwo abarhambo bakulu ba mwâmi, kandi obôla hanazûka akigayanwe na ishâbâbè linji. ¹⁹ Mwâmi akanabona kushingânîne, irhegeko lirhenge omu kanwa kâge n'eryo irhegeko irhondo ntà muntu walihamaga omu marhegeko g'Abapersi, n'ag'Abanyamediya goshi, lihanze Wasti irhondo arhacibonekanaga omu masù ga mwâmi Asuerusi; n'ecôla cikono câge c'okubâ mwamikazi, mwâmi acihe owundi mukazi mwinjâ kumulusha. ²⁰ Kandi eryo irhegeko lyanajirwa na mwâmi, limanyisibwe omu cihugo ca mwâmi coshi; na ntyôla abakazi boshi banakaz'ikenga b'ibâ wâbo abè mukulu erhi munyinyi.

²¹ Ebyôla binwa byasimîsa bwenêne mwâmi na balya barhambo bâge bânali ekagombe boshi naye. Mwâmi anacishimba kulyâla Memukani anaderhaga. ²² Ago mango, mwâmi anacirhuma amaruba omu cihugo coshi, ngasi hantu nk'oku baderhaga yo na nk'oku bayandika yo mpu lyo ngasi mushamuka akaz'ikengwa nka mukulu ahamwâge.

Olusiku lukulu lwa Asuwerus

¹ Gali mango ga mwâmi Asuerusi, - obwâmi bw'oyo Asuerusi bwarhangiriraga e Buhindi bwahika e Etiyopiya, ebihugo byâge byoshi byâli haguma igana na makumi abirhi na nda. ² Ago mango, erhi mwâmi Asuerusi ahebire entebe yâge y'obwâmi aha Suza. ³ Omu mwâka gwa kasharhu gw'e ngoma yâge, ayimangira olusiku lukulu ajiriraga, barhambo b'engabo yâge y'abasirika, mwâli abakulu b'omurhwe gw'e Persi n'ogw'e Mediya, abaluzi n'abarhegesi b'ecihugo. ⁴ Alonzagya okubayêreka obugale bw'ecihugo câge n'obwinjâ bwâco kuguma n'obugale bwâge yênene, ajizire ntyo nsiku nyinji, nsiku igana na makumi gali munâni. ⁵ Erhi ago mango gagera, mwâmi alonza okujirira abantu b'oku bwâmi bwâge nabo olukulu lwa nsiku nda aha Suza, kwo karhwa-bwâmi, kurhenga oku mukulu kuhika oku mwâna, omu busani bw'oku bwâmi. ⁶ Omwôla moshi mwâli muyunjwire mwinjihirizo gw'emishangi myêru, ey'irangi ly'omugôla, ey'akaduku, omukara, eby'obutonebutone; yalimanisirwe n'emigozi y'ecitâni n'ey'akaduku, byâli bishwêkîrwe oku rhugondo rhw'ebyûma by'olunyerere, n'oku mitungo migwike omu cirabuye cêru; encingo z'amasholo n'ez'ebyûma by'olunyerere zâli omu bululi bubambemwo amabuye garhabonekerera g'e Porifire, n'ecirabuye cêru n'ec'omusengu. ⁷ Bakagi nywera omu bikombe by'amasholo na bya ngasi lubero, idivayi lyanacibulagwa nka mîshi erhi o kwola kuhâna kwa mwâmi kurhuma. ⁸ Cikwônene barhasêzagya ndi okunywa, bulya mwâmi ali erhi ahânyire irhegeko mpu baleke ngasi muguma akanywa oku analonzize.

Olwa mwamikazi Wasti

⁹ Naye omwâmikazi Wasti oku lwâge ali ajizire olukulu oku bakazi omu bwâmi bwa Asuerusi. ¹⁰ Olusiku lwa kali nda, ago mango erhi mwâmi acirimwo orukara, arhegeka Mehumana na Bizeta, Harbona, Bigta, Abagta, Zetari na Karkasi zâli nshâgi zâge, oku banali nda bakazâg'ikola

omwo bwâmi, ¹¹ anacibarhuma mpu baj'ihamagala omwâmikazi Wasti, mpu anayishe aya mbirhe ecimanè câge c'obwamikazi ly'olubaga nalo lubona obwinjà bwâge kuguma n'abarhambo boshi; bulya nêci okunali arhahimagwa kuyinjiha. ¹² Ci olya mwamikazi Wasti arhayîshaga, alahira buyumva akanwa mwâmi al'i rhumire enshagi zâge; okwôla kwarhuma mwâmi akunira bwenêne oburhè bwâge bwayâka. ¹³ Okubundi mwâmi anacihamagala abagula bâge ekagombe, balya bayîshi amarhegeko. Ntyôla kwo olubanja lwa mwâmi lwanakazâg'ihê kerwa balya bashinganyanya n'abishi amarhegeko ekagombe. ¹⁴ Abamuli hôfi, ali: Karshena, Shetari, Admata, Tarshishi, Meresi, Marsena na Memukani, hali baluzi nda b'e Persi n'e Mediya bo bakazâg'ilola mwâmi ebusù, bo banali ba burhanzi omu bwâmi boshi, abadosa, erhi: ¹⁵ «Nk'oku binashingânîne n'i irhegeko, mbwîri nâni, kurhi mwamikazi Wasti akwânîne okujirirwa, omuntu orhalonzizi okushuza oku irhegeko lya mwâmi Asuerusi n'obwo omu kumuhà magala mwâmi anamurhumire enshagi zâge ?» ¹⁶ Embere za mwâmi n'embere za balya barhambo bakulu, Memukani anacishuza, erhi: «Yâgirwa arhali mwâmi yêne mwamikazi Wasti anajirire okubî, ci n'abarhambo bakulu boshi, ciru n'olubaga loshi lunayûbasire omu ngasi ishwa lya mwâmi Asuerusi. ¹⁷ Okwôla mwamikazi anajizire kurhabule okuhika omu marhwiri g'abandi bakazi, bulya bakola baboneraho nabo kurhi bayish'ikagayaguza b'ibà wâbo; mpu ka mwâmi Asuerusi yêne arhali ahânyire irhegeko mpu mwamikazi Wasti ayishe ci kwônene arhanaciyishaga!» ¹⁸ Kw'olu lusiku lw'ene lônene, abakazi b'abarhambo b'omu Persi n'abà omu Mediya bamanya eryo ishuzo lya mwamikazi, n'izû lici barhashuzemwo abarhambo bakulu ba mwâmi, kandi obôla hanazûka akigayanwe na ishâbâbè linji. ¹⁹ Mwâmi akanabona kushingânîne, irhegeko linyinyi rhenge omu kanwa kâge n'eryo irhegeko irhondo ntà muntu walihamaga omu marhegeko g'Abapersi, n'ag'Abanyamediya goshi, lihanze Wasti irhondo a arhacibonekanaga omu masù ga mwâmi Asuerusi; n'ecôla cikono câge c'okubà mwamikazi, mwâmi acihe owundi mukazi mwinjà kumulusha. ²⁰ Kandi eryo i irhegeko lyanajirwa na mwâmi, limanyisibwe omu cihugo ca mwâmi coshi; na ntyôla abakazi boshi banakaz'ikenga b'ibà wâbo abè mukulu erhi munyinyi. ²¹ Ebyôla binwa byasimîsa bwenêne mwâmi na balya barhambo bâge bânali ekagombe boshi naye. Mwâmi anacishimba kulyâla Memukani anaderhaga. ²² Ago mango, mwâmi anacirhuma amaruba omu cihugo coshi, ngasi hantu nk'oku baderhaga yo na nk'oku bayandika yo mpu lyo ngasi mushamuka akaz'ikengwa nka mukulu ahamwâge.

2

II. Mardokeyo na Esteri

Esteri abà mwamikazi

¹ Erhi kugera nsiku, mwâmi Asuerusi erhi amajaga arhûlûla kuli bulya burhè kandi ashub'irhanya ebindibindi kuli mukâge Wasti, arhanya kuli lulya lugendo lwâge na ngasi mihigo yafundisirwe kuli ye. ² Okubundi obwôla, abà rhumisi ba mwâmi bakazâg'imukolera muli agôla mango banacimubwîra, mpu: «Bajè balongeza mwâmi abânanyere b'emishikira binjinjà banaciri babikira. ³ Mpu mwâmi ajire omurhwe gw'abantu bajà bashûbûza omu bihugo byâge byoshi balya bananyere banali binjà na babikira, boshi babashûbûlize aha Suza omu cogo ciguma oku burhegesi bwa Hegeyi, nshâgi ya mwâmi, olya olanga bakà-mwâmi boshi. Oyûla abahà ngasi ebi banalagîrîrekwo okw'iranga lyâbo, ⁴ n'omwânanyere wankanasimîsa mwâmi muli abôla bananyere boshi oyôla ye wajà ahâli ha Wasti omu kubà mwamikazi». Ezôla nkengêro zasîmîsa mwâmi n'okola kwo kwanabirage.

⁵ Ago mango aha burhwâli bw'aha Suza, hali omuyahudi izîno lyâge ye Mardokeyo, mugala wa Yayiri ya Shimeyi, mugala wa Kishi w'omu bûko bwa Benyamini. ⁶ Ali muntu wayîshaga adwîrhwe mpira kurhenga e Yeruzalemu, kuguma na balya bandi bayishaga badwîrhwe haguma

na Yekoniasi, mwâmi w'e Yûda; mwâmi Nabukondonozori erhi ye oyîmire omu Babiloni, abaluliza. ⁷ Akazâg'ilêra hinyere higuma izîno lyahyo hyo hyâli hi Hadasa nîsi erhi Esteri, hyâli hya mwishê, hyâli hyananyere hya nfuzi, hirhacijiraga îshe na nina, Cikwônene hyajiraga iranga linjà n'ebirumbu bisogorosire bwinjà, hyanali hinjinja. Erhi ababusi bâge bafà boshi, Mardokeyo ahihêka emwâge akahilera nka mwâli wâge w'omunda yâge yênene.

⁸ Erhi elyôla irhegeko lya mwâmi linagera omu cihugo coshi, n'erhi babà bamashûbûza bananyere banji omu cogo c'aha Suza; banacibahà Hegayi mpu akaz'ibalanga. Esteri abarhòlwamwo, banacimuhêka omu bwâmi erhi banalanzirwe na Hegayi, mulanzi w'abakazi. ⁹ Oyo mwânanyere anacimusîmîsa bwenêne, amurhonya. Anaciyumva asunisirwe oku murhima gwâge okumuhà ngasi ebi omukazi akanacirhonesamwo byoshi emw'ibà. Anacimuhêreza bambalikazi nda bacîshogagwa omwôla bwâmi, anacibahêka omu yagoyago nyumpa omwôla cogo. ¹⁰ Esteri arhali amanyîsize ali wa bûko buhi na babusi bahi bamuburha bulya Mardokeyo ali amuhanzize okumanyîsa ntyôla. ¹¹ Ngasi lusiku Mardokeyo akazâg'iyîsh'icîgezageza ahôla cogo c'abakazi mpu ayumve emyanzi ya Esteri n'oku amagala gâge gayôsire. ¹² Ngasi mwânanyere aligwêrhe akâge kasanzi k'okuj'emunda mwâmi Asuerusi ali, n'irhegeko ly'abakazi lyâli lihunyire myêzi ikumi n'ibirhi. Agôla mango goshi g'amarheganyo gali gagabirwe ntyâla: omu myêzi ndarhu, bali ba gwâsirwe okukaz'icîshîga amavurha g'obukù; n'omu yindi myêzi ndarhu, bakaz'icîshîga amanukato na ngasi mugavu omukazi akomerera okucîshîga ly'alanga bwinjà iranga lyâge. ¹³ Bakola bajà emunda mwâmi ali, ngasi mwâna nyere ankahashire okuhûna ngasi ebi analonzize, banamuhebyo anabigendana akola arhenga omwôla cogo ajà emunda mwâmi ali. ¹⁴ Anajayo bijingo, na sêzi bubà bwamaca, anashubira omu cindi cogo cakazâg'ilangwa na Shashigazi, nkonè, ye wakazâg'ilanga abakazâg'ilaza mwâmi. Munyere wa bene oyôla arhankacishubîre emunda mwâmi ali, nkaba mwâmi acifinje ye anamurhumize mpu bamulêrhereye.

¹⁵ Ci Esteri mwâli wa Abihayili naye yêne mwishê wa Mardokeyo, olya wakazâg'imulera nka mwâli wâge, erhi amango gâge gahika g'okujà emunda mwâmi ali, arhahûnaga bindi bici okuleka ebi abwîragwa na Hegayi wali murhonyi wa mwâmi; na mulanzi wa abôla bagoli. Esteri ngasi banakazâg'imu- lolakwo banakaz'imusîma kulusha. ¹⁶ Esteri anacihêkwa emunda mwâmi ali omu bwâmi bwâge omu mwêzi gwa kali ikumi gwo guderhwa mwêzi gwa Tebeti, go gwaligi mwâka gwa kali nda kurhenga oyôla mwâmi ali oku ntebe. ¹⁷ Mwâmi anacirhonya bwenêne Esteri kulusha abandi bagoli boshi, arhona azigirwa kulusha abandi bananyere boshi. Anacimuyambisa ecimanè c'obwamikazi oku irhwe anacimujira mwamikazi ahâli ha Wasti.

¹⁸ Mwâmi anacijira olusiku lukulu bwenêne oku barhambo n'oku barhumisi bâge boshi lyo lyâli idinye lya Esteri, amarhambo gâge goshi gahumûka, na mwâmi anacivangulira binjà binji oku bantu b'omu bwâmi bwâge boshi. Mardokeyo na Hamani ¹⁹ Obwo bwa kabirhi amango abânanyere bajaga emunda mwâmi ali Mardokeyo ali abwârhire aha muhango gwa mwâmi. ²⁰ Esteri arhamanyîsagya oli aha aburhwa oli olubaga lwâge nka oku Mardokeyo anamukomêrezagya, bulya ye wamuleraga. ²¹ Muli agôla mango Mardokeyo ali abwârhire omu muhanda gwa mwâmi, Bigtana na Tareshi bali barhonyi babirhi ba mwâmi, bo bakazâg'ilanga omu bwâmi, omutula gwarhuma bali bakola bayîrha mwâmi Asuerusi. ²² Mardokeyo anacimanya ogwo muhigo gwâbo, anacikanya aj'imanyîsa mwamikazi Esteri ogwôla mwanzi, naye aj'igubwîra mwâmi ahâli ha Mardokeyo. ²³ Erhi babà bamodôkereza emyanzi, banabona oku kwo binali, abôla barhonyi bombi bamanikwa oku murhi n'okwôla kwanaciyandikwa omu citabu c'emyanzi eyêrekîre mwâmi erhi anadwîrhe abona.

3

¹ Erhi ebyôla byoshi bibà byamâgera, mwâmi Asuerusi, akuza Hamani mugala wa Hamdata omu cihugo c'Agagi, amukengesa bwenêne, amuyûshûlira ecikono c'obukulu, ashuba ye

murhanzi omu barhambo bâge boshi. ² Abarhumisi ba mwâmi boshi banali aha burhambi bwâge omwôla ngo bakà z'ifukamiriza embere za Hamani, bulya kwo mwâmi anali arhegesire ntyôla. ³ Abarhumisi ba mwâmi babaga ahôla muhango banacibwîra Mardokeyo, mpu: «Cirhumire watwa omu irhegeko lya mwâmi?» ⁴ Nakulya kubà bakà-zag'iyôrha bamurhonda ngasi lusiku arhanabayumvaga léro bajimanyîsa Hamani, mpu balole erhi Mardokeyo anasera muli obwôla borhere bwâge ebwa kubà bali erhi bayumvîrhe oku abà Muyahudi. ⁵ Hamani anacibona oku Mardokeyo arhafukamaga embere zâge arhanafukamiriza embere zâge. Anacikunira bwenêne. ⁶ Ci agaya okumuhumakwo yênene bulya bamamubwîra ali wa bûko buci. Hamani alonza okumalîra olubaga lwa Mardokeyo loshi bo baligi Buyahudi banayûbakaga omu cihugo ca mwâmi Asuerusi coshi.

III. Abayahudi bashimbwa

Omulâlî gw'okuyîrha Abayahudi boshi

⁷ Omu mwêzi murhanzi go guderhwa mwêzi gwa Nizani, omu mwâka gwa kal'ikumi na kabirhi kurhenga Asuerusi ali mwâmi, banaciyesha ecigole ngasi lusiku na ngasi mwêzi, balinda bahika oku mwêzi gwa kal'ikumi na kabirhi, gwo mwêzi guderhwa Adari. ⁸ Okubundi Hamani anacibwîra mwâmi Asuerusi, erhi: «Omu mirhundu y'ecihugo câwe coshi muli olubaga lulumîre kuli ngasi murhundu, luyôrha luciyungwîre oku bandi bantu ba olubaga lwâwe, bajira gâbogâbo marhegeko galya garhali g'olubaga loshi ciru barhashimba amarhegeko ga mwâmi. Kurhakwânîni mwâmi alembere bantu ba bene abôla. ⁹ Mwâmi akabona kunashingânîne, bahane irhegeko ly'okubayîrha, nayîsh'i lyûla abajira ogwôla mukolo bihumbi ikumi bya nsaranga za talenta. Nanazihira omu mbîko ya mwâmi»^p.

¹⁰ Mwâmi ahogola ehigondo hyâge omu munwe ahiyambika Hamani mugala wa Hamidata w'omu cihugo c'Agagi, muntu washombaga Abayahudi okulushire. ¹¹ Mwâmi anacibwîra Hamani, erhi: «Ensaranga ezôla wamâhâbwa n'olwo lubaga kwo na kuguma, olujirire nka oku onabwîne kushingânîne». ¹² Abayahudi ba mwâmi banacihamagalwa omu mwêzi murhanzi, omu nsiku ikumi n'isharhu z'omwêzi, hanaciyandikira ngasi murhambo wa mwâmi, ngasi mugula na ngasi mukulu w'olubaga okwôla Hamani abarhegekaga, banakayandikira ngasi lubaga omu luderho lwâbo. Eryo irhegeko lyayandikwa oku izîno lya mwâmi Asuerusi banacihirakwo akashê hirya higondo hyâge. ¹³ Amaruba ganacilerengana omu ngasi murhundu gwa mwâmi goshi mpu bahungumule, banigûze, bayîrhe Abayahudi boshi; babè bâna, babè bakulu, babè bakazi, mpu baniguzihwe omu lusiku luguma omu nsiku ikumi n'isharhu z'omwêzi gwa kal'ikumi na kabirhi gwo guderhwa mwêzi gwa Adari, mpu banahagule ebintu byâbo byoshi.

^{13(a)} Yumvaga ebyâlî muli agôla maruba: Omwâmi mukulu Asuerusi ayandikîre abarhegesi ba bihugo igana na makumi abirhi na nda g'omu bwâmi bwâge kurhenga e Buhindi kuhika e Etiyopiya n'oku bandi barhambo b'emirhundu n'ababakulikire, agâla maruba gadesire ntyâla:

^{13(b)} "Ciru akabà ntegesire amashanja mwandu, na ciru akabà ntegesire igulu lyoshi ntakalonza okurhegeka n'obuhashe bw'okurhindibuza abantu ci nti nyôrhe ngasi mango muntu wa murhima gwa bugula, muntu mutudu, bambali bâni bakaz'iyôrha bali omu kalamo karhalimwo kadugundu na ntyôla obwâmi boshi bukwânîne bubè n'omurhûla buyôrhe burhûlwîre kuhika oku lubibi lulyo olwa kuli bwenêne, ngasi muntu akaz'igendamwo buzira còbà abè n'omurhûla bulya bwo bubà bugale bwa ngasi muntu. ^{13(c)} Erhi ncidôsa abahanûzi bâni kurhi okwôla kwankahashikana,

^p**3.9** Hamani alonzize okuyêmêza mwâmi omu kulaganya okulyûla ensaranga nene bwenêne, aliyôsire alangâlîre oku omu kugalula ezo nsaranga ecihimbi cazo cayîsh'irhenga oku birugu by'Abayahudi bafire. Ezo nsaranga zajà omu mbîko lyo alyûla ensaranga z'ikôli, ziryâ Abayahudi banigûzibwa bakavusire.

Hamani, ye mugula mukulu bwenêne na mwîrhonzi, muntu mwene murhahabiri oku bushibirizi ajira omu kurhumikira kwâge, yeri wa kabirhi omu bwâmi, ^{13(d)} amanyîsize oku hali olubaga lugwêrhe obulonza bubî lunali omu gandi mashanja goshi ga hano igulu mpu barhayumvanya n'agôla gandi mashanja ebwa kubà bajira gâbo gâbo marhegeko banakagayaguza amarhegeko g'abandi bâmi na ntyôla barhaziga ebihugo rhurhegeka byagendeka bwinjâ.

^{13(e)} Erhi mbona oku omu gandi mashanja goshi olwôla lubaga luguma lônene lukayôrha luciyungwîre oku bandi bantu n'oku omu kubà n'agâbo marhegeko banalonze okusêza abantu mpu bashimbe amarhegeko n'engeso zâbo, erhi rhubona oku okwôla kunarhume omurhûla guruhacibonekana omu bantu erhi bo bàrhuma. ^{13(f)} Rhubahunyire nti abôla boshi banadesirwe omu maruba ga Hamani, ye murhambo w'ebyâni; ye na larha wa kabirhi, boshi oku banali: kuguma n'abà kazi, n'abâna bâbo boshi banigûzibwe n'engôrho y'abashombanyi bâbo buzira bwonjo erhi kubabalira lebè; banigûzibwe oku lusiku lwa kal'ikumi na kani lw'omwêzi gwa Adari. ^{13(g)} Na ntyôla ngasi boshi, bunôla kandi erhi mîra, balya banali bagwêrhe omurhima mubî olufû lw'akavulindi lubayandagaliza omu kuzimu; kandi omu nsiku zayîsha emikolo yîrhu yanabà n'omurhûla enakengwe omu cihugo cîrhu coshi.» ¹⁴ Ebinwa byayandikagwa mw'agôla maruba, nka irhegeko liyêrekîre abantu boshi, byanacirhumwa omu cihugo coshi mpu lyo ngasi muguma abà acîrheganyize oku lusiku lwanatwîrwe.»

¹⁵ Oku irhegeko lya mwâmi agôla maruba ganacigenda dubaduba omu cihugo coshi. Ery'irhegeko lyanacimayisibwa burhanzi aha burhwâlî bubà aha Suza. N'oku mwâmi boshi na Hamani bali oku mamvu bagorhomera, banafonfomera ebiryo, abantu b'omu lugo lwa Suza boshi bahira akaboko aha irhama.

4

Esteri na Mardokeyo balonza obulyo bw'okuyâka obwôla buhanya

¹ Erhi anayumva oku kwo byalâlîrwe ntyôla, Mardokeyo asharhula emyambalo yâge ayambala sunzu, anacilabika oluvû. Okubundi anacikanya omu lugo loshi ajà abanda endûlû, ² anacigend'iyimanga aha muhango gujire aha bwâmi bulya ntâye wankagezire muli ogwôla muhango anacîhundikîre sunzu. ³ Omu ngasi cishagala banamanyisagyamwo ogwôla mwanzi gw'ebwâmi, oku ngasi Muyahudi wanali kolwôla lugo kwabà kurhindibuka, kulaka n'okurhoza emirenge, kucîshalisa n'emirhanyo. Banji baj'omu mishîbo, bayambala sunzu, bacîlabika oluvû.

⁴ Bambalikazi n'abalamba barhonyi ba Esteri bayish'imumanyîsa ogwôla mwanzi. Omwâmikazi, omungo gwamugwârha bwenêne. Arhuma abahêkera Mardokeyo emyambalo mpu lyo aleka sunzu wâge. Ci Mardokeyo acîhirira. ⁵ Lêro okubundi obwôla, Esteri anacirhumwa omwambali wâge Hataki, muguma w'omu barhonyi mwâmi alimuhîre mpu bakaz'imukolera, Esteri anacimurhumwa mpu agend'idôsa Mardokeyo kurhi byabîre na bici birhumire abà n'olugendo lwa bene olôla.

⁶ Hataki anahuluka ajà emunda Mardokeyo ali atamîre aha muhango gw'omuhanda gwa mwâmi. ⁷ Mardokeyo anacimurhondêreza oku binali byoshi anacimubwîra na kurhi Hamani alagânaga okurhulira ensaranga zirhali nyi oku mbîko ya mwâmi nka mpyîlo y'okumalîra Abayahudi. ⁸ Anacimuhà erya mpamîso y'olwandiko lw'irhegeko lyalumizibagwa, kurhenga e Suza, omu cihugo coshi mpu bayîrhe Abayahudi; n'okwôla kwankamanyisize Esteri ebyabîre byoshi. Anacimukomêreza mpu abwîre omugoli ajè emunda mwâmi ali amushenge obwonjo oku lubaga aburhagwamwo. ^{8(a)} «Erhi kengêra mwâna wâni muli zirya nsiku z'amalibuko amango nakazâg'ikulîsa n'amaboko gâni. Bulya Hamani ye oligi wa kabirhi omu cihugo ca mwâmi, ahûnyire mwâmi mpu rhweshi rhufè! » ^{8(b)} «Oshenge Nyakasane, orhuderhere emunda ali, orhufulumuse olufû!»

⁹ Hataki agaluka aj'ishambâlira Esteri ebyo binwa. ¹⁰ Esteri arhuma Hataki acibwîra Mardokeyo,

erhi: ¹¹ «Bambali ba mwâmi boshi n'abayûbaka omu cihugo câge bayîshi oku ngasi muntu abè mulume, abè mukazi, erhi ankanacîshomya mpu ajè emunda mwâmi ali arhanahamagirwi naye, oyôla muntu anakumba ho nahalya omu irhegeko lidesire mpu oyôla muntu afè. Nkabaga erhi mwâmi akanamuyêrekeza akarhi kâge k'amasholo, mwâmi anamanyîse ntyo oku oyôla muntu ababaliwe. Hamagera na nsiku makumi asharhu ntalalikwa mpu njè emunda mwâmi ali».

¹² Anacimanyîsa Mardokeyo ebyo binwa bya Esteri. ¹³ Naye Mardokeyo anacishuza Esteri, erhi; «Orhamanyaga mpu okwenge oli omu bwâmi, wênene Muyahudi wâfuma omu bandi. ¹⁴ Bulya kwo binali erhi wankabà orhadesiri kanwa mwagano mango, okucira n'okuyôkoka kw'Abayahudi kwanarhenga handi; w'oyo n'enyumpa ya sho mwanahûngumuka. Ndi wankamanya erhi arhali amango gali nkaga go garhumaga ôbà mwamikazi?»

¹⁵ Esteri abwîra Mardokeyo, erhi: ¹⁶ «Ogend'ibwîra Abayahudi banali omu Suza boshi bacîshalise erhi nie ntuma. Murhalyaga murhananywaga miregerege isharhu na madufu asharhu. Oku lwâni lunda, nie haguma na bambalikazi bâni, nacîshalisa kuguma na ninyu. Na hanôla mbà namacirheganya ntyôla, nanaj'emunda mwâmi ali, akabà kufà nafà nanafâga». ¹⁷ Mardokeyo ashubira emwâge agend'ijira kulyâla Esteri amubwîraga. Omusengero gwa Mardokeyo

^{17(a)} Mardokeyo ashenga erhi akengêra aminjà ga Nyakasane goshi, aderha erhi: ^{17(b)} «Mâshi, Yâgirwa, Yâgirwa Mwâmi Ogala-byoshi, ebintu byoshi bibà oku buhashe bwâwe, na ntâye ciru n'omuguma wankakucîka nka wamalonza okuciza Israheli. ^{17(c)} We walemaga empingu n'igulu, na ngasi birhangâzo bibà hanôla igulu. We mwâmi w'ebintu byoshi, na ntâco cankakucîka Nyamwagirwa! ^{17(d)} Oyîshi byoshi, orhahabiri oku arhali kujira cikanyi nîsi erhi bucîbonyi kandi erhi magene g'okubona irenge lyarhumaga nalahira okufukamira o mwibonyi Hamani. Bulya nêci nanacinyihya erhi kuciza Israheli kurhuma. ^{17(e)} Ci kwônene najizire ntyôla, lyo ndek'ihà omuntu irenge likwânîne Nyamuzinda yênene; ntankanaharâmya owundi okuleka wênene, Yâgirwa Nnâmahanga, ci arhali ebwa kucivuna kwo kwarhuma najira ntyôla. ^{17(f)} Na bunôla Yâgirwa Nnâmahanga, Mwâmi, we Nyamuzinda w'A brahamu, obabalire olubaga lwâwe; bulya abashombanyi bîrhu bakola ba rhulomolîre amasû mpu barhuyîrhe banaherêrekeze omwîmo gwâwe gwa kurhenga mîra. ^{17(g)} Orhagayaguzagya omurhwe gwâwe, ugu wênene wacu ngulaga kurhenga e Mîsiri. ^{17(h)} Yâgirwa oyumvîrhize omusengero gwâni! O mwîmo gwâwe ogufè obwonjo, emishîbo yîrhu oyihindule bushagaluke lyo rhulanga akalamo kîrhu rhunabè bantu bakuyimba irenge ly'izîno lyâwe, mâshi Nyakasane. Yâgirwa omanyè mâshi wankaheza orhunwa rhw'abakukuza.» ¹⁷⁽ⁱ⁾ Nabo bene Israheli balaka bwenêne n'emisî yâbo yoshi omu kubona olufû lukola luli embere z'amasû gâbo.

Omusengero gwa Esteri

^{17(k)} Omwâmikazi Esteri naye oyakira muli Nyakasane erhi arhungwa n'obwôba bw'olufû lwalikola lumuyêrekîre luminomino. Anacihogola erya myambalo yâge y'obugale, ayambala ey'okucîbabaza n'okushîba; ahâli h'amanukato galya gabaya bwinjinjà oku irhwe lyâge, alibumba luvû na ngasi bindi bya bibolêrezeza. Arhôhya bwenêne omubiri gwâge; n'ebiviri bishandabîne abà by'akola aj'agerana halya hoshi anakazâg'igera abà amashokôza amanayambaliza bwinjà. Ashenga Nyakasane Nyamuzinda w'Israheli aderha, erhi: ^{17(l)} «Nyamwagirwa, mwâmi wîrhu, wêne Nyamuzinda ntà wundi, ntabala nâni bulya obwînage oku niono nieshi ntà handi nankacikula oburhabâle okuleka emunda oli: bulya embaka zinyîshire, nkola ndi omu kanga k'okufà. ^{17(m)} Kurhenga eburhò bwâni erhi nciri aha mwîrhu, nayumvîrhe oku wênene Yâgirwa, we wacîshogaga Israheli omu karhî g'agandi mashanja goshi na balarha wacîshogâbo muli bashakulûza bâbo, mpu babè mwîmo gwâwe ensiku n'amango, n'oku wajizire makwânane manji wakazâg'ibalaganya. ¹⁷⁽ⁿ⁾ Lêro rhwakugomera, wanacirhuhâna emwa abashombanyi bîrhu, ebwakubà rhwamakaz'iharâmya ba-nyamuzinda bâbo. Oli mushinganyanya Yâgirwa Nnâhamwîrhu. ^{17(o)} Ci kwônene barhaciderhaga mpu obûla rhwamagwârhwâ mpira rhukolaga

rhwalekera ahôla, ci balunginage boshi n'enshushano zâbo mpu bakûle omulâli gw'omu kanwa kâwe, mpu baherêrekeze loshi-loshi omwîmo gwâwe, mpu badundaguze orhunwa rhw'abakukuza, bamalîre ntyôla irenge ly'aka- Nyamuzinda kâwe n'oluhêrero lwâwe. ^{17(p)} ntyo bakaz'iharâmya omu igulu lyoshi ba-nyamuzinda b'obwîhambi n'okucîsîmîsa lwoshi embrere z'omwâmi w'igulu. ^{17(q)} Yâgirwa, enshusho yâwe erhahindukaga buhanya oku barhacihali, mâshi, orharhuganyaguzagya omu malibuko gîrhu! Emihigo mibî abashombanyi bîrhu barhurheganyiza, ojire ebagalukire bônene n'omurhangiriza wankacîshomya mpu arhurhêra, ojire acîbonerekwo, abè lwîganyo lw'abâbo! ^{17(r)} Yâgirwa okengêre, ocîyêrekane olusiku lw'amalibuko gîrhu! Nâni ompè oburhwâlî, Yâgirwa Mwâmi wa ba-nyamuzinda na Murhegesi wa ngasi bukulu. ^{17(s)} Ohire ebinwa binunu omu kanwa kâni hano mbà nkola ndi omu mbaka embrere z'entale, onayiyêrekeze omurhima embere z'abashombanyi bîrhu, baherêrekere haguma n'abandi boshi babashusha. ^{17(t)} Rhwêhe okuboko kwâwe kurhucize, onayîshe ontabille bulya niene ndi, ntanagwêrhi wundi nalibirhira kuleka we, wêne Nyakasane! ^{17(u)} Oyîshi byoshi onayîshi oku ntabonakwo irenge ly'abarhasima bayumve izîno lyâwe, oyîshi oku ntabonakwo gw'entakembûlwa n'ogw'abanyamahanga. ^{17(w)} Omanyire obulagîrire ndimwo, omanyire oku obwôba bungwêrhe erhi bucîbone bwâni burhuma, bulya bundi ebusù, mwa zino nsiku ndi nagenda engalanju hano igulu, bwôba n'enshonyi ziri nka za mwambalo gw'izinga. Waliha, ontenze kw'obwo bwôrhere, ojire burhankulikiraga omu nsiku zâni z'omurhûla. ^{17(x)} Mwambalikazi wâwe arhalîraga oku cîbo ca Hamani, arhajaga oku nsiku nkulu z'ebwâmi arhananywaga amamvu g'abazimu. ^{17(y)} Mwambalikazi wâwe arhacisimisagya kundi kundi kurhenga olusiku akuhiragakwo omurhima kuhik'ene, ci muli we, Nyakasane, Nyamuzinda wa Abrahamu. ^{17(z)} Nyamuzinda w'emisî elushire eya boshi, oyumvîrhize izù ly'abâli omu malibuko barhanacigwêrhi bulangâlire, orhukule omu maboko g'abaminyà onankûle omu bwôba ndimwo!»

5

Esteri aj'emunda mwâmi ali

¹ Oku lusiku lwa kasharhu lw'omusengero, Esteri ahogola emyambalo yâge y'emishîbo, ayambala eyâge yoshi y'obwamikazi. ^{1(a)} Erhi alangala bwinjinjà iranga, ashenga Nyamuzinda olanga anacungula abantu boshi. Buzinda anacirhôla bambalikazi babirhi: agwârhiriza oku murhanzi; n'omwambalikazi wa kabirhi amuyîsha nyuma amulengirîze emirhêro yâge. ^{1(b)} Omu bwinjà bwâge, obusù bwâge bwashagaluka bwenêne bwanalangala buzigire. Ci erhi n'omurhima gwâge guli gwadûrha n'obwôba. ^{1(c)} Erhi ayikira emihanda yoshi, tundu kuli mwâmi. Agôla mango mwâmi ali abwârhirê oku ntebe yâge y'obwâmi erhi anayambalizize ebimanyîso byoshi by'ensiku nkulu zâge; anahêrhe alangashana n'amasholo n'agandi mabuye minjinjà; ali wakulêrha ecôbà. ^{1(d)} Anaciyînamula obusù bwâge bwalabuka, alola n'oburhê bunene. Mwâmi-kazi afà n'entemu. Erhi ahôla atulûla omubiri anayegemera omwambalikazi wali mulasize. ^{1(e)} Lêro Nyamuzinda ahindula omurhima gwa mwâmi agujira mutûdu. Ayimukanana n'obwôba oku ntebe yâge y'obwâmi anacigwârhirira Esteri kuhika ayôrha bwinjà; amuhà omurhima n'ebinwa by'okurhûliriza. ^{1(f)} «Kurhi byabîre Esteri? Ndi mushinja wâwe !Orhayôbôhe! Orhafè! Irhegeko lyâni liyêrekîre abantu kône. Shegera hano.» ² Mwâmi ayimusa akarhi kâge k'amasholo akadêkereza oku igosi lya Esteri amuhôbera anacimubwîra, erhi: «Nderheza!» ^{2(a)} Esteri aderha, erhi: «Yâgirwa, nakubwîne oshushire nka malahika wa Nnâmahanga. Lêro omurhima gwâni gwafuduka nayôboha obulangashane bwâwe. Bulya, Yâgirwa, oli wa kusômeza n'obusù bwâwe buli bwa kusîmîsa.» ^{2(b)} Erhi ayûsa okuderha, ahôla. Mwâmi ayôboha n'abamuli eburhambi balonza okumuhembûla. ³ Mwâmi anacimudôsa, erhi: «Bici bikugwêrhe, mwamikazi Esteri? Mbwîra bici walonza? Ciru akabà luhande ly'ecihugo câni nanakuhawo.» ⁴ Esteri anacishuza, erhi: «Waliha nka kusimîsize mwâmi, nsengîre mwâmi ayîshe oku lusiku lukulu namurheganyîze

ene omu mwâni haguma na Hamani.» ⁵ Mwâmi anacishuza, erhi: «Musêze Hamani ajire okwôla Esteri anadesire. »

Mwâmi anakanya boshi na Hamani bajà kuli lulya lusiku lukulu Esteri anabarheganyizagya. ⁶ Erhi babà bakola badwîrhe banywa idivayi, mwâmi anacidôsa Esteri, erhi: «Mbwîra bici osengîre? Nakushobôza byo. Mbwîra bici walonza? Ka luhande lw'ecihugo câni? waluhâbwa.» ⁷ Esteri anacishuza aderha, erhi: «Eci nsengîre n'eci nalonza: ⁸ Walihà akabà nâni narhonyire omu masù ga mwâmi, na nka mwâmi alonzize okuyumvîrhiza eci nsengîre n'eci nalonza, mwâmi ashub'iyîsha irhondo oku lundi lusiku lukulu namurheganyiza haguma na Hamani na kuli olwôla lusiku nayûkiriza irhegeko mwâmi ampîre.»

⁹ Olwôla lusiku Hamani agenda ashagalusire. Ci erhi acîbona Mardokeyo aha muhango gwa mwâmi, buzira kuderha mpu akayimuka nîsi erhi okucîfukunya kwo kunyi embere zâge, anacikunirira bwenêne Mardokeyo. ¹⁰ Ci Hamani acihima bwenêne akanya ajà emwâge. Okubundi anacirhumiza mpu abîra bâge bayîshe kuguma na mukâge Zereshi. ¹¹ Hamani arhondêra okubabwîra ogw'obunji bw'obugale bwâge n'ogw'abagala bâge n'ecikono cinene mwâmi amuhebiremwo erhi amuyîmika mukulu w'abasirika n'abarhumisi bâge boshi. ¹² Kuhika ciru ayûshûla aderha, erhi: «Arhanali hoshi aho, ciru niene nieki omwâmikazi Esteri ayêmêrîre okujà oku lusiku lukulu anal'irheganyîze mwâmi rhweshi naye; na kandi ndalisirwe okuyîshubira irhondo rhweshi na mwâmi. ¹³ Ci ebyo byoshi ntà masîma bindêrhera amango nciri nabona ola Muyahudi Mardokeyo atamîre aha muhango gwa mwâmi.» ¹⁴ Lêro mukâge Zereshi, kuguma na balya bîra hâge banacimushuza, mpu: Orheng'igend'igwîkîsa omurhi gwa makoro makumi arhanu, n'irhondo sêzi ohûne mwâmi bamanikekwo Mardokeyo. Na ntyo wanagend'oshagulusire okwôla lusiku lukulu mweshi na mwâmi!» Elyôla ihano lyanacisimîsa bwenêne Hamani, anacijirisa ogwôla murhi.

6

IV. Abayahudi bacîhôla

Hamani ayongwa

¹ Muli obwôla budufu mwâmi anacibula îrò, arhumiza mpu bamulêrhere ecitabu c'emikolo n'ebijiro byâge . Bacilêrha, barhondêra bacibungûla banacisomera embere zâge. ² Lêro banacishimâna ahayandisirwe kurhi Mardokeyo ajag'imanyîsa obulyâlya bwa Bigtani boshi na Tareshi bali barhonyi babirhi ba mwâmi, bo bakazâg'ilanga enyumpa ya mwâmi na ngasi byoshi byanabagamwo; bali balalîre okuyîrha mwâmi Asuerusi. ³ Mwâmi anacidôsa, erhi: «Bicigi biguma Mardokeyo ahâbiragwe nka bukuze n'irenge kuli okwo ohôla?» Nabo balya barhumisi ba mwâmi bakazâg'imukolera agôla mango banacishuza, mpu: «Arhahabagwa cici.» ⁴ Mwâmi anacidôsa, erhi: «Ndi oli omu ngo?» Mw'agôla mango gonène, Hamani erhi ali embuga aha nyumpa ya mwâmi, aliyîshir'ihûna mwâmi mpu bamanike Mardokeyo oku murhi ali amurheganyîze. ⁵ Abarhumisi ba mwâmi banacishuza mwâmi, erhi: «Hamani oyo oli omu ngo.» Mwâmi anaciderha, erhi: «Ayîshel!» ⁶ Erhi Hamani aha amâjà omu nyumpa mwâmi anacimudôsa, erhi: «Kurhi bankajirira omuntu mwâmi alonza okukuza?» Hamani acîjà emurhima, erhi: «Wundi ndi mwâmi ankalonza okukuza ahanyuma lyâni?» ⁷ Hamani anacishuza, erhi: «Ka hali omuntu mwâmi alonza okukuza?» ⁸ Erhi kukwânîne okuyanka omwambalo gw'obwâmi, gulya mwâmi yênene akola arhanzir'iyambala n'okumuyamhisagwo; kandii okumuhira oku nfarasi mwâmi yenne akola arhanzir'igendakwo; erya ebarhwîre ecimanè c'obwâmi omu irhwe. ⁹ Ogwôla mwambalo n'eyôla nfarasi banabihà olya onali mukulu bwenêne omu bagula ba mwâmi naye anabiyambisa olya muntu mwâmi alonza okukuza, kandi banajà bamugeza omu miha nda y'olugo, banajà bayâkûza embere zâge mpu: «Kw'ajirirwa ntyôla omuntu mwâmi alonza

okukuza!» ¹⁰ Mwâmi anacibwîra Hamani, erhi: «Kanyagya duba oyanke ogôla mwambalo n'eyôla nfarasi na nk'okwôla onadesire ogendig'ikujirira Mardokeyo, Muyahudi, otamîre aha muhango gwa mwâmi, o orhanalekaga akantu muli ebyôla onadesire.» ¹¹ Hamani anaciyanka gulya mwambalo n'erya nfarasi, ayambisa Mardokeyo gulya mwambalo anamugerana oku nfarasi omu ngasi lugo anayisha ayâkûza, erhi: «Ntyôla kwo mwâmi ajirira omuntu alonza okukuza.» ¹² Mardokeyo ashub'icîshubirira aha muhango gwa mwâmi naye Hamani ayombokera emwâge n'omutula n'irhwe libwîke. ¹³ Hamani anacirhondêra ashambâlira mukâge Zereshi n'abîra bâge oku kwo byabîrage ntyôla. Abîra bâge na mukâge Zereshi, banacimubwîra, mpu: «Akabà kobinali Mardokeyo anali w'omu bûko bw'Abayahudi, mîra warhondêraga okucîrhohêza, ntâko wacimujira, okwôla wakaz'ifukamira burhahusa embere zâge.

Hamani oku lusiku lukuku emwa Esteri

¹⁴ Oku banacidwîrhe bashambâla ntyôla abaganda ba mwâmi banaciyirukira bayisha bakola balirhola Hamani mpu ajè oku lusiku lukulu, Esteri arheganyize.

7

¹ Mwâmi boshi na Hamani banacikanya bajà kuli lulya lusiku lukulu lwa mwamikazi Esteri. ² Kuli ogwôla mulegerege gwa kabirhi, erhi bahika oku mango g'okunywa idivayi, mwâmi anacidôsa Esteri, erhi: «Bici osengîre wâni mwamikazi Esteri? Wanabishobôla. Bici walonza? Ciru cankabà cigabi ca kabirhi c'obwâmi bwâni, wanakubona.» ³ Omwâmikazi Esteri anacishuza, erhi: «Akabà ntonyire omu masù gâwe, Yâgirwa shebuje na nka mwâmi abwîne okwôla kuyumânîne, nkusengîre akalamo: gwo musengero gwâni ogwo, n'oku lubaga lwâni nako na kuguma lubè n'akalamo kwo ndwîrhe nacifinja okwôla. ⁴ Bulya rhwaguzîbwe nie n'olubaga lwâni, mpu barhumâlîre, barhunigûze, rhuherêrekere rhweshi. Ciru acibâge rhwaguzibagwa mpu barhuhêke bujâ, mpu rhuji'bà bantu ba kukola konene, nali nacîhulikira konene; ci kwônene omushombanyi ntà mango agalula omuhona mwâmi ayish'ibona muli okwôla». ⁵ Mwâmi Asuerusi anaciderha, abwîra omwâmikazi Esteri, erhi: «Ndi oyo na ngahi aligi oyôla ogwêrhe ezo nkengêro omu murhima?» ⁶ Esteri anacishuza, erhi: «Omushombanyi, omwîsi y'oyûla Hamani, y'oyûla kaheza!» Hamani ageramwo omusisi embere za mwâmi n'embere z'omwâmikazi. ⁷ Mwâmi n'o bukunizi bunene anacihuluka mulya bakazâg'inywera idivayi aj'omu busani bwâli ahôla bwâmi. Hamani anaciyimuka mpu akolaga ashenga amagala emu nda omwâmikazi Esteri ali bulya amâbona oku emunda mwâmi ali mîra olufû lwâge lwahigagwa.

⁸ Mwâmi anacirhenga mulya busani anacishubira mulya bakazâg'inywera amamvu, ashanga Hamani ali amacikwêba kulya ntebe Esteri alikwo. Mwâmi anaciderha erhi kwo kurhi okûla? Ciru anakola ashimbulîre mwamikazi hanôla mwâni, munôla bwâmi? Ecôla cinwa cirhali cicihumanuka omu kanwa ka mwâmi amango bahundikaga Hamani omushangi ebusù. ⁹ Harbona, muguma omu barhonyi ba mwâmi, aderha erhi na mwâmi anayumva mpu: «Sinza oku omurhi gwarheganyibagwa na Hamani mpu bamanikekwo Mardokeyo; olya muntu wayîshig'imanyîsa okwinja kuli mwâmi, guli mugwike omu mwa Hamani; guli gwa makoro arhanu!» Mwâmi anacishuza, erhi: «Abè yêne ye bamanika kwo!» ¹⁰ Banacimanika Hamani kuli gulya mulingoti arheganyizagya Mardokeyo. Na ntyôla mwâmi anacitwîka oburhè.

8

^q *Abayahudi bayôkolwa*

¹ Muli olôla lusiku lonêne, mwâmi anacihà Esteri erya nyumpa ya Hamani, mushombanyi

^q **8.0** Bwîrhonzi bwa Esteri n'okukenga Nnâmahanga kwâge byamaciza Abayahudi

w'Abayahudi na Mardokeyo ahika embere za mwâmi ebwa kubà omwâmikazi Esteri anashambalîre mwâmi kurhi obûko bwâge buyôsire bonaye^r. ²Mwâmi ali amahogola hilya higondo hyâge ali ayambisize Hamani, anacihiyambisa Mardokeyo nave Esteri anacihira Mardokeyo muli erya nvumpa ya Hamani.

³Esteri ashub'iderha embere za mwâmi; anacirhimba aha magulu gâge, alaka, ashenga mpu bakûle gulya muhigo mubî gwa Hamani w'Omugagi ali agwêrhe oku Buyahudi. ⁴Mwâmi anacilamhulira akarhi kâge k'amasholo emunda Esteri ali, naye anacizûka, anaciyimanga embere za mwâmi. ⁵Anaciderha, erhi: «Nka mwâmi abwîne oku kushingânîne na nka kulya nâni nantonyire emunda ali, anaderha bayandike amaruba g'okuhanza galya maruba olya Hamani mugala wa Hamdata w'Omugagi gayandikagwa naye mpu bayîrhe ngasi Buyahudi bali omu cihugo ca mwâmi. ⁶Bulya-kurhigi niono nankalembera obuhanya bwayîshira olubaga lwâni, kurhigi nankayêmêra nti olubaga lwâni luhungumuke?

⁷Mwâmi Asuerusi anacibwîra omwâmikazi Esteri n'olya Muyahudi Mardokeyo, erhi: «Loli oku nahîre Esteri erya nyumpa ya Hamani, naye Hamani yêne amanikwa oku murhi ebwa kubà anali agwêrhe ogwôla muhigo mubî oku Buyahudi. ⁸Mugend'iyandika nk'oku munabwîne kushingânîne, amaruba g'okulîkûza Abayahudi okw'izîno lya mwâmi, munahirekwo akashê k'ehigondo hya mwâmi, bulya ngasi hiyandisirwe okw'izîno lya mwâmi na kandi hifundi kwa n'akashê k'ehigondo hyâge, mandiko ga bene agôla garhakacihamwa.» ⁹Abayandisi boshi ba mwâmi banacihamagalwa, omu nsiku makumi abirhi n'isharhu z'omwêzi gwa kasharhu, gwo guligi mwêzi gwa Siwâni; banaciyanika nka oku Mardokeyo anali arhegesire mpu bayandikire Abayahudi, abarhwâli, abarhambo bakulu, abarhambo b'ebihugo biri kurhenga e Buhindi kujà e Etiyopiya, byo bihugo igana na makumi abiri na nda, ngasi cihugo kulya banayandika mulico na ngasi lubaga kulya baderha omu lulimi lwâbo, n'oku Buyahudi omu mandiko n'omu lulimi lwâbo.

¹⁰Ago maruba gayandikagwa oku izîno lya mwâmi Asuerusi ganajakwo ehigondo hyâge, gahêkwa n'abarhumisi bashonyire oku nfarasi nyingjà ya mwâmi. ¹¹Muli agôla maruba mwâmi ali ayêmêrîre Abayahudi okucîlunda haguma lya bafungira obuzîne bwâbo, kuguma n'obuhashe bw'okuyîrha, okumalîra, ciru n'obw'okunigûza abashombanyi bâbo, abâna bâbo na bakâbo, balya banashûbûzinye omu mashanja, omu mirundu n'okuhagula ebirugu byâbo^s. ¹²N'okwôla mpu kujirwe lusiku luguma omu bihugo bya mwâmi Asuerusi byoshi, omu nsiku ikumi n'isharhu z'omwêzi gwa kal'ikumi na kabirhi, gwo mwêzi gwa Adari.

Irhegeko lya mwâmi Asuerusi ly'okubabalira Abayahudi

^{12(a)} Olwandiko lw'amaruba gw'okubabalira Abayahudi:

^{12(b)} «Ga mwâmi Asuerusi, omwâmi mukulu. Ayandikiraga abarhambo b'omu bihugo byâge oku binali igana na makumi abirhi na nda, kurhenga e Buhindi kujà e Etiyopiya; n'oku ngasi banalanga ebirugu bîrhu, mweshi rhumuhîre omusingo!

^{12(c)} Bantu banji, erhi babà bamakuzibwa n'obwinjà burhalusire bw'abalonza okubajirira aminjà, bôhe kunabè kucibona bakola bacibona. Arhali oku bashizi bîrhu bônene bacîhindula, ci erhi bajejerhwa n'obugale bwâbo, anabè ababajirira aminjà bo bakola balonziyîrha. ^{12(d)} Arhali

^r**8.1** Mwâmi anacihà Esteri erya nyumpa ya Hamani: Ngasi watwîrîrwe okufà, mwâmi anamushokôle. Ebirugu byâge byoshi byashuha bya mwâmi (Rhulole muli 1 Bâm 21). 8, 7: Ngasi yêshi walonzize okuyîrha Abayahudi kw'anakazâg'ihanwa kuguma n'owalonzagya okuyîrha mwâmi (Est 2,21-23).

^s**8.11** Erhi wankalolereza bwinjà, wanabona oku aga mandiko gamashubûlula bwinjinjà galya mandiko ga Hamani galumizibagwa omu cihugo (Est 3. 12·15; 8, 9 14). Ebihindwîre byône, kuli kubona oku abalibanigwa, bwo Buyahudi, bwo bakola banigûza. Rhwêhe rhufudusire omu kubona irhegeko likali liri nk'eri. Cirhurhayibagiraga oku Mardokeyo na Esteri bali bantu ba Malaganyo ga balya barhalisag'imanya irhegeko lihyâhya ly'okuzigira omushombanyi.

kurhamanya aminjà g'abantu gônene balekêrera, ci omu bucîbone bwâbo bali bantu barhuzirwe n'ebya hanôla igulu, banamanye mpu nkaba bafuma olubanja lwa Nyamuzinda orhabonakwo banyankola-maligo anayîshi ngasi kantu. ^{12(e)} Kanji kanji w'anabona abantu nka bamahabwa obuhashwe, omu kushumikwa n'abîra bâbo balya bahîrwe cikono cilebe, banalonze okubulaga omukò g'omwêru-kwêru, lêro bacîlerhere amabî garhankabukwa. ^{12(f)} Obulyâlya bw'ababî, bunalonze okurheba balya bantu binjà babarhegeka. ^{12(g)} Loli bwinjà: Arhali omu myanzi yagezire mîra mwonene mwankaboneka ebiri nkebyo mmukengêzize ci n'erhi mwankalola byajirwa hôfi na ninyu, mwanabona ebijiro bibî by'abâli oku buhashe bwa bene abôla. ^{12(h)} Nêci, nacîhangâna okwôla kurhacibaga omu nsiku zayîsha, lyo ngasi muntu alama n'omurhûla, buzira kadugundu omu bwâmi bwîrhu, ¹²⁽ⁱ⁾ Nakûla abarhakwânîni, n'okurhimanya ebyahira n'ebyahiruka okushingânîne.

^{12(k)} Mweshi murhahabiri kurhi, Hamani mugala wa Hamdata, muntu w'e Macedoniya, okunali arhali w'omu bûko bw'Abapersi, muntu rhurhankagererize ciru embere, lêro rhwanacimuyankirira bwinjà nka cigolo. ^{12(l)} Abona oku nêci rhwamuyankirire bwinjà nk'okurhunajirira agandi mashanja kuhika ciru rhwamulola nka y'ekola larha ciru n'abantu boshi bakafukamiriza embere zâge nka kulya anali wa kabirhi omu cikono c'obwâmi ^{12(m)} Ci kwônene ayêrekana oku arhankahasha okuyôrhana iragi !ya bene eryo, arhondêra okujâ kwafufula eyi n'eyi oku buhashe bwâni, n'okulonza okuheza akalamo kâni. ¹²⁽ⁿ⁾ Rhujira còkola, muntu oyôrha arhujirira aminjà, ye Mardokeyo; rhujira na Esteri, ye wîrhu w'ebwâmi orhabakwo izâbyo, naye Hamani omu binwa byâge by'obunywesi n'eby'obwîsi abahunira olufû, kuguma n'olubaga lwâbo loshi; ^{12(o)} Omu kujira ntyôla, alilangâlire okurhanywa n'abandi na buzinda ecihugo c'Abapersi acihe ab'e Macedoniya.

^{12(p)} Ci kwônene abôla Buyahudi bali batwîrîrwe okufâ n'oyôla mwîsi, rhwêhe rhunabone oku barhabâ bîsi n'oku barhegekwa n'amarhegeko gashingânîne; ^{12(q)} rhunabone oku bali bâna b'Owe-nyanya, Nyamuzinda ozîne mukulu bwenêne, ye warhuhâga, kuguma na bashakulûza, narheeka obwâmi bwîrhu n'obushinganyanya bunene. ^{12(r)} Co cirhumire murhaciyumvagya galya maruba garhumagwa na Hamani mugala wa Hamdata, kulya kubâ owagayandikaga amanisirwe oku murhi boshi n'enyumpa yâge yoshi, aha muhango gwa Suza, bw'obuhane bushinganinc Nyamuzinda, Murhegesi w'ebintu byoshi amujîrîre. ^{12(s)} Hano mubâ mwamamanika agâla maruba, ngasi hoshi muleke Abayahudi bashimbe n'obwâlagale amarhegeko gâbo. Munabarhabâle okuciyônôlakwo balya bahizire okubayîrha mw'olwo lusiku lwalilulalirwe, kwo kuderha: omu nsiku ikumi n'isharhu z'omwêzi gwa kal'ikumi na kabirhi, gwo mwêzi guderhwa Adari. ^{12(t)} Bulya Nyamuzinda Lulema w'ebintu byoshi, oku lubaga lwâge, ahindwire olusiku lwâli lwâbâ lwa buhanya mpu lubè lwa kushagaluka oku lubaga lwîshogwa. ^{12(u)} Ninyu mwe Buyahudi kuziga mukuze olwôla lusiku lw'irenge n'enshagali nk'oku munajira oku zindi nsiku zinyu nkulu na ntyôla olwôla lusiku lwâbâ, bunôla n'agandi mango gayîsha, cêrekane c'akalamo kuli mwene n'oku bandi boshi b'obulonza bwinjà omu Persi, na kwa balya balonza okurhulenganya gabè mango ga kukengêra okuhwa kwâbo. ^{12(x)} Olugo ciru n'ecishagala cirhashimbiri ebyôla binwa cinanyagwe, itumu lizicungulemwo, cinadulikwe muliro, cirhaciyûbakagwamwo, arhali n'abantu bônene ciru n'ensimba n'enyunyi z'emalunga.»

¹³ Ebinwa by'ago maruba byâli irhegeko, lyanacilumizibwa omu ngasi cihugo n'emwa ngasi ishanja, mpu ly'oloôa lusiku Abayahudi bahasha okucîhòla oku bashombanyi bâbo. ¹⁴ Abahêkaga amaruba bagenda n'engâlè z'ebwâmi, bakanyîriza bwenêne, bulya kw'irhegeko lya mwâmi lidesire. Elyôla irhegeko lyanacimanyisibwa omu Suza kwo kali karhwa-bwâmi. ¹⁵ Mardokeyo arhenga oku bwâmi anakola ayambîrhe emyambalo y'obukulu yalimwo ey'akaduku n'ey'akêru, ecimanè c'amasholo camuli omw'irhwe, acîhundikira n'ecishûli c'omukara gw'akalinga. Olugo lwa Suza loshi lwayîsha lwabanda orhubûli n'omwishingo. ¹⁶ Oku Buyahudi, olwôla lusiku luli nka lwa kumolekerwa, lusiku lwa masîma, lwa mwishingo na lw'irenge. ¹⁷ Omu ngasi cihugo n'omu ngasi

mu- rhundu, eryôla irhegeko !ya mwâmi na galya maruba gâge, omu Buyahudi banali erya munda gakabà masîma na mwishingo, bakajira ensiku nkulu n'idinye. Na banji omu lubaga bacijira Buyahudi erhi kubayôboha kurhuma.

9

Okuhima abashombanyi olwa Purimu

¹ Omu mwêzi gwa kal'ikumi na kabirhi, gwo mwêzi guderhwa mwêzi gwa Adari, omu nsiku ikumi n'isharhu z'ogôla mwêzi ly'irhegeko n'amaruba ga mwâmi byâli birhegesirwe okuyîkirizibwa na muli olwôla lusiku lyo abashombanyi b'Abayahudi bali balangâlire okubahima loshi, ci byahinduka kundi kundi; Abayahudi banacibà bo bahumbarhaza abashombanyi bâbo.

² Abayahudi bashûbûzanya omu lugo lwâbo ngasi baguma aha banayûbakaga omwôla cihugo ca mwâmi Asuerusi mpu bayîrhe balya banali babahigire oku bayîrha; na ntâye wankadesire mpu bayîrhe balya banali babahigire okubayîrha; na ntâye wankadesire mpu abacika bulya obwôba bwâli erhi bwagwâsire abantu boshi. ³ Abasirika n'abarhambo b'abantu banali omu bihugo bya mwâmi byoshi, abakulu n'abarho, boshi barhabmala Abayahudi erhi kuyôboha kurhuma. ⁴ Mardokeyo ali akola alengerîre oku mwâmi n'irenge lyâge lyanaja lyalumira ngasi cihugo. Bulya obuhashe bw'oyôla Mardokeyo bwajaga bwayûshûka ko nene.

⁵ Abayahudi bageza oboji bw'engôrho omu bashombanyi bâbo, babanigûza, babaherêrekeza, banabakolera mwône nka oku banalonzagya^t. ⁶ Omu murhundu gwa Suza mwonene, Abayahudi bayirhamwo erhi okuyîrhismwo bantu magana arhanu. ⁷ Banacibalambikamwo Parshandata, Dalofona, Aspata, ⁸ Porata, Adaliya, Aridata, ⁹ Parmashita, Arizayi, Aridayi, Wayezata, ¹⁰ bâna ikumi ba Hamani mwene Hamdata, mushombanyi w' Abayahudi. Ci kwônene barhahagulaga^u.

¹¹ Olwo lusiku lonêne, omuganjo gwa abanizirwe omu Suza karhwa-bwâmi, gwayirukira gwahika emunda mwâmi ali. ¹² Mwâmi anacibwîra omwâmikazi Esteri, erhi: «Abayahudi bamayîrha munôla Suza omu karhwa-bwâmi bantu magana arhanu, na bene Hamani oku banali ikumi; ndi omanyire bici bakozire omu zindi mpande z'ecihugo ca mwâmi? Bici olonzize wanabihabwa, cici odwîrhe wacîfinja? wanabijirirwa.» ¹³ Esteri anacishuza, erhi: «Nka mwâmi abwîne kuli kwinjà, Abayahudi b'omu Suza bashub'iyêmêrerwa okujira irhondo nk'oko irhegeko lyanali libayêmêrîre okujira ene, n'abôla bene Hamani oku banali ikumi bamanikwe oku murhi.» ¹⁴ Mwâmi anacirhegeka mpu bajire ntyôla, n'e ryo irhegeko lyanacimanyisibwa omu Suza mwoshi. Bamanika balya bâna ikumi ba Hamani. ¹⁵ Abayahudi erhi bashubishûbûzanya kandi omu nsiku ikumi n'irhanu z'omwêzi gwa Adari bashub'iyîrha omu murhundu gwa Suza bandi bantu magana asharhu. Ci kwônene barhahagulaga.

¹⁶ Abandi Buyahudi bali omu bindi bihugo bya mwâmi, nabo banacishûbûzanya mpu lyo bacîlanga bwinjà. Bayegûla abashombanyi bâbo babayîrhamwo bantu bihumbi magana gali nda. Ci barhahagulaga. ¹⁷ Lwâli lusiku lwa kal'ikumi na kasharhu lw'omwêzi gwa Adari; n'olusiku lwa kal'ikumi na kani, lwâbà lwa kurhamûka, na ntyôla balujira lusiku lukulu lwa kushagaluka bwenêne. ¹⁸ Abayahudi b'omu Suza bali bashûbûzinye omu lusiku lwa kali ikumi na kasharhu n'olwa kal'ikumi na kani lw'omwêzi barhamûka olusiku lwa ijli'ikumi na karhanu lw'omwêzi lwo lwanabirage lusiku lukulu lwâbo lw'okusîma n'okushagaluka. ¹⁹ Co cirhuma Abayahudi b'omu lugo bajira olwâbo lusiku lw'okushagaluka omu nsiku ikumi n'inni z'omwêzi gwa Adari, lwo lubà

^t**9.5** 9, 5: Omwandisi arhalonza okuderha erhi okucîhûla kubà kwinjà. Ci alonza okuhugûla nyigîrizo nguma zibà omu Bibliya ziyêrêkîre abarhindubuzîbwe: alonza okujirira abâbo amabî, ebinyegeyege byâge binamugalukire nnabyo.

^u**9.10** Barhahagulaga: Ciru kwankabà mwâmi ali bayêmêrîre mpu bahagule (Est 8, 11). Abayahudi barhajaga bayîrha mpu lyo bacîgaza, ci mpu lyo bacîfungira.

lusiku lukulu lwâbo lw'okucîshinga, lusiku lwa kusîma, na muli olwôla lusiku ngasi Muyahudi anarhumire omulungu wâge nshololo nsungunu. ^{19(a)} Ci Abayahudi b'omu burungu bashagaluka banahâna enshololo emw'abalungu bâbo omu nsiku ikumi n'inni z'omwêzi gw'Adari.

V. Olusiku lukulu lwa Purimu

Okujira olusiku lukulu lwa Purimu

²⁰ Mardokeyo ayandika ebyôla byoshi, anacirhuma n'amaruba oku ngasi Buyahudi banayûbakaga omu cihugo ca mwâmi Asuerusi, oku bali hôfi kugu ma n'abâli kuli. ²¹ Abasêza okukuza olusiku lukulu lw'omu nsiku ikumi n'inni na ikumi n'irhanu z'omwêzi gwa Adari; ²² n'okushagaluka muli ezôla nsiku bulya ziri nsiku bahimagamwo abashombanyi bâbo, gwo mwêzi amalumwa gâbo gahindukaga masîma, gwo mango ensiku z'emishîbo zahindukaga nsiku nkulu. Ezôla nsiku nkulu zibè nsiku za busîme ezi ngasi muguma akarhumiramwo bene wâbo enshololo n'okuhâna oluhembo lusungunu oku bakenyi. ²³ Abayahudi bakujira nkômedu okwôla barhangira olwo lusiku n'okwôla Mardokeyo abayandikiraga. ²⁴ Nêci okwôla kwoshi, bulya Hamani mwene Hamdata w'e Agagi olya mushombanyi w'Abayahudi ali amârhôla omuhigo gw'okubaheza n'okubashûrhira e «Puri» kw'okubayeshera ecigole c'okubaherêrekeza. ²⁵ Ci kwônene erhi acija emunda mwâmi ali okugend'ihûna mpu Mardokeyo amanikwe mwâmi anacirhegeka mpu ogôla muhigo gw'okumalîra Abayahudi gugalukire Hamani, muntu mubî wagujiiraga Abayahudi, banacimumanika oku murhi, ye n'abagala. ²⁶ Co carhumire olwôla lusiku luyirikwa izîno lya «Purimu» lirhenga oku luderho «Puri», kwo kuderha ecigole. Ntyôla nk'oku byanali mwagalya mamba ga Mardokeyo kwo byanayîshir'igibonekana, kwo byanayishir'ibahikakwo. ²⁷ Abayahudi haguma n'iburha lyâbo n'abandi balonza okulungana nabo^v, bahiga n'obulonza boshi okukâkuza buzira kuyibagira ezo nsiku zombi. Lyabâ irhegeko lya kukajirwa ngasi mwâka nka kulya amaruba gâbo ganali gadesire na nka kulya banatwaga ago mango. ²⁸ Ezôla nsiku nkulu zayîsh'ikakengezibwa n'okukuzibwa kurhenga oku iburha kujâ oku lindi iburha, omu ngasi mulala, omu ngasi cihugo, n'omu ngasi murhundu, n'ezo nsiku za Purimu irhondo zirhalekagwa ngasi hanabâ Omuyahudi hoshi, n'irhondo iburha lyâbo limanye lyankanayibagira okwôla.

²⁹ Omwâmikazi Esteri mwâli wa Abihayili n'olya Muyahudi Mardokeyo banacyandika n'obuhashe bwâbo amaruba g'okusêza galya maruba ga kabirhi gali gayêrekîre ensiku za Purimu. ³⁰ Banacirhuma agôla maruba muli bihugo igana na makumi abirhi na nda by'omu bwâmi bwa Asuerusi; byâli binwa by'akalembe n'obwîkubagirwa, ³¹ bya kubakomêreza mpu bajire ezôla nsiku za Purimu omu nsiku zirhegesirwe, nka kulya Omuyahudi Mardokeyo na Mwâmi-Kazi Esteri banazitwaga na nka kulya kwarhegekagwa kuli bo bônene, n'okw'iburha lyâbo mpu bakaz'icîshalisa n'okucîbabaza. ³² Kwo irhegeko lya Esteri lyayimanzize ntyôla ebyo biyêrekîre olusiku lukulu lwa Purimu n'okwôla kwanacyandikwa omu citabu.

10

Mardokeyo aj'irenge

¹ Mwâmi Asuerusi arhegeka okuvurhîsa omu cihugo câge coshi n'omu ngasi bindi bihugo byanali omu nyanja. ² Ebijiro byâge byoshi biyêrekîre obuhashe n'obuhimane by'oku Mardokeyo akuzibagwa na mwâmi, ebyo byo shi biri byandike omu Citabu c'Emyanzi y'Abâmi b'e Mediya na ab'e Persi.

^v**9.27** Abo bantu barhâli Buyahudi bakaburhano ci balya bacîbwînîre oku hali Nyamuzinda w'okuli, barharhindiraga okuj'omu idini ly'Abayahudi n'okushimba obwôrhere bwâbo.

³ Bulya Omuyahudi Mardokeyo ali akola wa burhanzi enyuma za mwâmi Asuerusi; ali muntu mukulu omu masù g' Abayahudi, ali asîmirwe na bene wâbo mwandu, akazâg'ilonza aminjà g'olubaga lwâge loshi na ngasi mango ebi nwa byâge byàbâga bya murhûla oku ishanja lyâge.

^{3(a)} Mardokeyo anaciderha, erhi: «Nyamuzinda yêne wajiraga ebyôla byo shi! ^{3(b)} Bulya nkakengera ecilôrho nabwîne kuli okwôla, nambone oku ntà ci nwa ciru n'eciguma cagezire cirhanabaga oku calitwîrîrwe. ^{3(c)} Ciru n'iriba lisungunu lyabaga lwîshi lunene, ciru n'akamole kamoleka, ciru n'izûba, ciru n'amîshi manji. Olwo lwîshi lunene ye Esteri wayankagwa na mwâmi, anajirwa mwamikazi. ^{3(d)} Empangaza ibirhi zàli nie rhweshi na Hamani. ^{3(e)} Amashanja galimwo balya boshi bashûbûzanyagya mpu baherêrekeze Abayahudi. ^{3(f)} N'olubaga lwâni ye Israheli walakiraga emunda Nyamuzinda ali anayôkoka. Nêci Nyakasane acizize olubaga lwâge na nîrhu rhwêne arhuyôkola muli agôla malibuko. Nnâmahanga ajizire ebisômerîne n'ebirhangâzo binji birhasâg'ibo nekana bundi omu gandî mashanja. ^{3(g)} Co carhumaga arheganya njira ibirhi: njira nguma oku lubaga lwâge n'eyindi oku gandî mashanja goshi. ^{3(h)} Ebyôla byanabîre omu mango gâbyo nk'oku Nnâmahanga anali alâlîre oku mashanja goshi. ³⁽ⁱ⁾ Lêro Nyakasane anacyîbuka olubaga lwâge n'omwîmo gwâge agutwîra olubanja. ^{3(k)} N'ezôla nsiku ibirhi olw'ikumi na kani n'olwa kal'ikumi na karhanu z'ogwo mwêzi gw'Adari, zaba nsiku z'okushûbûzanya, z'obusîme, na z'omwîshingo munene embere za Nyamuzinda, oku ngasi bûko bwâbo na ngasi mango omu Israheli lwo lubaga lwâge.»

Emyanzi yali asigîre

^{3(l)} Omu mwâka gwa kani kurhenga Ptolemeyo ali mwâmi boshi na Kleopatri, Dositeyo, muntu wakazâg'iciderha mpu ali mudâhwa w'omu bûko bwa Levi kuguma boshi n'omugala Ptolemeyo, banacyîsha badwîrhe agâla maruba gashambîre oku Purimu; banaciderha mpu gali maruba g'okunali, mpu gayandikagwa na Lisimako mugala wa Ptolemeyo w'e Yeruzalemu.

AYUBU

EBITABU BY'OBUMANYE

Enshokolezi

Hali bitabu birhanu by'Endagâno ya Mîra biderhwa «Bitabu by'obumanye»: Ecitabu ca Ayubu, ecitabu c'emigani, ecitabu c'omuhanûzi n'ecitabu c'oburhimanya bwa Mwene-Sira. Ebyo bitabu biyêrekana enkengêro nguma nguma zibà n'omu citabu c'ennanga.

Ago mandiko g'obumanye galiyôlolosire bwenêne omu bihugo byoshi bya mîra by'ebushoshôkero bw'izûba. Oburhimanya burhali bw'omu mandiko g'e Israheli-Palestina bunakayôrha nka burhashîbirîri ebiyêrekîre idini. Bushîbirira bwenêne ebiyêrekîre eby'en'igulu. Bunashambâle oku muhigo gwa ngasi muntu. Bubà burhimanya bubonekanira omu kalamo kw'omuntu ka ngasi lusiku. Bubà bushinganyanya bwa kulonza okulama bwinjà, bubà bulenga bwa kulera bwinjà.

Obo burhimanya bwal'imaryîkîne bwenêne na Bene Israheli. Ebibliya ekunga bwenêne Salomoni muli ebi binwa: «Oburhimanya bwa Salomoni bulushire oburhimanya bw'ababurhwa b'ebushoshôkero boshi n'amarhimanya g'e Mîsiri goshi» (1 Bâm 4, 30-34).

Birhali bya kusômeza okubona oku amandiko marhanzi g'oburhimanya bwa Bene Israheli gashushana bwenêne n'amandiko ga balungu bâbo. Abarhimanya b'e Israheli barhashibiriri bwenêne eby'embere bya Bene Israheli. Bashîbirira kulusha omuhigo gwa ngasi muguma. Cikwône Bene Israheli bamanyire ogo muhigo oku burhaba/e bw'idini lya Nyakasane.

Oburhimanya boshi emwa Nyamuzinda burhenga, bulya yêne ye bushinga nyanya. Obo burhimanya bwa Nyamuzinda burhajira lugero. Bwo bubonekera omu mukolo gwâge gw'okulema, cikwône mwene omuntu arhankaguyumva (Ayu 28, 38-39).

Halya amango oburhimanya bushambâla nka muntu. Ahandi bubonekera nka buli muli Nyamuzinda kurhenga ensiku n'amango; bujira omukolo gw'okulema haguma naye (Mig 8, 22-31). Ago mandiko gamanyîsa n'okurheganya amafulûlo g'Abapersona muli Nyamuzinda. «Obwo bushinganyanya» bushushîne bwenêne na «Luderho» (Ywn 1). Oburhimanya na Luderho byanamanyîsa bwenêne Luderho waciîjiraga muntu, ye Yezu Kristu Nyamuzinda na muntu haguma.

Embaka oku luhembo lw'aminjà n'amabî zabalerhera abo barhimanya ntanya nyinji. Ecitabu e'emigani cishambîre ntya oku muhigo gwa ngasi muguma: obushinganyanya kwo kuderha okuli». Ntyo bunakashokolera omuntu omu iragi lya hano igulu. Ecitabu c'oburhimanya bwa Mwene Sira cikunga omuntu murhimanya (Burh 14, 20; 15, 10). Cikwône omwandisi w'eco citabu azidohîrwe n'enkengêro z'olufû, amanyire ebicishwêkera kuli ago mango mazinda. Ecitabu c'obushinganyanya cisêgerîze oku «Nyamuzinda alemîre omuntu okurhafà (Bush 2, 23). Ecitabu c'obushinganyanya cidesire oku enyuma ly'olufû, emyûka y'abashinganyanya yabona iragi n'omuluhûko guruhwa emwa Nyamuzinda; cikwône banyankola-maligo bâhâbwa obuhane (Bush 3, 1-12). Eryo lyo ishuzo lizinda oku idôso linene ly'abashinganyanya ba Israheli oku biyêrekîre obuzinda bw'omuntu.

Enshokolezi

Ecitabu ca Ayubu ebà myandiko minjà bwenêne y'omukolo gw'abantu n'obukenge. Ago mango ga mîra, hâli muntu muguma mwambali wa Nyamuzinda izîno lyâge ye wali Ayubu, àli mwîkubagirwa, anali muntu mugale bwenêne, w'iragi na wa kaboko ka kubêrwa. Obwo Nyamuzinda anaciyêmêrera shetani mpu agend'imurhangula, lyo ahashîbona erhi ntà mango

ankamulahira. Ci kwône Ayubu anabêra mwîkubagirwa emwa Nnâmahanga.

Hanaciyîsha bîra basharhu mpu bayish'imurhûliriza muli agwo maganya gâge. Ebi binwa biri bya nshula-mwanzi, bikulikirwe n'akadali kadârhi. Abwo bîra basharhu baganîre kurhi omuntu alyûlwa nk'oku olugero lw'ebijiro byâge lunali hano igulu. Ntyo Ayubu abona marhangulo garhali manyi, ci kwône burhashuba-nyuma alahira okugayîsa Nnâmahanga. Arhamanyiri oku Nyamuzinda agwêrhe obuhashe bw'okulibuza omuntu mwimâna na wa bukenge.

Nyamuzinda arhashuzagya Ayubu, bulya omuntu ntà mango ankahêka Omulemi wâge lubanja, bulya agwêrhe obuhashe burhankagerwa. Omu bijiro, Nyamuzinda akalihira balya bantu basharhu bājisagya Ayubu kadali. Okubundi Nyamuzinda munya-bwonjo ashubimushobôza abâna-rhabana n'abâna-nyere n'ebindi birugu binji bwenêne.

Ayubu àli muntu wa misî, àlamire hôfi na bashakulûza ba hôfi n'olubibi lw'e Arabiya n'Edomu, muli eco cishagala mwâli abantu bw'obwîrhonzi n'obumanye na b'irenge linene (Yer 49, 7; Bar 3, 22-23; Abu 8). Ebi Ekleziya erhumanyîsa, kuli kuyêrekana oku Ayubu àli muntu mushinganyanya bwenêne (Eze 14). Owayandikaga eci citabu akolêsise ebyo binwa by'okuherha abantu omu kubà bikubagirwa na ntahuligana omu buyêmêre ciru hankabà amarhangulo ga ngasi lubero omu buyêmêre bwîrhu. Càyandikagwa enyuma ly'okurhenga ebwa kululizibwa e Babeli.

Owaciyandikaga, alolereza obwôrhere bw'omuntu ojira aminjà n'olibuzibwa. Ayubu ayêrekîne oku abashinganyanya kulibuzibwa balibuzibwa. Amalibuko ga Ayubu gali marhangulo gw'obuyêmêre bwâge kuli Nyamuzinda.

Muli ezi nyigîrizo z'aga mafulûlo, owayandikaga eci citabu arhaderhaga ebilushire ebi. Lyo rhumanya kulusha emyanzi n'ebyo binwa, kwâli kwa bulagîrire okumanya bwinjà oku ayishihembwa empingu. Rhurhegesirwe okumanya bici birhumire amababale g'abantu galungine n'amababale ga Yezu (Rom 8, 18; Kol 1, 24).

EBIRIMWO

1. Obwôrhere bwa Ayubu: cigabi 1-2
2. Enshambâlo: c. 3-31
3. Amahugûlo ga Elihu: c. 32-37
4. Amashuzo ga Nyamuzinda: c. 38-42, 6
5. Ebinwa bizinda: c. 42, 7-17

1

AYUBU

I. Enshokolezi: obwôrhere bwa Ayubu

Shetani arhangula Ayubu 1

¹ Omu cihugo c'e Usi, mwabaga muntu muguma izîno lyâge ye: Ayubu, àli mwimâna na mushinganyanya, àrhînyaga Nyamuzinda, arhànakwiragwa mabî. ² Agwêrhe bâna-nyere basharhu na bâna-rhabana nda. ³ Ashwekaga bibuzi bihumbi nda, bihumbi bisharhu bya ngamiya, mahali magana arhanu ga mpanzi, abambali bôhe, kuganja kutuka! Oyo mushamuka, àli wa lukengwa bwenêne omu bantu boshi b'ebushoshôkero bw'izûba. ⁴ Abagala, bàkomereraga okugend'ijirira olusiku lukulu emwa ngasi muguma mulibwo, barhumize na bâli bâbo oku bali basharhu, mpu bayishe balire bananywêre baguma boshi. ⁵ Byâbà ntyo! Erhi amango g'ensiku nkulu gâbâga gamâhwa, Ayubu anabarhumize mpu bayishe abayôbôle, na ngasi sêzi mucêra-cêra, anarherekêrera ngasi muguma muli bwo, bulya àkagicîzâna anaderha emurhima, erhi: «akanabà abâna bâni bājizire ecâha, banalogorherera Nyamuzinda omu mirhima yâbo!» Ntyo

kwo Ayubu àkâgijira ngasi mango. ⁶ Lêro lusiku luguma bene Nyamuzinda, bayish'isengera Nyamubâho, omushombanyi Shetani naye, abayisha ekarhî. ⁷ Nyakasane anacimudôsa, erhi: «ngahi ohubusire?» Naye, erhi: «Nali geragera omu igulu namânalimala muzûngwe!» ⁸ Nyakasane amushubirira, erhi: «Ka wabwîne mwambali wâni Ayubu? Ntâ muntu omulingânîne omu igulu lyoshi, âli ntagengwa na mushinganyanya, arhînya Nyamuzinda, arhanakwirirwa mabî». ⁹ Omushombanyi Shetani ashuza, erhi: «Ka busha Ayubu arhînyira Nyamuzinda? ¹⁰ Ka wamanya mpu orhamubaliraga bulà, wacîzongolosa n'oku ishwa lyâge? Wagisha emikolo yâge yoshi, n'amasò g'ebintu byâge gàyôlolosire omu cihugo. ¹¹ Ci, orhangilîka okuboko kwâwe, ohume kuli bîra ajira byoshi, okuli we ndahîre, òrhabwîni oku âkulogorhera!» ¹² Nyakasane, abwîra Shetani, erhi: «Ntâ burhè! Ebyâge byoshi nkulîkîre-byo. Ci kwône omanyè wacîshomya mpu wamulikirakwo okuboko!» Oku bundi, omushombanyi Shetani ayimuka, arhenga aha burhwâli bwa Nyamuzinda. ¹³ Lêro, lusiku luguma, bagala na bâli ba Ayubu, badwîrhage bàlya, bâna nywa oku irivayi, omu mwa mukulu wâbo, ¹⁴ entumwa yanacyisha eri bwîra Ayubu, erhi: «Waliha, empanzi zâwe zabîre zigwârhirîre okuhinga n'endogomi nazo erhi zidwîrhe zakerera aha burhambi, ¹⁵ kano kânya, empala-magala z'e Seba zamâshagamuka, zamâshûkuza empanzi, bambali bâwe bwoshi, bamâba geza oku bôji bw'engôrho, niene nabafulumusiremwo, bo n'obu nyishire ntî nkubwîre na nkumanyise eyo myanzi y'ibala n'empunya. ¹⁶ Oku acidwîrhe aderha ntya, owundi apamuka, aderha, erhi: «Omuliro gwa Nyamuzinda, gwamânamanuka emalunga, gwamâsingônola ebibuzi n'abangere, barhahumirwe ekanwa, niene niene nafulumusire, bwo n'obu ndi kubwîra ogwo mwanzi.» ¹⁷ Oku acidwîrhe aganîra ntya, owundi naye y'ono y'ono, erhi: «Abantu b'e Kaldeya bamânayisha bacîgabire muli mirhwe isharhu, bamacirhunika oku ngamiya, bamânazishûkuza, bamânageza bambali bâwe oku bôji bw'engôrho, nienene nabafulumusiremwo, bo n'obu ndikubwîra ogwo mwanzi». ¹⁸ Oku acidwîrhe aderha ntya, owundi naye y'ono y'ono, aderha, erhi: «Bagala bâwe na bâli bâwe bakazâgilya bananywa idivayi omu mwa mukulu wâbo, ¹⁹ lêro empûsi ndârhi yamâpamuka olunda lw'irûngu, yamânacîhônâ oku rhuhembe rhw'enyumpa, yamâhirimira oku bâna, barhahumirwe ekanwa. Niene dolodolo nafulumusire, bo n'obu ndi kubânda ezi mpanya». ²⁰ Okubundi, Ayubu àyimuka, asharhula emyambalo yâge, amômwa omukûngu acîrhimba oku idaho, anaciderha, erhi: ²¹ «Narhengaga mushugunu omu nda ya nyâmâ na bushugunu nâshubiremwo. Nyamuzinda wampâga, Nyamuzinda onyazire, izîno lyâge likuzibwe!» ²² Muli ogwo munyago goshi, Ayubu arhajiraga câha, arhanalogorheraga omu masû ga Nyamuzinda.

2

¹ Olundi lusiku Bene Nyamuzinda bayisha balisengera Nyamubâho, omushombanyi Shetani naye abayishamwo kandi. ² Nyamuzinda, amudôsa, erhi: «Ngahi ohubusire?» Naye erhi: «Nalinjirigêndagula omu igulu namânalirhâmbagira». ³ Nyamuzinda amushubirira, erhi: ka wabwîne mwambali wâni Ayubu? Ntâyè omulingânîne omu igulu lyoshi: muntu ntagengwa na mushinga nyanya, orhînya Nyamuzinda, n'amabî, arhagakîirirwa. Arhankashuba nyuma omu bwimâna bwâge, na busha wamunkozagya kwo mpu mmuzigulule.» ⁴ Omushombanyi Shetani, erhi: «Aye! oluhù lufà lundi! Ebi omuntu agwêrhe byoshi anabijahike mpu ly'afungira amagala! ⁵ Ci orhangimulikirakwo okuboko, omuhume oku mubiri n'oku kavuha; we ndahîre! Orhabwîni alogorhera omu masû gâwe!» ⁶ Nyamuzinda abwîra Shetani, erhi: «Jânwa, y'oyo omu maboko gâwe; ci nkukomêrîze, orhahumaga oku buzîne bwâge.» ⁷ Okubundi omushombanyi Shetani ayimuka, arhenga aha burhwâli bwa Nyamubâho.

Shetani arhulira kwo Ayubu obulema bw'olushomyo, kurhenga omu lushando, kuhika aha ntondo y'irhwe. ⁸ Ayubu ayanka ehijò akazicîburûsha-mwo anaforhamire omu luvù. ⁹ Obwo mukâge amubwîra, erhi: «Bici ocînanîrize kwo omu budahemuka? Jâcira oyo Nyamuzinda ncîfire!» ¹⁰ Ayubu amushuza, erhi: «K'odesire nka musirhe! Akabà rhunayankirire ebinja nka

ngalo ya Nyamuzinda, cankarhuma rhurhayankirira n'obuhanya ntyo? Muli obwo buhanya bwoshi, Ayubu arhalogorhaga omu kanwa kâge.

¹¹ Emyanzi yalanda bwangu, bîra ba Ayubu basharhu bamanya amaligo goshi gamurhogîre. Barhenga ngasi muguma emwâbo: Elifazi w'e Temani, Bildadi w'e Shwahi na Sofari w'e Nâmati, boshi balalizanya, mpu bagendilola kurhi owâbo àbirage, bamulakire banamurhûlirize. ¹² Oku baciri kuli, mpu bamulikirekwo; amasû, bamuhaba. Bagwîra omulenge. Ngasi muguma asharhula emyambalo yâge, banacigukumulira akatulo oku irhwe.

¹³ Okubundi bajibwârhalala oku idaho aha burhambi bwâge, bahabêra miregerege nda na madufu nda. Ntâye muli bwo washagîre kanwa, bazânwa n'amababale mangana aho.

3

II. Enshambâlo

Ayubu ajâcira olusiku àburhagwa

¹ Cazînda Ayubu abûmbûla akanwa, ajâcira olusiku àburhagwa. ² ayubu arhoza akanwa aderha, erhi:

³ Lukahera olusiku naburhagwamwo,
n'obudufu bwaderhaga mpu: «Mwâna-rhabana oyâlîrwe!»

⁴ Mâshi! mâshi! olwo lusiku lukabà ndunduli,
Nyamuzinda w'enyanya irhondo arhalushibiriraga,
n'obulangashane burhacilumolekeraga!

⁵ Luzikanwe n'obudufu n'endunduli y'olufû,
ecitû cilubwikire, obwîre kabirhi bulubone.

⁶ Nêci, omwizimya guluhâbwe, lufânande,
lurhaganjiragwa omu nsiku z'omwâka,
lurhajâga omu mubalè gw'emyêzi.

⁷ Obwo budufu bugumbe,
burharhengagamwo na kakû ka mwishîngo!

⁸ Mâshi mâshi luhehêrerwe na balya bahehêrera ensiku,
balya bayishizûsa Leviatani;

⁹ Zihirigirhe enyenyêzi z'omucêracêra gwâbwo,
bulangâlire omûshi buguzunguluke!

Burhanabonaga lukula azibûla engohe.

¹⁰ Obwabulaga kuhamika olûmvi lw'enda nàlimwo,
Iyo amasû gâni galek'ibona aga maligo.

¹¹ Cârhumaga ntafîra omu nda ya nyâmà,
erhi nkacigendera oku nanaburhwa?

¹² Cârhumaga habà madwî abirhi ganyankirira,
cârhumaga habà mabêre abirhi ganyônza?

¹³ Bulya rhinga buno ncîbêrîre omu murhûla,
rhinga ndwîrhe nahûnga irò ntânatulukè,

¹⁴ haguma n'abâmi n'abarhambo b'igulu,
balya bayubakire omu mpinga,

¹⁵ nîsi rhinga ncîbêrîre haguma n'abaluzi
bàluzagya amasholo n'enshinda zâbo bazibumba marhale.

¹⁶ Nîsi, ncîcîbêrerage cimomano càbishirwe, rhinga ntahali,
rhinga ncîbêrîre nka balya barhaburhagwa.

¹⁷ Eyo munda yo embaka z'ebiyâbi zihwêra,
yo abâlikola barhamire baluhûkira.
¹⁸ Ebigorogo nabyo binaluhûke,
birhanacyûmva mulenge gw'owabimokera mpu bikole.
¹⁹ Eyo munda abarhò n'abakulu boshi cihembe ciguma, n'omujà arhaciri mujà wa ndi.
²⁰ Omuhanya bici bamuhêra obulangashane,
gwa bici omûka bahà omurhima guli mungo?
²¹ Ogu bahà abadwîrhe balinga olufù lurhanayisha,
abalulonza kulusha obuhirhi?
²² Abâkacishinzire bacibonaga obudaka bw'enshinda,
bakahamira omu lyânya bacihikaga omu cûsho.
²³ Cankarhuma eyo ngalo bayihà omuntu arhanacimanyiri olunda ayêrekîre,
oyu Nyamuzinda agosire.
²⁴ Eyi milumbo n'ebikubi byo bikola biryo byâni,
n'olujamu lwâni kwo ludwîrhe lwadubuka nka mîshi.
²⁵ Ebi nayobohaga byo bino byamanyishira,
n'ebi nakazâg'irhînya byo bino byamantibukirakwo.
²⁶ Kuli nie ntà murhûla, ntà kuluhûka, ntà kugoheka,
ntabona irò lya mûshi, ntabona lya budufu erhi kulîbwa n'amagala kurhuma.

4

Obulangâlire kuli Nyamuzinda

¹ Oku bundi Elifazi w'e Temani, acîhira eluhya aderha, erhi: ² K'owakubwîra akanwa wankakalinda obu? Ci kwône kurhi omuntu ankabulaga bwaderha! ³ Kengêra oku wahanwîre bantu banji, amaboko gajogonokirwe wakazigahà ensimikiro; ⁴ ihano lyâwe lyakazizibuhya àbalikola bagwâgwâbira, lyakazizibuhya amadwî galikola gakomanya. ⁵ Lêro obu olwâwe lwamabimba, w'oyu warhiba olujò, okwenge wamâhikwako, gukolaga mutula n'obwôba! ⁶ K'orhankacîkubagirage obukûnda-Lulema bwâwe, n'obushinganyanya bw'enjira yâwe, kali bwo bulangâlire bwâwe? ⁷ Ocîdôse bwinjà: k'okola obwîne omwêru-kwêru aherêrekera? Ngahi wabwîne abashinganyanya baholoka? ⁸ Nabwîne ebyâhira n'ebyahirûka, ebiru n'ebidukula, abahinga amaligo, bamîre n'amahanya, byo banasârûla. ⁹ Nyamuzinda akanabarhulirakwo omûka gwâge, banalàngalire, omuhusi gw'oburhè bwâge gwonene gunabahungumule. ¹⁰ Omulûmbo gw'entale, omukûngulo gw'ec'erubala, kuhuba guhuba kula amîno g'entale ntò gahôhoka. ¹¹ Entale ekabula eci yalya enafè, n'abâna bâyo bashandabane. ¹² Nâni nabwîne nayaganwa bushâla-shâla, nanayumva amarhwîri gâni gahema. ¹³ Omu ntuliranyè y'ebilôrho, gala mango irò linene ligonza abantu, ¹⁴ nayûmva nagurumanwa, nageramwo ogwa nyegenye, orhuvuha rhwâni rhwajuguma. ¹⁵ Okubundi ehy'olubohôlolo hyangera ebusû, olôya lwandiko lwashingalala. ¹⁶ Oli nka muntu ayimanga,...ntamanyiriraga obusû bwâge, ci enshusho yâge yambêra omu masû. Harhengibà akahwenyenye ... , buzinda nayumva izû, erhi: ¹⁷ «K'omuntu ankabà mushinganyanya embere za Nyamuzinda? k'omuntu ankabà mwêru-kwêru omu masû gw'Owamulemaga? ¹⁸ Ciru Nyamuzinda arhacîkubagira lwoshi bambali bâge, na bamalahika anababonekwo obubî. ¹⁹ Ntâ buderhe oku bantu bayûbaka muli eri ibumba, abà eciriba câbo cibà cihûmbe omu katulo? anabasinogole nka nsîrhu; ²⁰ Abanaganukira oku lusiku luguma, Abaherêrekera na ntâye wacibakengera. ²¹ Omugozi gw'ecihando câbo gukonoke, banafè n'okubula oburhimanya.

5

- ¹ Hamagazagya kwône! Ndi wakushuza?
Ndi warhûla emirenge omu bimâna?
- ² We mbwîzire, omungo gunayîrhe ecihwinja,
n'oburhè buzihôkane omusirhe.
- ³ Yumvagya: niono nabwîne idâga lyayûbaka lyanagandâza,
ci kano kânya, erya nyumpa erhimangag'ihêhêrerwa.
- ⁴ Abâna bâge barhajira cifungira,
banabayagîrize aha kagombe barhakanabona calîkûza.
- ⁵ Bakola bahingira abashalye bagera,
bulya ehi bankâlîre, Nyamuzinda anabakûlehyo ekanwa,
n'enkonola-masû zirhaciziga bahunga.
- ⁶ Nanga nkulahirîre, obuhanya burhapamuka omu idaho,
n'omungo gurhamera omu ishwa.
- ⁷ Omuntu yêne olêrha obubî n'omutula,
kula nyakadekere alongereza ecirêre c'emalunga.
- ⁸ Ci niehe Nyamuzinda ye nayâkira ho,
mmurhûle olubanja lwâni.
- ⁹ Kuhuma ahuma na gombi,
ajira omwandu gw'ebirhankamanywa,
ebirhangâzo by'obulenga bwâge birhankaganjwa.
- ¹⁰ Ye dubulira enkuba oku idaho,
arhume amîshi gahulula omu ishwa.
- ¹¹ Akalonza okuzûsa omunyi,
okuhisa abarhindibuzibwe oku bucire.
- ¹² Anayeshûle abengûza,
n'emilâli yâbo y'okulyâlyanya ayitamalekwo.
- ¹³ Abarhimanya anabagwârhe omu murhego gw'amenge gâbo,
atulutûmbye n'abahanûzi bw'okuhanika.
- ¹⁴ Mûshi kalengerêre; babone ekola ndunduli,
izûba liyimanga batûnduze nk'omu budufu.
- ¹⁵ Anayokole omuzamba walenganyire omu kanwa kâbo,
n'omukenyi amukûle omu nfune za ciri-misî.
- ¹⁶ Ntyo, owahanyagire anashubiyumva alangâlîre,
n'obulya-nsoro buhumbârhole.
- ¹⁷ Nêci, iragi lyâge omuntu Nyamuzinda ahanûla!
Nâwe orhagayaguzagya obuhanûzi bw'Ogala-byoshi.
- ¹⁸ Ye oyagaza omuntu abul'imubuka ecibânde,
ye obabaza anabul'ifumya n'okuboko kwâge.
- ¹⁹ Kali ndarhu akulikûza omu mababale,
n'obwa kali nda, amabî garhacikuhikekwo.
- ²⁰ Omu cizombo anakufumye olufû,
n'omu ntambala akulîkûze oku bwôji bw'engôrho.
- ²¹ N'obwôji bw'olulimi burhakujire kurhi,
wabà muzira-bôba amango omuhaguzi amâyisha.
- ²² Ecânda n'olubula wabihà ebinioko,
orhanayôbohe ebiryanyi by'en'igulu.
- ²³ Wanywâna n'amabuye g'omu ishwa,
oyinjibane n'eby'erubala biyôna.

²⁴ Wabugâna ecihando câwe cidekerîre,
 n'obusò bwâwe, washânga burhahazirimwo
 amango wayîsh'iburhandûla,
²⁵ Wabona oku obôloloke bwâwe bwajakwo obundi,
 n'abâna bâwe bajinirîre nka byâsi by'omu ishwa.
²⁶ Wânâje omu nshinda erhi okola mukulu,
 nka kula bagumânya olurhyâzo embere ly'akasanzi.
²⁷ Ebyo byoshi wabibwîne! Ko binali ntyo!
 Nâwe obiyumvage bwinjà onabikûlemwo obwâwe bunguke.

6

¹ Ayubu acîhira eluhya aderha, erhi: ² Acibâga amababale gâni gankagerwa, owalerhaga olugero bankahirakwo amalumwa gâni goshi haguma! ³ Go gankazidoha kulusha omushenyi gw'omu nyanja: co cinarhumire ebinwa byâni bidwîrhe byâhabuka. ⁴ Emyampi y'Ogala-byoshi yantulungwîre, yanshâyiremwo, omûka gwâni gudwîrhe gwayubûla obôge bwâyo, n'ebishûgi bya Nyamuzinda nie birhèzire. ⁵ K'endogomi yakera enamologere ahâli akahasi, erhi enkâfu eyanânge enadwîrhe yakera? ⁶ K'ebiryo birhabaya izù, byankanalîbwa buzira munyu, k'olwêru lw'iji lurhayôrha nka bidaka ekanwa? ⁷ Omu bulwâla bwâni, ebiryo by'omulwâla ciru birhandigi oku murhima. ⁸ Owabonaga oku mpûnyire kubà, na Nyamuzinda anjirire oku ndangâlîre! ⁹ Yênene ayêmêrage ampinage, azâbûle okuboko kwâge ankuleho! ¹⁰ Ciru obwo bwanacibà burhulirize bwâni, nsigalane bishingo bitya muli aga malibuko gâni goshi, mbone ntalabiraga ebinwa by'Omwimâna. ¹¹ Ka ncigwêrhage emisî y'okulinda? Nie muntu nyandikirwe olufù bene olu, bici nacilinga? ¹² K'obuzibu bwâni buligi bw'ibâle, n'omubiri gwâni ka ko guligi nka cûma? ¹³ Ntacígwêrhi burhabâle buci, Ka mîra oburhabâle burhanyâkaga? ¹⁴ Okurhabêra omwîra obwonjo, kuli kulahira bwarhînya Ogala-byoshi. ¹⁵ Ninyu bene wîrhu ko mwabîre bakarhema-njinga nka mugezi, nka kula omugezi gwanyamûka gugeru. ¹⁶ Gunayishe gwashalagaza erhi na byâsi biguluzize. ¹⁷ Ci erhi omwikalà guyisha, ezâli nyîshi zinagane, zihirigirhe erhi izûba lirhuma ¹⁸ Emizinzi y'ababalama erhengâge omu njira mpu yashimba amîshi, ezimêre omu irungu, elinde ehereramwo. ¹⁹ Emizinzi y'e Tema ekazizikonolera amasû, n'emirhwe y'e Saba ezilangâlîre. ²⁰ Obwikubagire bwâbo kuyishibà kurhebwa; erhi bazihika-ho balole omu ndalo za bene. ²¹ Kuli nie, ko muli nk'ezo nyîshi mwa kano kasanzi, ene mumbona mwafuduka mwayumva enshonyi. ²² Ka namubwîzire, nti: «Mpî nâni kantu kalebe? Nti mukûle kalugu kalebe oku binyu mukâmpereze? ²³ Nti mundikûze omu maboko gw'omubisha, nti ntênzi omu nfune z'omwanzi?» ²⁴ Nyigîrizagyi, nâni nahulika, Nyêrekagi ngahi nahabire. ²⁵ Okuyumvîrhiza enshambâlo eshingânîne kurhagwêrhi mbaka, Ci eyo mirôngwè yinyu kuli kuderha kurhi? ²⁶ Ka binwa byâni mwagayaguza? ebi bya nyakubula-bulangâlîre biyehûkanwe n'empûsi? ²⁷ Murhakashuka bwayêsha enfûzi cigole, Murhakashuka mwaguza omwîra winyu! ²⁸ Ci mâshi yâga ndoliko! Mundole ebusû, ntabesha. ²⁹ Shubîriri, mucij'emurhima buzira bulyâlya, mushube emirhima murhandenganye. ³⁰ Ka hali bulyâlya bundi oku lulimi? Ka ntankayumviza ekanwa ehiri higalugalu?

7

¹ K'akalamo k'omuntu hano igulu garhabà matabâro bulà? K'ensiku zâge arhali kwo ziyôrha nka murhabâzi mulimya? ² Kulîra omujà acîfinja ahâli ecîhòho kulîra omulimya alingûza oluhembo lwâge, ³ Kwo nâni nahîrwe emyêzi erhali mwo bunguke buci, n'amadufu g'amalibuko. ⁴ Erhi najigwîshira, oli: «Owabonaga buca!» Oku nanazûka ntya, oli: «Owabonaga buyira!» n'omurhima gurhandêkerera kuhika buyîre. ⁵ Omubiri gunyunjwire mivunyu n'ebishisha, guyunjwire migâku, gwanarhonya masira. ⁶ Ensiku zâni zo mbidu kulusha entôzo, zânahirigisire

buzira kucinnangaliza kantu. ⁷ Kengèra oku obuzîne bwâni guncili mûka gwône, oku, amasù gâni garhankacigaluka mpu gabone ebinja. ⁸ Cazînda ntâye wacinshîsha omu libona, amasù gâwe gânyerekere ntanacihali. ⁹ Kulîra ecitù cinyamûka cinahirigirhe, ko n'owajîre ekuzimu arhayirhenga. ¹⁰ Arhagaluka mpu ashubire omu mwâge, n'aha mwâge harhacimuyishi. ¹¹ Co cirhumire ntakabula bwaderha, naganîra omu mungo gw'omûka gwâni, nnanshambâle omu burhè bw'omurhima gwâni. ¹² Ka ndigi nyânja nieki, erhi nîsi ciryanyi c'omu nyânja, mpu bampirekwo abalanzi? ¹³ Erhi najiderha nti nahûmûkira aha ncingo, nti encingo yâni yabà nka yanyîhiza eminiho, ¹⁴ Onanfuduse n'ehilôrho, onkânge n'ebi odwîrhe wanyêreka. ¹⁵ Owangolola akampubya, ko kukulu: olufû lwo lukulu kuli aga malibuko! ¹⁶ Nashangusire, ntayôrhe mpabà ensiku zoshi; ocinyîrekerage ensiku zâni guli mûka gwonene! ¹⁷ Omuntu aligi cici mpu wamushîbirira ntyo, mpu wamuyibuka onamuhirekwo omurhima, ¹⁸ Aligi cici mpu wamurhandûla ngasi sêzi mpu wamuhengûza ngasi kasanzi ¹⁹ K'orhankalesirage okundolêreza, ciru nâni ntwîre amarhî. ²⁰ Akabâga câha najizire kurhi nakujizire w'oyo, w'ejà abantu bulâbi? Cârhumire wantindibuza ntyâla n'empimbo zâwe, ciru mbone nkola nkuzidohîre? ²¹ K'orhankalembere okwo nakugayisize, k'orhankabwikira obwo bubî bwâni? Bulya kandi kasanzi kasungunu erhi nkola ngwîshîre omu katulo, wacinnonza obugane ntacihabà!

8

Obushinganyanya bwa Nyamuzinda

¹ Bildadi w'e Shwahi, ajà eluhya aderha, erhi: ² Kàli orhanaleke okuderhaderha? Okûla kuderha ebinwa biri nka cihûsi cinene? ³ Ka Nyamuzinda ankahabûla olubanja, ka Nyamubâho ankagolongohya obushinganyanya? ⁴ Akabà abâna bâwe bàmugayisize, bubî bwâbo ànabahanire ⁵ Wêhe akabà oli mwêru kwêru na mushinganyanya, olongerezagye Nyamuzinda, oshenge Nyamubâho. ⁶ Kurhenga buno akushubiza omu bwîra bwâge, anashakâle enyumpa z'omushinganyanya. ⁷ Obwôrhere bwâwe burhanzi wabulola nka busha, omu kubona obôloloke bukulinzire. ⁸ Odôkereze àbâli burhanzi, oyumvîrhize bwinjà bici b'îshe bàbwîne. ⁹ Rhwêhe, injo rhwaciburhagwa, rhurhamanyiri bici, ensiku zîrhu bano igulu ko zirazûka nka cizûngu-zûngu. ¹⁰ Bôhe, bakuyigîriza banakubwîrize, n'akanwa kabali emurhima kakumanyisa obu burhimanya: ¹¹ «k'omufinjo gunamere omurhali omu luziba? k'olushasha lwankamera buzira mîshi? ¹² Oku luciri lurhò ntyâla, ciru ankabà ntâye olutwire, lwo lurhanga ebindi byâsi okuyûma» ¹³ Abayibagira Nyamuzinda, kwo bafà ntyo, Obulangâlire bw'enkola-maligo, nabwo ko buhera ntyo. ¹⁴ Ebi acîkubagira, buli budodo, n'ebi alangâlira lubà lwôgo lwa lwirhangulira ¹⁵ Akayegemera enyumpa yâge, enakûnduke, akayisimikirakwo, enamuhongokane. ¹⁶ Lolà oku ayunjwîre magoba amango g'izûba, n'ebyâna byâge byanalândira omu ishwa lyâge. ¹⁷ Emizî yâge ezungobarhine oku ibuye, anakazidômera omûka omu karhî k'amabâle. ¹⁸ Lêro bamushugula halya àli, halya mwâge bamuhaba, erhi: «rhwembi ngahi?» ¹⁹ Lâba oku akola abolera omu njira, n'abâbo badwîrhe babêra idaho. ²⁰ Nanga, Nyamuzinda arhalêkerera Omushinganyanya, arhanarhabâla enkola-maligo. ²¹ Amasheka ganashubirhûnza amarhama gâwe, n'obusîme bucîyêrekane oku kanwa kâwe. ²² Abashombanyi bâwe enshonyi zibabumbe, n'aha mw'enkola-maligo hashâbwe.

9

Nyamuzinda arhajisibwa lubanja

¹ Ayubu erhi akola ashuza aderha, erhi: ² Nêci manyire oku kwo binali ntyo: K'omuntu ankayâza Nyamuzinda? ³ Omuntu oderha mpu amujîsa kadali, arhamushuza ciru n'eliguma oku kali cihumbi. ⁴ Ayishi byoshi, àli na muzibu kulusha byoshi, ndi wankaderha mpu acishingikanye

ye abule n'oku abîre? ⁵Obagala entondo zirhanamanyiri, anazikundule zikamujira burhè. ⁶Anashabagize igulu aha linali, n'ebikondo liyimangirakwo binagere mw'omusisi. ⁷Anahakanye izûba mpu lirharhengaga emashinji, n'enenyêzi azihamikire. ⁸Yêne ye walambûlaga amalunga, ye gera oku mîshi g'enyanja. ⁹Ye walemaga Ursi na Orioni, Enenyêzi cirera-mwêzi n'olukere lw'e Mukondwè. ¹⁰Kuhuma ahuma na gombi, ye wajiraga omwandu gw'ebirhankamanywa, ebirhangâzo by'obulenga bwâge birhankaganjwa. ¹¹Akangera ho ntamubona, anacîgendere ntanatwîri ihuzi-huzi. ¹²Erhi ankanyaga omushoko, ndi wankamurhanga? ndi wankacîshomya mpu amubwîra, erhi: «Bici ebyo ojizire?» ¹³Nyamuzinda liguma atulumukirwa, bambali ba Rahabu kuyandala baciandala aha magulu gâge. ¹⁴Nâni oburhindi bwâni nti nacîhagiza, nti ngwêrhe akanwa nâmbwîra? ¹⁵Ciru ankabîre nyâzize, ntankashuzize, kuyinjibana nankamuyinjibina erhi kwo; bulya ye wantwîra olubanja. ¹⁶N'erhi nakamuyâkûza akashuza, ntacîkêbirwi oku ankayumvîrhiza izû lyâni! ¹⁷Oyu odwîrhe andabarhanyiza obumâma, odwîrhe anyûshûlira ebibânde buzira igwârhiro, ¹⁸orhakaziga ciru namira omûka, analiko anywêsa omutula! ¹⁹Ka kulwa nalwaga? Arhankajîbwa omu irhwe! Ka lubanja najà? Ntâye wankacîshomya mpu amuhira oku ibuye! ²⁰Nkaderha nti nyâzize, akanwa kâge kanyagiriza, Nkaderha nti ndi mwêru-kwêru, arhâmpè lubanja. ²¹Ci kwône, ka ndi mwêru-kwêru? Ciru niene ntacimanyiri! N'oku ndamire kwanshologosire! ²²Bulya kwoshi ko nakuguma, nankudesire: anashenyule omushinganyanya, anashenyule n'enkola-maligo. ²³Erhi ecahira cikali ciyisha, anashekere amagala g'abêru-kwêru. ²⁴Omu cihugo cigwîre omu nfune z'enkola-maligo anahunye amasû g'abacîranuzi, n'akabà arhali ye, aligi wundi ndi? ²⁵Ensiku zâni zo mbidu aha mulibisi, zajà zantibamwo buzira kubona iragi. ²⁶Zikanyize nka bwârho bubidu, Nka kula akadûrha kacîhunika (oku mwâna-goko). ²⁷Erhi najiderha nti ndeke okuniha, nti mpindule obusû ntûze, ²⁸nanyumv'ebihamba binshamule erhi kukengêra amaligo gâni goshi kurhuma bulyâla mmanyire oku arhali buhamihami oli wandibuliza. ²⁹Akabà nie nyazirage, bici naciçirhamizako? ³⁰Ka mpu ncîkalabe amîshi g'olubula, mpu nkalabe enfune n'omushenyi mwêru? ³¹Kurhahânge orharnvumvuza oku civû, ciru n'emishângi yâni yône embe nshishinyê. ³²Bulya yêhe arhali muntu akâni arhajisibwa kadali, arhanajisibwa lubanja. ³³Ntâye wankarhuja ekarhî mpu arhubwîra olubanja, akaderha mpu aruhirekwo amaboko. ³⁴Ntâye waderha mpu ayegûle akarhi kâge kantengekwo, mpu ayegûle ebikângo byâge , bihuse okunjugumya. ³⁵Ci kwône kurhârume ntamubwîra buzira bwôba, bulya oku bwâni; ntayôsiri ntyo.

10

¹Bulyâla akalamo kanshologosire, nkolaga naleka omulenge gudubuke, nkolaga naderha omutula gundi emurhima. ²Nabwîra Nyamuzinda, nti: orhanyagirizagya Muhanyi, ombwîre nâni cici ntumwire. ³K'obwînage kuli kwînjà oku kugwârhirira ecikalarhu? okûla kugolongohya obushanja bw'omu nfune zâwe? n'okûla kurhabâla ababisha omu mirali yâbo? ⁴K'amasû gâwe kwo gâbirage nka bunya-mubiri? Erhi nîsi k'obonaga nka muntu? ⁵K'ensiku zâwe kwo zirigi nka za muntu? Erhi nîsi emyâka yâwe kw'egera ak'eyâbo? ⁶We dwîrhage walongereza obubî bwâni, wanadôkerezwa ogwa ecâha câni. ⁷Wênene omanyire oku ndi mwêru-kwêru, na ntâye wankankûla omu nfune zâwe! ⁸Ndi bushanja bw'enfune zâwe, wêne wandemaga, ka lêro okolaga wanshambûla, onjegenje! ⁹Kengêra oku wêne wambumbaga kula babûmba ibûmba, ko wânânanshubize omu katulo. ¹⁰Kâli wêne wankamaga kula bakama amarhà, wanantwîsa kula batwîsa amashanzà? ¹¹Wanyambika omubiri n'omunyafu, wansobekamwo amavuha n'emisî; ¹²Kandi wanshobôza obuzîne, n'obushibirizi bwâwe kuli nie bwo bwarhuma nalama. ¹³Ci kwône erhi onambîsire muhako; mmanyire okwo; kwâli n'omu bukengêre bwâwe. ¹⁴Nkakola ebigalugalu, erhi onandi ebulâbi, na ntâko wankaciderha mpu ndi mwêru-kwêru. ¹⁵Nkabà munya-byâha, erhi namânahera! Nkabà mwêru-kwêru, ciru ntayinamule amalanga, bulyâla ndi muntu enshonyi zibumbire, n'obuhanya bunyunjwîre! ¹⁶Erhi najiderha nti nyinamule irhwe, onampîve

kula entale ehîva, erhi kandi oshubinkolera akal'ibala. ¹⁷ Nnanyumve oshubirintabâlira, oshub'intûlakwo omujina, engabo z'emicûkà zintêre burhahusa. ¹⁸ Lêro càrhumaga ontenza omu nda ya nyâmà, singa nacîfirîre, na nt'îsù lyàkandozire-kwo! ¹⁹ Ko nankacîbêrîre nk'orhahabaga, bankûle omu nda ya nyâmà, bampêke omu nshinda. ²⁰ N'ensiku z'akalamo kâni oku zakôfiha wâni! Ocinyîrekerage, mbè nkanarhûlirira. ²¹ Embere mbalame burhagaluka, omu cihugo c'omwizimya n'endunduli, ²² emunda endunduli n'enshandâle bishûndwa, emunda omûshi guyôrha nka budufu bukulu.

11

¹ Oburhimanya bwa Nyamuzinda bwayâgîriza Ayubu 11 ¹ Sofari w'e Nâmati aj'eluhya, aderha, erhi: ² Ka kîshi-derha yêhe arhashuzibwa? K'okuderha bwenêne kwo kuyâza? ³ K'ebinwa byâwe binji-binji binarhumage abandî baduma? Ka waruhà amasheka n'ebinioko rhubule n'okukuyagîriza? ⁴ Wanarhoza akanwa erhi: «olugendo lwâni lushôngwire, ndi mwêru-kwêru omu masû gâwe» ⁵ Ci kwône Nyamuzinda àcilonzagya okukushuza, àcibumbûlaga akanwa mpu akushuze, ⁶ àcikubohôleraga amahwe gw'oburhimanya, galya gabwîrwa orhagayumve, wali wamanya oku bubî bwâwe Nyamuzinda akutumuzize. ⁷ K'ocîhâmbîre okusâgarha amahwe ga Nyamuzinda akutumuzize, n'okuyumva bwinjinjà obwimâna bwa Nyamuzinda? ⁸ Kâli bwo bûli kulusha amalunga, ojirage kurhi obwo? Kâli bwo bûli kulusha okuzimu, omanyâge bici obwo? ⁹ Bwo bulambûsire kulusha igulu, Bwo na bugali kulusha enyanja. ¹⁰ Erhi akapàmuka mpu akola ashwêka igulu n'okulisambisa, ndi ciru wankamurhanga? ¹¹ Bulya yêhe arhahaba owanywerha; ecibî c'omuntu anayôrhe acibwîne arhanaciyibagire. ¹² Co cirhumire omusirhe arhegesirwe ahûnûke, n'omuntu oli nka c'ebwêru aka shazimwè, akômere ekà! ¹³ Mâshi yâga, rhimanya bwinjà kulusha, lambûla amaboko ogayêrekeze enyanya emunda ali. ¹⁴ Erhi wankakabulira kuli bwenêne aga maligo gakuli omu nfune, okanaleka kuhandisa obulyâlya omu mwâwe, ¹⁵ Ago mango wanayinamula obusû burhalikwo izâbyo, wanazibuha orhanaciyumve bwôba buci. ¹⁶ Obuhanya bwakulikwo, orhacibukengêre ciru, n'okabukengêra, erhi kunakola nka kula bakengêra amîshi gâhulwîre. ¹⁷ Okubundi akalamo kâwe kashubimoleka kulusha akalengerêre, n'omwizimya guhinduke mucêra-cêra. ¹⁸ Wâbà n'omurhûla bulya lêro nâwe okola ogwêrhe obulangâlire, na ciru ankabà zarhanzir'ikubumba, wahûnga bwinjà. ¹⁹ Wanaluhûkaga na ntâye wacikuhûgûga, na banji bashub'iyisha bali kusengera. ²⁰ Ci kwône amasû g'endyâlya gohe ganazikîrre, babule aha bayâkira, okulangâlira kwâbo kubè nka ko kukola kurhengamwo omûka.

12

Oburhimanya bwa Nyamuzinda buciyêrekana kanji-kanji omu kukola emyônè y'obuhashe bwâge

¹ Ayubu aj'eluhya aderha, erhi: ² Nêci mushâna wâni: munali nk'izû lya lubaga lwoshi, amango mwânafe, n'oburhimanya bunafè. ³ Nâni ngwêrhe obukengêre akinyu, ntâco mundushire muli okwo, na ntâye orhamanyiri ebyo byoshi. ⁴ Ci kwône omuntu anashekerwe n'omwîra wâge, Mpu kwenge amâbirikira Nyamuzinda mpu amushuze omushinganyanya mwêru-kwêru, gakola masheka bamuhà. ⁵ Abâbwîne câbugeshera, mpu obuhanya bufè nshuzo, n'owacihûmahûma, mpu bamuholereze. ⁶ Ago mango erhi n'ab'obuhagwe bacidêkerire omu bihândo byâbo; abasholoshônza Nyamuzinda erhi barhanahuligana, ciru na balya balonza okurhegeka Nyamuzinda! ⁷ Odôse enkafu zanakubwîra, enyunyi z'emalunga zanakuyigîriza. ⁸ Ebicibulula oku idaho byanakubwîriza, enfi z'omu nyanja zanakuyigîriza. ⁹ Bulya muli byo byoshi ntâco cirhamanyiri, oku kuboko kwa Nyamuzinda kwabijiraga byoshi. ¹⁰ Abâ afûmbasire omu nfune zâge obuzîne bwa ngasi hiyîsa, n'omûka gwa ngasi muntu. ¹¹ K'okurhwîri arhali ko kuyumva ebinwa nka kula olulimi luyumva obununu bw'ebiryo? ¹² Abashosi bali ba kurhimanya, n'abakulu bali b'ihano. ¹³ Yêhe, oburhimanya n'obuhashe, byoshi ye Nnabyo, ihano n'okumanyirira byoshi

byâge , ¹⁴ Oyu amâshâbira, ntâye wankamuyûbakira, oyu amâshwêka, ntâye wankacimushwêkûla. ¹⁵ Erhi ankacîka amîshi, cinashube canda cirî; akagalika, ganayône igulu! ¹⁶ Obuzîne n'amakengu ye Nnahyo, omurhebwa n'omurhebanyî, boshi bâge. ¹⁷ Abahanûzi anabahabîse olugere, abacîranuzi abasirahye. ¹⁸ Anashûhûle abâmi olunigi, abazônze omurhûnda ecibunu. ¹⁹ Abadâhwa anabagendêse buzira nkwêrho, ayîmûle n'abayîmire. ²⁰ Anadumye bakishiderha, n'abagula abahabise amakengu. ²¹ Abaluzi anabalugize amaherhe, na baciri-misî anabashuhûlire olunigi. ²² Enyênga anayinyage omwizimya, n'endunduli ayihindule bulangashane. ²³ Anayûshûle amashanja, anabuligaheza, anabè amâlandiza amashanja agall'igaherêrekeza. ²⁴ Abakulu b'ecihugo anabanyage obukengêre, abatulutumbye, baherere omu irungu lirhabamwo njira. ²⁵ Bàdundaguzize omu ndûnduli buzira kamole, badandabagane nka kulya balaluka.

13

¹ Ebyo byoshi, nabibwîne n'amasû gâni, nabiyumva n'aga marhwiri, nanabikirira. ² Ebi mumanyire nâni byo nyîshi, ntâco mundushire muli okwo. ³ Ci kwône Nyamuzinda ye nâganîza Ngwêrhe binwa byâni nka binga nâbwîra Nyamuzinda. ⁴ Mw'abo, kusinga musinga ebinwa, muli bafumu ba bwihâmbi. ⁵ Ndi wankarhang'imununika munahumbârhale, lyoki mwankabona ninyu oburhimanya! ⁶ Muyumvagye nâni oku nasâmba, murhege okurhwiri, muyumve ecimbà ekanwa! ⁷ Ka mumanyire mpu mwayâza Nyamuzinda n'obunywesi, erhi binwa bya bulyâlya? ⁸ Ka mwe mwamuderhera, mubè bafungizi bâge? ⁹ Ka kurhankabîre kwinjà amuyêshûle? Ka naye ko mwamuha ebinioko kula bashekera omuntu? ¹⁰ Arhegimuhana kulya kw'enkwî n'amîshi, kuli obwo bulênzi bwinyu. ¹¹ Ka ciru obukulu bwâge burhamuyôbohya? K'ecôbâ câge cirhamuhiramwo cikango? ¹² Emigani yinyu mukulûkulû, ebà mihigo y'omu katulo, n'okufûngira omuntu kwinyu, kunali nk'ibûmba lyâlàngala. ¹³ Muhumbârhale, nie nkola naderha, oku byankabà bikubè! ¹⁴ Omubiri gwâni ngusêzize n'amîno, omûka gwâni aha nfune ngudwîrhe. ¹⁵ Yenè, ankanyîrha anyîrhe: Ci kwône ncîkubagîre okuyêrekana obushinganyanya bwâni omu masû gâge. ¹⁶ N'okwo kwône kwânanciza, bulya enkola-maligo erhankacîshomya mpu yayimanga omu masû gâge. ¹⁷ Murhege okurhwiri, muyumve ebinwa byâni, muyumve kwinjà ebi ndesire. ¹⁸ Nkolaga najà lubanja, erhi nnamanyire oku nyâzize! ¹⁹ Ndi olya onjisizagye lubanja? Kano kânya, nyêmîrage mpulike nancifire! ²⁰ Onyêmêrere bibirhi byône, okubundi ntakacîfulika embere zâwe: ²¹ Okuboko kwâwe ombarhuzize okuyêgûle, orhanacinkângaga n'ecôbâ câwe. ²² Enyuma z'aho ohire izù enyânya, nâni nakushuza, ci kwône nanga, nie naderha nâwe onyeshûle. ²³ Bubî bunganaci na byâha binga nakujîrîre? Ombwîre obugoma bwâni, ebyâha byâni? ²⁴ Cîrhumire onfulika obusû^w bwâwe? Cîrhumire ondola nka mwânzi wâwe? ²⁵ Bici wakangira ehyâsi hiyehwîrwe n'empûsi? Bici oshimbire ôlukere lwayumûsire? ²⁶ We odwîrhe wantôlera emihigo midârhi, oshubinanganjira obubî najizire omu bûshûke bwâni. ²⁷ We wampizire amagulu omu byûma, we genda wansholera, ojè wasingiriza ngasi aha nagezize olushândo! ²⁸ N'obwo omuntu kw'ashubira omu katulo nka cibolêreza, nka mwambalo gwalîrwe n'enshwa.

14

¹ Omuntu erhi aburhwa n'omukazi, alama nsiku nsungunu erhi zinayunjwîe mirhanyo. ² Anafunyûke nka bwâso, buzinda ayûme, ayâke nka cintûza burhayimânga! ³ Kâlî bene oyo y'onamôlera amasû, oyôla y'odesirage mpu wajîsa lubanja? ⁴ Ndigi wankarhenza ehinjâ omu hibî? Ntâye! ⁵ Na bulya ensiku zâge ziri ngânje, bulya emyêzi yâge we yigwêrhe, bulya

^w**13.24** «Nyamuzinda afulika obusû bwâge» kuli kuderha oku arhacilônzagya kuyêrekana oku ali munya-bwonjo bunji.

wamutwîrîre olubibi arhankarhaluka, ⁶ Omurhenzagye kw'amasù omuleke, kuhika naye nka mulimya, ayûkirize omulegerege gwâge. ⁷ Omurhi gujira obulangâlire, Banagutwe gunashub'ishabuka, gurahanaleke okujakwo emishabuka. ⁸ Ciru akabà emizî yagwo yàyumire ekuzimu, n'ecisiki cagwo cikola cirhòndire calûndwa, ⁹ erhi gunayûmva amîshi gunashubimera, gushabuke gunalêrhe amashami nka murhi murhò. ¹⁰ Omuntu yêhe akanafà erhi na hoshi aho; erhi mwene omuntu anarhengamwo omûka erhi lwanahûmbire. ¹¹ Olwîshi lunagane luyûme, amîshi g'omu nyânja ganagane? ¹² Ci omuntu yêhe halya alambûkire arhankacihazûka, kuhik'aha kuhwa kw'amalunga, arhâcîcîzûse, arhacîcîkûle omu irò lyâge. ¹³ Ndi wankabona ôñfulika nâni omu kuzimu, ônambêzemwo kuhik'oburhè bwâwe butwîke, onantwîre amango wênene wâshub'inkengera! ¹⁴ Omuntu nk'amâfà, k'ankacishubilama? Omu nsiku zâni zoshi nakola, erhi nandwîrhe nâlingûza kuhika ba ntenze. ¹⁵ Wanahamagaza nâni nânashuza, wanashub'ilolêreza obushânja bw'amaboko gâwe. ¹⁶ Ci bunôla odwîrhe waganja amakano g'amagulu gâni, ka wankabulaga kulolêreza ebyâha byâni? ¹⁷ Amabî gâni wagafûnikîre omu cirhimbiri, wanahira obulêmbô bw'ecizibwe oku byâha byâni. ¹⁸ Ci aye! Nka kula entondo nayo buzinda ekunduka, nka kula ibuye lirhenga aha lyâmereraga. ¹⁹ Nka kula amîshi gahûla amabuye, nka kula ecihônzi cihêka amabuye, ntyo kwo ohirigisa obukengêre bw'omuntu. ²⁰ Wamamurhingamira erhi na boshi aho, amânahûnjuka, onamuheze enshusho ogal'imulika. ²¹ Abâna bâge bakayishij'irenge, arhankacimanya, bakacinaguzibwa ntâco cacimumanyisa. ²² Malumwa ga mubiri gwâge gwonene ayumva, arhalakira wundi ci magala gâge gônene.

15

Akanwa ka Ayubu kamuyâgiriza

¹ Okubundi Elifazi w'e Temani, anacij'eluhya, aderha, erhi: ² K'omurhimanya ankashuza ebinwa byayêhûka nka mpûsi? K'anacibumba enda n'empûsi y'ebushoshôkero bw'izûba? ³ K'anacihagiza n'ebinwa bya busha-busha, n'ebinwa birhagwêrhi makwânane maci? ⁴ W'oyu wamashereza obwirhòhye, wamagayaguza omuntu warhânya embere za Nyamuzinda. ⁵ Bulya bubî bwâwe bwo budwîrhe bwakubwiriza ebîra bikuli ekanwa, wanaçishozire iderha ly'enyenye. ⁶ Akanwa kâwe kwône kakuyâzize^x ci arhali nie, binwa byâwe binakushobesire. ⁷ Ka we waburhagwa wa burhangiriza^y omu bantu? Ka wabusirwe embere ly'orhurhondo? ⁸ K'okola oyumvîrhe akanwa ka Nyamuzinda^z? Ka wênene okola ocîhîre oburhimanya? ⁹ Bicigi oyishi rhurhishi? Bicigi ôbà omanyire rhunabihabe? ¹⁰ Nîrhu rhugwêrhe ekarhî kîrhu abashamuka n'abagula b'emvi, bashosi kulusha sho. ¹¹ K'onabwîne oku kali kantu kanyî oburhûlirize bwa Nyamuzinda kuguma n'ebinwa by'olubohôlolo rhukubwîzire? ¹² Cankarhuma omurhima gwâwe gubà burhè ntyâla, na cici cirhumire wamorhola amasù kwa bene okwo. ¹³ Kurhi Nyamuzinda ye okola obêrîre burhè, n'omu kanwa kâwe mwo mudwîrhe mwarhenga ebinwa bya bene ebyo! ¹⁴ Kurhi omuntu ankabà mwêru-kwêru, omwâna w'omukazi mpu naye abâge mushinganyanya? ¹⁵ Lolà oku ciru abatagatîfu bâge arhacikubagirabo, n'amalunga garhabà mêru-kwêru omu masù gâge. ¹⁶ Kurhi byankabâga oku mugalu-galu n'ow'amabî, oku muntu onywa amabî nka mîshi! ¹⁷ Nkolaga nakuyêreka, onyumve, nakuganîrira ebi nabwîne^a, ¹⁸ Ebi abirhônzi bàkazâg'iyandika, buzira kubifulika, babiderhe nk'oku b'îshe banabiderhaga, ¹⁹ bali balya bàhâbagwa ecihugo nka kashambala, amango barhâli bacibà n'ecigolo ciguma ekarhî kâbo. ²⁰ Ensiku z'omubî zoshi ganabà malibuko, n'omwîsi, emyâka yâge ebà miganje. ²¹ Amarhwîri gâge garhayumva oburhali

^x**15.6** Akanwa kâwe ko kakuyimire olubanja: Mig 18, 7; Mat 22, 15.

^y**15.7** Ka we muburhwa murhanzi: 38, 4, 21; Mig 8, 25; Burh 49, 16.

^z**15.8** Okuyumva amahwe ga Nyamuzinda: Yer 23, 18.

^a**15.17** Nakuganîrira ehi nabwîne: 32, 10; 36, 2; Burh 16, 25; Iz 14. 13-14; Eze 28, 2.

bwôba, amango g'omurhûla, kaheza anacirhunike kuli ye. ²² Arhankayêmêra oku acicikûla omu mwizimya, amango amânabona oku akola muntu oyêrekezîbwe engôrho. ²³ Amâbona oku àyîsh'ilirwa oku mpinga n'ebihûngu, n'oku obuhanya bwo na bwâge. ²⁴ Ensiku mbî zinamugeze mwo omusisi, ajugume anarhânze, nka kula mwâmi wajà oku matabâro ayôrha. ²⁵ Okuboko kwâge akugêrere Nyamuzinda, acîshomye mpu alwîsa Nyamuzinda. ²⁶ Yêshi amabangalaza igosi, kwenge acîhundikîre empenzi y'amafufu marhumîrira. ²⁷ Yêshi obusû bwâge budwîrhe bwayaga mavurha, n'enda yâge ecibêrîre ya mabwênde. ²⁸ Ali gwêrhe ebishagala ci byâhirigisire, n'enyumpa zirhacibamwo bahi, hôfi zihinduke cirûndo ca mabuye. ²⁹ Arhakacishubigala, obugale bwâge ntaho bwankarhângirira, iburha lyâge lîrhakacilumira igulu. ³⁰ Arhakacifuma endunduli, engulumira yamalîra emishabuka yâge, Anahirigirhe n'omûka gw'ekanwa ka Nyamuzinda. ³¹ Amanyè ankacîkubagira omujunja gwâge, bulya kwanashuba kucîrheba. ³² Amashami gagc gayûrha embere amango gahike, na ntà mango gacibishihala. ³³ Ayôrha nka lusisi lurhanaciye, ayôrha nka muzêti gwamârhoza obwâso. ³⁴ Bulya omurhwe gw'endyâlya guruhira bunguke buci, na muliro gumalîra omutwî w'emmanja mugalugalu. ³⁵ Osinga obubî anaburhe obuhanya, okucîrheba kukulire omu nda yâge.

16

Obulyâlya bw'omuntu n'obushinganyanya bwa Nyamuzinda

¹ Okubundi Ayubu anacij'eluhya, aderha, erhi: ² Namâyumva kanji-kanji binwa bya bene ebyo, mweshi muli barhûliriza badârhi! ³ Mangaci mwayûsa ebyôla binwa binyu byakaz'ihêhûka nka mpûsi? ka hali endwâla edwîrhe yakuhahabusa omu kuderha bya bene ebyo. ⁴ Nâni, nanahasha okushambâla akinyu, acibâga mwe mwâlî ahâla ndi; nali namubwîra ebinwa binjinjà na mmudûndire irhwe. ⁵ Omu kanwa kâni nali namubwîra; nti muzibuhe, na buzinda ncîhûmbire. ⁶ Nkaderha, okola kurharhûze amalumwa gâni, nkahulika ka lyo gandekeka? ⁷ Nêci! Lolà oku amamperêrekeza! Wâhungumwîre omulala gwâni, na nâni niono wamaziriringa. ⁸ Amacijira muhamîrizi, akola anjisa lubanja! Owambêshera amâyanjikira. ⁹ Obukunizi bwâge bwanyîsire, bunshimbulwîre, adwîrhe aluma amîno erhi nie ntuma, omushombanyi wâni kuli nie adwîrhe agalambula amasû gâge. ¹⁰ Badwîrhe banyâshamulira orhunwa rhwâbo, omu kunjacira badwîrhe bampà empî omu marhama, boshi oku banali, bamacizangiza kuli nie. ¹¹ Nyamuzinda anampânyire emw'omuntu mugalu-galu^b, amandekêrera omu maboko g'abîsi b'abantu. ¹² Nali ncîbêrîre n'omurhûla ci ye wamvungunywîre, angwârhirira oku igosi, anacinfûnda omu katulo. Nie nkola itêgwa lyâge ¹³ emyampi yâge yanzungulusire, yantulungwîre enda buzira bwonjo, amanshambulira endulwê yâni oku idaho. ¹⁴ Nie ntumire ayisha ayôkêra-yôkêra, akola ancîngîre-kwo nka mulwî wa ntambala. ¹⁵ Oku mubiri gwâni, nahângirekwo sûnzû, n'obusû bwâni nabufûnda omu katulo. ¹⁶ Obusû bwâni bwadukulize erhi kulaka kurhuma, n'engohe zâni zirhacibona. ¹⁷ Ci kwônene ntà bumînya buli omu nfune zâni, n'omusengero gwâni guli mwêru kwêru^c. ¹⁸ Omanyè wankabîikira omukò gwâni^d, wâni idaho, n'omulenge gwâni gukaz'isôka burhahusa. ¹⁹ Muli ganôla mango gonênê, lolà oku ayiruka empingu, omuhamîrizi wâni, omufungizi wâni omu hantu h'enyanya. ²⁰ Abadwîrhe bandagira n'abîra bâni bayêrekîre emunda Nyamuzinda ali, emunda ali yo amasû gâni gadwîrhe galakira. ²¹ Aye! Acibâga omuntu ankahash'ijà lubanja^e boshi na Nyamuzinda? Nka kula omuntu akanaluja boshi n'owâbo muntu!

^b16.11 Emw'omuntu mugalu-galu: 30, 9-19; Lul 22, 13-19; Mrk 12, 40; 1 Tim 2, 8.

^c16.17 Omusengero mwêru kwêru: 31, 1-34; Lul 141, 2; Mrk 12, 40.

^d16.18 Wankabîikira omukò gwâni: Murh 37, 26; Eze 24, 7-8; 1 Tim 2, 8; Maf 16, 6.

^e16.21 Omuntu ajê lubanja boshi na Nyamuzinda; habê owafungira omuntu embere za Nyamuzinda: 33, 23-24; Ebj 12, 1.

²² Bulya, emyâka yâni misungunu eyîra yacihwêra, na nkolaga najà muli erya njira, eyi ntankanacigalukamwo.

17

¹ Omûka gwamampwêra, ensiku zâni zamâyûrha abambisha bakola bali barheganye. ² Aye! Acibâga abashekeza abandi barhâli banzongolosire, isû lyâni lyamageza obudufu ekarhî k'ebijâci byâbo. ³ Wêne obâge mufungizi emunda wênene oli, aho ndi wankashûrha omu nfune? ⁴ Bulya wabafûnisire omurhima balek'ibona ebishingânîne, mâshi orhacizigaga bahima. ⁵ Aka lebè wajiriraga abîra olusiku lukulu, n'obwo amasû g'abâna bâge gazikire omu mbonyi. ⁶ Wânjizire mugani gw'amashanja; nie nkola nyakumeshewa ebusû. ⁷ Isû lyâni lyamahola erhi burhè burhuma n'ebirumbu byâni byoshi ekola nzûngu yonene. ⁸ Abantu bashinganyanya bamajuguma erhi okola kurhuma n'omushinganyanya amâkunirira omugalugalu. ⁹ Ci kwône kurhârhume omushinganyanya aleka enjira yâge, oli wa amaboko mêru kwêru anayûshûla oburhwâli. ¹⁰ Ci kwônene mw'oyo mweshi yishagi yâga, ka ntacibonage omurhimanya muli mwe? ¹¹ Ensiku zâni zamâyûrha, n'emihigo yâni yafananda, byo byâli biragane by'omurhima gwâni. ¹² Obudufu banabujire mûshi, Obulangashane bunajè hôfi ciru hankabà omwizimya! ¹³ Bici nankacilangâlira, ekuzimu yo na mwâni, omu mwizimya mwo nâtwîra icumbi. ¹⁴ Nabwîzire enshinda; nti: «we lârhà» N'emivunyu, nti: «we Nyâmà, we na mwâli wîrhu!» ¹⁵ Ngahigi obulangâlire bwâni bucirigi? n'iragi lyâni ndi wankacilimanya? ¹⁶ Ka bayandagalira haguma rhwe nabo ekuzimu, nîsi erhi, rhweshi rhuzikire omu katulo?

18

Oburhè burhali cici embere z'obushinganyanya

¹ Okubundi Bildadi w'e Shwahi, anacijà eluhya, aderha, erhi: ² Mangaci weki waleka ebîrà binwa byâwe? orhangigerereza buzinda rhubulikubwîra, rhuganîre. ³ Cirhumire odwîrhe warhulola nka nyama, rhwamayôrha nka binganyi omu masû gâwe! ⁴ We dwîrhe wacibâga erhi burhè burhuma, K'omanyire mpu igulu lyayôrha kwône erhi we rhuma, .Ka wamanya mpu ibuye likola lyakûlwa omu bululi bwalyo? ⁵ Nêci, obulangashane bw'omwîsi bwahirigirha, n'engulumira y'omuliro gwâge erhakacimoleka bundi. ⁶ Obulangashane bwazima omu nyumpa yâge, itara lyâge lyazimîra enyanya ly'irhwe lyâge. ⁷ Okulambagira kwâge n'emisî kwahwa, n'ihano lyâge yênene lyo lirhumire akûmba. ⁸ Bulya amagulu gâge gamâgwârha n'emigozi, amâmbagira omu kasira. ⁹ Omurhego gwamâmugwârha oku kansisira n'empulula yagwo yamâmusêza. ¹⁰ Guli mfulike ekuzimu omugozi gumurhezire, n'omurhego gwamurhuluba guli omu njira yâge. ¹¹ Ngasi lunda ankayêrekerà obwôba bwâmugwârha, bunamushimbulwîre oku ajà agenda. ¹² Ishali bwo buhane bwâge, n'obuhanya bwamâmuja aha burhambi. ¹³ Oluhù lw'ebirumbu byâge loshi lwalîbirwe, ebirumbu byâge byamalîbwa n'enfula y'olufù. ¹⁴ Amâkûlwa omu nyumpa yâge, omu ânalicibêrîre n'omurhûla, akululirwa emwa mwâmi wa bakahêza. ¹⁵ Wanahashig'iyûbaka omu nyumpa yâge bulya erhaciri yâge, ecibiriti camâlashirwa aha mwâge. ¹⁶ Omu nshishi, emizî yâge yamâyûma, omu nyânya, amashami gâge gamâgokômba. ¹⁷ Arhakacyibukwa hano igulu, arhacigwêrhi izîno omu cihugo. ¹⁸ Bamâmurhenza omu bulangashane, amâja omu ndunduli, amâkagwa hanôl'igulu. ¹⁹ Arhacigwêrhi ehy'omwîmo, oli ehy'iburha omu lubaga lwâge, ntâye wafulumusire olufù omu lugò lwâge. ²⁰ Omu kubona okwôla ayôsire, abantu b'e Buzika-zûba bamârhemuka. Nabo abantu b'ebuzûka-zûba, bamârhungwa n'obwôba. ²¹ Kwo habà ntyo, aha mw'enkola-maligo; kwo hayôrha ntyôla aha mw'omuntu orhayishi Nyamuzinda.

19

Ayubu alengerera omu buyêmêre, ciru ankabà abantu na Nyamuzinda bamulekêrire

¹ Okubundi Ayubu, anacij'eluhya aderha, erhi: ² Yâgi! Mangaci mwaleka okukazimbabaza omurhima, mwandibuzize n'ebinwa binyu. ³ Lolagi oku bukola bwa kali ikumi obûla mwanjâcira buzira nshonyi mudwîrhe mwandibuza. ⁴ Akabâga nieki nahabusire, okwôla kuhabuka kwâni nie kuyêrekîre. ⁵ Akabâ mwayumva oku mumpimire, mwanabona oku mwanantenza omu nshonyi zâni, ⁶ muyôrhe mumanyire oku Nyamuzinda yêne wanyanzire obuhashe bwâni, ye wanziririnzire n'akasirha kâge. ⁷ Lolà oku ndwîrhe nalonza hajire owayisha rhulwe, na ntâye wanshuza ndwîrhe nayâkûza ci ntâye wanshuza. ⁸ Anahizire omu njira yâni ecikûnguzo ntankahama, omukâba gwâni anaguyunjuzize mwizimya. ⁹ Anyazire irenge lyâni, Ampogwîre ishungwè omu irhwe. ¹⁰ Amanshambûla empande zoshi, na ncikolera, nka kula bamanyula omurhi, kw'amanywîre obulangâlire bwâni. ¹¹ Anayûsize kuli nie obukunizi bwâge, anakola anganjire omu bashombanyi bâge. ¹² Engabo zâge zamâyisha zoshi caligumiza, zamâtwa enjira kuhika emunda ndi, zamâtwa ecihando ebwa nyumpa yâni. ¹³ Anyegwîre kuli na bene wîrhu boshi, n'abîra bâni banyasire. ¹⁴ Abalûngu bâni bahirigisire, n'abîra bâni banyibagîre. ¹⁵ Ebigolo by'omu nyumpa yâni, na bambali bâni, badwîrhe bandola nka muntu warhenga kuli, ndi wa bandi bandi omu kulola kwâbo. ¹⁶ Ndwîrhe nayâkûza omurhumisi wâni, arhananshuze, ciru omu kanwa kâni nankamuyimbirira kurhi! ¹⁷ Mukânie ayâsire akabayo kw'omûka gwâni, abarhuhenga nda nguma rhweshi, mpu ndwîrhe nabaya! ¹⁸ Abâna nabo badwîrhe bangayaguza, erhi nakayimânga, banarhondêre banshekera, ¹⁹ Abâli bîra bikubagirwa, banyasire, abanarhonyagya bacîyêgwîre kuli nie. ²⁰ Amavuha gâni gakola gananiro oku luhù n'oku minyofu yâni, nkola ndwîrhe nacirhabâla n'oluhù lw'amîno gâni. ²¹ Mbabaliri, mbabaliri, ciru mw'oyo bîra bâni, ebwa kubà okuboko kwa Nyamuzinda kwamponîrekwo. ²² Bici munshimbulwîre kwo mweshi na Nyamuzinda? ka murhaciyîgurha emyâmâ yâni? ²³ Yajeewe! Ndi wankabona ebi binwa byâni byayandikwa? ndi wankabona bija oku citabu, ²⁴ N'omungwâra gw'ecûma n'olunyerere, bitâkwe okw'ensiku zoshi oku ibuye. ²⁵ Niono mmanyire oku omwihôzi wâni anali Ozîne, n'oku ye wayîsh'iyimanga wa buzinda oku katulo. ²⁶ Kandi buzinda nkola nyimanzire, mbà namâshubira omu luhù lwâni, mbà namâzongwa nalwo, n'omubiri gwâni nayîsh'ibona Nyamuzinda. ²⁷ Nienene namubona amasû gâni gamulolakwo, arhali wundi, ensiko zâni zagera mw'omusisi. ²⁸ Amango muderha mpu: cirhumire rhumushimbulula, mpu rhubwîne muli ye igwârhiro lya kantu kalebe? ²⁹ Mucilangâge oku ngôrho mwenene, bulya obukunizi oku mabî eri ngôrho, ntyo mwanamanya oku ho kubà okutwa olubanja.

20

Obushinganyanya burhalondôla

¹ Sofari w'e Nâmati aj'eluhya aderha, erhi: ² Enkengêro zâni zamambwîriza ishuzo, bwo n'obu ndwîrhe nakanâna nti nshuze. ³ Nayumvîrhe ebinwa bimbabazize, Ci obukengêre bwâni bwampwehwerhîze ishuzo, ⁴ K'orhîshi kurhenga mîra, Kurhenga omuntu ali bano igulu, ⁵ Oku obushagaluke bw'enkola-maligo bubà bunyi, n'oku amasîma gw'omuntu mubî gabà ga kasanzi kasungunu? ⁶ Ciru omujunja gwâge gwankalwîra omu lya mazihwa, ciru irhwe lyâge lyankahuma oku bitû, ⁷ anahirigirhe nka muzimu, abamuyishi mpu «ngahi àjirage?» ⁸ Anabalale nka cilôrho cirhankakengêrwa, analibirhe nka bilôrha by'omu budufu. ⁹ Amasû gakomeraga akumubona gamuziguluke, Aha mwâge harhakacimushish'isû! ¹⁰ Bagala bâge balyûle amabî àjirîre abakenyi, bagala bâge banalyûla ebirugu byâge ; ¹¹ Amavurha gâge gali gayunjwîre misî ya busole: ye n'obusole bwâge, bamâlambama omu katulo. ¹² Akaginunirwa n'amabî, Garhahusagya oku lulimi lwâge, ¹³ Akagigabikirira bwinjâ, agagobere ebiraka byâge. ¹⁴ Ebyo biryo byâge bikola bibolêreza omu nda yâge, bikola bimuli omu nda nka bôge bwa manjokà-njokà. ¹⁵ Kukwânîne ashale amagala àmirangusize, Na Nyamuzinda wamushazago. ¹⁶ Anunugusire obôge, Lulimi lw'igû

lwamuyîrha. ¹⁷ Irhondo arhakacibona emikôndo yahulula, emikôndo y'obûci n'ey'amakafè. ¹⁸ Alyûla ebi àlîre, ayihikwe anahongôkwe, kulya àkâg'ibijandâga arhakacikujira bundi. ¹⁹ Kulya kubà àshâbîre abakenyi enyumpa anabalibuza, enyumpa aj'azinyaga ahâli h'akuziyûbaka. ²⁰ Bulya àli wa masù, arhànayigurhaga, obugale bwâge burhamulikûze; ²¹ Bulya ntâye arhalibuzagya omu magene gâge, obwôloke bwâge burhankarhinda. ²² Oku aciri ajêjêrhwa n'ebirugu, arhemuke n'omusisi, emihimbagulizo y'obuhanya emurhogerekwo ²³ Nyamuzinda anamurhogezeke obukunizi bwâge bunene, anamurhulirekwo obwîre bw'emyampi yâge. ²⁴ Akafuma emirasano y'ebyûma, muherho gwa mulinga gwamurhulûla. ²⁵ Ecisonga camâmuyisha emugongo, ecûma calangashana camâmurhulûngula obudiku, obuhanya bwamâmurhogera, ²⁶ Endunduli zoshi ye zibîkîrwe mpu zimuhûnjukane, Omuliro guruhayâsîbwi na ndîf gwamâmusingônola, gwamâmâlîra na gasi byâli bicimusigalire omu nyumpa. ²⁷ Amalunga gamâmanyîsa obubî bwâge, n'igulu lyamuhindukira. ²⁸ Obugale bwâge bwamâshandâla, bwamâhirigirha omu kasânzi k'obukunizi. ²⁹ Lwo luhembo Nyamuzinda abîkîre enkola-maligo olwo, owahehêrirwe, co cigabi Nyamuzinda amutwira eco!

21

Ebiri byo biyeshûla owanywerha

¹ Okubundi Ayubu ashubijà eluhya, aderha, erhi: ² Muyumve ! Muyumve akanwa kâni lyo ntûlirira. ³ Muleke ntang'iderha, na hano mbà namâderha, anayishig'ibà go mango musheka. ⁴ Kuli nie ka muntu warhuma nacîlasa? n'akabà arhali ntyôla, cankarhumaga mbirêmbere? ⁵ Mundolekwo, mwanageramwo omusisi, muhire okuboko oku kanwa kinyu muhulike. ⁶ Nka birhànyakwo nieshi nnanyôbôhe; nieshi omusisi gunangeremwo. ⁷ Cirhuma abantu bîsi balama? Ciru bashosihale banabè ba misî kulusha? ⁸ Iburha lyâbo linayôloke eburhambi bwâbo, abinjikulu bâbo banayûshûke erhi banabona. ⁹ Enyumpa zâbo ziri mw'omurhûla ntà bôba bubagwêrhe, Akarhi ka Nyamuzinda, karhabahikakwo. ¹⁰ Empanzi yâbo ngasi mango erhi kubusa yanabusa, n'enkafu zâbo zinaburhe bwinjà zirhamoma. ¹¹ Bakola balîkûla abâna bâbo mpu bajishârha, banagende nka busô, abâna bâbo b'ebirhaba banajè babwadârha. ¹² Wanabona bayishe bàyimba erhi banarhimba engoma, baziha n'ennanga, banacisimîsa omu kukaziha akarhêra. ¹³ Obuzîne bwâbo banabugeze omu murhûla, na caligumiza bacijira ekuzimu. ¹⁴ N'obwo bàkazâg'ibwîra Nyamuzinda, mpu: «ciyegûle kuli rhwe», kurharhusimîsizi okumanya enjira zâwe, ¹⁵ Aligi ye ndi Ogala-byoshi, lyo nîrhu rhuhash'imuyemera?» Bici rhwankayunguka omu kumuharâmya ?» ¹⁶ K'iragi lyâbo lirhali omu nfune zâbo? Ci kwônene orhamanyaga mpu Nyamuzinda ankayumva ihano ly'omugalugalu! ¹⁷ Ka ngasi mango kazima akamole k'abantu bagalugalu, Ka ngasi mango obuhanya bubarhîndakwo? Ka ngasi mango abarhumira amalumwa nka luhembo lw'obukunizi bwâge? ¹⁸ Ka ko baligî nka hyasi hyayêhûlwa n'empûsî, ka ko bali nka mujimbi gwahêkwa na kalemêra? ¹⁹ Ka Nyamuzinda anabikire abâna bâge obuhane bwâge? Yênene ahanagwe ly'ayumva bwinjà. ²⁰ Amasù gâge yêne gabone oku ahanyagala, anywe yênene oku bukunizi bwa Nyakasane! ²¹ Bulya, bici enyumpa yâge yacyîsh'imukwanana hano ayûs'ifà, hano omubalè gw'emyâka yâge gubà gwamâheka? ²² Ka Nyamuzinda ye wankayigîriza eby'okumanywa? Kali ye twa emmanja z'abâli enyanya kulusha? ²³ Muguma anafè erhi anali n'obugale bwâge bwoshi, abè agwêrhe omurhûla lwoshi, ntà kadûndo. ²⁴ Amabûnda gâge gayunjwîre mashushi, n'omwôngo gw'amavuha gâge gayunjulîre magoba. ²⁵ Owundi anafè erhi n'omungo gumuli emurhima, ebwa kubà ntà mango naye àlabwîre oku iragi. ²⁶ Ci bombi omu katulo banajicihengeka, n'emivunyu ebalûnde. ²⁷ Abà, mmanyire bwinjà enkengêro zinyu, n'ebi mudwîrhe mwarhanya kuli nie. ²⁸ Bulya mudwîrhe mwadôsanya mpu: «ngahi erya nyumpa

^f**20.26** Ogwo muliro, kuli kuderha omulazo gw'enkuba ebànda hirebe erhi lebè.

y'omuluzi erigi?» Ngahi erigi erya nyumpa abîsi báyubakagamwo? ²⁹ Ka murhadôsagya ababalama? Ka mwahabaga ebimanyîso byâbo? ³⁰ Ali ntya: oku lusiku lw'obuhanya, omwîsi anababaliirwe omu mango gw'obukunizi anamanye kurhi ajira. ³¹ Ndi wankamushobeka oku lugendo lwâge? na kuli ebi âjizire ndi wankamuha kw'oluhembo? ³² Kuli ye erhi bamuhêka aha nshînda ntya, oku birhondo hy'ecûsho câge kwo ayigîriza. ³³ Amalôngo g'omu kabânda gali malêmbu kuli ye enyuma zâge abantu banayisha bamuyîmizize, n'embere zâge abandi mwandu bamushokolere. ³⁴ Bici mwantulirizakwo, bya busha? omu mashuzo ginyu harhacisigiri oburhali obwengehushu.

22

Nyamuzinda arhahanira busha

¹ Okubundi Elifazi w'e Temani anacij'eluhya aderha, erhi: ² K'omuntu ankahash'ibà wa bunguke kuli Nyamuzinda? Nanga, omuntu mwîrhonzi abà wa bunguke kuli ye yênene. ³ Bici kwankakwânana Nyakasane okaba mushinganyanya? nîsi bici ayunguka okaba mwimâna omu lugendo lwâwe? ⁴ K'ebwa kubà omukenga kwo kurhumire akulibuza? Ka ko kukusambîsa akolaga ali akusambîsa? ⁵ K'arhali ebwa kubà obubî bwâwe buli bunene, n'ebigalugalu byâwe biri mwandu? ⁶ Wàkazâg'inywa ecihango mweshi na bene winyu buzira cirhumire, wakazâgihogola emyambalo y'abâli bashugunu, ⁷ Orhakag'ihana amîshi gw'okunywa oku muntu orhamire, n'omuntu oshalisire wakaz'imuyîma eci ankalya. ⁸ Omuntu w'emisî, ye nn'igulu! na barhonyi bali bacyûbakiramwo. ⁹ Wàkazâg'igalula abakana maboko mûmu wanakazivuna amaboko g'enfûzi. ¹⁰ Lolaga ecirhumire ozungulusirwe n'emirhego, n'ecirhumire ebîra by'okuyôbohya bikurhînda kwo caligumiza. ¹¹ Kandi anabà co cirhumire ogu mwizizi gukuhânza kubona, co cirhumire n'agâla mîshi gakumirîra. ¹² Nyamuzinda k'arhali omu malunga acîbêra? Lolà irhwêrhwê ly'enenyêzi, oku liri emalunga wâni! ¹³ Wàkazâg'iderha, erhi: «bici Nyamuzinda ankamanyà kuli okwo? erhi, ka ankatwa olubanja kurhenga omu citù? ¹⁴ Ebitù byanakaz'imubwîkira arhacibone, omwôla karhî k'amalunga mwonene ajà alambagirira.» ¹⁵ Kali ocishimbire enjira za mîra, zirya abanya-byâha bàkazâg'igera mwo? ¹⁶ Balya bàhirigirhaga embere amango gahike? Balya ebiriba byâbo byâhêkagwa n'olwîshi? ¹⁷ Bo balya bàkazâg'ibwîra Nyamuzinda, mpu: «rhurhenge ho! mpu kurhi arhujira Ogala byoshi?» ¹⁸ Yêne ye wabumbaga enyumpa zâbo iragi, -amahano g'abîsi gajè kuli na nâni! ¹⁹ Abashinganyanya bamâbona bamânacîshinga, n'omuntu mwêru-kwêru amabashekera: ²⁰ Erhi ka barhahungumukaga abashombanyi bîrhu? Erhi ka n'omuliro gurhamirangusagya ebi bâli balesire. ²¹ Oshubig'iyumvanya mweshi naye, ojire omurhûla; ntyo obunguke bwâwe bwanabà bwinjà. ²² Oyankirire enyigîrizo z'ekanwa kâge, n'ebinwa byâge obibîkire omu murhima gwâwe. ²³ Erhi wankashubira emunda Ogala-byoshi ali, wanabona oshub'iyimanga, n'erhi wankarhenza amabî omu nyumpa yâwe, ²⁴ Lêro ahôla, amasholo wanabona okola wakaz'igalola nka katulo n'amasholo g'e Ofiri, ogalole nka rhubuye rhw'omu migezi. ²⁵ Ogala-byoshi anabà yênene ye kola masholo gâwe, na kuli wênene, wanabà n'orhurhondo rhw'enfaranga. ²⁶ Ali ebwa kubà obusîme bwâwe wamabulongereza emwa Ogala-byoshi, wanayînamula obusù bwâwe emunda Nyamuzinda ali. ²⁷ Wamanamusengeraga anakuyûmve, n'emisengero yâwe oyiyikirize emunda ali ²⁸ Erhi wankahiga kantu kalebe, kanakubêra, omu majira gâwe gwoshi mwâbà obulangashane. ²⁹ Bulya anafunye abacîbonyi, acize omwîrhohye! ³⁰ Anayôkole omwêru-kwêru, nâwe wacizibwa n'obwinjà bw'amaboko gâwe.

23

Nyamuzinda ali kuli, obubî bwamâcitakira

¹ Okubundi Ayubu anacij'eluhya aderha, erhi: ² Nêci, kuhanaga kwâni kurhumire nalaka ntya,

okuboko kwâni kwazidohîrwe n'amalumwa. ³Ndi wankambwîra ngahi nankamushigâna, mbon'ihika halyâla abêra? ⁴Ka nankahash'irhegeka embere zâge nti habè okusâmba, na ntyo nyunjuze ebinwa byâni mirôngwè? ⁵Ka nankamanya ebinwa ahash'inshuza, Ka nankayumva ebi ambwîra. ⁶Ka binwa bikali ajamwo kadali haguma na nâni? Nanga! Casinga yêne anyumvîrhize konene! ⁷Ahôla, mushinganyanya wajà kadali boshi naye: casinga antege oyo wanjisa lubanja! ⁸Ci nkaja olunda lw'ebuzûka-zûba, arhayiri, nkaja olunda lw'ebuzika-zûba ntamubone. ⁹Ka hali eci adwîrhe ajira olunda lw'emwênè, ntacibwîni. K'àjir'icîfulika olunda lw'e mukondwè, ntamufulûle yo. ¹⁰Ci konene ayishi olugendo njira! Erhi ankantangulira omu cîko cidûlike muliro, nanarhengamwo ncîre nka masholo. ¹¹Okugulu kwâni kurharhengaga omu mikâba yâge; nakulikire enjira yâge buzira buhabuka. ¹²Ntacyîgûlaga oku marhegeko g'ekanwa kâge, nakazâg'ilanga amarhegeko g'ekanwa kâge omu nda yâni. ¹³Ci kwône yêhe ayôsire ampigîre: ndi wankamuncizakwo? Oku omurhima gwâge gulonzize kwo anajira. ¹⁴Bulya oku ahizire kuli nie akuyûkiriza, na kwa bene okola kw'ayôrha ajira. ¹⁵Lolà oku okwo, kwo kurhumire okumubà hôfi kunyôbohize, nkarhanya kuli-kwo, nnanyumve mmuyôbohire. ¹⁶Nyamuzinda anyihize oku murhima gwâni, n'Ogala-byoshi, ànyunjuzize bôba. ¹⁷Bulya arhali emizimya yo enjizire busha ntyâla, arhanali ogûla mwizizi gumbwîsire obusù.

24

¹Cirhumire emw'Ogala-byoshi ntà mango gabà gahanzîbwe, lyo abamuyishi barhagibona ensiku zâge? ²Banayêgûla olubibi, banayâbula obusò bwazimbagwa, ³Banahêka endogomi y'enfûzi, enkafu y'omukana banayihâna ishigi. ⁴Banasêza abakenyi mpu baj'ikola kulî n'enjira; abanyinyi b'omu cihugo kukola kukâcîfulika. ⁵Nka kula endogomi z'omu irungu ziyâbuka, zija zalonza obuhasi omu bulambo obuhasi zahà amanina gâzo. ⁶Omu mashwa banagend'ihumbûla budufu, banatwe emizâbîbu y'omwîsi. ⁷Hali abageza obudufu bushugunu ebwa kubà barhagwêrhi eci bayambala, ntâco bankacîbwîka amango g'emboho. ⁸Olumè lw'omu ntondo, lunabajomye; ebwa kubà barhagwêrhi aha bàyâkira, banacîgonyere ah'ibuye. ⁹Abandi banayânke enfûzi oku ibêre lya bannina, banalye abakenyi omwenda. ¹⁰Abâla bayisha bagenda bushugunu, barhanayambirhi cici, omu kushalika banafûmbarha omuhuli; ¹¹Bamâsimarhira amavurha muli mabuye abirhi, bamâkanda emikenzi, n'enyôrha yamâbul'ibagwârha. ¹²Omu ng mwamazûka endûlû z'abayûbaka-mwo omûka gw'abalibuzîbwe gwamâshekêreza endûlû, na Nyamuzinda arhahuligana kuli ago mabî goshi! ¹³Abà bandi bali muli balya bashômba obulangashane, barhayishi enjira zâbo. ¹⁴Mucêracêra, omwîsi anazûke, ayîrhe omukenyi n'olagîrîre, buyîra arhabâle akola ajà azimba. ¹⁵Isù ly'oshungula linakazilingûza oku bwajinga; «ntâye wacimbona gwârhi yêne, anacihundika obusù. ¹⁶Abarhalonza okumanya obulangashane, mûshi banalegerere bacîfulisire, ¹⁷Bulya kuli abo, sêzi gwo mango obudufu burhangira, ebwa kubà bayishi ebiyôbohwa omu bulangashane. ¹⁸Ola ali nk'owaj'ayêrêra oku mîshi, aha ayûbaka harharhenga bijâci by'abantu b'omu cihugo, ci ye arhankagera omu njira ejîre ebwa lukoma! ¹⁹Nka kula ecânda ciyumûsa amîshi g'olubula, ntyo ko abanya-byâha banaj'ekuzimu! ²⁰Ibêre lyâbayonsagya linabayibagire, bamâlîbwa n'emivunyu, barhacimanyikîni, obubî bwamâkenyuka nka murhi. ²¹Bâkazâg'ilibuza omukazi w'engûmba olya orhajira mwâna, ntà minjà bàjirîre abakana! ²²Ci olya orhenza abanya-buhashe oku ntebe yâbo n'emisî yâge, oyôla anayimuka, n'abandi barhacîkubagire okulama. ²³Ali àrhenziribalekera omurhûla, banacîkubagiragwo ci erhi n'amasû gâge yêhe gadwîrhe gabona aha bagera. ²⁴Bâli barhanzir'ijà enyanya hitya, ci barhaciri ho, bahenangusire, basarûlwa aka abandi bantu boshi; bayumûsire nka marhwêrhwè ga mihuli. ²⁵Akabà arhali ntyo, ndi waderha mpu kunywerha nywesire? Ndi waderha mpu ebinwa byâni biri bya busha?

25

Olwimbo lw'obukuze bwa Nyamuzinda

¹ Okubundi, Bildadi w'e Shwahi anacijà eluhya aderha, erhi:

² Emwâge oburhegesi n'obôba;

yênene ye hira omurhûla omu malunga.

³ Ka emirhwe yâge guruhali mwându?

Murhwe guhi guruhabashakwo izûba lyâge?

⁴ Kurhigi omuntu ankabà mushinganyanya, embere za Nyamuzinda?

Kurhigi ankabà mwêru-kwêru oburhwa n'omukazi?

⁵ Lolà omwêzi gônene, wanabona gutulwire,
nazo enyenyezi zirhaba nyêru-kwêru omu masù gâge.

⁶ Oku muntu yêhe ka kurhabulikane,

Omuntu orhali muntu ci muvunyu,

gula mushwa mpu mwene omuntu!

26

¹ Okubundi Ayubu anacij'eluhya, aderha, erhi: ² Wêne oyîsh'irhabâla omuzamba, wêne onalîkûze okuboko kurhâgwêrhe misî! ³ Wêne wankahash'irhabâla omuntu orhagwêrhi burhimanya! wêne wankayêrekana oku ogwêrhe obukengêre bunji! ⁴ Ndi obwizire ebyo binwa? ndi okuhire ogwo mûka gwarhenga muli we? ⁵ Ebizunguzungu bidwîrhe byarhenga mw'omusisi ekuzimu, kuguma n'amîshi n'ebigabamwo. ⁶ Okuzimu kuli kubwikûle embere zâge, omuhengere guruhali mufûnike. ⁷ Olunda lw'emwênè analugali hye buzira cici, n'igulu alimanike oku busha. ⁸ Anasimârhe amîshi garhenge omu bitù, n'ebitù birhanabereke idako lyâgo. ⁹ Anayigale obusù bw'Obwâmi bwâge, abubwikire n'ecitù. ¹⁰ Atwîre emburûnguse oku mîshi, kuguma n'olubibi lugabânya obulangashane n'omwizimya. ¹¹ Enkingi z'empingu zahanahongoka, zijugurne nk'amâzikankamira. ¹² Oku buhashe bwâge enyânja enaberânguke, n'omu kukolêsa obukengêre bwâge ebongêreze Rahabu. ¹³ Omûka gwâge gunarhume enyânja yarhûlûla, n'okuboko kwâge kwaberangwîre enjoka yàlonzagya okuyâka. ¹⁴ Akabà ko bibonekana ntyo, ebya emisigala y'emikolo yâge, ebi rhubona ka birhali buzira nsimiko; ci omukûngulo gw'obuhashe bwâge ndi wankaguyûmva?

27

Ntabîhaga, ntankanabiha, nyîshi obukulu bwa Nyamuzinda

¹ Ayubu ashubiyûshûla ebinwa byâge aderha, erhi: ² Oku izîno lya Nyamuzinda Ozîne, olya ohakanyire okûmpà olubanja, Oku izîno ly'Ogala-byoshi olya onyunjuzize maganya, ³ Oku nancyisa omûka, oku Omûka gwa Nyamuzinda gunacibà omu mazûlu gâni, ⁴ Akanwa kâni ntà mango kânâderhe ebigalu-galu, olulimi lwâni lurhakaderha eby'obunywesi. ⁵ Zije kuli na nâni enkengêro z'okukubwîra oku oyâzize, kuhika nfè erhi n'omu bwihangânyi nanciba, ⁶ Narhondîre okuciyûmânnyanya ntanakuleke, omurhima gwâni guruhankabona nshonyi ciru n'oku lusiku luguma lw'akalamo kâni. ⁷ Omushombanyi wâni àjirîrwe kula banajirira omwîsi, n'omwanzi wâni nka muntu, orhajira bushinganyanya! ⁸ Bulya ngahi buligi obulangâlire bw'omuntu mugalugalu? hano Nyamuzinda amuhenangula, hano amunyaga omûka gwâge? ⁹ Ka Nyamuzinda ayumva omulenge gwâge, hano obuhanya bumuyishira? ¹⁰ K'amasîma gâge muli Nyamuzinda Ogala-byoshi agakûla? K'anakaziyâkûza Nyamuzinda ngasi mango? ¹¹ Namuyigîriza olugendo lwa Nyamuzinda, ntakabafulika kurhi ajira Ogala-byoshi. ¹² Loli oku mwenene mwacibwinire byoshi, bici mwaciyahagirakwo?

Iderha ly'olya Sofari wahehêrîrwe!

¹³ Alagi ecigabi omwîsi abona emwa Nyamuzinda, omwânya baciri-misî babâhwa n'Ogala-byoshi, ¹⁴ Nk'agwêrhe bagala bâge banji, onamanye oku oku ngôrho bahwêra, emîmo yâge erhankayigurha mugati ¹⁵ Emisigala yâge, nayo lufû lwayigendana, n'abakana bâge barharhoze mulenge. ¹⁶ Ciru ankalunda enfaranga nka katulo, ciru ankarhondeka emyambalo ebè nka karhondo k'ibûmba, ¹⁷ anarhondeka emishangi n'omushinganyanya ayiyambale, n'enfaranga zâge zibè kashambala ka mwêru-kwêru. ¹⁸ Amâyûbaka enyumpa yâge nka ya cishôlero, nka cifumba ca mulanzi wa mizâbîbu, ¹⁹ Omugale anagwîshîre erhi bo na buzinda, anaheneke erhi ananafire. ²⁰ Obôba bunacîrhunike kuli ye nka mîshi, budufu omuhûsi gunamugêndane. ²¹ Empûsi y'ebuzûka-zûba enamuyêhûkane ehunjoke; emukûle aha mwâge. ²² Banamuhimbaguliza n'empîmbo buzira bônjo, acihangâne mpu: ekulî eyo akola ayâkira. ²³ Ago mango banakoma akagasha erhi ye rhumire, bahebe n'olushungûrho bakola bamukûla aha mwâge.

28

Oburhimanya burhankahikwakwo na muntu

¹ Okunali enfaranga zijira aha zikûlwa, n'amasholo gajira aha gashûbûkira. ² Ecûma, ekuzimu cikûlwa, n'amarhale nka gamâjônga ganashube mulinga. ³ Omuntu anahirigise omwizimya, aj'âsâgarha ekuzimu alinde ahika oku ibuye lirhalangala. ⁴ Banahumbe omwîna kulî n'emyûbako, balya harhankahika magulu ga muntu, banamanamana, bayêrere eyi n'eyi, kulî n'abantu. ⁵ Igulu, eri lirhengamwo ecijûmbu, Omu ndalâlâ, linakâbongoyoka n'omuliro. ⁶ Amabuye gâlyo gwo bakûla mwo enjuma nyinjinjâ, bashimâne mwo n'amasholo. ⁷ Ikozi lirhayishi enjira y'ahôla, isû lya cigukuma lirhasâg'ihabona. ⁸ Ensimba z'erubala zirhasâg'ilabarhaho, Entale zirhasâg'ihagera. ⁹ Omuntu analongerezemwo ibuye ly'obusingo, ahenangule entondo kuhika aha magulu gâyo. ¹⁰ Nyamuzinda anakûle nyamwîshi oli aka Nili omu mabuye, n'isû ly'omuntu libonemwo ngasi biri binjâ. ¹¹ Amâganya enyîshi, n'ebyâli bifulike byoshi byanabonekana. ¹² Ci oburhondekezi bôhe ngahi bwankakûlwa? Ngahi wankabona obukengêre? ¹³ Barhayishi ecitwîro câbo emw'abantu, ntaho wankabushimâna kuno igulu ly'abantu. ¹⁴ Ekuzimu yanaderha, erhi: «Burhaba muli nie» nayo enyânja yanaderha, erhi: «Burhaba eno mwâni» ¹⁵ Burhakahinganulwa n'amasholo, burhankagulwa nfaranga, burhankanajirirwa lugero. ¹⁶ Burhankagererwa oku masholo ga Ofiri, ciru n'oku johari y'engulo ndârhi nîsi erhi yakuti. ¹⁷ Burhankagererwa oku masholo n'oku bilolero by'ebirahuli, burhankagulwa n'akalugu k'amasholo kinjinja. ¹⁸ Omanyè wankaderha amagerha, enjuma z'enjwijwi n'olubula aha buli, aha omuntu ankaduba erya-nkorôngo, ankaduba oburhondekezi. ¹⁹ Enshangabuye y'e Etiyopiya, erhankabugererwako ciru ekalazâ, oli amasholo gacîre bwinjinjâ garhankahika aha ngulo yâbo! ²⁰ Ci oburhondekezi ngahi burhenga, ngahi obukengêre buyûbaka? ²¹ Burhaboneka omu masû g'abantu, burhabonwa n'enyunyi z'emalunga. ²² Okuzimu n'olufû binaderhe, erhi: «amarhwîri gîrhu ganayumve babukûnga.» ²³ Nyamuzinda yêne oyîshi enjira yâbo, yênene oyishi aha buhubuka. ²⁴ Bulya ciru anabone olubibi lw'igulu, ayîshi na ngasi bibâ idako ly'amalunga byoshi. ²⁵ Amango ahâga empûsi obuzirho bwâyo, amango âjiriraga amîshi olugero, ²⁶ Amango âjiriraga enkuba amarhegeko, n'okuyêreka omukûngulo emunda gwajâ, ²⁷ Go mango âbubonaga anabumanyîsa, abumanyirira kuhika omu ndalâlâ. ²⁸ Okubundi anacibwîra mwene omuntu, erhi: «Lolâ oku okurhînya Nyamuzinda bwo burhondekezi obwo. n'okuyâka amabî nako, bwo bukengêre obwo.»

29

Emirenge n'ebîtakiro by'Ayubu

¹ Ayubu anacyîshûla ebinwa byâge omu migani, aderha, erhi: ² Ndi wankacinshubiza aha nali

omu myâka ya mîra? Amango Nyamuzinda àcînangaga. ³ Amango àkazâg'imoleka n'itara lyâge ah'irhwe lyâni, n'obumoleke bwâge bwanyêreka enjira omu mwizimya. ⁴ Kurhi nankacihash'ibona ensiku nâlimwo mugale? Amango Nyamuzinda àkazâg'iyisha alilânga enyumpa yâni? ⁵ Gàli mango Ogala-Byoshi àciri haguma nâni, n'amango abâna bâni bâli banzungulusire; ⁶ Mango amagulu gâni, gâkazâg'ishukirwa omu mpyûhyu, n'amavurha gâkazâg'ihulula omu mishôndo y'amabuye! ⁷ Erhi nankahulusire omu muhanda gw'olugo, Nîsi erhi nankahizire entebe yâni aha ngômbe, ⁸ Omu kunângira, abâna b'emisole bàkagicîyêgûla, abashosi banayîmuka bacîlange n'obukenge. ⁹ Abarhambo bàkagihwêkera batwe omu binwa byâbo, bànakagihira okuboko oku kanwa. ¹⁰ Izù ly'abarhegesi lyàkaginyiha, n'olulimi lwâbo lugokômbere ebiraka. ¹¹ Owakâg'iyumva anarhangâle, ngasi muntu wahashire okundikira kw'isù anamwêmwêrhwa erhi nie ntuma. ¹² Bulya nakâg'irhabâla omukenyi orhagwêrhi câkalisa, n'enfûzi erhagwêrhi aha yankasimikira. ¹³ Obwânga bw'abâli omu kâga k'okufâ, bwâkâg'ijâ emunda ndi, nanakagishubiza obushagaluke omu murhima gw'omukana. ¹⁴ Nakazicîhûndikira obushinganyanya nka mwambalo gwâni, nalingwêrhe obugula nka cishûli nacîhundikiraga, na nka cimanè c'oku irhwe. ¹⁵ Nalinkola nie masù g'omuhûrha, na magulu g'ecirema! ¹⁶ Nie nali îshe w'abakenyi, mufungizi w'ebigolo nakazibaderhera ¹⁷ Nakazivungunyula emyânganga y'omuntu mubî n'omu mîno gâge mpângamule mw'omunyago gwâge. ¹⁸ Nakaz'iderha, nti: «nayîsh'ifâ na ndi muli er'irhûnda lyâni, erhi namânayûsa nsiku nyinji ziri nka za mushênyi» ¹⁹ Emizî yâni ekazihika oku lwîshi, n'olumè lw'obudufu lukazigwa oku lwasi lwâni. ²⁰ Irengi lyâni lyakazibâ lihyâhya ngasi mango, n'omuherho gundi omu nfune gwashubishâshuka. ²¹ Banakaziyumvirhiza ebi naderha erhi bananêmbire buzira kurhama, banahwekêre lyo bayumvîrhiza amahano gâni. ²² Erhi nankacîshomize okuderha, ntâye wankacîcîshomya mpu ashuza kundikundi, n'ebinwa byâni byakaz'ibarhogerako bunyibunyi. ²³ Bàkagininda nka kula balingûza enkuba ehângamire, bayashamule akanwa nk'abalingûza omurhonyi gwamâlegama. ²⁴ Erhi namwemwerheragwa embere zâbo, boshi banarhangâle, bakaziyankirira n'obuzigire ngasi cimanýiso ca buzigire c'omu busù bwâni. ²⁵ Nienene nâli cirongôzi c'enjira bakulikira, nka kula mwâmi abwârhalâ ekarhî kâbo, nakaziyôrha nk'owarhûliriza abâli omu mishîbo.

30

¹ Na bunôla, lêro nkolaga masheka g'entindi kundusha, abâ nakazâg'ibona b'îshe wâbo bali bagaraganda bwenêne, balya ciru ntankahirêre ebiryo omu mulânga gw'ebibwa byâni. ² Ciru n'emisî y'amaboko gâbo ntâbyo yankânkwânine, bàlikorôsire okw'ibonya-nshonyi. ³ Barhâcigwêrhe nyama oku mibiri yâbo erhi cizombo cikali cirhuma, bakazikugurha emizî y'amadirha, bakazirya obuhasi bw'oku côlezo. ⁴ Bakazihumbula engâka omu makerêrhè, n'obûntu bwâbo bwakazirhenga omu mizî y'ensinzi ⁵ Bâli bamâlibirhwako n'abandi omu cihugo, bàkazâg'ibashekera nka bishambo, ⁶ Bàkazâg'ihanda omu mângâ z'embyâ, omu nkunda erhi omu nyâla z'amabuye. ⁷ Bakola bajalumbira omu mashaka nka ndogomi, n'okulundumana omu marhâdu, ⁸ Bâna ba nshâhu na kulusha, balume barhajira izîno, bàcibêrre bakage omu cihugo. ⁹ Lêro muli zino nsiku, nie bakola badwîrhe lwimbo, nie nkola mugani gwâbo. ¹⁰ Omu kubashologorha, banakazînyâka, barhanacirhînya okummeshera emalanga. ¹¹ Na bulya yêne warhumire olugè lw'omuherho gwâni lwadaga, ye wanancôcôbize, bakola bakanegenera omu masù gâni. ¹² Bakolaga bayishilola oku bansholoshônza, balole erhi nafukunya, okubundi bangereze mu nsânya. ¹³ Bakola banfukira amâjira, babonereho igwârhiro ly'okumperêrekeza, na ntâye wabacîka. ¹⁴ Bakola badâha omu mwwâni nk'owagera omu murhule mugali gw'omu lukânga, bangendegendeko lugali bansige omu bigukâ. ¹⁵ Ecôbâ campindukîre, irhûnda lyâni lyayêhûka nka mpûsi, n'obulangâlire bwâni bwagera nka bitù. ¹⁶ Na bunôla, akalamo ngwêrhe kalêmbire, ensiku z'amaganya zamandibuza. ¹⁷ Budufu nanyumve amavuha garhaciri gâni, n'abandyagâsa barhahûnga. ¹⁸ Yêne ongwârhire omu mwambalo n'emisî yâge yoshi, kusêgeza

oku mishumi y'ecirondo câni. ¹⁹ Ankwêbire omu byôndo, nkola nshushire akatulo n'oluvû. ²⁰ Ndîrhe nakuyâkûza orhananshuza, nyimanzire embere zâwe orhanandola îsû. ²¹ Wâhindusire mwîsi kuli nie, okuboko kwâwe kudârhi kudîrhe kwandibuza. ²² Wamankwêba emalunga mpu empûsi embone, mpu lyo nzikanwa n'omulaba? ²³ Nêci mmanyire oku okola onyêrekîze ebwa lufû, era munda abantu boshi bashimânana. ²⁴ Ci kwône, ka nkola nenganyize omukenyi, amango ali omu maganya anadîrhe ahûna ecâfûngira? ²⁵ Ka niono ntafaga bônjo, ngasi walilamire kubî? Ka ntayêrekanaga olukogo oku mugaraganda. ²⁶ Nakagilangâlira iragi, lêro obuhanya bwantogera, Nakazilingûza obulangashane, lêro gwabâ mwizimya gucîyêrekana. ²⁷ Nangôngo akola andibuza burhahusa, Ensiku z'amalibuko zanzidohîre. ²⁸ Nkahuluka n'obusû buzinzibire, ntâye ontuliriza, omu karhî k'olubaga nkaderha nti nyimuke, erhi kunakola kumpâ olwôho! ²⁹ Banyambwe bâhindusire bene wîrhu, n'omulungu wâni akola ye cigukuma. ³⁰ Omubiri gwâni gwahihire, amavuha gâni gayumûsire. ³¹ Olulanga lwâni lukola lulongêrera kuyimba mishîbo, akarhêra kâni oku mulênge gwa ba-nyamulakâ.

31

Ayubu ahûna mpu Nnâmahanga yênene amutwirage olubanja

¹ Nali erhi nalaganyire oku amasû gâni, ntâ mango ganacilole oku mwâna-nyere. ² Lêro luhembo luci Nyamuzinda ankacijira kurhenga enyanya, ngalo ehi Ogala-byoshi ashobôza omu mpingu? ³ Ka burhali buhanya abîkira endyâlya, n'entanya oku bantu bakola amaligo? ⁴ K'arhadwîrhi abona olugendo lwâni, nîsi k'arhaganja amakano njira n'aga ndîka? ⁵ Ka nkola nîjire omu njira mbî, K'okugulu kwâni kwalibirhîre omu burhebanyî? ⁶ Angererage oku lugero lukwîrîre, Nyamuzinda yênene amanyirira oku ndi mwêru-kwêru ⁷ Akabâ enjira yâni erhenzire omu njira nnungêdu, akabâ omurhima gwâni gwahûsire n'amasû gâni, akabâ enfune zâni zânzire na bubî bulebe, ⁸ mâshi, mbô rhwêra emburho n'owundi azirye, mâshi, emishebuka yâni emânyulwe erhi nanciri murhò. ⁹ Akabâ omurhima gwâni gwajîre gwâlehya omukazi, Akabâ nkola nîjire nayunjayunja oku lumvi lwa mulungu wâni, ¹⁰ mâshi mukânie abonishwêra abandi, mâshi abandi bamurhize banamuyanke! ¹¹ Buhanya bwankarhuma mpâbwa obuhane, n'owantwira olubanja, bulya ebyo byoshi kunali kuhemuka omu bubî. ¹² Kwankabire kuciyakiza omuliro gwa Kaheza w'ekuzimu, n'okucîyôkera nienene omuhako gwâni gwoshi. ¹³ Akabâ nalyalyanyize mwambali wâni erhi mwambalikazi wâni, erhi nabula okuhemba nk'oku binali? ¹⁴ Kurhi nankayîsh'ijira hano Nyamuzinda apamuka? hano aj'emulondôlo gwa ngasi byâbîre, kurhi nâshuza? ¹⁵ Owandemaga kurhenga omu nda ya nyâmâ, K'arhali ye wabalemaga boki? Nêci ali Nyamuzinda muguma warhulemaga rhweshi kurhenga omu nda za banyâmâ ¹⁶ Ka nabuzire buyumvîrhiza omusengero gw'omukenyi, Ka nalesire amasû g'omukana gâhenenuka konene? ¹⁷ Ka nalîre olwîko lwâni nienene, buzira kulugabâna n'enfûzi? ¹⁸ N'obwo kurhenga eburhò, Nyamuzinda âkagindera nka lârhâ, akazinshokolana kurhenga aha cângo. ¹⁹ Ka nabwîne omukenyi orhagwêrhi eci ayambala, olya w'obuligo orhagwêrhi eci acîbwîka. ²⁰ Buzira kusûhirwa obwangâ bwarhenga emurhima gwâbo, buzira kubwikwa n'amôya g'ebibuzi byâni? ²¹ Ka nkola nnambwîre okuboko nti nkômole mw'akantu k'enfûzi? bulya mmanyire ntâye wankantângira oku lumvi? ²² Mâshi ecirhugo câni cinahaguke oku igosi lyâni, n'okuboko kwâni kutwikire aha ngafula! ²³ Bulya obuhanya bwa Nyamuzinda bwanarhibukira kuli nie, Ntankanacihash'ibêra embere z'obukulu bwâge. ²⁴ Ka nahira obwikubagire bwâni omu masholo, n'okubwîra ishologo licire, nti: «We Nyamwegemerwa wâni?» ²⁵ Ka nacîsîmîsa n'ebirugu binji njira, n'obuhirhi nafulusagya omu maboko gâni? ²⁶ Omu kulangîra izûba omu bumoleke bwâlyo, Omwêzi omu lugendo lw'obwinjâ gubashamwo; ²⁷ K'omurhima gwâni omu lwihwêko lw'entimanya, gwashumikwa mpu guhire okuboko oku kanwa gubinûnugurhe? ²⁸ Kandi bwankabîre buhanya bwa câha, bulya erhi namâhakana Nyamuzinda mukulu bwenêne. ²⁹ Ka nasîmire bulya obuhanya bwamârhogera

omushombanyi wâni? Ka nacîshinga bulya obuhanya bwamâmuhandira? ³⁰ Nie ntâyêmêraga olulimi lwâni lwalogorha, Ntakahûna nti abè buligo omu kalamo kâge. ³¹ K'abantu b'omu cogo câni, barhaciderheraga mpu: «Muntu ndi arhayigusagya n'okulya enyama?» ³² Ntâ cigolo càbuzire aha cahanda, aha mwâni olumvi lwakaz'iyôrha luli luyigule oku babalama. ³³ Ka nafulisire amabî gâni embere z'abantu? Ka nabikirira obubî omu murhima gwâni? ³⁴ Ka nayôboha amasheka g'abagera, K'obwôba bw'okugayaguzibwa n'emilala y'abalungu bwambulîsa omurhûla? Kuhika nacîyigalira omu mwâni erhi kurhînya okuhuluka kurhuma? ³⁵ Yoo! Lêro ndi wankarhuma banyumva? Nadesire akanwa kâni kazinda: Nyamuzinda Ogala-byoshi anyagîrize! Olya onshîmbire aderhage ecitumulo c'amabî gâni. ³⁶ Nyêmîre ncihagarhire aha lurhugo, nciyambâle ecibunu nka ishungwè. ³⁷ Nayishimuyêreka omwîgasho gwâni muli ngasi kashândo, na nyegere emunda ali buzira bôba nka muluzi. ³⁸ Akabâ obudaka bwâni bwankampêka lubanja n'emigâku yâbo elake haguma nabo, ³⁹ Akabâ nalîremwo omwâka gw'omuntu buzira kutumûla akabâ nayîsire bene obudaka bwâbo? ⁴⁰ Mâshi mbone emishûgi emere muli lyo ahâli h'engano, erhi mumere ebyâsi birhaj'ekanwa, bya kabayo. Byahwêra aho ebinwa by'Ayubu.

32

III. Amahugûlo ga Elihu

Ebinwa bya Elihu

¹ Abo bantu basharhu barhacishûbiriraga bashuza Ayubu bulya àli acîbona mushinganyanya kulusha. ² Lêro oburhè bunene bwanacigwârha Elihu, mwene Barakeli muburhwa w'e Buzi w'omu mulala gwa Rama, akalihira Ayubu bwenêne kulya kubâ Ayubu àcikungaga okuyâza Nyamuzinda. ³ Kandi akunirira balya bîra bâge basharhu ebwa kubâ barhacishuzagya Ayubu, ciru n'akanwa kaguma, ntyo babâ nka Nyamuzinda ye bakola batumuzize. ⁴ Erhi balya bâbo basharhu babâ bali bashambâza Ayubu, Elihu arhangibalekera oluhyâ, bulya bo bâli bamukûfîre. ⁵ Ci, erhi Elihu acibona ntâko bacishuzize Ayubu, oburhè bwajâ oku bundi. ⁶ Go mango Elihu mwene Barakeli, muburhwa w'e Buzi, acîhâga oluhyâ, aderha, erhi: Omurhondêro gw'ebinwa bya Elihu Ndi nwâna wa cirhabâ, na ninyu mukola muli bashosi, n'obwôba bwarhumire ntacishomya, okumubwîra oku mbwîne. ⁷ Namâcîkêbwa nti maburhwa rhwashimba, Nti obûnji bw'emyâka bwo bwamanyîsa obushinganyanya. ⁸ Ci namacîbonera oku iroho ly'omuntu erhi Mûka gwa Nyamubâho, byône byankajira omuntu munya-bukengêre bunji. ⁹ Obûnji bw'emyâka arhali bwo burhimanya, ciru n'obushosi burhankahindula omuntu mushinganyanya. ¹⁰ Nâni, mmulalisirage nti muntege amarhwîri, bulya nâni nkolaga nayâlagaza obwâmi bumanye. ¹¹ Kuhika mwa kano kasanzi nacikâg'ilînda ebinwa binyu, nalintezire amarhwîri nti nyumvîrhize engerêrezo zinyu, erhi na ngasi muguma adwîrhe alongereza ebi ashuza. ¹² Nalintegêrîre ene mukaz'iderha na buno oku mwashubishuza, ci kwônene ntâye nabwîne agânya Ayubu omu nderho zâge, ntâye muli mwe walahîre ebi anashambalaga. ¹³ Mumanye mwankaderha, erhi: «Rhwayumvîrhe lêro oburhimanya», ebi rhuyêmêra bibâ bya bunyamuzinda ci birhali bya bumuntu» ¹⁴ Niehe arhali ntyo ko nankajizire, nali nashuza Ayubu omu bindi binwa. ¹⁵ Bôhe bamaduma, ntâ ishuzo ciru n'eliguma, bamabula obuderhe. ¹⁶ Nâni namâlingûzagya lêro namâbona ntâye ocidesire kanwa, Boshi bahwekêra, kuziga erhi n'ebinwa byabahwêrîre. ¹⁷ Nâni nkolaga nacîheba eluhya, nyâlagaze obwâmi bumanye. ¹⁸ Bulya nyunjwire binwa, bibirindisirwe n'omûka gumbamwo. ¹⁹ Omurhima gwâni kwo gunali nk'idivayi lyalingihôngolwa, lidwîrhe lyabirabira, n'okulonz'ibûndula orhubindi rhuhyâhya. ²⁰ Ka nderhage nâni, lyo ntîmûkwa! nabumbûla akanwa mpâne ishuzo. ²¹ Ntalondôle ciru n'omuntu muguma, ntaderhe nti oyu ye nayinginga. ²² Cabâ! Nie wa bene ntishi oku balimîrhiza, rhinga owandemaga mîra antingamiraga.

33

Obwikubagire bwa Ayubu

¹ Wâni Ayubu, yumva ezi nderho zâni, rhega okurhwiri kuli ebi binwa. ² Lolà oku nabumbûla akanwa, n'oku olulimi lwâni lwamarhenga ebiraka mpu lushambâle. ³ Omurhima gwâni gwamâdubukamwo ebinwa by'obushinganyanya, n'akanwa kâni karharhengemwo ebirhali bya kukubûla, ⁴ Mûka gwa Nyamuzinda gwandemaga, Mûka gw'Ogala-byoshi gumpa akalamo. ⁵ Akabà wankahash'okunshuza, wananshuza nâni, oyimange embere zâni, oderhe okwâwe omanyire. ⁶ Lolà oku ndi akâwe, ntali Nyamuzinda, nâni nalemagwa omu budaka akâwe. ⁷ Okwo kwanarhuma omucûkâ gwâni gurhakujugumya, n'okuboko omanywe kwankakuzidohera, bulya ntalimwo bugalu. ⁸ Kurhi kulya nayumvîrhe amarhwîri gâni gahema, bulya nayumvîrhe omulenge gw'izû lyâwe, ⁹ «Niono ndi mwêru kwêru ntâ bulyâlya, ndi mwimâna, buzira izâbyo. ¹⁰ Ci kwône kushobeka anshobesire, anakola ali andola nka mushombanyi wâge. ¹¹ Amâlîra amagulu gâni omu byûma, n'okujâ kwalongereza ngasi hoshi nankagera. ¹² Kuli ebyo byoshi nkubwîzire oku oyâzire, bulya Nyamuzinda arhalusire omuntu. ¹³ Cankarhuma wamulonza kw'akadali, mpu kwenge arhali akushuza cinwa oku cinwa? ¹⁴ Nyamuzinda ajira mbero nyinji za binwa, buzira omuntu okukengukwa. ¹⁵ Omu bilôrho na muli ngasi biyishira omuntu budufu, nk'obôba bwamârîhûnga ebiremwa, oku ncîngo zâbo; ¹⁶ Go mango abaderhera omu marhwiri, ababwîre amahwe, abadirhimanye n'enshusho z'ebibonekana. ¹⁷ Ly'ahugîsa omuntu obushanja bwâge, n'okunyahya oku bucîbone bwâge. ¹⁸ Ntyo anamucinge, omûka gwâge gulek'irhogera emuhengere, Obuzîne bwâge bulekihirigirha n'okuj'omu nyenga. ¹⁹ N'okulumwa kunayigirize omuntu nako, amango orhuvuha rhwâge rhugera mw'omusisi. ²⁰ Omuntu anayumve omugati gwamâmushologorha, ayumve arhagwêrhi mîru ga kulya enyama. ²¹ Kuhika omubiri gwâge guje gwayumîrira, abone amavuha garhaboneka gayâlagale. ²² Nk'omûka gwâge gukola guyêrekîre ekuzimu, n'obuzîne bwâge bukola buyêrekîre ekuzimu, ²³ Muli ago mango erhi hankayisha malahika, mufungizi muguma okûzirwe omu cihumbi, owankabwiriza omuntu ebi akwânîne okujira. ²⁴ Owafa omuntu bwônjo amuderhere erhi: «Omubabalire arhajaga ekuzimu, nabwîne ecayôkola obuzîne bwâge!» ²⁵ Aho, omubiri gwâge gwamâshubibona obuzibu bw'eburhò, anashubire omu mango gâge g'obusole. ²⁶ Anahûna Nyamuzinda anayumvûbwe, . anakaz'ilolêreza obusû bwâge n'enshagali, anayâlize oku n'omuntu agwêrhe obushinganya, ²⁷ Omuntu anaj'ayîmba embere z'abandi bantu, erhi: «Nalinjizire okubî, nalimbuzire obushinganyanya, Yêhe arhangaluliraga nk'oku obubî bwâni bwalishingânîne ²⁸ Alanzire omûka gwâni oku lufû, n'akalamo kâni kayishibona obulangashane. ²⁹ Lolà oku kwo Nyamuzinda ajirira omuntu ntyo, liguma, kabirhi, ciru n'akasharhu. ³⁰ Okwôla mpu ly'arhenza omûka gwâge omu lufû, mpu ly'omuntu amolekerwa n'obulangashane bw'abazîne. ³¹ Orhege okurhwiri wâni Ayubu, onyumve, ohulike nie nkolaga naderha. ³² Akabà ogwêrhe ebinwa by'okushuza oderhage, bulya nanasima nyêrekane obushinganyanya bwâwe; ³³ Akabà nanga, Ohulikage nkola nakuyumvîsa obumanye.

34

Elihu ayûshûla ebindi binwa

¹ Okubundi Elihu ayûshûla aderha, erhi: ² Ninyu mwe bashinganyanya, yumvi ebi binwa, mwe b'obumanye bunji, muntege okurhwiri. ³ Bulya okurhwiri kurhahimwa kurhonya enshambâlo, . Nka kula ebiraka biyumva amanyunya g'ebiryo. ⁴ Rhulolage haguma bihi biri bya bushinganyanya, rhwêne na nene rhulole ebiri by'okuli. ⁵ Ayubu anadesire, erhi: «Mbà mushinganyanya, na Nyamuzinda âmbulîre okuli kwâni, ⁶ Omutwî w'emmanja (wâni) kuli nie ali mwîsi wa bantu, obubî bwâni kakola kafinjo karhafuma, n'obwo ntâbyo najizire» ⁷ Ngahi oli aka

Ayubu akaciboneka? Onywa amabî nka mîshi. ⁸ Ogenda haguma n'abanya-byâha, Oyumvîkana n'abantu babî. ⁹ Karhali yêne waderhaga, erhi: «Bici kukwânana omuntu, omu kujira ebi alonzize, omu bwâmi bwa Nyamuzinda. ¹⁰ Munyumve nâni nka muntu mugumagumà, muyegûle kulî na Nyamuzinda amagalugalu; Ow'eyanya abà mushinganyanya. ¹¹ Bulya ahemba omuntu nk'oku ebijiro byâge binali, alola ngasi muntu oku obwôrhere bwâge bunali. ¹² Kwo binali Nyamuzinda arhabà nkola-maligo, Nyamubâho arhalenganya. ¹³ Ndi wamuhâga obuhashe burhegeka igulu? Ndi wankamubwizire mpu arhegeke igulu lyoshi? ¹⁴ Acîshubiranaga omûka gwâge, acicîbungiragakwo yênene empûsi yâge. ¹⁵ Ngasi ciremwa coshi càkahubire, n'omuntu ashubire omu katulo. ¹⁶ Akabà oyîsh'iyumvîrhiza, ohire ehi emurhima: orhege okurhwiri oku mulenge gw'izû lyâni. ¹⁷ K'oshomba obushinganyanya anamany'irhegeka? k'anacîshomya mpu atwira Omushinganyanya Ogala-byoshi olubanja? ¹⁸ Obwîra abâmi mpu: "ntindi !" ogayaguza abaluzi. ¹⁹ Arhishi baluzi, arhanajira kabôlo ekarhî k'omugaraganda n'entagengwa, bulya boshi buli bulenga bw'enfune zâge. ²⁰ Boshi kufà bafà omu kahwenyenye k'obudufu, entwâlî zihêrêkerekere n'okuhirigirha, na ciri-misî amunaganule buzira kucihinya. ²¹ Amasû gâge garhahwa garhasingiriza enjira z'omuntu, n'okulolêreza amakano gâge. ²² Ntâ mwizimya nîsi erhi lwikûngu, nyankola-maligo ankahash'icîfulikamwo. ²³ Ntâye alâliza mpu ly'abonekana mushinganyanya omu masû ga Nyamuzinda. ²⁴ Yêne ye vyunyungula abanya-buhashe buzira kudôsibwa na ndi, ahîre n'abandi ahâlî h'abo. ²⁵ Abà amanyirire ebijiro bya ngasi baguma! anababulindike omu budufu n'okubalabarhanya. ²⁶ Nka kula kwa banya-nkola-maligo, anabavunyangulire omu masû g'olubaga. ²⁷ Bulya bàmugomîre, barhanashimbaga enjira zâge. ²⁸ Balibuza omukenyi kuhika emirenge yâge yamuhikako, bamugayîsa ntyo erhi ayumva endûlû z'abîrhôhye. ²⁹ Erhi ankabêra burhahinya na ntâye wamuhuliganya, erhi ankabwîkîra obusû bwâge, buzira kuciyêreka ndi, erhi anababalire amashanja n'ebiremwa! ³⁰ Anaciza omugoma omu kasirha k'amaligo, ³¹ Erhi oyo ankabwîra Nyamuzinda, erhi: «Nagomire, ntakacijira câha, ³² akabà nahabire, ombabalire, akabà nabuzire obushinganyanya, ntakacishubirira» ³³ K'oku bwâwe, anali wa kuhana, bulya walahîre emihigo yâge? Wêne wacîshoga arhali nie, nîrhu orhuhage oku bwâwe bumanye! ³⁴ Ci kwône abantu barhimanya, na ngasi mugula odwîrhe anyumvîrhiza, banambwîra, erhi: ³⁵ «Ayubu arhaderha n'obumanye, bulya enshambâlo yâge erhali mwo bukengêre.» ³⁶ Nâwe wêne oj'emulôndôlo, oyumvîrhize amashuzo gâge n'ag'abahalanjisi. ³⁷ Bulya amâyûshûla oku câha câge, obugoma, asherêza okuli ekarhî kîrhu, anayûshûla ebinwa birhankasîmisa Nnâmahanga.»

35

Nyamuzinda ashîbirira emikolo y'abantu

¹ Elihu ashubiyûshûla ebinwa aderha, erhi: ² «K'ocîkebirwe mpu wanayâza, nîsi erhi ohamagale n'obwâlagale oku wanabà, mushinganyanya omu masû ga Nyamuzinda.» ³ Okucîshomya okumubwîra, erhi: «Makwânane maci kuli mwe, nkajira ecâha erhi ntacijiziri?» ⁴ Lêro niene nkolaga nakushuza, nshuze n'abîra bâwe caligumiza, ⁵ Galamira emalunga ocîbonere, Lolà kurhi ebitû biri kulî na nâwe! ⁶ Okajira ecâha, k'erhi Ye obabazize? Okayushûla obugoma bwâwe, k'omubabazize? ⁷ Akabà oli mushinganyanya bici omulerhera? nîsi bici omushobôza? ⁸ Obubî bwâwe bwanabalaza balya mushushine mweshi, obushinganyanya bwâwe burhankakwânana abarhali bantu. ⁹ Abâli omu malibuko, barhahwa kuyâma, Abâli omu mazibu g'ababisha, banayâkûze, bahûne owabalikûza, ¹⁰ Ci ntâye oderha, erhi: «Ngahi oli Nyamuzinda, Mulemi wâni?» Olya ohà abantu enyimbo z'obukuze budufu, ¹¹ Olya orhuyigîriza bwinjà kulusha aleke ensimba z'erubala, Orhujira binjà na bîrhonzi kulusha aleke enyunyi z'emalunga. ¹² Banayâme arhanabayumve, erhi bucibune bwa bantu babî burhuma ¹³ Nyamuzinda arhayumvîrhiza ebinwa bibî, Ogala-byoshi arhabilolakwo. ¹⁴ Woyo wamacishomya okuderha, erhi «Ntamubwîni» mpu olubanja lwâni luli emwâge, nalinda! ¹⁵ Nîsi, erhi: «Oburhê bwâge burhahana» anali nk'ohabire

obubî bw'ebinwa by'omuntu. ¹⁶ Kuli kuderha oku Ayubu adwîrhe abumbûlira akanwa busha, omu buhwinja bwâge adwîrhe aluza ebinwa busha.

36

Amakwânane g'amalibuko g'Ayubu

¹ Okubundi Elihu anacigendekera aderha, erhi: ² Oninde hisungunu onandeke nkuyigîrize, bulya ntadesire byoshi ebiyêrekîre Nyamuzinda! ³ Nadôma obumanye bwâni kulî, lyo nfungira Omulemi wâni ⁴ Bulya okunali ebinwa byâni birhali bya bunywesi, biri binwa byâli hôfi nâwe, bya muntu ogwêrhe obumanye nkana. ⁵ Nyamuzinda arhakabulira omuntu ogwêrhe omurhima gucîre! ⁶ Arhankaziga omuntu mubî alama, ye fungira abakenyi, ⁷ Ye yeza omushinganyanya, anamudamaze oku ntebe y'obwâmi haguma n'abâmi, omu irenge ly'ensiku n'amango! ⁸ Lêro abashwêke n'obudagulè, balibuzibwe n'amalumwa. ⁹ Abamanyise ntyo ebijiro byâbo, abayêreke ebijiro by'obucîbone bwâbo! ¹⁰ Abayigule amarhwîri abarhônde, mpu baleke obubî bwâbo. ¹¹ Erhi bankanayumva bakanamurhumikira, akalamo kâbo banakagereza omu murhûla n'emyâka yâbo ebè ya masîma. ¹² Ci erhi ankabâ barhayumva, bônene banacyîsa n'itumu, bafè barhanamanyiri. ¹³ Ci ab'emirhima mizibu, balya bakaziyôrha bali omu burhè, barhankamanya bayâkûza amango amabashwêka. ¹⁴ Banafâ omu busole bwâbo, n'akalamo kâbo kagayaguzibwe. ¹⁵ Anayôkole omukenyi n'obukenyi bwâge, anamuyigîrize n'amalumwa. ¹⁶ Nâwe alonza akukûle omu burhè, akuhîre aha wagandâza! ¹⁷ Wâlahire okuhâ abantu babî obuhane, wakaz'iyîma enfûzi obuhashe bwâyo. ¹⁸ Ci ocîlangage omanyè ebinji-binji byakushumika kubî, wankahera n'obuhirhi bunene. ¹⁹ Otwîre omugale olubanja kuguma n'omukenyi, omuntu muzibu kuguma n'omuntu muzâmba. ²⁰ Orhavunyangulaga ababûnga, mpu lyo ohâ bene winyu entebe zâbo; ²¹ Omanyè wankahabukira omu birhashingânîni, byo byârhumaga ojà omu marhangulo gali nk'aga. Olwimbo lw'obushinganyanya buzibu ²² Lolâ oku Nyamuzinda ye jira obuhashe bwoshi, muntu mukulu ndi wankacigerera kuli Ye? ²³ Ndi okola omulangwîre enjira agereramwo? Ndi okola omubwizire, erhi: Wajizire kubî». ²⁴ Okuli kulenga, olonze kurhi wankakuza omukolo gwâwe, ogu abantu bakuza n'enyimbo zâbo. ²⁵ Abagubona basômerwe, omuntu akazigulolêreza ciru akabâ ali kulî ²⁶ Nêci Nyamuzinda ali mukulu, alushire obumanye bwîrhu, omubalè gw'emyâka yâge guruhankaheka! ²⁷ Ye nyihya emirhônzi y'amîshi, ayijire ebè nkuba, cihonzi cinene. ²⁸ Nêci ebitù bibulage, ehûngukire oku rhutù rhw'abantu. ²⁹ Ndi wankahash'imanya kurhi ebitù bigenda, ndi wankamanya emikungulo y'omu mwâge? ³⁰ Lolâ oku analambûlire ebitù oku nyanya z'entondo, abikolêse omu kucibwîkira. ³¹ Kwa bene okwo kw'aluzâ mw'abantu, n'okuhâna ebiryo mwandu. ³² Anafumbarhe omulazo omu nfune zâge, anagubwîre eci gwakola. ³³ Omukungulo gwâge gunamanyise oku ayiruka, oku obukunizi bwâge buyishir'igandaza obubî.

37

¹ Na kuli okwo, omurhima gwâni gwamâshabira omu nda, mwamârhenga aha gubêra. ² Yumvi, yumvi okushakânya'kw'izû lyâge emikungulo yamurhenga omu kanwa ³ Yamânarhulukâna omu malunga mwoshi, n'emilazô yâge yamâlagiza kuhika ah'igulu lihekera. ⁴ Enyuma zâge izû lyakungula bwenêne, bulya izû linene lya Nyamuzinda lyakungula. Arhankanayimanza emilazô yâge amango izû lyâge lidwîrhe lyakungula. ⁵ Nêci okunali, n'eyo mikungulo, Nyamuzinda anarhuyêreke ebisômerîne, anajîre ebirhangâzo rhurhankakayumva. ⁶ Anabwîre enkuba y'olubula, erhi: «Rhogera oku idaho» n'enkuba y'ecihônzi ayibwîre, erhi: «Rhoga n'obuzibu bunene» ⁷ Ntyo anayimanze emikolo y'abantu, Lyo ngasi muguma amanyîsa-ho oku emikolo yâge eri mikulu. ⁸ N'ensimba zije omu mwâzo, ziyegeme omu malumba gâzo. ⁹ Ecihûsi carhenga aha cibâ, n'empûsi y'emwênè elerhe emboho. ¹⁰ N'oku misî y'omûka gwa Nyamuzinda, olubula lunanage n'enyîshi zihulula zizibuhe. ¹¹ Anahire omûka omu bitù, n'ebitù bihire emilazô eyi n'eyi.

¹² Nayo emilazô yanaja emunda ayirhegesire, ejîre oku anayirhegesire omu igulu lyoshi. ¹³ Hali amango eyisha eri hana abantu, nîsi erhi elerhe aminjà g'enkuba. ¹⁴ Okwôla kwoshi okuyumve wâni Ayubu, buzira kurhindirira, Onagerêreze oku birhangâzo bya Nyamuzinda. ¹⁵ K'omanyire oku Nyamuzinda abirhegeka? K'oyishi oku ajira ly'emilazô emoleka kurhenga omu bitù? ¹⁶ K'oyishi kurhi ajira ly'ebitù birhagirhogera oku idaho, cisômerîne c'obukengêre bwâge bunji; ¹⁷ Woyo, emyambalo yâwe enayunjule idûrhu, Gala mango igulu lihûmûka, lirhengemwo ehihûsi hyarheng'e mukondwè! ¹⁸ Ka wankamanya akâge okulambûla ebitù? N'okubizibuhya nka cilolero ca cûma? ¹⁹ Mbwîraga nâni kurhi rhwankamushuza? Okwinja, rhucîhulikire bulya rhuli omu mwizimya. ²⁰ K'ebinwa byâni hali oku byamubwîra? Ka mwene omuntu ankamuyigîriza? ²¹ Mango maguma obulangashane burhaboneke, bulya bwabwîkîrwe bwenêne n'ebitù, Kandi empûsi yanayisha ebiyehukane kulî. ²² Olunda lw'e Mwênè, yamârhangha obulangashane buli nka masholo Nyamuzinda oyo ocîhundikire obukulu bw'okuyôbohya! ²³ Ogala-byoshi, ntaho rhwankamushimâna! Ye mukulu, nn'obushinganyanya n'obuhashe! ²⁴ Abantu boshi bamurhînye, bamukuze balya boshi bacikunga bwenge.

38

IV. Ebinwa bya Nyakasane kuli Ayubu

Nyamulema w'oburhimanya ayagîriza Ayubu

¹ Kurhenga omu mulaba, Nyakasane ashuza Ayubu, erhi: ² Ye ndi odwîrhe acîka emihigo yâni, n'ebinwa byâge by'obuhwinja? ³ Hwinja! Ohwinje nka kula entwâli yankanakenyera; nakudôsa nâwe wanashuza. ⁴ Ngahi wali erhi ndema igulu? derhaga akabâ obumanye bwâwe buli bunji. ⁵ Ndi walijiriraga olubibi, erhi nîsi, ndi walilambûliragakwo omugozi? ⁶ Oku bici amakôndo gâlyo gasimikira, nîsi, erhi ndi waligwîkiraga ibuye ly'eciriba? ⁷ Omu karhî k'enyenyêzi zikemeza sêzi, na bene Nyamuzinda boshi bazanzaramuke? ⁸ Indi wahamisire enyanja n'enyumvi, amango yâjiragwa? ⁹ Amango nayihâga ebitù nti gwo mwambalo gwâyo, n'enyikungu nti zibè rhwîrhubo rhwâyo. ¹⁰ K'omanyire amango nayijiriraga olubibi, nanayihirakwo enyumvi n'orhukomyo? ¹¹ Nanaciyibwîra, nti: ho wakazihika aha, ntà kuharhaluka, nti ho okucîguga kw'emisî yâwe kwakazihwera ahâla. ¹² K'omu kalamo kâwe okola orhegesire obuce? K'okola oyesire omucêracêra aha gwabêra? ¹³ Lyo bugwârhirira igulu oku marhambi gâlyo, ntyo bugukumule amabî muli lyo? ¹⁴ Lêro igulu lyanabâ n'eyindi nshusho, lihinduke nk'ibûmba lihinage libè n'elindi ibala nka mwambalo ¹⁵ Anayase ababî obumoleke bwâbo, avune n'amaboko galikola galengerire ¹⁶ K'okola ojîre kuhika aha nshôko y'enyânja, k'okola olambagîre wahika aha buzinda bw'omuhengere? ¹⁷ K'emihango y'obudufu k'okola oyibwîne? Ka wabwîne emihango y'ahantu h'endunduli y'olufû? ¹⁸ K'okola orhanyize oku bugali bw'igulu, mbwîra erhi oliyîshi lyoshi? ¹⁹ Ngahi obulangashane bugwîshira? Ngahi omwizimya gulâla? ²⁰ Mpu obitamaze halya bibêra, erhi obiheke omu myûbako yabyo? ²¹ Okakumanya, kwo kuderha oku wali muburhe, n'obwo odwîrhe waganja nsiku nyinji kulushîsa? ²² K'okola ohisire aha olubula lubîkwa, aha enguli zâlwo zibêra, k'okola ohahisire? ²³ Zo nguli mbâ mbikire amango g'amalibuko, amango g'ensiku z'akadali n'ez'entambala. ²⁴ Njira ehi obulangashane bulumiramwo omu igulu, Ngahi empûsi y'ebuzûka-zûba elumîra omu igulu? ²⁵ Indi ojira emibûnda y'emigezi, n'enjira y'ebitù amango enkuba yakûngula? ²⁶ Aniese ntyo enkuba omu cihugo cirhalimwo ndi, n'omu irungu omurhabâ muntu? ²⁷ N'erhi enia ntyo, ahantu hali bwâmwa hanayumûsire, ehadômerere, emeze ho ebyâsi bibishi. ²⁸ K'enkuba ejira îshe ôyiburha? Indi ôburha emirhônnyî y'olumè! ²⁹ Ndà ehi olubula lurhengamwo Ndi ôburha ensimbu y'oku nkuba? ³⁰ Gala mango amîshi gazibuha nka mabuye, na gala mango omuhengere guboneka guyashamire, ³¹ Ka wankahasha warhandânya olukere lw'enyenyêzi Kilimiya, mpu olushwêke n'omugozi, nîsi erhi okutwa emishumiro y'enyenyêzi Oriyoni. ³² Ka we

zûsa enyenyêzi y'esêzi omu mango gâyo, nîsi erhi we gendana enyenyêzi ya Marsi n'abâna bâyo? ³³ K'oyishi amarhegeko g'oku nkuba, ka wankahash'iderha buhashe buci gajira omu igulu? ³⁴ K'onahise izù lyâwe omu bitù nka wayâma, n'amîshi gabà enyanya goshi ka ganakuyûmve? ³⁵ Ka we rhegeka emilazô mpu egendage, ka enakubwîre, erhi: «Rhôno rhuli hano?» ³⁶ Ndi ohà omûnânâ oburhondekezi? N'oluhazi oluhe obwenge? ³⁷ Ndi wankamany'igânja ebitù n'obwenge bwâge, ndi wankahengeka orhubîndi rhw'omu malunga? ³⁸ Gala mango akatulo kahinduka idaho lyûmu, na gala mango amalôngo gagwarhana, lyoki lyo? ³⁹ Ka we hivira entale-nkazi omunyama wâyo, onayiguse abâna bâyo? ⁴⁰ K'oyishi okwazo gala mango zicîlambika omu bulumba, nîsi erhi amango zicîfulisire omu ishaka? ⁴¹ Indi orheganyiza hungwe ebihembo, gala mango ebyâna-nyunyi byâge biyamira emunda Nyamuzinda ali, binaje byagwagwabirira ebiryo?

39

¹ K'oyishi amango orhushafu rhuburha? K'okola obwîne amango rhufumba? ² Ka wankamany myêzi inga rhuburhirakwo, nîsi erhi amango rhuburha? ³ Rhunashurhame rhuburhe abâna barhò, rhurhanalumwe na cici. ⁴ N'amango abâna barhò bakola bagwêrhe emisî, bamânakula, banakomogoze, banacîgendere olwâbo lunda. ⁵ Ndi wankalekaga endogomi y'erubala, mpu ekaja olunda enalonzize, indi oshwekûla endogomi y'emuzirhu? ⁶ Namuhîre obulambo nti mwo akazibêra, n'olubanda lw'omunyu mpu mwo mwâge? ⁷ Arhafuduka n'olubî lw'omu lugo, arhayumva oku endogomi y'ekà yayâna. ⁸ Anabè ageragera omwo ntondo ayabukira, aj'afukulamwo, ngasi aha ehyâsi hibishi hinali. ⁹ K'embogo yankaziga yakukolera, nîsi erhi okubera omu lugò lw'ebintu byâwe? ¹⁰ Ka wankahash'iyihilir'okuhinga, oyihirekwo enfuka mpu eyishe yahinga omu nyuma zâwe omu lubà nda? ¹¹ Ka wankacîkubagira yo bulya yo egwêrhe emisî minene, mpu okolaga wayiyêreka emikolo oyirekere yo? ¹² Ka wankacîkubagira-yo amango wagentisârûla emburho yâwe, n'okuyilundika oku câno câwe? ¹³ K'ecûbi c'enyunda wankacigerera oku mashala ga lubôndo nîsi erhi oku g'akadûrha? ¹⁴ Amango esiga amajî gâyo oku idaho, egasiga omu bidaka mpu gadurhubaliremwo. ¹⁵ Enayibagire oku hali okugulu kwankagasârhalakwo, Oku hali ensimba y'erubala yankagabera. ¹⁶ Ebà ndârhi oku bâna bâyo nka kulya oku barhali bâyo erhaderha mpu yarhamira busha. ¹⁷ Ali ebwa kubà Nyamuzinda àyiyîmire oburhondekezi, arhanayihâga bukengêre bunganaci. ¹⁸ Ci kwônene amango yamâcîrhunika, enalushe enfarasi n'oyigendakwo. ¹⁹ Ka we hà enfarasi emisî yâyo, Ka we wayitâkaga n'omugâra gw'obushênzi omu igosi? ²⁰ Ka we rhuma yacanuka nka luzige, n'okuyâna kulya kw'okuyôbohya? ²¹ Enaje yacijanjaga omu kabanda, n'oburhwâli enacîhunike omu ntambala. ²² Erhafà bôba, erharhînya cici, erhashubira nyuma embere ly'engôrho. ²³ Enyanya lyâyo wanayumva empenzi yajegera, obone n'oku itumu n'omwampi byayisha byalaza. ²⁴ Nka yamâjunjugurhwa n'okulinda, enakûle omulindi, elibirhe okurhalusire, erhankacilindirira nk'omushekera gwamâvuga. ²⁵ Ngasi kubûha omushekera, enabè nk'erhali kwo ihuzi-huzi; oku guciri kuli enayeheze entambala, okuhagaza kw'abarhambo n'orhubababo rhw'amatabâro. ²⁶ Ka bukengêre bwâwe burhuma lubaka ayêrêr'emalunga, n'okulambûlira ebyûbi byâge olunda lw'emukondwè? ²⁷ K'irhegeko lyâwe lirhuma ikozi lyazimêra emalunga? Ka lyo lirhuma lyagend'irhêrera oku nyanya ly'entondo? ²⁸ Oku mabuye liyûbaka, kwo linalâla, oku luhande lw'ibuye halya lirhankahikwâkwo. ²⁹ Oku linali aho erhi lyanayunjayunja omunyama gwâlyo, amasû gâlyo gahike kulî bwenêne. ³⁰ Abâna-nyunyi bâlyo banacihagûle omukò, ahâli omurhûmba erhi ho nalyo linali.

40

Nyamubâho akalihira Ayubu

¹ Nyakasane anacikalihira Ayubu amubwîra, erhi: ² Olya oderha mpu ajà lubanja bône

Nyamuzinda Ogala-byoshi, aderhage ebyâge naye buno! ³ Okubundi Ayubu anacishuza Nyakasane, aderha, erhi: ⁴ Ntarhanyize kuli ebi naderhaga, bicigi nankacishuza? Namâhira enfune oku kanwa kâni. ⁵ Nadesire obw'oburhanzi, Ntacidherha kabirhi. Nyamuzinda ye hima emisî y'obubî ⁶ Okubundi, kurhenga omu milazô, Nyakasane anacishuza Ayubu, amubwîra, erhi: ⁷ Ohwinje onakobeke kirumè, nakudôsa nâwe onshuze. ⁸ Ka walonza okugayaguza oku nahizire, onyime olubanja mpu ly'ocîhà lwo? ⁹ Ka ogwêrhe okuboko kw'obu-nyamuzinda? K'izû lyâwe lidwîrhe lyakungula ak'eryâge? ¹⁰ Ojâge aho ocîhundikire obukulu n'obuhashe, ohwinje obumoleke n'irenge! ¹¹ Yêrekanaga oburhè bwâwe, n'isû lyâwe likali lihunyange obucîbone. ¹² Omôlage isû lyâwe, abacîbona boshi bayubîze, oherêrekeze ho na ho abîsi. ¹³ Kanyagya obabishe boshi mbirindikanye ekuzimu, nîsi, erhi obashwêkere boshi omu mpamikwa. ¹⁴ Lêro aho nanabà wa burhanzi omu kukukuza, ebwa kubà wamacîha olukengwa omu kuhima kwâwe. Olw'emvubu ¹⁵ Orhengilolereza emvubu, ciremwa câni akâwe, kukera ekeru obuhasi nka nkâfu. ¹⁶ Lolà misî minganaci ejira omu mabûnda bulà buzibu bw'emisî eyibà oku nda! ¹⁷ Anashungulike omucira gwâge gubè muzibu nka ndûndu, amahiji gâge goshi bayunjwîre bikanyi bizongobarhîne. ¹⁸ Amavuha gâge gali nka misiho ya byûma, n'ebikângakânga byâge biri nka byûma by'eruganda. ¹⁹ Abà bushanja bulemêrera bwa Nyamuzinda, ci owamulemaga kurharhuma arhamuyômolera engôrho. ²⁰ Buhasi bw'omu ntondo alya, mulya ezindi nsimba zishârhira. ²¹ Omu lushâsha alâla, acibwalike omu mahukulu g'amasheke omu luziba. ²² Enfinjo zinamucikirize n'ecihoho câzo, emiyêrêzi y'oku nyîshi enamuzunguluke ehurhambi. ; ²³ Olwîshi erhi lwankayunjula yêhe arhankayôboha cici, Ciru okuli nka nyamwîshi Yordani lwankadârhabala kurhi, yêhe arhankahuligana. ²⁴ Indi wankaderha mpu amugwârhiru emalanga, mpu amurhule amazûlu ahiremw'omugozi. ²⁵ Ka wankamuloba n'olulobo, n'okumushwêka olulimi n'omugozi ²⁶ Ka wankamugeza omuguguna omu mazûlu, nîsi erhi wankamurhûla amarhama gâge n'omugera. ²⁷ Ka ankakuyingina, n'okukushambâza n'ebinwa by'olubohôlolo? ²⁸ Ka wankanywâna mweshi naye, Ly'ayôrha mujà wâwe ensiku zoshi? ²⁹ Ka wankamushwêka kula bashasa akanyunyi ka wankamushwêka mpu wakazisîmîsamwo abâna bâwe? ³⁰ K'abashâna bankacîhira haguma mpu bayish'imuguza? K'abarhunzi bankaderha mpu bamulya mwenda? ³¹ Ka wankarhulungula oluhû lwâge n'ebisônga, nîsi erhi okumuhombôla irhwe n'ecihômbo? ³² Orhang'iderha mpu wacîshomya omulwîse, Hano okengera oku akujizire, orhankacishubiriza!

41

¹ Obulangâlire bwâwe bwanashuba bwa bishuki, bulya erhi wankamubadukirakwo konene erhi kunakola kufuduka! ² Anahinduke Nyabukalye erhi hankajira owamutula irò, ntâye wankashîngalala embere zâge. ³ Ndi wankaderha mpu amulwîsa abule n'oku abîre? ntâye ciru n'omuguma hano igulu lyoshi! ⁴ Naderha n'oku biyêrekîre eburûmbu byâge, nashambâla n'oku misî yâge erhankagerwa, ⁵ Ndi okola olengezize omuhiro gw'oluhugurhu lwâge? Ndi okola ohisire omu bongobana bw'olubôngo lwâge? ⁶ Ndi okola obumbwîre emiromo y'akanwa kâge Oku ajira ecôbà omu kulola olukere lw'amîno gâge! ⁷ Omugôngo gwâge nka mpenzi zihêkîne, zishwêkîrwe haguma n'obulêmbo buzibu. ⁸ Ngasi igâmba lihisire oku lindi, emboho erhankagugeramwo. ⁹ Gali gashwêkîne gwoshi haguma, gamuyôrhekwo mubûmbuli guruhankabûngûka. ¹⁰ Akayasamura, ensasi z'omuliro zinacîkwêbe, n'amasû gâge gali nka ngohe za mucêracêra. ¹¹ Omu kanwa kâge munakaz'irhenga endimi z'omuliro, munakaz'iyômoka emitulika y'omuliro. ¹² Omu mazûlu gâge cigî citumbûkamwo, ciri nka cira cirhenga omu nyungu y'amaboyôngoka. ¹³ Omûka gwâge gunayôce nk'isêse, omu kanwa kâge munakêrhenga engulumira y'omuliro ¹⁴ Emisî yâge omu igosi ebêra, embere zâge eri côbà ca kujugumya. ¹⁵ Ebikanyi n'enyama zâge byoshi bigwârhiru kuli ye, byoshi biciniolîre kuli ye birhankanahuligana. ¹⁶ Omurhima gwâge guli muzibu nk'ibuye, muzibu-zibu nka lwanjikwa. ¹⁷ Erhi azûka, amîshi ganadirhimane, amîshi g'enyanya ganacyêngûle. ¹⁸ Bakaderha mpu bamufunda engôrho, erhamurhulukânamwo oli

itumu, oli ecisonga, byo hâhè. ¹⁹ Ecûma embere zâge kwo ciri nka hirhi. n'ecûma c'amarhale nka murhi gwalunzirwe. ²⁰ Omwampi gw'omuherho gurhankamuyôbohya, ibuye ly'omu mujareti lirhamudûnda! ²¹ Akarhi k'obuhiri kuli ye kali nka lukere, anakazinzânw'akabona omwampi gwashungûrha. ²² Enda yâge eyunjwîre magamba ga mabandano, ko eyôrha nka kula bankahangira engembe haguma. ²³ Anadogomye omudubwî nka ciyûngu cideke, enyanja wanamanya mpu nkaba bukù bayôkeramwo. ²⁴ Omu nyuma zâge anasigemwo obuyenjule buli nka kamole, omuhengere guyôrhc nka kulya gwamâyunjula olôya lwêru. ²⁵ Ntâ bindi birhangâzo biri nk'ebyo hano igulu, bulya àlemirwe buzira kubà na côbà cici. ²⁶ Anakazilola n'ecisûli oku ab'obucîbone bahindagala embere zâge, Yêne Mwâmi dôka wa bene-cibonè.

42

Ishuzo lizinda Iya Ayubu

¹ Obwo Ayubu anacishuza Nyamubâho, aderha, erhi: ² Mmanyire oku Oli Ogala-byoshi, n'omuhigo gwâwe wanahash'iguyunjuza. ³ Anali nie olya wakazâg'ihira akavango omu mihigo yâwe, n'ebinwa birhagwêrhi nda na mugongo; Nanashambîre buzira bukengêre, oku bintu bintalusire n'ebi ntankayumva. ⁴ (Yumvagya, nkusengîre, Woliha, ompè nâni oluhyà nderhe, nakudôsa ombwirize nâni). ⁵ Niono ntakuyishigi kundi okurhali kw'emihwalenge y'abantu omu nshambâlo zâbo, Ci lêro nâni, buno amasû gâni gamâkulolakwo⁹. ⁶ Na kandi omu byanshonyi byâni, namâgalula oku naderhaga, nkola nacîyûnjuza omu kucibêrera omu katulo n'omu luvù.

V. Ishwinjiro

Nyamubâho atumuza balya bîra basharhu ba Ayubu

⁷ Erhi ayûs'ishambâla boshi na Ayubu, Nyakasane anacibwîra Elifazi w'e Temani, erhi: «Oburhè bwâni buli bunene kuli we n'oku bîra bâwe oku banali bombi, ebwa kubà murhashambîre bwinjâ oku binyêrekîre, nk'oku mwambali wâni Ayubu anajiraga. ⁸ Muyankage bo na buno mpanzi nda na ngandabuzi nda, mukanye muj'emunda omurhumisi wâni Ayubu àli^h. Murherekêre eyo nterekêro, oku mwambali wâni Ayubu amuhûnira obwônjo. Nayîsh'irhânya kuli ye, na ntyo ntacimuhanire kuli kulya mwabulaga kushambâla bwinjâ kuli nie. ⁹ Elifazi w'e Temani, Bildadi w'e Shwahi, na Sofari w'e Nâmati, bagenda bagend'ijira kulya Nyakasane ànababwîraga; ntyo Nyakasane ababâ bwônjo erhi Ayubu orhuma. Nyamubâho agalulira Ayubu obuhirhi bwâge. ¹⁰ Ago mango Ayubu akazâg'isengerera abîra bâge, Nyakasane ashubiyinjihya akalamo kâge. Obwo, anamugalulira kabirhiⁱ kulusha obuhirhi bwâge bwo ¹¹ Okubundi ashub'ibona bene wâbo, bâli bâbo boshi n'abîra bâge b'embere boshi bayishiyagalukira emunda ali. Bakaz'ilîra boshi haguma omu nyumpa yâge. Boshi bakazimulakira n'okumurhûliriza, kuli agwo malumwa goshi Nyakasane àlimurhumîre. Ngasi muguma akazimusholôlera: ow'enfaranga n'ow'ehigôndo hy'amasholo. ¹² Nyakasane anacigisha ako kalamo kazinda ka Ayubu kulusha akarhanzi: ashwêka bibuzi bihumbi ikumi na binni, ngamiya bihumbi ndarhu, masô cihumbi ga nkâfu na ndogomi cihumbi. ¹³ Aburha bâna rhabana nda na bâna-nyere basharhu. ¹⁴ Omwâli murhanzi amuyirika izîno Iya Yemima, n'owa kabirhi erya Kesiya, owa kasharhu naye amusûla erya Keren Hapuku. ¹⁵ Omu cihugo coshi murhabonekaga abandi balushire abo bâna-nyere irânga linjâ. Îshe anacibahâ ecigabi oku kashambala kâge, kuguma na bashinja bâbo. ¹⁶ Enyuma ly'aho

⁹42.5 Arhali kubona n'amasû g'omubiri, ci omu buyêmêre: Lub 33, 20 + amumanya buhyâhya.

^h42.8 Ayubu amâbâ wa kusengerera abandi erhi kulembere amalumwa kurhuma: 22, 30; Eze 14, 20.

ⁱ42.10 Amugalulira kabirhi: 8, 7; Lush 30, 3-5; Lul 90, 15..

Ayubu àcilamire myâka igana na makumi anni, abona oku bâna b'abâna bâge, kuhika oku iburha lya kani. ¹⁷ Okubundi, Ayubu anacifà mushosi erhi amâyigurha ensiku.

PSA - LUL -

Lu

Ennanga

ENNANGA

ENNANGA

Enshokolezi

Eci citabu cibâmwo Nnanga 150. Ennanga kwo kuderha enyimbo zayimbagwa omu cînanda erhi omu nzenze erhi omu mulimba gw'engoma. Kurhenga mîra, abantu bw'omu Israheli bagwêrhe ennanga za ngasi lubero nk'agandi mashanja g'ebushoshôkero bw'izûba, nk'enyimbo za Mûsa (Lub 15), Olwimbo lwa Debora (Bac 5); emisengero ya Daudi (2 Sam 1, 17) na ntyo na ntyo. Ecitabu c'Ennanga cibâmwo ennanga z'idîni zajiragwa n'abantu ba ngasi lubero. Daudi wajiraga ennanga, ci kwône ezindi zajiragwa enyuma ly'okurhenga e Babeli. Ennanga zasâliragwa n'okuyimbwa omu ka-Nyamuzinda kurhenga mîra bwenêne. Obwinjà bw' Ennanga: ennanga gali masâla g'Amalaganyo ga mîra. Nyamuzinda yêne wabafûhiraga ebinwa alonzagya mpu bamushambâzemwo. Yezu yêne na nnina Mariya n'entumwa bakâgisâliraga ennanga. Ekleziya eyimba ennanga nk'oku esâlîra agandi masala matagatîfu. Abayandikaga ennanga bakolêsize ebinwa n'ebijiro by'amango gâbo. Buzir'okuhindula oluderho ciru n'oluguma, ebyo binwa by'okukuza Nnâmahanga, by'okumushenga, by'oku muharâmya, byanahash'ikolêsisbwa n'abantu boshi erhi bankayimanga embere za Yezu, Mucunguzi wîrhu. Ebi abayandikaga Ennanga bàmányîsagya mulizo byoshi byâbîre: Omuciza mîra ayishaga, àyîmire n'amashanja nago goshi gahamagirwe okumukuza, okumuhà irenge emyâka yoshi.

EBIRIMWO

Ennanga zijira mbero isharhu nene:

1. Enyimbo z'okukuza Nnâmahanga
2. Enyimbo z'okushenga
3. Enyimbo z'enyigîrizo

1

ENNANGA

OLULANGA LWA 1: Enjira ibirhi

¹ Iragi lyâge omuntu orhacîfundikira haguma n'encuku orhagenda n'emihera, orhanaboneka omu ndêko y'abashombanyi.

² Arhasîmisibwa n'agarhali marhegeko ga Nyamuzinda, anagerêreza ago marhegeko bwacà-bwayira.

³ Kwo agandâza nka murhi gumezire aha cikunguzo c'olwîshi, guyêrakwo emburho amango gâgwo, gunayôrha guyinjihire. Na ngasi hyoshi ajira kubêra himubêra.

⁴ Emihera erhakabona okwo!

kâli kw'eri nka hyâsi hya canda hiyehwîrwe n'empûsi!

⁵ Ntâ kwâbo: aha kagombe eyo mihera erhakahambûla,
ciru erhakalabarha omu ihano ly'abashinganyanya^j.

⁶ Bulya Nyamuzinda ayishi enjira y'abimâna,
ci enjira y'endyâlya kuhabula ehabula.

2

OLULANGA LWA 2: Masiha ye Mwâmi w'e Siyoni n'ow'igulu lyoshi

¹ Kwo kurhi oku amashanja gakunire,
ganadwîrhe gahiga emihigo y'obusha?

² Abâmi b'igulu bamâhuluza engoma,
nabo abaluzi bamâja ihano
mpu bagomere Nnâmahanga n'omwîshogwa wâge.

³ «Mpu: emigozi yâbo rhuyitwe,
rhunakabulire omuzigo gwâbo kuli nîrhu!»

⁴ Omu bwâmi bwâge Nnâmahanga adwîrhe asinz'emalunga,
Nyakasane adwîrhe abashekera.

⁵ Amâkunira amâbashuza,
omu bukunizi bwâge amâbayobohya.

⁶ Erhi: «Niene nayimikaga Omwâmi wâni oku Siyoni,
Oku ntondo yâni ntagatîfu».

⁷ Lekagi nâni mmubwîre akanwa ka Nnâmahanga; âmbwîzire, erhi:
«Oli mugala wâni, nie nkubusire ene.

⁸ Ompûne eci wankalonza,
nâni nâkuhà ebihugo byoshi bibè hyâwe.

⁹ Wabamalîra n'engôrho yâwe,
onabavungunyule nka mubumbi wabera enyungu.»

¹⁰ Lêro, mw'oyo bâmi, muyumve,
ninyu batwî b'emmanja b'igulu mumanye!

¹¹ Mukolere Nyamuzinda munamurhînye,

¹² mucîkwêbe aha magulu gâge n'obwôba;
buly'erhi ankakunira mwanahungumuka:
oburhè bwâge kwo buyâka caligumiza nka ngulumira.
Iragi lyâbo abamuyegemera!

3

OLULANGA LWA 3: Omusengero gw'esêzi gw'omuntu oli omu marhabî

¹ *Lulanga. Lwa Daudi. Amango al'iyasire omugala Absalomi.*

^j1.5 Sadiq ye mushinganyanya ci arhali rash'

² Nyakasane, baluzire nka nzige
abantezire bali banji-banji.

³ Bali mwandu, abadwîrhe banshumika,
mpu: «Ntâkwo Nnâmahanga ankacimuciza!»

⁴ Ci we mpenzi yâni, Nyamwagirwa,
we irenge lyâni we n'ihungiro lyâni.

⁵ Nkayâkûza Nyakasane anayumve
anayumve izù lyâni oku ntondo yâge ntagatifu.

⁶ Ngwîshîre, mpunzire, nsinsimusire,
erhi Nnâmahanga ye nnancîkubagîre.

⁷ Ntumvîrhi ngwêrhwe n'obwôba
bw'ezîra ngabo zingosire.

⁸ Zûka, zûka, Nnâmahanga!
ontenze omu marhabi, mâshi Nyakasane!
Enzigo zâni ozikolere buligo
eyo mihera erhacisigalanaga ciru n'elîno lyo linyi ekanwa.

⁹ Nêci, Nyamuzinda ye ciza,
Waliha, we bwangà bw'olubaga lwâwe!

4

OLULANGA LWA 4: Musengero gw'ebijingo

1 Gwârhi omukulu w'abimbiza. Oku luzihwa lusâlikwa n'emisi: Lulanga lwa Daudi.

² Nkakulakira, oyumvîrhize izù lyâni, Yâgirwa,
Nnâmahanga, mucîranuzi wâni:
Kâli nâlimbengîre, wanciza:
ndîkûza we kasinga, onayumvîrhize omusengero gwâni.

³ Mwe bantu, mangaci mwaleka obudandalisi bwinyu,
mangaci mwaleka okurhonya empûsi n'okulonza obunywesi?

⁴ Ci mumanye bwinjà oku Nyamuzinda
àjirîre omurhonyi wâge ecirhangâzo, nkamulakira, Nyakasane anayumve izù lyâni.

⁵ Muyôbohe n'irhondo murhacijiraga ecâha,
n'amango mukola muli aha ncingo,
mucîje emurhima, muhulike!

⁶ Murherekêre enterekêro z'okuli,
mucîkwêbe omu maboko ga Nnâmahanga!

⁷ Banji bacîduduma, mpu:
«Ndi wankaciruha akalembe wâni?»
Yâgirwa Nyakasane, orhumolekere n'obumoleke bw'obusù bwâwe.

⁸ Waliha Nnâmahanga, omurhima gwâni oguyunjuze masîma,
galushire ag'amango engano n'irivayi lyâbo biyêzire.

⁹ Ncikolera aha ncingo n'omurhûla, na nkola ndi îrò:
bulya we onyimangire wênene, Yâgirwa Nnâmahanga.

5

OLULANGA LWA 5: Omusengero gw'esêzi

1 Gwârhi omukulu w'abimbiza. Oku rhurhêra. Lulanga lwa Daudi.

² Oyumvîrhize izù lyâni, Yâgirwa Nyakasane,
omusengero gwâni oguyumve.

³ We ndwîrhe nâganîza, Mwâmi wâni na Nyamuzinda wâni,
we nsengîre Yâgirwa Nyakasane.

⁴ Erhi gubà mucêracêra,
erhi mîra izù lyâni lyahikaga emund'oli;
sêzi-sêzi erhi nkola ndwîrhe nakusêngera nandwîrhe nalangûza.

⁵ Bulya orhali Nyamuzinda wa kusîma mabî,
Yâgirwa; enkola-maligo orhankaziga yakujaho

⁶ Nanga, emihera erhankakuyimangaho
abajira ebigalugalu, orhababâkwo

⁷ Abaderha obunywesi, kuheza obaheza;
omuntu osîma omukò n'olyaliha,
Nyamuzinda arhamubonakwo

⁸ Ci niehe, bwonjo bw'obuzigire bwâwe bunene burhumire,
najà omu mwâwe; nacîkweba oku idaho,
nkuharâmye omu bwâmi bwâwe butagatîfu.

⁹ Nyakasane, onange omu bushinganyanya bwâwe,
bulyâla abanzi bampisire eka;
enjira yampisa emwâwe, oyiyumanyanye.

¹⁰ Bulyâla omu kanwa kâbo murhabà oburhali bunywesi,
omurhima gwâbo guyunjwîre bubî;
omurhima gwâbo eri nshinda nyigule,
n'olulimi lwâbo kali kêre ka môji abirhi.

¹¹ Obamalîre, Yâgirwa Nyamuzinda
ojire batulikanyè n'emihigo yâbo mibî;
obakage, batumbaguze,
abo banyankola-maligo, bulya bàkugomîre!

¹² Ci abacikwîkubagira, barhulûle banasîme;
bacîkwitakire emyâka n'emyâka bulya bayimangîrwe nâwe;

baçîshinge muli we abasîma izîno lyâwe!

¹³ Bulya we Nyamuzinda, we hà omushinganyanya obwangâ;
we mucinga n'obuzigire bwâwe,
nka kula empenzi ecinga entwâli.

6

OLULANGA LWA 6: Amingingo omu marhangulo

¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Oku nzihwa zishwêkwa n'emisi.
Oku izù lya kali munâni. Lulanga. Lwa Daudi.

² Yâgirwa Nyamuzinda, orhampanaga omu burhè bwâwe,
orhanankalihiraga omu bukunizi bwâwe.

³ Mâshi Nyakasane, ombêre obwonjo ntà misî ncigwêrhe,
nfumya, Yâgirwa Nnâmahanga,
bulya enjingo z'orhuvuha rhwâni zikola zihozire.

⁴ Omurhima gwankangusire,
nâwe, we Nnâmahanga kuhika mangaci?

⁵ Galuka, mâshi Yâgirwa Nyakasane onyôkole;
oncize buzigire bwâwe burhumire.

⁶ Bulya ntâye ofîre wankacikuyibuka
ndi wankakukuza kurheng'e kuzimu?

⁷ Ndi bufà erhi maganya garhuma
erhi binajinga, nanyongerere omu lwôgo lwâni
oku narhoga emirenge, ncîkwêbe omu ncingo yâni.

⁸ Amasù gakola ganduma erhi mirenge erhuma,
abashombanyi bâni boshi bagahûsa.

⁹ Ntengiho mweshi banyankola-maligo
bulya Nyamuzinda ayumvîrhîze emirenge yâni.

¹⁰ Nnâmahanga ayumvîrhîze izù lyâni;
Nyakasane ayumvîrhîze omusengero gwâni.

¹¹ Abashombanyi bâni boshi bafè n'obôba,
enshonyi zibayîrhe bagaluke cinyumanyumà.

7

OLULANGA LWA 7: Omusengero gw'omushinganyanya odwîrhe alibuzibwa

1 Endûlù ya Daudi, àyiyimbiraga Nyakasane erhi Kushi w'omu búko bwa Benyamini orhumire.

² Nyakasane, Nyamuzinda wâni, we lwâkiro lwâni,
ndîkûza oku badwîrhe bandibuza boshi, nciza nâni.

³ Lyo balek'inshembagula nka kula entale eshembagula omuhanya:
emusharhule na ntâye wahalîza mpu amulîkûza.

⁴ Yâgirwa Nyamuzinda, ka najizire okwo,
k'obubî buli omu maboko gâni?

⁵ Ka najirîre orhampalâlîri kubî,
ka nashokwîre omushombanyi wâni buzira igwârhiro?

⁶ Akabà najizire ntyo, omwanzi anyandukekwo anangwanyanye,
andabarhe n'obûla bwâni anabushandâze omu budaka!

⁷ Yâgirwa Nyamuzinda, zûka omu bukunizi bwâwe,
oburhè bw'abashombanyi bâni oburhange,
ondwîre, Nyakasane, bulya wêne warhegekaga mpu
olubanja lukâja aha kagombe.

⁸ Omurhwe gw'amashanja gukuzunguluke,
nâwe obarhegeke emalunga!

⁹ Nyakasane, we mutwî w'emmanja w'amashanja,
oncîranulire, Yâgirwa Nyamuzinda,
nyêre nka kulya obushinganyanya n'obwimâna bwâni bunali.

¹⁰ Obubî bw'emihera buhwe,
na ngasi oli mushinganyanya, omuzibuhye,
we yishi ebiri omu murhima n'omu nsiko,
Nyamuzinda mwimâna!

¹¹ Nnâmahanga ye mpenzi yâni,
ye ciza abantu b'emirhima eshingânîne.

¹² Nyamuzinda ye mutwî w'emmanja mwimâna,
oburhè bwâge ntà lusiku burhûlûla.

¹³ Abarhalonza okumugalukira, anabarhyagize engôrho yâge,
asêze olugè lw'omuherho gwâge agufôle.

¹⁴ Omuhera gwône gucirheganyiza emyampi y'olufù,
gwône gurhuma yagulumira.

¹⁵ Gw'ogwo gudwîrhe gwahiga emihigo y'obubî
gudwîrhe gwârhimanya obulyâlya,
ci ibala gwacîlerhera!

¹⁶ Gudwîrhe gwarheganya omwîna n'okuguhumba,
ci gwône gwarhogera mw'ogwo mwîna gwajiraga.

¹⁷ Obubî bwâge bwâmunanira emalanga,
obulenzi bwâge bwâmusêra oku irhwe nka ngarha.

¹⁸ Niehe nâvuga Nnâmahanga omunkwa oku bushinganyanya bwâge,
nâyimba izîno lya Nyamuzinda w'Enyanya!

8

OLULANGA LWA 8: Irengi lya Lulema n'obukulu bw'omuntu

1 Gwârhi omukulu w'abimbiza. Oku izîno /ya Gati. Lulanga. Lwa Daudi.

² Yâgirwa Nyamuzinda, Nnâhamwîrhu,
izîno lyâwe lyàjîre irenge omu igulu lyoshi,
obukulu bwâwe buyunjwîre amalunga!

³ Akanwa k'abâna b'ebirhaba n'abaciyonka,
karhubwiriza irenge lyâwe kanahulisa abashombanyi bâwe;
Iyo abanzi n'abagoma bahirigirha.

⁴ Nkalola amalunga eminwe yâwe yâmanikaga,
n'omwêzi n'enenyêzi walemaga:

⁵ Omuntu aligi cici mpu wamuyibuka,
mwene-Adamu aligi ndi mpu wamushîbirira?

⁶ N'obwo wamujizire munyi hisungunu hyône kuli ba malahika,
wamuyambika ishungwè ly'irenge n'obukuze.

⁷ Wamujira mwâmi w'ebiremwa by'amaboko gâwe
byoshi wabihizire aha magulu gâge.

⁸ Ebibuzi n'enkafu, byoshi byoshi,
ciru n'ensimba z'omu irungu;

⁹ Enyunyi z'emalunga n'enfi z'omu nyanja,
n'eby'omu mîshi byoshi

¹⁰ Yâgirwa Nyamuzinda Nnâhamwîrhu,
izîno lyâwe lyàjîre irenge omu igulu lyoshi.

9

OLULANGA LWA 9A (cihabr. 9): Nyamuzinda Mucîranuzi Mushinganyanya.

1 Gwârhi omukulu w'abimbiza. Nzihwa y'omu karhêra erhi lulanga. Lulanga. Lwa Daudi.

² Yâgirwa Nyamuzinda,
nakukuza n'omurhima gwâni gwoshi,
namanyîsa ebirhangâzo byâwe byoshi.

³ We busîme na mwishingo gwâni,
nakuza izîno lyâwe, Nyakasane,
Nyamuzinda, Nn'emalunga.

⁴ Bulya abashombanyi bâni bayâsire, bashubira nyuma,
bajâjâbire banahungumuka embere zâwe.

⁵ Nêci, wampîre ecâzo n'olubanja,
watamala oku ntebe y'obwâmi,
we mutwî w'emmanja mushinganyanya.

⁶ Walembya entumva, walimbula n'ebigamba,

izîno lyâbo walizâza lwoshi oku nsiku n'amango.

⁷ Abashombanyi bahirigirha lwoshi lwoshi,
engabo zâbo wazishâba, n'aha bâli harhasigalaga cimanyîso.

⁸ Nyamuzinda yêhe ho ayôrha abà ensiku n'amango,
ajeberîze entebe yâge y'obwâmi mpu atwe emmanja.

⁹ Ye twîra igulu olubanja n'obushinganyanya,
anacîranulire amashanja n'oburhondekezi.

¹⁰ Mâshi Nyamuzinda abà lwâkiro lw'abadwîrhe barhindibuzibwa,
lwâkiro omu mango g'obulagîrire.

¹¹ We bacîkubagira abayîshi izîno lyâwe,
bulya orhalikirira abakulonza, Yâgirwa Nyakasane.

¹² Muzihire Nyamubâho ôbà omu Siyoni,
mubalire amashanja ebirhangâzo àjizire.

¹³ Bulya ye cîhôlera omukò, abayibusire,
omulenge gw'abagalugalu arhaguyibagira.

¹⁴ Yâgirwa Nyamuzinda, ombabalire,
olole oku abashombanyi badwîrhe bantindibuza,
onshugule omu mihango y'olufù;

¹⁵ Nderhe irenge lyâwe lyoshi,
omu mihango y'omunyere w'e Siyoni,
ncîshingire obucire bwâwe.

¹⁶ Amashanja g'abapagani garhogîre omu nyenga bàhumbaga,
omurhego bàrhegaga okugulu kwâbo kwagwârhwamwo.

¹⁷ Nyamuzinda acîmanyîsize, atwa olubanja;
agwâsa omunya-byâha omu mirimo y'enfune zâge.

¹⁸ Emihera eshubire ekuzimu,
aga mashanja goshi g'entumva gayibagire Nnâmahanga.

¹⁹ Bulya omukenyi arhayibagirwa lwoshi lwoshi,
obulangîlire bw'abanyi ntà mango bwankahirigirha.

²⁰ Zûka Nyamuzinda, omuntu ankahima;
amashanja g'abapagani gatwîrwe olubanja omu busù bwâwe.

²¹ Mâshi Nyakasane, obashûrhe ebihamba,
abapagani bamanye oku bali bantu nk'abandi.

10

OLULANGA LWA 9 B (cihabr. 10): Nyamuzinda Mushinganyanya ho ali

¹ Yâgirwa Nnâmahanga, cirhumire wabêra kulî,
cirhumire ocîfulika amango g'amalibuko?

² Oku omuhera gwacîbona, omukenyi arhindibuka,

agwârhwê omu bulyâlya bw'entimanya z'owâbo.

³ Omuhêra gunacishingire enyifinjo z'omurhima gwâgwô,
omuhubu kulogorha alogorha, anagayaguze Nyamuzinda.

⁴ Omu bucîbone bwâge omuhêra kwo guderha, mpu:
«Ntâ buhane; Nyamuzinda arhahabâ!» Zo nkengêro zoshi ezo.

⁵ Ngasi mango amâjira gâge kubêra gamubêra;
emmanja enyanya zimugera, arhankazirhimanya;
abashombanyi bâge boshi kumeshera abamesherakwo.

⁶ Anaderhe omu murhima gwâge, erhi:
«Nie ntadundwa; amâburha gâja oku gandi ntanabona malibuko.»

⁷ Akanwa kâge kayunjwîre malogorha n'obunywesi n'obulyâlya;
olulimi lwâge lurharhêngamwo oburhali buhanya n'obubî.

⁸ Y'oyo oshurhamire omu masheke,
acîfulisire mpu ayîrhe omwêru-kwêru;
amasû gâge gadwîrhe gahigira omuhanya.

⁹ Kwo acîfulika nka ntale omu bulumba bwâyo,
alingûze mpu alonze omuhanya ayehûkana;
amuyehûkane, amukululire omu murhego gwâge.

¹⁰ Anajê abundabunda, anashurhame,
omuhanya amugwe omu nfune.

¹¹ Aderhe omu murhima gwâge, erhi:
«Nyamuzinda ayibagire! Ahengwîre obusû bwâge,
arhanacidwirhi abona!»

¹² Yimuka, Nyamuzinda, Nnâmahanga,
olengeze okuboko kwâwe;
omanye wankayibagira abali omu bulagîrire.

¹³ Cankarhuma omuhêra gwagayaguza Nnâmahanga,
cankarhuma guderha omu murhima gwâgwô mpu arhabona?

¹⁴ Wêne obwîne, walolêrîze amalibuko n'emirenge,
mpu ohiyankirire omu nfune zâwe,
omukenyi we acîkubagira, we lwâkiro lw'enfûzi.

¹⁵ Shangula okuboko kw'omubî n'omuhêra;
obubî bwâge obuhane, burhacifâga bwabonesire.

¹⁶ Nyamuzinda ye Mwâmi w'ensiku n'amango,
amashanja g'abapagani gâhirigirha omu igulu lyâge.

¹⁷ Yâgirwa Nyamuzinda, oyumvîrhize omwîfinjo gw'abîrhôhye;
ozibuhye emirhima yâbo onayirhege okurhwiri.

¹⁸ Mpu lyo otwîra enfûzi n'odwîrhe arhindibuzibwa olubanja,
lyo n'omuntu warhengaga omu bidaka alekikâlîbuza abandi n'ebihamba.

11

OLULANGA LWA 10 (11): Omulangâliro gw'omushinganyanya

1 Oku mukulu w'abimbiza. Lwa Daudi.

Nyamuzinda ye lwâkiro lwâni.
Kurhi wakacimbwîra, mpu:
«Yâkira oku ntondo nka kanyunyi?»

² Ba nyankola-maligo abo bagosire emiherho,
badwîrhe bafôl'emyampi oku ngè
mpu balashire abantu b'emirhima nkana omu mwizimya.

³ Erhi eciriba cankahongoka,
cici omushinganyanya ankacibash'ijira?

⁴ Nnâmahanga omu ka-Nyamuzinda kâge katagatîfu,
Nyakasane oku ntebe yâge y'obwâmi omu malunga;
amasû gâge gadwîrhe galolêreza igulu,
engohe zâge zidwîrhe zasinza abâna b'abantu.

⁵ Nyamuzinda abona entimanya z'omwinjà n'omubî;
omurhima gwâge gushologorhwa na nyankola-maligo.

⁶ Mûshi emihera ayirhogeze amakala g'engulumira n'ecibiriti,
n'empûsi y'omuliro ebè co cigabi c'omu kabehe kâbo.

⁷ Bulya Nyamuzinda abâ mushinganyanya,
akunda n'obushinganyanya;
abantu b'emirhima mimâna bo bâbone obusû bwâge.

12

OLULANGA LWA 11 (12): Nyamuzinda ancize oku mihigo y'abantu babî

1 Oku mukulu w'abimbiza. Nzihwa y'omu lulanga lwa misî munâni. Lulanga. Lwa Daudi.

² Orhucize, Nyakasane, bulya abashinganyanya badwîrhe bahwa;
abemêzi badwîrhe bahirigirha omu bâna b'abantu.

³ Abantu badwîrhe barhebana bône na nnene:
nderho nnunu, mirhima ibirhi.

⁴ Mâshi Nyamuzinda aherêrekeze ngasi kanwa kaderha obunywesi,
ngasi lulimi lulyâlyanya.

⁵ Ngasi baderha, mpu: «Olulimi lwîrhu yo misî yîrhu,
kanwa rhujira, ye ndigi wankarhukulikira?»

⁶ Naye Nnâmahanga, erhi: «Amalibuko g'abazamba
n'emirenge y'abakenyi erhumire,

nkolaga nayimanga; abalonza obucire nabahêrezabwo.»

⁷ Ebinwa bya Nyakasane biri by'okuli,
kwo biri nka cûma ca marhale citule omu luganda,
nka masholo mashuke kali nda.

⁸ Yâgirwa Nyamuzinda, we rhuciza,
we warhulanga kuli er'iburha ensiku n'amango.

⁹ Abanya-byâha bazungulusire hoshi hoshi,
n'obubî bwarhalusire olugero omu bâna b'abantu.

13

1 OLULANGA LWA 12 (13): Kuhika mangaci, Yâgirwa Nyakasane?

¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Lulanga. Lwa Daudi.

² Kuhika mangaci wayôrha onyibagira, Nyakasane?
kuhika mangaci wanfulika obusû bwâwe?

³ Kuhika mangaci nayôrha ntimanya amalibuko omu murhima gwâni?
Kuhika mangaci omushombanyi wâni ayôrha ampima?

⁴ Lolâ, onshuze, Nyakasane Nyamuzinda, Nnâhamwîrhu!
Ommolekere amasû, ndek'ijir'îrò omu lufû.

⁵ Omushombanyi alek'iderha, erhi: «Namuhimire!»
Abanzi bâni balek'icîshinga babona njajâba.

⁶ Niehe bwonjo bwâwe ncîkubagira:
omurhima gwâni gucîshingire obucire bwâwe;
nyimbire Nyakasane oku minjà anjirire.

14

OLULANGA LWA 13 (14): Isirhe ly'omuntu orhîshi Nnâmahanga

¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Lwa Daudi

Omusirhe anakâderha omu murhima gwâge, erhi:
«Nyamuzinda arhahabâ!»
Bâcisherêzize, bàjira ebirhankaderhwa;
ntà muntu okola aminjà ocibabâmwo.

² Kurhenga emalunga Nyakasane adwîrhe asinza bene-Adamu,
mpu alole erhi bankacibonekanamwo ogwêrhe obukengêre,
ocidwîrhe alonza Nyamuzinda.

³ Boshi boshi bahabusire, oku banali boshi bàsherîre,
ntà muntu okola aminjà ocibabâmwo,

ntâye ciru n'ow'obufumu.

⁴ Ka barhakayumva,
abôla banyankola-maligo bakàmirangusa ishanja lyâni
nka kulya omuntu amirangusa omugati,
barhanashenga izîno lya Nyakasane?

⁵ Co cânarhume bajuguma n'obwôba buzira igwârhiro ly'ecôbà
kulya kubà Nyamuzinda ayôrha abâ n'iburha ly'omushinganyanya.

⁶ Kâli mwêhe mpu mwashekera ihano ly'omunyi,
n'obwo Nyamuzinda ye lwâkiro lwâge!

⁷ Owabona obucire bw'Israheli buhubuka e Siyoni!
Mango Nyakasane àgalula olubaga lwâge ekà,
Yakôbo acîshinga, Israheli asîme!

15

OLULANGA LWA 14 (15): Omwîra wa Nnâmahanga

1 Lulanga. Lwa Daudi.

Yâgirwa Nyakasane, ndi wankabêra omu bwâmi bwâwe;
Ndi wankatwa ecirâlo oku ntondo yâwe ntagatîfu?

² Ow'olugendo lwimâna n'ojir'ebishingânîne,
n'oderha eby'okuli nk'oku binali omu murhima gwâge;

³ Orhagamba ndi omu lulimi lwâge,
Orhajirira wâbo kubî, arhanajacira mulungu wâge.

⁴ Anagayaguze omuherêra,
akenge abarhînya Nyamuzinda.
Ebi acîgashiraga,
arhankacibigashûla, ciru ankahona;

⁵ Arhahogeza bunguke,
arhanalya mpyûlo mpu aheze omwêru-kwêru.
Oyôrha ntyo, ntà mango ankahuligana.

16

OLULANGA LWA 15 (16): Nyakasane ye Mwîmo gwâni

¹ Lwa Daudi.

Yâgirwa Nyamuzinda, onnange,
bulya we lwâkiro lwâni.

² Nabwîzire Nnâmahanga, nti: «We Nyakasane,
Nnâhamwîrhu, buzira we ntà kwinjà».

³ Abimâna bali omu cihugo,
bo Nnâmahanga arhonya.

⁴ Abandi bashiga abazimu,
kuyushûla bacîyûshûlira obuhanya.
Barhakabona nahuma omu mwamba gw'embâgwa zâbo,
barhakâyumva mpu amazîno gâbo gampisire ekanwa.

⁵ Waliha Nyamuzinda, we cigabi câni c'omwîmo,
we na kabehe kâni,
we gwêrhe obuzîne bwâni omu maboko gâwe.

⁶ Olugero bântambagizagyamwo lwangerîre oku nsîmire,
ecigabi câni c'omwîmo ciri cinjà.

⁷ Ayâgirwe Nyakasane ôkampà ihano,
ciru n'obudufu nanyumve ihano lyampubuka omu ndubi y'omurhima.

⁸ Amasû gâni gayôrha gasinza Nyakasane ngasi mango,
kulya kubà andi ebulyo, ntankahuligana.

⁹ Co cirhumire omûka gwâni gusîma n'omûka gwâni gucishinga;
ciru n'omubiri gwâni guluhûsire omu murhûla.

¹⁰ Bulya orhankalikirira omûka gwâni omu kuzimu,
orhankanaziga omwîra wâwe abolera omu nshinda.

¹¹ Wanyêreka enjira y'akalamo,
obwimâna bw'amasîma omu kubona obusû bwâwe,
ekulyo kwâwe, mwîshingo gw'ensiku n'amango.

17

OLULANGA LWA 16 (17): Omulenge gw'omwêru-kwêru odwîrhe walibuzibwa buzira kumanya ecirhumire

¹ Musengero. Gwa Daudi.

Yâgirwa Nyamuzinda, oyumvîrhize omwêru-kwêru,
oyumve endûlù yâni; orhege okurhwiri,
oyumvîrhize omusengero gwâni
gwahubuka omu kanwa karhalyalyanya.

² Olubanja lwâni lutwirwe embere zâwe;
amasû gâwe gabwîne oku ndi mwêru-kwêru.

³ Wanalola omu ntimanya z'omurhima gwâni onantangule budufu;
wanantangula: orhankambonamwo bubî.

⁴ Akanwa kâni karhakola maligo nka kula abantu bajira;
oluderho lw'ekanwa kâni nalulanzire.

⁵ Olugendo lwâni lurharhenga omu njira z'amarhegeko gâwe,
ntà mango amagulu gâni gajajâba.

⁶ Nkulakire, kulya kubà onyumva,
Yâgirwa Nnâmahanga; ontege okurhwiri,
oyumve eci naderha.
⁷ Oyerekane obwonjo bwâwe,
we ciza abalongeza olwâkiro omukulyo kwâwe;
obalîkûze oku babisha bâbo.

⁸ Onnange nka mbonyi y'isù,
onfulike omu kwaha kwâwe.
⁹ Onfulike emihera ekantindibuza;
ondîkûze oku bashombanyi bâni bangosire bakâlonza okunyîrha.
¹⁰ Amashushi gâbafunisire emirhima;
akanwa kâbo nderho za bucîbone kaderha.
¹¹ Badwîrhe banyunja banakola bangosire;
banniolire amasù mpu bannambike oku idaho
¹² Owababona anamanya mpu ntale elingûzize ensimba yalya
mpu câna ca ntale cishurhamire omu bulambo bwâco.

¹³ Baduka Nyakasane, omujeyo, omushûrhe oku idaho;
n'engôrho yâwe olîkûze obuzîne bwâni omu maboko g'Omuhera.
¹⁴ Okuboko kwâwe kundîkûze kuli eyo mifù, Yâgirwa Nyakasane,
bulya eyo mifù ecigabi câbo c'obuzîne coshi eco en'igulu.

Enda zâbo oziyunjuze n'ebi wababikiraga,
abâna bâbo bayigurhe, basigîre abinjikulu bâbo ebisigaliza.
¹⁵ Niehe omu bushinganyanya, nayishibona obusù bwâwe;
aha kuzûka, nyishiyigurha nkusinzakwo.

18

OLULANGA LWA 17 (18): Omunkwa gwa mwâmi Daudi

¹ *Gwârhi omukulu w'abimbiza. Lwa Daudi, mwambali wa Nyamuzinda, àyimbiraga Nyakasane ebinwa by'olu lwimbo amango Nnâmahanga àmulîkuzagya omu maboko g'abanzi bâge n'aga Saulu.*

- ² Anaciderha, erhi: Nkusîma Nyamuzinda, we misî yâni;
³ Nyakasane, we lwâla nsimikirakwo, we lugerêro lwâni, we mufungizi wâni. Nyamuzinda Nnâhamwîrhu, we lwâla nyâkiramwo; we mpenzi yâni, w'ihembe ly'obucire bwâni, we lugerêro lwâni.
⁴ Nalakîre Nyamuzinda, olya okayagirwa! andîkûza oku bashombanyi bâni.
⁵ Emigozi y'olufù yanziriringa, enyîshi z'omu kuzimu zanyôbohya.
⁶ Emigozi y'omu kuzimu yanzunguluka, emirhego y'olufù yangorha.
⁷ Omu malibuko gâni nalakira Nyakasane, nâyambaza Nyamuzinda Nnâhamwîrhu; àyumva izù lyâni omu bwâmi bwâge n'omulenge gwâni gwahika omu marhwiri gâge.
⁸ Igulu lyanacidirhimana lyâgeramwo omusisi, ensimikiro y'entondo yâdundagana, yâdirhimana kulya kubà anakunîre.
⁹ Omugî gwatumbûka omu mazûlu gâge, engulumira y'omuliro omu kanwa kâge, amakala

g'amasèsè gàmurhengamwo.

- ¹⁰ Anaciyûnamya amalunga, àyandagala, ecitù ciru ciru aha magulu gâge.
- ¹¹ Ashonerakwo kerubi, àbalala, ajà alembêra oku byûbi by'empûsi.
- ¹² Anacijira omwizimya gwàshuba cishûli câge, ecirâlo câge gwo mwizimya gw'amîshi n'ebitù bîru bîru.
- ¹³ Obulangashane bwamoleka embere zâge, n'ebitù byàhirigirha, byàrhenga-mwo olubula n'amakala g'amasèsè.
- ¹⁴ Obwo Nyamuzinda anacilaza emalunga, n'izù ly'Ow'enyanya lyâyumvikana
- ¹⁵ Anacilasha emyampi yâge, àbashandabanya, àlîka emilazô yâge, àbalibisa.
- ¹⁶ Okuhandi enshôko z'amîshi zàbonekana, n'ebiriba igulu lisimikirakwo byàfûnuka, erhi mirongwè yâwe erhuma, Yâgirwa Nyakasane, erhi mûka gw'obukunizi gw'omu izûlu lyâwe gurhuma.
- ¹⁷ Anacilambûla okuboko kwâge kurhenga enyanya, angwârha, ankûla aha amîshi gazungulira.
- ¹⁸ Anciza omu maboko g'omushombanyi mudârhi, andîkûza oku banzi bâni bandusha misî.
- ¹⁹ Bantêra olusiku lw'obuhanya, ci Nyakasane ashuba lwegemero lwâni.
- ²⁰ Anfumya, àmpêka ahagalihire; ànciza, bulya kurhonya antonya.
- ²¹ Nyakasane anjirire nk'oku obushinganyanya bwâni bukwânîne, ampembera obucêse bw'amaboko gâni.
- ²² Bulyâla nashimbire enjira za Nyakasane, ntanahemukaga nti ngomere Nnâhamwîrhu Nyamuzinda.
- ²³ Amarhegeko gâge goshi gayôrha gamba ebusù, n'obulonga bwâge ntaleka kwabujira.
- ²⁴ Mbà mwimâna embere zâge, nnancîlanga oku kubî.
- ²⁵ Naye Nyakasane anjirire nk'oku obushinganyanya bwâni bunakwânîne. angerera oku bucêse bw'amaboko gâni omu masù gâge.
- ²⁶ N'omuntu mwinjà ôbà mwinjà, n'omwimâna ôbà mwimâna.
- ²⁷ Ôbà mwêru-kwêru n'omwêru-kwêru, ci endyâlya kuyengehula oyiyengehula.
- ²⁸ Nêci we ciza olubaga lw'abîrhôhye, onahonye amasù g'abacîbona.
- ²⁹ We kamole kâni, Yâgirwa Nyakasane, Nnâhamwîrhu Nyamuzinda ye molekera omwizimya gw'amasù gâni.
- ³⁰ Bulya n'oburhabâle bwâwe nangere omu lugamba lw'abanzi ! na nka rhuli rhwêne Nnâhamwîrhu Nyamuzinda nambalale olugurhu.
- ³¹ Enjira ya Nyamuzinda ebà nyimâna, n'akanwa ka Nyakasane karhabâmwo kubirhi; abà mpenzi ya ngasi omuyâkiraho.
- ³² Ndigi oli Nyamuzinda aha nyuma za Nyakasane, Ndi oli lwâla aha nyuma za Nnâhamwîrhu Nyamuzinda?
- ³³ Ye Nyamuzinda onzibuhya, ye yumanyanya enjira yâni.
- ³⁴ Ye lembuhya amagulu gâni nk'ag'enshagarhi, ananyimanze omu malunga.
- ³⁵ Ye yigîriza enfune zâni okulwa, n'amaboko gâni okufôla omuherho gw'amarhale.
- ³⁶ Wàmpîre empenzi yâwe eciza, wanangwârha n'okuboko kwâwe kulyo; wankuza n'okubukombêzi bwâwe.
- ³⁷ Olugendo lwâni walugalihiza enjira, n'amagulu gâni garhajajâba.
- ³⁸ Nashimbulula abashombanyi bâni, mbagwanyanye ntâgaluke ntajibahungumula.
- ³⁹ Nabashûrha bayabîrwe kuyimanga, bâhirima aha magulu gâni
- ⁴⁰ Wanzibuhize omu ntambala, engabo zâli zintezire wazifunyira omu masù gâni.
- ⁴¹ Abashombanyi bâni wabayandûkakwo, bàmpindulira omugongo; abanzi bâni nabaherêrekeza
- ⁴² Banaciamagala, ci barhabonaga owankabaciza; bàyâkûza Nyakasane, àrhabashuzagya!

- ⁴³ Nabatuntuma nka katulo kayehulwa n'empûsi, nabakandagira nka bajondo b'omu njira.
- ⁴⁴ Wancizize obugoma bw'olubaga, wananyîmika mwâmi w'amashanja, abantu ntâli nyishigi bânshiga.
- ⁴⁵ Abâna b'abantu b'ihanga bândimîriza, bakayumva akanwa kâni ho na halya banakajira.
- ⁴⁶ Abâna b'abantu b'ihanga bahirimire, barhenga omu birâlo bâli bayâkiremwo erhi badwîrhe bajuguma.
- ⁴⁷ Ayâgirwe Nyakasane, luyagirwe Olwâla lwâni, aj'irenge Nyamuzinda, Muciza wâni.
- ⁴⁸ Nyamuzinda ompôlera, ye lambika amashanja g'abantu aha magulu gâni.
- ⁴⁹ We ndîkûza oku babisha bâni, onarhume nahima engabo zintêzire; onandîkûze oku muntu w'ebikanyâli.
- ⁵⁰ Nêci, nâni nakâderha irenge lyâwe omu mashanja, Nyakasane, nâkayimba izîno lyâwe.
- ⁵¹ We rhuma mwâmi wâwe ahima okusômerîne, onarhonya omushîgwa amavurha wâwe, ye Daudi n'iburha lyâge omu myâka n'emyâka.

19

OLULANGA LWA 18 (19): Nyamubâho Izûba ly'obushinganyanya

1 Gwârhi omukulu w'abimbiza. Lulanga. Lwa Daudi.

- ² Amalunga gaganîra irenge lya Nyamuzinda, n'enkuba ederha emikolo y'eminwe yâge.
- ³ Olusiku lushambâlira olundi lusiku, n'obudufu bubwîra obundi budufu.
- ⁴ Lirhali iderha birhanali binwa, izû lyabyo lyankabula bwayumvibwa:
- ⁵ Izû lyabyo lilumîre igulu lyoshi, n'enderho zâbo zihisire ngasi aha igulu lihekera. Eyo nyanya yo àyubakira izûba icumbi,
- ⁶ Nalyo, nka muhya-mulume warhenga omu k'obuhya, lisima okushimba enjira yalyo nka ntwâli.
- ⁷ Lishoshôkera oku mpekà y'emalunga, lihike bulibirha oku yindi mpekà, na ntâco cankacîfulika idûrhu lyâlyo.
- ⁸ Amarhegeko ga Nyamuzinda gabà mimâna, gazibuhya omurhima; akanwa ka Nyamuzinda kabà k'okuli, kabwîriza ecidâga obugula.
- ⁹ Amarhegeko ga Nyamuzinda gashingânîne, gasîmîsa omurhima akanwa ka Nyamuzinda kulangashana kalangashana, kabà kamole k'amasû.
- ¹⁰ Okurhînya Nyakasane bubà bucêse, kuyôrha ensiku n'amango; emmanja za Nyakasane zibà z'okuli zoshi zoshi zishingânîne.
- ¹¹ Zanacîfinjwa kulusha amasholo kulusha amasholo gacîre bwenêne; galushire obûci obununu, ciru n'enshongôle y'obûci.
- ¹² Naye mwambali wâwe go gamuyigîriza, kali kamalo kanene okugashimba.
- ¹³ Ndi wankamanya amabî gâge? Ombabalire ngasi bubî bucînfulisiremwo.
- ¹⁴ Obucîbone nabwo obulangekwo mwambali wâwe, bulek'impîma! Ntyo mbè muntu mwimâna, na mwêru-kwêru oku câha cinene.
- ¹⁵ Mâshi enderho z'ekanwa kâni zikusîmîse, n'entimanya z'omu murhima gwâni embere zâwe, Nyakasane Nyamuzinda, ntebo yâni na Muciza wâni.

20

OLULANGA LWA 19 (20): Nyamuzinda aciza mwâmi

¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Lulanga. Lwa Daudi.

² Mâshi Nyakasane akuyumvirhize omu lusiku lw'amalibuko, izîno lya Nyamuzinda wa Yakôbo likulange!

³ Akurhumire oburhabâle kurhenga ebwâmi bwâge butagatîfu anakulange kurhenga e Siyoni.

⁴ Ayibuke entûlo zâwe zoshi, anasîme enterekêro yâwe.

⁵ Akushobòze eci omurhima gwâwe gucîfinja, anakurhabâle obone ehi olonza hyoshi.

⁶ Mâshi rhucîshingire okuhimana kwâwe, rhunashûrhire izîno lya Nnâhamwîrhu Nyamuzinda engoma. Nyakasane ayumvîrhîze ensengero zâwe zoshi!

⁷ Lêro nkola manyire oku Nyakasane aciza omushîgwa-mavurha wâge; kurhenga ebwâmi bwâge butagatîfu bw'omu malunga amuyumvîrhiza, omu kurhwalihya okuboko kwâge mpu kuhimane.

⁸ Baguma ngâlè zâbo bacîkubagira, abandi endogomi zâbo; rhwêhe izîno lya Nyakasane Nnâhamwîrhu Nyamuzinda lya rhucîkubagira!

⁹ Bôhe bahimirwe banahirima, nîrhu rhuli bwimanga rhunazibuhire!

¹⁰ Nyakasane, fungira mwâmi; orhuyumvîrhize olusiku rhwakubirikira.

21

OLULANGA LWA 20 (21): Okuvuga omunkwa oku minjà Nyakasane àjirîre mwâmi

1 Gwârhi omukulu w'abimbiza. Lulanga. Lwa Daudi.

² Yâgirwa Nyakasane, mwâmi adwîrhe acîshingira emisî yâwe, oburhabâle bwâwe bumuyunjuzize mwishingo.

³ Wâmushobòzize eci omurhima gwâge gucîfinja, orhanabulaga bwayumvîrhiza omusengero gw'akanwa kâge.

⁴ Wanacimuhà obwangà burhajirwa na wundi, wamuyambika ishungwè ly'amasholo oku irhwe.

⁵ Akushenga obuzîne, wamuhabwo, wayûshûla ensiku z'akalamo kâge kuhika ensiku n'amango.

⁶ Oku burhabâle bwâwe irenge lyâge liri linji, wamuhîre obukuze n'obulangashane.

⁷ Nêci, wamuhîre obwangà bw'ensiku n'amango, wamusîmîsa n'obusîme bw'omu masû gâwe.

⁸ Bulya mwâmi acîkwîkubagîre Nyakasane, arhankahuligana kulya kubà arhabirwe n'enshòkano y'Ow'Enyanya.

⁹ Okuboko kwâwe kwâhika oku bashombanyi boshi, okulyo kwâwe kwâgwârha abanzi bâwe boshi.

¹⁰ Wàbajira nka cibêye cayâka olusiku wacyîerekana, Nyakasane abaherêrekeza omu bukunizi bwâge; n'omuliro gwabamirangusa.

¹¹ Iburha lyâbo waliherêrekeza en'igulu, n'ishanja lyâbo wâlikaga omu bâna b'abantu.

¹² Ciru bankaja migabo y'okukujira kubî, ciru bankajira amenge, barhankakuhasha.

¹³ Nêci, wabalibisa, wabafôlera omuherho gwâwe.

¹⁴ Baduka, Nyakasane, omu buhashe bwâwe: rhuyimbe rhunakuze oburhwâli bwâwe.

22

OLULANGA LWA 21 (22): Amalibuko n'obulangâlire bw'omushinganyanya

¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Oku «burhwâli bw'omucêracêra. » Lulanga. Lwa Daudi.

² Yâgirwa Nyamuzinda, Nyamuzinda wâni, kurhi wandekêrîre? Oli kuli n'omusengero n'omulenge gw'izû lyâni.

³ Yâgirwa Nyamuzinda wâni, namâlaka omulenge mûshi, orhananyumvîrhîzi, nnandwîrhe nalira budufu, orhanatwa ihuzihuzi.

⁴ Ocîbêrîre omu ndâro yâwe, mwo Israheli akuhêra irenge.

⁵ We bashakulûza balangâlîre; bàkulangâlira, nâwe wâbaciza.

⁶ Erhi bàkuyâkûza, bàcira, erhi bacîkwikubagira, barhacitulutûmbaga.

⁷ Niehe ndi muvunyu, ntali muntu: ndi mugalugalu omu bîrhu, ndi ikundwe omu lubaga.

⁸ Ngasi wambona erhi anangayaguza, abande ennani, adunde irhwe.

⁹ Mpu: Nyakasane amucizagye, obwo ye akacîkubagira; amulwîrage, bulya kuzigira amuzigira.

¹⁰ Arhali wundi wankûlaga omu nda ya nyâmà, ci wêne, wandera n'omurhûla erhi ndi oku ibêre

¹¹ Kurhenga aha kuburhwa mbà wâwe nieshi, wêne Nyamuzinda wâni kurhenga omu nda ya nyâmà.

¹² Mâshi, orhanje kuli, obu narhindibuka, yegera hôfi, bulya ntagwêrhi murhabâzi.

¹³ Ndi butumirhwa n'empanzi mwandu mwandu, ensimba z'e Bashâni zamânzunguluka.

¹⁴ Zidwîrhe zanyânira emalanga, nka ntale yatula yanabinja mpu ndîbwe.

¹⁵ Namâbulajika nka mîshi, namâjonjolekana orhuvuha. Omurhima gwâni gwamâjonga nka nsinde, gwamâhirigirha omu nda.

¹⁶ Namâyumûka omumiro nk'isèsè, n'olulimi lwamânanîra ebiraka.

¹⁷ Orhubwa rhungulusire mwandu mwandu, omulongo gw'enkola-maligo guntêzire.

¹⁸ Bantuzire amaboko n'amagulu, banaganja orhuvuha rhwâni rhwoshi.

¹⁹ Badwîrhage bampengûza, banammôlera amasû: emyambalo yâni bayigabanyire, n'ecirondo câni baciyeshire cigole

²⁰ Mâshi, Yâgirwa, orhacilegerere, okanye, ontabâle

²¹ Yâgirwa Nyamuzinda, obuzîne bwâni oburhenze oku ngôrho, omanyè nankalumwa n'akabwa.

²² Onkûle omu kanwa k'entale, n'obunyi bwâni oburhange oku mahembe g'embogo.

²³ Nâlumîza irenge ly'izîno lyâwe ekarhî ka bene wîrhu, nnankukuze omu ndêko y'olubaga.

²⁴ Mwe murhînya Nyakasane, kuzagyi ye, we iburha Iya Yakôbo wêshi, omuhè irenge. Iburha ly'Israheli lyoshi limoyôbôhe.

²⁵ Kulya kubà arhankengulaga, arhanagayaguzagya omusengero gw'omunyi arhananfulikaga obusû bwâge, ci erhi nkaz'imuyâkûza, ànyumvîrhiza.

²⁶ We nâkaziha irenge omu ndêko nkulu, nâjirire eciragâne embere z'abakurhînya.

²⁷ Abakenyi nabo bâlya banayîgurhe, n'abalongereza Nyakasane, kukuza bâmukuza, emirhima yâbo elame ensiku n'amango.

²⁸ Igulu lyoshi lyâkengera Nyakasane, linabè ye lishiga, n'emilala y'amashanja goshi yâfukama embere zâge, emuharâmye.

²⁹ Bulya Nyakasane ye Nn'obwâmi, yêne ye Nyamwagirwa w'amashanja;

³⁰ Yêne yêne baharâmya abayûbaka igulu n'abadwîrhe bajà omu idaho, bamuyûnamire.

³¹ Iburha lyâni ye lyâkolera; Amashanja gânacibwîrwe obwonjo bwa Nyakasane.

³² N'iburha lyâyisha libwîrwe obushinganyanya bwâge, mpu: «Lolagi emikolo ya Nyakasane».

OLULANGA LWA 22 (23): Lungere mwinjà

¹ Lulanga. Lwa Daudi. Nyakasane ye lungere onyâbula, ntâco ndagîrêrekwo.

² Anampugire omu bulambo bw'akahasi kinjà; anampise aha nshôko y'amîshi naluhûkira.

³ Ho n'omurhima gwâni gwabombêrera; Ye ndwîrhe omu njira nnungêdu; erhi izîno lyâge lirhuma.

⁴ Ciru nankahonera omu kabanda k'omwizimya ntà mabî nyôbohire, bulya rhwembi rhunali. Akarhi kêwe n'obuhiri bwâwe bindi hôfi; byo bidwîrhe byantûliriza.

⁵ Wanteganyiza ecîbo c'ebiryo, erhi n'abashombanyi bâni badwîrhe basinza. Irhwe lyâni wamâlumbamba mavurha, n'akabehe kêni kayunjwîre cinyôbwa.

⁶ Iragi n'okubêrwa binkulikîre, ngasi lusiku lw'obuzîne bwâni. Omu mwa Nyakasane ncîbêrîre, ensiku n'amango.

24

OLULANGA LWA 23 (24): Obugashânize bw'okujà omu cirhînyiro

¹ Lulanga. Lwa Daudi.

Igulu n'ebibâmwo byoshi bibà bya Nyakasane, Ye Nn'amahanga goshi n'ebiremwa byâgo byoshi.

² Ye walijeberezagya oku ndêko y'enyanja, àliyûbaka analizibuhya oku maliba g'enyîshi.

³ Ndi wankarheremera oku ntongo ya Nyamuzinda, erhi ndi wankabêra omu bwâmi bwâge butagatîfu?

⁴ Omuntu w'amaboko mêru-kwêru n'ow'omurhima gucîre, olya orhahîra omurhima gwâge oku by'obunywesi, orhanalahira binyoma.

⁵ Oyo ye wâgishwe na Nnâmahanga, anacîranulirwe bwinjà na Nyakasane Muyôkozi wâge.

⁶ Eryo lyo iburha ly'abamulonza, iburha ly'abalonza okubona obusû bwa Nyamuzinda wa Yakôbo.

⁷ Mwe nyumvi, yimuki, yimuki, mwe nyumvi z'ensiku n'amango: hundusi Mwâmi w'irenge.

⁸ «Ye ndi oyo Mwâmi w'irenge?» «Ye Nnâmahanga cîri-misî, ntwâli, ye Nyakasane ohima entambala.»

⁹ Mwe nyumvi, yimuki, yimuki, mwe nyumvi z'ensiku n'amango, hundusi mwâmi w'irenge.

¹⁰ «Ye ndi oyo mwâmi w'irenge?» «Nyamuzinda w'Emirhwe: yêne ye mwâmi w'irenge.»

25

OLULANGA LWA 24 (25): Omusengero omu malibuko

¹ Lwa Daudi.

Emund'oli yo nyêrekîze omurhima gwâni, Yâgirwa Nnâmahanga.

² Wêne ncîkubagîre: orhambonesagya nshonyi, abashombanyi bâni bakanacishinga.

³ Bulyâla omu bantu bacîkwikubagira ntâye enshonyi zibumba, bo zâbumba balya bavuna n'olucâli akanwa bàdesire.

⁴ Yâgirwa onanangule aha emirimbwa yâwe egera, onanyigîrize oku enjira zâwe zigenda.

⁵ Ongeze omu njira y'okuli kwâwe onanyigîrize, bulya wêne we Nyamuzinda we na mufungizi wâni.

- ⁶ Yâgirwa, kengêra obwonjo oyôrha ôbà; kengêra olukogo lwâwe lwa kurhenga mîra.
- ⁷ Yâgirwa, orhagerêrezagya ebyâha najiraga erhi ndi murhò, onkengêre erhi nie Yâgirwa, obwonjo bwâwe n'obwinjà bwâwe burhumire.
- ⁸ Nyakasane abà mwinjà abà na mwimâna co cinarhuma ahabûla abanya-byâha.
- ⁹ Abantu bîrhôhye omu njira y'obushinganyanya abageza, abacirhohya bo amanyîsa enjira yâge.
- ¹⁰ Enjira za Nyakasane zoshi bubà burhonyi n'oburhabêsha, oku bantu bashimba omulagi gwâge n'amarhegeko gâge.
- ¹¹ Yâgirwa Nyakasane, izîno lyâwe lyoki lyarhuma wakûla ecâha câni, caluzire kuligo. ¹² Ndi olyâla orhînya Nyakasane? Yêne àmubwîriza njira ehi acîshoga.
- ¹³ Akolaga ayôrha ali mugale, n'iburha lyâge lihâbwe ecihugo.
- ¹⁴ Nyakasane abamurhînya abajîsa mahwe, bo anayêreka ebi àli abalaganyize.
- ¹⁵ Nyakasane yêne nyôrha ndolakwo, bulya yêne ye kûla amagulu gâni omu kasirha.
- ¹⁶ Ndolakwo obwonjo bwâni bukugwârhe, Lolà oku ndi kahumba nnampanyagîre.
- ¹⁷ Nkûla ogu mutula emurhima, onantenzemwo ebi bihamba.
- ¹⁸ Lolà oku mpanyagîre, lolà oku mbabîre, nkûlira n'ebyâha byâni byoshi.
- ¹⁹ Langîra abashombanyi bâni: mpu baluga wâni! Alà n'enshombo bandwîrhekwo!
- ²⁰ Olange iroho lyâni onandîkûze, enshonyi zakanambumba namânakuyâkiraho.
- ²¹ Okubà mwêru-kwêru n'okurhalyalyanya byo byananga, bulya we ncîkubagîre.
- ²² Nnâmahanga mâshi, okûle Israheli omu mbaka alimwo zoshi.

26

OLULANGA LWA 25 (26): Omusengero gw'omushinganyanya

- We wantwîra olubanja Yâgirwa, bulya ntalyâlyanya ntanadandabagana, bulya Nyakasane ye nyôrha mpizirekwo omurhima.
- ² Ontangule, Yâgirwa, onyenje obone, onjè emurhima, onanje omu nsiko, olole.
- ³ Obwinjà bwâwe burhantenga omu masù, nâni niene ntarhenga omu njira y'okunali kwâwe.
- ⁴ Ntatamala ahâli ababî, ntanaja omu ndêko y'endyâlya.
- ⁵ Ntakwirirwa endêko y'enkola-maligo, ntatamala ahâli encuku.
- ⁶ Obwêru-kwêru go mîshi ncîkalaba, ntanahwa ntakeya aha luhêro lwâwe, Nyamwagirwa.
- ⁷ Kuderha nti inmanyîse irenge lyâwe n'obwâlagale nnamanyîse abandi ebisômerîne byâwe byoshi.
- ⁸ Yâgirwa ntahimwa kurhonya eciriba c'enyumpa yâwe, n'ahantu irenge lyâwe lihanda.
- ⁹ Iroho lyâni orhaliganjiraga haguma n'ery'abanya-byâha, n'obuzîne bwâni orhabuhiraga haguma n'abahuma omukò.
- ¹⁰ Amaboko g'abôla oku gayunjwîre kubî, n'okulyo kwâbo kudwîrhe entûlo.
- ¹¹ Niehe mwo ngera omu njira y'obwêru-kwêru, ondîkûze onambabalire.
- ¹² Okugulu kwâni njira ya cidekêra kuyimanziremwo, nâkazikuliza Nyakasane aha abantu bali.

27

OLULANGA LWA 26 (27): Oku muntu oli hôfi ha Nnâmahanga ntà còbà

- ¹ Lwa Daudi.

Nyakasane ye kamole ye na kucira kwâni: ndi nacyôboha? Nyakasane ye lwâkiro lwâni: ndi wampiramwo ecikango?

² Erhi enkola-maligo zacyisha mpu zimmire mugumagumà, abo babisha banabè bo bahenanguka bajè oku idaho.

³ Ciru bakantulakwo entambala, ngwêrhe aha ncîkubagîre.

⁴ Kantu kaguma konene nsengîre Nnawîrhu, kanali k'aka: nti mbêre nâni omu bwâmi bwa Nyakasane ensiku zoshi z'obuzîne bwâni, lyo ncîshingira oburhonyi bwa Nyakasane, ndole n'oku ndâro yâge.

⁵ Bulyâla omu mwâge anfulika olusiku najakwo olubanja, yo ànfulika enyuma z'ecirhebo c'omu mwâge, anannengereze oku ibuye.

⁶ Nkolaga ndengerîre oku nyanya z'ababisha bandi eburhambi. Niono nkola nârherekêra omu mwâge enterekêro y'omwîshingo, nayimbira Nyakasane nnamuzihire.

⁷ Nyakasane yumva oku nayâkûza, mbêra nâni obwonjo, oyumve oku nakubwîra. ⁸ Wêne omurhima gwâni gulikwo, amasù gâni wêne galonza, nti obusù bwâwe nâni mbulolekwo, Muciza.

⁹ Orhabunfulikaga orhanayôzagya mwambali wâwe omu burhè bwâwe, wêne we burhabâle bwâni orhandikiriraga orhacidêkereraga, Nnâmahanga, Muciza wâni.

¹⁰ Ciru larha na nyâmà bakandekêrera, Nnâmahanga yêhe arhakandeka. ¹¹ Ondangûle enjira zâwe, Yâgirwa, onampire omu njira edêkerîre, bulyâla abanshombire ho bali.

¹² Orhankwêbaga omu nfune z'abashombanyi bâni, bulyâla abahamirizi b'obunywesi bakola bayimanzire, nie banayimangire barhanammirira marhî.

¹³ Ncîkêbirwe nti nâbà nciri omu igulu ly'abazîne, nambone oku Nyakasane kuhâna abâna.

¹⁴ Osengere Nyakasane onazibuhe, ohire omurhima omu nda, onacîkubagire Ye!

28

OLULANGA LWA 27 (28): Amingingo n'okuvuga omunkwa

¹ Lwa Daudi.

Yâgirwa w'ono nayâkûza; omanyè wafuka amarhwîri, mâshi Kabuye kâni; bulyâla erhi wakabula bwanyumva, nânashusha abacôcobera omu mwîna.

² Yumvîrhiza guno musengero gwâni, yumva kuno nakubirikira; lolà oku ndengerize amaboko ebwa ngombe yâwe ntagatîfu.

³ Omanyè wampêka omu nsânya haguma n'abanya-byâha, haguma n'enkola-maligo; balyâla babwîra abâbo mpu murhûla, n'obwo bagwêrhe obubî omu murhima.

⁴ Obatwîre nk'oku ebijiro byâbo bikwânîne, n'oku obubî bw'ebyâha byâbo budesire, obashobôze ebiringânîne emikolo y'enfune zâbo, ebijiro byâbo bibashubirekwo.

⁵ Obûla barhashîbirira emikolo ya Nyakasane, barhanashîbirira obushanja bw'enfune zâge, Nyakasane arhang'ibashandabanya buzira kucibashubiza haguma.

⁶ Nyakasane ayâgirwe obu ayumvîrhîze izù ly'omusengero gwâni.

⁷ Nyakasane ye buzibu bwâni ye na mpenzi yâni! Yêne omurhima gwâni gwàli gucîkubagire ananyumva.

⁸ Nyakasane ye buzibu bw'olubaga lwâge, ye na lwâkiro lw'okuciza omushîge wâge.

⁹ Ocizagye olubaga lwâwe onagishe omwîmo gwâwe, bayâbulè onakaz'iyôrha obashokolera ensiku n'amango.

29

OLULANGA LWA 28 (29): Olwimbo kuli Nyamuzinda Nnankubâ

¹ Lulanga. Lwa Daudi.

Mukazirhûla Nyakasane, bene Lungwè we,
Mukazirhûla Nyakasane irenge n'obukulu.

² Mukazirhûla Nyakasane irenge likwânîne izîno lyâwe, mukaziharâmya Nyakasane n'omwambalo gukwânîne.

³ Izù lya Nyamuzinda lirhalusire ery'amîshi, Nyamuzinda Nnâmahanga akûngwîre: amîshi manji-manji gacîhambage.

⁴ Izù lya Nyakasane obuhashe lijira wâni! Izù lya Nyakasane lirhaluga wâni!

⁵ Izù lya Nyakasane linahongole enduluma, Nyakasane anahongole enduluma z'e Libano.

⁶ Anarhume ecihugo ca Libano cahama nka mutwîrà arhume na Siriyoni ahama nka kanina ka mbogo.

⁷ Izù lya Nyakasane linamanule engulumira y'omuliro.

⁸ Izù lya Nyakasane linadirhimanye irungu, Nyakasane anageze irungu lya Kadesi mw'omusisi.

⁹ Izù lya Nyakasane linakube emirhi lisige emizirhu bûmu-bûmu: n'omu ngombe yâge boshi kwo baderha, mpu: Aj'irenge!

¹⁰ Nyakasane atamîre agandâza kurhaluka ecihonzi, Nyakasane ye wanayôrha ayîmire ensiku n'amango.

¹¹ Nyakasane ye wâyîsh'ihà olubaga lwâge emisî, Nyakasane ye wâyîsh'igisha ishanja lyâge omu kulihà. omurhûla.

30

OLULANGA LWA 29 (30): Omunkwa gw'omuntu ofulumusire akâga k'okufà

¹ Lulanga. Lwimbo lw'omugisho gw'aka-Nyamuzinda. Lwa Daudi.

² Nkola naderha aminjà gâwe, Nyamwagirwa: wandîkûzize Muhanyi, orhanazigaga abashombanyi bâni bacîzigiriza nie ntumire.

³ Yâgirwa Nyamuzinda wâni, nshuba nakuyâkûza wananfumya.

⁴ Omu kuzimu wakûzire omûka gwâni Nyamwagirwa: mwo wankûzire muli balya bayandagalira omu mwîna.

⁵ Mwe barhonyi ba Nyakasane; nêci mumuzihire là! munavuge izîno lyâge litagatîfu omunkwa.

⁶ Kulya kubà oburhè bwâge hisanzi hityunguni bushinga, oburhonyi bwâge bwôhe oku omuntu ahabà erhi ho bunabà.

⁷ Omu muhimbo gwâni nâyisha, nti: "Ntakafà nâdunzirwe".

⁸ Nyamwagirwa erhi okola wantonya, wampà irenge wampà n'obuhashe; erhi ocibà nka wanfulika obusù bwâwe, najuguma nageramw'omusisi.

⁹ Yâgirwa w'ono nkola nayâkûza, bwonjo bwa Nnawîrhu Nnâmahanga bunu nkola nasengera:

¹⁰ Bunguke buci wankakûla omu mukò gwâni, nîsi erhi omu kujà emwîna kwâni? K'oluvù lwo lwakukuza, nîsi erhi lumanyîse oburhabêsha bwâwe?

- ¹¹ Yâgirwa onyumve onambabalire, obè mufungizi wâni, Muciza w'abantu.
¹² Omulenge nàlimwo waguhindwîre gwashuba masâmo; busunzu nali nyambîrhe wamushwêkûla wanyambika enshagadu.
¹³ Omurhima gwâni gukolaga gwakuzihira guruhacihuse Yâgirwa Nnâmahanga nâkaz'ikukuza omu myâka n'emyâka.

31

OLULANGA LWA 30 (31): Omusengero omu marhangulo

- ¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Lulanga. Lwa Daudi.
- ² W'ono nyâkireho Nyamwagirwa: nti enshonyi zakanayîsh'immumba omu myâka n'emyâka. ondîkûzagye wêne omu bushinganyanya bwâwe.
- ³ Oyuname ontege okurhwiri onakanye ondîkûze. Ombêre ibuye nyâkireho, onshubire cogo cizibu lyo ndobôka.
- ⁴ Bulya wêne w'ibuye lyâni we na cogo nyakîremwo, n'izîno lyâwe lyo lyarhuma wangwârhiru oku kuboko onandangûle enjira.
- ⁵ Lyo lyarhuma wantenza omu kasirha bantezire, bulya wêne we lwâkiro lwâni.
- ⁶ Omu nfune zâwe mbîsire omûka gwâni, nêci wandîkûza, Nyakasane Nyamuzinda orharhebana.
- ⁷ Orhakwirirwa abagashâniza enshusho z'obusha niehe Nyakasane ncîkubagîre.
- ⁸ Nkolaga nasâma ncîtakîre obwonjo bwâwe, bulya walolêrîze obuligo bwâni.
- ⁹ Orhanampizire omu nfune z'omubisha, ci amagulu gâni wagayimanza ahadekerîre.
- ¹⁰ Ombêre obwonjo Yâgirwa, kulagîrira kuno isû lyâni lyaganukîrwe erhi mutula guruhuma, omurhima guruhaciri gwâni, n'omubîri kwo na kwo.
- ¹¹ Okulama kwâni kukola ntâkwo erhi mungo guruhuma, emyâka yâni nayo yahwêrîre omu mirenge. Emisî nagwêrhe omu burhè yahwêrîre, n'orhuvuba rhundimwo byacîbêrîre bivungunyukiza.
- ¹² Abanzi bâni ntâ cijâci barhampizirimwo, abàlungwe bâni banshekîre barhama, abanyishi boshi kufuduka badwîrhe bafuduka, n'abadwîrhe bambona embuga kuyâka badwîrhe banyâka.
- ¹³ Narhenzire abantu emurhima, nayibagîrwe ak'owafîre, nâbà nka nyungu mbêre.
- ¹⁴ Nayumvîrhe abantu bali mahwe kâli ntaho ebihamba birhali! bajà haguma banjira omu ihano, badôsanya kurhi bankulamw'omûka.
- ¹⁵ Yâgirwa niehe we ncîkubagîre, nêci nsêzize: we Nyamuzinda wâni.
- ¹⁶ Iragi lyâni aha nfune zâwe liri: nkûla muno nfune z'ababisha, nkûla mwa bano bandibuza.
- ¹⁷ Yerekeza mwambali wâwe obusû burhulwîre, ndîkûza na lulya lukogo lwâwe.
- ¹⁸ Yâgirwa mâshi orhazigaga enshonyi zambumba namânakuyakûza, zibumbe ababî bahabe oku badesire, bajanwe ekuzimu.
- ¹⁹ Mâshi orhunwa rhuderha obunyewesi rhudume, ruhumbârhole rhulya rhunwa rhunyerhera entagengwa buzira nshonyi.
- ²⁰ Yâgirwa obwinjà bwâwe buluga mushâna! Burhaluga obwinjà obîkira abakukenga wâni! Burhaluga obwinjà oshobôza abakuyâkiraho n'abandi basinza wâni!
- ²¹ Abôla orhabarhaza oku bulanzi bwâwe, kulanga obalanga oku mihigo mibî y'abantu. Kufulika okaz'ibafulika omu burhwâli bwâwe, mpu ly'obacinga oku nnongwè z'ab'akalimi.
- ²² Nyakasane mushâna ayâgirwe, owayankaga olukogo lwâge lusômerîne alunyêreka omu

cishagala ciyûbakire.

²³ Omu ntemu yâni niehe naderha, nti: «Bankûzire omu masû gêwe». Ci wêhe wayumva izû ly'omusengero gwâni ene nkaz'ikuyâkûza.

²⁴ Musîme Nyakasane mwe barhonyi bâge! Kulanga alanga abemêzi Abakola n'obucîbone bôhe kukolera abakolera.

²⁵ Mwe mucicîkubagira Nyakasane mweshi, muzibuhe munashubize omurhima omu nda.

32

OLULANGA LWA 31 (32): Okuciyâza kunarhenze omu byâha

¹ Lwa Daudi. Lwimbo lwa Nyigîrizo.

Ali muny'iragi omuntu obabalirwe obubî bwâge, omuntu ecâha cirhenzîbwe.

² Ali muny'iragi omuntu Nyakasane arhatumuzizi obubî, omuntu orhagwêrhi bulyâlya omu murhima.

³ Amango nali mpulisire erhi orhuvuha rhwâni banarhubujegera, erhi n'omulenge gurhankala oku isû.

⁴ Bulyâla okuboko kwâwe kwâli kuzidohire oku irhwe lyâni mûshi na budufu, emisî yâni yakaz'iyonda nka kuno bayiyanikira oku izûba ly'ecanda.

⁵ Lyo nkajâga nacîshobeka emund'oli buzira kufulika obubî bwâni; naderha, nti: «Obubî bwâni ncîshobesirebwo Nyakasane», nâwe wakûla obubî bw'ecâha câni.

⁶ Okwôla kwarhuma ngasi mushibirizi ayishikaz'ikushenga amango alagîrîre. Amango amîshi manji-manji gashabira, garhâhike ah'ali.

⁷ We lwâkiro lwâni, we wânankûle omu bulagîrîre, onampire omu karhî k'enshagadu y'obucire.

⁸ Nkolaga nakuyigîriza nkulangûle enjira wakaz'igeramwo, nkolaga nakubwîriza nankuje ebulâbi.

⁹ Murhakazâg'ibà ak'endogomi nîsi erhi ecihêsi, byo birhajira bukengêre, byo birhayumva olurhali lugîsho n'olukoba; nka ntalwo ogwêrhe birhankakuyegêra.

¹⁰ Omubî amababale gâge gabà mwandu, ocîkubagira Nyakasane yêhe, obwonjo bumuzungulusire.

¹¹ Mwe bashinganyanya musîme munacîzigirize muli Nyakasane; muzuruke mwe b'omurhima gushongwîre.

33

OLULANGA LWA 32 (33): Olwimbo lw'obukulu n'obuhashe bwa Nyamuzinda

¹ Mushaguluke muli Nyakasane, mwe bashinganyanya: ab'omurhima gushingânîne bakwânîne bamukuze.

² Muhindire Nyakasane, mumuzihire enzenze, mumuzihire olulanga lwa bikanyi ikumi.

³ Mumuyimbire olwimbo lurhasâg'iyimbirwa wundi, muyimbe bwinjà muhirekwo n'emishekera.

⁴ Kulya kubà ngasi kanwa Nnâmahanga aderha erhi kanakubûsire, na ngasi mukolo ajira erhi gunali gwa nkwîra.

⁵ Arhahimwa kurhonya ebishingânîne n'ebiringânîne, igulu lyoshi liyunjwîre ngalo za

Nyakasane.

- ⁶ Amalunga luderho lwâge lwagajiraga, n'engabo z'emalunga mûka g'ekanwa kâge gwazijiraga.
- ⁷ Amîshi g'omu nyanja yêne wagagushaga haguma nka kulya bagarhulira omu kabindi, n'amîshi gahulula yêne agarhulira aha gabêra.
- ⁸ Mushâna igulu lyoshi liyobôhe Nyakasane, abayûbaka okw'igulu boshi bamurhînye.
- ⁹ Bulyâla yêne âdesire kwône byanabâ, arhegeka byanabâho.
- ¹⁰ Nyakasane ye twîra ab'emahanga omu myanzi, ye bulabuza emirâli y'ab'ekulî. ¹¹ Emihigo ya Nyakasane ecibêra kadundu-ntashugulwa, enkengêro z'omurhima gwâge zirhahuligana, oku biguma byahira ebindi byahirûka.
- ¹² Ishanja lishizire Nyamuzinda liri ly'iragi, lwo lulya lubaga yêne acîshogaga mpu lubè lwâge lwa mwîmo.
- ¹³ Nyakasane anabè ali empingu erhi analika isù, anakaz'ibona ngasi boshi babusirwe n'abantu.
- ¹⁴ Anabè ali omu ndâro yâge erhi anali ebulâbi: anakaz'ilâba ngasi yêshi oyûbaka okw'igulu.
- ¹⁵ Yêne ye wabumbaga emirhima y'abantu yoshi, yêne ye nakaz'ilola ebi abantu bajira byoshi.
- ¹⁶ Mwâmi arhahimira kuluza ngabo, Omulwî arharhabâlukira kuluza misî.
- ¹⁷ Endogomi erhahimwa kurhebana omu malwa, arhali okuluza emisî kwâyo kwo kugalukira omuntu.
- ¹⁸ Lâba oku amasù ga Nyakasane garharhenga oku bantu bamuyôboha, garharhenga oku bantu bacîkubagira oburhabâle bwâge.
- ¹⁹ Kulinga mpu akûle amarohe gâbo omu lufû, anabayikuze amango bashalisire.
- ²⁰ Omûka gwîrhu Nyakasane yêne gwâlolakwo: Yêne ye ntabâza orhurhabâla, yêne ye mpenzi yîrhu.
- ²¹ Omurhima gwîrhu gubâge gwacîtakîraye, izîno lyâge litagatîfu lyo ruhizirekwo omurhima.
- ²² Nyakasane olukogo lwâwe lurhujâgekwo, nk'oku rhucîkwikubagîre.

34

OLULANGA LWA 33 (34): Obukuze bw'obushinganyanya bwa Nyamuzinda

¹ Lwa Daudi. Amango âcisingiraga isirhe embere za Abimeleki, ayêmêra amulibirhakwo anacîgendera.

- ² Nkola nakaz'ikuza Nyakasane ngasi mango, irenge lyâge lirhakantenga ekanwa.
- ³ Omurhima gwâni guje irenge muli Nyakasane, abanyi bayumve nabo basîme.
- ⁴ Mungwâse rhukuze Nyakasane, rhunagwâsanye izîno lyâge rhulihire enyanya.
- ⁵ Najîre aho nalongereza Nyakasane naye anyumvîrhiza, anankûla ebihamba byoshi emurhima.
- ⁶ Murhang'imulolakwo ninyu mushagaluke, n'enshonyi zimurhenge omu masù.
- ⁷ Lâba oku ow'obuligo ashuba ayâkûza, na Nyakasane ayumva amurhenza omu buligo.
- ⁸ Malahika wa Nyakasane anagwîsire ecirâlo aha burhambi bw'abayôboha Nyakasane, kulikûza anabalikûza.
- ⁹ Labuli mwabona oku Nyakasane abâ mwinjà, iragi lyâge omuntu omuyâkiraho
- ¹⁰ Mukazirhînya Nyakasane, mwe Batagatîfu bâge, bulyâl'abamukenga barhabulirwa na bici.
- ¹¹ Abâli bagale bashubire ba buligo banakena, abashîbirira Nyakasane bôhe barhabulirwa na

bici.

¹² Bâna, yishi muyumve, yishi mmuyigîrize okukenga Nyakasane.

¹³ Ndi olyâla orhonya akalamo? Ndi olyâla walonza ensiku lyo ahika oku binjà?

¹⁴ Ocîke olulimi lwâwe oku bubî, ocinge akanwa kâwe oku nderho z'obulyâlya. ¹⁵ Oyâke amabî ojire aminjà, olonze omurhûla onagukulikire.

¹⁶ Isù Iya Nyakasane lirharhenga oku bashinganyanya, n'amarhwîri gâge gayôrha gali marhege galinga omulenge gwâbo.

¹⁷ Obusù bwa Nyakasane burhabà oku nkola-maligo, azizàze hano igulu ntâye ocizikengêrage.

¹⁸ Abashinganyanya bôhe bajà aho bayâkûza Nyakasane, naye abayumvirhiza anabakûla omu buhanya balimwo.

¹⁹ Nyakasane arhabà kuli n'emirhima eri burhè, emirhima ecîyunjuzize yo acungula.

²⁰ Amahanya galuga oku muntu mushinganyanya, ci kwône Nyakasane anakaz'imulîkûza kuli go goshi.

²¹ Orhuvuha rhwâge rhwoshi kulanga arhulanga harhâvunikè ciru n'akaguma.

²² Omubî bubî bwâge bumuyîrha, n'oshomba omushinganyanya kuhanwa anahanwa.

²³ Nyakasane yêne olîkûza abamushiga, na ntà buhane oku muntu oyâkira hali ye.

35

OLULANGA LWA 34 (35): Omusengero gw'omuntu olibuzibwe

¹ Lwa Daudi.

Yâgirwa lwîsa bano badwîrhe bandwîsa, rhabâlira bano banshimbire.

² Yanka empenzi yâwe n'omushâbiro gwâwe, okanye ontabâle.

³ Ohume itumu abanshimbulwire bageremwo omusisi, obwîre omûka gwâni, erhi: «Nie kucira kwâwe».

⁴ Balya bashimbire omûka gwâni barhang'itumbaguza, enshonyi zibabumbe; Balyâla barhammirira marhî barhang'ishukira, enshonyi zibagwarhe.

⁵ Hano malahika wa Nyakasane akola abadwîrhe luminomino, bashube nka byâsi empûsi yayisha yayêhûla.

⁶ Hano malahika wa Nyakasane akola abadwîrhe luminomino, enjira yâbo ejemw'omwizimya n'obunterezi.

⁷ Bulyâla emirhego bantezire eri ya bumâma, n'omûka gwâni babîre baguhumbira enshinda oku bumâma.

⁸ Bamorhogerwa n'olufû barhanalîliri wâni! Mâshi bagwe omu murhego bàrhegaga bône banagwe omu mwîna bampumbîre mâshi!

⁹ Omurhima gwâni gwohe gwakaz'icishinga muli Nyakasane, gwakaz'icîtakîrira oburhabâle bwâge.

¹⁰ N'ebivuha byâni byoshi bikaz'iderha, mpu: «Yâgirwa ndi wakakuja omw'irhwe, we shugula engonyi omu nfune za ciri-misî, we shugula omunyi n'omukenyi omu nfune z'owal'imunyaga!»

¹¹ Nabona bâyinamuka abahamirizi badârhi, bakaz'indôkereza ntanamanyiri.

¹² Okunabajirira aminjà bôhe bangalulira amabî; gwo mutula gukângwarhaga.

¹³ Erhi bàbâga balwâla niehe nanyambale sunzu, ncîshalisagye nk'aha bwacêra obwo, nsâlirage emurhima obwo ntaluse.

¹⁴ Nkaz'igenda ndi burhè aka oli omu mishîbo y'omwîra wâge erhi ya mwene wâbo;

- nnangende nyûnamirîze aka oli omu mishîbo y'omuzîre wamuburhaga.
- ¹⁵ Bôhe erhi nabâga nka nadunga, banasîme, balâlikanage obwo, banjire omu ihano, banyâbuke banshûrhe. Bambambagule burhahusa,
- ¹⁶ bakaz'ingeramwo bananshekera, n'okujegeza amîno nie ntumire.
- ¹⁷ Yâgirwa mâshi, mbwîra nâni kasanzi kanganaci wacîshinga oli ebulâbi? kanya olîkûze omûka gwâni kuli ezi ngoromora, ogushugule omu nyûnu z'ezi mpangaza.
- ¹⁸ Hano nkola nakuvuga omunkwa omu ndêko y'abantu najà, omu karhî k'olubaga najà hano nkola nakukuza.
- ¹⁹ Orhazigaga endyâlya zinshomba zamwemwerhwa, orhazigaga balya banshombera obumâma bakemana n'amasû.
- ²⁰ Kâli ciru barhaderha binwa biyêrekîre omurhûla, bakabona omuntu ocîrhûlûlîre hano igulu banamusingire amenge.
- ²¹ Banakaz'incuma n'akanwa banaderha, mpu: «Hâco rhwacîbwînîre n'amasû gîrhu rhwêne!»
- ²² Obwînage obwo Waliha, omanyè wankacihulika, omanyâge wankacinja kuli. ²³ Tulûka orhahunge, otulûke ondwîre, Yâgirwa Nnâmahanga, Yâgirwa Muciza wâni, tulûkira luno lubanja lwâni.
- ²⁴ Oluntwîre Yâgirwa, kulya onayôrha oshinganyanya, Nnâmahanga wâni mâshi orhazigaga bankwâma!
- ²⁵ Orhazigaga bacîshingira emurhima baderha, mpu: «Ho rhwacilakiraga aho!» orhazigaga bacîshinga, mpu: «Rhwamukabize!»
- ²⁶ Balya bacîshinga bakayumva mpanyagîre, batumbaguze mâshi, enshonyi zibabumbe, balya boshi bannimbira bacinyîgererakwo, babumbwe n'ezamêmè.
- ²⁷ Balya bandwîrakwo bôhe bacîshinge banashagaluke, bayôrhe baderha, mpu: «Nyakasane aganze orhabâla omwambali mpu naye acire».
- ²⁸ Nalwo olulimi lwâni lukolaga lwakaz'imanîsa obushinganyanya bwâwe, luyimbe n'irenge lyâwe bwaca-bwayira.

36

OLULANGA LWA 35 (36): Obwengehusi bw'omunya-byâha n'olukogo lwa Nyamuzinda

- ¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Lwa mwambali wa Nyamuzinda. Lwa Daudi.
- ² Obubî kuderha buderhera omu murhima gw'omuntu mubî; obwôba bwa Nyamuzinda burhamubà oku masû.
- ³ Bulyâla omurhima gwâge kulimîrhiza gumulimîrhiza, mpu arhamanyaga obubî bwâge bwankanamushologorha.
- ⁴ Ebinwa birhenga ekanwa kaga ciru byône bya bwengûza, bibà bya bulyâlya, Okurhimanya n'okukola kwinjà arhacikuyishi.
- ⁵ Ajîre oku ncingo, bibî arhanya, ajire omu njira, enjira mbî yo ntonyi, obubî bwâge arhabuleka.
- ⁶ Yâgirwa wêhe olukogo lwâwe luhisire oku nkuba, oburhabêsha bwâwe buhumire oku bitû.
- ⁷ Obushinganyanya bwâwe kwo buli ak'entondo za Lungwè, okumany'itwa emmanja kwâwe kwo kuli nka muhengere gwa nyanja. We ciza abantu we ciza n'ebintu Nyamwagirwa.
- ⁸ Nnâmahanga mushâna oburhonyi bwâwe bwône! Barhâgaywa abâna b'abantu bakaz'iyâkira omu byûbi byâwe;
- ⁹ banakaz'ishêga oku mwandu gw'ebinja bibà omu mwâwe, bakola basûza obahêke aha

nshalalo y'obununîrizi bwâwe.

¹⁰ Bulya nêci enshôko y'akalamo aha burhambi bwâwe ebà, n'akamole kâwe ko rhubonamwo obulangashane.

¹¹ Abakugashâniza obabêze omu burhonyi bwâwe, n'abajira omurhima gushingânîne obabêze omu bushinganyanya bwa we.

¹² Okugulu kw'omuntu mugayanyi irhondo kurhampikagakwo, n'okuboko kw'omunya-byâha irhondo kurhampumagakwo.

¹³ Lâba oku enkola-maligo oku idaho zikola ziri, zalundusire zirhanacilobôke.

37

OLULANGA LWA 36 (37): Empingira mungo erhayêza

¹ Lwa Daudi.

Orhahîraga okalubira banyankola-maligo, orhahîraga okayâgalwa n'abajira amabî.

² Bulya kula ebyâsi bihorhama kwo nabo bahorhama kula akâsi kayuma kwo nabo bânabè.

³ Wêhe okaz'icîkubagira Nyakasane onakaz'ijira aminjà, lyo odêkerera hano igulu onayumve omurhûla

⁴ Obè wacîzigiriza muli Nyakasane, wabona oku akushobôza engalo omurhima gwâwe gusengîre.

⁵ Olangîse Nyakasane enjira zâwe, onacîkubagireye, wâbona ebi akola.

⁶ Wâbona oku alengeza obushinganyanya bwâwe nka kamole, n'okuyâza oyâzize akulengeze nka lya kalengerêre.

⁷ Orhûlûle muli Nyakasane onacîkubagireye kwône orhahîraga okalubira omuntu oli omu njira yâge yâge buzira kubà kurhi, omuntu ovunyengerera ebirhali byo.

⁸ Lekà okukunira, ocîke oburhè bukugwêrhe; orharûkûzagya: bulya buzinda byankanabîha.

⁹ Bulyâla enkola-maligo kuhera zâhere abacîkubagira Nnâmahanga bôhe bo bayish'irya igulu.

¹⁰ Omubî hano kasanzi erhi arhacihali, n'erhi wakalola aha anali, orhâmubone.

¹¹ Abatûdu bo balya igulu balirya banayumve omurhûla munji-munji.

¹² Omubî arhalongeza omwinjà kalamo, arhanamumirira marhî

¹³ Nyakasane kwo kugwîra amasheka, bulyâla amanyire oku olusiku lw'oyo luyishire.

¹⁴ Banyankola-maligo aha babîhira banakaz'iyômola engôrho, bafôle n'omuherho, mpu lyo bahira omukenyi muhanya okw'idaho, bananige abantu bashimbire enjira nyinjâ.

¹⁵ Bône: engôrho yâbo yo yanabaruhungûla emirhima, n'amatumu gâbo oku madwî gabavunikira.

¹⁶ Ebinyi omushinganyanya afumbasire, byo bikulu oku binji binji by'encuku;

¹⁷ bulyâla amaboko g'encuku kuvunwa gâvunwe, abashinganyanya bôhe Nyakasane bayegemîre.

¹⁸ Nnâmahanga kushîbirira ashîbirira omûka gw'abantu nkana, omwîmo gwâbo kalamo k'ensiku n'amango.

¹⁹ Omu buhanya barhâyumve nshonyi, n'omu cizombo barhâbule bushalûka.

²⁰ Endyâlya zôhe kuhera zâhere abashombanyi ba Nnâmahanga nabo kwo bâhungumuke ak'enshungulûlû y'ebulambo, kwo bâhirigirhe nka kula omugî guhirigirha.

²¹ Encuku ehoza ci erhagalula, omushinganyanya yêhe arhahimwa lukogo arhanahimwa kuhâna.

²² Bulya yêhe abà ahâ obwangà, bo balya igulu, n'abà ahehêrera kukubunguka

bakubunguka.

²³ Nyakasane ye zibuhya ilabarha ly'omuntu, ye rhonya n'igenda lyâge. ²⁴ Na ciru akahirima arhabêra oku idaho bulya Nyakasane amugwêrhe okuboko.

²⁵ Nali murhò, nie oyu nkola mushosi, ntasâg'ibona balekêrêre entagengwa, ntasâg'ibona iburha lyâbo lyafâ cizômbo.

²⁶ Ngasi mango lukogo ebà na kuhoza ehoza, n'iburha lyâbo kugishwa lyâgishwe.

²⁷ Oleke okubî ojire okwinja, ly'oyôrha ohali ensiku n'amango.

²⁸ Bulyâla Nyakasane ye ayôrha arhonya obushinganyanya, arhakanalekêrera abacêse bâge.

²⁹ Abashinganyanya bo balya igulu, bo banalibêrakwo ensiku n'amango.

³⁰ Akanwa k'omushinganyanya kurhimanya karhimanya, n'olulimi lwâge lurhaderha ebirhashinganini.

³¹ Irhegeko lya Nyakasane lirhamurhenga emurhima, n'igenda lyâge lirhadandabagana.

³² Encuku yôhe ebulâbi ekaz'ijà omushinganyanya na kuyîrha ekaz'ilonza mpu emuyîrhe.

³³ Cikwône Nyakasane arhâmulekêrere omu nfune zâyo, arhamutumuze olusiku lw'okutwa emmanja.

³⁴ Okaz'icîkubagira Nyakasane onakaz'ishimba enjira zâge, akuyôlolola oye igulu, osheke obona oku enkola-maligo zahungumuka.

³⁵ Nkola mbwîne endyâlya eminyire, yagandâza nka nduluma ya mpehema.

³⁶ Erhi nshub'igera erhi erhacihali, nti nnonza, lêrhaga!

³⁷ Orhang'ilola omuntu mwinjà, olâbe entagengwa, mulume nkana osiga enfula.

³⁸ Enkola-maligo bushugunu zâgende endyâlya nshuzo zânafe.

³⁹ Abashinganyanya Nyakasane balolerakwo obucire bwâbo, yêne ye lwâkiro lwâbo omu mango g'embaka.

⁴⁰ Nyakasane kurhabâla akaz'irhabâla abashinganyanya, kulikûza akaz'ibalîkûza oku babisha n'okubacinga kulibo, bulya bamuyâkireho.

38

OLULANGA LWA 37 (38): Omusengero gw'omunya-byâha oli burhè

¹ Lulanga. Lwa Daudi. Lwa kukengêza.

² Yâgirwa, orhantumuzagya omu burhè bwâwe, orhankalihiraga omu mutula gwâwe,

³ Bulyâla emyampi yâwe yacinyîgwisiremwo n'okuboko kwâwe kwamponîrekwo.

⁴ Ntâ bwinjà amagala gâni gacirikwo nanakugayisize, ntâ kuzibuha orhuvuha rhwâni rhwacizibuha nanagomire.

⁵ Obubî bwâni nêci bundenzire bulî, kwo bunzidohîre nka mushoko muzirho.

⁶ Ebibande byâni bidwîrhe byahulula byanahûsa, erhi kuhwinjagala kwâni kurhuma.

⁷ Nagombire, nayûnama nayûnamiriza; nalegerera ndi omu mishîbo.

⁸ Ensiko zâni kwo zikola ziri nka buhya bwa muliro, na ntaho amagala garhandya.

⁹ Najîrage nayûnama, omutula guli bunyîrha; nandwîrhe nalaka erhi kukungula kw'omurhima gwâni kurhuma.

¹⁰ Yâgirwa, ebi nalakiraga omu masû gâwe biri, n'omulenge gwâni ogubwîne.

¹¹ Omurhima guruhaciri gwâni, emisî yâni yansizire omu marhabi, ciru n'obubone bw'amasû gâni bwantibire.

¹² Abirhu n'abîra bâni badwîrhe bayâka akafinjo kâni; abâlungwe bâni nabo barhadwirhi bandirâna.

- ¹³ Balya balingûza omûka gwâni bantezire emirhego, balya barhannongeza kalamo badwîrhe bampigira, banadwîrhe balegerera basinga amenge.
- ¹⁴ Niehe kwo nacîbêrîre nka wa bihuli, ntadwîrhi nayumva, kwo nnandi nka kaduma ko karhashagala.
- ¹⁵ Kwo nashubire nka muntu orhumva, ye rhanajira kushuza ankashuza.
- ¹⁶ Yâgirwa, nêci, wêne ncîkubagîre; wêne wanyumva, Yâgirwa, Nyamuzinda wâni.
- ¹⁷ Kwo ndesire, nti: "Barhamwemwerhagwa nie ntuma; barhacitakîraga babona okugulu kwâni kwarherera"
- ¹⁸ Bulya ndi buhirima, n'oburhè burhantenga emurhima.
- ¹⁹ Obubî bwâni niehe ncîyâzize kulibwo; n'ecâha câni co cinjizire mutula.
- ²⁰ Ci balya banshombera obusha bali badârhi, n'abarhambonakwo guli mwandu.
- ²¹ Balyâla bangalulira amabî oku minjà mbajirira, banyabwîre kulya kubà niehe njira nyinjà nshimbire.
- ²² Nyamwagirwa, orhandekêreraga; orhanjâga kulî, Nyamuzinda wâni.
- ²³ Okanye, ontabâle, Yâgirwa, we kucira kwâni.

39

OLULANGA LWA 38 (39): Omulenge n'omusengero gw'omulwâla oli bufà

¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Lw'e Yedutuni. Lulanga Lwa Daudi.

- ² Kwo nadesire nti: «Ka nsêze enjira zâni, olulimi lwâni lwakanahabuka; nti narhang'ishuba oku kanwa kâni, obu encuku endi omu malanga.»
- ³ Nahulika, namerha, ci lêrhaga! Amababale gâbâ kudarhabala gadarhabala.
- ⁴ Omurhima gundi omu nda gwabâ kudûrhubala gudurhubala; okurhanya kwarhuma gwazûkamwo omuliro kwo kudumûka olulimi Lwâni lwadumûsire.
- ⁵ Nti: «Yâgirwa mbwîra ngahi mpekire, nti mbwîra ensiku zâni ziri nyinganaci. nâni mmanye oku ndi ntâye.»
- ⁶ Ensiku zâni wazijizire za makoro abirhi, n'okulama kwâni kuli nka ntâkwo omu masû gâwe, ngasi muntu kwo anali nka mûka kwône.
- ⁷ Ngasi muntu kugera agera nka cizunguzungu, kwo ahirigirha nka mûka, anarhema analundike ci arhishi ndi wâbihabwe!
- ⁸ Bindi bici nacilonza, Yâgirwa? omurhima gwâni wêne gucikubagîre.
- ⁹ Ondîkûzagye oku ngasi bubî bwâni, orhanazigaga nâgwa omu masheka g'idâga ¹⁰ Kuhulika nali mpulisire, ntabumbwîre kanwa, bulya wêne wanjiraga.
- ¹¹ Onkûlagekwo eyi mibambu yâwe,: empîmbo z'okuboko kwâwe zambozize.
- ¹² Okuhana ohan'omuntu kunarhume ayinjiha; kunalundugurhe ebi omuntu arhonya kula ennundo ekolera omurhi.
- ¹³ Yâgirwa, oyumve omusengero gwâni oyumvîrhize omulenge gwâni, orhabâga nka wa bihuli nandwîrhe nabanda olujamu.
- Bulyâla ndi cigolo aha oli, ndi mubalama aka bashakulûza boshi.
- ¹⁴ Orhang'ibà wankûlakwo amasû, mbè nka nayîsa, mbul'icîgendera ntengeho!

40

OLULANGA LWA 39 (40): Munkwa oku mwandu gw'aminjà Nyamuzinda ajirira abamulangâlira

¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Lwa Daudi. Lulanga.

² Mushâna nali nnangâlîre, nnalinnangâlîre Nyakasane, naye olya okasinga ayunama, ayumvîrhiza omulenge gwâni.

³ Ankûla omu kuzimu, anshâyûla, ayimanza amagulu gâni oku ibuye, azibuhya ilabarha lyâni.

⁴ Anampira olwimbo luhyâhya ekanwa: lwimbo lwa kuyimbira Nyamuzinda wîrhu. Banji bâbona bayôbôhe, banacîkubagire Nyakasane nabo.

⁵ Ali w'iragi omuntu ocîkubagira Nyakasane, omuntu orhayêrekera emunda abagashâniza ebiremwa bali, n'emunda abanywesi bali.

⁶ Ebi wajizire, Yâgirwa Nyamuzinda wîrhu, guli mwandu: ebisômerîne n'ebi olonza okurhujirira nagwo mwandu, mushâna orhajîbwa omu irhwe.

Erhi nankalonza okubiderha n'okubirhondêreza, buli bujangija, nanga birhankaganjwa.

⁷ Orhalonzagya nterekêro orhanalonzagya ntûlo, ci kwône wanfukûla amarhwîri. Orhahûnaga nterekwa orhanahûnaga nterekêro oku byâha:

⁸ Go mango nadesire, nti niono nyishire. Nie bayandikire omu citabu cibunge .

⁹ «Mpu njire obulonza bwâwe, Nyamuzinda wâni, n'irhegeko lyâwe oku murhima limba.»

¹⁰ Obushinganyanya bwâwe nabumanyîsa aha balume akanwa kâni ntakashubakwo nâwe wêne orhahabiri Muciza.

¹¹ Obushinganyanya bwâwe ntabufulikaga emurhima gwâni, oburhabêsha bwâwe n'oburhabâle bwâwe nabuganîrira abandi, nacîtakirira n'oburhabêsha bwâwe omu ngabo y'abantu.

¹² We mbwîzire, Yâgirwa, omanyè wantaza oku lukogo lwâwe, oburhonyi n'oburhabêsha bwâwe bukaz'iyôrha bunnanga.

¹³ Bulyâla ngosirwe n'ebibî: kuganja kutuka; obubî bwâni bwanzonzire: ciru ntacibona. obwo bubî bwo bunji kulusha emviri zindi okw'irhwe, n'omurhima guruhaciri gwâni.

¹⁴ Yâgirwa, orhahakanaga, ondîkûze; Yâgirwa, okanye ontabâle! ¹⁵ Lêro enshonyi zibagwarhe babulabule balya boshi banninga mpu bankûlemw'omûka. Bayêgûke enshonyi zibabumbe, balya bacîshingira okuhanyagala kwâni.

¹⁶ Zibabumbe basômerwe balya bakaz'iderha mpu tumirha tumirha!

¹⁷ Bôhe balya bakulonza, bacîshinge banasîme muli we; na balya bakulingakwo oburhabâle, bakaz'iyôrha baderha mpu Nyakasane aganze!

¹⁸ Niehe ndi mukenyi nnandi muhanya! Câba Nyakasane arhahimwa kunshîbirira. Nyamuzinda wâni, obiduhe mâshi!

41

OLULANGA LWA 40 (41): Omusengero gw'omulwâla olekêrîrwe

¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Lulanga. Lwa Daudi.

² Ali muny'iragi omuntu oshîbirira omukenyi n'orhagwêrhi hyâge; Nyakasane amuciza olusiku lubî.

³ Nyakasane àmulanga, àmulekeramw'omûka, amuhè n'iragi hanw'igulu, arhàmuyôhe omu lîno ly'ababisha.

⁴ Nyakasane àyisha al'imurhabâla oku ncingo alwâlira, amurhenzemwo endwâla yoshi.

⁵ Niehe kwo ndesire, nti: «Yâgirwa mâshi ombabalire, oncize bulya nakubîhîre!»

⁶ Abashombanyi bâni banakaz'inderhera kubî, mpu: «Mangaci afâ, mpu mangaci izîno lyâge lyaherêrekera?»

- ⁷ Hakajira owayîsh'intangula naye busha anaderha: omurhima gwâge gunagende guhagirine bubî, erhi ahika embuga agwîre aderhaderha.
- ⁸ Balya banshomba boshi erhi bahika baguma bagwîre bampurana, bagerêrezagye ebibî kuli nie obwo, mpu:
- ⁹ «Kafinjo kadârhi bamulozire», mpu: «Y'oyo ogwîshîre, arhakacifâ azûsire aho».
- ¹⁰ Ciru n'omwîra nali ncîkubagîre, oyu rhwakazâg'ishangîra mugati muguma, naye ampîre ebinioko.
- ¹¹ Wêhe Yâgirwa mâshi, onfè lukogo, onzûse ahâla ntang'ibayêreka nâni.
- ¹² Nâmanya oku bwenêne ontanya, bano mbona omushombanyi arhâcîcîshinga.
- ¹³ Nâni onjire nyôrhe ndi mutaraga, onampire omu masû gâwe mbêremwo ensiku n'amango.
- ¹⁴ Ayâgirwe Nyamuzinda w'Israheli, ayâgirwe emyâka n'emyâka. Amen! Amen!

42

OLULANGA LWA 41 (42): Iralà ly'okubona Nyamuzinda omu ka-Nyamuzinda

- ¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Lwimbo lwa Nyigîrizo. Lwa bene Korè
- ² Kulyâla akashafu kacîfinja ecikunguzo c'olwîshi, kwo omurhima gwâni gudwîrhe gwakwifinja, Nnâmahanga.
- ³ Omurhima gwâni gugwerhwe n'enyôrha ya Nyamuzinda, ya Nyamuzinda ozîne, mangaci nabona enjira ndole oku busû bwa Nyamuzinda?
- ⁴ Emirenge lwo lukola lwîko lw'omûshi n'obudufu. Erhi bacimbwîra bwacà bwayira, mpu: «Ngahi Nyamuzinda wâwe aligi?»
- ⁵ Nankengêre nyumve omurhima gundwîrîr'omu nda, nankengêre oku nabonaga nakananda omu bandi, oku nabonaga nabarhang'aha ka-Nyamuzinda, omu cihôgêro c'omwîshingo n'obukuze, omu kafurhè k'olusiku lukulu.
- ⁶ Murhima gwâni carhuma warhoga, carhuma wandwîrira omu nda? cîkubagire Nnâmahanga bulya nkala nashub'imukuza, ye kucira kw'obusû bwâni ye na Nyamuzinda wâni!
- ⁷ Omurhima gwandwîrîre omu nda, bwo buno nkukengêrîre eno munda e Yordani n'e Hermoni, oku hirhando hya Misarhi.
- ⁸ Emunda izibyo liyakûza eryâbo omu karhî k'enshalalo zâwe, amîshi gâwe, ag'enshalalo n'ag'omulaba, gangezire aha ntonda y'irhwe.
- ⁹ Nyakasane arhankarhang'injira oyu ashobôza oku burhonyi bwâge, buno bw'omûshi, lêro nanalâla namuyimbira, nkuze Nnâmahanga wampâga akalamo kâni.
- ¹⁰ Mbwîzirage Nnâmahanga, nti: «Kabuye kâni ci wanyibagira mâshi?» nti: «Cirhumirage nieki nagenda ndi burhè? » nti: «Cirhumirage nieki ababisha bambuza buhunga?»
- ¹¹ Ndwîrhe nayumva narhoga enjingo ababisha erhi banacinjacira, erhi banacinkangula, mpu: «Ngahigi Nyamuzinda wâwe aligi?»
- ¹² Murhima gwâni carhuma warhoga, carhuma wandwîrira omu nda? Cîkubagire Nnâmahanga, bulya nkola nashub'imukuza, ye kucira kw'obusû bwâni, ye na Nyamuzinda wâni.

43

OLULANGA LWA 42 (43): Iralà ly'okuj'omu ka-Nyamuzinda

- ¹ Ontwîre olubanja, Nnâmahanga, ondêrhere nyâze eyo mihera, onandîkûzekwo erya ndyâlya y'ecishungu.
- ² Bulya Nnâmahanga, we buzibu bwâni; cirhumire wanyôza? cirhumire nciyumva ogu mutula gw'akushimbwa n'omubisha?
- ³ Orhume obumoleke bwâwe n'oburhabêsha bwâwe, byo byandusa binyêrek'enjira, byo byampisa oku ntondo yâwe ntagatîfu n'omu birâlo byâwe.
- ⁴ Njâge aha ibuye Iya Nyamuzinda obwo aha burhambi bwa Nyamuzinda orhuma nasîma nanshagalu. Nkuzagye Nyamuzinda obwo, mmanule olulanga nkuzemwo Nyamuzinda wâni.
- ⁵ Murhima gwâni, carhuma warhoga? Carhuma wandwîrira omu nda? Cîkubagire Nnâmahanga: niono nkola nashub'imukuza, ye bucire bw'obusù bwâni, ye na Nyamuzinda wâni.

44

OLULANGA LWA 43 (44): Omulenge gw'olubaga lwîshogwa.

- ¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Lwimbo Iwa Nyigîrizo. Lwa bene Korè.
- ² Nnâmahanga, rhwacîyumvîrhîre n'amarhwîri gîrhu, ba larha bàrhubwîzire ebi wakoziro amango gâbo, omu nsiku zâli burhanzi.
- ³ Wêne erhi ôbà wamâhulusa amashanja n'okuboko kwâwe, wabayanka bôhe wàbagwika butûdu; walasa amashanja wabashagalusa bôhe.
- ⁴ N'eci cihugo arhali muherho gwâbo gwabahîreco, arhanalî kuboko kwâbo kwabacizize, ci kuboko kwâwe, kulyo kwâwe n'okuca kw'obusù bwâwe, bulyâla orhâhimagwa kubarhonya.
- ⁵ We Mwâmi nshiga, we Nyamuzinda wâni, we wahimiraga Yakôbo.
- ⁶ Bhashe bwâwe rhwakwamagamwo abashombanyi bîrhu, buzibu bwâwe rhwahinagamwo abâli barhurhêzire.
- ⁷ Arhali muherho gwâni nâli ncîkubagîre arhanali ngôrho yâni yangalukire.
- ⁸ Ci wêne warhulîkûzize oku babisha, wanabulabuza balya bâli barhushombire.
- ⁹ Nnâmahanga rhwakazâg'icîtakîrira mûshi na budufu, n'izîno lyâwe rhurhâhwaga rhurhâlikuza.
- ¹⁰ Alà lêro buno ! warhulekêrîre wanarhubonesa nshonyi, ciru orhaciderha mpu warhabâla mwen'emirhwe y'abalwî bîrhu.
- ¹¹ We warhumire rhwayâka ababisha, kwarhuma abashombanyi barhushokôla barhama.
- ¹² Kwo warhuhânyire nka bibuzi byaj'ibâgwa, wanarhushandâza omu karhî k'amashanja.
- ¹³ Kuguza waguzize olubaga lwâwe, waluguza obusha, ciru ntâ bunguke wakûzire mw'obwo burhunzi.
- ¹⁴ We warhumire rhwajâcirwa n'abâlûngwe bîrhu, abayûbaka haguma nîrhu barhushekera nk'aha bwacêraga.
- ¹⁵ Warhujizire lwimbo omu karhî k'amashanja, ebindi bihugo byarhugayire byârhalusa.
- ¹⁶ Obubî bwâni burhacidwîrhi bwantenga emalanga, n'obusù bwâni enshonyi zabubumbire.
- ¹⁷ Ezo nshonyi zidwirhwe n'olya wakaz'injâcira n'okungayîsa, ye dwîrhe okwo omushombanyi, omubisha.
- ¹⁸ Ebyôla byoshi birhurhogîrekwo n'obwo rhurhakuyibagiraga, rhurhavunaga eciragâne câwe.
- ¹⁹ N'obwo omurhima gwîrhu gurhashubiraga enyuma n'amagulu gîrhu garhalekaga enjira yâwe.

- ²⁰ Wanabul'irhutuntumira omu bulumba ba banyambwe, n'okurhubululirakwo omwizimya.
- ²¹ Rhuciyibagiraga izîno lyâwe Nyamuzinda wîrhu, rhukanayinamulira amaboko emunda nyamuzinda w'abandi ali;
- ²² ka kuhaba Nyamuzinda ankahabire ye yishi ebifulike omu murhima?
- ²³ Ci rhwono badwîrhage banigûza erhi we rhuma, rhwono badwîrhe bagereka nka ezaj'ibàgwa.
- ²⁴ Zûka, Nyakasane, cirhumire wahunga? Ozûke, omanyè wankanarhukabulira ensiku n'amango!
- ²⁵ Cankarhuma wafulika obusù bwâwe, onayibagira obulagîrire n'amalibuko gîrhu?
- ²⁶ Omurhima gwîrhu bagugombize baguhira okw'idaho, enda yîrhu nayo okw'idaho eri.
- ²⁷ Oyimuke orhurhabâle, n'olukogo lwâwe lurhume warhulîkûza.

45

OLULANGA LWA 44 (45): Lwimbo lwa kuyimbira Mwâmi-Mushîgwa ye Masiha

¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Lwa kuzahirwa oku «Liliya». Lwa bene Korè. Lwimbo lwa buzigire.

- ² Omurhima gwâni gukola gwarhengamwo ebinwa bilengehe, nkola nayimbira mwâmi ehimbo hyâni; olulimi lumba ekanwa mugera gwa muntu oyîsh'iyandika duba .
- ³ Omu baburhwa n'abantu w'oyo olushire abandi busole: obwinjà bàbuyansire babubulagira oku kanwa kâwe: okwo kwarhuma Nyamuzinda akugisha oku myâka n'emyâka.
- ⁴ Yanka engôrho yâwe oyihire oku lurhungu, Ciri-misî, yanka obukulu n'obwinjà bwâwe obicûkane.
- ⁵ Ofôle onagende otamîre oku ndogomi, okanye oj'ilwîra oburhabêsha n'obushinganyanya: okulyo kwâwe bwinjà kufôla.
- ⁶ Emyampi yâwe erhahimwa bwôji; wabona oku amashanja gàyisha gal'ikushiga, n'abashomba mwâmi barhibe omurhima.
- ⁷ Entebe yâwe Nnâmahanga, ho ebà ensiku n'amango, akarhi kâwe k'obwâmi kabà ka bushinganyanya.
- ⁸ Orhahimwa kurhonya obushinganyanya, orhanakwirirwa bulyâlya, Nyamuzinda wâwe akushîga amavurha g'enshagali wêne omu binyu.
- ⁹ Emyambalo yâwe edwîrhe yabaya bwinjinjà nka nshangi, obukù na nka bubâni n'omu burhwâli bwâwe buyûbake n'ihembe, ennanga zidumûsire zinakushagalusize.
- ¹⁰ Abaluzi-nyere bashûbûzinye mpu bayish'ikuyankirira, makambà aha kulyo kwâwe ayîmanzire, arhwinjire n'amasholo g'e Hofiri.
- ¹¹ Mwâli wâni yumva nkubwîre, alole bwinjà onarhege okurhwiri; orhacikengêraga ab'emwinyu, orhacikengêraga n'enyumpa ya sho.
- ¹² Wâbona oku mwâmi àyâgalwa n'iranga lyâwe: ye kola nnawinyu; omushige bwinjà.
- ¹³ Wâbona oku abantu b'e Tiri bâyisha n'entûlo; n'abagale b'omu cihugo bâyîsh'ilonza okurhona emund'oli.
- ¹⁴ Mucîlange, mwâli wa mwâmi oyôla oyishire: mwinjà mwinjà! Emishangi ayambîrhe ya masholo.
- ¹⁵ Bâmuhêkera mwâmi n'emishangi yâge y'obutonè-butonè, abâbo banyere bamukunjûsirekwo, bakudwîrhîrebo nabo.
- ¹⁶ Bayisha bayimba banacishinga, bâbo bamâsheshera omu bwâmi. ¹⁷ Bagala bâwe bo

bâyîsh'iyîma omu bya bashakulûza bâwe; wêne we wânabayîmika babè barhegesi b'igulu lyoshi.

- ¹⁸ Izîno lyâwe nâlibwîra amâburhwa n'amâburhwa, kurhume amashanja gakukuza omu myâka n'emyâka.

46

OLULANGA LWA 45 (46): Nyamuzinda ali haguma nîrhu

- ¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Lwa bene Korè. Oku izù ly'abanyere- bashugi. Lwimbo.
- ² Nnâmahanga ye lwâkiro na buzibu bwîrhu, àyerekanire omu ntambala oku yêne Mugaruka.
- ³ Co cirhuma rhurhanajuguma ciru igulu lyankajamwo ehivango, entondo zicirhimba omu karhî k'enyanja.
- ⁴ Amîshi g'omu nyanja ganabira gashube bwâlîke, entondo zanajegera erhi muhuku gwa mîshi gurhuma. (Nyakasane w'emirhwe ali haguma nîrhu, ye mulanzi orhulanga, Nyamuzinda wa Yakôbo).
- ⁵ Enyîshi-nyîshi zo ziyinjihya olugo lwa Nyamuzinda, zo zishagalusa ecirâlo citagatîfu c'Ow'Enyanya bwenêne.
- ⁶ Nnâmahanga ali omu karhî k'olugo lwâge, lurhâhuligane, Nnâmahanga yêne aluhalira kurhenga sêzi lukula arhanda.
- ⁷ Amashanja gajà aho gâcihuma omw'isù, amâmi gâgeramwo omusisi, Lêro izù lyâge lyâkungula, igulu lyâhwera aha nshi.
- ⁸ Nyakasane w'emirhwe ali haguma nîrhu, ye mulanzi orhulanga, Nyamuzinda wa Yakôbo.
- ⁹ Mukanye mubone ebi Nyamuzinda âkozire, muyishe mubone eby'okurhangâza ajijire kuno igulu. ¹⁰ Ajire aho afunga amalwa oku igulu lyoshi, avuna emiherho, avuna amatumu, n'empenzi azidûlika muliro.
- ¹¹ Lekeragi aho: mumanye oku niene nie Nyamuzinda, nie nkulire amashanja nie nkulire n'igulu.
- ¹² Nyakasane w'emirhwe ali haguma nîrhu, ye mulanzi orhulanga, Nyamuzinda wa Yakôbo

47

OLULANGA LWA 46 (47): Nyamuzinda Mwâmi w'Israheli n'ow'igulu lyoshi

- ¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Lwa bene Korè. Lulanga.
- ² Mwe mashanja mweshi, mukome akagasha mucîtakîre Nyamuzinda n'enshagadu.
- ³ Bulya Nyakasane w'enyanja arhajîbwa omw'irhwe, ye Mwâmi Nn'amahanga goshi.
- ⁴ Ayansire amashanja agahira idako lîrhu, agayandaza burhaba aha magulu gîrhu.
- ⁵ Yêne acîshoga ishwa rhwayimamwo, ishwa omurhonyi wâge Yakôbo akazâg'icîtakîrira.
- ⁶ Nnâmahanga oyo warherema omu karhî k'orhuhababo, Nyakasane oyo wasôka emishekera yashekeza.
- ⁷ Muzihire Nnâmahanga, muzihe, muzihe; muzihire Nnawîrhu, muzihe, muzihe!
- ⁸ Bulyâla Nyamuzinda, ye Mwâmi w'igulu lyoshi lyoshi, mumuzihire olulanga.
- ⁹ Nyamuzinda ye wârhegeka amashanja goshi, Nyamuzinda oyôla otamîre oku ntebe yâge ntagatîfu.
- ¹⁰ Abaluzi ba ngasi ishanja batamîre aha ngombe, batamîre boshi n'ishanja lya Abrahamu.

Abaluzi ba ngasi ishanja boshi banali bagula ba Nyamuzinda, ali w'enyanya bwenêne.

48

OLULANGA LWA 47 (48): Siyoni, ntondo ya Nyamuzinda

¹ Lwimbo. Lulanga. Lwa bene Korè.

² Nyakasane mushâna ali mukulu, akwânîne bamukuze bwenêne omu lugo lwa Nyamuzinda wîrhu.

³ Entondo yâge ntagatîfu hibà hirhondo hilushire ezindi, abà mushagalusa w'igulu lyoshi. Entondo ya Siyoni yo ntebe ya Nyamuzinda, lwo lugo lw'omwâmi mukulu.

⁴ Nyamuzinda àyerakanîre omu lugo lwâge oku anali lwâkiro lw'okunali.

⁵ Lâba oku abâmi bâli bamâhuluzanya banarhabâlira caligumiza.

⁶ Oku bânabona ntya bafuduka, bashandabana bakûla idârhi.

⁷ Entemu yabashamula, balwâla ebihamba ak'owalwâla emikero

⁸ Gashuba manywanywa nka kula empûsi yâhubuka ebushoshôkero bw'izûba eshangula amârho g'e Tarsi.

⁹ Oku rhwabwîragwa kwo rhwayishirig'ibona, omu lugo lwa Nyamuzinda wîrhu, omu lugo lwa Nyakasane Nn'emirhwe Nyakasane àluzibuhize mpu lusêre ensiku n'amango.

¹⁰ Yâgirwa Nnâmahanga, rhunakaz'ikengêra olukogo lwâwe omu ngombe yâwe.

¹¹ Irengi lyâwe Nyamwagirwa, lihumîre ah'irhwêrhwê ly'igulu ak'Izîno lyâwe.

Okulyo kwâwe kuyunjwîre bushinganyanya: ¹² entondo ya Siyoni ecîzigirize, n'abanyere b'omu Yûda bacîtakîre obushinganyanya bwâwe omu kutwa emmanja.

¹³ Muj'izunguluka Siyoni mubone, mumugere omu marhambi munaganje enkingi zâge,

¹⁴ mulolêreze enkûta zâge, musingirize na ngasi nkingi eyâkirwamwo, lyo muhash'ibwîra abâna bâburhwa, erhi:

¹⁵ «Nyamuzinda oyo mutyo», erhi: «Nyamuzinda wîrhu ho abâ ensiku n'amango, yêne ye mungere orhuyâbula kuhika olw'okufâ.»

49

OLULANGA LWA 48 (49): Obufâ-nshuzo bw'ebirugu

¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Lwa bene Korè. Lulanga.

² Muyumve guno mwe mashanja mweshi, murhege okurhwiri mwe mubà okw'igulu mweshi.

³ Barhwâli mweshi ninyu bantu kwône, mwe bagale ninyu bakenyi.

⁴ Akanwa kâni binwa bya bugula kaderha, n'omurhima gwâni bya burhimanya gwakengêra.

⁵ Nkola nayanka okurhwiri kwâni nkurhege omugani, nyanke omusi gw'olulanga nyimbirekwo omugani gwâni.

⁶ Cici cankarhuma najuguma amango ensiku ziri mbî? cici cankarhuma nadirhimana nka ngosirwe n'empingira-mungo.

⁷ Zira zicîkubagira obuhirhi bwâzo, zinacîkunge obunji b'ebi zijira?

⁸ N'obwo omuntu arhacîcungula yêne, emwa Nyamuzinda omuntu arhacîhânakwo ncungulâ:

⁹ Okufungira omûka gw'omuntu kurhali hôfi, na ntâkwo gwafungirwe lwoshi,

¹⁰ omuntu alarne arhaluse ensiku, alame burhafâ.

¹¹ Bulyâla omuntu anabone abagula bagabe ebirugu, abone abahwinja n'amadâga nago gafè,

- abone boshi, ebirugu byâbo babisigîre bandi bandi;
- ¹² Enshinda zishubâge zo nyumpa babêramwo ensiku n'amango, n'obwo bihugo binji bal'ihîre amazîno gâbo!
- ¹³ Nanga ntà muntu walamire omu buhirhi: omuntu anashushîne n'ebintu byo birhengamw'omûka.
- ¹⁴ Yo njira y'abacîbikakwo omurhima eyo, kwo banafà ntyo abalimbira omugisho bàburhanagwa.
- ¹⁵ Kwo bahêkwa ekuzimu ak'ezaj'ibâgwa, lufù lubayâbula na bashinganyanya babarhegeka.
- ¹⁶ Niehe Nyamuzinda ekuzimu âyîsh'inkûla, bulyâla kurhôla âyish'intôla.
- ¹⁷ Irhondo okabona omuntu ahirhire orhayôbohaga, irhondo okabona eby'omu mwâge byaluga orhayôbohaga;
- ¹⁸ bulya olusiku afà arhacîyîkire kantu ciru n'akaguma, n'obuhirhi bwâge burhâmulse omu kuzimu.
- ¹⁹ Ciru akabà amango àli acizîne àcîbwîzire ebinwa binjà, mpu: «abandi bakusîma obûla ocîkômbire wêne»,
- ²⁰ kurhârume arhaja omu balinda-mboho, balya barhakacifà bàbwîne akamole. ²¹ Omuntu ohirhîre buzira kurhimanya, anashushîne n'ebintu by'okubâgwa.

50

OLULANGA LWA 49 (50): Oburherekêre busîmîsa Nnâmahanga.

¹ Lulanga. Lwa Azafi.

- Nyakasane Nnâmahanga adesire akanwa analâlîka igulu lyoshi, kurhenga ebushoshôkero bw'izûba kuhika ebuzikiro bwalyo.
- ² Nyamuzinda abalagazize kurhenga e Siyoni, ntondo yâge nyinjinjà.
- ³ Nyamuzinda wîrhu oyôla oyishire: arhâbule buderha akanwa. Ntakanjirwa w'omuliro amushokolîre, ayisha ayôkera, n'empûsi emugosire yayisha yakola akal'ibala.
- ⁴ Amâlâlîka amalunga amâlâlîka n'idaho, bulyâla akola atwîr'olubaga lwâge olubanja.
- ⁵ Mpu: «mpamagaliri abemêzi bâni, mpamagaliri balya bànywânaga nâni bulya barherekêra.»
- ⁶ Amalunga gamanyîsa oku olubanja bwinjà lutûbirwe: bulyâla Nyamuzinda yêne olutwire.
- ⁷ Mpu: «lubaga lwâni yumva nkubwîre, mpu: Israheli nkola nakushobeka: niene nie Nyamubâho, nie Nyamuzinda wâwe.
- ⁸ Arhali nterekêro zâwe zo otumwîrekwo, bulyâla embâgwa zâwe zirhantenga omu masù.
- ⁹ Ntâzigè akanina k'omu mwâwe, ntâyêmêre n'enganda-buzi z'omu busô bwâwe.
- ¹⁰ Ensimba z'omu muzirhu zoshi zâni, n'ebintu biyâbukira omu malambo gâni birhankaganjwa.
- ¹¹ Ntâ kanyunyi kabalala mpabire, na ngasi hitondegera omu ishwa hyoshi mpimanyire.
- ¹² Nka kwâlî kushalika ntankakubwîzire bulyâla amahanga goshi gâni na ngasi bimuli byoshi byâni.
- ¹³ Ka nkulîra binyama bya mpanzi, nîsi erhi kwo bàkubwizire mpu nywa mwamba gwa bihebe?
- ¹⁴ Okaz'ibâgira Nnâmahanga enterekêro y'okumukuza, onakaz'ijuha Nnâmahanga endagâno omulaganya.
- ¹⁵ N'olusiku wânabe ogwêrhwe n'omutula onanyâkûze, wâbona oku nakulîkûza onankenge.»
- ¹⁶ Enkola-maligo nayo kwo Nyamuzinda ayibwîzire, erhi: «cirhuma obwîra abandi amarhegeko gâni, cirhuma ebinwa by'endagâno yâni birhakurhenga ekanwa,

- ¹⁷ we muntu wakengulaga ihano lyâni, wanajugucira ebinwa byâni kulî nâwe?
- ¹⁸ Erhi wabonaga ecishambo onakanye ociluse, erhi wabonaga abantu b'ebishungu erhi wamâbona abinyu.
- ¹⁹ Akanwa kâwe wakaz'ikalîkira oku bibî, n'olulimi lwâwe lurhâhimagwa kulyâyanya.
- ²⁰ Erhi wajâga oku rukiko erhi na mwene winyu ohêrhekwo, erhi na mwâna nyoko aburha oli bonêsa nshonyi.
- ²¹ K'obè wajijire ntyo nnampulike? ka kwo omanyire mpu ndi akâwe? Nakuyagiriza njalabulire byoshi omu masù gâwe.
- ²² Rhangi muyumve kuno, mwe mukaz'iyibagira Nyamuzinda, rhangi muyumve kuno bakanajira abâ nâgwârha babule câgalukira.
- ²³ Ye nsîmîsa omuntu obâga enterekêro y'okunkuza, n'omuntu oshimba enjira nnungêdu ye nayêreka oku Nyamuzinda kuciza aciza.»

51

OLULANGA LWA 50 (51): Ombêre obwonjo, Yâgirwa Nyamuzinda

- ¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Lulanga. Lwa Daudi.
- ² Amango omulêbi Natani âjaga emunda Daudi ali kulya kubâ anacîhemwîre kuli Betiseba.
- ³ Yâgirwa Nyamuzinda ombabalire, obwonjo bwâwe burhumire.
- ⁴ Omu lukogo lwâwe lunji, ozâze ecâha câni.
- ⁵ Bulyâla ntababiri obubî bwâni, ngasi mango ecâha câni cindi omu masù.
- ⁶ Wêne nagomire, Nyamwagirwa, ebiri bibî omu masù gâwe nabijizire. Ntyo oli murhondekezi omu bucîranuzi bwâwe, oli mutwî w'emmanja mwimâna.
- ⁷ Okengêre oku naburhagwa omu bubî, omu câha nayâlalagwa omu nda ya nyâmâ.
- ⁸ Omurhima gw'omuntu w'okuli gwo gukusîmîsa, omu ndubi y'omurhima gwâni mw'onyigîriziza obumanye.
- ⁹ Ewe Nyakasane onkangûle lyo ncà, onshuke mbè mwêru nka lubula.
- ¹⁰ Nyumve obusîme n'omwîshingo, amavuha gâli gavungunyusire garhambe.
- ¹¹ Orhalolaga obubî bwâni, ebyâha byâni byoshi obizâze.
- ¹² Mâshi Nyamuzinda, omurhima gwâni oguleme buhyâhya ompiremwo iroho lihyâhya onalizibuhye.
- ¹³ Orhantenzagy'emalanga gâwe, orhanyagaga omûka gwâwe Mutagatîfu.
- ¹⁴ Ongalulire obushaguluke bw'obuyôkozi bwâwe, ompè omurhima gw'entwâli.
- ¹⁵ Nyêreke abagoma enjira zâwe, n'abanya-byâha bagaluk' emund'oli.
- ¹⁶ Ondîkûze oku buhane bw'omukò, Nyakasane Muyôkozi wâni, olulimi lwâni lukayimba oburhondekezi bwâwe.
- ¹⁷ Onshwêkûle akanwa Nyakasane, olulimi lwâni lukâderha irenge lyâwe.
- ¹⁸ Bulya enterekêro erhakusîmîsa, n'erhi nankakubâgira orhankayêmera.
- ¹⁹ Enterekêro yâni, Yâgirwa, guli murhima gwadwa mukò, omurhima gwarhanya gunavungunyusire, orhankagukabulira, Nyakasane.
- ²⁰ Omu bwinjà bwâwe, okengêre Siyoni, Muhanyi, oshub'iyûbaka olugo lwa Yeruzalemu.
- ²¹ Lyoki wankayankirira enterekêro zirhegesirwe, entûlo n'embâgwa ya nsîrîra, lyoki bankarherekêra ebimasha oku luhêro lwâwe.

52

OLULANGA LWA 51 (52): Okutwa olubanja lw'omulenzi

¹ Gwarhi omukulu w'abimbiza. Nyigîrizo. Za Daudi.

² Amango Dwege w'e Edomu àyishig'ibwîra Saulu, erhi: «Daudi ajîre omu mwa Abimeleki».

³ Kurhi okwo walimbira obubî, wâni cikala-nshonyi?

⁴ Ngasi mango erhi na bubî warhânya, obulijira olulimi lwôji nka lugembe, nyakola-maligo.

⁵ Amabi g'orhonya oku minja, obunywesi bw'oyumva orhonyize oku iderha linja!

⁶ Ebinwa bibi orhabikubwakwo, kanywesi!

⁷ Okwola kwârhumâ Nyamuzinda akushâba buyumpa, akushugule budundu, kwârhumâ akubarhûla omu cihugo, akumânyule oku igulu ly'abazine.

⁸ Abashinganyanya bamubona bageremw'omusisi, oku bundi bamukwame, mpu:

⁹ «Y'oyo omwîra winyu wâbulaga bwajira Nyamuzinda lwakiro lwâge: akaz'icîkubagira obunji bw'ebirugu byâge, akaz'ilimbira ebyâha byâge!»

¹⁰ Niehe kwo ndi nka muzêti gujininira omu ka-Nyamuzinda; olukogo lwa Nnâmahanga lwo ncîkubagira ensiku n'amango.

¹¹ Nakaz'ikukuza ensiku zoshi bulya wakozire, nakaz'ikuza izîno lyâwe omu masu g'abarhonyi bâwe, bulya liri linja.

53

OLULANGA LWA 52 (53): Obuhwinja bw'omuntu olahira Nyamuzinda

¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Oku ndwâla. Lwimbo. Lwa Daudi.

² Omuhwinja anaderhe, erhi: «Nyamuzinda arhahabâ!» Bâhabusire, bâjizire eby'okugayîsa, ntâye ojira aminjà.

³ Kurheng'enyanya Nyamuzinda asinzize ababurhwa n'abantu alole erhi abonamwo omuntu w'obwenge amulongereza.

⁴ Boshi bâherîre haguma, boshi bâsherîre; ntâye ojira aminjà ciru n'omuguma!

⁵ Ewe ! k'abajira amabî barhayengeha, bala bashanshanyula omulala gwâni nka kula balya omugati? Ka barhashenga Nyamubâho?

⁶ Banîre omushunzi, n'obwo ntâbyo bibayôbohize, bulya Nyamuzinda ashandâza ebivuha bya balya balikugosire; enshonyi zâbabumbire, bulya Nyamuzinda anabakabulîre boshi.

⁷ Lêro ndi walêhera Israheli obucire bwarhenga e Siyoni? Hano Nyamuzinda agalula empira z'omulala gwâge Yakôbo âshagaluka, Israheli asîme.

54

1 OLULANGA LWA 53 (54): Izû lyayâkûza Nyamuzinda Mucîranuzi

¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Oku nzihwa z'emisî. Nyigîrizo. Za Daudi.

² Amango abantu b'e Zif bâlibwîra Saulu, mpu: «Ka Daudi arhali e mwîrhu acîfulisire obu?»

³ Mâshi Nyamuzinda oncize n'izîno lyâwe mâshi, ontwîre nâni luno lubanja oku buhashe bwâwe.

⁴ Yâgirwa Nyamuzinda mâshi, yumvîrhiza omusengero gwâni, rhega okurhwiri oyumve ebinwa byâni. ⁵ Kulya kubâ balya bacîgenza banyandûsirekwo, balya b'ecikalarhu nabo banshimbire mpu bantenzemw'omûka.

⁶ Awa, Nnâmahanga oyûla oli ntabâla, Nyakasane ye Nyamwegemerwa w'omûka gwâni.

⁷ Abashombanyi bâni orhangibayêrekeza obuhanya n'oku bwinjâ bwâwe, Nyamuzinda obashâbe buyumpa.

⁸ Nnonzize nkurhûle enterekêro, nnangashânize izîno lyâwe, Nyakasane, bulya liri linjâ.

⁹ Kulya kubâ lyândikûzize oku ngasi mbaka, nanabwîne oku abashombanyi bâni bacôcoboka n'enshonyi.

55

OLULANGA LWA 54 (55): Omusengero gw'odwîrhe alibuzibwa

¹ Oku mukulu w'abimbiza. Oku nzihwa y'emirya. Nyigîrizo. Za Daudi.

² Nyamuzinda mâshi, rhega okurhwiri oyumve omusengero gwâni, orhanagayaga izû ly'okuyinginga kwâni,

³ ci onyumve onayumvîrhize. Omutula gwanjegezize, nanayumvîrhe bangurumana:

⁴ izû ly'omubisha lirhumire, lwôho lw'omuntu mubî lurhumire. Kulya kubâ badwîrhe bambarhuza amabî, banadwîrhe bansongera n'omutula gwoshi.

⁵ Omurhima gundi omu nda bagulyagusize, n'ebihamba by'olufû byamponirekwo.

⁶ Obwôba n'omusisi byantanzir'ekâ, najugumire narhalusa.

⁷ Ndigi, nti: «Owampâ amashala nka ngûkû, nanabalala nj'icirhamûkira.

⁸ Nanayâkira kulî, nj'ibêra omu mpinga.

⁹ Nanayirukira nalonza aha nacibundika, aha nayâkira empûsi n'omulaba.

¹⁰ Orhang'ibashandabanya mâshi Nyamwagirwa, orhang'iberûla endimi zâbo: mbwîne obu oku entambala n'ennongwê byarhurhazir'ekâ.

¹¹ Mûshi na budufu erhi kukeya byakeya oku lugo, obuhanya nabwo haguma n'amalibuko, byagwîsiremwo ecirâlo omu karhî k'olugo;

¹² nayo emirhego yagwisirwe omu karhî kâlwo, murhâkala buhagwe murhâkala na bulyâlya.

¹³ Acibâga mwanzi wanjâciraga, nankanahulisire kwône, Acibâga muntu onshomba wanyishagakwo, nankanayâsire nj'icîfulikaye.

¹⁴ Ci wêhe wâni: Kâli rhwembi rhwâkulaga, rhwayinjibana rhwanakômerana wâni!

¹⁵ Omuntu nabonaga rhwanunirwa n'ecinyabuguma, rhwacûka kuguma omu ka-Nyamuzinda omu kafurhê k'olukulu wâni!

¹⁶ Baborhogerwa na wa-lufû wâni, babocôcôber'ekuzimu banazîne, obûla bahandisize obulyâlya omu mwa bâbwê, babutamaza omu karhî kâbo!

¹⁷ Niehe Nnâmahanga ye nayâkûza, Nyakasane ye wandîkûza

¹⁸ Sêzi, ebijingo n'omûshi, nkaz'ilaka nnandakûle, ayumve omulenge gwâni.

¹⁹ Omûka gwâni ye waguyôkola aguhebe omu murhûla, agulîkûze oku babisha bulya abanshombire bali banji.

²⁰ Nnâmahanga ayumva kurhenga ensiku n'amango. kâli bôhe obu barhagokôla. ²¹ Bôhe banakaz'irikira oyu babâ boshi okuboko, ngasi muguma muli bo kushube kuciyandûlira ecihango.

²² Obusû bwâge bunabê bulushire amakafê kuyengûla, erhi n'omurhima gwâge bya ntambala gulimwo. Ebimwa byâge binabê bilushire amavurha bulembu, erhi zinali ngôrho bugôrho.

²³ Emmanja zâwe ozihengulire Nyakasane, wâbona oku akurhamûla: ntà mango akaleka omushinganyanya alwâla enzungulira.

²⁴ Nnâmahanga obabulindike omu nyenga y'olufû; ebishumûsi n'endyâlya birhahikê ciru omu

karhî k'ensiku zâbyo, ci niehe we ncîkubagîre.

56

OLULANGA LWA 55 (56): Ntâ mango omwemêzi ahuligane

¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. «Ak'engûkù y'omu mirhi y'ihanga». Lwa Daudi. N'izû linyinyi. Amango Daudi àbaga amâgwârhirwa e Gati n'Abafilistini.

² Ombè lukogo mâshi Nnâmahanga, niono bahizire okw'idaho, badwîrhe bamvulindika burhahusa, nieshi bajirire manywanywa.

³ Babisha abo badwîrhe bandabarha ntyo burhahusa, banali banji banji abadwîrhe bandwîsa.

⁴ Yâgirwa, we bà enyanya, wêne ncîkubagîre, olusiku entemu yânsamula. ⁵ Ndagâno ya Nyamuzinda eno nâcîtakîrira muli ye, Nyamuzinda oyu ncîkubagîre: ntâ bwôba bungwêrhe: kurhi zanjira engonyi?

⁶ Badwîrhe balegerera bampurana, enkengêro zâbo nie zishimbire, zirhânnongeza oburhali buhanya.

⁷ Erhi bayish'ibugânana, bagwîke emirhego, igenda lyâni balij'ebulâbi, balonze oku bakankûlamw'omûka.

⁸ Nyamuzinda mâshi, obalengere oku bubî bwâbo bunakwânîne, orhang'iluba oher'embaga.

⁹ Emihanda bângezagyamwo erhi bandibirhakwo orhayihabiri; n'emirenge nalasire bulya omu hirembe hyâwe eri migunje: k'arhali mulya hitabu hyâwe eri miyandike?

¹⁰ Amango nkakuyâkûza, ago mango lyo abanshomba bâshukira; mmanyire bwinjâ oku Nyamuzinda nie âlwîra.

¹¹ Ndagâno ya Nyamuzinda eno nâcîtakîrira muli ye.

¹² Nyamuzinda oyu ncîkubagîre: ntâ bwôba bungwêrhe: kurhi zânjira engonyi?

¹³ Cîrya ciragâne nakulaganyagya Nnâmahanga, co cino cingwêrhe, nkolaga nalîka enterekêro z'okukukuza:

¹⁴ Nabwîne walîkûza omûka gwâni oku lufû, n'amagulu gâni, oku gali gakola mpu garhereze, wagagalukira, mpu lyo nkaz'ikananda omu ka-Nyamuzinda, omu bumoleke bw'abazîne.

57

OLULANGA LWA 56 (57): Okucîkubagira Nyakasane omu karhî k'ababisha

¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. N'izû lisungunu. Ya Daudi. Kwo eyimbwa aka «Shukira orhashâbe». Ayizihaga amango àyâkiraga Saulu omu lwâla.

² Ombè lukogo, mâshi Nyamuzinda, ombè nâni lukogo, bulya w'ono omurhima gwâni guyâkîreho. omu cihôho c'ebîyûbi byâwe munôla nyâkîre, nti obu buhanya burhang'ihuba.

³ Ye nyâkûzize Nnâmahanga ôbâ enyanya bwenêne, Ye nyâkûzize Nyamuzinda oyôrha onkûla omu kubî,

⁴ nti arhumize kurheng'empingu, andîkûze, n'aba banshimbulwîre arhag'ibabonêsa nshonyi. Nyamuzinda arhume enshôkano zâge n'oburhabêsha bwâge mâshi!

⁵ Omu karhî k'entale muno ntamîre omu karhî ka zirya zishanshanyula abahanya, Amîno gâzo nderhage obwoji bw'itumu n'obw'empîru! olulimi lwâzo ngôrho nnûbule.

- ⁶ Nyamuzinda mâshi, orhang'ibà nka waci'yerekanira oku nyanya z'amalunga irenge lyâwe balibone omw'igulu lyoshi.
- ⁷ Bayansire bantega omulabarha: omûka gwâni baguhorhaza; bampumbira enyenga balya bakayigwamwo.
- ⁸ Càba omurhima gwâni guli muzibu, Nyamwagirwa, omurhima gwâni gurhahombagana; nkola nakuyimbira nnankuzihire.
- ⁹ Tulûka murhima gwâni; tulûka lulanga lwâni, tulûka nzenze yâni, nkola natula obuce buzûke.
- ¹⁰ Nakukuza omu karhî k'amashanja, Nyamwagirwa, nakuzihira olulanga omu karhî k'ab'ekulî.
- ¹¹ Bulyâla olukogo lwâwe lunji lunji luhisire emalunga oburhabêsha bwâwe nabo buhisire oku nkuba.
- ¹² Nyamuzinda mâshi, orhang'ibà nka waci'yerekanira oku nyanya z'amalunga irenge lyâwe balibone omu igulu lyoshi.

58

OLULANGA LWA 57 (58): Omucîranuzi w'abacîranuzi b'en'igulu

- ¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Luzihwa aka «omanye washâba». N'izû linyinyi. Ya Daudi.
- ² Ka mmanja munatwa obu mwe bagale? Ka murhalyâlyanya nka mwazitwa obu, mwe bashamuka?
- ³ Càba obulyâlyanya mwêhe emurhima mubujirira, n'enfune zinyu zirhamîra oburhali bulyâlyanya omw'igulu.
- ⁴ Emihera eburhwa enali mihera, kuburhanwa eburhanwa okuhabuka kwâyo, erhaderha n'oburhali bunywesi.
- ⁵ Olulimi luyibâ ekanwa kwo lulangabuka nka lwa njoka, amanjokà-njokà emihera emeshera kwo gayôrha aka ag'empiri y'ebihuli, yo ekaz'ifuka amarhwîri,
- ⁶ mpu yankanayumva izû ly'abâshâsirwe enjoka, balya bazihira enjoka zidogêre.
- ⁷ Nnâmahanga mâshi, ohungumule eyo mihera amîno gayiri ekanwa, oshangule ebijigo by'ezo mpangaza, mâshi Nyakasane.
- ⁸ Bashandâle nka mîshi gahona oku ntuli, bakaderha mpu balîka omwampi gubè nka kuno bagutûmba.
- ⁹ Bagende ak'ecishomgambaba, co cija cajonga bunjirâ-njirâ. Bagere nka cimomano ca muntu, co cigera cirhanabonaga izûba.
- ¹⁰ Enyungu zinyu mâshi, oku zirhaciyumva idûrhu ly'olurhadu, zimanyulwe n'idûrhu ly'empûsi.
- ¹¹ Omushinganyanya acishinge abona encuku zahanwa, ahulire n'igâ omu mukò gw'endyâlyanya.
- ¹² N'abantu baderhe, mpu: «Nêci oluhembo lw'abashinganyanya ho lubà», mpu: «Nêci ho Nyamuzinda otw'emmanja z'igulu abâ».

59

OLULANGA LWA 58 (59): Ondîkûze oku bashombanyi bakali

- ¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Luyimbwa aka «Shukira orhashâbe». Lwa Daudi. N'izû linyinyi. Amango Saulu arhumaga abantu mpu baj'ilanga enyumpa ya Daudi, mpu bamunige.
- ² Nkûla muno nfune z'abashombanyi bâni, ncinga kuli aba banshimbire, mâshi Nnâmahanga.

- ³ Ondîkûze kw'ezi nkola-maligo onandîkûze kw'ezi nkunda-mukò. ⁴ Niono barhezire busimba, niono nshimbirwe n'abadârhi.
- ⁵ Ndi ntyo Yâgirwa, ntà câha, na ntà kubî kundimwo ntadesiri nti najira kulebe kurhumire banshimbire ntya.
- ⁶ Tulûka okanye ocîbonere, Muciza w'emirhwe, Nyamuzinda w'Israheli, otulûke ohane ezo nkulira-lubala, ezo ncuku lêro orhazibêraga bwonjo.
- ⁷ Erhi byayîsh'ibà bijingo, banayisha bâmoka nka bibwa, bajè bahulahula omu lugo.
- ⁸ Kandi bâbo barhengamwo, bijâci byône bibali ekanwa, mpu: «Ndi wayumva?»
- ⁹ Wêhe Nyakasane kusheka odwîrhe washeka, kushekera oyôrha oshekera enkulira-lubala.
- ¹⁰ We buzibu bwâni, we nalolakwo, bulya Nnâmahanga, wêne we lwâkiro lwâni.
- ¹¹ We Nyamuzinda wâni we na lukogo ncîkubagira, Nnâmahanga oyîshe ontabâle, okolere abashombanyi bâni buligo, nsîme.
- ¹² Obanigûze mâshi Nnâmahanga, bankanashubîrira babè bo bakoler'olubaga lwâwe buligo, obashandâze n'emisî yâwe obahire okw'idaho, Nyamwagirwa we mpenzi yîrhu.
- ¹³ Ecâha câbo, binali bîra binwa bibarhenga ekanwa, bahanirwe ivuzi lyâbo n'okulogorha kwâbo.
- ¹⁴ Otulumukirwe bahere, baherêrekere barhacihabâga abantu boshi bamanye oku Nyamuzinda ye rhegeka omu ca Yakôbo, n'omu igulu lyoshi aha litanga n'aha liramuka.
- ¹⁵ Erhi byayîsh'ibà bijingo banajè bamoka nka bibwa, bajè bahulahula omu lugo.
- ¹⁶ Bajè bahulahula balonza ehi bâlya, bakabà barhayigusiri bajâge omu mulenge obwo!
- ¹⁷ Niehe kuyimba nayimba obuzibu bwâwe, buca sêzi ncîtakîre olukogo lwâwe, bulya washubire lwâkiro lwâni, washuba lubungo mbungiramwo olusiku ndi mutula.
- ¹⁸ We buzibu bwâni we nânalolakwo, bulya Nnâmahanga, we lwâkiro lwâni, we na Muciza wâni.

60

OLULANGA LWA 59 (60): Omusengero enyuma ly'okuhimana omu kabanda ka Nyamunyu

¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Luzihwa aka «Bwâso bw'irhegeko». N'izû linyinyi. Ya Daudi. Oku kuyigîriza.

- ² Amango Daudi arhêra Aramu Naharayimu bona Aramu w'e Soba, n'erhi Yowabu ârhabâluka amâyûs'ihimira Edomu omu kabanda ka Nyamunyu, bantu bihumbi ikumi na bibirhi
- ³ Nyamuzinda kulikirira oku warhulikîrîre wanarhuvunira amatumu, kuluba oku warhulubîre, orhugalukirage mâshi mâshi.
- ⁴ Igulu walishakanyize lyahahanyuka, ofumagye obubere bwalyo bulya kudunga lidwîrhe lyadunga.
- ⁵ Olubaga lwâwe walukolîre ebizibu mushâna idivayi lya kudungadunga walunywesize.
- ⁶ Abakurhînya kukema wabakemire, mpu bayâke omwampi.
- ⁷ Orhurhabâlâge wêne n'okuboko kwâwe, lya abarhonyi bâwe balobôka, onarhuyumve.
- ⁸ Nyamuzinda erhi ali omu ngombe yâge, erhi: «Nkola nayimuka nj'igaba Siyoni, n'olubanda lwa Sukoti ndugabire bandi».
- ⁹ Erhi: «Ishwa lya Galadi libâ lyâni n'erya Menashè kwo na kwo, Efrayimu yêhe yo mpenzi y'irhwe lyâni na Yûda bwo bwâmi bwâni.
- ¹⁰ Mowabu lwo lwôgero ncîkalabiramwo, Edomu yêhe namugera oku lwêru lw'enda, na

Filistiya nâmuhiima kano kânya..»

¹¹ Lêro ndi wakampisa omu lugo luzibu? Ndi wakampisa cingana e Edomu wâni.

¹² Nnâmahanga, kâli we warhucinagizagya wâni? Kâli orhadwîrhi wahuluka okarhabâla mwe n'abalwî bîrhu!

¹³ Mâshi mâshi orhurhabâle kw'oyu mubisha, bulyâla okurhabâlwa n'abantu kuli kwa busha.

¹⁴ Rhwakola emyônè oku burhabâle bwa Nnâmahanga yêne ye wajonjaga abashombanyi bîrhu.

61

OLULANGA LWA 60 (61): Omusengero gw'olulizîbwe

¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Oku nzihwa z'emisî. Lwa Daudi.

² Oyumve guno mulenge gwâni mâshi Nnâmahanga, orhege guno musengero gwâni amarhwîri.

³ Ndwîrhe nakubirikira na ndi ekulî, bulyâla amagala gandîre. Ondengereze okw'ibuye onampè obuluhûkiro.

⁴ Wêne we lwâkiro lwâni we n'ibuye ncîfulikaho nka nshimbirwe n'omubisha.

⁵ Kurhi nankabona nabêra omu mwâwe ensiku zoshi, mbone nyâkîre omu lukangà lw'ebyûbi byâwe wâni!

⁶ Nnâmahanga, nêci wayumvirhize omusengero gwâni, wanshobôzize akashambala abakenga izîno lyâwe bashobôla.

⁷ Ensiku za mwâmi ozihirekwo ezindi, emyâka yâge eyumânane n'ey'owamayâlusa kanji kanjî.

⁸ Ayôrhe arhegeka omu masû ga Nyamuzinda, omurhumîre oburhonyi n'obudahemuka bikaz'imulanga.

⁹ Nyimbirage izîno lyâwe obwo nnanyûkirize emihigo yâni bwaca bwayira.

62

OLULANGA LWA 61 (62): Nyamuzinda yêne bulangâlire

¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Luyimbwa aka "Yedutuni". Lulanga. Lwa Daudi.

² Okurhûla kw'omurhima gwâni anali muli Nnâmahanga mwône okucira kwâni erhi ye.

³ Yêne ye Kabuye kâni, ye bucire bwâni, ye na lwâkiro lwâni: nâni nkola nie ntagagajwa.

⁴ Mangaci mwaleka okukâhamira oku muntu, n'okumushimba mweshi mpu mumukube, nka kula bakuba olugurhu lugombire, nîsi erhi cogo cikoyire?

⁵ Emugamba nshonîre yo badwîrhe balonza bammanule, obunywesi go masheka basheka, Owayumva mpu bwinjà badwîrhe baderha, n'okuziga kutulagula badwîrhe batulagula emurhima.

⁶ Murhima gwâni, muli Nnâmahanga mwône waluhûkira, bulyâla ebi olangâlîre yêne wâkuhisakwobyoye.

⁷ Yêne ye Kabuye kâni, ye na kucira kwâni, ye na lwâkiro lwâni: nâni nkola nie ntagagajwa.

⁸ Aha burhambi bwa Nyamuzinda ho nacirira ho nânajire irenge, Ye Kabuye-Buzibu bwâni, yêne ye lwâkiro lwâni.

⁹ Mwe balume, kaz'imucikubagire Nnâmahanga ngasi mango, kaz'imumuhirekwo omurhima:

Nyamuzinda lwo lwâkiro lwîrhu.

¹⁰ Bene-Adamu gunabà mufula bufula, babà banywesi ababurhwa n'abantu. Erhi bankashonera oku munzâni, boshi haguma banayanguha kulusha omufula.

¹¹ Murhahiraga mukalimbira emisî, murhahiraga mukacîkubagira eby'obuhagwe, ebirugu, ciru byankaluga, murhahiraga mukabihirakw'omurhima.

¹² Nnâmahanga adesire akanwa nakayumvamwo bibirhi: «Nnâmahanga ye Nn'obuhashe,

¹³ n'oku we Nn'oburhonyi Nyamwagirwa, bulya we gabira ngasi muntu nk'oku ebijiro byâge binakwânîne!»

63

OLULANGA LWA 62 (63): Omwîfinjo gw'okubona Nyamuzinda

¹ Lulanga. Lwa Daudi. Amango àli omu irungu Iya Yûda.

² Nnâmahanga we Nyamuzinda wâni, w'ono ndwîrhe nalongereza. Nyôrha yâwe omurhima gwâni gwalwâla, ndwîrhe nakwifinja nieshi nieshi nka kul'idaho lyûmu licîfinja amîshi bwenêne.

³ Nkulolekwo omu bwâmi bwâwe, mbone bulya buhashe bwâwe n'irenge lyâwe.

⁴ Okurhona emund'oli kulushire obuzîne, akanwa kâni kakukuze là.

⁵ Oku nciyîs'omûka erhi kugashâniza nnankugashâniza, nalengereza amaboko emund'oli okukuza izîno lyâwe.

⁶ Omurhima gwâni gudendêze obwo ak'owalyag'ey'amashushi, n'akanwa kâni kayunjule mwishîngo kanakukuze.

⁷ Erhi nacikukengera nangwishîre, obudufu bunakule erhi wêne nakengêra.

⁸ Bulya nêci washubire mufungizi wâni, n'omu byûbi byâwe nuno ndwîrhe nacîshingira.

⁹ Omurhima gwâni gukwishwekîrekwo; n'okulyo kwâwe kwo nyegemîre

¹⁰ Balya badwîrhe balonza okumpeza, bajè omuw'idaho kuli kulî.

¹¹ Engôrho ebamîme, ebibwa bibashêge,

¹² Mwâmi yêhe Nnâmahanga acîtakîra; ngasi muntu ocîtakîra Nyamuzinda kukuzibwa anakuzibwa, bulya akanwa kaderha ebibî kuhumbârhalala kanahumbârhalala.

64

OLULANGA LWA 63 (64): Enkola-maligo zimanye aha zafumira Nyamuzinda

¹ Oku mukulu w'abimbiza. Lulanga. Lwa Daudi.

² Yumva omulenge gwâni, mâshi Nnâmahanga, kulaka kuno ndimwo. orhenze ebihamba bindi emirhima.

³ Oncinge okw'ihano ly'ababî, n'oku kavulindi ka zira nkola-maligo.

⁴ Kwo zirhyaza olulimi nka ngôrho, kwo zimeshera ebinwa bibî nka kula zirîka mwampi.

⁵ Zo zira nkola-maligo zikaz'icîfulika mpu ziyâgaze omuhanya, mpu zimuyûbûke zimuyâgaze, zirhânababale bici.

⁶ Obubî lusima zibujîra, bwifulikwè zilâlira okurhega emirhego, mpu: «Ka hali owârhubone?»

⁷ Enkola-maligo bibî zigerereza, kufulika zikaz'ifulika enkengêro zikengire. Nêci wâni, omurhima gwa bene nyenga!

⁸ Ohumbe kwône, Nyamuzinda azirikiramwo emyampi, zifuduke zamâyagalika. ⁹ Lulimi lwâbo lwâbaheze, ngasi yêshi wâbalolekwo, okw'idaho ânameshere.

¹⁰ Ikola Iya Nyamuzinda boshi balirhînya banalikuze, ebijiro byâge byoshi byâhizâna.

¹¹ Omushinganyanya kucîshinga acîshinga anashamambire Nyakasane; n'ab'omurhima nkana boshi, irenge bâja.

65

OLULANGA LWA 64 (65): Olwimbo lw'okuvuga omunkwa

¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Lwa Daudi. Lwimbo.

² Nyamwagirwa, nêci kukwânîne bakuyimbire omu Siyoni, banayûkirize omulagi bâkulaganyagya.

³ Bulyâla abakusengera, kuyumvîrhiza obayumvirhiza. N'emund'oli yo ngasi muntu ayêrekîre, erhi byâha byâge birhuma.

⁴ Ebyâha bîrhu byârhuhire okw'idaho, câba wâbirhenza.

⁵ Omuntu ocîshoga okanamuhêka, erhi muny'iragi, omu cogo câwe aj'ibêra. Rhwalya rhuyigurhe ebinja by'omu mwâwe, rhuyigurhe obwimâna bw'engombe yâwe.

⁶ Warhuyumvirhîze omu bushinganyanya bwâwe, wanarhuyêrekakwo n'ebimanyîso bisômerîne, Nyamuzinda, Mufungizi wîrhu, Mwîkubagirwa w'enyanja z'ekulî, n'ow'amahanga goshi.

⁷ We gwîka entondo n'okuboko kwâwe, we komekera n'obuhashe bwoshi.

⁸ We Cirhûza-nyanja, Cirhûza-mulaba, Cirhûza-kadugundu-ka-bantu.

⁹ Ab'emahanga omu bihamba bali, erhi bisômerîne byâwe birhuma; ab'ebushoshôkero n'ab'ebuzikiro bw'izûba, boshi omu mwishingo bali.

¹⁰ Igulu walirhandwîre, walidômera lyagala; olwîshi lwa Nyamuzinda luyunjwîre, wabayêgîze emyâka yâbo.

¹¹ Wadômera endike wakoma amalongo, walibombêza n'enkuba wanagisha emyâka yamuli.

¹² Omwâka waghûre aminjà gâwe: aha wagera erhi na mugisho.

¹³ Amalambo g'omu irungu kuhulula gahulula migezi, n'entondo omwîshingo gwazizonzire.

¹⁴ Amalambo gayunjwîre masô, emmanda zirhâbonè bwikizo n'engano! ecihôgero n'enyimbo, mpu: «Rhw'oyo, murhuyumve!»

66

OLULANGA LWA 65 (66): Okuvuga omunkwa kw'olubaga lwoshi.

¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Lwimbo. Lulanga.

Mukuze Nyamuzinda mwe bihugo mweshi.

² Muyimbe irenge lyâge, mumukuze oku bâyige.

³ Mubwîre Nnâmahanga, mpu: «Emikolo yâwe eri ya kurhangâza!» mpu: «Okuluga kw'obuhashe bwâwe, kunarhume abashombanyi bâwe bayish'ikushiga.»

⁴ Igulu lyoshi likugashânize linakuyimbire, izîno lyâwe liyimbwe omw'igulu lyoshi.

⁵ Mukanye mubone ebi Nyamuzinda âkozire, biri bya kurhangâza ebi âjizire omu karhî k'âbâbusirwe!

⁶ Enyanja ayihindula yashub'idaho lyûmu, bayikir'olwîshi n'amagulu burhajoma: rhucîtakîre

ye là.

⁷ Buhashe bwâge arhegekamwo ensiku n'amango; isù lyâge lirharhenga oku bantu b'ihanga: mpu abagoma bankanatulumukirwa.

⁸ Mukuze Nyamuzinda wîrhu mwe mub'ihanga,

⁹ Ye waruhiraga obuzîne omu mûka, arhanazigaga okugulu kwîrhu kwahabuka. ¹⁰ Nêci Nnâmahanga kurhangula warhurhangulaga, cîko warhurhanguliremwo nka kula barhangula amarhale.

¹¹ Warhukulukuliza omu murhego, wanarhushwêkera omuzigo muzirho omu cibunu.

¹² Waleka barhugera oku marhwe, rhwagera omu muliro rhwagera n'omu mîshi, ci wêhe washub'iruhà obuluhûkiro.

¹³ Nkolaga nahika omu mwâwe n'enterekêro, ntang'ikurhûla emihigo yâni.

¹⁴ Eryâla akanwa kâni kânâlikaga, eryâla kâkulaganyagya amango nali mpanyagîre.

¹⁵ Nterekêro za bibuzi bitwedu nakurhûla, haguma n'omusingu gwa luganda-buzè: mpanzi nakubàgira haguma n'empene z'ebihebe.

¹⁶ Mwe mukenga Nyamuzinda mweshi mukanye muyumve, mukanye mmurhondêreze ebi àjirîre iroho lyâni!

¹⁷ naj'aho namuyâkûza n'aka kanwa kâni, namusengera n'olululimi lundi ekanwa.

¹⁸ Omurhima gwâni nka gwâli gwa ndyâlya, Nyakasane arhâkanyumvîrhîze.

¹⁹ Ci kwo biri: Nyakasane anyumvîrhîze: izù ly'omusengero gwâni alirhega okurhiwiri.

²⁰ Nyamuzinda ayâgirwe mâshi, erhi mbona arhakengwîri omusengero gwâni, erhi mbona arhahengulîri olukogo lwage kulî kulî nâni.

67

OLULANGA LWA 66 (67): Omusengero gw'olubaga nka lwamâyus'isârûla emyâka

¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Oku nzihwa z'emisî. Lulanga. Lwimbo.

² Nyakasane Nyamuzinda arhubabalire anarhugishe, arhumolekere n'obusù burhulwîre.

³ Abantu boshi bamanye enjira zâwe, n'amashanja goshi gamanye obucunguzi bwâwe.

⁴ Igulu lyoshi likukuze linakuvuge omunkwa, Yâgirwa Nnâmahanga; igulu lyoshi likukuze linakuvuge omunkwa.

⁵ Amashanja goshi gasime ganacîshinge, bulya oyishi cîranulir'abantu n'oburhondekezi; bulya we Mwâmi w'amashanja g'en'igulu.

⁶ Igulu lyoshi likukuze linakuvuge omunkwa, Yâgirwa Nnâmahanga; igulu lyoshi likukuze linakuvuge omunkwa.

⁷ Obudaka bwayezire emburho; Nnâmahanga Nyamuzinda wîrhu ye ruhà omugisho.

⁸ Nyamuzinda arhugishe, n'amahanga goshi gamurhinye en'igulu.

68

OLULANGA LWA 67 (68): Olugendo lunene kurhenga e Mîsiri kuhika e Siyoni

¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Lulanga. Lwimbo. Lwa Daudi.

² Nnâmahanga amâyîmuka, abashombanyi bâge bamâgenda emihanda erhabugânana,

abamushomba bamâyâka obusù bwâge.

- ³ Kwo bashandîre kulyâla omugî gushandâla, kulyâla omuhomo gujonga, kwo abanya-byâha bahwêrîre omu masù ga Nyamuzinda.
- ⁴ Abashinganyanya bôhe omu masheka bali, kushagaluka bashagalukire omu masù ga Nnâmahanga, kucîshinga badwîrhe bacîshinga bwenêne.
- ⁵ Muyimbire Nnâmahanga, muzihire izîno lyâge olulanga, mukwâbire owarhenga omw'irungu enjira, izîno lyâge ye Nyakasane: musâmire omu masù gâge.
- ⁶ Yêne ye îshe w'enfûzi, ye mufungizi w'abakana, Nyamuzinda mwo abêra omw'idubiro lyâge.
- ⁷ Nyamuzinda ye yûbakira akahumba, ye hisa empira omu ciyêzire: bagoma bône ayûbasa okw'idaho lyûmu.
- ⁸ Nnâmahanga, bulya agenda oshokolîre olubaga lwâwe, bulya olugerana omu mpinga,
- ⁹ idaho lyâgeramwo omusisi n'amalunga gâdubulira enkuba embere za Nnâmahanga. Sînaiyageramwo ogwa nyegenye omu kubona Nyamuzinda, Nnâmahanga w'Israheli.
- ¹⁰ Ishanja lyâwe Nnâmahanga, walirhumira enkuba y'akalume, n'amango lyâli buholoka walihà emisî.
- ¹¹ N'obusò bwâwe bwayâbukira muli eco cihugo wali obîkîre omukenyi, obûla oyinjiha Nnâmahanga.
- ¹² Nnâmahanga abîre nk'aderha akanwa, n'engabo ya baganda mbala-mwanzi erhali nyi.
- ¹³ Abâmi n'abalwî bâbo bàkûla idârhi, bàyâka. Embuguma zâsigala ekâ zagabâna ebi abalwî bàshokôlaga.
- ¹⁴ Oku mudwîrhe mwahûmûkira omu lugo lw'ebintu, ebyûbi by'engûkù byakaz'ilabuka nka cûma, n'amashala gâyo gakaz'ilabuka nka masholo.
- ¹⁵ Oku Ogala-byoshi adwîrhe ashandâza abâmi, enkuba y'olubula yâmanukira oku ntondo ya Salomoni.
- ¹⁶ Eyôrha ebà y'Ow'Enyanya entondo ya Bashani, ziyôrha zibà za ntuli entondo za Bashani.
- ¹⁷ Mwe birhondo by'entuli, cici cirhumire mwayâgalwa n'entondo Nyamuzinda âcîshozire mpu ayûbakekwo? Eyî âcîshozire mpu abêrekwo ensiku zoshi?
- ¹⁸ Engâlè za Nyamuzinda bihumbi n'ebihumbi, Nyakasane amâbunguluka oku Siyoni, amâj'omw'idubiro lyâge.
- ¹⁹ Nyakasane okola warheremera oku nyanya, wahêkakwo empira, wâyêmêra okurhûlwa abantu, nkaba ciru wâyêmêra bakurhûla na balya barhasîma bayûbake hôfi na Nyamwagirwa Nnâmahanga.
- ²⁰ Nyakasane akaz'iyôrha ashîgwa: Nyamuzinda anakaz'irhurhamûla omu kubarhula emizigo yîrhu: yêne ye kucira kwîrhu.
- ²¹ Nnâmahanga wîrhu ye Nyamuzinda ociza, Nnawîrhu Nnâmahanga ye manyîsa abantu obulenga bw'okufuma olufû.
- ²² Ye shangula amarhwe g'ababisha Ye shangula empanga z'enkola-maligo.
- ²³ Nyamuzinda anadesire, erhi: «Nâkukûla e Bashani», erhi: «Nâkurhenza emuhengere.
- ²⁴ Olabarhe omu mukò, endimi z'ebibwa byâwe zirhang'imîma oku bashombanyi bâwe.»
- ²⁵ Bamâbona wacûka, Nnâmahanga, bamâbona wajà omw'idubiro lyâwe, Nnawîrhu Nnâmahanga.
- ²⁶ Abimbiza bo bashokwîre, abazihi b'ennanga bazinda nyuma: n'aha karhî kâbo, abâna-nyere bayisha babûha empanda, mpu:
- ²⁷ «Mucîgwâse haguma mukuze Nyamuzinda, mukuze Nnâmahanga mweshi, mwe muburhwa n'Israheli.
- ²⁸ Benyamini gwo muziba, ye bashokolîre abagula ba kuli Yûda bo bakulikîre haguma n'engabo zâbo, abagula ba kuli Zabuloni n'abà kuli Neftali ho bali.»

- ²⁹ Rhegeka Nnâmahanga, rhegeka obuzibu bwâwe, rhegeka erya misî warhulwîragamwo, Yâgirwa Nnâmahanga.
- ³⁰ Engombe yâwe eri aha Yeruzalemu yârhuma abâmi bayisha bal'ikushiga.
- ³¹ Okalihire eciryanyi c'amasheke, okalihire obusò bw'empanzi n'amanina g'ab'ekulî. Bayishe bashige, balêrhe amasholo: amashanja gasîma entambala orhang'igashandâza.
- ³² Abajà-bugo barheng'e Mîsiri, Etiyopiya alengereze amaboko emunda Nnâmahanga ali.
- ³³ Mwe mâmi g'igulu muyimbire Nnâmahanga, muzihire Nyamwagirwa olulanga. Ye Nyamwagirwa oyishire oku malunga, oku malunga g'ensiku n'amango.
- ³⁴ Muyumve y'oyo wamâlîka izù: muyumve y'oyo wamâlîka izù ly'enkwîra, mpu:
- ³⁵ «Mucîlange oku buhashe bwa Nyamuzinda!» Obwâmi bwâge omu Israheli bumolekîre, n'obuhashe bwâge omu bitù.
- ³⁶ Nnâmahanga bamurhînye nk'ali ahatagatîfu hâge, Nyamuzinda w'Israheli ye hâna emisî, ye nashobôza olubaga lwâge obuhashe. Ayâgirwe Nnâmahanga!

69

OLULANGA LWA 68 (69): Endûlù y'ohanyagîre bwenêne

¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Luzihwa aka «Liliya». Lwa Daudi.

- ² Nnâmahanga nciza mâshi, niono amîshi gahika omw'igosi.
- ³ Nashâyire omu cijondo c'emuhengere lêrhaga aha nankadêkereza okugulu. Yo muhêngere eno mushâna! Amîshi gangezire aha ntondo y'irhwe.
- ⁴ Nayamire narhama, omumiro gwoshi gwahehîre.
- ⁵ Abanshombera busha, bo banji aha mvîri zindi okw'irhwe Abanshimbire obumâma, bo bazibu aha kavuha kandi omu kuboko: mpu ngalulage, ka ngalulage ebi ntazimbaga?
- ⁶ Obuhwinja bwâni obuyishi, Yâgirwa Nnâmahanga, n'obubî bwâni orhabuhabiri.
- ⁷ Mâshi Nyakasane, murhambo w'engabo, abakulangâlira orhazigaga enshonyi zababumba erhi nie ntuma. Abakulonza, Nyamuzinda w'Israheli, orhazigaga nababonêsa nshonyi.
- ⁸ Ebijâci nabirembera we rhuma, enshonyi zânyûbika là!
- ⁹ Nahugalala omu mwîrhu, nashuba w'ekulî omu bâna nyâmà aburha.
- ¹⁰ Nayumva obushiru bw'enyumpa yâwe bwandyagâsà, n'ebijâci bakujacira byanduma.
- ¹¹ Nti nâshalisa omurhima gwâni, nafuduka kukola kushekerwa nashekerwa.
- ¹² Nacîbwîka sunzu nti gubè gwo mwambalo kwashuba kukwâmwa nâkwamwa.
- ¹³ Ogwâni gwayimbwa aha ngombe, ogwâni gwaderhwa aha ganyôbwa.
- ¹⁴ Niehe we nsengîre Nyakasane oku ncirhona erhi kusengera nnansengera. Oyumve guno musengero gwâni, we Mwinjà-orhajîbwa omw'irhwe, ontabâle nâni we jir'oburhabâle bw'enkwîra.
- ¹⁵ Onshâyûle nankazika, ondîkûze kuli abâla banshombire, onanzikûle mw'ogu muhengere.
- ¹⁶ Nankanahêkwa n'olwîshi, erhi nyûbire burhayûlubuka, nîsi erhi nzike omu nyanja.
- ¹⁷ Yumva guno mulenge gwâni Yâgirwa, bulyâla oyu orhonyize, lukogo omubêra. Ndolakwo we Nn'olukogo lwoshi.
- ¹⁸ Orhanafulikaga mwambali wâwe obusù bwâwe, bulyâla Waliha mâshi, amagala gandire: obiduhe oyumvîrhize.
- ¹⁹ Ondirâne oncize, onandîkûze oku babisha.
- ²⁰ Orhahabiri ebijâci banjâcira, orhahabiri n'omutula n'enshonyi zingwêrhe, bulyâla abadwîrhe banjâcira boshi omu masù gâwe bali.
- ²¹ Ebijâci n'akagayo kâbo byanvunzize omurhima, enjingo zirhaciri zâni; nalinzirage

- ôwakambà lukogo namubula, nalola nti nabona owakantûliriza, namubula.
- ²² Ebiryo byâni babiyansire babulagiramwo endulwè, nti nahûna amîshi bampà enkalishi.
- ²³ Amêza balîrakwo gahinduke murhego mâshi? gubagwase gugwase n'abîra bâbo?
- ²⁴ Badundaguze mâshi, barhacifaga babwîne n'agâbo masù, balwâle akambadwe, bakaz'igenda bakûnagira.
- ²⁵ Obarhulirekwo omutula, batwîke birhûbano erhi bwôba bwa kulahirwa nâwe burhuma.
- ²⁶ Aha mwabâbwè hanyagwe, n'enyumpa zâbo zije ecigôhwa aha lusò.
- ²⁷ Obwôla bashimbulwîre omuntu wêne wahanaga banarheneka omuntu wêne wabandaga.
- ²⁸ Obubî bwâbo bujekw'obundi mâshi! n'irhondo barhafâga bâyagîze aha ngombe yâwe.
- ²⁹ Bashandûlwe omu citabu c'abazîne, n'irhondo barhafâga bâyandikîrwe omu bashinganyanya.
- ³⁰ Niehe omu buhanya muno ncîbêrîre n'omu mulenge, oburhabâle bwâwe buncinge, Yâgirwa.
- ³¹ Hano nkola nâcîtakîra izîno lyâwe Nnâmahanga, kuyimba nayimba: nnanderhe ebivugo by'okuvuga omunkwa.
- ³² Kwo kusîmîsa Nnâmahanga okwo, kulusha empanzi etwîre bwinjà erya y'obukoro n'eyâkunda.
- ³³ Mwe banyinyi mukanye mubone, mwasîma munayumve oku omurhima gwinyu gwashagaluka, mwe mulonza Nnâmahanga.
- ³⁴ Bulya Nnâmahanga arhahimwa kuyumva abakenyi n'abashwêke bâge arhababôla.
- ³⁵ Amalunga n'igulu bicîzigirize, enyanja nazo, haguma n'eby'omu nyanja, bicîshinge.
- ³⁶ Bulya Nnâmahanga yêne ye Mufungizi omu Siyoni, ye wânayûbakira bene Yûda, bajè omu nyûbake banaziyôrhane.
- ³⁷ Obûko bwa bambali bâge bwo bywâyime mw'ebyo, n'abazigira izîno lyâge bo babiyôrhana

70

OLULANGA LWA 69 (70): Okuhûna oburhabâle bwa Nnâmahanga

- ¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Lwa Daudi. Aha kushwinja.
- ² Yâgirwa, oyêmêre ondîkûze nâni; Yâgirwa, okanye ontabâle.
- ³ Lêro enshonyi zibagwarhe babulabule, balya boshi banninga mpu bankûlamwo omûka. Bayêgûke enshonyi zibabumbe, balya bacîshingira okuhanyagala kwâni.
- ⁴ Zibabumbe basômerwe, balya bakaz'iderha mpu yihè-yihè.
- ⁵ Bôhe balya bakulonza, bacîshinge banasîme muli we; na balya bakulingakwo oburhabâle, bakaz'iyôrha baderha mpu Nyakasane aganze!
- ⁶ Niehe ndi mukenyi nnandi muhanya? Nyamuzinda mâshi mâshi, ndwirâkwo. We Mufungizi we na Muciza wâni: Biduha, mâshi Nyakasane!

71

OLULANGA LWA 70 (71): Omusengero gw'okola mushosi

- ¹ W'ono nyâkîreko Nyamwagirwa, Orhazigaga enshonyi zambumba ciru n'olusiku luguma
- ² Omu bushinganyanya bwâwe ondîkûze onancize, oyuname ontege okurhwiri onandîkûze.
- ³ Ombêre ibuye nyâkiraho, onshubire cogo cizibu lyo ndobôka.
- ⁴ Yâgirwa Nnâmahanga, nkûla omu maboko g'eyi nkola-maligo, ntenza omu nfune z'oyu

mumînya w'ecishungu.

⁵ We nâlolakwo, Yâgirwa Nnâmahanga, we nyôrha ncîkubagira kurhenga oburhò bwâni.

⁶ We nyegemera kurhenga okuburhwa kwâni, we mufungizi wâni kurhenga omu nda ya nyâmà, we nancîkubagira ensiku zoshi.

⁷ Omu masù ga banji kwo nabîre nka cisômerîne, bulyâla wakaz'intabâla buzibu.

⁸ Akanwa kâni barhadwîrhi kahusa kuyimba irenge lyâwe, budwîrhe bwaca bunayîre erhi irenge lyâwe kayimba.

⁹ Orhanjahikaga amango nkola ndi mushosi, orhandekêreraga amango ntacigwêrhi magala.

¹⁰ Bulyâla abashombanyi bâni nie badwîrhe baderha, abadwîrhe bambona mahwe badwîrhe bahekana, mpu:

¹¹ «Nyamuzinda amulekêrîre», mpu: «Mukanye mumugwârhe bulya arhagwêrhi cafungira.»

¹² Mâshi Nnâmahanga orhanjâga kuli mâshi, okanye ontabâle, Waliha Nnâmahanga.

¹³ Ngasi bashimbire omûka gwâni, enshonyi zibagwarhe babulabule; balya barhammirira marhî boshi, enshonyi zibayûbikire, zibabumbe.

¹⁴ Niehe we nyôrha ncîkubagira, n'irenge lyâwe lyo nakaz'ilwîra.

¹⁵ Akanwa kâni kacîtakîre obushinganyanya bwâwe, kalegerere kayigâna oku burhabâle bwâwe: ntânaderhe nti lwo lugero nalekerakw'olu.

¹⁶ Naderha ebijiro by'obuhashe bwâwe, Nnâmahanga, nnanyimbe obushinganyanya bwâwe Nyamwagirwa.

¹⁷ Wanyigîrizagya nciri murhò, Yâgirwa Nyamuzinda, na kuhika buno ebisômerîne byâwe kuderha mbiderha.

¹⁸ Bukolaga bushosi obu, zikola mvi zino, Yâgirwa Nnâmahanga orhandekêreraga; nkaziganîrira abâna ba buno emisî y'okuboko kwâwe, n'abâna bâburhwa boshi mbabwîre obuhashe bwâwe?

¹⁹ Mbabwîre obushinganyanya bwâwe buhumire oku nkuba Yâgirwa Nnâmahanga, bulya wajiragamwo ebingan'aha; Nyamuzinda mushâna orhajîbwa omu irhwe!

²⁰ We wanyêrekaga amalibuko ntya, we wananshubizamwo omûka, we wanashubindengeza onkûle omûla kuzimu.

²¹ Obukulu bwâni buhirekwo obundi, onashubintûliriza.

²² Nâni nkolaga nayimba oburhabêsha bwâwe oku mulya gw'olulanga, nkukuze n'enzenze, we Mwimâma w'Israheli.

²³ Kucîshinga akanwa kâni kâcîshinga hano nkola nakuyimbira, omurhima gwâni wâcungula gwohe kusîmîriza gwâsimiriza.

²⁴ Olulimi lundi ekanwa nalwo lurhahuse lwaganîra obushinganyanya bwâwe, obûla balya barhannongezagya kalamo wababonesize nshonyi.

72

OLULANGA LWA 71 (72): Omwâmi walaganyibagwa

¹ Lwa Salomoni.

Yâgirwa Nyamuzinda, ohè mwâmi okurhimanya, otulire mwene mwâmi obushinganyanya bwâwe.

² Arhegeka ishanja lyâwe n'obwîrhonzi, n'abîrhôhye bâwe âbahabûla okunali.

³ Entondo zâhêreza olubaga omurhûla, n'ehirhondo hilêrhe obushinganyanya.

⁴ Ye wâshîbirira abanyi omu lubaga, Ye wâciza iburha ly'abakenyi. Ye wâtulikanya ababalibuza.

- ⁵ Alama nk'izûba, nka mwêzi kurhenga okw'iburha kuj'oku lindi. ⁶ Ahonera nka nkuba oku kahasi, nka nkuba yadômer'idaho.
- ⁷ Obushinganyanya bwâyêra omu nsiku zâge, n'omurhûla guluge, kuhika omwêzi guzike.
- ⁸ Arhegeka kurhenga oku nyanja kuhika oku nyanja kurhenga oku lwîshi kuhika ah'igulu lihekera.
- ⁹ Abashombanyi bâge barhibukira embere zâge, n'abamulwîsa bamîme akatulo.
- ¹⁰ Abâmi b'omu Tarsisi n'ab'omu birhwa bâmurhûla entûlo, abâmi b'e Saba n'ab'e Seba bamusholôlera.
- ¹¹ N'abâmi b'igulu lyoshi bamuharâmya, amashanja goshi gâmukolere.
- ¹² Co cirhumire âciza omukenyi omuyâkûzize, n'omugalugalu orhagwêrhi warhabâla.
- ¹³ Ababalira omushalye n'omukenyi, n'obuzîne bw'omunyi abucize.
- ¹⁴ Abakûla omu kunyagwa n'omu kulibuzibwa, n'omukò gwâbo âgulola bwinjà. ¹⁵ Kulama âlama, bakaz'imurhûla amarhale g'e Buharâbu, bakaz'imusengera burhahusa, bamugishe ensiku n'amango.
- ¹⁶ Idaho lyâyêra engano; emburho yâge yasogorokera oku busongerwe bw'entondo aka Libano, n'abantu bâyôloloka omu cihugo nka kahasi ebulambo.
- ¹⁷ Izîno lyâge lyâgishwa ensiku n'amango, oku izûba licibasha, erhi ho n'izîno lyâge libà. Emilala yoshi y'igulu yâgishirwa muli ye, amahanga goshi gâmuderha muny'iragi.
- ¹⁸ Agishwe Nyakasane Nyamuzinda w'Israheli, Bulya yêne wajizire ebirhangâzo. ¹⁹ Ligishwe n'izîno lyâge ly'irenge ensiku zoshi, n'obukuze bwâge bulumîre en'igulu. Amen! Amen!
- ²⁰ Okushwinjwa kw'emisengero ya Daudi, mugala wa Yese.

73

OLULANGA LWA 72 (73): Ihwe n'amashumi g'okubona abantu babî banabêrwe n'eby'en'igulu

¹ Lulanga. Lwa Azafi.

Nyamuzinda mushâna abâ mwinjà kuli Bene-Israheli, abâ mwinjà oku bantu b'omurhima nkana.

² Amagulu gâni okwisi gagend'ebinzongonzongo, hindi hitya amagulu gâni garhereze.

³ Kulya kubâ nâyâgîrwe, erhi mbona okubêrwa enkola-maligo zibêrwa.

⁴ Bôhe barhajira maganya maci, barhalaka ndwâla barhalaka na buhorho buci.

⁵ Ezi mmanja zibâ oku bantu bôhe zirhababakwo, bôhe barhahanirwa haguma n'abandi bantu.

⁶ Ko kala kagayano bayambala omw'igosi, ko kala kadali bayambaliza nka cirondo.

⁷ Obubî bwâbo kupamuka bupamuka omu murhima guzinzire, enkengêro zâbo kucîlasha zicîlasha. ⁸ Iderha lyâbo n'amasheka gâbo, bulyâlya bwône, n'okulimbira emisî kwâbo, kagayano kakulêrha.

⁹ Akanwa kâbo, oku kâlîwîsa amalunga, olulimi lwâbo lwazinga-zinga igulu.

¹⁰ Okwo kwarhuma olubaga lwâni lwayêrekerera emunda bali, n'amîshi bâganywa bârhama, mpu:

¹¹ «Kurhi Nyamuzinda ankamanya?» mpu: «K'Ow'Enyanya ankamanya?»

¹² Kwo bayôrha ntyo abanya-byâha, okudêkerera bo bene-kwo n'okubêrwa n'ebirugu, bo bene-kwo.

¹³ Kumanya busha narhamiraga erhi nnanga omurhima gwâni nti guruhazingaga, erhi

nkalabira enfune omu bwêru-kwêru?

- ¹⁴ Bulyâla mpimbo ndwîrhe nalya ngasi mango, na ngasi lusiku erhi na buhane nahâbwa.
¹⁵ Ncigerêrezagye nti: «Ka nderhe akâbo», nali nacîkûla omu karhî ka bagala bâwe.
¹⁶ Nacîja emurhima obwo, nti: «Ka nyumve okwo»; nabona oku kuli kurhama bwenêne.
¹⁷ Nalinda mpika oku mahwe ga Nyamuzinda, lyo nkabonaga okuhera kw'abanya-byâha.
¹⁸ Ewa, oku ntuli kuno obayâbulira, obul'inabahirikira omu buhanya!
¹⁹ Kuziga barhimang'irhibuka wâni! Kuhirigirha bahirigirha bahêkwe n'ebihamba.
²⁰ Nyamwagirwa, kwo obalola kula omuntu alola ecilôrho erhi azûka, erhi ôbâ wamâtulûka orhashîbirira mpu olole kurhi bâli bashushire.
²¹ Amango omungo gwâli gungwêrhe, nayumva nka kuno bamandira emurhima.
²² Kuhwinjagala nali mpwinjagîre, ntâli mmanyire bici, omu masû gâwe kwo nali nyôsire nka nkâfu.
²³ Niehe nâyôrha mbâ haguma nâwe, wanyansire wangwârhirira oku kuboko.
²⁴ Wêne walonzize okumpabûla, wêne wâyishir'inyakirira omw'irenge.
²⁵ Wundi ndi njira omu mpingu aha nyuma zâwe? N'amango rhuli rhwembi, igulu ntâ bununu mbwîne lirikwo.
²⁶ Amagala ciru gankarhemuka, n'omurhima ciru gukarhemuka, Wêne we Kabuye k'omurhima gwâni, We wanayôrha ôbâ mwanya gwâni ensiku n'amango.
²⁷ Bulyâla abakutwîka kuhera baj'ihera, abakuleka baj'ishiga bandi balume kuzigulula onabazigulula.
²⁸ Niehe okubêraho Nyamuzinda kwo kwinjâ kwâni, n'okujira Nyakasane Nyamuzinda lwâkiro lwâni. Emikolo yâwe yoshi, nâiyimba aha lumvi lwa mwâli-Siyoni

74

OLULANGA LWA 73 (74): Okulakira engombe ya Nyamuzinda

¹ Lwimbo lwa kuyigîriza. Lwa Azafi.

Mâshi Nnâmahanga, ci warhulekêrîre mâshi? carhumire walubira ebibuzi by'omu busô bwâwe?

² Kengêra lulya lubaga wacîshogaga kurhenga mîra, gulya mulala wacungulaga mpu gubê gwâwe, kengêra na kulya wacîshogaga entondo ya Siyoni onagwîkakwo entebe yâwe.

³ Orhang'ibâ nka wahira okugulu mwo bîra bikola byayôrha bibâ bigûkâ, ngasi kantu kali omu ngombe omushombanyi akashandâzize koshi.

⁴ Ababisha bājîre aha ngombe yâwe babandiraho akakû, bagwîka amatumu gâbo bacîtakîra.

⁵ Kwo bâli ak'abâkonda omuzirhu n'embasha.

⁶ Enyumvi z'olurhambâ lwâwe, bàziyûsize bazivunanga n'embasha n'enyundo.

⁷ Oluhêro lwâwe bàludûlisire muliro, n'ecirâlo c'izîno lyâwe hanw'igulu bacîhemwîre. ⁸ Kwo bàdesire emurhima, mpu: «Rhushâbire byoshi kuguma», mpu: «Ngasi mahêro Nyamuzinda ajira hanw'igulu goshi mugayôce.»

⁹ Ebisômerîne bîrhu arhali rhwe rhwâcibilolekwo, na ntâ mulêbi ocihali, rhurhanalimwo omuntu omanyire mangaci ebi byâhwa.

¹⁰ Nnâmahanga, mangaci oyo mubisha âleka okurhukwâma, kâli anakolaga ashekera izîno lyâwe burhahusa obwo?

¹¹ Cici cirhumire washukira cici cirhumire wabeza okulyo kwâwe oku cifuba? ¹² Nyamuzinda ye Mwâmi nshiga kurhenga mîra, ye Mufungizi onfungira mw'er'igulu.

- ¹³ W'olya waberag'enyanja n'obuhashe bwâwe, washangula amarhwe g'enjoka omu mîshi.
¹⁴ W'olya watuntumaga amarhwe ga Leviyatani, wamuhà eby'omu nyanja byamushêga.
¹⁵ W'olya wamezagya enshôko wazûsa n'emigezi, enyîshi nênenê waziganya.
¹⁶ We Nn'omûshi we na Nn'obudufu, We wamanikaga omwêzi n'izûba.
¹⁷ We watwîraga idaho aha lyagalukira, ecanda n'empondo we wabijiraga.
¹⁸ Okengêre n'oku: oyo mubisha kushonza okwo akushonzize, Nyakasane, n'eryôla ishanja ly'abasirhe lyajacîre izîno lyâwe lyarhama.
¹⁹ Engûkù yâwe omanyâge wankayihâ lubakâ, n'omûka gwa bambali bâwe orhaguyibagiraga bujayo!
²⁰ Lolakwo erya ndagâno yâwe: mwo cîrya cihugo, enyâkiro n'amashwa, ntaho barhâlwa.
²¹ Omunyi arhakurhengagaho n'enshonyi, omukenyi n'omunyi bacîtakîre izîno lyâwe.
²² Nnâmahanga, yimuka wêne olwîse olwo lubanja, okengêre n'ebijâci abo basirhe bàdesire balegerera bakujacira.
²³ Orhahushaga izù ly'abashombanyi bâwe, akavù katuzirwe n'abakurhêzire kacidwîrhe kazûka.

75

OLULANGA LWA 74 (75): Nyamuzinda Mucîranuzi w'okuli

- ¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. «Shukira orhashâbe». Lulanga. Lwa Azafi. Lwimbo.
- ² Kukuza kuno rhudwîrhe rhwakukuza, Nyakasane, kukuza kuno rhudwîrhe rhwakukuza. Rhudwîrhe rhwakuza izîno lyâwe, rhunadwîrhe rhwayimba ebisômerîne byâwe.
- ³ Amango nâtwa olusiku go na mango nâtwa olubanja niene; nk'oku binahashikîne.
- ⁴ Ciru igulu lyankadundagana, n'abaliyûbakakwo boshi badûndagana, amakondo gâlyo buzibu nagagwisire.
- ⁵ Nabwîzire abalimbirira, nti: «Murhalimbirire», n'enkola-maligo, nti: «Murharhege amahembe».
- ⁶ Nti: «Murharhege Ow'Enyanya amahembe, murhahiraga mukashinyagulira Nyamuzinda!»
- ⁷ Arhali yo âyîsh'ebushoshôkero bw'izûba, nîsi erhi ebuzikiro bwalyo; arhali yo âyîsh'ebwa ntondo,
- ⁸ Nyamuzinda ye mutwî w'emmanja: anayandagaze muguma, alengeze n'owundi.
- ⁹ Bulya Nyakasane akola afumbasire akabêhe, kayunjwîre irivayi lyabira, linali lya cigushê. Amâbahungulira kuli ko: enkola-maligo zibâ okw'igulu, ene zanywa zishongôze.
- ¹⁰ Niehe nâyôrha nsîmire ensiku n'amango, nanzihire Nyamuzinda wa Yakôbo olulanga .
- ¹¹ Kutuntuma nâtuntuma amahembe g'enkola-maligo, amahembe g'abashinganyanya gohe kugôya nâgagôya.

76

OLULANGA LWA 75 (76): Nyamuzinda ye hima byoshi

- ¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Oku nzihwa z'emisî. Lulanga. Lwa Azafi. Lwimbo.
- ² Nyamuzinda amanyîkîne omu ca Yûda, n'omu Israheli, izîno lyâge lyâjîre irenge.
- ³ Ecirâlo câge mwo cîri cigwîke omu Salemu; n'oku Siyoni kw'obwâmi bwâge bubâ.
- ⁴ Avunirekwo emilazô y'emihêro, n'empenzi, n'engôrho n'amatumu.

- ⁵ Wayisha n'emisî, wamoleka nka cimole, wamanuka oku ntongo z'ensiku n'amango.
⁶ Entwâli mpu zinyagâge zanyagwa, mpu zihungâge zij'îrò, zâyumva amaboko gàrhoga.
⁷ Wakankama obwo, Nyamuzinda wa Yakôbo, babomboro n'ebihêsi byâgama.
⁸ Bakurhînye, orhajîbwa omw'irwe, erhi budârhi bw'oburhè bwâwe burhuma.
⁹ Kurheng'emalunga akanwa kêwe kâyumvikana: igulu lyâgeramw'omusisi lyanamerha.
¹⁰ Nyamuzinda ayimuka obwo mpu aj'itwa emmanja, anagalukire abanyinyi babà okw'igulu.
¹¹ Edomu àkukuza omu burhè bwâge, n'abanyi bàsigîre omu Emati, bakujirira olusiku lukulu.
¹² Mujire ebiragâne mubirhûle Nyakasane Nnâmahanga, abâli eburhambi bwâge barhûle Nyamuzinda entûlo.
¹³ Ye kûla abaluzi mw'omûka. Ye nageza abâmi b'igulu mw'omusisi.

77

OLULANGA LWA 76 (77): Okugerêreza ebijiro bya Nyamuzinda

- ¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Yedutuni. Lwa Azafi. Lulanga.
- ² Nnâmahanga nayâkûza obu nakûbiriza ntya, ye ndwîrhe nayâkûza nti anyumve nâni.
³ Olusiku ngwêrhwe n'omutula Nyakasane ye nnongereza mbone, okuboko kwâni kunalâle kwamuyimbira obudufu bwoshi.
⁴ Erhi nayîsh'ikengêra Nnâmahanga, nnanyumve ecifufu, erhi nayîsh'irhanya, nyumve omurhima guruhaciri gwâni guruhoge.
⁵ Engohe zâni wazibuzize buhunga, omurhima gwâni gwabuzire budêkerera, lêrha ciru okuderha akanwa ntakuhashiri.
⁶ Ndwîrhage nagerêreza ensiku zâgezire, nkengêre emyâka yali burhanzi, ntanye-ntanye!
⁷ Erhi bwayîsh'ibà budufu nangerêrezagye emurhima, nkengêre ndôse emirhima.
⁸ Nti: «Nyamuzinda kâli warhulekêrîrage obwo? orhakanacirhubabalira bundi?
⁹ Kâli rhwanatûhirage lwoshi omu masû gâge, n'omulagi àrhulaganyagya ntâ mwâna wîrhu wâciguhikekwo .
¹⁰ Ka Nyamuzinda kuyibagira ayibagire olukogo lwâge, nîsi erhi burhè bwarhuma anywa embuli aleka olukogo lwâge?»
¹¹ Naderha obwo, nti: «Gwo mutula gungwêrhe ogwo, gunali gw'ogu, kulya kubà okuboko kw'Ow'Enyanya bwenêne kwahindusire kundi kundi.»
¹² Kukengêra nkengêra emikolo ya Nyakasane, nêci nankengêre ebisômerîne byâwe bya mîra.
¹³ Nkolaga nagerêreza nkengêre emikolo wakoziye, ngere n'omu bijiro warhujîrîre.
¹⁴ Nnâmahanga, enjira yâwe erhagerwamwo, ka hali wundi Nyamuzinda oli aka Nyamuzinda wâni?
¹⁵ Mushâna we Nyamuzinda, we jira ebirhangâzo, wayêresire amashanja gabona obuhashe ojira.
¹⁶ wayanka walîkûza olubaga lwâwe n'okuboko kwâwe kulyo, walîkûza bene-Yakôbo na bene-Yozefu.
¹⁷ Amîshi gâkubona, Nnâmahanga, gâkubona gâgeramw'omusisi: ¹⁸ Ebitû byâdubula amîshi, ecitû càkungula n'emyampi yâwe yâbalala.
¹⁹ Enkuba yâwe yalaza, orhukengulo rhwamoleka igulu, igulu lyârhemuka, lyâgeramw'omusisi.
²⁰ Wâyanka watwa enjira omu nyanja, wakoma enjira omu nyanja y'amîshi, lêrhaga ciru amashando gâwe.

²¹ Wàjà watunda olubaga lwâwe nka busô, walutunda n'okuboko kwa Mûsa na Aroni.

78

OLULANGA LWA 77 (78): Okubula okuvuga omunkwa kwa Bene-Israheli

¹ Nyigîrizo. Lwa Azafi.

Lubaga lwâni yumva nkubwîre, rhegi okurhwiri muyumve oku nâderha.

² Nkola nabumbûla akanwa, nkola nâtwa emigani, nkola nâbasa agâli mahwe kurhenga mîra.

³ Biryâ rhwayumvâgya rhwanabimanya, biryâ rhwabwîragwa na balarha,

⁴ Rhurhankabifulika abinjikulu bâbo, rhurhankabula bwabimanyîsa abâna bâburhwa.
Rhwababwîra oku Nyakasane alumeha kwoshi, obuhashe bwâge n'ebinja àjizire by'okurhangâza.

⁵ Ayansire aderha akanwa omu ca Yakôbo, agwîka irhegeko omu ca Israheli. Akomêreza ababusi bîrhu mpu irhegeko bahîrwe balimanyîse abâna bâbo.

⁶ Iburha lyâyisha, bo bâna baburhwa abo, mpu nabo bamanye·banamanyîse abâna bâbo.

⁷ Nabo bakaz'icîkubagira Nyamuzinda, barhag'iyibagira emikolo ya Nnâmahanga, ci bakaz'ishimb'amarhegeko gâge.

⁸ Barhanabâga ishanja lya bagoma, ba cabira-bahana, aka bashakulûza wâbo. Lyo lyâli iburha lya murhima guli nka gwa ngoko, omurhima gwâbo guruhâli gusêzire kuli Nnâmahanga.

⁹ Aka bene-Efremi bâbâga bafôzire banahinika, babul'iyâka erhi olusiku lw'okulwa luhika.

¹⁰ Ecihango ca Nyamuzinda bârhacifumaga, bulya bamâlahira bwa kulikira irhegeko lyâge.

¹¹ Bayibagira ebinja âli âbajirire, n'ebijiro by'okurhangâza âli âbayeresire.

¹² Ali àjirîre ebisômérîne by'enkwîra omu masû ga b'îshe, amango bâli omu cihugo c'e Mîsiri n'oku irango lya Sowani.

¹³ Enyanja ayiberamwo kabirhi abayîkiza, anayîmanika amîshi nka cogo ca kuhalira.

¹⁴ Akaz'ibalusa n'ecitû mûshi, akaz'ibamolekera n'omuliro budufu.

¹⁵ Abêra amabuye omu mpinga âbanywesa bâguka aka owanywer'aha nshalalo,

¹⁶ Apamula amîshi omw'ibuye, akûlamwo amîshi gahulula nka nyîshi nênenê.

¹⁷ Kurhangaga barhashub'igwîra babîhira Ow'Enyanya, n'okumugayikiza omu mpinga.

¹⁸ Omu mirhima yâbo balonza okurhangula Nnâmahanga, bahûnira ebiryo obuhubu.

¹⁹ Bashinyagulira Nnâmahanga, mpu: «Ka Nyamuzinda akarhubonera eci rhwalya omu mpinga?»

²⁰ Mpu: «Dala oku abîre nk'akoma okw'ibuye amîshi gafukûkamwo, ashûrh'okw'ibuye enyîshi zapamukamwo. Mpu: Omugati gwo? K'akarhuboneragwo, nîsi erhi aderhe mpu alîsa olubaga lwâge oku hy'amîru?»

²¹ Lêro erhi Nyakasane àyumva ntyo oburhê bwamugwârha, embasha yajâ ecîko erhi Yakôbo orhuma, àlubira Yakôbo nk'aha bwacêraga.

²² Bulyâla barhayêmêraga akanwa ka Nnâmahanga, barhacikubagiraga oburhabâle bwâge.

²³ Kurhanahangaga arhanarhegeka ebitû by'enyanya, anahamûl'enyumvi z'emalunga.

²⁴ Enkuba y'amâna g'okulya yacîbânda okw'idaho, mpu: «Nki omugati gw'emalunga».

²⁵ Omuntu naye aluma oku biryo by'abazibu, biryo ebyôl'abantu bârhumiragwa mpu balye basîme.

²⁶ Ashub'ijâ aho: atul'empûsi emalunga, n'oku buhashe bwâge azûsa kalemêra.

²⁷ Enyama zâbâgwakwo nka katulo, n'ebinyunyi, biryâ by'amashala, byagwa nka mushenyi omu nyanja.

- ²⁸ Byacîkananika omu birâlo byâbo, byakaz'igwa aha burhambi bwa ngasi cihando câbo.
- ²⁹ Balya, bayigurha, babundêza, amîru gâli gabagwêrhe gatwîka.
- ³⁰ Oku ebiryo bicibali ekanwa, oburhè bwâbo bwagwârha Nnâmahanga.
- ³¹ Anigûza abagula bàbalimwo, n'emisole y'Israheli ayihir'okw'idaho.
- ³² Kurhahangaga barhabîha okurhalusire, banabula buyêmêra ebisômerîne byâge .
- ³³ Lêro ensiku zâbo âzisingônola kano kanya, n'emyâka yâbo ayigeza buhena.
- ³⁴ Oku adwîrhe abanigûza bamulongereza, banakaz'igaluka bal'ilonza Nyamuzinda,
- ³⁵ Banakaz'ikengêra oku Nyamuzinda ye Kabuye kâbo, oku Ow'Enyanya ye Muciza wâbo.
- ³⁶ Babulikaz'imurheba obwo n'akanwa kâbo, babulikaz'imuhêkakwo akalimi kanywesi.
- ³⁷ N'omurhima gwâbo gurhali gushingânîne mpu guyêrekere emund'ali, n'akanwa bafundikiraga haguma naye barhakasêzagya.
- ³⁸ Ci kwône yêhe akaz'ibafa lukogo omu kukaz'izâza obubî bwâbo n'omu kubula bwabaherêrhera; akaz'icika omutula gwâge àhâli h'okubarhulira kuli gwo.
- ³⁹ Yêhe akaz'ikengêra oku zinali ngonyi, oku gunali mûka kwône, gwo gugenda burhagaluka.
- ⁴⁰ Oku bakaz'imushongeza omw'irungu banamugayikiza omu mpinga wâni!
- ⁴¹ Bakaz'ishubirira barhangula Nnâmahanga n'okujira Omutagatîfu w'Israheli burhè.
- ⁴² Barhanaderhaga mpu bakengêre kulya kuboko kwâge, nîsi erhi lulya lusiku abashugulaga omu nfune z'omubisha.
- ⁴³ Barhakengêraga oku akolaga eby'okurhangâza omu Mîsiri, n'ebisômerîne omu irango lya Sowani.
- ⁴⁴ Oku àhindulaga enyîshi zâbo zashuba mukò gwône gwône, n'emibunda yâbo kwo na kwo mpu bankananywa.
- ⁴⁵ Oku àbarhumiraga ebugu mpu bibalume, n'ebikere mpu bibalibuze.
- ⁴⁶ Oku àlikiraga amahanzi omu myâka yâbo, n'emburho yâbo ayirhega enzige.
- ⁴⁷ Barhacitwaga ihuzihuzyi ly'oku àlikiraga olubula omu mizâbîbu yâbo, n'ehiboho hy'obunya lwikungu omu mirhi yâbo.
- ⁴⁸ Oku àhenguliraga olubula omu bihêsi byâbo, n'enkuba omu masô gâbo.
- ⁴⁹ Oku abalikiragamwo idûrhu ly'oburhè bwâge, abalikiramwo n'omutula n'omungo n'amalibuko: erya ngabo y'abaganda bahisa obuhanya!
- ⁵⁰ Oku àyiguliraga omutula gwâge àbula bubacinga oku lufù, analeka ebintu byâbo byajamwo ecihûsi.
- ⁵¹ Barhakengêraga oku àlambikaga ngasi nfula y'omu Mîsiri okw'idaho, alambikakwo na ngasi lubere lw'abâli omu bihando bya bene-Hamu.
- ⁵² Oku àyishaga atunda olubaga lwâge nka bibuzi, abageza omu mpinga nka busô bwa bibuzi.
- ⁵³ Oku àbayikizagya bwinjà bwinjà buzira bwôba, n'enyanja yamirangusa abashombanyi bâbo.
- ⁵⁴ Oku abahisagya omu cihugo câge citagatîfu abahisa aha ntondo àcihâga n'okuboko kwâge.
- ⁵⁵ Amashanja g'eco cihugo agalibirhakwo banasinza agagaba myanya-myanya gashuba birugu bàyimamwo, n'ebihando by'ago mashanja emilala y'Israheli yabishobôla.
- ⁵⁶ Ci bôhe bakaz'irhangula Nnâmahanga, bakaz'ishonza Ow'Enyanya bwenêne, banabula bushimba amarhegeko gâge.
- ⁵⁷ Bahabuka banahemuka aka bashakulu wâbo, bagolonjoka nka ndyâlya ya muherho.
- ⁵⁸ Bamujira burhè n'empêro zâbo z'oku ntondo, n'ebishanga byâbo byamuzûkiza obwonganwa.
- ⁵⁹ Lêro Nnâmahanga ayumva omutula gwamugwârha, kwo kukaga Israheli.
- ⁶⁰ Aleka ecirâlo c'omu Silo obwo, co cirâlo àli agwîsire omu karhî k'abantu.
- ⁶¹ Okubundi aleka emisî yâge bayihêka mpira, n'irenge lyâge alirikira omu nfune z'omubisha.

- ⁶² Olubaga lwâge nalwo alurhega engôrho, akunirira omwîmo gwâge.
- ⁶³ Abâna bâbo b'emisole omuliro gwabashamula, abâna-nyere bâbo babula ciyansire.
- ⁶⁴ Abadâhwa bâbo engôrho zabashenyula, n'abakana bâbo ciru barhalakaga.
- ⁶⁵ Lêro Nyakasane anacitulîka nk'owarhenga îrò, atulumukirwa nka murhabâzi wali ogazirwe n'amamvu.
- ⁶⁶ Abashombanyi bâge abagezamwo ecôji, ababonesa eza mêmè, zirya z'enkwîra.
- ⁶⁷ Akengula ecirâlo ca Yozefu, anabula bwacîshoga obûko bwa Efrayimu.
- ⁶⁸ Ci yêhe abà obûko bwa Yûda bwo acîshoga. Abà entondo ya Siyoni yo arhonya.
- ⁶⁹ Engombe yâge ayiyûbaka ndîrî ak'amalunga, ayigwika ya nsiku n'amango ak'igulu.
- ⁷⁰ Kwo kucîshoga omwambali Daudi obwo, amukûla ebulambo erhi ayâbwîre ebibuzi.
- ⁷¹ Amuhamagala erhi ayisha atunda ba-lubuzè, amuhamagala mpu ayâbule Yakôbo, Iwo lubaga lwago, na Israheli, gwo mwîmo gwâge.
- ⁷² Akaz'ibayâbula n'omurhima mukombêdu, akaz'ibatunda n'enfune z'obwîrhonzi.

79

OLULANGA LWA 78 (79): Omulenge gw'olubaga lwoshi

¹ Lulanga. Lwa Azafi.

- Nnâmahanga mâshi kâli abapagani bàkuhisire ekà, bàhemwîre engombe yâwe ntagatîfu, Yeruzalemu yêshi bàmuhindwîre bigûkà.
- ² Emibiri ya bambali bâwe, bayisîgire ebihungu mpu birye biyigurhe, n'emirhumba y'abatagatîfu bâwe bayikwêba empunga.
- ³ Omukò gwâbo gwabulagîrwe nka mîshi oku burhambi bwa Yeruzalemu, lêrhaga ciru omuntu wankababisha.
- ⁴ Rhwabîre lwimbo emw'abalungu bîrhu, rhwakwâmirwe rhwanashekerwa n'abarhuli eburhambi rhwarhama.
- ⁵ Waliha kuhika mangaci? Kâli weki omungo gwâwe gurhakarhûla? Ka mpu omutula gwâwe guyigurhe nka muliro?
- ⁶ Obè by'ohêkakw'oburhè birya bihugo birhalonza okukumanya, galya mashanja garhagashâniza izîno lyâwe.
- ⁷ Bulyâla bashanshanywîre Yakôbo, banashâba aha mwâge hoshi!
- ⁸ Orharhulyûzagya obubî bwa bashakulûza, obwonjo bwâwe buyêrekere emunda rhuli, bulya ruhanyagîre kurhali kunyi obu.
- ⁹ Orhulwîrekwo mâshi Nyamuzinda, Muciza w'abantu; irenge ly'izîno lyâwe lirhume warhurhabâla, onarhukûlir'ebyâha.
- ¹⁰ Ewani, cici cankarhuma abapagani baderha, mpu: «Ngahi Nnâmahanga wâbo aligi?» Boshi bamanye, nîrhu rhucîbonere oku nêci wacîhîlire gulya mukò gwa bambali bâwe gwabulagagwa.
- ¹¹ Mâshi ogu mulenge gw'empira zâwe gukuhikekwo mâshi, n'oku buhashe bw'okuboko kwâwe ogalukire eno minyama y'olufû mâshi!
- ¹² Ojire mâshi Nyamwagirwa, abâlungwe bîrhu ecijâci bakujacira cibagalukekwo kali nda omu murhima
- ¹³ Rhwêhe rhwe rhuli lubaga lwâwe rhwe rhunali bibuzi by'omu busô bwâwe rhukwîtakîre emyâka n'emyâka, rhunakaz'ishambâlira abandi irenge lyâwe omu maburhwa n'amâburhwa.

80

OLULANGA LWA 79 (80): Omusengero gw'okushub'ishakûlula Israheli

¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Luyimbwa aka «Amarhegeko ga Nyakasane». Lwa Azafi. Lulanga.

² We mungere oyâbula Israheli, orhuyumve nîrhu, we kombêra Yozefu nka busô, we tamala enyanya za ba-Kerubi.

³ Omolekere Efrayimu na Benyamini na Menashè. otule obuhashe bwâwe butulûke, onayishe lyo rhulobôka.

⁴ Nnâmahanga mâshi orhudâhye, onarhuyêrekeze obusù burhulwîre lyo rhucira.

⁵ Nnâmahanga w'emirhwe mangaci waleka okubêyûla, n'olubaga lwâwe ludwîrhe lwakushenga?

⁶ Waluyikuzizagye omugati gw'emirenge, wanalunywesa endubudubu y'emirenge mushâna!

⁷ Warhumirage rhwabà igwârhiro lya kadali oku balungu bîrhu, n'abashombanyi bîrhu barhushekîre barhama.

⁸ Nnâmahanga w'emirhwe, mâshi orhugalule, onarhuyêrekeze obusù burhulwîre lyo rhucira.

⁹ Omuzâbîbu erhi guli e Mîsiri wagumânyula, amashanja wagalibirhakwo wagubarha.

¹⁰ Wagukombêra gwône gwône, gwamina gwagandâza gwabumba igulu.

¹¹ Entondo zayumva empehema yagwo, n'enduluma za Nyamuzinda zayumva gwazilandirakwo.

¹² Gwagandâza gwahuma oku nyanja, gwahika n'oku lwîshi.

¹³ Lêro cici carhumirage wagushâbira ecôgo, mpu lyo ngasi wagera omu njira aguhagulakwo?

¹⁴ Mpu lyo enshenge y'erubala eguyôna, n'ensimba z'emuzirhu ziguyâbukekwo?

¹⁵ Hindamuka Nnâmahanga w'emirhwe, hindamuka olîke amasù kurheng'emalunga obone, onayishe orhandûle ogu muzâbîbu.

¹⁶ Ogulange we Nnagwo, kuboko kwâwe kwagugwikaga, hyàli hirhi, wêne wahihà obuzibu.

¹⁷ Mâshi balya bàdûlikaga ogu muzâbîbu muliro banaguhira okw'idaho, bahungumuke n'obukali bw'obusù bwâwe mâshi!

¹⁸ Okuboko kwâwe kubêre kuli olya mulume w'aha kulyo kwâwe, olya mwene omuntu wazibuhagya wêne.

¹⁹ Lêro rhurhakacikurhengkwo bundi, orhulange bagumagumà, rhuyîsh'icîtakîra izîno lyâwe,

²⁰ Nyamwagirwa Nnâmahanga w'emirhwe mâshi orhudâhye orhuyêrekeze obusù burhulwîre lyo rhucira.

81

OLULANGA LWA 80 (81): Omulâli gw'olusiku lukulu

¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Luyimbwa aka Gati. Lwa Azafi.

² Mukanye muhindire Nyakasane, Mufungizi orhufungira, mukanye mukuze Nyamuzinda wa Yakôbo.

³ Mukomere ennanga murhimbe n'engoma, muvuze enzenze na hirya hirhêra hilongîre.

⁴ Mudumûle omushekera buno omwêzi gwacibaluka, muguhiremwo amarhama hano omwêzi gucêrwa, nêci muvuze omushekera mwa luno lusiku lwîrhu.

- ⁵ Bulyâla kuli Israheli liri irhegeko eryo, irhegeko lya Nyamuzinda wa Yakôbo.
- ⁶ Eryôla irhegeko yêne walihâga Yozefu, amango àrhengaga omu cihugo c'e Mîsiri. Iderha ntâl'ishubig'iyumva naliyumva obwo:
- ⁷ Mpu: «Nie nalîkûzagya ecirhugo câwe oku mucîmba, n'okuboko kwâwe nakurhenza oku birhimbiri.
- ⁸ Amango wali omu malibuko wanyâkûza nakulîkûza, amango wali omu citù cakungula nakushuza, nanakurhangulira aha mîshi ga Meriba.
- ⁹ Lubaga lwâni yumva nkuhanûle, mâshi Israheli nyumva mâshi!
- ¹⁰ Irhondo orhahîraga okahandîsa wundi wundi nyamuzinda omu mwâwe, orhahîraga okagashâniza nyamuzinda w'embuga.
- ¹¹ Niene nie Nnâmahanga, nie Nyamuzinda wâwe, niene nie nakurhenzagya omu cihugo c'e Mîsiri: bumbûla akanwa kâwe nkuvangulire.
- ¹² Ci kwône olubaga lwâni lwôhe lurhayumvagya izù lyâni, Israheli naye àrhanyumvagya.
- ¹³ Okwo, kwarhuma nabahanira obudârhi bw'omurhima gwâbo, nti bashenye ezi bâgala.
- ¹⁴ Olubaga lwâni lucinyumvagya wâni! Israheli acishimbaga enjira zâni wâni!
- ¹⁵ Kano kanya nali nakabya abashombanyi bâge, nali nabakubûlira okuboko kwâni niene.

82

OLULANGA LWA 81 (82): Oku bacîranuzi b'endyâlya

- ¹ Lulanga. Lwa Azafi.

- Nnâmahanga oyo wamâyimanga omu karhî k'ihano lya banyamuzinda, y'oyo wamâhumanula olubanja omu karhî kâbo.
- ² Mpu: «Mangaci mwâleka okutwîra olubanya obulyâlya n'okuhà abayâzire olubanja?
- ³ Kaz'imufungire omuhanya n'ecirhaba, kaz'imushubize omunyi n'omukenyi ehyâge.
- ⁴ Kaz'imulîkûze omuhanya n'omushalye, kaz'imumukûle omu nfune z'endyâlya.
- ⁵ Oku barhishi bici kwo barhanayumva, omu mwizimya bagenda, emitungo y'igulu yoshi kwo kuciha okw'idaho okwo mushâna!
- ⁶ Niehe kwo nali ndesire nti muli banyamuzinda mweshi, nti muli bagala b'Ow'Enyanya bwenêne.
- ⁷ N'okusiga ninyu kufà mwanafè ak'abantu, n'ekugulu kwinyu mukoba gwayizinde ak'abandi bagale.
- ⁸ Nnâmahanga, yimuka otwîre igulu olubanja, bulyâla amashanja goshi we Nnago.

83

OLULANGA LWA 82 (83): Oku bashombanyi b'Israheli

- ¹ Lwimbo. Lulunga. Lwa Azafi.

- ² Yâgirwa mâshi orhahulike, Nnâmahanga mâshi orhahulikaga orhanadekêreraga!
- ³ Bulyâla abashombanyi bâwe batuzire akavù, n'abakushomba bafôzire banahinika.
- ⁴ Olubaga lwâwe balujirire mahwe, obusò bwâwe babujirire omu ihano
- ⁵ Mpu: «Mukanye rhubashandâze bakanahinduka lubaga, n'izîno ly'Israheli lyakanashub'ikazikengwa.»
- ⁶ Nêci haguma baderhîre, kunywâna banywânîne mpu bakuj'ebulambo.

- ⁷ Amahêma gayêremîre: ab'Edomu, bene-Ismaeli, ab'e Mowabu na bene Hagara,
⁸ Gebal, Amoni na Amaleki, Abafilistini n'ab'e Tiri.
⁹ Ciru n'ab'e Asîriya bacîhebirekwo bo, mpu baj'irhabâla bene Loti.
¹⁰ Obajire kulya wajiraga Madiyani, Sizara na Yabini aha lwîshi lwa Gizoni.
¹¹ Bâhungumukira aha Endori, bânazaho amashwa.
¹² Abarhambo bâbo obajire aka Orebu na Zebu, kulya wajiraga Zebahi na Salamana kwo obajirage nabo.
¹³ Bâyisha, mpu: «Rhuyanke amashwa ga Nyamuzinda goshi!»
¹⁴ Yâgirwa Nnâmahanga, obajire nka kula kalemêra ahêka ebyâsi, nka kula ehyâsi hihêkwa n'empûsi.
¹⁵ Babè kulîra omuliro guyokêra omuzirhu, nka kulîra engulumira emîma entondo.
¹⁶ Orhang'ibanikakwo omulaba gwâwe ntyo, n'empûsi yâwe erhang'ibakanga.
¹⁷ Orhang'ibabonêsa nshonyi, balongereze izîno lyâwe, Yâgirwa Nyakasane.
¹⁸ Enshonyi zibabumbe bajemwo ecikango cirhafuma, enshonyi zibagwarhe zinabahêke.
¹⁹ Bamanye oku w'oyo izîno lyâwe we Nyakasane bamanye oku wêne ôbâ enyanyanyanya z'igulu.

84

OLULANGA LWA 83 (84): Omwîfinjo gw'okuhika omu ka-Nyamuzinda

- ¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Luyimbwa aka Gati. Lwa bene Korè. Lulanga.
- ² Alà nk'enyumpa yâwe yayingiha Yâgirwa Nyakasane k'Emirhwe.
³ Omurhima gwâni gwafîre n'omwîfinjo gw'okuhika omu kônga ka Nyakasane.
 Omurhima gwâni n'amagala gâni bidwîrhe byalwîra okuhika aha burhambi bwa Nyamuzinda ozîne.
⁴ Ciru n'ehifunzi hijira aha mwahyo, n'ehirembere-rembe hijira olwôgo hidêkerezamwo ebyâna byahyo. Câhisibwa aha luhêro lwâwe Nyakasane k'emirhwe. Yâgirwa Nnâmahanga!
⁵ Câbajirwa ababà omu nyumpa yâwe Nyamwagirwa bolino barhahwa barhâkukuza.
⁶ Iragi lyâge omuntu orhabâlwa nâwe, amango agwêrhe omulâli gw'olugendo lutagatîfu.
⁷ Hano bayikira akabanda kûmu, bâkahindula nshôko, n'enkuba mpangûka ekabumbe mugisho.
⁸ Bâja bazibuha bunjirâ-njirâ bulya bâyîsh'ibona Nnâmahanga omu Siyoni.
⁹ Nyakasane k'emirhwe oyumve guno musengero gwâni, Nyamuzinda wa Yakôbo ontege nâni okurhwiri.
¹⁰ Nnâmahanga, we mpenzi yîrhu, rhulolekwo nîrhu, lolà oku busù bw'omushîge wâwe.
¹¹ Kwo binali: omulegerege omuntu agezize omu mwâwe gwo mukulu oku yindi cihumbi, okubêra aha lusò lwa Nnâmahanga, kwo kukulu aha kubêra omu nyumpa y'abanya-byâha.
¹² Nyakasane Nnâmahanga ye Kazûba-zûba ye na Mpenzi, oburhonyi n'irenge zo ngalo zâge. arhazijinikira, oku bantu bakerekera omu ntagoma.
¹³ Nyakasane k'emirhwe, iragi lyâge omuntu ôkwîkubagira.

85

OLULANGA LWA 84 (85): Omusengero gw'okuhûna omurhûla

¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Lulanga. Lwa bene Korè.

² Yâgirwa nêci wagashânîre ecihugo câwe, Yakôbo lêro naye akola ayôsire bwinjà.

³ Olubaga lwâwe walubabalîre obubî bwâlwo, ebyâha byâlwo wabibwikira birhag'iboneka.

⁴ Omungo gwâwe wagurhanga, n'oburhè wali wabuleka. ⁵ Orhushubize ekà, Nnâmahanga Muciza wîrhu, n'omutula rhukujirire oguyibagirage

⁶ K'okola wayôrha orhulubîre ensiku zoshi, nîsi erhi olubîre amâburhwa g'abantu goshi?

⁷ Kàli we warhushubizamw'omûka, olubaga lwâwe lucîkwitakîre? ⁸ Yâgirwa mâshi, orhuyêrekeze olukogo lwâwe onarhucize

⁹ Ka nyumve ebi Nyakasane Nnâmahanga aderha: binwa bya murhûla bino adwîrhe abwîra olubaga lwâge n'abacêse bâge, byo anabwîra ngasi bayêrekeza omurhima emund'ali.

¹⁰ Nêci akola ali hôfi h'okuciza abamurhînya, n'irenge lyâge lyaling'iyîsh'ibêra kunôla igulu lîrhu.

¹¹ Olukogo n'oburhabêsha bikola byabugânana, n'obushinganyanya bulamuse omurhûla.

¹² Obudahemuka bukolaga bwajalamuka okw'igulu n'obushinganyanya bw'emalunga bulîkire isû okw'igulu.

¹³ Nyakasane akolaga ahâna ebinja, n'amashwa gayêre garhengwemwo.

¹⁴ Obushinganyanya bwayisha bumushokolîre, enjir'ayishamwo yo n'obucire bwayishamwo.

86

OLULANGA LWA 85 (86): Omusengero gw'omwîra wa Nnâmahanga

¹ Musengero. Gwa Daudi.

Yâgirwa, orhege okurhwiri kwâwe onyumve nâni, bulyâla mpanyagîre nnandi mukenyi.

² Omanyire omurhima gwâni, bulya ndi wâwe, ocize mwambali wâwe, bulya we acîkubagîre.

³ We Nyamuzinda wâni; onfè lukogo mâshi Yâgirwa, obûla ndwîrhe nakukûbiriza burhahusa.

⁴ Oshagaluse omurhima gwa mwambali wâwe, bulyâla emund'oli, Nyakasane yo ndengerize omurhima gwâni.

⁵ Na bulya Yâgirwa we mwinjà, we n'olukogo lushundwakwo; onaluzize obwonjo oku ngasi boshi bakusengera.

⁶ Nyamwagirwa, omusengero gwâni oguyumvîrhize, n'izû ly'omusengero gwâni olirhege okurhwiri.

⁷ Nkuyâkûzize olusiku ndi burhè, bulyâla mmanyire oku wanyumvîrhiza. ⁸ Abazimu barhalimwo okuhisirekwo, Nyakasane, na ntà mulenga ohisire okw'ikola lyâwe.

⁹ Amashanja walemaga goshi, gayisha gakuharâmye, Nyamwagirwa, ganamanyise izîno lyâwe.

¹⁰ Bulya we munênênè we nakola ebirhangaza: wêne we Nyamuzinda. ¹¹ Muhanyi, onnangûle enjira yâwe nkaz'igera omu kunali kwâwe, ohabûle omurhima gwâni, gukaz'irhînya izîno lyâwe.

¹² Yâgirwa Nyamuzinda, nacîkwitakîra n'omurhima gwâni gwoshi, nnamanyîse izîno lyâwe emyâka n'emyâka.

¹³ Bulyâla olukogo lwâwe lwayishir'ibà lunji kuli nie, washâywîre omûka gwâni omu muhengere gw'ekuzimu.

¹⁴ Nyamuzinda, mâshi, balya bagayana bantezire, n'engabo ya balya b'ecikalarhu egungêzize omûka gwâni, barhanakushibiriri ciru w'oyo.

¹⁵ Cabâ wêhe, Nyamwagirwa, we Nyamuzinda w'obwonjo n'olukogo, we Nn'obwinjà bwoshi,

orhalubiraho orhanarhebana.

¹⁶ Ndolakwo obwonjo bukugwârhe; oshobôze mwambali wâwe obuzibu bwâwe, onacize mugala wa mwambali-kazi wâwe.

¹⁷ Ompè ecimanyîso c'oburhonyi bwâwe, balya banshomba babone, n'enshonyi zibabumbe, babone oku wantabîre, Nyamwagirwa, wanantûliriza.

87

OLULANGA LWA 86 (87): Siyoni, nnina w'amashanja goshi

¹ Lulanga. Lwa bene Korè. Lwigânwa n'emyambalo.

Nyakasane ahizire Siyoni oku nyanya z'entondo ntagatîfu

² Enyumvi z'e Siyoni zo arhonya kulusha ez'emwa Yakôbo zoshi.

³ Wâjir'irenge, lugo lwa Nyamuzinda!

⁴ Rahabu na Babeli bâganjirwa omu bihugo bingashâniza, lolà oku Filistiya, Tiri n'abantu b'e Etiyopiya bâbwirwa, mpu: «Abà yo baburhwa e Siyoni».

⁵ Na hano bakola baderha Siyoni, mpu: «Boshi na boshi yo baburhwa», mpu: «Ow'Enyanya yêne wayûbakaga Siyoni.»

⁶ N'omu citabu c'amashanja Nyakasane àyandika, mpu: «Lebè na lebè yo baburhwa e Siyoni.»

⁷ Hano bakola bahinda bayirnbè, mpu: «Siyoni wêne we nabâmwo enshôko zâni zoshi.»

88

OLULANGA LWA 87 (88): Omusengero gw'omuntu ohanyagîre

¹ Lwimbo. Lulanga. Lwa bene Korè. Oku mukulu w'abimbiza. Luyimbwa aka «Mahalat.» Lwiganwa. Lwa Hemani w'Ezra.

² Yâgirwa Nnâmahanga, gubire mûshi erhi nakuyâkûza, bubîre budufu erhi nalakira omu masû gâwe.

³ Omusengero gwâni gukuhikekwo mâshi, orhege. okurhwiri oyumve oku ndwîrhe nabirikira.

⁴ Bulyâla omurhima gwâni gwayihisirwe n'obubî, n'obuzîne bwâni yo bukola buyêrekîre ekuzimu.

⁵ Kwo nkola ndi aka balya bayandagalira omu mwîna, nkola nyôsire nka ngonyi.

⁶ Encingo yâni yabambirwe ekarhî k'âbafire, eshushire ey'abânigagwa banakola batulamire omu nshinda. Balyâla orhacikengêra, bala wahambwîrekwo abà okombêra.

⁷ Omu mwîna muli-muli wampebire, omu mwizimya, omu nyenga.

⁸ Omutula gukugwêrhe gunzidohire nka muzigo, n'omuhûsi gw'enyîshi zâwe gwanshangwîre.

⁹ Abanyishi wabampambwîrekwo, wanjizire nyamakobwa emunda bali mpamikirwe: ntabona bwahuluka.

¹⁰ Arnasu gantunzire erhi buhanya burhuma, ndwîrhage nakuyâkûza bwaca bwayira.

¹¹ K'abafire bo wajirira ebisômerîne? K'emifû yo ekolaga yatulûka ekukuze?

¹² K'ebinja byâwe binayimbwe omu nshinda? K'oburhabêsha bwâwe bunayimbirwe ekuzimu?

¹³ K'ebisômerîne byâwe binabonekere omu mwizimya? K'obwinjà bwâwe bunabonekere emwa Kayibagira?

¹⁴ Yâgirwa niehe we ndwîrhe nayâkûza, nti omusengero gwâni gukuhikekwo sêzi-sêzi.

- ¹⁵ Mâshi Yâgirwa cici cirhumire wanyôza mâshi?
- ¹⁶ K'orhabwîni oku mpanyagîre obu? Kurhenga eburhò bwâni erhi ndi wa kufà, erhi n'ebihamba by'olufù bindi okw'irhwe; lêro nieshi najonzire.
- ¹⁷ Omutula nie wagurhûzirekwo, na birya bihamba lêro byampeze.
- ¹⁸ Byangosire nka kulya amîshi galegerera gagosire omuntu, lêro byantezire byoshi caligumiza.
- ¹⁹ Owîrhu n'omwîra nali ngwêrhe wamunkûzirekwo, ogu mwizimya ye kola wîrhu ye na mwîra.

89

OLULANGA LWA 88 (89): Olwimbo n'omusengero kuli Nyamuzinda

¹ Obulyo bw'okuherha bwa Etani w'e Ezra.

- ² Olukogo lwa Nyakasane, nâluyimba ensiku n'amango, oburhabêsha bwâge, niene n'akanwa kâni, nabumanyîsa abinjikulu n'abinjikulûza.
- ³ Wadesire bulya, erhi: «Olukogo lwâni luli luyimânike ensiku n'amango», nêci wayimânisire oburhabêsha bwâwe emalunga.
- ⁴ Waderha, erhi: «Nanywânîne n'omwîshogwa wâni, nalahirîre mwambali wâni Daudi, nti:
- ⁵ «Nadêkereza iburha lyâwe lihabe ensiku n'amango», nti: «Nâgwîka entebe yâwe ehabè omu maburhwa n'amâburhwa.»
- ⁶ Amalunga gadwîrhe gayimba ebisômerîne byâwe, n'oburhabêsha bwâwe budwîrhe bwayimbwa omu ndêko y'abatagatîfu.
- ⁷ K'omu bitù muli owakagererwakwo Nyakasane? ndi oli aka Nyakasane omu karhî ka Bene-Nyamuzinda?
- ⁸ Omu ndêko y'abatagatîfu, Nyamuzinda arhajîbwa omw'irhwe,
- ⁹ Yâgirwa Nnâmahanga w'emirhwe, ndi oli akâwe? oli muzibu Yâgirwa n'oburhabêsha bwâwe bukuzungulusire.
- ¹⁰ We hima obukali bw'enyanja, omulaba gukazûka we guruhûza.
- ¹¹ We watumirhaga Rahabu wamugerakwo, wêne n'okuboko kwâwe washandâza abashombanyi bâwe.
- ¹² Amalunga gabà gâwe, n'igulu kwo na kwo, wêne walemaga igulu n'ebiribâmwo.
- ¹³ We walemaga eby'ekulembe walema n'eby'ekulyo, entondo ya Tabora n'eya Hermoni kucîtakîra zacîtakîrira izîno lyâwe.
- ¹⁴ Okuboko kwâwe ye mugala-byoshi, enfune zâwe ye ciri-misî, n'okuboko kwâwe kulyo ye Kalengera.
- ¹⁵ Okushinganyanya n'okurhalyalyanya, co ciriba entebe yâwe edêkerîrekwo. oburhonyi n'oburhabêsha bo baganda bakushokolîre.
- ¹⁶ Luli lw'iragi olubaga luyishicîtakira, Yâgirwa nêci, obusù bwâwe bwône bubamolekera oku bashûrh'enjira.
- ¹⁷ Barhahwa barhacîtakira izîno lyâwe, n'okukuza obukulu bwâwe. ¹⁸ Bulyâla okulangaza kw'obuhashe bwâbo, wêne obalwîre, n'okunegeni kw'ihembe lîrhu, erhi rhurhonyire emund'oli.
- ¹⁹ Bulyâla empenzi ya Nyakasane yo rhwalamamwo, n'Omutagatîfu w'Israheli arhuhîre omwâmi wîrhu.
- ²⁰ Mîra-mîra wêne wabonekera abarhonyi bâwe wanababwîra erhi: «Ntwâli nayambisize ishungwè», erhi: «Omwîshogwa wâni omu lubaga namushomôrhwire»,

- ²¹ Erhi: «Nabwîne mwambali wâni Daudi, nanamushîzire amavurha gâni matagatîfu, ²² nti okuboko kwâni kuyôrhe kumuyimangîre kunamuhè omurhima.»
- ²³ Erhi ntà mushombanyi wamurhebe, na ntà mubisha wamurhabirekwo.
- ²⁴ Abashombanyi bâge nabatuntuma anabona n'abanzi bâge boshi kushemba nabashemba.
- ²⁵ Oburhabêsha n'oburhonyi bwâni bwamuyimangira, n'okw'izîno lyâni ihembe lyâge linegene.
- ²⁶ Okuboko kwâge nakulambûlira oku nyanja, n'okulyo kwâge kwayîkira enyîshi.
- ²⁷ Hano akola anyâkûza, erhi: «We Larha, we Nyamuzinda wâni, we kabuye kanciza.»
- ²⁸ Nâni namujira nfula yâni, abâmi b'igulu boshi abalenga bulî,
- ²⁹ Nâmujiira abè murhonyi wâni ensiku n'amango, n'eciragâne câni câyôrha cisêzire.
- ³⁰ iburha lyâge nâliyôlolosa lihabe ensiku n'amango, n'entebe yâge eyôrhe ehabà ak'ensiku z'oku nkuba.
- ³¹ Ciru abagala bakarhiba irhegeko lyâni, ciru bakabula bwashimba ebinwa byâni,
- ³² Amarhegeko gâni ciru bakâgavuna, bakânabula bwagalanga,
- ³³ nêci nanahuma akarhi mpane obubî bwâbo, kunyulika nâkabanyulika,
- ³⁴ ci oburhonyi bwâni ntâmuniyagebwo, n'endagâno yâni ntayitwemwo.
- ³⁵ Eciragâne câni ntacivunè, n'akanwa nadesire ntâkatwemwo.
- ³⁶ Obwimâna bwâni bwo ndahîre, ntârhebè Daudi,
- ³⁷ iburha lyâge lyâyôrha lihabà ensiku n'amango, n'entebe yâge yayôrha eri omu masù gâni ak'izûba,
- ³⁸ ak'omwêzi gwo guyôrha guhabà, gwo guyôrha gubà «Muhamîrizi mutabesha w'emalunga.»
- ³⁹ Lêro kwayishirigibà kujandâga ojandâga! olya washîgaga wêne wamulubîrage!
- ⁴⁰ wagayire eciragâne ca mwambali wâwe, n'ishungwè lyâge walihemula n'ebidaka ⁴¹ Ecôgo coshi wacihira okw'idaho, obûbake bwâge bwoshi wabulambika okw'idaho.
- ⁴² Abâgara bahagwîre barhama, àshubirage masheka g'abalungu!
- ⁴³ Okuboko kw'abashombanyi bâge kwo walengezizagye, ababisha wabayunjuza mwishingo!
- ⁴⁴ Engôrho yâge wayitumbirage, orhanacimuyimangire omu ntambala.
- ⁴⁵ Obumoleke bwâge wabuzimizagye n'entebe yâge wayikweba okw'idaho!
- ⁴⁶ Ensiku z'obusole bwâge wazinyihizagye, wamubonesa eza mêmè.
- ⁴⁷ Yâgirwa mâshi, kuhika mangaci? Kumanya onakolaga wayôrha ocîfulisire? k'oburhè bwâwe bunakolaga bwayâka nka muliro?
- ⁴⁸ Kengêra oku ensiku z'obuzîne bwâni ziri nyofi, kengêra oku abantu boshi wabalemire ba nsiku nyofi.
- ⁴⁹ Ndi yeki olimwo omûka orhakafà, ndi yeki wacirhenze omu nfune za Nnakuzimu?
- ⁵⁰ Yâgirwa mâshi, bulya burhonyi bwâwe bwa mîra ngahi bwajirage? Bulya burhonyi walaganyagya Daudi omu burhabesha bwâwe?
- ⁵¹ Kengêra Yâgirwa ebijâci badwîrhe bajacira bambali bâwe; obushombanyi bw'amashanja bwanjizire mungo!
- ⁵² Abashombanyi bâwe Yâgirwa, bijâci balimwo, banônogwire olya washîgaga wêne bârhama!
- ⁵³ Ayâgirwe Nyakasane Nnâmahanga, emyâka n'emyâka. Amen! Amen!

90

OLULANGA LWA 89 (90): Omuntu kahuka

¹ Musengero. Gwa Mûsa. Mwambali wa Nnâmahanga.

Nyamwagirwa oyôrha ôbà lwâkiro lwîrhu kurhenga abantu baburhwa.

² Embere entondo zifûnuke n'embere igulu liburhwe, kurhenga ensiku n'amango erhi ho wêhe onabà ensiku n'amango Nnâmahanga.

³ We rhegeka abantu mpu bashubire omu budaka, mpu: «Galuki mwe muburhwa n'abantu mwe.»

⁴ Omu masù gâwe myâka cihumbi kw'eri ak'omulegerege gw'injo gwo gwagezire, kwo enali nka cihimbi ca budufu.

⁵ Kushamula obashamula nk'îrò lya sêzi, nka byâsi by'oku civù,

⁶ sêzi omuntu anashange bijinîrîre binayâsize, kubà bijingo oshange byatûbirwe byanayûmire.

⁷ Omutula gwâwe gwamârhuysa wâni! oburhè bwâwe bwarhugezizemw'omusisi.

⁸ Ebyâha bîrhu wabiyansire wabihira omu masù gâwe, ebibî rhwâjiraga bwifulikwè wabihe bire omu bumoleke bw'obusù bwâwe.

⁹ Ensiku zîrhu zoshi zâhwêrîre omu burhè bwâwe, emyâka kwo rhwayimazire nka kula omuntu amira amarhî.

¹⁰ Emyâka yîrhu yoshi haguma, gali makumi gali nda, na nk'omuntu alamirage bwenêne, gali makumi galimunani, ciru minji muli yo ganali malibuko n'obulagîrîre, bulya kano kanya erhi yamâgera, kano kanya erhi kamâkala.

¹¹ Ndi wakagera obuhashe bw'omutula gwâwe, nîsi erhi agere obwôba bukwânîne oburhè bwâwe?

¹² Orhuyigîrize rhukaziyôrha rhuganjire ensiku zîrhu, lyo rhukazirhimanya.

¹³ Rhulolekwo mâshi Nyakasane, kuhika mangaci? onababalire bambali bâwe.

¹⁴ Mâshi orhushobôze duba rhuyigurhe olukogo lwâwe, rhusîme rhunacîshinge ensiku zoshi z'obuzîne bwîrhu.

¹⁵ Orhuhè enshagadu y'ensiku rhwalibwîre, n'ey'emyâka rhwarhindibwîre.

¹⁶ Bambali bâwe nabo babone oku kukola okola, na bagala bâbo babone irenge lyâwe.

¹⁷ Obwinjà bwa Nyakasane Nnâmahanga bubêre nîrhu, n'emikolo yîrhu ayizibubye rhwenayo, nêci ayizibubye ekomere.

91

OLULANGA LWA 90 (91): Nyamuzinda ye Mulanzi w'Abemêzi

¹ We yimangirwe n'ow'enyanya, we bêra omu cizunguzungu c'Ogala-byoshi

² Obwîre Nyamwagirwa, erhi: «We lwâkiro lwâni, we n'ibuye ncîfulikaho, we Nyamuzinda wâni, we ncîkubagira.»

³ Bulyâla yêne ye wâkulîkûza oku murhego gw'abahivi, oku cihûsi cidârhi.

⁴ Akucinga n'amashala gâge, n'omu byûbi byâge mwo wâyâkira. Oburhabêsha bwâge yo mpenzi yâkucinga.

⁵ Orharhînye ecôbà c'obudufu, orhanarhînye omwampi guhenesire mûshi.

⁶ Orharhînye ecihûsi cahulahula omu mwizimya, nîsi erhi ecahira cakola emyônè mûshi.

⁷ Bahirime cihumbi aha burhambi bwâwe, na bihumbi ikumi aha kulyo kwâwe, ci wêhe ababisha barhâkuhikeho.

⁸ Câba nâwe wêne wâcibonera; wâbona oku ababî bahembwa.

⁹ Bulyâla Nyakasane ye lwâkiro lwâwe, Ow'enyanya ye wajizire mpenzi yâwe.

¹⁰ Okubî kurhakuhiheko, n'obuhanya burhayêrekere ah'oli.

¹¹ Kulya kubà àkuhizirekwo abaganda bâge, mpu bakulange omu njira zâwe zoshi.

- ¹² Bakuhek'aha n'fune zâbo, mpu wakanasarhala okw'ibuye.
¹³ Wâger'oku ntale n'oku mpiri, wâlabarh'empangaza olabarhe n'enkuba-joka.
¹⁴ Nâmulîkûza kulya kubà acinyishwêkîrekwo, namucinga kulya kubà amanyire izîno lyâni.
¹⁵ Ampamagala mmuyumve, akajakw'embaka erhi rhwe naye rhunali, namukulakwozo nnamuhè irenge.
¹⁶ Nâmuyigusa n'omwandu gw'ensiku, nâmuyêreka n'oku nciza abandi.

92

OLULANGA LWA 91 (92): Olwiganyo lw'omushinganyanya

- ¹ Lulanga. Lwimbo. Lwa kuyimbwa olusiku lwa Sabato.
² Mushâna kuyinjiha okukuza Nyakasane, n'okuzihira izîno lyâwe we ôbà Enyanya.
³ Kuyinjiha okuzûkiriza omuntu olukogo lwâwe, n'okulâla omuntu ayîgâna obudahemuka bwâwe.
⁴ Lêro lulanga lwa misî ikumi naziba haguma n'erikembe, mpirekwo n'olwimbo lw'oku nzenze.
³ Kulya kubà Yâgirwa nêci wansîmîsize n'ebijiro byâwe, mikolo ya maboko gâwe eyi nacîtakîra.
⁴ Emikolo yâwe, alà mpu yaneneha Nyakasane! Enkengêro zâwe, alà mpu zalîha?
⁷ Omuhwinja arhishi ntyo, idâga lirhumva okwo.
⁸ Ababî banajinirira nka byâsi, ba nyankola-maligo banaminîrira, erhi na kurhemwa bayishirhemwa, liguma lya lwoshi.
⁹ Wêhe Nyamwagirwa, oyôrha ôbà w'Enyanya.
¹⁰ Bulya nêci abakushomba Yâgirwa, abakushomba kuhera bâhere; ba nyankola-maligo boshi kushandâla bâshandâle.
¹¹ Niehe wangonyire, walirhega nka lya mbogo; wandodobeka amavurha mahyâhya. ¹² Balya bakaziginshomba, isû lyâni lyabalolêreza na balya bakazâg'intêra, okurhwiri kwâni kwabayumvîrhiza!
¹³ Omuntu orhalyâlyanya yêne! kwo ayâna nka murhanda. Kwo amina nka nduluma ye Sedre y'e Libano.
¹⁴ Abà agwîsirwe omu nyumpa ya Nyakasane, omu cogo ca Nnawîrhu Nnâmahanga bayâkiza.
¹⁵ Bâbà bakola bali nsiku banarhengekwo amalehe, galya malehe minjà gâtwa enyôrha.
¹⁶ Kuderha okwo mpu, ntà buhemu muli Ye Ye kabuye kâni, ntà buhemu muli Ye.

93

OLULANGA LWA 92 (93): Oku ngoma ya Nnâmahanga

- ¹ Nyakasane ayîmire, acîhundikîre obwâmi, Nyakasane acîhundikîre obuhashe, akenyîre bwinjinjà n'igulu àligwîsire buzibu, lirhankadundagana.
² Kurhenga ensiku n'amango erhi entebe yâwe ebà ngwîke. Kurhenga ensiku n'amango erhi ho ôbà.
³ Enyîshi zidwîrhe zakabanda, Yâgirwa, enyîshi zidwîrhe zakabanda erhi na kahababo enyîshi zidwîrhe zâshekêreza, zalujira erhi na lubî.
⁴ Ci kwône obuhashe Nyakasane agwêrhe emalunga, bulushire izû ly'amîshi manji manji, bulushire akafurhè k'amayanjanyanja.
⁵ Akanwa kâwe kanali ka kuyêmêrwa, enyumpa yâwe Yâgirwa enali ya kukengwa ensiku

94

OLULANGA LWA 93 (94): Nyamuzinda w'obushinganyanya

- ¹ Yâgirwa Nyamuzinda we cîhôla, Yâgirwa Nnâmahanga we cîhôla kanya.
² Oyimuke we twa emmanja z'igulu, abagayana obahè ebi banakwânîne.
³ Yâgirwa mangaci, Waliha mangaci ababî bâleka okufîmbirira kwâbo?
⁴ Mangaci bâleka okulogorha n'okuderhera akagayo? Mangaci ba nyankola-maligo bâleka okucîtakîra?
⁵ Yâgirwa kâli olubaga lwâwe baluhinazire, n'omwîmo gwâwe bagulibuzize.
⁶ Badwîrhe baderha, mpu: «Nyakasane arhabona», mpu: «Nyamuzinda wa Yakôbo arhadwîrhi atwa ciru ihuzihuzi».
⁷ Kâli badwîrhe baniga omukana, banige ecigolo banige n'ecirhaba.
⁸ Lêro mweki mwe bahwinja omu lubaga, rhangi muyumve; Lêro bino bingolongolo mangaci byarhimanya?
⁹ K'owashoshaga okurhwiri omu irhwe ye wabula bwayumva? Nîsi k'owagwîkaga isû ye kolaga wabula bubona?
¹⁰ K'ohanûla amashanja ye kolaga wabula buhana? K'erhi ye nayigîriza abantu obumanye obwo?
¹¹ Kâli Nyakasane arhababiri enkengêro z'abantu: ¹² Yêhe ali muny'iragi Yâgirwa, omuntu oyemera wamubwiriza; oyemera wamuyigîriza irhegeko lyâwe.
¹³ Mpu lyo arhengamwo entemu y'ensiku mbî, oku enshinda ya nyankola-maligo yahumbwa.
¹⁴ Nanga, Nyamwagirwa arhâyôze olubaga lwâge, arhâjandâge ebyâge by'omwîmo.
¹⁵ Okutwa emmanja kwoki kwashubira omu njira y'obushinganyanya, n'emirhima eshingânîne yoshi mwo ekola yashubira.
¹⁶ Ndi wajagindwîkiza ba nyankola-maligo? lêro ndi wakabanjira omw'irhwe?
¹⁷ Nyamwagirwa andwîrakwo, ci oku isî iroho lyâni lirhaja omu balinda-mboho.
¹⁸ Erhi naciderha, nti: «Okugulu kwâni kurhasêra», nyumve Yâgirwa bwenêne nsêzire omu burhonyi bwâwe.
¹⁹ Erhi nacyumva ebihamba binduga emurhima, nyumve oburhûlirize bwâwe bushagaluse omurhima omu nda.
²⁰ Yâgirwa lushangi luci mweshi n'engombe y'endyâlya? engombe ezûsa entambala mpu ly'irhegeko erhi irhegeko!
²¹ Bôhe mpu omûka gw'omushinganyanya bagushimbulule bagubone; n'omukò gw'orhajiraga kubî kuci bagulagirize.
²² Nyakasane arhâbule bwambêra lwâkiro, na Nnâmahanga ambêre ibuye nacîfulikaho.
²³ Ababî bôhe abahengulira obubî bwâbo, n'obubî bwâbo bwo anabahezamwo, nêci, kuheza abaheza, Nyakasane Nyamuzinda wîrhu.

95

OLULANGA LWA 94 (95): Rhuyimbire Nyakasane n'omwîshingo

- ¹ Muyishe ruhindire Nyakasane, rhuyakuze ibuye lyârhuizagya.
² Rhujè omu masû gâge rhucîtakîriremwo, rhuyimbe rhunasâmiremwo.
³ Bulya nêci Nyamwagirwa ali Nyamuzinda mukulu, anali Mwâmi okufîre banyamuzinda boshi.

- ⁴ Enyenga z'en'igulu aha nfune yâge zibà, n'amasongêrwe g'entondo goshi gâge. ⁵ N'enyanja eri yâge: bulya yêne wayijiraga, n'idaho lyûmu nalyo lyâge: nfune zâge zàlibumbaga.
- ⁶ Muyishe rhuharâmye Nyakasane rhufukame embere zâge bulya ye warhulemaga. ⁷ Bulyâla ali Nnâmahanga wîrhu, nîrhu rhuli lubaga lw'irango lyâge, rhuli bibuzi bitundwa n'okuboko kwâge.
- ⁸ Murhakarhangiyumva izù lyâge ene: mukaliyumva murhazigaga emirhima yinyu yâgârha, nka kulya yâgârha e Meriba, nka kulya yâgârha e Masa omw'irungu olusiku lw'amashumi.
- ⁹ Lulya lusiku basho bangeramwo, bulyâla bantangulaga bànabwîne ebi nkola.
- ¹⁰ Myâka makumi anni yoshi erhi oburhè bw'eryôla iburha bungwêrhe, naderha obwo nti: «Omurhima gw'olu lubaga kuhabuka gunahabusire», nti: «Ciru barhishi enjira zâni oku zigenda. »
- ¹¹ Nacigasha muli obwo burhè, nti: «Barhâlabarhe omu iluhûkiro lyâni.»

96

OLULANGA LWA 95 (96): Mukuze Nyakasane, igulu lyoshi liri lyâge

- ¹ Yimbiri Nyakasane olwimbo luhyâhya, igulu lyoshi liyimbire Nyakasane
- ² Yimbiri Nyakasane, mukuze izîno lyâge mukazimanyîsa bwaca bwayira oku kuciza aciza .
- ³ Irengi lyâge muliganîre omu karhî k'ab'emahanga, n'ebi ajizire by'okurhangâza mubimanyîse omu mashanja goshi.
- ⁴ Bulya Nyakasane arhali ntindi, anakwânîne aj'irengi, akwânîne ayôbohwe kulusha abandi ba nyamuzinda boshi.
- ⁵ Bulyâla banyamuzinda b'abapagani linali ibumba, Nyakasane yêhe ye wajiraga amalunga.
- ⁶ Obwâmi n'obumuleke bumushokolîre, n'entebe yâge buhashe n'obulangashane buyirikwo.
- ⁷ Mwe milala y'amashanja mweshi, hêrezi Nyakasane, hêrezi Nyakasane irengi n'obuhashe.
- ⁸ Hêrezi Nyakasane irengi ly'izîno lyâge. Mumurhûle enterekêro munahike omu cogo câge:
- ⁹ Muharâmye Nyakasane n'iyâmbala ly'ebujinji, mujugume embere zâge, mwe bihugo mweshi.
- ¹⁰ Muderhe omu karhî k'amashanja; mpu: «Nyakasane oyîmire!» Agwîsire igulu buzibu mpu lirhagihuligana; arhegeka n'amashanja burhalyâlyanya.
- ¹¹ Amalunga gacîshinge, n'igulu lishembuke, enyanja ekunguze haguma n'ebimuli byoshi.
- ¹² Amashwa gashagaluke haguma n'ebimuli byoshi, emirhi y'emuzirhu nayo esîme.
- ¹³ Omu masù ga Nyakasane, bulyâla ayishire, bulya ayîshitwîr'igulu olubanja; âtwira igulu olubanja n'obushinganyanya, ârhegeka n'amashaja burharhebana.

97

OLULANGA LWA 96 (97): Nyakasane Mwâmi wîrhu ayish'itwîra igulu olubanja

- ¹ Nyakasane ayîmire: igulu lishagaluke birhwa binji bicîshinge.
- ² Omwizimya n'ebitù byacîbulwîre, byamugorha, obushinganyanya n'okurhalyalyanya, co ciriba entebe yâge edêkerîrekwo.
- ³ Ntakanjirwa omushokolîre; n'ababisha bamugosire ntakanjirwa arhabasegekwo lîno.
- ⁴ Emilazô yâge yo yamoleka igulu, idaho lyabwîne lyanajuguma.
- ⁵ Entondo zôhe kwo zidwîrhe zajongera omu masù ga Nyakasane nka muhomo, omu masù

g'orhegeka igulu lyoshi.

⁶ Amalunga gadwîrhe gaganîra obushinganyanya bwâge, n'amashanja goshi gabwîne irenge lyâge.

⁷ Abagashâniza emirhi mibinje enshonyi zababumbire, na balya bacîkubagira enshanga kwo na kwo; banyamuzinda omu masù gâge bafukamire.

⁸ Yâgirwa, Siyoni ayumvîrhe anarhwamwo omunyu, n'ebishagala bya Yûda byoshi bishagalusire, erhi kutwa emmanja kwâwe kwinjà kurhuma.

⁹ Bulya oli enyanya ly'igulu lyoshi Yâgirwa, n'omu banyamuzinda boshi ntâye okuhisirekwo oku bulî.

¹⁰ Nyakasane azigira abashomba okubî, arhanahimwa kushîbirira obuzîne bw'abacêse bâge, yêne onabarhenza omu nfune z'abalenzi.

¹¹ Obumoleke buyishîre omushinganyanya, n'ab'omurhima gushingânîne bàyishîrwe n'omwîshingo.

¹² Sâmi muli Nyakasane mwe bashinganyanya, mukuze n'izîno lyâge litagatîfu.

98

OLULANGA LWA 97 (98): Nyakasane ayîmire, ahimîne, ali Mucîranuzi mwinjà

¹ Lulanga.

Yimbiri Nyakasane olwimbo luhyâhya, bulyâla ajizire ebirhangâzo.

Kwamuhimire okuboko kwâge kulyo, okuboko kwâge kutagatîfu.

² Nyakasane amanyîsize oku kuciza aciza, omu masù g'ab'emahanga, afulûla obushinganyanya bwâge.

³ Akengêra obwinjà bwâge n'obudahemuka bwâge, kuli bene-Israheli. Igulu lyoshi aha litanga n'aha liramuka, lyabona okuciza kwa Nnâmahanga wîrhu.

⁴ Igulu lyoshi lihindire Nyakasane, musîme, munashagaluke, munazihe.

⁵ Muzihire Nyakasane enzenze, mudumûle enzenze mudumûle n'olulanga.

⁶ Oku orhurhêra rhwalongêra, oku empembe zabûhwa, muhinde, muhindire omu masù ga Nyakasane.

⁷ Enyanja ekunguze haguma n'ebiyirimwo, igulu lidumize haguma n'abalirimwo. ⁸ Enyîshi zikome akagasha, oku entondo zahinda.

⁹ Zihindire omu masù ga Nyakasane, bulyâla ayiruka, bulyâla ayishire alirhegeka igulu; ârhegeka igulu n'obushinganyanya, ârhegeka n'amashanja burhalyâlyanya.

99

OLULANGA LWA 98 (99): Nyamuzinda, Mwâmi mushinganyanya na Mutagatîfu

¹ Nyakasane ayîmire, amashanja gadwîrhe gageramwo ogwa nyegenye. Atamîre oku nyanya lya bakerubî^k: igulu lidwîrhe lyajuguma.

² Nyakasane arhabâ ntindi omu Siyoni, ye nakulîre amashanja goshi. ³ Izîno lyâge ligashâne, lirhali nshâhu balirhînye: liri litagatîfu.

^k99.1 Kerubi: nsalamu za byûbi birîbirî z'omu ka-Nyamuzinda.

- ⁴ Ye yîmire omuzibu osîma obushinganyanya, wafundisire ebinwa bishingânîne, muli Yakôbo obushinganyanya buli bwâwe, n'emmanja we zitwa.
- ⁵ Mulengeze Nyakasane Nnâmahanga wîrhu, mufukamirize aha cisinde ahirakwo amagulu: ciri citagatîfu.
- ⁶ Mûsa na Aroni bali omu badâhwa bâge, Samweli naye àli muli balya bàkazâgiyâkûza izîno lyâge. balya bàkazâgiyâkûza izîno lyâge naye anabayumvirhize.
- ⁷ Akazibashambâza anali omu nkingi y'ecitù: bakaziyumva amarhegeko gâge, bakaziyumva oku abarhegesire.
- ⁸ Yâgirwa Nnâmahanga wîrhu, mushâna wabayumvirhize, Nyamuzinda, mushâna wali obabêrîre obwonjo, ci bubî bwâbo bwarhumaga wacîhôla.
- ⁹ Mulengeze Nyakasane Nyamuzinda wîrhu, mufukamirize aha ntongo yâge ntagatîfu. Bulyâla Nyakasane Nyamuzinda wîrhu ali Mwimâna.

100

OLULANGA LWA 99 (100): Olwimbo lw'engabo yasôkera omu ka-Nyamuzinda

- ¹ Lulanga. Lwa kuvuga omunkwa.

Amahanga goshi gasâmire Nyakasane.

² Mukolere Nyakasane n'enshagadu; mujè omu masù gâge n'omwîshingo.

³ Mumanye oku Nyakasane ye Nyamuzinda, Yêne warhulemaga nîrhu rhuli bâge, rhuli ishanja lyâge, rhunali bibuzi by'okw'irango lyâge.

⁴ Musheshere omu mihango yâge erhi mwanakoma akagasha. muyongoberere omu cogo câge n'enyimbo; mumuhè irenge, mukuze izîno lyâge.

⁵ Bulya Nnâmahanga ali mwinjâ, obwonjo bwâge buli bw'ensiku n'amango, arhanarheba ndi kurhenga abantu baburhwa.

101

OLULANGA LWA 100 (101): Omuhigo gw'omwimangizi w'olubaga

- ¹ Lulanga. Lwa Daudi.

Nkola nayimba obushinganyanya n'oburhonyi; we nazihira, Nyamwagirwa.

² Mwo nayisha omu njira y'entagoma: mangaci wampikaho? Nyishire n'omurhima gw'obudahemuka, omu mwâni mwo na nene.

³ Akantu kabî ntâzigè kangera omu masù: enkola-maligo ntazibonakwo: nanga ntazibonakwo.

⁴ Omurhima mubî guruhagera aha ndi, ehiri hibî ntahikwirirwa.

⁵ Omuntu wâshobeke owâbo bwifulikwè, nnamuheze, omuntu ocîbona, n'ogayana ntabakwirirwa.

⁶ Abemêzi b'eci cihugo bo amasù gâni galikwo, nti bayûbake haguma nâni. Omuntu okerekera omu ntagoma, ye wâbâ mwambali wâni.

⁷ Enkola-maligo erhâlabarhe omu mwâni, n'endyâla erhâyimange omu masù gâni.

⁸ Enkola-maligo ziri omu cihugo, nakaziregerera nazihungumula eziri omu lugo lwa Nyakasane, nâziheza zihwemwo.

OLULANGA LWA 101 (102): Omusengero gw'omuntu ohanyagîre

¹ Musengero gw'omuntu ohanyagîre. Mw'obwo buhanya bwâge, Nyakasane ye arhuzirekwo emirenge yâge.

² Yâgirwa oyumve guno musengero gwâni, onaleke izù lyâni likuhikekwo.

³ Omanyè wakanfulika obusù bwâwe olusiku omutula gunwerhe. Ontege okurhwiri, hano nkuyâkûza oyirukire wayumva.

⁴ Yâgirwa ensiku zâni kwo zahirigisire nka mugî, n'orhuvuha rhwâni kwo rhudûrhubîre nka buhya bwa muliro.

⁵ Omurhima gundi omu nda bagudûrhwîre, kwo gwayûmirage nka hyasi, ebiryo ntacyumvîrhi bindi oku murhima.

⁶ Nalasirage naganûkirwa, omubiri gwalinda gunyumira oku rhuvuha.

⁷ Kwo nkola nyôsire nka munyunyi w'omu mpinga, nka mutulama gw'ebigûkà.

⁸ Nacibêrire nie Karhahunga, nie Nyamulakà, kula akanyunyi kasigala kône-kône oku nyumpa.

⁹ Abashombanyi bâni badwîrhe balegerera banjâcira, nie basirahiragekwo n'izîno lyâni lyo badwîrhe bashârhamwo

¹⁰ Oluvù byo biryo ndwîrhe nashêga nnanyikule, na ngasi eci nanywa erhi cinali cigushemwo emirenge.

¹¹ Burhè bwâwe n'omutula gwâwe byandwîrhîre okwo, bulyâla wannengezize wantimba okw'idaho.

¹² Ensiku zâni kwo zishushire nka cihôho cirî-cirî, nâni niehe najire nayûma nka hyasi.

¹³ Wêhe Nyakasane ho oyôrha ôbà, n'izîno lyâwe kuderhwa liderhwa omu maburhwa goshi.

¹⁴ Oyimuke obabalire Siyoni, bwacîre bw'okumubêra lukogo,

¹⁵ Bulyâla bambali bâwe barhahimwa kusîma amabuye gâge, barhakabula bwayumva omutula omu kubona Siyoni ashâbûka.

¹⁶ Wâbona oku amashanja gakuza izîno lyâwe obwo Nyakasane, n'abâmi b'igulu boshi bakenge irenge lyâwe.

¹⁷ Hano ôbà wamâshubiyûbaka Siyoni, Siyoni yeshi aboneka omu irenge lyâge,

¹⁸ Nyakasane oyêrekere omusengero gw'abakenyi, buzira kulekêrera omulenge gwâbo.

¹⁹ Ebîrà biyandikirwe abâna baciburhwa, n'olubaga lwayishilemwa lukuze izîno lya Nyakasane.

²⁰ Bulya Nyakasane abîre ali omu ndâro yâge, abîre ali emalunga àlîkira amasù okw'idaho,

²¹ Mpu ayumve omulenge gw'abashwêke bujâ, analîkûze abatwirirwe okufâ.

²² Na ntyo izîno lya Nyakasane lije irenge omu Siyoni, n'irenge lyâge liderhwe omu Yeruzalemu,

²³ Olusiku amâmi n'amashanja gâja haguma mpu gakolere Nyakasane.

²⁴ Emisî yampwêrîre njira, n'ensiku zâni bazitwîremwo.

²⁵ Yâgirwa Nnâmahanga omanyè wampêka nnanciri omu karhî k'ensiku zâni. Emyâka yâwe wêhe ho eyôrha ebà omu maburhwa n'amâburhwa.

²⁶ Emurhondêro wajâ aho wabandaho igulu, amalunga nago mukolo gw'amaboko gâwe.

²⁷ Byombi kuhêka byâheka, ci wêhe we Nyamubâho, byoshi kwo byâkoye nka bwikûnjè, kwo obihindula nka mwambalo binahinduke.

²⁸ Wêhe orhahinduka, n'emyâka yâwe erhajira aha ehekîre.

²⁹ Abâna ba bambali bâwe bâyûbaka n'omurhûla, n'abâna bâbo bayôrhe bali omu masû gâwe ensiku n'amango.

103

OLULANGA LWA 102 (103): Nyamuzinda abà buzigire

¹ Lwa Daudi.

Murhima gwâni, kuza Nyamuzinda, n'ebindi oku ndubi y'omurhima bikuze izîno lyâge.

² Murhima gwâni, kuza Nyamuzinda, ntà nshobôlo yâge oyibagirage.

³ Ye babalira ebyâha byâwe byoshi, Ye fumya obuzamba bwâwe bwoshi.

⁴ Ye yôkola obuzîne bwâwe omu nyenga, Ye kuyunjuza inêma n'obwonjo.

⁵ Obuzîne bwâwe ye buyunjuza minjà, obusole bwâwe ye bujira buhyâhya nka bwa nyunda.

⁶ Nyamuzinda ojira oburhondekezi, acîranulira abarhindubizîbwe.

⁷ Ye wabwîraga Mûsa amahwe gâge, n'abâna b'Israheli àbayêreka ebirhangâzo byâge .

⁸ Nyamuzinda ye ntahimwa lukogo na bwonjo, arhakunira duba, anali buzigire.

⁹ Arhakaliha kuhika okurhalusa, arhanarhulyûza kungana obubî bwîrhu,

¹⁰ Arharhujirira kungana ebyâha bîrhu, arhanarhulyûza kungana obubî bwîrhu.

¹¹ Nka kulya amalunga gali enyanya ly'igulu kwo n'obuzigire bwâge bugwêrhe obuhashe oku bamurhînya.

¹² Nka kulya ebushoshôkero eri kuli n'ebuzikiro, kwo Nnâmahanga ahirika kuli ebyâha bîrhu.

¹³ Nka kulya îshe w'abâna abà mwonjo oku bâna bâge, kwo na Nyamuzinda ali mwonjo oku bamurhînya.

¹⁴ Ayishi bwinjà eci rhwabumbagwamwo, arhahabiri oku rhuli luvù.

¹⁵ Omuntu ensiku zâge ziri nka hyasi, kwo amera nka bwâso bw'omu ishwa.

¹⁶ Empûsi ekamugerakwo erhi arhacihali, orhankacimanywa aha àbâga burhanzi.

¹⁷ Obuzigire bwa Nyamuzinda oku bamuyôboha bôhe buli bw'ensiku n'amango, n'oburhondekezi bwâge oku bâna b'abâna bâbo.

¹⁸ Oku babîkirira amalaganyo gâge, abakengêra amarhegeko gâge n'okujira ebi alonza.

¹⁹ Nnâmahanga àjêberize entebe yâge omu mpingu, omu bwâmi bwâge burhegeka byoshi.

²⁰ Mukuze Nyakasane mwe bamalahika bâge mweshi, mwe ntwâli zâge, mwe mujir'akanwa kâge, mwe muyumva izù lyâge mumukuze.

²¹ Mukuze Nyakasane, mwe ngabo zâge mweshi, mwe bambali bâge, mwe mujira ngasi oku alonza, mumukuze.

²² Mukuze Nyakasane, mwe biremwa byâge mweshi, omu bwâmi bwâge mweshi mumukuze. Murhima gwâni kuza Nyakasane!

104

OLULANGA LWA 103 (104): Mushâna abumba Owalemaga igulu

¹ Murhima gwâni kuza Nyakasane! Yâgirwa Nyamuzinda, mushâna oli mukulu kulusha!

² Ocîbwîsire obukulu n'obwinjà, ocîhundikîre obulangashane nka cirondo.

³ Amalunga we wagakanûlaga nka lukangà, wayûbakira empamikwa zâwe oku nyanya z'amîshi. Ebitù wabijira ngâlè yâwe, byûbi bya bitù oyishakwo.

⁴ Empûsi wazijira ntumwa zâwe n'engulumira bashuba baganda bâwe.

⁵ Wayanka igulu walidêkereza oku bikondo byâlyo: lirhankafà lyâhuliganyire.

- ⁶ Waliyambika enyanja kulya bayambika omuntu omushangi, amîshi gamanana oku nyanya z'entondo.
- ⁷ Wabà nka wakankama gakûla idârhi, wakungula gageramw'omusisi.
- ⁸ Galya entondo n'amîno, gabungulukira omu rhubanda, gajidêka aha wagatwîrîre gâhekera.
- ⁹ Olubibi wagatwîrîre, garhakalutwa mpu gashubizisa igulu.
- ¹⁰ Enshôko wazirhegesire okurhengamwo enyîshi, ezi nyîshi ziyisha aha karhî k'entondo.
- ¹¹ Ezi nyîshi zinywêsa ngasi c'erubala, ezîra ensimba zihêkakwo enyôrha.
- ¹² Ezi nyîshi ebinyunyi biyâlikirakwo, ebi binyunyi biryogôlera omu mashaka.
- ¹³ We dômera entondo n'amîshi g'omu mpamikwa zâwe, we shalûla idaho n'eby'omu maboko gâwe.
- ¹⁴ We mêza ebyâsi ebihêsi bikera n'olurhendebuka lushalûla omuntu.
- ¹⁵ We rhuma idaho lyarhengamwo omugati lirhengemwo n'irivayi lyahiramwo omuntu orukara, lirhengemwo orhuvurha omuntu acêsamw'obusù, lirhengemwo n'ehigati omuntu agalulamwo amarhî.
- ¹⁶ Emirhi ya Nyakasane, enduluma z'e Libano agwîkaga yêne, kulya ziryâ ziyigurhe.
- ¹⁷ Mwo ebinyunyi biyûbakira enyôgo; emihangâli omu nduluma eyûbakira.
- ¹⁸ Entondo ndi zo zihâ empene z'erubala olwâbuko, n'amabuye go gahâ ebishegeshe olwâkiro.
- ¹⁹ Wâjizire omwêzi mpu gukazigera amango n'izûba limanyire amango n'emunda lizikira.
- ²⁰ Okabulula omwizimya lyo obudufu burumbâna, go mango eby'erubala byoshi bija byahulahula.
- ²¹ Go mango omwâna w'entale alakira omuhanya, go mango omwâna w'entale ahûna Nyamuzinda eci alya.
- ²² Erhi lukula arhanda lyo bifuluka, go mango bihêka îrò oku ncingo zâbyo.
- ²³ Go mango omuntu arhabâlira omukolo, agulegererekwo birinde bijinga.
- ²⁴ Mushâna Nyamwagirwa emikolo yâwe guli mwandu! Burhimanya wayijiragamwo yoshi: igulu lyoshi liyunjwîre biremwa byâwe.
- ²⁵ Olole oku enyanja eluga n'oku egaliha: ebiyôga muli yo birhankaganjwa, ebinyinyî n'ebinênênè mwo bishundwa.
- ²⁶ Amârho mwo gagera, n'envubu, biremwa byâwe nabyo, mwo bishârhira.
- ²⁷ Byoshi byoshi wêne bilokakwo, mpu obiyikuze amango gâbyo gahika.
- ²⁸ Nk'obihire binayunamirize birhologole, okabumbula enfune zâwe lyo bilugirwa.
- ²⁹ Okafulika obusù bwâwe binakomakomye, okabinyaga omûka binafè bicîshubirire omw'idaho.
- ³⁰ Okarhuma omûka gwâwe ebindi binalemwe; n'obusù bw'igulu onabuhindule buhyâhya.
- ³¹ Ireng'e Iya Nyakasane liyimbwe ensiku n'amango: nêci Nyakasane acîtakir'emikolo yâge.
- ³² Kâli akalola okw'igulu linageremw'omusisi wâni! akahuma oku ntongo enatumbûke cigî!
- ³³ Oku nciyisa omûka erhi kuyimba nanyimbira Nyakasane, oku ncihabâ erhi kuziha nanzihira Nyamuzinda wîrhu olulanga.
- ³⁴ Ebinwa byâni bimununire mâshi: nânacîzigiriza muli Nyakasane.
- ³⁵ Abanya-byâha barheng'en'igulu, banyankola-maligo nabo barhacihabâga. Murhima gwâni kuza Nnâmahanga! ^{20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35}

105

OLULANGA LWA 104 (105): Amaganîro g'okurhangâza g'Israheli

Aleluya!

- ¹ Mukuze Nyakasane, muyakûze izîno lyâge, mumanyîse emikolo yâge omu karhî k'amashanja.
- ² Mumuyimbire, mumuzihire ennanga, muyigâne ebinja àjizire by'okurhangâza.
- ³ Mucîtakîre izîno lyâge limâna, omurhima gwa ngasi balonza Nyakasane guruhimûkwe.
- ⁴ Musinze Nyakasane, musingirize obushashe bwâge, mukaz'iyôrha mulongereza obusû bwâge.
- ⁵ Mukengêre emikolo y'okurhangâza àkozire, mukengêre ebisômerîne byâge n'ebinwa byâge
- ⁶ Mw'oyo bene mwambali wâge Abrahamu mw'oyo bene enshâgi yâge Yakôbo.
- ⁷ Yêne ye Nyakasane Nnâmahanga, akanwa kâge igulu lyoshi karhegeka.
- ⁸ Arhayibagira endagâno yâge ensiku n'amango, arhayibagira akanwa àfundikiraga maburhwa cihumbi.
- ⁹ Kalya kanwa àfundikaga bo na Abrahamu, n'erya ndahiro àlahiriraga Izaki.
- ¹⁰ Kalya agwîkaga kashuba irhegeko kuli Yakôbo; kanaba ndagâno y'ensiku n'amango kuli Israheli.
- ¹¹ Bulyâla aderha, erhi: «Nâkugabira ishwa lya Kanâni, bishube byo binyu birugu by'omwîmo.
- ¹² Amango bâciri banyi, amango barhâli baciluga banabâ bigolo eyo mwa bene;
- ¹³ amango bakazâgijâ babunga, batwîka mwâmi bashige wundi.
- ¹⁴ Ago mango ntâye azigîre abarhindibuzâ, ciru banarhuma hajira abâmi ahana.
- ¹⁵ Mpu: «Murhahîraga mukahuma oku nshâgi zâni», mpu: «Murhahîraga mukashonza abageremwa bâni.»
- ¹⁶ Lêro anacirikira ecizombo omw'igulu, abanyaga ciru n'omugati bâkazagicîkubagira.
- ¹⁷ Erhi ànarhanzirigirhuma omuntu wabashokolera obwo; n'omuntu erhi ye Yozefu bâguzagya bujâ.
- ¹⁸ Amagulu gâge erhi gali mazirike migozi, n'igosi lyâge erhi bamâlizonza budagulè.
- ¹⁹ Ayôrha ntyo kuhika akanwa àderhaga kâbâ, n'akanwa ka Nnâmahanga kàmubêra.
- ²⁰ Mwâmi arhumiza obwo mpu bamulîke, omurhambo w'amashanja amulîkûza.
- ²¹ Amujira mukulu w'enyumpa yâge, ànamubîsa ngasi hyâge hyoshi.
- ²² Mpu lyo akaziygîriza abagula bâge nk'oku anabwîne yêne, anakazibwiriza abashamuka bâge oburhimanya.
- ²³ Ago mango Israheli ahika omu Mîsiri, Yakôbo abalamira omu ishwa lya Kamu.
- ²⁴ Olubaga lwâge lwanaciluga bwenêne, lwaluga lwarhaluka abashombanyi bâge.
- ²⁵ Atulongola omurhima gw'abo bashombanyi mpu bamînyize olubaga lwâge banalenganye abambali.
- ²⁶ Oku bundi arhuma omwambali Mûsa, arhuma n'omwîshogwa wâge Aroni.
- ²⁷ Bakolera ebisômerîne byâge omu karhî kâbo. bakola ebirhangâzo omw'ishwa lya Kamu.
- ²⁸ Arhuma omwizimya, endundulya yacîbêra, bàyumva ebinwa byâge .
- ²⁹ Amîshi gâbo agahindula mukò, n'enfî zâbo azinigûza.
- ³⁰ Ecihugo câbo cayunjula bikere, byahika ciru n'omu rhwonga rhw'oku bwâmi. ³¹ Aderha akanwa kwayisha irumbu ly'enzi, ecihugo coshi cayunjula mihusha.
- ³² Abashobôza olubula mpu nkuba, ecihugo câbo coshi acîrhulirakwo omuliro gw'engulumira.
- ³³ Emizâbîbu yâbo n'emirhi yâbo y'amalehe ayihira oku'idaho, ahangula na ngasi murhi gwâli gumezire omu cihugo câbo.
- ³⁴ Alîka akanwa, enzige zâgwa, amahanzi gôhe garhânkaganjirwe.
- ³⁵ Zakera ngasi hyasi hyânali omu cihugo, zayôna ngasi mburho yanali omu mashwa gâbo.
- ³⁶ Enfula z'omu cihugo câbo azilambika okw'idaho, ngasi lubere lwa magala gâbo lwoshi.
- ³⁷ Abahulusa bacîyikîre amagerha n'amasholo, harhânali omuzamba ciru n'omuguma omu mashanja gâbo.

- ³⁸ Ab'e Mîsiri erhi bàbona bàgenda basîma, bulyâla ebihamba byâli byamâbagwârha.
³⁹ Alambûla ecitû cabacinga, atwâna omuliro gwabamolekera budufu.
⁴⁰ Basengera, abarhumira enkwâle, anabashalûla n'omugati gw'empingu.
⁴¹ Abasa ibuye amîshi gâpamukamwo, gâhulula omu irungu nka lwîshi erubanda.
⁴² Ajira ntyo bulyâla âli akengîre akanwa kâge kimâma, kalya kanwa abwîraga omwambali Abrahamu.
⁴³ Anahulusa olubaga lwâge omu nshagadu, n'abîshogwa bâge abalika n'omwîshingo.
⁴⁴ Abashobôza ecihugo c'amashanja, banayîma omu by'abanyamahanga.
⁴⁵ Ajira ntyo mpu lyo baseza akanwa kâge, banalange amarhegeko gâge!

106

OLULANGA LWA 105 (106): Obuciîyunjuze bw'olubaga

- ¹ Aleluya
 Kuzagyi Nyakasane, bulya ali mwinjâ, na bulyâla olukogo lwâge lubâ lw'ensiku n'amango
² Emikolo y'obuhashe bwa Nyakasane ndi wankayiderha wâni? emyanzi y'obukuze bwâge ndi wankayiganîra wâni?
³ Bali bany'iragi abashimba amarhegeko, abajira okushingânîne ngasi mango.
⁴ Muhânyi onkengêre nâni omu burhonyi orhonyamw'olubaga lwâwe, okanye ontandûle onantabâle.
⁵ Lyo nyumva nâni omwîshingo gw'enshâgi zâwe, nshagaluke n'enshagadu y'olubaga lwâwe, nnancîtakîre haguma n'omwîmo gwâwe.
⁶ Kwo rhwabîhire aka balarha, rhwajizire ecâha, rhwashuba nkola-maligo.
⁷ Balarha nabo amango bâli e Mîsiri, barhashîbiriraga balola emikolo yâwe y'okurhangâza. Barhakengêraga obunji bw'olukogo lwâwe, ci erhi bahika aha Nyanja Ndukula, bagonera Ow'Enyanya bwenêne.
⁸ Kwônene yêhe abaciza oku bukulu bw'izîno lyâge, mpu babone obuhashe bwâge.
⁹ Akankamira Enyanja y'akaduku yakala, abageza omu mîshi nka kulya bayisha omu irungu.
¹⁰ Abakûla omu nfune z'omushombanyi, abalîkûza oku mubisha.
¹¹ N'amîshi gamanukira oku bânzi, barharhengagamwo ciru omuguma walobôka.
¹² Bajâ bayêmêra ebinwa byâge obwo, banaciîmbe irenge lyâge.
¹³ Ci barharhamagiyibagira ebi âkozire, barhanalindaga mpu babone ebi ashubijira.
¹⁴ N'erhi bahika omw'irungu amîru gabagwârha banakuyumva, mpu: «Rhurhangigera Nyamuzinda muno mpinga».
¹⁵ Naye ayumva omusengero gwâbo, abarhumira ebyabalwâza engagira.
¹⁶ Kandi omu bihando bajâ aho babâ mitula ya Mûsa bo na Aroni Mutagatîfu wa Nnâmahanga.
¹⁷ Lêro igulu lyâyashama lyamirangusa Datani, lyamira n'engabo y'Abiramu.
¹⁸ Omuliro gwanacipamuka muli eyo ngabo, gwasingônola abagoma boshi.
¹⁹ Erhi bahika e Horebu batula akanina, banaharâmya oyo nyamuzinda bàtulaga n'amasholo.
²⁰ Irengi Iya Nyamuzinda baligerera oku mpanzi, eyi mpanzi enashêga ebyâsi.
²¹ Bayibagira Nnâmahanga wabacizagya, Nnâmahanga owabajiriraga ebisômerîne e Mîsiri!
²² Owakolaga ebingana halya omu cihugo ca Kamu, anajirira eby'okurhangâza aha Nyanja Ndukula,
²³ Ali akola mpu abahungumule, ci omurhonyi wâge Mûsa amusengera, mpu ashukire arhabahungumulaga.
²⁴ Kandi aho bagayaguza ecihugo nkana barhayêmêraga ebinwa byâge ,

- ²⁵ Bacîduduma omu birâlo byâbo, barhenguha Nyakasane.
- ²⁶ Lêro alengeza okuboko acîgasha, mpu arhabalambisiri omu mpinga,
- ²⁷ mpu akabà arhabashandâzizi omu banya-mahanga, akanaba arhabahabulîri omu bihugo bya bene!
- ²⁸ Kandi bayanka bacîshwêkera kuli Bali-Peori, balyà n'oku nterekêro za banyamuzinda b'emifù.
- ²⁹ Bamushonza obwo n'amabî gâbo, lêro obuhanya bwabajakwo.
- ³⁰ Finehesi anaciyimuka obwo, akazitwa emmanja, bulya buhanya bwahwa. ³¹ Bamurhonyeza okwo obwo, omu maburhwa goshi n'ensiku n'amango.
- ³² Kandi bamushomboza aha mîshi g'e Meriba, ciru Mûsa alinda atumula erhi bo bàrhuma.
- ³³ Erhi bamujira burhè bwenêne bwenêne, aderha ebinwa bigalugalu.
- ³⁴ Barhacihungumulaga amashanja Nyakasane àli ababwizire mpu bahungumule.
- ³⁵ Bashandâla omu banya-mashanja, banayiga okukola ebihenyehenye byâbo.
³⁶ Bakazigashâniza banyamuzinda b'ago mashanja, kwashuba kugwârhwà omu murhego kwâbo.
- ³⁷ Bakazirherekêra abâna bâbo abashetani, abânarhabana n'abâna-nyere.
- ³⁸ Babulaga omukò gw'abêru-kwêru, omukò gwa bagala bâbo n'ogwa bâli bâbo. Bàkagihanwa nterekêro emwa banyamuzinda b'e Kanâni, igulu lyahemuka n'omukò gwâbo.
- ³⁹ Nabo bône bahemuka n'ebi bakazâg'ikola, bacîshûbula n'ebijiro byâbo.
- ⁴⁰ Lêro Nyakasane anacigwârhwà n'omutula gw'olubaga lwâge, omwîmo gwâge gwamurhenga oku murhima.
- ⁴¹ Abalikira omu nfune z'amashanja, barhegekwa n'abashombanyi bâbo.
- ⁴² Balibuzibwa n'abo bashombanyi, banarhindibuzibwa nabo.
- ⁴³ Abalikûzize kanji-kanji, ci bôhe bakazimujira burhè n'omurhima gwâbo mubî.
- ⁴⁴ Ci kwône, erhi àyumva omulenge gwâbo, alolêreza amalibuko gâbo.
- ⁴⁵ Akengêra omulagi àbalaganyagya, ayumva omutula bulyâla olukogo lwâge lubà lunji.
- ⁴⁶ Abashobôza omurhima gw'olukogo, omu karhî k'abâli babagwâsire mpira,
- ⁴⁷ Orhulîkûzagye Yâgirwa Nyamuzinda wîrhu, onarhushûbûze rhurhenge ihanga Iya bene. Rhujikuza izîno lyâwe limâna, rhunacîtakîre irenge lyâwe.
- ⁴⁸ Ayâgirwe omu myâka n'emyâka Nyakasane Nyamuzinda w'Israheli, n'olubaga lwoshi lushuze, mpu: «Amen!»

107

OLULANGA LWA 106 (107): Nyamuzinda ye yôkola omuntu omu ngasi marhabî

Aleluya!

- ¹ Mukuze Nyakasane bulya ali mwinjà, bulyâla olukogo lwâge luli lw'ensiku n'amango.
- ² Bakuderhe abà Nyakasane àcungwîre boshi, balya boshi àkûzire omu nfune z'omubisha.
- ³ Balyâla àhamagaliraga ndêko nguma kurhenga omu mahugo, kurhenga emahanga g'ebushoshôkero bw'izûba kuhika emunda lizikira, kurhenga emahanga g'e mwênè kuhik' emukôndwe.
- ⁴ Bâli omw'irungu, omu mpinga, lêro bahabuka, balonza enjira y'ekà bayibula.
- ⁵ Bashalika banagwârhwà n'enyôrha, bayumva kukola kufà.
- ⁶ Bayâkûza Nyakasane muli obwo bulagîrire bwâbo, abalikûza muli ago malibuko.
- ⁷ Abalangûla enjira nnungêdu, erya yabahisa ahâli enyumpa.

- ⁸ Bavuga Nyakasane omunkwa oku lukogo lwâge, bamuvuga omunkwa oku binjâ àjirîre ababurhwa n'abantu.
- ⁹ Bamuvuga omunkwa bulya àshalwîre omushalye, anagaza owali bufà n'enyôrha.
- ¹⁰ Bâli batamîre omu mpehema, omu ndundulya y'omwizimya, bânali bashwêke n'emigozi y'obuhanya n'ey'obudagulê,
- ¹¹ kulya kubâ bâli barhanzirirhenguha akanwa ka Nyamuzinda, bânali barhanzirigayaguza irhegeko ly'Ow'Enyanya bwenêne.
- ¹² Lêro emirhima yâbo ayibarhuza omutula, gwabadandabaganya banabula cirhabîre.
- ¹³ Bayâkûza Nyakasane muli obwo bulagîrîre bwâbo, abalîkûza kuli ago malibuko.
- ¹⁴ Abakûla omu mpehema, omu ndundulya y'omwizimya, emigozi yâlibashwêsire ayitwa.
- ¹⁵ Bavugage Nyakasane omunkwa oku lukogo lwâge, bamuvuge omunkwa oku binjâ ajirîre ababurhwa n'abantu.
- ¹⁶ Kulya kubâ àvungunywîre enyumvi z'amarhale, ashangula orhuhamikizo rhw'ecûma.
- ¹⁷ Balwâla erhi byâha byâbo birhuma, balibuka barhindibuka erhi bubî bwâbo burhuma.
- ¹⁸ Baderha mpu balye akalyo bayumve karhabali oku murhima; babona ekola ekuzimu bayêrekîre.
- ¹⁹ Bayâkûza Nyakasane muli obwo bulagîrîre bwâbo, abalîkûza kuli ago malibuko.
- ²⁰ Arhuma oluderho lwâge mpu lubafumye, lunabalikûze oku lufû.
- ²¹ Bavugage Nyakasane omunkwa oku lukogo lwâge, bamuvuge omunkwa oku binjâ ajirîre ababurhwa n'abantu.
- ²² Banarherekêre enterekêro z'okumukuza, n'ebijiro byâge babiyimbe n'enshagadu.
- ²³ Abâli omu bwârho mpu bayikire enyanja, mpu bayikire enyanja bajê burhunzi,
- ²⁴ Babona ebi Nyakasane abamwo, Babonera ebisômerîne byâge omu karhî k'enyanya.
- ²¹ Abâ nk'aderha n'akanwa: empûsi y'omulaba yazûka, amîshi gakazilwîra omu nyanya.
- ²⁶ Garhalihamira emalunga, garhaliyandagalira ekuzimu, omurhima gwâbo gwashalama.
- ²⁷ Batabataba banadandabagana nka balalwe, obulenga bàkazagicîkubagira bwahirigirha.
- ²⁸ Lêro bayâkûza Nyakasane muli obwo bulagîrîre bwâbo abalikûza kuli ago malibuko.
- ²⁹ Erya mpûsi ndârhi ayigombya hyashuba hiboho hyashungurha, obukali bw'erya nyanja bwalemba.
- ³⁰ Basîma erhi babona akahwenyenye kabâ, abahêka abahisa ah'izîko balonzagya okuhika.
- ³¹ Bavugage Nyakasane omunkwa oku lukogo lwâge, bamuvuge omunkwa oku binjâ àjirîre ababurhwa n'abantu.
- ³² Bamukuze omu ndêko y'abantu, banamuyimbire irenge lyâge aha karhî k'abagula.
- ³³ Ezâlî nyîshi azihindula mpinga, n'ezâlî nshôko azihindula idaho lya canda.
- ³⁴ Ecihugo câkazâgiyêra acîhindula mushenyi gwa munyu. erhi bubî bwa bantu bamwo burhuma.
- ³⁵ Eryâlî irungu alihindula cidêka ca mîshi, n'idaho lyâlî lya canda alihindula nshôko zâburha enyîshi.
- ³⁶ Ayûbasamwo abantu bâli bufà n'obuligo, n'akalengwe, bayûbakamwo olugo lwanakaderhwa.
- ³⁷ Bahinga amashwa, bagwîka emizâbîbu, barhenzamwo birhali binyi.
- ³⁸ Abagisha baluga bwenêne, abahâ na bintu birhali binyi.
- ³⁹ Ci kwône bajâ banyihâ, gashuba mâhungâ erhi kuhanyagala n'okulagîrira kwâbo kurhuma.
- ⁴⁰ Agaya abaluzi bwenêne, àbahabuliraga omw'irungu, omu nyâmâ wandya,
- ⁴¹ akula omukenyi mwo bulya buhanya, analuza emilala yashuba minji nka masô.
- ⁴² Omushinganyanya abwîne anasîmire, ci ababî boshi aha irhama bôhe banacigwêrhe.
- ⁴³ Oli murhimanya, ashimbe ebi byoshi, arhimanye anakengêre bwinjâ emikolo ya Nnâmahanga.

108

OLULANGA LWA 107 (108): Lwimbo lwa sêzi na musengero gw'olubaga

¹ Lwimbo. Lulanga. Lwa Daudi.

² Omurhima gwâni guli muzibu Nyamwagirwa, omurhima gwâni guruhombagana; nkola nakuzihira nnankuyigânire.

³ Tulûka murhima gwâni; tulûka lulanga lwâni, tulûka nzenze yâni, nkola natula obucè buzûke.

⁴ Nâkukuza omu karhî k'amashanja, Nyamwagirwa, nâkuzihira olulanga omu karhî k'ab'ekulî;

⁵ bulyâla olukogo lwâwe luli lunji: luhisire emalunga, oburhabêsha bwâwe nabwo, buhisire oku nkuba.

⁶ Nyamuzinda mâshi orhangibà nka waciýerekanira oku nyanya z'amalunga, irenge lyâwe libonekane omw'igulu lyoshi.

⁷ Orhurhabâle n'okuboko kwâwe onarhuyumve, lyo abarhonyi bâwe balobôka.

⁸ Nyamuzinda erhi ali omu ngombe yâge, ayisha erhi nkola nayimuka njigaba Siyoni, n'olubanda lwa Sukoti ndugabire bandi.

⁹ Erhi ishwa lya Galadi libà lyâni n'erya Manasè kwo na kwo, Efrayimu yêhe yo mpenzi y'irhwe lyâni na Yûda ye kayundwè wâni.

¹⁰ Mowabu lwo lwôgero ncîkalabiramwo, Edomu yêhe namugera oku lwêru lw'enda, na Filistiya namuhima kano kanya.

¹¹ Lêro ndi wakampisa omu lugo luzibu? Ndi wakampisa cingana e Edomu wâni?

¹² Nnâmahanga kali we wanarhucinagizagya wâni! Kali orhacidwîrhi wayisha okarhabâla mwe n'abalwî bîrhu!

¹³ Mâshi mâshi orhurhabâle kw'oyu mubisha, bulyâla okurhabâlwa n'abantu kuli busha.

¹⁴ Rhwakola emyônè oku burhabâle bwa Nnâmahanga, yêne ya wâjonjaga abashombanyi bîrhu.

109

OLULANGA LWA 108 (109): Endûlù y'omurhumisi wa Nnâmahanga

¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Lulanga. Lwa Daudi.

Nnâmahanga, we ncîtakîra, orhahulike, orhahulike,

² bulyâla bankâyîrekwo ebinwa by'obulyâlya.

³ bambwîzire akanwa k'obunywesi, banzihula ebinwa by'obushombanyi, bananshimbulula buzira igwârhiro.

⁴ Oku niehe ndi wa buzigire, bôhe babà kushobeka banshobeka, omu kubona ntyo nagwira nasalira.

⁵ Oku minjà mbajirira bôhe bangalulira amabî, n'oku buzigire bwâni kuli bo, bôhe bangalulira enshombo.

⁶ Orhangimunîkakwo omusirhe, n'omubisha arhangimuyimanga aha burhambi.

⁷ Irhondo âkaja lubanja, lurhahambûlaga, n'okusamba kwâge kushube kuyâga.

⁸ Ensiku zâge bazitwemwo, owundi ayîme omu byâge .

⁹ Abagala bashube nfûzi, na mukâge ashube mukana.

¹⁰ Abagala ntâye obayûbakiraga, bahabuke bajè bahulahula, bahulusibwe ciru n'omu bigûkà

by'enyumpa zâbo.

¹¹ Oyu àlire omwenda amucêse buroha, n'owagera amunyâge ehi àli acîbîkîre.

¹² Arhabonaga cafira bwonjo, n'enfûzi zâge zirhafâga zâbuganyire omuzîre w'olukogo.

¹³ Iburha lyâge lihwêre okw'itumu, n'izîno lyâge lihirigirhe oku mwîmo murhanzi.

¹⁴ Nyakasane âkengêre obubî bwa bashakulu wâge, n'ecâha ca nnina cirhazâzibagwa.

¹⁵ Biyôrhe bikengêrwa na Nyakasane, anamuzazc hano igulu, irhondo ntâye ocimukengêraga.

¹⁶ Yêhe arhadesiri mpu abè lukogo, ci agwîra ayâbula omukenyi muhanya, olyâla oli bufà n'omutula mpu amuholêreze.

¹⁷ Obwôla asîmire okuhehêrerwa, ahehêrerwe, n'obwôla arhalonza mugisho, gumurhengekwo.

¹⁸ Obuhanya bumubwîke nka mushangi, bumuje omu nda nka mîshi, bumuje omu njingo nka mavurha.

¹⁹ Bumuzonge nka gwo mushangi acîbwîka, nka gwo mukaba ayôrha ayambala.

²⁰ Abagendikanshobeka n'abanderhcra ebirhali byo, Nyakasane abahè olwo luhembo.

²¹ Wêhe, Yâgirwa Nnâmahanga, ondwîrekwo erhi izîno lyâwe lirhuma, onandîkûze bulyâla olukogo lwâwe buzigire.

²² Obwîne oku ndi mukenyi nnampanyagîre, n'omurhima gwanfundîre omu nda.

²³ Nahwîre nka cihôho ca mafuluko, nazûzûrhîre nka luzige empûsi ehunisire.

²⁴ Nkola ndwîrhe nakomanya amadwî erhi kucîshalisa kurhuma, n'omubiri gwâni gwahosire erhi kubula mavurha kurhuma.

²⁵ Nakwâmîrwe nanashekerwa narhama, abadwîrhe bambona irhwe badwîrhe badunda.

²⁶ Ontabâle, Yâgirwa Nnâmahanga, ondîkûze wêne oku lukogo lwâwe,

²⁷ babone oku lukogo lwâwe lukozire ebyo, oku wêne we oncizize, Yâgirwa Nyakasane.

²⁸ Bampehêrere ci wêhe ongishe, âbanshimbire baturutumbe, mwambali wâwe yêhe acishinge.

²⁹ Abakaz'indega enshonyî zibabumbe; okurumbaguza kwâbo kubabwîke nka cironde.

³⁰ Niehe nayimbira Nyakasane n'akanwa kâni, namukuza omu karhî k'engabo y'abantu:

³¹ Bulyâla anayîmangire omukenyi, mpu lyo amulîkûza omu bazûzi.

110

OLULANGA LWA 109 (110): Obwâmi, Obukulu n'Obudâhwa bwa Masiha

¹ Lulanga. Lwa Daudi.

Nyakasane àjire aho abwîra Nnawîrhu¹ akanwa, erhi: «Bwârhalala ekulyo kwâni, ntangiyandaza abashombanyi bâwe aha magulu gâwe.

² Nyakasane ayanka itumu ly'obwamî bwâwe alirhogeza oku Siyoni^m, mpu: «Nj'oyîme omu karhî k'abashombanyi bâwe.»

³ Mpu: «Kurhenga okuburhwa kwâwe oli n'obukulu omu bulangashane bw'obutagatifu: niene nakuburhaga embere z'omucêracêra nka lumè.»

⁴ Nyakasane acîgashire arhanatwe omu kanwa kâge: «Oli mudâhwa w'ensiku n'amango

¹**110.1** Nyakasane abwîra Nnawîrhu: Nyamuzinda yênene odesire ntyôla: Lul 2,7-9. - Bwârhalala ekulyo kwâni: ahantu h'olukengwa. Masiha âbà n'ecikono c'obwâmi, âbà Mudâhwa w'ensiku n'amango: Mat 22,44; Ebj 2, 34-35; Hbr 1,13.

^m**110.2** Kurhenga e Siyoni: Masiha âbà còkola w'abantu boshi. Lul 2 na Lul 71.

kulya kwa Melkisedeki.»ⁿ

⁵ Nyakasane aha kulyo kwâwe ali: olusiku atulumukirwa lyo amâmi-mâmi gaherêrherwa.

⁶ Go mango olw'amashanja lwâmanywa, emirhumba elundumane; amarhwe gahinagwe omw'igulu lyoshi.

⁷ Omu njira mîshi ga muhona ânywa, kurhume alengeza irhwe.

111

OLULANGA LWA 110 (111): Irengi ly'emikolo ya Nyamuzinda

¹ Aleluya!

Nkola nakuza Nyakasane n'omurhima gwâni gwoshi, omu ndêko y'abemêzi n'ey'abashinganyanya.

² Emikolo ya Nyakasane erhankagerwa ekwânîne emanywe n'abayisîma boshi.

³ Omukolo gwâge bubà bwâmi bunabà bulangashane; n'obushinganyanya bwâge buyôrha buhabà ensiku n'amango.

⁴ Ajijire ebirhangâzo analonza bikazikengêrwa, Nyakasane abâ wa bwonjo anabâ wa lukogo.

⁵ Abamukenga âbahire ebiryo, ayôrha akengêra endagâno yâge ensiku zoshi. ⁶ Amanyîsize olubaga lwâge obuhashe bw'emikolo yâge, erhi âlushobôza eby'amashanja.

⁷ Emikolo y'amaboko gâge erhabâ ya bunywesi enabâ mimâna; amarhegeko gâge goshi gali magwîke buzibu.

⁸ Gali magwîke akantashugulwa, oku nsiku n'amango, garhajiragwa n'oluhinzo erhi n'obulyâlya.

⁹ Arhumira olubaga lwâge owalucungula, âjizire endagâno yâge ebè ya nsiku n'amango, izîno lyâge liri limâna liri na lya kukengwa.

¹⁰ Okurhînya Nyakasane gwo murhondêro gw'obushinganyanya, ngasi bamukenga boshi, bo barhondekezi b'okunali; irengi lyâge liyôrhe lihabâ ensiku n'amango.

112

OLULANGA LWA 111 (112): Iragi ly'omuntu mushinganyanya

¹ Aleluya!

Iragi lyâge omuntu orhînya Nyakasane, omuntu oyumva anunîrwe n'amarhegeko gâge.

² iburha lyâge lyâyishilushana hano igulu, n'obûko bw'abashinganyanya bwâbona omugisho.

³ Omu mwâge mwâyunjula buhirhi n'ebirugu, n'obushinganyanya bwâge buli bwa kuyôrha ensiku n'amango.

⁴ Omu mwizimya ali kamole k'ab'emirhima nkana, obwonjo, olukogo, oburhimanya, ye nnabyo.

⁵ Omuntu mwinjà abâ wa lukogo, ebyâge arharhînya bwabihoza abandi, ebyâge byoshi burhondekezi bubirhegeka.

⁶ Omuntu mushinganyanya ntà mango ahuligane, na ntà mango ânayibagirwe.

⁷ Arhayôboha mwanzi mubî, omurhima gwâge guyôrha gudekerire, bulya Nnâmahanga acîkubagira.

⁸ Omurhima gwâge kusêra gusêra, arhishi entemu byo bici. abashombanyi bâge enshonyi zababumba erhi anasinza.

ⁿ110.4 Kurhenga e Siyoni: Masiha âbâ côkola w'abantu boshi. Lul 2 na Lul 71.

⁹ Arhahimwa kuhâna n'okushîbirira abakenyi, obushinganyanya bwâge burhakahwa kuderhwa, irenge lyâge kugandâza lyanagandâza.

¹⁰ Enkola-maligo ekamubona enazizimire emurhima, ekenyeze amîno eje yagangabala, enyifinjo z'abalenzi kufanânda zinafanânda.

113

OLULANGA LWA 112 (113): Kuli Nyamuzinda w'irenge n'ow'olukogo

¹ Aleluya!

Mwe bambali ba Nyakasane, mukuze, mukuze izîno lya Nyakasane.

² Lij'irenge izîno lya Nyakasane, bunôla n'ensiku n'amango.

³ Kurhenga ebushoshôkero bw'izûba na kuhika emunda lizikira, likuzibwe izîno lya Nyakasane.

⁴ Nyakasane Nnâmahanga w'abantu boshi, irenge lyâge liyunjwîre empingu yoshi.

⁵ Ndi oli aka Nyakasane Nyamuzinda wîrhu, ôbà enyanya bwenêne,

⁶ ôyûnama kurheng'enanyanya alola idako, abone ebiri empingu n'en'igulu?

⁷ ye rhenza omuzamba omu katulo Ye nayimanza omukenyi, amukûle oku cavu.

⁸ Amutamaze oku ntebe haguma n'abaluzi, haguma n'abaluzi b'omulala gwâge.

⁹ Ye tamaza owali ngumba omu nyumpa; amuhè obusîme bw'okubà nnina w'abâna.

114

OLULANGA LWA 113 A (114): Olwimbo lwa Basâka

¹ Aleluya!

Olusiku Israheli arhenga e Mîsiri,

olusiku enyumpa ya Yakôbo erhenga omu lubaga lw'abahalanjisi,

² Yûda lwashuba luhêro lwâge, Israheli bwashuba bwâmi bwâge.

³ Enyanja yabona okwo yakûla omulindi, Yordani ashubira nyuma.

⁴ Entondo zahama nka nganda-buzi. Orhurhondo rhwacananana nka bâna-buzi.

⁵ Wanyanja kurhi wamâbà obu wayâka? Yordani kurhi oku washubira nyuma?

⁶ Kurhi mwe birhondo obu mwahama nka ngandabuzi? Kurhi ninyu mwe rhurhondo obu mwacananana nka bâna-buzi?

⁷ Igulu, nêci dirhimana omu masù ga Nyakasane, omu masù ga Nyamuzinda wa Yakôbo.

⁸ Owahindulaga ibuye cidêka ca mîshi, n'olwâla aluhindula nshôko.

115

OLULANGA LWA 113 B (115): Obukulu n'obwinjà bwa Nyamuzinda w'okuli

¹ Irengere arhali rhwe Yâgirwa, ci izîno lyâwe Waliha, bulya oli mwinjà orhanarhebana.

² Cici càkazirhuma ab'emahugo barhukangula, mpu: «Ngahi Nyamuzinda wâbo aligi?»

³ Nyamuzinda wîrhu omu mpingu abâ, ebi alonzize byoshi byo anajira.

⁴ Ebi bagashâniza abo biri bya cûma, biri bya masholo, bunali bushanja burhenga omu nfune z'abantu .

⁵ Bigwêrhe akanwa birhanaderha, bigwêrhe amasù birhanabona.

⁶ Bijira amarhwîri birhanayumva, bijira amazûlu birhanabayirwa na cici.

⁷ Bijira amaboko birhanahuma kantu, bijira amagulu birhanarhenga aha biri; ciru ntà izù lirhenga ekanwa kâbyo.

⁸ Ababitula babishushe, ngasi boshi babihirakw'omurhima babishushe.

⁹ Enyumpa y'Israheli yôhe Nyakasane ecîkubagira, Ye Mufungizi wâbo ye na mpenzi yâbo.

¹⁰ Enyumpa ya Aroni yôhe Nyakasane ecîkubagira, Ye Mufungizi wâbo ye na mpenzi yâbo.

¹¹ Abarhînya Nyakasane yêne bahirakwo omurhima ye mufungizi wâbo ye na mpenzi yâbo.

¹² Nyakasane arharhuyibagira, kugisha arhugisha, kugisha agisha enyumpa y'Israheli, kugisha agisha enyumpa ya Aroni.

¹³ Agisha ngasi boshi barhînya Nyakasane, abarho n'abakulu.

¹⁴ Nyakasane âmmuluza, mw'oyo n'abâna binyu,

¹⁵ Mw'oyo mukola mugwêrhe omugisho gwa Nyakasane, Ye wajiraga empingu n'igulu.

¹⁶ Empingu ebà ya Nyakasane, igulu lyôhe abantu bàlishobwîre.

¹⁷ Arhali abalinda-mboho bo bakuza Nyakasane, arhali abàjîre ekuzimu bo bamukuza.

¹⁸ Ci rhwe rhuzîne rhwe rhwakuza Nyakasane, buno n'omu myâka n'emyâka.

116

OLULANGA LWA 114 (116 A): Okuvuga omunkwa

Aleluya!

¹ Ndwîrhe nacîshinga: bulya Nyakasane ayumvîrhîze izù ly'omusengero gwâni.

² Antege okurhwiri, olusiku mmusengîre.

³ Emibanga y'olufù enzirinzire n'entanya z'olufù zantubire, oburhè n'amaganya bingwêrhe.

⁴ Nyâkûzize izîno lya Nyakasane mâshi Yâgirwâ, ocize obuzîne bwâni.

⁵ Nyakasane abâ mwonjo na murhondekezi, Nyamuzinda wîrhu arhahimwa lukogo.

⁶ Abanyi bo Nyakasane alwîra, nali mubî ananciza.

⁷ Oshubîluhûka murhima gwâni, bulya Nyakasane akuyumvirhize

⁸ Omûka gwâni alilikûzize oku lufù, amasù gâni àgahôrhola emirenge, n'amagulu gâni arhuma garhahirima.

⁹ Nâbera haguma na Nyakasane, omu cihugo c'abazîne.

117

OLULANGA LWA 116 (117): Mwe mashanja mweshi, mukuze Nyakasane

Aleluya!

¹ Mukuze Nyakasane, mwe mashanja mweshi, muyimbe irenge lyâge, mwe bihugo mweshi.

² Bulya obuzigire bwâge kuli rhwe busêzire buzibu, n'oburhabêsha bwa Nyakasane buli bw'ensiku n'amango.

118

OLULANGA LWA 117 (118): Obugashânize bw'olusiku lukulu lw'Ebihando

Aleluya!

¹ Muvuge Nyakasane omunkwa bulya ali mwinjâ, bulya obwonjo bwâge buli bw'ensiku

n'amango.

- ² Ab'omu Israheli bakuderhe, mpu: «Obwonjo bwâge buli bw'ensiku n'amango.»
- ³ Ab'omu mwa Aroni bakuderhe, mpu: «Obwonjo bwâge buli bw'ensiku n'amango.»
- ⁴ Abarhînya Nyakasane bakuderhe, mpu: «Obwonjo bwâge buli bw'ensiku n'amango.»
- ⁵ Erhi omutula gungwêrhe nayâkûza Nyakasane, arhega izù lyâni okurhwiri anandîkûza.
- ⁶ Nêci Nyakasane ali haguma nâni: ntà bwôba bungwêrhe; kurhi abantu banjira?
- ⁷ Nyakasane ali haguma nâni: ye burhabâle bwâni, abanshomba nâbona oku enshonyi zâbabumba.
- ⁸ Aha wankacîkubagira abantu wakayâkira hali Nyakasane.
- ⁹ Aha wankacîkubagira abagale, wakayâkira hali Nyakasane.
- ¹⁰ Amashanja goshi nabona gangorha, oku izîno lya Nyakasane nagagezamwo engôrho.
- ¹¹ Ganyisha ekulyo n'ekulembe, oku izîno lya Nyakasane nagahinaga.
- ¹² Ganyishakwo nka njuci, gayâkiriza nka ngulumira omu mishûgi: oku izîno lya Nyakasane nagalabarhanya.
- ¹³ Gântunika, gântunika nalonzihirima, ci Nyakasane ângalukira.
- ¹⁴ Nyakasane ye busêre na buzibu bwâni, ye wambêrîre Mugaruka.
- ¹⁵ Izù ly'okucîshingira okulobôka, liyumvîkane omu bihando by'abashinganyanya, mpu: «Okulyo kwa Nyakasane kwakozire akirumè.»
- ¹⁶ Kulyo kwa Nyakasane kwanzûsize, mpu: «Okulyo kwa Nyakasane kirumè kwakozire.»
- ¹⁷ Ntâcife, kulama nkola nalama, nkaziyimba emikolo ya Nyakasane.
- ¹⁸ Buhane Nyakasane âbâga nk'ampà, ci kurhâli kundîkira walufù.
- ¹⁹ Mumpamûlire olumvi lw'obushinganyanya, mpikemwo mvuge Nyakasane omunkwa.
- ²⁰ Muhango gwa Nyakasane ugu, bashinganyanya bagugeramwo.
- ²¹ Nakuvuga omunkwa kulya kubà wanyumvîrhîze, wanambêrîre Mugaruka.
- ²² Ibuye abûbasi bagayaguzagya, lyâyishiriba kaboko ka nyumpa.
- ²³ Okwôla Nyakasane wakujiraga, kurhangâzize amasù gîrhu.
- ²⁴ Lulya lusiku Nyakasane âjirag'olu, rhucîshinge rhunasîme muli lwo.
- ²⁵ Yâgirwa mâshi, orhucize, Yâgirwa mâshi orhulwîrekwo.
- ²⁶ Ayâgirwe Oyishire okw'izîno lya Nyakasane, rhukugishîre omu nyumpa ya Nyakasane.
- ²⁷ Mushâna Nyamwagirwa yêne Nyakasane, rhwabwîne arhumolekera. Mucîgwâse haguma, munafumbarhe amashami gagazire oku byâsi; mujè mwahinda muhike ah'irhwêrhwê ly'oluhêro.
- ²⁸ Ôbà Nyamuzinda wâni, nkuvuzire omunkwa, Nyamuzinda wâni nkukuzize.
- ²⁹ Muvuge Nyakasane omunkwa bulyâla ali mwinjà, bulyâla obwonjo bwâge buli bw'ensiku n'amango.

119

OLULANGA LWA 118 (119): Irhegeko lya Nyamuzinda kabà kamole kabwîriza ecidâga obugula

- ¹ Bajira iragi ababâ omu njira nnungêdu, abashimbûlira irhegeko lya Nyakasane.
- ² Bajira iragi abashimba akanwa kâge, bamulonze n'omurhima gwoshi.
- ³ Balya babula bwakola amabî, basêre omu njira zâge,
- ⁴ Wêne wahâna amarhegeko gâwe, mpu abantu bagashimbe bwinjà-bwinjà.
- ⁵ Mâshi nâni enjira zâni zikomere, omu kulanga akanwa kâwe mâshi.
- ⁶ Lyoki nakabula bugwârhwâ n'enshonyi, amango ndikire amasù oku marhegeko gâwe goshi.
- ⁷ Nâkuvuga omunkwa n'omurhima mwimâna, hano mbà namâyîga ebinwa byâwe

by'obushinganyanya.

⁸ Nâbêra oku marhegeko gâwe, nâwe omanyâge wakandekêrera.

⁹ Kurhi omusole gusêra omu njira gulimwo? omu kubîkirira ebinwa byâwe.

¹⁰ W'ono ndwîrhe nalongereza n'omurhima gwoshi, orhazigaga nahabuka ntiba akanwa kâwe.

¹¹ Nsegîze akanwa kâwe oku murhima, nti ndeki hemuka.

¹² Nyakasane mâshi we kasinga, onyigîrize amarhegeko gâwe.

¹³ Ebinwa by'akanwa kâwe, ndwîrhe nahigeramwo n'akâni kanwa.

¹⁴ Omu njira y'amarhegeko gâwe kwo nyumva nshagalusire, kula omuntu ashagaluka omu bundi buhirhi.

¹⁵ Nârhimanya nkengêre amarhegeko gâwe, n'enjira zâwe nzije ebulâbi

¹⁶ Nnunîrwe n'amarhegeko gâwe, ntanacyibagiraga ebinwa byâwe.

¹⁷ Ndi mwambali wâwe: ompè akalamo, onampè nshibirire ebinwa byâwe.

¹⁸ Ozibûle amasû gâni, mbonemwo obwinjà bw'irhegeko lyâwe.

¹⁹ Ndi cigolo hano igulu, omanyè wakanfulika amarhegeko gâwe,

²⁰ Omurhima gwâni gwayumîrîre n'iralà, ly'okulonza mmanyè ngasi mango ebi orhegesire.

²¹ Abacibona wabakalihire, abarhiba amarhegeko gâwe bahehêrîrwe.

²² Onkûle nshonyi barhacingayaga, babone nkola nshimbire amarhegeko gâwe.

²³ Ciru abakulu bakadahala bampurana, kurhankahanza mwambali wâwe bwarhimanya n'okukengêra akanwa kâwe.

²⁴ Bulyâla ebinwa byâwe kununa bikazinnunira, amarhegeko gâwe bo bahanûzi njira.

²⁵ Bampizire okw'idaho: ompembûlage nka kulya waderhaga.

²⁶ Enjira ngeramwo nakubwîzirezo wanaziyumva: ombwîrage nâwe emihigo yâwe.

²⁷ Omanyîse oku amarhegeko gâwe gagenda, ntimanyè nkengêre ebinja byâwe.

²⁸ Omurhima gwâni gwaganûkîrwe n'emirenge erhi mutula guruhuma, onyimusagye wêne kulya waderhaga.

²⁹ Orhazigaga nayêrekera omu njira yampabula, onanshobôze irhegeko lyâwe.

³⁰ Enjira y'okunali yo nacîshozire, ebinwa byâwe byo ntonyize.

³¹ Amarhegeko gâwe go ncîshwêkîrekwo, Yâgirwa, omanyâge wambonêsa nshonyi.

³² Nkola nakombêra enjira y'amarhegeko gâwe, obûla washagalusize omurhima gwâni.

³³ Nyamwagirwa, nyêreka oku amarhegeko gâwe gagenzire, ngashimbe kula omuntu ashimba enjira.

³⁴ Onyigîrize nshimbe irhegeko lyâwe, ndilange n'omurhima gwoshi.

³⁵ Ongeze omu njira y'amarhegeko gâwe, bulya ntahimwa kununirwa nago.

³⁶ Omurhima gwâni ahâli h'okuhenekera ebirugu, guyêrekere emunda amarhegeko gâwe gali erhi yo.

³⁷ Amasû gâni ogahabûle garhagihenekera ebya busha, enjira yâwe empise oku kalamo mâshi.

³⁸ Mwambali wâwe erya ndagâno yâwe emugwe oku murhima, erya ndagâno walagaga abakurhînya.

³⁹ Oncingekwo ziryâ nshonyi nyôboha, bulyâla amarhegeko gâwe kushagalusa gashagalusa.

⁴⁰ Kucîfinja okwo ncîfinjire irhegeko lyâwe obwo: orhalyâlyanya: ompè nâni akalamo.

⁴¹ Nyamwagirwa mâshi olukogo lwâwe lumpikekwo nâni, kulya walaganyagya abantu,

oburhabâle bwâwe bundwîrekwo nâni!

⁴² Nâni mmanye akanwa nâshuza balya bakazinshekera; bulyâla binwa byâwe ncîkubagira.

⁴³ Orhazigaga nabula akanwa kashingânîne, bulyâla amarhegeko gâwe g'omurhima gwâni gucîkubagira.

⁴⁴ Irhegeko lyâwe kulanga nakazililanga, ensiku n'amango.

⁴⁵ Nkazigera omu njira ngali, bulyâla amarhegeko gâwe kulongereza ngalongereza.

⁴⁶ Amarhegeko gâwe nkazicîtakîrago omu masù g'abâmi, ntanakubêre nshonyi.

⁴⁷ Nnunirwe n'amarhegeko gâwe, nie ngazigira nka bici.

⁴⁸ Ndengereze amaboko emunda ebinwa byâwe biri, mbigerereze nnambilôrhe.

⁴⁹ Okengêre kalya kanwa wabwîraga mwambali wâwe, kalyâla wampâgamwo omulagi.

⁵⁰ Ko kantûliriza omu burhè, bulyâla akanwa kâwe buzîne kahâna.

⁵¹ Abacîbonyi nka banjâcira barhagera, ci kurhakarhuma nârhiba irhegeko lyâwe.

⁵² Nanga Yâgirwa, ntâyibagire ebinwa waderhaga mîra, byo bintiûliriza.

⁵³ Ci omungo gungwêrhe erhi nkola-maligo zirhuma, ziryâ zikazirhiba irhegeko lyâwe.

⁵⁴ Amarhegeko gâwe lwambêrirage lwimbo, muli cino cirâlo câni c'olubungo.

⁵⁵ Ndwîrhe nalâla nakengêra izîno lyâwe, ntâbulè bulanga irhegeko lyâwe.

⁵⁶ Kwo bibîre ntyo, bulya kulanga ndanga amarhegeko gâwe.

⁵⁷ Kwo ndesire Yâgirwa, nti okulanga ebinwa byâwe gwo gwâni mwanya.

⁵⁸ Nsengîre obusù bwâwe Yâgirwa, n'omurhima gwâni gwoshi, ombabalire kulya walaganyagya abantu.

⁵⁹ Nalolerîze enjira zâni, nashubiza amagulu omu njira y'amarhegeko gâwe.

⁶⁰ Nakanyize nabiduha, nti nkazilanga amarhegeko gâwe.

⁶¹ Emigozi y'enkola-maligo yanzônzire, ci ntâyibagire irhegeko lyâwe.

⁶² Aha karhî k'obudufu nzûka nti nkuvuge omunkwa, oku bushinganyanya bw'amarhegeko gâwe.

⁶³ Ngasi bakurhînya boshi, na ngasi balanga amarhegeko gâwe bo nyinjibana.

⁶⁴ Nyamwagirwa, igulu liyunjwîre burhonyi bwâwe, onyigîrize nâni ebinwa byâwe.

⁶⁵ Mwambali wâwe bwinjà wamujirîre, Yâgirwa kwo wamujirîre kulya wanaderhaga wêne.

⁶⁶ Onyigîriz'emmanya ompè n'obukengêre bulya go ncîkubagira amarhegeko gâwe.

⁶⁷ Embere mbabale erhi ndi muhabâ, lêro akanwa kâwe namâkasêza nti nkalange.

⁶⁸ Oyinjiha orhajîbwa omw'irhwe, onyigîrize nâni amarhegeko gâwe.

⁶⁹ Abagayana bantezire eby'obunywesi nkolaga nâcîshwêkera oku marhegeko gâwe ngashimbe.

⁷⁰ Omurhima gwâbo kwo gujagalîre nka muhuli gwa ngano, niehe nnunirwe n'irhegeko lyâwe.

⁷¹ Akwizize nnambabale, nkolaga nayîga amarhegeko gâwe.

⁷² Kuli nie, irhegeko lyâwe lyo likulu bwenêne, oku bihumbi by' amasholo n'amarhale.

⁷³ Maboko gâwe gâmbumbaga ganambinja, onyigîrizagye, mmanye amarhegeko gâwe.

⁷⁴ Abakurhînya, hano mbabona basîma, bulya kanwa kâwe nali ncîkubagîre.

⁷⁵ Mmanyire Yâgirwa, oku amarhegeko gâwe gayôrha, gashingânîne, nanali wa kubabazibwa.

⁷⁶ Olukogo lwâwe luhabè mâshi, luntulirize, kulya walaganyagya mwambali wâwe.

⁷⁷ Nshobôle obwonjo bwâwe, nkûlemwo akalamo, bulyâla irhegeko lyâwe ncîtakîra.

⁷⁸ Abagayana enshonyi zirhangibabûmba, bulyâla bântindibulîze obusha: nkolaga nagerêreza ngeregere omu marhegeko gâwe.

- ⁷⁹ Abakurhînya bayêrekere emunda ndi, n'abashîbirira amarhegeko gâwe kwo na kwo.
- ⁸⁰ Omurhima gwâni gubè mwimâna omu kushimba amarhegeko gâwe, lyo ndekibumbwa n'enshonyi.
- ⁸¹ Omurhima gwâni guyûmîrîre gwalinga oburhabâle bwâwe, akanwa kâwe ko ncîkubagîre.
- ⁸² Amasû gâni gayumire galinga oku waderha akanwa: mangaci okolaga wantûliriza obwo?
- ⁸³ Bulya, kwo nabîre nka ndaha mmanike omu mugî, amarhegeko gâwe ntagayibagîri.
- ⁸⁴ Ensiku za mwambali wâwe ziri inga? abanshimbulwîre, mangaci galya olwâbo wâlutwa?
- ⁸⁵ Balya bagayana, bajîre aho; bampumbira emîna, bôhe barhayisha omu njira y'amarhegeko gâwe.
- ⁸⁶ Amarhegeko gâwe goshi garhalimwo elirhebana, abo basirhe busha banshimbîre: obantabâlekwo.
- ⁸⁷ Okwisi bantenze en'igulu, ci kwône niehe ntârhibè amarhegeko gâwe.
- ⁸⁸ Oku lukogo lwâwe ondange mugumagumà, nâni ndange ebinwa byâwe.
- ⁸⁹ Akanwa kâwe, Yâgirwa, ka nsiku n'amango, karhahuligana, kwo kali ak'amalunga.
- ⁹⁰ Oburhabêsha bwâwe bwa kurhenga amâburhwa, walemire igulu, ho linacibà kuhika buno.
- ⁹¹ Oku orhegesire kwo binayôrha ngasi mango, bulyâla byoshi we biyôrha bishiga.
- ⁹² Ncibâga ntanunirwa n'irhegeko lyâwe, singa mîra nafâga n'ogu mutula gungwêrhe
- ⁹³ Ntakafà nayibagîre amarhegeko gâwe, bulya go wampâgamwo akalamo.
- ⁹⁴ Oncize, ndi mwambali wâwe, bulyâla amarhegeko gâwe kulonza ngalonza.
- ⁹⁵ Enkola-maligo ziri mpu zimpeze, niehe marhegeko gâwe nâshwîra.
- ⁹⁶ Nabwîne oku ngasi kantu kajira aha kahekîre, irhegeko lyâwe lyôhe ye nyamugali.
- ⁹⁷ Ntahimwa kurhonya irhegeko lyâwe, Yâgirwa, omulegerege gwoshi erhi nalikengêra.
- ⁹⁸ Lyo lyarhumire nalenga abashombanyi bâni bugula, bulyâla lirhantenga emurhima.
- ⁹⁹ Abanyigîriza boshi, mbalushire bwîrhonzi, bulyâla amarhegeko gâwe kukengêra ngakengêra.
- ¹⁰⁰ N'abashosi mbalushire bwenge, bulyâla marhegeko gâwe nshimba.
- ¹⁰¹ Amagulu gâni ntâzigè gagera omu njira mbî, nti lyo ndanga ebinwa byâwe.
- ¹⁰² Ntananûka oku marhegeko gâwe, bulya wêne wanyigîrizagya.
- ¹⁰³ Ebinwa byâwe, oku binnunira! Ekanwa kâni, byo binunu oku bûci.
- ¹⁰⁴ Namâjâga nayumva amarhegeko gâwe, namâjâga nashomba enjira z'obulyâlya.
- ¹⁰⁵ Akanwa kâwe, ko kamole ngendamwo ko kamole k'enjira ngeramwo.
- ¹⁰⁶ Ncîgashire nnampizire, okulanga amarhegeko gâwe gashingânîne.
- ¹⁰⁷ Yâgirwa, omutula gungwêrhe lêro gwanyîrha, akanwa kâwe kamanye ntafâga.
- ¹⁰⁸ Yâgirwa, yanka zino ntûlo z'akanwa kâni, onanyigîrize amarhegeko gâwe.
- ¹⁰⁹ Omurhima gwâni ntamango gudêkerera, ci ntà mango nyibagire irhegeko lyâwe.
- ¹¹⁰ Enkola-maligo zintezire akasà, ci ntà mango ntenge oku marhegeko gâwe.
- ¹¹¹ Ebinwa byâwe gwo mwîmo gwâni omu nsiku n'amango, bulyâla bibà busîme bw'omurhima gwâni.
- ¹¹² Nagombize omurhima gwâni nti ebi orhegesire omu marhegeko gâwe, gubikole bwinjinjà ensiku n'amango.
- ¹¹³ Bala b'emirhima ibirhi ntababâkwo, n'irhegeko lyâwe, ntahimwa kulirhonya.
- ¹¹⁴ We Mufungizi wâni, we na mpenzi yâni, kanwa kâwe ncîkubagîre.
- ¹¹⁵ Ntengiho, ezi nkola-maligo, ntengiho, nshimbe amarhegeko ga Nnawîrhu Nnâmahanga.

- ¹¹⁶ Oleke nkuyegemere lyo ndama, wêne warhulaganyagyakwo.
- ¹¹⁷ Ondîkûze lyo ncira, nshimbûlire bwinjà amarhegeko gâwe.
- ¹¹⁸ Abarhenguha akanwa waderhaga, orhababâkwo, bulya kurhebwa barhebwa n'obwenge.
- ¹¹⁹ Enkola-maligo z'igulu, kwo ozilola nka bishwêka, co nsîmira amarhegeko gâwe.
- ¹²⁰ Ndwîrhe nageramwo omusisi erhi kurhimanya kurhuma, ngwêrhwe n'obwôba bw'akanwa waderhaga.
- ¹²¹ Ntahimwa kurhonya ebishingânîne n'ebiringânîne, orhankwêbaga omu nfune z'ababisha.
- ¹²² Olwîre mwambali wâwe bwinjà, balya bangayire, bakanampîma.
- ¹²³ Amasû ganyumîre embuga, galinga oburhabêsha n'obushinganyanya bw'akanwa kâwe.
- ¹²⁴ Mwambali wâwe omulwîrekwo n'obwinjà bwâwe, onanyigîrize amarhegeko gâwe.
- ¹²⁵ Mbà mushizi, emunda oli, onyigîrize mmanyè amarhegeko gâwe.
- ¹²⁶ Amango ga Nyakasane g'okukola gahisire, irhegeko lyâwe balivunyire.
- ¹²⁷ Co cirhuma nsîma amarhegeko gâwe kulusha amarhale n'amasholo.
- ¹²⁸ Co cinarhuma ncîshoga enjira y'amarhegeko gâwe, nnanshomba ngasi njira y'obulyâlya.
- ¹²⁹ Amarhegeko gâwe kusômerana gasômerana, co cirhuma ngashîmbûlira.
- ¹³⁰ Ebinwa byâwe kumoleka bimoleka, kuyigîriza biyigîriza abahwinja.
- ¹³¹ Namâyashama namânayîsa munyi kurhonya amarhegeko gâwe okwo.
- ¹³² Ndolakwo obwonjo bukugwârhe, kw'oyôrha ojirira abasîma izîno lyâwe.
- ¹³³ Amagulu gâni ogayêrekeze omu njira y'ebinwa byâwe, harhanajiraga obubî bwampasha.
- ¹³⁴ Ondîkûze oku bumînya bw'abantu, wâbona oku nâlanga amarhegeko gâwe.
- ¹³⁵ Yereka mwambali wâwe obusû bw'enshagadu, onanyigîrize amarhegeko gâwe.
- ¹³⁶ Lêro nyîshi za mirenge nvugumwire', omu kubona abarhashîmba amarhegeko gâwe.
- ¹³⁷ Ôbà mushinganyanya, Yâgirwa, n'okutwa olubanja kwâwe kuyôrha kushingânîne.
- ¹³⁸ Amarhegeko gâwe wagahânyire n'obushinganyanya, haguma n'obuzibu bunji.
- ¹³⁹ Obushiru bwanvunikiremwo, erhi kubona abashombanyi bayibagira amarhegeko gâwe kurhuma.
- ¹⁴⁰ Akanwa kâwe kabà kakomokomo, co cirhuma mwambali wâwe akarhonya.
- ¹⁴¹ Ndi munyi nnandi mushombe, ci amarhegeko gâwe ntagayibagira.
- ¹⁴² Obushinganyanya bwâwe bubà bw'ensiku n'amango, n'irhegeko lyâwe libà lizibuzibu, lirhahuligana.
- ¹⁴³ Omutula n'amalibuko byanjirekwo, byashanga amarhegeko gâwe, gwo mwishingo gwâni.
- ¹⁴⁴ Obushinganyanya bw'amarhegeko gâwe bubà bw'ensiku n'amango, onyigîrize mbone akalamo.
- ¹⁴⁵ Nyâkûzize n'omurhima gwoshi: oyumvîrhize Yâgirwa.
- ¹⁴⁶ We mpêrhekwo emirenge: nciza mâshi, nâni nkazilanga amarhegeko gâwe.
- ¹⁴⁷ Kulamukira ndamukîre nti nsengere oburhabâle, binwa byâwe ncîkubagira.
- ¹⁴⁸ Kuyîza amasû gâni gayîza, nti nkengêre akanwa kâwe
- ¹⁴⁹ Olukogo lwâwe, Yâgirwa, lurhume wayumva izû lyâni, n'irhegeko lyâwe lirhume wanshobôza akalamo.
- ¹⁵⁰ Abanshimbira obusha bamâshegera, ngasi hoshi bali barhabà n'amarhegeko gâwe.
- ¹⁵¹ Nyakasane wêhe hôfi oli, n'amarhegeko gâwe gacibêra «mutabesha».
- ¹⁵² Oku myandiko yâwe namanyiraga ago marhegeko. wêne wagasinganga kurhenga emyâka n'emyâka.

- ¹⁵³ Olole omutula gungwêrhe onandîkûze, bulyâla irhegeko lyâwe ntaliyibagira.
- ¹⁵⁴ Onsambire onancize, onanshobôze akalamo waderhaga.
- ¹⁵⁵ Abanya-byâha barhabà hôfi n'obucire, bulya barhashîbirira amarhegeko gâwe.
- ¹⁵⁶ Nyamwagirwa, olukogo lwâwe lubà lunji, onshobôze akalamo amarhegeko gâwe gadesire.
- ¹⁵⁷ Abadwîrhe banshimbulula n'okundibuza bali banji, ci ntayahuka nti ntenge omu njira y'amarhegeko gâwe.
- ¹⁵⁸ Nabwîne enkola-maligo omutula gwangwârha, bulya zirhalanga ebinwa byâwe.
- ¹⁵⁹ Lolà Nyakasane, oku niehe kurhonya ntonya amarhegeko gâwe, oku lukogo lwâwe onnange mugumagumà.
- ¹⁶⁰ Okuli lyo ifûndo ly'ebinwa byâwe n'obucîranuzi bwâwe bw'obushinganyanya buyôrha buli bw'ensiku n'amango
- ¹⁶¹ Abaluzi banshimbîre obusha, ci omurhima gwâni kukenga gwanakenga ebinwa byâwe
- ¹⁶² Kwo ebinwa byâwe binsîmîsa, nka muhivi ogwâsize nsimba nyinji
- ¹⁶³ Obulyâlya, ntahimwa kubushomba, irhegeko lyâwe lyôhe kurhonya ndirhonya.
- ¹⁶⁴ Kali nda nkukuza omu lusiku, erhi bushinganyanya bwâwe omu kutwa emmanja burhuma.
- ¹⁶⁵ Abarhonya irhegeko lyâwe murhûla munji bayumva, barhanajira kantu bankasârhalakwo.
- ¹⁶⁶ Burhabâle bwâwe ncîkubagîre, Yâgirwa, n'amarhegeko gâwe kushimba ngashimba.
- ¹⁶⁷ Omurhima gwâni kulanga gulanga amarhegeko gâwe, gunagarhonya bwenêne.
- ¹⁶⁸ Kulanga nalanziro amarhegeko gâwe, bulyâla enjira ngeramwo, zoshi omu masû gâwe ziri.
- ¹⁶⁹ Omulenge gwâni gukuhikekwo mâshi Nyamwagirwa, mâshi, onyigîrize n'oluderho lwâwe.
- ¹⁷⁰ Mâshi omusengero gwâni guhike ah'oli mâshi mbone ondîkûze nka kulyâla warhulaganyagya.
- ¹⁷¹ Akanwa kâni karhenge mw'ebîtakîro, kakuyimbire mbona wamanyigîriza amarhegeko gâwe.
- ¹⁷² Olulimi lwâni luderhe lunayimbe akanwa kâwe bulya amarhegeko gâwe goshi gabà gashingânîne.
- ¹⁷³ Okuboko kwâwe kuyôrhe kuhabà kukazintabâla, bulyâla marhegeko gâwe nacîshozire.
- ¹⁷⁴ Obucire wêne ndwîrhe nabulolakwo Yâgirwa, n'okushagaluka kwâni erhi irhegeko lyâwe.
- ¹⁷⁵ Omurhima gwâni gulame gukaz'ikukuza, n'amarhegeko gâwe gakaz'intabâla.
- ¹⁷⁶ Kwo nahezire kula ecibuzi cihabuka, okanye ojè walonza mwambali wâwe bulyâla ntayibagiraga amarhegeko gâwe.

120

OLULANGA LWA 119 (120): Abashombanyi b'omurhûla

¹ Lwimbo. Lwa kusoka.

Nkayumva omutula, Nyakasane, Nyakasane ye nyâkûza ananshuze.

² Yâgirwa, ofungire omûka gwâni oku rhunwa rhubî, n'oku ndimi zibêsha.

³ Lêro olulimi lw'endyâlya cici ludesire lwankakuha erhi lukuyûshûlire?

⁴ Kâli bisonga byoji omu nfune z'entwâli, makala g'omurhi gwa Yenista.

⁵ Namâhera nie mbà muli Mesheki^o, nie mpanzire e Kedari.

⁶ Mwo nyûbasire omu karhî kâbo, balya barhakwirirwa murhûla.

⁷ Oku ndi nti omurhûla, bôhe mpu entambala là.

121

OLULANGA LWA 120 (121): Nyakasane ye mulanzi w'Israheli

¹ Lwimbo. Lwa kusoka.

Ngalamulîre amasû ebwa ntondo, Lêro owantabâla ngahi ayisha?

² Nyakasane ye wantabâla, ye wajiraga empingu n'igulu.

³ Arhâzigè okugulu kwâni kwalabuka, arhahunira omulanzi okulanga.

⁴ Nêci, arhahunga arhânahunge, omulanzi olanga Israheli.

⁵ Nyakasane ye kulanga Nyakasane ye mulanzi okuli aha burhambi.

⁶ Gubire mûshi, izûba lîrhâkukomè, bubîre budufu, omwêzi gurrhâkujire kurhi.

⁷ Nyakasane akucinga oku ngasi kubî, âfungira omûka gwâwe.

⁸ Akulanga omu kubalama n'omu kushubûka buno n'ensiku zoshi.

122

OLULANGA LWA 121 (122): Obucire e Yeruzalemu burhenga

1 Lwimbo kwa kusôka. Lwa Daudi.

Nayumvîrhe nanasîma ene bambwîra, mpu: mwo rhwajà omu nyumpa ya Nyakasane.

² Amagulu gîrhu gano gakola gali, omu bululi bwâwe Yeruzalemu.

³ Yeruzalemu kwo ali muyûbake nka cishagala, nka cishagala cisêzire buzibu.

⁴ Yo amashanja gayinamukira, amashanja ga Nyakasane. Mpu gakuze izîno lya Nyakasane nk'oku Israheli anarhegesire.

⁵ Yo entebe z'okutwîra emmanja zibà, entebe z'omu nyumpa ya Daudi.

⁶ Yâkûlizagyi Yeruzalemu omurhûla abakurhonya babè n'omurhûla,

⁷ Akalembe kabè omu bululi bwâwe, n'omurhûla omu minene yâwe.

⁸ Bene wîrhu haguma n'abirhu bo barhumire nakuderha nti: «Obêmwo omurhûla.»

⁹ Nêci nakusengerera ebinja, erhi eyi nyumpa ya Nyakasane Nnâmahanga wîrhu yo erhuma.

123

OLULANGA LWA 122 (123): Rhulîkûze oku kagayo k'abacîbona

¹ Lwimbo lwa kusôka.

Ngalamulîre amasû emund'oli, We bà omu mpingu.

² Kulyâla amasû g'abashizi, ganayêrekera enfune za ba nnawâbo,
kulyâla amasû g'omujà-kazi gahenekera enfune za nn'omumwâbo,
kwo amasû gîrhu gadwîrhe galolakwo Nyakasane Nyamuzinda wîrhu,

^o120.5 Mesheki: cihugo ciri hôfi n'Enyanja Nyîru. Kedari: omu irungu ly'e Sîriya.

kuhika olukogo lwîrhu lumugwârhe.

³ Rhubêre nîrhu olukogo, Yâgirwa, rhubêre nîrhu olukogo, barhulibuzize n'akagayo.

⁴ Omurhima gwîrhu gwayihisirwe n'amasheka g'abacîbwîne bagale, n'aka gâyo k'abacîbona.

124

OLULANGA LWA 123 (124): Omucunguzi w'Israheli

¹ Lwimbo lwa kusôka. Lwa Daudi.

Nyakasane acibulaga bwarhulwîrakwo -Israheli nêci kuderhe-

² Nyakasane acibulaga bwarhulwîrakwo, bulyâla bayisha barhuharhîrekwo,

³ singa bàrhumizire bagumagumà. Bulyâla bayisha barhudwîrhekwo omutula,

⁴ sînga rhwazisire omu mîshi, singa emigezi yàrhuhulwîrekwo.

⁵ Singa amîshi g'enshalalo gàrhubirundukirekwo.

⁶ Nyakasane ayâgirwe obu àrharhulîkiriraga, mpu rhubè minyama bazikamwo amîno.

⁷ Omûka gwîrhu kwo gwafulumusire nka kanyunyi, gwatwa oku isî ly'abarhezi, olusi lwatwîka, nîrhu rhwacîfulumukira.

⁸ Oburhabâle bwîrhu kwo burhenga okw'izîno lya Nyakasane Ye walemaga empingu n'igulu.

125

OLULANGA LWA 124 (125): Nyamuzinda ye langa abâge

¹ Lwimbo lwa kusôka.

Abacîkubagira Nyakasane kwo bali ak'entondo ya Siyoni, yo erhahuligana enahabà ensiku n'amango.

² Kula Yeruzalemu entondo zimugosire, kwo na Nyamuzinda agosire olubaga lwâge buno n'ensiku zoshi.

³ Nanga ntà mango akarhi^p k'endyâlya kwânahume oku mwanya gw'abashinganyanya.

Abashinganyanya bakanalambûla okuboko kwâbo mpu bajiremw'okubî.

⁴ Nyamwagirwa abinja obajirire ebinja, n'ab'omurhima gushingânîne kwo n'okwo.

⁵ Abagera omu njira zikubire bôhe, Nyakasane abalibirhekwo, abageze omu njira nguma n'ababî.

Omurhûla muli Israheli!

126

OLULANGA LWA 125 (126): Okugaluka kw'abâli balulize

¹ Lwimbo lwa kusôka.

^p125.3 Akarhi k'endyâlya: kwo kuderha obwâmi bw'enkola-maligo.

Erhi Nyakasane àgalula empira z'e Siyoni
kwo rhwàli nk'abalôrha.

² Lêro akanwa kîrhu kanaciyunjula masheka,
n'endimi zîrhu zayunjula mwishingo.

Agandi mashanja gakaziderha, mpu:
Nyakasane abakolîre akirumè.

³ Nêci Nyakasane arhujirîre birhali binyi,
rhw'oyu rhukola rhushagalusire.

⁴ Okûla rhuyôsire, Yâgirwa, okuhindule,
kula bahindula omugezi gw'ebumosho bw'izûba

⁵ Abarhwêra omu mulenge,
omu mwishingo basârûla.

⁶ Banagenda bajà balaka,
banagenda babarhwîre emburho barhwêra.
Erhi bagaluka erhi bayisha bacîshinga
n'emîha yâbo okw'irhwe.

127

OLULANGA LWA 126 (127): Okucîhira omu maboko ga Nyamuzinda

¹ Lwimbo lwa kusôka. Lwa Salomoni.

Nka Nyakasane arhayûbasiri enyumpa, abayiyûbaka erhi na busha bârhamira.
Nka Nyakasane arhalanziri olugo, omulâlîzi erhi na busha ârhamira.

² Busha mwarhamira mpu mwazûka sêzisêzi burhacica,
mpu murhajigwîshira duba, mpu murhalya ehi murharhamiri,
kàli anashobôze abarhonyi bâge banali îrò!

³ Kàli abâna ngalo ya Nyakasane, akarhenga omu nda luhembo.

⁴ Ababurhirwa ebusole, kwo bali nka bisonga omu nfune z'entwâli.

⁵ Ali w'iragi omulume obumbire omurhana gwâge myampi ya bene eyo,
enshonyi zirhâmubumbe amango ababisha bamujà aha lusò.

128

OLULANGA LWA 127 (128): Omugisho oku muntu okenga Lulema

¹ Lwimbo lwa kusôka.

Iragi lyâwe we rhînya Nyakasane,
we shimba enjira zâge.

² By'omu maboko gâwe wâlye
obone iragi onasîme.

³ Mukâwe kwo ali nka muzâbîbu
guyâna bwenêne omu mwâwe.
Abâna bâwe kwo bali nka mirhò ya muzêti,
bazungulusire ecîbo omu bululi bwâwe.

⁴ Kwo agishwa ntyo, omuntu orhînya Nnâmahanga.

⁵ Nyakasane akugishe kurheng'e Siyoni,
ensiku zoshi z'obuzîne bwâwe.

⁶ Obone oku Yeruzalemu agandâza,
obone abâna b'abâna bâwe.

Omurhûla gubè omu Israheli!

129

OLULANGA LWA 128 (129): Oku bashombanyi ba Siyoni

¹ Lwimbo lwa kusôka.

Mushâna wâni, kurhenga ndi murhò erhi banshimbulula, -Israheli nêci kuderhe-

² Kurhenga ndi murhò erhi banshimbulula, ci barhampashaga.

³ Abahinzi bàgwîra bampinga oku mugongo, bahumba bahumba;

⁴ Nyakasane yêhe bula arhalyalyanya, àtwîra ababisha emigozi.

⁵ Enshonyi zirhangibabumba, bashubire nyuma, balya boshi banashomba Israheli.

⁶ Bashube nka câsi cimerera oku nyumpa, co ciyûma barhanacicishugula.

⁷ Co cirhabumba nfune z'owasârûla! nîsi erhi ecîbo c'owashûbûza ebirundo.

⁸ N'abâgera barhâderhe, mpu: «Nyakasane amugishe»,
mpu: «Rhumugishire okw'izîno lya Nyakasane.»

130

OLULANGA LWA 129 (130): Nyamuzinda ye shundwakwo obwonjo

¹ Lwimbo lwa kusôka.

Oku ndi emuhengere, Yâgirwa, nakuyâkûza.

² Waliha, yumva omulenge gwâni! amarhwîri gâwe garhegêre, gayumve izù ly'omusengero gwâni.

³ Erhi wakalola ebyâha, Yâgirwa, Yâgirwa ndi wakayêra?

⁴ Câba aha burhambi bwâwe h'obwonjo bw'ebyâha bushundwa, mpu lya bakukolera banakukenzire.

⁵ Niehe Nyamwagirwa ye ncîkubagîre, n'omurhima gwâni luderho lwâge gucîkubagire.

⁶ Omurhima gwâni gudwîrhe gwagungêza Nyakasane, kulusha kula omulâlîzi agungêza obucè.

⁷ Kulusha omulâlîzi walinga oku lukula ârhandu, Israheli alinge Nyakasane.

⁸ Yêne ye walîkûza Israheli, oku byâha byâge byoshi.

131

OLULANGA LWA 130 (131): Omurhima gw'oburhò

¹ Lwimbo lwa kusôka. Lwa Daudi.

Yâgirwa omurhima gwâni gurhalimwo bya kucîbona,
n'amasû gâni garhalimwo bya cisûli,
ntaharhîri bya bukulu ntanahambîri ebindenzire bulî.

² Kâlî ciru n'omurhima gwâni gurhûzize gwanadêkerera,
kula omwâna obagalirwe na nnina ayôrha,
kula omwâna arhûlûla, kwo n'omurhima gukola gunyosiremwo.

³ Israheli, okazicîkubagira Nyakasane, buno n'ensiku zoshi.

132

OLULANGA LWA 131 (132): Okukengêra okuhêkwa kw'Omucîmba gw'Amalaganyo

⁷ Lwimbo lwa kusôka.

Yâgirwa, okengêre Daudi. n'obukombêdu bwâge bwoshi.

² Okengêre oku alahiriraga Nyakasane, okengêre eciragâne àlaganyagya Mugala-byoshi wa Yakôbo, erhi:

³ «Ntasheshere omu cirâlo nti omu mwâni, ntasôkere oku ncingo nti ngwîshîre,

⁴ ntanayêmêre amasû gâni gajà îrò, ntâzigè engohe zâni zarhamûka

⁵ ntanacibonera Nyakasane ahantu, ntanacibonera Mugala-byoshi wa Yakôbo ecirâlo.»

⁶ Lolà oku badwîrhe baguderha omu Efrata, rhwagushanzire omu bihugo by'emuzirhu.

⁷ Rhuhike omu mwâge, rhuharâmize aha magulu gâge.

⁸ Yimuka, Nyamwagirwa, oje aha warhamûkira, mwe n'omucîmba gw'obwâmi bwâwe.

⁹ Abadâhwa bâwe bacîhundikîre n'obushinganyanya, n'abemêzi bâwe bahubulize n'omwîshingo.

¹⁰ Mâshi mâshi, mwambali wâwe Daudi orhumire, omanyè wakayôza omushîge wâwe.

¹¹ Nyakasane alahirîre Daudi, àmulaganya endagâno y'enkwîra, eryâla erhatûbwamwo, erhi:
«Mwâna ôburha nâtamaza oku ntebe yâwe.»

¹² Erhi: «Abâna bâwe bâkalanga eciragâne câni, bakanalanga amarhegeko nâbarhegekaga, abâna bâbo nabo, bâtamala oku ntebe yâwe ensiku zoshi.»

¹³ Bulya nêci Nyakasane acîshozire Siyoni, àcîmwîshozire mpu eshube ntebe yâge, erhi:

¹⁴ «Kuno kwo nkola nakaziluhûkira ensiku zoshi»; erhi: «Kuno kwo nkola nayûbaka bulya kuno kwo ncîshozire.»

¹⁵ Erhi: «Ebijiro byakwo nkolaga nabigisha, n'abakenyi bakwo mbayîguse mugati.

¹⁶ Abadâhwa bakwo nkolaga nababwîka obucire, n'abemêzi bakwo bashembuke n'omwîshingo.

¹⁷ Eyo munda yo nâmereza Daudi ihembe, nnankolêgeze omushîge wâni akamole.

¹⁸ Abamushomba boshi nâbabonêsa nshonyi, n'irhwe lyâge lilabukekwo akashambala kâni.»

133

OLULANGA LWA 132 (133): Akalamo k'ecinyabuguma

¹ Lwimbo lwa kusôka. Lwa Daudi.

Alà nka kwayinjiha, alà nka kwanuna, okubêra haguma cinyabuguma kw'abalondana.

² Kwo kuli nka kula banadêkereza ensholo y'amavurha okw'irhwe, gahonere omu bwânwa, omu bwânwa bwa Aroni, gayandagalire omw'igosi ly'omushangi gwâge.

³ Kwo kuli nka kula olumè lwa kuli Hermoni luyandagalira kuli Siyoni; kwo Nyakasane ahânira omugisho, n'akalamo kashinga emyâka n'emyâka.

134

OLULANGA LWA 133 (134): Oku lusiku lukulu lw'obudufu

¹ Lwimbo lwa kusôka.

Kanyi! mugashânize Nyakasane,
mwe munashiga Nnawîrhu mweshi,
mwe muyimanzire omu idubiro lya Nyakasane
gano mango g'obudufu!

² Mulengereze amaboko ginyu ebwa ngombe yâge,
mugashânize Nn'igulu.

³ Nyakasane akugishe kurhenga e Siyoni,
ye wajiraga empingu n'igulu.

135

OLULANGA LWA 134 (135): Okukuza Omulemi wa byoshi

¹ Aleluya!

Mukuze izîno lya Nyakasane, kuzi ye mwe bambali ba Nyakasane.

² Mwe muli omu ka-Nyamuzinda, omu bululi bw'enyumpa ya Nnawîrhu Nnâmahanga.

³ Mukuze Nyakasane bulya arhahimwa bwinjâ Nyakasane, muzihire izîno lyâge bulya ali wa kusîmwa.

⁴ Na bulyâla Nyakasane âcîshozire Yakôbo, Israheli gwo gwâge mwanya acîshozire.

⁵ Niehe mmanyire oku Nyamubâho ali mukulu, Nnawîrhu Nnâmahanga alushire banyamuzinda boshi.

⁶ Ebi alonzize byoshi binabè, en'igulu n'emalunga, omu nyanja n'omu ngasi muhengere.

⁷ Ye rhenza ebitù kurhenga enyuma z'ebihugo, ahindule emilazô eshuba nkuba, n'empûsi ayishâze aha yali ecifulisire.

⁸ Ajâ aho, abanda enfula z'e Mîsiri, ez'abantu n'ez'ebintu.

⁹ Arhuma ebisômerîne n'ebimanyîso emund'oli bulya wa Mîsiri, abirhumira Faraoni mwâmi w'e Mîsiri n'abambali boshi.

¹⁰ Abanda amashanja garhali manyi, ahungumula abâmi b'entwâli:

¹¹ Sihoni mwâmi w'Abamoriti, na Ogu mwâmi w'e Bashani, n'amâmi goshi g'e Kanâni.

- ¹² Amashwa gâbo agagabira Israheli, olubaga lwâge Israheli lwagayimamwo.
- ¹³ Mushâna Nyakasane izîno lyâwe ho liyôrha libà ensiku n'amango, mushâna Nyakasane oyôrhe okengwa emyâka n'emyâka.
- ¹⁴ Bulyâla Nyakasane ye lungere w'olubaga lwâge, yêne ye nalufa lukogo.
- ¹⁵ Abapagani nabo mpu bajira ba nyamuzinda, bala b'amabuye n'ebyûma! bala babinjwa n'enfune z'abantu!
- ¹⁶ Irumbi mpu bagwêrhe akanwa barhanaderha, mpu bagwêrhe amasû barhanabona!
- ¹⁷ Mpu bagwêrhe amarhwîri barhanayumva, ciru lêrhaga ehyûka omu kanwa kâbo!
- ¹⁸ Ababatula bamôbashusha, abacîkubagira bo nabo.
- ¹⁹ Nyumpa y'Israheli, kuza Nyakasane, bûko bwa Aroni, kuza Nyamubâho,
- ²⁰ Nyumpa ya Levi, nâwe kuza Nyakasane mwe muharâmya Nyamubâho mweshi, mukuze Nyakasane.
- ²¹ Nyakasane aj'irenge omu Siyoni, ye yûbaka omu Yeruzalemu!

136

OLULANGA LWA 135 (136): Litaniya linene ly'okuvuga omunkwa

Aleluya!

- ¹ Kuzagi Nyakasane bulyâla ali mwinjâ,
bulya obuzigire bwâge buli bw'ensiku n'amango.
- ² Kuzagi Nyamuzinda okulîre banyamuzinda boshi,
bulya obuzigire bwâge buli bw'ensiku n'amango.
- ³ Kuzagi Nyakasane Mwâmi w'abâmi,
bulya obuzigire bwâge buli bw'ensiku n'amango.
- ⁴ Yêne ye jira ebirhangâzo ntà wundi,
bulya obuzigire bwâge buli bw'ensiku n'amango.
- ⁵ Ye walemaga empingu n'obushinganyanya,
bulya obuzigire bwâge buli bw'ensiku n'amango.
- ⁶ Ye walambûliraga igulu oku nyanya ly'amîshi,
bulya obuzigire bwâge buli bw'ensiku n'amango.
- ⁷ Ye wajiraga ebimole binênênè,
bulya obuzigire bwâge buli bw'ensiku n'amango.
- ⁸ Ajira izûba mpu likâmoleka mûshi,
bulya obuzigire bwâge buli bw'ensiku n'amango.
- ⁹ Omwêzi n'enenyêzi mpu bikâmoleka budufu,
bulya obuzigire bwâge buli bw'ensiku n'amango.
- ¹⁰ Abâna ab'e Mîsiri erhi àhuma oku nfula zâbo,
bulya obuzigire bwâge buli bw'ensiku n'amango.
- ¹¹ Agalikûla Israheli ekarhî kâbo,
bulya obuzigire bwâge buli bw'ensiku n'amango.
- ¹² N'obuzibu bw'okuboko kwâge n'obuhashe bunji,
bulya obuzigire bwâge buli bw'ensiku n'amango.
- ¹³ Enyanja Ndukula àyiberamwo mpande ibirhi,

bulya obuzigire bwâge buli bw'ensiku n'amango.

¹⁴ Ageza Israheli omu karhî kâyo,
bulya obuzigire bwâge buli bw'ensiku n'amango.

¹⁵ Alohamwo Faraoni mwâmi w'e Mîsiri n'engabo yâge,
bulya obuzigire bwâge buli bw'ensiku n'amango.

¹⁶ Olubaga lwâge alutwîsa irungu,
bulya obuzigire bwâge buli bw'ensiku n'amango.

¹⁷ Abâna abâmi banênênè,
bulya obuzigire bwâge buli bw'ensiku n'amango.

¹⁸ Abâmi badârhi abahira okw'itumu,
bulya obuzigire bwâge buli bw'ensiku n'amango.

¹⁹ Sihoni mwâmi w'Abamoriti,
bulya obuzigire bwâge buli bw'ensiku n'amango.

²⁰ Na Ogu mwâmi w'e Bashani,
bulya obuzigire bwâge buli bw'ensiku n'amango.

²¹ Amashwa gâbo agashobôza abandi,
bulya obuzigire bwâge buli bw'ensiku n'amango.

²² Agashobôza omwambali Israheli,
bulya obuzigire bwâge buli bw'ensiku n'amango.

²³ Arhukengêra amango bamârhulungumarhiza,
bulya obuzigire bwâge buli bw'ensiku n'amango,

²⁴ Arhurhenza omu nfune z'ababisha,
bulya obuzigire bwâge buli bw'ensiku n'amango.

²⁵ Ye hà ngasi ciremwa ebi cirya byoshi,
bulya obuzigire bwâge buli bw'ensiku n'amango.

²⁶ Mukuze Nyamuzinda w'empingu,
bulya obuzigire bwâge buli bw'ensiku n'amango.

137

OLULANGA LWA 136 (137): Owayibagira ah'omunyunyu gwâge gubà erhi arhamubà

¹ Erhi rhwabâga rhudahîre
oku bikunguzo by'enyîshi z'e Babiloni,
yône mirenge rhwakâgidubula
erhi kufà Siyoni mungo kurhuma.

² Kwarhuma ciru n'ennanga zîrhu rhukazimanika,
oku mirhi ya mw'eryo ihanga.

³ Abarhuhekaga mw'eryo ihanga
erhi barhurhenza omu cihugo c'amasîma,
balinda bakala enshonyi z'okurhuhûna enyimbo, mpu:
«Rhuyimbiri enyimbo z'omwîshingo gw'e Siyoni.»

⁴ Kurhigi rhwakayimba enyimbo z'okukuza Nyakasane omw'ihanga lya bene? ⁵ Yeruzalemu wêhe aha nakakuyibagira,
nankashingâna okulyo kwâni kwahozire.

⁶ Nêci olulimi lwâni, waliha Yeruzalemu,
luyûmire ebiraka, aha nakakuyîbagira
nîsi erhi aha nankabula kuderha oku we murhanzi omu bansimîsa.

⁷ Kengêra Nyamwagirwa, kurhi bene Edomu bàjizîre Yeruzalemu
mpu ehyajirwe kuhika okw'ibuye lizinda.

⁸ Kashâba we, mwâli wa Babeli,
ali w'iragi linene owabona amabî warhujirîre.

⁹ Nêci ali w'iragi owagwârha ebirhaba byâwe
n'okubivunyangulira oku mabuye.

138

OLULANGA LWA 137 (138): Olwimbo lw'okuvuga omunkwa

¹ Lwa Daudi.

Nakugashâniza Nyamwagirwa, n'omurhima gwâni gwoshi,
bulya wayumvirhîze ebinwa byâni,
nkolaga nakuzihira embere za bamalahika bâwe,

² nkola nakuyimbira enyimbo z'obukuze,
erhi nnankumbire bûbi omu ka-Nyamuzinda kâwe.
Nakuza izîno lyâwe,
erhi buzigire bwâwe n'okurhahemuka kwâwe kurhuma,
bulya eciragâne câwe câbîre ca mwâmi w'izîno.

³ Olusiku nakufukamiraga wanyumvîrhiza,
wanyushûlira emisî y'omurhima.

⁴ Nyamwagirwa, abâmi b'omw'igulu boshi bakuvuga omunkwa,
bulya bàyumvîrhe ebirhangâzo by'ekanwa kâwe.

⁵ Nêci bayimba enjira za Nnâmahanga,
bulya irenge lya Nnâmahanga liri likulu lwoshi.

⁶ Omu bukulu bwâge kurharhuma arhashîbirira abanyinyi,
n'okukengula abacîbona binjà.

⁷ Nkabâ omu maganya, onanzibuhye,
onalambûle okuboko kwâwe wagombyamwo abanshomba, onancize.

⁸ Nêci, obuzigire bwâwe buli bw'ensiku n'amango,
omanye wankacilîkirira emikolo y'okuboko kwâwe.

139

OLULANGA LWA 138 (139): Irengi kuli olya oyishi byoshi

¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Lulanga. Lwa Daudi.

Nyakasane, wandolêrize wammanya:

² Ntamîre, nyimanzire, orhababiri,
enkengêro zâni oku ziciri kulî, erhi okola ozimanyire;

³ ngwîshîre, ndambagîre, erhi wambona,
enjira zâni zoshi ntà nguma ohabire.

⁴ Akanwa kanabè kacindi emurhima karhacihika oku lulimi,
erhi na mîra wakamanyaga koshi.

⁵ Ongwarhîre emalanga n'ebirhugo,
onandêkerîzekwo okuboko kwâwe.

⁶ Obumanye buli ntyo bunsômîre bwenêne,
buntalusire bwenêne, ntakabuyumva.

⁷ Ngahi nakaja nderhe nti nkola ndi kulî n'omûka gwâwe?
ngahi nakayâkira amasù gâwe?

⁸ Nsôkîre emalunga, yo ôbà!,
ngwîshîre ekuzimu-bwînini, we Nnayo.

⁹ Erhi nakalamukira mucêracêra,
nti njiyûbaka iduli ly'enyanja:

¹⁰ Ciru n'eyo munda nayo kuboko kwâwe kwayimpisa,
kulyo kwâwe kwayisha kundwîrhe.

¹¹ Erhi nakanderha, nti: «Ciru omwizimya gumbwîke,
n'obudufu bunzonge nka mûshi.»

¹² Omwizimya wêhe guruhakubêra mwizimya,
n'obudufu kuli we kwo buli nka mûshi,
endundulya y'omwizimya kuli we kw'eri nka mûshi.

¹³ We waburungusagya ensiko zâni,
We wambumbaga omu nda ya nyâmà.

¹⁴ Ncîkwitakîre bulya oku wanjirîre kusômerîne,
bulyâla emikolo yâwe eri ya kurhangâza.

Omurhima gwâni ogumanyire bwinjà,

¹⁵ na ntà kavuha kandimwo ohabire.

Nabîre ndwîrhe nabumbwa bushâla-shâla,
nabîre ncidwîrhe nashwinjirwa omu kuzimu,

¹⁶ erhi n'amasù gâwe mîra gabonaga ebijiro byâni,
erhi byoshi binakola biri biyandike omu citabu câwe;
ensiku zâni zayôrhaga ziri nganje,
erhi n'olurhanzi-rhanzi muli zo lurhacija oku nkuba.

¹⁷ Enkengêro zâwe Nnâmahanga,
mbwîne ziri ndârhi; gunali mwandu, zirhankaganjwa!

¹⁸ Erhi nderha nti nziganje zoshi,

nashanga zo nyinji oku mushenyi;
erhi nankaderha nti namâyûsa lêro,
nnanashanga rhwembi rhuciri.

¹⁹ Nyamuzinda, mâshi oyîrhe enkolamaligo,
n'abîsi b'abantu barhengeho omuntu!

²⁰ Bulyâla bàkugomîre okubozire,
abashombanyi bâwe bàrhwâmire kubî.

²¹ Abakushomba, Yâgirwa, kâli nâni kushomba mbashomba!
Ka mbonakwo abasharhirakwo Nyamuzinda!

²² Kushomba mbashomba, ntabakwirirwa,
omu masû gâni bali bagoma.

²³ Nnâmahanga, ondolêreze obone omurhima gwâni,
onjê emurhima obone enkengêro zâni.

²⁴ Wâbona oku arhali njira mbî ngeramwo,
ongeze omu njira y'abâ mîra, Muhânyi.

140

OLULANGA LWA 139 (140): Endyâlya erhahike aha yamera emvi, mâshi!

¹ Gwârhi omukulu w'abimbiza. Lulanga. Lwa Daudi.

² Yâgirwa mâshi, ondîkûze nâni oku muntu mubî, ncinga oku muntu w'ecikalarhu.

³ Oncinge kuli balya bagerêreza okubî omu murhima, abakazitula entambala bwaca bwayira.

⁴ Endimi zâbo banakaz'izirhyaza nka njoka, omu kanwa kâbo mîno ga mpiri gamuli.

⁵ Nciza mâshi, Yâgirwa, nkûla omu nfune z'omubisha, ncinga oku muntu w'ecikalarhu:
abalâlire mpu bankube,

⁶ Abaminyâ bakazintega emirhego banayifulike, banakanûle emigozi nka kasirha.

⁷ We mbwîzire, Yâgirwa: we Nyamuzinda wâni, mâshi, Waliha, oyumvîrhize izû
ly'omusengero gwâni.

⁸ Yâgirwa Nyamuzinda wâni, we burhabâle we na misî yâni, we cingikiza irhwe lyâni olusiku
lw'entambala.

⁹ Yâgirwa mâshi, orhayêmêraga enyifinjo z'omubî, mâshi mâshi orhazigaga emihigo yâge
yayunjula.

¹⁰ Abandi eburhambi balengezize irhwe, mâshi mâshi obubî bw'ebinwa byâbo
burhankarhang'ibafundêza mâshi.

¹¹ Enkuba y'ebisêse ebarhogere, abo bakakûmba elushâyo babule cazûsa.

¹² Omuntu w'olulimi lubî arhâshinge kasanzi hano igulu, omuntu w'ecikalarhu buhanya
bwamushamula.

¹³ Mmanyire, Yâgirwa, oku orhalenganya oli bûmu-bûmu, naye omukenyi orhamuzimba
lubanja.

¹⁴ Nêci abashinganyanya bo bakaz'ikuza izîno lyâwe abarhalyâlyanya bo babêra omu masû
gâwe.

141

OLULANGA LWA 140 (141): Oyimangîrwe na wa-Ngwi adôma gashongwîre

¹ Lulanga. Lwa Daudi.

Yâgirwa w'ono ndwîrhe nayâkûza, ntabâla duba we kasinga, yumvîrhiz'omulenge gwâni w'ono ndwîrhe nayâkûza.

² Omusengero gwâni gusôker'emund'oli nka mugî gwa nshangi, n'aga maboko nalengeza gayêrekereyo nka burherekêre bwa bijingo.

³ Yâgirwa ohire omulanzi aha kanwa kâni, n'omulâlîzi aha lusò lw'omunwa gwâni.

⁴ Mâshi mâshi omanyè wakayêrekeza omurhima gwâni emund'okubî buli, mpu gujire ebibî birhakwânîni. Ntanajaga omu bantu bajir'okubî, mpu ndye oku biryo byâbo.

⁵ Omushinganyanya ankomekwo: kwo kukulu. Ankalihire erhi kwo: gali mavurha omw'irhwe. Irhwe lyâni lirhâgalahire, Nâkazicîsâlirira oku bali omu bubî bwâbo.

⁶ Abakulu bâbo omu kucihukula oku mabuye, Iyo bajirage bayumva obununu bw'ebinwa byâni.

⁷ Kula owahinga ashandâza ebidaka na kula akoma irongo, kwo ebivuha byâbo byashandâlîre ekuzimu.

⁸ Nêci Yâgirwa Nyamubâho, amasû gâni yo gayêrekîre emund'oli, yo nyâkîre emund'oli, omanyè wakaherêrekeza omûka gwâni.

⁹ Onnange oku murhego bantezire, n'oku rhusâ rhw'abajira ebibî.

¹⁰ Abo babî mâshi bagwe caligumiza omu mirhego badwîrhe barhega, oku nâcîfulumukira.

142

OLULANGA LWA 141 (142): Omusengero gw'odwîrhe alibuzibwa anacîfulisire

¹ Lwigânwa. Lwa Daudi. Amango àli omu lukunda. Lulanga.

² Izû linene nâyakûzamwo Nyakasane, Izû linene nâyingingamwo Nyamwagirwa. ³ Omu masû gâge narhûla omutula gungwêrhe, embere zâge nabulagira oburhè bungwêrhe.

⁴ Obu omûka gunfundîremwo; câba orhahabiri enjira yâni. Enjira nâyishamwo, bantegîremwo olubambo.

⁵ Ndozir'ekulyo nnambwîne, ci ntâye mbwîne wankanshîbirira. Ntaho mbwîne nakayâkira, na ntâye mbwîne wakafungira omûka gwâni.

⁶ We nyâkûzize, Yâgirwa; We nabwîra, wêne lwâkiro lwâni, Weri gwâni mwanya mw'er'igulu ly'abazîne.

⁷ Yumvîrhiza omulenge gwâni, bulyâla mbengîre kurhali kunyi. Ndîkûza kuli aba banshimbire, bulyâla bandushire misî.

⁸ Nkûla mw'eyi mpamikwa, nvuge izîno lyâwe omunkwa. Abashinganyanya bakolaga bangorha, hano ôbâ wamanjirira bwinjà.

143

OLULANGA LWA 142 (143): Amingingo g'obwîrhôhye

¹ Lulanga. Lwa Daudi.

Waliha yumva omusengero gwâni, oyumve amingingo gâni bulya we Mudahemuka,

oyumvîrhize bulya we Mushinganyanya.

- ² Omanyè wankajisa mwambali wâwe lubanja, bulya ntà wabusirwe oli mushinganyanya embere zâwe.
- ³ Kulya kubà onshombire ashimbulwîre omûka gwâni; obuzîne bwâni abuhizire aha nshi; anandekerize omu mwizimya aka abakola bali nsiku bafîre.
- ⁴ Omûka gundimwo gukola ntagwo, n'omurhima gwâni gwarhemusire.
- ⁵ Namâkengêra ensiku zâli burhanzi, namâyibuka emikolo yâwe yoshi, namâsingiriza obushanja enfune zâwe zâkolaga.
- ⁶ Arhali bw'obu ndambûlîre amaboko emund'oli omurhima gwâni enyôrha yagukabize nk'idaho lya canda.
- ⁷ Nyumva duba mâshi, Yâgirwa, bulyâla omûka gundimwo gukola ntagwo. omanyè wakananfulika obusù bwâwe, nankanaba nka abayandagalira emwîna.
- ⁸ Ndisa duba oku burhonyi bwâwe, bulyâla wêne ncîkubagira. Nyêreka njira ehi nashimba, bulyâla emund'oli yo ndengerize omûka gwâni.
- ⁹ Ndîkûza oku bantu banshomba, Yâgirwa, wêne ndangâlîre.
- ¹⁰ Nyigîriza nkazijira oku olonzize, bulya we Nyamubâho wâni. Mûka wâwe arhahimwa kuyinjiha ampise omu cibandâna.
- ¹¹ Izîno lyâwe, Yâgirwa, lîrhume wannanga mugumagumà, olukogo lwâwe lîrhume warhenza omûka gwâni omu burhè.
- ¹² N'obwinjà bwâwe burhume wahungumula abanshomba. N'abalibuza omûka gwâni boshi, obaherêrekeze, bulya ndi mwambali wâwe.

144

OLULANGA LWA 143 (144): Olwimbo lw'amatabâro n'obuhimanyi

¹ Lwa Daudi.

Nnâmahanga Nyamubâho agashâne, ye mutungo gwâni, Ye komeza amaboko gâni oku matabâro, anayigîrize eminwe yâni okulwa.

² Ye buzigire bwâni, ye mpenzi yâni, Ye lwâkiro na Muciza wâni, yêne ye kereka emirhwe oku burhegesi bwâni.

³ Nyamwagirwa, omuntu co cici obu omukoyakoyakwo okungan'aha? Mwene-omuntu co cici obu omushîbirira ntya?

⁴ N'obwo omuntu kwo ali nka mpûsi, ensiku zâge kwo ziri nka cizunguzungu câgera.

⁵ Nyamuzinda Nyamubâho gombya amalunga oyandagale, ohume oku ntondo zitwike mabira.

⁶ Zûsa emilazô oshandabanyemwo ababisha, ofôle obageze mihanda erhashingânana.

⁷ Nyandagaliza okuboko, ondîkûze, onyûlubule emûbi, n'okuboko kwâwe ontenze omu nfune z'ab'emahanga.

⁸ Abà akanwa karhaderha oburhali busha, n'ab'okuboko kulenzi.

⁹ Nyamwagirwa, Nyamubâho, nakuyimbira olwimbo luhyâhya, nakuzihira olulanga lwa misî ikumi.

¹⁰ Yâgirwa, Nyamubâho, we rhuma abâmi bahima, we wakûlaga Daudi oku bwôji bw'itumu ly'ababisha.

¹¹ Nyôkola, nkûla omu maboko g'ab'emahanga, ab'akanwa karhaderha oburhali bulenzi, n'ab'amaboko gakola amaligo.

¹² Ecabona bagala bîrhu bayûshûsire nka mburho enazire omu busole bwâbo, na bâli bîrhu

nka mitungo minjinjà na mibinje nka nkingi z'omu bwâmi bwa Nyamuzinda.

¹³ Nazo enguli zîrhu ziyunjule na ngasi lubero lwa myâka, omu malambo gîrhu ebibuzi bîrhu biyôloloke.

¹⁴ Enkafu zîrhu ziburhane, rhurhanazimbagwa erhi kunyagwa, ntyo harhabaga ndûlù omu mihanda yîrhu.

¹⁵ Bali bany'iragi abantu bagishirwe ntyo, bali bany'iragi abantu bajira Nyakasane nka Nyamuzinda wâbo.

145

OLULANGA LWA 144 (145): Irengi Iya Mwâmi Nyamubâho

¹ Lwimbo. Lwa Daudi.

Nnâmahanga Mwâmi wâni, nalonza okukuza, nacîtakirira izîno lyâwe ensiku zoshi.

² Nalonza ngasi lusiku nkukuze, na ngasi luj'oku nkuba nyimbire izîno lyâwe irenge.

³ Nnâmahanga ali w'izîno anali wa kukengwa bwenêne, obukulu bwâge burhankayumvûbwa.

⁴ Ngasi iburha lyabwiriza eryâbo ebirhangâzo byâwe, n'ebisômerîne byâwe byahêkwa irenge.

⁵ Nêci nyimba irenge ly'obukulu bwâwe, n'ebirhangâzo byâwe.

⁶ Abantu bakaz'iganîra obuhashe bwâwe bujugumya. nâni nkazibaganîrira obukulu bwâwe.

⁷ Bakâhamagaza aminjà gâwe manene, n'okubandira obwîrhonzi bwâwe empûndu.

⁸ Nyamubâho abà mwinjà na wa lukogo, arhakunira duba abà na wa buzigire.

⁹ Nyamubâho abà mwinjà kuli boshi, nn'olukogo lwâge luyerekera emikolo yâge.

¹⁰ Aminjà gâwe wajizire kukuza gakukuza Muhanyi n'abarhonyi bâwe bakugashâniza.

¹¹ Banaganire irenge ly'obwâmi bwâwe n'okulumîza irenge ly'ebisômerîne byâwe.

¹² Lyo bamanyîs'abantu ebirhangâzo wabajirire. irenge ly'obwâmi bwâwe.

¹³ Obwâmi bwâwe buli bw'emyâka n'emyâka, oburhegesi bwâwe buyôrha buli oku ngasi iburha. Nyakasane ali w'okuli omu nderho zâge zoshi, ali na Mwimâna omu bijiro byâge byoshi.

¹⁴ Nyakasane ye kakoma ka ngasi bahirima, ye Cînamula wa ngasi bashâyire.

¹⁵ Boshi we bahirakw'omurhima n'amasù omu bulagîrre, n'amango gakwânîne nâwe obahè ebi bàlya

¹⁶ Onalambûle okuboko, oyiguse n'obugale bwâwe ngasi coshi cibâmwo omûka.

¹⁷ Nnâmahanga ali mwîrhonzi omu njira zâge zoshi, na wa lukogo omu mikolo yâge yoshi.

¹⁸ Nnâmahanga ali hôfi ha ngasi yêshi omusengera, ngasi yêshi omusengera n'omurhima guruhajira bulyâlya.

¹⁹ Abamurhînya anabajirire ngasi byoshi bacîfinja, anayumve emirenge yâbo anabacize.

²⁰ Nnâmahanga analange abamuzigira boshi, anaherêrekeze endyâlya.

²¹ Ecabona akanwa kâni kayimba irenge Iya Nnâmahanga, na ngasi bàhîrwe omubiri boshi bagashânize izîno lyâge litagatîfu.

146

OLULANGA LWA 145 (146): Iragi Iyâge ocîkubagira Nnâmahanga

¹ Aleluya!

Murhima gwâni kuza Nyamuzinda

² Oku ncibamw'omûka, nâkazikuza Nyamwagirwa, amango goshi ncizîne nakâyimbira

Nyamuzinda irenge.

³ Mumanye mwakakâlangâlira abaluzi, nîsi erhi okucîkubagira iburha ly'omuntu elirhaciza,

⁴ erhi omûka gumurhengamwo anashubire omu budaka n'obwo emihigo yâge yoshi ehirigirhe.

⁵ Ali w'iragi oyu Nyamuzinda wa Yakôbo abà murhabâzi wâge, olangâlira Nnâmahanga Nyamwagirwa wâge.

⁶ Nnâmahanga ye walemaga empingu n'igulu, enyanja n'ebiyibâmwo byoshi. Azibuhize endagâno zâge ensiku zoshi.

⁷ Abalenganyire anabagalulire obushinganyanya bwâbo, ye yigusa abashalye n'ebiryo.

⁸ Empira Nnâmahanga ye zirikûza, abahusire anabazibûle engohe.

⁹ Ye yimanza abagogomîrwe, Nnâmahanga azigira abîrhonzi.

¹⁰ Nyamuzinda analange abakenyi, Ye lamira enfûzi n'abakana. Ci enjira z'abanya-byâha anaziyêrekeze erushâyo.

Nyamubâho ali Mwâmi, arhegeka emyâka erhaganjwa, wâni Siyoni, Nnâmahanga ali wâwe ensiku zoshi.

147

OLULANGA LWA 146 (147, 1-20): Olwimbo lw'okuyimbira Ogala-Byoshi

¹ Aleluya!

Kuzagi Nyamuzinda buliy'ali mwinjâ, Yimbiri Nyamuzinda wîrhu bulya irenge alikwânîne.

² Nyamwagirwa, mûbasi wa Yeruzalemu, ashûbûza olubaga lw'Israheli.

³ Anabuke abagogomîrwe omu murhima, anabuke ebibande byâbo.

⁴ Ayishi omuganjo gw'enenyêzi, ntâyo ahabire izîno lyâyo.

⁵ Nyamuzinda wîrhu ali mukulu, obuhashe bwâge burhagerwa, obukengêre bwâge burhahimwa.

⁶ Nyamuzinda ye rhabâla abazamba, abanya-byâha anatuntumire okw'idaho.

⁷ Yimbiri Nyamuzinda olwimbo lw'okuvuga omunkwa, zihi omu lulanga obukuze bwa Nyamuzinda.

⁸ Amalunga anagabwîkire n'ebitû, arheganyize idaho enkuba, ameze obwâsi oku ntondo

⁹ Ye hà enkafu obwâsi zikera, n'ebyâna bya hungwe bimuyêrekezize omulomo.

¹⁰ Arhali misî ya citerusi emushagalusa, nîsi erhi magulu ga muntu.

¹¹ Nnâmahanga ashagaluka erhi abamurhînya barhumire erhi abacîkuhagira obwinjâ bwâge bàrhuma.

¹² Yeruzalemu, gashâniza Nnâmahanga, Siyoni, kuza Nyamubâho.

¹³ Bulya ahamikirîze enyumvi zâwe, abâna bâwe abagishîre aha mwâwe.

¹⁴ Amaziko gâwe agalanzire, akugaza n'emurho y'emyâka yâwe.

¹⁵ Akanwa kâge kanazunguluk'igulu lyoshi akanwa kâge kwo kalibirha nka mpûsi.

¹⁶ Ananiese olubula lwêru nka bôya bwa cibuzi, alumîze ecimè c'emboho nka luvù.

¹⁷ Kwo aniesa enkuba nk'ahungumula mugati, emboho yâge enakayûze ciru n'amîshi ganage.

¹⁸ Akarhuma akanwa binajonge, akarhuma empûsi yâge amîshi ganashubihulula.

¹⁹ Yêne wamanyîsa Yakôbo akanwa kâge, n'Israheli amumanyîsa amarhegeko gâge.

²⁰ Ntâ lindi ishanja Nnâmahanga ajirîre okungan'aho, ntâ lindi ishanja lyamanyire ecimubà emurhima.

148

OLULANGA LWA 148: Empingu n'igulu bikuze Nyakasane

¹ Aleluya!

Kuzagi Nyamuzinda kurhenga enyanya emalunga mumukuze oku nkuba.

² Mweshi Bamalahika bâge mumukuze, ninyu mweshi mirhwe yâge mumukuze.

³ Mwe mwêzi n'izûba mumukuze mwe nyenyêzi zilangashana mumukuze.

⁴ Mumukuze mwe malunga g'oku nkuba, ninyu mwe mîshi mubà emalunga mumukuze.

⁵ Byoshi bikuze izîno lya Nyakasane bulya kanwa kaguma kône àdesire byanabà.

⁶ Abizibuhize emyâka erhaganjwa, àgwîsire irhegeko lirhakahindulwa.

⁷ Murhondêrere en'igulu mwamukuza, mwe biryanyi by'omu mîshi, ninyu mwe nyanja.

⁸ Omuliro, olubula n'olwikungu na ba-kalemêra, barhahumba irhegeko lya Nyamuzinda.

⁹ Mwe ntondo n'orhurhondo rhwoshi emirhi y'amalehe n'emirhi yoshi.

¹⁰ Ensimba z'emuzirhu n'ebishwêkwa bya ngasi lubero, ebinyâgâsi n'ebinyunyi bibalala.

¹¹ Abâmi b'igulu n'amashanja goshi, abaluzi ninyu batwî b'emmanja b'igulu. ¹² Emisole n'ensûli, abashosi n'abâna.

¹³ Bakuze izîno lya Nyamuzinda, bulya izîno lyâge lyône liri likulu, irenge lyâge liri enyanya ly'igulu n'amalunga.

¹⁴ Ajîsize olubaga lwâge irenge, ngwârhiro ya bukuze oku barhonyi bâge, bo bâna b'Israheli, ishanja limuyêgêra.

149

OLULANGA LWA 149: Olwimbo lw'obuhimanyi

¹ Aleluya!

Yimbiri Nnâmahanga olwimbo luhyâhya, irenge lyâge liyumvîkane omu ndêko y'abarhonyi bâge.

² Israheli ashagalukire Nnâmahanga Mulemi wâge, abâna b'e Siyoni bacîtakîrire omwâmi wâbo.

³ Bakuze banasâmire izîno lyâge, bamuzihire ennanga banamurhimbire engoma.

⁴ Bulya Nyamuzinda ashagaluka n'olubaga lwâge, Ye ciza abanyinyi anabakuze.

⁵ Abarhonyi bâge banagandâze omw'irenge, banashagaluze n'omw'îrò.

⁶ Obukuze bwa Nnâmahanga burhabarhenga omu kanwa, omu nfune zâbo murharhenga engôrho ya môji abirhi.

⁷ Y'okucîhîla amashanja, n'okuhana emirhwe

⁸ Okuhanika abâmi bâbo n'enkoba, n'abaluzi bâbo omu caburhinda.

⁹ Lyo olushika lwatûbagwa kuli bo luyunjula, lyo irenge lyâbikîrwe abarhonyi bâge boshi

150

OLULANGA LWA 150: Obukuze bw'okufundika

¹ Aleluya!

Kuzagi Nyakasane omu ka-Nyamuzinda,

Kuzagi ye oku nkuba omu buhashe bwâge.

² Kuzagi ye oku birhangâzo byâge, Kuzagi ye oku bukulu bwâge bunji

³ Kuzagi ye n'izû ly'empanda, Kuzagi ye n'ennanga n'enzenze.

⁴ Kuzagi ye n'amasâmo n'engoma, Kuzagi ye n'olunyeye n'orhurhêra.

⁵ Kuzagi ye n'emijegerenza y'izû linjâ, Kuzagi ye n'ebyûma by'izû lilongîre.

⁶ Ngasi byoshi bibâmwo omûka, kuzagi Nyakasane Aleluya!

EMIGANI

Enshokolezi

Ecitabu c'Emigani lwo lwiganyo lwinjâ bwenêne omu bitabu by'obumanye. Eco citabu cibâmwo enyigîrizo z'amango ga ngasi lubero, ga mîra. Ecigabi ca mîra bwenêne cibâmwo bihimbi bibirhi (10-22; 25-29) byâandikagwa na Salomoni. Ye walolagwa ensiku zoshi nka muntu mwîrhonzi kulusha abantu b'omu Israheli boshi. Cibâmwo n'eyindi migani yayandikagwa n'abandi bantu bashinganyanya na bîrhonzi; ci amazîno gâbo garhadesirwi (22, 17-24, 34). Ecitabu c'Emigani cifundisirwe n'enyimbo z'okukuza omukazi Mutagatîfu (31, 10-31).

Eci citabu ciyigîriza oku Nyamuzinda ahêmba obwôrhere bwinjâ bw'okuli, obuzigire, obucêse bw'iroho n'obwirhohye. Ci kwône anahane ngasi bijiro bibi bilwîsa obwo bwinjâ. Obwo bwîrhonzi kuli kuderha kurhi? Kuli kukenga Nyamuzinda n'okumuyegemera yênene.

Rhwanâbone Obwîrhonzi bucîderhera n'okucîkuza nka bwâgo bwâgo. Bwîrhonzi bwa bene obwo buli bwa bûmvikane ekarhi kabwo bwône haguma na Nyamuzinda kurhenga ensiku zoshi, bwârhabire Nyamuzinda okulema igulu (8, 22-31). Bwo burhanzi rhwabona omu Bibliya ebyo binwa byarhola obwîrhonzi nka muntu nkana.

Buzira kuhabuka ciru n'ehitya, enyigîrizo z'eyo migani zirhalushiri ezi rhwahâbirwe na Yezu Kristu, bulya ye «Bwîrhonzi bwa Nyamuzinda». Rhurhayibagiraga kandi oku idini ly'okunali lirhankaj'enyanya n'okuhimana nka lirhayimangiri oku muntu mukêngwa. Liguma liguma Endagâno Mpyâhya ekolêsa emigani ya muli eco citabu. Co cirhumire ngasi mukristu ayumvîrhîze anakenge ezo ngerêrezo z' abirhônzi b'omu Israheli ba mîra.

EBIRIMWO

1. Mahano g'oburhimanya: cigabi 1-9.
2. Emigani mikulu ya Salomoni: c. 10, 1-22, 16 .
3. Emigani y'abandi bîrhonzi: c. 22, 17-24, 22 .
4. Eyindi migani y'abanya-bwenge bunji: c. 24, 23-34 .
5. Emigani ya Salomoni yayandikagwa n'abantu ba mwâmi: c. 25-29.
6. Ebinwa bikulu bya Aguri: c. 30 .
7. Emigani y'okuganja: c. 30, 15-33 .
8. Ebinwa n'amahano ga Lemuweli: c. 31, 1-9 .
9. Irengi ly'omukazi mwinjâ: c. 31, 10-31

1

EMIGANI

Izîno ly'ecitabu

1

¹ Migani ya Salomoni, mwene Daudi, mwâmi w'Israheli:

² oku kumanya oburhimanya n'ihano, oku kuyumva bwinjâ ebinwa bizibu;

³ oku kumanya abîgîrizibwa n'abalenga, okushinganyanya, okubâ ntagengwa n'okurhondêza;

⁴ okuhêreza abagûnda obulenga, n'omwâna w'obusole obumanye n'obulenga bw'amakengu.

⁵ Omurhimanya ayumve, anayûshûlemwo obulenga bwâge, n'omuntu mukengwa akûlemwo

obulenga bw'okurhegeka;

⁶ amanyiyumva ebinwa bizibu n'emigani, ebinwa by'abarhimanya n'emigani yâbo.

⁷ Okurhînya Nyamuzinda, gwo murhondêro gw'oburhimanya, basirhe bwo barhakwirirwa burhimanya, barhakwirirwa n'ihano.

I. Enshula-mwanzi: Amahano gw' oburhimanya

Omurhimanya kuyâka ayâka abîra babî

⁸ Yumva mwâna wâni, ihano lya sho, orhahîraga okagaya akanwa nyoko akubwîra,

⁹ ciri cimanè ca kukwânana irhwe lyâwe, gali magerha omu igosi lyâwe.

¹⁰ Mwâna wâni, erhi abanya-byâha bakâlonza okukushumika, orhayêmêraga!

¹¹ Erhi bakakubwîra mpu: «oyîshe rhugende rhweshi, rhucîbundike rhubulage omukò buzira igwârhiro, rhucîfulike rhulinge omwêru-kwêru:

¹² mpu rhubamiranguse kula okuzimu kunajira, rhubamire baguma-guma nka kula banayandagalira omu nshinda.

¹³ Mpu rhwabona ebinja-binji, enyumpa zîrhu rhwazibûmba munyago,

¹⁴ Mpu wayesha ecigole haguma nîrhu obone ogwâwe mwanya, nshoho nguma rhwakazibîkira rhweshi».

¹⁵ Mwâna wâni, orhahîra okabakulikira omu njira bali, oyêrekeze amagulu gâwe kuli n'enjira balimwo,

¹⁶ bulyâla amagulu gâbo buhanya gayêrekîre, galibirhîre okugendibulaga omukò,

¹⁷ na bulyâla kuli kurhamira busha, okulambûlira akasirha^q omu masû g'akanyunyi.

¹⁸ Abôla bônene bacîrhega, buhanya bwâbo bayunja-yunja.

¹⁹ Kwo azinda ali ntyo oli magene gw'okuzimba, amagene kuyisa gayisa oyu gamahândira.

Okuyumva amahano g'oburhimanya

²⁰ Oburhimanya budwîrhe bwayâkûliza^r omu njira, bulengezize izû omu ngo ziri emuhânda.

²¹ Aha mashanga-njira kuhamagala budwîrhe bwahamagala, aha nyumvi z'olugô^s, bugwêrhe emyanzi.

²² Mpu «mmangaci mwaleka obuhwinja bwinyu ebi bingolo-ngolo? na ba-cinya-masheka kuhika mangaci erhi bâsheka? n'abahwinja, kuhika mangaci erhi bayânga obumanye?

²³ Muyêrekere amahano gâni, nkola nâmmubwîra ogûndi emurhima, nâmmumanyisa ebinwa ngwêrhe.

²⁴ Kulya kubà nahamagîre, kulya kubà nalengezize okuboko na ntâye washibirîre,

²⁵ Kulya kubà mwagayaguzize amahano gâni goshi, murhanayemiri mmubwîre,

²⁶ Nâni nkola nashekera obuhanya bumulikwo, nâsheka hano mujâmwo ecikango.

²⁷ Hano entemu emurhibukira nka nkuba ya cihonzi, hano obuhanya bwinyu buyisha nka mpûsi ya kalemêra, amango ebidârhi, n'ebihamba byâmurhibukira.

²⁸ Ago mango bâmpamagala ci ntadumizè, bânnonza barhânambonè.

²⁹ Balahire obumanye, babula kwacîshoga okurhînya Nyakasane.

³⁰ Barhalonzagya ihano lyâni, bàgayire ebi nababwîraga byoshi:

³¹ Bakolaga bâlya amalehe gw'obuhabusi bwâbo, bàyigurha amahano bàcîhaga bône.

³² Bulya obuhûrha bw'omuhwinja bunamuyîrhe, n'oburhashîbirira bw'ebingolo-ngolo bunabihezè.

^q**1.17** «akarhonde karhafà oku bulêmbô» halî ebinyunyi birhegwa n'akasirha, ebindi bulya biri byênge bicîyakire bibona oku byamarhegwa.

^r**1.20** Burhimanya kwo adesire nka muntu, nka mulêbi (Yer 7, 2; 5, 1).

^s**1.21** Olugô lwa mîra e Bulaya n'e Buyahudi, lwalikwo ecôgo cizibu.

³³ Ci kwône onyumva yêhe âyôrha adekerîre, anarhulûle buzira kuyôboha buhanya buci».

2

Obwîrhonzi bunalange omuntu oku bâra babî

- ¹ Mwâna wâni, erhi wankayankirira ebinwa byâni, okanabîkirira amarhegeko gâni oku murhima gwâwe,
- ² Okanarhega oburhimanya okurhwiri, onayêrekezagye omurhima ebwa makengu.
- ³ Nêci, erhi wankadôsa emirhima, erhi wankalakira obukengêre,
- ⁴ Erhi wankabulongereza kula balongereza ensaranga erhi wankabusikimba kula bahûmba obuhirhi,
- ⁵ Ago mango wanayumva okurhînya Nyakasane kwo kuderha kurhi, wanabandâna okurhînya Nyakasane.
- ⁶ Nyamuzinda ye hâna oburhimanya, Omu kanwa kâge mwo murhenga obumanye n'obumva.
- ⁷ Abashinganyanya bo abîkîre obucire bwâge, yêne ye mpenzi ya balya basêza obudahemuka,
- ⁸ Yêne ye mulanzi w'enjira z'obushinganyanya, ye mulanzi w'enjira z'abemêzi bâge.
- ⁹ Ago mango wanamanya kurhi omuntu ashinganyanya, Kurhi abâ ntagengwa na kurhi arhondêza! Njira za bucire ezo zoshi.
- ¹⁰ Amango omurhima gwâwe gwâjâmwo oburhimanya, n'obumanye bushagaluse omurhima gwâwe
- ¹¹ Ago mango, obwîrhonzi bwanakulânga, n'obumva bwânakubîka.
- ¹² Kuderha mpu bakuyâse njira mbî, bakuyâse omuntu w'ebinwa by'obulyâlya,
- ¹³ Bakuyâse balya bakâlekêrera enjira nnungêdu; balya bajà babûnda-bûnda omu njira z'omwizimya;
- ¹⁴ Balya bayumva basîmire okukola amaligo, banunirwe n'okubêra omu mahabwe.
- ¹⁵ Enjira zâbo zibà za binzongo-nzongo, n'emikâba bayishamwo erhabà eshongîre.
- ¹⁶ Obwîrhonzi bwâkulanga oku mukazi w'embuga^t, oku mukazi mugenzi n'oku binwa byâge by'olubohôlolo;
- ¹⁷ Olya walesire owâbo bàkulaga bo naye, àyibagire eciragâne ca Nyamuzinda wâge.
- ¹⁸ Enyumpa yâge ehengemire ebwa lufû, n'enjira zâge yo ziyêrekîre ebwa mpehema.
- ¹⁹ Abajà emunda ali boshi barhalimwo ôgaluka, barhacifâ bâlabasire omu njira z'akalamo.
- ²⁰ Ntyo kwo walambagira omu njira y'abantu nkana, kwo walanga enjira y'abashinganyanya.
- ²¹ Bulyâla abantu bashinganyanya bo bâyishirya ecihugo^u, entagengwa zo zâyishicibêramwo;
- ²² Ci abaminyâ bôhe kukûlwa bayishikûlwa omu cihugo. Endyâlya kukagwa zâyishicikagwâmwo.

3

Ogwêrhe oburhinyanya erhi anagwêrhe ec'agwêrhe

- ¹ Mwâna wâni, ebinwa nkubwîzire obibîkire emurhima, N'amarhegeko nkuhîre, ogasêze,

^t**2.16** «omukazi w'embuga» ko kuderha: mukà bene. Eci cigabi cirhanzi cishubulwire kanji kanji eryo ihano ly'okucîlanga oku bulala (sinza Mig 5, 2-10; 6, 23-25; 7, 5-27)

^u**2.21** Eco cihugo c'Israheli eco, mw'ogu mugani. Ahâli h'okuderha olubaga lwîshogwa n'agandi mashanja, omwandisi agabire olubaga lwîshogwa mwo mpiriri ibirhi: abarhimanya n'enkola-maligo erhi entagengwa n'abaminyâ.

ogahire emurhima

² Bulyâla nsiku byakuyûshûlira, n'emyâka y'akalamo n'omurhûla.

³ Obukûnda-Lulema n'obudahemuka birhakujâga kulî! obiyambalire omu igosi, obiyandikire oku lwâsi lw'omurhima gwâwe.

⁴ Wâbona oku warhona onabè n'obuhashe omu masû ga Nyamuzinda n'ag'abantu.

⁵ Oyêgemere Nyamuzinda n'omurhima gwâwe gwoshi, orhanahîraga okayêgemera obwenge bwâwe wênene.

⁶ Omu mirimo yâwe yoshi orhahîraga okamuhaba, Wâbona oku ayumanyanya enjira zâwe.

⁷ Orhacîkebagwa mpu okola oli murhimanya: okazirhînya Nyakasane onayâke amabî;

⁸ Okwôla kwaciza omubiri gwâwe, kunabombêze orhuvuha rhwâwe.

⁹ Okazikenga Nyakasane omu kumurhûla ebi ogwêrhe, haguma n'ebirhanzi-rhanzi by'omu misî yâwe^v;

¹⁰ Ago mango enguli zâwe zanayunjula ngano, n'emikenzi yâwe yanayunjulirana irivayi lihyâhya.

¹¹ Mwâna wâni, orhakengulaga obuhane bwa Nyakasane, Orhanayumvagya kubî okakalihirwa

¹² Bulya Nyakasane kwo akalihira oyu asîma, nka kula omulume akalihira omugala arhonya. Iragi ly'omurhimanya

¹³ Ali muntu muny'iragi obona âhika oku burhimanya, omuntu obona ahika oku makengu.

¹⁴ Bulya aha omuntu ankabona amagerha, ankabona oburhimanya: Obugwêrhe ye yunguka kulusha ogwêrhe amasholo.

¹⁵ Bulushire amagerha citwîro; mw'ebi omuntu acîfinja byoshi ntà kantu kabuhisirekwo.

¹⁶ Bufumbasire omu kulyo, omwandu gw'ensiku, n'omu kulembe obuhirhi bw'irenge!

¹⁷ Enjira bugera mwo ziri njira za masîma, n'emikâba bugeza mw'omuntu, ebwa murhûla^w ehêka.

¹⁸ Bubâ murhi gwa kalamo oku muntu obufumbasire; n'obugwêrhe anashube muntu obêrîrwe.

¹⁹ Nyakasane bushinganyanya âlemagamwo igulu, àyimânika amalunga n'obukengêre.

²⁰ Emisima bumanye bwâge bwayihûmbaga, n'olumè bitû bikazilurhoza.

²¹ Mwâna wâni, ebi byombi obisêzekwo amasû: obîke ihano, olangè n'obwîrhonzi;

²² Byo byabâ buzîne bw'omurhima gwâwe, bunabè bulimbi bw'igosi lyâwe.

²³ Ago mango wanashûrha enjira yâwe buzira bwôba n'okugulu kwâwe kurhasârhalè.

²⁴ Aha kugwîshira orhâyumve côbâ, n'amango okola ogwîshîre, irô lyâwe lyâbâ linunu.

²⁵ Orhâyôbohe cikango, orhâyôbohè kurherwa n'abaminya.

²⁶ Bulya Nyakasane abâ burhwâli bwâwe, akinga okugulu kwâwe oku mirhego.

²⁷ Orhalahiraga ecijiro cinjà oku muntu ocikwânîne, nk'ogwêrhe obuhashe bw'okucîjira.

²⁸ Orhahîraga okabwîra omulungu, mpu: «genda, ogere lundi lusiku», erhi, mpu: «irhondo nâkuhâ», n'obwo kalya kântu kali omu nfune zâwe.

²⁹ Orhahîraga okasingira omulungu obulyâlya, n'obwo yêhe acîkwîkubagîre.

³⁰ Orhagwârhira omuntu oku lûnu wamulôngôza, na ntà kubî akujirîre,

³¹ Orhayâgalagwa n'omuntu w'embaka, orhanahîraga okacîshoga enjira zâge.

^v**3.9** Omwâka muhyâhya, omwâna wa burhanzi, enterekwa y'omuntu, lyâli irhegeko okurhûla Nyakasane omwâka muhyâhya omu kushénga omushigo n'okuvuga omûnkwa (sinza Mib 18, 12-13; Lush 14, 28-29).

^w**3.17** Omurhûla cirhali cidêkêrera kwônene c'okubâ ntà mbaka zihali ci kuli khashirya bwinjà ehyâwe buzira bihamba bici, go mango baderha eno mwîrhu, mpu: arhaganya buligo arhanabulânga (sinza Mig 8, 18) n'omu Ndagâno Mpyâhya, omurhûla bubâ. bwinjà buli endalâla omu murhima gw'omuntu, ngalo ya Mûka Mwimâna.

- ³² Bulyâla abahalanjisi Nyakasane arhababâkwo, abantu nkana bwo arhonya.
- ³³ Enyumpa y'omumînya ebà ehehêrîrwe na Nyakasane, enyumpa y'abashinganyanya yôhe ebà ngishe.
- ³⁴ Ayishishekera ba-cinya-masheka, ci abagûnda kurhona bârhona emwâge.
- ³⁵ Ireng gwo mwanya gw'abarhimanya, ebingolo-ngolo byôhe okukobwa *ko kâbo kashambala*.

4

Okucîshoga oburhimanya

- ¹ Bâna bâni, yumvi enyigîrîzo za sho, murhege okurhwiri lyo mumanya obwenge.
- ² bulya nyigîrîzo nyinjâ namuhâ: murharhibaga akanwa kâni.
- ³ Nali muburhe: mugala wa lârhâ! nali mwinjâ na murhonyi omu masû ga nyâmâ.
- ⁴ Nabwîne Lârha akazimbwîra, erhi: Omurhima gwâwe gusêze ebinwa byâni, osêze amarhegeko gâni wâlama.
- ⁵ Oyanke oburhimanya, oyanke obwenge, orhayîbagiraga, orhacîhambûlaga oku mahano gâni.
- ⁶ Orhabusigaga nyuma, bwâkulanga, oburhonye bwakubîka.
- ⁷ Omurhondêro gw'oburhimanya; kuyanka oburhimanya kuguza ebi ogwêrhe byoshi obone amakengu^x.
- ⁸ Obushamâmbire, bwakuhira enyanya, bwâshuba ireng lyâwe okubuhôbera,
- ⁹ Oku irhwe lwâwe bwâdêkerezakwo ecimanè cikukwânîne bwâkuhêreza ecimanè c'ireng^y.

Okucîlanga oku bantu babî

- ¹⁰ Yumva mwâna wâni, yumva ebinwa nâkubwîra; wâbona oku emyâka y'akalamo kâwe yâluga
- ¹¹ Njira ya burhimanya nkuyeresire, omu njira nnungêdu nkugezize.
- ¹² Omu kulambagira amagulu gâwe ntâco câgahanza, ciru wankakûla omulindi, orhâsarhalè.
- ¹³ Ogwârhe enyigîrîzo orhazirhibaga, ozilange, ko kalamo kâwe.
- ¹⁴ Orhageraga omu njira z'abaminyâ, orhayishaga omu njira z'abantu babî.
- ¹⁵ Okaziziyâka orhazigeragamwo, onagere kuli orhaluke.
- ¹⁶ Bulya barhajâ irô barhanajikola amaligo, barhabona irô nka barhacijira enkumba;
- ¹⁷ na bulya mugati gwa bumînya balya, n'irivayi banywa lya buhagwè.
- ¹⁸ Enjira y'abashinganyanya kw'eri nka bucè bwa lubûngu-bûngu, bwo buyisha bwakula kalinde kabà kasirahinga.
- ¹⁹ Enjira y'abaminyâ kwo eyôrha nka mwizimya, Abarhamanya bici bibasârhezize.

Okucîrhega-rhega

- ²⁰ Mwâna wâni yûmva bwinjâ ebinwa byâni, emyanzi nâkubwîra oyirhege okurhwiri.
- ²¹ Erhafulumukaga isû lyâwe, oyibikire oku nyômvu y'omurhima.
- ²² Kulya kubà kali kalamo oku muntu wamâyihikakwo, ganali magala oku mubiri gwoshi.
- ²³ Olange omurhima gwâwe, kulusha ebindi byoshi, gwo gubà nshôko y'obuzîne.
- ²⁴ Akanwa kaderha ehigalu-galu okacîke karhakulirânaga, n'omunwa gubêsha, guruhakugeragaho.
- ²⁵ Amasû gâwe gakazilola embere, n'obusû bwâwe bukaziyêrekera embere zâwe.

^x**4.7** Nka kulîra omurhondêro gw'okuyôga kuli kujâ omu mîshi ly'omuntu amanyiyôga, n'okwo kujâ omu mîshi kuligi kurhenga eburhambi bwâgo.

^y**4.9** Binwa îshe âkazagimubwîriza.

²⁶ Okaziyumanyanya emikâba wagera-mwo, n'enjira zâwe zoshi zikazibà zikomîre.

²⁷ Orhadungiraga ekumosho erhi ekulyo, okugulu kwaze okuyâse obubî.

5

Omanyè omukazi mugenzi

¹ Mwâna wâni, yumvîrhiza oburhimanya bwâni, rhega ihano lyâni okurhwiri.

² Ly'omanyilanga enkengêro zâwe, lyo n'akanwa kâwe kamanyibîka emyanzi, omukazi w'ecishungu orhahîra okamukonolera amasû^z.

³ bulyâla akanwa k'omugenzi, bûci bwa mukè kâgegena, n'ebinwa byâge byo biyêngûla kulusha amavurha.

⁴ Ci kwône binazînde^a erhi kwo byalula nka mutuzo, kwo binayôjiha nka ngôrho ya môji abirhi.

⁵ Amagulu gâge yo garhandalikira ebwa lufû, n'igenda lyâge yo lihêka ekuzimu.

⁶ Lirhayerekera omu njira y'akalamo, ci libà igênda lyadûnga-dûnga burhashîbirira bici.

⁷ Yumvagya nkubwîre, mwâna wâni, orhazigaga hajira ebyakuyibagiza ebinwa by'oku kanwa kâni:

⁸ enjira yâwe erhâgeraga hôfi naye, orhanahîraga okalirâna olumvi lw'enyumpa yâge.

⁹ Ehyâwe hyankanatweza ab'embuga, n'ehy'omu misî yâwe hirîbwe nabâgera;

¹⁰ wakazînda erhi okola wayâma, obone bamâkulya amagala n'akabale,

¹¹ Wakazinda erhi okola wayâma, obona bamâkulya amagala n'akabale,

¹² onayâkûze, erhi: «oku nabwîne nagayaguza amahano, n'oku nabwîne omurhima gwâni gwarhenguha obuhanûzi;

¹³ erhi ntayumvagya izû lyâbakazagimbwiriza, n'abâkazaginyigîriza ntabayumvirhizagya;

¹⁴ mpu hindi hitya ntahanyagalira aha ngombe^b, omu ndêko y'abashamuka.

¹⁵ Kazi onywe amîshi g'omu mugomero gwâwe, mîshi gârhenga omu iriba lyâwe.

¹⁶ Amîshi g'amaliba gâwe garhakazâgihululira embuga, n'enyîshi zâwe zirhajaga omu ngo z'emubânda.

¹⁷ Ziyôrhe ziri zâwe wêne, ci murhazishângiraga n'abâgera!

¹⁸ Enshôko yâwe ekayâgirwa! Osîme mukâwe w'eburhò.

¹⁹ Kashafu kazigirwa, mutwîrà gwa kashafu, ayôrhe akuganîza; n'ibêre lyâge likazikuhiramwo orukara, onakaziyôrha orhonya okurhonya akurhonya.

²⁰ Mwâna wâni cankarhuma warhebwa n'omukazi mugenzi, cankarhuma wâziga wayêgemera ecifuba c'omugera wâgera?

²¹ Omanyè oku amasû ga Nyakasane kubona gabona omuntu, kulolêreza galolêreza igênda lyâge.

²² Omumînya anagwarhwe omu mirhego y'amabî gâge, anashwêkerwe n'omu migozi y'ecâha câge yênene.

²³ Kufâ anafâ bulya arhabwîrwa, n'isirhe lyâge kubabula lyânamubabule.

6

Okucîhâna cikinja

^z**5.2** Vulgata (Bibliya ya cilatini) yo rhuyankire-kwo okuhindula eci cinwa ntya.

^a**5.4** Omwenda nka gwaciribwa erhi guli mununu, nebyâha kwo na kuguma. 5, 11: Omu kuderha: obone wamâhwêrwa n'omubiri gw'eminyafu.

^b**5.14** Omu ngombe mwo bahanira enkola maligo (sinza Lev 24. 16; Lush 17, 7; Burh 1, 30).

- ¹ Mwâna wâni, omunyâge ecirondo bulyâla acîhânyire ncungura oku w'ihanga, na kuli oyu orhamanyiri omuhûnekwoye ecikinja.
- ² erhi ankabà wacîshwêsire n'ebinwa waderhaga wêne, erhi ankabà wagwâsirwe omu binwa byâwe wênene;
- ³ alaga oku wajira mwâna wâni: ocirikûze, obwôla wacîhanyire omu nfune z'omulungu^c: onakanye otule omulungu wâwe,
- ⁴ amasù gâwe orhagahaga irò, n'engohe zâwe orhazirhamûlaga.
- ⁵ Ocîrikûze nka kashafu omu murhego, nka kulya akanyunyi kafulumuka omu lusî.

Omwôlo n'ebinyegere

- ⁶ Genda olole ebinyegere oyu mwôlo! Sinza engeso zâbyo, oyigirekwo oburhimanya:
- ⁷ hirhajira murhambo, birhajira mulezi, birhajira obiyimangire omu mukolo.
- ⁸ Cânda birheganya ebiryo byabyo, n'amango g'okusârûla lyo bihaka olwîko lwâbyo.
- ⁹ Oyu mwôlo-mwôlo wêki, ogwîshîre kuhika mangaci? Mangaci warhengamwo eri irò lyâwe?
- ¹⁰ Mpu: «warhangihûnga hitya», mpu: «warhangibâ nka wahira olugobe oku lundi, mpu: «warhangibâ nka waheba okuboko oku kwâbo ocîhêngeke!»
- ¹¹ Oku obuligo bwahanda aha mwâwe nka mubalama, n'ecizômbo cikutulisirekwo amatumu!

Endyâlya erhamera ngohe

- ¹² Endyâlya^d, muntu wa busha! egenda ehengwîre akanwa wâni!
- ¹³ eje yagohya gohya erhânayimusa kugulu, enabulija yashâsa eminwe!
- ¹⁴ Murhima mugalu-galu ogurhahiga agarhali maligo, gurhanahwa guruhâzûsa mmanja.
- ¹⁵ Kuhera gwânâhere buzira kulâlira, gurhibuke gurhakanabukwa.

Ebikabulirwa

- ¹⁶ Ebi Nyakasane ashomba biri ndarhu, n'ebi omurhima gwâge gurhabonakwo biri nda:
- ¹⁷ Amasù gw'omuntu ogayana, olulimi lw'omunywesi enfune zibulaga omukô gw'omuntu mwêru-kwêru;
- ¹⁸ Omurhima guhizire emihigo mibî, amagulu gakanyize mpu gajikola amaligo:
- ¹⁹ Omuhamîrizi wahamîriza obunywesi, na cishombanya washombanya abaguma.

Amahano gw'omuzîre mushamuka

- ²⁰ Mwâna wâni, kazi olange amahano ga sho, orhanarhibaga amahano ga nyoko.
- ²¹ Okaziyôrha ogasêgîze oku murhima, okazigayambalira omu igosi.
- ²² Gakazikuhabûla omu njira zâwe, gakuyimangire amango oli irò, gakuganîze amango watulûka.
- ²³ Bulyâla irhegeko kabà kamole, n'enyigîrizo bubà bumoleke; okukalibirwa n'okuyigîrizibwa eri njira ya kalamo^e.
- ²⁴ Kuderha mpu bakulange oku mukazi w'ecirala, n'oku lubohôlolo lw'omukazi mugenzi.
- ²⁵ Omurhima gwâwe guruhâgalagwa n'iranga lyâge, omanyè wankarhebwa n'okukoma-komya kw'engohe zâge.
- ²⁶ Bulyâla omukazi w'ecishungu^f hihimbi hya mugati alonza, mukà bene yêhe kunyaga anyaga omuntu akalamo, n'obwo kali ka citwîro cidârhi.

^c6.3 Sinza Vulgata: nk'omuntu analire omwenda gwa bene, anagujuhe duba, ciru bwankayira.

^d6.12 Endyâlya erhamera ngohe: «endyâlya erhagania goshhi erhacîkubagirwa bulya arhali muntu nkana.

^e6.23 Okayumva mpu mwene lebè ayengeha, erhi ajira ecibwîriza.

^f6.26 Nka kula rhunaderha omu mashi, mpu: omukazi mugenzi ye «tulye twende») gwârhi abazihi b'akashâra, kukenya akenya ocîrhegaye. Mukà-bene acirigi mudârhi kulusha.

- ²⁷ K'omuntu ankayâkiza (kufulika) omuliro oku nda, n'emishangi ayâmbirhe ebule bwabôyôka?
- ²⁸ K'omuntu ankalabarha oku mäsèsè anabule bwahîra omu lushando?
- ²⁹ Kwo abâ ntyo omuntu oyiguza mukà owâbo, owamâhumakwo mukà bene arhayêra.
- ³⁰ Omuntu ozimbira enda nk'ashalisire, arhatumuzibwa.
- ³¹ Ci kwône akagwârhwâ, anagalule kali nda kalushire, ciru ahâne n'ebiri omu mwâge byoshi.
- ³² Omuntu wâhusha yêhe eri mbula-murhima, ôkola ebiri ntyo erhi mûhera.
- ³³ Gucîlerhere empîmbo n'amasheka, n'ishêmbô gucîhira-kwo ntyo, lirharhenga.
- ³⁴ Bulyâla emitula n'obukali bw'ibâ wa nyamukazi, birhamuzigira ababalira ahâli h'okocîhola.
- ³⁵ Arhâyêmêre ciru empongano nguma, arhâyêmêre bici ciru bakaluza empyûlo.

7

Omukazi mugenzi arhankacîshingikwa

- ¹ Mwâna wâni olange bwinjà ebinwa nkubwîzire obîkirire amarhegeko nkuhîre.
- ² Olange amarhegeko gâni gakuciza, amahano gâni gabè nka mbonyi y'amasu gâwe.
- ³ Amahano ogashwêkere oku minwe yâwe, ogayandike oku lwâsi lw'omurhima gwâwe.
- ⁴ Obwîre oburhimanya erhi: we mwâli wîrhu n'obwenge obubwîre, erhi: we mwîra wâni
- ⁵ Lyo bakucînga oku mukazi mugenzi, oku mukazi w'ebinwa by'olubohôlolo.
- ⁶ Aha idirisha ly'enyumpa yâge ayêgemera, akazilola omu ngo y'emuhanda.
- ⁷ mpu ahâli ankabona omu bâna bahunyi omurhabana (mwinjà) muhwinja.
- ⁸ Lêro muguma anacigera omu muhanda, aha irhwêrhwè lyâgo, hôfi n'enjira y'enyumpa ya nyamukazi
- ⁹ bwamânajinga omwizimya gûkola guli, obudufu bwacîbulwîre n'ehizimya erhi ho ndi aho.
- ¹⁰ Nyamukazi kwo kujâ emunda nyamwâna ali, nyamukazi ayambîrhâge nka mbaraga, anacibwikîre obusu n'omushângi.
- ¹¹ Oku arhahusa buderha, kwo arhânadêkerera haguma; amagulo gâge garhabêra omu nyumpa.
- ¹² Nk'arhali omu mihanda erhi mwo ali omu ngo z'emuhânda, erhi arhegîre ah'irhwêrhwè ly'omuhanda.
- ¹³ Nyamukazi kwo kugwârha olya mwâna, amuhôbera, àmubwîra buzira nshonyi:
- ¹⁴ Erhi «nali wa kurherekêra enterekêro ya nyabuholwe⁹, ene lyo nanashalaga ecihango.
- ¹⁵ Bwo bulâ nyishire emunda oli, nti nyishikulônza namânakushingâna!
- ¹⁶ Ecibwârhalo câni nacibûmbire bibwîkwa, nalambûlirakwo amalikâni g'e Mîsiri
- ¹⁷ Encingo yâni nayishahulîzekwo amavurha g'akisûnunu, amavurha ga alowesi^h na cinamomu.
- ¹⁸ Yishaga, amasîma rhugalaluke bulinde buca, oleke rhuyumve ebinuna.
- ¹⁹ Omulume nn'emwâni arhali aha kâ; àgenzire, àbalamire ekulî.
- ²⁰ Ahêsire enshoho yâge y'amagerha, okugaluka aha mwâge erhi omwêzi gukola mukulu!»
- ²¹ Nyamukazi àmuhima n'orhwanzi rhunji-rhunji, amushîsha-shîsha n'obulimîrhizi, àmuhêka.
- ²² Nyamwâna omu bahunyi bwâge àmukulikira, kula enkâfu enakulikira odwîrhe akêre; kula akashafu kagwârhwâ omu murhego,

⁹**7.14** Enterekêro ya nyabuholwe, yo nterekêro y'omurhûla (Lev 7. 15-16). Enyama y'eyo nterekêro egwêrhe omwânya gwa Nyamuzinda, ogw'abadâhwa, n'eyindi nyama byânalirwa ebijumbu ko kalêmbu k'owahanaga enterekêro. Hali ezindi nyama zalikwânîne zilâle na buca zibè lyo zihânwa nterekêro kandi erhi lundi lusiku (Lev 7, 15-17).

^h**7.17** Mîra, alowêsi na cinamomi: ebâ mirhi y'e Buharahu enakazirhengakwo amalâshi.

- ²³ empiru erinde ekarhula obudiku. Kula akanyunyi kanahenekera obulembo, karhanamanyiri oku kufà kâjifà!
- ²⁴ Yumvagya nkubwîre mwâna wâni, yumvîrhiza ebinwa nâkubwîra:
- ²⁵ Omanyè omurhima gwâwe gwankanahabukira emunda ow'ecishungu ali. Orhanahabukiraga omu njira zâge,
- ²⁶ bulyâla enkumba àjizire zirhali nyi, ciru nabali bazibu-zibu abalambika.
- ²⁷ Enyumpa yâge njira y'ekuzimuⁱ, mwandagalo gujà omu lugò lw'abafire.

8

Yûmva kurhi Burhimanya ayâkûza

- ¹ K'arhali kuyâkûza okwo oburhimanya budwîrhe bwayâkûza? K'arhali kuhamagala okwo obumva bwahamagala
- ² Oku busongerwe bw'entondo, omu mulimbwa, aha mashanganjira ho butwîrîre ecirâlo;
- ³ aha mihango y'olugo, aha bagerera bajà omu lugo ho bayâkûlîze.
- ⁴ Mpu: «mwe mbwîzire mwe balume, mwe nyâkûzize mwe muburhwa n'abantu.
- ⁵ Mwe bagûnda muyige obulenga, ninyu mwe bahwinja mujâge mwayengeha.
- ⁶ Muyumve, bulya mwanzi-nyalyanzè nâderha, na bulya binwa bya bushinganyanya byârhenga omu kanwa kâni
- ⁷ Binwa by'oku akanwa kâni kâderha, obulyâlya burhambâ ekanwa.
- ⁸ Ebinwa by'ekanwa kâni byoshi bibà bya bushinganyanya, birhabâmwo burhebanyi birhabâmwo nzonza.
- ⁹ Byoshi bibà bishingânîne oku muntu oyûmva bibà bishongêze oku muntu ogwêrhe obumanye.
- ¹⁰ Murhonye ihano ahâli ha amagerha, Obumanye erhi bwo ahâli h'amasholo.
- ¹¹ Bulyâla oburhimanya bwo bukulu, aha magerha, ntà kantu wankabugera kwo. Yûmva oku oburhimanya bwacîvuga
- ¹² Niene Burhimanya, nie Nn'obulenga, nie nâsingaga obulenga, nasînga n'amakengu.
- ¹³ Okurhînya Nyakasane kwo kushomba obubî; oku nshômba okucîbona kwo nshômba n'okugayana, obwôrhere bubî n'akanwa kanywesi.
- ¹⁴ Nie njira ihano, nie njira okukoza omu binwa nie nn'obukengêre, nie nn'obuhashe.
- ¹⁵ Nie mbwîriza abâmi oburhegesi, n'abagula nie mbabwiriza okujira amarhegeko.
- ¹⁶ Nie mbwîriza abarhambo kurhi bârhambula olubaga, n'abazuzi kurhi bâtwa emmanja.
- ¹⁷ Nsîma abânsîma, abannôngereza banambone.
- ¹⁸ Obugale n'irenge emwâni bishûndwa, ebinja-binjà n'obushinganyanya kwo na kwo.
- ¹⁹ Amalehe nyàna, go makulu aha masholo gacîre obushanja bwâni bwo bukulu oku marhale mîshogwa.
- ²⁰ Mwo nyisha omu njira z'obushinganyanya, omu njira z'amarhegeko,
- ²¹ nka nalônza ngaze balya bansîma, nka nalônza mbûmbe enshoho zâbo.

Burhimanya bukola byoshi

- ²² Nyakasane àli angwêrhe emurhondêro gw'emikolo yâge, embere ajire emikolo yâge mirhanzi-rhanzi.

7.27 Mw'eci cigabi ca kali-munâni n'eca kali-mwenda mwo muli omurhima gw'enyigîrizo ziyêrekîre oburhimanya omu nyigîrizo z'emigani. -Oburhimanya ciri cigabi cinene ca kalamo omuntu yêshi ankahashicîfinja (Ayu 28; Bar 3, 9-4, 4) -Ako kantu kinjà kanaderhwe nka kulya omuntu wajà wahamagala bugenda-jira (sinza Mig 1, 20-33 ; 3, 16-19; 8-9. Anajà aganîra amâburhwa gâge n'oku àli aha bàlemaga igulu (8, 22-36).

- ²³ Kurhenga ensiku n'amango erhi ndi mulume, kurhondêrera emurhondêro, embere igulu lirhangire.
- ²⁴ Amango enyênga erhâli ecihaba naburhwa, erhi enshôko zahulula zirhacihabà.
- ²⁵ Embere entondo zigwîkwe naburhwa, erhi n'orhushozi rhurhacishongêra amango rhwahabà.
- ²⁶ Arhâli acijira igulu n'amashwa, nîsi erhi orhujuma rhurhanzi-rhanzi rhw'akatulo k'igulu?
- ²⁷ Amango àyimânikaga amalunga erhi ho ndi; amango àtwaga eciriba oku nyanya z'omuhengere,
- ²⁸ amango àsezagya ebitù by'emalunga, amango àyumanyanyagya enshôko z'enyênga,
- ²⁹ amango àtwîraga enyanja olubibi, n'amîshi garhatwe olwo lubibi.
- ³⁰ Ho nali aha burhambi bwâge erhi ndwîrhe nabirhondekeza byoshi, nakazimushasa ngasi lusiku, nakazisharhira ngasi mango omu masù gâge.
- ³¹ Nkola n'àrhabira oku igulu, nakazisîma okukômerana n'abâna b'abantu. Oyûmva ye lyà n'entânda
- ³² Muyumvagye bâna bâni: bali bany'iragi abalanga enjira zâni.
- ³³ Muyumvîrhize enyigîrizo lyo mubà barhimanya, murhazigayaguzagya.
- ³⁴ Ali muny'iragi omuntu wanyumva, omuntu oyîza ngasi lusiku aha nyumvi zâni.
- ³⁵ Bulyâla ombwîne erhi abwîne akalamo, kurhona àrhona omu masù ga Nyamubâho;
- ³⁶ Ci ongayisize erhi iroho lyâge akolîre buligo: ngasi yêshi onshômba erhi lufû arhonyize.

9

Burhimanya abâzire

- ¹ Burhimanya àjire aho^j ayûbaka enyumpa yâge, àyigwikira mitûngo nda^k;
- ² Abâga ebimasha byâge, àkanda irivayi anarheganya ameza gâge.
- ³ Ajire aho àrhuma abambali-kazi, mpu bagendiyâkûza omu irângo oku lugo:
- ⁴ Mpu: «ndi orhagwêrhi kwâge? mpu ayishe emunda ndi» n'omusirhe, kwo Burhimanya amubwîzire:
- ⁵ erhi: «yisha olye oku mugati gwâni, onywe n'oku irivayi nakandaga».
- ⁶ Erhi «muleke isirhe mwabona akalamo, mugere omu njira y'okuli»

Nyânga oshekera abandi

- ⁷ Ohakanya omugambanyi anacîshombanye, okalihira enkola-maligo anacîjacizè.
- ⁸ Orhahakanyagya omugambanyi mwankanashombana, ohakanye omurhimanya akusîma
- ⁹ Ohè omurhimanya, abâ murhimanya kulusha; obwîrize omushinganyanya: ayûshûla obumanye bwâge.
- ¹⁰ Omurhondêro gw'obushinganyanya kubà kurhînya Nyakasane: Obumanye bw'abatagatîfu^l bwône bwenge.
- ¹¹ Bulyâla niene nâkulugiza ensiku, nie nâkuyushûlira emyâka wâlama.
- ¹² Okabâ murhimanya obunguke buli bwâwe, okabâ mugambanyi wêne kwânababaza.

Nyamusirhye w'omukazi

- ¹³ Nyamusirhye w'omukazi arhadekerera, ali muhwinja arhanayishi bici.

^j9.1 Burhimanya ali nka mukazi wa mbuguma, nna-bâna erhi nna-munene.

^k9.1 Mitûngo nda: "ciri cimanýiso ca buhirhi, bugale bw'eyo nyumpa«. «Ndà» cibà cimanýiso c'obwimâna emw'Abayahudi.

^l9.10 Obumanye bw'abatagatîfu: aha, *Vulgata* rhukulikire; Ebibliya y'e Yeruzalemu kw'edesire mpu «obumanye bw'omutagatîfu ».

¹⁴ Atamîre aha lusò lw'omu mwâge, oku ntebe omu irango ly'olugo,

¹⁵ Mpu ahamagale àbâgera, àbali omu njira yâbo.

¹⁶ Mpu: «ndi ociri cirhabà?», «agere eno munda» n'omulume musirhe ye nyâmà wâni abwîzire,

¹⁷ Erhi: «amîshi mazimbano^m go ganuna!» n'omugati gw'ebirhangâzo gurhahimwa manyunyà.

¹⁸ Na kuziga nyamulume arhishi oku aho hali empehema, n'oku abalâlîke ba nyamusirhye w'omukazi, omu rhubanda rhw'ekuzimu bali.

10

II. ecitabu c'emigani yayandikagwa na Salomoni

Oburhimanya n'obuhwinja

¹ Migani ya Salomoni. Omwâna murhimanya ye mushagalusaⁿ w'îshe. Omwâna musirhe burhè anajira nnina.

² Eby'obushambo birhaciza, obushinganyanya bôhe bunakûle omuntu omu lufû.

³ Nyakasane arhaziga omushinganyanya afâ n'ishali, ye na zigulula amagene g'enyankola-maligo.

⁴ Njingi zihozire, buligo afulusa, njingo zikanyire bugale afulusa.

⁵ Ohaka cânda ye mwenge, oj'irô amango basârûla ye bya-nshonyi.

⁶ Omugisho gwa Nyakasane oku irhwe ly'omushinganyanya kufâ murhò kurhuma enkola-maligo yâgokôla.

⁷ Izîno ly'omushinganyanya irenge lijà, izîno ly'enkola-maligo cibolwe.

⁸ Mwenge oyêmêra bamurhegeke, omuhwinja w'akalimi kuhera anahera.

⁹ Oshûrha enjira yâge kwône, âgenda arhîmûsirwe, ojà ayahuka arhabula cishobesire.

¹⁰ Olola ayûbisire amasû, analîse owundi n'amagala, ci okalihira omuntu anamulola omu masû, anamushubize omurhima omu nda.

¹¹ Akanwa^o kw'omushinganyanya nshôko ya buzîne, akanwa k'enkola-maligo kôhe, ntambala kabà kabwikire.

¹² Enshombo kadali ezûsa, n'obuzigire bunabwîkire obubî bwoshi.

¹³ Akanwa kw'omugula, burhimanya bubà-mwo, oku mugongo gw'endyâlya mibambu ekubâ,

¹⁴ Barhimanya babîka Obumanye, akanwa kw'omusirhe kôhe:ye côkeza, Oburhimanya n'obugale

¹⁵ Obugale bw'omuhirhi, lwo lwâkiro lwâge, obubî bw'omuganda, bunali bulya bukenyi bwâge.

¹⁶ Ikola ly'entagengwa kuciza liciza, ci obunguke bw'enkola-maligo kuheza buheza.

¹⁷ Njira ya kalamo, okubîka ihano wahâbagwa, ntadûndwa yêhe kuhabuka anahabuka. Okuderha kubî n'okuderha kwinjà

¹⁸ Akanwa kashingânîne kanafunge entambala, ôderha akanwa kabî erhi muhwinja.

¹⁹ Oderha bwenêne arhabula ah'akubîze^p, ôlanga akanwa kâge erhi mwîrhonzi.

^m**9.17** Omu bihugo Israheli-Palestina na Israheli, «amîshi» garhali ga cilugè ogahisirekwo kuhika anabîka bwinjinjà, ntyo ciru omushâmbo anayishigazimba nka nnago arhagabisiri bwinjà.

ⁿ**10.1** Ah'oburhimanya buli kuyinjiha hayinjiha, kusîmîsa hanasîmîsa.

^o**10.11** Omu kanwa murhengwa: munarhenge ebinwa byaciza, murhenge nakakayîrha erhi kalogorhere lebè, kagayise omuntu.

^p**10.19** Omwâna oderha bwenêne anaderhe ah'îshe alîre omwênda (mugani gwa Bashi).

- ²⁰ Olulimi lw'entagengwa gabà marhale gacîre, omurhima gw'enkola-maligo guruhagwêrhi citwîro cinganaci!
- ²¹ Akanwa k'entagengwa kanashalûle rubannda, ci abakenyi omu bukenyi banafira. Entagengwa n'omumînya
- ²² Mugisho gwa Nyakasane gugaza omuntu, emisî yône-yône erhajira cici.
- ²³ Omusirhe asîma abulage omukò, omuntu wabona yêhe akûnda âgendekere oburhimanya.
- ²⁴ Omumînya ebi arhînya byo anabona, omushinganyanya naye oku acîfinjire kwo anabona.
- ²⁵ Erhi entambala ehwa erhi na ntà mumînya ocihali, ci omushinganyanya erhi ye kola oyîmanzire kulya kw'ensiku n'amango.
- ²⁶ Kula enkalishi eyôrha omu mîno, n'omugî omu masù kwo n'omwôlo ayôrha omu masù gw'owamurhumaga
- ²⁷ Okurhînya Nyakasane kunayûshûlire omuntu ensiku emyâka y'omumînya yêhe kunyihya bayinyihya.
- ²⁸ Okulinda kw'abarhimanya gubâ mwishingo, ebi abaminyà bacîkubagira kufânanda binafânanda.
- ²⁹ Nyakasane abâ Côbohwa c'enkola-maligo, abâ Lwâkiro lw'entagengwa
- ³⁰ Ntâ mango omushinganyanya ankadûndagana, enkola-maligo zôhe zirhâyûbake omu cihugo.
- ³¹ Akanwa k'omushinganyanya burhimanya karhengamwo; olulimi lubî kushugulwa lwâshugulwe.
- ³² Akanwa k'omushinganyanya binjà karhengamwo; n'akanwa k'enkola-maligo, maligo kanarhengamwo.

11

Obushinganyanya kwâgo n'obulyâlya kwâgo

- ¹ Kuli Nyakasane, omunzâni gusherîre binali bikabulirwa, ci kwône omunzâni guyumanîne gwo gurhona emunda ali.
- ² Aha akagayo kajire erhi cihemu cinahajire, aha obwîrhôhye bwajire erhi burhimanya bunahajire.
- ³ Abashinganyanya murhima gwa budahemuka gubalangûla enjira: enkola maligo bulyâlya bwâzo bunazihabula.
- ⁴ Olusiku lw'omutula, obugale burhâjire bici, Obushinganyanya bôhe bunakûle omuntu omu lufû.
- ⁵ Obushinganyanya bw'omuntu nkana bunamukâbûlire enjira, oku omumînya ashâya omu bumînya bwâge.
- ⁶ Entagengwa bushinganyanya bwâzo buziciza, enkonola-masù mwo zinagwa omu mirhego yazo.
- ⁷ Omumînya erhi afà, n'obulangâlire bwâge bunahirigirhe, okulînda kw'ababî kufânanda kufananda.
- ⁸ Omushinganyanya anafume entanya. n'enkola-maligo ebè yo ezigwamwo.
- ⁹ Akalimi k'endyâlya kanagayîse abalungu, n'obumanye bw'abashinganyanya bubalikûze!
- ¹⁰ Abashinganyanya bakabêrwa, olugo lunasîme, enkola-maligo ekabà buligo, banacishînge.
- ¹¹ Mugisho gwa bashinganyanya guzûsa olugo, n'akanwa k'enkola-maligo kalushâbe.

Abagula bayinjiha ekâ

- ¹² Omuntu ogaya owâbo erhi muhwinja, omwenge yêhe anacihulikire.
- ¹³ Ow'akalimi anabase amahwe, oku omwikubagirwa afulisire omwanzi gwa bene.
- ¹⁴ Aharhali murhambo, abantu kuhona banahona, obwôloloke bunali omu kujira abahanûzi.

- ¹⁵ Kulengana analengana omuntu ocîkubagira ecigolo omuntu ocîlanga oku mirhego arhabà kurhi.

Orhugani-gâni

- ¹⁶ Omukazi mwinjà lîba irenge ly'îba, ci omukazi oshomba obushinganyanya anabonêsa omuntu nshonyi.
- ¹⁷ Ôbà lukogo minjà acîjirira yênene, omuntu ohâna erhi kucîbikira acîbikîre yêne, ci omuntu ominya erhi yêne ocîmînyize.
- ¹⁸ Enkola-maligo enabone oluhembo lwayirheba, omuntu omîra obushinganyanya yêhe, oluhembo lwâge ho luli.
- ¹⁹ Omuntu mushinganyanya kalamo acîfulukiza, okuhenekera amaligo kubà kucîhêka ebwa lufù.
- ²⁰ Omu masù ga Nyakasane emirhima mibî bibà bikabulirwa, bo arhonya abw'olugêndo nkana
- ²¹ Okuli! Omubî arhâbule buhanwa. obûko bw'abashinganyanya bôhe kucira bwacira.
- ²² Mulinga gwa masholo oku izûlu ly'engulube: mukazi mwinjà buzira bwenge.
- ²³ Omwîfinjo gw'abashinganyanya ebwa kucira gubà guyêrekîre, omulangâliro gw'enkola-maligo gôhe gubà gwa busha.
- ²⁴ Hali abagaba ebyâbo babuligala, abandi balunde ebirugu oku bindi, banabulikenâ.
- ²⁵ Omurhima gujira aminjà gwabêrwa, odômera abandi naye àyishidômerwa.
- ²⁶ Oyôrhana engano yâge kubehêrerwa ahehêrerwa n'olubaga, ci omuntu oguliza abandi engano kusîmwa asîmwa.

Mpara-magara arhabula kuguma abîre

- ²⁷ Olwîra obwinjà kurhona alonza olwîra obubî abubona.
- ²⁸ Ocîkubagira obugale abushâyamwo, abashinganyanya kwo bajinîrira nka buhasi.
- ²⁹ Oleka aha mwâge bashûbuka mpûsi asigalana, omuhwinja âzinda erhi àbarhulira omushinganyanya.
- ³⁰ Emburho y'obushinganyanya yo emerakwo omurhi gw'akalamo enkola-maligo zâhêkwa n'amango garhajihika.
- ³¹ Erhi omushinganyanya ahemberwa hanôla igulu, omumînya n'omunya-byâha bôhe kurhi byâyishibà?

12

Ehinja erhi na hinjà, ehibî erhi na hibi

- ¹ Osîma bamubwîrize asîma amanye, ci oshomba okukalihirwa erhi muhwinja.
- ² Omuntu okola bwinjà, anacîlerhere okurhonyibwa na Nyakasane, ci omuntu ocîkubagira enkengêro zâge yêne, erhi nkola-maligo.
- ³ Ntâ muntu obubî buzibuhya, omushinganyanya yêhe abà kadûndu-ntashugulwa.

Enyumpa zifulika binji

- ⁴ Omukazi nkana irenge ly'îba, omukazi mûmaguza cibà cibolwe omu rhuvuha.
- ⁵ Emihigo y'abashinganyanya ebà ya budahemuka, ci emihigo y'enkola-maligo ebà ya kurhebana.
- ⁶ Ebinwa by'enkola-maligo: mirhego ya kuyîrha bantu, ci akanwa k'abashinganyanya kanakazihaza mpu bakanagwa mw'eyo mirhego.
- ⁷ Enkola-maligo ekaja oku idaho, erhazûka, enyumpa y'abashinganyanya yôhe eyôrha eyimanzire.
- ⁸ Omulume adulirwa obwîrhonzi bwâge, ow'omurhima gurhashanganini yêhe kugaywa

anagugayirwa.

⁹ Omuntu ogwêrhe omushizi wâge ye mukulu, ahâli h'omuntu ocikuza yêne agali bulà omugati.

¹⁰ Entagengwa ebà egendêrêre ebintu byâyo, omurhima gw'enkola-maligo gôhe gubâ mumînya.

¹¹ Ohinga ishwa lyâge anakûlemwo omugati ayigurha, ci okulikira ebilôrho erhi musirhe.

Olulimi cibà côji

¹² Bigalu-galu enkola-maligo zicîfinja, ci kwône emizî y'abantu bashinganyanya eri omu idaho linjà.

¹³ Enkola-maligo enagwârhwê omu murhego erhi kalimi kâyo karhuma, omushinganyanya yêhe acîrhenze ahabi.

¹⁴ Oku mukolo gw'akanwa kâge, omuntu anayigurhe ebinja, n'oku omuntu àkozire kwo anahêmbwa.

¹⁵ Omusirhe mpu enjira yâge eshingânîne. omurhimanya yêhe anarhangidôsa ihano.

¹⁶ Omuhwinja anayêrekane oburhê bwâge ho na halya, omwenge yêhe anabè nk'arhali ye bajizire burhê (bagayisize).

¹⁷ Okuderha okunali kubà kuhamîriza obushinganyanya, na càli-ho c'obunywesi, erhi wundi munywesi.

¹⁸ Omuntu oderha duba, kwo ayagazanya nka ngôrho, ci olulimi lw'abashinganyanya kufumya lufumya.

¹⁹ Olulimi luderha oku binali lubà lusêzire ensiku zoshi, ci olulimi lunywesi, ensimiko yalwo ya hisanzi hisungunu hyône.

²⁰ Cigadu cizinda omu murhima gwabagerereza amaligo, oku abajà-nnâma b'omurhûla bôhe bâsigalana obusîme.

²¹ Omushinganyanya ntà buhanya bumurhibukira, enkola-maligo zôhe buhanya zifulusa.

²² Nyakasane arhakwirirwa akanwa kabêsha bo arhonya abaderha okunali.

²³ Omuntu mwenge anafulike ebi ayishi, omurhima gw'omuhwinja gwône gwône gufulûla isirhe lyâgo.

²⁴ Kuboko kulenga ye warhegeka, kuboko kuhozire ashige owâbo.

²⁵ Omutula omu murhima gw'omuntu njingo guvuna, akanwa kinjà kwôhe kushagalusa kashagalusa

²⁶ Omuntu ohala amagala erhi mwîra wâge orhumire eri ntagengwa, endyâlya zôhe njira yazo ezihabula.

²⁷ Omwôlo arhashushagiza hisîmba, obugale bw'omuntu bunali bukômbedu bwâge.

²⁸ Omu njira y'obushinganyanya mwo akalamo kabà, enjira y'emihabuka yôhe ebwa lufù ehêka.

13

Omwâna oderha bwenêne

¹ Omwâna mwenge asîma bamubwîrize, oshekasheka arhûmva amango bamâmukalihira.

² Oku mukolo gw'akanwa kâge, omuntu analume oku hinjà, ci amagene g'endyâlya ntambala egabuka.

³ Olanga akanwa erhi mûka gwâge alanzire, oderha bwenêne kuhera anahera.

Okumanyikolêsa ebirugu

⁴ Omwôlo bw'alingira aha ali, ci birhacîlêrha byône, ba bushiru babiyigurha.

⁵ Entagengwa erhakwirirwa binwa bya bunywesi, camaganwa oku abêsherana

kw'anahemulana.

⁶ Bushinganyanya bubika enjira y'obudahemuka, obwamaganwa kushûbula bushûbula nnabwo.

⁷ Hali ôbà arhajira cici, abulihimba amagale, hali n'ôbà ali nnabyo abulinaba mukenyi.

⁸ Ecicûngula omuntu, bibà birugu byâge; omukenyi yêhe arhayumva nka ye shimbirwe.

⁹ Akamole kabashinganyanya kabà kakolire, erhi n'itara ly'abâmaganwa lyâzima. ¹⁰ Akagayo, nnôngwe katula; aha bakengana ho oburhimanya bushundwa.

¹¹ Obugale buyisha duba kuyonda bujâ bwayônda; oburhondêra hitya, bwo bujâ bwakula.

¹² Okulangâlira ehi omuntu arhahikakwo, kulîsibwa n'amagala, murhi gwakalamo okubona ehi omuntu acîfinja.

¹³ Ogaya ihano erhi muhera, okenga irhegeko ye wanacira.

¹⁴ Ihano ly'omukulu nshôko ya kalamo, bulyo bwa kubona aha walufû arhegîre. ¹⁵ Obwîrhonezi bw'omuntu w'amakengu bunarhume arhona; enjira y'abarhebanyî ebà nzibu.

¹⁶ Omuntu wabona yêshi erhi ajâ eruhya, erhi amarhangidôsa ihano; omuhwinja yêhe acîbirindike n'isirhe lyâge.

¹⁷ Ntumwa mbî erhuma omuntu ajâkwo obuhanya, entumwa nkana mugisho.

¹⁸ Buli buhanya zinali nshonyi okurhiba ihano, omuntu okuyêmêra ahanûlwa buli bwâmi .

Oluhembo lw'oburhimanya

¹⁹ Okuhikakwo ehi omuntu acîfinjaga, kunashagaluse omurhima. Abasirhe barhakwirirwa okuyâka amabî.

²⁰ Okômera abagula naye anabè mugula, okômera abahwinja anashube wundi ²¹ Obuhanya bubà bukulikire lumino-mîno omunya-byâha, abashinganyanya bwôhe oluhembo lwâbo guli mugisho: munene.

²² Omugula, binjikulu, asigira akashambala kâge, ebi abahwinja basiga, mushinganyanya obiyîmamwo.

²³ Ishwa lyomukenyi likahingwa linashalûle, haligi nâbafâ erhi kubula bushinganyanya kurhuma.

²⁴ Obîkiriza ehirhi hyâge, erhi omugala anashômba, omusîma bwenêne amukubûla.

²⁵ Omushinganyanya alya anayigurhe, enda y'enkola-maligo erhahwa kulalikira ishali.

14

Oburhimanya lwago n'obuhwinja lwago

¹ Burhimanya yêne ocîyûbakira, omusirhe yêne ocîshâbira.

² Okulikira enjira nnungêdu akenga Nyakasane, n'oshomba enjira zâge amugayaguza.

³ Omu kanwa k'omusirhe mubà enzônza y'obucîbone, abarhimanya bôhe kanwa kâbo kababîka.

⁴ Aharhali mpanzi zahinga erhi na ntà ngano, âhali empanzi nzibu-nzibu ho n'omwâka guluga.

⁵ Câliho c'okunali arhabêsha, câliho w'obwîhambi kubêsha abêsha.

⁶ Omugambanyi anacihambe mpu ashîmba oburhimanya, okuyigîrira kw'omurhimanya kurhabâ kuzibu.

⁷ Okaziya omusirhe, wakanahaba iderha ly'abalenga.

⁸ Oku muntu mwenge, okucîlanga-langa buli burhimanya, ci isirhe ly'abahwinja kunali kurhebana kwône.

Hali enjira y'abenge n'ey'abahunyi

⁹ Endyâlya kushekera Nyamuzinda azishekera, entagengwa zôhe kurhonya azirhonya.

- ¹⁰ Omurhima guyishi burhè bwâgo, n'orhali nnagwo arhashangîra busîme bwâgwo.
¹¹ Enyumpa y'endyâlya kuhya yânahye, oku ecihando c'entagengwa cayôlologa.
¹² Hali enjira eboneka nnungêdu, ebulizinda erhi yahêka ekuzimu.
¹³ Amasheka ganayishemwo oburhè, n'obusîme buzinde erhi eri mirenge.
¹⁴ Omurhima mugalu-galu gunayumve gusîmire enjira zâgwo, n'omuntu nkana anayumve asîmire omukolo gwâge.
¹⁵ Idâga lyo liyêmêra ngasi oku banalibwîzire, omwenge yêhe anakazilola bwinjà ah'âgera.
¹⁶ Omurhimanya arhahimwa kurhînya n'okuyâka obubî, omuhwinja yêhe aburhûngane mpu ali ntwâlî.
¹⁷ Ôbà burhè duba anakole ebigalu-galu, omurhimanya yêhe binji alêmbera.
¹⁸ Isirhe gwo mwanya gw'idâga, abalenga bôhe, obulenga co cimanè câbo.
¹⁹ Enkola-maligo zâcihwere oku idaho, ziharamye entagengwa, n'abaminye basengerere aha lumvi lw'omushinganyanya.

Omukenyi n'omugale

- ²⁰ Omukenyi ciru n'omulungu anamushombe, omugale yêhe abîra bâge babà banji.
²¹ Okushomba omukenyi bulenzi, muny'iragi obêra abakenyi bwonjo.
²² K'okukola amaligo kurhali kuhaba? lukogo na burhonyi oku muntu omalîra ebinja obushiru.
²³ Ngasi mukolo gujira obunguke, ow'akalimi cizômbo ayunguka.
²⁴ Ecimanè c'abarhimanya: obulenga bwâbo, ishungwè ly'abahwinja: isirhe lyâbo.
²⁵ Câliho orhabêsha anagalukire omûka gw'omuntu, ci enderha-kubirhi, bunywesi enaderha.
²⁶ Okurhînya Nyakasane kwanayêgemerwa, kunabè lwâkiro lw'abâna bâge.
²⁷ Okurhînya Nyakasane: nshôko ya buzîne nshôko ya kufumya omuntu emirenge y'olufû.
²⁸ Irengi lya mwâmi kubà na ngabo nyinji; muhona oku muluzi abantu bakamunyahira.

Omurhimanya ye na mwîrhonzi

- ²⁹ Omuntu orhûza, bwîrhonzi acirhegekamwo, ci omukali erhi musirhe.
³⁰ Amagala gw'omuntu erhi omurhima gudêkerîre, ci obwâgalwa cibolwe omu rhuvuha.
³¹ Okulibuzi omuganda kubà kugayisa Owamulemaga; ci okubonera omukenyi obwonjo, kukuza Omulemi wâge.
³² Omumînya bumînya bwâge bunamulembika, omushinganyanya yêhe omu budahemuka mwo ashànga olwâkiro.
³³ Omu murhima gw'obwîrhonzi mwo oburhimanya bubêra, ci burhimbwa omu murhima gw'abahunyi.
³⁴ Bushinganyanya burhuma ishanja lyayôlologa, okukola amaligo kwo kubonêsa amashânja nshonyi.
³⁵ Omushizi mwîrhonzi ye rhona ebwâmi, n'okulangâlira kwâge kunamucinge arhagitumula.

15

Hali akanwa kinjà, hali n'akanwa kabî

- ¹ Okushuza kwinjà kunarhûze oburhè, ci okushuza kubî kunazûse embaka.
² Akanwa k'abarhimanya bishingânîne kaderha, ci akanwa k'ebingolo-ngolo bya bunganyi kaderha.
³ Ngasi hoshi amasû ga Nyakasane gali, gali ebulâbi bw'abinja n'ababî.
⁴ Olulimi lurhûliriza abandi: murhi gwa kalamo ci akalimi kabî kubabaza kababaza omurhima
⁵ Muhwinja ogayaguza ihano ly'ishe ci oyêmêra bamuhakanya erhi mwenge.
⁶ Enyumpa y'omushinganyanya eluza ebinja, ci ebi endyâlya efulusa biluza emmanja.
⁷ Bumanye akanwa k'omurhimanya kamira, ci omurhima gw'omubwinjà, nanga.

- ⁸ Kuli Nyakasane enterekêro y'enkola-maligo, bishwêka, ci omusengero gw'entagengwa bwenêne agurhonya.
- ⁹ Kuli Nyakasane olugendo lubî bikabulirwa, ci okulikira obushinganyanya, ye rhona emund'ali.
- ¹⁰ Omuntu ocîrhenza omu njira ali wa kukalihirwa bwenêne, omuntu orhumva ihano yêhe kufâ anafâ.
- ¹¹ Erhi abâga ekuzimu n'enyenga biri omu masû ga Nyakasane, (lêro) omurhima gw'ababurhwa n'abantu, gohe kurhi?
- ¹² Omugambanyi arhakwirirwa bamudûnde, arhanayêrekera ahâli abagula.
- ¹³ Omurhima gushagalusire gushesa obusû, murhima ali burhè bikûbi abanda.
- ¹⁴ Omurhima gw'oburhimanya gukûnda ihano, akanwa k'abahwinja kohe isirhe likanunira.
- ¹⁵ Kàlibwîre arhajira lusiku lwinjà, kashagali yêhe ngasi lusiku erhi na lukulu.

Enkômedu nyinjà

- ¹⁶ Ebinyi birikwo okurhînya Nyakasane, byo bikulu aha buhirhi bulikwo entanya.
- ¹⁷ Ennambi y'ebishogo-shogo haguma n'obuzigire, yo nkulu aha mpanzi eshushagire enalikwo enshômbô.
- ¹⁸ Omuntu osîma okukunira anazûse ennongwè, omuntu mwîrhonzi yêhe ayirhûze.
- ¹⁹ Enjira y'omwolo ebâ eyunjwîre mishûgi, enjira y'obushinganyanya gubâ mulimbwa mugali?
- ²⁰ Omwâna murhimanya ye mushagalusa w'îshe, muhwinja ogaya nnina.
- ²¹ Isirhe, lyo omuhwinja asîma, oku omwenge ashûrha enjira yâge.
- ²² Aharhali buhabûzi, emihigo kufananda efananda, ci ahâli abahabûzi banji, emihigo kuyunjula eyunjula.
- ²³ Omuntu asîma alîke akanwa kinjà, ci kandi bwenêne kulusha asîma akoze omu kushuza.
- ²⁴ Enjira y'akalamo enahise omwirhonzi enyanya, emuyâse enjira yâjà ekuzimu.
- ²⁵ Nyakasane kushâba ashâbira abagambanyi, ci olubibi lw'omukana kuyumanyanya aluyumanyanya.
- ²⁶ Nyakasane ashômba emihigo y'obulyâlya ci akanwa kinjà, kalya k'obukenge, kurhonya akarhonya.
- ²⁷ Osîma eby'obushambo anacîshâbire enyumpa, olahira okuhêmbwa yêhe kucira acira.
- ²⁸ Omurhima gw'abashinganyanya binjinjà gugerêreza, akanwa k'endyâlya kôhe kaluzagye ebigalu-galu.
- ²⁹ Nyakasane abâ kuli n'endyâlya, abashinganyanya bôhe anayumve omusengero gwâbo.
- ³⁰ Okulolwa bwinjà kushagalula kushagalula omurhima, omwanzi mwinjà gunasêze amavuha haguma.
- ³¹ Okurhwiri kuyumvîrhiza owakukalihira, kwanabêra ekarhî kabarhimanya.
- ³² Owâleka ihano erhi kugaya acîgayire, oyumva owamukalihira anarhôle obwenge.
- ³³ Okurhînya Nyakasane, kunayigîrize oburhimanya, obwîrhôhye bubâ bushokolîre irenge.

16

Emihigo y'omurhima yo ebâ y'omuntu

- ¹ Emihigo y'omurhima yo y'omuntu, n'okushuza kwo kwa Nyakasane.
- ² Omu masû gw'omuntu enjira zâge zibâ nka zishingânîne, ci kwône Nyakasane yêhe ye hambaganya emirhima.
- ³ Oyâbuze Nyakasane emikolo yâwe, emihigo yâwe yâyunjula obwo.
- ⁴ Nyakasane âjizire ngasi kantu erhi anamanyire ecirhumire, ciru n'enkola-maligo yâlemerwa olusiku luhanya.
- ⁵ Bishwêka omu masû ga Nyakasane, omurhima gw'akagayo, owa bene oyo barhâmusige

ciru.

⁶ Olukogo lw'oburhabêsha bwo bulyûla ebyâha, okurhînya Nyakasane kwo omuntu ayâkamwo obubî.

⁷ Nyakasane akarhonya obwôrhere bw'omuntu, anamuliranye ciru n'abashombanyi bâge.

⁸ Ehinyi hy'omu budahemuka, hyo hikulu oku binji by'obungunganya.

⁹ Omurhima gw'omuntu gwo gucîshoga enjira, ci kwône Nyakasane ye sêza amagulu g'omuntu omu njira?

Abâmi Nyamuzinda bagwâsa

¹⁰ Omu kanwa ka mwâmi mwo murhenga akanwa, nk'atwa olubanja akanwa kâge karhahalabuka.

¹¹ Omunzâni n'ensahani z'obushinganyanya: bya Nyakasane, ciru n'obuzirho bwa sunzu: nabo mukolo gwâge.

¹² Ecishologosa abâmi: kukola amaligo, bulyâla obushinganyanya go makondo g'entebe.

¹³ Kanwa ka bashinganyanya karhona ebwâmi, mwâmi asîma oderha ebishingânîne.

¹⁴ Oburhê bwa mwâmi, ntumwa ya lufû, murhimanya oburhûza.

¹⁵ Oyu obusû bwa mwâmi bwashekera erhi amâlama, n'olukogo lwâge kwo luyôrha nka nkuba ezinda nyuma.

¹⁶ Aha omuntu ankarhôla amasholo ankarhôla oburhimanya, n'aha omuntu ankabona amarhale ankabona obwîrhonzi.

¹⁷ Enjira y'abashinganyanya kunali kuyâka abagoma, omuntu ocîrhega-rhega ye langa akalamo kâge.

¹⁸ Kagayo kashokolera okurhibuka, n'omuhîmbo gw'omuntu gwo gushokolera okuhunguluka.

¹⁹ Aha omuntu ankashangîra omunyago n'abagayana, ankacîbêra mugunda omu banyînyi.

²⁰ Oyumvîrhiza bwinja ihano linamucize, n'ocîkubagira Nyakasane ali muny'iragi.

²¹ Ow'omurhima mwîrhonzi ye baderha murhimanya, n'omutûdu omu binwa ye derha ebyayumvûbwa.

²² Obwîrhonzi kuciza buciza nnabwo, isirhe ly'abahwinja bwo na buhane bwâbo.

²³ Murhima gwa mwîrhonzi gurhuma aderha akanwa kashingânîne, gwo gunarhuma aderha ebyayumvûbwa.

²⁴ Iderha linjà cigukulu ca bûci, linanune ekanwa licize n'omubiri.

²⁵ Hali enjira eboneka nnungêdu, ebulizinda erhi ekuzimu yahêka.

²⁶ Ishali ly'omukozi ye linakolera, bulyâla iralâ akanwa kayumvîrhe lyanamusêza.

Nyamuzinda ye Lugaba

²⁷ Omuntu wa busha busha anazûse obuhanya, akanwa kâge kabâkwo oguli nka muliro batwânyire.

²⁸ Ow'endyâlya ntambala anatula, n'ow'omwanzi kukoza anakoza aha ayinjibîne.

²⁹ Ow'ebihalârhi anarhebe owâbo, amugeze omu njira erhali yo.

³⁰ Ozibire mpu lyo agerêreza obulyâlya, olumire amîno, akozire amaligo

³¹ Okumera emvi, kuyambala ecimanè c'okukengwa, mwo ciboneka omu njira y'obushinganyanya.

³² Omuntu orhûza ye mukulu oku ntwâli, n'ohira omurhima omu nda, ye mukulu hali cirimisi wanyaga ebihugo.

³³ Omu mubungo gw'omwambalo bahira obuhanya, obucîranuzi bubâ bwa Nyamuzinda.

17

Obwîrhonzi

- ¹ Ecikâmbi c'omugati mûmu omuntu alya n'omurhûla, co cikulu aha nyumpa eyunjwîre nyama z'enterekêro y'omu mbaka.
- ² Omushizi mwenge ye mukulu hali bene nnakâ basirhe, âyishishangîra akashambala haguma nabo.
- ³ Omuliro gurhangula amarhale, n'ecibêye amasholo. emirhima yôhe Nyakasane oyirhangula.
- ⁴ Omumînya akanwa kabî ko ayumvîrhiza, n'omurhebanyi kanwa kanywesi ayumvîrhiza.
- ⁵ Oshekera omukenyi erhi Omulemi wâge agayisize, n'oshekera ohanyagîre, arhabula kuhanwa.
- ⁶ Ecimanè c'abashosi: bâna b'abâna bâbo, okukengwa kw'abâna erhi îshe.
- ⁷ Iderha lirhakwânana musirhe, nalwo lulimi lunywesi, lurhahimwa kushuha omuluzi
- ⁸ Omu masû g'oyihâbirwe, entanda ebâ njuma ya citwîro cidârhi.
- ⁹ Obwikira ecibî c'owundi erhi bwîra akomire, ci ojà aderha ecibî ca bene anashombanye abâ ayinjibine.
- ¹⁰ Okukalihirwa kuyumvîsa omwenge, n'eminyuli ikumi ebule buyumvîsa idâga.
- ¹¹ Omubî arhalonza oburhali bugoma, ci muganda mumînya banamurhumira.
- ¹² Aha omuntu ancashigâna omusirhe ogurusire. ankabugâna mpunga banyazire abâna.
- ¹³ Ogalula obubî oku bwinjà, obuhanya burhankarhenga aha mwâge.
- ¹⁴ Okuzûsa olubanja kubâ kufukulira amîshi, onacîzibuke lwo lurhacikula.
- ¹⁵ Okulîka omugoma, n'okutumûza omwêru-kwêru, bibirhi Nyakasane ashomba ebyo.
- ¹⁶ Obugale omu nfune z'omuhwinja erhi bwa bici? Ka mpu agule mwo oburhimanya? Ci arhajira irhwe!
- ¹⁷ Mwîra wa muntu ôbâ amuzigire ngasi mango, kw'anabâ nka mwene wâbo omuntu omu mbaka.
- ¹⁸ Ali muhwinja omuntu oshiga haguma n'owâbo agalibâ ye cihana yêne ncungura.
- ¹⁹ Okusîma akadali kubâ kusîma empîmbo, n'olengeza izû erhi kushâba alonza.
- ²⁰ Ow'omurhima mubî arhabêrwa, n'ow'akalimi kuhanyagala ahanyagala.

Obuhwinja burhabukwa

- ²¹ Oburha omuhwinja mutula aburhira, ntâ kushagaluka kw'îshe w'ecingolo-ngolo.
- ²² Omurhima gurhwangûsire, bufumu nkana, murhima-ali mungo, anayumye omuntu orhuvuha.
- ²³ Endyâlya enalye bufûnda-fûnda, entânda y'okuhabula obushinganyanya, ²⁴ Entagengwa ebwa burhimanya eyerekeza amalanga, amasû g'omuhwinja gôhe, kuzimêra gazimêra enyuma ly'ebihugo.
- ²⁵ Omwâna muhwinja mutula gw'îshe, gwo na mungo gw'omuzîre wamuburhaga. ²⁶ Kurhabâ kwinjâ okuhôngesa omushinganyanya, n'okushûrha abarhambo kuciri kubî kulusha.
- ²⁷ Omuntu ogera ebinwa byâge erhi amanyire, n'ow'omurhima mwîrhonzi ye mwenge.
- ²⁸ Ciru n'omusirhe akahulika naye anabonekane nka mugula, orhabumbwîre akanwa anabonekane nka mwenge.

18

Obuhwinja isirhe

- ¹ Owayîrha obwîra arhabula ngwârhiro, ngasi ihano erhi na libî.
- ² Omuhwinja arhadôsa mirhima, ci asîma bamanye ngasi kumuli emurhima.
- ³ Ah'obulyâlya bwajire harhabula kagayo, owatûha kutumula arhenga.
- ⁴ Ebinwa by'omurhimanya, nyânja ya mogôge, nshôko ya buzîne, lwîshi luyunjwîre.
- ⁵ Kurhabâ kwinjâ okuyumva endyâlya, n'okuyâgîsa omurhimanya omu kutwa olubanja,
- ⁶ Olulimi lw'ecinganyi lunacihêke ekagômbe, n'akanwa kaco kanatule entembala.

- ⁷ Ecinganyi kanwa kaco kacyisa, n'olulimi lwâco, gubâ murhego guyôrha gucîrhezire.
⁸ Ebinwa by'omwanzi gw'obunywesi, kwo biri nka bihimbi bya nyama nnûnu, binywengerera omu nda kuhika kuli nya-mulà.
⁹ Ngasi oyôlohera omukolo, ye muguma bône kashâba.
¹⁰ Izîno Iya Nyakasane ye: Nkingi-nzibu. mwo omushinganyanya ayâkira barhanacimuhikekwo.
¹¹ Omugale ebirugu byâge lwo na lwâkiro lwâge, oku bwâge mpu cogo cizibu cimuzônzire.
¹² Omurhima gw'omuntu nka gwasherera, kuhimba guruhanga, ci nka gwajà irenge kurhôha guruhanga.

Omurhima ye muntu

- ¹³ Oshuza arhanacyûmva, kuyêrekana ayêrekana obuhwinja bwamubonêsa nshonyi;
¹⁴ Endwâla, omurhima gw'omuntu gwanayirembera, ci omurhima omuntu amârhiba, ndi wankaguzûsa?
¹⁵ Omurhima gw'omurhimanya gukûnda ihano, okurhwiri kw'abarhimanya kusîma kuyumve bwinjâ.
¹⁶ Nyalulêrha ntà lûmvi arhigula, anahike ciru n'omu masû g'abakulu.
¹⁷ Orhangiderha aha ngombe ye bahà n'olubanja, erhi owâbo ayisha balushubiremwo.

Okuyîrha n'okuciza, olulimi lukugwêrhe

- ¹⁸ Kuyêsha cigole kutwa akadali; kwo kunafunga ba-ciri-misî.
¹⁹ Omuntu orhabirwe na mwene wâbo, kw'ali nka lugo luyûbake buzibu, n'abîra kwo bali nka kahamikizo kazibu-zibu.
²⁰ Mukolo gwa kanwa wanda ayigurha, omuntu, mukolo gwa kanwa kâge ashêga.
²¹ Okuyîrha n'okuciza, olulimi lukugwêrhe, abalusîma bayumva eci lubâmwo. ²² Owabwîne omukazi erhi hinjâ arhôte, erhi ngalo ya Nyakasane abwîne.
²³ Iderha ly'.omuganda, kusengera; omugale arhashuza n'oburhali bukali.
²⁴ Hali abîra bakenya omuntu, hali n'abâ omuntu arhonya kulusha mwene wâbo.

19

Dibi-dibi garhali magulu

- ¹ Omuganda orhali mudahemuka ye mukulu, oku mugale w'omusirhe na wa kanwa kabî.
² Obushiru burhagerêreza burhali bwo, n'amagulu mabidu-mabidu ganahabuke. ³ Obuhwinja bw'omuntu bunamusherêgeze amâjira, omurhima gwâge gubâge Nyakasane ye gutumuza.
⁴ Obugale buluza abîra, omukenyi yêhe ciru n'omwîra muguma anamuyâke.
⁵ Omuhamîrizi w'obunywesi ârhakabula buhanwa, naye kanywesi yêne ârhakafuma buhane.
⁶ Omuntu ohâna, banji bamusengera, ohâna boshi bamurhonya.
⁷ Erhi bene wâbo omuntu wamâkena bamushomba boshi, kurhi abîra bâge boki bankabulaga bwamuyâka.
⁸ Owabwîne ahika oku mûka, anacîtakîre, n'omuntu okola n'oburhimanya ye bandâna obucire.

Okurhuza kw'omugula

- ⁹ Omuhamîrizi w'obunywesi arhabula buhanwa, naye kanywesi yêne, kuhera ânahere.
¹⁰ Obwigusi burhakwânana musirhe, omujâ naye kushuhwa ashuhwa n'okurhegeka ba nnawâbo.
¹¹ Oburhimanya bw'omulume bumanyirwa oku kurhûza kwâge, n'irenge lyâge lirhalibirhira

ebigalu-galu.

- ¹² Okukaliha kwa mwâmi kwo kuyôrha nka mululumo gwa ngoromora, okurhonya kwâge kwo kuyôrha nka lumè oku byâsi.
- ¹³ Omwâna muhwinja buhanya bw'îshe, omukazi w'embaka kw'ali nka mirhôngi yarhoga oku nyumpa burhahusa.
- ¹⁴ Enyumpa y'ebirugu, kashambala k'îshe wa muntu, ci omukazi mwîrhonzi, ngalo ya Nyakasane.
- ¹⁵ Obwôlo njingo buvuna, murhima mwângu, arhafuma ishali.

Murhima mwinjà omuntu asîmirwa

- ¹⁶ Olanga amarhegeko kucîlanga acilânga yêne, ci omuntu olekerera enjira yâge kufâ ajifâ.
- ¹⁷ Obabalira omukenyi erhi Nyakasane abîsize, yêne ye wâjuhe.
- ¹⁸ Ohane mugala wâwe liciri duba, ci kwône orhacîhiraga oku ntuli y'okumuyîrha.
- ¹⁹ Omukali yêne ocijira, okumulekerera kunali kuyushûla obuhanya bwâge.
- ²⁰ Oyumve ihano onaleke bakuhakanye, lyo ozinda oli murhimanya.
- ²¹ Emihigo y'omurhima gw'omuntu eluga, ci omuhigo gwa Nyakasane gwo gusêra.
- ²² Murhima mwinjà omuntu asîmirwa, n'omukenyi ye mukulu aha munywesi.
- ²³ Okurhînya Nyakasane ebâ njira ya kalamo, ecimubâ co cinamubâ, n'omubâ arhaganya buligo.

Okuhanûla

- ²⁴ Omwôlo analikire okuboko oku cishanjo, arhânakuhise ciru n'ekanwa.
- ²⁵ Shûrha ogayana, omuhwinja ayengehe, kalihira omwenge akûlemwo ihano.
- ²⁶ Okolera Îshe amaligo akanahulusa nnina, ali mwâna muhanya na muhehêrere.
- ²⁷ Mwâna wâni, olekage n'okuyumva amahano, akabâ kuyâka walonza okuyâka ebinwa by'oburhimanya.
- ²⁸ Muhamiriza mubî oshekera abashamuka e kagombe, akanwa k'endyâlya kugulinjika kagulinjika amaligo.
- ²⁹ Akarhi kanali ka kuhana abagambana, n'empîmbo zibâ zirinzi omugongo gw'abahwinja.

20

Omwenge anayâke endalwè, obukali n'obwôlo

- ¹ Idivayi liyishi oku lishekera omulume, n'amamvu galuza akadugundu; ocîrhegago ntà burhimanya agwêrhe.
- ² Okukaliha kwa mwâmi, kwo kuyôrha nka mululumo gwa ngoromora; omujira burhè anacîzûkize nyammanjà.
- ³ Buli bulume okuyogôlo embaka, muhwinja ocihîra muli zo.
- ⁴ Omwôlo arhahinga nk'abandi bâhinga, nka bakola basârûla ye murhanzi, ci lêrhaga!
- ⁵ Ihano omu murhima gw'omuntu, kwo liri nka mugemero mulîri, mwo omwenge âgendidômera. Ntâ mwinjà obûla ishêmbo
- ⁶ Bantu banji bacîderha binjà, ci omwikubagirwa ndi wankamubona?
- ⁷ Omushinganyanya, ilabarha lyâge, lya mudahemuka; abâna asiga, abasiga bany'iragi.
- ⁸ Mwâmi otamîre aha kagombe mmanja âtwa, ajira amasû gayêrûla ngasi hibî.
- ⁹ Ndi wankaderha, erhi: «omurhima gwâni gucîre», ntayimbwâkwo câha»? ¹⁰ Obuzirho oku bwâbo, omulengo oku gundi, bibirhi Nyakasane arhakwirirwa ebyo.
- ¹¹ Amashârha gw'omwâna murhò, ganayêrekane erhi ebijiro byâge byâyishibâ bya bucêse n'obushinganyanya. Birharhenga aharhali kanwa kinjà
- ¹² Okurhwiri kuyumva, n'isû libona, byombi Nyakasane wabijiraga.

¹³ Omanyè orharhonyagya îrò wankanakena, ozibûke waluza ebiryo orhaluse.

¹⁴ «Birhali byo, birhali byo», gwârhi owâgula, kurhânahangè arhaja acîshinga.

¹⁵ Banasîme amasholo n'omwandu gw'amagerha, ci kwône ntâco cikwanana omuntu nka kanwa kamanyire emyanzi.

Bwîrhonzi bulwa amatumu

¹⁶ Omunyâge ecirondo bulyâla acîhânyire ncungura oku w'ihanga, na kuli oyu orhamanyiri omuhûnekwoye ecikinja.

¹⁷ Omugati gw'obushuma guyishi oku gununira omuntu, erhi gucîbûmba akanwa gushube mushênyi!

¹⁸ Omuhigo mahano ga bandi gaguzibuhya, n'amatumu bwîrhonzi bugalwa.

¹⁹ Ow'akalimi anabase amahwe, orhahîra okakômera oderha bwenêne. ²⁰ Oderha îshe na nnina buligo, ânazimirwe n'akamole omu ndunduli y'omwizimya.

²¹ Obugale burhangira duba n'okukula duba, bunazinde erhi burhacibona mugisho.

Okucîkubagira Nyamuzinda

²² Orhaderhaga, erhi: nacîhòla», ocîkubagire Nyakasane yêne âkulîkûza.

²³ Nyakasane ashomba obuzirho oku bundi, omunzâni bagolongohize guruhimwa kubîha.

²⁴ Nyakasane yêne olangûla amagulu gw'omuntu enjira, kurhi omuntu ankacîderheraga mpu amanya bwinjà enjira alimwo?

²⁵ Guli murhego oku muntu okuhamagaza erhi: «eyi eri nterekêro!» n'enyuma ly'eciragâne acîganye. Omûka kamole kamoleka omurhima

²⁶ Omwâmi murhimanya kuyêrûla ayêrûla enkolamaligo, abulibarhogeza-kwo amaligo gâbo.

²⁷ Omûka gw'omuntu kabà kamole ka Nyakasane, kamoleka omuntu yêshi kuhika oku nyômvu y'omurhima.

²⁸ Obukenge n'obudahemukira mwâmi bo balanzi bamulanga; obukenge byo bikondo by'entebe yâge.

²⁹ Buzibu basimira abâna b'emisole, n'abashosi mvi bakengerwa.

³⁰ Ebibande byajababa mukò bwo bufumu buhasha obumînya, empîmbo aha nsholo y'omurhima zihika.

21

Okukola ebishingânîne

¹ Omurhima gwa mwâmi kwo guli omu nfune za Nyakasane nka mugezi gwa mîshi, emunda alonzize yo anaguhengulira.

² Omu masù g'omuntu yêne, enjira zâge zoshi zishingânîne, ci Nyakasane yêne mirhima ahombaganya.

³ Okukola ebishingânîne bikwânîne omu masù ga Nyakasane, kwo kukulu aha nterekêro.

⁴ Okulolera abandi oku cirhugo kugayana, enkola-maligo erhakola agarhali maligo.

⁵ Omwirhônzi murhima adôsa na kuyunguka ayunguka, ebya duba-duba cizombo binafulusa.

⁶ Obugale burhenga omu bunywesi cihemu, oku burhimanga kwo bunali bwa mihera yalonza olufù.

⁷ Obulala bw'enkola-maligo bwo bwânazihezè, bulyâla zàlahire bwakola ebishingânîne.

Rhinga bwinjà bwônene bujirwa

⁸ Enjira y'enkola-maligo erhashongera, ebijiro by'entagengwa byôhe bibà bishongire.

⁹ Aha omuntu ankabêra haguma n'omukazi w'embaka, ankacijira oku kanshôsho k'enyumpa.

¹⁰ Enkola-maligo erhalongeza bandi kalamo, aha bwâge owâbo arhankababaliirwa.

¹¹ Bakahana omugambanyi, omunyi anabè murhimanya, n'omurhimanya bakamuhanûla

anayengehe.

- ¹² Omushinganyanya analolêreza enyumpa y'endyâlya; abulindike enkola-maligo omu buhanya.
- ¹³ Ofuka amarhwîri mpu arhagiyumva izù ly'omukenyi, naye ânacyâme abule n'ecishuzize.
- ¹⁴ Ebihânwa bushâla-shâla binarhûze oburhê, n'ebihânwa bufunda-funda binarhûze obukali.
- ¹⁵ Oku mushinganyanya, okukola ebishingânîne kulyâ ntânda, ci, oku nkola-maligo, kurhahimwa câbâ. Ow'amîru arhagala
- ¹⁶ Ocikûla omu njira y'obwîrhonzi omu ndêko y'abalinda-mboho afuduka akola ali.
- ¹⁷ Ow'amîru arhagala, ntâkwo agale omuntu osîma amamvu n'amashushi.
- ¹⁸ Enkola-maligo yo ncungulâ y'entagengwa, n'endyâlya yo ebâ ncungulâ y'abashinganyanya.
- ¹⁹ Abâ wankabêra nyumpa nguma n'omukazi w'embaka oyôrha arhûnzize, wankacîbêrera omu cihugo cirhabâmwo ndi.
- ²⁰ Abâ mw'omurhimanya habâ ebinja, habâ n'amavurha, omuhwinja yêhe abishandâze.
- ²¹ Okulikira enjira y'obushinganyanya n'ey'olukogo, ye hika oku kalamo n'oku irenge.
- ²² Omurhimanya ànahime olugo lw'entwâli, anahongole olwâkiro bacîkubagira.
- ²³ Olanga akanwa n'olulimi lwâge, oku mutula acilanga.

Banyamakobwa bali banji

- ²⁴ Izîno ly'omuntu ogambana, onagayana: ye Nyamakobwa, ngasi ebi akola kagayo abikolamwo.
- ²⁵ Enyifinjo z'omwôlo kuyîrha ziyîrha, bulyâla enfune zâge zirhaziga zakola.
- ²⁶ Enkola-maligo enalegerere yacîfinja ebya bene, oku omushinganyanya abâna ebyâge.
- ²⁷ Enterekêro enkola-maligo zirherekêra erhi na bishwêka, k'olânga lyôhe bakazirherekêra n'omurhima guhizire amaligo.
- ²⁸ Ohamîriza obunywesi erhi muhera, ci omuntu orhangiyumvirhiza ye manyiderha.
- ²⁹ Endyâlya busù bukulu eciha, omushinganyanya yêhe kulola aj'alola aha âgera.
- ³⁰ Ntâ burhimanya, ntâ bwîrhonzi, na nt'ihano lyankacigererakwo Nyamubâho.
- ³¹ Olusiku lw'okulwa, abantu biterusi barheganya, ci kwône Nyamuzinda ye boshi banasengera mpu abahimire.

22

Okubâ n'izîno linjà

- ¹ Aha wankaluza ebirugu, wankajira izîno nkana, aha wakashegema amarhale n'amasholo, wankajâ irenge.
- ² Omugale n'omugunda babugânîne mw'oku: bombi Nyakasane wabalemaga.
- ³ Omwenge akabona obuhanya anabuyâke, abahwinja bôhe mpu barharhaluka, bayandûle.
- ⁴ Oluhembo lw'obwîrhôhye n'okurhînya Nyakasane, bubâ irenge n'akalamo.

Ebikwânana izîno ly'omuntu

- ⁵ Mishûgi n'emirhego omu njira y'ababî, omuntu ocîlanzire yêhe kuyâka ayiyâka.
- ⁶ Oyigîrize omwâna wâwe enjira âgeramwo, âbâ akola mushosi erhi yo anacibâmwo.
- ⁷ Mugale orhegeka abakenyi, ohûna mpu bamuhoze, ye mujâ w'owamuhozagya.
- ⁸ Orhwêra amaligo buhanya ahaka, karhî ka burhê bwâge kamushurha.
- ⁹ Ayâgirwe mâshi omuntu ôbâ lukogo, omuntu ohâ mukenyi oku cijumbu!
- ¹⁰ Ohuluse omugambanyi entambala ehwe; embaka n'ebijâci byanarhûla.
- ¹¹ Nyakasane arhonya emirhima ecîre, oyishiderha ye mwâmi arhonya.
- ¹² Masù ga Nyakasane galanga omurhimanya, ci kwône ebinwa by'endyâlya ye bibula-buza.

Ebibihya izîno

¹³ Omwôlo nk'aderha, mpu: «entale eri embuga», erhi: «banyîrhira omu muhanda». ¹⁴ Akanwa k'abakazi b'embuga ebà nyènga, oyu Nyakasane ashombire ye yirhogeramwo. ¹⁵ Obuhwinja bubà bunanîre oku murhima gw'omwâna, akarhi k'obuhane kanamulikûze kuli bwo. ¹⁶ Okurhindibuza omukenyi kubà kumugaza, n'okushobôza omugale kubà kumukenya.

III. Ebinwa by'abarhimanya

- ¹⁷ Binwa bya burhimanya, orhege ebinwa byâni okurhwiri, orhege omurhima ly'obimanya bwinjà.
- ¹⁸ Bulyâla wâyumva osîmire okubibîkirira oku murhima gwâwe, n'okubona byoshi bikuli ngasi mango omu kanwa.
- ¹⁹ Kuderha nti okaziyôrha ocîkubagire Nyakasane, kwo kurhumire nalonza okukumanyîsa ene enjira washimba.
- ²⁰ Ka ntabonaga nakuyandikira bigabi makumi asharhu, bya mahano n'obulenga?
- ²¹ Kuderha, nti omanyè okunali, onahashishuza n'ebinwa bikwânîne ngasi yêshi wakudôsa.
- ²² Orhanyagiraga omukenyi okubâ mukenyi, n'ohanyagîre orhamulibulizagya aha lûmvi.
- ²³ Bulya Nyakasane ye basambira, n'abahaguzi, yêhe mûka abahêka.
- ²⁴ Orhayinjibanaga omuntu okunira bwenêne, orhakazîgigenda n'omuntu ôbà burhè duba.
- ²⁵ Wakanayîga enjira zâge, obone wamâfâ.
- ²⁶ Orhabâga wa muli balya bashurha omu nfune, bacîhâna cikinja oku myenda.
- ²⁷ Erhi wankabà orhagwêrhi ebi wâjuha, banakunyonyôla n'encingo ogwîshirakwo.
- ²⁸ Orhahîra okahindula olubibi lwa mîra, oku abashakulûza bâwe bàtwaga.
- ²⁹ K'obwîne omuntu mubidu omu kukola? ye wankakolera mwâmi oyo, arhakayôrha akolera abantu kwône.

23

Omushigo guruhasha ngasi mulume

- ¹ Nk'oli oku cîbo mweshi n'omukulu, onalole bwinjà ehiri embere zâwe.
- ² Akabà odambiha, ohire akêre aha mumiro gwâwe.
- ³ Orhacîfinjaga ebiryo byâge by'olunûnîrizi, hyankanaba biryo bya kurhebana.

Omwonganwa

- ⁴ Orhacîrhamagya mpu walwira okuhirhira, oleke n'okuyungukira oku bandi.
- ⁵ Obuhirhi obukonolîre amasû, orhabubwîni. Bulyâla kwo bujira ebyûbi nk'ikozi, lyo liyâkira oku nkuba.
- ⁶ Orhahîra okalîra haguma n'omwonganwa, orhahîra okacîfinja ebiryo byâge;
- ⁷ Bulya ebi âgerereza emurhima gwâge, ye nyamuderha erhi: «mâshi lyaga onasûze», n'obwo omurhima gwâge guruhakulikwo.
- ⁸ Wâshala ehi wamâmira, obone wamaheza ebinwa binjà wacikazâg'iderha.

Amahano gw'obulezi

- ⁹ Irhondo orhahîraga okaderhera omu kurhwiri kw'ecingolo-ngolo, cankanagayaguza oburhimanya bw'ebinwa byâwe.
- ¹⁰ Orhahîraga okahindula olubibi lwa mîra, orhayankaga n'amashwa g'enfûzi, bulyâla Ogala-byoshi ye mwihôzi wâbo, ye wânayanka olubanja lwâbo akuyâgîrize.
- ¹² Omurhima gwâwe ogurhegêre, gurhegêre ihano, n'amarhwîri gâwe ogarhege ebinwa by'abalenga.
- ¹³ Orhahîraga okababalira omwâna mpu orhâmuhana, bulyâla erhi wankamushûrha, akarhi karhâmuyîrhe.

¹⁴ Kàli ciru okamushûrha akarhi karhankamuyîrha, kwakûla omûka gwâge ekuzimu.

Oburhimanya n'omurhima

¹⁵ Mwâna, wâni, erhi wankanabà ogwêrhe omurhima gw'oburhimanya, nâni ogwâni murhima gwanarhimûkwa.

¹⁶ Obulâ bundi omu nda bwonarhâmba, bubona akâwe kanwa kâderha ebishingânîne.

¹⁷ Omurhima gwâwe guruhayâgalagwa n'enkola-maligo, ci guyôrhe guruhînya Nyakasane ngasi mango.

¹⁸ Bulyâla irhondo ho liri, n'obulangâlire bwâwe burhâfanânde.

¹⁹ Nkubwîre mwâna wâni, obè murhimanya, onayêrekeze omurhima gwâwe omu njira nnungêdu.

²⁰ Orhahîraga okakerekera ekarhî ka ba-cambali-nzoga, nîsi erhi ekarhî k'abaziga enyama,

²¹ bulyâla abanywi bakulu n'ab'amîru banacîkenye, n'obwôlo bunarhume omuntu ayambala obwikûnjè.

²² Okaziyûmva sho wakuburhaga, orhanagayaga nyoko mpu akola mugikulu.

²³ Olonze okumanya okuli, ci orhabâga: «mpemba-nkubwîre» ocîhangâne omanyè oburhimanya, ihano n'okumany'iyumva.

²⁴ Okubâ îshe w'omushinganyanya: kulya ntânda; okubâ îshe w'omurhimanya: busîme bunji.

²⁵ Orhangishagalusa sho, n'omuzîre wakuburhaga naye ashagaluka.

²⁶ Mwâna wâni, yumva nkubwîre; amasû gâwe gayêrekere amahano nâkuhà:

²⁷ Omukazi w'ecirala: lushâyo; n'omukazi w'embuga, iriba lya bunwa buhûnde!

²⁸ Bwifulikwè alinga nka cishûngu, na barhebwa banji ajira ekarhî k'abalume.

Obulalwe

²⁹ Ba «namâhera», na ba «yajoowe» babà ba ndi?

Zibà za ndi entambala?

ebà ya ndi emirenge? Zibà za ndi empîmbo?

Gabâ ga ndi amasû g'ebirenge-renge?

³⁰ Bibà bya bala barharhenga aha c'âmamvu, bibà bya mudûmbi-orhashubûka.

³¹ Orhahîra okakonolera amamvu amasû: mpu alà nka gayinjiha! Mpu alà nka gabirira bwinjà omu kabêhe, mpu alà oku gahona bunyi-bunyi!

³² Ganazînde erhi galumana nka njoka, gakômole nka njoka ya mpiri!

³³ Amasû gâwe gabone ebingeru-ngeru obwo, n'omurhima gwâwe guderhe eby'amahabwe;

³⁴ Nâwe obè nka muntu ogwîshîre omu nyanja emuhengere, erhi nka muntu ogwîshîre oku murhi.

³⁵ «Banshûsire na ntaho hânduma! «bambambwîre, ntanayumvîrhe! «mangaci nazûka nshubihûna orhundi!»

24

¹ Orhahîraga okayonganwa n'enkola-maligo, orhanalonzagya okuzikômera.

² Bulyâla omurhima gwâbo guruhagerêreza ebirhali bigalu-galu, n'akanwa kâbo karhahâna erhali mihigo mibî.

³ Burhimanya omuntu ayûbakamwo enyumpa, bwîrhonzi omuntu ahûmbamwo eciriba câyo;

⁴ Bushiru bubûmba enguli y'omuntu, bîra binjà-binjà byoshi bija ecibuye.

⁵ Aha omuntu ankaluza emisî ankaluza oburhimanya, aha ankabà ciri-misî, ankabà mulenga.

⁶ Bulyâla kuyêsha kwinjà emirhima: kuhima ntambala, n'okubâ na bahanûzi banji kwo kuhimira omuntu.

⁷ Omuhwinja mpu oburhimanya buli enyanya bwenêne, arhanabumbûla kanwa aha ngombe.

- ⁸ Olonza okujira amabî, ye baderha cishûngu!
- ⁹ Omuhwinja arhalôrha ebirhali bibî, n'omugambanyi, abandi barhamubâkwo.
- ¹⁰ Akabà warhibire omurhima olusiku lw'amarhangulo, erhi obuzibu bwâwe bunali ntabwo.
- ¹¹ Ogalukire abâhêkwa ebwa lufû, ofungire n'abadwîrhwe nk'eyajibâgwa.
- ¹² Ka kwo wâyishiderha, erhi: kâlî rhurhâlî rhumanyire? K'orhamanyiri oku Olyâla olâba emirhima ntâco ahabire? K'orhamanyiri oku omulanzi olanga omurhima gwâwe, Oku arhahabiri bici? Ye wâhembe ngasi muguma nk'oku ànakozire.
- ¹³ Okazirya oku bûci mwâna wâni, bulya bubà bwinjà, n'ebigukulu hy'obûci hirhahimwa kununa omu kanwa.
- ¹⁴ Ntyo kwo n'oburhimanya nabwo buli omu murhima gwâwe, erhi wankabuhikakwo wanabona ensiku, n'obulangâlire bwâwe burhâfânandè.
- ¹⁵ Orhahîraga okahira omurhego omu nyumpa y'omushinganya, orhanamushâbiraga enyumpa.
- ¹⁶ Bulyâla kali nda omushinganyanya akulumba anashubizûka, ba-nyankola-maligo bôhe kugwa bagwa omu buhanya.
- ¹⁷ Erhi omushombanyi wâwe anakulumba, orhacîshingaga; omurhima gwâwe gurhasîmaga mpu obwenge amâsârhalâ.
- ¹⁸ Nyakasane akanagaya omu kubona ntyo, obone arhacimurhûzirikwo mungo.
- ¹⁹ Orhahîraga okalubira enkola-maligo, orhayâgalagwa n'endyâlya,
- ²⁰ Bulya ntâ irhondo ly'enkola-maligo: akamole k'endyâlya kuzima kanazima.
- ²¹ Mwâna wâni, orhînye Nyakasane, orhînye na mwâmi, orhahîraga okajira oyu wogomera muli abwo bombi;
- ²² Bulya obuhane bwâbo burhalâliza, na bulya, ndi omanyire citumule cici bâyishikuhirakwo bombi?

IV. Ebindi binwa by'abarhimanya

Okugwasanya

- ²³ Ebi nabyo biri binwa bya barhimanya: Okulola ola ye ndi nka watawa olubanja, kurhabâ kwinjà.
- ²⁴ Obwîra omumînya mpu ali mushinganyanya, kuhehêrerwa ahehêrerwa n'amashanja, kugaywa anagaywa n'abandi.
- ²⁵ Ci kwône abatwa olubanja bwinjà, banayumve basîmire: mugisho banajâkwo.
- ²⁶ Omuntu wakushuze bwinjà ^q, erhi hinûnugurho akuhizire oku kanwa.
- ²⁷ Orheganyize omukolo gwâwe embuga, oshubija aho ohînge ishwa lyâwe^r, wabona oku watunga enyumpa yâwe.
- ²⁸ Orhahîra okayêmêra duba obuhamîrizi bwayâgîriza omulungu, orhanahîra okarheba omuntu n'akâwe kanwa.
- ²⁹ Orhaderhaga, erhi: nâmukolera ebi ànkolire! erhi nahà ngasi muguma nk'oku ànakozire»

Obwôlo

- ³⁰ Nageraga aha kw'omwôlo, abâ ishwa ly'ecingolo-ngolo,
- ³¹ Alâ oku lyoshi lyâlî limeziremwo omushadu, lyoshi lyâliyumjwire mishûgi, n'olugurhu-gurhu lw'amabuye erhi lwahongosire.

^q**24.26** Omuntu akakushuza bwinjà, onayumve oku akusîmire; nâwe onamusîme, n'ehinûnugurho nahyo bubà bwôrhere bwa kulamusanya emw'Abayahudi.

^r**24.27** Ihano bahîre omwâna wajâ omu buhya, nka kula bankanabwîra omuntu; mpu: «ohinge onayêze», «otule onabinje».

³² Omu kubona ntyo nadôsa emirhima, okubona ebyo kwampà ezo nkengêro.

³³ Mpu «wârhangibunga hitya, warhangibâ nka waheba olugohe oku lundi, warhengibâ nka wahira okuboko oku kwâbo, ocîhengeke;

³⁴ Oku ecizômbo cahanda aha mwâwe nka mubalama, n'ecizômbo cakutulikakwo amatumu!»

25

V. Ecitabu ca kabirhi c' emigani yayandikagwa na Salomoni

¹ Lâba eyindi migani ya Salomoni, yàandikagwa na bambali ba Hezekiyahu, mwâmi w'e Yudeya.

² Okufulika omwanzi, libà irenge Iya Nyamuzinda, ci okusholera olubanja libà irenge Iya mwâmi.

³ Amalunga go gabâ enyanya n'igulu Iyo libà idako, omurhima gw'abâmi gwohe libà ishâmba. Ebwâmi erhabêra orhali mwîrhonzi

⁴ Ecûma, ocibalazekwo amazî g'ecûma, wabona oku cayisha cirî-cirî;

⁵ Okûle endyâlya omu masû ga mwâmi wabona oku entebe yâge yasêra omu bushinganyanya.

⁶ Orhahîraga okacîhiramwo amakangarasa nk'oli omu masû ga mwâmi, orhanahîraga mpu wâjitamala halya h'abakulu-bakulu:

⁷ Bulya aha bankakuyôza omu burhwâli, bankakubwîra mpu «ogere».

Ebi amasû gâwe gâbwîne, ⁸ orhabihêkaga duba-duba aha kagombe, bulya kurhi okolaga wajira obwo, erhi owinyu ankakuyâgîriza?

⁹ Olongôle mweshi n'owinyu, ci kwône orhabasagya ihwe Iya bene;

¹⁰ nnalyo akanakuyumva obone amâkugaya, nâwe wêne oheze olukengwa.

¹¹ Akanwa kalîke amango minjà, irehe Iya masholo oku mbale y'amarhale.

¹² Ehigondo hy'amasholo n'enjuma y'amasholo gacîre, kwo binali nka kanwa k'omurhimanya wakalihira okurhwiri kwayumva.

¹³ Omurhumwa mûmva, kw'ali omu masû g'owamurhumaga nka mîshi maholo-maholo amango bâsârûla, garhuliriz'omurhima.

¹⁴ Omuntu ohâna omulagi arhâjirè, kw'ali nka bitû n'empûsi erhakulikîrwi na nkuba.

¹⁵ Oburhûza bunarhume omurhambo agômba, olulimi lw'omuntu murhûza lunabeze akavuha.

¹⁶ Erhi wankarhanga obûci, onalye oyîgurhe, ci kwône omanyè wankacîhakabo, wankanagogwa.

¹⁷ Orhahîraga okakômera enyumpa y'omulûngu, akanarhama obone mwamâshombana.

¹⁸ Omuntu ohambâra omwalungwe, buli buhiri, ngôrho, mwampi mwôji.

¹⁹ Okucîkubagira endyâlya olusiku luhanya, kunashube lîno libolo, kugulu kwâhegera.

²⁰ Okuhogola ensirha n'emboho eri, kubà kubulagira enkalishi oku cibânde, kuyimbira omurhima guli burhè.

²¹ Omushombanyi wâwe erhi ankashalika, onamushalûle, erhi ankagwârhwâ n'enyôrha, onamuhè anywe.

²² Kuli kulunda amakala oku irhwe Iyâge, Nyakasane akugalulira.

²³ Hali empûsi elêrha enkuba, olulimi lubà mwanzi nalwo lunalerhere omuntu oburhè.

²⁴ Abà omuntu ankabêra nyumpa nguma n'omukazi mudârhi, ankayûbaka oku kanshôsho k'enyumpa.

²⁵ Omwanzi mwinjà gwarhenga emahanga, kwo guli nka mîshi abà mumiro gw'omuntu oli nyôrha.

²⁶ Omushinganyanya oyôbohire enkola-maligo, ye muguma n'iriba lilabarhanyè nîsi erhi

nshôko bahemwîre.

²⁷ Okulya obûci bunji kurhabà kwinjà, okurhebwa n'ebinwa by'oluhohòlolo nakwo kurhabà kwinjà.

²⁸ Olugo lw'omwerûlè, lulya lurhalikwo côgo, lwo lugumà n'omuntu orhajira murhima.

26

Obuhwinja burhabukwa

¹ Oku ecânda cishuhwa n'enkuba y'olubula erhi nkuba kwône, kwo n'omusirhe ashuhwa n'olukengwa.

² Kula akafûnzi kaburuduka, na kulîra ehiremberembe hiheneka, kwo n'enfûlago y'obumâma egenda ciru.

³ Nka kula bayîkira eciterusi akarhi, n'ecihêsi omukoba kwo banabikira abahwinja emihini.

⁴ Orhahîra okadumiza omusirhe oku isirhc lyâge, wakanabà akâge nâwe.

⁵ Omusirhe omushuze nk'oku isirhc lyâge linali, akâmanya mpu ali murhimanya.

⁶ Kubula-bulà na kucîtwa amaboko, okurhuma omuganda w'ecingolo-ngolo.

⁷ Entege z'ow'akagulu zirhajira nsimiko, zo nguma n'omugani omu kanwa k'ecingolo-ngolo.

⁸ Kunanîriza ibuye oku mujaleti, okuhà ecingolo-ngolo irenge.

⁹ Omugani omu kanwa k'ecingolo-ngolo, ihaji lya kashûgi-shûgi omu nfune z'omulalwe.

¹⁰ Omulwî wâlasha ngasi muntu wacîgerera, ye muguma n'omuntu oziga akolerwa n'ecingolo-ngolo.

¹¹ Kulîra akabwa kashubîrira ebishaliza, kwo n'omuhwinja naye ashubirira obuhwinja bwâge.

¹² K'okola oshanzire omuntu ôcibwîne burhimanya? Omusirhe ye mukulu hali ye.

¹³ Omwôlo erhi engoromora eri emuhanda, «entale eri emuhanda!»

¹⁴ Omwôlo kwo ahinduluka aha ncîngo, kula olumvi luhinduluka omu mulirango.

¹⁵ Omwôlo anazinde alikira okuboko oku cishanjo, okukuyêrekeza ekanwa kumurhamye.

¹⁶ Omwôlo kw'amanya mpu ye murhimanya olushîne, walusha bantu nda bashuza n'obwîrhonzi.

¹⁷ Okucîhira omu lubanja lwa bene, kubà kugwârha amarhwîri g'akabwa.

¹⁸ Kwo ali ak'omusirhe walasha omuherho gulikwo emyampi èkolîre, gulikwo n'empiru n'olufû,

¹⁹ omuntu orheba owâbo, abuliderha, erhi: «byâli bihinza!»

²⁰ Cibula ca nshâli cizimya omuliro entambala nayo enahwe nka ntà rukozo-wâkoza.

²¹ Omuntu mukunizi kw'azûsa akadali kulîra, amakala gazûsa omuliro, kulîra bahira enshâli oku cîko.

²² Ebinwa by'omuntu w'omwanzi bubà bununîrizi, buyandagalira omu nda kuhika oku nyômvu.

²³ Buhomo oku nyungu y'ibûmba, ko kanwa k'omuntu oganira n'olubohòlolo, n'obwo omurhima gwâge guli mubî.

²⁴ Oshombana ajira oku arhebana n'ebinwa, n'obwo omurhima gwâge guyûbarhîre obulyâlya;

²⁵ ciru akaderha n'obwonjo, orhamuyêmêraga, bulyâla omu murhima gwâge muli bigalu-galu nda.

²⁶ Enshômbo hali amango ecihundikira obulenga, omu ndêko mwo eciyêrekanira.

²⁷ Ohûmba omwîna anagugwemwo, ohirika ibuye linamugalukekwo.

²⁸ Olulimi lunywesi lushomba okuli, akanwa kashigîriza kushâba kashâba.

27

¹ Orhacîkubagiraga omulegerege gw'irhòndo, bulya orhamanyiri bici byarhenga mw'ogu

gw'ene.

- ² Wundi wâkukûnga ci arhali kanwa kâwe wêne, muntu wârhenga kuli ci arhali wêne.
- ³ ibuye lizidoha n'omushenyi kwo na kwo, ci omungo omusirhe alêrhera omuntu gucilushire.
- ⁴ Omutula gubâ mumînya, n'obukali gubâ muhûsi, omungo gw'owamânyagwa gwohe ndi wankagulîndira?
- ⁵ Aha wankasîmwa n'orhaderha, wankakalihirwa n'owakubwîririra.
- ⁶ Omwîra anakulubira obone n'oku alubire, ci omwanzi anakuhôbera erhi anakuhigîre.
- ⁷ Mumiro guyigusire anagalule obûci, mumiro gushalisire ananunirwe n'ebilulu.
- ⁸ Omuntu ogenda-genda ahike kulî n'ecihugo aburhagwamwo, kwo ali nka akanyunyi kayâbukira kuli n'olwogo lwâko.
- ⁹ Amavurha gabaya bwinjâ kushagalusa gashagalusa omurhima, nakwo okujira omwîra nkana kunabombêze omurhima.
- ¹⁰ Orhahîra okalekêrera omwîra wawe nîsi erhi omwîra wa sho, orhahîra okajâ aha mwa bene winyu olusiku oli burhè. Mwîra oli hôfi, ye mukulu hali mucu wa muntu oli kuli.
- ¹¹ Mwâna wâni, hinduka murhimanya lyo oshagalusa omurhima gwâni, lyo mmanya oku nâshuza ngasi abangayisize.
- ¹² Omwenge akabona obuhanya anacîfulike, omuhwinja yêhe mpu abugeraho acîyandûlire!
- ¹³ Omunyâge ecirondo, bulyâla acîhânyire ncungulâ oku w'ihanga, na kuli oyu orhamanyiri omuhûnekwoye ecikinja.
- ¹⁴ Omuntu wagisha owâbo n'izû linene sêzi-sêzi^s, abandi banamugânjire omu balozi!
- ¹⁵ Omukazi w'embaka ye muguma na kula obona emirhônny, era mirhônny ehona oku nyumpa burhahusa olusiku lw'omudûmbi.
- ¹⁶ Ogwêrhe owa bene oyo erhi mpûsi agwêrhe, n'okuboko kwâge kulyo mavurha kufumbasire.
- ¹⁷ Cûma cirhyaza ecûma, muntu oyengehya owâbo.
- ¹⁸ Olanga emizêti ye nayirya amalehe. olanga nnawâbo ye najâ irenge.
- ¹⁹ Kulîra obusû burhashusha bwâbo, kwo n'emirhima y'abantu erhashushana.
- ²⁰ Wa-nyênga na Wa-kuzimu, abo bombi barhîgurha. kwo n'amasû gw'omuntu garhîgurha.
- ²¹ Hali ecibeye c'amarhale hali n'eca amasholo: Omuntu yêne okwânîne ayirukire ayumva ebinwa by'okulimîrhiza.
- ²² Omusirhe ciru wankamushakulira omu cishakulo; isirhe lyâge lirkamurhengakwo.
- ²³ Omanyê ebintu byâwe bwinjâ, obusò bwâwe obushîbirire;
- ²⁴ bulyâla obugale burhabâ bw'ensiku n'amango, obuhirhi burhasigirwa iburha n'erindi.
- ²⁵ Ôbâ wamâkolôla, n'oburheme bwamâvunda. wamânasigula ebyâsi by'oku ntongo,
- ²⁶ obè n'abâna-buzi ly'obona eci wâyambala, obè na bihebe nka binga wakatwamwo olubanja lwamashwa gâwe;
- ²⁷ obè na marhâ manji ga mpene, bibè bijumbu kuli we, oku ba aha mwâwe na kuli bambalikazi bawe.

28

- ¹ Omumînya anayâke na ntâyê omulibisirekwo; omushinganyanya yêhe kwo abâ adekerîre nka mwâna wa ntale.
- ² Bubî bwa ba-ciri-misî butula entambala, omurhimanya ayifûnge.
- ³ Omumînya wâlibuza omuhanya, ye muguma n'enkuba yâshereza emyâka, olônze eciribwa, ocibule!

^s**27.14** Abayahudi bâli hanzibwe okulamusanya n'omuntu arhacijira omusengero gw'esêzi: sinza Ebibliya y'e Yeruzalemu.

- ⁴ Omuntu okulekerera irhegeko: kuyinjibana enkola-maligo, ci omuntu oshimba irhegeko, arhabona oku nkola-maligo.
- ⁵ Enkola-maligo zirhumva hishingânîne, abalonza Nyakasane bôhe byoshi bayumva.
- ⁶ Owabâ ali mukenyi nka anali mudahemuka, ye mukulu oku muntu w'enjira z'ebinzongo-nzongo ciru akabâ mugale.
- ⁷ Oshimba irhegeko ye mwâna mwenge, okômera enkonola-masû anabonêsa bene îshe nshonyi.
- ⁸ Omuntu ogala n'eby'obungunganya n'oyungukira oku bandi, analundikire abâyishibigabira abakenyi.
- ⁹ Omuntu ocîfuka amarhwîri mpu bankanamukengêza amarhegeko omusengero gwâge guruhika.
- ¹⁰ Omuntu ohabulira obushinganyanya omu njira mbî, arhakabula bugwa omu mwîna ahûmbaga yêne.
- ¹¹ Omugale kwo aderha mpu ali murhimanya, n'obwo omuganda w'amakengu anamuyenje anamugwâse.
- ¹² Abashinganyanya bakayaza ntâye orhasima, endyâlya zikaja eruhya abagula banayôngoloke muguma-muguma.
- ¹³ Omuntu ofulika amabî gâge kuyabirwa anayabirwa, ci omuntu ocîshobeka akanagaleka kubabirwa anababirwa,
- ¹⁴ Iragi lyâge omuntu oyôrha akomekîre, ci kwône omuntu w'omurhima muzibu nk'ibuye, kuhanyagala anahanyagala.
- ¹⁵ Kw'ali nka ntale yalûmba, nka ciryanyi ciri ishali, omuntu obîhira olubaga.
- ¹⁶ Omuluzi akabula bwâge bwenge ly'anyagana, oshomba eby'obuhagwe ye rihya ensiku.
- ¹⁷ Oyu balibirhakwo mpu ayîsire omuntu, ânalinde ahika aha nshinda erhi kuyâka ayâka, orhahîra okamuhumakwo.
- ¹⁸ Omuntu ojira obwôrhere bushingânîne ârhakabâ kurhi, ci omuntu odûngira eyi n'eyi: arhabula olunda arhogîre!
- ¹⁹ Omuntu ohinga ishwa lyâge ye nabona ecijumbu ayikula, n'olibirha oku mpûsi ye yîgurha ecizômbo.
- ²⁰ Orhabêsha ye banabûmba mugisho, olonza okugala duba arhabula butumula.
- ²¹ Kurhabâ kwinjâ okujira akanânâ, ci kwône ehihimbi hy'ecijumbu hinarhume omuntu alyâlyanya.
- ²² Owa amagene anabishwire, ahabe oku olusiku lw'ecizômbo luciri nyuma.
- ²³ Okalihira omuntu anazinde erhi arhona, kulusha ow'akalimi kalimîrhiza.
- ²⁴ Ozimba îshe na nnina mpu «cirhali câha» erhi alingiyinjibana ebishambo.
- ²⁵ Mwonganwa otula entambala, oyêgemera Nyakasane arhakabona itâka.
- ²⁶ Ocîkubagira obwenge bwâge yênene erhi muhwinja, omuntu ogenda acîrhonzire arhabâ kurhi.
- ²⁷ Omuntu ohâ abakenyi arhashalika, ci kwône ogenda azibire erhi mujâcire.
- ²⁸ Endyâlya zikayimuka, abantu banacîfulike ci kwône zikaherêrekera, abashinganyanya banaluge.

29

- ¹ Omuntu oyumva bamukalihira acîkenyegule, kukenyuka anakenyuka burhalûnga.
- ² Nka barhimanya barhegeka, olugaga lunayumve lusîmire, nka ndyâlya ziri oku ntebe, olubaga kulaka lulaka.
- ³ Omuntu orhonya oburhimanya ye simîsa îshe, orhonya abakazi b'ebishungu, kusherêza anasherêza e birugu byâge.

- ⁴ Bushinganyanya mwâmi ayôlolosamwo ecihugo, ow'obuhagwe yêhe kusherêza acîsherêza.
- ⁵ Olimîrhiza owundi, erhi murhego mulabarhe amufulisire.
- ⁶ Endyâlya enalambagire erhi enali ntege, omushinganyanya yêhe âgenda ashagalusire.
- ⁷ Omushinganyanya anakaziyumva olubanja lw'abakenyi, endyâlya erhishi-luyumvîrhiza.
- ⁸ Abagambanyi banayôce ekà, ci abagula bôhe aha bali kufûnga bafûnga entambala.
- ⁹ Omugula wajîsa omusirhe kadali, anakaliha erhi ashese ci erhi anayâzire.
- ¹⁰ Ebishungu birhabona oku mushinganyanya, abashinganyanya bôhe kugendêrera bagendêrera obuzîne bwâge.
- ¹¹ Muhwinja oziga omutula gwamurhaluka^t, omurhimanya yêhe anagurhûlirize.
- ¹² Omurhambo okâyumvirhiza ngasi binwa bya bunywesi, abambali boshi oku banali barhabonekemwo orhali mubî.
- ¹³ Omuganda n'omugale babugânîne muli oku: bombi Nyakasane obamolekera mûshi.
- ¹⁴ Omwâmi otwîra abagûnda olubanja n'abushinganyanya. entebe yâge kusera yânayôrhe esêra.
- ¹⁵ Okushûrhwa n'okukalihirwa binahe omuntu oburhimanya omwâna balekêrera ye bonesa nnina nshonyi.
- ¹⁶ Nka nkola-maligo ziri oku ntebe ly'obubî buluga, ci kwône abashinganyanya banayishibona oku zahunguluka.
- ¹⁷ Okazihanûla mugala wâwe, wâbona oku acikushagalusa, anarhume omurhima gwâwe gwarhîmûkwa.
- ¹⁸ Nka ntà mulêbi, olubaga lunabè nka kulya balunika, yêhe w'iragi omuntu oshimba irhegeko.
- ¹⁹ Omujà arhadundwa na binwa, anabè abiyumvîrhe arhânabishimbè.
- ²⁰ K'obwîne ola muntu ohamira oku binwa? omusirhe ye mukulu hali ye.
- ²¹ Orhogoza omujà ociri murhò, erhi akula anamukulire.
- ²² Omuntu oluba duba ntambala atula; n'omukali arhahwa arhâlogorha!
- ²³ Okugayana kunarhume omuntu ashuba nyamakobwa, n'omuntu acîrhôhya ye najà irenge.
- ²⁴ Kunali kulukira haguma n'ecishambo, na kucîhanyagaza, okuyumva bakûngulira oyu burhalikwo, okanahulika.
- ²⁵ Oyôboha abantu arhimangigwa omu murhego, ocîkubagira Nyakasane agwêrhe ah'agwêrhe.
- ²⁶ Banji balwîra okurhona emunda omurhambo ali, ci kwône Nyakasane yêne ohà omuntu olubanja.
- ²⁷ Abashinganyanya barhakwirirwa nkola-maligo, n'enkola-maligo erhabona oku muntu mushinganyanya.

30

VI. Ebinwa bya Aguri

¹ Ebinwa bya Aguri, mwene Yâkehe w'è Masi.

Alaga ebinwa oyo muntu^u àrhumiraga Itiyeli, kuli Itiyeli bona Ukala.

² Ntà muhwinja akâni omu bantu, ntajira makengu ga muntu,

³ Oburhimanya ntabuyigaga, n'obumanye bw'abimâna^v

^t**29.11** Omutula gunarhaluke omuntu, nka kula amamvu gazônga omuntu. Kwo n'oburhè nabo bunaderheza omuntu ebigalu-galu.

^u**30.1** 30, 1: Ebinwa by'ecihabraniya biri aha, abalenga barhabiyumva kuguma boshi.

⁴ Ndi okola osôkîre emalunga anabuligaluka?
ndi okola ofumbasire empûsi omu nfune zâge?
ndi okola obohire amîshi omu cirondo câge?
ndi watwâga embibi z'igulu zoshi? K'oyishi izîno lyâge?
K'oyishi izîno ly'omugala?
⁵ Ngasi luderho lwa Nyamuzinda lubà lugesîbwe n'omuliro;
abâ mpenzi y'oyegemire muli ye.
⁶ Akanwa kêge orhahîra okakahebakwo akandi,
wakanatumula bakujire munywesi.

Omusengero

⁷ Bibirhi nkusêngîre, orhabinyimaga, obinshobôze ntacifà:
⁸ Oncînge oku bunywesi n'oku bulênzi,
orhampâga bukenyi orhampâga na bugale,
ci ondeke nâni ndye oku mugati^w.
⁹ Kuderha nti nakayigurha obone namâkuhaba,
obone nkola naderha nti: Nyamuzinda ye ndi oyo!
nîsi erhi nshalike obone nkola nazimba,
obone namâhemukira izîno lya Nyamubâho.
¹⁰ Orhahîraga okashobeka omujà emunda nnabamwâbo ali,
ankanakuhehêrera ohanyagale.

VII. Emigani erimwo emibalè

Enyumpa mbî ziri inni, n'ebirhayumvîkana ho biri

¹¹ Hali obûko, oku bàjacira îshe, kwo na nnina barhamukenziri.
¹² Hali obûko bumanya mpu buli bwa bêru-kwêru, n'obwo izinga lyâbo libananîrekwo.
¹³ Hali obûko bulolera abandi oku cikanyi, n'ebisike biyunjwire kagayo.
¹⁴ Hali obûko bujira engôrho mpu mîno, n'orhwere mpu myanganga,
rhwo bashanyangulamwo abagûnda,
babarhenze hano igulu, banasigise abakenyi abâbo bantu.

Hali binni birhîgurha

¹⁵ Omushundwe gujira banyere babirhi: bo ba lêrha! lêrha!
Hali bisharhu birhîgurha na binni birhaderha mpu: «lekaga»!
¹⁶ Okuzimu, endâ y'engûmba, idaho lîrhigurha mîshi,
n'omuliro gurrhaderha mpu: lekaga!
¹⁷ Amasû omuntu akengulamwo îshe, âgagayira nnina wa muntu obugikulu,
bihungu by'oku lwîshi byâgarhule, bigukuma byâgashêge!

¹⁸ Hali bisharhu nyumva bintalusire, na binni ntishi:
¹⁹ enjira ya lubaka emalunga,
enjira y'enjoka oku mbyâ,
enjira y'obwârho omu karhî k'enyanja,
enjira y'omulume omu mwanahyâ^x,

^v**30.3** 30, 3: Kwo kuderha obumanye omwimâna yêne ayigîriza. Bukenge burhumire bamuderha nka hanji. ntabuyishi.

^w**30.8** Omu Vulgata: «casinga ompè eci nalya»,

²⁰ Enjira y'omukazi w'ecishungu yoshi eyo:
anabà amâlya ahôrhole nakanwa, erhi:
«ntà bubî najizire».

²¹ Hali bisharhu bigeza igulu mw'omusisi: na binni birhalindwa:

²² omujà wamâhinduka mwâmi,
n'omusirhe wamagala,
²³ Omunyere bàkazâgibenga wamâheruka,
n'omujà-nyere wamâyîmûla nn'omumwâbo!

Ebinyinyî nabyo hibà binni

²⁴ Hano igulu habâ binyinyi binni: cikwône barhimanya omu barhimanya.
²⁵ Obunyegere, lubà lubaga lwa butya-butya, ci kwône buyishi oku bahaka enguli canda.
²⁶ Ebishegeshe, ebà ngabo ya mbula-misî, ci kwône biyishiyûbaka omu mabâle.
²⁷ Enzige, zirhajira murhambo, ci kwône bwinjà zihinda.
²⁸ Omusherebera, nfune egugwârha, cikwône omu bwâmi guyâlukiza^y.

Abayishikânânda

²⁹ Hali basharhu bayishicûka, na bani bayishikânanda.
³⁰ Wa-ntale, ntwâli omu by'erubala, arhayôboha bici!
³¹ Nyaluhazè wakânanda omu karhî k'engoko,
n'ecihebe cayâbula obusò,
na mwâmi omu ngabo yâge.

³² Erhi wankahabuka okakaliha, n'erhi wakabà wacîjîre emurhima,
onahire enfune oku kanwa!
³³ Bulyâla, amarhà, omuntu akagatûnda, ganarhengemwo amakâfè;
izulu, omuntu akalisinaga bwenêne, linarhengemwo omukò,
n'oburhè, okubunanîriza kunarhengemwo entambala.

31

VIII. Ebinwa bya Lemuweli

¹ Ebinwa bya Lemuweli mwâmi w'e Masa, nnina wamubwîrizagyabyo.
² Mâshi mwâna wâni, mâshi k'omu nda! Mâshi busîngo busînga omuliro!
³ Irhondo orhahîraga okarhega abakazi emisî yâwe, orhahîraga okacirhega ba-kaheza-k'abâmi.
⁴ Kurhahimwa kushuha abâmi, Lemuweli, kurhahimwa okushuha abâmi okucirhega amamvu,
ciru n'oku baluzi okurhonya enzoga kurhabâ kwo!
⁵ Kuderha mpu okunywa kwankanabayibagiza olushika bàtwaga bône, obone bamâlanganya
abarhindibuzîbwe.
⁶ Amamvu makali onagahe omuhera, idivayi onalihè ogwêrhwe n'omutula,

^x**30.19** Omu mwâna-hya: mukazi wa muhya, arhali kuhaba obulyo bw'okumuhima, ci ihwe
ly'ukubà izîmi n'okuburha!

^y**30.28** Nka kula baderha eno mwîrhu Bushi, mpu: omuntu anashombe nyalugâka
babul'iyalukiza nyumpa nguma.

⁷ anywe, ayibagire obuhanya bumulikwo; anywe arhacikengêraga bulya bulagîrire bwâge.

⁸ Okazibumbûla akanwa oderhere akaduma, oderhere n'enfûzi;

⁹ Okazibumbûla akanwa otwe olubanja bwinjà;
omukenyi n'àbarhindibuzîbwe, okazibatwira olubanja.

IX. Irengé ly'omukazi nkana

¹⁰ Omukazi nkana ndi wankamubona? agwêrhe ecitwîro cilushire ec'amagerha^z.

¹¹ Omurhima gw'ibà ye gubà gucîkubagire, na ntâkwo abule buyunguka omugwêrhe.

¹² Ensiku zoshi z'obuzîne bwâge, kuciza amuciza, ci arhamulibuzi.

¹³ Anajè aho alonze obwôya bw'ecibuzi n'ecitâni, ahirekwo n'obulenga bw'amaboko gâge.

¹⁴ Kw'abâ nka bwârho bwa murhunzi, bwo buged'ishundira kuli

¹⁵ Azuka buciri budufu, ayîkuze ab'aha kê, agabire n'abambalikazi omukolo.

¹⁶ Akalonza ishwa analibone; bunguke bw'omu maboko gâge arhwêresamwo emizâbîbu.

¹⁷ Omushângi buzibu agukobeka, n'emisî ya amaboko gâge kukolêsa ayikolêsa.

¹⁸ Anakaziba ayumvîrhe oku obushanja bwâge buli bwinjà, na budufu akamole kêge karhazima^a.

¹⁹ Okuboko anakulîkire oku bushanja, n'eminwe yâge ebungûle omugozi.

²⁰ Anabumbûlire omukenyi enfune, alambûlire n'omuganda okuboko.

²¹ Arhayôbohera enyumpa yâge oku nkuba y'olubula, bulyâla ab'omu mwâge boshi, ntà wa mushângi muguma.

²² Amalengeti gâge yêne ogaluka, omushângi gwâge gw'akaduku n'ecitâni.

²³ Aha ngombe ibà agwerheho olukengwa, ho atamala aha karhî k'abagula b'ecihugo.

²⁴ Nyâmà wâni anakaziluka emishângi y'ecitâni aguza, n'omukaba agugulize omurhunzi.

²⁵ Obuzibu n'olukengwa gwo mwambalo gwâge^b, âsheka ene, asheke n'irhondo.

²⁶ Anakazibumbûla akanwa n'oburhimanya, n'oku lulimi lwâge kanwa ka butûdu kakubâ.

²⁷ Arhahabiri enjira zirhenga omu mwâge n'ezimuja^c, arhanalya mugati gwa bwôlo.

²⁸ Abagala bayimanzire, mpu baderhe oku ali muny'iragi, ibà naye anakazimukunga.

²⁹ Abakazi bàkozire ebinja bali banji, ci kwône w'oyo ocibalushire boshi.

³⁰ Iranga kurhebana lirhebana, n'obwinjà bubà bwa busha,
omukazi orhînya Nyakasane ye kwânîne okukengwa^d.

³¹ Mumuhè oku binjà by'omu mukolo gwâge
n'aha ngombe, emirimo yâge ederhe irengé lyâge.

^z**31.10** Er'irengé ly'omukazi nkana (murhim'ali ekà) luli lwîganyo lw'oburhimanya bw'omuntu

^a**31.18** Anayumve asîmire omukolo gwâge bulya gumubêrîre. Okuderha; mpu: «itara lyâge lirhazima budufu, arhali mpu oku cîko alâla, nanga, ci mpu enyumpa yâge ecîkenzire, bulya mîra emwa Abayahudi, enyumpa ecikenzire erhazimagamwo muliro, muliro gw'oku itara, n'okuzima kwâgo erhi mishîbo, kandi erhi bundi buhanya (sinza Ayu 18, 6).

^b**31.25** Arhaganya buligo, arhanabulânga.

^c**31.27** Ayôsire ali masû ali na mushîbirizi, bakayigula olumvi aha mwâge arhahaba!

^d**31.30** Ahâla «Septante», erhi LXX, kandi erhi Ebibliya y'omu cigereki, ko ahahindwîre, mpu: «omukazi murhimanya» ye wajà irengé; okurhînya Nyamuzinda ko kwankakakûngwa. «Ye murhimanya». Lolà Mig 8, 22; Burh 8, 2.

OMUHANÛZI

Enshokolezi

Ecigabi cirhanzi c'eci citabu ciderhwa: «Ebinwa by'Omuhanûzi». Omu ci hebraniya Omuhanûzi aderhwa Koheleti. Koheleti kwo kuderha: omuntu ohanûla omu ndêko. Omuhanûzi anaciderhe «Mwâna wa Daudi Mwâmi w'e Yeruzalemu,. Kwo binali, owayandikaga eci citabu arhali Salomoni, ci wundi muntu waderhaga mpu Salomoni ye wacyandikaga. Owayandikaga eci citabu alonzagya engerêrezo zâge zifungirwe n'omuntu mukengwa bwenêne.

Eci citabu cirharhondekanya bwinjâ ebinwa. Cinakavanga engerêrezo n'okugalukagaluka omu binwa byashambirwe mîra. «Busha buno, ngasi kantu koshi kabà ka busha» (1,2; 12,8). Akalamo k'omuntu ebà ntondekanye y'ebijiro bya ngasi lubero birhagwêrhi nda na mugongo (3,1-11). Akalamo kahwêra omu malibuko g'omu bushosi (12,1-7). Obuzinda bw'omuntu kuli kufà. Boshi kufà banafè (3,14-20).

Idôso ly'ecitabu c'Omuhanûzi lyo na liguma n'idôso lya Ayubu. Ishuzo ly'Omuhanûzi lidesire mpu: «Okuli kurhahemberwa hano igulu». Ayubu n'omuhanûzi bo baguma bulya omuhanûzi ali muntu orhagwêrhe malibuko. Arhalonza okushambâla ebiyêrekîre amalibuko aka Ayubu walibuzibagwa bwenêne. Omuhanûzi abona kwône oku amasîma ga hano igulu gabà ga busha. Acîrhûliriza n'obushagaluke busungunu bw'akalamo ka hano igulu (3,12-13; 8-15; 9,7-9).

Omuhanûzi ali muntu wa buyêmêre, cikwône orhadekereza murhima kulya kubà akalamo k'abantu karhegekwa na Nyamuzinda. Omuhanûzi ayêmêra okurhahêka Nyamuzinda lubanja (3,11-14; 7,13). Okushimba amarhegeko ga Nnâmahanga n'okumukenga kuli kwa bulagîrire bulya Ye yishi byoshi. Ecitabu c'Omuhanûzi ciyêrekana okujâ enyanya kw'enyigîrizo z'idini, cirhuyigîriza oku kurhegesirwe okuyâka akalamo kinjâ ka hano igulu. Obugale burhankalêrha akalamo kinjâ kw'okuli.

EBIRIMWO

1. *Ecigabi cirhanzi: Akalamo ka Salomoni: cigabi 1-2.*
2. *Ecigabi ca kabirhi: Okufà n'omulala: c. 3,1-16 3.*
3. *Ecigabi ca kasharhu: Amahano ga ngasi lubero: c. 7-12 .*

1

OMUHANÛZI

¹ Emyanzi y'Omuhanûzi Koheleti, mwene Daudi, mwâmi w'e Yeruzalemu.

Ecigabi cirhanzi Enshula-mwanzi

² Busha-busha, gwârhi omuhanûzi Koheleti, busha bwenêne. Byoshi bunabà busha. ³ Bunguke buci omuntu akûla omu kurhama arhama hano îdako ly'izûba? ⁴ Abarhanzi banagende, abandi bayishe, erhi n'igulu ho linayôsire liri. ⁵ Onabone izûba linyonyôke, izûba lizike, obone ligende lihike, lijinyonyôkera emunda lyajâga. ⁶ Empûsi onabone erhenge njir'îdako eyêrekere njiranyanya, obone erhangibinduluka, kandi ehârûle. ⁷ Enyîshi zoshi ebwa nyanja zija n'enyanya erhanayunjule, n'enyîshi zirhahwa zirhabululira emunda zâhwêra. ⁸ Ntâco cirharhamya. Ntâye wakaderha mpu aga masû garhabonaga obu, nîsi erhi mpu aga marhwiri garhasag'iyumva

gasîme!

⁹ Okwàli kwo kwanabà, n'okwabîre kwacibà; na ntà kantu kahyâhya hanôla îdako ly'izûba. ¹⁰ Nka kula akantu baderhire, mpu: «lâba! mpu kahyâhya aka!» Okwôla kukola kubîre omu gandi mango. ¹¹ Ci bulya kwône ntâye ocikengîre ebya mîra; ciru n'enyuma, ntâye wakengêra omu nsiku zâyisha.

Akalamo ka Salomoni

¹² Niono Koheleti^e, nali mwâmi w'Israheli, aha Yeruzalemu. ¹³ Najîre aho nalongereza n'oburhimanya ebijirwa banola îdako ly'izûba byoshi. Wâni sho, bushanja bubî Nyamuzinda ahîre abantu. ¹⁴ Nasingirîze ebijirwa hanôla îdako ly'izûba: kâli byoshi kubà kurhebwa kunabâ kubiva empûsi! ¹⁵ Ehiri hinirole hirhankaba hilogêdu, ehirhahali hirhankaganjirwa omu bindi.

¹⁶ Nacîderhêza niene obwo: nti oburhimanya ngwêrhe burhali bunyi, nti burhalusire abantangaga aha Yeruzalemu boshi. Nalolêrize oburhimanya bwoshi n'obumanye bwoshi. ¹⁷ Nacîyigîrize oburhimanya nayîga n'ebiyigwa, nashanga oku isirhe na buhwinja. Nayumwa oku ciru n'okwo, gali mango gafire busha. ¹⁸ Burhimanya bunji, mutula munji, obumanye oku buli bunji kwo bunarhamya.

2

¹ Naderha obwo: nti nkola narhangirerêza n'ebinuna: lâba iragi! nakwo kurhebwa. ² Amasheka, nti: isirhe! Ebinuna nti cirigi cici? ³ Nalonza okugereka omubiri gwâni omu ndalwè, n'omurhima nagubêza omu burhimanya; nalonza okucishwekera oku isirhe, nti nyumwe obununu abantu bayumva, n'ebi bajira omu buzîne bwâbo banôla îdako ly'izûba. ⁴ Najà omu by'obukulu, nayûbaka enyumpa nènênè, nahinga ishwa ly'emizâbîbu. ⁵ Njira amasâne n'emirhi y'amalehe, ntà mulehe ntahiragamwo. ⁶ Nasîka ebiyanja by'amîshi nti nkazidômereramwo amasâne. ⁷ Nabona nashîgwa n'abashizi, nashîgwa n'abajanyere. Naluza abantu, naluza n'ebintu, enkafu n'ebibuzi, kulya kurhasagiboneka bundi aha Yeruzalemu. ⁸ Nalundûla ensaranga n'amasholo, nayûbaka ecibîkiro c'abâmi naluza n'ebihugo; najâho nalâlîka abimbiza b'abalume n'ab'abakazi, ebi abantu balimbamwo byoshî, nabumba amasanduku n'amasanduku. ⁹ Nagala narhaluka abantangaga aha Yeruzalemu, erhi nangwêrhage n'obushinganyanya obwo^f. ¹⁰ Eb' îsû lisîma byoshi nalihâbyo, ngasi hinunu omurhima gusîma hyoshi, ntâhyo naguyîmire, omukolo gwâni gwoshi nayumva gunansimîsize, kwabâ kwo na kwâni omu mirimo yoshi. ¹¹ Nagerêza ebiyêrekîre emikolo amaboko gâni gakola, n'ebiyêrekîre okurhama narhamire, nti kwoshi kwamabâ kurhebwa, nti na ntà bunguke bubà hanôla igulu.

¹² Nadôsa emirhima oku biyêrekîre oburhimanya, obuhwinja n'isirhe. Ka ndolage! owayîma omu bya mwâmi bici ajira? Bici byajizirwe!. ¹³ Mbwînage nêci oku oburhimanya bwo bukulu oku isirhe, n'omûshi gwo mukulu aha budufu: ¹⁴ Omurhimanya anabone aha agera, oku omusirhe ajà atunduzà. Kubâge! Ci kwône mmanyire oku bombi obuzinda bwâbo buli buguma.

¹⁵ Naderha obwo, nti oku omusirhe ayishibà kwo n'omurhimanya ayishibà, akabà ntyo, oburhimanya buligi bwa cici? Naderha obwo nti nakwo kunali kurhebwa. ¹⁶ Bulyâla ntâye okengêrwa kasanzi, ôli omurhimanya, ôli omusirhe; erhi ensiku zinalondana nka kanga, erhi

^e**1.12** Niono "Muhanûzi«, kuli kuderha olya mwandisi wayandikaga ecigabi cinene c'ecîra citabu, cidesirwe oku mpu ye mwâmi Salomoni, mwâmi w'Israheli, kulya kubà ye wali muntu w'obukengêre bunji.

^f**2.9** : Oku biyêrekîre obugale bwa mwâmi Salomini, lolà muli 1 Bâm 10, 14-25; 2 Nga 9, 13-28; oku biyêrekîre obushinganyanya bwâge, olole muli 1 Bâm 3-4. 2, 12: Akabà kwo binali oburhimanya n'obwenge bijira amakwânane manji, ago makwânane galî ga busha bulya abandi bantu banagashereze, bulya oburhimanya n'obwenge byoshi kuhwa byanâcihwe.

bamânayibagira bombi na bombi; omurhimanya kufà anafà aka omusirhe. ¹⁷ Akalamo ntakakwirirwa, bulyâla okubà hanôla igulu ntà kusîma; byoshi kuli kurhebwa, ganali mango gafire busha.

¹⁸ Ntasîma bankwîrize omukolo nakozire hanôla igulu, omukolo ndekîre omwâna wayishiyîma omu byâni. ¹⁹ Câba mushâna, ndi omanyire erhi ayishibà murhimanya erhi musirhe? Ye wanayishiyîma omu mirimo yâni yoshi, muli ebîra byajàgamwo entûbano n'oburhimanya bw'obuzîne bwâni bwoshi. Nanga kuli kurhebwa kunali kuhaba lwoshi. ²⁰ Mpakanyirage okurhama narhamire hano igulu.

²¹ Omuntu wakozire n'oburhimanya, n'obulenga, anayêrekana oku ahashire, ebyâge abisigîre omwôlo! ²² Bunguke buci akûzirage omu kurhama arhamire, omu misî yoshi ajizire, amango acihali? ²³ N'ensiku zâge z'amalibuko, n'okugendêrera akazâgigendêrera ebyâge, n'okurhanya akazâgilâla arhanya? Kurhebwa okwo hacu.

²⁴ Okusîma kw'omuntu, kunali okulya n'okunywa, n'amango minjà omu mukolo⁹. Kwo nambona nk'ebyo byoshi omu nfune za Nyamuzinda birhenga, ²⁵ bulyâla obugale n'obukenyi Nyamuzinda birhengakwo: ²⁶ oyu alonzize anamuhè okurhimanya, okumanya n'okusîma, anarhume n'omunya-byâha mpu alongeze analundikire oyu Nyamuzinda arhonyize, nanga, okwo kuli kurhebwa ganali mango gafire busha.

3

Olufû

¹ Ngasi kantu kajira amango gako,
habà n'amango g'okukola ngasi kantu kanali îdako ly'izûba.

² Habà amango g'okuburha n'amango g'okufà;
amango g'okurhwêra, n'amango g'okurhwerûla.

³ Habà amango g'okuyîrha, n'amango g'okufumya; amango g'okushâba, n'amango g'okuyûbaka.

⁴ Habà amango g'okulaka, n'amango g'okusheka;
n'amango g'endûlù n'aga okusâma.

⁵ Habà amango g'okubanda amabâle, n'amango g'okugarhôngola;
amango g'okubagalira, n'ag'okuleka okubagalira.

⁶ Habà amango g'okulongereza, n'amango g'okuheza;
amango g'okubîka, n'ag'okukabulira.

⁷ Habà amango g'okubera, n'amango g'okuhanga; amango g'okuganîra n'aga okuhulika. ⁸ Habà amango g'okurhonya, n'amango g'okushômba;
amango g'entambala n'aga omurhûla.

⁹ Bici omuntu akolera ebi akola? ¹⁰ Ndwîrhe nalolêreza obulenga Nyamuzinda aha abantu.

¹¹ Ngasi ehi ajira, hikhânana amango gahyo, ci kwône omu kulola amango goshi, ebi Nyamuzinda ajira kurhenga emurhondêro kuhika ebuzinda, birhumvikana. ¹² Nyumvirhage oku obusîme bw'omuntu mwône bubà omu kununirwa n'omu kushagaluka amango acihali. ¹³ Okulya n'okunywa, okucîhà ehisanzi omu mirimo, eri ngalo ya Nyamuzinda. ¹⁴ Manyire oku oburhegesi bwa Nyamuzinda burhajira mihindûlo. Kala kantu karhajakwo kandi, n'akalâla karhashôsholwakwo: Nyamuzinda alonzize abantu bakazimurhînya. ¹⁵ Ehiri ene, arhali ene erhi hibà; okwayishibà, mîra kwabaga; Nyamuzinda asîma oyu bashimbulwîre.

¹⁶ Kwône ncidwîrhe nasinza hanôla igulu: aha batwîra olubanja, bushungu buhali oku ntebe

⁹ **2.24** Omwandisi arhamanyiri bwinjinjà kurhi akalamo k'omuntu kayishiyôrha enyuma ly'okufà kwâge, na ntyo, arhankahashishuza bwinjà.

y'omushinganyanya, cishungu cikuli. ¹⁷ Kwo kuderhaga: nti Nyamuzinda atwa olubanja lw'omushinganyanya, atwe n'olw'ecishungu, bu lyala hali amango g'okujirira byoshi hanôla.

¹⁸ Nashubiderha kandi obwo, nti kwo abantu banali ntyo: kuderha mpu Nyamuzinda yêne abayêrekane oku 3, 9: Omwigîriza acîdôsize bulya gurhi omuntu arhacîhangâna okukola na bici birhuma arhindibuka hano igulu? Omwigîriza ashuzize kuli elyo idôso omu mulongo gwa 10 n'ogukulikire oku Nyamuzinda ye rhegeka byoshi; rhurhakamanya ebibà Nyamuzinda emurhima, bulya rhuli barhôrho bwenêne embere zâge, co cirhumire erhi Nyamuzinda akashobôza omuntu iragi, kukwânîne ashagaluke anakome akagasha. banali, anamanyîse oku: omuntu oku wâbo muntu cibà ciryanyi kula eciryanyi cinabà. ¹⁹ Nêci obuzinda bw'omuntu n'obw'ecintu bwo na buguma, omuntu anafê n'ecintu cifê bombi buzîne buguma babà bagwêrhe; eci omuntu alushire ecintu ciri ntâco. ²⁰ Bombi haguma banajà; bombi omu budaka barhenga, n'omu budaka bashubira bombi. ²¹ Ndi omanyire erhi omûka gw'abantu gunasôkere enyanya, erhi omûka gw'ebintu gunayandagalire ekuzimu.

²² Niehe mbwîne oku okusîma omuntu akasîma, kunali kusîmîsibwa n'emikolo yâge kwône, bulya kwo analemirwe ntyo. Ndi wayishigimuyêreka ebyayishibà enyuma zâge?

4

Rhugende banga...

¹ Ncidwîrhe nasinza oku abantu barhindibuka hano igulu: lâba emirenge y'abalibuzibwa, barhanagwêrhi carhûliriza; lâba n'olunda lw'abalibuza abandi, emisî! barhagwêrhi cârhûliriza.

² Co cirhumire ncîsîmira banyakwigendera bacîfirîre kulusha abazîne bacirimwo omûka. ³ Na kulusha abo bombi, ye nsîmire olya orhaciburhwa, arhanacibona amaligo gakolwa hanôla igulu.

⁴ Mbwîne oku ngasi kuchihangâna na ngasi lubanja omuntu ayâzize, bunali bwâgalwa bw'omuntu oku wâbo. Kuli kurhebwa ganali mango gafire busha. ⁵ Omusirhe nderaminwe, anacîrye, gwârhi abaderha, ci kwône, ⁶ aha omuntu akaluha kabirhi n'okuheza amango, akaluhûka liguma lya bulume.

Okubà kahumba

⁷ Ncidwîrhe nabona okundi kurhebwa kubà hanôla igulu: ⁸ Rhuderhe omuntu ôli kahumba: orhajira mwâna arhajira na wâbo: omukolo gwâge gurhaheka, n'amasû gâge garhajira oku gankagala. Obwôla kwo biri ntyo, ndi ndwîrhage nâkolera nieki mbule bwanacîsîmîsa? Nanga birhali byo; kunali kurhebwa.

⁹ Abà omuntu akabà kahumba, bakabà babirhi, kulya kubà go mango omukolo gugwêrhe obunguke. ¹⁰ Erhi hankajira owakulumba, owâbo anamuzûsa: Ci kwône owakulumba nka ali yêne, arhanagwêrhi càzûsa, yêne oku lwâge: ¹¹ N'abantu bakagwîshira babirhi banayumve idûrhu; ci oli yêne kurhi akabona idûrhu?

¹² Akahumba kanakubwe, ababirhi basêre, n'olukoba lwa migozi isharhu lurhatwîka duba.

¹³ Omurhumba mukenyi na murhimanya ye mukulu aha mwâmi mushosi na muhwinja, orhayishidôsa ihano. ¹⁴ Omurhumba anarhenga omu mugozi ajiyanka oburhegesi, nîsi erhi aburhwe mukenyi omu bwâmi. ¹⁵ Mbwîne oku abâli buno ye barhonyize omurhumba, owa kabirhi, owashamula oburhegesi. ¹⁶ Ayimangîre olubaga lunji-lunji; ntà burhê akabà bacîyûnjuza buzinda! nêci kuli kurhebwa ganali mango gafire busha.

¹⁷ Omanyie igenda lyâwe nka wajà omu ka-Nyamuzinda. Ojè hôfi lyo oyumvîrhiza: enterekêro yo nkulu aha ntûlo y'abasirhe, ciru akabà barhamanyiri oku kubî bajizire.

5

¹ Orhakazâgiderha duba-duba, orhanahîraga okahà Nyamuzinda omuhigo duba-duba; bulya

Nyamuzinda yo abà emalunga nâwe hano igulu. Kwo kuderha oku orhaluzagya ebinwa: ² Emanja nyinji zo zilêrha ebinwira n'ebinwa binji bilêrhe okuderha nka musirhe.

³ Erhi wankahà Nyamuzinda omuhigo, onacisêzagye n'okugujira, bulya Nyamuzinda arhasîma abalimwo isirhe: omuhigo wamuhîre onagusêzagye. ⁴ Ciru, ah'omuntu ankahâna omuhigo arhakole, ankaleka bwaguhâna kwo kukulu. ⁵ Orhazigaga akanwa kâwe kakujira mulenzi, orhanajagibwîra malahika wâwe mpu orhakujizire n'oluhinzo. Cankarhuma wahà Nyamuzinda igwârhiro ly'okukalihira ebinwa byâwe n'ery'okushâba obûbake bw'amaboko gâwe? ⁶ Ebinwira binji byo bilêrha okurhebwa, n'ebinwa binji bilêrhe okufumwa n'amango. Obwo kwo biri ntyo okazirhînya Nyamuzinda.

Obulenzi

⁷ Irhondo okabona banyaga omukenyi muli cihugo cirebe, obone balyâlyanye banalenganye, orhasômeragwa. Bakubwîra mpu mukulu mulebe, akulirwe n'owundi mukulu, na ntyo na ntyo.

⁸ Bakubwîre mpu binjà bya lubaga birhumire, na mpu mwâmi balwîra.

Amagerha

⁹ Osîma ensaranga, arhabona ezamuyigusa, n'osîma obugale arhajira aha burhenga; kunali kurhebwa okwo nakwo. ¹⁰ Aha eburugu biluga ho haluga n'abasengezi; na nnabyo cici agwêrhage? Kusîma kwa masû. ¹¹ Îrò ly'omukozi lirhahimwa kununa, ciru akalya hinyi erhi hinji; ci omugale yêhe obwigusi bwâge burhamuzigira ahunga.

¹² Hali obulenzi mbona buluga hano igulu: obugale nnabwo abîka bumule rhere omuhona. ¹³ Oburhunzi bwahona, bunarhume aherwa n'ebyâge, aburhe omwâna amango arhacigwêrhi bici. ¹⁴ Aburhagwa bushugunu, ashubibà mushugunu; omukolo gwâge gurhamurhengeragamwo ehyasigala omu nfune. ¹⁵ Kuli kulenga bwenêne okubà ye shubiribà mushugunu: bunguke buci akûzirage omu kubà busha akolîre? ¹⁶ N'ensiku zâge zoshi mwo zihwêra omu burhê, omu mutula, omu ntanya, endwâla n'omungo.

¹⁷ Alaga oku mbwîne: okasîma omuntu, akasîma kuli kulya n'okunywa, n'okubona obuluhûkiro omu mukolo akola hano igulu, erhi n'ensiku Nyamuzinda ahâga omuntu zanayisha zâgera, bulâlya kwo omuntu analemirwe ntyo. ¹⁸ N'amango Nyamuzinda ahîre omuntu obugale mpu ahirhire, bulya bugale omuntu anabuyumanyanyagye, abulye, asîme anacîsîme omu mukolo gwâge, bulâlya eri ngalo ya Nyamuzinda. ¹⁹ Lyoki ciru omuntu ankarhangibà nk'ayibagira ensiku z'obuzîne bwâge, amango Nyamuzinda aciyîbagizize omuntu n'ago masîma.

6

¹ Hali obundi buhanya ncibwîne hano igulu, oku irhwe ly'abantu. ² Omuntu Nyamuzinda ahîre okugala, okubîka n'okukengwa: olya orhaganya buligo arhanabulanga. Nyamuzinda amuyêreke arhanamuzigire alya, ci kwône aleke ow'embuga abè ye birya. Kuli kurhebwa okwo, kunali kulibuka bwenêne! ³ Nîsi erhi omuntu waligwêrhe bâna bâge igana n'okulama myâka minji, owanaga likola àli mulamu. Bayumve mpu bamusigîsize ebyâge abule ciru n'enshinda abishwamwo! Lyo nkaderhaga nti «ecimomano co cikulu».

⁴ Arhenge omu mwizimya, anajè omu mwizimya; ci kwône naye izîno lyâge lijirekwo omwizimya. ⁵ Arhabonaga izûba, arhanabwîni buluhûkiro; omurhanzi arhalushiri owâbo. ⁶ Ciru ankalamire kabirhi kabirhi myâka cihumbi, buzira kulya oku byâge, kâli bombi haguma bahwêrhe?

⁷ Okulya kw'omuntu arhamira, n'enda erhi erhanasîma; ⁸ Bici omurhimanya alushire omusirhe? Kurhi rhwankaderha oku omukenyi ayishi oku omuntu ayôrha omu bandî? ⁹ K'ehyaboneka hyo hikulu oku hiri omu nda? Kuli kurhebwa ganali mango gafire busha.

¹⁰ Okwarhanziribà bamanyire izîno lyâkwo, banamanyire omuntu ali cici: arhankalwîsa

omulushire misi^h. ¹¹ Omuntu akaluzwa ebinwa, analuze n'ebi aciyunjuliza, kucirigi kwa bici okuluza ebinwa? ¹² Ndi omanyire ebyankakwânana omuntu.ocizîne, ngasi lusiku luja oku nkuba lunakwirhe obulenzi, naye anayisha ayonda nka cizunguzungu! Ndi wakamubwîra ebyayishibà bano igulu enyuma zâge?

7

Ecigabi ca kabiri

Enshokolezi

¹ Izîno lyo likulu oku mavurha g'engulo ndârhi; n'olusiku lw'okufà lwo lukulu aha lusiku lw'okuburhwa. ² Aha omuntu ankajà aha balya, ankajà aha balaka, bulya bwo buzinda bwa ngasi muntu, n'omuntu naye anakengêre okwo. ³ Aha omuntu ankasheka ankabà burhè, n'obukali bw'ebusù buyinjiha. ⁴ Omurhimanya anakazigerêreza oguli ebufîre n'omusirhe yêhe akengêrage ahâli amasîma. ⁵ Aha omuntu ankayumvîrhiza olwimbo lw'omusirhe, ankayumvîrhiza ihano ly'omurhimanya. ⁶ Bulyâla olwimbo lw'omusirhe kwo lujira olubî nka nshâli za mishûgi îdako ly'enyungu; kuli kurhebwa. ⁷ N'amasheka ganahwinjagaze omurhimanya, n'amasîma ganahûse omurhima.

Obuhane

⁸ Aha wankabà aha barhondêra akantu wankabà aha kâshwinjwa, omurhima gw'okulinda, gwo mukulu aha bwihâmbi. ⁹ Orhahîra okacîdîrhibula duba-duba, bulyâla murhima gwa musirhe gubà mwo entanya. ¹⁰ Orhaderhaga erhi: cici cirhumire ensiku zâli burhanzi zilusha eziri buno? Kulya kubà eryôla idôso lirhali lya burhimanya. ¹¹ Oburhimanya kwo buyinjiha nka kashambala, abâli hanôla igulu bwo bukwânana. ¹² Bulyâla olwâkiro lw'oburhimanya lwo na lwâkiro lw'ensaranga, n'obunguke bw'obumanye kunali kulya oburhimanya buciza nnabo. ¹³ Orhangilola omukolo gwa Nyamuzinda: ndî wankagondôla ehi agondesire? ¹⁴ Olusiku lw'obusîme, onashagalukeye; n'olusiku lw'obuhanya, olole kwône: Nyamuzinda wabijiraga byombi, mpu ly'omuntu alekîbona akantu enyuma zâge yêneⁱ. ¹⁵ Omu buzîne bwâni bw'omurhebwa, bàbwîne omushinganyanya afà omu bushinganyanya bwâge, n'enkola-maligo yasigala omu maligo gâyo. ¹⁶ Orhabâga mushinganyanya okurhalusire olugero, orhacijiraga murhimanya omu masù g'abandi; cici carhuma wacîlibuza? ¹⁷ Orhahîraga okabîha okurhalusire olugero, omanyè wankanasiraha; carhuma wafà embere amango gâwe gahike. ¹⁸ Kukwânîne omuntu asêze ehi buzira kuleka hira, bulyâla okenga Nyamuzinda, anabihikekwo byombi. ¹⁹ Oburhimanya bunahè omurhimanya emisî elushire eya barhambo ikumi omu lugo luguma. ²⁰ Hanôla igulu harhali omuntu mushinganyanya olya wankakola aminjà buzira kulogorha ciru n'eriguma. ²¹ Obwo kwo biri ntyo, orhahîraga okâyumvirhiza emyanzi minji-minji, wa nkanayumva baderha oku mwambali wâwe akuderhaga buligo. ²² Nâwe wêne omurhima gwâwe gurhahabiri kanga wamâderha abandi kubî! ²³ Ebyo byoshi nabigeziremwo n'oburhimanya, namanya nti nnandi murhimanya, ci kwône bindushire

^h**6.10** Mwene omuntu yêne arhankahashirhegeka akalamo kâge, ntà mango amanye ebyâbà irhondo, ebyarhamanyaga embere z'amango. Co cirhumire kuli kwinjà mwene omuntu amanye akacîbera irhwe. Ci kwônene aleke Nyamuzinda yêne ajire eby'alonzize. Rhurhegesirwe rhumuyêmêre.

ⁱ**7.14** Nk'oku biyôsire oku buzindazinda bw'ebindi bigabi (3, 11.22; 6, 12; 8, 7; 9, 12; 10, 14; 11, 5), omuhanûzi akengêzize kulusha oku omuntu arhankamanya ebyayisha, arhankanahashicîbwîra yêne ehi Nyamuzinda alongîze igulu. Ntyo oku omuntu akajira, kuli kuyêmêra ebi Nyamuzinda alemire nka kulya yêne alonzagya mpu biyôrhe.

bulî. ²⁴ Akantu kali kandushire bulî, kali emwîna kuli kuli, ndi wankakahika-kwo? ²⁵ Nashubijà aho nacîhangâna nti nongereze oburhimanya haguma n'oluhembo; nti manye oku obubî linali isirhe, n'oku okuhwinjagala kunali kuhaba. ²⁶ Ka ntabugâna ebirhalusire olufû bululu: omukazi wa! bulyâla omukazi gubà murhego, n'omurhima gwâge kabà keshe, n'amaboko gâge bubà budagulè: orhînya Nyamuzinda ye fuma abakazi, ci enkola-maligo erhafuma. ²⁷ Alaga ebi, mbwîne, Koheleti okudesire, erhi nankabihira haguma byoshi. ²⁸ Ishiriza, nalonzize nalonza, ci ntarhônga. Mulume muguma omu cihu mbî, nêci mmubwîne, mukazi muguma muli boshi ntamubwîni. ²⁹ Alaga kwône ebi mbwîne obwo: Nyamuzinda ajizire omuntu mwîrhohye, naye yêne ye dwîrhage alonza okuhalûla ebihazire!

8

¹ Ndi oli ak'omurhimanya, na ndi badôsa anamanyishuza? Oburhimanya bunarhume omuntu ashagaluka, n'obusû bwâge, bunahinduke n'obwo bwâli bukali. ² Naderha obwo: nti oshimbe irhegeko lya mwâmi erhi ndahiro ya Nyamuzinda erhuma. ³ Orhalirhibaga duba-duba: orhacînanîrizagya omu bwôrhere bubî, bulyâla okwalonzize kwoshi ajira.

⁴ Akanwa ka mwâmi kali kaguma, na ndi wankamubwîra, erhi: «Bici ebyo wajira?» ⁵ Omuntu ojira oku arhegesirwe arhahanyagala; n'omurhimanya ayôsire amanyire oku hali amango hali n'okutwa olubanja. ⁶ Bulya nêci hali amango hali n'okutûbirwa ngasi kantu katûbirwa olubanja, na ntà muntu oyôrha ama nyire kurhi lwatûbwa. ⁷ Bulya kandi ntà muntu oyishi ebyâbà na ndi wabwîra omuntu hano bibà. Empûsi erhabà ya ndi akaderhaga mpu arhayilika, olusiku n'olufû nabyo birhali bya ndi. ⁸ Amatabâro nago garhalindisibwa, n'obumînya burhaciza nnabwo.

⁹ Ebyo byoshi, mbimanyire, omu kulolêreza ebibà bano igulu, amango omuntu arhegesire owâbo muntu, buhanya bwâge. ¹⁰ Ci kandi mbwînage abaminye bahêkwa ebwa kubishwa, n'abantu banarhenge omu ka Nyamuzinda bajibahera obukenge ekà, kulya kubà bajizire ntyo, kuli kurhebwa! ¹¹ Kulya kubà olusiku batwîraga omuntu olubanja arhali lya anajuha, abantu nabo banakazibà bayunjwîre iralà ly'okujira okubî.

¹² Enkola-maligo enagakole kal'igana enabuli lama. Mmanyire nêci oku banaderhe mpu abarhînya Nyamuzinda banabone iragi kulya kurhînya Nyamuzinda kurhumire. ¹³ Mmanyire n'oku ntà kusîma kw'omumînya n'okûla ma kwâge kunali kulibuka kwa cizunguzungu, kulya kubà arharhînya Nyamuzinda. ¹⁴ Ci kwône binji birhebana hanôla igulu, bulyâla hali abashinga nyanya barhogerwa n'ebyali bikwânîne ebijiro by'enkola-maligo; hali n'enkola-maligo zibona okwâli kukwânîne ebijiro by'abashinganyanya. Ndesire nti kurhebwa okwo!

Ndà bakolera

¹⁵ Niehe okusîma kwo ndesire kukulu, bulya iragi ly'omuntu mwône libà omu kulya, omu kunywa n'omu kucisîmîsa. Ebyo byo bilusa omukolo gwâge e nsiku z'obuzîne Nyamuzinda amuhîre hanôla igulu. Obuzigire ¹⁶ Erhi mbà namâcîhangâna okumanya oburhimanya, nalonza okulola bushanja buci omuntu ajira hano igulu. Omanyè oku omuntu arhabona lya mûshi arhabona lya budufu. ¹⁷ Mbwînage n'omukolo gwa Nyamuzinda gwoshi: omuntu arhankavulûla omukolo gujirwa hano igulu, gulya gwakubwîriza ecirhuma omuntu arhama alonza buzira kuhikakwo ehi alonza, n'omurhimanya ciru akacîhamba mpu ayishi ecirhuma, arhankacihikakwo.

9

Ebiyêrekîre obuzîne bw'omuntu: Ntakwinja

¹ Bulya nêci narhimanyize kuli ebyo byoshi, nayumva oku abashinganyanya n'abarhimanya n'emikolo yâbo omu nfune za Nyamuzinda babà. Oli obuzigire, oli enshômbô, ntà ciguma omuntu ayishi n'omu masû gâge, byombi biri birhebanyi. ² Buzinda buguma bagwêrhe boshi:

omushinganyanya n'omumînya ocigwêrhe bwinjà n'orhacigwêrhi bwinjà, owarherekêra n'orharherekêra; kwo nakuguma. Naye kwo na kwo, omuntu mwinjà n'omunya-byâha, owacîgasha n'owarhînya kwacîgasha. ³ Kubî okwôla, okubona obuzinda bw'ebijirwa hano igulu byoshi buli buguma kuli boshi n'okubona omurhima gw'omuntu guyunjwîre mababale, n'okubona isirhe libîkîrwe abantu amango bacizîne n'e nyumpa amango bamâfâ wâni! ⁴ Bulya nêci ôciri omu buzîne erhi analangâlire, n'akabwa kazîne ko kakulu oku ntale efîre. ⁵ Abazîne bamanyire ciru oku kufâ bafâ, abafîre bôhe barhamanyiri cici; barhacigwêrhi luhembo, bulyâla ntâye ocibakengîre. ⁶ Obuzigire bwâbo, enshombo zâbo n'obwâgalwa bwâbo, byoshi byahezire; barhâcishangire ciru n'eriguma oku bikolwa hanôla igulu.

⁷ Kanya, oye ehigati hyâwe n'obusîme onanywe orhwamvu rhwâwe n'omurhima gushongwîre; bulyâla Nyamuzinda mîra ageraga ebijiro byâwe. ⁸ Okaziyôrha oyambîrhe ebyêru-byêru, n'amavurha garhakalaga oku irhwe lyâwe! ⁹ Oyanke akalamo n'omukazi ozigîre, ensiku z'obuzîne bw'akalenganè Nyamuzinda akuhîre hanôla igulu, bulyâla kwo walemirwe ensiku onalibukira hanôla igulu. ¹⁰ Ngasi bushanja onabwîne wankarhangira, onabukole amango onacizîne, bulyâla ekuzimu wayishijâ, erhabâ kukola, nîsi erhi kuganja, erhi kumanya erhi kurhimanya.

Obuhanya burhalaliza

¹¹ Nshubirsinza hanôla nshi: abalibisi bakulu, arhali bo bajâ mashigwè g'okulibirha, n'abazibu-zibu arhali bo balwa. Ntâ mugati abarhimanya bajira, na ntâ bugale ab'obukengêre bajira n'abanya-bumanye ntâ burhonyi bajira, bulyâla boshi banarhibukîrwe n'obuhanya. ¹² Omuntu arhabâ ayishi ensa yâge: kulyâla enfi zigwârha omu kêshe kafulike, nîsi erhi ebinyunyi oku murhego, kwo n'omuntu naye agwârha n'obuhanya, amango bumurhibukîre buzira kulâliza.

Oburhimanya bw'omukenyi burhakengwa

¹³ Mbwîne okundi kubî hanôla igulu, nabwîne nka kurhalusire olugero. 9, 10: Kuli kwinjà ensiku z'akalamo kâwe hano igulu ozigeze omu kukazijira aminjà. Bulya amango wâbâ wafire ntâco ciru n'eciguma wakacijira. ¹⁴ Hali lugo luguma lusungunu, lurhalimwo bantu banji, Mwâmi muguma muzibu ayisha alurhêra, alugorha analuyûbakira ebinene n'ebinja. ¹⁵ Ci kwône abugânawo omukenyi murhimanya, ye wafungiraga olwo lugo n'oburhimanya bwâge. Oyo mukenyi barharhamagimuyibagira! ¹⁶ Kwo kuderhaga nti oburhimanya bwo bukulu aha misî, ci kwône oburhimanya bw'omukenyi barhalonza okubumanya, n'ebinwa byâge barhabiyumvîrhiza. ¹⁷ Ebinwa binjà by'omurhimanya banabiyumvirhize kulusha okuyâma kw'omwâmi w'abasirhe. ¹⁸ Oburhimanya bwo bukulu aha matumu, ci kwône ishembo liguma linashereze binjà binji.

10

¹ Enzi zifîre zinashereze enjebe y'amavurha g'amalâshi, isirhe lisungunu linakole kulusha oburhimanya n'olukengwa. ² Omurhimanya bwinjà ahêka, n'omusirhe agende oluhengu. ³ Omusirhe ajè omu mulimbwa kwône: abule irhwe anayêreke abandi oku ali musirhe. ⁴ E erhi mwâmi akakuhêkakwo oburhè, orhahinyagya, bulyâla okurhûza kunarhume omuntu arhalogorha. ⁵ Hali obubî mbwîne hano nshi kulinziribâ nka kuhaba kw'omukulu: ⁶ isirhe libè lyo bayîmika, n'abagale bakeresibwe halya hababonêsa nshonyi. ⁷ Ndwîrhe nabona abajâ bagenda oku nfarasi n'abarhwâlî bagende n'amagulu nka bajâ.

⁸ Ohumba omwîna anagugwemwo, n'ohumba olukûta, enjoka enamulume. ⁹ Olengeza amabuye, ganamuyagaze, obeza enshâli naye hali amango acîyagaza. ¹⁰ Embasha ekatûha, kubula carhyâza kurhuma, omuntu anayibande n'emisî; ci kwône obunguke bw'oburhimanya, kuli kuhasha. ¹¹ Enjoka erhi yankaluma omuntu, kubula cashungurhira kurhuma, burhali bunguke bwa mushâke. ¹² Akanwa k'abarhimanya binjà kaderha, akanwa k'omusirhe yêhe ko kanamuheza.

Obugula n'isirhe

¹³ Emyanzi yâge ayirhangira ya bihalârhi, ayishwinje likola isirhe. ¹⁴ Omusirhe ye luza emyanzi: omuntu arhishi ebyâbâ; mbwîrâga ndi wankamubwîriza ebyayishibâ enyuma zâge? ¹⁵ Omukolo gw'abasirhe gunabashologorhe, orhamanyiri njira arhankajâ omu lugo.

¹⁶ Wamâhera we cihugo mwâmi ali murhumba, n'abarhambo balegerere ha lya kurhenga sêzi. ¹⁷ Iragi ly'ecihugo omwâmi aburhwa muluzi, n'abarhambo balye amango gawkânine, kuderha mpu babone emisî, ci arhali mpu banywe. ¹⁸ Okubâ ntabiruba kunarhume omutungo gwahonongoka n'okubula cakombêra kunarhume enyumpa yaloba. ¹⁹ Ci kwône mpu ntâye bahanzize okusheka nk'ali oku cîbo! mpu amamvu ye mushagalusa! mpu n'ogwêrhe igerha erhi ntâco arhagwêrhi! ²⁰ Orhahîra okasigira mwâmi enfûlago, ciru akabâ omu nkengêro orhahîra, orhahehêreraga omugale, ciru akabâ omu lwâwe oli, bulyâla akanyunyi kanahêke emyanzi, n'okubâ omwanzi gujira ebyûbi.

11

¹ Kwêba omugati gwâwe oku mîshi, wazinda erhi washubigurhola. ² Obegere bantu nda erhi munâni bulyâla orhamanyiri buhanya buci bwakayisha hano igulu. ³ Ebitû bikayunjula nkuba, binayidubulire oku idaho. N'omurhi gukakulumba, njira nyanya erhi njira îdako gulya murhi ho gunahwêra halya gwahongokeraga. ⁴ Osingiriza empûsi arhamîra, ololêreza ebitû arhasârûla. ⁵ Nka kula orhîshi enjira y'empûsi, orhîshi n'amahwe g'omukazi ôli izîmi, kwo orhakanamanya n'omukolo gwa Nyamuzinda orhegeka byoshi. ⁶ Sêzi oyanke emburho yâwe oyîmire na bijingo orhayôrha kwône. Bulyâla muli ebyo byombi, orhamanyiri ciguma cakubêra; akanaba byombi-byombi bihisize haguma omu bwinjâ.

Obukulu n'oburhò

⁷ Omûshi guyinjiha, n'amasû gasîma gabone izûba. ⁸ Omuntu akalama myâka minji, akwânine ayikolêse yoshi, akengêre n'oku ensiku z'omudumbi zabâ nyinji; ngasi hyâyishe erhi na kalenganè. ⁹ We mwâna osîme obu ociri musole, onacîshinge ensiku ociri murhò oshimbe enjira omurhima gukuhire, n'enyifinjo amasû gakuyêresire. Ci kwône omanyè oku muli ebyo byoshi, Nyamuzinda akuhamagala omu lubanja. ¹⁰ Okûle oburhè omu murhima ohêke kuli n'omubiri gwâwe ogurhenzekwo ngasi mababale. Ci kwône obusole n'ensiku z'emviri nyêru, byoshi kunali kurhebwa.

12

¹ Onakazikengêra omulemi wâwe ensiku ociri murhò, oku ensiku mbî zirhaciyisha, n'oku erhaciyisha erya myâka wayishiderha erhi «ntayirikwo eyo». ² Onakazimukengêra oku izûba n'omûshi, omwêzi n'enyenyêzi birhacijâmwo omwizimya; n'oku ebitû birhacigaluka n'enkuba yahumbûka. ³ Okazimukengêra olusiku abalanzi b'enyumpa bageramwo omusisi, olusiku abalume bazibu-zibu bagombamwo lulya abakazi balekamwo okushwa, bulyâla omûshi gwamâhorha aha kabonezo, ⁴ n'olumvi lukola luyigale emuhanda; amango olwanjikwa lurhacivuga, amango akanyunyi karhacilyogôla, n'amango abimbiza bahulika, ⁵ galya mango abantu barhînya okusôka, banagaliyahagira omu njira. Amango omulehe guyâsa, n'oluzige luyigurhe n'amango omurhi gw'entoborhobo gujakwo ecirhumbwe, galya mango omuntu ajâ ebwa nyumpa yâge y'ensiku n'amango. N'abalasi bajinduluke omu muhanda; ⁶ embere ehigozi hy'amarhale hitwîke, embere itara ly'izahabu libereke, embere akabindi kaberekere aha iriba, embere omugozi gw'adôma gutwîkire omu iriba; ⁷ n'e mbêre akatulo kashubire omu idaho nk'oku kanarhengagamwo, n'obuzîne emwa Nyamuzinda wabuhânaga^j. ⁸ Busha-busha mâshi,

^j12.7 Ngasi kantu koshi ojira karhenga omu idaho, mwo kananashubire. ci kwône omuntu ajira akantu karharhenga omu idaho. Ako kantu karhengaga emwa Nyamuzinda, yo kananashubire

gwârhi Koheleti, byoshi busha!

Okushwinja

⁹ Kurhaderhwa kwôhe oku Koheleti àli murhimanya, ci kandi ayigîrize obumanye; ayanka ahira oku munzâni, agerekanya anakubûla migani minji. ¹⁰ Koheleti àli alonzize okuyandika emyanzi minunu n'okusiriba bwinjà enkengêro z'okunali. ¹¹ Ebinwa by'abarhimanya kwo biri nka kababo, kwo biyôrha nka birhi bigwîke, kulonza obwôloloke bw'obusò bwâge kurhuma lungere abikolêsa. ¹² Kulusha aho, mwâna wâni, oyôrhe omanyire oku okujira ebitabu bubà bushanja burhayunjula, n'oku amasomo manji ganarhamye omubiri. ¹³ Okushwinja emyanzi: byoshi biyumvikîne. Orhînye Nyamuzinda onashimbe amarhegeko gâge, bulya gwo mukolo gwa ngasi muntu. ¹⁴ Kulya kubà ebijiro byoshi, Nyamuzinda anabihêke omu lubanja, na kandi anabone na ngasi hifulike, hibè hinjà hibè hibî.

OLWIMBO LW'ENYIMBO

Enshokolezi

Olwimbo lw' Enyimbo, kwo kuderha lwimbo lw'injinja lulushire ezindi nyimbo zoshi. Omu mpindulo ya ngasi lubero, eci citabu ciyimbire olwimbo lw'obuzigire bw'abasîmîne babirhi: omuhya-mulume n'omuhya. Obwo buzigire bugera omu marhangulo manji: hali amango busera, buzibuhe; hali n'amango bubà nk'obufîre, buhune okulumûlwa.

Muli eci citabu omuhya-mulume ali aderhwa «mwâmi» (1, 4-12), erhi «Salomoni» (3, 7-9) n'omuhya naye mpu ye «Sulamita» (7, 1-6). Okushimba ebinwa n'olulimi lw'eci citabu, rhwanaderha oku cayandikagwa omu mango gali kurhenga mwâka gwa 450 kuhika mwâka gwa 400 embere Yezu Kristu aburhwe.

Abalenga b'Abayahudi bâdesire oku enyigîrizo z'ecitabu c'Olwimbo lw'Enyimbo luli lwîganyo lw'obuzigire bwa Nyamuzinda n'Israheli, lubaga lwâge lwîshogwa. Amandiko Matagatîfu kwo gayêrekana Obuzigire bwa Nyamuzinda nka buzigire bwa Lungere oku bintu byâge , nka buzigire bwa muhya-mulume oku muhya. Ecitabu c'Olwimbo lw'Enyimbo ciyimbire okwo kusîmana kw'omu hya-mulume n'omuhya, mpu luyumvîse omurhimanya wasoma, oku obuzigire bwa Nyamuzinda burhajira lugero.

Bashakulûza b'e Ekleziya bagerire olwo lwîganyo lw'obuzigire bw'abahya oku ihwe ly'obuhya bwa Yezu Kristu na Ekleziya yâge. Abandi bagerera ebinwa by'eci citabu oku buzigire bw'okunali bulunga omulume n'omukazi omu buhya nkana. Rhumanye buzinda oku ezi nyigîrizo ziyêrekîre obuzigire bwa ngasi muntu kuli Nyamuzinda.

Eci citabu cirimwo ihano likulu bwenêne na linjà na lwîganyo lwa Nyamuzinda oku bashebine n'abayankîne, owalonza agashongwire adôma ah'iriba. Ndigi olushire Nnâmahanga okurhuhâ ihano. Rhuyumvîrhe oku nka mushebîne erhi muyankîne:

1. Mulolere Nnâmahanga kw'olwiganyo. Erhi acîshoga Israheli ayêrekîne oku obuzigire burhagulwa. Ye Muzigirwa na Musîmwa ali akunga Cirangashana wâge, Muzira izâbyo wâge. Ciru abakoyakoya bakakoyakoya, Engûkù yâge eri nguma yône. Nnâmahanga acêsize enderho, enkengêro n'ebijiro abayankîne bajirirâna omu buzigire.

2. Orharhînyaga oku bwîra owinyu oku enderho, enkengêro, n'ebirumbu byâge byoshi bikusîmîsa. Omubwîre lyo abà cinogerwa câwe anarhimûkwe. Ciru wakabona abakukeyakeyakwo, banakuba engohe, oderhe , erhi : «Engûkù yâni eri nguma yône, ye mukânie, ye ibanie!»

Abâna bîrhu babè ba Burhashengwa na Ba Murhonyi arhaniampa gubaya. Ababona oku muzigirana bakayâgalwa kulya amashanja gakagiyâgalwa na Israheli.

EBIRIMWO

1. Olwimbo lurhanzi: cigabi I, 1-2, 7

2. Olwimbo lwa kabirhi: c. 2, 8-3, 5

3. Olwimbo lwa kasharhu: c. 3, 6-5, 1

4. Olwimbo lwa kani: c. 5, 2-6, 3

5. Olwimbo lwa karhanu: c. 6, 4-8, 4

«6. Olwimbo lwa kali ndarhu: c. 8, 5-14

OLWIMBO LW'ENYIMBO

Izîno ly'ecitabu n'enshula-mwanzi

1

¹ Olwimbo lw'Enyimbo. Lwa Salomoni.

Omuhya

² Ayishe anûnugurhe n'ehinûnugurho hy'akanwa kâge.

Okusîmwa nâwe kwo kununu ah'idivayi.

³ Amavurha ocîshizire alà nka gahumula bwinjà!

izîno lyâwe ciru lyône, mavurha gadubuka,

co cirhuma abanyere bakusîma^k.

⁴ Onkeme nkushimbe, rhukanye!

Mwâmi ampesire omu mwâge;

We wâbà busîme na bushagaluke bwîrhu.

Okusîmwa nâwe kwarhulalusa kulusha idivayi!

Bayazize abakusîma.

Ecîtakîro cirhanzi

Omuhya

⁵ Ndi mwîru ci ndi mwinjà^m, wâni mwe banyere b'e Yeruzalemu, kwo ndi aka amahêma g'e Kedari, aka ebihando by'e Shalma.

⁶ Murhalolaga omubiri gwâni mwîru, izûba eryo lyambabaga?

Bagala ba nyâmàⁿ abâla bandubiraga, banjira mulanzi wa mizâbîbu.

Elyani ishwa ly'emizâbîbu ntalilangaga!

⁷ Mbwîraga mâshi Muzigirwa w'omurhima gwâni:

ngahi wayâbulira obusò?

ngahi waziyahula hano zirhenga omu izîko?

Lyo ntagija nageragera nka cirala

emunda amasò^o g'abinyu gayabukire.

Abimbiza

^k**1.3** Omuhya: Israheli yeri muhya wa Nyamuzinda: naye Nyamuzinda yêne ye Muhya-Mulume.

^l**1.4** Abanyere go mashanja. Arhali Israheli yêne walolakwo Nyamuzinda obucire. Agandi mashanja goshi nago ye Muciza wago. -Nyamuzinda ye Mwâmi w'oluhaga lwâge. -Omu ka-Nyamuzinda k'e Yeruzalemu. -Banaderha mpu omuntu anayigurhe obusîme. Omu Mwandiko Mutagatîfu namwo banaderhe mpu obusîme bunalaluse nka mamvu.

^m**1.5** Ndi mwîru ci ndi mwinjà: -Israheli arhahezagya obwinjà bwâge ciru akabà ali omu bujà e Babiloni. -Kedari na Shalma, bishagala by'e Buharâbu. Amahêma g'abagendagenda omu irungu (babadwini), gabà gajizirwe n'empû z'empene ganabà mîru.

ⁿ**1.6** Bagala ba nyâmà: Ngabo ya Bakaldeyi ba Nabukondonozori: bo bàshâbaga Yeruzalemu. Abakaldeyi bali bene wâbo Israheli bulya Abrahamu àli w'e Huri emwa Abakaldeyi (Murh 11, 28.31). -Bujà bw'e Babiloni. -Israheli oyo obujà bwakulaga aha mwâge, bwamuheka emwa bene.

^o**1.7** -Muzigirwa w'omurhima gwâni, nk'omuhya ye waderha -Nyamubâho ye Lungere wa Israheli. -Agandi masô, go gandi mashanja.

⁸ Akabà orhamanyiri wâni namwinja w'abakazi boshi^p,
okulikire enshando z'obusò
onayabulire abâna-hene bâwe
entambi z'ebwa bigala by'abangere.

Omuhya-mulume

⁹ Wâni Musimwa wâni,
namâkushushanya na kahesi wâni
bashwekire oku ngâlè ya Faraoni mwâmi w'e Mîsiri!^q

¹⁰ Amarhama gâwe nka gayinjiha
aha karhî k'ebisikiyo,
alà ehigosi ogwêrhe omu karhî k'amagerha.

¹¹ Bisikiyo bya masholo^r rhwakulongeza
n'olugole lw'amarhale.

Bône na nnene: omuhya n'omuhya-mulume

¹² Oku nnakuno ali omu cogo câge,
n'obukù bwâni bwayuduka.

¹³ Omuzigirwa wâni hiri hirhù hya bukù,
hidekerire aha karhî k'amabêre gombi.

¹⁴ Omuzigirwa ali cihadu ca mukù
omu ishwa ly'emizâbîbu y'e En-Gadi^s.

¹⁵ -Alà nka wayinjiha, Muzigirwa wâni, alà nka wayinjiha!
Amasù gâwe ziri ngûkù

¹⁶ -Nka wayinjiha Muzigirwa wâni,
nka wanuna wâni! Encingo^t yîrhu ishamba.

¹⁷ -Emitungo y'enyumpa yîrhu eri ya nduluma
n'oburhungiri buli bwa nsindani.

2

¹ -Ncîbêrîre nshungululu y'e Saroni, Lisi y'e rubanda^u. ² Kwo ali nka lisi omu marhadu
omusîmwa wâni omu karhî k'abâna-hya.

³ -Kwo ali nka mulehe ekarhî k'emirhi y'omu busâne, omuzigirwa^v wâni omu karhî
k'abânarhabana. Ntamîre omu cizunguzungu câge nacîfinjaga, n'irehe lyâge liri linunu
omu kanwa kâni.

^p**1.8** Israheli, ishanja lîshogwa. Namwinja w'abakazi boshi ye Israheli, ishanja lîshogwa.

^q**1.9** Obujà bw'e Babiloni bushushine na bulya bw'e Mîsiri.

^r**1.11** Okuyambikwa ebisikiyo bihyâhya kuli kuyêrekwa oburhonyi: akalaga aleka ebi ali
agwêrhe amango ali mujà, ayambale ebihyâhya. Rhulole muli Luk 15, 22.

^s**1.14** 1, 14: Olwo lugo kwo luderhwa buno mpu ye "Ain Djidi«, omu iderha ly'Abaharâbu),
ebwa Nyanja y'Omunyu. -Obusò n'abâna-hene, gwo muzinzi gw'abajà erhi aharhenga bujâ. -
Ntondo ya Siyoni yo abâmi b'Israheli bayûbakagakwo.

^t**1.16** 1, 16: Encingo, co cihugo ca Palestina-Israheli, cihugo cigishe, cirya ciyêramwo ngasi
hyasi na ngasi lushogo.

^u**2.1** Cibandâna c'ebwa nyanja nnene (Mediteraneya, kwo kuderha Nyanja y'e karhî ka Bulaya
na Afrika), aha karhî ka Karmeli na Jafà.

^v**2.3** Busîme bw'okubà n'Omusîmwa.

⁴ Andengerîze aha cengero, n'ecêrekanè anongerîzekwo, ye buzigire.

⁵ Citûntume ca muzâbîbu mwandengezamwo hano, mumpembule n'irehe linjà, bulya ndi bufà n'obuzigire.

⁶ Okuboko kwâge kulembe kwo nshegemire, n'okulyo kwo kunzonzire.

⁷ -Banyere b'e Yeruzalemu mwe mukasinga, mwe mukalya empene mulye n'orhushafu rhw'emuzirhu, murhatule, murhazûse Musîmwa n'amango gâge g'okusîma garhacihika.

Ecîtakîro ca kabirhi

Omuhya

⁸ Namâyumva Muzigirwa wâni; Nêci ye yishire; ayisha ahama oku ntondo, ayisha ashembuka orhurhondo.

⁹ Muzigirwa wâni kwo ali nka kashafu, nka mutwîrà gwa kashafu. Lâba oku ayîmanzire enyuma ly'ecôgo cîrhu Adwîrhe alolera omu kabonezo, adwîrhe alolera omu murhule.

¹⁰ Muzigirwa wâni amâlengeza izù amanyakûza^w, erhi: «J'eno, Musîmwa wâni. Namwinja wâni, yisha.

¹¹ Lâba oku empondo^x yagezire, ensiku z'emidumbi zahwire, zagenzire.

¹² Omu ishwa lîrhu emyâka ekola yayâsa. Amango g'enyimbo^y z'obusîme gahisire, enyimbo z'engûkù zidwîrhe zashakanya omu ishwa lîrhu.

¹³ Omutini gwamayâna amalehe marhanzi n'emizâbîbu eyâsize amauwa g'ehibayo hinjà. Yimanga, Musîmwa wâni, Namwinja wâni, yishaga.

¹⁴ Ngûkù yâni nfulike omu migâku y'olukunda, omu ngobe y'amabâle, nyêreka obusù bwâwe, nyumvîsa izù lyâwe, bulyâla omulenge ojira guruhajira wundi, n'iranga lyâwe kwo na kwo.

¹⁵ Mâshi murhugwârhire bala banyambwe^z mâshi, obwôla bunyambwe budwîrhe bwarhuyonera emizâbîbu n'obwo emizâbîbu ekola yayâsa!

¹⁶ Muzigirwa wâni ali wâni, nâni ndi wâge. Mwo ayâbulire obusò bwâge omu karhî k'obwâso bwa lisi.

¹⁷ Oku emboho y'obuce erhacishungûrha, n'oku omwizimya guruhacihirigirha, ogaluke... Muzigirwa wâni obè nka kashafu nka mutwîra gwa kashafu omu ntondo z'Ecihango^a.

3

¹ Aha ngwîshîre, budufu, namàlonzagya omuzigirwa w'omurhima gwâni, namàlonzagya ci lêrhaga!

^w**2.10** Omuhya n'omuhya-mulume bayisha balonzanya.

^x**2.11** Empondo erhi mango ga mboho: kurhengerà mwêzi gwa kali ikumi na liguma kuhika o gwa kabirhi erhi gwa kasharhu,

^y**2.12** Erhi amango g'emboho gahwa, banarhangira amango minjà, mpu yo «printemps»: emirhi eyâse, ebinyunyi biryogôle.

^z**2.15** Abo «banyambwe», bo balungu babî badwîrhe bayônera Israheli. (Rhulole muli Ezr 4, 2; 9, 2; 10, 18; Neh 2, 19; 3, 34). 2, 16: Israheli, lubaga lwa Nyamubâho; na Nyamubâho yêne Israheli ayishi. Kwo kuderha oku Nyamubâho ashûbûzize olubaga lwâge. Alugalula omu Palestina-Israheli-Israheli (Lolà 2,1).

^a**2.17** Erhi «entondo z'ebintu biberange». Ako kanwa kakengezize ecihango ca Nyamuzinda bo na Abrahamu (Murh 15, 9-10). Go mango Nyamuzinda ahâga Abrahamu omulagi.

² Nkolaga nayimuka ngeragere omu lugo^b! Omu njira n'omu ngo, nalongezamwo olya omurhima gwâni guzigira. Namulonzize ci ntamubwîne!

³ Abalâlizi bambuganyire, balya bagera-gera omu lugo: «Nti ka murhabwîne olyâla omurhima gwâni guzigira?».

⁴ Ene mbâ namâbarhaluka, namabugâna olyâla omurhima gwâni guzigira. Namâmugwârha ntanacimulîke, kuhika nmuhise omu nyumpa ya nyâmà^c, omu mw'olya muzîre wamburhaga.

Omuhyamulume:

⁵ Banyere b'e Yeruzalemu mwe mukasinga, mwe mukalya empene n'orhushafu rhw'emuzirhu, murhatule, murhatule Musimwa wâni n'ensa y'okushâsha kwâge erhacihika.

Ecîtakîro ca kasharhu

Kabala-myanzi

⁶ Lêro cici cira casôka omu irungu nka mugî mulî-mulî^d, nka mûka mudûrhu gwa bukù, obubâni n'amalâshi g'ekulî goshi!

⁷ Lâba ecipoyi ca Salomoni^e, bambali makumi gali ndarhu bamugosire, ntwâli za muli bene-Israheli.

⁸ Boshi, balenga ba kuhuma engôrhu, balwî ba kurhenga mîra. Ngasi muguma ahizire engôrhu oku cikanyi mpu bakanarhêrwa budufu.

⁹ Mwâmi Salomoni abinjisize entebe^f y'obwâmi n'omurhi gw'e Libano.

¹⁰ Emitungo y'eyo ntebe eri ya marhale n'olulenga lwâyo lwa masholo, ecibwârhalo ciri ca kaduku na nyamwegemerwa wayo wa kaduku.

¹¹ Mwe banyere b'e Siyoni mukanye mubone: Mwâmi Salomoni ayambîrhe ishungwè^g nnina amuyambikaga olusiku lw'obuhya bwâge, olusiku lw'obusîme bw'omurhima gwâge.

4

^b**3.2** Lugo lwa Yeruzalemu olwôla; kulya kubâ banyere b'e Yeruzalemu bayakûzibwe, na Ka-Nyamuzinda k'e Yeruzalemi badwîrhe haderha (1, 4, 17; 3, 4; 5, 10-16).

^c**3.4** «Omu mwa nnina», kwo kuderha omu «ka-Nyamuzinda», k'e Yeruzalemu; Bene-Israheli barhanzi, balya bàyûbakaga aka-Nyamuzinda abôla adesire mpu nnina! Omu «hatagatîfu-hatagatîfu».

^d**3.6** Omugî mulî-mulî cibâ cimanyîso ciyêrekîre aha Nyamuzinda ali. (Lub 13,22). Omu lubungo lwa kabirhi, Nyamuzinda yêne ogalwîre abâli bahêsirwe bujâ (Iz 40,3). Abarhunzi b'omu Israheli bàkagijâ malashi cingana e Buharâbu n'emwa Abahindi (Ezr 17, 4; 27, 13-25).

^e**3.7** Eri izîno «Shalomô, (Salama), kwo liri nka kula rhwakaderha «Murhûla» omu mashi. Abâli omu bujâ bakazagiringa oku «omurhûla» gwâyisha obujâ buhwa (Iz 11, 6; 9, 5-6; Ezr 34, 23-25). Salomoni bàdesire aha, arhali olya murhanzi, ci omwâmi wayisha n'omurhûla: Masiha.

^f**3.9** Bakengezize enyumpa Salomoni akazâgitwîramwo emmanja n'entebe akazâgitamalakwo ago mango.

^g**3.11** Mpu balole oku bayîmika omwâmi w'omurhûla: Masiha. Oyo nnina wa mwâmi, lwo lubaga lwa Nyamubâho (1, 5; 3, 4). Omu Israheli, mwâmi arharhangira omukolo n'olubaga lu rhacimuyankirira, ciru akahâ Nyamuzinda yêne wacimwishogaga (1 Sam 11,5; 1 Nga 11, 10, 29, 22). Olwo lusiku lw'obuhya, lwo lusiku lw'okugaluka kw'omukazi wali ogenzire; lwa kushubirhona kw'owali wamâshombehalâ: okwo kwabâ omu mango ga Masiha (Iz 61, 10; 62, 3-5).

Omuhya-mulume

- ¹ Alà nka wayinjiha, Musîmwa wâni, alà nka wayinjiha! Amasù gâwe ngûkù mw'ogu mushangi^h gukubwisire emviri zâwe busô bwa mpene za bishamvu buyabukire omu lurhambi-rhambi lwa Galaadi.
- ² Amîno gâweⁱ gali nka busô bwa bibuzi bimôme byayinamuka kurhenga aha mugomero. Ngasi rîno ly'enyanya ligwêrhe eryâbo ly'idako. ngasi ciguma n'ecâbo c'omu mahasha, na ntà mwîhala gubirimwo.
- ³ Akanwa kâwe nka higozi hya kaduku, n'emyanzi yâwe minunu-minunu! Amarhama gâwe nka mpande za grenadiⁱ omu mushangi gukuli ebusù.
- ⁴ Igosi^k lyâwe kwo liri aka enkingi ya Daudi, eri ngwîke buzibu-zibu; emanisirwekwo ecihumbi c'empenzi; emyampi y'abarhabâzi yoshi kwo emanikwa.
- ⁵ Amabêre gakuli oku cifuba gombi, bâna-hene babirhi, mahasha ga kashafu, gayabukîre omu karhî k'obwâso bwa lisi.
- ⁶ Oku emboho y'obuce erhacishungûrha, n'oku omwizimya guruhacihirigirha, nâbà najà oku ntongo y'obukù n'oku ntongo y'obubâni.
- ⁷ Wamâyinjiha, mushâna, Musîmwa wâni, we «Nt'izâbyo»^l.
- ⁸ Nj'eno orhenge e Libano, mukazi wâni^m, nj'eno orhenge e Libano, ja omu nyumpa. Oyimange oku ntongo ya Amana olole bwandagala, n'oku ntongo ya Seniri na Hermoni, lukunda lwa ngoromora ntongo za bakapiri.
- ⁹ Ci wamampêka omurhima mâshi mwâli wîrhu, mukazi wâni, wamampêka omurhima n'amasù ogwêrhe, n'igerha likuli omu igosi ciru lyône!
- ¹⁰ Alà nka kwasîmîsa okusîmwa nâwe, wâni mwâli wîrhu, mukazi wâni! Alà nka kwanuna okusîmwa nâwe... agandi mavurha gaciâhambage!
- ¹¹ Akanwa kâwe mukazi wâni, lêro mukè gwa bûci kali kashongôla bûci kali kashongôla la! Aha idako ly'olulimi lwâwe, bûci buhali n'amarhâⁿ; obwehe bw'emishangi yâwe, kwo buli nka malashi g'e Libano.
- ¹² Ali busâne^o bulikwo olugurhu, mwâli wîrhu, omukazi wâni, busâni bulikwo olugurhu iriba liyûbakîrwe.

^h**4.1** Olushungi lw'omuhya, lwakazâgihona ebusù, lubwîkire (Murh 24, 65; 29, 23-25). Empene z'e Israheli-Palestina-Israheli zibà za bishamvu na nyîru.

ⁱ**4.2** Amîno mêru: Amango omushaku guciri murhò, go mango biyeruha bwenêne.

^j**4.3** «Grenade», libà irehe lirhenga oku murhi mpu ye «grenadier»; murhi gumera omu bihugo biri eburhambi bw'enyanya y'e «Mediteraneyo».

^k**4.4** Magerha gali omu igosi ago (Iz 27, 10-11). 4, 6: Ntongo barherekêrerakwo eyo. Yo enabâkwo aka-Nyamuzinda k'e Yeruzalemu.

^l**4.7** Israheli acêsibwe n'amalibuko abwîne e Babiloni (Iz 40,2); akola acîbêrîre «muzirizâbyo». Oburhè bw'owamuhanaga bwahwîre.

^m**4.8** Mukazi wâni: Israheli kwo abîre nka mukazi ibà ahulusize erhi bulala bwâge burhuma (Hoz 2, 4; Yer 3, 1-8; Iz 54, 6-7); amango g'okugendimugalula, galigi nka ga kusheba (Hoz 2, 21-22; Iz 49. 18). Oyîmanzire oku ntongo ya Hermoni, anabone Israheli-Palestina-Israheli bwinjà. Israheli nk'aderha ahabisha bamuhekaga bujà, kwo abaderha mpu biryani: ngoromora erhi kapiri (Yer 4, 7; 5, 6; Nah 2, 12-14).

ⁿ**4.11** Ecihugo ciyêzire, kudûdusa cidûdûsa, cibaye bwinjà (Hoz 14. 17). Omukazi wâbwîne nyumpa naye, anabaye enyumpa! Okurhwinja kwâge kunayumvise oku abwîne e nyumpa!

^o**4.12** busâne: Abalêbi bayôrha baderha oku Israheli muhyâhya âbà busâni bwa Nyamuzinda, busâni bulimwo emirhi yahûmula bwinjà: Hoz 14, 6-7; Eze 3, 35; Iz 51, 3.

¹³ Emirhi ekumezirekwo ejizire obusâne bw'engrenadi, olikwo emirhi erhabonekerera:

¹⁴ Aha mirhi y'esindani yahûmula bwinjà, aha y'obukù n'eya amashahi, ebisheke n'e kinamomi^p, emirhi y'e Libano yoshi emirhi y'amanemane n'eya olowesi, na ngasi hyasi hihûmula bwinjà.

¹⁵ Oli nshôko edômera obusane, iriba ly'amîshi gahulula, lwîshi lwâhona e Libano.

Omuhya

¹⁶ Yimuka, kaboho-boho k'ekulî. Yimuka, kaboho-boho k'emahanga, shungurhira omu busâne bwâni, buyenge amavurha minjà! Omuzigirwa wâni ajè omu busâne bwâge, ayumve obununu bw'amalehe gamuli.

5

Omuhya-mulume

¹ Namâjà omu busâne bwâni, wâni mwâli wîrhu, mukazi wâni; nkola ndwîrhe nahumbûla obukù bwâni n'amashahi gâni, ndwîrhe nalya omuke gwâni n'obûci bwâni, ndwîrhe nanywa idivayi lyâni n'amarhà gâni. Cinyweri bîra bâni, munywe mulaluke, barhonyi bâni.

Ecîtakîro ca kani

Omuhya

² Ngwîshîre ci omurhima gwâni guzîne. Namâyumva Muzigirwa wâni akomomba oku lumvi^q: Nyigulira mâshi mwâli wîrhu, mukazi wâni, mâshi ngûkù yâni, mâshi Mwinjà-Muzira-ishembo. Kali irhwe linyunjwire lumè, emviri zinyunjwire mirhonyi ya budufu.

³ Nahogwîre iropo lyâni, kurhi nashubigi riyambala? Nashusire amagulu, Kurhi nashibigigazinza?

⁴ Musimwa wâni agezize okuboko omu murhule gw'olumvi; namâyumva omurhima gwadûrha.

⁵ Nti nazûka, nti nyigulire Muzigirwa wâni, enfune zâni zamayunjula mavurha, eminwe yâni namârhonya mavurha mangu! oku kahamikizo k'olumvi^r.

⁶ Nti nayigulira Muzigirwa wâni, kusiga agalusire arhaciboneka! Okugenda kwâge kwarhuma narhibuka omurhima. Namulonize ci ntacimubwîne, namuhamagîre ci arhacishuzize.

⁷ Abalâlîzi bambuganyire, bala bagera-gera omu ngo budufu. Banshûsire^s bànyagaza, banyaga ecirondo câni, balya balanga ebyôgo by'olugo.

⁸ Banyere b'e Yeruzalemu, mwe mukasinga, bici mwabwîra Muzigirwa wâni mukamubona? Nalwâzire endwâla y'obuzigire

Abimbiza

^p**4.14** «Kinamomi» guli murhi gurhaba eno Bushi; rhugudesire nk'oku gunadesirwe omu Cihabraniya n'omu Cigereki; nk'oku rhunaderha omurhi gwa «karadusi» nk'oku gunaderhwa omu cilatini.

^q**5.2** Oumè ciri cimanyîso c'omugisho gwa Nyamubâho, bwenêne omugisho gw'amango gâyisha (Lolà Hoz 14.6).

^r**5.5** Emunda omuhya-mulume aderheraga mpu ayigule olumvi lumuyabira, àsiga amavurha g'amalâshi gàmuli omu nfune gahûmula oku lumvi. Asiga olumvi lwabaya!!

^s**5.7** Abôla balâlîzi burhanzi barhakafukunyize (3, 3); lêro kukola kuhiva bahiva n'okushûrha nyamukazi.

⁹ Omuzigirwa wâwe bici alushire abandi, wâni Mwinjà-Olushire abandi bakazi. Omuzigirwa wâwe bici alushire abandi obwo warhuyimbirira ntyo?

Omuhya

¹⁰ Omuzigirwa wâni aciri musole gukanyire, arhankahabwa omu cihumbi.

¹¹ Irhwe lyâge lya masholo gacîre bwenêne, emviri zâge, mashami ga mirhanda, nyîru-nyîru aka hungwe^t.

¹² Amasù gâge nka ngûkù, oku mîshi omu lwôgero, nka kulyâla ziyôga omu marhà, nka kulya zigwa omu nyanja.

¹³ Amarhama gâge nka malingo ga mubono-bono, nka ntondo za bukù. Akanwa kâge nka bwâso bwa lisi, amavurha gayenga garhabamwo izâbyo.

¹⁴ Enfune zâge nshangabuye za masholo, ziyunjwîre mabuye g'e Tarsis, enda yâge eri nka muntinda gw'ihembe, guli nka kulya baguyambika enjuma z'e Safiri.

¹⁵ Amagulu gâge nka nkingi za mabuye mêru, nkingi ziyimangire oku masholo gacîre bwenêne. Enshusho yâge, kwo ashushire aka Libano^u, ntwâli nka nduluma.

¹⁶ Emyanzi yâge minunu-minunu, naye yêne mushagalusa; kwo ali ntyo Omuzigirwa wâni, kwo ali ntyo omulume wâni, wâni mwe banyere b'e Yeruzalemi.

6

Abimbiza

¹ Ngahi Omuzigirwa wâwe ajirage, wâni Mwinjà-Olushire abandi bakazi? Ngahi ayêrekirage, Omuzigirwa wâwe, rhumulonze haguma nâwe?

Omuhya

² Omuzigirwa wâni ayandagalîre omu busâne^v bwâge, omu mivungiro yahumula bwinjà, kulonza mpu ayâbulire obusò bwâge omu busâne, anahumbûle obwâso bwa Lisi.

³ Niono ndi wa Muzigirwa wâni, naye Muzigirwa wâni ali wâni. Ayâbulire obusò bwâge omu mauwa ga lisi.

Ecîtakîro ca karhanu

Omuhya-mulume

⁴ Mwîra-kazi wâni, kwo oyinjiha aka Tîrsa, kwo osoleha aka Yeruzalemu. We côbohwa nk'engabo z'amatabâro.

⁵ Orhandole ntya, amasù ogwêrhe gamambuza omurhima. Emviri zikuli oku irhwe busô bwa mpene, kula bunahona oku mwandagalo gwa Galadi.

⁶ Amîno ogwêrhe, busô bwa bibuzi, kula bisôka byarhenga omu izîko. Ngasi ciguma n'ecâbo c'omu mahasha, na ntà mwîhala gubirimwo.

⁷ Amarhama gâwe nka mpande za gerenadi, omu mushangi gukuli ebusù.

⁸ Abagoli bali makumi-gali ndarhu, abakazi baherula bali makumi gali munâni, n'abâna-nyere (barhaganjwa) mwandu.

⁹ Engûkù yâni eri nguma^w. Muguma-obûla-ishembo ali muguma nie nnaye. Ali wago-wago

^t**5.11** Omuhya acirhonyize! Kwo abwîne omulume wâge nka bûbake buzibu-zibu, bwenêne obûbake bw'aka-Nyamuzinda.

^u**5.15** Aka.-Nyamuzinda ka Salomoni, kâli kayûbasirwe n'emirhi y'e Libano.

^v**6.2** Obwo busâne, kuli kuderha ecihugo ca Palestina-Israheli, kunali kuderha omuhya.

^w**6.9** Ogwo mwandu gw'abakazi gukengêzize balya bakà Salomoni (mulongo. 8 na 9).

omu mwâbo, murhonyi w'omuzîre wamuburhaga Abahya bamubwîne bàmusîma.
Abagoli n'abakazi baherula bamuyûnamira

¹⁰ “mpu ye ndi oyo oyishire nka mucêra-cêra, mwinjà nka mwêzi. Ayisha amoleka nk'izûba,
mudârhi nka ngabo za balwî^x”.

¹¹ Nayandagalira omu busâni bw'amalehe nti ndole oku emburho yamera omu lubanda, nti
ndole oku emizâbîbu yashabuka nti ndole erhi emirehe ekola yâyâsa.

¹² Ntamanyiri kurhi, ... Ci omurhima gwankwêba omu ngâlè z'olubaga lwâni, nka murhambo.

7

Abimbiza

¹ Galuka galuka Sulamita^y, galuka galuka rhukulole ebusù. Cici mwâlolakwo Sulamita
mwanasâmira okwo bigamba byombi?

Omuhyamulume

² Alà amagulu gâwe nka gayinjiha omu mikarabanda yâwe, wâni mwâli wa Nnahano!

³ Omunyonyu^z ogwêrhe ! kwo guli nka ntabunganwa erhalimwo idivayi. Enda yâwe cirundo
ca ngano cizonzirwe n'obwâso bwa lisi.

⁴ Amabêre^a gâwe gombi, bâna-hene babirhi, mahasha ga kashafu.

⁵ Igosi lyâwe kwo liri nka nkingi y'ihembe. Amasù gâwe kwo gali ak'enyôgero za Hesboni,
aha muhango gwa Bati-Rabimi. Izulu lyâwe nka munâra gw'e Libano muzâmu
oyêrekîre e Damasko.

⁶ Irhwe lyâwe kwo liyimanziye ak'entondo ya Karmeli; ensirha balilukire kwo ziri nka kaduku.
Mwâmi arhonyize emihunga yâwe.

⁷ Nka wayinjiha wâni; nka wasoleha wâni!

⁸ Kwo osogorosire nka murhanda, n'amabêre gâwe nsisi za murhanda.

⁹ Nanaciderha nti narhangishonera oku murhanda, nyankekwo bihadu nka binga. Amabêre
gâwe gabè nka nsisi za muzâbîbu, n'obwehe bw'omûka gwâwe buhumule nk'irehe
linjà;

¹⁰ ebinwa byâwe bibè nk'irivayi linunu!

Omuhyamulume

Liryâla Omuzigirwa wâni akananywa, liryâla akanabêza omu kanwa aha karhî k'amîno.

Omurhonyi anali muguma: Israheli, ci erhi n'abandi ho banali: go gandi mashanja.

^x**6.10** Ebi binwa bikengêzize okurhenga omu bujà bw'e Babiloni; bikengezize n'amango g'abalwî
ba Daudi.

^y**7.1** «Sulamita», kwo kuderha: olyâla okola ogwêrhe omurhûla; shalom: orhûzize, salama,
Omurhûla gwâyisha gwo bàdesire. Israheli muhyâhya âguhâbwa na Salomoni muhyâhya. -Kâni
kwoshi mpu «galuka, galuka»: kuderha mpu ayishe, arhenge emwa bene. Boshi badwîrhe
balinga olusiku lw'okushubira eka n'okurhenga omu bujà bw'e Babiloni. Hali n'okugalula
omurhima gwâli guhabusire mpu gugaluke: Hoz 3, 5; 5, 15; Yer 3, 14.

^z**7.3** Ogwo munyonyu, Yeruzalemu oyo, «muyûbake omu karhî k'amashanja» (Eze 5, 5; 38,
12), oku ntongo ezonzirwe n'orhubanda ci kwône arhali enyunda zoshi. -Eryo idivayi, buzigire
obwo. -Entondo ziri emarhambi g'entondo ya Yûda, kwo zishusha nka mihuli myûmu ya ngano,
(nka ntongo erikwo omushûshu). N'engano ekengeza okuyêra ecihugo câyishiyêra amango ga
Masiha. Hoz 14, 6-9; Lul 72. 1. -Obwâso bwa lisi omu rhubanda bulugibà.

^a**7.4** Ago mabêre, zo ntongo ibirhi: Ebali na Garizîmi.

¹¹ Niono ndi wa Muzigirwa wâni, n'omurhima gwâge emunda ndi guyêrekîre.

¹² Yisha Muzigirwa wâni, yisha rhujè omu mashwa! Mwo rhwajilâla omu bishagala,

¹³ buca sêzi^b rhujè omu ishwa ly'emizâbîbu. Rhwalola erhi omuzâbîbu gukola gushabusire, erhi kuyâsa gukola gwayâsa, erhi emirhi y'engerenadi ekola yayâsa. Lyo nakuhà obuzigire bwâni ago mango.

¹⁴ Amandragori gohe gakola gadwîrhe gabaya, n'amalehe minjà goshi aha lusò garhuli. Amahyâhya n'amarhanzi, nkubîkirego wâshi Muzigirwa wâni.

8

¹ Ocibâga mushinja wîrhu, olya wayonkaga ibêre lya nyâmà^c! Singa amango nkubuganyire embuga nanakuhôbera abandi barhanangaye.

² Nanakuhêka nkuhise omu mwa nyâmà^d nâwe onyigîrize. Nankakulabuzize oku irivayi lyâni linjinja n'oku murhobo gwâni gw'engerenadi;

³ Okuboko kwâge kulembe kwo nshegemire, n'okulyo kwâge kwo kunzonzire.

Omuhyâ-mulume

⁴ Banyere b'e Yeruzalemu, mwe mukasinga, murhatule, murhatule Musîmwa wâni n'ensa y'okushâsha kwâge erhacihika.

Okushwinja

⁵ Mwa ndi ola wayinamuka arhenga omu irungu ayegemîre Omuzigirwa wâge? Ho nakutuliraga aha murhi gw'epomi, halya nyoko ayankiraga izîmi lyâwe honênè, halyâla ayankiraga izîmi omuzîre wakuburhaga^e.

Omuhyâ

⁶ Ompire nka ciziriko oku murhima gwâwe, nka ciziriko oku kuboko kwâwe. Bulyâla obuzigire kwo buzibuha nka lufû^f, emitula yo miguma n'okuzimu, naye ye karhagomba. Emyampi y'emitula gubà muliro, ngulumira ya Nyamuzinda.

⁷ Amîshi galuge kurhi, garhazimiza buzigire, nanga obuzigire burhahêkwa na lwîshi. Owahâna ebiri omu mwâge byoshi mpu agule enzigî, kagayo kwône akayungukamwo.

Enyushûlo

Bashinja haho omuhyâ

⁸ Mwâli wîrhu^g ali murhò: ibêre lyâge lîrhacihona; Lêro kurhi rhwajira mwâli wîrhu olusiku bâmuganîza?

^b7.13 Obudufu n'esêzi, mango ga marhangulo; gayishihwa amango ga Masiha (1, 7; 3, 1; 5, 2).

^c8.1 Kucîfinja okwo Sulamita acîfinjire, erhi: nka wali mwene nyâmà! Ci kwône Nyamuzinda, ibà w'Israheli, arhali muntu. Ensiku acîderha «Mwene muntu», «Nyamuzinda haguma nîrhu, , », «Emanûweli» zo zicîfinjirwe.

^d8.2 Omu mwa nyâmà muli omu ka-Nyamuzinda (3, 4).

^e8.5 8, 5: Omuzîre waburhaga Israheli (Eze 16, 3, 44-45). Bene-Israheli emwâbo e Kanâni, îshe wâbo Muamoriti; nnina Muhititi.

^f8.6 Obuzigire amango bwamarhabâla, kwo kuli nka olufû, burhajîbwa omu irhwe. -Emitula kwo eri nka luhali; aha eri, kwo hali nk'aha omuliro guli: kuyokêra eyokêra. -Anagaya birya birugu, bulya birhalêrha buzigire. Byanagendera busha.

^g8.8 Mwâli wîrhu ye Yeruzalemu oyo bàdesire: ishwa lîrhali linganaci, arhanagwêrhi côgo cizibu cakamufungîre oku babisha.

Omuhya-mulume

⁹ Akabà ali lukûta, rhwalushwinja n'amarhale, gukabà muhango, rhunâgusêze n'embaho z'enduluma.

Omuhya

¹⁰ Ncîbêrîre lukûta, n'amabêre gâni go galigi minâra. Omu masù gâge, ndi nka mbwîne omurhûla obu!

¹¹ Salomoni âjiraga ishwa ly'emizâbîbu aha Baali-Hamoni. Alilangisa abalanzi, mpu ngasi muguma ayishimugalulira ebyafa by'amalehe: cihumbi ca magerha.

¹² Eryani ishwa ly'emizâbîbu ndwîrhe nalilangîra: Wâni Salomoni ebihumbi by'amagerha byo byâwe, n'amagana abirhi g'abalanzi b'amalehe.

Omuhya-mulume

¹³ Nâwe wabêra omu masâne, abirhu badwîrhe bakuyumva. Nâni, obè nka walinyumvîsa! izù lyâwe^h!

Omuhya

¹⁴ Yâka, Muzigirwa wâni obè nka kashafu, nka mutwîra gwa kashafu kalume, oyâkire oku ntondo z'amalâshi!

^h**8.13** Omuhya oyo bâbirwe; bamujizire «burhimanya» balonzize okuyumva n'okumanya (Bush 8, 2). Abalenga b'omwandiko kwo bacîkebwa mpu ogu musemwa gwayushûlagwa buzinda, erhi n'ecitabu cikola ciyunjwîre, kuderha mpu bahugûle ebinwa bimuli. Mpu omuhya wa muli eci citabu: Burhimanya, bwo budesirwe muli co. Nka kulya omu Bush 8, 2-3, burhimanya oli nka mu hya wakanasîmwa, n'omu Mig 31, 10-31, oburhimanya buli nka mukazi mwîkubagirwa.

YESHAYAHU, IZAYA

EBITATU BY'ABALÊBI

Enshokolezi

Oluderho «mulêbi» luli luderho lwa cihabraniya. Lwanahugûlwa ntya: «Ohamagîrwe na Nnâmahanga» kandi erhi «Oyalîza Akanwa ka Nnâmahanga». Abalêbi bayishi oku bali nka kanwa ka Nnâmahanga. Co cirhuma barhangira ngasi mango kuhanûla n'ezi nderho: «Ntyo kwo Nyakasane adesire» erhi «Akanwa ka Nnâmahanga aka» na ntyo na ntyo.

Bitabu bini biderhwa bya «Balêbi Bakulu: Yeshayahu, Yeremiya, Ezekiyeli na Daniyeli. Hali na bindi bitabu ikumi na bibirhi biderhwa bya «Balêbi Basungunu» bulya bibà byofôfi.

Enyigîrizo z'abalêbi zaliyêrekîre bwenêne abantu b'amango gâbo. Kanji kanji abalêbi bakâg'ilêba ebyayîsh'ibà. Nyamuzinda ayîshi ebyayîsh'ibà byoshi. Nyamuzinda analengereza entumwa yâge emanye ebyayîsh'ibà byoshi. Abalêbi bàdesire binwa binji biyêrekîre Masiha n'ebiyêrekîre amango mazinda. Rhwe rhukola rhulama ago mango amalêbi gayunjulîre, rhwanahash'imanya bwinjinjà ago malêbi kulusha abalêbi bâgo.

Erhi rhwankakengêra ebi rhwadesire oku bulêbi byoshi, rhwanayumva oku Ebibliya ederha mpu Mûsa ye mulêbi murhanzi na mukulu kulusha abandi boshi. Abandi balêbi b'enyuma bali baganda ba Mûsa, nka Yozwè, Debora, Samweli n'abandi n'abandi. Hali abalêbi barhayandikaga citabu, hali n'abalêbi bayandisire. Omulêbi Amosi alamaga omu mwâka gwa 750 embere ly'okuburhwa kwa Kristu. Abalêbi bakulu babirhi bahanûlaga olubaga lwa Israheli embere lululizibwe e Babiloni, bwo Yesha'yahu na Yeremiya. Ago mango gonênè, Hozeya, Mikeyo, Nahumu, Sofoniya na Habakuki nabo bajabayigîriza. Omulêbi mukulu w'amango gw'okululizibwa ye irungu. Abalêbi bakoziye enyuma ly'okurhenga e Babiloni bwo Hageyo na Zakariya. Malakiya, Abudiya, Yoweli, Yôna na Daniyeli nabo bakulikira.

Abalêbi bakâg'isêgereza bwenêne kuli ebi binwa binene bisharhu: okuyêmêra Nyamuzinda muguma yêne, akalamo nkana kashingânîne n'idini ly'emurhima, Masiya. Daniyeli abwîne okuyisha kwa «Mwene-Omuntu» oku bitù by'emalunga. Mwene-Omuntu âyîsh' ihâbwa okurhegeka amashanja goshi n' obwâmi bwâge bwayôr'haho ensiku n'amango. Endagâno Mpyâhya eyerekeza ebyo binwa by'abalêbi byoshi kuli Yezu Kristu.

IZAYA Yeshayahu

Enshokolezi

Yeshayahu ahamagalwa na Nyamuzinda omu ka-Nyamuzinda k'e Yeruzalemu omu mwâka gwa 740 embere ly'okuburhwa kwa Yezu Kristu, mpu amanyîse oku Israheli na Yûda bayish'ihanwa erhi kurhashimba amarhegeko ga Nyamuzinda kurhuma.

Yeshayahu ajira ogwo mukolo Nyamuzinda amuhâga myâka makumi anni. Ago mango obwâmi bwa Asûru bwâli buzibu bwenêne. Abâmi b'eburhambi bacîhira haguma mpu lyo balwîsa Asûru. Yeshayahu arhôla omuhigo gw' okurhabâla anabwîra abo bâmi mpu balangâlire Nyamuzinda yêne. Izaya amanyîsa omwanzi gw'okuburhwa kwa Emanûweli, Mucunguzi w'igulu (c. 6-12).

Yeshayahu ye mulêbi mukulu bwenêne kulusha abandi balêbi boshi. Ayigîriza oku Nyamuzinda ali mwimâna. Bulya Israheli arhayêmêraga Nyamuzinda, âyish'itwîrwa olubanja n'okuherêrekezebwa. Cîkwône abayish'isigala bâyish'igalukira Nyamuzinda n'okucungulwa (4, 3).

Omulêbi Yeshayahu ali murhegesi mukulu w'ishanja lyâge na ntyo bantu banji bamukulikira ciru omu myâka yakulikiraga. Abo bemêzi bayûshûla emyandiko yâge. Ntyo ecigabi ca kabirhi (c. 40-55) cayandikagwa n'omulêbi walondaga Yeshayahu amango Babeli alibahebire omu bujâ.

Oyo mulêbi ayâlîza oku ecihugo bàyûbakamwo hano barhenga omu bujà cîri hôfî, n'oku Yeruzalemu âyûbakwa buhyâhya. Eco citabu ciderhwa «citabu c'okurhulirira kwa Israheli.

Ecigabi ca kasharhu (c. 55-66) ciyûshûla eca kabirhi, bene Israheli bamâyûs'igaluka e Yeruzalemu. Cikwône babona oku barhebirwe, bulya barhayûbaka-ga aka-Nyamuzinda n'ecishagala erhi Basamariya bàrhuma. Omulêbi ababwîra mpu kuli kwa bulagîrire bagalukire Nyamuzinda omu lugendo lwâbo, amanyîsa irenge Iya Nyamuzinda amango gw'okulinda Omucunguzi.

EBIRIMWO

1. Ecigabi c'omulêbi Yeshayahu: cigabi 1-39

2. Okurhûlirira kwa Israheli: cigabi 40-55

3. Abalêbi bamanyîsa oku Israheli ayish'iyagaluka: cigabi 56-66 .

1

YESHAYAHU/IZAYA

I. Yûda ahêkwa lubanja

Izîno ly'ecitabu

¹ Obulêbi Yeshayahu, mwene Amotsi abonaga, buyêrekîre Yûda na Yeruzalemu, oku ngoma ya Uziyahu, na Yotami, na Ahazi, na Hizekiyahuⁱ, bâmi ba Yûda.

Olubaga lurhasîma

² Mwe malunga, muyumve, nâwe we igulu, orhege amarhwîri, bulya Nyakasane odesire, erhi: «Nalîsize abâna nanabalera, ci bôhe bangomera. ³ Enkafu enamanye nnayo, n'endogomi enamanye eciranga ca nnawâbo; Israheli yêhe arhajira bumanye, olubaga lwâni lurhayumva. ⁴ Yajewe! ishanja linya-byâha, olubaga luyunjwîre mabî, iburha Iya banyankola-maligo, abâna b'emihera! Bajahisire Nyakasane, bagayaguza Omwimâna w'Israheli; bamuhindamulira omugongo. ⁵ Ngahi mwankacishûrhirwa, mwe bantahwa-bugoma? Irhwe lyoshi liri lilwâla, n'omurhima gwoshi gwarhozire. ⁶ Kurhangirira oku nshando z'amagulu kuhika oku irhwe, ntà cirumbu cigumaguma: ci bironda byône n'ebibande n'ebihulu byadwa masira, birhasâg'ijakwo bufumu, erhi kurhubwa, erhi kuhirwakwo amavurha. ⁷ Ecihugo cinyu cikola bwerûle, ebishagala binyu byadûlisirwe muliro, abanya-mahanga balire amashwa ginyu erhi munadwîrhe mwasinza: abanya-mahanga bagayoniremwo, bagasiga bwâmwa. ⁸ Mwâli wa Siyoni^j asigîre yêne nka cifumba omu lukoma lw'emizâbîbu, nka higombe omu ishwa ly'emirhandâgule, nka cishagala cigorhe. ⁹ Acibiga Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe arhali arhulekîre amâhûngà g'emisigala, rhwankabîre aka Sodomo rhunashushe Gomora.

Obulyâlya

¹⁰ Yumvi akanwa ka Nyakasane, wâni baluzi b'e Sodomo murhege okurhwiri, muyumve irhegeko Iya Nyamuzinda wîrhu, mwe lubaga lw'e Gomora. ¹¹ «Bici gwankwânana omwandu

ⁱ**1.1** Aga mazîno g'Abayahudi, ecigreki n'enfarasè n'ecilatini byagayegwîre n'enshoko yago, cihebraniya, ci rhwacîsêza oku gayegeza hôfî n'oku bagaderha omu cihebrahiya. Munkwa oku "Abadâhwa baburhwa b'e Bukavu" na C.D.P.C.L. bo barhuhâga binji omu kuhindula Bibliya omu mashi, rhulole *Ebibliya Ntagatîfu*, Verbum Bible, Kinshasa 1992. Osiyasi ye Uziyahu; Ahaz ye Akazi; Hizekiyahu ye Hezekiyahu

^j**1.8** Mwâli wa Siyoni, kwo kuderha Yeruzalemu.

gw'enterekêro zinyu?» Nyakasane okudesire. «Ntamire n'embâgwa z'enganda-buzi n'amashushi g'amanina; omukò gw'empanzi n'ogw'abâna-buzi n'ogw'ebihebe, ntagukwirirwa! ¹² Nka muyishir'ibona obusù bwâni, ndi ommubwîra mpu mulabarhe omu byôgo byâni? ¹³ Muleke okukalêrha entûlo za busha! Omugî gw'enshangî ntacigubonakwo! Emyêzi mihyâhya, esabato n'endêko zinyu, obubî n'ensiku nkulu, ntabikwirirwa! ¹⁴ Emyêzi yinyu mihyâhya n'ensiku nkulu zinyu, ntabibâkwo: byantamize, ntakanacibirembera. ¹⁵ Mukalambûla amaboko, nnambwîkire obusù bwâni ndek'ibona; ciru mwankayushûla emisengero, niono ntayiyumvîrhiza: bulya amaboko ginyu gayunjwîre mukò. ¹⁶ Mucîshuke, mucîcêse! Murhenze obubî bw'ebijiro binyu omu masù gâni! Muleke okukakola amabî; ¹⁷ muyige okukûjira aminjà! Mulongereze obushinganyanya, mufungire odwîrhe walibuzirwa! Muhalire enfûzi, mufungire omukana! ¹⁸ Muyishe rhujè kadali, kwo Nyakasane adesire. Ebyâha binyu bikaba bidukwîre nka mwambalo gwa kaduku, byahinduka byêru nka lubula; bikaba bidukulîze nka mugôla, byayêruha nka bôya bwêru! ¹⁹ Mukayêmêra okubà bumvi, mwalya oku minjà g'ecihugo. ²⁰ Ci mukalahira, mukabà cikanyi-cirhagomba, mwâhungumuka n'engôrho, bulya kanwa ka Nyakasane kakudesire.

Yeruzalemu acêsibwa

²¹ Kurhigi cahindusire nka mukazi wa cishungu^k, cirya cishagala cemêzi? Càli ciyunjwîre burhimanya, muli co mwo obushinganyanya bwahandaga, lêro buno cikola ca bîsi ba bantu! ²² Ensaranga zâwe zahindusire mazî ga cûma, irivayi lyâwe likola nshanjire ya mîshi. ²³ Abaluzi bâwe babîre bagoma na bîra b'ebishambo boshi boshi babîre banyakushundira omu nshoho zâbo na ba-nyakulomokera empembo. Enfûzi barhayiha lubanja n'endûlù y'omukana barhayirhega kurhwiri. ²⁴ Co cirhumire, Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe, Nyamwegemerwa w'Israheli okudesire: Nêci: nacîhòla oku bashombanyi bâni, nageza olwihòlo omu bânzi bâni! ²⁵ Nâkulambûlirakwo okuboko kwâni, nâkushukûla wêshi, nkurhenzekwo izinga lyâwe lyoshi. ²⁶ Abacîranuzi bâwe nâshub'ibahindula nk'oku banayôrhaga burhanzi, n'abahanûzi bâwe nka kulya bali mîra. Enyuma z'aho bâkakuderha «Cishagala ca bushinganyanya», «lugo lwa bemêzi». ²⁷ Siyoni ayôkolwa n'obwîrhonzi, n'abantu bâge bacîyunjuzize bayôkolwa n'obushinganyanya. ²⁸ Ci abagoma n'abanya-byâha, haguma bahungumukira! Abagomera Nyakasane bagukumuka.

Emirhi y'amahêro

²⁹ Nêci, enshonyi zâmmubumba kuli erya mirhi yinyu y'amahêro mulimbira, mwâgwârhwâ n'eza mêmè kuli galya masâne mucicîkubagira. ³⁰ Bulya kwo mwabà ak'eyo mirhi y'amahêro amango ehungumusire ebibabi, erhi nk'obusâne amango buyûmûsire buzira mîshi. ³¹ Omuntu muzibu alembaguka nka bwâso n'omukolo gwâge gubè nka nkunyekunye: byombi byasingônokera haguma, na ntâye wâzimya omuliro.

2

Yeruzalemu, ishubbûkiro ly'amashanja

¹ Obulêbi Yesha'yahu, mwene Amotsi abonaga, buyêrekîre Yûda na Yeruzalemu. ² Kwânacibe, omu nsiku zayisha, entondo y'aka-Nyamuzinda yâhirwa enyanya y'ezindi ntondo, erhaluke orhurhondo rhwoshi. Amashanja goshi gayish'ikâshubbûkira emunda eri. ³ Mashanja manji gayish'ilongôlerayo, gaderhe, mpu: «Yîshi rhusôkere e- bwa ntondo ya Nyakasane, ebwa nyumpa ya Nyamuzinda wa Yakôbo. Arhuyigîriza enjira zâge, nîrhu rhushimhe enjira zâge!» Bulya e Siyoni yo irhegeko lirhenga, n'e Yeruzalemu yo erhenga akanwa ka Nyakasane. ⁴ Abà mucîranuzi w'amashanja, anabè mutwî w'emmanja w'amashanja manji. Engôrho zâbo

^k**1.21** Ahâla hône ho Yesha'yahu ashushanyize Israheli nka mukazi wa cishungu. Yêhe Hozeya arhahusagya kuderha ntyo (Iolâ Hoz 1, 2; 2, 7; 3, 3...). Yeremiya na irungu bacikudesire.

bâzitulemwo enfuka, n'amatumu gâbo bâgatulamwo emigushu. Ntâ ishanja lyânacimôlere elyâbo engôrho, na ntâbo bâcîyîgîrize oku-lwa amatumu. ⁵ Bene Yakôbo. yîshi, rhulambagire omu bulangashane bwa Nyakasane!

Olusiku lwa Nyakasane

⁶ Nêci, walekêrîre olubaga lwâwe, enyumpa ya Yakôbo, bulya bakola bayunjulamwo abashonga ak'ab'ebuzûk'izûba n'abakurungu aka emwa Abafilistini, banakola bayinjibana n'abâna b'amashanja g'ihanga. ⁷ Ecihugo ciyunjwîre marhale n'amasholo: obuhirhi bwâco burhacigwêrhi lugero! Ecihugo ciyunjwîre biterusi: engâlèl' zâco zirhankaciganjwa! ⁸ Ecihugo ciyunjwîre nshusho za banyamuzinda b'obwîhambe: bakola bafukamira ebyajiragwa n'enfune zâbo, eby'eminwe yâbo yakolaga. ⁹ Eco co carhumaga iburha ly'Adamu lyafunyâla n'abantu bahwêra oku idaho: nâwe orhababalaraga! ¹⁰ Yôngoberera omu lwâla. ocîfulike omu katulo, oyâke obukunizi bwa Nyakasane n'omulazo gw'irenge lyâgel ¹¹ Amasû g'abacîbonyi gayubûbya, obucîbone bw'abantu bwâbona eza mêmè; Nyakasane yêne waj'irenge olwo lusiku. ¹² Nêci, lwâyisha olusiku^m Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe agombya ngasi yêshi ocîbona n'ocîhira enyanya, amufunyâze; ¹³ agombya emirhi y'e Libano yoshi, elya elihûsire kuhika oku nkuba karhî, n'emirhi y'e Bashani yoshi; ¹⁴ agombya entondo elihûsire yoshi n'orhurhondo rhulîrî rhwoshi; ¹⁵ agombya ngasi munâra muliri na ngasi lugurhu luzibuzibu; ¹⁶ agombya amârho g'e Tarsi goshi na ngasi nkugè za citwîro cidârhi. ¹⁷ Obucîbone bw'iburha ly'Adamu bwagomba, n'abantu bafôkanana bafunyâla; Nyakasane yêne waj'irenge olwo lusiku. ¹⁸ Ci enshusho za banyamuzinda b'obwîhambe zahirigirha zoshi. ¹⁹ Bayongoberera omu nkunda z'enyâla n'omu idaho, mpu bayâke obukunizi bwa Nyakasane n'omulazo gw'irenge lyâge, amango anayimuke mpu ageze igulu mw'omusisi. ²⁰ Olwo lusiku, abantu banarhôle enshusho z'amarhale n'amasholo za ba-nyamuzinda bâbo b'obwîhambe, zirya bône batulaga mpu bakâz'iziharâmya, bâzikwêbe amalindye na bakubukubu, ²¹ bâcîjire omu nkunda z'enyâla n'omu myongobana y'amabuye erhi bwôba bwa Nyakasane n'obw'omulazo gw'irenge lyâge burhuma, amango anayimuke mpu ageze igulu mw'omusisi. ²² Kuziga muleke okucîkubagira omuntu, oyîsa omûka emazûlu: kalamo kaci agwêrhage?

3

Ishâbâbè e Yeruzalemu

¹ Alà oku Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe akola anyaga Yeruzalemu na Yûda ngasi nsimikiro na ngasi burhabâle bwa mugati n'obw'amîshi. ² entwâli n'omulwî, omutwî w'emmanja n'omulêbi, omushonga n'omugula, ³ omukulu w'abasirika makumi arhanu n'omurhonyi, omuhanûzi, omushonga n'omufumu. ⁴ Nabahà abâna barhò babè bo babarhambula n'ebirhaba bibè byo bibarhegeka. ⁵ Olubaga lukola lwakalyâna, ngasi muntu owâbo, ngasi muguma omulungu wâge; omwâna murhò akâlimbira omushosi, n'omugalugalu akâlimbira omuluzi. ⁶ Omuntu anarhulube mwene wâbo, omu nyumpa y'îshe, amubwîre, erhi: «We gwêrhe ecishûli, oyîshe, obè murhambo wîrhu, orhegeke ebîra bigûkà!» ⁷ Olwo lusiku, owâbo naye anashuze, aderhe, erhi: «Ntabà mufumu; aha mwâni harhayimbwa kalyo erhi cishûli; murhanjiraga murhambo w'olubaga!» ⁸ Nêci, Yeruzalemu adwîrhe adungubêja na Yûda ahindagîre, bulya ebinwa byâbo n'ebijiro byâbo birhayêrekiri Nyakasane, kuhika bagomera obusû bw'irenge lyâge.

^{12.7} Ezo ngâlè ziri za kurhabâla. Omu kulâba amango ecihugo càli ciyôlolosire kuli mwâmi: Yerobwâmi (2 8Amo 14. 25: 2 Nga 26. 7; 27. 3). Obunji bw'engâlè buyêrekîne oku banacîkubagira emisî yâbo, obwêmêre babuheba enyuma. Omu nsiku zâyisha. Nyamubâho alonzize aherêrekeze engâlè n'ebiterusi (Rhulole muli Yoz 3,1; Amo 2, 15; 4, 10; Hoz 14, 4).

^{m2.12} Olusiku lwa Nyakasane: olole Amo 5. 18; Iz 13, 9; Eze 7. 10; Sof 1, 15.

⁹ Okulola kwâbo kwône kunabashobeke; aka Sodomo, bône banajè bayimba obubî bwâbo, babule oku bankabufulika. Bali bahanya, bulya bônene bacîlerhera amahanya! ¹⁰ Mubwîre omushinganyanya oku ali muny'iragi; bulya ayish'ilya omukolo gw'ebijiro byâge! ¹¹ Buhanya bwâge omuntu mubî, nyankola-maligo; bulya anagalulirwe nk'oku ebijiro by'amaboko gâge bikwânîne! ¹² Wâni lubaga lwâni! Mwâna wa cirhabà okola olurhambula; bakazi bakola balurhegeka! Wâni lubaga lwâni! Abarhegesi bâwe bo badwîrhe bakuhabula n'okuvonyôla enjira zâwe! ¹³ Nyakasane ayîmanzire mpu ajè lubanja, ayîmanzire mpu atwîre embaga olubanja. ¹⁴ Nyakasane akola ajà lubanja boshi n'abagula n'abarhambo b'olubaga lwâge: «Mwe mwasherezize olukoma lw'emizâbîbu: ebi mwanayagaga omukenyi, omu nyumpa zinyu biri. ¹⁵ Carhuma mudwîrhe mwandibuziza olubaga n'okulabarhanya abakenyi?» Kwo adesire ntyo Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe.

Abakazi b'e Yeruzalemu

¹⁶ Nyakasane adesire, erhi: Kulya kubà abâna-nyere b'e Siyoni badwîrhe bacîbona, bajà bagenda bakuba igosi n'amasù g'obushumya, bajà bagendera oku mano enyanya banajegeza amashondo gabali emagulu, ¹⁷ Nyakasane akola ahira ebibungu omu marhwe g'abâna-nyere b'e Siyoni anabamôme emikungu. ¹⁸ Olwo lusiku Nyakasane abanyaga ebibalimbamwo: orhugondo rhwâbo rhw'amagulu, ensanamu z'izûba n'ez'omwêzi, ¹⁹ orhugondo rhw'omu marhwiri, emilinga n'engole, ²⁰ ebiimanè, enyerere, emikaba, amahongo n'enshanga, ²¹ orhugondo rhw'omu minwe n'orh'oku mazûlu, ²² emyambalo y'olusiku lukulu n'ebihundikirwa, ebitambara by'ebirhugo n'enshoho z'okufumbarhwa, ²³ ebiolero, emyambalo yalangashana, ensirha n'eshela. ²⁴ Ahâli h'omugavu, byâbà bibolêreza; ahâli h'omukaba, lwâbà lukoba; ahâli h'emviri mpunge, lyâbà irhwe lihalanguzè; ahâli h'akanzu, bwâbà busunzu; ahâli h'obwinjâ, yâbà myokêro.

Abakana b'e Yeruzalemu

²⁵ Abalume bâwe bayîrhwa n'engôrho n'entwâli zâwe zahwêra omu bîrha. ²⁶ Emihango yâwe yalaka enalakûle, na hano okola oli omu mirhanyo, ovondame omu katulo.

4

¹ Olwo lusiku, bakazi nda barhuluba mulume mugumaⁿ, bamubwîre, mpu: «Rhwakâlya ebiryo bîrhu rhunayambale emyambalo yîrhu, casinga orhuyêmêrere okuheka izîno lyâwe; orhukûle enshonyi!»

Siyoni alaganyibwa Omucunguzi

² Olwo lusiku, emburho Nyakasane ameza yâbà bukuze n'irenge, n'e-myâka yayêra omu cihugo yâbà mulimbo na bulangashane bw'amâhûngà gasigîre omu Israheli. ³ Okubundi amâhûngà g'omu Siyoni n'emisigala y'omu Yeruzalemu bâderhwa «batagatîfu», balya boshi bali bandike omu citabu c'obuzîne omu Yeruzalemu. ⁴ Mango Nyakasane âbà amarhenza izinga ly'abâna-nyere b'e Siyoni n'okushuka omukò gwabulagîrwe omu Yeruzalemu n'omûka g'obucîranuzi bwâge n'omûka gw'engulumira y'omuliro gwâge, ⁵ Nyamuzinda ahira oku ntondo ya Siyoni na kuli ngasi boshi bakubugânana ecitû mûshi, n'omugî gwalangashana nka muliro budufu; bulya irenge lya Nyakasane lyâbwîkira byoshi; ⁶ na mûshi endâro yakâjira ecîhoho amango g'akalengerêre, mwo bânakaz'ikayâkira ecihûsi n'enkuba.

5

ⁿ**4.1** Bakazi nda oku mulume muguma, bulya balume banji bâfà n'ebîrha na banji bajà omu mpamikwa. Bene Israheli babona oku ntâko bankacibona iburha. Hano abwo bakazi babona ntyo, bâlonza mulume muguma akâbakûla enshonyi.

Olwimbo lw'olukoma lw'emizâbîbu

¹ Nkola nayimbira omwîra wâni olwimbo, lwo lwimbo omuzigirwa wâni ayimbiraga olukoma lwâge lw'emizâbîbu. Omuzigirwa wâni ali agwêrhe olukoma lwâge lw'emizâbîbu oku mwandagalo gw'entondo eyêra bwenêne. ² Aguhînga, ashandâza amabuye, arhwêramwo emizâbîbu midukula. Ayûbakamwo omutungo, ahumbamwo n'olwîna lw'omukenzi. Alangâlira mpu olukoma lwâge lwayânamwo emizâbîbu minjà, ci lwôhe ; lwayâna emizâbîbu mibî. ³ Mwe mubà muno Yeruzalemu, ninyu bantu ba Yûda, muntwîrage nâni olubanja, nie rhwe n'olukoma lwâni lw'emizâbîbu. ⁴ Bici nal'inkwânîne okujirira olukoma lwâni lw'emizâbîbu, nabula n'okulujirirabyo? Carhumaga nnangalira nti lwanyânira emizâbîbu minjà, lwôhe lwabul'iyâna emizâbîbu mibî? ⁵ Niehe nkolaga nammubwîra kurhi najirira olukoma lwâni: nalukûlakwo olugurhu, lusigale bwerûle, nashâba ecôgo câlwo, lulabarhwe n'abagera. ⁶ Nalujira bigûkà, lurhacife lwâkolwîrwe erhi kushogolerwa; emisihe n'emishûgi yâkaz'ilumeramwo; narhegeka ebitù irhondo birhaciîra bikaluniêsakwo enkuba.» ⁷ Nêci! olukoma lw'emizâbîbu lwa Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe, yo nyumpa y'Israheli; nabo abantu ba Yûda, yo mburho arhonyagya. Abalingakwo obushinganyanya, ci bôhe babà banyankola-maligo; abalonzakwo oburhondekezi, ci zâbà ndûlû.

Amahanya

⁸ Buhanya bwâbo abakâja bayûshûla enyumpa oku yindi banajà bananika ishwa olu lindi! Buzinda erhi barhôzire hoshi hoshi, erhi bône bakola bali omu cihugo. ⁹ Nayumvîrhe Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe acîgasha, erhi: «Mbo fâ ecihango câni, nyumpa mwandu zirhashâbûka, ezo ndâro nyinjinjà na nnênênè zirhasigala bigûkà! ¹⁰ Bulya enshumba y'olukoma lw'emizâbîbu yakaz'ikandwamwo mirengo makumi abirhi yône ya mamvu; na hakajira owarhwêra ntanda igana za mburho, arhasarûle ezirhali ntanda ikumi zône.» ¹¹ Buhanya bwâbo balya bakaz'ijà bazûkira oku mamvu makândirire, bali-nde bahika budufu bagalikwo banakola balimwo orukara! ¹² Ennanga, enzenze, engoma n'orhurhêra, n'endalwè, byône balegerera; ci ebijiro bya Nyakasane barhabikwirirwa, barhanabona emikolo y'e- nfune zâge. ¹³ Co cirhumire olubaga lwâni lukola lwahêkwa bujà, kulya kubà barhatwâga ihuzi-huzi, abaluzi bâlwo bâhwa n'ishali n'orhutu rhw'abantu rhuhungumuke n'enyôrha! ¹⁴ Co cirhumire wakuzimu ayâshama, ayâshamize akanwa karhalusa olugero; abaluzi n'olubaga bakwêbwamwo haguma n'ecihôgêro câbo n'amasâmo gâbo. ¹⁵ Abantu bayûnama, balume obudaka; bene-Adamu bafunyâla, n'amasû g'abacîbonyi gakomakomya. ¹⁶ Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe aj'irenge omu bucîranuzi bwâge; Nyamubâho mwimâna ayêrekana obwimâna bwâge omu bushinganyanya bwâge. ¹⁷ Abâna-buzi bayâbukira omu bigûkà nka kulya biyâbukira ebulambo, n'abanahene bâkakereramwo akahasi. ¹⁸ Buhanya bwâbo abayisha bakulula obubî n'emigozi y'obulyâlya n'ecâha nka kula bakulula engâlè. ¹⁹ Bo balya bakaz'iderha, mpu: «K'arhajiraga duba! K'ebi ajira arhabijiraga nîrhu rhukabona! Guyishage gunayunjule gulya muhigo gw'Omutagatîfu w'Israheli, nîrhu rhumanye!» ²⁰ Buhanya bwâbo abadwîrhe baderha ehinja mpu hibî n'ehibî mpu hyo hinjà! Banabul'icîkêbwa ehiri hyêru mpu hyo hîru n'ehîru mpu hyo hyêru. Ehinunu banahihindule mpu hyo hyalula n'ehyalula mpu hyo hinunu. ²¹ Buhanya bwâbo abacîbona mpu bali barhimanya n'okucîkunga banya-bukengêre! ²² Buhanya bwâbo entwâli omu kunywa n'abalenga omu kukanda amamvu makali! ²³ Bayêza nyankola-maligo nka amâbahongera n'omwêru-kwêru bamuyîme olubanja! ²⁴ Nêci, nka kula engulumira y'omuliro efonfomera ebijangala, nka kula ehyâsi hyûmu hihirigirha omu ngulumira y'omuliro, ntyo kwo emizî yâbo yâbà bibolêreza n'obwâso bwâbo buhinduke katulo, kulya kubà bânénaguzize irhegeko Iya Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe banagayaguza omwimâna w'Israheli.

Oburhè bwa Nyakasane

²⁵ Okwo kwarhuma oburhè bwa Nyakasane buyâkira olubaga lwâge, âlulengereza okuboko

ânaluhimbaguliza; entondo zâgeramwo omusisi n'emirhumba y'abantu yalambama omu njira nka camvu. Ci okola kurharhuma oburhè bwâge bwarhûla n'okuboko kwâge kurhayôrha kula-mbûle.

Nyakasane arhumira olubaga lwâge ababisha

²⁶ Akola akema ishanja^o ly'ihanga, âliyâkûza kurhenga aha kafende-fende k'igulu. Ly'eryo liyiruka, liyishire buhena. ²⁷ Lirhalimwo murhamà erhi owadungubêja; ntâye wahungahunga na ntâye ogwêrhwe n'îrò; ntâye omukaba gufundusire omu cibunu na ntâye omugozi gw'enkwêrho gushwêkusire. ²⁸ Emyampi yalyo eri migôye n'emirherho yalyo eri mifôle; ensenyi z'ebiterusi byâlyo ziri nzibuzibu nka nshagabuye, n'emizizi y'engâlè zâlyo yayisha yahûma nka mpûsi ya kalemêra. ²⁹ Omulûmbo gwâlyo guli nka gwa ntale; lyayisha lyalumba nka micûkà ya ntale; lidwîrhe lyalumba lyancirhunika oku nsimba yalyo, liyigendane na ntâye wâderhe mpu ayilîkûza. ³⁰ Olwo lusiku lyâlumbira olubaga nka kulya enyanja enalumba. Banasinze ecihugo, babone ekola ndunduli na mirhanyo, n'obulangashane erhi bwahwerîre omu bitû.

6

Yeshayahu ahamagalwa

¹ Omwâka mwâmi Uziyahu afagamwo, nanacibona Nyakasane erhi atamîre oku ntebe yâge ndîrî y'obwâmi, n'erhi ecikwi c'omwambalo gwâge cibumbire aka-Nyamuzinda. ² Baserafi bali bayimanzire aha nyanya zâge, na ngasi muguma ali agwêrhe byûbi ndarhu: bibirhi bya kucîbwîka obusû, bibirhi bya kucîbwîka amagulu na bibirhi bya kubalala. ³ Erhi banadwîrhe bayâkûzanya, mpu: «Mwimâna, Mwimâna, Mwimâna, Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe! Igulu lyoshi liyunjwîre irenge lyâge.» ⁴ Ebiriba by'omuhango byadirhimana erhi kushakanya kw'eryo izû kurhuma, n'aka-Nyamuzinda koshi kayunjula mugî. ⁵ Nanaciderha obwo, nti: «Namâjâkwo obuhanya! Lêro namâhera! Bulya ndi muntu wa kanwa kazinzire, olubaga mbâmwo luli lwa kanwa kazinzire. n'amasû gâni ganabul'isinja- kwo Mwâmi Nyamuzinda w'Emirhwe!» ⁶ Okuhandi muguma wa muli balya Baserafi ayisha abalalira emunda ndi, erhi afumbasire isèsè adahulaga n'orhugondôzo oku muliro g'oku luhêro. ⁷ A-mpuma oku kanwa anambwîra, erhi: «Obu ehi hyamâkuhika oku kanwa, obubî bwâwe bwamarhenga n'ecâha câwe camakûlwa.» ⁸ Okubundi nanaciyumva izû lya Nyakasane lyaderha, erhi: «Ndi narhuma? Ndi warhugendera?» Nanacishuza, nti: «Nie ono, ontume!» ⁹ Ambwîra, erhi: «Genda, oj'ibwîra olu lubaga, erhi: Mwakaz'iyumvîrhiza, murhânayumve; mwakaz'ilolêreza, murhânabone. ¹⁰ Ozidohye omurhima gw'olu lubaga, obafûnike amarhwîri onabazibye amasû, lyo barhabone n'amasû gâbo, banalek'iyumva n'amarhwîri gâbo, lyo n'omurhima gwâbo gurhacîrhegêreze, lyo barhahinduke binjà, lyo ntanabafumya!» ¹¹ Nanaciderha, nti: «Kuhika mangaci, Yâgirwa?» Anshuza, erhi: «Kuhika engo ziyôrhe bwâmwa, zibule abazibêramwo; kuhika enyumpa ziyôrhe bûmu, buzira muntu; kuhika amashwa gahinduke bwerûle bw'irungu. ¹² Nyakasane alulîriza abantu kuli, ecihugo cisigale bwerûle cinahâmbe. ¹³ N'erhi hankasigala cihimbi ciguma ca kali ikumi, nabo bânahungumuka! Ci nka kula omutudu n'omuhumbahumba bikatûbwa, ecigundu cinasigale, ntyo kwo ecigundu câyîsh'ibà mburho ntagatîfu.»

7

Yeshayahu emwa mwâmi Ahazi

¹ Oku ngoma ya Ahazi, mwene Yotami, mwene Uziyahu, mwâmi w'e Yudeya, Rasoni, mwâmi

°5.26 Ishanja l'ihanga: Kwo kuderha bantu b'e Asûru. Nnâmahanga amâbakema mpu bayishe bahane Abayahudi. Lolà muli Yoz 1, 7-9; 10, 23.

w'e Aramu, bo na Pekahi, mwene Remalyahu, mwâmi w'Israheli, banayisha barhabâlîre Yeruzalemu mpu bamulwîse, ci bayabirwa. ² Omwanzi gwanacihika oku bwâmi bwa Daudi, mpu: «Aramu ahika omu cihugo c'Efrayimu.» Omurhima gwa mwâmi n'omurhima gw'olubaga gwarhondêra gwadûrha omu nda nka kula emirhi endundagana emuzirhu n'empûsi. ³ Nyakasane anacibwîra Yeshayahu, erhi: «Yimuka, ojè emunda Ahazi ali, mwe na mugala wâwe Sheyari-Yashubu, aha buzinda bw'omugezi gw'eciyanja ciri enyanya, oku njira ejîre omu ishwa lya Cimeshûla. ⁴ Omubwîre, erhi: «Omanyè warhemuka, orhayôbohaga, orharhâga omurhima erhi orhwo ruhimbi rhubiri rhw'enshâli rhudwîrhe rhwatumûka mugî rhurhuma n'obwôba bw'okuyûfûka kwa Rasoni, na Aramu, na mwene Remalyahu. ⁵ Kulya kubà Aramu, bona Efrayimu na mwene Ramalyahu bahizire okukuheza, mpu: ⁶ «Rhurhêre Yûda, rhumurhemule, rhumugwârhe rhunamuyîmikemwo mwene Tabeli», ⁷ Nyakasane Nyamuzinda adesire, erhi: «Okwôla kurhashîkane, okwôla kurhâbè ⁸ Bulya irhwe lya Aramu, ye Damasko, n'irhwe lya Damasko, ye Rasoni. Hacisigîre myâka makumi gali ndarhu n'irhanu yône, omu Efrayimu murhâcibe lubaga. ⁹ Irhwe lya Efrayimu, ye Samâriya, n'irhwe lya Samâriya, ye mwene Remalyahu. Mukabà murhasêziri omu buyêmêre, ntà nsimiko mwankabona!»

Ecimanyîso ca Emanûweli

¹⁰ Nyakasane ashub'ibwîra Ahazi, erhi: ¹¹ «Hûna Nyakasane Nyamuzinda wâwe ecimanyîso c'omu kuzimu erhi c'oku nkuba emalunga.» ¹² Ahazi anacishuza, erhi: «Ntahûne bici, ntarhangula Nyakasane.» ¹³ Lêro Yeshayahu amubwîra, erhi: «Yumvagi, wâni bene Daudi! Ka mubwînage oku okurhamya abantu kuli kunyi, obûla mwalonza okurhamya Nnawîrhu Nyamuzinda? ¹⁴ Nyakasane yêne akolaga ammuha ecimanyîso^p. Alagîco: Omwâna-nyere mubikira amâbà izîmi, amâburha omugala, amânamuyîrika izîno lya Emanûweli.. ¹⁵ Ayish'ikâlya amarhà n'obûci, kuhika amanye okulahira ehibî n'okucîshoga ehinja. ¹⁶ Ci embere nyamwâna amanye okulahira ehibî n'okucîshoga ehinja, eco cihugo c'abôla bâmi bombi badwîrhe bakujugumya, casigala bigûkà. ¹⁷ Nyakasane akulêrhera, we n'olubaga lwâwe n'omulala gwa sho, ensiku zirhasâg'ibonekana bundi kurhenga Efrayimu acîberûla kuli Yûda (mwâmi w'e Asîriya).»

Okumanyîsa oku hâbà ecirhêro

¹⁸ Olwo lusiku Nyakasane ayâkûza ensûsi ziri ebuzinda bw'enyîshi z'e Mîsiri n'enjuci ziri omu cihugo c'e Asîriya. ¹⁹ Zayisha, zije zâgwa zoshi-zoshi omu nyîshi z'oku manga n'omu myongobana y'amabuye, omu ngasi ishaka n'omu ngasi bulambo bwa kahasi. ²⁰ Olwo lusiku, n'olugembe agend'irhiza ishiriza ly'Olwîshi, ye mwâmi w'e Asîriya, Nyakasane âmôma irhwe n'obwôya buli oku magulu, ciru n'obwânwa. ²¹ Olwo lusiku, ngasi muntu ashwêka ndaku nguma na mpene ibirhi. ²² Na kulya kubà amarhà gayîsh'iluga, bakalya amashanza. Ngasi boshi bânasigale omu cihugo, bakâlya amashanza n'obûci. ²³ Olwo lusiku, ngasi ishwa lyalimwo magulu cihumbi ca mizâbîbu gankafà ecihumbi c'ensaranga, lyahinduka marhadu na mishûgi. ²⁴ Bakaz'ijâmwo n'emyampi n'emihêrho, bulya ecihugo coshi cashuba marhadu na mishûgi. ²⁵ Entondo bakâg'ihingamwo n'enfuka zône, ntâye wacigerêreze mpu azigeramwo erhi kuyôboha amarhadu n'emishûgi kurhuma: zashuba magisha ga nkâfu na lwâbuko lwa bibuzi.

8

Okuburhwa kwa Maher-Shalal-Hash-Baz

¹ Nyakasane anacimbwîra, erhi: Orhôle olupaho lunênênè, oyandikekwo na kala kalâmu abantu

^{p7.14} Obwo bwo bulêbi bukulu buyêrekîre Omucunguzi Mwâmi Yezu. Emanûweli kwo kuderha: Nyamuzinda-haguma-nîrhu.

bakolêsa, erhi: Maher-Shalal-Hash-Baz. ² Nanaciyanka bahamîrizi babirhi bankacîkubagirwa, bo Uriya, mudâhwa, na Zakariya, mwene Yeberekiya. ³ Okubundi nanaciyegera omulêbi-kazi. A-rhòla izîmi, aburha omwâna-rhabana. Nyakasane anacimbwîra, erhi: «Omuyîrike izîno^q Iya Maher-Shalal-Hash-Baz. ⁴ Bulya embere oyo mwâna amanye okudâda, mpu «larha», erhi «nyâmà», babà erhi bahesire obugale bw'e Damasko n'eminyago y'e Samâriya embere z'omwâmi w'e Asîriya.

Silowè na Efrata

⁵ Nyakasane ashub'imbwîra, erhi: ⁶ «Obu olu lubaga lwagayire amîshi ga Silowè, agahulula bunyi-bunyi, lwabul'ikadirhimana embere za Rasoni na mwene Ramalyahu. ⁷ omanyâge oku akola abarhulirakwo amîshi g'Olwîshi, mîshi ga muhûsi munene na manji bwenêne, ye mwâmi w'e Asîriya n'irenge lyâge lyoshi. Lwayisha lwagera oku mibunda yalo yoshi, luyunjulire kuhika oku bikunguzo byâlo byoshi. ⁸ Lwacihandalika-handalika, lwajà cingana omu Iya Yûda, lwabirira, lwagera omu kâgarhî, kuhika omu igosi, na mw'okwo kujà lwashanjûla emyaro yalwo, lulinde luyunjuza ecihugo câwe coshi, wâni Emanûweli! ⁹ Mumanye, mwe mbaga mweshi, munajugumane! Murhege amarhwîri, mwe bihugo b'ihanga mweshi! Muyambale emirasano yinyu, munajugumane! Muyambale emirasano yinyu, munajugumane! ¹⁰ Muhige emihigo: yafananda; muderhe akanwa: karhâgwârhe, bulya «Nyamuzinda ali haguma nîrhu.»

Obugo bwa Yeshayahu

¹¹ Nêci, ntyâla kwo Nyakasane ambwîzire erhi angwârhirira oku kuboko, antonda mpu ntashimbaga amâjira g'olu lubaga, erhi: ¹² «Murhaderhaga «bugoma» ngasi koshi olûla lubaga luderha «bugoma»; murhayôbohaga ebi badwîrhe bayôboha, murhajugumanaga. ¹³ Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe, ye mukwânîne okuderha Mutagatîfu, yêne mukwânîne okurhînya. ¹⁴ Ye wâbà luhêro, ibuye ly'okusârha na lwâla lw'okuhirimya enyumpa ibirhi z'Israheli; âbà mugozi na murhego oku bantu b'e Yeruzalemu. ¹⁵ Banji bâsârhalâ, bâhirima banavunike, bâgwa omu murhego banagwaârhe. ¹⁶ Obwo buhamîrizi obuhamike, ezo nyigîrizo ozihirekwo eciziriko omu murhima gw'abashimbûlizi bâni.» ¹⁷ Ncîkubagîre Nyakasane ofulisire bene Yakôbo obusû bwâge, ye na-ngalire. ¹⁸ Niono n'abâna Nyakasane ampâga, rhuli bimanyîso na birhangâzo omu Israheli, byarhenga emwa Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe ojira e-ndâro yâge oku ntongo ya Siyoni. ¹⁹ Nêci, bammubwîra, mpu: «Muj'idôsa abazimu n'abashonga bakaz'ihwêhwêrheza n'okushungûrha. K'olubaga lurhakwânîni ludôse banyamuzi-nda bâlwo n'okurhûla olw'abazîne emw'abafu?» ²⁰ Ako kanwa bakaderha mpu bayigîrize banahamîrize, ci barhakâbona buce!

Abarhakabona buce

²¹ Bâgeragera omu cihugo, bagogomîrwe, n'enda yayêkemba; na hano ishali libà Iyamâbaluma bwenêne, bakunira, barhondêre okuhehêrera mwâmi wâbo na Nyamuzinda wâbo. Bâgalamira emalunga; ²² kandi bashub'ilola oku idaho: barhabona erhali mirhanyo n'omwizimya, endunduli y'okujugumya n'obudufu burhagwêrhi hya bulangashane ciru n'ehisungunu. ²³ Ka guruhali mwizimya guciri omu cihugo cirimwo emirhanyo?

Omuluzi w'omurhûla

Omu nsiku ntanzi, Nyakasane abonêsize ecihugo ca Zabuloni n'eca Neftali enshonyi; omu nsiku zâyisha, âkuza enjira y'oku nyanja, ishiriza Iya Yordani, n'ecihugo c'olubaga.

9

¹ Olubaga lwayishaga lwagenda omu mwizimya, lwabwîne obumoleke bunene; nabo abâli omu

^q**8.3** Nyakasane akahâna izîno erhi hali ecirhumire. Abâna bakâg'iyîrikwa omu kushimba nk'oku babusirwe erhi omu kushimba oku Nyamuzinda âmurheganyize (Murh 30, 6...).

cihugo c'emphehema^r, obulangashane bwabamolekîre. ² Waluzize olubaga, wayûshûla amasîma gâlwo bacîshingira embere zâwe nka kula bacîshinga abadwîrhe basârûla, nka kula bacîshinga abadwîrhe- bagaba eby'obuhagwê. ³ Bulya omuzigo gwâli gubagogomîre, omurhamba gwabali aha lurhugo, akarhi k'owakâg'ibalibuza, wabivungunyula nka lulya lusiku lwa Madiyani. ⁴ Bulya ngasi nkwêrho z'abarhabâzi zilabarha ecihugo n'ebishûli byâbo biyunjwire mukò byoshi, byâkwêbwa omu muliro, bisingônoke. ⁵ Bulya nêci omwâna arhuburhîrwe, omwâna-rhabana aruhîrwe; oburhegesi bumuli ebirhugo; izîno bamuyîrisire mpu ye: «Muhanûzi w'okurhangâza, Ntwâli ya Nyamuzinda, Mubusi w'ensiku n'amango, Muluzi w'omurhûla!» ⁶ Oburhegesi bwâge bwagandâza n'omurhûla guruhakaciyrha oku ntebe y'obwâmi bwa Daudi n'omu bwâmi bwâge. Obwâmi bwâge bwayîmangira bunasimikire oku bushinganyanya n'obwimâna kurhenga bunôla kuhika ensiku n'amango. Buzigire bwa Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe bwâkola ebyôla.

Obuhane bwa Efrayimu

⁷ Nyakasane arhumire Yakôbo akanwa, karhinda kuli Israheli. ⁸ Olubaga lwoshi lwâkamanya, bene Efrayimu na ngasi bayûbaka omu Samâriya, bakâg'ikaderha omu bucîbone bwâbo n'omu murhima gwâbo gubangalîre, mpu: ⁹ «Amadafali gahongosire, rhukolaga rhwayûbaka n'amabuye marhendêzè; emitudu yatûbirwe, rhukola rhwayihingûla n'emirhi mizibuzibu!» ¹⁰ Ci Nyakasane amabarhulirakwo abaluzi ba Rasoni, amârhwâlîhya abashombanyi bâbo: ¹¹ Ebuzûk'izûba, Aramu; ebuzikiro, Abafilistini: bamâfômera Israheli, babumba amarhama. Ci okwôla kurhârume oburhè bwâge bwâtûka n'okuboko kwâge kurhayôrha kulambûle. ¹² Ci kwônene olubaga lurhagalukaga emwa olyâla walushûrhaga, lurhashîbiriraga Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe. ¹³ Okwo kwarhuma Nyakasane atwa Israheli irhwe n'omucira, ecigundu n'amashami omu lusiku luguma. ¹⁴ Omugula n'omurhambo, bo irhwe; n'omulêbi oj'ayigîriza ebyo'obunywesi, gwo mucira. ¹⁵ Ebirongôzi by'olu lubaga baluhabwîre, na banyakulongozibwa nabo baâshimba enjira mbî. ¹⁶ Co cirhumire Nyakasane arhacibabalire emisole yâbo, arhâcife enfûzi zâbo n'abakana bâbo lukogo; bulya boshi boshi bali bagoma na ba-nyankola-maligo, na ntà kanwa karhaciderha mabî. Ci okwôla kurhârume oburhè bwâge bwâtûka n'okuboko kwâge kurhâyôrhe kulambûle. ¹⁷ Nêci, obubî kwo buyôca nka muliro, bunafômere emishûgi n'amakerêrhe, bunayôkêre amashaka g'omu muzirhu, busôkeze n'ebitû by'omugî emalunga. ¹⁸ Ecihugo camahya mabira erhi bukunizi bwa Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe burhuma, n'olubaga lwo lukola nshâli z'omuliro. Ntâye wacifâ mwene wâbo lukogo. ¹⁹ Batwîre ecihimbi c'ebwa kuboko kulyo, ishali lirhahwe; bàjabwîre ecindi cihimbi ebwa kulembe, barhayigurhe. Ngasi muguma adwîrhe afôrha omunyafu gw'okuboko kw'omulungu wâge. ²⁰ Menashè adwîrhe alya Efrayimu, naye Efrayimu adwîrhe alya Menashè; bombi bamârhêra Yûda. Ci okwôla kurhârume oburhè bwâge bwâtûka n'okuboko kwâge kurhâyôrhe kulambûle.

10

¹ Buhanya bwâbo abajira amarhegeko g'obubî, na nka bayandika, bayandike ebinwa by'okurhindibuza abâbo. ² Balya bayîma abanyinyi obucîranuzi n'okunyaga abakenyi b'omu lubaga lwâni olubanja, na ntyo balibuze abakana^s n'okunyagûza e-nfuzi! ³ Lêro bici mwânajire olusiku lw'obuhane, amango obuhanya bwarhenga erhali hôfi bwâmmurhindakwo? Emwa ndi mwâyâkire lyo mubona oburhabâle? Ngahi mwabîke obuhirhi bwinyu? ⁴ Ntâ kundi kucimmusigalîre okurhali kugonya irhwe nka bigorogo nîsi erhi okurhibukira oku idaho omu kâgarhî k'emifû. Ci okwôla kurhârume oburhè bwâge bwâtûka n'okuboko kwâge kurhayôrha kulambûle.

^r9.1 9, 1: Okuhika kwa Kristu e Galileya kwayunjuliza obwo bulêbi (Mat 4, 13-16).

^s10.2 Kulibuza abakana n'okunyagûza enfûzi: kwo kuderha kubazimba.

Obuhanya bw'Asîriya.

⁵ Buhanya bwâge Asîriya, ye karhi kw'obukunizi bwâni, ye buhiri bw'olwihôlo lwâni! ⁶ Ye ntumire nti agend'ihana olubaga lw'endyâlya, ye ntegesire nti aj'ilwîsa olubaga ludwîrhe lwasholoshonza obukunizi bwâni, lyo alunyaga analunyagûse, alulabarhe nka bijondo by'omu njira. ⁷ Ci yêhe arhayumvagya ntyo arhanarhimanyagya ntyo omu murhima gwâge, bulya omu murhima gwâge ali alonzize okumalîra n'okurherekeza omwandu gw'amashanja. ⁸ Kali kwo akaz'iderha, mpu: «Ka abarhambo bâni boshi barhali bâmi? ⁹ Kalno, ka arhali aka Karikemishi? Hamati, ka arhali aka Arapadi? Samâriya, ka arhali aka Damasko? ¹⁰ kulya okuboko kwâni kwarhibukiraga oku mâmi gaharâmya ba- nyamuzinda bw'obwîhambe, agagwêrhe enshusho zilushire ez'e Yeruzalemu n'e Samâriya obunji; ¹¹ kulya nakoleraga Samâriya na banyamuzinda bâge bw'obwîhambe, ka ntakukolere Yeruzalemu n'enshusho zâge?» ¹² Ci hano Nyakasane abâ amâyûsa omukolo gwâge gwoshi oku ntongo y'e Siyoni n'omu Yeruzalemu, lyo ayish'ihana omulà gw'omurhima guyunjwîre bucîbone gw'omwâmi w'e Asîriya n'obugayanyi bw'amasû gâge garhahimwa okulimbirana. ¹³ Bulya âdesire, erhi: «Misî ya kuboko kwâni yampâga n'oburhimanya bwâni, bulya ndi murhimanya! Natwîre oku bihugo by'amashanja, nahagula embîko zâbo, na nka ntwâli y'okunali, narhenzize abâmi oku ntebe zâbo. ¹⁴ Nka kula bagwârhirira akanyunyi omu lwôgo, enfune zâni zanyazire obuhirhi bw'amashanja, na nka kula barhologola amaji majandike, nashamasire igulu lyoshi. Ntâ cûbi cahinyize, ntâ mulomo gwabumbirwe mpu gwavigîra.» ¹⁵ Ka embasha enalimbire oyifumbasire? Ka olukero lwankaderha mpu lulushire odwîrhe walukolêsa? Ka akarhi kankahash'ihugunya owakalengeza, nîsi erhi obuhiri buhash'ihinya olurhali lushâlî? ¹⁶ Okwôla kwo kurhumire Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe arhumira abo bayunjwîre mashushi obuhorho, irenge lyâge lyayâsa amakala, ebè ngulumira ya muliro. ¹⁷ Obulangashane bw'Israheli bwahinduka muliro, n'Omutagatîfu wâge ahinduka ngulumira yagulumiza enamalîre emishûgi yâge n'amakerêrhe gâge omu lusiku luguma. ¹⁸ Obwinjâ bw'omuzirhu gwâge n'obw'obusâne bwâge bw'emirehe abusingônola lwoshi lwoshi; bwashusha n'omulwâla wayumûka. ¹⁹ Emisigala y'emirhi y'omu muzirhu gwâge yâbâ minyi bwenêne, ciru n'omwâna anahash'iyiganja.

Amâhûngà gasigala

²⁰ Olwo lusiku, amâhûngà g'Israheli ab'omu nyumpa ya Yakôbo hafume olufû, baleka okukâyegemera olya okabashûrha; ci bakola bakâyegemera okunali Nyakasane, Mwimâna w'Israheli. ²¹ Amâhûngà ganagaluke, amâhûngà g'omu nyumpa ya Yakôbo gânagalukire Nyamuzinda Ciri-misî. ²² Nêci, ciru olubaga lwâwe lucibâga lunji nka mushenyi gw'omu nyanja, wâni Israheli, mâhunga gâgaluka. Okuherêrekera kwalalîrwe, obushinganyanya bwâshimba enjira yabwo. ²³ Bulya okwôla kuherêrekera kurhegesirwe, Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe ayunjuza akanwa kâge omu cihugo coshi.

Obukunda Lulema

²⁴ Co cirhumire Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe kwo amâderha ntya: «We lubaga lwâni lubâ omu Siyoni, orhayôbohaga Asîriya! adwîrhe akushûrha akarhi, adwîrhe akurhimba obuhiri nka kulya kw'abanya-Mîsiri. ²⁵ Bulya hindi hitya hyône oburhè bwayûrha, ohukunizi bwâni bwâbamalîra.» ²⁶ Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe azunguziza Asîriya kw'akarhi, nka kulya ashûrhaga Madiyani aha lwâla lwa Horebu; nka kulya akoleraga abanya Mîsiri, kwo alengeza akarhi kâge oku nyanja. ²⁷ Olwo lusiku, omuzigo gw'Asîriya gwakurhenga aha lurhugo, n'omurhamba gwâge gwakurhenga omu igosi, n'ahâlî h'omurhamba, bukola bwâbâ buhirhi.

Omushombanyi ahika hôfi ²⁸ Y'oyo wahika aha Ayati, y'oyo wagera e Migroni; amasiga emizigo yâge e Mikimasi. ²⁹ Bamâyikira omugezi, mpu: «Aha Geba ho rhwahanda!» Rama amageramw'omusisi; Gibeya, cishagala ca Saulu, amâkûl'idârhi. ³⁰ Obande endûlû, Bat-Galimu! Nâwe Layisha, orhege okurhwiri! Yajewe, Anatoti! ³¹ Mademena anacîyâkîre, nabo abantu b'e

Gebimu bacifulisire. ³² Ene Iyo nêne ayimanga aha Nobu, azunguze okuboko kwâge ebw'e-ntondo ya mwâli wa Siyoni, hyo hirhondo hya Yeruzalemu. ³³ Alà oku Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe akola atwa amashami n'embasha: amalîri gamâtûbwa, n'agalîhûsire gamâlambikwa oku idaho. ³⁴ Amashaka g'omu muzirhu gamâkondwa n'omugushu, naye Libano amahôngoka n'irenge lyâge lyoshi.

11

Omwâmi w'omurhûla

¹ Ihaji Iyarhenga oku cikundukundu ca Yese^t, ishami limerêra Iyamera oku mizî yâge, ² Omûka gwa Nyakasane gwamudekererakwo: mûka gw'oburhimanya n'obukengêre, mûka gw'ihano n'emisî, mûka gw'obumanye n'okurhînya Nyakasane; ³ gwamulangûla okukarhînya Nyakasane. Arhakatwa olubanja omu kukulikira ebi amasû gadwîrhe gabona, arhanakâcîranula omu kushimba ebi amarhwîri gadwîrhe gayumva. ⁴ Akâtîwîra abazamba olubanja okushingânîne, anakâcîranulira abantu banyinyi b'omu cihugo okukwânîne. Anyulika igulu n'omunyuli gw'akanwa kâge, anarhingamire ngasi nyankola-maligo n'omûka gw'ekanwa kâge. ⁵ Obushinganyanya gwo gwâbà mukaba gwâge, n'okuli gubè mwirhero gwâge. ⁶ Nyamugunga ayâbukira haguma n'omwâna-buzi, n'engwi elâle aha burhambi bw'omwâna-hene. Akanina, omwâna w'entale n'embogo, byakajà busô baguma^u, n'omwâna murhò abiyâbule. ⁷ Enkafu n'engoromora byakâkerera haguma, n'amanina gâbo galâle haguma: entale yâkakra akahasi nka nkâfu. ⁸ Ecirhaba cakârhabira oku mwîna gwa cibugusha, n'omwâna murhò alikire okuboko omu mwîna gw'empiri. ⁹ Ntâ bubî na ntâ buligo bwacikolwe oku ntondo yâni ntagatîfu yoshi, bulya ecihugo cayunjula bumanye bwa Nyakasane, nka kula omuhengere gw'enyanja guyunjulira mîshi.

Okuyâgaluka kw'abacisigire

¹⁰ Mw'olwo lusiku, ecikundukundu ca Yese cayâlagala, cibè cêrekane c'embaga; amashanja gacilongeza aha nshi n'aha nyanya, n'endâro yaco yayunjul'irenge. ¹¹ Mw'olwo lusiku, Nyakasane ayash'ilambula okuboko, mpu Iyo alîkûza abasigîre bw'omu lubaga lwâge; balya bâge bacisigîre omu Asîriya n'omu Mîsiri, omu Patrosi n'omu Kushi n'omu Elamu, omu Sinazi n'omu Hamati n'omu birhwa by'enyanja, ¹² Ayimangiza amashanja ecimanyîso; ashûbûza abalulize bw'omu Israheli, anashûbûze bene Yûda bashandabîne omu mpande ini z'igulu. ¹³ Lêro obumvu bwa Efrayimu bwanahirigirha obwo, n'abashombanyi ba Yûda bahungumuke. Efrayimu arhakacîbikira Yûda bumvu na Yu-da arhakacishomba Efrayimu. ¹⁴ Barhibukirakwo Abafilistini olunda lw'ebuzikiro bw'izûba, haguma bagend'ihagula amashanja g'ebushoshôkero. Bâgwârha Edomu na Mowabu, na bene Amoni babashiga. ¹⁵ Nyakasane ayumya enshumo z'e Mîsiri, alambûlîre okuboko kwâge oku lwîshi, analurhunique n'omuhûsi gw'omûka gwâge. Alugabanya- mwo migezi nda, Iyo bahash'ikaluyikira buzira kuhogol'enkwêrho. ¹⁶ Hânabe omulimbwa gw'abasigîre b'omu lubaga lwâge, balya bâbè baciri omu Asîriya, nka kulya byabâga erhi Israheli arhenga e Mîsiri.

12

Olulanga lw'okuvug'omunkwa

¹ Mw'olwôla lusiku wanâderhe, erhi: «Namâkukuza, Nyakasane!

^t**11.1** Kurhondêrera kw'olu lukere Iwa burhanzi kuhika Iwa kali mwenda, bishambîrwe biyêrekîre obulêbi bw'Omucunguzi.

^u**11.6** Ezo nyiganyo zihugwîre oku omu nsiku z'obucunguzi, rhwashub'iyishilama n'omurhûla nka kulya byâli omu ishwa ly'amasîma.

Wali onkunirîre, ci obukunizi bwâwe bwarhulwîre, wanantûlirîze.

² Nyamuzinda ye bucire bwâni: Ye ncîkubagîre, ntâco nacyîboha; bulya Nyakasane yo misî yâni lwo na lwimbo lwâni, ye bucire bwâni.

³ Mwanadôme amîshi n'omwîshingo aha maliba g'obucire.»

⁴ Mw'olwôla lusiku mwanâderhe, erhi «Mukuze Nyakasane, mushenge izîno lyâge; mumanyîse emikolo yâge omu mashanja; muhamagaze oku izîno lyâge liri likulu bwenêne!

⁵ Muyimbire Nyakasane, bulya ajizire ebirhangâzo bimanyîkîne omu igulu lyoshi.

⁶ Mucîshinge, mubande orhubûli, mwe mubà omu Siyoni, bulya Omwimâna w'Israheli ajir'irenge ekarhî kinyu.

13

Obulêbi buyêrekîre Babiloni

¹ Obulêbi buyêrekîre Babiloni Yeshayahu, mwene Amotsi abonaga. ² Muyimanz'ecimanyîso oku ntondo erhalikwo hyasi, muhamagaz'emunda bali; mubakeme n'okuboko, bayîshe, bagerere omu mihango y'abaluzi. ³ Niene ntegesire balya banterekîrwe; nie nnampamagîre entwâli zâni omu bukunizi bwâni, bo balwî bâni b'enkwîra. ⁴ Muyumve ecihôgêro cinene oku ntondo: ciri nka ca lubaga mwandu! Muyumve ecihôgêro c'amâmi n'amashanja gashûbûzinye: Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe oyo waj'agera ekarhî k'ebigâmba by'abalwî bâge. ⁵ Barhenga omu cihugo c'ihanga n'ebuzinda bw'emalunga, Nyakasane n'emirasano akolêsa omu bukunizi bwâge, mpu aherêrekeze igulu lyoshi. ⁶ Muband'endûlû, bulya olusiku lwa Nyakasane luli hôfi, luyîshire nka kaheza k'Ogala-byoshi. ⁷ Co cirhumire ngasi maboko gârha enjinga na ngasi bantu batwîka omurhima. ⁸ Barhunzirwe n'obwôba, badwîrhe bageramwo ogwa nyugunyu banalîbwa n'amalumwa; badwîrhe bacîluma olulimi n'okuyumva emikero ak'omukazi oli buburha; badwîrhe balolanakwo banarhangire; amalanga gâbo gadukulîze nka muliro. ⁹ Olusiku lwa Nyakasane lw'olwo luyîruka, lusiku ludârhi, luyunjwîre bukunizi n'oburhè n'obukali; lwahindula igulu lishube irungu lunaherêrekeze abanyabyâha. ¹⁰ Nêci, enyenyêzi z'oku nkuba n'ebirundo byâzo zahusa okulangashana; izûba lyashuba mwizimya aha kuzûka kwâlyo, n'omwêzi gwaleka okukamoleka. ¹¹ Nahanira igulu obubî bwâlyo na banyankola-maligo mbahanire obugo-ma bwâbo; nayûsa obucîbone bwa bacikanyi-cirhagomba, na- mperêrekeze omulimbo gw'abâmi balibuza abashi bâbo. ¹² Abantu banyihuka kulusha amasholo garhalimwo muvange, na bene Adamu banyihuka kulusha amasholo g'e Ofiri. ¹³ Nêci, amalunga gadundagana, igulu lijugume omu makondo gâlyo, erhi bukunizi bwa Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe burhuma, olusiku omutula gwâge mudârhi gwabasha. ¹⁴ Nka kashafu kayâka omuhivi, nka bibuzi birhagwêrhi cayâbula. ngasi muguma ashubira emwa bene wâbo, ngasi muntu ayâkira omu cihugo câbo. ¹⁵ Ngasi abanabugânwe batumirhwa, n'abanagwârhe bahirima oku bwôji bw'engôrho. ¹⁶ Abâna bâbo b'ebirhaba bahinagirwa omu masû gâbo, enyumpa zâbo zahagulwa, na bakâbo bakolerwe ebikongo. ¹⁷ Alà oku nâbasunikakwo Abamedi, abarhalonza nsaranga barhanashîbiriri masholo. ¹⁸ Emiherho yamalîra abâna bâbo b'emisole, barhayumva bwonjo oku mburho y'omu nda, barhafa abâna barhò lukogo. ¹⁹ Babiloni, irenge ly'amâmi, mulimbo gw'Abakaldeyi, kw'abà nka kulya Sodomu na Gomora bâbâga, erhi Nyamuzinda âbaherêrekeza. ²⁰ Arhakacyûbakwamwo bundi, ntà muntu wacigwîkemwo endâro kurhenga iburha kuhika oku lindi. Omuharâbu arhakacigwîkamwo ecihando câge, n'abangere barhakacilâzamwo amasò gâbo. ²¹ Nsimba z'omu irungu zo zâyîsh'icibêreramwo, ebirifûfu byayunjula omu nyumpa zâbo, zashuba nyôgo za nyunda,

n'ebihebe byâkasâmiramwo. ²² Banyamugunga bayish'ikâyanira omu ndâro zâbo na banyambwe omu ntumba zâbo. Amango gâge gali hôfi n'ensiku zâge zirhacilegame.

14

Okugaluka kw'abalulize

¹ Nêci, Nyakasane âbabalira Yakôbo ânashub'icîshoga Israheli; âshub'ibadekereza omu cihugo câbo. Abantu b'embuga bacîgusha haguma nabo banalungane n'enyumpa ya Yakôbo. ² Embaga zayîsh'ibârholâ, zibahêke emwâbo; enyumpa y'Israheli yâbarhambula omu cihugo ca Nyakasane, ebajire bajâ, abalume n'abakazi. Abakâg'ibakolêsa nka bigorogo, bâbajira bigorogo, banarhambule abâli babarhambwîre.

Okufâ kw'omwâmi w'e Babiloni

³ Olusiku Nyakasane akugalulira omuluhûko enyuma ly'amalumwa n'amalibuko n'obujâ budârhi wâlimwo, ⁴ wâyimbîsa olu lwimbo lw'okutwa omwâmi w'e Babiloni akanego, erhi: «Kurhigi amâyûrha olya wajâga alibuzanya? Kurhigi bwamayûrha obucîbone bwâge? ⁵ Nyakasane avunyangwire omunyuli gwa banyankola-maligo n'akarhi k'abarhegesi, ⁶ balya bâkâg'ihimbaguliza embaga burhahusa omu bukunizi bunene, bâkarhambula amashanja n'omujina n'okugalibuza burhagoheka. ⁷ Igulu lyoshi lyamârhamûka lyandarhûlûla; lidwîrhe lyayimba enyimbo z'enshagali. ⁸ Ciru n'ensidano n'emirhi y'e Libano nayo eri omu mwishingo erhi we orhumire, mpu: «Kurahenga okumbire lugali, kakonda-mirhi arhakacisôkera enôla munda al'irhutwa! ⁹ Idako, wakuzimu adwîrhe acîshinga erhi we orhuma, mpu akuyankirire. Akol'azûsa ebizunguzungu we orhumire, ngasi bâli bakulire abâbo en'igulu; âyimusa oku ntebe zâbo abâmi b'amashanja boshi. ¹⁰ Boshi babumbûl'akanwa, bakubwîre, mpu: «Yoo! Ka nâwe wanajonjolekana akîrhu, onakola orhushushire! ¹¹ Irengi lyâwe lyayandagalîre ekuzimu haguma n'omulya gw'ennanga zâwe. Emivunyu yo ekola ncingo ogwîshirekwo, n'obulyôka bwo bukola bushiro bukubwîsire! ¹² Kurhi wahonyirage emalunga, wâni nyenyêzi cilangashana, mugala w'omucêracêra? Kurhi wahanangukîrage oku idaho, wâni lugalika mashanja? ¹³ K'arhali w'olya wakâg'icidisa emurhima, erhi: «Nkola nasôka mpiki emalunga, entebe yâni nagend'iyigwîka enyanya ly'enenyêzi za Nyamuzinda. Naj'ibwârhalâ oku ntondo y'endêko, emunda mwênè ahêkera! ¹⁴ Nasôkera enyanya ly'ebitû, nyumânane n'Ow'Enyanya!» ¹⁵ Ci omu kuzimu mwo wabungulukîre, kuhika aha nteberhebe y'omwîna. ¹⁶ Ngasi bâkubona, badwîrhe bakusinza, bakulolêreze, mpu: «Kali olya muntu wakazâg'ijugumya igulu oyu, olya wakazâg'ihirimy'amâmi? ¹⁷ Ahindwîre igulu bwêrûlè, ashâba ebishagala, arhanazigaga bayigulira ababohe empamikwa! ¹⁸ Abâmi boshi b'amashanja kuluhûka bâluhûkira boshi n'irengi ngasi muguma omu nshinda zâbo. ¹⁹ Ci wêhe bakukabulire buzira cûsho nk'ishami libozire, omu kâgarhî k'abalindamboho bâyrhagwa n'engôrho bânakabulirwa oku mabuye g'enshinda, nka mufû gudwîrhe gwalabarhwa, ²⁰ Ci wêhe orhababugâne omu nshinda, bulyâla washerêzize ecihugo câwe, wamalîra olubaga lwâwe! Ntâ mango iburha lya banya-nkola-maligo lyânâciderhwe. ²¹ Murheganyize abagala aha babanigûliza erhi bubî bw'îshe burhuma, lya balek'iyimuka mpu bayîme omu igulu banabumbe ecihugo ngo!» ²² Nabayimukira, kwo adesire Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe, mperêrekeze izîno lya Babiloni na ngasi ebi asigalîne byoshi, nahana n'iburha, kwo Nyakasane adesire. ²³ Namuhindula acîbêre ishûbûkiro lya bishegeshe anashube luziba; namuhyajira na kaheza w'ecihyajiro, kwo adesire Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe.»

Obulêbi buyêrekîre Asîriya

²⁴ Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe acîgashire, aderha. erhi: «Nêci, oku nahigaga kwo byânabâ, oku nalaliraga kwo nânajira. ²⁵ Navungunyula Asîriya muno cihugo câni. namurhindagirira oku ntondo zâni. Omushigo gwâge gukola gwayûrha n'omuzigo gwâge gukola

gwabarhenga aha lurhugo.» ²⁶ Ogwo gwo muhigo nahigîre igulu lyoshi, okwo kwo kuboko nalambulîre oku mashanja goshi. ²⁷ Nka Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe amârhôla omuhigo, ndi wa- nkacimurhanga? Nk'amâlambûla okuboko, ndi wankacikugalula?

Nâwe Filistiya, oband'endûlû!

²⁸ Obûla bulêbi buli bwa gulya mwâka mwâmi Ahazi afâgamwo: ²⁹ «Mumanye mwankacîshinga mweshi, wâni Bafilistini, mpu akarhi kakâg'imushûrha kavunisire, bulya omu cisiki c'enjoka mwârhenga empiri, n'omw'iji lyâyo murhenge enkuba-joka yajâ yabalala nka kanyunyi. ³⁰ Abagalugalu balya bayîgurhe, n'abakenyi baluhûka n'omurhûla, ci iburha lyâwe nalihungumula n'ishali, na ngasi abâsigala, nabanigûza. ³¹ Obande endûlû, wâni muhango, obande akahababo, wâni lugo! Ogeremw'omusisi wêshi wêshi, wâni Filistiya! Bulya olunda lw'e mwênè erhenzire omugî, n'abarhabâzi barhalimwo osigir'enyuma.» ³² Kurhigi bashuza entumwa z'olwo lubaga? Oku Nyakasane ye wayûbakaga Siyoni, mwo abakenyi b'omu lubaga lwâge bakâyâkira.

15

Obuhanya bwa Mowabu

¹ Obulêbi buyêrekîre Mowabu. «Nêci, obudufu anyagagwamwo. Ar-Mowabu aherêrekera. Nêci, obudufu anyagagwamwo, Kir-Mowabu aherêrekera. ² Bakola basôkera ebwa mahêro e Diboni mpu bagend'ilakirayo. E Nebo n'e Madaba, Mowabu ali omu mulenge: amarhwe goshi gali makungûle, n'amânwa goshi gali mamôme. ³ Abagera omu njira, masunzu bayambîrhe; oku burhungiri bw'enyumpa n'omungo, boshi badwîrhe babanda endûlû banadubula emirenge. ⁴ Heshiboni na Eleyâle badwîrhe bayâma; izû lyâbo lidwîrhe lyayumvîkana kuhika e Yahasi. Co cirhumire abalwî b'e Mowabu badwîrhe babanda orhubababo; yêshi yêshi anajongonosire. ⁵ Omurhima gwâni gudwîrhe gwalakira Mowabu: abantu bâge bâbo bajâ bayâka kuhika e Sowari n'Egalati-Shelishiya! Omurhezi gwa Luhiti badwîrhe bagusôka erhi banajâ balaka; omu njira y'e Horo--Nayimi bayisha babanda endûlû! ⁶ Amîshi ga Nimurimu gâganyire; olubala lwayumire, akahasi kahirigirhe, harhaciyimbwa hyasi hibishi! ⁷ Okwo kwarhuma ebirugu byâli bicisigîre, ebi bâli bacijire babîka, babiyîkirana ishiriza ly'omugezi gw'Emirhanda. ⁸ Nêci, akahababo kâbo kalumîre hoshi omu cihugo ca Mowabu, endûlû zâbo zahisire cingana e Egalayimu, zayumvîkine cingana e Beri--Elimu. ⁹ Amîshi ga Dimoni gakola gayunjwîre mukò! Ci naciûshûlira Dimoni obundi buhanya: entale zâcîguga oku bafumire olufû lw'e Mowabu, na kuli balya bâbâ bacisigîre omu cihugo!»

16

Mowabu ahûna Yeruzalemu oburhabâle

¹ Kurhenga e Sela, omu irungu, kuhika oku ntondo y'omwâna-nyere Siyoni, murhumire mwâmi w'ecihugo omwâna-buzi. ² Nka binyunyi byajâ byayâka, nka byananyunyi bishabîrwe olôgo, ntyo kwo bali abâna-nyere b'e Mowabu aha mazîko ga Arnoni! ³ Badwîrhe baderha, mpu: «Mujè ihano, murhôle omuhigo! Mûshi kalengerêre, ecîhôho câwe ocîhindule mwizimya gwa budufu; ofulike ababunga, omanyè wankafulûla abayisha bayâka! ⁴ Ababunga b'e Mowabu oyêmêre babere aha mwâwe; obè lwâkiro lwâbo embere za kashâba! Nêci, kashâba ahirigisire, ishâbâbè lyâhwire, na kaheza arhaciri omu cihugo! ⁵ Entebe y'obwâmi yâsimikira oku lukogo; n'omu cihando ca Daudi, omucîranuzi mwîkubagirwa w'okulongereza obushinganyanya n'e- by'okuli, abwârhalâ kuli eyo ntebe.» ⁶ Rhwayumvîrhe emyanzi y'obucîbone bwa Mowabu, mpu arhahimwa kucîbona; rhwayumva emyanzi y'omuhimbo gwâge, n'obucîbone bwâge, n'omumino gwâge, n'ey'obucîtime bwâge.

Endûlû ya Mowabu

⁷ Co cirhumire abantu b'e Mowabu badwîrhe balakira Mowabu; boshi boshi badwîrhe babanda endûlù. Emigati y'emizâbîbu y'e Kir-Harê-seti yo badwîrhe balakira banazanyirwe! ⁸ Nêci, enkoma z'emizâbîbu y'e Heshiboni zayûmûsire, n'olukoma lw'e-mizâbîbu y'e Sibima, eyi irivayi lyâyo lyakazâg'ijimbîsa abarhegesi b'amashanja, kwo na kwo. Yakazâg'ilanda kuhika e Yazeri, ehabukîre omu irungu, n'amashami gâyo galande, garhaluke enyanja. ⁹ Co cirhumire ndwîrhe nalakira olukoma lw'emizâbîbu y'e Sibima rhwe n'abantu b'e Yazeri. Nakudômerera n'emirenge, wâni Heshiboni, na nâwe Eleyali, bulya akahababo^v kayumvikîne omu busarûle bwâwe n'omu myâka yâwe. ¹⁰ Omwîshingo n'enshagali byâhirigisire omu mashwa, n'omu nkoma z'emizâbîbu murhaciyumvikana nyimbo nîsi erhi izû ly'enshagali. Abakânzi barhacikandira irivayi omu mikenzi; izû ly'enshagali lirhaciyumvikana. ¹¹ Co cirhumire âmalà gâni gadwîrhe gadogoma nka lulanga erhi Mowabu orhuma, n'omurhima gwâni gudwîrhe gwahûmagirira Kir-Harêseti. ¹² Bayish'ibona Mowabu aj'ayahagira, âsôkera oku ntondo, âgend'ishengera omu luhêro lwâge; ci arhamira busha.» ¹³ Ako ko kanwa Nyakasane aderhaga kuli Mowabu kurhenga mîra. ¹⁴ Ci na bunôla Nyakasane adesire, erhi: «Enyuma lya myâka isharhu, nka kula baganja emyâka y'omulimya, irenge lya Mowabu lyalaba-rhwa, ciru akabâ abantu bâge bali mwandu. Asigalana amahunga garhankagerwa bici.»

17

Obulêbi buyêrekîre Damasko n'Israheli

¹ Obulêbi buyêrekîre Damasko. Alà oku Damasko lurhaciri lugo, cikola cirundo ca bijonjolekeza. ² Engo zâge zajandisirwe, zikola zicibêra lwâbuko lwa masô; gakâz'ishiramamwo harhanajire owagahugûga. ³ Ntâ nyumpa nzibuzibu ziciri omu Efrayimu, na ntâ bwâmi buciri omu Damasko. Irengi ly'abâsigala omu Asîriya lyâgererwa oku irengi lya bene Israheli. Kwo adesire ntyo Nyakasane Nyamuzinda w'Emi-rhwe. ⁴ Olwo lusiku, irengi lya Yakôbo lyâfananda, n'amashushi g'oku mubiri gwâge gayûmirira. ⁵ Kwo byâyîsh'ibâ nka kula abasârûzi basârûla emburho, nka kula amaboko gâbo gasârûla emihuli. Kwo byâbe nka kula bahumbûza emihuli omu lubanda lwa Refayimi. ⁶ Harhacibonekane ebirhali bisigaliza by'okurhumbûla, nka kula banahungumula amalehe g'omuzêti: malehe abirhi erhi asharhu oku irhwêrhwê, anni erhi arhanu omu mashami g'omulehe. Kwo adesire ntyo Nyakasane Nyamuzinda w'Israheli. ⁷ Olwo lusiku, omuntu ahindulira Lulema wâge obusû, n'amasû gâge gakasinza Omwimâna w'Israheli. ⁸ Arhakacyerekeza amasû ebwa mpêro, eyo mikolo yâjiragwa n'eminwe yâge: emitungo y'amahêro n'orhujo rhw'okuyôkera enshangi. ⁹ Olwo lusiku, engo akâg'icîfulikamwo zashuba bigûkâ, nka kulya engo z'Abamoriti n'Abahiviti zâbâga embere za bene Israheli. Ntyo obuhanya bwanajâ oku bundi. ¹⁰ Kulya kubâ wayibagîre Nyamuzinda Muciza wâwe, orhanayîbukaga Kabuye, lwâkiro lwâwe, okolaga odwîrhe warhwêra emirhi y'amasîma n'okuhinga emburho z'ihanga. ¹¹ Olusiku warhwêraga, onameze, na sêzi buca, wânabona emburho yâwe ekola yayâsa; ci emyâka wasârûlaga yâhirigirha olusiku lw'obuhanya, n'obwo buhanya burhankahash'ibukwa. ¹² Yajewe! Kavango ka mbaga mwandu! Kavango kali nka mulaba gwahûsa omu nyanja! Kavango ka mashanja, kali nka mukungulo gw'omwandu gw'amîshi. ¹³ Akavango k'amashanja kali nka mukungulo gw'omwandu gw'amîshi, ci Nyakasane amâgakankamira: gamâyâkira kuli, gamâyehûlwa nka kula ehyâsi hy'omu ntondo hiyêhûlwa n'empûsi, nka kula kalemêra w'omutulo ayehûlwa n'empûsi ya kadaga. ¹⁴ Bijingo, erhi mirhanyo; embere bucânûle, erhi ntâco cicihali! Eco co cigabi ca balya bayish'ikârhusokôla, ogwo gwo mwanya gwa balya bayish'ikârhuagula.

^v**16.9** Kahababo ka bushagaluke k'abasârûla emizâbîbu.

18

Obulêbi buyêrekîre Kushi

¹Yajewe! Eci cihugo cakubakubwamwo ebyûbî^w, ishiriza ly'enyîshi z'e Kushi! ²We kârhumabajà-bugo bagera omu nyanja, mpu bagende omu mârho g'enfinjo omu mîshi! Kanyîrizi, mwe bajà-bugo babidu, emwa liry'ishanja ly'abantu bali-bali bagwêrhe omubiri gwalangashana, liry'ishanja lirhînywa eno munda n'ihanga, liry'ishanja lya bantagagajwa na lya bahula-mbaga, omu cihugo cirhulukanyirwe n'enyîshi^x. ³Mw'oyo mweshi, mwe muli hanôla igulu, mwe muyûbaka eno igulu, amango bayîmanza ecimanyîso oku ntongo, musinze, irhondo izû ly'omushekera likashakânya, munayumvîrhize! ⁴Bulyâla ntya kwo Nyakasane ambwîzire, erhi: «Kurahenga aha ndi, nakâlâba burhadûndagana, nk'idûrhu likali omu bulangashane, nka citû, c'olumè omu idûrhu amango basârûla. ⁵Nêci, embere basârûle, gala mango amashami gabà gâmâyâsa, amango obwâso bukola buhindusire bihadu, banajè barhema amashami gayunjwîre malehe n'omugushu, barhôle ebidûrhu, bakabulire amâsi. ⁶Ebyo byoshi byalekerwa enkongôro z'omu ntongo n'ensimba z'erubala. Aho ho enkongôro zakâshubûkira amango g'ecanda n'ensimba z'erubala zoshi amango g'empondo. ⁷Muli agôla mango, bâlerhera Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe entûlo zarhenga emwa liry'ishanja ly'abantu bali-bali bagwêrhe omubiri gwalangashana, liry'ishanja lirhînywa eno munda n'ihanga, liry'ishanja lya bantagagajwa na lya bakahula-mbaga, omu cihugo cirhulukanyirwe n'e-nyîshi. Ezo ntûlo bazihêka omu ndâro y'izîno lya Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe, oku ntongo ya Siyoni.

19

Obulêbi buyêrekîre Mîsiri

¹Obulebi buyêrekîre Mîsiri. Alà oku Nyakasane amashonera oku citû cibidu, amaj'e Mîsiri. Banyamuzinda b'obwîhambe b'e Mîsiri bamâdundagana embere zâge, n'abanya-Mîsiri omurhima gwamâbarhoga omu nda. ²Nkola nakoza abanya-Mîsiri bône na nnène; bâlwîsanya bône na nnène: ngasi muntu alwîsa mwene wâbo, ngasi muntu âlwîsa omulungu wâge, ecishagala câlwîsa ecâbo cishagala, n'obwâmi bulwîse obwâbo bwâmi. ³Omûka gwa Mîsiri gwamurhengamwo, n'emihigo yâge nayitulumbya. Bâgwîra okudôsa banyamuzinda b'obwîhambe, n'abazimu. n'emyômoka n'abashonga. ⁴Nalikirira Mîsiri omu maboko g'omurhegesi mudârhi, n'omwâmi muminya ayîma muli bo. Kwo adesire ntyo Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe. ⁵Amîshi gâhirigirha omu nyanja, olwîshi lwâgana lunayûmûke. ⁶Emibunda yakaz'ibaya, amîshi g'omu nyîshi z'e Mîsiri gajà gahonga n'okuyuma amasheke n'amashâsha gayumûka. ⁷Amalambo gali eburhambi bwa Nili n'agali hala Nili acilohera omu nyanja, na ngasi ebi Nili ameza byoshi byâyumûka, bihêkwe n'e- mpûsi binahirigirhe. ⁸Abashâna balaka banalakûle; ngasi bakwêba olulobo omu Nili bajà boshi omu mishîbo; na balya boshi bakaz'ilambulira orhwêshe rhwâbo omu mîshi, bazânwa. ⁹Ngasi bakâg'ihinga ecitâni bātulutumba; abakazi bakâg'izâbûla ecitâni n'abalume bakâg'icihunga, batulûla n'entanya. ¹⁰Abalusi b'emyenda bâgogomerwa, ngasi boshi bakûla omushêgo omu mukolo gwâbo batwîka omurhima. ¹¹Nêci, kwo binali, abaluzi b'e Sowani bacîbêra bingolongolo! Abagula b'omu bahanûzi ba Faraoni mwâmi w'e Mîsiri badwîrhe basinga ihano ly'obuhwinja. Kurhigi mwankahash'ibwîra Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, mpu: «Ndi mugala w'abagula, nkomoka y'oku bâmi ba mîra? » ¹²Ngahi baligi abagula bâwe? Lêro bakubwîrizagye banakumanyîse migabo mici

^w**18.1** Omu cihugo c'e Mîsiri n'e Kushi mwâli migû minji.

^x**18.2** Yesheyahu abwîzire abarhambo b'e Mîsiri baleke okukaz'ikoza abantu, mpu barhabâlîre Asûru; cikwône bagaluke emwâbo e Mîsiri.

Nyakasane Nyamuzinda w'emirhwe ahigîre Abanya-Mîsiri. ¹³ Abaluzi b'e Sowani bashubire bingolongolo; abaluzi b'e Nofu badwîrhe bacîrheba bône; nabo abarhambo b'ebishagala byâge badwîrhe bahabula Mîsiri. ¹⁴ Nyakasane anabahiziremwo omurhima gw'ecizungu; badwîrhe bahabula Mîsiri omu bijiro byâge byoshi, nka kula omulalwe ajà adandabagana emunda ajà ashalira. ¹⁵ N'omu Mîsiri murhacijirika mukolo, oli ogu irhwe lyankajira, oli ogu omucira gwankajira, oli ogu ecigundu nîsi erhi ogu amashushi ga-nkajira.

Okucîyûnjuza kw'abanya-Mîsiri

¹⁶ Mw'olwôla lusiku, abanya-Mîsiri babà nka kula abakazi bayôrha: bâjuguma banarhemuke n'obwôba babona Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe abadundira okuboko^y. ¹⁷ Ecihugo ca Yûda cashuba còbà kuli Mîsiri: ngasi mango ânayumve bacîderha, ânageremwo omusisi akengêra omuhigo Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe amuhigiraga. ¹⁸ Mw'olwo lusiku, omu cihugo c'e Mîsiri mwâbe bishagala birhanu byakaderha olulimi lw'e Kanâni binakacîgashira Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe. Ciguma ca muli byo caderhwa «Cishagala c'Izûba». ¹⁹ Mw'olwôla lusiku, omu kâgarhî k'ecihugo c'e Mîsiri mwâbà oluhêro lurherekîrwe Nyakasane, na hôfi h'olubibi bagwîka ibuye ly'okuyîbuka Nyakasane. ²⁰ Cîbà cimanyîso ca kuhamîriza Nyakasane Nyamuzinda w'Emi-rhwe omu cihugo c'e Mîsiri. Amango balakira Nyakasane mpu abarhabâle oku babisha babalibuza, âbarhumira Omucunguzi wabacinga anabalîkûze. ²¹ Olwo lusiku Nyakasane acîmanyîsa oku banya-Mîsiri, nabo abanya-Mîsiri bamanya Nyakasane; bâkâmulerhera enterekêro n'entûlo; bâkâjirira Nyakasane ebiragâne banabiyûkirize. ²² Nyakasane âshûrha abanya-Mîsiri; âshûrha anafumye; bâgaluka emunda Nyakasane ali, naye âbayumvirhiza anabafumye. ²³ Olwo lusiku, habà omulimbwa gwarhenga e Mîsiri guje e Asîriya; ab'e Asîriya bakâj'e Mîsiri n'abanya-Mîsiri baj'e Asîriya, n'abanya-Mîsiri bâkaz'irhumikira Asîriya; gwâbà mugisho omu kâgarhî k'igulu. ²⁴ Olwo lusiku, Israheli abà w'omu basharhu boshi na Mîsiri n'Asîriya; gwâbà mugisho omu kâgarhî k'igulu. ²⁵ Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe ânabagishe aderhe, erhi: «Agishwe Mîsiri, lubaga lwâni, n'Asîriya, mukolo gw'amaboko gâni, n'Israheli, cigabi câni c'omwîmo».

20

Mîsiri ahimwa n'Asîriya

¹ Omwâka omukulu w'abasirika ahikaga aha Ashidodi arhumirwe na Saragoni, mwâmi w'e Asîriya, anacigorha olwo lugo analugwârha. ² Mw'ago mango, Nyakasane anacîderhera omu kanwa ka Yeshayahu, mwene Amotsi, erhi: «Genda, ofundûle oyo sunzu okuli ecibunu, ohogole n'enkwêrho zikuli emagulu.» Anacikujira: akâj'agenda bushugunu na buzira nkwêrho. ³ Okuhandi Nyakasane anaciderha, erhi: «Nka kulyâla omurhumisi wâni Yeshayahu ajag'agenda bushugunu na buzira nkwêrho myâka isharhu, mpu abè cimanyîso na bulêbi kuli Mîsiri na Kushi, ⁴ ntyo kw'omwâmi w'e Asîriya âyîsh'ihêka ebigorogo by'e Mîsiri n'empira z'e Kushi, emisole n'abashosi, bushugunu, buzira nkwêrho n'amahiji mabwîkûle: zibè nshonyi za Mîsiri! ⁵ Bazânwa n'e- nshonyi zibabumbe erhi Kushi bakazâg'icîkubagira orhuma na Mîsiri wakazâg'ibalimbîsa. ⁶ Olwo lusiku, abantu babà luno lunda lw'emashinji bânâderhe, mpu: «Alaga oku bâbîre balyâla rhwakâg'icîkubagira, balyâla rhwakâg'ilonza okuyâkira emwâbo nti barhurhabâle banarhulîkûze oku mwâmi w'e Asîriya! Lêro ngahi rhwacig'ilongeza obucire?»

21

^y**19.16** Emyanzi y'obucunguzi eyigîrizibwe oku bantu boshi, ci arhali ya bene Israheli bône. (Lolà muli Iz 40-45; Yer 44, 1).

Okuhongoka kwa Babiloni

¹ Obulêbi buyêrekîre irungu liri ebwa nyanja. Nka kula empûsi ya kalemêra ehûkiza omu Nêgebu, kwo bârhenga ebw'irungu, omu cihugo c'ecôbâ. ² Ali nyamanjà w'obulêbi nafululirwe: «Omulenzi adwîrhe ajà alenganya n'omuhaguzi adwîrhe ahagula. Cîrhunikage, wâni Elamu! Ogorhage, wâni Mêdi!» Nâhulisa ngasi mirenge. ³ Okwo kwo kurhumire ensiko zâni zidwîrhe zadirhimana, ngwêrhwe n'emikero nka mukazi waling'iburha. Amalumwa garhankacinzigir'okuyumva n'obwôba burhankaci-nzigir'okubona. ⁴ Omurhima gwâni gwakangusire, ecôbâ canshamwîre. Ecajingwe nakâg'icîfinja nti cinderhere ehibohôlolo, campindukîre côbâ. ⁵ Barheganyize ecîbo, balambulirekwo emyenda; bakola badwîrhe balya bananywa. «Yimuki, mwe barhambo b'abasirika! rheganyi empenzi zinyu!» ⁶ Bulyâla kwo Nyakasane ambwîzire ntya, erhi: «Kanya, orhume omuntu wajà bulâbi! Ebi akabona, abimanyise!» ⁷ Akalangîra ebiterusi, n'abashona oku biterusi babiri babiri, n'abandi bashonyire oku ndogomi, abandi oku ngamiya, anabè masù, alâbe bwinjinjà». ⁸ Omulêbi anacyâma. erhi: «Yâgirwa, ndegerera omûshi gwoshi ndi ebulâbi, n'obudufu bwoshi erhi nyimanzire burhalinga ndi ebulâbi!» ⁹ Ci yamâshusha engabo y'abasirika bashonyire oku biterusi, bibiri bibiri!» Ashubiza, aderha, erhi: «Ahongosire, ahongosire, olya Babiloni! Enshusho za banyamuzinda bâge b'obwîhambe zo ezo buvunguvungu oku idaho!» ¹⁰ We nahûzire nka kula banahûla engano omu cibuga, oku namanyisîbwe na Nyakasane w'Emirhwe, Nyamuzinda w'Israheli, kwo nkubwîzire.

Obulêbi buyêrekîre Edomu

¹¹ Obulêbi buyêrekîre Duma. Kurhenga Seyiri badwîrhe banyakûza, mpu: «Wâni mulanzi. ngahi obudufu bwahika? Wâni mulanzi, ngahi obudufu bwahika?» ¹² Naye omulanzi ashûza, erhi: «Obuce buyîruka, na kandi obudufu. Mukalonza okudôsa, mudôse, mushib'igaluka!»

Obulêbi buyêrekîre Arabiya

¹³ Obulêbi omu Arabiya. Omu mashaka, omu Arabiya mwo mwâlâla, mwe mizinzi y'Abadedani. ¹⁴ Abagwêrhe n'enÿôrha, mubahêkere amîshi! Mwe bantu b'e Tema, abajà bayâka, mubahêkere ebiryo! ¹⁵ Bulya bajà bayâka engôrho, engôrho nyomole, n'omuherho mufôle; bajà bayâka obukali bw'ebîrhâ. ¹⁶ Nêci, ntyâla kwo Nyakasane ambwîzire, erhi: «Hacisigîre mwâka muguma, lusiku oku lundi, irenge Iya Kedari lihigirirhe lyoshi lyoshi. ¹⁷ Na muli gulya mwandu gw'entwâlî z'abalwî b'emihêrhe b'e Kedari, mâhunga gône gâsigala, bulya Nyakasane Nyamuzinda w'Israheli okudesire».

22

Yeruzalemu arhondwa

¹ Obulêbi buyêrekîre «Olubanda lw'Okubonekerwa»^z. Cirhumire mwasôkera mweshi oku nyumpa, ² wâni lugo lushâmîra bwenêne, lugo Iwa kadugundu, lugo Iwa masîma? Emifû yâwe erhali ngôrho yayiyisire, arhali oku ntambala yafîrîre. ³ Abarhambo b'abasirika bâwe bacîyâkîre boshi caligumiza, bagwârhwâ n'abafôla emihêrhe; abantu bâwe boshi bâbagwârhwîre mpira haguma bâli bakola mpu bayâkira kulî. ⁴ Co carhumaga nderha, nti: «Murhandolagakwo, muleke ndake ndakûle! Murhacîrhamagya mpu mwantûliriza kw'obu buhanya bwarhogîre mwâlî w'olubaga lwânî». ⁵ Bulya luli lusiku Iwa côbâ, Iwa kurhindibuka n'okubonêsibwa eza mêmè, lusiku lurhumirwe na Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe. Omu Lubanda lw'Okubonekerwa, enkûta zahongosire banakola badwîrhe balongeza oburhabâle ebwa ntondo. ⁶ Elamu amâcîbambîza emyampi, n'abantu bashonyire oku ngâlè n'oku biterusi, naye Kiri amâharhamwo

^z**22.1** Yeshayahu àshambîre ebi binwa erhi Hezekiyahu amâyûsihima abanya Asûru, mwâka gwa 701 e-mbêre z'okuburhwa kwa Yezu.

empenzi, ⁷ Orhubanda rhwâwe rhulushire orhundi obwinjà rhuyunjwîre ngâlè, nabo banakushona oku biterusi bakuhandîre aha lusò. ⁸ Na ntyôla Yûda arhacigwêrhi cafungira^a. Olwo lusiku, wâyêrekeza amasù ebwa nnundo y'emirasano mibîke omu nyumpa y'omu mizirhu! ⁹ N'emirhule eri omu luga Daudi, mwabwîne oku eri minji! Mwacîhakîre amîshi omu ciyanja ciri ah'idako. ¹⁰ Mwaganjire enyumpa ziri omu Yeruzalemu, mwanahongola enyumpa mpu lyo muzibuhya enkûta. ¹¹ Mwanacyûbaka ecibîkiro ekarhî k'enkûta zombi, mpu lyo mushâhulizamwo amîshi g'eciyanja ca mîra. Ci murhaciderhaga mpu mwayêrekeza amasù emw'olya okola ebyo byoshi, olya wabirheganyagya kurhenga mîra, murhamubonaga. ¹² Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe ali ammulalisire olwo lusiku mpu mulake munabande endûlù, mukungûlwe irhwe munayambale sunzu. ¹³ Ci gwabà mwishingo n'obushagaluke: okubâga enkafu, okuniga ebibuzi. okulya enyama n'okunywa amamvu, mpu: «Rhulye rhunanywe, bulya irhondo rhwacîfira!» ¹⁴ Nyamuzinda w'Emirhwe anacifululira aka kanwa, ambwîra, erhi: «Eco câha cirhakababaliirwa kuhika okufà kwinyu», kwo adesire Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe.

Obulêbi buyêrekîre Shebena

¹⁵ Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe anacimbwîra, erhi: «Kanya. ojè emunda Shebena ali, ye murhindisi w'ecôgo ca mwâmi omubwîre, erhi: ¹⁶ «Mwanya mucî ojira hanôla na ndi wakuhâga akashambala, obûla wacîhumbiraho enshinda», obûla wayigôya burherema, n'obûla wacîrhendêzeza icumbi omu lwâla? ¹⁷ Alà oku Nyakasane akola akudundaganya, akukwêbe kulî, wâni sho! anakurhulube bwinjinjà, ¹⁸ akuzingezinge anakuhirike ojè wahrenanguka nk'ibâle lyahonera omu bulamho bugali-gali. Yo wafira eyo munda, we n'engâlè olimbira, we okâhemula ecôgo ca nnâhamwinyu! ¹⁹ Nâkunyaga ecikono câwe, nnankurhenze aha mwâwe. ²⁰ Na muli olwo lusiku lwonênè, nâhamagala omurhumisi wâni Eliyakimu, mwene Hilikiyahu. ²¹ Nâmuyambika ecishûli câwe, mmukenyeze olunigi lwâwe, nnamuhè obuhashe bwâwe, abè y'îshe w'abantu b'omu Yeruzalemu n'ab'omu nyumpa ya Yûda, ²² Namuhira olwîgulo lw'enyumpa ya Daudi aha lurhugo, akaz'ihamûla, na ntâye wacihamike, akazihamika, na ntâye wacihamûle. ²³ Namugwîka nka lubambo omu budaka buzihu, abè ntebe y'irenge omu nyumpa y'îshe. ²⁴ Ye irenge ly'enyumpa y'îshe lyoshi lyâmananakwo, ababusi n'abâna, n'orhulugu rhutya-rhutya, kurhenga orhubêhè kuhika oku rhubindi rhwa ngasi lubero. ²⁵ Muli olwôla lusiku, kanwa ka Nyamuzinda w'Emirhwe, lulya lubambo lugwîke omu budaka buzibu lwamanyuka, lushuguke lunarhoge, na gulya muzigo gwakâg'imananakwo, gwârhibuka, bulya kwo Nyakasane adesire ntyo.

23

Obulêbi buyêrekîre Tiri

¹ Obulebi buyêrekîre Tiri. Mwe mârho g'e Tarsisi muhubulize mwayâma, bulya olwâkiro lwinyu lwashâbirwe: ntà nyumpa cisigîre! Erhi barhenga e Kitimi lyo bâyumvîrhe ogwôla mwanzi. ² Murhungwe n'obwôba, mwe muyûbaka eburhambi bw'enyanya mwe barhimbûzi b'e Sidoni, mwe abajà-bugo binyu bakâyikira e- nyanja! ³ Emburho z'e Nili n'emyâka y'eburhambi bw'Olwîshi bakazâg'igereza omu nyanja ngali, bwo bwâli buhirhi bwâge! ye wali cibuye c'amashanja. ⁴ Enshonyi zikubumbe, wâni Sidoni, lugerêro lw'oku nyanja! Bulya enyanja yamâderha, mpu: «Ntafumbaga izîmi. ntaburhaga, ntanaleraga bâna-rhabana erhi bâna-nyere!» ⁵ Olusiku ogwo mwanzi gwâmanyibwa omu Mîsiri, bâgeramwo omusisi bayumva ebyabîre e Tiri. ⁶ Muyikirire e Tarsisi, mujè mwayâma, mwe muyûbaka oku burhambi bw'enyanya. ⁷ Ka co cishagala cinyu mwakâg'ilimbira eco, cîrya cishagala càsingagwa kurhenga mîra-mîra; cîrya cishagala cakâg'ihika omu bihugo by'ekulî cagend'iyûbakayo? ⁸ Ndi warholaga muhigo gwa bene

^a**22.8** Mwakengîre oku cibikira amîshi muhako, ci, mwayibagira okuhûna oburhabâle emwa Nyamuzinda.

ogwôla kuli Tiri wakâg'igaba amashungwè g'abâmi, n'abarhimbûzi bâge bali baluzi n'abaguzi bâge bali bantu ba lukengwa hano igulu? ⁹ Nyamuzinda w'Emirhwe ye warhônga ogwo muhigo, mpu afunyâze obucîbone bwa ngasi balya boshi balonza okukuzibwa, anarhônge ngasi bakulu b'eno igulu. ¹⁰ Ohingâge ecihugo câwe, nk'oku bajira oku burhambi bwa Nili, wâni munyere w'e Tarsisi, bulya ntà izîko lichali! ¹¹ Nyakasane alambûlîre okuboko kwâge oku nyanja, ajugumya amâmi. Arhegesire mpu amâkiro g'omu Kanâni gahongolwè. ¹² Anaciderha, erhi: «Orhakaciderha mpu wacîbona, bulya washerîre, wâni munyere w'e Sidoni! Yimuka, oyîkirire e Kitimi! Ci ciru n'eyo munda ntà buholo wâbuganayo!» ¹³ Loli ecihugo c'Abanya-Kaldeya: olwo lubaga lurhacihabâ. Asîriya alujizire ishubbûkiro lya misimbi; bali erhi bågwisiremwo emitungo, banayûbakamwo enyumpa nzibu-zibu, ci abihindwire cisinga ca bujonjolekeza. ¹⁴ Mubande endûlù, mwe mârho g'e Tarsisi, bulya olwâkiro lwinyu lwahongosire! ¹⁵ Okuhandi obwo Tiri âyôrha ayibagirwe myâka makumi gali nda, mango gali nka kalamo k'omwâmi. Enyuma y'eyôla myâka makumi gali nda Tiri âhinduka lwimbo lw'omukazi w'ecishungu: ¹⁶ «Rhôla olulanga, ozunguluke olugo, wâni mukazi w'ecishungu mwibagire! Ozihe bwinjinjà, oyimbe onayimbize, lyo bashub'ikuyibuka!» ¹⁷ Okuhandi, enyuma za myâka makumi gali nda, Nyakasane âyîsh'irhangula Tiri, naye anashub'ikâkamarha oluhembo lwâge, anashub'ikahusha n'amâmi goshi g'omu bihugo bibà en'igulu. ¹⁸ Ci obu-nguke bwâge n'oluhembo lwâge byakayîsh'irherekêrwa Nyakasane: birhakalundikwa birhakanabîkwa muhako, ci obuyunguke bwâge bwakuhâbwa balya bayôrha babà emalanga ga Nyakasane, lyo babona eci balya bayigurhe n'emyambalo y'obulimbi.

24

Obuhane bw'igulu

- ¹ Alà oku Nyakasane amâshereza igulu amânalishâba, amâbindamya obusù bwâlyo amânashandabanya abalibâmwo.
- ² Oku byâbà oku mudâhwa kwo byâbà n'oku lubaga, oku byâbà kuli nnakà kwo byâbà n'oku mujà wâge, oku byâbà oku mugoli kwo byâbà n'oku mujà-kazi wâge, oku byâbà oku waguza kwo byâbà n'oku wagula, oku byâbà oku wahoza kwo byâbà n'oku wacîhoza, oku byâbà oku walîbirwe omwenda, kwo byâbà n'oku wagulîre.
- ³ Igulu lyamâsherera okurhankaderhwa, lyamâhagulwa bwa nkwîra; nêci, Nyakasane odesire akôla kanwa.
- ⁴ Igulu liri omu mishîbo, lyàbengîre; igulu lyâsherîre, lyâshâbûsire; amalunga nago gabengîre haguma n'igulu.
- ⁵ Igulu lyahemwîrwe n'amagulu g'abalibâmwo, bulya bavunyire amarhegeko, barhajiraga ebishingânîne, banavuna endagâno y'ensiku n'amango.
- ⁶ Okwo kwarhuma igulu lihehêrwa n'obuhane burhogera abalibâmwo; okwo kwarhuma abalibâmwo bahungumuka, n'abasigîre gakola mâhunga gône.

Olwimbo oku cishagala cishûbusire

⁷ Amamvu g'omurhobo gali omu mishîbo, enkoma z'emizâbîbu zaganûsire, n'entwâli z'enshagali zidwîrhe zaniha. ⁸ Obushagaluke bw'abarhimba engoma bwahwîre, olubî lw'abantu bali oku nsiku nkulu lwahirigisire, n'omuhimbo gw'olulanga gwadumire. ⁹ Barhacinywa mamvu nka bayimba, amamvu gakola galulira baluganywa. ¹⁰ Lukola bijonjolekeza, lulya lugo lulimbira obusha; enyumpa zoshi ziri mpamike, zirhankacihash'ijibwâmwo. ¹¹ Abantu bakola bajà balakira amamvu omu njira; enshagali yazimangîne lwoshi; amasîma gahirigisire omu cihugo. ¹² Nyamanjà wa bigûkà yêne okola osigîre omu lugo; olumvi lwâlo lwajonjolekîne, lukola lubà mulangabulè. ¹³ Nêci, okwâbà omu mashanja ga hano igulu, kwâyîsh'ibà nka kula owajà atwa amashami g'amalehe g'omuzêti, nka kula owajà ahumbûza emizâbîbu bamâyûs'isârûla. ¹⁴ Ci bôhe badwîrhe bayâkûza n'izû linene, banashamambira irenge lya Nyakasane kurhenga

ebuzikiro bw'izûba. ¹⁵ Badwîrhe bakuza Nyakasane ebushoshôkero bw'izûba, badwîrhe bakuza izîno Iya Nyakasane Nyamuzinda w'Israheli oku birhwa by'omu nyanja. ¹⁶ Kurheng'emunda igulu lihekera, rhwamâyumva bayimba, mpu; «Ireng'e oku Mushinganyanya!»

Entambala nzinda

Ci niehe nanaciderha, nti: «Lêro namâhera! lêro nieshi oyu! namâjâkwo obuhanya! Abalenzi balenganyize! abalenzi badwîrhe balyâlyanya!» ¹⁷ Ecôbâ, enyenga n'omurhego bidwîrhe byammulinda; mwe mubâ en'igulu! ¹⁸ Owaderhe mpu ayâka ecôbâ, arhogere omu nyenga, anagwârhe n'omurhego. Nêci, emihango y'amîshi g'emalunga yamayîguka, n'ebiriba by'igulu byamâjuguma. ¹⁹ Igulu lyahahanyusire, lyacîbêrîre bijonjolekeza; igulu lidwîrhe lyadunga, lyandungadunga. ²⁰ Igulu lidwîrhe lyadândabagana nka mulalwè, lidwîrhe lyadundagana nka cifumba. Obubî bwâlyo buligogomize; likola lyahenanguka, lîrhakacizûka. ²¹ Mw'olwo lusiku, Nyakasane âhana omurhwe guli omu malunga^b enyanya, na hano idako abâmi bali en'igulu. ²² Bayish'ishûbûzibwa omu mwîna nka bigorogo; bayish'ihêkwa omu mpamikwa, na hano hagera nsiku zirhali nyi, bâhâhwa obuhane bwâbo. ²³ Omwêzi gwanâtulûle n'izûba enshonyi zilibumbe, bulya Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe ye wanâyîme oku ntondo ya Siyoni n'aha Yeruzalemu; irenge lyâge lyanalangashanire embere z'abagula bâge.

25

Olwimbo lw'okuvuga omunkwa

¹ Nyakasane, we Nyamuzinda wâni, nnonzize okuyâliza irenge lyâwe n'okukuza izîno lyâwe, bulya wayunjuzize emihigo y'okurhangâza wali olalire okujira kurhenga mîra, mihigo ekomîre enakwânîne okucîkubagirwa. ² Nêci, ecishagala wacihindwire cirundo ca mabuye, n'olugo luzibuzibu waluhindula nsinga ya bishahukiza. Olugerêro lw'ababisha lurhaciri lugo, lurhakanacifâ lwayûbasirwe. ³ Co cirhumire olubaga lwa baciri-misî lwayâliza irenge lyâwe, n'olugo lw'amashanja garhînywa lwakuyôboha. ⁴ Bulya we lwâkiro lw'omuzamba, we nyamwegemerwa w'omukenyi omu bulagîrîre bwâge, we kacîkirizo k'enkuba y'ecihonzi, we cihôho c'okulanga oku idûrhu ly'izûba. Bulya omûka gw'abantu bakali kwo guli nka cihonzi c'amango g'e- mpôndo. ⁵ Nka kula idûrhu oku idaho liyumûsire, kwo kuhubya akavulindi k'ababisha; nka kula idûrhu omu cihôho c'ecitû, kwo n'ecihôgêro c'abantu bakali cizimangana.

Ishêga lirheganyizîbwe amashanja goshi

⁶ Kuli eyîra ntondo, Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe ârheganyiza amashanja goshi ishêga ly'enyama zashushagira, ishêga ly'amamvu manunu, n'enyama zajâ zajembuka omongo, n'amamvu gashongwîre. ⁷ Kuli erya ntondo, asharhula omwenda gwâli gubwisire amashanja goshi, n'ecishîro (ecibambwa) câli cifûnisire embaga zoshi. ⁸ Ahirigisa olufû ensiku n'amango, Nyakasane Nyamuzinda ahorhola emirenge oku ngasi busû, akûla olubaga !wâge enshonyi omu igulu lyoshi. Nêci, Nyakasane yêne okudesire! ⁹ Muli olwôla lusiku bânâderhe, mpu: «Ye oyo, ye Nyamuzinda wîrhu, ye rhwâli rhulangîlire oku arhuciza; ye Nyakasane rhwacîkubagiraga. Rhusîme rhunacîshingire obucunguzi bwâge. ¹⁰ Okuboko kwa Nyakasane kwâdêkerera kw'eyi ntondo». Mowabu yêhe alabarhirwa ahanali, nka kula banalabarhira ebyâsi omu mwîna gw'ecamvu. ¹¹ Omu kâgarhî k'entondo, alambûla amaboko, nka kula owayôga agalambûla; ci obucîbone bwâge bwafunyâla, ciru amaboko gâge gankacîsêza bwenêne. ¹² Enkûta zâwe nzibuzibu azikundula, azijonjole anazihenangulire oku idaho omu katulo.

26

^b24.21 Omurhwe guli omu malunga enyanya: kwo kuderha nyenyêzi.

Olwimbo lw'okukuza Nyakasane

¹ Muli olwôla lusiku, omu cihugo ca Yûda bayimba, mpu: «Rhugwêrhe olugo luzibuzibu! Aluzungulusize olukûta n'ecôgo mpu lyo arhufungira. ² Muhamûle enyumvi: olubaga lushinganyanya lugere, lwo lubaga lurhahemuka! ³ Buzibu olanga omurhûla, bulya we bacîkubagira. ⁴ Mukâcîkubagira Nyakasane ensiku zoshi, bulya Nyakasane abâ lwâla lw'ensiku n'amango. ⁵ Nêci, ahenangwîre abâli bayûbasire oku ntondo, n'ecishagala câli cilengerîre acîrhimba oku idaho, acîvumvuza omu katulo. ⁶ Carhindagirwa n'amagulu, amagulu g'abagalugalulu n'enshando z'abazamba». ⁷ Enjira y'omushinganyanya bubâ bwîrhonzi, we otwîra omushinganyanya enjira nnongêdu. ⁸ Nêci, omu njira y'obucîranuzi bwâwe mwo rhwakazâg'ikulindira, Yâgirwa Nyakasane! Okuderha izîno lyâwe n'okukuyîbuka kwo omurhima gwîrhu gucîfinja. ⁹ Omurhima gwâni we gucîfinja budufu, n'omûka gundimwo we gulongereza. Bulya amango otwîra igulu emmanja, lyo abantu b'en'igulu bamanya obushinganyanya. ¹⁰ Erhi bankababalira nyankola-maligo, arhankayigîriraho obushinganyanya; omu cihugo c'obwîrhonzi, yêhe anakâjira ebegalugalulu, arhankanabona obukulu bw'irenge lya Nyakasane. ¹¹ Yâgirwa Nyakasane, okuboko kwâwe kuli kulambûle, ci bôhe barhadwîrhi bakubona! Bacibona kurhi oyâgalwa n'olu lubaga, n'enshonyi zibabumbe! Nêci, omuliro gurheganyizîbwe abanzi bâwe, nabo gwâbafonfomera! ¹² Yâgirwa Nyakasane, we orhushobôza omurhûla, n'ebijiro bîrhu byoshi, wêne orhukolerabyo. ¹³ Yâgirwa Nyakasane, Nyamuzinda wîrhu, abandi barhegesi barhali we barhurhambwîre; ci izîno lyâwe dolodolo rhukola rhugashâniza. ¹⁴ Banyakwigendera barhakac'ishubiramw'omûka, ebizunguzungu birhakacîfûla! Bulya wabahanyire wanabamalîra, wazâza ciru n'izîno lyâbo. ¹⁵ Wayûshwîre olubaga, Yâgirwa Nyakasane! Wayûshwîre olubaga, wayêrekana irenge lyâwe; watundugusire embibi z'ecihugo zoshi. ¹⁶ Yâgirwa Nyakasane. omu marhabi, bâkubirikire; erhi bagogomerwa n'obuhane bwâwe, bâgwîra bakushenga. ¹⁷ Nka kula omukazi oli izîmi, erhi amango gâge g'okuburha gahika, ayâma erhi mikero erhuma, ntyôla kwo nîrhu rhwâlî rhuyôsire embere zâwe, Yâgirwa Nyakasane! ¹⁸ Rhwabîre izîmi, rhwayumva emikero, ci rhwabâ nk'abamaburha empûsi! Ntâ bucire rhwalerhîre ecihugo, na ntâ bantu bahyâhya rhwaburhîre igulu! ¹⁹ Abafu bâwe bâshubiramw'omûka, n'emirhumba yâbo yafûka. Zûki, muyimbe n'omwîshingo, mwe mugwishîre omu katulo! Bulya olumè lwâwe luli lumè lwa bulangashane, n'igulu lyâshub'iburha balya bâli bakola bizunguzungu».

Obukunizi bwa Nyakasane

²⁰ «Kanya, lubaga lwâni. oje omu nyumpa zâwe, onacîyîgalirekwo enyumvi; orhang'icîfulika kasanzi kasungunu kuhika obukunizi bugere. ²¹ Bulya, alâ oku Nyakasane oyo wamâhuluka omu ndâro yâge, mpu ayish'ihana amabî g'abantu ba hano igulu. Nalyo idaho likola lyâshala omukò lyanywîre, lirhakanaciderha mpu lyafulika abantu bâlyo banizirwe.

27

¹ Olwo lusiku, n'engôrho yâge nyôji, nnênênè na nzibuzibu Nyakasane âhana Leviyatani, olya wanjoka okaj'ayongobera, Leviyatani, olya wanjoka w'ebinzongo; âyîrha wankuba-joka w'omu nyanja.

Nyakasane n'olukoma lwâge lw'emizâbîbu

² Olwo lusiku, olukoma lw'emizâbîbu minunu^c, muluyimbire! ³ Niene Nyakasane, nie mulanzi walwo, nnankaludômerera ngasi mango; ndulanga mûshi na budufu lyo balek'ilusherêza. ⁴ -Ntagwêrhi lugurhu. Ye ndigi wanjira nshube mishûgi na mashaka? -Nalutulira ebîrha nnaludûlike muliro. ⁵ Ci abayâkira obulanzi bwâni, bajira omurhûla nâni, bajira omurhûla nâni!

^c**27.2** Olukoma lw'emizâbîbu minunu ye Israheli, cikwône Israheli odesirwe ahâla, ali Israheli mwemêzi; arhali Israheli w'omugoma bâdesire omu cigabi ca 4, 1-7.

Okubabaliirwa n'okuhanwa kwa Yakôbo

⁶ Omu nsiku zâyisha, Yakôbo amerakwo emizl, Israheli ayâsa obwâso anajekwo amashami. anayunjuze igulu malehe gâge. ⁷ Ka amushûsire empîmbo nka kulya ashûrhaga abakâg'imushûrha? Erhi nîsi amuyîrha nka kulya ayîrhaga abakâg'imuyîrha? ⁸ Abahanyire erhi abakaga n'okubaluliza; abalibirhakwo n'omûka gwâge mudârhi guli nka mpûsi y'ebushoshôkero bw'izûba! ⁹ Nêci, ntyo kw'obubî bwa Yakôbo bwazâzibwa; obwo bwo bunguke abona omu kubabaliirwa ecâha câge: amabuye g'oluhêro lwâge goshi agavungunyula gabè nka birabuye bya ngwa! Emitungo y'amahêro n'orhujo rhw'okuyôkera enshangi birhakacifâ byabonekîne. ¹⁰ Nêci, cîrya cishagala cizibu-zibu cirhaciyimbwâmwo muntu: cikola cicibêra bigûkà na mushaka nk'irungu. Mwo amanina gakola gayâbuka, mwo gakola gashiramira n'okukerera akahasi. ¹¹ Amashami nka gamâyuma banagavune, abakazi banayishe, bagadûlike muliro. Kwo binali, olu lubaga lurhajira bukengêre: co cirhumire omulêmi walwo arhalufâ bonjo, n'owalubambaga ârhalubabalire.

Okugaluka kwa bene-Israheli

¹² Olwo lusiku, Nyakasane ârhangira okuhûla emyâka yâge, kurhenga oku lwîshi lwa Efrata kuhika aha lushûmo lw'e Mîsiri. Ninyu mwâyîsh'ijà mwarhòlagulwa muguma muguma, mwe, bene Israheli. ¹³ Olwo lusiku, omu mushekera munene, na balya bâli baherîre omu cihugo c' Asîriya n'abâli bashandabîne omu cihugo c'e Mîsiri bâyîsha, bâkaz'iharâmya Nyakasane oku ntondo yâge ntagatîfu y'e Yeruzalemu.

28

Obuhanya bwarhibukira Samâriya

¹ Buhanya oku cimanè c'obucîbone c'abalalwe b'omu Samâriya n'oku bwâso buyûmûsire bw'irenge alimbira, enyanya ly'akabanda kayêra bwenêne, mwe mukaz'iyôrha mulalusire! ² Alà oku arhumirwe na Nyakasane omulume w'entwâli. Ali nka muhûsi gwa lubula, nka mulaba gwâja gwahongola ebintu byoshi, nka nkuba ya cihonzi yajà yahulula; âlika okuboko, âbindulire byoshi oku idaho. ³ Câlabarhwa n'amagulu cîrya cimanè abalalwe b'omu Efrayimu balimbira! ⁴ Na bulya bwâso buyûmûsire bw'irenge alimbira, enyanya y'akabanda kayêra bwenêne, kwo bwâbà nk'irehe ly'omutini liyêzire embere ecanda cibè: olilangîre, analidôrhola, alimiranguse. ⁵ Olwôla lusiku, Nyakasane Nyamuzinda w'emirhwe, yêne ashuba cimanè c'irenge n'ishungwè ly'obulimbi ly'amâhûngà gasigîre g'olubaga lwâge; ⁶ ye wâbwîriza abatwî b'emmanja obushinganyanya, anabè burhwâli bwa balya bahagalikira ababisha aha muhango gw'ecishagala.

Abalêbi b'obunywesi

⁷ Abâla nabo badwîrhe baderhaguza erhi idivayi lirhuma, badwîrhe bajà badungadunga erhi mamvu makali garhuma: abadâhwa n'abâ-lêbi bakola baderhaguza erhi mamvu makali garhuma, badwîrhe bazâbalikanya erhi idivayi lirhuma, badwîrhe bajà badungadunga erhi mamvu makali garhuma, badwîrhe bahahabuka omu malêbi gâbo n'okunegemba nka batwa emmanja. ⁸ Nêci, ebîbo byâbo byoshi biyunjwire bishaliza byahûsa; ntà hantu hacîre! ⁹ «Ndi alonz'iyigîriza obumanye? Ndi alonz'ihugûlira obulêbi? Ka bâna bacyîs'inênêsa amonka, balya bacîrhenga oku mabêre ga bannina? ¹⁰ Mpu: Irhegeko oku irhegeko, irhegeko oku irhegeko; ihano oku ihano, ihano oku ihano; hitya hala, hitya halîra!^d» ¹¹ Nêci, omu nderho ziri nka za

^d**28.10** Abadâhwa babî n'abalêbi b'obunywesi bashekera Izaya n'okukaziderha mpu ngasi bamuyumvîrhiza boshi banali bâna barhò bônêbônê; mpu ciru anakolêse enderho ziri nka mwâna wayiga okudâda. Yeshayahu abayeresire, erhi: «Ciru ninyu Nyamuzinda amuyigîriza omu lulimi lw'ihanga (kwo kuderha omu lulimi lw'abasirika b'e Asûru).

mwâna wadada n'omu lulimi lw'ihanga mwo yêhe akola akaganîza olu lubaga. ¹² Ali erhi ababwîzire, erhi: «Obuluhûkiro obu; leki oluhire aluhûke! Ahantu h'obuholo aha!» Ci bôhe barhalonzagya okuyumva. ¹³ Lêro Nyakasane akola ababwiîa aka kanwa, erhi: «Irhegeko oku irhegeko, irhegeko oku irhegeko; ihano oku ihano, ihano oku ihano; hitya ahâla, hitya halîra», lyo bajà bazûzûrhira banahenganuka, bavunike, bagwe omu murhego banagwârhe.

Abahanûzi bahi

¹⁴ Co cirhumire, muyumve akanwa ka Nyakasane, mwe bagalalambi murhambula olûla lubaga lw'e Yeruzalemu. ¹⁵ Munakaderha, mpu: «Rhwajizire eciragâne rhwe n'olufû, rhwanywîre ecihango rhwe n'okuzimu. Obuhanya bwazûka, burharhujire kurhi, bulya obunywesi bwo rhwajizire lwâkiro lwîrhu, n'obulyâla bwo rhwajizire mwêgemero gwîrhu». ¹⁶ Co cirhumire, ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamuzinda: «Alà oku mpizire omu Siyoni enshangabuye, ibuye-kaboko-ka-nyumpa, lya citwîro cidârhi, ibuye-ciriba; ngasi ocîlikubagire arhankahuligana. ¹⁷ Obwimâna bwo najira mulengo gwâni, n'obushinganyanya bwo bwâbà lugero lwâni. Ci olubula lwahyajira olwâkiro lwinyu lw'obunywesi n'amîshi gâyunjuliza omwêgemero gwinyu. ¹⁸ Eciragâne cinyu mwe n'olufû cavunwa, n'ecihango cinyu mwe n'okuzimu cirhâsêre. Amango obuhanya bwazûka, bwammuvungunyula. ¹⁹ Ngasi kugera, bwanammugwârha, bulyâla bwâkazigera ngasi sêzi, ngasi mûshi na ngasi budufu, na bwôba bône bwayumvîsa obulêbi. ²⁰ Nêci, encingo yâbà nyôfi mpu omuntu acîlambulirekwo, n'obushiro bwâbà bunyi mpu omuntu acîbwikebo. ²¹ Bulyâla, nka kulya ajiraga oku ntondo ya Perasimi, Nyakasane ashigalika; nka kulya ajiraga omu lubanda lwa Gabaoni, akunira hano akol'ajira omukolo gwâge, omukolo gwâge g'okurhangâza, hano akol'ayûkiriza omulimo gwâge, omulimo gwâge guruhankahash'iyumvîkana. ²² Lêro mulekâge okukagalalamba, lyo enkoba zinyu zilekisêra nakuyumvîrhe omu kanwa ka Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe: okuherêrekera kw'ecihugo coshi mîra kwalaliragwa.

Omugani gw'omuhinzi

²³ Murhege okurhwiri, muyumve izû lyâni; muhwêkêre, muyumve akanwa kâni. ²⁴ Ka lusiku lwoshi omuhinzi ahinya mpu lyo arhwêra, atwe emikororonzi omu ishwa lyâge analiberemwo amalongo? ²⁵ Erhi abà amâgalagaza obudaka, k'arharhwêra enkôle, amîre obulo, akulikize engano n'amahemba, eyindi ngano nzibu emûhûlo gw'ishwa lyâge? ²⁶ Nyamuzinda wâge wamuhâga obwo bulenga, ye wanamuyigîrizagya. ²⁷ Barhahûhula enkôle n'engâlê, n'emizizi ya bomboro barhayigeza oku bulo; ci karhi bakubirhamwo enkôle, na karhî bakubirhamwo obulo. ²⁸ Nka bahûla engano, barhayivungunyula; banayigezekwo emizizi y'engâlê n'ebiterusi, ci barhayituntuma. ²⁹ Okwo nakwo eri nshôkano ya Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe, ye muhanûzi w'okurhangâza, ye na mulenga orhajira lugero.

29

Obulêbi buyêrekîre Yeruzalemu

¹ Buhanya kuli Ariyeli, Ariyeli, lula lugo Daudi ali ahanziremwo! Muyûshûle omwâka oku gundi mwâka, ensiku nkulu ziyûse zakulikirana, ² najira Ariyeli buligo: âhinduka ndûlû na mirenge, ânabè omu masû gâni nka luhêro bayôkeraho enterekêro. ³ Nkolaga natwa icumbi omu marhambi gâwe mwoshi, nka kula Daudi ajiraga, nkugorhe nnankufukire enjira y'okuhûna oburhabâle. ⁴ Wafunyâla wêshi, izû lyâwe lyakarhenga omu idaho, lyâkâyumvîkana omu budaka nka bihunzi. Nk'izû lya mwômoka, izû lyâwe lyakarhenga omu kuzimu, lyâkâyumvîkana omu budaka nk'izû ly'odwîrhe wahwêhwêrheza. ⁵ Engabo z'abashombanyi bâwe kwo zâyîsh'ibà hitulo hishengeshere, n'engabo y'ababisha bâwe nka nnundo y'ebyâsi yayêhûlwa n'empûsi. Oku irindo liguma, oku caligumiza, ⁶ Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe akurhandûla omu mikungulo, omu misisi, omu cihôgêro, omu mpûsi ya kalemêra, omu mulaba n'omu ngulumira y'omuliro yâjà

yasigônola byoshi. ⁷ Nka bilôrho, bila omuntu abona budufu, kwo omwandu gw'amashanja goshi gakâg'irhêra Ariyeli gwâbè, na balya boshi bakâg'imulwîsa n'okumugorha n'okumuhindibuza. ⁸ Kwo byâbè nka kula omuntu oshalisire alôrho adwîrhe alya, ci erhi asinsimuka, ayumve enda eri bwâmwe; nîsi erhi nka kula omuntu ogwêrhwe n'enyôrha alôrho adwîrhe anywa, ci erhi asinsimuka, ayumve abengîre anayumûsire omumiro. Ntyo kwo gwâbà ogwôla mwandu gw'amashanja gadwîrhe galwîsa entondo ya Siyoni. ⁹ Murhangâle munarhemuke, mubè mihûrha munabule okukâbona; mubè balalwe, ci arhali ba mamvu, mujè mwandandabagana, ci arhali kubà mwanywîre, ¹⁰ bulya Nyakasane anammuhiziremwo omûka gw'obudandaguzi; anammuhizire olubwîbwî omu masû -mwe balêbi-, anammufunika irhwe -mwe banyakubona ebifulike-. ¹¹ Ngasi bulêbi byammubêrire nka binwa bya Iwandiko luzirike. Erhi bankaluhereza omuntu oyîsh'isoma, bamubwîre, mpu: «Somaga», anashuza, erhi: «Ntakahasha, bulya olwandiko luli luzirike». ¹² Lêro banalushumbîriza omuntu orhish'isoma, bamubwîre, mpu: «Somaga»; ci anashuza, erhi: «Ntish'isoma». ¹³ Nyakasane amâderha, erhi: «Kulya kubà olûla lubaga ludwîrhe Iwa-nyegêra omu nderho zône n'okunkuza n'akanwa kône, nobwo omurhima gwâbo guli kulî nâni, na kulya kubà obukenge bankenga libà irhegeko na nyigîrizo zirhenga emw'abantu, ¹⁴ nkolaga nashub'ikasomeza olu lubaga n'ebirhangâzo byâni, na ntyo butulutumbe oburhimanya bw'abarhimanya, bunahirigirhe obukengêre bw'ab'obukengêre bunji.

Obushinganyanya bwahima

¹⁵ Buhanya bwâbo abacibundika mpu bafulike Nyakasane emihigo yâbo, abajirira ebijiro byâbo omu mwizimya, baderhe, mpu: «Ndi odwîrhe warhubona? Ndi orhumanyire?» ¹⁶ Kurhi okwo mwaderha butuli! Ka omubumbi ankâgererwa oku ibumba? Ka akalugu kankabwîra omubinji wako, erhi: «Arhali ye wambijaga»? Nîsi erhi enyungu ebwîre omubumbi wayo, erhi: «Ntâco ayishi»? ¹⁷ Kali kasanzi kasungunu konene hacisigîre Libano âhinduke ishwa Iya milehe, n'ishwa ly'emilehe bamanye mpu gukola muzirhu! ¹⁸ Mw'olwôla lusiku, ebihuli byayumva ebinwa biri omu citabu, n'amasû g'emihûrha, hano gabà gâmârhenga omu lubwîbwî n'omu mwizimya, gâbona. ¹⁹ Abagalugalu bakaz'ibona amasîma ngasi mango muli Nyakasane, nabo abakenyi omu bantu bakaz'icîshingira Omutagatîfu w'Israheli. ²⁰ Bulya harhâcibè mwâmi kalibuza, abagalalambi bahirigirha, na ngasi boshi balingûza amabî baherêrekerâ: ²¹ bo balya bashobeka abandi omu nderho zâbo, balya barhegera omutwî w'emmanja aha muhango, n'abalonza okuheza omwêru-kwêru. ²² Co cirhumire, kwo adesire ntyâla Nyakasane Nyamuzinda w'enyumpa ya Yakôbo, olya wacungulaga Abrahamu: «Kuraheng'ene Yakôbo arhakacirhâ omurhima, n'omu busû bwâge ntâ nshonyi zacimubè, ²³ bulya hano abona abâna bâge, gwo mukolo gw'amaboko gâni, akuza izîno lyâni, akuza Omutagatîfu wa Yakôbo, arhînya Nyamuzinda w'Israheli. ²⁴ Ab'omurhima gw'obuhanjisi, bâyiga oburhimanya, nabo baburhunduli bâyiga obumanye».

30

Okunywâna na Mîsiri kuli kurhamira busha

¹ Buhanya bwâbo abâna bagomi! Nyakasane okudesire. Banakarhôla emihigo erhali yâni n'okujira ebiragâne ntababwîraga, na ntyo balundike obubî oku bundi. ² Badwîrhe barhôla enjira y'okujâ e Mîsiri barhanandôsizi, mpu balongeze oburhabâle emwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri banalongeze olwâkiro omu cihôho ca Mîsiri, ³ Ci oburhabâle bwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri burhabalêrhere ezirhali nshonyi, n'olwâkiro omu cihôho ca Mîsiri lwababumba ntemu. ⁴ Nêci,

^e**29.16**Olu lwîganyo lwalikolêsbwe bwenêne n'abalêli omu kulonza okuderha oku omuntu, Nyamuzinda ayegemera na kandi oku okuvunika kw'omuntu kubà kulemhu nka kula enyungu erhimang'ibereka.

abaluzi bâge bali e Sowani, n'abajà-bugo bâge bahika cingana e Hanesi. ⁵ Boshi boshi badwîrhe barhebwa n'olubaga lurhankabakwânana cici; olurhankabalerhera burhabâle nîsi erhi bunguke, ci nshonyi zône zône n'entemu. ⁶ Obulêbi buyêrekîre ensimba z'e Nêgebu. Omu cihugo c'amalibuko n'amaganya, omu cihugo cilumbamwo entale nkazi n'endume, omu cihugo c'empiri n'enkuba-joka yâjà yâbalala nka kanyunyi, b'âbo badwîrhe obuhirhi bwâbo oku ndogomi, n'ebirugu by'engulo ndârhi oku ngamiya, babihêkera olubaga lurhâbakwânane cici: ⁷ oburhabâle bw'abanya-Mîsiri buli bwa burhebanyi bunali bwa busha. Co cirhumire nyîrika eco cihugo elya «Rahabu ntahuligana»!

Endagâno

⁸ Ci lêro ogendage, oj'iyandika ako kanwa embere zâbo oku hipaho, okasiribe omu citabu, lyo buyîsh'ibà buhamîrizi bw'ensiku n'amango omu nsiku zayîsha. ⁹ Bulya luli lubaga lugoma, bali bâna balyâlya, bâna barhalonza okuyumva amarhegeko ga Nyakasane. ¹⁰ Banakaz'ibwîra abalêbi, mpu: «Murhalêbaga!» na banyakubona ebifulike, mpu: «Murharhufulûliraga eby'okuli, murhubwîre ebya okurhusîmîsa, mubone eby'oburhebanyi! ¹¹ Murhenge omu njira, muyegûke omu mulimbwa, munarhenzeho Omutagatîfu w'Israheli!» ¹² Co cirhumire, ntyâla kwo adesire Omutagatîfu w'Israheli: «Ebwa kubà mwagayaguzize akâla kanwa, mwacîkubagira obu-nywesi n'obulyâlya mwanabuyêgemera, ¹³ eco câha cikola câmmuhindukira nka bubere buberese omu lukûta lufîrî; lunayôrhe nka kurhunda lwamârhunda, lêro obone oku kuhongoka lwamâhongoka oku caligumiza. ¹⁴ Olwo lukûta kwo lwâbà buvunguvungu nka kula akabindi k'omubumbi kavungunyuka buzira owâkafà lukogo, obone barhankacirhòlamwo ehijo hy'okudahulirakwo omuliro ecîko, nîsi erhi okulegerakwo amîshi omu cidêka». ¹⁵ Bulya ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamuzinda, Omutagatîfu w'Israheli: «Omu kugaluka emunda ndi n'omu kuyôrha murhulwîre mwo mwarhenga obucire bwinyu; omu kudêkerera n'omu kundangâlira mwo mwarhenza oburhwâli bwinyu», ci murhalonzagya! ¹⁶ Ci mwêhe, mpu: «Nanga! Rhwashona oku biterusi, rhucîyâkire!» Nêci, kuyâka mwanayâka! Kandi, mpu: «Rhwashona oku ngâlè mbidu!» Ci abammuminisire babà bahidu kummulusha! ¹⁷ Ecihumbi c'abantu câminikwa na muntu muguma; bantu barhanu bammulibisa, kuhika abâbe basigîre muli mwe bayôrhe nka nturûro ngwîke ah'irhwêrhwê ly'entondo, nka cimanyîso ciri oku hirhondo.

Olukogo Iwa Nyakasane

¹⁸ Ci Nyakasane adwîrhe alinga amango ammubabalira; co cirhumire amâyîmuka mpu ammuyêreke olukogo lwâge, bulya Nyakasane abà Nyamuzinda mushinganyanya; iragi lyâbo ngasi boshi bamulangâlira! ¹⁹ Nêci, wâni lubaga Iwa Siyoni lubà omu Yeruzalemu, orhakacirhoza mulenge bundi. Mango okabanda endûlù, âkufà lukogo, mango âkayumva izù lyâwe, akushuza. ²⁰ Omu ntanya, Nyakasane ammuha omugati, n'omu malibuko, ammuha amîshi. Omuyigîriza wâwe arhakacîfulika bundi, n'amasù gâwe gakola gakabona Omuyigîriza wâwe. ²¹ Amarhwîri gâwe gânayumve baderha omu nyuma zâwe, mpu: «Eyi yo njira, muyishimbe, abè ebwa kulyo erhi ebwa kumoshu!» ²² Mwâkaz'ilola nk'izinga enshushano zinyu zâtulagwa n'amarhale n'ensalamu zinyu nshîge masholo. Okabikabulira kulî nk'izinga, obibwîre, erhi: «Rhengi!» ²³ Akuniêkeza enkuba oku mburho wânarhwêre omu idaho; ebiryo byânarhenge omu budaka byaluga binanune; mw'olwo lusiku, amasò gâwe ganayabukire omu kahasi kagali. ²⁴ Enkafu n'endogomi zihinga idaho, zâkalya akahasi kalimw'omuloba, kabêrûle bwînjà n'akasale n'olwîbo. ²⁵ Oku ngasi ntongo ndîrî na ngasi karhondo kayînamusire, kwâbà emigezi n'enyîshi, olusiku lw'okumalirwa kw'omwandu gw'abantu, amango enkingi zâhongoka. ²⁶ Obulângale bw'omwêzi bwahinduka nka bulângale bw'izûba, n'obulângale bw'izûba buyûshûke kali nda, nka bulângale bwa nsiku nda, olusiku Nyakasane anarhube ebihulu by'olubaga lwâge anayumye enzigo z'ebibande byâlwo.

Okuherêrekera kw'Asîriya

²⁷ Alà oku izîno lya Nyakasane ly'eryo lyarhenga erhali hôfi; ayisha ankuza n'oburhè bunji burhankalindwa. Akanwa kâge kayunjwîre bukali, n'olulimi lwâge lwayisha lwalaza nka ngulumira ya muliro. ²⁸ Omûka gwâge gugwêrhe omuhûsi guli nka gwa nshalalo ya lwîshi yankahika omuntu omu igosi. Ayîshir'iyêrûla amashanja n'olwîbo lw'okubamalîra n'okubahira akaçikirizo k'okubahabula omu mishaya. ²⁹ Mwarhondêra okuyimba, nka kula banajira obudufu bw'olusiku lukulu; mwayumva amasîma emurhima, nka kula bangenda baziha orhurhêra amango bajà oku ntondo ya Nyakasane, Lwâla lw'Israheli. ³⁰ Nyakasane âyumvîsa izù lyâge ly'irenge, anayêrekane obuzirho bw'okuboko kwâge, omu bukunizi bunene n'omu ngulumira y'omuliro, omu milazô, omu nkuba y'ecihûsi n'ey'olubula. ³¹ Asîriya ageramwo omusisi hano ayumva izù lya Nyakasane, ol'imushûrha n'akarhi kâge. ³² Ngasi muhûsi gwa karhî Nyakasane amurhimba gwakulikirwa n'engoma, ennanga. Amulwîsa anadwîrhe azunguza okuboko. ³³ Nêci, ennundo y'enshâli eri nteganye kurhenga mîra; erheganyizîbwe mâmi naye. Omu mwîna mulirî na mugali, enshâli mwandu z'okutwâna omuliro ziri nnunde. Omûka gwa Nyakasane, nka nshalalo ya cibiriti, gwahirakwo omuliro.

31

Abanya-Mîsiri bali bantu kwône

¹ Buhanya bwâbo abayandagalir'e Mîsiri mpu bagend'ilongezayo oburhabâle. Bacîkubagira ebiterusi byâbo, balangâlira engâlè zâbo mpu kwenge ziri nyinyi, n'abashona oku biterusi mpu kwenge bali bazibu, ci barhagalamira emunda Omutagatîfu w'Israheli ali, barhanadôsa Nyakasane. ² Nobwo naye abà murhimanya: anahash'ilêrha obuhanya, arhanashuba omu kanwa kâge! Azûka, âhagalike ogwo murhwe gw'abantu babî n'oburhabâle bwa banyankola-maligo. ³ Omunya-Mîsiri ali muntu kwône, ci arhali nyamuzinda; ebiterusi byâge biri bya bunya-mubiri, ci birhali bya bunya-mûka. Hano Nyakasane abà nk'alambûla okuboko, omurhabâzi adungubeja, na nyakurhabâlwa âhenganuke: bombi na bombi bâherêrekera. Nyakasane ye muciza wa Yeruzalemu ⁴ Nêci, ntyâla kwo Nyakasane ambwîzire: «Nka kula entale erhi omwâna w'entale elumba mpu efungire omunyama gwâyo, ciru bangere banji bankayîshagamukira, erhayôboha izù lyâbo erhanayâka akahababo kâbo, ntyo kwo Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe anayandagalîre oku ntondo ya Siyoni, oku hirhondo hyâge, al'ikozakwo entambala. ⁵ Nka kula ebinyunyi bilambûla ebyûbi byâbyo, ntyo kwo Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe afungira Yeruzalemu; âmufungira ânamucize, âmubabalira anamulîkûze. ⁶ Galuki emwa olya mwâlî mugomire, bene Israheli! ⁷ Nêci, muli olwo lusiku, ngasi muguma âkabulira enshushano zâge z'amarhale n'ensanamu zâge z'amasholo, ezi mwatulaga n'amaboko ginyu manya-byâha. ⁸ Asîriya ayîrhwa n'engôrho, ci erhali ya muntu; agera omu bôji bw'engôrho, ci arhali ya muntu; Asîriya âkûla idârhi abona eyo ngôrho, n'abâna bâge b'emisole bâgwârha mpira. ⁹ Ecôbâ cârhuma alekêrera olwâla lwâge, n'abarhambo b'abasirika bâge, omu kutwîka omurhima, barhiba ecimanyîso câbo. Akola kali ka Nyakasane, ojira omuliro gwâge aha Siyoni, n'ecibêye câge aha Yeruzalemu.

32

Mwâmi mushinganyanya

¹ Alà oku hâyisha omwâmi mushinganyanya n'abaluzi barhambula nk'oku binashingânîne. ² Ngasi muguma abè nka kacîkirizo ka mpûsi na lwâkiro bayâkiraho enkuba y'ecihûsi, bâbâ nka nyîshi omu budaka buyûmûsire, nka cihôho ca lwâla lunênênè omu cihugo c'idûrhu likali. ³ Amasû ga banyakubona garhakacihûrha, n'amarhwîri g'abumvirhizi gakola gakayumva bwinjà. ⁴ Abarhacija emurhima bakola bakacîrhegereza, n'olulimi lw'engagamizi lwâkaderha bwinjà.

⁵ Omugalugalu arhakaderhwa mpu ye muluzi, nîsi endyâlya mpu ye muhanyi.

Omugalugalu n'omuntu nkana

⁶ Bulya omugalugalu bigalugalu aderha, n'omurhima gwâge bubî gukengera: anakâjira nka nyankola-maligo n'okujâcira Nyakasane, anakaleka omushalye afà n'ishali n'okuyîma ogwêrhwe n'enyôrha ecinyôbwa. ⁷ Endyâlya yôhe, ebijiro byâyo bibà bibî: enakahiga emigâbo y'okuherêrekeza abanyinyi omu kuhamîriza eby'obunywesi, ciru abakenyi bakabâbahashire okuyêrekana oku bo bayâzize. ⁸ Ci omuntu nkana, migabo nkana ahiga, arhanajira ebirhali bijiro nkana.

Oku bakazi bôlo

⁹ Mwe bakazi balera-ngolo, yîmuki, muyumve izù lyâni! Mwe binyere birhashîbirira bici, murhege okurhwiri, muyumve akanwa kâni! ¹⁰ Enyuma lya mwâka muguma na nsiku nsungunu, mwâgeramwo omusisi, wâni balera-ngolo, bulya harhâcibè kuhumbûla emizâbîbu nîsi erhi okusârûla emyâka. ¹¹ Mujugume, wâni balera-ngolo, mudirhimane. mwe murhashîbiriri bici! Muhogole emyambalo yinyu, muyôrhe busha, mushwekere sunzu ecibunu. ¹² Mucîkomombe ecifuba, mulakire amashwa ginyu minjinâ n'emizâbîbu yinyu yakazâg'iyâna bwenêne. ¹³ Mulakire obudaka bw'olubaga lwâni, omudwîrhe mwamera emishûgi n'amarhadu, mulakire ciru n'enyumpa zoshi z'amasîma n'olûla lugo lw'enshagali lwoshi. ¹⁴ Bulya enyumpa y'ebwâmi yalekêrerwa, ecishagala cakâg'idûdûsa cashuba bigûkâ, olugo lwa Ofeli n'enkingi yalwo y'ebulâbi byahinduka bulumba bwa nsimba oku nsiku n'amango, bicibêre ishûbûkiro ly'endogomi na lwâbuko lw'amasò.

Omurhûla yo mburho y'obushinganyanya

¹⁵ Ci buzinda rhwâbulagirwakwo omûka gw'enyanya. Obwo irungu lyanahinduka ishwa lya milehe, n'ishwa ly'emilehe bamanye mpu gukola muzirhu! ¹⁶ Obucîranuzi bwayîsh'iyîma omw'irungu n'obushinganyanya bwayûbaka omu ishwa ly'emilehe. ¹⁷ Emburho y'obushinganyanya gwâbâ murhûla, n'obushinganyanya bwâlêrha obuholo n'akahwenyenye ensiku n'amango. ¹⁸ Olubaga lwâni lwayûbaka ahantu h'omurhûla, omu nyumpa zirimwo akahwenyenye, n'omu ndâro zirimwo obuholo, ¹⁹ ciru enkuba y'olubula yankakundula omuzirhu, erhi olugo luhongoke. ²⁰ Iragi linyu mwe mwâkamîra emburho ngasi hoshi hali amîshi n'okukâleka enkafu n'endogomi zinyu zayâbuka nk'oku zilonzize!

33

Obuyôkoke bwa Yeruzalemu

¹ Buhanya bwâwe, we kashâba orhashâbirwa, we mulenzi orhalenganywa! Amango wâbâ wamâyûs'ishâba, nâwe washâbwa, amango wâbâ wamâyûs'ilenganya, nâwe wâlenganyibwa! ² Yâgirwa Nyakasane, orhufè lukogo, rhucîkwibagire! Okazibâ kuboko kwîrhu ngasi sêzi na bucire bwîrhu omu mango g'amalibuko. ³ Zikayumva babanda akakû, embaga zinakûle idârhi; erhi wankanayîmuka ntya, amashanja ganashandabane. ⁴ Ebi wanyagaga kwo babiguka nka kula baguka amahanzi; kwo bacîhunika kuli byo nka hitù hya nzige. ⁵ Nyakasane alengerîre, bulya endâro yâge yo ebâ emalunga; ayunjuza Siyoni obucîranuzi n'obushinganyanya. ⁶ Ye nyamwegemerwa w'ensiku z'obuzîne bwâwe. Obugale bwankaciza, bwo burhimanya n'obumanye; okurhînya Nyakasane, bwo buhirhi bwâwe. ⁷ Alà oku abantu b'e Ariyeli badwîrhe babandira orhubababo omu njira; abajâ-bugo b'omurhûla bayisha balaka banalakûla. ⁸ Omu mirimbwa murhaciymbwa ndi, ntâye ocidwîrhe wagera omu njira. Bavunyire eciragâne, bagayaguza abahamirizi, barhacikenga ndi. ⁹ Ecihugo ciri omu mishîbo, cidwîrhe cafananda; Libano enshonyi zàmubumbire, ayumûsire Saroni kwo akola acîbêra nk'irungu; Bashani na Karmeli barhacimerakwo hyâsi. ¹⁰ «Lêro nkolaga nayimanga, Nyakasane okudesire, nkolaga

nayîmuka, nkolaga nalengerera. ¹¹ Mwabîre izîmi ly'akahasi, mwaburha ebijangala; omûka gwâni gwammusingônola nka muliro. ¹² Amashanja gâsingônoka, gashube nka luvù lwa nshwagara; nka mishûgi mirhemagule, bakwêbwa omu muliro, egulumire. ¹³ Mwe muli kulî, muyumve ebi najizire, ninyu mwe muli hôfi, mumanye oburhwâli bwâni!» ¹⁴ Omu Siyoni, abanya-byâha bamârhungwa n'obwôba; banyankola-maligo bamâgeramwo omusisi, mpu: «Ndi mulirhwe wankahash'ibêra mw'eco cibeye cayâka ensiku n'amango?» ¹⁵ Omuntu oshimba enjira y'obushinganyanya, anaderhe ebishingânîne, -oshologorhwa n'eby'obunyazi anashuba okuboko kwâge alek'iyungukira oku bandi; -ofuka amarhwîri gâge alek'iyumva, ebinwa by'obwîsi, azibe n'amasû gâge alek'ibona ebibî, ¹⁶ oyo ye wâbêre ahalengerîre, enyâla nzibuzibu zibè lwâkiro lwâge, akâbona eci alya, akâbona n'eci anywa.

Okuyâgalukira e Yeruzalemu

¹⁷ Amasû gâwe gâkasinja mwâmi omu bwinjâ bwâge, gakâbona ecihugo cigaligali. ¹⁸ Wakâcij'emurhima, ocîdôse n'ecôbâ, erhi: «Ngahi ali olya wakâg'ijâ aganja? Ngahi ali olya wakâg'ijâ agera obuzirho? Ngahi ali olya wakâg'ijâ alola engerêro z'abasirika?» ¹⁹ Ntâ mango wânacibone olwo lubaga lurhakenga ndi, lubaga luderha olulimi lurhayumvîkana, lubaga lujira iderha ly'ihanga lirhankamanywa. ²⁰ Sinza Siyoni, lugo lw'ensiku nkulu zîrhu! Amasû gâwe gâbona Yeruzalemu, ndâro erhabâmwo kadugundu, cihando cirhashegûka, cirhakûlwamwo mitungo cirhakatwîkamwo mugozi ciru n'eliguma. ²¹ Bulya ahôla ho Nyakasane arhuyêreka irenge lyâge, ahôla ho hahulula enyîshi n'emigezi migaligali. Harhakagera nkugè zivugamwa n'engasi, harhakanayîkirwa n'amârho manênênè. ²² Nêci, Nyakasane ye mucîranuzi wîrhu, ye na murhegesi wîrhu. Nyakasane ye mwâmi wîrhu, ye na mucunguzi wîrhu. ²³ Emigozi yâwe mîra yashumûkaga, erhacisêza omutungo gw'enkuge; erhanacimanika ecimanyîso. Okubundi banarhondêra okugabâna omunyago munji-munji; ciru n'abakunagizi nabo bahagula. ²⁴ Ntâ mulungu waciderhe, erhi: «Ndi mulwâla». Olubaga lw'omu Yeruzalemu lwakûlirwa obubî bwâlwo.

34

Edomu atwîrwa olubanja

¹ Mwe mashanja, yêgeri, muyumve; mwe mbaga, murhege amarhwîri! Igulu liyumve haguma na ngasi libibâmwo byoshi, amahanga na ngasi bagabâmwo boshi! ² Bulya Nyakasane akunirîre amashanja goshi, engabo z'abalwî zâbo zoshi azikalihîre. Ahizire okubamalîra boshi n'okubalongôlana ebwa ibâgiro. ³ Abânigwa muli bo bâkabulirwa oku mpinga, akabayo kâkarhenga omu mirhumba yâbo, n'entondo zakâhulula mukò gwâbo. ⁴ Engabo y'abalwî b'emalunga yoshi yajonga, amalunga gazingwa nka kula bazinga ecitabu, n'engabo yâgo yahungumuka nka kula ebyâsi by'omuzâbîbu bihungumuka, nka kula ebyâsi by'omulehe bihungumuka. ⁵ Nêci, engôrho yâni yamâjâmwo orukara emalunga: yamâhonera kuli bene-Edomu, lulya lubaga natwîraga okuherêrekera, lyo nduhana. ⁶ Engôrho ya Nyakasane ekola eyunjulirîne mukò, ekola nshîge mashushi n'omukò gw'abâna-buzi n'ogw'ebihebe, n'amashushi g'ensiko z'engandabuzi. Bulya Nyakasane adwîrhe arherekêrwa enterekêro e Bosra, badwîrhe bamubâgira omu cihugo ca Edomu. ⁷ Embogo nazo zahenanguka haguma n'orhunina n'empanzi; ecihugo câbo cayunjulirana mukò, n'obudaka buyîgurhe mashushi. ⁸ Nêci, lusiku lwa Nyakasane lw'okucîhola, guli mwâka gwa kutwîra abashombanyi ba Siyoni olubanja. ⁹ Enyîshi zâge zâhinduka bulembo, obudaka bwâge bwâhinduka cibiriti, n'ecihugo câge cihinduke bulembo budwîrhe bwadurha muliro. ¹⁰ Oli mûshi, oli budufu, guruhâzima, n'omugî gwâgo gusôkera burhahusa emalunga. Kurhenga oku ihurha kujâ oku lindi, eco cihugo cafananda, cirhakacifâ cagêzirwemwo n'omuntu. ¹¹ Ebihunira n'ebishekeshe byâyîmamwo, n'ebirifûfu na bahungwe bakâyâbukiramwo. Nyakasane âcilambûlirakwo omugozi g'okucîjira bwâmwa n'olugero

lw'okucîjira bwêrûlê. ¹² Murhakac'iyimbwa baluzi b'okucîshoga omwâmi, n'abarhambo bâhirigirhamwo boshi. ¹³ Omu nyumpa z'ebwâmi mwâmera amashaka g'emishûgi. n'omu ngerero z'abasirika mumere orhulunzi n'amakerêrhe. Cashuba bulumba bwa banyambwê n'ishubûkiro ly'amakozi. ¹⁴ Emisimbisimbi yakâbugânamwo banyamugunga, n'ebihebe bikayâkûzanya. Omwôla mwo muzimu-kazi Liliti agwîka icumbi lyâge, mwo aluhûkira. ¹⁵ Omwôla mwo enjoka zakâjira enyôgo zâzo, zirhere, na hano zibâ zamâlâlîra amaji gâzo omu cihôho, zigaberagule. Omwôla mwo n'enkongôro zishûbûkira, zibugânane n'ezâbo. ¹⁶ Mulongereze omu citabu ca Nyakasane, musomemwo: Ntâyo ciru n'enguma ebulikîne muli zo, ntâyo yayôboha mpu eyâbo erhahali, bulya kanwa kâge kâkurhegekaga, na mûka gwâge gwazishubulizagya haguma. ¹⁷ Yêne ye wayesheraga ngasi muguma ecigole, na kuboko kwâge kwazigereraga n'okuzigabira ecihugo. Zacirya emyâka n'emyâka, bânacîberemwo kurhenga oku ihurha kujâ oku lindi».

35

Masiha ayish'icungula Israheli

¹ Irungu n'ebiherabuga bishagaluke, obulambo bwâcishinga bunameremwo akahasi^f. ² Bwâmeramwo obwâso, busîme bunabande empundu. Bwahâbwa irenge Iya Libano n'obwinjâ bwa Karmeli n'obwa Saroni. Bâbona irenge Iya Nyakasane n'obukuze bwa Nyamuzinda wîrhu. ³ Muzibubye amaboko garhîre enjinga, n'amadwî gadwîrhe gakomanya mugakomeze. ⁴ Mubwîre ab'emirhima erhozire, mpu: «Muzibuhe, murhayôbohaga! Nyamuzinda winyu oyu! Ayîshir'icîhîla, adwîrhe obuhane bwa Nyamuzinda. Yêne ye oyîshir'immuciza». ⁵ Obwo amasû g'emihûrha gahurhûka, n'amarhwîri g'ebihuli gâzibûke. ⁶ Okubundi abakunagizi bakaz'ihama nka kashafu n'olulimi lw'akaduma lubande akabûli. Amîshi gakâhulula omu irungu n'enyîshi zifunûnuke omu bulamho. ⁷ Obudaka buyûmûsire bwahinduka ciyanja, n'ecihugo c'enyôrha cishube nshôko ya mîshi. Ahâli hakola ishubûkiro Iya banyambwê hamera amasheke n'enfinjo. ⁸ Hâyîsh'ibâ omulimbwa gwakûz'iderhwa njira ntagatîfu. Abarhacîri barhakayigeramwo, bulya Nyakasane yêne wayîsh'iyîgula eyo njira, n'orhudundaguzi rhurhakaderha mpu rhwâhabukiramwo. ⁹ Murhakabonekana ntale, na ntâ nsimba nkali yânâlabarhemwo; nanga, erhakabonekanamwo, ci abacungule bo bakâyigeramwo. ¹⁰ Abâ Nyakasane ayish'ibâ alîkûzize bâgaluka, bahike omu Siyoni bayisha baband'empundu banabarhwîre amasîma g'ensiku n'amango oku irhwe. Bâyunjula mwishingo n'amasîma; emirhanyo n'endûlû byâhirigirha.

36

Senakeribu arhêra Yeruzalemu

¹ Omu mwâka gwa kali ikumi na kani gw'obwâmi bwa Hizkiyahu⁹, Senakeribu, mwâmi w'e Asîriya, ayish'ikoza ebishagala bizibu-zibu byoshi by'omu bwâmi bwa Yûda, anabigwârha. ² Kurhenga e Lakishi, oyôla mwâmi w'e Asîriya arhuma omurhambo w'omu lurhambâ lwâge, ye n'engabo nyinji y'abalwî, emwa mwâmi Hizkiyahu e Yeruzalemu. Anacicumbika hôfi h'omugezi gw'ecianja ciri enyanya, oku njira ejîre omu ishwa Iya Cimeshûla. ³ Omurhambo w'oku bwâmi, Eliyakimu, mwene Hilikiya, boshi n'omwandisi Shebuna na Yowahi, mwene Asafi, mubîsi w'ebitabu, bamujâyô. ⁴ Omurhambo w'omu lurhambâ ababwîra, erhi: «Mugend'ibwîra Hizkiyahu,

^f**35.1** Eci cigabi ciruhugulîre gurhi abalulize bayagaluka kurhenga e Babeli (bigabi 40-55).

⁹**36.1** Ecigabi ca 36 kuhika ca 39, kuleka 38; 9-20, birhushambalîre oku myanzi erya yonênê yabulaga bugendekera muli 2Bâm 18, 13-20. Ebigabi bya Yeshaya'hu biyêrekîne emizôbôlo y'ebiri omu 2Bâm

mpu: Ntyâla kwo adesire omwâmi mukulu, mwâmi w'e Asîriya: Bulangâlire buci obûla ocîkubagire? ⁵ K'ocîkebirwe mpu ebinwa byône byanaha omuntu ihano n'oburhwâli bw'okulwa amatumu? Ndigi ocîkubagire ntyo obûla wacîshomya okungomera? ⁶ Alà oku ocîkubagire Mîsiri, lula lusheke lushenyusire lurhula n'okuyâgaza enfune za ngasi oluyegemeza. Kwo ali ntyo Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, mwâmi w'e Mîsiri, kuli ngasi boshi bacîmwikubagira. ⁷ Mmanyire nêci oku mwanshuza, mpu: «Nyakasane Nyamuzinda wîrhu ye rhucîkubagire!» K'arhali ye olya Hizkiyahu ashâbiraga empêro n'enyûsho, erhi abwîra abantu b'omu Iya Yûda n'ab'e Yeruzalemu, erhi: «Ahâla luhêrero ho mwâkaharâmya!» ⁸ Kwokwo, mushigânanage mwe na nnâhamwîrhu, omwâmi w'e Asîriya: nakuhà biterusi bihumbi bibiri, akabà wankabona abasirika bâkabishonakwo. ⁹ Kurhi wankahash'ihagalika woyu ciru omunyi w'omu barhambo ba nnâhamwîrhu? Onadwîrhage wacîkubagira Mîsiri obwo mpu ye wakuhe engâlè n'abashona oku biterusi! ¹⁰ Ciru n'okundi, ka buzira buyêmêre bwa Nyakasane nyîshir'ikoza eci cihugo nti nciherêrekeze? Nyakasane yêne wambwîraga, erhi: «Oj'ikoza eci cihugo n'oku-ciherêrekeza!» ¹¹ Eliyakimu, mwene Hilikiya, Shebuna na Yowahi banacibwîra omurhambo w'olurhambà, mpu: «Oderhêze bambali bâwe omu maharamiya, bulya rhunagayumve, ci omanyè orharhuderhezagya omu mayahudi, olu lubaga luli oku lukûta lwankayumva». ¹² Ci olya nyamurhambo w'olurhambà anacishuza, erhi: «Ka wamanya mpu nnâhamwinyu nîsi erhi we nnawîrhu antumirekwo mpu nderhe ebyo binwa? K'arhali abâla bantu batamîre oku lukûta, badwîrhe bâlya amazî gâbo n'okunywa amashû gâbo haguma ninyu?» ¹³ Okubundi olya murhambo w'olurhambà anacyîmanga, ayâkûza n'izû linene omu mayahudi, aderha, erhi: «Muyumve ebinwa bya mwâmi mukulu, ye mwâmi w'e Asîriya! ¹⁴ Ntyâla kwo mwâmi adesire: Mumanye mwarhebwa na Hizkiyahu, bulya ntà buhashe agwêrhe bw'okummukûla omu marhabi! ¹⁵ Hizkiyahu arhammushumikaga okucîkubagira Nyakasane, mpu: «Kwo binali, Nyakasane arhuyôkola; eci cishagala cirhâgwârhwè n'omwâmi w'e Asîriya!» ¹⁶ Murhayumvagya Hizkiyahu, bulya kwo adesire ntyâla omwâmi w'e Asîriya: «Mukome obwîra nâni, munacîlerhe mwene emunda ndi, Iyo ngasi muguma muli mwe ahash'ilya oku muzâbîbu gwâge na Iyo ngasi muguma muli mwe ahash'ilya oku mulehe gwâge, Iyo ngasi muntu ahash'inywa oku mîshi g'omu iriba lyâge ¹⁷ kuhika nyîsh'immurhòla, mmuhêke omu cihugo nk'eci cinyu, cihugo ca ngano n'idivayi, cihugo ca mugati n'emizâbîbu. ¹⁸ Hizkiyahu arhammurhebaga, mpu: «Nyakasane arhuciza!» Ka banyamuzinda b'agandi mashanja bahashire okuciza ngasi muguma ecihugo câge n'okucîrhenza omu maboko gw'omwâmi w'e Asîriya? ¹⁹ Ngahi baligi balya banyamuzinda b'e Hamati n'ab'e Arpadi? Ngahi baligi balya banyamuzinda b'e Sefarayimi? Ka balîkûzize Samâriya omu maboko gâni? ²⁰ Muli abo banyamuzinda boshi ba ebyôla bihugo, bahi bâhashire okulîkûza ecihugo câbo omu maboko gâni, Iyo Nyakasane alîkûza Yeruzalemu omu maboko gâni? ²¹ Bacîhulikira, barhashuzagya cici, bulya mwâmi ali arhegesire, erhi: «Murhamushuzagya cici». ²² Okuhandi, omurhambo w'oku bwâmi, Eliyakimu, mwene Hilikiya, boshi n'omwandisi Shebuna na Yowahi, mwene Azafi, bashubira emunda Hizkiyahu ali n'emyambalo misharhule, banacimurhondêreza birya binwa by'omurhambo w'olurhambà.

37

Hizkiyahu aj'idôsa omulêbi Yeshayahu

¹ Erhi mwâmi Hizkiyahu abiyumva, asharhula emyambalo^h yâge, ayambala sunzu, ajà omu ka-Nyamuzinda. ² Arhuma omurhambo w'oku bwâmi, Eliyakimu n'omwandisi Shebuna, bo n'abagula

^h**37.1** Erhi bayumva oburhè bunene bayumva n'ecifufu, Abayahudi bàsharhula myambalo yâbo kurhengerera omu igosi, kuhika oku mukaba; ciru nkaba bayambala na sunzu; n'okucîshîga oluvù.

b'abadâhwa emw'omu-lêbi Yeshayahu, mwene Amotsi; banacigenda bayambîrhe sunzu.

³ Banacimubwîra, mpu: «Kwo adesire ntyâla Hizkiyahu: Olu lusiku lwamâbâ lusiku lwa marhânya, lwa buhane n'enshonyi, bulya abâna bahika aha lûhugurhu, ci abazîre babula emisî y'okubaburha. ⁴ Kwankabâ Nyakasane Nyamuzinda wâwe ayumva ebinwa by'omurhambo w'olurhambâ orhumirwe na nnahamwâbo, omwâmi w'e Asîriya, mpu ayish'ijâcira Nyamuzinda ozîne! Kwankanabâ amuhanira ebyo binwa Nyakasane Nyamuzinda wâwe anayumvîrhe! Mâshi osengererage aga mâhunga g'olubaga lwâge gacisigîre!»

⁵ Erhi abambali ba mwâmi Hizkiyahu bamuhikaho. ⁶ Yeshayahu anacibabwîra, erhi: «Mugend'ibwîra nnâhamwinyu, erhi: Kwo adesire ntyâla Nyakasane: Orharhemukaga n'ebinwa oyumvîrhe, ebinwa abaganda b'omwâmi w'e Asîriya bandogorhiremwo. ⁷ Alà oku namâmuhiramwo omuzimu wamuzimuha: omwanzi ayumva gwarhuma ashubira omu cihugo câge. Omu cihugo câge namuneshera, anigwa n'engôrho. Omurhambo w'olurhambâ ajirhimâna mwâmi w'e Asîriya ⁸ Omurhambo w'olurhambâ anacigaluka, agend'ibugâna omwâmi w'e Asîriya e Libna. erhi yo arhabâlîre, kulya kubâ ali amâyumva oku arhenzire e Lakishi. ⁹ Bulya Senakeribu ali ayumvîrhe ogu mwanzi guyêrekîre Tirhaka, mwâmi w'e Kushi, mpu: «Ye oyo omu njira, ayishir'okurhêra.

Senakeribu ashubirhumira Hizkiyahu abajâ-bugo

Kwo na kushub'irhumira Hizkiyahu, abajâ-bugo, erhi: ¹⁰ «Muj'ibwîra Hizkiyahu, mwâmi w'e Yudeya, mpu: Omanyè Nyamuzinda wâwe ocîkubagire akurheba, mpu: Yeruzalemu arhagwârhwâ n'omwâmi w'e Asîriya. ¹¹ Wayumvîrhe ebi abâmi b'e Asîriya bakolîre ebihugo byoshi banabiherêrekeza, wanagal'imanya mpu wêhe wâfuma! ¹² Ka banyamuzinda bâbo balîkûzize amashanja balarha baherêrekezagya e Gozani, e Harani, e Resefu, na bene-Edeni babâ e Telasari? ¹³ Ngahi akola abâ omwâmi w'e Hamati, omwâmi w'e Arpadi, omwâmi w'ebishagala by'e Sefarayimi, e Hena n'e Yiva?» ¹⁴ Hizkiyahu anaci-rhôla galya maruba omu maboko g'abajâ-bugo. agasoma. Okubundi ayinamukira omu ka-Nyamuzinda, âgabungulira embere za Nyakasane. ¹⁵ Hizkiyahu ârhondêra ashenga Nyakasane, erhi: ¹⁶ «Nyakasane w'Emirhwe, Nyamuzinda w'Israheli, we bwârhalâ enyanya za Bakerubi, wêne we Nyamuzinda dolodolo w'amâmi g'igulu goshi, we walemaga amalunga n'igulu. ¹⁷ Orhege okurhwiri, Yâgirwa Nyakasane, oyumve; ozibûle amasû. Yâgirwa Nyakasane, ocîbonere! Oyumve ebinwa bya Senakeribu orhumire abayish'ijâcira Nyamuzinda ozîne. ¹⁸ Nêci, kwo binali, Yâgirwa Nyakasane, abâmi b'e Asîriya baherêrekîze amashanja goshi n'ebihugo byâbo. ¹⁹ Badûlisire banyamuzinda bâbo muliro, bulya barhali banyamuzinda bw'okuli, ci mukolo gw'amaboko g'abantu, mirhi erhi mabâlê; na ntyo babavunyungula. ²⁰ Ci wêhe, Nyakasane Nyamuzinda wîrhu, orhuyôkole omu maboko gâge, lyo amâmi g'igulu goshi gamanya oku wêne we onabâ Nyamuzinda, Yâgirwa Nyakasane!»

Obulêbi bwa Yeshayahu

²¹ Yeshayahu, mwene Amotsi, anacirhuma abagend'ibwîra Hizkiyahu, erhi: «Ntyâla kwo adesire Nyakasane, Nyamuzinda w'Israheli, wasengeraga oku biyêrekîre Senakeribu, mwâmi w'e Asîriya.

²² Alaga akanwa Nyakasane adesire kuli ye: Amâkugayaguza, amâkushekera, omubikira, omwâna-nyere Siyoni; amâkukengula omwâna-nyere Yeruzalemu! ²³ Ndi olya wajâciraga? ndi olya walôgorheraga, ndi olya walengerezagya izû n'okumumôlera amasû g'obucîbone? Kali Mutagatîfu w'Israheli? ²⁴ Wakolesize bambali bâwe mpu ojâcira Nyakasane, ene oderha, mpu: «N'omwandu gw'engâlê zâni nasôkire oku ntondo, nahika cingana oku irhwêrhwê lya Libano. Natwîrekwo enduluma z'emirhi n'ensindani zâge nyinjinjâ. Nahisire oku masongezo gâge mazindazinda, omu busâne bwâge bw'emirhi. ²⁵ Niene nahumbire amaliba, nananywa amîshi g'amashanja g'ihanga; n'olushando lw'amagulu gâni naganyize enyîshi z'omu Mîsiri zoshi».

²⁶ K'orhamanyiri oku kurhenga emyâka erhi byoshi kurheganya mbirheganya, n'oku kurhenga

mîra erhi kuhiga mpiga eyo mihigo? Bunôla nkola nayiyunjuliza. Omukolo gwâwe kwâli kuhindula ebishagala bizibuzibu bishube bigûkà. ²⁷ Abantu bâmwo bayumva barhacigwêrhi misî, barhungwa n'obwôba n'enshonyi zababumba, bayôrha nka hyâsi hy'omu ishwa, nka kahasi k'omu bulambo, nka lubala lomezire oku nyumpa lubabuka n'empûsi y'ebushoshôkero bw'izûba. ²⁸ Okayimanga erhi okatamala, okahuluka wagenda erhi okagaluka, manyire, ciru n'amango onkuniîre. ²⁹ Kulya kubà onkuniîre na kulya kubà obucibone bwâwe bwayumvîkîne omu marhwiri gâni, nkolaga nakuhira ehigondo hyâni omu izûlu n'omurhamba gwâni ekanwa, nkugalule omu njira wayishagamwo.

Obuhane bwa Asîriya

³⁰ N'ecîra co cimanyîso wahâbwa: guno mwâka balya emburho zarhogaga, mwâka irhondo ezacîrnezagya zône, ci omwâka gwa kasharhu, mumîre munasârûle, murhwêre emizâbîbu munalye oku mburho yayo. ³¹ Amâhûngà g'omu nyumpa ya Yûda gasigala, gashub'imera emizî omu idaho ganayâne emburho enyanya. ³² Nêci, omu Yeruzalemu mwârhenga abâsigala n'oku ntondo ya Siyoni kwâyimanga abafulumusire olufû. Buzigire buyunjwîre bwâgalwa bwa Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe bwâkola ebyôla! • ³³ Co cirhumire amâderha ntyâla Nyakasane oku biyêrekîre omwâmi w'e Asîriya: Arhalabarhemwo eci cishagala arhânalashemwo mwampi, arhanacigorhe n'engurhu. ³⁴ Omu nira àyishagamwo mwo anagaluka; ârhalabarhemwo eci cishagala. Kwo adesire ntyo Nyakasane! ³⁵ Nafungira eci cishagala nnacyôkole, irenge lyâni lirhumire na mwambali wâni Daudi orhumire».

Senakeribu ahanwa anagandûla

³⁶ Okubundi Malahika wa Nyakasane anacipamuka, anigûza bantu bihumbi igana na gali munâni na birhanu omu icumbi ly'Abasîriya. Erhi buca sêzi, erhi boshi bafîre ekola mirhumba! ³⁷ Senakeribu, mwene Asîriya, agandûla, ashubira e Ninive, abêrayo. ³⁸ Kwanacibà lusiku luguma, erhi adwîrhe aharâmya omu nyumpa ya nyamuzinda wâge Nisiroki, bagala bâge Adarameleki na Sarazêri bamufunda engôrho banacîyâkira omu cihugo ca Ararati. Omugala Asarahadoni ayîma ahâli hâge.

38

Okulwâla n'okufuma kwa Hizkiyahu

¹ Mw'ago mango, endwâla yanacigwârha Hizkiyahu, alonz'ifà. Omulêbi Yeshayahu, mwene Amotsi, ayish'imubwîra, erhi: «Ntyâla kwo Nyakasane adesire: Rhegûla bwinjà enyumpa yâwe, bulya okola wafà, orhâlamè:» ² Hizkiyahu ahindamukira ebwa nyasi, ashenga Nyakasane. ³ Amubwîra, erhi: «Mâshi Nyakasane, kengêra oku embere zâwe nal'inyôsire mwemêzi na wa murhima mwimâna, n'oku nakazâg'ijira ebinja omu masû gâwe». Okuhandi Hizkiyahu anacigwîra avugumula emirenge. ⁴ Lêro akanwa ka Nyakasane kanacirhindakwo Yeshayahu, erhi: ⁵ «Genda, oj'i- bwîra Hizkiyahu, mpu: Kwo adesire ntyâla Nyakasane, Nyamuzinda wa sho Daudi: Nayumvîrhe omusengero gwâwe, nabwîne n'emirenge yâwe. Alà oku nkola nayûshûla myâka ikumi n'irhanu oku nsiku z'akalamo kâwe. ⁶ Nakulîkûza, we n'ecishagala, omu mfune z'omwâmi w'e Asîriya. Nâfungira eci cishagala. ⁷ Alaga ecimanyîso Nyakasane akuhîre c'okukuyêreka oku Nyakasane ajira okwo adesire: ⁸ Nkola nashubiza ecizunguzungu nyuma mashonezo ikumi, izûba lyâli lyamâyandagala oku nsâ y'Ahazi. Izûba lyanacishûba mashonezo ikumi oku mashonezo lyâli lyamâyandagala.

Hizkiyahu avug'omunkwa

⁹ Olwimbo lw'Hizkiyahu, mwâmi w'e Yûda, erhi alwâla anafuma endwâla yâge:

¹⁰ Nakâg'iderha, nti: Omu kâgarhî k'ensiku z'akalamo kâni, nkolaga nagenda; emyâka ecinsigalîre nkola nayigereza aha muhango gw'ekuzimu!

- ¹¹ Nakâg'iderha, nti: Ntakacibonakwo Nyakasane hanôla igulu ly'abazîne; ntakacisinzakwo oderhwa muntu muli abà boshi babà omu igulu!
- ¹² Ecirâlo câni bacinyazire, bàcîkwêba kuli nka cigala ca bangere; obuzîne bwâni nabuhunga nka kula omuhunzi ahunga omwenda, bantwîre nka kula batwa omulendwe oku muzingo. Kurhenga sêzi kuhika budufu mîra wammalîraga!
- ¹³ Kuhika sêzi erhi kuyâma ndwîrhe nayâma. Nka kula entale enajira, kwo (Nyakasane) adwîrhe akugurha orhuvuha rhwâni rhwoshi. Kurhenga sêzi kuhika budufu erhi mîra wammalîraga.
- ¹⁴ Ndwîrhe navigîra nka hiremberembe nîsi erhi muhangâli, ndwîrhe nagûkubira nka ngûkù. Amasû gampwêrîre emalunga mpenesire. Nkola ngombire, Yâgirwa Nyakasane, onfungire!
- ¹⁵ Ci kurhigi naderha na bici namubwîra? Yêne wakolaga ebyo byoshi. Nâheka omutula omu murhima gwâni emyâka yoshi y'obuzîne bwâni.
- ¹⁶ Abà Nyakasane ali eburhambi, bâbona akalamo; mûka gwâge gulanga ngasi kantu kalimwo obuzîne. Onfumye onansuhizemwo omûka!
- ¹⁷ Alà oku amarhabi gâni gamâhinduka murhûla! We walanzi obuzîne bwâni bulêk'irhogera omu nyênga, erhi ojugucira ebyâha byâni byoshi enyuma z'omugongo gwâwe.
- ¹⁸ Bulya âbali omu kuzimu barhakukuza, n'emifû erhayimba irenge lyâwe. Abayandagalira omu nshinda barhacîkubagira oku ôbà mudarhebana.
- ¹⁹ Ocizîne, ocirimwo omûka yeki wankahash'ikukuza, nk'okûla ndwîrhe najira ene. Ababusi bayish'iyigîriza abâna bâbo oku we mudarhebana.
- ²⁰ Yâgirwa wamanciza! Rhukolaga rhwâkâmukuza n'omulya gw'olulanga ensiku zoshi z'obuzîne bwîrhu omu ndâro ya Nyakasane!
- ²¹ Yeshayahu anaciderha, erhi: «Balêrhe obuntu bw'amalehe gw'omutini, baburhubire oku kafinjo: âfuma!»
- ²² Naye Hizkiyahu aderha. erhi: «Cimanyîso cici namanyirakwo oku nashub'ikarheremera omu ndâro ya Nyakasane?»

39

Abajâ-bugo b'e Babiloni

¹ Mw'ago mango, Merodaki-Baladani, mwene Baladani, mwâmi w'e Babiloni, anacirhumira Hizkiyahu amaruba n'entûlo, bulya bali bamubwîzire oku ali mulwâla n'oku akola afumire.

² Hizkiyahu asîma anayêreka abajabugo enyumpa y'embîko zâge, amarhale, amasholo, obukù n'amavurha g'engulo ndârhi; àbayêreka omu abîkira emirasano yâge na ngasi byoshi byâli omu mbîko zâge. Ntâ kantu Hizkiyahu arhabayêrekaga oku bwâmi bwâge n'omu cihugo câge coshi.

³ Okubundi omulêbi Yeshayahu anacijâ emwa mwâmi Hizkiyahu, amudôsa, erhi: «Kurhi abo bantu bâdesire na ngahi barhengaga?» Hizkiyahu anacishuza, erhi: «Barhengaga kuli omu cihugo c'ihanga e Babiloni».

⁴ Ashubiza, erhi: «Bici ba- bwîne omu burhwâli bwâwe?» Hizkiyahu anacishuza, erhi: «Babwîne ngasi byoshi binabà omu burhwâli bwâni: ntâhyo hibà omu mbîko zâni ntabayêresire».

⁵ Okubundi Yeshayahu anacibwîra Hizkiyahu, erhi: «Yumva akanwa ka Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe: ⁶ Ensiku ziyîruka, ngasi byoshi biri omu burhwâli bwâwe, ngasi byoshi basho wâwe balunziremwo kuhika olusiku lw'ene, byahêkwa e Babiloni. Harhasigale kantu ciru n'akaguma, kwo Nyakasane adesire. ⁷ N'omu bâna bawe, balya ôburha wêne, baguma bahêkwa, bagend'ijirwa bi-bwindi by'omu burhwâli bw'omwâmi w'e Babiloni».

⁸ Hizkiyahu ashuza Yeshayahu, erhi: «Kali kinjâ akola kanwa ka Nyakasane ombwizire!» Bulya akazâg'iderha omu murhima gwâge, erhi: «Kuziga oku ncibâmwo omûka, hâbà omurhûla n'akalembe!»

II. Nyamuzinda âyôkola olubaga lwâge

Olubaga lwamanyisibwa oku lwâyokolwa

¹ Murhûlûlize, murhûlûlize olubaga lwâni, kwo adesire Nyamuzinda winyu. ² Mubwîre Yeruzalemu akanwa kamujà omu murhima munabirikire oku obujà bwâge bwahwîre, oku ecâha câge câbabalirwe, oku okuboko kwa Nyakasane kwamuhanyire kabiri oku mabî gâge goshi. ³ Izû lidwîrhe lyayâkûza: «Omu irungu murheganyize Nyakasane enjira! Omu bulambo muyumanyize Nyamuzinda wîrhu omulimbwa! ⁴ Ngasi lubanda luyunjuzibwe, ngasi ntondo na ngasi hirhondo bigalagazibwe, ngasi hakubire hakubûlwe, na ngasi rhubanda-rhubanda zibè njira nnongêdu! ⁵ Okubundi irenge lya Nyakasane lyâciyêrekana na ngasi muntu âlibona, bulya kanwa ka Nyakasane kakudesire». ⁶ Izû lidwîrhe lyaderha, erhi: «Ohamagaze!» nâni nti: «Bici nâhamagaza?» -«Ngasi muntu ali hyâsi n'irenge lyâge lyoshi kwo liri nka bwâso bw'omu ishwa. ⁷ Ehyâsi kuyûma hiyuma, obwâso kugokomba bugokomba omûka gwa Nyakasane gukabigerakwo. Nêci, olubaga luli hyâsi! ⁸ Ehyâsi kuyûma hiyuma, obwâso kugokomba bugokomba, ci akanwa ka Nyamuzinda wîrhu kayôrha kahabà ensiku n'amango». ⁹ Sôkera oku ntondo ndîrî, wâni mujà-bugo wa Siyoni; longêza izû, osêze, wâni mujà-bugo wa Yeruzalemu; longêza izû, orhayôbohaga, obwîre engo za Yûda, erhi: «Ali Nyamuzinda winyu! ¹⁰ Ali Nyakasane Nyamuzinda! Ayîshire n'obuhashe, n'okuboko kwâge kwayîma. Ayîshire n'engalo zâge omu nfune, n'oluhembo lwâge lumushokolîre. ¹¹ Aka lungere, kuyâbula ayâbula obusò bwâge, aj'ashûbûza abâna-buzi n'okuboko kwâge, ababagalire oku cifuba câge, anayîshe ahuga bunyi bunyi ebibuzi byayonsa».

Obukulu bwa Nyamuzinda

¹² Ndi okola ogerîre amîshi g'enyanja omu bulà bw'enfune yâge, akanagera amakoro g'amalunga n'eminwe yâge? Ndi okola ogerîre akatulo kw'obudaka omu mulengo? Ndi okola odesire mpu agere obuzirho bw'entondo erhi obw'orhurhondo? ¹³ Ndi okola odesire mpu agere omûka gwa Nyakasane, erhi mpu abè muhanûzi w'okumuyigîriza? ¹⁴ Ndi akola adôsize ihano mpu amuyêreke kurhi ajira, anamuyigîrize enjira y'obushinganyanya, amubwirize obumanye, anamuyêreke enjira y'obwîrhonzi? ¹⁵ Alà oku amashanja kwo gali nka ntônyi ya mîshi omu ndômo; kwo gali nka hitulo omu munzâni! Alà oku ebirwa kwo biri nka hishâno hityanguli ¹⁶ Libano arhankabona enshâli z'okutwâna omuliro, n'ensimba zâmwo zoshi zirhalinganîni enterekêro ekwânîne! ¹⁷ Amashanja goshi kwo gali nka busha embere zâge, garhali kantu, garhali bici omu masû gâge. ¹⁸ Ndi mwankagererakwo Nyamuzinda? Nshusho nci mwankamulinganyanyizâkwo? ¹⁹ Omubumbi abumba enshushano, omutuzi ayishige amasholo, ayitulire n'emigufu y'amarhale. ²⁰ Orhagwêrhi eby'arhûla nterekêro, anacîshoge omurhi gurhankalundwa, ajè alonza omubinji mulenga wankamubinjira enshushano erhadundagana. ²¹ Ka kuhaba mukuhabire? Ka murhasâg'ikuyumva? ka barhasâg'imuganîrirakwo kurhenga emurhondêro? Ka murhamanyiri ndi wasimikaga igulu? ²² Atamîre oku ntebe yâge y'obwâmi enyanya ly'ecirêre c'igulu, n'abalibâmwo kwo bali nka nzige. Amalunga âgabungwîre nka mwambalo agalambûla nk'ihêma ly'okucumbikamwo. ²³ Abâmi ye bahindula busha, n'abacîranuzi b'en'igulu ye bafunyâza. ²⁴ Oku banacirhwerwa ntya, oku omulangasi gwâbo gwanacirhinda ntya omu budaka, anababûhirakwo omûka gwâge, bayûme, n'empûsi ya kadaga yanabayêhukana

40.12 Muli eyi milongo 12-26: Omulêbi akuzize obukulu, obushinganyanya n'obumanye bwa Nyamuzinda; n'obuhashe bwâge bunji bwenêne. Omulêbi alonzize okubwîra Abayahudi mpu bakolere Nyamuzinda, baleke banyamuzinda b'obunywesi.

nka hyâsi. ²⁵ Ndi wankangererakwo, olya rhuyûmânîne? Kwo adôsize Omutagatîfu. ²⁶ Yinamuliri amasû enyanya mucîbonere: ndi wâjiraga ebyo biremwa? K'arhali olya okeresha omurhwe gwâbyo n'okuhamagala ngasi ciguma omu izîno lyâco? Embere z'obuhashe bwâge bunene n'oburhwâli bwâge, ntâco cankabula bwabâho. ²⁷ Cirhumaga ocija waderha, wâni Yakôbo, cirhumaga ocîkebwa, wâni Israheli, mpu: «Enjira yâni eri nfulike embere za Nyakasane, olubanja lwâni lurhankamanyibwa na Nyamuzinda wâni?» ²⁸ Ka kuhaba okuhabire? K'orhasâg'ikuyumva? Nyakasane ye Nyamuzinda w'ensiku n'amango, ye walemaga igulu kuhika aha lihekera, ye ntaluha ye na ntagoyôla n'oburhimanya bwâge burhajira lugero. ²⁹ Ye oluhûla oluhire, Ye ozibuhya engonyi. ³⁰ Abâna banarhame n'okurhâ enjingo emisole enadungubeje. ³¹ Ci abacîkubagira Nyakasane, emisî yâbo kuyûshûka eyushûka, banamerekwo ebyûbi nka nyunda, banakâlibirha burharhama, banakâgenda burhagoyôla.

41

Mwâmi Sirusi, ntumwa ya Nnâmahanga

¹ Mwe birhwa, muhwêkêre, munyumvîrhize! Ninyu mwe mashanja, muzibuhe! Bacîhebe eruha, baderhe! Rhujîsanye lubanja! ² Ndi wazûsagya omucîranuzi ebushoshôkero bw'izûba, anamuhmagala mpu amushimbe? Arhegesire mpu amashanja gamurhumikire, anarhambule abâmi. Engôrho yâge enabahindule katulo n'omuherho gwâge gubajire nka hyâsi hyayêhûlwa n'empûsi. ³ Abakulikîre buhena, amâtwîkanya buzira mbaka, amagera omu njira buzira okulabarha oku idaho. ⁴ Ndi wakolaga n'okuyûkiriza okwôla kwoshi? Anali olya olondesa amâburha kurhenga aha murhondêro, niono Nyakasane, nie Murhanzi nie nayîsh'ibâ Muzinda omu bazinda. ⁵ Ebirhwa byâbwîne, bamârhungwa n'obwôba; amarhwerhwe g'igulu gadwîrhe gagerawo omusisi. Byaâjà byayegera, byamâhira njira. ⁶ Ngasi muntu adwîrhe agwâsa owâbo, anamubwîre, erhi: «Humura!» ⁷ Omubinji adwîrhe ahâ omutuzi w'amasholo omurhima, owagombeza ecûma n'enyundo adwîrhe ahâ owacitulira eluganda omurhima, abwîre owacishomeka oku cindi, erhi: «Ntyo!» Anacizibuhya n'embambo lyo cirhadundagana.

Israheli arhaciyoâbohaga, Nyakasane ye mufungizi wâge

⁸ Ci woyo Israheli, murhumisi wâni, Yakôbo, mwîshogwa wâni, iburha ly'Abrahamu, mwîra wâni, ⁹ we nagwârha kurhenga ebuzinda bw'igulu, nakuhamagala kurhenga omu bihugo by'ihanga, nakubwîra, nti: «Oli murhumisi wâni, nacikwîshozire, ntakulikiriraga!» ¹⁰ Orhayôbohaga, bulya ndi haguma nâwe, orhabâga bihamba, bulya nie Nyamuzinda wâwe. Nakuzibuhize nanakurhabâla, nakugwâsa n'okulyo kw'obucîranuzi bwâni. ¹¹ Alâ oku babumbwa n'enshonyi banaturutumbe balya boshi bali bakuhigire. Bahungumuka banafanande balya bakaz'ikulonzâkwo akadali. ¹² Wâbalonza obabule balya bakâg'ikutulakwo entambala. Bâhungumuka banaherêrekere balya bakaz'ikutulirakwo amatumu. ¹³ Bulya niono, Nyakasane Nyamuzinda wâwe, nkugwârhire oku kuboko kulyo, nankubwîzire, nti: «Orhayôbohaga, nie nakurhabâla!» ¹⁴ Orhayôbohaga, wâni muvunyu gwa Yakôbo, wâni munyole gw'Israheli! Nie nâkurhabâla, Nyakasane okudesire; còkola wâwe, ye Mutagatîfu w'Israheli. ¹⁵ Alâ oku nkujizire nka ngâlè y'okuhûla (engano), ngâlè mpyâhya ya môji abiri: watuntuma entondo, ozivungunyule, n'orhurhondo orhujire nka hirere. ¹⁶ Wâyêrûlarho, empûsi erhuyehûkane, ecihûsi carhushandabanya. Ci wêhe wacîshingira Nyakasane, wakuzibwa n'Omutagatîfu w'Israheli. ¹⁷ Abagalugalu n'abakenyi bajâ balonza amîshi, ci ntâgo! Olulimi lwâho lwayumûsire n'enyôra. Niono, Nyakasane, nâbayumvîrhiza, niono, Nyamuzinda w'Israheli, ntabalîkirire. ¹⁸ Najira enyîshi zihulule oku manga, n'orhubanda rhufunukemwo amaliba; irungu nalihindula lishube ciyanja, n'obudaka buyûmûsire bushube nshôko za mîshi. ¹⁹ Omu irungu narhwêramwo emirhi mirîmirî, ey'akasiya, ey'omugorhi n'ey'omuzêti. Omu bulambo nahiramwo ensindani haguma n'orhushingishingi n'emikalakala, ²⁰ Lyo bâbona banamanye, barhimanye banayumve oku

kuboko kwa Nyakasane kwakolaga ebyo, oku Mutagatifu w'Israheli wabilemaga.

Nyakasane yêne Nyamuzinda

²¹ Lerhagi olubanja lwinyu, kwo Nyakasane adesire, bûlanagi, kwo Mwâmi wa Yakôbo adesire.
²² Bayegerage hano, barhumanyîse ebyâbâ. Ehyâgezire, babiderhe! Murhubwirebyo, nîrhu rhucîjê emurhima, rhubone erhi byayunjwîre! Nîsi erhi mubâge ebyayîsh'ibâ byo murhubwîra!
²³ Murhumanyîsagye ebyayîsh'ibâ, nîrhu rhumanye oku muli banyamuzinda! Ciru mubâge nka mwajira aminjà erhi mabî, lyo rhucîjâ emurhima rhunageremwo ecôbâ! ²⁴ Ci alà oku murhali ciru nka busha bwo bunyi, n'emikolo eri busha! Abacimwîshogaga, nabo banali ba kushologosa!
²⁵ Namuhamağîre kurhenga ebulembe, ye oyu oyîshire; kurhenga ebushoshôkero bw'izûba, namuyâkûza omu izîno lyâge. Ayish'alabarha abarhegesi b'ebihugo nka bijondo, kula omubumbi ahinanga ibumba. ²⁶ Ndi wabîre abâla ogwo mwanzi kurhenga emurhondêro, mpu rhugumanye? erhi omu kurhenga ensiku za mîra, lyo rhuderha, nti: «Nêci, kwo binali»? Nanga, ntâye wabîre abâla ogwo mwanzi; ntâye wagumanyisize; ntâye wayumvîrhe ebinwa binyu! ²⁷ Omu Siyoni mwo namanyîsagya okwo burhangiriza, narhuma omujâ-bugo omu Yeruzalemu. ²⁸ Nanacilola, ci ntabonaga muntu ciru n'omuguma! Muli bo, ntâ muhanûzi ciru n'omuguma, oyu nankahash'idôsa anashuze! ²⁹ Alà oku boshi bali busha, emikolo yâbo eri busha, enshushano zâbo ziri mûsi, ziri ntâco!

42

Olwimbo lurhanzi lw'Omurhumisi^j

¹ Oyu ye murhumisi wâni ngwarhîre oku kuboko, ye mwîshogwa wâni omurhima gwâni gucîshingira. Namuhiziremwo omûka gwâni; ye wamanyîsa amashanja obucîranuzi.
² Arhakabanda kahababo, arhakanaja ahamagaza, izû lyâge lîrhakayumvîkana oku irango.
³ Arhakahumanula olusheke luvunisire, arhakanazimya ecirere cidwîrhe catumbûka. Amanyîsa obucîranuzi omu kushimba okunali. ⁴ Arharhame arhanagonyahale, kuhika ayimanze obushinganyanya omu igulu. Ebirhwa bidwîrhe byalinga enyigîrizo zâge. ⁵ Kwo adesire ntyôla Nyamuzinda, Yâgirwa Nyakasane, owalemaga amalunga anagabungûla, owazibuhagya igulu n'ebiburhwâmwo, owahâga abantu balibâmwo obuzîne anahâ abaligerâmwo omûka: ⁶ «Nie Nyamuzinda nakuhamagalaga omu bushinganyanya, nâkugwârhirira oku kuboko, nâkubumba nanakuyimanza nti nkujire ndagâno y'olubaga na bumoleke bw'amashanja, ⁷ Lyo ozibûla amasû g'emihûrha, orhenze abashwêke omu mpamikwa n'abali omu ndunduli y'omwizimya obashwêkûle. ⁸ Nie Nyakasane, elyo lyo izîno lyâni! Irengye lyâni ntankalihâ wundi, n'obukuze bunkwânîne ntankabulekera enshushano! ⁹ Ebirhanzi mîra byabâga, nankola nammumanyîsa ebiyâhya. Mmubwîzirebyo embere birhangire okubâ.

Olwimbo Iwa Buhimane

¹⁰ Yimbiri Nyakasane olwimbo luhyâhya, kuhika emunda igulu lihekera, muyimbe irenge lyâge mwe muyikira enyanja n'ebiremwa byâmwo byoshi, mwe birhwa n'ababiyûbakakwo boshi.
¹¹ Irungu n'ebishagala byâmwo bibande akahababo; engo za Kedari zicishinge; abayûbaka omu Lwâla babande empundu, bahubulirize oku marhwêrhwê g'entondo! ¹² Bahê Nyakasane obukuze, Bayimbe irenge lyâge omu birhwa byoshi! ¹³ Nyakasane akomekîre nka ntwâli, ayish'arûkûza nka mulwî wa ntambala, ayish'abanda akahababo k'okukoza ebîrhâ, ababisha bâge abakolera akal'ibala. ¹⁴ Narhanzir'ihulika kurhenga mango garhali manyi, nacîhumbira, navumbika gwahalâla. Lêro nkolaga nayâma nka muzîre waling'iburha, ndi nk'oli obuhuba, nnandwîrhe nayahagira. ¹⁵ Namalîra entondo n'orhubanda, nnanyumyekwo ngasi hyâsi hibishi,

^j42.1 emilongo 1- 4: Ezi nderho ziyêrekîre Mwâmi Yezu, Masiha.

Enyîshi nâzihinduka budaka bûmu, n'enziba nziyumye. ¹⁶ Nâgeza emihûrha omu njira erhishi, nâyilongolana omu mikâba erhasâg'igerwamwo bundi. Embere zâbo, omwizimya nâguhindula bulangashane, n'enjira z'orhubanda-rhubanda nzijire nnongêdu. Eyo mihigo nâyiyunjuza, ntabule bwayiyûkiriza. ¹⁷ Bakola baja bacîtunda cinyumanyumâ banagwerhwe n'enshonyi balya bacîkubagira enshushano, balya bakabwîra ensanamu z'ecûma, mpu: «Mwe banyamuzinda bîrhu!»

Bene-Israheli, bihuli na mihûrha

¹⁸ Mwe bihuli, muyumve! Mwe mihûrha, mukonole amasû, mulole! ¹⁹ Ndi oli muhûrha, kuleka omurhumisi wâni? Ndi oli cihuli nk'omujâ-bugo ntumire? Ndi oli muhûrha ak'olya nacungulaga na ndi oli cihuli ak'omurhumisi wa Nyakasane? ²⁰ Wâbwîne binji, ci orhatwâga ihuzihuzi; wârhezire amarhwîri, ci orhayumvagya akantu. ²¹ Omu bwimâna bwâge, Nyakasane alonzize okuyerekana obwinjâ n'irenge ly'irhegeko lyâge. ²² Ci luli lubaga lwanyazirwe akibo n'akabale! Boshi bali bashwêkere omu nkunda, bayîgalîrwe omu mpamikwa, banyazirwe, na ntâye wâbafungîre, bâkolerwa akal'ibala, na ntâye wâdesire, erhi: «Galula!» ²³ Ndi muli mwe wârhegir'ebyôla okurhiwiri? Ndi wât'ihuzihuzi anayumve kurhenga ene? ²⁴ Ndi wâzigaga Yakôbo anyagwa n'Israheli àhagulwa? K'arhali Nyakasane rhwâgomeraga? Barhalonzagya okushimba enjira zâge, barhanayumvagya irhegeko lyâge. ²⁵ Anacidubulirakwo Israheli oburhè bw'obukunizi bwâge n'akadugundu k'ebîrha. Obwo bukunizi bwamuyôhakwo engulumira y'omuliro, ci arhayumvagya, bwamudûlika muliro, ci arhashibiriraga!

43

Israheli, murhonyi wa Nyakasane

¹ Lêro bunôla ntyâla kwo adesire Nyakasane, owakulemaga, wâni Yakôbo, owakubumbaga, wâni Israheli^k: Orhayôbohaga, bulya nakucungwîre, nakuhamagîre omu izîno lyâwe: oli wâni. ² Erhi wankalambagira omu mîshi, ndi haguma nâwe, enyîshi zirhankakuzîsa. Erhi wankâgera omu muliro, orhankahya, engulumira yâgo erhankakuyôca. ³ Bulya nie Nyakasane, Nyamuzinda wâwe, nie Mutagatîfu w'Israheli, Mucunguzi wâwe. Nahanyire Mîsiri nti nkucungule, Kushi na Seba ahâli hâwe. ⁴ Kulya kubâ orhali munyi omu masû gâni, oli wa citwîro cihamu, ntanahimwa kukurhonya, nahanyire abantu ahâli hâwe nanakuhingâna agandi mashanja. ⁵ Orhayôbohaga, bulya ndi haguma nâwe. Iburha lyâwe nâlirhenza Ebushoshôkero, nâlîshûbûza kurhenga Ebuzikiro. ⁶ Nabwîra Emwênè, nti: «Lerha!» n'Emukondwè, nti: «Orhabahagali! Galula bagala bâni barhenge omu bihugo b'ihanga, na bali bâni barhenge emunda igulu lihekera, ⁷ ngasi balya boshi bajira izîno lyâni, balya nalemeraga irenge lyâni, nababumba nanabajira!

Nyakasane yêne ye Nyamuzinda

⁸ Hulusa olu lubaga lw'emihûrha egwêrhe amasû, ebi bihuli bigwêrhe amarhwîri!» ⁹ Amashanja gashubûzanye goshi, n'ebihugo bibugânane! Ndi muli bo wamanyîsize ebyôla anarhubwîra ebyâjiragwa kurhenga mîra? Balerhage abahamirizi bâbo bayêrekane oku bo bayâzize! Abâbayumva baderhe, mpu: «Nêci, kwo binali ntyo!» ¹⁰ Mwe bahamîrizi bâni, kwo adesire Nyakasane, mwe murhumisi wâni nacîshogaga, nti lyo mumanyîrira bwinjâ, munyêmêre munayumve oku nie nyôrha mbâho: embere zâni ntâ nyamuzinda wabumbîrwe, n'enyuma zâni ntâye wânacibeho. ¹¹ Niono nie Nyakasane; kuleka nie, ntâ mucunguzi! ¹² Niono nie nalêbaga

^k43.1 Emilongo 1-13: Erhi ayûs'iyêrekana obuzigire bwa Nyamuzinda oku lubaga lwâge lwishogwa, omulêbi akengêzize kandi Abayahudi oku Nyamuzinda abâ muguma. Bulya abalungu bâbo bakagiharâmya banyamuzinda banjibanji bw'obwîhambe, ago gâli mashumi manji oku Buyahudi.

nanalêrha obucire, nie nabumanyisagya, ci arhali nyamuzinda w'ihanga ekarhî kinyu. Mwoyo muli bahamîrizi bâni, kwo adesire Nyakasane, nâni ndi Nyamuzinda, ¹³oly'obâho ensiku n'amango. Ntâye wankantenza akantu omu nfune; oku najiraga, ndi wakacikuhindula?

Obulêbi buyêrekîre Babiloni

¹⁴ Ntyâla kwo adesire Nyakasane, mucunguzi winyu, Omutagatîfu w'Israheli: Mwe mwarhumire ntuma abantu e Babiloni, nâhamûla orhuhamikizo rhw'empamikwa zoshi, empûndu z'omwîshingo z' Abakaldeyi zâhinduka ndûlû. ¹⁵ Nie Nyakasane, Omutagatîfu winyu, Lulema w'Israheli, mwâmi winyu.

Birhangâzo by'olubungo luhyâhya

¹⁶ Ntyâla kwo adesire Nyakasane, owatwâga enjira omu nyanja n'omukâba omu mîshi makali bwenêne, ¹⁷ owarhumaga engâlè n'ebiterusi oku bîrha, omurhwe gw'abasirika haguma n'abalwî b'entwâlî; bahenanguka burhazûka, bazimangana nka ngoke, baherêrekerâ. ¹⁸ Murhacikengêrâga ebyâlî mîra, murhacigerêrezagya ebyâgezire. ¹⁹ Alà oku nkola najira akantu kahyâhya, ciru na mîra karhangîre okubâ; ka murhacikabona? Nêci, nâtw'enjira omw'irungu, mpîre n'enyîshi omu bulambo. ²⁰ Ensimba zânkuza, banyambwe n'enkongôro, bulya nahizire amîshi omw'irungu, n'enyîshi omu bulambo, lyo nkanywêsa olubaga lwâni, omwîshogwa wâni. ²¹ Olwo lubaga niene najaga nashûbûza lwâkayâlîza irenge lyâni.

Israheli arhavugag'omunkwa

²² Ci orhanshengaga, wâni Yakôbo, orhacîrhamagya mpu wanshîbirira, wâni Israheli. ²³ Orhantûlaga abâna-buzi bâwe mbâgwa, orhanankuzagya n'enterekêro zâwe. Ntakulibuzagya n'enshangi. ²⁴ Ntarhumaga waheza ebirugu byâwe omu kugula omugavu¹, orhananyîgusagya n'amashushi g'enterekêro zâwe. Ci nie wajizire mujâ wâwe n'ebyâha byâwe, wanantamya n'amabî gâwe. ²⁵ Niono, niene nkola nazûsa amabî gâwe, n'ebyâha byâwe ntacibiyîbuka bundi. ²⁶ Onkengêze, rhujè lubanja rhwembi; orhang'iderha we murhanzi lyo oyâza! ²⁷ Sho wâwe murhanzi âjizire ecâha, n'abalagizi bâwe bangomîre. ²⁸ Lêro nanacikolera abakulu b'aka-Nyamuzinda kâni nka banyankola-maligo; nalekêrera Yakôbo nti bamuherêrekeze n'Israheli nti bamujâcire.

44

Omugisho kuli Israheli

¹ Ci lêro oyumvagye, wâni Yakôbo, murhumisi wâni, nâwe Israheli, mwîshogwa wâni! ² Kwo adesire ntyâla Nyakasane, wakulemaga, ye wakubumbaga kurhenga omu nda ya nyoko ye na murhabâzi wâwe: Orhayôbohaga, wâni murhumisi wâni Yakôbo, wâni Yeshuruni, mwîshogwa wâni! ³ Bulya nkola nabulagira amîshi oku cihugo cifire n'ecûmwê, nnampuluze enyîshi omu budaka buyûmûsire. Nabulagira omûka gwâni oku bûko bwâwe, n'obwangâ bwâni oku iburha lyâwe. ⁴ Bâmera banakule nka byâsi by'omu mîshi, nka masheke g'oku burhambi bw'olwîshi. ⁵ Muguma anâderhe, erhi: «Ndi wa Nyakasane!» Owundi anâlonze okukâderhwa izîno lya Yakôbo. Hajire n'owayandika omu mfune zâge, erhi: «Wa Nyakasane», ayîrikwe izîno ly'Israheli. Nyamuzinda ali muguma yêne ⁶ Kwo adesire ntyâla Nyakasane, mwâmi w'Israheli, muyôkozi wâge, Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe: Nie murhanzi, nie na muzinda, ntâ wundi nyamuzinda kuleka nie! ⁷ Ndi wankacinyigererakwo? Ajag'eruhya! aderhe anampugûlire nâni, arhondêreze ciguma ciguma ebyâbîre kurhenga nsinga olubaga lwa mîra ga Kêra; arhubwîre n'ebyâciyisha! ⁸ Murhajugumaga, murhayôbohaga! Ka ntakubwîraga n'okukumanyisakwo

¹**43.24** Abapagani bakâgikolêsa amasheke gagwêrhe obuhumule bwinjâ amango bagashâniza banyamuzinda bâbo b'obwîhambe. Rhulole muli Eze 27, 19; Lwi 4, 14.

kurhenga mîra? Muli bahamîrizi bâni; ka hali owundi nyamuzinda kuleka nie? Nanga, ndi wundi Kabuye! Ntâye mmanyire ciru n'omuguma!

Banyamuzinda b'obwîhambe!

⁹ Abatula ensanamu, boshi bali busha^m, n'emikolo y'obulenga bwâbo ntà bukwânîne bwâyo! Yo eri bahamîrizi bâbo, ci bali bahamîrizi barhabona barhanayîshi kantu; enshonyi zâbabumba. ¹⁰ Ndi obumba nyamuzinda w'obwîhambe n'okutula enshushano arhanalangeliri bunguke? ¹¹ Alà oku abashimbûlizi bâge boshi enshonyi zababumba; ababinji nabo banali bantu nka bandi. Bashûbûzanye boshi, bacîhebe eruhya; barhungwe n'obwôba, n'enshonyi zibabumbe! ¹² Omutuzi anatulire embasha oku makala, ayikombêze n'enyundo. Ayitula n'emisî y'okuboko kwâge. alinde ashlike n'emisî emuhwêre; n'akabà arhanywiri mîshi, wanabona yêshi amahenanguka! ¹³ Naye omubinji w'emirhi anayanka omugozi, ajire enshushano n'akalamu, ayibinjûle n'enkololo yâge anayigezekwo olugero; ayihè iranga ly'omuntu, iranga linjinja ly'omuntu, mpu lyo ebêra omu nyumpa. ¹⁴ Anatwa emirhi mirî-mirî, acishoge omujimbu n'omuhumbahumba, ayireke ekule enazibuhe haguma n'eyindi mirhi y'emuzirhu. Kandi anarhwêra omuberebere, enkuba eyish'igumeza. ¹⁵ Ebyo byoshi omuntu abikolêsa nka nshâli za kutwâna omuliro: anarholakwo, akalûke; atwâne omuliro, aduge obuntu. Kandi anabinjamwo enshushano, ayifukamire. ¹⁶ Ecihimbi, anacidulike muliro, ayôkerekwo enyama, alyè, ayigurhe. Okubu-ndi anarhondêra okukalûka, aderhe, erhi: «Awa! namakalûka, namâyumva idûrhu!» ¹⁷ Ecihimbi cisisigîre, anabinjamwo nyamuzinda, ajire enshusho akâz'iharâmya; anayifukamira, ayishenge, aderhe, erhi: «Oncize, bulya we nyamuzinda wâni!» ¹⁸ Barhishi barhanagerêreza, bulya olubwîbwî lubali ebusû lurhankaziga babona, oluhali omu murhima lurhankaziga barhimanya! ¹⁹ Ntâye muli bo wankacij'emurhima, ntâye wankamanya anakengêre okucîdôsa, erhi: «Kali cihimbi ciguma nacistwanyire muliro, nadugirakwo obuntu nanayôkerakwo eyi nyama ndwîrhe nalya, n'ecihimbi cisisigîre nkolaga narhenzamwo akantu k'okushologosa! Kali lushâli olu nafukamira!» ²⁰ Mulyi w'oluvù! Murhima muhûrha na muhera! Ntâko ankacihasha okucîciza n'okuderha, erhi: «Akâla kantu mfumbasire, ka burhali bunywesi?»

Omanyè wankayibagira

²¹ Okengêre ebyôla, Yakôbo, nâwe Israheli, bulya oli murhumisi wâni. Niene nakubumbaga, oli murhumisi wâni; Israheli, ntà mango nakuyîbagîre! ²² Nazazize amabî gâwe nka lwikungu, n'ebâyâha byâwe nka citû. Shubira emunda ndi, bulya nie nakuyôkolaga. ²³ Muband'empundu, mwe malunga, bulya Nyakasane akozire akirumè! Mukome kagasha, mwe nyenga z'ekuzimu! Mubande orhubûli, mwe ntondo, ninyu mwe mizirhu n'emirhi emmubâmwo! Bulya Nyakasane ayôkwîre Yakôbo, ayêrekîne irenge lyâge omu Israheli.

Nyamuzinda ye Lulema

²⁴ Kwo adesire ntyâla Nyakasane. mucunguzi wâwe, owakubumbaga kurhenga omu nda ya nyoko: Niono, nie Nyakasane naleмага byoshi; nienene nabungûlaga amalunga, nanazibuhya igulu buzira kurhabâlwa na ndi. ²⁵ Nie ntulutumbya amalêbi g'abashonga, nie njira abalaguzi rhutumbaguzi; nie ngeza abarhimanya cinyuma-nyuma n'amenge gâbo ngahindule isirhe. ²⁶ Nie nyunjuza akanwa k'omurhumisi wâni nnanyûkirize emihigo y'abajà-bugo bâni; nie mbwîra Yeruzalemu, nti: «Washub'iyunjula bantu», n'ebishagala bya Yûda, nti: «Mwashub'iyûbakwa, n'ebishabûkiza byâge nashub'ibiyimanza!» ²⁷ Nie mbwîra emihengere y'enyanya, nti: «Ganûki, nayûmûsa enyîshi zinyu!» ²⁸ Nie mbwîra Sirusi, nti: «Oli mungere wâni!» Ayûkiriza obulonza bwâni bwoshi, omu kubwîra Yeruzalemu, erhi: «Washub'iyûbakwa», n'aka-Nyamuzinda, erhi:

^m**44.9** - 44. 9: Omulêbi ali arhonda abapagani, abayeresire oku bali bahwinja bala baharâmya ensanamu bône babinjaga, zirhabà zizîne: ebà misingala ya marhale, bibà bihimbi bya mirhi byône- byône.

«Washub'iyimanzibwa!»

45

Sirusi, mwîshogwa wa Nyakasane

¹ Ntyâla kwo Nyakasane abwîzire Sirusi, àshîgaga amavurha g'obwâmi, erhi: «Namugwârîre oku kuboko kulyo, nti agombye amashanja anayimûle abâmi; nti ayîgule emihango embere zâge, mpu na ntà lumvi lwaciyôrha luli luhamike. ² Niene nakushokolera nti enjira za rhubanda-rhubanda njè nazijira nnongêdu; enyumvi z'omulinga nazijonjaga n'orhuhamikizo rhw'ecûma ntuvungunyule. ³ Nakugabira ngasi buhirhi bufulike na ngasi mbîko mbishe, lyo omanyà oku nie Nyakasane okuhamagîre omu izîno lyâwe, Nyamuzinda w'Israheli. ⁴ Mwambali wâni Yakôbo n'omwîshogwa wâni Israheli bo barhumire nkuhamagala omu izîno lyâwe nnankuhà obuhashe, n'obwo orhanyîshi. ⁵ Nie Nyakasane, ntà wundi, kuleka nie, ntà wundi nyamuzinda! Nakuyîmisire, n'obwo orhanyîshi, ⁶ lyo kurhenga ebushoshôkero kuhika ebuzikiro bw'izûba, bamanya oku ntà wundi aha nyuma zâni: niono, nie Nyakasane, ntà wundi. ⁷ Nie njira obulangashane, nie nandema omwizimya, nie mpâna iragi ndêrhe n'obuhanya, niono, nie Nyakasane okola e-byo byoshi.

Omusengero

⁸ Mwe malunga, murhoze olumè kurhenga enyanya,
n'ebitù birhengemwo obushinganyanya;
idaho lifûnuke, buyêremwo obucunguzi,
bunameremwo obushinganyanya caligumiza!
Nie Nyakasane naleмага ebyo».

Oburhegesi bukulu bwa Nnâmahanga

⁹ Buhanya bwâge owakadalika n'owamubumbaga, n'obwo hiri hijo omu rhundi rhujo rhw'ebidaka! K'ibumba lyankabwîra omubumbi walyo, erhi: «Bici ebyo wâjira? Omukolo gwâwe guruhagwêrhi kamalo!» ¹⁰ Buhanya bwâge owankabwîra îshe, erhi: «Cici eci wabusire?» Nîsi erhi nnina, erhi: Cici eci càkurhenzire omu nda?» ¹¹ Ntyâla kwo adesire Nyakasane, Omutagatîfu w'Israheli na Lulema wâge: «Wabona, mwalonza okundôsa oku biyêrekîre abâna bâni, n'okuntegeka oku biyêrekîre omukolo gw'amaboko gâni! ¹² Nie najiraga igulu nanalema abantu balibâmwo nie nabungulaga amalunga n'amaboko gâni, nie nnantegeka emirhwe ebâmwo yoshi. ¹³ Nie namuzûsagya omu bushingayanya, nie nânakombêza amâjira gâge goshi. Ye washubiyûbaka olugo lwâni analike abalulize bâni bagaluke buzira kujuha encûngulà erhi luhembo», kwo adesire Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe.

Amashanja g'abapagani gâyemera Nyamuzinda

¹⁴ Kwo adesire ntyâla Nyakasane: «Emburho y'omukolo gw'abanya Mîsiri, obunguke bw'oburhunzi bwa bene-Kushi, n'obw'abantu bali-bali b'e Seba bâkulerherabyo, bibè byâwe. Bakuyîsha nyuma bali bashwêke, bacîrhimbe aha magulu gâwe, bakukunge, mpu: «Mâshi emwâwe yône ebà Nyamuzinda! Nanga, ntà wundi, ntà wundi nyamuzinda!» ¹⁵ Kwo binali, we Nyamuzinda mufulike Nyamuzinda w'Israheli, Yâgirwa Còkola! ¹⁶ Babumbwa n'enshonyi banaturutumbe oku banali boshi, bagendana ecihemu ebusù balya batula enshushano. ¹⁷ Israheli ayôkolwa na Nyakasane, ayôkolwa oku nsiku n'amango. Murhakacifa mwabwîne nshonyi murhakanacifa mwaturutumbire. ¹⁸ Bulyâla kwo adesire ntyâla Nyakasane, owalemaga amalunga, Nyamuzinda wabumbaga anajira igulu, ye wanaliyimanzagya. Arhalilemaga mpu liyôrhe bwêrûlè, ci àlibumba mpu baliyûbakemo. Nie Nyakasane, ntà wundi! ¹⁹ Ntaderhaga bwifulikwè, omu hantu h'omu cihugo c'omwizimya, Ntabwîraga obûko bwa Yakôbo, nti: Munongeze aharhankabonekana bici!» Nie Nyakasane, nie nderha ebishingânîne, nie mmanyîsa

eby'okuli!

Nyamuzinda, Lungwè w'igulu.

²⁰ Shubûzanyi, muyishe, muyegere eno, mwe mâhunga g'amashanja mwasigîre! Bali bahwinja abajà babarhula enshusho zâbo z'emirhi, abakashenga nyamuzinda orhankaciza ndi. ²¹ Lerhagi olubanja lwinyu, muhirane, ciru munadôsanye Ndi wamanyîsize ebyôla kurhenga mîra, ndi wabifulwîre kurhenga ago mango? K'arhali nie, Nyakasane? Ntâ wundi nyamuzinda kuleka nie! Nyamuzinda mushinganyanya na muciza, ntâ wundi kuleka nie! ²² Muyêrekerage emunda ndi, lyo mucira mwe bihugo byoshi by'en'igulu! Bulya nie Nyamuzinda, ntâ wundi! ²³ Ncîgashire ecihango câni, ekanwa kâni erhenga ebishingânîne, erhenga oluderho lurhankacishubirwâmwo: Ngasi idwî lyânfulukamira na ngasi lulimi lwâcinyigashira endahiro, mpu: ²⁴ «Muli Nyakasane mwône mubà obushinganyanya n'emisî» Bayisha emunda ali bayunjwîre nshonyi balya boshi bali bamukunirîre. ²⁵ Muli Nyakasane mwo iburha lyoshi ly'Israheli lyakûla obuhime n'irenge.

46

Okuherêrekerwa kwa banyamuzinda b'obwîhambi

¹ Beli agondamire, Neboⁿ aherhemire: enshusho zâbo zahizirwe oku bihêsi, oku mugongo gw'ensimba! Emizigo mwakazagibarhula mwene, ekola yabarhulwa n'ensimba zikoyire! ² Baherhamire, bagondamire, boshi caligumiza, ntâko bankahashiciza ebibabarhwîrhe, nabo bône kululizibwa balulizîbwe. ³ Yumvi nyumpa ya Yakôbo, na ninyu mweshi mucisigîre b'omu nyumpa y'Israheli, mwe nabagaliraga okuburhwa kwinyu nanammuhêka kurhenga muciri omu nda. ⁴ Kuhika obushosi bwinyu, nayôrha ndi nie n'olya, kuhika mumere emvi kubagalira ncimmubagalira. Niene nakolaga ebyo, niene nammushîbirira, niene nâmmugwâsa nammucize. ⁵ Ndi mwankangererakwo erhi ndi mwankaderha mpu rhuyûmânîne rhweshi? Ndi mwankashushanya erhi ndi mwankaderha mpu rhulingânîne? ⁶ Haligi abacîhuma omu nshoho barhenzemwo amasholo, banagerere amarhale oku munzâni, bayumvanye n'omutuzi w'amasholo mpu abatulire nyamuzinda, barhangire okufukama n'okuharâmya. ⁷ Banamubarhula aha lurhugo, bamuhêke, bagendimudêkereza halya anabêra, buzira kuhinya erhi okucîdunda mpu ashegukire handi. Ciru bankayâma mpu bamusengere, arhankashuza; ntâye ankarhenza omu marhabi! ⁸ Mukayîbuka okwo, muzibuhe omurhima! Mucij'emurhima, ezi ndyâlya! ⁹ Kengêri ebyâbîre kurhenga amango ga mîra, bulya nie Nyamuzinda, ntâ wundi. Nie Nyamuzinda, ntâ wundi oli akâni. ¹⁰ Kurhenga aha murhondêro, nnamanyîse okwayishibâ, n'ebirhasâgibâho, nambè nabiderha mîra embere bwenêne. Nnanderhe, nti: «Omuhigo gwâni gwayunjula, na ngasi oku nnonzize nakujira». ¹¹ Kurhenga ebushoshôkero bw'izûba, nâhamagala enyunda, na kurhenga ecihugo c'ihanga, omuntu wâyukiriza emihigo yâni. Oku nadesire kwo nnanjira, Oku mpiga kwo nnanyûkiriza. ¹² Muyumvagye, mwe b'emirhima mizibu, mwe muli n'obushinganyanya. ¹³ Nâshegeza obushinganyanya bwâni hôfi, burhali kulî, n'obucire bwâni burhalegame. Nâhira obucire bwâni omu Siyoni n'irenge lyâni omu Israheli.

47

Obuhane bwa Babiloni

¹ Honoka, obwâr hale omu katulo, wâni mubikira, munyere w'e Babiloni! Bwâr hala oku idaho, buzira entebe yâwe y'obwâmi, we munyere w'Abanya-Kaldeya bulya ntâ mango banacikuderhe mpu we mutûdu; mpu we na mwijninjâ. ² Rhôla nkagasi ibiri, oshwe enshânô; bwîkûla obusû

ⁿ46.1 46, 1: Bâli na Nebo bâli banyamuzinda b'obwîhambe b'e Babeli, nshanga za bazimu Abanya-Babiloni bakazâg'iharâmya.

bwâwe, ofunye ebishumiro by'omwambalo gwâwe, obwîkûle ebibero, oyikire enyîshi .
³ Obushugunu bwâwe bubonekane onayôrhe bwâmwe. Nkolaga nacihôla, harhajire owampagalika. ⁴ Còkola wîrhu ye Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe, ye Mutagatîfu w'Israheli!
⁵ Tamala omu kahwenyenye, ocîfulike omu mwizimya wâni munyere w'Ahanya-Kaldeya bulya barhakacifa bakuderha mwâmi-kazi w'amâmi. ⁶ Nali nkunîrîre olubaga lwâni, naleka bahemula akashambala kâni, nakulikiraga. Wêhe orhabafaga lukogo, ciru n'abashosi wabavondamya n'omuzigo gwâwe! ⁷ Wakaziderha, erhi: «Nayôrha mbà mwâmi-kazi ensiku n'amango» Ci orhacîjaga emurhima mpu okengêre ehyôla, orhatwâga ihuzihuzi oku byânayishe. ⁸ Yumvagya lêro, wâni mwîra w'amasîma, we otamîre bwinjinjà orhulwîre, we odwîrhe wacîdôsa, erhi: «Niene, ntà wundi! Ntaganya kukana, ntanaganya kufîsa abâna!» ⁹ Ago mahanya gali mahanya gâkurhindakwo gombi oku caligumiza omu lusiku luguma: okufîrwa n'abâna n'okukana byakurhibukira oku irindo liguma ciru wankacîkubagira obunji bw'amalozi gâwe n'obuhashe bw'amakurungu gâwe. ¹⁰ Wakâgiyêgemera olugendo lwâwe lubî, wakâderha, erhi: «Ntâye odwîrhe wambona». Burhimanya bwâwe na bwenge bwâwe byo byakuhabwîre. Wakaziderha obwo omu murhima gwâwe, erhi: «Niene, ntà wundil» ¹¹ Obuhanya bwakurhibukirakwo, ohabe kurhi wâburhanga: ibala lyâkurhogerakwo, ohabe kurhi waliyâka; nyamanjà acikwîhondakwo oku irindo liguma orhanamanyiri. ¹² Ocîhanganage oku makurungu n'oku malozi gâwe warhindibukiraga kurhenga obusole bwâwe. Kwankanabà warhenzamwo obunguke, kwankanabà byarhuma bakurhînya! ¹³ Wakoziye n'omwandu gwabahanûzi bâwe! Bayishage bakulîkûze balya bajà bagera emalunga, balya bakazilolêreza enyenyêzi balya bakazimanyîsa aha ngasi kubaluka kw'omwêzi ebyakuyishira! ¹⁴ Alà oku kwo bali nka bijangala: omuliro gwabasingônola, barhafume oyôla nyandumà w'engulumira! Garhâbe makala ga kukaluka, nîsi erhi muliro gwa kutamalwâkwo eburhambi! ¹⁵ Ntyôla kwo bâbà abashonga bâwe wakâgikoyera kurhenga obusole bwâwe. Bagenda myâhu-myâhu, ngasi muguma lwâge lunda, ntâye ciru n'omuguma wâkulîkûza!

48

Nyakasane, Còkola w'Israheli

¹ Yumvi, wâni nyumpa ya Yakôbo, mwe mulimbira izîno ly'Israheli, mwe mwarhengaga omu mîshi ga Yûda, mwe mukazilahira oku izîno lya Nyakasane munashenge Nyamuzinda w'Israheli ci arhali nk'oku kukwânîne kunashingânîne. ² Nêci, balimbira izîno ly'ecishagala citagatîfu banayêmêra Nyamuzinda w'Israheli, oderhwa Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe! ³ Ehirhanzi-rhanzi mîra nahimanyîsagya, omu kanwa kâni byarhegaga, nanali erhi nammubwîzirebyo. Erhi ncibikola, byâbà ho n'aho. ⁴ Bulya nyîshi oku ôbà cigamba°, - oku ecikanyi câwe kwo cizibuha nka cûma n'oku obusù bwâwe buli bwa mulinga, ⁵ Lêro nâbà nakumanyîsâbyo, nâbà nakubwîrabyo embere bibè, nti lyo irhondo orhajà waderha , erhi: «Nshanga yabijiraga, nshushano yâni na nsalamu yâni yabirhegekaga ». ⁶ Wayumvîrhe wanabona ebyôla byoshi; ka murhalonzizi okubihamîriza? Bunôla nkolaga nakumanyîsa ebintu bihyâhya byâli bifulike orhanali obiyîshi. ⁷ Bunôla lyo bicilemirwe, ci arhali kurhenga mîra ; embere ly'olu lusiku lw'ene , ntà mango waliyumvîrhe, lyo olekiderha , erhi: «Kali nalimbimanyire!» ⁸ Ci orhalisâgibiyumva

°48.4 Ngasi mango abalêbi bakazigikalihira Abayahudi erhi kurhayumva kwâbo kurhumire, Israheli luli lubaga lwa cikanyi cirhagomha. Rhulole muli Lub 2. 9; Lush 9. 13; 2 Bâm 17, 14; Yer 7, 26.. Iwacijizire muhûrha, lurhayumva: Iz 6, 9-10; 42, 19-20; 43, 8, erhi lulahira mpu lurhakakolera Nyamuzinda n'omu kuvuna amarhegeko, Yer 2, 20; 5, 5. Olubaga lw'Israheli lwahanwa, lwarhindibuzibwa n'olubaga lw'ilianga, Lush 28, 48. Cikwône Nyakasane arhalikiriraga olubaga lwâge.

orhalisâgibimanya na ntà mango warhezire okurhwiri, bulya nyôrha nyîshi oku ôbà ndyâlya, n'oku izîno lyâwe we «Mugoma kurhenga omu nda ya nyoko »! ⁹ Izîno lyâni lyo lyarhumire ntangicîka obukunizi bwâni, irenge lyâni, lyo lyarhumire nkulembere, nti ntakumalîra. ¹⁰ Alà oku nakucêsize kula bacêkeza amarhale omu cîko, nakurhangulîre omu cibeye c' amalibuko . ¹¹ Niene ntà wundi, niene narhumaga nkola ebyo bulya ntalembere okubona izîno lyâni lya gayaguzibwa. Irengere lyâni ntankaliha wundi!

Nyamuzinda acîshozire Sirusi

¹² Yumva wâni Yakôbo, wâni Israheli niene nahamagalaga! Nie ono, nie murhanzi , nie na muzinda. ¹³ Kuboko kwâni kwagwîkaga igulu, kulyo kwâni kwabungûlaga amalunga. nkaba nka nabihamagala , binayishe bulibirha. ¹⁴ Shubûzanyi mweshi , muyumve! Ndi muli mwe wamanyîsize ebyôla? Omurhonyi wa Nyakasane âyunjuza emihigo yâge. Kuli Babiloni n'iburha ly'Abanya-Kaldeya. ¹⁵ Niene, nêci niene nkudesire, niene namuhamagala, narnurhumiza nanarhuma abêrwa omu majira gâge.

Ebyali bibîkîrwe Israheli

¹⁶ Munyegere, muyumve ebîra: Kurhenga emurhondêro, ntâco naderhîre omu bwifulikwê; Kurhenga birhangira okubà erhi ho ndi. Bunôla Nyakasane Nyamubâho ye ontumire n'omûka gwâge. ¹⁷ Kwo adesire ntyâla Nyakasane, Còkola wâwe, Omutagatîfu w'Israheli: Nie Nyakasane Nyamuzinda wâwe, nie nkuyigîrize ebikukwânîne, nie nankushokolera omu njira ogeremwo. ¹⁸ Ociyumvagya amarhegeko gâni, singa omurhûla gwâwe kwo guhulula nka lwîshi, n'obushinganyanya bwâwe nka mivumba y'omu nyanja. ¹⁹ iburha lyâwe singa kwo liri nka mushenyi, n'abâna b'omu nda yâwe nka mwandu gw'emogomogo! Singa izîno lyâwe lirhankazâzibwa emalanga gâni.

Abalulize bâgalulwa omu cihugo câbo

²⁰ Rhengi omu Babiloni, muyâke Abanya-Kaldeya! Mubande orhubûli rhw'omwîshingo, muyâlîze munamanyîse ogu mwanzî; mugulumîze kuhika emunda igulu lihekera muderhe mpu: Nyakasane ayôkwîre Omurhumisi wâge Yakôbo!» ²¹ Barhagwârthagwa na nyôrha omu bihugo by'irungu abahêkaga. Abashalaliza amîshi omu lwâla: Ahahanyula ibuye, n'amîshi gahulula. ²² Ntâ murhûla kuli banyankola-maligo, kwo Nyakasane adesire.

49

Olwimbo lwa kabirhi lw'Omurhumisi

¹ Mwe birhwa, munyumve, mwe mashanja g'ihanga, muyumvîrhize! Nyakasane âmpamagire kurhenga omu nda ya nyâmà, kurhenga omu nda ya nyâmà, aderha izîno lyâni. ² Akanwa kâni akajizire nka ngôrho nyôji, anfulisire omu cihôho c'okuhoko kwâge, anjizire mwampi mugôye ananfulika omu murhana gwâge. ³ Ambwîra, erhi: «Oli murhumisi wâni, Israheli, we nkolêsa oku kuyêrekana irenge lyâni». ⁴ Ci niehe nanaciderha, nti: «Busha narhamîre, Busha nakoyîre buzira bunguke. Ci kwône olubanja lwâni omu maboko ga Nyakasane luli, n'oluhembo lwâni omu maboko ga Nyamuzinda luli. ⁵ Bunôla Nyakasane amâderha ye wambumbaga kurhenga omu nda ya nyâmà mpu mbè murhumisi wâge, mpu mmugalulire Yakôbo nnâmushûbûlize Israheli. Nêci, ecitwîro câni cirhali cinyi omu masû ga Nyakasane, na Nyamuzinda wâni ye misî yâni. ⁶ Aderha, erhi: «Kuli kunyi okukujira murhumisi wâni, nti ogend'iyimanza amashanja ga Yakôbo, onagend'igalula abâfumire olufû, muli bene-Israheli. Nkujizire kamole k'amashanja, lyo olumîza obucunguzi bwâni kuhika ebuzinda bw'igulu!» ⁷ Kwo adesire ntyâla Nyakasane, Còkola na Mutagatîfu w'Israheli, âkubwîra oyu bagayaguza, oshombwa n'abantu, Omujà w'abarhegesi, erhi: «Hano abâmi babona, bâyimuka, nabo abaluzi bâfukama, mpu bayêreke Nyakasane obukenge bwâbo, ye mudahemuka, ye Mwimâna w'Israheli wakwishogaga.»

Okugaluka kw'abalulize

⁸ Kwo adesire ntyâla Nyakasane: Omu mango gakwânîne nakuyumvîrhîze, omu lusiku lw'obucire nakurhabîre. Nakubumbire nanakuyimanza nti nkujire ndagâno y'olubaga, lyo oyinamula ecihugo, oyîme omu byâli byamâsârûlwa, ⁹ onabwîre abashwêke, erhi: «huluki!» n'abâli omu ndunduli y'omwizimya, erhi: «Cîyêrekani!» Bayabukira omu njira, banatwîre akahasi oku rhurhondo. ¹⁰ Barhakacigwârhwâ n'ishali barhakanacifâ nyôrha; oli ehidûrhu hy'empûsi, oli izûba, birhakacibajira kurhi; bulya âbafâ lukogo ye wanabalongôlana, abahêke aha maliba g'amîshi. ¹¹ Entondo zâni zoshi nazihindula zishube milimbwa, n'enjira zâni zoshi zakombêzibwa. ¹² Bâbo barhenga ihanga, baguma emwênè n'ebuzikiro, abandi omu cihugo c'e Sinimi. ¹³ Muband'empundu, mwe malunga, ocîshinge, we, igulu, mubande orhubûli, mwe ntondo! Bulya Nyakasane ârhulîrîze olubaga lwâge, n'abakenyi bâge âbafâ bwonjo. ¹⁴ Siyoni akâg'iderha, erhi: «Nyakasane andikirîre, Nnâhamwîrhu anyibagîre! ¹⁵ K'omuzîre anayibagire akabonjo adwîrhe ayonsa, k'omwâna w'omu nda yâge ankabula bwamufâ lukogo? Ciru bankayibagira, niehe ntakuyibagire!^p ¹⁶ Alà oku nakuyandisire omu bulâ bw'enfune zâni, n'olugo lwâwe luyôrha luli embere zâni ngasi mango. ¹⁷ Abashub'ikuyûbaka bâbo bayishire bulibirha, abakushâbaga banakuhagula bacîyegûlira kuli nâwe. ¹⁸ Lolâ eburhambi bwâwe: boshi bashûbûzinye, bayishire emunda oli. Mb'ofâ obuzîne bwâni, Nyakasane okudesire, akabâ orhacîhundikiribo boshi nka mwambalo gwa bulimbi, n'akabâ orhabazongizi ecibunu nka mukaba, kula omunyere waheruka ajira. ¹⁹ nêci, engo zâwe nshâbe, ebigûkâ byâwe, ecihugo câwe cirhacibâmwo nyumpa, bikola binyihire oku bantu bayûbakamwo, nabo balya bakâg'ilonza okukuherêrekeza bâyâkira erhali hôfi. ²⁰ Abâna bâli bamâkunyaga bashub'ikakuhwêhwêrheza, mpu: «Namâfundêra, obè nka wayegûka hitya, lyo mbona nâni aha nabêra.» ²¹ Okuhandi ocîdôse obwo, erhi: «Ndi wamburhiraga abâna? Ntâcigwêrhe bâna nanali ngumba, nali ndulizîbwe nanali nshombe-kazi; abâla ndigi wabaleraga? Nali nsigîre buhumba, abâla ngahigi bâli?» ²² Kwo adesire ntyâla Nyakasane Nyamuzinda: «Alà oku nayinamulira okuboko kwâni emunda amashanja gali, nayimanza ecimanyîso câni omu mbaga: bâyisha babagalîre bagala bâwe omu maboko, na bâli bâwe bayishe babahêrhe emugongo. ²³ Abâmi bo bâbâ balezi bâwe, n'abaluzi-nyere babè balîsa bâwe. Bakufukamira, bahwêre oku idaho, bamîme akatulo k'amagulu gâwe. Ntyo wamanya oku nie Nyakasane, n'oku abacînyîkubagira ntâ mango bankabulabula.» ²⁴ K'entwâli bakayirhola omunyago gwâyo? K'omushwêkwa ankacîkûla omu maboko g'owamuhiraga omu mpamikwa? ²⁵ Kwo adesire ntyâla Nyakasane: «Nêci, omushwêkwa w'entwâli amâkûlwa omu maboko, na ciri-misî arhólwa omunyago gwâge. Niehe nkola nalwîsa abanzi bâwe, abâna bâwe niene nabalîkûza. ²⁶ Abadwîrhe bakulibuza, nâbalîsa enyama z'emibiri yâbo, bâlaluka omukò gwâbo nka kula banalaluka amamvu manunu. Ngasi muntu amanya obwo oku nie Nyakasane, Mucunguzi wâwe, oku nie Ntwâli ya Yakôbo, Còkola wâwe.»

50

Obuhane bw'Israheli

¹ Kwo adesire ntyâla Nyakasane: «Ngahi ciri ecêrhè^q c'okuvuna obuhya cihamîriza oku nahulusize nyoko? Nîsi erhi emwa ndi nammuguzize bujà nti lyo mmulyûla emyenda mmubâmwo? Mabî ginyu gàrhumaga muguzibwa, bugoma bwinyu bwarhumaga nyoko

^p**49.15** Eyi milongo ibiri 14-15, Lolâ 40, 27; 54, 4-10; Hoz 11. 8-9.

^q**50.1** Ecêrhè: Nyamuzinda arhal'ikiriraga Abayahudi; kunali nka kulya omukazi wahulusîbwe n'ibâ buzira cêrhè c'okuvuna obuhya, anagaluka amango amâcîyunjuza. Abayahudi nabo erhi bakaçîyunjuza bakagalukira Nnâmahanga, anabayankirira anabashîbirire buhyâhya nka bâna bâge. Ecêrhè c'okuvuna obuhya: Lolâ muli Mat 5, 31; 19, 7; Mrk 10. 4 ...

ahulusibwa. ²Amango nayîshaga, carhumaga ntabugana ndi? Erhi mpamagala, carhumaga barhanyâkûza? K'okuboko kwâni kuligi kofi bwenêne, na ntyo kwayabirwa okummulîkûza, nîsi ka misî mbuzire y'okummuciza? Kali nkakaliha hitya, nnanganye enyanja, n'enyîshi nzihindule irungu. Lêro obwo amîshi ganacibulikana, enfi zimubà zânarhangira okubola, zifè n'enyôrha. ³Nie mbwîkira amalunga n'omwizimya nnangahundikire sunzu.

Olwimbo lwa kasharhu lw'Omurhumisi

⁴Nyakasane Nyamuzinda ampîre olulimi lw'omushimbûlizi, lyo mpasha okuyegemeza ngasi obengîre. Ngasi sêzi anamparhûle amarhwîri, lyo mpash'iyumvîrhiza nka mushimbûlizi. ⁵Nyakasane Nyamuzinda anzibwîre amarhwîri, nâni ntahambiraga, ntanashubiraga nyuma, ⁶Abanshurhaga nabarhezire ebirhugo, n'abangûgulaga obwânwa nabarhega amarhama. Ababakag'injâcira n'abakâg'intwîra ebusû ntaderhaga nti nabayâsa amalanga gâni. ⁷Nyakasane Nyamuzinda ye burhabâle bwâni, co cirhuma ntabulabula; co cirhumire nzibuhya obusû bwâni nk'ibuye, nnamanyire oku ntâbone nshonyi. ⁸Owampà olubanja ali hôfi; ye ndigi waciderha mpu ambûlanya? Rhujâge eruhya rhweshi naye! Ye ndigi walonza okumpeka lubanja? Acihandage emalanga gâni! ⁹Nyakasane Nyamuzinda ye burhabâle bwâni; ndigi wankaciderha mpu anyâza? Kali boshi kwo bashâja nka bwikunjè banalîbwe n'ebibungu! ¹⁰Ndi muli mwe orhînya Nyakasane, anayumve izû ly'omurhumisi wâge, agende omu mwizimya buzira kubona obumoleke ciru n'obusungunu? Acîkubagîre izîno lya Nyakasane anacîshwêkere kuli Nyamuzinda wâge! ¹¹Ci mwe mweshi mudwîrhe mwayâsa omuliro, mwe mudwîrhe mwacîbambiza n'emyampi y'engulumira, mujè omu ngulumira y'omuliro gwinyu, omu kâgarhî k'emyampi mudwîrhe mwadukumbîsa! Kuboko kwâni kwammukolera ebyôla: amababale go gashuba ncingo yinyu!

51

Israheli acîkubagira Nyakasane

¹Muyumvîrhize, mwe mushimba obushinganyanya, mwe mulongereza Nyakasane. Lolêrezi ibuye mwarhengagamwo n'enyenga mwakulagwâmwo. ²Lolêrezi Abrahamu, sho winyu, na Sara wammuburhaga. Ali yêne erhi mmuhamagala, ci namugisha, najira ayôloloka. ³Nêci, Nyakasane ababalîre Siyoni, ababalîre ebîgûkà byâge byoshi. Irungu lyâge alijira aka Edeni, n'idaho lyûmu alihindula ishwa lya Nyakasane. Bâbonamwo obushagaluke n'amasîma; bâkaz'ivugiramwo omunkwa n'okuzihiramwo ennanga.

Obushinganyanya bwa Nyamuzinda bwâgandâza

⁴Onyumve bwinjâ, we lubaga lwâni, we ishanja lyâni, ontege okurhwiri. Bulya irhegeko likola lyarhenga emunda ndi, n'obushinganyanya bwâni bwâbà kamole k'amashanja. ⁵Obucîranuzi bwâni buli hôfi. obucire bwâni buyîruka n'amaboko gâni gakola gatwa emmanja z'amashanja. Ebirhwa byampebakwo obulangâlire bwâbo, na ntyo bicîkubagire okuboko kwâni. ⁶Galamiri emalunga, mulole igulu bwandagala, bulya amalunga gâyishicîberamwo nka mugî, igulu lyâyôrha mirendwè nka mwambalo, n'abayûbaka muli lyo, nabo bagukumuka nka nzi. Ci obucire bwâni bwayôrha buli ho ensiku n'amango, n'obushinganyanya bwâni burhakayûrha. ⁷Munyumve bwinjâ, mwe muyishi obushinganyanya, wâni lubaga lubîkirira irhegeko lyâni emurhima. Murhayôbohaga ebijâci by'abantu, murharhemukaga ebwa kubà bamammulogorhera. ⁸Bulya kwo babà nka mushangi gwalîrwe n'enshwa, na nka môya gamalîrwe n'ecibungu. Ci obushinganyanya bwâni bwayôrha bubâho ensiku n'amango, n'obucire bwâni kurhenga iburha kuhika oku lindi.

Butulûko bwa Nyakasane

⁹ Zûka, zûka, cihundikire emisî yâwe, wâni kuboko kwa Nyakasane!

Zûka nka omu nsiku za mîra, nka omu myâka yageraga!

¹⁰ K'arhali w'olya watumirhaga Rahabu wanarhulungula Wankuba-joka?

K'arhali w'olya waganyagya enyanja n'amîshi g'ekuzimu?

K'arhali w'olya watwâga enjira emuhengere mpu lyo balya wacungulaga bayîkira?

¹¹ Abalîkûzibagwa na Nyakasane bâyish'igaluka,

bâyish'ijà omu Siyoni erhi banayisha babanda orhubababo rhw'obushagaluke,

n'obusîme bw'ensiku n'amango bwamoleka amalanga gâbo;

obushagaluke n'omwîshingo byâbayunjula,

amalibuko n'endûlû byâhirigirha.

Nyamuzinda ye Murhûliriza

¹² Niene, niene nie ndwîrhe nammurhûliriza!

Oligi ndi wayôboha omuntu wânafè,

omuntu oburhwa n'owundi, oli nka hyâsi?

¹³ Wayibagîre Nyakasane wakulemaga,

owabungulaga amalunga anasimika igulu;

wakayôrha wa juguma omulegerege gwoshi

erhi bukali bw'okakurhindibuza burhuma,

bulya ko ali nk'odwîrhe wacirheganya okukuherêrekeza.

Ci ngahigi buli obukunizi bw'olya odwîrhe akulibuza?

¹⁴ Omushwêkwa ali hôfi ashwêkûlwe,

arhâcîfire omu mpamikwa, arhanacibule eci alya,

¹⁵ Nie ono nie Nyakasane, Nyamuzinda wâwe,

ovanganya enyanja n'empimbi z'amîshi gâyo.

Izîno lyâni, nie Nyakasane, Nyamuzinda w'Emirhwe,

¹⁶ Mpizire ebinwa byâni omu kanwa kâwe,

nnankubwîkire n'ecîhôho c'okuboko kwâni, omu kugwîka amalunga,

omu kusinga igulu n'omu kubwîra Siyoni, nti: «We lubaga lwâni!»

Yeruzalemu ayimanzibwa na Nyakasane

¹⁷ Zilka, zûka, yimanga, wâni Yeruzalemu,

we wanyweraga omu maboko ga Nyakasane akahe k'obukunizi bwâge,

we wanywaga wanashongôza akabehe k'okudandabaganya!

¹⁸ Ciru ntà muguma wamuhabwîre muli balya bagala aburhaga,

ntâye ciru n'omuguma wamugwârîre oku kuboko

muli balya bâna boshi aleraga!

¹⁹ Alaga mahanya abiri gacihondire kuli we: ndi wakulakira?

Okuhagulwa n'okushâbirwa, ishali n'engôrho: ndi wakurhûliriza?

²⁰ Abâna bâwe babengîre, bakola balambûkîre omu ngasi marhambi g'enjira zoshi,

bakola bali nka kula akashafu kagwârîhwa omu murhego,

bamâzigânwa n'obukunizi bwa Nyakasane,

n'omuhigo gwa Nyamuzinda wâwe.

²¹ Co cirhumire, yumvagya okûla, oyu muhanya,
oyu mulalwè, ci arhali ndalwè ya mamvu!

²² Kwo adesire ntyâla, Nyakasane Nyamubâho,
Nyamuzinda wâwe, ofungira olubaga !wâge:
«Alà oku nkola narhenza akabehe k'okudandabaganya omu nfune zâwe,
akabehe k'obukunizi bwâni; orhakacikanywakwo bundi,

²³ Nakahira omu nfune z'abanzi bâwe, balya bakâg'ikubwîra,
mpu: Gwishira oku idaho, rhukugerekwo!
Na ntyo wakaz'isherhamya omugongo gwâwe nka njira y'oku idaho,
nka mulimbwa bakaz'igeramwo».

52

Nyakasane anâcishubire e Siyoni

¹ Zûka, zûka, ocîhundikire emisî yâwe, wâni Siyoni! Yambala emyambalo yâwe minjinjà, wâni Yeruzalemu, lugo lutagatîfu! Bulya bantakembûlwa n'abantu bagalugalu barhakacija emwâwe.
² Ocîgukumule akatulo, oyimuke we wali muhêke bujâ, wâni Yeruzalemu! Ocîshwêkûle emigozi ekulî omu igosi, we wali muhêke bujâ, wâni mwâli wa Siyoni! ³ Nêci, kwo adesire ntyâla Nyakasane: «Busha mwaguzibagwa na kandi buzira kulyûla nsaranga mwagulûlwa!» ⁴ Bulyâla kwo adesire ntyâla Nyakasane Nyamubâho: Olubaga lwâni Iwanaciyandagalira e Mîsiri omu mango ga mîra mpu luj'ibêrayo, kandi Asîriya alulibuza buzira igwârhiro. ⁵ Ci bunôla bici ncidwîrhe najira hanôla? Nyakasane okudesire, bulya olubaga lwâni Iwalulizîbwe buzira igwârhiro, abanzi bâge bâyisha babanda orhubababo, Nyakasane okudesire, na ngasi mango, omulegerege gwoshi, izîno lyâni badwîrhe baligayaguza. ⁶ Eco co cirhumire oluhaga lwâni lyâyish'imanya izîno lyâni; olwo lusiku bamanya oku niene nkudesire: «Nie ono!»

Omwanzi gw'akalembe

- ⁷ Nêci wâni, gabà minjà amagulu g'omujà-bugo omu njira y'oku ntongo, omujà-bugo w'omurhûla odwîrhe emyanzi y'akalembe n'obucire, odwîrhe wabwîra Siyoni, erhi: «Nyamuzinda wâwe aylmirel»
- ⁸ Abalanzi bâwe badwîrhe bayâkûza boshi haguma, banadwîrhe bahamagala n'izû linene, kulya kubà bamâbona n'amasû gâbo oku Nyakasane ashubîre e Siyoni.
- ⁹ Mushagaluke, munacîshinge haguma, mishaka y'e Yeruzalemu, bulya Nyakasane amârûliriza olubaga !wâge, amâyôkola Yeruzalemu.
- ¹⁰ Nyakasane abwîkwîre okuboko kwâge kutagatîfu embere z'amashanja goshi, n'ebihugo byoshi by'ebuzinda bw'igulu byabwîne obucire bwa Nyamuzinda wîrhu.
- ¹¹ Gendi, gendi, rhengi hano, ntà higalugalu muhumagekwo. Huluki omwôla, mucîyôbôle, mwe muhêka ebirugu bya Nyakasane!
- ¹² Murhagendaga n'empa, murhanabaga nk'abayâka, bulya Nyakasane ayish'alambagira embere zinyu, n'omurhwe gwinyu muzinda ali Nyamuzinda w'Israheli.

Olwimbo lwa kani lw'Omurhumisi

- ¹³ Alà oku Omurhumisi wâni
abà n'omugisho omu majira gâge,
ayûshûka, akula anaj'irenge bwenêne.
- ¹⁴ Nka kulya banji barhemukaga erhi bamubona,

bulya obusù bwâge burhaciri nka bwa muntu
 n'enshusho yâge erhaciri nka ya mwene-Adamu,
¹⁵ ntyôla kwo âyôbohya amashanja manji,
 abâmi bâhûmbarhala embere zâge,
 ebwa kubà bamâbona ebi barhasâg'ibwîrwa
 bamânayumva ebi barhasâg'iyumva baderha.

53

- ¹ Ndi wayêmîre oku rhwabwîragwa, n'okuboko kwa Nyakasane emwa ndi kwaciyêrekîne?
- ² Akula embere zâge nka mburho yamera, nka muzî gwashoshôka omu idaho lyûmu. Arhâgwêrhe iranga nîsi erhi bwinjà buci bwankarhumire rhwamu- manyîrira, erhi nshusho yankarhumire rhwamusîma.
- ³ Agayaguzibwa ananenwa n'abantu; àli muntu wa malumwa, arhahusagya kubabala; àli ashushire olya abandi bacibwîkira obusù omu kumubona; àli agayaguzîbwe, na ntyo nîrhu rhwamulola nka bikabulirwa^s.
- ⁴ N'obwo malumwa gîrhu al'icîhêsîze anacibarhuza amalibuko gîrhu. Rhwêhe rhwamulola nka muntu muhane, oshûsirwe na Nyamuzinda anarhôhibwa.
- ⁵ Ci yêhe atumirhwa erhi mabî gîrhu garhuma, avungunyulwa erhi bugoma bwîrhu burhuma. Ahanyirwe mpu lyo rhubona omurhûla, na bibande byâge byarhufumize.
- ⁶ Rhweshi rhwâli rhushandabîne nka bibuzi bihezire, na Nyakasane amubarhuzize amabî gîrhu rhweshi.
- ⁷ Erhi alibuzibwa, yêhe acîrhôhya, arhabumbûlaga kanwa; nka mwâna-buzi wajîbâgwa, nka cibuzi caguguma embere z'owacigûgula amôya, arhabumbûlaga kanwa.
- ⁸ Bamugwârha mpu bamubohe banamutwîre olubanja: ndi wamushîbirîre? Bàmukuzire omu igulu ly'abazîne, bàmushûrha erhi bubî bw'olubaga lwâge burhuma.
- ⁹ Bahumba ecûsho câge ekarhî ka banyankola-maligo, n'enshinda yâge ekarhî k'abagale, n'obwo ntà bubî ajizire, na ntà bunywesi bwarhenzire omu kanwa kâge.
- ¹⁰ Nyakasane àlonzize okumuvungunyula n'amalibuko: akâhana obuzîne bwâge mpu bubè nterekêro y'okukûla ebyâha, âbà n'iburha anayûshûle ensiku z'obuzîne bwâge, n'obulonza bwa Nyakasane bwagendekera erhi ye rhuma.
- ¹¹ Hano âbà àmârhangulwa, âbona obulangashane ânabêrwe. Omu bumanye bwâge, Omurhumisi wâni mwêru kwêru ayôkola ba-nji, âcîbarhuza amabî gâbo.
- ¹² Co cirhumire namugabira omwandu gw'abantu, âgabâna omunyago bo na baciri-misî, bulya acîhânyire kuhika okufâ anaganjirwa omu banyankola-maligo. Abarhwîre ebyâha by'omwandu gw'abantu, anasengerera abanya-byâha.

54

Yeruzalemu muhyâhya

- ¹ Oband'empundu, we ngumba erhaburha; ohubulize, ocîshinge, we orharhulaga izîmi, bulya abâna b'omushombe-kazi bo bakola banji kulusha ab'ogwêrhe omulume, Nyakasane okudesire^t.
- ² Galihya ecihando câwe, shanjûla ebisîka by'enyumpa yâwe, orhayûbakiraga bwôlo-kazi! Olihye emigozi, osêze n'emitungo, ³ bulya wayunjulirana ebwa kulyo n'ebwa kulembe; iburha lyâwe lyâhima amashanja linayûbake ebishagala byâli bikola bwêrûlê. ⁴ Orhayôbohaga, bulya ntâko

^s53.3 Lolà muli Lul 22, 6-7.

^t54.1 Yeruzalemu muhyâhya: Nkakula entumwa Paolo akudesire, olu lwîganyo luyêrekîre aka-Nyamuzinda kâli e Yeruzalemu muhyâhya (Gal 4, 27).

wankabulabula; orhabâga nshonyi, bulya ntâco cankacikuhemula. Nêci, wâyibagira enshonyi zàli zikugwêrhe amango waciri musole, orhacikengere n'ezakubumbaga erhi okana. ⁵ Bulya owakulemaga ye balo, izîno lyâge ye Nyakasane w'Emirhwe, n'Omucunguzi wâwe ye Mutagatîfu w'Israheli, oderhwa Nyamuzinda w'igulu lyoshi. ⁶ Nêci, nka mushombe-kazi oli omu ntanya, Nyakasane akuhamagîre, erhi: «Ka omuhya w'obusole ankalekêrerwa?» Nyamuzinda wâwe oku-desire. ⁷ Nabâga nka nakuleka hisanzi hitya, ci nâshub'ikuyankirira n'olukogo lunji. ⁸ Omu bukunizi bwâni, nakufulika obusû bwâni hisanzi hisungunu, ci nkola nâkufâ bwonjo^u erhi buzigire bwâni bw'ensiku n'amango burhuma, kwo adesire Nyakasane, Mucunguzi wâwe. ⁹ Kwo nâberwa kulya byabâga omu nsiku za Nûhu, erhi ncîgasha nti amîshi ga Nûhu garhacifaga gamirîre igulu bundi: kwo nshubir'icîgasha nti ntakacikukûnirira bundi ntakanacikuhigira amabî. ¹⁰ Nêci, ciru entondo zakâcîyêgûla n'orhurhondo rhudundagane, obuzigire bwâni ntà mango bwankakulîkirira, n'endagâno yâni y'omurhûla ntà mango yankadundagana, kwo adesire Nyakasane okuli lukogo. ¹¹ Ewani, nyakubula-iragi, we wadundagwa n'empûsi wanabula ecarhûliriza, alà oku nadekereza amabuye omu bisîka nnankuyûbakire oku mabuye g'enshangabuye! ¹² Enkingi zâwe nâzîjira zibè za mabuye ga masholo, n'enyumvi zâwe zibè za mabuye ga cilolero, n'omu ntambi zoshi wâyûbakwa n'amabuye g'engulo ndârhi. ¹³ Bagala bâwe boshi babâ baganda ba Nyakasane, n'omurhûla gw'abâna bâwe gwabâ murhûla munene. ¹⁴ Wasimikira oku bushinganyanya; na bulya orhaciri na mirhanyo, ntâco wankacîfufumuka; ntà kucibâ n'obwôba, bulya burhankacikuyegera. ¹⁵ Erhi hankajira okurhabâlire, ntali muli okwo ciru n'ehitya; n'owaderhe mpu akurhêra, ahenanguka. ¹⁶ Alà oku nie nalemaga omutuzi, nti akaz'ibuhereza amakala gadurha omuliro anakûlemwo omurasano akûlemwo eci alonzize. Kandi nie nalemaga kashanda, nti akaz'ishâba. ¹⁷ Ngasi murasano gwâtulwe mpu bakurhêremwo, kufananda gwakaz'i-fananda, na ngasi kalimi kânakujîse lubanja, kuyâga wânakayâze. Ogwôla gwo mulagi gw'abarhumisi ba Nyakasane, ecôla co cigabi mbashobôzize, kwo adesire Nyakasane.

55

Yishi mweshi mwe mugwêrhwe n'enyôrha

¹ Mweshi mwe mugwêrhwe n'enyôrha, muyishe ebwa mîshi;
ciru na ninyu mwe murhagwêrhi nsaranga, muyishe!

Mugule munanywe amamvu n'amarhâ buzira nsaranga na buzira kulyûla bici!

² Cirhuma muheza ensaranga oku gurhali mugati munarhindibukire ebirhayîgusa?
Munyumvîrhize lyo mukaz'irya ebinunu, munacîshinge omu kulya ebishushagîre.

³ Murhege okurhwiri munayishe emunda ndi; muyumvîrhize lyo mubona akalamo!
Nafundika endagâno y'ensiku n'amango^v haguma ninyu,
yo mihigo erhakahingûlwa nalaganyagya Daudi.

⁴ Loli oku ye nayimanzize, namujira muhamîrizi w'amashanja,
muluzi w'okurhambula embaga.

⁵ Alà oku wahamagala ishanja orhayishi,

^u**54.8** Nakufâ bwonjo: Oku omulume azigira omwâna wâge, lwanabâ lwîganyo lw'obuzigire bwa Nyamuzinda oku lubaga lwâge (Hoz 1,6; 2, 1; Yer 31, 20; Iz 49, 14-16). • Obuzigire bwa Nyamuzinda rhwanabushushanya n'obuzigire omuntu ajira kuli mukâge. • Obuzigire bwa Nyamuzinda kubâ kufâ obwonjo. • Omu buzigire, Nyamuzinda akashobôza omuntu n'akamuhamagala, arhacigalula akanwa kâge.

^v**55.3** Endagâno y'ensiku n'amango: yo ndagâno mpyâhya: Lolâ muli Yer 31, 31.

n'ishanja lirhakuyishi lyakulibirhira
erhi Nyakasane Nyamuzinda wâwe orhuma,
Mutagatifu w'Israheli, ye wakuhire irenge.
⁶ Mulongereze Nyakasane oku aciri aboneka,
mumushenge oku aciri hôfi.

⁷ Omubi aleke okwâge, na nyankola-maligo akabulire enkengêro zâge,
agaluke emwa Nyakasane, naye amubabalira,
agaluke emwa Nyamuzinda wiru,
bulya abâ wa bwonjo bunji.

⁸ Bulya enkengêro zâni zirhali zo nkengêro zinyu,
n'enjira zâni zirhali zo njira zinyu, kwo adesire Nyakasane
⁹ Nka kula amalunga gali kulî enyanya ly'igulu,
kwo enjira zâni ziri kulî n'enjira zinyu,
kwo n'enkengêro zâni ziri kulî enyanya ly'enkengêro zinyu.

¹⁰ Nka kula enkuba n'olubula birhoga amalunga birhanagalukayo birhanaj'ibombêza idaho
n'okuliyêza n'okumezâmwo emburho, lihe omurhwêzi emyâka n'oshalisire eci alya, ¹¹ ntyo kwo
nalo luli oluderho lurhenga omu kanwa kâni: lurhankangalukira busha, ci lwanajira eci
nalonzagya, lunayûkirize oku lwarhumagwa. ¹² Nêci, mwâgenda muyunjwire bushagalu
munaje nwayêrekwa enjira y'omurhûla; entondo n'orhurhondo byâkaz'immukomera kagasha,
n'emirhi yoshi y'erubala ekûbize. ¹³ Ahantu harhasâg'imera mishûgi hakola hamera ensindani,
n'ahantu hâmeraga olushusha hakola hamera omurhi gw'obukû. Lyâbâ irenge kuli Nyakasane na
cimanyîso cirhazâzika ensiku n'amango.

56

III. Israheli ayish'iyâgaluka Aka-Nyamuzinda kaguma oku mashanja goshi.

¹ Ntya kwo Nyakasane adesire: «Mushimbe amarhegeko munakaz'ijira okushingânîne, bulya
obucunguzi bwâni buyiruka n'obushinganyanya bwâni bukola bwâciyêrekana.»^w ² Iragi lyâge
omuntu okajira ntyo na mwene-Adamu ocîshwêkera kuli ebyo, olanga olwa-Sabato buzira
kuluhemukira analange okuboko kwâge kulek'ijira amabî. ³ Mwene-ecigolo ocîshwêkerekwo
Nyakasane, arhaderhaga, erhi: «Ntâco carhuma arhanyegûla omu lubaga lwâge!» N'enkonè
erhaderhaga, erhi: «Kali niehe ncîbêrire murhi mûmu!» ⁴ Bulyâla ntyâla kwo Nyakasane adesire,
erhi: «Enkonè zilanga ensiku zâni za Sabato, ezishimba obulonza bwâni zinacishwêkera oku
ndagâno yâni, ⁵ nazihêra omu nyumpa yâni n'omu byôgo byâni irenge n'izîno bilushire
abânarhabana n'abâna-nyere; naziha izîno ly'ensiku n'amango lirhakazâzika. ⁶ Nabo bene-
ebigolo bacîshwêkerakwo Nyakasane, omu kumurhumikira n'omu kuzigira izîno lya Nyakasane,
mpu lya bahinduka bambali, na ngasi boshi bâkaz'ilanga olwa-Sabato buzira kuluhemukira
banacîshwêkere oku ndagâno yâni, ⁷ nâbahêka oku ntondo yâni ntagatifu nnâbasîmikize omu
nyumpa yâni y'okushenga^x. Embâgwa zâbo n'enterekêro zâbo zâyankirirwa bwinjâ aha luhêrero
lwâni, bulya enyumpa yâni yakaz'iderhwa nyumpa amashanja goshi gakâshengeramwo. ⁸ Kwo

^w**56.1** Ezi nderho za Nyamuzinda ziyâlîzize obucunguzi bw'amashanja goshi.

^x**56.7** Enyumpa y'okushenga: Rhulole muli Mat 21, 13.

adesire ntyâla Nyakasane Nyamubâho, oshûbûza bene-Israheli bâli bashandabîne: «Nâshûbûliza abandi haguma na balya bâli bamâshubûka.»

Abarhamho bagalugalu

⁹ Mweshi, mwe nsimba^y z'erubala, muyishe mufonfomere! Mwe nsimba z'emuzirhu, muyishe mweshi! ¹⁰ Abalâlîzi bâge babîre mihûrha, boshi boshi barhishi cici; boshi boshi kwo bali nka rhubwa rhuduma rhurhankahash'imoka; rhunakaz'ilôrhera halya rhunagwîshîre, rhusima okuhunira. ¹¹ Orhwo rhubwa rhugwêrhe omumiro muhubu rhurhanahûga, bo bangere barhankahash'iyumwa cici! Boshi banakaz'ishimba ngasi muguma enjira yâge, ngasi muguma anakalonza obunguke bwâge: ¹² « Yishi, nkola nalêrha amamvu, rhunywe rhunalaluke; n'irhondo kwo na kuguma: gacisigîre manji!»

57

¹ Omushinganyanya amâherêrekera, na ntâye ciru n'omuguma omushibirîre; abantu bajira aminjâ badwîrhe bahirigirha, n'okwôla kurhama-nyikini! Nêci, bubî budwîrhe bwarhuma omushinganyanya ahirigirha! ² Acîgendera n'omurhûla, na balya bakulikira enjira y'obushinganyanya baluhûkira omu ncingo zâbo.

Okucîlanga oku by'obukurungu

³ Ci mwêhe muyegere hano, aba bâna b'omukazi mukurungu, er'iburha lya citwamba n'ecishungu! ⁴ Ndi mudwîrhe mwashâsa? Ndi mudwîrhe mwafôkafôkera mwanalashira olulimi? Ka murhali bâna ba bugoma n'iburha lya bulyâlya? ⁵ Munakaz'ishumikana aha musinga n'aha ngasi murhi mubishi! Mudwîrhe mwagend'ibâgira abâna^z binyu omu rhubanda, omu nyâla z'amabuye! ⁶ Amabuye makombêze g'omu nshalalo z'amîshi go gakola gabâ mwanya gwâwe, go ganakola cigabi ocîkubagira! Kuli go kwo okola ojirira enterekêro z'embulaga kwo onakola ohânira ezindi ntûlo! Ka nakaziga kwa bene okwôla? ⁷ Oku ntongo nnene enalihûsire kwo wajir'itwa encingo yâwe! N'eyôla munda yo okaz'isôkera okwôla waj'irherekêra! ⁸ Enyuma ly'olumvi n'ely'omulirango wajire wahirayo ecimanyîso câwe. Kulî na nâni warhondêra okukûla emyambalo, washona, washanjûla encingo yâwe; wayumvanya mweshi na balya orhonyeza encingo, warhondêra okulolêreza. ⁹ Wajire emwa Mêleki erhi odwîrhe amavurha haguma n'omwandu gw'emvangè y'obukù. Wâlîkirayo entumwa erhi onaciri kulî, wacinyihya kuhika wahwêra omu kuzimu. ¹⁰ Okujâ wagenda kwarhuma warhama, ci orhaderhaga, erhi: «Kurhamira busha kuno!» Wâyûshûla okucîhangana, buzira kuyabirwa. ¹¹ Ndi wakâg'irhînya, ndi wakâg'iyôboha, owarhumaga onteba onaleka okukaz'inyibuka n'okukaz'inshîbirira? Ka niehe ntacihulikiraga kurhenga mîra? Ci w'oyo orhantinya! ¹² Cikwône nâyâliza obushinganyanya bwâwe n'emikolo yâwe, eyi orhakulagamwo bunguke buci. ¹³ Mango okayâma, bakulîkûzagye abôla banyamuzinda b'obwîhambe banji-banji! Boshi bayehûkanwe n'empûsi, bayehûlwè n'omuyaga! Ci ngasi yêshi olongeza olwâkiro aha burhambi bwâni, ayîma omu cihugo anabêre oku ntongo yâni ntagatîfu.

Nyamubâho ayôkola olubaga lwâge

¹⁴ Bayish'ikaz'iderha, mpu «Mutwe, mutwe enjira, mukombêze omulimbwa! Murhenze ngasi cihanzo omu njira y'olubaga lwâni!» ¹⁵ Nêci, kwo adesire ntyâla Ow'Enyanya emalunga, oyôrha

^y**56.9** Ezo nsimba, luli lwîganyo lw'abakulu n'abashombanyi b'Israheli. Abâli bakulire olubaga embere z'olubungo, barhâlî bantu nkana.

^z**57.5** Hali amango erhi abâna babâzirwe amango g'obugashânize bw'ecipagani; kwâlî kugashâniza banyamuzinda b'obunywesi na b'obwîhambi, bazimu n'enshanga abapagani bacîkumbabo. Rhulole muli Lub 18, 21.

abâho ensiku n'amango; izîno lyâge liri litagatîfu: «Nie mbà enyanya omu ndâro ntagatîfu; ci mbêra haguma n'omuntu ocîyunjuzize n'ow'omurhima mwirhòhye, lyo mpira obuzîne omu myûka y'abîrhòhye, lyo nnampira obuzîne omu mirhima y'abaciyunjuzize. ¹⁶ Bulya ntalonza nkaz'iyôrha najà kadali, erhi okukaz'iyôrha nkunîre ngasi mango, singa embere zâni omûka n'obuzîne naleмага byanafananda. ¹⁷ Obubî bwâge bwarhumire nakunira, namushûrha erhi nnandwîrhe nafulika obusû bwâni, nakunira bwenêne; ci yêhe acîbêrera omu buhalanjisi bwâge, àkaz'ishimba oku omurhima gwâge gunamubwîzire. ¹⁸ Nabwîne enjira zâge, ci namufumya, nâmulongolana nnâmuyunjuze burhulirize, ye n'abâge bali omu mishîbo. ¹⁹ Nâbahà okukaz'iderha omu kanwa kâbo, mpu: «Buholo! buholo oku bali kuli n'oku bali hôfi, kwo adesire Nyakasane! Nêci, nâbafumya!» ²⁰ Ci abantu babî kwo bali nka nyanja yamâtulûla erhankanacihasha okurhûlûla; emihûsi y'emilaba yâge yanakaz'iyisha ekumbirikinye omushenyi n'ebijondo. ²¹ Ntâ murhûla oku bantu babî, kwo adesire Nyamuzinda wâni!

58

Okucîshalisa kusîmîsa Nyakasane

¹ Oyâkûze n'izû linene burhahusa, oshekêreze nka mushekera, obwîre olubaga lwâni ebyâha byâlwo, n'enyumpa ya Yakôbo amabî gâyo.^a ² Nie bakaz'ilonza ngasi lusiku, banacîfinje okumanya enjira zâni, nk'ishanja lishimba obushinganyanya lirhanasâg'ilekêrera Nyamuzinda walyo. Banakaz'indôsa oku biyêrekîre amarhegeko gashingânîne, banacîfinje okuyegera Nyamuzinda. ³ «Cici cankarhuma rhwacîshalisa akabà orhakubwini? cici cankarhuma rhwacîbabaza akabà orhakumanyiri?» Ewe, kali omu lusiku lwinyu lw'okucîshalisa, munabè binyu binyu byo mukola mugugumirizekwo n'okurhindibuza abarhumisi binyu boshi! ⁴ Nêci, omu mirongwè n'omu ntamba]a mwo mugereza okucîshalisa kwinyu, munakaz'ishurhana ebifundo bikali. Murhaciîra mukacîshalisa nk'olw'ene mukalonza izû linyu liyumvîkane enyanya! ⁵ Ka kwo kucîshalisa nnonza okwôla! Ka luligi lusiku omuntu ankaderha mpu acîshalisizemwo olwôla? Okulegerera okubire igosi nk'ishasha, okucîbwîka sunzu n'okucîshîga oluvû: ka okwôla kwo odesirage kucîshalisa, kulyâla kwankasimîsa Nyakasane? ⁶ Okucîshalisa nnonza ka kurhali kw'okûla: okushwêkûla enkoba z'obubî, Okutwa obudagulè okulîka abâli omu mpamikwa n'okutwa ngasi budagulè? ⁷ Kali kuli kukâgabâna ebiryô byâwe n'oshalisire, okukâhandisa abakenyi barhajira nyumpa, okukâyambika ab'obwîne barhambîrhi buzira okuyâka owinyu muntu? ⁸ Ntyo wânalangashana nka buce bwa sêzi, ebibande byâwe byanafuma dubaduba, obushinganyanya bwâwe bwanakaz'ikushokolera, n'irenge lya Nyakasane lyanakaz'ikukulikira. ⁹ Obwo wânayakûza na Nyakasane âkushuze, wânahamagala, naye âderhe, erhi: «Nie ono!» Erhi wankarhenza budagulè emwâwe, okaleka okukaz'ishunga omunwe n'okuderha ebinwa bibî; ¹⁰ erhi wakahà omushalye akalyo wankasimire olye, n'erhi wankayigusa oli omu malibuko, akamole kâwe kânayâka omu mwizizi, n'omwizimya gwâwe gwânabà nka kasirahinga, ¹¹ Nyakasane ânakaz'ikushokolera ngasi mango ânakuyiguse omu irungu; anakomeza amavuha gâwe, obè nk'ishwa lidômerîrwe na nk'iriba lirhahubamwo mîshi. ¹² Ebyâlî bigûkà byânashub'ihinduka mûbako, wânashub'iyimanza emyûbako kurhenga oku iburha kujà oku lindi; bâkuyîrika elya Cûbaka ciyûbaka eyali ekola yalangala, elya Nyamuhambûla-njira zâlî zikola zihambire, mpu lyo babona aha bayûbaka.

Olwa Sabato

¹³ Erhi wankaleka okukaz'ilambagira olwa Sabato n'okujira eby'oburhimbûzi bwâwe omu lusiku Lwâni lutagatîfu, erhi wankayirika olwa-Sabato «masîma» n'olusiku lutagatîfu lwa Nyakasane

^a**58.1** Obuyêmêre nkana: burhanzi kali kantu k'omu murhima, ci arhali kubonekana embuga konene. (Lolà muli Amo 5, 21).

«lukengwa», erhi wankalukenga, okaleka okukâgenda n'okukâjira eby'oburhunzi bwâwe n'okuja wadalika, ¹⁴ Obwo wanabona omwîshingo muli Nyakasane, nânakulengeza oku ngâlè omu nkuba-karhî y'ecihugo, nkushobôze akashambala ka sho Yakôbo, olye oyîgurhe. Nêci, kanwa ka Nyakasane kakudesire!

59

Okucîyunjuza kwo kulêrha obucunguzi

¹ Nanga! Okuboko kwa Nyakasane kurhali kofi kwa kubaciza, n'okurhwiri kwâge kurhabà na buzibu bwa kuyumva! ² Ci mabî ginyu go garhuma murhabà hôfi na Nyamuzinda winyu, n'ebyâha binyu byo bimmufulika obusù bwâge, mubule kumuyumva. ³ Bulya amaboko ginyu gâhemusire omu kubulaga omukò, n'eminwe yinyu yâhemusire n'amabî. Orhunwa rhwinyu rhunakaz'iderha eby'obunywesi, n'olulimi lwinyu ludwîrhe lwahwêhwêrheza eby'obulyâlya. ⁴ Ntâye ciru n'omuguma wankaderha mpu ahêka aha kagombe oluba-njà kushingânîne, ntâye obûlana omu kuderha eby'okuli; banakâyêgemera ebyâzo birhali byo n'okuderha eby'obunywesi, banahige obuhanya, baburhe obubî. ⁵ Banakaz'iberaguza amaji ga cibugusha, baluke n'enyôgo za nyalwirhangulira. Ngasi yêshi olyakwo amaji gâbo, anafê; n'owâgalabarha, ganarhengamwo empiri. ⁶ Enyûzi zâbo zirhankarhengamwo mwambalo, barhankanacibwîka ehy'omu bushanja bwâbo. Obushanja bwâbo buli bushanja bwa mabî gônene, na bijiro bibî byône bibabà omu nfune. ⁷ Amagulu gâbo kugend'ijira amabî galibirhira, barhanahimwa okubiduha nka bagend'ibulaga omukò gw'omwêru-kwêru. Enkengêro zâbo ziri za mabî gône; okushanda n'okunyaga byône bibî omu njira zâbo! ⁸ Enjira y'omurhûla barhayiyishi, n'obushinganyanya burhabà omu majira gâbo. Enjira zâbo banazijire za binzongonzongo; ngasi ozigeramwo arhabona murhûla. ⁹ Okwo kwo kwarhumire obucîranuzi bwacîyegûla nîrhu n'obushinganyanya burharhuhikayo. Rhwakâg'ilingûza obulangashane, lêro gwabîre mwizimya go guyisha! Rhwakâg'ilongereza omulengezi, lêro omu ndunduli y'omwizizi mwo rhudwîrhe rhwalambagira! ¹⁰ Rhudwîrhe rhwatunduzi nka mihûrha yajà yamâmârha oku cizimbêro; rhwajà rhwamâmârha nka bantu barhajira masù! Rhunaje rhwadungubeja omu kasirahinga nka bantu bajà bafûfûrha cajingwê; kwo rhuli nka mifû n'obwo rhurhalwâla! ¹¹ Rhunaje rhwalumba nka ngoromora, rhurhahwa kulûgûrha nka ngûkû. Rhunalingûze oku rhwatwîrwa olubanja, rhukubule! rhunalingûze obucunguzi, ci bucîyêgûle kuli nîrhu! ¹² Okwôla ebwa kubà obugoma bwîrhu bwaluzire embere zâwe, n'ebyâha bîrhu byône byarhushombanyîsize. Nêci, ebyâha bîrhu birhuli emalanga, n'amabî gîrhu rhurhagahabiri. ¹³ Rhwalenganyize, rhwagomire Nyakasane, rhwayêrekîze Nyamuzinda wîrhu omugongo. Rhwagwîra okukaderha eby'okushâba n'eby'obugoma, okukâhiga n'okukâlalira eby'obunywesi omu murhima. ¹⁴ Ntyo rhwakwêba obucîranuzi enyuma, n'obushinganyanya rhwabuyimanza erhali hôfi. Okuli kurhaciderhwa aha kagombe, n'obushinganyanya bwo hâhè: burhacihayêreker! ¹⁵ Okuli kwahirigisire, n'owaderha mpu yêhe arhajira kubî erhi kwo na kucînyagîsa! Nyakasane âbwîne okwôla naye, anashologorhwa n'okwôla kubula obucîranuzi. ¹⁶ Abwîne oku ntà muntu ciru n'omuguma, asômerwa n'okubona oku ntâye wadesire mpu ahanze abâbo. Lêro okuboko kwâge kwâmugwâsa, n'obushinganyanya bwâge yâbà yo nsimiko yâge. ¹⁷ Acîhundikira obushinganyanya nka mpenzi, n'obucire yâbà yo nsirha y'omu irhwe lyâge. Ayambala emyambalo y'olwihôlo nka cirondo, âcîhundikira n'olûji nka cishûli. ¹⁸ Ahembera ngasi muntu ebi âkozire: obukunizi oku bashombanyi bâge n'obuhane oku banzi bâge; ebirhwa abirheganyize olwihôlo. ¹⁹ Kurhenga ebuzikiro bw'izûba barhînya izîno lya Nyakasane, n'irenge lyâge kurhenga ebuzûk'izûba, bulya kwo ayisha nka lwîshi luhumbarhaze lwayisha lwatundugurhwa n'omûka gwa Nyakasane. ²⁰ Omuciza wa Siyoni amâyisha, al'iciza balya bene Yakôbo baleka obugoma bwâbo, Nyakasane okudesire. ²¹ Oku bwâni, Nyakasane okudesire, alaga endagâno yâni rhweshi

nabo: Omûka gwâni gukulimwo n'ebinwa byâni nâhiraga omu kanwa kâwe, birharhenge omu kanwa kâwe, n'omu kanwa k'abâna bâwe, nîsi erhi omu kanwa k'iburha lyâwe, Nyakasane okudesire, bunôla na kuhika emyâka n'emyâka.

60

Irengi Iya Yeruzalemu muhyâhya

¹ Zûka, oyunjule bumoleke! bulya obulangashane bwâwe bw'obwo buyishire, n'irengi Iya Nyakasane lyakumolekîre. ² Nêci, oku omwizimya guhundikire igulu n'oku omwizizi gubwikîre amashanja, kuli we wêhe Nyakasane ayîmanzire, n'irengi lyâge lyajà lyalangashana muli we. ³ Amashanja g'abantu gahira njira, gashimbûlîre obulangashane bwâwe, n'abâmi bashimbûlira obumoleke bw'omucêracêra gwâwe. ⁴ Yînamula amasû eburhambi bwâwe, osinze: boshi bashûbûzinye, bayishire emunda oli. Bagala bâwe barhenga kuli na bâli bâwe bayishire baherhwe emugongo. ⁵ Hano obona okwôla washagaluka, omurhima gwâwe gwarhwangûka, gushagaluke, bulya amagale g'omu nyanja galêrhwa emunda oli, n'amahirhi g'amashanja bayisha bagalundûlire emunda oli. ⁶ Amasò g'engamiya gakuzunguluka, kuguma n'orhunina rhw'engamiya z'e Madiyani n'ez'Efa. Abarhenga e Saba boshi bayisha bakudwîrhîre amasholo n'enshangi, banayishe bayimba irengi Iya Nyakasane. ⁷ Amasò g'e Kedari goshi gashûbûkira emwâwe; engandabuzi z'emwa Nebayoti we wâkaz'izikolêsa; zakasôkera ebwa luhêrero lwâni, zintûlwe. Nêci, nakuza endâro y'irengi lyâni! ⁸ Bo bahi bala bayisha bayêrera emalunga nka bitû, bajà babalala nka ngûkû ziyêrekîre ebwa nyôgo zâbo? ⁹ Nêci, nie ebirhwa bicîkubagîre: amârho g'e Tarsisi go marhangiriza, gâyisha gadwîrhe abâna bâwe barhenga kuli, bacîyikîre amarhale n'amasholo gâbo, mpu baj'ikuza izîno Iya Nyakasane Nyamuzinda wâwe, Omwimâna w'Israheli wakujsagya irengi. ¹⁰ Abantu b'ihanga bâshub'iyûbaka engo zâwe, n'abâmi bâbo bâkaz'ikurhumikira. Omu bukunizi bwâni nakushusire, ci omu bwonjo bwâni nakubîre lukogo. ¹¹ Emihango yâwe ekola yakaz'iyôrha eri miyîgule, erhakayîgalwa n'ôli mûshi n'ôli budufu, Iyo bâkaz'ikulêrhera amahirhi g'amashanja gayîsha garhûzirwe n'abâmi. ¹² Bulya ishanja erhi obwâmi byâbule bwakurhumikira byahirigirha, n'amashanja gâgukumûke. ¹³ Irengi Iya Libano lyâjâ emunda oli, n'omurhi gw'ensindani, omukalakala n'omuberebere bakaz'iyisha bakudwîrhîreyo haguma, mpu eyinjihye endâro yâni ntagatîfu, mpu nkuze halya ndekereza amagulu gâni. ¹⁴ Abâna ba balya bakazâg'ikulibuza, bâkâyisha emunda oli bafukamire, bakacîrhimba aha magulu gâwe ngasi boshi bakazâg'ikugayaguza, bâkaz'ikuderha mpu we «lugo Iwa Nyakasane», mpu we «Siyoni w'Omwimâna w'Israheli». ¹⁵ Ahâli h'okubâ cijandagwa, mushombwa buzira owaderha mpu akugeraho, nkola nâkujira lukengwa lw'ensiku n'amango na nsîko ya busîme kurhenga oku iburha kujâ oku lindi. ¹⁶ Wayish'iyonka amonka g'amashanja, wâyish'iyonka amabêre g'abâmi, onamanye oku niene Nyakasane nie Mucunguzi wâwe, n'oku Omuyôkozi wâwe ye Ciri-misî Ntwâlî ya Yakôbo. ¹⁷ Ahâli h'omulinga, nakulêrhera amasholo, ahâli h'ecûma, nakulêrhera amarhale, ahâli h'enshâlî, âkulerhera omulinga, n'ahâli h'amabuye, nakulêrhera ecûma. Abacîranuzi nâkuhâ go Murhûla, n'abarhambo bâwe bwâbâ Bushinganyanya. ¹⁸ Barhakaciyumva akavulindi kaderhwa omu cihugo câwe, nîsi erhi buhaguzi erhi ishâbâbê omu mbibi zâwe, Ebizimbêro byâwe wâbiyîrika erya «Bucire», n'emihango yâwe erya «Bukuze». ¹⁹ Izûba arhali Iyo lyacikaz'ikumolekera mûshi, arhanali mwêzi gwo gwacikaz'ikumolekera budufu: Nyakasane ye okola wâbâ bumoleke bwâwe ensiku n'amango. na Nyamuzinda wâwe ye okola wâbâ irengi lyâwe. ²⁰ Izûba lyâwe lîrhakacizika, n'omwêzi gwâwe gûrhakacihera, bulya Nyakasane ye okola wâbâ bumoleke bwâwe bw'ensiku n'amango, n'ensiku z'emishîbo yâwe lêro zikola zâhwa. ²¹ Omu lubaga lwâwe murhakacibonekana aharhali bashinganyanya, bayîma omu cihugo ensiku n'amango, yo mimera y'omu ishwa lyâni, gwo na mukolo gw'amaboko gâni, mpu Iyo bayêrekana irengi lyâni. ²² Owali munyi lêro akola aj'ibâ bihumbi n'owali munegeshe lêro

akola aj'ibà ishanja lizibuzibu. Nie ono, Nyakasane, hano amango gahika, okwôla nakujira oku iri- ndo liguma.

61

Omushîgwa wa Nyakasane amanyîsa emyanzi y'akalembe

¹ Omûka gwa Nyakasane Nyamubâho guli kuli nie, bulya Nyakasane anshîzire amavurha; antuma mpu ngend'iyigîriza abakenyi emyanzi y'akalembe, nfumye abababîre omu murhima, nyâîfize omwanzi gw'obuyôkozi emwa abâli omu bujâ, nnambwîre abâli omu mpamikwa oku balîkûzibwa; ² ndâlîke omwâka gw'obwonjo bwa Nyakasane n'olusiku lw'olwihôlo lwa Nyamuzinda wîrhu, ntûlirize abâli omu mishîbo boshi; ³ ndêrhere abâli aha Siyoni omwîshingo, mbayambise ecimanè ahâli h'oluvù, mbashîge amavurha g'obushagaluke ahâli h'omwambalo gw'emishîbo, mbayambise omwenda gw'olusiku lukulu ahâli h'omurhima gwarhanya. Bâish'ikaderhwa mitudu y'obushinganyanya, ndimiro y'irenge lya Nyakasane. ⁴ Bâshub'iyûbaka ebyali bikola bigûkâ, bashub'iyimanza enyumpa za bashakulûza bâbo zâli erhi zaho-ngosire; bâshub'iyûbaka engo zâli erhi zashabûsire n'enyumpa z'abantu b'amâburhwa ga mîra. ⁵ Ebigolo byâish'ikâyâbula amasò ginyu, abantu barhenga ihanga bo babà bahinzi binyu na bakolôzi b'enkoma zinyu. ⁶ Ci mwêhe mwaderhwa badâhwa ba Nyakasane, mwayîrikwa erya barhumisi ba Nyamuzinda wîrhu. Mwâkaz'ikalya oku buhirhi bw'amashanja, n'irenge lyâbo mwe mwâliyîmamwo. ⁷ Ahâli h'enshonyi, mwâhâbwa bigabi bibirhi, n'ahâli h'ebijâci, nabo bakola baband'empundu. Okwo kwârhumâ bâyûshûlirwa kabirhi ogwâbo mwanya omu cihu-go câbo, na ntyo babone amasîma g'ensiku n'amango. ⁸ Nêci, nie ono Nyakasane, bushinganyanya ntonya, ci ntakwirirwa obushambo n'obulyâlyâ. Nkola nâbahâ empyûlo y'okunali, nnanjire rhweshi nabo endagâno y'ensiku n'amango. ⁹ Iburha lyâbo lyâj'irenge omu gandi mashanja, n'obûko bwâbo bwayôloloka omu zindi mbaga; 61. I: Lolâ muli Luk 4. 18-19. ngasi boshi banâbabone bayish'ikaderha oku liri ishanja ligishwa lya Nyakasane.

Okuvug'omunkwa

¹⁰ Ndwîrhe nacîshinga muli Nyakasane,
omurhima gwâni gwamârhwangûka muli Nyamuzinda wâni,
bulya anyambisize emyenda y'obucire,
ampundikira ecishûli c'obushinganyanya,
nka kula omuhya-mulume ayambala ishungwè,
na nka kula omuhya ajagalira emyambalo yâge.

¹¹ Nêci, kulya idaho lifunûnukamwo emburho
na kulya ishwa limeramwo emburho,
kwo Nyakasane Nyamubâho ameza obushinganyanya
n'obukuze embere z'amashanja.

62

Irengi lya Yeruzalemu

¹ Ntâhulike erhi Siyoni orhuma, ntadêkerere erhi Yeruzalemu orhuma, kuhika obushinganyanya bwâge bubonekane n'obwâlagale, n'obucire bwâge bumoleke nka kamole. ² Amashanja gabona obushinganyanya bwâwe, n'abâmi boshi babona irengi lyâwe. Bakuyîrika izîno lihyâhya akanwa ka Nyakasane kamanyîsa. ³ Wâbâ cimanè calangashana omu nfune za Nyakasane, ishungwè ly'obwâmi omu bulâ bw'enfune za Nyamuzinda wâwe. ⁴ Barhakacikuderha mpu we «Cijandagwa!» n'ecihugo câwe cirhakaciderhwa mpu «Bigûkâ!» Ci wakâderhwa «Nshâgi yâni»,

n'ecihugo «Muhyà», ebwa kubà Nyakasane akurhonya, n'ecihugo câwe câbona owâciyanka.
⁵ Nka kulyâ omulamba anayanka omunyere, kwo n'owâkuyûbaka akuyanka nâwe; na nka kulya omuhya-mulume anashagaluka omuhya oruhimire, kwo na Nyamuzinda wâwe âshagaluka we orhumire. ⁶ Oku nkûta zâwe, Yeruzalemu, nahizirekwo abalâîzi; ôli mûshi ôli budufu, ntà mango bankabulika. Ewe! mwe mukaz'iyîbuka Nyakasane, murhagohekaga! ⁷ Murhamulekaga aluhûka, kuhika ashub'iyûbaka Yeruzalemu, kuhika ashub'imujira irenge ly'igulu. ⁸ Nyakasane âcîgashire okulyo kwâge n'okuboko kwâge kugala-byoshi, erhi: «Ntakaciziga nti emburho yâwe elîbwe n'abashombanyi bâwe; n'abantu b'ihanga barhakac'igorhomera amamvu waluhiraga. ⁹ Ci ngasi abanâsârûle emburho, bo banayiryekwo banakuze Nyakasane, na ngasi abanâtwe emijôco, bo banâyinyekwo amamvu omu bululi bw'endâro yâni ntagatîfu». ¹⁰ Mugere, mugere omu mihango, murheganyize olubaga lwâni enjira; mukombêze, mukombêze omulimbwa, murhenzemwo amabuye; mumanike ecimanyîso c'okushûbûza olubaga! ¹¹ Alà oku Nyakasane amâbirikira kuhika ebuzinda bw'igulu, erhi: «Mubwîre mwâli wa Siyoni, mpu: 'Omucunguzi wâwe oyo oyiruka, ayîshire n'oluhembo lwâge, n'empyûlo yâge emushokolîre'. ¹² Bâkaz'iderhwa 'Lubaga lutagatîfu', 'Abacungulagwa na Nyakasane'; nâwe wêne bâkâkuderha 'Owakâg'ilongerizibwa', 'Lugo lukombêre'».

63

Obuhane bwa Edomu

¹ Ye ndi oyôla warhenga e Edomu, arhenga e Bosra anayambîrhe emyenda yayisha yalaza? Ali mwinjà omu myambalo yâge, anayisha akananda n'emisî yâge yoshi: «Niene^b nie nderha n'obushinganyanya, nie ntwâli omu kuciza». ² Cirhumire omwambalo gwâwe gulikwo akaduku, cirhumire oyambîrhe nka mukanzi? ³ «Aha mukenzi niene niene naliho nakanda, na ntâye omu lubaga wantabîre. Obwo omu burhè bwâni nanacibakanda, nabalabarha omu bukunizi bwâni; omukò gwâbo gwampamira oku mishangi, na ntyo nazinza emyambalo yâni. ⁴ Nêci, omu murhima gwâni muli olusiku lw'olwihôlo, n'omwâka gw'obucunguzi bwâni gwamâhika. ⁵ Nalozire eyi n'eyi: ntà murhabâzi! Nazânwa: ntabonaga burhabâle! Lêro okuboko kwâni kwantabâla n'obukunizi bwâni bwanzibuhya. ⁶ Omu burhè bwâni nalabarha embaga, omu bukunizi bwâni nabavungunyula, omukò gwâbo nagubulagira oku idaho.»

Nyamubâho ye Muciza

⁷ Nkola nâkuza engalo za Nyakasane n'irenge Iya Nyamubâho, ngasi kantu Nyakasane arhujirîre kwoshi, n'aminjà gâge garhajira lugero ajirîre enyumpa y'Israheli, Arhuyêresire obwonjo bwâge erhi arhubabalira n'erhi arhushobôza omwandu gw'engalo zâge. ⁸ Anaciderha, erhi: "Nêci, bamâbà lubaga lwâni, bâna bâni barhankannenganya»; anacibaciza. ⁹ Omu malibuko gâbo goshi, arhali ntumwa nîsi erhi malahika, ci yêne wayishir'ibacungula. Omu buzigire n'omu lukogo lwâge, yêne wabayôkwîre; âbabarhula, âbahêka yêne omu nsiku za mîra zoshi zoshi. ¹⁰ Ci bôhe bamugomera banakuniza Omûka gwâge mwimâna. Lêro anacihinduka mushombanyi wâbo, yêne abatulakwo entambala. ¹¹ Obwo bâkengêra ensiku za mîra, amango g'omurhumisi wâge Mûsa. Ngahi àjirage olya wabayôkolaga omu nyanja, olya lungere w'obusò bwâge? Ngahi aligi olya wabahiragamwo Omûka gwâge mwimâna? ¹² Ye olya wajag'alusa okulyo kwa Mûsa n'okuboko kwâge kw'irenge, olya wagabanyagya amîshi embere zâbo, mpu Iyo izîno lyâge likuzibwa ensiku n'amango. ¹³ Ye olya wabagezagya emuhengere nka citerusi cagera omu irungu, barhanahuliganaga, ¹⁴ ci bacîyôrhera nka bishwêkwa byâyandagalira omu lubanda. Omûka gwa Nyakasane gwabahêka ah'iluhûkiro. Ntyo kwo walongoline olubaga lwâwe, mpu Iyo

^b63.1 63, 1: Ezo nderho eri nshambâlo ya Nyamuzinda bône omulêbi. Edomu luli lwîganyo lw'abashombanyi boshi ba Nyamuzinda.

izîno lyâwe lij'irenge. ¹⁵ Sinza kurheng'emalunga, ocîbonere kurheng'ebwa ndâro yâwe ntagatîfu n'ey'iranga. Ngahigi olûji lwâwe n'oburhwâli bwâwe byâjire? K'okuboko kwâwe n'obwonjo bwâwe kuli nie byâhwîre? ¹⁶ Nêci, we larha! Bulyâla Abrahamu arharhuyishi, naye Israheli arhankacirhumanya. W'oyo, Nyakasane, we larha, we Muciza wîrhu kurhenga ensiku n'amango, lyo izîno lyâwe. ¹⁷ Cici cirhumirage, Yâgirwa Nyakasane, oleka rhwahabukira kulî, rhwarhenga omu njira zâwe, n'okundaguzi emirhima yîrhu ebule kukurhînya? Galuka erhi buzigire bw'abarhumisi bâwe burhuma n'obw'amashanja gw'omwîmo gwâwe. ¹⁸ Gali manyi amango olubaga lwâwe lutagatîfu lwayîmiremwo ako kashambala; abashombanyi bîrhu bahumânyize endâro yâwe ntagatîfu. ¹⁹ Kurhenga mîra rhurhaciyoîrha nka lubaga orhegeka, olurhacijira izîno lyâwe. Acibâga wankabêra amalunga, okayandagala! Entondo zânageramwo omusisi embere zâwe!

64

- ¹ Nka kula omuliro gugulumiza enshâli, erhi nka kula gunabirundula obwâlîke, lyo omanyîsa izîno lyâwe emwa abashombanyi bâwe: amashanja goshi gâjuguma embere zâwe.
- ² Erhi ojira ebirhangâzo by'ecifudukwe birhasâg'iboneka bundi, wâyandagala: entondo zâgeramwo omusisi embere zâwe.
- ³ Ntâ mango bal'isâg'iyumva, ntâ mango bal'isâg'ibwîrwa, nt'isû lyal'isâgibona oku hali owundi Nyamuzinda aha nyuma zâwe, wankahash'irhabâla omuntu ocimwîkubagira.
- ⁴ Onayankirire ngasi abasîma okulama omu bushinganyanya na balya bakengêra okushimba enjira zâwe. Nêci, wârhukunîrîre, bulya rhwâjizire ebyâha; ci omu kushimba enjira zâwe za kurhenga mîra, rhwâcira.
- ⁵ Rhweshi rhweshi rhukola rhucîbêra nka bantu bahemusire, n'ebijiro bîrhu binjà nka mushangi guzinzire. Rhweshi rhuyûmîrîre nka bijangala, n'amabî gîrhu kuyehûkana garhuyehûkana nka mpûsi.
- ⁶ Ntâye ocidwîrhe ayâkûza izîno lyâwe, ntâye ociderha mpu azûka acishwêkere kuli we, bulya wârhufulisire obusû bwâwe, wânaziga amabî gîrhu garhuyehûkana.
- ⁷ Cikwône, Yâgirwa Nyakasane, we onali larha; rhw'ono rhuli ibumba, nâwe we mubumbi wîrhu; rhweshi rhuli bushanja bw'enfune zâwe.
- ⁸ Orhakuniraga okurhalusire, Nyakasane, orhaciîra okayîbuka obubî bwîrhu. Alà oku rhweshi rhuli lubaga lwâwe! ⁹ Engo zâwe ntagatîfu zikola zicibêra bwêrûlê, Siyoni akola acîbêra irungu, na Yeruzalemu akola acîbêra bigûkâ.
- ¹⁰ Enyumpa yîrhu ntagatîfu n'ey'irenge, mulya balarha bakazâg'ikukuziza, mîra yadûlikagwa muliro, na ngasi buhirhi rhwâgwêrhe bwâherêrekire.
- ¹¹ Ka wabona okwôla kwoshi, onadekerere, Yâgirwa Nyakasane? Ka onakolaga wacîhulikira na ntyo orhubonêse enshonyi kurhalusire olugero?

65

Obuhane bw'abaharâmya banyamuzinda bw'obwîhambe

- ¹ Nalembire okuyegerwa n'abarhakâg'indôsa, naycmire okushimânwa n'abarhakâg'innonza. Nanacibwîra ishanja lirhashenga izîno lyâni, nti: «Nie onol nie ono!»
- ² Ngasi lusiku nakâlambûlira amaboko gâni ebwa lubaga lw'entumva, ebwa balya bakulikira enjira mbî omu kushimba amîru gâbo.
- ³ Luli lubaga lukaz'insholoshonza burhahusa: banakaz'irherekera omu mashwa n'okusingônolera obukû oku madofali.
- ⁴ Banayubakc omu byûsho n'okujâ bacîfulika budufu; banakaz'ilya enyama y'engulube n'okuyunjuza embêhe zâbo n'ebiryo bigalugalu.

- ⁵ Banakaz'iderha, mpu: «Ociyegule, orhanyegeraga, bulya ndi mwimâna kukulusha!» Ebyôla kwo biri nka mugî omu mazûlu gâni, nka muliro guyôrha gwadurha ngasi mango.
- ⁶ Alà oku biyandisirwe embere z'amasù gâni; ntâhulike kuhika mpane nnampane lwoshi lwoshi
- ⁷ amabî ginyu n'amabî ga basho, goshi haguma, Nyakasane okudesire. Bakazâg'igend'iyôkera obukù oku ntondo n'okundogorhera oku rhurhondo; ebijiro bya mîra nkolaga nabigerera oku lugero lukwânîne.
- ⁸ Ntyâla kwo Nyakasane adesire: Nka kula abamashimana omurhobo omu cihadu c'omuzâbîbu, banaderhe mpu: «Omanyê orhacisherezagya, bulya muli omugî-sho», ntyôla kwo najira erhi barhumisi bâni bàrhuma, ndek'isherêza byoshi.
- ⁹ Olubaga lwa Yakôbo naluhà iburha, na muli Yûda nakulamwo owayîma omu ntondo zâni: abîshogwa bâni bazihâbwa n'abarhumisi bâni bazibêrakwo.
- ¹⁰ Saroni âhiduka lwâbuko lwa bibuzi, n'olubanda lwa Akori lwâbâ cirâlo c'enkafu kuli olwôla lubaga lwâni lwakazâg'innongereza.
- ¹¹ Ci mw'oyo, mwe mwalekereraga Nyakasane, mwe mwayibagiraga entondo yâni ntagatîfu, mwe mwagwîkiraga Gadi oluhêro mwanakaz'ibumbira Meni akabehe,
- ¹² ngôrho mmubîkîre. Mweshi mweshi mwânigirwa aha ibâgiro, bulya nahamagazize murhanayâkûzagya, nadesire murhanayumvagya; ebi mbona bibî byo mwajizire, n'ebinshologorha byo mwêhe mwacîshozire,
- ¹³ Co cirhumire aderha ntyâla Nyakasane Nyamubâho; Alà oku abarhumisi bâni bâbona eci balya oku mw'oyo mwâhungumuka n'ishali! Alà oku abarhumisi bâni bâbona eci banywa oku mw'oyo mwafâ n'enyôrha! Alà oku abarhumisi bâni bahama n'omwîshingo oku mw'oyo enshonyi zammubumba!
- ¹⁴ Alà oku abarhumisi bâni bâkaz'ibanda empundu z'omwîshingo n'obusîme omu murhima oku mw'oyo mwâbanda endûlù z'entanya omu murhima, na ntyo mulake munatwîke omurhima!
- ¹⁵ Mwâsiga izîno linyu liyôrhe ndahiro y' abîshogwa bâni, bâkaz' iderha, mpu: «Nyakasane Nyamubâho akakurhingamira!» Ci abarhumisi bâge âkabaderha omu lindi izîno.
- ¹⁶ Ngasi yêshi wânalonze omugisho omu cihugo, ânagishwe na Nyamuzinda w'okuli, na ngasi wânalonze okunywa akasheba omu cihugo, anacîgashe oku izîno lya Nyamuzinda w'okuli . Bulya amalibuko ga mîra gâyibagirwa, gafulikwe kuli n'amasù gâni.
- ¹⁷ Alà oku nkola nalema amalunga mahyâhya n'igulu lihyâhya^c; barhakacikengera ebyàgezire, barhakacibiyîbuka bundi.
- ¹⁸ Ci mushagaluke munahame n'omwîshingo ensiku n'amango erhi ebi nâlema birhuma. Nêci, nkola nahindula Yeruzalemu abè mwishingo , n'oluba ga !wâge bubè busîme .
- ¹⁹ Nacîshingira Yeruzalemu nnashagaluke erhi lubaga lwâge lurhuma; murhakaciyumvikana ndûlù erhi cihôgêro .
- ²⁰ Murhakacibonekana hibonjo hyalama nsiku nsungunu , nîsi erhi mushosi orhâyunjuze ensiku zâge zoshi; bulya omusole gwakaz' ifira oku myâka igana, n'orhahisiri oku myâka igana erhi ali muhehêrere.
- ²¹ Bâkaz'iyûbaka enyumpa banazibêre mwo, bâkaz'irhwêra olukoma lw'e mizâbîbu banalye amalehe gâyo.
- ²² Barhakaciyûbaka enyumpa mpu owundi muntu abè ye oyihandamwo, barhakacirhwêra mpu owundi muntu abè ye obirya; bulya ensiku z'olubaga lwâni zaluga nk'ez'omurhi,

n'abîshogwa bâni bâkaz'ishajîsa ebyàlukagwa n'amaboko gâbo.

²³ Barhakacirhamira busha, barhanakaciburhira mishîbo; ci bwâbâ bûko bw'abagishwa ba Nyakasane, bo n'abâna bâbo.

²⁴ Niene nâkaz'ibashuza embere bampamagale^d; bâkaz' ibâ barhaciyûsa okuderha erhi mîra nabayumvîrhizagya.

²⁵ Ecihazi n'omwâna-buzi bakâkerera haguma; entale yakâkera akahasi nka nkâfu; n'enjoka yôhe yakâlya omutulo. Ntâ bubî na ntâ buligo byacikolwe oku ntondo yâni ntagatîfu yoshi, kwo Nyakasane adesire.

66

Okuharâmya kushingânîne

¹ Ntyâla kwo Nyakasane adesire: Empingu yo ntebe yâni y'obwâmi, n'igulu co citumbi mpirakwo amagulu. Nyumpa nci mwankanyûbakira na ngahi hankabâ buluhûkiro bwâni?

² Ebyôla byoshi maboko gâni gabijiraga, biri byâni ebyôla byoshi, Nyakasane okudesire. Alaga oyu ndolakwo: omukenyi n'omunyinyi, ogeramwo omusisi omu kuyumva oluderho lwâni.

³ Banarherekêre enkafu bagal'igend'iyîrha omuntu! banarherekêre omwâna-buzi banagal'igend'iniola akabwa igosi! Banarhule enterekêro, ci ya mwamba gwa ngulube! Banasirîze enshangi, ci erhi banaharâmya banyamuzinda b'obwîhambe!^e Bôhe bâcishozire enjira zâbo, n'emirhima yâbo omu bibîbibî mwo elongeza amasîma!

⁴ Nâni nkola nacîshoga ebiri bibî kuli bo, nabahondakwo obuhanya badwîrhe barhînya, bulya nahamagîre, na ntâye wayakûzize, nadesire, na ntâye wayumvîrhe; bajizire ebiri bibî omu masû gâni, n'ebingayisa byo bacîshozire.

Obushagaluke omu Yeruzalemu

⁵ Yumvagi akanwa ka Nyakasane, mw'oyo mwe murhînya akanwa kâge! Balya bene winyu bammushôshôba banammulibirhakwo izîno lyâni lirhuma, bâdesire, mpu: «Nyakasane ayêrekanage irenge lyâge, Iyo nîrhu rhubona obusîme bwinyu!» Cikwône bo enshonyi zabumba!

⁶ Akashakanyo kali omu lugo, akahâye kali ebwa ka-Nyamuzinda: izû Iya Nyakasane elyo, al'ihâ abashombanyi bâge oluhembo lubakwânîne.

⁷ Embere arhangire okufumba, erhi mîra aburhaga; embere arhangire okuyumva emikero, âhebaho omwâna-rhabana.

⁸ Ndi okola oyumvîrhe kwa bene okwôla, ndi okola obwîne kwa bene okwôla? Ka ecihugo cankaburhirwa oku lusiku luguma'? Ka ishanja lyankaburhwa caligumiza? Oku anacirhangira okufumba, Siyoni amâburha abâna bâge.

⁹ Ewe! ka nankayigula enda y'omuzîre buzira kumubusamwo omwâna? Nyakasane okudesire. N'akabâ nie mburhîsa, ka nankaderha nti nkola nafunika enda? Nyamuzinda wâwe okudesire.

¹⁰ Cîshingi mweshi na Yeruzalemu, shagaluki erhi ye orhuma, mweshi mwe mumuzigira! Yunjuli busîme haguma naye, mweshi mwe mwâli omu mishîbo haguma naye!

¹¹ Iyo muhash'iyonka munayigurhe amonka gâge g'oburhûlirize, Iyo munûnugurha munacîshingire ibêre lyâge ly'irenge.

¹² Bulyâla ntyâla kwo Nyakasane adesire, erhi: Alâ oku namuyêrekeza omurhûla nka kula

^d65.24 65, Rhulole ecigabi ca 11, 7. 9.

^e66.3 Ebyo byo bijiro by'ecipagani byalihanziwe n'Irhegeko,

olwîshi luhulula, namuyêrekeza irenge ly'amashanja nka mugezi guyunjulîre. Mwayonkesibwa, muhêkwe emugongo munajûhirizibwe oku madwî.

¹³ Nka kula omuzîre arhûliriza omwâna wâge, kwo nâni nammurhûliriza, murhimûkwe e Yeruzalemu.

¹⁴ Mwabona okwôla, omurhima gwinyu guyunjule mwishingo; amavuha ginyu, nka kula olubala luyâsa, kwo nago gayâsa. Okuboko kwa Nyakasane kwamanyisibwa omu barhumisi bâge, n'obukunizi bwâge omu bashombanyi bâge.

¹⁵ Nêci, Nyakasane oyo oyishire omu ngulumira y'omuliro, n'engâlè zâge ziri nka mpûsi ya cihûsi, mpu lyo ayish'iyumvîsa obukali bw'obukunizi bwâge, n'emihigo yâge omu ndimi z'omuliro.

¹⁶ Nêci, omu muliro atwîra ngasi muntu olubanja, erhi anafumbasire engôrho yâge anayiyêrekîze ngasi muntu: abanigûsibwa na Nyakasane bali banji!

¹⁷ Balya bacicêsa n'okucîshukira omu mashwa, mpu bashimbe olya ogalimwo ekâgarhî, ngasi balya banalya enyama y'engulube, ebiryo bigalugalu n'amalindye, abôla boshi bâhungumukira haguma, Nyakasane okudesirê^f.

Amashanja goshi gashûbûzibwa

¹⁸ Nie ono manyire ebijiro byâbo n'enkengêro zâbo. Nyishir'ishûbûza amashanja goshi n'abantu ba ngasi lulimi, bayisha babone irenge lyâni. ¹⁹ Nâbahebakwo ecimanyîso, na balya bafulumukaga olufû muli bo, nâbarhuma emw'amashanja: e Tarsisi, e Puti n'e Ludi -emwa balya bafôla omuherho--, nâbarhuma e Tubali, e Yavani n'omu birhwa bya kulî-kulî, birya birhasâg'iyumva naderhwa birhanasâg'ibona irenge lyâni; bâyîsh'imanyîsa irenge lyâni. ²⁰ Barhenza bene winyu boshi ebw'amashanja goshi, babalêrhe nka nterekêro yarhûlwa Nyakasane: bâyisha oku biterusi, oku ngâlè, oku bitanda, oku ndogomi n'oku ngamiya, baj'ebwa ntondo yâni ntagatîfu, e Yeruzalemu, kwo adesire Nyakasane; na bene Israheli bâyisha badwîrhe entûlo omu rhulugu rhwinjinja, bazihêke omu ka-Nyamuzinda. ²¹ Ciru narhôla muli bo ababâ badâhwa n'abaleviti, kwo adesire Nyakasane.

²² Nêci, nk'oku amalunga mahyâhya n'igulu lihyâhya nâlema byâyôrha bibâho embere zâni, kwo adesire Nyakasane, ntyo kwo obûko bwinyu n'izîno linyu byâyôrha bibâho. ²³ Kurhenga oku mwêzi gwabaluka kuhika oku gundi gwabaluka, na kurhenga oku Sabato kujâ oku wundi Sabato, ngasi muntu ayish'ikaz'ifukama embere zâni, kwo adesire Nyakasane. ²⁴ Okubundi obwo banajâ bashimâna emirhumba y'abantu bângomeraga, bulya omuvunyu gwâbo guruhâfè n'omuliro gwâbo guruhazimè; bayôrhe bali côbâ oku bantu boshi.

^f66.17 bijiro bya cipagani ebyo,

JER -

Yer

Yeremiya

YEREMIYAHU, YEREMIYA

YEREMIYAHU, YEREMIYA

Enshokolezi

Yeremiyahu aburhagwa enyuma lya hôfi myâka igana kurhenga Izaya abusirwe, omu mwâka gwa 650 embere z'okuburhwa kwa Yezu Kristu. Aburhiragwa hôfi n'e Yeruzalemu. Ali w'omu mulala gw'abadâhwa bakulu. Nyamuzinda amuhamagala erhi aciri murhò (1, 2). Alamire amango obwâmi bwa Yûda bwâli omu malibuko. Nabukondonozi, mwâmi w'e Babeli ayîma omu Israheli-Palestina. Omu mwâka gwa 597 embere ly'okuburhwa kwa Yezu, ahima Yeruzalemu, ashâba aka-Nyamuzinda. Ago mango erhi Yeremiyahu ali ayigîriza, alibuzibwa n'abasirika bâge; bamukwêba omu mpamikwa. Erhi oyo mwâmi ayanka Yeruzalemu, Yeremiyahu acîshoga okulama omu Israheli-Palestina. Erhi Abayahudi bayâboha, bayâkira e Mîsiri. Yeremiyahu abakulikira. Hali amango erhi yo anafîrîre. Yeremiyahu agwêrhe omurhima gw'obwonjo, omurhima gw'obuzigire. Ali muntu walonzagya omurhûla. Omu kalamo kâge koshi alwîsize bene wâbo, abâmi, abadâhwa, abalêbi bw'obunywesî, olubaga lwoshi, lyo omurhûla guyîma. Omukolo ahâbagwa na Nyamuzinda gwalimulibuzize. Okushambâla kwâge omu murhima na Nyamuzinda kwâli mirenge: «Cirhuma amababale gâni garhahwa?» (15, 18). Omu myandiko y'okurheganya, Ayubu anaciderha, erhi: «Olusiku naburhagwa lukaba luhehêrere» (20, 14). Ago mababale gamucêsa iroho ganaliyigula kuli Nyamuzinda. Ecirhuma Yeremiyahu abâ murhonyi emwîrhu buli obwo buyêmêre n'obwinjâ bw'omurhima bw'akalamo kâge. Embere ly'okufâ kwâge, ajîrenge bwenêne. Enyigîrizo zâge zayishiyunjula erhi idini ly'omurhima mwinjâ lirhuma. Yeremiyahu ali lwîganyo lw'akalamo n'amalibuko ga Yezu.

EBIRIMWO

1. Okuhimwa kwa Yûda: cigabi 1-25
2. Yeremiyahu alêba oku omurhûla gwabâ: cigabi 26-45
3. Okuleba ebiyêrekîre amashanja: cigabi 46-51
4. Okuyûshûla: cigabi 52.

1

YEREMIYAHU, YEREMIYA

Izîno ly'ecitabu

¹ Ebinwa bya Yeremiyahu, mwene Hilkiya, w'omu badâhwa bali e Anatoti, emwa Benyamini.
² Akanwa ka Nyakasane kamurhindakwo oku ngoma ya Yoshiyahu, mwene Amoni, mwâmi w'e Yûda, omu mwâka gwa kali ikumi na kasharhu gw'obwâmi, ³ kashubimurhindakwo oku ngoma ya Yehoyakimu, mwene Yoshiyahu, mwâmi w'e Yûda, kuhika omwâka gwa kali ikumi na liguma gwa Sedekyahu, mwene Yoshiyahu, mwâmi w'e Yûda, kuhika oku lubungo lwa Yeruzalemu, lwabâga mwêzi gwa karhanu.

I. Ebinwa biyêrekîre Yûda na Yeruzalemu

Okuhamagalwa kwa Yeremiyahu

⁴ Akanwa ka Nyakasane kantindakwo, erhi: ⁵ Embere nkuleme omu nda ya nyoko, erhi nkuyîshi⁹, embere orhenge omu nda erhi namakwîshoga, nakujira nti obè mulêbi w'amashanja. ⁶ Naderha obwo, nti: «Aa, Yâgirwa Nyakasane, lolà, oku ntishiderha, ndi mwâna!» ⁷ Cikwône Nyakasane anshuza, erhi: Orhaderhaga: «Ndi mwâna!» Ci ojè emunda bali aba nakurhumakwo boshi, na ngasi ebi nakurhegeka byoshi obiderhe. ⁸ Orhayôbohaga amasù gâbo, bulyâla ndi haguma nâwe nti nkulange, Kanwa ka Nyakasane. ⁹ Okuhandi Nyakasane alambûla okuboko, ampuma oku kanwa ambwîra, erhi: Lolà oku namâhira ebinwa byâni ekanwa kâwe. ¹⁰ Lâba oku ene eri namâkulengereza enyanya z'amashanja n'amâmi, nti omânyule wanalambika, ohungumule onashâbe, oyûbake onarhwêre. ¹¹ Akanwa ka Nyakasane kantindakwo, mpu: «Yeremiyahu, bici obwîne?» Nashuza nti mbwîne ishami ly'omushekedî. ¹² Naye Nyamuzinda erhi: «obwîne bwinjâ» bulyâla kushîbirira akanwa kâni nti nkajire. ¹³ Akanwa ka Nyamuzinda kantindakwo obwa kabirhi, mpu: «Bici obwîne?» Nashuza nti mbwîne enyungu y'obwalike bahengesire kurhengerâ e mwênè. ¹⁴ Oku bundi Nyakasane ambwîra, erhi: e mwênè obuhanya bwâbamwo eci cihugo budwîrhe bwabirira. ¹⁵ Lâba oku nkola nahamagala amâmi g'e mwênè goshi, kanwa ka Nyakasane. Bakola bayisha badêkereze ngasi muguma entebe yâge emuhanda aha nyumvi za Yeruzalemu, oku byôgo byâge, oku burhambi ntya, n'emuhanda gw'emirundu ya Yûda. ¹⁶ Naderha ebinwa by'okutwa olubanja lwâbo, ebiyêrekîre amaligo gâbo goshi bulyâla bândekerîre bagendigashâniza banyamuzinda b'emwa bene, bagendiharâmya obushanja bw'enfune zâbo. ¹⁷ We nabwîra ohwinje bwinjâ, oyîmuke ojibabwîra ngasi byoshi nâkurhegeka niono. Orhadirhimanaga omu masù gâbo, nakanakudirhimanaga embere zâbo. ¹⁸ Lâba oku niene nkuyimanze ene nka murundu muyûbakire, nka mutungo gwa cûma na nka cogo ca marhale, omu masù g'eci cihugo coshi: abâmi ba Yûda n'abaluzi bâge, abadâhwa bâge n'olubaga lw'ecihugo. ¹⁹ Bâkulwîsa ci barhâkuhimè, bulya ndi haguma nâwe nti nkulîkûze, Nyakasane okudesire.

2

Enyigîrizo ntanzi: Obugoma bwa Israheli

¹ Akanwa ka Nyakasane kantindakwo, erhi: ² «Ogende, oyakûlize ebi binwa omu kurhwiri kwa Yeruzalemu. Ntya kwo Nyakasane adesire: Namâkengêra oku wantonyagya erhi ociri murhò, oku wanzigiraga amango nakâgikusheba, wakazinshimba omu irungu, omu ishwa lirhajâmwo mburho. ³ Israheli yali nterekwa ya Nyakasane, mburho ntanzisârûlwa, owakayirirekwo ali akwânîne ahonge: akâgirhibukirwa n'obuhanya, Kanwa ka Nyakasane. ⁴ Yumva akanwa ka Nyakasane, wâni nyumpa ya Yakôbo n'emilala y'enyumpa ya Israheli eyumve. ⁵ Ntya kwo Nyakasane adesire: «Bulenzi buci basho bambwînemwo obûla bacîhambwîre kuli nie? Mpu bakulikira obusha nabo bahinduka busha ⁶ Ahâli h'okuderha mpu: ngahi ali Nyakasane warhurhenzagya omu cihugo ca Mîsiri, arhugeza omu irungu, Omu cihugo c'idaho lyûmu, liyunjwîre migâku, emunda ecanda n'empehema y'olufû bishundwa, emunda erhagerwa na muntu erya munda erhaba nyumpa?» ⁷ Niene namudwîrhe omu cihugo ciyêra nti muyigurhe amalehe n'ebinja bibâmwo. Ci mwêhe, oku mwanahanda ntya, mwampemulira ecihugo, akashambala kâni mwakâjira bikabulirwa. ⁸ Abadâhwa^h barhaderhaga, mpu: Nyakasane ngahi

⁹1.5 Okumanya omuntu kwa Nyamuzinda kwo kucimwîshoga, lolà Amo 5, 2; Rom 8, 29.

^h2.8 Amango ga Yeremiyahu, abadâhwa barhâlicishîbirîre amarhegeko ga Nyamuzinda. Yeremiyahu âbakalihira kuli okwo omu kulangâlira obwonjo bwa Nyamuzinda bakacîyunjuza.

ali? Abalenga b'amarhegeko bampabire, balungere bangomîre, abalêbi balêbire oku izîno lya Baali, bakulikira engonyi. ⁹ Nkolaga namuyâgiriza, ye kudesire Nyakasane, mwoyo na bagala na bagala binyu. ¹⁰ Murhangija omu birhwa bya Kitimi' mubone, nîsi erhi murhume abajà e Kedari! Muyumvîrhize munalole bwinjà, erhi bakola babwîne ebiri ntyo. ¹¹ Mukabugâna aha ishanja likola lihindwire banyamuzinda, n'obwo ciru bali ba bwihambi kwône! Olubaga lwâni lwôhe lwahingana irenge oku bya busha busha ¹² Mwe malunga murhangisômerwa n'okwo murhangale mujemwo ecikango, Nyakasane okudesire. ¹³ Bulyâla olubaga lwâni kubirhi lwashûbûsire: bandeka, nie n'iriba ly'amîshi gahulula, bagendihumba yâbo yâbo migomero, eryâla erimwo obubere, eryâla erharhanga mîshi. ¹⁴ K'Israheli aligi mujà nîsi erhi mwâna wa mushizi erhi bamuhêkaga mpira? ¹⁵ Entale zamamumokera, zamamulumbira, ecihugo bamâcîhindula bwêrûlè ebishagala byâge bamâbiyôca, birhaciyimbwâmwo muntu. ¹⁶ Ciru bene Nofu na bene Tapenesi bamâkumôma empanga. ¹⁷ K'orhabwîne okwo ene okola watwîka Nyakasane, Nyamuzinda wâwe? ¹⁸ Na bunôla, bici okolaga wajâkwo e Mîsirî, wajinywa amîshi ga Nili? Cici okola wajakwo e Asîriya, wajinywa amîshi g'omu Lwîshi? ¹⁹ Maligo gâwe gakuhana, mabî gâwe gakukabya: oyumve onabone oku kuli kubî na kululu okutwîka Nyamubâho Nyamuzinda wâwe n'okubula bwa ntinya. Yekudesire Nyakasane Nyamuzinda w'emirhwe. ²⁰ Nêci, arhali ene wajahikaga omushigo gwâwe, watwa enkoba waderha erhi «ntâshiga». Kurhangaga orhagwîshira nka mukazi wa cishungu oku ngasi ntondo ndîrî, n'ah'idako lya ngasi murhi mubishi^k. ²¹ N'obwo niehe nali nkugwîsire nka cirhi cinjà ca muzâbîbu cirhi ca bûko nkana. Lêro kurhi wacihindusirage washuba mburho y'oku cisholo, oshuba muzâbîbu gwa cihara-hara. ²² Ciru wakacîshuka omuhulula wakanahirakwo luvû lunji, okuhemuka wahemusire kuyôsire kuli kuyandike omu masû gâni, Yekudesire Nyakasane Nyamubâho. ²³ Kurhi wakaderhaga erhi: «ntalikwo cihemu, ntakulîkiraga ba Baali»? Lâba omukwâba gwâwe omu lubanda', yêmêra ebi wajizire. Musirhe wa ngamiya, arhalija eyi arhalija eyi, ²⁴ amayâka irungu, omu idûrhu ly'omurhima gwâge, amâyîsa omûka, nk'amalonza empanzi ndi wakamurhanga? Owamulonza arhakarhama: anabugâna ahambasirwe! ²⁵ Omanyâge enkwêrho zakurhenga ekugulu!, omanyâge wakayuma omumiro! Câba wêhe erhi: «Nanga! ntâco eco! Bulyâla nsîma ab'embuga, na nnonzize mbashimbe.» ²⁶ Kula enshonyi zibumba ecishambo nka camagwârhwâ, kwo n'abà omu nyumpa ya Israheli nabo bayîshiba: bo n'abâmi bâbo n'abarhambo, abadâhwa n'abalêbi bâbo. ²⁷ Ewani! Abantu babwîra omurhi mpu: «We larha»! babwîra n'ibuye mpu: «we wamburhaga! Zâbagwârha bulya banyêrekezize omugongo, ahâli h'obusû; cikwône amango bâjakwo obuhanya lyo bâyâkûza, erhi: «Zûka orhucize». ²⁸ Ngahi baligi balya banyamuzinda bâwe wajiraga? Bazûkage akabà bakakuciza amango wamâhanyagala, Bulya wâni Yûda, banyamuzinda bâwe bali banji ak'ebishagala byâwe. N'oku emihanda enali omu Yeruzalemu, kwo n'empêrero za Baali zinalimwo. ²⁹ Kadali kaci mwanjirira? mweshi oku munali mwangomîre, Ye kudesire Nyamubâho. ³⁰ Nashûsire bagala binyu, barhanayankiriraga ihano: engôrho yinyu yamulya abalêbi, nka ntale yahaha. ³¹ Eri iburha wâni! Rhangi muyumve akanwa ka Nyamuzinda! Ka kuli Israheli nâbà mpinga erhi ishwa lya mwizimya. Cirhumirage olubaga lwâni luderha: erhi «rhudwîrhe rhwahulahula ci rhurhaje

Baali' Muzimu w'ecipagani.

¹**2.10** Ebirhwa bya Kitimi byâli olunda lw'e mwênè, Kedari càli cihugo c'e bushoshôkero bw'izûba. Yeremiyahu adesire aho mpu balole olunda n'olundi.

²**2.18** Kurhâlîshîngânîne Abayahudi okuhûna abanya-Mîsirî oburhabâle. Nyamuzinda ankabarhabîre bacimushengaga n'obwîrhôhye.

³**2.20** Okurherekêra eby'obukurungu erhi banyamuzinda b'eburhambi kudesirwe bugonyi bulya oku Nyamuzinda azigiragamwo Abayahudi n'okubajira lubaga lwîshogwa bibonekîne nka buhya, lwo lwîganyo lw'obuzigire bunene.

⁴**2.23** 2, 23: Lwo lubanda lwa Hinomu bakâgirherekêramwo omuzimu odesirwe Moloki.

emunda oli?»³² K'ensûli enayibagire amagerha? Nîsi erhi omunyere washebwa ayibagire omukaba gwâge? Olubaga lwâni lwôhe lwanyibagîre, ensiku zirhakaciganjwa.³³ Orhahaba njira nka walonza oluzigirwa! Alà oku ciru enjira zâwe wakazikômerîze obulala.³⁴ Ciru n'omu nfune zâwe muli omukò gw'abêru-kwêru: bantu orhagwâsire babasa olumvi! Bacikudôsa ogw'abôla boshi.³⁵ Onadwîrhage waderha erhi: «ndi mwêru-kwêru omungo gwâge arhaciri nie bagurhûlakwo». Lâba oku lubanja lwâwe nditwa wedwîrhe waderha erhi «ntajiraga câhal!»³⁶ Oku wacîshûbwirage wâni mpu wahindula enjira zâwe! Mîsiri ye wanakuyâgîriza, nka kulya Asîriya akujiraga.³⁷ Warhengayo nayo erhi amaboko gakuli oku irhwe, bulyâla abà wali ocîkubagire, Nyamuzinda abakazire, na ntà bunguke wabakûlakwo.

3

Okugalukira Nyamuzinda

¹ (Akanwa ka Nyamubâho kantindakwo, kambwîra erhi): Omuntu erhi akahulusa mukâge, na nyamukazi erhi akagenda akaja omu mwa owundi mulume^m, k'oyo mukazi akacishubira omu mw'îba murhanzi? K'eryôla ishwa erhi lirhahemusiri obwo? Nâwe we washungwîre na balume banji, mpu wacishubira emwâni ! Nyamubâho okudesire.² Rhanga ogalamire ebwa ntondo mpalangule, olole, ka hali entondo orhashunguliragakwo? K'orhakazâgilegerera oku njira walinga abîra bâwe, nka muharâbu omu irungu? washâbwîre ecihugo n'amalala haguma n'amaligo gâwe.³ Enkuba mpangûka erhacihangûkaga, n'enkuba nzinda erhacibonekaga. Amasû gâwe gakola gayôrha nka ga mbaraga, garhacibamwo lugwegwe.⁴ Nkabaga lêro orhanyakûza erhi «Larha! We mwîra wâni w'eburhò!⁵ Ka yeki akalaga ayôrha alubire? K'ayôrha ali burhè ensiku n'amango?» Kwo oderha ntyo, onabulikola amaligo gâwe, obûla ôbà mpeneka.

Israheli na Yûda balalahire okubozire!

⁶ Oku ngoma ya Yoshiyahu, Nyamubâho ambwîra erhi ka wabwîne ebi olya mugoma Israheli akozire? Ajire oku ngasi ntondo elengerîre na hali ngasi murhi mubishi, abàragirayoⁿ.⁷ Nakâmanya nti hano amâkola ebyo byoshi, agaluka emwâni, ci arhagalukaga la! N'omulumuna Yûda, w'ecirala, abwîne ebyo.⁸ Abwîne n'oku nahulusa Israheli w'omugoma, erhi malala gâge garhuma, nanamufumbasa amaruba g'okuyêrekana oku namuhulusize, N'omulumuna Yûda w'ecirala, arhanarhînyaga, aka akanya naye ajicîshûbula.⁹ Buzinda ahemula ecihugo coshi n'amalala gâge buzira lugwegwe, ahusha n'amabuye ahusha n'emirhi.¹⁰ Na kulusha aho, omulumuna Yûda w'ecirala, arhaderhaga mpu ashubira emwâni n'omurhima gwoshi, ci n'obulyâlya; yekudesire Nyamubâho.¹¹ Nyamubâho ambwîra obwo erhi: Yûda w'ecirala owamugerere kuli Israheli w'omugoma, anabona oku Israheli yeri nka mushinganyanya.¹² Okanyagye oyâkûze, oderhe ebi binwa onayêrekîre emwênè: Galuka wâni Israheli w'omugoma, ye kudesire Nyamubâho, Ntakacikulola n'obusû bukali, bulya ndi wa lukogo, kanwa ka Nyamubâho. Ntabika mungo gwa nsiku n'amango.¹³ Oyêmêre kwône obubî bwâwe: wgomîre Nyakasane Nyamuzinda wâwe, wahulahulîre emunda ab'embuga bâli, n'izû lyâni orhaliyumvirhizagya ye kudesire Nyamubâho

Olubaga lwîshogwa aha Siyoni

¹⁴ Mugaluke mwe bâna bagoma, Nyakasane okudesire, bulya niene nie Nnâhamwinyu, nayishimurhòla muguma arhenge muli lugo lulebe, babirhi barhenge mulala muguma, nyishimuhisa e Sioni.¹⁵ Namuhâ balungere omurhima gwâni gusîmire, abôla bamuyâbula

^m**3.1** Ecitabu c'olushika cilahîre obwo buhya: Lolà Lush 24, 1-4. Amanema manji gankagalula Israheli omu buzigire bwa Nyamuzinda: Lolà Hoz 1, 3.

ⁿ**3.6** Ahâli omurhi mubishi h'okurherekêra abazimu na ba nyamuzinda b'obwîhambi.

n'oburhimanya n'obumanye. ¹⁶ N'amango mwâbâ mwayôlolisire mwanalehekera mw'eco cihugo, ago mango, Nyakasane akudesire, barhaciderhe mpu: «ngahi omuciîmba gw'amalaganyo ga Nyakasane guli». Barhâgugerêze, barhâgukengêre, barhakanacibinja gundi°. ¹⁷ Ago mango, Yeruzalemu bakazimuderha «Ntebe ya Nyakasane», mwo amashanja goshi gabugânana, oku izîno lya Nyakasane; garhânacizige gahârhanwa n'omurhima gwâbo mubî. ¹⁸ Ago mango enyumpa ya Yûda yâbugânana n'eya Israheli; zinayishe zombi kurhengerâ e mwênê zije omu cihugo niene nahâga bîshe wâbo nti kashambala kâbo.

Ebinwa byakulikira eby'obuhindule

¹⁹ Niehe kwo nakazagiderha omu murhima: nti owabonaga nkuhisa omu bâna bâni, nkamuhâ ecihugo c'amasîma kashambala kakungwa omu mashanja. Namanya nti wakazimbwîra mpu «larha» nti orhakacintengaho. ²⁰ Cikwône kulyâla omukazi alenganya ibâ kwo enyumpa ya Israheli nayo yandenganyize Yekudesire Nyamubâho. ²¹ Endûlû zayumvîkîne oku ntondo mpalangule, ndûlû n'emirenge ya bene Israheli kwo kuderha oku bagolongohize enjira yâbo, bâyibagîre Nyakasane Nyamuzinda wâbo. ²² Galuki mwe bâna b'ebirala, nnonzize okufumya obugoma bwinyu! Rhw'ono rhuyishire emunda oli, bulya we Nyakasane Nyamuzinda wîrhu, ²³ Kwo binali, entondo bunali bunywesi, n'akadugundu k'oku ntondo kwo na kwo. Nêci kwo binali, Nyakasane Nyamuzinda wîrhu yêne bucire bw'Israheli. ²⁴ Bya-nshonyi byalire omukolo gwa ba larha kurhenga eburhò bwîrhu, ebintu byâbo binyinyi n'ebinênênê bagala bâbo na bâli bâbo. ²⁵ Muleke rhugwîshîre omu nshonyi zîrhu, muleke zirhubumbe eza mêmê bulyâla rhwagayisize Nyakasane Nyamuzinda rhweshi na balarha, kurhenga oburhò bwîrhu kuhika buno, rhurhayumvaga izû lya Nyakasane Nyamuzinda wîrhu.

4

¹ Erhi wakagaluka, Israheli, ye kudesire Nyamubâho, onagaluke emunda ndi. Erhi wakanaleka amaligo gâwe, orhakacihabukira kuli nâni. ² Erhi wakanalahira Nyamuzinda Ozîne, buzira bîrà, omu bushinganyanya n'oburhabêsha, ago mango amashanja ganacîshinga muli we, ganacikwîtakira. ³ Bulyâla kwo Nyamubâho adesire ntya: Kwo abwîzire abantu b'emwa Yûda n'ab'e Yeruzalemu: Mukolôle bwinjâ amashwa ginyu, murhahiraga mukamîra emburho omu mishûgi. ⁴ Mukembûlirwe Nyamuzinda, mukembûle omurhima gwinyu mwe bantu b'emwa Yûda n'ab'e Yeruzalemu, n'akabâ nanga, omungo gwâni kwo gwayâka nka muliro, gwayôkera na ntâye wâguzimya, erhi bubî bw'ebijiro binyu burhuma.

Okurhêrwa n'abarhenga e Mwênê

⁵ Mugumanyise omu ca Yûda, guyumvikane omu Yeruzalemu, mubûhe omushekera omu cihugo, muyakûze n'izû linene, erhi: «mweshi mubugânane»! rhujê omu bishagala biyûbakire. ⁶ Mulengeze ecimanyîso muciyêrekeze emunda Siyoni ali. Mukanye muyâke, murhimangaga. Kulya kubâ buhanya nakûla emwênê, buhanya burhali bunyi. ⁷ Engoromora yarhenzire omu mashaka, Cishâba mashanja arhabîre, arhenzire omu mwâge mpu ecihugo coshi acîjire irungu: emirhundu yoshi âyishâba erhasigalemwo omuntu. ⁸ Mubâge mwayamhala basunzu mulake mubande endûlû, bulyâla omungo gwa Nyamuzinda gurharhulesiri. ⁹ Mw'ago mango, kanwa ka Nyamubâho, mwâmi ârhiba omurhima, abarhambo nabo bâgurhiba, abadâhwa bârhangâla n'abalêbi bâzanwa! ¹⁰ Naderhe obwo: erhi waliha Nyakasane kwabirage kurheba warhurhebire erhi oderha erhi «mwâbona omurhûla» enakolaga ngôrho eno erhuli emumiro. ¹¹ Mw'ago mango bâbwîra olu lubaga na Yeruzalemu erhi: Empûsi ndûrhu-ndûrhu y'oku ntondo, edwîrhe yahûsa

°**3.16** Omuciîmba: Yeruzalemu yêshi yekola abâ Mucîmha gwa Nyakasane, co cirhumire ntâ gundi mucîmba gw'amalaganyo babinja. Erya ntumba yahongolaga Yeruzalemu yo yanashandâzize omuciîmba gw'amalaganyo.

kurhenga omu irungu, kujà emunda oli, mwâli w'olubaga lwâni. Erhali ya kuyêrûla erhanali ya kucêsa. ¹² Mpûsi ndârhi eyishire oku irhegeko lyâni. Nie nkolaga naderha akanwa k'okutwa olubanja lwâbo. ¹³ Lâba oku kashâba asôka nka citù, engâlè yâge kwo eri nka mpûsi, endogomi zâge zo zâkanya kulusha amakozi, rhwamahera! rhwamahwa! ¹⁴ Yeruzalemu, kûla obubî oku murhima gwâwe ly'ocira! Kuhika mangaci zâkubêramwo, enkengêro zâwe ngalu-galu? ¹⁵ Bulyâla omwanzi bàguyâlizize kurhenga e Dani, kurhenga oku ntondo ya Efrayimu, gwa buhanya bâderha. ¹⁶ Mugumanyise, muguderhe omu ca Yûda, mubwîre Yeruzalemu, erhi: ababisha barhenzire omu cihugo c'ekulî, badwîrhe babandira ebishagala bya Yûda akahababo, ¹⁷ bagosire Yeruzalemu nka balanzi b'ishwa, kulya kubà angomîre, Kanwa ka Nyakasane. ¹⁸ Bulala bwâwe n'ebijiro byâwe bikudwîrhîre okwo. Bunguke bw'amaligo gâwe obwo: nka bwalula! Bwanakuhika oku nsholo y'omurhima. ¹⁹ Alà ehindi omu nda wee! alà enda wee! alà nka yaluma wee! Omurhima bamâgudunda. Ntakahashihulika bulya namâyumva babûha omushekera. Cihôgêro ca ngabo yajà oku matabâro. ²⁰ Erhi bacîderha mwanzi erhi na gwa buhanya, ecihugo mpu coshi càhire ebihando byâni mpu byâshabûsire. Olwâkiro lwâni mpu lwahirigisire. ²¹ Lêro mangaci nahusa okubona ecimanyîso, mpuse n'okuyumva omushekera gw'okulâlîka? ²² Nêci olubaga lwâli lwahwinjagîre: lurhanyishi, luli nka bâna bo barhadôsa mirhima, ntà bukengêre bagwêrhe bali balenga ba bubî, ci barhishikola ehinja. ²³ Nalolerize igulu: nabugâna mpinga! nti nalola amalunga, nashanga omûshi gwahirigisire. ²⁴ Nalola entondo, nabona zidwîrhe zageramwo omusisi n'orhurhondo narho nabona rhwadundagana. ²⁵ Nalola: lêrhaga omuntu ciru n'omuguma ebinyunyi by'emalunga byoshi byâyâsire. ²⁶ Nalola ecifungo bashundamwo emirhi, cashubire irungu, n'eyali mirhundu bikola bigûkà yashâbwa n'omutula gwâge. ²⁷ Nêci, kwo adesire ntya Nyamubâho: Ecihugo coshi câshâbwa, coshi nâcilambika. ²⁸ Kuli okwo, igulu lyâjira emishîbo n'amalunga gali enyanya gâjamwo omwizimya bulyâla nadesire ntânacigalule akanwa nafundisire ntanacifundûle. ²⁹ Omu kuyumva ecihôgêro c'abâli oku nfarasi n'abafumbasire emiherho, ecihugo coshi càyâsire: bayâkire oku mashaka, bashona n'oku mabuye; Ntâ lugo lusigîremwo omuntu. ³⁰ Nâwe, bici okolaga wâjira? Ciru okayambala eby'akaduku, ciru okayambala enjuma z'amasholo, ciru okagalihya amasû n'okushîga ebisike, busha wârhamira mpu wâcîjira mwinjà. Abîra bâwe bakubênzire, gukola mûka gwâwe bashimbire. ³¹ Namâyumva omuniho guli nka gwa muzîre izîmi lyamâkoma, omulenge guli nka gwa muhya wayig'iburha, mwâli wa Siyoni odwîrhe alaka alengezize n'amaboko erhi: namâhera! namâfà n'empîmbo za balya bakaheza ngabo.

5

Ka bàbîha babule na kwahanwa?

¹ Mugere omu mihanda y'e Yeruzalemu yoshi, mulolêrezagye munadôse mulongeze aha ngombe ziri omwo lugo, mukabugâna hali omugula wâtwa olubanja bwinjà, olyâla washimbulira olubanja oku lunali nânababalira ogu murhundu, ye kudesire Nyamubâho ² Ciru n'amango balahîre mpu: «Nyamuzinda ozîne là» erhi na bîrà banalahîre. ³ Nyamuzinda, kali by'okuli amasû gâwe galonza gabone? Abôla wabashûsire barhanayumvîrhe wabahinazire barhanagokwîre. Obusû bwâbo babujizire buzibu kulusha ibuye, banalahîre bwaleka okwâbo. ⁴ Kwo nakazagiderha nti abagunda bône bakola nka basirhe, bulya barhishi enjira ya Nyakasane barhanayishi ebya Nyamuzinda wâbo ⁵ Nkolaga najà aha abakulu bali nabo mbabwîre, bulya bôhe bamanyire enjira za Nyakasane, bamanyire akanwa ka Nyamuzinda wâbo. Kali ciru nabo banatwa enkoba, bàjahisire omushigo, ⁶ Co cirhumire entale y'emuzirhu yâbarhêra, nyambwe w'ebulambo abayônera, na kapiri alingire aha lusò lw'omurhundu gwâbo: ngasi wagurhengamwo erhi anahanyagîre bulyâla amaligo gâbo gali manji, amagoma gâbo gâluzire okubozire. ⁷ Nkubabalire bulya kurhi? Bagala bâwe bantwîsire, bagendishiga abarhali banyamuzinda! Erhi nabâga

namâbayigusa banagedihusha, bakazâgikômera enyumpa y'omukazi w'ecishungu. ⁸ Zâli nfarasi ziyigusire zinaminyire, ngasi nguma yakazihambarha mukà omulungu. ⁹ Ka mpu mbule kuhana ebijiro biri ntyo? Yekudesire Nyamubâho. Nîsi erhi ishanja liri nk'eryo mbule bucîhôlelalyo! ¹⁰ Musôkere oku nyanya mushâbe, mukondagule muhebe oku idaho. Emizâbîbu muyishugule bulyâla erhali ya Nyamuzinda^P. ¹¹ Yandenganyize oku balenganya enyumpa ya Israheli n'eyumpa ya Yûda, Yekudesire Nyamubâho. ¹² Bahakanyire Nyamuzinda, baderha mpu «kali ntâye». Mpu ntâko rhwâbâ., rhurhâjemwo ngôrho rhurhânajekwo cizombo. ¹³ Abalêbi kwo bali nka mpûsi, akanwa karhali mulibwo. Alaga oku byayishibabêra: ¹⁴ Co cirhumire aderha ntya Nyakasane, Nyamuzinda w'Emirhwe bulya kwo badesire ntyo, Niono nkolaga najira ebinwa byâni, bibè muliro omu kanwa kâwe, n'olwo lubaga nâlujira lubè nshâli ogwo muliro gwamakûza. ¹⁵ Niono nkolaga najimulerhera olubaga lwârhangha kulî-kulî wâni nyumpa ya Israheli, Yekudesire Nyakasane. Luli lubaga lwa ntwâlî, lubaga lwa kurhanga mîra! Lubaga orhîshi oku luderha, orhanayumva ebi luderha. ¹⁶ Enshoho bagwasâmwo emyampi eri nshinda nfûnule boshi banali ngabo ya ntwâlî ¹⁷ Eyo ngabo yâkulya empenzi n'akabale, yâkulya abânarhabana n'abâna-nyere, yâkulya enkafu n'ebibuzi, ekulye omuzâbîbu n'omulehe, yâkushâbira ebishagala biyûbakire, birya wali ocîkubagire!

Oku mwalonzagya mwâkubona

¹⁸ Cikwône, ciru n'ago mango, Yekudesire Nyamubâho, ntâshâbe lwoshi-lwoshi. ¹⁹ Na hano badôsa mpu: Cici carhumaga Nyakasane, Nyamuzinda wîrhu, arhukolera ebiri nk'ebi? Woyôla wayishibashuza erhi: «Nka kulya mwoyo mwalekaga Nyamubâho mwagashâniza banyamuzinda b'obwîhambi omu cihugo cinyu, kwo n'okwo mwanashigira ab'ihanga omu cihugo cirhali cinyu.

Amango g'ecizombo

²⁰ Mumanyîse ebi omu nyumpa ya Yakôbo mubiyumvise omu ca Yûda: ²¹ mpu yumvi n'okûla olu lubaga lw'entumva n'embula-murhima bali mpu bagwêrhe amasû barhanabona mpu bagwêrhe amarhwîri barhanayumva! ²² Ka murhakanyôboha, Kanwa ka Nyamuzinda, ka murhakarhînya obusû bwâni? Nie najiraga omushenyi lubibi lw'enyanya, nagujira lubibi erhakafâ yahamire: yanalwîririra erhanahime, emivumba y'enyanya yanaluluma erhanatwe olubibi. ²³ Cikwône olu lubaga lugwêrhe omurhima gw'entumva n'abagoma bagalusire banagenda. ²⁴ Barhacijaga emurhima bakaderha mpu Nyakasane Nyamuzinda wîrhu, rhumurhinye, ye niêsa enkuba mpangûka n'enzinda, nk'oku amango gâyo ganali, Ye rhuhsa oku migobe yêne ayimanzagya y'okusârûla. ²⁵ Amaligo ginyu gahindwîre ebyo, amabî ginyu garhumire ebinja byamuyâka.

Amabî g'olubaga galuzire

²⁶ Nêci olubaga lwâni lulimwo enkola-maligo, zikazirhega orhusirha, nka barhezi ba binyunyi, zinakazirhega emirhego mpu zigwasemwo abantu. ²⁷ Kula ecôgo ciyunjwîre binyunyi, kwo enyumpa zâbo ziyunjwîre bya buhagwe. Bâgazirage n'ebyo banakula. ²⁸ Bâluzi amagala banatwera. Kwo biri ntyo, barhalusize olugero lw'obubî: Barhakenziri olubanja lwa bene, barhakenziri olubanja lw'enfûzi mpu ciru nazo zisîme barhakenziri olubanja lw'abagunda. ²⁹ Ka mpu mbule bwahana ebijiro biri ntyo, Yekudesire Nyamuzinda, nîsi erhi mpu olubaga luli ntyo omurhima gwâni gubule bwaluhekakwo omungo! ³⁰ Ebigalugalu, birya byakashologosa, bidwîrhe bayajirwa mw'eci cihugo: ³¹ Abalêbi badwîrhe baderha eby'obunywesi, abadâhwa badwîrhe bayigîriza byâbo-byâbo. N'olubaga lwâni lusîmire okwo! Bici mwâjira hano luhumba obwo?

6

^{P5.10} Nyamubula buyêmêre ye derha oku Nyamuzinda arhahabâ n'oku ntâbyo ankahashijira (Lolâ Lul 14,1 n'ebikulikîre).

Okushubirhêrwa

¹ Bene Benyamini muyâke, muyâke murhenge e Yeruzalemu. Mwe muli e Tekowa mubûhe omushekera muyimanze ecêrekane kuli Betakeremi. Bulya hali obuhanya bwarhenga emwênè. Buhanya bunji bwenêne. ² Ka bulambo bwa kahasi nagererakwo mwâli Siyoni? ³ Emunda ali yo balungere bashûbûkira ho n'amasò gâbo! Omu marhambi gâge bayûbasiremwo ebihando, ngasi muguma ayâbula ebinali aha kuboko kwâge. ⁴ Murherekêrere amatabâro. Mukanye rhumurhêre kalengerêre. Rhwamahera izûba likolizika, ebizunguzungu by'ebijingo byamalîhûka. ⁵ Mukanye rhumurhêre budufu, mukanye rhumushâbire enyumpa! ⁶ Bulya kwo adesire ntya Nyamuzinda Ogala-byoshi mpu mukube emirhi yâge Yeruzalemu yêshi mumugorhe, lubà lugo lwa bunywesi, lwo warhangirhabâlira. ⁷ Kula iriba lirhengamwo amîshi kwo naye arhengamwo amabî gâge, okutula entambala n'okushâba yo myanzi baderha eyo, omu masû gâni, ngasi mango endwâla n'ebibande. ⁸ Leka bakubwîrize Yeruzalemu Omurhima gwâni gwakanakurhengakwo, wakabona namâkujira bwêrûlè, bulya burhabâmwo muntu. ⁹ Kwo adesire ntya Nyamuzinda Ogala-byoshi. Rhôlogoza rhôlogoza kulya barhôlogoza omu ishwa ly'emizâbîbu, ngasi hisigîre omu Israheli oshubigezaho okuboko ak'owahumbûla amalehe g'omuzâbîbu, omu lwîbo. ¹⁰ Ndi nâbwîra? Ndi nâyimbirira nti ayumvîrhize. Kali okurhwiri kwâbo kurhabà kukembûle, barhakayumva. Akanwa ka Nyakasane kashubire ka nshonyi kulibô, barhacinunirwa nakô. ¹¹ Cikwône niehe nyunjwire mutula gwa Nyamuzinda, nadesire nti ngurhange narhama k'orhagurhulira oku mwâna w'emuhanda n'omu ndêko y'abâna b'emisole. Bayishigwârhwâ boshi: omulume na mukâge, okola mushosi n'okola kajo. ¹² Enyumpa zâbo, bandi bazishobôla, amashwa gâbo na bakâbo kwo na kwo. Nêci nalambûlira okuboko oku bantu ba muli eci cihugo, Yekudesire Nyakasane. ¹³ Bulyâla omurhò n'omukulu, boshi buhagwe balonza. Omulêbi n'omudâhwa boshi mukanga bayêsha: kurhebana balimo. ¹⁴ Bali mpu barhuba ecihulu c'olubaga mpu murhûla, murhûla mâshi! n'obwo omurhûla ntâgwo^a. ¹⁵ Enshonyi z'ebijiro byâbo zâbabumba; ci ciru barhacibâ nshonyi barhabà lugwegwe oku masû. Mwo bânahirimira omu karhî k'abâhirima, kusârhalâ basârhalâ olusiku nâbarhandûla Yekudesire Nyakasane.

¹⁶ Kwo Nyakasane adesire ntya: Mujè omu njira za mîra, mudôse bwinjâ enjira za mîra, ngahi yali enjira y'obwinjâ? muyiyankage, mwabona oku mwaluhûka. Ci bôhe badesire mpu «rhurhâyishimbe». ¹⁷ Najîre aho nabahà abasholeza' nti «muyumvîrhize omushekera» Ci bôhe mpu «rhurhaguyumvirhize». ¹⁸ Yumvagya mwe mashanja: omanyireho, we ndêko, ebi ndi bukola. ¹⁹ Oyumve igulu! Lâba oku ndwîrhîre olu lubaga obuhanya bugoma bwâbo bukudwîrhe, bulyâla ebinwa byâni barhabirheziri kurhwiri, n'irhegeko lyâni bâligayaguzize. ²⁰ Bici nâjira n'enshangi yarhenga e Saba nîsi erhi olusheke lw'obukù lw'omu cihugo c'e kulî? Embâgwa zinyu ntazisimiri n'enterekêro zinyu zirhansimîsizi, ²¹ Kwo kurhumire Nyamuzinda aderha ntya: erhi lâba oku olu lubaga nkola nâlurhega ebi lwâsarhalakwo. Omushamuka n'omugala oku banali, abalungu n'abîra boshi bahungumuka.

²² Kwo adesire ntya Nyakasane: Lâba oku ishanja lyârhenga omu cihugo c'emwênè lubaga lurhali lunyi lwârhengerera aha kafende k'igulu, ²³ Bafumbasire omuherho n'omwampi, bali baminya barhakuba kâzûka, ecihôgero câbo kwo ciri nka mukungulo gwa nyanja bashonyire oku nfarasi, ngasi muguma akomekerîre amatabâro we barhabâlîre, wâni mwâli Siyoni. ²⁴ Rhwayumvîrhe ogwo mwanzi, mâshi rhwatwîka enjingo rhwagwârhwâ n'ebihamba, rhwayumva n'emikero-mibishi ciru; ²⁵ murhajâga ebwa mashwa, murhageraga omu mirimbwa bulyâla eyo munda ngôrho za babisha, bihamba enyunda zoshi. ²⁶ Mwâli w'olubaga lwâni yambala sunzu, civuluvunze omu luvû, jira emishîbo kulya banashîba omwâna w'ecûsha obande

^a**6.14** Entambala yâlula ekarhî k'omulêbi Yeremiyahu n'abadâhwa bulya bali barheba olubaga mpu murhûla n'obwo guli gwa bunywesi.

^r**6.17** Basholezi: Nabahà abalêbi b'okunali.

endûlù, bulyâla alingirhuhikakwo, kaheza.

²⁷ Nakujizire murhanguzi w'olubaga lwâni, nti ly'omanya onarhangule obwôrhere bwâbo. ²⁸ Boshi bali bagoma, bakazijà banywerhera abandi, boshi basherîre, bali bazibu nka marhale n'ecûma. Boshi barhahwa kushandâza. ²⁹ Omuvubo gudwîrhe gwavugurhiza mpu lyo ecûma cilibwa n'omuliro. Omutuzi adwîrhe avugurhizavugurhiza busha ci amazi g'ecûma garhacirhengâkwo. ³⁰ «Lufaranga lufire», kwo babaderha. Nêci, Nyamuzinda obajahisire.

7

Enterekêro y'okunali

a) Ebiyêrekîre aka-Nyamuzinda

¹ Akanwa Yeremiyahu abwîragwa na Nyakasane: ² «Oyimange aha lumvi lw'aka-Nyamuzinda, oyakûlizeho, oderhe aka kanwa, erhi: muyumve Nyakasane adesire mwe banya-Yudeya mudwîrhe mwageramwo ogu muhango mpu mujiharâmya Nyakasane. ³ Kwo adesire ntya Nyakasane Ogala-byoshi, Nyamuzinda w'Israheli. Muyinji hye enjira n'emikolo yinyu; namubêza muli eri ishwa. ⁴ Murhashimbaga ebinwa by'obunywesi mpu «engombe ya Nyakasane eyo, engombe, engombe ya Nyakasane eyo, engombe ya Nyakasane eyo». ⁵ Cikwône, mukayinji hya enjira n'emikolo yinyu; erhi mwakanashîbirira obushinganyanya ngasi muguma n'owâbo, ⁶ mukâ-ba murharhindubuzizi ecigolo, enfûzi n'omukana, mukabà murhabulagiri omukò mwêru-kwêru hano, na mukabà murhacihanyagazizi mpu mwashimba abà-ndi banyamuzinda, ⁷ ago mango, namubêza mw'eri ishwa, mw'eci cihugo nahâga basho kurhenga mîra na kuhika ensiku n'amango. ⁸ Cikwône alaga oku mwêhe mudwîrhe mwacîkubagira ebinwa by'obunywesi birhamujiriri bici. ⁹ Ka mpu muzimbe, munigane, muhushe, mulahire ebîrâ, mugashânize Baali, mukulikire ba nyamuzinda b'obwîhambi balya murhishi, ¹⁰ mubuliyisha muyimange omu masû mw'eyi nyumpa ederhwa n'izîno lyâni, mpu «rhurhâcibè kurhi!» Kandi mushubirire amaligo ginyu? ¹¹ Ka omu kubona kwinyu mw'eyi nyumpa ederhwa n'izîno lyâni likolaga libà ishûbûkiro lya bishambo? Niono kubona mbona ntali muhûrha, Kanwa ka Nyakasane. ¹² Mukanye mujè aha mwâni e Silo: ho izîno lyâni lyayûbakaga burhanzi, mulole ebi nahakolire erhi bubî bwa lubaga lwâni lwa Israheli burhuma^s. ¹³ Na bunôla, kulya kubà lwakozire ago maligo goshi, kanwa ka Nyakasane, kulya kubà murhayumvagya erhi nkazimubwîra bwaca bwayira, namuhamagala murhanashuzagya, ¹⁴ eyi ngombe ederhwa n'izîno lyâni, eyôla mucîkubagîre, n'eri ishwa namuhâga mwe na basho nkolaga nayikolera birya nakoleraga Silo. ¹⁵ Nkolaga namukaga muntenge omu masû, kulyâla nakagaga bene winyu bene Efrayimu.

b) Banyamuzinda b'obwîhambi

¹⁶ Woyo oleke orhasengereraga olu lubaga, orhaderhaga mpu walengeza omulenge n'omusengero gw'okubalagira nîsi erhi mpu wayimbirira, bulyâla ntakuyumvîrhize. ¹⁷ Nkabaga orhabwîni ebi badwîrhe bakola omu bishagala bya Yûda n'omu mihanda ya Yeruzalemu. ¹⁸ Oku abâna bashenya enshâli, b'îshe bakoleza omuliro, n'abakazi barhanza enshâno mpu badugira Omwâmikazi w'Empingu^t. Cazinda barherekêre banyamuzinda b'ihanga mpu lyo bambabaza! ¹⁹ Ka nie bababazize, Yekudesire Nyakasane; kali bône bacibabazize, bône bacîbonesize nshonyi? ²⁰ Kwo Nyakasane Nyamubâho adesirage ntya: Lâbi oku omutula gwâni, omungo gwâni, gukola gwacîrhulira ahâla, oku bantu n'oku bintu, oku mîshi g'omu mashwa n'oku malehe g'omu ishwa;

^s**7.12** Omu cihugo ca Silo, mwo Abayahudi bayûbakiraga aka Nyamuzinda karhanzi. Lolà omu citabu c'Abacîranuzi.

^t**7.18** Erhi izîno ly'okuderha mpu "Mwamikazi w'Empingu" ye wali mwamikazi erhi nyamuzinda-da w'obwîhambi olozire iburha. Ye wali oderhwa Istari.

gwayôca burhazima.

c) Enterekêro erhashingânîni

²¹ Kwo adesire ntya Nyakasane w'Emirhwe, Nyamuzinda w'Israheli. Muyûshûle ebimasha binyu oku êzinyu, mulye ezo nyama! ²² Bulya oku biyêrekîre enterekêro n'ebimasha, ntâko nabwîzire na ntâko narhegesire basho erhi mbakûla omu cihugo ca Mîsiri^u. ²³ Cikwône irhegeko nali mbahire eyo eri: Nti mukaziyumva izû lyâni, lyo mbà Nyamuzinda winyu ninyu mubè lubaga lwâni. Mukulikire enjira mmurhegesire yoshi lyo mucira. ²⁴ Cikwône, aye, bàrhumvirhizagya barhanarhegaga okurhwiri, bôhe bakulikira oluhengu lw'omurhima gwâbo mubî, bampà ebirhugo ahâli h'okunyêrekera. ²⁵ Kurhenga olusiku basho barhengaga e Mîsiri kuhika ene, namurhumire abaganda bâni b'abà-lêbi, ngasi lusiku burhahusa. ²⁶ Ci barhanyumvagya, barhaderhaga mpu barhega okurhwiri, bacîbêra ba cikanyi-cirhagomba, bàbîha barhalusa b'îshe. ²⁷ Wanababwîra ebyo binwa byoshi: ci barhakuyumve, wanabahamagala ci barhakushuze. ²⁸ Obabwîre erhi lolà olubaga lurhumva izû lya Nyakasane Nyamuzinda lurhanaziga lwabwîrizibwa. Ecihango cirhacihaba, cabarhenzire oku kanwa.

d) Enterekêro mbî ekagîsa

²⁹ Moma ebiviri byâwe birî-birî, obikabulire. Sôkera oku ntongo mpalangule obandirekwo endûlû. Bulyâla Nyamuzinda amakaga obûko bumugayîsa. ³⁰ Nêci, bene Yûda bakozire ebi nshomba, ye kudesire Nyakasane. Bàgwasize ebikabulirwa byâbo omu ka-Nyamuzinda kaderhwa n'izîno lyâni, mpu bakahemule; ³¹ bayûbakire oluhêrero lwa Tofeti omu cibanda ca Ben-Hinomu, mpu bakazisingônolerakwo bagala na bâli bâbo, n'obwo okwo ntakuderhaga na ntà mango nakugerêrize. ³² Alaga oku n'ensiku zayishire, ye kudesire Nyakasane, Tofeti arhâciderhwe, n'ecibanda ca Ben-Hinomu cirhâciderhwe, ci cibâgiro co caderhwa. Abantu bâbishwa e Tofeti^v erhi kubula handi kurhuma. ³³ N'emirhumba y'olwo lubaga yâbà lwîko lwa binyunyi by'emalunga, haguma n'eb'y'erubala, harhaboneke n'omuntu wabihiva. ³⁴ Omu bishagala bya Yûda n'omu mihanda ya Yeruzalemu nahulisamwo izû ly'omwîshingo n'ely'obusîme; izû ly'omuhya n'ery'omuhya-mulume, bulyâla cihugo cahinduka mwerûlê.

8

¹ Mw'ago mango, ye kudesire Nyakasane, babishûla amavuha g'abâmi b'e-mwa Yûda, ag'abakulu, ag'abadâhwa, ag'abalêbi n'ag'abantu kône b'e Yeruzalemu. ² Bagayanika oku izûba, omwêzi engabo y'emalunga bali barhonyize n'okukolera zirya bashimbaga banakazizidôsa, zirya bakazâgiharâmya, ago mavuha garhacife garhîlagwîrwe nîsi erhi kushubibishwa. Gakolaga gabêra oku idaho nka binazo. ³ N'oku banyi balobôka muli obwo bûko bw'emihira, ngasi aha nakabahabulira, ye kudesire Nyakasane w'Emirhwe, olufû lwâbà lwo lukulu aha buzîne.

Endûlû, amahano, obugoma bw'Israheli

⁴ Obabwîre, erhi kwo adesire ntya Nyakasane mpu k'ohirima arhazûka, k'ohabuka arhahabûlwa? ⁵ Cirhumirage olwo lubaga lubêra omu bugoma buzira kuhusa. Basêzizagye obunywesi balahîre bugaluka. ⁶ Najîre aho nabayumvîrhiza: barhadwîrhi baderha nk'oku bikwânîne. Barhalimwo owagaya obubî bwâge akaderha erhi «lêro bici bino nakozire»? Boshi oku bahabusire kwo banahâsire, nka nfarasi yajilwa. ⁷ Ciru na nyakadekere nk'ali emalunga,

^u**7.22** Nyamuzinda alonza abantu bamuharamye n'omurhima kulusha okumulerhera enterekêro z'embâgwa: Lolà Amo 5, 21; Iz 6, 20.

^v**7.32** Tofeti hali hantu bakaginigira orhubonjo oku ngoma y'omuzimu Moloki. Mwâmi Ahazi aheba olwo luhêrero omu kabanda ka Hinomu. Buzinda lwakaderhwa Yehenami, rhuderha Cihênâma.

ayishi akasanzi kâge, Akafunzi, ehiremberembe n'omuhangâli, biyishi amango gâbyo g'okubunga. Olubaga lwâni lwôhe lurhishi obushinganyanya bwâni.

Irhegeko omu nfune z'abadâhwa

⁸ Kurhi mwakaderhaga mpu «rhuli barhimanya rhugwêrhe irhegeko lya Nyakasane!» Kwo binali; mwalihindwîre binywerhe oburhûza, bunywesi bw'omugera gw'abandisi. ⁹ Abagula enshonyi zababumba, basômerwa hano bagwârhwâ omu murhego Bôhe mpu bagayaguza akanwa ka Nyakasane. Mbwîraga, obugula bwâbo, bici bubakwânînage? ¹⁰ Bakâbo nkolaga nabahâ abandi balume amashwa gâbo ngahereze bandi-bandi. Bulya kurhenga oku murhò kuhika oku mukulu, boshi bya buhagwe balonza abalêbi n'abadâhwa, boshi kurhebana balimwo. ¹¹ Bali mpu babuka ecibande ca mwâli w'olubaga lwâni, badwîrhe baderhera oku mîno mpu «murhûla, murhûla» n'obwo ntà murhûla. ¹² Enshonyi z'amaligo gâbo zababumba. Câba mushâna, barhacibâ nshonyi, barhaci'yishi olugwegwe lwo luci. Bafurhama omu karhî ka abafurhama bakomanya olusiku nayishibarhangula, Nyakasane okudesire.

Emizâbîbu ya Yûda

¹³ Nakasîmire nsarille emwâbo, ye kudesire Nyamubâho. Cikwône emizâbîbu yâbo erhalehesire, ciru n'omulehe gwâbo gurhayanyiri ebyâsi ciru byône bifunyîre nali mbahire ababishandazagya. ¹⁴ Cirhumirage rhutamire, rhufîremwo obûla Nyakasane Nyamuzinda wîrhu yêne orhuyîsire ye narhunywesize amîshi mahereke, erhi mabî rhwamujirîre garhuma. ¹⁵ Rhwakazâgiringa omurhûla: ci lêrhaga! Rhwakagiringa amango g'okufuma: bikolaga bihamba. ¹⁶ Kurhenga emwa Dani omulumbo gw'enfarasi zâge guyumvikîne n'ecimorôgo c'amadaku g'enfarasi cidirhimanyize ecihugo coshi^w bayishirirya ecihugo n'ebinja bimuli olugo na benalo. ¹⁷ Nêci, lâba oku we ntumîre enjoka nkali zirya zirhadogêzibwa; zakuluma, ye kudesire Nyakasane na ntà bufumu.

Omulenge gw'omulêbi amango g'ecizombo

¹⁸ Namâyumva amagala gandya omurhima gurhaciri gwâni! ¹⁹ Yumva endûlù ya mwâli w'olubaga lwîrhu, yamâzûka omu cihugo coshi mpu «ka Nyamubâho arhacibâ omu Siyoni, k'omwâmi w'e Siyoni arhaciyibâ? (Carhumaga banjira burhè n'enshusho zâbo ebyo birhali byo byarhenga ihanga). ²⁰ Bayûsize basârûla, ecanda cahwîre, n'okucira n'orhaciziri! ²¹ Ecibande ca mwâli w'olubaga lwîrhu, cimbabazize, ndi nka nie mbanzirwe. ²² Ka ntà mavurha gacibâ omu Galadi? ka ntà mufumu ocibâmwo? Cirhumirage cirhafuma ecibande ca mwâli w'olubaga lwîrhu? ²³ Owahindula irhwe lyâni likashuba iriba, n'amasû gâni ngahindule nshôko ya mirenge! Owampâ nkalakira mûshi na budufu abayîsirwe omu bâna ba mwâli w'olubaga lwîrhu!

9

Okuhemuka kwa Yûda

¹ Lêro ndi wakampebera icumbi omu irungu? nanayâka olubaga lwâni ncijire kuli nabo, bulya boshi bali bagonyi, ngabo ya ncuku. ² Kwo bagoka olulimi nka muherho bunywesi buyîmire mw'eci cihugo, ci arhali iderha nkana bâleka maligo bakola gandi barhanayishi Nyamubâho. ³ Ngasi muguma acîlange oku mwîra wâge murhanacîkubagiraga obugoma: bulyâla ngasi mwene wâbo omuntu kwo adwîrhe ajira aka Yakôbo ngasi mwîra kunywerha adwîrhe anywerhera owâbo! ⁴ Abantu badwîrhe barhebana, barhaderha oku biri bakômerîze olulimi lwâbo okubêsha, bakômerîre amaligo, barhankacigokôla. ⁵ Barhalikangana barhalirhebana! Banywîre emihuli mpu bakamanya Nyamubâho! ⁶ Kwo adesirage ntya, Nyakasane w'Emirhwe: Lâba oku mbahebire omu cibeye nti mbagere kurhi nakacijizire obubî bwâbo? ⁷ Olulimi lwâbo, mwampi gwa kuyîrha, ebinwa byâbo, bunywesi bwône-bwône. Omuntu anajè aha, abwîre owâbo erhi

^w**8.16** Abashombanyi barhengerâ emwênè.

«murhûla» n'obwo emurhima gwâge kurhega amurhezire. ⁸ Ka mpu ebiri ntyo ntabihane? Ye kudesire Nyakasane. Ka mpu mbule bwacihôla oku ba bène abo?

Burhè aha Siyoni

⁹ Entondo muzilakire, mubande endûlù amalambo g'omu mpinga mugayîganire kula kw'ofirîrwe bulya zayôcirwe zoshi ntâye ocigerayo, ntâye ociyumva ebintu byayanirayo. Oli ebinyunyi by'emalunga, ôli ebintu byoshi byayâsire, byahirigirha. ¹⁰ Yeruzalemu namujira nsinga ya mabuye, bulumba bwa banyambwe ebishagala bya Yûda nabijira bigûkà birya birhabamwo ndi. ¹¹ Mugula ohi wakayumva ebyo? na kandi, ôhi Nyakasane abibwîzire mpu abimanyise abandi? Cirhumirage ecihugo cishâbwa. Cinayôcibwa nka mpinga erhagerwamwo na muntu? ¹² Nyamuzinda adesire erhi: Kulya kubà balesire irhegeko lyâni, na niene nabahâga lyo, barhanayumvagya izù lyâni, ¹³ ci bakulikira obuzibu bw'emirhima yâbo, bakulikira ba Baali b'îshe babamanyisagya, bamanyiraga kuli b'îshe. ¹⁴ Co cirhumirage aderha ntya, Nnâmahanga w'Emirhwe Nyamuzinda w'Israheli: mpu: Lâba oku olu lubaga mutuzo nalulîsa. Ndunyese n'amîshi galimwo obwôge. ¹⁵ Nnambashandâze omu karhî k'amashanja barhishi, mashanja bashakulûza bâbo barhamanyaga nârhumu n'engôrho yabakwâma, kuhika mbalambike boshi. ¹⁶ Ee wee! Muhamagale abalasi baj'eno. Mulêrhe abalenga bayishe. ¹⁷ Bakanye barhubandire endûlù. Emirenge evugumuke omu masù gîrhu, ebisike bîrhu bihululemwo emirenge. ¹⁸ Nêci endûlù yâyumvikîne omu Siyoni: «mpu yajewe alà nka rhwalengana! alà nka rhwabumbwa n'enshonyi wee, yajewe alà mpu rhuleke eci cihugo bulya barhushâbulîre enyumpa. ¹⁹ Mwe bakazi muyumvagye akanwa ka Nyakasane amarhwîri ginyu gajemwo oluderho lw'ekanwa kâge. Muyigîrize bâli binyu olu lwimbo lw'endûlù: muyigirizanye mwêne na nene olu lwimbo lw'endûlù.

²⁰ Olufû lwâgezire omu rhubonezo rhwinyu olufû lwarhujire eka,

lwalambika omwâna w'ecirhaba omu muhanda,

lwalambika abâna b'emisole omu ngo.

²¹ Emirhumba y'abantu yashandire nka mashî omu ishwa

nka kulya emîha erhibuka enyuma z'omurhemi,

ebule n'omuntu wayishwêka.

Oburhimanya bw'okunali

²² Kwo adesire ntya Nyakasane: omurhimanya arhahîraga akacîkunga obushinganyanya bwâge! Entwâli erhahîraga ekacîkunga oburhwâli bwâyo! Omugale arhahîraga akacîkunga obugale bwâge! ²³ Cikwône owalonza okucîkunga acikunge oku: okuyumva n'okummanya, bulyâla niono nie Nyamubâho nie nyôrha mbikola n'olukogo, n'obucîranuzi haguma n'obushinganyanya hano igulu nêci byo ntonya ebyo, Kanwa ka Nyamubâho.

Okukembûlwa kubî

²⁴ Lolà oku ziyîruka, Yekudesire Nyakasane, ensiku nârhandûlamwo ngasi muntu ôli mukembûle omubiri gône: ²⁵ Mîsiri, Yûda, Edomu, Bene-Amoni, Mowabu na bala Bene ebinûniro bimôme^x bayûbaka omu irungu. Bulyâla aga mashanja goshi n'enyumpa ya Israeheli yoshi barhali ba murhima mukembûle.

10

Enshusho z'abazirnu na Nyamuzinda w'okunali

¹ Wâni nyumpa ya Israheli, yumva oku Nyakasane akubwîra. ² Kwo adesire ntya Nyakasane, Murhakazagikômera enjira z'amashanja, murhakazagiyôboha ebimanyîso by'oku nkuba ciru

^x**9.25** Obwôrhere bw'okumôma emviri oku irhwe bwâhanzîbwe n'Abayahudi: Lolà Lev 19, 27. Obwôrhere bwa ntyo bwâli bwa bantu bakazâgiharâmya banyamuzinda b'obwîhambi.

akabà amashanja kuyôboha gabiyôboha. ³ Kali obwôba bw' amashanja bubà bwa busha, gubà murhi kwône batwa omu muzirhu, gubinjwe n'akêre k'omubinji. ⁴ Oku bundi baguyinjiye n'amasholo haguma n'amarhale, Babulibigwîkamwo emisumâri, enyundo eyigwîke mpu lyo bisêra (ebirhangâlo byâbo) bilekihinya-hinya. ⁵ Kwo bibà nka buhereko omu ishwa ly'emyungu, birhaderha, kulengezibwa bilengezibwa, bulya birhagenda. Murhakazagibiyôboha: bulya birhankajira kubî kuci birhakanajira kwinjà kuci. ⁶ Orhagerwa ndi Nyakasane, oli mukulu, liri likulu izîno lyâwe ligala byoshi. ⁷ Ndi orhankakurhînya, mwâmi w'amashanja? Nêci, oli wa kurhînywa! Bulyâla omu bagula b'amashanja boshi, n'omu mâmi gâbo goshi, ntâye bakakugererakwo. ⁸ Boshi boshi, bali bahwinja banali bingolongolo. Amahano obusha buhâna nago ganali ntâgo. ⁹ Marhale matule nka rhwâsi garhenga cingana e Tarsi n'amasholo g'e Ofiri mukolo gwa mubinji, gwa munwe mulenga gw'omutuzi byoshi bushanja bwa bantu balenga. Babiymbike n'omushangi gw'akaduku obwo. ¹⁰ Nyakasane yêhe ye Nyamuzinda w'okuli, ye Nyamuzinda ozîne ye na Mwâmi w'ensiku n'amango. Akabà burhè, igulu linageremwo omusisi, amashanja garhankalinda omutula gwâge. ¹¹ Kwo wababwîra ntya: erhi: banyamuzinda, abarhajiraga amalunga n'igulu baherêrekerà hanôl'igulu n'idako ly'amalunga. ¹² Ye wajiraga igulu n'obuhashe bwâge, ayimanza amahanga n'oburhimanya bwâge n'obukengêre bwâge bwalambûla amalunga. ¹³ Akalika izû, amîshi ganalulume emalunga, anayinamule ebitû kurhenga aha kafende k'igulu atule n'orhukengulo eshube milazô akûle n'empûsi omu cibîkiro câge. ¹⁴ Go mango, ngasi muntu ahwinjagala, ayimange buzira kuyumva go mango ngasi mutuzi agwârhwà n'enshonyi erhi alola enshusho zâge. Bulyâla biri bya bunywesi, birhalimwo omûka. ¹⁵ Birhabà cici, amango g'okuhanwa kwâbyo, byahirigirha. ¹⁶ «Mwanya gwa Yakôbo» yêhe arhali ntyo: bulya ye kabumba kabumbaga byoshi Israheli lyo ishanja mwîmo gwâge. Izîno lyâge ye Nyakasane w'Emirhwe.

Ecihugo cajamwo ecôba

¹⁷ Oshane ebyâwe, orhenge mw'eci cihugo wâni we mugorhe! ¹⁸ Bulya kwo adesire ntya Nyakasane. Lolà oku lêro kulibirha n'abalibirhakwo, bajè kulî, ababamwo eci cihugo nabaheba omu malibuko lyo banshanga. ¹⁹ Namâhera, namâbandwa! Ecibande câni cirhakanafuma. Nie muntu nakazagiderha: nti gâni ago mababale, nagalembere. ²⁰ Ihêma lyâni balishâbire emigozi yâni yoshi bayitwîre. Abâna bangenzi boshi: ntâye ocihali. Harhaciri ciru omuntu w'okuyimânika ihêma. ²¹ Balungere bo babîre bahwinja. Barhalongerizi Nyakasane n'okwôla kwarhuma bayabirwa: obusò bwâbo bwoshi bwashandîre. ²² Yumva omwanzi! gwo ogwo! Cihôgêro cinene carhenga e mwênè mpu ebishagala bya Yûda bihinduke irungu, bibè lwâkiro lwa banyambwe. ²³ Omanyire yâgirwa Nyamubâho, oku enjira y'omuntu erhabà yâge kurhanali kwâge okulambagira n'okusêra omu njira yâge burhanali buhashe bwâge bumuheba omu njira n'okumubêzamwo. ²⁴ Oruhane Yâgirwa, cikwône omu lugero lwinjâ buzira mungo, rhwakanahungumuka rhweshi. ²⁵ Orhulire omutula gwâwe oku mashanja garhakuyishi n'oku milala erhagashâniza izû lyâwe. Bulyâla balire Yakôbo bamuyûsa, banashâba aha mwâge.

11

Yeremiyahu n'ebinwa by'endagâno

¹ Akanwa Yeremiyahu abwîragwa na Nyakasane: ² «Obwîre abantu b'omu ishwa !ya Yûda n'ab'omu Yeruzalemu. ³ Obabwîre erhi: «Yekudesire Nyakasane Nyamuzinda w'Israheli erhi: akahera omuntu orhumva ebinwa by'eyi ndagâno, ⁴ binwa narhegekaga basho olusiku mbakûla omu cibeye, omu cihugo c'e Mîsiri. Nababwîra nti «muyumve izû lyâni; munajire ngasi kwoshi nâkamurhegeka lyo mubà lubaga lwâni, nâni mbè Nyamuzinda winyu. ⁵ Kuderha nti nyunjulize gulya mulagi nalahiraga nti ntagujiriri basho gulya gw'okubahà ishwa lyahululamwo amarhà n'obûci, nk'oku biri buno. Nâni nashuza nti: «Nêci, Nyamwagirwa. ⁶ Na Nyakasane anacimbwîra

erhi: «omu bishagala bya Yûda n'omu mihanda ya Yeruzalemu oyâkûze mpu: muyumve ebinwa by'eyi ndagâno munabijire. ⁷ Bulyâla narhonzire basho erhi mbakûla e Mîsiri, na kuhika buno nadesire buzira kurhama nti: muyumve izû lyâni. ⁸ Cikwône barhumvagya barhaderhaga mpu barhege okurhwiri, ngasi muguma ayêrekeru emunda omurhima gwâge mubî gunayêrekire. Okubundi nabakolera akal'ibala ebinwa by'eyi ndagâno byoshi byanali bidesire, binwa nali mbasêzize okushimba barhanabishimbaga. ⁹ Nyakasane ambwîra erhi: Bene Yûda n'ab'omu Yeruzalemu banywânane. ¹⁰ Bashubirire amaligo ga b'îshe, balahiraga mpu barhayumva ebinwa byâni: b'abôla bakulikîre banyamuzinda b'obwîhambi mpu babè bo bakolera. Enyumpa y'Israheli n'enyumpa ya Yûda bavunyire omu binwa by'endagâno rhwalagânanaga rhwe na b'îshe. ¹¹ Co cirhumirage, Yekudesire Nyakasane, lâba oku nkola nabarhumira obuhanya barhafume, bakanyâkûza, ntabashuze. ¹² Go mango ebishagala bya Yûda n'ab'omu Yeruzalemu bajigashâniza n'enshangi banyamuzinda b'obwîhambi. Abo banyamuzinda barhabarhabâle ciru n'ehitya amango g'obuhanya. ¹³ Bulyâla wâni Yûda, banyamuzinda bâwe kwo bali banji nka ebishagala byâwe. ¹⁴ N'oku emihanda ya Yeruzalemu eri minji kwo nazo ziri nyinji empêrero wayûbasire z'okugashâniza Baali.

Abakomera aka-Nyamuzinda batumuzibwa

¹⁵ Omusîmwa wâni bici alijira omu mwâni? Anayunjulize obulonga bwâge bubî. Ewe k'emihigo n'enyama nterekêre byo byakurhenza mw'obu buhanya olimo ly'omanya oku wacîshinga? ¹⁶ Muzêti guyanyire gunajagalîre, lyo izîno Nyakasane ali akuhîre; lêro ahizirage omuiro omu byâsi byâwe; n'amashami gabôyôsire. ¹⁷ Na Nyakasane w'Emirhwe wakugwîkaga, akutwîrîre olufû n'ecarhumire, ganali amaligo enyumpa y'Israheli n'eya Yûda zakozire mpu banjire burhè omu kududûkiza Baali omugî gw'enshangi.

Yeremiyahu alibuzibwa e Anatoti

¹⁸ Nyamubâho anali erhi antonzire: nayôrha manyire! Ago mango, Nyakasane, wanzibûla amasû mpu gabone ebi balimwo! ¹⁹ Niehe kwo nali nka mwâna-buzi' wajibagwa, erhi ntanamanyiri emirali bagwêrhe kuli nie. Mpu «rhuhongole omurhi gujinire, rhumukûle omu igulu ly'abazîne, irhondo izîno lyâge lîrhakengêragwa»! ²⁰ Cikwône wêhe, Nyakasane w'Emirhwe, we twa emmanja n'obushinganyanya we singiriza ensiko n'omurhima onyêreke mbone oku wacîhòlerabo bulya we ntûzire olubanja lwâni. ²¹ Okwo kwo kurhumire, ntya kwo Nyakasane aderhîre abantu b'e Anatoti bashimbire omûka gwâni: «Erhi orhajiraga obulêbi oku izîno lya Nyakasane, lyo orhagiyîrhwa n'enfune zîrhu». ²² Lâba oku niono nk'ola najibarhangula. Emisole yâbo, ngôrho yabayîrha, bagala bâbo na bâli bâbo bafà n'ishali. ²³ Barhabemwo owasigala hano ndîkira obuhanya omu bantu b'e Anatoti.

12

Amasîma g'ababî

¹ Ôbâ mushinganyanya, Nyakasane, ciru nkacîhamba nti nakujîsa kadali ci erhi na binwa bya bushinganyanya nakushambâza. Cirhuma enjira y'endyâlya ebà ekomire, cirhuma encuku zijira omurhûla. ² Nabagwîsire bânamera emizî, kukula bakûla na malehe bayâna. Hôfi ôbâ n'akanwa kâbo, cikwône kuli n'ensiko zâbo. ³ Wêhe Nyakasane, onyishi na kubona ombona, omurhima gwâni wagurhangwîre, na haguma nâwe gubà. Obarhenze nka bibuzi byajibâgwa, obabikire olusiku lw'okubâgwa. ⁴ (Kuhika mangaci ecihugo câbà cîri omu mishîbo), n'obwâsi buli ebulambo erhi buyûmire? Ebinyunyi n'ebintu byahwîre n'obubî bw'abantu. Bulya kwo badesire: mpu

^y**11.19** 11, 19: Mwânabuzi. Lolà Iz 53. 7. Yeremiyahu amâbâ lwîganyo lw'omucunguzi Yezu Kristu.

Nyamuzinda arhabona ebirhulimwo. ⁵ K'amashigwe g'abantu gakuyâbire, ohashe amashigwe g'enfarasi? Erhi oyumvagya ebihamba omu cihugo cidekerîre, kurhi byayishigibà omu mashaka g'oku Yordani? ⁶ Kali ciru balumuna bâwe na bene winyu bakurhebeka! Bakuhûrana n'izù linene. Orhahîraga okabayêmêra hano bakubwîra ebinwa binunu.

Lungwè alakira olubaga lwâge

⁷ Nalêsirage enyumpa yâni, nasiga akashambala kâni. Omurhonyi w'omurhima gwâni namusizire omu nfune z'abashombanyi bâge. ⁸ Akashambala kâni kampindukîrage, kashuba nka ntale y'erubala: yandulumîre, nayishomba. ⁹ Akashambala kâni ka kashubirage cinyunyi ca mashala ga butonè n'ebinyunyi bihiva byakagorha! Mukanye muhamagale eby'erubala byoshi; mubilerhe bicîrhanze. ¹⁰ Engabo y'abangere yakûzire ishwa lyâni ly'emizâbîbu, balirhindagira, ishwa lyâni oku ndirhonya, bôhe balijizirage nterere. ¹¹ Mâshi balijizire nkûmu, likola lya kushibûkwa omu masù gâni. Ecihugo coshi bacishâbire na ntâye oshîbirîre. ¹² Entondo zirengerîre omu irungu zoshi zahisirwekwo n'abashâbi (bulya Nyamubâho afumbasire engôrho ye Ntakanjirwa) kurhenga oku cikwi c'ecihugo kuhika oku cindi ntà muntu ogwêrhe omurhûla! ¹³ Barhwezire engano, basârûla emishûgi; barhamîre busha. Enshonyi z'ebi basarwîre zababumbire, erhi mungo gwa Nyakasane guruhuma.

Olubanja n'obucire bw'olubaga

¹⁴ Kwo adesire ntya Nyakasane: Bo ndesire abalungu bâni babî, balya bàhumaga oku kashambala nahâga olubaga lwâni lw'Israheli. Lâba oku nâbashugula omu cihugo câbo. (Cikwône enyumpa ya Yûda narhangiyishugula omu karhî kâbo). ¹⁵ Cikwône hano mbà namâbashugula, nâshubibabêra bwonjo, nshubibagalula ngasi muguma omu kashambala kâge, ngasi muguma omu ishwa lyâge. ¹⁶ N'erhi bakacîyigîriza bwinjà amarhegeko g'olubaga lwâni, bakamanyindahira mpu «ye ndahîre Nyakasane ozîne» nka kulya bayigîrizagya olubaga lwâni okulahira Baali, ago mango banashubira omu karhî k'olubaga lwâni. ¹⁷ Cikwône bakabula buyumva olwo lubaga nânalushugula, nna-nduherêrekeze, Kanwa ka Nyakasane.

13

Omukaba gubozire

¹ Kwo ambwîzire ntya Nyakasane: Erhi okanye ogule omukaba gw'ecitâni, oguzonze ensiko zombi. Cikwône orhagurhogezagya omu mîshi.» ² Nagula omukaba, nk'oku Nyakasane anali antegesire, nanaguzonza ensiko zombi. ³ Akanwa ka Nyakasane kantindakwo obwa kabirhi: ⁴ «Erhi oyanke omukaba wagulaga, ogûla oyambalire oku nsiko, oyimuke, ojè ebwa Efrata ogufulike omu mugaku gw'ibuye.» ⁵ Nakanya najigufulika ebwa Efrata, nk'oku Nyakasane ali antegesire. ⁶ Erhi hagera nsiku zirhali nyi, Nyakasane ambwîra, erhi: «Yimuka, ojè ebwa Efrata oyanke yo gulya mukaba nakurhegekaga nti ofulikeyo». ⁷ Najà ebwa Efrata, nalonza nanabandana omukaba halya nali ngufulisire. Lâba: gwasheîre gurhankacikolêsibwa. ⁸ Okubundi akanwa ka Nyakasane kantindakwo. ⁹ Erhi «kwo adesire ntya Nyakasane; erhi: ntya kwo nashereza ifêka lya Yûda bulà bucîbone bunji bwa Yeruzalemu. ¹⁰ Olu lubaga lubî, abâla bakazilahira bwayumva ebinwa byâni, abâla bakazikulikira obulala bw'omurhima gwâbo n'okushimbilira bandi ba nyamuzinda b'obwîhambi mpu babakolere banabaharâmye, olu lubaga kwo lwâbà ak'ogu mukaba gurhâkacikola bici. ¹¹ Bulyâla, nka kula omukaba gusera oku nsiko z'omuntu, kwo nali ncisêgerize oku nyumpa ya Israheli yoshi, enyumpa ya Yûda yoshi, Kanwa ka Nyakasane, nti zibè lubaga lwâni, irenge lyâni, lukengwa na bulimbi bwâni. Cikwône barhanyumvagya.

Orhubindi rhw'idivayi rhwahukulana

¹² Obabwîre n'aka kandi kanwa: Kwo adesire ntya Nyakasane, Nyamuzinda w'Israheli: «Ngasi

kabindi kanayunjula idivayi». Banakushuza mpu: «ka rhuhabire oku ngasi kabindi kanayunjula idivayi»? ¹³ Onababwîre erhi: kwo adesire ntya Nyakasane, erhi: lâba oku ababamwo eci cihugo boshi nâbalalusa, abâmi batamîre oku ntebe ya Daudi, abadâhwa n'abalêbi, n'ab'omu Yeruzalemu boshi. ¹⁴ Okubundi mbahukuze baguma oku bâbo, abashamuka na bagala bâbo burhalondôla, kanwa ka Nyakasane, buzira lukogo, buzira bwonjo, nâbashangula.

Olubungo

¹⁵ Yumvi, murhege okurhwiri muleke n'obucîbone, Nyakasane adwîrhe aderha. ¹⁶ Muhè Nyakasane Nyamuzinda winyu irenge duba oku omwizimya guruhacigwa, n'oku amagulu ginyu garhacisârhalala, oku birhondo by'obudufu. Mwoyo mudwîrhe mwalinda obuce: yêhe mwizimya adwîrhe abulula n'okuguhindula ndundulya ya budufu, ¹⁷ N'akabà murhayumvîrhi oku namurhonda, nalakira emurhima erhi bucîbone bwinyu burhuma, amasù gâni gâlaka omulenge gw'okubona obusò bwa Nyakasane bwagenda mpira.

Mwâmi Yoyakini

¹⁸ Obwîre mwâmi n'omwâmikazi: Tamali oku idaho bulya ecimanè cîrya c'irenge carhibusire oku irhwe linyu. ¹⁹ Ebishagala by'e Nêgebu bigosirwe birhâjibwamwo. Yûda yêshi bamuhêsire mpira yêshi yêshi.

Okukalihirwa kwa Yeruzalemu

²⁰ Oyynamule amasù, Yeruzalemu, obone, obone ecarhenzire emwênè. Ngahi buli bulya busò bakuyâbuzagya, birya bibuzi wakazâgilimbira? ²¹ Bici waderha hano bayishikuhana, we wabaleraga? Bîra bâwe bayisha bashokolîre ababisha bakurhera. K'orhagwârhwê n'amalumwa gali nka mikero-mibishi obwo? ²² Wamâderhaga omu murhima gwâwe: erhi «nieki cirhumire oyo nj'obone anyishira?» Bunene bwa mabî gâwe bwarhumire balengeza emishangi yâwe n'okurhabira oku bishugulu byâwe. ²³ K'omuntu w'e Etiyopiya akahindula omubiri gwâge, n'engwi obutone bwâyo? Ninyu mwe, ka mwakâjira bwinjà, mwe mwakômerîre amabî? ²⁴ Nkolaga namushandâza nka byâsi byûmu empûsi y'omu irungu yâbabalaza. ²⁵ Hyo hyâwe ehyo, gwo mwanya bakuhîre. Nie guruhenzirekwo, Kanwa ka Nyakasane bulyâla nie wayibagiraga, wacîkubagira obunywesî. ²⁶ Niene nalengeza emishangi kuhika ebusù, babone obusha bwâwe. ²⁷ Ya! Obugonyi bwâwe n'amasheka gâwe wâni! n'amalala wahimbire wâni! Oku ntondo n'omu mashwa, nabwîne amaligo gâwe. Wamâhera wâni Yeruzalemu, bulyâla orhacêsibwi. Kuhika mangaci kwône?

14

Ecanda cikali

¹ Kanwa Nyakasane abwîraga Yeremiyahu amango g'ecanda. ² Eca Yûda omu mishîbo cîri n'ebishagala byâge mutula birimwo oku idaho biri n'omulenge gwa Yeruzalemu enyanya gusokire gwalwîra.

³ Abagale badwîrhe bârhuma abâna mpu bajilonza amîshi. Abâna badwîrhe bajà ebwa maliba ci barhabona mîshi, badwîrhe bakazigalukana orhubindi rhurhalimwo bici, n'omûmà n'ebishonyi n'irhwe libwîkire.

⁴ Kulya kubà idaho lyaberesire erhi kubula mîshi kurhuma abahinzi enshonyi zababumbire okubwîkira babwîkire irhwe.

⁵ Ciru n'erubala akashafu kabusire kanaleka omwâna wako bulya ntà bwâsi.

⁶ Endogomi ziyimanzire oku ntondo, zayisa emboho aka banyambwe, amasù gâbo gafukire bulya ntà bwâsi.

⁷ Akabâga ebyâha bîrhu birhushobesire, ojirage yâgirwa obukuze bw'izîno lyâwe. Nêci, garhali manyi amalala gîrhu, wêne rhwabihîre. ⁸ Nyakasane bulangâlire bw'Israheli,

we Muciza omulîkûza amango alagirîre, Cirhumirage ohugalala mw'eci cihugo, nka mubalama ohanzire budufu buguma.

⁹ Cici cirhumire oshusha olimwo ecikango? nka ntwâli erhankaciza ndi? N'obwo y'oli ekarhî-karhî, Nyakasane, n'izîno lyâwe lyo barhuderha mâshi orharhulekêreraga mâshi!

¹⁰ Ntya kwo Nyakasane aderhîre olu lubaga, mpu: Basîmirage okugenda-genda wâni! Co cirhuma Nyakasane arhabasîma. Akolaga akengîre amaligo gâbo. Anakolaga abâna ebyâha byâbo. ¹¹ Nyakasane âmbwîra obwo, erhi: «orhasengereraga olu lubaga mpu lulobôke. ¹² Ciru bakacîshalisa, ntayumvîrhize omusengero gwâbo, ciru bakarhûla embâgwa n'enterekêro, ntakabiyêmêra. Bulyâla nnonzize okubahungumula n'engôrho, n'ishali n'ecahira.» ¹³ Nashuza obwo: «Nti Yâgirwa Nyakasane, kali abalêbi badwîrhe bababwîra: erhi murhabone engôrho, murhashalike, kulya kubà niene namushobôza omurhûla gw'enkwîra mw'eci cihugo.» ¹⁴ Oku bundi Nyakasane âmbwîra, erhi: «bunywesi obwôla abo balêbi badwîrhe baderha oku izîno lyâni; ntabarhumaga na ntâco nabarhegesire, ciru ntababwîraga akanwa. Badwîrhe bamubwîra mpu babonekîrwe n'obwo kubêsha, mpu bamulêbera n'obwo bya busha, bilôrho byâbo bône».

¹⁵ Ebyo byârhuma Nyakasane âshubiderha, erhi: «Aho balêbi badwîrhe balêba oku izîno lyâni n'obwo ntabarhumiri, banadwîrhe bamubwîra erhi: «eci cihugo cirhajemwo ngôrho, cirhajemwo cizombo» oleke kwône, abo balêbi ngôrho yabalambika n'ishali haguma. ¹⁶ N'abadwîrhe babwîrwa nabo, omu mihanda ya Yeruzalemu bakwêbwa, ngôrho n'ishali byâbalambika barhâbone cabisha: ôli bo, ôli bakâbo, ôli abânarhabana âbo, ôli abâna-nyere bâbo; nabadubulirakwo amaligo gâbo. ¹⁷ Obabwîre n'aka kanwa:

Amasû gâni gali galaka omulenge, obudufu n'omushi, buzira kuhusa bulya kuyagalika ayagalisire olya munyere, mwâli w'olubaga lwâni. Cinali cibande cinene.

¹⁸ Erhi naciya omu mashwa, lâba enkumba engôrho yajijire erhi nacishubira omu lugo, lâba enkumba ishali lyajijire; Omudâhwa n'omulêbi, nabo bagezire omu cihugo, bahabire byo bici ebi!

¹⁹ Ka Yûda kukaga wamukazire loshi ? Nîsi erhi Siyoni kurhenga akurhenzire emurhima! Cici carhumire warhubambula omubambu gurharhundûke? Rhwakazâgilinga omurhûla, ci ntâ kwinjâ amango g'okufuma, ci lolaga ebihamba.

²⁰ Yâgirwa Nyakasane, nêci rhuyêmîre amaligo rhwajijire, amabî ga balarha bulya nêci rhwakubîhîre.

²¹ Oku bukuze bw'izîno lyâwe orharhulekêreraga, irenge ly'izîno lyâwe lirhumire, orharhulekêreraga. Omanyè wakabonêsa entebe y'irenge lyâwe nshonyi. Okengêre mâshi orhatwaga omu ndagâno warhulaganyagya.

²² K'omu bikabulirwa by'amashanja hali eciniêsa enkuba? Ka malunga garhuma enkuba yania? K'arhali we, Yâgirwa Nyamuzinda wîrhu? We rhucîkubagira bulya wekola ebyo byoshi.

15

¹ Nyakasane ambwîra obwo erhi ciru Mûsa na Samweli bakayimanga omu masû gâni, olwo lubaga ntakalubêra lukogo! Obalibirhekwo, bagende bantengeho. ² Bakakudôsa mpu ngahi rhujage? onababwîre erhi: kwo adesire ntya Nyakasane:

Ow'okuhêkwa n'ecihûsi, ahêkwa naco,
Ow'okuhêkwa n'engôrho, ahêkwe nayo
Ow'okuhêkwa n'obuligo, ahêkwe nabwo
Ow'okuhêkwa bujâ, abuhêkwe.

³ Nâhirakwo milala ini ya maligo,
yekudesire Nyakasane:
engôrho y'okuyîrha,

ebibwa by'okushanshanyula,
eby'erubala n'ebinyunyi by'emalunga,
eby'okulya n'okushâba.

⁴ Nâbajira kantu ka kuyôbohya oku mâmi g'igulu goshi, erhi Menashè orhuma, mwene Hizikiyahu, mwâmi w'omu Yûda n'ebi akozire omu Yeruzalemu.

Obuhanya burhenga omu ntambala

⁵ Ndi okubabalîrage wâni Yeruzalemu? Ndi okufîrîre bwonjo? Ndi oyahusire mpu adôse kurhi wabîrage? ⁶ Oshuba wanjandaga wêne, kanwa ka Nyamubâho, wampa ebirhugo. Lêro nakulikira okuboko nakushâba, narhamire n'okubà lukogo. ⁷ Nayansire akibo nabayêrûlira emuhanda gw'ecihugo. Olubaga lwâni naluîsire nshuzo, naluhezize bône banabula kuleka enjira zâbo. ⁸ Abakana bâbo, bo bali banji kulusha omushenyi gw'enyanya. Nina w'entwâli, namudwîrhîre kaheza mûshi kalengerêre kano kanya, namudubulirakwo ebihamba n'ecihango. ⁹ Ayongobosire omuzîre, nina wa bâna-nda, arhacigwêrhi nsimiko. Abwîne obwîre kabirhi. Yoyo zabumbire enshonyi n'omungo! N'abanyi basigîre mulibo nâbarhega engôrho abashombanyi bâbo bacîtakîra, Kanwa ka Nyakasane.

Okuhamagalwa obwa kabirhi

¹⁰ Namâhera, nyâmà nieki, we wambusire muntu wa kadali n'enongwe omu cihugo coshi!
Oku ntalya ntanahana mwenda, kurhahanga boshi barhanshomba.

¹¹ Okuli, okuli Nyakasane ka ntakukoleraga okwâni kwoshi? Ka ntakusengeraga amango g'obuhanya n'entanya?

¹² Ewani, k'ecûma canavuna ecûma c'emwênè n'ec'amarhale.

¹³ Obuhirhi n'obugale bwâwe narhangibiha ababihagula buzira kugalula akantu, erhi byâha byâbo omu cihugo coshi birhuma.

¹⁴ Nâkujira mujà w'abashornbanyi bâwe, omu cihugo orhîshi, bulyâla omutula gwâni mîra gwayâsagya omuliro n'ogwo muliro mwe gwayishiyôca.

¹⁵ Wêhe orhababîri Nyakasane onkengêre, ontangule onambuke omungo gw'aba banshimbulwîre. Omu kulindalinda kw'oburhè bwâwe, orhampekaga orhanarhumaga bampeza; omanyè oku we rhumire natumula.

¹⁶ Ebinwa byâwe, erhi byampikagakwo, nambivuguse, akanwa kâwe, bwâbà busîme bwâni, bwâbà bushagaluke bw'omurhima gwâni; kulya kubà izîno lyâwe banderha: Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe.

¹⁷ Ntâ mango natamire omu ndêko y'abagambanyi nti mbuke ihuga okuboko kwâwe kwâli kusêzire nâbêra niene obwo bulyâla wali onyujuzize burhè.

¹⁸ Cirhumirage amababale garhayonda, ecibande câni cirhafuma, cirhâyumva bâsi. Wambêrîrage kishi kabêsha mushâna, kalya k'amîshi garhacîkubagirwa.

¹⁹ Oku bundi Nyakasane ashuza: erhi: «okagaluka, nkakugalula niene, wanayimanga omu masù gâni. Ebiri bya busha, erhi wankakulamwo akantu kinjà wanabà nka we kanwa kâni. Bôhe bâshubira emunda oli, ci wêhe, orhâshubire emunda bali! ²⁰ Nâkujira obêre olwo lubaga nka cogo cizibu-zibu c'amarhale, bâyishikulwîsa ci barhakuhashe, bulyâla ndi haguma nâwe, nti nkucize nnankulîkûze, Kanwa ka Nyakasane. ²¹ Nâkukûla omu nfune z'ababisha, nnankugule orhenge omu nfune za baciri-misî.

16

Akanwa k'omulêbi kali cimanyîso

¹ Akanwa ka Nyakasane kantindakwo, kambwîra mpu: ² orhahîraga okarhôla omukazi, orhakabona kanyere erhi karhabâna eno munda. ³ Bulyâla ntya kwo Nyakasane abwîzire

abanyere n'abarhabana baburhirwa eno munda, abazîre bababurha n'abalume bayishiburhira muli eci cihugo: ⁴ Bafà olufù lubî, barhâlakirwe barhânabishwe, bâbà binazo by'idaho. Ngôrho yâbalambika, n'ecizombo. n'emirhumba yâbo yâshube bushêge bw'ebinyunyi by'emalunga, n'ebiryanyi by'erubala. ⁵ Nêci, kw'adesire ntya Nyakasane mpu orhahîraga okajà omu nyumpa balimwo omu mishîbo. Orhajagibanda endûlù erhi okurhûliriza bene balya, bulyâla olwo lubaga nalunyazire omurhûla gwâni, oburhonyi n'obwonjo, kanwa ka Nyakasane. ⁶ Abakulu n'abarho, bâfâmwo eci cihugo banabule câbisha babule na câlakira, ntâye wâshâkwa na ntâye wâmômwa mukungu^z. ⁷ Oli omu mishîbo barhamubegere mugati mpu bamurhûlirize bulya afirîrwe, barhâmuhêze akabehe k'okumurhûliriza omu bufîre bwa nina erhi bw'îshe. ⁸ Orhajâga n'omu nyumpa bajira olukulu mpu otamale olye onanywe haguma nabo. ⁹ Bulyâla kw'adesire ntya Nyakasane w'Emirhwe, Nyamuzinda w'Israheli: Lâba, nârhena aha omu nsiku zinyu erhi mwânabona orhubûli rhw'omwîshingo, enyimbo z'omulamba wâsheba, n'ez'omunyere wâshebwa. ¹⁰ Hano ôbà wamâbwîra olu lubaga ebi binwa byoshi, bamânakudôsa mpu: «Cici cirhumire Nyakasane arhuderherakwo obuhanya bungana âha; cici rhutumwîre, câha cici rhwajîrîre Nyakasane, Nyamuzinda wîrhu»? ¹¹ Ago mango ânabashuze erhi: Basho bantwîsire, kanwa ka Nyamubâho, bakulikira ba-ndi ba nyamuzinda b'obwîhambi, babakolera banabahrâmya. Niehe bantwîka n'irhegeko lyâni barhalikulikiraga. ¹² Na ninyu, mwe mwajizire kubî kulusha basho; lolà ngasi muguma muli mwe, adwîrhe akulikira omurhima gwâge mubî gwa amahabwê, buzira kuyumva. ¹³ Nkolaga nâmuhulusa muli eci cihugo, mujè omu cihugo murhishi, ôli mwe, ôli basho: eyo munda mwajikolera abandi ba nyamuzinda b'obwîhambi, mûshi na budufu, bulyâla ntâmufire bwonjo.

Okugaluka kwa Bene-Israheli bashandîre

¹⁴ Lâba oku ziyîruka ensiku, akanwa ka Nyakasane, barhakaciderhamwo mpu «Nyakasane ozîne, ye wayinamulaga bene-Israheli kurhenga omu cihugo c'e Mîsiri!» ¹⁵ Ciru Nyakasane ozîne, ye wâyinamulage bene-Israheli kurhenga omu cihugo c'emwênè na kurhenga emunda àli abashandabanyize». Nâbashubiza omu cihugo nalimpîre b'îshe!

Okurhêrwa

¹⁶ Lâba oku narhuma omwandu gw'abadubî babaduba, yekudesire Nyakasane, nshubijaho ntume omwandu gw'abahivi bâbahivulula oku ngasi ntondo, oku ngasi karhondo n'omu ngasi mugaku gw'amabâle. ¹⁷ Bulyâla amasû gâni gadwîrhe gabona enjira zâbo: zirhali nfulike, n'obugoma bwâbo burhankacîfulika omu masû gâni. ¹⁸ Nkolaga nâjuha kabirhi obugoma n'ecâha câbo, bulyâla bahemwîre ecihugo câni n'emirhumba enshusho zâbo n'akashambala kâni bakayunjuzize bikabulirwa byâbo.

Amashanja gayêrekera Lungwè

¹⁹ Nyamuzinda, we buzibu we n'ibuye ncîfulikaho, nyâkiraho amango mpanyagîre! Amashanja gayîsha emunda oli kurhenga ebwa kafende k'igulu gaderhe mpu: balarha bya bunywesi bayîmiremwo, bya busha birhajira mukolo mucî. ²⁰ K'omuntu akacîbumbira banyamuzinda b'obwîhambi, câba barhanali banyamuzinda, irumbi kwône. ²¹ Lâbaga ebi nkola nabayêreka, lêro nabamanyîsa bamanye okuboko kwâni n'obuhashe bwâni, bamanye obwo oku izîno lyâni nie Nyamuzinda.

17

Amabî g'ab'emwa Yûda

¹ Ecâha ca Yûda cîri ciyandike n'akalamu k'ecûma, cîri ciyandike n'omusholo gw'ecûma

^z**16.6** Bwàli bwôrhêre bw'Abayahudi bwayishirikûlwa n'irhegeko lihyâhya.

c'amarhale, oku mbaho y'omurhima gwâbo n'omu marhwêrhwè g'empêrero zâbo, ² bulyâla bagala bâbo banacikengere empêrero zâbo n'emirinzi yâbo aha burhambi bw'emirhi mibishi oku ntondo ndîrî. ³ «Wâni ntondo yâni y'omu cibandâna, obunguke bwâwe n'obuhirhi bwâwe nabihâna babihagule erhi amabî wakozire omu cihugo coshi garhuma. ⁴ kukwânînage ohêke akashambala nali nkuhîre nâkujira mujâ w'abashombanyi bâwe omu cihugo orhîshi. Bulyâla omuliro mwasîmbwîre gw'omutula gwâni gw'akaziyâka ensiku n'amango.

Binwa bya burhimanya

⁵ Kwo Nyakasane adesire ntya: «Ali muhanya omuntu ocîkubagira omuntu, oyegemera omubiri oyu omurhima gucîyegulakwo Nyamubâho. ⁶ Kw'ali nk'irhadu omu mpinga, arhumva bici erhi obucire buyîsha, mwo abêra omu bwihîra bw'irungu, idaho !ya munyu, lirhabâkwo ndi. ⁷ Yerino omuntu ocîkubagira Nyakasane ôheba Nyakasane kwo omurhima. ⁸ Kwo ashusha nka murhi gumezire aha lwishi gwo guyêrekeza emizî ebwa cikunguzo c'olwîshi, gurhôboha gala mango idûrhu liyîsha ebyâsi byâgo biyinjihire omwâka gw'ecanda-ciri gurhababala bici gurhanahusa buyâna. ⁹ Omurhima gwo guyengeha gwarhalusa, gucigwerhage n'oburhebanyi, ndi wakagumanya? ¹⁰ Nie Nyakasane, nie nsingiriza omurhima nie nyenja ensiko, lyo ngabira ngasi muguma nk'oku ebijiro byâge binakwânîne, nk'oku amalehe g'emirimo yâge ganali. ¹¹ Enkwâle enalalire amaji erharhêraga. Yo nguma n'omuntu ogala n'ebizimbano anabisige omu karhî k'ensiku zâge, anazinde erhi abonekana oku ali muhwinja. Okucîkubagira aka-Nyamuzinda ka Nyakasane ¹² Entebe y'irenge eri enyanya kurhenga emurhondêro, ho hantu h'aka-Nyamuzinda kîrhu. ¹³ Nyakasane mwîkubagirwa w'Israheli, abakutwîka boshi enshonyi zababumba, abakurhengaho bayandikwa omu idaho bulyâla balesire enshôko y'amîshi gahulula, Nyakasane.

Omusengero gw'ocîhôla

¹⁴ Onfumye, Nyakasane lyo nfuma, oncize lyo ncira, bulya wêne we ncîtakîra ¹⁵ Lâba, badwîrhe bambwîra mpu: «Ngahi kaligi akanwa ka Nyakasane? Kabâge!» ¹⁶ Niehe ntakuminikaga nti orhume obuhanya ntanacîfinjaga olusiku luminya, wêne orhahabiri, ngasi ebintenga ekanwa erhi wanabibona. ¹⁷ Orhanjiraga còbâ we nayâkiraho olusiku luminya. ¹⁸ Enshonyi zigwârhe abashombanyi bâni; ci niehe zirhangwârhe Bajemwo ecikango, ci niehe cirhanjagamwo. Obarhogezeke olusiku luminya.

Olukulu lwa Sabato

¹⁹ Kwo Nyakasane ambwîzire ntya: «erhi okanye oyimange aha muhango gw'Abâna b'Olubaga, halya abâmi ba Yûda bagera nka bahuluka na nka ba-shubûka, n'aha nyumvi za Yeruzalemu zoshi. ²⁰ Oderhe erhi: Yumvi akanwa ka Nyakasane mwe bâmi ba Yûda. ²¹ Yekudesire Nyakasane: Mucîlange murhanahîraga mukabarhula omuzigo olwa Sabato, murhahîraga mukagugeza omu mihango ya Yeruzalemu. ²² Murhahulusagya omuzigo mpu gurhenge omu nyumpa zinyu olwa Sabato, murhanahîraga mukakola bûko mukolo. Olwa Sabato mulujire lutagatîfu nka kulya narhegekaga basho. ²³ Bôhe barhayumvagya, barhaderhaga mpu barhege okurhwiri; bacîjira bacikanyi cirhagomba mpu barhagiyumva n'okuyankirira ihano. ²⁴ Mwêhe mukanyumva bwinjâ, ye kudesire Nyakasane, olwa Sabato, murhahîraga mukashesheza^a omuzigo omu mihango y'olu lugo. Olwa Sabata erhi mwakalujira lutagatîfu omu kuleka ngasi bûko mukolo, ²⁵ ago mango, abâmi n'abaluzi bayîmire omu bya Daudi, emihango y'olu lugo yo bagezâmwo abâli omu ngâlè n'abâli oku nfarasi, mwo bagera bône n'abaluzi bâbo, abantu b'emwa Yûda n'abayûbaka omu Yeruzalemu. Olu lugo lwayôrha lulimwo abantu ensiku zoshi. ²⁶ Bakazirhenga omu bishagala by'emwa Yûda n'entambi z'e Yeruzalemu, entambi z'emwa Benyamini n'ebwa cihugo ciri embanda, n'eciri oku ntondo n'oku Nêgebu, bakayîsha badwîrhe

^a**17.24** murhahîraga mukabwisa omuzigo, gwârhi, *Ebibliya Ntagatîfu*, Verbum Bible, Kinshasa, 1992

embâgwa, enterekêro, entûlo n'enshangî mpu barhûle enterekêro y'okuvuga omunkwa omu ka-Nyamuzinda. ²⁷ Cîkwône erhi mwakabà murhayumvîrhi, irhegeko lyâni ly'okulujira lutagatîfu, okuleka okubarhula emizigo n'okuleka okugera omu mihango ya Yeruzalemu olwa Sabata, ago mango na- natwâna omuliro aha mihango yâge: gumîme enyumpa z'oku bwâni omu Yeruzalemu gurhanacife gwâzimire.

18

Yeremiyahu emw'omubumbi

¹ Akanwa Yeremiyahu abwîragwa na Nyakasane: ² erhi «yimuka oya-ndangâlîre emwa omubumbi, yo nakuyumvîkiza ebinwa byâni». ³ Nayandagalira emwa omubumbi, lâba oku adwîrhe akolera oku rhugôndo. ⁴ Ci- kwône ecirugu akazâgibumba casherera nka kula ibumba linakaziba omu nfune z'omubumbi. Ashubirhangira buhyâhya, abumba akandi kanoga, nk'oku nyamubumbi anali alonzize. ⁵ Okubundi akanwa ka Nyakasane kantindakwo kambwîra; mpu: ⁶ Nyumpa y'Israheli, ka ntakamujira nk'oku oyu mubumbi adwîrhe ajira? Kanwa ka Nyakasane. Kwo muli omu nfune zâni nk'ibumba omu nfune z'omubumbi, nyumpa y'Israheli. ⁷ Hali amango nderha nti lubaga lulebe erhi bwâmi bulebe, nabushugula, mbuhongole, mbushâbe. ⁸ Cîkwône olwo lubaga nahigiraga, erhi lwakahinduka lukaleka bulya bubî nnancîyunjuze olubî nalimpizire nti nalukolera. ⁹ Hali amango nderha nti lubaga lulebe erhi bwâmi bulebe buyûbake bunarhwêre, ¹⁰ cîkwône erhi lulya lubaga lwakakola ebigalugalu omu masû gâni, lukalahira bwayumva izû lyâni, nnancîyunjuze ebinja nali mpizire okulukolera. ¹¹ Okanyagye obwîre ab'emwa Yûda na ab'omu Yeruzalemu ntya: «mpu kwo adesire ntya Nyakasane: Mpu lâbi oku ndwîrhe namurheganyiza obuhanya, (mmugwerhîre n'omuhigo) mmumanyire n'obwenge. Mubâge mwarhenga ngasi muguma omu njira zinyu mbî; muyinjihye obwôrhere n'ebijiro binyu». ¹² Cîkwône kwo bâderha, mpu: «busha wârhamira! Emihigo yîrhu yo rhwanakulikira; ngasi muguma obubî bw'omurhima gwâge mugalugalu bwo anakola. Israheli ayibagîre Nyamuzinda ¹³ Kwo Nyakasane adesirage ntya: Murhangidôsa amashanja: ndi okola oyumvîrhe ebiri ntyo? Muziro ajizire, olya munyere w'Israheli. ¹⁴ K'olubula lw'e Libano lunaleke ibuye ly'omu ishwa? Ka ganagane amîshi g'ekulî, amîshi maholo-maholo g'ahulula? ¹⁵ Olubaga lwâni lwôhe lwanyibagîre! Bôhe obusha banaburherekêra enshangi. Bàbasârhasize omu mirimbwa yâbo, omu njira zâbo za mîra, mpu lyo bagera omu rhujira mulimbwa gurhali mubêre, ¹⁶ mpu lyo ecihugo câbo cishuba côbohwa masheka garhahwa, Ngasi yêshi ogeraho anasômerwe, adunde irhwe. ¹⁷ Kwo nâbashandabanya ak'empûsi y'ebushoshôkero bw'izûba, omu malanga g'omushombanyi. Mugongo gwâni nabayêrekeza c'arhali busû bwâni, olusiku lw'okuherêrekeza kwâbo.

Yeremiyahu ahanyagîre

¹⁸ Bàdesire mpu «Muyishe rhukemerane Yeremiyahu! Bulyâla, irhegeko lirhahwêre kubula mudâhwa, nîsi erhi ihano libulikanire kubula bagula, nîsi erhi akanwa kabulikanire kubula balêbi^b. Muyishe rhumukômole n'olulimi rhurhanajiraga akanwa kâge rhwarhega okurhwiri».

¹⁹ Ontege okurhwiri, Nyakasane,
onayumve ebinwa by'abashombanyi bâni.

²⁰ K'omuntu anagalule obubî oku minjà?
Bôhe badwîrhage bampumbira omwîna.
Kengêra oku nayimangaga embere zâwe nti mbaderhere ebinja,
nti mbayâse oburhè bwâwe.

²¹ Abâna bâbo obasigire ishali,
onabarhege obwôji bw'engôrho;

^b18.18 Abahanûzi bakulu bali: abadâhwa, abalêbi n'abagula (barhimanya).

Bakâbo bashube ngumba banakane!

B'ibà bafè n'ecihûsi.

Babandirwe n'engôrho omu matabâro.

²² Bayumve endûlù zirhenge omu nyumpa zâbo

hano obarhêran'ebishungu birhabalira?

Bulyâla bahumbire omwîna mpu bangwâse,

n'aha magulu gâni bafulikaho emishego.

²¹ Cikwône wêhe Nyakasane,

orhababiri emihigo yâbo mibî kuli nie,

orhababaliraga obubî bwâbo,

orhazazagya ecâha câbo omu masû gâwe.

Barhibuke omu malanga gâwe,

amango g'omutula gwâwe, obakolere akalîbala.

19

Akabindi kashanguka

¹ Okubundi Nyakasane abwîra Yeremiyahu. erhi: J'ogule akabindi k'omubumbi. Mugende mweshi n'abagula b'olubaga n'abakulu omu ba-dâhwa. ² Ohuluke ojè ebwa lubanda lwa Ben-Hinomu lubà aha muhango gw'olumvi lw'ababumbi. Ahôla ho wâderhera ebinwa nâkubwîra.

³ Oderhereho, erhi: Muyumve akanwa ka Nyakasane, mwe mâmi ba Yûda na ninyu mwe muyûbaka omu Yeruzalemu. Kwo, adesire ntya, Nyamubâho w'Emirhwe, Nyamuzinda w'Israheli: Lâbi oku nalêrha obuhanya ahâla, oyu bagubwîra yêshi ayumva enzênene omu marhwiri; ⁴ kulya kubà banyâsire, n'ahôla hantu bahahindwîre ha bene, barherekîreho enshangi kuli banyamuzinda bw'obwîhambi b'emahanga, balyâla barhâli bayîshi ôli bo bône ôli b'îshe, ôli abâmi b'emwa Yûda. Ahâla hantu bahabumbire mukò gw'abêru-kwêru. ⁵ Bulyâla bayûbasire «orhw'enyanya» rhwa Baali mpu bakazisingônolerakwo bagala bâbo, bakola barherekêra Baali, okwôla ntà mango nakurhegesire, ntà mango nakudesire, ntà mango nakugerêrîze. ⁶ Alagi oku ensiku ziyishire, yekudesire Nyakasane, ahâla harhacikâderhwa Tofeti nîsi erhi cibanda ca Ben-Hinomu, ci hâkaziderhwa lubanda lwa cibâgiro. ⁷ Yûda na Yeruzalemu nabagukumula- mwo ihano lyoshi, erhi ahâla harhuma. Nabarhibula n'engôrho omu masû g'abashombanyi bâbo, na kuboko kwa balya barhabalongeza kalamo kwabarhibula, emirhumba yâbo nayihà ebinyunyi by'emalunga n'ebiryanyi bya hano nshi. ⁸ Olu lugo nâlujira lubè hantu ha cikango n'olushungûrho, ngasi wâgera afuduke abande n'ehishungûrho^c omu kubona ebibande bityo.

⁹ Nabalîsa enyama za bagala bâbo n'eza bali bâbo: balyâna erhi ntanya n'obulagîrire burhuma; ababalagîriza banali abashombanyi bâbo n'abarhabamirira marhî. ¹⁰ Aka kabindi okaberere omu masû g'abâyishikulusa, ¹¹ onababwîre erhi: «Kw'adesire ntya Nnâmahanga w'Emirhwe: erhi olu lubaga n'olu lugo nâbishangula nka kulya banabera obushanja bw'omubumbi, bwo burhahangwa. Abantu bâbishwa aha Tofeti erhi kubula aha babishirwe kurhuma. ¹² Kwo najira aha hantu ntyo, kanwa ka Nyamubâho, n'abayûbakaho kwo nabajira; olu lugo kwo nalujira lushushe Tofeti. ¹³ Enyumpa za Yeruzalemu n'eza abâmi b'emwa Yûda zahemuka, aka ahâla Tofeti, ezi nyumpa zoshi barherekêreraga obubâni oku burhungiri bwâzo ene bàkola bagashâniza emirhwe y'e malunga babulagira n'amamvu oku ibuye mpu bagashânizemwo banyamuzinda b'emwa bene.» ¹⁴ Erhi Yeremiyahu arhenga e Tofeti, Nyakasane ali amurhumire mpu ajire obulêbi, ayimanga emuhanda omu ngo y'aka-Nyamuzinda, ayâkûza olubaga lwoshi

^c**19.8** Okubanda ehishungûrho, kandi erhi kuheba ehishungûrho, kuli kubaduka kw'osomîrwe n'ebibî byasherêzize halebe erhi hilebe

erhi: ¹⁵ «Ntya kw'adesire Nnâmahanga w'Emirhwe, Nyamuzinda w'Israheli. Erhi lâbi oku nalêhera olu lugo n'emirhundu eluliranyire amahanya naluhigiraga goshi, bulyâla bashubire bacikanyi cirhagomba erhi kubula bwayumva ebinwa byâni kurhuma.»

20

Yeremiyahu ashwêkwa

¹ Lêro omudâhwa Pashehuru, mwene Imeri, wali mukulu w'abasirika ba aka-Nyamuzinda, anaciyumva Yeremiyahu aderha ako kanwa. ² Pashehuru ashûrha omulêbi Yeremiyahu, okubundi amuhira omu mpamikwa aha muhango mulî gwa Benyamini, gulya guyirukîre omu ka-Nyamuzinda. ³ Erhi buca sêzi, Pashehuru akula Yeremiyahu omu mpamikwa. Okubundi Yeremiyahu amubwîra erhi: «arhaciri lya Pashehuru Nyamuzinda akudesire, ci lya: Côtà cîri eyi n'eyi. ⁴ Bulyâla kwo adesire ntya Nyakasane: Lâba oku nakuhà côtà woyo mwe n'abâna bâwe, barhemulwa n'engôrho y'abashombanyi bâbo: amasû gâwe gabona okwo! Yûda yêshi naye kwo na kwo, nâmuhiira omu nfune z'omwâmi w'e Babiloni, ye wahêka abantu e Babiloni anabarhimbe engôrho. ⁵ Nagaba n'ebirugu by'ogu murhundu byoshi, emihako yago yoshi, ngasi hinjâ gunajira, amahirhi g'abâmi ba Yûda goshi, nagaheba omu nfune z'abashomba-nyi bâbo, bahagule, babarhule bahêke e Babiloni. ⁶ Nâwe wâni Pashehuru, na ngasi bahanda aha mwâwe boshi wahêkwa mpira; e Babiloni wânâje, yo wafîra, yo wanabishwa woyo mwe n'abîra bâwe wakazâgilêbera obunywesi.»

Omulenge gwa Yeremiyahu

- ⁷ Wantizize, Nyakasane, nanayêmêra narhizibwa, wampashire wanampîma^d. Lwâni badwîrhe balegerera bâyimba, abandi boshi nie badwîrhe bashekera.
- ⁸ Erhi naciderha erhi kuyâma n'okuyakûza mpu: zâtula akavu, zinashûbe. Akanwa ka Nyakasane kabîrage kuli nie, igwârhiro ly'okugâywa n'okushekerwa bwaca-bwayira.
- ⁹ Nakazâgiderha nti «lêro ntâcimugerêreze, ntâciderhe oku izîno lyâge», cikwône omu murhima gwâni, kwo yali nka ngulumira ya muliro bayigalire omu kavuha. Ntâko ntajiraga nti nagurhanga ci ntahashaga.
- ¹⁰ Nayumva bambêshera bwenêne: «Cikango eyi n'eyi! Shobeki, shobekiye!» Ngasi abayumvagya nâni, bakaziringa oku nahirima mpu «nkabaga aleka bamurhize? Rhwamulusha misî rhunacîhôle kuli ye.»
- ¹¹ Cikwône Nyamubâho ali haguma nâni nka ntwâli nzibu. Co carhuma abashombanyi bâni zâbahira oku idaho, bajogonje Enshonyi z'okubula-bulà kwâbo zâbabumba, lugwegwe lwa nsiku zoshi, lulya lurhayibagirwa.
- ¹² Nnâmahanga w'Emirhwe, we singiriza omushinganyanya we bona ensiko n'omurhima, nâbona oku wacîbukira omungo kulibo bulya we ntûzire olubanja lwâni.
- ¹³ Muyimbe Nyamubâho, mukuze Nyakasane bulyâla omûka gw'omuhanya agulîkûzize omu nfune z'enkola-maligo.
- ¹⁴ Lumohêrekera wâni olusiku naburhagwa. Olusiku nyama amburhaga mâshi lurhabonaga mugisho!^e
- ¹⁵ Amohêrekera wâni omulume wajagibwîra larha ogu mwanzi mpu «mwâna murhabana bakuburhîre» gumubumba mwishingo.
- ¹⁶ Oyo muntu mâshi abè aka birya bishagala Nyakasane ashandâga buzira bwonjo, ayumve

^d**20.7** Ebinwa by'okuhimwa kw'omuntu na Nyakasane biyêrekîre obuzibu n'obukulu bwa Nyakasane kulusha omuntu.

^e**20.14** Yeremiyahu ahehêrera olusiku lwâge lw'okuburhwa: cimanyîso c'amalibuko manene g'omulêbi.

- sêzi babande akakù k'entambala, mûshi kalengerêre ayumve akakù k'amatabâro,
¹⁷ bulyâla arhanyîrhiraga omu nda, nyâmà akabà nshinda yâni n'olûla lwâge lukayôrha lunyômeka.
¹⁸ Lêro cici carhumaga ntenga omu nda mpu ndibuke, ntindibuke nnanyûse ensiku zâni omu nshonyi?

21

Sedekyahu ashuzibwa

¹ Akanwa karhindakwo Yeremiyahu kurhengakwo Nyakasane, amango mwâmi Sedekyahu amurhumiraga Pashehuru, mwene Malkiya, n'omu-dâhwa Sefaniya mwene Maseya mpu amubwîre erhi: ² «Mâshi orhudôkeze Nyakasane, bulyâla Nabukondonozori, mwâmi w'e Babiloni arhutulisirekwo amatumu; ahâli Nyakasane arhujirira ebisômerîne mwo birya byâge byoshi, na ntyo omushombanyi arhuyâka, ajè kuli nîrhu». ³ Yeremiyahu ababwîra, erhi «ntya kwo mwashuza Sedekyahu: ⁴ Kw'adesire ntya, Nyamubâho, Nyamuzinda w'Israheli. Lâbi oku naderha bagalule amatumu mafumbarhe, galya mulwîsa- mwo omwâmi w'e Babiloni, n'Abakaldeyi bamugosire emuhanda gw'ecôgo, nagahira haguma omu karhî k'ogu murhundu. ⁵ Niene nie namulwîsa n'enfune n'okuboko kw'obuhashe, ndambûle n'oburhè n'obukali n'omungo munji, ⁶ nahukula abà k'ogu murhundu, abantu n'ebintu, bâfâ n'ecihûsi cibîcibî. ⁷ Enyuma ly'aho, kanwa ka Nyamubâho, nâhana Sedekyahu, mwâmi w'e Yu-da, ye n'abambali, olubaga na balya boshi bâfume ecihûsi, engôrho n'ecizombo, nâbahisa omu nfune za Nabukondonozori, mwâmi w'e Babiloni, omu nfune z'abashombanyi bâbo, n'omu nfune za balya barhabalongeza kalamo, burhababâlira ndi, burhafâ bwonjo, buzira lukogo». ⁸ N'olwo lubaga olubwîre, erhi: «kw'adesire ntya Nyakasane. Lâba oku mpizire omu masû gâwe, enjira y'akalamo n'enjira y'olufû. ⁹ Owakabêra mw'ogu murhundu âfâ n'engôrho, n'ishali n'ecihûsi. Ci owakarhengamwo akaja emwa Abakaldeyi, bo bamurhezire, âlama, abêrana omûka gwâge nka munyago. ¹⁰ Bulyâla ogu murhundu nkola naguhindamukira kuderha mpu guhanyagale, c'arhali mpu gucîre, kanwa ka Nyakasane, gwâhirwa omu nfune z'omwâmi w'e Babiloni, ye waguyôca n'omuliro.»

Akanwa kayêrekîre Yehoyakimu na Yeruzalemu

¹¹ Enyumpa ya Mwâmi w'e Yûda oyibwîre erhi: Yumva akanwa ka Nyamubâho, ¹² Nyumpa ya Daudi. Kwo adesire ntya Nyamubâho: Ngasi sêzi mutwe olubanja, mulîkûze oyu balibuzize arhenge omu nfune z'omuminya. Omungo gwâni gwakanaçînîka nka muliro, guyôce gubule n'ecazimya, erhi bubî bw'ebijiro binyu burhuma. ¹³ We mbwîzire, weyûbaka omu lubanda, Kabuye-ali-e Cibanda, Kanwa ka Nyakasane, mwe mukaziderha mpu ndi waruhonera anahike omu nyumpa zîrhu? ¹⁴ Nâmuhanira amalehe g'ebijiro binyu, Kanwa ka Nyamubâho. Nadûlika omuliro omu muzirhu gwâge, gumôme amarhambi gâge goshi.

22

¹ Kwo adesire ntya Nyakasane, yandagalira oku bwâmi bwa mwâni w'e Yoda, yo wajiderhera aka kanwa: ² «Yumva akanwa ka Nyakasane, mwâmi w'e Yûda, wetamîre oku ntebe ya Daudi, we mwe na bambali bâwe n'abantu bâwe bagera mw'eyi mihango. ³ Kwo adesire ntya Nyakasane: Mukà-zitwa emmanja munajire obushinganyanya; mukazilîkûza oyu bahorhezize, arhenge omu nfune z'omuminya; murhahîraga mukalibuza n'okurhindibuza ecigolo, enfûzi n'omukana, murhahîraga mukabulagira omukò gw'omwêru kwêru aha. ⁴ Bulyâla erhi mwakacîseza okushimba aka kanwa, emihango y'obu bwâmi yanagerwamwo n'abâmi batamîre oku ntebe ya Daudi, banayisha bali omu ngâlè erhi oku nfarasi, bo na bambali bâbo n'abantu bâbo. ⁵ Ci erhi mwakabà murhayumvîrhi ebi binwa, niene ncîlahîre, kanwa ka Nyakasane, eyi

nyumpa y'obwâmi yashâbwa. ⁶ Bulyâla, ntya kwo Nyamubâho aderhîre enyumpa y'obwâmi ya mwâmi w'e Yûda: mpu kuli nie kwo wali Galadi, ak'Irango Iya Libano ci kurhârume ntakujira irungu, lugo lurhabamwo bantu. ⁷ Nkola nagisha abajikushâba, ngasi muguma n'amatumu gâge; enduluma zâwe nyinjâ baziheba oku idaho, banazikwêbe ecîko. ⁸ N'amango emizinzi y'amashanja yagera hôfi n'olu lugo, abantu kwo bakazibwîrana mpu «carhumaga Nyakasane akolera olugo lutya ebiri nk'ebi? ⁹ Bashuze mpu: «kulya kubà balesire endagâno ya Nyakasane, Nyamuzinda wâbo, baharâmya bandi banyamuzinda b'obwîhambi bâna-bakolera».

Akanwa kayêrekîre Yoyakazi

¹⁰ Murhakulikiraga owafîre, murhamushibaga. Mulakire owagenzire erhi ye, bulyâla arhakacigaluka, arhakacilola eka. ¹¹ Bulyâla ntya Nyamubâho aderhîre Shalumu, mwene Yoshiyahu, mwâmi w'e Yûda. Yewayimaga omu by'îshe Yoshiyahu: «Owamarhenga ahâla, arhakacishubiraho, ¹² Cikwône yo afîra emunda bâmuhêke mpira n'eci cihugo arhakacilolakwo.

Akanwa kayêrekîre Yehoyakimu

¹³ Ali muhanya oyûbaka enyumpa yâge buzira bushinganyanya, n'ebyumpa by'enyanya buzira kuyâza, omuntu okolêsa owâbo busha, buzira kumuhâ oluhembo. ¹⁴ Oderha erhi «nâyûbaka entakabunga, y'ebyumpa bigali na birîrî», anabiyûbakemwo amadirisha, abihebe ebirhebo by'omuvûla emarhambi abishîge irangi lidukula,. ¹⁵ Nkabaga kurhonya omuvûla kwakujizire mwâmi? Ka sho yêhe arhalyaga arhananywâga? Ci yêhe akagitwa emmanja anajîre obushinganyanya? Ago mango byâli biyôsire bwinjâ. ¹⁶ Akagitwa olubanja lw'omukenyi n'olw'omuhanya kwanali kwinjâ. K'arhali kwo kumanya okwo? Kanwa ka Nnâmahanga. ¹⁷ Wêhe amasû n'omurhima gwâwe gahenekîre obunguke bwâwe bwône, n'okubulaga omukò gw'omwêru-kwêru, okulibuza abanyinyi n'okutula entarnbala. ¹⁸ Ebyo birhumire, ntya kwo Nyakasane adesire. Yehoyakimu, mwene Yoshiyahu, mwâmi w'e Yûda. Arhalakirwe, mpu «Alà mwâna wîrhu wee! mpu «alà mwâli wîrhu wee! Nanga arhalakirwe mpu: Yajewe, Nnâhamwîrhu wee! Mpu yajewe, Nyamwagirwa wee! ¹⁹ Kw'anabishwa kula banabisha eciterusi. Bayisha bamubulula bakabulire, kuli n'emihango ya Yeruzalemu.

Akanwa kayêrekîre Yoyakini

²⁰ Yinamukira e Libano oyâkûze, oku Bashani, olîkirekwo izû, oyakûlize oku Abarimu bulya abîra bâwe bahimirwe. ²¹ Amango wali ohimbire nakushambâza, waderha erhi: «Ntakakuyumva!» Kwo wanayôrheraga kurhenga eburhò bwâwe, okwo kurhayumva izû lyâni. ²² Balungere bâwe, mpûsi yâjibayabula, n'abîra bâwe bahêkwa nka mpira. Nêci enshonyi zâkubumba odukulize, erhi bugalugalu bwâwe burhuma. ²³ We wajiriyûbakira e Libano, wahizire ologo omu mirhi y'emibumbu kulaka walaka hano amalumwa gakuyishira, kwo gayishiba nka ga mikero-mibishi. ²⁴ Buzîne bwâni ndahîre, Kanwa ka Nyakasane, ciru Konyahu^f mwene Yehoyakimu, mwâmi w'e Yûda, akabire ali ngolo, omu kuboko kwâni kulyo, nali nâmuhogola. ²⁵ Nâkuhâna nkuhîre omu nfune za balya barhakulongeza kalamo, omu nfune za balya bakugezamwo omusisi, omu nfune za Nabukondonozori, mwâmi w'e Babiloni, n'omu nfune z'Abakaldeyi. ²⁶ Nankukwêbe omu cindi cihugo, w'oyo mwe na nyoko okuburha arhali mwo mwaburhagwa cikwône mwo mwafira. ²⁷ Eci cihugo balonzize okushubiramwo naco, barhakacishubiramwo. ²⁸ K'oyu mulume Konyahu k'arhali nnaga mbêre k'arhali kalugu kajandâge obu? Cirhumirage bamulibirhakwo, ye n'obûko bwâge, Cirhumirage bakwêbwa omu cihugo barhishi? ²⁹ Igulu wee! Igulu wee! Igulu wee! Yumva akanwa ka Nyakasane. ³⁰ Kw'adesire ntya Nyakasane: Erhi «yandika oyu muntu arhagwêrhi bâna, muntu orhahambûlaga omu mango gâge kulya kubà ntà muntu w'omu bûko bwâge wayishitamala oku ntebe ya Daudi anarhegeke omu ca Yûda.

^f**22.24** Mpu Koniyasi gwârhi Abagereki n'Abanfransa

Akanwa kayêrekîre abangere babî

¹ Bali bahanya abangere bahabula n'okushandabanya ebibuzi by'obusò bwâni, kanwa ka Nyakasane. ² Co cirhumire, yekudesire Nyakasane Nyamuzinda w'Israheli, abangere b'okuyâbula olubaga lwâni bo mbwîzire: mwashandabanyize ebibuzi byâni, mwabilibirhakwo murhanacibishîbiriraga. Lâbi oku niehe nkola namurhabâlira erhi maligo ginyu garhuma. ³ Nâshubuza niene ebibuzi byâni byasigîre, kurhenga omu bihugo byoshi nali mbishandabanyize, nabigalula omu lwâbuko: byaburhana biyôlolohe. ⁴ Nabizûkiza abangere babiyâbula birhakacibâ na còbâ nîsi erhi bihamba; birhabêmwo ecahera, kanwa ka Nyakasane. ⁵ Lâba oku ziyishire, Kanwa ka Nyakasane- ensiku nâzukizamwo Daudi, omwâmi mushinganyanya, ôbâ mwâmi w'okunali, anayishiba murhimanya âkazitwa emmanja anayîmike obushinganyanya. ⁶ Omu mango gâge Yûda âcira, na Israheli âdêkerera n'omurhûla. Lâba izîno bâkazimuderha: «Nyakasane, Bushinganyanya bwîrhu.» ⁷ Lâbaga oku ensiku ziyishire, Kanwa ka Nyakasane mulizo barhakaciderha, mpu: «azîne Nyakasane owayinamulaga Bene-Israheli kurhenga omu cihugo c'e Mîsiri». ⁸ Ci mpu: «azîne Nyakasane owayinamulaga anagalula obûko bw'enyumpa y'Israheli kurhenga omu cihugo c'emwênè na kurhenga omu bihugo byoshi âli abashandabanyize mpu babêre omu ishwa lyâbo.

Abalêbi b'obunywesi

⁹ Oku balêbi. Omurhima gwantwîkîre omu nda, ndwîrhage nageramwo omusisi nieshi. Kwo ndi nka mulalwè, nka muntu idivayi lyahashire, erhi ye rhuma Nyakasane n'ebinwa byâge bitagatîfu. ¹⁰ Bulyâla ecihugo ciyunjwîre bagonyi, nêci, ecihugo ciri omu mishîbo erhi kuhehêrerwa kurhuma, n'aha ebintu biyâbukira omu irungu abantu badwîrhe bashwira ebigalugalu, banadwîrhe barhamira okulenganya-. ¹¹ Ciru n'omudâhwa n'omulêbi nabo ziri nkola-maligo, ciru n'omu nyumpa yâni nabuganyiremwo amaligo gâbo, Kanwa ka Nyakasane. ¹² Enjira zâbo zikolaga zahinduka za biduku; bakulukuzibwa mulizo n'omwizimya guli, bacîrhimbe oku idaho. Bulyâla n'abalerhakwo obuhanya, omwâka gw'okuhanwa kwâbo, kanwa ka Nyakasane. ¹³ Omu balêbi b'e Samâriya, namwo nabwînemwo obugalu-galu, bakazâgilêba oku izîno Iya Baali, banakazihabûla olubaga lwâni lw'Israheli. ¹⁴ Ebinabwîne emwa abalêbi ba Yeruzalemu, byôhe bya kushologosa: obugonyi, okusêza obunywesi, okurhabâla enkola-maligo mpu hakanajira owarhenga omu bubî bwâge. Omu masû gâni boshi kwo bali aka Sodomo, n'abayûbakamwo kwo bali aka Gomora. ¹⁵ Cirhumirage aderha ntya Nyakasane omu kubwîra abalêbi, «mpu lâbi oku nabalîsa omutuzo, mbanywêse n'amîshi galimwo obwôge, bulya kurhengerâ oku balêbi b'e Yeruzalemu, obubî bwashandîre omu cihugo coshi. ¹⁶ Kwo adesire ntya Nyakasane, w'Emirhwe: Murhakazâgiyumva ebinwa by'abâ balêbi bamulêbera kurheba badwîrhe bamurheba, badwîrhe baderha ebi babwîne omu mirhima yâbo, ci ehyarhenga omu kanwa ka Nyakasane ntâhyo, ¹⁷ badwîrhe babwîra abangayaguza: mpu «Nyakasane anadesire: mwabona omurhûla» n'abakulikira obulala bw'omurhima gwâbo, mpu «murhajekwo akabî». ¹⁸ Ci kwône, ndi okola ojire omu ihano Iya Nyakasane mpu abone anayumve akanwa kâge? Ndi okola orhezire akanwa kâge okurhwiri anakayumva? ¹⁹ Lâbi empûsi ya Nyakasane omutula gwâge gwamâcînîka, cikundula wa mpûsi, gwo enayishire amarhwe g'enkola-maligo; ²⁰ Omutula gwa Nyakasane guruhayônôke gurhanacikola n'okuyumvîrhiza emihigo y'omurhima gwâge: Aha buzinda bw'ensiku Iyo mwayumva okwo bwinjâ. ²¹ Ntarhumaga abo balêbi babuliyîsha bahenesire, ntababwîrâga akanwa banabulikâlêba. ²² Acibâga bali bajire omu ihano lyâni, olubaga lwâni bali baluyumvîsa ebinwa byâni, bâli babagalula barhenge omu njira yâbo mbî, n'omu bubî bw'ebijiro byâbo. ²³ Ka mpu ndi Nyakasane, nka ndi hôfi, Kanwa ka Nyakasane, ci nka ndi kuli ntacibe Nyakasane? ²⁴ K'omuntu akacîfulika ahantu habishe mbule bwamubona? Kanwa ka Nyakasane.

Ka ntabumbiri empingu n'igulu niono? Kanwa ka Nyakasane. ²⁵ Nayumvîrhe kurhi baderha abalêbi balêba eby'obunywesi oku izîno lyâni: Mpu «nshuba nalôrha, nshuba nalôrha! ²⁶ Kuhika mangaci abalêbi bagwâsirwe okubamwo abalêba eby'obunywesi, n'enshumi y'omurhima gwâbo? ²⁷ Nkabaga izîno lyâni balonzize okuyîbagiza oluba-ga lwâni n'ebilôrho byâbo, ngasi muguma ajâ abwîra owâbo, nka kulyâla b'îshe bayîbagiraga izîno lyâni erhi Baali orhuma. ²⁸ Omulêbi ogwêrhe ecilôrho, aganîre! Owayumvîrhe akanwa kâni, aderhe bwinjâ akanwa kâni. Bici omusîsi gugânwa n'ihemba? Kanwa ka Nyakasane. ²⁹ K'akanwa kâni karhali nka muliro? Yekudesire Nyakasane. Ka karhali nka nyundo yashenyula ibuye? ³⁰ Lâbagi oku niono nkola nabwîra abalêbi, Yekudesire Nyakasane, balya bafâ bazimbana ebinwa byâni. ³¹ Lâbi oku bo natumuza abalêbi, Yekudesire Nyakasane, balya badunda olulimi mpu balika akanwa. ³² Lâba oku bo ntumuzize balya balêba ebilôrho by'oburhebanyî, kanwa ka Nyakasane, babiganire banahabûle olubaga lwâni n'okucîkunga kwa- bo n'okubêsha haguma, Niono ntabarhumire, ntabarhegesire, ntâco ba-kolera olubaga lwâni, kanwa ka Nyakasane, Basherêzize omuzigo gwa Nnâmahanga ³³ Olusiku hakudôsa, akabâ olu lubaga, akabâ mulchi mulehe, akabâ mudâhwa mulebe mpu: «Omuzigo gwa Nyakasane gwo guhi? Onabashuze mpu Mw'oyo. mwe muzigo gwa Nyakasane, mwe nahêkula». kanwa ka Nyakasane. ?, ³⁴ N'omulêbi, omudâhwa nîsi erhi omuntu w'omulubaga waderha erhi «muzigo gwa Nyakasane, oyo muntu ntamuhabe, ntâhabe n'aha mwâge, ³⁵ Ntya kwo mwâganira mwene na nnene, omu cinyabuguma, Ntya kwo mwâderha, ngasi muguma akola abwîra owâbo, ngasi muguma akola abwîra mwene wâbo: «Bici Nyakasane ashuzize?» Bici Nyakasane adesire?» ³⁶ Cikwône murhaciderhe «omuzigo gwa Nyakasane», bulya kuli ngasi-muguma omuzigo kanali akanwa kâge yêne, Munadwîrhe mwagolongohya ebinwa bya Nyakasane ôzîne, Nyakasane w'Emirhwe. Nyamuzinda wîrhu. ? ³⁷ Kwo wâbwîra omulêbi ntya; mpu: «kurhi Nyakasane akushuzize? nîsi erhi «Cici Nyakasane adesire?» ³⁸ Ci- kwône erhi mwakaciderha mpu «Muzigo gwa Nyakasane» ago mango, ntya kwo Nyamubâho adesire: Obûla mudwîrhe mwaderha aka kanwa «Muzigo gwa Nyamubâho» n'obwo namurhonzire nti murhahîra mukaderha «Muzigo gwa Nyakasane», ³⁹ lâbi oku okwôla kwo kwanarhuma namuzimbarha nnamukwêbe kuli n'amalanga gâni, mw'oyo n'omurhundu namuhâga mwene basho, ⁴⁰ Namubumba nshonyi z'ensiku n'amango, nshonyi zirhaheka zirhanayibagirwa.

24

Birhiri bibirhi bya malehe

¹ Lâba oku Nyakasane amanyêreka birhiri bibirhi bya malehe ga mirehe, bidêkerezibwa aha muhango gw'akâ-Nyamuzinda. Nabukondonozi, mwâmi w'e Babiloni ali amuhêka mpira, kulî na Yeruzalemu, Yekonyahu, mwene Yehoyakimu, mwâmi w'e Yûda, boshi n'abarhambo b'emwa Yûda, abatuzi n'ababinji, ali amabahêka e Babiloni ² Cihiri ciguma calimwo amalehe minjâ-minjâ g'omulehe; ecindi calimwo agabozire, gali gabozire bwenêne, garhankacirîbirwe, ³ Nyakasane ânambwîra erhi: «Bici obwîne Yeremiyahu? Na- ni nti «mulehe gwa muzêti. Aminjâ gali minjâ-minjâ, amabî gabozire bwenêne garhankacirîbwa», ⁴ Oku bundi akanwa ka Nyakasane kantindakwo, mpu: ⁵ «Kw'adesire ntya Nyakasane Nyamuzinda w'Israheli. Nk'okûla kw'amalehe minjâ, kwo nnonzize okushîbirira ababunga ba Yûda, balya narhumagamwo kurhenga eno kujâ omu cihugo c'ab'e Kaldeyi. ⁶ Nnonzize okubalambûlirakwo amasû bayôlolo, okubagalulamwo eci cihugo, okushubibayûbakira ahâli h'okubashâbira okubarhwêra ahâli h'okubashugula, ⁷ Nâbahâ omurhima gw'okumanya oku nie Nyakasane, bâbâ lubaga lwâni, nâni nâbâ Nyamuzinda wâbo, bulyâla banshubîrira n'omurhima gwâbo gwoshi ⁸ Cikwône, kulya bajira amalehe mabî, galya gabozire garhankanacirîbwa, nêci kwo Nyakasane adesire, kwo najira Sedekyahu, mwâmi w'e Yûda, abarhambo bâge, n'abasigîre omu Yeruzalemu, abasigîre mw'eci cihugo kuguma n'abayûbasire omu cihugo ca Mîsiri ⁹ Nâbajira babè bakushologosa, banabè

buhanya oku mâmi g'igulu goshi; cibonya-nshonyi, lwimbo, masheka g'abagera, ihanja ngasi hoshi n'abahabulira. ¹⁰ Nabalikiramwo engôrho, ecizombo n'ecihûsi, balinde bahêrerekerera mw'er'ishwa nabahâga bo na b'îshe.

25

Babiloni kwo karhî ka Nyamuzinda

¹ Kanwa kayêrekîre olubaga lwa Yûda lwoshi, karhindagakwo Yeremiyahu omwâka gwa kani gwa Yehoyakimu, mwene Yoshiyahu, mwâmi w'e Yu-da, (kwo kuderha, omwâka murhanzi gwa Nabukondozori, mwâmi w'e Babiloni), ² Omulêbi Yeremiyahu akaderhera embere z'olubaga lwa Yûda lwoshi n'ab'omu Yeruzalemu boshi. ³ Kurhenga omwâka gwa kal'ikumi na kasharhu gwa Yoshiyahu, mwene Amoni, mwâmi w'e Yûda, kuhika ene, ekola myâka makumi abirhi n'isharhu ene, erhi nabwîrwa akanwa ka Nyakasane erhi nâni, buzira kurhama, nanamu-bwîrakwo ci murhayumvagya. ⁴ Na kandi, buzira kurhama, Nyakasane amurhumîre abalêbi, banali bambali bâge boshi, cikwône murhumvîrhizagya murhanarhegaga okurhwiri mpu muyumve. ⁵ N'ako kanwa kali k'aka: mpu mugaluke mweshi, ngasi muguma, murhenge omu njira yinyu mbî n'omu bubî bw'ebijiro binyu; na ntyo mwayishiyûbaka ecihugo Nyakasane amuhâga. mw'oyo mwe na basho, kurhenga ensiku n'amango. ⁶ Murhahîraga mukalulikira abandi banyamuzinda mpu mubakolere munabaharâmye; murhanahîraga mukanjira burhè n'ebijiro by'enfune zinyu, n'ago mango ntamuhumekwo. ⁷ Ci mwêhe murhayumvagya, Kanwa ka Nyakasane, na ntyo, mwanjira burhè n'emikolo y'amaboko ginyu, n'obuhanya bunali bwinyu. ⁸ Co cirhumire aderha ntya Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe: Kulya kubà murhayumvîrhizagya ebinwa byâni, ⁹ lâbi oku ntumire nti bajilonza amashanja goshi g'e mwênè, kanwa ka Nyakasane. Kuli Nabukondozori, mwâmi w'e Babiloni, mwambali wâni nabalêrha balwîse eci cihugo, balwîse abaciyûbakamwo, balwîse n'amashanja gacibà eburhambi; nâbahehêrera nnambajire babè ba kukaziyâkwa, ba kukazishekerwa, mishaka y'ensiku zoshi. ¹⁰ Emwâbo nahulisayo izù ly'obusîme n'omwîshingo, izù ly'omuhyamulume n'ery'omuhya, olubî lw'olwanjikwa n'obumoleke bw'itara. ¹¹ Eci cihugo coshi cashâbwa cihinduke irungu, n'aga mashanja gashinga myâka makumi galinda, erhi gakolera mwâmi w'e Babiloni. ¹² Cikwône hano eyo myâka makumi gali nda eyunjula, nârhandûla omwâmi w'e Babiloni, nârhandûla n'er'ishanja, yekudesire Nyakasane, erhi bubî bwâbo burhuma, nârhandûla n'ecihugo c'Abakaldeyi, ncijire mushaka gw'ensiku zoshi. ¹³ Nâjira eci cihugo ebinwa naciderheragakwo byoshi biciyishire, ngasi kan-wa kanayandisirwe mw'eco citabu.

II. Enshokolezi y' obulêbi oku mashanja goshi

Ebi Yeremiyahu alêbera amashanja goshi. Akabehe k'oburhè bwa Nyamuzinda

¹⁴ (Kulya kubà nago gahêkwa bujâ n'amashanja mazibu, n'abâmi badârhi, nagahemba nk'oku ebijiro byâbo binali, na nk'oku omukolo gw'enfune zâbo gunali). ¹⁵ Nyakasane, Nyamuzinda w'Israheli kw'ambwîzire ntya: Erhi kayanke omu nfune zâni, aka kabehe k'idivayi ly'omutula, onakanywêse amashanja goshi nakurhuma emunda gali, ¹⁶ gânywa gadandabagane ganasirahe erhi engôrho narhuma ekarhî kâbo erhuma. ¹⁷ Narhôla akabehe omu nfune za Nyakasane, nakanywêsa amashanja Nyakasane ali antumirekwo: ¹⁸ Yeruzalemu n'ebi- shagala by'e Buyahudi, abâmi bâyo n'abaluzi bâyo, kuderha mpu bishube bigûkà, libè iherero, babè kushekerwa, gunabè mugereko nk'oku biri ene. ¹⁹ Nakanywêsa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, mwâmi w'e Mîsiri, ye n'abambali, abarhambo bâge n'olubaga lwâge lwoshi, ²⁰ n'omwandu gw'ababalama (abâmi b'e Uzi boshi), abâmi boshi b'omu cihugo c'Abafilistini, nakanywêsa Askaloni, Gaza, Ekroni, n'abandi bâmi ba Ashdodi, ²¹ Edomu, Mowabu na bene Amoni, ²² abâmi

b'e Tiri boshi, abâmi b'e Sidoni boshi, n'abâmi b'ecirhwa ciri olundi lunda lw'enyanja, ²³ Dedani, Tema, Buzi balya b'ebinûniro bimôme. ²⁴ Abâmi b'e Buharâbu bayûbaka omu irungu, boshi haguma n'amâmimâmi g'ekulî. ²⁵ Abâmi b'e Zimri boshi, abâmi b'e Elami boshi n'abâmi b'e Mêdi boshi. ²⁶ Abâmi b'e mwênè, abà hôfi n'abà kuli, muguma akurhenga owundi akujè, n'amâmi gali kunôla igulu goshi. Omwâmi w'e Shasheki yêhe, ye wanywa enyuma zâbo. ²⁷ Obabwîre, erhi kw'adesire ntya Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe, Nyamuzinda w'Israheli: «Munywe, mulaluke, mushale! Mwakumba burhazûka hano mubona engôrho narhuma ekarhî kinyu». ²⁸ Bakalahira bwarhôleira omu nfune zâwe akabehe banywa, onababwîre erhi: «kw'adesire ntya Nyakasane w'Emirhwe: Okunywa kwo mwananywa, ²⁹ bulyâla, lâba oku olugo luderhwa lwâni lwo narhangihana; ka mpu mwêhe murhajirwe kurhi? Nanga, murhalekwe ciru bulya niene nie nanahamagala ahayûbake oku igulu boshi, engôrho yabakolera akal'ibala, kanwa ka Nyakasane w'Emirhwe. ³⁰ Nâwe obabwîre ebi binwa byoshi oderhe erhi: Nyakasane amâyâmira emalunga, amâlengeza izû kurhenga ahatagatîfu hâge. Abandira olwâbuko lw'ebintu byâge akahababo, amabanda akahababo aka abakandira omu mukenzi, amakabandira ab'eno igulu boshi. ³¹ Omulenge gwahika oku kafendefende k'igulu, bulya hali olubanja aha karhî ka Nyamuzinda bon'amashanja: Yejisa ngasi muntu lubanja; enkola-maligo, ngôrho aziyêreka, kanwa ka Nyakasane. ³² Kwo adesire ntya Nyakasane w'Emirhwe: Lâbi oku obuhanya bwarhenga oku ishanja buyandûkire oku lindi, n'oku empûsi nnene yazûka ebwa rhufende rhw'igulu. ³³ Olwo lusiku enkumba Nyamuzinda âjira zâlambama, kurhenga oku cikwi c'igulu kuhika oku cindi, barhanabishwe. Kwo babêra oku idaho nka binazô. ³⁴ Mubande akahababo, mwe bangere, muyâme bwenêne, mucîhirike oku idaho wâni balungere. Bulyâla zahisire ensiku zinyu z'okubâgwa n'ez'okushandâzibwa. Kwo mwarhibuka nka kabindi karhumîrira. ³⁵ Abangere barhabone aha bayâkira, ciru balungere barhâlobôke. ³⁶ Yumvi omulenge gw'abangere, yumvi endûlû za balungere, bulyâla Nyamubâho ahandâzize olwâbuko bayâbuliramwo, ³⁷ Amalambo garhagwêrhi kadali, bagahulisize, erhi budârhi bw'omungo gwa Nyakasane burhuma. ³⁸ Entale yamârhenga omu bulumba, n'ecihugo câbo cahindusire bigûkà, erhi yo erhuma engôrho-kaheza, erhi bwo burhuma obudârhi bw'omungo gwâge.

26

III. Obulêbi bw'enshagali

Yeremiyahu ashwêkwa

¹ Emurhondêro gw'oburhegesi bwa Yehoyakimu, mwene Yoshiyahu, mwâmi w'e Yûda, aka kanwa karhindakwo Yeremiyahu, erhi karhenga kuli Nyakasane. ² Kwo adesire ntya Nyakasane: mpu ojiyimanga omu ngo y'aha ka-Nyamuzinda. Abantu b'omu bishagala by'e Yûda boshi, abakayîsha baliharâmya omu ka-Nyamuzinda onababwîre ebinwa byoshi nkurhegesire nti obabwîre, orhabinyîhagyamwo ciru n'akanwa kaguma. ³ Ahâli nkaba lêro bayumva, na ngasi muguma arhenge omu njira yâge ngalu-galu; ago mango nâni nanacîyûnjuza obuhanya ndwîrhe nagerêreza nti mbahanemwo oku bubî bw'ebijiro byâbo. ⁴ Okolaga wababwîra obwo, erhi: «kwo adesire ntya Nyakasane: mukabà murhanyumvirhi mukanashimba eri irhegeko lyâni mpizire omu masû ginyu, ⁵ n'omu kurhegêra ebinwa bya bambali bâni b'abalêbi, ncidwîrhe nacirhamya okumurhumirabo n'obwo murhabayumva, ⁶ aka ka-Nyamuzinda kwo nakajira kulya najiraga Silo, n'olu lugo nalujira lubè cêrekane cayêreka amashanja goshi g'igulu, kurhi olugo luhehêrwa. ⁷ Abadâhwa, abalêbi n'olubaga lwoshi bayumva oku Yeremiyahu aderha ebyo binwa omu ka-Nyamuzinda. ⁸ Erhi Yeremiyahu ayûsa aganîra ngasi kwoshi Nyakasane ali amurhegesire mpu abwîre olubaga, abadâhwa n'abalêbi bamugwârha mpu «kufà wanafà. ⁹ Carhumaga oderha obwo bulêbi oku izîno lya Nyakasane mpu aka Nyamuzinda kwo kabà aka Silo, mpu olu lugo

balushâba lushube bigûkà. N'olubaga lwoshi lwagorha Yeremiyahu omu ka-Nyamuzinda ka Nyakasane. ¹⁰ Omu kuyumva ntyo, abagula b'e Yûda, barhenga omu bwâmi basôkera ebwa ka-Nyamuzinda baheba endêko aha muhango gw'olumvi luhyâhya lw'aka-Nyamuzinda.

¹¹ Oku bundi abadâhwa n'abalêbi babwîra abarhwâli n'olubaga lwoshi erhi «lufû anakwânîne oyu muntu, bulyâla kubî alêbire olugo, nk'oku mwanayumvîrhe n'aginyu marhwiri».

¹² Yeremiyahu anacishuza abarhwâli n'olubaga lwoshi erhi: Nyakasane ye wantumaga mpu ndêbere aka-Nyamuzinda, n'olu lugo, nnanderhe ebyo binwa munayumvîrhe byoshi.

¹³ Mukubûlage igenda linyu n'ebijiro binyu; murhegêre muyumvîrhize izû lya Nyakasane, Nyamuzinda winyu, lyoki akugalula, lyoki akaciyunjuza agalule obuhanya amuderhîre. ¹⁴ Niehe, lâbi oku omu maboko ginyu, ndi, munjire oku mwakabona kuli kwinjâ kunashingânîne.

¹⁵ Cikwône mumanye bwinjâ oku mukanyîrha, erhi na mukò mwêru kwêru mucîhebirekwo, mwaguheba kuli olu lugo n'oku bantu balubâmwo. Kulya kubà, buzira kubêsha, Nyakasane wantumaga emunda muli, mpu ebi binwa byoshi biderherwe omu marhwiri ginyu.

¹⁶ Oku bundi abarhwâli n'olubaga lwoshi, babwîra abadâhwa n'abalêbi erhi «oyu muntu arhali wa kufâ, bulyâla akanwa arhubwîzire kali ka kuli Nyakasane Nyamuzinda wîrhu. ¹⁷ Ago mango, baguma omu bagula b'ecihugo, bayîmuka babwîra olubaga lwoshi lwâli lulundumîne: ¹⁸ erhi «Mikeyo w'e Moresheti, erhi àli mulêbi omu mango ga Hizikyahu, mwâmi w'e Yûda, abwîra olubaga lw'e- mwa Yûda, erhi: Kwadesire ntya Nyakasane w'Emirhwe, Siyoni yâshuba ndimiro, Yeruzalemu ashube nsinga ya mabuye, n'entondo y'aka-Nyamuzinda gushube muzirhu guli enyanya.

¹⁹ Ka Hizikyahu, mwâmi w'e Yûda, na Yûda yêshi, kuyîrha bamuyîrhîre okwo? K'arhali kurhînya barhînyire Nyamubâho, banamuharâmya, Nyamubâho alinda aciyûnjuliza obuhanya àli abahigîrize? Nîrhu rhwe? Ka mpu rhucibarhuze ecâha cingan'aho?»

²⁰ Hali na mulume muguma wakazâgilêba oku izîno lya Nyakasane, ye wali Uriyahu, mwene Shemayahu, w'e Kiriat-Yarimu. Alêbera olu lugo n'eci cihugo ebidârhi, kulyâla kwa Yeremiyahu.

²¹ Okubundi mwâmi Yehoyakimu, bo n'abarhambo n'abarhwâli bâge, erhi ayumva ebyo binwa, alonza oku akamuyîrha. Uriyahu akumanya n'obwôba bwarhuma ayâka alinda ahika e Mîsiri.

²² Mwâmi Yehoyakimu naye anacirhuma e Mîsiri; arhumayo Elnatani mwene Akbori, erhi alusîbwe na bandi nka banga. ²³ Bàrhalamula Uriyahu e Mîsiri, bayisha bamudwîrhîre mwâmi Yehoyakimu, amushosha engôrho n'omurhumba gwâge agukwêba omu nshinda z'abantu kwône. ²⁴ Yeremiyahu yêhe, Ahikamu, mwene Shafani amugalukana; kwo kwarhumire arhagwa omu nfune z'olubaga lw'akagilonza okumuyîrha.

27

Abayahudi omu bujâ bw'omwâmi w'e Babeli

¹ (Emurhondêro gw'oburhegesi bwa Sedekyahu mwene Yoshiyahu, mwâmi w'e Yûda, aka kanwa karhindakwo Yeremiyahu, nako erhi kali ka kuli Nyakasane). ² Nyamubâho ambwîra ntya: Erhi ohunge emigozi oshane n'omucîmba onabihire oku cikanyi câwe. ³ Okuhandi obiyanke obirhumire omwâmi w'e Edomu, omwâmi w'e Mowabu, n'omwâmi w'Abamoniti, omwâmi w'e Tiri n'omwâmi w'e Sidoni, omu maboko g'entumwa zâbo ziyishire e Yeruzalemu, oku bwâmi bwa Sedekyahu mwâmi w'e Buyuda. ⁴ Onabarhume bajibwîra bannawâbo ntya: «Mpu kwo adesire ntya Nyakasane, Nyamuzinda w'Israheli. Mubwîrage ba Nnawinyu: ⁵ Niene nie najiraga n'obuhashe bwâni bunji n'okuboko kwâni kulambûle, igulu, omuntu n'ebintu bibà en'igulu; nna-mbigabire oyu nsîmire okubigabira. ⁶ Bunôla, ebyo bihugo byoshi nabihizire omu nfune za Nabukondozori, mwâmi w'e Babiloni, mwambali wâni; namu-gabîre ciru n'ensimba z'erubala mpu zimushige. ⁷ Amashanja goshi gâmukolera, ye n'omugala n'omwinjikulu, kuhika nago amango gayandikîrwe ecihugo câge gahike, lyo amashanja mazibu-zibu n'amâmi makomokomo

bamuya-ndagaza. ⁸ Ishanja nîsi erhi obwâmi bwabula bushiga Nabukondonozori, mwâmi w'e Babiloni, obwabula burhega omucîmba gwa mwâmi w'e Babiloni ecikanyi, eryôla ishanja, engôrho n'ecizombo n'ecahira nâlrhangulamwo, kanwa ka Nyakasane, kuhika mmuhebelyo omu n'fune. ⁹ Ninyu mw'oyo, murhumvagya abalêbi, abashonga, abashâsi n'abenge bakamubwîra «mpu murhashige omwâmi w'e Babiloni!» ¹⁰ Bunali bunywesi bakazimulêbera: kuderha mpu bamurhenza omu ishwa linyu nâni mmuhuluse muhere. ¹¹ Cikwône ishanja lyarhege omucîmba gw'omwâmi w'e Babiloni ecikanyi likanamushiga, naliha okurhamûkira omu ishwa lyâlyo, kanwa ka Nyakasane, lyâliyinga linaliyûbake. ¹² Naye Sedekyahu mwâmi w'e Yûda namushambâlira okwo kwonânênè; namubwîra: «nti murhege omuzigo gw'omwâmi w'e Babiloni ebikanyi binyu, mumukolere, ye n'olubaga lwâge, mwâlama. ¹³ (Carhuma walonza w'oyo n'olubaga, okufâ n'engôrho, n'ecizombo n'ecahira, kulyâla Nyakasane ayôbohagya n'ebyo olubaga lurhashiziri omwâmi w'e Babiloni?) ¹⁴ Murhanayumvagya ebinwa badwîrhe bamubwîra abalêbi: «murhabe bajà ba mwâmi w'e Babiloni». Bwo bunywesi badwîrhe babalêbera⁹. ¹⁵ Bulyâla abo ntabarhumaga, kanwa ka Nyakasane, bunywesi badwîrhe bamulêbera^h, omu izîno lyâni, mpu lyo ngaya mmushandabanye muherêrekere, mw'oyo n'abalêbi badwîrhe bamulêbera. ¹⁶ N'abadâhwa n'olu lubaga lwoshi, nababwîra ntya: «Nti kwo adesire ntya Nyakasane. Murhumvagya ebinwa by'abalêbi binyu badwîrhe bamulêbera mpu «Lâbi, ebirugu by'aka-Nyamuzinda kurhenga e Babiloni, byagalulwa buzira kurhindira, bunywesi badwîrhe, okumulêbera. ¹⁷ Murhayumvagya. Mushige omwâmi w'e Babiloni, mwalama. Cakarhuma olu lugo lwashuba bigûkà? ¹⁸ Akabà banali balêbi, akabâga oluderho lwa Nyakasane luli nabo, bashengage Nyakasane w'emirhwe, lyo rhulekijà e Babiloni, orhulugu rhusigîre omu ka-Nyamuzinda n'omu nyumpa ya mwâmi e Yûda, n'aha Yeruzalemu. ¹⁹ Bulyâla kwo adesire ntya Nyakasane oku biyêrekîre (emitungo, enyanja, eciriba) n'ebindi birugu byasigîre mw'olu lugo, ²⁰ biryâla birhahagulagwa na Nabukondonozori, mwâmi w'e Babiloni, amango ahêkaga bujâ kurhenga e Yeruzalemu kujâ e Babiloni, Yekonyahi mwene Yehoyakimu, mwâmi w'e Yûda (ye n'abarhambo b'e Yûda na Yeruzalemu). ²¹ Nêci kwo adesire ntya Nyakasane w'Emirhwe, Nyamuzinda w'Israheli, oku biyêrekîre ebirugu bisigîre omu ka-Nyamuzinda, n'omu nyumpa ya mwâmi e Yûda n'e Yeruzalemu; ²² byahêkwa e Babiloni, (binabêreyo kuhika olusiku nâbirhandûla), kanwa ka Nyakasane. Ago mango, lyo nâbiyînamula nnambigalule muli eci cihugo.»

28

Yeremiyahu n'omulêbi w'obunywesi Hanâniya

¹ Ogwo mwâka gwonênè, omurhondêro gw'oburhegesi bwa Sedekyahu, mwâmi w'e Yûda, mwâka gwa kani, mwêzi gwa karhanu, omulêbi Hanâniya, mwene Azuru w'e Gabaoni, ashambâlira Yeremiyahu omu ka-Nyamuzinda omu masû g'abadâhwa n'olubaga. ² Erhi: «ntya kwo adesire Nyakasane w'Emirhwe, Nyamuzinda w'Israheli. Narhibwîre omucîmba gw'omwâmi w'e Babiloni! ³ Yindi myâka ibirhi yône, nâderha bagalule hanôla ngasi kalugu k'aka-Nyamuzinda ka Nyamubâho, Nabukondonozori, mwâmi w'e Babiloni, akûlaga aha mpu akahêke e Babiloni. ⁴ Kwo na kwo, Yekonyahu mwene Yehoyakimu, mwâmi w'e Yûda, ye bo na abalulizibagwa kurhenga e Yûda mpu bajè e Babiloni, nâjira bagaluke aha, kanwa ka Nyakasane, bulyâla nkola nashangula omucîmba gwa mâmi w'e Babiloni.

⁵ Okubundi omulêbi Yeremiyahu ashuza omulêbi Hanâniya, omu masû g'abadâhwa n'olubaga

⁹**27.14** babalêbera (*wanayowaagulia, wanayowaambia manabi*): ciswahili cahizire ebi omu mashi, kuli kuderha: «bammulêbera» Ambwîra, akubwîra, amubwîra, arhubwîra, ammubwîra, ababwîra; *akaniambia, akakwambia, akamwambia, akatwambia, akawambia, akawambia*

^h**27.15** bamulêbera: go mashi gahire ago

Iwàli omu ka-Nyamuzinda. ⁶ Omulêbi Yeremiyahu aderha obwo, erhi: «Bibè ntyo mâshi!» Nyamubâho ajire ntyo mâshi. Ayunjulize ebyo binwa by'obulêbi odesire, anagalule kurhenga e Babiloni, ebirugu byoshi by'omu ka-Nyamuzinda, n'abahêsirwe bujâ boshi. ⁷ Cikwône, yumva bwinjâ akanwa nabwîra amarhwîri gâwe n'ag'olubaga lwoshi: ⁸ Abalêbi bàrhushokoleraga, w'oyo na nâni, kurhenga mîra bàdesire eby'obulêbi biyêrekîre bihugo binji na mâmi garhali manyi, byantambala n'amahanya n'ecahira: ⁹ Omulêbi walêba eby'omurhûla, erhi akanwa kâge kabà go mango bayêmêra oku nêci yanali ntumwa ya Nyakasane.

¹⁰ Okubundi omulêbi Hanâniya arhenza omucîmba oku birhugo by'omulêbi Yeremiyahu agushangula. ¹¹ Hanâniya anaciderha omu masù g'olubaga: erhi «Kwadesire ntya Nyakasane, erhi; ntyâla kwo enyuma za myâka ibirhi, nâshangula omucîmba gwa Nabukondonozori, mwâmi w'e Babiloni, nâgukûla oku birhugo by'amashanja goshi». N'omulêbi Yeremiyahu acîgendera.

¹² N'okusiga, erhi omulêbi Hanâniya ayûsa ahangula omushigo gwàli oku birhugo bya omulêbi Yeremiyahu, akanwa ka Nyakasane karhindakwo Yere-miyahu: ¹³ Erhi kanya obwîre Hanâniya oku kwo adesire ntya Nyakasane. Kali micîmba ya mirhi odwîrhe washangula'? Ma! wayihinganula n'emicîmba y'ecûma obu! ¹⁴ Bulyâla ntya kw'adesire Nyakasane w'Emirhwe, Nyamuzinda w'Israheli: guli gwa cûma omucîmba mpizire oku cikanyi c'ago mashanja goshi, kuderha mpu gashige Nabukondonozori, mwâmi w'e Babiloni. (Kushiga gâmushiga, nnâmufumbisire ciru n'ensimba z'erubala).

¹⁵ Omulêbi Yeremiyahu anacibwîra omulêbi Hanâniya, erhi: «yumva bwinjâ Hanâniya: Nyakasane arhakurhumire abulirhuma olu lubaga lwacîkubagira obunywesi. ¹⁶ Co cirhumire aderha ntya Nyakasane, erhi: Lâba oku namâkuheza oku busù bw'igulu, wafâ guno mwâka (bulyâla wayigîrize abantu okugomera Nyamubâho). ¹⁷ Omulêbi Hanâniya anafâ ogwo mwâka gwonênè, omu mwêzi gwa kali nda.

29

Amaruba garhumiragwa abâli bahêsirwe mpira

¹ Alaga ebinwa n'amaruba omulêbi Yeremiyahu arhumaga kurhenga e Yeruzalemu, agarhumira abazinda b'omu barhanzi bahêkagwa mpira, abadâhwa, abalêbi n'olubaga lwoshi Nabukondonozori ahêkaga mpira e Babiloni kurhenga e Yeruzalemu. ² Mwâmi Yekonyahu ali amârhenga e Yeruzalemu ye bo n'omwâmi-kazi n'ebibwindi, n'abasahizi b'e Yûda n'e Yeruzalemu, n'abatuzi n'ababinji. ³ Ye wagahêkaga Eleasa, mugala wa Shafani bo na Gemarya, mugala wa Hilkiya, Sedekyahu, mwâmi w'e Yûda, ali abarhumire e Babiloni emwa Nabukondonozori mwâmi w'e Babiloni. Ago maruba gâli gade-sire ntya:

⁴ «Kwo adesire ntya, Nyakasane w'Emirhwe, Nyamuzinda w'Israheli; bo a-bwîzire abahêkagwa mpira kurhenga e Yeruzalemu kujâ e Babiloni: ⁵ Muyûbake enyumpa munafumbamire; murhwêre amashwa munalye amalehe gâmwo. ⁶ Muyanke abakazi, muburhe akanyere n'akarhabana; na bagala binyu mubalongeze abakazi; muhè na bâli binyu abalume, baburhe akanyere n'aka-rhabana, mulugire eyo munda, murhanyihaga! ⁷ Olugo namululizagyamwo, mululongeze omurhûla mulusengerere emunda Nyakasane ali. ⁸ Bulyâla kwo adesire ntya Nyakasane w'Emirhwe, Nyamuzinda w'Israheli: murhabulagwa n'abalêbi bali ekarhî kinyu nîsi abashonga binyu: murhayumvagya ebilôrho mudwîrhe mwalôrha. ⁹ Kulya kubà bunywesi badwîrhe bamulêbera oku izîno lyâni. Niono ntabarhumaga, Kanwa ka Nyakasane. ¹⁰ Bulyâla kwo adesire ntya Nyakasane: Amango emyâka makumi gali nda e Babiloni yâbà yamâhika, nâmurhandûla nnanyunjuzi omulagi namulaganyagya gw'okumugalula eno munda. ¹¹ Bulya nâni niene mmanyire enkengêro ngwêrhe kuli mwe, kanwa ka Nyakasane, nkengêro za murhûla ci zirhali za buhanya, za kumushobôza oku-hwa rnudwîrhe mwacîfinja kw'ebi. ¹² Mwanyakûza munayishe, mwanshenga mmuyumve. ¹³ Mwannonza munambone bulya mwannonza

n'omurhima gwi-nyu gwoshi. ¹⁴ Nâleka munshange, kanwa ka Nyakasane. Empira zinyu nâziga-lula, nnâmubuganyazo kurhenga omu mashanja goshi na kurhenga n'emunda namuhabulîre yoshi, kanwa ka Nyakasane. Nâmugalula ahâla mwâli erhi mu-shandabana.

¹⁵ Obwôla mudwîrhe mwaderha, mpu: Nyamubâho arhuzûkîze abirhu balêbi e Babiloni. ¹⁶ Alagi ebi Nyakasane aderhîre omwâmi ôli ntebe ya Daudi n'olubaga lwoshi lulimw'olu logo bulya bene winyu barhamushimbaga erhi muhêkwa mpira. ¹⁷ Kwo adesire ntya Nyakasane w'Emirhwe: mpu lâbi oku nâbalikiramwo engôrho, ecizombo n'ecahira, nâbahindula bashube nka ma-lehe gabozire, galya gasherîre ciru garhankacirîbwa. ¹⁸ Nâbayishakwo lumino-mîno n'engôrho, n'ecizombo n'ecahira; nabajira babè ha còbà oku mâmi g'igulu, ba cibonya-nshonyi, cikango, masheka oku mashanja goshi g'emunda nâbahabulira. ¹⁹ Kwo kuderha oku barhayumvîrhizagya ebinwa byâni, kanwa ka Nyakasane, n'obwo nakazîrubarhumira buzira kurhama, abambali bâni b'abalêbi, cikwône barhabayumvîrhizagya, kanwa ka Nyakasane. ²⁰ Ninyu mw'oyo mwe mwahêsirwe mpira, mwe nârhumaga e Babiloni kurhengerà e Yeruzalemu, muyumve mweshi akanwa ka Nyakasane.

²¹ Kw'adesire ntya Nyakasane w'Emirhwe, Nyamuzinda w'Israheli, oku biyêrekîre Ahabu, mwene Kolaya bona Sidikiyahu, mwene Maseya. Abo bo-mbî bakazâgilêba eby'obunywesi oku izîno Iyâni. Lâba oku nkola nabaheba omu nfune za Nabukondonozori, mwâmi w'e Babiloni, abahanire omu masû ginyu. ²² Barhengakwo omugani gw'okuhehêrera gukazikolêsibwa na balya bo- hi bahêsirwe mpira, kurhengerà Yûda kujà e Babiloni mpu: «Nyakasane akujire aka Sidikiyahu na Ahabu, bo bayôcibagwa n'omwâmi w'e Babiloni. ²³ Kwo kuderha oku bakozire ebirhajirwa omu Israheli, bahusha na bakà omulungu, baderha n'ebinwa by'obunywesi omu izîno Iyâni, ntabarhumiri- kwo. Mmanyire niene nnampamîrîze, kanwa ka Nyakasane.

Ebi balêbîre Shemayahu

²⁴ Naye Shemayahu w'e Nahalamu, omubwîre ntya, erhi: ²⁵ «Ntya kwo adesire Nyakasane w'Emirhwe, Nyamuzinda w'Israheli: «kulya kubà wa-rhumire amaruba oku buhashe bwâwe wêne, wagarhumira olubaga luli e Yeruzalemu lwoshi, n'omudâhwa Sefaniya, mwene Maseya, n'abadâhwa bo-shi. ²⁶ Mpu «Nyamubâho akuyimanzize mpu obè mudâhwa ahâli h'omudâhwa Yehoyada, mpu olange omurhûla omu ka-Nyamuzinda, olole ngasi musirhe wakaderha mpu acîhira omu by'obulêbi; onamuhire omu mugozi n'omu mpamikwa. ²⁷ Carhumirage orhahakanya Yeremiyahu we Anatoti odwîrhe alêbe-ra ekarhî kinyu? ²⁸ Na kurhalusa aho, ali arhurhumîre amaruba e Babiloni, erhi «Byaliho ebi! Muyûbake enyumpa muzijemwo, muhinge amashwa munalye omwâka gwamurhenga». ²⁹ Omudâhwa Sefaniya ali asômîrwe n'aga maruba erhi n'omulêbi Yeremiyahu anahali. ³⁰ Akanwa ka Nyakasane kanacirhindakwo Yeremiyahu, ³¹ erhi aka kanwa okahisekwo balya bagenzire mpira: «Kwo adesire ntya Nyakasane oku biyêrekîre Shemayahu w'e Nahalamu. Obwôla Shemayahu amulêbîre, n'obwo ntàli mmurhumire, n'obwôla arhumire mwacîkubagira eby'obunywesi, ³² obwo kwo biri ntyo, ntya kwo Nyakasane adesire: «Nkolaga nahana Shemayahu w'e Nahalamu ye n'obûko bwâge. Ntâye wakuliye wâyûbake omu karhî k'olu lubaga, mpu abone ebinja nâjirira oluhaga lwâni, kanwa ka Nyakasane, bulyâla anashumisire abandi okugomera Nyakasane.

30

Nyamuzinda âyôkola olubaga lwâge

¹ Akanwa ka Nyakasane karhindakwo Yeremiyahu; ² erhi: kwo adesire ntya Nyakasane, Nyamuzinda w'Israheli. Ciyandikire wêne omu citabu ebinwa nakubwîra byoshi. ³ Bulyâla, lâba

¹**30.1** Eci cigabi 30, 1-31,22, aha haderhwa Citabu ca kurhûliriza ciyêrekîne obwinjà bwa Nyakasane ocisîmire Israheli, alonza okumuheba omu cinyabuguma.

k'orhabwîni oku ensiku zayisha, yekudesire Nyakasane, zo nâgalulamwo empira z'olubaga lwâni lw'Israheli (na Yûda), kanwa ka Nyakasane, nâbashubiza omu cihugo nahâga b'îshe cishube câbo. ⁴ Lâbaga n'ebinwa Nyakasane abwîraga Israheli (na Yûda): ⁵ Kwo adesire ntya Nyakasane «nayumvîrhe izû ly'oku bihamba, lya bihamba ci lirhali lya murhûla. ⁶ Mudôsanye munalolêreze, erhi omulume anaburhe. Cici cirhumirage ndwîrhe nabona abalume bacîgwârhirire oku nziha, nka mukazi waburha? Cici cirhumirage ngasi busû buhindulîrwe? ⁷ Obuhanya! Lwanabà lusiku ludârhi! Ntâ lundi luli nk'olu! Mango ga malibuko kuli Yakôbo cikwône agafulumukamwo mutaraga. ⁸ Olwo lusiku -kwo Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe adesire- nashangula omuzigo guzidohire oku igosi na ntwe emibanga yâwe. Lêro obwo orhakaciba mujà w'ab'ihanga. ⁹ Cikwône Israheli na Yûda bâkazikolera Nyakasane Nyamuzinda wâbo, na Daudi ye mwâmi wâbo nâyishibahà. ¹⁰ Nâwe, we mwambali wâni Yakôbo, orhaciyoâbohaga kwo Nyakasane adesire, orhacirhe omurhima, wâni Israheli, bulya nyishire nti nkuyôkole mw'ebyo bihugo by'ekulî, nâyôkola n'abâna bâwe, omu cihugo bahêkagwa bujâ. Yakôbo agaluka anashubibona obuholo n'omurhûla. Na ntâye wacimurhemula. ¹¹ Ndi haguma nâwe nti nkucize, kwo Nyakasane adesire, hano mmâlîra amashanja goshi nali kushandabanyizemwo, wêhe wêne ntaherêre- keze. Cikwône nâkuhana nk'oku bishingânîne. Ntankakujirira nka kuno oli mwêru-kwêru, ciru akabà! ¹² Ntya kwo Nyakasane adesire. Obuvune bwâwe burhalunge ecihulu câwe kali kafinjo. ¹³ Ntâye wahâlîza mpu akusambira, habà ebidundu by'okubuka obulema ci kuli we ntâ bufumu! ¹⁴ Abakuzigira boshi bakuyîbagire barhacikushîbirira w'oyo bulya nakushûsire nka kulya omushombanyi wâwe akanakushûrha, nakukalihira n'obukali budârhi (bulya obubî bwâwe buli bunene, n'ebyâha byâni byâli mwandu). ¹⁵ Cirhumire walakira obuvune bwâwe n'obu amalumwa gâwe garhankarhûlirizibwa? Bugoma bwâwe n'ebyâha byâwe binjibinji, bya-rhumire nakujira ntyo! ¹⁶ Cikwône ngasi boshi bakulya nabo, bakolaga bâlibwa ngasi abashombanyi bâwe boshi, bakola bâgwârhwâ mpira; ngasi bâhagulaga ebirugu bwâwe, nabo ebyâbo byâhagulwa; na ngasi bâkugaya-guzagya nabo bakolaga bâgayaguzibwa. ¹⁷ Nkolaga nâkubuka, nanfumye ebihulu byâwe, kwo Nyakasane adesire, bulya bakuyîrisire mpu we «mushombe-kazi», mpu we Siyoni «orhacishîbirirwa na ndi». ¹⁸ Ntya kwo Nyakasane adesire: Loli oku nagalula empira omu mahêma ga Yakôbo n'emyûbako yâge nâyîfira bwonjo. Ecishagala ca- shubiyûbakwa omu ciriba câco n'enyumpa nyinjinjâ halya yanali burhanzi. ¹⁹ Omwo mwarhenga emisengero y'okuvuga omunkwa n'izû ly'abashagalusire lyâshakanya. Nâmuluza, lêro murhakacinyîha. Nâmukengêsa, lêro murhakacigayaguzibwa. ²⁰ Abâna bâge bashubiyôrha nka kulya kwa mîra banashubikashûbûzanya omu ndêko embere zâni. Nayishihana bwenêne ngasi bakâbalibuza. ²¹ Omurhambo wâge arhenga muli ye, n'omurhegesi wâge ayîshiba w'omu iburha lyâge. Nâyishimuhamagala, naye âyishibêra aha ndi. Ndi wankahalîzize okunyegêra? Kwo Nyakasane adesire. ²² Mwashubibà lubaga lwâni nâni nayîshiba Nyamuzinda winyu. ²³ Yumvi oku ecihûsi ca Nyakasane ciyiruka: bukunizi bwâge obwo! Kalemêra amacihugunya amârhogera oku irhwe ly'abanya-byâha. ²⁴ Obukunizi bunene bwa Nyakasane burhahube arhanacihubula, n'okuyunjuliza omuhigo àligwêrhe emurhima. Mwayîshiyumva e-byo omu nsiku nzinda.

31

¹ Mw'ago mango-kwo Nyakasane adesire -Nâbà Nyamuzinda w'emilala yoshi y'Israheli. Nabo babè lubaga lwâni. ² Ntya kwo Nyakasane adesire: Omu irungu, nayêrekîne olukogo lwâni erhi olubaga lufuma engôrho. Lêro Israheli akola âlama n'omurhûla^j. ³ Akagiderha, erhi: «Nyakasane ayishiricîyêrekana kuli nie erhali hôfi». Lêro nâni namubwîra, nti: «Nkurhonya kurhenga ensiku zoshi^k, co cirhumire nyôrha ncîkwîshwekîrekwo bwenêne». ⁴ Nashubikudêkerezwa we mwâna-

^j31.2 Omu irungu, kandi Israheli âgera n'omurhûla: Lolà Hoz 2, 14: Iz 40, 3.

^k31.3 Nkurhonya: Lolà Iz 54, 8: Yer 30, 17; Hoz 11, 1-9.

nyere w'Israheli, kandi washubirhola ehigoma hyawe, ocihebe eruhya n'omwishingo haguma n'abasama. ⁵ Okola washubibarha emizabibu oku ntongo z'e Samariya, abahinzi bakarhwera n'okusaru. ⁶ Nêci, lwo lusiku abadwirhe bayiza babandira orhubuli oku ntongo za Efrayimu mpu: «Yimuka! Rhusokere e Siyoni, hofi na Nyakasane-Nyamuzinda wiru». ⁷ Bulya kwo Nyakasane adesire: Mubandire Israheli orhubababo rhw'omwishingo, mushokolere omurhwe gw'amashanja mukomere Nyakasane kagasha, mulengeze ecihogero muderhe mpu: «Nyakasane, cungula olubaga lwawe, cungula amahanga gasigire g'Israheli.» Bulya ntya kwo Nyakasane adesire, erhi: ⁸ Nabashubuza kurhenga omu cihugo c'enjira nyanya, n'ambahuluza kurhenga emahanga g'igulu. Bo balimwo emihurha n'enkunagizi, abakazi bali nda, n'abazire, boshi haguma, olubaga lwani lugaluke oku lwanali. ⁹ Bayishire balaka, nani mbadwirhe nayisha nabarhuliriza. N'abaheka ah'iriba. Omu njira nungedu elya barhankasarhalemwo. Bulya ndi ishe wa Israheli, na Efrayimu¹ yo nfula yani. ¹⁰ Mwe bihugo by'e mahanga, yumvi akanwa ka Nyakasane! Munakayalize oku birhwa biri kufi; mukaziderha erhi: «Nyakasane alirhanziri shandaza Israheli, lero amashubimukumakuma erhi amushibirira nka kula lungere ashibirira ebibuzi byage. ¹¹ Bulya Nyakasane ayokwire Yakobo, amufumya kw'abamulushire mishi. ¹² Bayishiyisha, n'orhubababo rhw'enshagali oku ntongo ye Siyoni, n'okulibirhira caligumiza ebw'ebi Nyakasane abashobozize: e-ngano, idivayi lyacikandagwa, n'amavurha, ebibuzi n'enkafu; bayishiyorha nk'ishwa ly'omu luziba, barhakacishalika bundi. ¹³ Obwola, abana-nyere banaja oku cigamba, na boshi haguma, emisole n'abashosi; na ntyo, nayishihorhola emirenge yabo, mpebeho e-nshagali. Nayishibarhuliriza, enyuma ly'amalibuko gabè masheka. ¹⁴ Nayishikashegera abadahwa bani enyama zishushagire, n'okushobozza olubaga lwani ebinja bya ngasi lubero. Kwo Nyakasane ogala byoshi adesire.

¹⁵ Nyakasane ashubiriderha erhi: Kurhenga e Rama, izu lyayumvikana, mirenge ya burhe. Rasheli^m oyo walakira abana bage; arhalonza ciru arhulirizibwe bulya abana bage bafire. ¹⁶ Ci Nyakasane kwo adesire ntya: Hulika, ohorhole emirenge! Bulya wacihemberwa amalibuko gawe, nie Nyakasane nkudesire. Abana bawe bacirhenga emw'abalenzi. ¹⁷ Kuziga haciri obulangalire oku iburha lyawe, Nyakasane okudesire. abana bawe bashubigaluka omu cihugo cabo. ¹⁸ Nayumvirhe bwinjinja oku abantu b'emwa Efrayimu badwirhe balaka banaderha, mpu: «Nyakasane warhukubwire bwenene nka kula banakubula empanzi torho eyabirana. Ci lero orhushubizagye emunda oli, lyo rhuba bawe lwoshi, bulya w'oyo Nyakasane, wene-ne Nyamuzinda wiru. ¹⁹ Nêci, rhwali erhi rhwakugomire, cikwone buno rhuyemire oku rhwabihire, warhulangwire obubi wiru, rhuli rhwakomomba aha murhima, eza meme zarhubumbire, rhwafire nshonyi z'ebijiro biru byakurhenga eburho. ²⁰ Efrayimu ye mugala wani muzigirwa, mwana nsima bwenene. Ngasi mango erhi nderha nti nakaliha, nankayumva arhantenga omu bukengere, bulya mmuzigira bwenene. Ntako nakabula kumufa wonjo. ²¹ Yimanza olugurhu, ohire ecogo oku njira yawe. Okengere enjira walikulikire, engeso walishimbire. Galuka mashi Israheli muzigirwa. Shubira omu cihugo cawe. ²² Kuhika mangaci lyo ohiga ebishinganine, oyu mwanyere w'ecigamba? Bulya Nyakasane analeme ebihyahaⁿ omu igulu: Omukazi yekola wakazonza omulune.

Amalaganyo g'okushubiyubaka Yuda

²³ Alagi ebi Nyakasane w'emirhwe, Nyamuzinda w'Israheli adesire: Hano ngalula bene Yuda omu cihugo cabo, bashubikaderha ebi binwa: Mashi Nyamuzinda akugishe, ntongo ntatifu ya Siyoni, karhwa bwami k'obucunguzi!» ²⁴ Ago mango, abantu b'omu bishagala bya Yuda boshi

¹**31.9** Efrayimu: ali mwene Yozefu. Lolà Murh 41, 59.

^m**31.15** Rasheli, ali nina wa Yozefu na Benyamini, bene Yakobo, binjikuliza b'Abrahamu.

ⁿ**31.22** Yeremiyahu ashambire aha oku obuko bw'Abayahudi, bayishigalukira Nyamuzinda n'okuciyunjuza ebyaha byabo.

haguma, abahinzi, n'abangere b'ebibuzi. ²⁵ Bulya nâshubihà emisî ngasi bakola barhamire, na ngasi ba buligo nabahà ebi banalagîrêkwo. ²⁶ Na ntyo ene nzûka, namâbona oku îrò lyantabîre.

Israheli na Yûda

²⁷ Ensiku ziyîruka, kwo Nyakasane adesire, nayâliza abantu n'ebintu omu bûko bwa Israheli, n'ebwa Yûda nka kula banagalagaza emburho omu ndikè. ²⁸ Nka kulya niene nabahanaga, nakundula, nanashereza, nabamalîra; kwo n'okwo, niene nâshubibayîmanza, mbahebemwo omûka, kanwa ka Nyakasane.

Ngasi muntu âkahanirwa ecâha câge

²⁹ Lêro ntâye wâcitwe omugani mpu: «Bashakulûza bàlire amalehe g'ecigadu, abâna bâbo bo gâlwezize amîno». ³⁰ Bulya owamalya amalehe garhahîri ye ganalumîsa amîno; ngasi muntu âkazisamba olwâge.

Amalaganyo mahyâhya

³¹ Amango gayiruka, kwo Nyakasane adesire, nâfundika n'omulala gw'Israheli (n'ogwa Yûda) endagâno mpyâhya°. ³² Erhaciri nk'elya ndagâno nafundikaga na bashakulûza bâbo, amango nabarhenzagya omu cihugo c'e Mîsiri. Eyo ndagâno bône bayifundûla, n'obwo nie nanali Nnawâbo, kwo Nyakasane adesire. ³³ Lôlâgi amalaganyo nâyishifundika na bene Israheli muli ago mango -Kwo Nyakasane adesire- Nâbahebamwo amarhegeko gâni, ngayandike omu mirhima yâbo. Nâbà Nyamuzinda wâbo, nabo lubaga lwâni. ³⁴ Ciru n'omuguma mulibo, ntâye wânacidôse owâbo erhi mulungu mpu amumanyîse izîno lyâni, bulya boshi bayîshiba balimanyire; kwo Nyakasane adesire, boshi kurhenga akabonjo kuhika omushosi. Bulya nâbabalira amabî bajirîre, ntakacikengêra ebyâha byâbo.

Israheli âlama ensiku zoshi

³⁵ Ntyo kwo Nyakasane adesire; Ye walemaga izûba mpu likamoleka omu mulegerege, Ye rhegeka omwêzi n'enenyêzi mpu bikamoleka omu budufu, Ye zûsa omulaba omu nyanja, amîshi gakungule. Izîno lyâge ye Nyamuzinda w'Emirhwe. ³⁶ Amango nâderhe nti ebyo birhegeka en'igulu, bukola busha, kwo Nyakasane adesire, nanderhage nti bene Israheli lurhaciri lubaga! ³⁷ Ntya kwo Nyakasane adesire: Erhi bakahasha okugera obulî n'obugali bw'empingu kurhenga enyanya, n'ankabakambwîra obulenga igulu libà liyûbakîrwekwo, lyoki, nakabayêmêrera nâkabulira olubaga lw'Israheli oku maligo goshi lwajijire.

Okushubiyûbakwa n'obukulu bwa Yeruzalemu

³⁸ Ensiku ziyîruka, kwo Nyakasane adesire, Yeruzalemu ashubiyûbakwa buhyâhya oku izîno lya Nyakasane, kurhenga aha munâra gwa Hananeeli kuhika aha muhango gw'ebusîka. ³⁹ Bâshubitwa olubibi kurhenga oku irango ly'e Garebu, na kurhengaho kuzongera e Goa. ⁴⁰ Ngasi lubanda, n'emifû yabishirwemwo, n'oluvû lulimwo, na ngasi malambo kuhika oku mubunda gw'e Cidroni, na kuhika oku lumvi lw'enfarasi, olundi lw'e bushoshôkero bw'izûba, byoshi byamberûlirwa. Ntâ kashâko erhi isherêza byanâciderhwe.

32

Ecijiro c'okugula ishwa, cimanyîso c'omurhûla omu mango gayisha

¹ Akanwa ka Nyamuzinda karhindakwo Yeremiyahu omu mwâka gwa kali ikumi gwa

°**31.31** Nyamuzinda âmanyîsa endagâno mpyâhya. Eyo ndagâno yajirwa n'emisigala muli balya bâyishisigala enyuma ly'amahanya: Lolà Iz 54, 9-10; yânayishiyôrha ensiku zoshi: Lolà Iz 54, 9-10; Nâyîshiba Nyamuzinda wâbo nabo lubè lubaga lwâni: Lolà Eze 11, 20; 36, 28; 37, 27.

Sedekyahu, mwâmi w'e Yûda, go gunaligi mwâka gwa kali ikumi na munâni gw'oburhegesi bwa Nabukondozori. ² Abasirika ba mwâmi w'e Babiloni banacirhabâlira e Yeruzalemu, omulêbi Yeremiyahu naye, erhi ali mushwêkere omu côgo c'abasirika, ajà ebwâmi e Yûda. ³ Ho Sedekyahu, mwâmi w'e Yûda ali amushwêkîre mpu bwenge amakaziwigîriza; anacimudôsa erhi: «Cici cirhumire odwîrhe wabwîra abantu mpu kwo Nyakasane adesire erhi: ogu murhundu gwinyu nkola nagugabira mwâmi w'e Babiloni, abè ye guyimamwo. ⁴ Ciru na Sedekyahu, mwâmi w'e Yûda arhashugunuke bene Kalideya, ahimwa banamugwârhe mpira bamuhêke agendisamba emalanga ga mwâmi w'e Babiloni ye nene, bakazilolana omu masù, amushuze n'ebi amudôsa byoshi. ⁵ Buzinda bahêke Sedekiyahu e Babiloni, ajibêra yo (kuhika amango nashubimukengêra). Kwo Nyakasane adesire ntyo. Erhi ciru mwankayanka amatumu mpu mulwîse bene Babiloni, barhamuhume mashigisha anga!»

⁶ Yeremiyahu akazigiderha erhi: nayumvîrhe Nyakasane anderheza ambwîra erhi: ⁷ Muzâla wâwe Hanameli, mwene nyakalume Shalumu, ayisha muganîre ebiyêrekîre ishwa lyâge ajira e Anatoti. Ayisha akubwîre erhi: «ongulire elyo ishwa lyâni bulya oligi mwene wîrhu^p, we nakanarhangidôsa burhangiriza». ⁸ Nk'oku Nyakasane anabimbwîraga, oyo muzâla wâni Hanameli ayisha, a-mbugâna mw'ecôla côgo nalinshwêkirwe, ambwîra, erhi: «mâshi, ongulire lira ishwa lyâni libà e Anatoti omu cishagala ca Benyamini, bulya oli mwene wîrhu, oligwêrhekwo oluhyà. Oligule licibêre lyâwe.» Obwo nayumva oku Nyakasane ye na nêne wanganizagya. ⁹ Naguliraga mwene wîrhu Hanameli elyo ishwa lyâge ly'e Anatoti, namuganjira nfranga mafundo ikumi na nda. ¹⁰ Aha z'abà lumè, namuyandikira ecimanyîso c'okugula, rhwayandika maruba abirhi, nashûrhakwo n'akashè kâni, n'ezo nfranga rhwazigeramwo bwinjà, namuhêreza-zo. ¹¹ Ago maruba gombi, agalikwo akashè n'agarhâli magonye. ¹² nagayanka nagahêreza Baruki mwene Neriya mwinjikulu Maseya (nk'oku binayandisirwe omu marhegeko), hali muzâla wâni Hanameli n'abalume bârhuhiriragakwo ecunkumwe n'abandi bashamuka bâli omu côgo aha bwâmi olwo lusiku. ¹³ Nanacibwîra Baruki aha karhî k'abo balume nti, Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe adesire: ¹⁴ «Oyanke ebyo byemêzo by'obuguzi byombi, ecirikwo akashè n'ecindi cirhali cigonye obigwâse omu isanduku ly'ibuye birhagisherêra n'ensiku. Kwo Nyakasane Nyamuzinda w'Israheli arhegesire ntyo. ¹⁵ Bulya Nyamubâho, Nyamuzinda w'Israheli adesire, erhi: «ensiku zâciyisha bashubi- kazigula enyumpa n'amashwa n'enkoma z'emizâbîbu muli eci cihugo.»

¹⁶ Erhi nyusiha Baruki mwene Neriya eco cemêzo c'okugula, narhûla Nyakasane ogu musengero nti:

¹⁷ Nêci Nyakasane Nyamuzinda, wayêrekîne obu-rhwâli bwâwe n'obulenga erhi olambula okuboko kwâwe walema empingu n'igulu. We ogala byoshi!

¹⁸ Onayêreke embaga z'abantu olukogo lwâwe, ci kwônene amango ababusi bàkugomîre erhi okola walyûza onahane abâna bâbo, babè bo batumula. We Nyamuzinda mukulu, ntagengwa, izîno lyâwe Nyakasane w'emirhwe.

¹⁹ We nn'oburhimanya omu mihigo midârhi we n'obulenga boshi, onakazisingiriza abantu ly'oyishimanyihemba ngasi muguma nk'oku ebijiro n'engeso zâge binali!

²⁰ We wajiraga ebişômerîne, wayêrekana n'ebirhangâzo e Mîsiri, na kuhika ene omu Israheli, n'ahandi hoshi. Kuhika ene ntâye orhakuyîshi, na ntâye orhakurhînya.

²¹ Warhenza bene Israheli omu bujà bw'e Mîsiri, wabayêreka ebirhankaderhwa erhi olambûla okuboko kwâwe bagwârhwâ n'ecôbâ bwenêne.

²² Buzinda wabahà El'ishwa walaganyagya ba- shakulûza bâbo, eci cihugo cihululamwo amarhà n'obûci.

²³ Bàyisha, bàyûbaka- mwo, ci aye! barhayumvagya, barhanashimbaga amarhegeko gâwe. Barhajiraga ciru n'ehitya muli ebi wali obahûnyire., lêro banacikulilira obu buhanya rhudwîrhe rhwabona ene.

²⁴ Bene Babiloni bano bakola bayisha bârhunyagaco; aha engôrho yâbo yamâgera hakulikire ishali n'agandi maligo ga ngasi lubero, Yeruzalemu akola ali omu maboko ga bene Kaldeya. Ebi wâderhaga bino byabîrage, nâwe wêne onali wakubona.

²⁵ Mâshi, k'arhali wêne wâmbwîraga erhi: «Gula elyo ishwa, oliganjire enfranka aha balume», n'obwo omurhundu gwîrhu gwagwîre omu maboko ga bene Kaldeya!»

²⁶ Muli ago mango nanaciyumva izù lya Nyakasane lyâmbwîra erhi: ²⁷ Lolà oku nie Nyamuzinda, Nyakasane, Lulema w'ebibâho byoshi; ka hali ebya- nkanyabira en'igulu? ²⁸ Co cirhumire, ndesire oku nahà bene Kaldeya olu lugo lwinyu, nluhire omu maboko ga Nabukondozori, mwâmi w'e Babiloni^q; ²⁹ engabo z'e Kalideya zidwîrhe zabalwîsa, zâyanka ecishagala cinyu, zâcitwanirakwo omuliro, zâyôca na zirya nyumpa bakazâgirherekêramwo Bali^r, bakaziginamurhûla- mwo obukù n'amamvu, bâshengeramwo na banyamuzinda b'agandi mahanga, bangayisize bwenêne.

³⁰ Bulya, kwo Nnâmahanga adesire, nabwîne oku kurhenga mîra bwenêne, bene Israheli na bene Yûda barhahwa barhakola ebigalugalu, (bene Israheli banshologosire n'ebijiro byâbo).

³¹ Nabwîne oku kurhenga baguyûbasire, ogu murhundu gwinyu gwanjizire oburhè bwenêne, na kuhika ene ncigayire bwenêne. Nkolaga naderha bagushenye, guntenge omu masù. ³² Bulya ebyâha bya bene Israheli na bene Yûda byaluzire bwenêne, ôli bône-ne, ôli abâmi bâbo, abarhambo bâbo, abadâhwa n'abalêbi bâbo, oli olubaga lw'e Buyuda n'olw'e Yeruzalemu.

³³ Banyêrekeza omugongo banfulika obusù bwâbo, n'erhi mbahugûla, ntâye wantezire amarhwîri mpu ciru ayumve ebi ndwîrhe nabahanûla. ³⁴ Ci bwenêne, bàlêrha enshusho zâbo omu ka-Nyamuzinda kâni. Bàka-shahula kwoshi bàkahemula. ³⁵ Bàyûbakira amahêro ga Baali omu kabanda k'e Ben-Hinomu mpu bakazibagiramwo bagala bâbo n'abâli bâbo nterekêro emwa omuzimu oderhwa Moleki; ebyo ntalizigibigerêreza, okuhemuka kwa mênè okwo oku mulala gwa Yûda. ³⁶ Co cirhumire muyumvagye oku Nyakasane aderhîre ogu murhundu badwîrhe baderhera mpu «ebyoji, akalengwe n'ecihûsi byo mwâmi w'e Babiloni aruhimiremwo». ³⁷ Nâshûbûza olubaga lwâni kurhenga omu mahanga bàyâkiraga oburhè bwâni, nkolaga nabashanganya mbabwâr haze badêkerere omu murhûla. ³⁸ Babè lubaga lwâni, bulya nie Nyamuzinda wâbo.

³⁹ Nkola nâshubibahà murhima muguma na ngeso nguma, lyo bashubinkenga lwoshi, nâbahà oluhembo na buzinda abâna bâbo. ⁴⁰ Nashubisêza rhweshi nabo amalaganyo garhakahwa, nâbashimbulira, njè nabahugûla, bakazirhînya enjira mbî, bakulikîre ezâni nâbayêreka.

⁴¹ Omwîshingo gwâni guli omu kubarhabala, nâbayûbakira muli eci cihugo: bo bulonza bwâni boshi obwo. ⁴² Nyakasane adesire erhi nka kulyâla nabayohagakwo amaligo manji manji, kwo nâbashobôza n'ebinja bya ngasi lubero mbalaganyize. ⁴³ Bâshubigula amashwa muli eci cihugo badwîrhe baderha mpu «cikola cicibêra bwêrûlè, ntà bacidundamwo: ntà muntu, ntà hisimba erhi bene Kalideya bayûsicihima». ⁴⁴ Bâshubikazihimûla amashwa, bâkazikomêreza ebyemêzo by'okugula, bâhirekwo n'akashè, balonze n'ababihirakwo ecunkumwe omu cishagala ca Benyamini n'omu bindi bishagala binayêgîre Yeruzalemu, n'omu bishagala bya Yûda na muli birhondo bya Nêgebu^s. Bulya Nyakasane adesire erhi, nkola nashubigalula balyâla bene Israheli balibamajirwa bajà.

^q**32.28** Okuhimwa kwa Yeruzalemu: Lolà 2 Bâm 25. 1-11: 2 Nga 36, 17-21.

^r**32.29** Baali: Izîno ly'omuzimu w'akagirherekêrwa omu mashanja g'amahanga, n'okumurhûla nka Nyamuzinda. Olubaga lw'Israheli nalo erhi luhemuka lwarhangira okukuza oyo Baali.

^s**32.44** Nêgebu: cishagala cirhalugiyeramwo bici c'omu kajira idako (e mwênè) ka Palestina-Israheli.

Eyindi ndagâno y'obwôloke

¹ Amango Yeremiyahu ali mushwêkere omu côgo c'abasirika aha bwâmi, Nyakasane ashubimuganîza amubwîra erhi: ² Oyumve oku Nyamuzinda arhumire, ye walemaga igulu, alibumba analiyimanza. Izîno lyâge ye Nyakasane! ³ Onshenge, nakushobôza: nakumanyîsa amahwe manene orhashubigiyumva. ⁴ Nyakasane, Nyamuzinda w'Israheli adesire oku enyumpa za muli olu lugo n'ez'abâmi b'e Yûda bâzishâba omu ntambala, ⁵ n'abantu badwîrhe ba-lwîsa bene Kaldeya, balonza okubumba ecishagala coshi mirhumba, balya ba-ntu niene nahânaga erhi burhê n'omutula birhuma, balya bene Israheli obubî bwâbo bwarhumaga nkola nahehêrera Yeruzalemu. ⁶ Lolaga oku nkola nashububabâ lukogo, nâbahâ obufumu n'okubabuka, nâsêza n'amalaganyo gâni g'omurhûla, n'obudahemuka rhweshi nabo. ⁷ Nâgalula bene Yûda na bene Israheli n'okubakûla omu bujâ, nâshubibayûbakira nka kulyâla byanali burhanzi. ⁸ Nâbacêsa nambababalire ebyâha byâbo byâli bingayisize, byârhumaga barhakulikira amarhegeko gâni. ⁹ Yeruzalemu lyâbâ izîno !ya mwishingo bwenêne, na lya cikengwa embere z'agandi mahanga goshi g'en'igulu, hano gayumva ebi nâjira gâgwârha n'obwôba bwenêne bulya aminjâ nâkolera Yeruzalemu guli mwandu.

¹⁰ Nyakasane aderha erhi: eno badwîrhe baderha mpu: «bikola bigûkâ birhalimwo ciru n'omuntu ciru n'ehisimba», n'omu njira z'e Yûda n'ez'e Yeruzalemu murhacigera hyadunda, bakola bashubiyumvamwo ¹¹ ecihôgero c'omwîshingo, n'enyimbo z'abahya n'ez'abandi bantu bajihana enterekêro n'entûlo zâbo z'okuvuga omunkwa omu ka-Nyamuzinda, bayishikazicitakira mpu: «Ayâgirwe Nyakasane w'emirhwe bulya ali mwinjâ, obuzigire bwâge buli bw'e- nsiku n'amango». Bulyâla adesire erhi nâgalula ngasi balya babîre bajâ, mbâ-shubize omu cihugo câbo, nka kulyâla byanali burhanzi. ¹² Nyakasane Nyamuzinda adesire erhi: muli eci cihugo banyagaga, ntâ muntu, ntâ nsimba bicicîdundamwo, hasigiremwo amalambo gône, banaciyâbuliramwo ebibuzi. ¹³ Ashubiderha erhi: omu bishagala by'omu ntongo, n'omu bihugo by'olunda lw'idako, n'e Nêgebu kuhika emwa bene Benyamini, n'eburhambi bwa Yeruzalemu n'omu bishagala bya Yûda, ebibuzi bikola byâshubira omu masô g'ababiyabwîre.

Amarhegeko g'ensiku zâyisha

¹⁴ Nyakasane adesire erhi, alagi oku ensiku ziyishire, ezi nayukirizamwo amalaganyo mahyâhya g'obusîme nalaganyagya bene Israheli na bene Yûda. ¹⁵ Muli ezo nsiku, n'ago mango, nahâ Daudi oluburha lw'okuli, lwo lwalandiza obudahemuka n'obushinganyanya omu cihugo coshi. ¹⁶ Muli ago mango nâyôkola Yûda na Yeruzalemu arhûlûle. Eci-shagala cinyu baciyîrika elya «Nyamuzinda-okuli-kwîrhu».

¹⁷ Bulya Nyakasane adesire erhi, ntâ mango ciru n'amagama Daudi abula omwîmo omu bwâmi bw'Israheli. ¹⁸ Na ntâ mango hâbulike abadâhwa bene Levi bakazintûla enterekêro n'okukazitumbûla enshangi n'okuhêra karhahusa buca buyîra.

¹⁹ Kandi ebinwa bya Nyakasane byarhindakwo Yeremiyahu erhi: ²⁰ Kwo Nyakasane adesire ntya: Amango hânabê owahindula irhegeko nahîre obudufu n'omûshi nti bikazikulikirana oku nanabibwîraga, ²¹ lyo n'amalaganyo gâni na Daudi gahwa, lyo hânabule n'owayîma oku ntebe yâge, obwôla lyo n'amalaganyo najizire na bene Levi gahwa, lyo habulike abadâhwa bakazirhûla e-nterekêro omu maboko gâni. ²² Nka kula emirhwe y'empingu erhankaganjwa, n'omushenyi gw'enyanja guruhankaganjwa, kwo nayushûla iburha lya mwambali wâni Daudi, n'okuluza abadâhwa bakazinterekêra.

²³ Kandi Yeremiyahu anaciyumva akanwa ka Nyamuzinda erhi: ²⁴ K'orhashubigibona oku abantu banakaziyisha mpu: «lêro erya milala ibirhi Nyakasane âzigiraga anayijanzire!» Bakola bakazishekera olubaga lwâni, barhanacilubona nka lwîshogwa. ²⁵ Lêro Nyamuzinda ayisha erhi:

Ankabà arhali nie nalemaga omûshi n'obudufu, n'akabà arhali nie ntegeka en'igulu, ²⁶ lyoki nankalekêrera bene Yakôbo n'omulala gwa mwambali wâni Daudi; lyoki nankabula n'okuyîmika omwâmi w'obushanja bwâge nti arhambule bene Abrahamu, bene Izaki na bene Yakôbo! Bulya nkola nâshubishubûza ababîre bajà, mbayêreke olukogo lwâni.

34

Obuhanya bwayishiraga Sedekyahu

¹ Yeremiyahu anaciyumva akanwa ka Nyamuzinda, gali galya mango Nabukondonozori, mwâmi w'e Babiloni, n'omurhwe gw'engabo zâge goshi, n'ezindi mbaga z'en'igulu ali amâhima, câba n'ahandi hantu hoshi erhi bacîhindulîre Yeruzalemu n'ebishagala byâge; ² anaciyumva erhi: "Kwo Nyakasane, Nyamuzinda w'Israheli arhumire ntya: 'Ogende! Ojirhungâna Sedekyahu, mwâmi w'e Yûda, omubwîre erhi: 'Oyumve oku Nyakasane adesire: 'Erhi alaga oku nâhâna omu maboko ga mwâmi w'e Babiloni eci cishagala, naye ayishiciyôca. ³ Nâwe orhafume bulyâla bakugwârha mpira bakugwâse omu ikumi ly'eminwe yâge. Okazilâba mwâmi w'e Babiloni omu masû naye akazikuderhêza mâsi-mâsi. Buzinda bakujâne e Babiloni. ⁴ Cikwône, waliha Sedekyahu mwâmi w'e Yûda, yumvîrhiza oku Nnâmahanga arhumire! Orhege amarhwîri ebikuyêrekire Nyakasane adesire bakubwîra, erhi: 'Orhafê côji; ⁵ bulya wanafâ n'obuholo. Nanka kulyâla habâga enshangi olu lwa bashakulûza bâwe, bo bali bakushokolîre omu kuyîma kuli eyi ntebe, kwo na nâwe bayishitumbûla omugî gw'enshangî, bakukuzemwo, bâkazicîtakira banakaziyimba gulya mulenge mpu: 'Ajewe Nyakasane, omwâmi wîrhu amafuluka!» Niene nkudesire, kanwa ka Nyamuzinda".

⁶ Kwo n'okwo aha Yeruzalemu, omulêbi Yeremiyahu akazishambâlira Sedekyahu, mwâmi w'e Yûda eyo myanzi. ⁷ Ago mango erhi engabo za mwâmi w'e Babiloni zitulisire amatumu kuli Yeruzalemu n'emirhundu ya Yûda yali ecisigîre yalimwo Lakishi na Azeka, bulya omu mirhundu ya Yûda yoshi eyo ibirhi yali miyûbake buzibu.

Ebiyêrekîre okulîkûlwa kw'abajà

⁸ Yumvagi akanwa Nyamuzinda abwîraga omulêbi Yeremiyahu, ago mango erhi Sedekyahu amâyûsirhola omuhigo, boshi n'olubaga lw'e Yeruzalemu lwoshi, ⁹ oku ngasi yêshi ashwêkûle abajà n'abajà-kazi ba Banyahebraniya. Ntâye omu baluzi n'omu lubaga loshi bayankaga ogwo muhigo, ntâye wali ogwâsirwe ajire mwene wâbo w'omunya-Yudeya mpu abè mujà wâge. ¹⁰ Abaluzi n'oluba-ga bâli aha eyo ndagâno yafundikagwa, boshi bâlikûla ngasi muguma abajà bâge, abalume n'abakazi; boshi bayêmêra, ntâye wasigîre omu bujâ. ¹¹ Ci-kwône enyuma z'aho, batwa omu kanwa kâbo, bâshubiza balya bene wâbo bali bamalikûla Omu bujâ bwa mîra. Bâshubirira abajà n'abajà-kazi bâbo. ¹² Co ca-rhumire Nyamuzinda arhuma omulêbi Yeremiyahu, ¹³ erhi: Kwo Nyakasane Nyamuzinda w'Israheli adesire ntya: Nabonaga nayanka omuhigo rhweshi na basho erhi mbakûla omu bujâ e Mîsiri, erhi nyûsibayôkola omu marhabi. Nababwîra nti: ¹⁴ «Hano kugera myâka nda, ngasi muguma muli mwe, ânashwêkûle ngasi mwene wâbo Muhebraniya bamugulizagya ciru barharhegaga amarhwîri. ¹⁵ N'obwo mwêhe mwâli mwamâleka ezo ngeso mbî za bashakulûza, mwarhondêra okukazikola ebishingânîne omu masû gâni; mwakazikûla bene winyu bali omu bujâ, mwanacîgasha ciru, embere zâni, omu ka-Nyamuzinda. ¹⁶ Buzinda mwashubicîhindula, mwagayaguza izîno lyâni, ngasi muguma âshubirharhanya balya bajà, n'abajà-kazi, mwâli mwamalikûza, mwashubibasêza, balya mwâli mwamâlîka, mwabashubiza omu bujâ. ¹⁷ Co cirhumire Nyamuzinda aderha, erhi: Bulya murharhumikiraga erhi mbahûna nti ngasi muguma âkûle mwene wâbo omu bujâ, nkolaga nâcîhindulirla mwe. Nâmukululira ebyôji, ecizombo n'ecihûsi. Nkola nâmuhindula bishahu by'abandi bâmi b'en'igulu. ¹⁸ Na balya bashamuka bâhakanaga a-marhegeko gâni, barhanakulikiraga amalaganyo balagânanaga omu masû gâni, nâbajira nka kulyâla bâjiraga gulya mutwîra gw'akanina barhemagamwo kabirhi babulikazigera ekarhî k'ebihimbi byâkwo. ¹⁹ Abarhambo b'e Yûda n'ab'e

Yeruzalemu, abalamba, abadâhwa, n'olubaga lwoshi, ngasi balya banageraga ekarhî ka kalya kanina. ²⁰ Mpizire oku nabahimîsa bagwè omu maboko g'abalenzi, n'omu mîno ga Nyamwilumbà. Ebirunda byâbo bibul'ilîrwa omu mpinga, enyunyi z'omu cirêre, n'ensimba z'emuzirhu zibashêge. ²¹ Sedekyahu mwâmi wa Yûda naye, n'abaluzi boshi, nabo nâbahana omu maboko g'abalenzi, omu maboko g'ababakulikire, n'omu maboko g'abasirika ba mwâmi w'e Babiloni n'obwo anali amârhangiyêgûla engabo zâge. ²² Nkola nârhegeka, kanwa ka Nyamuzinda akwo, narhegeka bashubitulika amatumu gâbo kuli eci ci-shagala, bashubicilwîsa, baciyanke, bacitwânirekwo n'omuliro. Buzinda emirhundu ya Yûda yoshi ecîbêre kahûmbwè karhalimwo hyadunda.

35

Olwiganyo lw'Abarekabiti

¹ Aka kanwa karhindakwo Yeremiyahu, erhi karhenga kuli Nyakasane, omu mango ga Yehoyakimu, mugala wa Yoshiyahu mwâmi w'e Yûda, erhi: ² «Genda, ojè emwa Abarekabiti, obashambâze onabalerhe muli cûmpa ciguma c'aka-Nyamuzinda, obahè n'idivayi banywe. ³ Nakanya obwo, najilonza Yazanyahu, mugala wa Yirmeyahu, mwâna wa Habasinya, ye na bene wâbo n'abagala boshi, omulala gw'Abarekabiti gwoshi, ⁴ nabahisa omu ka-Nyamuzinda, omu cûmpa ca Ben-Yohanamu, mugala wa Yigdalyahu, muntu wa Nyamuzinda, cirya cûmpa cibà hôfi n'ec'abarhambo, oku nyanya z'eca Maseya, mugala wa Shalumu mulanzi w'ec'olusò, ⁵ embere za balya bantu b'omurhwe gw'Abarekabiti nadêkerezayo orhubindi rhuyunjwîre irivayi nahiraho n'orhubêhè nanababwîra, nti: «nywagi idivayi». ⁶ Ci bôhe bashuza, mpu: «Rhurhanywa idivayi, bulya shakulu wîrhu Yônadabu, mugala wa Rekabu arhurhegesire, erhi: Murhahîraga mukanywa idivayi, ôl mwe, ôli abâna binyu». ⁷ Murhanahîraga mukayûbaka enyumpa erhi okurhwêra emburho, erhi okugwîka omuzâbîbu erhi okubà n'ishwa, ci omu maheêma mwo mwakaziyôrha muhanzire ensiku z'akalamo kinyu kwoshi, ntyo kwo mwalama myâka minji mw'eci cihugo ca bene mulimwo. ⁸ Nîrhu kwo rhwanashimbirage okwo rhwarhegekagwa na shakulu wîrhu Yônadabu mugala wa Rekabu: rhwono na bak'irhwe na bagala bîrhu n'abâli bîrhu, rhurhanywa idivayi ciru n'eriguma, ⁹ buzira kuyûbaka enyumpa z'okuhandamwo, n'oku-rhwêra olukoma lw'emizâbîbu, buzira ishwa erhi mburho. ¹⁰ Ntyo, rhwayumvîrhe n'okukulikira lwoshi irhegeko lya shakulu wîrhu Yônadabu. ¹¹ Cikwône amango Nabukondozori mwâmi w'e Babiloni arhêraga eci cihugo, rhwâbwîrana mpu muyishe rhujè omu Yeruzalemu lya rhufuma engabo y'Abakaldeyi n'eya Aramu. Go mango rhwayishirigibêra omu Yeruzalemu».

¹² Okubundi, akanwa ka Nyakasane kanacirhindakwo Yeremiyahu, erhi: ¹³ kwo adesire ntya Nyakasane w'emirhwe, Nyamuzinda w'Israheli: Genda obwîre abantu b'e Yûda n'ab'e Yeruzalemu erhi: kali murhalonza kuyumva ihano, n'okushimba ebinwa byâni? Yekudesire Nyakasane. ¹⁴ Akanwa ka Yônadabu, mwene Rekabu, kashimbirwe: ahanza abagala okunywa erivayi na kuhika buno barhalinywa, kuderha mpu bashimbe irhegeko lya shakulu wâbo. Nâni nie namushambâzize buzira kurhama na buzira kuhalîza, murhayumvagya. ¹⁵ Namurhumîre buzira kurhama na kanji kanji bambali bâni b'abalêbi boshi, nti bamubwîre mugaluke, ngasi muguma arhenge omu njira yâge mbî, nti muyinjihye ebijiro binyu, murhashimbaga bandi banyamuzinda mpu mubakolere: ago mango, mwanabêra omu cihugo namuhîre mweshi na basho. Ci- kwône murharhegaga okurhwiri, murhanyumvagya. ¹⁶ Ntyo, abâna ba Yônadabu mwene Rekabu bashimbire irhegeko bahâbagwa na shakulu wâbo, ci- kwône niehe olu lubaga lurhanyumvagya. ¹⁷ Co cirhumire Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe, Nyamuzinda w'Israheli aderha ntya: sinza oku nkola-ga nâhondakwo Yûda n'abantu b'e Yeruzalemu boshi bulya buhanya nabahigîrizagya: kunali kulya kubà nababwîzire barhananyumvagya, nabahamagala barhanadumizagya. ¹⁸ Okubundi Yeremiyahu abwîra omulala gw'Abarekabiti, erhi: kwo adesire ntya Nyakasane w'emirhwe, Nyamuzinda w'Israheli. Kulya kubà mwayumvîrhe irhegeko lya

shakulu winyu Yônadabu, mwanakulikira amarhegeko gâge goshi, mwanajira ngasi oku ali amurhegesire,¹⁹ yekudesire Nyakasane w'Emirhwe, Nyamuzinda w'Israheli, omu mwa Yônadabu mwene Rekabu, ntâ mango mwâbulikane omwâna wâge wayîmanga embere zâni.

36

IV. Amalibuko ga Yeremiyahu

Ecifumba ca 605-604

¹ Omu mwâka gwa kani gwa Yehoyakimu, mugala wa Yoshiyahu, mwâmi w'e Yûda, aka kanwa ka kuli Nyakasane kanacirhindakwo Yeremiyahu, erhi: ² «Oyanke ecizingo c'ecitabu onayandikekwo birya binwa nakubwîraga biyêrekîre Yeruzalemu byoshi, ebiyêrekîre Yûda, n'amashanja goshi, kurhenga olusiku narhangiraga okukushambâza oku ngoma ya Yoshiyahu, kuhika ene. ³ Ahâli nkaba ab'omu nyumpa ya Yûda, omu kuyumva akal'ibala mpizire okubakolera, bagaluka barhenge ngasi muguma omu njira yâge ngalugalu: ago mango nânababalira amaligo n'ebyâha byâbo. ⁴ Yeremiyahu ahamagala Baruki^t, mugala wa Neriya, amuyandikisa oku cizingo c'ecitabu ebinwa Nyakasane ali abwîzire omulêbi byoshi.

⁵ Okubundi Yeremiyahu arhegeka Baruki, erhi: «Mpanzîbwe ntanacihashiri okujâ omu ka-Nyamuzinda. ⁶ Cikwône w'oyo, oyishigenda, osomere olubaga omu cizingo c'ecitabu nakuyandikisagya birya binwa bya Nyakasane byoshi omu ka-Nyamuzinda kâge, olusiku lw'okucîshalisa, obisomere n'abâ emwa Yûda boshi bakanarhenga omu mirhundu yâbo. ⁷ Ahâli nkaba bayêrekeza Nyakasane amingingo gâbo banagaluke barhenge ngasi muguma omu njira yâge ngalugalu, bulya oburhê n'omutula Nyakasane abahigire nago guli munji. ⁸ Baruki, mugala wa Neriya, anacikola nk'oku omulêbi Yeremiyahu ali amurhegesire: âsomera omu ka-Nyamuzinda, ecitabu c'ebinwa bya Nyakasane. ⁹ Okubundi, omu mwâka gwa karhanu gwa Yehoyakimu, mugala wa Yoshiyahu, mwâmi w'e Yûda, omu mwêzi gwa mwenda, hâyisha irhegeko ly'okucîshalisa embere za Nyakasane, oku lubaga lwoshi lw'e Yeruzalemu, n'oku lubaga lwoshi lwâli lurhenzire omu bishagala bya Yûda n'okujâ e Yeruzalemu. ¹⁰ Baruki anacisoma omu citabu ebinwa bya Yeremiyahu; mwo bâli omu ka-Nyamuzinda, omu cûmpa ca Gemariyahu, mugala w'omwandisi Shafani, omu ngo eri enyanya, ebwa muhango muhyâhya gw'aka-Nyamuzinda: olubaga lwoshi lwâli luhashiriyumva.

¹¹ Erhi Mikeyahu mwene Gemariyahu, mwâna wa Shafani, ayûsiyumva ebinwa bya Nyakasane byasomagwa omu citabu, ¹² ayandagalira oku bwâmi, ayîrukira omu kagombe k'obwandisi. Abarhambo boshi erhi balimwo omu ihano: mwâli omwandisi Elishama^c, mwâli Delayahu, mugala wa Shemayahu; Elnatani, mugala wa Akibori, Gemariyahu, mugala wa Shafani, Sidikiyahu, mugala wa Hananyahu, n'abarhonyi boshi. ¹³ Mikeyahu abarhondêreza ngasi byoshi ayumvîrhe amango Baruki akagisomera omu marhwiri g'olubaga. ¹⁴ Okubundi, abarhambo boshi banacirhuma Yehudi, mugala wa Netanyahu na Shelemiyahu mwâna wa Kushi mpu agendibwîra Baruki, erhi: «Oyîshe odwîrhe eco cizingo c'ecitabu wasomeragamwo olubaga». Baruki mugala za Neriya, arhôla cîrya citabu ayisha ababugâna. ¹⁵ Bamubwîra, erhi: «Burhamala orhusomere nîrhu». Baruki anaciburhamala obwo abasomeraco. ¹⁶ Erhi babâ bamâyumva ebinwa byoshi, barhemuka, balolanakwo, babwîra Baruki, erhi: «Kukwânîne rhujimanyîsa mwâmi byoshi». ¹⁷ Okuhandi badôsa Baruki, erhi: «Rhbwîre kurhi wayandikaga ebi binwa byoshi». ¹⁸ Baruki abashuza, erhi: «Yeremiyahu akazâgibiderha byoshi nâni nakazibiyandika n'obwîno omu citabu. ¹⁹ Abarhambo babwîra Baruki mpu: «mugende mucîfulike oku muli babirhi, Yeremiyahu na nâwe, harhajiraga omuntu wamanya aha muli!» ²⁰ Okubundi banacisiga cîrya citabu omu

^t**36.4** Baruki ali mwandisi mwîkubagirwa wa Yeremiyahu. Amushimbire kuhika e Mîsiri.

kagombe k'omwandisi Elishama', bayandagalira omu bwâmi, bamanyîsa mwâmi olwo lwoshi.

²¹ Mwâmi anacirhuma Yehudi mpu ajilonza cirya cizingo; ayisha acidwîrhe anacisoma n'izû linene embere za mwâmi n'abarhambo bâge boshi oku bânali bayîmanzire eburhambi bwâge.

²² Mwâmi erhi ali omu nyumpa yâge y'amango g'emboho, gwàli mwêzi gwa cambasè, n'omuliro gw'amakala erhi gukolîre embere zâge. ²³ Erhi Yehudi ayûsagya asoma nka milongo isharhu erhi ini, mwâmi anayitwe n'akêre k'omwandisi, ayikwêbe omu muliro oku cîko, akazijira ntyo kuhika cirya citabu coshi casingônoka. ²⁴ Cikwône, ôli mwâmi yêne, ôli abambali omu kuyumva ebyo binwa byoshi ntâye warhemusire erhi aderhe mpu abêra emyambalo yâge. ²⁵ N'obwo Elnatani, Deleyahu na Gemariyahu bali bayimbirîre mwâmi mpu arhayôcagya eco cizingo cikwône arhabayumvagya. ²⁶ Cikwône yêhe arhegeka omurhwâli Yerahemeli, na Serayahu, mugala wa Azeriyali na Shelemiyahu mugala wa Abudeyeli mpu bagendigwârha omwandisi Baruki n'omulêbi Yeremiyahu. Cikwône Nyakasane ali erhi âbafulisire.

²⁷ Erhi mwâmi abâ amâyûsa ayôca ecitabu calimwo ebinwa Yeremiyahu ayandisagya Baruki, akanwa ka Nyakasane karhindakwo Yeremiyahu, erhi: ²⁸ «Yanka ecindi cizingo oshubiyandikakwo birya binwa byoshi oku byanali kuli cirya cizingo cirhanzi Yehoyakimu mwâmi w'e Yûda ayôcagya. ²⁹ Na kuli Yehoyakimu, mwâmi w'e Yûda, oderhe erhi: ntya kwo Nyakasane adesire: Wayôcire eci cizingo waderha, erhi «cici carhumaga bayandika mpu kwo binali mwâmi w'e Babiloni ayisha ashande eci cihugo anaherêrekeze eci cihugo, abâ-ntu n'ebintu? ³⁰ Co cirhumirage Nyakasane aderha ntya kuli Yehoyakimu mwâmi w'e Yûda, arhâbone wa kuli ye wâtamala oku ntebe ya Daudi, n'omurhumba gwâge omu idûrhu ly'omûshi n'omu mboho y'obudufu. ³¹ Yêne n'obûko bwâge n'abambali, nâbahanira amaligo nabahigîrizagya barhanayumvagya».

³² Yeremiyahu ayanka ecindi cizingo, acîhà omwandisi Baruki, mugala wa Neriya, naye ayandikakwo ebi Yeremiyahu amuyandikîsagya, birya binwa byoshi oku byanali muli cirya citabu Yehoyakimu, mwâmi w'e Yûda ayôcagya; anayûshûlakwo bindi binwa binji bya bene birya.

37

Ebiyêrekîre Sedekyahu

¹ Sedekyahu, mugala wa Yoshiyahu, anacyîma omu bya Koniyasi, mugala wa Yehoyakimu, ye Nabukondonozori, mwâmi w'e Babiloni ali ajizire mwâmi omu cihugo ca Yûda. ² Cikwône, ôli ye, ôli abambali, ôli olubaga lwàli omu cihugo, ntâye wayumvirhize ebinwa Nyakasane ababwîraga n'akanwa k'omulêbi Yeremiyahu. Sedekyahu ahûna Yeremiyahu ihano ³ Mwâmi, Sedekyahu arhuma Yukali, mugala wa Shêlemiya, bo n'omudâhwa Sefaniya, mugala wa Maseya, emunda omulêbi Yeremiyahu ali mpu bamubwîre, erhi: «Mâshi yâga, orhusengerere emunda Nyakasane Nyamuzinda wîrhu ali». ⁴ Yeremiyahu akazâgigeragera omu lubaga: barhàli bacimuhira omu mpamikwa. ⁵ Cikwône engabo y'abalwî ba Faraoni mwâmi w'e Mîsiri yali erhi yamârhenga e Mîsiri. Abakaldeyi bâli bagosire Yeruzalemu erhi bayumva ntyo, bagandûla. ⁶ Okubundi akanwa ka Nyakasane karhindakwo omulêbi Yeremiyahu, erhi: ⁷ «Ntya kwo Nyakasane, Nyamuzinda w'Israheli adesire: Omwâmi w'e Yûda amurhumire emunda ndi mpu mundôse, kwo mwamushuza ntya: K'engabo y'abalwî ba Faraoni mwâmi w'e Mîsiri eri omu njira, we erilwîra? Kugaluka yânagaluka eshubire emwâbo e Mîsiri! ⁸ Abantu b'e Sîriya bâgaluka bâshubirhêra olu lugo, bâluya-nka banaludûlike muliro. ⁹ Kwo adesire ntya Nyakasane: Murhacirhebaga mwene, omu kucîkebwa, mpu: Abantu b'e Sîriya lwoshi-lwoshi barhenzire emwîrhu bulya barhagenziri. ¹⁰ Ciru mwakahima engabo y'abantu b'e Sîriya yoshi, eyîra edwîrhe yamulwîsa, hasigala ababanzirwe bône, abôla bânayimuka ngasi muguma omu cihando câge anayôce olu lugo.

Okushwêkwa kwa Yeremiyahu

¹¹ Ago mango omurhwe gw'abantu b'e Sîriya gwagandûlaga guleka Yeruzalemu erhi murhwe

gwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri guruhuma, ¹² Yeremiyahu alonza okurhenga omu Yeruzalemu mpu ajè omu cihugo ca Benyamini, kuderha mpu arhôleyo ebyâge birugu by'omwîmo bagabâne bo na ab'emwâbo. ¹³ Erhi ahika aha muhango gwa Benyamini, ashanga Yiriyahi mwene Shelemiya, mwâna wa Hanâniya y'eri oku izâmu. Yiriyahi anaciymanza omulêbi Yeremiyahu, n'okuyakûza, erhi: emwa abantu b'e Sîriya eyi wâyâkira! ¹⁴ Yeremiyahu amushuza, erhi: «Kubêsha; ntâyâkire emwa abanya-Kaldeya.» Ci Yiriyahi arhayumvaga Yeremiyahu, amushwêka anamuhêka emwa abakulu bâge. ¹⁵ Nabo bakalihira Yeremiyahu bwenêne bamushûrha banamuhira omu mpamikwa omu mw'omwandisi Yehonatani, banamuyîgaliramwo. ¹⁶ Ntyo kwo Yeremiyahu ahamikiragwa omu cûmpa c'idako, anabêramwo nsiku zirhali nyi. ¹⁷ Mwâmi Sedekyahu anacirhuma mpu bajimulola. Mwâmi amudekeza omu mwâge bufundafunda, erhi: «Ka hali akanwa ka Nyakasane? «Yeremiyahu ashuza, erhi: «nêci ho kali» Anashubiderha, erhi: «Bamâkuheba omu nfune z'omwâmi w'e Babiloni». ¹⁸ Okuhandi Yeremiyahu abwîra mwâmi Sedekyahu, erhi «Cibî cici nakujiîre erhi najirira bambali bâwe nîsi erhi olubaga lwâwe, obûla mwandâhyagya omu mpamikwa? ¹⁹ Ngahi baligi balya balêbi bâwe bâkubwîraga, mpu: omwâmi w'e Babiloni arhakurhêre w'oyo erhi ecihugo câwe? ²⁰ Yumvaga, Yâgirwa Mwâmi, omusengero gwâni gukusîmîse: orhaderhaga mpu bangalule emwa omwandisi Yehonatani nakanafirayo». ²¹ Okuhandi mwâmi Sedekyahu arhegeka mpu balangire Yeremiyahu omu ngo y'abalâlîzi, mpu na ngasi lusiku bamuhê omugati, bagugereze omu njira y'abajira omugati, kuhika olusiku harhaciri mugati omu lugo! Kwo Yeremiyahu abêzire ntyo omu ngo y'abalâlîzi.

38

Yeremiyahu akwêbwa omu cîna

¹ Shefatiya, mugala wa Matani, bona Gedaliya, mugala wa Pashehuri, na Yukali, mugala wa Shelemiya bo na Pashehuri, mugala wa Malkiya, bayumva ebinwa Yeremiyahu akagibwîra ngasi boshi bakâgigera aho, erhi: ² «Ntya kwo Nyakasane adesire: ngasi yêshi wakabêramwo olu lugo afiramwo n'engôrho, ecizombo erhi n'ecahira. Cikwône ngasi wakahuluka acîyêgûla abà-ntu b'e Sîriya alama, okulama gwo gwâge munyago, kulama analama. ³ Ntya kwo Nyakasane adesire: oburhabêsha, olu lugo lwamâgwa omu nfune z'omu-rhwe gw'abalwî ba mwâmi w'e Babiloni, ye wânalunyâge!» ⁴ Okubundi, abo barhambo babwîra mwâmi, mpu: «oyu muntu ayîrhwe: adwîrhe avuna n'iderha lyâge enjinga z'abalwî basigîre mw'olu lugo n'ez'olubaga lwoshi. Olu lubaga oyu muntu arhadwîrhi alulongeza kalamo ci buhanya. ⁵ Mwâmi Sedekyahu abashuza, erhi: «Yoyo ôli omu nfune zinyu, bulya mwâmi ntà buhashe agwêrhe embere zinyu!» ⁶ Bagwârha Yeremiyahu obwo, bamukwêba omu cîna ca Malkiyahu, cabâga omu ngo y'abalâlîzi. Bamuyandagaza n'emigozi. Eco cîna cirhalimwo mîshi ci bijondo byône. Yeremiyahu abishâyamwo. ⁷ Lêro Ebed-Meleki, mukûshi, cibwindi c'omu bwâmi, ayumva oku bakwêbire Yeremiyahu omu cîna. Mwâmi naye erhi ayîmanzirage aha muhango gwa Benyamini. ⁸ Ebed-Meleki arhenga omu bwâmi, ajibwîra nnakuno, erhi: ⁹ Yâgirwa mwâmi, balya bantu kubî bajizire ene bajirira omulêbi Yeremiyahu okwa bêne oku: bamukwêbire afiramwo n'ishali obûla emigati yahwîre eno ka!» ¹⁰ Okubundi mwâmi anacirhegeka olya mukûshi Ebed-Meleki, erhi: «Yanka bantu basharhu mugende mweshi: muyînamule omulêbi Yeremiyahu arhenge- mwo eco cîna oku arhacifâ». ¹¹ Ebed-Meleki arhola abo bantu bagenda boshi, ajâ omu bwâmi, omu nyumpa babikira, arhâlamwo emishangi esharhangusire, erya y'obwikunjê, ayishwêka n'omugozi ayihereza Yeremiyahu mulya cîna. ¹² Ebed-Meleki, mukûshi, ayâkûza Yeremiyahu, erhi: ebi bisharhangukiza by'obwikunjê, obiheke omu kwaha n'okundi, ogwâsêkwo emigozi». Yeremiyahu akujira. ¹³ Okubundi balengeza Yeremiyahu n'erya migozi, bamusôsa, arhenga mulya cîna. Yeremiyahu abêra omu ngo y'abalâlîzi.

Yeremiyahu ashubishambâza Sedekyahu

¹⁴ Mwâmi Sedekyahu arhumiza mpu bajimulerhera Yeremiyahu amushange aha muhango gwa kasharhu gw'aka-Nyamuzinda. Mwâmi abwîra Yeremiyahu, erhi: «Hali akanwa nakudôsa, orhakanfulikaga. ¹⁵ Yeremiyahu ashuza Sedekyahu, erhi: «K'erhi nakakubwîrakwo, arhali kuyîrha wanyîrha? n'erhi nakakuhanûla orhanyumve!» ¹⁶ Okubundi Sedekyahu ajira eyi ndahiro mahwe-mahwe, omu masû ga Yeremiyahu, erhi: «Ye ndahîre Nyamuzinda ozîne, ye warhuhâga obu buzîne, ntakuyîse ntanakuhebe omu nfune z'abà bantu barhakumirira marhî!» ¹⁷ Yeremiyahu abwîra Sedekyahu obwo, erhi: «Kw'adesire ntya Nyakasane, Nyamuzinda w'Emirhwe, Nyamuzinda w'Israheli. Erhi wakahuluka ocishegula abarhambo ba mwâmi w'e Babiloni wanagalukira obuzîne bwâwe, n'olu lugo lurhacidûlikwe muliro. Wanalama, we n'omulala gwâwe. ¹⁸ Ci erhi wakanabà orhahulusiri okaciheka emwa abarhambo ba mwâmi w'e Babiloni olu lugo erhi lwamanagwa omu nfune za abantu b'e Sîriya, bo bânaludûlika muliro, nâwe wêne orhafulumuke omu nfune zâbo». ¹⁹ Okubundi, mwâmi Sedekyahu abwîra Yeremiyahu, erhi: «nyôbohîre Abayahudi bacîshegwîre abantu b'e Sîriya, hali amango nakanahânwa emunda bali bankolere amaligo». ²⁰ Yeremiyahu amushuza, erhi: «nanga, barhajire ntyo. Yumverheza izû lya Nyakasane lya- mbwîraga ebi nkubwîzire: wayumva okola oyôsire bwinjâ, orhanacibe kurhi. ²¹ Cikwône erhi wâkalahira kwahuluka, lâba ebi Nyakasane anyêresire: ²² Alà-ga: Abagoli baciri omu bwâmi bwa mwâmi w'e Yûda boshi, bamâhêkwa emu-nda abarhambo ba mwâmi w'e Babiloni bali; n'abagoli bayimba, mpu: Bakurhebire, bakuhima, abîra bâwe! Amagulu gâwe gadekerîre omu lujondo? Bôhe bacîgendîre! ²³ Nêci, bakâwe n'abâna bâwe bâhêkwa emwa Abasîriya nâwe wêne orhafulumuke omu nfune zâbo, ci wayôrha oli mushwêke, omu nfune za mwâmi w'e Babiloni. Olugo nalo, kuhya lwanahya. ²⁴ Sedekyahu abwîra Yeremiyahu, erhi: harhajiraga owamanya ebi binwa; bikamanywa erhi wamânafâ. ²⁵ Abarhambo bakulu erhi bakamanya oku rhwashambîre rhwembi n'erhi bakayishikubwîra, erhi: orhumanîse bici wabwîzire mwâmi, naye bici akubwîzire, orharhufulikaga bici rhwakanakuyîrha. ²⁶ Onababwîre ntya, erhi: nakagiyinginga mwâmi nti arhanshubizaga emwa Yônatanî nakanafirayo». ²⁷ Kwanabà nêci, abarhambo boshi bayisha emunda Yeremiyahu ali n'okumudôsa. Ababwîra byoshi nk"oku mwâmi anamurhegekaga. Bamuleka n'omurhûla obwo, bulya ntà kanwa bayumvîrhe omu nganîro yâbo. ²⁸ Yeremiyahu abêra omu ngo y'abalâlîzi, kuhika olusiku Yeruzalemu agwârthagwa.

39

Okugwârha kwa Yeruzalemu

¹ Omu mwâka gwa kali mwenda, Sedekyahu mwâmi w'e Yûda, omu mwêzi gwa muhaho, Nabukondozori, mwâmi w'e Babiloni, ayisha n'engabo yâge yoshi alirhera Yeruzalemu. ² Omu mwâka gwa kali ikumi na muguma gwa Sedekyahu, omu nsiku mwenda z'omwêzi gwa cigogo, ab'e Sîriya bahongola lunda luguma lw'ecôgo c'olugo.

³ Okubundi abarhambo ba mwâmi w'e Babiloni bajâ mulya lugo, batwa amarâro aha muhango gw'ekarhî. Aho hali Nergal-Shareza, muluzi w'e Sini--Magiri, murhambo mukulu w'engabo z'abalwî, Nabusharbani, murhambo mu-kulu, Sarsekimi, murhambo w'enkonè, n'abandi barhambo bakulu b'engabo za mwâmi w'e Babiloni.

⁴ Sedekyahu, mwâmi w'e Yûda, ye n'abalwî bâge boshi, erhi babona ntyo, bayâka budufu, erhi bakola barhenga omu lugo, bagera ebwa busâne bwa mwâmi, omu muhango aha karhî k'ebîyôgo bibirhi barhola enjira y'e Araba. ⁵ Cikwône engabo y'Abanya-Sîriya yabacinagirakwo yâgendigwârhirira Sedekyahu omu lubanda lwa Yeriko. Bamugwârha mpira, bamuhêka e Ribla, omu cihugo ca Hamati, bamuhisa hali Nabukondozori mwâmi w'e Babiloni, ye wamutwîrîre olubanja. ⁶ Eyo Ribla, mwâmi w'e Babiloni ânigiraga bagala ba Sedekyahu omu masû gâge. Mwâmi w'e Babiloni aniga n'abarhambo ba Yûda boshi. ⁷ Okubundi arhomola Sedekyahu amasû

anamuhogeka obudagulè mpu ba-muhêke e Babiloni. ⁸ Abanya-Sîriya bayôca enyumpa ya mwâmi n'enyumpa z'abantu kwône; bahongola ebyôgo bya Yeruzalemu. ⁹ Nebuzardani, murhambo w'engabo y'abalâlîzi, ahêka e Babiloni olubaga lwasigalaga omu lugo, n'abâli bamâcîshegulaye bône, n'abalenga bali bacisigîre. ¹⁰ Cikwône Nebuzardani, murhambo w'engabo y'abalâlîzi asiga omu cihugo ca Yûda ecihimbi c'abantu kwône, balya barhagwêrhe cici, anabagabira enkoma z'emizâbîbu n'amashwa.

¹¹ Kuli Yeremiyahu, Nabukondonozori, mwâmi w'e Babiloni ali arhegesire Nebuzardani, murhambo w'engabo y'abalâlîzi, erhi: ¹² «Omurhôle, omulange bwinjà, orhamuhumagakwo, ci omujirire oku akanakubwîra. ¹³ Okubundi Nebuzardani, murhambo w'engabo y'abalâlîzi, na Nabushazibani, murhonyi mukulu, na Nergal-Shareza, murhambo mukulu n'abarhambo ba mwâmi w'e Babiloni boshi. ¹⁴ Banacirhuma abantu mpu barhenze Yeremiyahu omu ngo y'abalâlîzi, ba-mulîka mpu ajè agenda oku analonza. Kwo Yeremiyahu abêzire omu lubaga ntyo.

Akanwa k'obucire kuli Êbed Mêleki

¹⁵ Amango Yeremiyahu ali muyigalire omu ngo y'abalâlîzi, akanwa ka Nyakasane kâli kamurhinzirekwo, erhi: ¹⁶ «Ogende obwîre Êbed-Mêleki, munya-Kushi, erhi: kwo adesire ntya Nyakasane w'Emirhwe, Nyamuzinda w'Israheli: Lâba oku nkola nakolera olu lugo ebi nalulaganyagya omu binwa byâni. bya buhanya ci birhali bya mugisho. Amango byâjirika omu masù gâwe, lusiku lulebe. ¹⁷ Nâkuciza olwo lusiku, kanwa ka Nyakasane, orhanagwe omu nfune z'abantu bakugezizemwo omusisi, ¹⁸ cikwône nakugeza obafume, engôrho erhâkumekwo, obuzîne bugumagama gwo gwabâ munyago gwâwe, bulya wacinyîkubagîre, kanwa ka Nyakasane.

40

Kundi kurhi Yeremiyahu abîre?

¹ Akanwa Yeremiyahu abwîragwa na Nyakasane, amango Nebuzardani, murhambo w'abalâlîzi amuhulusagya mpu arhenge e Rama, eyo munda, ali amukûzire omu bandi, erhi ali mushwêkere omu karhî k'empira z'e Yeruzalemu zoshi n'eza Yûda zahekagwa e Babiloni.

² Omurhambo w'abalâlîzi erhi abâ amâyêgûla Yeremiyahu, amubwîra, erhi: Nyakasane Nyamuzinda wawe ali erhi alêbire eci cihugo obu buhanya, ³ bwo n'obûla adwîrhage Nyakasane ajizire nk'oku anahigîrizagya. Kwo kuderha oku mwagomire Nyakasane, mwabula buyumva izû lyâge: bwoshi buhanya bumujirekwo. ⁴ Lâbaga oku namakulikûza ene lyo na nnene, kw'ezi nkoba zikuli emaboko. Okalonza okundusa e Babiloni oyîshe: nakulanga. Lolâ: ecihugo coshi cilambûsire embere zâwe: wânaja aha osîmire n'ahakukwânîne. ⁵ Kwo kuderha oku wânayêrekera olunda lwa Gedalyahu, mugala wa Ahikamu, mwene Shafani, ye omwâmi w'e Babiloni ajizire murhegesi w'emirhundu ya Yûda, onabere mwe naye omu karhî k'olubaga nîsi erhi oje ngasi hoshi hakukwânîne. Okubundi omurhambo w'abalâlîzi amuhà olwîko amuhà n'eby'obunya-luhembo, amulîka agenda. ⁶ Naye Yeremiyahu ajâ e Mispa emwa Gedalyahu, mugala wa Ahikamu, ajibêra bo naye omu karhî k'olubaga lwâli lusigîre omu cihugo.

Okuyîrhwa kw'Omurhegesi Gedalyahu

⁷ Abarhambo b'engabo z'abalwî, bo n'engabo zâbo, bâli baciri omu matabâro, bayumva oku mwâmi w'e Babiloni anajizire Gedalyahu, mugala wa Ahikamu, murhegesi w'ecihugo, n'oku anamuhîre okurhegeka abalume, abakazi n'abâna n'engabo y'abantu b'omu cihugo, balya barhahêkagwa e Babiloni. ⁸ Banaciyisha emunda Gedalyahu ali e Mispa, haligi Ismaeli mugala wa Netanya, Yohanâni, mugala wa Karea, Seraya, mugala wa Tanehumeti, bagala ba Efayi w'e Netofa na Yezaniya w'e Maka, bo n'abantu bâbo. ⁹ Gedalyahu, mugala wa Ahikamu, mwâna wa Shafani, abahà akanwa bo n'abantu bâbo, erhi: «Murhayôbohaga bwashiga ab'e Sîriya. Musigale

omu cihugo, mushige mwâmi w'Abanya-Sîriya, mwayumva omurhûla. ¹⁰ Niehe mubwîne oku aha Mispa, ho mbêzire nka mwimangizi w'Abanya-Sîriya bayisha emwîrhu. Ci mwêhe muhumbûle idivayi, amalehe n'amavurha, mubumbe orhubindi munagendibêra omu mirhundu yinyu, muyishubiremwo».

¹¹ Kwo na kuguma, Abayahudi bali e Mowabu emwa Abamoniti e Edomu n'omu bihugo byoshi, bayumva oku mwâmi w'e Babiloni âli âbalesire basigala e Yûda, n'oku Gedalyahu, mugala wa Ahikamu, mwene wa Shafani, ye bahîre oburhegesi. ¹² Abo Bayudeya boshi banaciyagaluka kurhenga emunda bali bashandabîne, erhi babà bamâshûbûkira omu cihugo ca Yûda, aha burhambi bwa Gedalyahu e Mispa, asârûla erivayi na malehe manji bwenêne.

¹³ Yohanâni mwene Karea bo n'abandi barhambo b'engabo z'abalwî baciri omu matabâro, bayishibugana Gedalyahu aha Mispa. ¹⁴ Bamubwîre, mpu: «K'omanyire oku Balisi, mwâmi w'Abamoniti arhumire Yismaeli, mugala wa Netanya, mpu akukûlemwo omûka?» Ci Gedalyahu mugala wa Ahikamu arhabayêmêreraga.» ¹⁵ Ciru Yohanâni, mugala wa Karea ajîsa Gedalyahu mahwe ahôla Mispa, erhi: «Najiyîrha Yismaeli, mugala wa Netanya. Cici cakarhuma âkukulamwo omûka kurhume Abayudeyi bakuli eburhambi bashandabana? Câkarhuma abasigalaga e Yûda bahungumuka?» ¹⁶ Cikwône Gedalyahu, mwene Ahikamu, ashuza Yohanâni, mugala wa Karea erhi orhajiraga ntyo, okwo oderhîre Yismaeli arhali kwo biri ntyo.

41

¹ Omu mwêzi gwa kali nda, Ismaeli, mugala wa Netanya, mwâna wa Elishama^c, muluzi lwoshi lwoshi, ayisha na bantu ikumi emunda Gedalyahu, mugala wa Ahikamu ali e Mispa. N'oku badwîrhe balira haguma, aho Mispa, ² Ismaeli, mugala wa Netanya, ayimuka na balya bantu bâge ikumi, bashosha Gedalyahu mugala wa Ahikamu, mwâna wa Shafani engôrho. Bamuyîrha ntyo, n'obwo ye mwâmi w'e Babiloni ali ajizire murhegesi w'ecihugo. ³ Kwo nabo bakolîrwe ntyo Abayudeyi bali bayishire oku lusiku lukulu boshi, Abanya-Sîriya baliho nabo kwo na kwo, n'obwo bali balwî ba ntambala, nabo Yismaeli âbani-ga. ⁴ Omulegerege gwa kabirhi enyuma z'okunigwa kwa Gedalyahu, erhi na ntâye ocimanya, ⁵ hâyisha abantu barhenga e Sikemi, e Silo n'e Samâriya, bali makumi gali munâni, erhi bamômîrwe obwânwa, bayambîrhe n'emishangi esharhangusire, bânali bashâke-bashâke, bâli badwîrhe entûlo n'enshangî mpu bâbirhûla omu ka-Nyamuzinda. ⁶ Ismaeli, mugala wa Netanya, arhenga e Mispa, ayishibayankirira, aligi omu njira obwo, anayisha alaka. Erhi abahikaho, ababwîra, erhi: Muyishe emwa Gedalyahu, mugala wa Ahikamu.» ⁷ Cikwône erhi bahika omu karhî k'olugo, Yismaeli mugala wa Netanya, ye na balya bantu bâge, abanigûza anaderha mpu bakabulire omu cîna c'amîshi. ⁸ Muli abo bantu hajira ikumi lyabwîra Ismaeli, mpu: «Mâshi yâga orharhuyîrhe, bulyâla omu mashwa gîrhu, rhugwerhemwo ebiryo bifulike, engano kwône n'engano y'omushushu, amavurha n'obûci. Abaleka obwo, arhacibayîrhaga bo na bene wâbo. ⁹ Ecîna c'amîshi Ismaeli akwêbagamwo emirhumba y'abo bantu ayîrhaga boshi câli cîna cinênênê; Mwâmi Asa wacihumbîsagya erhi alwîsa Basha, mwâmi w'Israheli. Co Ismaeli, mugala wa Netanya, abumbire mirhumba. ¹⁰ Okubundi Ismaeli agukumba olubaga lwoshi lwâli lusigîre e Mispa, n'abaluzinyere Nebuzardani, murhambo w'abalâlîzi, âli alangîsize Gedalyahu, mugala wa Ahikamu: sêzi mucêra-cêra, Ismaeli mugala wa Netanya, ajà omu njira abahêka emwa Abamoniti. ¹¹ Yohanâni, mugala wa Karea, ye na abarhambo b'engabo z'abalwî bâli bo naye, erhi bayumva ago maligo ga Ismaeli, mugala wa Netanya, ¹² bahamagala abalwî bâbo, bakanya bârhêra Ismaeli mugala wa Netanya. Bàmushanga aha ciyanja ca Gabaoni. ¹³ Erhi abona Yohanâni mugala wa Karea, n'abarhambo b'engabo z'abalwî bâli bamulusize, olubaga Ismaeli ali agukumire lwoshi, lwahamira omu nyanya n'obusîme. ¹⁴ Abo bantu Ismaeli akulaga e Mispa bamutwîka, bashubiraho Yohanâni, mugala wa Karea. ¹⁵ Naye Ismaeli, mwene Netanya, ashugunuka Yohanâni na bantu bâge munâni. ayâkira emwa Abamoniti. ¹⁶ Okubundi Yohanâni, mugala wa

Karea, ye n'abarhambo b'engabo z'abalwî bali bamulusize, ashûbûza olubaga lwasigalagakwo lulya Ismaeli, mwene Netanya arhenzagya e Mispa erhi abà amâyîrha Gedalyahu, mugala wa Ahikamu: abalume, abakazi, abâna ebibwindi, babagalula boshi kurhenga e Gabaoni. ¹⁷ Bashûrha enjira, bagendihanda e Kani ka Kimuhamu, hôfi na Betelehemu. Omulâli kwâli kujà e Mîsiri, ¹⁸ kulî n'Abanya-Sîriya, bali babayôbohire bwenêne: bulya Ismaeli mwene Netanya ali amâyîrha Gedalyahu mugala wa Ahikamu, mwâmi âli ahîre okurhegeka ecihugo.

42

Okuyâkira e Mîsiri

¹ Okubundi abarhambo b'engabo z'abalwî, aligi Yohanâni, mugala wa Karea, Azariya, mugala wa Hoshaya. n'olubaga lwoshi, abarho n'abakulu, ² bayishibwîra omulêbi Yeremiyahu, erhi: «oyumvîrhize omusengero gwîrhu. Osengerêre ogûla musigala gw'olubaga emwa Nyakasane Nyamuzinda wâwe, bulyâla rhusigîre banyi bwenêne n'obwo rhwâli banji, nâwe wêne obwîne n'amasû gâwe. ³ Nyakasane Nyamuzinda wâwe arhuyêreke njira ehi rhugwâsirwe rhushimbe, -bici rhugwâsirwe rhujiye». ⁴ Yeremiyahu, mulêbi, ashuza, erhi: «Nyumvîrhe, nkolaga nashenga Nyakasane Nyamuzinda wîrhu nk'oku mumpunyire, na ngasi kanwa Nyakasane Nyamuzinda winyu akashuza, namumanyîsakwo, ntamufulike bici». ⁵ Nabo babwîra Yeremiyahu, erhi: Nyakasane ye rhulahîre, arhabêsha arhanarhebana, rhukabâ rhurhajiziri nk'oku akanwa Nyakasane Nyamuzinda akurhuma warhubwîra kadesire. ⁶ Karhusîmîse karharhusîmîse, rhwakulikira izù lya Nyakasane Nyamuzinda wîrhu, ye rhukurhumirekwo na ntyo rhwanabâ n'obusîme bw'okubâ rhwakulikîre izù lya Nyakasane Nyamuzinda wîrhu. ⁷ Enyuma lya nsiku ikumi, akanwa ka Nyakasane karhindakwo Yeremiyahu.

⁸ Okubundi ahamagala Yohanâni, mugala wa Karea, n'abarhambo b'engabo z'abalwî bâli bo naye, ahamagala n'olubaga lwoshi, abarho n'abakulu. ⁹ Abâ- bwîra, erhi: Ntya kw'adesire Nyakasane Nyamuzinda w'Israheli, mwâli mu- ntumire kuli ye mpu mmuhisekwo omusengero gwinyu. ¹⁰ Mukalonza okudêkerera mw'eci cihugo, namuyûbaka ntakanacimushâba, mmurhwêre ntakanacimushugula, bulya nâni ncîganyize okubî namujirire. ¹¹ Murhayôbohaga oyu mwâmi w'e Babiloni murhinyire murhamuyôbohaga, ye kudesire Nyakasane, bulya ndi haguma ninyu nti mmucize nnâmulikûze omu nfune zâge. ¹² Najira amufê bwonjo, obwonjo bwinyu bumugwârhe anamuleke mugaluke omu cihugo cinyu. ¹³ Cikwône erhi mwakaderha, mpu: rhurhalonza kubêra mw'eci cihugo, ago mango mulahire bwayumva izù lya Nyakasane Nyamuzinda winyu; ¹⁴ erhi mwakaderha, mpu: nanga, e Mîsiri yo rhulonzize okujâ, yo rhurhâcibone ntambala, rhurhâciyumve mishekera yarhulâlîka, rhurhâcibone eci cibula c'omugati, yo rhulonzize okubêra, ¹⁵ ago mango, musigala gwa Yûda, yumvi akanwa ka Nyakasane. Ntya kw'adesire, Nyakasane w'Emirhwe, Nyamuzinda w'Israheli. Erhi mwakahiga mpu yo mwaja e Mîsiri, mukâ-nayijâ mpu mubêreyo, ¹⁶ engôrho muyôbohire yamushanga eyo munda, omu cihugo ca Mîsiri; n'ecizombo murhînyire, camushimba lumino-mîno, eyo mu-nda e Mîsiri, yo mwanasigala! ¹⁷ N'abahizire mpu bajâ e Mîsiri boshi, mpu yo bajibêra, yo banafira n'engôrho n'ecizombo n'ecihûsi, ntâ muntu ciru n'omuguma wayîshifulumuka obuhanya-nabarhumira. ¹⁸ Nêci, ye kudesire Nyakasane w'Emirhwe, Nyamuzinda w'Israheli. Nka kulyâla omutula n'oburhè bwâni byadubukiraga oku bantu b'e Yeruzalemu, kwo n'omutula gwâni gwacîrhulira kuli mwe, mukajâ e Mîsiri: mukola mwâbâ bashombe, bamubôlwa, balya bahehêrîrwe, balya b'okushekerwa, murhakanacilolakwo eci cihugo.

¹⁹ Yere-miyahu ashuza, erhi: «Musigala gwa Yûda, Nyakasane yekubwîzire, erhi; orhafê e Mîsiri!» Omanyâge bwinjâ oku kurhonda okwo namurhondaga ene. ²⁰ Kucîgasha mwacîgashire erhi muntuma emunda Nyakasane Nyamuzinda winyu ali, erhi muderha, erhi: orhusengerere emunda Nyakasane Nyamuzinda wîrhu ali, na ngasi kantu Nyakasane Nyamuzinda wîrhu

akarhegeka, orhumanyîseko rhukakole». ²¹ N'ene namamumanyîsako, murhanayumvîrhe izù lya Nyakasane Nyamuzinda winyu, ci akanwa kaguma omu binwa antumire mpu mmubwîre. ²² Mumanyâge obwo oku mwâfà n'engôrho, n'ecizombo, n'ecahira, eyo munda mucifinjire okujà mpu yo mwajibêra.

43

¹ Cikwône erhi Yeremiyahu ayûs'ibwîra olubaga ebinwa bya Nyakasane Nyamuzinda wâbo byoshi, ebi Nyakasane ali amurhumire mpu abà-bwîre, ebi binwa binadesirwe byoshi. ² Azariya, mugala wa Hoshaya, Yohanâni, mugala wa Karea, n'abà bantu ba cikala-nshonyi b'abagoma bashuza Yeremiyahu, erhi: «Kubêsha wabêsha, Nyakasane arhakurhumire mpu orhubwîre, erhi: Murhajaga e Mîsiri mpu mujibêrayo. ³ Ci Baruki, mugala wa Neriya arhukozize kuli we, mpu lyo rhuhanwa omu nfune z' Abakaldeyi lyo barhuyîrha erhi barhuhêke e Babiloni!» ⁴ Cikwône Yohanâni, mugala wa Karea abarhambo b'ebigamba by'abalwî n'olubaga lwoshi barhayumvagya izù lya Nyakasane mpu babêre omu cihugo ca Yûda. ⁵ Yohanâni, mugala wa Karea, n'abarhambo b'engabo boshi bahêka omusigala gwa Yûda gwoshi, abâli bamâyagaluka kurhenga omu mashanja bâli bamâshandabana, mpu bashubire omu cihugo ca Yûda, ⁶ abalume, abakazi n'abâna, abaluzinyere na balya boshi Nebuzardani murhambo w'abaliâlîzi ali asigîre Gedalyahu, mugala wa Ahikamu, mwâna wa Shafani, bo bâlimwo omu-lêbi Yeremiyahu na Baruki, mugala wa Neriya. ⁷ Banacijà e Mîsiri obwo, kulya kubà barhayumvagya izù lya Nyakasane, bahika e Tapenesi.

Yeremiyahu alêba oku Nabukondonozori arhêra Mîsiri

⁸ Eyo munda e Tapenesi, akanwa ka Nyakasane karhindakwo Yeremiyahu erhi: ⁹ «Oyanke amabuye manênênè erhi Abayudeyi banasinza, ogahumbire omu nsîma eri omu ngo y'omuraba eri aha muhango gw'obwâmi bwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, aha Tapenesi. ¹⁰ Okubundi obwîre abo bantu, erhi: «ntya kwo Nyakasane w'Emirhwe, Nyamuzinda w'Israheli adesire: Lâbi oku nkola narhumiza Nabukondonozori, mwambali wâni, mwâmi w'e Babiloni; agwîka entebe yâge kuli aga mabuye nfulisire, âbà agalambulirekwo ihêma lyâge. ¹¹ Ayisha anajonjage ecihugo ca Mîsiri:

ow'okuhêkwa n'ecihûsi, ahêkwe naco,
ow'okuhêkwa bujà, ahêkwe bujà,
ow'okuhêkwa n'engôrho, ahêkwe n'engôrho.

¹² Engombe za banyamuzinda b'obwîhambi b'e Mîsiri, azidûlika muliro, ayôca abo banyamuzinda erhi abahêke mpira, âcêsa ecihugo ca Mîsiri nka kula omungere anacîhundikira omwambalo gwâge, na buzinda arhengeyo buholo- buholo. ¹³ Ajonjaga emitungo y'amabuye ebà omu ngombe ya Wîzûba eri aha Oni, ayôca engombe za banyamuzinda b'obwîhambi b'e Mîsiri.

44

Abakazi bagashâniza Omwâmikazi w'e Malunga

¹ Akanwa karhindakwo Yeremiyahu mpu akabwîre Abayahudi boshi oku banali omu cihugo c'e Mîsiri, àbabâga e Migidoli, e Tapenesi n'e Nofu omu cihugo ca Patrosi:

² «Ntya kw'adesire, Nyakasane w'Emirhwe, Nyamuzinda w'Israheli: Mwabwîne amahanya goshi nahongolirekwo Yeruzalemu n'emirhundu ya Yûda yoshi; loli oku olw'ene eri mishaka n'ebigûkà. ³ Amabî bâjizire g'okungayîsa go gârhumire, kulya kugendigashâniza n'okukolera banyamuzinda b'obwîhambi b'emwa bene, balyâla bône barhayishi n'ôli mwe n'ôli basho. ⁴ Buzira kurhama,

namurhumire bambali bâni n'abalêbi, nabarhuma nti baderhe, mpu: Murhajiraga ebyo bikabulirwa, ntabikwirirwa. ⁵Cikwône, barhayumvagya, barhanarhegaga okurhwiri mpu barhenge omu bubî bwâbo banaleke okukazigashâniza banyamuzinda b'emwa bene. ⁶Lêro naleka oburhè n'omutula gwâni gwacîrhulira kuli bo, gwasingônola emirhundu ya Yûda n'emihanda ya Yeruzalemu, byahindusire bigûkà n'irungu, nk'okûla biri ene. ⁷Na bunôla, yekudesire Nyakasane, Nyamuzinda w'Emirhwe, Nyamuzinda w'Israheli: cârhuma mwacîlerhera mwene amabî mangana aha? Ka mpu murhume baherêrekeza omu cihugo ca Yûda, abalume, abakazi, abâna n'orhubonjo, harhaciyoêrhaga ciru omusigala, ⁸kulya kubà mwamanjira burhè n'ebijiro by'enfune zinyu, omu kugashâniza banyamuzinda b'obwîhambi b'emwa bene mw'eci cihugo c'e Mîsiri muyishiribêramwo; omu kujira ntyo mwamâcîherêrekeza, n'oku gandi mashanja muhindusire ba kuhehêrerwa n'okujâcira. ⁹Ka mwayibagire amaligo ga basho, ag'abâmi ba Yûda n'aga bakâbo, amabî ginyu n'aga bakînywe, agajizirwe omu cihugo ca Yûda n'omu mihanda ya Yeruzalemu? ¹⁰Kuhika ene, barhumvagya bacîyunjuzize erhi okuyumva bayôbohire, barhanayishaga omu njira y'olushika n'amarhegeko nabahâga niene omu masû ginyu n'omu masû ga basho. ¹¹Co cirhumirage, yekudesire Nyakasane w'Emirhwe, Nyamuzinda w'Israheli. Lâbi nkola natulumukirwa muhanyagale, na Yûda aherêrekere yêshi. ¹²Narhenza omusigala gwa Yûda, gulya gwahigaga okuyisha omu cihugo ca Mîsiri mpu gubêremwo: bahungumukira boshi omu cihugo ca Mîsiri, baholoka n'engôrho, bagukumuka n'ecizombo, abarho n'abà-kulu, bafâ n'engôrho bafè n'ecizombo, bâshombwa banakange abagera, bâhehêrerwa banashekerwe. ¹³Kwo nayishirhandûla abayûbasire e Mîsiri nka kulya barhandûlaga Yeruzalemu: n'engôrho, n'ecizombo, n'ecihûsi. ¹⁴Muli ogu musigala gwa Yûda gwayishigibêra omu cihugo ca Mîsiri, barhâfulumuke- mwo ciru n'omuguma, mpu ashubire omu cihugo ca Yûda, n'obwo badwîrhe bacîfinja okuyishubira n'okuyibêra».

¹⁵Na kandi, abalume bâli bamanyire oku bakâbo bakazagigashâniza ba- nyamuzinda b'obwîhambi b'emwa bene, n'abakazi bali aho, mbugânano erhali nyi (n'olubaga lwâli omu cihugo ca Mîsiri lwoshi n'abâli e Patrosi), bashuza Yeremiyahu, mpu: ¹⁶Oku biyêrekîre akanwa warhubwîraga oku izîno lya Nyakasane, rhurhalonzizi rhukuyumve; ¹⁷cikwône rhwashubikajira oku rhwanalaganyagya: okurherekêra omwâmikazi w'e Malunga n'enshangî n'okumudubulira ebinyôbwa nk'oku rhwanayôrhaga rhujiira, rhwe na balarha, abâmi bîrhu n'a-bakulu bîrhu omu mirhundu ya Yûda n'omu mihanda ya Yeruzalemu: ago mango lya rhwâli rhugazire oku migati, rhwâli rhusîmire rhurhanajagakwo buhanya buci. ¹⁸Cikwône kurhenga rhulesire okurherekêra Omwâmikazi w'e Malunga enshangi n'okumudubulira ebinyôbwa, rhwabula byoshi, gona mango rhwahwîre n'engôrho n'ecizombo». ¹⁹N'abakazi nabo bayisha, erhi: Câba mushâna amango rhwarhûla Omwâmikazi w'e Malunga entûlo y'enshangî n'amango rhwamudubulira ebinyôbwa ka kuyongoloka rhuyongoloka abalume bîrhu amango rhwaduga emigati emuyêrekîre n'amango rhwamudubulira ebinyôbwa?»

²⁰Yeremiyahu anacibwîra olubaga lwoshi, abalume n'abakazi, na ngasi boshi bamushuzagya ntya, erhi: ²¹Eyo nshangi mwarherekêraga omu mirhundu ya Yûda n'omu mihanda ya Yeruzalemu, mwe na basho, abâmi binyu n'abakulu binyu, n'olubaga lw'ecihugo, k'arhali byo Nyakasane akengîre ebyo byanamushologosa? ²²Nyakasane arhakacirembîre kasanzi obubî bw'ebijiro binyu, amânabona ebikabulirwa mwajiraga: kwo n'ecihugo cinyu canahindusire irungu ntyo, cashuba ca còbâ, cihehêrere, ecirhabamwo bantu nk'oku biri ene. ²³Kunali kulya kubà mwarhûzire enshangi mwanagomera Nyakasane mwabula bwayumva izû lya Nyakasane, mwabula bwakulikira olushika !wâge, amarhegeko gâge, n'amahano gâge: co carhumire obu buhanya bumurhibukira nk'okola biri ene.

²⁴Cazînda, Yeremiyahu abwîra olubaga lwoshi bwenêne abakazi boshi, erhi: «Muyumve akanwa ka Nyakasane: ²⁵Ntya kwo Nyakasane w'Emirhwe adesire, Nyamuzinda w'Israheli: Mwe bakazi, ebi akanwa kinyu kalaganyire, kukwânîne amaboko ginyu gabikole! Mwadesire, mpu:

rhwakola lwoshi-lwoshi emihigo rhwahigaga: okurhûla Omwâmikazi w'e Malunga enshangi, n'okumu-dubulira ebinyôbwa! Ci mw'oyo, muyunjuze emihigo yinyu, mudubule bwinjâ ebinyôbwa binyu! ²⁶ Cikwône, muyumve akanwa ka Nyakasane, mweshi mwe Bayudeya muli omu cihugo ca Mîsiri. Lâbi, Iyo ndahîre izîno linene, Nyakasane okudesire. Omu cihugo ca Mîsiri coshi, izîno Iyâni Iirhakaciderhwa n'omuntu w'omu ca Yûda! Ntâye waderhe, erhi: «bwo ndahîre obuzîne bwa Nyakasane Nyamuzinda.» ²⁷ Loli oku nkola nabamalîra obushiru bahanyagale, barhâlobôke: abantu b'omu ca Yûda bali omu cihugo c'e Mîsiri bâhungumuka n'engôrho n'ecizombo, kuhika bahwe boshi. ²⁸ Cikwône abakafuma engôrho, barhâbè banji, barhenga omu cihugo c'e Mîsiri bashubire omu ca Yûda. Ago mango, omusigala gwa Yûda guyishire omu cihugo c'e Mîsiri mpu gubêremwo, Iyo bâmanya kanwa kahi kadârhi, akâni erhi akâbo!

²⁹ Lôlagi ninyu, kanwa ka Nyakasane, obuhamîrizi bw'oku nayishimurhandûla eno munda: ago mango Iyo mwâmanyîrira oku ebinwa mmuhigiremwo byayunjula. ³⁰ Ntya kwo Nyakasane adesire: «Loli oku nâhana Faraoni mwâmi w'e Mîsiri Hofra, mwâmi w'e Mîsiri, nâmuheba omu nfune z'abashombanyi bâge n'eza halya barhamumirira marhî, nka kulya nahânaga Sedekyahu, mwâmi w'e Yûda, omu nfune za Nabukondozori. mwâmi w'e Babiloni, mushombanyi wâge, arhâmulongezagya kalamo.

45

Akanwa k'okurhûliriza Baruki

¹ Binwa omulêbi Yeremiyahu abwîraga Baruki, mugala wa Neriya, amango Baruki ayandikaga ebi binwa na Yeremiyahu adwîrhe amuyandikîsabyo, mwâka gwa kani gwa Yehoyakimu, mwene Yoshiyahu, mwâmi w'e Yûda. ² Kwo Nyakasane, Nyamuzinda wa Israheli adesire ntya kuli Baruki: ³ «Kulya kubâ wadesire, erhi: Namâhera bulya Nyakasane ambîkîre enundo y'amarhangulo n'amalibuko, narhamire n'okuniha ntanahumûka ciru n'ehitya». ⁴ Ntya kwo Nyakasane adesire: «Eyi nali namâyûbaka nayishâba, ebi nali namârhwêra nabishugula: igulu Iyoshi nâhukula. ⁵ Nâwe odwîrhage wahûna mpu bakuhè byâwe-byâwe. Orhahûne, bulyâla, sinza: buhanya nalêhera ngasi mubiri, Nyakasane okudesire. Na nâwe, omunyago nkuhîre, bunali obuzîne bwâwe, ngasi aha wakanaja».

46

¹ Akanwa ka Nyakasane kayêrekîre amashanja karhindakwo omulêbi Yeremiyahu.

V. Ebinwa biyêrekîre amashanja

Ebinwa biyêrekîre Mîsiri

² Kanwa kayêrekîre Mîsiri, kanwa karhumirwe oku cigamba c'omurhwe gw'abalwî ba Faraoni mwâmi w'e Mîsiri Neko, mwâmi w'e Mîsiri, câlikerekîre eburhambi bwa Efrata kuyêrekera e Karkemishi, amango Nabukondozori, mwâmi w'e Babî-loni âbahimaga. Gwâlî mwâka gwa kani oku ngoma ya Yehoyakimu, mugala wa Yoshiyahu, mwâmi w'e Yûda.

³ Rheganyi empenzi n'ensiribo. Hârîhûli, mujè oku matabâro

⁴ Shumûli ebiterusi, shoni, mwe balwî b'oku biterusi yambali ensirha z'amarhale! Rhyâzi amatumu. Hagarhiri emirasano.

⁵ Ewe, kurhi oku mbabwîne? Kuziga barhunzirwe n'obwôba, bârenhire erugamba; entwâlî zâbo zâhimirwe. Akola maguluagabe barhâcikabagana. Cikola côbâ cône empande zoshi. Kanwa ka Nyakasane.

⁶ Omwangu kulusha arhâcihashe ayâka, omurhwe gw'entwâlî guruhaciîrhamye mpu gwâfulumuka. Era lugulu, oku bikombo bya Efrata, bâfîre bârhibuka n'okukulumba.

⁷ Ndigi oyu oyishire abirira nka Nili nka lwîshi lwajahûsa nk'ibala.

⁸ Mîsiri oyo wajabirira nka Nili, nka lwîshi lwajahûsa nk'ibala? Anajaderha, erhi: «nâbirira mmire igulu, mperêrekeze ebishagala n'abantu babiyûbakamwo.»

⁹ Shembuki, mwe biterusi, kûli omulindi, mwe ngâlè! Mwe ngabo z'entwâli hiri mbêre, bantu b'e Kushi n'ab'e Puti, bacinga mpenzi, ba-ntu b'e Ludi, nfôla muherho!

¹⁰ Olu lwo lusiku, kuli Nyakasane, Nyamuzinda w'Emirhwe lw'olwihôlo, okucîhola oku bashombanyi bâge. Engôrho ekola yatula yanabinja, eyône, eshembuke mukò. Bulya kuli kushirama kwa Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe. Omu bihugo by'e lugulu, eburhambi bwa Efrata.

¹¹ Sôkera e Galadi wâni mubikira mwânanyere w'e Mîsiri, orhôle omugavu n'obukù. Omanyè warhamira busha okuyûshûla amafumu: ntà bufumu bwagwârha kuli we.

¹² Amashanja gayumvîrhe okuhanyagala kwâwe, endûlù yâwe eyunjwîre igulu lyoshi, bulya entwâli edwîrhe yahuliganya banakumbire bombi oku idaho.

Okurhêrwa kw'e Mîsiri

¹³ Akanwa ka Nyakasane karhindakwo omulêbi Yeremiyahu, amango Nabukondonozi, mwâmi w'e Babiloni, ayishigirhêra ecihugo c'e Mîsiri. ¹⁴ Mukayâlize e Mîsiri, mukamanyîse e Migdoli, mukahise e Nofu n'e Tahipanesi. Mubabwîre mpu: Mucîhire eruhya, mucibambize, bulya engôrho ekola yatula yanabinja ebulungu bwâwe. ¹⁵ Kurhigi Apisi ànayâsire burhakabagana? Kurhigi Entwâli yâwe erhalinziri kahuku? Nêci, Nyakasane ànamucinaguzize. ¹⁶ Anacinaguzize banji ngasi muguma adwîrhe ahirima oku wâbo! Badwîrhe babwîrana mpu: «Zuki! Rhushubire omu ishanja lîrhu n'omu cihugo cîrhu, kuli n'eyi ngôrho edwîrhe yahuma na gombi». ¹⁷ Bayirika Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, mwâmi w'e Mîsiri eri izîno: «Lubî luberegêza busha». ¹⁸ Ndahîre oku ncihaba kanwa ka Mwâmi, olya oderhwa lya Nyakasane, Nayamuzinda w'Emirhwe; ayishiyisha, nka kula Tabora anabà omu ntondo, kula Karmeli alengerera oku nyanja. ¹⁹ Shana ebikunga byâwe, mwânanyere olama e Mîsiri, Nofu, ahinduka kabanda ka mirenge ashandwe n'abayûbakamwo balulizibwe. ²⁰ Mîsiri gwâli mutwîrà mwinjinjà: empangaza yahubuka e Lugulu yamuhamirakwo. ²¹ Emirenge y'abalwî b'enkonola masû balishushire amanina gashushagîre: nabo bamâniôla enshando, bahwêrre boshi oku mashaka, barhalinziri kahuku. Bulya olusiku lwâbo lwahisire, lusiku lwa kuherêrekerera, mango ga kuhanwa. ²² Omulenge gwâge guli nk'izû lya njoka yashungûrha, bulya katù k'abà-ntu kayishire okucîhonda kuli ye n'embasha; nderhage abakonda embala; ²³ bamâkonda omuzirhu gwâge, kanwa ka Nyakasane, n'obwo gurahulukanwamwo, bulya, balushire enzige bunji, kuganja kutuka. ²⁴ Enshonyi zamakubumba, mwânanyere w'e Mîsiri wagwîre omu nfune z'ishanja ly'e lugulu.

²⁵ Nyakasane w'Emirhwe, Nyamuzinda w'Israheli adesire erhi: «Lolà oku nahana Amoni wa No, Faraoni mwâmi w'e Mîsiri w'e Mîsiri, banyamuzinda bâge n'abâmi bâge, Faraoni mwâmi w'e Mîsiri na ngasi boshi bacîmwikubagira. ²⁶ Nabahâna omu maboko ga balya babalongeza olufû, omu maboko ga Nabukondonozi, mwâmi w'e Babiloni n'omu maboko g'engabo zâge. Cikwêne buzinda enyuma ly'aho Mîsiri âshubiyagaluka nk'omu nsiku za mîra, Kanwa ka Nyakasane. ²⁷ Cikwône, w'oyo Israheli, mwambali wâni Yakôbo, orhayôbohaga. Bulya lolà oku nyishire okuyishikuciza, kurhenga omu bihugo by'e kulî n'iburha lyâwe, lyârhenga omu cihugo c'obujà. Yakôbo âshubiyagaluka anadêke n'omurhûla, adêkerera n'obuholo na ntâye wacimuhugûga. ²⁸ W'oyo murhumisi wâni Yakôbo, orhayôbohaga, Kanwa ka Nyakasane, bulya ndi haguma nâwe. Nkola nakabya galya mashanja goshi nakushandâzagyamwo, ci wêhe ntakuherêrekeze, cikwône nakuhana omu kushimba olushika, orhakalekwa buzira buhane.

47

Akanwa ka Nyakasane kayêrekîre Abafilistini

¹ Akanwa ka Nyakasane kayêrekîre Abafilistini karhindakwo omulêbi Yeremiyahu embere Faraoni mwâmi w'e Mîsiri arhêre Gaza: ² Ntya kwo Nyakasane adesire: Lolà amîshi gayisha gabirira kurhenga elugulu, gahinduka lwîshi ludârhi lurhankahamwa lwajamirira ecihugo na ngasi bimuli, ebi-shagala n'ababiyûbakamwo. Abantu bajayâma, bajalumba, boshi oku banayûbakaga omu cihugo, ³ erhi midindiri y'ensenyi z'ebiterusi, emilulumo y'engâlê n'olubî lw'emizizi yazo erhuma. Abashamuka barhacikabagana abâna bâbo, amaboko garhîre enjinga, ⁴ bulya olusiku luminya lwahisire lw'okuherêrekeza Abafilistini boshi, gakola mango Tiri na Sidoni bâbona omu barhabâzi bâbo bazinda, ntà muguma, ciru n'omuguma barhayandazizi burhaba. Nêci, Nyakasane ahungumwîre Abafilistini boshi, musigala g'oku cirhwa c'e Kafutori. ⁵ E Gaza, ekola mikungu ya mishîbo. E Askaloni kahwenyenye ka lufû; nâwe musigala gw'e lubanda lwâbo kuhika mangaci wacîyûnjuza n'okucîshâkashâka omubiri? ⁶ Mashî, we ngôrho ya Nyakasane mangaci warhamûka? Shubira omu lûba lwâwe orhûlirire. ⁷ Cikwône kurhigi yarhûlirira obwo amango ehîrwe amarhegeko na Nyakasane? Askaloni n'e ntambi z'e mashinji, yo mihigo yayûkirizibwa.

48

Ebinwa bya Nyakasane biyêrekîre Mowabu

¹ Kuli Mowabu, ntya kwo Nyakasane w'Emirhwe, Nyamuzinda w'Israheli adesire: Buhanya bwâwe Nebo , bulya wâshandwa , Kiryatayimi enshonyi zimubumbire anagwâsirwe mpira, nshonyi n'ecôbâ oku ngombe. ² Yahwerîrwe, erhaciri irenge Iya Mowabu! E Heshiboni bajire irhigi ly'obuhanya bwâge: Bangaduki: Rhumukûle omu mashanjâl» Na-we, Madmeni, orhacibumbûle akanwa , engôrho ekugosire bwinjà- bwinjà. ³ Endûlû zamayimuka kurhenga e Horonayimu «kushâba! kushereza kal'ibala!» ⁴ Mowabu ashâbirwe, orhwâna rhwâge rhudwîrhe rhwabanda endûlû. ⁵ Nêci wâni , omurhezi gwa Luhiti, bali bagusôka n'emirenge. Nêci wâni , omu kuyandagala e Horonayimi , omuntu kuyumva endûlû y'amaganya: ⁶ Magulu agabe, cizi akalamo kinyu. Mushushe Arueri «omu irungu!» ⁷ Nêci, bulya walangâlîre ebijiro byâwe n'emihako yâwe, nâwe wamâgwârhwâ mpira. Kemoshi alulizibwa haguma n'abadâhwa bâge n'a-baluzi bâge. ⁸ Kaheza ayishihandira ngasi cishagala ntâco ciru n'eciguma ayishibabalira: Olubanda lwalagalira, olwimâna lwasherêzibwa, kwo Nyakasane adesire. ⁹ Rheganyizi Mowabu enshinda bulya ntà handi aciyâkira! Ebishagala byâge byahinduka mishaka kulya kubâ ntà muntu wacilamamwo. ¹⁰ (Ali muhehêrere oyûkiriza omukolo gwa Nyakasane n'emirhâlûka! Muhehêrere orhuma engôrho yâge erhabulaga omukò!) ¹¹ Kurhenga obusole bwâge erhi Mowabu alama omu murhûla, adêkerera nka mukondo gw'amamvu, gugwêrhe akasanzi k'okurha idûrhu, kubula ecavunûla kurhuma ntà mango alulizîbwe analiyôrîhine obununu n'obwehe bwâge bwinjà.

¹² Co cirhumire, alaga ensiku zayishire, Kanwa ka Nyakasane, nârhumamwo abavunûzi, bayishibavunûla; bayishidubula orhubindi rhwâbo banayishijonjaga endaha zâbo. ¹³ Ago mango, Mowabu ayishibona e-nshonyi erhi Kemoshi^u orhuma nka kulya omulala gwa bene Israheli gwabonaga enshonyi kuli Beteli gwalicîkubagîre. ¹⁴ Kurhi mwankahashiderha mpu: «Rhwâlî ntwâlî, nkongo za balwî.» ¹⁵ Mowabu anashandirwe, bagosire ebishagala byâge, omurhwe gw'e-ntwâlî y'emisole yâge yarhogire ah'ibâgiro, Kanwa ka Mwâmi oderhwa Nyakasane w'Emirhwe. ¹⁶ Okushâbûka kwa Mowabu kuli hôfi, obuhanya bwâge buli bulibirha. ¹⁷ Lakiri ye mwe balungu bâge mweshi, mwe muyishi mweshi izîno lyâge. Muderhe mpu: «kurhi kuno! Bwavunisire buhiri budârhi, lulya lubuzi lw'irenge». ¹⁸ Ewe mwânanyere w'e Diboni, shonôka omu irenge lyâwe, tamala oku idaho lyûmulyûmu, bulya kaheza wa Mowabu oyo wasôka ali kurhêra, âshâba

^u48.13 48, 13; Kemoshi na Beteli hali hakujirira enterekêro. Lolà 2 Bâm 17, 28; 23, 15.

engombe zâwe. ¹⁹ Mwe bantu b'e Aroeri, mugorhe enjira munalinge, mudôse owajayâka n'empira yashunûsire. Mudôkereze mpu: «Kurhi byabîre?» ²⁰ «Mowabu afîre nshonyi z'okushâbwa kwâge; mulake munabande- endûlû! Mumanyîse omwanzi omu Arnoni oku Mowabu asherîre. ²¹ Obucîranuzi bwarhogîre ecihugo c'oku hirhondo kuli Holoni, Yahsa, Mefati, ²² Diboni, Nebo, Bet-Diblatayimi. ²³ Kiryatayimi, Bet-Ga-muli, Bet-Meoni, ²⁴ Keriyyoti, Bosra n'oku bishagala byoshi by'omu cihugo ca Mowabu, eby'ekulî nk'ebiri hôfi. ²⁵ Obuhashe bwa Mowabu bwashangusire, okuboko kwâge kwavunisire, kanwa ka Nyakasane. ²⁶ Lalusi-ye (mumulaluse), bulya àlicîhindulîre Nyakasane: Mowabu acîvuluvunze omu bishaliza byâge anahinduke naye masheka g'abagera. ²⁷ Ka Israheli arhali masheka gâwe? Ka hali amango agwârîrwe omu bishambo wabula kudunda irhwe ngasi kumuderha? ²⁸ Rhengi omu bishagala, mujihanda omu nyâla, mwe bantu b'e Mowabu! Muyig'engûkû yo engendiyûbakira olwogo lwâyo oku munwa gw'entuli. ²⁹ Rhwayumvîrhe baderha ogw'obucîbone bwa Mowabu: ogw'obulimbi bwâge burhagwêrhi lugero, ogw'omuhimbo gwâge, ogw'omumino gwâge! Ogw'omurhima gw'okucîhira enyanya. ³⁰ Mmanyire nâni obucîbone bwâge, kanwa ka Nyakasane, enderho zâge zirhagwêrhi nda na mugongo, ebijiro byâge birhagwêrhi nda na mugongo.

³¹ Co cirhumire ndi nalakira Mowabu, ndwîrhe nabanda endûlû kuli Mowabu yêshi, bali balumbwija erhi Kir-Heresi orhuma. ³² Muzâbîbu gw'e Sibma, we ndwîrhe nalakira kulusha Yazeri. Amashami gâwe gâlihîre garhaluka enyanja gagendihika e Yazeri. Oku malehe n'oku myâka yâwe kwo arhibukire kaheza. ³³ Amasîma n'omwîshingo byahwîre omu nkoma n'omu cihugo c'e Mowabu. Naganyize irivayi omu rhubindi, omukenzi arhacikanda, izû ly'omwîshingo lirhaciyumvîkana. ³⁴ Omulenge gwa Hashoboni n'ogw'e Eleale guli gwahamagaza kuhi-ka e Yahasi, badwîrhe bayâkûza kurhenga Sowari kuhika e Horonayimu n'e Eglat-Shelishiya, bulya ciru n'amîshi ga Nimrimi gahindusire hantu ha cumwe. ³⁵ Nakûla lwoshi lwoshi omu Mowabu, kanwa ka Nyakasane, ngasi yêshi orherekêra oku ntondo na ngasi otumbûkiza banyamuzinda wâge bw'obunywesî. ³⁶ Omurhima gwâni gudwîrhe gwashakânya Mowabu orhuma nka kula orhurhêra rhushakânya. Omurhima gwâni gudwîrhe gwashakânya erhi bantu b'e Kir-Heresi bârhuma, bulya amaheza omuhako àli ahasire. ³⁷ Nêci ngasi irhwe lyakûngwîrwe, ngasi bwânwa bwamômîrwe, ngasi nfune zirikwo ebikojobikojo na ngasi muguma ayambîrhe sunzu ecibuno. ³⁸ Omu ngasi cogo c'e Mowabu n'oku ngasi malango gâge, ndûlû yône, bulya nashangwîre Mowabu nka kula omuntu anashangula enyungu eberesire, kanwa ka Nyakasane. ³⁹ Bulya anashâbirwe, bandi endûlû! Bulya Mowabu, n'enshonyi ebusû, ayêrekîne omugongo! Mowabu ahindusire masheka g'abagera na cêrekane ca kuyôbohya oku balungu.

⁴⁰ Ntya kwo Nyakasane adesire: (nka kula Nyunda alambûla ebyûbi anaj'ayêrêra enyanya za Mowabu). ⁴¹ Ebishagala byagwâsirwe mpira. Ebyôgo bizibu by'abalwî byashâbwîrwe (n'omurhima gw'omurhwe gw'abalwî b'e Mowabu, n'olwo lusiku, gwâlî nka gwa mukazi odwîrhe afumba.) ⁴² Mowabu aherêrekîre lwoshi arhaciri ishanja lya lubaga, bulya acîbwîne mukulu kulusha Nyakasane. ⁴³ Ecôbâ, ikombe, omurhego bikulinzire we yûbaka Mowabu, kanwa ka Nyakasane. ⁴⁴ Owayâkira kulî n'ecôbâ, arhogera omu ikombe n'owayûlubuka omw'ikombe âgwârîhwa n'omurhego. Nêci nâlêrha ebyo byoshi kuli Mowabu omu mwâka gw'obuhane bwâge, kanwa ka Nyakasane. ⁴⁵ Emirhamâ y'abajâga bayâka balibirhira omu lwâkiro lwa Hesboni, ci omuliro gwarhenga omu Hesboni, ngulumira yarhenga omu lurhambâ lwa Sihoni yafômera amarhama ga Mowabu n'empanga y'iburha ly'olubî. ⁴⁶ Buhanya bwâwe, wâni Mowabu! Wamâhera we lubaga lw'e Kemoshi bulya emisole yâwe yalulizîbwe n'ensûli zâwe bahindusire bajâ--nyere. ⁴⁷ Ci kwônene lusiku luguma, nacigalula empira za Mowabu zâhesirwe bujâ, kanwa ka Nyakasane. Obucîranuzi bwa Mowabu buhwêrîre aha.

49

Akanwa ka Nyakasane kayêrekîre Amoni

¹ Kuli bene Amoni. Ntya kwo Nyakasane adesire: Ka Israheli arhajira bâna? K'abula omwîmo? Carhumaga Milkomu ayîma e Gadi n'ishanja lyâge liyûbasire omu bishagala? ² Lêro! Mukolaga mwabona ensiku zayisha, Kanwa ka Nyakasane. Nayumvîsamwo kuli Raba w' Abaamoniti ehihababo by'ebîrha. Ahinduke kabazâne wa bigûkà, abânanyere bâge bakwêbwe omu ngulumira y'omuliro. Ago mango Israheli ayîme omu mîmo yâge. ³ Banda endûlù, Hesboni, bulya Ayi ànashâbirwe. Bandi orhubababo bananyere b'e Raba! Yambali ba sunzu, mubande endûlù mutulutumbe omu byôgo! Bulya Milkomu akola ahêkwa bujâ haguma n'abadâhwa bâge n'abalanzi bâge boshi. ⁴ Oku walimbiraga olubanda lwâwe, wâni munyere wagomire, oku wacikubagiraga emihako yâwe: «mpu ndi wankacîshomya okuntêra'?» ⁵ Alaga oku nkolaga nakuhondakwo cōbohya, kanwa ka Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe, akugorhe empande zoshi, mwâlîbirhwa- kwo mweshi, mugende mihanda erhashimânana na ntâye wâshûbûze abajayâka. ⁶ (Cikwône buzinda nayishikûla empira za bene Abaamoniti omu bujâ-Kanwa ka Nyakasane). 49, 1: Milkomu, ali nyamuzinda w'obwîhambi w'omu ishanja Iya Abahamoniti.

Akanwa kayêrekîre Edomu

⁷ Kuli Edomu. Ntya kwo Nyakasane w'Emirhwe adesire: Ewe, ka ntâ bushinganyanya bucibà e Temani? Ewe, k'ihano lyahirigisire emw'abanya-bukengêre. K'oburhimanya bwâbo bwâhirigirha? ⁸ Mulibirhe! Mukûle idârhi! Mucicizininika kulî, mwe mubà e Dedani, bulya namulerhera okuherêrekera mwe iburha Iya Ezau, go mango g'okumuhana gano. ⁹ Hano abalitwa emizâbîbu bayisha emwinyu, barhâsige ecihadu ciru n'eciguma. Hano budufu ebishambo, byâsherêza byoshi kuhika bigambwe. ¹⁰ Nie nâbasiga bwâmwa ntyo, bene Ezau, nie nâbafûlûla aha bacîfulisire. Ntaho bacigwêrhe bacîbundika. Kwo kuherêrekera koshi okwo kw'obwo bûko. Bacibâho, abalungu bâbo, ntâbyo byâsigala. ¹¹ Harhârhenge owaderha erhi nâkulerera enfûzi zâwe, n'abakana bâwe barhacîcîfufumukaga ndi, bulya ho ndi. ¹² Ntya kwo Nyakasane adesire: «Yumvi bwinjâ: abà ntalirheganyize okunywa akabehe, bâkanywa. Nâwe, erhi ntâko nâbâ, ntabè iga! Ntanzi la! Ako kabehe, wâkanywa bwinjâ bwinjâ! ¹³ Ncîgashire ecihango câni nk'oku nnandi Nyamuzinda, ecishagala câwe cinene ca Bosra câhinduka ca kuyôbohya, cijâci, ibala, mahorhe, irungu Iya mishaka oku nsiku zoshi». Ntyo kwo Nyakasane adesire. ¹⁴ Nayumvîrhe omwanzi gwarhenga emwa Nyakasane, oku entumwa ya- rhumirwe emw'amashanja mpu egabwîre, erhi: «Shûbûzanyi, mugendirhêra Edomu! Hozî aho! Mujè oku lugamba! ¹⁵ Edomu, nâkujira obè ishanja Iya buzinda omu gandi mashanja goshi, Irya ly'okugayaguzibwa n'abantu boshi. ¹⁶ Wakagiyôbohya abantu boshi, wakazicîkebwa mpu oli mukulu bwenêne kubalusha cikwône kurheba wakagicîrheba. We bêra omu lwâla- lw'amabuye, wâmanana oku masongerwe g'entondo, ciru akabâ wajirimanika olwôgo lwâwe enyanya bwenêne nka lw'ikozi, nâkubungulula eyo munda». Kwo Nyakasane adesire ntyo. ¹⁷ Edomu ahinduka ishwa Iya kuyôbohya, abagera boshi bâkazisômerwa, bayôbohe banahebe olushungûrho babona kurhi asherîre. ¹⁸ Kwo âyôrha nka kulya Sodomo na Gomora basherêraga haguma n'ebishagala byâli bimuliranyire. Nyakasane okudesire. Ntâ muntu ciru n'omuguma wânacikuyûbakemwo, ntâye wânacibêre muli we. ¹⁹ «Kwo nâyôrha nka ntale yarhenga omu mashaka ga Yordani, erya yajâ omu bulambo bw'akahasi kinjâ, Nyakasane adesire, erhi: omu kugohya liguma ntya, nacendabuka oku bantu bamwo boshi. Okuhandi obwo omu Edomu nyimikemwo omurhambo nâyishiba nacîshozire. Ndigi oyumânîne nâni? Ndi wankagerêreza okundyûza akantu? Na kandi murhegesi ohi wankanja omu irhwe?» ²⁰ Yumvagi lêro omulâli Nyakasane agwêrhe kuli Edomu, emihigo arheganyîze abantu babà e Temani: Mumanye bwinjinjâ oku nka ngonyo bababulula. Olwâbuko lwâbo, balulabarhanya banabona. ²¹ Igulu Iyamâdirhimana n'omudindiri gw'okurhibuka kwâbo, izû ly'okuyâma kwâbo lidwîrhe Iyayumvîkana kuhika ebwa Nyanja y'Amasheke. ²² Kwo ali nk'ikozi lishanjwîre ebyûbi, amâsoka n'okulembêra enyanya za Bosra. Olwo lusiku emirhima y'abasirika b'entwâli ba Edomu yayôrha ak'omurhima gw'omukazi odwîrhe alumwa n'emikero y'okuburha.

Enkômo y'akanwa oku bishagala by'e Sîriya

²³ Enkômo kuli Damasi. Ebishagala by'e Hamati na Arpadi byazânyirwe erhi omwanzi mubî bayumvîrhe guruhuma. Byakangalire omurhima guruhankanaci-rhûlûla. ²⁴ Abantu b'e Damasi batwîsire omurhima, bahindwîre omugongo bayâka, badirhimanyire n'omusisi; balikwo amalibuko n'amalumwa ak'omukazi walumwa n'emikero y'okuburha. ²⁵ Kurhi kwankahashikana cirya cishagala c'irenge kulya, gulya murhundu gw'amasîma gusigwe bwâmwa buzira bantu? ²⁶ Emisole yamwo yajà yahirima omu ngo, olwo lusiku abasirika bagwo boshi bahungumuka, Nyakasane w'Emirhwe okudesire. ²⁷ Ecishagala ca Damasi nâcidulika muliro; gwâsingônola enyumpa ya Ben-Hadadi.

Enkômo y'ebinwa oku Baharâbu

²⁸ Enkômo oku Baharâbu b'e Kedari n'amâmi g'e Hasori, balya bàhima-gwa na Nabukondozori, mwâmi w'e Babiloni. Ntya kwo Nyakasane adesire: Kanyi, muhamire kuli Kedari! Musherêze byoshi emw'abantu b'omw'irungu. ²⁹ Babanyâge amahêma gâbo n'amasò gâbo g'ebintu, amashîro gâbo n'ebirugu byâbo byoshi binyagwe. Banyagwe engamiya zâbo banabalumizekwo ecôbâ, empande zoshi. ³⁰ Libirhi, mugende duba, mucîfulike bwinjinjà mwe bantu b'e Hasori, kwo Nyakasane adesire ntyo. Bulya mwâmi Nebukadreza, mwâmi w'e Babiloni, amugûngêzize, ahizire oku ammurhêra. ³¹ Kanyi, Nyakasane okudesire, muhamire kuli bala bantu barhacîgonza cici, abakâgicîkêbwa mpu bacîlamira omu murhûla, abarhajira lumvi, barhajira kahamikizo, balama omu lwi hwêko! ³² Omushombanyi ârhôla engamiya zâbo n'amasò gâbo manji manji munyago. Nâbashandabanya enyunda zoshi abo bakaziramushaku. Ntâko obuhanya burhâbarhuluke, kwo Nyakasane adesire. ³³ Ecishagala ca Hasori cashuba irungu lya côbâ oku nsiku zoshi. Ntâye ciru n'omuguma waciciyûbakamwo, omuntu oyîsa omûka.

Enkômo y'ebinwa kuli Elamu

³⁴ Aka kali kanwa ka Nyakasane karhindagakwo Yeremiyahu aha murhondêro gw'obwâmi bwa Sedekiyahu, mwâmi w'e Yûda. ³⁵ Ntya kwo Nyakasane w'Emirhwe adesire: «Nâvuna omuherho gwa Elamu, gwo anegera. ³⁶ Empande ini z'igulu nâzirhumira Elamu, kurhenga ebulyo kuhika ebulembe, ebushoshôkero bw'izûba n'ebuzikiro bwâlyo, Nâbashandâza empande zoshi. Ntâ cihugo cirhabemwo Abaelamiti bajà bayâka. ³⁷ Abaelamiti nâbadirhimanya embere z'abashombanyi bâbo, embere za balya babalongeza olufû. Nâbarhumira obuhanya omu bukunizi bwâni bunene. Nâbashimbulula n'ebîrha kuhika mbamalîre. ³⁸ Nâkula mwâmi n'abarhambo omu Elamu, ngwîkemwo entebe yâni y'obwâmi. Ntyo kwo Nyakasane adesire. ³⁹ Ci kwoki, kanwa ka Nyakasane, hano kugera nsiku, Abaelamiti mbayagalula, bashubire emwababwe.

50

Okushâbûka kwa Babiloni n'okurhenga omu bujà kwa Bene-Israheli

¹ Aka kali kanwa Nyakasane aderhezagya omulêbi Yeremiyahu kayêrekîre Babiloni^y n'ecihugo c' Abakaldeya. ² Muyâlîze ogu mwanzi ekarhî k'amashanja, mugushongêze, murhafulikaga akantu. Mubabwîre oku «Babiloni agwâsirwe, Beli ba-mubonesize za mêmè, Marduki^w anashângusire, enshanga zâge zikola hêru, ebyo bishwêka byâge byaherêrekîre. ³ Bulya ishanja lyarhenga njiranyanya lyamâmurhogera, lirimulwîsa, ecihugo câge lyamâcîhindula irungu: cirhakacibonekamwo ehiyîsa omûka. Abantu n'ensimba byoshi byâyâsire. Arhakaciyimbwamwo akantu. ⁴ Mw'ezo nsiku na mw'ago mango gonènè, kwo Nyakasane adesire, bene Israheli

^v**50.1** Ebinwa bakôm wîre Babeli byakumubwîra oku amâherêrekera. Ebi bikomwîre Israheli byakumubwîra oku alangâlîre, âciyagaluka.

^w**50.2** Bali ye na Marduki: muzimu w'e Babeli: Lolà Iz 46, 1; Bar 6, 40.

bagaluka haguma na bene Yûda. Bagwârha enjira bajè balonza Nyakasane Nyamuzinda wâbo. ⁵ Bayisha badôsa enjira yajà e Siyoni, yo munda bayêrekîre. Bayishire balibugâna Nyakasane, bafundiye haguma naye endagâno y'ensiku n'amango, erya y'enkwîra erya barhakaciya bagira ciru n'eriguma. ⁶ Olubaga lwâni lwâli lukola lubà busô bwa bibuzi bihezire. Abangere bâbyo bâli erhi babihabwîre, babireka byajà byagenda mihabuka omu ntondo. Ntâ ntondo na ntâ rhurhondo byacihabaga, byalinda biyibagira ecôgo c'aha kâ. ⁷ Abashombanyi barhangîriza babibuganaga, bakazibifomera burharhindira, banacidesa erhi: «Ntâ kubî rhwajizire, abà bantu babihire Nyamuzinda wâbo, ye wali bucire bwâbo bw'okuli na bulangâlire bwa bashakulûza bâbo». ⁸ Yâki, murhenge e Babiloni, kwo Nyakasane adesire, murhenge mw'e- ci cihugo c'Abakaldeya, mukubûle enjira, nka kula ebihebe bishokolera obusò. ⁹ Bulya nkola nâhamagala omurhwe gw'amashanja manene guyishirhêra Babiloni. Abo bantu bayisha kurhenga omu cihugo ca njira nyanya, bagorhe Babiloni banamugwârhe. Emyampi yâbo erhagalukeye cîru, nka kula omusirika w'entwâli arhagaluka maboko mûmu. ¹⁰ Ecihugo c'Abakaldeya bâcihagula. Ngasi boshi bayigurha bagambwe, kwo Nyakasane adesire. ¹¹ Nêci, musîme munacîshinge mwe mwanyagaga ebyâni! Mwanahashija mwahama nka mitwîra ya manina omu bulambo, n'okuyâma burhanzi. ¹² Mulole kuli nyoko erhi kwo, co cirigi cihugo cinyu cammuburhaga: - enshonyi zâcibumbire, bikola byanshonyi kuli co, c'eco cikola ca buzinda omu gandi mashanja, irungu, bwêrûlè bûmu bûmu. ¹³ Bukunizi bwa Nyakasane burhumire ciyôrha buzira muntu, coshi liri irungu. Ngasi boshi bagera hôfi na Babiloni bakazijuguma, bashungûrhe n'obwôba babona gurhi casherîre. ¹⁴ Mwe nfôla-miherho mweshi, muyishe mugorhe Babiloni mumuzunguluke. Mumulikirekwo emyampi yinyu, murhayibabaliraga, bulà agomîre Nyakasane. ¹⁵ Mumubandire orhuhababo rhwinyu rhw'ebîrha empande zoshi. Y'oyo wacilêrha alengezize amaboko. Emitungo yâge yashâbirwe, ebyôgo byâge byahondôsire. Lwihôlo lwa Nyakasane olwo, mucihôlage kuli Babiloni, mumukolere biri nka birya akolîre abandi. ¹⁶ Mukûle muli Babiloni abahinzi n'abasârûzi. Ngasi muntu acîzibuke e- ngôrho nkali, ashubire emwa benewâbo, ngasi muntu ayâkire omu cihugo c'emwâbo. ¹⁷ Israheli ali akola ayôsire nka bibuzi bihezire, byajà byahivwa n'entale. Omurhanzirhanzi wabirirekwo ali mwâmi w'e Asûru. Enyuma z'okwo, ayisha mwâmi Nabukondozori w'e Babiloni, amubederhera orhuvuha. ¹⁸ Ntya kwo Nyakasane w'Emirhwe adesire, erhi: «Nkolaga nahana omwâmi w'e Babiloni haguma n'eciugo câge, nka kulya, mîra nahânaga omwâmi w'e Asûru. ¹⁹ Cikwône nashubilongolana Israheli omu lwâbukô lwâge. Akerera oku ntondo ya Karmeli n'omu Bashani; arhâbule kantu oku ntondo ya Efrayimu n'omu cihugo ca Galadi-Akera, ayigurhe, anagambwe. ²⁰ Mw'ezo nsiku na mw'ago mango, kwo Nyakasane adesire, bâlonza obubî bwa Israheli, barhâcibubone, balonze ebyâha bya Yûda, barhâcibubone, bulya nâbabalira ngasi boshi basigîre.

Babwîre Yeruzalemu oku Babiloni ârhoga âshanguke

²¹ Murhêre ecihugo ca Meratayimu, murhêre n'abayûbaka e Pekodi, oyîrhe, onigûze abasigîre eyo munda, kwo Nyakasane adesire, oyûkirize ngasi byoshi nakurhegesire. ²² Cihôgêro ca bîrha omu cihugo! Hoshi, lubî lunji lunji! ²³ Ka kwankanabà? Olya Babiloni wali nyundo yakâgivunyangula igulu lyoshi! Naye akavunyanguka bushangukizà. Abè irungu lya kuyôbohya omu gandi mashanja goshi! Nka gurhi obwo! ²⁴ Babiloni, nalikurhezire omulabarho. wamâgugwamwo orhan'ishi! w'oyu okola hêru, mîra bakusamaga! Bulya nie wali wamâhuma omu isû, niono Nyakasane. ²⁵ Nyakasane amâyigula embîko yâge. Omu bukunizi n'omu burhè bwâge akolaga ayêrekana emirasano akûzire mw'eyo mbîko. Babona omukolo gwa Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe omu cihugo c'Abakaldeya. ²⁶ Murhenge empande zoshi, muyishire Babiloni, muhamûle enguli zâge! Mumulundike nsingansinga, munamusherêze. Arhacisigalagamwo kantu! ²⁷ Enfizi zâge zoshi, muzinigûze. Mujizimoroze aha babâgira. Buhanya bwâbo, bamâhera, bulya amango Nyakasane abahanamwo gahisire. ²⁸ Yumvi olubî abayasire abo, abafulumusire e Babiloni, badwîrhe omwanzi e Siyoni, mpu: Nyakasane

Nyamuzinda wîrhu anacîhîzire, anacîhîlîre aka-Nyamuzinda kâge katagatîfu.

Ecâha c'okugagaja Ntagagajwa

²⁹ Muhuluze enfôla-muherho zoshi, bajirhêra Babiloni. Bamugorhe, ba-namufukire orhusheshero rhwoshi. Bamugalulire obubî ajizire, ba-mukolere ebi akolîre abandi! Bulya arhambala Nyamuzinda, Mutagatîfu w'Israheli. ³⁰ Emisole yâge yoshi yâhirima omu mihanda yâge, n'abasirika bâge boshi bâfunyâla, bagukumuke olwo lusiku, kwo Nyakasane adesire. ³¹ Wêshi oyu! wâni cibonè! Kwo Nyamuzinda, Nyakasane w'Emirhwe adesire, olusiku lwâwe lwayishire, nkola nkuyishîre, ndi kuhana. ³² Ngasi ocîbona asârhala anahirime, na ntâye wamuzûsa. Ebishagala byâge nâbidulika muliro, gusingônole n'abamuzungulusire boshi. ³³ Ntya kwo Nyakasane Nyamuzinda w'Israheli adesire: «Bene Israheli na bene Yûda bâlibuzîbwe. Ababalulizagya babagwâsire buzibu, balahîre okubalîka. ³⁴ Niono, Mufungizi wâbo, ndi muzibu, nie Nyakasane w'Emirhwe. Nafumbarha niene olubanja lwâbo, lyo nderha omurhûla omu igulu, n'akashâbo omu bantu b'e Babiloni.

Omulâlî gwa Nyakasane kuli Babiloni

³⁵ Engôrho oku Bakaldeya, kwo Nyakasane adesire, oku bantu b'e Babiloni, oku baluzi bâge n'oku bashinganyanya bâge! ³⁶ Engôrho oku balaguzi bâge baturhiremwo irhwe! Engôrho oku basirika bâge, batwîke omurhima! ³⁷ Engôrho oku biterusi byâge, oku ngâlè zâge, oku mashanja ga ngasi lubero gamulwîrakwo; boshi bahinduke ngonyi za bakazi! Engôrho oku bahirhi bâge, boshi bahagulwe! ³⁸ Engôrho oku nyîshi zâge, zoshi ziyumûke. Bulya ciri cihugo ca nshusho za bazimu, ebyo bihenyango bihûsa ababiharâmya. ³⁹ Co cirhumire banyambwe na nyamugunga bayishiyunjula omu ci-shagala, enyunda zâyunjulamwo. Babiloni âyôrha buzira bantu oku nsiku zoshi, arhakacibêrwamwo emyâka n'emyâka. ⁴⁰ Namutulamya nk'oku najiraga Sodomo, Gomora n'ebishagala byâlî eburhambi, kwo Nyakasane adesire. Ntâ muntu ciru n'omuguma wâciyûbake muli ye, ntâye oyîsa omûka wâcibêre muli ye. ⁴¹ Ishanja liyishe lyarhenga ebulembe, ishanja linene, abâmi b'obuhashe bârhenga ebwa kafende-fende k'igulu. ⁴² Abasirika bâbo bajâ bashaganya amatumu n'engôrho, bali nka by'êru- bala barhabâlira ndi. Bajâ bajira olubî nka kula enyanja ekungula. Bashonyire oku biterusi banacikeresire bwinjinjâ oku lugamba lw'amatabâro, w'oyo bayishîre wâni Babiloni. ⁴³ Omwâmi w'e Babiloni obu ayumvîrhe ogwo mwanzi, amârhoga amaboko, entemu yamâmushamula ak'omukazi walumwa n'emikero y'okuburha. ⁴⁴ Kwo nâyôrha nka kula entale erhenga omu mashaka ga Yordani esôkere ebwa kahasi kabishi, kwo Nyakasane adesire. Mbalibirhe- kwo boshi oku caligumiza. Okubundi nyimike omurhambo nacîshozire niene omu Babiloni. Ndigi wankacîgerera kuli nie. Na murhegesi ohi wakampigiza? ⁴⁵ Yumvagi lêro mulâlî muci Nyakasane ajirîre Babiloni, mihigo mici arheganyîze abantu b'omu cihugo. Okunali, boshi bagenda bakululwa nka bibuzi kuhika oku muzinda-zinda. Ecihugo câbo naco cône câbakabulira n'entemu. ⁴⁶ Erhi ogwo mwanzi gunamanywa, mpu: «Babiloni agwâsirwe», igulu lyâdirhimana, ecihôgero cinene câmazûka omu mashanja goshi.

51

Kanwa Nyakasane kuli Babiloni

¹ Ntya kwo Nyakasane adesire: Nahûkiza kuli Babiloni n'abayûbaka e Kaldeya empûsi ndârhi y'akashâbo. ² Nâlîkira kuli Babiloni abashandâza^x lyo bamushandâza, n'okusherêza ecihugo câge, bulya bayishimugorha enyunda zoshi muli olwo lusiku lw'obuhanya. ³ Owalasha emyampi arharhamaga, acîbambîzize emyampi acîhangâne. Emisole yâge erhabonaga aha yayâkira. Muhungumule omurhwe gw'abasirika bâge boshi. ⁴ Abayagalisire bayôrha balambamire omu

^x**51.2** Abashandâza: bo bantu b'emahanga, bâyishilwîsa Babiloni.

cihugo c'Abakaldeya. N'abà- tumirhe omu mihanda y'e Babiloni. ⁵ Bulya Israheli na Yûda barhahezagya Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe, ciru akabà ecihugo câbo c'agomîre Nyamuzinda Mutagatîfu w'Israheli. ⁶ Yâki! murhenge omu Babiloni, (ngasi muguma alwîre oku gâge); murhaçîkululire omu buhane bwâge. Bulya go mango g'olwihôlo lwa Nyakasane gano, akola amugalulira nk'oku anakwânîne. ⁷ Babiloni ali kabehe ka masholo oku kuboko kwa Nyakasane. Amashanja gakaziginywa oku idivayi lyâge, co carhumire gasiraha. ⁸ Lêro Babiloni ahirimire oku caligumiza, y'oyo wamashanguka. Mumubandirage endûlù, mulonze obufumu mumurhûlirizemwo amalumwa gâge. Ka kurhankanaba erhi ankacifuma. ⁹ Rhwabusire Babiloni, ci arhafuma. Rhumulekage na ngasi muguma acîshubirire emwâbo. Bulya obuhane bumurhogîrekwo buli bunene, busôsire bwahika emalunga. ¹⁰ Rhwe Nyakasane ahîre olubanja yishi! Rhuciyâliza omu Siyoni ecijiro ca Nyakasane Nyamuzinda wîrhu. ¹¹ Hagiki ebisonga binyu. Nyakasane amâzûsa oburhè bw'abâmi b'Abamedi, bulya ahizire mpu kuhika ashâbe Babiloni. Lwihôlo lwa Nyakasane olwo. Lwihôlo lw'aka-Nyamuzinda kâge. Murhyâze emyampi yinyu, muyibumbe emirhamà. ¹² Mumanike ibendêra ly'amatabâro oku byôgo bya Babiloni. Muyûshûle abalanzi b'okulanga, muhireko abalâlîzi, murheganye ab'okuja ebulâbi. Bulya Nyakasane anahizire okujira ngasi byoshi âderhaga oku bantu b'e Babiloni. ¹³ We yûbaka oku burhambi bw'enÿishi, we mugale omu mihako, ôlwâwe lwahwîre, amango gakuhiîre. ¹⁴ Nyakasane w'Emirhwe acîgashire ecihango câge erhi: «Mbo fa ecihango câni nie Nyamuzinda, ntakurhulîrikwo abantu mwandu bali nka citû ca nzige, bâkubandirakwo olwôho lw'ebîrha.» ¹⁵ Alemire obudaka oku buhashe bwâge, abumba igulu oku bumanye bwâge, n'oku bukengêre bwâge àjira amalunga. ¹⁶ Oku irhegeko lyâge amîshi ganacîlunde oku nkuba, ecitû cinênênè cisôke emalunga, emilazô elêrhe enkuba, empûsi erhenge aha ebêra. ¹⁷ Abantu boshi banayôrhe bagungumire, buzira kuyumva akantu. Ngasi bâbumbire enshusho zâbo banagwârhwè n'enshonyi zârhumaga bazibumba, bulya enshusho zâbo zibà za kurhebana, zirhimbwa- mwo mûka. ¹⁸ Bibà bintu birhagwêrhi kalamo, bintu birhagwêrhi nda na mugongo. Byanahirigirha amango Nyakasane arhuma obuhanya. ¹⁹ Kuli Israheli yêhe, birhali ntyo. Bulya Nyakasane ye walemaga igulu, na Israheli go mulala acîshozire, Izîno lyâge Nyakasane w'Emirhwe.

Obuhiri bwa Nyakasane

²⁰ Wampîre obuhiri, mpu mbukolese, mirasano ya bîrha^y. ²¹ We nakolesize oku kuvungunyula ebiterusi n'ababishonakwo, engâlè n'abazihêka. ²² We nakolesize oku kuvungunyula abalume n'abakazi, emisole n'abashosi, abarhabana n'abanyere. ²³ We nakolesize oku kuvungunyula abangere n'obusò bwâbo; abahinzi n'ebishwêkwa byâbo, abarhegesi n'abarhambo bâbo. ²⁴ Cikwône, kwo Nyakasane adesire, mukolaga mwabona lêro kurhi nagalulira Babiloni n'abantu bâge amabî goshi bajizire e Siyoni. ²⁵ Nêci, namakuyishira Babiloni, eci cingiringiri c'okusherêza, we kazisherêza byoshi en'igulu, kwo Nyakasane adesire. Nâkulambûlira-kwo okuboko kwâni. Nâkuhirika kurhenga oku lwâla, enyanya. Nâkujira obè ntondo ya muliro. ²⁶ Erya erhankacirhólwakwo, ciru ibuye liguma, lyakaba kaboko ka nyumpa, erhi lyakuyûbakirwakwo, bulya wâbà muhehêrere, ensiku n'amango. Kwo Nyakasane ogala byoshi adesire. ²⁷ Mumanike ibendêra omu igulu lyoshi, mubûhe omushekera omu mashanja. Mushûbûlize abantu boshi kuli Babiloni, muhamagale amâmi g'e Ararati, ag'e Mini n'ag'e Ashekenazi; mumurhumizekwo abasirika, mushumûle biterusi binji nka hitû hya nzige. ²⁸ Mushûbûlize amashanja goshi lyo galw'amatumu kuli ye: abâmi b'e Mêdi, abarhambo bâge, abacîranuzi bâge n'ecihugo câge coshi. ²⁹ Igulu lyamâdirhimana, lyamâgeramwo omusisi n'obwôba; bulya omuhigo gwa

^y**51.20** : Obuhiri: mw'eci cinwa balonza okuderha Babiloni nka mushombanyi w'Israheli. Omulêbi Yeremiyahu ajiraga eci cijiro omu mwâka gwa 593, Mwâmi Yezu ârhaciburhwa. Alonza okuyêreka- na obuyêmêre bwâge oku luderho lwa Nyakasane, na kandi kuli kuyêrekana obuhanya bwâyishira Babiloni.

Nyakasane kuli Babiloni gwamâhika. Ecihugo ca Babiloni acîhindula irungu lya kujugumya, liryâ lirhimbwamwo muntu. ³⁰ Abasirika b'entwâli b'e Babiloni bamâleka okulwa bamâcîfulika omu mashaka. Oburhwâli bwâbo bwabahwêrîre, bakola bayôsire nka bakazi. Emihango y'ecishagala yakundusire, enyumpa zâmwo bazidûlisire muliro. ³¹ Entumwa zajā zabugânana, zikûzire omulindi zâgendibwîra mwâmi, w'e Babiloni oku ecihugo cagwâsirwe empande zoshi, ³² enjira z'okujamwo zoshi zagosirwe, ebyôgo byahire ntugurhirâ, abasirika bâge boshi barhemusire n'obwôba. ³³ Bulya ntya kwo Nyakasane w'Emirhwe, Nyamuzinda w'Israheli adesire: Omwânanyere we Babiloni kwâli nka ngo amango bali bayirhindagira. Hisanzi hitya hyône hicimusigalire, amango g'okusârûla gamuhikîre.

Nyakasane acîhola

³⁴ Nabukondonozori mwâmi w'e Babiloni ammirangusize anyûsa, ansiga mûmu nka nambi erhalikwo ciru bisigaliza. Ammirangusa nka njo-ka, âbumba enda yâge embere ânkabulire. ³⁵ Abantu b'e Siyoni bâderha, mpu: «Amababale Babiloni arhujirîre gamugalukekwo mâshi!» Ahantu b'e Yeruzalemu nabo baderhe, mpu: «Abantu b'e Babiloni balyûle omukò gwîrhu bâbulazire mâshi!» ³⁶ Ntya kwo Nyakasane aderhîre Yeruzalemu, erhi: «Niene nkolaga nakulwakwo, nacikwihôlera, nkola naganya olwîshi !wâge, nfuke n'enshoko zâge. ³⁷ Babiloni nâmujiira mushaka, abè bulumba bwa banyambwe, cishagala cirhayimbwamwo muntu, ca kurhangâza na ca kuyôbohya. ³⁸ Bunôla abantu b'e Babiloni boshi kwo bakola bali nka ntale zaluluma, badwîrhe balumba nka nsimba. ³⁹ Oku omwîfinjo gwâbo gwajâ gwaluga, nâni nabarheganyiza ishêga: nâbalalusa basirahe, bagwîshîre burhazûka oku nsiku zoshi, kwo Nyakasane adesire. ⁴⁰ Nabahêka ah'ibagiro, nka bibuzi, nka biganda-buzi erhi bihebe.»

Endûlù kuli Babiloni

⁴¹ Kurhi byabîre ntyo! Ecishagala ca Sheshaki cija irenge omu igulu lyoshi cagwâsirwe! Kurhi oku Babiloni yekola irungu lya còbà omu ga-ndi mashanja? ⁴² Enyanja yasôsire yahika kuli Babiloni amîshi gamumirîre. ⁴³ Ebishagala byâge bikola biri irungu lyûmu, ecihugo coshi cikola mpala-manga ya mabuye, cirhaciymbwamwo muntu, buzira ciru omuntu ocicigeramwo.

Nyakasane abâna banyamuzinda bw'obwîhambi

⁴⁴ Nyakasane amanyîsize, erhi: «Namâhana Beli, nyamuzinda w'e Babî-loni; namushaza ngasi byoshi adwîrhe amirangusa. Amashanja gahusa okukazija emwâge? Ecôgo ca Babiloni cahongosire. ⁴⁵ Mwe lubaga lwâni, rhengi omu cishagala, ngasi muguma acize amagala gâge embere ly'obukunizi bwâni bunene. ⁴⁶ Mumanye mwankarhâ omurhima. Murhayôbohaga emyanzi yajâ ya- gera omu cihugo: Mwanzi mulebe gunaderhwe mw'ogu mwâka, ogundi mwâka haderhwe gundi mwanzi mulebe: kavulindi omu igulu, ciri-misî wagooniyagonyâ owundi ciri-misî mpu amurhenze oku ntebe y'obwâmi. ⁴⁷ Ensiku ziyîruka, ezi nâhanamwo enshusho z'abazimu b'e Babiloni, ecihugo coshi cârhindibuka. Emifû yakaziyôrha elambamire oku idaho omu cishagala. ⁴⁸ Go mango empingu n'igulu na ngasi bimubâ byoshi byabanda endûlù kuli Babiloni, bulya abamushandâza bayiruka, bahubuka olunda lw'enyanya. Ntyo kwo Nyakasane ogala byoshi adesire. ⁴⁹ Nka kulya ajiraga nkumba mwandu omu Israheli, Babiloni naye âshuba nkumba bulya banji bafîre omu igulu erhi ye rhuma. ⁵⁰ Mugende, murhaciymange, mwe mwafulumusire engôrho yâge. Kurhenga eyo munda, mukazigerêreza Nyakasane, muyêrekere omurhima e Yeruzalemu. ⁵¹ Oku rhwakagiyumva enshonyi zarhubumba erhi rhwayumvagya ebijâci! Enshonyi zakazirhusôka kuhika emalanga amango rhwabonaga abanya-mahanga basheshera omu cirhînyiro ca Nyakasane. ⁵² Nyakasane adesire, erhi: «Ensiku ziyîruka, ezi nâhanamwo enshusho z'abazimu b'e Babiloni. Omulumbo gw'abayâgalisire gwayumvîkana omu cihugo coshi. ⁵³ Ciru Babiloni ankabîre anahasha okusôkera emalunga anatweyo ecirâlo câge cirhankahikwakwo, nânarhegeka ba-kaheza bamuhikekwo eyo munda.» ⁵⁴ Muyumve endûlù zarhenga omu Babiloni, obuhanya bunene bwamâjâ omu cihugo c'Abakaldeya. ⁵⁵ Nyakasane oyo washerêza Babiloni,

akolaga ahulisa olubî !wâge lunene. Omushombanyi amaheba olwôho nka mulaba gw'omu nyanja, omu lubî lw'omukungulo. ⁵⁶ Kaheza ayegera Babiloni akola âmukoza, entwâli zâge âzishwêka avune n'emirho y'ebîrha. Bulya Nyakasane ye Nyamuzinda mwihôzi, ye ryûla nk'oku binashingânîne. ⁵⁷ Nâbalalusa, abaluzi n'abashinganyanya bâge, abarhambo bâge, abajinji n'emirhwe/entwâli z'abalwî bâge, bayishigwîshira n'okujâ îrò ly'ensiku n'amango, barhankacizûka bundi, kwo Mwâmi Mukulu oderhwa Nyakasane w'Emirhwe adesire.

Babiloni ashâbwa

⁵⁸ Nyakasane w'Emirhwe amashubiyushûla ntya, erhi: «Ebyôgo by'e Babiloni byâkundusire lwoshi lwoshi, enyumvi zâge zagulumîre, e-mbaga zidwîrhe zacirhamya oku busha, muliro amashanja gadwîrhe garhindibukira!».

Omwanzi gwakabuliragwa omu Efrata.

⁵⁹ Yeremiyahu arhuma Seraya mugala wa Neriya mwinjiku wa Maseya, âli murhabâzi w'oku cogo ca mwâmi Sedekyahu w'e Yudeya. Omu mwâka gwa kani gw'obwâmi bwa Sedekyahu, alusa mwâmi e Babiloni. ⁶⁰ Yeremiyahu naye oku bwâge âli ayandisire amahanya gahonera kuli Babiloni goshi omu citabu, erya myanzi enadesirwe ahâla nyanya. Yeremiyahu anacikomêreza Seraya, erhi: ⁶¹ Yeremiyahu abwîra seraya, erhi: «Hano onahika e Babiloni, onakengêre okusoma ebi binwa n'izû linene. ⁶² Cazînda oderhe, erhi: Nyakasane, wenênê waderhaga oku eci cishagala cayishisherêra, oku cirhâsigalemwo muntu ôli ecintu, oku cahinduka irungu lyûmu oku nsiku zoshi. ⁶³ Hano onayûsa okusoma eci citabu, onacishwêkerekwo ibuye, ocîkabulire omu Efrata, ⁶⁴ okubundi oderhe ebi binwa, erhi: Ntyo kwo Babiloni âyishihirigirha, arhakanacizûka omu buhanya Nyakasane amurhumîre. «amashanja gamâlibuka.» Obwo bwo buzinda bw'ebinwa bya Yeremiyahu.

52

VI. Enyushûlo

Nabukondonozori âgwârha Sedekyahu

¹ Sedekyahu aligwêrhe myâka makumi abirhi na muguma erhi ajirwa mwâmi w'e Yûda; ayîma myâka ikumi na muguma e Yeruzalemu. Nnina, izîno lyâge ye wali Hamutali, mwâli wa Yirmeyahu w'e Libna. ² Sedekyahu âjira ebigalugalu birhasîmisizi Nyakasane aka Yehoyakimu. ³ Ebyabîre ago mango e Yeruzalemu n'omu bwâmi bw'e Yûda byasholoshonza obukunizi bwa Nyakasane, lêro naye akabulira olubaga !wâge kuli bwenêne naye.

Sedekyahu agomera mwâmi Nabukondonozori w'e Babiloni. ⁴ Lêro Nabukondonozori mwâmi w'e Babiloni ayisha obwo e Yeruzalemu n'engabo y'abasirika bâge boshi. Emirhwe yâge yatwa icumbi embere z'ecishagala yanazungulusa Yeruzalemu mîna. Gwâli mwâka gwa kali mwenda gw'obwâmi bwa Sedekyahu, omu nsiku ikumi z'omwêzi gwa muhaho. ⁵ Ecishagala câgorhwa ntyo kuhika omu mwâka gwa kali ikumi na muguma gw'obwâmi bwa Sedekyahu. ⁶ Ecizombo cadârhabala bwenêne omu cishagala, cirhâcirimwo biryo by'okulîsa olubaga. ⁷ Abakaldeya barhula akasheshero omu cogo cizungulusire ecishagala. Erhi kubâ budufu, mwâmi Sedekyahu haguma n'engabo y'abalwî boshi basheshera halya, omu cogo hôfi n'ishwa lya mwâmi. Abakaldeya erhi bagosire olugo. Barhenga omu Yeruzalemu bagerera ,omu muhango guli ekarhî ka byôgo bibirhi hôfi n'ishwa lya mwâmi. Bagwârha enjira y'omu lubanda lwa Yordani. ⁸ Engabo y'Abakaldeya yanacilibirhakwo mwâmi Sedekyahu, yajimugwârha omu lubanda lwa Yeriko, engabo yâge yoshi erhi yashandîre yàmuleka. ⁹ Abakaldeya bà mugwârha, bà muhêkera mwâmi w'e Babiloni Nabukondonozori aha Ribula, omu cihugo ca Hamati. Eyo munda yo Nabukondonozori âtwîrîre olubanja lwa Sedekyahu. ¹⁰ Kandi eyo munda yo mwâmi w'e Babiloni

Nabukondonozorì agwârîre bagala ba Sedekyahu, àbafunda engôrîho erhi n'îshe wâbo asinza, haguma n'abarhambo bakulu b'e Yûda boshi. ¹¹ Enyuma ly'aho, mwâmi w'e Babiloni ayanka Sedekyahu yêne àmurhomola amasù, amuhira omu lukoba, amuhêka mubohe e Babiloni. ¹² Omu mwêzi gwa karhanu, zàli nsiku nda zâgwo, mwâka gw'ikumi na mwenda gw'obwâmi bwa Nabukondonozorì, mwâmi w'e Babiloni, Nebuzaradani, cirongôzi c'enganda za murhambo wa mwâmi w'e Babiloni, àhandira Yeruzalemu. ¹³ Aka-Nyamuzinda akahà muliro, enyumpa z'oku bwâmi n'e- nyumpa z'e Yeruzalemu zoshi àzidûlika muliro. ¹⁴ Engabo alidwîrhe yoshi yacîhonda oku byôgo bya Yeruzalemu, yabiha oku idaho. ¹⁵ Okubundi Nebuzaradani, murhambo w'engabo, ashanashana olubaga lwoshi lwalicisigîre omu cishagala, haguma n'abâli bamâcîhêka bône emwa mwâmi w'e Babiloni, n'agandi mâhungà g'olubaga, àluliza e Babiloni. ¹⁶ Ci- kwône àleka obuhinzi butya bw'ecihugo mpu bukahinga bunakakolôlera e-nkoma. ¹⁷ Abakaldeya bàjonjaga emitungo y'omulinga yali aha lusò lw'aka-Nyamuzinda, haguma n'engâlè n'omukenzi munene byâli omu karhî k'engo. Bahêka ogwo mulinga goshi e Babiloni. ¹⁸ Barhòla kandi n'ebirugu by'omulinga byoshi byakagikolêsibwa oku burherekêre: ebyungu by'okugukiramwo oluvù, empaho, ebirhòlo, orhubêhè rhw'okuhiramwo amîshi g'okukangûla n'oburhunzi. ¹⁹ Omurhambo w'engabo ashubirhòla n'ebirugu byoshi by'amasholo n'e-by'amarhale: ensahani, amabakuli, orhubêhè rhw'amîshi g'okukangûla, embêhe z'okugukiza oluvù, ebinâra, n'orhuzinzi. ²⁰ Kwâli kuzibu okugera obuzirho bw'ecûma c'ebyo birugu by'omulinga byoshi mwâmi Salomoni àjiriraga aka-Nyamuzinda ka Nyakasane: emitungo ibirhi, omukenzi munene haguma n'empanzi ikumi n'ibirhi gwakagiyimangirakwo, n'engâlè. ²¹ Olwiganyo: eyo mitungo ngasi muguma gwâli gwa bulî bwa makoro mwenda, kwankana- kwânîne mugozi gwa bulî bwa makoro ndarhu oku kuguzunguluka, eyo mitu-ngo yali ya mùlulu, obunene bw'eciguno c'ecûma câyo bwâli bwa minwe munâni. ²² Ngasi muguma gwagwêrhe irhwêrhwè ly'omulinga, lya bulî bwa makoro abirhi n'ecihimbi, litâsirwekwo akali nka kasirha ka mulinga n'amalinga n'amalehe g'amakomamanga, nago ga mulinga. Eyo mitungo yombi yali eyumânîne kuguma. ²³ Omu marhambi mwâli malehe makumi gali mwenda na ndarhu ga makomamanga, go gâlîgi malehe igana goshi haguma galizungulusire akasirha koshi. ²⁴ Oyo murhambo mukulu w'enganda ashwêka omudâhwa mukulu Seraya, bo n'omukulikire Sefaniya haguma n'abadâhwa basharhu balanzi b'omuhango gw'aka-Nyamuzinda. ²⁵ Ashwêka kandi n'omukarâni mukulu w'abasirika, na bantu nda b'omu cògo c'ebwâmi, kandi n'omukarâni mukulu w'omurhambo w'abasirika, owakagiyandika ngasi bajà omu mukolo gw'obusirika, haguma na balume makumi gali ndarhu b'e Yûda, abo bantu boshi bo baciri e Yeruzalemu. ²⁶ Nebuzaradani anacibahêkera mwâmi w'e Babiloni aha Ribla. ²⁷ Naye mwâmi w'e Babiloni anacibafunda engôrîho ho n'aho, omu cihugo c'e Hamati. Ntyo kwo olubaga lw'e Yûda lwalulizîbwe kuli n'ecihugo câlwo. ²⁸ Alaga omubalè gw'abantu Nabukondonozorì alulizize: omu mwâka gwa kali nda gw'obwâmi bwa Nabukondonozorì: Buyahudi bihumbi bisharhu na makumi abirhi na basharhu; ²⁹ omu mwâka gwa kali ikumi na munâni gw'obwâmi bwâge, àluliza bantu magana gali munâni na makumi asharhu na babirhi b' e Yeruzalemu; ³⁰ omu mwâka gwa kali makumi abirhi n'isharhu, Nebuzaradani, murhambo w'enganda, kandi ashubiluliza Buyahudi magana gali nda na makumi anni na barhanu. Bayunjula boshi haguma bihumbi bini na magana gali ndarhu^z.

Omwâmi w'e Babiloni ashwêkûla Yoyakini

³¹ Omu mwâka gwa makumi asharhu na nda gw'okululizibwa kwa Yoyakini mwâmi w'e Yûda, Evili-Merodaki, àbà mwâmi w'e Babiloni. Omu nsiku makumi abirhi na nda z'omwêzi gw'ikumi na kabirhi z'ogwo mwâka, ababalira Yoyakini anamurhenza omu mpamikwa. ³² Amushambâza bwinjinjà n'olukogo anamuhà ecikono c'enyanya kulusha ec'abâmi bâli haguma naye e Babiloni.

^z**52.30** Okuhêkwa bujà kwa burhanzi kwâli omu mwâka gwa 598, okwa kabirhi 587, okwa kasharhu omu 582. , . .

³³ Yoyakini ayêmêrerwa okurhacikayambala emyambalo y'ab'omu mpamikwa, na kurhenga olwo lusiku, akazilîra ngasi lusiku oku cîbo ca mwâmi w'e Babilo-ni. ³⁴ Ntyo kwo Yoyakini akagihâbwa na mwâmi w'e Babiloni ngasi byoshi anali àlagîrîrekwo omu kalamo kâge koshi kuhika okufà kwâge.

ENDÛLÙ

Enshokolezi

Eci Citabu c' Endûlù cayandikagwa na muntu muguma oku burhegesi n'obuhabûzi bwa Mukà Mutagatifu. Oyo muntu alamaga omu Palestina-Israheli embere ly'okulibuzibwa kwa Yeruzalemu, omu mwâka gwa 587, embere ly'okuburhwa kwa Kristu.

Endûlù zibà nyimbo za mishîbo. Abayahudi bakâgiziyimba amango gw'oburherekêre omu ka-Nyamuzinda.

Endûlù, zibà nyimbo za kumanyîsa oku Yeruzalemu n'abantu ba muli ye balibuzibwa. Ecitabu c'endûlù ciyêrekana oburhè bw'okunali haguma n'obulangâlire: «Nyamuzinda abà Mwinjà oku bayishimulinda» (3,25).

Ekleziya Katolika ekolêsa Endûlù omu Liturjiya ly'Omugobe Mutagatifu, ogu rhukengeramwo okulibuzibwa kwa Yezu Kristu.

EBIRIMWO

Omu Citabu c' Endûlù mubà bigabi birhanu:

- 1. Endûlù ntanzi: cigabi I*
- 2. Endûlù ya kabirhi: c. 2*
- 3. Endûlù ya kasharhu: c. 3*
- 4. Endûlù ya kani: c. 4*

1

ENDÛLÙ

Endûlù ntanzi

- ¹Yajêwe! Alà gulya murhundu^a gwayunjulaga bantu mîra oku gukola guyoôsire gwône! Gulya gwagwêrhe irenge kulya omu gandi mashanja, gukola guli nka mukana. Nnjo erhi ali muluzi-nyere okulîre ebishagala, lêro akolesibwe obukûkuru bw'abajà.
- ²Akola ageza obudufu bwoshi alaka, amarhama gâge gakazihulula mirenge. Muli balya bamuzigiraga boshi, ntâye ciru n'omuguma w'okumurhûliriza. Abîra bâge^b boshi bamulesire, bahindusirage bashombanyi bâge.
- ³Yûda amâhêkwa ihanga lya bene mpu alibuzibwe n'okulembere obujà: Ayûbasire ekarhî k'entakembûlwa, ntà bushagaluke agwêrhe. Abakagimulibuza boshi bàmugwanyanyize bamugwârhirira omu maganya gâge.
- ⁴Enjira z'e Siyoni ziri omu mishîbo, zalesirwe na balya bakâgiyishija oku lusiku lukulu. Emihango yâge yoshi eri bwâmwa, abadâhwa bâge bali omu mulenge. Ensûli zâge zatwisire omurhima. Alà oku ebyo byoshi byâdarhabalira Siyoni yâga!

^a**1.1** Ogu murhundu gw'e Yeruzalemu. Omuzihi aliaderha obwôrhere bugalugalu Yeruzalemu âjà mwo erhi bubî bwâge burhuma.

^b**1.2** Abîra ba Yûda ba mîra, balya anywânanaga nabo mpu bakamurhabâla; lêro boshi bamâmulekêrera. Lolà muli Yer 4, 30; 30, 14; Eze 16, 37-40; 23, 22-29.

- ⁵ Abashombanyi bâge bo bahimire, abanzi bâge badêkerîre. Nyakasane oyo wamubabazize erhi bugamba bwâge bunji burhuma. Abagala barhôrhô bajà batundulikwa n'omubisha wabagwâsire mpira abahêka bujâ.
- ⁶ Siyoni amâbona oku ebyakagirhuma aj'irenge byagenda^c. Abarhambo bâge bakola bali nka rhushafu rhwabuzire akahasi rhwakerâ, rhulya rhwajâ rhwayâka omuhivi rhurhanacigwêrhi misî ya kulibirha.
- ⁷ Mw'ezo nsiku z'amababale n'obuhanya bwâge, Yeruzalemu akazike-ngêra birya azigiraga byoshi, birya byâli by'omu nsiku za mîra. Erhi abantu bâge boshi bakaz'ihirima oku bwôji bw'engôrho y'omushomba-nyi, hanabulikana ciru n'omuntu muguma w'okubarhabâla.
- ⁸ Yeruzalemu akozire amaligo manene bwenêne, co cirhumire akola ali wa kushologorhana. Abamukengaga lêro badwîrhe bamugayaguza, ene babona akola ali bushungunu. Asigalirage okukaziyâma kwône n'okuhinduka ashubira nyuma.
- ⁹ Omwambalo gwâge gunanirekwo ebirhobero by'izinga lyâge. Arhâli amanyire bici byâmuyishira; ntyo kwo ayandagîre, ntà muntu wacimuhà omurhima. Amâderha erhi: «Mâshi Nyakasane, lolâ buno buhanya bundikwo: obone oku omushombanyi wâni ye wahimîne.»
- ¹⁰ Omubisha ahêsire obuhiri bwâge bwoshi omu nfune. Ciru anabwîne n'oku abapagani bayenjerera omu cirhînyiro ca Nyakasane. N'obwo, Yâgirwa Nyakasane, wêne wahanzagya mpu irhondo abo bapagani barhajaga ahantu h'endêko yâwe.
- ¹¹ Olubaga lwa Yeruzalemu ludwîrhe lwayâma lwalonza eci lwalya. Ludwîrhe lwahâna akantu luzigira kulusha, luhâbwè eci lwalya lubonemwo amagala n'emisî. Lwamâshenga erhi: «Olole Nyakasane, kuno ndwîrhe nagayaguzibwa.»
- ¹² Mwe mudwîrhe mwagera omu njira mweshi, mulole ninyu erhi hali amalibuko gali nk'aga gandikwo, aga Nyakasane ampiragakwo omu lusiku lw'obukunizi bwâge budârhi.
- ¹³ Kurhenga enyanya ambulagire omuliro omu rhuvuha rhwâni, rhwanayabirwa nagwo. Antezire akasirha mpu angwâse amagulu, anankuba. Anjizire muntu wâgo wâgo, na mulwâla buca buyira.
- ¹⁴ Amabî najizire arhagarhenzakwo isù, gayosire nka kuno agonya ecifundo omu kuboko kwâge, gasosire gahika omu igosi lyâni. Nyakasane afu-nyâzize emisî yâni ampâna omu maboko g'abashombanyi, balya ntâ- nkahasha.
- ¹⁵ Abasirika b'entwâli nagwêrhe abajugucîre nka bikabulirwa. Antumira omurhwe gw'abalwî mpu bahinage emisole yâni. Niono Siyoni w'omu Yûda, ampinazire nka kula banahinagira emizâbîbu omu mukenzi.
- ¹⁶ Obwo buhanya bwo burhunire ndwîrhe nalaka emirenge yâni yoshi. Owakantûliriza ashubingalulira emisî y'okulama, ali kulî. Abâna bâni balesirwe maboko mûmu, bulya omushombanyi abahimire.
- ¹⁷ Siyoni adwîrhe alambûla amaboko, ci ntâye ciru n'omuguma abwîne w'okumurhûliriza. Oku irhegeko lya Nyakasane, abalungu b'Israheli bo bahindusire bashombanyi bâge. Muli bo Yeruzalemu ahindusirage kantu ka kushologosa.
- ¹⁸ Nyakasane ye Mushinganyanya. bulya nagomîre irhegeko lyâge. Mwe muli hano mweshi, muyumve bwinjâ, munalole gano mababale gâni: ensûli zâni n'emisole yâni bakola ebwa kulibuzibwa ihanga.
- ¹⁹ Nahamagîre abanzigiraga, kurharhumire barhandeka nahirima. Abadâhwa bâni n'abahanûzi bâni baholîre omu cishagala, n'obwo kulonza bajaga balonza eci balya mpu hashubibonamwo emisî.

^c1.6 Sinza Eze 10, 18; 11, 22; 16, 37; Iz 47, 3.

²⁰ Nyakasane, olole, obone mababale manganaci gano gangwêrhe obulà buli bwajugumana na buno omurhima gubangalîre, bulya nakugomîre kubî bwenêne! Engôrho yanyukîze abâna omu njira, n'omu nyumpa mifû yône yône elambamire. ²¹ Oyumve kuno ndwîrhe nahûmagukwa, ntâye ciru n'omuguma w'oku- ntûliriza. Abashombanyi bâni boshi bâyumvîrhe emyanzi y'obuhanya bwâni, bâcîshinga kuli okûla wanjizire. Olerhage lulya lusiku waderhaga, nabo babè kuno nabîre. ²² Obubî bwâbo bwoshi buyâlagale embere zâwe, obakolere nabo nk'ebîra wankolîre erhi bugamba bwâni burhuma. Obwîne oku malumwa gano gône gandikwo, omurhima gwâni gwababîre lwoshi.

2

Endûlû ya kabirhi

- ¹ Yajêwe! Nyakasane omu bukunizi bwâge bunene anabwîne ecitû ciru e-nyanya za Yeruzalemu. Eryâli irenge ly'Israheli, alijugucîre oku idaho kurhenga enyanya empingu. Amango oburhè bwâge bwabirûnduka kuli Siyoni, ayibagira oku co càli citumbi c'okuhirakwo amagulu gâge.
- ² Nyakasane amirangusize omwîmo gwa Yakôbo gwoshi buzira lukogo. Omu bukunizi bwâge, anahongwîre ebishagala bizibubizibu bya Yûda byoshi, obwâmi n'ababurhegeka boshi ahemwîre, abirhimba oku idaho.
- ³ Ihembe Israheli alimbagamwo, analivunyire omu bukunizi bwâge budârhi, alahira kufungira olubaga erhi lurhêrwa n'omushombanyi.
- ⁴ Afôzire omuherho gwâge nka mushombanyi, okuboko kwâge kulyo kuli- nguzize okulasha. Anacyîerekîne mushombanyi wîrhu bulya amâhungumula ebyakagirhusîmisa. Adubulire omutula gwâge nka muliro oku ka-Nyamuzinda ka Yeruzalemu^d.
- ⁵ Nyakasane anacîjizire nka mushombanyi wîrhu, amirangusize Israheli oku caligumiza haguma n'enyumpa zâge nyinjinjà zoshi, ebyôgo byâge abihebire oku idaho, ajâ alumîza oburhè hoshi hoshi omu lubaga lw'e Yûda.
- ⁶ Ahugunyire olugurhu lw'ishwa lyâge, ashâba ahantu akâgirhubugâna. Nyakasane ayibagizize ensiku nkulu n'eza Sabato e Siyoni. Mw'okwo kubîka omutula gwâge agayaguza ciru na mwâmi n'abadâhwa.
- ⁷ Nyakasane arhacilonza oluhêrero lwâge, analiresire ahantu hâge hatagatîfu, enyumpa nyinjinjà z'e Siyoni analiresire zarhibukira omu maboko g'omushombanyi. Olubî lwâlî lunji bwenêne omu ka-Nyamuzinda nka kula binayôrha amango g'olusiku lukulu!^e
- ⁸ Nyakasane ali ahizire okusherêza ebisîka bya Yeruzalemu. Alambwîre omugozi gw'okugalagaza, àrhacîsire okuboko kwâge mpu kurhashâbaga. Ci ebyôgo n'ebisîka abihebire omu mishîbo. Byashubire migandu byoshi haguma.
- ⁹ Emihango y'ecishagala yahongosire, orhuhamikizo rhwâco rhwoshi arhuvungunywîre. Mwâmi n'abarhambo bagwîre omu maboko g'abapagani banyamahanga. Ntâye ciru n'omuguma w'okuderha ebi Nyamuzinda alonza; ciru n'abalêbi barhacimanya obulêbi bwarhenga emwa Nyakasane.
- ¹⁰ Abahanûzi b'e Siyoni babwârîre oku idaho banaguguma, amarhwe gâbo bagashîzire omutulo banayambala babusunzu. N'ensûli z'e Yeruzalemu zayûnamîre oku idaho.

^d**2.4** Nk'omu Yer 12, 7; 30, 14; bayêresire Nyakasane nka mushombanyi wa lubaga lwâge lwishogwa: Israheli.

^e**2.7** Eco cihôgêro cirhâlî ca mwishingo nka kulya bashamambira, bagashâniza olusiku lukulu, ci càli ca bashombanyi balirhêra aka-Nyamuzinda.

- ¹¹ Amasù gâni garhûnzire n'okulaka emirenge, omurhima gundimwo gwarhozire, ntankabula bwaziguluka kw'obu buhanya bwamarhinda oku lubaga lwâni, bulya abâna b'ebirhaba n'abaciri oku ibêre badwîrhe bafira omu ngo z'ebishagala n'enyôrha.
- ¹² Abâna badwîrhe badôsa bannina, mpu: «Ka ntà kantu kalîbwa ka- nkaciboneka?» Erhi banajà bahirima nk'abatumirhîrwe omu njira z'ebishagala banarhengeremwo omûka omu bifuba bya nnina.
- ¹³ Ntacimanyiri kurhi nankakubwîra yâga Yeruzalemu, obwôrhere bwâwe burhashushini na bundi buhi! Ndigi nankakushushanya naye, nti lyo nkurhûliriza we munyere^f w'e Siyoni? Obuhanya bwâwe buli bunene nka nyanja, ndigi wankacikufumya? ¹⁴ Abalêbi bâwe^g barhakulêberaga ebirhali bya bunywesi, babula kukuvuhûlira obubî bwâwe, mpu bakugalulire akalamo k'iragi. Emyanzi yâbo kuli we bwwanali bunywesi bwône bwône n'obuhalanjisi.
- ¹⁵ Abadwîrhe bagera omu njira bakazikoma kagasha boshi, badwîrhe bakubandira olwôho we Yeruzalemu, banakudundira irhwe baderhe, mpu: Ka ko binali co ciryâ cishagala bakâgiderha mpu «Cinjinja buzira izâbyo na busîme bw'igulu lyoshi eci wâni?»
- ¹⁶ Abashombanyi bâwe boshi badwîrhe bakushanyangulira, bakugurhe amîno baderhe, mpu: «Rhwamâmuherêrekeza! Lwo lulya lusiku rhwakagicîfinja kurhenga mîra olu. Lwahisirage lêro nîrhu, rhwalubwînagel »
- ¹⁷ Nyakasane anakozire ebi âkagihiga, ayunjuzize akanwa âderhaga kurhenga mîra. Anashâbwîre buzira lukogo, asîmîsize omushombanyi n'obuhanya bwâwe, azibuhize obucîbone bw'omubisha wâwe.
- ¹⁸ Yeruzalemu, osôkeze endûlù z'okulaka kwâwe emwa Nyakasane. Oleke emirenge ekuhulule omu marhama nka nshalalo ngasi mûshi na budufu. Orhagohekaga walaka, emirenge yâwe erhahubaga.
- ¹⁹ Yimanga, obande endûlù budufu, gala mango bayîza, odubulire omurhima gwâwe nka mîshi embere za Nyakasane. Omulambûlire amabo-ko, ly'ociza obuzîne bw'abâna bâwe b'ebirhaba, balya bajà baholera n'ishali omu mashango g'enjira zoshi.
- ²⁰ Nyakasane, lolà obone ndi ojirîre ntyo. Mâshi Nyakasane, kurhi abakazi bankahika cingana aha, kulya abâna boburhaga bône banabalera? Ku-erhi abashombanyi bankalinda bahika aha kuyîrhira abadâhwa n'abalêbi omu cirhînyiro câwe?
- ²¹ Emisole n'abashosi bajîre balambama oku idaho omu njira, abâna--rhabana bâni n'abâna-nyere bahwêrre oku bwôji bw'engôrho. Wàbayîsire omu lusiku lw'omutula gwâwe, wanigûza buzira lukogo.
- ²² Abashombanyi bâni badârhi wabalalisire nk'oku lusiku lukulu. Yâgirwa Nyakasane, olusiku omutula gwâwe gwabashaga, harhajiraga omuntu wasigala erhi ashugunuke. Omushombanyi âhungumwîre abâna naleraga nanakazagihêka emugongo.

3

Endûlù ya kasharhu

- ¹ Nie muntu wabwîne amalumwa g'akarhi k'obukunizi bwa Nyakasane.
- ² Ansunika embere zâge, angeza omu mwizimya, buzira kamole.
- ³ Niene niene acikubûlîre okuboko buca buyira.
- ⁴ Arhumire omubiri gwâni gwahorha kurhangirira oku irhwe kuhika omu magulu, amvunyungwîre orhuvuha.

^f**2.13** «Munyere w'e Siyoni»: ko kuderha Yeruzalemu.

^g**2.14** «Abalêbi bâwe»: Balêbi b'obunywesi, halya hàdesire eby'obunywesi.

- ⁵ Ayimanzize eciri nka cōgo ca malumwa n'amalibuko eburhambi bwâni.
- ⁶ Anjugucîre omu mwizimya nka mufû gwa mîra-mîra.
- ⁷ Anjirîre ecisikirizo mpu cimpanze okurhengamwo, anziriringa n'obudagulè.
- ⁸ Nayâmire namuhamagala, ci omusengero gwâni arhaguyumvîrhîze.
- ⁹ Anfukîre enjira n'amabuye magôye, enjira zâni aziyêrekeza ebwa kuhabuka.
- ¹⁰ Anambêrîre nka mpangaza elingûzize, nka ntale ecifulisire omu ishaka.
- ¹¹ Enjira zâni azihindwîre: anandesire; ansizire kahumba, cōbohwa.
- ¹² Afôzire omuherho gwâge, antega mpu ankoze.
- ¹³ Anantulungwîre ensiko nieshi n'ebisonga byâge.
- ¹⁴ Abantu boshi badwîrhe banshekera, lwâni ludwîrhe lwayimbwa buca- buyira.
- ¹⁵ Anyunjuzize malumwa, andalusize n'omutula.
- ¹⁶ Anansêzize okukugurha olukalabuye, anantindagirira omu katulo^h.
- ¹⁷ Anyasize akalamo k'omurhûla, nayibagira iragi kwo kuderha kurhi.
- ¹⁸ Naderha nti; «Ntâ kalamo nacibone, ntâbyo ncihangâlîre by'emwa Nyakasane».
- ¹⁹ Kengêra amalumwa gâni n'obuhanya bwâni, ko buli nka bôge bwashakamira.
- ²⁰ Omurhima gwâni erhi gubikengêra, nieshi nnanjogonokerwe ebirumbu.
- ²¹ Ci kwonô, kwo nkolaga nakengêra ntya, kurhume nalangâlira.
- ²² Olukogo lwa Nyakasane lurhacîkwa, obuzigire bwâge burhaheka.
- ²³ Olukogo lwâge lushâshuka ngasi sêzi. Alâ oku obwîkubagirwa bwâwe bwaluga, Nyakasane!
- ²⁴ Kwo ndesire: nti «Nyakasane ye kuhirhira kwâni, co cirhumire mmulangâliraⁱ.
- ²⁵ Nyakasane abâ mwinjâ kuli ngasi yêshi umuyegemera, olya omulo-ngereza.
- ²⁶ Kuli kwinjâ okulangâlira omu kahwenyenye obucire Nyakasane ârhuma.
- ²⁷ Kuli kwinjâ oku muntu okubarhula omuzigo gwa Nyakasane kurhengerâ oburhò bwâge.
- ²⁸ Aciyungulîre omu kahwenyenye amango Nyakasane amuhizireko amarhangulo.
- ²⁹ Ayunamirize kuhika amime akatulo, omu kulangâlira oku Nyakasane ayishimurhabâla.
- ³⁰ Irhama lyâge aliyêrekeze owamushûrha, anayêmêre bamuyiguse bijâci^j
- ³¹ Bulya Nyakasane arhabâ wa kukabulira omuntu omu nsiku zoshi.
- ³² Bulya ciru ankamubabaza, kurharhuma arhamubabalira omu lukogo lwâge lunene.
- ³³ Bulya omurhima gwâge gurhasîma kugayisa abantu erhi kubarhindibuza.
- ³⁴ Gala mango balabarhanya ababohe b'omu cihugo boshi.
- ³⁵ Amango bagorombekanya olubanja lw'abanyinyi omu masû g'Ow'Enyanya bwenêne.
- ³⁶ Amango bayîmira omuntu okuli kwâge ekagombe; ka Nyakasane arhabona ebyo byoshi obwo?
- ³⁷ Ndi wankahashiderha akanwa kanabê? K'arhali Nyakasane ohiga?
- ³⁸ K'arhali kanwa ka Nyamuzinda w'Enyanya bwenêne kazûsa byoshi, ebibî n'ebinja?
- ³⁹ Bicigi lêro omuntu ankacîdudumira, akabâ acizîne, n'obwo agwêrhe mabî manji?
- ⁴⁰ Rhulole bwinjinjâ olugendo lwîrhu, rhushubire emwa Nyakasane.
- ⁴¹ Rhushenge n'omurhima gwîrhu gwoshi, rhuyinamulire amaboko emwa Nyamuzinda oli omu mpingu.
- ⁴² Rhwabîre babî na bagoma; nâwe orharhubabaliraga kuli okwo.
- ⁴³ Wacibwîkira omu bukunizi bwâwe, warhushimbulula, wanigûza buzira lukogo.
- ⁴⁴ Wacîyegulira enyuma ly'ecitû, mpu lyo ensengero zîrhu zirhagikuhikakwo.

^h**3.16** «Kukugurha olukalabuye» ko kugalanjuka omu luvû..

ⁱ**3.24** «igwârhiro ly'okulangâlira ciru n'omu malibuko»: sinza Lul 16, 5; 73, 26; 3, 30; Iz 50, 6; Mat 5, 39.

^j**3.30** Sinza Mat 5, 39: Iz 50, 6. 3, 32: Abashi mpu: «Engoko enalabarhe omwâna wâyo erhi enamubwîne»: Nyamuzinda ye muzîre «Ntahwa lukogo».

- ⁴⁵ Warhujizire bikabulirwa, nka câmvu, omu karhî k'agandi mashanja.
- ⁴⁶ Abashombanyi bîrhu boshi bakazibumbûla akanwa barhusholoshonza.
- ⁴⁷ Ecôbà gwo gukolaga mwanya gwîrhu, kuhugalala, kusherêra, buhanya bwêne bwône.
- ⁴⁸ Amasù gâni gadwîrhe gahona nshalalo ya mirenge, erhi buhanya bw'olubaga lwâni burhuma.
- ⁴⁹ Amasù gâni yabîre nshôko erhahuba, garhâgoheka.
- ⁵⁰ Ndwîrhe nalinga oku Nyakasane ayûnama kurhenga enyanya, alolereze anabone:
- ⁵¹ Ebi byarhinzire oku banyere b'omu cishagala ciru biri bya kundumîsa amasù.
- ⁵² Abanshombera obusha bajà bampiva nka kanyunyi.
- ⁵³ Bantogîze omu mwîna nandi mugumagumà, bahira ibuye enyanya zâni.
- ⁵⁴ Amîshi gakazinzungulira aha nyanya z'irhwe; lêro naderha nti namâhera.
- ⁵⁵ Nakuyâkûzize kurhenga omu kuzimu, Nyakasane.
- ⁵⁶ Wanyumvîrhe oku nakubirikira: orhafukaga amarhwîri gâwe oku nsengero zâni n'ndûlù yâni.
- ⁵⁷ Amango nakuhamagalaga wanyegera wanabwîra, erhi: «Orhayôbohaga».
- ⁵⁸ We wambulânire, Nyakasane waciza obuzîne bwâni^k.
- ⁵⁹ Obwîne obubî banjîrîre, Nyakasane, ontwîre luno lubanja.
- ⁶⁰ Wabwîne oku bacîhîla kuli nie, wabwîne emihigo yâbo kuli nie.
- ⁶¹ Wayumvîrhe ebijâci byâbo, Nyakasane, n'emihigo yâbo mibî kuli nie.
- ⁶² Enshambâlo n'enkegêro mbî z'abashombanyi bâni nie zidwîrhe zagerako buca-buyîra.
- ⁶³ Obone ebi badwîrhe bajira byoshi, nie nashubirage lwimbo lwâbo.
- ⁶⁴ Nyakasane, wayishibakolera ebiri nk'ebi bàmkolîre.
- ⁶⁵ Wâbatubâza obukengêre, gubè mulagi gwâwe mubî kuli bo.
- ⁶⁶ Wâbashimbûlula n'obukunizi bwâwe, obaherêrekeze lwoshi hano igulu.

4

Endûlù ya kani

- ¹ Yoo! amasholo^l galangashana kulya, ecûma cinjinja kulya, kurhi lêro catubîre wâni? Kurhi amabuye matagatîfu gâjire gashandala hoshi hoshi omu mashango ga ngasi njira?
- ² Abâna b'e Siyoni, abayumananaga n'amasholo oku bwinjâ, kurhi lêro ba-nkagereragwa oku nyungu buyungu y'ebidaka?
- ³ Ciru na banyambwê bajira omurhima gw'okuhà abâna bâbo ibêre. Ci kwône olubaga lwâni lwabîre muzîre wa cihûngo ak'enyûnda z'omu irungu^m.
- ⁴ Abâna baciri oku ibêre, olulimi lwabayumîre ebiraka n'ecûmwe, abâna b'ebirhaba badwîrhe bahûna omugati na ntâye wabahà ciru n'ehihimbi hyâgwo.
- ⁵ Abakagirya ebinja-binjâ bishushagîre, lêro bajà balengukira omu njira. Abalereragwa omu by'obugale, bakola bajà bafukula ecavu n'amabo-ko gombi.
- ⁶ Amabî g'olubaga lwâni go manene kulusha ebyâha by'abantu b'e Sodomu, bo bàbirundulagwa omu kanya kasungunu buzira ciru n'amango g'okulambûla amaboko mpu babarhabâle.
- ⁷ Abaluzi bâlwo bo balangashanaga kulusha olubula, enshusho yâbo yali nyêru kulusha amarhà, n'omubiri gwâbo gwoshi gwâli gwa kaduku. Emisî ebalanganyiremwo yakagishusha enjuma y'akasi.

^k3.58 Nyamuzinda ye «mucunguzi» w'olubaga lwâge.

^l4.1 Amasholo n'amabuye matagatîfu, cimanyîso c'olubaga lw'e Yeruzalemu

^m4.3 Lolà Ayu 39, 13-17.

- ⁸ Lêro bakola bali bîru-bîru nka muyeye, barhacidwîrhi bamanywa omu njira. Ecikoba c'omubiri gwâbo cikola cibananîre oku rhuvuha, cikola cûmu-cûmu bushâli.
- ⁹ Okuhirima oku bwôji bw'engôrho kwo kukulu aha omuntu ankafà n'obu-ligo ajà ayûma anagangabala n'ishali.
- ¹⁰ Abazîre, oku barhahimwa lukogo, lêro bôhe, bakaziyenda abâna bâbo banabalya, mw'obwo buhanya bunene bwarhogîre oku lubaga lwâni.
- ¹¹ Nyakasane ayûkirize omutula gwâge, adubwîre obukunizi bwâge bunene, ayâsize ntakanjirwa w'engulumira omu Siyoni àyôkera ciru n'ebiriba byoshi.
- ¹² Abâmi b'igulu ciru n'abantu kwône en'igulu ntâye ciru n'omuguma wankayêmîre oku hali lusiku luguma omushombanyi ankahimire agere omu mihango ya Yeruzalemu.
- ¹³ Obwo buhanya budwîrhwe n'ebyâha by'abalêbi bâge, haguma n'amabî g'abadâhwa bâge, bo babulagaga omukò gw'abantu bimâna.
- ¹⁴ Badwîrhage bajà bahukuza omu njira nka mihûrha, n'emyambalo yâbo ezinzire n'omukò.
- ¹⁵ Erhi bacibà bagera, abantu bababona banayâkûze abâbo, mpu: «Muyâke, muyâke, abo bali b'izinga! Muyâke, murhabayêgeraga!»ⁿ Oku bajà balibirha barhanamanyiri ngahi bayêrekîre, abanya-mahanga baderhe, obwo, mpu: «Abà ntâko bankacishinga nsiku eno mwîrhu!»
- ¹⁶ Nyakasane yêne oyo wabashandâzagya, arhacilonza abalolekwo. Abadâhwa barhacilolagwa isû, ciru ntà bukenge bwaciri oku bashosi.
- ¹⁷ Amasû gîrhu gàrhama gahengûza aha oburhabâle bwâyisha, bwanabulikana. Rhwageza amango goshi nti rhwalinda ishanja ly'ihanga lyâyishirhuciza, lirhanacirhucizagya^o.
- ¹⁸ Badwîrhe bayunja enshando zîrhu, ntâkwo rhwankacihika aha mwîrhu. Amango gîrhu gahisire, ensiku zîrhu zahwîre, bulya obuzinda bwîrhu buli hôfi.
- ¹⁹ Abarhushimbire bo babidu kulusha ikozi lyabalala omu nkuba-karhî. Bajà barhulibirhakwo omu ntondo, bajà barhuhengûza ciru n'omu iru-ngu n'okurhurhega.
- ²⁰ Ngasi oyu akalamo kîrhu kâli kacisimikirekwo, oyu kâlicîkubagire, o-mwâmi washîgagwa amavurha na Nyakasane^p, ye rhwakagiderha, nti: «Ye rhwalamirakwo oyu omu karhî k'amashanja», y'oyo naye wagwaâsirwe mpira omu mwîna gw'omushombanyi!
- ²¹ Osîmage onacîshinge, we munyere w'e Edomu, we yûbaka omu cihugo c'e Usi^q. Ci kwône nâwe akabehe k'omutula kâkuhikakwo, wâkanyweramwo onalaluke, kuhika oyambale obusha!
- ²² Obuhane bwâwe bwahwîre, we munyere w'e Siyoni, orhacihêkwe ebwa kululizibwa. Kuli we, wêhe munyere w'e Edomu, Nyakasane abâna amabî gâwe, ajalabule amabî gâwe goshi.

5

ⁿ**4.15** Emw'Abayahudi, abanya-byâha bàkâgilolwa nka bantu ba lushomyo ntâye wa-nkabayegîre embere bacîyûnguze.

^o**4.17** Ishanja ly'ihanga ye Mîsiri bànywânanaga naye oku matabâro gâbo mazinda, Mîsiri naye arhayishaga okubarhabâla.

^p**4.20** Mwâmi Sedekyahu ye wayîmisirwe ayîrikwa ago mazîno: «Mushîgwa wa Nyakasane» Naye abashombanyi bamugwârha mpira, olubaga lwarhà omurhima, lwadaga. Lolà 2 Bâm 25, 6.

^q**4.21** Cihugo ca Usi: co cirimwo abalungu ba bene Israheli, bo balimwo ba Mowabu, Amoni, ab'e Edomu (Lolà Murh 36, 28; Ayu 1,1). Nabo bali barhabâzi ba bene Israheli omu ntambala, babà kucîshinga bacîshingira okuhimwa kwa bene Israheli: Lolà Iz 34, 5. Co càrhumaga bene Israheli bàkâgikaga Edomu omu myandiko y'Abalêbi, enyuma ly'okurhenga omu bujà e Babiloni: Lolà Iz 34; Eze 25.

Endûlù ya karhanu

- ¹ Nyakasane, orhayibagire okûla rhwabîre, olole obone kuno badwîrhe ba-rhujira^r.
² Ebirugu bîrhu binjinjà byanyazirwe n'abandi, n'enyumpa zîrhu zàjibwa-mwo n'entakembûlwa^s.
³ Balarha ntâbo bahali, na rhôno rhukola rhuli nfuzi na banyâma babîre bakana.
⁴ Rhurhacinywa amîshi g'amaliba gîrhu rhurhanagaguziri nsaranga. N'e-nshagali ntà kucizibona rhurhanahyûziri igerha.
⁵ Abanzi bîrhu rhubahêrhe aha mugongo, rhwalibwîre, rhwarhama, omu-rhûla gwarhuyâsire.
⁶ Abanyamisri n'Abanyasîriya^t bo rhukolaga rhurhega amaboko nti nkabaga bo bârhubonera ebyankarhubuka ishali.
⁷ Ababusi bîrhu bakolaga ago mabî barhacibâho, ci kwône rhwe rhukolaga rhubarhwîre amaligo haguma n'amazibu g'obugoma bwâbo.
⁸ Abâli bajà bîrhu bo bakolaga barhurhegeka, na ntâye ciru odesirage mpu arhulikûza kuli bo.
⁹ Rhukola rhuja rhwahushwa n'ebishumûsi by'omu irungu erhi kujà kwalo-nza ebi rhwalya kurhuma.
¹⁰ Ecikoba c'omubiri gwîrhu cikola cirhuyôca nka kuno barhurhogeza omu cibeye c'omuliro, erhi kulumwa n'ishali kurhuma.
¹¹ Abakazi badwîrhe bakolerwa ebihigo omu Siyoni, n'abanyere kwo na kuguma, omu bishagala bya Yûda.
¹² Bagwâsire abarhambo banabamanika, barhanadesiri ciru mpu bakenge abashosi. ¹³ Abâna b'emisole bakazibarhula olwanjikwa, oku abânarhabana bajà badandabagana n'emizigo y'enshâli.
¹⁴ Abashosi ntâho bacidwîrhe bajà omu ihano, n'emisole erhacihuma oku mulya gw'olulanga mpu yâziha.
¹⁵ Ntâ bushagaluke bucirhuli emurhima, okusâmira engoma kwîrhu kwahindusire mishîbo.
¹⁶ ishungwè rhwagwêrhe oku irhwe lyârhozire! Yajewe! Alà oku rhwabwîne rhwagomera Nyakasane!
¹⁷ Obu rhukola rhuhrîre ntya oku nsholo y'omurhima, n'amasû garhurhûnzire n'emirenge:
¹⁸ Kuli kubà bulya entondo ya Siyoni yahindusire irungu, ekola ebà bulu-mbà bwa banyambwè!
¹⁹ Ci kwône wêhe, Nyakasane, ôbà Mwâmi ensiku zoshi^u, we yôrha orhegeka omu myâka n'emyâka.
²⁰ Cici cànkarhumire warhuyibagira lwoshi lwoshi? Cankarhuma wâârholekerera lwoshi lwoshi?
²¹ Orhugalule emunda oli, Yâgirwa Nyakasane, lyo rhushubira okunali lwoshi emunda oli; akalamo kîrhu oshubikajira kahyâhya nka kulya kwa mîra.
²² Kurhigi wankarhukabulira lwoshi lwoshi! Ka wanarhushombaga okungana âho?

^r**5.1** Endûlù ya karhanu omu Vulgata bàdesire oku gwo musengero gwa Yeremiya.

^s**5.2** Entakembûlwa bo barhali Buyahudi, abarhali b'omu bûko bwa bene-Israheli. Bulya Abayahudi bene Israheli hoshi bâli bakêmbûle (Lolà Murh 17,10.24).

^t**5.6** Abanyasîriya bo balama e Babeli.

^u**5.19** Ciru akahà mpu aka-Nyamuzinda kâge k'en'igulu kamâshâbwa, Nyamuzinda-Nyakasane, ali Ogala-byoshi. Irengé lyâge liri ly'ensiku n'amango. Entebe yâge eri y'ensiku zirhaheka omu mpingu (Lolà Lul 102, 12; 145, 13; 146, 10).

YEHEZKIYELI, EZEKIYELI

Enshokolezi

Yehezekiyeli ali mudâhwa mukulu wakâg'icîlibuza bwenêne erhi ka-Nyamuzinda n'oburherekêre bw'emilungano birhuma. Akuhâna amahano nka badâhwa omu bwôrhere bw'obushinganyanya. Cikwône oyu mudâhwa ali mulêbi. Enyigîrizo nyinji za Yehezekiyeli zirhenga omu kubonekerwa kwâge: okubonekerwa n'engâlè ya Nyamuzinda (c. 1-3), okubona akabanda kw'orhuvuha rhuzîne (c. 37); okucîshalisa erhi ka-Nyamuzinda kahyâhya karhumire (c. 40-48); abakazi babirhi (c. 23) na ntyo na ntyo.

Ecitabu ca Yehezekiyeli cimayisa oku Yehezekiyeli ayigîrizagya e Babeli kurhenga okubunga kurhanzi (593) kuhika omu mwâka gwa 571 embere Kristu aburhwe. Ayigîrizize n'e Yeruzalemu nayo. Ecigabi cirhanzi cishambâla bwenêne bwenêne kuli Yeruzalemu.

Yehezekiyeli ashimba enyigîrizo z'abalêbi bamushokoleraga. Cikwône alêrha engerêrezo mphyâhya: Amalaganyo Mahyâhya bwâli bwonjo Nyamuzinda afîra- ga abantu (16,62-63). Omucunguzi walaganyibagwa Yehezekiyeli arhali mwâmi w'okuharâmya ci «lungere» w'amashanja (34, 23; 37, 24), ali murhambo wa Nyamuzinda (34, 24). Nyamuzinda yêne wayish'ibâ mwâmi (45, 7 n'ebindi bigabi).

Yehezekiyeli asêza bwenêne oku Nyamuzinda ayish'ihemba ngasi muntu nk'oku akozire (c. 18 na 33). Ayigîriza oku oburherekêre, entûlo n'obuzigire bibâ bya busha amango birhajizirwi n'omurhima goshi gw'omuntu. Kuli kwa bulagîrire okubâ n'omurhima muhyâhya (11, 19; 36, 26).

Yehezekiyeli ye warhangiraga olubero lw'abandisi bahyâhya babonekeragwa kwâgo kwâgo, olwo lubero lw'abandisi luderhwa lubero lw'abandisi b'«amafulûlo» gamanyîsa iragi ly'abemêzi olusiku luzinda.

EBIRIMWO

- 1. Okuhamagalwa kw'omulêbi: cigabi 1-3*
- 2. Okukalihirwa n'okurhegekwa kw'obûko bwa Yûda: c. 4-24*
- 3. Nyamuzinda ashambâza amashanja: c. 25-32*
- 4. Omulêbi arhûliriza olubaga amango gw'okurhêrwa kwa Yeruzalemu n'omu mango gakulikiraga: c. 33-39*
- 5. Okubonekerwa n'aka-Nyamuzinda kahyâhya n'okuyumanyanya idini , amango olubaga lwagaluka omu Palestina-Israheli: c. 40-48*

1

YEHEZKIYELI, EZEKIYELI

Enshula-mwanzi

¹ Omu mwâka gwa makumi asharhu, omu mwêzi gwa kani, omu nsiku irhanu z'omwêzi, erhi ndi ekarhî k'abalulize, oku burhambi bw'olwîshi Kebari, amalunga ganaciyiguka, nabona amalêbi garhenga emwa Nyamuzinda. ² Omu nsiku irhanu z'omwêzi -gwâli mwâka gwa karhanu

kurhenga mwâmi Yoyakini alulizîbwe-, ³ akanwa ka Nyakasane kanacibwîrwa omudâhwa Yehezekiyeli, mwene Buzi, omu cihugo c'Abakaldeya, oku burhambi bw'olwîshi Kebari. Ahôla ho okuboko kwa Nyakasane kwamurhindakwo.

Okubonekerwa n'engâlè ya Nyakasane

⁴ Nakâg'isinza: kwanaciyisha empûsi yakâg'ihûsa kurhenga olunda lw'e mwênè, càli citù cinênênè càli ciyunjulîne bulangashane bwa muliro n'omu kâgarhî gw'ogwo muliro mwakazâg'irhenga engulumira eri nka njuma ya lubula^v. ⁵ Omu kâgarhî nanacibonamwo ebiri nka nsimba ini. Enshusho yazo kwo yali nka ya bantu. ⁶ Zàli zigwêrhe ngasi nguma malanga anni na ngasi nguma byûbi bini. ⁷ Amagulu gâzo gali bwimâna n'ensenyi zâgo zàli zishushîne n'ensenyi z'enkafu, zânakazâg'ilangashana nka mulinga mushuke. ⁸ Amaboko gâli nka ga muntu, gali ah'idako ly'ebyûbi byâzo, ganali gayêrekîre ebwa mpande ini z'igulu, n'amalanga gâzo n'ebyûbi byâzo okuziri ini kwo na kwo. ⁹ Ebyûbi byâzo byâli bilungîne ngasi ciguma oku câbo. Zirhakazâg'ihindamuka erhi zabâga zagenda, ci ngasi nguma yakag'ijâ embere yayo. ¹⁰ Enshusho y'amalanga yazo yali nshusho y'amalanga ga muntu. Zoshi oku ziri ini zàli zigwêrhe amalanga gali nka ga ntale, ebwa kulyo; zoshi oku ziri ini zàli zigwêrhe amalanga gali nka ga mpanzi, ebwa kumoshô; zoshi oku ziri ini zàli zigwêrhe amalanga gali nka ga nyunda. ¹¹ Ebyûbi byâzo bilambûkîre enyanya. Ngasi nguma yali egwêrhe byûbi bibiri bilungîne na bindi bibiri bibwikîre omubiri gwâyo. ¹² Zakazâg'ijâ zagenda ngasi nguma embere yayo. Zajaga zajâ zinahesirwe na mûka, zirhanajaga zahindamuka erhi zajaga zagenda. ¹³ Ekâgarhî k'ezôla nsimba yali ngali nka masese gatumbûka muliro, gakazâg'imoleka nka bimole, gajaga gajâ eyi n'eyi ekarhî k'ezôla nsimba; mw'ogwôla muliro mwakazâg'irhenga obulangashane, na mw'ogwôla muliro mwakazâg'irhenga emilazô. ¹⁴ Ezôla nsimba zajaga zagenda zanagaluka zinali nka mulazo. ¹⁵ Nanacilolêreza ezôla nsimba: oku idaho kwâli omuzizi, aha burhambi bwâzo oku zinali ini. ¹⁶ Eyôla mizizi yakazâg'ilangala nka njuma ya njwijwi. Oku enali ini yali eshushîne; omu kubonekana yali eyôsire nk'ejîre yashomekwa ngasi muguma omu gwâbo. ¹⁷ Erhi yabaga yagenda, yakag'ijâ ebwa mpande ini, erhanajaga yahindamuka erhi yabâga yagenda. ¹⁸ Obunene bwâyo bwâli bulengerîre, n'oku enali ini yali eyunjulîrîne masû omu marhambi goshi. ¹⁹ Erhi ensimba zabâga zagenda, eyôla mizizi nayo enazigende eburhambi, n'erhi ensimba zabalalaga, eyôla mizizi nayo enabalale. ²⁰ Olunda mûka abâga ayihêsire lwo na lunda eyôla mizizi yakazâg'ijâ, yanakâg'iyimangira caligumi-za, bulya mûka wali omu nsimba ye wanali muli eyôla mizizi. ²¹ Erhi ensimba zagendaga, nayo eyôla mizizi enagende, erhi zayimangaga, nayo eyôla mizizi enayîmange, n'erhi ensimba zabalalaga, eyo mizizi nayo enabalale, bulya mûka wali omu nsimba ye wali n'omu mizizi. ²² Oku marhwe g'ezôla nsimba kwâli oluli nka lurhalarhala lwakazâg'ilangashana nka njuma ya lubula; lwâli lubâ-mbulîre aha nyanya ly'agôla marhwe gâzo. ²³ Ah'idako ly'olôla lurhalarhala, hali ebyûbi biyêrekerîne ciguma ebwa câbo; ngasi nguma yali egwêrhe byûbi bibiri bizibwîsire omubiri. ²⁴ Nanaciyumva olubî lw'ebyôla byûbi byâzo: erhi zabâga zagenda, lwâli nka lubî lwa mîshi manene gavongoboka, nk'izû ly'Ogala-byoshi; lwâli nka lubî lwa mwandu gwa bantu, nka lubî lwa murhwe gwa balwî. Erhi zayimanganga zinafunye ebyûbi byâzo. ²⁵ Kurhenga aha lurhalarhala lwâli aha nyanya ly'amarhwe gâzo, hayumvikana izû. ²⁶ Aha nyanya ly'olwôla lurhalarhala lwâli aha nyanya ly'agôla marhwe gâzo hàli eliri n'iibuye lyâbuka, lyâli nka ntebe y'obwâmi, n'oku nyanya y'eyôla ntebe kwâli oli nka muntu enyanya bwenêne. ²⁷ Okubundi nanacibona eri nka nshusho yalangala nka njuma, oguli nka muliro omu marhambi gâge mwoshi; kurhenga agali nka marhungu gâge kuhika enyanya, na kurhenga agali nka marhungu gâge kuhika ahanshi, nanacibona oguli nka muliro gwa kazâg'imoleka omu

^v**1.4** Nyamuzinda alonzize okuyêreka omulêbi n' bandi boshi bahêsirwe eluhungo oku arhali omu ka-Nyamuzinda kâge mwône abêra: anahashibêra n'abambali, ciru n'amango bamâhêkwa ihanga.

marhambi mwoshi. ²⁸ Gwàli gushushire omutirigongo gubonekera omu bitù amango g'enkuba: ntyôla kw'obwôla bulangashane bwàli omu marhambi. Bwàli nka buboneke bw'irenge Iya Nyakasane. Nanacisinza, nakulumba bubî oku idaho; nanaciyumva izù ly'owakazâg'inderhêza^w.

2

¹ Anacimbwîra, erhi: «Wâni mwene omuntu^x, yîmanga, nakudôsa». ² Mûka anacinjamwo nk'oku anali ambwîzire, anyîmanza. Okubundi nanaciyumva olyâla wakâg'indesa. ³ Anacimbwîra, erhi: «Wâni mwene omuntu, nkola nakurhuma emwa bene Israheli, emw'olubaga lw'abagoma, abagoma bangomeraga. Bône na bîshe bangomire kuhika oku lusiku lw'ene. ⁴ Emwa abôla bâna bagwêrhe irhwe lizibu n'omurhima gudundagwîre, yo nkurhumire, nti ogend'ibambwîrira, erhi: Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho! ⁵ Bakuyumve nîsi erhi babè barhakuyumvirhi, -bulya ebà nyumpa ya bagoma-, bâmánya oku habà omulêbi ekarhî kâbo. ⁶ Ci woyo, mwene omuntu, orhabayôbohaga, orhanayôbohaga ebinwa byâbo, bulya oli ekarhî kâbo nka ôli ekâgarhî k'emishûgi na bulya otamîre oku mahiri-joka. Orhayôbohaga ebinwa byâbo orhanabayôbohaga bône, bulya liri iburha Iya bagoma. ⁷ Obabwîre ebinwa byâni, babiyumve nîsi erhi babè barhabiyumvirhi, bulya libà iburha Iya bâgoma. ⁸ Ci woyo, mwene omuntu, yumva oku nakubwîra: orhabâga mugoma aka eyôla nyumpa y'abagoma; obumbûle akanwa onalye ngasi ebi nakanakuhâ». ⁹ Nanacilolêreza: nabona okuboko kulambulîrwe emunda ndi kunafumbasire ecitabu cizinge. ¹⁰ Anacibungûlira embere zâni: càli ciyandike olunda n'olundi; càli ciyandikekwo: «Ndûlù, njamu, mirenge!»

3

¹ Anacimbwîra, erhi: «Wâni mwene omuntu, ebyôla bakuyêrekîze obilye! Olye ecôla citabu, onakanye, ogendidôsa enyumpa y'Israheli!» ² Nanacibu-mbula akanwa, andîsa cirya citabu. ³ Anacimbwîra, erhi; «Wâni mwene omuntu, Iya, oyîgurhe eci citabu^y nkuhîre». Nanacilya: omu kanwa canunira nka buci. ⁴ Anacimbwîra, erhi: «Wâni mwene omuntu, okanye, ojè emwa bene Israheli, onabahêkere ebinwa byâni. ⁵ Bulya arhali emwa lubaga lw'idërha lirhayumvîkana nîsi erhi emwa lubaga Iwa lulimi ludârhi yo nkurhumire, ci emwa bene Israheli. ⁶ Arhali emwa mbaga mwandu, ez'idërha lirhayumvîkana n'ez'olulimi ludârhi, zirya orhayumva ebi zaderha. Nk'emwâbo nakurhumaga, bali bakuyumva. ⁷ Ci bene Israheli barhalonzizi okukuyumva, bulya barhalonza okunyumva; kulya kubà enyumpa y'Israheli yoshi eri ya cikanyi-cirhagomba n'omurhima muzibu. ⁸ Nêci, alaga oku namàjira obusù bwâwe buzibu nk'obusù bwâbo, n'amalanga gâwe mazibu nk'amalanga gâbo. ⁹ Amalanga gâwe nâgazibuhya nka diyama, yo elusha ibuye okuzibuha. Orhabayôbohaga, orhabarhînyaga, bulya bali iburha Iya bagoma». ¹⁰ Anacimbwîra, erhi: «Wâni mwene omuntu, ebinwa byoshi nkubwîzire, obibîkirire emurhima, onabiyumvîrhize n'amarhwîri gombi. ¹¹ Okubundi okanye, ojè emwa abalulize, emwa bene olubaga lwâwe, ogendibadesa. Bakuyu-mve nîsi erhi babè barhakuyumvîrhi, oj'ibabwîra, erhi: «Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho!» ¹² Okubundi Mûka anacinyêhûkana, najà nayumva omu nyuma zâni olubî luli nka

^w**1.28** Abayahudi bayobohaga bwenêne okubona obusù bwa Nyamuzinda. Nk'oku byâli bikwânîne, Nyakasane abayêreka "irenge lyâge lyône". Càli cimanýîso c'okuyêrekana oku ye Nyamubâho.

^x**2.1** Mwene omuntu: kuli kulonza okuderha «muntu». Olo luli luderho lurharhenga omu kanwa ka Yehezekiyeli, alukolêsize kal'igana. Embere z'irenge Iya Nyakasane, lirya lirhankayêgerwa buzira kugeramwo omusisi (Eze 1, 28), Yehezekiyeli ali mugalugalu, mwene omuntu (Eze 2, 1.3.6.8); ciru omu bunyi bwâge arhankahashiyimanga embere z'irenge Iya Nyakasane.

^y**3.3** 3, 3: Erhi Yehezekiyeli ayûsilya ecitabu, akanwa kâge kayunjula kanwa ka Nnâmahanga (Rhulole muli Iz 6, 3-7; Yer 1, 19; Mal 10, 8-11).

cihôngêro, lwajà lwaderha, erhi: «Liganze irenge lya Nyakasane ngasi ahâli n'ah'âbà hoshi!»¹³ Olwôla lubî lwâli lwa byûbi bya ziryâ nsimba byayishaga byakubakubira ngasi ciguma ebwa cindi; lwâli lubî lw'erya mizizi yali âha burhambi bwâzo, na lubî lwa cihôngêro.¹⁴ Mûka anacinyêhûkana, ampêka. Nagenda erhi nnankunîre n'omurhima guyunjwîre burhè, ci n'erhi okuboko kwa Nyakasane kungwêrhe buzirho.¹⁵ Nanacihika aha Tel-Abibu, emwa abalulize, eburhambi bw'olwîshi Kebari, ho bàli bayûbasire; nahandaho nsiku nda ndi nka kadunduguli ekarhî kâbo.

Omulêbi kw'ali nka mulanzi w'olubaga

¹⁶ Erhi kugera nsiku nda, akanwa ka Nyakasane kantindakwo, erhi: ¹⁷ «Wâni mwene omuntu, nkujizire mulanzi w'enyumpa ya bene Israheli: mango okayumva oluderho lw'ekanwa kâni, onagend'ibarhonda oku nie nkurhumire. ¹⁸ Erhi nankabwîra nyankola- maligo, nti: «Kufâ wâfâ», nâwe okabula kwakâmurhonda, okabula kwakâderha lyo ohanza oyo nyankola-maligo mpu aleke olugendo lwâge lubî lyo alama, oyôla nyankola-maligo yêhe anafâna obubî bwâge, ci omukò gwâge nakulyûzegwo. ¹⁹ Ci erhi w'oyo wankarhonda oyo nyankola-maligo, akanabula kugokôla n'okuleka olugendo lwâge lubî, yêhe anafâna obubî bwâge, ci w'oyo wanayôkola obuzîne bwâwe. ²⁰ Erhi omushinganyanya akaleka obushinganyanya bwâge, akakola amabî, nanahira omurhago embere zâge: kufâ akanafâ. Akabâ orhâli omurhonzire, afana ecâha câge, n'ebijiro by'obushinganyanya ajizire barhakacibikengêra, ci omukò gwâge nakulyûzegwo. ²¹ Ci erhi wakarhonda omushinganyanya mpu amanye ankajira ecâha, akanalek'ijira ecâha, kulama akanalama, bulya ali arhonzirwe, nâwe, wêne wanaciza obuzîne bwâwe».

I. Embere Yeruzalemu arhêrwe n'ababisha

Yehezkiyeli, iderha lyamugenda

²² Ahôla go mango okuboko kwa Nyamubâho kwarhindaga kuli nie, anacimbwîra, erhi: «Yîmuka, okanye ojè ebwa kabanda, najikubwîra». ²³ Na- nacyimuka nanacijâ ebwa kabanda, nalola oku irenge lya Nyamubâho lyâli liyimanziye eyôla munda, lyâli liyosire nka liryâ irenge nanabonaga hôfi na olwîshi Kebari, nanacikumba bûbi ²⁴ Okubundi Mûka wa Nyamubâho anacinja-mwo, anyîmanza akaz'indesa. Ambwîra, erhi: «Okanye ogend'iciyîgalira omu mwâwe. ²⁵ Wâni mwene omuntu, lolâ oku bakola bagend'ikushwêka n'emigozi eryâla orhankahashi cishwêkûla , orhânahash'icîrhenze muli yo^z. ²⁶ Olulimi lwâwe nalugobekera ebiraka, wâbâ kaduma, waleka okukazibarhonda, bulya liri iburha lya bagoma. ²⁷ Na, amango nânakudese, nânashub'ikuyîgula akanwa, wanababwîra, erhi: Ntya kwo Nyakasane Nyamubâho adesire: Ngasi yêshi walonza okuyumva, ayumve na ngasi yêshi orhalonza okuyumva, aleke, bulya bacîbêra iburha lya bagoma.»

4

Okumanyîsa oku Yeruzalemu âgorhwa

¹ Mwene omuntu, yanka itofali, olihebe embere zâwe: Otâkekwo olugo Yeruzalemu. ² Enyuma z'aho wânarhangira okugorha olwôla lugo, wanalulundikakwo ebisinga, wanaluhirakwo enkingi, wanaluyunjuza birâlo, wanaluzonza bimpokolo omu marhambi moshi. ³ Okubundi, wanayanka olukalangiro lw'ecûma, lubè nka lwo luyûbasirwe ekarhî kawê n'olugo. Wânayêrekera emunda luli, wânalugorha, loshi oluzonge. Cimanýiso ecôla oku mulala gw'Israheli. ⁴ Gwesherera

^z**3.25** Kwanahashikana erhi Yehezkiyeli aderhaga mpu bamuhanikemwo emigozi mpu lyo amanyîsa oku obulêbi bw'okurhonda abantu bukolihwa. Obwo bulêbi bwashubirhondêra enyuma ly'okushâbwa kwa kabirhi na kwa buzinda kwa Yeruzalemu (587).

oluhande lw'ekumoshu, cibaruhe ecâha c'omulala gw'Israheli, Ensiku wakanagez'ogwishîre ntyôla erhi zo onabarhwîremwo ecâha câbo. ⁵ Niene nkugerîre emyâka y'ecôla câha câbo, gali mango ga nsiku maga-na asharhu na makumi gali mwenda, na muli agôla mango wânabarhulamo ecâha c'omulala gwa bene Israheli. ⁶ Hano ôbà wamàziyûsa, wânagweshere kandi olunda lw'ekulyo, wânacîbaruhe ecâha c'omulala gwa Yûda, wanageza nsiku makumi anni. Nâkugerera amango, lusiku luguma oku mwâka muguma, ⁷ Wânayêrekera lulya lunda Yeruzalemu agorhîrwe, wanayînamula okuboko kwâwe kulyo kurhali kubwîkire na cici, wânaderha ebinwa bya obulêbi kuli Yeruzalemu, ⁸ Lolà oku nâkushwêka n'emigozi, lyo olekikazihindamukira olu-nda n'olundi, kuhika omale ezôla nsiku zâwe z'okushwêka, ⁹ Kuziga orholage engano, emparabuka, emporoji, ebishimbo, enkole, obulo: ebyôla byoshi wânabivanganya haguma, obidêkere nyungu nguma ojiremwo omugati gwâwe. Ensiku wânageza oli ogwêshere lunda luguma erhi na ogwôla mugati gwâwe gwo onadwîrhe wâlyakwo, ¹⁰ N'ebyo la biryo wâkazilyakwo, wânakazirhola lugero lwa sikêli nguma, byo wâkalya oku lusiku, oku lusiku luguma loshi. ¹¹ Wâkazinywa amîshi ci konene ga lugero wânakazinywa ecigabi ca kali ndarhu c'etiri omu lusiku lugumagumà, ¹² Ebyôla biryo byâwe wânakazirya nka mburungusè ya mugati ogu wayokeraga oku mazi g'abantu erhi bânabona, ¹³ Wânaderha erhi: «Ntyâla kwo adesire Nyamubâho Nyamuzinda w'Israheli. Ntyôla kwo bene Israheli bâyishikalya ebiryo byâbo bihemusire omu karhi ka amashanja emunda nabahivire,» ¹⁴ Okubundi nanaciderha nti: Mashi! Nyakasane Nyamubâho, iroho lyâni linyinyi- lirahemusiri. Kurhenga e burho bwâni kuhika bunôla, ntà mango ciru n'ama-guma nkola ndîre enyama yaniolagwa igosi, nîsi erhi eyi basharhulaga, ntà mango enyama ngalugalu ekola enjîre e kanwa. ¹⁵ Anacimbwîra, erhi akabà ntyôla nkolaga nkuyêmêrîre okaz'ibiyôca n'amashi ahâli h'amazi g'abantu, okwôla kwo wakaziyôkera omugati gwâwe, ¹⁶ Kandi àshubimbwîra erhi: Mwene omuntu, lolà oku nkola navunanga nsherêze embîko y'omugati gwa Yeruzalemu: Bakazilîra oku bihamba ecihimbi c'omugati cigere, n'amîshi nago bânakaziganywa erhi bânajuguma bulya nago gali magere, ¹⁷ okwôla koshi ali ebwa kubà omugati n'amîshi byâbulikana: boshi haguma bâhorha banayûmîrîre erhi byâha byâbo birhuma.

5

¹ Nâwe mwene omuntu, yanka engôrhu nyôji, oyifumbarhe nka lwembe lumôma bwânwa, yigeze oku irhwe lyâwe n'oku bwânwa bwâwe. Kandi wânarhola omunzani, wânarhondêra okugera n'okugabanya erya migohe y'e-mvîri watwâga. ² Ecigabi ciguma ca kasharhu, wânacidulika muliro omu karhi k'olugo, ago mango olugo lwâbalugorhe. Wânashubirhola ecindi cihimbi ca kasharhu wânaja wâcitwa n'engôrhu, kuzunguluka olugo loshi. Ecindi cihimbi ca kasharhu cizinda, wânacibuha cihêkwe n'empûsi, erhi nâni namâyisha nyômwîre engôrhu enyuma zâbo. ³ Kandi wanashubirholakwo rhundi rhuviri rhusungunu, orhugonyere omu muhiro gw'ecishûli câwe. ⁴ Kuli orhola rhuviri wânashubirhola kwo kandi rhusungunu, orhukwêbe omu karhi k'omuliro ona-rhuyôce. Rhwânagarha muliro.

⁵ Kandi, wânabwîra omulala gwa bene Israheli boshi, erhi: Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, alaga Yeruzalemu nasimikaga ekarhi k'amashanja, âzungulukwa n'ebihugo by'ihanga. ⁶ Yeruzalemu abîre mugoma, anahemukîre engeso zâni kulusha amashanja, agayaguza àmarhegeko gâni kulusha ebihugo bimuli eburhambi, bulya àgayire engeso zâni n'amarhegeko gâni arhagashimba.

⁷ Co cirhumire aderha ntyâla Nyakasane Nyamubâho, erhi; «Ebwa kubà mwabîre bagoma kulusha amashanja gamuzongolosire, murhashimba amarhegeko gâni, murhanalanga engeso zâni, na ciru murhashimba engeso z'amashanja gamuzongolosire, ⁸ okwôla kwamaruhuma aderha ntyâla Nyakasane Nyamubâho, erhi: «Nâni ntà kuli kwo, nkola nakuhira kwo amahanya, embaga zoshi zirhangâle». ⁹ Nâjira ntyôla kuli we oku ntasagijira, ntakanacikujira bundi, n'ecarhuma gali

agôla mabî gâwe magalugalu. ¹⁰Co carhuma, b'îshe w'abâna bakola bakaziîra abâna bâbo ekarhî kâwe, n'abâna balye b'îshe wâbo. Nâkuhonda kwo amahane nnanshandabanye abâna bawe bacisigîre bajè enyunda zoshi z'igulu. ¹¹Co cirhumire, ndahîre oku buzîne bwâni, Nyakasane Nyamubâho okudesire, ebwa kubà wahemwîre ahantu hâni hatagatîfu n'amabî gâwe magalugalu, nâni nkola nâmujuandika buzira masû ga bwonjo na buzira kubabalira. ¹²Cihimbi ciguma ca kasharhu c'abantu bawe bafâ n'ecihûsi, ishali lyâbamalirira ekarhî kâwe, ecindi cihimbi ca kasharhu engôrho yâci-malirira eburhambi bwawe n'ecindi cihimbi ca kasharhu cisisigîre nâcishandabaganya balibirhe erhi n'engôrho ebali omu nyuma. ¹³Lêro obwo, obukunizi bwâni bwânarhimukwa n'oburhè bwâni bwânarhûlirira kuli bo bulya namâcîhola; ntyo banamanya oku niene Nyamubâho, nie nahigaga ntyo erhi lûji lurhuma, nâbayûkizakwo oburhè bwâni. ¹⁴Nawe wêne, nâkujira bwêrûlè, wâbà embere z'amashanja gakuzongolosire na ngasi bagera boshi. ¹⁵Wâbà masheka, kantu ka nshonyi, lwîganyo lwa kuyôbohya oku mashanja gakuzonzire amango nakujirira ebyôla byoshi omu bucîranuzi bwâni haguma n'oburhè n'obukunizi n'amahane makali. Nie Nyamubâho okudesire. ¹⁶Omu kukurhumira enyampi yâni mikali y'ecizombo, yo yanakumalîra bulya nayirhuma ekuheze, ciru nanyushûle eryo ishali kuli we, -nânaherêrekeza omugati olya, ogu wali ocicîbikîre. ¹⁷Nâkurhumira ecizombo n'ebiryanyi bikali bikazikulya abâna; ecihûsi n'omukò byâgera emwawe. Nâkurhurnira n'engôrho ekumalîre. Nie Nyamubâho okudesire.

6

Oku biyêrekîre entondo z'Israheli

¹Oluderho lwa Nnâmahanga lwanacintinda kwo muli ebîra binwa, erhi: ²Wâni mwene omuntu, oyêrekere ebwa ntondo z'Israheli ozibwîre ebinwa by'obulêbi. ³Ozibwîre, erhi: Wâni ntondo z'Israheli, yumvagi oluderho lwa Nyakasane Nyamubâho. Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, akubwîzire entondo, akubwîzire orhurhondo, emisima n'orhubanda^a. Loli oku nâlêrha abayisha bamuyômolîre engôrho, bashanda empêro zinyu. ⁴Empêrero zinyu zashandwa, ebîko binyu bayôkeramwo enshangi byasherezibwa, abayûbaka kuli mwe boshi nâbahungumula, bânigwa embere z'abazimu binyu, ⁵n'amavuha ginyu goshi nagalundalunda eburhambi bw'empêrero zinyu. ⁶Ngasi hoshi muyûbasire, ebishagala byâshandâla, empêro zinyu zahenangu-lwa, lyo empêrero zinyu zishandâzibwa bananyâge ebiri kwo byoshi, lyo abazimu binyu bajonjagwa banahirigirhe n'ebîko binyu muyôkeramwo enshangi bihashisherêzibwa na ntyo eby'obushanja bwinyu bihirigirhe. ⁷Abantu bafunde engôrho bâkazihirima omu karhî kinyu, na ntyo mwânamanya oku ho mbâ, nie Nyamubâho. ⁸Ci konene nâbabalira baguma muli mwe, baguma bâfulumuka engôrho omu mashanja, banashandabane omu mashanja. ⁹Okubundi obwôla, ngasi bafumire olufû bamulimwo, bânashubikaz'inkengêra emwa galya mashanja bājaga emwâbo, bali bantu nâlumîsa omurhima gwandekaga n'amasû gâbo g'obugonyi^b, agajag'icîshwêkera oku bazimu. Bâkaziyumva olushologorho kuli bwo bônene erhi galya mabî gâbo goshi bajira garhuma. ¹⁰Ntyo, banamanya oku nie Nyamubâho: Nakudesire, n'ebinderha birhabà bya busha, oku nâbakolera amaligo.

Ebyâha b'Israheli

^a6.3 Abanya-Kanâni bwo bakâg'irherekêra oku ntondo, buzinda Abayahudi nabo babayîganya.

^b6.9 Omurhima n'amasû g'obugonyi: olu lulî luderho lulug'iderhwa omu Ndagâno ya Mîra. Abayahudi baleka okukaziharâmya Nyamuzinda, barhondêra okukaziharâmya abazimu; kobinali nkakula omulume akanaleka mukâge w'obuhya nkana, ashimbe owundi w'ecihêrula; erhi kula omukazi akaleka ibâ afundikaga bonaye ifundo ly'obuhya, abone ehilume hyamulimikirakwo hyo akola arhonyize.

¹¹ Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho: Mushûrhe omu mahi, mushûrhe n'okugulu okw'idaho munaderhe mpu: Yajeeewe! Oku mabî goshi gâjiragwa n'omulala gw'Israheli, lêro ndi okolaga wâfà n'engôrho, n'ecizombo n'ecihûsi. ¹² Abâli kulî bâfà n'ecihûsi, abâli hôfi bâyîrhwâ n'engôrho, abashugunosire ebyo babagorha bafè n'ishali, ebwa kubà nayûkiza ohurhe bwâni kuli bwo. ¹³ Mwamanyâ oku nie Nyamubâho hanôla mubona oku emirhima yâbo migwîke ngôrho eyunjulire ekarhî k'abazimu bâbo. eburhambi bw'e mpêrero zâbo, oku ngasi hirhondo hilengelfire, oku busongerwe bw'entondo zoshi, oku ngasi murhi mubishi, oku ngasi murhi gwa cishakashaka halya barherekêrera omugavu gw'okurhûliriza abazimu bâbo. ¹⁴ Nâlambûlira okuboko kwâni kuli bwo n'ecihugo coshi ncijire bwâmwa kurhenga omw'irungu kuhika e Ribla, na ngasi hoshi bayûbaka na ntyo banamanyâ oku nie Nyamubâho.

7

Oku byâyishibâ buzinda

¹ Oluderho lwa Nnâmahanga lwanacintinda kwo muli ebîra binwa, erhi: ² Mwene omuntu, oderhe, erhi: Ntyâla kwo Nyakasane Nyamubâho abwîzire ecihugo c'Israheli, erhi: Hoshi aho! Obuzindazinda bunôla bwamâyisha empande zoshi z'ecihugo. ³ Lêro bunôla olwâwe lwamayûrha, nkola nalikûlira oburhè bwâni kuli we, lyo nkutwîra olubanja oku olugendo lwâwe lunali, n'okukudôsa kuli galya mabî goshi okazijira. ⁴ Ntakubêre obwonjo, ntà kubabalire, ci nakudôsa oku lugendo lwâwe na kuli galya mabî gâwe gaboneka- na ekarhî kâwe, na ntyôla wamanyâ oku nie Nyamubâho.

⁵ Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. Lolà oku obuhanya bwamâyisha oku bundi. ⁶ Obuzindazinda bunôla buyiruka, obuzindazinda bunôla bukuyishire, lolà oku bukuyishire, lolà okubuyiruka. ⁷ Gakola mango gâwe, ewani, we oyûbaka omu cihugo. Amango gayiruka, olusiku luli hôfi kakola kavango ci burhaciri bushagaluke oku ntondo. ⁸ Na bunôla nkolaga nakujahika kwo obukunizi bwâni, n'oburhè bwâni mbuyukize kuli we: nkola nakutwîra olubanja nk'oku olugendo lwâwe lunali, nankudôse kuli galya mabî goshi okazijira. ⁹ Ntâ busû bwa bwonjo nâjira, ntâbabalire, ebwa kubà nakudôsa oku lugendo lwâwe na kuli galya mabî gâwe gabonekana ekarhî kâwe, na ntyo wâmanyâ oku nie Nyamubâho, nie ndwîrhe nashûrha.

¹⁰ Alaga olusiku, alaga oku luyîruka, amango gâwe gamâyisha, obuhanya buli hôfi obucîbone bwâwe bwamâyalagala. ¹¹ Akavango kamâyushûka, kamâbâ buhanya bwa bwîsi bwônene. ¹² Amango gayishire, olusiku luli hôfi. Owagula amanye ankacîshinga, naye owagûza amanye ankacîduduma, ebwa kubà obukunizi bwahonîre ngasi muguma. ¹³ Owagûza arhacibone ebi anaguzize; ngasi muguma analama omu câha câge buzira kurhabâlwa na ndi. ¹⁴ Omushekera gwamâbûhwa, byoshi bikola birheganye, na ntâye wankaderha mpu akola ajilwa, ebwa kubà oburhè bwâni bwacîhulire oku bantu boshi.

Ebyâha b'Israheli

¹⁵ Engôrho eri embuga, ecihûsi n'ecizombo nabyo biri omu ndalâlâ. Erhi ankabâ hali oli omu ishwa, oyôla ananigwe n'engôrho, na ngasi yêshi oli omu lugo, ecizombo n'ecihûsi byânamumalîra^c. ¹⁶ Abankaderha mpu bayâka bakola bayâkira oku ntondo, nka ngûkù zarhenga omu rhubanda, nâyish'ibanigûliza eyôla munda boshi, ngasi muguma erhi mabî gâge garhuma. ¹⁷ Amaboko goshi ganoga, n'amadwî goshi gaforhama. ¹⁸ Bâyambala sunzu, n'omusisi gwâbabumba obusû boshi bwayunjula nshonyi, amarihwe goshi gamômwa. ¹⁹ Bâjahika ensaranga zâbo omu mirimbwa, n'amasholo gâbo gabageza mwo omusisi. barhakaciwigurha, barhakâcibumba enda bulya amasholo n'ensaranga byo byarhumaga bahirima omu byâha.

^c**7.15** Olole Mat 24, 16-18 oku Mwâmi Yezu ashambîre oku biyêrekîre amalibuko ga Yeruzalemu.

²⁰ Bàkazâg'ilimbira ebisikiyo byâbo: babijira byàbà nsanamu zâbo ngalugalu, byàbà bazimu bâbo. Co carhuma nkola najira kabè kantu kakaz'ibagezamwo omusisi. ²¹ Ebyôla nâleka abantu b'ihanga bayish'ibinyaga, bigukumbwe n'ebishungu by'omu cihugo. Banayishibihemula. ²² Nâbayâsa obusù, banayishihemula embîko yâni, abashombanyi b'ihanga bahika muli yo, bayihemule.

²³ Cilukire omugufu bulya ecihugo cayunjwîre mifù ya bantu bajabânigwa, olugo luyunjwîre kavango. ²⁴ Nayisha ndwîrhe galya mashanja makali bwenêne, gayishibanyaga enyumpa zâbo. Nâfunyaza obucîbone bw'abanya-buhashe, n'ebirhînyiro byâbo byahemulwa. ²⁵ Okujuguma kuyiruka, balonza omurhûla banagubule. ²⁶ Obuhanya bwâjâ oku bundi, omwanzi gwâkaziyisha oku gundi: bakazihûna mpu omulêbi abalêberage, omudâhwa abahè amarhegeko, ihano libulikane oku bagula. ²⁷ Mwâmi ajâ omu mishîbo, omuluzi ayunjula mirhanyo, amaboko g'abantu b'omu cihugo gâgeramwo omusisi. Nâbajirira nk'oku olugendo lwâbo lunakwânîne, nabatwîra emmanja nk'oku emmanja zâbo zinali, na ntyo banamanya oku nie Nyamubâho.

8

Obulêbi bw'ebyâha bya Yeruzalemu

¹ Omu mwâka gwa kali ndarhu, omu mwêzi gwa kali ndarhu, omu nsiku irhanu z'omwêzi nali ntamîre aha mwâni, erhi n'abagula b'e Yûda batamîrage nabo aha mwâni, okuboko kwa Nyamubâho kwanacîhonda kuli nie. ² Nakaz'ilolêreza: nabona hali oli nka muntu. Ebyâkazâg'ibonekana nka nsiko kujâ idako, gwâli muliro, na kandi kurhenga oku nsiko kujâ enyanya bwâli bulangashane buli nka bwa nyenyêzi. ³ Anacilambûla okuli nka kuboko, angwârhirira oku mvîri; mûka anacinyêhûkana ekarhî k'amalunga n'igulu, ampêka e Yeruzalemu, omu kuyâgânwa na Nyamuzinda, andêkereza aha muhango gw'omu ndalâlâ gudwîrhe gwalola olunda lw'emwênè, ahantu bali bahizire omuzimu w'olûji^d ye onalêrha olûji. ⁴ Ci, lolâ oku ahôla ho hali irenge lya Nyamuzinda w'Israheli, lyâlî nk'oku nanalibonaga omu kabanda. ⁵ Anacimbwîra erhi: Mwene omuntu, yînamulira amasù olunda lw'emwênè». Nanaciyînamulira amasù olunda lw'emwênè, nalola olunda lw'omuhango gwâli emwênè aha luhêrero yo munda ali oyôla muzimu w'olûji, aha muhango. ⁶ Anacimbwîra, erhi: Wâni mwene omuntu, k'obwîne ebibakola bajira? K'obwîne aga magalugalu galushire olugero Ben'Israheli bali bajira hano, mpu lyo bantenza omu ka-Nyamuzinda kâni? Wâcibona kandi agandi magalugalu manene gâkushologosa. ⁷ Anacimpêka omu ndalâlâ y'aka-Nyamuzinda. Nanacilolêreza: omurhule gwâli omu lukûta. ⁸ Anacimbwîra, erhi: «Mwene omuntu, rhula olukûta». Nanacirhula olukûta, hâli omuhango. ⁹ Anacimbwîra, erhi: «Kanya ojemwo, ojilola agôla magalugalu eyôla munda». ¹⁰ Nanacijamwo, nakazilolêreza, nanacibonamwo ensanamu za ngasi lubero: ez'ebinyâgâsi n'ez'ensimba zirya zankashologosa omuntu, n'abandi bazimu boshi b'omulala gwa Ben'Israheli, zâlî oku nkûta empande zoshi. ¹¹ Na bantu makumi gali nda bw'omu mulala gwa bene Israheli bali bayîmanzire embere z'abôla bazimu na Yazanyahu mugala wa Shafani naye âli ekarhî kâbo, -ngasi muguma erhi anafumbasire ecetêzo câge. N'omugî gw'enshangî erhi gudwîrhe gwadudumuka. ¹² Anacimbwîra, erhi: «Kw'obwînage wâni mwene omuntu ebi abagula b'Israheli bajirira omu mwizimya, ngasi muguma omu hiyumpa hyâge hishîge irangi? Banakaziderha mpu: Nyamubâho arharhubona, mpu Nyamubâho arhenzire omu cihugo». ¹³ Anacimbwîra kandi, erhi: «Wâcibona ebindi bigalugalu bajira». ¹⁴ Anacimpeka ebwa muhango gw'aka-Nyamuzinda gudwîrhe gwalola olunda lw'emwênè, nalola oku eyôla munda yali etamîre abakazi, bakazâg'ilakira Tamuzi^e.

^d**8.3** : Nyamwagirwa ayêreka omulêbi oku abantu b'e Yeruzalemu bahanwa bwenêne kulusha. Barhahanirwe amabî b'îshe bajiraga ci bahanirwa amabî gâbo gwonene.

^e**8.14** Tamuzi: izîno lya muzimu.

¹⁵ Anacimbwîra, erhi: «Ka wabwîne obwo mwene muntu? Erhi wâcibona ebindi bigalugalu bilushire ebyôla. ¹⁶ Anacimpêka omu ndalâlâ y'aka-Nyamuzinda. Nalola oku aha muhango gwa aka-Nyamubâho, ekarhî k'ecirhînyiro n'oluhêrero bantu makumi abirhi na barhanu bayêrekîze aka-Nyamuzinda omugongo, banadwîrhe balola olunda lw'ebuzûka-zûba, olwôla lunda lw'ebuzûka-zûba bakazâg'ifukamiriza yo izûba. ¹⁷ Anacimbwîra, erhi: «Ka wabwîne obwo, wâni mwene omuntu? Ka ntakolaga nfuhirwe obwo n'ebîra bijiro bigalugalu ab'omu mulala gwa Yûda bakola bacihebiremwo? Bamâbumba ecihugo kavango, banakaz'insholoshonza ntyôla: Lolâ oku badwîrhe bayegeza ishami oku izûlu lyâbo. ¹⁸ Nâni nkolaga nâbajirira ebya bukali, ntababalire, ntababêre bwonjo. Bâyâkûliza bwenêne omu marhwiri gâni ntababayunvirhize».

9

Obuhane

¹ Go mango àyakûzize n'izû linene, anderhera omu marhwiri, erhi: «Amahanya ga luno lugo gayiruka. Ngasi muguma afumbîrhe akalugu kâge k'okushâba^f». ² Nalola oku hamâyêgera bantu ndarhu, bayishaga ebwa muhango guli enyanya olunda lw'emwênè, ngasi muguma n'akalugu kâge k'okuyîrha omu nfune. Ekarhî kâbo yali muntu muguma oyambîrhe ebyêru analihagarhîre aha mukaba gwâge olwandiko lw'omwandisi. Banacijâ omu nyumpa, bamâyîmanga aha luhêrero lw'omulinga. ³ Irengi Iya Nyamuzinda w'Israheli Iyanaciyîmanga kurhenga kuli Kerûbi lyâli lidekerîre, lyâja ebwa muhango gw'aka--Nyamuzinda. Anacihamagala olya muntu wali oyambîrhe ebyêru, anahagarhîre olwandiko lw'omwandisi omu mukaba. ⁴ Anacimubwîra, erhi: «Ozunguluke olugo loshi, ozunguluke Yeruzalemu onajè wahira ecimanyîso c'omusalaba ngasi bantu badwîrhe balaka erhi ebîra bijiro bibî bijirwa mulilwo birhuma». ⁵ Nayumva anacibwîra abandi, erhi: «Muzunguluke olugo, muyishe e-nyuma zâge, mujè mwayîsha mwashûrha, ntâye mubêraga obwonjo, ntâye mubabaliraga, ⁶ abashosi, abâna b'emisole, abânanyere, abâna barhò, abakazi, muyîrhe munigûze boshi. Ci ngasi yêshi ogwêrhe ecimanyîso c'omusalaba aha malanga murhamuhumagakwo. Murhangirire omu ka-Nyamuzinda kâni». Banacirhangirira oku bashosi bâli embere z'aka-Nyamuzinda. ⁷ Anacibabwîra, erhi: «Muhemule aka-Nyamuzinda. muyunjuze obululi mirhumba munahuluke». Banacihuluka, bakanya bajâ banigûza omu lugo mwoshi. ⁸ Agôla mango bajaga banigûza, nanacibêra halya nali, nanacikumba bubî oku idaho. Nanaciyâma nti: «Mashi Nyakasane Nyamubâho, ka onakolaga wamalîra ogu musigala gw'Israheli omu kuyâkiza oburhè bwâwe kuli Yeruzalemu?» ⁹ Anacimbwîra erhi: «Obubî bw'omulala gw'Israheli n'ogwa Yûda buli bunji okurhalusire, ecihugo cayunjulîre mukò, olugo ludwîrhe lwalerengana, bulya badwîrhe baderha, mpu: «Nyamubâho ârhenzire omu cihugo, Nyamubâho arhankabona. ¹⁰ Co cirhumire nâni ntâbe na bwonjo buci, ntânababalire ndi, nabadôsa eby'olugendo lwâbo». ¹¹ Go mango olya muntu wali oyambîrhe ebyêru, anahagarhîre olwandiko omu mukaba, ayishirage alimanyîsa oku anajizire, aderha erhi: «Najizire nk'oku wanantumaga».

10

¹ Nanacilola: Lolâ oku olurhalarhala lwâli ahanyanya ly'irhwe Iya bakerûbi lwâli lushushire nk'ibuye lyâlabuka, n'akantu kakazâg'ibonekana nk'ishungwè nako kakaz'ibonekana enyanya lyâbo. ² Anacibwîra olya muntu wali oyambîrhe ebyêru, erhi: «Ojè ekarhî k'engâlè, idako Iya kerûbi, oshamarhe n'amaboko gombi ogabumbe makala gali ekarhî ka bakerûbi ogend'isha-ndâliza omu lugo». Anaciyijâ erhi nanabona. ³ Bakerûbi bâli ebwa kulyo kw'aka-

^f9.1 9, 1: Nyamuzinda alonzize okuyêreka Abayahudi oku abâgomire bwo banahanwa, n'abêru--kwêru bâcungulwamwo obubî.

Nyamuzinda erhi oyôla muntu ajà-mwo, n'olwikungu lwàli lubwísire obululi omu ndalâlâ. ⁴ Irengé lya -Nyamubâho lyanacirhenga kulya kerûbi lyajà ebwa muhango gw'aka-Nyamuzinda. Aka-Nyamuzinda kayunjulira lwikungu, n'obululi bwayunjulira bulangashane bw'irengé lya Nyamubâho. ⁵ N'olubî lw'ebyûbi bya bamalahika lwakaziyumvikana kuhika omu bululi bwàli emuhanda, nka mukungulo gwa Nyamuzinda Ogala-byoshi amango akola aderha. ⁶ Gwo mango àhânaga eri irhegeko emwa olya muntu wali oyambîrhe e-byêru, erhi: «Rhôla omuliro ekarhî k'engâlè, ekarhî ka bakerûbini». Olya muntu àyija agend'iyîmanga hôfi n'omuzizi. ⁷ Kerûbi alambulira okuboko ebwa muliro gwàli aha karhî ka bakerûbi, agudahula ahira omu maboko g'olya muntu wali oyambîrhe ebyêru. Oyôla muntu agurhola anahuluka. ⁸ Ago mango nabona oku bakerûbi bâli bagwêrhe agali nka maboko idako ly'ebyûbi byâbo. ⁹ Nanacilolêreza: Hàli mizizi ini aha burhambi bwa bakerûbi, ngasi muzizi aha burhambi bwa kerûbi muguma, n'eyôla mizizi yakazâg'ilangashana nk'ibuye lya lubula. ¹⁰ Yali eshushîne yoshi oku enali inni, nka kula ngasi muzizi gwàli ekarhî kw'ogwâbo. ¹¹ Amango yakazâg'igenda, yakazâg'ijà ebwa mpande inni, yakazâg'ijà embere ci erhankahindamusire omu kugenda ebwa kubà yakazâg'ijà olunda irhwe linayêrekire. ¹² N'omubiri gwâbo goshi, omugongo gwâbo, amaboko gâbo n'ebyûbi byâbo haguma n'emizizi, byâli biyujwîre masû omu marhambi moshi, eyôla mizizi oku enali inni. ¹³ Nayumva bayirika eyôla mizizi izîno lya «Galgali». ¹⁴ Na ngasi muguma àli agwêrhe malanga anni: amalanga g'omurhanzi gàli malanga ga kerûbi, amalanga gw'owa kabirhi gàli malanga ga muntu, owa kasharhu àli agwêrhe amalanga g'entale n'owa kani àli agwêrhe amalanga g'enyunda. ¹⁵ Abôla bakerûbi bayîmanga: yali erya nsimba nabonaga oku lwîshi lwa Kebari. ¹⁶ Erhi bakerûbi bàgendaga bajà embere, nayo eyôla mizizi enaje embere aha burhambi bwâbo, erhi bamalahika bashanjûlaga cebyûbi bàbalala, eyôla mizizi erhankahindamusire ciru. ¹⁷ Erhi bayîmangaga nayo enayîmange, erhi bayîmukaga, nayo enayimuke boshi nabo ebwa kubà mûka w'erya nsimba àli muliyo. Irengé lya Nyamubâho lyarhenga omu ka-Nyamuzinda ¹⁸ Irengé lya Nyamuzinda lyarhenga halya muhango gw'aka-Nyamuzinda, lyashubira enyanya lya bakerûbi. ¹⁹ Bamalahika bashubishanjûla ebyûbi byâbo, bayêrera enyanya ly'igulu erhi nandwîrhe nalola oku bagenda, n'emizizi nayo kwo na kuguma boshi nayo. Banacigend'iyîmanga aha muhango guli olu-nda lw'e buzûka-zûba lw'aka-Nyamuzinda erhi nalirya irengé lya Nyamuzinda linali enyanya zâbo. ²⁰ Yali erya nsimba nabonaga idako-idako lya Nyamubâho w'Israheli hôfi n'olwîshi lwa Kebari, nanamanya oku bâli bakerûbi. ²¹ Ngasi muguma àli agwêrhe malanga anni na byûbi binni n'ebiri nka maboko ga muntu idako ly'ebyûbi. ²² Amalanga gâbo gàli gashushîne n'amalanga nabonaga hôfi n'olwîshi Kebari. Ngasi muguma akazâg'ijà alola embere zâge yonene.

11

Ebindi byâha bya Yeruzalemu

¹ Mûka anyîmukana, ampêka aha muhango guli ebuzûka-zûba bw'aka- Nyamuzinda, gwo muhango guyêrekîre ebwa buzûka-zûba. Nalola oku aha c'olusò c'ogwôla muhango hàli balume makumi abirhi na barhanu, na muli bo nabona Yazanya mugala wa Azuru na Pelatiyahu mugala wa Benayahu, murhambo w'olubaga. ² Nyamubâho anacimbwîra, erhi: «Mwene omuntu, abôla bantu bali bantu badwîrhe balâlira okujira amabî, babumbire olugo n'amahano gâbo mabî. ³ Badwîrhe baderha, mpu: «K'arhali bunôla rhwayûbaka enyumpa? Loli enyûngu n'oku nîrhu rhwe rhuli nyama zirimwo». ⁴ Co cirhumire ogend'ibabwîra ebîra binwa by'obulêbi, ogend'ibalêbera wâni mwene muntu. ⁵ Mûka gwa Nyamubâho anacîrhunika kuli nie, anacimbwîra, erhi: «Oderhe! ntyo kwo Nyamubâho adesire. Nêci ntyôla kwo mwaderha wâni mulala gw'Israheli, na manyire enkengêro ngalugalu zikuli emurhima. ⁶ Mwajire mwayushûla emirhumba y'abadwîrhe banigwa muli lunôla lugo mwayunjuzize enjira mirhumba

mwakaz'iyîrha. ⁷ Co cirhumire aderha ntyâla Nyakasane Nyamubâho, erhi: Eyôla mirhumba mwahiraga omu karhî k'olugo zo nyama, nalo olugo yo nyungu, ci konene nabarhenza muliyo. ⁸ Muyobohire engôrho ci konene ngôrho nâbalerhera, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. ⁹ Namurhenza muli olwôla lugo, nâmuhanâ omu maboko g'abihanga, ntyo kwo namuhana. ¹⁰ Ngôrho yamumaliriza omu cihugo c'Israheli, namutwîra olubanja lyo munamanyâ oku nie Nyamubâho. ¹¹ Olûla lugo lurhâbè kuli mwe nyungu, murhâbè nyama yadêkerwamwo: omu cihugo c'Israheli mwo namulibûkiza. ¹² Na ntyôla mwamanyâ oku nie Nyamubâho olyâla mwalekaga bushimba amarhegeko gâge n'engeso zâge mwazigayaguza, mwagend'ishimba engeso z'abantu bamuzonzire. ¹³ Ci nk'oku nanalêbaga, Pelatiyahu, mugala wa Benayahu anacifâ. Naku-mbâ bubî oku idaho, nanaciyâma n'izû linene, nti: «Mashi Nyakasane -Nyamubâho, k'onakolaga wamalîra ogu musigala?»

Eyindi ndagâno y'abalulizîbwe

¹⁴ Okubundi akanwa ka Nnâmahanga kanacintindakwo muli ebîra binwa, erhi: ¹⁵ Mwene omuntu, bali bene winyu, ababusi binyu n'oku mulala gw'Israheli bwo bantu b'e Yeruzalemu bakaz'ibwîra, mpu: «Muli kulî na Nyamubâho, mpu rhwe rhwahîrwe ecihugo mpu rhuciyimemwo.» ¹⁶ Co carhuma ogend'iderha ntyâla, erhi: Ntyâla kwo amâderha Nyakasane Nyamubâho, erhi: Nêci nabahesire kulî omu mashanja, nabashandabinye omu bihugo b'ihanga, nanabâ kulî bwo lwâkiro mango masungunu eyôla munda bâli bajire. ¹⁷ Co carhuma ogend'iderha, erhi: Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho: Nâmushûbûza murhenge ekarhî k'ezôla mbaga, nâmuwula mweshi muli birya bihugo mwâli mushandabinemwo, namuhâ ecihugo c'Israheli. ¹⁸ Bayisha bacîjemwo, barhenzemwo ngasi hibî hyoshi, na ngasi higalugalu hyoshi. ¹⁹ Nâbahâ murhima muguma, nânahira mulibwo owundi mûka muhyâhya: narhenza omu mubiri gwâbo, omurhima guli nk'ibuye, mbahe omurhima gw'omuntu, ²⁰ lyo bahashishimba amarhegeko gâni, banalange engeso zâni, banazishimbe. Ntyôla bâbâ lubaga lwâni nâni mbè nie Nyamuzinda wâbo. ²¹ Kuli balya omurhima gwâbo gwacîshwêkîre oku bazimu n'oku ngeso ngalugalu, nâyish'ibadôsa kuli olwôla lugendo lwâbo, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho.

Irengé Iya Nyamubâho Iyarhenga muli Yeruzalemu

²² Okubundi bakerûbini banacilambûla ebyûbi byâbo, n'emizizi nayo yarhangira okugenda haguma nabo, erhi n'irengé Iya Nyamuzinda w'Israheli liri kuli bwo, oku nyanya lyâbo. ²³ Irengé Iya Nyamubâho Iyanaciyimuka, Iyarhenga omu lugo, Iyagend'iyîmanga oku ntondo eri olunda lw'ebuzûka-zûba lw'olugo. ²⁴ Milka anacingendana, ampêka emwa Abanya-Kaldeya, omu karhî k'abahckagwa bujâ, omu kuyâgânwa na malahika wa Nyamuzinda, na ntyôla kwahirigirha kulya kuyâgânwa nabonaga nnankuhamîriza; ²⁵ nanacishambâlira abôla bali bahesirwe bujâ ebyôla Nyamubâho ali anyêresire.

12

Okuyîganya omubunga

¹ Akanwa ka Nnâmahanga kanacintindakwo muli ebîra binwa, erhi; ² Mwene omuntu, oyûbasire ekarhî k'iburha ly'abagoma abagwêrhe amasû barhanabona, amarhwîri g'okuyumva barhanayumva ebwa kubâ liri iburha Iya bagoma. ³ Ojage ahôla wâni mwene omuntu, ocîshanire omuzigo gw'omuntu mukâge, obunge mâshi erhi banabona⁹. Obunge orhenge ahôla oyûbasire ojè handi, erhi banadwîrhe basinza. Nkaba bamanyiraho oku linali iburha Iya bagoma. ⁴ Oshane ebikunga byâwe nka muntu mukâge, owagenda mâshi erhi banabona. W'oyo, wânahuluka bijingo erhi banadwîrhe bakubona, nka kula abakage banagenda. ⁵ Embere zâbo ojire omurhule

⁹**12.3** Omulêbi alonzize okurnanyîsa abantu b'e Yeruzalemu oku nabo bâcihêkwa erubungo.

omu lukûta, onagerere muli gwo. ⁶ Embere zâbo obarhule omuzigo gwâwe, oguhire aha lu-rhugo, ogende omu mwizimya; ocibwîke obusù ly'olek'ijawabona ecihugo, ebwa kubà nâmakujira lwîganyo oku mulala gw'Israheli. ⁷ Nanacijira nk'oku nali ntegesirwe, nanacishana ebikunga byâni nka mukage mâshi, erhi kubà bijingo, n'amaboko gâni najira omurhule omu lukûta nanacihuluka omu mwizimya, naheba omuzigo gwâni aha lurhugo erhi bâna-bona. ⁸ Okubundi, sêzi, akanwa ka Nyamubâho kanacintindakwo muli ebîra binwa: ⁹ «Mwene omuntu, omulala gwa bene Israheli, erhi iburha ly'abagoma, ka barhakudôsize mpu: «bici ebyôla wajira?» ¹⁰ Obabwîre erhi: Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. Ebîra binwa by'obulêbi biderhîrwe omuluzi w'e Yeruzalemu n'omu mulala gwa bene Israheli boshi ngasi aha banayûbaka. ¹¹ Oderhe, erhi: Kuli mwe ndi kabala-myanzi, okûla mbajirire kwo banay'ish'ijirirwa; bâlulizibwa bahêkwe bujâ. ¹² N'omuluzi obali mwo abarhula omuzigo gwâge aha lurhugo, agende omu mwizimya, agere omu lukûta barhulaga mpu ho bagera, acibwîkira obusù lyo arhagibona ecihugo, n'amasù gâge. ¹³ Nâmurhenza, agwârhwê omu kasira kâni; nâmuhekâ e Babiloni, omu cihugo c'Abanya-Kaldeya. Ci konene arhacibone, ciru yo anafîra. ¹⁴ Na balya boshi bamulamsize, balya boshi bakazâg'imulanga, emirhwê yâge yoshi nâyishandabanya balumîre mpande zoshi, na mbayomolere engôrho omu nyuma zâbo. ¹⁵ Ntyo bamanya oku nie na ndi Nyamubâho, hano mbahêka omu mashanja nnangalibashandabanya omu bihugo b'ihanga. ¹⁶ Ci naleka baguma muli bo bafû-lumuke engôrho, bashugunuke ecizombo n'ecihûsi lyo bahash'iyish'ikazisha-mbâla agôla mabî gâbo emwa agôla mashanja bâja emwâbo, lyo nago gamanya oku nie Nyamubâho. ¹⁷ Akanwa ka Nyamubâho kanacintindakwo muli ebîra binwa, erhi: ¹⁸ «Mwene omuntu, olye omugati gwâwe erhi onadwîrhe wajuguma, onywe amîshi gâwe erhi onayôbohire. ¹⁹ Wânabwîra olubaga lw'omu cihugo, erhi: Ntyâla kwo Nyakasane Nyamubâho abwîzire abantu b'e Yeruzalemu, balya bashandâlaga omu Israheli oku bâkazilya omugati gwâbo erhi banayôbohire, bâkazinywa amîshi gâbo erhi banajuguma, lyo ecihugo na ngasi binabamwo byoshi birhagijakwo akavango k'abantu bayûbasire muli co. ²⁰ Engo ziri nyûbake zâshandwa n'ecihugo câyôrha bwâmwa, na ntyo mwâmanya oku nie Nyamubâho.

Emigani ederhwa n'olubaga

²¹ Akanwa ka Nnâmahanga kanacintidakwo muli ebîra binwa: ²² Mwene omuntu, bici mulonza okuderha muli ogûla mugani guderhwa omu Israheli mpu: Ensiku zinaje oku zindi n'eby'obulêbi binahirigirhe? ²³ Ee! Obabwîrage, erhi: Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. Nâhanza ogwôla mugani guruhakaciderhwa bundi omu Israheli. Ci obabwîre, erhi: Ensiku ziyîruka zirya, ngasi byanalêbirwe byayishibayunjulira muli zo. ²⁴ Bulya harhakacibâ eby'obulêbi birhâbê, na ntâ bya bugeremwa byâcibe bya bunywesi ekarhî k'omulala gwa bene Israheli, ²⁵ ebwa kubà niene nie -Nyamubâho nie nâkaz'iderha. Oku nadesire erhi nanakudesire, kunabê buzira kurhalusa amango; ebwa kubà gali omu mango gâwe, wâni iburha lya abagoma, mwo nanaderhera akanwa nankayunjulize, kwo adesire Nyakasane -Nyamubâho. ²⁶ Akanwa ka Nyamubâho kantindakwo muli ebîra binwa, erhi: ²⁷ Wâni mwene omuntu, lolâ oku ab'omu mulala gwa Israheli banakaz'iderha, erhi: «Obulêbi oyôla alêba bubâ bw'amango ga kulî, anakaz'ilêba eby'omu mango ga kulî.» ²⁸ Ee! Obabwîrage, erhi: Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. Ntâ mango ganacimanyikane g'ebinwa byâni byoshi. Oku ndesire kwânaba, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho.

13

Oku balêbi b'obunywesi

¹ Akanwa ka Nyakasane kanacintindakwo muli ebîra binwa, erhi: ² Mwene omuntu oderhe ebinwa by'obunywesi ebîyêrekîre abalêbi b'Israheli, olêbe ohwîre balya bakazicikunga mpu bali balêbi bacirhumâ bônene erhi: Yumvagi akanwa ka Nyamubâho. ³ Ntyâla kwo adesire Nyakasane

Nyamubâho, erhi: Buhanya bwâbo abalêbi bali nka basirhe, abashimba enjira zâbo zonène eby'obukengêre bwâbo bônene buzira kubona akantu. ⁴ Kula banyambwe bayôrha omu bwêrûlè ntyôla kwo nabo bali abalêbi bâwe wâni, Israheli. ⁵ Orhasâg'ibona mazibu maci, orhasâg'iyûbakira omulala gwa bene Israheli olugurhu lyo gubona emisî oku lusiku lwa Nyamubâho. ⁶ Eby'obulêbi byâbo bibâ bya busha, banakazilêba eby'obusha baderhe, mpu: «Kwo adesire ntyâla Nyamubâho». N'obwo Nyamubâho arhabarhumaga, banabulikaz'ilingûza oku ebyôla binwa byâbo byayunjulira. ⁷ Ka okunali arhali binwa binyu bya bunywesi mulêba, k'arhali bya bunywesi mubwîra abantu gala mango muderha, mpu: Kwo adesire ntyâla Nyamubâho n'obwôla ntadesire akantu? ⁸ Co cirhumire aderha ntyâla Nyakasane Nyamubâho, erhi: Ebwa kubâ mwanwesire, mwanalêbire eby'obunywesi, nêci, nâni ndesire oku ntaciri ha-guma na ninyu, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. ⁹ Okuboko kwâni nâkubangalaliza balya balêbi b'obunywesi, balya bakaz'ilêba eby'obunywesi: barhakacilabarha omu ndêko y'olubaga lwâni, barhanakaciandikwa omu citabu c'omulala gwa bene Israheli, barhakacilabarha omu cihugo ca bene Israheli, na ntyo mwanamanya oku nie Nyakasane Nyamubâho. ¹⁰ Bulya bâmâkaz'ihabula olubaga lwâni: omu kubabwîra, erhi: «Murhûla» n'obwôla ntâ murhûla, n'obwôla agôla mango badwîrhe bayûbaka olugurhu banaluzibuhya n'ibumba^h. ¹¹ Obwîre abôla badwîrhe bazibuhya olugurhu n'ibumba, erhi: Enkuba y'ecihonzi ekola yania, olubula lukola lwarhoga n'empûsi y'ecisirûla yabayîshira. ¹² Loli oku olwôla lugurhu lwamâhongoka. Ka barhamudôse mpu: «Ngahi liri liry ibumba mwashîgaga olugurhu?» ¹³ Co cirhumire aderha ntyâla Nyakasane Nyamubâho, erhi: Nkola namulikirakwo empûsi y'ecisirûla, omu burhè bwâni, olubula lukola lwanja erhi bukali bwâni bwa kubaheza burhuma. ¹⁴ Nahongola lulya lugurhu mwashîgaga ibumba, nâluhenangulira oku idaho, ebihibi by'e-kuzimu biyêrekere enyanya. Olwôla lugurhu lwâhongoka, lunamuhongokere mufire muli lwo, na ntyo mwanamanya oku nie Nyamubâho. ¹⁵ Amango obukunizi bwâni bwâhwa kuli olûla lukûta n'oku baluyûbakaga boshi, nânamubwira nti olugurhu lurhaciri hwo, kuguma n'abaluyûbakaga bâlushîga ibumba, ¹⁶ bo balya balêbi b'Israheli bakazâg'ilêba Yeruzalemu omu kuderha mpu murhûla n'obwo harhâcibâga murhûla, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho.

Oku balêbi-kazi b'obunywesi

¹⁷ Nâwe mwene omuntu, oyêrekeze obusû bwâwe emwa abalêbi-kazi b'omu lubaga lwâwe, abakaz'iderha eby'obunywesi bacirhuma bônene, nabo obabwîre ebîra binwa bya obulêbi. ¹⁸ Obabwîre, erhi: Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho: Buhanya bwâbo balya bakazi bajâ bahangira orhushangi oku biboko byoshi, n'abakaz'ilukira ecitambara oku irhwe ly'abantu ba ngasi lubero, lyo mugwârha amaroho gâbo omu mirhego. Munakaz'igwârhirira omu murhego abantu b'olubaga lwâni, munagali leka amaroho ginyu mwêhe. ¹⁹ Munakaz'imbonêsa nshonyi embere z'olubaga lwâni oku mushamarha musungunu gwa ngano n'erhi bihibi bisungunu bya mugati birhuma, mwanayîrha ntyôla abantu barhali bakwânîne okufâ, munaleke balya bâli bakwânîne okufâ, omu kurhebêba olubaga lwâni lusîma okubayumvirhiza omu by'obunywesi. ²⁰ Co cirhumire aderha ntyâla Nyakasane Nyamubâho, erhi: Loli oku nâni nkolaga narhabâlira rhulyâla rhutambara rhwinyu mukaz'igwârhamwo amaroho nka kula banagwârhirira rhunyunyi oku murhego. Nabusharhangulira omu maboko ginyu, ndikûze agôla maroho mulonza okugwârhirira omu murhego nka rhunyunyi. ²¹ Nasharhangula ebitambara binyu, ndikûze olubaga lwâni, ndurhenze omu maboko ginyu, barhâcibè nka nsimba egwâsirwe omu maboko ginyu. Na ntyo, mwanamanya oku nie Nyamubâho. ²² Ebwa kubâ munakaz'ilibuza omurhima gw'omushinganyanya erhi bunywesi bwinyu burhuma, n'obwôla niono ntabalibuza, kandi ebwa kubâ munakaziha omubî emisî na ntyo arhacihash'irhenge omu mabî gâge, lyo alama, ²³ yumvagi! Murhakacifa mwa-lêbire eby'obunywesi, murhakacifa mwadesire eby'okurhebana.

^h**13.10** : Ezekiyeli akalihire ngasi balya boshi baja balangâliza olubaga eby'obunywesi.

Nalikûza olu-baga lwâni ndurhenze omu maboko ginyu, na ntyo mwânamanya oku nie Nyamubâho.

14

Oku biyêrekîre okurhererekêra abazimu

¹ Baguma omu bashamuka b'Israheli bayisha emunda ndi, bajà embere zâni. ² Akanwa ka Nyamubâho kanacintindakwo muli ebîra binwa, erhi: ³ Mwene omuntu, abôla bantu bazindisire abazimu bâbo omu mirhima yâbo, barhagokôla oku mango gâbo g'okujira amabî, ka naziga bayishindôsa? ⁴ Yu-mvagya ogend'ibaderheza obabwîre, erhi: Ntyâla kwo amâderha Nyakasane Nyamubâho. Ngasi muntu w'omu mulala gw'Israheli, onazindika abazimu omu murhima gwâge, arhanagokôla oku mango gâge g'okujira amabî, kandi abuliyisha mpu alidôsa omulêbi, niene Nyamubâho nie nâmusshuza erhi ogwôla mwandu gwâge gw'abazimu guruhuma, ⁵ Iyo mpashihika oku nsholo y'omurhima gwa bene Israheli, bo bantu bacyegûlaga kuli nie erhi abôla bazimu bâbo mwandu bârhuma.

⁶ Yumvagya, ojibwîra omulala gw'Israheli, erhi: Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. Galuki, muleke abôla bazimu binyu, muleke loshi ngasi bijiro binyu bigalugalu, ⁷ ebwa kubà kuli ngasi muntu w'omu mulala gw'Israheli, kuli ngasi mubunga wanayûbasire emwa bene Israheli, erhi akanacîyungula kuli nie, abè abazimu bâge bwo ahira emurhima, akanashimbûlira amango gâge g'okujira amabî, n'erhi ankajà emunda omulêbi ali mpu ali ndôsa akantu, niene Nyamubâho nie nankamushuza niene. ⁸ Nanacihindula kuli oyôla muntu, nanamujira lwîganyo na mugani oku bandi, nanamukûla omu lubaga lwâni, na ntyôla mwanamanya oku nie Nyamubâho. ⁹ N'erhi omulêbi ankayêmêra arhebwa, kandi aderhe ebinwa by'obulêbi, niene Nyamubâho, nie nankamurhebûka, nânamulambulirakwo okuboko, nânamumalîra arhenge ekarhî kw'olubaga lwâni lw'Israheli. ¹⁰ Bônene banakazibarhula omuzigo gw'amabî gâbo. Obubî bw'omulêbi bwanabà nk'obubî bw'olyâla walimudôsa. ¹¹ Ntyôla omulala gwa bene Israheli guruhacîrhenze kuli nie, guruhacîhemule n'ebyâha byâge bya ngasi lubero. Babà lubaga lwâni, nâni nâbà nie Nyamuzinda wâbo, kw'adesire Nyakasane Nyamubâho.

Obubî bwa ngasi muguma

¹² Akanwa ka Nyamubâho kanacintindakwo muli ebîra binwa, erhi: ¹³ Wâni mwene omuntu, erhi ecihugo cakangomera omu kukanjirira ebibî, nânacila-mbulirakwo okuboko kwâni, ncivungunyulire omugati gw'olwîko, nânacirhumira ecizombo kandi nyîrhe muli co abantu na ngasi hya bûko nyama, ¹⁴ n'erhi muli ecôla cihugo mwankaboneka bantu basharhu bali nka Nûhu, Daniyeli na Ayubu, abôla bantu banaciza obuzîne bwâbo erhi bushinganyanya bwâbo burhuma, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. ¹⁵ Erhi nankaleka ebiryanyi bikazizungula omu cihugo, bikazicirya abâna cirinde cisigala bwâmwa, mulya omuntu arhankacîgeza erhi kuyôboha ebiryanyi kurhuma, ¹⁶ erhi omu cihugo mwankabonekana abantu bali nk'abôla basharhu, ndahîre akalamo, nie Nyakasane Nyamubâho nkudesire, barhankahashilikûza oli abânarhabana, oli abânanyere, bônene bankacilikûza, n'ecihugo cisigale bwâmwa. ¹⁷ Erhi nankakeka engôrho muli ecôla cihugo, nkaderha nti: «Engôrho egere muli ecîra cihugo, nânanigûzamwo abantu n'ebintu». ¹⁸ Na ciru omu cihugo mwankabà abâli nk'abôla basharhu, ndahîre akalamo kâni, niz Nyakasane Nyamubâho nkudesire, barhankahashilikûza oli abânarhabana oli abânanyere, bônene bankacilikûza. ¹⁹ Erhi nankarhuma ecihûsi muli ecôla cihugo n'erhi na-nkabayûkizakwo oburhè bwâni omu kushêshemwo omukò, mperêrekeze ebi-ntu n'abantu; ²⁰ n'erhi Nûhu, Daniyeli na Ayubu bankabà muli ecôla cihugo, ndahîre akalamo kâni, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, barhankahash'ilîkûza oli abânarhabana oli abânanyere, ci honênè banalikûza obuzîne bwâbo erhi bushinganyanya bwâbo burhuma.

²¹ Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho: Ciru erhi nankarhôla galya mahanya gâni anni

g'okujugumya, engôrho, ecizombo, ebiryanyi n'ecihûsi, nka bihonda kuli Yeruzalemu, lyo mpezamwo ebintu n'abantu, ²² na lêro hayish'ibonekana abâsigala bafume olufù, banafumye abânarhabana na abâna-nyere bâbo, kandi obone bakuyishire mpu wêne obone olugendo lwâbo n'ebijiro byâbo, na mpu ly'orhulûla n'ago mahanya nârhumira Yeruzalemu, n'oku ngasi bindi bibi binji nankamurhumira. ²³ Abôla bantu banakurhûliriza, nka wamânabona olugendo lwâbo n'ebijiro byâbo, na kandi okanamanya oku arhali busha najiriraga Yeruzalemu okwôla koshi namujirîre, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho».

15

Omugani gw'omuzâbîbu

¹ Akanwa ka Nyamubâho kanacintindakwo muli ebîra binwa, erhi: ² Wâni, mwene omuntu, bici olushâli lw'omuzâbîbu lulushire kwo ezindi nshâli z'amashami g'emirhi y'omu muzirhu? ³ ka bankatwâkwo ecihimbi mpu babinjemwo kalugu kalebe? Ka bankajiramwo engondôzo mpu bakazimanikakwo kantu kalebe? ⁴ Alâ oku banalukwêbe omu muliro, lusingônoke. Omuliro gunasingônole olunda n'olundi; n'aha kâgarhî nabo hanasingônoke, ka lwankacikolwamwo akantu? ⁵ Ciru n'amango lwaciri lugumagumâ ntâco bankabinjiremwo; lêro amango lwamasingônoka na omuliro, ka bankacikûlamwo akantu? ⁶ Co cirhumire aderha ntyâla Nyakasane Nyamubâho. Nka olushâli lw'omuzâbîbu omu yindi mirhi y'emuzirhu, olu nârhôlaga ndukwêba omu muliro, lunasingônoka, ntyo kwo najirîre abantu b'e Yeruzalemu. ⁷ Nahindamwîre obusû bwâni kuli bo. Bafumire omuliro, ci muliro gwânabamalîre. Na ntyo mwâmanya oku nandi Nyamubâho, amango nâhindamula obusû bwâni kuli bo. ⁸ Ecihugo nâcijira bwâmwa, ebwa kubâ bangomire, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho.

16

Akalamo k'Israheli omu nyiganyo

¹ Akanwa ka Nyamubâho kanacintindakwo muli ebîra binwa, erhi: ² Mwene omuntu omanyîse Yeruzalemu amabî gâge magalugalui. ³ Oderhe erhi ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho kuli Yeruzalemu. Omu kulola oku cisiki n'oku kuburhwa kwâwe oli w'omu cihugo ca Kanâni. Sho abâga munyahiti. ⁴ Aha kuburhwa kwâwe, olusiku wajagamwo eno igulu, barhakutwaga enkunga enkunga, barhakuhiraga omu mîshi mpu bakushuke, barhakushîgaga munyu, barhakubwîkaga n'ebirere. ⁵ Ntâye wadesire mpu akayûnami-ra emunda oli akurhabâle muli agôla malagîrre goshi, ebwa kukubêra obwonjo, agôla mango waburhagwa, bakujahika omu lubala bulya barhâkubonagakwo.

⁶ Nanacigera hôfi na nâwe, nanakubona odwîrhe wakubakubira omu mukò gwâwe, nakubwîra nti: «Olame», ⁷ onakule ogundumuke nka byâsi by'omu mashwa. Wanacikula wagundumuka wayushûka wahika oku mango wankashebagwa, amabêre gâwe garhuna, emviri zâwe zaluga. Ci erhi onali mushugunu wêshi. ⁸ Okubundi nanacigera hôfi na nâwe, nakubona. Gali gakola mango gâwe, mango ga kushebwa. Nakulambulirakwo lubuga lw'ecishûli câni, nabwîkira obushugunu bwâwe. Nacigasha n'endahiro, najira endagâno haguma na nâwe, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, -wanaciba wâni. ⁹ Nanacikuvundika omu mîshi, nanacishuka omukò gwâli gukuyunjwîre, nanakushîga amavurha. ¹⁰ Nakuyambisa emyambalo eri kwo obushengerêre, nakuhira enkwêrho z'oluhû e magulu, nakuyambika omukaba gw'ecitâni, n'ecishûli cadirhimana. ¹¹ Wêshi wajagalira enjuma, nakuhira engolo emabo-ko, n'olunigi omu igosi. ¹² Nahira ehigondo

ⁱ**16.2** Israheli, oyimangîrwe na Yeruzalemu, oyu bamushushanyize omukazi w'ecigamba. Israheli agomîre nawâbo omu kucîshwêkera oku banyamuzinda bâge bw'obunywesi.

oku izulu lyâwe, ebisikiyo oku marhwiri gâwe, ecimanè cinjinja càkuja oku irhwe. ¹³ Wàyambaliza amasholo n'amarhale, wacihundikira ecitâni, emyambalo yadirhimana enali ya bushengerêre. Enshâno y'omûla, obûci n'amavurha byo byâli biryo byâwe. ¹⁴ Wajà irenge omu mashanja erhi bwinjà burhuma, ebwa kubà bwâli bwinjà loshi, erhi liryà irenge lyâni nakubwikaga lirhuma, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho.

¹⁵ Cikône waciçonera obwinjà bwâwe, okujà irenge kwarhuma wâgend'icihemula, wahâna ebya amasîma gâwe emwa ngasi wakanagera. ¹⁶ Wayansire oku myambalo yâwe wâgend'iyinjirizamwo ahantu h'okurhererekêrera, wanajiriraho eby'enshonyi, okurhankabà kurhankanajirwa. ¹⁷ Wanacirhola e-njuma zâwe z'amasholo n'eza amarhale ezi nakuhaga wâgend'ijiramwo ensanamu z'abalume wanacihemula nazo. ¹⁸ Wâyansire oku myambalo yâwe y'obushengerêre waziyambikakwo, n'amavurha gâni n'obukù bwâni wâbà-rhererekêra byo. ¹⁹ Omugati nakuhaga gw'omu nshâno y'omulà, amavurha n'obûci nakazâgikulisamwo wabihêkera abôla bazimu bâwe mpu lyo obasimîsa. K'obwîne ebyo wajizire, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho.

²⁰ Wârhôla bagala bâwe na bâli bâwe abà wamburhiraga, wâgend'ibayîrha mpu yo nterekêro y'abôla bazimu bâwe mpu balye. Ka okwôla kuhemuka kwâwe kwâli kunyi obwo? ²¹ Wânizire bagala bâni, wabahâna mpu babageze omu muliro, mpu lyo abo bazimu bâwe bajà irenge. ²² Mw'ebýôla bijiro byâwe bigalugalu, na muli okwôla kuhemuka kwâwe, orhacikengêrera amango g'eburhò bwâwe, galya mango wali bushugunu wêshi odwîrhe wakubakubira omu mukò.

²³ Lêro wanaciyêrekana oku onali mubî loshi-loshi, -buhanya, buhanya bwâwe! kwo adesire Nyakasane Nyamubâho.- ²⁴ Wâgend'iyûbaka omusinga, wahajira hantu hâwe ha kurhererekêrera, wabilumiza ngasi hantu. ²⁵ Aha ngasi mashango wajà wayûbaka ho oluhêro lw'okuzinza obwinjà bwâwe n'okuhâna omubiri gwâwe emwa ngasi wâgera; wayûshûla ntyo okuhemuka kwâwe. ²⁶ Wâgend'ihemukira emwa Abanya-Mîsiri, balungu bâwe, ba mubiri gwa misî, waluzà ebihemu byâwe mpu lyo onshologosa. ²⁷ Lolà oku nâkuyinamulira okuboko. Nânyihya ebiryo byâwe, nâkuhâna emwa abashombanyi bâwe b'abakazi, bwo banyere b'Abafilistini, abashologorhagwa n'olugendo lwâwe lubî. ²⁸ Wâgend'ihemukira emwa Abanyasîriya ebwa kubà orhayîgurhaga. ²⁹ Wayûshûlira obubî bwâwe omu cihugo c'abarhimbûzi, emwa Abanyakaldeya, ciru n'eyôla munda orhaderhaga mpu wanayîgurha.

³⁰ Oku omurhima gwâwe gwâli muzamba wâni, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, gwo gwakazâgirhuma wajira ebyôla bijiro bibî byoshi ebiri-ngânîne omukazi muhemusi w'omusirhe. ³¹ Erhi wayûbakaga omusinga aha mashango ga ngasi njira, amango wajà wayûbaka empêro ngasi hantu, orhali ciru nka mukazi muhemusi owajà walonza oluhembo. ³² Omukazi mugonyi ahâli h'îba, anayankirire abalume b'ihanga. ³³ Abakazi bahemusi banakaziha-bwa oluhembo, ci kônene wêhe we wajàga wahà abîra-lumè bâwe oluhembo, wakazibahà ebya ngasi lubero mpu lyo bakazirhenga ngasi hantu bayandûkire emunda oli, omwôla kuhemuka kwâwe. ³⁴ Wâjizire oku abandi barhajira muli obwôla buhemusi bwâwe, ntà mulume walibirhiraga emunda oli, ci kônene wêhe we wakâgihonga orhanahongerwe ebwa kubà wali erhi wabihire loshi. ³⁵ Ewani! mukazi muhemusi, yumvagya akanwa ka Nyamubâho. ³⁶ Ntya kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, ebwa kubà wayêrekîne enshonyi zâwe, wabwîkûla obushugunu bwâwe agôla mango wajàga wahemuka n'abôla bîra-lume bâwe, kuguma n'abôla bazimu bâwe bagalugalu, kuli gulya mukò gwa bagala bâwe wakazâgicîsimîsa mwe nabo, abà wali orhonyize n'abà wali oshombire, nâkushûbûliza bo boshi bakuzonge lyo babona obwôla bushugunu bwâwe boshi. ³⁸ Nkola nâkuhà obuhane bw'abakazi bagonyi na bîsi ba bantu: nkola nakulekera omu bukunizi n'omu bongwa, ³⁹ Nâkuhira omu maboko gâbo, bakola bashanda emisinga yâwe, banahongole empêro zâwe, bâku-nyaga emishangi oyambîrhe n'enjuma zâwe, bakusige mushugunu. ⁴⁰ Kandi

bânakusunikakwo olubaga, lukubande amabuye, lukufunde engôrho. ⁴¹ Enyumpa zâwe bazidûlike muliro, banabulikuhanira embere z'omwandu gw'abakazi; nakugokôza okujà wahemuka, orhakacifa wajà wâkamasa oluhembo. ⁴² Ntyo, nanamala oburhè bwâni kuli we n'olûji lwâni kuli we lwânahwa, nânarhûlirira n'oburhè bwânayûrha, ⁴³ Ebwa kubà orhacikengêraga oku nsiku z'amango g'oburhò bwâwe, ebwa kubà orhahusagya kunjira burhè, lolà oku nâni nkolaga nâkubarhuza olwôla lugendo lwâwe lubî, aha irhwe lyâwe, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. Ka orhacîbonesagya nshonyi erhi ebyôla bijiro byâwe bigalugalu birhuma?

⁴⁴ Lolà oku abatwî b'emigani bakola batwa muguma kuli we mpu: Olugendo lw'omukazi lwo na lw'abâli. ⁴⁵ Nêci oli mwâli w'olya mukazi washombaga ibà n'abâna bâge, nêci we muguma n'abandi banyere ba nyoko abakazagigayaguza b'ibà wâbo n'abâna bâbo. Nyoko ahâga munya-Hiti na sho munya-Mori.

⁴⁶ Mwâli winyu mukulu ye Samâriya oyûbasire ebwa kumoshô kwâwe, kuguma n'abâli. Mwâli winyu w'omuziba ye Sodomô, oyûbasire ekulyo kwâwe kuguma n'abâli. ⁴⁷ Orhabulaga kushimba obwôrhere bwâbo, nîsi erhi okujira amabî bakazâgijira, ciru wanaciyêrekana mubî kulusha bo omu lugendo lwâwe loshi. ⁴⁸ Ndahîre obuzîne bwâni, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, mwâli winyu Sodomô kuguma n'abâli barhajiraga amabî wajizire we na bâli bâwe. ⁴⁹ Alaga obubî bwa Sodomô, mwâli winyu: Bucîbone, budambye, okucîkunga n'okurhashîbirira, zo zàli ngeso mbî za Sodomô n'abâli bâge; barhakazâg'irhabâla omukenyi n'olagîrîre, ⁵⁰ Babà ba kucîbona, bajira okubî embere zâni, na ntyo nabaherêrekeza nk'oku wanabwîne. ⁵¹ Oku biyêrekîre Samâriya ârhahikaga ciru omu cihimbi ca kabirhi c'amabî gâwe.

Wâjizire amabî wabalushîsa. Erhi ojà wajira agôla mabî goshi, wayêrekana oku ciru bâli bakulushire bwinjà. ⁵² Ci kônene, wêne, obarhulage agôla mabî gâwe garhuma bâli binyu balolwa nka binjà: biri birya byâha byârhumaga ôbà mubî kubalusha, bakâzibonekana nka bo binjà kukulusha. W'oyo, enshonyi zikugwârhege, onabarhule agôla mabî gâwe erhi onadwîrhe wayêrekana oku bâli binyu bali binjà kukulusha.

⁵³ Nâshubibayîmanza. Nâshubiyîmanza Sodomô n'abâli, nâshubiyîmanza Samâriya n'abâli, kandi na nâwe nâshubikuyîmanza ekarhî kâbo, ⁵⁴ Iyo ojà wâbarhula obubî bwâwe, onakazibona enshonyi z'ebi wajizire nabo bâna-rhûlirira. ⁵⁵ Mwâli winyu Sodomô, kuguma n'abâli, bâshubiyôrha nk'okubànali omu mango ga mîra. Samâriya n'abâli, bâshubiyôrha nk'oku bânali omu mango ga mîra, W'oyu na bâli bâwe, mwashubiyôrha nk'oku mwanali burhanzi. ⁵⁶ Sodomô, mwâli winyu, k'orhâli okola wakazimushekera olusiku lw'okucîbo-na kwâwe, ⁵⁷ embere bubonekane obushugunu bwâwe? Lêro ene we okola bijâci by'abanyere b'e Edomu na ngasi bandi babali eburhambi, bo banyere b'Abafilistini, badwîrhe bakugayagûza boshi boshi. ⁵⁸ Okugaywa kwâwe, n'amabî gâwe wêne wacîbarhuzagya gwo, kwo adesire Nyamubâho.

⁵⁹ Bulya ntya kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. Nakujirira nk'oku wanajiraga, we wakazâgigayaguza ebi wahigaga kuhika wanavuna endagâno. ⁶⁰ Ci kônene nâkazikengêra endagâno najiraga haguma na nâwe, amango waciri murhò, nanajira oku bunguke bwâwe, endagâno y'ensiku n'amango. ⁶¹ Olunda lwâwe, wâkazikengêra olugendo lwâwe, enshonyi zikubumbe mango wâbona oku nâyanka bâli binyu, abakulu n'abarho, kandi nkuhè bo nti bakola bâli bâwe n'obwo ntà ndagâno yali ensêzize okukujirira ntyôla. ⁶² Bulya niene nie nâshubiyîmanza endagâno' yâni na nâwe, na ntyo wanamanya oku mbà Nyamubâho, ⁶³ Iyo okaziyôrha wayîbuka, enshonyi zikugwârhe, n'omukucihaba oku wajira, kubè kuhulika ohulika amango nâbà namakubabalira ngasi mabî wanajizire, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho.

16.62 Nyakasane alagânana n'olubaga lw'Israheli ciru ankabà barhacîcîyunjuza, akujizire lukogo lwâge lurhumire. Obucîyunjuze bwa bene Israheli bwâyisha enyuma, hano babona olukogo n'obwinjà bwa Nyamubâho.

Olwiganyo lw'enyunda

¹ Akanwa ka Nyamubâho kanacintindakwo muli ebîra binwa, erhi: ² Mwene omuntu, otwe omugani onahâne olwiganyo oku mulala gw'Israheli; ³ oderhe, erhi: Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho: Enyunda nnene, ya byûbi birîbirî na ya mujunja mulîrî, eyâli eyunjwîre môya ga ngasi ibara, yanacija e Libano, yanacigwa aha irhwe ly'omurhi gw'omuyerezi. ⁴ Yanacitwakwo ishami lyâli lijire enyanya kulusha agandi goshi, yalijâna omu cihugo c'abarhimbûzi, yagend'ilirhûla omu lugo lw'abadwîrhe basâka. ⁵ Kandi yahêka emburho nguma y'omu cihugo, yayihêka omu ishwa lihinge oku cikunguzo c'olwîshi lunene. ⁶ Lirya ishami lyanacikula lyanacishuba muzâbîbu, gwanacijakwo emirhò n'amashami. ⁷ Hanaciyisha eyindi nyunda nnênênè, ya byûbi birîrî, ya mashala manji manji. Alà oku gulya muzâbîbu gwanaciyêrekeza emizî yago emunda erya nyunda eri kuguma gwayêrekezayo n'amashami ekaziga-domêrera, kurhenga muli agôla mashwa gâli guhinzirwemwo. ⁸ Omu ishwa ly'okuyêra, oku burhambi bw'amîshi manene kwo gwâli guhinzirwe, lyo gujakwo amashami gunaleheke, gubè muzâbîbu mwinjinjà. 17, 3: Eyo nyunda nnene ye Nabukondonozori. ⁹ Oderhe, erhi: Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. Ka gwahasha? Ka enyunda erhavune emizî yago, enarhenze amalehe gâgo birinde hiyûma ehyâsi hihyâhya byajà kuli gwo, buzira kuderha mpu habè emisî minene n'engabo nyinji y'okugukula oku mizî ya-go? ¹⁰ Alaga oku ecigundu camashubirhwêrwa, ka camera ciyâne hwinja? Hano ehûsa empûsi y'ebuzûka-zûba, ka guruhayume? Mulya budaka gwamêreraga, gwayumiramwo. ¹¹ Akanwa ka Nyamubâho kanacintindakwo muli ebîra binwa, erhi: ¹² Obwîre ogwôla murhwe gw'abagoma, erhi: Ka murhamanyirikwo kuderha kuci okwôla? Oderhe, erhi: Loli oku omwâmi w'e Babiloni ajire e Yeruzalemu; arhenza yo mwâmi n'abaluzi anacibahêka emwâge e Babiloni. ¹³ Anaciyanka omwâna wasigalaga wa mwâmi, anacijira endagâno haguma naye, amusêza mpu acîgashe erhi ayûsirhenza abakulu b'ecihugo, ¹⁴ lyo obwâmi buyôrha busungunu bulya burhacîhambira kukula lyo ahasha okulanga endagâno yâge arhayivune. ¹⁵ Ci kônene oyôla muluzi amugomera, arhuma obugo e Mîsiri mpu bagend'imuhunira enfarasi n'engabo nyinji z'okulwa. Ka ahasha? Ka ahima oyôla wajiraga kwa bene okwôla? Ka avune endagâno yâge abulihasha! ¹⁶ Ndahîre obuzîne bwâni, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, ndahîre oku: ali mulya cihugo c'olya mwâmi wamuhiraga oku ntebe, olya ajiriraga endahiro agalinayivuna, emwa oyôla mwâmi, omu karhî ka Babiloni anafira. ¹⁷ Faraoni mwâmi w'e Mîsiri arhamucize n'engabo y'abalwî bâge mwandu omu kulwa, ciru bankayûbaka ebisîka banatwa emibunda, baheza abantu banji. ¹⁸ Ajandisire endahiro yâge, avuna n'endagâno yâge n'obwôla ali amâhâna eciragâne. Ajizire okwôla kwoshi arhacikufume. ¹⁹ Co cirhumire aderha ntyâla Nyakasane Nyamubâho. Ndahîre oku izîno lyâni, erya ndahiro yâni alahiraga, erya ndagâno yâni àvunaga, namuhirabyo aha irhwe lyâge. ²⁰ Namulambulirakwo akasira kâni anagwârhirwe omwôla kasira kâni, nâja namukululira e Babiloni, ngend'imuhanira eyo kuli erya ndagâno àvunaga. ²¹ Entwâli z'engabo y'abalwî bâge zoshi bakumba omu ngôrho; abafumire bâshandabana empande zoshi. Na ntyo mwamanya oku niono Nyamubâho nakuderhaga. ²² Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, erhi: Nâni nayanka irhwêrhwe ly'ogwôla murhi gw'omuyerezi munene oku nyanya ly'agandi mashami kwo nakûla eryo ishami, nalirhwera nienene oku ntongo ndîrî bwenêne. • ²³ Oku ntongo ndîrî y'Israheli kwo nalirhwêra. Lyajakwo amashami linayâne amalehe, gunabè muyerêzi mwinjinjà. Ebinyunyi bya ngasi lubero byayishikazyûbakakwo, ebibalala binji byayishikarhamûkira omu mashami gâge. ²⁴ N'emirhi yoshi y'omu mashwa yamanya oku nie Nyamubâho, nie nfunyâza omurhi gulihûsire n'okulihya ogufunyîre, oyumya omurhi mubishi, anashubijira mubishi ogwali gukola mûmu. Niono Nyamubâho, nadesire ntyo, na ntyo kwo nânajira.

18

Omushinganyanya ahemberwa obushinganyanya bwâge n'omubî ahanirwa obubî bwâge. Omwâna arhatumula h'îshe n'îshe arhatumula hya mwâna

¹ Akanwa ka Nyamubâho kanacintindakwo muli ebîra binwa, erhi: ² Cici cirhuma mukaziyôrha mwaderha ogûla mugani omu cihugo c'Israheli, mpu: «Balarha balire ebîrhumbwe by'emizâbîbu, amîno g'abânarhabana bâbo gabola?» ³ Ndahîre obuzîne bwâni, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, murhacikazâgitwa bundi ogwôla mugani omu Israheli.

⁴ Lolagi: Obuzîne boshi buli bwâni, ôli obuzîne bw'îshe w'omwânarhabana, oli obuzîne bw'omwâna-rhabana boshi buli bwâni. Owajizire ecâha ye wâkanafa. ⁵ Ngasi yêshi oli mushinganyanya ashimba okuli n'obushinganyanya, ⁶ arhalîra oku ntondo, arhalola oku bazimu b'omulala gw'Israheli, arhahemula muk'omulungu wâge, arhayêgêra omukazi oli omu mugongo, ⁷ arhalibuza ndi, agalula ngasi ehi alîre cikinja, arhazimba, ashalûla omushalye, ayambika oli bushugunu, ⁸ arhahôza ehirugu hyâge omu kulonza obunguke^k, arhahambira bunguke, afunya okuhoko kwâge oku mabî, atwa emmanja n'obushinganyanya embere z'abantu, ⁹ omu lugendo lwâge ashimbûlira amarhegeko gâni, analanga engeso zâni lyo ahasha okujira nka oku okuli kunadesire, omuntu wa bene oyôla ali mushinganyanya, kwo adesire Nyamubâho.

¹⁰ Ci kwône erhi ankaburha omwâna w'ecâbi n'ecishungu, ohirimira muli cibî ciguma muli ebîra bibî, ¹¹ n'obwôla îshe yêhe ntâko ajizire ciru n'ehitya, omwâna wakakaz'igend'ilira oku ntondo, omwâna wakahemula mukà bene, ¹² owakazilibuza abakenyi n'abarhindibusire, owakazizimba, orhagalula ecikinja ca bene, okazilola oku bazimu, okazijira amabî, ¹³ okazihôza n'okulinga obunguke, okazihambira obunguke, mwâna wa bene oyôla arhankalama owa-màjira ebijiro bigalugalu bya bene ebyo, omwâna wa bene oyôla akwânîne okufà n'omukò gwâge yênene wanagutumule.

¹⁴ Ci kônene erhi omubusi ankaburha omwâna, n'oyôla mwâna akazibona amabî îshe adwîrhe ajira ci arhamuyige; ¹⁵ arhâkazilîrè oku ntondo, arhâkalolè oku bazimu b'omulala gw'Israheli, arhakazizinze mukà omulungu wâge, ¹⁶ arhâkazilibuza ndi, arhâkazilya ecikinja, arhâkazizimbè, ânakazihana omugati gwâge oku mushalye, ânakaziyambika oli bushugunu omushangi, ¹⁷ ânakaziyâsa okuboko kwâge amabî, arhâhôza n'okushimba obunguke, arhâhambira bunguke, âshimbûlira engeso zâni, ânagenda bwinjà omu marhegeko gâni, oyôla arhankafà erhi mabî g'îshe garhuma, kukwânîne alame. ¹⁸ Ebwa kubà îshe càli cishungu, akazâgizimba, arhalamataga bwinjà ekarhî k'olubaga lwâni, alà oku âfà erhi mabî gâge garhuma. ¹⁹ Kandi munakaziderha mpu: «Cici cirhuma omwâna arhabarhula amabî g'îshe?» Ci kônene oyôla mwâna ashimbire okuli kwinjà n'okushingânîne, ashimbûlîre amarhegeko gâni goshi, anagalanga, ku-kwânîne alame. ²⁰ Owajizire kubî ye wânkanafà; omwâna arhâkazibarhulè amabî g'îshe, kuguma n'îshe w'omwâna arhânkabarhula omuzigo gw'omwâna wâge, omushinganyanya ahemberwa obushinganyanya bwâge n'omubî ahanirwa obubî bwâge.

²¹ Ci erhi omubî ankacîyûnjuza ebyâha byâge byoshi âjizire, akanashimbûlira amarhegeko gâni goshi ânakazijira ebiri binjà n'ebishingânîne, oyôla kukwânîne alame, arhankafà'.

²² Barhankacikengêra ebyâha byoshi âjizire, ânalama erhi kulya kushingânîne ajiraga kurhuma.

²³ Ka nâkasima omubî âfè, -kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, kali nsîma aleke olugendo

^k**18.8** Irhegeko lyâli lihanzize Abayahudi okuhôza ebirugu erhi nsaranga omu kucilongeza obu-nguke.

18.21 Kurhali kwa bulagîrire mpu abâna balyûle amabî g'ababusi bâbo. Ngasi muntu anababaliirwa ebyâha byâge. Nyamuzinda analole omurhima gwa ngasi muntu; amango omunya- byâha amâciyûnjuza ebyâha byâge, Nyamuzinda arhankacimuhanira ehyâha byâge bya mîra (Mat 3,2).

Iwâge lubî^m, alame?

²⁴ Ci erhi omushinganyanya anakabulira obushinganyanya bwâge, akarhangira okukâjira amabî, akakazijira ebigalugalu nka bîra omubî anajira, k'âlama obwôla? Barhankacikengêra obushinganyanya boshi âjizire, ci obugoma ajiremwo, n'ecâha ajizire byo byarhuma âfà.

²⁵ Munakaziderha, mpu: Okwôla Nyakasane ajira kurhabà kushingânîne. Yumvagi, wâni b'omu mulala gw'Israheli: ka oku njira kwo kubà kurhashingânîni? K'arhali okwinyu mujira kwo kubà kurhashingânîni? ²⁶ Amango omushinganyanya amakabulira obushinganyanya bwâge, akakazijira amabî, erhi akanafà mwo okwôla kubî, bulya bubî âjizire bw'anafiremwo. ²⁷ Omubî erhi ankaleka ecâha akazâgijira, akarhangira okukazijira okwinja n'okushingânîne, oyo akwânîne okulama.

²⁸ Anacîshozire okuleka enjira y'amabî akazâgijira, kukwânîne alame, arhankafà. ²⁹ Ci kurharhuma omulala gw'Israheli guruhaderha, erhi: «Okwôla Nyakasane ajira kurhabà kushingânîne». Ka okwôla njira kwo kurhabà kushingânîne, wâni mulala gw'Israheli? K'arhali okwinyu mujira kwo kubà kurhashingânîni? ³⁰ Co cirhumire namutwîra olubanja, ngasi muguma nk'oku anajizire, wâni mulala gw'Israheli, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. Mugomôke, muleke ebyâha binyu, harhacibâga kuli mwe ecarhuma mwâjira amabî. ³¹ Mulekage ebyâha binyu byoshi mwakazâgingayisamwo munarhôle omurhima muhyâhya n'omûka muhyâhya. Cici cirhumire wâcilongeza olufû, wâni mulala gw'Israheli? ³² Ntâ- kwirirwa olufû lw'omuntu, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. Mugomôke, mwâlama.

19

Omulenge oku baluzi b'Israheli

¹ W'oyo ojimanyîsa ogûla mulenge oku baluzi b'Israheli. ² Obabwîre, erhi: Kurhi nyoko ayôrhaga? nka ntale-kazi omuzindi ntâ-le; aka entale-nkazi egwishire ekarhî k'entale ntôrhô, edwîrhe yayonkêsa abâna bâyoⁿ. ³ Yanacitûsa muguma omu bâna bâyo, anacibà mucûka gwa ntale-ndume, ayiga okukazishanshanyula omunyama gwâge, akazilya abantu. ⁴ Amashanja gayumvîrhe ogwâge, yanacigwârhirwa omu mwîna gwâbo, bayihêka enalimwo emigera omu cihugo c'e Mîsiri. ⁵ Wa ntale-nkazi abona oku busha arhamîre, ohulangâlire bwanyiha: Yashubirhola wundi mwâna muguma omu bâna bâyo, yanacimulera bwinjâ, alinda abà mucûkà gwa ntale-ndume. ⁶ Arhondêra ahivira omu karhî k'ezindi ntale, anacishuba mucûkà gwa ntale-ndume, ayiga okukazishanshanyula omunyama gwâge, akazilya abantu. ⁷ Akacîrhunika oku nyumpa zâbo, asherêza engo zâbo, ecihugo n'abantu bâco bakazigeramwo omusisi erhi bayumvagya omulumbo gwâge. ⁸ Amashanja gamurhabâlira, byo ebihugo by'eburhambi; banacimurhegeka n'akasira, anacigwârhirwa omu mwîna gwâbo. ⁹ N'emigera yâbo bamuhira omu irhonga, bamuhejera mwâmi w'e Babiloni banaciyihêka omu nyumpa eyûbasirwe kulî, lyo balekikayumva izû lyâge, omu ntondo z'Israheli. ¹⁰ Nyoko kw'ali nka muzâbîbu, murhwêre oku burhambi bw'olwîshi, gwakaziyâna gwanajira ebyâsi binji, bunji bw'amîshi burhuma. ¹¹ Gwanacimerakwo amashami mazibuzibu, ganacibà rhurhi rhw'obwâmi; ganacikula, ganacilîha, gahika omu karhî k'ebitû, bakazisômerwa n'obulî bwâgo, n'obunji bw'amashami gâge. ¹² Ci kônene bagukûzirage, bagukwêba oku idaho, empûsi y'ebuzûka--zûba yayumya amalehe gâgo, gwanacivunikira, ishami lyâgo lizibuzibu lyanacyuma, omuliro gwalisingônola. ¹³ Lolà gwo gukol'irhwêrwa omu irungu, omu cihugo ciyûmûsire na c'idûrhu. ¹⁴ Omuliro gwanacipamuka omu ishami lwâge, gwanacifonfomera amashami n'irehe lyâge. Gurhakacibona liryâ ishami lyâgo lizibuzibu, akâli kola karhi k'ebwâmi. Guli mulenge ogwôla; gunakolêsibwe nka mulenge.

^m**18.23** Nyamuzinda alonza okuciza abantu boshi, owaleka olugendo lubî ânacunguka.

ⁿ**19.2** Entale-nkazi lwo lubaga lw'Israheli, abâna bâge bwo balya barhegesi b'Israheli.

Emyanzi y'amabî g'Israheli

¹ Omu mwâka gwa kali nda, omu mwêzi gwa karhanu, omu nsiku ikumi z'omwêzi, baguma omu bashamuka b'Israheli bayisha balidôsa Nyamubâho banacitamala embere zâni. ² Akanwa ka Nyamubâho kanacintindakwo muli ebîra binwa, erhi: ³ Mwene omuntu, oderhêze abôla bashamuka b'Israheli; obabwîre: Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. Ka kuyishindôsa kurhumire mwayisha? Ndahîre obuzîne bwâni, ntâzige mwadôsa, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. ⁴ Ka wâbatwîra olubanja? Ka wâtwa olubanja wâni mwene omuntu? Obamanyîse amabî magalugalu ga b'îshe wâbo. ⁵ Obabwîre, erhi: Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. Olusiku nacîshogaga Israheli, nîsi erhi olusiku nalambuliraga okuboko ebwa obûko bw'enyumpa ya Yakôbo, nacîmanyisize kuli bwo omu cihugo c'e Mîsiri, nayinamulira okuboko kwâni kuli bwo naderha, nti: Nie Nyamubâho Nyamuzinda winyu. ⁶ Olwôla lusiku nalengezize okuboko kwâni kuli bwo nanalahira nti akabà ntabarhenzizi omu cihugo c'e Mîsiri n'okubashubiza omu cihugo nabishogeraga, cihugo cihululamwo amarhà n'obûci, cihugo cinjà kulusha ebindi bihugo byoshi. ⁷ Nanacibabwîra, nti: Mukabulirage ngasi muguma birya ibala mumêkeza amasû, murhahîraga mukacîhemula n'abazimu b'e Mîsiri, nie Nyamubâho, Nyamuzinda winyu. ⁸ Ci bàcîhindula kuli nie, barhalonzagya okunyumva. Ntâye ciru n'omuguma wakabulîre ebyôla by'ibala bàkazâgimêkeza amasû; barhalekaga abazimu b'e Mîsiri. Nâbà n'olukengêro lw'okuderha nti nâbadubulirakwo obukunizi bwâni, nti mbayûkize kwo oburhè bwâni, omwôla cihugo c'e Mîsiri. ⁹ Ci nashubikengêra izîno lyâni, najira kulya kwankarhuma lirhankahemuka omu masû g'agôla mashanja bâli bayûbasire ekarhî kâbo, bulya nali mbabwizire oku nahêka olubaga lwâni erhi banadwîrhe babona, ndurhenze omu cihugo c'e Mîsiri. ¹⁰ Okubundi nanacibarhenza omu cihugo c'e Mîsiri, nabahêka omw'irungu. ¹¹ Nanacibahà amarhegeko gâni, nanacibamanyîsa e-ngeso zâni ezi bâli bagwâsirwe okushimba lyo balama nazo. ¹² Ciru nanacibaha ensiku zâni za Sabato nti zibè cimanyîso ekarhî kâni nabo, lyo bakazimanyirira oku niene nie Nyamubâho ndwîrhe nabacêsa. ¹³ Ci omulala gw'Israheli gwacîhindula kuli nie omwôla irungu; barhashimbaga amarhegeko gâni, bàjandika engeso zâni ezi balibagwâsirwe okushimba lyo balama nazo, barhajiraga okurhali kuhemukira ezo nsiku zâni za Sabato. Okubundi nanacibà n'olukengêro lw'okuderha oku nkola nabadubulirakwo abukunizi bwâni omwôla irungu, nti mbamalîre. ¹⁴ Ci nashubikengêra izîno lyâni, najira kulya kwankarhuma lirhahemuka omu masû g'agôla mashanja agabonaga oku nabahêkaga. ¹⁵ Kulusha okwôla nanacyînamulira okuboko kwâni kuli bwo omwôla irungu, omu kulahira nti ntabahêke muli cîrya cihugo nabahâga, cihugo cihulula mwo amarhà n'obûci, cihugo cinjà omu bindi bihugo byoshi. ¹⁶ Bulya bamâjandika engeso zâni, barhashimbaga amarhegeko gâni, banahemukira ensiku zâni za Sabato, ebwa kubà omurhima gwâbo gucishwêkire bwenêne oku bazimu. ¹⁷ Ci kônene nababêra obwonjo, naleka okubamalîra, ntacibahungumuliraga omu irungu.

¹⁸ Nanacibwîra abâna bâbo omwôla irungu, nti: Murhahîra mukashimba enjira za basho, murhashimbaga engeso zâbo, murhacîhemulaga n'abazimu bâbo. ¹⁹ Nie Nyamubâho Nyamuzinda winyu. Mushimbe amarhegeko gâni, mulange engeso zâni munazishimbûlire. ²⁰ Mukenge ensiku zâni za Sabato zibè cimanyîso ekarhî kâni na ninyu, bakazimanya oku nie na ndi Nyamubâho, Nyamuzinda winyu. ²¹ Ci abôla bâna bacîhindula kuli nie, barhashimbaga amarhegeko gâni, barhalangaga barhanashimbaga engeso zâni, ezi bâli bagwâsirwe okushimba lyo balama nazo; bahemukira ensiku zâni za Sabato. Okubundi nanacibà n'olukengêro lw'okuderha oku nkola nabadubulirakwo obukunizi bwâni, nti mbayûkizekwo oburhè bwâni omwôla irungu. ²² Ci nagalula okuboko kwâni. nashubikengêra izîno lyâni, najira kulya kwankarhuma lirhahemuka embere z'amashanja, galya gabonaga oku nabahêka. ²³ Ci kône kandi nabala-mbulirakwo okuboko, omwôl'irungu, omu kuhiga nti nkola nâbashandabanya

omwôla irungu bajè emwa amashanja, bashandabane omu bihugo b'ihanga. ²⁴ Bulya barhashimbaga engeso zâni, bajandisire amarhegeko gâni banahemukira ensiku zâni za Sabato, n'amasù gâbo gacishwêkera oku bazimu ba b'îshe wâbo. ²⁵ Ciru nali nkola nabahà amarhegeko garhàli minjà n'engeso barhankahashire okushimba n'okulama nazo, ²⁶ nabazinza n'enterekêro zâbo, omu kubahûna nterekêro abâna bâbo b'enfula, kwâli kubahana, Iyo bamanya oku nie na ndi Nyamubâho.

²⁷ Co cirhumire ogend'iderhêza omulala gwa bene Israheli, wâni mwene omuntu. Obabwîre erhi ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. Ahôla kandi basho bângayîsa erhi banjirira okw'obulyâlya. ²⁸ Kurhanarhumaga obwôla ntabahisa muli cirya cihugo nalagânaga n'endahiro oku nâbahà co. Babwîne- mwo orhurhondo rhwa ngasi lubero rhulengerîre, emirhi ya ngasi lubero eyu-njwîre byâsi, banagend'irhererekêrerayo, banahânirayo entûlo zâbo z'oku-nshologosa, banadêkereza ho obukù bwâbo bw'okurhûliriza banabulagiraho enterekêro yâbo y'embulaga. ²⁹ Nanacibabwîra, nti: Eyo bwa luhêro musôkera kurhi yankaderhwa? Banaciyiyirika izîno Iya Bama kuhika oku lusiku lw'ene. ³⁰ Ee! Ogendigibwîra omulala gwa bene Israheli, erhi: Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. Ka kwo binali mudwîrhe mwacîhemula omu kubà n'olugendo luli nka lugendo Iwa basho, omu kucihemula n'abazimu bâbo, ³¹ omu kuhâna entûlo zinyu n'omu kukazigeza abâna binyu omu muliro? Ka kunali kw'okuli okûla mwakaziyôrha mwacîhemula n'abazimu binyu boshi kuhika oku lusiku lw'ene? Ka niono, nanabuligiyêmêra muyishindôsa, wâni mulala gwa Israheli? Ndahîre oku izîno lyâni, kw'adesire Nyakasane Nyamubâho, ntâzige mwayishindôsa. ³² Oku biyêrekîre ecilôrho cikaziyôrha ciri omu bukengêre bwinyu, cirhabè nk'okwôla munalôrha, mpu: Rhwabà nk'agandi mashanja, nka ngasi bundi bûko bw'omu bihugo by'ihanga, rhukazikolera emirhi n'amabuye. ³³ Ndahîre oku buzîne bwâni. kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, ndahîre oku niene nie nanayîma kuli mwe, n'enfune ndârhi, n'okuboko kubangalîre, namuyemêza n'obukunizi bwâni. ³⁴ Nâmurhenza omwôla karhî k'amashanja, nâmushûbûza kurhenga omu bihugo by'ihanga emunda mwâli mushandabîne, nâmurhenza yo n'enfune ndârhi, n'okuboko kubangalîre, nayîsha mmudwîrhe n'obukunizi bwâni. ³⁵ Nâmuhekâ omu irungu ly'amashanja, mmutwîremwo olubanja, busù oku busù. ³⁶ Nk'oku natwîraga basho olubanja omw'irungu ly'ecihugo c'e Mîsiri, ntyôla kwo nâmutwîra olubanja, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. ³⁷ Nâmugendesa n'obuhiri, nyishe mmudwîrhemwo bantu basungunu. ³⁸ Nâmuyûngulamwo abagoma, balya bacihindulaga kuli nie, nânabarhenza omu cihugo bayûbasire buno, ci kônene barhâhike omu cihugo c'Israheli, na ntyo mwanamanya oku nie Nyamubâho.

³⁹ Ewani w'oyu, mulala gw'Israheli! Ntya kwo adesire Nyakasane Nyamubâho: Ngasi muguma ajag'ikolera abazimu bâge, ci enyuma mbabwizire okuli oku mwâcinyumva. Murhâciyishikazihemule izîno litagatîfu lyâni n'entûlo zinyu n'abazimu binyu. ⁴⁰ Bulya oku ntondo yâni ntagatîfu, oku ntondo ndîrî y'Israheli, -kwo adesire Nyakasane Nyamubâho,- yo gwayishikazinkolera omulala gw'Israheli goshi oku gunali omu cihugo. ômunda yo nayankira bwinjinjà nanshub'ilongeza yo entûlo zinyu, erya ntûlo yinyu elushire ezindi ntûlo zinyu ntagatîfu. ⁴¹ Nâmuyankirira nka bukù bwa kurhûliriza hano mbà namâmurheza ekarhî k'amashanja, nâmushubiza kurhenga omu bihugo mwâli mushandabîne, nâkuzibwa na mwe embere z'amashanja. ⁴² Na ntyo mwâna-manyà oku nie Nyamubâho, hano mbà namâmuhisa oku idaho ly'Israheli, omu cihugo nalaganyangya n'endahiro oku nâciha basho. ⁴³ Eyôla munda yo mwanashubikakengêra olugendo lwinyu na kuli birya bijiro binyu bigalugalu mwacîhemulagamwo, n'aho mwânayumva mucishologorhe mwênene, erhi agôla mabî ginyu mwakazagijira garhuma. ⁴⁴ Mwânayishimanya oku nnandi Nyamubâho hano mubona kurhi namujiriraga bwinjà erhi izîno lyâni lirhuma, ci arhâcibe oku lugendo lwinyu lubî n'oku bwôrhere

bwinyu bubozire, wâni mulala gw'Israheli, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho°.

21

Engôrho ya Nyamubâho

¹ Akanwa ka Nyamubâho kanacintindakwo muli ebi binwa: ² Mwene omuntu, oyêrekere olunda lw'ekulyo, oderhe ebinwa bikali ebwa lunda lw'emukondwè, oderhe ebinwa by'obulêbi oku muzirhu gw'ecihugo ca Negêbu. ³ Obwîre omuzirhu gwa Negêbu, erhi: Yumva akanwa ka Nyamubâho. Lolà oku nkola najikuzûkiza omuliro gwafonfomera ngasi murhi mubishi na ngasi murhi mûmu. Eri ngulumira erhâzima: na ngasi busû bwâbabuka nago kurhenga e Negêbu kujà olunda lw'emwênè. ⁴ Ngasi muntu âbona oku niene Nyamubâho, nie nanaguyâsagya, gurrhânazime. ⁵ Nanaciderha, nti: Mâshi! Nyakasane Nyamubâho, badwîrhe baderha, mpu: Lolà ye kandi! Yoyo odwîrhe ashubirira okuderha ebinwa. ⁶ Akanwa ka Nyamubâho kanacintindakwo muli ebîra binwa, erhi: ⁷ «Mwene omuntu, oyêrekere olunda lw'e Yeruzalemu, oderhe akanwa oku ka-Nyamuzinda, onaderhe ebinwa by'obulêbi oku cihugo c'Israheli. ⁸ Obwîre ecihugo c'Israheli, erhi: Ntyâla kwo adesire Nyamubâho. Lolà oku namâcîhindula kuli we; nkola nayômola engôrho omu lûba nâmalîra muli we ngasi mushinganyanya na ngasi munya-byâha. ⁹ Oku kumalîra omushinganyanya n'omunya-byâha kwo kwarhuma engôrho yâni yarhenga omu lûba, yanigûza ngasi muntu kurhenga e Negêbu kujà olunda lw'emwênè. ¹⁰ Ntyo ngasi muntu amanya oku nie Nyamubâho nie nayômolaga engôrho omu libà erhacishubîrimwo.

¹¹ Nâwe mwene omuntu abande akahababo, orhe omurhûma. Ago mango wâbà oyunjwîre burhè, obande orhubababo erhi onali embere zâbo. ¹² N'erhi bankakudôsa mpu orhwôla rhuhababo rhuli rhwa kurhi: wânaderha, erhi: Ecirhumire guli omwanzi mubî guyîshire, emirhima yoshi ekola yârha n'amaboko galembaguke, emyûka yâbà mizamba n'amadwî gâkomanya. Loli oku ogwôla mwanzi guyîruka, kwo byâbà ntyo, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho».

¹³ Akanwa ka Nyamubâho kanacintindakwo muli ebîra binwa, erhi: ¹⁴ Wâni mwene omuntu, oderhe ebinwa by'obulêbi. Oyîsh'iderha, erhi: Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamuzinda, erhi: Engôrho, engôrho yamârhyazibwa yamânacêsibwa. ¹⁵ Yamârhyazibwa mpu lyo emalîra engabo, yamâcêsibwa mpu lyo ejà yabanda ensasi... ¹⁶ Yahanyirwe mpu bayishuke lyo bayifumbarha omu nfune, engôrho ya- rhyâzîbwe yanashukwa lyo ejà omu kuboko kw'omwîsi. ¹⁷ Banda olujamu, lumba, wâni mwene omuntu, ebwa kubà olubaga lwâni eyêrekîre; eyêrekîre abaluzi b'Israheli n'olubaga lwâni. Babwîre oku engôrho erhacibaleke boshi n'olubaga lwâni. Co cirhumire ocîkomombe ecifuba.

¹⁸ Bulya gali marhangulo. Kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. ¹⁹ Nâwe, wâni mwene omuntu, olêbe, onakome akagasha. Engôrho eyîrhe kasharhu kulushire, ehungumule embaga, eyo ngôrho kaheza, ekâheza ciru n'abâli e burhambi! Y'elambika engabo. ²⁰ Lyo emirhima erhà, lyo n'abahungumuka babà mwandu, narhezire ngasi muhango engôrho, yayisha yâlaza, enashusirwe mpu lyo ema-lîra embaga. ²¹ Yêrekana oku oyôjehire e kulyo n'ekumosho ngasi hali ntambala. ²² Nâni nânakazikoma akagasha, nârhuîliriza oburhè bwâni. Nie, Nyamubâho, nkudesire.

Mwâmi w'e Babiloni omu mashango g'enjira

²³ Akanwa ka Nyamubâho kanacintindakwo muli ebîra binwa, erhi: ²⁴ Na-we mwene omuntu otwe njira ibirhi, lyo egera engôrho y'omwâmi w'e Babiloni. Ojire zirhenga oku zinali ibirhi muli

°20.44 Ebinwa bibà byo biguma, ci ebigabi n'emilongo birhayumanana muli WLC (mandiko ga maboko gali e Bungereza) na BHS (mandiko ga maboko gali e Allemanye, Budaci); aha WLC agwêrhe milongo 49, ci BHS agwêrhe 44; eyi irhanu ebulisire aha ayihebire omu cigabi ca 20; WLC naye abuzire milongo 5 omu cigabi ca 21, bulya mîra ayôrhaga ayihebire omu cigabi ca 20

cihugo ciguma. Otwe omukâla gwârhenza ahôla, guyêrekane enjira y'olugo, ²⁵ gumanyîse engôrho, enjira y'e Rabati emwa Abanya-Amoni n'ey'e Yûda na ey'olugo luzibuzibu, y'e Yeruzalemu. ²⁶ Bulya omwâmi w'e Babiloni ayîmanzire aha mashango, aha murhondêro gwa njira adwîrhe adôsa enyungu. Amâshabaganya emyampi yâge, amâdôsa empivu zâge, amâsingiriza obudiku. ²⁷ Omu kuboko kulyo enyungu zamagwaârha Yeruzalemu: mpu yo agendihira ebimokolo byâge biri nka ngandabuzi, mpu ahâne irhegeko ly'okuyîrha embaga, mpu babande orhuhababo rhwa okutula entambala, mpu bahîre ebimokolo by'engandabuzi oku mihango, mpu bayûbak'emisinga, banahumbe emibunda. ²⁸ Omu masû gâbo byâli nka bya busha endahiro bâjiraga. Babalaganya oku bakengêza amabî bajizire, agârhumu bayishigwârha bujâ. ²⁹ Co cirhumire aderha ntyâla Nyakasane Nyamubâho, erhi: Ebwa kubà muli bahamîrizi b'amabî ginyu, omu kuyêrekana ebyâha binyu, omu kuyêrekana obubî bwinyu omu ngasi bijiro binyu byoshi, na bulya mwacîyêrekîne loshi, mukola mwâgwârha bujâ. ³⁰ Kuli we wâni muluzi w'Israheli, nyankola-maligo wacîhemwire, oyu ensiku nzinda z'amabî ziri hôfi. ³¹ Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, erhi: bayanka ishungwê, bârhôla ecimanê, haj'empidûlo, ehyâli idako hikola hyâjâ enyanya, ehyâli enyanya, hikola hyâjâ idako. ³² Nâyijira bwêrûlê, bwêrûlê, bwêrûlê! okurhasâgibonekana bundi kuhika ayîshe olya wahâbirw okutwa olubanja, olya nayîshiyîmika.

Obuhane bwa Amoni

³³ Nâwe mwene omuntu, olêbe, oderhe, erhi: Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. Kuli bene Amoni n'ebijâci byâbo, obabwîre, erhi: Engôrho, engôrho yamâyomolwa mpu eyîrhe; yamâcêsibwa mpu lyo emalîra, mpu eje yâlasha ensasi, ³⁴ omu mango ogwêrhe ebilôrho bya busha, amango odwîrhe wadôsa ebw'obushonga by'obunywesi, kwabâ kumalîra balya bîsi bagalugalu, balyâla olusiku lwâbo luzinda luyîruka na obwîsi bwâbo buzinda bw'amabî gâbo. ³⁵ Oyishubize omu lûba. Kali halya hantu walemeragwa, mulya cihugo waburhiragwa mwo nâkutwîra olubanja. ³⁶ Nâkubulagirakwo obukunizi bwâni, nâkubûhirakwo omuliro gw'oburhê bwâni, nâkuhana omu maboko g'abantu b'ihanga, abalenga b'okusherêza. ³⁷ Wâlibwa n'omuliro, omukò gwâwe gwahululira omu karhî k'ecihugo, ciru n'ehitya barhâkazikukengera kwo, ebwa kubà niene nie Nyamubâho, nkudesire.

22

¹ Akanwa ka Nyamubâho kanacintindakwo muli ebîra binwa, erhi: ² Ka nâwe mwene omuntu wankatwa olubanja; ka wankatwîra olubanja ecîra cihugo cibulaga omukò? Ocibwîre amabî gâco magalugalu. ³ Oderhe erhi ntyâla kw'adesire Nyakasane Nyamubâho: Ewani lugo lukazibulagira omukò ekarhî kâwe mpu lyo amango gâwe gakuhihira, ewani lugo lwaciyûbakiraga abazimu mpu lyo ocihemula. ⁴ Kuli gulya mukò wabulagaga wêne wacijira mubî, kuli balya bazimu wajiraga wênene wacîhemula, amango gâwe wagabiduhya, okola wamâhisa emyâka yâwe. Co cirhumire namâkujira ibonêsa-nshonyi e-mwa amashanja, na masheka g'ebihugo byoshi. ⁵ Bibê bya hôfi, bibê bya kuli, byoshi byâkazikushekera, wâni lugo lw'izîno lyabîhaga, lugo luyunjwîre ishâbâbê. ⁶ Alà oku emwâwe, abaluzi b'Israheli bali babulaga omukò nk'oku ngasi muguma anashire. ⁷ Emwâwe, omuntu anakazigayaguza îshe na nina, emwâwe banakazilibuza ababalama, emwâwe banakazilibuza abakana n'e- nfûzi. ⁸ Orhajira bukenge buci oku hantu hatagatîfu, orhakenga ensiku zâni za Sabato. ⁹ Emwâwe ebâ abashobekana mpu lyo babulaza omukò. Emwâwe banakazilîra oku ntondo, emwâwe banakaziyûmaguza. ¹⁰ Emwâwe omuntu anabwîkûle obushungunu bw'îshe, emwâwe banasherêze omukazi oli omu mugongo. ¹¹ Muguma anajîre amabî boshi na mukà mulungu wâge, owundi anahemule omwâli-kazi bacibonese nshonyi, owundi anarhabirekwo mwâli wâbo, mwâli w'îshe. ¹² Emwâwe banakaziyanka oluhembo, mpu lyo babulaga omukò, onakazilya ecikinja n'okukazihôza, onanyagûze mulungu wâwe n'emisî,

nâni niene wanyibagîre, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. ¹³ Na lolà oku nkola nkoma akagasha erhi ebyôla by'obushungu bwâwe okazijira birhuma na kuli ogûla mukò gwabulajikîre emwâwe. ¹⁴ Ka omurhima gwâwe gwasimika, k'amaboko gâwe gayôrha mazibu omu lusiku nacîhola kuli we? Niono nie Nyamubâho nkudesire, nânakujira. ¹⁵ Nâkushandabanya emwa amashanja, najikuhira eyi n'eyi omu bihugo by'ihanga, nâheza obubî buli ekarhî kâwe. ¹⁶ Wâmbonêsa nshonyi embere z'amashanja, wânamanya oku nie Nyamubâho.

¹⁷ Akanwa ka Nyamubâho kanacintindakwo muli ebîra binwa, erhi: ¹⁸ Wâni, mwene omuntu, omulala gw'Israheli kuli nie guli nka cûma cibîcibî: Boshi bali nka mulinga, bali ba marhale, ba cûma, ba mazî ga cûma gali e luganda, ciri cûma cibîcibî. ¹⁹ Co cirhumire amâderha ntyâla Nyakasane Nyamubâho, erhi: Ebwa kubà mwêshi muli cûma cibîcibî, ceci nkola nâmushûbûliza mwêshi omu karhî ka Yeruzalemu. ²⁰ Nka kula banagusha haguma omu luganda, amarhale, omulinga, amazî g'ecûma n'okuhirakwo omuliro byoshi bijongere haguma, ntyôla kwo nâmushubûza omu burhè bwâni n'omu bukunizi bwâni nâmuhira omu ituliro. ²¹ Nâmushubûza na mwêshi namuhirakwo omuliro gw'oburhè bwâni, nnânjire mwêshi mujongere omu karhî k'olugo. ²² Nka kula amarhale gajongera e ruganda, ntyôla kwo ninyu mwajongera ekarhî kw'olo lugo, mwanamanya oku niene nie Nyamubâho nie nâmubulangirakwo oburhè bwâni.

²³ Akanwa ka Nyamubâho kanacintindakwo muli ebîra binwa, erhi: ²⁴ Mwene omuntu ocibwîre, erhi: Oli cihugo cirhasagihabwa ôli enkuba, ôli ecihonzi omu lusiku lw'oburhè, ²⁵ oli cihugo eci abaluzi ba muli cwo bali nka ntale yajà yalumba nk'ekola yashanshanyula omunyama gwâyo. Bashanyagwîre abantu, barhola obugale, enjuma, baluza n'abakana omu karhî kâco. ²⁶ Abadâhwa bâco bavunyire irhegeko lyâni, bahemwîre ahantu hâni hatagatîfu, emwâbo akantu karherekîrwe n'akarharherekêragwa byoshi byo na biguma, barhanayigîrizagya abantu oku bankamanya akantu kinjà n'akabî, bayegwîre amasû oku nsiku zâni za Sabato, nanabonêsibwa nshonyi ekarhî kâbo. ²⁷ Abarhambo b'ecôla cihugo, omu karhî k'olugo kwo bali nka rhubwa rhw'emuzirhu rhuli rhwashanshanyagula omunyama gwâbo, ababulaza omu-ko, abayîrha abantu lyo bazimba ebirugu byâbo. ²⁸ Abalêbi bâge bafulisire e-byôla bibî omu bulêbi bwâbo bw'obunywesi n'omu bulaguzi bwâbo lw'obunywesi. Banaderhe mpu: «Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho», n'obwo Nyamubâho arhadesire akantu. ²⁹ Olubaga lw'omu cihugo lwaluzize okuyîrha n'okunyaga, lwalibuzize omukenyi n'omuhanya, lwalibuzize omuntu w'ecigolo n'obwôla ntà buhashe lugwêrhe. ³⁰ Nalonzize muli bo muntu muguma olya wankayûbaka olukûta, olya wâkanakaziyimanga oku nyanya embere zâni, lyo afungira olugo anampanze oku lushâba, ci ntacibona ciru n'omuguma. ³¹ Oku bundi lêro, nanacibabulagira kwo oburhè bwâni, nabayâkiza omu muliro gw'obukunizi bwâni. Nahira oku irhwe lyâbo olugendo lwâbo, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho.

23

Olwa Yeruzalemu na Samâriya omu nyiganyo

¹ Akanwa ka Nyamubâho kanacintindakwo muli ebîra binwa, erhi: ² Mwene omuntu, hali mango maguma bakazi babirhi, banyere ba nina muguma. ³ Bakagishungulira e Mîsiri, bajaga bahulahula kurhenga baciri barhò. Eyôla munda yo bakazâgikagwârhirira omu cifuba n'okuhuma oku nda yâbo y'obubikira. ⁴ Alaga amazîno gâbo: Ohola lwo lubere, Oholiba ye mulumuna wâge. Banacibâ bâni bakaziburha abânarhabana n'abânanyere. Amazîno gâbo gadesire oku Samâriya ye Ohola, Yeruzalemu ye Oholiba. ⁵ Lêro Ohola anacihemuka n'obwôla ali akola abà wâni; arhonya bwenêne abasolomi bâge, abanya-Asûru, balungu bâge. ⁶ Bakazâgiyambala eby'akaduku, bâli barhambo na ha cikono, boshi banali misole na bakuhangalaza omurhima, bâli balenga b'okugenda oku nfarasi. ⁷ Anacihâna amasîma gâge omu murhwe gw'entwâli gw'abanya-Asûru n'emwa ngasi abanasimire boshi, ajà acîhemula n'abazimu bâbo.

⁸ Arhacilekaga amahemusi gâge arhangiriraga e Mîsiri erhi bagwîshira boshi naye, kurhenga anaciri murhò, omu kukazigiriginya enda yâge y'obubikira lyo bamuyîsa n'amasîma gâbo. ⁹ Lêro nanacimuhâna emwa abôla basôlomi bâge, emwa abanya-Asûru abôla anali asîmire. ¹⁰ Banacimu-bwîkûla ayôrha bushugunu, banacirhòla abagala n'abâli bâge naye yênene banacimuyîrha n'engôrho. Anaciderhwa bwenêne omu bandi bakazi: bulya bamuhana okunashingânîne. ¹¹ Mulumuna wâge Oholiba ye wali muhamîrizi, ci naye iralà lyâge n'obuhemusi bwâge byâlushîsa, byasârhaza kulusha ebya mukulu wâge. ¹² Anacisîma abanya-Asûru, abâli barhambo, banya-cikono na balungu bâge, bâli bayambîrhe bwinjà bwinjà, bâli balenga b'okugenda n'enfarasi, boshi bâli misole ya kujejula n'okuhangalaza omurhima gw'owababwîne. ¹³ Nanacibona oku naye amabîha, nanacibona oku bombi bâli bagwêrhe lugendo luguma. ¹⁴ Ayûshûla obuhemusi bwâge: Erhi abona abantu bacapirwe oku lukûta, zàli nsanamu za banya-Kaldeya, ezali zicapirwe n'ibara ly'akaduku, ¹⁵ Abâli bayambîrhe emikaba omu cibunu n'ensirha zàli oku irhwe lyâbo, abâli bagwêrhe boshi enshusho y'abarhwâli, bakazâgibonekana oku bali banya-Babiloni b'e Kaldeya - cihugo baburhiragwamwo - ¹⁶ erhi ayûsibabona, abayumviza amîru mabî na ntyo abarhumakwo entumwa kuhika e Kaldeya. ¹⁷ Abanya-Babiloni banaciyisha emunda ali mpu bashangire boshi naye encingo y'obuhya, bamuhemula n'amasîma gâbo. Erhi ayûsihemuka abaleka. ¹⁸ Ci konene ajaga acîyêrekana oku enali mbaraga, ayêrekana obushugunu bwâge, lêro nanacimuleka nk'oku nanalekaga mukulu wâge. ¹⁹ Ci abaraga kulusha olugero, omu kuyîbuka ebya eburhò bwâge, amango akazagihemukira e Mîsiri, ²⁰ amango àli acîshwêkîre omu bushungu bwâge; bushungu bwâli n'emisî eri nk'ey'endogomi n'obutwamba buli nka bwa nfarasi.

²¹ Washubîrigalukira olugcndo lwâwe lubî, olwa galya mango Abanya-Mîsiri, bakazâgikugwârhirira omu cifuba n'okukugiriginya amabêre g'obusole. ²² Co cirhumire Oholiba, ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho: Lolà oku nkola nakushombanyisa emwa abasolomi bâwe balyâla walekaga, nâyîsha mbadwîrhe bakurhabâlire kurhenga empande zoshi. ²³ Abanya-Babiloni, abanya-Kaldeya boshi abâ e Pekodi, ab'e Showa n'ab'e Kowa, Abanya-Asûru haguma nabo, boshi misole ya kujejula na kubangalaza omurhima, boshi barhambo na ba cikono na balenga bakulu omu kugenda n'e- nfarasi. ²⁴ Bakurhabâlira kurhenga olunda lw'emwênè omu ngâlè nnene n'ensungunu, bayisha barhambwîre engabo mwandu. Bâkuyêrekeza empenzi za-âbo ennene n'ensungunu haguma n'ensirha yâbo nzibu-nzibu. Nabahire obuhashe bw'okukutwîra olubanja, bakutwîra olubanja oku obuhashe bwâbo bunali. ²⁵ Nayêrekeza olûji lwânî emunda oli, bâkulibuza omu bukunizi, bâkukûla izulu n'amarhwîri na ngasi ebi ocisigaline byahenanguka n'engôrho; bagwârha bagala bâwe na bâli bâwe n'ebicisigire kuli we byafonfomerwa n'omuliro. ²⁶ Bâkuhogola emyambalo banakunyage n'enjuma zâwe, ²⁷ nâkuyukiza lula lugendo lubî n'obubaraga bwâwe warhangiriraga e Mîsiri. Orhakacibikabagana na Mîsiri omuyîbagire. ²⁸ Bulya ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. Lolà oku nkola nakukwêba omu maboko ga balya washombaga onabaleka. ²⁹ Bâkulibuza erhi mujina guruhuma, bâkunyaga ebi wakazagikolera bakuleke oli bushugunu. Ntyo enshonyi z'okuhemuka kwâwe zanabonekana. Obûmaguza n'olugendo lwâwe lubî ³⁰ lwo lukudwîrhîre agôla mazibu goshi bulya omu kucihemula n'amashanja, wacizinza n'abazimu bâbo. ³¹ Wayîzire olugendo lwa mukulu wâwe, omanyage oku nâhira akabehe kâge omu maboko gâwe.

³² Ntya kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, erhi: Wanywa akabehe ka mukulu wâwe, kabehe kagali na kalîrî, Wâbâ wa kushesa n'okurhangâza erhi bunji bw'ebirimwo birhuma. ³³ Wâyunjula ndalwè n'amaganya, Kali kabehe ka kulaka n'okulakûla, akôla kabehe ka mukulu wâwe Samâriya. ³⁴ Wâkanywa okanûnûse, kandi bakabere rhunjonjo, kanakubera enda. Ebwakubâ nkudesire niono Nyakasane Nyamubâho.

³⁵ Co cirhumire amâderha ntyâla Nyakasane Nyamubâho. Ebwakubâ wanyibagîre, wanjadika enyuma zâwe, nâwe wêne ohekage enshonyi zâwe n'obuhemusi bwâwe.

³⁶ Nyamubâho anacimbwîra, erhi: Mwene omuntu, ka walonza okutwa olubanja lwa Ohola na Oholiba onabakalihire kuli agôla mabî gâbo magalugalu? ³⁷ Ebwakubà bacîbêrîre bagonyi, amaboko gâbo gakuyîrha, bajire omu bugonyi haguma n'ahazimu bâbo. Oku biyêrekîre abâna bâmburhiraga, bâbagezize omu muliro mpu lyo babasingônola. ³⁸ Kandi bâshubinjira ntyâla: Bahemwîre aka-Nyamuzinda kâni muli ezîra nsiku, n'ensiku zâni za Sabato barhazikengaga. ³⁹ Na, oku badwîrhe barherekêra abâna bâbo emwa abazimu bâbo, banabulikanya muli olwôla lusiku lônene bagendizinza aka-Nyamuzinda kâni. Obwînage ebi bâjizire omu nyumpa yâni mwonênè.

⁴⁰ Nakulusha ahôla, abôla bantu barhengaga omu bihugo b'ihanga, abâli bahamagîrwe n'entumwa, banaciyisha: wanagendicîshuka, wanacilabika obusù, wanaciyambaliza amagerha g'obulimbi erhi bo bàrhuma. ⁴¹ Wanacitamala oku ncingo nyinjinjà, eyi bâli bahizire amêza embere, na kuli agôla mêza wali obikîrekwo enshangi yâni n'amavurha gâni. ⁴² Eyôla munda bakaziyumva yo izù ly'abantu barhâcifufumukwa bici, ebwa kubà gwàli mwandu gwa bantu bàrhengaga omu irungu, bayambisize abakazi orhwishûgu omu maboko n'ecimanè cinjà-cinjà oku irhwe lyâbo. ⁴³ Ntyo nakazicidesa oku biyêrekîre oyu omu-kazi wakoyire n'obugonyi bwâge: kuhika buno kandi ye ciri wacîhemula ⁴⁴ Banakazija emunda ali nk'emwa omukazi muhemusi. Ntyôla kwo bajîre emwa Ohola n'emwa Oholiba abôla bakazi b'ebibolêreza. ⁴⁵ Bantu bashinga-nyanya bo batwîra olubanja nk'oku bankalutwîra abakazi bagonyi, balya bajà bashesha omukò ebwa kubà babà bagonyi n'amaboko gâbo gabà ga bwîsi.

⁴⁶ Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. Balâlîke embugânano lyo babahana, babagezemwo omusisi banabanyage. ⁴⁷ Kandi olubaga lw'e- mbugânano lubabande amabuye lunabanigûze n'engôrho; bayîrhe bagala bâbo na bâli bâbo banadûlike omuliro oku nyumpa zâbo. ⁴⁸ Narhenza ishârha oku cihugo; kwâbà na kurhonda abandî bakazi baleke okuyîga lula lugendo lwinyu lubî. ⁴⁹ Bâmubarhuza obwôla bubî bwinyu, mwânabarhula ntyôla omuzigo gwa ebyâha binyu by'okuharâmya abazimu, mwânamanya ntyo oku nie Nyakasane Nyamubâho.

24

Okurhêrwa kwa Yeruzalemu

¹ Omu mwâka gwa kali mwenda omu mwêzi gwa kal'ikumi, omu nsiku ikumi z'omwêzi, akanwa ka Nyamubâho kanacintindakwo muli ebîra binwa, erhi: ² Mwene omuntu, oyandike olusiku lw'ene, ebwa kubà omwâmi w'e Babiloni amârîhêra Yeruzalemu oku lusiku lw'ene.

³ Oderhage ecinwa c'obulêbi kuli ogwôla murhwe gw'abagoma. Oyishibabwîra: Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho: Ohire enyungu oku cîko, oyihirekwo onabulagiremwo amîshi. ⁴ Oyushulemwo ebihimbi by'enyama, birya binali bihimbi binjinjà, by'oluziha n'eby'entugorhugè. Oyiynjuze n'amavuha minjinjà. ⁵ Ocîshoge omu busô, ecibuzi cinjà-cinjà, ocizunguluse enshâli otwânîrekwo omuliro. Oyende bwinjà bidogome, ciru n'orhuvuha rhuli muli eyo nyungu narho ruhye.

⁶ Bulyâla ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, erhi: Buhanya bw'olugo lushesha omukò, nyungu ya ngisha, eyi engisha zirhankacirhenga! Oyikulage ebirimwo, cihimbi oku cindi buzira kulondôla. ⁷ Bulya omukò gwâyo guli ekarhî kâyo, yaguhizire oku ibuye liri bwâmwa erhaguhizire omu budaka lyo gubwîkirwa n'akatulo. ⁸ Lyo mbulaga oburhè bwâni, lyo ncîhola, nahizire omukò gwâge oku ibuye liri bwâmwa, buzira kugubwîkira. ⁹ Co cirhumire, ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, erhi: Buhanya bw'olugo lushesha omukò! Nâni nkolaga naniga

^p**24.6** Kuli kuderha oku olugo luli lubî bwenêne, ciru n'obuhane burharhenze amabî gâbwô (ngisha ziri mbî bwenêne, kuhunyire bazikûle); kukwânîne olwo lugo luherêrekere, nabo abalimwo barharhangwe n'olukûta ciru n'oluguma, bâkwêbwa embuga.

nnanigûze. ¹⁰ Olundikage enshâli, oyâse omuliro, oyende enyama yoshi ehondôke, ohebemwo enungo, orhuvuha rhusingônoke. ¹¹ Kandi odêkereze enyungu erhalimwo cici oku masese, ly'omulinga gwâyo gudukumbuka, ly'izinga lirimwo lijonga, lyo n'engisha zisingônoka.

¹² Ci ensinga y'engisha erhârhenge n'omuliro. ¹³ Nalonzagya okukushuka kwo eryo izinga ly'amabî gâwe, ci orhayêmîre washukwa eryo izinga. Kuziga orhâce kuhika oburhê bwâni bukuhwêrekwo. ¹⁴ Niono nie Nyamubâho namâderha, okôla ndesire kwâbâ, nâkujira buzira kushubira nyuma, ntâabalire, ntâbe na bwonjo. Oku olugendo lwâwe luli n'oku ebijiro byâwe biri kwo bânakutwîra olubanja, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho.

Omulêbi Yehezekiyeli arhangulwa

¹⁵ Akanwa ka Nyamubâho kanacintindakwo muli ebîra binwa, erhi: ¹⁶ Mwene omuntu, alà oku nkola narhenza caligumizà obushagaluke^q omu masù gâwe. Ci kônene orhacîdudumaga, orhahîra okarhoza emirenge. ¹⁷ Olakire emurhima, orhahîra okajà omu mishîbo y'abafire, ofundikire ecitambara câwe omu irhwe, ohire enkwêrho zâwe emagulu, orhabwîkiraga obwânwa bwâwe, orhanalyâga omugati abalungu bakakulerhera^r. ¹⁸ Naganîrira oluhaga sêzi, erhi kubà bijingo, mukânie anacifâ. Nanacijira nk'oku nanarhegekagwa. ¹⁹ Okubundi olubaga lwanacimbwîra, erhi: «Kawakarhubwîra bwinjà kwo kuderha ku-erhi okûla odwîrhe wajira?»

²⁰ Nanacibabwîra, nti : «Akanwa ka Nyamubâho kampsirekwo muli ebîra binwa, erhi: ²¹ Ojibwira omulala gw'Israheli ebîra binwa: kwo Nyakasane Nyamubâho adesire ntyâla: Loli oku nkola nagendizinza aka-Nyamuzinda kâni, ho hantu mulimbira, gwo mwishingo gw'amasù ginyu, go masîma g'emirhima yinyu. Bagala binyu na bâli binyu mwasigaga bakola bajifa n'engôrho.

²² Mwayishijira nk'oku njizire: Murhayishibwîke amânwa ginyu, murhanayishilye omugati bankamulerhera. ²³ Mwabêra n'ebitambara binyu omu irhwe n'enkwêrho zinyu emagulu, murhamîrira, murhanalakaga. Mwaherêrekera erhi mabî ginyu garhuma, na ngasi muguma abandire owâbo endûlù. ²⁴ Yehezekiyeli abà cimanyîso kuli mwe. Mwayishijira nk'oku anajiraga. Na hano okwôla kubà lyo mwâmanya oku nie Nyamubâho.

²⁵ Nâwe mwene omuntu, k'arhali okunali kwo byanabà ntyôla olusiku narhenza ebi basimikiragakwo, ebi balimbira, ebyabâga mwishingo gw'amasù gâbo, ebyabâga masîma g'omurhima gwâbo, bagala bâbo na bâli bâbo. ²⁶ Olwôla lusiku, owafulumusire âyisha emwâwe alimanyîsa omwanzi. ²⁷ Olwôla lusiku akanwa kâwe kayîguka kadese oyôla wafulumusire, wânashambâla orhânacishubibe kaduma; kuli bo wâbâ cimanyîso na ntyôla bânamanya oku nie Nyamubâho.

25

II. Obulêbi bw'okuhana amashanja

Okubiyêrekire bene Amoni

¹ Akanwa ka Nyamubâho kanacintindakwo muli ebîra binwa^r, erhi: ² Mwêne omuntu oyêrekere emunda bene Amoni bali onaderhe ebinwa by'obulêbi kuli bo. ³ Obwîre bene Amoni, erhi: Yumvi akanwa ka Nyakasane Nyamubâho. Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. Kulya kubà wadesire, erhi: Ha! ha! oku biyêrekire aka-Nyamuzinda kâni amango kâhemulagwa n'oku cihugo c'Israheli amango câhagulagwa, oku mulala gwa Yûda amango gwahekagwa bujà. ⁴ Okwo

^q**24.16** Obushagaluke bw'amasù gâwe, kwo kuderha: mukâwe.

^r**24.17** Ntyo gwo gâli marhegeko gw'okujà omu mishîbo e Buyahudi. Nyamuzinda abwîra omulêbi oku arhashimbaga agwo marhegeko, ci mpu ayêreke Abayahudi oku hano obuhane bubayishira, bâyishiyâbirwa okushimba agwo marhegeko, bulya obuhanya bwâyisha caligumizà.

kwarhuma nâni namàkuhâna omu maboko ga bene olunda lw'ebuzûka-zûba. Bakola batwa ebirâlo byâbo emwâwe, banayûbakeyo. Bo bakola bâjikazilya emburho zâwe bananywe amarhà gâwe^s. ⁵ Nâjira Raba ahinduke cirâlo ca ngamiya, n'ezindi ngo za bene Amoni zibè lwâbuko lwa bibuzi. Na ntyo mwânamanya oku nie nandi Nyamubâho. ⁶ Ntya kwo adesire Nyakasane Nyamubâho: Ebwakubà wacomire akagasha wanadîrha amagulu, wasîma n'omurhima gwâwe gwayunjula kagayo erhi cihugo c'Israheli cirhuma. ⁷ Co cirhumire ololage oku namàkulambulirakwo okuboko, nkolaga nâkuleka amashanja gaku hagule, nkuherêrekeze omu zindi mbaga nankuherêrekeze omu bindi bihugo. Nâkumalîra ly'omanya oku nie Nyamubâho.

Kuli Mowabu

⁸ Ntya kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. Kulya kubà Mowabu na Seyiri bàdesire, erhi: «Lolà oku omulala gwa bene Yûda kwo gunali nka agandi mashanja goshi. ⁹ Kwo kwarhuma nâni nkola najibwîkula ebirhugo bya Mowabu nanshande engo zâge zoshi ngasi aha anahikira, bulya ecihugo ciyinjihire, Beti-ha-Yeshimoti, Baali-Meoni na Kiriyaatayimi. ¹⁰ Bene ebuzûka-zûba, abashombanyi ba Amoni bo mpîre olôla lugo, lyo balekishubikazi yîbuka Amoni omu mashanja. ¹¹ Ntyôla kwo nâhanamwo Mowabu, banamanya oku nie Nyamubâho.

Kuli Edomu

¹² Ntya kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. Ebwa kubà Edomu àjizire olwihôlo, oku mulala gwa Yûda, àcîjira mubî okulushire erhi agendicîhola ntyôla. ¹³ Ko kurhumire Nyakasane Nyamubâho adesire, erhi: Nkola nâlambûla okuboko kuli Edomu naye, nâmaliramwo e-nyama^t n'abantu. Nâjira ayôrhe mwerûlè, kurhenga e Temani kujà e Dedani, bâhungumuka n'engôrho. ¹⁴ Nâcîhola kuli Edomu n'okuboko kw'olubaga lwâni Israheli, bâlibuza Edomu nk'oku obukunizi n'oburhè bwâni binali, na ntyo bânamanya oku luli lwihôlo lwâni, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho.

Oku Bafilistini

¹⁵ Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. Ebwa kubà Abafilistini bajizire amabî omu okucîhola, bànacîhola n'omurhima gw'akagayo, bànalonza okushanda erhi mujina guruhankahwa kurhuma; ¹⁶ ko kurhumire ntya kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. Alà oku nkola nâla-mbûla okuboko kwâni oku Bafilistini, nkola nâmalîra Abanya-Kereti, mpereêrekeze ngasi balya boshi bàyûbakaga oku burhambi bw'enyanya. ¹⁷ Nâbajira-kwo enyihôlo z'okujugumya zirya zirhankahamwa nnambahè obuhane bukali, bânayishimanya oku nie Nyamubâho hano babona kurhi nâcîhola kuli bo.

26

Oku biyêrekîre Tiri

¹ Omu mwâka gwa kal'ikumi na muguma, omu lusiku lurhanzi lw'omwêzi, akanwa ka Nyamubâho kanacintindakwo muli ebîra binwa, erhi: ² Mwene omuntu, ebwa kubà Tiri anadesire kuli Yeruzalemu, erhi: He! he! alaga oku gwamâvunika omuhango gw'amashanja! Akola ayêrekîre emunda ndi, obugale bwâge bwahagwîrwe. ³ Ee! ntya kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. Alà oku namâderha nti ntacikulikwo, wâni Tiri. Nâkushûbûlizakwo amashanja mwandu, nka kula enyanja esôka n'emihûsi yayo. ⁴ Bâhenangula enkûta za Tiri, banakundule enkingi zâge, nâhyajiramwo akatulo, lisigale ibuye lyonene. ⁵ Abà, omu karhî k'enyanya, lwanikiro lwa rhwêshe. Bulya nadesire, niono nie Nyakasane Nyamubâho, lwâbà lugo lwâlibwa n'amashanja! ⁶ Oku biyêrekîre abâna bâge bali omu mashwa, bâyishinigwa n'engôrho. Ntyo

^s**25.4** Kwo kuderha Baharâbu.

^t**25.13** enyama n'abantu: ensimba n'abantu

bânamanya oku nie Nyamubâho. ⁷ Bulyâla ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, erhi: Lolà oku namàrhumira Tiri, Nabukondonozori, mwâmi e Babiloni, mwâmi w'abâmi, arhenga olunda lw'emwênè, âyishire n'enfarasi, n'engâlè, n'abagenda oku nfarasi, ngabo ya bantu mwandu. ⁸ Banigûza bâli bâwe n'engôrho omu mashwa, âkuyûbakira enkûta, âkulundikira emisinga, âkuyêrekeza empenzi. ⁹ Enkûta zâwe, âzirhulira emihuku eri nka ya ngandabuzi, ahongola enkingi zâwe n'enfuka zâge. ¹⁰ Obunji bw'enfarasi zâge, bwâkuyunjuza katulo. Enkûta zâwe zâgera-mwo omusisi n'olubî lw'abalwî bâge bagenda n'enfarasi, n'olw'emizizi n'engâlè, hanôla akola agera omu mihango yâwe nka kula banacihandalika omu lugo lwamanyagwa. ¹¹ Ntâ njira zâwe arhâlabarhemwo n'ensenyi z'enfarasi zâge, ânigûza olubaga lwâwe n'engôrho, ahenangula ensanamu z'abazimu bâwe ciru akabâ zineneha. ¹² Bânyaga obuhirhi bwâwe, bâhagula oburhunzi bwâwe, bahongola e-nkûta zâwe, enyumpa zâwe nyinjinjà bazishâba. Amabuye gâwe, emirhi yâwe y'oburhungiri n'omutulo gwâwe byoshi bâbikwêba emuhengere. ¹³ Nkola nâhulisa enyimbo zâwe, zifanande na ntâye wacyumve omulya gw'ebitari byâwe. ¹⁴ Nâkujira ibuye Lyonene, wâbâ lwânikiro lwa rhwêshe. Orhacishubiyûbakwa, bulya niono Nyamubâho nkudesire, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho.

Omulenge kuli Tiri

¹⁵ Ntya kwo Nyakasane Nyamubâho abwîzire Tiri. Oku lubî lw'amango wâhirima, amango abamâlemala bakola bayâma, hano bânigûliza abantu ekarhî kâwe, ka ebihugo biri ekarhî k'enyanya birhâjugume? ¹⁶ Abaluzi b'omu nyanja boshi, bashonôka oku ntebe zâbo, bahogola ebishûli byâbo n'emyambalo yâbo y'obushengerêre. Bayambala entemu, bâshurhama oku idaho bâgeramwo omusisi gwa nyegenye bânarhangâle erhi w'orhuma. ¹⁷ Bâkujirira olwimbo lw'okukulakira baderhe, mpu: Bici wa! Gurhi wamâhenanguka, wamâhirigirha omu nyanja, wâni Lugo lwalijire irenge. We wali lugo lunya-buhashe omu nyanja, we kuguma n'abantu bâwe. ¹⁸ Lêro bunôla ebizimba byamâgeramwo omusisi oku lusiku lw'okuhirima kwâwe. Ebizimba by'omu nyanja byamarhemuka n'okuyûrha kwâwe.

¹⁹ Bulyâla ntya kwo adesire Nyakasane Nyamubâho: Amango nâkujira lugo luli bwâmwa nka engo zirhacibamwo bantu, amango nâyinamulira wanyanja kuli we n'amîshi g'emuhengere gakufûnika, ²⁰ ago mango nâkuherêrekeza haguma n'abajâ ekuzimu, wâshanga abantu ba mîra, nânakuyûbasa omu cihugo c'ekuzimu, omu kahwenyenye k'ensiku n'amango, haguma n'abajâ ekuzimu, lyo orhagirhengayo mpu wâyishiyûbaka omu cihugo c'abazîne. ²¹ Nâkujira obè wakuyôbohwa, orhânacihabe. Bâkazikulonza barhânacikubone bundi, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho.

27

Okushandwa kwa Tiri

¹ Akanwa ka Nyamubâho kanacintindakwo muli ebîra binwa, erhi: ² Na-we, wâni mwene omuntu oderhe ebinwa by'okulibuka kwa Tiri. ³ Obwîre Tiri, lwo lugo luli oku burhambi bw'enyanya, lwo lugo embaga nyinji z'omu bizimba zirhimbûliramwo, erhi: Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. Erhi:

Ewani Tiri we wakazagiderha, erhi: ndi nkugè eyinjiha ehimana. ⁴ Obwâmi bwâwe bwâli buhisire omu karhî k'enyanya, n'abakuyûbaka-ga bakuyinjiya kulusha. ⁵ Bayûbaka amarhambi gâwe n'empaho z'ensindani z'e Seniri. Baya- nsire omwerezi gw'e Libano bakujiriramwo omutungo. ⁶ Bakujirira engasi n'emirhi minênênè y'e Bashani. Bakuyûbakira irheme ly'ihembe ly'enjavu lishomeke ekarhî k'emiyerezi y'omu bizimba bw'e Kitimi. ⁷ Omulondo gw'ecitâni c'e Mîsiri guli kwo obushengerêre gwabâ gwo mwenda gwâwe wajiramwo olurhalarhala. Emishangi y'akaduku n'eya akalinga y'omu bizimba by'Elisha yo wayûbasiremwo omu ndalâlâ y'eyo nyumpa yâwe. ⁸ Abantu b'e Sidoni n'ab'e Arvadi bo bâli bashâna bâwe. N'abagula bâwe, wâni Tiri bo

bakazâgikola omu mwâwe. ⁹ Abashamuka b'e Gebali n'abalenga bâyo bâli emwâwe bwo bakazâgi-harhûla ebisherîremwo.

Amârho g'omu nyanja goshi kuguma n'abashâna bâgo bakazâgiyisha e-mwâwe balirhimbûlirayo. ¹⁰ Abantu b'e Persi, ab'e Ludi n'ab'e Puti, bâli omu ngabo y'abalwî bâwe, bo bakazâgikujîra oku matabâro. Emwâwe yo bakazâgimanika empenzi yâbo n'ensirha yâbo. Bânarhuma wajà irenge. ¹¹ Bene Arvadi, n'omurhwe gw'abalwî bâbo bo bakazâgiyinjiya enkûta zâwe omu marhambi banakazilanga oruhembe rhwâwe. Bakazâgimanika empenzi zâbo oku nkûta zâwe, ntyo bayûshûla bwenêne obwinjà bwâwe. ¹² Tarsisi akazâgiyishigulira emwâwe, abona adwîrhe ayungukira oku bugale bwâwe. Bakazâg'ikuhà ensaranga, ecûma, akasiteriti (kasigiriti), nâwe wanabaha ebirugu bali gula. ¹³ Yavani, Tubali na Mesheki, bakazagiwishirhimbûlira emwâwe. Bakazâgiguza abantu n'ebirugu byâbo by'omulinga nâwe wanabaha oku biryo byâwe. ¹⁴ Abantu b'e Beti-Togarma bakazâgikulerhera enfarasi, n'enfarasi zâbo z'oku-ja oku matabâro kuguma n'endogomi. ¹⁵ Bene Dedani bakazâgiwishirhimbûlira emwâwe; bantu banji b'oku burhambi bw'enyanya bakazâgiyishigulira e-mwâwe; bakazikujuha amahembe g'enjavu n'embaho nyirubala. ¹⁶ Edomu akazâgiyishigulira emwâwe erhi bunji bwa bintu byâwe burhuma: akazâgikujuha ezumaridi, emishangi y'akaduku, ey'obushengerêre n'eyindi eri nka citâni cinjinja n'amarajani n'eakiki, byo bakazâgikujuha oku bintu bagulaga emwâwe. ¹⁷ Ciru na Yûda boshi n'Israheli bakazâgiyishigulira emwâwe: bakazikulerhera engano y'e Miniti, obulo, obûci, amavurha n'enshangî. ¹⁸ Damasi akazâgiwishirhibûlira emwâwe erhi bunji bwa birugu byâwe burhuma n'obwo obugale bwâwe bwakazâgikulerhera idivayi ly'e Helboni n'amôya g'ebibu-zi by'e Sethari. ¹⁹ Dani na Yavani, kurhenga e Uzali, bakazâgikulerhera ebyûma bitule, orhubati rhw'ecûma n'amasheke byo bakazâgijuha oku birugu byâwe. ²⁰ Dedani ayishigikazirhimbûlira emwâwe, akazikulerhera amalangeti g'enfarasi. ²¹ Arabiya n'abarhwâli b'e Kedari boshi bakazâgiyishigulira e- mwâwe, bakazijuha abâna-buzi, engandabuzi, n'ebihebe. ²² Abarhimbûzi b'e Seba n'ab'e Rama bakazâgiyishigulira emwâwe: bakakulerhera obukù bw'e-ngulo ndârhi, amabuye g'engulo ndârhi n'amasholo byo bakazâgikujuha oku birugu byâwe. ²³ Harani, Kane na Edeni, abarhimbûzi b'c Seba, ab'e Asûru n'ab'e Kilmadi bayishigikazigulira emwâwe. ²⁴ Bakazikulerhera emishangi minji y'obugale, ebishûli by'akaduku n'eby'obushengerêre, n'emishangi y'amabara, emigozi mizibu-zibu byo bakazâgikujuha oku birugu byâwe. ²⁵ Amârho g'e Tarsisi gakazagiwishira oburhunzi bwâwe. Kuziga wali mugale na wakuja irenge omwo karhî k'enyanya.

²⁶ Abashâna bakuhêka emuhengere. Empûsi y'ebuzûka-zûba yakuvunira emuhengere gw'enyanya. ²⁷ Obugale bwâwe, eby'oburhimbûzi byâwe, omuhako gwâwe, abûbasi bwâwe, abarhunzi bâwe, abalwî bâwe ojawahêka, n'omwandu gw'e-ngabo eri omu ndalâlâ yâwe boshi balohoma omu karhî k'enyanya olusiku wâzika. ²⁸ Hano biyumva olubî lw'abashâna bâwe, ebikunguzo byoshi byânageremwo n'omusisi. ²⁹ Oku bundi ngasi bavugama boshi banarhenga omu mârho gâbo, abashâna, abantu boshi balegerera omu nyanja banajibêra okw'idaho lyûmu. ³⁰ Bâlaka banalakûle erhi we orhumire. Bâcîkwêba omutulo omu irhwe, bâcivuluvunza omu luvû. ³¹ Bâcîmomogola irhwe erhi we orhumire, bânayambale sunzu. Bâkulakira bavugumule emirenge minene. ³² Bâkaziderha kuli we hano bakola bali omu mishîbo yâwe, bakola bakulakira banaderha, mpu: «Ndi wali aka Tiri w'obucîbone omu karhî k'enyanya? ³³ Erhi wahakûlaga eby'oburhimbûzi bwâwe, ly'oyigusa embaga zoshi n'obugale bwâwe, n'ebiryo byâwe mwandu, wakazagigaza abâmi b'igulu. ³⁴ Lêro w'oyu wavunisire n'emibungè y'amîshi omu karhî k'enyanya. Omuhako gwâwe n'engabo yâwe mwêshi mwamalohoma. ³⁵ Abantu bayûbaka omu bizimba by'ekulî bâgeziremwo omusisi erhi we orhuma. Abâmi bâbo bamârhangâla, obusû bwâbo bwamâzinzibala. ³⁶ Abarhimbûzi b'embaga bamâheba olushungurho kuli we, bulya wamârhumu bâgeramwo omusisi n'okuherêrekera kwâwe Joshi.»

Oku mwâmi w'e Tiri

¹ Akanwa ka Nyamubâho kanacintindakwo muli ebîra binwa, erhi: ² Mwene omuntu, ojibwîra omuluzi w'e Tiri, erhi: Ntya kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. Bulya omurhima gwâwe guyunjwîre bucîbone, wanaciderha, erhi: «Ndi nyamuzinda, erhi ndi ntamîre oku ntebe ya Nyamuzinda omu kâgarhî k'enyanya». N'obwo oli muntu ci orhali Nyamuzinda, wacîkunga mpu obulonza bwâwe buli bwa Nyamuzinda. ³ Alà oku oli murhimanya kulusha Daniyeli, ntà murhimanya oli akâwe. ⁴ Oburhimanya haguma n'obukengêre bwâwe wacîhire obugale, wahasire amasholo n'amarhale omu mbîko zâwe. ⁵ Obulenga bwâwe bwalushine omu kurhimbûla, wayûshwîre obugale bwâwe, omurhima gwâwe gwanaciyunjula bucîbone erhi obo bugale burhuma. ⁶ Co cirhumire aderha ntyâla Nyakasane Nyamubâho. Bulya wacîkunzire mpu obulonza bwâwe buli bwa Nyamuzinda, ⁷ ee! nkolaga nakuhondakwo ab'ihanga, ishanja libî kulusha agandi mashanja. Bayômolera obwôla burhimanya bwâwe engôrho, bahemula eryo irenge lyâwe. ⁸ Bakukwêba emwîna, wâfâ wabandira obuliji emuhengere gw'enyanya. ⁹ Ka wâciderhe bundi, erhi: Ndi nyamuzinda, embere z'abîsi bâwe? Ci, omanyè oku oli muntu orhali Nyamuzinda, oyu wâciyîrhira omu maboko gâge. ¹⁰ Bantakembûlwa bakuyîrha, wâyîrha n'ab'ihanga. Bulya nie nkudesire, kanwa ka Nyakasane Nyamubâho.

Okuyûrha kw'omwâmi w'e Tiri

¹¹ Akanwa ka Nyamubâho kanacintindakwo muli ebîra binwa, erhi: ¹² «Mwene omuntu, ogendiderha ebîra binwa by'okulasa emw'omwâmi w'e Tiri. Wajimubwîra, erhi: Ntya kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. We wali lwîganyo lw'obwimâna, wali oyunjwîre burhimanya, wali wakurhangaza oku bwinjâ. ¹³ Wabâga omu Edeni, lyo ishwa lya Nyamuzinda. Mabuye mwandu ga ngulo ndârhi gali galukîrwe oku cishûli câwe: ag'eyakiki, ag'eyakuti y'akasi, ag'ealumasi, ag'ezabatajadi, ag'eshohamu, ag'eyasipi ag'eyakuti y'ecirala ag'ebaharamani n'ag'ezumaridi, n'amasholo go bàjiziremwo orhugoma rhwâwe n'orhurhêra rhwâwe, ebyôla byârheganyibagwa aha kulemwa kwâwe. ¹⁴ Nali nkuhizire kwo kerûbini wakazikulanga, wali oku ntongo ntagatîfu ya Nyamuzinda, wakazagigera omu karhî k'amasèsè g'omuliro. ¹⁵ Wali lwîganyo omu lugendo lwâwe kurhenga aha kulemwa kwâwe kuhika olusiku obubî bwabonekanaga muli we. ¹⁶ Oburhimbûzi bwâwe bwakuyunjuzize budârhi n'ebyâha. Nakuyandagazize bimbirimbiri okwôla ntongo ya Nyamuzinda, na kerûbini wakazâgikulanga àkulengerîze omu karhî k'amasèsè. ¹⁷ Omurhima gwâwe gwahemwîre n'obucîbone erhi bwinjâ bwâwe burhuma. Wâsherêzize oburhimanya bwâwe erhi irenge lyâwe lirhuma. Nakukwêbire oku idaho, nakujizire masheka g'abâmi. ¹⁸ Obunji bw'amabî gâwe, obulyâlya bw'oburhimbûzi bwâwe, byâarhumire wahemula enyumpa yâwe y'aka-Nyamuzinda. Nakurhenzizemwo omuliro gwakufonfomera. Nakujizire luvû ah'igulu embere za balya bakazâgikulolêreza. ¹⁹ Omu mashanja, ngasi yêshi wanakuyishigi, anakazifuduka erhi we orhuma, okola ôbâ wa côbâ, olwâwe lwamayûrha loshi».

Kuli Sidoni

²⁰ Akanwa ka Nyamubâho kanacintindakwo muli ebîra binwa, erhi: ²¹ «Mwene omuntu, oyêrekere olunda lwa Sidoni, onaderhe kuli ye ebîra binwa by'obulêbi. ²² Oderhe, erhi: Ntya kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. Ntaciri kuli we Sidoni. Nalonza njè irenge omu karhî kawe. Bâmanya oku nie na ndi Nyamubâho, hano mbâ namâmuhâ obuhane ntyo nanyêrekane obwimâna bwâni muli ye. ²³ Namurhumira ecihuûsi, omukò gwâbulajikira omu njira zâge, emifû yâkazihenangukira omu karhî kâge erhi ngôrho bamuyômolire omu marhambi erhuma, na ntyo bânamanya oku nie Nyamubâho.

Israheli âyôkolwa ekarhî k'amashanja

²⁴ Murhakacibonekana omu Israheli, oli mushûgi gwankalemaza n'oli lukerêrhe lwankayôgôla, ntà bantu bamuli eburhambi bâcimugayaguze, banamanyiraho oku nie na ndi Nyakasane Nyamubâho. ²⁵ Ntya kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. Amango nashûbûza omulala gwa bene Israheli kurhenga omu karhî k'amashanja, emunda bali bashandabîne, nâyêrekana ntyo obwimâna bwâni embere z'amashanja. Gwayûbaka mulya budaka nahâga omurhumisi wâni Yakôbo. ²⁶ Bayûbakamwo n'omurhûla, bâyûbaka enyumpa banarhwêre emizâbîbu; bâyûbakamwo n'omurhûla. Hano nkola nahâna obuhane kuli balya bamuzongolosire banakazâg'imugayaguza, bânamanyamwo oku nie Nyamubâho, Nyamuzinda wâbo.

29

Kuli Mîsiri

¹ Omu mwâka gwa kal'ikumi, omu mwêzi gwa kal'ikumi, omu nsiku ikumi n'ibiri z'omwêzi, akanwa ka Nyamubâho kanacintindakwo muli ebîra binwa, erhi: ² «Mwene omuntu, oyêrekere emunda Faraoni mwâmi w'e Mîsiri ali, ye mwâmi w'e Mîsiri, onaderhe ebinwa by'obulêbi kuli ye n'oku cihugo c'e Mîsiri coshi. ³ Oderhe onamubwîre, erhi: Ntya kwo adesire Nyakasane Nyamubâho: Ntakulikwo, wâni Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, mwâmi w'e Mîsiri, we ngôna^u elambukîre muli ba Nili bâwe, w'odwîrhe waderha, erhi: «Ba Nili bâni banali bâni, niene nabajiraga». ⁴ Nakuhira emigera y'endobo omu myanganga, nnanshwêkere oku magamba gâwe enfi z'omu ba Nili bâwe, nankukûle muli abôla ba Nili bâwe kuguma n'enfi z'abôla ba Nili bâwe, zoshi nshwêkere oku magamba gâwe. ⁵ Nakukwêba omw'irungu, we mweshi n'enfi za muli ba Nili bâwe. Wâhenangukira omu budaka buhinge, orhârholwe orhânabishwe. Nâkuhâ ensimba z'erubala n'ebinyunyi by'emalunga bikulye. ⁶ Lyo Abanya-Mîsiri boshi bamanya oku nie na ndi Nyamubâho. Ebwa kubà bali lusheke nyamwegemerwa oku mulala gwa bene Israheli. ⁷ Erhi baderhaga mpu bakugwâhrizakwo, onavunikire omu nfune zaâbo, onababwâbwârhuile enfune zoshi. Erhi bakuyêgemeraga onatwîkemwo, bagere omusisi omu nda.

⁸ Co cirhumire amâderha ntyâla Nyakasane Nyamubâho, erhi: Alà oku namâkurhumira engôrho yajinigûza emwâwe abantu n'ebintu. ⁹ Ecihugo ca Mîsiri câhinduka irungu na buhanya, ntyo bamanya oku nie Nyamuzinda. Bulya adesire, erhi: Nili abà wâni, erhi niene namujiraga. ¹⁰ Ee! nâni ntaculikwo, ntaciri n'oku ba Nili bâwe. Ecihugo ca Mîsiri nâcijira irungu na buhanya, kurhenga e Migdoli kujà e Sewene na kuhika oku lubibi lwa Etiyopiya. ¹¹ Oku-gulu kw'omuntu kurhakacigera eyôla munda, n'amagulu g'ensimba garhakacigera eyôla munda: Mîsiri ayôrha bwâmwa kuhika myâka makumi anni. ¹² Ecihugo ca Mîsiri nâcijira cibè cihugo cahagwîrwe omu karhî k'ebindi bihugo byâhagwîrwe; engo zâge zâbà ngo zihagwîrwe omu karhî k'ezindi ngo zahagwîrwe, kuhika myâka makumi anni. Abanya-Mîsiri nâbashandabanya ekarhî k'amashanja. ¹³ Bulya ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. Hano kugera myâka makumi anni, nâshubishubûza Abanya-Mîsiri, kurhenga omwôla mashanja bâli bashandabîne. ¹⁴ Abâla bahêsirwe bujâ nâbarhenza e Mîsiri nangend'ibashubiza omu cihugo ca Patrosi, omu cihugo câbo baburhwamwo. Bayûbaka mwo obwâmi busungunu. ¹⁵ Mîsiri âbà bwo bwâmi busungunu omu gandi mâmi goshi, arhakacirhegeka amashanja; namunyîhya lyo aleka okushubikâcikuza oku gandi mashanja. ¹⁶ Kuli Israheli arhakaciba ye nyamwîkubagirwa, akazibona oku abarhwîre amabî gâge muli agôla mango âli ayêrekîre emunda ali. Bânamanyiraho oku nie Nyakasane Nyamubâho».

¹⁷ Omu mwâka gwa kali makumi abiri, omu mwêzi gwa burhanzi, omu lusiku lurhanzi akanwa ka Nyamubâho kanacintindakwo muli ebîra binwa, erhi: ¹⁸ «Wâni, mwene omuntu, Nabukondonzori, mwâmi w'e Babiloni amârholâ omuhigo mwinjâ gw'okurhabâlira Tiri.

^u29.3 engôna ye "mamba" omu kiswahili, ye "crocodile" omu nfarasè

Amarhwe goshi gamâyûnulwa, ebirhugo byamâtunyulwa byoshi, ci ntà bunguke arhenzizemwo ôli kuli ye, ôli oku ngabo yâge, muli ogwôla muhigo ali arhôzire gw'okurhabâlira Tiri. ¹⁹ Amâderha ntyâla Nyakasane Nyamubâho, erhi: Alà oku Nabukondonozi, mwâmi w'e Babiloni, namâmuha ecihugo ca Mîsiri. Ahongêsa yo obugale, âsabunga yo eminyago, anakungûje yo minyago yâge, n'ebyo lwo lwâbâ luhembo lw'engabo yâge. ²⁰ Oku murhamo gwâge anarhamiraga e Tiri, nkola nâmuha ecihugo ca Mîsiri, ebwa kubà nie anakazâgikolera, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. ²¹ Muli agôla mango nâmeza ihembe omu mulala gwa bene Israheli na- nkuyêmêrere okubumbûla akanwa wakaderha ekarhî kâbo. Na ntyo bâmánya oku nie Nyamubâho.

30

Olusiku Lwa Nyakasane na Mîsiri

¹ Akanwa ka Nyamubâho kanacintindakwo muli ebîra binwa, erhi: ² Wâni, mwene omuntu olêbe oderhe, erhi: Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. Mubande oruhababo: Yâga! Lusiku luci! ³ Bulya lulya lusiku luyîruka, luyîruka lulya lusiku lwa Nyakasane, lwâbâ lusiku luyunjwîre bitù, mango g'amashanja. ⁴ Engôrho yajà omu Mîsiri, Etiyopiya arhungwe n'obôba hano emifû erhondêra okuhenanguka omu Mîsiri, hano bâhangira okugukumba obugale bwâge na hano amakondo gâge gâciyôheka oku idaho. ⁵ Kusi na Puti na Ludi, Arabiya yoshi na Lubî na bene Endagâno yâni boshi bafâ n'engôrho.

⁶ Ntyâla kwo adesire Nyamubâho: Ebyêgemero bya Mîsiri byâhirima, byâhirigirha birya emisî yâge elimbira: kurhenga e Migdoli kujà e Sewene bâkazikumba n'engôrho, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. ⁷ Bâhagulirwa omu bihugo byâhagwîrwe; engo zâge zâja omu ngo zikola zibâ bwêrûlê. ⁸ Bâmánya oku nie Nyamubâho, hano mpira omuliro kuli Mîsiri na hano abarhabâzi bâge bajonjagwa. ⁹ Muli olwôla lusiku, entumwa zâni narhuma, zanagende n'amârho g'e- nkugê bagend'itula akavango e Etiyopiya muli kala kahwenyenye kâge. Obôba bwarhunga abayûbakayo, muli olwo lusiku lwa Mîsiri lw'onw'olwo luyîruka!

¹⁰ Ntya kwo adesire Nyakasane Nyamubâho: Nâhungumula gulya mwandu gw'abantu b'e Mîsiri, nâbamâlîra n'okuboko kwa Nabukondonozi, mwâmi w'e Babiloni. ¹¹ Ye boshi n'olubaga lwâge lulya lubâ lukali kulusha agandi mashanja goshi, barhumwa ebwa kugendishanda ecihugo. Bayômolera Mîsiri engôrho, babumbe ecihugo mirhumba, ¹² Ba Nili nâbaganya, ecihugo nâciha ebishungu. Nâhagula ecihugo coshi n'ebi cijira byoshi, nâkolêsa okuboko kw'ab'ihanga. Niono Nyamubâho nadesire. ¹³ Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. Nâhirigisa abazimu, nârhenga Nofu bo bazimu b'engandabuzi. Murhakaciba muluzi omu Mîsiri. Nâlumîza obôba omu Mîsiri. ¹⁴ Nâhagula Patrosi, nâdûlika omuliro aha Sowani, nâyûkiza amahano gâni e No. ¹⁵ Nasheshera oburhê bwâni kuli Sini, ho kantarhungânwa k'e Mîsiri; nâmalîra omwandu gw'engabo y'e No. ¹⁶ Nâdûlika omu-liro omu Mîsiri, Sini arhungwe n'obwôba, e Nofu eyunjulire mîshi n'amîshi ganashandabana. ¹⁷ Abâna b'emisole b'e Oni n'ab'e Pi-Beseti bâhirima n'engôrho n'engo zâbo zanyangwa bujâ, ¹⁸ E Tahipanesi, olusiku lwanâshubeyo budufu nkola nayusayo okushigwa na Mîsiri na hano eya misî acîkubagira ehwa. Olwikungu lwâyibwîkira n'abânanyere bâge bayishihêkwa bujâ, ¹⁹ Ntyôla kwo nâhanamwo Mîsiri. Kandi bânamanya oku nie na ndi Nyamubâho.

²⁰ Omu mwâka gwa kal'ikumi na muguma omu mwêzi gwa burhanzi, omu nsiku nda z'omwêzi, akanwa ka Nyamubâho kanacintindakwo muli ebîra binwa, erhi: ²¹ «Mwene omuntu, navunyire okuboko kwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, mwâmi w'e Mîsiri, na lolà oku ntâye wadesire mpu arhuba ecibande câge ahîre kwo obufumu, mpu ahîre kwo ecitambara anakushwêke, lyo ashubibona emisî y'okufumbarha engôrho. ²² Co cirhumire aderha ntya Nyakasane Nyamubâho. Lolà oku ntaciri kwo Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, mwâmi w'e Mîsiri; nâmuvuna amaboko, okuzibu

n'okwavunisire, nâmurhoza engôrho ekuboko kwâge. ²³ Nâshandabanya Mîsiri omu mashanja, najà nâmuheba hala na hala omu bihugo. ²⁴ Nâzibuhya amaboko gw'omwâmi w'e Babiloni, nnamufumbase engôrho yâni omu kuboko kwâge, Nâvuna amaboko ga Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, ashinge n'omulumbo embere z'omusho-mbanyi wâge nka muntu okola wafà. ²⁵ Nâzibuhya amaboko g'omwâmi w'e Babiloni, n'aga Faraoni mwâmi w'e Mîsiri garhoge. Bânayishimanya ntyo oku nie Nyamubâho hano mpira engôrho yâni omu kuboko kw'omwâmi w'e Babiloni na hano ayiyômolera ecihugo ca Mîsiri. ²⁶ Nâshandabanya Mîsiri omu mashanja, nâja nâmuheba hala na hala omu bihugo; ntyo bâmánya oku nie na ndi Nyamubâho».

31

Enduluma y'e Libano

¹ Omu mwâka gwa kal'ikumi na muguma, omu mwêzi gwa kasharhu, omu lusiku lurhanzi lw'omwêzi, akanwa ka Nyamubâho kanacintinda- kwo muli ebîra binwa, erhi:

² «Mwene omuntu, obwîre Faraoni mwâmi w'e Mîsiri kuguma n'omwandu gw'abambali, erhi: Bici nankakugerera kwo muli obûla bugale bwâwe? ³ Alaga byo: oku muyerêzi^v gw'e Libano ogujira amashami minjinjà, e-byâsi byofôfi n'omurhi gulengerîre, omu bitù mwo irhwêrhwè lyâge lihikira. ⁴ Amîshi garhuma gwakula, omusima gwarhuma gwalîha, enyîshi zaka-zâgihulula aha burhambi bw'aha gwâli guruhwezirwe n'emibunda yazo yakazihika oku yindi mirhi yali omu mashwa, ⁵ Kwo kwarhumaga gulihûka okwo kulusha eyindi mirhi y'omu mashwa, n'amashami gâgwo galuga, n'amahaji gâgwo galandira bwenêne ebwa obwôla bunji bw'amîshi gakazagija emunda guli. ⁶ Ebinyunyi by'emalunga byoshi byayishikazi^{yûbaka} enyôgo muli gwo, ensimba z'erubala zakaziburhira muli gwo, abantu ba ngasi lubero bakazihumûkira omu cihôho câgo. ⁷ Gwâli mwinjinjà omu buli bwâgo n'omu kulandira kw'amashami gâgwo. Emizî yagwo yakazilandira omu mîshi manene bwenêne. ⁸ Erhayumananaga nagwo emiyerezi y'omu ishwa lya Nyamuzinda, ensindani zirhankagerîrwe oku mashami gâgwo ntà yindi mirhi ya- nkalingânîne n'amahaji gâgwo, ntà murhi gw'omu ishwa lya Nyamuzinda gwankagurhalusire bwinjà. ⁹ Naleka gwashabuka bwinjinjà. Gwakaziyâgalana kulusha eyindi mirhi y'omu ishwa lya Nyamuzinda.»

¹⁰ Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho: Ebwa kubà gwamâshigalika erhi kulîhûka kwâge kurhuma, ebwa kubà irhwêrhwè lyâge linakazihikira omu bitù, ebwa kubà gukola gukazicîbona erhi okwôla kurhuma, ¹¹ naguhanyire omu maboko g'omuluzi w'amashanja nti agujirire nk'oku obubî bwâge bunali, obubî bwâge bwarhumire nâgukaga. ¹² Abantu b'ihanja bagutwîre bali balya bantu baminya kulusha agandi mashanja goshi, bâgukubira oku ntondo, amashami gâgo garhogera omu rhubanda rhoshi; abanagaka bâgo bavunirwa omu misima yoshi y'omu cihugo, amashanja goshi g'igulu gayâsire ecîhôho câgo, bâgukabulira. ¹³ Oku misigala yago^w, ebinyunyi by'emalunga binakaziyishikabêra kwo, n'omu banagaka bâgo muli ensimba zoshi z'erubala.

¹⁴ Lyo harhagibà omurhi gudomererwa gwacîkuza, erhi bulî bwâgo burhuma, guruhaginaheka obulî bwâgo omu nkuba karhî k'ebitù, lyo harhagibà omurhi gwayunjula mîshi na ntyo gubè gwa bucîbone oku yindi mirhi. Bulya yoshi eligunzibwe n'olufù, yâjà ekuzimu omu idaho, yajibêra haguma n'abâna ba abantu balya bayandagalîre ekuzimu. ¹⁵ Ntya kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, erhi: Olusiku gwayandagaliraga e kuzimu narhegeka nti habè okushîba, nabwîkûla ekuzimu, nayimanza enyîshi zâge n'amîshi gâge manjimanji gâyimanzibwe. Nayimanzize Libano erhi gwo guruhuma, kandi gwarhuma emirhi yoshi y'omu lubala yahuha. ¹⁶ Oku lubî lw'okuhirima kwâgo, amashanja goshi, nâgagezamwo omusisi, erhi nguyandagaliza ekuzimu haguma na balya bayandagalira omu mwîna. Yajire- rhûlirizanya eyôla kuzimu. Eyo mirhi y'e Edeni, yo yali bulimbi

^v**31.3** muyerêzi gwo baderha omu nfarasè mpu cèdre

^w**31.13** yago arhalikwo "hisegerezo ^ " n'obwo hiri kulî: câgo, gâgo, bâgo, bwâge, lyâge

na bwinjà bw'e Libano, ngasi mirhi yanakazâgidomererwa. ¹⁷ N'iburha lyâgo lyayûbakaga omu cihôho câgo, omu karhî k'amashanja, nalyo lyâja ekuzimu, emwa abantu bânigagwa n'engôrho.

¹⁸ Guhi mwâli muyumânîne mweshi nago oku kujà irenge n'oku bulî, omu mirhi yoshi y'omu Edeni? Okwôla wâjikwêbwa, mweshi n'emirhi y'omu Edeni, omu ndalâlâ y'idaho, wâgendigwishira ekarhî k'entakembulwa, haguma n'abayisirwe n'engôrho. Lâba Faraoni mwâmi w'e Mîsiri n'omwandu gw'engabo yâge, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho.

32

Obuhanya bwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri n'obw'e Mîsiri

¹ Omu mwâka gwa kal'ikumi na kabirhi, omu mwêzi gwa kal'ikumi na kahiri, omu lusiku lurhanzi lw'omwêzi, akanwa ka Nyamubâho kanacintindakwo muli ebîra binwa, erhi: ² «Mwene omuntu oderhe ebinwa by'okûla-kira Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, mwâmi w'e Mîsiri omubwîre, erhi: Wâni ntale ntôrhò y'amashanja wamâherêrekera! Wali oyôsire nka kula engôna^x erhogomerera omu nyanja, wakazâgicirhunika omu nyîshi zâwe; wakazigirhwanza n'amagulu gâwe, ntyo washerêza emibunda yazo. ³ Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho: Nâkurhega n'akêshe kâni, amashanja gâkugorha, gayishe gâkukulula omu milaga yâni. ⁴ Nakukwêba ebulambo ngendikuheba omu bulambo, nanjire ebinyunyi by'emalunga byoshi bikazigwa kuli we, ensimba z'omu igulu zikulye ziyigurhe. ⁵ Nâlambika omurhumba gwâwe oku ntongo, wêshi oyunjuze orhuba-nda bibolêreza. ⁶ Nâdomerera ecihugo n'ebwa kuhulula mwôgo mukò, gusôkere ciru n'oku ntongo n'emisima yoshi yayunjulira n'ogwo mukò. ⁷ Amango obulangashane bwâwe bwâzima nanabwîkira amalunga, mpire n'omwizimya omu nyenyêzi, nâbwikira izûba n'ebitù n'omwêzi guruhacikamoleke n'obulangashane bwâgwo. ⁸ Ebimole by'e malunga byoshi nâbizimya erhi we orhumire, n'ecihugo câwe ncibumbe mwizimya, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. ⁹ Nâkuniza omurhima gw'embaga nyinji, amango nâmanyisa omu mashanja, birya bihugo orhîshi, ngasi mabî gâkuyishire erhi ohirima.

¹⁰ Nâhira embaga nyinji omu mirhanyo erhi we orhuma, n'emviri z'abâmi bâbo zibangalale oku irhwe erhi we orhuma, amango babona nâgeza engôrho yâni embere zâbo. Ntâye orhâgeremwo omusisi yêshi muli olwôla lusiku wa-nâhirime. ¹¹ Bulya, ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho: Engôrho y'omwâmi w'e Babiloni yâkubwabwarhula! ¹² Nâmalîra omwandu gw'engabo yâwe n'engôrho y'abalume b'entwâli, bantu bakali omu mashanja goshi; basabunga obugale bw'e Mîsiri n'omwandu gw'engabo yâge goshi gwaherêrekera. ¹³ Ebishwêkwa byâge byoshi nâbimalirira oku burhambi bw'amîshi manji; oku-gulu kw'omuntu kurhakacigarhwanza, ensenyi z'ensimba zirhakacigarhwanza. ¹⁴ Nânyihya amîshi gâzo, n'enyîshi zâgo zikazihulula nka mavurha, kwo adesire Nyamubâho.

¹⁵ Amango najira ecihugo ca Mîsiri cibè cihugo cisherîre, cihugo cahagwîrwe, cihugo cirhacibamwo akantu, amango nâmalîra abantu baciûbakamwo, ntyo banamanya oku nie na ndi Nyamubâho. ¹⁶ Gwo mulenge ogwôla, baguyimbe abanyere b'amashanja baguyimbe; baguyimbe, bakola balakira Mîsiri n'omwandu gw'engabo yâge; baguyimbe, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho».

Faraoni mwâmi w'e Mîsiri ayandagalira ekuzimu

¹⁷ Omu mwâka gwa kal'ikumi na kabirhi, Omu nsiku ikumi n'irhanu z'omwêzi, akanwa ka Nyamubâho kanacintindakwo muli ebîra binwa, erhi: ¹⁸ «Mwene omuntu, olakire omwandu gw'engabo z'e Mîsiri, oguyandagaze ekuzimu gônene kuguma na bâli b'amashanja g'abaluzi, gajè omu idaho kuguma na ngasi bandi bajà omu nshinda. ¹⁹ Ndi wali omulushire bwinjà? Oyandagalire omu nshinda mweshi n'entakembûlwa! ²⁰ Bâkumba boshi n'abandi banizirwe

^x32.2 engôna mpu ye "crocodile" omu nfarasè

n'engôrho. Obwo engôrho yamâyomolwa oyishage wakulula Mîsiri n'omwandu gwâge gw'engabo. ²¹ Abâli ntwâli kulusha, kuguma n'abakazag'imurhabâla, bamuganîrira eyôla kuzimu mpu: Bayandagîre; bakola bacihengesire balya bantakembûlwa, banigagwa n'engôrho!

²² Eyôla munda eri Asûru boshi n'engabo yâge, ebyûsho byâge bimuzongolosire; boshi bali bânizirwe, bafâ n'engôrho. ²³ Ebyûsho byâge babiheba omu ndalâlâ ekuzimu, engabo yâge ezungulusire ecûsho câge; boshi bâli banizirwe, bafâ n'engôrho, n'obwo bwo bakazâg'ihira ecôbâ omu igulu ly'abazîne! ²⁴ Eyôla munda eri Elamu n'omwandu gw'engabo zâge guzungulusire ecûsho câge, boshi kunigwa bânizirwe, bafâ n'engôrho, ntakembûlwa wâyandagaliraga ekuzimu omu idaho; bakazâg'ilumiza ecôbâ omu igulu ly'abazîne, bagendanaga enshonyi zâbo eyôla munda emw'abayandagalire ekuzimu. ²⁵ Bamuhâ ecirâlo omu karhî k'abanizirwe, ebyûsho by'omwandu gw'engabo zâge bimuzonge; ezo ntakembulwa zoshi ngôrho yaziîsire. N'obwo abantu bakazâg'igeramwo omusisi erhi kubayôboha kurhuma hano igulu ly'abazîne; bagendanaga enshonyi zâbo emwa balya bayandagalîre ekuzimu. Babahira omu ngabo y'abanizirwe.

²⁶ Eyôla munda eri Mesheki, Tubali n'omwandu gwâbo gw'engabo, ebyûsho byâbo bimuzongolosire; ezôla ntakembulwa zoshi engôrho yaziîsire; n'obwo bâli bamâhira ecôbâ omu igulu ly'abazîne. ²⁷ Barhâkacihengeka aha burhambi bw'entwâli, abôla b'entakembulwa bafâga, bayandagalira ekuzimu n'e-mirasano yâbo n'engôrho zâbo bakazizihira aha irhwe lyâbo erhi n'ebyâha bajizire biri omu mavuha gâbo, n'obwo ecôbâ c'ezôla ntwâli câli cilumîre igulu ly'abazîne. ²⁸ Ci wêhe wâyirhirwa omu karhî k'entakembulwa, bâkuhengeka aha burhambi bw'abâyirhagwa n'engôrho. ²⁹ Eyôla munda eri Edomu: abâmi bâge hoshi n'abaluzi bâge, ciru akabâ ntaho barhahimaga, bakola bâganjîrwe muli balya bâyirhagwa n'engôrho; nabo bakola bacihengesire aha burhambi bw'entakembûlwa, bâbo bayandagalîre ekuzimu nka bwo.

³⁰ Eyôla munda eri abaluzi lw'olunda lw'emwênè, bali yo boshi haguma na abanya-Sidoni boshi; bâyandagire kuguma n'abanigagwa, n'obwo barhâhima-gwa kujira ecôbâ, lêro buno enshonyi z'oburhwâli bâlibagwêrhe zikola zibabumbire! Zicihengekage ezôla ntakembûlwa, haguma n'abayîrhagwa n'engôrho, banahêke enshonyi zâbo emwa balya bayandagalîre ekuzimu! ³¹ Faraoni mwâmi w'e Mîsiri âbabona anarhulirira hano abona ogwôla mwandu gw'engabo; nabo ngôrho yâbayîrha Faraoni mwâmi w'e Mîsiri n'engabo yâge. Kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. ³² Nêci, nali mmuyêmêrire ahîre ecôbâ omu igulu ly'abazîne, ci lolaga oku akola acîhengesire aha burhambi bw'entakembulwa, haguma na balya bayîrhagwa n'engôrho. Faraoni mwâmi w'e Mîsiri kwo abîre ntyôla boshi n'omwandu gw'engabo zâge, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho.

33

Amango n'enyuma ly'okurhêrwa kwa Yeruzalemu

Omulêbi ali mulanzi w'olubaga lwa bene Israheli

¹ Akanwa ka Nyamubâho kanacintindakwo muli ebîra binwa, erhi: ² «Mwene omuntu, ogend'ibwîra bene olubaga lwâwe, erhi: Nka na-mâyomolera ecihugo engôrho, abantu b'ecôla cihugo banayanke muntu muguma muli bo mpu abè mulanzi; ³ oyûla mulanzi, nk'amâbona engôrho ekola eyômolîrwe ecihugo, anabûhe omushekera arhonde olubaga. ⁴ Omuntu wa-nkayumva omushekera gwabûhwa akanabula buyâka, erhi engôrho yankayisha ekanamuhunjukana, yêne wankabarhula omukò gwâge. ⁵ Anayumvîrhe omulenge gw'omushekera arhanadesire mpu ayâka; omukò gwâge yêne gulikwo; ci kônene erhi ankayâka, oyôla muntu ânaciza obuzîne bwâge. ⁶ Ci erhi omulanzi akabona engôrho ekola eyômolîrwe ecihugo, akanabula kubûha omushekera gw'okurhonda olubaga n'erhi engôrho yankayisha

ekahu-njukana muguma muli bo, nêci oyôla afire erhi câha câge cirhuma, ci kônene omukò gw'oyu muntu nagudôsa omulanzi. ⁷ Nâwe wâni, mwene omuntu, nakujizire mulanzi w'olubaga lwa bene Israheli: erhi okayumva oluderho lw'ekanwa kâni, wanababwîrizakwo oku izîno lyâni. ⁸ Erhi nankabwîra omuntu mubî nti: «We muntu mubî, okuli wâfà!» erhi wankahulika okabula bwamubwîriza mpu aleke enjira yâge mbî, oyôla muntu anafà erhi câha câge cirhuma; ci kônene we nankadôsa omukò gwâge». ⁹ Ci kônene erhi wankamubwîriza mpu aleke enjira yâge mbî, akanabula buleka eyôla njira mbî, oyôla muntu anafà erhi câha câge cirhuma, ci kônene wêhe wanaciza obuzîne bwâwe.

Okugoma n'okugomôka

¹⁰ Nâwe wâni mwene omuntu, ojibwîra omulala gwa bene Israheli, erhi: Loli oku munakaziderha ebîra binwa, erhi: Amabî gîrhu n'ebyâha bîrhu rhwenene binali kwo, kandi byo birhuma rhufa; kurhi rhwakalamaga? ¹¹ Ogend'ibà-bwîra oku: Ndahîre obuzîne bwâni! Kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, erhi: Ntalonza nti omunyabyâha aherêrekere, ci nti omunyabyâha aleke enjira yâge mbî analame. Mugomôke, mugomôke, muleke enjira mbî! Cici carhuma walekifà, wâni mulala gwa bene Israheli? ¹² Nâwe wâni mwene omuntu, obwîre bene olubaga lwâwe, erhi: Obushinganyanya bw'omushinganyanya burhankamuciza nka amâbà mugoma, n'omubî arhankafà n'obubî bwâge nka amaleka obôla bubî bwâge, kuguma n'omuntu wali mushinganyanya arhankalama erhi obôla bushinganyanya bwâge burhuma nka kulya amâcîhira omu câha. ¹³ Erhi nankabwîra omushinganyanya nti okuli wâlama, ci yêhe omu kucîkubagira obushinganyanya bwâge, ârhondêre okukazijira amabî, barhankacikengêra ebijiro byâge by'obushinganyanya na bulya bubî bwâge àjiraga bo bwârhumà ankafà. ¹⁴ Na nka namâbwîra omunyabyâha nti wafà okunali, nka akaleka enjira yâge mbî akarhondêra okukazijira ebiri binjà binashingânîne, ¹⁵ oyôla muntu mubî erhi anka-lyûla omwenda gwâge, erhi akagalula ebi anyagaga, erhi akanashimba amarhegeko gahâna akalamo, buzira kucishubira omu byâha, okuli ânalama, arha-nkacifa. ¹⁶ Barhankacikengêra galya mabî gâge akazâgijira, ajizire ebishi-ngânîne; okuli âlama. ¹⁷ Bene olubaga lwâwe badesire mpu: «Enjira ya Nyakasane erhabà eshingânîne». Enjira yâbo bône yo erhabà eshingânîne! ¹⁸ Erhi omushinganyanya ankaleka obushinganyanya bwâge akarhondêra okukâjira amabî, ânafà erhi okwôla kurhumire; ¹⁹ n'omunyabyâha erhi ankaleka obubî bwâge akakazijira ebiri binjà binashingânîne, okwôla kwanarhumà alama. ²⁰ Kurhanarhumà murhaderha mpu: «Enjira ya Nyamubâho erhabà nyinjâ». Namutwîra ngasi muguma olubanja nk'oku enjira zinyu zinali, wâni mulala gwa bene Israheli.

Ecihugo ca bene Israheli canyagwa

²¹ Omu mwâka gwa kal'ikumi na kabirhi kurhenga rhuli rhuhêsirwe bujà, omu mwêzi gwa kal'ikumi na kabirhi, omu nskiku irhanu z'omwêzi, omuntu wayishaga ayâka kurhenga e Yeruzalemu ayisha ambwîra, erhi: Olugo lwa-nyazirwe!» ²² Ci kônene akanwa ka Nyamubâho kali erhi kampsire kwo bijingo embere oyôla muntu wayishaga ayâka ayishe, kanali kamâbumbûla akanwa kâni embere ajè emunda nali sêzi; akanwa kâni kabumbuka naleka okucibà kaduma.

Akalamo k'Abayahudi balisigire e Palestina-Israheli

²³ Akanwa ka Nyamubâho kanacintindakwo muli ebîra binwa, erhi: ²⁴ «Wâni mwene omuntu, abaciyûbasire omu bigûkà bya ecihugo ca bene Israheli badwîrhe baderha mpu: «Abrahamu àli yêne, anagalihâbwa eci cihugo nka kashambala kâge; nîrhu rhono rhukolaga rhuli mwandu rhwe rhwahâbirwe ecîra cihugo nka kashambala kîrhu. ²⁵ Co carhuma wajibabwîra, erhi: Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho: Munakazilya enyama n'omukò gwâyo, munakazirherekêra abazimu, munakazibulaga omukò, mwamânabuliderha mpu ecihugo ciri cîrhu! ²⁶ Mukola mushiga engôrho yinyu, munakazihenya amabî, munakaz'ihemu-la mukà omulungu winyu munabuliderha mpu ecihugo ciri cinyu! ²⁷ Alaga oku wayishibabwîra, erhi: Ntyâla kwo adesire Nyakasane

Nyamubâho erhi: Ndahîre obuzîne bwâni! Abacisigire ebigûkà, ngôrho yâbayîrha, abâli omu mashwa nâjira ensimba zibalye, abâli omu nyumpa nzibuzibu nîsi erhi abâli omu nyâla cihûsi câbayîrha. ²⁸ Ecihugo nâjira ciyôrhe bwâmwa, ntâye wacigere oku ntondo zâco. ²⁹ Ntyo bamanya oku nie na ndi Nyamubâho hano babona ecihugo cisigala bwâmwa, lishuba irungu erhi agôla mabî gâbo bakazijira garhuma.» ³⁰ Yumva wâni mwene omuntu, abantu b'omu lubaga lwâwe, abadwîrhe bakuderhera omu bizimbêro by'enyumpa n'aha nyumvi zâbo, badwîrhe ba-hwehwerezanya, ngasi muguma na mwene wâbo mpu: «Muyishe rhuyumve kanwa kahi karhenga emwa Nyamubâho». ³¹ Balundûkîre emwâwe; olubaga lwâni lwamâbwârhalala embere zâwe; badwîrhe bayumvîrhiza ebinwa byâwe barhanabishimbe; bânajire birya biri binjâ omu kanwa kâbo; omurhima gwâbo bunguke bône guharhira. ³² Lolà oku kuli bo onali na mwimbiza kône olya oyi-mbà bwinjâ, olya ojira izù linjâ n'okuziha bwinjâ olulanga; banakaz'iyumvi-rhiza ebinwa byâwe barhanabishimbe. ³³ Hano kulya kubayishira, na lolà oku kuyiruka, bânamanyiraho oku hali omulêbi wali ekarhî kâbo.»

34

Okuhiyêrekire abangere b'Israheli

¹ Akanwa ka Nyamubâho kanacintidakwo muli ebîra binwa, erhi: ² «Wâni mwene omuntu, oderhe ebinwa by'obulêbi oku balungere b'Israheli, olêbe onababwîre, erhi: Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho: Buhanya kuli balungere babî b'Israheli abarhajira kundi kurhi okurhali kucîyâbula bônene! Ka arhali busô bwo balungere bagwâsirwe okuyâbula? ³ Mwe mulya amarhà, mwe muyambala emyamhalo y'amôya, mwe munakazirherekêra ebibuzi bitwêzire, arhali busô mwayabulaga. ⁴ Ebishwêkwa byâli bizamba murhabirhabâlaga okubona emisî, murhabukaga ebyâli bilwâla, murharhubaga ebyâli vunisire, murhagalulaga ebyali bihezire, murhanajaga mwalonza ebyâli bihezire, ci mwabihiramwo akavango n'okuniga. ⁵ Ebyôla bishwêkwa byoshi byashandabana erhi kubula bangere kurhuma, byâbâ biryo by'ensimba zoshi z'omu lubala, byâlumira hoshi. ⁶ Ebibuzi byâni bishandabîne omu ngasi ntondo n'omu ngasi rhurhondo rhushunjusire, ebibuzi byâni byalumîre hoshi, omu cihugo na ntâye obishîbirire, ntâye wajâ wabilonza.

⁷ Co cirhumire, muyumvagyè akanwa ka Nyamubâho wâni balungere: ⁸ Ndahîre oku izîno lyâni! kwo adesire Nyakasane Nyamubâho: Ebwa kubà ebibuzi byâni babilekêrere byanyagwa, ebwa kubà ebibuzi byâni byo bikola bibà biryo by'ensimba z'omu lubala zoshi, kubula mungere kurhuma, ebwa kubà abangere bâni barhashîbiriraga ebibuzi byâni ci babà bônene bwo bacîshîbirira, babilekêrera. ⁹ Okwôla kwo kwarhuma, muyumvagyè akanwa ka Nyamubâho, wâni balungere: ¹⁰ Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho: Nkola nyagulîre abangere; nkola nabalyûza ebibuzi byâni, ntanaciyêmere bayâbula obusò bwâni n'abôla bangere lêro barhâcikâcîlise bônene; ebibuzi byâni nâbiyasa akanwa kâbo, arhali byo bâcikazilya.

¹¹ Bulya ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho: Mumbonage nkolaga nashîbirira niene ebibuzi byâni, nkaz'ibirhangula'. ¹² Nka kula omungere arhangula ebibuzi byâge, olusiku ali olunda ebibuzi byâge biyâbukire, ntyo kwo nâkazirhangula ebibuzi byâni, nâbirhenza ngasi lunda byanahabukîre loshi omu mango g'olwikungu n'ag'omwizimya. ¹³ Nâbikula omu mbaga, nâbishûbûza birhenge omu bihugo, nabishubiza oku budaka bwâbo nambiyâbulire oku ntondo z'Israheli, omu rhubanda n'omu hantu hayûbake omu cihugo. ¹⁴ Nâbiyâbulira omu malambo minjâ, n'obuhasi bwâbo bwâbâ oku ntondo ndîrî z'Israheli, yo byâkazilâla eyoia munda omu kahasi kinjâ, byakaziyâbukira omu bulambo bujinyire, oku ntondo z'Israheli. ¹⁵ Niene

^y**34.11** Erhi barhenga elubungo, bene Israheli harhacirhegekagwa n'abâmi nka kulya kw'embere ci barhegekwa na Nyakasane yêne.

nakaz'iyâbula ebibuzi byaâni, nambihire aha byarhamukira, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho.¹⁶ Nâja nalongereza ecihezire, nâkaziyisha ngalwîre ecàli cihabusire; nâkaz'irhuba eciri n'ecibande, nkaz'igalulira emisî cirya càli cikola cizamba; ci konene cirya cakazâg'iciyâbula conene, cirya cakazâg'iciheka n'emisî, nâcisherêza, nâciha obuhane.

¹⁷ Ninyu wâni, bibuzi byâni, ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho: Loli oku nkola nâjira obucîranuzi ekarhî k'ebibuzi, engandabuzi n'ebihebe. ¹⁸ Ka okwinja kumukwânîne kurhali kuyâbukira ahai obulambo bwinjâ, mujè mwahonyogola ngasi bicisigîre by'omu bulambo bwinyu, nîsi ka kurhali kwinjâ okunywa amîshi gashongwîre n'agasigîre mugarhwanze n'ensenyi zinyu? ¹⁹ Ebibuzi byâni byo bikolaga bikera ebi mwahonyogolaga, n'okunywa amîshi mwarhwanzagya n'ensenyi zinyu! ²⁰ Co cirhumire ababwîra ntyâla Nyakasane Nyamubâho, erhi: Mundolekwo, nkola nâjira obucîranuzi ekarhî k'ecibuzi citwezire n'ecihosire. ²¹ Ebwa kubà mwahukwîre n'ecifuba cinyu, n'ebirhugo binyu, kandi mwanatumirha n'amahembe ginyu ngasi bibuzi byâli bihosire, kuhika mwalinda mubikwêba embuga, ²² niene nalîkûza ebibuzi byâni, birhacihwe buhagwe ntyo nâjira obucîranuzi ekarhî k'ebibuzi n'ebibuzi.

²³ Nabilongeza lungere muguma, ye wakaz'ibiyâbula, omurhumisi wâni Daudi; oyo ye wakaz'ibiyâbula, ye wâbà lungere wabyo^z. ²⁴ Niono Nyamubâho, nâbà nie Nyamuzinda wâbo, n'omurhumisi wâni Daudi abà ye muluzi wâbaja ekâgarhî; nie Nyamubâho, niene nkudesire. ²⁵ Nâjira haguma nabo endagâno y'omurhûla; nârhenza ensimba nkali omu cihugo, bagendi yûbaka n'omurhûla omu irungu, banakaz'irhegeka omu mizirhu^a. ²⁶ Nâbajira boshi, kuguma n'âbâ- bali eburhambi, babè mugisho; nâkaz'ibaniekeza enkuba amango gakwânîne, zâbà nkuba za mugisho. ²⁷ Omurhi gw'omu mashwa gwanaleheka n'idaho lyanayêramwo emburho zâge, bâbà n'omurhûla omu budaka bwâbo na ntyo banamanya oku nie na ndi Nyamubâho hano mvuna emirhamba y'omuzigo bakazâg'ihêka, na hano mbalikûza kuli ngasi bakazâg'ibalibuza. ²⁸ Barhakacibà gwo munyago gw'amashanja, barhakacilibwa n'ensimba za hano igulu, bayûbaka omu cihugo câbo n'omurhûla, buzira kadugundu. ²⁹ Nâbamereza emburho z'irenge, ecizombo cirhakacibarhenza omu cihugo, barhakanacibà bijâci by'amashanja. ³⁰ Na ntyo bâmánya oku niono Nyamubâho. Nyamuzinda wâbo, ndi ekarhî kâbo n'oku bo bali b'omu mulala gw'Israheli bo bali lubaga lwâni, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. ³¹ Ninyu mwe bibuzi byâni, mwe bibuzi by'omu bulambo bwâni, muli bantu; nâni ndi Nyamuzinda winyu, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho.»

35

Obuhanya bw'abantu b'e Edomu

¹ Akanwa ka Nyamubâho kanacintindakwo muli ebîra binwa, erhi: ² «Mwene omuntu, oyêrekere entondo ya Seyiri oderhe ebinwa by'obu- lêbi kuliyo oyibwîre, erhi: ³ Ntya kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, erhi: Lolà oku ntakulikwo, wâni ntondo ya Seyiri, nakulambûlirakwo okuboko, nakujira cihugo camâhagulwa, cihugo cikola cibà irungu. ⁴ Engo zâwe nâzijira bigûkà, wâbà cihugo cihagule: na ntyo wânamanya oku nie Nyamubâho. ⁵ E- bwa kubà ôbà n'omungo gw'ensiku n'amango, kandi wanagend'iyîsa bene Israheli n'engôrho amango bâli omu malagîrire, amango bâli omu câha cibî bwenêne, ⁶ okwôla kurhumire, ndahîre obuzîne bwâni, -kwo adesire Nyakasane Nyamubâho: nkola nakudwisa omukò, n'omukò gwa kushimbulula. Nêci okunali wahabire erhi obulaga omukò, omukò gwakushimbulula. ⁷ Entondo ya Seyiri nayijira ebè irungu,

^z**34.23** Daudi, kuli kuderha mwene Daudi, muntu w'omu bûko bwâge, ye Yezu Kristu. Omu Myanzi y'Akalembe (Ywn 10, 11-14) Yezu acîdesire oku ye Lungere mwinjâ.

^a**34.25** Nyamuzinda yêne ârhegeka olubaga lwâge n'okuboko k'omucunguzi omu bushinganyanya n'omurhûla.

erhakacijibwamwo erhakanacirhengwamwo. ⁸ E-ntondo zâge nâzibumba mirhumba yâge, oku rhurhondo rhwâge, omu rhubà-nda rhwâge n'omu misima yâge mwayunjula abanizirwe n'engôrho. ⁹ Nâkujira irungu ly'ensiku n'amango, n'engo zâwe zirhakaciyubakwamwo: ntyo wâmanya oku nie Nyamubâho.

¹⁰ Kulya kubà wadesire, erhi: «Amashanja gombi n'ebihugo byombi byâbà byâni, ntyo rhubiyîmemwo», n'obwo Nyamubâho hwo anali hala!» ¹¹ Kuti okwo, ndahîre obuzîne bwâni, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, nakujirira nk'oku obukunizi bwâwe bwanali, nk'oku omujina gwâwe gwanali, nk'ebi wabajiriraga erhi mungo gwâwe kuli bo gurhuma, nâmanyisa oku ndi muli bo hano nkutwîra olubanja. ¹² Ntyo wâmanya oku niono Nyamubâho nayumvîrhe ebijâci byâwe wakazâg'ijâciramwo entondo z'Israheli omu kuderha, erhi: Zahagwîrwe, rhwazihabirwe nka lwâbuko! ¹³ Embere zâni, wadesire ebinwa by'obucîbone, waluzi n'ebinwa by'obukunizi kuli nie, ebyo byoshi nabiyumvîrhe. ¹⁴ Ntya kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, erhi: Oku bushagaluke bw'igulu lyoshi nâkujira irungu. ¹⁵ Nka kulya washagalukaga erhi obona halya bene Israheli bayûbakaga hahagulwa, nâwe kwo wânabà akâge: Wâhagulwa, wâni ntondo ya Seyiri, kuguma na Edomu yêshi. Na ntyo bânamanya oku nie na ndi Nyamubâho.»

36

Israheli ashubiyûbakwa

¹ Nâwe wâni mwene omuntu, oderhe ebinwa by'obulêbi biyêrekîre entondo z'Israheli, onazibwîre, erhi: Ewani ntondo z'Israheli muyumve akanwa ka Nyamubâho: ² Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, erhi: Ebwa kubà omushombanyi akuderhîre erhi: «Hee! hee! entondo za mîra zikola zibà kashambala kîrhu!» ³ Okwôla kwârhumâ wâderha ebîra binwa by'obulêbi, erhi: Ntya kwo adesire Nyakasane Nyamubâho: Ebwa kubà wahagwîrwe hoshi wanahindulwa katulo, kuhika wâbà kashambala k'agandi mashanja wanahivululwa n'endimi z'obulyâlyâ n'orhunwanwa rhw'abantu bengehusi, ⁴ okwôla kwo kwârhumâ, wâni ntondo z'Israheli, muyumve akanwa ka Nyakasane Nyamubâho: Ntyâla kwo Nyakasane Nyamubâho abwîzire entondo n'orhurhondo, emisima n'orhubanda, ebigûkâ byâhagwîrwe n'engo zikola zibà bwâmwa, ezanyagûzîbwe zinakola zibà masheka g'agandi mashanja g'abalungu; ⁵ okwôla kwarhumâ, ntyo kw'adesire Nyakasane Nyamubâho: omu bukali bw'obushîbirizi bwâni mwo nderhîre ebîra binwa oku mashanja na kuli Edomu yêshi, bo bâderhaga mpu bamâcîhâ akâbo kashambala, co cihugo câni, boshi omurhima gwâbo gwashagaluka barhaderhaga mpu barhînya okumâlîramwo abantu n'okucihagula.

⁶ Okwôla kwo kwârhumâ wâderha ebinwa by'obulêbi biyêrekîre ecihugo c'Israheli, obwîre entondo n'orhurhondo, emisima n'orhubanda erhi ntya kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, alà oku ndesire omu bukali bw'olûji n'omu bukunizi bwâni, mbwîne oku mwalembîre ebijâci by'amashanja. ⁷ Co cirhumire amâderha ntya Nyakasane Nyamubâho: Nâni namâlengeza okuboko kwâni! Nêci amashanja gamuzongolosire nago gakolaga galemba ebijâci.

⁸ Ninyu wâni ntondo z'Israheli, mwashabuka munaleheke mulîse olubaga lwâni Israheli; bulya bali hôfi bayishe. ⁹ Nêci lolà oku nyishire n'oku nkola nyêrekîre emunda muli: mwâhingwa munarhwêrwe. ¹⁰ Nâluzi abantu muli mwe, omulala gw'Israheli gwoshi gwâluga, engo zashub'ijibwâmwo n'abantu, n'ebigûkâ biyûbakwe. ¹¹ Nâluzi muli mwe abantu n'ensimba byaluga bibè mwandu; nâjira mushubiyûbakwamwo n'abantu nk'amango ga mîra, nâna-muha obuhirhi bulushire obu mwâlî mugwêrhe aha murhondêro; ntyo mwanamanya oku nie na ndi Nyamubâho. ¹² Nayisha mudwîrhîre abantu, lwo lubaga lwâni lw'Israheli, bâkujira akashambala kâbo, wâbà hantu hâbo, orhakanaciyrha abâna bâbo.

¹³ Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, erhi: Ebwa kubà banakaz'ikubwîra mpu: Wamalîre abantu wanayîma ishanja abâna bâlyo. ¹⁴ Okwôla kwârhumâ orhakacimalîra abantu,

orhanakaciyima ishanja lyâwe abâna bâlyo, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. ¹⁵ Ntakaciziga wâjâcirwa n'amashanja, orhakanacibâ masheka g'embaga na ntyo ishanja lyâwe lirhakacihuligana, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho.»

Nyakasane ashûbûza Israheli

¹⁶ Akanwa ka Nyamubâho kanacinatindakwo muli ebîra binwa: ¹⁷ «Ewani mwene omuntu, amango omulala gwa bene Israheli gwaliguciyûbasire omu cihugo câbo, gwacihemula n'olugendo n'ebijiro byâbo bibî, olugendu lwâbo lwâli lunshologosire nk'obugalugalu bw'omukazi oli omu cirhambo. ¹⁸ Ntyo nabavangulirakwo obukunizi bwâni erhi omukò bakazâg'isheshera omu cihugo gurhuma kuguma n'abazimu bâbo bali bacîhemwîremwo. ¹⁹ Nanacibashandabaganya omu karhî k'amashanja balumîra ecihugo; nabahana nk'oku olugendo n'ebijiro byâbo byanali. ²⁰ Erhi bakola bali emwa agôla mashanja, bashubihemula izîno lyâni litagatîfu, bulya bamâkaz'ibaderhera mpu: «Lwo lubâ-ga lwa Nyamubâho olu, n'omu cihugo câge lwarhenga». ²¹ Ntyo nayumva obwonjo bw'izîno lyâni litagatîfu, eri omulala gwa bene Israheli gwahemulaga omu karhî k'agôla mashanja gwâli gujire. ²² Co carhuma wâbwîra omulala gwa bene Israheli, erhi: Ntya kwo adesire Nyakasane Nyamubâho: Arhali we orhumire najira aga minjà ntya, wâni mulala gw'Israheli, ci izîno lyâni litagatîfu lirhumire eri wahemuliraga mw'agôla mashanja walijire emwâbo. ²³ Nâkuza izîno lyâni ly'irenge eri wahemuliraga emwa amashanja, emunda waja'ilihe-mulira wênene, na ntyo amashanja gâmanya oku nie na ndi Nyakasane Nyamubâho, hano bâbona oku nâcîkuza muli we embere zâbo. ²⁴ Nâkurhenza omu mashanja, nâkushûbûza kurhenga omu bihugo byoshi nkushubize omu cihugo câwe. ²⁵ Nâkukangûla n'amîshi minjà, ntyo wânabâ mwinjà; nâkurhenza kwo ngasi izinga ly'amabî gâwe n'erya abazimu bawe boshi. ²⁷ Nâkuhâ omurhima muhyâhya, nankuhiremwô omûka muhyâhya; nâkûla omu mubiri gwâgwe omurhima guli nk'ibuye, nkuhè omurhima gw'obunya-muntu. ²⁷ Nâkuhîramwô omûka gwâni^b, nankuhè emisî y'okushimba engeso zâni, ey'okulanga ama-rhegeko gâni n'okugashimba. ²⁸ Mwajiyûbaka ecihugo nahâga basho, mwajiba lubaga lwâni, nâni mbè nie Nyamuzinda winyu. ²⁹ Namurhenzakwo amabî ginyu goshi, nâmulerhera engano nanjire eluge bwenêne, ntyo ntakacimurhumira ishali. ³⁰ Nâlûza amalehe g'oku mirhi n'emburho z'omu mashwa, ntyo murhacikabone enshonyi z'ecizombo omu karhî k'amashanja. ³¹ Mwâkaz'ikcengêra enjira zinyu mbî, n'ebijiro binyu bigalugalu mushologorhwe erhi bubî bwinyu burhuma n'amagalugalu ginyu. ³² Arhali mwe mwarhuma najira agôla minjà, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, mumanye bwinjà, mufe nshonyi, mugwârhwê n'enshonyi wâni mulala gw'Israheli.

³³ Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, erhi: Olusiku nâbâ namâkurhenzakwo amabî gâwe goshi, nânayunjuza engo zâwe bantu, n'ebigûkâ byâwe bishibiyûbakwamwo. ³⁴ Ecihugo cahagulagwa cashubihingwa, n'obwo câli ci- kola cibonekana bwâmwa oku bagera. ³⁵ Bakaz'iderha mpu: Ecihugo câli cikola bwâmwa lêro cikola nka busâne bw'e Edeni, mpu n'engo zâli zamâshabûlwa zananyagwa n'okuhenangulwa, lêro zikola hantu hayûbake. ³⁶ Ntyo amashanja gasigîre eburhambi bwinyu gâmanya oku niene nie Nyamubâho nie nshubiyûbaka ebyahongosire, nie nshubirhwêra ahâli hamâhagulwa. Niene Nyamubâho nie nkudesire, nie nanakujira!

³⁷ Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, erhi: Alaga okundi nâshubigujirira, nayêmêrera omulala gwa bene Israheli guje gwânônza: nâgulûza nka kula balûza obusò. ³⁸ Nka masô ganterekîrwe, na nk'engabo eri aha Yerûza-lemu oku nsiku nkulu, ntyo kwo engabo y'abantu yabumba engo zâli zikola zibâ bwâmwa; bânamanya oku nie na ndi Nyamubâho.

^b**36.27** Mûka gwa Nyakasane alema ebiremwa byoshi, abiha obuzîne (Murh 1,2; 2, 7). Mûka gwa Nyakasane anayandagalîre abantu. Anahè omuntu emisî erhalusire eyi ayôrha ajira. Amango gw'obucunguzi, Nyamuzinda anâyandagalize kwâgo-kwâgo omûka gwâge oku bantu boshi (Ebj 2, 16-21: Yer 31.31).

Olwa amavuha gayumûsire

¹ Okuboko kwa Nyakasane kwanacimpikakwo, Nyamubâho anacimpulukana bunya-mûka agend'indêkereza omu kabanda: akôla kabà- nda kali kayunjwîre madondolo ga mavuha.

² Anacingeza hôfi nago eburhambi yoshi, agôla mavuha gali manji bwenêne muli akola kabanda erhi ganayûmûsire bwenêne. ³ Nyakasane anacimbwîra, erhi: «Wâni mwene omuntu, ka agôla mavuha gankacifûka galame?» Nanacishuza nti: «Yâgirwa Nyakasane wêne we omanyire».

⁴ Anacimbwîra, erhi: «Lêbera agôla mavuha! ogabwîre, erhi: Mwe mavuha gayumûsire, yumvi akanwa ka Nyamubâho. ⁵ Ntya kwo Nyakasane Nyamubâho abwîzire agôla mavuha, erhi: Loli oku nkola namuhiramwo omûka mushub'ilama. ⁶ Nâmushubiza emisî, nâmushubimuhirakwo n'eminyafu, nanyibwîkire kwo oluhù; nâmuhiramwo omûka mushubilama; ntyo mwânamanya oku nie na ndi Nyamubâho. ⁷ Obwo nanacilêba nk'oku nanalintegesirwe. Oku nancidwîrhe nalêba ntya, hanacizûka olubî lunji lunji n'emibarangasanyo, galya mavuha gajà gayêgêrana ngasi maguma oku gâbo. ⁸ Nakazilolêreza: nalola oku emisî n'eminyafu yamâgabwîkira n'oku oluhù lwamâlambûkira kuli go; ci konene ntà mûka gwâli muli gwo. ⁹ Anacimbwîra, erhi: Obwîre Mûka ebinwa by'obulêbi, wâni mwene omuntu, obwîre mûka erhi: Ntya kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, erhi: Oyîshe, we Mûka orhenge ebwa mpande inni z'igulu obûhire omûka muli abà bânizirwe Iyo bashubilama. ¹⁰ Nanacilêba nk'oku nanarhegekagwa, omûka gwanacija muli bo, bafûka, bayîmangira oku magulu gâbo, gwâli murhwe munene bwenêne gwa ngabo!

¹¹ Anacimbwîra, erhi: Mwene omuntu, agôla mavuha gw'omulala gwa bene Israheli boshi. Bulya banakaz'iderha mpu: Amavuha gîrhu gayumûsire. obulangâlire bwîrhu bwahwîre rhwahungumusire! ¹² Co cirhumire ojilêba obabwîre erhi: Ntya kwo adesire Nyakasane Nyamubâho: Loli oku nkola nafunula enshi-nda zinyu, nâshubimukûla muli ezôla nshinda zinyu, wâni lubaga lwâni, namushubiza omu cihugo c'Israheli. ¹³ Ntyo mwamanya oku nie na ndi Nyamubâho hano mubona nafûnula enshinda zinyu, ngali namurhenza muli ezôla nshinda zinyu, yâga lubaga lwâni. ¹⁴ Nâmuhiramwo omûka gwâni mushubilama, nanshubimushubiza omu cihugo cinyu, mwânamanya obwo oku nie Nyamubâho, nkudesire, kwo byânabà, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho.

Nyakasane ashubijira oluhaga lw'Israheli lubè luguma!

¹⁵ Akanwa ka Nyamubâho kanacintindakwo muli ebîra binwa, erhi: ¹⁶ «Nâwe, wâni mwene omuntu, yanka akarhi oyandike kuli ko erhi: «Kuli Yûda na kuli bene Israheli bacilunzire haguma naye». Yanka akandi karhî oyandike kuli ko erhi: «Kuli Yozefu: kali karhî ka Efrayimu na ngasi bandi ba omu mulala gwa bene Israheli bacilunzire haguma naye». ¹⁷ Oshegeze orhwo rhurhi haguma Iyo rhubà karhi kaguma, kanabè karhi kaguma kafumbasirwe omu nfune zâwe. ¹⁸ N'erhi bene olubaga lwâwe bankakudôsa muli ebîra binwa mpu: K'orharhuhugûlire nîrhu bici walonza okumanyîsa kuli okwôla? Wânababwîra erhi: ¹⁹ Ntya kwo adesire Nyakasane Nyamubâho erhi: Loli oku nâyanka akarhi ka Yozefu akali omu nfune za Efrayimu, na ntyo emilala ya bene Efrayimu n'eyindi ecilunzire haguma nayo nayilunga oku karhî ka Yûda, kabè karhî kaguma omu nfune zâni.

²⁰ Orhôle orhwo rhurhi oyandisire kwo orhufumbarhe bakaz'ibona. ²¹ Onababwîre erhi ntya kwo adesire Nyakasane Nyamubâho erhi: Lolà oku nkola narhenza bene Israheli omu garhi k'amashanja erya munda bâli bajîre, nâbashûbûza kurhenga empande zoshi, nshubibahêka omu cihugo câbo. ²² Nâbajira bene ishanja liguma omu cihugo, omu ntondo z'Israheli, na mwâmi muguma ye wâbà mwâmi wâbo boshi, barhâcibe mashanja abirhi, barhâcigabanyikanemwo mâmi abirhi. ²³ Barhâcikaz'icihemula n'abazimu bâbo, na galya mabî gâbo, na bulya bwîsi bwâbo. Nâbacungula, mbarhenzekwo obugoma bwarhumaga bàjira ecâha, nâbacêsa; lwâshuba lubaga

Iwâni nâni nâbà nie Nyamuzinda wâbo. ²⁴ Omurhumisi wâni Daudi âbà mwâmi wâbo, âbà yêne ye na lungere muguma wâbo boshi, bashimba engeso zâni, bâlangu amarhegeko gâni banagashimbe. ²⁵ Babere omu cihugo nahâga mwambali wâni Yakôbo, n'omu b'îshe wâbo bayûbakaga, babêramwo boshi n'abâna bâbo, ciru n'abâna bâbo ensiku zoshi na mwambali wâni Daudi âbà ye mwâmi ensiku zoshi. ²⁶ Nâjira endagâno y'omurhûla rhweshi nabo, yâbà ndagâno y'ensiku n'amango nâbadêkereza nambaluze, nampire endâro yâni ekarhî kâbo ensiku zoshi. ²⁷ Ecihando câni cabêra ekarhî kâbo, nâbà Nyamuzinda wâbo, nabo babè lubaga lwâni. ²⁸ Ntyo amashanja goshi gâmanya oku niene nie Nyamubâho nie ndwîrhe nayinjiya Israheli, hano bâbona ecihando câni cibêra emwâbo ensiku zoshi.

38

Obuhanya bwa Gogi, mwâmi w'e Magogi

¹ Akanwa ka Nyamubâho kanacintindakwo muli ebîra binwa, erhi: ² «Mwene omuntu, yêkera emunda Gogi ali omu cihugo ca Magogi, ali muluzi mukulu w'e Mesheki n'e Tubali, ogend'imubwîra ebinwa by'obulêbi oderhe erhi: ³ Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho erhi: lolà oku nkola nakurhêra, wâni Gogi, mwâmi mukulu w'e Mesheki n'e Tubali. ⁴ Nâkushandabaganya, nâkuhira engondôzo omu myanganga, nâkukwêba erubala we na engabo y'abalwî bâwe yoshi, enfarasi n'abasirika bâzigendakwo, kuguma n'emirasano yâbo yoshi, guli murhwe mwandu, guhagarhîre empenzi n'ensiribo boshi bali bantu bayishikolêsa engôrho. ⁵ Abapersi, Abanya-Etiyopiya, Abanya-Libiya bâyisha boshi haguma nabo, boshi bayisha badwîrhe empenzi n'e-nsirha zâbo.

⁶ Gomeri ârhabâla n'emirhwe yâge, abantu b'e Togarma, abazindazinda b'olunda lw'emwênè n'ezindi ngabo zâyisha kuguma na nâwe. ⁷ Obè ocirheganyize, obè wacîrheganya we na enkûmo y'abantu bacilunzire kuli we; wênene obalangage. ⁸ Hano kugera nsiku nyinji, wâhâbwa amarhegeko, hano kugera myâka minji wârhabâlira ishanja lyâfuaga engôrho, lyâjaga lyâshûbûzibwa omu karhî ka embaga nyinji, lyâja omu ntongo z'Israheli, ezali irungu kurhenga mîra eryo ishanja lyashûbûzibagwa kurhenga omu mashanja, aha liciyûbakira libahwo n'omurhûla. ⁹ Wâgenda, wâbashagamukirakwo nka nkuba ya cihûsi, nka lwîkungu lwabwîkira igulu, we mweshi n'engabo zâwe n'ezindi mbaga ziri mweshi na nâwe.

¹⁰ Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, erhi: Muli ago mango wâbà na nkengêro nyinji emurhima, onarhole emihigo mibîc. ¹¹ Wâderha erhi nkola nârhabâlira cihugo cirhajira nyumpa nzibuzibu; nkola nâjiyongerera emwa abantu batûdu, bantu ba murhûla, bantu bayûbaka omu ngo buzira ngurhugurhu, ngo zirhamikwa zirhanajira nyumvi. ¹² Wâjamwo mpu oli hagula, onasabunge eminyago, okuboko kwâwe kusige bwâmwa engo zâli nyûbake, kurhibukire oku lubaga lurhajira kavango omu gandi mashanja, lubaga lugwêrhe ebishwêkwa n'ebirugu mwandu, lubaga lucîyûbakira omu munyunyu gw'igulu. ¹³ Sheba, Dedani, barhimbuzi bakulu b'e Tarsisi haguma n'entale ntôrhò zâbo bakubwîra mpu: Ka kuhagula kukudwîrhe, ka kuyishisabunga eminyago kwarhumaga walundula eyi ngabo mwandu, wayisha mpu oli kungûja amarhale n'amasholo, mpu onyage amasò omwo n'ebirugu onaheke omunyago munji?»

¹⁴ Co carhuma oderhe ebinwa by'obulêbi, wâni mwene omuntu, obwîre Gogi, erhi: Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho erhi: Olusiku olubaga lwâni lwâbà lukola lucibêrîre n'omurhûla ka orhakumanye? ¹⁵ Oku bundi wânarhenga emwâwe, wânayisha ebuzinda bw'olunda lw'emwênè, we kuguma n'embaga nyinji mweshi nazo, mwânayisha muhêrhwe n'enfarasi, mwanayisha ngabo mwandu na murhwe mudârhi. ¹⁶ Wânacirhunika oku lubaga lwâni lw'Israheli,

38.10 Olwo lwo lugo lwa Yeruzalemu. Abayahudi bakagimanya mpu olugo lwâbo lwo lwâli lulushire ezindi ngo zoshi z'omu igulu omu bunene n'omu bukulu.

mulufûnike nka lwikungu lwabwîkira ecihugo. Okwôla kwabà omu nsiku zayisha, go mango nâjira orhabâlire ecihugo câni, lyo amashanja gâmmanya hano gabona kurhi nâciha irenge muli we, wâni Gogi.

¹⁷ Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, erhi: K'arhali we naderhaga omu mango ga mîra, abarhumisi bâni b'abalêbi b'omu Israheli, bali erhi balêbire emyâka embere oku nanakurhume kuli bo. ¹⁸ Na muli olwo lusiku byânabè ntyâla: Amango Gogi âjà omu Israheli, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, oburhè bwânanyisha emalanga. ¹⁹ Na muli obwôla burhè bunene, ndesire nti: Okunali olwôla lusiku hâgera omusisi munene omu cihugo c'Israheli. ²⁰ Zâgeramwo omusisi embere zâni, enfi z'omu nyanja, enyunyi z'emalunga, ensimba z'erubala, ebinyagâsi by'ekuzimu na ngasi muntu wa hano igulu, entondo zâhirima, ebibuye bihenanguke na ngasi nkûta zicirhimbe oku idaho. ²¹ Nanayômola engôrho kuli ye omu ntondo zoshi, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, na kuli bône na bône banayômolerana engôrho ngasi baguma oku bâbo. ²² Nâyishimuhana n'endwâla y'ecihûsi n'okubulajika kw'omukò, nâmuniekeza enkuba y'ecihonzi, ey'olubula, nârhuma engulumira z'omuliro n'eza ecibiriti kuli ye n'oku bigamba byâge n'oku myandu y'embaga ziri boshi naye. ²³ Nâzikuza nancihêke irenge, nancimanyîse emwa amashanja manji, gamanya oku nie na ndi Nyamubâho.»

39

Obundi buhanya kuli Gogi

¹ «Wâni mwene omuntu, derha ebinwa by'obulêbi kuli Gogi, oderhe erhi: Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, erhi: Lolà oku namâkwîhindulira wâni Gogi, mwâmi mukulu w'e Mesheki n'e Tubali: ² Nâkushandabanya kurhenga ebwa lunda lw'emwênè kujà ebwa ntondo z'Israheli. ³ Nâkuvuni-ra omuherho omu kuboko kumoshô nkurhogeze n'emyampi ekulî omu kuboko kulyo. ⁴ Wâhenangukira oku ntondo z'Israheli we wêne kuguma n'engabo yâwe, mweshi n'ezindi mbaga zikukulikire, wâlibwa n'ebinyunyi by'emalunga bya ngasi lubero, kuguma n'ensimba z'erubala. ⁵ Wâfira erubala bulya niene nkudesire, nie Nyakasane Nyamubâho. ⁶ Nâkurhumira omuliro gwârhenga emwa Magogi n'emwa abantu bacîyûbakîre n'omurhûla omu bizimba, ntyo banamanya oku nie na ndi Nyamubâho. ⁷ Ntyo nânaheka izîno lyâni irenge omu karhî ka bene Israheli, ntakanaciziga izîno lyâni lyahemuka, n'amashanja gânamanyira ahôla oku nie Nyamubâho, nie Mutagâtifu wa Israheli.

⁸ Lolà oku okwôla kwâbà kunayiruka, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho; lwo na lusiku naderhaga olwôla. ⁹ Okubundi bene Israheli bali omu ngo banakanya bagend'iyôca emirasano, ensiribo, empenzi, omuherho, obuhiri n'itumu, bajira myâka nda erhi kutwâna banabitwâna. ¹⁰ Ebwa kubà eyo mirasano yo bakaz'itwâna oku muliro, bagend'itungôla abakazâg'ibatungôla, bâgend'inyaga abakazâg'ibanyaga, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. ¹¹ Nâhà Gogi ahantu h'irenge mwo abishwa omu Israheli, omu kabanda k'abagenzi, olunda lw'ebuzûka-zûba lw'enyanja; ânafuka enjira y'abagenzi. Ahôla hwo bâbisha Gogi boshi n'engabo yâge mwandu, kandi banahayirike mpu «Hwo kabanda ka Hamoni-Gogi». ¹² Kuboko kwa Nyamuzinda kwababisha n'ecihugo cayôbôlwa kuhika myêzi nda. ¹³ Olubaga loshi lw'omu cihugo lwâbisha, linabè irenge lyâbo muli olwo lusiku nâciha irenge, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho.

¹⁴ Banarhuma abantu mpu bakaz'igeragera omu cihugo mpu bajè babisha abagenzi bafirîre omu cihugo, banarhenza ntyo omu cihugo ngasi bya-nkacihemula^d. Enyuma lya myêzi nda go mango barhangira okujà kwalonza. ¹⁵ Na muli agôla mango bajà bageragera omu cihugo erhi muguma muli bo ankabona haciri ebidondolo by'omuntu anahira hwo ecimanyîso kuhika

^d**39.14** Erhi mugogo (mufû) muguma gwankabà guruhâbishirwe, ecihugo canahemuka n'ehyo bibolêreza omu kushimba amarhegeko ga Mûsa.

ababisha bayishibirhola n'okugend'ibibisha omu kabanda ka Hamoni-Gogi. ¹⁶ Hanayishibà olugo bakaz'iderha mpu lwo Hamona, hano bayûs'iyinjiya ecihugo.

¹⁷ Nâwe wâni mwene omuntu, ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, erhi: Obwîre ebinyunyi bya ngasi lubero, n'ensimba z'erubala zoshi mpu: Mushûbûzanye munayishe! Mulundumane omu marhambi ago mango nâjirira e-nterekêro yâni nkulu oku ntondo z'Israheli, mwâlya enyama munanywe omu-ko. ¹⁸ Enyama z'entwâli zo mwâlya, n'omukò gw'abâmi b'omu cihugo gwo mwânywa, ogw'engandabuzi, ebibuzi, ebihebe, empanzi ntôrhò zinadwîrhe zayenjera, zakazâg'ishwêkerwa e Bashani. ¹⁹ Mwâlya oku mashushi nk'oku munalonzize, mwanywa omukò kuhika mulaluke, kuli eyôla nterekêro yâni nâmujiira. ²⁰ Kuli agôla mêza gâni, mwâyigurhirakwo enyama z'enfarasi, ez'e- ntwâli n'ez'abalenga b'okulwa ba ngasi lubero, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho.

Ishwinjiro ly'enyigîrizo za Yehezekiyeli

²¹ Nayêrekana irenge lyâni omu mashanja, n'amashanja goshi gâna bona ku-erhi nâtwa olubanja na kurhi nâbahà obuhane n'okuboko kwâni. ²² Ntyôla omulala gwa bene Israheli gwânamanya oku nie na ndi Nyamubâho Nyamuzinda wâbo, kurhenga olwôla lusiku n'omu zindi nsiku zâyisha. ²³ Ntyo amasha- njà goshi gânamanya oku bubî bwa bene Israheli bwo bwarhumaga bahêkwa bujâ, bulya hamangomera, kwarhuma nahafulika obusù bwâni, nabahâna omu maboko g'abashombanyi bâbo, boshi bânayîrhwe n'engôrho, ²⁴ Kurhemuka kwâbo na bugoma bwâbo byo byârhumaga nabajirira ntyo, kwo kwanarhuma mbafulika obusù bwâni, ²⁵ Co cirhumire aderha ntyâla Nyakasane Nyamubâho, erhi: Nkola nashubihindula akalamo ka Yakôbo, nkola nâbabalira omulala gwa bene Israheli goshi nanciyêrekane wa lûji erhi izîno lyâni limâna lirhuma.

²⁶ Bâyishiyibagira amabî gâbo goshi n'oku bandekêreraga kwoshi, hano babona bakola bayûbasire omu cihugo câbo n'omurhûla, buzira kadundo. ²⁷ Hano mbarhenza emwa embaga, hano mbashûbûza kurhenga emwa abashombanyi bâbo, nanacîkuza muli bo embere z'amashanja manji. ²⁸ Bayishimanya oku nie na ndi Nyamubâho, Nyamuzinda wâbo hano bâkengêra kurhi nabalekaga bujâ emwa amashanja na kandi kurhi namâshubibashubûza nti bajê omu cihugo câbo buzira kuleka ciru n'omuguma eyôla munda. ²⁹ Ntanacikâbafulike obusù bwâni, ebwa kubà nâlumîza omûka gwâni omu mulala gwa Israheli, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho.»

40

IV. Olushika lwa Yehezekiyeli

Obwâmi buhyâhya bwa Nyamuzinda

¹ Omu mwâka gwa kali makumi abirhi n'irhanu kurhenga rhuli ruhêsirwe bujâ, oku murhondêro gw'omwâka, omu nsiku ikumi z'omwêzi, omu mwâka gwa kal'ikumi n'inni kurhenga olugo luli lunyazirwe, muli olwôla lusiku lwonênê, okuboko kwa Nyakasane kwanacîhunika kuli nie, kwanacimpêka eyôla munda. ² Mwâli omu kubonekerwa kw'obunyamuzinda, kwanacimpêka omu cihugo c'Israheli, kwanacindêkereza oku ntondo ndîrî bwenêne, na kuli eyôla ntondo kwâli obulî nka bûbake bw'olugo olunda lw'emukondwê. ³ Erhi abâ amâmpisa eyôla munda nanacibona omuntu wali oshushire omulinga, âli afumbasire omu kuboko omugozi gw'ecitâni n'olusheke lw'okujâ apîma, anaciymanga aha muhango. ⁴ Oyôla muntu anacimbwîra, erhi: Wâni, mwene omuntu, okazilolêreza n'amasù gâwe, onakayumvirhiza n'amarhwîri gâwe, onakaz'ibîkirira oku murhima ngasi ebi nakuyêreka byoshi, bulya kuya-nkirira ebyôla byabonekana kwo kwakudwîrhe hanôla, oj'ibwîra omulala gwa bene Israheli ngasi ebi

wankanabona byoshi.

⁵ Nalola oku olukûta lwàli luzongolosire enyumpa olunda lw'embuga omu marhambi mwoshi, n'oyôla muntu àli afumbasire olusheke lw'okujà apîma, lwli lwa makano ndarhu, lwàli lujire lwagererwa oku makano n'oku makoro. Anacipîma obugali bw'obwôla bûbake bwàli lusheke luguma oku bugali, n'oku bulî lusheke luguma.

⁶ Okubundi anacijà ebwa akabadu k'enyumpa kali kadwîrhe kalola olunda lw'ebuzûka-zûba, anacirherema oku mashonezo gali okwôla kabadu, anacipîma oku c'olusò c'akôla kabadu: lusheke luguma oku bugali na lusheke luguma oku bulîrî; àjira ntyôla oku ngasi lusò. ⁷ Ngasi cûmpa càli cigwêrhe lusheke luguma oku bugali na lusheke luguma oku bulîrî; ekâgarhî k'enyumpa akazipîma makano arhanu. Olusò lw'akabadu, ebwa cizimbêro cijîre ebwa nyumpa nayo apîmayo lusheke luguma. ⁸ Ashubipîma ecindi cizimbero cijîre ebwa kabadu k'enyumpa, naco càli ca lusheke luguma. ⁹ Apîma ecizimbêro c'ebwa lusò, càli ca makano munâni, n'emitungo yayo yali ya makano abirhi. Olusò lw'akwôla kabadu lwo lwakazâgija ebwa nyumpa. ¹⁰ Ebyumpa byàli omu kabadu kw'olunda lw'ebuzûka-zûba: bisharhu lunda luguma na bindi bisharhu olu-ndi lunda; byoshi oku binali bisharhu byàli bigwêrhe lugero luguma, kuguma n'emitungo yali kwo yali ya lugero luguma. ¹¹ Apîma obugali bw'omuhango gw'akabadu, bwàli bwa makano ikumi, n'obulî bwàli bwa makano ikumi n'asharhu. ¹² Embere z'ebyumpa yali olugurhu lw'ikano liguma ngasi lunda, na ngasi cûmpa càli cigwêrhe makann ndarhu lunda luguma na gandi ndarhu olu- ndi lunda. ¹³ Anacipîma omu burhungiri bwa ngasi kabadu, kurhenga oku cumpa kujà oku cûmpa, bwàli bwa makano makumi abirhi n'arhanu oku bugali, kurhenga oku muhango kujà oku gundi. ¹⁴ Anacipîma ecindi cizimbêro: càli ca makano makumi abirhi, co càli cizimbêro c'okulunga engo y'ahôla kabadu. ¹⁵ Amalanga g'embere g'akôla kabadu, n'amalanga g'omu ndalâlâ gakazâg'ihika oku birheho gàli ga makano makumi arhanu. ¹⁶ Kwàli orhubonezo rhw'akayungiro oku byûmpa n'oku nkingi, omu kabadu n'omu mbaraza; orhwo rhubonezo rhwàli rhuzonzire enyumpa yoshi, n'ezo nkingi z'amabuye zàli-mwo emirhandà.

¹⁷ Anacimpêka ebwa bululi bwàli buyêrekîre olunda lw'embuga, nalola oku bwàli bugwêrhe ebyumpa byàli bibambire omu bululi bwâbyo; byàli eburhambi bw'obwôla bululi bw'embuga, hali byûmpa makumi asharhu oku bulî bw'ahwôla hantu hali habambirwe. ¹⁸ Ahwôla hantu habambirwe hàli hajîre hahika ebwa ngasi mulungulungu; hali hantu habambirwe omu ndalâlâ. ¹⁹ Apîma obulî bw'akabadu kàli omu ndalâlâ kuhika oku bululi bw'omu ndalâlâ: kàli ka makano igana, kali olunda lw'ebuzûka-zûba.

²⁰ Oku biyêrekîre olunda lw'emwênè, apîma yo obulî n'obugali bw'omuhango gwàli olwôla lunda lw'emwênè. ²¹ Eyo munda yali byûmpa bisharhu lunda luguma na bindi bisharhu olundi lunda; emitungo y'obwôla bululi n'ehy'olusò byâge byàli bigwêrhe lugero luguma n'ebyumpa by'akabadu ka burhanzi: makano makumi arhanu oku buli na makano makumi abirhi n'arhanu oku bugali. ²² Orhuhonezo rhwâbyo, n'akabadu kâyo n'emirhandà yali mitâke kwo, byoshi byàli bigwêrhe lugero luguma n'ebya akabadu k'olunda lw'ebuzûka- zûba. Bakazâg'ishonerayo omu kugera oku mashonezo nda, n'olusò !wâge lwanali hôfi n'agôla mashonezo. ²³ Obululi bw'omu ndalâlâ bwàli bugwerhc nabo akabadu, kali kayêrekîre akabadu k'olunda lw'emwênè, kali kuguma n'aka olunda lw'ebuzûka-zûba; apîma kurhenga oku kabadu^e kujà oku kandi; gali makano igana.

²⁴ Ashubimpêka kandi olunda lw'emukondwè, nalola oku yali akabadu, kàli kayêrekîre olwôla lunda lw'emukondwè, apîma banabwigorhe^f kuguma n'akabadu, byoshi byàli bigwêrhe lugero luguma. ²⁵ Omuhango gwàli gugwcerhe orhubonezo rhushushîne n'orhwa akabonezo. Gwàli gugwêrhe makano makumi arhanu oku bulîrî, na makano makumi abirhi n'arhanu oku bugali.

^e**40.23** akabadu mpu "vestibule" omu c'e mazûlu

^f**40.24** banabwigorhe, mpu zo "poteau" omu c'e mazûlu

²⁶ Bakagisôkera yo oku mashonezo nda, n'akabadu kâge nako kanali aha burhambi, olunda n'olundi yali etâsirwe emirhandanda oku mitungo. ²⁷ Obululi bw'omu ndalâlâ nabo bwâli bugwêrhe omuhango guyêrekîre olunda lw'emukondwê gali makano igana.

²⁸ Anacimpêka omu bululi bw'omu ndalâlâ, kugera omu muhango guli olu-nda lw'emukondwê, nago gwâli gugwêrhe bipîmo biguma. ²⁹ Ebyumpa byâgo, banabwigorhe bagwo, byoshi byâli bigwêrhe lugero luguma; obwôla bululi bwâli bugwêrhe orhubonezo omu marhambirhambi, kuguma n'akabadu. ³⁰ Omu marhambi g'obwôla buLul mwâli akabadu, obulî bwamwo gâli makano makumi abirhi n'arhanu na makano arhanu oku bugali. ³¹ Akabadu kâge kali kayêrekîre obululi bw'embuga, banabwigorhe bâge bali batâkekwo emirhandanda n'okujâ yo kwâli kugera kuli mashonezo munâni.

³² Kandi anacimpêka omu bululi bwâli olunda lw'omu ndalâlâ, olunda lw'ebuzûka-zûba, anacipîma omuhango gwâli yo, nago gwâli gugwêrhe bipîmo biguma. ³³ Ebyumpa byâge, emitungo yâge n'akabadu kâge, byâli bigwêrhe bipîmo biguma; omuhango kuguma n'akabadu kâge byâli kwo orhubonezo omu marhambi mwoshi. Obwôla bululi bwâli bugwêrhe obulî bwa makano makumi arhanu na bugali bwa makano makumi abirhi n'arhanu. ³⁴ Akabadu kâge kali kayêrekîre obululi bw'embuga n'emitungo yakwo yali mitâke emirhandanda olunda n'olundi, hali na mashonezo munâni g'okusôkerayo.

³⁵ Kandi anacimpêka ebwa muhango gw'olunda lw'emwênè, anacipîma yo ebipîmo biyumânîne. ³⁶ Yali ebyumpa, emitungo, akabadu. n'orhubonezo omu marhambi mwoshi. Obulî bw'ogwôla bwâli bwa makano makumi arhanu na makano makumi abirhi n'arhanu oku bugali. ³⁷ Akabadu kâge kâli kayêrekîre obululi gw'embuga, n'emitungo yako yali mitâkekwo emirhandanda, hali na mashonezo munâni g'okusôkera yo.

³⁸ Yali n'ecumpa cigwêrhe olumvi hôfi n'emitungo y'omuhango; aho ho bakazishukira enterekêro y'embâgwa. ³⁹ Omu kabadu k'omuhango mwâli mêza abirhi lunda luguma na gandi abirhi olundi lunda. Kuli agôla mêza kwo bakazâg'ibâgira eby'enterekêro y'ensirîra ey'okuhûna obwonjo oku byâha n'ey'agandi mabî. ⁴⁰ Olunda lw'embuga, oku muntu ogezire ebwa lunda lw'emwênè, yali mêza abirhi, n'olundi lunda ebwa kabadu k'omuhango nayo yali mêza abirhi. ⁴¹ Ntyo ebwa muhango yali mêza anni lunda luguma na gandi anni olundi lunda, goshi gahika omu mêza munâni gwo bakazâg'ibâgirakwo. ⁴² Hali mêza anni oku nterekêro z'ensirîra, gâli ga mabuye marhendêze, obulî ikano liguma n'ecihimbi, obugali ikano n'ecihimbi n'oburherema bwâgo ikano liguma, kwo bakazâg'idêkereza ebirugu by'okubâga enterekêro z'ensirîra n'ezindi nterekêro. ⁴³ Emihiro mitâkekwo ebibabi omu bugali yalihizirwe omu ndalâlâ kuli ago mêza kwo bakazâgidêkereza enyama z'enterekêro.

⁴⁴ Emugongo g'omuhango gw'omu ndalâlâ mwâli ebyumpa by'abimbiza b'omu bululi buli omu ndalâlâ. Cûmpa ciguma câli ebwa muhango g'olunda lw'emwênè, cakazâg'ilola olunda lw'emukondwê; ecindi câli ebwa muhango gw'olunda lw'emukondwê, cakazâg'ilola olunda lw'emwênè. ⁴⁵ Olya muntu anacimbwîra, erhi: Ecôla cûmpa ciri olunda lw'emukondwê, ciri ca badâhwa bâli omu mikolo y'aka-Nyamuzinda. ⁴⁶ N'ecumpa ciri olunda lw'emwênè ciri c'abadâhwa badwîrhe bakola oku luhêrero; bali bene Sadoki, baguma b'omu bene Levi, bo bayêgera Nyamubâho n'okumurhumikira.

⁴⁷ Olya muntu anacipîma obululi, bwâli bugwêrhe obulî bwa makano igana n'obugali bwa makano igana, empande zoshi zâli ziyumânîne, Oluhêrero lwâli embere z'enyumpa.

Oku aka-Nyamuzinda kâli kayôsire

⁴⁸ Kandi anacimpêka omu kabadu k'enyumpa anacipîma emitungo y'akola kabadu, yali ya makano arhanu oku lunda luguma na gandi arhanu oku lundi lunda, n'obugali bw'akabadu bwâli bwa makano asharhu ga lunda luguma na gandi asharhu g'olundi lunda. ⁴⁹ Obulî bw'akabadu bwâli bwa makano makumi abirhi n'obugali bwâli bwa makano ikumi na liguma; okusôkera yo kwâli kugera oku mashonezo; hali n'enkingi aha burhambi bw'emitungo, nkingi nguma lunda

luguma n'eyindi olundi lunda.

41

Oku aka-Nyamuzinda kayishiba

¹ Okubundi anacimpêka omu ka-Nyamuzinda, anacipîma emitungo egwêrhe makano ndarhu oku bugali lunda luguma, na gandi ndarhu ga bugali oku lundi lunda bugali bw'ihêma. ² Obugali bw'omuhango bwàli bwa makano ikumi; ebizimbêro by'ogwôla muhango byàli bya makano ikumi oku lunda luguma, na gandi makano arhanu olundi lunda. Anacipîma obulîrî bw'aka-Nyamuzinda: makano makumi anni oku bulîrî na makano makumi abirhi oku bugali

³ Oku bundi anacikanya ajà omu ndalâlâ, apîma emitungo y'aha muhango, yali ya makano abirhi oku bugali n'oku bulî gâli makano ndarhu; ebizimbêro by'omuhango: makano nda.

⁴ Anacigera obulî bw'ecumpa, bwàli bwa makano makumi abirhi, n'obugali bwâco bwàli bwa makano makumi abirhi omwôla ndalâlâ y'aka-Nyamuzinda, anacimbwîra, erhi: Ahôla ho Hatagatîfu ha Ahatagatîfu.

⁵ Anacipîma olukûta lw'enyumpa: makano ndarhu, n'obugali bw'akafômeko k'eburhambi: makano anni oku burhambi bw'enyumpa bwoshi. ⁶ Oku rhundi rhufômeko rhwâli omu marhambi hali nkere isharhu y'orhufômeko rhujire rhwayûbakirwa rhuguma enyanya ly'orhwâbo n'eyôla myûbako yahika kali makumi asharhu, orhwôla rhufômeko rhwankarhuma omu lukûta lwâli lurhuyûbakîrwe omu marhambi g'enyumpa mwoshi, kulya kwankarhuma rhukaziyêgemerwa olukûta lw'enyumpa rhurhanaluhisirikwo. ⁷ Orhwôla rhufômeko, oku obuyûbake bwajà enyanya erhi kwo narho rhwanagaliha bulya idako lwâbà lugali kulusha olw'ekâgarhî, n'olw'aha kâgarhî lulushe olw'oku lukere lw'enyanya.

⁸ Nanacibona oku eyôla nyumpa omu marhambi mwoshi yali elengerîre n'okusimikira kuli orhwôla rhufômeko. Omusinji gw'orhwôla rhufômeko gwapîma olusheke lugumagumà na makano ndarhu ebwa kahembe. ⁹ Olukûta lw'embuga lw'akafômeko lwâli lugwêrhe obugali bwa makano arhanu, lwasiga engo ekarhî k'orhwôla rhufômeko rhw'enyumpa. ¹⁰ Ahantu harhali hayûbake kujà ebwa biyûmpa byàli eburhambi hali n'obugali bwa makano makumi abirhi omu marhambi g'enyumpa mwoshi. ¹¹ Akafômeko kâli kagwêrhe omuhango gwakazâg'ijà ebwa ngo, muhango muguma olunda lw'emwênè na gundi muguma olunda lw'emukondwè; obugali bw'engo bwàli bwa makano arhanu omu marhambi mwoshi.

¹² Enyumpa yali aha mbêre h'ahantu harhâli hayûbake olunda lw'ebuzika-zûba, yali egwêrhe makano makumi gali ndarhu ga bugali, olukûta lw'enyumpa lwâli lugwêrhe makano arhanu oku bugali omu marhambi mwoshi, n'oku buli gali makano makumi gali mwenda. ¹³ Anacipîma aka-Nyamuzinda kali ka makano igana oku buli, ahantu harhali hayûbake, enyumpa na enkûta zâyo byoshi bigwêrhe obulî bwa makano igana. ¹⁴ Obugali bw'embere z'aka-Nyamuzinda kuguma n'ahantu harhâli hayûbake, kujà olunda lw'ebuzûka-zûba, gâli makano igana. ¹⁵ Anacipîma obulî bw'enyumpa embere z'ahantu harhali cici, n'ahwôla hantu, hali oku buzindazinda bw'enyumpa n'orhonga rhwâyo bwâbà buli bwa makano igana.

Omu ndalâlâ y'aka-Nyamuzinda

Ecumpa cigali c'omu ndalâlâ, orhubadu rhwâli rhuyêrekîre obululi, ¹⁶ e-by'olusò, orhubonezo rhwâli mwo orhuyungiro, orhonga, amarhambi goshi g'empande isharhu kuyêrekera ebwa lusò ebyôla byoshi byàli bibambire n'e-mpaho, kurhenga oku idaho kujà oku rhubonezo. ¹⁷ Kuhika oku nyanya ly'omuhango, kuhika omu ndalâlâ n'embuga bakazâg'ilekahwo abantu, ¹⁸ hwo bakazâgitâka ba kerûbini n'emirhanda: murhanda muguma ekarhî ka bakerûbini babirhi; ngasi kerûbini ali agwêrhe malanga abirhi: ¹⁹ amalanga g'omuntu gali gayêrekîre ebwa murhanda muguma, amalanga g'entale gayêrekîre olunda lw'ogundi murhanda; banajà bajira ntyôla oku nyumpa yoshi. ²⁰ Kurhenga oku idaho kujà enyanya ly'omuhango balijire batâkayo ba kerûbini

n'emirhanda oku lukûta lw'aka-Nyamuzinda. ²¹ Aka-Nyamuzinda kali kagwêrhe orhubonezo rhw'omuhango rhwâli rhuyûmânîne empande zoshi.

N'embere z'Ahatagatîfu, yali agali nka luhêrero lwa mpaho. ²² Oburherema bw'olwôla luhêrero bwâli bwa makano asharhu n'obulî bwa makano abirhi, lwâli lugwêrhe oruhembe, n'omu bulîrî bwâlwo, ebirhebo by'empaho. Anacimbwîra, erhi: «Alaga amêza gali embere za Nyamubâho».

²³ Aka-Nyamuzinda n' Ahatagatîfu mwâli ngasi haguma omuhango. ²⁴ Ngasi lumvi lugwêrhe mpande ibirhi, mpande ibirhi zakazâg'igonywamwo bihimbi bihimbi: bihimbi bibirhi oku luhande luguma, zindi ibirhi oku lundi luhande. ²⁵ Oku nyanya ly'ezôla nyumvi bali bajire batâkakwo bakerûbini n'emirhanda kuguma nka balya banali oku birhebo. Olubigabiga lw'empaho lwâli enyanya lya ngasi muhango gw'embuga. ²⁶ Kwâli amadirisha galikwo orhuyungiro, matâke n'emirhanda, gali ngasi lunda ebwa birhebo bya ngasi kabadu n'ebwa rhufômeko rhw'enyumpa, kuguma n'omu mbigabiga.

42

Ezindi nyumpa z'aka-Nyamuzinda

¹ Olya muntu anacimpêka omu bululi bw'emuhanda olunda lw'emwênè, anacimpêka omu nyumpa eyêrekîre olunda lw'engo n'ebwa nyumpa y'olunda lw'emwênè. ² Yali egwêrhe obulî bwa makano igana -olunda lw'e-mwênè,- kandi obugali bwa makano makumi arhanu, ³ embere z'agôla maka-no makumi abirhi g'obululi bw'omu ndalâlâ n'embere z'engo mbambîre y'obululi bw'emuhanda, yali eyindi nyumpa yali eshegemire erya yindi nyumpa y'ebimpêkanè⁹ bisharhu. ⁴ Embere ly'ezôla nyumpa yali enjira ya makano ikumi omu kujâ Omu ndalâlâ, na makano igana ga buli; n'emihango y'ezôla nyumpa yali eyêrekîre olunda lw'emwênè. ⁵ Enyumpa z'enyanya zâli nyinyi kulusha bulya orhonga rhwakazag'ihikanakwo na kandi ebiyûmpa by'idako n'ebiyûmpa by'ekâgarhî by'eyôla, ⁶ ebwa kubâ byâli bya bimpêkanè birhâgwêrhe nkingi nk'enkingi z'obululi; co carhumaga enyumpa z'enyanya zâli nyinyi kulusha ez'idako n'ez'ekâgarhî. ⁷ Olukûta lw'embuga lwâli luhisire kuli ezôla nyumpa olunda lw'obululi bw'embuga, embere z'ezôla nyumpa lwâli lwa makano makumi arhanu. ⁸ Obulî bw'ezôla nyumpa olunda lw'ebululi bw'embuga, bwâli bwa makano makumi arhanu, n'obwo ebwa lw'aka-Nyamuzinda lwâli lwa makano igana. ⁹ Idako ly'ezôla nyumpa yali omuhango gwâli guyêrekîre olunda lw'ebuzûka-zûba oku muntu wankayishire ebwa bululi buli embuga. ¹⁰ Omu kukulikira obugali bw'olukûta lw'obululi, olunda lw'ebuzûka-zûba, embere z'ahwôla hantu harhâli cici n'embere z'eyôla nyumpa hali ezindi nyumpa, ¹¹ N'embere z'ezôla nyumpa yali enjira yali egenzire kuguma n'enyumpa zakazâg'ilola olunda lw'emwênè; obulî bw'ezo nyumpa n'obugali bwâzo, byâli biguma, kuguma n'emihango yazo, n'obûbake bwâzo nabo bwâli bwo buguma. ¹² Enyumpa zakazâg'ilola olunda lw'emukondwè, emihango yazo, nayo kwo yaâi nk'eya ezôla nyumpa: muhango muguma oku buzinda bwa ngasi njira, omu bulî bw'olukûta lujire olunda lw'ebuzûka-zûba nka omuntu ajamwo. ¹³ Anacimbwîra, erhi: Enyumpa ziri olunda lw'emwênè n'eziri olunda lw'emukondwè ezôla nyumpa ziri embere y'ahantu harhali cici, ziri nyumpa ntagatîfu, zo nyumpa abadâhwa bakaziyêgera Nyamubâho bakazilîramwo ebi-ntu bitagatîfu bwenêne. Muli ezôla nyumpa mwo bânakaz'ibîkira ebintu bitagatîfu bwenêne, embâgwa z'enterekêro oku kuhûna obwonjo oku byâha n'oku gandi mabî, bulya ahôla hantu hali hatagatîfu. ¹⁴ Nka bamâjâ omu ka-Nyamuzinda, abadâhwa barhankaciderha mpu barhengamwo bajè omu bululi buli embuga buzira kuhogola burhanzi emyambalo bakazâg'ikolamwo, bulyâla eyoôla myambalo eri mitagatîfu. Banakayambala eyindi myambalo nka bajira ebi-ndi biyêrekîre olubaga. ¹⁵ Erhi ayûsa okupîma enyumpa, ampêka ebwa muhango gwakazâg'ilola olunda lw'ebuzûka-zûba, anacipîma omu

⁹42.3 Enyumpa y'ebimpêkanè , erigi y'igorofi obwo, "maison en étage" gwârhi enfarasè

marhambi mwoshi. ¹⁶ Anacipîma olunda lw'ebuzûka-zûba na lulya lusheke lwâge lw'okupîma: nsheke magana arhanu z'olwôla lusheke ajaga apîmamwo, omu marhambi mwoshi. ¹⁷ Anacipîma olunda lw'emwênè: nsheke magana arhanu z'olwôla lusheke ajaga apîma-mwo omu marhambi mwoshi. ¹⁸ Anacipîma olunda lw'emukondwè: nsheke magana arhanu z'olwôla lusheke ajaga apîmamwo, ¹⁹ amarhambi. N'olunda lw'ebuzika-zûba, apîma makoro magana arhanu n'olwo lusheke ajaga apîma-mwo. ²⁰ Oku empande zinali inni, ajà apîmayo olugurhu luzizongolosire, lwàli lwa bulî bwa magana arhanu na bugali bwa magana arhanu, lwo lwakazâg'iberûla ahantu hatagatîfu n'ahantu harhali hatagatîfu.

43

Irengé Iya Nyamuzinda Iyâshubira omu nyumpa yâge

¹ Okubundi ashubimpêka ebwa muhango guli olunda lw'ebuzûka-zûba. ² Nalola oku irengé Iya Nyamuzinda w'Israheli Iyamârhenga olwo lunda lw'ebuzûka-zûba, Lyâyisha Iyajira olubî nka mîshi manji gayisha gahûma, n'igulu Iyayunjula bulangashane bw'eryo irengé Iyâge. ³ Enshusho nabwîne yali nk'erya nabonaga erhi nyisha ndi nashandâza olugo: nshusho eri nk'eyi nabonaga hôfi n'olwîshi Iwa Kebari, nanacikumba bûbi. ⁴ Irengé Iya Nyamubâho Iyanacija omu nyumpa, Iyâgerera muli erya njira ejîre ebwa muhango guyêrekîre ebwa buzûka-zûba. ⁵ Okubundi Mûka anacinyêhûkana, ampêka omu ka-Nyamuzinda omu bululi bw'omu ndalâlâ, na lolâ oku irengé Iya Nyamubâho Iyâli Iiyunjwîre enyumpa. ⁶ Nanaciyumva owampamagala kurhenga omwôla nyumpa: omuntu àli ayîmanzire aha burhambi bwâni. Anacimbwîra erhi: «Mwene omuntu, lolâ ahantu h'ishungwè Iyâni, ahantu ndêkereza enshando z'amagulu gâni, hwo ha-ntu nabêramwo omu karhî ka bene Israheli ensiku zoshi. ⁷ Omulala gwa bene Israheli boshi n'abâmi bâgwo, barhakacihemula izîno Iyâni litagatîfu, n'ebihemu byâbo, n'emifû y'abâmi bâbo n'empêro zâbo z'omu birhwa. ⁸ Bahizire ec'olusò câbo oku c'olusò câni, n'enyumvi z'emihango yâbo oku yâni rhwanaji-ra lukûta luguma ekarhî kâbo na nânî^h. Banacihemula izîno Iyâni n'amabî gâbo bakazâg'ijira; nanacibamalîra omu bukunizi bwâni. ⁹ Lêro bakolaga banyêgûla kwo amabî gâbo kuguma n'emifû y'abâmi bâbo, ntyo mbêre emwâbo ensiku zoshi. ¹⁰ «Nâwe, wâni mwene omuntu ogend'imanyîsa omulala gw'Israheli eyôla nyumpa, Iyo enshonyi z'ebyâha byâbo zibabumba, kandi banayirholerekwo olugero. ¹¹ Bakâgaya oku bajizire, onabayigîrize kurhi eyôla nyumpa eyôsire, obabwîrize kurhi eyôla nyumpa yayûbasirwe, olunda eyêrekîre, ngahi bagerera nka bajamwo na nka bahulukamwo, oburhegesi bwâyo, engeso zâyo, oku ba-gwâsirwe oku bâkazikolamwo n'oburhegesi bw'oku bâkazikolamwo». ¹² Irhegeko Iy'enyumpa yâni lidesire ntyâla: eyûbakwe oku irhwêrhwè Iy'entondo, marhambi g'ahôla eyûbakîrwe goshi gabè matagatîfu bwenêne. Iyo irhegeko Iy'eyôla nyumpa eryo.

Oluhêrero

¹³ Alaga ebipîmo by'oluhêrero omu kugera n'amakano; liri ikano n'ecihimbi, lilushire eli bayôrha bapîmamwo: Irehwerhwe liri Iya ikano liguma oku burherema n'ikano liguma oku bugali, n'omuliro gwâlwo guzungulusire omu marhambi guli gwa ikano liguma Iya kuboko. Yo nsimikiro y'oluhêrero eyôla. ¹⁴ Irhwêrhwè Iirhangirire obûbake oku idaho, oku nteberhebe yâge y'idako gali makano abirhi; obugali liri ikano, kurhenga oku nteberhebe nsungunu kujâ oku nteberhebe nnene gali makano anni n'obugali liri ikano liguma. ¹⁵ Ecîko ciri ca makano anni n'oku nyanya Iy'ecîko kuli mahembe anni. ¹⁶ Ecîko oku nyanya Iyâco buli bulî bwa makano ikumi n'abirhi na

^h**43.8** Amango ga mîra, kuli Salomoni, aka-Nyamuzinda n'akarhwa-bwâmi byâli haguma. Na ntyo, hakazig'irhenga embaka ngasi mango ekarhî ka mwâmi n'abadâhwa. Lêro Yehezekiyeli ârhegeka oku aka-Nyamuzinda kayûbakwe hâgo-hâgo oku ntondo ya Siyoni, n'enyumpa ya mwâmi, bayiyegûle n'aka-Nyamuzinda, eyûbakwe omu lugo hali hisungunu n'aka-Nyamuzinda.

bugali bwa makano ikumi n'abirhi, empande zoshi zayumânana. ¹⁷ Enteberhebe oku marhambi gâge anni ganali, egwêrhe makano ikumi n'anni oku buli n'oku bugali makano ikumi n'anni n'omuhiri guyizonzire ciri cihimbi c'ikano; irhwêrhwê liri lya ikano liguma; amashonezu gâge gayêrekîre olunda lw'ebuzûka-zûba. ¹⁸ Anacimbwîra, erhi: Wâni mwene omuntu, ntya kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, erhi: Alà oku marhegeko g'oluhêrero agôla amango lwayûba-kwa, lyo bakarherekêrerakwo enterekêro y'ensirîrà, n'ey'okukangûla n'omu-ko. ¹⁹ Ohè abadâhwa b'Abaleviti bo bali bw'oku bûko bwa Sadoki, bo banali n'obuhashe b'okuyêgera omu kunkolera, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, obahè empanzi ntôrhò ebè ya nterekêro oku byâha. ²⁰ Orhôle oku mukò gwâyo ojè wagushîga kuli galya mahêmbè anni n'oku rhufendefende rhuni rhw'enteberhebe n'oku marhambi gwoshi na ntyo ojiremwo enterekêro y'okucêsa n'ey'okuhûna obwonjo. ²¹ Oyanke erya mpanzi y'enterekêro oku byâha, bâge-ndiyiyôkera ahantu hânarheganyizîbwe, omu nyumpa, kulî n'aka-Nyamuzinda. ²² Oku lusiku lwa kabirhi wânahana oku nterekêro y'okuhûna obwonjo oku câha engandabuzi erhalikwo ishembo kandi bajiremwo enterekêro y'oku-cêsa oluhêrero kuguma nk'oku bajiraga n'enterekêro y'empanzi. ²³ Hano ôbà wamâjira eyôla nterekêro y'okucêsa, wânashubirhererekêra empanzi ntôrhò erhalikwo ishembo n'eyindi ngandabuzi erhalikwo ishembo. ²⁴ Wânazihêka embere za Nyamubâho, kandi abadâhwa banazikwebakwo omunyu, banabulizirhererekêra nka nterekêro ya nsirîrà embere za Nyamubâho. ²⁵ Wâgeza nsiku nda zoshi erhi onadwîrhe warhererekêra ecihebe ngasi lusiku oku nterekêro y'okuhûna obwonjo oku câha, kandi wânarhererekêra enterekêro y'empanzi n'ey'engandabuzi erhagwêrhi ishembo. ²⁶ Bageze nsiku nda erhi bajira e- nterekêro y'ensengero oku luhêrero, balucêse banalugishe. ²⁷ Hano ezôla nsiku zihwa, oku lusiku lwa kal'imunani kuguma n'agandi mango gakulikira, abadâhwa bânakazirhererekêra oku luhêrero, enterekêro zinyu z'ensirîrà n'eza omu-rhûla, na ntyo nânamuyumvîrhiza, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho.

44

Abakaja omu ka-Nyamuzinda: Abaluzi

¹ Oyo muntu anacimpêka ebwa muhango gw'aka-Nyamuzinda guli embuga, oguyêrekîre olunda lw'ebuzûka-zûba, gwâli guhamisirwe. ² Nyamubâho anacimbwîra, erhi: Olwo lumvi lwâyigulwa, lurhâcihamûlwe, ntâye wâkaz'igerahwo, ebwa kubà Nyamubâho w'Israheli anahagezire; gukaz'iyôrha guli muyigale. ³ Erhi omuluzi ankayisha mpu ajibêra hwo, ebwa kubà ali muluzi, mpu alîre hwo ebiryo by'enterekêro embere za Nyamubâho; oyo muluzi anagerere omu kabadu ka ogwo muhango n'omu kugalukamwo anashubiyisha.

Amarhegeko g'okujà omu ka-Nyamuzinda

⁴ Ashubimpêka ebwa muhango guli olunda lw'emwênè embere z'enyumpa; nanacikazilola, nasinza oku irenge !ya Nyamubâho lyamâyunjulira enyumpa; nanacikumba bûbi. ⁵ Nyamubâho anacimbwîra, erhi: «Mwene omuntu, oyigule ornurhima gwâwe, ololêreze n'amasû gâwe oyumvîrhize n'amarhwîri gâwe ngasi oku nakanakubwîra kuyêrekîre amarhegeko g'enyumpa ya Nyamubâho na ngasi bindi birhegesirwe kuli yo. Oyigule omurhima gwâwe lyo ohashimanya kurhi kukwânîne okujira omu kujà omu nyumpa, kandi onamanye emîha-ngo yoshi y'omu nyumpa, ⁶ Ogend'ibwîra abagoma, omulala gwa bene Israheli erhi: Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho: Amabî ginyu gakola garhalusire, wâni mulala gw'Israheli: ⁷ Munakaziyisha mudwîrhe ebigolo, abarhakembûlagwa murhima na mubiri, mpu bajè omu cirhînyiro câni na ntyo bahemule enyumpa yâni; munakazihâna ebiryo byâni, amashushi

ⁱ**44.3** Omuluzi arhali ye mwâmi: Nyamuzinda yênene ye mwâmi w'Israheli. Oyo muluzi arhacigwêrhi obuhashe buli nk'obw'omudâhwa.

n'omukò ku-lya kwankarhuma endagâno yâni esherezibwa n'amabî ginyu, ⁸ Murhalangaga amarhegeko gayêrekîre emikolo y'oku bintu byâni bitagatîfu, abîre ebigolo byo muyimanza mpu bibè byo bikazikola omu nyumpa yâni ahâli hinyu. ⁹ Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, erhi: Ntâ cigolo, bwo bali balya bantakembûlwa murhima na mubiri, wankâja omu cirhînyiro câni, ntâye omu bene ebigolo biri emwa bene Israheli.

Amarhegeko g'Abaleviti

¹⁰ Oku biyêrekîre balya Baleviti banyâkaga galya mango Israheli aciyegula-ga kuli nie omu kushimba abazimu, abôla Baleviti bônene banabarhula obubî bwâbo. ¹¹ Bakazijâ omu cirhînyiro câni, babâ barhumisi ba kulanga enyumvi z'enyumpa yâni n'okukazikola omu nyumpa yâni, bwo bakazibâga ahâli h'olu-baga, enyama z'enterekêro y'ensirîra n'oku zindi nterekêro, banakaziyôrha bacîrheganyize okurhumikira olubaga. ¹² Ebwa kubâ bajirirhumikira olubaga emwa abazimu, na ntyo bârhumâ omulala gwa bene Israheli goshi guhirima omu câha, okwôla kwarhumire mbangalaza okuboko kuli bo, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, bônene bâbarhula ecâha câbo. ¹³ Barhâkaziyege emunda ndi mpu balijira emikolo y'obudâhwa, mpu bâyegera ebintu byâni bitagatîfu ebibêra omu hantu hatagatîfu bwenêne; bônene bahêka ecihemu n'amabî gâbo bajizire. ¹⁴ Mbahîre emikolo y'okukaz'ikola omu nyumpa yâni oku biyêrekîre enterekêro n'oku yindi mikolo yoshi.

Abadâhwa

¹⁵ Abadâhwa b' Abaleviti, balya bene Sadoki balanganga amarhegeko g'omu cirhînyiro câni, galya mango bene Israheli bacyegûlaga kuli nie, abôla bwo bakaz'inyêgêra omu kunkolera, bwo banakazija embere zâni bayishirhererekêra enterekêro y'amashushi n'ey'omukò, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. ¹⁶ Bwo bâkaz'ijâ omu cirhînyiro câni, bwo bâkaz'iyêgêra amêza gâni balijira- kwo omukolo gwâni, bashimbe amarhegeko gâni. ¹⁷ Nka bakola bagera omu mihango y'omu bululi bw'omu ndalâlâ, banayambala emishangi y'ecitâni, ntâ mwambalo gwa mwôya gwabajakwo amango badwîrhe bajira emikolo y'ebwa mihango y'omu bululi bw'omu ndalâlâ n'omu ndalâlâ mwonênè. ¹⁸ Bayambale ensirha z'ecitâni oku irhwe, banayambale n'orhubutura rhw'ecitâni oku magala gâbo, barhayambala akantu kankabalêrhera idûrhu. ¹⁹ Ci konene nka bakola bajâ ebwa bululi buli embuga, ebwa bululi b'embuga bujire emunda olubaga luli, banahogola erya mishangi bâlikolamwo, banayidekereza omu nyumpa y'ecirhînyiro, banayambala yindi yindi mishangi barhahîra bakagend'iyobôla olubaga barhanacihindula emishangi yâbo. ²⁰ Barhahîra hakakungûla emviri zâbo oku irhwe, nîsi erhi okuzileka zalihûka ci banakazizitwâkwo bwinjinjâ. ²¹ Ntâ mudâhwa wankanywa amamvu amango ajâ omu bululi bw'omu ndalâlâ. ²² Omukuja omu buhya, barhahîra bakayanka omukazi w'omukana erhi omu-kazi w'ecihêrula, ci bakaziyanka abânanyere baciri babikira b'omu mulala gwa bene Israheli, banahashiyinjira omukana wali mukâ omudâhwa. ²³ Akaziyigîriza olubaga lwâni ehiri hitagatîfu n'ehirhali hitagatîfu, baluyigîrize ehiri hibî n'ehiri hinjâ. ²⁴ Amango hali akadali bwo bakazitwa olubanja; balutwe omu kushimba amarhegeko gâni najiraga. Bakazishimba amarhegeko n'engeso zâni omu ngasi nsiku nkulu, banakazilanga ensiku zâni za Sabata. ²⁵ Harhabâga ciru n'omuguma wacîhemula omu kuyêgêra omuntu ofîre, barhankacihemula nka arhali kuli îshe, erhi nina w'omuntu, kandi erhi oku mugala, oku mwâli, kuli mwene wâbo, erhi kuli mwâli wâbo orhajira ibâ. ²⁶ Nk'omudâhwa amâyûsicîyôbôla, banamuganjira nsiku nda, ²⁷ n'olusiku ajâ omu cirhînyiro, omu bululi bw'omu ndalâlâ mpu alikola omu cirhînyiro, anarhangihana enterekêro oku câha, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho.

²⁸ Alagi âkaba kashambala kâbo: nie nâbâ nie kashambala kâbo; murhahîra mukabahâ ehi bankayîmamwo omu Israheli, niene nie nâbâ byo. ²⁹ Bakazilya oku nterekêro y'enkalangè, oku

nterekêro y'oku câha, oku nterekêro y'obubî na ngasi kadesirwe ka kuzira kali kâbo. ³⁰ Ebiyêzire birhangiriza bya ngasi luhêro, mwankalêrha obwa burhanzi mpu mulibihâna nterekêro, biri bya badâhwa mukazihâ abadâhwa nabo oku mula gw'ebi mwashwâga, lyo omugisho gujâ omu nyumpa yinyu. ³¹ Ngasi nyama yacihozagya nîsi elîbirwekwo, ebè ya kanyunyi, nîsi erhi yindi yindi nyama, abadâhwa barhahîra bakayirya.

45

Ahantu haberûlîrwe Nyamubâho

¹ Irhondo mukagaba ecihugo mukaciyeshera ecigole, mwanaberûlakwo ecihimbi c'ecihugo mwabikira Nyamubâho, kali kashambala katagatîfu. Ecôla cihimbi cibè na bulî bwa makano bihumbi makumi abirhi na birhanu oku bulî n'oku bugali bihumbi ikumi; kâba kashambala katagatîfu nk'oku kanali koshi burhambirhambi. ² Mubè ah'âjâ ecirhînyiro, habè ha magana arhanu oku buli na gandi arhanu oku bugali, empande zoshi ziyumânane omu burhambi-rhambi, kandi makano makumi arhanu oku myûbako y'omu marhambirhambi. ³ Kuli ahôla hantu wamâpîma, wanashubipîmakwo bulî bwa makano bihumbi makumi abirhi na bugali bwa bihumbi ikumi, ahôla hwo habêra ecirhînyiro, ha-ntu hatagatîfu bwenêne. ⁴ Câbâ cigabi citagatîfu ca ecihugo, câbâ ca abadâhwa bâkazikola omu cirhînyiro, abâkaz'iyish'ikolera Nyamubâho; hâbakwânana oku kuyûbakahwo enyumpa zâbo, hâbâ hantu hatagatîfu oku cirhînyiro. ⁵ Ecihimbi ca makano bihumbi makumi abirhi na birhanu oku bulî na bihumbi ikumi oku bugali, câbâ ca Baleviti, abâkaz'ikola omu nyumpa bahira hwo olugo bâkaz'iyûbakamwo. ⁶ Wânarhôla ecindi cihimbi ca makano ga bihumbi birhanu oku bugali n'oku bulî bihumbi makumi abirhi na birhanu câbâ cihimbi ca lugo ciyêrekîre ecihimbi citagatîfu; ahôla hantu hâbâ ha omulala gwa bene Israheli.

Ecigabi c'omuluzi

⁷ Omuluzi âbâ n'akâge kashambala olunda lw'empande zombi z'ahantu hatagatîfu na oku cihimbi c'olugo, akôla kashambala kakulikîre obulî bw'aha-ntu hatagatîfu n'obulî bw'ecihugo, olunda lw'ebuzûka-zûba n'olunda lw'ebuzika-zûba kabè ka bulî buyumânîne n'obwa cihimbi ciguma, kurhenga oku lubibi lw'olunda lw'e buzika-zûba n'olunda lw'ebuzûka-zûba lw'ecihugo. ⁸ Câbâ co cigabi câge omu Israheli, ntyo abâmi bâni barhâcikaz'ilibuze olubaga lwâni banaleka ecihugo cibè c'omulala gwa bene Israheli, nk'oku emilala yâbo enali. ⁹ Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, erhi: Hoshi aho, wâni bâmi b'Israheli! Muleke okukaz'ilibuza olubaga n'okulunyaga! Mukaz'ijira okwinja n'okushingânîne olubaga lwâni mulurhenze kwo eby'okulibuza kwinyu, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. ¹⁰ Mubè n'eminzâni eshingânîne, na efa eshingânîne na ebati eshingânne. ¹¹ Eefa n'ebati^k ebyakaz'ijamwo bibè bikwânîne, kulya kwanarhuma e efa ekaz'ijamwo ecihimbi ca kali ikumi ca ehomeri na ebati nayo ebè cihimbi ca kali ikumi c'ehomeri; ebyakaz'ijamwo bikaz'igererwa oku homeri. ¹² E sikêli zikazibâ gera makumi abirhi. Sikêli irhanu zinabè irhanu na sikêli ikumi zinabè ikumi na emine yinyu ebè ya sikêli makumi arhanu.

Embâgwa z'enterekêro

¹³ Alagi enterekêro mwâkaz'iberûla: Cihimbi ciguma ca kali ndarhu ca efa oku ngasi homeri y'engano n'ey'engano punda. ¹⁴ Irhegeko oku mavurha: Cihimbi ciguma ca kali ikumi c'ebati ihembe liguma, ciyumânane n'ehomeri y'ebati ikumi bulya ehomeri nguma zibâ bati ikumi. ¹⁵ Nyama nguma yakaz'irhólwa omu bishwêkwa magana abirhi bya bene Israheli, ekaziba y'oku

^k**45.11** Efa, bati, homeri, sikêli, gera, mine,... biri birugu byakujiramwo olugero; sikêli zo zâlî lugero lwa buzirho, lyo izîno lya amagerha ga Israheli wa buno kurhenga 1948

nterekêro y'enkalangè, eya ensirîra n'oku nterekêro z'omurhûla bahashe okujira okuyôbôlwa kwa boshi, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. ¹⁶ Olubaga lwoshi lwâkaz'ihâna ntûlo ya bene eyôla kuli mwâmi w'Israheli. ¹⁷ Ci mwâmi ye âbà n'omukolo gw'enterekêro z'ensirîra, ez'enkalangè, ez'embulage oku nsiku nkulu, oku kubaluka kw'emyêzi n'oku nsiku za Sabato, n'oku nsiku nkulu zoshi za bene Israheli, ye wâkajira eby'enterekêro oku câha, eby'enterekêro y'enkalangè, eby'ensirîra n'ebya enterekêro z'okuvuga omunkwa, omu kuhûna okuyôbôlwa kwa bene Israheli.

Olusiku lukulu lwa Basâka

¹⁸ Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, erhi: Oku lusiku lurhanzi lw'omwêzi gwa burhanzi, wânayanka empanzi ntôrhò erhali kwo ishembo wânagend'ijiramwo enterekêro y'okucêsa ecirhînyiro. ¹⁹ Abadâhwa bânayanka oku mukò gw'enterekêro oku câha, bânaguhira oku kaboko k'olumvi lw'enyumpa, oku mahembe g'enteberhebe y'oluhêrero n'oku kaboko k'omuhango gw'obululi bw'omu ndalâlâ. ²⁰ Wânajira kwa bene okwôla oku lusiku lwa kali nda oku muntu wamâjira ecâha buzira kumanya nîsi erhi ebwa kuhabuka, ntyo wanayôbôla enyumpa. ²¹ Omu mwêzi gwa burhanzi, omu nsiku ikumi n'inni z'omwêzi, mwanajira olusiku lukulu kwa Basâka; bânageza nsiku nda erhi badwîrhe balya omugati gurhalimwo lwango, ²² Olwôla lusiku, mwâmi anahâna kuli ye yênene n'oku lubaga lw'ecihugo, empanzi oku nterekêro y'okuhûna obwonjo oku câha. ²³ Na muli ezôla nsiku nda z'olusiku lukulu, bânakaz'ihâna oku nterekêro y'ensirîra emwa Nyamubâho, mpanzi nda, ngandabuzi nda zirhalikwo ishembo oku ngasi lusiku luguma muli ezôla nsiku nda, bânajira n'ecihebe oku nterekêro oku câha ngasi lusiku. ²⁴ Bânakaz'ihâna nka nterekêro ya nkalange efa nguma y'enshâno oku mpanzi nguma kandi yindi efa nguma oku ngasi ngandabuzi na ehîni¹ y'amavurha oku ngasi efa.

Olusiku lukulu lw'ebihando

²⁵ Omu mwêzi gwa kali nda, omu nsiku ikumi n'irhanu z'omwêzi, oku lusiku lukulu, bânageza nsiku nda erhi banadwîrhe barhererekêra nterekêro za bene ezôla oku câha, nterekêro za bene ezôla oku nterekêro z'ensirîra, oku nterekêro z'enkalangè n'amavurha ganabè lulya lugero.

46

Agandi marhegeko

¹ Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, erhi: Omuhango gw'obu-luli bw'omu ndalâlâ ogulola olunda lw'ebuzûka-zûba gwakayôrha guli muyigule omu nsiku ndarhu z'omukolo, ci kuguyigala olwa Sabato; kandi gwanayôrha guli muyigule oku lusiku lw'okubaluka kw'omwêzi. ² Mwâmi anayisha olunda lw'akabadu kali ebwa muhango, anabêra aha burhambi bw'akaboko k'olumvi; abadâhwa bânarhûla enterekêro yâge y'ensirîra n'eyindi y'omurhûla. Bâyusa, ânafukamiriza ahôla burhambi bw'omuhango, kandi anagaligenda; olwoôa lumvi lwânashubiyigalwa bijingo. ³ Olubaga nalwo lwânakaz'iyîsha luli fukamiriza ahôla muhango gw'olumvi oku nsiku za Sabato n'eza okubaluka kw'omwêzi, lwânafukamiriza ntyo embere za Nyamubâho. ⁴ Enterekêro y'ensirîra mwâmi âyishirhûla Nyamubâho oku lusiku lwa Sabato, yâbà ya bâna-buzi ndarhu barhagwêrhi ishembo, ngandabuzi nguma erhagwêrhi ishembo; ⁵ Enterekêro y'enkalangè yânaba ya efa nguma oku ngandabuzi nguma n'oku nterekêro y'enkalangè yâlusa abâna-buzi, anahâna nk'oku analonzize okuhâna, kuguma n'amavurha hîni nguma oku efa nguma. ⁶ Oku lusiku lw'okubaluka kw'omwêzi, anarhûla empanzi ntôrhò erhali kwo ishembo, bâna-buzi ndarhu n'engandabuzi buzira ishembo. ⁷ Kandi anahâna oku nterekêro y'enkalangè, efa nguma oku ngandabuzi nguma n'oku bâna-buzi anahâna nk'oku analonzize

¹45.24 "ehîni" naco cirugu ca kujira lugero lw'ebihulula erhi mbulagwa

okuhâna, kuguma, n'ehîni y'amavurha.

⁸ Nka mwâmi akola ajà omu nyumpa ânagerera omu kabadu k'omuhango na nka akola ahuluka muli eyôla njira mwo âkanashub'igera. ⁹ Amango olubaga lw'omu cihugo luyishire embere za Nyamubâho oku nsiku nkulu, okâgerera omu muhango gw'olunda lw'emwênè, omu kugaluka ônagerere omu muhango gw'olunda lw'emukondwè, n'owankagera omu muhango g'olunda lw'emukondwè, omu kugaluka ânagerera olunda lw'emwênè: ntà kugaluka omu muhango wanajiragamwo omu nyumpa, ci banahulukira omu muhango guli embere. ¹⁰ Mwâmi naye anajîra omu nyumpa halya olubaga lugerîre n'omu kugaluka ânagerera naye halya olubaga lwanagerera.

¹¹ Oku nsiku nkulu: enterekêro y'enkalangè, yâkaziba ya efa nguma oku mpanzi nguma na efa nguma oku ngandabuzi nguma, n'oku bâna-buzi oku banalonzize okuhâna kuguma n'ehîni y'amavurha oku efa nguma. ¹² Erhi mwâmi akayisha ali rhûla enterekêro y'oku bulonza bwâge, ebè ya nsirîra kandi erhi ya murhûla, nterekêro analonzize yêne okurhûla Nyamubâho, bânamuyigulira omuhango guli ebwa lunda lw'ebuzûka-zûba. Kandi anarhûla enterekêro yâge y'ensirîra, nîsi kandi erhi ya murhûla nk'oku anajira oku lusiku lwa Sabato, kandi anahuluka; buzinda bânahamika olumvi nk'amâyûs'ihuluka. ¹³ Wâkaz'irhûla Nyamubâho omwâna-buzi orhalikwo ishembo, abè mwâna-buzi wa mwâka muguma. Omurhule Nyamubâho ngasi sêzi nka nterekêro ya nsirîra. ¹⁴ Haguma n'eyôla wânarherekêra ngasi sêzi enterekêro y'enkalangè, ebè cihimbi ciguma ca kali ndarhu c'e efa, na cihimbi ciguma ca kasharhu c'e ehîni y'amavurha, ga kubulagira oku nshâno y'omûla nka nterekêro ya nkalange yarherekêrwa Nyamubâho; okwo gali marhegeko ga ngasi mango n'ensiku zoshi. ¹⁵ Ngasi lusiku bâkaz'irherekêra omwâna-buzi, enterekêro y'enkalangè haguma n'amavurha nka nterekêro ya nsirîra ya ngasi lusiku.

¹⁶ Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho. erhi: Mwâmi, erhi ankabà muguma omu bâna bâge oluhembo, lulya luhembo lunabè kashambala k'abâna bâge, bânaluyimamwo nka kashambala. ¹⁷ Ci erhi ankabà ali muguma w'omu barhumisi bâge ye ahîre oku ishwa lyâge nka luhembo, oyôla murhumisi anayôrhana liryâ ishwa kuhika oku mwâka gwa okugombôla, kandi mwâmi ânalishubirana, oku bâna bâge kwo lyâkaziba kashambala. ¹⁸ Mwâmi arhahîra akarhûla oku ishwa ly'omuntu, akamunyaga oku kashambala kâge. Oku kashambala kâge k'ishwa kwo ankahakwo abâna bâge lyo harhagibà omuntu ciru n'omuguma w'omu lubaga lwâni wâlibirhwakwo mpu lyo aheza akashambala kâge.

¹⁹ Anacimpeka ebwa muhango guli ebwa lumvi, omu biyûmpa by'abadâhwa, biri birya biyûmpa biyêrekîre olunda lw'emwênè, na lolà oku eyôla munda yali engo omu kafendefende, olunda lw'ebuzika-zûba. ²⁰ Anacimbwîra, erhi: Ahwôla hali hantu abadâhwa bâkaz'iyendera embâgwa zâkaz'irhererekêrwa nka nterekêro oku mabî n'oku câha kuguma bânayenda n'enterekêro y'enkalangè lyo barhag'izihika omu bululi bw'emuhanda, banacêsa ntyo olubaga. ²¹ Okubundi anacintenza mulya bululi bw'emuhanda, ângeza ebwa rhuhembe rhuni rhw'obôla bululi, nalola oku omu ngasi kahembe mwâli obululi. ²² Omu rhuhembe oku rhuli rhuni mwâli maluli anni gazonzirwe n'ecôgo, gagwêrhe obulî bwa makano makumi anni n'obugali bwa makano makumi asharhu. Agôla maluli oku gali gagwêrhe lugero luguma. ²³ Olugurhu lwâli luzonzire ngasi bululi buguma muli agôla anni, n'amasiga g'okuyendera gali omu idako lya ngasi lugurhu, omu marhambi mwoshi. ²⁴ Anacimbwîra erhi: Ahôla hwo abarhumisi b'omu nyumpa bâkaz'iyendera enterekêro z'olubaga.

47

Iriba ly'omu ka-Nyamuzinda

¹ Anacimpêka ebwa muhango gw'aka-Nyamuzinda. Nalola oku amîshi gakaz'igirhenga omu c'olusò lw'aka-Nyamuzinda, olunda lw'ebuzûka- zûba, bulya aka-Nyamuzinda kâli kayêrekîre

ebwa buzûka-zûba. Amîshi gakazâg'ihulula idako olunda lw'ekulyo kw'aka-Nyamuzinda, olunda lw'emwênè lw'oluhêrero. ² Ampulukana ebwa muhango guli olunda lw'emwênè. anacinzongolokana embuga kuhika ebwa muhango guli olunda lw'ebuzûka-zûba n'ahwôla naho, amîshi gakazâg'ihulula ebwa kulyo. ³ Erhi oyôla muntu ajà ebwa lunda lw'ebuzûka-zûba, n'omugozi ali afumbasire apîmamwo makano cihumbi, anacinyikiza muli agôla mîshi, amîshi gangalukira omu rhuzirabulongo. ⁴ Kandi àshubipîma cihumbi. anacinyikiza omu mîshi, galya mîshi gampika omu madwî. Ashubipîma ecindi cihumbi, anacinyikiza amîshi, n'amîshi ga- mpika omu cibunu. ⁵ Anacipîma gandi makano cihumbi, lêro lwâbà lwîshi, lu-lyâla ntacihashaga okuyikira ebwa kubà amîshi gâli gamâbira; kwâli kukwânîne okuyôga, ntâye wankacihashire okuluyikira kwônene. ⁶ Anacimbwîra, erhi: Wâni mwene omuntu, k'obwîne? Ashubijà angezegeza, omu kugenda n'oku-galuka oku cikwi c'olwôla lwîshi. ⁷ Omwôla kugenda n'okugaluka kuli obwôla burhambi bw'olwîshi, nanacibona emirhi minji bwenêne, yali olunda n'olundi lw'olwîshi. ⁸ Anacimbwîra erhi: Agôla mîshi gadwîrhe gajà ebwa cihugo c'e buzûka-zûba; gayandagalira omu Araba, okubundi gagend'icîkwêba omu nyanja, gânahwera omwôla mîshi g'enyanya lyo gayinjihya agôla mîshi g'enyanya. ⁹ Ngasi ciremwa cizîne, cîrya cinagenda erhi cankanagera muli agwôla mîshi canabona akalamo. Enfi zâluga bwenêne bulyâlya aha agôla mîshi gahisire aga-ndi gahali ganabè minjà kulusha, n'obuzîne bwanayûshûka ngasi aha agôla mîshi ganajire hoshi. ¹⁰ Oku burhambi bw'agôla mîshi abashâna bâyishikadubira-kwo, kurhenga e Engadi kujà e Engelayimu, bâkaz'iyisha balambulira hwo emilaga yâbo; enfi zâmwo ziri nk'enfi z'omu nyanja nnene, zânaciba mwandu kulusha. ¹¹ Ci konene ebidêka n'enziba z'olwôla lwîshi zirhâbâga n'amîshi g'obuzîne, abamwo bakaz'ikûlamwo omunyu. ¹² Eburhambi bw'olwôla lwîshi, oku ngasi cikwi, kwâmera emirhi y'amalehe ga ngasi lubero, n'ebyâsi by'eyôla mi-erhi birhâyumaga, n'amalehe garhâbulikanagakwo. Ngasi mwêzi yakazâg'iyâna amalehe mahyâhya, ebwa kubà agôla mîshi gakazirhenga omu ka-Nyamuzinda; amalehe gâyo, byâbà biryo binjà bwenêne, n'ebyâsi byâbà bufumu.

Olubibi lw'ecihugo

¹³ Ntyâla kwo adesire Nyakasane Nyamubâho, erhi: Akabanda lwâbà lwo lubibi lw'ecihugo cinyu, nk'oku emilala yinyu enali ikumi n'ibirhi; Yozefu ahâbwa bigabi bibirhi. ¹⁴ Ninyu mwe bandi mweshi, ngasi luhande lwa cihugo mwanakahâbwa, ciyumânane n'eca abandi muli ecôla cihugo nâjimuha n'oku-boko kulengerîre, co cihugo nâlaganyagya nti nâciha ababusi binyu, ecôla cihugo câbà kashambala kinyu. ¹⁵ Alagi olubibi lw'ecihugo:

Olunda lw'e-mwênè: kurhenga oku nyanja nnene, kugera ebwa Heteloni kuhika aha muhango gwa Sedadi. ¹⁶ Hamati, Beroti na Sibrayimu oli oku lubihi lwa Damasi n'oku lubibi lwa Hamati; Haseri-Hatikoni oli oku lubibi lwa Haurani.

¹⁷ Alaga olubibi lw'olunda lw'enyanya: Haseri-Enoni, olubibi lw'e Damasi, kandi na kujà ebwa nyanja eri olunda lw'emwênè, olubibi lw'e Hamati, lwo lunda lw'e-mwênè.

¹⁸ Olunda lw'ebuzûka-zûba: luli ekarhî ka Haurani na Damasi, ekarhî ka Gilcadi n'ecihugo c'Israheli, ye Yordani. Mupime kurhenga oku lubibi lw'olunda lw'emwênè kujà ebwa nyanja eri ebuzûka-zûba. Olwo lwo lunda lw'ebuzûka-zûba.

¹⁹ Olunda lw'emukondwè ali kurhenga kuli Tamari kujà oku lwîshi lwa Meribotti w'e Kadesi gwo mugezi gujire ebwa nyanja nnene. Olwo lwo lunda lw'emukondwè.

²⁰ Olunda lw'e buzika-zûba yâbà enyanja nnene, kurhenga kuli olwôla lubibi kujà ebwa muhango gwa Hamati. Olwo lwo lunda lw'ebuzika-zûba. ²¹ Mugabâne ecôla cihugo nk'oku emilala ya bene Israheli enali.

Ecigabi c'ecihugo câgabirwa ebigolo

²² Mukola mwagabâna ecihugo mwânacyêshera ecigole, mucigabâne mweshi n'ebigolo biyûbasire ekarhî kinyu, bwo balya bamâyalukiza ekarhî kinyu. Bâôrha nka bambali binyu omu

karhî ka bene Israheli, nabo ecâbo cihimbi ciyêsherwe ecigole omu karhî ka bene Israheli.
²³ Omu mulala ebyôla bigolo biyûbasire lwo na lunda mwanakanabaha ecâbo cihimbi c'ecihugo, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho.

48

Okugabwa kw'ecihugo

¹ Alaga amazîno g'emilala: kurhenga oku buzindazinda bw'olunda lw'e- mwênè, omu kujà e Heteloni kuhika aha muhango gwa Hamati, Haseri- Eneni, olubibi lw'e Damasi kujà olunda lw'emwênè, olunda lw'e Hamati, kubibikanwa n'olunda lw'e buzûka-zûba kandi n'enyanja: mwanya gwa Dani.

² Kujà oku lubibi lwa Dani, kurhenga olunda lw'ebuzûka-zûba kujà ebuzika- izûba: mwanya gwa Aseri.

³ Kujà oku lubibi lwa Aseri, kurhenga olunda lw'ebuzûka-zûba kujà ebuzika-zûba: Mwanya gwa Nefutali.

⁴ Kujà oku lubibi lwa Nefutali, kurhenga olunda lw'ebuzûka-zûba kujà ebuzika-zûba: mwanya gwa Menashè. ⁵ Kujà oku lubibi lwa Menashè, kurhenga olunda lw'ebuzûka-zûba kujà ebuzika-zûba: mwanya gwa Efrayimu.

⁶ Kujà oku lubibi lwa Efrayimu, kurhenga olunda lw'ebuzûka-zûba kujà ebuzika-zûba: mwanya gwa Rubeni.

⁷ Na kujà oku lubibi lwa Rubeni kurhenga olunda lw'ebuzûka-zûba kujà ebuzika-zûba: mwanya gwa Yûda.

⁸ Kujà oku lubibi lwa Yûda, kurhenga olunda lw'ebuzûka-zûba kujà ebuzika-zûba, câbà cigabi mubikirîre ca bugali bwa makano bihumbi makumi abirhi na birhanu n'oku buli buyumânane n'obwa omwanya muguma muli oyôla egabirwe, kurhenga ebuzûka-zûba kujà ebuzika- zûba: omu kâgarhî k'ecôla cigabi mwo mwaja aka-Nyamuzinda.

⁹ Ecigabi mwaberûlira Nyamuzinda câbà na buli bwa makano bihumbi makumi abirhi na birhanu n'obugali bwa bihumbi ikumi. ¹⁰ Ecôla cigabi citagatîfu câmaberûlwa câbà ca badâhwa: olunda lw'emwene cibè ca makano bihu-mbî makumi abirhi na birhanu; olunda lw'ebuzika-zûba ca makano bihumbi ikumi oku bugali; ebuzûka-zûba makano bihumbi ikumi oku bugali; n'olunda lw'emukondwè makano ga bihumbi makumi abirhi na birhanu oku buli: aka-Nyamuzinda ka Nyamubâho kabêra ekâgarhî kaco. ¹¹ Câbà cigabi c'abadâhwa barherekîrwe, bagala ba Sadoki bo bâkaz'ikola omu ka-Nyamuzinda bo banali balya barhabukaga erhi bene Israheli bahabuka n'erhi Abaleviti bahabuka. ¹² Câbà co cigabi câbo ciberûle kuli ciryà cigabi caberûlagwa oku cihugo, cigabi citagatîfu bwenêne cîri e lubibi n'Abaleviti. ¹³ Mwanya gwa Abaleviti gwâbà cigabi cishimbire obulî bw'ecihugo c'abadâhwa, makano bihumbi maku-mi abirhi na birhanu oku buli na makano bihumbi ikumi oku bugali; ngasi buli bukajira makano bihumbi makumi abirhi na birhanu n'obugali bihumbi ikumi. ¹⁴ Barhankaderha mpu bâguza kuli ogwo mwanya nîsi erhi okuhinganula kuli gwo n'ebisârûlwa birhangiriza bya muli ecôla cihugo birhankarhengamwo bulya cîri cihugo cirherekîrwe Nyamubâho. ¹⁵ Amakano bihumbi birhanu gasigala omu bugali kuli bihumbi makumi abirhi na birhanu bwâbà budaka burhali burherekêre bw'olugo, abantu bayûbakemwo kandi bunabè eburhambi bw'olu-go, olugo luje ekarhî.

¹⁶ Alaga engero:

olunda lw'emwênè makano bihumbi binni na magana arhanu;
olunda lw'emukondwè, makano bihumbi binni na magana arhanu;
olunda lw'ebuzûka-zûba, makano bihumbi binni na magana;
olunda lw'ebuzika-zûba, bihumbi binni na magana arhanu.

¹⁷ Olugo lwâbà n'amarhambi ga
makano magana abirhi na makumi arhanu olunda lw'emwênè;
magana abirhi na makumi arhanu olunda lw'e mukondwè;
magana abirhi na makumi arhanu olu-nda lw'ebuzûka-zûba
na magana abirhi na makumi arhanu olunda lw'ebuzika- zûba.

¹⁸ Obwôla budaka bwayôrha bukulikire obuliri bw'ecigabi citagatîfu, bubè bwa makano bihumbi ikumi oku lunda lw'e buzûka-zûba na bindi bihu-mbî ikumi olunda lw'ebuzûka-zûba, bukulikire obuliri bw'ecigabi citagatîfu; ebi bâkaziyêzamwo byâbà biryo by'abakola omu lugo. ¹⁹ Oku biyêrekîre abà-ntu bâkaz'ikola omu lugo, kukwânîne barhenge omu ngasi milala ya bene Israheli, abo bo bâkaz'ikola omu lugo. ²⁰ Ecigabi ciberûle c'amakano bihumbi makumi abirhi na birhanu oku makumi abirhi na birhanu, ca mpande ziyumânîne, muciberûle kabè kashambala katagatîfu ka lugo.

²¹ Ecihimbi cisigîre câbà ca mwâmi; câbà ebwa ngasi lunda lw'ecigabi citagatîfu na olunda lw'akashambala k'olugo, oku bulîrî bw'amakano bihumbi makumi abirhi na birhanu kuli cîrya cigabi caberûlagwa kuhika oku lubibi lw'e buzûka-zûba, n'olunda lw'ebuzika-zûba, buli bwa makano bihumbi makumi abirhi na birhanu kujà oku lubibi lw'olunda lw'ebuzika-zûba, ciyêrekere emyanya y'emilala, ecôla cihimbi câbà ca mwâmi, ecigabi citagatîfu n'aka-Nyamuzinda byâbà ekâgarhî.

²² Kuleka akashambala k' Abaleviti n'akashambala k'olugo rhuli rhuzongolosirwe n'omwanya gwa mwâmi, obudaka buli ekarhî k'olubibi lwa Yûda n'olubibi lwa Benyamini bwâbà bwa mwâmi.

²³ Oku yindi milala: kurhenga ebuzûka-zûba kujà ebuzika-zûba, mwanya gwa Benyamini.

²⁴ Kujà oku lubibi lwa Benyamini, kurhenga olunda lw'ebuzûka-zûba kujà ebuzika-zûba, mwanya gwa Simoni.

²⁵ Kujà oku lubibi lwa Simoni, kurhenga olunda lw'ebuzûka-zûba kujà olunda lw'ebuzika-zûba, guli mwanya gwa Isakari.

²⁶ Kujà oku lubibi lwa Isakari, kurhenga olunda lw'ebuzûka- zûba kujà olunda lw'ebuzika-zûba, mwanya gwa Zabuloni.

²⁷ Kujà oku lubibi lwa Zabuloni, kurhenga olunda lw'ebuzûka-zûba kujà olunda lw'ebuzika-zûba, mwanya gwa Gadi.

²⁸ Kujà oku lubihi lwa Gadi, kurhenga olunda lw'emukondwè, olwo lubibi lwanahikira e Tamari oku mîshi ga Meriba w'e Kadesi, gwo mugezi gujire ebwa nyanja nnene. ²⁹ Kwo cîri ntyo ecihugo mwayeshera ecigole omu kuhâna orhushambâla rhw'emilala ya bene Israheli; kw'eri ntyo emyanya yâbo, kwo adesire Nyakasane Nyamubâho.

Emihango ya Yeruzalemu

³⁰ Alaga emihango y'olugo: olunda lw'emwênè olugwêrhe makano bihumbi binni na magana arhanu. ³¹ Emihango y'olugo eyiri, yahêka amazîno g'emilala ya bene Israheli oku enali mihango isharhu eri olunda lw'emwene:

habà omuhango gwa Rubeni, muguma;

omuhango gwa Yûda, muguma;

omuhango gwa Levi, muguma.

³² Olunda lw'ebuzûka-zûba, makano bihumbi binni na magana arhanu eri mihango isharhu:

omuhango gwa Yozefu, muguma;

omuhango gwa Benyamini, muguma;

omuhango gwa Dani, muguma.

³³ Olu- nda lw'emukondwè, olugwêrhe makano bihumbi binni na magana arhanu eri mihango isharhu:

omuhango gwa Simoni, muguma;
omuhango gwa Isakari, muguma;
omuhango gwa Zabuloni, muguma.

³⁴ Olunda lw'ebuzika-zûba, luli lwa makano bihumbi binni na magana arhanu, lunagwêrhe mihango isharhu:

Omuhango gwa Gadi, muguma;
omuhango gwa Aseri, muguma;
omuhango gwa Nefutali, muguma.

³⁵ Amarhambi gali ga makano bihumbi ikumi na munâni. N'izîno ly'olugo^m likola lyabà kurhenga ene: Nyamubâho-hwo-ali-aho.

^m**48.35** Eryo izîno lihyâhya lya Yeruzalemu, kwo kanwa kazinda k'ecitabu ca Yehezekiyeli; ko kanali kanwa ntimarhima k'enyigîrizo zâge zishambîre oku cihando ca Nyamubâho (Eze 43, 9; Lul 46, 6). Ezo nyigîrizo banazishushanya n'ezi omulêbi Yeshayahu ayigîrizize muli ezi nderho: Emanuweli, kwo kuderha: «Nyamuzinda-haguma-nîrhu» (7, 14); erhi n'ezayish'iyalizibwa buzinda n'amafulûlo: Oyîshe Yâgirwa Yezu! Nyamwagirwa ayishire (Maf 22, 20-21).

DANIYELI

Enshokolezi

Ecitabu ca Daniyeli cijira omuhigo gwâgo gwâgo n'obwôrhere bw'owaciandikaga bubà bwâgo bwâgo. Owaciandikaga akolesagya enshambâlo za mîra. Omuhigo gw'owaciandikaga gwàli gwa kurhûliriza Abayahudi bâli omu malibuko g'ebindi bihugo erhi kushimba amarhegeko kwâgo kwâgo kurhuma. Nyamuzinda ye rhabâla abantu bamulangâlira amango bali omu malibuko.

Owayandikaga eco citabu alêba oku amalibuko gashinga kasanzi kasungunu kône. Buzinda omurhûla gwâyishibà. Okulibuzibwa bwenêne kwayishikulikira «amango mazinda». Obwâmi buzinda bwâyishibà bwâmi bw'abatagatifu. «Mwene omuntu» ayishiyîma n'obwâmi bwâge bwâyishibà bw'ensiku zoshi (cigabi 7). Emyanzi ya 12, 2 eyigîriza n'obwâlagale okufûka kw'omubiri n'oluhembo lwa ngasi muntu oku bijiro byâge.

Ecitabu ca Daniyeli bwo bulêbi buzinda bw'Amalaganyo ga mîra, bumanyîsa Omucunguzi n'obwâmi bwâge. Okuyisha kw'Obwâmi bwa Nyamuzi-nda gwo murhima gw' Emyanzi y'Akalembe isharhu mirhanzi. Yezu, Mwâmi w'obwo bwâmi ayîshicîderha yêne «Mwene Omuntu» (7, 13-14; Mat 8, 20). Ahugûla n'obwâlagale oku ayîshire okuyunjuliza obulêbi bwa Daniyeli. Omu Ndagâno Mpyâhya, Amafulûlo ga Mutagatifu Yowane gashushana n'ecitabu ca Daniyeli.

EBIRIMWO

1. Enshamâlo kuli Daniyeli n'abâbo: cigabi 1-6
2. Okubonekerwa kwa Daniyeli: cigabi 7-12
3. Okuyûshûla ebinwa: cigabi 13-14

1

DANIYELI

I. Daniyeli ahêkwa bujà boshi n'abâbo e Babiloni

¹Omu mwâka gwa kasharhu gw'engoma ya Yehoyakimuⁿ, ali mwâmi w'e Yûda, Nabukondozori mwâmi w'e Babiloni; ayish'irhêra Yeruzalemu anamugorba. ²Nyakasane anacihâna bunya mpira Yehoyakimu mwâmi w'e Yûda kuguma n'ecihimbi c'ebirugu by'aka-Nyamuzinda, Nabukondozori anacibigukumba abijâna omu cihugo ca Shineari^o, omu mbîko ya banyamuzinda bâge bw'obwîhambi. ³Mwâmi anacibwîra Ashipenaza, ye murhambo w'abaganda bâge mpu ajirhòla omu bene Israheli abâna b'omulala gwa mwâmi n'abandi baluzi: ⁴Mpu bacishoge muli bo abâna barhalikwo ishembo, abâna basolehire, ba burhima-nya, bâna bayigîrizibwe, ba bukengêre, banali bâna ba misî, mpu bahêkwe e- bwâmi banayîgire yo olulimi n'olwandiko lwa abanya-Kaldeya. ⁵Mwâmi akazâgibalîsa ngasi lusiku oku biryo yêne alyakwo n'okubanywesa yêne oku idivayi ananywakwo, ntyo mpu hano babà hamâlerwa myâka isharhu,

ⁿ**1.1** Omwâka gwa kasharhu kurhenga Yehoyakimu ali mwâmi gwàli mwâka gwa 606 embere Mwâmi Yezu aburhwe. Oku biyêrekîre obwâmi bwa Yehoyakimu, olole 2 Bâm 23, 34; 24, 6.

^o**1.2** Shineari: kwo kuderha cihugo ca Babiloni.

bahashe okugendikazikolera mwâmi. ⁶ Abôla bâna b'e Yûda bàlimwo: Daniyeli, Ananias, Misaheli na Azarias^p. ⁷ Olya murhambo w'abaganda abayirika amazîno; ayirika Daniyeli erya Baltazari, Ananias erya Sadraki, Misaheli erya Mesaki, na Azarias erya Abednego. ⁸ Daniyeli arhola omuhigo gw'okurhahemuka n'ebiryo n'idivayi ly'e bwâmi, anacihûna olya murhambo w'abaganda mpu amanye barhagihemuka. ⁹ Nyamuzinda arhuma Daniyeli arhona anababwirwa n'oyola murhambo w'abaganda. ¹⁰ Oyola murhambo w'abaganda anacibwira Daniyeli erhi: «Nyôbobire nti Nnâhamwîrhu ye warhegekaga ebimwakazilya n'ebi mwakazinywa, ayishikaliha hano abona mwêhe mushubire omu binyu bâna muyumânîne oku maburhwa, ntyo mwanarhuma mpanwa na mwâmi.» ¹¹ Ci Daniyeli anacibwira omulanzi, oyu omukulu w'abaganda ahâga oburhegesi bw'okukaz'ihâ Daniyeli, Ananias, Misaheli na Azarias ebiryo erhi: ¹² Nkuhûnyire mâshi orhangirhangula kuli rhwe mango gansiku ikumi, bakazirhuhâ enshogo-lubala oku kulya n'amîshi bwîshi oku kunywa, ¹³ buzinda wânayishilola kurhi obusû bwîrhu buhimbire omu kubugerera oku bw'abirhu badwîrhe balya eby'oku bwâmi, oku wankayishigibona kwo wankanajirira abâ-rhumisi bawe. ¹⁴ Olya muganda anacyêmêra kulya bahûnyire abarhangulirakwo mango ga nsiku ikumi. ¹⁵ Erhi ezola nsiku ikumi zigera, lola oku bo bâli bayinjhire, bo banali batwezire kulusha eyindi misole yakazâgilya eby'omu bwâmi. ¹⁶ Lêro erhi olya muganda abona ntyo, arhenza birya biryo by'ebwâmi n'idivayi, akazibahâ enshogo-lubala zonène. ¹⁷ Abôla bânarhabana oku banali bânî, Nnâmahanga abashobôza enshôkano y'obukengêre n'ey'obumanye omu ngasi lwandiko kuguma n'oburhimanya, na Daniyeli akazâg'ihugûla ngasi bya kuzânwa na ngasi bilôrho. ¹⁸ Erhi amango g'okujibayêrekana ebwâmi gahika, olya murhambo w'abaganda anacibahêka embere za Nabukondonozori. ¹⁹ Mwâmi arhondêra ashambâla nabo, na muli balya bâna boshi ntaye wahisirekwo Daniyeli, Ananias, Misaheli na Azarias; bâba bo bacîshogwa mpu bakazirhumikira mwâmi. ²⁰ Oku ngasi madôso ga burhimanya n'agw'obukengêre bu-nji mwâmi akazâgibadôsa, akazibona oku balushire kali ikumi abalenga n'abashonga b'omu cihugo c'obwâmi bwâge coshi. ²¹ Daniyeli alama ntyo kuhika oku mwâka murhanzi gwa mwâmi Sirusi.

2

II. Ecilôrho ca Nabukondonozori: ensanamu yajiragwa n'eby'envangenvange

Mwâmi adôsa abashonga bâte

¹ Omu mwâka gwa kabirhi kurhenga Nabukondonozori ali mwâmi, Nabukondonozori anacilôrha ebilôrho bidârhi byamujugumya omurhima byanamubuza îrô^q. ² Mwâmi anacihamagala abagula, abashonga n'abalagwê bâte kuguma n'abandi banya-Kaldeya mpu bamuhugûlire ebyola bilôrho bikali ntyo; banacyisha badêka embere zâte. ³ Mwâmi anacibabwira, erhi: «Nalôsire ecilôrho cibîcibî, canjugumya omurhima omu kulonza okuhugûla ecôla cilôrho cibîcibî. ⁴ Abâ-Nyakaldeya banacishuza mwâmi omu lulimi lw'eciharameya mpu:

«Yâgirwa mwâmi, olame ensiku zoshi! Bwiraga bambali bawe ecôla cilôrbo, nîrhu rhwanakuhugûliraco». ⁵ Mwâmi ashuza Abanyakaldeya ababwira, erhi: «Mmubwîre n'obwâlagale, akabâ murhambwîziri ecôla cilôrho n'okuci-mpugûlira, mweshi namurhola bihimbi bibimbi n'enyumpa zinyu zishube ca-mvu. ⁶ Ci kwônene erhi mwankanamfululira ecôla cilôrho n'okucimpugûlira, nanamuhâ enshôkano mwandu, ngalo mwandu n'irenge lya ngasi lubero; ntyo mumbwîrage ecôla cilôrho munacimpugulire.» ⁷ Bashubishuza baderha mpu: «Mwâmi abwîrage

^p1.6 kuli kuderha omu cihebraniya: Daniel, Ananyahu, Mishaël na Azariyahu

^q2.1 Ahanya-Kaldeya kwo kuderha ahâla balya boshi bayishi obulenga bw'abafumu n'obw'abashonga.

abarhumisi bâge ecôla cilôrho, nîrhu rhwanamuhugulira co.»⁸ Mwâmi anacishuza, erhi: «Okuli mmanyire oku mudwîrhe mwalonza okuheza amango kwônene bulya mubwîne kurhi nahizire.⁹ Akabà murha- mbwîziri ecôla cilôrho, mweshi mwahâbwa bubane buguma. Bulya biri binwa bya bunywesi na byakushologosa ebi murheganyize okuyishimbwîra, omu kuli-nda mpu amango garhangihinduka; ntyo murhangimbwîra ecôla cilôrho, nâni nanamanyira ahwôla oku mwacimpugulira bwinjà.»

¹⁰ Abâ-Nyakalideya banacimushuza. mpu: «Ntâ muntu ciru n'omuguma hano igulu wankahashifulûla ebyôla mwâmi ahûnyire. Bashub'inayushûla mpu: Ciru na kandi ntâ mwâmi okola ohûnyire abashonga bâge, abagula bâge nîsi erhi wundi munya-Kaldeya kwa bene okwôla.

¹¹ Akantu mwâmi ahûnyire kali kazibu, na ntâ muntu wankahasha okukafûlulira mwâmi, nkaba ba nyamuzinda boki bo barhayûbaka haguma nîrhu rhuli bantu balinda olufû.»¹² Okwôla kwarhuma mwâmi akunira bwenêne, anacirhegeka mpu banigûze abarhimanya boshi b'omu Babiloni,¹³ bajâkwo balonza Daniyeli n'abâbo mpu babayîrhe.

Obufulûle muli Daniyeli

¹⁴ Lêro Daniyeli anacibona ishuzo linjà na lya kucizibuka, alihà Arioki, ye wali murhambo wa abalanzi ba mwâmi, owali okola acîrheganyize okuyîrha abarhimanya boshi b'omu Babiloni.

¹⁵ Abwîra Arioki, erhi: Welihâ murhambo wa mwâmi: «Cirhumire mwâmi abâna duba irhegeko lya bene elyo?» Arioki anarhondêreza Daniyeli kurhi byabîre koshi.¹⁶ Lêro Daniyeli akanya ajâ emu-nda mwâmi ali amuhûna mpu amuhê akasanzi lyo ahashihugûlira mwâmi ecilôrho câge.

¹⁷ Ho na halya Daniyeli akanya ajâ emwâge n'ogwôla mwanzi ajigumanyîsa Ananiasi, Misaheli na Azarasi, bwo bâbo mpu: ¹⁸ mâshi bahûne obonjo bwa Nyamuzinda w'empingu amanyîse elyo ihwe balekiyîrha Daniyeli boshi n'abâbo haguma n'abandi barhimanya b'omu Babiloni.

¹⁹ Okubundi liryâ ihwe lyanacimanyisibwa emunda Daniyeli ali omu kubonekerwa budufu. Daniyeli anacivuga omunkwa emwa Nyamuzinda w'e mpingu.²⁰ Daniyeli anaciderha, erhi:

«Liyagirwe izîno lya Nyamuzinda, omu myâka n'emyâka bulya yêne ye Nn'oburhimanya n'emisî

²¹ Yêne ye ohindula akasanzi n'amango, ye oyîmika abâmi ayîmûle n'abandi ye ohâna oburhimanya oku barhimanya n'obumanye oku banya-bukengêre.

²² Ye ofulûla amahwe n'ebifulike ye nakubona eby'omu mwizimya ye na nn'obumoleke

²³ We nakuza, yâgirwa Nyamuzinda wâbâ larha ebwa kubâ wampîre oburhimanya n'emisî, ebwa kubâ wamârhumanyîsa buno ebi rhwakazâgikusengera, omu kurhumanyîsa ecilôrho ca mwâmi».

²⁴ Co carhumirage Daniyeli ajâ emwa Arioki, olya Mwâmi ahâga obuhashe bw'okumalîra abarhimanya b'e Babiloni boshi; anajâ emunda ali amubwîra erhi: «Omanyê wankayîrha abarhimanya b'omu Babiloniya; mpêka emunda mwâmi ali najibwîriza mwâmi oku biyêrekîre ecilôrho câge.»²⁵ Arioki anacihêka duba duba Daniyeli emunda mwâmi ali anacimubwîra, erhi: Nabwîne muli balya bantu barhengaga e Yûda, omuntu wamanyîsa anahugûlire mwâmi ecilôrho câge!»²⁶ Mwâmi anacirhôla akanwa abwîra Daniyeli (owakazâgiderhwa Baltazari), erhi: «Ka wankahasha okumbwîra ecilôrho nzindilôrha n'okucimpugûlira?»

²⁷ Daniyeli anacishuza mwâmi amubwîra, erhi: «Ihwe mwâmi ahûnyire, ntâye omu barhimanya boshi, ntâye omu bagula, ntâye omu bashonga na ntâye omu balaguzi, wahashirichugûlira mwâmi.²⁸ Ci kwônene ho Nyamuzinda w'empingu' abâ ye ovulûla amahwe, ye wanamanyisagya

2.28 Daniyeli arhangir'ihugûla ebijiro byacizindig'igera, ebiyêrekîre amalibuko gâdwîrhwe n'ab'e Babeli; cikwône àcihugwîre ebya mîra, ebiyêrekîre okulinda Omucunguzi n'okulinda obwâmi bwa Nyamuzinda hano igulu.

mwâmi Nabukondonozi ebyayishiba omu nsiku nzinda. Ecilôrho câwe n'eby'okuzânwa byakugezire omu irhwe amango wali ogweshîre by'ebi: ²⁹ We, oyu yâgirwa mwâmi, enkengêro wali ogwêrhe en'ôbâ ogweshîre ziyêrekîre ebyayishibâ omu mango gayisha na olya ovulûla amahwe anakuma-nyisize ebikwânîne okuyishibâ. ³⁰ Oku binyêrekîre, ntankaderha nti ngwêrhe obwâmi bwâni burhimanya bulya bwankarhuma nalusha abandi bantu, ci eri ihwe kufulûlwa lyafulûlwa, lyo bahash'ilihugûlira mwâmi, onamanyireho enkengêro z'omu murhima gwâwe. ³¹ We, oyu yâgirwa mwâmi, wajire ahôla wanacibona ecilôrho, alà wanacibona ensanamu ndîndî, eyôla nsanamu ndîndî eyanakazagimoleka bwenêne yanaciyimanga embere zâwe, n'enshusho yayo yali ya kuyôbohya. ³² Eyôla nsanamu yali egwêrhe irhwe ly'amasholo gatuzirwe bwinjinjà, ecifuba n'amaboko gâyo byâli bya marhale, enda n'amahiji byâli mulinga, ³³ amagulu gâli ga cûma, n'enshando zâli cihimbi cûma na cihimbi ibumba. ³⁴ Wanacibona ibuye lyâhona oku ntondo buzira kuboko kulijûcire, lyancishurha galya magulu g'ecûma n'ag'ibumba g'erya nsanamu, lyancigavunyangula. ³⁵ Lêro n'ebindi nabyo byanacivunyangula, ecûma, ihumba, amarhale, omulinga n'amasholo byanaciyôrha nka mulôlo gwayehûkanwa n'empûsi canda, empûsi yanacibiyehûkana buzira kusiza akantu; na liryâ ibuye lyavunyangulaga erya nsanamu lyahinduka ntondo nnene yanacibumba igulu lyoshi.

³⁶ Ecôla co cilôrho; amahugûlo gâco rhukolaga rhwagabwîra mwâmi. ³⁷ W'oyo, yâgirwa mwâmi oli mwâmi w'abâmi, na Nyamuzinda w'empingu akuhîre obwâmi, obuhashe, emisî n'irenge ³⁸ na ngasi habâ muntu n'ensimba z'erubala, n'enyunyi z'emalunga byoshi abihizire omu maboko gâwe: we oligi liryâ irhwe ly'amasholo. ³⁹ Na cazînda, enyuma zâwe, hayishiyisha obundi bwâmi busungunu kukulusha, n'obundi bwâmi bwa kaskarhu bw'omulinga, bwayishiyima igulu lyoshi. ⁴⁰ Obwâmi bwa kani bwayishibâ buzibu nka cûma, na nka kulya ecûma civunyangula n'okushanguliza byoshi, nka kulya ecûma cishanguliza byoshi, ntyo kwo obwôla bwâmi bôhe bwayishishanguliza, buvu-nyungule bihimbi bihimbi ago gandi mârni goshi. ⁴¹ Wâbwîne oku amagulu gâyo n'amanô gâyo gâli ga cihimbi ibumha lya mubumbi, na cihimbi gâli ga cûma ebwa kubâ bwâyishibâ bwâmi bugabe mwo bwâyishibâ n'obuzibu bw'e- cûma nka kulya wanabonaga ecûma cigushe haguma n'ibumba. ⁴² Galya mano wabonaga gâli cihimbi cûma na cihimbi ibumba kuli kuderha oku obwôla bwâmi bwâyishibâ lunda luguma buzibu na n'olundi lunda bubè bule-mbagusire. ⁴³ Wâbwîne oku ecûma câli cigushe haguma n'ibumba bulya bwâyishibâ ngushane ya bantu, ci kwônene barhayumvanya nka kula ecûma n'ibu-mbâ birhagwârhana. ⁴⁴ N'omu mango g'abôla bâmi, Nyamuzinda w'empingu, ayishiyianza obundi bwâmi bulya burhankacishandwa ciru n'eriguma na oburhegesi bwâbo burhakacihâbwa oku lundi lubaga. Bwavunyangula bunashandâze agôla gandi mârni, nabo bône bwayôrha ensiku n'amango. ⁴⁵ Byâbâ nka kulya wanabonaga ibuye lyâhona lyône oku ntondo buzira kuboko kulijûcire, kandi lyavunyangula ecûma, omulinga, amarhale n'amasholo. Nyamuzinda ye mukulu kulusha byoshi amamanyisa mwâmi ebyayishiyisha omu gandi mango; ecôla cilôrho cîri c'okunali n'amahugûlo gâli mimâna.»

Mwâmi ahungama obwêmêre bwâge

⁴⁶ Oku bundi mwâmi Nabukondonozi anacikumba bûbi, anacifukamiriza embere za Daniyeli, anacirhegeka mpu bamurhûle enterekêro banamutumbûkize obukû. ⁴⁷ Kandi mwâmi ashubishambâza Daniyeli amubwîra, erhi: «Okunali, Nyamuzinda wâwe ye Nyamuzinda wa banyamuzinda, ye mukulu w'abâmi, ye nyamuvulûla amahwe, ebwa kubâ wavulwîre elyo ihwe.»

⁴⁸ Oku bundi, mwâmi anacijira Daniyeli muguma w'omu barhambo bâge bakulu anamuhâ empêmbo nnene na nyinji, amujira murhambo w'ecihugo ca Babiloni coshi na mukulu w'abarhimanya boshi b'omu Babiloni. ⁴⁹ Oku musengero gwa Daniyeli, mwâmi âjira barhambo b'eby'omu Babiloni byoshi Sadraki, Mesaki na Abednego, Daniyeli anacibêra oku bwâmi.

III. Irhegeko ly'okuharâmya ensanamu y'amasholo

Nabukondonozori ayîmanza ensanamu y'amasholo

¹ Mwâmi Nabukondonozori anacibumba ensanamu y'amasholo, obulî bwâyo bwâli bwa makano makumi galindarhu n'obugali bwâli bwa makano ndarhu; agendiyiyanza omu kabanda ka Dura, omu cihugo ca Babiloni. ² Mwâmi anacihuluzza abarhambo bâge, abalenga b'amarhegeko, abatwî b'emmanja na ngasi bakulu b'omu cihugo, mpu bajè oku lusiku lukulu lw'okugishwa kw'eyôla nsanamu yayîmanzibwe na mwâmi Nabukondonozori. ³ Ntyo bashubûkirayo, abarhambo boshi, abarhumisi, abarhambo b'akashala, abahanûzi, abarhindisi, abalenga b'amarhegeko, abatwî b'emmanja na ngasi bandi bakulu b'omu cihugo, boshi bashûbûkira yo mpu bajè kuli olwôla lusiku lukulu lw'okugisha eyôla nsanamu yayîmanzibagwa na mwâmi Nabukondonozori. Bacîhira embere z'ensanamu mwâmi Nabukondonozori ayîmanzagya. ⁴ Omu-kûbiza anacihamagaza n'emisî yoshi, erhi: «Mwe bantu ba ngasi lubaga, abà ngasi ishanja na ngasi lulimi, muhîrwe eri irhegeko mpu: ⁵ Hano muyumva izû ly'omushekera, ely'akarhêra, ely'olulanga, ely'enzenze ely'elikembe, e- ly'ecinanda n'elya ngasi lubero lya bizihwa, mweshi mwanakumba bûbi, muharâmye eyôla nsanamu mwâmi Nabukondonozori ayîmanzize. ⁶ Ngasi yeshi orhakumbiri bûbi n'okulahira okuyiharâmya ayishikwêkwa ho na halya omu ndugurhira y'omuliro.» ⁷ Okwôla kwarhuma erhi olubaga luyumva izû ly'omushekera, ely'akarhêra, ely'olulanga, ely'enzenze, ely'elikembe n'elya ngasi bindi bizihwa, embaga zoshi, amashanja n'abantu ba ngasi lulimi, baku-mbà bûbi, bakola baharâmya eyôla nsanamu yayîmanzibagwa na mwâmi Nabukondonozori.

Abayahudi bashobekwa banatwirwa olufû

⁸ Kuli okwôla, baguma omu Banya-Kaldea bayisha bali shobeka Abayahudi. ⁹ Banacibwîra mwâmi Nabukondonozori mpu: «Yâgirwa Mwâmi, olame e-nsiku zoshi! ¹⁰ W'oyu Yâgirwa Mwâmi wahanyire eli irhegeko mpu ngasi muntu wânayumve izû ly'omushekera, ely'akarhêra, ely'olulanga, ely'enzenze, e-ly'elikembe, ely'ecinanda n'elya ngasi bindi bizihwa, agwâsirwe akumbe bûbi, aharâmye eyôla nsanamu y'amasholo. ¹¹ Kandi wanaderha oku ngasi yêshi orhakumbiri bûbi akabula buharâmya, oyôla anakwêbwe omu ndugurhira y'o-muliro. ¹² Ci haligi Abayahudi, abà wênene wajiraga bakulu b'okulanga e-by'omu cihugo c'e Babiloni, bo Sadraki, Mesaki n'Abednego, abôla bantu barhajira bukenge buci kuli we, yâgirwa Mwâmi, barharhumikira banyamuzinda bâwe, barhanakumba bûbi embere z'erya nsanamu y'amasholo wayîmanza-gya.» ¹³ Oku bundi Nabukondonozori akunira, yêshi arûkuza bwenêne, anacirhegeka mpu bajilêrha Sadraki, Mesaki n'Abednego; abôla bantu banaciyisha badwîrhwe embere za mwâmi. ¹⁴ Nabukondonozori abadôsa, erhi: Ka kwo binali wâni Sadraki, Mesaki na Abednego mpu murharhumikira Nyamuzinda wâni, mpu murharharâmya erya nsanamu y'amasholo nzindiyîmanza? ¹⁵ Lêro akabà mucirheganyizagye, hano munayumva izû ly'omushekera; ely'akarhêra, ely'olulanga, ely'enzenze ely'elikembe, ely'ecinanda n'elya ngasi bindi bizi-hwa, okukumba bûbi n'okuharâmya erya nsanamu nayîmanzagya. Ci mukabula kuyiharâmya, bwo na buno mwakwêbwa omu ndugurhira y'omuliro, na nyamuzinda ohi wankacibashugunula omu maboko gâni?» ¹⁶ Sadraki, Mesaki n'Abednego banacishuza mwâmi banacimubwîra, mpu: «Nabukondonozori, ntâco rhugwâsirwe okukushuza kuli ecôla cinwa. ¹⁷ Akabà Nyamuzinda wîrhu, olya rhurhumikira, alonzize okurhurhenza muli eyo ndugurhira y'omuliro, anahashirhurhenza n'omu maboko gâwe, yâgirwa mwâmi. ¹⁸ Na ciru akabà arhali ntyo, omanyè wâni mwâmi oku rhurhârhumikire oyôla nyamuzinda wâwe, rhurhânaharâmye eyôla nsanamu yâwe y'amasholo oyîmanzize. ¹⁹ Obwo Nabukondonozori ayunjula burhè n'obusû bwâge bwahinduka erhi Sadraki, Mesaki na Abednego bârhumu. Erhi ashubirhòla akanwa, arhegeka mpu erya ndugurhira edukûzibwe kali nda kulusha oku eyôrha etwânwamwo omuliro. ²⁰ Anacirhegeka abasirika bazibuzibu b'omu murhwe gwâge mpu bashwêke Sadraki, Mesaki,

n'Abednego, banakwêbwe omwôla ndugurhira y'o-muliro. ²¹ Oku bundi, abôla bantu haguma n'ebishûli byâbo n'orhubutura rhwâbo n'ensirha zâbo n'eyindi myambalo yâbo banacibaziriringa banabà-kwêba omu ndugurhira y'omuliro. ²² Ebwa kubà eryo irhegeko lya mwâmi lyâli lyakuyûkirizibwa duba duba, n'ebwa kubà endugurhira yali ehirûsire okurhalusire, engulumira y'omuliro yayîrha balya bantu bashwêkaga Sadraki, Mesaki n'Abednego. ²³ Nabo abôla bantu oku banali basharhu, kwo kuderha Sadraki, Mesaki n' Abednego, bakwêbwa muli eyo ndugurhira y'omuliro boshi banali baziriringe.

Olwimbo lw'Azariasi omu ndugurhira y'omuliro

²⁴ Bajà balambagira omwôla ngulumira y'omuliro, bajà bakuza Nyamuzinda-da banaharâmya Nyakasane^s. ²⁵ Azariasi ayimanga aderha ogu musengero; erhi abumbûla akanwa anali muli eyôla ngulumira y'omuliro aderha erhi:

²⁶ Oyagirwe Nyakasane Nyamuzinda wa Bashakulûza; izîno lyâwe likuzibwe linaje irenge ensiku zoshi.

²⁷ Bulya oli mushinganyanya muli ebi warhujirîre byoshi, n'emikolo yâwe eri y'okuli n'enjira zâwe zishingânîne, n'obucîranuzi bwâwe buli bw'okuli.

²⁸ Bulya wahanyire obucîranuzi bw'okunali muli oku wanarhujirîre kwoshi kuguma n'okuwajiriraga olugo lutagatîfu lwa larha, Yeruzalemu; wajira okwôla kunali kunashingânîne koshi erhi byâha bîrhu birhuma.

²⁹ Bulya rhwajizire ecâha rhwanahemuka embere zâwe rhwanayunjula amabî goshi.

³⁰ Rhurhashimbaga amarhegeko gâwe goshi, rhurhagabîkiriraga rhurhanagakulikiraga nk'oku wanali orhegesire lyo rhubona iragi.

³¹ Empîmbo warhuhimbwîre zoshi na ngasi kundi warhujirîre, okwôla kwoshi wakujizire n'obushinganyanya.

³² Wârhuwanyire emwa abashombanyi bagalugalu, abapagani babî bwenêne, emwa omwâmi orhîshi bushinganyanya, alushire abà hano igulu lyoshi bubî.

³³ Na bunôla rhurhacîshomya nti rhwabumbûla akanwa; enshonyi n'ebihamba byayisire bambali bâwe, kuguma na ngasi bandi banakuharâmya.

³⁴ Yâgirwa orharhulekereraga omu maboko g'abashombanyi bîrhu erhi izi- no lyâwe lirhuma, orhanavunaga endagâno yâwe.

³⁵ Yâgirwa orharhurhenzagya kwo obwonjo bwâwe oku makwânane gw'o- mwîra wâwe Abrahamu, n'aga mwambali wâwe Izaki n'omutagatîfu wâwe Israheli.

³⁶ Abà walaganyagya mpu waluzza iburha lyâbo nka enyenyêzi z'oku nkuba, na nka mushenyi g'omu nyanja.

³⁷ Bulya, yâgirwa Nyakasane rhwe rhukola banyi kulusha omu gandi mashanja goshi, rhunalibusire buno omu igulu lyoshi erhi byâha bîrhu birhuma.

³⁸ Bunôla ntà mwâmi, ntà murhambo, ntà mulêbi rhucijira; ntà nterekêro rhucijira ôli ez'okukuza, ôli ez'enkalangè, ciru n'okutumbûsa enshangi, rhurhacijira ciru aha rhwakakurhûlira eby'omu mburho zîrhu lyo rhurhona emu- nda oli.

³⁹ Ci, Yâgirwa nîrhu rhuyankirirwe n'omurhima gw'obucîyunjuze gunayunjwîre bwîrhôhye.

⁴⁰ Rhubè nk'abadwîrhe enterekêro z'ensirîra z'engandabuzi n'ez'empanzi, nîsi erhi nk'abadwîrhe ez'ebihumbi by'ebibuzi bishushagîre; ntyôla kwo ebâge ene eyi nterekêro rhukurhûzire bunôla, enabè nyimâna embere zâwe, bulya ntâko bankabulabula abakulangâlira.

⁴¹ Yâgirwa we rhukulikîre bunôla n'okukurhînya n'omurhima gwîrhu goshi, rhwayisha

^s**3.24** : Aha, lyo ishwinjiro ly'ebiyandisirwe omu lulimi lw'eciharameya, n'enkulikizi yayo rhuyilole oku mulongo gwa 91; 3, 24-90: Eyi myanzi erhali omu Bibliya y'e cihabraniya, cikwône ehugwîrwe omu cigereki. Ekleziya yayirhîzire nka cigabi ca Bibliya.

rhwalongereza obusù bwâwe.

⁴² Orharhubonêse nshonyi. Ci, Yâgirwa orhujirire nk'oku obutûdu bwâwe bunali na nk'oku obwonjo bwâwe bunji bunali.

⁴³ Orhulîkûze n'ebirhangâzo byâwe n'izîno lyâwe lij'irenge, yâgirwa Nyakasane. ⁴⁴ Barhungwe n'obwôba ngasi balibuza olubaga lwâwe, enshonyi zibabu-mbê omu kuhoza obuhashe n'irenge bagwêrhe n'emisî ebahwêre.

⁴⁵ Banamanye oku wêne we Nyakasane, wêne we Nyamuzinda oyunjuze igulu irenge!»

⁴⁶ Ci kwônene balya barhumisi ba mwâmi bakwêbaga balya bantu basharhu omu ndugurhira y'omuliro barhahusagya okuyidukumbya omu kuhiramwo ebitoro, ebikundukundu by'ecimoge, amagoba g'eyindi mirhi gayâka nka mavurha n'amashami g'emizâbîbu. ⁴⁷ Engulumira yakazihika omu nkuba-karhî, ya makano makumi anni na mwenda oku nyanya ly'endugurhira y'omuliro.

⁴⁸ Lêro omuliro gwalandira gwanayôca Abanya-Kaldeya boshi bali eburhambi bw'endugurhira y'omuliro. ⁴⁹ Ci malahika wa Nyakasane ali amâbungulukira omu itanuru, abêra boshi na Azariasi n'abâbo, akazirhenza omwôla ndugurhira ezôla ngulumira ndârhi z'omuliro. ⁵⁰ Omwôla ndugurhira ahiramwo empûsi y'ehibohôlolo, empûsi y'ecishuhaha, ntyo omuliro gurhabahikagakwo ciru n'eriguma, gurhabababazagya gurhanabajiraga akantu.

Olwimbo lwa misole isharhu

⁵¹ Okubundi abôla bantu basharhu nka muntu muguma, banacijâ omu ka-nwa baharâmya, bacîshinga banakuza Nyamuzinda omwôla ndugurhira y'omuliro baderha, mpu:

⁵² «Osûhirwe Nyakasane Nyamuzinda wa bashakulûza,
okuzibwe onaj'irenge emyâka n'emyâka.

Lisûhirwe izîno ly'irenge lyâwe litagatîfu,
Okuzibwe onajè irenge emyâka n'emyâka.

⁵³ Osûhirwe omu nyumpa ntagatîfu y'irenge lyâwe.
Okuzwe onaj'irenge emyâka n'emyâka.

⁵⁴ Osûhirwe oku ntebe y'obwâmi bwâwe,
Okuzibwe onaj'irenge emyâka n'emyâka.

⁵⁵ Osûhirwe we fukûla emisima, we na bwârhire kuli bakerûbini
oganze onagandâze emyâka n'emyâka yoshi.

⁵⁶ Osûhirwe omu cirêre c'oku nkuba,
oganze onagandâze emyâka n'emyâka yoshi.

⁵⁷ Mwe biremwa bya Nyakasane mukuze Nyakasane,
kuzagyi ye munamuhè irenge emyâka n'emyâka.

⁵⁸ Mwe bamalahika ba Nyakasane, mukuze Nyakasane,
kuli ye obukuze n'irenge emyâka, n'emyâka.

⁵⁹ Mwe malunga ga Nyakasane, mukuze Nyakasane,
kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.

⁶⁰ Mwe mîshi g'oku nkuba, mukuze Nyakasane,
kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.

⁶¹ Mwe mahashe goshi, mukuze Nyakasane,
kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.

⁶² Ninyu mwe izûba n'omwêzi, mukuze Nyakasane,
kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.

⁶³ Mwe nyenyêzi z'emalunga, mukuze Nyakasane,
kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.

⁶⁴ Mwe nkuba, ninyu mwe lumè, mukuze Nyakasane,
kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.

⁶⁵ Mwe mpûsi mweshi, mukuze Nyakasane,

kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.

⁶⁶ Mwe muliro n'idûrhu, mukuze Nyakasane,
kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.

⁶⁷ Mwe mpondo n'ccanda, mukuze Nyakasane,
kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.

⁶⁸ Mwe lumè n'amahuhira, mukuze Nyakasane,
kui ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.

⁶⁹ Mwe mboho n'emisirûla, mukuze Nyakasane,
kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.

⁷⁰ Mwe bibuye n'olubula lw'oku nkuba, mukuze Nyakasane,
kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.

⁷¹ Ninyu mwe budufu n'omûshi, mukuze Nyakasane,
kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.

⁷² Mwe bumoleke n'omwizimya, mukuze Nyakasane,
kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.

⁷³ Mwe milazô n'ebitù, mukuze Nyakasane,
kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.

⁷⁴ Igulu likuze Nyakasane,
limukuze linamuhe irenge emyâka n'emyâka.

⁷⁵ Mwe ntondo n'orhurhondo, mukuze Nyakasane,
kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.

⁷⁶ Mwe mburho z'omw'idaho mweshi, mukuze Nyakasane,
kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.

⁷⁷ Mwe maliba mweshi, mukuze Nyakasane,
kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.

⁷⁸ Mwe nyanja n'enyîshi, mukuze Nyakasane,
kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.

⁷⁹ Mwe mpirahira na ngasi hindi binyagasi by'omu mîshi,
mukuze Nyakasane, kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka. ⁸⁰ Mwe nyunyi z'emalunga,
mukuze mweshi Nyakasane,

kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka
. ⁸¹ Mwe nsimba z'erubala, ninyu bishwêkwa by'eka, mukuze Nyakasane,
kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.

⁸² Mwe bene abantu, mukuze Nyakasane,
kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.

⁸³ Wâni Israheli, kuza Nyakasane,
kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.

⁸⁴ Mwe badâhwa ba Nyakasane, mukuze Nyakasane,
kuli ye obukashe n'irenge emyâka n'emyâka.

⁸⁵ Mwe bambali ba Nyakasane, mukuze Nyakasane,
kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.

⁸⁶ Mwe mirhima n'amaroho g'abashinganyanya, mukuze Nyakasane,
kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.

⁸⁷ Mwe batagatifu n'abîrhôhye b'omurhima, mukuze Nyakasane,
kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.

⁸⁸ Ananiasi, Azarasi na Misaheli, mukuze Nyakasane,
kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.

Bulya arhufumize ecihenama, anarhuyâsa olufû;

amârhufumya oku ngulumira y'omu ndugurhira y'omuliro,
amârhukûla omu karhî k'omu- liro n'engulumira zâgwo.

⁸⁹ Vugagi Nyakasane omunkwa bulya ali mwinjâ;
bulya obuzigire bwâge buli bw'ensiku n'amango.

⁹⁰ Mweshi mwe mumuharâmya,
mukuze Nyakasane Nyamuzinda wa ba- nyamuzinda,
mumukuze munamuvuge omunkwa,
bulya obuzigire bwâge buli bw'e- nsiku n'amango.»

Okumanywa kw'ecisômerîne

⁹¹ Okubundi, mwâmi Nabukondonozi anacifuduka, ayimuka duba duba anacibwîra abagula bâte b'ihano, erhi: «Ka rhrhakwêbire omu muliro balya bantu basharhu erhi banali bashwêke?» Banacishuza mwâmi, mpu: «Nêci, kwo binali ntyo, waliha mwâmi!» ⁹² Naye ashubiza ababwîra, erhi: «Ci niono mbwînage bantu bâni barhali bashwêke bajâ balambagira omu muliro barhanalu-mwa; n'enshusho y'oyôla wa kani eshushire mugala wa banyamuzinda».

⁹³ Oku bundi Nabukondonozi anaciyegêra aha muhango gw'erya ndugurhira y'omu-liro aderha, erhi: «Sadraki, Mesaki n'Abednego, barhumisi ba Nyamuzinda w'Enyanya bwenêne, muhuluke omwo muyishe!» Oku bundi Sadraki, Mesaki n'Abednego banacihuluka, barhenga omu muliro.

⁹⁴ Abarhambo bâte, abambali, abarhambo bâte b'akashala n'abahanûzi bâte, erhi babâ bamashûbûza-nya, balola, babona oku gurrhahumire oku mubiri gwâbo, n'oku emviri z'oku irhwe lyâbo zirhâbabusire, n'ebishûli byâbo biciri bigumagumâ n'oku barhana-gwêrhi kabayo ka muliro.

⁹⁵ Nabukondonozi aderha erhi: «Ayâgirwe Nyamuzinda wa Sadraki, Mesaki n'Abednego ye warhumaga bamalahika bâte mpu balikûze abarhumisi bâte abamwikubagira, bôtwa irhegeko lya mwâmi, bahûna emibirî yâbo ahâli ha okukolera n'okuharâmya owundi nyamuzinda orhali nyamuzinda wâbo. ⁹⁶ Namâtwa alula lushika: Ngasi muntu, abè wa lubaga luhi, abè w'ishanja lihi, abè wa lulimi luhi, erhi ankaderha ebigalugalu ebiyere-kire Nyamuzinda wa Sadraki, wa Mesaki n'Abednego, oyo muntu banamurhole bihimbi bihimbi n'enyumpa yâge bayihongole ebè cirundo camvu, ebwa kubâ ntâ wundi nyamuzinda wankahasha okulîkûza abantu okwa bene okûla.» ⁹⁷ Oku bundi mwâmi aganûziza Sadraki, Mesaki n' Abednego omu cihugo ca Babiloni.

IV. Ebindi bilôrho bya Nabukondonozi

⁹⁸ Niene Mwâmi Nabukondonozi, oku mbaga zoshi, oku mashanja n'oku bantu ba ngasi lulimi bayûbasire omu igulu lyoshi; mmulongîze omurhûla munji bwenêne! ⁹⁹ Namâbona oku kuli kwinjâ mbabwîre n'ebirhangâzo Nyamuzi- nda, Ow'Enyanya bwenêne, ajizire oku bunguke bwâni, ¹⁰⁰ Ebimanyîso byâge biri binene, mushâna! N'ebirhangâzo byâge biri bya kusômeza bwenêne! Obwâmi bwâge buli bw'ensiku n'amango! N'obuhashe bwâge burhenzire oku iburha kujâ oku lindi!

4

Nabukondonozi aganîra ebilôrho byâge

¹ Niono Nabukondonozi, nabîre ntûlwîre omu mwâni erhi nanjagalire obugale omu bwâmi bwâni, ² ecilôrho c'ecirhangâzo canacinyishira, ca- nyôbohya, nakazifudukafuduka aha ncingo n'ebiyôla byanyishiraga omu irhwe byangezamwo omusisi, ³ Nanaciyâliza irhegeko ly'okuhamagala abarhimanya boshi b'omu Babiloni nti bayishe bampugulire ecôla cilôrho. ⁴ Oku bundi, banaciyisha bayishire abagula, abashonga n'abalaguzi bâte kuguma n'abandi banya-Kaldeya n'abalaguzi; nanacibabwîriza ecilôrho câni ci kwônene barhahashaga okucimpugûlira. ⁵ Cabuzinda Daniyeli anaciyisha emwâni, ye onadesiragwe Baltazari, oku izîno lya Nyamuzinda

wâni ye nalogimwo abandi bazimu boshi, nanacimubwîra ecôla cilôrho. ⁶ Nanacimubwîra nti wâni Baltazari, we mukulu omu bashonga, nnamanyire oku omûka gwa Nyamuzinda Mutagatîfu gukulimwo, na ntà ihwe lya- nkakuyabira, derhaga ebirhangâzo nabwîne omu kulôrha, onabihugûle. ⁷ Alaga ebi nakazâgibona omu irhwe erhi nnangwishîre: alà oku nanacibona omurhi mulîmulî omu kâgarhî k'igulu. ⁸ Ogwôla murhi gwanacilihûka, gwanazibuha, gwanahikira omu nkuba karhî, gwanakazibonekana omu mpande zoshi z'igulu. ⁹ Gwâli gugwêrhe ebyâsi binjinjà, n'amalehe gâgo gâli manji bwenêne, gwakazilisa abantu boshi, ensimba z'erubala zakayishibêra omu cihôho câgo, ebinyunyi by'e malunga byakarhêra omu mashami gâgo, ntà ka-ntu kazîne karhayishigikazigulyakwo. ¹⁰ Ebyôla bilôrho byakazingera omu irhwe amango nali ngwîshîre oku ncingo na kandi Omulanzi Mutagatîfu amanuka emalunga. ¹¹ Anaciyâkûza n'izû linene aderha erhi: Mukube ogwôla murhi munatwe amashami gâgwo murhenzekwo ebyâsi byoshi, munakwêbe kuli amalehe gâgo; ensimba ziyâke zirhenge omu cihôho câgo, n'enyunyi zirhenge omu mashami gâgo. ¹² Ci kwônene mulekere ekuzimu, ecikundukundu c'emizî yago, ci cibè cishwêke n'ebyûma n'emiringa, omwôla lubala lw'omu mashwa, gukazidomererwa n'olumè lw'emalunga, gunakazilya boshi n'ensimba ebyâsi by'erubala. ¹³ Omurhima gwago guruhacibaga murhima gwa muntu, guhâbwe omurhima gw'ensimba na byanda nda bigere erhi eyôsire ntyôla. 4, 10: Omulanzi: ye malahika. 2. 13: Byanda nda: kwo kuderha myâka nda. ¹⁴ Okwôla kwajirwa n'irhegeko ly'Abalanzi, n'ebyôla byoshi byakolwa n'a-batakatifu, lyo abazîne bamanya oku Ow'Enyanya agwêrhe obuhashe oku bwâmi bw'eno igulu, anabûhe oyu alonzize n'omwîrhohye bwenêne omu bantu anamuyimuse. ¹⁵ Co cilôrho nabonaga ecôla niono mwâmi Nabukondonozi; nâwe wâni Baltazari orhuhugulirage co ebwa kubà ntâye w'omu balenga b'omu cihugo câni wankahasha okucimpugûlira; ci kwônene wêhe wanahasha, bulya bukengêre bwa ba Nyamuzinda batagatîfu bukubamwo.

Daniyeli ahugûla ebyo bilôrho

¹⁶ Okubundi, Daniyeli ye odesiragwe Baltazari arhangihulika kasanzi, e-nkengêro zamuja kuli. Mwâmi ashubiriza aderha erhi: Omanyè wâni Baltazari, ecôla cilôrho n'okucihugûla kwankanakuheza obukengêre. Baltazari anacishuza erhi: Yâgirwa Nnâhamwîrhu, eci cilôrho cije oku bashombanyi bâwe, n'okucihugûla kuje oku banzi bâwe. ¹⁷ Ogwôla murhi wabonaga gwakula guna-ba murhi muzibu n'irhwêrhwè lyâgwo lihikira omu nkuba karhî, kandi gwaka-zibonekana omu igulu lyoshi; ¹⁸ ogwôla murhi gwâli gugwêrhe ebyâsi binjinjà n'amalehe manji, ogwôla murhi gwâli kwo ebiryo by'abantu boshi, n'ogu ensimba zakazâgiyishibêra omu cihôho câgo n'enyunyi z'e malunga zakazibêra omu mashami gâgo. ¹⁹ Ogwôla murhi ali we, Yâgirwa Mwâmi, wabîre mukulu wanazibuha, wanacikula buzira kuhusa kuhika wahika omu nkuba karhî n'o-bwâmi bwâwe bwahika oku buzindazinda bw'igulu. ²⁰ N'oyôla mulanzi, oyôla Mutagatîfu mwâmi anabonaga ayandagala empingu anaderha erhi: mukube omurhi munagushandâze; ci kwônene mulekere ekuzimu ecigundu n'emizî y'ogwôla murhi, munagubohe n'omugozi gw'ecûma n'ogw'omulinga omu lubala lw'omu mashwa; erhi ci kwônene gukaziôrha gwanywa olumè lw'omu nkuba, gulame haguma n'ensimba z'omu mashwa kuhika amango gâli nda gahike. ²¹ Alaga okuhugûlwa kwâco nako, yâgirwa mwâmi, n'irhegeko ly'Ow'Enyanya lyagwârha Nnawîrhu mwâmi. ²² Bakulibirhakwo omu karhî k'abantu ogendilama omu karhî k'ensimba z'erubala, bakazikuha eci walya nka kula banalisa enkafu, wanalobe n'olumè lwarhenga oku nkuba na mango nda gahwa erhi onali ntyôla kuhika olinde omanyà oku Ow'Enyanya bwenêne agwêrhe obuhashe oku mâmi g'abantu hanôla igulu n'oku ye ohâna obwâmi emwa ngasi oyu analonzize. ²³ N'akabà barhegesire okuleka ecigundu c'ogwôla murhi kuli kuderha oku obwâmi bwâwe bwashubizibuha amango wânayêmêre oku empingu yo oburhegesi buhubuka. ²⁴ Co cirhumire yâgirwa nnawîrhu mwâmi, nkuhûna ntyâla: ihano lyâni

liyumvîkane emunda oli: orhenzagye ebyâha byâwe omu kujira ebishingânîne^t n'amabî gâwe omu kukazibêra abarhindibusire obwonjo, nkaba okwôla kwanarhuma omurhûla gwâwe gushub'ilîha.»

Ebilôrho byayunjula

²⁵ Okwôla kwoshi kwanacyishira mwâmi Nabukondonozi. ²⁶ Erhi kugera myêzi ikumi n'ibirhi, mpu ajà acîgezageza omu bwâmi bw'e Babiloni, ²⁷ mwâmi aderha, erhi: «K'arhali cihugo ca Babiloni ecîra, Babiloni munene bwenêne oyu niene nayûbakaga nti mwo nadêkerezwa obwâmi bwâni n'obuhashe bwâni, kandi nti abè irenge ly'obukulu bwâni?»^u ²⁸ Oku acidwîrhe aderha ntyâla izû lyanacihona empingu lyanaciderha erhi: «Wâbwîzirwe wâni mwâmi Nabukondonozi oku obwâmi bwâwe bwakunyazirwe, ²⁹ wâlîbirhwakwo omu karhî k'abantu ogendilama haguma n'ensimba z'eru-bala, bakazikuha ebiryo nka kula banakazilisa enkafu; amango gali nda gâgera kuli we kuhika omanywe oku Ow'Enyanya agwêrhe obuhashe oku mâmi g'abantu n'oku oyu alonzize ye anabuhà.» ³⁰ Muli akwôla kasanzi ebyaderhagwa kuli Nabukondonozi byanacibâ; anacilîbirhwakwo omu karhî k'abantu, anacikazilya olubala nka nkâfu n'omubiri gwâge gwakaziloba n'olumè lw'oku nkuba, emviri zàmuli oku irhwe zashalama nka mashala g'oku byûbi by'enyunda n'enyûnu zâge zalihûka nka za rhunyuni. ³¹ Ci erhi ensiku zibà zamagera, niono Nabukondonozi nanacyinamulira amasû empingu, obukengêre bwâni bwangàlukira. Nanaciharâmya Ow'Enyanya bwenêne, nakuza nanavuga omunkwa emwa olyâla Obâho ensiku zoshi, oyu obuhashe bwâge buli bw'ensiku n'amango n'oyu obwâmi bwâge buli bwa kurhenga oku iburha kujà oku lindi. ³² Kuli ye abantu b'omu igulu lyoshi bali busha embere zâge; anajîre oku anasîmire haguma n'omurhwe gwâge gw'empingu, haguma n'abantu ba hanôla igulu, ntâye wankarhanga okuboko kwâge nîsi okumubwîra, erhi: «Kurhi oku wajira?» ³³ Muli akôla kanya kwonêne, obukengêre bwanacingalukira; irenge n'obugale byagalula obukuze bw'obwâmi bwâni; abahanûzi bâni n'abarhambo bâni bashub'iyish'impûna, banacinshubiza omu bwâmi bwâni, n'obuhashe bwâni bwayûshuka bwenêne. ³⁴ Bunôla niono, mwâmi Nabukondonozi, namâharâmya, namâkuza namâvuga n'omunkwa emwa Omwâmi w'empingu, oyu emikolo yâge yoshi eri y'okuli n'enjira zâge zishingânîne, Ye oli n'obuhashe bw'okuhurhaza abagenda bacijêgêga n'obucîbone.

5

V. Olusiku lukulu lwa mwâmi Baltazari

¹ Mwâmi Baltazari anacilonza okujirira abakulu b'omu cihugo câge olusiku lukulu, byâli bihumbi by'abarhambo abanywesa idivayi, naye yêne alinywa bwinjinjà embere z'ebyôla bihumbi by'abantu, ² Agôla mango bakazagidorhola oku idivayi, Baltazari arhegeka mpu bamulerhere rhulyâla rhubehe rhw'amasholo n'orhw'amarhale orhu îshe Nabukondonozi akulaga omu ka-Nyamuzinda k'e Yeruzalemu, mpu lyo naye anywêra muli rho boshi n'abarhambo bâge, na bakâge n'ebiherula byâge, ³ Banacyisha badwîrhe orhola rhubehe rhw'amasholo n'orhw'amarhale rhwarhengaga omu ka-Nyamuzinda k'e Yeruzalemu, banacirhangira okunywêra muli rhwo, Aligi mwâmi, abarhambo bâge, bakâge n'ebiherula byâge, ⁴ Banywa idivayi là,

^t**4.24** Ebishingânîne, kuli kujira ebijiro by'obushinganyanya, kwo kuderha burhabâle oku bakenyi.

^u**4.27** Aga mandiko gayêrekîne gurhi mwâmi agwêrhe obucîbone burhagwêrhi Lugero. Ecihugo ca Babiloni câli cibonekîne nka lwîganyo lukulu lw'igulu. Cîkwône cākasherêzîbwe dubaduha. Olwo lwîganyo luli lwakuyêrekana okugayaguzibwa kw'obucîbone bwâge. Obo bucîbone, babuhurhaza.

barhangira okukazi-kuza banyamuzinda b'amasholo, ab'amarhale, ab'omulinga n'ab'ecûma n'ab'emirhi n'amabuye,

⁵ Muli agôla mango hanacibonekana eminwe y'omuntu, eyajaga yayandika embere z'itara linene oku lukûta lwêru lw'omwôla bwâmi; Mwâmi anacibona okwôla kuboko kwakagiyandika, ⁶ Ahôla mwâmi arhemuka, enkengêro zâge zâgeramwo omusisi, yêshi àrhà ebirumbu n'amadwî gâge gakomanya, ⁷ Mwâmi anacihamagaza n'izû linene mpu bamulêrhere abalaguzi b'e Kaldeya n'abashonga bâyo; mwâmi abwîra abagula b'e Babiloni, erhi: Ngasi yêshi wakahashinsomera agâla mandiko akanampugûlira oku gadesire, namuyambisa ecishûli c'akaduku, mmuhîre olunigi lw'amasholo omu igosi, nnamujire abè ye wa kasharhu omu bwâmi bwâni. ⁸ Abagula boshi banacijà omu nyumpa, ci barhahashaga okusoma ebyali biyandisirwe n'okubihugûlira mwâmi, ⁹ Oku bundi mwâmi Baltazari anacirhemuka bwenêne, akazigeramwo omusisi, n'abarhambo bâge boshi bakazikomakomya. ¹⁰ Omwâmikazi anaciyumva okola mwâmi anaderhaga n'abarhambo bâge, anacijà mulya nyumpa bakazagilira olusiku lukulu, omwâmikazi aderha, erhi: Yâgirwa, mwâmi, olame ensiku zoshi. Enkengêro zâwe zirharhemukaga orhanayôbohaga! ¹¹ Habà muntu muguma wa munôla bwâmi bwâwe, ajira obukengêre bwa banyamuzinda batagatîfu, amango sho acihali, babona muli oyôla muntu obukengêre, obumoleke n'oburhimanya buli nka oburhimanya bwa banyamuzinda. Oku bundi, mwâmi Nabukondozori, yerigi sho, amujira murhambo w'abagula, abashonga b'e Kaldeya kuguma n'owa abalaguzi, ¹² ebwa kubà oburhimanya bunene bwenêne, obumanye n'obukengêre bunji bwâli muli ye, ahasha okuhugûla ebilôrho, okubwiriza abantu oku birhankayumvikana n'okubwîra abantu kurhi bajira oku mazibu goshi; ebyôla byâbonekana muli oyôla muntu, ye Daniyeli, na mwâmi amuyirika izîno Iya Baltazari. Kuziga bahamagalage oyôla Daniyeli, âhugûlira mwâmi ecôla cilôôrho!

¹³ Aho banahêka Daniyeli embere za mwâmi, Mwâmi abwîra Daniyeli erhi: «Ka we Daniyeli, wa muli balya bagwârthagwa mpira e Yûda, balya larha wali mwâmi arhenzagya mpira e Yûda?» ¹⁴ Nayumvîrhe baderha kuli we oku obukengêre bwa banyamuzinda bukubâmwo, n'oku obumoleke; obukengêre n'oburhimanya bunene bwenêne bukubâmwo. ¹⁵ Bamâyisha badwîrhe embere zâni abagula n'abalaguzi nti bayishinsomera agâla mandiko banagampugûlire, ciru barhâhashire okumpugûlira akantu. ¹⁶ Na niono nayumvîrhe baderha oku wanahasha okuhugûla ebirhumvikini n'okumanyîsa ebizibuhire. Akabà wankahashisoma ebîra biyandisirwe n'okumpugûlira kwo kuderha kuci, nânakuyambisa ecishûli c'akaduku, nnankuhire olunigi lw'amasholo omu igosi, kandi wanabà we wakasharhu oku bukulu omu bwâmi bwâni.

¹⁷ Okubundi Daniyeli abwîra mwâmi erhi: «Oyorhane ezôla ngalo zâwe, ohè n'owundi ebyôla by'oluhembo lwâwe! Ci kwônene nasomera mwâmi agôla mandiko nankuhugulire gwo. ¹⁸ Yâgirwa, mwâmi, Nyamuzinda Ow'Enyanya bwenêne alihîre sho Nabukondozori obwâmi, obukulu, irenge n'obuhashe. ¹⁹ N'obwôla bukulu amuhâga bwarhuma embaga, amashanja, n'abà ngasi ndi-mi bâkazigeramwo omusisi embere zâge; akazâgiyîrha oyu analonzize, analamye oyu analonzize; akazâgikuza oyu alonzize ananyage oyu analonzize. ²⁰ Ci erhi omurhima gwâge guciîkangalaza, guciîhêka enyanya n'erhi acidârhabala kuhika omu kuciîbona, banacimurhenza kuli erya ntebe y'obwâmi, ananyagwa n'irenge. ²¹ Banacimurhenza omu karhî k'abantu, omurhima gwâge gwabà nka gwa nsimba, anagendicumbika ekarhî k'ensimba z'endogomi z'erubala, bakazimulîsa n'ebiyâsi nka nkâfu, n'omubiri gwâge gwakazilobera embuga n'olumè lw'oku nkuba, kuhika alinda amanya oku Nyamuzinda Ow'Enyanya bwenêne agwêrhe obuhashe oku bwâmi bw'abantu, n'oku ye oyîmika oyu analonzize. ²² Nâwe, we mugala wâge, wâni Baltazari orharhohizi omurhima gwâwe n'o-bwôla omanyire okwôla kwoshi. ²³ Ci kwônene walonzize okucîjira mukulu kulusha Nyamuzinda w'empingu, wahûna banakulêrhera orhubêhè rhw'omu ka-Nyamuzinda, nâwe n'abarhambo bâwe na bakâwe, n'ebiherula byâwe mwanyweriremwo idivayi, wanaharâmya banyamuzinda b'amarhale, ab'amasholo, ab'omulinga,

ab'ecûma, ab'emirhi n'ab'amabuye, banyamuzinda barhabona, barhanayumva. Na Nyamuzinda ofumbasire omûka gwâwe, okulanga omu majira gâwe goshi orhamukuzagya. ²⁴ Co carhumaga orhumirwa okwôla kubo-ko, kwo kwanarhumaga agwôla mandiko gayandikwa. ²⁵ Alaga ebyâli biya-ndisirwe: Mené, Mené, Tekeli na Paresi. ²⁶ Yumvagya oku okwôla kudesire! Mené, «kuganjwa». Nyamuzinda anaganjire obwâmi bwâwe amânabuyusa. ²⁷ Tekeli «kugerwa» Nyamuzinda anakugerire oku munzâni, abona oku oli ntâye. ²⁸ Paresi «kugabwa» obwâmi bwâwe bwamâgabwa bwanahâbwa Abanya-Mêdi n'Abapersi.

²⁹ Okubundi Baltazari arhegeka mpu bayambise Daniyeli ecishûli c'akaduku, banacimuyambisa olunigi lw'amasholo omu igosi, kandi banaciyâliza omu cihugo oku ye okola oli wa kasharhu omu bwâmi. ³⁰ Muli obwôla budufu mwônêne Baltazari, mwâmi w'abanya-Kaldeya anni-gwa.

6

¹ Na Dariyusi w'e Mêdi ahâbwa obwâmi erhi agwêrhe myâka makumi gali ndarhu n'ibirhi y'okuburhwa.

VI. Daniyeli omu bulumba bw'entale Abarhambo bayongwa

² Dariyusi abona oku lyo ayîma bwinjâ kukwânîne ahîre omu cihugo câge barhambo igana na makumi abirhi bahash'irhegeka ecihugo coshi. ³ N'enyanya ly'abôla barhambo ashubihirayo bandi basharhu bo bakulira abandi. Daniyeli ali muguma wa muli bo. Abandi barhambo bali bagwâsirwe okukazibamanyîsa oku badwîrhe bakola ly'omwâmi alekiba burhè. ⁴ Ci oyôla Daniyeli aboneka-na oku alushire abôla bâbo na balya bandi barhambo boshi bulya ali agwêrhe obukengêre bulushîne na mwâmi akazâgilonza okumujira mukulu omu bwâmi bwâge boshi. ⁵ Oku bundi abôla bâbo haguma n'abandi barhambo bakazilonza oku bankahasha okulegamwo Daniyeli oku by'ebwâmi, ci barhabonaga cici na ntâ bubî bamubwinekwo, bulya ali muntu mwîrhonzi, emwâge barhankabwîne yo okubula obushibirizi nîsi erhi bundi bubî. ⁶ Abôla bantu banaciderha mpu rhurhabone bubî buci rhwashobeka Daniyeli, nkabaga rhulongeze obwôla bubî omu biyêrekîre idini lya Nyamuzinda wâge. ⁷ Oku bundi abôla barhambo bakulu n'abôla bâbo banacijira ihano, banaci-ja emunda mwâmi ali, banacimubwîra mpu: «Yâgirwa Mwâmi Dariusi, alarne ensiku zoshi. ⁸ Abarhambo b'omu bwâmi bwâwe, abaganda, abarhambo b'emirhundu, abahanûzi n'abandi barhegesi b'olubaga bâjîre ihano bayumva-nya oku kukwânîne mwâmi ajire irhegeko lidesire oku: Ngasi yêshi wankashenga owundi nyamuzinda erhi owundi muntu okuleka we, yâgirwa mwâmi, anagendikwêbwa omu bulumba bw'entale. ⁹ Bunôla Yâgirwa, mwâmi ohanza-gye okwôla onatwe olushika lyo harhagijira owaderhe mpu yêhe eryo irhegeko lirhamuyêrekîri, n'obwo eryo irhegeko lya Abanya-Mêdi n' Abapersi lirhankashubwakwo.» ¹⁰ Kuli okwôla, mwâmi Dariusi abâna irhegeko ly'okuhanza okushenga owundi.

Omusengero gwa Daniyeli

¹¹ Erhi Daniyeli ayumva oku batwîre olushika lw'eryo irhegeko, ajâ omu nyumpa yâge y'enyanya eyâligwêrhe orhubonezo rhuyêrekîre e Yeruzalemu. Kasharhu omu lusiku akazâgîfukama, ashenge anakuze Nyamuzinda nk'oku anayôrhaga ajira agandi mango. ¹² Oku bundi abôla bantu bashubijira ihano bajâ bayunjayunja; banacibugana Daniyeli adwîrhe ashenga Nyamuzinda wâge. ¹³ Banacijâ emunda mwâmi ali banacimushambâlira oku biyêrekîre eryo irhegeko ly'e bwâmi mpu: «Ka orhatwaga olushika bulya oku ntâ muntu ciru n'omuguma wankashenga mw'ogu mwêzi owundi Nyamuzinda erhi owundi muntu, orhali we Yâgirwa mwâmi, n'oku owankajira ntyo kukwânîne akwêbwe omu bulumba bw'entale? Mwâmi anacishuza aderha erhi: Kwo binali, irhegeko ly'abanya-Mêdi n'ery'Abapersi lirhashubwakwo. ¹⁴ Okubundi bashubîrira bâderha mpu: Daniyeli yêhe, olya barhenzagya e Yûda arhaderhaga mpu akakurhînya, yâgirwa mwâmi, ciru n'okurhînya irhegeko wajiraga; ci ka-sharhu koshi omu

lusiku anakayôrha ajishenga. ¹⁵ Mwâmi erhi ayumva ntyôla agaya bwenêne oku biyêrekîre Daniyeli, akazilonza oku ankamufumya, na kuhika izûba lyalinda lizika erhi analonza okumufumya. ¹⁶ Kandi abôla bantu bashubija omu ihano, banacijà emunda mwâmi ali banacimubwîra mpu: Omanyê yâgirwa mwâmi oku eri liri irhegeko lya Abanya-Mêdi n'Abapersi lirha-nkashubwakwo oku biyêrekîre ecihanzo nîsi erhi irhegeko lya mwâmi.

Daniyeli akwêbwa entale

¹⁷ Lêro mwâmi arhegeka mpu bajilêrha Daniyeli banamukwêbe omu bulu-mbà bw'entale. Mwâmi abwîra Daniyeli erhi: «Oyôla Nyamuzinda orhumikira burhahusa, akulikuzagye yênene!» ¹⁸ Banacilêrha omubuye, bamuhira aha muhango gw'obulumba, mwâmi ahirakwo ecimanyîso câge n'ec'abarhambo bâge, lyo harhag'ibà akantu kahindulwa kuli Daniyeli. ¹⁹ Mwâmi àrhenga halya àshubira omu bwâmi bwâge; ageza obudufu aciîhalisize, ciru buzira kurhangula okuyêgeza omukazi aha burhambi bwâge, arhanabonaga ciru n'îrò. ²⁰ Oku bundi mwâmi anacizuka mucêracêra, erhi bunacânûla ntya, akanya ajà ebwa obwôla bulumba bw'entale. ²¹ Erhi ahika aha bulumba anaciyâkûza Daniyeli n'izû ly'omutula erhiâ «Mashi, Daniyeli murhumisi wa Nyamuzinda ozîne, k'oyo Nyamuzinda wâwe orhumikira ngasi mango anahashirikulikûza kw'ezo ntale?» ²² Oku bundi Daniyeli anacishambâla boshi na mwâmi anacimubwîra erhi: «Yâgirwa mwâmi olame ensiku zoshi! ²³ Nyamuzinda wâni anarhumire malahika wâge, anacishwêka akanwa k'entale, zirhanjiraga kurhi, bulya anabwîne oku ndi mushinganyanya, na kuli we yâgirwa, mwâmi ntà hibî nakujiîre! ²⁴ Okubundi mwâmi ashagaluka yêshi yêshi erhi Daniyeli orhuma, anacirhegeka mpu bakûle Daniyeli mulya bulumba bw'entale. Banacikûla Daniyeli mulya bulumba, barhabonaga kuli ye ciru n'ecibande ciguma, ebwa kubà alicikubagire Nyamuzinda. ²⁵ Oku irhegeko lya mwâmi banaciyisha ba-dwîrhe balya bantu bamubêsheraga banacibakwêba muli bulya bulumba bw'e-ntale boshi na bakâbo n'abâna bâbo. Barhalindaga bahika omu bulumba, e-ntale zirhabashimba, zabakugurha boshi orhuvuha.

Obuyêmêre bwa mwâmi

²⁶ Okubundi mwâmi Dariusi ayandikira embaga, amashanja n'abà ngasi lulimi banabà bano igulu, erhi: «Omurhûla gumuyunjule mweshi! ²⁷ Mpânyire eri irhegeko nti: Omu bwâmi mwoshi bakazirhînya n'okukenga Nyamuzinda wa Daniyeli, ebwa kubà yêne ye Nyamuzinda ozîne, yêne ye onayôrha abâho ensiku zoshi; obwâmi bwâge burhakayûrha n'oburhegesi bwâge buli bw'ensiku n'amango. ²⁸ Acungula, anaciza, anajîre ebirhangâzo n'ebisômerîne oku nkuba n'en'i-gulu, ye walikuzagya Daniyeli oku ntale.» ²⁹ Oyu Daniyeli ajà irenge bwenêne oku ngoma ya Dariusi n'eya mwâmi Sirusi Munyapersi.

7

VII. Ebilôrho bya Daniyeli: ensimba ini

Ebyagâne bya Daniyeli

¹ Omu mwâka gwa burhanzi gwa okuyîma kwa Baltazari, mwâmi w'e Babiloni, Daniyeli anacijakwo ecilôrho n'okuyaganwa omu bukengêre bwâge erhi ali aha ncingo^v. Oku bundi anaciyandika ecôla cilôrho. Oku byabîre k'oku: ² Daniyeli anacijà omu kanwa aderha erhi: Nakazâgilola erhi mbonekerwa budufu, nalola oku empûsi inni z'oku nkuba zanacizûsa emilaba omu nyanja nênenê. ³ Nsimba inni zanacirhenga omwôla nyanja, ntà nguma yali eshushire eyâbo.

⁴ Entanzi yali eshushire entale erhi enagwêrhe ebyûbi biri nka bya nyunda. Nanacibona kandi

^v7.1 Olole Mal 13, 1-18. .

yakûlwa ebyûbi, yanaciyîmanzibwa oku idaho, yayîmangira oku magulu nka muntu, yahâbwa n'omurhima guli nka gwa muntu.

⁵ Eyindi nsimba yanaciyisha, yali eshushire cihazi, yali eyimangire lunda luguma, yanali egwêrhe mirhibadu isharhu omu kanwa k'amîno, banaciyibwîra mpu: Yimanga ofôrhe nyama nyinji!

⁶ Enyuma z'aho nashubikazilola nanacibona ensimba ya kasharhu, yali eshushire engwi n'oku mugongo gwâyo kwâli byûbi binni biri nka bya kanyunyi, n'eyôla simba yali egwêrhe marhwe anni, banaciyiha ohwâmi. ⁷ Na buzinda bw'ahôla oku ndwîrhe nalolêreza muli okwôla kubonekerwa budufu, alà oku ensimba ya kani yanaciyisha, nsimba nkali, nsimba ya kuyôbohya na nzibu nzibu bwenêne, yali egwêrhe amîno manene gali nka ga cûma, yanazifonfomera n'okurhola bihimbi bihimbi n'ebisigîre yanabihonyogola n'amagulu. Yali eshushire kwâyo kwâyo muli ezôla zâbo nsimba z'embere, yanali egwêrhe mahembe ikumi. ⁸ Oku ndwîrhage nalolêreza agôla mahembe, nanacibona erindi ihembe lisungunu kulusha ag-âbo, lyamera ekarhî kâgwo, na mahembe asharhu muli agôla ga burhanzi gwakûlwa n'eryôla ihembe; nalola oku ery'ihembe lyâli ligwêrhe amasû gali nka ga muntu n'akanwa kakazâg'iderha bintu binji binji.

Okubonekerwa n'Omushosi na Mwene omuntu

⁹ Nanakulikiza okulola, banaciyisha badwîrhe entebe bazihira ahôla, Omushosi^w anaciyisha atamala. Omwambalo gwâge gwâli mwêru nka lubula n'emviri z'oku irhwe lyâge zâli zishushire amwôya g'ecibuzi gashushire bwinjinjâ. Entebe yâge yakazirhengamwo engulumira z'omuliro, yanali nyinyi egwêrhe emizizi edukumbusire n'omuliro. ¹⁰ Olwîshi lunene lw'omuliro lwakazihulula embere zâge. Ebihumbi by'ebihumbi by'abantu byakazimukolera, n'abandi mwandu bali bayimanzire embere zâge. Okutwa olubanja kwarhangira n'ebitahu byabûngûlwa^x. ¹¹ Nakazilolêreza, olubî lw'ebinwa binjibinji byakazâgiderhwa na liryâ ihembe, oku nandwîrhe nalolêreza nabona erya nsimba yayîrhwa, omubiri gwâyo bagusharhulasharhula banagukwêba omu muliro. ¹² Ezindi nsimba bazinyaga oburhegesi, ci kwônene bazitwîra amango g'okulama na kandi kasanzi kasungunu. ¹³ Nanacikulikiza okulolêreza ebyôla byabonekaga budufu, nalola oku e-nyanya ly'ecitû c'emalunga yarhenga oli nka mwene omuntu ajâ emunda olya mushosi ali, banacimuyêgeza embere zâge^y. ¹⁴ Banacimuhâ amâmi, amahashe, irenge n'oburhegesi, amashanja goshi n'ebihugo byoshi, n'abantu b'endimi zoshi bakazimurhumikira. O-bwâmi bwâge bwabâ bw'ensiku n'amango, bwâmi burhakayûrha, bwâmi burhakakûlwa ciru n'amango maguma.

Daniyeli ahugûla ehi anabonaga

¹⁵ Oku binyêrekîre niono Daniyeli, ebyôla nabonekeragwa nabyo omu bukengêre bw'irhwe lyâni byanyôbohya. ¹⁶ Nanacijâ hali muguma muli balya bayîmanzire embere nanacimudôsa kurhi kw'okuli ebyôla byalonz'imanyîsa, andesa anakazimpugûlira ebyôla byoshi. ¹⁷ «Ezôla nsimba nnênênè oku ziri inni, bali bâmi bâni banayishe hano igulu; ¹⁸ ci kwônene abatagatîfu

^w**7.9** Omushosi: liri izîno lya kulonza okuderha Nyamuzinda. Barhôzire olwo lwîganyo bulya yêne ye Nyamubâho, na ye wânayôrhe ensiku n'amango.

^x**7.10** Ebyo hitahu hyo byâli hiyandisirwemwo ebijiro by'abantu, kwo kuderha aminjâ n'amabî g'abantu (Lul 56, 9; Mal 3, 16; Eze 13, 9; Maf 3, 5; 20, 12....

^y**7.13** Mwene omuntu: Kwo kuderha oku oyo abonaga aligwêrhe enshusho y'omuntu. (Erhi rhwankalola omu citabu ca Ezekiyeli, rhwanabona oku kanjikanji omulêbi anahamagalwe omu izîno lya «mwene omuntu» Eze 2, 3; 3, 1. 3. 4. 10. 17...). Omu kushimba ebilôrho bya Daniyeli oyo w'enyanya bwenêne, anabâ ye lulya lubaga lw'abatagatîfu (Dan 7, 14. 27). Buzinda na buzinda, olwo luderho «mwene omuntu» lwâbâ erhi ludesire omucunguzi (Mat 8, 20). Na ntyo Yezu alukolêsize omu kulonza okuciderha yêne.

b'Ow'Enyanya bwenêne, bo hanahâbwe obwâmi banabuyôrthane ensiku n'amango, n'amango g'amango.» ¹⁹ Nashubilonza okumanya ebiyêrekîre erya nsimba kandi erhal'ishushîne n'ezâbo zoshi n'eyali nkali okulushire, eyâli egwêrhe amîno g'ecûma n'enyûnu z'omulinga, eyakazâg'ilya eyakazâg'ishanshanyula byoshi n'okuhonyogola ebisigîre. ²⁰ Oku biyêrekîre galya mahembe ikumi g'oku irhwe lyâge n'oku biyêrekîre liry ihembe lyameraga lyarhuma gandi asharhu garhenga, eryo ihembe lyâli ligwêrhe amasû n'akanwa kakazâg'iderha ebintu binjibinji n'eryaliliyôsire nka lyo linene kulusha agandi. ²¹ Nakazâg'ilolêreza nabona eryo ihembe lyatula entambala oku Batagatîfu, yanabahima, ²² kuhika olya mushosi alinda ayisha, aha abatagatîfu obushinganyanya bw'Ow'Enyanya n'amango galinda gahika aga abatagatîfu bahâbagwamwo obwâmi. ²³ Anaciderha erhi: erya nsimba ya kani, buli bwâmi bwa kani bwayisha hano igulu, burhali nk'agandi mârni goshi, bwâyish'iyûsa agandi mârni, bwâyish'iyûsa igulu lyoshi, bulihonyogole, bunalijire katulo. ²⁴ Oku biyêrekîre ago mahembe ikumi: muli obwôla bwâmi, mwârhenga bâmi ikumi, owundi âyishiyisha enyuma zâbo, ârhayish'ishushane n'abarhanzi âyish'ihima basharhu muli abôla bâmi. ²⁵ Ayishiderha ebinwa by'obucîbone kuli Ow'Enyanya bwenêne. Ajâ âyîrha abatagatîfu b'Ow'Enyanya bwenêne, âcîshomya ciru n'okuhindula amango matagatîfu, okuhindula obuyêmêre, oku ngoma yâge abatagatîfu balibuzibwa mango garhali manyi, kugere n'agandi mango, n'aga-ndi mango masungunu^z, ²⁶ Enyuma z'ahôla hanayishiba okutwa olubanja, banamunyaga obwâmi, bamunigûze banamuherêrekeze loshi. ²⁷ Obwâmi, obuhashe n'amarhegesi goshi ganayishihâbwa olubaga lw'abatagatîfu b'Ow'Enyanya bwenêne; obwôla bwâmi bwâbâ bw'ensiku n'amango n'agandi mârni goshi gâbushiga ganaburhumikire. ²⁸ Kwo byâbîre ntyo. Kuli nie Daniyeli obukengêre bwanzunguluka, nabula omurhûla, ci nakazilanga ebyôla omu murhima gwâni.

8

VIII. Okubonekerwa kwa Daniyeli: engandabuzi n'ecihebe

Okubonekerwa

¹ Omu mwâka gwa kasharhu gw'okuyîma kwa Mwâmi Baltazari nashub'ibonekerwa niono Daniyeli, enyuma za kulyâla nabonekeragwa bu-rhanzi. ² Oku byâbîre muli okwôla kubonekerwa, nanacibâ nka muntu odwîrhe wabona, nanacibâ ndi aha Suza^a, cishagala ciri omu cihugo c'e Elami, muli okwôla kubonekerwa, nali hôfi n'olwîshi lwa Ulayi. ³ Nanaciyinamula amasû n'ebi nabwîne by'ebîra: Lolâ oku engandabuzi yali embere z'olwîshi, yali egwêrhe mahembe abirhi n'agôla mahembe abirhi gâli gayêrekîre enyanya ci liguma lyâli lirî kulusha eryâbo n'eryôla lirîrî lyo lyâli enyuma z'eryâbo. ⁴ Nanacibona eyôla ngandabuzi yarhangira okutumirha n'agôla mahembe olunda lw'ebuzikira-zûba n'olunda lw'emwênê n'olunda lw'emukondwê. Ntâ yindi nsimba yadesire mpu yankayihima na ntâ muntu wankadesire mpu akola agend'ilikûza eyôla nsimba; eyôla ngandabuzi yakagijira oku enalonzize, yanaja yayûshûka omu buhashe bwâyo.

⁵ Nâni nakaz'ilonza mmanye kwo kuderha kurhi okwôla, na, lolâ oku ecih-be c'omucûkâ camarhenga olunda lw'ebuzikira-zûba, cayishaga cayêrera oku idaho ci cirhahikaga oku idaho. Ecôla cihebe câli cigwêrhe ekarhî k'amasû ihembe linene kulusha. ⁶ Càyish'ilwisa erya ngandabuzi nabonaga yali egwêrhe mahembe abirhi enali embere z'olwîshi canaciyisha cilibirhîre emunda erya ngandabuzi eri n'emisî yaco yoshi. ⁷ Canacikoza erya ngandabuzi, byârhlubana, canacitumirha erya ngandabuzi, canayivuna galya mahembe abirhi, eyo ngandabuzi

^{z7.25} : Mwâmi Anti yokusi arhegeka Abayahudi mpu bashimbe idini n'akalamo k'Abagereki.

^{a8.2} : Suza, ciri cishagala ciguma cinene c'omu cihugo c'Abapersi. Ulayi, luli lwîshi luguma lwa mw'eco cihugo.

erhàligwêrhe emisî y'okucilwisa, cayirhimba oku idaho, canarhondêra okuyihonyogola, na ntâye wankahashire okulîkûza eyôla ngandabuzi kuli ecôla cihebe. ⁸ Ecôla cihebe c'omucûkà canacikula bwenêne, n'erhi cibà coshi cazibuhirage, liryâ ihembe linene lyanacivunika na ngandi mahembe anni ganacimera ahâli ha liryâ gayêrekera empande z'igulu oku ziri ini.

⁹ Omu ihembe liguma muli gwo, mwanacimera erindi ihembe, lyâli lisungunu, ci lyanacikula, lyayêrekera olunda lw'emukondwê n'olunda lw'e buzûûka-zûba, n'olunda lw'ecihugo cinjinja^b.

¹⁰ Lyalihûka kuhika oku murhwe gw'oku nkuba, lyahoneza cihimbi ciguma c'ogwôla murhwe oku idaho kuguma n'enenyênzi, lyanacibihonyogola.

¹¹ Lyanaciliha kandi kuhika aha mwa omurhambo wa gulya murhwe, lyanacihenangula enterekêro yâge ya ngasi lusiku, lyanahongola ahwôla akazâg'irherekêrera. ¹² Omurhwe, omu kugoma gwacihana, gwanajandika erya nterekêro ya ngasi lusiku. Liryâ ihembe lyakweba okuli oku idaho na ngasi oku lyanajiraga koshi kwanakagendekera bwinjà.

¹³ Nanaciyumva omutagatîfu odwîrhe aderha; n'owundi Mutagatîfu anaci-bwîra olya wakazâgiderha erhi: «Okûla kwabà kuhika mangaci kuli ebîra bibonekîne biyêrekîre enterekêro ya ngasi lusiku, obugoma bw'ogu murhwe gwagomaga gwanasherêza byoshi, okûla kuhongolwa kw'ahantu h'okurherekêrera n'oku biyêrekîre ogwôla murhwe, ebyôla byoshi byahonyogolagwa?» ¹⁴ Ashuza erhi: Kuhika bihumbi bibirhi na magana asharhu ga bijingo n'esêzi; kandi eyôla nyumpa y'okurherekêrera yanashub'iyôrha nka embere.

Malahika Gabrieli ahugula ebya bonekaga

¹⁵ Oku niono Daniyeli ndwîrhage nacîdôsa kuli ebyôla byambonekeraga na kurhi byalonz'imanyîsa, lolà oku oli nka muntu ayimanga embere zâni. ¹⁶ Nanaciyumva izû lyarhenga omu Ulayi; lyanaciyakûza erhi: «Gabrieli, omanyîse oyo muntu ebyo bibonekîne.» ¹⁷ Anaciyêgera halya nali, n'erhi ahika ho nieshi narhungwa n'obwôba, nakumba bûbi. Anacimbwîra erhi: «Yumva wâni mwene omuntu oku ebyôla bibonekîne biyêrekîre amango mazinda». ¹⁸ Oku anacidwîrhe andesa nieshi nahirima n'entemu, narhimba ak'amalanga oku idaho; ci ampumakwo, anashubinyîmanza ahôla nanali. ¹⁹ Anacimbwîra erhi: «Alà oku nkola nakubwîra ebyayishiyisha enyuma z'obukunizi, bulya obuzinda bugwêrhe amango gâbo.» ²⁰ Erya ngandabuzi egwêrhe mahembe abirhi wabonaga bali bâmi babirhi b'e Mêdi n'e Persi. ²¹ Na cirya cihebe c'omucûkà wabonaga ali mwâmi w'e Bugereki, liryâ ihembe lyâli ekarhî k'amasû gombi, ye mwâmi murhanzi. ²² Ihembe lyavunikaga, n'aha lyâli hamera mahembe a-nni, bali bâmi bâni barhenga omu ishanja liguma, nabo bâkazilwa ci barhâbè n'emisî eri nka eyalyo.

²³ Amango emisî yâbahwera, n'abagoma babà bamaluga, hâyisha omwâmi w'obusû b'obulimbi na mulenga omu kumanya ngasi hiri hizibu.

²⁴ Abà n'obuzibu bw'okusômeza, ci arhali buzibu bwa misî yâge yêne; anyaga ananyagûze na ngasi oku akanajira kwoshi kwanagendekera bwinjà; âshandaza abâmi bazibu n'olubaga lw'abatagatîfu.

²⁵ Obulenga bwâge bwârhumâ âkazihima byoshi n'obulyâlyâ; kwarhumâ âbâ n'obucîbone omu murhima gwâge, ânayirhe bantu banji buzira kadugundu; agomera omwâmi w'abâmi, anafè buzira kuhumwakwo n'okuboko kw'omuntu .

²⁶ Ebyôla byâboneka byâhika oku bijingo na kandi kuhika sêzi, obyôla bidesirwe biri by'okunali. Ci we oyu, obîkirire ebyôla wamabona ebwa kubà biri by'omu mango gaciri kuli.

²⁷ Na kuli nie Daniyeli, emisî yâmpwêra, nalwâla nsiku zirhali nyi; kandi nanacifuma nashub'ikazikola emikolo ya mwâmi. Ntaderhaga ebi nabonaga, ci ntanabiyumvagya bwinjà.

IX. Obulêbi bwa migobe makumi gali nda

Daniyeli asengerera olubaga obwonjo emwa Nnâmahanga

¹ Omu mwâka gwa burhanzi g'okuyîma kwa Dariyusi mugala wa Asuwerusi wa munya-Mêdi wajiragwa mwâmi oku Banya-Kaldeya, ² omu mwâka gwâge murhanzi gw'okuyîma kwâge, niono Daniyeli nakagisoma omu bitabu omubalè gw'emyâka yali egezirwe n'akanwa ka Nyamubâho emwa omulêbi Yeremiya mpu gwo mango Yeruzalemu abà ashandabîne: yahika omu myâka makumi galinda. ³ Nanaciyêrekeza obusù bwâni emunda Nyamuzinda ali, nahûna amango g'okushenga n'ag'okuyinginga omu kucîshalisa, omu kucîbabaza n'omukuyambala sunzu, nti ndôse kuli okwo. ⁴ Nanacishenga Nyamubâho Nyamuzinda wâni, nahûna obwonjo naderha nti:

«Mâshi yâgirwa Nyakasane Nyamuzinda mukulu, we obikirira endagâno n'obwonjo oku bantu bakuzigira n'abashimba amarhegeko gâwe.

⁵ Rhwajizire ebyâha rhanahabuka, rhwakozi amabî rhanahinduka bagoma, rhwajandika amarhegeko n'engeso zâwe.

⁶ Rhurhayumvirhizagya abarhumisi bâwe b'abalêbi, abakaz'igiderheza oku izîno lyâwe, abâmi bîrhu, abarhambo bîrhu, ababusi bîrhu n'olubaga lwoshi lw'omu cihugo.

⁷ Yâgirwa Nyakasane kuli we obushinganyanya, na kuli rhwe, obusù buyunjwîre nshonyi nk'oku onabwîne kuli rhwe ene. kwo binali oku bantu b'e Yûda, oku bantu b'e Yeruzalemu n'abà omu Israheli boshi, oku bantu bali hôfi n'abâli kuli muli birya bihugo wabakungushiraga erhi bugoma n'amabî bakujiriraga garhuma.

⁸ Nêci yâgirwa Nyakasane kuli rhwe obusù buyunjwîre nshonyi, kuguma n'oku bâmi bîrhu oku baluzi bîrhu n'oku babusi bîrhu bulya rhwakujirire kubî.

⁹ Kuli we yâgirwa Nyakasane obwonjo n'olukogo ebwa kubà rhwakugomîre.

¹⁰ Rhurhanayumvirhizagya izù lya Nyakasane Nyamuzinda wîrhu omu kushimba amarhegeko gâge ahiraga emalanga gîrhu omu kanwa k'abalêbi bambali bâge.

¹¹ Israheli yeshi avunyire oburhegesi bwâwe, âkugomera abula kuyumva izù lyâwe; lêro byâcihonda kuli rhwe, okuhanyagala n'okujâcira, nk'oku binayandisirwe omu burhegesi bwa Mûsa, murhumisi wa Nyamuzinda ebwa kubà rhwajizire kubî kuli ye.

¹² Ayûkirize ebinwa byâge ebi aderhaga kuli rhwe n'oku bakulu bîrhu bakazâg'irhurhegeka, omu kurhubabaza n'obuhanya bunene, bulya burhasâg'ibonekana bundi idako ly'amalunga, obuhanya buli nk'obûla bwayishiraga Yeruzalemu.

¹³ Nk'oku binayandisirwe omu burhegesi bwa Mûsa, obwôla buhanya boshi bwarhuyishîre rhurhanashîbiriraga okurhûliriza Nyamubâho Nyamuzinda wîrhu omu kugomôka n'okurhenga muli agôla mabî gîrhu n'omu kushimba okuli kwâge.

¹⁴ Nyamuzinda akaz'ilolalola kuli obwôla bubî mpu arhubabazemwo; ebwa kubà Nyamubâho, Nyakasane wîrhu abà Mushinganyanya muli ebi anajira byoshi, ci rhurhayumvagya izîno lyâge.

¹⁵ Na bunôla, yâgirwa Nyakasane Nyamuzinda wîrhu we warhenzagya olubaga lwâwe e Mîsiri n'okuboko kw'obuhashe bunji, we wanarhumaga wêne okaz'iderhwa nk'oku binali ene, yâgirwa rhwakujirire amabî rhanakugomera.

¹⁶ Yâgirwa Nyakasane, oku buhashe bw'obushinganyanya bwâwe boshi, oburhè n'obukunizi bwâwe birhenge oku lugo lwâwe Yeruzalemu, oku ntondo yâwe ntagatîfu, bulya byâha bîrhu n'amabî ga balarha byo birhumire Yeruzalemu n'olubaga lwâwe barhacirhenga kwo bijâci by'abâla barhuzongolozire boshi.

¹⁷ Na bunôla oyu-mvirhizagye mâshi Nyamuzinda wîrhu, okushenga n'ensengero z'omurhumisi wâwe, ojire obulangashane bw'obusù bwâwe bushib'imoleka halya hantu hâwe hatagatîfu hàshâbagwa, erhi Nyakasane orhuma. ¹⁸ Yâgirwa, Nyamuzinda orhege okurhwiri onayumvirhize; bwîkûla amasù gâwe obone kurhi

bàrhushâbîre lulya lugo lwàli irenge erhi izîno lyâwe lirhuma. Rhurhadesiri nti bushi-nganyanya bwîrhu bunji bwo burhumire ruhisa ezi nsengero zîrhu embere zâwe, ci, bwonjo bwâwe bunji burhumire.

¹⁹ Yâgirwa Nyakasane, oyumve, Yâgirwa Nyakasane obabalire; Yâgirwa, Nyakasane orhuyumvîrhize ona-rhujirire aminjà, orhalegame erhi izîno lyâwe lirhuma, Yâgirwa Nyamuzinda wâni, bulya izîno lyâwe lirhuma olugo n'olubaga lwâwe biderhwa.»

Malahika Gabrieli ahugûla obulêbi

²⁰ Oku ncidwîrhe naderha ntyâla, ndwîrhe nashenga omu kuhûna obwonjo oku bubî bwâni n'oku bubî bw'olubaga lwâni Israheli, oku ncidwîrhe nadêkereza ensengero zânî embere za Nyamubâho Nyamuzinda wâni, erhi eyo ntondo ntatagîfu ya Nyamuzinda wâni erhuma; ²¹ oku ncidwîrhe naderha omu kushenga, olya muntu Gabrieli nabonaga agandi mango omu bilôrho ajà emunda ndi, ayisha abalala omu mango g'enterekêro y'ebijingo. ²² Anyigîriza, arhondêra okuderha erhi: «Daniyeli, nyishire bunôla oku kukuyîgula obukengêre. ²³ Ene onarhangira okushenga, akanwa kanacibâduka, nyishirage okuku-bwîriza ko, ebwa kubà oli murhonyi. Yumva akôla kanwa, yumva n'oku kalêbire.

²⁴ Migobe makumi galinda yarhegesirwe oku biyêrekîre olubaga lwâwe n'oku biyêrekîre olugo lwâwe Lutagatîfu, omu kuhwa kw'obugoma omu kubabalirwa ebyâha, omu kukûlwa kwo obubî, n'omu kulêrha obushinganyanya, omu kusêza okwôla kubonekerwa n'obwôla bulêbi n'omu kushîga amavurha Omutagatîfu w'abatagatîfu^c. ²⁵ Omanyage onayumve okwôla: kurhenga ligenzire irhegeko ly'okuyûbaka kandi Yeruzalemu kuhika Omushîgwa ayishe, ye murhwâli, eri migobe nda; n'omu migobe makumi gali ndarhu n'ibirhi olugo lwashub'iyûba-kwa, okuyinjihya engo n'okuhûmba omwîna, n'okwôla erhi banali omu mirhanyo y'amango. ²⁶ Hano kugera migobe makumi gali ndarhu n'ibirhi, Omucunguzi ayis'iyîrhwa na ntâye wayîma ahâli hâge. Olugo n'aka-Nyamuzinda byanashabûlwa n'omwâmi obarhezire, owayish'ihwera omu kavulindi na kuhika entambala ehwe erhi banashimbire ely'irhegeko ly'okushabûla. ²⁷ Ayishijira endagâno ekomîre na bantu mwandu oku mugobe muguma, n'omu karhî k'omugobe anahanza enterekêro n'obuhanya bw'okuhongola bwarhinda oku luhande lw'aka-Nyamuzinda kuhika aha buzinda, kuhika amango kashâba atwîre.

10

X. Agandi mababale n'okuyokolwa kw'olubaga lwa Nnâmahanga

Okubonekerwa n'omuntu oyambîrhe ecishûli c'ecitâni

¹ Omu mwâka gwa kasharhu gw'okuyîma kwa Sirusi mwâmi w'e Persi, ecinwa canacifululirwa Daniyeli, owakazâgiderhwa Baltazari, ecôla ci-nwa ciri c'okuli cinahimire ebizibu. Anaciyumva ecôla cinwa anacimanya e- byâli muli ecôla cinwa.

² Muli agôla mango, niono Daniyeli nanacijà omu mishîbo ya nsiku za migobe isharhu. ³ Ntaderhaga nti nakalya ebiryo binjinjà; enyama erhanjaga ekanwa n'idivayi, ntanaderhaga nti nankacigezakwo amavurha kuhika ezôla nsiku z'emigobe isharhu zalinda zihwa. ⁴ Omu nsiku makumi abirhi n'ini z'o-mwêzi gwa burhanzi, nalinyimanzire oku burhambi bw'olwîshi lunene luderhwa Tigri. ⁵ Nanaciyinamula amasû nakaz'ilolêreza, hanaciyisha omuntu oya-mbîrhe ecishûli c'ecitâni anacikobesire n'omukaba gw'amasholo g'e Yufazi. ⁶ Omubiri gwâge gwâli guyôsire nk'ibuye ly'enziga n'obusû bwâge bwakazimo-leka nka mulinga gucesîbwe, n'olubî lw'ebinwa byâge lwayôrha nka lubî lwa bantu mwandu.

^c9.24 : Gwo mango Nyamuzinda atwîre kuhika Omucunguzi ayishe.

⁷ Niono Daniyeli niene nabonekîrwe, ci abantu rhwàli rhweshi barhabonekeragwa, ci bàrhungwa n'ecôbà, bacilibirhira, bayâka, bajicîfulika. ⁸ Nasigala niene, nakazilolêreza olyâla wambonekeraga, nayumva emisî ya- mpwamwo, obusù bwâni bwatulûla, bwabîha bwenêne na ntà misî nacigwêrhe.

Okubonekerwa na malahika

⁹ Nanaciyumva izù ly'ebinwa byâge, n'erhi nyumva eryo izù ly'ebinwa byâge, nakumba n'entemu, nayûbikira ak'amalanga oku idaho. ¹⁰ Nabona okuboko kwampumakwo, kwanacinfukamya oku nandwîrhe nageramwo omusisi n'ebigasha by'amaboko gâni nâbà byo ngwârhizamwo. ¹¹ Oku bundi anacimbwîra erhi: «Daniyeli, muntu orhonyire bwenêne, oyumve ebinwa nakubwîra onayimange bwinjâ, bulya ntumirwe buno emunda oli.» Erhi ayûs'i-mbwîra ebyôla binwa, nayimanga erhi nancidwîrhe nageramwo omusisi. ¹² Anacimbwîra erhi orhayôbohe, wâni Daniyeli, bulya kurhenga galya mango warhangiraga okucîshalisa embere za Nyamuzinda mpu ly'ôbâ n'obukengêre, ebinwa byâwe byayumvikîne, nâni nyishire erhi ebyôla binwa byâwe birhuma. ¹³ Ci omukulu w'obwâmi bw'Abapersi ankozizekwo entambala nsiku makumi abirhi na luguma zoshi ci kwône Mikaheli^d, muguma w'omu barhambo bakulu ayish'intabâla, na ntyo namulekera eyo ntambala y'abâmi b'e Persi. ¹⁴ Nyishirage okukumanyîsa ebyâyishira olubaga lwâwe omu nsiku zâyisha, kulya kubà kuciri kubonekerwa okûla wabonekerwa bunôla.»

¹⁵ Amango akazâgimbwîra ebyôla binwa, nakaz'ilola oku idaho nanaciyôrhera buduma. ¹⁶ Lolà oku oli nka mwene omuntu anacimpumakwo oku milomo, nanacibumbûla akanwa narhangira okuderha; nanacibwîra olya wali oyîmanzire embere zâni nti: «Yâgirwa Nnawîrhu, muli okûla kubonekerwa nieshi nyunjwîre malumwa ntà misî ncigwêrhe. ¹⁷ Kurhigi niono mwamhali w'oyûla nnawîrhu, nankahash'igidesa oyûla nnawîrhu? Muli ganôla mango ntà hya misî hicindimwo ciru n'ehitya, na ciru ntà hya mûka ncigwêrhe.» ¹⁸ Oku bundi olya wali oshushire omuntu, ashub'impumakwo anacimpa emisî. ¹⁹ Anacimbwîra erhi: «Orhayôbohe wâni muntu orhonyire bwenêne, omurhûla gubè haguma nâwe! Komera! komera!» Agôla mango akazâg'indesa, nashubibona emisî, nanaciderha nti: «Nnawîrhu aderhage bulya wamampa emisî!.»

Obulêbi

²⁰ Anacimbwîra, erhi: «K'omanyire bici birhumire nyisha emunda oli? Bu-nôla nkola nashub'igend'ilwîsa omukulu w'Abapersi; na hanôla nyûsa, lolà oku omwâmi w'e Bugereki ânayisha. ²¹ Cikwône nakubwîririra ebiyandisirwe omu citabu c'okunali; ntâye wayish'intabâlakwo abôla boshi okuleka Mikaheli, ye mukulu winyu.

11

¹ ye nshegemire bulya ye wantabâla bwenêne ye wanantugika. ² Bunôla nkolaga nakubwîra eby'okuli.

Entambala ntanzi ekarhî k' Abaselesidi n'Abatolomeyo

«Lolà oku bâmi basharhu banacizûka omu Persi; owa kani ali agwêrhe obugale bulushire anali wa buhashe bunji erhi obwôla bugale bwâge burhuma, akusakusa abà anali agwêrhekwo obuhashe boshi mpu bajilwa e Bugereki. ³ Kandi anaciyisha omwâmi mulenga omu kulwa, anagwêrhe ecihugo cinene bwenêne, owanakazijira oku alonzize. ⁴ Hanôla abà amalengerera, obwâmi bwâge bwânagabanyika, bugabwe omu mpande ini z'igulu, ci arhabè oku iburha lyâge, arhanacibone obuhashe ali agwêrhe embere; ebwa kubà obwâmi bwâge bwamagabanyika

^d**10.13** : Mikaheli, Mi Ka EL: Kwo kuderha «Ndi oyumânîne na Nnâmahanga, ndi oli aka Nnâmahanga».

bwamanahâbwa abandi barhali b'omu iburha lyâge.

⁵ Omwâmi w'e mukondwè âyish'ibà wa misî minji kuguma na omurhambo wâge mukulu w'amatabâro, ciru n'oyôla murhanzi ayish'ibà muzibu kumulusha, anabè ye yîma; obwâmi bwâge bwanayish'ibà bwâmi bunene bwenêne. ⁶ Hano kugera myâka misungunu bashub'inywâna, na mwâli wa mwâmi w'emukondwè ârhumwa emw'omwâmi w'emwênè mpu bayumvikana. Ci obuhashe bw'okubà ko kwâge burhalinde, ciru n'iburha lyâge lyaherêrekera; ayish'ihêkwa bujà, ye yêne kuguma n'abâli bamuhesire, kuguma n'omwâna wâge n'ibà. ⁷ Muguma w'omu mulala gwâge, ayish'ilengerera ahâli hâge; ayish'ilwîsa engabo yâge, ayongoberera omu nyumpa nzibunzibu y'omwâmi w'e Mwênè, anabalwîsa anabahime. ⁸ Banyamuzinda wâbo, ensanamu zâbo z'ecuûma n'ebirugu byâbo by'engulo ndârhi by'amarhale n'eby'amasholo, âsabunga byoshi abihêke bujà e Mîsiri, na hano abà amâhumûka myâka minji omu ku-lwîsa omwâmi w'e Mwênè, ⁹ oyu wa buzinda anayongoberera omu bwâmi bw'emukondwè, ci kwônene anashub'ishubira omu cihugo câge. ¹⁰ Ci kwônene abâna bâge banashub'ikoza entambala, bashûbûze engabo nyinji; anayisha ahandabane, azongezonge anabise engabo yâge oku nyumpa nzibunzibu. ¹¹ O-mwâmi w'e mukondwè anakunira, anakomekera agend'imulwîsa, agend'ilwîsa oyôla mwâmi w'e mwênè, anayisha adwîrhe engabo mwandu, n'erya yindi ngabo balilwîsa yanachîhâna emunda ali. ¹² Ogwôla mwandu amâhira eburha-mbî, gwânarhuma omurhima gwâge gucishinga; âyish'iyîrha ebihumbi by'abà-ntu, ci arhahashihime n'emisî. ¹³ Ebwa kubà oyôla mwâmi w'e Mwênè ashub'ishûbûza ezindi ngabo mwandu kulusha zirya za burhanzi, na hano kugera myâka misungunu anayisha arhabîre n'engabo nnene n'emirasano ya ngasi lubero. ¹⁴ Muli agôla mango bantu banji bâcîhindulira oyôla mwâmi w'e Mukondwè, n'abantu b'omu lubaga lwâwe nabo bâcîhindula mpu lyo ayûkiriza oku babonekeragwa, boshi banafà. ¹⁵ Omwâmi w'e Mwênè ânayisha arhabîre. anahira engurhu oku lugo luzibu-zibu, okuboko kw'omwâmi w'e Mukondwè kurhâbè na misî minji ciru n'engabo yâge y'entwâli; barhabonc emisî y'okuderha mpu bahagaza. ¹⁶ Owali murhabâlîre âjjira kuli ye oku analonzize, na ntâye wacîshomya okumurhanga. Aj'iyûbaka omu karhî k'ecihugo anacishande nk'o-ku analonzize. ¹⁷ Ayish'ilâlira ayishe nk'oku emisî y'ecihugo câge enali, kandi ânayumvikana boshi naye; ânamuha mwâli wa mukâge lyo amuhêrekeza; ci okwôla kurhâhashikane, naye yêne arhâhashe. ¹⁸ Okubundi anabà ebwa lunda lw'ebizimba yo akola ayêrekera, anarhôla binji muli byo ci musirika muguma mukulu amucika mpu arhabashârhirekwo, ciru kuhika âyabirwa okugalula ebijâci oku bindi.

¹⁹ Ahindamuka âshubire omu nyumpa nzibuzibu y'ecihugo câge, ârhiribuka anakulumbè, barhânacimubonage bundi. ²⁰ Owundi âyish'iyîma ahâli hâge, oyôla ârhuma omuhongêsa mpu bahongere ecikono c'obwâmi, ci enyuma za nsiku nsungunu âtyabukamwo, ci arhatyabuke n'abantu babona nîsi erhi omu ntambala.

Antiyokusi Epifani

²¹ Ahâli hâge hâyish'ijà omuntu oshombirwe, oyu barhahe ecikono c'o-bwâmi; âbarhindakwo caligumiza, anyanke obwâmi omu minge. ²² Emisî yatulutumba embere zâge ânayishande kuguma n'omurhambo wali mulunganisa. ²³ Omu kuyumvikana haguma naye akola ajira obwenge, akola a-rhabâla anahime n'engabo nsungunu. ²⁴ Ayish'irhibukira caligumiza omu lugo lugale bwenêne lw'ecihugo; ajire oku bîshe na bîshe wa bîshe wâge barhajiraga, anyaga akîbo n'akabale, agukumbe obugale boshi, ciru âbà n'omuhigo gw'okurhabâlira enyumpa nzibunzibu, ci kuhika mango malebe.

²⁵ Ayish'ichunika n'emisî yâge n'oburhwâli bwâge oku mwâmi w'e Mukondwè, âyisha adwîrhe ngabo mwandu. N'oyôla w'e Mukondwè anarhabâla n'e-ngabo nyinji na ya misî kulusha, ci ârhahashe, bulya hayish'ibà obugoma kuli ye. ²⁶ Engabo yâge yâshandâla na banji bakumba batumirhwe okwabayîrha.

²⁷ Abôla bâmi babirhi bakaz'ilonza omu mirhima yâbo kurhi bankayîrhana- mwo, ciru amango bashimânane oku mêza maguma, ngasi muguma akaz'i-bwîra owâbo ebinwa bya obunywesi ci

ntâye wabêrwa muli okwôla bulya obuzinda bujira amango gâbo. ²⁸ Ayishishubira omu cihugo câge n'obugale mwandu ci erhi n'omurhima gwâge gushombire okulagânana kwimâna, akola ajira anashubire omu cihugo câge^e. ²⁹ Hano amango gahika anashubira olunda lw'e Mukondwè, ci kwônene akwôla ashub'irhabâlira ecihugo kurhacibe nka o-kwa burhanzi. ³⁰ Enkuge z'e Kitimi zamâyisha zimurhabâlîre, lêro obwôla abule oburhwâlî; ânahindamuka acîgalukire, ânabona omutula gw'endagâno nyimâna anajira ashubiyumvanya kandi na balyâla barhangig'ilekêrera e-ndagâno nyimâna^f.

³¹ Emirhwe y'abasirika barhumirwe naye bânayisha barhabîre, bânasherêza aka-Nyamuzinda kazibu-zibu; banarhenza enterekêro y'ensiku n'amango, bâ nahiraho ebyâbo by'okusherêza.

³² Abagomera Endagâno bâyish'ihemuka n'ebinwa byâge binunu, ci olubaga lwa balya bayishi Nyamuzinda wâbo banasêza buzibu, bakole. ³³ Abashamuka b'omu lugo bânajâ bayigîriza bwenêne, ci kwônene banayîrhwa n'engôrho kandi erhi n'omuliro, omu kuhêkwa bujâ n'omu kunyagwa omu mango malebe. ³⁴ Amango hakarhiribuka hanyi baâbarhabâla n'okwôla kurhume banji bayûshûka kuli bo kwa burhebanyi. ³⁵ Ba-guma omu bigîriza bâyish'irhibuka, lyo bacêsibwa, barhangulwe banabê bêru-kwêru kuhika amango gahike, ebwa kubâ hali amango gâjizirwe.

³⁶ Omwâmi anakazijira oku analonzize yêshi acîhire enyanya acîkuze kulusha ngasi nyamuzinda, na kuli Nyamuzinda wa banyamuzinda anaderha ebi-nwa bishologosire, anahêrwa omu byâge kuhika obukunizi buyunjulire; ebwa kubâ okwarhegesirwe kwanabâ. ³⁷ Arhakenge oli na nyamuzinda wa b'îshe oli nyamuzinda wa bakâge; arhakenge nyamuzinda ciru n'omuguma ebwa kubâ âcîkuza kulusha byoshi. ³⁸ Ci kwônene agend'ikuza nyamuzinda w'omu nyumpa nzibunzibu aha anabêra; ali nyamuzinda oyu ababusi bâge barhayishigi, akaz'imukuza n'amasholo, n'amarhale n'amabuye g'engulo ndârhi n'ezindi njuma nyinjinjâ. ³⁹ Ayûbaka engurhu z'enyumpa nzibuzibu kuli oyôla nyamuzinda w'ahandi; ngasi bakanakaz'iyishimushenga, anabavangulira binji bya kubahêka irenge, abahê obuhashe kuli bantu mwandu, abagabire na mashwa manji omu kubahemba.

XI. Amango g'amarhangulo n'amango g'obucire

Owal'irhindibuza âyûrha

⁴⁰ Hano amango gahika, omwâmi w'emukondwè ânayisha al'irhangula okumulwîsa. Omwâmi w'e Mwênè, anacirhunika kuli ye, ayishe adwîrhe e-ngâlè, banyakulwîra oku nfarasi n'enkuge mwandu, ânayongobera omu bihugo abishandabanemwo, anayunjule mulibyo. ⁴¹ Anahika cingana omu cihugo c'omu ndalâlâ n'binônò by'abantu byânafâ; ci abâla bamufuma: Edomu, Mowabu n'omulala gwa bene Amoni.

⁴² Agwârha ebihugo n'okuboko kwâge, ciru Mîsiri ârhafume. ⁴³ Ayîma omu masholo, omu marhale n'omu bindi bintu binjinjâ by'e Mîsiri; Abanya-Libiya, Abanya-Etiyopiya bâyisha bali mushiga. ⁴⁴ Ci kwônene emyanzi yarhenga olu-nda lw'e buzûka-zûba n'olunda lw'emwênè yâmufudusa okubundi ânagenda n'obukunizi bunenene mpu agend'iyîrha n'okumaîra embaga.

⁴⁵ Anatwa ebirâlo ekarhî k'enyanja n'entondo z'ahantu hatagatîfu. Kandi bwânaba bwo buzinda bwâge, na ntâye wankamurhabâla.

12

¹ Muli agôla mango ânayimange Mikaheli ye murhambo mukulu, ye wâyish'ilikûza abâna

^e**11.28** : Okulagânana kwimâna: kwo kuderha lubaga lwîshogwa.

^f**11.30** Abalekaga endagâno nyimâna: Baligi Buyahudi balekaga idini lyâbo, bagend'ishimba idini ly'Abagereki.

b'olubaga lwâwe, n'agôla mango gâbà mango ga malumwa galya garhasag'ibonekana bundi kurhenga ishanja linasingwa kuhika muli agôla mango. Na muli agôla mango olubaga lwâwe lwâyôkoka, ngasi yêshi wankabà ayandisirwe omu citabu.

Obufûke n'oluhembo

²Na banji omu bafîre banabishwa ekuzimu, bâyish'ifûka, baguma oku buzîne bw'ensiku n'amango, abandi bânafukane enshonyi n'obuhane bw'e-nsiku n'amango⁹. ³Abirhonzi bâyish'ilangala nka bumoleke bw'omu malunga, na balya bàmanyisize abandi enjira y'obushinganyanya bâyish'imoleka nka nyenyêzi z'oku nkuba ensiku n'amango. ⁴Nâwe wâni Daniyeli obîkirire ebyôla binwa onashwêke bwinjà ecitabu kuhika oku mango mazinda. Banji bâyish'icîhugunyira eyi n'eyi, n'okumanyîkana kwayûshûka.»

Okufundika obulêbi

⁵Niono Daniyeli nashub'ibonekerwa, nalola oku bantu babirhi bâli bayîmanzire, muguma oku cikwi ciguma c'olwîshi n'owundi oku cindi cikwi c'olwîshi. ⁶Muguma muli bo anacibwîra omuntu wali oyambîrhe omushangi gw'ecitâni n'owali enyanya zâbo omu lwîshi erhi: «Mangaci byâhwa ebîra bintu by'okusômêza?» ⁷Nanaciyumva izù ly'oyôla muntu waliyambirhe ogw'ecitâni anali enyanya zâbo omu lwîshi. Ayinamulira okuboko kulyo enyanya omu malunga n'okuboko kumosho, anacilahira oku izîno lya Nnamubâbo ozîne, erhi: «Hano kugera amango, mango garhali manyi n'ecihimbi c'amango na hano bayûsa okufunyâza emisî y'olubaga lutagatîfu, go mango ebyôla byoshi byaâhwa.» ⁸Niono nanaciyumva okwôla ci ntayumvagya kwo kuderha kurhi. Nanaciderha nti: «Yâgirwa Nnawîrhu, cihî câbà cizinda muli ebîra bintu byoshi?» ⁹Anaciderha erhi: gendaga wâni Daniyeli, ebwa kubà ebyôla binwa bifulisirwe binafulisirwe kuhika oku mango mazinda. ¹⁰Banji bâyishicêsibwa, bâyeruhe, bânarhangulwe, nabo abagalugalu banakaziyôrha bajira amagalu-galu gâbo, na ntà mugalu-galu wâyumva okwôla, ci abashinganyanya boki bâyumva. ¹¹Kurhenga amango enterekêro y'ensiku n'amango yâbà yamârhenzibwa na muli agôla mango bahireho obuhanya bw'okusherêza, hâgera nsiku cihumbi na magana abirhi na nsiku makumi gali mwenda. ¹²Iragi lyâge owa-nkayôrha ali masù akanahika oku nsiku cihumbi na magana asharhu na nsiku makumi asharhu n'irhanu. ¹³W'oyôla, ocisêze ohike ebuzinda, orheng'ihûmûka, wânayish'iyîmanga ohâbwe oluhembo lwâwe aha buzinda bw'e-nsiku.»^h

⁹**12.2** : Abayahudi ba mîra bwenêne, barhamanyaga oku abâfîre bacifûke. Ebitabu y'Endagâno ya Mîra biyigîrize oku bufûke bw'abafîre, biri bisungunu. Ci, ecitabu ca Daniyeli, cîri ciguma muli ebyo biyigîrize bwinjinjà obufûke bw'abafîre (Rhulole muli 2 Mak 7, 9. 14; Bush 2, 23; Iz 26, 19).

^h**12.13** Omu cihebraniya-Arameyo, ho ecitabu ca Danieli cihwera aha. Ebigabi n'emilogo yalibuzire omu *LXX*, *Bibliya ya Cigereki y'omu myâka 400 embere za Kristu*, byarhozirwe n'abalenga omu Daniel w'ecigereki n'omu *Vulgata ya Jerome*, muntu murhanzi rhanzi wahindulaga Bibliya yoshi kurhenga Cihebraniya kujà omu cilatini; alamaga aha Betelehemu myâka 400 enyuma za Kristu: [https://www.academic-bible.com/en/online-bibles/septuagint-lxx/read-the-bible-text/bibel/text/lesen/stelle/27/120001/129999/ch/4171bdb086d6b2113705ccc095ed63ed/\(1.1.2021\).Omwo LXX na muli Vulgata mwo abalenga barholire: Dn 13: olubanja Daniyeli atwiraga Suzana; Dn 14: Daniyeli àyîrha enjoka y'omuzimu Beli ànayemeza mwâmi w'e Babiloni oku Nyamuzinda Ozîne abà muguma dolodolo; mwâmi arhegeka oku abamushiga boshi bakâharâmya oyo Lungwè muguma yêne; https://www.academic-bible.com/en/online-bibles/biblia-sacra-vulgata/read-the-bible-text/bibel/text/lesen/stelle/27/140001/149999/ch/ef44ebè2c8dd99fe09a5e2019b6e885d/](https://www.academic-bible.com/en/online-bibles/septuagint-lxx/read-the-bible-text/bibel/text/lesen/stelle/27/120001/129999/ch/4171bdb086d6b2113705ccc095ed63ed/(1.1.2021).Omwo LXX na muli Vulgata mwo abalenga barholire: Dn 13: olubanja Daniyeli atwiraga Suzana; Dn 14: Daniyeli àyîrha enjoka y'omuzimu Beli ànayemeza mwâmi w'e Babiloni oku Nyamuzinda Ozîne abà muguma dolodolo; mwâmi arhegeka oku abamushiga boshi bakâharâmya oyo Lungwè muguma yêne; https://www.academic-bible.com/en/online-bibles/biblia-sacra-vulgata/read-the-bible-text/bibel/text/lesen/stelle/27/140001/149999/ch/ef44ebè2c8dd99fe09a5e2019b6e885d/)

Ecigabi ca 13 cirhenga omu LXX n'omu Vulgata

Daniyeli atwa olubanja lwa Suzana

¹ Hali muntu muguma wayûbakaga e Babiloni, n'izîno lyâge ye Yowaki-mu. ² Anaciyanka omukazi izîno lyâge ye Suzana, mwâli wa Helkiyasi, ali mukazi mwinjinjà na mukazi orhînya Nnâmahanga. ³ Bulya ababusi bâge bâbâga bashinganyanya, balera mwâli wâbo omu kushimba oburhegesi bwa Mûsa. ⁴ Yowakimu ali muntu mugale bwenêne, anali agwêrhe obusâni aha burhambi bw'enyumpa yâge, n'Abayahudi banji bakazâgijà aha mwâge bulya ali wa lukengwa kulusha abandi boshi. ⁵ Muli ogwo mwâka bâli bacîshozire bagula babirhi omu lubaga b'okutwa emmanja, bâli bantu akâla kanwa ka Nnâmahanga kayêrekîre erhi: «Obubî e Babiloni buhubusire, budwirhwe n'abashosi batwa emmanja, abalolwa nka barhegesi b'olubaga.» ⁶ Bàkomeraga aha mwa Yowaki-mu na ngasi boshi bâli bagwêrhe emmanja ho bakazâg'ibashimâna. ⁷ Mûshi, erhi olubaga lwabâga lwamâgenda, Suzana anaj'ilambagira omu busâni bw'ibâ. ⁸ Abo bashosi babirhi bakazâg'imubona ngasi lusiku ali cîlambagiza, barhondêra okukaz'iyumva omwîfinjo kuli ye. ⁹ Bahûrha obukengêre, bakaz'iyûbika amasû barhagilola enyanya, ciru n'okukengêra emanja zishingânine. ¹⁰ Bombi omurhima gwakaz'ibalya erhi ye orhuma ci barhabwîranaga ezôla ntanya, ¹¹ bulya bakazâgiyumva enshonyi z'okumanyîsa oku bacîfinja okumuyanka, cikwône ¹² bakazâg'igungêza ngasi lusiku amango bankarhinda kuli ye. ¹³ Lêro lusiku luguma basêzerana ntya: «Rhujage emwabirhwe gakola mango ga kulya emidi ganôla.» Kandi banagenda burhagenda. ¹⁴ Ci erhi bagaluka bashimânana n'omu kucîdôsa cici cirhuma, balinda bamanyisanya bwinjinjà kurhi bamwifinja. Okubundi banaciyumvanya oku mango bankahash'imubugâna ali yêne. ¹⁵ Abo bakazâg'igungêza amango gawkânine. Ka lêro Suzana arhamânayisha nk'oku anakômerera okujira enzindi nsiku erhi analusibwe na bananyere babirhi bônene; alonza okucishukira mulya busâni ebwa kubà idûrhu lyâli linji. ¹⁶ Ntâ wundi muntu wali mwo okuleka balya bashosi babirhi bâli bacîfulisire banadwîrhe bamugungêza. ¹⁷ Anacibwîra balya bananyere erhi: «kanyi muj'i- nderhera amavurha n'ensabuni, munayigale enyumvi z'obusâni ncishuke.» ¹⁸ Banacijira nk'oku anahunyire, n'erhi babà bamayigala enyumvi z'omu busâni, bagerera omu gundi muhango gwâli e burhambi, mpu baj'imulerhera ebi anabahunyire; barhâli bamanyire oku abôla bashosi bâli bacîfulisire. ¹⁹ Erhi balya banyere babà bamâhuluka, balya bashosi bombi banacipamu-ka, banacîhunika kuli Suzana n'okumubwîra mpu: ²⁰ «Lolâ enyumvi ezîra ziri mpamike na ntâye odwîrhe arhubona, rhunadwîrhe rhwakwifinja, yêmêra o-kwo rhukuhûnyire, oleke rhukuyanke. ²¹ Okalahira rhwaj'ihamîriza rhuderhe oku omwâna w'omusole anali haguma na nâwe, n'oku co carhumaga ohulusa balya bananyere.» ²² Suzana ayîsa aderha erhi: «Obuhanya bwamanyishira ngasi lunda. Njizire ntyo nfire, ndahîre nalyo ntamufumiri. ²³ Ci kwônene okuli kukulu kuli nie, nfire omu maboko ginyu buzira kujira akantu, ahâli h'okuhemuka omu masû ga Nyakasane.» ²⁴ Oku bundi Suzana anaciyâkûza n'izû linene, nabo balya bashosi bamuhamagaliza nk'okwôla anahamagazagya. ²⁵ Muguma muli bo alibirhira ebwa nyumvi z'obusâni aziyigula. ²⁶ Erhi abâli omu nyumpa bayumva olwo lubî omu busâni, baciloha embuga kugerera omu muhango gw'eburhambi mpu bagend'ilola ecabîre. ²⁷ Erhi balya bashosi bayûsa okuganîra, enshonyi zagwârha abashizi, bulya

(2.1.2021). Bulya Abayahudi bali burhè bw'okubona Abaroma babashabire aka-Nyamuzinda omu mwâka 70 enyuma za Kristu, erhi bakola bajira olukalaba lw'ebitabu bya Bibliya omu mwâka 90 enyuma za Kristu, bahambalikanya Abaroma n'Abakristu, barhôla ebitabu bicigwêrhe emyandiko omu cihebraniya byône. Ntyo balahira ebirhenzire omu LXX, nka 1Mak; 2Mak; Bush; Burhimanya Bene Sira, Tobiti; Baruki na Yuditi

ntà mango ciru n'eliguma bakola bayumvîrhe kwa bene okwôla kuli Suzana. ²⁸ Erhi buca, erhi olubaga lubà lwamalundumana aha mwa Yowakimu, ibà wa Suzana, balya bashosi babirhi nabo bayisha ci erhi n'omurhima gwâbo guyunjwîre nkengêro mbî z'okuyîsa Suzana. ²⁹ Banacibwîra olubaga mpu: Murhumize, bajilêrha Suzana mwâli wa Helkiyasi, mukà Yowakimu. Banacimurhumiza. ³⁰ Naye ayisha analusibwe n'ababusi bâge n'abâna bâge na bene wâbo boshi. ³¹ Ci Suzana àli w'iranga licire na mwinjinjà bwenêne. ³² Kulya kubà ali acîhundikire obusù, abôla bîsi barhegeka mpu bamurhenze akôla kirhubo, kwâli kulonza okucîsîmîsa n'obwinjà bwâge. ³³ Ci bene wâbo boshi na ngasi ba-ndi bâli bamumanyire bakaz'imulakira. ³⁴ Oku handi balya bashosi bombi banaciyimuka bajà eruhya, bamulambûlira amaboko oku irhwe. ³⁵ Naye, oku alaka, anagalamira enyanya emalu-nga ebwa kubà omurhima gwâge gwâli gucîkubagire Nyakasane. ³⁶ Balya bashosi banaciderha mpu: «Rhwayîshaga rhwalambagira rhwêne omu busâni, oyu mukazi anaciyisha boshi na bananyere babirhi, ene ayûsibabwîra mpu bahamike enyumvi z'omu busâni, anacibayôza. ³⁷ Omwânarhabana wali ocîfulisire ej'emunda ali, banagwishira boshi naye. ³⁸ Agôla mango erhi rhuli oku kafendefende k'obusâni, ene rhubona ebirhankaderhwa rhwakanyîriza aha bâli. ³⁹ Rhwanashimana bayankîne. Nyamurhabâna rhurhashire mugwârha, arhulusha misî, ene àbà amâyigula olumvi àrhufuma. ⁴⁰ Naye oyûla, ene rhubà rhwamamugwârha, rhwamudôsa olya mwânarhabana ye ndi. ⁴¹ Ci arhalonzize okumuderha. Byo binwa bîrhu rhuhamîrîze ebyôla.» Endêko yabayêmêra bulya bâli bagula bo banali batwi b'emmanja, banacitwîra Suzana okufà.

⁴² Oku bundi Suzana anaciyâkûza n'izû linene aderha, erhi: «Nyamuzinda w'ensiku n'amango, we oyishi ehifulike, we bona ngasi ka-ntu embere kabè, ⁴³ omanyire oku bunywesi obu bampamîrîze; lolà niono nafà n'obwo ntâco najizire muli ebîra byoshi banshobesire oku kunyîrha.» ⁴⁴ Nyakasane ayumva omusengero gwâge.

⁴⁵ Erhi bakola bali omu njira y'okuj'imuyîrha, Nyakasane azûsa enkengêro nyinjà omu murhima gwa mwânarhabana muguma, izîno lyâge ye Daniyeli. ⁴⁶ Ayâkûza n'izû linene aderha erhi: «Niehe ndi mwêru kwêru oku mukò gw'oyûla mukazi!» ⁴⁷ Olubaga lwahindamukira emunda ali, lwamudosa mpu: «Kwo kuderha kuci okwôla odesire?» ⁴⁸ Oku bundi, Daniyeli ayimanga ekarhî kâbo, aderha erhi: «Bene Israheli, ka musirahire obûla mwamatwira oyûla mwâli w'Israheli okufà buzira kurhang'idôsa mwenene ngahi okuli kuli? ⁴⁹ Kanyi mushubirhangira olubanja ekagombe bulya kunywerha bamunywerhîre.» ⁵⁰ Oku bundi, olubaga lwagaluka dubaduba, abagula banacibwira Daniyeli, mpu: «Yisha nâwe rhujè ekagombe rhweshi, orhuyumvise bulya Nyamuzinda akuhîre obukulu b'okutwa emmanja». ⁵¹ Daniyeli anacibabwira erhi: «Mubaye-gûle, ngasi muguma kulî n'owâbo, mbasambîse». ⁵² Erhi babà bamayûsibakûla haguma, Daniyelia nacihamagala owaburhanzi anacimubwîra erhi: «We muntu washosihaliraga omu bubî, ebyâha wakazâg'ijira mîra byamajaga byayulubuka.» ⁵³ Wakazâg'itwa emmanja kubî, wakazirhuma bahana abêru-kwêru n'okufungira abâli omu bubî, n'obwo Nyakasane arhegesire mpu: «Orhahîra okatwîra omuntu mwêru-kwêru erhi omushinganyanya okufà». ⁵⁴ Akabà wamubwîne, rhubwîrage aha burhambi bwa murhi muci wamubonaga bo naye haguma?» Nyamulume anacishuza erhi: «Aha mutudu». ⁵⁵ Daniyeli anacimubwîra erhi: nêci, bunywesi bwâwe bwanakuheza; lolà oku mîra malahika wa Nyakasane ahâbagwa obuhashe mpu bakutwemwo kabirhi». ⁵⁶ Erhi abà amâyûs'irhegeka mpu bamuyegûle, arhumiza mpu balêrhe owâbo, anacimu-bwîra erhi: «Wâni iburha lya Kanâni ci lirhali lya Yûda, iranga lyakurhebire n'amîru mabî gâhûsize omurhima gwâwe! ⁵⁷ Ntyâla kwo wakazâg'ijirira bâli b'Israheli, obwôba bwakarhuma bagwîshira na ninyu ci mwâli wa Yûda yêhe arhalembîre obubî bwinyu. ⁵⁸ Mbwîraga aha murhi muci wabagwârhira bagwîshîre haguma? Anacishuza, erhi: «Aha nshebeyi.» ⁵⁹ Daniyeli amubwîra erhi: Nâwe wamanywerha okurhalusire na bulenzi bwâwe bwakuyîrha, bulya malahika wa Nyamuzinda adwîrhe akulinga n'engôrho yâge mpu akuberemwo mpande ibirhi, akuherêrekeze. ⁶⁰ Oku bundi, endêko yoshi yabanda akahababo, yakuza Nyamuzinda ociza

abamulangâlira. ⁶¹ Kandi, bakwâma balya bashosi bombi Daniyeli anayagîriza-gya erhi binwa byâbo by'obunywesi birhuma. ⁶² Acibagalulira galya mabî bâli balongîze omulungu wâbo. Ntyo banacibajirira nk'oku oburhegesi bwa Mûsa bwanalibudesire, banacirhegeka ababayîrha, ntyo omukò mwêru-kwêru gwafuma olwôla lusiku. ⁶³ Helkiyasi boshi na mukâge bakuza Nyamuzinda erhi okwôla kucira kwa mwâli wâbo Suzana kurhuma, kuguma n'ibâ Yowakimu n'abalungu bâge, bulya ntâ bubî bwabonekîne kuli ye. ⁶⁴ Daniyeli akuzibwa bwenêne embere z'olubaga kurhenga agôla mango n'omu gandi mango gakulikiraga.

Ecigabi ca 14 cirhenga omu LXX n'omu vulgata

Daniyeli n'abadâhwa ba Beli

¹ Erhi mwâmi Astiyage aba amashimana b'îshe banyakwigendera ekuzi-muⁱ, Sirusi w'e Persi ahâbwa obwâmi. Daniyeli ali omu barhonyi ba mwâmi ye wanali wa lukengwa kulusha abandi boshi. ² Abantu b'e Babiloni bajiraga omuzimu wâbo bakazâg'ikenga bwenêne ye Beli. Ngasi lusiku bakâg'imurherekêra ngega ikumi n'ibirhi za nshâno, bibuzi makumi ani na rhubindi ndarhu rhw'idivayi. ³ Mwâmi naye amukengaga bwenêne na ngasi lusiku akazâg'ija emunda ali aj'imuharâmya; ci Daniyeli yehe akaz'iharâmya Nyamuzinda wâge. ⁴ Mwâmi anacimubwîra erhi: Cirhuma weki orhaharâmya Beli? Daniyeli ashuza erhi: «Bulya ntaharâmya abazimu bajiragwa n'okuboko k'omuntu, ci mparâmya Nyamuzinda Ozîne, ye walemaga empingu n'igulu, ye onali mukulu wa ngasi ciremwa coshi.» ⁵ Mwâmi amubwîra erhi: «Ka weki orhabona bula oku Beli aba nyamuzinda ozîne. Ka orhabona ebi alya n'ebi anywa ngasi lusiku?» ⁶ Daniyeli acimwe-mwêsa ashuza erhi: «Orhacirhebaga woliha, mwâmi; Beli liri ibumba omu ndalâlâ na mushige omulinga e mugongo, ntâ mango asagilya erhi okunywa.» ⁷ Mwâmi, omu kukunira, ahamagala abadâhwa ba Beli anacibabwîra erhi: Akabâ murhambwiziri ndi okazilya ebiryo by'enterekêro, mwafa mweshi na mukanyêreka oku Beli onabirya, Daniyeli anafe ebwa kubâ amahemukira Beli. Daniyeli anacishuza Mwâmi erhi: «kwo binabâge ntyôla nk'okwo odesire.» ⁸ Abadâhwa ba Beli bâli makumi gali nda, buzira kuganja abakazi n'aba-na. ⁹ Mwâmi boshi na Daniyeli banacija omu ka-Beli. Abadâhwa ba Beli banaciderha mpu lolâ oku rhukola rhwahuluka rhuje embuga, nâwe we oyôla yâgirwa nnawîrhu, ojire bahire ebiryo n'idivayi livange omu ka-Beli kandi wanayigala olumvi onahire kwo enaniko y'ehigondo hyâwe. ¹⁰ N'irhondo sêzi oja munôla ka-Beli okashimâna ebiryo byoshi birhâlirwe na Beli rhunafe; n'akabirya erhi Daniyeli orhuderhîre eby'obunywesi, ye wâfâ. ¹¹ Bâli bama-nyire ehijira bakazâg'igereramwo idako ly'amêza, hirhanali himanyirwe, hyo bakazâg'iyombôkamwo, bayishe barhôle enterekêro zoshi. ¹² Erhi babâ ba-mâyus'ihuluka n'erhi mwâmi abâ amayûs'idêkereza ebiryo embere za Beli, ¹³ Daniyeli arhegeka mpu abarhumisi balêrhe oluvu, banacilugalagaliza omu bululi boshi erhi na mwâmi yêne adwîrhe abona. Kandi banacihuluka, bahami-ka olumvi banacihira kwo ehinanîzo hy'ehigondo hya mwâmi, banacigenda. ¹⁴ Erhi bubâ bwâyizire, abadâhwa bâyongoberera omu nyumpa nk'oku bana-komêreraga boshi na bakâbo n'abâna bâbo balya bananywa byoshi. ¹⁵ Mwâmi anacizukiriza sêzi sêzi boshi na Daniyeli. ¹⁶ Anacidôsa, erhi: «Ka orhunanîzo rhuli rhugumaguma wâni Daniyeli?» Naye ashuza, erhi: «Nêci woliha, rhuli rhugumagumâ.» ¹⁷ Erhi bayûs'iyigula olumvi n'okulola oku mêza, mwâmi aha-magaza n'izû linene, erhi: Oli mukulu mushana Beli, ntâ bunywesi bukuba-kwo. ¹⁸ Daniyeli asheka anacihanza mwâmi mpu arhashubig'ija kuli kulusha. ¹⁹ Mwâmi anacishuza, erhi: «Namabona enshando z'abalume n'ez'abakazi n'e- z'abâna.» ²⁰ Mwâmi omu kukunira bwenêne anacirhuma abagend'igwârha abadâhwa kuguma na bakâbo n'abâna bâbo, banacimuyêreka omuhango bakazâg'igereramwo bakola baj'ilya ebiri oku mêza. ²¹ Anacirhegeka

ⁱ**1.1** 14, 1: Eyi nshambâlo eyerikine kurhi okuharâmya banyamuzinda bw'obunywesi kurhabâ kushi-ngânîne: Lolâ muli Bush 13-16.

babani-gûza boshi, aha na Daniyeli olya Beli, naye amuvungunyula n'enyumpa yâge.

Daniyeli ayîrha enjoka

²² Habâga n'enjoka nnene bwenêne, n'abantu b'e Babiloni bakazâg'iyike-nga nka muzimu wâbo. ²³ Mwâmi anacibwîra Daniyeli, erhi: «Ka kandi wâde-rha mpu oyûla naye ali wa mulinga? Lolà oku azîne, na kulya alya, ananywe: o-rhankaderha mpu arhali nyamuzinda ozîne, harâmya ye!» ²⁴ Daniyeli ashuza, erhi: «Niono mparâmya Nyamuzinda bulya ye obâ Nyamuzinda ozîne, eyira e-rhali nyamuzinda ozîne. Okalonza onyêmêrere yâgirwa mwâmi wabona oku nayîrha eyi njoka buzira ngôrho nîsi erhi karhi.» ²⁵ Mwâmi anacishuza, erhi: «Nkuhire yo.» ²⁶ Okubundi Daniyeli anaciyanka obulembo bwîru, n'amavurha n'obôya anacibidêkera omu mîshi àjiramwo emibumbuli miburunguse akaz'iyi-kweba omu kanwa k'enjoka. Erhi enjoka eyûs'ilya yafà. Daniyeli anacimu-bwîra, erhi: «Alaga oyu muharâmya!» ²⁷ Abantu b'e Babiloni erhi bamanya o-gwôla mwanzi bagaya bwenêne banacihigira mwâmi. Banakaderha, mpu: «Mwâmi akola Muyahudi, mpu kali ashabwîre Beli, ayîrha n'abadâhwa abani-gûza.» ²⁸ Banaciyisha bajà emunda mwâmi ali banacimubwîra, mpu: «Oruhê Daniyeli n'okalahira rhwakuyîrha rhunaherêrekeze enyumpa yâwe». ²⁹ Mwâmi erhi abona kurhi bamugosire, banadwîrhe bahagaza, ayôboha, asezibwa oku- baha Daniyeli.

Daniyeli akwêbwa omu bulumba bw'entale

³⁰ Banacimukwêba omu bulumba bw'entale, anacibêramwo nsiku ndarhu. ³¹ Omwôla bulumba mwâli ntale nda, ngasi lusiku zakazâg'ihâbwa mirhumba ibirhi ya bantu na bibuzi bibirhi. Ci lêro barhabahaga bici ezo nsiku mpu Iyo zi-lyâ Daniyeli. ³² Muli agôla mango erhi omulêbi Habakuki àli e Yûda; erhi aba amarhega-nya empana n'omugati, abishana omu cirhimbiri mpu akola ashegula abadwîrhe barhema emburho omu mashwa. ³³ Malahika wa Nyakasane anacibwîra Habakuki, erhi: «Ohêke ebyôla biryo e Babiloni, obihêkere Daniyeli omu bulumba bw'entale. ³⁴ Habakuki anacishuza, erhi: «Yâgirwa Nyakasane, ntishi e Babiloni ntanamanyiri obwôla bulumba ngabi buli.» ³⁵ Okubundi malahika anacimugwârhirira oku irhwe, amugwârhirira omu mviri amuzurudukana aj'imu-dêkereza e Babiloni oku nyanya Iya bulya bulumba yeshi anayisha ahumagira. ³⁶ Habakuki anaciyâkuza, erhi: «Daniyeli, Daniyeli, yanka ebiryo Nyamuzinda akurhumîrel» ³⁷ Daniyeli anaciderha, erhi: «Wamankengera, yâgirwa Nyamuzinda, orhanalekêrera abakuzigira.» ³⁸ Daniyeli ayimuka, anacirho-ndêra alya na malahika wa Nyakasane ashub'iyanka Habakuki amushubiza ho na halya emwâge. ³⁹ Oku lusiku Iwa kali nda, mwâmi ayisha akola al'ilakira Daniyeli; anacihika aha bulumba, anacilâba, abona oku Daniyeli abwârhirê. ⁴⁰ Anacihamagaza n'izû linene, erhi: «Oli mukulu, Nyakasane Nyamuzinda wa Daniyeli na ntà wundi Nyamuzinda ohaba okuleka we!» ⁴¹ Anacirhenza Daniyeli mulya bulu-mbâ. Arhegeka mpu balya bâli balonzize okumuyîrha babe bo bahira omwôla bulumba; oku banabakwêbamwo ntya, entale zabamaka zabafonfomera erhi na mwâmi banadwîrhe balola.

Hoz

Hozeya

HOZEYA, HOSHEYA

HOZEYA, HOSHEYA

Enshokolezi

Hozeya aburhiragwa omu cihugo c'omwâmi w'emwênè (Israheli). Arhangiraga okuyigîriza amango ga Mwâmi Yerobwâmi wa kabirhi (783-743) embere ly'okuburhwa kwa Kristu, amango gonênè Omulêbi Amosi ajâga ayigîriza. Hozeya agendêrera okuyigîriza amango g'abâmi balondaga Yerobwâmi.

Hozeya ayanka Cameri nka mukâge anamuzigira bwenêne. Cikwône oyo mukazi amugayîsa erhi kulama kubî kwâge kurhuma. Okwo kurharhumaga Hozeya amugayaguza, agendêrera okumuzigira. Enyuma lya myâka minji, mukâge acîrheganya okugaluka emwa Hozeya. Hozeya amuyankirira n'omurhima gw'obuzigire.

Akalamo k'omulêbi Hozeya lubà lwîganyo lw'okuyumvikana kwa Nnâmahanga na Israheli. Olwo lwîganyo luyêrekîne oku Nnâmahanga azigiraga olubaga lwâge lwîshogwa. Olwo lubaga lwamugayîsa; cikwône Nnâmahanga arhalekaga okuluzigira ensiku zoshi; aluhana lyo alugulula omu bwôrhere bwinjâ analugalulira obushagaluke bw'obuzigire burhanzi.

Hozeya akalihire kulusha abarhegesi bw'olubaga, abâmi n'abadâhwa bakulu. Okuharâmya ensanamu kurhenga muli ago mabî goshi. Aka Amosi, Hozeya agayaguza bwenêne obulyâlya n'okulibuzabantu.

Abandi balêbi, nka Yehezekiyeli na Yeremiyahu bakulikira Hozeya omu kumanyîsa kurhi Nnâmahanga n'olubaga lwâge lw'e Israheli balagananaga. Endagâno Mpyâhya n'Abakristu barhanzi bashimbire olwo lwîganyo omu kuyumvikana kwa Kristu n'Ekleziya yâge.

EBIRIMWO

1. Obuhya bwa Hozeya kwo kuderha kurhi: cigabi: 1-3
2. Ecâha n'obuhane bwa Israheli: cigabi 4-13
3. Israheli agalukira Nyamuzinda, Nyamuzinda amuyankirira kandi: cigabi 14

1

HOZEYA, HOSHEYA

Izîno ly'ecitabu

¹ Akanwa Nyakasane abwîraga Hozeya, mugala wa Beeri, oku ngoma ya Yoziyasi, ya Yotamu, ya Akazi n'eya Ezekiyasi^j, bâmi b'e Yûda, n'oku ngoma ya Yerobwâmi, mugala wa Yowash, mwâmi w'Israheli.

I. Obuhya bwa Hozeya n'ihwe lyâbwô

² Omurhondêro gw'akanwa ka Nyakasane, omu kanwa ka Hozeya. Nyakasane abwîra Hozeya, erhi: «Genda, yanka omukazi w'embaraga n'abâna b'e-mbaraga, bulya ecihugo cikola ca bya nsbonyi byône byône, caleka Nyamuzinda. ³ Anacigenda obwo, ayanka Gomeri, mwâli wa Diblayimu, anacibâ izîmi, aburha mugala. ⁴ Nyamuzinda amubwîra, erhi: «Yirika-ye izîno lya

^j1.1 Enfasasè n'ecigereki byabahingwîre aga mazîno: עֲזִיָּהּ UZIYAH; יוֹתָם YOTAM; אֶחָז AHAAZ; יְהִיזְכִּיָּאֵהּ YEHIKIZKIYAHU

Yizreeli, bulya hindi hitya hyône nahana enyumpa ya Yehu kwa gulya mukò bàbulagaga abà Yizreeli, na ntyo mperêrekeze obwâmi bw'enyumpa y'Israheli. ⁵ Olwo lusiku nâvunira omuherho gw'Israheli omu lwa Yizreeli. ⁶ Nyamukazi arhola kandi izîmi, aburba mwâli. Nyamuzinda amubwîra, erhi, «Yirika-ye izîno lya Bashombe, bulya nkola nashomba enyumpa y'Israheli ntà kuciyaibalira.^k ⁷ Ci nâbabalira enyumpa ya Yûda yoki, nnambacize muli Nyakasane, Nyamuzinda wâbo. Arhali muherho erhi ngôrho, erhi bîrha, erhi biterusi, erhi banyakulwîra oku biterusi bo nâbacizamwo.»^l ⁸ Bashombe ànena amonka, nnina arhola erindi izîmi, aburha murhabana. ⁹ Nyamuzinda aderha, erhi: «Yirika-ye Lurhali-Lubaga-Lwâni, bulya murhali lubaga lwâni nâni ntali Nyamuzinda winyu.»^m

2

Omu nsiku zâyisha

¹ Bene Israheli bâluga nka mushenyi gw'omunyanja, gwo gurhaganjwa gu-rhanagerwa. Ahâli h'okucikaderhwa: «Murhali-Lubaga-Lwâni», bâkaziderhwa Bene-Nyamuzinda Ozîne. ² Abâna ba Yûda n'ab'Israheli balunganaⁿ, bâbà na mwâmi muguma, bânagandâza kurhaluka olubibi lw'ecihugo câbo bulya lwâbà luhamu olusiku lwa Yizreeli. ³ Bwiragi bene winyu, erhi: «Lubaga lwâni», na bâli binyu, erhi: «Musîmwa»^o.

Obuhane n'obucîyunjuze bw'ishanja oku bubaraga

⁴ Muhêke nyoko lubanja mumusambîse^p. Bulya arhaciri mukânie, nâni ntaciri ibà. Aleke obubaraga bwâge, arhenze obugonyi omu cifuba câge. ⁵ Akabà nanga namugendêsa bushugunu, mmujire nk'olusiku àburhagwa, nâmushushîsa obwerûle, namujira nk'idaho lyûmu, mmuyirhe n'enyôrha^q. ⁶ N'abâna bâge ntacibalonza bulya bali ba bubaraga. ⁷ Nêci, nnina yâbîre mbaraga, owababurhaga àcîhemwîre; aderha, erhi: «Nâkulikira abalume bâni, bo bampà omugati n'amîshi, emishangi n'emipira, amavurha n'ecinyôbwa.»^r ⁸ Co cirhumire nkola nafuka enjira yâge n'olûrhe, nâziba enjira yâge abule ihulukiro. ⁹ Akulikîre abîra bâge, ci arhabahikekwo; abalonza arhacibabone. Buzi-nda aderhe, erhi: «Nkola nashubira emwa ibanie murhanzi, bulya nali mwinjà mîra kulusha buno.» ¹⁰ Arhamanyaga yêhe oku nie nakâgimuhà engano, amamvu mahyâhya n'amavurha, nie namuhâga obuhirhi bw'amasholo n'ensaranga^s, byo akagirhumikiramwo Baali!

¹¹ Co cirhumire, nkola nâshubiyanka engano yâni omu mango gâyo, n'amamvu gâni mahyâhya

^k**1.6** Bashombe: kwo kuderha oyu barhabêre bwonjo.

^l**1.7** : Ebyo binwa eri nyushulo y'abashimbûlizi ba Hozeya emunda bâli lubungo enyuma ly'okuhimwa kwa Samâriya.

^m**1.9** Oku ago mazîno ganali asharhu gayerekine obukunizi bwa Nyamuzinda. Lêro obwonjo bwâge bwamahwa.

ⁿ**2.2** Olwo lusiku abâna ba Yûda n'ab'Israheli bahimana bashenshagane ecihugo na ntyo barhenge omu bujâ.

^o**2.3** Lêro gakola mazîno minjà garhaciri nka agali muli 1, 6 na 1, 9.

^p**2.4** Muhêke nyoko lubanja mumusambîse: emwa Abalêbi, okuhêkana lubanja bwâli bwo-rhere: 4, 1; Iz 3, 13; Mik 6, 1; Yer 2, 9. Aha, Nyamuzinda ye ohêrhe olubaga lwâge lulalahi lubâ-njà.

^q**2.5** : Omu bihugo by'ebushoshôkero bw'izûba erhi bahanaga omukazi banamuleka bushugunu: Eze 16, 37-39; Iz 47. 2-3; Yer 13, 22; Nah 3. 5; Mal 17, 10. 2. 7: Oyo mukazi ashushanyîbwe n'ecihugo c'Israheli. Obuhirhi bwa Kanâni bwarhumaga Israheli ahirima omu câha (10, 1; 13, 6) bwâhirigirha: 4, 3; 5, 7; 13. 15.

^r**2.7** : Abalume bâni, bo banyamuzinda bw'obunywesi b'e Kanâni.

^s**2.10** : Ebyo byoshi byakagikolêsibwa omu kulonza okuhà Baali irenge.

amango gâgo, nâmunyaga emishangi n'emipira yâni abwîsiremwo obushugunu bwâge. ¹² Na ntyo mmuyêrekane n'enshonyi zâge emwa abîra bâge, na ntâye wacimuntenza omu ikumi ly'eminwe. ¹³ Nârhenza amasîma gâge goshi, ensiku nkulu zâge, emyêzi yâge mihya-hya, esabato zâge, n'emirimbo yâge yoshi. ¹⁴ Nahererekeza enkoma zâge n'amalehe gâge akâgilimbira, mpu: «Balume bâni babimpâga.» Nâbijira bulambo ensimba zâkâyâbukiramwo^t. ¹⁵ Nâmuhana oku nsiku za Baali, ezi akagimurherekêramwo, âkola ayambîrhe engolo n'amagerha. Niehe anyibagira! Kanwa ka Nyamuzinda.

¹⁶ Co cirhumire lêro nkola namurhebêba, mmuhêke omu irungu^u, ¹⁷ nshambâze omurhima gwâge. Kurhenga aho mmugalulire enkoma zâge n'olubanda lwa Akori, muhango gwa bulangâlire, ashuza lêro nk'amango aciri mugêngere n'amango arhengaga omu cihugo c'e Mîsiri^v. ¹⁸ Olwo lusiku lêro, -kwo Nyakasane adesire-, wanderha, mpu: «Ibanie», orhacinderhe mpu «Baali wâni»^w. ¹⁹ Narhenza amazîno ga ba Baali omu kanwa kâge, barhakanaciderha ago mazîno bundi. ²⁰ Olwo lusiku, nâjira kuli bo eciragâne haguma n'ensimba z'emuzirhu, e-nyunyi z'emalunga n'ebiyandala oku idaho; emiherho, engôrho, n'ebîrha, nâbivuna mbikage omu cihugo, nâmujiira adêkerere n'omurhûla. ²¹ Nâkuyanka lwoshi ensiku zoshi, nâkuyanka omu bushinganyanya n'omu irhegeko, omu buzigire n'omu bwonjo. ²² Nâkuyanka omu bwemêzi, ntyo omanyîrire Nyamuzinda.

²³ Mw'olwo lusiku, - kanwa ka Nyamuzinda, - nâshuza omu mpingu, nabo bashuze omu igulu. ²⁴ Igulu lyâshuza omu kulêrha engano, amamvu mahyâhya n'amavurha, nabo bashuze e Yizreeli. ²⁵ Nâmujiira ishwa limîre omu cihugo, nâbabalira Bashombe, nabwîra Lurhali-Lubaga-Lwâni, nti: «We lubaga lwâni», naye anshuze, erhi: «Nyamuzinda wâni».

3

Okushubîrira omukazi mubî, ihwe ly'obwonjo bwa Nyamuzinda wâni

¹ Nyamuzinda ashubimbwîra, erhi: «Genda kandi, ozigire omukazi ozigirwa n'ibâ n'obwo eri mbaraga, nka kula niono Nyakasane nzigira bene Israheli n'obwo bâshizire abandibandi banyamuzinda, basîma n'ebitumbura by'emizâbîbu birherekêrwa abazimu. ² Nanacigendirhola mukânie obwo, nahûna mikabûlê ikumi n'irhanu ya nsaranga na nkuluba ndarhu za ngano^x. ³ Nanamubwîra, nti: «Wabêra hano mwâni nsiku nyinji lêro, onaleke obu-shungu bwâwe. Ntâ kuyinjibana wundi mulume, nâni nâjira ntyo emund'oli.

⁴ Kwo binali abantu b'Israheli bâyorha nsiku nyinji buzira mwâmi n'abarhambo, buzira nterekêro n'ibuye ly'emahêro, buzira ciru na efodi na terafimu. ⁵ Buzinda bwenêne bashubigaluka emunda Nyakasane ali, bayêrekera emwa Nyamuzinda wâbo n'emw'obûko bwa Daudi mwâmi wâbo. Omu nsiku zâyisha balongereza n'obukenge obusû bwa Nyakasane n'ebinja

^t**2.14** : Olukoma n'amalehe: cimanyîso c'omurhûla n'obushagaluke kurhondêrera amango ga Salomoni (1 Bâm 5. 5).

^u**2.16** : Amango gw'olubungo, oluhaga lwaheza obwôrhere bw'akalamo k'omw'irungu (Amo 5, 25; Hoz 12, 10). Erhi Israheli aciri mwâna (Hoz 11, 1-4) arhalimanyire banyamuzinda b'ihanga lya bene. Akagishimba Nyamuzinda wali omu citû (Hoz 2, 16-17; Yer 2, 2-3).

^v**2.17** 2, 17: Lubanda lwa «Akori» luganjirwe omu mbanda zibâ hôfi na Yeriko ziyêrekîre omu ndalâlâ y'ecihugo, mwo bakagijirira ebijiro bigalugalu birhasîmîsa Nyamuzinda: Yoz 7, 24-26. Izîno ly'olwo lubanda kwo kuderha: lubanda lwa buhanya (Bac 7. 26) lwâyishibâ muhango gwa bulangâlire, bulya lwâhinduka njira ya kujâ omu cihugo citagâtifu.

^w**2.18** : Baali: kwo kuderha «Nawîrhu» ntyo kwo ba nyamuzinda b'e Kanâni bakagiderhwa.

^x**3.2** : Hozeya agalula engulo Gomeri aliamagulwa emunda omulume wâge wa kabirhi ali. Eci-twîro c'eyo ngulo ciyumanîne n'ecitwîro c'omujâ (Lub 21, 32; Lev 27, 4).

Nyakasane abâna.

4

II Amaligo Israheli ajizire n'obuhane ayishirigahâbirwa

Obubî bwabonekana hoshi

¹ Muyumve akanwa ka Nyamuzinda, bene Israheli, bulya Nyamuzinda ali lubanja haguma n'abantu b'ecihugo. Omu cihugo, murhaciri mwîkubagirwa, ntà buzigire, ntà kucimanya na kukenga Nyamuzinda. ² Ci birha n'obunywesi, kunigana n'enshombo, bugonyi n'obulyâlya, kuyîrhana ene n'irhondo. ³ Na ntyo ecihugo ciri omu mishîbo, n'abantu bamwo boshi bahosire, ciru n'ensimba z'emuzirhu n'enyunyi z'oku nkuba, ciru n'enfi z'omu nyanja ziherêrekîre. Obulyâlya bw'abadâhwa ⁴ Ci kwône ntâye wajâga lubanja, ntâye wasambaga. We mudâhwa we nshimbire. ⁵ Ohirimire mâshi, ohirimire budufu, n'omulêbi ahirimire haguma nâwe, na ntyo nkola nâyîrha nyoko. ⁶ Olubaga lwâni lufirire okubula obumanye. Bulya w'oyo wakabulire obumanye, nkolaga nakukaga omu budâhwa bwâni; wayibagîre e- nyigîrizo za Nyamuzinda wâwe nkolaga nayibagira abâna bâwe. ⁷ Boshi oku banali banjîrîre ebyâha, irenge lyâbo nâlihindula nshonyi. ⁸ Ebyâha by'olubaga lwâni bwo bwigusi bwâbo, n'amabî gâlwo go bahà-rhira. ⁹ Ci omudâhwa naye nâmujiira kuguma n'olubaga; nâmuhanira olugendo lwâge, nâmulyuza ebijiro byâge. ¹⁰ Bâlya, ci barhâyigurhe, bâjira obubaraga ci barhaburhe bâna; bulya balesire Nyakasane bacîhira omu by'enshonyi. Enterekêro ya Israheli eri nterekêro ya banyamuzinda bw'obwîhambi ¹¹ Obugonyi n'amamvu irhwe biheza. ¹² Olubaga lwâni lunagendilaguza emw'enshushano y'omurhi. Cihimbi ca karhi cilufulûlira emyanzi, bulya omurhima gw'obubaraga gwabahabwîre, balesire Nyamuzinda wâbo bashimba obubaraga. ¹³ Oku busôngerwe bw'entondo kwo barherekêrera, oku rhurhondo kwo bayôkera entûlo zâbo, idako ly'emirhi y'emishebeye, emitudu, n'- enterebinta, mpu ho hali ecîhôho. Co cirhumire, akabâ bâli binyu ziri mbaraga, akabâ bâlikazi binyu bali bagonyi, ¹⁴ Ntâhane bâli binyu oku bubaraga bwâbo, ntâhane bâlikazi binyu oku bugonyi bwâbo, bulya nabo bônene eburhambi bacîyegîlîre n'e-mbaraga, barherekêre haguma n'entazi.

Yûda na Israheli barhondwa

¹⁵ Akabâ oli mbaraga, wâni Israheli, Yûda yêhe amanyage obubî. Mu-rhajâga e Gilgali, murhasôkeraga e Bet-Avena^y, murhacigashaga, mpu: «mbotumirha Nyamuzinda». ¹⁶ Bulya Israheli aciyêrekîne nka cigamba, kurhi Nyamuzinda akacimuyâbulira nka mwâna-buzi omu bulambo bugali? ¹⁷ Efrayimu anywanîne n'abazimu, omuleke. ¹⁸ Ngasi hali endalwè ho balâla, barhishi n'oburhali bubaraga, abarhambo bâbo, enshonyi lyo irenge lyâbo. ¹⁹ Empûsi yabakurubukana omu byûbi byâyo, enshonyi zâbabumbira aha mpêro zâbo.

5

Abadâhwa, abarhamho n'abâmi bo bahezize olubaga

¹ Muyumve, mwe badâhwa yumvirhizi wâni nyumpa y'Israheli, nyumpa ya mwâmi rhega okurhwiri, mwe balanzi b'amarhegeko; bulya mwabîre murhego aha Mispa, kêshe karhege oku Tabora. ² Bâyongobîre omu kuhabuka, niehe, nkolaga nabahana boshi. ³ Nyîshi Efrayimu, na Israheli arhacinyifulisiri, nêci, Efrayimu wabîre mbaraga, nâwe Israheli wahemusire. ⁴ Ebijiro

^y**4.15** : Bet-Avena: nyumpa ya bubî: câha. Lir'izîno lya kugayaguza Beteli; n'obwo Beteli eri nyumpa ya Nyamuzinda.

byâbo birhankacibayêmêrera bagaluka emwa Nyamuzinda wâbo, bulya omurhima gw'obubaraga gubasêzize, barhaciyishi Nyamuzinda. ⁵ Obucîbone bw'Israheli bumudwîrhe lubanja; amabî g'Efrayimu gamukulumbize na Yûda naye âhirima akâbo. ⁶ Bahêka ebibuzi n'empanzi zâbo mpu bajilonza Nyamuzinda ci ba-rhâmubone: âbarhenzirekwo! ⁷ Bâlenganyize Nyakasane, bàburha abâna b'omu ifunze. Olekage ensiku nkulu zâbo zibaherêrekeze bon'amashwa gâbo.

Ebîrha by'abaguma

⁸ Mubûhe omushekera e Gilbeya, muhume omu ihembe e Rama, mubande endûlù e Bet-Avena, muhuluze Benyamini. ⁹ Efrayimu ayônwa olusiku lw'obuhane, namâderha okunali oku mashanja g'Israheli. ¹⁰ Abarhambo ba Yûda kwo bali nka bantu bahama olubibi, nkolaga nâbarhulirakwo obukunizi bwâni nka mîshi. ¹¹ Efrayimu ali mulabarhe, aluyazire, bulya akulikîre abazimu. ¹² Kwo nkola nayôrha kuli Efrayimu nka nnindi na nka mpêshe oku nyumpa ya Yûda.

Okunywâna n'amahanga kuli busha

¹³ Efrayimu erhi abona obubî bwâge, n'Israheli erhi abona ecibande câge, Efrayimu ajiyinjibana Asûru, Yûda arhuma, entumwa emw'omwâmi mukulu, ci kwône arhamufumye mweshi, arharhenze ecibande cinyu. ¹⁴ Bulya nâbà ntale kuli Efrayimu, mwâna wa ntale oku nyumpa ya Yûda, niono, kudârhula nadârhula, nnancîgendere, mpêke n'omunyama gwâni, na ntâye wagunyaga. ¹⁵ Nêci, nkolaga nâcishubirira aha mwâni, kuhika bamanze oku bali babî, banalonze obusû bwâni; bâcinnonza omu bulagîrire bwâbo.

6

Okugalukira Nyamuzinda kurhajiraga nsiku

¹ Yishi rhugaluke emwa Nyamuzinda, Ye warhujaganulaga ye wânarhufumya; Ye wârhusûrha, ye wânarhuba ebibande bîrhu. ² Hano kugera nsiku ibirhi ârhugalulira obuzîne, oku lwa kasharhu ârhuyinamule rhunamubêreho. ³ Rhumanyîrire Nyamuzinda, rhumulongereze, okuli rhwâmubona, âyisha emwîrhu nka lumè, nka kula enkuba mpangûka ebombêza idaho. ⁴ Kurhi nakujira wâni Efrayimu? Kurhi nakujira wâni Yûda? Obuzigire bwinyu kwo buli nka citû ca lwikungu lwa sêzi, nka lumè lurhalegama. ⁵ Co carhumire mbatwa bihimbi n'abalêbi, mbayîrha n'enderho z'ekanwa kâni; ⁶ bulya buzigire nnonza, ci arhali nterekêro, bumanye bwa Nyamuzinda ci arhali ntûlo^z.

Amabî ga mîra n'aga buno g'Israheli

⁷ Ci bôhe bene Adamu bàvunyire eciragâne, aho bannenganya. ⁸ Galaadi ciri cishagala ca bishumûsi, ciyunjwîre mukò. ⁹ Kula ebishungu bicîfulika, omurhwe gw'abadâhwa gudwîrhe gwayîrha omu njira y'e Sikemi; okuli, olugendo lwâbo nshonyi nkulu. ¹⁰ Ebi nabwîne e Beteli, birhankaderhwa: yo Efrayimu ajirira obubaraga, yo Israheli ahemukira. ¹¹ Ci kwône nâwe Yûda, nkubîkîre byâwe bitya, hano nshubiyimânika olubaga lwâni.

7

¹ Oku ndwîrhe nti nafumya Israheli, amabî ga Efrayimu, gamacyêrekana, n'obwengûza bwa Samâriya; bunywesi bwône bwône, ebishambo bidwîrhe byabera enyumpa, n'embuga elumîre bishungu. ² Barhacidesiri omu murhima gwâbo oku ncikengîre obubî bwâbo. Ci kwône ebijiro byâbo bibagosire, biri embere zâni. ³ Bwenge bwâbo bashagalusamwo mwâmi, na bulyâlyâ bwâbo bashagalusamwo abarhambo. ⁴ Ci kwône boshi bali bagonyi. Bali badûrhu nka masiga

^z6.6 : Lolà 2, 21; 2, 22; Amo 5, 21; 1 Sam 15, 22. Hoz 14, 3 adesire oku oburherekêre bushingânîne kuli kugaluka emwa Nnâmahanga.

g'omuduzi w'emi-gati wagatwanîrc anagaleka kurhenga aduzire obuntu kuhika bwalinda burhundugurha. ⁵ Badûndaguzize mwâmi n'abarhambo omu mamvu, naye yêne ayinjibana emihera, ⁶ omu bulyâlya bwâbo, omurhima gwâbo guli mudûrhu nka cîko, obudufu bwoshi erhi obukunizi bwâbo buli îrò, sêzi buyâke nka ngulumira. ⁷ Boshi badûrhubîre nka cibêye, balyîre babishi abatwî b'emmanja bâbo. Ntyo, abâmi bâbo boshi bahwîre, ntâye wanyakûzize.

Israheli afîre n'okunywâna n'amahanga

⁸ Efrayimu akomerîne n'amashanja g'ihanga, Efrayimu buli buntu bu-rhaniolagwa. ⁹ Abanya-mahanga bàmulîre emisî arhanîshi. Irhwe lyâge lyasheshusire mvi, arhanakuyishi. ¹⁰ Obucîbone bw'Israheli bumudwîrhe lubanja; barhanagalusiri emunda Nyakasane Nyamuzinda wâbo ali, ciru bakamulongereza kwo kunyi mw'ebyo byoshi. ¹¹ Efrayimu ngûkù mpwinja, erhagwêrhi irhwe; bahamagîre Mîsiri, bàjîre omu Asûru. ¹² Bagende, aha bankaja nâbarhega akêshe kâni, nâbamanula nka kanyunyi k'emalunga, nâbahana oku mabî gâbo.

Okurhavuga omunkwa n'obuhane bw'Israheli

¹³ Buhanya bwâbo bulya bànyâsire. Bahungumuke bulya banyabîre. Oku ndi nti nabacungula, badwîrhe bannywerhera. ¹⁴ Barhalaka n'omurhima gwoshi emunda ndi, amango bayâmira aha ba-gweshîre; balakira engano n'amamvu mahyâhya gône, ci kuli nie, bwabiranyi bwône. ¹⁵ Nabayigîrîze nanabahà amaboko mazibu, ci enkengêro zâbo nshombo kuli nie. ¹⁶ Bashizire obusha bayôsire nka muherho murhebanyi. Abarhambo bâbo bahwêra oku ngôrho, erhi lulimi lwâbo lubî lurhuma, babashekera omu cihugo c'e Mîsiri.

8

Obiba empûsi, ayishisârûla omulaba

¹ Bûha omushekera. Nka nyunda, obuhanya bwamacihunika oku nyumpa ya Nyamuzinda^a w'Israheli, bulya bàvunyire eciragâne câni, banakabu-lira irhegeko lyâni. ² Ciru bakâyâma, mpu: «Mâshi Nyamuzinda w'Israheli, rhukumanyire.» ³ Israheli àkabulire aminjà, lêro omushombanyi amuhâbwa.

Ishâbâbè omu Samâriya n'okukaziharâmya akanina k'amasholo

⁴ Bâcihîre abâmi, ci kwône buzira okundôsa. Banayîmike abarhambo, ci kwône buzira okummanyîsa. Banarhôle ensaranga zâbo n'amasholo, bajiremwo abazimu. Bwo bulyo bwinjà bw'okubaheza! ⁵ Mwe bantu b'e Samâriya, aka kanina kinyu k'amasholo, ntakalonza, mwanzukize obukunizi. Bene Israheli, kuhika mangaci mwayôrhe buzira kutumula? ⁶ N'obwo we Israheli! Nako akanina kâwe, mubumbi wakajiraga, karhali nyamuzinda. Okuli, akanina ka Samâriya kabunduka kajônjolekane. ⁷ Kulya kubà mwarhwezire empûsi, mukolaga mwasârûla omusirûla: engano yinyu erhajekwo muhuli. Nk'oku omugani gudesire, mpu: «E-ngano buzira muhuli, erhajira nshâno». Na ciru gwankajakwo empara-mîno z'emahanga zo zâgulya.

9

Olubaga Iwa Nnâmahanga lukolaga lwâheza byoshi

¹ Orhacîshingaga, Israheli, orhacîmogaga nka bapagani; bulya walesire nyamuzinda wâwe mpu oshimbe obubaraga, wasîmire oluhembo lw'a- mabî omu ngo zoshi z'engano. ² N'oli engo, n'oli omukenzi birhabayiguse, amamvu mahyâhya ga babuli-kira. ³ Barhacihêre omu cihogo ca Nyamuzinda, Efrayimu ashubira e Mîsiri, n'e Asîriya bâlyayo ebiryo by'okubahumânya.

^a8.1 : Obuhanya bwamacihonda: 9, 15; ahâla, enyumpa ya Nyamuzinda karhali ka-Nyamuzinda ci cihugo c'amalaganyo.

⁴ Barhâcidubule amamvu mpu barhûla Nyamuzinda, barhâcimuhe nterekêro, omugati gwâbo gwâbà nka mugati gwa mishîbo, ngasi ba-nkagulyakwo boshi bahumâne, bulya omugati gwâbo guli gwâbo bône-ne, guruhêkwe omu nyumpa ya Nyamuzinda. ⁵ Kurhi mwâjira amango g'olusiku lukulu^b, olusiku lukulu lwa Nyamuzinda? ⁶ Bo abo bakola ebwa kuhêra: Mîsiri âbayankirira, Menfisi âbabishe, obuhirhi bwâbo bw'ensaranga, nshenga yabuyîmamwo, enyumpa zâbo zijamwo olûrhe. Okurhonda abadâhwa kwamâlerhera omulêbi nya-mmanja.

Okumanyîsa oku buhane barheganyîbwe

⁷ Ensiku z'obuhane zayishire. Ensiku z'okucîhola zino. Israheli ayumve! «Omulêbi ali musirhe!» Nêci nkaba bulya ecibî câwe ciri cinene, obuhane bwâluga, ⁸ n'omu nyumpa ya Nyamuzinda wâge, yabîre ntambala. Omujà-bulâbi wa Efrayimu ali haguma na Nyamuzinda wâni, ye mulêbi, ye badwîrhe ba-rhega emirhambikiro omu njira zoshi n'omu nyumpa ya Nyamuzinda wâge. ⁹ Babîhire lwoshi nk'omu nsiku za Gibeya; Nyamuzinda akengêra obubî bwâbo, âbahanira ebyâha byâbo.

Obuhane oku mabî ga Baali-Peori

¹⁰ Kula amalehe gabà omu bwerûle, kwo nashimanaga Israheli; kula irehe lirhangiriza ly'ecanda liyôrha, kwo nabonaga basho; ci kwône bôhe bahika aha Baali-Peori, barhangira okukâjira eby'enshonyi, banahi-nduka bikabulirwa nk'enzigi yâbo. ¹¹ Irengi Iya Efrayimu lyabalala nka kanyunyi: ntà kuciburha, ntà kucibà izîmi, ntà kuciyâlala. ¹² Ciru bakabà n'abâna, nâbahurhula embere bakûle; nêci buhanya bwâbo erhi nankabaleka. ¹³ Efrayimu kwo namubonaga nka Tiri, murhwêre omu bulambo, cikwône abâna bâge abahêkera omubâzi. ¹⁴ Akabà kukwânîne habè obuhane, Nyakasane, buhi bâhâbwa? Bakâbo obahindule ngumba, bayume amabêre.

Obuhane oku mabî ga Gilgali

¹⁵ Obubî bwâbo bwoshi bwabonekeraga aha Gilgali, ho nabashomberaga. Bijiro byâbo bibî byârhumaga nabakûla omu nyumpa yâni, ntà buzigire ncigwêrhe kuli bo; abarhambo bâbo bâli bâbiryanyi. ¹⁶ Efrayimu ali oku idaho, emizî yâge myûmu, barhâciyânekwo malehe. Ciru bankaciburha abâna, nâyîrha irene ly'enda yâbo. ¹⁷ Nyamuzinda wâni abakabulira, bulya barhamuyumvaga, bâbà mihabuka ekarhî k'agandi mashanja.

10

Okushâbwa kw'empêro z'abazimu b'Israheli

¹ Israheli lwâli lukoma lunagîrîre, lwakàgîrhengamwo malehe manji. Oku amalehe gâge gal'iluzire, kwo aluzize n'empêro zâge. Oku ecihugo câge calihirhire, kwo ahirhizize n'amabuye gâge g'empêro. ² Abà bantu bali banywesi kuhika aha nsholo y'omurhima gwâbo. Ba-kolaga bâbarhula omuzigo gw'obubî bwâbo. Nyakasane âshâba e-mpêro zâbo, avungunyule n'amabuye gâbo g'empêro. ³ Ago mango Iyo baderha, mpu: «Rhurhajira mwâmi, bulya rhurharhînya Nyamuzinda; ci kwônene, omwâmi bici arhujirira? ⁴ Binwa oku binwa, cihango ca bunywesi, biragâne. Ci olubanja batwîrîrwe lunagîrîre nka mburho mbî malingo g'amashwa. ⁵ Bene Samâriya badwîrhe bageramwo omusisi oku kanina k'e Bet- Avena; nêci, olubaga lwâko lwakajirire emishîbo. Obwo bakahêsi-re, karhacibaliko, bacîshingirageko, eryo irumbi mpu badâhwa! mîra bagûkiraga kulî nako. ⁶ Nako kône kahêkwa e Asûru ntûlo oku mwâmi mukulu. Efrayimu âbona enshonyi, Israheli âgwarha ebusû oku muzimu wâge. ⁷ Samâriya akunungusire. Omwâmi wâge hikola hyasi enyanya ly'amîishi. ⁸ Empêrero z'amabî zâshâbwa, câha c'Israheli:

^b9.5 : Olusiku lukulu lurhakagerera omu lubungo bulya kukwânîne ociyêrekane embere za Nnâmahanga (Lub 23, 16).

emishûgi n'enyûrhe zâmera oku mpêrero zâbo. Go mango bâkâbwîra entondo, mpu «Murhufunike», n'orhurhondo, mpu: «Murhuhirimirekw».

Israheli asârûle ehi arharhwêzire

⁹ Kurhenga ensiku za Gibeya, wajizire ebyâha, Israheli. Barhalekaga. K'ebîrha, birhahike oku babî bali e Gibeya? ¹⁰ Nkola nâj'ibahana, amashanja gâbalundûkirakwo, buhane bwa bîrya byâha byâbo bibirhi. ¹¹ Efrayimu yali ndaku etwîre bwinjâ, yâsîma okuhama omu ngo; ci niehe, nkolaga nâyhira olukoba omu igosi, nâkanika Efrayimu, Yûda ajè âhinga, Yakôbo ajè âkulula enfuka. ¹² Murhwêre emburho y'obushinganyanya, musârûle emyâka y'obuzigire; muhinge amashwa mahyâhya: bulya gakola mango g'okulonza Nyakasane, kuhika ayishimmuyigîriza obushinganyanya. ¹³ Ci kwône mwahinzire amabî, mwasârûlamwo obulyâlya, mwalya irehe ly'okurhebana. Bulya walangalîre ebiterusi byâwe, obunji bw'abà-lwî bâwe, ¹⁴ entambala ekolaga yâzûka omu bishagala byâwe, emyûbako yâwe mizibu-zibu ekola yashâbwa; nka kulya Shalmani ashabaga Bet-A-rbeli olusiku lw'ebîrha, amango omuzîre afîra oku bâna bâge. ¹⁵ Ntyo kwo Beteli akukolîre oku bubî bwâwe burhakaderhwa; bwâlî-ngicânûla, oleke wâbona oku bajira mwâmi w'Israheli.

11

Nyamubâho alyûza abakengulaga obuzigire abayêrekaga

¹ Amango Israheli àciri kabonjo, namuzigira, nahamagala mugala wâni kurhenga e Mîsiri. ² Ci kwône oku nabahamagala bôhe bacinyegâlakwo; barherekîre ba Baali, banayôkera abazimu enterekêro. ³ N'obwo niene nayigîrizagya Efrayimu okugenda, nakâmugwârîra oku kuboko, ci barhayumvagya oku kwâlî kubalera. ⁴ Nakâbarhogoza, nakâbashishiriza n'obuzigire; kuli bo kwo naliyôsire nka kula omulezi w'akabonjo akazikanûnugurha omu irhama, na- kazyûnamîra emunda ali namuhà ebi àlya. ⁵ Barhâshubire omu cihugo c'e Mîsiri; Asûru ye wâbà mwâmi wâbo. Bulya bàlahîre okugaluka emunda ndi, ⁶ engôrho yâzungula omu bishagala byâbo, yâherêrekeza, yâcîzanza omu nyumpa nzibuzibu, bubî bwâbo burhumire.

Nyamubâho abà wa lukogo

⁷ Olubaga lwâni lwalwala obugoma; badwîrhe bashenga Baali, ci kwône arhabazûse. ⁸ Efrayimu, kurhi nankakulcka, kurhi nakuhana, Israheli? Kurhi na- nkakujira aka Adma, nkujire nka Seboyimu? Omurhima gwamampindamuka omu cifuba, obulâ bwamânjuguma. ⁹ Ntâciyukliriza obukunizi bwâni, lêro ntacishâbe Efrayimu, bulya ndi Nyamuzinda, ci ntali muntu ekarhl kawe, ndî yo Mwimâna, ntâyishe n'oburhè.

Okurhenga e lubungo

¹⁰ Abâlîlulizîbwe bayishire bashimbire Nyakasane, naye àja àlumba nka ntale; nêci, àlumba, n'abâna bâge bayishe bashagamusire kurhenga ebuzikiro bw'izûba. ¹¹ Bârhenga e Mîsiri nka kanyuyi na nka ngûkù, omu cihugo c'Asûru, nâbadêkereza omu nyumpa zâbo obwo, kwo Nyakasane adesire.

12

Olubaga lurhebanyî kurhenga aha canjo

¹ Efrayimu ampundikîre obunywesi, n'enyumpa y'Israheli oburhebanyî^c. Ci Yûda Nyamuzinda acimumanyire, kwo banamuderha mpu lubâ-ga lwa Mwimâna. ² Efrayimu àyigusire empûsi,

^c**12.1** : Okuhundikira owundi obunywesi n'oburhebanyî; kwo kuli kumubwîkira olwibo e busû, kumurheba lwoshi lwoshi, anali asinza.

n'empûsi y'ebushoshôkero bw'izûba yo akulikîre; àyushwîre obunywesi n'obulyâlya: banywânîne bona Asîriya, badwîrhe bârhûla Mîsiri amavurha.

Obuhane kuli Yakôbo na Efrayimu

³ Nyamuzinda ali lubanja bona Israheli, âjirira Yakôbo nk'oku n'obwo-rhere bwâge bunali, âmugalulira nk'oku ebijiro byâge binali. ⁴ Kurhenga omu nda ya nnina asigula mukulu wâge, erhi àbà musole, àlwîsa Nyamuzinda. ⁵ Alwîsa Malahika anamuhima, àrhoza emirenge, àhûna obwonjo. Amushimânaga aha Beteli, n'aho ho Nyamuzinda àmuderhekezagya. ⁶ Nêci, Nyamubâho Nyamuzinda w'Emirhwe, Nyamubâho lyo izîno lyâge. ⁷ Wêhe, galuka emwa Nyamuzinda wâwe, langa obuzigire n'obushinga- nyanya, onalangâlire Nyamuzinda wâwe ensiku zoshi.

Obuhubu n'obuhane bw'Israheli

⁸ Kanâni afumbîrhe eminzâni y'oburhebanyi, asîma okuyungunganya. ⁹ Efrayimu àdesire, erhi: «Nêci, nkola mugale, nalundisire obuhirhi.» Ci kwône ntâco câmusigalira kuli ebyo byoshi, bulya âjizire amabî.

Okulangâlira okubabaliirwa

¹⁰ Nie Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, kurhenga omu cihugo c'e Mîsiri. Nakuhândisa kandi omu mahêma, nk'omu lusiku lw'okushimânana. ¹¹ Nabwira abalêbi, nayushûla amalêbi, n'abalêbi bo bâderhamwo emi-gâni.

Kandi Nyamubâho ashubibâ burhè

¹² Galadi bwabire bubî bwône nabo, bali banywesi; e Gilgali bakazi-rherekêra empanzi; co cirhumire empêro zâbo zâbâ nka nnundo ya mabuye omu ishwa. ¹³ Yakôbo ayâkira omu ishwa ly'Aramu, Israheli âjishigira omukazi, akaziyâbula amasò mpu lyo abona omukazi. ¹⁴ Ci kwône, oku kanwa k'omulêbi, Nyamuzinda âyinamula Israheli e Mîsiri, âlangwa n'omulêbi. ¹⁵ Efrayimu akuniza bwenêne Nyamuzinda, Nyakasane wâge âmubarhuza omukò gwabulajisire. Nnawâbo âmugalulira ebijâci byâge.

13

Obuhane bw'okuharâmya abazimu

¹ Erhi Efrayimu àderhaga akanwa, kâli ka kuyôbohwa, àli mukulu omu Israheli, ci kwône âjira amabî haguma na Baali, kwabâ kufâ. ² Na buno kandi byâha balimwo, badwîrhe bàbumba ensalamu omu nsaranga zâbo, bo bazimu b'obukengêre bwâbo; mukolo gwa babumbi ebyo byoshi. Erhi bànaderha, mpu: «Mubarherekêre.» Abantu badwîrhe bàjikânunugurha orhunina. ³ Co carhuma bâbâ nka lwikungu lwa sêzi, nka lumè lurhimangikala, nka hyasi hiyehûkanwa n'empûsi omu ngo, nka mugî gwahuluka omu kabonezo.

Obuhane bw'okurhavuga omunkwa

⁴ N'obwo nie Nyakasane, Nyamuzinda wâwe, kurhenga omu cihugo c'e Mîsiri, orhîshi wundi Nyamuzinda kuleka nie, na kuleka nie, ntâ wundi Muciza. ⁵ Nakulîsize omu irungu, n'obwo cihugo ca bwerûle. ⁶ Nabahîre aha bakerera, banayigurha; erhi bàbâ bamâyigurha, omu-rhima gwâbo gwacîbona lêro nayibagira. ⁷ Co cirhumire nyôrha nka ntale kuli bo, nka ngwî oku burhambi bw'e-njira, nakâlingûza: ⁸ Nâcihunika liguma kuli bo nka mpunga onyazirwe abâna, nâbashenyula ensholo y'omurhima, aho nâbashayagula nka ntale nkazi; e-nsimba z'emuzirhu z'abatwa bihimbi.

Okuyûrha kw'obwâmi

⁹ Israheli, k'orhacishabûka obu? Kâli nie burhabâle bwâwe. ¹⁰ Ngahigi omwâmi wâwe ali,

akurhabâle? Abarhambo b'emwâwe bâkufungire? balya wakâgiderha, mpu: «Mpà-nâni omwâmi n'abarhambo.» ¹¹ Omwârni nakuhîreye omu burhè, n'omu burhè nkunyazire ye.

Okuherêrekera kwa Efrayimu kwo kunahali

¹² Obubî bwa Efrayimu buli bugobeke, ecâha câge ciri cibikirîrwe bwinjà. ¹³ Emikero y'izîmi^d emuzûkîre ci omwâna ciri cinganyi; akola ahisize emyêzi, ci arhârhenga omu nda ya nnina. ¹⁴ Ka nâbarhenza ekuzimu? Ka nâbaciza oku lufû? Lufû we, ngahi cihûsi wâwe ali? Nn'ekuzimu we, ngahi ibala lyâwe liri? Olukogo Lu-mpwîre ebusù. ¹⁵ Ciru Efrayimu ankagandâza ekarhî ka bene wâbo, empûsi ya Nyamuzinda yâynamuka omu irungu, yâganya enshôko zâge, yâyûmya amaliba gâge, yâherêrekeza ecihugo câge n'ebinja byâco byo-shi.

14

¹ Samâriya àhanwa, bulya àjizire obwabiranyi kuli Nyamuzinda wâge. Bakumba omu ngôrho, orhubonjo rhwâbo rhwâhinagwa, bakâbo bali mazîmi bâbwagûka enda.

III. Okugaluka n'okushubirhona kwa Israheli

Israheli agaluka omu bwîra bwa Nyamuzinda

² Galuka, Israheli, emwa Nyamubâho, Nyamuzinda wâwe, bulya bubî bwâwe bwakusâr hazagya.

³ Ocîyikire ebinwa, oshubire emwa Nyamuzinda. Omubwîre, erhi: «O-rhenzagye ngasi hibî, orhôle ngasi hinjà, àhâli h'empanzi, rhwakurhûla akanwa kîrhu^e.

⁴ Asûru ârharhucize, rhurhâcishone oku biterusi, rhurhakanaciderha nti Nyamuzinda wîrhu, obushanja bw'amaboko gîrhu^f, bulya emwâwe yo enfûzi ebona olukogo.

⁵ Nâfumya obugoma bwâbo nâshubibazigira n'omurhima gwoshi; bulya obukunizi bwâni bwahwîre kuli bo. ⁶ Nâbà nka lumè kuli Israheli, âkulirira nka bwâso bwa liliya, âliha emizî nka mirhi ya nshebeyi y'e Libano.

⁷ Orhummerêra rhwâge rhwâgandâza, âbà mwinjà nka mugavu gw'e Libano.

⁸ Bâgaluka babwarhale aha cîhoho câni, bâyêza engano yâbo, bâgwîka olukoma, lwarhengamwo amamvu minjà nka g'e Libano.

⁹ Efrayimu, lushangi luci ociri mwe n'abazimu? Ndwîrhe nâmuyumvi-rhiza nânamulola. Kwo ndi nka nshebeyi enagîrre, nie ntumire wâyêrakwo amalehe.

Akarhonde karhafà oku bulembo

¹⁰ Indi mwîrhonzi ayumve ebyo binwa?

Wa bukengêre, abîhîre omu marhwiri?

Enjira za Nyamuzinda zibà nnungêdu.

Abashinganyanya banazigeremwo bwinjà,

ci abanyabyâha kusâr hala bazisâr halamwo.

^d**13.13** : Emikero y'izîmi eyêrekîne obuhanya burhezire olubaga (Yer 6, 24; 22, 23; Iz 26, 17; 66, 6-7). Buhanya Nyamuzinda abarhumîre lyo bahinduka omurhima: na ntyo barhondêre akalamo kahyâhya.

^e**14.3** : Binwa bya kuhûna obwonjo, ci birhali bya kurhûla enterekêro: 6, 6.

^f**14.4** : Okukabulira enshusho babinjaga n'amaboko gâbo kuli kuyêrekana oku obulangâlire bwaho burhaciri oku misî ya Asûru n'omu marhwâli g'abasirika n'ebiterusi byalikola biri ahâli ha Nyamuzinda Mucunguzi wâbo: 8, 9; Iz 30, 1-5; 31, 1-3.

YOWELI

Enshokolezi

Ecitabu ca Yoweli cayandikagwa omu mwâka gwa 400 embere ly'okuburhwa kwa Kristu. Cirhumanyisa obwôrhere bw'omulala gw'Abayahudi enyuma /y'okurhenga elubungo e Babeli: barhâgwêrhe mwâmi, bâcisêza omu buyêmêre bwâbo. Yoweli akolêsa engerêrezo n'ebinwa by'abandi balêbi ba mîra, bwenêne bwenêne Ezekiyeli na Abudiya.

Yoweli ayâliza okuyandagalirwa kw'olubaga lwoshi lwa Nnâmahanga n'Omûka gwâge. Amango gw'Omucunguzi, obulêbi bwâge bwarhangira okuyunjula kurhenga amango Mûka Mwimâna ayandagaliraga Entumwa za Kristu, olusiku lukulu lwa Pentekoste lurhanzi. Petro Mutagatîfu ayish'iderha ebinwa bya Yoweli omu nyigîrizo zâge (Ebj 2, 16-21). Yoweli ali mulêbi w'obuciyûnjuze. Ahûna abantu mpu bacîshalise banakaz'ishenga bulya obwo buciyûnjuze bw'okuli. Bwayish'ijà omu liturjiya y'Ekleziya omu mango ga Kwarezima.

Ecitabu c'omulêbi Yoweli cimanyisa kurhi enzige zasherêzagya ecihugo ca Yûda bwenêne. Nyamubâho ayâkuza analangâliza oku obuhanya bwâhwe n'oku ecihugo cagaluka omu bwôrhere hwinja. Cishambâla kurhi Nyamubâho ânatwire amashanja olubanja na kurhi Nyamubâho na Israheli banayime lwoshi.

EBIRIMWO

1. Obuhanya: okusherêra bwenêne kw'ecihugo n'enzige: c. 1,2-3,5
2. Amashanja gatwîrwa olubanja: c. 4,1-17
3. Obufulûle: okucungulwa kwa Yûda: c. 4,19-21

1

YOWELI

¹ 'Ebi biri binwa Nyakasane âderhesagya Yoweli, mwene Petuweli.

I. Obuhanya bw' enzige

Emirenge y'oburhè oku cihugo

² Murhege okurhwiri mweshi bagula b'ecihugo, mufukûle amarhwîri ginyu mwe bantu b'e Yûda! Ka mwarhenzir'ibona kwa bene oku omu mango ginyu, erhi amango ga bashakulûza binyu? ³ Mukushambâlirage abâna binyu, n'abâna binyu nabo bakubwîre abâna bâbo, nabo abâna bâbo bakubwîre iburha lyâbo. ⁴ Ngasi ehi akashôlero kâsizize omu myâka, hyâlîbwa n'enzige⁹; ehi enzige zisizize hyâlîbwa n'ebizindêre; ehi ebizindêre bisizize, hyâlîbwa n'amahanzi. ⁵ Tulûki, munalake mwe balalwe. Mwe banywi b'amamvu muvugumule emirenge kuli ogu mukenzi gw'amamvu g'ecikànga: murhakacigalabulakwo. ⁶ Bulya ababisha barhêzire ecihugo câni, bali banji na ntwâlî; amîno gâbo nka ga ntale; orhubwâjigo rhwâbo nka rhwa nnina

⁹ **1.4** Eco cinwa ciyêrekîre enzige zârhêraga ecihugo. Ebiryanyi by'emburho bigwêrhe mazîno anni emw'Abahabraniya: gazam, yeleq, hasîl, arbeh. Arbeh lyo izîno balug'ikolêsa; kwo kuderha «mukunduzi».

w'entale. ⁷ Banyônîre ishwa^h. Bankundulîre amizâbîbu n'emitini, emburho bazishangula, bazivungunyula amashami, n'ebibabi byahonga. ⁸ Mubande endûlù ak'omuhyia-kazi oli omu mishîboⁱ alakira omulume ocishuba amurhola dubaduba. ⁹ Ntâ burherekêre^j oli obw'engano, oli obw'idivayi bucidwîrhe bwalerhwa omu ka-Nyamuzinda. Co cirhumire abadâhwa bali omu mishîbo, bo bajira omukolo gw'okurhumikira Nyakasane. ¹⁰ Ebishagala birhaciymbwamwo akantu; obudaka buli omu mishîbo, bulya emyâka yahagwîrwe, ntâ mamvu, amavurha gahezire. ¹¹ Mwe bahinzi mujâge omu mirhanyo; mubande endûlù mwe bakomâ b'ez'emizâbîbu: ntâ ngano, ntâ ntônyi ya murhobo gwa mizâbîbu, ntâ ciru entônyi nguma y'amavurha mahyâhya. ¹² Enkoma zahûzire, amashwa gajâmwo ecalânda, emyungu, emirehe n'ebijumbu, emyâka yoshi yayûmire. Ngasi masîma goshi gazimûsire omu bantu.

Omulâli gw'okucîshalisa n'okuyakûza Nyakasane

¹³ Mwe badâhwa, yambali sunzu, muyakûze omu mirenge. Mwe barhumisi ba Nnâmahanga, muyishe, mugeze obudufu bwoshi muli sunzu. Bulya ntâ burherekêre bucidwîrhe bwalerhwa omu ka-Nyamuzinda^k, oli oburherekêre bw'engano, oli oburherekêre bw'idivayi. ¹⁴ Mwe bagula, mubwîre abantu boshi, murhegeke bacîshalise, bajire olusiku lukulu omu ka-Nyamuzinda winyu. Muyakûze Nyamuzinda^l. ¹⁵ Loli oku olusiku lwa Nnâmahanga luyîruka, luyishire nka cizombo, nka câhirâ carhenga emwa Nyamuzinda-Ogala-byoshi. ¹⁶ K'ebiryo birhârhuhirigirhaga omu masû, harhaciri masîma n'omwîshingo omu ka-Nyamuzinda. ¹⁷ Emburho yâmiragwa yayûmîre omu malongo^m, enkuluba ziri bûmu bûmu, enguli zâshâbwa bulya murhacibâ bici ntâ mahemba gaduga obuntu. ¹⁸ Yumvi oku ebishwêkwa bidwîrhe byalumba! Amasò g'enkafu gadwîrhe gahabuka omu malambo, gajâ eyi n'eyi, erhi kubula aha gâkerera kurhuma, ciru n'ebibuzi ekola mihorhâ.

Omusengero gw'omulêbi

¹⁹ Nnâmahanga, w'ono ndwîrhe nayâkûza, bulya ecihugo cahire mabira, emirhi yoshi yasingônosi. ²⁰ Ebishwêkwa byoshi byajongîre omu masû gâwe, bulya enyîshi zoshi zaganyire, ecihugo cahya mabiraⁿ.

2

Okuhuluza oku lwa-Nnâmahanga

¹ Mubûhe emishekera^o omu Siyoni^p, mubande orhuhabâbo oku ntondo ntâ-gatifu. Mugeremwo

^h**1.7** Bazivungunyula: omu Cihabraniya, aho bahadesire ntya: «okuli, àmuyunula, anamubâge».

ⁱ**1.8** : Ako kanwa k'omulêbi kabwizirwe abâna ka mishîbo: sunzu gwo mwambalo gw'emishîbo n'obucîyûnjuze emw'Abayahudi.

^j**1.9** : Oburherekêre (lolâ muli Lev 2) n'obugashânize bwa ngasi lusiku kwalî kurherekêra ebihi-ngwa omu ishwa: nshâno, mamvu, mavurha. Lolâ muli Lub 29,38-42; Mib 28,3-8.

^k**1.13** : Muyishe omu ka-Nyamuzinda (lolâ 2,17).

^l**1.14** : Murhegeke: ko kuderha mucêse, mushuke, murhenze ebyâha. Guli mulâlîko gw'okucîyûnjuza n'okushenga nk'oku omu 2,12-13. 15-17; lolâ Yôn 3,5-9.

^m**1.17** : Ako kanwa karhayumvikini bwinjâ, kuli kuderha nkaba oku emburho barhwêraga erhameraga.

ⁿ**1.20** : Mabira erhi mulîro, lolâ 2,3 n'engulumira: cimanyîso ca canda cikali, lolâ Amo 7,4.

^o**2.1** : Mishekera: mishekera na ngoma «duba duba» za matabâro abayâka bayâke, obuhane buli hôfi, lolâ Iz 18,3; Hoz 8,1; Yer 4,5; 6,1. Kandi nêci, omushekera n'engoma bibâ bya kulâlîka kwa kurherekêra, lolâ Mib 10,2-10; Yow 2, 15; ntyo kwo bayish'ilâlîka enshimânano nkulu y'ab'isho- gwa, aha lusiku luzinda lw'igulu, lolâ Iz 27,13; 1 Tes 4, 16-17; 1 Kr 15, 52.

omusisi mwe bantu mweshi, bulya olwa-Nnâmahanga lwayishire, bulya luli hôfi. ² Lusiku lwa mwizimya n'olwikungu, lusiku luyunjwîre bitù n'omwizizi^q. Nka kula lukula arhanda emashinji, ntyo kwo engabo y'abantu yâpamuka erhasâg'ibonekana bundi, erhakanacibonekana ciru n'eliguma.

Okurhêrwa n'enziye

³ Embere zâbo, muliro, enyuma zâbo, nayo muliro. Ecihugo kwo ciri embere zâbo nk'ishwa lya Edeni, enyuma zâbo ekola mpinga bwâmwa! Ntâco câbafulumuka. ⁴ Eyo ngabo kwo eri nka biterusi, ababishonyirekwo bajâ babicinagiza^r. ⁵ Emidindiri yâbo nka ya mpanzi; bajâ bacimoga oku ntondo, balaza nka ngulumira ya muliro omu mushûshu gw'ecanda, cigamba ca ngabo ya balwî bakeresire n'amatumu. ⁶ Omu kubona ntyo, ebihugo bamârhoga n'obwôba, boshi bageramwo o-gwa nyegenye. Obusù bwahinduka. ⁷ Eyo ngabo yamâcinîka nka ntwâli zajilwa, yamagamaga oku byôgo, ngasi muguma gwâge mukâba^s. ⁸ Ntâye wasûnsunika wâbo, ngasi muguma n'enjira yâge, bacîkanika ekarhî k'emyampi buzira kushandabana. ⁹ Barhêra ecishagala, bacînika oku byôgo, bashonera oku nyumpa, basheshhereramwo nka bishambo.

Okubonekerwa kw'olusiku lwa Nyakasane.

¹⁰ Amango ayisha, igulu lyâgeramwo omusisi, amalunga gadirhimane. Izûba n'omwêzi bijemwo omwizizi, n'enenyêzi zizime. ¹¹ Izû lya Nnâmahanga^t lyâyumvikane, ashokolire engabo zâge, bulya abamulwira bali banji, bulya ajira obuhashe bunji n'oku adesire kwo kunabâ; luli lukulu olusiku lwa Nyamuzinda, lwa kuyôbohya, na ndi wankamuja emalanga?

Gakola mango g'okugaluka emwa Nyakasane

¹² Gaciri mango g'okugaluka emunda ndi, kwo Nyakasane, adesire. Okwo mukujire n'omurhima gwinyu gwoshi: mucîshalise, mulake munanyakûze. ¹³ Arhali myambalo yinyu yo musharhulage, ci murhima gwinyu gwo mu-kwânîne okuhindula. Nêci, galuki emwa Nyakasane bulya ali mwonjo na mwinjâ, analegame omu kukaliha, ci mubidu omu kuhâna obwonjo, arhanakwirirwa mabî. ¹⁴ Kwankanabâ anankahindwîre omuhigo gwâge, anakuyunjuze mugisho^u. Okubundi obwo, olerhere Nyamuzinda entûlo z'engano n'idîvayî. ¹⁵ Mubûhe omu mushekera e Siyoni, muderhe bacîshalise, bajire olusiku lukulu. ¹⁶ Muhamagale abantu, mulêrhe engabo yoshi, mulâlîke^v olubaga. Muhamagale abashosi, mulêrhe abâna baciri oku ibêre lya bannina. Omuhya-mulume ahuluke omu mwâge, n'omuhya w'emiramba arhenge omu kâ-buhya, boshî bazûke, bayishe. ¹⁷ Kurhenga aha lusò^w lw'aka-Nyamuzinda kuhika aha luhêrero, abadâhwa ba

^p**2.1** - 2, 1-11: Okuhuluza: emirongo 1-11 eshubirire okuderha okurhêrwa n'enziye nka kuno ngabo ya balwî ntalindirwa, lolâ 1,15: Olusiku lwa Nyamuzinda.

^q**2.2** : Mwizizi: nk'enziye zihundire ecihugo zinasike izûba, gubè mwizimya. Lolâ Maf 9,2. E-ngabo: Omu Cigreki, bàdesire: «nka kula lukula, kwo edwîrhe yarhanda engabo»; omu Cihabraniya: «nka kula lukula arhanda,

^r**2.4** : Babicinagiza: enziye kwo zihârhula nka biterusi (nfarasi); kwo ziri nka balwî bashonyire bulibirha oku nfarasi, lolâ Nah 2,4-7,11; 3, 2-3. 15-17, omu nsiku zafulûlwa buzinda.

^s**2.7** : Mukâba: omu Cigreki, n'omu buhindule bwa Vulgata, bàdesire: «kuyahuka» (ntâ kuyahu-ka); omu Cihabraniya, baderha: «kugwarhana» (nka kula enjuci zisimbana haguma).

^t**2.11** : Izû lya Nnâmahanga: mukungulo n'omulazo, lolâ 4,16; Lub 19,16+; Amo 1, 2; Lul 18,14; 29, 3-9.

^u**2.14** : Omunago gwashub'iyisha, abantu bahinge banayêze, lolâ Lush 7,13-14; 16,10,15.17.....; Hag 2,15-19; ago mango, olubaga lwashubirira okukarherekêra, lolâ 1,9.

^v**2.16** : Mulâlîke, erhi muhamagale: ko kuderha mushûke, mucêse, lolâ 1,14.

^w**2.17** : Lusò: kwo kuderha embuga, ebushoshôkero bw'ecirhînyiro, lolâ 1 Bâm 6,3; Eze 40,48-19; aha karhî k'omuhango n'oluhêrero lw'okuyôkera enterekêro, lolâ 1 Bâm 8, 64; 2 Nga 8,12.

Nnâmahanga bamulakire, bamubwîre, mpu: «Orhubabalire, mâshi Yâgirwa, obabalire olubaga lwâwe; orhabonese omwîmo gwâwe nshonyi, gulek'ishekerwa n'amashanja. Ka wâleka amashanja gakâderha, mpu: «Ngahi aligi olya Nyamuzinda wâbo?»

Okuhwa kw'obuhanya: Okucunguka.

¹⁸ Nyakasane âyâgalwa n'ecihugo câge, âcibêra lukogo, âbabalira n'olubaga lwâge.
¹⁹ Nyakasane âshuza, abwîre olubaga lwâge, erhi: «Lolâ oku namâkurhumira engano, idivayi n'amavurha mahyâhya. Wâyigurha, ohimbe. Ntakanacilonza abantu bakushekere erhi bakurhindibuze. ²⁰ Abashombanyi bâwe bakayisha enyanya^x, nnambagalule, mbajûce oku ntuli n'oku manga. Ababashokolire nâbahirika omu nyanja ebwa bushoshôkero bw'izûba. Emirhumba yâbo yakaz'iyûdûkamwo akabayo kalumira omu cihugo coshi. Ntyo kwo bahungumuka balya boshi bàku-jirire amabî.»

Obulebi bw'ebiryo binji

²¹ Mwe bantu, murhaciyoâbohaga, musîme munacîshinge, bulya Nyakasane akozire eby'enkwîra. ²² Ninyu, mwe nsimba z'erubala, murhaciyoâbohaga, obuhasi bwamezire, emirhi yayanyire amalehe, emizêti n'emizâbîbu bijagalîre malehe. ²³ Ninyu, mwe bantu b'e Siyoni, shamambiri n'omwîshingo, musîme muli Nyakasane, bulya obushinganyanya^y bwâge burhumire, ammuhiere e-nkuba, aniesize enkuba mpangûka omu mango gâyo, nk'oku byânâlî burhanzi.
²⁴ Enguli ziyunjwîre ngano, orhubindi rhwabalajika mavurha n'irivayi lihya-hya.
²⁵ «Nammurhengize galya mango g'enziye n'amahanzi n'ebizindêre, ziryâ ngabo zâni nali mmurhumîre nti zimmuyônere emyâka yinyu. ²⁶ Mwâlya, munayigurhe oku munalonzize, munaharâmye Nyamuzinda winyu okola ebirhangâzo binji. Olubaga lwâni lurhakacibona nshonyi.
²⁷ Lyo mumanya ntyo oku nie ndi ekarhî k'Israheli, nie Nyakasane Nyamuzinda winyu, ci ntâ wundi Nyamuzinda. Nanga, ntâ mango olubaga lwâni lwâcibone nshonyi^z.

3

II. Amango mahyâhya n'olusiku lwa Nyakasane

Nyakasane abulagira Mûka wâge oku bantu boshi

¹ Enyuma ly'aho, nâdubulirakwo ngasi muntu Omûka gwâni. Bagala binyu na bâli binyu bakaz'ilêba, abashosi binyu bakaz'ilôrha ebyâbâ, n'emisole yinyu ekaz'ibonekerwa. ² Mw'ezo nsiku, ciru n'abajâ n'abajâ-kazi, nâbadubulirakwo Mûka gwâni. ³ Nâshub'ijira ebirhangâzo^a

Abadâhwa nka basâlira banayêrekere ebwa cirhînyiro.

^x**2.20** : Enyanya: enzige zayisha enyanya kwo ziri nka mushombanyi Nnâmahanga arhumire kurhenga «Enyanya», elugulu, mpu ahâne abantu oku mabî gâbo, lolâ Yer 1,13-15+; Ez 26,7.

^y**2.23** : Bushinganyanya: kuli kuderha nkaba oku Nyamuzinda ye Mushinganyanya atwa n'obu-shinganyanya, arhalenganya; erhi kandî: Nyamuzinda ye hâna obushinganyanya, ye galula abantu omu bushinganyanya. Nn'obushinganyanya wayisha ye Kristu, mwigîriza w'obushinganyanya; lolâ Hoz 10,12 (Cihabraniya), na Yer 23,6; 33,15. - Burhanzi: mîra (omu Cigereki n'e Vulgata); «omu mwêzi murhanzi»(Cihabraniya).

^z**2.27** BHS na WLC bajira mandiko maguma ci barhaganja emilongo n'okuyiberûla kuguma. Aha, BHS ayimangire omu milongo 27; WLC yêhe ahisire omu milongo 32. Omu cigabi cikulikire WLC agwêrhe milongo 21 n'obwo BHS agwêrhe irhanu yône; BHS agwêrhe ecigabi ca 3 n'eca 4, n'obwo WLC yêhe agushire eca 3 n'eca 4, câbâ cigabi ciguma ca milongo 21

^a**3.3** : Birhangâzo: cimanyîso ca kuderha oku Nyamuzinda ayishitwa olubanja luzinda, amango g'Olusiku lwâge, lolâ 1,15; 2,1-2,10; Amo 8,9

emalunga n'en'igulu, mukò, muliro n'ecitù c'o-mugî.» ⁴Izûba lyâshuba mwizizi, n'omwêzi guhinduke nka mukò, embere Olusiku lwa Nyakasane luyishe, Lusiku luhamu lwa kujugumya! ⁵Ngasi yêshi wâshenge izîno lya Nyakasane, oyo ye wananafulumuke. Nk'oku Nyakasane aderhaga, oku ntondo ya Siyoni kwabà abafulumusire, n'aha Yeruzalemu habà abà Nyakasane ahamagalire^b okulama.

Olubanja lwa Nnâmahanga oku mashanja

Cigabi ca 4 omu BHS ciciri ca 3 omu WLC

¹Muli ezo nsiku, nâshubiza Yûda na Yeruzalemu omu bwôrhere bwâge bwa burhanzi, kwo Nyakasane adesire. ²Nâshûbûza amashanja g'ihanga, ngayandagalize omu lubanda Lwa Yoza-fati. Ho nagajikiza lubanja kw'ebi gajirire olubaga lwâni lw'Israheli: balushandâzire omu mashanja g'ihanga banagabâna ecihugo câni. ³Abantu bâni babagabânyire, babayesha cigole, abanarha-bâna babahi-ndula mbaraga, n'abâna-nyere bakaz'ibaguza mamvu bananywa. ⁴Kwâgo kwâgo, mwe bishagala bya Tiri na Sidoni, bici mwandonzakwo? Ninyu mwe bihugo by'Abafilistini, ka mulonzize okucîhola kuli nie? Mumanyage, mukalonza mpu mwagereza okucîhola kuli nie, bwo na buno nammushangula amarhwe. ⁵Mwarhôtezire ensaranga zâni n'amasholo gâni, obuhirhi bwâni bwinjinjà bwoshi mwazigulira emwinyu, mwajihira omu ngombe z'abazimu binyu. ⁶Abasole b'e Yûda n'ab'e Yeruzalemu mwabaguza bujâ emw'abantu b'e Yavâni mpu mubayâse ecihugo câbo. ⁷Lêro nkolaga nâbahamagala eyo munda mwabagulîze, n'obwo buhanya bwoshi nâbudekereza oku irhwe linyu. ⁸Bagala binyu na bâli binyu nâbaguliza bene Yûda, nabo babagulize Abasabeyi babà omu cihugo c'ekulî bwenêne. Ntyo kwo ndesire niono Nyakasane.

Okuhamagalwa kw'amashanja

⁹Abantu boshi mubabwîre ntya: Mucîrheganye oku matabâro. Hamagali entwâli, bayishe barhereme. ¹⁰Mutule engôrho n'ebyûma binyu, emigushu yinyu mujiremwo amatumu, engonyi ederhe, erhi: «Ndi ntwâli.» ¹¹Bangâduki, nâyisha, mwe bihugo rhubibikînwe, mutwe akacâma hala. (Nnâmahanga, yandagaza entwâli zâwe). ¹²Mucîmoge, mwe lubaga, muyinamukire omu lubanda lwa Yozafati, bulya mwo nâbwârhalâ, ntwîre amashanja goshi olubanja. ¹³Murhemage, mwayêzize, muhûle, munakande, emikenzi, enkuluba, byayunjwîre. ¹⁴Musiribulire mula lubanda lw'olubanja, bulya Nnâmahanga aling'itwîra olubanja omu lubanda lw'emihigo.

Olusiku lwa Nyakasane

¹⁵Izûba n'omwêzi byabîre budufu, enyenyêzi zazima. ¹⁶Nyamuzinda alumbîre e Siyoni, izù lyâge liyumvikîne kurhenga e Yeruza-lemu, empingu n'igulu byageramwo omusisi. Ci kwône Nnâmahanga abà lwâkiro lw'olubaga lwâge, mpenzi y'abâna b'Israheli. ¹⁷Ho mwâmanyire oku nie Nyakasane Nyamuzinda winyu, ôbâ e Siyoni, ntondo yâni ntatâifu. Yeruzalemu habà hantu hatatâifu, ebigolo birhakacihalabarha.

Okushub'igaluka kw'obwâmi bw'Israheli

¹⁸Muli olwo lusiku entondo zahulula mamvu mahyâhya, n'amarhà oku rhurhondo. Emmanda za Yûda zoshi zahululamwo amîshi. Omu nyumpa ya Nnâmahanga mwarhenga enshôko

^b**3.5** : -ahamagalîre okulama: abafulumusire olufû bahâhwa okulamira aha Yeruzalemu, kwo kuderha bahâbwa akalamo kinjà. -Mashanja: Nyamuzinda ashub'iyûbaka Israheli, ci amashanja galibuzize Israheli gahanwa, lolâ Abu 15-21. Ebinwa bya Nyamuzinda n'eby'omulêbi bijîre byageranamwo, eri ngushê, nka 4,1-8, 12-13.17...

yanywêsa akabanda ka Akasiya. ¹⁹ Mîsiri abà cihugo cihehêrere, na Edomu yacîbêra mpinga bwâmwa, bulya abo bantu barhindibuzize bene Yûda, bàbulaziremwo mukò munji gw'abêru-kwêru. ²⁰ Ci kwônene Yûda ayûbakamwo ensiku zoshi, na Yeruzalemu agandâze iburha oku lindi. ²¹ Nâcîhôlera omukò gwâbo, ntakalembera amabî, na Nyakasane agandika aha Siyoni.

AMOSI

Enshokolezi

Amosi àli mungere embere arhondêre omukolo gw'obulêbi. Abâga omu cishagala c'e Tekowa, hôfi n'olubibi lw'irungu ly'e Yûda (1,1), ci yêhe arhàli mwâna wa mulêbi. Nyakasane àcimwîshoga erhi ali oku irango, ayâbwîre, àmurhuma mpu ajiyigîriza omu bwâmi bw' Israheli, e mwênè. Ci kwônene hisangi hitya hyône arhondire omukolo, àlibirhwakwo mpu arhenge omu Israheli.

Amosi ayigîrizagya amango ga Yerobwâmi wa kabirhi. Ago mango obwâmi bwa Israheli bwali jire enyanya bwenêne. Ci kwône obwo bugule bwâli bw'en'igulu. Abakulu b'ecihugo bakagilama omu bugale. Obwo bugale bwarhengaga omu kulyâlyanya n'omu kulibuza abakenyi bwenêne. Oburherekêre bwâbo burhàli bw'okuli. Obwo bwôrhere bwâbo bwagayisa Nyamuzinda bwenêne. Akalihira olugendo lubî lw'obugamba bwa Israheli: okushubuka, okulyâlyanya, okulangâlira oburherekêre bw'obunywesi.

Nyamubâho, Mwâmi w'Igulu, abâna amashanja goshi; ayishihana Israheli bwenêne kulya kubà Nyamuzinda acîshogaga ye, kumurhegesire abè mushinganyanya bwenêne omu bwôrhere bwâge. «Olusiku lwa Nyamubâho» lwayishibà lusiku lwa mwizimya mudârhi ci arhali lwa bulangashane. Olwihôlo lwayishibà ludârhi. Amosi amanyîsa oku obulangâlire ho buciri, oku iburha lya Yakôbo n'oku basigîre omu mulala gwa Yozefu. Israheli ayishigaluka omu bwôrhere bwâge burhanzi n'okuhâbwa akalamo kinjà kashushîne n'ak'omu ishwa ly'amasîma.

EBIRIMWO

- 1. Okutwîrwa olubanja kwa Israheli n'agandi mashanja: cigabi 1-2*
- 2. Okurhondwa kwa Israheli: cigabi 3-6*
- 3. Okubonekerwa karhanu: cigabi 7-8, 10*
- 4. Israheli ayishishubizibwa omu bwôrhere bwâge burhanzi: cigabi 9, 11- 18*

1

AMOSI

Izîno ly'ecitabu

¹ Ebinwa bya Amosi. muguma muli balungere b'e Tekowa, ebi àbwîne biyêrekîre Israheli oku ngoma ya Oziyasi^c w'e Yûda, n'oku ngoma ya Yerobwâmi, mugala wa Yowasi^d, mwâmi w'Israheli, myâka ibirhi embere amango igulu lyageragamwo omusisi. ² Anaciderha, erhi: «Nyamuzinda amakungulira e Siyoni, amâyumvîsa izîno lyâge kurhenga e Yeruzalemu, obulambo bw'abangere bukola omu mishîbo, obusongerwe bwa Karmeli bwamâyûma».

I. Olubanja lw'amashanja gayegîre Israheli n'olwa Israheli yêne

Damasi

^c**1.1** Uziyahu oyo enfasè n'ecigereki byahinwire Oziyasi

^d**1.1** Yowash oyo enfasè n'ecigereki byahinwire Yowasi

³ Ntya kwo Nyakasane adesire: «Oku mabî asharhu ga Damasi n'oku anni^e, nahizire burhashubira nyuma! Kulya kubà bàtûntumire Galadi n'e-byûma bajà bakulula. ⁴ Nkola nâdûlika muliro enyumpa ya Hazaheli, n'enyumpa za Ben-Hadadi zisingônoke. ⁵ Nâherêrekeza oli oku ntebe aha Bikeat-Avena n'oyîmire aha Bet-Edeni, n'olubaga Iwa Aramu luhêkwe omu bujà e Kiri, ntyo kwo Nyakasane adesire.

Gaza na Filistiya

⁶ Ntya kwo Nyakasane adesire: «Oku mabî asharhu ga Gaza n'oku anni, nahizire burhashubira nyuma. Kuli kubà bàkundwire embaga zoshi, mpu bazihêke omu bujà e Edomu. ⁷ Nkola nadûlika muliro ebyôgo bya Gaza, bisingônoke n'enyumpa zâge. ⁸ Nâherêrekeza oli oku ntebe aha Ashidodi, n'oyîmire aha Askeloni, nâyêrekeza okuboko kwâni emunda Ekroni ali, na ngasi hiciisigire hya Bafilistini hiherêrekere hyoshi», ntyo kwo Nyakasane adesire.

Tiri na Fenisiya

⁹ Ntya kwo Nyakasane adesire: «Oku mabî asharhu ga Tiri n'oku anni, nahizire burhashubira nyuma! Kulya kubà bàhânyire embaga z'e Edomu omu bajà, buzira kukengêra ecihango ca bene wâbo. ¹⁰ Nkola nalîkira omuliro oku byôgo bya Tiri, gumuyôkere enyumpa.»

Edomu

¹¹ Ntya kwo Nyakasane adesire: «Oku mabî asharhu ga Edomu n'oku anni, nahizire burhashubira nyuma! Kulya kubà àhivulwîre mwene wâbo^f n'engôrho, buzira, lukogo, abîka n'omujina guruhwa, n'obumvu ensiku zoshi. ¹² Nkola nalîkira omuliro kuli Temani, gusingônole enyumpa za Bosra.»

Amoni

¹³ Ntya kwo Nyakasane adesire: «Oku mabî asharhu ga bene Amoni n'oku anni, nahizire burhashubira nyuma. Kulya kubà bàbwâgwire enda z'abakazi bali mazîmi b'e Galadi, mpu lyo bagalihya ecihugo câbo.. ¹⁴ Nkola nâyâkiza omuliro oku byôgo bya Raba, gusingônole enyumpa zâge, ebè ndûlù y'ebîrha, omu lusiku lw'okulwa, omu malibuko, olusiku lw'ecihûsi. ¹⁵ Na mwâmi wâbo ahêkwe bujà, ye haguma n'abarhambo bâge boshi», ntyo kwo Nyakasane adesire.

2

Mowabu

¹ Ntya kwo Nyakasane adesire: «Oku mabî asharhu ga Mowabu n'oku anni, nahizire burhashubira nyuma. Kulya kubà bàyôcire, basîrîza orhuvuha rhwa mwâmi w'e Edomu. ² Nkola nalîkira omuliro kuli Mowabu, gusingônole enyumpa za Keriyoti, na Mowabu aherêrekere omu ntambala, omu ndûlù y'ebîrha, oku izù ly'omushekera. ³ Nâmuyîrhira omwâmi, n'abarhambo bâge boshi mbatwe amagosi», ntyo kwo Nyakasane adesire.

Yûda

⁴ Ntya kwo Nyakasane adesire: «Oku mabî àsharhu ga Yûda n'oku anni, nahizire burhashubira nyuma. Kulya kubà bàkabulîre amarhegeko gâni barhanashimbaga ebinwa byâni,- kulya kubà bahabusire erhi bazimu bâbo bàrhuma, kulya bîshe bâbo nabo bàjiraga. ⁵ Nkola nalîkira omuliro kuli Yûda, gusingônole enyumpa za Yeruzalemu.

Israheli

^e**1.3** : Oku mabî asharhu n'oku anni: kwo kuderha mabî manji.

^f**1.11** : Mwene wâbo: Israheli na Edomu baligwêrhe shakulûza muguma: Ezau ali mukulu wa Yakôbo, cûbaka c'Israheli.

⁶ Ntya kwo Nyakasane adesire: «oku mabî asharhu g'Israheli n'oku anni, nahizire burhashubira nyuma. Kulya kubà bàguzize omushinganyanya nsaranga n'omukenyi kugulu kwa nkwêrho. ⁷ Kulya kubà banatûntume amarhwe g'abakenyi, n'okuhabula enjira z'aba-rhò; kulya kubà omwânarhabana bo n'îshe banahame⁹ munyere mugu-ma, mpu basherêze Izîno lyâni. ⁸ Kulya kubà banagwîshire eburhambi bwa ngasi luhêrero oku myambalo barhôlaga cikinja, na bulya bananywe amamvu g'ababatwirîre olubanja omu mwa nyamuzinda wâbo. ⁹ N'obwo naherêrekezagya Abamoriti embere zâbo, omujunja gwâbo gwâli nk'ogw'enshûngurhi n'emisî yâbo nka ya mwabira-njovu. Naherêrekeza amalehe gâge enyanya, n'emizî yâge idako. ¹⁰ N'obwo nie namurhenzagya omu cihugo c'e Mîsiri, myâka makumi anni goshi omw'irungu, erhi nie mmushokolîre, nti muyîmike omu cihugo c' Abamoriti. ¹¹ Nacîshoga abalêbi omu bagala binyu, n'abanya-ciragâne^h omu misole yinyu. Ka nywesire wâni bene Israheli?» Kwo Nyakasane adesire. ¹² «Mwagalinywesa abanya-ciragâne amamvu, n'abalêbi mwabahanza; mpu: «Murhalêbaga». ¹³ Niehe nkolaga nammubamba oku idaho, kula engâlè babumbire mîha ya mihuli ya ngano eyôrha aha eri. ¹⁴ Omubidu bwenêne abula oku âyâka, ciri-misî âbula oku acîgonyôla, n'entwâli ebule oku yâcîciza. ¹⁵ Omulwi w'emihêro arhâbone nsimikiro, omulibisi mukulu ntaho âyâkira, na nn'eciterusi arhâcîre. ¹⁶ N'entwâli kulusha abandi yâyâka erhanayambirhi olwo lusiku», kwo Nya- kasane adesire ntyo.

3

II. Nyakasane abâna Israheli

Okucîshogwa n'obuhane

¹ Yumvi aka kanwa Nyakasane ambwîzire, wâni bene Israheli, ninyu muli milala narhenzagya omu cihugo c'e Mîsiri. ² «Mwenene namanyire omu milala yoshi y'igulu, co cârhuma nammurhangula oku mabî ginyu goshi mwakozire^l.

Nyamuzinda amâderha, omulêbi arhankahulika

³ Ka bantu babirhi banacîgoshôle mpu babalama haguma barhanakulâlira-ga? ⁴ K'omwâna w'entale analûmbire emwîna arhanahîrwe bici? K'entale enalûmbire emuzirhu erhanabwîne omunyama? ⁵ K'akanyunyi kanagwe omu murhego buzira cambo cikakulwîremwo? K'akasirha kanacifundikire obusha karhanagwasize? ⁶ K'omushekera gunabûhirwe omu lugo n'olubaga lubule kwayôboha? K'obuhanya bunajè omu cishagala arhanali Nyakasane obudwîrhe? ⁷ Okunali, Nyakasane Nyamuzinda arhajira ebi arhamanyisagya abà-rhumisi balêbi bâge, ⁸ Entale ekalûmba, ndi orhayôboha? Nyakasane Nyamuzinda amâderha, ndi wankabula bumanyîsa emyanzi yâge?

Samâriya âhemuka anaherêrekerà

⁹ Muhamagaze omu nyumpa z'e Asûru, n'omu ndâro z'e Mîsiri, muderhe: Mujire endêko oku ntondo. ya Samâriya, mulole isirhe liri mw'eci ci-shagala n'obulyâlya muli co! ¹⁰ Barhishi bushinganyanya, Nyakasane okudesire, bulyâlya na bushambo bwône omu nyumpa zâbo. ¹¹ Co

⁹2.7 mashi gahire ago, mpu kuhama, kuli kuderha kuhusha n'oyo munyere:

^h2.11 : Abanya-ciragâne: bali bantu bacîhânyire emwa Nnâmahanga; bakazigihâna eciragâne c'okurhanywa idivayi erhi ngasi kandi kantu koshi kankalalusa. N'abo bantu barhamômagwa. (Rhulole muli Mib 6, 2-4; Bac 13, 4-7; Luk 1, 15). 4, 1: Bashani: muli omu Yordani. Ciri cihugo cigwêrhe olwâbuko lunene (Lush 32, 14; Eze 39, 18; Lul 22, 13).

ⁱ3.2 : Omu kalamo k'abantu, Nyamuzinda akayisha alirhangula abantu, nk'arhali baciza (Lub 4. 31; Lul 64, 10; Luk 1, 68) erhi ali bahana (Hoz 1, 4; Yer 5, 9).

cirhumire Nyakasane Nyamuzinda aderha ntya: «Omushombanyi âgorha ecihugo; emisî ogwêrhe bâytwa n'ecihugo bacihagule.» ¹² Ntya kwo Nyakasane adesire: «Nka kula omungere arhêsa rhugulu rhubirhi omu kanwa k'entale erhi luhande lw'irhwiri, kwo bâjira abâna b'Israheli bali omu Samâriya, balya babwârîre eburhambi bw'encingo n'oku mushego gwâyo.»

Kuli Beteli n'enyumpa z'obulimbi

¹³ «Muyumve munarhonde enyumpa ya Yakôbo, kwo Nyakasane Nyamuzi-nda w'Emirhwe adesire. ¹⁴ «Olusiku nahana Israheli oku mabî gâge, nâshangula empêro z'e Beteli, amahembe g'oluhêrero gâhenguka, garhogere oku idaho». ¹⁵ Nâshâba enyumpa z'empondo n'ez'ecanda; enyumpa z'amahembe g'e-njavu zahôngoka, na nyumpa nyinji ziherêrekere», kwo Nyakasane adesire.

4

Oku bakazi b'e Samâriya

¹ Muyumve aka kanwa, mwe nkâfu z'e Bashani, mwe muli oku ntondo ya Samâriya, mwe mudwîrhe mwalibuza abazamba, mudwîrhe mwatûntuma abakenyi, mwe mudwîrhe mwabwîra bâbalo, mpu: «Lêrhaga rhunywe!» ² Nyakasane Nyamuzinda acîgashira obutagatîfu bwâge, erhi: «Okuli, e-nsiku zâmuyishira, ezi bâmukululamwo mweshi kuhika oku muzî-nda-zinda nka kula enfi zigwârîhwa oku lulobo. ³ Mwagera omu mirhule, ngasi muguma buhena embere zâge, mugend'ikabulirwa omu Harmoni»; kwo Nyakasane adesire.

Idini ly'oburhebany

⁴ Mujâge e Beteli, mujire ebyâha, mujè e Gilgali, mujire ebyâha okulushire. Murherekêre enterekêro zinyu z'esêzi, n'olusiku lwa kasharhu muhâne entûlo zinyu. ⁵ Mukolêse engezo mpu nterekêro y'obukuze, muyimbize oku muliyirhûla n'omurhima gwoshi, mubûhe emishékera, bulya kwo musîma, wâni bene Israheli. Kwo Nyakasane adesire. ⁶ «N'obwo nabwîne nka nammushuka amîno omu bishagala binyu byoshi, nammuyîma omugati oku mwinyu kwoshi; murhanagalukaga emunda ndi, kwo Nyakasane adesire. ⁷ Nammuyîmire enkuba erhi kucisigire myêzi isharhu musarûle, naniêsa e-nkuba oku lugo naleka n'olundi, ishwa lirebe lyaniamwo enkuba, na lirebe lyâyûma liry ntayiniêsagyamwo. ⁸ Bishagala bibirhi erhi bisharhu byajâga byahenânguka mpu bijihûna amîshi emw'ecindi cihugo, n'enyôrha erhatwîke; murhanagalukaga emu-nda ndi», kwo Nyakasane adesire. ⁹ «Nammuhizirekwo empûsi n'idûrhu nti bimmuyôce, nayûmya n'amashwa n'enkoma zinyu, enzige zàmulya emburho n'emirhi; murhanagalukaga emunda ndi», kwo Nyakasane adesire ntyo. ¹⁰ «Nammulîkirekwo mujagambo, mujagambo w'e Mîsiri, nanigûzize abâna binyu n'engôrho, n'ago mango ebiterusi binyu byanyagwa, nazûsa akabayo k'ecihando cinyu nti kammuyîhike; murhanagalukaga emunda ndi», kwo Nyakasane adesire. ¹¹ «Nammutulikanya kulya Nyamuzinda âtulikanyagya Sodomo na Gomora, mwayôrha kula ecikalakala bayôkola eciko ciyôrha; murhanagalukaga emunda ndi!» kwo Nyakasane adesire. ¹² Lolaga lêro, wâni Israheli oku wâjira: Bulya nkola nâkujira ntyo, Israheli, lêro, cirheganyagye okugaluka emunda Nyamuzinda wâwe ali.

Obukuze

¹³ Bulya ye wajiraga entondo âlema n'empûsi, ye manyîsa omuntu emihigo yâge, ye jira omuceracera n'omwizimya, ye gera enyanya ly'igulu, Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe, lyo izîno lyâge.

^{j4.1} : Bashani: muli omu Yordani ya muno 2021. Ciri cihugo cigwêrhe olwâbuko lunene (Lush 32, 14; Eze 39, 18; Lul 22, 13).

5

Olwimbo lw'okulakira Israheli

¹ Muyumve eci cinwa ndesire kuli mwe, ca kulaka, wâni nyumpa ya Israheli: ² Ahirimire. arhanacizûke, mwâli w'Israheli! Atulamire oku idaho lyâge lyo na nêne, ntâye wamuzûsa. ³ Bulya ntya kwo Nyakasane Nyamuzinda abwîzire enyumpa y'Israheli: Olugo lwakazagiheka bantu cihumbi oku matabâro, likola igana lyône lwâyôrhana, n'olwakazagiheka igana, likola lyabà ikumi lyône.

Buzira bucîyûnjuze, ntâ bucire.

⁴ Ntya kwo Nyakasane abwîzire enyuma y'Israheli: «Munnongereze, kandi mwalama^k. ⁵ Muleke Beteli, murhajâga e Gilgali murhagerega e Bersaba, bulya Gi-Igali àhêkwa bujà na Beteli ashandâla. ⁶ Mulonze Nyakasane kandi, mwâlama. Akabà nanga, âcîhunika nka muliro oku nyumpa ya Yozefu, âyisingânola, na ntâye wâyizimiza e Beteli. ⁷ Buhanya bwinyu, mwe mulenganya olubanja, mwe mukabulira obushinganyanya oku idaho.

Obukuze

⁸ Ye wajiraga eby'emalunga na Oriyona, ye hindula omwizimya mucêra-cêra n'omûshi budufu ziriri. Ye hamagala amîshi g'enyanja agashêshe oku idaho lyûmu. Izîno lyâge Ye Nyakasane. ⁹ Ye shâba enyûbake bwinjà, ye kundula olugo luzibuzibu.

Ennongwê

¹⁰ Mwe mushomba omucîranuzi mwinjà aha kagombe, mwe murhabona oku muntu oderha buzira bulyâlya. ¹¹ Akabà ntyo, bulya munatûntume omuzamba, munamuvurhise emburho y'aha kwâge, ezi nyumpa nyinjinjà z'amabuye mwayûbasire, murhâcizibêramwo, olu lukoma lunagirîre, mwarhwezire, murhanywe oku mamvu gâlwo. ¹² Bulya mmanyire oku amabî ginyu gâli manji, n'ebyâha binyu biri binene. Mwe mulibuza omushinganyanya, mwe mujà mwanyaga, mwe muku-mîra omukenyi oku lumvi. ¹³ Co cirhumire omuntu mwîrhonzi acîhulikire mwa gano mango, bulya gali mango ga buhanya.

Mubè n'omurhima nkana.

¹⁴ Mulonze aminjà, muleke amabî, lyo mulama, na ntyo Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe âbà haguma ninyu, kulya munaderha. ¹⁵ Mushombe amabî, musîme aminjà, mutwe emmanja kwinjà ekagombe; kwakanaba Nyakasane, Nyamuzinda w'Emirhwe, acibabalira Kasigwa wa Yozefu.

Obuhane buli hôfi.

¹⁶ Co cirhumire Nyamuzinda adesire ntya, Nyakasane, Nyamuzinda w'Emi-rhwe, erhi: «Endûlù yâbà ngasi hantu, bâderha omu ngasi njira, mpu: Yooh, Yooh!. Bâhamagala omuhinzi oku mishîbo, n'abalasi oku ndûlù. ¹⁷ Bâlaka omu nkoma zoshi, bulya nkola nagera ekarhî kâwe», kwo Nyakasane adesire ntyo.

Olusiku lwa Nyakasane

¹⁸ Buhanya bwâbo abadwîrhe bacîfinja olusiku lwa Nyamuzinda: Lwâbà luci kuli mwe olusiku lwa Nyamuzinda? Gwâbà mwizimya, ci arhali mwîkala. ¹⁹ Lebè aderha mpu ayâka entale, agwe oku ngoromora: aderha mpu ajè omu mwâge, agwârhîrize oku cirhebo, igù limulume! ²⁰ K'olusiku lwa Nyakasane gurhabè mwizimya ci arhali mwîkala? Gwâbà mwizimya ziriri.

Obukuze bw'embuga buli bwa busha.

^k**5.4** : Okulongereza Nyakasane: Kuli kumanya n'okujira obulonga bwa Nnâmahanga.

²¹ «Nshomba ensiku nkulu zinyu, ntazibonakwo, ntà musengero njira oku nsiku nkulu zinyu. ²² N'oli enterekêro zinyu munderhera ntazibonakwo, ntalonza entûlo zinyu, ciru ntakalola oku nterekêro zinyu z'ebimasha bishushagîre. ²³ Ntenzâkwo olubî lw'enyimbo zâwe, ntalonza okuyumva ennanga zâwe! ²⁴ Ci okutwa emmanja kwinjâ kuhulule nka mîshi, n'obushinganyanya nka kîshi karhagana. ²⁵ Enterekêro n'entûlo, ka mwazimpire omu irungu mw'erya myâka maku-mi anni yoshi, wâni nyumpa y'Israheli. ²⁶ Muhêke Sikuto, mwâmi winyu, na Kevani, nyamuzinda winyu, bo bazi-mu mwacijîrîre. ²⁷ Bulya nkola nammululiza kurhaluka e Damasi, kwo Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe adesire.

6

Abahwinja b'ensiku

¹ Buhanya bwâbo abadwîrhe balimbira muli Siyoni, n'abâli omu murhûla oku ntongo ya Samâriya, abo barhambo b'ishanja lirhanzi omu masha-njâ, enyumpa y'Israheli eri yâbo. ² Mugere e Kalne, mubone; kurhenga yo mujè e Hamati, cishagala cikulu. Kandi muyandagalire e Gati omu Filistiya. Ka yo nyinjâ kulusha aga mâmi? K'ecihugo câbo co cinene kulusha ecinyu? ³ Mucîkêbirwe oku olusiku lw'obuhanya nyuma lwashubira, mwabiduhya okuyîmika obulyâlya. ⁴ Muvâmire bwinjinjâ, mudwîrhe mwalya abâna-buzi b'obusò, amanina mwayankaga omu maruli. ⁵ Mudwîrhe mwayimbira olulanga, mudwîrhe mwajirisa enzihwa aka Daudi. ⁶ Mudwîrhe mwanywêsa amamvu omu bikombe, mwacîshiga amavurha mi-njâ minjâ, ci murhababîri n'okushâbûka kwa Yozefu. ⁷ Co cirhumire, buno mwe mukola mwashokolera abalulizibwa, omulimbo gw'abavâmire guhwe!

Obuhane bwadârhâbala.

⁸ Nyakasane Nyamuzinda acîgashire yênene, kanwa ka Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe: «Ntakwirirwa obucîbone bwa Yakôbo, nshomba enyumpa zâge, nkola nâhana ecishagala n'ebirimwo byoshi, ⁹ n'omu nyumpa nguma, mukasigala bantu ikumi, banafè. ¹⁰ Hasigala basungunu bône b'okurhenza emirhumba omu nyumpa, na ba-kadôsa ociri embali omu nyumpa, mpu: «Muciri banga?» Ashuze, erhi: «Nanga, muhulike! Izîno lya Nyamuzinda lirhankaderhwa.» ¹¹ Bulya mubwîne oku Nyakasane amârhegeka, oku buhashe bwâge, enyumpa nnene yamâhongoka, n'ensungunu yamâforhama. ¹² K'ebîterusi binalibirhe oku mabuye, ka banahinge enyanya n'empanzi obu mwalenganyize olubanja, n'obushiganyanya mwabujira bululu? ¹³ Mudwîrhe mwacishingira Lo-Debari, mwakaziderha, mpu: «K'arhali misî yîrhu yârhuhâga Karnayimu?» ¹⁴ Akabâ ntyo, wâni nyumpa y'Israheli, kwo Nyakasane adesire, nkolaga nâkulerhera ishanja lyâkulibuza, kurhenga aha lusò lwa Hamati kuhika oku mugezi gwa Araba»¹.

7

III. Okubonekerwa

Okubonekerwa kwa burhanzi: enzige

¹ Lolagi ebi Nyakasane Nyamuzinda ànyeresire: Càli cirundo ca nzige, gala mango emishabuka emera, nzige nkulu, gala mango bamâyusitwa ebya mwâmi. ² Zâlikola zajirya ngasi byâsi biri omu cihugo byoshi, lêro naderha, nti: «Mâshi, Nyakasane, babalira! Kurhi Yakôbo acilama? Anarhohire bwenêne!» ³ Nyakasane ashukira, aderha, erhi: «Okwo kurhacibe».

¹**6.14** : Aha lusò lwa Hamati kuhika oku mugezi gwa Araba, kwo kuderha ecihugo coshi kurhenga enyanya kuhika idako.

Okubonekerwa kwa kabirhi: ecanda-ciri

⁴ Lolagi ebi Nyakasane Nyamuzinda anyêresire: Nyakasane Nyamuzinda ahamagala omuliro gw'okuhana, erhi gwamayôca orhubanda rhunene, erhi gukola gurhangire n'amalambo. ⁵ Lêro naderha, nti: «Mâshi, Nyakasane Nyamuzinda, shukira. Kurhi Ya-kobo acilama? Anacirhohire bwenêne !» ⁶ Nyakasane Nyamuzinda àshukira, aderha, erhi: «Okwo nakwo kurhâcibe.»

Okubonekerwa kwa kasharhu: Olugero

⁷ Lolagi ebi Nyakasane Nyamuzinda ànyeresire: Muntu wali oyîmanzire hôfi n'olukûta, erhi afumbasire olugero omu nfune. ⁸ Nyakasane àndôsa, erhi: «Bici obwîne, wâni Amosi?» Nâni nti: «Lugero.» Nyakasane ambwîra, erhi: «Nkola nâgera olubaga lwâni lw'Israheli, lêro ntâcilubabalire. ⁹ Ahantu Izaki arherekêrera hâshâbûka, engombe z'Israheli zâshandâla, n'enyumpa ya Yerobwâmi nâyigezamwo engôrho.»

Akadali k' Amaziyasi: Amosi àlibirhwakwo e Beteli

¹⁰ Lêro Amaziyasi^m, mudâhwa w'e Beteli, àrhuma mpu babwîre Yerobwâmi, mwâmi w'Israheli, erhi: «Amosi adwîrhe akulega omu nyumpa y'Israheli; ecihugo cirhankacilembere ebinwa byâge. ¹¹ Yumva ciru ebi Amosi ajâ aderha: Yerobwâmi ngôrho yamuyîrha, n'Israheli alulizibwe kulî n'ecihugo câge». ¹² Amaziyasi àhindamuka, abwîra Amosi, erhi: «Rhenga eno munda, wâni mulêbi; yâkira omu cihugo ca Yûda, genda olireyo omugati gwâwe, onalêbereyo. ¹³ Ci oleke obulêbi bwâwe aha Beteli; bulya eri ngombe ya mwâmi, mahêro g'obwâmi.» ¹⁴ Amosi àshuza Amaziyasi, erhi: «Ntâli mulêbi, ntanali mwâna wa mulêbi, nali mungere na muhinzi wa mihumbahumbaⁿ. ¹⁵ Nyamuzinda yêne wampamagalaga erhi nyâbwîre obusò, na Nyamuzinda wambwîraga, erhi: «Genda olêbere olubaga lwâni lw'Israheli». ¹⁶ Yumvagya nâwe akanwa ka Nyamuzinda, bulya odesire, erhi: «Orha-lêbaga eby'Israheli, orhalêbaga eby'enyumpa ya Izaki.» ¹⁷ «Akabâ ntyo, yumvagya oku Nyamuzinda adesire: «Mukâwe yâbâ mbaraga omu lugo, bagala bâwe na bâli bâwe bahwêra oku ngôrho, amashwa gâwe bâgashokôla, nâwe wêne wajîfîra omu cihugo c'amabî, n'l-sraheli alulizibwe omu bujâ kuli n'ecihugo câge.»

8

Okubonekerwa kwa kani: Ecirhiri c'amalehe gayêzire

¹ Lolagi ebi Nyakasane Nyamuzinda anyêresire: Càli cirhiri ca malehe gayêzire. ² Ambwîra, erhi: «Bici obwîne, wâni Amosi?» Nâni, nti: «Cirhiri ca ma-lehe gayêzire.» Nyakasane ambwîra, erhi: «Olubaga lw'Israheli lukola luyêzire lw'okuhwa; ntakacilubabalira bundi». ³ Abimbiza b'ebugale bâlaka olwo lusiku. - kwo Nyakasane adesire, - emi-rhumba yâbâ minji bayikwêba hoshi hoshi. Muhulike!

Oku bishambo n'abanyazi

⁴ Muyumve, mwe mudwîrhe mwatûntuma omukenyi, munadwîrhe mwalonza okuhiva abarho omu cihugo. ⁵ Mwe mudwîrhe mwaderha, mpu: «Lêro mangaci omwêzi gubalusire gwazika, lyo rhuguza engano yîrhu, n'oku lwa-Sabato, rhuyukîrize engano yîrhu? Rhwanyihya olugero, rhuyushûle engulo, omunzâni rhwagujira kundi kundi, rhubarhebe. ⁶ Omukenyi rhwamugula nsaranga, n'ow'obuligo kugulu kwa nkwêrho; rhwaguza ciru n'omulôlo gw'engano.» ⁷ Nyakasane acîgashire kw'obwo bucîbone bwa Yakôbo, erhi: «Nanga, ntakayibagira ciru n'ehitya ebyo bijiro binyu.» ⁸ K'arhali okwo kwo kwarhumire igulu lyageramwo omusisi, n'abantu bâlyo bali omu

^m**7.10** Amaziyahy oyo ecigereki n'enfarasè byahindwîre Amazias bulya ezo ndimi zijira embaka z'okuhubula H

ⁿ**7.14** : Lolà 1 Bâm 20, 35; 22, 6; 2 Bâm 2, 3-7.

mishîho, lyâbira lyoshi nka lwîshi lwa Nili, n'okuhongôkwa nk'olwîshi lw'e Mîsiri?

Obuhane bucuri bufulike: Omwizimya n'emishîbo

⁹ Mw'olwo lusiku, kwo Nyakasane Nyamuzinda adesire, nâzisa izûba aha kasirahinga, nâbwika igulu mwizimya mûshi. ¹⁰ Ensiku nkulu zinyu nazihindula mishîbo, enyimbo zinyu zoshi ndûlû; ebibunu binyu byoshi nâbiyambika busunzu, n'amarhwe ginyu goshi ngahirekwo olubala. Nâjira eyo mishîbo ebè nka ya mwâna wa cûsha kuhika ebuzinda lwâbâ lusiku lwa burhè.

Ishali n'enyôrha y'oluderho lwa Nyamuzinda

¹¹ Loli oku ensiku zâyisha, kwo Nyakasane Nyamuzinda adesire, nârhuma ishali omu cihugo, lirhali ishali lya binyo, erhi nyôrha ya mîshi, ci ishali lya kuyumva oluderho lwa Nyamuzinda.

¹² Kurhenga oku nyanja kuhika oku yindi, bâgenda bahenanguka, bâgenda bahabuka kurhenga oku nyanja kujà idako mpu balilonza oluderho lwa Nyamuzinda barhanalushimâne!

Emyanzi mihyâhya y'obuhane

¹³ Mw'olwo lusiku, abanyere binjinjà b'ensûli n'abalamba bâfâ n'enyôrha. ¹⁴ Balya balahira Ashima^o w'e Samâriya, balya baderha, mpu: «Mbotumirha nyamuzinda wâwe, wâni Dani!» na mpu: «Mbotumirha Musîmwa wâwe, wâni Bersaba!» abo bakumba burhazûka.

9

Okubonekerwa kwa karhanu: Okushâbwa kw'amahêro

¹ Nanacibona Nyakasane ayîmanzire hôfi n'oluhêrero, aderha, erhi: Shûrha omunâra, oburhungiri burhoge; nkola nâbabeza amarhwe boshi, n'abankasigala, mbanige n'engôrho; ntâye ciru n'omuguma muli bo waderha mpu ayâka, ntâye ciru n'omuguma muli bo wâfuma, ² Bakaderha mpu bacîbisha ekuzimu, okuboko kwâni kwabajalabulayo; bakashonera oku nkuba, nabahonyakwo; ³ bakacîfulika oku busongêrwe bwa Karmeli, nâgendibarhenzakwo, mbâ-gwârhe, bakacîfulika omu ndalâlâ y'enyanja, nnantegeke ihirahira^p lya- mwo libalumiremwo: ⁴ Bakacihêka bujâ emw'abashombanyi bâbo, nnantegeke babanigûze, amasû gâni garhabarhengekwo, kwa kubayîrha ci arhali kwa kubaciza.

Obukuze

⁵ Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe, amâbâ nk'ahuma oku igulu lyamâjuguma, abaliyûbakakwo boshi bamâjâ omu mishîbo: lyamâbira lyoshi ak'olwîshi lwa Nili, lyamânashubifombera nka Nili w'e Mîsiri. ⁶ Nyakasane àyûbakîre obwâmi bwâge emalunga n'akakubiro kâge akadêkereza omu igulu; anahamagala amîshi g'enyanja agashêsha omu igulu; izîno lyâge ye Nyakasane.

Enkola-maligo zoshi zaherêrekera

⁷ «Wâni bene Israheli, -kwo Nyakasane adesire, -ka mwe mulushirage Abanya-Etiyopiya?^q K'arhali nie narhenzagya Israheli omu cihugo c'e Mîsiri, nka kulya narhenzagya Abafilistini e

^o8.14 E Samâriya yali obugashânize bwa *nyamuzinda mukazi*, <https://wp.unil.ch/allezsavoir/zut-on-a-encore-oublie-madame-dieu/> (20.01.2021); hali amango ye bakagiderha Ashera, *muzimu-kazi* omu Israheli

^p9.3 « ihirahira » ebâ njoka nkali

^q9.7 Ka we lushirage Etiyopiya?: Israheli arhacîkungaga okubâ lubaga lwîshogwa lwa Nnâmahanga. Ciru Israheli arhalishi- ngânine okucîshogwa na Nnâmahanga. Akabâ Nnâmahanga acimwîshogaga embere z'agandi ma-shanja, bwalî bwonjo bwa Nnâmahanga yêne burhumire. Bulya Nnâmahanga azigira abantu boshi.

Kaftori n' Abakaldeyi e Kiri? ⁸ Loli oku amasù gâni gayêrekîre obwâmi bw'ebyâha, nti mbahyajire hano igulu. Ci kwônene ntahyajire lwoshi enyumpa ya Yakôbo», kwo Nyakasane adesire. ⁹ «Bulya nkola nârhegeka, ndundaganye n'enyumpa y'Israheli ekarhî k'amashanja goshi nka kula banashebulira oku kayungulo n'ehibuye hitya hirharhogere oku idaho. ¹⁰ Abanya-byâha b'olubaga lwâni boshi bâhwera oku ngôrho, balya bakaziderha, mpu: «Obuhanya burhayishe, burharhuhikekwo».

IV. Emirali y'okuyûbaka buhyâhya

¹¹ Mw'olwo lusiku, nazimbôla enyumpa y'omushambûkiza ya Daudi, nâfukâza emirhule, nârhenza ebigûkà. ¹² Lyo bahashiyîma omu bya Edomu bisigîre n'omu mashanja goshi gâlî-nshizire, kanwa ka Nyakasane kâyunjuza ebyo. ¹³ Loli oku ensiku ziyîruka, kwo Nyakasane adesire, ezi okuhinga n'okusârûla, okukanda n'okumîra byakulikiranamwo. Entondo zâhululamwo amamvu^r mahyâhya, orhurhondo rhwoshi rhwayengûla erhi go ga-rhuma. ¹⁴ Nâshubiyimanza olubaga lwâni lw'Israheli; bashubiyûbaka ebishagala byâshâbûsire, banabêremwo, bâgwika enkoma bananywe amamvu ga muli zo, bâhinga amashwa banalye ebyamwo. ¹⁵ Nâbashubiza ecihugo câbo, na ntâye wacibarhenze omu cihugo nabahîre; «ntyô kwo Nyakasane Nyamuzinda wâwe adesire.

ṛ9.13 «enkoma n'amamvu» nabyo ziri nshôkano za Nyamuzinda, kuli kwa bulagîrire na kwa makwânane okubikolêsa kwinjà, bulya ngasi nshôkano ekolesibwe kubî omu câha eheka

ABUDIYA, OVADIYA

Enshokolezi

Ecitabu ca Abudiya co cisungunu bwenêne omu bitabu by'abalêbi. Obulêbi bwa Abudiya bwabire omu njira ibirhi: okuhanwa kwa Edomu n'olusiku lwa Nyamubâho, lusiku Israheli acîhola kuli Edomu.

Edomu alinda oku Yeruzalemu ashâbûka lyo arhêra Yûda, lyo arhola ebirugu n'obugale bw'ecihugo. Ntyo rhwanahashiderha oku eci citabu cayandikagwa amango Yeruzalemu akagilibuzibwa na Edomu.

EBIRIMWO

1. Okuhanwa kwa Edomu: mulongo 1-18
2. Obukuze bwa Israheli: mulongo 19-21

1

ABUDIYA/OVADIYA

Izîno ly'ecitabu

¹ Okubonekerwa kwa Abudiya e Edomu. Nayumvîrhe akanwa ka Nyakasane, omuganda alirhumire omu mashanja, erhi: «Kanya oku ntongo, rhugeze olu lubaga mwo omusisi».

Akanwa kuli Edomu

Ntya kwo Nyakasane adesire: ² «K'obwîne oku nakujizire munyi omu mashanja, wangayire bwenêne!» ³ Obucîbone bwawe bwakurhebire, we bà omu lwâla, we jira amalunga cirâlo câwe, we derhera emurhima, erhi: «Lêro ndi wakampira oku idaho?» ⁴ Amango wakaderha mpu wazukiriza nka nyunda, erhi amango wakaderha mpu wahira ecirâlo câwe emalunga, nanakumanulayo, kwo Nyakasane adesire.

Okuherêrekezibwa kwa Edomu

⁵ Erhi ebisbambo byankakuyishira, nîsi erhi ababisha bankakurhêra budufu, ka barhankakunyaga ebi banalonzize? Nîsi kandi erhi abahumbûza b'emizâbîbu bankakuhikira omu lukoma lwawe, ka bankakulekera- mwo ebirhali bihadu bisungunu byônene?

Oku bakunyazirage wâni! ⁶ Oku Ezau bamushokwîrage ebyâge byoshi! ⁷ Abîra bawe bakuyongolosire banakuyeshera omukanga, abamwahumiraga haguma badwîrhe bakuhurana, mpu: «Arhacigwêrhi nda na mugongo!»

⁸ Ka muli ago mango ntâshokôle Edomu abagula^u bâge n'abanya-bukengêre b'oku ntongo ya Ezau? Kwo Nyakasane adesire. ⁹ Temani we, entwâli zawe zâgwârhwâ n'omusisi, lyo ngasi muntu arhenga oku ntongo ya Ezau.

^s**1.2** : Olole obulêbi bwa Yerehiya: 49, 7-22.

^t**1.7** : Omulongo gwa 6 n'ogwa 7 erhuhugulire oku Edomu ashâbagwa kulusha olugero. Ebishambo byamulikwo birhamusigizagya ehibuka.

^u**1.8** : Omu mango ga mîra bwenêne, ecihugo c'e Edomu calijire irenge bwenêne bulya kubà càli-mwo bagula banji.

Obubî bwa Edomu

¹⁰ Enshombo wagwêrhe kuli mulumuna wâwe Yakôbo y'okumuniga, ebyo byoshi byâkubumba nshonyi onaherêrekere lwoshi. ¹¹ Amango wali ocîyugwîre, olusiku ababisha bahêka ebyâge byoshi, amango abalalwe bâyikiriraga emwâge banayôca Yeruzalemu, nâwe kwo wali nka wa muli bo! ¹² Orhacîshingaga amango obuhanya buli aha mwa mulumana wâwe! Orhashekeraga bene Yûda amango obuhanya bubayishire! Orhatwaga orhugani olusiku lubî! ¹³ Orhayikiriraga omu lubaga lwâni olusiku obuhanya buli omu nyumpa zâbo. Amango okabona obuhanya bubayishire, orhacîshingaga? ¹⁴ Orhabashokôlaga olusiku lw'obuhanya! Orhajagilingira abâyâka aha mashango g'enjira mpu obanige! Orhahânaga abacizîne olusiku lw'obuhanya! ¹⁵ Bulya olusiku Nyakasane^v abâna amashanja luli hôfi; oku wajizire kwo nâwe wâjirirwe: ebijiro byâwe byâkugulukira! Orharhônga obuhirhi bwâbo amango bali omu malibuko.

Olusiku lwa Nyakasane, Israheli àcîhônga kuli Edomu

¹⁶ Nêci nka kulya wanywêrîre^w oku ntongo yâni ntagatîfu, amashanja goshi gânywa buzira kurhamûka: bânnya banayîgurhe, banayôrha nk'oku barhasagiyôrha bundi! ¹⁷ Ci kwône oku ntongo ya Siyoni kwayishibâ abâfumire, hayishibâ hanlu hatagatîfu, n'enyumpa ya Yakôbo yâyishinyaga abâyinyazire! ¹⁸ Enyumpa ya Yakôbo gwâyishibâ muliro, eya Yozefu yâyishibâ ngulumira, eya Ezau, yâyishibâ ya buligo. Ezo nyumpa zombi, eya Yakôbo n'eya Yozefu, zadûlika enyumpa ya Ezau muliro zinayisingônole, na ntâye warhengemwo! Nyakasane akudesire!

Ecihugo cihyâhya c'Israheli

¹⁹ Abantu b'e Negêbu, bânayanke entondo ya Ezau, ab'Emuhengere banayanke ishwa ly'Abafilistini, banayanke ecihugo ca Efrayimu n'eca Samâriya, na Benyamini ayanke ecihugo ca Galadi. ²⁰ Abakage b'omu busô bw'abâna b'Israheli, bânayanke ecihugo ca Kanâni kuhika e Sarepta, n'abakage b'e Yeruzalemu bali e Sefaradi banayanke emirundu y'e Negêbu. ²¹ Bânayinamuke nka ntwâli, oku ntongo ya Siyoni, mpu batwîre entondo ya Ezau olubanja, na Nyakasane âyishigandâza.

^v**1.15** : Olusiku lwa Nyakasane lwo lusiku Nnâmahanga atwîra amashanja olubanja, lwo lusiku luzinda lw'amashanja goshi g'en'igulu.

^w**1.16** : Nka kulya wanywaga: kwo kuderha nka kulya wahanagwa.

YÔNÀ

Enshokolezi

Ecitabu ca Yôna cimanisa akalamo k'omulêbi Yôna wali mwabiranyi. Burhanzi alonza okuleka omukolo gwâge na buzinda avuga Nyamuzinda omunkwa bulya omukolo gwâge gwâgezire bwinjâ.

Eci citabu cilonza Yôna abè lwîganyo kuli Israheli walahiraga okuyunjuza omukolo gwâge gw'okuyigîriza amashanja g'abapagani Akanwa ka Nnâmahanga. Eci citabu cirhuyêresire muntu muguma waderhagwa Yôna, Nyamuzinda arhumaga mpu abè mwigîriza omu cishagala cinene c'abapagani ciderhwa Ninive. Yôna alahira okujira ogwo mukolo.

Amashanja g'abapagani gayishihamagalwa na Nnâmahanga lyo gacungulwa. Ab'omu Ninive, abayishirhenga omu bugoma n'okuhungama ebyâha byâbo bali lwîganyo lw'amashanja g'abapagani gayishigalukira Nyamuzinda w'okuli.

Yôna agaywa na Nyamuzinda. Ci kwône amuhà olwiganyo lw'omurhi gumera n'okuyûma duba duba, lyo akengêra obwonjo bunene bwa Nnâmahanga.

EBIRIMWO

1. Okuhamagalwa kwa Yôna n'okushenga kwâge: cigabi 1-2
2. Okuhongoka kwa Ninive n'obwonjo bwa Nnâmahanga: cigabi 3
3. Okucîduduma kwa Yôna n'ishuzo lya Nnâmahanga: cigabi 4

1

YÔNÀ

Yôna ârhenguha omukolo gwâge

¹ Akanwa ka Nnâmahanga kanacirhindakwo Yôna mwene Amitayi, erhi: ² «Yimuka, oje e Ninive, cishagala cinene, obabwîre oku obubî bwâbo bwahisire emunda ndi». ³ Yôna ayimuka, âgwârha enjira, y'okuyâkira Nnâmahanga erhali hôfi, e Tarsisi. Anaciyandagalira e Yope, âbugâna obwârho bwajâ e Tarsisi; abahyulira enjira, ajâ omu bwârho boshi nabo kuhika e Tarsisi^x, kulî na Nnâmahanga. ⁴ Ci Nnâmahanga azûsa omuhûsi n'omulaba munene omu nyanja, ciru obwârho bwalinzitwîkamwo. ⁵ Abashâna bagera- mwo omusisi, ngasi muguma acikumba omuzimu w'emwâbo, bânarhogeza emishoko yâbo omu nyanja mpu lyo bayanguha. Ci larha wâni Yôna erhi anayandagalîre aha nteberhebe y'obwârho, agwîshîre, aj'îrò. ⁶ Omukulu w'o-bwârho anacimuyegêra, amuzûsa, amubwîra erhi: «Cirhumire ogweshîre? Zûka, ocîkumbe Nyamuzinda wâwe^y. Nkaba Nyamuzinda arhukengêra, rhurhagifâ.» ⁷ Okubundi babwîrana, mpu:

^x**1.3** Yôna ayâsire bulya arhalisimire Nnâmahanga abêre abantu b'e Ninive obwonjo. Obu bulêbi bwoshi bwalonza okurhuyigîriza oku ngasi muntu yêshi oyêmera Nnâmahanga n'okuciyuûnjuza ebyâha byâge, Nyamuzinda anamubêre obwonjo. Yôna yêhe alimanyire mpu erhi ankajâ e Tarsisi, Nnâmahanga arhankacimubandâna, arhankanacimurhuma mpu ajiyigîriza e Ninive. - «Tarsisi»; emw'Abahebraniya kuli kuderha «ebuhwero bw'igulu».

^y**1.6** 5-6: Abo bashâna bàkâgiharâmya ba-nyamuzinda b'obwîhambi. Yôna, yeki, àkâgiharâmya Nyamuzinda w'okuli: Nyamubâho.

«Rhuyeshe ecigole, Iyo rhumanya ndi odwîrhe obu buhanya. Bàyesha ecigole, n'ecigole cagwârha Yôna. ⁸ Okubundi bàmubwîra, mpu: «Rhubwîre ihanja lici olikwo, ngahi warhenga, oli wa ngahi, oli wa mulala mucî?» Anacibashuza, erhi: ⁹ «Ndi Muyahudi, Nyamuzinda mparâmya, Lulema w'empingu n'igulu, owalemaga enyanja n'obudaka.»

¹⁰ Aho, abashâna bayôboha, bamudôsa, mpu: «Bici ebyo wajizire!» Balikola bamanyire oku kuyâka ajayâka Nyamuzinda, bulya àli erhi amabarhondêreza emyanzi yâge. ¹¹ Bàmudôsa, mpu: «Kurhi rhwakujiraga obwo Iyo eyi nyanja erhûla?» Bulya amîshi gâlikola gali gayimukanana kulusha. ¹² Abashuza, erhi: «Muntôle, munkwêbe omu nyanja, Iyo enyanja erhûza. Bulya manyire oku nie ntumire ogu mulaba munene gwazûka.» ¹³ Abashâna bavugama obwârho mpu bajê oku burhambi; ci kwabà kurhamira busha, bulya enyanja erhazigaga bayîsa, emivumba yaluga kulusha. ¹⁴ Okubundi bashenga Nyamuzinda, baderha, mpu: «Waliha Nyamuzinda, kurhi rhwankafulumuka olufû-nyanja rhulekifà enyanya ly'oyu muntu! Orharhubarhuzagya empanga nyêru-kwêru, bulya wêne, we Nyamuzinda, oku olonzize kwo onajira.» ¹⁵ Bâgwârha Yôna, bamukwêba omu nyanja, okuhandi enyanja yarhûza. ¹⁶ Abo bantu banacirhungwa n'obwôba embere za Nyamuzinda, bamurherekêra enterekêro banahiga emi-gabo.

2

Yôna âcunguka

¹ Nnâmahanga anacirhuma omufi munênênè, amirangusa Yôna. Yôna àjira nsiku isharhu na madufu asharhu omu nda y'enfî. ² Mw'eyo nda y'enfî, Yôna ayâkûza Nnâmahanga Nyamuzinda wâge, aderha, erhi:

³ «Amango nalihanyagire, nayakûzize Nyamuzinda, ananshuza. Amango nali ekuzimu, nayakûzize, wanayumva izû lyâni.

⁴ Walinkwêbire omu ntuli, omu muhengere gw'enyanya, emivumba y'enyanya yâlingosire. Emilala yâwe yoshi n'endimi zâwe byanyandagalira-kwo.

⁵ Go mango nadesire, nti: «Namarhenga omu masû gâwe, kurhigi nacilolêreze akà-Nyamuzinda kâwe kimâna?»

⁶ Amîshi galingosire kuhika emumiro, entuli yalingosire, emihulula y'erwîshi yalinfukafusire irhwe.

⁷ Emuhengere nalinyadagalîre, nahamikirwa ekuzimu. Ci kurhenga omu bulumba washubinyinamula, Nnâmahanga Nyamuzinda wâni.

⁸ Oku omurhima gwâni guli gwashûbuka nakengêra Nyamuzinda, n'omusengero gwâni gwahika emunda oli, omu burhwâli bwâwe bwimâna.

⁹ Bala barherekêra abazimu, bône bacihegeza iragi lyâbo.

¹⁰ Ci niehe kuyimba nâyimba omwîshingo gwâni, nâyunjuliza ebiragâne nakujirîre. Bulya we Nyakasane Muciza wâni.»

¹¹ Buzinda Nnâmahanga arhegeka wanfî okugendishalira Yôna oku cikwi c'enyanya.

3

Ab'e Ninive bâciyûnjuza na Nyamuzinda âbababalira

¹ Akanwa ka Nnâmahanga kanacirhindakwo Yôna obwa kabirhi, erhi: ² «Yimuka, ojê e Ninive, cishagala cinene, obabwîre ebi nîkubwîra.» ³ Yôna anaciyimuka, ajà e Ninive nk'oku Nnâmahanga analidesire. Omanyage oku Ninive ali munene: olurhali lugendo Iwa nsiku isharhu lurhankarhumire omuntu amuyûsa amugeramwo. ⁴ Yôna anacihira njira, alambagira omulegerege gwoshi. Akajahamagaza n'okuderha, erhi: «Hacisigîre nsiku makumi anni, Ninive

ahongoke.» ⁵ Engabo ya Ninive yanaciyêmêra Nnâmahanga, yahuluza n'okulâlîka okucîshalisa, yanayambala sunzu, kurhenga oku mukulu kuhika oku murhò. ⁶ Omwanzi gwahikakwo mwâmi w'e Ninive, azikûka oku ntebe yâge, ahogola ecishâli câge, acîbwîka sunzu, acîbwâlîka n'omu luvù². ⁷ Okuhandi balâlîka muli Ninive yêshi, oku irhegeko lya mwâmi haguma n'abarhambo, mpu: «Abantu boshi, n'ebintu ntâye okozagye amîshi erhi biryo ekanwa. ⁸ Muyambale sunzu, muharâmye munashenge Nyamuzinda obwonjo oku byâha binyu, muleke okuhimba kwinyu kubî, muleke ebigalugalu by'amaboko ginyu. ⁹ Ndi omanyire erhi Nnâmahanga arhankashukira ashube okuboko, aleke obukunizi bwâge arhuyôkole?» ¹⁰ Nnâmahanga abona oku badwîrhe batabataba mpu lyo bahindula engeso zâbo. Lêro ashukira, arhacibarhumiraga obuhanya àli amâhiga oku âbarhumira.

4

Ecifufu ca Yôna n'ishuzo lya Nyamuzinda

¹ Erhi Nnâmahanga àbà amâbabalira Ninive, ebyo byashologorha Yôna hôfi kucîniga n'oburhè. ² Anaciyâkûza, erhi: «Ntarhenga omu iderhero, waliha! K'arhali birya naderhaga erhi nciri omu cihugo cîrhu ebi! Co cànarhumaga ncîlibirhira kuhika e Tarsisi, bulya nalinyôsire mmanyire oku we Nyamuzinda w'obwonjo n'ow'olukogo, orharukûza, we mugale mwimâna, Orhakwirirwa bubî. ³ Mâshi Yâgirwa, mpêka buno, yanka guno mûka, bulya olufù lwo lukulu aha kalamo emwâni buno». ⁴ Nnâmahanga amushuza erhi: «Cici cirhumire wakaliha okungan'aho?» ⁵ Yôna arhenga muli cirya cishagala, aciyungulira ebushoshôkero bw'izûba, ayûbakayo ecifumba, adêkerera, alingûsa ebyâbà omu cishagala. ⁶ Okuhandi, Nnâmahanga àmumezaho olubonobono, lwakula, lwakâmujirira ecîhòho, lwakâmucikirira omu malibuko. Yôna asîma bwenêne olwo lubonobono. ⁷ Ci kwône erhi bugendica sêzi, lukula arhanda, Nnâmahanga àgeza shumbwe muli lulya lubonobono, lwanaciyûma. ⁸ E-erhi izûba lishoshôka, Nyamuzinda azûsa empûsi yâyôca, liryâ izûba lyabasha- kwo Yôna, okuhandi ajogonokerwa. Kandi acîfinja olufù, aderha, erhi: «Aye! Okufà kwo kukulu aha kulama ntya». ⁹ Nnâmahanga àmushuza, erhi: «Cankarhuma wadwîra omu nda nk'ihiri, olwo lubonobono obêrîre burhè, ka lwâwe?» Naye, erhi: «Yâgirwa, kurhi ntankabà burhè mâshi!» ¹⁰ Nnâmahanga ashubîrira, amubwîra, erhi: «W'oyu, olubonobono orhakoleraga, orhanaluyuhiriraga, luli lwakuvuna, budufu buguma lwameraga, budufu buguma lwayumire. ¹¹ Nâni nie obwînage oku ntankafà mungo kuli Ninive, ecishagala cinene cirimwo bihumbi igana na makumi abirhi, ciru na kulusha, ga bantu barhishi okulyo kwâbo, barhishi okulembe kwâbo, cirimwo n'obusò bw'ebintu!»

²**3.6 5-6** : Ebyo binwa birhuyêresire okurhashushana kwa bene Israheli barhaciyunjuzagya n'abantu b'e Ninive. Bôhe bacîyunjuzize amango bayumvagya enyigîrizo za Yôna. Okuyambala sunzu n'okucîbwâlîka omu luvù: cimanyîso ca buciyûnjuze.

MIKEYO, MIKHA

Enshokolezi

Omulêbi Mikeyo aburhiragwa omu cishagala ca Moresheti omu Yûda. Ali muhinzi na mungere akà Amosi.

Mikeyo ayigîrizagya amango g'abâmi Yotamu, Akazi na Ezekiyasi, kwo kuderha kurhenga omu mwâka gwa 753 kuhika omu mwâka gwa 700 embere Yezu Kristu aburhwe. Muli ago mango abalêbi Hozeya na Izaya bajâga bayigîriza.

Omulêbi murhanzi ahâbagwa na Nyamuzinda gwâli gwa kumanyîsa abantu oku obuhanya bwayishibagwârha (2, 6-11; 3, 5-8). Nyamubâho atwîra olubaga lwamugayisagya olubanja. Lwakagiharâmya ensanamu, lwanali lwamaleka akalamo kw'obushinganyanya. Mikeyo akalihire bwenêne abagale banyaga abakenyi, abalî b'emyenda barhalonza kujuha, abarhunzi bakazizimba, emilala erhayumvanya, abadâhwa n'abalêbi balibuza bambali bâbo, abazuzi b'okugulwa. Ebyo byoshi birhaliganini n'ebi Nyamuzinda azigira. Alonza abantu babè bashinganyanya, babè n'omurhima gw'obuzigire banamushimbe n'obwîrhôhye.

Nyamuzinda ayishitwîra olubaga lwâge olubanja n'okuluhana. Omulêbi Mikeyo amanyîsa oku Samâriya n'ebishagala by'ecihugo c'omu lubanda lw'idako ly'e Yeruzalemu bayishilibuzibwa. Yeruzalemu ayishibà cirundo ca bisigaliza.

Cikwône Mikeyo ashubirilangaliza okucungulwa. Abayishisigala bayishicungulwa. Amanyîsa kandi oku omwâmi w'omurhûla ayishiburhirwa e Betelehemu. Oyo mwâmi ayishilisa olubaga oku buhashe bwa Nyakasane.

EBIRIMWO

- 1. Israheli atwîrwa olubanja: cigabi 1-3*
- 2. Okulaganyibwa kwa Siyoni: cigabi 4-5*
- 3. Israheli acitwîrwa olubanja: cigabi 6, 1-7, 7*
- 4. Obulangâlire kuli Nnâmahanga: cigabi 7. 8-20*

1

MIKEYO, MIKHA

¹ Aka kali kanwa ka Nyakasane kàyishiraga Mikeyo, muntu w'e Moresheti, omu nsiku za Yotamu, na Akazi, na Ezekiyasi^a, bâmi b'e Yûda. Abonekerwa ebiyêrekîre Samâriya na Yeruzalemu.

I. Olubanja lwa Israheli

Samâriya atwîrwa olubanja

² Muyumvîrhize mwe lubaga. Nâwe w'lgulu n'ebikubamwo byoshi, rhega okurhwiri. Nyakasane Nyamuzinda yêne amubêra muhamîrizi, Nyakasane yênene kurhenga omu nyumpa yâge

^a**1.1** Ahaz na Hezekiyahu abo ecigereki n'enfarasè byahindwîre: Akazi na Ezekiyasi. Ntyo kwo ngasi lulimi luhindula amazîno g'emahanga, rhulole *Les langues entre elles*. Endimi zisôma, <http://www.nyabangere.com> (23.01.2021)

nyimâna. ³ Loli oku Nyamuzinda ayishire arhenga aha mwâge, ali bwandagala, alabarha amarhwerhwe g'igulu. ⁴ Entondo alabasirekwo zamâjonga, n'emmanda zamâboneka nka kula omuhomo gujonga n'omuliro, nka kula amîshi gahona oku mâla. ⁵ Bubî bwa Yakôbo burhumire ebyo byoshi byâbà, n'ebindi birhumire: mabî g'enyumpa y'Israheli. Obubî bwa Yakôbo bo buhi? K'arhali Samâriya? Ho ngahi aho marhwerhwè ga Yudeya? K'arhali Yeruzalemu? ⁶ Samâriya nâmujiira nk'ishwa lya bigûkà, nka ngo ya kurhwêrwamwo emizâbîbu. Amabuye gâge nâgakwêba omu lubanda, ebiriba byâge mbisige bwerûle. ⁷ Ensalamu zâge zoshi zavungunyulwa, n'ensaranga ehembwa zoshi zasingônolwa n'omuliro; ensalamu zâge zoshi nâjira zisherêzibwe. Bulya e-nsaranga ahembwa omu bubaraga bwâge zo âzigulagamwo, zo zanashubibà luhembo lw'obubaraga bwâge.

Obuhanya bwarhogera kuli Yeruzalemu

⁸ Niono Mikeyo, nâlaka nandakûle, nâgenda buzira nkwêrho emagulu erhi nandi bushugunu, buzira mwambalo. Nâlaka nka nyambwe, nyâme nka nyunda. ⁹ Bulya ebibande bya Samâriya birhali bya kufuma. Byahisire ciru n'omu bihugo bya Yûda n'omu mihango ya Yeruzalemu. ¹⁰ Murhabimanyisagya e Gati. N'e Ako murharhozagya emirenge yinyu! E Bet-Leafra, mucivuruvunze omu katulo. ¹¹ Geri mwe bantu b'e Shafiri erhi munali bushugunu munagwêrhwe n'e-nshonyi. Olubaga lw'e Saanâni lurhacihuluka omu cishagala. Emishîbo ya Beti-Eseli yâmmuyîma aha mwayâkira. ¹² Abantu b'e Maroti badwîrhe bajugumira ebinja byâbo. Obuhanya Nyakasane arhumire bwahika oku muhango gwa Yeruzalemu. ¹³ Shwêkera eciterusi oku ngâlè z'ebîrha, we oyûbaka e Lakishi! (Go gwâlî murhondêro gw'ecâha ca mwâlî wa Siyoni, bulya we ôbà nshôko y'a-mabî g'Israheli.) ¹⁴ Co cirhumire okwânîne ohâne engulo kuli Moresheti-Gati. Enyumpa za Beti-Akzibu zâyish'iyabira abâmi b'Israheli. ¹⁵ Nâyish'ikulêrhera kandi omuhaguzi, we oyûbaka e Maresha! Obukuze bw'Israheli bwahika e Adulami^b. ¹⁶ Mucigugunyule emviri, mucîmôme omukungu, mwe bantu b'e Yeruzalemu, irhwe linyu libè luhala nka nyunda, mulakire abâna binyu bazigirwa, bulya bakola bahêkwa bujâ kulî ninyu.

2

Abakolêsa obukulu bwâbo kubî

¹ Bali bahanya abalalira n'okuhiga ebibî oku ncingo zâbo, erhi buca sêzi babiyunjuze, bulya biri omu buhashe bw'amaboko gâbo. ² Bacîfinje amashwa banaganyâge, banyâge enyumpa zicîbêre zâbo. Banarhambule omuntu n'enyumpa yâge, ciru n'omuntu n'akashambala kâge âyîmagamwo. ³ Co cirhumire Nyakasane akolaga adesire, erhi: «Yumvagi, ndâlîre okujirira eyi nyumpa kubî, muli okwo, murhâkulemwo amagosi ginyu, murhanagende n'obucîbone bulya gali mango mabî. ⁴ Olwo lusiku mwatwîrwakwo omugani. Mwayimbirwakwo enkumbu, bâyishikâderha mpu: «Mwanyazirwe lwoshi lwoshi. Ebirugu by'olubaga lwa Nyakasane bikola omu maboko g'abandi. Israheli bamuhivire omu ishwa lyâge, lidwîrhe lyagabirwa abapagani». ⁵ Co cirhumire omu ndêko ya Nyakasane harhacibè ciru n'omuntu muguma w'okulambulira omugozi oku cihimbi c'ebirugu bya Nyakasane.

Omulêbi w'obuhanya

⁶ Murhalêbaga, kwo badwîrhe baderha. Barhalêbaga kwa bene okwo^c! E-nshonyi

^b **1.15** 10-15: Ecihugo Yûda cibwizirwe oku cahanwa erhi bunji bwa byâha byâco burhuma. Ciru cirhacirhamagya mpu calangâlira oburhabâle bw' ebihugo b'ihanga. Obuhane bwâco kuli kuhêkwa e mahanga.

^c **2.6** : Murhalêbaga: kwo kuderha oku Abayahudi barhacilonzizî okuyumva ebinwa by'okubarhemula omulêbi ali ababwîra. Barhacilonzizi bayêmêre ebinwa bya mwêne ebyo.

zirhâr hugwârhe. ⁷ K'enyumpa ya Yakôbo yahehêrwe? Ka Nyamuzinda arhacibà bushiru b'okulinda? Ka ntyôla yo ebà nkomêdu y'ebijiro byâge? ⁸ Mwe muli mwayimanga nka bashombayi b'olubaga lwâni. Orhalikwo bubî buci mudwîrhe mwamunyaga ecirondo. N'odesire mpu arhûlwîre, mudwîrhe mwamuhondakwo obuhanya bw'ebîrha. ⁹ Mwakûzire bambali-kazi bâni omu mwabâbwe; abâna bâbo barhò mwabakûlakwo obukuze bwâni ensiku n'amango. ¹⁰ Yimuki, mugende! Harhaciri ha kurhamukira aha. Okuhemuka kwinyu kwârhumu mwârhindibuka bwenêne. ¹¹ Hamayisha owageremwa, asinge obunywesi erhi: «Nâkulêbera ogw'idivayi n'ogw'amamvu». Ye wankakwânana okubà mulêbi w'olwo lubaga.

Eciragâne c'okukubûla

¹² Nêci nâkushûbûza wêshi, wâni Yakôbo, nashûbûza omusigala gwa Israheli. Nâbahira haguma nka bibuzi biri omu cogo, nka busô buli omu bulambo. Baberegeza bwenêne kulî n'abantu. ¹³ Omushâbi abashokolîre, bashâba, bagera omu muhango, gwo bahulukiramwo. Mwâmi wâbo abagera emalanga, erhi na Nyakasane abashokolîre.

3

Oku bakulu barhindibuza olubaga

¹ Kandi namâderha nti: «Muyumvagye, mwe barhambo b'enyumpa ya Yakôbo, ninyu mwe barhegesi b'omu nyumpa ya Israheli! ² Ka murhâli mukwânîne mumanye okutwa olubanja? ³ Badwîrhe balya abantu bâni nyama, badwîrhe babakûlakwo oluhû, bali babavuna orhuvuha. Bali babatwa ruhimbi-ruhimbi nka kuno kubahira aha nyungu, nka nyama y'aha kanoga. ⁴ Lusiku luguma bâhamagala Nyakasane, ci kwône arhâbashuze. Olwo lusiku abafulike amalanga gâge erhi bibî bâjizire birhuma.

Ebyâha by'abalêbi

⁵ Ntya kwo Nyakasane aderhîre abalêbi bahabula^d olubaga lwâni: nka hali eci bavubasire banakaziyakûza mpu: «murhûla»! Ngasi muntu orhabahiri ebi balya banamubwîre, mpu: «Wâhya, entambala nyimâna eno.» ⁶ Co cirhumire, ahâli h'okumolekerwa, bwâmmubêra budufu; n'omwizizi gummubêre ahâli h'okulêba. Izûba lyâzikira abalêbi, olusiku lwâbayiruhira. ⁷ Bâja babona ebyânayishe, bâbona enshonyi, n'abalaguzi bâbulabula, bu-lya Nyamuzinda arhâcibashuze. ⁸ Ci kwône, niehe^e, nyunjwîre misî (na Mûka gwa Nyamuzinda) nyunjwîre misî y'obushinganyanya n'obushiru bw'okumanyîsa Yakôbo obubî bwâge, mmanyîse na Israheli ecâha câge.

Oku bimangizi: omanyîse okuhera kwa Siyoni

⁹ Yumvi ebi mâshi, mwe bakulu b'omu nyumpa ya Yakôbo, mwe mukulîre enyumpa y'Israheli, mwe mutwa emmanja, mubulikubya ebishingânîne, ¹⁰ mwe mudwîrhe mwayûbaka Siyoni n'omukò, na Yeruzalemu oku mabî! ¹¹ Abarhambo bamwo barhatwa lubanja buzira kuhongerwa, abajinji bamwo barhayigîriza buzira kuhâbwa luhembo; abalêbi bamwo balêbere ensaranga. Kurharhuma barhashegema Nyamuzinda bakaziderha mpu: «Ka Nyamuzinda arhali ekarhî kîrhu? Obuhanya burharhurhindekwo!» ¹² Co cirhumire, obubî bwinyu bwârhumu Siyoni ahinduka ishwa lya kuhingwa, Yeruzalemu abà bigûkà, n'entondo y'akà-Nyamuzinda lyâbà irango lya muzirhu.

^d3.5 : Oku bilâbire oluhembo oku balêbi, lolà muli 1Sam 9, 7-8; 1 Bâm 14, 3; 2 Bâm 4, 42; 5, 15. 22; 8,8-9; Amo 7,12. Mikeyo arhalahiri okubonekerwa kw'abo balêbi, ci abashobesire okulongereza obunguke.

^e3.8 : Niehe: kwo kuderha omulêbi Mikeyo, mulêbi w'okunali, arhalonzizi ashushu abo banamwiza buzîne.

II. Ebi Siyoni alaganyibagwa

Nyamuzinda ayishiyîma e Siyoni

¹ Amango gayiruka omu nsiku za buzinda, mwâcibone entondo y'akà-Nyamuzinda eri enyanya ly'ezindi elîhe kulusha ezindi ntondo zoshi. Lyo amashanja goshi gâshagamukira emunda eri, ² igulu lyoshi lyayishilibirhirayo linaderhe mpu: «Yishi rhuyinamukire oku ntondo ya Nyakasane, yishi rhujè omu ka-Nyamuzinda ka Yakôbo. A-rhuyigîrize enjira zâge, lyo nîrhu rhuyishimba. Bulya e Siyoni yo erhenga irhegeko, n'e Yeruzalemu erhenge akanwa ka Nyakasane»! ³ Ayishiyîma ekarhî ka mashanja manji, ânatwîre amashanja madârhi e-mmanja. Engôrho zâbo bâzitulamwo enfuka, n'amatumu gâbo bâjira-mwo emigushu. Ntâ lubaga lwâcilengereze olundi engôrho, barhakaciciyigîriza okulwa amatumu^f. ⁴ Ci ngasi muguma akazitamala aha murhi gwâge gw'omuzâbîbu, n'aha idako ly'omurhi gwâge gw'omuzêti, ntâye wâcibakange. Ntyo kwo aka-nwa ka Nyamuzinda w'Emirhwe kadesire. ⁵ Bulya embaga zoshi zilambagira ngasi muguma oku izîno lya nyamuzinda wâge, ci rhwêhe rhwâkazilambagira oku izîno lya Nyakasane Nyamuzinda wîrhu w'ensiku n'amango.

Okugaluka kw'obusò bushandabîne aha Siyoni

⁶ Olwo lusiku, kwo Nyakasane adesire, nâshûbûza ebibuzi^g biyagalisire, nâshimanyanya ebyâhabusire n'ebi nalibuzize. ⁷ Ebikunagizi byo najiramwo omusigala, n'ebikagwa nabijira ishanja liguma lya misî. N'ago mango Nyamuzinda abâ mwâmi wâbo oku ntondo ya Siyoni, kurhenga buno kuhika ensiku n'amango. ⁸ Nâwe we munâra gw'obusò, irango lya mwâli wa Siyoni, obukulu bwâwe bwa mîra bwâkushubirakwo, bwo bwâmi bwa mwâli wa Yeruzalemu^h.

Okurhêrwa, olubungo n'okuyagaluka kwa Siyoni

⁹ Na buno, bicigi birhumire wayâma? K'emwâwe erhacibâ mwâmi? K'abahanûzi bâwe bahezire obu wagwârha n'emikero nka mukazi walonziburha? ¹⁰ Ogâyagâyage onayâne wâni mwâli wa Siyoni, aka omukazi waburha, bu-lya okola warhenga ekâ ojihanda erubala; wahika e Babiloni, n'eyo yo wayôkolerwa. Eyo yo Nyakasane akucungulira, akukûle omu nfune z'abashombanyi bâwe. ¹¹ Bunôla, mashanja manji gakushimbire caligumiza. Gadwîrhe gaderha mpu: «Mâshi Siyoni aze n'amasû gîrhu gamulole.» ¹² Cikwône barhamanyiri emihigo ya Nyakasane, barhanamanyiri bwinjâ omulâli gwâge, bulya yêne wabashûbûzagya kula bashûbûza emîha y'e-ngano aha yakubirhirwa. ¹³ Yimuka! Ovungunyule emburho mwâli wa Siyoni! Bulya amahembe gâwe nagajira ga cûmaⁱ, n'ebisenyi byâwe mbijire bya mulinga, ntyo ovungunyule mbaga nyinji. Omunyago wabarhola ogurhûle Nyakasane, n'ebi-rugu byâbo obihe Nyamuzinda w'igulu lyoshi.

Obuhanya n'irenge ly'obûko bwa Daudi

¹⁴ Shûbûzagya engabo zâwe buno, wâni mwâli wa ntwâli! Barhugosire. Bâshûrha omucîranuzi w'Israheli emikoba omu irhama.

^f4.3 1-3: Ebi binwa binashubibonekana muli Iz 2, 2-4. Ensiku za buzinda. Kwo kuderha ensiku z'okuyisha kwa Masiya.

^g4.6 : Nyamuzinda abwîzire Israheli oku ashûbûza olubaga lwâge hano ayûsimuhana. Ashimanyanya abasigîre omu mimo nka kula lungere mwinjâ anajira. Lolâ muli Eze 34, 1.

^h4.8 : Omunâra gw'obusò: kwo kuderha Yeruzalemu.

ⁱ4.13 : Amahembe g'ecûma: kwo kuderha emisî yâwe ya mîra.

5

¹ Nâwe wâni Betelehemu Efrata^j, ciru okaba we munyi omu milala ya Yûda, emwâwe yo yantengera owarhambula Israheli. Ecisiki câge ciri ca kurhenga mîra, kurhenga ensiku n'amango. ² Co carhuma Nyamuzinda âbaleka, kuhika amango g'okuburha kw'olya oli buburha^k; ago mango lyo omusigala gw'abalumuna gwâshubira kuli bene Israheli. ³ Ayimanga, âkerêrheza obusò bwâge omu kukolêsa obuhashe bwa Nyaka-sane, omu kukolêsa obukuze bw'izîno lya Nyakasane Nyamuzinda wâge. Bâgandâza bulya akolaga âbà mukulu kuhika oku buzinda bw'igulu.

Omuntu wâyishiyanka ecihugo ca Asûru

⁴ Oyo muntu ye wâbà murhûla gwîrhu. Asûru akarhêra ecihugo cîrhu, akalabarha eno mwîrhu rhwanamunikakwo bangere nda, na barhambo munâni^l. ⁵ Bâyabula ecihugo ca Asûru n'engôrho; ecihugo ca Nimrodi n'akêre. Arhuyôkola kuli Asûru hano ajà omu cihugo cîrhu, hano analabarha olubibi lw'emwîrhu.

Omukolo g'omusigala gwa Bene Yakôbo

⁶ Ago mango, omusigala^m gwa bene Yakôbo gwâyôrha nka lumè lurhenzire kuli Nyakasane ekarhî k'embaga nyinji, nka kula enkuba eyôrha oku lubala, era erhalinda ndi erhanacikubagira bantu. ⁷ Omusigala gwa Yakôbo gwabêra omu mbaga, omu karhî k'embaga nyinji, nka ntale eri omu nsimba z'emuzirhu, nka mwâna wa ntale omu busô bw'ebibuzi: ngasi ah'agera erhi na kulabarha n'okuvungunyula, na ntâye wamufulumuka.

Nyamubâho aherêrekeza ngasi bagwêrhe emihigo mibî

⁸ Mâshi okuboko kwâwe kulambûkire oku bashombanyi bâwe, lyo abakushomba boshi bahirigirha. ⁹ Alagi ebyâbà muli olwo lusiku, kwo Nyakasane adesire! Nârhenza ebiterusi byâwe omu mwâwe, nâshanda engâlè zâwe. ¹⁰ Nârhenza ebishagala by'omu cihugo câwe, n'ebyoôgo byâwe bizibu byoshi nâbihongola. ¹¹ Nâkukûla abafumu omu nfune, orhakaciba n'abashonga. ¹² Nârhenza ensalamu zâwe z'okubinjwa, ntenze n'emitungo yâwe, lêro orhakacigashâniza omukolo gw'amaboko gâwe. ¹³ Ago mango lyo nâkûla emitungo-nyamwegemerwa omu cihugo câwe, nsherêze n'ebishagala byâwe. ¹⁴ Omu bukunizi bwâni, n'omu mutula gwâni, nacihôla oku mbaga zirhanyumvaga.

6

III. Israheli ashubitwîrwa olubanja

Olubanja lwa Nnâmahanga n'olubaga lwâge

¹ Yumvagi oku Nyakasane adesire: Yimuka, ojîse entondo lubanja, n'amalango goshi gayumve izû lyâwe.

² Ewe mwe mirhezi muyumve olubanja lwa Nyakasane, ninyu mwe biriba bizibuzibu by'igulu, bulya Nyakasane ali lubanja bo n'olubaga lwâge, akwâmire Israheli.

^j5.1 5, 1: Mîra mîra Betelehemu akazâgiderhwa Efrata. Omucunguzi aburhiragwa e Betelehemu omu cishagala ca Daudi. Lolà muli Mat 2,4.

^k5.2 Olya oli buburha: Lolà muli Iz 7, 14.

^l5.4 : «Ndâ», kukulikiza ho «munâni»: kwo kuderha «banji».

^m5.6 : Omusigala gwa bene Yakôbo: kwo kuderha oku omu Buyahudi hali abâsigala; arhali boshi barhângûkumuke.

³ Yâga lubaga lwâni, kurhi nakujizire? Bici nakurhamizekwo! Onshuze nâni.

⁴ Bulya nakurhenzize omu cihugo c'e Mîsiri; nakucungwîre nakurhenza omu nyumpa y'obujà, embere zinyu narhumayo Mûsa, na Aroni na Miriyamu.

⁵ Ewe lubaga lwâni, kengêragi eyali mihigo ya Balaka, mwâmi w'e Mowabu, mukengêre n'oku Balaamu mwene Beori àmushuzize. Kengêra olugendo lwa Shitimu omu Gilgali, lyo omanyà eby'obushinganyanya Nyakasane akolaⁿ.

⁶ «Bici nayisha ndwîrhe embere za Nyakasane, nyuname n'emalanga ga Nyamuzinda w'Enyanya? Ka najà emalanga gâge mpêrhe enterekêro nyinji, n'amanina ga mwâka muguma?

⁷ Ka Nyakasane âsimîsibwa n'ebihumbi by'engandabuzi b'ebintaganjwa by'emigezi y'amavurha? Ka mbâge erhi nfula yâni yo mpâna oku bubî najizire, ka nâhânaga emburho y'omu nda oku câha c'omurhima gwâni?»^o

⁸ We muntu, wabwîzirwe ebikwânîne, ebi Nyakasane akuhunyire by'ebi: okujira obushinganyanya, okusîma okubà muntu wa lukogo, n'okugenda n'obwîrhôhye haguma na Nyamuzinda wâwe.

Okukalihira endyâlya z'omu Yeruzalemu

⁹ Izù lya Nyakasane lidwîrhe lyayâkûza omu cishagala: Yumvagi mwe bûko bwa Yûda, ninyu mwe ndêko y'abagula b'ecishagala! ¹⁰ Ka nanahasha okuyêmêra endyâlya zihake eby'obushambo omu nyumpa zâbo? ¹¹ Ka nanalola nka mushinganyanya omuntu okolêsa eminzâni y'okulenganya; n'abahêka emilengo erhashingânîni omu nshoho zâbo? ¹² Abagale b'omu cishagala bakalihire ibala, n'abantu bamwo kunywerha kwône kwône bayishi. ¹³ Bwobu nâni nkolaga nârhondêra okukuha obuhane, nâkushabira erhi byâbà byâwe birhuma. ¹⁴ Wakazirya ci orhayigurhe, bakazilaka ishali aha mwâwe. Wâbikira ebirugu byâwe halya hazibu ci birhafumê; n'ebi wamanya mpu byo wafumize, nâbirîkira engôrho. ¹⁵ Wâmîra emburho ci orhasârûle. Wâyenga amalehe g'omuzêti n'obwo orhacîshîge amavurha gâyo. Wâkanda emizâbîbu ci orhânywe oku idivayi lyâmwo.

Olwiganyo lwa Samâriya

¹⁶ Bulya wakulikire olwiganyo lw'amarhegeko ga Omuri, na ngasi ngeso z'omu nyumpa ya Ahabu; mudwîrhe mwayiganya okwâbo kwoshi kwoshi; kwarhuma nakuhindula bigûkà, n'abantu bâwe bashube ba kuhâbwa olwoho. Lyo mwabarhula ebijâci abantu bâni bajâcîrwe.

7

Obulyâlya bwa boshi

¹ Namâlagîrira! bulya kwo nkola ndi nk'owahumbûlaga amalehe canda, nka malehe ga mizâbîbu gâhumbûlagwa enyuma ly'okusârûla; ntà cihadu cankacirîbwa, ciru mpâga irehe ly'omutini ndi nacifinja!

² Abantu ba Nnâmahanga barhaciboneka omu cihugo; ntà mushinganyanya ciru n'omuguma omu bantu. Boshi bàcîkwendesirage bayunja oku bahuma omukò, ngasi muguma adwîrhe arhega mwene wâbo akasirha^p.

ⁿ6.5 : Lolà omu Mib 22-24.

^o6.7 : Mîra Nyamuzinda amanyîsagya obulonza bwâge, ciru n'abalêbi bashokoleraga Mikeyo bàrhumanyisizebo: okubà mushinganyanya (Amosi), okusîma okufà obwonjo (Hozeya), okucîrhohya embere za Nnâmahanga (Izaya).

^p7.2 : Akasirha eri nshoho ngali ya bintamanzi eshushire akêshe, ekolêsibwa omu kurhega ensimba emuzirhu.

- ³ Ebijiro amaboko gâbo galengeha okujira ganali mabî gônene. Omurhambo adwîrhe alinga ecituliro; n'omucîranuzi adwîrhe alinga empyûlo lyo atwa olubanja. Omukulu adwîrhe aderha ebigalugalu n'oku omurhima gunamuhire.
- ⁴ Omwinja mulibo, anali nka lukererhè n'omushinganyanya nka lugurhu lwa mishûgi. Loli, olusiku lw'obuhane abalanzi bâwe baderhaga luyîruka, mukolaga mwasômerwa.
- ⁵ Mumanye murhalangaliraga omwîra murhacikubagiraga ecirongôzi. Omanyè ciru orhashagalaga akanwa embere za mukâwe.
- ⁶ Bulya omwânarhabana ali ajâcira îshe, omwânanyere ali ahagalika nnina. Omuhya-kazi ali ayimanganwa na nnazâla; ngasi muntu ashombirwe n'ab'omu mwâge.
- ⁷ Cikwône niehe ngalamîre Nyakasane, ndagalîre Nyamuzinda w'oku-nciza, Nyamuzinda wâni ânyumva^q.

IV, Obulangâlire n'omusengero gw' olubaga

Siyoni ajacirwa n'omushombanyi wâge

- ⁸ Orhacishinge erhi nie ntuma, wâni mushombanyi^r wâni, akabà nahirimire, nâzûka; akabà ntamîre omu mwizimya, Nyakasane ye bulangashane bwâni.
- ⁹ Nâlembere obukunizi bwa Nyakasane bulya namugomîre, kuhika ansa-mbîse, antwîre olubanja. Bulya ampulusa, ampire ahâli obulangashane, mbone obushinganyanya bwâge.
- ¹⁰ Hano omushombanyi wâni abona okwo, enshonyi zimubumbe; olya wa-mbwîraga erhi: «Ngahi Nyamuzinda wâwe aligi?». Amasû gâni gamu-lolâ hano akola adwîrhe alabarhwa nka bijondo omu njira.
- ¹¹ Olusiku lw'okuyûbaka ebyôgo byâwe luyîruka! Olwo lusiku bâgalihya ishwa lyâwe.
- ¹² Ago mango bene winyu bayâgaluka kurhenga e Asûru, kuhika omu bishagala by'e Mîsiri; kurhenga e Tiri kuhika oku lwîshi^s, kurhenga oku nyanja kuhika oku yindi, na kurhenga oku ntondo kuhika oku yindi.
- ¹³ Ciru akabà ntyo, ecihugo câbà bigûkâ erhi ba nnaco bârhuma, erhi bijiro byâbo bibî birhuma.

Omusengero oku mashanja g'abashombanyi

- ¹⁴ Mâshi Nyakasane, yâbula olubaga lwâwe n'akarhi kâwe, obusò bw'o-mwîmo gwâwe, bala balamire buhumba omu muzirhu; omu mashaka g'e Karmeli. Bashubikera nka kulya byâli mîra omu Bashani n'omu Galadi.
- ¹⁵ Nka kulya mwa ziryâ nsiku warhurhenzagya omu cihugo c'e Mîsiri oshubigirhuyêreka ebirhangâzo.
- ¹⁶ Amashanja gabone enshonyi zigabumbe, ciru akabà gacibona misî, gâgwârha oku kanwa, gafuke n'amarhwîri.
- ¹⁷ Bâmima oluvù nka njoka, nka ngasi biyandala oku idaho. Barhulubuka omu malîngiriro gâbo bayishe bajuguma, n'ebikango, n'obwôba embere zâwe.

Okushenga obwonjo bwa Nyamuzinda

- ¹⁸ Ndi wundi Nyamuzinda akâwe, obabalira amabî, ozaza ecâha, orhabika bukunizi ensiku

^q**7.7** : Muli ogu mulongo, omulêbi ayêrekinemwo obuhamîrizi bw'obucire nkana acîkubagira; nkaba ho anali ashwinjîre olwandiko lwâge. Okwo kwayishihâna omukâba gw'enjira oku bitakîro by'obulangâlire, byacyishiriyushûlwa buzinda. Biri nka bya kurhenga amango g'olubungo.

^r**7.8** : Oyo mushombanyi anahashibâ Edomu erhi Asûru.

^s**7.12** : Lwîshi: kwo kuderha Eufrazi.

n'amango ci okunda okufà bwonjo n'okubabalira?

¹⁹ Kandi oshubirhufa bwonjo, olabarhe amabî gîrhu, ebyâha bîrhu byoshi obikwêbe emuhengere.

²⁰ Oyêreke Yakôbo obudahemuka bwâwe, n'Abrahamu omubêre lukogo lulya wacîgashiraga balarha kurhenga mîra^t.

^t**7.20** : Okucungulwa kwa Israheli, kuli kuyûkiriza eciragâne Nnâmahanga ajiraga bône bashakulûza. Eyo ndagâno n'eco ciragâne, co cîsiki ca ngasi bulangâlire, lyo igwârhiro ly'obuyêmêre bw'olubaga lwîshogwa.

NAHUMU, NAHUM

Enshokolezi

Ecitabu ca Nahumu cirhangira n'olulanga lw'oburhè bwa Nyamubâho n'okutwîrwa olubanja kw'ababi. Abantu b'omu Asûru bayishihanwa na ab'omu Yûda bayishicungulwa (1, 2-2, 3).

Nahumu alonzagya okumanyîsa oku Ninive âyishiherêrekezibwa. Nyamuzinda âyishimuhà obuhane bwenêne erhi kulibuza Israheli n'agandi mashanja kurhuma.

Ninive ahanwa omu mwâka gwa 612 embere Kristu aburhwe. Ntyo Nahumu ayandikaga ecitabu câge myâka misungunu embere ly'ago mango. Abayahudi b'enyuma ly'ago mango barhâcilangaliraga okuhima abashombanyi bâbo b'en'igulu. Balangâlira okucungulwa kw'iroho.

Nahumu kuli kuderha LUHÛMA, abalibuzibagwa bahûmuke bulya owalibuzagya abandi akola alyûla amabi gâge, Nnâmahanga akola amuhana.

EBIRIMWO

1. Oburhè bwa Nyakasane: cigabi 1

2. Okurhêrwa kwa Ninive: cigabi 2

3. Okuhanwa kwa Ninive: cigabi 3

1

NAHUMU, NAHUM

¹ Aka kali kanwa k'obulêbi buyêrekîre Ninive, myanzi Nyamubâho âfulûliraga Nahumu w'e Elkoshi.

Enshula-mwanzi

Lulanga: Oburhè bwa Nyakasane

² Kâli Nyamubâho abà wa mitula, Nyamubâho abà mwihôzi! Nyamubâho anacihôle, abà wa burhè bwenêne! Nyamubâho anacihôlere abashombanyi bâge, anabike omujina oku babisha.

³ Nyamubâho arhabà burhè duba, ci kwônene arhahimwa budârhi, Nyamuzinda arhankaleka okuhana endyâlya eyâzire. Analambagire omu mpûsi n'omu mulaba, n'omu cihonzi, ebitù, ko katulo enshando zâge zibalaza.

⁴ Anarhalabanye enyanja, ayiganye, anaganye enyîshi zoshi. Bashani na Karmeli bayumvîrhe erhi okwo kurhuma, ehibala by'omu Libano hyagokomba!

⁵ Entondo zinajugume emalanga gâge, orhurhondo rhugeremwo ogwa nyegenye; idaho likunduke, igulu n'abalivyûbakakwo.

⁶ Obukali bwâge wâni! Ndi wankabulindira? Ndi wankafukunya amango adârhabîre? Obudârhi bwâge kwo buyâka nka muliro, n'amabuye ganashanguke embere zâge. ⁷ Nyamubâho abà mwinjà abà lwâkiro amango g'amalibuko oku bamuhizirekwo omurhima, abamuyegemera n'abamuyishi, ⁸ amango ecihônzi cizûsire^u. Anatulikanye abamuhizirekwo akamêne, alukirîze

^u**1.8** mango ecihônzi cizûsire: : Amango obuhanya buzûsire... Eci cinwa cikengezize enkuba y'ecihônzi cinene (Nûhu ali murhûliriza aka Nahumu nk'oku kuyandisirwe omu citabu

abashombanyi bâge kuhika omu mwizimya.

Obulebi kuli Yûda na Ninive

(Kuli Yûda)

⁹ Bici ogererîze kuli Nyamubâho? Kàli ye Kaheza, obujà burhâshubirire kabirhi ¹⁰ Bâjamo eciri nka câhirà, bâhungumuka nka lubala! Omu, boshi bâhungumke.

(Kuli Asûru)

¹¹ Emwâwe, wâni Ninive, yo yârhengaga omuntu w'emihigo y'obulyâlya, omuntu w'omurhima guli nka gwa Beliyali^v.

(Kuli Yûda)

¹² Nyamubâho adesire ntya, erhi: «Ciru bakarhabâla, ciru bakaluga kurhi, bagûkumuka, baherêrekere. Akabà nakugânyaguzize, ntakacikugânyaguza bundi. ¹³ Na bunôla nkolaga nakuhûmûla kuli ogwo muzigo, nâtwa emigozi ekushwêsire.»

(Kuli mwâmi w'e Ninive)

¹⁴ Wâni Ninive, lolà oku Nyamubâho akuhigîre: ntà bûko bwâcihêke izîno lyâwe, nâshâba engombe y'abazimu bâwe, nkûlemwo enshushano mbinjè n'emumbe, n'enshinda yâwe nyishandâge bulya wahehêrîrwe.

2

(Kuli Yûda)

¹ K'obwîne! Omuganda ola walibirha oku ntongo, ayisha ayâkûza mpu «Obucire!» Ojire ensiku nkulu, wâni Yûda, oyunjulize ebiragâne byâwe, bulya lêro Beliyali^w arhakaciyêrekeza emwâwe, yêshi aherêrekîre.

Okushâbûka kwa Ninive

Okurhêrwa

² Kashâba ola okuyishire, hira abalanzi omu mihanda, ja ebulâbi omu mirimbwa, kabika omukaba, ocîgurumanye wêshi. ³ Nêci, Nyamubâho oshubîrigwika omuzâbîbu gwa Yakôbo n'omuzâbîbu gw'Israheli. Abanyazi bâli erhi bacîhireyo, bâli erhi bàyitwîre amashami. ⁴ Empenzi z'entwâli zâge zâjà zalabuka, abasirika bâge bayambîrhe e-by'omugôla, ebiterusi bicihîsize byalingija oku bîrha, abasirika bali oku ndogomi bajà bahama. ⁵ Omu njira ebiterusi bicihîsize, byamâhârha omu mpandagazi: owabilangira anamanya mpu bibêye; byajà byalaza eyi n'eyi nka nkuba. ⁶ Bamâhamagala engabo y'abîshoge, entondo zamâkorana, zamâciyôha oku muhanda, mîra zagwikaga ihêma. ⁷ Emihango eyêrekîre oku lwîshi yamâpamuka, akayuguyugu omu bwâmi mpu «enhî!» ⁸ Bamarhuluba omugoli, bamamugendana, abajà-nyere bâge bali bàbanda endûlù nka kulya engûkù ziyâhiza; bali bacidirhibula. ⁹ Ninive kwo ali nka luganizo lwa cidêka. Badwîrhe bayakuza, mpu: «Kafè, kafè, kafè!» Ci ntâye wakabagana kwo kunyi. ¹⁰ Mucihagule amarhale! Mucihagule amasholo! Biri birugu birhankahwa, biri mwandu mwandu, ecishagala ciyunjwîre birugu bya citwîro. ¹¹ Buhagwe, kavango n'akashâba! Omurhima gwadûrhusire, enjingo zamârha, amadwî gamakomanya, ntà ntêra bacigwêrhe, amalanga gazinzibîre.

Ninive ali nka ngoromora yahimirwe

¹² Kurhi càbîre cîrya cishagala-bulumba bw'engoromora? Abâna b'e- ngoromora

c'Omurhondêro 5, 29; ago mazîno gombi kulikuderha LUHÛMA).

^v**1.11** : Oyu mubisha warhengaga emwa Asûru, anabà Senakeribu. (Rhulole 2 Bâm 18-19),

^w**2.1** : Beliyali liri izîno lya muzimu.

bakàgihâbirwamwo ebiryo byâbo. Erhi wangoromora ajâga ebwa kuhiva, ntâye wakâgidûnda abâna bâyo. ¹³ Wampangaza akâgigabira orhwâna rhwâge ebihembo, agabânye n'empangaza-kazi zâge; akâgiyunjuza enyâla zâge mishoko, n'ebirâlo byâge misimbisimbi. ¹⁴ Nyakasane w'Emirhwe amâderha, erhi: «Ninive, nkolaga nâkuhana, nâvungunyula engâlè zâwe z'ebîrha, emisole yâwe yâkumba oku matabâro. Obuhagwe ojira hano igulu nkolaga nâbuherêrekeza, na ntâye wâciyumve izù ly'abaganda bâwe.»

3

Ninive amininisirwe oku mabî gâge

¹Yajêwe! ecishagala c'obulyâlya, ngasi mwêzi ciyunjwîre bunyazi, mangaci weki wâgokôla okwâwe! ²Yumva! Obuhiri bwahukuza! Yumva emidindiri. Endogomi zikûzire omulindi, ebiterusi byajâ byahukuza n'okuhamu; ³basirika bali eruhya, engôrho ziri nka ngulumira, amatumu nka milazô. Abayagalisire buli buvu, abafire byo byâsi, emifû eri ntuliranye, bajâ bayigerakwo. ⁴Ebyo bwo bunguke amabî galêrhera omukala-nshonyi, omwâlikwa mwihisa ahindwîre ebishagala bajâ b'amabî gâge. ⁵Co cirhumire nkolaga nâkuhana, kwo Nyakasane w'Emirhwe adesire. Nâkubarhuza omwambalo gwâwe, nkugendêse bushugunu omu masû g'abantu, nkubonêse nshonyi embere z'amâmi. ⁶Nâkubulula omu bijondo, nkubonêse za mêmè: nâkujira obè lwîganyo oku bâgera boshi. ⁷Ngasi bankakubona boshi banakule omulindi bajâ baderha, mpu: «Ninive ashâbûsire, ndi wâmufâ bwonjo?» Ndi wâcikufe bwonjo! Ngahi owakurhûliriza ankaciboneka?

Olwiganyo lwa Tebesi

⁸Ewani Ninive, ka we muzibu kulusha No-Amoni^x wayûbakaga oku burhambi bwa Nili? Ecôgo câge yali nyanja, n'amîshi gâmujiirira ecirhangorhango. ⁹Obuhashe bwâge âbâga Etiyopiya na Mîsiri, bo bâkâgimuhâ obuhirhi bwa ngasi lubero. Abantu b'e Puti n'ab'e Libiya bâli bâge. ¹⁰Naye kurharhumaga arhalulizibwa anahêkwa bujâ; abâna bâge boshi bânigwa omu ngasi mashango g'enjira. Abaluzi bâge boshi bâshwêkwa n'obudagulè, n'abarhwâli bâge boshi bâgendibâ bajâ omu kuyêshwa cigole. ¹¹Nâwe Ninive, okolaga wâlonza aha wâyâkira mpu lyo ofulumuka abashombanyi bâwe.

Busha Ninive acîrheganyiza oku mushombanyi

¹²Ebyôgo byâwe bizibuzibu kwo biri nka malehe gayêzire oku murhi. ¹³Emwâwe erhaciri abarhali nka bakazi, emihango mihamikize y'ecihugo ekola ecîyigula yône embere z'omushombanyi: orhuhamikizo rhwâyo rhwo rhwalîrwe n'omuliro. ¹⁴Doma amîshi muhako Ninive, bulya okola wâgorhwa; zibuhya ebyôgo byâwe, olabarhe ibumba onarheganye enformo y'amadafâli. ¹⁵Ci kwône wâfâ, wâhîra omu bwokêre bw'ecishagala câwe, erhi ofîre oku matabâro. Wâherêrekera nka byâsi byâlîbirwe n'ebizindêre.

Olubaga lugumagumâ lwahirigirha

Olubaga lwâwe kwo lwakâgivanda nk'irumbu lya nzige. ¹⁶Abarhimbûzi bo bâli banji kulusha enyenyêzi z'oku nkuba. Bâkâgiyôrha nka kula ebizindêre bibalala, lêro bahirigisirage. ¹⁷Abajâ-bulâbi bâwe kwo bâkâgiyandala nka nzige, n'abakozi bâwe nka kula amalumbu g'enjuci gajâ gacîlunda oku mashaka amango g'e- mboho. N'erhi izûba lishâlâla ntâye wacimanya aha zâgezire. Ngahigi bâgezire obwo? ¹⁸We mwâmi w'e Asûru, abarhambo bâwe bagwîshîre burhazûka, abakulu bâwe b'abasirika barhacihinya. Olubaga lwâwe lwashandabîne omu ntondo

^x**3.8** : No-Amoni luli lugo lw'e Tebesi, lugo lunene bwenêne lw'e Mîsiri: Eze 30, 14 16. Olwo lugo lukola lugosirwe na Asurbanipali mwâmi w'e Asûru mwâka gwa 663 embere Kristu aburhwe.

zoshi, na ntâye wacilushûbûliza haguma. ¹⁹ Wajîrekwo ibala lirhankabukwa, ebibande byâwe biri bya lufû. Ngasi boshi badwîrhe bayumva olwâwe badwîrhe baheba orhusheka, bulya ndigi yeki orharhindibukaga wâni n'obulyâlya bwâwe?

HABAKUKI, HAVAKUK

Enshokolezi

Omulêbi Habakuki aganîra na Nyamuzinda. Amulakira kabirhi, naye Nyamuzinda amushuza kabirhi. Ebyo byoshi byâbâga omu cigabi cirhanzi c'ecitabu ca Habakuki. Omu cigabi ca kabirhi, Nyamuzinda ahehêrera nyankolamaligo karhanu. Omu cigabi ca kasharhu, omulêbi ayimba omu lulanga okuhimana kwa Nyamuzinda.

Habakuki ayigîrizagya omu Yûda omu mwâka gwa 600 embere ly'okuburhwa kwa Kristu, amango ga Yehoyakimu, mwâmi w'e Yûda. Nyamuzinda arhuma Abakaldeyi okuhana olubaga lwâge; ci kwône nabo bayish'ihanwa erhi kukola amaligo kurhuma.

Habakuki abâ ayêmîre oku Yûda avunyire irhegeko lya Nnâmahanga. Adôsa Nnâmahanga ecirhumire ankacîshoga Abakaldeyi babâ bapagani mpu bacîhôle ye; cirhumire ankahana omubî n'owundi mubî kulusha; cirhumire okukola amaligo kwankayîma omw'igulu kurhanashinganini?

Nyamuzinda amushuza, erhi: «Aha buzinda okuli kwayish'ihima byoshi. Omushinganyanya ayish'ilamira oku buyêmêre bwâge» (2,4). Paolo Ntumwa ahizire ebyo binwa omu buhamîrizi bwâge bw'obuyêmêre (Rom 1,17; Gal 3,11).

EBIRIMWO

1. *Omulêbi Habakuki ashambâla na Nyamuzinda: cigabi ca 1*
2. *Nyamuzinda ahehêrera abantu babî: cigabi 2,5-20*
3. *Omulêbi ahûna Nyamuzinda oburhabâle: cigabi ca 3*

1

HABAKUKI, HAVAKUK

Izîno ly'ecitabu

¹ Aka kali kanwa Nyamuzinda afulûliraga omulêbi Habakuki^y.

I. Omulêbi aganîra na Nyamuzinda wâge

Omulêbi âhamagala Nyamuzinda mpu arhabâle

² Mâshi Nyakasane, kuhika mangaci, nieki nahamagala nti oyîshe ongwâse orhanayumve. Ka kwo nayakûzagya emunda oli nti: «Mâshi wampâna, wampâna», orhanalikûze? ³ Carhuma wanyêreka obulyâlya, ogal'ilolêreza obubisha? Ntacidwîrhi nabona oburhali buhagwe n'akamene. Ekola ntambala n'enongwe byône bigandâzize. ⁴ Irhegeko lyâcîfirîre n'obwinjà bwahwîre! Bulya nyankola-maligo ashimbulîre omushinganyanya, n'obucîranuzi ntâbo!

Ishuzo lya Nyamuzinda: Okurhêra kw'Abakaldeyi

^y**1.1** : Omulêbi Habakuki ali ayâkûza Nyamuzinda mpu ntâ bushinganyanya buciri omu cihugo. Omu mulongo gwa 5 kuhika 11 amâlêba obuhanya bwayish'irhogera ababisha.

⁵ Mulole amashanja, enshonyi zimmugwârhe. Oku mucihali, nacijira ebirhangâzo ebi murhankayêmîre erhi bakammuganirire byo. ⁶ Nêci! Mumanye oku nashûbûza Abakaldeyi, lula lubaga luminya lw'ebishwankegerhe? Olujà lwacinagira omu bishagala byoshi by'ecihugo mpu luje lwanyaga amashwa ga bene. ⁷ Omurhwe gwâbo gwo nyandumà, gwo gubuka abantu ifumufumu, emisî yagwo yo eguhà n'obukulu bwâgwo. ⁸ Ebiterusi byâgwo byo bikanya kulusha akakiri, byo bigesha kulusha e-mpangaza z'ebijingo. Abarhabâzi bâbo bayisha bacinagira, barhenga erhali hôfi, kwo bahalala nka kula ikozi linashiha omunyama gwâlyo. ⁹ Boshi bayishîre obuhagwe; bamêsize amasû nka mpûsi y'ebushoshôkero bw'izûba, bayisha bashûkuza ebigorogo nka mushenyi gw'oku nyanja. ¹⁰ Ogwo murhwe gwo gushekera abâmi, gubona abaluzi gushekere oku kabwajiko. Ebyôgo bizibuzibu bibà busha kuli gwo. Gunacinge emibabarharha y'idaho gubulibiduha! ¹¹ Abo bantu banagere nka kalemêra bacibirindike handi; emisî yâbo kwo banayibona oku ye na nyamuzinda wâbo.

Okushub'icîduza kw'omulêbi

¹² Kurhenga mîra we Nyakasane, we Nyamuzinda wâni, Mutagatîfu orhankafà. Nyakasane, we Kabuye nyâkiraho, wacîshozire olu lubaga wanaluzibuhya, mpu lyo lurhurhûlakwo obuhane bwâwe. ¹³ Ci kwône amasû gâwe gabà mimâna bwenêne g'okurhalembere okubona oku mabî, orhankanayêmêra wabà ndolêrezi y'okubona obuhanya. Cirhumirage oyêmêra walola ebi ezi ndyâlyà z'abantu zidwîrhe zajira okanacihulikira? Cirhumire ohulika amango endyâlyà zidwîrhe zarhindagira abazilushire bushinganyanya? ¹⁴ Cirhumire abantu obahira cihembe ciguma n'enfi n'eminyole^z byo birhajira murhambo? ¹⁵ Abakaldeyi bali bagwârha abantu nka kula enfi zigwârhwà oku lulobo banabahire omu rhwêshe rhwâbo. Okwôla kwabayunjuzize mwishingo. ¹⁶ Bakola bakaz'irhûla orhwêshe rhwâbo enterekêro^a, bulya orhwo rhwêshe rhwo rhurhuma nabo balabula oku biryo binjà binjà byankanaderhwa. ¹⁷ Ka barhakacihusa okulabaganya engôrho zâbo mpu lyo bajà bahungumula ezindi mbaga buzira lukogo?

2

¹ Niehe nkolaga nacibêrera ah'ilâbiro lyâni, nalinda nka mulangûza oli aha busongerwe bw'entondo, lyo mmanya kurhi Nyamuzinda ambwîra, na kurhi ashuza oku mulenge gwâni.

Ishuzo lya Nyamuzinda: omushinganyanya na kaheza

² Nyakasane anacinshuza, aderha erhi: «Yandika ebi nkufulûlîre, obisiribe oku rhupaho lyo bikaz'imany'isomwa n'obwâlagale. ³ Ebyo nkufulûlîre amango byabâmwo garhacihika, ci kwône byâyish'iyalagala omu mango gâbyo. Obilinde kwône onabilembere ciru wa-nkabona nka bilegamire: ebi ndesire byâyisha ho n'aho buzira kulega-ma. ⁴ Oyandike ntya: Omuntu w'entimanya mbî kushanguka anashanguka, ci omushinganyanya yêhe alama buyêmêre bwâge burhumire^b.

II. Okuhehêrerwa kw'omubisha

Omurhondêro

⁵ Nêci, obuhashe abà nyammanjà, abantu bacîbonyi barhadêkerera, kwo bahuba nka nshinda, kwo balonza ngasi mango nka lufû, banajè banyaga ishanja oku lindi, bagahire goshi idako ly'oburhegesi bwâbo. ⁶ Ebihugo byâhimirwe byâlungana haguma, bibalerenganyekwo ebijâci.

^z1.14 eminyole byo binyagâsi

^a1.16 : Bakola bakaz'irhûla orhwêshe rhwâbo: kwo kuderha oku Abakaldeyi bo bakâg'irhûla orhwêshe rhwâbo emunda abazimu bâbo bali.

^b2.4 : Omushinganyanya yêhe âlama buyêmêre bwâge burhumire: lolà muli Rom 1,17; Hbr 10,37.

Byayish'iderha, erhi:

Mahanya arhanu

I

«Muli bahanya mwe mugalira okuzimba, n'okurhola ebirugu bya bene oku cikinja!
⁷ Mwâgwârhirwa emumiro, abà mubà omu myenda yâbo bâjalabuka caligumiza bammugezemwo omusisi, nabo babè bo bammuhagula. ⁸ Mwahagwîre mashanja manji bwenêne, nago agandi mashanja gasigîre gakolaga gammuhagula, erhi omukò mwabulazire guruhuma, haguma n'obubî mujirira ebihugo, ebishagala na benebyo!

II

⁹ Buhanya bwinyu! Munakaz'iyômeka obunguke bubî bw'emwa balungu binyu, mugalicîkebwa mpu mulengerîre bwenêne b'okufulumuka nyandumà w'obuhanya. ¹⁰ Emihigo yinyu ebà ya kubonêsa balungu binyu nshonyi: muli okwo kuhungumula mbaga nyinji, kali kalamo kâwe ako wahizire omu mbaka. ¹¹ Ciro n'amabuye g'oku byôgo gayâma ganammushobeke, n'emirhi y'oburhungiri eyankirire izù lyâgo.^c

III

¹² Buhanya bwinyu! Mwe muyûbakira okuyôlologa kw'ebishagala oku mu-ko haguma n'okurhindagira abandi. ¹³ Co cirhumire omukolo gw'amashanja gukola guhwêra eciko, n'embaga zikola zirhindibukira obusha. K'ebyo byoshi burhali bulonza bwa Nyakasane w'Emirhwe? ¹⁴ Nêci, obushinganyanya bwa Nyakasane w'irenge bwayunjula ecihugo lwoshi lwoshi nka kula amîshi ganayunjula enyanja.

IV

¹⁵ Buhanya bwinyu! Mwe muhungulira abinyu muyumanîne ecinyôbwa ci-kali nka bwôge, mpu lyo cibalalusa bayambale obushugunu, okubundi mubabonêse nshonyi omu kulola obushugunu bwâbo. ¹⁶ Mwenene mucîbonesa ezo nshonyi ci lirhabà irenge: Ninyu munywâge munacîyêrekane bashugunu! Nyakasane ammusêza mushongôze aka-bene k'obukunizi bwâge. Irengelinyu lyahinduka nshonyi zinyu. ¹⁷ Emyônè yakolagwa e Libano ekolaga yammugalukira; mwahungumwireyo ebintu, ebintu nabyo bikolaga byâmmujugumya. Okwo kwoshi kwâbà erhi omukò mwabulazire guruhuma, haguma n'amaligo mujirira ebihugo, ebishagala na benebyo.

V

¹⁸ Kamalo kaci okubinja ensalamu kujira? Binabà bintu bya cûma bya kurhebana kwône. Cankarhuma omuntu acîkubagira abo banyamuzinda barhankahash'iderha na yênene wabatulaga? ¹⁹ Buhanya bwinyu! Mwe mukaz'ibwîra ecihimbi c'omurhi, mpu: «Zûka!», n'ensinga y'akaduma y'ibuye, mpu: «Yimanga!», n'obwo arhankammufûlûlira mwanzi mucî. Ciru akabà mpu bibà bishizirwe amasholo n'amarhale, ntà buzîne bubibâmwo! ²⁰ Ci Nyakasane yêhe mwo abà omu ndâro yâge ntagatîfu. Ngasi yêshi onabà oku igulu ahulike embere zâge!»

3

III. Okuhamagala Nyamuzinda mpu arhabâle

Omusengero gwa Habakuki n'ishuzo lya Nnâmahanga

¹ Ogu gwo musengero omulêbi Habakuki ayêrekezagya Nnâmahanga guli nka kulaka

^c2.11 : Lolà muli Luk 19.40.

mulenge^d.

² Yâgirwa, Nyakasane, nayumvîrhe bashambâla emikolo yâwe y'okurhangâza nieshi nayunjula bwôba.

Mwa gano mango g'akalamo kîrhu oshub'izûsa emikolo ya bene eyo, oyimanyîse oku bantu. Ciru akabà mpu ogwêrhe ecirhumire wakunira, oshub'irhuyêrekeza olukogo lwâwe.

Okuyisha kwa Nyamuzinda

³ Nyamuzinda ayishire kurhenga e Temani,
Nyamuzinda Mwimâna ayishire ebwa ntondo za Parani.
Obukuze bwâge bubwikire amalunga,
n'igulu lyoshi liyunjwîre irenge lyâge.

⁴ Ayishire amoleka n'obulangashane,
emyonzi y'obulangashane edwîrhe yarhenga omu maboko gâge,
mwo obuhashe bwâge bucîfulika.

⁵ Ecihûsi cimushokolire, endwâla zimugumire omu cirali.

⁶ Akayimanga, igulu linadirhimane,
amâlola oku mashanja gamâgeramwo ogwa nyugunyu.
Entondo z'ensiku n'amango zamârhembagana,
orhurhondo rhwa mîra rhwahahanyusire,
zo zàli njira akâg'igeramwo burhanzi.

⁷ Nabwîne amalibuko g'abantu b'e Kushani,
n'ecôbà c'abantu bayûbaka e Madiyani^e.

Obukunizi bwa Nyakasane

⁸ Ka nyîshi Nyakasane, ka nyîshi zirhumire wakunira?
Ka nyanja erhumire omutula gwâwe gudubuka.
Wamâshonera oku bitù nka kuno ojà oku ngâlè edwîrhwe n'ebiterusi byakuhêka ebwa kuhimana.

⁹ Wamâgoka omuherho gwâwe, olugè lwâgwo olubumbire bisonga, zo ndahiro w'ebinwa byâwe: Igulu lyafûnuka n'enyîshi zahulula.

¹⁰ Erhi entondo zikubona, zanajuguma, enkuba y'ecihonzi yayunjuza igulu, enyanja nênenê yakûngula n'empimbi z'omulaba zakaz'ilwîra emalunga.

¹¹ Igulu n'omwêzi byamayimanzibwa n'obumoleke bw'emyampi yâwe yajà yabalala, bilibisire embere ly'okulangashana kw'itumu lyâwe.

¹² Omu burhè bwâwe igulu walilabarha, n'amashanja wagahinaga omu bukunizi bwâwe.

¹³ Wahulusire mpu oj'ifungira olubaga lwâwe, n'okufungira Omushîgwa wâwe, washâba oburhungiri bw'enyumpa y'omubî, wayikundula eciriba coshi kuhika oku mabuyê^f.

¹⁴ Amatumu gâwe garhulungula amarhwe g'entwâli zâge, ezaliyishire mpu zirhushandabanye n'orhuhababo rhw'omwîshingo nka rhwa bantu balonza okuyîrha omukenyi

^d**3.1** - 3, 1: Olu lwimbo lushushire olulanga 67, 75 na 96; lolà muli Mik 1,3-4. 3, 3: Temani na Parani biri bishagala biri oku njira erhengerîre oku ntondo ya Sînayi, omu cihugo c'e Edomu. Eyo munda yo Abayahudi bageraga erhi barhenga e Mîsiri bayisha bayâka baj'e Kanâni.

^e**3.7** : Kushani na Madiyani: gàli mashanja abirhi gayûbakaga olunda lw'e buzûka-zûba lw'e Sînayi.

^f**3.13** : Lolà muli Lub 13-15; 27,8-9; Hbr 11,26.

bwifulikwè.

¹⁵ Enyanja haguma n'empimbi zâyo z'emilaba, wayilabarha n'ebiterusi byâwe.

Okuyôboha Nyamuzinda gw'omurhondéro g'obuyêmêre

¹⁶ Nayumvîrhe okwo, obulà bwâni bwajuguma, eryo izù lyarhuma akanwa kanderhimana; akafinjo kangera omu rhuvuha, obwôba bwantwa enjinga z'amagulu. Ndwîrhage nalingûza n'omwîshingo olwo lusiku lw'ebihamba, olwâyishira ishanja likaz'irhulibuza.

¹⁷ Bulya omulehe guruhâciyâse, omuzâbîbu guruhâcijekwo malehe. Omuzêti gwâkaz'ileheka burhaleheka, amashwa garhâcibonekanemwo biryo. Ebyôgo byâhwamwo ebibuzi, ntà nkâfu zâcibonekana ebulambo.

¹⁸ Ci kwône niehe nahama n'omwîshingo muli Nyakasane, nâcîshingira muli Nyamuzinda Muyôkozi wâni.

¹⁹ Nyakasane Nyamuzinda, ye misî yâni, ye mpà okubiduha nka mbogo, ye ngeza ahalengerîre. Oku mukulu w'abimbiza⁹. Oku nzihwa y'okusalikwa y'emirya.

⁹**3.19** : Olu lulanga lwa Habakuki lwakazâg'iyimbwa omu mango g'obugashânize bw'omu ka Nyamuzinda. Na ntyo omukulu w'abimbiza analuyankirira. Co cirhumire bayandika oku luli lwâge.

SOFONIYA, TSEFANIYA

Enshokolezi

Omulêbi Sofoniya ayigîrize amango Yoziyasi^h aliyîmire omu Yûda (640- 609 embere Kristu aburhwe). Kurhenga amango ga Senakeribu, ecihugo ca Yûda calamire omu bujà bwa Asûru. Manasè na Amoni, bâmi b'omu Yûda, bazigiraga okuharâmya ensanamu. Amango g'omulêbi Sofoniya, obulangâlire kuli Nyamuzinda bwâyisha bwagaluka.

Sofoniya ayalagaza «olusiku lwa Nyamubâho», lusiku lwayishilêrha emishîbo minji omu cihugo ca Yûda n'omu mashanja goshi g'en'igulu. Sofoniya akalihira Abayuda bulya bakazigiharâmya banyamuzinda b'obunywesî, na bulya barhagwêrhe bushinganyanya omu kalamo kâbo (3, 1; 3, 11).

Obuhane amashanja gahâbagwa na Nyamuzinda bukwânîne bubê nyigîrize kuli Yûda (3,7). Bwo bwarhuma olubaga lwagalukira Nyamuzinda omu kumukenga n'omu kubà lwirhohye. Banyihanyi bayishicunguka, nka bali bîrhôhye (3, 12-13).

Eci citabu cisungunu ca Sofoniya cicolêsibwa liguma lyône omu Ndagâno Mpyâhya muli Mateyo (Mat 13, 41).

EBIRIMWO

1. Olusiku lwa Nyamubâho: cigabi 1-2,3
2. Obulêbi oku mashanja: cigabi 2, 4-15
3. Obulêbi kuli Yeruzalemu: cigabi 3, 1-8
4. Amalaganyo: cigabi 3, 9-20

1

SOFONIYA, TSEFANIYA, ZEFANIYA

¹ Ebi biri binwa Nyakasane âfulûliraga Sofoniya, amango Yoziyasi mugala wa Amoni âli mwâmi w'e Yûda. Sofoniya âli mugala wa Kushi, naye âli mwene Gedaliya, aligi mwinjikulu wa Amariya na mwinjikulûza wa Hezekiyasiⁱ.

I. Olusiku lwa Nyakasane omu Yûda

Nyamuzinda âyishihana igulu lyoshi.

² Nyakasane amâderha, erhi: «Nâherêrekeza ngasi hyoshi hiyîsa omûka hano igulu.

³ Nâsherêza abantu n'ensimba, ebinyunyi n'enfi z'omu nyanja, nasherêza abantu babî n'ebijiro byâbo by'okusârha. Ntaleke ciru n'omuntu muguma bano igulu.»

Obuhane oku nterekêro ya banyamuzinda b'obwîhambi

⁴ « Yûda, nâmuhana, mpane n'abantu b'omu Yeruzalemu boshi. Nâherêrekeza Baali yêshi muli

^h**1.0** Yoziyasi omu c'emwâbo ye Yoshiyahu; Manasè ye Menashè; Sofoniya ye Tsefaniya, erhi Zefanya . Boshi cigereki n'enfarasè, rhwaloleragakwo, zo ndimi zirhuma ago mazîno gasôma

ⁱ**1.1** Hezekiyasi omu c'e mwâbo ye Hizkiyahu; enfarasè n'ecigereki byahindwîre amazîno

eci cihugo n'amarhumisi gâge goshi. ⁵ Nâsherêza ngasi bashonera oku burhungiri bw'enyumpa bajiharâmya omurhwe gw'enyenyêzi, bala baharâmya Nnâmahanga oku izîno Iya Milkomu^j. ⁶ Nâsherêza ngasi bacîkûla kuli Nnâmahanga, abarhamulongereza erhi kumurhînya ciru n'ehitya, abo boshi ntà muguma nâleka.» ⁷ Akahwenyenye kabè embere za Nyakasane Nnâmahanga, kulya kubà olusiku lw'obukunizi^k bwâge bunene luyîruka! Nêci, Nyakasane anarheganyize oburherekêre, mîra acêsagya ebigolo byâge alâlisire.

Obuhane oku barhambo b'aha bwâmi

⁸ Olusiku lw'oburherekêre, kwo Nyakasane adesire, nâhana abarhambo, abaluzi na ngasi boshi bahimba nka kula kw'ab'emahanga. ⁹ Olwo lusiku nâhana bala boshi bacîhira enyanya nka bapagani, bo bala batula entambala, banabere enyumpa oku bwâmi bwa nnawâbo.

Obuhane oku barhunzi b'omu Yeruzalemu

¹⁰ Olwo lusiku, kwo Nyakasane adesire, ecihôgêro cânazûke omu muhanda gw'olugo guderhwa lugo lw'Enfî, omu lugo Luhyâhya mwânazûke olubî lunji lunji, ababanda endûlù, ababanda olujamu, ab'orhuhababo n'ecihûsi cirhankaderhwa! ¹¹ Mwe bantu muyûbaka omu lugo luderhwa Cishakulo^l muhebe orhubûli, bulya ngasi baguza boshi bafà, abarhimbûzi boshi baherêrekera. Obuhane kuli banyambula-buyêmêre ¹² Muli ago mango nâyôce Yeruzalemu n'orhumole; nanjè narhangula balya boshi barharhenga omu bubî bwâbo, bo balya baderha emurhima gwâbo, mpu: «Nyakasane arhankahashijira mabî erhi minjà.» ¹³ Okuhandi obugale bwâbo buhagulwe enyumpa zâbo zishâbwe. Bayûba ka enyumpa, barhakazilâlamwo; bagwisire enkoma, barhakanywa oku manvu ga muli zo. Olusiku lwa Nyakasane ¹⁴ Olusiku ludârhi lw'obukunizi bwa Nyakasane luli hôfi, luyishire luli buhena; okuyisha kwâlwo kwâzûsa ecihôgêro c'amalumwa manene, ciru n'entwâli yâbanda endûlù erhi bihamba bya bîrha birhuma! ¹⁵ Olwo lusiku luli lusiku lwa mungo, lusiku lwa bihamba n'olw'akamêne, lusiku lwa burhè na lwa kushâba, lusiku lwa mwizimya na lwa citûmbi, lusiku lwa bitù na lwa ndunduli y'omwizimya. ¹⁶ Lusiku lwa kubanda emishekera n'orhuhababo kuli bîrya bihugo bidârhi n'enyumpa nzibuzibu. ¹⁷ Abantu nânabahiremwo ebihamba bajè bagenda nka mihûrha (bulya bagomire Nyakasane), omukò gwâbo gubulagirwe omu katulo, emirhumba yâbo ekabulirwe nka bibolêreza, ci erhabishwa. ¹⁸ Oli ensaranga zâbo, oli amasholo gâbo, ntà biguma byâhashibayôkola. Omu lusiku lw'omungo gwa Nyakasane, omu bumvu bwâge igulu lyoshi lyâherêrekera. Bulya anigûza, nêci, aheze abantu boshi omu igulu.

2

Okufundika: okulâlika mpu bacîyunjuze

¹ Mushubûzanye, mugerêreze haguma, wâni lubaga lurhabà nshonyi ² oku barhacimmulibirhakwo nka kula omuyonga guhirigirha n'empûsi omu lusiku luguma; oku obukunizi bwa Nyakasane burhacimmuhika-kwo. ³ Mulongereze Nnâmahanga, mweshi, abîrhôhye b'igulu^m, mwe mushimba amarhegeko gâge, mulongereze obushinganyanya,

^j**1.5** : Milkomu: Abantu b'e Asûru bakazâgiharâmya Milkomu n'abandi bakazâgiharâmya enyenyêzi. Haligi n'abandi, oku barhalesiri okuharâmya Nnâmahanga ye Nyamuzinda w'okuli, bashubikaziharâmya ebiremwa, n'abandi barhashîbiriraga bici.

^k**1.7** 1, 7: Olusiku Nyakasane âyisha kwo Iwanabe nka lusiku lwa nterekêro (Iz 34, 6; Yer 46, 10; Eze 39, 17).

^l**1.11** : «Cishakulo», ciri cishagala ciguma c'c Yeruzalemu. Abantu baguza: bantu h'e Kanâni. Olole Hoz 12,8; Iz 23, 8, Mig 31, 24.

^m**2.3** «Abîrhôhye b'igulu» erhi abakenyi. kukengwa bakengwa omu mandiko matagatîfu.

mulongereze obwîrhôhye: kwankanabà mwanâyôkolwe mw'olwo lusiku lw'oburhè bwa Nnâmahanga.

II. Obukunizi oku mashanja

Omubisha w'ebuzikiro bw'izûba: Abafilistini

⁴Nêci, Gaza akola ajirwa irungu, Ashkeloni abè kahumba. Ashedodi bamamulibirhakwo kalengerêre, Ekroni bamukundule . ⁵Abantu b'omu murhwe gw'omu nyanja, ishanja ly'Abakeretini, yumvi akanwa Nyakasane adesire kuli mwe: «Nâkurhôhya, nkuhîre idako lya Kanâni, ecihugo c'Abafilistini, ntakusigire muntu ciru n'omuguma; ⁶wânashube bulambo, abangere bakakukomeramwo enyâlè aha bigala n'irango lya bibuzi.» ⁷Abâyôrhe b'omu iburha lya Yûda, banagabâne eco cihugo, bâyabulire- mwo, bijingo barhamukire omu nyumpa zàli z'ebwâmi bw'Ashkeloni; bulya Nyamuzinda wâbo ânacyishibarhangula, ânashubibajira nk'oku bâyôrhaga burhanzi.

Abashombanyi b'ebushoshôkero bw'izûba: Mowabu na Amoni

⁸Nayumvîrhe ebijâci bya Mowabu n'ebinioko bya bene Amoni, erhi bakâjâcira olubaga lwâni n'okucîshingira ecihugo câbo. ⁹Co cirhumire, ncîgashire ecihango câni, kwo Nyakasane w'Emirhwe, Nyamuzinda w'Israheli adesire, erhi: «Mowabu na Amoni bâbà aka Sodoma na Gomora: mashaka ga makerêrhe na birundo bya munyu, irungu lyûmu-lyûmu oku nsiku n'amango. Abâyôrhe b'omu lubaga lwâni bânabahagule, abânasigale b'omu ishanja lyâni bo bayîme omu byâbo.» ¹⁰Yo yânabè mpyûlo y'obucîbone bwâbo, bulya bâjâcira olubaga lwa Nyakasane w'Emirhwe, n'okukaziderhera oku mîno enyanya. ¹¹Nyakasane ânabè Nyandumà kuli bo, âherêrekeza banyamuzinda b'obunywesi boshi b'omu igulu, amashanja goshi g'oku birhwa ganamuharâmye, gamufukamire, ngasi liguma omu cihugo câlyo.

Omushombanyi w'emukondwè: Kushi

¹²«Ninyu, mwe bantu b'e Kushi, mweshi nâmmuhungumulira omu bîrha»! kwo Nyakasane adesire.

Omushombanyi w'emwênè: Asûru

¹³Nyakasane âhana n'abantu h'omu cihugo c'emwênè; aherêrekeza Asûru, ashâbûla Ninive yêshi ahinduke irungu lyûmu-lyûmu. ¹⁴Ahantu ecishagala câli, amasò g'ebintu n'ensimba za ngasi lubero byâyishikashiramaho, lubondo n'ecirifufu byâhanda omu burhungiri bw'e- nyumpa zâmwo. Bakaziyumva ebinyunyi byalyôgôlera aha rhubonezo rhw'enyumpa; mishabûkiza yonene ekola yâkaziboneka kurhangirira oku mulirango, emilungulungu y'enyumpa yoshi ekazishâbûka. ¹⁵Kwo câhinduka ntyo ciry cishagala c'obulimbi, ciry abantu bamwo bakâgicîkèbwa mpu bajira aha bayegamire, banakazimanya mpu ntâye obalingânîne. Lêro cashûbusirage, cikola bulumba bwa nsimba! Ngasi boshi bakola bacigeramwo banashungûrhe n'okusômerwa.

3

III. Obukunizi kuli Yeruzalemu

Obuhane oku birongôzi by'ishanja

¹Buhanya bwa Yeruzalemu, ciry cishagala cigoma, ecasherîre n'okulibu-za abantu. ²Ntâ

Kuyumva bayumva Nnâmahanga. Omu bulembêdu balinda ensiku nzinda. Masiha arhumwa na Nnâmahanga mpu ayishibarhûliriza (Iz 61,1). Naye ali mwîrhonzi na mutûdu.

mango càyumvîrhe ebinwa bya Nyakasane, ntà mango càyemire ihano, ntà mango càcîkubagire Nnâmahanga, ntà mango càyâkîre muli Nyamuzinda waco. ³ Abagula ba muli co zibà ntale zikaziyâna; abashamuka baco zibà ngwi zija zahiva bijingo, zirhabîke n'akantu zashanshanyula sêzi. ⁴ Abalêbi ba muli co babà bacîbonyi balonza okurhebana. Abadâhwa baco barhakenga ebintu birherekîrwe Nyamuzinda, banakazivuna n'irhegeko. ⁵ N'obwo Nnâmahanga abà mushinganyanya muli co, ntà bya bulyâlya ajira; ngasi sêzi na bijingo anabahè amarhegeko, mucêracêra arhabula-bulà, arhishi bulyâlya.

Okuhanwa kw'amashanja

⁶ Nâherêrekeza amashanja, kwo Nyakasane adesire, enyumpa zâbo nâzishâba, enjira zâbo nâzihambya, ntâbo bâcizigeremwo! Ebishagala byâbo nabyo nâbisherêza, ntà muntu wâcibibâmwo, abâbiyûbakagamwo bâhirigirha! ⁷ Cazînda nâderha, nti: «Yeruzalemu akolaga ankenga anayêmêre amahano gâni. Ntâ bulagîrre ncigwêrhe bw'okucisherêza, ntanaciyunjulize omuhigo gw'oburhè nali ngwêrhe. Ci abantu bâge barhashwîra okurhali kukola amaligo kwône kwône. ⁸ Olusiku nayishimmuhêka lubanja mulingage obuhane bwâni, kwo Nyakasane adesire. Nahizire oku nâshûbûza amashanja n'amâmi ngahonde omu muliro gw'obukunizi bwâni.»

IV. Amalaganyo

Amashanja gayishiyumva Nyakasane

⁹ «Okubundi obwo nâyishihindula amashanja, ncêse orhunwa rhwâbo: bâkazimparâmya, niono Nyakasane, banangashânize boshi n'omurhima muguma. ¹⁰ Ciru na kurhenga ishiriza ly'enyîshi z'e Etiyopiya, abemêzi bâni nashandabanyize, bâkaziyisha bandwîrhîre entûlo.

Omusigala gw'Israheli

¹¹ «Olwo lusiku, we lubaga lwâni, orhakaciyumva nshonyi oku mabî gâwe goshi, oku byâha byâwe byoshi wanjirire; bulya bala boshi bayunjulira bucîbone, nâbakûla ekarhî kâwe, onaleke obwo okukâminira oku ntondo yâni ntagatîfu. ¹² Bantu bîrhôhye bônene n'abakenyi naleka muli we, abakampûna mpu mbalange. ¹³ Abâsigîre omu lubaga lw'Israheli barhakacilyalyanya barhakanaciderha bunywesi, barhakacikolêsa olulimi lwâbo mpu bajè bârhebana. Bâkazirya banagwishire erhi na ntâye wacibalibuza abahiramwo ecikango.»

Ennanga z'obushagaluke omu Siyoni

¹⁴ Ohebe ehibûli hy'obusîme, mwâli Siyoni!
Israheli, heha ecihôgêro c'obushagaluke!
Oshagaluke, obande empûndu n'omurhima gwoshi,
we mwâna-nyere w'e Yeruzalemu!

¹⁵ Nyakasane akazire obuhane bwakulikwo,
alibirha oku mushombanyi wâwe.
Nyakasane ye mwâmi w'Israheli oli muli we,
ntà buhanya bucikuli-kwo mpu wayôboha.

¹⁶ Olusiku luyîruka olu bâbwiramwo Yeruzalemu, mpu:
«Orhayôbohe, na-we cishagala ca Siyoni, orhatwîkaga omurhima!

¹⁷ Nyakasane Nyamuzinda wâwe ali haguma nâwe:
ali murhabâzi muhimanyi!

Ashagalusire n'omwîshingo we rhumire,

obuzigire bwâge bukuhîre akalamo kahyâhya,
adwîrhe abanda empûndu we rhumire.

¹⁸ Nka kula binayôrha oku lusiku lukulu.

Okugaluka kw'abalulize

Nâherêrekeza obuhanya bwoshi, kwo Nyakasane adesire, nârhenza eshonyi zimubumbire.

¹⁹ Amango gayiruka, aga nâhanamwo ngasi balya bakâgimmulibuza. Nâfumya abayagalisire muli mwe, nâgalula abalulize. Nâbahà obukuze n'irenge omu igulu lyoshi, nshubibajira nk'oku byayôrhaga burhanzi. ²⁰ Mw'ago mango nâmmushokolera mmuyêreke enjira, okubundi mmuhè obukuze n'irenge omu mashanja goshi g'en'igulu, hano nshubimmujira nk'oku mwanayôrhaga burhanzi, omu karhî k'amashanja goshi ga hano igulu.» Ntyo kwo Nyakasane adesire.

HAGEYO, HAGAYI

Enshokolezi

Omulêbi Hageyo agendaga ayigîriza Abayahudi erhi barhenga elubungo. Ayigîriza oku buzinda bw'omwêzi gwa munâni kuhika omu karhî k'omwêzi gw'ikumi na kabirhi gw'omwâka gwa 520 embere Kristu aburhwe, Iyo Abayahudi bayûbaka aka-Nyamuzinda kahyâhya. Hageyo na Zakariya bacîhanganyire okulangeliza abantu n'okurhuma Zorobabeli n'omudâhwa mukulu Yozwè bashubirira emikolo y'okuyûbaka aka-Nyamuzinda.

Bulya aka-Nyamuzinda kayôsire kashâbûsire, Nyamubâho abâna ebiremwa by'en'igulu. Okuyûbaka buhyâhya kwayish'ilêrha akalamo kinjâ. Omulêbi ayêmêra oku aka-Nyamuzinda kahyâhya karhali kayûbake bwinjâ erhi rhwakakagerera kuli kalya ka Salomoni. Cîkwône alêba oku omu nsiku zâyisha, irenge lyâko lyayish'irhaluka ely'aka-Nyamuzinda ka Salomoni.

EBIRIMWO

1. Aka-Nyamuzinda kayûbakwa buhyâhya: cigabi 1
2. Irenge ly'aka-Nyamuzinda kahyâhya: cigabi 2

1

HAGEYO, HAGAYI

Amango g'okushub'iyûbaka akà-Nyamuzinda

¹ Omu mwâka gwa kabirhi gw'obwâmi bwa Dariusi, mwêzi gwa ndarhu, omu lusiku lurhanzi lwâgwoⁿ, akanwa ka Nyamuzinda kahêkwa n'omulêbi Hageyo^o emwa Zorobabeli mwene Shalatieli, murhambo w'e Yûda, n'emwa Yozwè, mwene Yehosadaka, mudâhwa mukulu, kaderha ntya: ² Nyamuzinda w'Emirhwe amâderha ntya: Olu lubaga ludwîrhe lwaderha, mpu: «Garhacibà^p mango g'okuyûbakulula akà-Nyamuzinda!» ³ Lêro akanwa ka Nyamuzinda kalêrhwa ntya n'omulêbi:

⁴ Ka munabwîne oku kulinjâ mubêre omu nyumpa nyinjinjâ n'obwo akà-Nyamuzinda kâni kashâbûsire? ⁵ Lêro buno, kanwa ka Nyamuzinda w'Emirhwe. Mucijâge emurhima mulolêreze enjira zinyu! ⁶ Mwarhêzire binji, ci mwahaka binyi omu nguli zinyu; mwalîre birhali binyi, ci murhayigurhaga; mwanywa, ci enyôrha yinyu erhatwikaga; mwayambaliza, ci nt'idûrhu mwayumvîrhe. Omukozi âhâbwa oluhembo lwâge, ci lwâbâ nka kuno luja omu nshoho ntule! ⁷ Kanwa ka Nyamuzinda w'Emirhwe. Mugerêreze bwinjâ emurhima gwinyu, mulole enjira mulimwo^q. ⁸ Yînamukiri oku ntongo^r, mujidurhira ebirhi, muyûbake enyumpa yâni. Nâhiramwo amasîma gâni, n'irenge lyâni ligandâzemwo, Nyamuzinda okudesire. ⁹ Mwakâg'ilangâlira okusârûla binji, ci lêro mwanenwa. Ebi mwahasire, nâbiyehûla n'empûsi. Bulya kurhi? Kanwa ka

ⁿ**1.1** : Lwâgwo: Kwo kuderha mwêzi gwa kamera (8), mwâka gwa 520.

^o**1.1** Hageyo kuli kuyiganya enfasè n'ecigereki, ci omu c'emwâbo anasomwa Hagayi גרי

^p**1.2** : «Garhacibà»: Kwo kuderha amango garhacihika.

^q**1.7** : Mulimwo: «enjira mukulikire»: Aka kanwa kâli ka kuderhwa handi, ci arhali aha.

^r**1.8** : Ntongo: nkaba ntongo ya Yûda.

Nyamuzinda w'Emirhwe. Bulya enyumpa yâni eshâbûsire, n'obwo ngasi muguma muli mwe adwîrhe agwîririza okuyûbaka aha mwâge. ¹⁰ Okwo kwarhuma e-nkuba^s ehanga, n'idaho lyânena emburho. ¹¹ Nâlêrha ecanda omu cihugo; oku ntongo, omu mashwa g'engano, oku lukoma lw'emizâbîbu, omu mashwa g'emizêti n'ezindi mburho; abantu n'ebintu byoshi byâlibuka, na ngasi mukolo gwinyu gwoshi gwafânânda.

¹² Oku bundi obwo, Zorobabeli, mwene Shalatieli, na Yozwè^t, mwene Yehosadaka, mudâhwa mukulu, n'olubaga lwoshi, bayumvîrhiza akanwa ka Nyamuzinda n'akanwa k'omulêbi Hageyo, nk'oku Nyamubâho, Nyamuzinda wâbo àlirhumire oyo mulêbi. Aho, olubaga^u lwayôboha Nyamuzinda. ¹³ Kandi Hageyo, ntumwa ya Nyakasane, abwîra olubaga ntya akanwa ka Nyakasane: «Ndi haguma ninyu, kanwa ka Nyamuzinda». ¹⁴ Nyakasane ayunjuza makengu Zorobabeli mwene Shalatieli, murhambo w'e Yûda na Yozwè mwene Yehosadaka, mudâhwa mukulu, n'olubaga lwoshi: bayisha banarhondêra okukola omu ka-Nyamuzinda, Nyakasane w'Emirhwe. ¹⁵ Ago mango zâli nsiku makumi abirhi n'ini z'omwêzi gwa ndarhu, mwâka gwa kabirhi gw'obwâmi bwa Dariyusi.

2

Irengi ly'akà-Nyamuzinda

¹ Omwâka gwa kabirhi gwa mwâmi Dariyusi, mwêzi^v gwa kali nda, nsiku makumi abirhi na luguma, akanwa ka Nyakasane kanacirhindakwo omulêbi Hageyo^w, erhi: ² «Obwîre Zorobabeli, mwene Shalatieli, murhambo w'e Yûda na Yozwè mwene Yehosadaka, mudâhwa mukulu, n'olubaga lwoshi ntya: ³ Indi muli mwe wacibwîne amango eyi nyumpa yalijire irengi? Na kurhi muyibwîne buno? Ka murhabwîni oku erhacigwêrhi nda na mugongo? ⁴ Ci lêro buno, osêre, Zorobabeli, Nyakasane okudesire. Osimike, Yozwè, mwene Yehosadaka, mudâhwa mukulu. Osimike, nâwe lubaga wêshi omu cihugo! Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe okudesire. ⁵ Yo ndagâno najiraga ninyu erhi murhenga e Mîsiri, n'omûka gwâni guli ekarhî kinyu^x. Murhayôbohaga, . ⁶ Bulya ntyo kwo Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe adesire. Hasigîre mango masungunu ndundaganye amalunga n'igulu, enyanya n'idaho^y. ⁷ Nâdudanganya amashanja goshi, obuhirhi^z bwâgo bwaluga, n'enyumpa yâni eyunjule irengi. Nyamuzinda w'Emirhwe

^s**1.10** Nkuba: omu buhindule bw'ecihabraniya omu Ciharameya, bàdesire: «nkuba»; omu Cihabraniya, baderha: «lumè» banayushulakwo: «kuli mwe» kwo kuderha «Olumè kuli mwe».

^t**1.12** Yozwè kuli kuyiganya nfarasè na cigereki, ci omu c'emwâbo anasomwa Yehoshua erhi Yeshua, Iyo izîno Iya Yezu omu c'emwâbo יְהוֹשֻׁעַ

^u**1.12** : Olubaga: Kwo kuderha balya bantu basigîre bemêzi ba Nyamuzinda e Yeruzalemu (Iolâ Omulêbi Hageyo na Zakariya na Iz 4,3...)

^v**2.1** Mwêzi: Kwo kuderha Muhaho (10), mwâka gwa 520, omu lusiku luzinda lw'omwibuko gw'ebihando.

^w**2.1** Hageyo yena Hagayi omu c'e mwâbo; Yozwè ye Yehoshua

^x**2.5** Omu cihabraniya, bàdesire-ho ntya: «Co cihango (erhi: ndagâno) najiraga haguma ninyu erhi murhenga e Mîsiri.» (Baderha: «berit» omu Cihabraniya, ahâli ha «dabar» kanwa)! Ebyo birhali omu buhindule bw'ecigereki.

^y**2.6** : Idaho: Omulêbi Hageyo amanyire oku Nyamuzinda yêne ohêka igulu. Omulêbi alêbire obuhanya bwayisha n'obwo gaciri mango ga murhûla gwa mwâmi Dariyusi. (Iolâ Amo 5, 18 ; 8,9...) Obwo buhanya bwadunda igulu lyoshi, n'okwo kuyubakululwa kw'akà-Nyamuzinda ciri cimanyîso c'omurhondêro gw'amango ga Masiha.

^z**2.7** : Buhirhi: Kwo kuderha akantu koshi ka ngulo ndârhi, akantu abantu bacîfinja. Obuhindule bwa Vulgata bwayirukira bwaderha oku «Omwifinjwa» anali Masiha, lêro kwo kuhindula mpu:

okudesire. ⁸ Niene nie Nn'ebirugu, nie Nn'obugale bwoshi, kwo Nyakasane w'Emirhwe adesire. ⁹ Irengere ly'eyi nyumpa lyalushisa erya mîra, kwo Nyakasane Nyamuzinda w'Emirhwe adesire, na muli aha^a hantu, nahebaho omurhûla, Nyamuzinda w'Emirhwe okudesire. Okudôsa ihano emw'abadâhwa ¹⁰ Omu nsiku makumi abirhi n'ini z'omwêzi gwa kali mwenda, mwâka gwa kabirhi gw'obwâmi bwa Dariusi^b, akanwa ka Nyamuzinda w'Emirhwe karhindakwo omulêbi Hageyo kaderha ntya: ¹¹ Yumva akanwa ka Nyamuzinda w'Emirhwe. Odôsagye abadâhwa ihano, obabwîre ntya: ¹² «Erhi omuntu a-nkahêka enyama ngishe omu nshoho y'omwambalo gwâge, kandi abulig'ihuma oku mugati n'idivayi, oku mavurha erhi ngasi kandi kalyo n'ogwo mwambalo, k'ebyo byanahinduka bitagatifu okwôla kwônene kurhumire?» Abadâhwa bashuza, mpu: «Nanga!» ¹³ Hageyo ashubibadôsa ntya: «Erhi omuntu ankazira n'omufu, kandi abulihuma oku biryo, k'ebyo biryo byanahinduka bibi?» Abadâhwa bashuza mpu: «Nêci». ¹⁴ Lêro Hageyo aderha ntya: «Olu lubaga ntyo kwo luyôsire! Kw'er'ishanja liri ntyo embere zâni! Kanwa ka Nyamuzinda. Emikolo^d yâbo boshi ntyo kwo enali, n'ebi barherekêra aha binali bibi»^e.

Amalaganyo gw'omunago

¹⁵ Mugerêrezagye buno omu murhima gwinyu^f, kurhengerane ene na kuhika amango gâyisha. Erhi barhacihira ibuye oku lindi ly'aka-Nyamuzinda, ¹⁶ kurhi mwaliyôsire? Mwakâgiyisha mpu mulishamarha mirengo makumi abirhi, lêro mwakâshimâna liri ikumi lyône; mwakâyisha aha mukenzi mpu muhongole ndaha makumi arhanu, lêro mwakâshimâna gali makumi abirhi gône. ¹⁷ Nashûrha^g n'olubula emikolo y'emisi yinyu, nayivûbya, murhanagalukaga emwâni, kanwa ka Nyamuzinda! ¹⁸ Mugerêrezagye buno omu murhima gwinyu, kurhengerane ene na kuhika amango gâyisha, (kurhenga omu nsiku makumi abirhi n'ini z'omwêzi gwa kali mwenda, kurhenga olusiku bahumba eciriba c'aka-Nyamuzinda, mulâbe bwinjâ) ¹⁹ erhi enguli zinacibule omuhako, erhi

«Nêci âyisha Namwifinjwa emw'amashanja goshi.»

^a**2.9** : Aha: Kwo kaderha Omu ka-Nyamuzinda (lolâ 2 Sam 7,13). Emw'omulêbi Ezekiyeli aka-Nyamuzinda hali hantu ha Masiha. N'erhi rhwankalola bwinjâ, rhwanabona oku kwo binali, aha Yeruzalemu, Kristu âciyerekîne omu ka-Nyamuzinda kâyûbakululagwa obwa kabirhi na Mwâmi Herodi. Obuhindule bw'ecigreki buyushwîre-ho ntya: «n'omurhûla gw'omurhima gwalanga balya boshi bahumbaga eciriba c'aka ka-Nyamuzinda».

^b**2.10** : Dariyusi: omwâka gwoshi gwa kabirhi gwa mwâmi Dariyusi gwalî mwâka gwa 520, mwêzi gwa Nyaruzigwe (12).

^c**2.13** : Bibi: Kwo kaderha Kantu ka muziro, cihemu.

^d**2.14** : Mikolo: Kwo kaderha akantu omuntu abona erhi kukola n'emisi yâge kurhuma; akole n'amaboko gâge: mirimo, myâka, (lolâ Lush 24, 10; 28, 30).

^e**2.14** : Bibi: obugashânize bwakâgijirirwa omu ciriba c'aka-Nyamuzinda erhi bamânakashâba, ci bashubiyûbaka-ho oluhêrero lw'enterekêro, mwâka gwa 538. Omulêbi Hageyo ayerekîne enyigîrizo ziri aho, lolâ omulongo gwa 13. Olubaga luhemusire, n'enterekêro zâlwo ziri za cihemu. Ci kwoki, obukali buli aha bulushire obwa 2, 1-9; nkabaga bantu b'e Samâriya bakalihirwe. Lolâ Ezr 4, 1-5. Obuhindule bw'ecigreki buyûshwîre-ho: « Ezo nshwira-kulya zârhindibuka n'emikolo, mwanali mushombîne omu mihanda y'abajacizi».

^f**2.15** Emilongo 2, 15-19: Nyamuzinda alaganyize oku abâna omunago: bâhinga, banayêze. Ebi binwa biyûshwîre 1, 1-15, byâli bikwânîne bikulikire nkaba 1, 15. 2, 16: «Kurhi mwaliyôsire?», buhindule bwa cigereki obwo; «kurhi okubâ kwinyu kwâli?» Omu Cihabraniya ... Enyuma lya» ndaha makumi arhanu», Omu Cihabraniya badesire: «emikenzi»; okwo kurhali omu cigereki.

^g**2.17** : Nashûrha: omu cihabraniya, badesire: «nammushûrha»: lolâ Amo 4,6. 2, 18: (... mulâbe bwinjâ): eco cinwa ciri ca kuhugûla; ci cirhakubwîri bwinjâ ebi cilonzize okuhugûla, lolâ 1, 15.

olukoma, omulehe n'eyindi mirhi birhaciyaâna malehe^h! Kurhenga ene, nahâna omunago!

Amalaganyo emwa Zorobabeli

²⁰ Akanwa ka Nyamuzinda kashubirhindakwo Hageyo obwa kabirhi, lusiku lwa kali makumi abirhi n'ini lw'omwêzi, kaderha ntya: ²¹ Obwîre Zorobabeli, murhambo w'e Yûda ntya: Nkola nâdundaganya amalunga n'igulu. ²² Nkola nâkûla entebe z'amâmi, nshâbe n'amahashe g'abâmiⁱ b'amashanja. Nâhirika e-ngalè n'abazigendakwo; ebiterusi n'ababishonakwo bânigwa, ngasi muguma âkumba omu ngôrho ya mwene wâbo. ²³ Olwo lusiku - kanwa ka Nyamuzinda w'Emirhwe - nâkurhôla^j, wâni Zorobabeli, mwene Shalatieli, mwambali wâni - kanwa ka Nyamuzinda - nâkujira nk'ifundo lya ciziriko. Bulya we nacîshozire: Kanwa ka Nyamuzinda w'Emirhwe.

^h**2.19** : «Malehe», omu cigereki mwo bàdesire ntyo; eco cinwa cirhali omu cihabraniya.

ⁱ**2.22** : « Bâmi », omu cigereki; omu cihabraniya: «mâmi».

^j**2.23** : Nakurhôla: Nyamuzinda yêne ocîshoga abantu alonzize okurhuma. Rhuderhage nk'oku acîshogaga Abrahamu, lolà Yoz 24, 3; acîshoga abaleviti (badâhwa), lolà Mib 3,12; acîshoga Daudi, lolà 2 Sam 7,8. Zorobabeli, mwîmo gwa Daudi, alunganyîze enkengêro z'obwâmi kuli Masiha: Lolà 2 Sam 7, 1...; 7, 14... Kwaligi nka ye okola obîsire omujina gw'amarhegeko. Lolà Zak 6, 12. - Ciziriko: eciziriko bakâgizirika-mwo amaruba n'emyandiko yali mpogo: lolà 1Bâm 21,8; bakâgiciyambala n'obukenge omu igosi: lolà Murh 38, 18; erhi omu munwe: lolà Yer 22, 24.

ZAKARIYA, ZEKHARIYA

Enshokolezi

Zakariya ayigîrîze kurhenga omu mwâka gwa 520 kuhika omu mwâka gwa 518 embere ly'okuburhwa kwa Yezu Kristu, nk'oku bidesirwe omu cigabi cirhanzi c'ecitabu câge (cigabi ca 1-8). Ecigabi ca kabirhi c'ecitabu câge (c. 9-14) cirhuyigîriza bwenêne bwenêne ebiyêrekîre amango g'Omucunguzi n'obwôrhère bw'Omucunguzi yêne: Obûko bwa Daudi bwâyish'iyinamulwa kandi. Omucunguzi âyish'ibà mwîrhohye (9,9-10), âyish'ilibuzibwa, âyish'inigwa (12,10), âyish'ibà ntwâli. Obwo bwôrhère buli nk'obwa Yezu Kristu. Endagâno Mpyâhya ebâmwo ebyo bigabi by'ecitabu ca Zakariya (Mat 21,4-5; 27,9; 26,31; Ywn 19,37).

Omu cigabi cinene cirhanzi, enshokolezi (1,1-6) ekulikirwa n'okubonekerwa kwa Zakariya kani. Aka Hageyo, Zakariya al'irhindibukire bwenêne okuyûbaka aka-Nyamuzinda kahyâhya n'okuhêka ecihugo enyanya. Nyamuzinda amanyîsize bunyi bunyi obwôrhère bw'Omucunguzi wâyish'ibà Mwâmi na Mudâhwa Mukulu.

EBIRIMWO

1. Okubonekerwa kwa Zakariya: mugalukire Nyakasane: cigabi 1-8
2. Okundi kubonekerwa: Omucunguzi ayishire: cigabi 9-11
3. Okubonekerwa kuzinda: Amalaganyo Mahyâhya oku bantu boshi: ci gabi 12-14

1

ZAKARIYA, ZEKHARIYA

Ecigabi ca burhanzi

Okubà n'olugendo lwînjà

¹ Omu mwâka gwa kabirhi gw'obwâmi bwa Dariyusi, mwêzi gwa kali munâni^k, akanwa ka Nyakasane kanacirhindakwo omulêbi Zakariya, mugala wa Barakiya mwene Ido. ² Amurhegeka mpu abwîre bene Israheli, erhi: «Nyakasane w'Emirhwe al'ikunirire bashakulûza binyu bwenêne. ³ Nyakasane w'Emirhwe adesire ntya: Mugaluke emunda ndi -Nyakasane okudesire - nâni nâshubira emunda muli. ⁴ Murhabâga aka bashakulûza binyu. Bo abalêbi ba mîra bàbwîraga, erhi: Nyakasane Ogala byoshi adesire ntya: Muleke olugendo lwinyu lubî n'ebijiro binyu bigalugalu, cikwône barhalonzagya okunyumva n'okushimba oluderho lwâni, Nyakasane okudesire. ⁵ Bashakulûza binyu ngahi baligi? Ka n'abalêbi banalama burhafà? ⁶ Cikwône ebinwa

^k**1.1** : Muhaho na nacêze mwâka gwa 520 embere z'okuburhwa kwa Mwâmi Yezu; myêzi ibirhi enyuma ly'obulêbi hwa Hageyo; rhwanaganja ntyo bulya burhanzi Abayahudi bakagirhangira omwâka omu mwêzi gwa Nisan, gwa kasharhu erhi gwa kani gw'Abazungu e Bulaya. Buno bakola barhangira omwâka omu Septembri, cambasè, kwo kushokola myêzi isharhu oku mwâka gwa ONU; Bene Cina, bôhe barhangira omwâka myêzi ibiri enyuma za ONU, kwo kuderha omu kasi-kîru kazinda. Ntyo abantu ba mîra b'ebushoshôkero, bakagiganja emyâka amango omwâmi muhyâhya anayîmaga

n'amarhegeko nal'ihire abalêbi bambali bâni ka birhahikagakwo bashakulûza binyu? Bahindula olugendo lwâbo banaderha, erhi: «Nyakasane w'amashanja arhujîrîre nk'oku anal'ihizire okurhujirira, nk'oku olugendo n'ebijiro bîrhu byâl'ikwânîne.»

Okubonekerwa kurhanzi: abashonyire oko biterusi

⁷ Omu mwâka gwa kabirhi gw'obwâmi bwa Dariyusi, omu nsiku makumi abirhi n'ini z'omwêzi gwa kal'ikumi na muguma¹, gwo mwêzi gwa Shebati, Nyakasane àshambâza omulêbi Zakariya, mugala wa Berekiya mwene Ido. Ntya kwo Zakariya ashambîre, erhi: ⁸ «Ene budufu nakâg'ilôrha. Nabona omuntu oshonyire oku citerusi c'akaduku. Al'iyimanzire ekarhî k'ecishakashaka c'emilukuluku yâl'imezire omu lubanda. Enyuma zâge yali ebindi biterusi, eby'akaduku, eby'akakumbi n'eby'akêru. ⁹ Nanacimudôsa, nti: «Muhânyi, ebyo biterusi kwo kuderha kuci?» Naye malahika wal'irhumirwe okunderheza ànshuza, erhi: «Nakuhugûlirabyo.» ¹⁰ Oyo muntu wali omu karhî k'emilukulu-ku, ashuza erhi: «Ebyo biterusi byo Nyakasane arhumire mpu bigere omu igulu lyoshi.» ¹¹ Balya bâl'ishonyire oku biterusi banacirhûla obugo bwâho emwa o-lya malahika wa Nyakasane wali omu karhî k'emilukuluku, bamubwîra, mpu: «Rhwagezire omu igulu lyoshi, rhurhabwinemwo hidûndo: kahwenyenye ko-nene.» ¹² Malahika anaciyâkûza, erhi: «Nyakasane w'Emirhwe, ekola myâka makumi gali nda eyi erhi obêrîre Yeruzalemu burhè haguma n'ebishagala bya Yûda. Mangacigi wabahabalira?» ¹³ Okubundi Nyakasane ashuz'omu binwa binjinjà by'okurhûliriza oyo malahika wakaginshambâza. ¹⁴ Naye malahika wakaginshambâza àntegeka ebi binwa bya Nyakasane w'Emirhwe ntya: Ngwêrhe obuzigire bunene kuli Yeruzalemu na kuli Siyoni, ¹⁵ cikwône oburhè bunene bungwêrhe erhi mashanja g'obucîbone garhuma. Bulya amango oburhè bwâni bwaciri busungunu kuli Israheli, gohe gashangîra oku kumusherêza. ¹⁶ Co cirhumire, kwo ndesire, niono Nyakasane w'Emirhwe, nâshubira e Yeruzalemu, nyêrekanireyo olukogo lwâni. Enyumpa yâni yashub'iyûbakwa e Yeruzalemu, banashub'iyûbakulula ecishagala bwinjà, omugozi gulambûlwe kuli Yeruzalemu.» ¹⁷ Okubundi malahika àmbwîra mpu nyâkûze nderhe ebi bindi binwa, erhi: «Ebishagala byâni byâshub'ihirhira, kwo Nyakasane w'Emirhwe adesire, nashub'icîshoga Yeruzalemu, mbabalire Siyoni n'okumurhabâla.»

2

Okubonekerwa kwa kabirhi: amahembe n'abatuzi

¹ Oku nalambula amasû, nanacibonekerwa. Okubundi nanacibona mahembe anni. ² Nanacidôsa malahika wal'irhumirwe okunderheza, nti: «Aga mahembe kwo kuderha kuci?» Anshuza, erhi: «Ago mahembe go gâshandabanyagya abantu ba Yûda (bo b'Israheli), n'ab'e Yeruzalemu.» ³ Okubundi Nyakasane ànyêreka batuzi bâni. ⁴ Nanacidôsa, nti: «Bici bal'ijira?» Anshuza, erhi: «Ago mahembe go galya gâshandâzagya ecihugo ca Yûda kuhika ntà muntu ciru n'omuguma wacifukunyize; cikwône abo batuzi bayishîre okugajugumya, okugaherêrekeza.»

Okubonekerwa kwa kasharhu: omugozi gw'okugêra

⁵ Kandi oku nagalamula amasû, nanacibonekerwa. Nabona omuntu afu-mbîrhe omugozi gw'okugêra. ⁶ Namudôsa, nti: «Ngahi wajâ?» Anshuza, erhi: «E Yeruzalemu, nagend'igêra obulî n'obugali bwâyo.» ⁷ Olya malahika wal'irhumirwe okunderheza anacishegûka n'owundi amushokolera. ⁸ Abwîra oyo wâbo, erhi: «Libirha obwîre ogwo musole gudwîrhe omugozi, erhi: «Yeruzalemu arhazungulusîbwe cogo, bulya abantu n'ebintu birimwo biri binji bwenêne». ⁹ Ntya kwo Nyakasane adesirage, erhi: «Nienene nabêra e Yeruzalemu nka cogo ca muliro

^{1.7} :Omwêzi gw'11 yali ekarhî ka kasikiru kazinda, bulya bakagishokola myêzi isharhu oku kuganja kw'ene, mwâka gwa 519 embere z'okuburhwa kwa Mwâmi Yezu.

cizungulusire ecishagala, nnanyêrekanireyo irenge lyâni linene.»

Nyakasane ahamagala abalulize kabirhi koshi

¹⁰ Ntya kwo Nyakasane ammubwîzire, erhi: «Mwe nashandabanyagya e-mpande zoshi z'igulu, lêro muyâkage, murhenge omu bihugo by'enyanya! ¹¹ Mwe bantu b'e Yeruzalemu mwalulizibagwa e Babiloni, muyâke dubaduba.» ¹² Nyakasane w'Emirhwe wantumaga, ntya kwo aderhîre amashanja gà-mmuhagulaga, erhi: «Ngasi yêshi wammuhizirekwo olûnu, erhi n'omu isù ampumire. ¹³ Nâni nkolaga nahana amashanja: gakolaga nago gâhagulwa na balya boshi gâkâg'ilibuza.» Amango okwo kwâbà, lyo mwamanya bwinjà oku Nyakasane w'Emirhwe ye wantumaga. ¹⁴ Nyakasane ashubir'iderha, erhi: «Shembuki n'omwîshingo, mwe bantu b'e Yeruzalemu, niene nyishir'ibêra ekarhî kinyu. ¹⁵ Kurhengaga ago mango nyishir'ibêra ekarhî kinyu, mashanja manji gâcîshwêkera kuli nie Nyakasane, ganahinduke lubaga lwâni. Cikwône erhi n'ekarhî kinyu yo nabêra.» Amango okwo kwâbà lyo mwamanya oku kwo binali Nyakasane w'Emirhwe ye wantumaga emunda muli. ¹⁶ Yûda ashub'ihinduka birugu bya Nyakasane muli ciryâ cihugo câge cita-gatifu na Yeruzalemu abè cishagala câge acîshozire. ¹⁷ Ngasi muguma ahulike embere za Nyakasane, bulya akola ahuluka bwo na buno omu ndâro yâge ntagatifu.

3

Okubonekerwa kwa kani: omudâhwa mukulu Yozwè

¹ Nyakasane anacinyêreka omudâhwa mukulu Yozwè, erhi ayîmanzire e-mbêre za malahika wa Nyakasane. Shetani naye erhi ayîmanzire ekulyo kwa Yozwè mpu amushobeke. ² Malahika abwîra Shetani - camwanzè, erhi: «Nyakasane akuhulise, wâni Shetani, nêci mâshi, akuhulise, ye wacîshogaga Yeruzalemu! Ka Yozwè arhaligi ye isèsè lyakûlagwa omu muliro?» ³ Obwo erhi Yozwè ayîmanzire embere za malahika anayambîrhe emyambalo ezinzire. ⁴ Malahika ârhegeka abâlimulusize mpu bamuhogole eyo myambalo. Okubundi anacibwîra Yozwè, erhi: «Namâkurhenzakwo obubî bwâwe, nnankolaga nâkuyambika emyambalo y'olusiku lukulu.» ⁵ Abâna n'irhegeko ly'okuhira ishungwè licîre bwinjà oku irhwe lya Yozwè. Banacimuhirakwo ishungwè obwo n'emyambalo minjà ecîre, erhi na malahika adwîrhe asinza. ⁶ Cazînda malahika abwîra Yozwè ebi binwa, erhi: ⁷ «Yumvagya eciragâne ca Nyakasane w'Emirhwe: Okâyumva amarhegeko gâni, okakulikira bwinjà amahano gâni, wâshuba mukulu w'omu nyumpa yâni n'ow'ebyôgo byâyo, nnankuhè ecikono ciyumânîne n'ec'abakâyimanga muno».

Nyamuzinda âlêrha omurhumisi wâge

⁸ «Yumvagya wâni Yozwè, weri mudâhwa mukulu, muyumve ninyu, mwe bâbo badâhwa, mwe muli cimanyîso c'obucire bwâyisha. Nkola nayêrekana omurhumisi wâni, izîno lyâge ye Muzî Mumerêrera. ⁹ Mpizire ibuye embere za Yozwè, liri ibuye liguma lirikwo masù nda galangashana. Nienene nâtâkakwo ogwâgo mwandiko, n'omu lusiku luguma nârhenza obubî buzinja eci cihugo, kwo niono Nyakasane w'Emirhwe ndesire ntyo. ¹⁰ Hano olwo lusiku luyisha, mweshi na mweshi mwâkaz'ilâlîkana mucîshingire omurhûla ngasi muguma idako ly'omuzâbîbu n'omutini gwâge.»

4

Okubouekerwa kwa karhanu: Akamole n'emizêti

¹ Malahika walirhumirwe okunderheza ayish'insîsimula nka kula batula omuntu omu îrò. ² Andôsa, erhi: «Bici obwîne?» Nashuza, nti: «Mbwîne akamole k'amasholo gône gône, galikwo omuloko gw'okujâmwo amavurha olunda lw'enyanya. Kagwêrhe rhumole nda na miloko nda y'okujâmwo mavurha g'okukolêza ngasi kaguma. ³ Eburhambi bw'omuloko eri mizêti ibi-erhi, muguma ekulyo ogundi ekulembe.» ⁴ Lêro nakaz'idôsa malahika wali-rhumirwe okunderheza,

nti: «Waliha, ebyo byoshi kwo kuderha kuci?» ⁵ A-mbwîra, erhi: «K'orhamanyiri byo bici ebyo?» Namushuza nti: «Nanga».

Binwa bisharhu biyêrekîre Zorobabeli

⁶ Malahika anacimbwîra mpu mpisekwo Zorobabeli ebi binwa, erhi: Ntya kwo Nyakasane w'Emirhwe adesire: «Arhali oku buhashe erhi misî yâwe wênene wâyukirizamwo omukolo gwâwe, ci n'Omûka gwâni.» ⁷ Ayûshûla, erhi: «Eyi ntondo nênenê k'eri cihanzo? Yâhinduka cibandâna embere za Zorobabeli. Ayikûlakwo ibuye lyâyish'ihirwa oku kanshônsho k'aka-Nyamuzinda. Bakaz'iderha obwo, mpu: «Alà nka lyayinjiha, alà nka lyayinjiha wâni!» ⁸ Nyakasane ashub'imbwira ebi bindi binwa, erhi: ⁹ «Zorobabeli âbanzire eciriba c'aka-Nyamuzinda, ye wânashwinja okukayûbaka.» Hano okwo kubà lyo mwâmanya bwinjâ oku Nyakasane w'Emirhwe ye wantumaga emunda muli.

¹⁰ Kurhakwanini okugayaguza obunyinyi bw'emikolo mirhangiriza. Bacîshinge erhikwo okubona oku Zorobabeli ashubir'iyûbaka aka-Nyamuzinda. Okubundi anacimpugûlira ntya, erhi: «Orhwo rhumole nda go masû ga Nyakasane gakaz'ilola ngasi byoshi bigera omu igulu; »

¹¹ Nashub'imudôsa, nti: «Eyo mizêti ibirhi eri ekulyo n'ekulembe kw'akamole byo birigi bici?» ¹² Nashub'iyushûla erindi idôso, nti: «Aga mashami abirhi g'emizêti gali eburhambi bw'emiloko ibirhi y'amasholo ekaz'irhengamwo amavurha g'amasholo byo bici?» ¹³ Ambwîra, erhi: «K'orhamanyiri byo bici ebyo?» Nashuza, nti: «Nanga, Waliha!» ¹⁴ Lêro ampugûlira, erhi: «Bali bantu babirhi abo bâshîzirwe amavurha mpu lyo bakaz'irhumikira Nyakasane w'igulu lyoshi.»

5

Okubonekerwa kwa kali ndarhu: ecitabu c'obuhanya

¹ Kandi nashub'igalamula amasû nabona ecitabu ciri nka cizingo caji cabalala emalunga. ² Malahika andôsa, erhi: «Bici obwîne?» Nashuza, nti: «Mbwîne ecitabu cibalire emalunga: cigwêrhe buli bwa makoro ikumi na bugali bwa makoro arhanu.» ³ Okuhandi ambwîra, erhi: «Luli lwandiko lw'obuhanya bwâjâ omu cihugo coshi obwo: lunda luguma lw'ecitabu luyandisirwekwo oku ebishambo byoshi byalibirhwakwo omu cihugo, n'olundi lunda oku na ngasi bacîgasha ebîrà boshi kwo na kwo. ⁴ Nyakasane w'Emirhwe adesire oku yêne orhumire obwo buhanya: «bwâjâ omu nyumpa ya ngasi cishambo n'eya ngasi muntu ocîgasha ebîrà oku izîno lyâni; bwâbêra muli yo bunasherêze byoshi, ciru n'emitungo n'amabuye gâyo.»

Okubonekerwa kwa kali nda: omukazi nna-buhanya

⁵ Malahika walirhumirwe okunderheza àyish'imbwîra, erhi: «Lolà! Bici o-bwîne biyishire era munda?» ⁶ Namudôsa, nti: «Bici ebyo'!» Ashuza, erhi: «Cirhimbiri eco ciyishire» Ayûshûla erhi: «Mabî gâbo ago omu cihugo coshi!» ⁷ Ago mango, omurhemere gw'amarhale gwâli kw'eco cirhimbiri gwafûnuka, nabona omukazi aciburhamîremwo. ⁸ Malahika ambwîra, erhi: «Buhanya obwo.» Okubundi ashub'imusunika mulya cirhimbiri anacihirakwo omurhemere. ⁹ Erhi ngalamula amasû nabona kwayisha bakazi babirhi babalîre, bajâ bahêkwa n'empûsi: bâli bagwêrhe ebyûbi bishushire eby'omuhangâli. Bàrhôla ciryâ cirhimbiri bacihêka emalunga. ¹⁰ Nadôsa malahika nti ngahi bâcihêka. ¹¹ Anshuza, erhi: «E Mezopotamiya, yo bacîyûbakira engombe, bâcijirira n'oburhalulê, bakaz'icidêkerezakwo.»

6

Okubonekerwa kwa kali munâni: engâlê

¹ Kandi oku nagalamula amasû, nanacibonekerwa. Nabona ngâlê ini zahubuka ekarhî ka ntondo ibirhi za mulinga. ² Oku ngâlê ya burhanzi kwâli ebiterusi bidukula, oku ya kabirhi

ebiterusi by'ecibogo, ³ oku ya kasharhu ebiterusi by'ecirhale n'oku ya kani ebiterusi by'emisengo. ⁴ Lêro nanacidôsa malahika walirhumirwe okunderheza, erhi: «Waliha, ebyo byoshi kwo kuderha kuci?» ⁵ Anshuza, erhi: «Ezo zo mpûsi ini. Zàli aha burhambi bwa Nyakasane w'igulu lyoshi, lêro buno zamâmurhengagabwo.» ⁶ E-ngâlè yàlikulwîrwe n'ebiterusi by'ecibogo yâjà ebwa cihugo c'obulembe, ebiterusi by'ecirhale byâja ebuzikira-zûba, n'ebiterusi by'emisengu byâja e- bwa cihugo c'ebulyo. ⁷ Ebiterusi by'akakumbi byashegûka byahûna okugend'igera omu igulu lyoshi. Nyakasane abibwîra, erhi: «Gendi mugere omu igulu.» Kwo byànajizirage. ⁸ Lêro Nyakasane anacimpamagala anambwîra, erhi: «Lolà, ebyo bijîre olunda lw'ebulembe bikolaga byâj'iyandagaliza Omûka gwâni kw'eco cihugo.»

Obulêbi bw'okuyambika Yozwè akashala

⁹ Akanwa ka Nyakasane kanacintindakwo erhi: ¹⁰ «Oyankirire entûlo zidwîrhwe na Heldayi, Tobiya na Yedaya zarhenga emwa balya bàlilulizîbwe. Ene lyonênè ojà omu nyumpa ya Yoshiya mugala wa Sefaniya, mwo abo bantu bàjîre erhi barhenga e Babiloni. ¹¹ Orhôle ensaranga n'amasholo, ojiremwo ecimanè, co wayish'ihira oku irhwe ly'omudâhwa mukulu Yozwè, mugala wa Yehosadaka, ¹² onamubwîre, erhi: «Ntya kwo Nyakasane w'Emirhwe adesire: Hano hali omuntu izîno lyâge ye Muzî-Mumerêra, akalamo kâmera ngasi hoshi anagezire, ye wânashub'iyûbaka aka-Nyamuzinda kâni. ¹³ Nêci, ye wâshub'ikayûbaka. Akaz'iyambala ebimanyîso by'obwâmi. Atamala oku ntebe anarhegeke. Omudâhwa akaz'ibêra aha burhambi bwâge: abo bantu bombi bayish'iyumvikanya bwenêne. ¹⁴ Ecimanè ciyish'ibêra omu ka-Nyamuzinda ci-be ca kukengêza Heldayi, Tobiya, Yedaya n'obuhânyi bwa mugala wa Sefaniya.» ¹⁵ Abantu bârhenga ihanga bayish'irhabâla oku kuyûbaka aka-Nyamuzinda ka Nyakasane. Okubandi mumanye bwinjà obwo oku Nyakasane w'Emirhwe ye wantumaga emunda muli. Okwo kwoshi kwâbà mukâyumva bwinjinjà Nyakasane Nyamuzinda winyu.

7

Okucîshalisa kukengezize okuhongoka kwa Yeruzalemu

¹ Omu mwâka gwa kani gw'obwâmi bwa Dariyusi, olusiku lwa kani lw'o- mwêzi gwa kali mwenda, Kisleyu, akanwa ka Nyakasane kântindakwo. ² Abantu b'e Beteli bâli barhumire Sareseri na Regemi-Meleki na bambali bâbo omu ka-Nyamuzinda ka Nyakasane w'Emirhwe. Bâli barhumirwe okugend'ihûna obwonjo bwa Nyakasane, ³ n'okudôsa abadâhwa n'abalêbi ntya, mpu: «Ka kukwânîne rhushub'ikâyushûla okulaka n'okucîshalisa ngasi mwêzi gwa karhanu nk'oku rhunayôrha rhujira kurhenga mîra?»

Okugalukira ebyagezire omu cihugo

⁴ Lêro Nyakasane anacintegeka, ⁵ mpu mpêkere abadâhwa n'abantu b'omu cihugo ishuzo lyâge, erhi: «Mukola muli myâka makumi gali nda erhi mucîshalisa n'okucîduduma ngasi mwêzi gwa karhanu n'ogwa kali nda, ci kurhabà kuderha mpu munsimîse kurhuma mwacîshalisa okwa bene okwo. ⁶ N'amango mudwîrhe mwalya munadwîrhe mwanywa, kubà kucisimîsa^m kwinyu kurhuma mwajira ntyo!» ⁷ Ka murhamanyiri ebinwa Nyakasane ayalizagya omu kanwa k'abalêbi ba mîra, amango abantu b'e Yeruzalemu n'ab'omu bishagala by'eburhambi erhi balamire omu murhûla, n'ago mango erhi Negêbu n'ecibandâna biyûbasirwemwo n'abantu. ⁸ Akanwa ka Nyakasane w'Emirhwe kanacirhindakwo Zakariya. ⁹ Nyakasane w'Emirhwe adesire, erhi: «Mukaz'icîranula okushingânîne, munakaz'ibêrana obwonjo n'olukogo mwene na nnene. ¹⁰ Murhakâg'ilibuza abakana n'enfûzi, ebigolo n'abakenyi. Ntâ bumvu ciru n'obuguma mwahîraga mwajirirana mwene na nnene.» ¹¹ Cikwône abantu bàlahira bwayumva: bahindula omugongo

^m7.6 : Kubîre kucîshalisa erhi kujira idinyè, bunguke bwâbo bône balonza.

banafuka amarhwîri mpu lyo balek'iyumva. ¹² Bâjira omurhima gwâbo muzibuzibu nka nshangabuye; barhàlonzagya okuyankirira e- nyigîrizo za Nyakasane w'Emirhwe, ezi Omûka gwâge gwakâg'ibabwîriza omu nderho z'abalêbi ba mîra. Lêro oburhè bunene bwa Nyakasane bwabirînduka, anaciderha, erhi: ¹³ «Bulya barhàlonzagya okuyumva amango nabahamagalaga nti bayumve nâni nakaz'ilahira okubashuza amango bàkâg'impamagala mpu mbarhabâle. ¹⁴ Nabashandabanya omu mbaga za ngasi lubero barhayishigi. Basiga ecihugo câbo ciri bwâmwa, n'enyumpa zâbo, cirhacijibwamwo erhi kurhengwamwo na ndi. Ecihugo câbo câli cinjinja c'okulamwamwo bàcihindula irungu.»

8

Amalaganyo g'omurhûla n'ag'okuyêza

¹ Akanwa ka Nyakasane w'Emirhwe kanacintindakwo, erhi: ² Niono Nyakasane ngwêrhe oburhè bunene kuli Yeruzalemu, nyumvîrhe ngwêrhe n'obumvu bunene kuli ye. ³ Co cirhumire ndesire nti nshubir'igaluka e Yeruzalemu, kandi nâbêra e Siyoni. Yeruzalemu âkaz'iderhwa mpu «Cishagala c'obushinganyanya», naye Siyoni, era ntondo yâni, êkaz'iderhwa «Ntondo ntagatîfu.» ⁴ Nêci, nkudesire, abashosi n'abagikulu babwârhalala omu muhanda gwa Yeruzalemu, ngasi muguma n'ecikoma câge omu nfune, erhi nsiku zâge zirhuma. ⁵ Ahôla, emihanda y'ecishagala yâyunjula lukirikiri lw'abâna, abarhabana n'abanyere bâsharhira omu ngo.» ⁶ Ntya kwo Nyakasane w'Emirhwe adesire: «Akabâ okwo ciri cisômerîne omu masû g'emisigala y'olubaga lw'Israheli, ka nâni ciri co emwâni? Cikwône niehe nanahash'ijira ntyo, niono Nyakasane w'Emirhwe. ⁷ Niene mmulaganyize, nâgalukira olubaga lwâni lwalulizîbwe omu bihugo by'ebushoshôkero bw'izûba n'eby'ebuzikira-zûba. ⁸ Nabagalula mbakûle eyo munda, bayish'ibêra e Yeruzalemu. Babê lubâ-ga lwâni nâni mbê Nyamuzinda wâbo. Nârhegeka ekarhî kâbo omu bushinganyanya n'omu bwimâna.» ⁹ Ntya kwo Nyakasane w'Emirhwe adesire: «Mushub'izibûha, mwe muli mwayumva amalaganyo gâni abalêbi bàdesire kurhenga amango bàbandaga eciriba mpu bashub'iyûbaka aka-Nyamuzinda kâni. ¹⁰ Embere ly'aho ntâye wahembaga omukolo gw'abantu erhi gwa bintu. Ntâye wakâg'ijira aha ajâ anagaluke buzira kuyôboha abashombanyi omu njira, bulya nalinisire abantu boshi kuli bo bône na nnene. ¹¹ Cikwône lêro, ndesire n'obwâlagale, omusigala gw'olu lubaga ntakacigujirira bundi nk'okwo kwa mîra. ¹² Nabadubulirakwoⁿ omurhûla: emirhi yayâna emizâbîbu, obudaka bwayêra emhurho, enkuba yârhoga nyinji bwenêne emalunga. Ago minjâ goshi nâgashobôza omusigala gw'olubaga lwâni. ¹³ Mwe bwâmi bwa Yûda n'obw'Israheli, mwe mwâli nka bahehêrere ekarhî k'amashanja, lêro nkolaga mmugalukîre buno. Mukola mwâbâ lubaga lugishe. Murhaciyôbohaga: Ci musêre, muhire omurhima omu nda!» ¹⁴ Ntya kwo Nyakasane w'Emirhwe adesire, erhi: «Amango nalihizire okumuhonda omu buhanya, bulya basho hàlingayisize, ntâshubaga omu muhigo gwâni. ¹⁵ Lêro nahizirage kundi kundi, mwe bantu b'e Yeruzalemu n'ab'o-mu cihugo ca Yûda coshi, nkola nammubumba minjâ gâni. Kuziga murhaciyôbohaga. ¹⁶ Alagi oku mukwânîne mukaz'ijira: Ngasi muguma âkaz'ibwîra mulungu wâge okuli. Orhugombe rhwinyu rhukaz'itwa emmanja okushingânîne, rhunayimanike omurhûla! ¹⁷ Ntâ mabî mukâg'ibwîrana mwene na nnene, muleke okukaz'icîgasha ebîrà, bulya ntahimwa kushologorhwa n'ebijiro bya bene ebyo niono Nyakasane.»

Ensiku z'okucîshalisa zâhinduka nsiku za mwishingo

¹⁸ Nyakasane w'Emirhwe anacimbwîra erhi binwa, erhi: ¹⁹ «Mmubwîzire nti okucîshalisa

ⁿ8.12 Kudubula: co cinwa cikwânîne amango rhwaderha enshôkano ya Nyamuzinda, bulya *okubulaga* kubâ kushereza erhi kukabulira. *Kudubula* co cinwa ciyêrekîne oku Nyamuzinda aruhâ ci arhakabulira ebi aruhîre.

kw'omwêzi gwa karhanu, okw'ogwa kali nda n'okw'ogwa kal'ikumi, kurhenga ene kukola kwahinduka nsiku nkulu ziyunjwîre masîma n'omwîshingo oku lubaga lwa Yûda. Cikwône kulusha byoshi mulongereze okuli n'omurhûla.»

Okulangâlira omucunguzi

²⁰ Nnâmahanga w'Emirhwe adesire, ntya: «Hâyisha amashanja n'abantu bayûbaka omu bishagala bikulu.» ²¹ Abantu b'ebyo bishagala bakâbwîrana ngasi muguma, mpu: «Rhugende, rhushenge Nyakasane, rhulonze Nnâmahanga w'Emirhwe; niehe yo njîre.» ²² Mashanja manji na bantu mwandu, zinali ntwâli, bayisha balilongeza Nnâmahanga w'Emirhwe e Yeruzalemu, bâyisha balishenga Nyamuzinda. ²³ Nnâmahanga w'Emirhwe adesire ntya: «Mw'ezo nsiku, bantu ikumi b'amashanja ga ngasi lulimi bâgwârhira Omuyahudi oku cikwi c'ecirondo, baderhe, mpu: «Rhwâkukulikira, bulya rhwâyumvîrhe oku Nyamuzinda ali haguma ninyu.»

9

Ecigabi ca kabirhi

¹ Obuyâlize

Israheli n'agandi mashanja: Ecihugo cihyâhya

Akanwa ka Nnâmahanga kahika omu cihugo ca Hadraki, kamasimika omu Damasi. Bulya iriba^o lya Aramu liri lya Nnâmahanga, ciru n'amashanja g'Israheli goshi. ² Ciru na Hamati babibikînwe, ciru na Tiri na Sidoni bw'obulenga bunji. ³ Tiri âciyûbakîre olugurhu luzibu, alunda kw'amarhale nka luvù, n'amasholo nka bijondo by'omu njira. ⁴ Mumanye oku Nyakasane ârhambula Tiri, alohe obugale bwâge omu nyanja n'ecihugo naco cisingônoke n'omuliro. ⁵ Hano Askeloni naye abona ntyo, ajajuguma n'obwôba, na Gaza ahinde musisi omu birumbu byâge byoshi na Ekroni kwo na kwo bulya oburhwâli bwâge bwamahirigirha. Mwâmi aherêrekera omu Gaza na Askeloni ashube bigûkà^p. ⁶ Mwâna w'ifunzè^q wâyish'iyûbaka omu Ashdodi. Nâyish'ikabya obucîbone bw'Abafilistini, ⁷ nâmulahiza okulya omwamba^r n'enyama zihanzîbwe, lyo naye ashuba wa muli balya bishôgwa ba Nnâmahanga. Ayish'ibà nka mulala gwa Yûda. Ekroni âyish'ihinduka Muyebusi. ⁸ Nakaz'ibêra hôfi n'enyumpa yâni nka mulanzi, na ntyo ntà mubisha waciyiyegêra, bulya kurhenga ene nalolêrize obuhanya erimwo.

Masiha

⁹ We munyere w'e Siyoni, ocîshinge n'emisî yâwe yoshi: nâwe we munyere w'e Yeruzalemu, obande empûndu y'omwîshingo. Lolà oku mwâmi wâwe ayishire emunda oli, mutûdu na muhimanyi, ashonyire oku ndogomi, oku mucûkà gwa ndogomi, mucûkà gwa ndogomi-kazi. ¹⁰ Ye warhenze engâlè z'ebîrha omu Efrayimu, akûle n'ebihêsi omu Yeruzalemu, n'omuherho gw'ebîrha gwâmanikwa. Amanyîsa omurhûla omu karhî k'amashanja goshi, obwâmi bwâge bwalumîra kurhenga oku nyanja kuhika oku yindi, na kurhenga oku lwîshi lunene kuhika oku kafendefende k'igulu.

^o9.1 : «Iriba ly'Aramu» kwo kuderha isû ly'omuntu omu lulimi lw'Ecihabraniya, 'ayin: iriba, isû.

^p9.5 Amarhale gahwera Askeloni, Gaza na Ekroni bulya Nnâmahanga ashâba Tiri. Cishagala cikulu ebyo byoshi byâli bishagala byâkâg'irhimbûliramwo.

^q9.6 : Omwâna w'ifunzè kwo kuderha ishanja lya ngushè-ngushè. Eryo ishanja lirimwo Abayahudi n'abapagani; lwo lukolaga nka lukoma lw'enshangîre, gwârhi ciberegè .

^r9.7 : Amarhegeko g'Abayahudi gâli galahizize okulya omwamba erhi ngasi nyama yacîhozagya. Hali n'ezindi nyama barhankalire nk'enyama y'engulube... -Abayebusi bali bantu balamaga omu bwalungwè n'Israheli, hala Yeruzalemu ali ene.

Israheli ashub'itugûlwa

¹¹ Nâwe, nâlike abashwêke bâwe, mbakûle omu mpamikwa eshushire ecîna cirhabâmwo mîshi erhi gulya mukò rhwanywânaga guruhuma. ¹² Mwâli wa Siyoni, abashwêke badwîrhe balingûza, bâyish'igaluka emunda oli, nâkugalulire lyo nkujuha ensiku zoshi z'obujà bwâwe. ¹³ Nêci, nâgoka omuherho gwâni: Yûda na Efrayimu bo bâhinduka itumu lyâni. Nankoze abâna ba Siyoni kuli bene Yavani, nakujira ngôrho ya ntwâli. ¹⁴ Nyakasane âyish'icîyêrekana embere zâbo, n'omwampi gwâge gwâyish'ibarabanya nka mulazo. Nyakasane ayish'ibûha omushekera anayishe nka cihonzi cahubuka ebuzikiro. ¹⁵ Nyakasane w'Emirhwe ye wâbalanga, bâyish'inywa omukò nk'idivayi. ¹⁶ Nyakasane Nyamuzinda wâbo yêne wâbayôkola olwo lusiku; ayish'iyâbula olubaga lwâge n'igulu, bânashushe nka magerha marhunge ganali mashoneke. ¹⁷ Nêci mushâna! ayish'iyunjula busîme! âyish'ibà mwînjà! Engano yâyinji-hya abânarhabana n'idivayi ly'ecibabè lisîmîse abânanyere.

10

Kukwânîne okuhûna Nyakasane ci arhali enshushano z'abazimu

¹ Hûni Nyakasane enkuba amango g'empondo nzindazinda: Kali ye wajiraga emilazô ye nalêrha enkuba: ammuha enkuba nyinji anana-ze ishwa lya ngasi muguma muli mwe. ² Bulya abazimu b'omu nyumpa banaderhe ebinwa by'obunywesi, n'abashonga bananywerhe mpu hali ebi babwîne; bajage bahamîriza ebilôrho birhagwêrhi nda na mugongo, balêbe eby'obunywesi, abo bo bahabuka nka busô, bahuzagure, bulya barhagwêrhi mu-ngere.

Okulîkwa n'okugaluka kw'Israheli

³ Oburhè buli obunsiriza erhi balungere bàrhuma, nayisha erhi bihebe nyishîre^s. Nêci, Nyakasane w'Emirhwe arhangula obusò bwâge, e-nyumpa ya Yûda ayijira nka nfarasi yâge y'obwâmi oku bîrha. ⁴ Muli ye mwârhenga abarhambo^t ba ngasi lubero, bazibuzibu nk'ibuye kaboko ka nyumpa, bantâdundwe nka nkwîra y'ihêma, badârhi nka muherho gwa bîrha. Bâkaz'igenda nka barhabâzi ntwâli bajè balabarhanya ababalwîsa nka bijondo by'omu njira. ⁵ Bâyish'ilwa ntyo, bulya niono Nyakasane ndi haguma nabo. N'abashombanyi bashonyire oku biterusi enshonyi zâyish'ibabumba. ⁶ Nâzibuhya olubaga lwa Yûda, nâlîkûza olubaga lw'Israheli. Nâbashubiza emwâbo nnambayêreke obuzigire bwâni, mbè nka kuno ntà mango nsag'ibakabulira. Niene Nyakasane Nyamuzinda wâbo nâyumvîrhiza omusengero gwâbo. ⁷ Abantu b'omu Efrayimu bâcîyêrekana bazibu nka barhabâzi, ba nsha-gali nk'abanywîre oku mamvu. Abâna bâbo bayish'ikâlola n'amasû g'obusîme, n'omurhima gwâbo guyunjule mwishingo erhi Nyakasane orhumire. ⁸ Nahamagala olubaga lwâni nnandushubûze, bulya nahizire okulucungula. Bâshub'ibà banji nk'okwa burhanzi. ⁹ Nabashandâzize omu mashanja nka kula banamira emburho, cikwône bâkaz'inkengera mw'ebyo bihugo by'ihanga. Bâlama eyo munda baguma n'abâna bâbo, buzinda babuligaluka. ¹⁰ Niene nâbakula e Mîsiri n'omu Asûru, mbalêrhe emwâbo, mbaheke n'e Galadi^u n'e Libano, ciru n'eyo munda yâbè hafunda. ¹¹ Bâyikira enyanja y'e Mîsiri, niene Nyakasane nie nâtwa empimbi z'amîshi, ciru n'omuhengere gwa Nili^v gwâyumûka. Obucîbone bwa Asûru bwâmuhwêra, Mîsiri naye âheza obuhashe bwâge boshi. ¹² Nâzibuhya olubaga lwâni, bâkaz'ishimba enjira zâni. Kwo Nyakasane adesire!

^s**10.3** : Nâyisha erhi na bihebe nyishîre: kwo kuderha oku Nyakasane ayish'ihana abâmi b'emahanga harhambule olubaga lw'Israheli.

^t**10.4** : Abarhambo bâyish'icîshogwa omu lubaga.

^u**10.10** : Asûru na Mîsiri kuli kuderha ebihugo byarhindibuzanyagya olubaga lwîshogwa. Galadi câlî cihugo cirhanzi okurhêrwa enyuma ly'olubungo.

^v**10.11** : Nili: lwîshi lunene lubà e Mîsiri.

11

¹Hamûla enyumvi zâwe, : Abasaka ebimasha n'abarhunzi bwo banyabuhasha e Buyahudi. Ensaranga n'obulyâlya bwâbo byabahîre oburhegesi oku barhamho b'olubaga.wâni Libano, olwihîra lusingônole ensindani^w zâwe. ²Mulake, mwe nsindani, enduluma zahongosire, erya mirhi minjinjâ yatubirwe. Mulake, mwe nduluma z'e Bashani, omuzirhu gwinyu guruhulagwa gwabîre bwêrûlê. ³Ebyâna by'entale bidwîrhe byalumba bulya irenge Iya Yordani, gulya muzirhu gwâge bagukondire.

Balungere babirhi

⁴Ntya kwo Nyakasane Nyamuzinda wâni ambwîzire, erhi: «Obè lungere w'ebibuzi by'okugend'ibâgwa, ⁵ebi abasaka ebimasha^x babâga buzira kuhanwa. N'abarhunzi b'ebibuzi baderhe, mpu: «Nnâmahanga agânze! Rhwono rhwa-magala. Ciru na balungere b'ebibuzi barhabifungira. ⁶Niono Nyakasane ndesire oku ntakacibabalira abantu ba hano igulu. Nkola nâkaz'ihana ngasi muntu omu buhashe bwa mulungu wâge n'obwa mwâmi wâge. Abâmi bâsherêza igulu ntanalikûze muntu ciru n'omuguma omu maboko gâbo.» ⁷Nanaciyabula ebibuzi by'okubâgwa. Natwa rhurhi rhubirhi rhwa mungere. Higuma nahiyîrika «Luzigirwa» ehindi nti ye «Buguma», Nakesa ebibuzi. ⁸Omu mwêzi muguma nakûlaho balya bangere^y bâbo basharhu. Nabirya bibuzi byantenga emurhima, byantwa amasikosiko. ⁹Okubundi nanaciderha, nti: «Ntacimuyâbule. Ebibuzi byankafâ, bifê; n'ebyakahera, bihere; n'ebya kalama bijemwo akavulindi. ¹⁰Narhola kalya karhî «Luzigirwa» nakavunangula nti mvune eciragâne Nyakasane afundikaga n'amashanja goshi. ¹¹Muli olo lusiku eciragâne cāvunika. Abarhunzi b'ebibuzi bakâg'indolêreza bayumva oku kanwa ka Nnâmahanga ako. ¹²Lêro nanacibabwîra, nti: «Mukalonza mumpê oluhembo lwâni, n'akabâ nanga, mulekere aho.» Banaciganja mikabûlê makumi asharhu ya magerha, mpu luhembo lwâni. ¹³Nyakasane ambwîra, erhi: Nkaba bamanyire mpu ntalushiri aho. Hêka ogwo mubalê gw'ensaranga emw'omutuzi. Nanacirhola cerya mikabûlê makumi asharhu y'ensaranga, nayihêka emw'omutuzi omu ka-Nyamuzinda ka Nyakasane. ¹⁴Okubundi nanacivuna kalya kandi karhi^z, ak'obuguma, Iyo mvuna ecinyabugumâ ekarhî k'abantu ba Yûda na bene Israheli. ¹⁵Nyakasane ashub'imbwîra, erhi: «Ocijirage nka lungere wa cinganyi. ¹⁶Bulya nalonza okurhuma omungere muhyâhya mw'eci cihugo: ârhakashîbirira ebibuzi biri bufâ, ârhakalonza ebihabusire, ârhakarhuba ebiyâgalisire, ârhakanâlisa ebicizibuhire. Ci ahâli b'okujira ntyo, âkazirya enyama z'ebishushagîre anakaz'ibivuna ensenyi. ¹⁷Buhanya bwâge oyo lungere w'ecinganyi olekêrera obusò bwâge! Ebîrha bimushangule emisî y'amaboko n'okubona kw'amasû gâge: okuboko kwâge kuhole n'isû lyâge liryô lîrhacifâga lyabwîne!»

12

Okulîkûzibwa kwa Yeruzalemu

¹Akanwa ka Nyakasane kuli Israheli. Ntya kwo Nyakasane adesire, olya wabungulaga amalunga, agwîka eciriba c'igulu ye nahà omuntu obuzîne: ²Yeruzalemu nkola nâmujiira kabehe kayunjwîre idivayi ly'obukunizi bwâni: amashanja gali eburhambi bâgahiramwo enzungulira. Eyo

^w**11.1** : Ensindani z'e Libano zimanyisize irenge ly'ecihugo c'e Libano.

^x**11.5** : Abasaka ebimasha n'abarhunzi bwo banyabuhasha e Buyahudi. Ensaranga n'obulyâlya bwâbo byabahîre oburhegesi oku barhamho b'olubaga.

^y**11.8** : Bangere basharhu kwo kuderha barhambo basharhu b'Israheli.

^z**11.14** : Okuvuna orhurhi rhubirhi kwanakengêza okurhêrwa kw'Israheli n'abashombanyi, kandi kwanakengêza okucîberûlamwo kwa Yûda n'Israheli.

nzungulira yâyish'ihika omu Iya Yûda Iyoshi hano Yeruzalemu agorhwa. ³ Mw'ago mango, Yeruzalemu nâmuhindula nk'ibuye, amashanja goshi gakaz'ilonza okulilengeza. Ngasi bagereze bayagalike. Okubundi amashanja g'igulu goshi gacilunge haguma gamurhêre.» ⁴ Mw'olwo lusiku, kwo Nyakasane adesire, ebiterusi byâbo nâbilalusa n'entemu, n'ababishonyirekwo mbasirahye n'obwôba. Cikwône nâyish'ilanga Yûda, ci ebiterusi by'agandi mashanja, nâbihindula mihûrha. ⁵ Abarhambo ba Yûda bâkaz'ibwîrana bône na nnene, mpu: «Muli Nyamuzinda, Nyakasane w'Emirhwe, mwo abantu b'e Yeruzalemu bakûla emisî.» ⁶ Mw'ago mango, nâyish'ijira abarhambo ba Yûda nka lujo batwânîre ibekênga ly'omuliro aha nteberhebe, nka ngulumira ya bukere; bâyish'isherêza amashanja gabali enyunda zoshi. Ci kurhârume abantu b'e Yeruzalemu barhacilamira omu cishagala câbo. ⁷ Nyakasane arhabâla burhangiriza emilala ya Yûda, Iyo obûko bwa Daudi n'abantu b'e Yeruzalemu barhakaz'icîkêbwa mpu bo balushire omusigala gw'olubaga Iwa Yûda. ⁸ Mw'ago mango, Nyakasane âlanga abantu b'e Yeruzalemu; âbazamba bwenêne muli bo bâshuba bazibu aka Daudi, n'obûko bwa Daudi bubahêre nka Nyamuzinda, nka malahika wa Nyakasane obashokolire. ⁹ Mw'ago mango nârhangira okuvungunyula ngasi mashanja gâyishe mpu galirhêra Yeruzalemu. ¹⁰ Nâlumîza Omûka gw'olukogo n'obushibirizi omu nyumpa ya Daudi n'emwa abashizi b'e Yeruzalemu. Okuhandi bânagalamira emunda ndi, erhi olya bâtumirhaga orhumire. Bâmulakire nka nfula, bajê omu mishîbo yâge, nka kula banajirira omwâna w'enfula. ¹¹ Olwo lusiku aha Yeruzalemu hâzûka endûlû eri nk'erya yâzukaga muli Hadadi-Rimoni omu lubanda Iwa Megido. ¹² Ecihugo coshi câyish'ilaka na ngasi mulala: omulala gw'enyumpa ya Daudi hâgo na bakâbo hâbo; omulala gw'enyumpa ya Natani hâgo na bakâbo lwâbo lunda. ¹³ Omulala. gw'enyumpa ya Levi hâgohâgo na bakâbo hâbo; omulala gw'e- nyumpa ya Shimeyi^a hâbo na bakâbo hâbo. ¹⁴ Kwo n'okwo eyindi milala yoshi yâyish'ikâlakira ngasi baguma hâbo na bakâbo lwâbo lunda.

13

¹ Mw'ago mango, enshôko yâyish'ihulula eshuke ebyâha n'amabî g'ab'o-bûko bwa Daudi n'obw'abantu b'e Yeruzalemu. ² Olwo lusiku, kwo Nyakasane adesire, nârhenza enshushano z'abazimu omu cihugo na ntâye wâcîfê adesire izîno lyâbo. Nâherêrekeza na balya boshi bacîderha balêbi, mpeze n'iralâ linyu ly'okuharâmya abazimu. ³ Na ngasi yêshi wâciderhe mpu alêba, îshe na nnina bamuburha bo bâmubwîre, mpu: Okwânîne okufâ, bulya odwîrhe wacîkebwa mpu oku izîno Iya Nnâmahanga odesire, n'obwo kuli ku-nywerha. N'ababusi bâge bâyish'imutumirha obwo hano akola adwîrhe alêba. ⁴ Mw'ago mango, abalêbi bâkaz'igwârhwâ n'enshonyi z'okulêba n'okulôrholola ebilôrho, barhakacigerêreza okurheba abantu na kula kuyambala ecishûli c'obwôya c'abalêbi. ⁵ Ngasi muguma âyish'ikâcîhakanula aderhe, erhi: Niehe ntali mulêbi, ncîbêrire muhinzi, nyôrha njira amashwa kurhenga eburhò bwâni!» ⁶ N'erhi hakajira owamudôsa, erhi: Ebi bibande bikulikwo oku cifuba birigi bya bici? Naye anashuza, erhi: Nabikûlaga emw'abîra bâni.

Engôrho yâkola emyônè: olubaga luhyâhya

⁷ Ntya kwo Nyakasane w'Emirhwe adesire: «Wa-ngôrho zûka, orhêre lungere, olya najiraga w'okunyegeêra, yîrha lungere, ebibuzi bishandabane hoshi hoshi, na ntyo mpindulire akarhi olunda abâna-buzi bali.» ⁸ Kandi âmashub'iderha, erhi: «Bihimbi bibirhi oku bisharhu by'abantu b'eci cihugo byâfâ, cihimbi ciguma ca muli bo cônene câsigala. ⁹ N'olwo lubero luguma lwâsigala, nâbarhalika oku muliro Iyo mbanûbula kula omuliro gunûbula amasholo n'amarhale. Okubundi bâkaz'inyêrekeza omusengero gwâbo nâni mbayumvîrhize. Nâkaz'ibabwîra nti: «Lubaga lwâni, banayêmêre, mpu: Nyakasane ye Nyamuzinda wîrhu.»

^a**12.13** : Shimeyi, bûko bwa Gershoni, mwene Levi.

Entambala nzinda n'okuyisha kwa Nyakasane

¹ Olusiku lw'obukunizi bwa Nyakasane luli hôfi. Bagabâna ebirugu binyu erhi mwanasinza, wâni bantu b'e Yeruzalemu. ² Nyakasane âyish'ihamagala amashanja mpu garhêre Yeruzalemu: ecishagala câgwârhwâ, e-nyumpa zihagulwe n'abakazi bakolerwe ebikongo, ecigabi c'abantu câlulizibwa, cikwône omusigala gw'olubaga gwâbêra omu cishagala. ³ Okubundi Nyakasane arhêre ago mashanja, anagalwise nk'oku anayôrhaga ajira amango g'ebîrha. ⁴ Mw'ago mango âyish'ihira okugulu oku ntondo y'emizêti, hôfi n'e Yeruzalemu, ebushoshôkero bw'izûba. Entondo y'emizêti yâyish'iberekamwo kabirhi kurhenga ebushoshôkero kuhika ebuzikiro, hâyish'ibâ akabanda kanênênê kayêrekîre ebushoshôkero n'ebuzikiro bw'izûba. Cigabi ciguma c'eyo ntondo câcitundugurhira olunda lw'ebulembe n'ecindi cigabi ebulyo. ⁵ Ciru olubanda lwa Hinomi lwâyish'iyunjuzibwa kurhenga e Gowa kuhika e Yazali; lwâyish'ifukâla nka kulya lwabâga kandi oku musisi gwageraga omu nsiku za mwâmi Oziyasi^b w'e Yûda. Nyakasane Nyamuzinda wâwe yêne ayishire ali n'abîshogwa bâge boshi. ⁶ Mw'ago mango ntâ bulagîrire bwa bumoleke bwâcibê, harhakacibâ mboho erhi cîumbiriri. ⁷ Zâyish'ibâ nsiku za bisômerîne, Nyakasane yêhe arhahabiri! Bwâyish'ibâ buce-kabirhi: amango g'ebijingo kacibêre kalengerêre. ⁸ Go mango enyîshi nshongôle zâyish'ikâhululira omu nyanja y'ebushoshôkero bw'izûba, n'ezindi zicîkwebe omu nyanja emunda lizikira, ezo nyîshi ntâ mango zârhwange, ebè mpondo, cibè canda, zâciyorhere zishongwîre. ⁹ Naye Nyakasane ânabê mwâmi muno igulu lyoshi. Mw'ago mango mwânayôrhe Nyamubâho muguma, n'izîno lyâge liguma. ¹⁰ Ecihugo coshi cashub'icibêra lubanda kurhenga e Geba kuhika e Rimoni ya Negêbu, Yeruzalemu âjà asogoroka ayimange aha anali, kurhenga aha muhango gwa Benyamini kuhika aha muhango murhanzi, kwo kuderha aha lumvi lw'Amakoranê, kurhenga aha lumvi lwa Hananeli kuhika aha lukandiro lwa mwâmi, ¹¹ ho abantu bâcitwire ecirâlo. Hobe ayish'ihwa omu cihugo n'abantu bâcîbêrera omu Yeruzalemu n'omurhûla. ¹² Lolagi ebibande Nyakasane âyish'ihabakwo balya balwîsagya Yeruzalemu: Omubiri gwâbo gwâyish'ihonyôka erhi banayimanzire; amasû gâbo gâyish'ibolera omu byanga, olulimi lubabolere omu kanwa. ¹³ Mw'ago mango Nyakasane ayish'ibalerhera bihogêro binji, ngasi muguma âyish'ikâyâbabira okuboko kw'owâbo banahimbagulizanye. ¹⁴ Yûda naye ayish'ilwîra muli Yeruzalemu. Obuhirhi bw'amashanja goshi gamuli eburhambi bwâyish'ishubizibwa: amasholo, ensaranga, emyambalo, nnundo erhali nyi. ¹⁵ Ntyo kwo n'ebiterusi, ebihêsi, endogomi n'ebirhungwa byâbo byoshi byâyish'ibêra mw'eci cishagala byarhinwakwo n'ecahira. ¹⁶ Ngasi bâfulumuke ba ngasi ishanja lyâlwisagya Yeruzalemu, bâyish'ikârherekêra ngasi mwâka, bâyish'ikomera Nyakasane kagasha, bânajire olusiku lukulu lw'Ebihando. ¹⁷ Omulala gw'igulu gwânabê gurharheremeraga e Yeruzalemu mpu gugend'iharâmya Mwâmi Nyamubâho w'Emirhwe, gurhakacifa gwânierirwekwo enkuba. ¹⁸ Akabâ bene Mîsiri barharheremiri e Yeruzalemu, bajakw'obuhanya Nyakasane ahabakwo galya gandi mashanja galahire okurheremera yo mpu gagend'ijira olusiku lw'Ebihando. ¹⁹ Bwo bwâyish'ibâ buhane bwa Mîsiri obwo na ngasi bihugo byoshi byâlahire okusôka n'okugend'ijira olusiku lukulu lw'Ebihando. ²⁰ Olwo lusiku, orhudende rhw'ebiterusi rhwâyish'ikayandikwakwo ntya: «Birugu bimâna bya Nyamubâho», n'omu ka-Nyamuzinda ka Nyakasane, orhunoga rhwâyish'ibâ nka rhubêhe rhwa bwangâ embere z'oluhêrero. ²¹ Na ngasi kabindi ka muli Yeruzalemu erhi ka muli Yûda kâyish'ibâ cirugu ca Nyakasane w'Emirhwe; ngasi yêshi walonza okuhâna enterekêro, anakolese ebyo birugu oku kuyenderamwo enyama. Amango okwo kwâbâ, ntâ murhunzi wacigulize omu ka-Nyamuzinda ka Nyakasane w'Emirhwe.

^b14.5 Oziyasi ye *Uziyahu* omu cihebraniya ci ecigereki n'enfarasè byarhumire eri izîno lyasôme ntyo

MALAKIYA, MALEAKHI

Enshokolezi

Ecitabu ca Malakiya cibâmwo bigabi bibirhi binene:

1. *Ebyâha by'abadâhwa bakulu n'eby'abemêzi amango g'obugashânize (1, 6-2, 9; 3, 6-12);*
2. *Enshonyi z'obuhya bw'omuyahudi n'owundi muntu n'ez'okuvuna irhegeko ly'obuhya (2, 10-16). Omulêbi Malakiya ayâlîza olusiku lwa Nyamuzinda. Olwo lusiku abadâhwa bayishicêsibwa: ababî bayishitwîrwa olubanja, ci kwône abashinganyanya bayishikuzibwa omu mwishingo (3, 1-5; 3, 13-4, 3).*

Eci citabu cayandikagwa omu mwâka gwa 450 embere ly'okuburhwa kwa Kristu, embere Nehemiya ayîme e Yeruzalemu. Obushiru bw'okushimba e nyigîrizo zarhangiragwa n'abalêbi Hageyo na Zakariya bwanyiha. Omulêbi Malakiya abwîra Abayahudi mpu bamanye bankashârha na Nyamuzinda. Nyamuzinda azigira omushimba n'omurhima mwinjà, omurhima gucîre. Oyo mulêbi ali alinda okuyisha kw'Omuja-bugo w'Endagâno n'okw'owundi w'okumurheganyiza enjira yâge (3, 1).

Abayandikaga Emyanzi y'Akalembe barhumanyîsize oku Yowane Mubatiza ye washokoleraga Omujà-bugo w'Endagâno (Mat 11, 10; Luk 7, 27; Mrk 1, 2). Omuhigo gw'amango gw'Omucunguzi guli gw'ogu: Entûlo ecîre yâishihâbwa Nyamuzinda n'amashanja goshi (1, 11).

EBIRIMWO

1. *Obuzigire bwa Nyakasane kuli Israheli: cigabi 1, 1-5*
2. *Okujisibwa lubanja kw'abadâhwa: cigabi 1, 6-2, 9*
3. *Obuhya n'abarhali Buyahudi: cigabi 2, 10-16*
4. *Olusiku lwa Nyakasane: cigabi 2, 17-3, 5*
5. *Entûlo y'akà-Nyamuzinda: cigabi 2, 13-21*
6. *Ireng'e ly'abemêzi: cigabi 3, 22-24*

1

MALAKIYA, MALEAKHI

¹ Bulêbi. Akanwa ka Nyakasane kuli Israheli omu burhumisi bwa Malakiya.

Obuzigire bwa Nyakasane kuli Israheli

² Nyakasane abwîra olubaga lwâge erhi: «Ntahirwa kumuzigira». Nabo, bamudôsa, mpu: «Obuzigire bwâwe kurhi bubonekinemwo?» Nyakasane âshuza, erhi: «K'arhali Ezau ye mukulu wa Yakôbo? Ci kwône Yakôbo ye nazingîre, ³ nagaya Ezau^c; entondo zâge nazijira irungu, n'amagisha âyimaga-mwo nagajira bwêrûlê. ⁴ Erhi Edomu ankaderha mpu: «Rhwashâbirwe, ci kwône rhwashubiyûbaka eci cishagala cîrhu càhindusire mushaka, «Niono Nyakasane w'Emirhwe ndesire ntya: Bayûbakage, ci nâshanda omukolo gwâbo. Bâbayîrika izîno lya «cihugo ciyunjula bubî» n'erya lubaga Nyakasane ayôrha akunirîre». ⁵ Muli bene Israheli mwâyishibona okwo muderhe, mpu: «Nyakasane ayêrekîne obuhashe bwâge ciru na kurhaluka olubibi lw'Israheli».

^c **1.3** : Lolà Murh 25, 23. Nyamuzinda alisîmire Yakôbo bwenêne kulusha Ezau. Nyamuzinda anashôboze ngasi oyu alonzize enshôkano zâge, bulya yêne ye Mulemi, Lolà Rom 9, 13.

Obugashânize bugayîsa Nyakasane

⁶ Ntya kwo mbwîzire abadâhwa, niono Nyakasane w'Emirhwe: «Omwâna ajira obukenge kuli îshe n'omushizi kuli nnâhamwâbo. Ka nâni ntali nie sho nie na nnâhamwinyu? Cirhumaga murhanjirakwo bukenge buci? Munakazingayaguza mubulindôsa mpu: «Bici rhukugayaguzamwo?» Munakazilêrha ebiryo birhankwânîni oku luhêrero lwâni mubuliderha, mpu; «Bici rhugayisamwo obukulu bwâwe?» ⁷ Kuli kubà bulya munagayaguze oluhêrero lwâni. ⁸ Gala mango mulêrha ecintu c'empûrha, ecirema kandi erhi ecalwâla, mpu mucintûle nterekêro, ka mucikêbirwe mpu okwo kushingânîne? Erhi mwankarhûla omurhambo ecintu ca bene eco, ka mucikêbirwe mpu anasîma ammuyêreke olukogo lwâge? Kwo mmudôsize ntyo, niono Nyakasane w'Emirhwe. ⁹ Lêro mugerezagye okunyinginga, nie Nyamuzinda winyu, lyo mbabalira olubaga lwâni. Ka mucikêbirwe mpu nammuyumvirhiza bwinjinjâ mwananjirire ebyo byoshi? Ntâ mango! ¹⁰ Kwo kukulu muguma mulimwe ayigale enyumvi z'aka-Nyamuzinda. Lyo murhacigendikâtwanira omuliro gw'obushabusha oku luhêrero lwâni. Bulya ntâ makwânane njira g'okummubona, n'enterekêro zinyu muntûla zirhansimîsa, kwo ndesire, nie Nyakasane w'Emirhwe. ¹¹ Kurhenga ebushoshôkero bw'izûba kuhika ebuzikiro bwâlyo, abantu ba ngasi lubero bayishi obukulu bwâni. Ngasi hoshi hoshi bayôca enshangi oku irenge lyâni, bandêrhere n'entûlo zinkwânîne. Nêci, niono Nyakasane ndesire oku amasha-njâ goshi gayishi obukulu bwâni^d. ¹² Ci kwône mwêhe munakazingayaguza, mubone nk'oluhêrero lwa Nyakasane lurhakwânîni okukengwa, n'oku lwana-rhûlwakwo ebiryo by'obushâlashâla. ¹³ Ciru n'oku mwarhûla erhi mwanaderha, mpu: «Kwo kubengera oku wâni!» Murhishi okurhali kungayaguza kwône, nie Nyakasane w'Emirhwe. Munantûle ecintu cizimbano, ecikunagizi n'eci-lwâla. Kurhigi nankayêmêra entûlo za bene ezo, kwo nâni mmudôsizagye? ¹⁴ Buhanya bwâge omurhebanyî, ojira ebintu bigumagumâ omu busô bwâge, abulihira ecintu cisherîre eburhambi mpu co antûla nterekêro. Buhanya bwâge, bulya nie mwâmi mukulu, oyu amashanja goshi gayôboha obuhashe bwâge, kwo ndesire niono Nyakasane w'Emirhwe!

2

¹ Ninyu mwe badâhwa muyumve aga marhegeko: ² akabà murhayumvîrhi murhanashibiriri okukaziharâmya irenge l'izîno lyâni, namuhehêrera, Nyakasane w'Emirhwe okudesire. Ciru mîra narhangiraga okuhana iburha linyu. ³ Ci kuli mwe, nâmmubanda ecihò ebusù, cira cihò c'ebintu birherekêrwa oku nsiku nkulu zinyu. Abantu bacizibuke eco cihò haguma ninyu. ⁴ Okubundi mumanye obwo oku niono, Nyakasane Nyamuzinda, nammurhonzire ntyo, nti lyo ndanga endagâno nafundikaga haguma na Levi n'iburha lyêge. Nyakasane w'Emirhwe okudesire. ⁵ Nabahîre akalamo n'omurhûla mw'eyo ndagâno, nabazûsamwo obukenge, banyumva banayunjula bwâbâ embere z'obuhashe bwâni. ⁶ Barhaderhaga ezirhali nyigîrizo z'okuli, ntâ cinwa ca bunywesi badesire. Bâlamire omu kuyumvanya bwenêne haguma nâni, omu bushinganyanya, bânarhuma bantu banji baleka lwoshi lwoshi okujira amabî. ⁷ Nêci, guli mukò-lo gwa mudâhwa okuyigîriza abantu bamanye Nyamuzinda, omudâhwa ye abantu bayishikamudôsa amarhegeko bashimba, bulya ye mujâ-bugo wa Nyakasane w'Emirhwe. ⁸ Ci mwêhe, mwe badâhwa, mwalengayize obwo bugo. Mwahâ-bwîre bantu banji n'enyigîrizo zinyu, mwavuna eciragâne câni haguma na Levi, kwo ndesire, niono Nyakasane w'Emirhwe. ⁹ Nkola najira mugayaguzibwe n'okushekerwa n'olubaga lwoshi bulya murhashimbaga obulonza bwâni, mwanayêrekana oku mujira akabôlo omu kuyigîriza amarhegeko.»

^d**1.11** Amashanja goshi gayishi obukulu bwâni: igwârhiro lirhanzi lya EKUMENI, kuderha abanya-buyêmêre boshi Nyamuzinda Dolodolo bakolera. Yezu bufulûle buhalûsire bwa Nyamuzinda aderha, erhi: Akalamo k'ensiku n'amango, kuli kukumanya w'oyo Nyamuzinda w'okuli wênene, n'oyu warhumaga, Yezu Kristu (Ywn 13, 3).

Obuhya n'abarhali Buyahudi

¹⁰ Ka rhweshi rhurhajira larha muguma? K'arhali Nyamuzinda muguma wa- rhulemaga rhweshi? Cirhumaga rhucilyâlihirana rhwêne na nnene omu kuvuna endagâno yâfundikagwa haguma na Nyamuzinda na bashakulûza bîrhu? ¹¹ Abantu b'e Yûda bâgomîre amalaganyo gâbo. Bàkozire ebigalugalu e Yeru-zalemu n'omu cihugo c'Israheli coshi. Bàgayaguzize ahantu hatagatîfu Nyakasane azigira, bâkazisheba abakazi baharâmya banyamuzinda b'ihanga. ¹² Mâshi ngasi yêshi ojira ntyo Nyakasane amuhanze okubona omuntu w'omu bûko bwa Yakôbo wamufâ lukogo, erhi ow'okumrûhîra enterekêro emwa Nyakasane mpu amuhûnira obwonjo! ¹³ Alagi n'okundi mujira: Oluhêrero lwa Nyakasane munalubumbe mirenge; mulake munalakûle bulya Nyakasane arhacilola oku ntûlo zinyu arhanacyîmêra ebi mumurherekîre. ¹⁴ Mudôse obwo ecirhuma arhacizilonza. Kuli kubâ bulya mwalaganyire embere za Nyakasane oku mwayôrha bikubagirwa emw'omukazi mwarhôleraga ebusole bwinyu. Ali winyu, mwenene mwacîshogaga ye, mwanabulimuhulusa. ¹⁵ Ka Nyakasane arhalimujizire muntu muguma mwe naye? N'oyo muntu muguma bici alonza? K'arhali kubona ahâbwa abâna na Nyamuzinda? Lêro mwene mucîlangage, murhakâgihulusa omukazi mwarhôleraga omu busole bwinyu. ¹⁶ «Nshomba okuhulusa omukazi, kwo Nyakasane w'Emirhwe, Nyamuzinda w'Israheli adesire, nshomba n'omuntu acîshûbule n'akavulindî. Mucîlangage mwenene, murhanakâgilenganya amalaganyo ginyu.»

Olusiku lwa Nyakasane

¹⁷ Mwarharnize Nyakasane n'ebinwa binyu. Ci kwône kurharhuma murhadôsa, mpu: «Bici rhurnurhamyarnwo?» Mumurhamya na kula mukaziderha, mpu: «Omuntu mubî Nyakasane anarnulole bwinjâ, mpu bantu ba bene abo bo azigira.» Kandi erhi kula muderha, mpu: «Nyamuzinda w'okujira obushinganyanya ngahi aligi?»

3

¹ Ntya kwo Nyakasane w'Emirhwe ammushuzize: «Loli, oku nârhuma e- ntumwa yâni, yo yajinteganyiza enjira yâni embere zâwe. N'oku caligumiza, olya Nyakasane mulonza ahika omu ka-Nyamuzinda kâge, olya Mwâmi w'Amalaganyo mucîfinja. Loli, y'oyo oyiruka». ² Ndi wakalembera olusiku lw'okuyisha kwâge, erhi nîsi ayimange olusiku âcîyâlagaza? Ayishiba nka muliro gwa mutuzi, nka nsabuni eyeruhya emyambalo. ³ Atuntumaza, ajonze amarhale anagashuke, âshuka bene Levi anabacêse, nka kulyâla amarhale n'omulinga binanûbuka, bakazihekera Nyakasane oburherekêre okushi-ngânîne. ⁴ Nabwo oburherekêre bwa Yûda n'obwa Yeruzalemu, bukâsimîsa Nyakasane nka kulya byâli omu nsiku za mîra, omu myâka yâgezire. ⁵ Nyakasane w'Emirhwe adesire, erhi: «Nêci, nâyisha ekarhî kinyu nd'itwa olubanja. Nâbiduha ndiyâgîriza abakurungu, abagonyi, abalahira ebîra, abarhakamasa abakozi bâbo, abalibuza abakana n'enfûzi erhi okulenganya ebigolo, ngasi ba-lya barhanyôboha boshi».

Entûlo y'aka-Nyamuzinda

⁶ «Niono, Nyakasane, ntahinduka. Ninyu, murhankaleka okubâ iburha ly'okunali lya Yakôbo. ⁷ Mwalesire enyigîrizo zâni, nka kulya kwa bashakulûza binyu bammushokoleraga, murhazibikiriraga. Mugaluke emunda ndi nâni nâgaluka emwinyu, nkudesire niono Nyakasane w'Emirhwe. Ci kwône ntya kwo muderha, mpu: «Kurhi rhwankagalukamwo emund'oli?» ⁸ Ka kukwânîne okurheba Nyamuzinda? Ci kwône mwêhe munantebe! Munandôse, mpu: «Bici rhukurhebamwo?» Munantebe oku biyêrekîre entûlo zinyu. ⁹ Mugungêzîbwe n'obuhanya bunene bulya munakazinteba, mwe lubaga mweshi mweshi. ¹⁰ Kazirnulêrhe ecigabi ca kali ikumi c'okunali omu kâ-Nyamuzinda kâni, lyo ebiryo bikaziyôrha biri bibîkemwo ensiku zoshi. Mwanantangula mw'okwo niono Nyakasane w'Emirhwe. Mwâbona oku nâmmuhâmûlira enyumvi z'emalunga nnammuyunjuze minjâ gâni. ¹¹ Nâhanza o-rhushôlero rhurhasherêzagya emyâka

yinyu, n'enkoma zinyu ziyâne okurhalusire. ¹² Amashanja g'ihanga gakazimmuderha bany'iragi, bulya ecihugo cinyu câbà cinjà c'okucîfinjwa okuhêwarnwo, kwo ndesire nie Nyakasane w'Emirhwe.»

Olusiku Nyamuzinda âfulûla obushinganyanya

¹³ Ntya kwo Nyakasane adesire: «Munakazinderhera ebinwa by'obucîbone mubulidôsa, mpu: «Binwa bibî bihi rhukugamba rhwêne na nnene?» ¹⁴ Munaderhe mpu: «Bunguke buci rhwakuzire mulibyo; kuli busha oku- rhumikira Nyamuzinda, rhwashimbire amarhegeko gâge, rhwanakazija omu magashânize g'emishîbo g'okuhûna obwonjo bwa Nyakasane w'Emirhwe, ci kwône ntà bunguke rhwabwîne», ¹⁵ Lêro rhukolaga rhumanyire oku: abantu bajira iragi banali bala bantu bacibonyi, n'enkola-maligo zo zinayôlologa. Abo ciru bankasholoshonza Nyamuzinda, kurharhuma barhacîfulumukira!» ¹⁶ Yo nshambâlo y'abarhînya Nyamuzinda eyo. Nyamuzinda naye abarhega okurhwiri, ayumva. Ecitabu c'okukengeza ebinwa cayandikirwa omu masû gâge. ¹⁷ Nyakasane yêne okudesire, erhi: «Oku lusiku nteganyîze, bayîshiba buhirhi bwâni niene, nâbà wa lukogo kuli bo nka kulya omuntu alujira oku mwâna wâge omurhumikira. ¹⁸ Mwâshubiyishibona oku omuntu mwinjà n'omubî barhayumânîni, n'oku okolera Nyamuzinda n'orhamukolera barhali bo baguma. ¹⁹ Lolagi, olusiku luyîruka, luyakirîre nka muliro. Abashombanyi na banya- nkola-maligo boshi, zirhabalekere muzî nîsi erhi ishami. ²⁰ Ci kuli mwe, murhînya izîno lyâni, izûba ly'obushinganyanya lyâbasba, limmulerhere obucire. Mwâyishijà mwâhama n'omwîshingo nka manina ga mitwirà. ²¹ Olusiku nâyêrekana obuhashe bwâni, mwâlabarhanya ababî, bâshuba nka katulo omu ma-gulu ginyu, kwo ndesire ntyo, nie Nyakasane w'Emirhwe.

Irengé ly'abemêzi

²² Mukengêre ebi mwambali wâni Mûsa àyigîrizize, mushimbe munabîkirire amarhegeko n'amahano namuhâga oku ntongo ya Horebu, nti abwîre olubaga lw'Israheli lwoshi. ²³ Loli, nâmmurhumira omulêbi Eliya, embere olusiku lwa Nyakasane luyishe, lusiku lw'enkwi n'amîshi, lwa kujugumya. ²⁴ Ye wâhindula emirhima y'ababusi eyêrekere abâna bâbo, n'ey'abâna eyêrekere ababusi bâbo, lyo ndekiyishiherêrekeza ecihugo cinyu.»

4

¹ Lolagi, olusiku luyîruka, luyakirîre nka muliro. Abashombanyi na banya- nkola-maligo boshi, zirhabalekere muzî nîsi erhi ishami^e. ² Ci kuli mwe, murhînya izîno lyâni, izûba ly'obushinganyanya lyâbasha, limmulerhere obucire. Mwâyishijà mwâhama n'omwîshingo nka manina ga mitwirà. ³ Olusiku nâyêrekana obuhashe bwâni, mwâlabarhanya ababî, bâshuba nka katulo omu ma-gulu ginyu, kwo ndesire ntyo, nie Nyakasane w'Emirhwe.

Irengé ly'abemêzi

⁴ Mukengêre ebi mwambali wâni Mûsa àyigîrizize, mushimbe munabîkirire amarhegeko n'amahano namuhâga oku ntongo ya Horebu, nti abwîre olubaga lw'Israheli lwoshi. ⁵ Loli, nâmmurhumira omulêbi Eliya^f, embere olusiku lwa Nyakasane luyishe, lusiku lw'enkwi n'amîshi, lwa kujugumya. ⁶ Ye wâhindula emirhima y'ababusi eyêrekere abâna bâbo, n'ey'abâna eyêrekere ababusi bâbo^g, lyo ndekiyishiherêrekeza ecihugo cinyu.»^h

^e4.1 : Lolà Amo 1, 4; 7, 10; Sol 1, 18; Mat 3, 10; 1Kr 3, 13. Ho ecigabi ca 4 ca Malakiya cirhangirire aha omu WLC, n'obwo omu BHS ciciri ca 3, mulongo 19

^f3.5 : Abayahudi bakagilinga oku omulêbi Eliya agaluka n'oku amango g'okuyisha kwa Masiha kuli hôfi. Mwâmi Yezu aderha oku mîra Eliya ayishaga: Ye Yowane Mubatiza, lolà Mat 17, 10-13.

^g4.6 : Lolà Luk 1, 17; Mat 17, 10-13; Ywn 1, 15.

MATEYO

EMYANZI Y'AKALEMBE YAYANDIKAGWA NA MUTAGATÎFU MATEYO

Enshokolezi oku Myanzi y'Akalembe

Emyanzi y'Akalembe ederhwa Enjili omu ciswahiri, co citabu cibâmwo ebijiro n'enyigîrizo za Nnawîrhu Yezu. Abayandikaga eyo Myanzi minjà bo : Mateyo, Marko, Luka na Yowane

Mateyo ali muvurhîsa. Yezu amubona, erhi abwârîre ekagombe, adwîrhe ahongêsa. Anacimubwîra, erhi: «Nshimba!» Anaciyimuka, amushimba (Mat 9,9), abà ntumwa . Ayandikaga Emyanzi y'Akalembe ya Yezu Kristu hôfi h'omwâka gwa 50. Ayandikiraga abakristu barhengaga omu Buyahudi; co canarhumaga hali abaderha mpu ayandikaga omu ciharamiya, ci ecitabu câge cirhalegererag'ihindulwa omu cigereki, lwo lulimi lwaliyimire nka cingereza buno. lwo bantu banji bakâg'iderha.

Marko ali Muyaahudi menemene aka Mateyo. Kandi ye Yowane na nnina ye Mariya (Ebj 12, 12). Nkaba y'olya mwâna w'omusole wali kulikire Yezu omu ishwa ly'e Gestemani, erhi ntà cindi ayambîrhe ecirhali cirondo câge cône, erhi bamugwârha, abalekera cîrya cirondo, acîlibirhira (Mrk 14, 51-52. Marko ali muganda wa Petro. Abakristu b'e Roma bamuhûna mpu abayandikire enyigîrizo za Petro. anaciziyandika omu cigereki, bulya lwo lulimi lwâli lulumîre hanji, hôfi n'omwâka gwa 60.

Luka aburhiragwa e Antiyokiya omu bapagani. Ali mufumu na mwîra wa Paolo (Kol 4, 14); ayandikiraga abakristu barhengaga omu bapagani. Emyanzi y'Akalembe yayandikagwa na Luka eri myanzi y'olukogo lwa Kristu. Ayiyandikaga hôfi n'omwâka gwa 62 omu cigereki. Ye wayandikaga Ebijiro by'entumwa (Ebj 1, 1).

Yowane mwene Zebedeyo na nnina Salome, mulumuna wa Yakôbo, y'olya muganda wa Yowane Mubatiza washimbaga Yezu bo n'Andreya (Ywn 1, 35-40); y'erya ntumwa Yezu arhonyagya yali eshegemize irhwe oku cifuba ca Yezu erhi balya ishêga lizinda (Ywn 13, 23.25); y'olya muganda Yezu alekeraga Nnina Mariya erhi akola afà (Ywn 19, 25-27). Yowane Ayandisire na maruba asharhu oku bemêzi b'igulu lyoshi n'ecitabu c'obulêbi ciderhwa «Amafulûlo», erhi «Apokalipsi» kuyiganya ecigereki. Yowane ye wafîre buzinda omu ntumwa, n'ecitabu câge c'Emyanzi y'Akalembe aciyandikaga hôfi n'omwâka ga 100.

1

MATEYO

I. Okuburhwa n'oburhò bwa Yezu

Omulala gwa Kristu (Luk 3, 23-38)

¹ Ecitabu c'Omulala gwa Yezu Kristu, Mugala wa Daudi, mwinjikulu w'Abrahamuⁱ. ² Abrahamu

^h4.6 WLC Malakiya 4.1-6 byo binwa biri omu BHS Malakiya 3. 19-24.

ⁱ1.1 : Mutagatîfu Mateyo, erhi ayandika omulala gwa Yezu Kristu, arhangirira kuli Abrahamu kuhika Yezu. Luka yêhe, erhi aguyandika, arhondêrera kuli Yezu kuhika Adamu, îshe w'abantu

aburha Izaki. Naye Izaki aburha Yakôbo. Na Yakôbo anaciburha Yûda n'abalumuna. ³Yûda anaciburha Fara na Zara kuli Tamari; Fara aburha Hesroni; Hesroni aburha Aramu. ⁴Aramu anaciburha Aminadabu; Aminadabu aburha Nasoni; Nasoni aburha Salmoni. ⁵Salmoni aburha Bozi kuli Rahabu; Bozi aburha Obedi kuli Rutî; Obedi aburha Yese; ⁶Yese anaciburha mwâmi Daudi. Naye mwâmi Daudi aburha Salomoni kuli mukà Uriya. ⁷Salomoni aburha Roboami; Roboami aburha Abiya; Abiya aburha Asa. ⁸Asa aburha Yozafati; Yozafati aburha Yorami; Yorami aburha Oziyasi. ⁹Oziyasi anaciburha Yowatami; Yowatami aburha Akazi; Akazi aburha Ezekiyasi^j. ¹⁰Ezekiyasi anaciburha Manasè; Manasè aburha Amoni; Amoni aburha Yoziyasi. ¹¹Yoziyasi anaciburha Yekoniya n'abalumuna, erhi bali omu bujà bw'e Babiloni. ¹²Erhi barhenga omu bujà, Yekoniya aburha Salatiyeli; Salatiyeli anaciburha Zorobabeli. ¹³Zorobabeli aburha Abiyudi; Abiyudi aburha Heliyakimi; Heliyakimi aburha Azori. ¹⁴Azori aburha Sadoki; Sadoki aburha Hakimi; Hakimi aburha Eliyudi. ¹⁵Eliyudi aburha Eliyazari; Eliyazari aburha Matani; Matani aburha Yakôbo. ¹⁶Yakôbo aburha Yozefu, ibà wa Mariya, ye nnina wa Yezu, oderhwa Kristu. ¹⁷Amâburha goshi, kurhenga Abrahamu kuhika Daudi, gali ikumi n'anni. Kurhenga Daudi kuhika oku bujà bw'e Babiloni, gandi maburhwa ikumi n'anni. Kurhenga omu bujà bw'e Babiloni, kuhika omu maburhwa ga Kristu, gandi maburhwa ikumi n'anni.

Okuyâlalwa n'okuburhwa kwa Kristu

¹⁸Rhuyumvageye oku Kristu aburhagwa. Erhi Mariya, nnina wa Yezu abà amashebwa na Yozefu, buzinda babona akol'al'izîmi oku buhashe bwa Mûka Mutagatîfu. erhi barhanayishîni bo na Yozefu. ¹⁹Yozefu ibà, bulya ali muntu mushinganyanya, arhalonzagya okumushobeka, ci alonza okumuhulusa bufundafunda. ²⁰Amango akâg'igerêreza ntyo, Malahika wa Nyakasane amuyagâna amubwîra, erhi: «Yozefu, mwene Daudi, bici oyôbohîre okubêra na mukâwe Mariya? Eri izîmi ali, liri lya buzibu bwa Mûka Mutagatîfu. ²¹Kali aburha omwâna: wamuyirika Yezu. Ye wayôkola olubaga lwâge omu byâha byâlo». ²²Ebyo byoshi byâbà ntyo, mpu lyo akanwa Nyakasane abwîraga omulêbi kayunjula, erhi: ²³Alà omubikira ayish'ibà nda, aburha omwâna: bayish'imuhà izîno lya Emanuweli, kwo kuderha: Nyamuzinda - haguma - nîrhu. ²⁴Erhi Yozefu azûka, ajira nk'oku Malahika wa Nyakasane amubwîraga: abêrana mukâge. ²⁵Barhanamanyanaga^k bona Yozefu alind'aburha omwâna w'oburha-bâna, amuyirika Yezu.

boshi. Na ntyo emilala eyandisirwe na Mateyo erhali miguma n'eyi Luka ayandisire. Kurhenga Daudi kuhika Yozefu muli mazîno abiri gône gashushîne. Mateyo ayandisire emilala y'abâmi bône; Luka yêhe ayandisire n'emilala erhali ya bâmi. Ntyo ngasi muguma akulikira eyâge njira. Ci kwône bombi bahisire kuli Yozefu, îshe-mulezi wa Mwâmi Yezu (Luk 3, 23-38).

^j**1.9** Aga mazîno g'Abayahudi, ecigereki n'enfasè byagahindwîre bwenêne n'obwo amashi gayegîre ecihebraniya kulusha enfasè na kulusha ecigereki Yozafati rhwanamuderha YEHOSHAFAT, kwo kuderha Nyakasane otwa emmanja; Yokoziyasi rhwanamuderha AHAZIYAHU; Yowasi rhwanamuderha YOWASH; Amaziyasi rhwanamuderha AMAZIYAHU; Azariyasi rhwanamuderha AZARIYAHU; Akaz rhwanamuderha AKHAZ erhi AHAZ; Yezekeyahu rhwanamuderha HIZEKIYAHU; Manasè rhwanamuderha MENASHE; Yoziyasi rhwanamuderha YOSHIYAHU; Sedekiyasi rhwanamuderha SEDEKIYAHU; Yoyakimu rhwanamuderha YEHYOYAKIMU; Yekoniyasi rhwanamuderha YEKONYAHU; Ezekiyasi rhwanamuderha YEHIZEKIYAHU; Oziyasi rhwanamuderha Uziyahu, Yozwè rhwanamuderha YEHOSHUWA, YESHUWA; Yezu rhwanamuderha YEHOSHUWA, YESHUWA; Mûsa rhwanamuderha MOSHE; Rebeka rhwanamuderha RIVKA; Yeremiya rhwanamuderha YEREMIYA erhi YERMIYAHU erhi YEREMIYAHU erhi YIRMIYAHU; Ezekiyeli rhwanamuderha YEHEZEKIYELI, kuderha "Nyamuzinda ohâna emisî"

^k**1.25** : Yozefu Mutagatîfu arhali îshe wa Mwâmi Yezu, ci ali Mulezi wâge kwône! Mwâmi Yezu aburhagwa na Bikira Mariya oku buzibu bwa Mûka Mutagatîfu. Eco ciri cisômerîne n'ihwe

2

Abâmi baharâmya

¹ Erhi Yezu aburhira e Betelehemu, co cihugo ca Yûda, erhi Herodi yeri mwâmi^l muli ezo nsiku. Abâmi b'ihanga barhenga ebushoshôkero bw'izûba, bajà e Yeruzalemu. ² Bajà badôsa, mpu: «Lunda luhi lulya omwâmi w'Abayahudi aburhîrwe? Rhwabwîne enyenyêzi yâge emwîrhu: co cirhudwîrhe, nti rhumuharâmye». ³ Erhi Mwâmi Herodi ayumva ntyo, ageramwo omusisi haguma n'abantu b'e Yeruzalemu boshi. ⁴ Ahamagala abakulu b'olubaga, bo bajinji n'abashamuka b'ihano, abadôsa lunda luhi Kristu anaburhîrwe^m. ⁵ Bamubwîra oku omu cihugo ca Yûda e Betelehemu: kwo omulêbi ayandisire, erhi: ⁶ Nâwe Betelehemu, cishagala ca Yûda, orhali munyi omu bishagala by'ecihugo ca Yûda, bulya we wârhengemwo omurhegesi w'olubaga lwâni lw'Israheli. ⁷ Aho honênè Herodi ahamagala abo bâmi, abadôkereza amango enyenyêzi yababonekeraga. ⁸ Erhi abalika, abalangûla enjira y'e Betelehemu, anababwîra, erhi: «Gendagi, mudôse bwinjà olw'oyo mwâna, na hano mumubona, mumbwîre nâni nj'iharâmya». ⁹ Erhi bayûs'iyumvanya na mwâmi, bagenda. Ho na halya, erya nyenyêzi babonaga, kandi yabashokolera, kuhika yagend'iyimanga enyanya y'aha omwâna àli. ¹⁰ Erhi babona eyo nyenyêzi, basîma bwenêne. ¹¹ Bajà omu nyumpa, barhimâna omwâna bo na nnina Mariya; banacifukama, baharâmya. Bashanûla emihako yâbo, banacimurhûla obuhirhi bwâboⁿ: amasholo, enshangi n'obukù. ¹² Okubundi babwîrwa omu bilôrho mpu bamanye barhacigeraga emwa Herodi; bacîshubirira emwâbo omu yindi njira.

Okuyâkira e Mîsiri n'okunigwa kw'orhubonjo

¹³ Erhi babà bamagenda, Malahika wa Nyakasane ayagâna Yozefu, amu-bwîra. erhi: «Zûka, oyanke omwâna na nnina, oyâkire e Mîsiri, onabêreyo kuhika nkubwîre. Bulya Herodi ali hôfi h'okulonza omwâna mpu amuyîrhe». ¹⁴ Yozefu anacizûka, ayanka omwâna na nnina, ajà e Mîsiri. ¹⁵ Abêrayo kuhika Herodi afà; mpu lyo ebi Nyakasane aderhezagya omulêbi biyunjula, erhi: Nahamagîre Omwâna wâni arhenge e Mîsiri. ¹⁶ Erhi Herodi abona oku balya bâmi bamurhepire, akunira bwenêne, arhuma abayîrha orhubonjo rhwoshi rhurhac'ibona myâka ibiri rhw'e Betelehemu n'orhw'ebindi bihugo bya hôfi hâyo, erhi amagerêreza amango abâmi bamubwîraga. ¹⁷ Lêro oku omulêbi Yerehiya aderhaga kwabà, mpu: ¹⁸ Izû lyayumvîkana muli Rama, endûlû n'ebihogêro bya Rakeli walakira abâna bâge^o: arhanalonz'irhûlirizibwa, bulya abâna bamufirire.

Okurhenga e Mîsiri n'okukulira e Nazareti

¹⁹ Erhi Herodi afà, Malahika wa Nyakasane ashub'iyagâna Yozefu omu Mîsiri. ²⁰ Amubwîra, erhi: «Zûka, yanka omwâna na nnina, oshubire omu cihugo c'Israheli: bulya abalonzagya okuyîrha omwâna bafîre». ²¹ Okuhandi Yozefu azûka, ayanka omwâna na nnina, ashubira omu cihugo c'Israheli. ²² Ci kwonêne erhi ayumva oku Arkelayusi ye wayîmire e Yûda omu by'îshe Herodi, ayôboha okuyijà. Erhi acirhondwa omu bilôrho, acîjira oluhande lw'e Galileya. ²³ Erhi ayihika,

rhurhankayumva n'obukengêre bwîrhu.

^l**2.1** amango Herodi ali mwâmi, erhi Kristu aburhwa: Omu mwâka gwa 5 erhi gwa 4 embere lya Kristu.

^m**2.4** : Abajinji bo bakulu b'abadâhwa. Abashamuka b'ihano bo bayigîriza erhi bayandisi

ⁿ**2.11** : Obuhirhi bwâbo: Ago masholo, enshangi n'obukù gali mahirhi g'e Arabiya. Abakula-mbêre b'Ekleziya bayigîrize oku amasholo gâli ga kumanyîsa oku Nnawîrhu Yezu ali Mwâmi, enshangi oku ali Nyamuzinda, n'obukù oku ayish'ibabazibwa.

^o**2.18** : Abâna Rakeli alakira, bali bene Efrayimu na Manasè na Benyamini. Erhi baguma bâni-gwa n'abandi bahêkwa omu bujà. Rakeli ali nnakulûlu w'abo bâna, n'ecûsho câge cibà hôfi h'e Betelehemu.

ayûbaka omu cishagala ciderhwa Nazareti, mpu lyo kulya abalêbi baderhaga kubà: Ayish'iyirikwa Munazareti.

3

II. Obwâmi bw'empingu bwamanyisibwa

Okuhanûla kwa Yowane, mushokolezi wa Yezu (Mrk 1, 1-8; Luk 3, 1-18)

¹ Muli ezo nsiku, Yowane Mubatiza acîyêrekana: akazâg'iyigîriza abantu omu irungu ly'e Buyahudi. ² Akaz'ibabwîra, erhi: «Mucîyunjuze ebyâha, bulya Obwâmi bw'empingu buli hôfi». ³ Oyo Yowane ye omulêbi Izaya aderhaga, mpu: Ye izù ly'odwîrhe ayakûliza omu irungu: Rheganyi enjira ya Nyakasane, yumanyanyi bwinjà ah'agera. ⁴ Oyo Yowane akâg'iyambala ecirondo c'obwôya bw'engamiya n'omukaba gw'oluhù ecibunu; ebiryo byâge zàli nzige n'obûci bw'empoko. ⁵ Ago mango, abantu boshi b'e Yeruzalemu, n'ab'e Yûda, n'abayûbakaga omu ntambi za Yordani, bakaz'imujayo. ⁶ Bakacîyunjuza ebyâha, naye akababatiza omu mîshi ga Yordani. ⁷ Erhi abona Abafarizeyi^p n'Abasaduceyi banji nabo bayisha oku bubatizo, abà-bwîra, erhi: «Mwe iburha lya cibugusha, ndi lêro wammuyêresire enjira y'okuyâka obukunizi bwâyisha? ⁸ Mucîyunjuze bwinjà. ⁹ Murhacibwîraga mwene na mwene, mpu: «Kali larha ye Abrahamu»; bulya Nyamuzinda, mugala-byoshi, anakûla abâna b'Abrahamu muli aga mabuye. ¹⁰ Lêro embasha ekola eri aha cisiki c'emirhi. Na ngasi murhi guruhajira malehe minjà gwatûbwa gunakwêbwe omu muliro. ¹¹ Niehe ndwîrhe nammubatiza n'amîshi, nti lyo mucîyunjuza. Ci kwônene owâyisha enyuma zâni andushire, ntakwânîni okumu-shwekûla enkwêrho: ye wâmmubatize^q muli Mûka Mutagatîfu n'omu Muliro. ¹² Okuboko kwâge kufumbasire olwîbo, ayish'iyerûla ecibuga câge; ayish'ilunda amahemba gâge omu nguli, n'omulolo agudûlike omu muliro guruhazima.

Yezu abatizibwa (Mrk 1, 9-11; Luk 3, 21-22)

¹³ Lêro Yezu arhenga e Galileya, ajà emunda Yowane àli e Yordani, mpu lyo abatizibwa naye. ¹⁴ Obwo Yowane amuhanza, anamubwîra, erhi: «We wankambatizize, kurhi wayishirage emwâni!» ¹⁵ Yezu erhi amushuza, amubwîra, erhi: «Orhang'ireka, bulya kurhukwânîne rhyunjuze ngasi bishingânîne». Okuhandi Yowane amuleka. ¹⁶ Erhi Yezu ayûs'ibatizibwa, arhenga omu lwîshi. Aho honênè, amalunga gayîguka: anacibona Omûka gwa Nyamuzinda gwamuyandagalira omu nshusho y'engûkù, yamujakwo. ¹⁷ Muli ako kasanzi, izù lyarhenga emalunga, lyaderha, erhi: «Oyu ye Mugala wâni muzigirwa, oyu ncîshingiramwo».

4

Kristu ahima amashumi ga Shetani omu irungu (Mrk 1, 12-13; Luk 4, 1-13)

¹ Lêro Yezu ahêkwa na Mûka omu irungu, mpu lyo ashumikwa na Shetani. ² Erhi abà amâjira miregerege makumi anni na madufu makumi anni arhalya, anacishalika. ³ Owali'imushumika amushegerera, amubwîra, erhi: «Akabà oli Mwene-Nyamuzinda, oderhage aga mabuye

^{p3.7} : Abafarizeyi gwâli murhwe gw'Abayahudi bakâg'ishimba amarhegeko na ngasi kanwa k'abamîra kulusha olugero, na ntyo bône bayabirwa banarhuma abantu bayabirwa n'amarhegeko. Ebijiro byâbo bakagiyêreka abantu byahinduka bya bulyâlya. Abasaduceyi bôhe barhâyêmêraga agarhali marhegeko mayandike, bakacilahirira okushimba engeso z'abamîra.

^{q3.11} : Obubatizo bwa Yowane burhâli isakramenta, ci bwâli bwa kurheganya abantu okuyankirira isakramenta ly'Obubatizo bwa Mwâmi Yezu.

gahinduke migati». ⁴ Naye amushuza, amubwîra, erhi: «Kuyandisirwe, mpu: Arhali mugati gône gujira omuntu, ci ajirwa na ngasi luderho lurhenga ekanwa ka Nyamuzinda». ⁵ Obwo Shetani amuhêka omu cishagala citagatifu, amuheba oku kanshonso k'aka-Nyamuzinda. ⁶ Anacimubwîra, erhi: «Akabà oli Mwene-Nyamuzinda, hamiraga ahanshi, bulya kuyandisirwe, mpu: Nyamuzinda arhegeka bamalahika bâge bakuhêke omu maboko gâbo, olek'isârhalâ». ⁷ Yezu amushuza, erhi: «Kuyandisirwe kandi, mpu: Irhondo orhashumikaga Nyakasane Nyamuzinda wâwe». ⁸ Shetani ashub'imuhêka oku ntongo ndîndi, amuyêreka amâmi goshi g'en'igulu n'irenge lyâgo. ⁹ Anacimubwîra, erhi: «Nakuhâ ebyo byoshi okafukama wamparamya». ¹⁰ Yezu amushuza, erhi: «Rheng'aha, Shetani! bulya kuyandisirwe, mpu: Wakaz'iharâmya Nyakasane Nyamuzinda wâwe, onakamukolera yênene». ¹¹ Shetani anacimuleka obwo. Ho n'aho bamalahika bamuyegêra, banakaz'imurhumikira.

Yezu ashubira e Galileya (Mrk 1, 14-15; Luk 4, 14)

¹² Erhi Yezu ayumva oku Yowane agwâsirwe, ashubira e Galileya. ¹³ Aleka ecishagla ca Nazareti, acîjira omu Kafarnaumu, hôfi h'enyanya, elubibi lwa Zabuloni na Nefutali, ¹⁴ mpu lyo kuyunjula okwaderhagwa n'omulêbi Izaya, erhi: ¹⁵ Ecihugo ca Zabuloni n'eca Nefutali, yo njira y'oku nyanja, ishiriza Iya Yordani, muli Galileya y'olubaga! ¹⁶ Olubaga lwâli lubwârîre omu mwizimya, lwabona obulangashane bunji; obulangashane bwabonekera abâli omu cihugo c'omwizimya gw'olufû. ¹⁷ Kurhenga aho, Yezu arhondêra ayigîriza anaderha, erhi: «Cîyunjuzi, bulya Obwâmi bw'empingu buli hôfi».

Yezu ahamagala abaganda bâni barhanzi (Mrk 1, 16-20; Luk 5, 1-11)

¹⁸ Obwo erhi Yezu adwîrhe ageragera eburhambi bw'enyanya y'e Galileya, abona abalondana babiri, Simoni - oderhwa Petro - n'omulumuna Andreya, badwîrhe barhega orhwêshe rhwâbo omu nyanja: bulya bâli badubi. ¹⁹ anacibabwîra, erhi: «Nkulikiragi, nammujira badubi b'abantu». ²⁰ Ho n'aho baleka orhwêshe rhwâbo, bamukulikira. ²¹ Erhi arhenga aho, mpu arhambike, abona bandi babiri balondana, bo Yakôbo, mwene Zebedeyo, bo n'omulumuna Yowane; erhi bali omu bwârho bwâbo bo n'îshe Zebedeyo, banadwîrhe balungîramwo orhwêshe rhwâbo; abahamagala. ²² Ho n'aho baleka obwârho bwâbo n'îshe, bamushimba.

Yezu ayigîriza anafumya olubaga (Mrk 1, 39; 3, 7-8; Luk 4, 14-15. 44; 6, 17-18)

²³ Obwo Yezu agera omu Galileya yoshi aj'ayigîriza omu masinagogi gâbo n'okuhanûla Emyanzi minjà y'Obwâmi, anaj'afumya ngasi ndwâla na ngasi buzamba bwâli omu lubaga. ²⁴ Irengi lyâge Iyalumîra omu Sîriya yoshi: banacimulêrhera balwâla banji, n'abâli bagwâsirwe n'obuzamba n'amalumwa ga ngasi lubero, n'abâli bagwêrhwe na Shetani, n'abasirhe n'abahinânge^s, anacibaciza. ²⁵ N'orhutu rhunji rhw'e Galileya n'orhw'e Dekapoli n'orhwarhengag'e Yeruzalemu, n'orhw'e Yûda n'orhw'ishiriza Iya Yordani, rhwamushimba.

5

Ab'iragi

¹ Lêro erhi Yezu abona orhutu, ajâ oku ntongo, n'erhi abâ amabwârhalâ, abaganda bâge bamujaho. ² N'erhi abumbûla akanwa, abayigîriza anabâ-bwîra, erhi:

³ «Iragi lyâbo abakenyi omu murhima, bulya Obwâmi bw'empingu buli bwâbo.

^r**4.15** Omu cigereki Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν Galileya tòn Etnôn, kuli kuderha : Galileya ishubûkiro ly'embaga, ciru n'abarhali Buyahudi menemene, bulya eyo myanzi yahisire e Sîriya; ci aha nkaba Zabuloni na Nefutali zo mbaga bâdesire.

^s**4.24** : Kuli kuderha ecihugo c'e Galileya n'ebishagala by'eburhambi. Abahinânge erhi b'enjingi zihozire.

⁴ Iragi lyâbo abadwîrhe balaka, bulya bayish'irhûlirizibwa.

⁵ Iragi lyâbo abîrhôhye, bulya bayish'irhegeka igulu.

⁶ Iragi lyâbo abashalisire banagwêrhe n'enyôrha y'obushinganyanya, bulya bayish'iyigurha.

⁷ Iragi lyâbo ab'olukogo, bulya bayish'ibêrwa nabo olukogo.

⁸ Iragi lyâbo ab'emirhima ecîre, bulya bayish'ibona Nyamuzinda.

⁹ Iragi lyâbo ab'omurhûla, bulya bayish'iderhwa bene Nyamuzinda.

¹⁰ Iragi lyâbo abadwîrhe balibuzibwa erhi bushinganyanya burhuma, bulya Obwâmi bw'empingu buli bwâbo.

¹¹ Mugwêrhe iragi bakammujacira, bakanamulibuza, bakanammuderhera ngasi mabî, bakammubeshera erhi nie ntuma. ¹² Musîme munacîshinge, bulya oluhembo lwinyu lwâyish'ibà lunene omu mpingu. Nabo abalêbi bali bammushokolîre^t, ntyo kwo balibusire.

Omuniyu n'obulangashane bw'igulu (Mrk 9, 50; Luk 14, 34-35)

¹³ Mwe, muli munyu gw'igulu. Ci kwône, omuniyu gukarhengamwo obununu, cici gwankacilungwamwo? Ntâco gwankacikwânana okurhali kukabulirwa embuga n'okulabarhwa n'abantu. ¹⁴ Mwe, muli bulangashane bw'igulu. Ecishagala ciyûbasirwe oku busongerwe bw'entondo cirhankafulikwa. ¹⁵ Kandi barhayâkiza akamole okukafulika omu byâsi, ci mpu bakamanike emugamba, lyo kamolekera abâli omu nyumpa boshi. ¹⁶ Ntyo obulangashane bwinyu bumoleke embere z'abantu, lyo bakabona ebijiro binyu binjâ, bakuza Sho oli omu mpingu.

Okushimba amarhegeko

¹⁷ Murhagererezagya mpu nal'ikûla Amarhegeko erhi Abalêbi: ntâl'igakûla, ci nal'igayunjuliza. ¹⁸ Mmubwîre okunali, kuhika amalunga n'igulu bigere i^u ciru ye munyi, ciru nsigiri nguma y'omu Marhegeko erhankarhenga, kuhika byoshi bishingânane. ¹⁹ Owakûle hirhegeko higuma muli aga manyinyi bwenêne, akayigîriza abantu okujira ntyo, ye wayish'ibà murhò omu Bwâmi bw'empingu; ci owagashimbe akanagayigîriza, oyo ye wayish'ikuzibwa omu Bwâmi bw'empingu.

Obushinganyanya buhyâhya bulushire obwa mîra

²⁰ Ci mmubwîzire: akabà obushinganyanya bwinyu burhalushiri obw'Abashamuka b'ihano n'obw'Abafarizeyi, murhakalabarha omu Bwâmi bw'empingu. ²¹ Mwayumvîrhe oku abà mîra babwîzirwe, mpu: Irhondo orhayîrhaga; na owayirhe, akwânîne okuhanwa omu lubanja. ²² Ci niehe mmubwîzire oku ngasi yêshi wabîkire owâbo oburhè, ayish'ihanwa omu lubanja. Naye owabwîre owâbo mpu kadunduguli, akwânîne okuhanirwa e kagombe^v. N'owabwîre owâbo mpu musirhe, âyish'ihanwa omu nyenga y'omuliro. ²³ Lêro akabà odwîrhe enterekêro yâwe mpu oyihêke oku lutare^w. okakengêra oku owinyu akubîkira akarhinda emurhima, ²⁴ orhang'ileka oburherekêre bwâwe embere z'olutare; ogend'iyumvanya n'owinyu, na hano ogaluka, ogal'ihâna oburherekêre bwâwe. ²⁵ Kaz'imuyumvanye mwe n'omushombanyi winyu duba, muciri omu njira naye, oyo mushombanyi alek'ikuhâna emwa omutwî w'olubanja, n'omutwî w'olubanja alek'ikuhâ omuganda: olek'ikwêbwa omu mpamikwa. ²⁶ Nkubwîzire okunali: orhamurhenge orhanaj'iryûla obujuma buzinda. ²⁷ Mwayumvîrhe oku babwîzire abà mîra, mpu: Irhondo omanyè wankahusha. ²⁸ Ci niehe mmubwîzire oku ngasi yêshi wabone omukazi n'okumwifinja, oyu muntu emurhima erhi amuhushirekwo. ²⁹ Akabà isû lyâwe liryo linakaz'ikushumika, olirhomole, onalikabulire kuli; bulya kuli kwinjâ kulusha okuheza cirumbu ciguma omu birumbu byâwe, ah'okuheza omubiri

^t**5.12** : Entumwa zayîmire ahâli h'abalêbi.

^u**5.18** : i nsigiri: kwo kuderha mpu ciru n'ecinwa ciguma c'omu Marhegeko; hali abaderha mpu nsiringi.

^v**5.22** : Akagombe: ihano likulu ly'e Yeruzalemu.

^w**5.23** : Lutare: lwo luhêrero

gwoshi omu nyenga y'omuliro. ³⁰ N'akabà okuboko kwâwe kulyo kunakakushumika, okutwe onakukabulire kuli: bulya kukwânîne oheze cirumbu ciguma omu birumbu byâwe, ah'okuheza omubiri goshi omu nyenga y'omuliro. ³¹ Kandi bàdesire, mpu: Ngasi yêshi wahuluse mukâge, amuhè acerhe c'o-kumuhulusa. ³² Niehe mmubwîzire oku ngasi yêshi wahuluse mukâge, - ntadesiri omukazi w'obuhya burhali bwo,- arhumire ahusha; naye owayanke omukazi muhuluse, agonyire^x. ³³ Kandi mwayumvîrhe oku abà mîra babwîzirwe, mpu: Irhondo omanyè wankalahira ebîrà, ci okakomezeza Nyakasane endahiro zâwe. ³⁴ Ci niehe mmubwîzire nti murhakâg'ilahira ciru ehitya: arhali oku izîno ly'amalunga, bulya eri ntebe ya Nyamuzinda; ³⁵ arhanali oku igulu, bulya kw'aheba amagulu gâge; arhanali kuli Yeruzalemu, bulya ciri Cishagala ca Mwâmi Mukulu. ³⁶ Orhanalahiriraga oku irhwe lyâwe, bulya ntà buhashe ogwêrhe bw'okuhindula luviri luguma lubè lwêru erhi lwîru. ³⁷ Oluderho lwinyu lubè: «Nêci, nêci; nanga, nanga»; n'ehyankalushisa aho, erhi hibî. ³⁸ Mwayumvîrhe oku bàdesire: Isù oku isù n'elîno oku lîno. ³⁹ Niehe mmubwîzire nti murhakâg'igalulira omuntu amabî gâge; ci omuntu akakushurhira omu irhama liryô, omurhege n'ery'ekulembe. ⁴⁰ N'owakuhêke lubanja erhi cishûli^y câwe cirhuma, omulekere n'olubega. ⁴¹ Owakusêze mpu ojire naye nsîma cihumbi, ojire naye bihumbi bibiri. ⁴² Owakuhûne onamuhè; n'irhondo omanyè wankayâka owalonz'ikuhôza. ⁴³ Mwayumvîrhe oku bàdesire, mpu: Okâzigira omwalungwe wâwe, onashombe omushombanyi wâwe. ⁴⁴ Ci niehe mmubwîzire nti muzigire abammu-shomba, musengerere abammulibuza; ⁴⁵ lyo mubà bâna ba Sho w'empingu, obashîsa izûba lyâge oku binjà n'ababî, onaniêsa enkuba oku bashinganyanya n'endyâlya. ⁴⁶ Mâshi! mukazigiraga abamuzigira bônene, luhembo luci mwayish'ihâbwa? Ka ebishungu^z byôki birhajira ntyo? ⁴⁷ Na mukakâlamusa bene winyu bônene, kurhi mulushînage obwo? Ka abapagani bôki barhajira ntyo? ⁴⁸ Kuziga mwêhe mubè bimâna nk'oku Sho w'empingu ali mwimâna.

6

Entûlo n'okurhabâla abakenyi

¹ Mumanye murhakâg'iyêrekana ebijiro binyu binjà embere z'abantu mpu mubonwe, bulya mukajira ntyo, murhakabona luhembo emwa Sho w'empingu. ² Lêro nka okola wahà omukenyi akantu, orhabuhaga mushekera, nk'oku endyâlya zijira omu sinagogi n'omu bishagala, mpu lyo abantu bazikuza. Okuli, mmubwîre, bàhâbirwe mîra oluhembo lwâbo. ³ Wêhe, nka wahà omukenyi, okuboko kwâwe kumoshô kurhamanyaga eci okulyo kwajira. ⁴ Ntyo ehi wahà omukenyi hirhamanyîbagwa; na Sho obona ebifulisirwe, akugalulirahyo.

Okushenga

⁵ Nka mwashenga, murhabâga nka ndyâlya zisîma okushenga bwimanga omu sinagogi n'omu mashanganizo g'enjira, mpu lyo zibonwa n'abantu. Okuli, mmubwîre, bahâbirwe mîra oluhembo lwâbo. ⁶ Wêhe, nk'okola washenga, oje omu mwâwe, na hano wamayigala olumvi, oshenge Sho omu kahwenyenye, na Sho obwîne omu kahwenyenye, akugalulira.

Isâla rhwakabwîra Larha (Luk 11, 2-4)

⁷ Kuziga nka mwashenga, murhaderhaga binji nka bapagani, abamanya mpu okuderha binji kwarhuma bayumvîbwa. ⁸ Mâshi, murhabashushaga; Sho ayishi ebi mulagîrîrekwo embere mumuhûne. ⁹ Alagi oku mwakashenga:

Larha, oli omu mpingu,

^x**5.32** : Lolà amahugûlo 19, 9.

^y**5.40** : Aciyanke mpu cibè cikinja.

^z**5.46** Ebishungu: Abavurhisa, bulya omukolo gwâbo gwakâg'ibahira omu kanga k'okulya ebya bene. Emw'Abayahudi, okuderha muvurhîsa erhi muhôza n'okuderha cishungu, kwâli kuguma.

Izîno lyâwe likuzibwe,

¹⁰ Obwâmi bwâwe buyishe,

Obulonza bwâwe bubè en'igulu nk'empingu.

¹¹ Oruhè ene akalyo kîrhu ka ngasi lusiku.

¹² Orhukûlire emyenda yîrhu,

nk'oku nîrhu rhuyikûlira abarhulireyo.

¹³ Orhanarhuhiraga omu mashumi,

ci orhulîkûze oku Mubî. ^a

¹⁴ Kuziga mukababalira abantu amabî bammujirire, Sho w'empingu naye anammubabalira.

¹⁵ N'akabà murhababaliri abantu, naye Sho arhammubabalire ebyâha binyu.

Okucîshalisa

¹⁶ Nka mwacîshalisa, murhabâga burhè nka ndyâlya, ezicîjira eminyuga ebusù, mpu lyo abantu babona oku bacîshalisize. Okuli mmubwîre, mîra bahâbagwa oluhembo lwâbo. ¹⁷ Ci wêhe, nka wacîshalisa, ohebe amavurha omu irhwe onashuke obusù bwâwe; ¹⁸ olek'ibonwa n'abantu nk'ocîshalisize, ci obonwe na Sho omu bufunda, na Sho odwîrhe abona eby'obufunda, akugalulira.

Omuhako gw'okuli (Luk 12, 33-34)

¹⁹ Murhacîbikiragya omuhako en'igulu, emunda engisha n'enundo zaguhagula, n'emunda ebishambo birhula enyumpa binazimba. ²⁰ Ci mucîbîkire amahirhi empingu, emunda engisha n'enundo zirhalagula, n'aha ebishambo birharhula nyumpa birhanazimba. ²¹ Bulya aha omuhako gwâwe guli ho n'omurhima gwâwe gubà.

Isù kwo kamole k'omubiri (Luk 11, 34-35)

²² Akamole k'omubiri gwâwe, lyo isù lyâwe. Isù lyâwe likabà liri ligumagama, omubiri gwâwe gwanabà omu bulangashane. ²³ Ci isù lyâwe likabà libî, omubiri gwâwe gwoshi gwanabà omu mwizimya. Akabà akamole kâwe kali mwizimya, mwizimya mucî kankabà!

Okucîshoga Nnâmahanga erhi ebirugu (Luk 16, 13; Mat 5, 3-4; 19,21-26)

²⁴ Ntâye wankakolera bâmi babiri: bulya anashomba muguma, azigîre owundi; erhi ashimbe muguma, anene owundi. Murhankahashikolera Nyamuzinda n'ebirugu.

Okulangâlira Nnâmahanga (Luk 12, 22-31)

²⁵ Co cirhumire mmubwîra: Murharhanyagya oku buzîne bwinyu, mpu bici mwalya, n'oku mubiri, mpu bici mwayambala. Ka obuzîne burhalushiri ebiryo, nîsi erhi omubiri, ka gurhalushiri emyambalo? ²⁶ Rhengi mulole orhunyunyi, oku rhurhamîra rhurhanasârûla, ciru rhurhanahaka; na^b Sho w'empingu ye orhulîsa. Mâshi! ka murharhulushiri? ²⁷ Ndi muli mwe, ciru ankahangaza, wankahash'iyushûla ikoro liguma oku buli bwâge? ²⁸ Cirhuma murhanya oku myambalo? Lolagi obwâso bw'omu mashwa oku bumera: burhabinga burhanaluka. ²⁹ Mmubwîzire oku ciru Salomoni omw'irenge lyâge lyoshi, arhayambalaga nka hyâso higuma muli rhwo. ³⁰ Mâshi! Nnâmahanga akayambika ntyo ehyâsi hy'omw'ishwa, ehiriho ene n'irhondo erhi hyakwêbirwe omu muliro; banyamubula-bwêmêre, ka arhamujirire okulushire aho! ³¹ Murharhanyagya n'okuderha, mpu: «Bici rhwakalya, erhi bici rhwanywa, erhi bici rhwakayambala?» ³² Ebyo

^a **6.13** : Kandi erhi «orhulîkûze omu kubî».

^b **6.26** : Omu cigereki , «kai» wa ntya, ashushîne na «waw» kantalingânana w'ecihebraniya baderha «inversif» omu nfarasè. Ntyo ahâli h'okuderha «na Sho w'empingu ye orhulîsa », rhwanaderha «cîkwône Sho w'empingu ye orhulîsa», okurhahinga ogalibona ebiwalya, kali kantalingânana.

byoshi, bapagani babilonza. Kali Sho w'empingu ayishi oku mubuzire ebyo byoshi. ³³ Burhanzi mulonze Obwâmi bwa Nnâmahanga n'obushinganyanya bwâbo, n'ebyo byoshi mwâyish'ibiyûshûlirwa.. ³⁴ Kuziga murhakâg'icîyîrha oku b'irhondo; olusiku lw'irhondo lwacilongeza lwône. Ngasi lusiku n'amabî gâlò.

7

Okurhatwa olwa bene (Luk 6, 37-42; Mrk 4,24)

¹ Murhakazâg'itwa oluli omu mwa bene, irhondo bankatwa oluli omu mwinyu. ² Oku mwânatwe oluli omu mwabene, kwo mwâtwîrwe oluli omu mwinyu, n'omulengo mwalengeremwo abandi gwo ninyu mwâlengerwemwo. ³ Ci ojà wadôkôlakwo ehyâsi hiri omw'isû ly'owinyu, orhanabona enduluma y'omurhi eri omw'isû lyâwe! ⁴ Erhi bici obwîrira owinyu, erhi: Lemba nkudôkôle ehyâsi hikuli omw'isû; n'obwo enduluma y'omurhi ekulî omw'isû? ⁵ Eyi ndyâlya! orheng'irhenza enduluma y'omurhi ekulî omw'isû, ogal'idôkôla owinyu ehyâsi himuli omw'isû.

Okurhashereza ebintu bitagatîfu

⁶ Murhakâg'ihà orhubwa ebiryo bitagatîfu, murhanakâg'ikwêba enjuma zinyu embere z'engulube, zirek'izilabarha, na hano zimmuhindukira, zimmujanule.

Ensengero zihasha byoshi (Luk 11, 9-13)

⁷ Muhûne, mwahâbwa; mulonzelonze, mwârhôla; mukomambe, mwâyigulirwa. ⁸ Bulya ngasi ohûna, anahâbwe; na ngasi olonza, anarhôle; n'okomamba oku lumvi, anayigulirwe. ⁹ Ndi muli mwe, omugala erhi ankamuhûna obuntu, ankamuhà ibumba? ¹⁰ Nîsi erhi ankamuhûna enfî, ka ankamuhà empiri? ¹¹ Mwe babî, mukamanya ebinja mwakahà abâna binyu, minjà manganaci Sho oli omu mpingu ankahà abamuhûna!

Ihano lirimwo agandi goshi (Luk 6, 31)

¹² Ntyo, ngasi hyoshi mulonza abantu bammujirire, ninyu mubajirirehyo: Iyo Irhegeko eryo n'Abalêbi.

Amâjira abiri (Luk 13, 24)

¹³ Mugerere omu lusò lufundire, bulya olusò lugali n'olushanjûsire eri njira ehêka ebwa kuheza, na banji bayigeramwo. ¹⁴ Ci olusò lufunda n'enjira efundîre yo ehêka ebwa Buzîne, na banyi bayibona.

Abalêbi b'obunywesi (Luk 6, 43,44)

¹⁵ Mumanye abalêbi b'obunywesi, abammujaho bayambirhe nka bâna-buzi, n'obwo omu murhima gwâbo bali biryani. ¹⁶ Mwâbamanyire oku bijiro byâbo. Ka mukola mubwîne owahumbûla amalehe oku mishûgi? Nîsi erhi enyungu oku murhandagulê? ¹⁷ Na ntyo, ngasi murhi mwinjà guyânakwo amalehe minjà, na ngasi murhi mubî guyânakwo amalehe mabî. ¹⁸ Omurhi mwinjà gurbankayânakwo amalehe mabî, n'omurhi mubî gurbankayânakwo malehe minjà. ¹⁹ Ngasi murhi gurbankayânakwo amalehe minjà, gunatûbwe, gukwêbwe eciko. ²⁰ Nâshub'immubwîra: oku bijiro byâbo mwâbamanyire.

Abaganda b'okuli (Luk 6, 46-49; 13, 26-27)

²¹ Arhali ngasi ombwîra, mpu: Yâgirwa, Yâgirwa, ye wâjê omu Bwâmi bw'empingu, ci olya ojira oku Larha oli omu mpingu alonza, y'oyo ye wâhike omu Bwâmi bw'empingu. ²² Banji bambwîre olwo lusiku: Waliha, Waliha, kali oku Izîno lyâwe rhwakâg'iderha ebyânayishe! Oku Izîno lyâwe rhwakazag'ilêba, rhwakâg'ilibirhakwo abashetani! oku Izîno lyâwe rhwakâg'ijiramwo ebisômerîne binji!» ²³ Nâni nyish'ibabwîra obwo oku ntà lusiku nabamanyire, nti: ntengiho mwe banyankola-maligo. ²⁴ Oyumvîrhe ezi nderho zâni akanazishimba, bayish'imushushanya omuntu ocîrhonda,

owayûbakaga enyumpa yâge okw'ibuye. ²⁵ Enkuba yanacinia, enyîshi n'empûsi byanacyisha, byacîhonda kuli erya nyumpa, erhakulumbaga: bulya yali eyûbasirwe oku ibuye. ²⁶ Ci ngasi yêshi wakayumva ezi nderho zâni, abule n'okuzishimba, anashushanywa n'omusirhe wayûbakaga enyumpa yâge oku mushenyi. ²⁷ Erhi enkuba ecinia, n'enyîshi n'empûsi biciyisha, byacîhonda kuli erya nyumpa yacîhongokera. Lêro obuhanya bwajà oku bundi!»

Olubaga lwasômerwa n'enyigîrizo za Yezu (Luk 7, 1; 4, 32; Mrk 1, 22)

²⁸ Byanacibà ntyo! erhi Yezu ayûs'iderha ebyo binwa, orhutu rhw'abantu rhwasômerwa n'enyigîrizo zâge. ²⁹ Bulya akâg'ibayigîriza nka ogwêrhe obuhashe, arhanali nk'abigîriza bâbo.

8

III. Enyigîrizo z'obwâmi bw' empingu

Yezu afumya omushomyo (Mrk 1, 40-45; Luk 5, 12-16)

¹ Erhi ayandagala oku ntongo, orhutu rhunji rhw'abantu rhwamushimba. ² N'aho honênè, omushomyo ayisha, amushenga anamubwîra, erhi: «Waliha, okalonza wanamfumya». ³ Yezu alambûla okuboko, amuhumako anamu- bwîra, erhi: «Nnonzize, fumaga!» Muli ako kanya konênè, olushomyo lwâge lwafuma. ⁴ Yezu anacimubwîra, erhi: «Omanyè orhabwîraga ndi, ci ogende, oj'icîyêrekana emwa abadâhwa, onajire oburherekêre bwâwe, nka kulya Mûsa arhegesire, lyo bubà cêrekane c'okufuma kwâwe.

Yezu afumya omurhumisi w'omukulu w'abasirika

(Luk 7, 1-10; Ywn 4, 46-53; Luk 13, 28-29)

⁵ Lêro erhi acija omu Kafarnaumu, omukulu w'abasirika amujaho mpu amusengere. ⁶ anaciderha, erhi: «Nyamwagirwa, mwambali wâni agwîshîre omu mwâni, ahazire eburumbu. anadwîrhe alumwa bwenêne». ⁷ Naye Yezu amubwîra, erhi: «Nyiruka, namufumya». ⁸ Olya murhambo w'abasirika amushuza, erhi: «Mâshi Nyamwagirwa, ntakwânîni oje omu mwâni, ci oderhe ci- mwa ciguma conene, na mwambali wâni afuma. ⁹ Bulya nâni, ciru okambona, kurhegekwa ntegekwa, erhi nanjira nâni abasirika ntegeka obwo. Nambwîre oyu, nti «genda», anagende. Nkabwîra owundi, nti «yisha», anayishe. Na nka- bwîra mwambali wâni, nti «jira hirebe». anahijire». ¹⁰ Erhi Yezu ayumva ntyo, asômerwa, abwîra abâli bamukulikire, erhi: «Mmubwîre okuli, ntasâg'ibona o- bwêmêre bungana aha omu Israheli. ¹¹ Muyumve mmubwîre: banji bayish'i- rhenga ebushoshôkero bw'izûba n'emunda lizikira, badahale haguma n'Abrahamu n'Izaki na Yakôbo omu Bwâmi bw'empingu. ¹² Abâna bw'Obwâmi bôhe bayish'ikabulirwa omu ndunduli y'omwizimya, mwo bahogerere n'okukenyeza amîno». ¹³ Okubundi Yezu anacibwîra olya mukulu w'abasirika, erhi: «Gendaga! Bibè nka oku wayêmîre!» Muli ako kanya konênè, omwambali anacifuma.

Yezu afumya nnazala wa Petro (Mrk 1, 29-31; Luk 4, 38-39)

¹⁴ Erhi Yezu ahika aha mwa Petro, ashimâna nnazâla agwîshîre, erhi alwâla ' ishushira. ¹⁵ Amuhuma oku kuboko, n'ishushira lyamulîka. Anacizûka, abakolera.

Bantu banji bacizwa na Yezu (Mrk 1, 32-34; Luk 4, 40-41)

¹⁶ Ehi bibà bijingo, bamulêrhera bantu banji bagwêrhwe n'abazimu; alibirha oku bazimu n'oluderho lwâge, n'abâli balwâla abafumya boshi boshi. ¹⁷ Na ntyo akanwa k'omulêbi Izaya kayunjula, bulya âli erhi adesire, mpu: Ayansire obuzamba bwîrhu anabarhula endwâla zîrhu.

Ebi owalonz'ishimba Yezu arhegesirwe okujira (Luk 9, 57-60)

¹⁸ Lêro erhi abona orhutu rhunji rhw'abantu eburhambi bwâge, Yezu aderha mpu bayikire enyanja^c. ¹⁹ Mwigîriza muguma amujaho, amubwîra, erhi: Waliha, nakushimba aha wankajà hoshi». ²⁰ Yezu anacimushuza, erhi: «Banyambwe bajira obulumba, n'orhunyunyi rhw'omu malunga rhujira enyôgo; Mwene-omuntu yêhe arhajira aha ankaheba irhwe». ²¹ Owundi w'omu baganda bâge amubwîra, erhi: «Waliha, ondîke ngend'ibisha larha», ²² Naye Yezu amushuza, erhi: «Nshimba, oleke abafu babishe emifù yâbo».

Yezu arhûza omulaba (Mrk 4, 35-41; Luk 8, 22-25).

²³ Erhi acîja omu bwârho, abaganda bâge bamukulikira. ²⁴ Ho n'aho omulaba gwanacizûka omu nyanja, kuhika obwârho bwalonz'ilohama. Yêhe erhi ali îrò. ²⁵ Lêro abaganda bâge bamujaho, bamutula banamubwîra, erhi: «Yâgirwa, kufà kuno, orhucize! » ²⁶ Naye ababwîra, erhi: «Bici muyôbohire, babula- buyêmêre?» Erhi acizûka, akalihira empûsi n'enyanja, n'omurhûla gwabà, ²⁷ Obwo abantu basômerwa, banakâderha, mpu: «Lêro ye ndi oyu! Ci yêhe e-mpûsi n'enyanja bidwîrhe byamuyêmêra!»

Yezu alîkûza bantu babiri b'e Jerazeni (Mrk 5, 1-20; Luk 8, 26-39)

²⁸ Erhi aciyikira omu cihugo c'Abajerazeni, bantu babiri bagwêrhwe n'abà- shetani barhenga omu nshinda, balibirhira emunda ali. Abo bantu erhi basirahire, kuhika ntà muntu wankacigezire muli eyo njira. ²⁹ Banacirhondêra bayâma banaderha, erhi: «Bici rhufânwa nâwe, Mwene-Nyamuzinda? Ka wagezire amango mpu oyîsh'irhulibuza?» ³⁰ Aha burhambi hàli obusò bunene bw'engulube, erhi ziyabusire. ³¹ Lêro balya bashetani bamuhûna, banaderha, erhi: «Okarhulibirhakwo, orhurhume muli bulà busô bw'engulube». ³² Anacibabwîra, erhi: «Gendagi». Bagenda, banacijà muli ziryà ngulube. Lêro zanacitula ecimolôgo, obusò bwoshi bwahona oku manga, bwagend'iciloha omu nyanja, bwafîra omu mîshi. ³³ Abangere bôhe bacîkûlira omulindi, bayâkira eka; n'erhi bahika omu lugo, baderha ngasi kwoshi babwîne, n'oku balya bâli bagwêrhwe n'abashetani balibuzibagwa. ³⁴ Erhi bayumva ntyo, abantu boshi ba cîrya cishagala bajà emunda Yezu ali; erhi bamubona, bamubwîra mpu abarhenger'eka.

9

Yezu afumya omuntu ohozire enungo (Mrk 2, 1-12; Luk 5, 17-26)

¹ Acîjira omu bwârho, ayikirira omu cishagala câge^d. ² Ho n'aho, bamulêrhera omuntu ohozire enungo, erhi bamugwîshizize oku ncingo. Naye Yezu erhi abona obwêmêre bwâbo, abwîra nyakuhola enungo, erhi: «Olangâlîre, mwâna wâni, wamakulirwa ebyâha^e». ³ Lêro baguma omu bashamuka b'ihano banacikengêra, mpu: «Oyu amajâcira Nyamuzinda». ⁴ Naye Yezu erhi acîbona enkengêro zâbo, aderha, erhi: «Bici mudwîrhe mwakengêrera amabî omu mirhima yinyu? ⁵ Kuci kulembu kulusha, okuderha: ebyâha byâwe byamakukûlirwa, erhi okuderha: yimuka, olambagire? ⁶ Lêro Iyo mumanya oku Mwene-omuntu agwêrhe obuhashe bw'okukûla ebyâha en'igulu, -anacibwîra olya ohozire enungo, erhi- yimuka, oyanke encingo yâwe, oshubir'eka». ⁷ Anaciyimuka, ajà emwâbo. ⁸ Erhi abantu babona ntyo bayôboha, banarhondêra bahà Nnâmahanga obukuze, owahire abantu obuhashe bungana aho.

Yezu ahamagala Mateyo (Mrk 2, 13-14; Luk 5, 27-28)

⁹ Erhi Yezu acîrhenga eyo, mpu agera, abona omuntu, izîno lyâge Mateyo, erhi abwârîre e kagombe, adwîrhe ahongêsa. Anacimubwîra, erhi: «Nshi-mbà!». Anaciyimuka, amushimba.

^c8.18 : Nyanja y'e Tiberiyade.

^d9.1 : E Kafarnaumu.

^e9.2 : Burhanzi Yezu afumya omûka, bulya endwâla y'iroho yo mbî kulusha ey'omubiri.

Yezu alya haguma n'abanya-byâha (Mrk 2, 15-17; Luk 5, 29-32)

¹⁰ Byanacibà ntyo! Erhi badwîrhe balya emwa Mateyo, abahôza n'abanya-byâha bayisha, banacirhondêra okulya haguma na Yezu n'abaganda bâge. ¹¹ Erhi Abafarizeyi bacibona okwo, babwîra abaganda bâge, erhi: «Cirhuma Nnâhamwinyu akâlya n'abahôza n'abanya-byâha?» ¹² Lêro erhi Yezu aciyumva, ashuza, erhi: «Omufumu arhali wa bagumagumà, ci wa balwâla. ¹³ Mugend'icidôsa eci cinwa: Lukogo nonza, ci arhali mpongano. Ntâl'ihamagala abêru-kwêru, ci abanyabyâha».

Bajà kadali oku kucîshalisa (Mrk 2, 18-22; Luk 5, 33-39)

¹⁴ Lêro abaganda ba Yowane banacimujaho, bamubwîra, mpu: «Cirhuma rhwêki n'Abafarizeyi rhucîshalisa, abaganda bâwe bôhe nanga?» ¹⁵ Yezu anacibashuza, erhi: «Ka abîra b'omuhya-mulume banalake, baciri n'omu-hya-mulume? Ensiku zacibabikira, hano omuhya-mulume abarhengamwo^f; muli ago mango bâcîshalise. ¹⁶ Ntâye ohangira eciremo cihyâhya oku bwinkunje; bulya canasharhula bulya bwinkunje, n'obubere bwanayûshûka. ¹⁷ Kandi ntâye obîka amavu mahyâhya omu byengero bya mîra; bulya ebyo byengero byanabasha, n'amavu ganabulajika, obule amavu n'ebyengero. Ci amavu mahyâhya banagabike omu byengero bihyâhya, bibêre bwinjâ oku binali bibiri».

Yezu afumya omukazi walwâla omududu anafûla mwâli wa murhwâli muguma (Mrk 5, 21-43; Luk 8, 40-56)

¹⁸ Erhi akaz'ibabwîra ntyo, murhwâli muguma amujaho, akamuharâmya anamubwîra, erhi: «Mwâli wâni amâfâ; ci oyîshe, omuhumekwo, lyo alama». ¹⁹ Yezu ayimuka, amushimba bo n'abaganda bâge. ²⁰ Aho, omukazi walwâlaga omududu kurhenga myâka ikumi n'ibiri, amuyisha nyuma, ahuma oku cikwî c'omwambalo gwâge. ²¹ Akâg'ikengêra omu murhima, erhi: «Nkahuma oku mwambalo gwâge gwonene, nafuma». ²² Erhi Yezu acihindamuka n'erhi amu-bona, amubwîra, erhi: «Olangâlîre, mwâna wâni, bwêmêre bwâwe bukucizize». N'oyo mukazi anacifuma muli ako kanya. ²³ Erhi Yezu ahika aha mw'olya murhwâli, n'erhi abona abazihi b'orhurhêra n'abantu badwîrhe bajira olubî, ababwîra, erhi: ²⁴ «Rhengi, omwâna arhafîri, ci ali îrò». Nabo bumushekera. ²⁵ Erhi balya bantu babâ bamahulusibwa, ajâ omu nyumpa, amugwârha okuboko, n'olya munyere anacizûka. ²⁶ Ogwo mwanzi gwanacilumîra muli eco cihugo coshi.

Yezu afumya mihûrha ibiri (Mrk 20, 29-34)

²⁷ Erhi Yezu acirhenga aho, mihûrha ibiri yamushimba, yayisha yahamagala yanaderha erhi: «Mwene Daudi mâshi orhubêre obwonjo!» ²⁸ Lêro Erhi abîka omu nyumpa, erya mihûrha yamujabo. Yezu anacibabwîra, erhi: «Ka muyêmîre oku nankashash'immujirira ntyo?» Nabo banacimushuza, erhi: «Nêci, Muhanyi!» ²⁹ Aho anacibahuma oku masû, anababwîra erhi: «Bibè nka oku mwayêmîre». ³⁰ N'amasû gâbo ganacihûrhûka. Yezu abakomêreza anababwîra, erhi: «Mumanye, murhabwîraga ndi!» ³¹ Ci bôhe erhi bagenda, balumîza irenge lyâge muli eco cihugo coshi.

Yezu afumya akaduma kalimwo shetani (Mrk 12, 22-24; Luk 11, 14-15)

³² Oku bahuluka, ntya, bamulêrhera akaduma kalimwo shetani. ³³ Erhi abâ amalibirha kuli oyo shetani, kalya kaduma kashambala. Abantu boshi basômerwa, banakaz'iderha, mpu: «Oku kurhasâg'ibonekana muno Israheli!». ³⁴ Ci Abafarizeyi bakaz'iderha, mpu: «Obwo buhashe bw'okulibirha oku bashetani, Murhambo w'abashetani omuhâbwo».

9.15 : Omuhya-mulume ye Yezu. Kuziga abaganda bâge barharhegesirwi okucîshalisa anacibalimwo. Ako kanwa kayêrekîre okufâ kwa Yezu.

Olukogo Iwa Yezu oku bantu

³⁵ Yezu akâg'ijà agera omu ngo n'omu bishagala byoshi, erhi ajà ayigîriza omu sinagogi, erhi anajà aderha Emyanzi y'Akalembe k'Obwâmi, na ngasi buzamba n'oburhè n'obuhorho, ajà abufumya. ³⁶ Lêro erhi abona orhutu rhw'abantu, obwonjo bwamugwârha, bulya bali bahugalîre banashiramire nka busô burhagwêrhi mungere. ³⁷ Anacibwîra abaganda bâge, erhi: «Emyâka y'okusârûlwa eri minji, ci abakozi banyiha. ³⁸ Hunagi Nn'emyâka, arhume abakozi omu myâka yâge».

10

Amazîno g'Entumwa ikumi n'ibiri

(Mrk 3, 13-19; Luk 6, 12-16; 9, 4-5; 10, 5-12)

¹ Lêro erhi acib'amahamagala balya baganda bâge ikumi na babiri, abahà obuhashe bw'okuhulusa abazimu babî n'okufumya ngasi ndwâla na ngasi buzamba. ² Alaga amazîno g'entumwa oku ziri ikumi n'ibiri: Ow'oburhanzi ye Simoni oderhwa Petro n'omulumuna Andreyâ; Yakôbo mwene Zebedeyo, n'omulumuna Yowane; ³ Filipo na Bartolomeyo; Toma na Mateyo omuhôza; Yakôbo mwene Alfeyo na Tadeyo; ⁴ Simoni Sha-bushiru na Yûda w'e Keriyoti, owamulenganyagya.

Obugo bw'Entumwa

⁵ Yezu anacirhuma abo ikumi na babiri, erhi amakaz'ibakomêreza, anababwîra, erhi: «Murhageraga omu njira y'abapagani, murhanajaga omu bishagala by'Abasamâriya. ⁶ Mujè emunda ebibuzi byahezire b'Israheli biri erhikwo. ⁷ Omu njira, mujè mwayakûza mwanaderha oku Obwâmi bw'empingu buli hôfi. ⁸ Mufumye abalwâla, mufûle abafîre, mucize ab'olushomyo, mulibirhekwo bashetani. Mwahâbirwe busha, ninyu muhâne busha. ⁹ Murhacîhirhizagya masholo erhi magerha, murhanahêkaga igerha ciru n'eriguma omu luhago lwinyu. ¹⁰ Murhahagarhiraga nshoho y'e-njira, murhanayambalaga bishûli bibiri; murhayambalaga nkwêro, murhanafumbarhaga karhi: bulya omukozi akwânîne okuhâbwa eci alya. ¹¹ Omu ngasi cishagala erhi omu lugo mwânaje, mudôse ndi wankabêrwaho, munahande aho kuhika mugende. ¹² Mukola mwaja omu nyumpa, muyilamuse ntya: «Omurhûla muli eyi nyumpa». ¹³ Akabà enyumpa egukwânîne, omurhûla gwinyu gwanayijamwo, n'akabà erhagukwânîni, gwanamugalukira. ¹⁴ Na ngasi yêshi walahîre okummuyigulira, erhi owalahire okuyumva enderho zinyu, muhuluke muli eyo nyumpa, erhi muli eco cishagala, mugukumule akatulo kali oku magulu ginyu. ¹⁵ Mmubwîre okuli: olusiku lw'olubanja, ecihugo c'e Sodoma n'ec'e Gomora byabêrwe obwonjo kulusha eco cishagala. ¹⁶ Mubwîne oku mmurhumire nka bâna-buzi omu karhî ka bacihazi. Mubè bîrhonzi nka njoka na bîrhôhye nka ngûkù.

Entumwa zayish'ishombwa (Mrk 13, 9-13; Luk 12, 11-21; 21, 19)

¹⁷ Mumanye abantu: bammuhâne omu lubanja, bammushûrhire omu sinagogi zâbo. ¹⁸ Mwâhêkwe embere z'abarhambo n'embere z'abâmi erhi Nie ntuma, lyo mûmanyîsa embere zâbo n'embere z'abapagani. ¹⁹ Amango bammuhâne, murhacîdôsagya kurhi erhi bici mwaderha: muli ako kasanzi, mwâhâbwe ebi mwaderha. ²⁰ Arhali mwe mwâderhe, ci Omûka gwa Sho⁹ gwo gwâderhe muli mwe. ²¹ Omuntu ânahâne omulumuna mpu bamuyîrhe, n'omu-lumè ânahâne omugala; abâna bâhâne ababusi bâbo banabayîrhe. ²² Mwâshombwe na boshi, erhi Izîno lyâni lirhuma; ci owacîkanyekanye kuhika buzinda ye wayish'icunguka. ²³ Bakammulibuza muli cishagala ciguma, muyâkire omu cindi. Mmubwîre okuli, murhahinduke ebishagala by'Israheli

⁹**10.20** : Omûka gwa Nyamuzinda: Mûka Mutagatîfu.

Mwene-omuntu arhayisha. ²⁴ Owayîga arhalusha omuyigîriza, n'omushizi arhalusha nnâha-mwâbo. ²⁵ Owayîga akabà nk'omuyigîriza n'omushizi akabà nka nnâhamwâbo, banasîma. Erhi bayirika Nnakà Belzebubi, kurhi bâyirike abambali.

Okuyigîriza n'obwâlagale, buzira bwôba (Luk 12,2-7; 8,17; Mrk 4,22)

²⁶ Murhayôbohaga! Ntâ ihwe lirhakarhulika, na ntâ bifulisirwe birhankamanyibwa. ²⁷ Ebi ndwîrhe nammubwîra omu mwizimya, mubiderhere omu bulangashane; n'ebi mudwîrhe mwayumva n'amarhwîri, mubiderhere oku kanshonsho k'enyumpa. ²⁸ Murhayôbohaga abayîrha omubiri barhankanahash'iyîrha omûka; ci muyôbohe olya wankahash'iyîrha n'okukwêba omûka n'omubiri omu cîna c'omuliro. ²⁹ Ka bitora bibiri birhagulwa obujuma? Muli byo, ntâco cankarhogera okw'idaho na Sho arhamanyiri! ³⁰ Ninyu mwe! ciru emviri z'irhwe linyu zoshi ziri nganje! ³¹ Kuziga murhayôbohaga bici; ecitwîro cinyu cilushire eca bitora binji. ³² Ngasi wankuze embere z'abantu, nâni nâmulukuze embere za Larha oli omu mpingu. ³³ Ci owandahire embere z'abantu, nâni nâmulahire embere za Larha oli omu mpingu.

Yezu arhal'ilêrha murhûla en'igulu (Luk 12, 51-53)

³⁴ Murhamanyaga mpu murhûla nal'ilêrha en'igulu; ntâl'ilêrha murhûla, ci ngôrho. ³⁵ Bulya nal'irhenza omuntu kul'îshe, n'omunyere kuli nnina, n'omu-hya kuli nnazâla: ³⁶ Abashombanyi b'omuntu bayish'ibà bâna b'omu lugo.

Owalonz'ishimba Yezu, abarhule omusalaba (Luk 14, 26-27; 9, 23-24; Mrk 8, 34-35)

³⁷ Ozigira îshe erhi nnina kundusha, arhankwânîni. Ozigira omugala erhi o-mwâli kundusha, arhankwânîni. ³⁸ Orhabarhwîri omusalaba gwâge, akanshi-mbà, arhankwânîni. ³⁹ Olongereza obuzîne bwâge, abuheza: ci owaheza obuzîne bwâge erhi Nie ntuma, abushimâna.

Ebinwa bizinda by'enyigîriza za Yezu oku Ntumwa zâge

(Mrk 9,37. 41; Luk 9,48; 10,16; Ywn 12, 44-45; 13, 20)

⁴⁰ Owammuyigulire, erhi Nie ayigulîre, n'owanyigulire, erhi owantumaga ye ayigulîre. ⁴¹ Owayigulire omulêbi, erhi izîno lyâge ly'omulêbi lirhuma, ayish'ihâbwa oluhembo lw'omulêbi; n'owayigulire omushinganyanya^h, erhi bushinganyanya bwâge burhuma, ayish'ihâbwa oluhembo lw'omushinganyanya. ⁴² Ngasi wanahè muguma muli abà baganda bâni bîrhôhye akahe k'amîshi g'emboho, erhi izîno lyâge lya muganda lirhuma, mmubwîre okuli, arhakayimwa oluhembo lwâge».

11

IV. Ihwe ly' obwâmi bw'empingu

¹ Byanacibà ntyo! Erhi Yezu abà amayigîriza entumwa zâge ikumi n'ibiri, anaciyimuka mpu agend'iyigîriza anahanûle omu bishagala by'A-Buyahudi.

Idôso lya Yowane Mubatiza n'obuhamîriza bwa Yezu kuli ye (Luk 7, 18-28)

² Lêro Yowane, erhi ali omu mugozi n'erhi ayumvîrhe emikolo ya Kristu. Anacirhuma babiri omu baganda bâge mpu bagend'imudôsa, mpu: ³ «Ka we o-lya wâyishe, erhi rhulinde owundi?» ⁴ Yezu abashuza, erhi: «Mugend'ibwîra Yowane ebi mwabwîne n'ebi mwayumvîrhe: ⁵ Emihûrha edwîrhe yabona, abahozire amagulu badwîrhe bagenda, abashomyo badwîrhe bafuma, n'ebihuli bidwîrhe byayumva, abafîre badwîrhe bafûka n'abakenyi badwîrhe babwîrwa Emyanzi

^h**10.41** : Omushinganyanya erhi mulêbi, ngasi oyigîriza ebinwa bya Nnâmahanga, abè mudâhwa erhi mukristu kwône.

y'Akalembe. ⁶ Iragi lyâge orhasârhiri erhi Nie ntuma!» ⁷ Lêro erhi bacibà bamagenda, Yezu arhondêra abwîra abantu ebya Yowane, erhi: «Bici mwâli mujir'ilola omu irungu? Ka lusheke lwahuliganyibwa n'empûsi? ⁸ Bici mwâli mujir'ilola? Ka muntu oyambîrhe emyambalo y'obugale? Ci abaya-mbala emyambalo y'obugale omu nyumpa y'ebwâmi babà. ⁹ Ci bici mwâli mujir'ilola? Ka mulêbi? Nêci ntyo; ci kulusha omulêbi. ¹⁰ Oyo ye kuyandikîrwe: Lolà, narhuma entumwa yâni embere zâwe, nti ekurheganyize enjira. ¹¹ Okuli mmubwîre, omu babusirwe n'omukazi boshi, ntâye wabonekîne mukulu kulusha Yowane Mubatiza; ci kwône oli munyi kulusha abâbo omu Bwâmi bw'empingu ayish'imulusha obukulu. ¹² Kurhenga Yowane Mubatiza kuhika buno, misî egaba Obwâmi bw'empingu, na baciri-misî bo babulya. ¹³ Abalêbi boshi n'Amarhegeko, balêbire kuhika Yowane. ¹⁴ N'akabà mwalonza okunyumva, yenênè ye Eliya wâyish'iyisha. ¹⁵ Ogwêrhe amarhwîri g'okuyumva, ayumve!

Olubanja lw'abantu b'ensiku za Yezu (Luk 7, 31-35)

¹⁶ Ndi nankagererakwo eri iburha'? Lishushîne n'abâna babwârhire oku irango, bahamagala abâbo banababwîra, mpu: ¹⁷ «Rhushuba rhwamuzihira akarhêra, murhânasamire; rhwabanzire endûlù, murhanabîre burhê!» ¹⁸ Yowane anacyisha, arhalyaga arhananywaga; baderha. mpu: «Alimwo shetani.» ¹⁹ Mwene-omuntu àyisha, erhi àlya ànanywa; baderha, mpu: «Lolagi omulî mukulu n'omulalwe, mwîra w'ebishungu n'ow'abanya-byâha!» Ci kwônene obushinganya bw'Obwîrhonzi bwa Nyamuzinda bwamanyîbwe oku bijiro byâbo».

Obuhanya bw'ebishagala by'entambi z'enyanya (Luk 10, 13-15)

²⁰ Lêro arhondêra akalihira ebishagala ajiziremwo ebisômerîne binji, erhi kurhaciyunjuza kurhuma: ²¹ «Yajowe yâga weki Korozayini we! Yajowe yâga weki Betisayida we! Bulya ebisômerîne byoshi byajirîrwe ekarhî kinyu, bicijiriragwa muli Tiri na Sidoni, bankaciyunjuzize kurhenga mîra, bacîbabaze banacihebe oluvù oku irhwe. ²² Co cirhumire, mmubwîzire oku olusiku lw'olubanja Tiri na Sidoni bayish'ibabaliirwa kumulusha. ²³ Nâwe Kafarnaumu, ka omanyire mpu waliha kuhika oku nkuba? Wayish'ibungululwa kuhika omu kuzimu. Bulya ebisômerîne byajirîrwe omu bizimbêro byâwe, bicijiriragwa muli Sodomo, rhinga ho acibà kuhika ene. ²⁴ Co cirhumire nammubwîra oku olusiku lw'olubanja ecihugo ca Sodomo cayish'ibabaliirwa kulusha».

Emyanzi y' Akalembe yamanyîbwe n'abîrhôhye. Nyamuzinda-Îshe n'Omugala (Luk 10, 21-22)

²⁵ Mw'ago mango, Yezu erhi acishuza, aderha, erhi: «Larha, Mwâmi w'empingu n'igulu, namâkukuza, bulya ebyo wabifulisire ab'obukengêre bunji n'abirhonzi, ci' abîrhôhye wabafululirabyo. ²⁶ Nêci, Larha, bulya kwo walonzize ntyo. ²⁷ Nahîrwe byoshi na Larha, na ntâye omanyâ Omugala arhanali Îshe, na ntâye wankamanya Nyamuzinda-Îshe arhanali Mugala, erhi oyu Omugala alonzize okumufulûliraye.

Yezu Mwâmi mwinjâ na mutûdu

²⁸ Yishagi emwâni mweshi, mwe mudwîrhe mwababala munazidohîrwe, nâni nammurhûliriza. ²⁹ Barhuli omuzigo gwâni, munanyigîrekwo, bulya ndi mutûdu na mwîrhohye w'omurhima na mwâyish'ibona irhamûko ly'obuzîne bwinyu. ³⁰ Omushigo gwâni guli mutûdu n'omuzigo gwâni guli mulembu».

12

Entumwa zatwa emihuli y'engano (Mrk 2, 23-28; Luk 6, 1-5)

ⁱ **11.25** ahâli ha «na», rhuderhe «ci», bulya oyu «kai» ashusha «waw» kantalingânana w'ecihebraniya, ogezire omu cigereki; lolà amahugûlo kuli Mat 6, 26

¹ Ago mango, lwàli luzira^j, Yezu anacij'agera emuhaliro gw'amashwa. Lêro erhi abaganda bâge bacishalika, barhondêra batwa emihuli y'engano banalya. ² Abafarizeyi nabo erhi bacibona okwo, bamubwîra, erhi: «Lolà, bambali bâwe badwîrhe bajira okuhanzîbwe olusiku luzira!» ³ Naye anacibabwîra, erhi: «Ka murhasâg'isoma kurhi Daudi ajiraga erhi amashalika bo n'abàli bo naye? ⁴ Oku ajaga omu ka-Nyamuzinda n'oku alyaga obuntu^k bw'enterekêro, bo n'abàli boshi, n'obwo barhàli bayêmêrîrwe okubulya, ci abadâhwa bône!» ⁵ Erhi ka ciru murhasâg'isoma omu marhegeko, oku o-lw'oluzira, abadâhwa banavune oluzira omu ka-Nyamuzinda, barhanajire câha? ⁶ Yumvi mmubwîre: hano hali olushire aka-Nyamuzinda. ⁷ Mucimanyaga eci cinwa: «bwonjo nnonza, ci ntalonza mpongano», murhankayîsire abêru-kwêru. ⁸ Kali Mwene-omuntu ye nna-oluzira.

Yezu afumya omuntu ohozire okuboko (Mrk 3, 1-6; Luk 6, 6-11)

⁹ Lêro Erhi acirhenga aho, ajà omu sinagogi yâbo. ¹⁰ Mwâli omuntu ohozire okuboko; lêro bamudôsa, mpu: «Ka kuyêmêrîrwe okufumya omu luzira?» Bamudôsagya ntyo mpu lyo babona igwârhiro ly'okumushobeka. ¹¹ Lêro anacibabwîra, erhi: «Ndi muli mwe wankab'agwêrhe cibuzi ciguma cône, erhi cankakulumba elushâyo olwa-Sabato, arhankagend'icishâyûla? ¹² Ka omuntu arhalushiri ecibuzi? ahoo! Kuziga kuyêmêrîrwe okujira aminjà omu Sabato». ¹³ Lêro anacibwîra olya muntu, erhi: «Lambula okuboko». Anacikulambûla, kwanacishubiramwo obugumagama, kwabà nka okwâbo. ¹⁴ Erhi Abafarizeyi bacigenda, bamujira omu ihano, mpu bamuyîrhe.

Yezu ye «Murhumisi wa Nnâmahanga»

¹⁵ Erhi Yezu acimanya, arhenga aho, na bantu banji bamushimba, anabafumya boshi. ¹⁶ Ci anacibakomêreza mpu barhamuyâlagazagya. ¹⁷ Mpu lyo akanwa k'omulêbi Izaya kayunjula, owadesire: ¹⁸ Oyu ye Murhumisi^l wâni, ye nacîshozire, Muzigirwa wâni, ye ncîshingiramwo. Namuhebamwo Omûka gwâni, ye wayish'imanyîsa olubaga amarhegeko. ¹⁹ Arhakaja kadali, arhakabanda kahababo, barhanakayumva izù lyâge oku irango. ²⁰ Arhakahumanula olusheke luvunisire, arhakazimya ecirere cidwîrhe catumbûka, kuhika obuyêmêre buhime. ²¹ Olubaga lwâyish'ilangâlira omu izîno lyâge.

Yezu na Belzebubi (Luk 11, 14-15; Mrk 3, 23-30)

²² Obwo banacimulêrhera omuntu olimwo shetani, muhûrha na kaduma; anacimufumya, kuhika aderha anabona. ²³ Abantu boshi banacisômerwa, banakaz'iderha, mpu: «Ka arhali ye mwene Daudi oyu?» ²⁴ Ci erhi Abafarizeyi bayumva, baderha, mpu; «Ntâ wundi adwîrhe ahulusamwo abashetani orhali Belzebubi, omurhambo w'abashetani.» ²⁵ Yezu erhi acimanya enkengêro zâbo, ababwîra, erhi: «Ngasi bwâmi buciberamwo, kukulumba bukulumba; na ntâ cishagala erhi nyumpa ecibeziremwo eyimanga. ²⁶ Akabà Shetani alibirhakwo Shetani, acîbeziremwo yênene: kurhi obwâmi bwâge bwaciyimanga? ²⁷ Akabà-ga Belzebubi ye nkûlamwo bashetani, abâna binyu ndi babakûlamwo bo? Lêro bo bayish'ibà batwi b'olubanja lwinyu. ²⁸ N'akabà oku buzibu bwa Nyamuzinda nkûla abashetani, kuziga Obwâmi bwa Nyamuzinda bwayishire eno mwi-nyu. ²⁹ Kurhi omuntu ankajà omu nyumpa y'omulume ogwêrhe emisî anamunyage, nka arharhenzir'ishwêka oyo mulume w'emisî? Na buzinda anayish'imunyaga. ³⁰ Oyu rhurhali rhwe naye, erhi mushombanyi, n'orharhola haguma nâni, erhi kushandâza ashandâza. ³¹ Co cirhumire mmubwîra oku ngasi câha na ngasi cijâci abantu bâbalalirwe kuli co; ci ecijacirwa Mûka cirhakabababirwa. ³² Na ngasi wâjacire Mwene-omuntu, ayish'ibababirwa; ci owâjacire Mûka arhakabababirwa en'igulu na ciru enyuma omu gandi mango^m.

^j**12.1** : luzira: kwo kuderha lwa Sabato, lwo lwa kali nda omu mugobe gw'e Buyahudi

^k**12.4** : obuntu: mugati ogwo emw'Abayahudi

^l**12.18** Omurhumisi alikwo Omûka gwa Nyamuzinda: Mûka Mutagatîfu.

^m**12.32** : Lolà amahugûlo: Mrk 3, 29.

Enderho z'omuntu ziyêrekana omurhima gwâge (Mrk 7, 16-20; Luk 6, 43-45)

³³ Omurhi mwinjà n'irehe lyâgo; omurhi mubî n'irehe lyâgo. Bulya omurhi gumanyîkana oku irehe lyâgo. ³⁴ Ewani, eri iburha lya cibugusha, ka mwa-nkahash'iderha aminjà n'obwo muli babî? Kali omuntu arhaderha ecirhamuli omuⁿ murhima! ³⁵ Omuntu nkana omu mbîko nyingjà akûla aminjà, n'omuntu mubî omu mbîko mbî akûla amabî. ³⁶ Ci mmubwîzire oku olusiku lw'Olubanja, abantu bâdôsibwe enderho za busha zoshi bâdesire. ³⁷ Bulya (omu lubanja) nderho zinyu zâmmuyêze na nderho zinyu zâmmuyâze».

Ecimanyîso ca Yôna (Luk 11, 29-32; Mrk 8, 11-12; Mat 16, 1-4)

³⁸ Lêro baguma omu bashamuka b'ihano n'omu Bafarizeyi bamubwîra, mpu: «Mwigîriza, rhwalonza orhuyêreke ecimanyîso». ³⁹ Naye abashuza anababwîra, erhi: «Iburha libî n'ely'endyâlya! Lidwîrhe lyalonza ecimanyîso, lirhanabone ecimanyîso cirhali c'omulêbi Yôna. ⁴⁰ Nka kulya Yôna ajiraga miregerege isharhu na madufu asharhu omu nda y'enfi, ntyo Mwene-omuntu ayish'ijira miregerege isharhu na madufu asharhu omu nshinda y'igulu. ⁴¹ Abantu b'e Ninive bayish'ijà omu lubanja n'er'iburha, banaliyagîrize, bulya bacîyunjuzize erhi Yôna abayigîriza, na olushire Yôna, y'ono oli hano! ⁴² Omwâmikazi w'e Saba ayish'ijà lubanja n'ogu mulala, agubonêse nshonyi, bulya arhenzire e-mwâge kulî, emunda igulu lihekera, mpu agend'iyumva obushinganyanya bwa Salomoni, n'olushire Salomoni, y'ono oli hano!

Obuminya bw'omuzimu mubî w'enshubîrizi (Luk 11, 24-26)

⁴³ Nka omuzimu mubî arhenga omu muntu, anajè ageragera ahantu hayumire, ajè alonza aha arhamûkira, ahabule. ⁴⁴ Anaderha obwo, erhi: «Nacîshubirira omu nyumpa yâni, omu narhengaga». N'erhi aciyisha, anashimâna murhali ndi, ehyajîrwe enabambirwe bwinjà. ⁴⁵ Anagenda obwo, arhôle bandi bazimu nda babî kumulusha; n'erhi bayijamwo, banacilambuliremwo; n'obwôrhère bw'oyo muntu bwanabà bubî kulusha obw'oburhanzi. Kwo lyâbè ntyo er'iburha lirhajira lugero omu bubî».

Ababusi na bene wâbo Yezu (Mrk 3, 31-35; Luk 8, 19 -20)

⁴⁶ Oku arhajiyûs'abwîra abantu, nnina na bene wâbo erhi bakola bayimanzire embuga, balonza okumuganîza. ⁴⁷ Lêro muntu muguma anacimubwîra, erhi: «Nyoko na bene winyu bayimanzire embuga, badwîrhe bakulonza». ⁴⁸ Obwo naye anacishuza owamubwîraga, erhi: «Nyâmà ye ndi na bene wîrhu bo bahi? » ⁴⁹ Anacilambûla okuboko eluhande abaganda bâge bâli, aderha erhi: «Lolà nyâmà na bene wîrhu. ⁵⁰ Bulya ngasi yêshi ojira oku Larha oli omu mpingu alonza, ye mwene wîrhu, ye na mwâli wîrhu, ye na nyâmà».

13

¹ Olwo lusiku, Yezu ahuluka omu nyumpa, agend'itamala eburhambi bw'enyanya. ² N'orhutu rhw'abantu rhwacilundalunda eburhambi bwâge, kuhika ashonera omu bwârho, atamalamwo, na hiryà hirundo hy'abantu hyayimanga oku mushenga gw'enyanya. ³ Anacibabwîra binji omu migani.

Omugani gw'owajag'imîra emburho (Mrk 4, 3-9; Luk 8, 5-8)

⁴ Aderha, erhi: «Hàli muntu muguma wajag'imîra emburho. Erhi abà akola adwîrhe amîra, mburho nguma zarhogera eburhambi bw'enjira; orhunyunyi rhwayisha, rhwacîlîrazo. ⁵ Ezindi zarhogera omu mabuye, zirhashimanagamwo budaka bunji; zanacimera dubaduba, bulya obudaka burhàli bulî. ⁶ Erh'izûba licibasha, zalaba, lêro zacîyumira, bulya ntà mizî zagwêrhe. ⁷ Ezindi zarhogera omu mishûgi, ci erhi emishûgi ecimera haguma nazo, yazihuhya. ⁸ Ezindi nazo

ⁿ12.34 : Omwâna arhaderha ecirhwe c'enshenzi cirhali omu mwâbo.

zarhogera omu budaka bwinjà, zaleheka, nguma igana, eyindi makumi gali ndarhu, eyindi makumi asharhu. ⁹ Ogwêrhe amarhwîri g'okuyumva, ayumve!».

Ecirhuma Yezu ayigîriza omu migani (Mrk 4, 10-15; Luk 8, 9-10. 18)

¹⁰ Lêro abaganda bâge bamushegeraho, bamubwîra, mpu: «Cirhuma obayigîriza omu migani?»
¹¹ Abashuza anababwîra, erhi: «Mwêhe mwahîrwe okumanya amahwe gw'Obwâmi bw'empingu, ci abà bôhe barhakuphâbagwa. ¹² Bulya ogwêrhe, ahâbwa, ayish'icibêra mugale; ci orhagwêrhi, n'ehinyi agwêrhe, bamunyagahyo. ¹³ Co cirhuma ababwîra omu migani, bulya oku babona barhanabona, oku bayumva barhanayumva, ciru barhanatwa ihuzihuzi. ¹⁴ Lêro obulêbi bw'Izaya bwanayunjula kuli bo, owaderhaga, erhi: Mwakaz'iyumvîrhiza n'amarhwîri ginyu, murhanayumve; mwakaz'ilolêreza n'amasû ginyu, murhanabone. ¹⁵ Omurhima gw'olu lubaga gwahinzire: bafûnisire amarhwîri, banaziby'amasû gâbo, mpu lyo barhayumve n'amarhwîri gâbo, mpu lyo barhacîrhegereze omu murhima, mpu lyo barhahinduke binjà, mpu lyo ntanabafumye. ¹⁶ Mwêhe, amasû ginyu gôki g'iragi, bulya gadwîrhe gabona; n'amarhwîri ginyu, bulya gadwîrhe gayumva. ¹⁷ Okuli, mmubwîre, balêbi banji n'abanya-bushinganya banji balonzize okubona ebi mudwîrhe mwabona, barhanacimubonaga, n'okuyumva ebi mudwîrhe mwayumva, barhanacibiyumvaga!

Amahugûlo g'omugani gwa nyakumîra emburho (Mrk 4, 13-20; Luk 8, 11-15)

¹⁸ «Yumvagi mwêhe omugani gwa nyakumîra emburho. ¹⁹ Ngasi yêshi oyumva oluderho lw'Obwâmi arhanalwirhegerizi, Omubî^o anayisha, acîrholere ehyali hirhwêzirwe omu murhima gwâge: ye wamîzirwe oku njira oyo. ²⁰ Owamîzirwe oku mabuye yêhe, ye wayumvîrhe oluderho, aluyâbabira n'a-masîma. ²¹ Ci erhi arhagwêrhi mizî, abà muntu wa kasanzi: Erhi acîbona amalibuko n'amalumwa erhi olo Luderho lurhuma, anacikulumba ho na halya. ²² Owamîzirwe omu mishûgi naye, ye yumva Oluderho, ci ebihamba by'e-by'en'igulu n'obunywesi b'obuhirhi byazimaguzi lulya Luderho: obwo lurhanacibonaga malehe. ²³ Owamîzirwe omu budaka bwinjà yêhe, ye muntu wayumvîrhe Oluderho, acîrhegereza: ayâna amalehe, nguma yalêrha igana, eyindi makumi gali ndarhu, eyindi makumi asharhu».

Omugani gw'enshenga

²⁴ Anacibatwa ogundi mugani, ababwîra, erhi: «Obwâmi bw'empingu bushushîne n'omuntu wamîraga emburho nyingà omu ishwa lyâge. ²⁵ Erhi abantu bakola bagwîshîre, omushombanyi ayisha, amîra enshenga omu karhî k'engano, anacîgendera. ²⁶ Erhi engano emera enayêra, erya nshenga nayo yaboneka. ²⁷ Bambali ba nn'ishwa kwo kujà emunda ali, bamubwîra, mpu: «Nyamwagirwa, k'arhali mburho nyingà wali omîzire omu ishwa lyâwe? Ngahi e-mburho mbî erhenzirage?» ²⁸ Anacibabwîra, erhi: «Muntu onshomba wajizire ntyo». Nabo abambali banacimushuza, mpu: «K'olonzize rhuj'iyikûlagula?» ²⁹ Abashuza, erhi: «Nanga, hano mukola mudwîrhe mwakûla enshenga, mwankakûliramwo engano haguma». ³⁰ Muleke byombi bimere kuhika amango g'okusârûla; ago mango nâbwîre abasârûzi, nti: «Emburho mbî muyihebe haguma, munayishwêke mîha mîha, eyôcibwe: engano yôhe muyihake omu nguli yâni».

Omugani gw'emogomogo y'emburho y'esinapi (Mrk 4, 30-32; Luk 13, 18-19)

³¹ Anacibatwa ogundi mugani, anababwîra, erhi: «Obwâmi bw'empingu bwanagererwa oku mogomogo y'esinapi, eyi muntu muguma arhônga, ayirhêra omu ishwa lyâge. ³² Ebà nsungunu kulusha ezindi mburho zoshi; erhi ecimera, yaneneha kulusha ezindi mburho zoshi yanabà murhi, kuhika enyunyi z'emalunga zayish'iyûbaka omu mashami gâgwo».

Omugani gw'olwango (Luk 13, 20-21)

^o**13.19** Omubî: shetani oyo bàdesire.

³³ Anacibabwîra ogundi mugani, erhi: «Obwâmi bw'empingu bwanagererwa oku lwango omukazi ayankaga, aluheba omu nshâno yankayigusa balume basharhu: yabumbugurha yoshi»

Yezu arhigiriza olubaga buzira migani (Mrk 4, 33-34)

³⁴ Ebyo byoshi Yezu anacibibwîra abantu omu migani, arhanabayigîrizagya buzira migani, ³⁵ Mpu lyo kuyunjula okwaderhagwa n'omulêbi, erhi: Omu kanwa kâni mwakarhenga emigani, kakafulûla ebyâfulisirwe kurhenga okulemwa kw'igulu.

Amahugûlo g'omugani gw'emburho mbî

³⁶ Erhi acib'amâlîka abantu, ajâ omu nyumpa, n'abaganda bâge bamujaho, bamubwîra, mpu: «Ruhugûlirage gulya mugani gw'enshenga omu ishwa». ³⁷ Naye erhi acibashuza, ababwîra, erhi: «Owamîraga emburho nyinjâ, ye Mwene-omuntu; ³⁸ Ishwa lyo igulu; emburho nyinjâ nayo, bo bâna b'omu Bwâmi; enshenga, bo bâna b'Omubî; ³⁹ Omushombanyi warhwêraga enshenga, ye Shetani; amango g'okusârûla, ho aha kuhwa kw'igulu; n'abasârûzi, bo bamalahika. ⁴⁰ Nk'oku emburho mbî elundwa haguma enadulikwe muliro, kwo byâbe aha kuhwa kw'igulu; ⁴¹ Mwene-omuntu ayish'irhuma bamalahika bâge, bakûle abantu b'enshumi mbî n'ab'amabî omu Bwâmi bwâge; ⁴² bâbakwêbe omu ndugurhirâ y'omuliro: okuhandi kubè kubanda endûlù n'okukenyeza amîno. ⁴³ Obwo abinjâ balangashane nka izûba omu Bwâmi bw'Îshe wâbo. O-gwêrhe amarhwîri g'okuyumva, ayumve!

Omugani gw'obuhirhi n'ogw'enjuma

⁴⁴ Obwâmi bw'empingu bwanagererwa oku buhirhi bufulike omu ishwa; omuntu wabubonaga, ashub'ibubishamwo, agend'asîmire, aj'iguza ebi âli agwêrhe byoshi, okuhandi agula eryo ishwa. ⁴⁵ Kandi Obwâmi bw'empingu bwanagererwa oku murhunzi walonzagya enjuma nyinjinjâ. ⁴⁶ Erhi acîbona njuma nguma y'ecitwîro cihamu, agenda, aguza ebi ali agwêrhe byoshi, agula eyo njuma.

Omugani gw'akêshe

⁴⁷ Kandi Obwâmi bw'empingu bwanagererwa oku kêshe karhegagwa omu nyanja, kanagwâsa enfi za ngasi lubero. ⁴⁸ Erhi kayunjula, abadubi bakakululira ebulambo, banabwârhalâ, barhondêra balondôla, enfi nyinjâ baziômeka, banakabulira embî. ⁴⁹ Kwo byâbe ntyo aha kuhwa kw'igulu: bamalahika bayish'iyisha, baberûle ababî oku binjâ. ⁵⁰ Okuhandi babalohe omu muliro; kubâge kubanda endûlù n'okuluma amîno».

Ebinwa bizinda by'enyigîrizo z'emigani.

⁵¹ Erhi ayûs'ibatwa eyo migani, abadôsa, erhi: «Ka mwayumvîrhe ebyo byoshi?» Bamushuza, mpu: «Nêci, rhuyumvîrhe». ⁵² Anacibabwîra, erhi: «Co cirhumire ngasi muyigîriza ohindusire mwâna w'Obwâmi bw'empingu, anagererwakwo nnakâ okarhenza omu mbîko yâge ebintu bihyâhya n'ebikulûkulû».

V. Ekleziya, murhondêro gw'obwâmi bw'empingu

Yezu ajâ e Nazareti (Mrk 6, 1-6; Luk 4, 16-24)

⁵³ Byanacibâ ntyo! Erhi Yezu ayûsa eyo migani, anaciyimuka. ⁵⁴ N'erhi ahika omu cishagala câge^p, arhondêra ayigîriza abantu omu sinagogi yâbo, kuhika basômerwa, banakaz'iderha, mpu: «Ngahi akûzire obwenge n'obuhashe butya? ⁵⁵ K'arhali mwâna wa mubinji oyu? Ka nnina arhali ye Mariya, na bene wâbo^q ka barhali bo Yakôbo, Yozefu, Simoni na Yûda? ⁵⁶ Na bâli bâbo, ka

^p**13.54** Cishagala câge: e Nazareti eyo

^q**13.55** Bene wâbo Yezu, aha kuli kuderha balya boshi b'omulala gwa Bikira Mariya na Yozefu.

rhurhadwîrhi rhwababona eno mwîrhu! Ngahi arhenzizagye ebyo byoshi?»⁵⁷ Banacimulola kubî. Lêro Yezu ababwîra, erhi! «Ntâ handi omulêbi abula okukengwa omurhali omu cihugo câge erhi omu mwâge». ⁵⁸ N'aho arhajiragaho bisômerîne binji, erhi kubula obwêmêre kwâbo kurhuma.

14

Herodi na Yezu (Mrk 6, 14-16; Luk 9, 7-9)

¹ Ago mango mwâmi Herodi ayumva oku Yezu ajire irenge. ² Abwîra a-bambali, erhi: «Yowane Mubatiza oyo! Afûsire omu bafû: kwo kumudwîrhîre ebi bisômerîne adwîrhe ajira!».

Okufâ kwa Yowane Mubatiza (Mrk 6, 17-29; Luk 3, 19-20)

³ Bulya Herodi ali agwâsire Yowane, amushwêka anamuheba omu mpamikwa, erhi Herodiyada mukâ omulumuna Filipo orhuma. ⁴ Bulya Yowane ali amubwîzire, erhi: «Ntâ bwêmêre ogwêrhe bw'okumuherula». ⁵ Ci erhi Herodi acilonza okumuyîrha, ayôboha olubaga, bulya lwakâg'ilola Yowane nka mulêbi. ⁶ Lêro oku lusiku lw'okuburhwa kwa Herodi, mwâli wa Herodiyada ajâ eruhyâ, asâma, asîmîsa Herodi. ⁷ Okuhandi amulaganya n'endahiro mpu amuhâ ngasi hyoshi ankamuhûna. ⁸ Erhi nnina anarhenzirig'imubwîra obwo, aderha, erhi: «Ompêre oku nambi bona buno irhwe lya Yowane Mubatiza». ⁹ Mwâmi anacyumva oburhê, ci erhi endahiro n'abâli oku cîbo haguma birhuma, arhegeka mpu bamuhelyo. ¹⁰ Anacirhuma mpu bagend'itwa Yowane irhwe mulya àli ashwêkîrwe. ¹¹ Erhi irhwe lyâge licilerhwa oku nambi, baliha olya munyere, naye alihêkera nnina. ¹² Abaganda ba Yowane banacyisha, barhola ecirunda câge, bacibisha; okuhandi banacigend'ibwîra Yezu.

Yezu aluza emigati obw'oburhanzi (Mrk 6, 31-44; Luk 9, 10-17; Ywn 6, 10-13)

¹³ Erhi Yezu ayumva ntyo, arhenga aho omu bwârho, aj'omw'irungu, kuli n'abantu. Erhi abantu bacikuyumva, barhenga omu bishagala, bamushimba n'amagulu. ¹⁴ Erhi acirhenga omu bwârho, abona nyamugege w'abantu, ababêra obwonjo, anafumya abalwâla bâli muli bo. ¹⁵ Erhi kucibâ bijingo, abaganda bâge bamujaho, bamubwîra, erhi: «Lyamabâ irungu lîno, bwanayizire; lîka bano bantu bagend'igula ebiryo omu bishagala». ¹⁶ Yezu anacibabwîra, erhi: «Ntâ bulagîrire bagwêrhe bw'okugenda: mubahè eci balya mwênene». ¹⁷ Banacimushuza, mpu: «Ntâco rhugwêrhe hano, erhali migati irhanu na nfi ibiri byône». ¹⁸ Naye anacibabwîra, erhi: «Nderheragibyo hano». ¹⁹ Erhi ayûs'i- bwîra abantu mpu babwârha oku lubala, n'erhi acirhola erya migati irhanu na ziryâ nfi ibiri, kwo kugalamiraga emalunga, abigisha; n'erhi abâ amâbega emigati, ayihâ abaganda bâge, nabo bayihêreza abantu. ²⁰ Boshi banacirya, bayigurha. Barhola ebi basizagya, bayunjuza birhiri ikumi na bibiri. ²¹ Rhukaganja abalyaga nabo, kuleka abakazi n'abâna, hâli balume bihumbi birhanu.

Yezu alambagira omu nyanja bo na Petro (Mrk 6, 45-52; Ywn 6, 16-21)

²² Ho n'aho, Yezu anacisêza abaganda bâge mpu bajè omu bwârho, babè bashokola banayikire enyanja, oku naye asêzera abantu. ²³ Erhi acibâ amâlîka abantu, ayinamukira oku ntondo yênene, aj'ishenga. Lêro byâbâ bijingo, erhi alikwo yênene. ²⁴ Obwârho nabo erhi bwamahika omu karhî k'enyanya kurhenga oku cikwî, erhi bunadwîrhe bwahunyangwa n'omulaba, bulya empûsi yahulukaga embere. ²⁵ Sêzi mucêracêra, Yezu abajayo, ayish'alambagira omu nyanja. ²⁶ Erhi bacimubona ayish'alambagira omu nyanja, abaganda bâge bafuduka, banaderha, mpu: «Muzimu», n'erhi obwôba bubagwârha, babanda oruhababo. ²⁷ Ho n'aho Yezu abaderhesa, anababwîra, erhi: «Muhire omurhima omu nda, murhayôbohaga, nie nnêne». ²⁸ Petro naye erhi

Abayahudi kwo balolaga emilala nk'eno mwîrhu e Bushi: mwene wâbo Omushi na mwâli wâbo, barhali balya barhenga nda nguma erhi bâna b'îshe muguma bônene, ci kuyûshûlakwo ngasi baburhwa na mwîshê erhi munnina. Enfarasè n'endimi z'e Bulaya zôhe zirhayôrha ntyo.

acishuza, aderha, erhi: «Nyamwagirwa, akabà we, orhegekage ndambagire oku mîshi, njè emunda oli». ²⁹ Naye Yezu aderha, erhi: «Yishaga». N'erhi Petro acirhenga omu bwârho, alambagira oku mîshi mpu aj'emunda Yezu ali. ³⁰ Ci erhi acibona empûsi erhankalindwa, ayôboha; n'erhi arhangira okuzika, ayâma, anaderha, erhi: «Muci-za, kufà kuno, nyôkola!» . ³¹ Ho na halya, Yezu alambûla okuboko, amugwârha, anamubwîra, erhi: «Oli muntu wa buyêmêre bunyi, carhumire orhindira?» ³² Erhi bacija omu bwârho, empûsi yarhûlûla. ³³ Nabo abâli omu bwârho bayisha, baharâmya, banamubwîra, mpu: «Okuli, ocîbêrîre Mwene Nyamuzinda!»

Yezu afumya abalwâla b'e Jenezareti (Mrk 6, 53-56)

³⁴ Erhi bayikira, bajà omu cihugo c'e Jenezareti. ³⁵ N'erhi abantu b'aho bacimumanya, balumîza omwanzi emw'abâlungwè boshi, banamulerhera abâli balwâla boshi. ³⁶ Bakâg'imuhûna mpu ciru bahume oku cikwî c'omwambalo gwâge, na ngasi bacihumirekwo, banacifuma^s.

15

Yezu ajà kadali n'Abafarizeyi n'abashamuka b'ihano (Mrk 7, 1-13)

¹ Lêro Abafarizeyi n'abashamuka b'ihano b'e Yeruzalemu bajà hali Yezu, bamubwîra, mpu: ² «Bici birhuma abaganda bâwe bakaz'ivuna amarhegeko g'abamîra? Ci barhacikalaba nka balya?» ³ Erhi acibashuza, ababwîra, erhi: «Cirhuma mweki muvuna amarhegeko ga Nyamuzinda erhi ngeso za bashakulûza binyu zirhuma? ⁴ Ci Nyamuzinda aderhaga, mpu: Okenge sho na nyoko, mpu n'owakungulire îshe erhi nnina, anafè. ⁵ Na ninyu munakaz'iderha, mpu: Ngasi yêshi wabwîre îshe erhi nnina, erhi: «Ehi nankakurhabîremwo, nahihanyire nterekêro, ⁶ mwaderha mpu oyo arhacirhegesirwi okurhabâla îshe erhi nnina. Na ntyo munakaz'ivuna amarhegeko ga Nyamuzinda erhi ngeso zinyu zirhuma. ⁷ Mâshi, ezi ndyâlya! Izaya acîlêbîre bwinjà, erhi aderha, erhi: ⁸ Olu lubaga ludwîrhe lwankenga n'akanwa kwônene, ci emirhima yâbo eri kuli. ⁹ Obukenge bankenga bubà bunywesi: banayigîrize enyigîrizo n'amarhegeko garhenga emw'abantu.

Arhali ebija ekanwa byo bizinza omuntu, ci ebirhenga omu murhima (Mrk 7, 14-23)

¹⁰ Erhi acibà amahamagala engabo, azibwîra, erhi: «Murhege amarhwîri munayumvîrhize! ¹¹ Arhali ebija ekanwa byo bizinza omuntu, ci ebirhenga eka-mwa kw'omuntu byo bimuzinza.» ¹² Obwo erhi abambali bacimujaho, bamubwîra, mpu: «K'omanyire oku ene Abafarizeyi bayumva lulya luderho lwâwe bagayire?» ¹³ Naye abashuza anaderha, erhi: «Ngasi murhi gurharhwêragwa na Larha w'empingu, gwayish'ikubwa. ¹⁴ Mubaleke; eri mihûrha eyêreka emihûrha enjira! Ci omuhûrha gukacihiramwo eby'okulangûla ogwâbo muhûrha enjira, yombi enacîlohe omu nyenga». ¹⁵ Petro ashuza, amubwîra, erhi: «Rhuhugûlirage nîrhu ogwo mugani». ¹⁶ Naye Yezu anacimushuza, amubwîra, erhi: «Aye! kuziga ninyu ntà bukengêre mugwêrhe kuhika ene! ¹⁷ Murhayumvîrhi oku ebija ekanwa omu nda birhogera, na kandi bijè aharhankaderhwa. ¹⁸ N'oku ebirhenga ekanwa byôhe, omu murhima birhenga, byo binazinza omuntu? ¹⁹ Omu murhima mwo murhenga enkengêro mbî, okuyîrha, okuhusha, okujira eby'enshonyi, okuzimba, okuhamîriza obunywesi, n'ebijâci. ²⁰ Ebyo byo bizinza omuntu. Ci okulya buzira kukalaba, kurhankazinza ndi».

^r**14.33** Nyanja ederhwa Jenezareti, erhi Kinereti, erhi nyanja y'e Galileya

^s**14.36** ugu mulongo guruhali omu cigereki ca Mateyo, ci Marko 6, 56, kandi gurhenzire omu Vulgata: 36 et rogabant eum ut vel fimbriam vestimenti eius tangerent et quicumque tetigerunt salvi facti sunt, <https://www.academic-bible.com/en/online-bibles/biblia-sacra-vulgata/read-the-bible-text/bibel/text/lesen/stelle/50/140001/149999/ch/3c16bd59e0cd8a81548006805576b857/> (12/04/2021).

Yezu afumya mwâli w'omukazi w'e Kanâni (Mrk 7, 24-30)

²¹ Lêro erhi Yezu acirhenga aho, acîjira omu mpande z'e Tiri n'ez'e Sidoni. ²² Obwo omukazi w'e Kanâni ahubuka muli eco cihugo, aj'ahamagala, anaderha, erhi: «Mâshi Nyamwagirwa, mwene Daudi, ombêre obwonjo: mwâli wâni anayîsirwe na shetani». ²³ Naye arhamushuzagya ciru ehitya. Lêro abaganda bâge banacimujaho, bamuyinginga, banamubwira, mpu: «Mubwîre agende, bulya adwîrhe ajira olubî omu nyuma zîrhu». ²⁴ Naye erhi acishuza, aderha, erhi: «Ntarhumagwa okurhali oku bâna-buzi bahezire b'Israheli». ²⁵ Lêro olya mukazi anaciyisha, amuharâmya, anaderha, erhi: «Ontabâle, Muhanyi wâni!» ²⁶ Naye anacimushuza, erhi: «Kurhali kwinjâ okurhola ebiryo by'abâna n'okubikwêba ebibwâna». ²⁷ Naye nyamukazi anaciderha, erhi: «Kwo binali ntyo, Muciza! ci ebibwâna nabyo binalye oku buhungumukiza burhoga oku cîbo ca nnâhamwâbo!» ²⁸ Lêro erhi Yezu acishuza, amubwîra, erhi: «We mukazi, obwêmêre bwâwe buli bunji! Bibage nka okwo walonza». N'omwâli anacifuma muli ako kanya.

Yezu afumya balwâla banji hôfi h'enyanya

²⁹ Obwo, Yezu erhi acirhenga aho, ajâ hôfi h'enyanya y'e Galileya; n'erhi acija oku ntondo, anacibutamalakwo. ³⁰ Abantu nyamugege banacimujaho, erhi badwîrhe abahozire amagulu n'abahegezi, emihûrha n'orhuduma, n'abandi banji ba ngasi lubero: babahira aha magulu gâge; naye anacibafumya. ³¹ Rhulya rhutù rhw'abantu rhwarhangâla erhi rhubona orhuduma rhwaderha, abahegezi bafuma, abahozire amagulu balambagira, n'emihûrha yabona: bakuza Nyamuzinda w'Israheli.

Yezu aluza emigati obwa kabiri (Mrk 8, 1-10)

³² Erhi abâ amahamagala abaganda bâge, Yezu ababwîra, erhi: «Namabonera olubaga obwonjo; bulya zikola nsiku isharhu zino kurhenga banshimbire, barhanagwêrhi eci balya. Okubalîka bashalisire, ntalonza: bankafira omu njira». ³³ Abaganda bâge banacimubwîra, mpu: «Ngahi emigati y'okuyîgusa abâ boshi yarhenga muno irungu?» ³⁴ Yezu abadôsa, erhi: «Migati inga mugwêrhe?» Banacimushuza, mpu: Eri nda na ndûgu nsungunu». ³⁵ Okuhandi anacirhegeka mpu abantu babwâr hale oku idaho. ³⁶ Ayanka erya migati oku eri nda na zirya ndûgu, avuga omunkwa, ayibega, ayihâ abambali, abambali nabo bayihâ olubaga. ³⁷ Balya bantu boshi bâlya banayigurha. Barhola ebihimbi byasigalaga, byayunjuza birhiri nda! ³⁹ Abalyaga nabo, kurhenzamwo abakazi n'abâna, bali bantu bihumbi bini. ³⁹ N'erhi acibâ amâlîka olubaga, ajâ omu bwârho; kwo na kuhika omu cihugo c'e Magadani.

16

Abafarizeyi n'Abasaduceyi bahûna Yezu ecimanyîso (Mrk 8, 11,-13; Luk 11, 16-29)

¹ Abafarizeyi n' Abasaduceyi banacimujaho mpu bamurhangule, ba-muhûna mpu abayêreke ecimanyîso c'oku nkuba. ² Naye erhi acibashuza, ababwîra, erhi: «Kukabâ bijingo, muderhe, mpu: irhondo gwâbâ mulengêzi, bulya ebitù bishushire amâle. ³ Na kukabâ sêzi muderhe, erhi: ene gwâbâ mudumbi, bulya ebitù bishushire omugî. Ntyo muyishi ngasi cimanyîso c'ebitù ci murhishi ebimanyîso^t by'amango! ⁴ Eri iburha libî n'ery'endyâlya lyalonza ecimanyîso! Ecimanyîso ntâco lyahâbwa, ecirhali c'omulêbi Yôna!» Aho abaleka, acigendera.

Obwengûza bw'Abafarizeyi n' Abasaduceyi (Mrk 8, 14-21; Luk 12, 10)

⁵ Erhi bacyikira enyanja, abaganda bâge erhi bayibagire okuyanka emigati. ⁶ Lêro Yezu anacibabwîra, erhi: «Mucîlange munamanye engezo y'Abafarizeyi n'Abasaduceyi!» ⁷ Nabo bakengêra banacîbwîra bône na bône, mpu: «Bulya rhurhadwîrhi migati». ⁸ Lêro Yezu erhi

^t**16.3** : Ebimanyîso by'amango ga Masiha, biri bisômerîne.

acimanya, ababwîra, erhi: «Banya- bwêmêre-busungunu, bici byarhuma mudwîrhe mwagerêreza omu murhima mpu murhagwêrhi migati? ⁹ Ka murhasâg'iyumva? Ka murhacikengiri erya migati irhanu yayigusagya bantu bihumbi birhanu na birya birhiri byasigîre? ¹⁰ Nîsi erya migati nda yayigusagya bantu bihumbi bini na birhiri binga byasigîre? ¹¹ Cankarhuma murhayumva oku ntali omu by'emigati? Mumanye engezo y'Abafarizeyi n'Abasaduceyi!» ¹² Lêro banaciyumva oku arhali ngezo^u ya kurhunza migati aderhaga mpu bamanye, ci nyigîrizo z'Abafarizeyi n'Abasaduceyi.

Petro amanya oku Yezu ali Nyamuzinda analaganyibwa obukulu (Mrk 8, 27-30; Luk 9, 18-21)

¹³ Erhi Yezu ahika e Sezareya, cihugo ca Filipo, adôsa abaganda bâge, erhi: «Kurhi abantu baderha kuli Mwene-omuntu?» ¹⁴ Nabo banacimubwîra, erhi: «Baguma banaderhe mpu ye Yowane Mubatiza; abandi mpu Eliya, abandi nabo mpu Yeremiya erhi muguma omu balêbi». ¹⁵ Yezu anacibabwîra, erhi: «Ninyu mwe, ndi muderha mpu ndi?» ¹⁶ Simoni-Petro erhi ashuza, aderha, erhi: «We Kristu Mwene-Nyamuzinda Ozîne». ¹⁷ Yezu naye ashuza, anamu-bwîra, erhi: «Oli muny'iragi, Simoni, mugala wa Yôna, bulya guruhali mubiri erhi mukò^v, gukumanyisize okwo, ci Larha oli omu mpingu. ¹⁸ Yumva nkubwîre oku oli Ibuye^w na kuli eryo ibuye nayûbakakwo Ekleziya yâni, n'amâmi g'ekuzimu garhakayihima. ¹⁹ Nanakuhà enyigulo z'Obwâmi bw'empingu: ngasi eci wafundike en'igulu, erhi ciri cifundike n'omu mpingu, na ngasi eci wafundûle en'igulu, erhi n'omu mpingu ciri cifundûle». ²⁰ Lêro anacikomêreza abambali mpu barhabwîraga ndi oku ye Kristu.

Yezu abwîra obw'oburhanzi abaganda bâge oku ayish'ibabazibwa (Mrk 8, 31-33; Luk 9,22)

²¹ Kurhenga olwo lusiku, Yezu arhondêra ayêreka abaganda bâge oku akwânîne aj'e Yeruzalemu, ababazibwe n'abagula b'olubaga, abajinji n'abashamuka b'ihano; kandi afè, n'olusiku lwa kasharhu afûke. ²² Lêro Petro amukema, arhondêra amukalihira anamubwîra, erhi: «Nanga, Waliha! okwo kurhabè!» ²³ Yezu erhi acihindamuka, abwîra Petro, erhi: «Shetani, ntengaho! odwîrhe wanshumika kubî, bulya enkengêro zâwe zirhali nkengêro z'ebya Nnâmahanga, ci z'eby'abantu!»

Ebi owalonz'ishimba Yezu arhegesirwe okujira (Luk 8, 34-9, 1; Luk 9, 23-27)

²⁴ Lêro Yezu anacibwîra abambali, erhi: «Owalonz'inshimba, acîlahire yênene, abarhule omusalaba gwâge, anshimbe. ²⁵ Owâlônze okuciza obuzîne bwâge, ye wâbuheze; ci owalonze okuheza obuzîne bwâge nie ntuma, ye wâbucize. ²⁶ Bici kwankakwânana omuntu okubâ mwâmi w'igulu lyoshi erhi a-nkaheza omûka gwâge? ²⁷ Ci mumanye oku Mwene-omuntu ayish'iyisha bona bamalahika bâge omu bukuze bw'Îshe: lêro obwo ayish'ilyûla ngasi muguma oku bijiro byâge. ²⁸ Mmubwîre okunali: Hali baguma muli abâ bayimanzire aha, barhakabona olufû, kuhika babone Mwene-omuntu ayishire omu Bwâmi bwâge».

17

Yezu ahinduka obusû (Mrk 9, 2-8; Luk 9, 28-36; 2 Pet 1, 16-18)

¹ Erhi kugera nsiku ndarhu, Yezu arhôla Petro na Yakôbo bo n'omulumuna Yowane,

^u**16.12** : Nka kulya engezo erhunza omugati ci erhi enagwêrhe obuhashe bw'okugubozza, ntyo enyigîrizo mbî z'abakulu b'ecihugo c'Abayahudi zana hash'iboza abantu bâbo boshi. Co cirhumire Mwâmi Yezu abwîra abalalizi bâge mpu bacîlange oku ngezo y'Abafarizeyi n'Abasaduceyi.

^v**16.17** : Omubiri n'omukò: kuli kuderha obuhashe bw'omuntu nka arharhabirwi n'inêma lya Nyamuzinda.

^w**16.18** : Petro erhi Kefa omu ciharamiya: kuli kuderha «ibuye». Ekleziya: mulungano, mulala gw'abemêzi, «kallein» omu cigereki kuli kuderha: «kuhamagalwa omu ndêko» .

anacibahêka bône bône oku ntondo ndîrî^x. ² anacihindukira obusù embere zâbo: obusù bwâge bwalangashana nk'izûba n'emyambalo yâge yanacibà nka myonzi y'izûba. ³ Aho Mûsa na Eliya banacibabonekera, bakaz'ishambâla bo naye. ⁴ Naye Petro arhondêr'aderha, abwîra Yezu, erhi: «Yâgirwa, kuli kwinjâ rhubêre hano: okalonza, nayûbakaho rhuyumpa rhusharhu, higuma hyâwe, ehindi hya Mûsa, n'ehindi hya Eliya». ⁵ Oku anacidwîrhe aderha, olwikungu lwêru lwababwîka; izù lyanacirhengamwo lulya lwikungu, lyaderha, erhi: «Oyu ye Mugala wâni muzigirwa, oyu nsîma bwenêne, mukaz'imuyumva». ⁶ Erhi abalâlîzi bâge bayumva liry izù, bakulumba bûbi, obwôba bwabagwârha. ⁷ Obwo Yezu bajaho, abahumakwo anababwîra, erhi: «Yimuki, murhayôbohaga». ⁸ Erhi baciyanamula amasù, barhacibonaga ndi, orhali Yezu yênene. ⁹ Erhi bacibà badwîrhe bayandagala oku ntondo, Yezu abakomêreza, anababwîra, erhi: «Murhabwîraga ndi ebi mwabwîne, kuhika Mwene-omuntu afûke omu bafû».

Amango Eliya anagaluke (Mrk 9, 9-13)

¹⁰ Lêro abaganda bâge banacîdôsa, baderha, mpu: «Cirhuma abashamuka b'ihano bakaz'iderha mpu Eliya akwânîne ayishe?» ¹¹ Naye erhi abashuza, abà-bwîra, erhi: «Nêci, Eliya ayish'iyisha, anayish'ikombêza byoshi. ¹² Ci mmubwîzire oku Eliya ayishire mîra, barhanamumanyaga, ci bamujira oku balonzagya. Mwene-omuntu naye ntyo kwo ayish'ibabazibwa nabo». ¹³ Obwo abaganda bâge bayumva oku Yowane Mubatiza alonzagy'iderha.

Yezu alibirhakwo shetani w'oluhungu-isirhe (Mrk 9, 14-29; Luk 9, 37-43)

¹⁴ Erhi bacihika aha bantu, muntu muguma amujaho, amuharâmya anamu-bwîra, erhi: ¹⁵ «Nyamwagirwa, obêre mugala wâni obwonjo, asirahire anababîre bwenêne: kanji kanji anakazicîloha ecîko n'omu mîshi. ¹⁶ Namuhîre abaga-nda bâwe, ci barhahashag'imufumya». ¹⁷ Yezu erhi amushuza, amubwîra, erhi: «Eri iburha libula-buyêmêre na linya-mabî, kuhika mangaci nayôrha ninyu? Kuhika mangaci nammulembere? Nderheragiye hano». ¹⁸ Yezu anacimukankamira, n'olya shetani amurhegamwo, n'omwâna anacifuma ho na halya. ¹⁹ Obwo entumwa zanamujaho bufunda-funda, zadôsa Yezu, mpu: «Carhumire rhwêki rhurhashag'imuhulusa bulya?» ²⁰ Yezu anacibabwîra, erhi: «Kubula bwêmêre kwinyu kwarhumire. Mmubwîre okuli, nka mugwêrhe obwêmêre buli nka mogomogo ya sinapi, mwanabwîra eyi ntondo, erhi: «Rheng'aha, ojè hala»; enagende, na ntâco cankammuyabira» [²¹ Shetani wa bènè oyu arhahulusibwa n'ezirhali nsengero n'okucîshalisa.]

Yezu abwîra abaganda bâge obwa kabiri oku ayish'ibabala (Mrk 9, 30-32; Luk 9, 44-45)

²² Erhi bacibà bali boshi haguma omu Galileya, Yezu anacibabwîra, erhi: «Mwene-omuntu ayish'ihânwa omu maboko g'abantu. ²³ Bayish'imuyîrha, n'o-lusiku^y lwa kasharhu ayish'ifûka». Obwo abaganda bâge banacibà burhè bwenêne.

Yezu bo na Petro bahâna entûlo y'aka-Nyamuzinda

²⁴ Erhi bacihika e Kafarnaumu, abakâg'ihôza entûlo y'aka-Nyamuzinda bajaho Petro, banamubwîra, mpu: «Ka Nnâhamwinyu yêhe arhahâna ntûlo y'aka-Nyamuzinda?» ²⁵ Anacishuza, erhi: «Nêci». Lêro erhi bacija omu nyumpa, Yezu ayirukir'amubwîra, erhi: «Kurhi okengîre, Simoni? Abâmi b'igulu, bahi bavurhîsa? Ka bambali bâbo erhi bagenyi?» ²⁶ Erhi naye acimushuza, erhi: «Bagenyi», Yezu amubwîra, erhi: «Kuziga abambali barharhegesirwi. ²⁷ Ci kwônene, lyo rhurhabasârha, ojè emashinji, ogend'iloba, n'enfi ntanzi wakagwâsa, oyilole ekanwa: washimânamwo ensaranga; oziyanke, obahêzo kuli nie nâwe».

^x**17.1** Eyo ntondo ederhwa Tabor .

^y**17.23** n'olusiku lwa kasharhu, rhwanaderha: «ci olusiku lwa kasharhu», kandi kai ashusha wawu 'kantalingânana, lolà amahugûlo ga Mat 6,26.

18

Omukulu omu Bwâmi bw'empingu (Mrk 9, 33-36; Luk 9, 46-47)

¹ Muli ako kanya, entumwa zanacija hali Yezu, zamudôsa, mpu: «Ndi wankaderha mukulu omu Bwâmi bw'empingu?» ² Yezu anacihamagala omwâna w'ecirhaba, amuheba ekarhî kâbo. ³ Anaciderha, erhi: «Okuli, mmubwîre, akabà murhahindusiri mukabà nk'eci cirhabà, murhakalabarha omu Bwâmi bw'empingu. ⁴ Ngasi yêshi wacîrhohye nka oyu mwâna, ye wâbè muku-lu omu Bwâmi bw'empingu».

Owasârhaza owâbo (Mrk 9, 42-48; Luk 17, 1-2)

⁵ «Owayankirire omwâna oli nk'oyu erhi nie ntuma, erhi nie ayankirîre. ⁶ ci owashumike kubî muguma muli abà bâna banyêmîre, kukwânîne bamushwêkere olusho omu igosi, banamukwêbe omu nyanja. ⁷ Buhanya bw'igulu erhi mashumi garhuma! Nêci, amashumi garhankabula bwayisha, ci oyu gârhengekwo, ye muhanya! ⁸ Akabà okuboko kwâwe erhi okugulu kwâwe binakushumike, obitwe, okabulire kuli: kuli kwinjà okujà omu Buzîne kabokwè erhi kagulu kulusha okuhêka maboko abiri erhi magulu abiri omu muliro gurhazima. ⁹ N'akabà isù lyâwe linakaz'ikushumika, olirhomole, okabulire kuli: kuli kukulu ojè omu Buzîne n'isù liguma ahâli h'okujà omu nyenga y'omuliro na masù abiri^z. ¹⁰ Mumanye murhagayaguzagya ciru n'omuguma muli abà bâna barhôrô: mmubwîzire ntyo bulya Bamalahika bâbo omu mpingu barhahusa okubona obusù bwa Larha oli omu mpingu. [¹¹ Bulya Mwene-omuntu ayishir'iciza ebyâli bihezire.]^a

Ecibuzi cihezire (Luk 15, 3-7)

¹² Kurhi mubwîne? Nna-bibuzi igana, ciguma muli byo cikamuhera, k'arhaleka birya bindi makumi gali mwenda na mwenda omu ntondo, agend'ilonza cirya cihezire? ¹³ N'erhi acishimana, mmubwîre okuli, canamulêrhera amasîma kulusha birya bindi makumi gali mwenda na mwenda birhâli bihezire. ¹⁴ Ntyo, burhali bulonza bwa Sho w'empingu mpu muguma muli abà barhôrô ahere.

Okurhabâlana nka mwene winyu ahabire (Luk 17,3)

¹⁵ Erhi mwene winyu ankajira kubî, ogende, omujeho, omukalihire wêne naye. Akakuyumva, erhi wagalwîre mwene winyu. ¹⁶ Akabà arhakuyumvîrhi, yanka winyu muguma erhi babiri, lyo ngasi ihano liderhwa omu kanwa ka bahamîrizi babiri erhi basharhu. ¹⁷ Akabà arhabayumvîrhi, obwîre Ekleziya^b. Akabà arhumvîrhi Ekleziya, omulole nka mupagani erhi mukage. ¹⁸ Mmubwîre okuli: ngasi coshi mwâfundike en'igulu, n'omu mpingu, erhi cinali cifundike, na ngasi coshi mwâfundûle en'igulu, erhi ciri cifundûle n'omu mpingu.

Okushenga haguma (Ywn 15, 7-16)

¹⁹ Mmubwîzire n'oku erhi babiri muli mwe en'igulu, bankahûna haguma akantu, ngasi kwoshi bâhûne, bâkuhâbwa na Larha oli omu mpingu. ²⁰ Erhi babiri erhi basharhu bankacîgusha haguma omu izîno lyâni, nâni nanabà ekarhî kâbo.

Okubabalira abarhutumuzize (Luk 17, 4)

^z**18.9** : Okuboko, okugulu erhi isù: co ngasi cintu na ngasi muntu wankarhushumika okugayîsa Nnâmahanga. Ahâli h'okujira ecâha, erhi h'okurhakulikira obulonza bwa Nyamuzinda ebyo bintu erhi aho hantu harhumire, kukwânîne rhukabulire ebyo bintu erhi rhuleke abo bantu lyo rhurhagayîsa Nnâmahanga.

^a**18.11** : Lolà muli Luk 19, 20.

^b**18.17** : Ekleziya kwo kuderha, mulungano gw'abemêzi.

²¹ Okubundi Petro anacimujaho, amubwîra, erhi: «Muhanyi, kanga nkwanîne okubabalira mwene wîrhu erhi akanjirira kubî? Ka kali nda?» ²² Yezu amushuza, anamubwîra, erhi: «Ntakubwîzire nti kuhika kali nda, ci kuhika kali makumi gali nda kali nda»^c

Omugani gw'omuntu wali omu mwenda wabulaga olukogo

²³ «Co cirhumire Obwâmi bw'empingu bwankagererwa oku mwâmi walonzagya okudôsa abambali omubalè gw'ebirugu byâge. ²⁴ Erhi abà akola adwîrhe adôsa, bamulêrhera muntu muguma wamulimwo binôno^d igana bya magerha. ²⁵ Erhi oyo muntu ahaba kurhi ankajuha, nnâhamwâbo arhegeka mpu bamuguze bo na mukâge n'abâna bâge na ngasi byoshi àli agwêrhe, lyo abona oku alyûla. ²⁶ Olya Mushi ahwêra oku idaho, arhondêr'amushenga anaderha, erhi: «Orheng'ininda nâni, nakujuha byoshi». ²⁷ Obwo mwâmi anacibêra olya mwambali obwonjo, amulika, anamubabalira gulya mwenda. ²⁸ Lêro erhi olya Mushi acihuluka, anashimâna owâbo Mushi wamulimwo ifundo ly'amagerha. Anacimurhuluba, amuhamira emumiro, amubwîra, erhi: «Ngalulira ebyâni walîre». ²⁹ Olya wâbo afukama, amuyinginga, amubwîra, erhi: «Ninda nâni, nakujuha». ³⁰ Ci olya wâbo arhumvagya, acîlahirira, amugendana: aj'imuhira omu lukoba, kuhika alyûle. ³¹ Erhi abâbo bashi bacibona byâbà ntyo, bagaya bwenêne, banacigenda, babwîra nnâhamwâbo oku byabîre kwoshi. ³² Okuhandi nnâhamwâbo amuhamagala, amubwîra, erhi: «Mushizi mubî, kurhi nakubabaliraga omwenda gwoshi nka oku wampûnaga. ³³ Ka wêki orhâli okwânîne okubabalira owinyu nka oku nakubabaliraga?» ³⁴ Lêro nnâhamwâbo akunira, amuhà abamubabaza kuhika alyûle omwenda gwâge gwoshi. ³⁵ Ntyo kwo Larha w'empingu ayish'imujirira, akabà ngasi muguma arhababaliri owâbo n'omurhima gwoshi».

19

VI. Obwâmi bw'empingu buli hôfi

Ka kuyêmêrîrwe omuntu ahuluse mukâge? (Mrk 10, 1-12)

¹ Byanacibà ntyo! Erhi Yezu ayûs'iderha ezo nderho, arhenga e Galileya, ajà omu Iya Yûda, ishiriza Iya Yordani. ² N'abantu mwandu bâna-cimukulikira, naye abafumiza abalwâla bâbo. ³ Obwo Abafarizeyi banacimushegeraho mpu bamurhangule; banacimudôsa, mpu: «K'oku ngasi igwârhiro omuntu ayêmêrîrwe okuhulusa mukâge?» ⁴ Naye erhi acishuza, ababwîra, erhi: «Ka murhasig'isoma oku kurhenga aha murhondêro, owalemaga abantu abalemire omulume n'omukazi, ⁵ n'oku adesire: Co carhuma omuntu aleka îshe na nnina, acîshwêkerekwo mukâge, banabè babiri omu mubiri muguma? ⁶ Kuziga barhaciri babiri, ci muguma yênene. Mâshi! arhali omuntu ye wahumanula eci Nyamuzinda ahumanyagya». ⁷ Banacimubwîra, mpu: «Cacirhumaga Mûsa arhegeka okuhâna ecêrhè c'okuvuna obuhya nk'omuntu ahulusa mukâge?» ⁸ Ababwîra, erhi: «Buzibu bw'emirhima yinyu bwarhumire Mûsa ammayêmêrera mpu muhuluse bakinywi; ci kurhâli ntyo burhanzi. ⁹ Ci lêro mmubwîzire oku ngasi yêshi wahuluse mukâge -ntadesire omukazi w'obuhya burhali bwo- akayanka owundi-, erhi kuhusha ahushire^e».

^c**18.22** : Kwo kuderha buzira Lugero, ensiku zoshi.

^d**18.24** : Kwâli mîra, italenta yankafire nka magerha ikumi: lyo ifundo liguma. Magerha igana erhi mafundo ikumi: lwo lugoyi. Nazo ngoyi ikumi erhi magerha cihumbi: co cinôno. Oyo muntu wali omu mwenda gwa binôno igana, àli omu mafundo bihumbi ikumi, go magerha bihumbi igana.

^e**19.9** : Mîra, amango ga Mûsa, erhi omulume ashombanaga na mukâge, anamuhè ecêrhè c'okumuhulusa. Ci kwône erhi Nnâmahanga alema abantu, arhahânaga obwo buyêmêre. Co cirhumire Mwâmi Yezu ashub'igalula irhegeko ly'obuhya nk'oku lyâli burhanzi. Kuziga omulume

Obulamba butagatifu

¹⁰ Abaganda bâge banacimubwîra, mpu: «Akabà kwo bunali ntyo obulyo bw'omulume n'omukazi, kuli kukulu okurhaja omu buhya». ¹¹ Naye anacibashuza, aderha, erhi: «Arhali bantu boshi bayumva olwo luderho, ci abakuhirwe bône. ¹² Bulya hali abalamba^f barhenzire ntyo omu nda za bannina; hali n'abalamba bajizirwe ntyo n'abantu; haligi n'abalamba bacijizire ntyo bône erhi Bwâmi bw'empingu burhuma. Ohashir'iyumva, ayumve!»

Yezu n'abâna (Mrk 10, 13-16; Luk 18, 15-17)

¹³ Obwo banacimulêrhera abâna mpu abagishe anabasengerere. Ci abambali bôhe banacibakalihira. ¹⁴ Yezu naye anacibabwîra, erhi: «Leki abâna, murhabahanzagya okujà aha ndi; bulya Obwâmi bw'empingu buli bwa ba bene abâ.» ¹⁵ Erhi acibà amabahebakwo amaboko anacigenda.

Omusole gwàli gugwêrhe birugu binji (Mrk 10, 17-22; Luk 18, 18-23)

¹⁶ Muntu muguma anacimujaho, amubwîra, erhi: «Mwigîriza, minjà maci nankajira lyo mbona obuzîne burhahwa?» ¹⁷ Yezu naye anacimubwîra, erhi: «Cici cirhumire ondôsa ebya aminjà? Akabà walonza okujà omu buzîne bw'ensiku n'amango, oshimbe amarhegeko. ¹⁸ Anacimubwîra, erhi: «Gahi?». Yezu naye amushuza, erhi: «Orhahîra okanigana, orhahîra okuhusha, orhahîra okazimba, orhahîra okahamîriza obunywesi. ¹⁹ Okâkenga sho na nyoko, onazigire abinyu bantu nka oku ocîzigira wênene». ²⁰ Nyamusole gwanacimubwîra, erhi: «Ebyo byoshi nabijizire kurhenga eburhò bwâni; bici bicinsigalire?» ²¹ Yezu amubwîra, erhi: «Okalonza okubà mwimâna, ogende, oguze ebi ogwêrhe byoshi, ohè abakenyi, oyîsh'ibona obuhirhi omu mpingu; okubundi oyîshe, onkulikire». ²² Erhi gulya musole guyumva ako kanwa oburhè bwaguhêka, bulya gwàli gugwêrhe birugu binji.

Okuhika omu mpingu kw'omugale kuli kudârhi (Mrk 10, 23-27; Luk 18, 24-27)

²³ Obwo Yezu anacibwîra abaganda bâge, erhi: «Mmubwîre okuli, okuhika omu Bwâmi bw'empingu kw'omugale kuli kudârhi. ²⁴ Nshubir'immubwîra: okugeza engamiya⁹ omu murhule gw'ensinge kuli kulembu kulusha okuhisa omugale omu Bwâmi bwa Nnâmahanga». ²⁵ Lêro, erhi abambali bacyumva ntyo, basômerwa bwenêne, banakacîdôsa, mpu: «Ndi wacungukage obwo? ²⁶ Yezu abalolêreza, anababwîra, erhi: «Emwa bantu, okwo kurhankahashikana; ci e-mwa Nnâmahanga, byoshi byanahashikana».

Oluhembo lw'abalesire eby'en'igulu (Mrk 10, 28-31; Luk 18, 28-30)

²⁷ Petro amushuza, anamubwîra, erhi: «Obu rhuli aha, rhwalesire byoshi, rhwakushimba, bici rhwânahâbagwe obwo?» ²⁸ Yezu naye anacibabwîra, erhi: «Okuli, mmubwîre, mwe mwanshimbire, olusiku luhyâhya^h, amango Mwene-omuntu abwârhalala oku ntebe y'irenge, ninyu mwâbwârhalala oku ntebe ikumi n'ibiri mukola mwatwa olubanja lw'emilala ikumi n'ibiri y'Israheli.

n'omukazi nka bayânkîne, barhankacivuna obuhya ciru n'eliguma. Ci abacîshwêkera haguma, burhanali buhya bw'okuli, barhegesirwe okulekana.

^f**19.12** : Hali abantu harhankahash'ijà omu buhya, bulya ntyo kwo balemirwe; abandi barhankahasha, bulya bakujizirwe n'abantu (nk'empira zâkâg'igwârhwâ omu bîrha); haligi n'abandi ba-nkahasha, ci obuzigire bwa Nnâmahanga n'abâbo bantu burhume baleka: abo bo badâhwa, ababikira, abalamba batagatifu, na ngasi bandi, ciru bankabêra omu igulu, baleka amasîma g'obuhya lyo basîmîsa Nyamuzinda.

⁹**19.24** : Engamiya co c'erubala cinene kulusha Abayahudi bâli bayishi, nka kulya eno mwîrhu Bushi, enjavu elusha ebindi by'erubala obunene.

^h**19.28** Olusiku luhyâhya, lusiku lwa kushashula byoshi erhi Murhondêro Muhyâhya, gwârhi ecigreki.

²⁹ Na ngasi yêshi wâleke aha mwâge, erhi bene wâbo, erhi bâli bâbo, erhi îshe, erhi nnina, erhi abâna bâge, erhi amashwa gâge, nie ntuma, âhâbwa kali igana kulusha, anayish'ibona obuzîne bw'ensiku n'amango. ³⁰ Banji omu barhanzi bâbè bazinda, na banji omu bazinda bâbè barhanzi».

20

Abakozi b'ishwa ly'emizâbîbu abarhanzi n'abazinda luhembo luyumânîne

¹ «Obwâmi bw'empingu bushushîne na nnakà wazûkaga mucêracêra mpu aj'ilâlîka abamukolera omu lukoma lwâge lw'emizâbîbu. ² Erhi abà amâlagana n'abakozi oku abahà igerha Iiguma oku lusiku, abarhuma omu lukoma lwâge. ³ Erhi amashî gakalaⁱ, mpu ahuluka, alangira abandi babwârhire oku irango buzira mukolo. ⁴ Anacibabwîra, erhi: «Gendi ninyu ekwâni, nayîsh'immuhà oluhembo lummukwânîne». ⁵ Nabo banacigenda. Ashub'ihuluka erhi izûba liyimanga n'erhi izûba liyêrêra^j, ashub'ijira nk'oku ajiraga burhanzi. ⁶ Erhi enkafu zirya ebizîzi^k, ashub'ihuluka, ashimâna abandi bayimanzire, abà-bwîra, erhi: «Kurhi mwayimangaga omulegerege gwoshi buzira mukolo?» ⁷ Banacimushuza, mpu: «Bulya ntâye warhualisire». Anacibabwîra, erhi: «Ji ninyu ekwâni». ⁸ Erhi kucibà bijingo, nnakà w'olukoma abwîra omwambali, erhi: «Hamagala abakozi, obahè oluhembo, orhangirire oku bazinda kuhika oku barhanzi-rhanzi». ⁹ Erhi balya barhondêraga enkafu zirya ebizîzi bayisha, bahâbwa ngasi muguma igerha Iiguma. ¹⁰ Erhi abarhanzi baciya, bamanya mpu bahâbwa kulusha; ci nabo bahâbwa ngasi muguma igerha. ¹¹ Obwo bakaz'iliyanka erhi banayîzire banagayire nnakà. ¹² Bakacîdesa, mpu: «Ewani! abà ba nyuma kasanzi katya kône bakozire, wamanarhuyumanyanya nabo, rhwe rhwalegirîre rhwakoya n'omukolo oku izûba n'idûrhu ly'omûshi». ¹³ Lêro naye erhi ashuza muguma muli bo, amubwîra, erhi: «Yâga mwîra wâni, ntakuzimbiri: ka lirhali igerha liguma rhwalagânanaga? ¹⁴ Yanka ebyawe, ogende. Nalonza okuhà owinyu wa buzinda nkawe. ¹⁵ Ka ntankajira ebyâni oku nalonza? Nîsi nkaba isû lyâwe lyo libî bulya ndi mwinjà?» ¹⁶ Ntyo kwo abazinda bayish'ibà barhanzi, n'abarhanzi babè bazinda.

Yezu abwîra Entumwa obwa kasharhu oku ayish'ibabazibwa (Mrk 10, 32-34; Luk 18, 31-33)

¹⁷ Erhi Yezu akola arheremera e Yeruzalemu, arhòla balya ikumi na babiri bône bône, n'erhi bakola bali omu njira, ababwîra, erhi: ¹⁸ «Rhw'ono rhwarheremera e Yeruzalemu; obwo Mwene-omuntu ahânwa omu maboko g'abajinji n'abashamuka b'ihano: bamutwîra olufù. ¹⁹ Bayish'imuhà abapagani mpu bamushekere, bamushûrhe emikoba banamubambe oku musalaba; ci olusiku lwa kasharhu ayish'ifûka».

Nnina wa bene Zebedeyo (Mrk 10, 35-40)

²⁰ Okuhandi nnina wa bene Zebedeyo anacimujaho bo n'abagala, amuharâmya, anamusengera akantu. ²¹ Naye anacimubwîra, erhi: «Bici walonza?» Amushuza, erhi: «Abâna bâni abà oku bali babiri; orhegeke babwârhole omu Bwâmi bwâwe, muguma ekulyo kwâwe, owundi ekumoshô». ²² Yezu anacishuza, aderha, erhi: «Murhamanyiri ebi muhûnyire. Ka mwankahash'inywa omulengo^l nayîsh'inywa?» Banacimubwîra, mpu: «Rhwanahasha». ²³ Anacibà- bwîra, erhi: «Omulengo gwâni gwôhe mwâgunywe, ci okubwârhalala ekulyo kwâni erhi ekumoshô, arhali nie nâmmuhekwô, ci Larha okuhà abà àkurheganyîze».

Abakulu barhegesirwe okubà barhumisi b'abâbo (Mrk 10, 41-45; Luk 22, 25-27)

²⁴ Erhi balya ikumi bayumva okwo, bakunirira balya bâbo babiri. ²⁵ Okuhandi Yezu

ⁱ**20.3** : Erhi amashî gakala: Omu nsâ isharhu.

^j**20.5** : izûba liyimanga: Omu nsâ ndarhu; izûba liyêrêra: Omu nsâ mwenda.

^k**20.6** : erhi enkafu zirya ebizîzi: Omu nsâ ikumi na nguma.

^l**20.22** Omulengo kuli kuderha mababale.

anacibahamagala hôfi naye, ababwîra, erhi: «Muyishi oku e-mwa abapagani, abâmi banabayêreke obuhashe bwâbo, n'abakulu obukulu bwâbo. ²⁶ Ci arhali kwo byâbà ntyo muli mwe; owalonz'ibà mukulu muli mwe, acîjire murhumisi winyu; ²⁷ n'owalonz'ibà wa burhanzi muli mwe, acîjire mwambali winyu. ²⁸ Nk'oku Mwene-omuntu arhayishaga mpu akolerwe, ci akolere abandi, anahâne obuzîne bwâge mpu lyo acungula banji».

Mihûrha ibiri y'e Yeriko (Mrk 10, 46-52; Luk 18, 35-43)

²⁹ Erhi bacîrhenga e Yeriko, nyamugege w'abantu amukulikira. ³⁰ Ho n'aho mihûrha ibiri yali ebwârhiye oku njira, yayumva oku Yezu wagera; yanacihamagala, yaderha, erhi: «Muciza w'abantu, Mwene Daudi, orhubêre obwonjo!» ³¹ Kalya katù k'abantu kanacikaz'iyikalihira mpu ehulike. Lêro yôhe yanacyîma, yalushisa, yanaderha, mpu: «Muciza w'abantu, Mwene Daudi, orhubêre obwonjo!» ³² Obwo Yezu anacyimanga, abahamagala, anababwîra, erhi: «Bici mwalonza mmujirire». ³³ Banacimushuza, mpu: «Muciza, nti nîrhu rhubone!» ³⁴ Okubundi Yezu anacigwârha n'olukogo, abahuma oku masû: ho na halya babona, banamukulikira.

21

Yezu ajà omu Yeruzalemu (Mrk 11, 1-11; Luk 19, 28-38)

¹ Erhi bacihika hôfi h'e Yeruzalemu, oku ntondo y'Emizêti, e Betefaje, Yezu arhuma baganda bâge babiri. ² Ababwîra, erhi: «Jimwo cira cishagala cimmuyêrekîre: ho n'aho mwashimâna endogomi nshwêke n'omucukà gwâyo haguma nayo; muyishwêkûle, mubinderhere. ³ Hakayish'ijira awammubwîra, mpu: «Kurhi oku?» munamubwîre oku Nyakasane abilonza; ho n'aho anabirîka». ⁴ Ebyo byoshi byanacibà ntyo mpu lyo kulya kwaderhagwa n'Omu-lêbi kubà, erhi: ⁵ Mubwîre omunyere w'e Siyoni, erhi: Lolà oku Mwâmi wawe ayishire emunda oli; ayishire mutûdu, abwârhiye oku ndogomi n'omucukà gwâyo. ⁶ Obwo abaganda bagenda, bajira okwo Yezu ali arhegesire. ⁷ Banacilêrha erya ndogomi n'omucukà gwâyo. Babibambakwo ebishûli byâbo, bamuburhamazakwo. ⁸ Engabo y'abantu yakabamba ebishûli byâbo omu njira; n'abandi bakaz'itwa amashami g'emirhi, banagabamba omu njira. ⁹ Orhutù rhwâli rhushokwîre n'orhwali enyuma rhwakaz'ibanda orhubababo, rhwanaderha, mpu: Aganze Mwene Daudi! Agishwe oyu oyishire oku izîno lya Nyakasane! Hozana^m omu mpingu enyanya!» ¹⁰ Erhi acija omu Yeruzalemu, ecishagala coshi cageramw'omusisi. Bakacîdôsa, mpu: «Ye ndi oyu wa?» ¹¹ Olubaga nalo lwakaz'ishuza, mpu: «Oyo ye Yezu, mulêbi w'e Nazareti omu Galileya».

Yezu ahulusa abakâg'ikaguliza omu ka-Nyamuzinda (Mrk 11, 15-19; Luk 19, 45-46; Ywn 2, 14-16)

¹² Obwo Yezu anacijà omu ka-Nyamuzinda, anacikahulusa abakâg'ikaguliza n'abâli badwîrhe bagulira omu nyumpa ya Nnâmahanga: anacikulumbya oburhalulè bw'abakâg'ikâba amagerha, anahirimya entebe z'abarhunzi b'e-ngûkù. ¹³ Anacibabwîra, erhi: «Kuyandisirwe ntya: Enyumpa yâni yâderhwe nyumpa ya kushenga; ci mwêhe mwamayijiraga lukunda lwa bishambo!» ¹⁴ Emihûrha n'ab'amagulu gahozire bamushegeraho omu ka-Nyamuzinda; anacibafumya. ¹⁵ Erhi abakulu b'abadâhwa n'abashamuka b'ihano babona ebi-sômerîne amâjira, n'abâna badwîrhe bayamira omu ka-Nyamuzinda, banaderha, mpu: «Aganze Mwene Daudi!» bagwârha n'obumvu. ¹⁶ Banacimubwîra, mpu: «K'oyumwîrhe ebi abà badwîrhe baderha?» Yezu naye anacibashuza, erhi: «Nêci! Ci nkaba ntà mango muzig'isoma ezi nderho: Omu kanwa k'abâna barhò n'orhubonjo, mwo wakûzire obukuze?» ¹⁷ Okubundi, anacibaleka, arhenga omu cishagala, acîjira e Betaniya, atwayo icumbi.

Yezu ahehêrera omurhi gw'amalehe. Obwêmêre n'ensengero (Mrk 11, 12-14.20-24)

^m**21.9** : Hozana, kuli kuderha: «irenge», «aganze»!

¹⁸ Lêro erhi kubà sêzi, akola ashub'igaluka omu cishagala, anacishalika. ¹⁹ Erhi acîbona omurhi gw'amalehe eburhambi bw'enjira, agujaho; ci arhagushimânagakwo bici, agarhali mâsi gône. Anacigubwîra, erhi: «Mâshi irhondo orhacifâga wayanyirekwo irehe!» Ho n'aho gulya murhi gwanaciŷûma. ²⁰ Abaganda erhi babona okwo, banacisômerwa, banakaz'iderha, mpu: «Kurhi gulya murhi gw'amalehe gwamayûma bunobuno wâni?» ²¹ Yezu naye abashuza, ababwîra, erhi: «Okuli, mmubwîre, nka mugwêrhe obuyêmêre na nka murharhindîri, arhali okwo njirîre omurhi gw'amalehe kwône mwankajira; ciru erhi mwankabwîra eyi ntondo, erhi: «Yimuka, ocîkwêbe omu nyanja, kwanabà». ²² Na ngasi coshi mwâhûne n'obuyêmêre omu nsengero zinyu mwâcihâbwe».

Abayahudi badôsa Yezu ngahi obuhashe bwâge burhenga (Mrk 11, 27-33; Luk 20, 1-8)

²³ Erhi acihika omu ka-Nyamuzinda, arhondêra okuyigîriza. Lêro abakulu b'abadâhwa n'abagula b'olubaga bamujaho; banacimubwîra, mpu: «Oku buhashe buhi ojiramwo ebi byoshi? Na ndi wakuhâga obu buhashe?» ²⁴ Yezu ashuza, ababwîra, erhi: «Nâni nammudôsa kanwa kaguma la! Mukakambwîra, nâni nammubwîra oku buhashe buhi njiramwo ebi. ²⁵ Obubatizo bwa Yowane ngahi bwarhengaga? K'empingu erhi emwa abantu?» Obwo bacîjamwo, bakaderha, mpu: «Rhukaderha nti empingu, akola arhudôsa, erhi: «Carhumaga murhacimuyêmêra?» ²⁶ Na rhukaderha nti emwa abantu, abà bantu barhuyîrha, bulya boshi kwo bakâg'ilola Yowane Mubatiza nka mulêbi!» ²⁷ Lêro erhi bacishuza Yezu, bamubwîra mpu: «Rhurhamanyiri la». Naye anacibà-bwîra, erhi: «Nâni ntacimmubwîre oku buhashe buhi njiramwo ebyo».

Omugani gw'abâna babiri

²⁸ «Mbîragi kurhi mubwîne? Omulume ali agwêrhe bagala babiri. Anacibwîra enfula, erhi: «Mwâna wâni, ene ogend'ihinga ekwâni». ²⁹ Naye erhi ashuza, aderha, erhi: «Ntalonza». Ci erhi kubà kasanzi, acîyunjuza, ayijà. ³⁰ Anacijà aha wa kabiri, amubwîra nka oku abwîraga owâbo. Erhi ashuza, aderha, erhi: «Ngenzire, waliha»; ci arhayijaga. ³¹ Ndi muli abo babiri wajizire obulonga bwîshe?» Banacimushuza, mpu: «Omurhanzi». Yezu anacibabwîra, erhi: «Okuli, mmubwîre oku abanyabyâha n'abakazi bagonyi bâmmurhange omu Bwâmi bwa Nyamuzinda. ³² Bulya Yowane ayishire muli mwe omu njira y'obushinganyanya, murhanamuyemeraga; abanya-byâha bôhe n'abakazi bagonyi bamuyêmêra; ci mwêhe erhi mubona olwo lwîganyo lwâbo, ciru murhaciŷunjuzagya buzinda mpu muyêmêre.

Omugani bw'abahinzi babî (Mrk 12, 1-12; Luk 20, 9-19)

: ³³ «Yumvi ogundi mugani. Hàli nnakà; anacigwîka olukoma lw'emizâbîbu; aluyûbakira olugurhu, ahebamwo omukenzi, agwîkamwo omutungo; lêro erhi acibà amalusigira abahinzi, acîbalamira. ³⁴ Erhi amango g'okurhalika gacibà hôfi, arhuma bambali bâge emw'abahinzi, mpu bayanke emizâbîbu yâge. ³⁵ Abahinzi bôhe banacigwârha balya Bashi, bashangula muguma, owundi bamuyîrha, owundi naye bamubanda amabuye. ³⁶ Ashub'irhuma abandi ba-mbali banji kulusha abarhanzi; nabo babajira nk'oku bajiraga abandi. ³⁷ Buzinda-zinda abarhumira omugala, anaderha, erhi: «Bakenga mugala wâni yêhe». ³⁸ Ci erhi abahinzi babona oyo mwâna, babwîrana, mpu: «Enfula yâge eyi: muyishe, rhuyiyîrhe, rhuciyîmire muli byo!» ³⁹ Obwo banacimurhuluba, bamurhenza omu ishwa, bamuniga. ⁴⁰ Lêro amango nna-lulya lukoma ayisha, bici ayajirire balya bahinzi?» ⁴¹ Banacimushuza, mpu: «Kuheza anaheze abo babî la, n'olukoma aluhiremwwo abandi bahinzi bamurhengezamwo emizâbîbu ama-ngo gâyo». ⁴² Yezu anacibabwîra, erhi: «Ka murhasâg'isoma ntya omu Mandiko: ibuye abûbasi bagayaguzagya, lyayishir'ibà kaboko ka nyumpa; Nyakasane yêne wakolaga ebyo, byanabà bisômerîne omu masû gîrhu! ⁴³ Co cirhumire mmubwîra nti: «Mwanyagwa Obwâmi bwa Nyamuzinda, buhâbwe abantu bâbukolera». [⁴⁴ Owâkulumbé kuli erylô ibuyeⁿ, kuvunika anavunike n'oyu lyâkulumbekwo,

kushanguka anashanguke.] ⁴⁵ Lêro erhi abakulu b'abadâhwa n'Abafarizeyi bayumva eyo migani, bamanya oku bo aderhaga. ⁴⁶ Erhi bacilonza oku bamugwârha, bayôboha olubaga, bulya lwakâg'imulola nka mulêbi.

22

Omugani gw'olusiku lukulu lw'obuhya (Luk 14, 16-24)

¹ Yezu ashub'ibatwa omugani, erhi: ² «Obwâmi bw'empingu bwanagererwa oku mwâmi wajiraga olusiku lukulu lw'obuhya bw'omugala. ³ Anacirhuma abambali mpu bahamagale abalalike oku buhya, ci bôhe bacîlahirira okuyisha. ⁴ Ashub'irhuma abandi Bashi, erhi: «Mubwîre abalalike ntya: «Loli oku narheganyize olusiku lukulu; empanzi zâni n'ebibuzi byagwânîne orhwêre, byoshi byarheganyîbwe: muyishe oku buhya». ⁵ Bôhe obwo barhumvagya, bacîgendera, baguma ebwa mashwa gâbo, abandi omu burhunzi bwâbo. ⁶ Abasigalaga nabo bagwârha balya baganda, n'erhi babà bamabakolera amabî, babayîrha. ⁷ Erhi mwâmi ayumva okwo, akunira, anacirîka engabo zâge, amalîra balya bîsi, n'olugo lwâbo aludûlika muliro. ⁸ Anacibwîra abambali, erhi: «Olusiku lukulu lw'obuhya luli lurheganye, ci abâli balâlîke barhâli bakwânîne. ⁹ Ci mugendage, mujê omu mashanganyizo g'enjira, na ngasi yêshi mwankashimâna, mumuhamagale ayishe oku buhya». ¹⁰ Abambali banacigenda, n'erhi bahika omu njira, bahamagala abâ bashimanyire boshi, ababî n'abinjâ; olurhambâ lwadudûsa. ¹¹ Obwo mwâmi anacijâ omu nyumpa mpu alole abalalike; lêro anacibonamwo omuntu orhayambirhi emyambalo y'obuhya. ¹² Anacimubwîra, erhi: «Mwîra wâni, kurhi wahisire muno, orhanagwêrhi omwambalo gw'obuhya?» Naye anaciguguma. ¹³ Okubundi mwâmi anacibwîra abaganda bâge, erhi: «Mumushwêke amagulu n'amaboko, mukwêbe embuga omu mwizimya; yo yâbâ ecimorôgo n'okukenyeza amîno». ¹⁴ Bulya banji bali bahamagale, ci enshâgi ziri nyi».

Okuvurhira Sezari (Mrk 12, 13-17; Luk 20, 20-26)

¹⁵ Okubundi Abafarizeyi banacijaho, bajâ omu ihano mpu bamugwârhe omu nderho. ¹⁶ Banacirhuma abaganda bâbo n'Abaherodi mpu bamubwîre, mpu: «Muyigîriza, rhuyishi oku oderha okuli n'oku enjira ya Nyamuzinda onayiyigîrize nka oku enali, orhanajira kabôlo kuli ndi, bulya orhalola ola ye ndi omu bantu. ¹⁷ Ci orhubwîrage kurhi obwîne: ka kukwânîne rhukavurhira Sezari erhi nanga?» ¹⁸ Yezu amanya obubî bwâbo, ababwîra, erhi: «Ezi ndyâlya! Carhuma mwantega? ¹⁹ Nyereki olusaranga muvurha». Nabo banacimuhâ idinari. ²⁰ Yezu anacibabwîra, erhi: «Ya ndi eyi nshusho n'aga mandiko?» ²¹ Bamushuza, mpu: «Bya Sezari». Yezu anacibabwîra, erhi: «Ahoo! ebya Sezari bigaluliragi Sezari, n'ebya Nyamuzinda mubihê Nyamuzinda». ²² Erhi bayumva ntyo, basômerwa, bamuleka, bagenda.

Yezu ashuza Abasaduceyi lugenda okufûka kw'abafîre (Mrk 12, 18-27; Luk 20, 27-40)

²³ Olwo lusiku lwonênè, Abasaduceyi, balya bakaderha mpu ntâ bufûke bw'abafîre banacimujaho, bamudôsa, mpu: ²⁴ «Muyigîriza, Mûsa adesire mpu irhondo omuntu akafâ arhanasiziri mwâna, mwene wâbo anayanke mukâge, lyo aha mwene wâbo iburha. ²⁵ Emwîrhu yali ba-nda-nguma nda. Owa burhanzi erhi abâ amâjâ omu buhya, anacifâ arhanasiziri mwâna, alekera omulumu-na mukâge. ²⁶ Owa kabiri naye kwo n'okwo, n'owa kasharhu, kuhika oku wa kali nda. ²⁷ Enyuma ya boshi nyamukazi naye anacifâ. ²⁸ Aha kufûka kw'abafu, ayish'ibâ mukâ ndi muli balya nda? Ci boshi bâli bamugwêrhe.» ²⁹ Yezu erhi acibashuza, ababwîra, erhi:

ci Nyamuzinda amujira kaboko ka nyumpa, bulya ntâye wankacunguka buzira ye. Na ngasi muntu wacîshomye mpu acîhukula kuli ye, anavunika erhi ashanguke; rhunayumve omu nganîro ya bihugo binji oku ngasi mwâmi walonzize okushâba izîno lya Kristu , kusherêra asherêra buzinda.

«Muhabusire erhi kuhaba Amandiko n'obuhashe bwa Nyamuzinda kurhuma. ³⁰ Aha kufûka kw'abafu, ntâye washebe na ntâye washebwe, ci bacîbêra nka Bamalahika omu mpingu. ³¹ N'oku bufûke bw'abafû, ka murhazig'isoma aka kanwa Nyamuzinda ammubwîraga, erhi aderha: ³² Nie Nyamuzinda w'Abrahamu, Nyamuzinda w'Izaki na Nyamuzinda wa Yakôbo? Arhali Nyamuzinda wa mifû, ci wa bagumagumà!» ³³ Erhi orhutu rhw'abantu rhuyumva okwo, rhwasômerwa n'enyigîrizo zâge.

Irhegeko likulu omu marhegeko goshi (Mrk 12, 28-31; Luk 10, 25-28; Ywn 13, 34-35)

³⁴ Abafarizeyi erhi bayumva oku anadumize Abasaduceyi, bacîheba haguma. ³⁵ Muguma muli bo, mulenga omu Marhegeko, alonza okumurhega, anacimudôsa, erhi: ³⁶ «Mwigîriza, irhegeko lihi liri likulu omu Marhegeko goshi? ³⁷ Yezu anacimushuza, erhi: Okâzigira Nyakasane Nyamuzinda wâwe n'omurhima gwâwe goshi, n'omûka gwâwe gwoshi, n'obukengêre bwâwe boshi. ³⁸ Eryo lyo likulu lyo n'irhegeko lirhanzi. ³⁹ Erya kabiri nalyo lishushîne n'eryo: Okâzigira owinyu nk'oku ocîzigira wênene. ⁴⁰ Ago marhegeko abiri go gali- mwo Amarhegeko goshi n'Abalêbi».

Kristu mugala wa Daudi na Nnawâbo (Mrk 1, 35-37; Luk 20, 41-44)

⁴¹ Lêro erhi Abafarizeyi bacibà bali haguma, Yezu abadôsa, erhi: ⁴² «Kurhi mulola Kristu? Ali mwene ndi?» Banacimubwîra, mpu: «Mwene Daudi». ⁴³ Anacibabwîra, erhi: «Kurhi Daudi, omu bulêbi bwâge, acimuyirikaga Nnâhamwâbo, erhi aderha, erhi: ⁴⁴ Nyakasane abwîzire Nnâhamwîrhu: Bwârhalala ebwa kulyo kwâni, kuhika abanzi bâwe mbayandaze burhaba aha magulu gâwe? ⁴⁵ Akabà Daudi amudesire mpu ye Nnawâbo, kurhi Kristu ankaciba mugala?» ⁴⁶ Ntâye wاهشir'imushuza. Na kurhenga olo lusiku, ntâye wacihalizize mpu amudôse.

23

Obulyâlya n'obucîbone bw'Abafarizeyi n'abashamuka b'ihano

¹ Okuhandi Yezu anacibwîra olubaga n'abaganda bâge, erhi: ² «Abashamuka b'ihano n'Abafarizeyi babwârhalala oku ntebe ya Mûsa. ³ Kuziga ngasi byoshi bammubwîre, mubishimbe munabijire; ci mumanye murhajiraga ebijiro byâbo: bulya banakâderha, ci barhajira°. ⁴ Banakashwêka emizigo mizirho, banayibarhuze abantu, ci okuyidundaganya n'omunwe barhankakulonza. ⁵ Ebijiro byâbo byoshi babijira mpu babonwe n'abantu. Co cirhuma bayambala amahembe manene banasîma emishumi mirîrî. ⁶ Basîma ebibwârhalo bya burhanzi oku cîbo n'entebe ntanzi omu masinagogi. ⁷ Basîma okulamusibwa oku mmâna n'okubwîrwa n'abantu mpu «Muyigîriza». ⁸ Ci mwêhe murhakâg'ilonza bammubwîre mpu «Muyigîriza», bulya Omuyigîriza winyu ali muguma, ninyu muli baguma mweshi. ⁹ Mumanye murhakâg'ibwîra ndi mpu «Larha» en'igulu, bulya Sho ali muguma yênene, ye Sho w'empingu. ¹⁰ Murhakâg'ilonza bammubwîre mpu «Waliha», bulya Nnâhamwinyu ali muguma, ye Kristu. ¹¹ Ommukulire acîjire mwambali winyu. ¹² Ngasi wacîkuze, ayish'irhôhibwa, na ngasi wacîrhohye, ayish'ikuzibwa.

Yezu alongoza abashamuka b'ihano n'Abafarizeyi (Luk 11, 39-48. 52)

¹³ «Yajowe mweki, bashamuka b'ihano ninyu Bafarizeyi, ezi ndyâlya zikayigalira abantu Obwâmi bw'empingu! Mumanyire oku murhakabubalala-mwo n'abalonza okubujamwo mudwîrhe mwabahanza. [¹⁴ Muli bahanya, Bashamuka b'ihano ninyu Bafarizeyi, ezi ndyâlya zikaja zalya eby'abakana zanaderha amasala malîmalî. Okwo kwârhume mwayagîrizibwa omu lubanja.] ¹⁵ Muli bahanya mwe bashamuka b'ihano ninyu Bafarizeyi, ezi ndyâlya zikahinduka enyanja n'ebihugo mpu zilonze omupagani zayigîriza, na hano zibà zamamubona, zimujire mwâna wa nyenga y'omuliro, mubî kuzilusha. ¹⁶ Muli bahanya mwe balangûzi b'emihûrha mukaderha, mpu:

°23.3 : Banakâderha ci barhajira, nka bayigîriza enyigîrizo Mûsa ahâbagwa na Nnâmahanga.

«Olahîre oku izîno ly'aka-Nyamuzinda erhi ntâco; ci olahîre okw'izîno ly'isholo limuli, a-gwâsirwe n'endahiro yâge». ¹⁷ Yajowe! abà banyakasirhye n'eyi mihûrha! cici cilushire, ishola erhi aka-Nyamuzinda kalijira litagatîfu? ¹⁸ «Erhi ngasi walahîre oku izîno ly'olutare, erhi ntâco; ci owalahire oku nterekêro erikwo, erhi a-gwâsirwe n'endahiro yâge». ¹⁹ Eyi mihûrha! cici cilushire, erhi enterekêro erhi olutare luyijira ntagatîfu? ²⁰ Ci mbona olahira olutare, alulahira alahire n'ebikuli byoshi. ²¹ Okucigasha ahantu hatagatîfu, kuli kucîgasha ye na kucîgasha Nnahô. ²² N'olahira empingu, alahira entebe ya Nyamuzinda analahira Olya oyibwarhalakwo. ²³ Muli bahanya mwe bashamuka b'ihano ninyu Bafarizeyi, ezi ndyâlya zikalyûla entûlo y'emento, n'eneto, n'ecimino, mugal'ivuna amarhegeko^p makulu: okutwa kwinjâ olubanja, obwonjo n'okurhalyaliha. Murhegesirwe okujira ebyo byoshi buzira okuleka ebirhanzi. ²⁴ Ezi nnongozi mpûrha zidôkôla ehihuka omu mîshi, zigaligorhomera enjavu!^q ²⁵ Muli bahanya, mwe bashamuka b'ihano ninyu Bafarizeyi, ezi ndyâlya zishuka emugongo gw'akahe n'akazinzi, n'obwo omu nda muyunjwîre bushambo n'obudambi! ²⁶ Mufarizeyi w'omuhûrha! orhang'icêsa ehiri omu nda y'akahe n'akazinzi, lyo ehiri emugongo bica. ²⁷ Muli bahanya, mwe bashamuka b'ihano ninyu Bafarizeyi, ezi ndyâlya zishushire enshinda nyêru: embuga zibonekana nyinjâ, n'obwo omu nda ziyunjwîre mavuha g'abafu n'ebibolêreza. ²⁸ Kwo ninyu abantu bammubona ntyo embuga nka bashinganya, ci omu nda obulyâlya n'obubî bwammuyunjulirîne. ²⁹ Muli bahanya, mwe bashamuka b'ihano ninyu Bafarizeyi, ezi ndyâlya zikayûbaka enshinda z'abalêbi, zinakakombêza ebyûsho by'abanyabushinganyanya, ³⁰ n'okuderha erhi: «nka rhwaliho amango ga balarha, rhurhankajir'irhigi nabo ry'okubulaga omukò gw'abalêbi». ³¹ Na ntyo munahamîrize mwêne oku muli bagala b'abanigaga abalêbi! ³² Ninyu muyunjuzagye olugero lwa basho!

Obubî n'obuhane bw'abashamuka b'ihano n' Abafarizeyi (Luk 11, 49-51)

³³ Ezi njoka, bûko bwa cibugusha, kurhi mwâfume obuhane bw'enyenga y'omuliro? ³⁴ Lêro mushub'ilola: nammurhumira abalêbi, abanya-bushinganya n'abigîriza; ci mwayirhemwo baguma munababambe oku musalaba, n'abandi mubashûrhire emikoba omu masinagogi ginyu, munabashimbûlule omu ngasi cishagala. ³⁵ mpu lyo mubarhuzibwa ngasi mukò mwêru-kwêru gwajire omu budaka, kurhenga omukò mwêrukwêru gw'Abeli kuhika oku mukò gwa Zakariya, mugala wa Barakiya, mwayîrhira omu ka-Nyamuzinda embere z'olutare! ³⁶ Okuli, mmubwîre, ebyo byoshi byâbarhuzibwa ogo mulala!

Yeruzalemu! Yeruzalemu! (Luk 13, 34-35)

³⁷ «Yeruzalemu! Yeruzalemu! we oyîrha abalêbi, n'abarhumirwe emwâwe obabande amabuye, kanga nalonzize okukukumakuma nka kulya engoko ekumakuma abânagoko bâyo omu byûbi, orhanayêmêraga! ³⁸ Obu mukola mwâlekerwa enyumpa yinyu mushaka^r. ³⁹ Lêro mmubwîre: murhakacishub'i-mbona, kuhika olusiku mwâderhe, mpu: Aganze oyishire oku izîno lya Nyakasane!»

24

¹ Erhi Yezu acihuluka omu ka-Nyamuzinda n'erhi abà akola agenda, abaganda bâge banacimujaho mpu bamuyêreke obûbake bw'aka-Nyamuzinda. ² Naye erhi acibashuza, ababwîra, erhi: «Ka mubwîne ebyo byoshi! Mmubwîre okuli, aha, ntà ibuye lyasigale oku lindi lirhanashandâzîbwi». ³ Erhi acibà akola abwârhire oku ntondo y'Emizêti, abaganda bâge

^p**23.23** : Emento, eneto n'ecimino: ziri mburho za citwîro ca ntyantya. 23, 32: Aho Yezu àli akengîre okufà kwâge.

^q**23.24** : Enjavu: engamiya eyo bulya emw'Abayahudi yo nsimba elusha ezindi bunene.

^r**23.38** : Yezu ayîrhwa n'Abayahudi, acîgendere, na Nyamuzinda aleka Yeruzalemu n'aka-Nyamuzinda kâge.

bamushegeraho bufundafunda, bamubwîra, mpu: «Orhubwîre mangaci ebyo byâbà^s, n'ecâbe cimanyîso c'okuyisha kwâwe n'eca okuhwa kw'igulu»

Omurhondêro gw'amalibuko (Mrk 13, 5-13; Luk 21, 8-19)

⁴ Naye Yezu anacibashuza, ababwîra, erhi: «Mumanye ntâye ommurhebage. ⁵ Bulya banji bâyishe oku izîno lyâni, baderhe, mpu: «Nie Kristu», banarhebe banji. ⁶ Mwâyumve baderha ebîrha n'emihigo y'ebîrhà; mumanye murhayôbohaga bulya kukwânîne ebyo birhang'iyisha, ci erhi burhaciba buzi-nda. ⁷ Ecihugo câyimukire ecindi, n'obwâmi obundi bwâmi. Ecizombo n'omusisi byayisb'ibà hanji. ⁸ Ebyo byoshi, gwo murhondêro gw'amalibuko. ⁹ Obwo bammubabaze banammuyîrhe: mwâshombwe n'amashanja goshi erhi izîno lyâni lirhuma. ¹⁰ Banji obwo bâhirime; banji bâhânane bône na nnene, bânashombane bône na nnene. ¹¹ Abalêbi b'obunywesi babè banji banarhebe bantu banji. ¹² Na bulya amabî gayish'iyûshûka, obuzigire bwa banji bwânyihe. ¹³ Ci owayôrhe ali mwinjà kuhika olusiku luzinda, oyo ye wâcunguke. ¹⁴ Eyi Myanzi minjà y'Obwâmi yayish'ihanûlwa omu igulu lyoshi, ebè cimanyîso oku mashanja goshi. Obwo lyo olusiku luzinda lwâyishe.

Amalibuko ga Yeruzalemu (Mrk 13, 14-23; Luk 21, 20-24)

¹⁵ Amango mukabona birya bibî bibî byalêbagwa na Daniyeli biri omu hantu hatagatîfu (owasoma ayumve)! ¹⁶ Obwo abâli omu cihugo c'e Yudeya bâyakire oku ntondo, ¹⁷ n'oli oku burhungiri bw'enyumpa arhamanukaga mpu arhôle ebintu byâge omu nyumpa; ¹⁸ n'oli omw'ishwa arhashubirag'eka mpu arhôle omwambalo gwâge. ¹⁹ Abakazi bali izîmi n'abayonsa ago mango, basômerwa! ²⁰ Mushenge murhag'iyish'iyaka omu mango g'e mpondo erhi omu luzira lwa Sabato. ²¹ Bulya ezo nsiku zâbà za malibuko garhazig'iboneka kurhenga okulemwa kw'igulu kuhika buno, garhakanaciboneka bundi. ²² Acibâga ezo nsiku zirhali zinyihîbwe, ntà muntu wankacizire; ci abîshogwa bârhuma, ezo nsiku zanyihîbwa. ²³ Ago mango erhi mwankabwîrwa n'omuntu, mpu: «Lolà, Kristu oyo oli hano, nîsi erhi hala», murhêmêraga. ²⁴ Bulya bayish'iyisha ba-Kristu bw'obwîhambi n'abalêbi bw'obunywesi, bayish'ijira ebimanyîso n'ebirhangâzo binji ebyankarheba ciru n'abîshogwa acibà kwankahashikana. ²⁵ Ninyu mumanyage, mmulêbire byoshi.

Mwene-omuntu ayish'iyisha n'obwâlagale (Luk 17, 23-24)

²⁶ Kuziga amango bammubwîre, mpu: «Y'oyo omu irungu», murhayijaga, mpu: «Acîfulisire omu nyumpa» murhêmêraga. ²⁷ Nka kulya omulazo gunahubuka ebushoshôkero bw'izûba gubonekere emunda lizikira, kwo Mwene-omuntu ayish'iyisha ntyo. ²⁸ Aha omurhumba gwâbè ho n'enyunda zâshubukire.

Igulu lyoshi lyageremwo omusisi (Mrk 13, 24-27; Luk 21, 25-27)

²⁹ Enyuma ly'amalibuko g'ezo nsiku, izûba lyâbà mwizizi, n'omwêzi guruhacibashe, n'enyenyêzi zanamanuka oku nkuba, n'eby'oku nkuba byâgera- mwo omusisi. ³⁰ Okuhandi ecimanyîso ca Mwene-omuntu canabonekana emalunga; n'amashanja g'en'igulu goshi ganabanda endûlû; go mango bâbona Mwene-omuntu ayishire omu bitû n'obuhashe n'irenge linji. ³¹ Obwo anarhuma bamalahika bâge n'omushekera gw'izû linene, bashûbûze abarhôle bâge b'empande ini z'igulu, kurhenga emalunga bwenêne kuhika ah'igulu lihekîre.

Amango okwo kwâbè (Mrk 13, 28-32; Luk 21, 29-33)

³² Mulolere olwîganyo oku mulehe. Amashami gâgwo erhi gashabuka n'erhi ebibabi bikumera, munamanye oku ecanda ciri hôfi. ³³ Ninyu ntyo, amango mwâbone ebyo, mumanye oku ali hôfi, oku ahika aha lusò. ³⁴ Mmubwîre okuli, eri iburha lirhagere n'ebyo byoshi birhabà. ³⁵ Irunga

^s**24.3** : Lolà Mrk 13. 1-4; Luk 21, 5-7.

n'igulu byâgere, ci enderho zâni zirhakagera. ³⁶ Ci olwo lusiku n'ako kasanzi ntâye omanyire, ciru na bamalahika b'empingu, ciru n'Omugala, ntà wundi aha nyuma ly'Îshe yênene.

Okubà masù n'okucîrheganya (Luk 17, 26-27; 34-35)

³⁷ Nka kulya omu mango ga Nûhu, ntyo kwo Mwene-omuntu ayish'iyisha. ³⁸ Muli ezo nsiku zashokoleraga ecihonzi, bakâg'ilya banaywe, bakâg'isheba banashebwe kuhika olusiku Nûhu ajaga omu bwârho. ³⁹ Abantu barhakengêraga bici, kuhika ecihonzi cayisha, cabahêka boshi. Ntyola kwo Mwene-omuntu ayish'iyisha. ⁴⁰ Bantu babiri bâbè bali omu ishwa: muguma ahêkwe n'owâbo alekwe. ⁴¹ Bakazi babirhi bâbè badwîrhe bashwa: muguma ahêkwe n'owâbo alekwe. ⁴² Kuziga mubè masù, bulya murhamanyiri olusiku Nnawinyu ayisha. ⁴³ Yumvi bwinjâ: acibâga nnakà ankamanya obudufu ecishambo cayishambo, analâlîra, arhankanaleka bamurhulira enyumpa. ⁴⁴ Kuziga ninyu mubè masù, bulya Mwene-omuntu ayish'iyisha amango murhakengiri.

Omugani gw'omukulu w'enyumpa (Luk 12, 42-46)

⁴⁵ Mushi ohi oli mwîkubagirwa na mwîrhonzi, oyu nnâhamwâbo ahâga obukulu oku bantu b'enyumpa yâge mpu abagabulire ebiryo omu mango ga kwânîne? ⁴⁶ Iragi lyâge oyo Mushi, hano nnâhamwâbo ayisha, akamushimâna adwîrhe ajira ntyo! ⁴⁷ Mmubwîre okuli, anamujira mukulu w'ebirugu byâge byoshi. ⁴⁸ Ci oyo Mushi mubî erhi ankaderha omu murhima, erhi: «Nnâhamwîrhu arhishiri duba». ⁴⁹ Arhangire ashûrha abâbo Bashi, analye ananywe haguma n'abalalwe, ⁵⁰ nnâhamwâbo oyo Mushi ayisha olusiku arhagererîzi n'amango arhamanyiri. ⁵¹ Okuhandi amukage, anamuhebe ebwa luhande lw'endyâllya: ho hayish'ibà ecimorôgo n'okuhekenya amîno.

25

Omugani gwa banyere ikumi bajaga buhya

¹ Obwâmi bw'empingu bwayish'ishushana banyere ikumi barhôngaga orhumole rhwâbo mpu baj'ishimâna^t omuhya-mulume n'omuhya. ² Barhanu muli bo bâli bingolongolo, na barhanu bâli benge. ³ Balya barhanu b'ebingolongolo, erhi babà bamafumbarha orhumole rhwâbo, barhacihekaga mavurha. ⁴ Abenge bôhe, erhi babà bamâyanka orhumole rhwâbo, bahêka n'amavurha omu rhulaha. ⁵ Lêro erhi omuhya-mulume acibà arhishiri duba, bagwîshira boshi banahunga. ⁶ Aha karhî k'obudufu bayumva olubî embuga, mpu: «Omuhyamulume oyo oyiruka! huluki mushigânane!» ⁷ Balya banyere boshi banacizûka, barheganya orhumole rhwâbo. ⁸ Balya b'ebingolongolo babwîra abenge, mpu: «Murhuhè nîrhu oku mavurha ginyu, bulya orhumole rhwarhuzimîre». ⁹ Balya benge erhi bashuza, bababwîra, mpu: «Lyo garhag'irhunyhira n'oli mwe, kukwânîne mujè emw'abarhunzi, mugule aginyu». ¹⁰ Erhi bakola bâli omu njira bagend'igula, omuhya-mulume ayisha; abâli bacîrheganyize bajà omu k'obuhya haguma naye, okubundi olumvi lwahamikwa. ¹¹ Buzi-nda balya bandi banyere bayisha, baderha, mpu: «Waliha, Waliha, orhuyigulire!» ¹² Naye ashuza, ababwîra, erhi: «Okuli, mmubwîre, ntammumanyiri». ¹³ Kuziga mubè masù, bulya murhamanyiri ciru n'olusiku ciru n'ama-ngo.

Omugani gw'amagerha (Luk 19, 12-27)

¹⁴ Nka kulya omuntu wabalamaga, ahamagala abambali, abagabira ebintu byâge. ¹⁵ Anacihà muguma magerha mafundo arhanu, owundi abiri, n'owa kasharhu liguma, ngasi muguma nka obuhashe bwâge; anacigenda. ¹⁶ Ho n'aho, olya wahâbagwa magerha mafundo arhanu,

^t**25.1** : Abo banyere ikumi bo bali nka abêmezi balinga okugaluka kw'omuhya-mulume, Kristu. Ciru ankalegerera, akamole kîrhu karhakwânîni kazime ciru n'eliguma; ci kukwânîne rhubè masù ngasi kasanzi, rhulange inêma ly'obucêse omu mirhima yîrhu, lyo amango Mwâmi Yezu ayish'irhutwîra olubanja, ashimâne akamole kîrhu katwanyire.

anacigend'igakolêsa, ayungukirakwo gandi arhanu. ¹⁷ Owahâbagwa abiri naye kwo n'okwo, ayungukirakwo ga-ndi abiri. ¹⁸ Ci nyakuhâbwa liguma yêhe, agend'ihumba omwîna omw'idaho, afulikamwo ifundo ly'amagerha ga nnâhamwâbo. ¹⁹ Erhi ensiku zicibà zamagera, nnâhamwâbo balya Bashi ayisha, anacibabwîra mpu bamuyêreke kurhi bakozire. ²⁰ Olya nyakuhâbwa magerha mafundo arhanu anacimujaho, amurhûla gandi arhanu, anamubwîra erhi: «Muhanyi, magerha mafundo arhanu wampaga: obonerage aho, gandi arhanu gano nayungukîrekwo!» ²¹ Nnâha-mwâbo anacimubwîra, erhi: «Ntyo, murhumisi mwinjâ na mwîkubagirwa, obu omu binyi wabîre mwîkubagirwa, nâkujira murhambo omu binji; cîjîre omu masîma g'enyumpa ya nnâhamwinyu». ²² Olya wahâbagwa magerha mafundo abiri naye anacyisha, aderha, erhi: «Muhanyi, magerha mafundo abiri wampaga; gandi abiri gano nayungukîrekwo». ²³ Nnâhamwâbo anacimubwîra, erhi: «Kwokwo, murhumisi mwinjâ na mwîkubagirwa, ene ôbâ mwîkubagirwa omu binyi, nakujira murhambo omu binji, cîjîre omu masîma g'enyumpa ya nnâhamwinyu». ²⁴ Lêro naye nyakuhâbwa ifundo liguma erhi amujaho, amubwîra, erhi: «Waliha, nyîshi oku oli muntu wa kajiji, onasârûle aha orharhweraga, onahakire aha orhamîraga. ²⁵ Erhi nciyôboha, nagend'ihumbira ifundo ly'amagerha gâwe omu mwîna; ly'eri, liri cirugu câwe». ²⁶ Obwo nnâhamwâbo amushuza, amubwîra, erhi: «Murhumisi mubî na mwôlo! Wali oyishi oku nansârûla aha ntarhweraga, n'oku nampake aha ntamîraga? ²⁷ Kuziga wali okwânîne okuhêka er'ifundo ly'amagerha gâni omu mbîko, n'aha kugaluka, nankaliyansire nie nnalyo n'obunguke bwâlyo, ²⁸ Ji mumuyanke er'igerha, mulihê ogwêrhe mafundo ikumi. ²⁹ Bulya ngasi ogwêrhe ye wahâbwa, acîhirhirire: ci orhagwêrhi, n'ehi agwêrhe, bâmunyagusahyo. ³⁰ N'oyo nyakubura w'omushizi, mûmu-kwêbe omu mwizimya embuga: mwo mwâbâ ecimorôgo n'okukenyeza amîno».

Olubanja luzinda

³¹ Amango Mwene-omuntu âyisha omu bukuze bwâge, na bamalahika boshi haguma naye, anatamala oku ntebe yâge y'irenge, ³² Obwo abantu b'ebihugo byoshi bashimânane embere zâge, naye ayish'ibasâbanula nka kulya omu-ngere asâbanula emisâhene n'ebihebe. ³³ Emisâhene anayihugire ebwa kulyo, n'ebihebe ebwa kumoshô. ³⁴ Obwo Mwâmi anâbwîre abâli ekulyo kwâge erhi: «Yishi, mwe mwagishirwe na Larha, mucigandalize omu Bwâmi mwarheganyizîbwe kurhenga okulemwa kw'igulu. ³⁵ Bulya nall'inshalisire, mwampâ eci nalya; enyôrha yangwârha, mwampâ eci nanywa; nali cigolo, mwampâ ecirâlo; ³⁶ nali mushugunu, mwampâ eci nayambala; nali mulwâla, mwâyish'ikantangula; nali omu mugozi, mwâyish'ikandola». ³⁷ Okuhandi obwo abashinganyanya bâmushuze, bamubwîre. mpu: «Nyamwagirwa, mangaci rhwakubonaga oshalisire, rhwakuha eci walya; oli nyôrha, rhwakuha eci wanywa? ³⁸ (Mangaci ago rhwakubonaga oli) cigolo, rhwakuhandîsa; oli mushugunu, rhwakuyambika? ³⁹ (Erhi mangaci) wali mulwâla erhi omu mugozi, rhwaj'ikurhangula? ⁴⁰ Mwâmi naye ayish'ibashuza, ababwîre, erhi: «Okuli, mmubwîre, ngasi kantu mwajirîre muguma muli abâ balumuna bâni barhôrhô, niene mwakajirîre». ⁴¹ Okubundi anacibwîre abâli ebwa kumoshô kwâge nabo, erhi: «Ntengiho, mwe bakagwa, mujê omu muliro guruhazima, gwarheganyizibagwa shetani na bamalahika bâge. ⁴² Bulya nall'inshalisire, murhanampaga eci nalya; nall'ingwêrhwe n'enyôrha, murhanampaga eci nanywa; ⁴³ nali cigolo, murhanampaga cirâlo; nali mushugunu, murhananyambikaga; nali mulwâla, nali omu mugozi, murhanishig'intangula», ⁴⁴ Obwo nabo banâmushuze banaderhe, mpu: «Wa-liha, mangaci rhwakubonaga oshalisire, erhi ogwêrhwe n'enyôrha, oli cigolo erhi mushugunu, oli mulwâla erhi omu mugozi, rhurhanakurhabâlagâ?» ⁴⁵ Obo anâbashuze, ababwîre, erhi: «Okuli, mmubwîre, ngasi hyoshi murhajiriraga muguma muli abâ balumuna bâni barhôrhô, nâni murhahinjiriraga». ⁴⁶ Okuhandi abo banajâ omu malumwa garhahwa, n'abashinganyanya bajê omu buzîne bw'ensiku n'amango».

VII. Amababale, okufà n'okufûka kwa Yezu

Abashombanyi ba Yezu balagânana okumuyîrha (Mrk 14, 1-2; Luk 22, 1-2)

¹ Byanacibà ntyo! Erhi Yezu ayûs'iderha ezo nderho zoshi, abwîra abaganda bâge, erhi: ² «Mumanyire oku lisirhondo Basâka abà, na Mwene-omuntu ahânwa mpu abambwe oku musalaba». ³ Okuhandi abajinji b'abadâhwa n'abagula b'olubaga bashimânana omu cogo c'omudâhwa mukulu, oderhwa Kayifa. ⁴ Banacisingira Yezu ihano, mpu bamugwârhe n'obwenge banamuyîrhe. ⁵ cikwônene bakaderha, mpu: «Arhali oku lusiku lukulu, akadugundu kalek'izûka omu lubaga».

Yezu abulagirwa omugavu omw'irhwe (Mrk 14, 3-9; Ywn 12, 1-8)

⁶ Erhi Yezu acibà ali e Betaniya omu mwa Simoni mushomyo, ⁷ hâyisha mukazi muguma wali odwîrhe enjebe y'amavurha g'omugavu gw'engulo ndârhi; anacimudubulira gulya mugavu oku irhwe, erhi ali oku cîbo. ⁸ Erhi babona ntyo, abaganda bagwârhwà n'omutula, baderha, mpu: «Cirhumire asherêza ogu mugavu? ⁹ Gwankaguzirwe birugu binji, binahâbwe abakenyi». ¹⁰ Ci erhi Yezu acimanya, ababwîra, erhi: «Cirhumire mwabêra oyu mukazi emitula? Cijiro cinjà anjîrîre obu. ¹¹ Abakenyi, ensiku zoshi muli haguma nabo, ci niehe arhali ensiku zoshi mwambona. ¹² Ene ashîga omubiri gwâni n'ogu mugavu, abîre agurhenganya okubishwa. ¹³ Okuli mmubwîre, ngasi hoshi ogu Mwanzi mwinjà gw'Akalembe gwâyigîrizibwe en'igulu lyoshi, eci cijiro c'oyu mukazi câganîrwe oku kumukengêra».

Yûda ahâna Nnawâbo (Mrk 14, 10-11; Luk 22, 3-6)

¹⁴ Okubundi, muguma muli balya Ikumi-na-babiri, y'erigi Yûda w'e Keriyoti, anacijà emwa abajinji b'abadâhwa. ¹⁵ Anacibabwîra, erhi: «Ci mwakampà mmuhêye?» Nabo banacimuhà magerha mafundo asharhu. ¹⁶ Obwo kurheng'aho akaz'ilonza kurhi abona ah'amuhânira.

Amarheganyo ga Basâka (Mrk 14, 12-16; Luk 22, 7-13)

¹⁷ Omu lusiku lurhanzi lw'emigati erhalimwo lwango, abaganda banacijaho Yezu, bamubwîra, mpu: «Ngahi olonzize rhurheganye okulya Basâka?» ¹⁸ Anacibashuza, erhi: «Mujè omu cishagala, emwa lebè, munamubwîre, mpu: «Omwigîriza adesire ntya: «Amango gâni gali hôfi, omu mwâwe najirira Basâka nie n'abaganda bâni». ¹⁹ Abaganda banacijira oku Yezu arhegekaga, barheganya Basâka.

Yezu abwîra abaganda bâge oku Yûda amuhâna (Mrk 14, 17-21; Luk 22, 21-23; Ywn 13, 21-30)

²⁰ Erhi bibà bijingo, babà bali oku cîbo bona balya Ikumi-na-babiri. ²¹ Erhi babà badwîrhe balya, ababwîra, erhi: «Okuli, mmubwîre, muguma muli mwe ampâna». ²² Omutula gwanacibagwârha bwenêne, barhangira bamudôsa, ngasi muguma, erhi: «Waliha, ka nie? ²³ Naye anacibashuza, erhi: «Oyu ohebire okuboko omu nambi rhwe naye, ye wampâna! ²⁴ Nêci, Mwene-omuntu acîkolera nk'oku ayandikîrwe, ci kwônene buhanya bw'oyu muntu Mwene-omuntu ahânwa naye! Kwakabîre kukulu oyu muntu arhaburhwe!» ²⁵ Naye Yûda wamulenganyagya amudôsa, erhi: «Ka nie, Muyigîriza?» Naye Yezu anacimushuza, erhi: «Wakudesire».

Yezu ajira Obukaristiya (Mrk 14, 22-25; Luk 22, 19-20; 1 Kr 11, 23-25)

²⁶ Erhi babà badwîrhe balya, Yezu ayanka omugati, n'erhi abà amagugisha, agubega, aha abaganda bâge, aderha, erhi: «Yanki, mulye eci guli mubiri gwâni». ²⁷ Ashubiyanka akahe, avuga omunkwa, abahà, anaderha, erhi: «Munyekwo mweshi; ²⁸ bulya eci guli mukò gwâni gw'endagâno mpyâhya, o-gwabulagwa banji barhumire, mpu bakûlîrwe ebyâha. ²⁹ Okuli, mmubwîzire, ntakacishub'inywa kuli eyi mburho y'omuzâbîbu, kuhika olusiku nanâyinywe mpyâhya haguma ninyu omu Bwâmi bwa Larha».

Yezu alêba oku Petro amuhakana kasharhu (Mrk 14, 26-31; Luk 22, 31-34; Ywn 13, 26-38; 16-

32)

³⁰ Erhi bayûs'iyimba, barheremera oku ntondo y'Emizêti. ³¹ Yezu anacibabwîra, erhi: «Obudufu bw'ene mweshi mwâsârhala erhi nie ntuma; bulya kuyandisirwe, mpu: «Nashûrha lungere, ebibuzi bishandabane. ³² Ci hano nyûs'ifûka, nammushokolera e Galileya». ³³ Petro amubwîra, erhi: «Ciru boshi bankasârhala erhi we orhuma, ntà mango niehe nankasârhala». ³⁴ Yezu anacimushuza, erhi: «Okuli, nkubwîre: ene muli obu budufu, oluhazi lurhacibika, wa- mpakana kasharhu». ³⁵ Petro anacimubwîra, erhi: «Ciru kwankabà kufà haguma nâwe, ntakakuhakana». N'abandi baganda bakuderha boshi.

Yezu abona oburhè bw'amaganya e Jetesemani (Mrk 14, 32-42; Luk 22, 40-46; Ywn 18,1)

³⁶ Obwo Yezu anacihika omu ishwa liderhwa Jetesemani^u ye n'abaganda bâge; ababwîra, erhi: «Bêragi aha oku najà hala ngend'ishenga». ³⁷ Ayanka Petro na bene Zebedeyo bombi, anacirhondêra okuyumva oburhè n'amaganya. ³⁸ Obwo anacibabwîra, erhi: «Omurhima gwâni guyunjwîre burhè bw'okulonz'ifà; bêri aha, muyîze haguma nâni». ³⁹ Erhi ashegûka, acîrhimba oku idaho, ashenga anaderha, erhi: «Larha akabà kwankahashikana, aka kabehe kangere kuli! Ci kwônene arhali nk'oku nalonza, ci nk'oku walonza wênene». ⁴⁰ anacishubira aha bambali, ashimâna bahunzire; abwîra Petro, erhi: «Ka ciru murhahashire okuyîza haguma nâni nsâ nguma yône? ⁴¹ Mubè masù munashenge, mulek'ishumikwa: bulya omurhima gubà mwangu, ci omubiri gubà muzamba». ⁴² Ashub'igend'ishenga obwa kabiri, aderha, erhi: «Larha, akabà aka kabehe karhankagera ntanakanywîri, oku walonza kubâge!» ⁴³ Erhi agaluka, ashimâna kandi bali îrò, bulya amasù gâbo gâli mazirho. ⁴⁴ Abaleka, agend'ishenga obwa kasharhu, anaderha zirya nderho ntanzi. ⁴⁵ Okuhandi ashubira emunda abambali bâli, ababwîra, erhi: «Lêro mwankagwîshiraga munarhamûke! Amango gahisire; Mwene-omuntu akol'ihânwa omu maboko g'abanya-byâha. ⁴⁶ Zûki, rhugende! Owampâna oyu oyiruka».

Yezu agwârha (Mrk 14, 43-52; Luk 22, 47-53; Ywn 18, 2-11)

⁴⁷ Oku acidwîrhe aderha, Yûda, muguma muli balya Ikumi-na-babiri, y'ono y'ono, adwîrhe ngabo nyinji efumbasire engôrho n'amahiri, erhumirwe n'abajinji b'abadâhwa n'abagula b'olubaga. ⁴⁸ Owamulenganyagya erhi ana-bahîre ecimanyîso, erhi: «Oyu nakanûnugurha, erhi ye, mumugwârhe». ⁴⁹ Oku anayisha ntya, ayirukira ayêgera Yezu, amubwîra, erhi: «Mpanyire omusingo, Muyigîriza!» Anacimunûnugurha. ⁵⁰ Yezu anacimubwîra, erhi: «Mwîra wâni, bici bikudwîrhe?» Okuhandi banacimushegerera, bamuhirako amaboko, bamugwârha. ⁵¹ Obwo muguma muli balya bâli haguma na Yezu alikira okuboko ebirhugo, ayômola engôrho yâge, ayirhimba mwambali w'Omudâhwa mukulu, amushishimbula okurhwiri. ⁵² Yezu anacimubwîra, erhi: «Shubiza engôrho yâwe omu lûba; bulya ngasi yêshi wakolêse engôrho, ngôrho yamuyîrhe. ⁵³ Ka omanyire mpu ntankahûnyire Larha antumire ho n'aho rhutù ikumi na rhubiri rhwa bamalahika? ⁵⁴ Kurhi Amandiko gankaciyunjulaga obwo, agadesire mpu bikwânîne bibè ntyo?» ⁵⁵ Yezu anacibwîra zirya ngabo, erhi: «Ewe, kurhi kuno muyishire nka bantu bashimbire ecishungu, muhêrhe engôrho n'amahiri, mul'ingwârha? Ngasi lusiku nakâg'iyigîriza omu ka-Nyamuzinda, murhanangwârha». ⁵⁶ Okwo kwoshi kwabà ntyo mpu Iyo Amandiko g'abalêbi gayunjula. Obwo abaganda bâge banacimuleka.

Yezu ahêkwa emwa Kayifa (Mrk 14, 53-65; Luk 22, 54-55; 66-71; Ywn 18, 24)

⁵⁷ Balya bantu bagwârha Yezu, bamuhêka emwa Kayifa, ye Mukulu w'abadâhwa; nabo bashamuka b'ihano n'abagula b'olubaga bayishûbûkira. ⁵⁸ Naye Petro amuguma omu cirali,

^u**26.36** : Jetesemani kuli kuderha «cengero» ca mavurha. Jetesemani abà omu lubanda Iwa Sederoni, ah'idako ly'entondo y'Emizêti. Kandi rhwanaderha, Getsemani, bulya «shêmen» go mavurha omu cihebraniya, omu cihebraniya ca mîra mubà «g» ci murhabà «j».

kuhika omu cogo c'Omukulu w'abadâhwa; anacijà omu lugo, abwârhalaga haguma n'abalalizi, mpu abone oku byâbâ. ⁵⁹ Abajinji b'abadâhwa n'ihano lyoshi bakâlonza abashobeka Yezu eby'obunywesi, mpu lyo bamuyîrha. ⁶⁰ Lêro banacibabula, n'obwo abahamîrizi b'obunywesi bâli bayishire banji. Buzinda hâyisha babiri. ⁶¹ Banaciderha, mpu: «Oyu muntu adesire ntya: mpu: «Nanashâba aka ka-Nyamuzinda, na- nshub'ikayûbaka omu nsiku isharhu», ⁶² Obwo Omukulu w'abadâhwa ayimuka, amubwîra, erhi: «Ci orhashuza? Kurhi okwo abà bantu bakuderhîre?» ⁶³ Yezu acîhulikira. Omukulu w'abadâhwa anacimubwîra, erhi: «Nkulahirîze kuli Nyamuzinda ozîne, orhubwîre erhi we Kristu Mugala wa Nnâmahanga», ⁶⁴ Yezu anacimushuza, erhi: «Wakudesire. Ciru mmubwîzire n'obwâlaga oku mwâcibona Mwene-omuntu abwârhirîre ekulyo kw'Ogala-byoshi, anayishire omu bitû by'emalunga». ⁶⁵ Aho Omukulu w'abadâhwa asharhula emyambalo yâge, anaderha, erhi: «Amalogorha! Bici rhwacilongeza abahamîrizi! Mwayumvîrhe oku alogorha! ⁶⁶ Kurhi mubwîne?» Nabo, mpu: «Kufà anafà la!» ⁶⁷ Okubundi banacimutwîra ebusû n'okumurhimba ebifundo abandi bamushûrha empî, ⁶⁸ banaderha, mpu: «Lêbaga, Kristu: rhubwîre ndi okushûsire».

Petro ahakana Nnawâbo (Mrk 14, 66-72; Luk 22, 56-62; Ywn 18, 17, 25-27)

⁶⁹ Obwo Petro naye erhi aburhamîre embuga omu cogo. Mujà-nyere muguma anacimujaho, amubwîra, erhi: «Nâwe wali haguma na Yezu w'e Galileya». ⁷⁰ Naye anacihakana embere za boshi, erhi: «Ntanyiri ebi odesire!» ⁷¹ Mpu ahulukage aj'emuhanda, owundi mujà-nyere anacibwîra abahali, erhi: «N'oyu naye ali haguma na Yezu w'e Nazareti». ⁷² Ashub'ilahira, anyw'embuli, erhi: «Mâshi ntishi oyo muntu», ⁷³ Erhi hagera kashanzi kanyi, abâli halya bajaho Petro, bamubwîra, mpu: «Mâshi nâwe oli wa muli bo, ciru n'iderha lyâwe lyône likuhânyire». ⁷⁴ Okuhandi arhondêr'alahira analahiriza, mpu: «Mâshi ntishi oyo muntu», Ho na halya oluhazi lwabika, ⁷⁵ Obwo Petro akengêra kalya kanwa Yezu amubwîraga, erhi: «Embere oluhazi lubike, wampakana kasharhu». N'erhi acihuluka, arhondêra okuvugumula emirenge.

27

Yezu ahêkwa emwa Bilato (Mrk 15, 1; Luk 22, 66; 23, 1)

¹ Erhi buca, abajinji boshi n'abagula b'olubaga bajîra Yezu ihano, mpu bamuyîrhe, ² N'erhi babà bamâmushwêka, bamuhêkera Bilato, ye murhegesi.

Yûda acîmanika

³ Obwo erhi Yûda wamulenganyagya abona atwîrwa okufà, omurhima gwamulya, agalulira abajinji n'abagula galya magerha mafundo asharhu, erhi: ⁴ «Najizire kubî ene mpâna omukò mwêru-kwêru». Nabo banacimushuza, mpu: «Kurhi kwarhujira? Wêne wamanya!» ⁵ Akwêba galya magerha omu ka-Nyamuzinda, agenda, acîmanika, ⁶ Erhi abajinji bayanka galya magerha, banaciderha, mpu: «Kurhemêrwi okugahira omu mbîko, bulya gali ngulo ya mukò». ⁷ Erhi bacibà bamaj'ihano, bagagula ishwa ly'omubumbi, mpu bakâbishamwo ebigolo. ⁸ Co carhumire eryo ishwa liyirikwa, kuhik'ene, Ishwa Iya Mukò, ⁹ Ntyo kwanacibà kulya kwalêbagwa n'omulêbi Yeremiya, erhi: Banaciyanka galya magerha mafundo asharhu, yo ngulo batwîraga oyu abâna b'Israheli bâgerekaga, ¹⁰ Banacigagula ishwa ly'omubumbi, nk'oku Nyakasane a-ntegekaga.

Yezu embere za Bilato (Mrk 15, 2-15; Luk 23, 2-5, 18-25; Ywn 18, 28-40; 19, 4-16)

¹¹ Yezu anacihêkwa embere z'omurhegesi, n'omurhegesi amudôsa, erhi: «Ka we mwâmi w'Abayahudi?» Yezu amushuza, erhi: «Wakudesire». ¹² Ci erhi abajinji n'abagula bakâmulega, arhashuzagya cici. ¹³ Bilato anacimubwîra, erhi: «Ka orhumvirhi ebyo byoshi badwîrhe bakuderhera?» ¹⁴ Arhashuzagya oku kanwa ciru n'akaguma, kuhika nyamurhegesi asômerwa bwenêne. ¹⁵ Ngasi lusiku lukulu, bwâli bwôhere bw'omurhegesi okubalîkira mushwêkwa muguma, oyu banacîshozire. ¹⁶ Hàli mushwêkwa muguma wali wajire irenge, ye wali Yezu

oderhwa Baraba. ¹⁷ Obwo erhi olubaga lucibà lulundumîne haguma, Bilato ababwîra, erhi: Ndi mwalonza mmulikire, ka Baraba erhi Yezu, oderhwa Kristu?» ¹⁸ Erhi anamanyire obwo oku bwâgalwa bamuhâniraga. ¹⁹ Erhi acibà akola abwârîre ekagombe, mukâge arhuma emunda ali, mpu bamubwîre, erhi: «Omanyere orhacîhiraga omu lubanja lw'oyo mushinganyanya, bulya ene budufu nababîre bwenêne omu bilôrho erhi ye orhuma». ²⁰ Ci abajinji b'abadâhwa n'abagula bashumika olubaga mpu bahûne Baraba banayîse Yezu. ²¹ Omurhegesi ashub'ibadôsa, erhi: «Ndi mulonzize ndîke muli abà bombi?» Banacishuza, mpu: «Baraba». ²² Bilato anacibabwîra, erhi: «Kurhi najiraga Yezu oderhwa Kristu?» Boshi bashuza, mpu: «Abambwe oku musalaba». ²³ Ashub'idôsa olubaga, erhi: «Kubî kuci ajizire?» Banaciyâma kulusha, mpu: «Abambwe oku musalaba!» ²⁴ Erhi Bilato abona oku ntà luderho lwacyumvibwa n'oku ehidugundu hyayisha hyayûshûka, kwo kuyanka amîshi, acîkalaba enfune e-mbêre z'olubaga, anaderha, erhi: «Ndi mwêru-kwêru oku mukò g'oyu muntu; oku bwinyu!» ²⁵ Olubaga lwoshi lwashuza, lwaderha, mpu: «Omukò gwâge kuli rhwe n'oku bâna bîrhu!» ²⁶ Okubundi anacibalikira Baraba, n'erhi abà amashûrha Yezu emikoba, abahâye mpu abambwe oku musalaba.

Ecimanè c'emishûgi (Mrk 15, 16-20; Ywn 19, 1-3)

²⁷ Abasirika b'omurhegesi banaciyanka Yezu, bamujâna omu lurhambà, bamuhirakwo olugamba lw'abasirika lwoshi. ²⁸ Banacimuhogola emyambalo yâge, bamuyambika ecishûli cidukula. ²⁹ N'erhi babà bamaluka ecimanè c'emishûgi, bamuhiraco omu irhwe, bamufumbasa olusheke omu kuboko kulyo. Bafukama embere zâge, banamushekera n'okuderha, mpu: «Asinge, mwâmi w'Abayahudi!» ³⁰ Banakamukâyirakwo, n'erhi barhòla lulya lusheke, bakamushûrhalo oku irhwe. ³¹ Okuhandi erhi bayûs'imucinaguza, banacimuhogola ci-lya cishûli, bamuyambika emyambalo yâge, bamuhulukana, baj'imubamba oku musalaba.

Yezu abambwa oku musalaba (Mrk 15, 21-27; Luk 23, 26-34. 38)

³² Erhi bahika omu njira, barhimâna omuntu w'e Kirena, ye Simoni; bamugwârha mpu arhwâze Yezu okubarhula omusalaba, ³³ Erhi bahika ahantu haderhwa Gologota^v, kwo kuderha mpu hantu h'empanga, ³⁴ banacimuhà amavu galimwo endulwè mpu anywe; ci erhi ayûs'ilabula, arhacilonzagya okuganywa. ³⁵ Erhi babà bamamubamba oku musalaba, bagabâna emyambalo yâge, bayiyesha cigole^w. ³⁶ Banaciburhamala mpu bamulange. ³⁷ Banaciyandika aha nyanya ly'irhwe lyâge igwârhiro ly'olufù lwâge, mpu: «Oyu ye Yezu, Mwâmi w'Abayahudi». ³⁸ Banacibamba haguma naye bishumûsi bibiri, ciguma ekulyo, ecindi ekumoshô kwâge.

Yezu ashekerwa anajacirwa oku musalaba (Mrk 15, 29-32; Luk 23, 35-37)

³⁹ Abakâg'igera bakamujacira banadunda irhwe, ⁴⁰ mpu: «We shâba aka--Nyamuzinda, onashub'ikayunjuza omu nsiku isharhu, cirîkûzagye wênene aka-ba oli Mwene-Nnâmahanga, onahonekwo ogu musalaba!» ⁴¹ Nabo abajinji b'abadâhwa bakâg'imushekera, banakâg'iderha haguma n'abashamuka b'ihano n'abagula, mpu: ⁴² «Acizize abandi arhankanahash'icîciza yênene! Akabà ali Mwâmi w'Israheli, lêro amanukage kuli ogu musalaba, nîrhu rhumuyêmêre!» ⁴³ Mpu alangâlira Nyamuzinda: lêro Nyamuzinda amulîkûzagye akabà amuzigira! Akazâg'iderha, erhi: «Ndi Mwene-Nnâmahanga!» ⁴⁴ Ciru na bîrya bishumûsi byâli bibambirwe oku musalaba haguma naye byakâg'imujacira.

Yezu afâ oku musalaba (Mrk 15, 33-41; Luk 23, 44-49; Ywn 19, 29)

⁴⁵ Kurhenga izûba liyimanga^x, omwizîzi gwabwîka ecihugo coshi kuhika amafuluko. ⁴⁶ Erhi kubà

^v**27.32** : Hantu h'empanga, erhi Kalvariyo.

^w**27.35** : Mpu lyo akanwa k'omulêbi kayunjula, erhi: Bagabîne emyambalo yâni n'ecishûli câni baciyesha cigole (Lul 21, 19; Ywn 19, 24).

^x**27.45** kurhenga izûba liyimanga: Kurhenga nsâ ndarhu kuhika nsâ mwenda.

mafuluko, Yezu anaciyâma n'izû linene, erhi: «Eli, Eli, lama sabaktani?» Kwo kuderha: «Nyamuzinda wâni, Nyamuzinda wâni, carhumire ondeka?» ⁴⁷ Baguma muli balya bâhali erhi bayumva, banaciderha, mpu: «Amayakûza Eliya». ⁴⁸ Ho na halya, muguma muli bo alibirha, ayanka ecihôrholo, acivumvuliza, omu nkalishi, acîshwêkera oku lusheke, amuhà mpu anywe. ⁴⁹ Ci abandi bamubwîra, mpu: «Muleke rhulole erhi Eliya ayish'imuciza!» ⁵⁰ Obwo Yezu ashub'iyâma n'izû linene, arhengamwo omûka. ⁵¹ Okubundi omwenda gw'olusîka gwâli mumanike aha karhî k'aka-Nyamuzinda mpu gusîke ahatagatîfu h'ebitagatîfu gwalalanguka mpande ibiri kurheng'enyanya kuhik'ahanshi; igulu lyanacigeramwo omusisi, amabuye gâhahanyuka. ⁵² Enshinda zâfunuka, mibiri minji y'abatagatîfu bâli bafîre yafûka. ⁵³ N'erhi Yezu ayûs'ifûka, barhenga omu nshinda, bajà omu Cishagala Citagatîfu, banji bababona. ⁵⁴ Omukulu w'abasirika n'abandi bantu bakâg'ilanga Yezu haguma naye erhi babona igulu ligeramwo omusisi n'ebindi byabîre byoshi, bayôboha bwenêne, banaderha, mpu: «Nêci, kwo binali oyu muntu anali Mugala wa Nyamuzinda!» ⁵⁵ Hàli abakazi bakâg'ilâbira kuli, balya bâli bashimbire Yezu kurheng'e Galileya mpu bajè bamukolera. ⁵⁶ Muli bo mwâli Mariya Magdalena, na Mariya nnina wa Yakôbo na Yozefu, na nnina wa bene Zebedeyo.

Yezu abishwa (Mrk 15, 42-47; Luk 23, 50-55; Ywn 19, 38-42)

⁵⁷ Erhi kucibà bijingo, muntu muhirhi muguma w'e Arimatiya anaciyisha, izîno lyâge ye Yozefu, naye àli mushimbûlizi wa Yezu. ⁵⁸ Anacijà emwa Bilato, amuhûna omubiri gwa Yezu. Bilato arhegeka obwo mpu bamuhêgo. ⁵⁹ Okuhandi Yozefu anaciyanka gulya mubiri, aguboha omu mwenda mwêru, ⁶⁰ agubisha omu nshinda mpyâhya àli acîhumbire omu lwâla; n'erhi abà amahirika ibuye linene omu lusò lw'enshinda, agenda. ⁶¹ Obwo erhi Mariya Magdalena n'owundi Mariya bahali, baburhamîre embere z'ecûsho.

Abalanzi b'ecûsho

⁶² Erhi kuca, lwo lusiku lukulikira amarheganyo^y, abajinji n'Abafarizeyi bashûbûzanya, baj'emwa Bilato. ⁶³ Banacimubwîra, mpu: «Waliha, rhwakengire oku erya ndyâlya yaderhaga, erhi ecizîne, erhi: «Hano kugera nsiku isharhu, nâfûka!» ⁶⁴ Ci orhegeke ecûsho cilangwe kuhika olwa kasharhu, abaganda bâge barhag'iyish'imuzimba, irhondo babwîre olubaga, mpu: «Anafûsire omu bafû!» Na ntyo obwo bulyâlya buzinda bulushe oburhanzi». ⁶⁵ Bilato anacibashuza, erhi: «Abalanzi abà, gendi mulange nk'oku mwalonza». ⁶⁶ Banacigenda, ecûsho bacihamika, banahira ibuye kw'ecimanyîso, banahasiga abalanzi.

28

Okufûka kwa Yezu (Mrk 16, 1-8; Luk 24, 1-10)

¹ Erhi olwa-Sabato lugera, oku mucêracêra gw'olusiku lurhanzi lw'omugobe, Mariya Magdalena n'owundi Mariya banaciyisha mpu barhangule ecûsho. ² Obwo igulu lyanacigeramwo omusisi munji, Malahika wa Nyakasane anaciyandagala arheng'emalunga, anaciyisha, ahirimya lirya ibuye analibwârhalakwo. ³ Erhi ashushire omulazo, n'enyambalo yâge eri myêru nka lubula. ⁴ Abalanzi erhi bamubona, bageramwo omusisi erhi bwôba burhuma, banabà nka mirhumba. ⁵ Malahika abwîra balya bakazi, erhi: «Mwêhe murhayôbohaga; mmanyire oku mwalonza Yezu wabambagwa oku musalaba. ⁶ Arhaciri hano, bulya afûsire nka kulya aderhaga. Yishi mulole aha bâli bamuhizire. ⁷ Munagende duba, mubwîre abaganda bâge, erhi: «Anafûsire omu bafû, anammushokolîr'e Galileya; yo mwamubonera. Mbîre mmubwîzire». ⁸ Banacirhenga bimbirimbiri ebwa cûsho n'omurhima gubangalîre banasîmire bwenêne; kwo kulibirh'ibwîra abaganda bâge.

Yezu abonekera abakazi batagatîfu

^y**27.62** : Lwa karhanu, olusiku bakâg'irheganya Sabato.

⁹ Yezu anacibashigâna omu njira, ababwîra, erhi: «Asingi». Nabo bamujaho, bamugwârha amagulu, baharâmya. ¹⁰ Yezu anacibabwîra, erhi: «Murhayôbohaga, mugend'ibwîra balumuna^z bâni baj'e Galileya, yo bambonera».

Obulyâlya bw'abakulu b'Abayahudi

¹¹ Erhi babà bamagenda, balanzi baguma bajà omu cishagala, bashambalira abajinji b'abadâhwa ebyabîre byoshi. ¹² Nabo bashûbûzanya n'abagula, n'erhi babà bamaj'ihano, bahà abasirika ebirugu bîrhankaganjwa. ¹³ Banababwîra, mpu: «Muderhe oku abaganda bâge bayishire budufu, bamuzimba ene muli îrò. ¹⁴ N'omurhegesi akayish'imana, rhwêne rhwamubwîra, arhamujire kurhi». ¹⁵ Nabo abasirika bayanka birya birugu, banajira oku babwîragwa; n'o-bwo bunyvesi bwanacilumizibwa omu Buyahudi boshi kuhika buno.

Yezu abonekera Entumwa e Galileya anazirhuma omu igulu lyoshi

¹⁶ Balya baganda ikumi na muguma bôhe baj'e Galileya, oku ntondo Yezu abalaganyagya. ¹⁷ Erhi bamubona, bamuharâmya; ci baguma barhindira. ¹⁸ Yezu anacibashegeraho, ababwîra, erhi: «Obuhashe bwoshi bw'omu mpingu n'obw'igulu nabuhîrwe. ¹⁹ Gendagi, muyigîrize abantu b'amashanja goshi, mu-babatize oku izîno ly'Îshe n'Omugala na Mûka Mutagatîfu. ²⁰ Mubayigîrize okushimba ngasi hyoshi nammurhegesire. Nâni ndi haguma ninyu ensiku zoshi kuhika aha kuyûrha kw'igulu».

^z**28.10** : Balumuna ba Yezu, zo Ntumwa zâge na ngasi boshi bashimba enyigîrizo zâge.

MARKO

EMYANZI Y'AKALEMBE YAYANDIKAGWA NA MUTAGATÎFU MARKO

1

MARKO

I. Yowane mubatiza ayigîriz'abantu na Yezu arhondêra omukolo.

Enyigîrizo za Yowane, mushokolezi wa Yezu (Mat 3, 1-12; Luk 3, 3-17)

¹ Omurhondêro gw'Emyanzi y' Akalembe ya Yezu Kristu, Mwene-Nyamuzinda. ² Nka kulya biyandisirwe n'omulêbi Izaya: Niene ntumire entumwa yâni embere zâwe, ekukombêze enjira. ³ Izû ly'odwîrhe ayakûliza omu irungu: Rheganyagi enjira za Nyakasane, yumanyanyagi bwinjâ aha agera. ⁴ Yowane acîyêrekana omu irungu. Akâg'iyigîriza abantu obubatizo bw'okucîyunjuza, lyo bababaliirwa ebyâha. ⁵ Bakamushimba kurhe-nga e Buyahudi yoshi, n'ab'e Yeruzalemu yoshi; akababatiza omu mîshi ga Yordani, nabo bakacîyunjuza ebyâha byâbo^a. ⁶ Yowane akâg'iyambala ecirondo c'oluhû lw'engamiya, n'ebiryo byâge zâlî nziye n'obûci bw'empoko. ⁷ Erhi ayigîriza, akaderha, erhi: «Owayisha enyuma zâni andushire, ciru ntakwânîni okuyunama aha magulu gâge n'okumushwêkûlira orhugozi rhw'enkwêrho zâge. ⁸ Namubatizize n'amîshi^b, ci yêhe ayish'immubatiza muli Mûka Mutagatîfu».

Yezu abatizibwa (Mat 3, 13-17; Luk 3, 21-22)

⁹ Muli ezo nsiku, Yezu ayisha, kurhenga e Nazareti, cishagala ca Galileya, abatizibwa na Yowane omu Yordani. ¹⁰ Oku arhenga omu lwîshi, abona amalunga gayiguka, na Mûka Mutagatîfu amugwa oku irhwe omu nshusho y'e- ngûkû. ¹¹ Izû lyarhenga emalunga, erhi: «We Mugala wâni murhonyi nzigira bwenêne».

Yezu ashumikwa omu irungu (Mat 4, 1-11; Luk 4, 11-13)

¹² Ho n'aho Mûka Mutagatîfu amuhêka omu irungu. ¹³ Abêra omu irungu miregerege makumi anni na madufu makumi anni, ashumikwa na shetani. Alimwo haguma n'ensimba; bamalahika bakazâg'imurhumikira

^a**1.5** Bakacîyunjuza ebyâha byâbo : Obubatizo Yowane akâg'ihâna lirhâlî isakramenla. Bwâlî bubatizo bwa kucîyunjuza e-byâha. Bucîyunjuze bwimâna bwakag'irhenza ebyâha by'abakâg'iyankirira obo bubatizo.

^b**1.8** : Yowane akâg'ibatiza n'amîshi gône; obubatizo bwa Mwâmi Yezu bôhe buli bwa mîshi na Mûka Mutagatîfu. Isakramenta ly'obubatizo likûla ecâha c'ecisisi n'ebindi byâha byoshi. Obubatizo buli isakramenta lirimwo obuhashe bwa Nnâmahanga bw'okurhenza ebyâha n'okurhuhiramwo obuzîne bwa Nyamuzinda. Burhujira bâna ba Nyamuzinda'Îshe, na balumuna b'Omugala, na ka-Nyamuzinda ka Mûka Mutagatîfu.

II. Yezu omu Galileya

Yezu arhondêra okuyigîriza abantu (Mat 4, 12-17; Luk 4, 14-15)

¹⁴ Erhi Yowane ayûs'igwârhwâ, Yezu ajâ e Galileya. Aj'ayigîriza Emyanzi minjà y'Obwâmi bwa Nyamuzinda; akaderha, erhi: ¹⁵ «Amango gahisire^c, n'Obwâmi bwa Nyamuzinda buli hôfi: mucîyunjuze munayêmêre Emyanzi y'Akalembe».

Yezu ahamagala abaganda bâni barhanzi (Mat 4, 18-22; Luk 5, 1-11)

¹⁶ Erhi abâ ayisha agera luhû-nyanja y'e Galileya, anacibona Simoni n'omu-lumuna Andreyâ, badwîrhe barhega orhwêshe rhwâbo omu nyanja: bulya bâli bashâna. ¹⁷ Yezu anacibabwîra, erhi: «Nkulikiragi, nammujira badubi b'abâ-ntu». ¹⁸ Ho na halya baleka orhwêshe rhwâbo, bamushimba. ¹⁹ Anacîfikûla, abona Yakôbo mwene Zebedeyo bo n'omulumuna Yowane, nabo erhi badwîrhe balunga orhwâbo rhwêshe omu bwârho; anacibahamagala. ²⁰ Basiga îshe Zebedeyo omu bwârho haguma n'abalimya, bamukulikira.

Yezu ayigîriza e Kafarnaumu anafumya omuntu olimwo shetani (Luk 4, 31-37)

²¹ Erhi bahika omu cishagala c'e Kafarnaumu, ayirukira ajâ omu sinagogi olwa Sabato, arhondêra ayigîriza. ²² Basômerwa n'enyigîrizo zâge, bulya akâg'i-bayigîriza nka ogwêrhe obuhashe, ci arhali nka abigîriza bâbo^d. ²³ Mw'eyo sinagogi mwâli omuntu ogwêrhwe na shetani mubî. ²⁴ Anaciyâkûza, aderha, erhi: «Cici rhufânwa nâwe, ewani Yezu w'e Nazareti? Kali wayishire mpu orhuheze? Nkumanyire we ndi: Mutagatîfu wa Nnâmahanga^e». ²⁵ Okubundi Yezu anacimukankamira, amubwîra, erhi: «Hulika, onarhengemw'oyu muntu». ²⁶ Olya shetani mubî anacizunguza olya muntu, ayâma n'izû linene, amurhengamwo. ²⁷ Boshi banacirhangâla, bakadôsanya bône na nnene, mpu: «Kwo kurhi oku? Nyigîrizo mpyâhya nci ezi? Ci adwîrhe arhegeka abashetani, banamuyumve!» ²⁸ Irengê lyâgê^f lyayirukira lyalumira omu cihugo coshi c'e Galileya.

Yezu afumya nnazâla wa Petro (Mat 8, 14-15; Luk 4, 38-39)

²⁹ Oku banahuluka omwôla sinagogi, bajâ aha mwa Simoni na Andreyâ, bo na Yakôbo na Yowane. ³⁰ Nnazâla wa Simoni erhi agwîshîre, alwâla ishushira. Banacimubwîra ogo mwanzi. ³¹ Amujaho, amugwârha oku kuboko, amuyimanza, na ho na halya ishushira lyabalala, abakolera.

Yezu afumya endwâla za ngasi lubero (Mat 8, 16; Luk 4, 40-41)

³² Erhi kubâ bijingo, gala mango izûba lizika, bamulêrhera ngasi yêshi wali mulwâla n'abâli bagwêrhwe na shetani boshi. ³³ Ecishagala coshi calundumana aha lusò. ³⁴ Afumya banji bâli bagwêrhwe n'obuzamba bwa ngasi lubero, analibirhakwo bashetani banji; ci ahanza abashetani

^c**1.15** Amango gahisire: Amango g'okuyankirira Omucunguzi w'igulu gahisire. «Obwâmi bwa Nyamuzinda buli hôfi», kwo kuderha oku Yezu Kristu, Masiha, ol'irhegeka n'okuyigîriza abantu boshi, ayishîre. Ayish'irhuma abaganda bâge omu igulu lyoshi, bâyigîriza amashanja goshi enjira y'Obwâmi bwa Nyamuzinda, lyo bacunguka.

^d**1.22** Abigîriza bâbo: Abigîriza b'Abayahudi, bo Bafarizeyi n'Abasaduceyi, bakâg'ihugula enyigîrizo za Mûsa n'ez'abalêbi. Mwâmi Yezu yêhe akâg'iyigîriza oku buhashe bwâge, bulya arhali mujâ-bugo-kwône, ci Nnâmahanga yenênè.

^e**1.24** : «Mutagatîfu wa Nnâmahanga»: Mwâmi Yezu, bulya ali Mwene-Nyamuzinda, arhankashangîra na shetani, arhankashangîra n'omubî. Ali Mutagatîfu lwoshi; co cinarhuma abashetani bajugumana embere zâge.

^f**1.28** : Irengê Iya Mwâmi Yezu lyalumira omu Galileya yoshi erhi nyigîrizo n'obuhashe bwâge bw'okufumya abantu birhuma.

okuderha, bulya bâli bamanyire ali ndi.

Yezu arhenga e Kafarnaumu anaj'ageragera omu Galileya (Luk 4, 42-44)

³⁵ Erhi kuca, azûka sêzi mucêracêra, akanya acîjira aharhali bantu, aj'ishengeraho. ³⁶ Simoni n'abâli boshi bamukulikira. ³⁷ Erhi bamuhikaho, bamu-bwîra, mpu: «Boshi badwîrhe bakulonza». ³⁸ Abashuza, erhi: «Rhujè omu bi-ndi bishagala biri hôfi, nj'iyigîrizayo nayo⁹, bulya kwo kwarhumaga nyisha». ³⁹ Anacigeragera omu Galileya yoshi, aj'ayigîriza omu masinagogi gâbo analibirhakwo bashetani.

Yezu afumya omushomyo (Mat 8, 2-4; Luk 5, 12-16)

⁴⁰ Hanacyisha omushomyo, amufukamira, amushenga bwenêne, amubwîra, erhi: «Okalonza wananfumya». ⁴¹ Yezu amufa bwonjo, alambûla okuboko, amuhumakwo, anamubwîra, erhi: «Nnonzize, fumaga». ⁴² Ho na halya olushomyo lw'olya muntu lwazimangana, afuma. ⁴³ Yezu amukûba anamukankamira, erhi: ⁴⁴ «Omanyè orhabwîraga ndi, ci ogende, oj'icîyêrekana emwa'abadâhwa, onaj'ihâna ngasi birhegesirwe na Mûsa^h, bibè cêrekane c'okufuma kwâwe». ⁴⁵ Ci olya yêhe erhi alîkûla, arhondêr'alumîza n'okushwâliza ogwo mwanzi; ciru Yezu arhacijaga omu lugo n'obwâlagale, ci akacîbêrera kuli, aharhali bantu, bakarhenga oku ngasi murhundu bajà emunda ali.

2

Yezu afumya omuntu ohozire enjinga (Mat 9, 1-8; Luk 5, 17-26)

¹ Erhi kugera nsiku nyi, ashubira e Kafarnaumu. Bamanya oku ali omu nyumpa. ² Bantu mwandu balundukiramwo, ciru mwafundêra bwenêne kuhika ebwa lusò, na ntâye wankacibwîne ah'abwârhalâ. Abayigîriza Emyanzi y'Akalembe. ³ Banacimulêrhera omuntu w'enjinga zihozire, abarhwîrwe na bantu bâni. ⁴ Erhi bacibula aha bamugerîze mpu bamuyêrekeye erhi kuluga kw'abantu kurhuma, barhula oburhungiri bw'enyumpa àlimwo, basheshezaho encingo olya mulwâla àlikwo. ⁵ Yezu erhi abona obwêmêre bwâbo, abwîra nyakuhola enjinga, erhi: «Mwâna wâni, ebyâha byâwe byamârhenzibwa». ⁶ Aho hâli baguma omu bashamuka b'ihano; banacikengera omu murhima, mpu: ⁷ «Cirhumire oyu aderha ntyo? Alogosire emwa Nyamuzinda! Ka hali owankarhenza ebyâha arhanali Nnâmahanga yênene?» ⁸ Ho na halya Yezu amanya omu murhima gwâge oku badwîrhe barhimanya ntyo; anacibabwîra, erhi: «Cirhumire mukengêra ntyo omu mirhima yinyu? ⁹ Kuci kulembu kulusha, okubwîra ohozir'enjinga, erhi: ebyâha byâwe byamârhenzibwa, erhi okumu- bwîra, erhi: yimuka, oyanke encingo yâwe, olambagire? ¹⁰ Lêro lyo mumanya oku Mwene-omuntu agwêrhe obuhashe bw'okukûla ebyâha en'igulu, -anacibwîra nyakuhola enjinga, erhi: ¹¹ « Nkurhegesire oyimuke, oyanke encingo yâwe, oj'emwâwe». ¹² Olya muntu ayimuka ho na halya, abarhula encingo yâge, alambagira embere z'abantu boshi. Barhangâla boshi, bakuza Nnâmahanga banarhondêra baderha, mpu: «Rhurhasâg'ibona okwa bene oku ciru n'eli-guma».

Yezu ahamagala Levi (Mat 9, 9; Luk 5, 27-28)

¹³ Anacyimuka, ashub'ijà ebwa nyanjaⁱ. Engabo y'abantu yamushimba, naye akabayigîriza.

⁹**1.38** : Yezu acîjizire muntu mpu ayigîrize abantu enjira y'Obwâmi bw'empingu, abayêreke obuzigire bwâge anabacungule; na ntyo ahè Îshe Nnâmahanga irenge n'obukuze bwimâna.

^h**1.44** : Mwâmi Yezu acîjizire muntu mpu ayigîrize abantu enjira y'Obwâmi bw'empingu, abayêreke ohuzigire bwâge anabacungule; na ntyo ahè Îshe Nnâmahanga irenge n'obukuze bwi-mâna

ⁱ**2.13** ebwa nyanja: Nyanja y'e Galileya erhi y'e Tiberiyada; kandi ederhwa mpu Kinereti.

¹⁴ Erhi akola agera, abona Levi^j, mwene Alfeyo, atamîre e kagombe; anacimubwîra, erhi: «Nshimba!» Anaciyimuka, amushimba.

Yezu alya haguma n'abanya-byâha (Mat 9, 10-13; Luk 5, 29-32)

¹⁵ Byanacibà ntyo! Erhi abà adwîrhe alîra omu mwa Levi, abavurhîsa n'abanya-byâha banji batamala haguma na Yezu n'abaganda bâge; bulya banji bâli bamukulikîre. ¹⁶ Abashamuka b'ihano b'omu Bafarizeyi, erhi bamubona adwîrhe alîra haguma n'abavurhîsa n'abanya-byâha, babwîra abaganda bâge, mpu: «Cirhuma Nnâhamwinyu alîra haguma n'abanya-byâha?» ¹⁷ Yezu anaciyumva, ababwîra, erhi: «Barhali bantu bagumagumà balonza omufumu, ci abalwâla. Ntayishaga nti nd'ilonza abêru-kwêru, ci abanya-byâha».

Bajà kadali oku kucîshalisa (Mat 9, 14-17; Luk 5, 33-39)

¹⁸ Kwanacibà lusiku luguma, erhi abaganda ba Yowane n'Abafarizeyi bacîshalisize. Bayish'imubwîra, mpu: «Cirhuma abaganda ba Yowane n'Abafarizeyi bacîshalisa, ci abaganda bâwe bôhe nanga?» ¹⁹ Yezu anacibashuza, erhi: «K'abîra b'omuhya mulume bankacîshalisa banaciri haguma n'omuhya-mulume? Amango omuhya-mulume^k acibalimwo, kurhakwânîni bacîshalise. ²⁰ E-nsiku zacibayishira, amango banyagwa^l omuhya-mulume; ago mango bâcîshalise. ²¹ Ntâye ohangira eciremo cihyâhya oku mushangi mukulukulu, n'erhi ankalemeka ntyo, cîrya cîremo^m cihyâhya canasharhula gulya mushangi mukulu-kulu, n'obubere bwanayûshûka. ²² Kandi ntâye ohongolera amavu mahyâhya omu rhubindi rhukulûkulû; n'owahongoleramwo, amavu ganabera orhubindi, amavu gabulajike, abule n'orhubindi. Ci amavu mahyâhya gajà omu rhubindi rhuhyâhya!»

Entumwa zatwa emihuli y'engano (Mat 12, 1-8; Luk 6, 1-5)

²³ Byanacibà ntyo! Erhi ayish'agera omu mashwa olwa-Sabato, abaganda bâge bajà batwa emihuli y'engano. ²⁴ Abafarizeyi bamubwîra, mpu: «k'obwîne? Cirhumire bajira okuhanzîbwe olusiku lwa Sabato?» ²⁵ Naye ababwîra, erhi: «Ka murhasâg'isoma kurhi Daudi ajiraga erhi akola ali bufà n'ishali, bo n'abâli boshi?» ²⁶ Oku ajàga omu ka-Nyamuzinda, amango g'omudâhwa Abiyatari, alya amantu g'enterekêro, agahâkwo n'abâbo, n'obwo gâli gahanzîbwe okulîbwa n'abarhali bônene?» ²⁷ Anacibabwîra, erhi: «Olwa-Sabato muntu lwajiriragwa, ci omuntu arhajiriragwa olwa-Sabato. ²⁸ Ntyo Mwene-omuntuⁿ ye Nna-olwa-Sabato».

^j**2.14** : Levi, mwene Alfeyo, ye Mutagatîfu Mateyo, wayandikaga ecitabu cirhanzi c'Emyanzi y'Akalembe. Ali muguma w'omu Ntumwa ikumi n'ibiri za Mwâmi Yezu.

^k**2.19** : Omuhya-mulume ye Mwâmi Yezu. Kuziga abaganda bâge barharhegesirwi okucîshalisa anacibalimwo.

^l**2.20** Banyagwa : Ako kanwa kayêrekîre okufà kwa Yezu. Amango Mwâmi Yezu abà amâyûs'ifà amanagaluka emw'Îshe, ago mango abaganda bâge banacîshalisa.

^m**2.21** Milongo, 2, 21-22: Eciremo cihyâhya n'amavu erhi rivayi lihyâhya, lwo lwîganyo lw'enyigîrîzo za Mwâmi Yezu. Abalonza okuyankirira n'okushimba ezo nyigîrîzo, barhegesirwe okuleka engeso zâbo mbî za mîra n'omurhima mubî. Abayahudi barhayumvagya oku Mwâmi Yezu al'ilêrha engeso mpyâhya n'omurhima muhyâhya en'igulu, n'oku ngasi yêshi walonza okumushimba, akwânîne abè muntu muhyâhya, aleke engeso mbî za mîra, acishwêkere kuli Mwâmi Yezu.

ⁿ**2.28** : Abafarizeyi bâli bagwêrhe obu bubî : Bakâg'ishimba amarhegeko ga Mûsa omu kanwa konene, ci arhali omu murhima. Bakâjà bacikûla enshonyi n'okushombanya Yezu mpu adwîrhe afumya abantu n'okujira emikolo ehanzîbwe olwa Sabato. Naye Mwâmi Yezu abashuza oku olwa-Sabato muntu warhumaga lwajirwa, ci omuntu arhajiragwa Sabato orhumire. Akabà omudâhwa Abiyatari ahâga Daudi n'abâli boshi obuyêmêre bw'okulya amantu (yo migati) g'enterekêro, n'akabà abadâhwa banavune Sabato omu ka-Nyamuzinda buzira okujir'ecâha, ka

3

Yezu afumya omuntu ohozire okuboko (Mat 12, 9-14; Luk 6, 6-11)

¹ Yezu ashub'ijà omu sinagogi. Mwâli omuntu ohozire okuboko. ² Bakahengûza mpu babone erhi amufumya olwa-Sabato, lyo bamushobeka. ³ anacibwîra olya muntu ohozire okuboko, erhi: «Yimuka, o'jekâgarhî». ⁴ Okubundi abadôsa, erhi: «Ka kuyêmêrîrwe okujira kwinjà olwa-Sabato ahâli h'okujira kubî, okuciza obugumaguma b'omuntu ahâli h'okubuheza?» Nabo banacibà dondo. ⁵ Anacibagezamwo amasû, akunîre anali burhè erhi mirhima yâbo mibî erhuma; abwîra olya muntu, erhi: «Lambûla okuboko». Akulambûla, n'okuboko kwâge kwafuma. ⁶ Erhi Abafarizeyi bagenda baj'imujira ihano ho na halya haguma n'Abaherodi^o mpu babone kurhi bamuyîrhamwo.

Engabo y'abantu yakulikira Yezu (Mat 12, 15-16; Luk 6, 17-19)

⁷ Yezu acîyêgûla bo n'abaganda bâge, aj'eburhambi bw'enyanja, n'engabo nyinji y'abantu yarheng'e Galileya n'e Yûda, yamukulikira. ⁸ Kurheng'e Yeruzalemu, n'Idumeya, n'ishiriza lya Yordani, n'entambi z'e Tiri n'e Sidoni, olubaga lwoshi, erhi luyumva emyanzi y'eby'adwîrhe ajira, lwàmuguma omu cirali. ⁹ Anacibwîra abaganda bâge mpu bamurheganyize obwârho lyo abantu balek'imufundêza. ¹⁰ Bulya àli amafumya balwâla banji, na ngasi boshi bâli bazamba bakalibirhira emunda ali mpu bamuhumekwo. ¹¹ N'abashetani erhi bamubonaga, bakaz'imufukamira n'okuyakûza, mpu: «Oli Mugala wa Nyamuzinda!» ¹² Ci yêhe akabahanza bwenêne mpu barhamumanyisagya.

Entumwa ikumi n'ibiri (Mat 10, 1-4; Luk 6, 12-16)

¹³ Anacirheremera oku ntongo, ahamagala abâli alonzize yênene, bamushimba. ¹⁴ Acîshogamwo ikumi na babiri mpu babêre haguma naye anayish'ibarhuma okugend'iyigîriza. ¹⁵ Abahà obuhashe bw'okufumya abalwâla n'okulibirhakwo abashetani. ¹⁶ Anacîshoga ikumi na babiri: Simoni, anamuyirika izîno lya Petro; ¹⁷ Yakôbo, mwene Zebedeyo, n'omulumuna Yowane, abayirika elya Bowanerge^p, kwo kuderha bene-nkuba. ¹⁸ Andreyo, Filipino, Bartolomeyo, Mateyo, Toma, Yakôbo mwene Alfeyo, Simoni sha-bushiru, ¹⁹ na Yûda w'e Keriyoti, olya wamulenganyagya.

Ab'omulala gwa Yezu bagend'imugwârha (Ywn 10, 20)

²⁰ Banacijà omu nyumpa. Olubaga lwashub'ilundûka, ciru babula aha bankayikulira. ²¹ Erhi ab'omulala gwâge^q bamanya okwo, bakanya mpu baj'imugwârha, bulya bakâg'iderha mpu asirahire.

Arhali buhashe bwa Belzebubi Yezu ahulusamwo abashetani (Mat 12, 24-32; Luk 11, 15-23; 12, 10)

²² Nabo abashamuka b'ihano bâli bayandagalîre e Yeruzalemu bakaderha, mpu: «Alimwo Belzebubi n'okubahashe bw'omurhambo w'abashetani ahulusamwo abashetani»^r. ²³ Erhi abà

Mwâmi Yezu, Mwene-Nnâmahanga, arhali ye Nna-olwa-Sabato n'amarhegeko ga Mûsa goshi? Amahugûlo ahânyire kuli Sabato go gashingânîne.

^o**3.6** : Abaherodi, bo bâli barhonyi ba Herodi, mwâmi w'e Galileya.

^p**3.17** : Mwâmi Yezu ayirika bene-Zebedeyo elya Bowanerge, kwo kuderha bene-enkuba, bulya lusiku luguma bahûnaga Yezu mpu arhegeke enkuba ebande ecishagala cabayimaga ecirâlo (Luk 9, 51-56).

^q**3.21** Omulala gwa Yezu na bene wâbo, bo balya boshi b'omulala gwa nnina bikira Mariya na Yozefu Mutagatîfu.

^r**3.22** Abashamuka b'ihano balonzagya okushekera Yezu n'okugayaguza enyigîrizo

amabahamagala, anacibabwîra, omu migani, erhi: «Kurhi shetani ankalibirhakwo Shetani? ²⁴ Erhi obwâmi bwankacigomera bwônene, obwo bwâmi burhankaciyimanga. ²⁵ N'erhi enyumpa yakacilwîsa yonene, eyo nyumpa erhankaciyimanga. ²⁶ Naye Shetani akabà acîgomire anacîlwîsa yênene, arhankaciyimanga, ci anafananda. ²⁷ Ntâye wankajà omu mw'entwâli akayinyaga eburugu, arhanarhanzir'ishwêka eyo ntwâli, lyoki ankabona oku ayinyaga eburugu byâyo. ²⁸ Mmubwîre okuli: ntâco abantu barhakababwirwakwo, ebyâha byoshi na ngasi malogorhe goshi bâlogorhe. ²⁹ Ci owalogorhere kubî Mûka Mutagatîfu^s, ntà mango anababwirwe: agwârhwà n'ecâha c'ensiku n'amango.» ³⁰ (Yezu anaciderha ntyo) bulya bakâg'iderha mpu : «Shetani omulimwo».

Ababusi na bene wâbo Yezu (Mat 12, 46-50; Luk 8, 19-21)

³¹ Nina na bene wâbo bayisha, bayimanga embuga, bàrhuma owaj'imuhamagala. ³² Obwo erhi engabo nyinji y'abantu emutamîre eburhambi. Banacimubwîra, mpu: «Nyoko na bene winyu abo bali embuga bakulonza». ³³ Naye abashuza, erhi: «Nyâmà ye ndi na bene wîrhu^t bo bahi?» ³⁴ Okubundi ageza balya bâli bamutamîr'eburhambi mwo amasû, anaciderha, erhi: «Alà nyâmà na bene wîrhu! ³⁵ Ngasi yêshi ojira oku Nnâmahanga alonza^u, oyo ye mwene wîrhu, ye na nyâmà».

4

Omugani gw'owajag'imîra emburho (Mat 13, 1-9; Luk 8, 4-8)

¹ Ashub'irhondêra okuyigîriza eburhambi bw'enyanja, n'olubaga lunji lwamushimba. Lêro anacishonera omu bwârho, atamalamwo, abêra omu nyanja, n'olubaga lwabêra ebulambo. ² Abayigîriza binji omu migani, anabà-bwîra omu nyigîrizo zâge, erhi: ³ «Yumvagi: Omuhinzi anacihuluka mpu aj'i-mîra emburho ⁴ Erhi akola adwîrhe amîra, mburho nguma zarhogera eburhambi bw'enjira; orhunyunyi rhwayisha, rhwacilirazo. ⁵ Ezindi zarhogera omu lukalabuye lurhagwêrhi budaka bunji, zanacimera dubaduba, bulya obudaka burhàli buli. ⁶ Erhi izûba licibasha, zacyumira, bulya ntà mizî zagwêrhe. ⁷ Ezi- ndi zarhogera omu mishûgi, n'erhi emishûgi ekula, yazihuhya, zirhanaciyêra-gakwo cici. ⁸ Ezindi zarhogera omu budaka bwinjâ; zakula, zayushûka zanalheka; zaburha, nguma makumi asharu, eyindi makumi gali ndarhu, eyindi, igana». ⁹ Anaciyûshûla, erhi: «Ogwêrhe amarhwîri g'okuyumva, ayumve!»

Ecirhuma Yezu ayigîriza omu migani (Mat 13, 10-15; Luk 8, 9-10)

¹⁰ Erhi abà akola ali buhumba, balya bali boshi naye haguma na balya ikumi na babiri bamudôsa obuyôbôle bw'emigani ¹¹ Ababwîra, erhi: «Mwêhe mwahîrwe okumanya ihwe

n'ebisômerîne byâge. Belzebubi ye murhambo w'abashetani.

^s**3.29** Okulogorhera kubî Mûka Mutagatîfu, kuli kugayaguza ebimanyîso by'obuhashe bwâge, kuli kurhayêmêra ebijiro byâge by'obwonjo, n'okubihengulira shetani: na ntyo kuli kushushanya Mûka Mutagatîfu na shetani. Eco câha cirhankarhenga, bulya ocijira, arhayêmêra obuhashe bwa Nyamuzinda, arhanayêmêra oku ali mwinjâ na mwonjo, na mugala-byoshi. Omuntu wa bene oyo, arhankalangâlira Nyamuzinda; na buzira bulangâlire, buzira buyêmêre, ntâko anakulirwa ecâha. ci erhi oyo muntu ankarhenza ecihanzo, akayêmêra obuhashe n'obwonjo bwa bwa Nnâmahanga, akayêmêra ebimanyîso n'ebisômerîne bijirwa n'obuzibu bwa Mûka Mutagatîfu, akanacîyunjuza, ntà câha cirhankarenga.

^t**3.33** Nnina na bene wâbo Yezu, rhulole amahugûlo ga 3, 21.

^u**3.35** : Ngasi yêshi oyêmêra Nyamuzinda, omuzigira n'okumukolera, oyôla agwêrhe inêma ly'obucêse, bwo buzîne bwa Nyamuzinda, omu murhima gwâge; ali mwâna wa Nnâmahanga. Kuziga ali mwene-wâbo Mwâmi Yezu.

ly'Obwâmi bwa Nyamuzinda; ci abâli embuga bakâbwîrwa byoshi omu migani^v, ¹² Iyo bakâlola, barhanabone; bakayumvîrhiza, barhanayumve; mpu Iyo barhahinduka binjà barhanababaliirwa ebyâha byâbo^w»

Amahugûlo g'omugani gwa nyakumîra emburho (Mat 13, 18-23; Luk 8, 11-15)

¹³ Anacibabwîra, erhi: «Ka murhayumvîrhi ogu mugani? Kurhi mwâciyumvagye eyindi migani yoshi? ¹⁴ Owamîraga, amîra Oluderho. ¹⁵ Abâli eburhambi bw'enjira Oluderho lwamîragwa, erhi bayûs'iyumva, Shetani ayisha, arhzêrûla lulya Luderho omu mirhima yâbo. ¹⁶ Na zirya zarhogeraga omu lukalabuye, bo bantu bayumva Oluderho, baluyankirire banasîmire; ¹⁷ ci erhi barhagwêrhi mizî: babâ bantu ba kasanzi. Amalibuko n'amalumwa erhi bicibayishira lulya Luderho lurhuma, bayirukire bahirima. ¹⁸ Haligi n'ezindi zamîragwa omu mishûgi: bo balya bayumvîrhe Oluderho, ¹⁹ ci ebihamba by'e- by'en'igulu, obunywesi bw'obuhirhi n'enyifinjo z'ebindi, erhi bibaja omu mu-rhima, byanazimagwa lulya Luderho, lubule oku lwabona amalehe, ²⁰ Na zirya zamîragwa omu budaka bwinjà^x, bo bantu bayumva Oluderho, baluyankirire, bayêrekwo amalehe, muguma makumi asharhu, owundi makumi gali ndarhu, owundi igana».

Omugani gw'akamole (Luk 8, 16-17; Mat 10, 26)

²¹ Anacibabwîra, erhi: «K'akamole kayakizwa okufulikwa omu byâsi erhi omu nterule? K'arhali yo kamanikwa emugamba? ²² Bulya ntâco cifulisirwe cirhakafulikwa, na ntâ ihwe lirhakarhulika. ²³ Ogwêrhe amarhwîri g'okuyumva, ayumve!»

Omugani gw'omulengo (Mat 7, 2; 13, 12; Luk 6, 38; 8, 18)

²⁴ Akababwîra, erhi: «Murhege amarhwîri oku ngasi byoshi mwayumwe. Omulengo mwalengeremwo abandi, gwo ninyu mwâlengerwemwo; ciru mwayish'iyûshûlirwa. ²⁵ Bulya ogwêrhe, ahâbwa; ci orhagwêrhi, n'ehi agwêrhe, bamunyagahyo^y».

Omugani gw'emburho ecimeza yône

²⁶ Akaderha, erhi: «Obwâmi bwa Nyamuzinda kwo buli nka kulya omuntu ankakwêba emburho omu idaho. ²⁷ Abè al'îrò erhi abè azîne; bubè budufu, gubè mûshi: emburho enacîmerere, enakule arhanamanyiri. ²⁸ Bulya obudaka bwônene buyêza, burhanzi ebyâsi, hakulikire omusîsi, na buzinda amahemba omu musîsi. ²⁹ N'erhi emburho eyêra^z, anayihiramw'omugushu, bulya gakola mango ga kusârûla».

Omugani gw'emogomogo y'emburho y'esinapi (Mat 13, 31-32; Luk 13, 18-19)

³⁰ Aderha, erhi: «Cici rhwagererakw'Obwâmi bwa Nyamuzinda? Lwîganyo luci rhwankabushushanya? ³¹ Kwo buli nka mogomogo y'emburho y'esinapi: erhi ejâ omu budaka, yo nsungunu kulush'ezindi mburho zoshi. ³² Ci erhi emera, yanakula enabè nnene kulusha ezindi nshogo zoshi^a; yanajira amashami manênênè, ciru n'ebinyunyi by'emalunga

^v**4.11** : Abâli embuga, bo balya barhalonza okuyumva n'okukulikira enyigîrizo za Yezu; bo Bafarizeyi n'Abaherodi, balya balonz'okuyîrha Yezu.

^w**4.12** Lolà Iz 6, 9-10.

^x**4.20** budaka bwinjà: Enyigîrizo z'ogu mugani z'ezi: Nka kulya emburho erhankayânakwo amalehe erhanamîzirwi omu budaka bwinjà, ntyo ebinwa n'enyigîrizo za Mwâmi Yezu zirhankarhukwânana zikabâ zirhamîzirwi omu mirhima minjà.

^y**4.25** Bamunyagahyo: Mwâmi akashobôza omuntu, erhi abona oku ali omubî na endyâlya, anamunyage; ci omwinja yêhe kanji kanji ashobôla.

^z**4.29** : Enyigîrizo za Mwâmi Yezu n'Obwâmi bwâge bijira obuzibu bw'okumera n'okuyushûka omu mirhima y'abantu. Amango g'okusârûla, bo buzinda bw'igulu.

^a**4.32** : Esinapi, nka eciri nto, eshusha olushogo luderhwa obujinji. Eyo mburho nsungunu

binayish'ikarhûlûlamwo».

Yezu arhayigîrizagya olubaga buzira migani (Mat 13, 34-35)

³³ Omu migani minji ya Ben'eyo akâg'ibayigîriza, omu lugero bankanayumvîrhemwo. ³⁴ Arhanabayigîrizagya buzira migani: ci abaganda bâge bôhe akâg'ibayobôlerayo bufundafunda yoshi.

Yezu arhûza omulaba (Mat 8, 23-27; Luk 8, 22-25)

³⁵ Olwo lusiku, erhi kubà bijingo, ababwîra, erhi: «Rhuyikirire ishiriza.» ³⁶ Banacirîka olubaga, bamurhulira omu bwârho kulya anali, n'agandi mârho gamukulikira. ³⁷ Omulaba munene gwanacizuka omu nyanja, ebivumba byakacîyôha omu bwârho, bwoshi bwayunjula mîshi. ³⁸ Yêhe erhi al'îrò omu ndalâlâ, agwîshîre oku mushego. ³⁹ Bamutula, bamubwîra, mpu: «Yâgirwa, k'orhamanyiri oku kufâ kuno?» Anacizûka, akalihira empûsi, anabwîra enyanja, erhi: «Hulika, onarhûle!» Empûsi yatwîka n'omurhûla gwabâ. ⁴⁰ Okubundi abâ-bwîra, erhi: «Cirhumire muyôboha? Ka ntâ buyêmêre mugwêrhe?» ⁴¹ Banacigeramw'omusisi, banakabwîrana bône na nnene, mpu: «Lêro ye ndi oyu! Ci yêhe empûsi n'enyanya bidwîrhe byamuyumva!»

5

Yezu alîkûza omuntu w'e Jerazeni wâlimwo shetani (Mat 8, 28-34; Luk 8, 26-39)

¹ Banaciyikirira ishiriza, omu cihugo c'Abajerazeni. ² Oku anayômoka omu bwârho, omuntu ogwêrhwe n'omuzimu mubî ayisha amulibirhîre, erhi arhenga omu byûsho. ³ Enyumpa yâge byâli byûsho, na ntâ muntu wankahashirimushwêka, ciru anakolêsa emigozi. ⁴ Bulya kanji-kanji bâli barhanzir'imushwêka n'emigozi n'obudagulê, ci ali erhi akonwîre obwo budagulê anatwa eyo migozi, na ntâye wacimuhashaga. ⁵ Ngasi lusiku, buca buyira, nk'arhali omu byûsho, erhi omu mpinga, ayâmayâma, anaj'acîyâgaza^b n'amabuye. ⁶ Erhi alangira Yezu, amulibirhirayo, amufukamira: ⁷ ayâkûza n'izû linene, erhi: «Bici rhufânwa nâwe, Yezu, Mwene-Nyamuzinda w'Enyanya? Nkulahirîze oku Izîno Iya Nnâmahanga, orhandibuzagya!» ⁸ Bulya Yezu akâg'imubwîra, erhi: «We muzimu mubî, rhengamw'oyu muntu.» ⁹ Amudôsa, erhi: «Izîno lyâwe we ndi?» Amushuza, erhi: «Izîno lyâni nie murhwe, bulya rhuli banji.» ¹⁰ Anacimuhûna bwenêne mpu arhamuhulusagya muli eco cihugo. ¹¹ Aha burhambi hàli obusò bunene bw'engulube, erhi ziyâbusire oku ntondo. ¹² Balya bazimu babî bamuhûna bwenêne, baderha, mpu: «Orhuhêke mwo zira ngulube, rhubê mwo rhuja.» ¹³ Anacibayêmêrera. Balya bazimu babî banacigenda, bajamwo zirya ngulube. Zanacitula ecimolôgo, obusò bwahona oku manga, bwagend'icîloha omu nyanja, bwafîra omu mîshi. Zâli nka bihumbi bibiri. ¹⁴ Abangere bôhe bacîkûlira omulindi, bagend'ilumîza ogwo mwanzi omu cishagala n'omu ndimiro. Abantu bashagamuka mpu baj'ilola oku byabîre. ¹⁵ Erhi bahika hali Yezu, bashimâna olya wâlimwo shetani-murhwe atamîre, ayambîrhe anali mugumagumâ n'obukengêre bwâge boshi; bayôboha. ¹⁶ Ababonaga oku byâbâ. babarhondêreza olw'oyo muntu wâlimwo shetani lwoshi n'olw'-engulube. ¹⁷ Okubundi barhondêra okuyinginga Yezu mpu abarhengere eka. ¹⁸ Erhi abâ akol'ashonera omu bwârho, olya wali ogwêrhwe na shetani amusengera mpu amukulikire. ¹⁹ Amulahirira, amubwîra, erhi: «Oj'emwâwe^c muli bene winyu, ogend'ibaganîrira aminjà goshi Nyakasane akujîrîre omu bwonjo

kulusha ezindi, nka ekola nkulu, enabê nnene kulusha ezindi mburho zoshi. Esinapi luli lwîganyo lw'Ekleziya Katolika. Yarhondêraga na bantu banyi: Entumwa zâli ikumi n'ibiri zône. Buno Ekleziya ekola elumîre igulu lyoshi. Abantu b'amahanga goshi kwo barhûlûla omu Ekleziya nka kulya ebinyunyi birhûlûla oku mashami gw'omurhi munênênê.

^b5.5 mpu kwo kuciyagûla

^c5.19 5, 19: Abantu boshi barhamagalwa kuguma. Oyo muntu wali ogwêrhwe na shetani Ali

bwâge». ²⁰ Anacihira njîra, arhondêra okulumîza omu Dekapoli ngasi kwoshi Yezu amujirîre, n'abantu boshi barhangâla.

Yezu afumya omukazi walwâla omududu, anafûla mwâli wa Yayiri (Mat 9, 18-26; Luk 8, 40-56)

²¹ Erhi Yezu abà amâshub'iyikirira ishiriza omu bwârho, bantu banji bamushûbûkira. Abêra oku mushenga^d gw'enyanja. ²² Hanaciyisha muguma w'omu bakulu b'esinagogi, izîno lyâge ye Yayiri. Erhi amubona, afukama embere zâge, ²³ anacimushenga bwenêne, erhi: «Mwâli wâni ali obufa; oyîshe, omuhumekwo lyo afuma analame». ²⁴ Yezu amushimba, n'olubaga lunji lw'abantu lwamukulikira lwanamugorha. ²⁵ Omukazi walwâlaga omududu kurhenga myâka ikumi n'ibiri, ²⁶ erhi arhamire n'abafumu ba ngasi lubero, n'erhi ebintu byamuhwerîre byoshi buzira okubona ely'oku ngohe, ciru n'endwâla yâge yajâ yayushûka. ²⁷ Erhi aciyumva emyanzi ya Yezu, amuyisha nyuma, amuhuma oku cishûli. ²⁸ Bulya akâg'ikengêra omu murhima, erhi: «Nkahuma ciru oku myambalo yâge yône, nanafuma». ²⁹ Ho na halya ecirhambo câge cahuba, ayumva omu mubiri oku amâfuma endwâla yâge. ³⁰ Ho n'aho Yezu ayumva oku obuzibu bumurhenziremwo; anacihindamukira olubaga, adôsa, erhi: «Ndi ompumire oku myambalo?» ³¹ Abaganda bâge bamubwîra, mpu: «Ka orhabwîni oku abantu bakulundumirekwo? Nâwe mpu ndi okuhumirekwo?» ³² Anacilola eyi n'eyi, mpu abone owajiraga ntyo. ³³ Okubundi olya mukazi anacyîboha, agera- mw'omusisi, bulya ali amanyire oku byabîre kwoshi. Anaciyisha, acikwêba aha magulu gâge, amurhondêreza oku binali kwoshi. ³⁴ Anacimubwîra, erhi: «Mwâna wâni, obuyêmêre bwâwe bwakufumize; ocîgendere n'obuholo, onafume endwâla yâwe». ³⁵ Oku acidwîrhe aderha, hâyisha abantu barhenga emwa omukulu w'esinagogi, bamubwîra, mpu: «Kali mwâli wâwe afîre! Bici waciberakwo Omuyigîri-za irhwe?» ³⁶ Erhi ayumva ako kanwa bâdesire, Yezu abwîra olya mukulu w'esinagogi, erhi: «Orhayôbohaga; oyêmêre kwônene». ³⁷ Anacilahira mpu arhakulikirwa na ndi, orhali Petro, Yakôbo na Yowane, mulumuna wa Yakôbo. ³⁸ Erhi bahika aha mw'olya mukulu w'esinagogi, Yezu ayumva emikûmo n'abantu badwîrhe balaka n'okubanda endûlù. ³⁹ Erhi abà amâjâ omu nyumpa, ababwîra, erhi: «Eyi mikûmo n'ezi ndûlù ziri za bici? Omwâna arhafîri, ci al'îrò». ⁴⁰ Nabo banacimushekera. Okubundi, erhi abà amabahulusa boshi, ayanka îshe na nnina w'olya mwâna na balya bali bo naye, ajâ halya omwâna àli. ⁴¹ Agwârha olya mwâna okuboko, amubwîra, erhi: «Talita kum»^e, kwo kuderha: «We munyere, nkubwîzire nti ozûke!» ⁴² Ho na halya olya munyere anaciyimanga, alambagira, bulya ali akola wa myâka ikumi n'ibiri muburhe. Abantu barhangâla bwenêne. ⁴³ Abakomêreza bwenêne mpu ntâye omanyage ogwo mwanzi; anarhegeka mpu bamuhê ebiryo alyè.

6

Yezu agera e Nazareti (Mat 13, 53-58; Luk 4, 16-30)

¹ Erhi arhenga eyo, ajâ omu cihugo c'emwâbo, n'abaganda bâge bamukulikira. ² Erhi kubà lwa Sabato, arhondêr'ayigîriza omu sinagogi; na banji, erhi bamuyumva, basômerwa banakâderha, mpu: «Ngahi amâkûla okwo kwoshi? N'obu bwenge boshi agwêrhe n'ebirhangâzo bidwîrhe

alonzize bwenêne okukulikira Yezu, okucîhâna lwoshi emwâge n'okurhacimurhengakwo. Ci Mwâmi Yezu, bulya yêne ocîshoga ahabêra haguma naye (Mrk 2, 13-19), amulahirira, amubwîra mpu ashubir'emwâbo, agend'imanyîsa obwonjo bwa Nnâmahanga muli bene wâbo.

^d**5.21** haguma bâdesire "mushanga gwa nyanja", ahandi omu Mat 13, 2 mpu "mushenga gw'enyanja"

^e**5.41** : Ezo nderho ziri za ciharamiya, lulimi lushusha lunayegîre ecihebraniya, zombi ndimi za Mwâmi Yezu. Cihebraniya basomaga n'okusalira, eciharamiya co calilumire nk'oku eciswahili cilumire eno.

byajirwa n'amaboko gâge? ³ K'arhali mubinji oyu, mugala wa Mariya, mwene wâbo^f Yakôbo, na Yozefu, na Yûda, na Simoni? Na bâli bâbo, k'arhali kwo babà kuno mwîrhu?» Banacimulola kubî. ⁴ Naye Yezu ababwîra, erhi: «Ntâ handi omulêbi abula okukengwa omurhali omu cihugo câge, n'omu ishanja lyâge, n'omu mwâge». ⁵ Na ntâ cisômerîne ciru n'eciguma ajizire eyo munda. Balwâla banyi bônene ahizirekwo amaboko, abafumya. ⁶ Okubula obuyêmêre kwâbo kwamusômera.

Yezu arhuma Entumwa zâge (Mat 10, 1-14; Luk 9, 1-6)

Anacij'ageragera omu bishagala by'eburhambi, aj'ayigîriza. ⁷ Ahamagala balya ikumi na babiri. Arhondêra okubarhuma babiri babiri, abahà obuhashe oku bazimu babî. ⁸ Abahanza mpu barhahêkaga cici oku njira, aha nyuma y'akarhi konene: ciru n'enshangu y'obuntu, erhi nshoho, erhi bujuma bw'igerha omu luhago; ⁹ ci mpu bayambale enkwêrho, barhanacihundikiraga bishûli bibiri. ¹⁰ Ababwîra, erhi: «Ngasi hoshi mwanaje omu nyumpa, mubêremwo kuhika murhenge halya. ¹¹ Aha bâbule okumuyankirira n'okummuyumva, muharhenge munagukumule akatulo kamuli oku nshando, kuyish'ibâ câgizo ci-nyu kuli bo». ¹² Okubundi banacilîkûla, bajâ bayigîriza abantu mpu bacîyunjuze; ¹³ bakâlîbirhakwo bashetani banji, bakashîga balwâla⁹ banji amavurha, banakaz'ibafumya.

Herodi na Yezu (Mat 14, 1-2; Luk 9, 7-9)

¹⁴ Mwâmi Herodi anaciyumva emyanzi yâge, bulya izîno lyâge lyâli lyajîre irenge. Bakâg'iderha, mpu: «Yowane Mubatiza afûsire omu bafû: kwo kumudwîrhîre ebi bisômerîne adwîrhe ajira». ¹⁵ Abandi bakaderha, mpu: «Eliya oyu». N'abandi, mpu: «Mulêbi oyo nka abandi balêbi». ¹⁶ Herodi, erhi ayu-mva, aderha, erhi: «Yowane natwag'irhwe oyo ofûsire omu bafû!»

Okufâ kwa Yowane Mubatiza (Mat 14, 3-12; Luk 3, 19-20)

¹⁷ Bulya Herodi yênene warhumaga abagwârha Yowane b'anamuhira omu mpamikwa erhi Herodiyada, mukâ-mwene wâbo Filipo, orhuma, amamuyanka. ¹⁸ Bulya Yowane abwîraga Herodi, erhi: «Ntâ bwêmêre ogwêrhe bw'okuherula mukâ-mwene winyu». ¹⁹ Kurhenga aho Herodiyada amukunirira anakalonza okumuyîrha, ci ayabirwa, ²⁰ bulya Herodi akâg'irhînya Yowane, oku kubâ àli muntu mushinganyanya na Mutagatîfu, anakag'imulanga. Erhi amuyumvaga, omurhima gunamulye, ci okwo kurharhumaga arhakâsima okumuyumvîrhiza. ²¹ Lêro olusiku alingaga lwanaciyisha: Iwo lusiku lukulu lw'okuburhwa kwa Herodi. anacijira idinye, alâlîka abarhambo bâge, abakulu b'abasirika n'abashamuka b'e Galileya. ²² Mwâli wa Herodiyada erhi ayisha, aj'eruhya, arhamba, asîmîsa Herodi n'abalalike. Okubundi mwâmi anacibwîra olya mwâna-nyere, erhi: «Ompûne ngasi eci olonzize, nakuhâco». ²³ Anacimubwîra n'endahiro, erhi: «Ngasi eci wankampûna, nakuhâco, ciru cankaba luhande lw'Obwâmi bwâni». ²⁴ Olya munyere ahuluka, aj'ibwîra nnina, erhi: «Cici nahûna?» Naye nnina, erhi: «Irhwe lya Yowane Mubatiza». ²⁵ Ashub'iyisha alibirhîre emunda mwâmi àli, amubwîra, erhi: «Nahûna ompêre oku nambi bo na buno irhwe lya Yowane Mubatiza». ²⁶ Mwâmi acîganya bwenêne, ci endahiro yâge na balya bâli oku cîbo bo naye birhuma, arhacilonzagya okumubonya nshonyi. ²⁷ Obwo mwâmi arhuma omuganda mpu agend'ilêrha irhwe lya Yowane mushwêkwa. ²⁸ Olya muganda anacigenda, ajâ omu mpamikwa, amutwa igosi, ayisha adwîrhe irhwe lyâge oku nambi, anacilihereza olya munyere, naye alihâ nnina. ²⁹ Erhi abaganda ba Yowane bamanya, bayish'iyanka omurhumba gwâge, bagubisha.

^f**6.3** : Bene wâbo Yezu na bâli bâbo bo balya b'omulala gwa Bikira Mariya na Yozefu. Abayahudi kwo bâli nk'eno mwîrhu. Mwene wâbo Omushi na mwâli wâbo, barhali balya barhenga nda nguma erhi bâna b'îshe muguma bônene, ci ngasi boshi baburhwa na mwishe erhi munnina.

⁹**6.13** Okwo kushîga abalwâla amavurha kwâli nshokolezi y'isakramenta ly'Obushîge bw'abalwâla (Yak 5, 13-15).

Yezu aluza emigati obw'oburhanzi (Mat 14, 13-21; Luk 9, 10-17; Ywn 6, 1-13; Mrk 8, 1-10)

³⁰ Erhi entumwa zishubûka, zacigusha aha Yezu àli, zamurhondêreza emyanzi y'e-bi zakozire byoshi n'ebi zayigîrize. ³¹ Anacibabwîra, erhi: «Muyishe bufunda aharhali bantu, muluhûke hitya. Bulya abantu bakâg'iyisha n'abakâg'igenda bâli banji bwenêne, ciru entumwa zabula amango g'okulya. ³² Bacijira omu bwârho, bayikirira aharhali bantu, omu lwihwêko. ³³ Abantu erhi babona bacîgendera, banji bamanya ngahi bajà. Bahubuka omu bishagala byoshi, babashokolera n'amagulu, bajicilundayo. ³⁴ Erhi Yezu arhenga omu bwârho, abona engabo y'abantu, obwonjo bwâbo bwamugwârha, bulya bâli nka busô burhagwêrhi mungere: arhondêra okubayigîriza binji. ³⁵ Erhi izûba lizonga, abaganda bâge bamujaho, bamubwîra, mpu: «Lyamabà irungu lîno, n'izûba lîno lyazika; ³⁶ lîka abà bantu bagend'igula ebi balya omu bihando n'omu bishagala bya hôfi». ³⁷ Naye abashuza, erhi: «Ka murhabaha ebi balya mwênene!» Nabo bamubwîra, mpu: «Ka rhugend'igula emigati ya ngoyo^h ibiri, rhubahè balye?» ³⁸ Anacibadôsa, erhi: «Migati inga mugwêrhe? Mugend'ilola!» E-erhi bayûs'irhangula, bamubwîra, mpu: «Irhanu na nfi ibiri». ³⁹ Anacirhegeka mpu babwârhave abantu boshi rhudêko rhudêko oku lubala. ⁴⁰ Banacibwârhalala birundo birundo, aha igana igana, aha makumi arhanu arhanu. ⁴¹ Okubundi a-rhòla erya migati oku eri irhanu na zirya nfi zombi, agalamira emalunga, abigisha, abega erya migati, ayihêreza abaganda bâge mpu bagabulire abantu; na zirya nfi nazo azigabirabo. ⁴² Balya boshi, bayigurha. ⁴³ Banacirhòla ebi bàsizagya, bayunjuza rhushâbulo ikumi na rhubiri rhw'ebisigaliza by'erya migati na zirya nfi. ⁴⁴ Nabo abalyaga bâli balume bihumbi birhanu.

Yezu alambagira omu nyanja (Mat 14, 22-23; Ywn 6, 16-21)

⁴⁵ Ho n'aho asêza abaganda bâge mpu bajè omu bwârho, babè bashokola banayikirir'e Betisayida, oku naye acidwîrhe asêzera abantu. ⁴⁶ Erhi ayûs'ibalîka, arheremera oku ntondo mpu aj'ishenga. ⁴⁷ Erhi bibà bijingo, obwârho erhi bwahika omu karhî k'enyanja, naye erhi ali yênene ebulambo. ⁴⁸ Erhi acîbona bagukubira n'okuvugama -bulya empûsi yahubukaga embere-, sêzi mucêracêra ayish'alambagira omu nyanja, alonz'ibarhaluka. ⁴⁹ Nabo erhi bamubona aj'alambagira oku mîshi, bamanya mpu muzimu, babanda orhuhababo. ⁵⁰ Bo-shi bâli bamubwîne, n'ebihamba byàli bibagwêrhe. Ci ho n'aho ayirukira abaderhêza, anababwîra, erhi: «Muhire omurhima omu nda, nie nnênè, murhayôbohaga!» ⁵¹ Okubundi ajà omu bwârho haguma nabo, omulaba gwatwîka. Bazânwa, barhangâla: ⁵² bulya barhumvagya ciru ehitya ecisômerîne c'erya migati, omurhima gwâbo gwacîyôrhera muzibu.

Yezu afumya abalwâla b'e Jenezareti (Mat 14, 34-36)

⁵³ Erhi bayûs'iyikira, bahika e Jenezareti, basîka obwârho. ⁵⁴ Oku banayômoka omu bwârho ntya, abantu bayirukira bamumanyirira. ⁵⁵ Banacigeragera omu cihugo coshi, barhondêra okushubûza ngasi boshi bâli bababîre n'endwâla n'okubabarhulira oku ncingo emunda àli. ⁵⁶ Ngasi hoshi ageraga, akabà omu lugo, akabà omu bishagala, akabà omu ndimiro, bakâhira abalwâla oku njira, banakâmusengera mpu abaleke ciru bahume oku cikwî c'omwambalo gwâge; na ngasi ba-muhumirekwo, banacifuma.

7

Yezu ajà kadali n' Abafarizeyi n'abashamuka b'ihano (Mat 15, 1-9)

¹ Abafarizeyi n'abashamuka b'ihano haguma barhengag'e Yeruzalemu, bashûbûzanya, bamujaho. ² N'erhi babona baguma omu baganda bâge ba-dwîrhe balya n'enfune zizinzire, kwo kuderha ezirhali nkalabe, babagaya. ³ Bu-lya Abafarizeyi n'Abayahudi boshi barhankalya barhanarhanzir'ikalaba ama-boko kuhika aha ngafula; yo yali ngeso ya bashakulûza bâbo. ⁴ Na

^h**6.37** Olugoyo (engoyo) magerha igana! Emwa Abayahudi igerha lyankafire idinari.

nka barhenga ekarubanda, barhankalya barhanashahulizibwi amîshi. Hali n'ezindi ngeso nyinji bakômera okushimba: nka okushuka oruhê, orhubindi n'enambi z'amarhale n'encingo. ⁵ Obwo Abafarizeyi n'abashamuka b'ihano banacimudôsa, mpu: «Cirhuma abaganda bâwe barhashimba engeso za bashakulûza; ci bôhe banakalya n'enfune zirhali nkalabe? ⁶ Abashuza erhi: «Izaya acilêbîre kwinjà kuli mwe, ezi ndyâlya, nka oku biyandisirwe, erhi: 'Olu lubaga ludwîrhe lwa-nkenga n'akanwa kwônene, ci emirhima yâbo eri kuli'. ⁷ Obukenge bankenga bubà bunywesi, enyigîrizo bayigîriza gabà marhegeko garhenga emw'abantu.' ⁸ Mwalesire irhegeko^j lya Nyamuzinda, mwakulikira engeso z'abantu.» ⁹ Abà-bwîra, erhi: «Munavune irhegeko lya Nyamuzinda mpu lya mukulikira engeso zinyu. ¹⁰ Bulya Mûsa adesire, mpu: 'Okenge sho na nyoko, na owahehêrere îshe erhi nnina, anafê.' ¹¹ Ci mwêhe munakaz'iderha, mpu: 'Owabwîra îshe erhi nnina, erhi: Ehi nankakurhabîremwo hiri korbanik^k, kwo kuderha nterekêro', ¹² murhanacimuleka ajirîre îshe erhi nnina akandi kantu, ¹³ na ntyo mwazâzize akanwa ka Nnâmahanga erhi ngeso zinyu mwene mwajiraga zirhuma. Na binji bya bene ebyo mujira».

Arhali ebija ekanwa byo bizinza omuntu ci ebirhenga omu murhima (Mat 15,10-30)

¹⁴ Erhi abà amâshub'iyûs'ihamagala olubaga, anacilubwîra, erhi: «Murhege amarhwîri mweshi munayumve kwinjà! ¹⁵ Ntâco cirhenga embuga cankazinza omuntu camamujamo; ci ehirhenga omu muntu hyo hizinza omuntu. ¹⁶ Akabà hali ogwêrhe amarhwîri g'okuyumva, ayumve!» ¹⁷ Erhi acija omu nyumpa, acîyegwîre n'olubaga, abaganda bâge bamudôsa ogwo mugani. ¹⁸ Naye ababwîra, erhi: «Aye! kuziga ninyu ntà bukengêre mugwêrhe kuhika ene! Ka murhayumvîrhi oku ebirhenga embuga, bikaja omu muntu, birhankamuzinza; ¹⁹ bulya birhamuja omu murhima, ci omu nda birhogera, na kandi bije aharhankaderhwa». Ntyo ayêrekana oku ebiryo byoshi biri bicêse. ²⁰ Ashub'iderha, erhi: «Ebirhenga omu muntu, byo bizinza omuntu. ²¹ Bulya omu muntu, omu murhima gwâge mwo murhenga enkengêro mbî: obugonyi, obushambo, okuyîrha, ²² okuhusha, obujinisi, obubî, obulyâlya, obumaguza, obuyâgalwa, okushobekana busha, okucîbona, obunganyi. ²³ Ebyo bibî byoshi omu muntu birhenga, byo binazinza omuntu».

III. Yezu agera omu bindi bihugo birhali by'e Galileya

Yezu afumya mwâli w'omukazi w'e Sîriya (Mat 15, 21-28)

²⁴ Erhi barhenga eyo munda, acijîra omu mpande z'e Tiri n'ez'e Sidoni. Ajà omu nyumpa, arhalonzagya omuntu amanye ahâli, ci abula oku ankacîfulika. ²⁵ Bulya hàli omukazi, erhi omwâli agwêrhwe n'omuzimu mubî; erhi ayumva e- myanzi yâge, akanya, aj'ifukama aha magulu gâge. ²⁶ Oyo mukazi àli mupagani, Mufenisi w'e Sîriya. Anacimusengera mpu amukûlire shetani omu mwâna. ²⁷ Naye amubwîra, erhi: «Orheng'ileka abâna bayigurhe, bulya kurhali kwinjà okuyanka entanda y'abâna n'okuyikwêba ebibwâna». ²⁸ Olya mukazi anacimushuza, anamubwîra, erhi: «Kwo binali ntyo, Muhanyi! ci kurharhuma ebibwâna birharhologola enshangukiza aha abâna balîra!» ²⁹ Anacimubwîra, erhi: «Kuli olwo luderho, ogendage, shetani arhenziremwo mwâli wâwe». ³⁰ Erhi ahika aha mwâge, ashimâna omwâli agwîshîre oku ncingo, erhi shetani amulîsire.

Yezu afumya ecihuli c'akaduma

³¹ Anacirheng'e Tiri, aj'e Sidoni, ebwa nyanja y'e Galileya, omu cihugo c'e Dekapoli.

ⁱ7.7 lolà: Iz 28,13.

^j7.8 : Abafarizeyi n'abashamuka b'ihano, omu kuhugûla amarhegeko Nyamuzinda ahâga Mûsa, bakagahindula n'okugazâbya n'okuyûshûla agandi marehegeko.

^k7.11 Korbani: luderho lwa ciharamiya. Kuli kuderha: nterekêro emwa Nyamuzinda. Abafarizeyi n'abashamuka b'ihano bakâg'iderha mpu owâbwîre îshe erhi nnina, erhi: «Ebi nankakurhabîremwo, nabihânyire nterekêro», mpu oyo arhacirhegesirwi okurhabâla ababusi.

³² Bamulêrhera ecihuli c'akaduma, bamuhûna mpu acihirekwo oku-boko. ³³ Anacîyêgûla omu lubaga, acîhira hâge hâge, acîhira eminwe omu marhwiri, ajabika omunwe n'amarhî, acihuma oku lulimi. ³⁴ Okubundi agâla-mîra emalunga, ayîsa bwenêne, acibwîra, erhi: «Efeta», kwo kuderha: «yîguka!»^l. ³⁵ Ho na halya amarhwîri gâge gayiguka n'olulimi lwâge lwashwêkûka: arhondêra aderha bwinjinjâ. ³⁶ Abahanza mpu barhabwîraga ndi; ci oku asêzagya okubahanza, kwo nabo basêzize okulumîza ogwo mwanzi hoshi. ³⁷ Barhangâla bwenêne, banakâderha, mpu: «Ajizire byoshi bwinjâ! Ebihuli adwîrhe abiyumvîsa, n'orhuduma adwîrhe arhuderhêsa!»^m

8

Yezu aluza emigati obwa kabiri (Mat 15, 32-39)

¹ Mw'ezo nsiku, hàli kandi olubaga lunji lw'abantu, lurhanagwêrhe biryo. Anacihamagala abaganda bâge, ababwîra, erhi: ² «Mubabalire eyi ngabo, bulya ene lukola lwa nsiku isharhu bankulikira burhalya. ³ Nkabalîka bashalisire, akangwe kanabayankira omu njira, bulya balimwo abâ kulî». ⁴ Abaganda bâge bamushuza, mpu: «Ndi wankabona emigati yayigusa abâ bo-shi muno irungu?» ⁵ Naye anacibadôsa, erhi: «Migati inga mugwêrhe?» Nabo, mpu: «Ndà». ⁶ Okubundi anacirhegeka mpu abantu babwârhele oku idaho. Ayanka erya migati oku eri nda, avuga omunkwa, ayibega, ayihà abaganda bâge mpu bayigabulire olubaga, nabo banacibahêrezayo. ⁷ Bâli bagwêrhe na nfi nsungunu. Nazo erhi abâ amazigisha, aderha mpu bazigabe. ⁸ Abantu ba lya, bayigurha. Bashûbûza amasigaliza, gayunjuza birhiri nda. ⁹ Abalyaga bâli nka bihumbi bini. Anacibasêzera; ¹⁰ ho n'aho anacijâ omu bwârhe bo n'abaganda bâge; kwo na kuhika omu mpande z'e Dalamana.

Abafarizeyi bahûna Yezu ecimanyîso (Mat 16, 1-4)

¹¹ Abafarizeyi banacyiisha, barhondêra okumujîsa kadali. Bamuhûna ecimanyîso c'emalunga mpu lya bamurhega. ¹² Ashishimukwa, aderha, erhi: «Cici cirhumire eri iburha lyalonza ecimanyîso? Okuli, mmubwîre, eri iburha lirhahâbwè cimanyîso». ¹³ Anacibasêzera, acirhulira omu bwârhe, ayikirira erindi ishiriza.

Obwengûza bw' Abafarizeyi n'obwa Herodi (Mat 16, 5-12)

¹⁴ Abaganda bâge bayibagira okucîyikira emigati; erhi mugati muguma gwônene bacyikire omu bwârhe. ¹⁵ Erhi Yezu acibabwîra, erhi: «Mumanye munacîlange oku ngezo y'Abafarizeyi n'eya Herodi», ¹⁶ bajânamwo bône na nnene, mpu: «Rhurhadwîrhi lwîko». ¹⁷ Naye erhi amanya, ababwîra, erhi: «Cirhumire mudwîrhe mwagerêzeza mpu murhadwîrhi lwîko? Aye! Kuziga murhasâg'iyumva murhanasâg'imanya! Ka emirhima yinyu eciri mizibu? ¹⁸ Mu-gwêrhe amasû, murhanabona; mugwêrhe amarhwîri, murhanayumva! ¹⁹ Ka murhacikengiri, bulya nzind'ibega erya migati irhanu oku bantu bihumbi birhanu, birhiri binga biyunjwîre masigaliza mwayansire?» Nabo, mpu: «Ikumi na bibiri». ²⁰ Na bulya kandi nabegeraga bantu bihumbi bini migati nda, birhiri binga biyunjwîre masigaliza mwayansire?» Nabo, mpu: «Ndà». ²¹ Anacibabwîra, erhi: «Ka murhaciyumva?»ⁿ.

Yezu afumya omuhûrha e Betisayida

²² Erhi bahika e Betisayida, bamulêrhera omuhûrha, bamusengera mpu aguhumekwo.

^l**7.34** : Nka omudâhwa abatiza, anakolêse eco cijiro Mwâmi Yezu afumagya mwo ecihuli c'aka-duma. Naye anajabika omunwe gwâge n'amarhî, ayandike ecimanyîso c'omusalaba oku kanwa n'oku marhwiri g'owabatizibwa, anamubwîra, erhi: «Yîguka!» (Efeta).

^m**7.37** «okuderhêza», kuli kudesalebè nka wamubwîra kulebe, ci «okuderhêsa», kuli kuderha oku we wahâga lebè obuhashe bw'okuderha, erhi we warhumire aderha, erhi ahash'iderha

ⁿ**8.21** : Lolâ Mat 16, 5-12.

²³ Anacigwârhira gulya muhûrha oku kuboko, aguhêka eburha-mbî bw'olugo, agutwîra amarhî oku masù, agulambûlirakwo amaboko, agudôsa, erhi: «Ka muli eci obwîne?» ²⁴ Olya anacilambûla amasù, aderha, erhi: «Ndwîrhe nabona abantu bali nka mirhi yalambagira». ²⁵ Obwo Yezu ashub'imulambulira amaboko oku masù, arhondêra okubona bwinjâ, ashuba mugumagumâ, anakabona byoshi n'obwâlagale, ciru n'ebiri kulî. ²⁶ Okubundi amubwîra mpu aj'emwâge, erhi: «Ciru orhajaga omu cishagala^o».

Petro ahamîriza oku Yezu ali Nyamuzinda (Mat 16, 13-20; Luk 9, 18-21)

²⁷ Yezu akanya bo n'abaganda bâge, ajâ omu bishagala by'e Sezareya, cihugo ca Filipino. Erhi bahika omu njira, adôsa abaganda bâge, erhi: «Abantu kurhi baderha mpu nie ndi?»

²⁸ Banacimushuza, mpu: «Yowane Mubatiza; abandi mpu Eliya; abandi mpu muguma omu balêbi». ²⁹ Ababwîra, erhi: «Ninyu mwe, ndi muderha mpu ndi»? Petro anacishuza, aderha, erhi: «We Kristu». ³⁰ Obwo anacibakomêreza mpu barhabwîraga ndi.

Yezu abwîra obw'oburhanzi abaganda bâge oku ayish'ibabazibwa (Mat 16, 21-23; Luk 9, 22)

³¹ Okubundi arhondêra okubayigîriza oku Mwene-omuntu akwânîne ababazibwe bwenêne n'okunenwa n'abagula b'olubaga, abajinji b'abadâhwa n'abashamuka b'ihano, ayîrhwe, n'enyuma lya nsiku isharhu afûke. ³² Ebyo binwa abiderhera embere za boshi. Lêro Petro amuhêka mahwe, arhondêra amukalihira. ³³ Erhi acikabagana n'erhi abona abaganda bâge, akankamira Petro, anamubwîra, erhi: «Ntengaho shetani: bulya enkengêro zâwe zirhali nkengêro za Nyamuzinda, ci ziri za bantu».

Ebi owalonz'ishimba Yezu akwânîne okujira (Mat 16, 24-28; Luk 9, 23-27)

³⁴ Anacihamagala olubaga n'abaganda bâge, ababwîra, erhi: «Owalonz'i-nshimba, acîlahire yênene, abarhule omusalaba gwâge, ankulikire. ³⁵ Bulya owalonze okuciza obuzîne bwâge, ye wâbuheze; ci owâheze obuzîne bwâge nie ntuma n'Emyanzi y'Akalembe, ye wâbucize. ³⁶ Bici kwankakwânana omuntu okubâ mwâmi w'igulu lyoshi, erhi ankaheza omûka gwâge? ³⁷ Nîsi erhi bici omuntu ankahâna ngulo y'omûka gwâge? ³⁸ Ngasi yêshi wâbè nshonyi nie ntuma n'ebinwa byâni birhumire mw'eri iburha ly'obugonyi n'erya ebyâha, naye Mwene-omuntu ayish'imubêra nshonyi amango ayisha omu irenge ly'Ishe haguma na bamalahika batagatîfu».

9

¹ Ababwîra, erhi: «Mmubwîzire, okuli, hali baguma muli abâ bayimanzire hano barhakabona olufû, kuhika babone Obwâmi bwa Nyamuzinda buyishire omu bukuze bunji».

Yezu ahinduka obusù (Mat 17, 1-8; Luk 9, 28-36)

² Erhi kugera nsiku ndarhu, Yezu ayanka Petro, Yakôbo na Yowane, abagendana bône oku ntondo ndîrî. Anacihinduka obusù embere zâbo. ³ E-myambalo yâge yanacilangashana, yâbâ myêru myêru nka lubula, kulya ntâye en'igulu oshuka wankayiyêruhya ntyo. ⁴ Eliya bo na Mûsa banacibabonekera, bakaz'ishambâla na Yezu. ⁵ Obwo Petro anacibwîra Yezu, erhi: «Yâgirwa, kuli kwinjâ rhubêre hano; rhuyûbakeho rhuyumpa rhusharhu: higuma hyâwe, ehi-ndi hya Mûsa n'ehindi hya Eliya». ⁶ Erhi arhacimayiri kurhi aderhage, bulya bâli barhunzirwe n'obwôba bunji. ⁷ Okubundi olwikungu lwayisha, lwababwîka, n'izû lyanacirhengamwo lulya lwikungu, erhi: «Oyu ye Mugala wâni muzigirwa, mumuyumve». ⁸ Ho na halya mpu bacilola eyi n'eyi, barhacibonaga ndi orhali Yezu yênene haguma nabo.

Amango Eliya anagaluke (Mat 17, 9-13)

⁹ Erhi bakola bayandagala oku ntondo, abakomêreza mpu barhabwîraga ndi ebi babwîne,

^o**8.26** arhaje omu cishagala: Mpu lyo ogwo mwanzi guruhanyibwa.

kuhika Mwene omuntu afûke omu bafû. ¹⁰ Bagwârha ako kanwa emurhima, ci bacîdôsa kwo kuderha kurhi: kuhika afûke omu bafû. ¹¹ Banacimudôsa, mpu: «Cirhuma Abafarizeyi n'abashamuka b'ihano bakaz'iderha mpu kukwânîne Eliya arhang'iyisha?» ¹² Naye ababwîra, erhi: «Nêci Eliya ayish'iyisha, ayish'ikombêza byoshi! Ci kurhi Mwene-omuntu ayandikîrwe? Oku ayish'ibabala bwenêne n'okugayaguzwa. ¹³ Lekagi mmubwîre! Eliya mîra ayishaga^p; nabo bamujira oku balonzagya kwoshi, nk'oku anayandikîrwe».

Yezu alibirha oku muzimu w'isirhe (Mat 17, 14-21; Luk 9, 37-42)

¹⁴ Erhi bagaluka aha abaganda bâge bâli, bashimâna lubaga lunji lw'abantu lubazonzire, n'abashamuka b'ihano bâli kadali boshi. ¹⁵ Erhi eyo ngabo y'abà-ntu ebona Yezu, yarhangâla, yayisha elibisire, yaj'imulamusa. ¹⁶ Anacibadôsa, erhi: «Kadali kaci ako muli?» ¹⁷ Muntu muguma omu lubaga amushuza, erhi: «Nyamwagirwa, nakudwîrhîre mugala wâni olimwo shetani w'akaduma. ¹⁸ Ngasi kumugwârha, anamurhimba oku idaho, omwâna anarhumba kafula, anakugurha amîno anagangabale. Nabwîzire abaganda bâwe nti bamukûlemwoye, barhanahashire». ¹⁹ Anacimushuza, amubwîra, erhi: «Eri iburha libula-buyêmêre, kuhika mangaci nayôrha ninyu? Kuhika mangaci nâmmulembere? Nderheragiye». ²⁰ Bamulêrha. Olya shetani erhi abona Yezu, azunguza bwenêne omwâna, amurhimba oku idaho. Omwâna agâyagâya anarhumba lufula. ²¹ Yezu anacidôsa îshe, erhi: «Kurhenga mangaci agwârthagwa?» Naye ashuza, erhi: «Kurhenga eburhò. ²² Na kanji kanji anamukwêbe ecîko n'erwîshi, kulonz'imuyîrha. Ci akabà ogwêrhe okuwankahasha, orhurhabâle, orhufè lukogo». ²³ Yezu ashuza, erhi: «Mpu akabà ogwêrhe okuwankahasha!^q... Byo-shi byanahashikana oku ogwêrhe obuyêmêre». ²⁴ Ho na halya olya îshe w'omwâna aderha n'izû linene, erhi: «Nyêmîre, Yâgirwa! Ontabâle nie mubula- buyêmêre!» ²⁵ Yezu erhi abona olubaga lulundumana, akankamira olya muzî-mu mubî, anamubwîra, erhi: «We muzimu kaduma na cihuli, nkurhegesire omurhengemwo, orhanacihîra okamushubiriramwo». ²⁶ Anacyâma, amuhindaganya bwenêne, amurhengamwo. Olya mwâna ayôrha nka mufû, ciru banji baderha mpu afîre. ²⁷ Ci erhi Yezu acimugwârha okuboko, amuzûsa, ayîma-nga. ²⁸ Erhi abà amâjà omu nyumpa, abaganda bâge bamudôsa bufunda, mpu: «Carhumaga rhwêki rhurhash'imuhulusa bulya?» ²⁹ Anacibashuza, erhi: «Shetani wa bene oyo arhalibirhwakwo n'ezirhali nsengero n'okucîshalisa».

Yezu abwîra abaganda bâge obwa kabiri oku ayish'ibabala (Mat 17, 22-23; Luk 9, 43-45)

³⁰ Erhi barhenga aho, bajà bagera omu Galileya, ci arhalonzagya abantu bamanye, ³¹ Bulya akâg'iyigîriza abaganda bâge anakag'ibabwîra oku Mwene-omuntu ayish'ihânwa omu maboko g'abantu, oku bayish'imuyîrha, n'oku hano abà amayîrhwa, enyuma lya nsiku isharhu ayish'ifûka. ³² Ci bôhe barhumvagya ako kanwa, banarhînya okumudôsa.

Omukulu omu Bwâmi bw'empingu (Mat 18, 1-5; Luk 9, 46-48)

³³ Banacihika e Kafarnaumu. Erhi babà bakola bali omu nyumpa, abadôsa, erhi: «Kadali kaci kalya mwagwêrhe omu njira?» · ³⁴ Bacîhulikira, bulya bàyîshaga bajà kadali bône na nnene mpu ndi mukulu muli bo. ³⁵ Okubundi atamala, ahamagala balya ikumi na babiri, ababwîra, erhi: «Owalonz'ibà wa burhanzi, acîjire wa buzinda na murhumisi w'abandi boshi». ³⁶ Anacyanka omwâna w'ecirhaba, amuyimanza ekarhî kâbo; n'erhi abà amamubagalira, abà-bwîra, erhi: ³⁷ «Ngasi wayankirire mwâna muguma wa bene oyu nie ntumire, erhi nie ayankirîre; na owanyankirira, erhi arhali nie ayankirîre, ci olya wa-ntumaga^r».

^p**9.13** : Lolà Mat 17, 10-13; 1,14: «Yowane ye Eliya alonzag'iderha».

^q**9.23** : Erhi oyo muntu aderha ntyo: «akabà ogwêrhe okuwankahasha ... », ayibagira oku Mwâmi Yezu ali mugala-byoshi, na oku ntâco cankamuyabira. Kubula buyêmêre kwônene kwankarhuma obuhashe bwa Mwâmi Yezu burharhukolera ebi rhulagîrîrekwo.

^r**9.37** : Mwâmi Yezu n'abemêzi bâge bali nka muntu muguma (Mat 25, 34-45); na bulya Mwâmi

Orhali mushombanyi erhi mwîra (Luk 9, 49-50)

³⁸ Yowane anacimubwîra, erhi: «Yâgirwa, rhwabonaga omuntu alibirha-kwo abashetani oku Izîno lyâwe; rhwâli rhwamuhanza, bulya oyo muntu arharhukulikira». ³⁹ Naye Yezu anacishuza, erhi: «Murhamuhanzagya, bulya ntâye wa-nkajira ecisômerîne oku Izîno lyâni, akanashub'inderhera kubî. ⁴⁰ Bulya orhali mushombanyi wîrhu, erhi mwîra wîrhu».

Okuzigira abaganda ba Mwâmi Yezu (Mat 10, 42)

⁴¹ «Ngasi yêshi wâmmuhè akahè k'amîshi bulya muli bantu ba Kristu, mmubwîre okuli, oluhembo lwâge lurhakamuhera».

Owasâr haze owâbo (Mat 18, 6-9; Luk 17, 1-2)

⁴² «Ci owasâr haze^s muguma muli abà banyêmîre, akwânîne okushwêkerwa olusho omu igosi n'okukwêbwa omu nyanja. ⁴³ Akabà okuboko kwâwe kunarhume wahirima omu câha, onakutwe: kuli kwinjà kulusha okujà omu Buzîne oli kabokwè, ahâli h'okuhêka maboko abiri omu cîna c'omuliro guruhazima, [⁴⁴ omu omuvunyu gwâbyo guruhafà n'omuliro guruhazima.] ⁴⁵ N'akabà okugulu kwâwe kunarhume wahirima omu câha, okutwe: kuli kwinjà kulusha okujà omu Buzîne oli kagulu, ahâli h'okuhêka amagulu gombi omu nyenga y'omuliro, [⁴⁶ omu omuvunyu gwâbyo guruhafà n'omuliro guruhazima.] ⁴⁷ N'isù lyâwe likarhuma wahirima omu câha, oliyômole: bulya kuli kwinjà kulusha okujà omu Bwâmi bwa Nyamuzinda n'isù liguma, ahâli h'okukwêbwa n'amasù gombi omu nyenga y'omuliro, ⁴⁸ omu omuvunyu gwâbyo guruhafà n'omuliro guruhazima. ⁴⁹ Bulya ngasi muntu analungwe n'omuliro (na ngasi nterekêro enalungwe n'omunyu). ⁵⁰ Omunyu ciri cintu cinjà; ci kwônene omunyu gukarhengamwo obununu, cici mwankacigulungamwo? Mubêmwo omunyu, munabè n'omurhûla mwêne na mwêne».

10

Ka kuyêmêrîrwe omuntu ahuluse mukâge? (Mat 19, 1-9)

¹ Erhi arhenga eyo munda, ajà omu lya Yûda, ishiriza lya Yordani. Engabo y'abantu yashub'imulundûkira; abayigîriza nk'oku anayôrhera. ² Abafarizeyi banacimujaho; bamudôsa kwa kumurhangula, mpu: «Ka kuyêmêrîrwe omuntu ahuluse mukâge?» ³ Naye erhi ashuza, ababwîra, erhi: «Kurhi Mûsa ammurhegesire?» ⁴ Nabo, mpu: «Mûsa ayêmîre okuyandika ecêrhè c'okuvuna obuhya n'okumuhulusa». ⁵ Yezu abashuza, erhi: «Buzibu bwa mirhima yinyu bwarhumire Mûsa ammujiirira eryo irhegeko. ⁶ Ci erhi Nyamuzinda arhondêra okulema, ajizire omulume n'omukazi. ⁷ Co carhuma omuntu aleka îshe na nnina, acishwêkerewo mukâge, ⁸ banabè babiri omu mubiri muguma. Na ntyo barhaciri babiri, ci gukola mubiri muguma. ⁹ Mâshi! arhali omuntu ye wahumanula eci Nyamuzinda ahumanyagya». ¹⁰ Erhi bahika omu nyumpa, abaganda bâge bashub'imudôsa kuli ako kanwa. ¹¹ Ababwîra, erhi: «Ngasi yêshi wâhuluse mukâge akanayanka owundi, erhi kuhusha ahushire; ¹² n'omukazi wâleke ibà, agend'iyankwa n'owundi, erhi naye kuhusha ahushire».

Yezu n'abâna barhò (Mat 19, 13-15; Luk 18, 15-17)

¹³ Banacimulêrhera abâna mpu abahumekwo; ci abaganda bâge bakalihira abâli babadwîrhe. ¹⁴ Erhi Yezu abona, agaya anababwîra, erhi: «Leki abâna! bajè ahandi; murhabanzagya, bulya

Yezu ye muguma n'îshe (Ywn 14, 8-11), owayankirira omwemêzi oku Izîno lya Yezu, erhi Mwâmi Yezu ayankirîre n'oyankirira Mwâmi Yezu, erhi Îshe ye ayankirîre.

^s**9.42** : Rhuhire ezo nyigîrizo za Mwâmi Yezu omu murhima, rhunazikengêre rhukayumva amashumi g'okujira ecâha cankasarhaza abirhu.

ababashusha^t, Obwâmi bwa Nyamuzinda buli bwâho. ¹⁵ Mmubwîre okuli: ngasi yêshi orhayankiriri Obwâmi bwa Nyamuzinda nka mwâna murhò, arhakabulabarhamwo». ¹⁶ Obwo anacibabagalira, abahirakwo amaboko, abagisha.

Omuntu wali ogwêrhe birugu binji (Mat 19, 16-22; Luk 18, 18-23)

¹⁷ Erhi abà amalîkûla, akol'ali omu njira, muntu muguma ayish'alibisire, amufukamira, amudôsa, erhi: «Waliha Mwigîriza mwinjà, kurhi njirage lyo mbona obuzîne burhahwa?» ¹⁸ Yezu amubwîra. erhi: «Cirhumire onderha mwinjà? Ntâye ôbà mwinjà aha nyuma lya Nyamuzinda yênene. ¹⁹ Oyishi amarhegeko: Orhahîra kanigana, orhahîra okahusha, orhahîra okazimba, orhahîra okahamîriza obunywesi, orhahîra okalya ebya bene, okaz'ikenga sho na nyoko». ²⁰ Olya naye amushuza, erhi: «Yâgirwa, ebyo byoshi mbikulikira kurhe-nga eburhò bwâni». ²¹ Obwo Yezu anacimuszina, amuzigira, anamubwîra, erhi: «Ciguma cône cicikusigalire: ogende, oj'iguza ebi ogwêrhe byoshi, ohè abakenyi, ly'oyîsh'ibona obuhirhi omu mpingu; okubundi oyîshe, onshimbe». ²² Erhi ayumva ako kanwa, oburhè bwamuhêka, bulya àli agwêrhe birugu bi-nji.

Okuhika omu mpingu kw'omugale kuli kudârhi (Mat 19, 23-26; Luk 18, 24-27)

²³ Yezu anacilola eyi n'eyi, abwîra abaganda bâge, erhi: «Kuli kudârhi okuhika kw'abagale omu Bwâmi bwa Nyamuzinda!» ²⁴ Abaganda bâge basômerwa n'enderho zâge. Ci Yezu ashubîrira, ababwîra, erhi: «Bâna bâni, kuli kudârhi okuhika omu Bwâmi bwa Nyamuzinda! ²⁵ Okugeza engamiya omu murhule gw'ensinge kuli kulembu kulusha okuhisa omugale omu Bwâmi bwa Nyamuzinda!» ²⁶ Nabo bazânwa bwenêne-bwenêne, bakadôsanya bône na nnene, mpu: «Ndi wâcungukage obwo?» ²⁷ Yezu abagezamwo amasû, abà-bwîra, erhi: «Emwa abantu okwo kurhankahashikana, ci arhali emwa Nyamuzinda: bulya ntâco cankayabira Nyamuzinda!»

Oluhembo lw'abalesire eby'en'igulu (Mat 19, 27-30; Luk 18, 28-30)

²⁸ Petro anacimubwîra, erhi: «Obu rhuli aha, rhwalesire byoshi, rhwakushimba!» ²⁹ Naye Yezu ashuza, erhi: «Okuli, mmubwîre, ntâye waleke enyumpa yâge, bene wâbo, bâli bâbo, îshe, nnina, abâna erhi mashwa gâge nie ntuma n'Emyanzi y'Akalembe erhuma, ³⁰ abule kuhâbwa kali igana, buno, en'igulu: enyumpa, bene wâbo, bâli bâbo, bannina, abâna n'amashwa, haguma n'amalibuko^u, n'omu mango gacyîsha, akalamo karhahwa. ³¹ Na banji bali barhanzi bayish'ibà bazinda, n'abazinda bâbè barhanzi.

Yezu abwîra Entumwa obwa kasharhu oku ayish'ibabazibwa (Mat 20, 17-19; Luk 18, 31-33)

³² Erhi bali omu njira, bayinamukira e Yeruzalemu. Yezu erhi abashokolîre; nabo bazânwa, n'abâli babakulikîre bayôboha^v. Ashub'iyanka balya ikumi na babiri, arhondêra okubabwîra oku ayish'ibà, erhi: ³³ «Rhw'ono rhwarheremera e Yeruzalemu: Mwene-omuntu âhânwa omu maboko g'abajinji b'abadâhwa n'abashamuka b'ihano. Bayish'imutwîra okufà, banamuhâne e-mw'abapagani. ³⁴ Nabo bamushekere, bamumesherekwo, bamushûrhe emikoba banamuyîrhe, na hano hagera nsiku isharhu, afûke».

Bene-Zebedeyo (Mat 20, 20-23)

^t**10.14** : Abashusha abâna, kwo kuderha abalangâlira Nnâmahanga kulya omwâna alangâlira îshe na nnina, abajira omurhima gucîre nka gwa bâna barhò, abarhabîka bukunizi, abîrhôhye... Orhajira nka mwâna, orhacîsêza okushimba amakomezi minjà g'enjira y'empingu, oyo arhakalabarha omu Bwâmi bwa Yezu.

^u**10.30** : Ntâ muganda wa Mwâmi Yezu wankabula amalumwa n'amalibuko, omuganda ashusha nnawâbo.

^v**10.32** : Yezu ali ashokwîre, Entumwa zakulikira, zayisha zazânwa; ahandi baganda ba Mwâmi Yezu bayisha nyuma banayôbohire.

³⁵ Bene-Zebedeyo, Yakôbo na Yowane, banacimujaho, bamubwîra, mpu: «Waliha, rhulonze ngasi kwoshi rhwakhûna orhujirirekwo». ³⁶ Naye abashuza, erhi: «Cici mwalonza mmujirire?» ³⁷ Nabo, mpu: «Orhujire rhubwâr hale, muguma ekulyo, owundi ekumoshô kwawe omu irenge lyawe». ³⁸ Yezu anacibashuza, erhi: «Murhamanyiri eci muhunyire. Ka mwankahash'inywa akabehe^w nayîsh'inywa, erhi mubatizibwe obubatizo nayîsh'ibatizibwa?» ³⁹ Nabo, mpu: «Rhwanahasha». Yezu ababwîra, erhi: «Akabehe nayîsh'inywa, kôhe mwâkanywa, n'obuhatizo nayîsh'ibatizibwa, mwâbubatizibwa. ⁴⁰ Ci okubwâr hala ekulyo erhi ekumoshô kwani, arhali nie nâmmuhêkwo, ci kuli kwa balya bakurheganyizibwe».

Abakulu bakwânîne okubâ barhumisi b'abâbo (Mat 20, 24-28; Luk 22, 24-27)

⁴¹ Erhi balya bandi ikumi bayumva ntyo, barhondêra okududumira Yakôbo na Yowane. ⁴² Okubundi Yezu anacibahamagala hôfi naye, ababwîra, erhi: «Murhahabiri oku emwa abapagani, abarhegesi kwo barhegeka nka ba-nyakasane, n'abakulu banabayêreke obukulu bwâbo. ⁴³ Arhali kwo byâbâ ntyo muli mwe: mwêhe owalonz'ibâ mukulu muli mwe, acîjire murhumisi winyu ⁴⁴ na ngasi walonz'ibâ wa burhanzi muli mwe, acîjire mujâ wa boshi. ⁴⁵ Ntyo Mwene-omuntu arhayishaga mpu arhumikirwe, ci mpu arhumikire abandi, anahâne obuzîne bwâge lyo acungula banji».

Omuhûrha gw'e Yeriko (Mat 20, 29-34; Luk 18, 35-43)

⁴⁶ Banacihika e Yeriko. Erhi acirhenga e Yeriko bo n'abaganda bâge na ngabo nyinji y'abantu, barhimâna Bartimeyo, mwene-Timeyo. Gwâli muhûrha; erhi gubwâr hîre oku njira, gudwîrhe gwahûnira obuligo. ⁴⁷ Erhi ayumva oku Yezu w'e Nazareti wâgera, arhondêra okuyakûza, erhi: «Mâshi Yezu, Mwene-Daudi, ombêre obwonjo nâni! ⁴⁸ Banji banacimukankamira mpu ahulike; ci yêhe anaciyâma, alushîsa, erhi: «Mâshi Mwene-Daudi, ombêre obwonjo nâni!» ⁴⁹ Obwo Yezu ayimanga, arhegeka mpu bamulêrhe. Bahamagala olya muhûrha, bamubwîra, mpu: «Simika! oyimuke, akuhamagîre». ⁵⁰ Anacikwêba ecirondo câge, ahama, ajâ emunda Yezu âli. ⁵¹ Yezu amudôsa, erhi: «Cici walonza nkujirire?» Naye olya muhûrha, erhi: «Yâgirwa, nti nâni mbone». ⁵² Yezu amubwîra, erhi: «Gendaga, obuyêmêre bwawe bwakufumize». Na ho na halya ayirukir'abona; anacimukulikira.

11

IV. Yezu e Yeruzalemu

Yezu ajâ omu Yeruzalemu (Mat 21, 1-11; Luk 19, 28-38; Ywn 12, 12-16)

¹ Erhi bakola bahika e Yeruzalemu, hôfi n'e Betifaje n'e Betaniya, ah'idako ly'entondo y'Emizêti, Yezu arhuma babiri omu baganda bâge, ² ababwîra, erhi: «Jimwo cira cishagala cimuyêrekîre; hano muhikamwo, mwâshimâna omucukâ gw'endogomi guli mushwêke, gurhasâg'igendwakwo na muntu. Mugushwêkûle munagundêrhere. ³ Hakajira owakamubwîra, mpu: «Kurhi oku?» munamushuze oku Nyakasane agulonza; ho n'aho anagurhuma eno». ⁴ Balîkûla, bashimâna omucukâ gw'endogomi guli mushwêker'emuhanda, omu mashanganizo; bagushwêkûla. ⁵ Baguma omu bâli bayimanzire aho bababwîra, mpu: «Kurhi okwo mwashwêkûla ogwo mucukâ gw'endogomi?», ⁶ Bashuza nka kulya Yezu anababwîraga; barhacibayâlulaga. ⁷ Banacilêrhera Yezu gulya mucukâ gw'endogomi, babambakwo ebishûli byâbo; naye aburhamalakwo. ⁸ Abantu mwandu babamba ebishûli byâbo omu njira; abandi batwa amashami g'emirhi omu mashwa, bagabamba omu njira. ⁹ Abâli bashokwîre n'abâli enyuma, bayisha babanda orhuhababo, mpu: «Hozana! Agishwe oyu oyishire oku izîno Iya Nyakasane! ¹⁰ Bugishwe Obwâmi buyishire bwa

^w**10.38** : Akabehe n'obubatizo: Amababale n'amalumwa ayish'ibona.

larha Daudi! Hozana^x omu mpingu enyanya! ¹¹ Erhi ahika omu Yeruzalemu, ajà omu ka-Nyamuzinda; n'erhi abà amahengûza enyunda zoshi, bulya ecajingwe càli camabà, ahuluka, aj'e Betaniya bo na balya ikumi na babiri.

Yezu ahehêrera omulehe (Mat 21, 18-19)

¹² Erhi buca, bakola barhenga e Betaniya, ishali lyamugwârha. ¹³ Alangira omurhi gw'amalehe guyâsize, agujaho mpu alole erhi abonakwo irehe. Erhi aguhikaho, ntâco abwînekwo, agarhali mâsi gwônene bulya garhali mango ga malehe. ¹⁴ Anacibwîra gulya mulehe, erhi: «Mâshi irhondo orhacifâga walibirwekwo irehe!» Abaganda bâge nabo bayumva^y.

Yezu ahulusa abakâg'ikaguliza omu ka-Nyamuzinda (Mat 21, 12-17; Luk 19, 45-48; Ywn 2, 14-16)

¹⁵ Banacihika e Yeruzalemu. Erhi ajà omu ka-Nyamuzinda, arhondêra ahulusa abakâg'ikaguliza n'okugulira omu ka-Nyamuzinda; akulumbya oburhalulè bw'abakâg'ikâba, anahirimya entebe z'abarhunzi b'engûkù. ¹⁶ Arhayêmêraga omuntu ageze akantu omu ka-Nyamuzinda. ¹⁷ Erhi akola abayigîriza, ababwîra, erhi: «Ka kurhayandisirwi ntya: Enyumpa yâni yâderhwe nyumpa ya nsengero oku mashanja goshi? Ci mwêhe mwamayijiraga lukunda lwa bishambo!» ¹⁸ Erhi abajinji b'abadâhwa n'abashamuka b'ihano bayumva eyo myanzi, balonza kurhi bamuyîrha; ci bamuyôboha, bulya olubaga lwoshi lwakâg'isômerwa n'enyigîrizo zâge. ¹⁹ Erhi kubà bijingo, arhenga omu cishagala.

Okuyûma kw'omulehe Obuyêmêre n'ensengero (Mat 21, 20-22)

²⁰ Erhi kubà sêzi, bakola bashub'igera, bashimâna gulya murhi gw'amalehe gwayûmire kuhika omu cisinasina. ²¹ Petro akengêra, amubwîra, erhi: «Waliha, k'obwîne! gulya mulehe wahehereraga ogu gwayûmire». ²² Yezu anacishuza, ababwîra, erhi: «Muyêmêre Nyamuzinda. ²³ Okuli mmubwîre, ngasi ye-shi wabwîre eyi ntondo, erhi: 'Yimuka, ocikwêbe omu nyanja', nka arharhindîrî emurhima gwâge, ci akabà ayêmîre oku kulya anadesire kwâbà, kwanabà. ²⁴ Co cirhumire mmubwîra: ngasi eci mwâhûne nka mwashenga, mulangâlire oku mîra mwacishobôlaga, mwanacihâbwa. ²⁵ Na nka muyimanzire, mudwîrhe mwashenga, akabà hali oyu mubikîre akarhinda emurhima, mûmu-babalire, lyo Sho w'empingu naye ammubabalira amabî ginyu». [²⁶ N'akabà murhababalîri abinyu bantu, naye Sho w'empingu arhamubabalire ebyâha binyu^z.]

Abayahudi badôsa Yezu ngahi obuhashe bwâge burhenga (Mat 21, 23-27; Luk 20, 1-8)

²⁷ Bashub'ijà e Yeruzalemu. Erhi abà adwîrhe alambagira omu ka-Nyamuzinda, abakulu b'abadâhwa, abashamuka b'ihano n'abagula b'olubaga bamujaho, ²⁸ banacimubwîra, mpu: «Buhasha buhi ojiramwo ebi byoshi? Na ndi wakuhâga obwo buhashe bw'okubijira?» ²⁹ Naye Yezu abashuza, ababwîra, erhi: «Nâni nammudôsa kanwa kaguma. Munshuze, nâni nammubwîra obuhashe njiramwo ebi. ³⁰ Obubatizo bwa Yowane, k'empingu bwarhengaga erhi e-mwa abantu? Munshuze». ³¹ Obwo bacîjamwo, bakaderha, mpu: «rhukaderha nti empingu, akola arhudôsa, erhi: «Carhumaga murhacimuyêmêra?» ³² Na rhukaderha nti emwa abantu, abà bantu barhuyîrha, bulya boshi kwo bakâg'i-lolà Yowane nka mulêbi w'okuli». ³³ Banacishuza Yezu, mpu: «Rhurhamanyiri là». Naye Yezu ababwîra, erhi: «Nâni ntacimmubwîre buhashe buhi njira- mwo ebi».

^x**11.10** : Hozana, kuli kuderha: «irenge», «aganze»!

^y**11.14** : Ogwo mulehe luli lwîganyo lwa muguma muli rhwe orhayâna malehe omu murhima gwâge. Amalehe Mwâmi Yezu arhuhûna, kuli kulanga inêma ly'obucêse n'okujira ebijiro binjà.

^z**11.26** : Lolà Mat 6,15.

12

Omugani gw'abahinzi babi (Mat 21, 33-46; Ywn 20, 9-19)

¹ Obwo arhondêra okubabwîra omu migani: «Muntu muguma anacihinga olukoma lw'emizâbîbu, aluyûbakira olugurhu, ahebamwo omukenzi, agwîkamwo omutungo; okubundi alusigira abahinzi, acîbalamira. ² Erhi amango gahika, arhuma omwambali mpu abahinzi bamuhê eyâge .mizâbîbu. ³ Bôhe banacimugwârha, bamushûrha, bamulîka maboko mûmu. ⁴ Ashub'îbarhumira owundi mwambali; oyo bamubera oluguma banamujacira kubî. ⁵ Ashub'irhuma owundi; yêhe bamuniga. N'abandi mwandu; baguma bashûrhwa, abandi banigwa. ⁶ Obwo erhi acigwêrhe mugala wâge muguma murhonyi bwenêne. Buzinda naye abarhumiraye, aderha, erhi: «Bakenga mugala wâni yêhe!» ⁷ Ci abahinzi babwîrana, mpu: «Oyu, yo nfula yâyîme: yishî rhuyinige, rhuyish'ibâ rhwe rhucîyîmira muli byo!» ⁸ Banacimurhuluba, bamuyîrha, bamukwêba emûhûlo gw'olukoma. ⁹ Kurhi nn'olukoma ayish'ijira obwo? Ayisha, ahôrha balya bahinzi, n'olukoma aluhê abandi. ¹⁰ Ka murhasâg'isoma ntya omu Mandiko: Ibuye abûbasi bagayaguzagya, lyayish'ibâ kaboko ka nyumpa; ¹¹ Nyakasane yêne wakolaga ebyo, byanabâ bisômerîne omu masû gîrhu^a. ¹² Balonza oku bamugwârha, ci bayôboha olubaga; bulya bâli bayumvîrhe oku ogwo mugani bo guyêrekîre. Banacimuleka, bagenda.

Okuvurhira Sezari (Mat 22, 15-22; Luk 20, 20-26)

¹³ Banacimurhumira baguma omu Bafarizeyi n'omu Baherodi mpu bamurhege omu nderho. ¹⁴ Banaciyisha, bamubwîra, mpu: «Waliha Muyigîriza, rhuyishi oku oderha okuli n'oku orhajira kabôlo kuli ndi, bulya orhalola ola ye ndi omu bantu, ci enjira ya Nyamuzinda onayiyigîrize nk'oku enali. Ka kukwânîne rhukavurhira Sezari erhi nanga?» ¹⁵ Naye bulya âli amanyire obulyâlya bwâbo, ababwîra, erhi: «Cirhumire mwantega? Nderheri olusaranga ndole». ¹⁶ Balulêrha. Anacibadôsa, erhi: «Ya ndi eyi nshusho n'aga mandiko?» Bashuza, mpu: «Bya Sezari». ¹⁷ Yezu anacibabwîra, erhi: «Aho! ebya Sezari bigaluliragi Sezari, n'ebya Nyamuzinda mubihê Nyamuzinda». Banacisômerwa bwenêne.

Okufûka kw'abafîre (Mat 22, 23-33; Luk 20, 27-40)

¹⁸ Abasaduceyi, balya bakaderha mpu ntâ bufûke bw'abafîre, banacimujaho, bamudôsa, mpu: ¹⁹ «Muyigîriza, Mûsa arhurhegesire mpu irhondo mwene wâbo omuntu akafâ nka alesire omukazi orhagwêrhi bâna, mwene wâbo anayinjire mukâge, ahê mwene wâbo iburha. ²⁰ Hàli ba-nda-nguma nda. Omurhanzi ayanka omukazi, afâ arhanasiziri mwâna. ²¹ Owa kabiri ayinjira mukâge; naye afâ buzira mwâna. Owa kasharhu naye kwo n'okwo. ²² Ntâye muli bo oku bali nda wasizire mwâna. Enyuma ya boshi, lêro nyamukazi naye anacifâ. ²³ Ewe, aha kufûka kw'abafû, ayish'ibâ mukâ ndi muli bo? Bulya oku bali nda bâli bamuyansire». ²⁴ Yezu erhi abashuza, ababwîra, erhi: «Ka murhahabusiri obwo, erhi kurhamanya Amandiko n'obuhashe bwa Nyamuzinda kurhuma? ²⁵ Bulya aha kufûka kw'abafû, ntâye wâshebe na ntâye washebwe, ci bacîbêra nka bamalahika omu mpingu. ²⁶ N'oku bufûke bw'abafû, ka murhasâg'isoma omu citabu ca Mûsa, halya baganîre olw'Ishaka lyagulumira, aka kanwa Nyamuzinda amubwîraga^b, erhi aderha, erhi: «Nie Nyamuzinda wa Abrahamu, Nyamuzinda wa Izaki, Nyamuzinda wa Yakôbo? ²⁷ Arhali Nyamuzinda wa mifû, ci wa bagumagumâ. Mâshi mudwîrhe mwacîrheba bwenêne!»

Irhegeko lirhanzi omu marhegeko goshi (Mat 22, 34-40; Luk 10, 25-28)

²⁸ Muguma omu bashamuka b'ihano âli ayumvîrhe oku badalika. Erhi abona oku abashuzize bwinjâ, anacimudôsa, erhi: «Irhegeko lihi liri lirhanzi omu marhegeko goshi?» ²⁹ Yezu amushuza,

^a12.11 : Lul 117 (118), 22-23.

^b12.26 : lolâ Lub 3, 1-6.

erhi: Irhegeko lirhanzi lyo eli: Yumva, Israheli. Nyakasane Nyamuzinda wîrhu yênene Nyamuzinda; ³⁰ wakâzigira Nyakasane Nyamuzinda wawe n'omurhima gwawe goshi, n'omûka gwawe gwoshi, n'obukengêre bwawe boshi, n'emisî yawe yoshi^c. ³¹ Elya kabiri lyo eli: Wakâzigira owinyu nk'oku ocîzigira wênene. Ntalindi irhegeko lilushire ago». ³² Olya mushamuka w'ihano amubwîra, erhi: «Nêci, Mwigîriza, odesire oku binali: oku Nyamuzinda ali muguma yênene n'oku ntà wundi aha nyuma lyâge. ³³ Okumuzigira n'omurhima goshi, n'obukengêre boshi, n'emisî yoshi, n'okuzigira owinyu nk'oku ocîzigira wênene, kulushire enterekêro zoshi n'e-ntûlo zoshi». ³⁴ Yezu erhi abona oku ashambîre kwinjâ amubwîra, erhi: «Obwâmi bwa Nyamuzinda burhakuli kulî». Na ntâye wacikâg'ihalîza mpu amudôsa.

Kristu mugala wa Daudi na Nnawâbo (Mat 22, 42-46; Luk 20, 41-44)

³⁵ Erhi abâ adwîrhe ayigîriza omu ka-Nyamuzinda, Yezu anaciderha, erhi: «Kurhi abashamuka b'ihano baderha mpu Kristu ali mwene Daudi? ³⁶ N'obwo Daudi yênene adesire oku buhashe bwa Mûka Mutagatîfu, erhi: Nyakasane a-bwîzire Nnâhamwîrhu: Bwârhalâ ebwa kulyo kwâni, kuhika abanzi bâwe^d mbayandaze burhaba aha magulu gawe. ³⁷ Daudi yêne akudesire mpu ye Nna-wâbo; kurhi aligi mugala?» Olubaga lwakamuyumvîrhiza lunasîmire.

Obulyâlâ bw'abashamuka b'ihano (Mat 23, 6-7; Luk 20, 45-47; 11, 43)

³⁸ Ababwîra omu nyigîriza zâge, erhi: «Mucîlange oku bashamuka b'ihano, abasîma okulambagira bayambîrhe ebishûli birîrî n'okulamusiwa oku irango, ³⁹ n'oku bwârhalâ oku ntebe ntanzi omu masinagogi, n'ebibwârhalo birhanzi oku cîbo c'idinye; ⁴⁰ abakâja balya ebya abakana banaderha amasala malîmalî. Abo bayish'ibona olubanja ludârhi kurhaluka.

Entûlo y'omukana (Luk 21, 1-4)

⁴¹ Yezu anacibwârhalâ aha bwa mucîmba gw'ecibîkiro, akalola oku abantu bahira ensaranga omu mucîmba gw'ecibîkiro. Bahirhi banji bahiramwo nyinji. ⁴² Lêro hâyisha mukana muguma wa buligo, ahiramwo bujuma bubiri, bwo nk'ikuta. ⁴³ Anacikema abaganda bâge, ababwîra, erhi: «Mmubwîre, okuli, oyu mukana mukenyi ahânyire kulusha boshi bahiraga omu cibîkiro. ⁴⁴ Bulya, boshi bahiziremwo oku bisigala oku bunguke bw'ebirugu byâbo; ci yêhe omu bukenyi bwâge ahiziremwo ehi anali agwêrhe hyoshi, ehyankamubîsire hyo-shi».

13

Enyigîriza z'okuyîrha kw'igulu. Enshokolezi (Mat 24, 1-3; Luk 21, 5-7)

¹ Erhi abâ akola ahuluka omu ka-Nyamuzinda, muguma omu baganda bâge amubwîra, erhi: «Waliha, lolâ aga mabuye n'obu bûbake!» ² Naye Yezu erhi ashuza, amubwîra, erhi: «K'obwîne obwo bûbake? Ntâ ibuye lyâyôrhe oku lindi: byoshi byayish'ishâbwa». ³ Erhi abâ akola abwârîre oku ntongo y'emizêti, ayêrekîre ebwa ka-Nyamuzinda, Petro bo na Yakôbo na Yowane n'Andreya bamudôsa bufunda, mpu: ⁴ «Orhubwîre mangaci okwo kwâbè n'e-câbè cimanyîso oku ebyo byoshi biri hôfi».

Omurhondêro gw'amalibuko (Mat 24, 4-14; Luk 21, 8-19)

⁵ Okubundi Yezu arhondêra ababwîra, erhi: «Mumanye ntâye oyishig'i- mmurheba. ⁶ Banji bayishe oku izîno lyâni, baderhe, mpu: «Nie (Kristu)», banarhebe bantu banji. ⁷ Amango mwâyumve baderha ebîrha n'emihigo y'ebîrha, murhayôbohaga; bulya kukwânîne ebyo birhang'iyisha, ci obuzinda erhi burhaciba. ⁸ Ishanja lyârîrhe elindi ishanja, n'obwâmi obundi bwâmi. Omusisi gw'idaho gwayish'ibâ hanji, hâbè n'ecizombo. Ebyo gwo murhondêro

^c12.30 : Vulgata: Elyo lyo irhegeko lirhanzi.

^d12.36 : Lul 109, 1.

gw'amalibuko. ⁹ Ninyu mucîmanyè: mwayish'ihânwa omu rhugombe, munashûrhirwe omu masinagogi, mwâhêkwe embere z'abarhegesi n'abâmi nie ntumire, oku kubà bahamîrizi embere zâbo. ¹⁰ Emyanzi y'Akalembe yarhang'iyish'iyigîrizi- bwa omu mashanja goshi. ¹¹ N'amango bâmmugwârhe mpu bamuhâne, murharhanyagya mpu cici mwaderha; ci oluderho lwâmmuyishire muli ago mango gonênè, lwo muderhage: bulya arhali mwe mwâderhe, ci Mûka Mutagatîfu. ¹² Obwo omuntu ayish'ihâna mwene wâbo mpu bamuyîrhe, n'îshe w'omwâna ahâna omugala; nabo abâna bayish'irhabâlira ababusi, banabayîrhe. ¹³ Mwayish'ishombwa n'abantu boshi izîno lyâni lirhuma; ci owayôrhe ali mwinjà kuhika olusiku luzinda, oyo ye wâcunguke».

Amalibuko g'e Yeruzalemu (Mat 24, 15-25; Luk 21, 21-24)

¹⁴ «Amango mukabona ebibî bibî biri aha birhakwânîni^e okubà, -Owasoma ayumve,- obwo abâli omu cihugo c'e Yudeya bayâkire oku ntondo; ¹⁵ oli oku burhungiri bw'enyumpa arhacimanukiraga omu nyumpa mpu arhôle akantu kalimwo; ¹⁶ n'oli omu ishwa arhashubiraga eka mpu arhôle ecishûli câge. ¹⁷ Abakazi bali izîmi n'abayonsa ago mango, basômerwa! ¹⁸ Mushenge okwo kurhabâga omu mango g'empondo! ¹⁹ Bulya ezo nsiku zâbà za malibuko garhasâg'iboneka kurhenga Nyamuzinda alema igulu kuhika buno, garhakanaciboneka bundi. ²⁰ N'acibâga Nnâmahanga arhanyihyagya ezo nsiku ntà muntu wankacizire; ci ezo nsiku azinyihize abîshogwa bârhuma. ²¹ Ago mango erhi mwankabwîrwa n'omuntu, mpu: «Lolà, Kristu oyu oli hano, nîsi erhi hala», murhayêmêraga. ²² Bulya bayish'iyisha ba-Kristu b'obwîhambi n'abalêbi b'obunywesi banji, banayish'ijira ebimanyîso n'ebirhangâzo mpu barhebe ciru n'abîshogwa acibà kwankahashikana. ²³ Ninyu mumanyage: mmulêbire^f byo-shi».

Okuyisha kwa Mwene-omuntu (Mat 24, 29-31; Luk 21, 25-27)

²⁴ «Ci muli ezo nsiku, enyuma y'ago malibuko, izûba lyâbà mwizizi n'omwêzi guruhâcibashe, ²⁵ enyenyêzi zâmanuka oku nkuba n'eby'oku nkuba byâgeramwo omusisi. ²⁶ Go mango babone Mwene-omuntu ayishire omu bitù n'obuhashe n'irenge linji. ²⁷ Obwo anarhuma bamalahika bâge bashûbûze abîshogwa bâge empande ini z'igulu, kurhenga aha igulu lihekîre kuhika emalunga bwenêne».

Amango okwo kwâbè (Mat 24, 32-36; Luk 21, 29-33)

²⁸ «Mulole olwîganyo oku mulehe. Amashami gagwo erhi gashabuka n'erhi ebibabi bikumera, munamanye oku ecanda ciri hôfi. ²⁹ Ninyu ntyo, amango mwâbone ebyo, mumanye oku ali hôfi, oku ahika aha lusò. ³⁰ Mmubwîre okuli, eri iburha lirhagere n'ebyo byoshi birhabà. ³¹ Irunga n'igulu^g byâgere, ci nderho zâni zirhakagera. ³² Ci olwo lusiku n'ako kasanzi, ntâye obimanyire, ciru bamalahika b'empingu, ciru n'Omugala^h, ntà wundi aha nyuma ly'îshe yênene».

Okubà masù n'okucîrhaganya (Mat 24, 42; 25, 13-15; Luk 19, 12-13; 12; 38-40)

³³ «Mumanye, mubè masù, bulya murhamanyiri amango okwo kwâbè. ³⁴ Nka kulya omuntu wabalamaga: Aleka enyumpa, aha abambali obuhashe ngasi muguma omu mulimo gwâge, akomêreza omulanzi mpu abè masù. ³⁵ Kuziga mubè masù, bulya murhamanyiri mangaci nn'enyumpa ayisha: erhi bijingo, erhi aha karhî k'obudufu erhi oluhazi lubika, erhi sêzi, ³⁶ Iyo akayish'imurhibukira, alek'immushimâna muli îrò. ³⁷ N'okwo mmubwîzire, boshi nkubwîzire: mubè masù!»

^e**13.14** : Omu hantu hatagatîfu (Mat 24, 14).

^f**13.23** : Obwo bulêbi buyêrekîre bibiri: okushâbwa kwa Yeruzalemu, omu mwâka gwa 70, n'okuyûrha kw'igulu.

^g**13.31** : Irunga n'igulu kuli kuderha: ebiremwa byoshi.

^h**13.32** : «Ciru n'Omugala»: kuli kuderha oku arhankaderha olwo lusiku.

V. Amababale, okufà n'okufûka kwa Yezu

Abashombanyi ba Yezu balagânana okumuyîrha (Mat 26, 2-5; Luk 22, 1-2)

¹ Hali haciasigîre nsiku ibiri embere z'olwa-Basâka n'olw'emigati erhali- mwo lwango. Abajinji n'abashamuka b'ihano bakâg'ilonza oku bankamugwârha n'obwenge n'oku bankamuyîrha. ² Ci bakaderha mpu: «Arhali oku lusiku lukulu, akadugundu kalek'izûka omu lubaga».

Yezu abulagirwa amavurha g'omugavu omu irhwe (Mat 26, 6-13; Ywn 12, 1-8)

³ Erhi Yezu abà ali e Betaniya omu mwa Simoni mushomyo, abwârhire a-dwîrhe alya, hâyisha mukazi muguma, wali odwîrhe enjebe y'amavurha nkana g'omugavu g'engulo ndârhi. Anacibera erya njebe, amudubulira gulya mugavu oku i-rhwe. ⁴ Baguma omu bàhali bagwârha n'omutula, banaderha, mpu: «Cirhumire asherêza ogu mugavu? ⁵ Ogu mugavu gwankaguzirwe dinari magana asharhu, zihâbwe abakenyi». Balubira oyo mukazi. ⁶ Yezu ababwîra, erhi: «Mumuleke; carhuma mwamulibuza ntya? Cijiro cinjà anjîrîre. ⁷ Bulya abakenyi, ensiku zoshi muli haguma nabo, n'amango mwalonza mwanabajirira aminjà; ci niehe arhali ensiku zoshi mwambona. ⁸ Ajizire nka oku anali ahashire. Ene ashîga omubiri gwâni, abîre agurheganya okubishwa. ⁹ Okuli, mmubwîre, ngasi aha Emyanzi y'Akalembe yayigîrizîbwe omu igulu lyoshi, eci cijiro c'oyu mukazi caganîrwe oku kumukengêra».

Yûda alenganya Nnawâbo (Mat 26, 14-16; Luk 22, 3-6)

¹⁰ Yûda w'e Keriyoti, muguma muli balya ikumi na babiri, anacijà emwa abajinji b'abadâhwa mpu amuhâne omu maboko gâbo. ¹¹ Nabo erhi bayumva ntyo, bacîshinga bwenêne, banamulaganya ensaranga. Obwo akâlonza kurhi abona aha amuhânira .

Amarheganyo ga Basâka (Mat 26, 17-19; Luk 22, 7-13)

¹² Omu lusiku lurhanzi lw'emigati erhalimwo lwango, lwo lusiku babâgira Basâka, abaganda bâge bamubwîra, mpu: «Ngahi olonzize rhukurheganyize okulya Basâka?» ¹³ Anacirhuma babiri omu baganda bâge, ababwîra, erhi: «Mujè omu cishagala; mwâshimâna omuntu abarhwîre akabindi k'amîshi, mu-mukulikire; ¹⁴ ngasi ahankaja, mubwîre nn'enyumpa, mpu: «Omwigîriza adesire ntya: Ngahi enyumpa yâni eri, ndîremwo Basâka haguma n'abaganda bâni? ¹⁵ Amuyêreka enyumpa nnene y'enyanya^j, ebambirwe bwinjà enali nteganye; mwo mwarhurheganyiza». ¹⁶ Balya baganda balîkûla, bajà omu lugo, ba-shimana kulya anababwîraga, barheganya Basâka.

Yezu abwîra abaganda bâge oku Yûda amulenganya (Mat 26, 20-25; Luk 22, 14.21-23)

^{17 18} Erhi bacibà bali oku cîbo, badwîrhe balya, Yezu ababwîra, erhi: «Okuli, mmubwîre, muguma muli mwe, rhudwîrhe rhwalira haguma, ampâna». ¹⁹ Omutula gwanacibagwârha, bakamudôsa muguma muguma, erhi: «Waliha, ka nie?» ²⁰ Naye anacishuza, erhi: «Ali muguma omu ikumi-na-babiri, ohebire okuboko omu nambi nguma rhwe naye. ²¹ Nêci, Mwene-omuntu acîkolera nka oku ayandikîrwe, ci kwônene buhanya bw'oyu muntu Mwene-omuntu ahânwa

ⁱ**14.5** : Idinari lyâlimwo nsaranga erhi asi ikumi z'Abaroma. Kuziga idinari magana asharhu zàli nsaranga bihumbi bisharhu z'Abaroma ba mîra.

^j**14.15** : Enyumpa y'enyanya, erhi «igorofa», yo nyumpa eyûbasirwe enyanya y'eyindi. Enyumpa Mwâmi Yezu aliragamwo ishêga lizinda ederhwa Cenakulo omu cilatini; mwo n'Entumwa zayandagaliragwa na Mûka Mutagatîfu. Eyo nyumpa eciba omu Yeruzalemu, abalisalira babalama banakageramwo.

naye! Kwàkabîre kukulu kuli oyo muntu arhaburhwe!»

Yezu ajira Obukaristiya (Mat 26, 26-29; Luk 22, 15-20)

²² Erhi babà badwîrhe balya, ayanka omugati, n'erhi abà amagugisha, ana-cigubega, abahà, anaderha, erhi: «Yanki, eci guli mubiri gwâni». ²³ Ashub'iyanka akahè, avuga omunkwa, abahà, banywakwo boshi. ²⁴ Ababwîra, erhi: «Eci guli mukò gwâni gw'amalaganyo mahyâhya, gubulazîrwe banji barhumire. ²⁵ Okuli, mmubwîre, ntakacishub'inywa kuli eyi mburho y'omuzâbîbu, kuhika olusiku nâyinywe mpyâhya omu Bwâmi bwa Nyamuzinda»^k.

Yezu alêba oku Petro amuhakana (Mat 26, 30-35; Luk 22, 39, 31-34; Ywn 13, 36-38)

²⁶ Erhi bayûs'iyimba, bahuluka, bajà oku ntondo y'Emizêti. ²⁷ Yezu anacibabwîra, erhi: «Obudufu bw'ene mweshi mwâsârhalà erhi nie ntuma; bulya kuyandisirwe: Nâshûrha lungere, ebibuzi bishandabane. ²⁸ Ci hano nyûs'ifûka, nammushokolera e Galileya». ²⁹ Petro amubwîra, erhi: «Ciru boshi bankasârhalà erhi we rhuma, niehe nanga!» ³⁰ Yezu amushuza, erhi: «Okuli, nkubwîre: ene, muli obu budufu, oluhazi lurhac'ibîka kabiri, wampakana kasharhu». ³¹ Ci yêhe anacigâgala, aderha, erhi: «Ciru kwankabà kufà haguma nâwe, ntakakuhakana!» N'abandi bakuderha boshi.

Yezu omu ishwa ly'e Jetesemani (Mat 26, 36-46; Luk 22, 40-46)

³² Banacihika omu ishwa liderhwa Jetesemani^m. Abwîra abaganda bâge, erhi: «Mubwârhalè aha oku naj'ishenga». ³³ Anaciyanka Petro bona Yakôbo na Yowane, arhondêra okuyumva oburhè n'amaganya. ³⁴ Ababwîra, erhi: «Omurhima gwâni guyunjwîre burhè bw'okulonz'ifâ; mubêre aha, mubè masù». ³⁵ Erhi ashegûka hitya, acîrhimba oku idaho, ahûna mpu kukahashikana, ako kasanzi kamugere kulî. ³⁶ Aderha, erhi: «Abà, Larha, byoshi bihashikana emwâwe: onkûlekwo aka kahè; ci arhali nka oku nalonza, ci nka oku walonza wênene!» ³⁷ Anacishubira aha baganda bâge, ashimâna bahunzire; abwîra Petro, erhi: «Simoni, k'oli îrò? Ka ciru orhahashire okuyîza nsâ nguma yône? ³⁸ Mubè masù, munashenge, mulek'ishumikwa; bulya omurhima gubà mwangu, ci omu-biri gubà muzamba». ³⁹ Ashub'igenda, ashenga, aderha nka kulya aderhaga burhanzi. ⁴⁰ Erhi agaluka, ashimâna kandi bali îrò, bulya amasù gâbo gâli mazirho; bahaba kurhi bamushuza. ⁴¹ Ashub'iyisha obwa kasharhu, ababwîra, erhi: «Lêro mugwishirage munarhamûke. Hoshi aho; amango gahisire: Mwene-omuntu akol'ihânwa omu maboko g'ab'ebâyâha. ⁴² Zûki, rhugende! Owampâna oyu oyiruka».

Yezu agwârhwâ (Mat 26, 47-56; Luk 22, 47-53; Ywn 18, 2-11)

⁴³ Oku acidwîrhe aderha. Yûda w'e Keriyoti, muguma muli balya ikumi na babiri, y'ono y'ono, adwîrhe ngabo nyinji efumbasire engôrho n'amahiri, erhumirwe n'abajinji b'abadâhwa n'abashamuka b'ihano n'abagula b'olubaga. ⁴⁴ Owamulenganyagya erhi abahire ecimanyîso, erhi: «Oyu nakanunugurha, erhi ye, mumugwârhe, mumuhêke buholo-buholo». ⁴⁵ Oku anayisha ntya, ayirukira amuyegera, amubwîra, erhi: «Mpanyire omusingo, Muyigîriza!» Anacimununugurha. ⁴⁶ Banacimuhirakwo amaboko, bamugwârha. ⁴⁷ Obwo muguma muli balya bahâli ayômola engôrho yâge, ayirhimba mwambali w'Omudâhwa mukulu, amushishimbula okurhwiri. ⁴⁸ Yezu anacibabwîra, erhi: «Ewe, kurhi muyishire nka bantu bashimbire ecishungu, muherhe engôrho n'amahiri, mul'ingwârha? ⁴⁹ Ngasi lusiku nali ninyu nayigîriza omu ka-Nyamuzinda, murhanangwârhaga. Ci okwo kwoshi mpu lyo Amandiko gayunjula». ⁵⁰ Obwo abaganda bâge

^k**14.25** : Enyuma y'amababale n'okufûka kwâge, Mwâmi Yezu ajà omu masîma g'Obwâmi bw'e-mpingu.

^l**14.31** eco cinwa rhwanaciderha kundi kundi Getsemani, omu kuyegera ecihebraniya kulusha enfasè.

^m**14.32** 14, 32: Jetesemani, kuli kuderha «cengero»: Lolà Mat 26, 36.

banacimuleka, bayâka boshi. ⁵¹ Mwâna muguma wa musole amukulikira, erhi ntâco ayambîrhe ecirhali cironde câge conene; bamugwârha. ⁵² Ci yêhe abalekera cirya cirondeⁿ, acîlibirhira bushugunu.

Yezu ahêkwa emwa Omudâhwa mukulu (Mat 26, 57-68; Luk 22, 54, 63-71; Ywn 18, 15-16. 18)

⁵³ Banacihêka Yezu emwa Omudâhwa mukulu; nabo abajinji b'abadâhwa, abagula b'olubaga n'abashamuka b'ihano bayishûbûkira boshi. ⁵⁴ Naye Petro erhi amugumire omu cirali kuhika omu cogo c'Omudâhwa mukulu; abwârhalâ oku cîko haguma n'abalalizi, akâkalûka. ⁵⁵ Abajinji b'abadâhwa n'ihano lyoshi bakâlonza obuhamîrizi kuli Yezu, mpu lyo bamuyîrha, ci babubula. ⁵⁶ N'obwo abahamîrizi b'obunywesi bâli bayishire banji, ci amahamîrizi gâbo garhâyumvanyagya. ⁵⁷ Hanaciyimanga baguma, bamunywêrhera, mpu: ⁵⁸ «Rhwaumuyumvîrhe aderha, mpu: «Nâshâba aka ka-Nyamuzinda kayûbakagwa n'amaboko g'abantu, n'omu nsiku isharhu nyunjuze akandi karhayûbasirwi na maboko ga bantu». ⁵⁹ Ciru na muli okwo obuhamîrizi bwâbo burhayumvanyagya. ⁶⁰ Okubundi Omudâhwa mukulu anaciyimanga ekarhî, adôsa Yezu, erhi: «Ci orhashuza? Kurhi okwo abâ bantu badwîrhe bakuderhera?» ⁶¹ Yêhe acîhulikira, arhashagalaga kanwa. Omudâhwa mukulu ashub'imudôsa anamubwîra, erhi: «Ka we Kristu, Mugala w'Omugishe?» ⁶² Yezu anacimushuza, erhi: «Nêci, ndi ye; mwânacibone Mwene-omuntu abwârhire ekulyo kw'Ogala-byoshi anayishire omu bitû by'emalunga». ⁶³ Aho Omudâhwa mukulu asharhula e- myambalo yâge, anaderha, erhi: «Bici rhwacilongeza abahamîrizi? ⁶⁴ Mwayumvîrhe oku alogorha; kurhi mubwîne?» Boshi bamutwîra oku akwânîne okufâ. ⁶⁵ Okubundi baguma banarhondêra okumumesherakwo, n'erhi babâ bamamubwîka obusû, bakâmurhimba ebifundo banaderha, mpu: «Lêbaga!» N'abalalizi bakamushûrha empî.

Petro ahakana Nnawâbo (Mat 26, 69-75; Luk 22, 55-62; Ywn 18, 15-18; 25-27).

⁶⁶ Erhi Petro abâ akola ali omu cogo idako, hâyisha mujâ-nyere muguma w'Omudâhwa mukulu. ⁶⁷ Erhi abona Petro adwîrhe akalûka, amusinza anamubwîra, erhi: «Nâwe wali haguma na Yezu w'e Nazareti». ⁶⁸ Naye anacihakana, aderha, erhi: «Ntishi, ciru ntumvîrhi ebi odesire». Anacihuluka, ajâ ebwa lumvi; oluhazi lwabika. ⁶⁹ Erhi olya mujâ-nyere amubona, ashub'irhondêra a-bwîra abahali, erhi: «Oyo ali wa muli bo!» ⁷⁰ Ci yêhe ashub'ilahira. Erhi kugera kasanzi, abâli halya babwîra Petro, mpu: «Mâshi oli wa muli bo, bulya oli Mugalileya». ⁷¹ Okuhandi arhondêra alahira analahiriza, erhi: «Mâshi oyo muntu mwaderha, ntamuyishi», ⁷² Obwo oluhazi lwabika obwa kabiri. Aho Petro akengêra kalya kanwa Yezu amubwîraga: «Embere oluhazi lubike kabiri, wa- mpakana kasharhu». Anacirhondêra okuvugumula emirenge.

15

Yezu emwa Bilato (Mat 27, 1-2; 11-26; Luk 22, 66; 23, 1-5. 13-25; Ywn 18, 28-19, 16)

¹ Erhi kunaca ntya, abajinji b'abadâhwa bajâ ihînzi haguma n'abagula b'olubaga n'abayigîriza n'ihano lyoshi; erhi babâ bamashwêka Yezu, bamuhêka emwa Bilato, bamuhâye. ² Bilato amudôsa, erhi: «Ka we mwâmi w'Abayahudi?» Yezu amushuza, erhi: «Wakudesire». ³ Nabo abajinji b'abadâhwa bamushobeka binji. ⁴ Bilato ashub'imudôsa, erhi: «Ka ntâ kanwa washuza? K'obwîne ebi bakushobesire». ⁵ Ci Yezu arhashuzaga cici, kuhika Bilato asômerwa. ⁶ Ngasi lusiku lukulu, akâg'ibalîkira mushwêkwa muguma, oyu banacishozire. ⁷ Obwo erhi hali mushwêkwa muguma, ye wali Baraba. Ali ashwêsirwe haguma n'abandi bagoma bâli banizire omuntu omu bugoma. ⁸ erhi olubaga lurherema, lwarhondêra lwahûna okujirirwa nka kulya lunayôrha

ⁿ14.52 : Banji baderha mpu Marko yêne oyo wacidcrha.

^o14.61 : «Omugishe», ye Nyamuzinda, Nnâmahanga. Abayahudi barhasîmaga okuderha izîno lya Nyamuzinda, bakâg'irhînya, balibê nshishinyi erhi kulikenga kurhuma.

lujirirwa. ⁹ Bilato abashuza, erhi: «Ka mwalonza mmulikire omwâmi w'Abayahudi?» ¹⁰ Erhi anamanyire obwo bwâgalwa abajinji b'abadâhwa bamuhâniraga. ¹¹ Ci abajinji b'abadâhwa bashumika olubaga mpu bahûne alîke Baraba erhi ye. ¹² Bilato ashub'ibabwîra, erhi: «Kurhi najiraga omwâmi w'Abayahudi?» ¹³ Ci bôhe bashub'iyâma, mpu: «Omubambe oku musalaba!» ¹⁴ Bilato, erhi: «Bubî buci ajizire?» Nabo bashub'iyâma, balushisa, mpu: «Omubambe oku musalaba!» ¹⁵ Okubundi Bilato alonza okusîmîsa olubaga, abalikira Baraba, n'erhi abà amashûrha Yezu emikoba, abahà ye mpu abambwe oku musalaba.

Ecimanè c'emishûgi (Mat 27, 27-31; Ywn 19, 1-3)

¹⁶ Abasirika banacimuhêka omu côgo, bamujâna omu lurhambà, bamuhirakwo olugamba lw'abasirika lwoshi. ¹⁷ Bamuyambika ecishûli cidukula, n'erhi babà bamaluka ecimanè c'emishûgi, bamuhiraco omu irhwe. ¹⁸ Barhondêra bamulamusa, mpu: «Asinge, Mwâmi w'Abayahudi!» ¹⁹ Bamushûrha irhwe n'olusheke, bamukâyirakwo, banamufukamira, baharâmya. ²⁰ Okubundi, erhi bayûs'imucinaguza, bamuhogola cirya cishûli cidukula, bamuyambika emyambalo yâge, bamuhulukana mpu baj'imubamba oku musalaba.

Enjira y'omusalaba (Mat 27, 32-33; Luk 23, 26; Ywn 19, 17)

²¹ Bagwârha muntu muguma wafulukaga, Simoni w'e Kirena, îshe w'Aleksandro na Rufo, mpu arhwâze Yezu okubarhula omusalaba, ²² Ba-muhêka ahantu haderhwa Golgota^p, kwo kuderha mpu bantu h'empanga.

Yezu abambwa oku musalaba (Mat 27, 34-38; Luk 23, 33-34; Ywn 19, 18-24)

²³ Banacimuhà idivayi lirimwo endulwè mpu anywe, ci arhalinywagakwo. ²⁴ Banacimubamba oku musalaba, bagabâna emyambalo yâge, bayiyêsha cigo-le mpu bamanye cici ngasi muntu ahêka. ²⁵ Zàli nsâ isharhu^q erhi bamubamba, ²⁶ Igwârhiro ly'olufù lwâge lyayandikwa ntya: «Mwâmi w'Abayahudi», ²⁷ Banacibamba haguma naye bishumûsi bibiri, ciguma ekulyo, ecindi ekumo-sho kwâge. ²⁸ Lwayunjula Olwandiko lwaderhaga, erhi: «Aganjirwe omu babî^r».

Yezu ashekerwa anajacirwa oku musalaba (Mat 27, 39-44; Luk 23, 35-37)

²⁹ Abakâg'igera, bakamujacira banadunda irhwe, mpu: «We shâba aka--Nyamuzinda, onashub'ikayunjuza omu nsiku isharhu, ³⁰ cîrîkûzagye wênene, ohonekwo ogu musalaba!» ³¹ Nabo abajinji b'abadâhwa n'abagula b'ihano bakâg'imushekera banaderha, mpu: «Acizize abandî arhankanahash'icîciza yênene! ³² Kristu mwâmi w'Israheli amanukage kuli ogu musalaba, nîrhu rhubone, rhunamuyêmêre!» Ciru na balya bâli babambirwe oku musalaba haguma naye bakâg'imujacira.

Yezu afà oku musalaba (Mat 27, 45-54; Luk 23, 44-47; Ywn 19, 28-30)

³³ Erhi izûba liyimanga^s, omwizizi gwabwîka ecihugo coshi kuhika amafuluko. ³⁴ Erhi kubà mafuluko, Yezu anaciyâma n'izû linene, erhi: «Eloyi, Eloyi, lama sabaktani?» Kwo kuderha: «Nyamuzinda wâni, Nyamuzinda wâni, carhumire ondeka?», ³⁵ Baguma muli balya bàhali, erhi bayumva, banaciderha, mpu: «Amayakûza Eliya!» ³⁶ Muguma alibirha, avumvuliza ecihôrhôlo omu nkalishi, acîshwêkera oku lusheke, amuhà mpu anywe, erhi: «Muleke rhulole erhi Eliya ayish'imumanula!» ³⁷ Obwo Yezu anaciyâma n'izû linene, arhenga- mw'omûka. ³⁸ Okubundi omwenda gwàli mumanike aha karhî k'aka-Nyamuzinda gwalalanguka mpande ibiri kurhenga enyanya kuhika ahanshi. ³⁹ Omukulu w'abasirika wali oyîmanzire amuyêrekîre, erhi abona kurhi

^p**15.22** : Hantu h'empanga erhi Kalvariyo.

^q**15.25** : Nsâ isharhu, erhi amashî gakala.

^r**15.28** Aganjirwe omu babî: Iz 53, 12,

^s**15.33** : Erhi izûba liyimanga: omu nsâ ndarhu. Amafuluko: omu nsâ mwenda ..

ahôla, aderha, erhi: «Nêci, kwo binali, oyu muntu anali Mugala wa Nyamuzinda!».

Abakazi batagatîfu oku Kalvario (Mat 27, 55-56; Luk 23, 49; Ywn 19, 25)

⁴⁰ Hàli n'abakazi bakâg'ilâbira kulî. Muli bo mwâli Mariya Magadalena, Mariya nnina wa Yakôbo murhò^t na Yozefu, na Salome. ⁴¹ Bo bakâg'imukulikira n'okumukolera amango ali e Galileya. N'abandi banji bâli barheremîre naye e Yeruzalemu.

Yezu abishwa (Mat 27, 57-61; Luk 23, 50-55; Ywn 19, 38-42)

⁴² Bulya byâli bikola bijingo, na bulya lwâli lusiku lwa marheganyo^u, lwo lusiku lw'amalâliro ga Sabato, ⁴³ Yozefu w'e Arimatiya, mushamuka mukengwa w'ihano, owakâg'ilinga naye Obwâmi bwa Nyamuzinda, ajâ emwa Bilato n'oburhwâli, amuhûna omubiri gwa Yezu. ⁴⁴ Bilato asômerwa oku anafîre duba ntyo. Anacihamagala olya mukulu w'abasirika, amudôsa erhi anafîre. ⁴⁵ Erhi oyo mukulu w'abasirika amumanyîsa, anacihâ Yozefu omubiri gwa Yezu. ⁴⁶ Okubundi Yozefu anacigula omwenda mwêru, arhenza Yezu oku musalaba, amubohamwo gulya mwenda, amubisha omu nshinda yali mpumbe omu lwâla; anacihirika ibuye linene omu lusò lw'enshinda. ⁴⁷ Obwo erhi Mariya Magadalena na Mariya nnina wa Yozefu badwîrhe balolêreza aha bamuhira.

16

Malahika abwîra abakazi oku Yezu afûsire (Mat 28, 1-8; Luk 24, 1-12; Ywn 20, 1-10)

¹ Erhi olwa-Sabato lugera. Mariya Magadalena na Mariya nnina wa Yakôbo na Salome bagula omugavu mpu bagend'ishîga omubiri gwa Yezu. ² Sêzi mucêracêra, olusiku lurhanzi lw'omugobe^v, bajâ ebwa cûsho erhi izûba lishoshôka. ³ Bakadôsanya bône na nnene, mpu: «Ndi warhuhirikira ibuye lirhenge omu lusò lw'ecûsho?» ⁴ Erhi bacilola, babona ibuye mîra lyahirikagwa: obwo lyâli linene bwenêne. ⁵ Erhi bajâ omu cûsho, babona omusole gubwârîre ekulyo, guyambîrhe omwambalo mwêru: bayôboha. ⁶ Na-go gwababwîra, erhi: «Murhayôbohaga. Mwalonza Yezu w'e Nazareti ozind'ibambwa oku musalaba: anafûsire, arhali muno. Loli aha bâli bamuhizire. ⁷ Ci mugendage, mubwîre abaganda bâge, ci bwenêne Petro, oku ammushokolîre e Galileya: yo mwamubonera nka kulya anammubwîraga». ⁸ Erhi barhenga ebwa cûsho, bakûla omulindi, bulya bâli bayôbohîre n'okugeramwo omusisi. Na ntâye babwîzire kanwa erhi bwôba burhuma. [Bayâliza bwofofi ebi barhumagwa biyêrekîre Petro. Enyuma z'aho Yezu yêne ayisha, kurhenga e bushoshôkero kuhika e buzikiro, ayâliza omwanzi mwimâna na karhasherera gw'obucire bw'ensiku n'amango. Amen.]

Yezu acîyêrekana (Mat 28, 10; 28, 18-20; Ywn 20, 11-23; Luk 24, 10- 53; Ebj. 1, 4-14)

⁹ Yezu erhi afûka sêzi, olusiku lurhanzi lw'omugobe, arhang'ibonekera Mariya Magadalena, olya ahulusagyamwo bashetani nda. ¹⁰ Naye akanya, aj'ibwîra abaganda bâge, erhi bali omu mirenge n'emishîbo. ¹¹ Erhi bayumva aderha mpu azîne anamubonekîre, barhayêmêraga. ¹² Enyuma ly'okwo, abonekera omu yindi nshusho babiri muli bo, erhi bali omu njira bajâ ebwa birâlo. ¹³ Abo bagaluka babwîra abâbo; ci nabo barhayêmêraga. ¹⁴ Buzinda abonekera balya ikumi na muguma, erhi badwîrhe balya. Abakalihira erhi kubula buyêmêre kwâbo kurhuma n'oku buzibu bw'emirhima yâbo bw'okurhayêmêra balya bamubwîne afûsire. ¹⁵ Anacibabwîra, erhi: «Mugende omu igulu lyoshi, muyigîrize ngasi ciremwa Emyanzi y'Akalembe. ¹⁶ Owayêmêre akanabatizibwa, ayish'icunguka; ci owâbè arhayêmîri, ayish'ikagwa. ¹⁷ N'ebisômerîne byâkulikire abâyêmêre by'ebi: oku izîno lyâni bayish'ikahulusa bashetani; bayish'ikaderha endimi mpyâhya;

^t**15.40** Yakôbo murhò; arhali mukulu wa Yowane, mwene Zebedeyo, ye Yakôbo mukulu. Salome: mukâ-Zebedeyo, nnina wa Yakôbo mukulu wa Yowane.

^u**15.42** Lwa karhanu lutagatîfu

^v**16.2** : Olwa-Basâka.

¹⁸ bayâgwârhe e-njoka; n'erhi bakanywa obwôge, burhakabajira kurhi; bâlambulire amaboko oku balwâla, nabo bafume». ¹⁹ Erhi Mwâmi Yezu ayûs'ibabwîra ntyo, anacihêkwa emalunga, abwârhalâ ekulyo kwa Nyamuzinda. ²⁰ Nabo balîkûla, baj'iyigîriza hoshi hoshi; Nyakasane erhi ajâ akola haguma nabo anakomeza Oluderho n'ebisômerîne byakâg'i-lukulikira.

EMYANZI Y'AKALEMBE YAYANDIKAGWA NA MUTAGATÎFU LUKA

Munkwa munene oku barhumisi ba Yezu na Ekleziya bakolaga na C.D.P.C.L., Bukavu bulya omu EBIBLIYA NTAGATIFU, Verbum Bible, Kinshasa 1992, rhudômire binwa binji bya mashi.

1

LUKA

Enshokolezi

¹ Bulya banji bacihânganyire okushûbûza emyanzi y'ebyarhuyishîre, ² nk'oku rhwayimanyisibagwa na balya bayibonaga bônene kurhenga emurhondêro, bo bâli rhurhonzi na barhumisi b'ezo nderho, ³ nâni nie nahumbaga eyo myanzi yoshi n'obushiru kurhenga aha murhondêro gwâyo, nalonz'ikuyandikirayo bwinjinjà, yâga Teofili mukengwa, ⁴ ly'omanya bwinjà oku ebinwa wayigîrizi-bagwa binali by'okunali.

I. Okuburhwa n'oburhò bwa Yowane Mubatiza na Yezu

Malahika alêba okuburhwa kwa Yowane Mubatiza

⁵ Oku ngoma ya Herodi, mwâmi w'e Buyahudi, hàli mudâhwa muguma, ye wali Zakariya, w'ecihe^w c'Abiya, na mukâge ye wali Luzabeti, w'obûko bw'Aroni. ⁶ Bombi bâli bashinganyanya embere za Nyamuzinda, banakâg'ishimba kwinjà amarhegeko ga Nnâmahanga goshi na ngasi byoshi biyandisirwe. ⁷ Ci barhàjiraga mwâna, bulya Luzabeti yali ngumba, bombi erhi banakola bashosi. ⁸ Byanacibà ntyo! Erhi Zakariya adwîrhe akola omu ka-Nyamuzinda oku cihe c'omurhwe^x gwâge, ⁹ nk'oku abadâhwa banakomerera, acîshogwa okujà omu ka-Nyamuzinda n'okugend'igashâniza n'enshangîy. ¹⁰ Nayo engabo y'abantu erhi edwîrhe yashenga embuga amango g'okugashâniza. ¹¹ Okubundi ayagânwa na malahika wa Nyakasane, erhi ayîmanzire oluhande lw'ekulyo kw'olutare lw'okugashâniza. ¹² Zakariya erhi amubona afuduka, agwârhwa n'obwôba. ¹³ Ci olya malahika amubwîra, erhi: «Orhayôbohaga. Zakariya, bulya amahûne gâwe gayumvikîne: mukâwe Luzabeti âkuburhira omwâna-rhabana, wanayish'imuyîrika izîno lya Yowane. ¹⁴ Ayish'ikulêrhera obusîme n'obushagaluke, na banji bayish'icîshinga oku kuburhwa kwâge. ¹⁵ Bulya ayish'ibà mukulu embere za Nyakasane; arhakanywa mamvu na ngasi cinyôbwa cijakwo engezo: ayunjula Mûka Mutagatîfu kurhenga omu nda ya nnina; ¹⁶ na banji omu bene-Israheli abagalula emwa Nyakasane Nyamuzinda wâbo. ¹⁷ Yênene amushokolera n'omurhima n'obuzibu bw'Eliya, agalulire abâna emirhima ya b'îshe, n'abagomi âbagalule omu bumanye bw'abashinganyanya, ârheganyize Nyakasane ishanja limâna». ¹⁸ Zakariya anacishuza Malahika,

^w**1.5** : Abadâhwa bâli bagabirwe omu mirhwe, na ngasi murhwe gwagwêrhe ecihe cago c'okukola omu ka-Nyamuzinda. Zakariya àli wa murhwe gw'Abiya.

^x**1.8** cihe c'omurhwe: Ngasi murhwe gwakâg'ikola mugobe muguma.

^y**1.9** : Ogwo mukolo gwâli gwa kulanga omuliro n'omugavu byâli embere z'ahatagatîfu.

erhi: «cimanyîso cici namanyirakwo? Bulya nkola mushosi na mukânie mugikulu». ¹⁹ Malahika amushuza, erhi: «Nie Gabriyeli, oyimanga embere za Nyamuzinda. Narhumagwa okuyish'ikubwîra n'okukulerhera ogu mwanzi mwinjâ. ²⁰ Okolaga wâbâ kaduma, oyâbirwe n'okuderha kuhika olusiku okwo kwâbâ, bulya orhayêmîre akanwa kâni n'obwo kayish'ibâ omu mango gâko». ²¹ Abantu erhi badwîrhe balindira Zakariya embuga, banasomîrwe n'oku alegerîre omu ka-Nyamuzinda. ²² Erhi ahuluka, arhacihashag'ibadesa, bamanya oku ayagânirwe omu ka-Nyamuzinda. Naye akabakema, anayôrha kaduma. ²³ Erhi ensiku z'okugashâniza z'ecihe câge zihwa, ashubira emwâge. ²⁴ Erhi kugera nsiku, mukâge Luzabeti ayalala izîmi, acîfulika myêzi isharhu, erhi: ²⁵ «Ntyo kwo Nyakasane anjirire omu nsiku al'intengeza ecindêrhera enshonyîr omu bantu!»

Mariya abwîrwa emyanzi oku abâ nnina w'Omuyôkozi

²⁶ Omu mwêzi gwa ndarhu^a, malahika Gabriyeli arhumwa na Nnâmahanga omu cishagala ciguma c'e Galileya, ciderhwa Nazareti, ²⁷ emwa omubikira wali oshebirwe n'omulume, izîno lyâge ye Yozefu, w'omu mulala gwa Daudi; n'oyo mubikira izîno lyâge ye Mariya. ²⁸ Erhi ahika omu mwâge, amubwîra, erhi: «Nkuhîre omusingo, we oyunjwîre inêma, Nyakasane ali haguma nâwe»^b. ²⁹ Erhi ayumva ntyo, afuduka, acîdôsa gwo musingo mucu ogwo. ³⁰ Malahika anacimubwîra, erhi: «Orhayôbohaga, Mariya, bulya orhonyire emwa Nnâmahanga. ³¹ Wâyâlala enda, wâburha omwâna-rhabana, wanayish'imuyîrika izîno Iya Yezu. ³² Ayish'ibâ mukulu, anayish'iderhwa Mugala w'Ow'enyanya; ayish'ihâbwa na Nyakasane Nyamuzinda entebe y'obwâmi bwîshe Daudi; ³³ âyîma omu nyumpa ya Yakôbo emyâka n'emyâka, n'obwâmi bwâge burhakayûrha». ³⁴ Mariya anacibwîra malahika, erhi: «Kurhi okwo kwankabâ ntanayishi mulume?» ³⁵ Malahika amushuza, erhi: «Mûka Mutagatîfu akuyandagalira, n'obuzibu bw'Ow'enyanya bwakubwîka ecîhoho^c. Co carhuma omwâna wâburha âbâ Mutagatîfu anaderhwe Mugala wa Nyamuzinda. ³⁶ Mwene winyu Luzabeti naye ali nda y'omwâna-rhabana muli bula bugikulu bwâge; guno mwêzi gwo mwêzi gwa ndarhu gw'owakâg'iderhwa ngumba. ³⁷ Bulya ntâco cirhankahashikana emwa Nyamuzinda». ³⁸ Mariya anaciderha, erhi: «Nie mwambalikazi wa Nyakasane; mbone nka okwo odesire!» Malahika anacimuleka.

Bikira Mariya ajîrhangula Luzabeti

³⁹ Muli ezo nsiku, Mariya ayimuka, akanya, aj'ebwa bishagala by'omu ntondo, omu murhundu gwa Yûda. ⁴⁰ Ajâ omu mwa Zakariya, alamusa Luzabeti. ⁴¹ Luzabeti erhi ayumva omusingo gwa Mariya, omwâna ashabire omu nda yâge; Luzabeti ayunjula Mûka Mutagatîfu. ⁴² Anaciya^{kûza} n'izû linene, aderha, erhi: «Oli mugishe omu bakazi, n'omwâna w'enda yâwe naye mugishe!». ⁴³ Iragi lici nabwîne ene nnina wa Nnâhamwîrhu ajâ aha mwâni? ⁴⁴ Bulya ene izû ly'omusingo gwâwe linampika omu marhwiri, omwâna anshabira omu nda n'omwîshingo. ⁴⁵ Iragi lyâwe we wayêmîre oku ebi wabwîragwa na Nyakasane byâbâ!»

Bikira Mariya akuza Nyakasane

⁴⁶ Mariya naye anaciderha, erhi:

«Omurhima gwâni gukuzize Nyakasane,

⁴⁷ n'omûka gwâni gucishinzire bwenêne muli Nnâmahanga, Muyôkozi wâni,

^z**1.25** : Emwa Abayahudi, obugumba bwakag'ilolwa nka nshonyi na ciru nka buhane bwa Nnâmahanga.

^a**1.26** Mwêzi gwa ndarhu kurhenga okuyâlalwa kwa Yowane Mubatiza.

^b**1.28** : Omu bakazi we mugishe (Lolâ omulongo gwa 42).

^c**1.35** : Okuyâlalwa kwa Mwâmi Yezu guli mukolo gwa Nnâmahanga. Ecîhoho c'Ow'enyanya, kuli kuderha oku Bikira Mariya âyunjula obuzibu bwa Nyamuzinda, n'oku izîmi lyâge lyâbâ mukolo gwa Nyamubâho yênene.

- ⁴⁸ bulya alolêrize obunyi bwa mwambali-kazi wâge. Nêci kurhenga ene amashanja goshi ganderha muny'iragi,
⁴⁹ bulya Ogala-byoshi anjirire ebirhangâzo, Izîno lyâge liri litagatîfu,
⁵⁰ n'obwonjo bwâge buyorha bulumîre ensiku zoshi oku bantu bamurhînya.
⁵¹ Alambwîre emisî y'okuboko kwâge, ashandazamwo abacîbonyi n'enkengêro zâbo mbî.
⁵² Akûzire ngasi bacîbonyi oku ntebe zâbo, ahirakwo abîrhôhye.
⁵³ Ayunjuza abakenyi birugu, n'abagale abalibirhakwo maboko mûmu.
⁵⁴ Ashîbirira omurhumisi wâge Israheli, obwonjo bwâge burhuma,
⁵⁵ nka kulya alaganyagya ababusi bîrhu, Ibrahimu n'omulala gwâge ensiku n'amango!»
⁵⁶ Mariya abêra bo na Luzabeti nka myêzi isharhu, agal'ishubira emwâge.

Okuburhwa n'okukembûlwa kwa Yowane

⁵⁷ Erhi ensiku zâge z'okuburha ziyunjula, Luzabeti ahiraho mugala. ⁵⁸ Abalungu na bene wâbo bayumva oku Nyakasane omufire bwonjo, banacîshinga bo naye. ⁵⁹ Erhi kugera nsiku munâni, bayisha bal'ikembûla omwâna, balonz'imuyîrika izîno ly'îshe Zakariya. ⁶⁰ Ci nnina anacilahira, erhi: «Nanga, ayîrikwe erya Yowane». ⁶¹ Bamubwîra, mpu: «Ci ntâye omu Bûko bwinyu ojira ery'izîno», ⁶² Banacikema îshe mpu aderhe izîno lihi alonzize bamuyirike. ⁶³ Naye anacihûna ehipaho, ayandika, erhi: «Yowane ly'izîno lyâge». Boshi banacirhangâla. ⁶⁴ Ho na halya, akanwa kâge kayiguka n'olulimi lwâge lwashwêkûka, arhondêra aderha n'okukuza Nnâmahanga. ⁶⁵ Abâlungwê bâbo boshi bayôboha, n'ogo mwanzi gwalumîra omurhundu goshi gw'e Yudeya. ⁶⁶ Ngasi bayumvagya ogo mwanzi boshi bagubika emurhima, mpu: «Oyu mwâna âbâ mwâna mucî?» Bulya okuboko kwa Nyakasane kwâli haguma naye^d.

Zakariya avuga omunkwa analêba

- ⁶⁷ Naye îshe Zakariya ayunjula Mûka Mutagatîfu, arhondêra okulêba, erhi:
⁶⁸ «Ayâgirwe Nyakasane, Nyamuzinda w'Israheli, bulya ayishir'irhangula n'okulîkûza olubaga lwâge.
⁶⁹ Arhumereza ihembe^e ly'obucire omu nyumpa y'omwambali Daudi.
⁷⁰ Nka kulya aderhaga omu kanwa k'abalêbi bâge batagatîfu ba mîra:
⁷¹ Lyo arhuciza oku babisha n'omu maboko g'abashombanyi bîrhu.
⁷² Ntyo afirîre balarha obwonjo, anakengêra endagâno yâge ntagatîfu,
⁷³ endahiro alahiriraga larha Abrahamu,
⁷⁴ oku hano rhubâ rhwamâlîkûzibwa omu maboko g'abashombanyi bîrhu,
⁷⁵ rhwamukolera buzira bwôba omu butagatîfu n'omu bushinganyanya, embere zâge ensiku zoshi z'obuzîne bwîrhu.
⁷⁶ Nâwe, we hyâna, wâderhwa mulêbi w'Ow'enyanya, bulya washokolera Nyakasane, orheganye enjira zâge;
⁷⁷ ly'omanyîsa olubaga lwâge obuyôkoke, lyo lubabaliirwa ebyâha byâlwo;
⁷⁸ omu lukogo lw'omurhima gwa Nyamuzinda wîrhu lwarhulerhera Izûba^f lyarhenga enyanya,
⁷⁹ oku kumolekera abâli omu mwizimya n'omu mpehema y'olufû, n'okuyêrekeza amagulu gîrhu omu njira y'omurhûla».

Yowane Mubatiza omu irungu

⁸⁰ Omwâna akula, ayûshûka omu buzibu bw'omurhima, aj'ibêra omu irungu kuhika olusiku aciyêrekanaga omu Israheli.

^d**1.66** : Kwo kuderha oku Nyakasane akâg'imulanga.

^e**1.69** : Ihembe, co cimanyîso c'obukulu n'obuzibu.

^f**1.78** Eryo Izûba lyarhenga enyanya, ye Masiha.

2

Okuburhwa kwa Yezu

¹ Byanacibà ntyo! Sezari Ogusti⁹ anacirhegeka mpu abantu b'igulu lyoshi baganjwe. ² Ogwo gwo muganjo murhanzi gwajiragwa na Kwiriniyusi erhi ali murhegesi w'e Sîriya. ³ Banacigenda boshi okuyandikwa ngasi muntu omu cishagala câbo. ⁴ Yozefu naye arhenga e Galileya omu cishagala c'e Nazareti, ayinamukira e Yudeya omu murhundu gwa Daudi, guderhwa Betelehemu, ku-lya kubà àli muntu w'omu nyumpa n'omu bûko bwa Daudi. ⁵ Ajaga eyo munda mpu ayandikwe bo na mukâge Mariya, wali izîmi. ⁶ Oku bakola bali eyo munda , ensiku zâge z'okuburha zahika . ⁷ Anaciburha omwâna-rhabana lubere^h lwâge, amubwîka n'orhushangi, anamugwîshiza omu ciranga, bulya barhabonaga cirâlo omu nyumpa y'ebigolo . ⁸ Omu kabadu mwâli abangere badwîrhe balâlîra amasò gâbo budufu. ⁹ Malahika wa Nyakasane anacibayagâna, n'irenge lya Nyakasane lyabalangashanira hoshi hoshi: barhungwa n'obwôba. ¹⁰ Malahika anacibabwîra, erhi: «Murhayôbohe, bulya mmudwîrhîre omwanzi mwinjà gw'obushagaluke bunene bwayish'ibà oku lubaga lwoshi: ¹¹ ene, omu cishagala ca Daudi, Omuyôkozi ammuburhîrwe , ye Kristu Nyakasane. ¹² Ecimanyîso mwamumanyirakwo c'eci: mwâbugâna akabonjo kabwisirwe orhushangi kanagwishizîbwe omu ciranga». ¹³ Ho na halya , omwandu gw'engabo z'empingu gwayankana n'olya malahika , bakakuza Nyamuzinda, banaderha, mpu : ¹⁴ «Irengenyanya kuli Nnâmahanga, n'en'igulu omurhûla oku bantu balonza aminjà!» ¹⁵ Erhi bamalahika babarhengaho bashubira empingu, balya bangere bajanamwo bône na nnene, mpu: «Rhugende nîrhu e Betelehemu, rhulole bici byabîreyo , n' oku Nyakasane anal'irhumanyisa ». ¹⁶ Banacigenda bulibirha, bashimâna Mariya bona Yozefu n'omwâna w'akabonjo agwishizîbwe omu ciranga. ¹⁷ Erhi bamubona, bagend'imanyîsa kalya kanwa babwîragwa kuli oyo mwâna. ¹⁸ Nabo ngasi babayumvagya barhangâla bwenêne n'ebi babwîragwa n'abangere. ¹⁹ Mariya yêhe abîkirira ebyo binwa, anakabirhimanya emurhima gwâge. ²⁰ Abangere bagaluka, bajà bakuza n'okusîma Nnâmahanga oku ebi bayumvîrhe n'ebi babwîne byoshi, n'oku banabwîragwa.

Yezu akembûlwa

²¹ Erhi nsiku munâni zigera, go mango omwâna akembûlagwa, bamuyîrika izîno lya Yezu, nka kulya malahika anaderhaga embere ayâlalwe omu nda ya nnina.

Yezu ahânwa omu ka-Nyamuzinda

²² Erhi ensiku z'okushukûlwa kwâbo zihika, nka kulya irhegeko lya Mûsa linadesire, bamuhêka e Yeruzalemu mpu bamuhê Nyakasane, ²³ nka okuyandisirwe omu irhegeko lya Nyakasane: Ngasi mwâna-rhabana yêshi w'olubere ahânwe nterekêro ya Nyakasane, ²⁴ bahâne n'enterekêro nk'oku bidesirwe omu irhegeko lya Nyakasane, mahali abiri ga ngûkûⁱ erhi banangoko babiri ba ngûkû. ²⁵ Obwo erhi e Yeruzalemu eli omuntu, ye wali Simeoni. Oyo muntu ali mushinganyanya anarhînyaga Nyamuzinda. Akâg'ilinga cînamula w'Israheli , na Mûka Mutagatîfu erhi abà muli ye. ²⁶ Mûka Mutagatîfu ali erhi amuyêresire oku arhashub'ifà arhanaj'ibonakwo Kristu wa Nyakasane^j. ²⁷ Anaciyisha adwîrhe na Mûka Mutagatîfu, ajà omu ka-Nyamuzinda, n'erhi akabonjo

⁹**2.1** : Sezari Ogusti, mwâmi w'e Roma kurhenga omwâka gwa 30 embere z'okuburhwa kwa Kristu kuhika omwâka gwa 14 kurhenga okuburhwa kwa Kristu. Abantu b'igulu lyoshi, kwo kuderha abâli idako ly'obuhashe bw'e Roma.

^h**2.7** : Barhadesiri oku alondirwe, bulya omwâna cûsha anaderhwa nfula erhi lubere.

ⁱ**2.24** : Yozefu na Bikira Mariya bâli bakenyi, n'eyo nterekêro yâbo yali ya bukenyi.

^j**2.26** : Kristu wa Nyakasane, ye Masiha, owashîzirwe amavurha gw'obwâmi, lyo agalulira Nnâmahanga irenge lyâge

Yezu kalêrhwa n'ababusi bâko mpu bakajirire nk'oku binayandisirwe omu irhegeko,

Simeoni akuza Nnâmahanga

²⁸ amubagalira, akuza Nnâmahanga, erhi:

²⁹ «Yâgirwa wankalekaga mwambali wâwe,
nka kulya waderhaga wênene, acigendere n'omurhûla;

³⁰ bulya amasû gâni galozire oku buyôkozi bwâwe,

³¹ warheganyizagya amashanja goshi,

³² bulangashane bw'okumolekera amashanja goshi
n'irenge ly'olubaga lwâni lw'Israheli».

Obulêbi bwa Simeoni

³³ Obwo îshe na nnina erhi badwîrhe bazânwa n'ebyo byaderhagwa kuli ye. ³⁴ Simeoni anacibagisha, abwîra nnina Mariya, erhi: «Omanyè oku oyu mwâna ayishire mpu abè iherero n'iciriro lya banji omu Israheli, abè cishombanya; ³⁵ nâwe wêne engôrho yayish'ikubera omurhima, lyo enkengêro za mirhima minji zimanyîkana».

Obulêbi bwa Ana

³⁶ Hàli n'omulêbi-kazi, Ana, mwâli wa Fanuweli, w'omu bûko bw'Aseri. Ali akola mugikulu. Kurhenga obulamba bwâge, alamire n'ibà myâka nda, ³⁷ ayôrha mukana kuhika myâka makumi gali munâni n'ini; arhârhengaga omu ka-Nyamuzinda, akakolera Nnâmahanga buca buyira omu kucîshalisa n'omu kushenga. ³⁸ Muli ako kasanzi, naye ashoshôka, arhondêra akuza Nnâmahanga n'okubwîra ngasi boshi bakâg'ilinga obucunguzi bwa Yeruzalemu olwa oyo mwâna.

³⁹ Erhi bayûs'iyûkiriza ebirhegesirwe n'irhegeko lya Nyakasane, bashub'igaluka e Galileya, omu cishagala câbo c'e Nazareti. ⁴⁰ Omwâna akula, ayûshûka, anayunjula bumanye, n'inêma lya Nyamuzinda lyabà muli ye.

Yezu ekarhî k'abayigîriza

⁴¹ Ngasi mwâka ababusi bâge bakâg'ijà e Yeruzalemu oku lusiku lukulu lwa Basâka. ⁴² Erhi ayunjuza myâka ikumi n'ibiri, bayirheremera nka oku banali bakomîre oku lusiku lukulu. ⁴³ Erhi olusiku lukulu luhwa, bashubira eka, yêhe omwâna Yezu asigala e Yeruzalemu n'ababusi bâge barhamanyiri. ⁴⁴ Obwo bacîkebwa mpu ali omu katundo k'abandi, bagenda lugendo lwa lusiku bamulongeza omu bene wâbo n'omu bâbo. ⁴⁵ Erhi bamubula, banacigaluka e Yeruzalemu, baj'imulongezayo. ⁴⁶ Erhi kugera nsiku isharhu, bamushanga omu ka-Nyamuzinda abwârîre ekarhî k'abayigîriza, adwîrhe abayumvirhiza anabadôsa. ⁴⁷ Ngasi bamuyumvirhizagya, basômerwa n'obumanye n'amashuzo gâge. ⁴⁸ Erhi bamubona, barhangâla. Nnina anacimubwîra, erhi: «Mwâna wâni, carhumire warhujira ntya? Lolà oku sho nâni rhwarhindibusire rhwajà rhwakulonza». ⁴⁹ Naye abashuza, erhi: «Ci mwanongezagya? Ka murhâl'imumanyire oku kukwânîne nshimbe^k ebya Larha?» ⁵⁰ Ci bôhe barhayumvaga eco cinwa ababwîraga.

Yezu ashubira e Nazareti

⁵¹ Anacibunguluka bo na bo, ajà e Nazareti, akabayumva. Nnina abîkirira ebyo binwa byoshi cmurhima gwâge. ⁵² Naye Yezu akula omu bumanye, omu bushûke n'omu nshôkano embere za Nyamuzinda n'embere z'abantu.

^k**2.49** : Kuli kwinjà okuyumva ababusi, ciru liri irhegeko lya Nnâmahanga. Ci hali amango o-mwâna arhegesirwe okurhayumva ababusi, nka Nnâmahanga yêne akulonza. Nyamuzinda arhajisibwa kadali: akarhegeka, ntà wundi wankaciderha mpu atwa omu kanwa kâge. Kukwânîne ababusi bayumve okwo, lyo barhacihira enyanya lya Nnâmahanga omu kurhegeka abâna bâbo.

II. Amarheganyo g'enyigirizo za Yezu

Enyigirizo za Yowane Mubatiza (Mat 3, 1-12; Mrk 1, 1-8)

¹ Erhi Tiberi Sezari ashinga myâka ikumi n'irhanu oku ntebe y'obwâmi, Ponsiyo Bilato erhi ali murhegesi w'Obuyahudi, Herodi erhi ali murhambo w'e Galileya, Filipo mwene wâbo erhi ali murhambo w'Ituriya n'e Trakoniti, naye Lusaniya erhi ali murhambo w'Abilena; ² Ana na Kayifa erhi bo badâhwa bakulu: Yowane mwene Zakariya ayumva oluderho lwa Nyamuzinda omu iru-ngu'. ³ Anacirhondêra ageragera omu cihugo ca Yordani, ajâ ahanûla obubati-zo bw'okucîyunjuza, lyo bababaliirwa ebyâha, ⁴ nka kulya biyandisirwe omu citabu c'ebinwa by'omulêbi Izaya: «Izû ly'odwîrhe ayakûliza omu irungu: Rhaganyagi enjira ya Nyakasane, yumanyagi bwinjâ ah'agera. ⁵ Ngasi lubanda lyunjuzibwe, na ngasi ntondo erhi hirhondo bigalagazibwe. Ngasi hakubire hakubulwe, na ngasi njira za rhubanda-rhubanda zibè njira nnongedu. ⁶ Na ngasi muntu ayish'ibona obuyôkozi bwa Nnâmahanga.» ⁷ Anacikabwîra orhutu rhw'abantu bal'yishire mpu ababatiza, erhi: «Mwe iburha lya cibugusha, ndi lêro wammuyeresire enjira y'okuyâka obukunizi bwayisha? ⁸ Lêro mushabukekwo amalehe gakwânîne obucîyunjuze, murhanacîbwîraga mwene na mwene, mpu: «Kali larha ye Abrahamu!» Bulya mmubwîzire oku Nyamuzinda anahindula aga mabuye okubâ bâna b'Abrahamu. ⁹ Ciru embasha ekola eri aha cisiki c'emirhi: kuziga ngasi murhi guruhanyirikwo malehe minjâ gwatûbwa gunakwêbwe omu muliro». ¹⁰ Eyo ngabo yakamudôsa, mpu «Kurhi rhwâjiraga obwo?» ¹¹ Naye akabashuza ntya: «Ngasi ogwêrhe bishûli bibiri abigabâne n'orhagwêrhi, na ngasi ogwêrhe ebiryo naye kwo anajiraga ntyo». ¹² Abavurhîsa nabo bayisha mpu ababatize, banamubwîra, mpu: «Muyigîriza, kurhi rhujiraga?» ¹³ Abashuza, erhi: «Murhakâg'ihûna kulusha ebi mwarhumagwa». ¹⁴ Abasirika nabo bamudôsa, mpu: «Nîrhu kurhi rhwajira?» Ababwîra, erhi: «Murhakâg'ilibuza ndi; murhakâg'ilega ndi busha, munasîme oluhembo lwinyu». ¹⁵ Obwo olubaga lwoshi lwacîkebwa n'okucîdôsa emurhima mpu nkaba Yowane ye Kristu. ¹⁶ Yowane anacibashuza, ababwîra, erhi: «Nie ono, ndwîrhe nammubatiza n'amîshi, ci hayishire omukulu kundusha, ntanakwânîni okumushwêkulira orhugozi rhw'e-nkwêrhe zâge; ye wâmmubatize muli Mûka Mutagatîfu n'omu Muliro^m. ¹⁷ Omu kuboko kwâge afumbasire olwîbo lw'okuyerûla, mpu ayerûlemwo ecibuga câge analunde amahemba gâge omu nguli; n'omulolo gôhe agudûlike omu cibeye c'omuliro guruhazima». ¹⁸ Bindi binji akazir'ikabahanûla, akabayigîriza Emyanzi y'Akalembe.

Yowane omu mpamikwa (Mat 14, 3-12; Mrk 6, 17-29)

¹⁹ Ci erhi acikalihira mwâmi Herodi erhi Herodiyada, mukâ mwene wâbo orhuma, n'oku mabî goshi ajiraga, ²⁰ ayûshûla obundi bubî oku gandi goshi: anaciheba Yowane omu mpamikwa.

Yezu abatizibwa (Mat 3, 13-17; Mrk 1, 9-11)

²¹ Erhi olubaga lwoshi lubâ lwamabatizibwa, n'erhi Yezu naye ayûs'ibatizibwa, agwîra

¹**3.2** : Omu mwâka gwa 28 erhi 29.

^m**3.16** : Obubatizo Yowane akâg'ihâna lirhali isakramenta. Bwâli bubatizo bwa kucîyunjuza ebyâha. Bucîyunjuze bwimâna bwakag'irhenza ebyâha. Obubatizo bwa Yowane bwâli marheganyo g'Isakramenta ly'Obubatizo bwa Mwâmi Yezu, bwo bubatizo bw'okuli burhurhengeza ecâha c'ecisisi haguma n'ebindi byâha byoshi. Obwo bubatizo burhenza ebyâha n'obuzibu bwa Mûka Mutagatîfu. Kwo burhushuka n'okurhucêsa nka kulya omuliro gucêsa n'okuyôca ngasi izinga.

okushenga, amalunga gayiguka, ²² na Mûka Mutagatîfu amuyandagalira omu nshusho y'engûkù. Izù lyanacirhenga emalunga, erhi: «We Mugala wâni murhonyi, we nzigira bwenêne».

Omulala gwa Yezu (Mat 1, 1-17)

²³ Erhi Yezu arhondêra okuyigîriza àli myâka nka makumi asharhu ali muburhe, banakâg'imanya mpu abà mwene-Yozefu, mwene-Heli, ²⁴ mwene- Matati, mwene-Levi, mwene-Melki, mwene-Yanayi, mwene-Yozefu, ²⁵ mwene-Matatiyasi, mwene-Amosi, mwene-Nahumu, mwene-Hesili, mwene-Nagayi, ²⁶ mwene-Mahati, mwene-Matatiyasi, mwene-Semeyini, mwene-Yozeshi, mwene-Yoda, ²⁷ mwene-Yohanani mwene-Reza, inwene-Zorobabeli, mwene--Salatiyeli, mwene-Neri, ²⁸ mwene-Melki, mwene-Adi, mwene-Kozami, mwene-Elimadamu, mwene-Eri, ²⁹ mwene-Yezu, mwene-Eliyezari, mwene-Yori-mu, mwene-Matati, mwene-Levi, ³⁰ mwene-Simoni, mwene-Yûda, mwene- Yozefu, mwene-Yônamu, mwene-Eliyakimi, ³¹ mwene-Meleya, mwene-Mena, mwene-Matata, mwene-Natani, mwene-Daudi, ³² mwene-Yese, mwene-Obè-di, mwene-Bwozi, mwene-Sala, mwene-Nâsoni, ³³ mwene-Aminadabu, mwene- Adimini, mwene-Aramu, mwene-Hesroni, mwene-Faresi, mwene-Yûda, - ³⁴ mwene-Yakôbo, mwene-Izaki, mwene-Abrahamu, mwene-Tera, mwene- Nakori, ³⁵ mwene-Seruki, mwene-Ragu, mwene-Faleki, mwene-Eberi, mwene-Sala, ³⁶ mwene-Kayinani, mwene-Arifakisadi, mwene-Semu, mwene-Nûhu, mwene-Lameki, ³⁷ mwene-Matuzala, mwene-Henoki, mwene-Yaredi, mwene-Maleleyeli, mwene-Kayinani, ³⁸ mwene-Henosi, mwene-Seti, mwene-Adamu, mwene-Nyamuzinda.

4

Kristu ahima amashumi ga shetani omu irungu (Mat 4, 1-11; Mrk 1,12-13)

¹ Yezu ayunjula Mûka Mutagatîfu, arhenga e Yordani, ahêkwa na Mûka omu irungu, ² ajiramwo nsiku makumi anni ashumikwa na shetani. Ezo nsiku arhakozyaga kalyo ekanwa, n'erhi ziyunjula, ashalika. ³ Shetani anacimubwîra, erhi: «Akabà oli Mwene-Nyamuzinda, bwîra eri ibuye lihinduke mugati». ⁴ Naye Yezu amushuza, erhi: «Kuyandisirwe, mpu: Arhali mugati gône gujira omuntu, ci ajirwa na ngasi luderho lurhenga ekanwa ka Nyamuzinda». ⁵ Shetani anacimurheremana, amuyêreka caligumiza amâmi goshi g'en'igulu, ⁶ Shetani, erhi: «Nakuhà obwo buhashe bwoshi n'irenge ly'ago mârni goshi, bulya nabihîrwe, nâni nambihe ngasi yêshi nnonzize. ⁷ Okamfukamira, ntà kundi, byoshi byanabà byâwe». ⁸ Yezu anacimushuza, erhi: «Kuyandisirwe, mpu: Wakaz'iharâmya Nyakasane Nyamuzinda wâwe, onakaz'imukolera yênene». ⁹ Okubundi anacimuhêka e Yeruzalemu, amuyimanza oku kanshonsho k'aka-Nyamuzinda, amubwîra, erhi: «Akabà oli Mwene-Nyamuzinda, hamira ahanshi, ¹⁰ bulya kuyandisirwe, mpu: Akurhegekera bamalahika bâge bakulange, ¹¹ na mpu: Bakuhêke omu maboko gâbo, olek'isârhalà oku ibuye». ¹² Yezu anacimushuza, erhi: «Kuyandisirwe, mpu: Irhondo orhashumikaga Nyakasane Nyamuzinda wâwe». ¹³ Erhi ayûsa ngasi nshumi, shetani arhang'imulekaⁿ.

III. Yezu ayigîriza e Galileya

Omurhondêro gw'enyigîrizo za Yezu (Mat 4, 12-17, 23; Mrk 1, 14-15, 39)

¹⁴ N'obuzibu bwa Mûka Mutabatifu, Yezu ashubira e Galileya, n'irenge lyâge lyayunjula omu cihugo coshi. ¹⁵ Akaz'iyigîriza omu masinagogi gâbo, n'abantu boshi bamukuza.

ⁿ**4.13** : Shetani arhamulekaga lwoshi, ci arhang'igenda, alinga amango ashub'igaluka. Ago mango, go mango g'amalumwa ga Mwâmi Yezu (Luk 22-23) ci Yezu ye wahimire Shetani (Luk 24; Ebj 2) n'ebindi.

Yezu e Nazareti n'e Kafarnaum (Mat 13, 53-58; Mrk 6, 1-6) (Mrk 1, 21-28)

¹⁶ Anacijà e Nazareti, co cishagala alereragwamwo; ajà omu sinagogi omu lusiku lwa-Sabato, nka oku anayôrheraga, ayimanga mpu asome. ¹⁷ Bamushumbiriza ecitabu c'omulêbi Izaya. Erhi abungûla ecitabu, ayirukira ahayandisirwe ntyâla: ¹⁸ Omûka gwa Nyakasane kuli nie, bulya anshîzire amavurha^o, antuma mpu ngend'iyigîriza abakenyi emyanzi y'akalembe, mbale omwanzi gw'o-buyôkozi, emw'abâli omu mpamikwa, n'emwa emihûrha ogw'okushub'ikabona, ngalulire abarhindibuzibwe omurhûla, ¹⁹ nnandalike omwâka gw'obwonjo bwa Nyakasane. ²⁰ Anacibunga ecitabu, acishubiza omurhumisi, abwârhalâ. Abâli omu sinagogi boshi bamuyêrekeza amasû. ²¹ Okubundi anacirhondêra ababwîra, erhi: «Ene, olu lwandiko lwamayunjula omu marhwiri ginyu». ²² Boshi bali bamubêrre câli-ho, banacirhangâla n'enderho nyinjâ zarhengaga omu kanwa kâge, mpu: «K'arhali mwene-Yozefu oyu?» ²³ Anacibabwîra, erhi: «Ntahabiri oku mwambwîra ogu mugani, mpu: «We mufumu, ocîbuke wêne! Birya byoshi barhubwîraga mpu byabîre e Kafarnaumu, obijirage n'eno mwinyu». ²⁴ Ashub'ibabwîra, erhi: «Okuli, mmubwîre, ntà mulêbi oyankiriwa bwinjâ omu cihugo câbo. ²⁵ Nêci, mmubwîzire oku binali: hàli bakana banji omu Israheli amango g'Elia, erhi enkuba ehangama myâka isharhu na myêzi ndarhu n'erhi ecizombo cizûka omu cihugo coshi, ²⁶ ntà muguma mulibo Eliya arhumirwe -emwâge, ci emwa omukazi mukana w'e Sarepta, omu cihugo c'e Sidoni. ²⁷ Na bashomyo banji bâli omu Israheli amango g'omulêbi Elizeyo; ntâye ciru n'o-muguma wafumizwe muli bo, ci Nahamani yêne w'e Sîriya». ²⁸ Erhi bayumva ntyo, abâli omu sinagogi boshi bakunira; ³⁰ banaciyimuka, bamuhulusa omu lugo, bamuhêka oku cigonzi c'entondo ecishagala câbo câli ciyûbasirwekwo mpu bamulohe oku ncangu^p. ³⁰ Ci larha wâni abagera ekarhî, acîgendera.

³¹ Anaciyandagalira e Kafarnaumu, cishagala c'e Galileya; akabayigîriza o-lwa-Sabato. ³² Basômerwa n'enyigîrizo zâge, bulya akâg'iderha nka ogwêrhe obuhashe. ³³ Mw'eyo sinagogi mwâli omuntu ogwêrhwe n'omuzimu mubî. Ana-ciyakûza n'izû linene, erhi: ³⁴ «Cici rhufânwa, ewani Yezu w'e Nazareti? Kali wayishire mpu orhuheze? Nkumanyire we ndi: Mutagatifu wa Nnâmahanga». ³⁵ Yezu anacimukankamira, erhi: «Hulika, onarhengemw'oyu muntu». Olya shetani anacimurhimba ahanshi embere z'abantu boshi, amurhengamwo buzira kumubabaza. ³⁶ Boshi bageramwo omusisi, bakâbwîrana bône na nnene, mpu: «Ema! Kwo kurhi oku? Ci adwîrhe arhegeka abashetani n'obuzibu n'obuhashe, banadwîrhe bahuluka!» ³⁷ Irengê lyâge lyancilumira hoshi hoshi omu cihugo.

Yezu afumya nnazâla wa Petro (Mat 8, 14-15; Mrk 1, 29-31)

. ³⁸ Erhi ahuluka omu sinagogi, ajà aha mwa Simoni. Nnazâla wa Simoni erhi ashushîrwe bwenêne; banacimusengerera. ³⁹ Amujaho, arhegeka liryâ ishushira, lyamulîka. Anacizûka ho na halya, arhondêra abakolera.

Yezu afumya endwâla za ngasi lubero (Mat 8, 15-17; Mrk 1, 32-34)

⁴⁰ Erhi izûba lizika, ngasi boshi bali bagwêrhe abalwala ba ngasi buzamba, bamulerherabo. Naye akahirakwo ngasi muguma okuboko, abafumya. ⁴¹ Abâ-shetani bakarhengamwo banji, bakâyâma banaderha, mpu: «We Mwene-Nyamuzinda!» Ci akabakankamira n'okubahanza okuderha, bulya bâli bamanyire oku ye Kristu.

Yezu arhenga bufundafunda e Kafarnaumu ajaj'ageragera omu Yûda (Mat 1, 35-39)

⁴² Erhi buca, alîkûla, acîjira aharhali bantu. Orhutu rhw'abantu rhwakamulonza, n'erhi rhumuhikaho, rhwamuhagalika mpu arharhulekaga. ⁴³ Naye anacibashuza, erhi: «Kukwânîne

^o**4.18** : Okushîgwa amavurha kuli kujirwa mwâmi, kuli kucîshogwa na Nnâmahanga oku mukolo gwâge. Omwâka gw'obwonjo bwa Nyakasane, go mango ga Masiha.

^p**4.29** oku «ncangu», kandi rhwanaderha: «oku mmanga»

nyigîrize emyanzi minjà y'Obwâmi bwa Nyamuzinda omu bindi bishagala, bulya kwo kwarhumaga ntumwa». ⁴⁴ Akayigîriza omu masinagogi g'e Yûda.

5

Yezu ahamagala abaganda bâni barhanzi

¹ Lêro lusiku luguma erhi olubaga lumulundûkîre mpu luyumve oluderho lwa Nnâmahanga, erhi naye ayîmanzire eburhambi bw'enyanja y'e Jenezareti^q, ² anacibona mârho abiri masîke eburhambi bw'enyanja; abashâna erhi bayômosire, badwîrhe bashuka orhwêshe rhwâbo. ³ Anacijamwo bwârho buguma, bwa Simoni; amubwîra mpu acîyêgûle hitya n'obwimango. Anacibwârhalâ, arhondêra ayigîriza olubaga omu bwârho. ⁴ Erhi ayûs'iderha, abwîra Simoni, erhi: «Musûle amârho emuhengere, murhege orhwêshe rhwinyu». ⁵ Simoni amushuza, erhi: «Waliha, rhwalibusire obudufu bwoshi, rhurhanabwîne cici; ci oku kanwa kawe, nkolaga narhega orhwêshe». ⁶ Erhi babâ bamâjira ntyo, bagwârha nfi nyinji bwenêne, ciru orhwêshe rhwâbo rhwalonz'irhulika. ⁷ Banacikema abâbo bali omu bundi bwârho, mpu bayish'ibagwâsa. Bayisha, bayunjuza amârho gombi, ciru hindi hitya galonz'ilohoma. ⁸ Simoni-Petro, erhi abona okwo, acîrhimba aha magulu ga Yezu, erhi: «Ontengeho, Yâgirwa, bulya ndi muntu munya-byâha!» ⁹ Bulya obwôba bwâli bumugwêrhe bo n'abâli boshi, erhi obwo budubi bw'enfi burhuma. ¹⁰ Yakôbo na Yowane, bene- Zebedeyo, bakâg'igenda boshi na Simoni, nabo kwo n'okwo^r. Yezu anacibwîra Simoni, erhi: «Orhayôbohaga: kurhenga ene bantu wakaz'iduba». ¹¹ Okubundi banacisîka amârho gâbo oku cikwî, baleka byoshi, bamushimba.

Yezu afumya omushomyo (Mat 8, 1-4; Mrk 1, 40-45)

¹² Byanacibâ ntyo! Erhi abâ akola ali omu lugo luguma, hanaciyisha omuntu ohonyôsire lushomyo. Erhi abona Yezu, acîrhimba oku idaho, amusengera, erhi: «Yâgirwa, okalonza, wananfumya». ¹³ Naye anacilambûla okuboko, amuhumakwo, anamubwîra, erhi: «Nnonzize, fumaga». Ho na halya olushomyo lw'olya muntu lwazimangana. ¹⁴ Anacimuhanza mpu arhabwîraga ndi, erhi: «Ogende, oj'icîyêrekana emwa omudâhwa, onaj'ihâna entûlo erhegesirwe na Mûsa, ebè cêrekane c'okufuma kwâwe». ¹⁵ Irengê lyâge lyajâ lyalumîra hoshi, na bantu mwandu bakamushubûkira mpu bamuyumve, anabafumye endwâla zâbo. ¹⁶ Ci yêhe akacîyegûlira omu irungu, akashenga.

Yezu afumya omuntu ohozire enjingo (Mat 9, 1-8; Mrk 2, 1-12)

¹⁷ Kwanacibâ lusiku luguma erhi adwîrhe ayigîriza. Hàli Abafarizeyi n'a-bayigîriza b'Amarhegeko^s bahubukaga omu ngasi cishagala c'e Galileya n'e Yûda n'e Yeruzalemu, n'obuhashe bwa Nyakasane erhi bumulimwo mpu lyo afumya. ¹⁸ Hanaciyisha abantu babarhwîre omuntu ohozire enjingo oku ncingo; balonza oku bamuhisa omu nyumpa n'oku bamuhira embere zâge. ¹⁹ Erhi babula aha bamugereza erhi ngabo y'abantu erhuma, banacishona oku nyumpa, bamugereza aha burhungiri, aha karhî k'amatebura, bamuyandagaza n'encingo kuhika omu kâgarhî k'abantu embere za Yezu. ²⁰ Erhi abona obwêmêre bwâbo, amubwîra, erhi: «We mulume, ebyâha byâwe byamârhenzibwa». ²¹ Abafarizeyi n'abashamuka b'ihano barhondêra bakengêra omu murhima, mpu: «Ye ndi oyu walogorha ntya? Ka hali owankarhenza ebyâha arhanali Nnâmahanga yênene?» ²² Yezu abona enkengêro zâbo, abashuza, erhi: «Cirhumire

^q**5.1** «Jenezareti», liri iderha lya nfarasè. Okuyegêra ecihebraniya n'ecigereki, rhwanaderha: «Genezareti».

^r**5.10** : Andreya, mulumuna wa Petro àli muli bo, ci Luka arhamudesiri, bulya àli omu bwârho buguma bo na Petro.

^s**5.17** : Abayigîriza b'Amarhegeko, bo bashamuka b'ihano erhi bayandisi.

mukengêra ntyo omu mirhima yinyu? ²³ Kuci kulembu kulusha, okuderha, erhi: ebyâha byâwe byamârhenzibwa, erhi okuderha, erhi: yimuka, olambagire? ²⁴ Lêro lyo mumanya oku Mwene-omuntu agwêrhe obuhashe bw'okukûla ebyâha en'igulu, -anacibwîra nyakuhola enjinga, erhi: «Nkurhegesire oyimuke, oyanke encingo yâwe, oj'emwâwe». ²⁵ Ho na halya, ayimuka embere z'abantu boshi, abarhula erya ncingo âli agwishirekwo, acîjira emwâge, aj'akuza Nyamuzinda. ²⁶ Boshi barhangâla, bakuza Nnâmahanga; bageramwo omusisi, banarhondêra baderha, mpu: «Rhwbwîne ebirhangâzo ene».

Yezu abamagala Levi (Mat 9,9; Mrk 2, 13-14)

²⁷ Enyuma ly'okwo, anacihuluka, abona omuvurhîsa, ye Levi, erhi atamîre e kagombe k'okuhôza, amubwîra, erhi: «Nshimba!» ²⁸ Anacileka byoshi, ayimuka, amushimba.

Yezu alya haguma n'abanya-byâha (Mat 9, 10-12; Mrk 2, 15-17)

²⁹ Levi amurheganyiza idinie omu mwâge; bavurhîsa mwandu n'abandi bantu nabo bâli oku cîbo bo nabo. ³⁰ Abafarizeyi n'abashamuka bâbo b'ihano bagaya, banabwîra abaganda bâge, mpu: «Cirhuma mulira munanywera hagu-ma n'abavurhîsa n'abanya-byâha?» ³¹ Yezu anacibashuza, erhi: «Barhali bantu bagumagumâ balonza omufumu, ci abalwâla. ³² Ntayishaga nti nd'ilonza abêru-kwêru, ci abanya-byâha, lyo bacîyunjuza».

Bajâ kadali oku kucishalisa (Mat 9, 14-17; Mrk 2, 18-22)

³³ Nabo banacimubwîra, mpu: «Ci abaganda ba Yowane banacîshalise kanji kanji n'okushenga, n'ah'Abafarizeyi kwo n'okwo, ci wêhe abâwe balya bananywe!» ³⁴ Yezu abashuza, erhi: «Ka mwankashalisa abîra b'omuhya-mulume n'omuhya-mulume aciri haguma nabo?» ³⁵ Ensiku zacibayishira, amango banyagwa^t omuhya-mulume, zo ensiku bâcîshalisemwo ezo». ³⁶ Ashub'ibabwîra ogu mugani, erhi: «Ntâye obêra eciremwo c'omwambalo muhyâhya akacilemeka oku mwambalo mukulûkulû; n'owalemeka ntyo, erhi abezire gulya mwambalo muhyâhya, na cîrya ciremwo c'omwambalo muhyâhya cirhankayumânana na gulya mukulûkulû. ³⁷ Kandi ntâye ohongolera amamvu mahyâhya omu rhubindi rhukulûkulû; n'owahongoleramwo, galya mamvu mahyâhya ganabera orhubindi, amamvu gacîbulajikire, abule n'orhubindi. ³⁸ Ci amamvu mahyâhya gajâ omu rhubindi rhuhyâhya. ³⁹ Na ntâ muntu wanywire oku mamvu makulûkulû^u wankacilonza amahyâhya. Bulya anaderha, erhi: «Amakulûkulû go manunu».

6

Entumwa zatwa emihuli y'engano (Mat 12, 1-18; Mrk 2, 23-28)

¹ Byanacibâ ntyo! Erhi ayish'agera omu mashwa olwa-Sabato, abaganda bâge bakakonola emihuli y'engano, bajâ bayinyira omu nfune banayibujegera. ² Okubundi baguma omu Bafarizeyi bababwîra, mpu: «Cirhumire mujira okuhanzîbwe olusiku lwa Sabato?» ³ Yezu abashuza, erhi: «Ka murhasâg'isoma kurhi Daudi ajiraga erhi akola ali bufâ n'ishali, bo n'abâli boshi? ⁴ Oku ajaga omu ka-Nyamuzinda, ayanka amantu g'enterekêro, alya, aha n'abâbo, n'obwo gâli gahanzîbwe okulîbwa n'abarhali badâhwa bônene?» ⁵ Anacibabwîra, erhi: «Mwene-omuntu ye Nna-olwa-Sabato».

Yezu afumya omuntu ohozire okuboko (Mat 17., 9-14; Mrk 3, 1-6)

⁶ Olundi lwa Sabato, ajâ omu sinagogi, arhondâra ayigîriza. Mwâli omuntu ohozire okuboko

^t**5.35** go mango Mwâmi Yezu, ye muhya-mulume, afâ.

^u**5.39** : Amamvu erhi idivayi likulûkulû n'omwambalo mukulûkulû, go marhegeko g'abamîra; nago amamvu erhi idivayi lihyâhya n'omwambalo muhyâhya, zo nyigîrizo mpyâhya zidwîrhwe na Abakomîre amamvu makulûkulû barhankanunirwa n'amahyâhya.

kulyo. ⁷ Abashamuka b'ihano n'Abafarizeyi bakàmuhengûza mpu babone erhi amufumya olwa-Sabato, lyo bamushobeka. ⁸ Ci yêhe erhi amanyire entimarhima zâbo. Anacibwîra olya muntu obozire okuboko, erhi: «Yimuka, oj'ekarhî». Anaciyimuka, ayimanga. ⁹ Okubundi Yezu ababwîra, erhi: «Nammudôsa: ka kuyêmêrîrwe okujira kwinjà olwa-Sabato ahâli h'okujira kubî, okuciza obugumaguma bw'omuntu ahâli h'okubuheza?» ¹⁰ Anacibageza- mwo amasû boshi, abwîra olya muntu, erhi: «Lambûla okuboko kwâwe». Akulambûla, n'okuboko kwâge kwafuma. ¹¹ Bôhe banacigwârhwa n'omungo, baja kadali bône na nnene mpu kurhi bajira Yezu.

Entumwa ikumi n'ibiri (Mat 10, 1-4; Mrk 3, 13-19)

¹² Mw'ezo nsiku, arheremera oku ntondo, aj'ishenga; alâla ashenga Nyamuzinda obudufu bwoshi. ¹³ N'erhi buca, ahamagala abaganda bâge, acîshoga ikumi na babiri muli bo, abahà izîno ly'entumwa: ¹⁴ Simoni, amuyirika izîno lya Petro, n'omulumuna Andrey; Yakôbo na Yowane; Filipo na Bartolomeyo; ¹⁵ Mateyo na Toma; Yakôbo mwene-Alfeyo na Simoni oderhwa Shabushiru; ¹⁶ Yûda mwene-Yakôbo na Yûda w'e Keriyoti owamulenganyaga.

Engabo y'abantu yakulikira Yezu (Mat 4, 24-25; Mrk 3, 7-12)

¹⁷ Anaciyandagala bo nabo, ayimanga omu cirêre c'entondo. Hàli ngabo nyinji y'abaganda bâge n'abantu mwandu b'e Yûda yoshi n'e Yeruzalemu, n'e-ntambi z'e Tiri n'e Sidoni, ¹⁸ bayishaga mpu bamuyumve, anabafumye endwâla zâbo; na ngasi boshi balibuzibagwa n'abashetani bafuma. ¹⁹ Olwo lubaga lwoshi lwakâg'ilonza okumuhumakwo, bulya obuzibu bwamurhengamwo bwakâg'ibafumya boshi.

Enyigîrizo ntanzi. Ab'iragi (Mat 5, 1-12)

²⁰ Okubundi anacilikira abaganda bâge mw'amasû, aderha, erhi:

«Iragi linyu mwe bakenyi, bulya obwâmi bwa Nyamuzinda buli bwinyu.

²¹ Iragi linyu mwe mushalisire buno, bulya mwaciyigurha.

Iragi linyu mwe mudwirbe mwalaka buno, bulya mwacisheka.

²² Iragi linyu abantu bakammushomba, bakammukaga, bakammujacira n'okushologorbwa n'izîno linyu mpu libî Mwene-omuntu orhumire. ²³ Olwo lusiku musîme munacîshinge, bulya oluhembo lwinyu lwâbe lunene omu mpingu. Kwo bîshe bajiriraga abalêbi ntyo.»

Abahanya

²⁴ «Ci muli bahanya mwe bagale, bulya mugwêrhe oluhembo!

²⁵ Muli bahanya mwe muyigusire buno, bulya mwacishalika!

Muli bahanya mwe mudwîrhe mwasheka buno, bulya mwacilaka munabande endûlù!

²⁶ Buhanya bwinyu mukasîmwa n'abantu boshi'! Kwo bîshe bajiriraga abalêbi b'obunywesi ntyo.»

Okuzigira abashombanyi (Mat 5, 39-46)

²⁷ «Ci mwe mudwîrhe mwayumvirhiza mmubwîzire: Muzigire abashombanyi, abammushomba mubajirire aminjà; ²⁸ abammuhehêrera mubahè obwangà, abammushobeka mubasengerere.

²⁹ Omuntu akakurhimba oluhi omu irhama, onamuhindulir'erindi; n'owakunyaga ecishûli câwe, orhamuhagalikaga oku lubega. ³⁰ Ngasi okuhûnyire onamuhè, n'okunyazire ehi ogwêrhe, orhacihishubiranaga. ³¹ Oku mulonza abandi bammujirire, ninyu ntyo kwo mubajiriraga.

³² Mukazigira abammuzigira, luhembo luci mukwânîne? Bulya ciru n'abanya-byâha bazigira

^v**6.26** Abà igulu liderha bahanya, bo Mwâmi Yezu aderha b'iragi, n'ab'igulu liderha bany'iragi, bo Mwâmi Yezu aderha bahanya. Kuziga owalonza iragi ly'en'igulu, arhakacilangâlira iragi lya bambali ba Yezu; n'owalonza iragi ly'obukristu arhahîraga omurhima gwâge oku by'en'igulu

ababazigira. ³³ N'erhi mwankajirira kwinjà abammujirira aminjà, luhembo luci mukwânîne? Ciru n'abanya-byâha nabo bânajire ntyo. ³⁴ N'erhi mwankahoza abamulangâlire oku bayish'immuholôla, luhembo luci mukwânîne? Ciru n'abanya-byâha banahoze abanya-byâha mpu lyo bayish'iholôlwa nk'oku bahozagya. ³⁵ Mwêhe muzigire abashombanyi binyu, mujire aminjà, munahoze buzira okulangâlira okuholôlwa, lyo oluhembo lwinyu luyish'ibà lunene, munayish'ibà bâna b'Oli-enyanya; bulya yêhe abà mwinjà oku bantu babî n'abarhakûla bwâsi.

Okufà abandi obwonjo n'okubarhabâla (Mat 7, 1-2; Mat 4, 24)

³⁶ «Mubè babwonjo nk'oku Sho abà wa bwonjo. ³⁷ Murhakâg'itwa oluli omu mwa bene, irhondo bankatwa oluli omu mwinyu; murhakâg'iyagîriza, ninyu murhakayagîrizibwa; mukababalira, ninyu mwâbabalirwe. ³⁸ Mukâhâna, ninyu mwâhâbwe: Lugero nkana, lusindagîrwe, ludundaganyîbwe, luyunjwîre, bâmmuhirire omu nshoho. Bulya olugero mwagereremwo, lwo ninyu mwânagererwemwo».

Omuntu arhaderha ecirhamuli omu murhima (Mat 15, 14; 10, 24-25; 12, 33-35; 7, 16-18; 7, 3-5)

³⁹ Ashub'ibabwira omugani, erhi: «K'omuhûrha gwankalangula omuhûrha enjira? K'erhankarhogera yombi omu nyenga? ⁴⁰ Owayiga arhalusha omuyigîriza; ci omwigîrizibwa mwimâna abà nk'omwigîriza wâge. ⁴¹ Cirhuma olola ehyâsi hiri omu isù ly'owinyu, orhanabona enduluma y'omurhi eri omu isù lyâwe? ⁴² Kurhi wankabwîra owinyu, erhi: «Yâga, lemba nkudokôle ehyâsi hikuli omu isù», n'obwo orhabwîni enduluma y'omurhi ekulî omu isù? Eyi ncuku! orheng'irhenza enduluma y'omurhi ekulî omu isù, ly'obona oku wadokôla ehyâsi hiri omu isù ly'owinyu. ⁴³ Ntâ murhi mwinjà guyânakwo amalehe mabî; na ntâ murhi mubî guyânakwo amalehe minjà. ⁴⁴ Bulya ngasi murhi gumanyirwa oku irehe lyâgo; oku kashûgishûgi barhahumbakwo magâka, n'o-ku bulengo barhashongakwo mujoco. ⁴⁵ Omuntu nkana omu muhako mwinjà gw'omurhima gwâge arhenza aminjà; n'omuntu mubî omu muhako mubî gw'omurhima gwâge arhenza amabî. Bulya ebifukanîne emurhima, kanwa kâge kabiderha.

Abaganda b'okuli (Mat 7, 21. 24-27)

⁴⁶ «Cirhuma mumbwîra: Yâgirwa, Yâgirwa, murhajira n'oku nderha? ⁴⁷ Ngasi ojà emunda ndi, oyumva ebinwa byâni anabijire, nammuyêreka ndi ashusha. ⁴⁸ Ashusha omuntu wayûbakaga enyumpa, abanda eciriba, ahumba bwenêne, ahika oku lwâla. Erhi amîshi gasîka, olwîshi lwacihonda kuli erya nyumpa, ci lurhashag'iyidunda, bulya yali eyûbasirwe oku lwâla. ⁴⁹ Naye oyumva anabule okujira, ashusha omuntu wayûbakaga enyumpa yâge oku idaho, buzira ciriba. Erhi olwîshi lucichonda kuli yo, yacihongokera ho na ha-lya; lêro obuhanya bw'erya nyumpa bwacibêra nyandumà!»

7

Yezu afumya omurhumisi w'omukulu w'abasirika (Mat 8. 5-10, 13; Ywn 4, 46-54)

¹ Erhi ayûs'ibwîra olubaga ebyo binwa, ajà omu Kafarnaumu. ² Obwo erhi murhambo muguma wa basirika igana omwambali agogomîrwe bwenêne ali obufa, erhi anali murhonyi w'omurhambo. ³ Erhi ayumva emyanzi ya Yezu, anacimurhumira abashamuka b'Abayahudi^w, mpu bagend'imusengerera ayish'imufumiza omwambali. ⁴ Erhi bahika hali Yezu, bashenga banamubwîra, mpu: «Akwânîne ajirirwe ntyo; ⁵ bulya azigira obûko bwîrhu^x, ciru yêne warhuyûbakiraga isinagogi». ⁶ Obwo Yezu anacilîkûla bona bo. Erhi ayêrekerwa ebwa nyumpa,

^w**7.3** 7, 3: Abo bashamuka barhali balya b'ihano ly'e Yeruzalemu. Bâli bagula b'emwa oyo murhambo w'abasirika.

^x**7.5** : Ali mupagani mwinjà, aka Korneliyo (Ebj 10-11).

olya mukulu w'abasirika arhuma abîra bâge, erhi: «Mâshi, Nyamwagirwa, orhacîrhamye, bulya ntakwânîni oje omu mwâni. ⁷ Kwo kwarhumaga ncîyaga niene nti ntakaja emunda oli. Ci oderhe cinwa ciguma cône, na mwambali wâni afuma. ⁸ Bulya nâni, ciru akabâ kurhegekwa ntegekwa, njira nâni abasirika nkulire obwo. Nambwîre oyu, nti: genda, anagende. Nkabwîra owundi, nti: yisha, anayishe. Na nkabwîra mwambali wâni, nti: jira hirebe, anahijire». ⁹ Erhi Yezu ayumva okwo, asomerwa, ahindukira engabo yali emukulikîre, aderha, erhi: «Mmubwîre okuli, ciru omu Israheli ntasâg'ibo- na obuyêmêre bungan'aha». ¹⁰ N'erhi abarhumagwa bashubira eka, bashimâna olya murhumisi wali bufâ akola mutaraga.

Yezu afûla mugala w'omukana w'e Nayimi

¹¹ Okubundi anaciyanka enjira ajâ omu cishagala ciderhwa Nayimi. Abaganda bâge n'engabo nyingi y'abantu bamukulikira. ¹² Erhi akola ahika omu ihulukiro ly'olugo, abona babarhwîre omufû: àli mwâna-rhabana cûsha wa nnina, naye erhi na mukana; n'engabo erhali nyi y'abantu b'oku lugo erhi bamulusize. ¹³ Erhi Nyakasane amubona, amufa bwonjo, amubwîra, erhi: «Orhalakaga». ¹⁴ Anaciyegera, ahuma oku nkundabaniha. Abâli babarhwîre bayimanga. Anaciderha, erhi: «We musole, nkurhegesire ozûke!» ¹⁵ Olya nyakufâ abwârhalâ, arhondêra aganîra. Yezu amuhâ nnina. ¹⁶ Boshi bagwârhwâ n'obwôba, banacikiza Nyamuzinda, mpu: «Omulêbi mukulu azûsire muli rhwe, na Nnâmahanga ayishir'irhandûla ishanja lyâge». ¹⁷ Ogwo mwanzi gwanacilanda omu Buyahudi mwoshi n'omu cihugo coshi c'eburhambi.

idôso lya Yowane Mubatiza n'obuhamîrizi bwa Yezu kuli ye (Mat 11, 1-15)

¹⁸ Obwo abaganda ba Yowane bamushambalira eyo nyanzi yoshi. ¹⁹ Yowane ahamagala babiri omu baganda bâge, abarhuma emunda Yezu àli, erhi: «Ka we olya wâyishe, erhi wundi rhwalinga?» ²⁰ Abo bantu erhi bamuhikaho, bamubwîra. mpu: «Yowane Mubatiza arhurhumire emunda oli mpu: «Ka we olya wâyishe, erhi wundi rhwalinga? ²¹ Muli ako kasanzi, anacifumya bantu banji endwâla, obuzamba n'abashetani, anahurhûla mihûrha minji. ²² Okubu-ndi anacibashuza, ababwîra, erhi: «Mugend'ibwîra Yowane ebi mwabwîne n'ebi mwayumvîrhe: emihûrha edwîrhe yabona, abahozire amagulu badwîrhe bafuma, abashomyo badwîrhe bafuma, ebihuli bidwîrhe byayumva, abafu badwîrhe bafûka, abakenyi badwîrhe babwîrwa Emyanzi y'Akalembe. ²³ N'iragi lyâge orhasârhiri erhi nie ntuma!» ²⁴ Ziryâ ntumwa za Yowane erhi zibâ zamagenda, arhondêra abwîra olubaga ebya Yowane, erhi: «Bici mwâli mujir'ilâba omu irungu? Ka lusheke lwahuliganyibwa n'empûsi? ²⁵ Bici mwalig'ilâba? Ka muntu ayamhirhe emyambalo y'obugale? Ci abayambala emyambalo y'obugale n'abalonza amasîma, omu nyumpa z'ebwâmi bahâ. ²⁶ Bici mwalig'ilola? Ka mulêbi? Nêci ntyo, ciru kulusha omulêbi. ²⁷ Oyo ye kuyandikirwe: Lolâ, narhuma entumwa yâni e-mbêre zâwe, nti ekurheganyize enjira. ²⁸ Mmubwîzire oku omu bâbusirwe n'omukazi boshi, ntâ mulêbi oli mukulu kulusha Yowane Mubatiza; ci kwône oli munyi^z kulusha abâbo omu Bwâmi bwa Nyamuzinda, amulushire obukulu. ²⁹ Olubaga lwoshi lwamuyumvîrhe, ciru n'abanya-byâha babwîne oku Nyamuzinda ayâzize, babatizibwa obubatizo bwa Yowane. ³⁰ Ci erhi Abafarizeyi n'abashamuka b'ihano balahira bwabatizibwa naye, bagayaguza ihano lya Nyamuzinda^a.

Olubanja lw'abantu b'ensiku za Yezu (Mat 11, 16-19)

^y**7.22** «Ebimwabwîne n'ebi mwayumvîrhe» , byo bisômerîne byâli bimanyîso byalêbagwa n'omulêbi Izaya mpu bimanyîse oku Masiha avishire.

^z**7.28** : Oli munyi omu Bwâmi bwa Nyamuzinda alushire Yowane obukulu: kuli kuderha oku abantu b'Amalaganyo mahyâhya balushire ab'Amalaganyo makulûkulû iragi. Yowane aciri w'omu Malaganyo makulûkulû.

^a**7.30** : Erhi bagayaguza obubatizo bwa Yowane, balahira obwonjo bwa Nyamuzinda bw'okulonz'icungula abantu.

³¹ «Ndi nankagererakwo abantu b'er'iburha? Ndi bashusha? ³² Bashushire abâna babwârîre oku irango, badwîrhe bahamagalana banabwîrana, mpu: «Rhushuba rhwammuzihira akarhêra, murhanasâmire; rhwabanzire endûlù, murhanalasire!» ³³ Yowane Mubatiza anaciyisha, arhàlyaga mugati arhànanywaga mamvu; mwaderha, mpu: «Alimwo shetani!» ³⁴ Mwene-omuntu ayisha, erhi alya ananywa; mwaderha, mpu: «Lolagi omulyi mukulu n'omulalwe, mwîra w'ebishungu n'ow'abanya-byâha!» ³⁵ Ci kwônene obushinganyanya bw'Obwîrhonzi^b bwamanyîbwe n'abâna bâge boshi».

Omukazi munya-byâha aberwa obwonjo

³⁶ Mufarizeyi muguma amulâlîka mpu aj'irya emwâge. Anacijà omu mw'o-lya Mufarizeyi, atamala aha cîbo. ³⁷ Hâyisha mukazi muguma munya-byâha w'omu cishagala. Erhi ayumva oku ali oku cîbo omu mw'oyo Mufarizeyi, anaciyish'adwîrhe ecihakabiro c'omugavu. ³⁸ Ayimanga enyuma aha magulu gâge, arhondêra amuvugumulira emirenge oku magulu anayihôrhola n'emviri z'oku irhwe lyâge; akamununugurha amagulu anagashîga omugavu. ³⁹ Olya Mufarizeyi wali omulalisire, erhi abona okwo, acîdôsa emurhima, erhi: «Oyu muntu acibâga mulêbi, anali amanya mukazi muci oyu wamuhumakwo n'o-bwôrhere bwâge: ali munya-byâha!» ⁴⁰ Yezu anacimushuza, amubwîra, erhi: «Simoni, ngwêrhe oku nakubwîra». Naye, erhi: «Mwigiriza, derhaga». ⁴¹ «Bashi babiri bâli omu mwenda gw'owâbo muntu; omurhanzi erhi acihozize ngoyi^c irhanu, owa kabiri mafundo arhanu. ⁴² Erhi babula eci bajuha, ababêrwa obwo-njo bombi. Ohi muli bo wamuzigira kulusha?» ⁴³ Simoni ashuza, erhi: «Ncîkêbirwe nti olya nyakubabaliirwa oku binji». Anacimubwîra, erhi: «Wadesire oku binali». ⁴⁴ Anacihindikira olya mukazi, abwîra Simoni, erhi: «K'o- bwîne oyu mukazi? Najîre muno mwâwe, orhanshusire magulu; yêhe a-mvugumulire emirenge oku magulu, anagahôrhola n'emviri zâge. ⁴⁵ Orhanûnugusire; yêhe, aha ajirîre muno, arhaj'ihusa okunnûnugurha amagulu. ⁴⁶ Orhanshizire mavurha omu irhwe; yêhe anshîzire omugavu oku magulu. ⁴⁷ Kuli okwo, nkubwîre: akulîrwe ebyâha byâge binji, bulya azigîre bwenêne. Ci ngasi obabaliirwa bunyi, bunyi azigira». ⁴⁸ Anacibwîra olya mukazi, erhi: «Wakulîrwe ebyâha byâwe». ⁴⁹ Abâli oku cîbo baguma naye barhondêra okucîdôsa emurhima, mpu: «Ye muntu muci oyu orhenza ciru n'ebyâha?» ⁵⁰ Anacibwîra olya mukazi, erhi: «Obwêmêre bwâwe bwakucizize; cîgendere n'obuholo.»

8

Abaganda-kazi ba Yezu

¹ Kwanacibâ kandi erhi adwîrhe ageragera omu ngo n'omu bishagala, ayish'ahanûla anayigîriza Emyanzi Minjà y'Obwâmi bwa Nyamuzinda; na balya Ikumi-na-babiri erhi bamukulikîre, ² haguma n'abakazi afumagya abashetani babî n'endwâla: Mariya Magdalena, owarhenzibagwamwo bashetani nda; ³ Yowana mukâ Kuza, murhambo wa Herodi; Suzana, na bandi banji bakâg'ibarahabâla n'ebirugu byâbo.

Omugani gw'owajag'imîra emburho (Mat 13, 1-9; Mrk 4, 19)

⁴ Erhi engabo nyinji y'abantu ecilundumana n'erhi abakâg'ihubuka omu bishagala byoshi bamushimba, anacibatwa ogu mugani, erhi: ⁵ «Omuhinzi anacihuluka mpu aj'imîra emburho zâge. N'erhi abâ akola adwîrhe amîra, mburho nguma zarhogera eburhambi bw'enjira; zalabarhwa, n'orhunyunyi rhw'emalunga rhwacîlirazo. ⁶ Ezindi zarhogera omu lukarabuye; erhi zimera, zacyumira erhi kubula mîshi kurhuma, ⁷ Ezindi zarhogera omu mishûgi; erhi emishûgi

^b**7.35** : Abâna b'obushinganyanya bw'Obwîrhonzi bwa Nyamuzinda zo ntumwa za Yezu na ngasi boshi bayankirîr'enyigîrizo za Yezu n'ez'Omushokolezi wâge Yowane.

^c**7.41** : Magerha ikumi, lyo ifundo; na mafundo ikumi (erhi magerha igan'a), lwo lugoyi.

emera haguma nazo, yazihuya. ⁸ Ezindi zarhogera omu budaka bwinjà; zamera zanaburha ngasi nguma igana». Erhi abà adwîrhe aderha ntyo, anaciyâkûza, erhi: «Ogwêrhe amarhwîri g'okuyumva, ayumve!»

Ecirhuma Yezu ayigîriza omu migani : (Mat 13, 10-11. 13; Mrk 4, 10-12)

⁹ Abaganda bâge bamudôsa ogwo mugani kwo kuderha kuci. ¹⁰ Anacibabwîra, erhi: «Mwêhe mwahirwe okumanya amahwe gw'Obwâmi bwa Nyamuzinda; ci abandi bakaz'ibwîrwa omu migani, Iyo bakalola barhanabone, bakanayumvirhiza barhanayumve^d.

Amahugûlo g'omugani gwa nyakumîra emburho (Mat 13, 18-23; Mrk 4, 14-20)

¹¹ «Ogwo mugani gw'ogu: Emburho Iwo Luderho Iwa Nyamuzinda. ¹² Abâli eburhambi bw'enjira, bo balya bayumvîrhe; okubundi shetani ayisha, arhwêrûla lulya Luderho, omu mirhima yâbo, mpu Iyo balek'iyôkoka bakayêmêra. ¹³ Nabo ab'omu lukalabuye, bo balya bayumva Oluderho, baluyankirire banasîmire; ci erhi ntâ mizî bagwêrhe: babâ bantu bayêmêra kasanzi, n'ama-ngo g'amashumi, banacîyegûla. ¹⁴ Ezarhogeraga omu mishûgi, bo balya bayu-mvîrhe; erhi bacigenda, ebihamba, obuhirhi n'amasîma g'eby'en'igulu byabahuha, barhanacibonaga oku bayânakwo amalehe. ¹⁵ Nazo ezarhogeraga, omu budaka bwinjà, bo balya bayumvîrhe Oluderho n'omurhima nkana na mwinjà, balushîbirira, banayerakwo amalehe omu bushibirizi bwâbo.

Omugani gw'akamole (Mrk 4, 21-22; Mat 10, 26)

¹⁶ «Ntâye oyâkiza akamole okukafulika, nîsi erhi okukahira omu nterulê, ci emugamba kamanikwa, Iyo abajâ omu nyumpa babona obulangale. ¹⁷ Bulya ntâco cifulisirwe cirhakafulûlwa, na nt'ihwe lirhakarhulika n'okumanyîkana na boshi. ¹⁸ Kuziga murhege amarhwîri oku ebi muyumva! Bulya ogwêrhe ye wâhâbwe, naye orhagwêrhi, ciru n'ehi acîkubagîre mpu agwêrhe, âhinyagwa^e».

Ababusi na bene wâbo Yezu (Mat 12, 46-50; Mrk 3, 31-35)

¹⁹ Nnina na bene wâbo^f banaciyisha emunda ali, ci babula oku bamuhika- kwo erhi ngabo erhuma. ²⁰ Bamubwîra, mpu: «Nyoko na bene winyu abo bali embuga bakulonza». ²¹ Naye anacibashuza, erhi: «Nyâmâ na bene wîrhu bo ngasi bayumva ecinwa ca Nyamuzinda n'okucîjira».

Yezu arhiîza omulaba (Mat 8, 23-27; Mrk 4, 35-41)

²² Byanacibâ ntyo! Lusiku luguma anacijâ omu bwârho bo n'abaganda bâge, ababwîra, erhi: «Rhuyikirire ishiriza». Banacisokera emuhengere. ²³ N'erhi babâ badwîrhe bavugama, ahunga. Empûsi yanacizûka, yatula omulaba omu nyanja; obwârho bwayunjula mîshi, babona bakola bali omu kaga. ²⁴ Banacimujaho, bamutula, mpu: «Mâshi Muyigîriza, kufâ kuno!» Anacizûka, akalihira empûsi n'ebivumba by'omulaba; byahulika, n'omurhûla gwabâ. ²⁵ Okuhandi ababwîra, erhi: «Ngahi obuyêmêre bwinyu buli?» Banacigeramwo omusisi, banarhangâla; balolanakwo bône na nnene, mpu: «Lêro ye ndi oyu? Ci yêhe adwîrhe arhegeka empûsi n'enyanja, binamuyumve!»

Yezu alîkûza omuntu w'e Jerazeni wâlimwo shetani (Mat 8, 28-34; Mrk 5, 1-20)

²⁶ Banaciyikirira omu cihugo e' Abajerazeni, ishiriza Iy'e Galileya. ²⁷ Oku anayômoka oku cikwî, tundu oku muntu w'eco cishagala wâlimwo bashetani. Kurhenga mîra, arhaciya mbalaga,

^d**8.10** : Loya Iz 6,9.

^e**8.18** : Bulya Entumwa zo zayish'ibâ bajâ-bugo b'Emyanzi y'Akalembe. 8, 19: Bene wâbo Yezu: bo balya b'omulala gwa Nnina Mariya na Yozefu Mutagatifu.

^f**8.19** Nnina na bene wâbo: Ojira oku Nnâmahanga alonza, agwêrhe obuzîne bwa Nyamuzinda omu murhima gwâge, oyo ye nnina na mwene wâbo Mwâmi Yezu.

arhanacilalaga omu nyumpa, ci omu byûsho. ²⁸ Erhi abona Yezu, ayâma, acîrhimba aha magulu gâge, aderha n'izû linene, erhi: «Bici rhufânwa nâwe, Yezu Mwene-Nyamuzinda w'Enyanya? Orhandibuzagya, mâshi we okonkwa!» ²⁹ Yezu erhi adwîrhe arhegeka oyo shetani mpu arhengemwo oyo muntu. Bulya kanji oyo shetani ali amuzimuhire; bakâmulanga mushwêke n'enyogi n'emigozi; kurharhumaga arhakatwa emigozi, n'olya shetani akamukuruhana erubala. ³⁰ Yezu amudôsa, erhi: «We ndi izîno lyâwe?» Naye ashuza, erhi: «Murhwe», bulya alimwo bashetani banji. ³¹ Banacimuhûna mpu arhabarhegekaga bajè omu kuzimu⁹. ³² Aho hàli obusò bunene bw'engulube, erhi ziyabusire oku ntondo. Balya bashetani bamuhûna mpu abayêmêrere babè zo bajamwo. Anacibayêmêrera. ³³ Obwo balya bashetani banacirhengamwo olya muntu, bajà omu ngulube; obusò bwahona oku manga, bwagend'iciloha omu nyanja, bwanacizika. ³⁴ Abangere erhi babona oku byabîre, bakûla omulindi, baj'ishwâlîza ogwo mwanzi omu cishagala n'omu ndimiro. ³⁵ Abantu banacishagamuka mpu baj'ilola oku byabîre. Erhi bahika hali Yezu, bashimâna olya abashetani barhengagamwo atamîre aha magulu ga Yezu, akola ayambîrhe anagwêrhe obukengêre bwâge; bayôboha. ³⁶ Ababonaga oku byâbà, babarhondêreza oku oyo muntu wâlimwo bashetani afumaga. ³⁷ Okubundi olubaga lwoshi lw'ecihugo c'Abajerazeni lwayinginga Yezu mpu abarhenger'eka, bulya bâli bayôbohîre bwenêne. Naye anacishonera omu bwârho, acîgalukira. ³⁸ Olya muntu wâlimwo abashetani amusengera mpu abêre bo naye; ci Yezu amusêzera anamubwîra, erhi: ³⁹ «Shubira emwinyu, ogend'iganîra ngasi byoshi Nnâmahanga akujîrîre». Anacihira njira, aj'alumîza omu cishagala coshi ngasi kwoshi Yezu amujîrîre.

Yezu afumya omukazi walwala omududu, anafûla mwâli wa Yayiri (Mat 9, 18-26; Mrk 5, 21-42)

⁴⁰ Erhi Yezu agaluka, olubaga lwamuyankirira, bulya bakâg'imulinga boshi. ⁴¹ Hanacyîsha omuntu, mpu ye Yayiri, wali mukulu w'esinagogi. Anacîrhimba aha magulu ga Yezu, amushenga mpu ajè emwâge; ⁴² Bulya ali agwêrhe omwâna w'obunyere wa cûsha, wa myâka ikumi n'ibiri muburhe, erhi anali bufà. Erhi akola ayijà, olubaga lunji lw'abantu lwâli lumukulikîre lwamugorha. ⁴³ Lêro omukazi walwâlaga omududu kurhenga myâka ikumi n'ibiri, erhi abafumu bamuyûsize ebintu na ntâye wamufumize, ⁴⁴ amuyîsha nyuma, amuhuma oku mukubo gw'ecishûli, na ho na halya ecirhambo câge cahuba. ⁴⁵ Yezu anacidôsa, erhi: «Ndi ompumirekwo?» Boshi erhi bahakana, lêro Petro n'abâbo bamubwîra, mpu: «Muyigîriza, ngabo y'abantu eyo ekulundumînekwo enakugosire». ⁴⁶ Yezu, erhi: «Omuntu ampumirekwo, bulya nayumvîrhe obuzibu bwantengamwo». ⁴⁷ Olya mukazi erhi abona agwâsirwe, anacyîsha, aj'ageramwo omusisi, acîrhimba aha magulu gâge, acîshobeka embere z'abantu boshi, ababwîra ecarhumaga amuhumakwo n'oku afumiraga oku liguma. ⁴⁸ Anacimubwîra, erhi: «Mwâna wâni, obuyêmêre bwâwe bukufumize; ocîgendere n'o-buholo». ⁴⁹ Oku acidwîrhe aderha, muntu muguma wahubukaga emwâge ayish'ibwîra omukulu w'esinagogi, erhi: «Mwâli wâwe amârhengamwo omûka; orhaçîrhamagya Omuyigîriza. ⁵⁰ Erhi Yezu ayumva ako kanwa, amubwîra, erhi: «Orhayôbohaga; oyêmêre kwônene, afuma». ⁵¹ Erhi ahika omu nyumpa, arhazigaga owamukulikiramwo, orhali Petro na Yowane na Yakôbo, bo n'îshe na nnina wa olya mwâna-nyere. ⁵² Boshi erhi badwîrhe bamulakira banabanda endûlù. Anaciderha, erhi: «Murhalake, bulya omwâna arhafîri, ci al'îrò». ⁵³ Bamushekera, bulya bâli bamanyire bwinjà oku anafîre. ⁵⁴ Yêhe amugwârha okuboko, ayâkûza, erhi: «We mwâna, zûka». ⁵⁵ Omûka gwamushubiramwo, anacizûka ho na halya. Okubundi arhegeka mpu bamuhè ebi alya. ⁵⁶ Ababusi bâge barhangâla bwenêne; abakomêreza bwenêne mpu ntâye babwîrage ogwo mwanzi.

9

⁹**8.31** : Abo bashetani barhalonz'ijà omu kuzimu, n'obwo yo emwâbo. '

Yezu arhuma Entumwa zâge (Mat 10, 5, 9-14; Mrk 6, 7-13)

¹ Ahamagala balya Ikumi-na-babiri, abahà obuhashe n'obuzibu oku ba-shetani boshi n'oku ndwâla mpu bazifumye. ² Abarhuma okugend'ihanûla Obwâmi bwa Nyamuzinda n'okufumya endwâla. ³ Anacibabwîra, erhi: «Murhahêkaga kantu oku njira, ciru akarhi, ciru oluhago, ciru obuntu, ciru igerha; murhanacîhundikiraga bishûli bibiri. ⁴ Ngasi nyumpa mwankanajamwo, mubêremwo kuhika mugende. ⁵ N'abâbule okummuyankirira, munarhenge muli lulya lugo, mugukumule akatulo kammuli oku nshando, kubè câgizo cinyu kuli bo». ⁶ Banacilîkûla, bazunguluka ebishagala, bajà bayigîriza Emyanzi y'Akalembe banafumya abalwâla ngasi hoshi.

Herodi na Yezu (Mat 14, 1-2; Mrk 6, 14-16)

⁷ Mwâmi Herodi anaciyumva oku àli adwîrhe ajira kwoshi; ahaba kurhi ajira, bulya baguma bakâg'iderha, mpu Yowane afûsire omu bafû: ⁸ «Eliya oyo ogalusire», n'abandi mpu: «Muguma w'omu balêbi ba mîra ofûsire». ⁹ Naye Herodi, erhi: «Yowane? Ka ntamutwaga irhwe! Aligi ndi oyo ndwîrhe nayumva baderha ntyo?» Akalonzalanza okumubona.

Entumwa zashubûka; Yezu aluza emigati (Mat 14, 13-21; Mrk 6, 30-44; Ywn 6, 1-13)

¹⁰ Erhi entumwa zishubûka, zamurhondêreza ebi zajirire byoshi. Anacibayanka, acîyêgûla aharhali bantu ebwa cishagala ciguma ciderhwa Betisayida. ¹¹ Ci engabo erhi emanya, yamuguma omu cirâlo. Abayankirira bwinjà, abashambalira Emyanzi y'Obwâmi bwa Nyamuzinda, n'abâli balwâla, abafumya. ¹² Obwo izûba lyarhondêra okuzonga. Balya Ikumi-na-babiri bamujaho, bamubwîra, mpu: «Lîka olu lubaga, lugend'ilonza aha lwahanda n'ebi lwalya omu bishagala n'omu bigala bya hôfi-hôfi, bulya irungu lîno rhulimwo». ¹³ Anacibashuza, erhi: «Mubahè ebi balya mwenene». Nabo, mpu: «Rhurhagwêrhi cindi aha nyuma ya migati irhanu yonene na nfi ibiri. Nkaba rhwêne rhugend'igula ebiryo by'okulîsa abà boshi». ¹⁴ Bulya bâli nka balume bihumbi birhanu. Anacibwîra abaganda bâge, erhi: «Mubabwâr haze rhudêko rhudêko, ngasi cirundo bantu makumi arhanu». ¹⁵ Banakujira, babwâr haze abantu boshi. ¹⁶ Okubundi ayanka erya migati oku eri irhanu na zirya nfi zombi, agalamira emalunga, abigisha, abibega, abihereza abaganda bâge mpu bagabulire olubaga. ¹⁷ Banacirya boshi, bayigurha. Bashûbûza ebyasigalaga: birhiri ikumi na bibiri bya nshangukizà.

Petro amanya oku Yezu ali Nyamuzinda (Mat 16, 13-16; 20; Mrk 8, 27-30)

¹⁸ Lêro kwanacibà lusiku luguma, erhi adwîrhe ashenga lwihwêko, erhi ali bo n'abaganda bâge, abadôsa, erhi: «Olubaga kurhi luderha mpu nie ndi?» ¹⁹ Banacimushuza, mpu: «Yowane Mubatiza; abandi mpu Eliya, abandi mpu muguma omu balêbi ba mîra wafûsire». ²⁰ Ababwîra, erhi: «Ninyu mwe, kurhi muderha mpu nie- ndi?» Petro anacishuza, erhi: «Kristu wa Nyamuzinda». ²¹ Okubundi anacibahanza mpu barbabwîraga ndi.

Yezu abwîra obw'oburhanzi abaganda bâge oku ayish'ibabazibwa (Mat 16, 21; Mrk 8, 31)

²² Erhi: «Mwene-omuntu akwânîne ababale bwenêne n'okunenwa n'abagula, abajinji b'abadâhwa n'abashamuka b'ihano, ayîrhwe, n'olusiku lwa kasharhu afûke.»

Ebi owalonz'ishimba Yezu arhegesirwe okujira (Mat 16, 24-27; Mrk 8, 34-38)

²³ Akababwîra boshi, erhi: «Owalonz'inshimba, acîlahire yênene, abarhule omusalaba gwâge ngasi lusiku, ankulikire. ²⁴ Bulya owâlônze okuciza obuzîne bwâge, ye wâbuheze; ci owâheze obuzîne bwâge nie ntuma, ye wâbucize. ²⁵ Bici kwankakwânana omuntu okubà mwâmi w'igulu lyoshi, erhi ankaciheza erhi okucîshereza yênene? ²⁶ Bulya ngasi yêshi wâbè nshonyi nie ntuma n'enderho zâni zirhuma, oyo Mwene-omuntu ayish'imubêra nshonyi, amango ayish'iyisha omu irenge lyâge n'eryîshe na bamalahika batagatîfu.

Obwâmi bwa Nyamuzinda buli hôfi (Mat 16, 28; Mrk 9, 11)

²⁷ «Mmubwîre okunali: hali baguma muli abà bali aha barhakabona olufû, barhanaj'ibona

Obwâmi^h bwa Nyamuzinda».

Yezu ahinduka obusù (Mat 17, 1-9; Mrk 9, 2-10)

²⁸ Erhi kugera nka nsiku munâni ayûsiz'iderha ebyo binwa, anaciyanka Petro na Yakôbo na Yowane, arheremera oku ntondo, aj'ishenga. ²⁹ Erhi abà akola adwîrhe ashenga, enshusho y'obusù bwâge yahinduka, n'emyambalo yâge yâbà myêru, yalangashana. ³⁰ Obwo bantu babiri bakâganira bo naye: bo Mûsa na Eliya. ³¹ Banacibonekana omu irenge, bakâshambâla emyanzi y'okugendaⁱ kwâge ayish'iyunjuliza e Yeruzalemu. ³² Petro n'abâbo erhi bazidohîrwe n'îrò. Erhi basinsimuka, babona irenge lyâge, na balya bantu bo-mbî bayimanzire bo naye. ³³ Erhi abo bantu bayegûka, Petro abwîra Yezu, erhi: «Waliha, kuli kwinjà rhubêre hano; rhuyûbakeho rhuyumpa rhusharhu: higuma hyâwe, ehindi bya Mûsa n'ehindi hya Eliya». Erhi arhacimanyiri bici adwîrhe aderha. ³⁴ Oku acidwîrhe aderha ntyo, olwikungu lwayisha, lwababwîka. Erhi olwikungu lubabwîkira, abaganda barhungwa n'obwôba. ³⁵ N'izû lyanacirhenga mwa lulya lwikungu, erhi: «Oyu ye Mugala wâni, ye Mwîshogwa wâni: mumuyumve». ³⁶ Eryo izû erhi liyumvikana, erhi Yezu akola ali yênene. Bâna-cihulika, mw'ezo nsiku barhabwîraga ndi eci babwîne.

Yezu alibirhakwo shetani w'isirhe (Mat 17, 14-18; Mrk 9, 14-27)

³⁷ Byanacibà ntyo! Erhi buca, bakola bayandagala oku ntondo, ngabo nyi-nji yamuyishira. ³⁸ Obwo muntu muguma omu lubaga anaciyâkûza, erhi: «Mâshi Mwigîriza, nkuhûnyire ololekwo mugala wâni; bulya ali wa cûsha. ³⁹ Shetani anakaz'imugwârha, ho n'aho anagwîrira okuyâma, anamuzunguza, amugalagule kagali kûmu n'okumurhumbya kafula; anayish'imulîka erhi amâmuyûmy'amîshi, erhi anamuyâgazize. ⁴⁰ Nahunyire abaganda bâwe nti bamulibirhe-kwo, ci barhashire». ⁴¹ Yezu anacishuza, erhi: «Er'iburha libula-buyêmêre na linya-mabî, kuhika mangaci nayôrha ninyu erhi kulembere nammulembere? Lêrhaga mugala wâwe hano». ⁴² Nyamwâna erhi ayêgera, shetani anacimurhi-mbà oku idaho, amuzunguza anamugalagula kagali kûmu. Yezu anacikankamira olya shetani, afumya omwâna, amugalulira îshe. ⁴³ Boshi barhangâla banasômerwa n'obukulu bwa Nyamuzinda.

Yezu abwîra abaganda bâge obwa kabiri oku ayish'ibabala (Mat 17, 22-23; Mrk 9, 30-32)

Okubundi erhi boshi babà badwîrhe basômerwa n'ebyo akâg'ijira, anacibwîra abaganda bâge, erhi: ⁴⁴ «Lolagi mwêhe ebinwa mwabîka emurhima gwinyu: Mwene-omuntu akwânîne ahânwe omu maboko g'abantu». ⁴⁵ Ci kwônene bôhe barhayumvagya olwo luderho, lwayôrha lufulike mpu lyo barhaluhugûke; banarhînya okumudôsalwo.

Ndi mukulu kulusha abâbo? (Mat 18, 1-5; Mrk 9, 33-37)

⁴⁶ Ehidali byanacizûka muli bo, mpu: ndi mukulu muli bo kulusha abâbo? ⁴⁷ Ci Yezu amanya enkengêro z'emurhima gwâbo, ahamagala omwâna w'ecirhaba, amuhira aha burhambi bwâge, ⁴⁸ anacibabwîra, erhi: «Ngasi wâyankirire oyu mwâna Izîno lyâni lirhuma, erhi nie ayankirîre; bulya oli murhò kulusha abâbo muli mwe, ye mukulu^j».

Orhali mushombanyi erhi mwîra (Mat 9, 38-40)

⁴⁹ Yowane anacimubwîra, erhi: «Yâgirwa, rhwabonaga omuntu alibirha- kwo abashetani oku

^h**9.27** : Obwâmi bwa Nyamuzinda bwarhangire erhi Mwâmi Yezu arhondêra okuyigîriza abantu. Bwâyisha lwoshi hano Mwene•omuntu afà anafûke, na hano Ekleziya erhondêra okulumîra omu igulu.

ⁱ**9.31** 9, 31: Okugenda kwa Yezu: kuli kuderha okufà kwâge.

^j**9.48** : Omu Bwâmi bwa Nyamuzinda, omu Ekleziya, omurhò ye mukulu, n'omukulu ye murhò. Owalonz'ikula, akwânîne acirhohye; n'owacîkuza, anarhòhibwa.

Izîno lyâwe, rhwalonz'imuhanza, bulya arhakukulikira haguma nîrhu». ⁵⁰ Ci Yezu anacimushuza, erhi: «Murhamuhanzagya, bulya orhali mushombanyi winyu erhi mwîra winyu».

III. Yezu arheremera e Yeruzalemu

Yezu ayankiriwa kubî omu cishagala ciguma e'e Samâriya

⁵¹ Erhi ensiku zâge z'okurhenga en'igulu zihika^k, anacihiga okujà e Yeruzalemu. ⁵² Arhuma obugo embere zâge. Nabo balîkûla, bajà omu cishagala ciguma c'Abasamâriya mpu bamurheganyize icumbi. ⁵³ Ci barhamuyankiriraga^l, bulya ali ayêrekîre e Yeruzalemu. ⁵⁴ Erhi babona ntyo, abaganda bâge, Yakôbo na Yowane, bamubwîra, mpu: «Yâgirwa, k'olonzize rhurhegeke omuliro gumanuke emalunga^m, gubasingônole?» ⁵⁵ Anacihindamuka, abakalihira, erhi: «Murhamanyiri murhima mucu mugwêrhe? ⁵⁶ Mwene-omuntu arhishag'iheza abantu, ci okubaciza». Banacigwârha enjira y'okujà omu cindi cishagala.

Ehi owalonz'ibà ntumwa arhegesirwe okujira (Mat 8, 18-22)

⁵⁷ Erhi babà badwîrhe bagenda, muntu muguma amubwîra, erhi: «Nâkushimba ngasi hoshi wankajà». ⁵⁸ Yezu anacimushuza, erhi: «Banyambwe bajira obulumba, n'orhunyunyi rhw'omu malunga rhujira enyôgo; Mwene-omuntu yêhe arhajira aha ankaheba irhwe». ⁵⁹ Abwîra owundi, erhi: «Nkulikira». Naye, erhi: «Waliha, orhang'indika ngend'ibisha larha». ⁶⁰ Yezu anacimushuza, erhi: Oleke abafu babishe abafu bâbo; wêhe ogend'iyigîriza Obwâmi bwa Nyamuzindaⁿ. ⁶¹ Owundi, erhi: «Waliha, nakukulikira, ci orhang'indika nj'isêzera ab'emwîrhu». ⁶² Yezu anacimushuza erhi: «Ngasi yêshi wamâfumarha enfuka, akashub'ikabagana^o enyuma, erhi arhakwânîni Obwâmi bwa Nyamuzinda».

10

Yezu arhuma baganda makumi gali nda na babîri (Mat 9, 37-38; 10,9-16; 11, 21-24; Mrk 6, 8-11)

¹ Enyuma ly'aho, Nyakasane ashub'icîshoga bandi makumi gali nda na babiri, abarhuma babiri babiri embere zâge, mpu bamushokolere okujà omu ngasi cishagala na ngasi hantu anâgere yênene. ² Ababwîra, erhi: «E-myâka y'okusârûlwa eri minji, ci abakozi banyiha; hunagi Nn'emyâka arhume abakozi omu myâka yâge. ³ Mugendage! Mubwîne oku mmurhumire nka bâna--buzi omu karhî ka bacihazi. ⁴ Murhahêkaga mvumba, erhi luhago, erhi nkwêrho, murhanalamusagya ndi omu njira. ⁵ Ngasi nyumpa mwânajemwo, murhang'iderha, mpu: «Omurhûla mw'eyi nyumpa!» ⁶ Mukabà muli omwâna w'omurhûla, omurhûla gwinyu gwanamudekererakwo; erhi akabà arhamuli, gwana-mmugulukira mwe nagwo. ⁷ Munabêre mw'erya nyumpa, mulye munanywe- kwo ebi banagwêrhe; bulya omukozi akwânîne oluhembo lwâge. Murhajaga omu n'omu. ⁸ Ngasi cishagala mwânajemwo, bakammuyankiriramwo, munalye ebi bammurheganyîze; ⁹ mufumye abalwâla bamuli, munabwîre abantu, mpu: «Obwâmi bwa

^k**9.51** : Okubabala, okufà, okufûka n'okurheremera empingu kwa Mwâmi Yezu.

^l**9.53** : Abasamâriya n'Abayahudi barhanywêranaga mîshi, ntyo oyêrekire e Yeruzalemu arhankayankirîrwe n'Abasamâriya.

^m**9.54** Omuliro gumanuke emalunga: Aho ho Yakôbo na Yowane bayîrikagwa izîno lya Bowanerge, erhi bene-enkuba (Mrk 3, 17).

ⁿ**9.60** : Owalonz'ikulikira Yezu arhankacihanzwa na cici, akwânîne aleke eby'en'igulu n'okushwira ebya Nnâmahanga.

^o**9.62** : Okulikîre Mwâmi Yezu arhaciye mêtirwi okulola nyuma n'okukabagana eby'asigaga omu igulu.

Nyamuzinda bumuli hôfi». ¹⁰ Ci ngasi cishagala mwânajemwo bakabula kummuyankirira, munaje omu mashango gaco, muderhe, mpu: ¹¹ «Ciru n'akatulo k'ecishagala cinyu kali karhunanîre omu nshando, rhukagukumwîre, nti rhumusigireko, ci kwônene mumanyage oku Obwâmi bwa Nyamuzinda buli hôfi». ¹² Mmubwîre: olwo lusiku Sodom ayaish'ibabaliirwa kulusha eco cishagala. ¹³ Buhanya bwâwe, Korozayini! Buhanya bwâwe, Betisayida! Bulya ebisômerîne byajizirwe emwinyu, bicijiragwa e Tiri n'e Sidoni, rhinga kurhenga mîra bacibabazagya banatamale omu luvù, bacîyunjuze. ¹⁴ Co cirhumire, olusiku lw'olubanja, Tiri na Sidoni bayish'ibabaliirwa kummulusha. ¹⁵ Nâwe Kafarnaumu, k'omanyire mpu waliha kuhika omu malunga? Wayish'ibungululwa kuhika omu kuzimu. ¹⁶ Ngasi ommuyumva, erhi nie ayumvîrhe; n'omugayaguza, erhi nie agayaguzize; n'owangayaguza, erhi olya wantumaga ye agayaguzize».

Ecankarhuma abaganda ba Yezu bashagaluka

¹⁷ Balya makumi gali nda na babiri bashûbûka banashagalusire, mpu: «Wa-liha, ciru n'abashetani badwîrhe barhuyumva Izîno lyâwe lirhuma!» ¹⁸ Anacibabwîra, erhi: «Nalangire Shetani arhoga emalunga nka mulazo. ¹⁹ Nêci, na- mmuhîre obuhashe bw'okulabarha enjoka n'engobe, n'obuhashe bwoshi oku mushombanyi, na ntâco cammubabaze. ²⁰ Ci murhashagalukaga oku kubà abâ-shetani badwîrhe bammuyumva, ci mushagaluke oku kubà amazîno ginyu gali mayandike omu mpingu^p».

Emyanzi y' Akalembe yamanyibwe n'abîrhôhye. Îshe n'Omugala (Mat 11, 25-27)

²¹ Ho n'aho, Yezu afuduswa na Mûka Mutagatîfu, acîshinga, erhi: «Nkukuzize, Larha, Mwâmi w'empingu n'igulu, bulya ebyo wabifulisire ab'obukengêre bunji n'abirhonzi, wabifulûlira abîrhôhye. Nêci, Larha, bulya kwo walonzize ntyo. ²² Nahîrwe byoshi na Larha, na ntâye oyishi Omugala ye ndi arhanali Îshe, na ntâye oyishi Îshe ye ndi arhanali Mugala, erhi oyu Omugala olonzize okumufûlûliraye».

Iragi ly'abaganda ba Yezu (Mat 13, 16-17)

²³ Okubundi anacihindamukira abaganda bâge, ababwîra kwâbo, erhi: «Iragi ly'amasû gabwîne ebi mudwîrhe mwabona! ²⁴ Bulya, mmubwîre, balêbi na bâmi banji bâcîfinjire okubona ebi mudwîrhe mwabona, barhanabibonaga, n'okuyumva ebi mudwîrhe mwayumva, barhanabiyumvaga!»

Irhegeko lirhanzi omu marhegeko goshi (Mat 22, 34-40; Mrk 12, 28-31)

²⁵ Obwo mulenga muguma w'Amarhegeko anaciyimanga, alonza okumurhega, amudôsa, erhi: «Waliha Mwigîriza, kurhi nankajira Iyo mbona akalamo k'ensiku n'amango?» ²⁶ Anacimubwîra, erhi: «Omu Marhegeko, cici ciyandisirwemwo? Cici osomamwo?» ²⁷ Naye amushuza, erhi: «Okâzigira Nyakasane Nyamuzinda wâwe n'omurhima gwâwe goshi, n'omûka gwâwe gwoshi n'emisi yâwe yoshi n'obukengêre bwâwe boshi; n'owinyu nka oku ocîzigira wênene». ²⁸ Yezu amubwîra, erhi: «Washuzize bwinjâ; ojire ntyo, wabona akalamo».

Omugani gw'Omusamâriya mwinjâ

²⁹ Ci yêhe erhi acilonza okucîrhenza enshonyi, abwîra Yezu, erhi: «Owîrhu ye ndi?» ³⁰ Yezu assuza, erhi: «Muntu muguma arhengaga e Yeruzalemu, ayandagalira e Yeriko, lêro agwa omu maboko g'ebishumûsi; erhi bibà byamâmunyaga ebi ali adwîrhe byoshi byamânamushurha, byamuleka cirunda, byacîgendera. ³¹ Mudâhwa muguma anaciyandagala muli eyo njira; erhi

^p**10.20** Mushagaluke: Ciguma cône cankalerhera omukristu enshagali omu mikolo yâge: okujira obulonza bwa Nnâmahanga. Okwo kwône kwankarhuma rhwakwânana oluhembo lw'empingu, Ebindi byoshi, ciru byankabâ bisômerîne n'ebirhangâzo, biri bya busha, akabâ rhurhalonzamwo irenge Iya Nyamuzinda n'akalamo k'ensiku n'amango.

amubona, acigerera. ³² Muleviti^q muguma kwo n'okwo, erhi ahahika, amulikira amasù, acìzongera. ³³ Ci erhi Musamâriya^r muguma mubalama amuhikaho n'erhi amubona, amufa lukogo. ³⁴ Anacimujaho, amutunga^s ebihulu, abidubulirakwo amavurha n'idivayi, amushonêsa oku ndogomi yâge, amuhêka omu k'ebigolo, amulwâza. ³⁵ Erhi buca, ajira mafundo abiri, agahà nn'ak'ebigolo, amubwîra, erhi: «Omulwâze bwinjà, na ngasi coshi wankakolêsa kulusha aho, hano ngaluka, nkulyûle», ³⁶ Muli abo basharhu, ndi odesire mpu ye wâbo olya wagwâga omu mahoko g'ebishumûsi?» ³⁷ Ashuza, erhi: «Olya wamufâga bwonjo». Naye Yezu amubwîra, erhi: «Ogende, nâwe oj'ijira ntyo».

Marta na Mariya

³⁸ Byanacibà ntyo! Erhi babà bali omu njira, Yezu ajà omu lugo luguma; mukazi muguma, ye Marta, anacimuyankirira omu mwâge. ³⁹ Oyo mukazi àli agwêrhe omulumuna, izîno lyâge ye Mariya; yêhe acibwârhalira aha magulu ga Nyakasane, akayumva ebinwa byâge. ⁴⁰ Naye Marta erhi arhubanukîrwe n'e-mikolo minji y'okurheganya ebi bamushêgera. Anaciyimuka, amujaho, erhi: «Waliha, k'orhabwîni oku mulumuna wâni andekîre omukolo nienene? Mâshi omumbwîrire angwâse». ⁴¹ Nyakasane anacimushuza, erhi: «Marta, Marta, odwîrhe wakoyakoya^t wanalibuka na binji; nobwo ciguma conene cikwânîne. ⁴² Mariya ye wacîshozire omwanya mwinjà kulusha; arhakagunyagwa».

11

Oku rhwakashenga Larha (Mat 6, 9-13)

¹ Kwanacibà lêro erhi ali hantu haguma adwîrhe ashenga, erhi ayûsa, muguma omu baganda bâge amubwîra, erhi: «Yâgirwa, orhubwîrize nîrhu okushenga, nka kulya Yowane abwîrizagya abaganda bâge.» ² Anacibabwîra, erhi: «Nka mwashenga, mukaderha ntya: Larha, Izîno lyâwe likuzibwe;

Obwâmi bwâwe buyishe;

³ Orhuhè ene akalyo kîrhu ka ngasi lusiku;

⁴ Orhubabalire ebyâha bîrhu,

bulya nîrhu rhubabalira ngasi yêshi orhuli omu mwenda;

orhanarhuhiraga omu mashumi».

Omwîra orhagoheka

⁵ Ababwîra, erhi: «Muguma muli mwe erhi ankabà ajira omwîra, ayish'imutula aha karhî k'obudufu, erhi: «Mwîra wâni, mpoza migati isharhu, ⁶ bulya omwîra wâni ambalamîre ntanagwêrhi eci namuzimâna». ⁷ Naye amushuzize omu nyumpa, anamubwîre, erhi: «Orhambere irhwe; mîra lwahamika-gwa, nankola ngwîshîre n'abâna bâni; ntankacizûka nti

^q**10.32** : Omuleviti: muntu w'omulala gwa Levi; gwo mulala gwa balya bakâg'ikola omu ka-Nyamuzinda; mpu Mushi, rhucîkebwa shakulûza w'Abashi ali w'oku bûko bwa Levi naye (Lub 6, 19).

^r**10.33** Omusamâriya: Oyo muntu wagwâga omu maboko g'ebishumûsi àli Muyahudi; n'Abayahudi bâli basho-mbanyi b'Abasamâriya. Oyo Musamâriya mwinjà luli lwîganyo kuli rhwe: obuzigire burhalola ola ali wa mulala mucu, burhalola ali w'idini lici; burhishi mwîru erhi mwêru erhi mudukula: ngasi muntu ali mwene-wîrhu, bulya ciri ciremwa ca Nyamuzinda na mwene Larha w'empingu.

^s**10.34** amutunga ebihulu, kuli kuderha arhuba ebihulu

^t**10.41** : Ahâli h'okukoyakoya oku by'en'igulu, rhukoyakoye oku by'Obwâmi bw'empingu erhi-kwo. «Iragi lyâbo abayumva ecinwa ca Nyamuzinda, banacibikirire emurhima».

nkuhè». ⁸ Olya erhi ankašhub'ikakomamba, mmubwîzire oku, ciru ankabà arhazûsiri mpu amuhêre obwîra, anazâka erhi burhè burhuma, amuhè ngasi eci alonza».

Obuhashe bw'ensengero (Mat 7, 7-11; Ywn 14, 13-16)

⁹ «Nâni mmubwîzire: Muhûne mwahâbwa, mulonze mwarhola, mukomambe mwayigulirwa. ¹⁰ Bulya ngasi ohûna anahâbwe, na ngasi olonza anarhôle, n'okomamba oku lumvi anayigulirwe. ¹¹ Mubusi ndi muli mwe, omugala erhi ankamuhûna obuntu, ankamuha ibumba? Nîsi erhi ankamuhûna enfî, ka ankamuhà empiri? ¹² Nîsi kandi erhi amuhûne iji, ka ankamuha ihiri? ¹³ Mwe babî, akabà muyish'ihà abâna binyu ebinja, Sho w'empingu yêhe k'arhalushe okuhà abamuhûnyire Mûka Mutagatîfu!»

Yezu arhayimbanwa na Belzebubi (Mat 12, 22-29; Mrk 3, 22-27)

¹⁴ Anacibà adwîrhe alibirhakwo shetani, n'oyo shetani erhi wa kaduma. E-erhi shetani akarhengamwo, kalya kaduma kaderha, n'olubaga lwarhangâla. ¹⁵ Ci baguma muli bo baderha, mpu: «Belzebubi, omurhambo w'abashetani, ye ahulusamwo abashetani». ¹⁶ N'abandi balonza okumurhangula, bamuhûna ecimanyîso cahubuka oku nkuba. ¹⁷ Ci yêhe abona enkengêro zâbo, ababwîra, erhi: Ngasi bwâmi bucipheramwo, kuhya buhya, n'enyumpa zanakahongokera oku zindi. ¹⁸ Naye shetani, akabà acîgabiremwo yênene, kurhi obwâmi bwâge bwankaciymanga? Bulya mudesire mpu oku buzibu bwa Belzebubi ndibirha- kwo bashetani. ¹⁹ Akabà oku buzibu bwa Belzebubi ndibirhakwo bashetani, oku buzibu bwa ndi abâna binyu^u babalibirhakwo bo? Lêro bo bayish'ibà bacîranuzi binyu. ²⁰ Ci akabà oku munwe^v gwa Nyamuzinda ndibirhakwo ba-shetani, kwo kuderha oku Obwâmi bwa Nnâmahanga bwayishire eno mwinyu. ²¹ Entwâli ecîbambizize ekalâlîra enyumpa yâge, ntâye wankahuma oku birugu byâge. ²² Ci erhi hankayisha omulushire burhwâlî, akanamuhima, anamunyaga emirasano yoshi ali acîkubagîre, n'ebi amunyagaga, anabigabaguza».

Orhali na Yezu erhi mushombanyi (Mat 12, 30)

²³ «Oyu rhurhali rhwe naye, erhi mushombanyi, n'orharhola haguma nâni, erhi kushandâza ashandâza».

Omuzimu mubî w'enshubîrizi aminya (Mat 12, 43-45)

²⁴ «Shetani akarhenga omu muntu, anajè ageragera aharhali mîshi, ajè alonza ah'arhamûkira. Akahabula, anaderha, erhi: «Ka ncîshubirire mulya mwâni narhengaga». ²⁵ Erhi amuhika, anashimâna muli muhayajire munabambirwe bwinjà. ²⁶ Anagenda obwo, alêrhe bandi bashetani nda babî kumulusha; n'erhi bajamwo, banacilambûliramwo. Okubundi obwôrhere buzinda bw'oyo muntu bwanabà bubî kurhaluka oburhanzi».

Iragi ly'okuli

²⁷ Lêro oku adwîrhe aderha ntyo, mukazi muguma omu lubaga anaciyakuûza, erhi: «Iragi ly'enda yakuhêkaga n'amabêre gakuyonsagya!» ²⁸ Ci yêhe amushuza, erhi: Iragi lyâbo erhi bo abayumva ecinwa ca Nnâmahanga n'okucilanga!»

Ecimanyîso ca Yôna (Mat 12, 38-42)

²⁹ Erhi orhutu rhw'abantu rhumulundûkira, arhondêra okubabwîra, erhi: «Eri iburha liri iburha

^u**11.19** : Omu Buyahudi mwâli abantu bàl'igwêrhe obuhashe bw'okuhulusa abashetani. Okuderha mpu oku buhashe bwa Belzebubi Yezu alibirhakwo bashetani, kuli kujacira abandi Buyahudi bahîrwe obwo buhashe. Bulya okuhengulira Belzebubi obuhashe bw'okuhulusa abashetani, kuli kujira abâna bâbo baganda ba shetani. Abo bâna b'Abayahudi bo bayish'itwîra ababajâcira ntyo olubanja.

^v**11.20** : Omunwe gwa Nyamuzinda: buzibu bwâge, Nyamuzinda-Mûka.

libi; lyalonza ecimanyiso, n'ecimanyiso ntaco lyabona ecirhali cimanyiso ca Yona^w. ³⁰ Bulya, nka kulya Yona aberaga abantu b'e Ninive cimanyiso^x, kwo na Mwene-omuntu ayish'ibà kuli eri iburha. ³¹ Omwami-kazi w'Ebulyo^y ayish'ija lubanja n'eri iburha, aliyagirize, bulya arhengaga e-nyuma y'ebihugo mpu ayish'iyumva obushinganya bwa Salomoni; n'olushire Salomoni, y'ono oli hano! ³² Abantu b'e Ninive bayish'ija lubanja n'eri iburha, banaliyaze, bulya baciyunjuze erhi bayumva enyigirizo za Yona; n'olushire Yona, y'ono oli hano!»

Omugani gw'akamole (Mat 5, 15; 6, 22-23; Mrk 4, 21)

³³ «Ntaye oyakiza akamole okukafulika omu nterule erhi omu byasi, ci oku ngondozo kamanikwa, lyo abaja omu nyumpa babona obulangale. ³⁴ Akamole k'omubiri gwawe, lyo isu lyawe. Isu lyawe likaba ligumaguma, omubiri gwawe gwoshi gunabe n'obulangashane; ci erhi lyankalwala, nagwo omubiri gwawe gwanaba n'omwizimya. ³⁵ Ocidosc erhi ohulangale bukulumwo burhali mwizimya! ³⁶ Omubiri gwawe gwoshi^z gukaba n'obulangale, buzira cirumbu ciri omu mwizimya, gwoshi gwanabera omu bulangale nka kulya akamole kakumolekera n'obulangale bwako».

Yezu akalihira Abafarizeyi n'abashamuka b'ihano (Mat 23, 13-32)

³⁷ Oku acidwirhe aderha, Mufarizeyi muguma anacimulalika mpu aj'irya e-mwage. Anaciyija, atamala oku cibo. ³⁸ Erhi abona okwo, olya Mufarizeyi arhondera acidesa emurhima mpu arhacikalabire embere z'okulya. ³⁹ Ci Nyakasane amubwira, erhi: Mwe Bafarizeyi, mushuka ebiri emugongo gw'akabehe n'embêhe, ci erhi munayunjwire bushungu n'obubi! ⁴⁰ Ebi bingolongolo! Owa-jiraga ebiri emugongo k'arhali ye wajiraga n'ebiri omu ndalala? ⁴¹ Muhêze abakenyi ebi mugwêrhe erhikwo, na ntyo byoshi byammubera bicese. ⁴² Ci kwonene, buhanya bwinyu mwe Bafarizeyi, bulya muhana entulo y'emento^a n'eruta n'eya ngasi lushogo, mugal'iyibagira obushinganyanya n'obuzigire bwa Nnamahanga! N'obwo byo mukwanine okurhang'ijira ebyo, buzira okuyibagira ebirhanzi. ⁴³ Buhanya bwinyu, mwe Bafarizeyi, bulya musima okubwarhala oku ntebe ntanzi omu masinagogi n'okulamusiwa oku mmana! ⁴⁴ Buhanya bwinyu, bulya mushusha enshinda zirhabonekana, ciru n'abantu banazigere-kwo barhanamanyiri!» ⁴⁵ Muguma omu bashamuka b'ihano ashuza, erhi: «Muyigiriza, omu kuderha ntyo, kurhujacira orhujacire nirhu!» ⁴⁶ Naye, erhi: «Ninyu mwe bashamuka b'ihano, buhanya bwinyu! Bulya munabarhuze abantu emizigo erhankagalwa, n'obwo mwene ciru murhayihumakwo n'omunwe gwinyu! ⁴⁷ Buhanya bwinyu, mwe muyubakisa enshinda z'abalêbi, n'obwo basho bo babayirhaga! ⁴⁸ Ntyo muli bahamirizi b'ebijiro bya basho, munabiyemera; bulya bo babayirhaga, ninyu muyubaka ebyusho byabo! ⁴⁹ Co cirhumire Obushinganya bwa Nyamuzinda buderha: Nabarhumira abalêbi n'entumwa, bayirhamwo baguma banabalibuze, ⁵⁰ lyo eri iburha liyish'idôsibwa omuko gw'abalêbi gwabulajisire kurhenga okulemwa kw'igulu, ⁵¹ kurhenga omuko gw'Abeli kuhika omuko gwa Zakariya, owanigiragwa omu ka-Nyamuzinda ekarhi k'oluhêro n'ahatagatifu. Okuli, mmubwire, ebyo byoshi byabarhuzibwe eri iburha. ⁵² Buhanya bwinyu, mwe bashamuka b'ihano!

^w**11.29** - cimanyiso: Kwo kuderha ecisomerine c'okuyerekana obushashe bwa Yezu.

^x**11.30** : Kulya Yona ayerekaga abantu b'e Ninive enjira y'okucira, ntyo kwo Mwami Yezu al'ijirira Abayahudi; ci bohe balahira.

^y**11.31** «Ebulyo»: emunda omuntu oli alola ebushoshokero ehebire okuboko kulyo, kandi bayiderha «mukondwe» erhi «ifo». «Ebulembe», yo erigi emunda omuntu ahebire okuboko kulembe, kumoso. Kandi bayiderha e «mwênè», erhi e «ruguru»

^z**11.36** mubiri gwoshi omu bulangale: Owalonzi'iyumwa enyigirizo za Yezu, abe n'obukengere n'omurhima mugumaguma.

^a**11.42** Emento n'eruta ziri mburho za citwiro ca ntyantya.

Bulya mwayansire olwigulo lw'obumanye^b. Mwene murhacimujaga, nabo abàli bamujà, mwabahagalika!»⁵³ Erhi ahuluka, abashamuka b'ihano n'Abafarizeyi barhondêra okumukunirira bwenêne n'okumudôkereza binji binji,⁵⁴ bakamurhega mpu lyo aderha akanwa karhuma bamushobeka.

12

Okuderha okuli buzira bwôba

¹ Erhi engabo nyinji emuzunguluka, ciru baguma bakalabarha abandi, arhondêra okubwîra abaganda bâge, erhi: «Mumanye engezo y'Abafarizeyi, bwo bulyâlyâ. ² Ntâco cifulisirwe cirhakafûlûlwa, na nt'ihwe lirhakarhulika. ³ Kuziga ebi mwaderhîre omu mwizimya, byoshi byayish'iderhwa izûba lyabasha, n'ecimwajaga mahwe omu kurhwiri muli omu nyumpa, cayish'iyakuzibwa oku mmâna. ⁴ Mwe bîra bâni, mmubwîzire nti murhayôbohaga abantu bayîrha omubiri, n'enyuma ly'aho babule ecibankashub'ijira. ⁵ Nkolaga nammuyêreka ndi mukwânine okuyôboha: muyôbohe Olya wankab'amâyîrha, akashub'ihasha n'okukwêba omu nyenga y'omuliro. Nêci, mmubwîzire, y'oyo ye muyôbobage^c. ⁶ Ka bitora birhanu birhagulwa bujuma bubiri? Na ntâco muli byo ciyibagirwa na Nyamuzinda! ⁷ Ciru n'emviri z'irhwe linyu ziri nganje zoshi. Murhayôbohaga; mulushire olugù lw'ebitora. ⁸ Ka mmubwîre: ngasi yêshi wânkuze embere z'abantu, naye Mwene-omuntu anâmukuze embere za bamalahika ba Nyamuzinda. ⁹ Ci owandahire embere z'abantu, ayish'ihakanwa e-mbêre za bamalahika ba Nyamuzinda. ¹⁰ Na ngasi yêshi wajâcîre Mwene-omuntu, anababaliirwe; ci omuntu wâlogorhere Mûka-Mutagatîfu, arhakababaliirwa^d. ¹¹ Amango mwâhekwe omu masinagogi n'embere z'abacîranuzi n'abarhegesi, murharhamaga mwarhanya mpu kurhi mwasamba erhi binwa bici mwaderha. ¹² Bulya Mûka Mutagatîfu ayish'immubwîra ho na halya ebi mu-kwânine okuderha».

Okurhahira omurhima omu by'en'igulu

¹³ Muntu muguma omu lubaga anacimubwîra, erhi: «Waliha Mwigîriza, o-mbwîrre mwene wîrhu rhugabâne akashambala kîrhu». ¹⁴ Anacimushuza, erhi: «Ewe larha, ndi wanjiraga mucîranuzi nîsi mugabi w'ebirugu by'akashambala kinyu?» ¹⁵ Okubundi anacibabwîra, erhi: «Mumanye murhabâga ba kajiji^e, bulya omuntu obuzîne bwâge burhaba omu bunji bw'ebirugu byâge». ¹⁶ Anacibatwa omugani, erhi: «Hâli muntu muguma mugale, ishwa lyâge lyananaciyêra bwenêne. ¹⁷ Anacirhimanya, erhi: «Kurhi najira obu ntagwêrhi aha nahaka emyâka yâni? ¹⁸ Acîdesa, erhi: «Namâmanya oku najira: nkola nâshâba enguli zâni, nyûbake engali kulusha, mwo nâhaka emyâka yâni n'ebirugu byâni byoshi. ¹⁹ Obwo mbwîre omurhima gwâni, nti: «We murhima, okola ogwêrhe birugu binji muhako myâka erhali minyi; ojage waluhûka, oye, onywe onajire idinie». ²⁰ Ci Nyamuzinda anacimubwîra, erhi: «Eci cingolongolo! Kali obu budufu bw'ene bayish'ikuyanka omûka! N'ebyo walundisire byayishig'ibâ bya ndi obwo?» ²¹ Kwo ali ntyo ngasi muntu ocilundikira yêne ahâli h'okugalira Nnâmahanga»^f.

Okucîkubagira Nnâmahanga (Mat 6, 25-33)

^b**11.52** : Lwigulo lw'obumanye bw'Amandiko matagatîfu. Ntyo bàrhuma abantu barhamanya enjira y'Obwâmi bwa Nnâmahanga. Kulusha aho, badwîrhe bahanza abantu okuyankirira enyigîrizo za Mwâmi Yezu.

^c**12.5** : Nyamuzinda yêne wa kuyôbohwa, bulya yêne ogwêrhe obuhasha bw'okuheza lwoshi n'okuciza. Ci obwo bukwânine okurhabâlwa n'obulangâlire, bulya Nyamuzinda ali Larha.

^d**12.10** : Lolâ amahugûlo: Mrk 3, 29.

^e**12.15** : Okubâ wa kajiji: kushwira erhi okuziga eby'en'igulu n'okubihubira,

^f**12.21** okugalira Nnâmahanga kuli kuhika amakwânane g'empingu

²² Okubundi anacibwîra abaganda bâge, erhi: «Co cirhumire mmubwîra: «Murharhanyagya oku buzîne bwinyu mpu bici mwalya n'oku mubiri gwinyu mpu bici mwayambala. ²³ Bulya obuzîne bulushire ebiryo n'omubiri gulushire emyambalo. ²⁴ Mulole bahungwe: bahbarhwera barhanasârûla, barhajira irhindikiro erhi nguli, Nyamuzinda agal'inabalîsa! Ka murhalushiri orhunyunyi bwenêne! ²⁵ Ndi muli mwe, ciru ankahangaza, wankahash'icîyushulira ikoro liguma oku buzîne bwâge? ²⁶ Akabà ciru ebinyi biyâbîre obuhashe bwinyu, cirhumirâge mukaçîrhamya oku bindi? ²⁷ Mulole kurhi obwâso bumera: burhakola burhanaluka. Mmubwîzire oku ciri Salomoni omu irenge lyâge lyoshi arhayambalaga nka hyâso higuma muli rhwo. ²⁸ Kuziga Nnâmahanga akayambika ntyo ehyâsi hiri omu ishwa ene n'irhondo hyakwêbwa omu cibeye, banyamubula-buyêmêre, k'arhammujirire okulushire aho? ²⁹ Murhakâg'irhanya mpu cici mwankalya, nîsi mpu cici wankanywa; mumanye murhacîhiraga omu ntanya. ³⁰ Bulya ebyo byoshi bapagani b'en'igulu bo babilonza. Mwêhe Sho ayishi oku mubilagîrerekwo. ³¹ Kuziga mulonze Obwâmi bwâge, n'ebyo byoshi mwayish'ibiyûshulirwa. ³² Murhayôbohaga, mwe busò busungunu, bulya Sho alonzize okummuhà Obwâmi.

Okuguza ebirugu bîrhu n'okuhà abakenyi (Mat 6, 20-21)

³³ Muguze ebirugu binyu, murhabâlemwo abakenyi. Mucîlukire emvumba zirhashaja, munacîbîkire omuhako gurhahwa omu mpingu, emunda ecishambo cirhahika n'enundo erhalunda. ³⁴ Bulya aha omuhako gummuli ho n'omurhima gwayish'immuba.

Okucîrheganya n'okubà masù oku mango Nnawîrhu agaluka (Mrk 3, 35; Mat 24, 43-51)

³⁵ Muhwinje bwinjà munafumbarhe orhumole rhwinyu rhutwâne. ³⁶ Mubè nk'abantu bâlinga nnawâbo hano arhenga oku buhya, erhi ayisha lyo bamuyigulira amâkomamba oku lumvi. ³⁷ Iragi lyâbo abashi nnawâbo ashimâna bali masù hano ayisha! Okuli, mmubwîre, ayish'ikenyera, ababwâr haze aha cîbo câge, akabageramwo, abagabulire. ³⁸ Ayishe oku îrò lirhanzi, ayishe oku irya-bantu, akabashanga bali ntyo, iragi ly'abo Bashi! ³⁹ Muyumve bwinjà: acibâga nnakà ankamanya akasanzi ecishambo cayisha, arhankagoheka ciru ehitya, arhankanaleka enyumpa yâge eberwe. ⁴⁰ Ntyo ninyu mubè masù, bulya amango murhishi go Mwene omuntu anayishe». ⁴¹ Petro anacimubwîra, erhi: «Waliha, ka rhwenene otwîre ogo mugani, ni boshi?» ⁴² Nyakasane ashuza, erhi: «Ndi baderha mpu ali mwimangizi mwîkubagirwa na mwîrhonzi, oyu nnawâbo anasigîre aha mbuga, ayish'ihà abâbo Bashi ogwâbo mulengo gw'e-ngano omu mango gakwânîne? ⁴³ Iragi ly'oyo Mushi, oyu nnawâbo ashimâna a- dwîrhe ajira ntyo hano ayisha! ⁴⁴ Okuli mmubwîre, ayish'imurhambuza oku byâge byoshi. ⁴⁵ Kwônene, oyo murhumisi erhi ankaderha emurhima, erhi: «Nnawîrhu alegamir'igaluka», okubundi arhondêre ashûrha abambali n'abà- mbali-kazi, agwîre okulya, okunywa n'okukalûka, ⁴⁶ nnawâbo oyo Mushi ayish'iyisha olusiku n'akasanzi arhamanyiri, amukage anamuganjire omu bâgo-ma. ⁴⁷ Naye omushizi oyishi eci nnawâbo asîma, arhanacirheganye, arhanajire oku nnawâbo alonza, ayish'ishûrha empîmbo. ⁴⁸ Naye owakozire ebikwânîne okushûrhirwa, ci arhamanyaga, ayish'inyulikwa, ci arhali bwenêne. Ngasi wahîrwe binji, ayish'idôsibwa binji, na ngasi wabîsîzwe binji, ayish'ilyuzibwa kulu-sha.

Yezu arhâl'ilêrha murhûla en'igulu (Mrk 10, 38; Mat 10, 34-36)

⁴⁹ Muliro^g nal'ilêrha en'igulu, nanalonza bwenêne guyâke! ⁵⁰ Ngwêrhe obubatizo^h nayîsh'iyankirira, nampangalîre omurhima kuhika buyunjule! ⁵¹ Ka mumanyire mpu murhûla nal'ilêrha en'igulu? Nanga, mmubwîzire, ci kukoza abantu. ⁵² Bulya kurhenga buno, omu nyumpa ya bantu barhanu, bayish'icîgabamwo basharhu balwîsa babiri, na babiri balwîse basharhu.

^g**12.49** Muliro gwa kucêsa n'okudûrhubaza emirhima

^h**12.50** : Obubatizo bwa Mwâmi Yezu gwo mababale n'okufà kwâge.

⁵³ Abantu bayish'icîgabaⁱ, omubusi akoze omugala, n'omwâna akoze îshe; omuzîre akoze omwâli, n'omwâli akoze nnina; omukazi akoze omwâlikazi, n'omwâlikazi ako-ze nnazâla».

Okumanya ebimanyîso by'amango (Mat 16, 2-3; 5, 25-26)

⁵⁴ Ashub'ibwîra olubaga, erhi: «Mukabona ecitû ciyimuka Ebuzikiro, munayirukire mwaderha, mpu enkuba yamahinda, erhi kwo binali ntyo. ⁵⁵ Nayo empûsi y'Ebulyo ekahûsa munaderhe, mpu idûrhu lyâbâ, erhi binali. ⁵⁶ Ezi ndyâlya, munamanyirire obusû bw'ecihugo n'obw'emalunga! Cirhumirage murhacimanya aga mango^j? ⁵⁷ Cirhuma murhamanya mwenene ecimmukwânîne okujira? ⁵⁸ Ntyo okahêka oyu muli kadali naye lubanja emwa omucîranuzi, onacisêze muyûkize omu njira, arhag'ikuhêka embere z'omucîranuzi, naye omucîranuzi arhag'ikuhâ omuganda, n'omuganda arhag'ikuhira omu mpamikwa. ⁵⁹ Nkubwîre, orhâmuhengê orhajaj'ilyûla obujuma buzinda».

13

Okucîyunjuza n'okuyêmêra amalumwa

¹ Muli ako kasanzi hanacyiisha abantu, bamubwîra emyanzi ya balya Bagalileya Bilato agushaga omukò gwâbo omu gw'enterekêro zâbo. ² Anacibashuza, ababwîra, erhi: «Ewe, ka mumanyire mpu aho Bagalileya bâgwêrhe ebyâha kurhaluka abâbo Bagalileya boshi, okwenge bamalibuzibwa ntyo? ³ Mmubwîzire oku nanga! Ci akabâ murhacîyunjuzizi, mweshi kwo mwânahungumuka ntyo. ⁴ Nîsi erhi balya ikumi na munâni bahoneragwa n'omutungo omu Silowe, ka mwamanyanya mpu bo babîhire kurhaluka abâbo b'e Yeruzalemi boshi? ⁵ Mmubwîzire oku nanga! Ci akabâ murhacîyunjuzizi^k, mweshi kwo mwânahirigirha ntyo».

Omugani gw'omulehe guruhayâna

⁶ Ashub'ibabwîra ogu mugani, erhi: «Muntu muguma âli agwêrhe omulehe omu lukoma lwâge lw'emizâbîbu. Ayish'al'ilonza amalehe kuli gwo, arhagabonaga. ⁷ Anacibwîra okonda lulya lukoma, erhi: «Ekola myâka isharhu eno erhi nyisha nd'ilonza amalehe kw'ogu mulehe, ntanagabona. Lêro ogutwe; cici gucirîrakwo obudaka?» ⁸ Naye amushuza, amubwîra, erhi: «Mâshi Waliha, oshub'iguleka, ogu mwâka naguyûhirira nguhirekwo n'emyâvu. ⁹ Nkaba gwayâna lêro... N'akabâ nanga, oyîsh'igutwa.»

Yezu afumya omukazi ôgonyahire olwa-Sabato

¹⁰ Anacibâ adwîrhe ayigîriza omu sinagogi olwa-Sabato. ¹¹ Mwâli mukazi muguma olimwo shetani w'obuzamba kurhenga byanda ikumi na munâni; erhi ôgonyahire arhankanahash'icîyimusa. ¹² Erhi Yezu amubona, amuhamagala, anamubwîra, erhi: «Ewe nyoko, wamâfuma obuzamba bwâwe!» ¹³ Okubundi amuhirakwo amaboko. Ho na halya, anacigonyôka, akuza Nyamuzinda. ¹⁴ Ci omukulu w'isinagogi akunira, bulya Yezu arnafumya omuntu omu lwa-Sabato. Anacibwîra olubaga, erhi: «Ensiku z'okukola ziri ndarhu; muli ezo nsiku mukayisha mufumibwe, ci arhali omu lwa-Sabato». ¹⁵ Nyakasane anacishuza, erhi: «Ezi ndyâlya! Ka ngasi

ⁱ**12.53** Okwo kucîgabamwo n'okukozanya, kuli kuderha oku abayêmire Yezu bakoziwakwo entambala n'abarhamuyêmîri

^j**12.56** : Mango ga Masiha: gamanyîkana oku bisômerîne hyâge.

^k**13.5** : Omu masû g'Abayahudi, amalumwa càli cimanyîso c'obuhane bwa Nnâmahanga. Bôhe, bâli bacîkêbirwe mpu abo bâbo banigagwa n'abâhoneragwa n'omutungo bo bâli babî, mpu n'abandi barhabonaga ago mababale bâli bêru-kwêru. Hali amango Nnâmahanga akarhumira abinja amababale en'igulu, n'ababî abaleke. Co cirhumire ntâyê ciru n'omuguma okwânîne okulonz'imana omahwe ga Nyamuzinda, bulya rhweshi rhuli banya-byâha, na rhweshi rhukwânîne rhulyûle ebyâha bîrhu n'eby' abirhu bantu.

muntu muli mwe arhahulusa enkafu erhi endogomi yâge omu lusiku lwa Sabato, aj'iyinywêsa?¹⁶ N'oyu mwâli w'Abrahamu wali oziringisirwe na shetani kurhenga myâka ikumi na munâni, k'arhâli a-kwânîne yeki ashwêkûlwe ezi ngoyi olwa-Sabato?»¹⁷ Erhi aderha ntyo, enshonyi zagwârha abashombanyi bâge boshî, ci olubaga lwôhe lwoshi lwasîma ebirhangâzo byoshi akâg'ijira.

Omugani gw'emogomogo y'emburho y'esinapi (Mat 13, 31-32, Mrk 4, 30-32)

¹⁸ Anaciderha, erhi: «Lwîganyo luci nankashushanya Obwâmi bwa Nyamuzinda? Cici nankabugererakwo?»¹⁹ Kwo buli nka mogomogo y'emburho y'esinapi omuntu ayankaga, ayimîra omu kwâge; yakula yanabâ murhi, orhunyunyi rhw'emalunga rhwayish'ikayûbaka omu mashami gâgwo».

Omugani gw'olwango (Mat 13, 33)

²⁰ Ashub'iderha, erhi: «Cici nankagererakwo^m Obwâmi bwa Nyamuzinda?»²¹ Kwo buli nka lwango omukazi ayankaga, aluheba omu nshâno ya mirengo isharhu, kuhika yoshi yalinda ebumbugurhaⁿ».

Omuhango mufunda. Obwâmi bwa Nyamuzinda bwanyagwa Abayahudi buhâbwe abapagani (Mat 7, 13-14; 25, 10-12; 7, 22-23; 8, 11-12; 19, 30; Mrk 10, 31)

²² Aj'agera omu bishagala n'omu ngo, erhi aj'ayigîriza anali omu njira y'okujâ e Yeruzalemu.²³ Muntu muguma amubwîra, erhi: «Waliha, ka banyi bâyôkoke?»²⁴ Anacibashuza, erhi: «Mucîsêze okugerera omu muhango mufû-nda; bulya, mmubwîre, banji bayish'ilonza okugera barhanahashe.²⁵ Amango nnanyumpa abâ amayimuka amânahamika olumvi, ninyu mwamayôrha e-mbuga, murhondêra mwakomamba, mpu: «Mâshi Waliha, orhuyigulire nîrhu», ayish'immushuza, erhi: «Ntishi muli ba ngahi». ²⁶ Ninyu obwo mwârho-ndêre okumubwîra, mpu: «Rhwalîre rhwananywa haguma nâwe, wayigîrize n'emwîrhu». ²⁷ Naye anâmushuze, erhi: «Ntishi muli ba ngahi; ntengiho, mujê aha ntashigirwa, mwe banyankola-maligo mweshi!»²⁸ Lyo mwayish'ihôgera n'okukenyeza amîno, mubona Abrahamu n'Izaki na Yakôbo n'abalêbi boshi omu Bwâmi bwa Nyamuzinda, ninyu mubona oku mwakabulîrwe embuga. ²⁹ Bayish'ihubuka Ebushoshôkero^o n'Ebuzikiro bw'izûba, Emwênè n'Emukondwè, bayish'ishangîra Obwâmi bwa Nyamuzinda. ³⁰ Nêci, hali abazinda bâbè barhanzi^p, hali n'abarhanzi bâbè bazinda».

Obwenguza bwa Herodi

³¹ Aho honênè, baguma omu Bafarizeyi bamujaho, banamubwîra, mpu: «Ogende, orhenge kuno, bulya Herodi alâlîre okukuniga». ³² Anacibashuza, erhi: «Mugende, muj'ibwîra oyo nyambwe ntyâla: «K'orhabwîni, ndwîrhe nalibirhakwo bashetani, ndwîrhe nafumya abantu ene

^l**13.19** : Lolâ amahugûlo: Mrk 4,32.

^m**13.20** Migani minji ekulikirîne omu milongo yayisha aha idako

ⁿ**13.21** : Obwâmi bwa Nyamuzinda, yo Ekleziya. Olwo lwango, lwo lwîganyo lw'Akanwa ka Mwâmi Yezu; n'enshâno lwahebwanwo, lyo igulu.

^o**13.29** : Empande ini z'igulu oku muntu oyêrekire emunda izûba lishoshôka: Ebushoshôkero, Ebuzikiro, Ebumosho n'Ebulyo: kandi rhwanaderha, Buzûka-zûba, Buzika-zûba, Emwênè n'Emukondwè.

^p**13.30** : Ahâli h'okulonz'imanya erhi abîshogwa bâbè banyi erhi banji, kukwânîne okucîyunjuza lyo rhuyish'ibâ omu bîshogwa. Bulya arhali okubâ ba mulala gw'lhrahimu kwo kwankaciza omuntu; arhanali okubâ omu barhanzi kwârume abantu bacunguka, nanga! Cîntu ciguma cône cârhume rhwacunguka: okuyêmêra Kristu n'okucisêza okukulikira amarhegeko n'obulonza bwa Nnâmahanga.

n'irhondo, n'olusiku lwa kasharhu nyûkirize^q! ³³ Ci ene n'irhondo na lisirhondo^r kukwânîne ngende, bulya kurhali kwinjâ omulêbi afîre omurhali omu Yeruzalemu.

Yeruzalemu, Yeruzalemu! (Mat 23, 37-39)

³⁴ «Yeruzalemu, Yeruzalemu! Obu oniga abalêbi n'okubanda entumwa bakurhumirwe amabuye, kanga nalonzize okukumakuma abâna bâwe nka ku-lya engoko eyûbarhira abanangoko bâyo omu byûbi... orhanalonzagya! ³⁵ Mumanyage! obu mukola mwâlekerwa enyumpa yinyu mushaka. Nêci, mmubwîzire oku murhakacishub'imbona kuhika olusiku mwâderhe, mpu: Aganze oyishire oku izîno lya Nyakasane!»

14

Yezu afumya omuntu w'akabunda olwa-Sabato (Mat 12, 11; Luk 13, 15)

¹ Okuhandi, olwa sabato Yezu anacijâ omu mwa mukulu muguma w'omu Bafarizeyi mpu ayikule, nabo bakàmuhengûza. ² Obwo erhi muntu muguma wa-lwâla akabunda ali embere zâge. ³ Yezu anacibwîra abashamuka b'ihano n'A-bafarizeyi, erhi: «Ewe, ka kuyêmêrîrwe okufumya omu lwa-Sabato erhi nanga?» ⁴ Bagumagumya. Anaciyanka olya mulwaâla, amufumya, amulika. ⁵ Okubundi ababwîra, erhi: «Ndi muli mwe, omugala, nîsi erhi enkafu yâge yankarhogera emugoke, alek'iyizikûla ho na halya omu lwa-Sabato?» ⁶ Banacibula oku bankamushuza.

Okucîshoga ebibwârhalo (Mat 23, 12)

⁷ Okubundi atwa abâli balâlisirwe omugani, bulya amâbona okubacîshoga ebibwârhalo by'embere. Anacibabwîra, erhi: ⁸ «Nka oli mulâlike oku buhya, orhahîra mpu ocidêkereze oku ntebe ntanzi, bulya erhi omukengwa kukulusha ankayisha anali mulâlike naye, ⁹ owammulâlika mwe naye alek'ikubwîra, erhi: «Hundusa oyu oku ntebe», lyo orhaj'itamala n'enshonyi oku ntebe y'enyuma. ¹⁰ Ci irhondo okalâlikwa, onagend'icîtamalira oku ntebe nzinda, lyo owakulâlikaga, hano ayisha, akubwîra, erhi: «Mwîra wâni, yegera embere! Obwo wanakengwa na balya muli balâlike mwe nabo. ¹¹ Bulya ngasi muntu ocîkuza arhôhibwa, naye ocirhohya akuzibwa».

Abakwânîne okulâlikwa

¹² Anacibwîra n'olya wali omulâlisire, erhi: «Nka wajira idinie lya mûshi erhi lya bijingo, orhalâlikaga bîra bâwe, erhi bene winyu, erhi ab'omulala gwinyu, erhi bâlungwè bâwe bagale, lyo barhish'ikulâlika nabo, lunalek'ibâ luhe-mbo lwâwe. ¹³ Ci nka wajira idinie, onahamagale abakenyi, ebirema, abakunagizi n'emihûrha. ¹⁴ Obwo wanayish'ibona iragi, kulya kubâ barhagwêrhi eci- bakugalulira! Bulya wayish'igalulirwa aha bufûke bw'abimâna».

Abalâlike balahiraga okuyisha (Mat 22, 2-20)

¹⁵ Muguma wa muli balya balâlike, erhi ayumva ntyo, amubwîra, erhi: «Iragi lyâge owânalye oku biryo by'omu Bwâmi bwa Nyamuzinda!» ¹⁶ Naye anacimushuza, erhi: «Muntu muguma anacijira idinie, alâlika bantu banji. ¹⁷ E-erhi amango g'okulya gahika, arhuma omwambali mpu aj'ilâlûla abalâlike, erhi: «Mpu muyishage, bulya byoshi biri birheganye». ¹⁸ Ci bôhe babâ nka balaganîne boshi, barhondêra okuhûna obwonjo. Omurhanzi, erhi: «Nzind'igula ishwa, kukwânîne ngend'ilirhangula; nkuhûnyire, ombabalire». ¹⁹ Owundi, erhi: «Nzind'igula mahali arhanu ga nkâfu^s, nkol'ij'igagereza, nkuhûnyire, ombabalire». ²⁰ Owundi aderha, erhi: «Nzind'ijâ

^q13.32 : Okuyûkiriza kwa Yezu, kwo kufâ n'okufûka kwâge.

^r13.33 : Ene, irhondo na lisirhondo, zo nsiku Mwâmi Yezu aciri en'igulu. Hano ezo nsiku ziyu-njula, anagwârhwâ aj'ifira omu Yeruzalemu.

^s14.19 : Nkâfu za kuvinga.

omu buhya, co cirhumire ntayisha». ²¹ Olya muganda erhi agaluka, abwîra nnawâbo okwo. Nnanyumpa anacikunira, abwîra omwambali, erhi: «Okanye, oje omu mashanganizo n'omu njira, ngasi bali bakenyi n'ebirema, n'emihûrha, n'abakunagizi, obalêrhe». ²² Omwambali, erhi: «Waliha, najizire nk'oku warhegekaga, n'obugali ho buciri». ²³ Nnawâbo olya Mushi amubwîra, erhi: «Ogonye engo n'enjira, osêze abantu bayishe, kuhika enyumpa yâni eyunjule. ²⁴ Bulya mmubwîre oku balya bantu bali balâlîke barhâbayize ciru n'omuguma oku idinie lyâni».

Owalonz'ishimba Yezu aleke byoshi

. ²⁵ Ngabo nyinji yamukulikira. Anacihindamuka, ababwîra, erhi: ²⁶ «Omuntu walonz'inshimba, akabâ arhashombiri îshe, na nnina, na mukâge, n'abâna bâge, na bene wâbo, na bâli bâbo, ciru n'obuzîne bwâge, arhankabâ muganda wâni. ²⁷ N'orhabarhwiri omusalaba gwâge, akankulikira, arhankabâ muganda wâni. ²⁸ Ndi muli mwe, akalonz'iyûbaka omutungo, arharhang'ibwârhalâ, akaganja bici gwafâ n'okulola erhi agwêrhe ezaguyunjuza; ²⁹ arhag'ibanda eciriba busha arhanayunjuze omutungo, lyo n'abantu bagera barhamushekera, mpu: ³⁰ «Loli omuntu warhondêraga okuyûbaka, lêro ayabirwa n'okuyunjuza!» ³¹ Nîsi, mwâmi ohi wankarhabala mpu aj'ilwîsa owâbo mwâmi, abule kurhang'ibwârhalâ agerêze erhi n'omurhwe gwâge gwa bihumbi ikumi ahash'ikoza owâbo nn'ebihumbi makumi abiri? ³² Bulya erhi ankarhînya, anarhuma obugo, owâbo aciri kulî, ahûne mpu bayumvanye. ³³ Ntyo ninyu kwo na kuguma: ngasi yêshi orhalesiri ebi ajira, byoshi, arhankabâ muganda wâni.

Olwiganyo lw'omunyu (Mat 5, 13; Mrk 9, 50)

³⁴ Omunyu gubâ mwinjâ. Ci kwônene erhi gwankagaga, bici gwankacilungwamwo? ³⁵ Gurhankacikwânana omu ishwa ciru erhi oku câvu: gwanakabu-lirwa erubala. Ogwêrhe amarhwîri g'okuyumva, ayumve!»

15

Migani isharhu y'olukogo lwa Nyamuzinda:

¹ Obwo abavurhisa n'abanyabyâha bamulirâna boshi mpu bayumve e-nyigîrizo zâge. ² Lêro Abafarizeyi n'abashamuka b'ihano bakadwira omu nda nk'ihiri, mpu: «Oyu muntu adwîrhe ayankirira abanya-byâha analîra haguma nabo!»

1. Ecibuzi cihezire (Mat 18, 12-14)

³ Anacibatwa ogu mugani, erhi: ⁴ «Ndi muli mwe ojira bibuzi byâge igana, ciguma cikahera, orhaleka birya bindi makumi gali mwenda na mwenda omu bulambo, akakulikira cirya cihezire kuhika acibone? ⁵ N'erhi acirhimâna, anacihira abâ lurhugo n'obushagaluke. ⁶ Erhi ahika eka, anayâkûza abîra n'abalungu bâge, ababwîre, erhi: «Musîme haguma nâni, bulya ecibuzi câni, câli cihezire, nacibwîne!» ⁷ Kwo n'okwo, mmubwîre, bwayish'ibâ bushagaluke omu mpingu oku munya-byâha muguma ocîyunjuzize kulusha bantu makumi gali mwenda na mwenda bimâna barhalagiriri okucîyunjuza.

2. Obujuma buhezire

⁸ «Nîsi, mukazi ohi ogwêrhe ifundo ly'amagerha, liguma limuhere, abule kutwâna n'okuhyajira enyumpa, alongereze kuhika alirhôle? ⁹ N'erhi abâ amalirhôle, anayâkûza abîra-kazi n'abalungu bâge, erhi: «Musîme haguma nâni, bulya igerha lyâlî limpezire nalibwîne!» ¹⁰ Kwo n'okwo, mmubwîre, hayish'ibâ obushagaluke emwa bamalahika ba Nyamuzinda oku munya-byâha muguma ocîyunjuzize».

3. Omwâna mulalahi

¹¹ Ashub'iderha, erhi: «Muntu muguma agwârhe bagala babiri. ¹² Omurhò anacibwîra îshe,

erhi: «Larha, mpânâni ebyâni birugu by'obwîme. Îshe anacibagabira ebirugu byâge, ¹³ Erhi hagera nsiku nyi, olya mwâna ashana ebikunga, alîkûla, ajà omu cihugo c'ihanga, erhi ahikayo, ashandâza ebirugu byâge omu bulalahi. ¹⁴ Erhi ab'amâhwerwa na byoshi, ecizombo cikali cazûka mulya cihugo, abona oku amâkena, ¹⁵ Anacikanya, aj'ishiga mushamuka muguma wa muli cirya cihugo, Anacimuhira oku irango mpu akamuyâbulira engulube, ¹⁶ Obwo akacîfinja okushalûka n'ebyûla, engulube zâkâg'irya; ci abula ciru owamuhâbyo. ¹⁷ Acîjamwo, erhi: «Bashi banga babà aha mwîrhu badwîrhe bayigurha, nâni oku nafira eno munda n'ishali! ¹⁸ Ema! Nkola nalikûla, njè emunda larha ali, mubwîre, nti: «Larha, nabihîre Nnâmahanga nâwe. ¹⁹ Ntacishingânîni okuderhwa mugala wâwe: onjire nka muguma omu bambali bâwe». ²⁰ Anacigandûla, ajà emw'îshe. Erhi abà aciri kuli, îshe amulangira, ayumva o- bwonjo bwamugwârha; anaciyisha ali bulibirha, amuyâbabira, amuhôbera. ²¹ Omugala amubwîra, erhi: «Larha, nabihîre Nyamuzinda nâwe, ntacishingânîni nderhwe mugala wâwe». ²² Obwo îshe abwîra abambali, erhi: «Mubanguke, mulêrhe gulya mwambalo gw'obulimbi, mumuyambike; mumuhire engolo ekuboko n'enkwêrho emagulu. ²³ Mulêrhe ecimasha cishushagîre, mucî-bâge, rhulye rhunajire olusiku lukulu. ²⁴ Bulya oyu mwâna wâni ali afîre, lêro afûsire; àli ahezire, lêro abonesire!» Banacirhondêra okujira olusiku lukulu. ²⁵ Obwo enfula yâge erhi yahinzire. Erhi afuluka, akol'ahika eka, ayumva omulimba gw'ennanga n'amasâmo. ²⁶ Anacikema mwambali wâbo muguma, amudôsa, kurhi. ²⁷ Naye amushuza, erhi: «Mulumuna wâwe oyo oyishire; sho amabâga ecimasha cishushagîre, bulya amubwîne mugumagumà». ²⁸ Anacikunira bwenêne, arhanacilonzagya ciru okujà omu nyumpa. Okubundi îshe ahuluka mpu amuyinginge. ²⁹ Ci yêhe ashuza îshe, erhi: «Ndi byanda binga erhi kukukolera nkukolera? Ntazig'ivuna omu kanwa kâwe ciru n'eliguma. K'oj'o- mpîre nieki ciru omwâna-hene mpu mmulye nanjiremwo idinie rhwe n'abîrhu? ³⁰ Lêro ene mugala wâwe waherezagya ebyâge byoshi omu bakazi b'ebishungu ayisha, yêhe wamâmubâgira ecimasha cishushagîre!» ³¹ Îshe anacimubwîra, erhi: « Mwâna wâni, wêhe ensiku zoshi rhubà rhwembi, n'ebyâni byoshi bibà byâwe. ³² Ci kwâli kurhuyâmânîne okujira olusiku lukulu n'okushagaluka, bulya mulumuna wâwe àli afîre, lêro afûsire; àli ahezire, lêro abonesire!»

16

Omulanzi mulangûza

¹ Ashub'ibwîra abaganda bâge; erhi: «Hâli mulume muguma mugale, erhi ajira omurhindisi w'ebirugu byâge. Banacimushobeka emwa nnawâbo mpu adwîrhe ashandâza ebirugu byâge. ² Amurhumiza, amubwîra, erhi: «Kurhi kulya nayumwîrhe baderha kuli we? Nyêreka ebirugu olanga, bulya orhacibè murhindisi». ³ Olya murhindisi anacirhanya, erhi: «Lêro kurhi najira obu nnawîrhu antenza omu burhindisi bwâni? Okuhinga ntakuhashe, n'okujà nahûna nka mukenyi, enshonyi zayish'ingwârha. ⁴ Namâmanya oku najira lyo nyish'ibona owanyigulira hano nkûlwa omu burhindisi». ⁵ Okubundi ahamagala muguma muguma abâli omu myenda ya nnawâbo. Anacidôsa omurhanzi, erhi: «Mwenda mucî walîre nnawîrhu?» ⁶ Naye, erhi: «Mirengo igana ya mavurha». Amubwîra, erhi: «Yanka ecêrhè câwe, bwârhalâ, oyandike duba makumi arhanu». ⁷ Anacibwîra owundi, erhi: «Nâwe, mwenda mucî walîre nnawîrhu?» Naye, erhi: «Mirengo igana ya ngano». Amubwîra, erhi: «Yanka ecêrhè câwe, oyandike makumi gali munâni». ⁸ Nnawâbo olya mulanzi mulangûza amukunga mpu ajizire obwenge^t. Bulya abâna b'er'igulu bo bayengeha omu bâbo kulusha abâna b'obulangashane.

^t**16.8** : Arhali bubî bw'oyo mulanzi bwo nnawâbo amukungire, ci bwenge n'obwîrhonzi bwâge, bw'okurheganya amango akabà arhacigzerhi burhindisi. Oku mukristu gali amango rhwarhenga en'igulu, ebi rhwaligwerheyo byoshi byasigala.

Okukolêsa kwinjâ ebirugu (Mat 25, 21; Luk 19, 17; Mat 6, 24)

⁹ «Nâni mmubwîzire nti mukome amîra n'ebirugu by'enshamu, hano mubinyagwa, lyo abo bîra bammuyankiriza omu ibwârhalo ly'emyâka erhaganjwa. ¹⁰ Omuntu ôbâ mwîkubagirwa omu binyi, ye na mwîkubagirwa omu binene; n'ôbâ ncuku omu binyi, ye na ncuku omu binene. ¹¹ Mukabâ murhabîri bikubagirwa omu birugu by'enshamu^u, ndi wankaciyish'immulangîsa ebirugu by'okunali? ¹² Na mukabâ murhali bikubagirwa omu kantu ka bene^v, ndi wankacimmuha ehyabâ hinyu? ¹³ Ntâ Mushi wankashiga bâmi babiri: bulya ana-shomba muguma azigîre owundi, erhi acîshwêkere kuli muguma, ajande owundi. Murhankahash'ikolera Nyamuzinda n'ebirugu».

Abafarizeyi basîma ebirugu (Luk 18, 9; Mat 23, 28)

¹⁴ Abafarizeyi basîma ebirugu erhi bayumva ntyo, bamugayaguza bwenêne. ¹⁵ Anacibabwîra, erhi: «Mwe muciderha bimâna embere z'abantu, ci Nyamuzinda amanyire emirhima yinyu. Bulya eci abantu bakûnga, co cishologorha Nyamuzinda.

Misî egaba Obwâmi bw'empingu (Mat 11, 12-13)

¹⁶ «Kuhika Yowane gâli Marhegeko n'Abalêbi^w; kurhenga aho, Emyanzi y'Obwâmi bwa Nyamuzinda yayigîrizibwe, na ngasi muntu akola acîsêza okuhikamwo n'emisî.

Amarhegeko gali g'ensiku n'amango (Mat 5, 18)

¹⁷ «Kuli kulembu irunga n'igulu bigere kulusha okurhenza mparafu nguma y'Irhegeko.

Obuhya liri ifundo lirhankafundûka (Mat 5, 32; 19, 9)

¹⁸ «Ngasi yêshi ohulusa mukâge akanayanka owundi, erhi kuhusha ahushire; naye oherula omukazi ohulusîbwe n'ibâ, erhi kuhusha ahushire.

Omugale mubî na Lazaro

¹⁹ «Hâli muntu muguma mugale, erhi ayambala emyenda midukula n'ey'ecitwîro cihamu, na ngasi lusiku erhi kulya ebiryo by'olusiku lukulu. ²⁰ Hâbaga na mukenyi muguma, ye Lazaro, akayish'icîambulira aha lusò lw'e- nyumpa yâge, anali ahwîre bulema. ²¹ Akacîfinja okulya obushangulikiza bwakag'irhoga oku cîbo c'olya mugale. Ebibwa nabyo byakamugugumakwo, byanakamumîma ebihulu. ²² Lêro olya mukenyi anacîfâ, ahêkwa na bamalahika omu cifuba^x c'Abrahamu. Olya mugale naye afâ, abishwa. ²³ Erhi abâ akola ali omu kuzimu, ayumva amalibuko; agalamira enyanya, alangira Abrahamu na Lazaro omu cifuba câge. ²⁴ Anaciyâkûza, erhi: «Mâshi larha Abrahamu, ombabalire, orhume Lazaro avumvuze omunwe gwâge omu mîshi, nyokolesemwo olulimi, bulya nahîre ntugurhira muno muliro.» ²⁵ Abrahamu amushuza, erhi: «Mwâna wâni, okengêre oku wahâbirwe aminjâ omu bugumagama bwâwe n'oku Lazaro abwîne amabî. Lêro buno akola asîmire, nâwe oli omu malibuko. ²⁶ Na kulusha aho, aha karhî kîrhu ninyu hali enyenga ndi: ngasi balonza okuhubuka eno mpu bajè emwinyu banayabirwa, n'ab'eyo barhayikirira emwîrhu. ²⁷ Olya mugale anacishuza, erhi: «Nkuhûnyirage, mâshi larha, orhume Lazaro aha mwîrhu, ²⁸ bulya njira bene wîrhu barhanu; abayigîrize, balek'iyish'ijâ muno hantu

^u**16.11** : Ebirugu by'enshamu, byo birugu byoshi birhukwânana oku by'en'igulu; n'ebirugu by'okunali, byo birhukwânana oku mûka n'oku buzîne bw'ensiku n'amango.

^v**16.12** : Ngasi kantu karhakwânîni oku mûka gwîrhu n'oku buzîne bwîrhu bw'ensiku n'amango, kali kantu ka bene. Ehirhu, hyo hirya hyankarhurhabâla okuyish'icunguka.

^w**16.16** : Embere Mwâmi Yezu ayishe, Amarhegeko n'enyigîrizo z'Abalêbi birhahikaga omu bulonza n'omu mirhima y'abantu. Buno, Amarhegeko garhaciri manjî, likola liguma lyône: obuzigire n'okucisêza omu kukolera Nnâmahanga.

^x**16.22** : Okuhêkwa omu cifuba c'Abrahamu, kwo kuhêkwa omu Bwâmi bw'empingu n'okuj'isîmamwo haguma n'Abrahamu, îshe w'abemêzi boshi.

h'amalibuko». ²⁹ Naye Abrahamu, erhi: «Bagwêrhe Mûsa n'Abalêbi; babayumve». ³⁰ Olya mugale amushuza, erhi: «Arhali ntyo, mâshi larha Abrahamu, ci muguma omu bafire erhi ankajà emwâbo, banacîyunjuza». ³¹ Abrahamu anacimubwîra, erhi: «Bakabà barhayumvirhizi Mûsa n'Abalêbi, ciru hankabà owafûka omu bafire ababwîrize, naye barhankamuyumva».

17

Owasâr haze owâbo (Mat 18, 6-7; Mrk 9, 42)

¹ Anacibwîra abaganda bâge, erhi: «Kurhankahashikana harhabè okusâr haze, ci kwônene buhanya bwâge owâkulerhe! ² Kwankamukwânana kulusha ashwêkerwe ibuye ly'olwanjika omu igosi anakwêbwe omu nyanja, ahâli h'okusâr haze muguma muli abà bâna barhò. ³ Mucîlange!

Okurhabâla ohabire n'okubabalira orhutumuzize (Mat 18, 15, 21-22)

«Erhi owinyu ankajira kubî, omukalihire, n'akacîgaya, omubabalire. ⁴ Ciru ankakubîhira kali nda omu lusiku luguma na kali nda akuyishire, erhi: «Ncîgayire», onamubabalire».

Obuyêmêre buhasha byoshi (Mat 17, 20)

⁵ Entumwa zabwîra Nyakasane, mpu: «Orhuyushûlire obuyêmêre». ⁶ Nyakasane ashuza, erhi: «Mucigwâr haga obuyêmêre bungana emogomogo y'e-mburho y'esinapi, mwânabwîra ogu murhi, mpu: «Kunduka, oj'imerà mula nyanja», gwanammuyumva.

Okurhumikira abirhu n'obwirhobye

⁷ «Ndi muli mwe ojira omwambali ohinga nîsi erhi oyâbula ebintu, wa-nkamubwîra afuluka, erhi: «Kanya duba oj'irya? ⁸ Abule okumubwîra erhi- kwo, erhi: «Onteganyize ebiryo, ohwinje bwinjà, ontumikire»^y kuhika nyûs'irya nanyûs'inywa; nâwe ogal'iyish'irya onanywe?» ⁹ Ewe! K'anavuga oyo mwa-mbali omunkwa bulya ajizire nka oku ali arhegesirwe? ¹⁰ Ninyu kwo n'okwo; nka mwamayûs'ijira ebi murhegesirwe, muderhe, mpu: «Rhuli barhumisi ba busha; ntâco rhwajizire cirhâli cirhegeke».

Yezu afumya bashomyo ikumi

¹¹ Kwanacibà, erhi akola ali omu njira y'okujà e Yeruzalemu, agera elubibi lw'e Samâriya n'olw'e Galileya. ¹² Erhi ajà omu cishagala ciguma, bantu ikumi balwâla olushomyo bamujayo. Bayimanga kulî. ¹³ Banaciyakûza, mpu: «Mâshi Yezu Mwigiriza, orhufè nîrhu bwonjo» ¹⁴ Erhi ababona, ababwîra, erhi: «Mugendag'icîyêrekana emwa abadâhwa». Erhi bakola bali omu njira mpu bayije, banacifuma. ¹⁵ Muguma muli bo, erhi abona oku afumire, agaluka, aj'akuza Nnâmahanga n'izû linene. ¹⁶ Acîrhimba aha magulu ga Yezu, amuvuga omunkwa. Oyo muntu àli Musamâriya. ¹⁷ Obwo Yezu anaciderha, erhi: «K'arhali oku banali ikumi boshi bafumire? Balya bandi mwenda ngahi? ¹⁸ Ntâ wundi wagalusire mpu ahè Nyamuzinda irenge ecirhali eci cigolo conene!» ¹⁹ Okubundi amubwîra, erhi: «Yimanga, ocîgendere; obwêmêre bwâwe bwa- kucizize».

Obwâmi bwa Nnâmahanga bwayishire

²⁰ Abafarizeyi bamudôsa mpu mangaci Obwâmi bwa Nyamuzinda bwâyishe. Anacibashuza, erhi: «Obwâmi bwa Nyamuzinda burhamanywa amango buyisha, ²¹ na ntâye wankaderha mpu: bwo buno nîsi erhi bwo bulà! Bulya O-bwâmi bwa Nyamuzinda buli ekarhî kinyu».

Olusiku lwa Mwene-omuntu (Mat 24, 15-44)

²² Anacibwîra abaganda bâge, erhi: «Ensiku zacyisha, mucîfinje okubona lusiku luguma lwa

^y17.8 ontumikire, kurhumikira, kurhumika cirhali «ciswahiri» mpu:« kutumikia»

Mwene-omuntu², murhanalubone. ²³ Bayish'ikammubwîra, mpu: «Y'oyo oli hano!» nîsi, mpu: «Y'oyo oli hala!» Murhayijaga murhanayilibirhiraga. ²⁴ Bulya nka kulya omulazo gumoleka omu bitù kurhenga Ebushoshôkero kuhika Ebuzikiro, ntyo kwo Mwene omuntu ayish'iyisha Olusiku lwâge. ²⁵ Kwônene burhanzi kukânîne ababale kunene n'okulahirwa n'eri iburha. ²⁶ Nka kulya byâbaga omu mango ga Nûhu, kwo byanayish'ibâ omu nsiku za Mwene-omuntu. ²⁷ Bakâg'ilya banakanywa, bakasheba banakashebwa, kuhika lulya lusiku Nûhu ajaga omu nkugè; ecihonzi càyisha, càbaho-mbya boshi. ²⁸ Na nka kulya byâbaga omu mango ga Loti, bakalya banakanya, banagula banakaguza, bakabiba banakayûbaka. ²⁹ Ci olusiku Loti arhengaga e Sodomu, enkuba y'omuliro n'ey'ecibiriti yania, yabasingônola boshi. ³⁰ Ntyo kwo byayish'ibâ Olusiku Mwene-omuntu anacyêrekane. ³¹ Muli olwo Lusiku, omuntu wâbè oku burhungiri bw'enyumpa, akabâ ebirugu byâge biri omu nyumpa, arhayandagalaga mpu abirhôle; n'owâbè ali omu ishwa, kwo na kuguma, arhashubiraga nyuma. ³² Mukengêre olwa mukâ-Loti^a. ³³ Owâlonze okuciza obuzîne bwâge, anâbuheze, n'owâbuheze, anâbulamye. ³⁴ Ka mmubwîre: muli obwo budufu, bantu babiri bâbè bali haguma aha ncingo nguma, muguma ahêkwe n'owâbo alekwe; ³⁵ bakazi babiri bâbè badwîrhe bashwera haguma, muguma ahêkwe n'owâbo alekwe; [³⁶ bantu babiri banâbè bali omu ishwa, muguma ahêkwe n'owâbo alekwe ». ³⁷ Nabo banacimushuza, mpu: «Ngahi, Waliha?» Ababwîra, erhi: «Ngasi aha omurhumba gwâbè ho n'enyunda zâshubûkire^b».

18

Omucîranuzi mubî n'omukana orhagoheka

¹ Ashub'ibabwîra omugani mpu kukwânîne okushenga ensiku zoshi buzira kurhama, erhi: ² «Omu cîshagala ciguma mwâli omutwî w'emmanja orhârînyaga Nyamuzinda arhanacigonzagya ndi. ³ Muli eco cîshagala mwâli na mukana muguma; akamushimba anamubwîra, erhi: «Ontwîre olubanja rhwe n'owîrhu!» ⁴ Ajira nsiku nyinji erhi arhenguha. Buzinda acîjà emurhima, erhi: «Ciru akabâ ntarhînya Nyamuzinda ntanacigonza ndi, ⁵ obu oyu mukana anakambara irhwe, namutwîra olubanja, lyo arhakômerera okukayish'imbera irhwe». ⁶ Okubundi Nyakasane anaciderha, erhi: «Ka muyumvîrhe oku oyo mucîranuzi mulyâlya adesire? ⁷ Ewe, ka Nnâmahanga abîshogwa bâge bamubirikira buca-buyira arhabatwîra olubanja? K'alegam'ibarhabâla? ⁸ Mmubwîzire oku ayish'ibatwîra olubanja duba. Kwônene, k'amango Mwene-omuntu ayisha anâshimâne obuyêmêre^c en'igulu?».

Omufarizeyi n'omuvurhîsa (Mat23, 12; Luk14, 11)

⁹ Nabo balya bamanya mpu bali bimâna banagayaguza abâbo, ababwîra ogu mugani, erhi: ¹⁰ «Bantu babiri banacirheremera omu ka-Nyamuzinda mpu baj'ishenga; muguma âli Mufarizeyi n'owâbo muvurhîsa. ¹¹ Olya Mufarizeyi ashingalala, ashenga ntya emurhima gwâge, erhi: «Yâgirwa Nnâmahanga, nkuvuzire omunkwa, bulya niehe ntabâ nk'abandi bantu, bishungu, ndyâlya, bago-nyi, erhi nka oyu muvurhîsa; ¹² icîshalisa kabiri omu mugobe, nantûla ecihimbi ca kali ikumi c'ebirugu byâni byoshi». ¹³ Olya muvurhîsa yêhe aj'icîbêrera erhali hôfi, arhanaderhaga ciru mpu agalamire enyanya, ci akacîkomamba ecifuba, erhi: «Yâgirwa Nnâmahanga, onfê bwonjo nie munya-byâha!» ¹⁴ Mmubwîzire oku oyu ashubîre emwâge ali mwêru-kwêru, owâbo nanga. Bulya ngasi ocîkuza arhôhibwa, n'ocirhohya akuzibwa».

^z**17.22** : Amango amalumwa gabayishira, abaganda ba Yezu bayish'icîfinja okubona Yezu ciru lusiku luguma, mpu abarhulirize, barhanamubone.

^a**17.32** Olwa mukâ-Loti: Lolâ Murh 19, 26.

^b**17.37** : Kulya enyunda zicigusha ahâli omurhumba, ziyigurhe, ntyo kwo n'abîshogwa bayish'ishubûkira Mwâmi Yezu omu lusiku lw'amasîma garhahwa.

^c**18.8** Lolâ Mat 24, 2: «Bulya amabî gayish'iyûshûka, obuzigire bwa banji bwânyihe».

Yezu agisha abâna barhò (Mat 19, 13-15; Mrk 10, 13-16)

¹⁵ Bakamulerhera ciru n'abâna barhò mpu abahumekwo. Abaganda bâge erhi babona ntyo, babakalihira. ¹⁶ Ci Yezu abahamagala, erhi: «Muleke bajè aha ndi, mumanye murhabahanzagya. Bulya ababashusha, Obwâmi bwa Nyamuzinda buli bwâbo. ¹⁷ Okuli, mmubwîre, orhayankiriri Obwâmi bwa Nyamuzinda nka mwâna murhò, arhakabujamwo».

Omuntu wali ogwêrhe birugu binji (Mat 19, 16-22; Mrk 10, 17-22)

¹⁸ Murhambo muguma amudôsa, erhi: «Waliha Mwigîriza mwinjà, kurhi njirage Iyo mbona akalamo k'ensiku n'amango?» ¹⁹ Yezu amubwîra, erhi: «Cirhumire onderha mwinjà? Ntâye ôbà mwinjà aha nyuma za Nnâmahanga yênene. ²⁰ Oyishi amarhegeko: Orhahîra okahusha, orhahîra okaniga, orhahîra okazimba, orhahîra okahamîriza obunywesi; okaz'ikenga sho na nyoko». ²¹ O-lya naye, erhi: «Ebyo byoshi nyôrha mbishimba kurhenga oburhò bwâni». ²² Yezu erhi ayumva okwo, amubwîra, erhi: «Ciguma cône cikusigalîre: ebi ojira byoshi obiguze, ohè abakenyi, wayish'ibà n'omuhako omu mpingu; okuhandi oyîshe, onkulikire». ²³ Ci yêhe erhi ayumva ntyo, oburhè bwamu-gwârha, bulya ali mugale bwenêne.

Okuhika omu mpingu kw'omugale kuli kudârhi (Mat 19, 23-26; Mrk 10, 23-27)

²⁴ Yezu erhi abona oku agayire, aderha, erhi: «Okuhika omu Bwâmi bwa Nyamuzinda kw'o-mugale kuli kudârhi! ²⁵ Bulya okugeza enjavu omu murhule gw'ensinge kwo kulembu kulusha okuhisa omugale omu Bwâmi bwa Nyamuzinda!» ²⁶ Abayumvagya baderha, mpu: «Ndi wâcungukage obwo?» ²⁷ Anacibashuza, erhi: «Okurhankahashikana emw'abantu, kwanahashikana emwa Nnâmahanga».

Oluhembo lw'abalesire eby'en'igulu (Mat 19, 27-29; Mrk 10, 28-30)

²⁸ Obwo Petro anaciderha, erhi: «Obu rhuli aha, rhwalesire byoshi, rhwa-kushimba!» ²⁹ Naye ababwîra, erhi: «Okuli, mmubwîre, ntâye wâleke enyumpa yâge, erhi mukâge, erhi bene wâbo, erhi ababusi, erhi abâna bâge Bwâmi bwa Nyamuzinda burhumire, ³⁰ abule kuhâbwa binji kulusha en'igulu n'akalamo karhahwa omu mango gâciyisha».

Yezu alêba obwa kasharhu oku ayish'ibabazibwa (Mat 20, 17-19; Mrk 10, 32-34)

³¹ Okubundi Yezu ayanka balya ikumi na babiri, ababwîra, erhi: «Rhw'ono rhwâyinamukira e Yeruzalemu: ebyayandikiragwa Mwene-omuntu n'Abalêbi byoshi bikola byâyunjula. ³² Bulya ayish'ihânwa emwa abapagani, ashekerwe, ajâcirwe, anamesherwekwo. ³³ Na babà bamamushûrha emikoba, bamuyîrhe. Ci^d olwa nsiku isharhu ayish'ifûka». ³⁴ Ako kanwa barhakatwâga ihuzihuzi ciru ehitya; lwayôrha luderho lufulike kuli bo, barhanamanyaga kwo kuderha kuci.

Omuhûrha gw'e Yeriko (Mat 20, 29-34; Mrk 10, 46-52)

³⁵ Erhi akola ahika e Yeriko, omuhûrha gwâli gutamîre eburhambi bw'e-njira, gudwîrhe gwahûnira obuligo. ³⁶ Erhi guyumva engabo yagera, gwadôsa mpu kwo kuderha kurhi okwo. ³⁷ Bagubwîra, mpu: «Yezu w'e Nazareti oyo wagera». ³⁸ Gwanaciyakûza, erhi: «Mâshi Yezu, Mwene-Daudi, onfè nâni bwonjo!» ³⁹ Nabo abantu bâli bashokwîre bagukankamira mpu guhulike. Ci gôhe gwahangaza, gwalushîsa, erhi: «Mâshi Mwene-Daudi, onfè nâni bwonjo!» ⁴⁰ Obwo Yezu anaciyimanga, arheregeka mpu bamulêrhere oyo muntu. Erhi amuhikaho, amudôsa, erhi: ⁴¹ «Cici walonza nkujirire?» - Naye, erhi: «Yâgirwa, nti mbone nâni!» ⁴² .Yezu

^d**18.33** «ci» ahâli ha «na», biyêrekîne oku Luka ayishi ecigereki bwinjà. Abâbo bakâg'ihiraho «na» n'obwo ye «waw» kantalinganana oyu w'ecihebraniya erhi ciharamiya. Abâbo barhabonaga oyo «waw» bahira ho «kai» orhenzire omu waw inversif gwârhi abanfransa, kuderha «na», amango wamâbikulikanya ecigereki.

amubwîra, erhi: «Bonaga! Obuyêmêre bwâwe bwakufumize». ⁴³ Ho na halya ayirukira abona; amukulikira, aj'akuza Nnâmahanga. Nalwo olubaga erhi lubona, okwo, lwajîra Nyamuzinda irenge.

19

Zakeyo

¹ Erhi ajà omu Yeriko, ahulukana omu lugo. ² Hanacyisha mulume muguma, mpu ye Zakeyo; àli mukulu w'abavurhîsa, anali mugale. ³ Alonza okulolakwo Yezu n'okumumanya, ci ayabirwa erhi ngabo nyinji erhuma, bulya ali mmofi. ⁴ Okubundi anacikanyiriza, ashokola, aj'ishigira oku muhumbahumba, mpu amubone, bulya yo yali njira yâge. ⁵ Erhi Yezu ahahika, agalamira enyanya, amubwîra, erhi: «Zakeyo we, shonôka duba, bulya ene aha mwâwe najà». ⁶ Anacishonôka bimbirirnbiri, amuyankirira aha mwâge n'omwîshingo. ⁷ Ngasi bantu babonaga, bakacîduduma boshi n'okuderha, mpu: «Ahanzire aha mw'omunya-byâha!» ⁸ Zakeyo ayimanga, abwîra Nyakasane, erhi: «Waliha, ebirugu byâni nâbigabamwo kabiri, mpè abakenyi cigabi ciguma; n'akabà hali oyu nalenganyize oku byâge, nâmulagalulira kâni». ⁹ Yezu anacimubwîra, erhi: «Ene obucire bwajîre mw'eno nyumpa, bulya oyu naye ali mwâna w'Abrahamu. ¹⁰ Bulya Mwene-omuntu ayishiraga okulonza n'okuciza ngasi càli cahezire».

Omugani gw'amarhale (Mat 25, 14-30)

¹¹ Erhi olubaga lubà ludwîrhe lwayumvirhiza ebyo binwa, ashub'ibatwa omugani, bulya ali hôfi n'e Yeruzalemu, nabo erhi badwîrhe bacikêbwa mpu Obwâmi bwa Nyamuzinda bwâyirukira bwaboneka caligumiza^e. ¹² Anaciderha, erhi: «Muluzi muguma anacîfîkûla, abalamira omu cihugo c'ihanga, mpu aj'irhòlayo obwâmi, ashub'inagaluka. ¹³ Ahamagala bambali ikumi, abahà marhale ikumi ga magerha, ababwîra, erhi: «Mukârhimbûla kuhika ngaluke». ¹⁴ Ci abashi bâge erhi bamushomba; bamukulikiza entumwa zaj'iderha, mpu: «Rhurhalonza rhumushige». ¹⁵ Okubundi erhi agaluka anacîyankiraga bulya bwâmi, arhumiza balya Bashî ahâga amagerha gâge, mpu alole bunguke buci ngasi muguma ayungusire. ¹⁶ Omurhanzi ayisha, erhi: «Waliha, irhale lyâwe lyayungusire marhale ikumi». ¹⁷ Amubwîra, erhi: «Kwokwo, mushizi mwinjâ bulya wabîre mwîkubagirwa oku kantu kasungunu, okolaga walagira bishagala ikumi». ¹⁸ Owa kabiri ayisha, erhi: «Waliha, irhale lyâwe lyayungusire marhale arhanu». ¹⁹ Anacimubwîra naye, erhi: «Warhegeka nâwe bishagala birhanu». ²⁰ Owundi ayisha, erhi: «Waliha, irhale lyâwe eri nal'imbîsire libohe omu irhû. ²¹ Bulya nal'inkuyôbohîre, kulya kubà orhahimwa kukaliha: onabîkûle eci orhabîkaga, onasârûle eci orhahingaga». ²² Anacimubwîra, erhi: «Oku kanwa kâwe wênene nâkutwîra, wâni mushizi mubî! Wali omanyire oku ndi muntu mukali, obîkûla eci arhabîkaga n'osârûla eci arhahingaga! ²³ Carhumirage amagerha gâni orhagahêka omu mbîko? K'erhi nyisha ntakabwinekwo obunguke?» ²⁴ Okubundi abwîra abambali, erhi: «Mumuyanke irhale lyâge, mulihe nna-marhale ikumi». ²⁵ Nabo, mpu: «Waliha, ci agwêrhe marhale ikumi!». ²⁶ «Ka mmubwîre: ngasi ogwêrhe ye wayish'ihâbwa, acibêre mugale; naye orhagwêrhi, n'ebinyi agwêrhe bamunyagusâbyo. ²⁷ Nabo abashombanyi bâni bàlahiraga mpu ntabè nnawâbo, mubandêrhere, munabanigire omu malanga gâni».

V. Enyigîrizo za Yezu omu Yeruzalemu

Yezu ajà omu Yeruzalemu (Mat 21, 1-11; Mrk 11, 1-11; Ywn 12, 12-16)

^e**19.11** Enyigîrizo n'ebisômêrîne bya Mwâmi Yezu byâli bimanyisize abantu oku ye Masiha. Co cirhumire bâli balangâlire mpu nkaba akola arhondêra Obwâmi bwâge. Ogu mugani guli gwa kumanyîsa oku buciri kulî

²⁸ Erhi ayûs'iganîra ntyo, anacishokola, ayinamukira e Yeruzalemu. ²⁹ Erhi akola ahika e Betifaje n'e Betaniya, hôfi n'entondo y'Emizêti, arhuma babiri omu baganda bâge, erhi: ³⁰ «Jimwo cira cishagala cirhuyêrekire; hano muhika-mwo, mwâshimâna omucukà gw'endogomi gurhasâg'igendwakwo na muntu guli mushwêke. Mugushwêkûle munagulêrhe. ³¹ Na hakabà owammudôsa, mpu: «Cici mugushwêkûlîre?» munamubwîre, mpu: «Nyakasane wagulonza». ³² Banacilîkûla, bashimâna nka kulya anababwîraga. ³³ N'erhi babà bakola ba-dwîrhe bashwêkûla gulya mucûkà gw'endogomi, bènego bababwîra, mpu: «Cici mwashwêkûlira ogwo mucûkà gw'endogomi?» ³⁴ Nabo bashuza, mpu: «Nyakasane agulonza». ³⁵ Okubundi balêrhera Yezu gulya mucûkà gw'e-ndogomi. Banacigubambakwo ebishûli byâbo, bashonezakwo Yezu. ³⁶ N'erhi abà akola adwîrhe agenda, abantu bakabamba ebishûli byâbo omu njira. ³⁷ E-erhi ahika oku mwandagalo gw'entondo y'Emizêti, omu bushagaluke, engabo y'abaganda bâge yoshi yarhondêra okukuza Nyamuzinda n'izû linene oku bisômerîne byoshi babwîne, mpu: ³⁸ «Agayirwe oyu Mwâmi oyishire oku izîno lya Nyakasane! Omurhûla omu irunga n'irenge enyanya bwenêne!»

Yezu ayêmêra obukuze bw'abaganda bâge (Mt 21, 14-16)

³⁹ Obwo baguma omu Bafarizeyi bâli omu lubaga bamubwîra, mpu: «Mwigîriza, hulisa abaganda bâwe». ⁴⁰ Naye abashuza, erhi: «Mmubwîzire oku erhi bankahulika, amabuye ganayâma».

Yezu âlakira Yeruzalemu

⁴¹ Erhi akola ahika omu cishagala, arhondêra okucilakira, erhi: ⁴² «Ocimanyage nâwe olusiku lw'ene ebyakulerhera omurhûla! Ci buno bifulisirwe omu masû gâwe. ⁴³ Bulya ensiku zâcikuyishira, abashombanyi bâwe bâkugorhe banakuzonge enyunda zoshi, ⁴⁴ bâkushekenye oku idaho we n'abâna bâwe bakulimwo^f. Ciru barhakakulekerakwo ibuye oku lindi, kulya kubà orhamanyaga amango wal'irhandûlwa».

Yezu âhulusa abakâg'iguliza omu ka-Nyamuzinda (Mat 21, 12-13; Mrk 11, 15-17; Ywn 2, 14-16)

⁴⁵ Anacijà omu ka-Nyamuzinda, arhondêra okuhulusa abakâg'iguliza n'okuguliramwo. ⁴⁶ Ababwîra, erhi: «Kuyandisirwe oku: Enyumpa yâni eri nyumpa ya kushengeramwo. Mwêhe mwayijizirage ishûbûkiro lya bishungu»⁹.

Enyigîriza za Yezu omu ka-Nyamuzinda (Mat 11, 18)

⁴⁷ Akayigîriza ngasi lusiku omu ka-Nyamuzinda. Abajinji b'abadâhwa n'abashamuka b'ihano n'abarhambo b'olubaga bakâlonza oku bamuyîrhamwo, ⁴⁸ ci bakubula, bulya olubaga lwoshi lwâli lumurhegîre omu kuyumvîrhiza enyigîriza zâge.

20

Abayahudi badôsa Yezu ngahi obuhashe bwâge burhenga (Mat 21, 23-27; Mrk 11, 27-33)

¹ Lusiku luguma anacibà adwîrhe ayigîriza omu ka-Nyamuzinda anahanûla Emyanzi y'Akalembe, abajinji, b'abadâhwa n'abashamuka b'ihano n'abagula bw'olubaga bayisha. ² Banacimubwîra, mpu: «Rhubwîre buhashe buci ojiramwo ebi byoshi? nîsi ndi wakuhaga weki obu buhashe?» ³ Yezu anacibashuza, ababwîra, erhi: «Nâni nammudôsa kanwa kaguma. Mbwîri: ⁴ Obubatizo bwa Yowane, k'empingu bwahubukaga erhi emw'abantu?» ⁵ Bajânamwo bône na

^f**19.44** : Bulya barhayankiriraga Mwâmi Yezu wal'ibalêrhera enshôkano n'obuzigire bw'Îshe Nyamuzinda. Obwo bulêbi buyêrekîre okushâbwa kwa Yeruzalemu omu mwâka gwa kali 70 enyuma za Kristu.

⁹**19.46** : Lolà Iz 56, 7; Yer 7, 11.

nnene, mpu: «Rhukaderha nti empingu, akola arhudôsa, erhi: «Carhumaga murhacimuyêmêra?»⁶ Na rhukaderha nti e-mw'abantu, olubaga lwoshi lwanarhubanda amabuye, bulya bayishi bwinjà oku Yowane anali mulêbi». ⁷ Okubundi banacishuza, mpu barhayishi aha bwahubukaga. ⁸ Naye Yezu ababwîra, erhi: «Nâni ntammubwîre ninyu buhashe buci njiramwo ebi».

Omugani gw'abahinzi babî (Mat 21, 33-46; Mrk 12, 1-12)

⁹ Anacirhondêra okubwîra olubaga ogu mugani, erhi: «Muntu muguma anacigwîka olukoma lw'emizâbîbu, alulangîsa abahinzi, agal'icîbalamira nsiku nyinji. ¹⁰ Erhi amango gahika, arhuma omwambali emwa bahinzi mpu ahâbwe naye oku mburho y'emizâbîbu. Balya bahinzi bamushûrha banamushugunuka- kwo maboko mûmu. ¹¹ Ashub'irhuma owundi mwambali. Naye bamujira buli-go, bamujâcira banamushugunukakwo maboko mûmu. ¹² Ashub'irhuma owa kasharhu. Naye bamuyâgaza banamulibirhakwo. ¹³ Nn'olukoma acîj'emurhima, erhi: «Kurhi najira? Narhuma mugala wâni ntonya bwenêne; nkaba yeki bakenga». ¹⁴ Balya bahinzi erhi bamutumirhakwo amasû, bajâ muligânwè, mpu: «Y'oyu ye wâyîme; rhumunige, rhubè rhwe rhuyish'icîyîmira muli byo». ¹⁵ Ba- nacimuhulusa mulya lukoma, bamuniga. Kurhi olya nn'olukoma ayish'ibajirira? ¹⁶ Ayish'iyisha, aherêrekeze balya barhindisi b'olukoma, na lulya lukoma lwâge aluhè abandi». Erhi bayumva ntyo, bamubwîra, mpu: «Okwo kurhabâga la!» ¹⁷ Naye anacibamôlera amasû, erhi: «Kwo kuderha kuci okûla kuyandisirwe: ibuye abûbasi bagayaguzagya^h, lyo lyayishir'ibâ kaboko ka nyumpa? ¹⁸ Ngasi wâhirime kuli eryo ibuye ajonjolekana, naye oyu lyâhonerekwo, lyayish'imuvungunyula». ¹⁹ Aho abajinji b'abadâhwa n'abashamuka b'ihano balonza oku bamugwârhaⁱ, ci bayôboha olubaga. Bâli bayumvîrhe oku ogo mugani bo aguderhîre.

Okuvurhira Sezari (Mat 22, 15-22; Mrk 12, 13-17)

²⁰ Bamushimbulula, bàrhuma ebyumverhezi. Ebyo byumverhezi byaboneka nka bantu nkana, lyo birhega Yezu omu nderho binamuhâne emwa abakulu b'ecihugo n'emwa omurhegesi. ²¹ Banacimudôsa, mpu: «Ewe Mwigîriza, rhuyishi oku oderha onayigîriza eby'okunali, orhanalola cikono ca muntu, ci enjira ya Nyamuzinda onayiyigîrize nka oku enali. ²² Ka kukwânîne rhukavurhira Sezari erhi nanga?» ²³ Naye bulya àli amanyire obulyâlya bwâbo, anacibâ-bwîra, erhi: «Cirhumire mwantega?» ²⁴ Nyêreki olufaranga muvurha. Eyî nshusho eri ya ndi? N'aga mandiko?» Nabo, mpu: «Bya Kaizari» ²⁵ Bamushuza, mpu: «Bya Sezari». Naye, erhi: «Ahoo! Ebya Sezari bigaluliragi Sezari, n'ebya Nyamuzinda mubihè Nyamuzinda». ²⁶ Ntyo barhacibonaga oku bankamuyagiriza omu nderho zâge embere z'abantu; barhangâla n'ishuzo lyâge, baguguma.

Okufûka kw'abafîre (Mat 22, 23-33; Mrk 12, 18-27)

²⁷ Baguma omu Basaduceyi, bo balya bakaderha mpu ntà bufûke bw'abafîre, bamujaho, bamudôsa, mpu: ²⁸ «Ewe Mwigîriza, Mûsa arhurhegesire mpu irhondo mwene wâbo omuntu akafâ, nka alesire omukazi arhanasiziri mwâna, mwene wâbo anayinjire olya mukana, ahè mwene wâbo iburha. ²⁹ Lêro haligi balondana nda. Omurhanzi ayanka omukazi, afâ buzira mwâna. ³⁰ Owa kabiri ayinjira olya mukazi, afâ naye buzira mwâna. ³¹ Owa kasharhu naye amuyinjira. Boshi oku bànali nda kwo n'okwo, bafâ buzira kusiga mwâna. ³² Buzinda nyamukazi naye anacifâ. ³³ Ewe, aha kufûka kw'abafû, ayish'ibâ mukà-ndi muli bo? Bulya ayansirwe na bantu nda». ³⁴ Yezu anacibashuza, erhi: «Abâna b'eri igulu bayanka abakazi n'okuyankwa n'abalume. ³⁵ Ci balya bayish'i-kwânana okushangîra obuzîne bwâyisha n'okufûka omu bafû,

^h**20.17** : Lul 117 (118), 22.

ⁱ**20.19** : Ahâla, Abayahudi bo abo bahinzi babî, bayumvîrhe oku omugani gubayêrekîre. Nabo abahinzi bayish'ihâbwa olukoma ahâli h'Abayahudi, bo bapagani b'igulu lyoshi bahamagirwe okujâ omu Ekleziya n'okubâ bâna ba Nnâmahanga.

barhakasheba barhakanashebwa; ³⁶ bulya barhakacifa bundi: kwo banacibêrere nka bamalahika, bâna ba Nyamuzinda, bo bâna bw'obufûke, ³⁷ N'oku abafû bâfûke, Mûsa naye akumanyisize, halya aganîre olw'Ishaka, erhi aderha oku Nyakasane ye Nyamuzinda w'Abrahamu, ye na Nyamuzinda w'Izaki na Nyamuzinda wa Yakôbo^j. ³⁸ Arhali Nyamuzinda wa bafû, ci wa bazîne; bulya ye boshi balamira». ³⁹ Obwo baguma omu bashamuka b'ihano bashuza, bamubwîra, mpu: «Mushâna Mwigîriza, wadesire bwinjâ!» ⁴⁰ Bulya barhâcihalizagya mpu bamudôsa akantu.

Kristu mugala wa Daudi na Nnawâbo (Mat 22, 41-45; Mrk 12, 35-37)

⁴¹ Anacibabwîra, erhi: «Cirhuma baderha mpu Kristu ali mwene-Daudi? ⁴² N'obwo Daudi yênene adesire omu citabu c'Ennanga, erhi: Nyakasane abwîzire Nnâhamwîrhu, erhi: Tamala ekulyo kwâni, ⁴³ kuhika abashombanyi bâwe mbayandaze burhaba aha magulu gâwe^k. ⁴⁴ Akabâ Daudi amudesire mpu ye Nnawâbo, kurhi ankacibaga mugala?»

Obulyâlya bw'abashamuka b'ihano (Mat 23, 6-7; Mrk 12, 38-40)

⁴⁵ Abantu boshi erhi babâ badwîrhe bamurhegêra, anacibwîra abaganda bâge, erhi: ⁴⁶ «Mucîlange oku bashamuka b'ihano, abasîma okulambagira bayambîrhe ebishûli birîrî n'okulamusiwa oku mmâna n'okubwârhalâ oku ntebe z'embere omu masinagogi n'ebibwârhalo birhanzi oku cîbo: ⁴⁷ abâ-nyomanya ebirugu by'abakana banaderha amasala malîmalî g'oburhebanyi. Bâbone olubanja lukali kulusha!»

21

Entûlo y'omukana (Mat 12, 41-44)

¹ Erhi alambûla amasû, abona abahirhi badwîrhe baheba entûlo zâbo omu mucîmba gw'ecibîkiro, ² Abona na mukana muguma wa buligo ahebamwo nkonola ibiri za bujuma. ³ Anaciderha erhi: «Mmubwîre okuli, oyu mukana mukenyi ahânyire kulusha boshi. ⁴ Bulya abâ boshi bahânyire entûlo oku bisigala omu bunguke bw'ebirugu byâbo, ci yêhe omu bukenyi bwâge ahânyire ebyankamubîsire byoshi anali agwêrhe».

Enyigîrizo z'okuyûrha kw'igulu - Enshokolezi (Mat 24, 1-3; Mrk 13, 1-4)

⁵ Erhi baguma babâ badwîrhe baderha mpu aka-Nyamuzinda kayûbasirwe n'amabuye minjinjâ kanabambirwe n'ebindi by'entûlo bya ngulo ndârhi, ababwîra, erhi: ⁶ «Ebyo byoshi mudwîrhe mwasinza, ensiku zâciyisha, harhakasigala ibuye oku lindi lirhashâbirwi», ⁷ Bamudôsa, mpu: «Yâgirwa Mwigîriza, mangaci okwo kwâbè na cimanyîso cici camanyîse oku ebyo biri hôfi?»

Ebimanyîso birhanzi n'omurhondêro gw'amalibuko (Mat 24, 4-14; Mat 10, 17-22; Mrk 13, 5-15)

⁸ Naye, erhi: «Mumanye murhârhebwa, bulya banji banayishe oku izîno lyâni, bâderhe, mpu: «Nie (Kristu)», mpu na «amango gahisire!» Mumanye murhabakulikiraga. ⁹ Amango mwayumve baderha ebîrha n'obugoma, murhayôbohaga; bulya kukwânîne ebyo birhang'iyisha, ci obuzinda erhi burhac'ibâ» ¹⁰ Okubundi ababwîra, erhi: «Ishanja lyârhere erindi ishanja, n'o-bwâmi obundi bwâmi. ¹¹ Hâbè omusisi munene gw'idaho, n'ecizombo n'ecâhirâ byâbè hanji; hayish'ibâ n'eby'okuyôbohya, n'emalunga yârhenge ebimanyîso binene. ¹² Ci embere y'okwo kwoshi, barhang'immugwârha, ba-mmulibuze, bammuhâne omu masinagogi n'omu mpamikwa, banammuheke e-mbêre z'abâmi n'abarhegesi izîno lyâni lirhumire. ¹³ N'okwo kwayish'ibâ buhamîrizi bwinyu. ¹⁴ Mumanye bwinjâ oku kurhâkwânîni mulonze emurhima ebi mwayish'iderha: ¹⁵ bulya niene nâmmuhe akanwa n'obumanye abashombanyi binyu barhankahash'ilahira erhi okuhima. ¹⁶ Mwâhânwe ciru n'ababusi binyu, na bene winyu, na baci

^j20.37 : Lub 3, 1-6: Ishaka lyagulumira.

^k20.43 : Lul 109 (110), 1.

binyu n'abîra binyu; bayish'iyîrha banji muli mwe; ¹⁷ mwânashombwe na boshi izîno lyâni lirhuma. ¹⁸ Ci kwônene ntà luviri luguma lw'oku irhwe linyu lwâhere. ¹⁹ Bulêmbêzi bwinyu mwâcizemwo obuzîne bwinyu!

Amalibuko ga Yeruzalemu (Mat 24, 15-20; Mrk 13, 14-18)

²⁰ «Ci amango mukabona Yeruzalemu azungulusirwe n'engabo, munanye oku okushâbwa kwâge kukola kuli hôfi. ²¹ Obwo abâli e Yudeya bâyakire oku ntondo; nabo abâli omu lugo bâhuluke; n'abâli omu mahirinji barhaderhaga mpu bacishubira omu lugo. ²² Bulya ezo nsiku zâbe nsiku za buhane, lyo ngasi kwoshi kwayandikagwa kuyunjula. ²³ Abakazi bâbè bali nda erhi abâbe badwîrhe bayonsa ezo nsiku, bâsômerwa!

Amalibuko gâlerhwe n'abapagani n'obujà (Mat 24, 21; Mrk 13, 19)

«Bulya hâbè malibuko manji omu cihugo n'obukunizi kuli eri ishanja. ²⁴ Bayish'igera oku bwôji gw'engôrho, bayish'ihêkwa bujâ omu mashanja gwoshi, na Yeruzalemu ayish'ilabarhwa n'abapagani, kuhika amango g'abapagani gahike¹.

Okugeramwo omusisi kw'igulu n'okuyisha kwa Mwene-omuntu (Mat 24, 29-30; Mrk 13, 24-26)

²⁵ «Hayish'ibâ ebimanyîso omu izûba n'omu mwêzi n'omu nyenyêzi; n'omu igulu amashanja gayish'ibâ burhè ganayish'irhanya bayumva enyanja ekungula. ²⁶ Abantu bafè n'obwôba omu kulinda ebyayish'ibâ omu igulu; bulya eby'oku nkuba byâgeremwo omusisi. ²⁷ Go mango babone Mwene-omuntu ayish'alembêra omu citû n'obuhashe n'irenge linji. ²⁸ Amango okwo kwârhone okubâ, muyinamule amalanga, mugalamire enyanya, kulya kubâ obuyôkoke bwinyu buli hôfi».

Amango Mwene-omuntu ayisha (Mat 24, 32-35; Mrk 13, 28-31)

²⁹ Anacibabwîra olwîganyo, erhi: «Mulole olwinganyo oku mulehe n'oku yindi mirhi yoshi. ³⁰ Ekarhondêra okuyâna, mwânamanya oku ecanda ciyiruka. ³¹ Ninyu kwo na kuguma: amango mwabona okwo kubâ, munamanye oku O-bwâmi bwa Nyamuzinda buli hôfi. ³² Mmubwîre okuli, eri iburha lirhagere n'o-kwo kurhabâ kwoshi. ³³ Irunga n'igulu byâgere, ci ebinwa byâni birhakagera.»

Okubâ masû

³⁴ «Mumanye emirhima erhazidoheragwa n'amasîma g'omubiri, endalwè n'okucirhanya oku by'en'igulu, ly'olwo lusiku lurhamuyishira cifudukwè. ³⁵ Bulya abantu boshi b'igulu lyoshi kwo lwayish'ibayishira nka murhego. ³⁶ Kuziga mubè masû, munashenge ngasi mango, lyo mukwânana okuyish'ifuma ebyo byâyishe byoshi n'okuyish'iyimanga embere za Mwene-omuntu buzira bwôba».

Ensiku nzinda za Yezu en'igulu (Mat 21, 17; Mrk 11, 11. 19; Ywn 8, 2)

³⁷ Mushi, akâg'iyigîriza omu ka-Nyamuzinda; ci erhi kwabaga bijingo, akagend'iyiza obudufu bwoshi oku ntondo ederhwa ntondo y'Emizêti. ³⁸ N'erhi kwabaga sêzi mucêracêra, olubaga lwoshi lwakamushimba omu ka-Nyamuzinda mpu bayumve enyigîriza zâge.

22

VI. Amababale n'okufâ kwa Yezu

Abashombanyi ba Yezu balagânana okumuyîrha. Yûda alenganya Nnawâbo (Mat 26, 1-5; 26, 14-16; Mrk 14, 1-2; 14, 10-11; Ywn 11, 47-53; 13, 2.27)

¹**21.24** : Amango g'abapagani, go mango abapagani babâ bîshogwa ahâli h'Abayahudi, n'ago mango gayunjula olusiku Abayahudi bâje omu Ekleziya ya Mwâmi Yezu. Lolâ Rom 11, 11-32.

¹ Olusiku lukulu lw'emigati erhalimwo lwango, luderhwa Basâka, lwâbâ hôfi. ² Abajinji b'abadâhwa n'abashamuka b'ihano bakâg'ilonza oku bankayirhamwo Yezu, bulya bakâg'iyôboha olubaga. ³ Lêro Shetani ajamwo Yûda, oderhwa w'e Keriyoti, muguma wa muli balya ikumi na babiri. ⁴ Akanya, aj'idôsa abajinji b'abadâhwa n'abakulu b'abalanzi b'aka-Nyamuzinda ku-erhi ayish'ibahâye. ⁵ Nabo basîma bwenêne, bamulaganya okumuhâ enfaranga ⁶ Ayêmêra, anakalonza oku amuhâna mahugwe olubaga lurhamanyiri.

Amarheganyo ga Basâka (Mat 26, 17-19; Mrk 14, 12-16)

⁷ Olusiku lw'emigati erhalimwo lwango lwahika, go mango gâli garhegesirwe okubâgira Basâka ⁸ Arhuma Petro bo na Yowane, erhi: «Gendi, muj'irhurheganyiza Basâka, rhumulye». ⁹ Nabo, mpu: «Ngahi olonzize rhuj'imurheganyiza?» ¹⁰ Ababwîra, erhi: «Hano mujâ omu lugo, mwashimânâmwô omuntu abarhwîre akabindi k'amîshi. Mumukulikire omu nyumpa ankanajâmwo. ¹¹ Mubwîre nn'enyumpa, mpu: «Omwigîriza mpu: Ngahi eri enyumpa nâîramwo Basâka haguma n'abaganda bâni?» ¹² Naye obwo amuyêreka enyumpa y'enyanya ngali enabambirwe; mwo mwarheganyiza». ¹³ Balîkûla, bashimâna kulya anababwîraga; barheganya Basâka.

Balya Basâka (Mat 26, 29; Mrk 14, 25)

¹⁴ Erhi amango gahika, ajâ oku cîbo bo n'Entumwa zâge. ¹⁵ Anacibabwîra, erhi: «Nal'ingwêrhwe n'omwîfinjo munji gw'okulya oyu Basâka^m haguma ninyu ntac'ibabalâ. ¹⁶ Bulya, mmubwîre, ntakac'imulya kuhika ayunjule omu Bwâmi bwa Nyamuzinda». ¹⁷ Okubundi ayanka akabehe, avuga omunkwa, erhi: «Yanki, mugabâne mwene na nnene; ¹⁸ bulya, mmubwîre, ntakacishub'inywa kuli eyi mburho y'omuzâbîbu kuhika Obwâmi bwa Nyamuzinda buyishe».

Yezu ajira Obukaristiya (Mat 26, 26-28; Mrk 14, 22-24; 1K, 11, 23-25)

¹⁹ Anacyanka omugati, avuga omunkwa, ogubega, abahâ, erhi: «Eci ciri mubiri gwâni gwahânwa mwe murhumire. Mukâjira ntyo kubè kukanke-ngera». ²⁰ Nako akabehe kwo n'okwo, erhi bayûs'irya, erhi: «Aka kabehe co ciragâne cihyâhya omu mukò gwâni gwabulagwa mwe murhumire».

Yezu aderha oku Yûda amulenganya (Mat 26, 20-25; Mrk 14, 17-21)

²¹ «Ci okuboko kw'owandenganya kw'oku haguma nâni oku cîbo. ²² Nêci. Mwene-omuntu acikolera nka oku ayândikîrwe; ci kwônene buhanya bwâge ; omuntu Mwene-omuntu anâhânwe naye!» ²³ Nabo bajânamwo bône na nnene mpu ndi muli bo wankajira ntyo.

Ndi mukulu omu bâbo (Luk 9, 46; Mat 20, 25-27; Mrk 10, 42-44)

²⁴ Akadali kabazûkamwo mpu ndi mukulu muli bo. ²⁵ Anacibabwîra, erhi: «Abâmi b'amashanja bagarhegeka, nabo abagwêrhe obuhashe kuli bo balonza okuderhwa mpu «Muhanyi w'ebintu». ²⁶ Kwônene mwêhe arhali ntyo; ci oli mukulu muli mwe, abè nka ye murhò, n'omurhegesi abè nka ye murhumisi. ²⁷ Bulya, ndi mukulu kulusha? K'otamîre oku cîbo nîsi erhi olya odwîrhe akolera abâlya? K'arhali otamîre oku cîbo? Nie ono ndi ekarhî kinyu nk'odwîrhe akolera abâbo!

Oluhembo lw'Entumwa (Mat 19, 28)

²⁸ «Ninyu mwe mwabêzire haguma nâni omu malibuko gâni, ²⁹ mmubîkîre Obwâmi nka kulya Larha abumbîkîre: ³⁰ Iyo mulya munanywere oku cîbo câni omu Bwâmiⁿ bwâni. Mwâbwâr hale oku ntebe z'obwâmi, mutwe olubanja lw'e- milala ikumi n'ibiri y'Israheli.

Yezu alêba oku Petro amuhakana (Mat 26, 31-35; Mrk 14, 27-31; Ywn 13, 36-38)

^m**22.15** Basâka

ⁿ**22.30** : Entumwa zâshangîre Obwâmi bwa Yezu.

³¹ «Simoni, Simoni, alà oku Shetani alonzize okummushengeshera nka mahemba; ³² ci nakulagîre, obuyêmêre bwâwe burhahimagwa. Nâwe hano ogaluka, orhwalihye^o bene winyu». ³³ Amubwîra, erhi: «Yâgirwa, ncirheganyize okugenda haguma nâwe omu ngoyi n'ebwa kufà». ³⁴ Amushuza, erhi: «Ka nkubwîre Petro, oluhazi lurhâbikè orhampakana kasharhu ene mpu orhanyîshi».

Amango g'entambala

³⁵ Anacibabwîra, erhi: «K'erhi mmurhuma buzira mvumba na buzira nshoho na buzira nkwêrho, hali akantu mwabuzire?» ³⁶ Nabo, mpu: «Ntâko». Ababwîra, erhi: «Lêro ngasi ogwêrhe emvumba ayirhôle, n'enshoho kwo na kwo; n'orhayigwêrhi, aguze ecishûli câge, agule engôrho^p. ³⁷ Bulya, mmubwîre, kukwânîne aka kanwa k'Amandiko kayunjule kuli nie: Aganjirwe omu bagoma^q. Nêci, ebinyêrekîre byaling'iyunjula». ³⁸ Bamubwîra, mpu: «Waliha, hano hali ngôrho ibiri». Naye, erhi: «Zirhali nyi ezo!»

Yezu oku ntongo y'Emizêti (Mat 26, 36-46; Mrk 14, 32-42)

³⁹ Ahuluka, anacilikûlira oku ntongo y'Emizêti nk'oku anayôrheraga n'abaganda bâge bamukulikira. ⁴⁰ Erhi ahika, ababwîra, erhi: «Mushenge mulek'ihimwa n'amashumi». ⁴¹ Okubundi anaciyêgûla ikano lyankabandwa irongo; afukama, ashenga, erhi: ⁴² «Mâshi Larha, okalonza onyegûlekwo aka kabehe^r! Kwône arhali oku nalonza, ci oku walonza we kwo kubage!» ⁴³ Malahika arhenga empingu, amubonekera, anamuzibuhya. ⁴⁴ Omu kugogomerwa n'oburhê, ashenga, alushîsa, n'entubano yâge yâbà nka ntonyi za mukò zâkâg'irhogera oku idaho. ⁴⁵ Erhi ayûs'ishenga, ajâ emunda abaganda bâge bâli, abashimâna bali îrò erhi burhê burhuma. ⁴⁶ Ababwîra, erhi: «Kurhi mwahunzirage? Zûki, mushenge, mulek'ishumikwa».

Yezu agwârhwâ (Mat 26, 47-56; Mrk 14, 43-50; Ywn 18, 3-11)

⁴⁷ Oku acidwîrhe aderha, engabo yayisha. Olya oderhwa Yûda, muguma wa muli balya ikumi na babiri, erhi abashokolîre. Anaciyêgera Yezu, amunûnugurha. ⁴⁸ Yezu amubwîra, erhi: «Yûda we, ka kunûnugurha walenga-nyamwo Mwene-omuntu!» ⁴⁹ Erhi babona okukola kwabâ, abâli na Yezu bamubwîra, mpu: «Yâgirwa, ka rhulike engôrho?» ⁵⁰ Muguma muli bo anaciyirîkira mwambali w'omudâhwa mukulu, amushishimbula okurhwiri kulyo. ⁵¹ Yezu aderha, erhi: «Mulekerage aho». Amuhuma oku kurhwiri, amufumya. ⁵² Okubundi Yezu anacibwîra balya bâli bamuyishîre, bo bajinji b'abadâhwa, n'abakulu b'abalanzi b'aka-Nyamuzinda, n'abagula, erhi: «Ka ndigi cishungu obu munshimbire n'engôrho n'amahiri? ⁵³ Nobwo ngasi lusiku nali haguma ninyu omu ka-Nyamuzinda, murhanampumagakwo. Ci gakola mango ginyu gano n'obwâmi bw'omwizimya^s».

Petro ahakana Nnawâbo (Mat 26, 69-75; Mrk 14, 66-72; Ywn 18, 15-18, 25-27)

⁵⁴ Erhi bayûs'imugwârha, bamugendana, bamuhêka omu mw'omudâhwa mukulu. Naye Petro amuguma omu cirali. ⁵⁵ Banacitwâna omuliro omu côgo, bagugorha; Petro naye atamala ekarhî kâbo. ⁵⁶ Mujâ-nyere muguma erhi amubona atamîre anadwîrhe akalûka, amunêka, anaciderha, erhi: «Oyu naye boshi bâli!» ⁵⁷ Anacihakana, erhi: «Mâshi we- mukazi, ntamwishi». ⁵⁸ Erhi kugera hisanzi hitya, owundi amubona, amubwîra, erhi: «Nâwe oli wa muli bo!» Ci Petro ashuza, erhi: «Mâshi yâga, ntali wa muli bo». ⁵⁹ Erhi hagera nka nsâ nguma, owundi ahamîriza, erhi: «Nêci kwo binali, oyu naye bo naye bâli; bulya naye ali Mugalileya!» ⁶⁰ Naye Petro, erhi: «Mâshi

^o**22.32** : Petro ye Mukulu w'Ekleziya yoshi, ye langa obuyêmêre, ye warhwalihya abâbo.

^p**22.36** : Entumwa zâshombwe n'abantu boshi: kukwânîne zicilwîre.

^q**22.37** : Iz 53, 12; Luk 23, 32

^r**22.42** : Akabehe, go mababale.

^s**22.53** : Obwâmi bw'omwizimya: bwo bwâmi bwa Shetani.

yâga, ntishi okwo odesire». Ho na halya, oku arhaciÿûs'iderha, oluhazi lwabika. ⁶¹ Obwo Nyakasane akabagana, alikira Petro kwo amasû. Naye Petro akengêra ecinwa Nyakasane àmubwîraga, erhi: «Ene, embere oluhazi lubike, wampakana kasharhu». ⁶² Anacihuluka, aj'arhonga omulenge.

Yezu àjâcirwa (Mat 26, 67-68; Mrk 14, 65)

⁶³ Nabo abantu bâli balanzire Yezu bamushekera banamujira buligo. ⁶⁴ Bamurhuba obusû, banakamudôsa, mpu: «Lêba ndi okushûsire!» ⁶⁵ Ba-muyôlera bijâci binji.

Yezu embere z'abagula bw'olubaga (Mat 26, 57-66; 27, 1; Mrk 14, 53-64; 15, 1; Ywn 18, 12-14. 19-24)

⁶⁶ Erhi buca, abagula b'olubaga, bo bajinji b'abadâhwa n'abashamuka b'ihano, bashûbûzanya. Banacimuhêka ekagombe, mpu: ⁶⁷ «Akabâ we Kristu, orhubwîre». Anacibashuza, erhi: «Ciru nankammubwîra, murhanyêmêre, ⁶⁸ na nkammudôsa, murhanshuze. ⁶⁹ Ci kurhenga buno Mwene-omuntu abwârhalâ oku ntebe yâge ekulyo kw'obuhashe^t bwa Nyamuzinda!» ⁷⁰ Boshi, mpu: «Ewe, k'oligi Mwene-Nyamuzinda!» Abashuza, erhi: «Murhabirizi: ndi ye!» ⁷¹ Nabo, mpu: «Bici rhwacilongeza abahamîrizi? Ka rhwenene rhurhaciÿumvîze oku aderha!»

23

¹ Boshi oku banali, bayimuka, bamuhêka emwa Bilato.

Yezu embere za Bilato (Mat 27, 11-14; Mrk 5, 2-5; Ywn 18, 29-38)

² Barhondêra okumulega, mpu: «Rhwashimanyire oyu muntu adwîrhe ago-mêsa olubaga anahanza mpu irhondo barhacivurhiraga Sezari, n'okucîderha mpu ye Kristu Mwâmi». ³ Bilato anacimudôsa, erhi: «Ka we mwâmi w'A-Buyahudi?» - Naye ashuza, erhi: «Nêci: wakudesire». ⁴ Bilato anacibwîra abajinji b'abadâhwa». ⁵ Bôhe basimika, mpu: «Agomêsize olubaga omu kuyigîriza omu cihugo coshi c'e Buyahudi, kurhenga e Galileya emunda arhondêreraga kuhik'eno». ⁶ Obwo Bilato erhi ayumva akwo kanwa, adôsa mpu k'oyo muntu ali Mugalileya. ⁷ Erhi amanya bwinjâ oku ali muntu w'oburhegesi bwa Herodi, amurhuma emwa Herodi. Obwo erhi naye ali e Yeruzalemu mw'ezo nsiku.

Yezu embere za Herodi

⁸ Herodi erhi abona Yezu asîma bwenêne; bulya kurhenga mîra erhi acîfinja okumubona, kulya akâg'iyumva emyanzi yâge, erhi analangalîre okulola oku ajira ecisômêrîne. ⁹ Amudôkerezâ bwenêne, ci yêhe arhamuyalulaga. ¹⁰ O-bwo erhi abajinji b'abadâhwa n'abashamuka b'ihano ho bali; barhâhusagya okumushobeka. ¹¹ Okubundi Herodi n'omurhwe gwâge bamugayaguza n'okumushekera. Amuyambîsa ecishûli cêru^u, ashub'imugalula emwa Bilato. ¹² Kurhenga olwo lusiku lonêne, Herodi na Bilato bakoma obwîra, n'obwo burhanzi barhabonanagakwo.

Yezu ashub'ihêkwa emwa Bilato (Mat 27, 15-26; Mrk 15, 6-15; Ywn 18, 38-19, 16)

¹³ Bilato anacihamagala abajinji b'abadâhwa n'abarhambo n'olubaga, abâ-bwîra, erhi: ¹⁴ «Mwandwîrhîre oyu muntu mpu agomêsize olubaga; nâni ene mmudôsa embere zinyu, ntamubwînekwo izâbyo lici muli birya byoshi mwamu-shobekaga. ¹⁵ Ciru na Herodi, bulya arhugalulireye, kuziga ntâco oyu muntu ajizire cikwânîne ayîrhwe. ¹⁶ Nkolaga namuhana nnamulike». ¹⁷ [Lyâli irhegeko okubashwêkulira muntu muguma oku lusiku]. ¹⁸ Ci olubaga lwoshi lwanaciÿama, mpu: «Oyu afê, orhushwêkulire Baraba!» ¹⁹ Oyo Baraba àli muntu washwêkeragwa obugoma bwabaga omu cishagala haguma n'obushungu bw'okuniga. ²⁰ Omu

^t22.69 : Lul 109(110), 1

^u23.11 cishûli cêru: Mwambalo gwa baluzi, mpu lyo acinaguza Yezu.

kulonza okulîka Yezu, Bilato ashub'ibadôsa. ²¹ Bôhe bayâma, mpu: «Omubambe! Omubambe oku musalaba!» ²² Ashub'ibabwîra o-bwa kasharhu, erhi: «Ewe, kubî kuci ajizire? Ntâco cikwânîne okufâ namu-bwînekwo. Kuziga nkola namuhana ngal'imulîka». ²³ Ci bôhe bayâma, balushîsa, balonza mpu abambwe oku musalaba, n'okuyâma kwâbo kwajâ kwayûshûka. ²⁴ Bilato obwo atwa mpu bibè nk'oku balonzize. ²⁵ Anacishwêkûla olya wali oshwêkîrwe obugoma n'obunizi, bulya ye balonzagya; naye Yezu, abahâye mpu bamujire nk'oku basîmire.

Enjira y'omusalaba (Mat 27, 45-50; Mrk 15, 33-37; Ywn 19, 25-30)

²⁶ Erhi bakola bamudwîrhe, bagwârha Simoni, muntu w'e Kirena, erhi afuluka; bamusêza mpu abarhule omusalaba bo na Yezu. ²⁷ Ngabo nyinji y'abantu yamukulikira, n'abakazi bajaga bamulakira banabanda endûlù. ²⁸ Yezu anacibahindamukira, ababwîra, erhi: «Mwe bakazi b'e Yeruzalemu, murha-ndakiraga, ci mucîlakire mwenene mulakire n'abâna binyu! ²⁹ Bulya ensiku zâciyisha, go mango bâderhe, mpu: «Iragi ly'engumba n'enda zirhaburha n'a-mabêre garhonsagya!» ³⁰ Go mango bârhondêre okubwîra entondo, mpu: «Murhufûnike!» ³¹ Bulyâla bakajira ntya oku murhi mubishi^v, kurhi byayish'ibâ oku murhi mûmu?» ³² Bahêkwa haguma naye bandi bantu babiri babî mpu baj'inigwa.

Yezu abambwa oku musalaba (Mat 27, 35-38; Mrk 15, 24-28; Ywn 19, 17-24)

³³ Erhi bahika ahantu haderhwa Kalvariyo^w, bamubamba oku musalaba haguma na balya banyankola-maligo, muguma ekulyo, owundi ekumosho. ³⁴ Yezu anaciderha, erhi: «Larha, obafe bwonjo, bulya barhamanyiri eci ba-dwîrhe bajira». Bagabâna emyambalo yâge, bayiyesha cigole.

Yezu agayaguzibwa anajâcirwa oku musalaba (Mat 27, 39-43; Mrk 15, 29-32)

³⁵ Olubaga lwayimanga, lwakalolêreza. Ci abarhambo bôhe bakamushekera, mpu: «Acizize abandi, lêro naye acîfumagye yênene akabâ ye Kristu, Mwîshogwa wa Nnâmahanga!» ³⁶ Abasirika nabo bamushekera: bamuyegêra, bamuhêreza enkalishi, mpu: ³⁷ «Akabâ we mwâmi w'Abayahudi, cîcizagye wênene!» ³⁸ Aha irhwe Iyâge hâli bayandisirwe ezi nderho, mpu: «Oyu ye Mwâmi w'Abayahudi».

Ecishambo cicîyazize cacunguka

³⁹ Muguma muli birya bishambo byâli bibambirwe oku musalaba amujâcira, erhi: «Kali we Kristu? Cîlîkûzagye, onarhulîkûze nîrhu!» ⁴⁰ Ci owâbo amukankamira, erhi: «Ciru nâwe orhayôbohîri Nnâmahanga, n'obwo oli omu malibuko maguma mwe naye! ⁴¹ Rhwêhe rhugakwânîne, bijiro bîrhu rhwalyûla; ci yêhe ntâ cibî ciguma àjizire». ⁴² Anacibwîra Yezu, erhi: «Yâgirwa, onkengêre hano ohika omu bwâmi bwâwe». ⁴³ Yezu anacimushuza, erhi: «Okuli, nkubwîre, ene lyonene wâbâ haguma nâni omu Paradizo».

Yezu afâ oku musalaba (Mat 27, 45-50; Mrk 15, 33-37; Ywn 19, 25-30)

⁴⁴ Obwo zâli nka nsâ ndarhu, izûba lyâzima; n'omwizimya gwabwîka igulu lyoshi kuhika amafuluko^x. ⁴⁵ Omwenda gwâli mumanike aha karhî k'aka-Nyamuzinda gwasharhuka mpande ibiri. ⁴⁶ Okubundi Yezu anaciyâma n'izû linene, erhi: «Larha, mpizire omûka gwâni omu maboko gâwe^y». N'erhi ayûs'iderha ntyo, arhengamwo omûka.

^v**23.31** : Erhi Yezu ajirirwa ntyo, ye mwêru-kweru (omurhi mubishi gurhagulumira), rhwe babî kurhi rhwayish'ijirirwa (omurhi mûmu, gukajakwo omuliro, kugulumira gugulumira).

^w**23.33** Kalvario, erhi Golgota: Ho hantu h'empanga.

^x**23.44** : Omu nsâ mwenda, go mafuluko e Bushi bulya ohinga e Bushi arhayaka midi co cirhuma afuluka ako kasanzi.

^y**23.46** : Lul 30, 6.

Erhi Yezu ayûs'ifà (Mat 27, 51-56; Mrk 15, 38-41; Ywn 19, 31-37)

⁴⁷ Omukulu w'abasirika erhi abona okwo, akuza Nyamuzinda, erhi: «Nêci, kwo binali, oyu muntu ali mwimâna!» ⁴⁸ Nazo engabo z'abantu zoshi zâl'idesire mpu zilole, erhi zibona oku byamâbà, zashubira eka erhi zanjà zacishûrha ecifuba. ⁴⁹ Abîra bâge boshi n'abakazi bamukulikiraga kurhenga e Galileya, bayimanga kuli, bakalâba.

Yezu abishwa (Mat 27, 57-61; Mrk 16, 42-47; Ywn 19, 38-42)

⁵⁰ Hanacyisha muntu muguma, ye Yozefu. Ali w'omu ihano, muntu nkana na mushinganyanya. ⁵¹ Yêhe arhâli ayêmîre igulu n'ebijiro byâbo. Ali w'e Arimatiya, cishagala c'omu Buyahudi, akâg'ilinda Obwâmi bwa Nyamuzinda. ⁵² Anacijà emwa Bilato mpu amuhûne omubiri gwa Yezu. ⁵³ Erhi abà amâgumanula, àguboha omu mwenda ànagubisha omu nshinda yali mpumbe omu lwâla. Eyo nshinda erhâli esag'ibishwamwo muntu. ⁵⁴ Lwâli lusiku lwa Marheganyo^z, n'olwa-Sabato erhi lukola luli oburhondêra. ⁵⁵ Nabo balya bakazi barhengaga e Galileya haguma naye, erhi bakulikira Yozefu, balola enshinda n'oku omubiri gwâge gubishirwe. ⁵⁶ Okubundi banacigaluka, barheganya obu-kû n'omugavu. N'erhi lubà lwa-Sabato, bashîba nka oku birhegesirwe.

24

VII. Okufûka kwa Yezu n'okurheremera kwâge omu mpingu

Abakazi babonekerwa na bamalahika (Mat 28, 1-8; Mrk 16, 1-8; Ywn 20, 1-2)

¹ Olusiku lurhanzi lw'omugobe mucêracêra, bajà ebwa cûsho, erhi ba-dwîrhe gulya mugavu bâli barheganyize. ² Bashimâna ibuye lihirisirwe lirhanaciri oku nshinda. ³ Ci erhi bajà omu cûsho, barhashimânagamwo omubiri gwa Nyakasane Yezu. ⁴ Erhi babà badwîrhe barhanya emurhima kuli okwo, babonekerwa na bantu babiri bayambîrhe emyambalo myêru ikungè. ⁵ Banacyîboha banayûnika obusû oku idaho. (Balya bantu babiri) bababwîra, mpu: «Ewe, ci mwalongeza ozîne omu bafû? ⁶ Kali arhaciri bano; afûsire. Mukengêre oku ammubwîraga amango aciri e Galileya, mpu: ⁷ «Kukwânîne Mwene-omuntu ahânwe omu maboko g'abanya-byâha, abambwe oku musalaba, n'olwa kasharhu afûke». ⁸ Banacikengêra enderho zâge.

Entumwa zalahira okuyêmêra (Mat 28, 10-17; Mrk 16, 10-11. 14; Ywn 20, 18. 25. 29)

⁹ Erhi barhenga ebwa cûsho, baganîrira balya ikumi na muguma n'abandi boshi ebyo byoshi. ¹⁰ (Abo bakazi) bâli Mariya Magadalena, na Yowana, na Mariya, nnina wa Yakôbo. N'abandi bakazi bali haguma nabo, nabo baku-bwîra entumwa. ¹¹ Ci ebyo binwa babilola nka by'isirhe, barhanabiyêmêraga.

Petro ebwa cûsho (Ywn 20, 3-10)

¹² Kwônene Petro alîkûla, akanyîriza ebwa cûsho. Ci erhi ayinama mpu ahengûze, arhabonaga erhali myenda^a yônene. Ashub'icîgalukira, aj'azanwa n'ebyo byabîre.

Yezu abonekera baganda babiri omu njira y'Emausi (Mat 16, 12-13)

¹³ Olwo lusiku lwônênè, babiri muli bo bajaga omu lugo lwa lugendo lwa stadi makumi gali ndarhu^b kurhenga e Yeruzalemu. Olwo lugo izîno lyâlwo lwo Emausi. ¹⁴ Bakâg'ishambâla emyanzi ya kulya kwoshi kwabîre. ¹⁵ Lêro erhi babà badwîrhe basbambâla n'okudalika, Yezu yenênè

^z23.54 : Marheganyo, go na malâliro ga Basâka.

^a24.12 : Emyenda n'ebitambara byâli bibohire omubiri gwa Yezu.

^b24.13 Stadi makumi gali ndarhu : Lwâli lugendo lwa bilometri nka ikumi na bibiri, zo nsâ ibiri.

abayegera, bagenzikanwa. ¹⁶ Cikwône amasù gâbo garhabashigimubona. ¹⁷ Anacibabwîra, erhi: «Myanzi mici eyi mwayisha mwaganîra bugenda--njira munali burhè?» ¹⁸ Muguma muli bo, ye Kleofasi, amushuza, erhi: «Lêro wamâbà wêne omu banya-Yeruzalemu w'okurhamanya ebizind'ibà mw'ezi nsiku!» ¹⁹ Naye, erhi: «Bici ebyo?» Nabo bamushuza, mpu: «Ebiyêrekîre Yezu w'e Nazareti. Ali mulêbi munya-buhashe omu bijiro n'omu nderho embere za Nyamuzinda n'ez'abantu boshi, ²⁰ n'oku abajinji b'abadâhwa n'abakulu bîrhu bamuhânaga mpu atwîrwe okufà, banamubamba oku musalaba. ²¹ Rhwàli rhumanyire nti ye wayôkola Israheli; n'ene lwo lusiku lwa kasharhu kurhenga bibîre ntyo! ²² Ciru bakazi baguma b'emwîrhu barhufudusize. Ene sêzi mucêra-cêra bâli ebwa cûsho; ²³ n'ene babula omubiri gwâge, bayish'iderha mpu babonekîrwe na bamalahika, bababwîra mpu ali mugumagumà. ²⁴ Baguma muli rhwe bajîre ebwa cûsho, bashimâna okwo balya bakazi baderhaga kwo n'okwo; ci yênene barhamubwîne!» ²⁵ Obwo anacibabwîra, erhi: «Abà bahwi-njà n'ab'emirhima mizibu oku kuyêmêra ebyaderhagwa n'Abalêbi! ²⁶ Ewe! ka kurhàli kukwânîne Kristu ababale ntyo lyo ajà omu irenge lyâge?» ²⁷ Arhondêrera kuli Mûsa n'Abalêbi boshi, abahugûla ngasi byoshi byàli bimuyêrekîre omu Mândiko. ²⁸ Erhi bayegera lulya lugo bàjagamwo, ajira nka owajà kuli kulusha. ²⁹ Banamusêza, mpu: «Bera haguma nîrhu, bulya bikola bijingo bwamânayira». Anacijà omu lugo mpu abêre haguma nabo. ³⁰ Erhi abà akola ali oku cîbo haguma nabo, anaciyanka omugati, avuga omunkwa, agugisha, n'erhi abà a-magubega, abagabira. ³¹ Amasù gâbo gazibûka, bamumanyirira; ci yêhe anacihirigirha omu masù gâbo. ³² Banacijânamwo, mpu: «Ewa! k'emirhima yîrhu erhakag'iyâka ene akarhuganîza omu njira n'okurhuhugûlira Amandiko?» ³³ Ho na halya bagandûla, bashubira e Yeruzalemu, bashimâna balya bânali boshi. ³⁴ Banacibabwîra, mpu: «Kwo binali! Nyakasane afûsire, anabonekîre Simoni!» ³⁵ Nabo babaganûlira oku byàbâga omu njira n'oku bamumanyaga omu kubega omugati.

Yezu abonekera Entuma

³⁶ Oku banacidwîrhe baganîra ntyo, Yezu apamuka ekarhî kâbo, ababwîra, erhi: «Omurhûla kuli mwe!» ³⁷ Banacijuguma, bageramwo omusisi mpu bamayagânwa n'omuzimu. ³⁸ Anacibabwîra, erhi: «Cirhumire muyôboha n'e-ntanya zimmuja emurhima? ³⁹ Loli amaboko n'amagulu gâni, oku nie ono nienênê! Mummamarhe, mulole; bulya omuzimu arhajira mubiri erhi rhuvuha nk'oku mubwîne mbigwêrhe». ⁴⁰ Erhi abà adwîrhe aderha ntyo, abayêreka amaboko n'amagulu gâge. ⁴¹ Balahira kwayêmêra erhi mwîshingo guruhuma, banakazânwa. Anacibabwîra, erhi: «Ka ntà cirîbwa mugwêrhe hano?» ⁴² Ba- muhereza ecihimbi c'enfi nyôce. ⁴³ Aciyanka, acirya banabona.

Enyigîrizo nzinda oku Ntumwa (Mat 28, 18-20; Mrk 16, 15-16; Ebj 1, 7-8)

⁴⁴ Okubundi anacibabwîra, erhi: «Byo nakâg'immubwîra ebi erhi nciri haguma ninyu: oku kuhika ebinayandikiragwa omu citabu ca Mûsa n'omu Balêbi n'omu Nnanga biyunjule». ⁴⁵ Obwo abalangaza obukengêre lyo bayumva Amandiko. ⁴⁶ Ababwîra, erhi: «Kristu àli ayandikîrwe okubabala n'okufûka omu bafû olusiku lwa kasharhu; ⁴⁷ n'oku amashanja goshi, kurhondêrera e Yeruzalemu, gâyigîrizibwa obucîyunjuze bw'okubabalirwa ebyâha oku Izîno lyâge. ⁴⁸ Ninyu mwe muli bahamîrizi b'okwo. ⁴⁹ Nkolaga nâni nammurhumira olya walaganyibagwa na Larha. Mwêhe mubêre muli cino cishagala kuhika mubwîkwe n'obuzibu bw'enyanya!

Yezu arheremera empingu (Mrk 16, 19-20; Ebj 1, 9-12)

⁵⁰ Anacibabulukana, abahêka olunda lw'e Betaniya; alambûla amaboko, abagisha. ⁵¹ Oku adwîrhe abagisha, anacîyêgûla kuli bo, amânâmanwa omu malunga. ⁵² Nabo erhi babà bamâharâmya, bashubira e Yeruzalemu bashagalusire bwenêne. ⁵³ Barhàrhengaga omu ka-Nyamuzinda bakuza Nnâmahanga n'okumuvuga omunkwa.

YOWANE/YOHANA

EMYANZI Y'AKALEMBE YAYANDIKAGWA NA MUTAGATÎFU YOWANE

1

YOWANE/YOHANA

Enshokolez^f

¹ Aha murhondêro, erhi Luderho^d ho àbâ, na Luderho àli haguma na Nyamuzinda, na Luderho àli Nyamuzinda. ² Kurhenga omurhondêro àli haguma na Nyamuzinda. ³ Byoshi ye wabijiraga, n'omu biremwa byoshi, ntâco calemirwe cirhanalemirwi naye. ⁴ Obuzîne muli ye bwâli, n'obuzîne bwo bwâli bulangashane bw'abantu. ⁵ Obulangashane bwamoleka omu mwizimya, n'omwizimya gurhabuzimagya.

⁶ Hanacyisha omuntu wali orhumirwe na Nyamuzinda: izîno lyâge ye Yowane^e. ⁷ Ayisha nka muhamîrizi, mpu abè muhamîrizi w'obulangashane, Iyo abà-ntu boshi bayêmêra. ⁸ Arhàli ye wali bulangashane, ci kabalamwanzi k'obulangashane.

⁹ Luderho ye wali bulangashane bw'okuli, bumolekera ngasi muntu; anacyisha en'igulu. ¹⁰ Ali en'igulu, n'igulu ye waliremaga, n'igulu lirhamumanyaga. ¹¹ Ayisha omu bâge, n'abâge barhamuyankiriraga. ¹² Ci ngasi boshi bamuyankirire, abahîre obuhashe bw'okuhinduka bâna ba Nyamuzinda: bo balya bamuyêmêra, ¹³ ye rhaburhagwa na mukò, erhi n'okulonza kw'omubiri, nîsi erhi n'okulonza kw'omuntu, ci owaburhagwa na Nyamuzinda. ¹⁴ Nêci, Luderho acîjizire muntu, anabêra muli rhwe. Nîrhu rhwabwîne irenge lyâge, irenge Nyamuzinda-Îshe ahîre Omugala cûsha, oyunjwîre inêma n'okuli.

¹⁵ Yowane ahamîriza, erhi: «Y'oyu ye naderhaga, nti: Owayisha enyuma zâni ye wantangaga, bulya erhi ntac'ibâ, erhi ho ali». ¹⁶ Nêci, rhweshi rhwahîrwe oku bwimâna bwâge, rhwahâbwa amanêma oku-manêma^f. ¹⁷ Bulya amarhegeko rhwagahîrwe na Mûsa, ci inêma n'okuli rhwabidwirhîrwe na Yezu Kristu.

¹⁸ Ntâ muntu ciru n'omuguma osag'ibona Nyamuzinda; Omugala cûsha yêne, ôbâ muli Îshe, ye warhumanyisagyaye.

I. Oburhumisi n'enyigîrizo za Yezu

^c**1.1** idômero ly'amandiko omu cigereki, <https://www.academic-bible.com/en/online-bibles/novum-testamentum-graece-na-28/read-the-bible-text/bibel/text/lesen/stelle/53/210001/219999/ch/6acb45d0b66bf43d0c2743fde185e082/> (13.05.2021)

^d**1.1** : Luderho ye Mugala wa Nyamuzinda, ye Mupersona wa kabiri w'Obusharhu Butagatîfu.

^e**1.6** : Yowane Mubatiza oyo.

^f**1.16** : Kwo kuderha oku amanêma g' Amalaganyo mahyâhya gajire ahâli h'amanêma g'Amalaganyo ga mîra.

Obuhamîrizi bwa Yowane

¹⁹ Alaga obuhamîrizi bwa Yowane, erhi Abayahudi bamurhumira abadâhwa na bene-Levi kurhenga e Yeruzalemu mpu bagend'imudôsa, mpu: «We ndi?» ²⁰ Anacibabwîra n'obwâlagale, arhalahiraga, ababwîra n'obwâlagale, erhi: «Arhali nie Kristu». ²¹ Nabo badôsa, mpu: «Oligi ndi? Ka we Eliya?» Naye, erhi: «Nanga». Mpu: «Ka we Mulêbi?» Abashuza, erhi: «Nanga». ²² Banacimubwîra, mpu: «Oligi ndi, Iyo rhusuza abarhurhumire? Kurhi ociderha wêne?» ²³ Naye, erhi: «Nie izû lyayakûliza omu irungu: Muyumanyanye enjira ya Nyakasane, nka oku omulêbi Izaya adesire». ²⁴ Balya bâli barhumirwe bâli Bafarizeyi. ²⁵ Bashub'imudôsa, mpu: «Cirhuma ocibatiza akabâ orhali we Kristu, orhanali Eliya erhi Mulêbi?» ²⁶ Yowane abashuza, erhi: «Nie ono mbatiza n'amîshi. Ci ekarhî kinyu hali oyo murhishi: ²⁷ Ye wâyisha enyuma zâni; ciru ntakwânîni nshwêkûle omugozi gw'enkwêrho zâge». ²⁸ Ebyo byâbâga e Betaniya, ishiriza Iya Yordani, emunda Yowane akâg'ibatiziza.

²⁹ Erhi kuca, Yowane abona Yezu amujayo, aderha, erhi: «Oyu ye Mwâna-buzi⁹ wa Nnâmahanga okûla ecâha c'igulu. ³⁰ Y'oyu ye naderhaga, nti: «Oyishire enyuma zâni antalusire, bulya ye wantangag'ibâho. ³¹ Nâni ntâl'imuyishi; ci ye warhumire nyisha nti mbatize n'amîshi, Iyo amanyibwa omu Israheli.» ³² Yowane abâ-bwîra, erhi: «Nabwîne Mûka ayandagala emalunga nka ngûkû anamuyimangakwo. ³³ Nâni ntâl'imuyishi, ci owantumaga mpu mbatize n'amîshi ali erhi ambwîzire, erhi: «Oyu wâbone Mûka ayandagalirakwo anamuyimangako, erhi ye batiza muli Mûka^h Mutagatîfu». ³⁴ Nêci, nabwîne nanahamîriza oku oyo ye Mwîshogwa wa Nnâmahanga».

Abaganda barhanzi (Mat 4, 18-20)

³⁵ Erhi buca, Yowane erhi kandi ali halya n'abaganda babiri. ³⁶ Anacilolêreza Yezu erhi agera, aderha, erhi: «Oyu ye Mwâna-buzi wa Nnâmahanga». ³⁷ Balya baganda babiri erhi bayumva ntyo, bashimba Yezu. ³⁸ Yezu akabâga-na, abona bamukulikîre; anacibadôsa, erhi: «Cici mwalonza?» Nabo, mpu: «Rabi -kwo kuderha Muyigîriza- ngahi ôbâ?» ³⁹ Ababwîra, erhi: «Yishi muhabone». Bayisha, babona ah'abâga, banalegerera bo naye olwo lusiku. Zâli nka nsâ ikumi. ⁴⁰ Balya babiri bayumvagya ebinwa bya Yowane banakulikiraga Yezu, bâlimwo Andreyâ, mulumuna wa Simoni Petro. ⁴¹ Erhi izûba lirhenga emashinji, ashimâna mukulu wâge Simoni Petro, amubwîra, erhi: «Rhwabuganyire Masiha . ⁴² Amuhekera Mwâmi Yezu. Erhi Yezu amusinza, amubwîra, erhi: «We Simoni, mwene Yôna; we kola Kefa» -kwo kuderha Ibuye.

⁴³ Erhi kuca, Yezu erhi alâlire ekuja e Galileya. Anacishimâna Filipino, amubwîra, erhi: «Nshimba». ⁴⁴ Filipino âli w'e Betisayida, emwâbo Andreyâ na Petro. ⁴⁵ Filipino anacishigâna Natanaeli, amubwîra, erhi: «Olya Mûsa aderhaga omu citabu c'Amarhegeko n'oyu abalêbi balêbaga, rhwamubwîne: ye Yezu, Mwene Yozefu, w'e Nazareti!» ⁴⁶ Natanaeli amushuza, erhi: «K'e Nazareti ya-nkarhenga akantu kinjâ?» Naye Filipino, erhi: «Yisha, ocîbonere». ⁴⁷ Erhi Yezu abona Natanaeli amujaho, anaciderha, erhi: «Y'oyu ye Mwisraheli w'okuli, orhabamwo bulenzi». ⁴⁸ Natanaeli, erhi: «Ngahi wammanyiraga?» Yezu amushuza, erhi: «Embere Filipino akuhamagale, bulya wali idako ly'omulehe, erhi nakubona». ⁴⁹ Natanaeli amubwîra, erhi: «Rabi, we Mwene Nyamuzinda, we mwâmi w'Israheli». ⁵⁰ Yezu amushuza anamubwîra, erhi: «Wamayêmêra bulya nakubwîzire nti nakubwîne idako ly'omulehe! Wacibona ebilushire aho!» ⁵¹ Anacimubwîra, erhi: «Okuli, okuli, mmubwîzire: mwâcibona irunga liri liyigule na bamalahika ba Nyamuzinda badwîrhe barherema banayandagala enyanya Iya Mwene-omuntu.»

2

⁹**1.29** : Yezu ali nka mwâna-buzi warhumagwa na Nnâmahanga mpu arhufire. Emwa Abayahudi, omwâna-buzi yo yali nterekêro y'okurhenza ebyâha n'okulungana na Nnâmahanga.

^h**1.33** : Omukolo gwa Yezu kuli kuhâ abantu Mûka Mutagatîfu, ye buzigire bwa Nyamuzinda.

Obuhya e Kana

¹ Olusiku lwa kasharhuⁱ, habà obuhya e Kana omu Galileya. Nnina wa Yezu erhi yo ali. ² Naye Yezu àli mulâlike kw'obwo buhya bo n'abaganda bâge. ³ Lêro idivayi lyanacibula, bulya idivayi ly'obuhya lyâli erhi lyamâhwa. Nnina wa Yezu anacimubwîra, erhi: «Barhacigwerh'idivayi». ⁴ Naye Yezu amushuza, erhi: «Nyoko we, k'okwo kurhuyêrekîre? Amango gâni garhacihika». ⁵ Nnina a'j'ibwîra abarhumisi, erhi: «Ngasi oku akammubwîra, mukujire». ⁶ Hàli rhubindi ndarhu rhwa mabuye, rhw'okuhiramwo amîshi Abayahudi bakalaba, ngasi kaguma ka ngero ibiri erhi isharhu. ⁷ Yezu ababwîra, erhi: «Yunjuzi orhu rhubindi mîshi». Barhumbumba kuhika oku muhiro. ⁸ Ashub'ibabwîra, erhi: «Domagi, muhekere omushongwe». Banacimuhêkera. ⁹ Erhi omushongwe alabulakwo galya mîshi gahindusire divayi, arhànali amanyire aha eryo divayi lyarhengaga, ci abarhumisi bàl'idôma amîshi erhi bamanyire bwinjà, ahamagala omuhya mulume, ¹⁰ amubwîra, erhi: «Kali abandî idivayi linjà barhang'ihâna, n'erhi abantu bakolabalimwo orukara, lyo barhanza elirhali linjà. Ci wêhe wal'irhanzir'ibîka idivayi linjà kuhika buno!» ¹¹ Co cisômêrîne cirhanzi ca Yezu eco. Acijiraga e Kana omu Galileya. Ayêrekana irenge lyâge, n'abaganda bâge bamuyêmêra. ¹² Okubundi anacyandagalira e Kafarnaumu bo na nnina, na bene wâbo^j, n'abaganda bâge. Ajirayo nsiku nsungunu.

Yezu ahulusa abakâg'iguliza omu ka-Nyamuzinda (Mat 21, 12-13; Mrk 11, 15-17; Luk 19, 45-46)

¹³ Basâka w'Abayahudi erhi àbà hôfi, Yezu ayinamukira e Yeruzalemu. ¹⁴ Abugâna abarhunzi omu ka-Nyamuzinda bakâg'irhibûla enkafu, ebibuzi n'engûkù, n'abandi badahîre erhi badwîrhe bakâba. ¹⁵ Ayanka omugozi, ahunga omunyuli, abahulusa boshi omu ka-Nyamuzinda bo n'ebibuzi n'enkafu zâbo; ahandâza ensaranga z'abakâg'ikâba n'oburhalulè bwâbo abukunungula. ¹⁶ Anacibwîra abarhunzi b'engûkù, erhi: «Rhenzi ebi. Enyumpa ya Larha murhayihindulaga cibuye». ¹⁷ Abaganda bâge bakengêra eci cinwa c'Amandiko: «Obushiru bw'enyumpa yâwe bwayish'indya»^k. ¹⁸ Obwo Abayahudi banacijaho, bamubwîra, mpu: «Cimanyîso cici orhuyêresiremwo obuhashe bw'okujira ntya?» ¹⁹ Naye Yezu abashuza, erhi: «Shabûli aka ka-Nyamuzinda; nashub'ikayimanza omu nsiku isharhu». ²⁰ Abayahudi bamubwîra,, mpu: «Aka ka-Nyamuzinda kayûbasirwe myâka makumi anni na ndarhu, nâwe mpu wâshub'ikayimanza omu nsiku isharhu?» ²¹ Ci yêhe ka-Nyamuzinda k'omubiri gwâge aderhaga. ²² Erhi abà amâfûka omu bafû lyo abaganda bâge bakengîre ako kanwa; bayêmêra Amandiko n'akanwa Yezu aderhaga.

Yezu omu Yeruzalemu

²³ Amango ali e Yeruzalemu oku lusiku lukulu lwa Basâka, bantu banji bayêmêra oku izîno lyâge, erhi bamâbona ebisômêrîne akâg'ijira. ²⁴ Ci Yezu yêhe arhacîkubagiragabo, bulya àli abamanyire boshi, ²⁵ arhanali alagîrîre oku-bwîrwa na ndi: àli amanyire akali aha murhima gwa ngasi muntu.

3

Yezu ayigîriza Nikodemu

¹ Hàli mulume muguma w'omu Bafarizeyi, izîno lyâge Nikodemu, muguma omu bagula b'Abayahudi. ² Anacijà emwa Yezu budufu, amubwîra. erhi: «Rabi, rhumanyire oku we Mwigîriza warhumagwa na Nnâmahanga; ntâye wa-nkajira ebisômêrîne odwîrhe wajira nka Nyamuzinda arhali bo naye». ³ Yezu amushuza, erhi: «Okuli, okuli, nkubwîzire, ntâye wankabona Obwâmi

ⁱ**2.1** olusiku lwa kasharhu: Kurhenga ashimânana bona Filipino na Natanaeli.

^j**2.12** : Bene wâbo Yezu bo bantu b'omulala gwa Mariya na Yozefu.

^k**2.17** : Olulanga lwa 68 (69), 10.

bwa Nyamuzinda nka arhashubir'iburhwa buhyâhya». ⁴ Nikodemu amubwîra, erhi: «Kurhi omuntu akaciburhwa anakola mushosi?» ⁵ Yezu amushuza, erhi: «Okuli, okuli, nkubwîzire, ntâye wankajà omu Bwâmi bwa Nyamuzinda nka arhashubir'iburhwa omu mîshi na muli Mûka Mutagatîfu'. ⁶ Eciburhwa n'omubiri guli mubiri, n'eciburhwa na Mûka guli mûka. ⁷ Orhasômeragwa obwenge nkubwîzire, nti: «Kukwânîne okuburhwa buhyâhya. ⁸ Empûsi olunda esîmire lwo enahûkiza: onayumve omuhûsi gwâyo, ci orhîshi emunda yarhenga erhi emunda yajà. Kwo n'okwo ngasi yêshi oburhwa na Mûka»^m. ⁹ Naye Nikodemu, erhi: «Kurhi okwo kwankahashikana?» ¹⁰ Yezu amushuza, erhi: «Kàli oli muyigîriza omu Israheli, wanagal'ihaba ebyo? ¹¹ Okuli, okuli, nkubwîre, ebi rhuyishi byo rhuderha, n'ebi rhwabwîne byo rhunywêra akasheba, ci murhayêmêra obuhamîrizi bwîrhu. ¹² Akabà murhayêmîri nka nammubwîra eby'en'igulu, kurhi mwa- nkayêmêra nkola nammubwîra eby'empingu? ¹³ Ntâye wayinamukire empingu aha nyuma z'olya wahonaga empingu, Mwene-omuntu ôbà empinguⁿ.

¹⁴ Kulyâla Mûsa amanikaga enjoka omu irungu, ntyo, kukwânîne Mwene-omuntu ayinamulwe, ¹⁵ lyo ngasi yêshi omuyêmîre abona obuzîne bw'ensiku n'amango. ¹⁶ Nêci, Nnâmahanga azigîre igulu, kuhika abâna Omugala cûsha, mpu ngasi yêshi wâmuyêmêra alek'ihera, ci abone obuzîne bw'ensiku n'amango. ¹⁷ Bulya Nyamuzinda arharhumaga Omugala en'igulu mpu ayish'ihana igulu, ci mpu lyo aciza igulu. ¹⁸ Ngasi omuyêmîre, arhahanwa; ci orhamuyêmîri, mîra olwâge lwatûbagwa, bulya arhayêmêraga izîno lya Mugala cûsha wa Nnâmahanga^o. ¹⁹ Nalwo olubanja lw'olu: obulangashane bwayishire en'igulu, n'abantu ba-gal'isîma omwizimya ahâli h'obulangashane, bulya ebijiro byâbo byâli bibî. ²⁰ Nêci, ngasi yêshi ojira ebibî, erhi kushomba ashomba obulangashane arhanajà ahâli obulangashane, lyo ebijiro byâge birhamanyibwa. ²¹ Ojira okushingânîne yêhe, anajè ahalangala, lyo babona oku ebijiro byâge Nyamuzinda abijirira».

Obuhamîrize bwa Yowane buzinda

²² Enyuma ly'ebyo, Yezu ajà bo n'abaganda bâge omu cihugo c'e Yudeya; ajirayo nsiku haguma nabo, anakabatiza. ²³ Naye Yowane erhi adwîrhe abatiza e Heno^p, hôfi h'e Salimi, bulya amîshi galiyo manji, n'abantu bakayish'ibatizi-bwa. ²⁴ Erhi Yowane arhacishwêkwa obwo. ²⁵ Hanacizûka akadali ekarhî k'abaganda ba Yowane n'Omuyahudi oku kucishuka^q. ²⁶ Bajà emwa Yowane, bamubwîra, mpu: «Rabi, olya wali naye ishiriza lya Yordani, olya wahamîririzagya, naye akola adwîrhe abatiza, n'abantu boshi badwîrhe bamushimba!» ²⁷ Yowane anacishuza, erhi: «Ntâco omuntu ankacîhà nka cirhamuhirwi kurhenga enyanya. ²⁸ Mwene muli bahamîrizi bâni kulya naderhaga, nti: «Arhali nie Kristu, ci ntumirwe nti mmushokolere»: ²⁹ Ogwêrhe omuhya erhi muhya-mulume; ci omwîra w'omuhya-mulume, omuyimangira n'okumuyumva, anasîme akayumva izù ly'omu- hya-mulume. Ogwo gwo mwishingo gwâni, na buno gukola guli mwimâna. ³⁰ Kukwânîne agandâze, nâni ncifunye. ³¹ Owarhenga enyanya akulire boshi; naye owa hano igulu anali w'en'igulu, n'ebyaderha binali by'en'igulu. Owarhenga empingu alushire

13.5 : Okuburhwa omu mîshi na muli Mûka Mutagatîfu kwo kubatizibwa. Nka kulyâla ntâye wa-nkamanya kurhi empûsi egenda, ntyo ntâye wankayumva enjira za Mûka Mutagatîfu. Co cirhuma abantu bahêkwa na Mûka Mutagatîfu, kanji barhayumvibwa n'abandi bantu. Ciru hali abatagatîfu bakâg'iderhwa basirhe, bulya ebijiro byâbo birhâli nka bya bandi bantu

^m**3.8** : Arhali byâge byâge Kristu aderha; aderha ebi arhenzagya emw'îshe.

ⁿ**3.13** : Omu bantu boshi, Yezu, Mwêne -Omuntu, kwo acîderha, yêne wankamanya eby'empingu, bulya ye wayihubukaga.

^o**3.18** : Owalonza obucire, kukwânîne abulongeze kuli Kristu, omu kuyêmêra Yezu wafâga oku musalaba.

^p**3.23** : Heno abà omu lubanda lwa Yordani.

^q**3.25** : Nkaba ako kadali kâli kayêrekîre obubatizo.

boshi. ³² Eby'abwîne n'eby'ayumvîrhe byo ahamîriza; ci ntâye oyêmêra obuhamîrizi bwâge. ³³ Oyêmêra obuhamîrizi bwâge ayêrekana oku Nyamuzinda aderha okunali. ³⁴ Oyu Nyamuzinda arhumaga, binwa bya Nyamuzinda aderha, bulya Nyamuzinda nka ahâna Mûka Mutagatîfu arhagera. ³⁵ Nnâmahanga-Îshe asîma Omugala, anahizire byoshi omu maboko gâge. ³⁶ Oyêmêra Omugala, agwêrhe obuzîne bw'ensiku n'amango; olahîre okuyêmêra Omugala, arhakabona akalamo, ci obukunizi bwa Nyamuzinda bwâmumananakwo».

4

Omuciza w'igulu acîmanyisa emw'Abasamâriya

¹ Erhi Yezu amanya oku Abafarizeyi bayumvîrhe oku akola agwêrhe baganda banji kulusha Yowane n'oku adwîrhe abatiza bantu banji kumulusha, ² n'obwo arhali Yezu yêne wakâg'ibatiza, ci baganda bâge, ³ arhenga e Yudeya, acîshubirira e Galileya. ⁴ Kwâli kukwânîne atwikanye omu Samâriya. ⁵ Anacihika omu cishagala ciguma c'e Samâriya, ciderhwa Sikara, hôfi h'ishwa Yakôbo ahâga omugala Yozefu. ⁶ Ho iriba lya Yakôbo^r libâ aho. Yezu ali amârhamu n'enjira; anacitamala oku cikunguzo c'iriba. Zâli nka nsâ ndarhu. ⁷ Mukazi muguma w'Omusamâriya ayish'idôma. Yezu anacimubwîra, erhi: «Mpà nâni mîshi nnywe». ⁸ Abaganda bâge bâli bajir'igula ebiryo omu lugo. ⁹ Olya mukazi w'Omusamâriya amubwîra, erhi: «Kurhi we Muyahudi wanka-mpûna amîshi, nie Musamâriya?» Bulya Abayahudi n'Abasamâriya barhabonanagakwo. ¹⁰ Yezu amushuza, erhi: «Ocimanyaga enshôkano ya Nnâmahanga okanamanya ndi okubwîzire, erhi: «Mpà nâni nnywe, wakabire we muhûna, naye anakakuhîre amîshi g'obuzîne^s». ¹¹ Olya mukazi amubwîra, erhi: «Yâgirwa, ci orhagwêrhi eci wankadômeramwo, n'iriba lirî lirî. Ngahi wankacibona amîshi g'obuzîne? ¹² K'olushirage larha Yakôbo waruhûga eri iriba, anyweramwo bo n'abâna n'ebintu byâge?» ¹³ Yezu amushubiza, erhi: «Ngasi yêshi onywakwo aga mîshi ashub'iyumva enyôrha; ¹⁴ Ci owanywe oku mîshi namuhâ, arhakayumva nyôrha ciru n'eliguma; bulya amîshi namuhâ gamuhindukamwo iriba lyakahululamwo amîshi g'obuzîne bw'ensiku n'amango». ¹⁵ Nyamukazi, erhi: «Waliha, mpà nâni kwo ago mîshi, lyo irhondo ntaciyumva nyôrha, lyo ntanakaciyish'idôma bano». ¹⁶ Yezu amubwîra, erhi: «Kanya, ohamagale balo, ogal'igaluka». ¹⁷ Olya mukazi amushuza, erhi: «Ntajira mulume». Yezu amushubiza, erhi: «Nêci, kwo binali, orhajira mulume. ¹⁸ Bulya wamaja omu mwa balume barhanu, n'oyu oli omu mwâge arhali balo. Nêci, orhanywesiri». ¹⁹ Nyamukazi, erhi: «Yâgirwa, namâbona oku oli mulêbi. ²⁰ Balarha bakâg'iharâmya kw'eyi ntondo^t, ninyu mpu Yeruzalemu ho hantu h'okuharâmya». ²¹ Yezu amubwîra, erhi: «We mukazi, nyêmêra, amango gahisire, arhananciri kuli eyi ntondo erhi e Yeruzalemu mwacikaharâmya Larha. ²² Mw'oyo munakaharâmya eci murhishi, rhwêhe rhuharâmya eci rhuyishi; bulya obucire omu Buyahudi burhenga. ²³ Câba amango gayiruka - ganakola go gano- abaharâmya okunali bakola bakâharâmya Larha omu murhima gwâbo n'okunali; bulya abo bo Larha alonza mpu bamuharâmye. ²⁴ Nyamuzinda abâ mûka, n'abamuharâmya kukwânîne bamuharâmye omu murhima n'okunali». ²⁵ Olya mukazi anacimubwîra, erhi: «Nyîshi oku Masiha, olya baderha Kristu, ayisha. Amango ayisha, ye warhuyigîriza byoshi». ²⁶ Yezu amushuza, erhi: «Nie ono ndwîrhe nakudesâ». ²⁷ Ho n'aho abaganda bâge bayisha, basômerwa erhi babona adwîrhe aganîza omukazi. Ci ntâye washagîre mpu amudôsa, erhi: «Ci wamudôsa», erhi: «Carhuma wamuganîza?» ²⁸ Nyamukazi anacisiga akabindi kâge, alibirhira eka, aj'ibwîra abantu, erhi: ²⁹ «Yishi mubone omulume wamambwîra ebi najizire byoshi. K'arhankabâ ye Kristu?» ³⁰ Banacirhenga omu lugo, bajâ emunda âli. ³¹ Ago

^r4.6 : Galya mango izûba liyimanga.

^s4.10 : Omu Mandiko matagatîfu, amîshi lyo inêma lya Nnâmahanga.

^t4.20 Ntondo ya Garizimi eyo

mango abaganda bâge bakâg'imuyinginga banamubwîra, mpu: «Waliha Mwigiriza, ebiryo bino». ³² Naye abashuza, erhi: «Ngwêrhe ebiryo murhishi». ³³ Abaganda bâge bakadôsanya, mpu: «Nkaba hali owamudwîrhîre eby'alya^u?» ³⁴ Yezu ababwîra, erhi: «Ebiryo byâni kuli kujira obulonga bw'owa-ntumaga n'okuyûkiriza omukolo gwâge. ³⁵ Ka murhaderha, mpu: «Hasigire myêzi ini emyâka eyêre?» Nâni mmubwîzire: Yinamuli amasû, mubone oku amashwa gakola gayâkirize n'emyâka. ³⁶ Omusârûzi akola ahâbwa oluhembo lwâge; akola adwîrhe alunda emburho oku buzîne bw'ensiku n'amango, na ntyo owarhwêraga naye akola asîma bo n'omusârûzi. ³⁷ Nêci aka kanwa kanali k'okuli: orhwêra ali wago, n'osârûla ali wago. ³⁸ Nammurhumire okuj'isârûla^v ebi murhalibukiraga; bandi balibusire ninyu mwalya emyâka y'amalibuko gâbo».

³⁹ Basamâriya banji b'eco cishagala bamuyêmêra erhi kalya kanwa k'olya mukazi karhuma, erhi: «Anambwîzire ebi najizire byoshi». ⁴⁰ Erhi Abasamâriya bamuhikaho, bamuyinginga mpu acumbike. Ajirayo nsiku ibiri zône. ⁴¹ Bandi banji bamuyêmêra erhi nyigîrizo zirhuma. ⁴² Bakâbwîra olya mukazi, mpu: «Arhaciri binwa byâwe birhumire rhuyêmêra; nîrhu rhwêne rhwamuyumvîrhe, rhunakola rhumanyire bwinjâ oku kwo binali, oyu ye Muciza w'igulu».

Yezu afumya mugala wa murhambo muguma (Mat 8, 5-13; Luk 7, 1-11)

⁴³ Erhi zirya nsiku ibiri zigera, anacilîkûla, ajâ e Galileya. ⁴⁴ Yezu yêne àli erhi adesire mpu ntâ mulêbi okengwa omu cihugo câbo. ⁴⁵ Erhi ahika e Galileya, abanya-Galileya bamuyankirira, bulya bâli erhi babwîne ebi ajiraga e Yeruzalemu byoshi oku lusiku lukulu; bulya nabo bâli oku lusiku lukulu. ⁴⁶ Ashub'ijâ e Kana y'e Galileya, erya ahindulaga amîshi okubâ divayi. Yali murhambo muguma walwazagya omugala e Kafarnaumu. ⁴⁷ Oyo mulume erhi ayumva oku Yezu ahika e Galileya kurhenga e Yudeya, amuguma omu cirali, anamushenga mpu ayandagalîre emwâge, aj'ifumya omugala wali hôfi h'okufâ. ⁴⁸ Yezu amubwîra, erhi: «Ka mukabâ murhabwîni ebisômerîne n'ebirhangâzo murhâyêmêre?» ⁴⁹ Naye nyamurhwâli, erhi: «Muhânyi, yandagala embere o-mwâna anfiire». ⁵⁰ Yezu amubwîra, erhi: «Gendaga, mugala wâwe ali mutaraga». Nyamulume anaciye mpera ako kanwa ka Yezu, alîkûla. ⁵¹ Oku aciri omu njira y'okuyandagalira emwâge, abambali bayisha, bamubwîra mpu omugala afumire. ⁵² Abadôsa ensâ yonêne arhondêraga okuyumva amagala. Bamushuza, mpu: «Nnjo aha nsâ nda ishushira lyamurhengagamwo». ⁵³ Îshe abona oku yo na nsâ Yezu amubwîraga, erhi: «Mugala wâwe ali mutaraga». Anaciye mpera ye n'ab'omu mwâge boshi. ⁵⁴ Eco co cisômerîne ca kabiri Yezu âjizire erhi ashubira e Galileya kurhenga e Yudeya.

5

Yezu afumya omulwâla ah'iriba Iya Betesta

¹ Enyuma ly'ebyo, Iwanacibâ lusiku lukulu lw'Abayahudi, naye Yezu ayinamukira e Yeruzalemu. ² Aha maziba g'ebibuzi, omu cishagala c'e Yeruzalemu, habâ iriba liderhwa Betesta^w omu

^u**4.33** eby'alya: biri binwa bibirhi: «ebi» na «alya». Omu mashi mubâ enshishula binwa amango herufi z'izû zibirhi zirhimânana a abugâne a, ahinduke â kwo kuderha a mulîri: mpâga agâni mamvu: mpâgâgani mamvu a abugâne e, a anarhoge omu kuhubula, bihinduke byombi e mulîrî: narhenga e Bukafu: narhegêBukafu i abugâne a, ahinduke y: ebi alya: eby'alya i arhimâne o, ahinduke iyu: omukazi oduga budufu: omukazyuduga budufu a arhimâna o, a ye mwofi kuli o anarhoge hasigale o: omwâna oderha bwenêne: omwanoderha bwenêne o arhimâne e, ahinduke we: engoko ekaliza bânagoko: engokwekaliza bânagoko n'ebindi n'ebindi....

^v**4.38** Abasârûzi zo Ntumwa, n'abarhwêraga bo balya balêbi bashokoleraga Entumwa, na kulusha boshi, Mwâmi Yezu yêne.

^w**5.2** Omu cihabraniya, Bet-Hêsed, kuli kuderha «nyumpa ya lukogo», nyumpa ya bwonjo bwa

ciyahudi. Eryo iriba lijira mbaraza irhanu. ³ Balwâla mwandu bakâg'igwishira mw'ezo mbaraza: emihûrha, abahinange n'abahozire enjingo bakâg'ilingûza oku amîshi gashabagana. ⁴ Bulya liguma liguma malahika wa Nyakasane akâg'iyandagalira omu maziba n'okushabaganya amîshi. N'erhi amîshi gabaga gabirunduka, owarhangag'ikajamwo ye wanakag'ifuma endwâla yâge. ⁵ Hàli muntu muguma, erhi ali myâka makumi asharhu na munâni alwâla. ⁶ Yezu anacimubona agwîshîre, erhi anamanyire oku emyâka ekola minji kurhenga ali ntyo. Amubwîra, erhi: «Ka walonza okufuma?» ⁷ Naye olya mulwâla, erhi: «Muhânyi, ntajira owaka-mpira omu maziba nka amîshi gabirunduka; na nkaderha nti mmujâge, erhi mpahika, nnanshimâne owundi mîra antangaga». ⁸ Yezu amubwîra, erhi: «Yimuka, oyanke encingo yâwe, ocîgendere». ⁹ Olya mulume anacifuma oku ilindo liguma; ayanka encingo yâge, agenda». Ci olwo lusiku lwâli lwa Sabato. ¹⁰ Abayahudi babwîra oyo muntu wâfuma-ga, mpu: «Ene lwa Sabato, orhankabarhula encingo yâwe». ¹¹ Naye abashuza, erhi: «Ci owanfumagya anambwîzire, erhi: Yanka encingo yâwe, ogende!» ¹² Bamudôsa, mpu: «Ye ndi oyo wakubwîraga, erhi: Yanka encingo yâwe, ogende?» ¹³ Ci olya muntu wafumaga arhâli amumanyire, bulya Yezu âli amâzonga omu lubaga lwâli lulundumîne. ¹⁴ Erhi kugera nsiku, Yezu amushimâna omu ka-Nyamuzinda; anacimubwîra, erhi: «W'oyu wafumire; irhondo orhacijiraga byâha^x, olek'ibâ kubî kulusha okurhanzi». ¹⁵ Olya mulume anacigend'ibwîra Abayahudi oku Yezu ye wamufumagya. ¹⁶ Okwo kwarhuma Abayahudi barhondêra okuhivulula Yezu mpu bulya akâg'ijira ntyo olwa Sabato. ¹⁷ Ci Yezu yêhe abashuza, erhi: «Oku Larha adwîrhe akola erhi nâni kwo n'okwo». ¹⁸ Okwo kwarhuma Abayahudi bakâlonza okumuyîrha, arhali okwenge akâg'ivuna olwa Sabato kwônene, ci bwenêne bulya akâg'iderha mpu Nyamuzinda ye Îshe n'okucîyumanyanya na Nnâmahanga.

Omukolo gwa Mugala wa Nyamuzinda

¹⁹ Yezu anacishuza, ababwîra, erhi: «Okuli, okuli, mmubwîre, Mugala wa Nnâmahanga arhankahash'ijira ebi arhabonaga Îshe ajira: ngasi byoshi Îshe ajira, n'Omugala kwo na kuguma abijira. ²⁰ Bulya Nyamuzinda Îshe azigira Omugala, n'ebi ajira byoshi, anamuyêrekebyo; acinamuyêreka ebilushire ebyo, murhangâle. ²¹ Nka oku Îshe afûla abafû anabahê obuzîne, kwo n'okwo Omugala naye abalonzize anabahê obuzîne. ²² Bulya Îshe arhatwîra ndi lubanja: ci ngasi lubanja alulîkira Omugala, ²³ Iyo abantu boshi bakenga Omugala, nk'oku bakenga Îshe. Orhakenga Omugala, erhi arhanakenga Îshe wamurhumaga. ²⁴ Okuli, okuli, mmubwîre, oyumva akanwa kâni akanayêmêra owantumaga, obuzîne bw'ensiku n'amango erhi bwâge, arhakanahêkwa lubanja, ci ahimire olufû, ajâ omu buzîne. ²⁵ Nêci mmubwîzire: amango gayishire -ganakola go gano- abafîre bâyumve izû Iya Mwene Nyamuzinda, n'abalikumve banalame. ²⁶ Nk'oku Îshe ye nn'obuzîne, kwo anahîre Omugala mpu abè nn'obuzîne, ²⁷ anamuhîre obuhashe bw'okutwa emmanja zoshi, bulya ali Mwene-omuntu. ²⁸ Murhasômeragwa n'okwo: bulya amango gayiruka, abâli omu nshinda boshi bârhengemwo bamâyumva izû lyâge; ²⁹ abakozire aminjâ bafûkire obuzîne, n'abajizire amabî bafûkire olubanja. ³⁰ Oku bwâni, ntâco nankahash'ijira niene. Olunyumvîrhe lwo ntwa; n'akanwa kâni kashingânîne, bulya ntajira oku nnonzize, ci oku owa-ntumaga alonzize. ³¹ Akabâ nie ncihamîriza niene, obuhamîrizi bwâni burhali bwo. ³² Wundi odwîrhe wampamîriza, nnamanyire oku obuhamîrizi bwâge kuli nie buli bw'okuli. ³³ Mwâli murhumire abantu emwa Yowane^y, naye adesire okunali. ³⁴ Nie ono ntalonza buhamîrizi bwa muntu; ci ebyo mbidesire nti Iyo mucunguka. ³⁵ Yowane kâli kamole katwanyire kanalangashîne; mwanali mulonzize okusîma hisanzi hisungunu omu bumoleke bwâge. ³⁶ Niehe ngwêrhe

Nnâmahanga

^x**5.14** : Okufuma kw'omubiri ciri cimanýiso c'okufûka kw'omûka. Omuntu Mwâmi Yezu ashimanyire kukwânîne ahinduke muntu muhyâhya, kukwânîne obuzîne bwa Kristu bumujemwo bunamujire mwâna wa Nnâmahanga.

^y**5.33** Lolâ 1, 19-28.

obuhamîrizi bulushire obwa Yowane: emikolo Larha a-mpâga mpu njire; eyo mikolo njira yo ehamîriza oku Larha ye wa-ntumaga. ³⁷ Na Larha wantumaga, yêne ye muhamîrizi wâni. Mw'oyo murhasig'iyumva izù lyâge ciru n'eliguma, murhanasâg'ibona obusù bwâge, ³⁸ n'ecinwa cêge cirhammubamwo, bulya oyu arhumaga murhamuyêmêra. ³⁹ Muhumba Amandiko, bulya mucîkebirwe mpu mwo mubà akalamo karhahwa; ci nago kumpamîriza gampamîriza! ⁴⁰ Ci murhalonza okujà emunda ndi lyo mubona obuzîne. ⁴¹ Irengé ly'abantu, ntalilonza. ⁴² Ci mmanyire oku murhajira buzigire bwa Nnâmahanga. ⁴³ Nayishire oku izîno lya Larha, murhananyankiriraga; erhi owundi ankacirhuma yênene, oyo mwanamuyankirira. ⁴⁴ Kurhi mwankayêmêra mwe mulonza okukuzibwa ngasi muguma n'abâbo, ci obukuze burhenga emwa Nnâmahanga yêne murhabulonza? ⁴⁵ Murhamanyaga mpu nie nâmmushobeke emwa Larha. Mûsa mucicîkubagira ye wâmmushobeke. ⁴⁶ Bulya muciyêmêraga Mûsa, mwankanyêmîre nâni; bulya ebi ayandisire nie abiyandikîre. ⁴⁷ Ci mukabà murhayêmîri ebi ayandisire, kurhi mwankayêmêra ebinwa byâni?

6

Yezu aluza emigati (Mat 14, 13-21; Mrk 6, 32-44; Luk 9, 10-17)

¹ Okuhandi Yezu anacyikirira ishiriza ly'enyanja y'e Galileya, ederhwa Tiberiyadi. ² Abantu mwandu erhi bamushimbire, bulya bâli bamâbona ebisômerîne akâg'ijirira abalwâla. ³ Yezu anacirheremera oku ntongo, adahalakwo bo n'abaganda bâge. ⁴ Basâka, lwo lusiku lukulu lw'Abayahudi, ali hôfi. ⁵ Erhi ayînamula amasù, Yezu abona olubaga lunji lumushimbire. Ancibwîra Filipo, erhi: «Ngahi rhwankagulira emigati bâlya?» ⁶ Amubwîraga ntyo mpu amurhangule, bulya àli amanyire yêne oku ajira. ⁷ Filipo amushuza, erhi: «Emigati ya ngoyo^z ibiri erhankabalumîra, ciru ngasi muntu ankahâbwa hisungunu». ⁸ Muguma omu baganda bâge, ye Andreyà, mulumuna wa Simoni Petro, amubwîra, erhi: ⁹ «Hano hali mwâna muguma odwîrhe migati irhanu y'engano na nfi ibiri; ci kwône cirigi cici eco kuli ogu mwandu gw'abantu?» ¹⁰ Yezu anacibabwîra, erhi: «Mubwîre abantu babwârhole». Obukere bwâli ho bunji. Banacibwârhole balume nka bihumbi birhanu. ¹¹ Okubundi Yezu ayanka erylà migati, n'erhi abâ amâvuga omunkwa, ayigabira abantu bâli babwârhole, n'enfi kwo na kwo, nk'oku balonzagya. ¹² Erhi babâ bamâyigurha, abwîra abaganda bâge, erhi: «Mugushe ebihumbi bisigîre, bilek'isherera busha». ¹³ Babigusha, bayunjuza birhimbiri ikumi na bibiri by'ebisigaliza by'erylà migati y'engano irhanu bâlyaga. ¹⁴ Erhi abantu babona eco cisômerîne Yezu ajiraga, bakaderha, mpu: «Nêci, y'oyu ye mulêbi wayisha en'igulu». ¹⁵ Yezu erhi amanya oku balonza okumugwârha mpu bamujire mwâmi, acigendera, ashub'icîfulika oku ntongo yêneyêne.

Yezu alambagira omu nyanja (Mat 14, 22-23; Mrk 6, 45-52)

¹⁶ Erhi bijinga, abaganda bâge bayandagalira oku nyanja, ¹⁷ bashonera omu bwârhole, bayikira, bajà e Kafarnaumu. Bwayira na Yezu arhabahikakwo; ¹⁸ erhi n'empûsi edwîrhe yashungûrha, enyanja yabira. ¹⁹ Bâli bamâvugama nka stadi^a makumi abiri n'irhanu erhi makumi asharhu, erhi Yezu ayegêra obwârhole ayish'agenda omu nyanja. Banacirhemuka. ²⁰ Ci Yezu ababwîra, erhi: «Niene, murhayôbohaga!» ²¹ Bâli bakola bamuyanka omu bwârhole, ci aho honêne o-bwârhole bwahika aha banajâga.

Yezu ayigîriza omu sinagogi y'e Kafarnaumu

²² Erhi buca, olubaga lwâli lusigîre ishiriza lwabona oku obwârhole bwâli buguma bwônene n'oku

^z6.7 ngoyo»: Ngoyo ibiri, go mafundo makumi abiri erhi magerha magana abiri. Igerha lyânkafire idinari liguma, lwo lusingura lw'Abaroma.

^a6.19 : Estadi nguma ziri nka meteri 185.

Yezu arhàli abujiremwo haguma n'abaganda bâge. ci bône bâli bagenzire. ²³ Ci kwône agandi mârho gàli gayishire, garhenga e Tiberiyadi, halya baliraga omugati omu kuvuga Nyakasane omunkwa. ²⁴ Erhi abantu babona oku Yezu arhali ho n'oku abaganda bâge ntâbo, bashonera omu bwârho, bagenda e Kafarnaumu, bajà balonza Yezu. ²⁵ Erhi bamushimâna ishiriza, bamudôsa, mpu: «Yâgirwa, mangaci wahikaga eno?» ²⁶ Yezu abashuza, erhi: «Okuli, okuli, mmubwîre, mudwîrhe mwanonza arhali bisômerîne mwabwîne birhumire, ci bulya mwalîre emigati mwayigurha. ²⁷ Mukâkola, arhali orhulyolyo ruhwa rhurhuma, ci ebiryo biyôrha buzîne ensiku n'amango birhuma. Ebyo biryo Mwene-omuntu wamuhâbyo, bulya ye Îshe Nyamuzinda ahizirekwo ecimanyîso câge». ²⁸ Banacimubwîra, mpu: «Kurhi rhwâjiraga lyo rhukola emikolo ya Nnâmahanga?» ²⁹ Naye Yezu abashuza, erhi: «Omukolo gwa Nnâmahanga kwo kuyêmêra oyo arhumaga». ³⁰ Nabo, mpu: «Cimanyîso cici warhuyêrekaga lyo rhukuyêmêra? Bici ojira?» ³¹ Balarha balire amâna^b omu irungu, nka oku biyandisirwe: Abahîre omugati gw'emalunga mpu balye».

³² Yezu anacibashuza, erhi: «Okuli, mmubwîre, arhali Mûsa wammuhâga omugati gw'empingu; Larha ye mmuhà omugati gw'empingu, gwo mugati gw'okunali. ³³ Bulya omugati gwa Nnâmahanga, gwo gulya guhona empingu gunahâne obuzîne en'igulu». ³⁴ Nabo bamubwîra, mpu: «Yâgirwa, oruhê ensiku zoshi kuli ogwo mugati». ³⁵ Yezu abashuza, erhi: «Nie mugati gw'obuzîne; ojîre emunda ndi arhankacishalika, n'onyêmîre arhankaciyumva nyôrha. ³⁶ Ci nammubwîzireko: mudwîrhe mwambona ci murhanyêmîri. ³⁷ Ebi Larha ampà byoshi byajà emunda ndi, n'ojire emunda^c ndi ntakamukwêba embuga; ³⁸ bulya nahonyire empingu, arhali mpu nkajira oku nalonza, ci oku owa-ntumaga alonza. ³⁹ Naye owantumaga alonza mpu ntarheraga bici muli birya ampâga, ci mpu mbifûle olusiku luzinda. ⁴⁰ Nêci, kwo Larha alonza mpu ngasi obona Omugala anamuyêmêre abè n'obuzîne bw'ensiku n'amango, nâni mmufûle olusiku luzinda».

⁴¹ Ci Abayahudi erhi badwîrhe bacîduduma erhi ye rhumire, bulya anadesire, erhi: «Nie mugati gwahonaga empingu». ⁴² Bakaderha, mpu: «Ka arhali ye Yezu, ola mugala wa Yozefu? Ka rhuhabire Îshe na nnina? Kurhi akolaga aderha, erhi: «Nahonaga empingu?» ⁴³ Yezu abashuza, ababwîra, erhi: «Murhacîdudumaga. ⁴⁴ Ntâye wankajà emunda ndi nka Larha wantumaga arhamukulwiri; nâni nayîsh'imufûla olusiku luzinda. ⁴⁵ Kuyandisirwe n'abalêbi: Boshi bayish'iyigîrizibwa na Nnâmahanga^d. Ngasi yêshi oyumva enyigîrizo za Larha akanaziyankirira, ajà emunda ndi. ⁴⁶ Arhali kwo kuderha oku hali wabwîne Larha, aha nyuma z'olya orhenga emwa Nyamuzinda: oyo ye wabwîne Larha.

⁴⁷ Okuli, okuli, mmubwîzire, oyêmîre agwêrhe obuzîne bw'ensiku n'amango. ⁴⁸ Nie mugati gw'obuzîne. ⁴⁹ Basho balire amâna omu irungu, banafà. ⁵⁰ Ogu gwo mugati guruhenga empingu: owagulyakwo arhakafa. ⁵¹ Nie mugati guzîne gwahonaga empingu; owalya kuli ogwo mugati alama ensiku zoshi; n'omugati nâhâna, gwo mubiri gwâni gwalêrhera igulu obuzîne». ⁵² Obwo Abayahudi bakâjà kadali bône na nnene, mpu: «Kurhi oyo muntu ankarhuhà omubiri gwâge mpu rhugulye?»

⁵³ Yezu anacibabwîra, erhi: «Okuli, okuli, mmubwîre, akabà murhaliri omubiri gwa Mwene-Omuntu murhananywiri omukò gwâge, ntà buzîne bwâbà muli mwe. ⁵⁴ Olya omubiri gwâni ananywe omukò gwâni, agwêrhe obuzîne bw'ensiku n'amango, nâni namufûla olusiku luzinda. ⁵⁵ Bulya omubiri gwâni kali kalyo k'okuli n'omukò gwâni ciri cinyôbwa c'okuli. ⁵⁶ Olya omubiri gwâni ananywe omukò gwâni, abêra muli nie nâni muli ye. ⁵⁷ Nk'oku Larha wantumaga azîne,

^b**6.31** : Amâna gàli nka mugati mununu gwamanukaga emalunga oku kulîsa Abayahudi omu irungu. Lul 77. 24.

^c**6.37** : Okujà emunda Yezu ali kwo kumuyêmêra.

^d**6.45** : Iz 54. 13.

nâni nzîne muli Larha, ondyâ naye alama nie ntumire. ⁵⁸ Ogwo gwo mugati gwamanukaga empingu; guruhali gwo muguma n'ogu basho balyaga banagal'ifâ. Olya ogu mugati alama ensiku zoshi». ⁵⁹ Ezo nyigîrizo aziyigîrizagya e Kafarnaumu omu sinagogi. ⁶⁰ Erhi bazyumva, banji omu baganda bâge baderha, mpu: «Eci cinwa camazibuha! Ndi wankacyumva?»

⁶¹ Erhi Yezu amanya oku abashimbûlizi badwîrhe bacîduduma okwo kurhuma, anacibabwîra, erhi: «K'okwo kummusômîre? ⁶² Amango mwâbone mwene-omuntu arheremera aha ayôrhag'abâ lyo? ⁶³ Omûka gwo gubamwo obuzîne, omubiri guli gwa busha. Ebinwa mmubwîzire biri mûka, biri buzîne^e. ⁶⁴ Ci muli mwe muli abarhayêmîri». Kurhenga omurhondêro erhi Yezu ayishi bandi barhayêmêraga na ndi wâmulenganye.

⁶⁵ Anacishub'ibâ-bwîra, erhi: «Co carhumire mmubwîra nti ntâye wankajâ emunda ndi nka arhakushobwîri na Larha». ⁶⁶ Kurhenga aho banji omu baganda bâge bacîyegûla, banaleka okukamukulikira.

Petro amanya oku Yezu ali Nyamuzinda (Mat 16,16)

⁶⁷ Okubundi Yezu anacibwîra balya Ikumi-na-babiri, erhi: «Ka ninyu mukola mwâgenda?» ⁶⁸ Simoni Petro amushuza, erhi: «Yâgirwa, emwandi rhwajâ? We gwêrhe ebinwa by'obuzîne bw'ensiku n'amango. ⁶⁹ Rhwêhe rhuyêmîre rhunamanyire oku we Mutagatîfu wa Nnâmahanga^f». ⁷⁰ Yezu abashuza, erhi: «Ka ntamwîshogaga oku muli Ikumi-na-babiri? Ci muguma muli mwe ali shetani». ⁷¹ Yûda, mwene Simoni w'e Keriyoti aderhaga; bulya ye wali ayish'imulenganya, n'obwo àli wa muli balya Ikumi-na-babiri.

7

Yezu arheremera e Yeruzalemu oku lusiku lukulu anayigîriza

¹ Enyuma z'aho, Yezu akageragera omu Galileya; arhankagezire omu Yudeya, bulya Abayahudi bakâg'imulonza mpu bamuyîrhe. ² Obwo erhi olusiku lukulu lw'Abayahudi, luderhwa lwa Bihando^g, luli hôfi. ³ Bene wâbo banacimubwîra mpu: «Rhenga eno, oj'e Yudeya, abaganda bâwe babone ebi odwîrhe wajira. ⁴ Bulya ntâye walonza okucîmanyisa okola bufundafunda. Obûla odwîrhe wajira ebi byoshi, ciyêrekanage omu igulu». ⁵ Ciru na bene wâbo barhakâg'imuyêmêra. ⁶ Yezu anacibashuza, erhi: «Amango gâni^h garhac'ihika, ci mwêhe amango ginyu gali minjâ ensiku zoshi. ⁷ Igulu lirhankahash'immushomba; niehe linshomba, bulya mpamîriza oku emikolo yalyo eri mibî. ⁸ Mw'oyo mujê oku lusiku lukulu; niehe ntajakw'olwo lusiku lukulu, bulya amango gâni garhac'iyunjula». ⁹ Erhi ayûs'iderha ntyo, acîbêrera e Galileya. ¹⁰ Ci erhi bene wâbo babâ bamârheremera oku lusiku lukulu, naye ayijâ bufundafunda, buzira kuciyêrekana. ¹¹ Erhi olusiku lukulu lubâ, Abayahudi bakamulonza banaderha, mpu: «Ngahi ali?» ¹² Emirhwe y'abantu yakahwe-hwerezanya kuli ye. Baguma, mpu: «Muntu mwinjâ». Abandi, mpu: «Nanga, adwîrhe arheba olubaga». ¹³ Ci ntâye wakâg'imuderha n'obwâlagale erhi kuyôboha Abayahudi kurhumire. ¹⁴ Ekarhikarhi k'olusiku lukulu, Yezu anacisôkera e ka-Nyamuzinda, arhondêra ayigîriza. ¹⁵ Abayahudi basômerwa, bakaderha, mpu: «Kurhi amanyire amaruba arhanajaga omu masomo?» ¹⁶ Yezu anacibashuza, erhi: «Enyigîrizo zâni zirhali zâni, ci z'olya wantumaga. ¹⁷ Owalonz'ijira obulonza bwâge, acîbonera erhi ezi nyigîrizo ziri za

^e**6.63** Ebinwa bya Yezu biyêrekîre omugati gw'empingu biri binwa byakurhuhâ obuzîne bwa Nnâmahanga, na Mûka Mutagatîfu yêne wakarhuma rhwabiyumva.

^f**6.69** : Mutagatîfu wa Nnâmahanga, ye Masiha erhi Kristu.

^g**7.2** : Olwo lusiku lwâli lwa kuvuga Nnâmahanga omunkwa oku myâka n'okuyibuka amango Abayahudi bakâg'ihanda omu mahêma omu irungu erhi barhenga e Mîsiri. Lwajiragwa omu nsiku nzinda za Cambase n'omu ntanzi za Muhaho.

^h**7.6** : Amango ga Yezu go mango g'okufâ n'okufûka kwâge.

Nnâmahanga, nîsi erhi niene ncirhumire. ¹⁸ Oderha ebyage yêne, irenge lyâge alonza; ci olonza irenge ly'owamurhumaga, oyo ye derha eby'okuli, arhanabamwo bunywesi. ¹⁹ Ka Mûsa arhammuhaga Amarhegeko? Ci ntâye muli mwe oshimba Amarhegeko! Cici mwalongeza okunyîrha?» ²⁰ Olubaga lwashuza, mpu: «Olimwo shetani. Ndi walonza okukuyîrha?» ²¹ Yezu anacibashuza, erhi: «Kantu kagamaⁱ kône njizire, mwanagal'irhangâla mweshi. ²² Mûsa ammuhiere irhegeko ly'okukembûlwa, arhali kwo kuderha oku Mûsa walidwîrhe, ci bashakulûza, munakujire olwa-Sabato. ²³ Ntyo omuntu anakembûlwe olusiku lwa Sabato buzira kuvuna irhegeko^j lya Mûsa. Cirhumirage mulungulwa okwenge nafumize omuntu yêshi olwa-Sabato? ²⁴ Olubanja murhakâg'iluhâ ocîshizire, ci mukagemera omuntu oku anakwânîne».

Abantu bajà kadali oku cisisi ca Kristu

²⁵ Obwo baguma omu bantu b'e Yeruzalemu bakaderha, mpu: «K'arhali ye badwîrhe balonza okuyîrha oyu? ²⁶ Ci y'oyu odwîrhe aderha n'obwâlagale na ntâko bamubwîzire! K'abakulu b'ecihugo babwinage okunali oku ye Kristu? ²⁷ Ci kwône oyo rhurhahabiri ecisisi câge; Kristu yêhe amango ayisha, ntâye wâmanye ali wa ngahi». ²⁸ Obwo Yezu erhi adwîrhe ayigîriza omu ka-Nyamuzinda; anaciderha, erhi: «Nêci, munyishi munamanyire ndi wa ngahi! Ci kwône arhali niene nacîdwîrhe; ci owantumaga ali w'okunali, murhanamuyishi. ²⁹ Niehe mmuyishi, bulya ye cisisi câni, bulya ye wanantumaga». ³⁰ Balonza okumugwârha; ci ntâye wamuhumirekwo, bulya amango gâge garhal'icihika.

Yezu abwîra Abayahudi oku ali hôfi agende

³¹ Muli eyo ngabo y'abantu, banji bamuyêmêra. Bakacîjamwo, mpu: «K'amango Kristu ayisha acîjira ebisômerîne bilushire ebi oyo muntu ajizire?» ³² Abafarizeyi bayumva oku olubaga ludwîrhe lwamukûnga kungan'aho; bârhuma abaganda mpu bamugwârhe. ³³ Lêro Yezu anacibabwîra, erhi: «Nciri ninyu hisanzi hisungunu ngal'icîgalukira emwa owantumaga-. ³⁴ Mwacinnonza munambule^k, n'aha nâbà, murhankahahika». ³⁵ Nabo Abayahudi bakâbwîrizanya, mpu: «Ngahi aho ajà, rhubule kumubona? K'ajà omu Buyahudi bashandabîne emw'abapagani, agend'iyigîriza abapagani? ³⁶ Kwo kurhi okwo adesire, erhi: «Mwacinnonza munambule, n'aha nâbà, murhankahahika?»

Yezu alaganya amîshi g'akalamo

³⁷ Oluzinda lw'olusiku lukulu, lwo lulushire ezindi, Yezu anaciyimanga, ayâkûza n'izû linene, erhi: «Ngasi ogwêrhwe n'enyôrha, ayishe emunda ndi, anywe; ³⁸ na ngasi onyêmîre, nk'oku Amandiko gadesire: «enyîshi z'amîshi g'obuzîne zâhulule omu nda yâge». ³⁹ Aderhaga Mûka Mutagatîfu abamuyêmêre bâli bayish'ihâbwa; bulya barhâl'isâg'ihâbwa Mûka Mutagatîfu, kulya kubà Yezu arhâli aj'ikuzibwa.

Bashub'ijà kadali oku cisisi ca Kristu

⁴⁰ Banji omu bantu bayumvaga okwo omu lubaga, bakaderha, mpu: «Okuli, y'oyu ye mulêbi!» ⁴¹ Abandi, mpu: «Ye Kristu!» Ci abandi bakashuza, mpu: «Ka Kristu ankarheng'e Galileya? ⁴² K' Amandiko garhadesiri mpu omu bûko bwa Daudi, omu lugo lw'e Betelehemu Kristu anârhenge?» ⁴³ Obwo olubaga lwalyâna erhi ye rhuma. ⁴⁴ Baguma balonza okumugwârha, ci ntâye wamuhizirekwo okuboko. ⁴⁵ Abaganda banacishubûka, bajà emw'abajinji b'abadâhwa

ⁱ**7.21** kantu kagama: Omulwâla afumagya aha iriba lya Betesta (5, 1-9).

^j**7.23** : Okukembûla kwâli nka kufumya ecirumbu c'omuntu, kurhânali kuhanzîbwe. Kurhi okufumya omuntu-yêshi kwankabâga kubî?

^k**7.34** : Nnâmahanga alonzibwa amango acibonekana. Owageza ago mango n'oluhînzo, anayish'imulonza anamubule. «Obwenge bwa nyuma nshuzo bufâ». Ntyo kwo Abayahudi babîre: amango gâbo gâgezire.

n'Abafarizeyi. Nabo babadôsa, mpu: «Carhumire murhamulêrha?»⁴⁶ Abaganda bashuza, mpu: «Ntâ muntu okol'oshambîre aka oyu muntu!»⁴⁷ Abafarizeyi banacibashubiza, mpu: «Kuziga ninyu mwacîrikîrîre ntyo!»⁴⁸ K'omu barhambo erhi omu Bafarizeyi hali omuyêmîre?⁴⁹ Ci obu busô bw'abantu barhishi Marhegeko bali bakagwal»⁵⁰ Muguma muli bo, ye Nikodemu, olya wali ojîre emwa Yezu, anacibabwîra, erhi: «K'irhegeko lîrhu linatwîre omuntu barhanaj'imuyumva n'okumanyirira eci ajizire?»⁵¹ Bamushuza, mpu: «K'oli Mugalileya nâwe? Osome bwinjâ, wabona oku e Galileya erharhenga mulêbi». ⁵³ Okubundi ngasi muntu anacigaluka emwâge.

8

Omukazi w'omugonyi

¹ Yezu yêhe acîjira oku ntondo y'Emizêti. ² Ci erhi gubâ mucêracêra, bashub'imubona omu ka-Nyamuzinda, n'olubaga lwoshi lwamukunjûkakwo. Anacibwârhalâ, arhondêra abayigîriza. ³ Abashamuka b'ihano n'Abafarizeyi bamulêrhera omukazi wagwârthagwa omu bugonyi, bamuhira ekâgarhî k'abâ-ntu boshi, ⁴ babwîra Yezu, mpu: «Waliha Muyigîriza, oyu mukazi agwâsirwe masi-masi omu bugonyi. ⁵ N'omu Marhegeko, Mûsa adesire mpu abakazi ba bene abo mabuye rhwakâbabanda. Nâwe we kurhi obwîne?» ⁶ Baderhaga ntyo mpu bamurhege, lyo babona oku bamulega. Ci Yezu acîyunamira, arhondêra ayandika ahanshi n'omunwe gwâge. ⁷ Erhi abona barhamurhengakwo, anaciynamuka, ababwîra, erhi: «Olya orhasâg'ijira câha muli mwe amubandage ibuye ly'oburhanzi!» ⁸ Anacishub'iyunama, ashub'irhondêra ayandika ahanshi. ⁹ Erhi bayumva ebyo binwa, bakayongoloka muguma muguma, kurhangira oku bashosi; na ntyo Yezu asigala yênene n'olya mukazi wali halya bwimanga. ¹⁰ Okubundi Yezu anaciynamuka, amubwîra, erhi: «We mukazi, ngahi bali? Ka ntâyê wacikutwîrre olubanja?» ¹¹ Naye, erhi: «Ntâyê, Yâgirwa!» Yezu, erhi: «Nâni ntâko nacikujira. Cîgenderage, ci irhondo orhaciîra okahemuka».

Yezu ko kamole k'igulu

¹² Yezu ashub'ibabwîra, erhi: «Nie kamole k'igulu; onkulikire arhankage-nda omu mwizimya, ci abâ n'obumoleke bw'obuzîne».

Bajâ kadali oku buhamîrizi bwa Yezu

¹³ Abafarizeyi banacimubwîra, mpu: «Obu wêne odwîrhe wacîhamîririza, obuhamîrizi bwâwe buli ntâbwo». ¹⁴ Yezu abashuza, erhi: «Nêci, niene nie ncîhamîririza, ci kwône obuhamîrizi bwâni buli bw'okuli, bulya nyîshi aha ntenga n'eyi nyêrekîre; ci mwêhe murhishi aha mpubuka n'aha nâlola. ¹⁵ Mw'oyo, nka mwatwa olubanja, mubiri mulola; nie ono ntatwîra ndi lubanja; ¹⁶ na nkatwa olubanja, olubanja lwâni luli lw'okuli, bulya ntali nienene, ci nie n'olya wa-ntumaga, Larha. ¹⁷ N'omu Marhegeko ginyu kuyandisirwe mpu obuhamîrizi bwa ba-ntu babiri buli bw'okuli. ¹⁸ Ncîhamîriza niene, na Larha wantumaga naye ampamîririza». ¹⁹ Banacimudôsa, mpu: «Sho, ngahi abâ?» Yezu abashuza, erhi: «Murhanyishi, murhishi na Larha; mucimmanyaga, mwankamanyire na Larha». ²⁰ Ebyo binwa abiderheraga omu ka-Nyamuzinda, aha bwa mucîmba gw'ecibîkîro, erhi adwîrhe ayigîriza. Ntâyê wadesire mpu amuhirakwo olûnu, bulya amango gâge garhal'icîhika.

Yezu arhonda Abayahudi babula-buyêmêre

²¹ Yezu ashub'ibabwîra, erhi: «Nâcîgendera; mwannonza munafâne ecâha cinyu. Aha najâ murhankahahika». ²² Abayahudi bakadôsanya, mpu: «Ka kucîniga acîniga obu adwîrhe aderha, mpu: «Aha najâ murhankahahika?» ²³ Yezu ashub'iderha, erhi: «Mw'oyo muli b'idako, nâni ndi w'enyanya. Mw'oyo muli b'en'igulu, niehe ntali w'en'igulu. ²⁴ Nammubwîzire nti mwafâna ebyâha

binyu. Nêci, akabà murhayêmîri oku nie Nyamubâho', mwafâna ebyâha binyu». ²⁵ Banacimubwîra, mpu: «Oli ndi?» Yezu abashuza, erhi: «Oyo na- mmubwîzire. ²⁶ Ngwêrhe binji naderha kuli mwe, binji bammutwîrakwo olubanja; ci owantumaga arhaderha ebirhali by'okuli, n'ebi narhenzagya emwâge byo nanderha en'igulu». ²⁷ Bôhe barhumvagya oku Îshe aderhaga. ²⁸ Obwo Yezu anacibabwîra, erhi: «Amango mwayinamula Mwene-omuntu, Iyo mwamanyà oku nie Nyamubâho n'oku ntâco njira oku bwâni bwâni; ebi Larha anyigîrizize byo nderha, ²⁹ n'owantumaga rhwe naye rhubà; arhandekaga niene, bulya ensiku zoshi njira ebimusîmîsa». ³⁰ Erhi abà adwîrhe aderha ntyo, ba-nji bàmuyêmêra.

Yezu n'Abrahamu

³¹ Okuhandi Yezu anacibwîra balya Buyahudi bali bamuyêmîre, erhi: «Mukasêra oku binwa byâni, mwâbà baganda bâni b'okunali; ³² mwamanyà okuli, n'okuli kwammurhenza omu bujà». ³³ Bamushuza, mpu: «Rhuli b'iburha ly'A-brahamu na ntà mango rhusâg'ibà bajà b'omuntu. Kurhi wankarhubwîraga, mpu: mwayish'ibà bantagengwa?» ³⁴ Yezu anacibashuza, erhi: «Okuli, mmubwîre, ngasi muntu ojira ecâha ali mujà. ³⁵ N'omujà arhabêra omu nyumpa ensiku zoshi; omwâna yeki omubà ensiku zoshi. ³⁶ Erhi Omugala akammucungula, mwanarhenga omu bujà lwoshi. ³⁷ Nêci, manyire oku muli iburha ly'Abrahamu; kurharhuma murhalonza okunyîrha, bulya ecinwa câni cirhammujà emurhima. ³⁸ Nie ono nderha ebi nabwîne emwa Larha, ninyu mujira ebi mwayumvîrhe emwa sho». ³⁹ Bamushuza, mpu: «Ci Abrahamu ye Larha!» Yezu ababwîra, erhi: «Mucibâga bene-Abrahamu, singa kwo mujira ak' Abrahamu. ⁴⁰ Ci mw'abo mwalonza okunyîrha okwenge namammubwîra ebinali nayumvîrhe emwa Nnâmahanga. Okwo A-brahamu arhakujiraga! ⁴¹ Mw'oyo bijiro bya sho mujira». Banacimubwîra, mpu: «Rhurhaburhagwa omu bugonyi^m; Larha ali muguma: ye Nnâmahanga». ⁴² Yezu anacibabwîra, erhi: «Nnâmahanga acibâga Sho, singa munzigira, bulya muli Nyamuzinda mpubuka n'emwâge narhengaga. Arhali niene nacîdwîrhe, ci ye wantumaga. ⁴³ Cici cirhuma murhayumva enderho zâni? Bulya murhankahash'iyumva ebinwa byâniⁿ. ⁴⁴ Sho ye shetani, na nyîfinjo za sho mulonza okujira. Kurhenga omurhondêro erhi ali mwîsi wa bantu; arhali wa kuderha okuli, bulya okuli kurhamubamwo. Nk'aderha eby'obunywesi, omu murhima gwâge abikûla, bulya ali munywesi ye n'îshe w'obunywesi. ⁴⁵ Niehe murhanyêmêra, bulya nderha okunali. ⁴⁶ Ndi muli mwe wankanyagîriza oku câha? Akabà nderha okunali, cirhuma murhanyêmêra? ⁴⁷ Oli wa Nnâmahanga ayumva ebinwa bya Nnâmahanga; akabà murhabiyumva, kwo kuderha oku murhali ba Nnâmahanga». ⁴⁸ Abayahudi bamushuza, mpu: «Rhurhahabaga erhi: rhuderha nti ôbà Musamâriya n'oku shetani akubamwo». ⁴⁹ Yezu abashuza erhi: «Ntalimwo shetani, ci ndwîrhe nahà Larha obukuze, ninyu mudwîrhe mwangayaguza. ⁵⁰ Nie ono, ntalonza irenge lyâni; hali olinnongeza, ye wayish'itwa olubanja. ⁵¹ Okuli, okuli, mmubwîzire, oshimba ebinwa byâni arhakabona lufû ciru n'eliguma». ⁵² Abayahudi bamubwîra, mpu: «lêro rhwamâmanya bwinjà oku shetani akulimwo. Abrahamu afîre, n'abalêbi nabo bafà; nâwe, mpu: «Oshimba ebinwa byâni arhakabona lufû ciru n'eliguma!» ⁵³ K'olushirage Larha Abrahamu wafîre? N'abalêbi nabo bafîre. Oligi ndi we?» ⁵⁴ Yezu abashuza, erhi: «Ncîkuzagye niene, irenge lyâni lyâli lyabà busha; Larha ye nkuza, olya muderha mpu ye Nyamuzinda winyu, ⁵⁵ n'obwo murhamuyishi. Niehe mmuyishi, n'erhi nakaderha nti ntamuyishi, nanabà munywesi akinyu. Ci mmuyishi nanshimba

8.24 : Erhi Mûsa adôsa Nyamuzinda izîno lyâge (Lub 3, 13-15), amushuza, erhi: «Nie Nyamubâho», erhi: «O-bwîre abâna b'Abayahudi oku Nyamubâho ye kurhumire». Naye Yezu, bulya ali Nyamuzinda, ye Nyamubâho.

^m**8.41** Obugonyi: Omu kanwa k'Abalêbi, obugonyi kwo kugomera Nnâmahanga.

8.43 : Barhakayêmêra ebinwa by'okuli, co cirhumire bali bantu ba shetani, ye mushombanyi w'eby'okuli.

akanwa kâge. ⁵⁶ Sho Abrahamu acîshingiraga okuyish'ibona Olusiku lwâni^o; alubwîne anacîshinga bwenêne». ⁵⁷ Abayahudi banacimubwîra, mpu: «Ci orhac'ibona myâka makumi arhanu; ngahi wacîboneraga Abrahamu?» ⁵⁸ Yezu abashuza, erhi: «Okuli, okuli, mmubwîzire, erhi Abrahamu arhac'ibà, erhi ho mbà». ⁵⁹ Banaciyanka ama-buye mpu bamubandego, ci Yezu acîyongolokera, arhenga omu ka-Nyamuzinda.

9

Yezu afumya omuhûrha kurhenga okuburhwa

¹ Erhi agera, abona omuntu waburhagwa ali muhûrha. ² Abaganda bâge bamudôsa, mpu: «Waliha Muyigîriza, ndi wajizire ecâha, oyu muntu erhi ababusi bâge, obûla abusirwe muhûrha?» ³ Yezu, erhi: «Oli ye oli ababusi bâge ntà câha bajizire, ci mpu lyo obuhashe bwa Nnâmahanga bubonekana kuli ye. ⁴ Obûla bwacibona, kukwânîne njire emikolo y'owantumaga: obudufu buyiruka^p, n'obudufu burhakola. ⁵ Obu nciri en'igulu, ndi bumoleke bw'igulu». ⁶ Erhi abà amâderha ntyo, anacitwîra ahanshi, ajira orhujondo n'amarhî gâge, arhushîga oku masû ga gulya muhûrha. ⁷ Okubundi amubwîra, erhi: «Jaga ocîshuke omu iriba lya Silowe» kwo kuderha: orhumirwe. Gulya muhûrha gwagenda, gwacishuka gwanagaluka erhi gukola gwabona n'obwâlaga. ⁸ Abalungu bâge n'abantu bakâg'iyôrha bamubona ajà ahûnahûna, baderha, mpu: «K'arhali olya wakâg'iyôrha ahûnahûna oyu?» ⁹ Baguma, mpu: «Yenêne». Abandi, mpu: «Arhali ye, ci wundi omushushire». Naye, erhi: «Nie nêne». ¹⁰ Bamudôsa, mpu: «Kurhi amasû gâwe gabungûsire?» ¹¹ Abashuza, erhi: «Olya baderha mpu ye Yezu, ye wajiraga orhujondo, arhunshîga oku masû, anambwîra, erhi: «Jaga ocîshuke omu iriba lya Silowe». Nayijà, nacîshuka, nanabona». ¹² Bamudôsa, mpu: «Ngahi ali?» Naye, erhi: «Ntishi». ¹³ Banacîkanyanya olya muntu wali muhûrha emw'Abafarizeyi. ¹⁴ Olusiku Yezu ajiraga orhujondo anamuzibûla amasû lwâli lwa Sabato^q. ¹⁵ Abafarizeyi nabo bashub'imudôsa kurhi amasû gâge gabungûkaga. Naye, erhi: «Anshîga orhujondo oku masû, nagend'icîshuka, nankola ndwîrhe nabona». ¹⁶ Bafarizeyi baguma, mpu: «Oyo muntu arharhenga emwa Nnâmahanga, bulya arhakenga Sabato». Abandi, mpu: Kurhi omunya-byâha ankajira ebisômerîne biri nk'ebi?» Bacîgabamwo bônene na bônene. ¹⁷ Banacishub'idôsa olya wali muhûrha, mpu: «Nâwe kurhi odesire kuli oyo wakuzibûlaga amasû?» Naye, erhi: «Ali mulêbi». ¹⁸ Ci Abayahudi barhalonzagya okuyêmêra oku oyo muntu ali muhûrha n'oku akol'adwîrhe abona. Kwo kuhamagala ababusi bâge. ¹⁹ Babadôsa, mpu: «Ka mugala winyu oyu, olya muderha mpu aburhagwa muhûrha? Kurhi akolaga adwîrhe abona?» ²⁰ Ababusi bâge bashuza, mpu: «Rhuyishi oku rhwe rhwamuburhaga n'oku aburhagwa erhi afîre amasû. ²¹ Ci oku akola adwîrhe abona n'owamuzibûlaga amasû, rhurhishi. Mumudôse; akola mulume, yêne acîderhera». ²² Bwôba bwa Buyahudi bwarhumaga ababusi bâge baderha ntyo; bulya bâli erhi bahizire mpu owaderhe oku Yezu ye Kristu anakagwe omu sinagogi. ²³ Co carhumaga ababusi bâge baderha, mpu: «Akola mulume; mumudôse yêne». ²⁴ Abayahudi bashub'imuhamagala obwa kabiri, bamubwîra, mpu: «Okuze Nnâmahanga! Rhwêhe rhuyishi oku ola muntu ali munyabyâha». ²⁵ Naye, erhi: «Akabà ali munya-byâha, ntishi; kantu kaguma kône mmanyire: nali muhûrha na buno nkola ndwîrhe nabona». ²⁶ Banacimudôsa, mpu: «Kurhi kulya akujizire? Kurhi akuzibwîre amasû?» ²⁷ Abashuza, erhi: «Nammubwîzire mîra,

^o**8.56** : Olusiku lwa Yezu, lwo lusiku acîyêrekana omu irenge lyâge. Olwo lusiku lwa Kristu, Abrahamu alubwîne omu bulêbi.

^p**9.4** : Ensiku Kristu agezize en'igulu, kwo zâli nka mulegerege gwa mukolo. Ebijingo by'ogo mulegerege n'obudufu, lwo lusiku lw'amababale n'okufâ kwa Yezu. Co carhumaga abwîra abaganda olusiku ahânagwa mpu «bukola bwâmi bwa mwizimya» (Luk 22,53).

^q**9.14** : Okujira orhujondo gwâli mukolo guhanzibwe olwa-Sabato.

murhanayumvîrhe-. Carhuma mwalonza nshub'immubwîra? Nkaba ninyu mwalonza okubà baganda bâge?» ²⁸ Banacirhondêra bamujâcira, mpu: «Okaba muganda wâge! Rhwêhe rhuli baganda ba Mûsa. ²⁹ Rhwêhe rhuyishi oku Mûsa ye Nnâmahanga abwîzire ebinwa byâge; ci oyo rhurhishi ali wa ngahi?» ³⁰ Olya mulume abashuza, erhi: «Lêro namasômerwa! Murhishi ali wa ngahi omuntu onfumize obuhûrha! ³¹ Rhuyishi oku Nyamuzinda arhayumvîrhiza banya--byâha, ci omuntu omurhumikira n'ojira oku alonza ye ayumvîrhiza. ³² Ka mukola muyumvîrhe omuntu azibwîre amasû gw'owaburhagwa muhûrha? ³³ Acibâga arhali emwa Nnâmahanga arhenga, ntâco anankajizire». ³⁴ Bamushuza, mpu: «Kuhenga omu nda ya nyoko erhi oyunjwîre byâha, onakola mpu warhuyigîriza!». Banacimulibirhakwo. ³⁵ Yezu ayumva oku bamulibisirekwo. Erhi bacishimânana, amubwîra, erhi: «K'oyêmîre Mwene-omuntu?» ³⁶ Naye, erhi: «Ye ndi, Nyakasane, mmuyêmêre?» ³⁷ Yezu amubwîra, erhi: «Omubwîne, ye dwîrhe akudesa». ³⁸ Naye, erhi: «Nyêmîre, Nyakasane!» Anacifukama embere zâge. ³⁹ Okuhandi Yezu anaciderha, erhi: «Kucîranula kwandwîrhe en'igulu: Iyo abarhabona babona, n'ababona babè mihûrha». ⁴⁰ Abafarizeyi bahali erhi bayumva, bamudôsa, mpu: «Ka rhuligi mihûrha nîrhu?» ⁴¹ Yezu ababwîra, erhi: «Mucibaga mihûrha, rhinga ntâ câha mugwêrhe». Ci mwêhe, mpu: Kubona rhubona! Co ci-rhumire ecâha cinyu ho cinaciri».

10

Lungere mwinjâ

¹ «Okuli, okuli, mmubwîre, orhayishiri emuhanda omu lugo lw'ebibuzi, ci ayishe muli yindi njira, erhi ciri cishambo na cishumûsi. ² Naye oyisha emuhanda, ye mungere w'ebibuzi. ³ Oli oku lumvi anamuyigulire, n'ebibuzi binayumve izû lyâge. Anahamagale ebibuzi byâge ciguma ciguma, anabihuluse. ⁴ Nka bikola biri emuhanda, anabilongolera nnabyo, n'ebibuzi binamuyishe omu nyuma, bulya biyishi izû lyâge. ⁵ Ci ecigolo, birhankacikulikira; byana-ciyâka, bulya birhamanyiri izû ly'ebigolo». ⁶ Yezu abatwa ogwo mugani, ci barhamanyaga ebi alonzagya okuderha. ⁷ Lêro Yezu anacibabwîra, erhi: «Okuli, okuli, mmubwîzire: nie muhango gw'e-bibuzi. ⁸ Abâli bayishire embere zâni boshi, biri bishambo na bishumûsi; n'ebibuzi birhabayumvagya. ⁹ Nie muhango; ongeramwo, kucira acira; anagera anahuluke, agal'ishigâna obwasi akeri. ¹⁰ Ecishambo cikîsha, erhi kuzimba ciri n'okuyîrha n'okusherêza. Niehe ecandwîrhe, nti ebibuzi bibone akalamo, akalamo kanene. ¹¹ Ndi lungere mwinjâ. Lungere mwinjâ anahâne obuzîne bwâge erhi bibuzi byâge birhuma. ¹² Omulimya, orhali lungere n'orhali nn'ebibuzi, akabona eciryanyi, analeke ebibuzi, acîyâkire, n'eciryanyi canabiyâbukamwo, cibishandâze. ¹³ Ajira ntyo bulya ali mulimya na ntâ buzigire ajira oku bibuzi. ¹⁴ Ndi lungere mwinjâ; nyîshi ebibuzi byâni, nabyo ebibuzi byâni binyishi, ¹⁵ nka kulya Larha anyishi nâni nyîshi Larha; nampâne obuzîne bwâni ebibuzi byâni birhuma. ¹⁶ Ngwêrhe ebindi bibuzi birhali muno lugo^s; nabyo kukwânîne mbilerhe; byayumva izû lyâni, na ntyo habè busô buguma na lungere muguma. ¹⁷ Eci Larha antonyeza kuli kubà bulya mpâna obuzîne bwâni Iyo nshub'ibugulukana. ¹⁸ Ntâye wankabunyanka, ci niene mbuhâna. Njira obuhashe bw'oku-buhâna n'okushub'ibuyanka: Iyo irhegeko Larha ampîre». ¹⁹ Abayahudi bacîgabamwo erhi ebyo binwa birhuma. ²⁰ Banji muli bo bakaderha, mpu: «Shetani omulimwo, adwîrhe ahahabuka. Okumuyumvîrhiza kuli kurhamira busha». ²¹ Abandi, mpu: «Ebyo binwa birhali bya muntu oli- mwo shetani. Ka shetani ankazibûla amasû g'omuhûrha?»

Yezu amanyîsa Abayahudi oku ye Mwene-Nnâmahanga

9.41 : Balya Buyahudi barhayêmîri Yezu bali muhûrha, ci barhalonz'imanya oku bali yo; na ntyo barhankafuma.

10.16 Bindi bibuzi birhali omu lugo: Ebyo bibuzi birhali omu lugo, bo balya hoshi barhali omu Ekleziya ya Kristu, Iwo lugo lw'ebibuzi byayumvîrhe izû lyâge.

²² Byanacibà ntyo! Bajira olusiku lukulu lw'aka-Nyamuzinda^t e Yeruzalemu. Gali mango ga mpondo. ²³ Yezu akageragera omu ka-Nyamuzinda omu mbaraza ya Salomoni. ²⁴ »Abayahudi banacimuzunguluka, mpu: «Mangaci warhurhûza emirhima eleke okumanana? Akabà we Kristu, rhubwîre n'o-bwâlagale». ²⁵ Yezu abashuza, erhi: «Nammubwîzire, ci murhayêmêra. Ebi njira oku izîno lya Larha^u byo bimpamîriza; ²⁶ ci murhayêmêra bulya murhali b'omu bibuzi byâni. ²⁷ Ebibuzi byâni binayumve izù lyâni; mbiyishi, nabyo binankulikire. ²⁸ Mbihà obuzîne bw'ensiku n'amango; ntà mango byâhere na ntâye wankabinkûla omu maboko. ²⁹ Larha wabimpaga ali mukulu kulusha boshi, na ntâye wankakûla akantu omu nfune za Larha. ³⁰ Larha na nâni rhuli muguma». ³¹ Abayahudi balêrha amabuye mpu bamubandego. ³² Yezu anacibabwîra, erhi: «Nammuyêresire minjà manji garhenga emwa Larha; muli go lihi mwaâmbandira amabuye?» ³³ Abayahudi bamushuza, mpu: «Garhali minjà wajizire garhuma rhwakubanda amabuye, ci bulya walogosire ene ocijira Nnâmahanga n'obwo oli muntu». ³⁴ Yezu anacibashuza, erhi: «Ka kurhayandisirwi omu Marhegeko ginyu: Nadesire nti: muli ba-nyamuzinda^v. ³⁵ Ecitabu c'Amarhegeko cidesirage oku balya ebinwa bya Nyamuzinda bibwirwa bali ba-nyamuzinda n'Amandiko garhankazâzibwa; ³⁶ ninyu oyu Nyamuzinda Îshe ayimikaga anamurhuma en'igulu, mpu: «Wamalogorha», okwenge nadesire, nti: «Nie Mwene-Nyamuzinda!» ³⁷ Akabà ntakola emikolo ya Larha, murhanyêmêraga; ³⁸ ci akabà nyijira, mukalahira kwanyêmêra, nyêmêreri ciru ebyo bijiro, munayôrhe mumanyire oku Larha andimwo n'oku nâni ndi muli Larha». ³⁹ Baderha mpu bamugwârhe, ci abafuma.

Yezu ajà ishiriza lya Yordani

⁴⁰ Ashub'icîjîra ishiriza lya Yordani, emunda Yowane akâg'ibatiziza, anayibêra. ⁴¹ Bantu banji bakâjâ emunda ali. Bakâbwîrana, mpu: «Yowane ntà cisômerîne ciru n'eciguma ajizire; ci ngasi ebi adesire kuli oyo muntu byoshi byâli by'okunali». ⁴² Na ntyo, banji bàmuyêmêra.

11

Yezu afûla Lazaro.

¹ E Betaniya, emwâbo Mariya na mwene wâbo Marta yali omulume mu-lwâla, mpu ye Lazaro. ² Mariya y'olya washîgaga Nyakasane Yezu omugavu anamuhôrholo amagulu n'emviri zâge. Mushinja wâbo Lazaro ye wali mu-lwâla. ³ Bâli bâbo bombi barhumizagya emwa Yezu, mpu: «Yâgirwa, olya ozigira, alwâla». ⁴ Erhi Yezu akuyumva aderha, erhi: «Eyo ndwâla erhali ya kufâ; ci eri ya kumanyîsa irenge lya Nnâmahanga, lya Mugala wa Nnâmahanga akuzibwa». ⁵ Yezu azigiraga Marta n'omulumuna na Lazaro. ⁶ Erhi ayumva oku Lazaro alwâla, ageza zindi nsiku ibiri aho ali. ⁷ Okubu- ndi abwîra abaganda bâge, erhi: «Rhujè e Yudeya». ⁸ Abaganda bâge bamushuza, mpu: «Waliha Muyigîriza, kurhi washubîrira e Yudeya n'obwo kurhaz'igera nsiku Abayahudi balonzagya okukubanda amabuye?» ⁹ Yezu abâ-shuza, erhi: «Ka omu lusiku ensà zirhaba ikumi n'ibiri? Ogenda mûshi arhasârhalâ, bulya adwîrhe abona obumoleke bw'igulu; ¹⁰ ci ogenda budufu ye sârhalâ, bulya arhacibona». ¹¹ Erhi abâ amâbabwîra ntyo, ayûshûla, erhi: «Omwîra wîrhu Lazaro ali îrò; nagend'imutula». ¹² Nabo abaganda bâge, mpu: «Nyakasane, akabâ îrò ali, afuma». ¹³ Yezu alonzagya okuderha oku anafîre, ci bôhe bamanya mpu îrò lya kurhamuka. ¹⁴ Lêro Yezu ahumanula, erhi: «Lazaro anafîre; ¹⁵ nansîmire bulya ntâhali, lya muyêmêra. Ci rhujage emunda ali». ¹⁶ Naye Toma, oderhwa Didimu, abwîra abâbo baganda,

^t**10.22** : Olwo lusiku lwakengezagya okuyûbakwa n'okugishwa kw'aka-Nyamuzinda.

^u**10.25** *Larha* Kwo Mwâmi Yezu ayôrhaga aderha Nyamuzinda ntyo

^v**10.34** : Ako kanwa kayêrekîre abatwî b'emmanja bakâg'iderhwa «ba-nyamuzinda», bulya okutwa emmanja kuli kwa Nyamuzinda. Kuziga ntà kulogorha Mwâmi Yezu alogosire ene acîderha Nyamuzinda, bulya abantu kwône banaderhwe «banyamuzinda» (Lul 81[82],6).

erhi: «Kanyi nîrhu rhujezo, rhugend'ifà rhwe naye!»¹⁷ Erhi Yezu ahika, ashimâna Lazaro ali nsiku ini abishirwe.¹⁸ Kurhenga e Betaniya kuhika e Yeruzalemu ziri stadi^w ikumi n'irhanu zône.¹⁹ Buyahudi ba-nji bâli bayishire aho mwâbo Marta na Mariya mpu babarhulirize oku lufù lwa mushinja wâbo.²⁰ Erhi Marta ayumva oku Yezu ayiruka, agend'imulinga, naye Mariya asigala abwârhire omu nyumpa.²¹ Marta abwîra Yezu, erhi: «Waliha, ocibâga hano, mushinja wâni arhankafîre.²² Ci kwône manyire oku na buno ngasi coshi wankahûna Nnâmahanga·anakuhaco». ²³ Yezu amubwîra, erhi: «Mushinja wâwe âfûka», ²⁴ Marta, erhi: «Manyire oku afûka omu bufûke bw'olusiku luzinda». ²⁵ Yezu amubwîra, erhi: «Nie bufûke. Onyêmîre, ciru akafà, alama; ²⁶ na ngasi yêshi olama muli nie onanyêmêra, arhakafà ciru n'eliguma. Okwo, ka okuyêmîre?» ²⁷ Naye, erhi: «Nêci, Yâgirwa, nyêmîre oku we Kristu, Mugala wa Nyamuzinda wayishire en'igulu». ²⁸ Erhi ayûs'iderha ebyo binwa, aj'ihamagala mwene wâbo Mariya. Amuhwehwerheza, erhi: «Omuyigîriza kwo ali kuno, akuhamagîre». ²⁹ Mariya erhi ayumva okwo, anacibaduka ho na halya, ajà emunda Yezu àli». ³⁰ Yezu arhàli acija omu lugo; aciri halya Marta amushimânaga. ³¹ Abayahudi bâli omu nyumpa na Mariya banakâg'imurhûliriza, erhi babona abaduka anahuluka bulibirha, bamukulikira, bamanya mpu aj'ilakira ebwa cûsho. ³² Erhi Mariya ahika aha Yezu ali n'erhi amubona, acikwêba aha magulu gâge, erhi: «Nyakasane, ocibâga hano, mushinja wâni arhakafîre!» ³³ Yezu erhi abona agwîra emirenge haguma n'Abayahudi bâli naye, ecifufu camugwârha anayumva oburhè. ³⁴ Anacidôsa, erhi: «Ngahi mwamuhizire?» Bamushuza, mpu: «Waliha, yishaga ohabone». ³⁵ Yezu anacirhondêra arhoza emirenge. ³⁶ Obwo Abayahudi banaciderha, mpu: «Nêci amusîmaga wa!» ³⁷ Ci abandi muli bo baderha, mpu: «Ci ye wazibûlaga amasû ga gulya muhûrha! Ka arhankahashire okurhegeka oyu arhafè?» ³⁸ Yezu ashub'igwârha n'ecifufu, ajà e-bwa cûsho. Gwàli mwîna gufûniserwe n'ibuye. ³⁹ Yezu anacibabwîra abalondana, erhi: «Kûli eri ibuye!» Marta, erhi: «Waliha, akola adwîrhe abaya» bulya ene lwo lusiku lwa kani». ⁴⁰ Yezu amushuza, erhi: «Ka ntakubwîzire nti akabà oyêmîre, wabona irenge lya Nnâmahanga?» ⁴¹ Banacikûla lirya ibuye. Okuhandi Yezu ayînamula amasû, aderha, erhi: «Larha, nkuvuzire omunkwa, kulya kubà wa-nyumvîrhîze. ⁴² Nyôrha nyîshi oku onyumvîrhîza ensiku zoshi; ci abantu bazungulusire bo barhumire naderha ntyo, lyo bayêmêra oku we wantumaga». ⁴³ Erhi ayûs'iderha ntyo, ayâkûza n'izû linene, erhi: «Lazaro huluka, ojà eno mbuga!» ⁴⁴ Nyakufâ ahuluka, amagulu n'amaboko mashwêke n'orhutambara, n'obusû bubwîke n'omwenda. Yezu ababwîra, erhi: «Shwêkûliye, mu-muleke agende».

Abarhambo b'Abayahudi bajà ihano ly'okuyîrha Yezu

⁴⁵ Erhi babona eco cirhangâzo Yezu ajiraga, Buyahudi banji bâli emwâbo Mariya bamuyêmêra. ⁴⁶ Ci bayish'irhengamwo n'abaj'ibombolera Abafarizeyi ebi Yezu ajizire. ⁴⁷ Abajinji b'abadâhwa n'Abafarizeyi kwo kujà ihano, mpu: «Cici rhwâjira obu oyo muntu adwîrhe ajira ebisômerîne binji? ⁴⁸ Rhukamule-ka, abantu boshi bamuyêmêra, n'Abaroma bayish'irhuyôkera aka-Nyamuzinda n'obûko bwîrhu». ⁴⁹ Muguma muli bo, Kayifa, ye wali mudâhwa mukulu o-gwo mwâka, ababwîra, erhi: «Murhabona! ⁵⁰ Ka murhishi mwêki oku ku-kwânîne muntu muguma afire olubaga lyo ecihugo coshi cirek'ihera?» ⁵¹ Arhali yêne wacibwîraga ebyo binwa, ci bulya ali mudâhwa mukulu, alêba oku Yezu ali akwânîne afire ecihugo câge, ⁵² arhanali cihugo câge cône, ci mpu lyo ashûbûza abâna ba Nnâmahanga bâli bashandabîne. ⁵³ Kurhenga olwo lusiku, bahiga là mpu kuhika bamuyîrhe. ⁵⁴ Naye Yezu aleka okucîmoleka Abayahudi. Acîyêgûla, ajà hôfi n'abaciga, omu cishagala ciderhwa Efrayimu, acibêrerayo bo n'abaganda bâge.

Hôfi ha Basâka

⁵⁵ Basâka w'Abayahudi àli hôfi, n'abantu banji bayinamukira e Yeruzalemu mpu bagend'icicêsa. ⁵⁶ Bakalongereza Yezu n'okudôsanya omu ka-Nyamuzinda, mpu: «Kurhi mukengîre? K'ayisha oku

^w**11.18** : Stadi nguma zo nka metere 185.

lusiku lukulu erhi nanga?» ⁵⁷ Abajinji b'abadâhwa n'Abafarizeyi bâli erhi bârhegesire mpu owamanye ah'ali anababwîre, bagend'imugwârha.

12

Yezu ashîgwa amavurha g'omugavu (Mat 26, 6-13; Mrk 14, 3-9)

¹ Erhi hasigala nsiku ndarhu embere za Basâka, Yezu ajâ e Betaniya, emunda Lazaro afûlaga àbâga. ² Bamushêgera, na Marta akamurhumikira. Lazaro naye àli omu bâli oku cîbo bo naye. ³ Mariya anaciyanka enjebe y'amavurha g'omugavu gw'engulo ndârhi, arhondêra agashîga Yezu oku magulu anagahôrholâ n'emviri zâge; enyumpa yoshi yayunjula kisûnunu. ⁴ Yûda w'e Keriyoti, muguma w'omu baganda bâge, olya wali ayish'imuhâna, aderha, erhi: ⁵ «Owaguzagya ogu mugavu dinari^x bihumbi bisharhu, akazihâ abakenyi!» ⁶ Lurhâli lukogo lwa bakenyi aderheraga ntyo, ci bulya càli cishambo na bulya ye wabîkaga enshoho, akazâg'izimba ebyâlimwo. ⁷ Yezu, erhi: «Mumuleke». Ogu mugavu àli agubîkîre olusiku lw'okubishwa kwâni^y. ⁸ Bulya abakenyi, e-nsiku zoshi muli haguma nabo, ci niehe arhali ensiku zoshi mwâmbona». ⁹ Bayahudi banji bamanya oku ho ali aho, banayisha, arhali Yezu yênene o-rhumire, ci mpu babone na Lazaro afûlaga. ¹⁰ Abajinji b'abadâhwa bahiga okuyîrha Lazaro naye, ¹¹ bulya Bayahudi banji bakâg'ibaleka erhi ye rhuma, bakayêmêra Yezu.

Yezu ajâ omu Yeruzalemu (Mat 21, 1-9; Mrk 11, 11-10; Luk 19, 28-38)

¹² Erhi buca, erya ngabo y'abantu bâli oku lukulu bayumva oku Yezu ali omu njira y'okujâ e Yeruzalemu. ¹³ Bahagula amashami g'emishugushugu, bagend'imulinga n'okukayakûza, mpu: «Hozana! Agishwe oyu oyishire oku izîno lya Nyakasane, ye Mwâmi w'Israheli!» ¹⁴ Yezu abona omucukâ gw'endogomi, agushonakwo nk'oku byâli biyandisirwe, mpu: ¹⁵ «Orhayôbohaga, mwâli wa Siyoni^z; Mwâmi wâwe oyo oyishire, ashonyire oku mucukâ gw'e-ndogomi». ¹⁶ Abaganda bâge barhayirukiraga bayumva; ci erhi Yezu abâ amâkuzibwa, bakengcra oku ebyo byâli biyandisirwe kuli ye n'oku byo bânali bamujirire. ¹⁷ Balya boshi bâli ah'akûlaga Lazaro omu nshinda anamufûla omu bafû, bakâg'ihamîriza. ¹⁸ Kwo kwanarhumire olubaga lugend'imulinga: bulya bâli bayumvîrhe oku ajizire eco cisômezo. ¹⁹ Obwo Abafarizeyi bakâbwîrana, mpu: «Ka murhabwîni oku murhamuhashe! Obu Olubaga lwoshi lumushimbire!»

Yezu alêba oku kukwânîne afê lyo akuzibwa

²⁰ Omu bantu baliyishir'iharâmya oku lusiku lukulu, mwâli Abagereki. ²¹ Banaciyegera Filipo wali w'e Betisayida omu Galileya, bamubwîra, mpu: «Waliha, rhwankasîmire nîrhu okubona Yezu». ²² Filipo abwîra Andreyâ; Andreyâ na Filipo baj'ibwîra Yezu. ²³ Yezu abashuza, erhi: «Amango Mwene-omuntu akuzibwa gayishire. ²⁴ Okuli, okuli, mmubwîzire, nka mbeke y'engano erharhogîri omu budaka ekanafâ, enayôrhe yône; ci ekafâ, lyo eburha mburho nyinjî^a. ²⁵ Osîma obuzîne bwâge, anaburhêre; naye oshomba obuzîne bwâge hano igulu, anabulange omu kalamo k'ensiku n'amango. ²⁶ Olonza okunshiga, anshimbe; n'aha ndi, ho n'omwambali wâni ayish'ibâ. Omuntu o-nshizire, Larha ayish'imukuza. ²⁷ Bunôla omurhima gwâni gwamâfuduka. Ku-erhi naderhaga? Larha, oncize kuli aga mango. Càbâ co carhumaga mpika muli aga mango. ²⁸ Larha, kuza izîno lyâwe!» Izû lyanacirhenga emalunga, erhi: «Nalikuzize nanacîlikuza kandi». ²⁹ Engabo

^x**12.5** : Idinari lwo lwâli luseranga lw'Abaroma.

^y**12.7** olusiku lw'okubishwa kwâni: Eco cijiro ca Mariya ciri nka kulya abantu bashîga omubiri gw'ofîre mpu bamuyêreke obukenge.

^z**12.15** : Mwâli wa Siyoni, kwo kuderha abantu b'e Yeruzalemu.

^a**12.24** Nka mbeke ya ngano: Naye Yezu afâ lyo acungula abantu, lyo baburhwa omu buzîne buhyâhya.

y'abantu yahali, erhi eyumva, yaderha mpu mulazo; abandi, mpu: «Malahika washambâlaga bo naye». ³⁰ Yezu ashuzi, erhi: «Arhali nie narhumaga eryo izù lyayumvika, ci mwe mwarhumaga. ³¹ Ganôla go mango igulu lyatwîrwa olubanja^b; ganôla go mango omuluzi wa lîno igulu ajugucirwa e-mbuga. ³² Nâni bano nyînamulwa kurhenga igulu^c, nânakululira abantu boshi emunda ndi». ³³ Aderha ntyo mpu ayêrekane lufû luci ayish'ifâ. ³⁴ Olubaga lwamushuza, mpu: «Ci rhwayumvîrhe omu Citabu c' Amarhegeko^d oku Kristu àbâho ensiku zoshi. Kurhi w'oyo ocidesirage, mpu: «Kukwânîne Mwene-omuntu ayinamulwe?» Yerigi ndi oyo Mwene-omuntu?» ³⁵ Yezu abashuza, erhi: «Obulangale burhaciri ninyu kasanzi kanene. Kaz'imugende obu bwacibona, lyo omwizimya gulek'immugwanyanya. Ogenda omu mwizimya, arhamanya ah'ajâ. ³⁶ Obu mucigwêrhe obulangale, yêmêri obulangale, lyo muhinduka bâna b'obûla-ngâlê». Erhi Yezu ayûs'iderha ntyo, acîgendera, abarhêreka.

Yezu afundika enyigîrizo: okubula obuyêmêre kw'Abayahudi

³⁷ Ali ajizire bisômerîne binji omu masû gâbo, barhanamuyêmêraga, ³⁸ lyo aka kanwa k'omulêbi Izaya kayunjula, erhi: «Nyakasane, ndi wayêmîre ebinwa bîrhu? N'okuboko kwa Nyakasane, ndi kwamanyisîbwe?» ³⁹ Câbâ barhankanayêmîre, bulya Izaya ashubir'iderha, erhi: ⁴⁰ «Amasû gâbo agahunyize n'emirhima yâbo ayiziba, mpu lyo amasû gâbo galek'ibona n'emirhima yâbo erek'iyumva, lyo barhahinduka binjâ, lyo ntanabafumya^e». ⁴¹ Izaya aderha ntyo erhi abona irenge lya Yezu, ye anaderhaga erhi alêba ntyo. ⁴² Ci kwône banji, ciru n'omu bagula, bamuyêmêra; ci barhakâg'icîyêrekana erhi kuyôboha Abafarizeyi kurhuma, mpu balek'ikagwa omu sinagogi. ⁴³ Ntyo basîma irenge lîrhenga emwa abantu ahâli h'irenge lîrhenga emwa Nnâmahanga. ⁴⁴ Yezu anaciyaâkûza n'izû linene, erhi: «Onyêmêra, arhali nie ayêmêra, ci olya wantumaga, ⁴⁵ n'ombwîne erhi owantumaga ye abwîne. ⁴⁶ Nie bulangale najîre en'igulu, mpu lyo ngasi onyêmîre alek'ibêra omu mwizimya. ⁴⁷ Oyumva ebinwa byâni arhanabishimbe, arhali nie nâmutwîre olubanja, bulya ntayishig'itwa manja, ci nti ncize igulu. ⁴⁸ Ongayaguza n'okurhayumva ebinwa byâni agwêrhe owamutwîra olubanja: ebinwa nadesire byo byâmutwîre olubanja olusiku luzinda. ⁴⁹ Bulya arhali byâni nadesire, ci Larha wantumaga ye wantegesire eby'okuderha n'eby'okuyigîriza. ⁵⁰ Nanyishi oku irhegeko lyâge liri kalamo k'ensiku n'amango. Ebinwa nderha, oku Larha abimbwîzire kwo mbiderha».

13

II. Amango ga Yezu na Basâka w'Omwâna-buzi wa Nnâmahanga

Yezu ashuk'Entumwa amagulu

¹ Embere z'olusiku lukulu lwa Basâka, Yezu erhi amanyire oku amango gâge gahisire g'okurhenga en'igulu n'okushubira emw'îshe; n'erhi abâ amâzigira abâge bâl'igulu, abazigira lwoshi. ² Erhi babâ bakola badwîrhe ba-lya, erhi na shetani ahîrage Yûda w'e Keriyoti mwene

^b**12.31** : Okufâ kwa Yezu n'okufûka kwâge kwarhenza abantu omu bujâ bwa shetani, ye wali muluzi w'igulu embere Kristu arhucize.

^c**12.32** Omu cigereki «hupsô», kuli kuyînamulwa na kukuzibwa: Yezu ayînamulwa olusiku abambwa oku musalaba. Obwo abantu boshi babone oku ye Muciza w'igulu. Ntyo kwo ashuzize Abagereki balonzagya okumubona.

^d**12.34** : Ecitabu c'Amarhegeko, go Mandiko matagatîfu, kandi erhi ecigabi cirhanzi ca Bibliya, bitabu birhanu birhanzi: Murh; Lub; Lev; Mib; Lush.

^e**12.40** : Nnâmahanga alonza okuciza abantu boshi, ci arhasêza ndi. Omuntu akalahira inêma lya Nnâmahanga, nalyo linamulahire.

Simoni, omu murhima, ihano ly'oku-muhâna, ³ erhi amanyire oku Îshe ahizire obuhashe bwoshi omu maboko gâge n'oku emwa Nnâmahanga arhengaga n'emwa Nnâmahanga ashubira, ⁴ ayimuka oku cîbo, ahogola ecishûli câge, arhola ecitambara, acikobeka. ⁵ Okuhandi anacidubulira amîshi omu ibakuli, arhondêr'ashuka amagulu g'abaganda bâge^f n'okugahorhola na cîrya citambara ali akobesire. ⁶ Anacihika hali Simoni Petro. Petro amubwîra, erhi: «Nyakasane, ka we wanshuka amagulu?» ⁷ Yezu ashuza, erhi: «Oku nâjjira, orhakumanyiri buno; wâcikuyumva». ⁸ Petro, erhi: «Nanga, ntà mango wankanshuka amagulu!» Yezu amushuza, erhi: «Nkaba ntakushusiri, orhakacishangîra nâni». ⁹ Naye Simoni Petro, erhi: «Nyakasane, akabà ntyo, arhali magulu gône, ci n'enfune n'irhwe!» ¹⁰ Yezu amubwîra, erhi: «Owamayûs'icîkalaba, ntà kundi ankacîsibwa; acîre lwoshi. Ninyu mukola mucîre, ci arhali mweshi». ¹¹ Bulya ali amanyire ndi wâmuhâna; co carhumaga aderha, erhi: «Murhali mweshi mucîre». ¹² Erhi ayûs'ibashuka amagulu n'erhi abà amâshub'iyambala emyambalo yâge amânashub'ibwârhalala oku cîbo, ababwîra, erhi: «Ka muyumvîrhe okwo mmujîrîre? ¹³ Kwo munderha mpu Muyigîriza na Nyakasane, n'okwo muderha kwo binali, bulya ndi ye. ¹⁴ Obûla nie Nyakasane na Muyigîriza namâmmushuka amagulu, ninyu mukwânîne okukashukana amagulu. ¹⁵ Nammuhîre olwiganyo, nti ninyu mukajira oku mmujîrîre. ¹⁶ Okuli, okuli, mmubwîre, omushizi arhalusha nnawâbo, n'omuganda arhalusha owamurhumaga. ¹⁷ Mukamanya ebyo mukanabijira, mwâbà bany'iragi. ¹⁸ Arhali mweshi ndesire; mmanyire abanacîshozire; ci kwônene kuhika akanwa kayandisirwe kabè, mpu: Oyu rhushangîre omugati rhwe naye, ayimusize omwigegere mpu agunshenye⁹. ¹⁹ Mbîre nammubwîrakwo buno kurhac'ibà, lyo hano kubà muyêmêra oku nie Nyamubâho. ²⁰ Okuli, okuli, mmubwîzire, oyankirîre omuntu ntumire, erhi anyankirîre, n'onyankirîre, erhi owantumaga ye ayankirîre».

Yezu amanyîsa obulyâlya bwa Yûda (Mat 26, 21-25; Mrk 14, 18-21; Luk 22, 21-23)

²¹ Erhi Yezu ayûs'iderha ntyo, ecifufu camugwârha, ahamîriza, anaciderha, erhi: «Okuli, okuli, mmubwîre, muguma muli mwe ampâna». ²² Abaganda bâge bakalolanakwo, bulya barhàli bamanyire ndi akâg'iderha. ²³ Muguma w'omu baganda bâge, olya Yezu azigiraga, àli oku cîbo ashegemize irhwe oku cifuba ca Yezu. ²⁴ Simoni Petro anacimukema, erhi: «Dôsa ndi oyo adwîrhe aderha». ²⁵ Naye ayunamiza irhwe oku cifuba ca Yezu, amubwîra, erhi: «Ndi oyo, Nyakasane?» ²⁶ Yezu ashuza, erhi: «Oyu nankahà ecihimbi c'omugati nârhobeza erhi ye. Anacirhobeza ecihimbi c'omugati, aciyanka, acihêreza Yûda mwene Simoni w'e Keriyoti. ²⁷ Erhi ayûs'imira eco cihimbi c'omugati, Shetani amujamwo. Okuhandi Yezu anacimubwîra, erhi: «Okuwalonza okujira, okujirage duba». ²⁸ Ci muli abâli oku cîbo ntâye wayumvîrhe ecarhumaga amubwîra ako kanwa. ²⁹ Bulya Yûda ye wakâg'ibîka oluhago, banji bacîkebwa mpu Yezu alonzagya okumubwîra, erhi: «Gula ebirhukwânîne oku lusiku lukulu», nîsi erhi amurhegekaga mpu ahè abakenyi akantu. ³⁰ Oku anayûs'imira cîrya cihimbi c'omugati, kwo na kuhuluka. Bwàli budufu. ³¹ Erhi abà amahuluka, Yezu anaciderha, erhi: «Bunôla Mwene-omuntu amâkuzibwa, na Nnâmahanga akuzîbwe muli ye. ³² Akabà Nnâmahanga akuzîbwe muli ye, naye Nnâmahanga amuhà obukuze, arhanaciyimang'imukuza.

Yezu asêzera abaganda bâge

³³ «Rhwana rhwâni, nciri ninyu hisanzi hisungunu. Mwayish'innonza..... na kulya nabwîraga Abayahudi, nti: «Aha najà murhankahahika», ninyu mmubwîzireko buno. ³⁴ Mmuhîre irhegeko lihyâhya: muzigirane; nk'oku na-mmuzigîre, kwo ninyu mukâg'izigirana. ³⁵ Ecimanyîso abantu boshi babonere- kwo oku muli baganda bâni, bwo buzigire mwâzigirane». ³⁶ Simoni Petro amubwîra, erhi: «Yâgirwa, ngahi aho wâjâ?» Yezu amushuza, erhi: «Aha nâja,

^f**13.5** : Okushuka omuntu amagulu gwàli mukolo gwa bajà.

⁹**13.18** Alengezize omwigegere agunshenye: Lul 40, 10.

orhankashub'inkulikiraho buno; wâcinshimbe buzinda». ³⁷ Petro amudôsa, erhi: «Yâgirwa, cirhumire ntakakushimba buno? Nahâna obuzîne bwâni we rhumire!» ³⁸ Yezu amushuza, erhi: «Wahâna obuzîne bwawe nie ntumire? Okuli, okuli, nkubwîre, oluhazi lurhâbikè orhaj'indahira kasharhu^h».

14

¹ «Omurhima gwinyu gurhakangukaga! Muyêmîre Nnâmahanga, mu-nyêmêre nâni. ² Omu mwa Larha mubà ntebe nyinji. Acibâga arhàli ntyo, nali nammubwîra; nâj'immurheganyiza entebe. ³ Na hano mbà najir'i-mmurheganyiza entebe, naciwish'immuyanka, mmuhêke aha ndi, lyo ninyu mubêra aha ndi. ⁴ N'enjira y'emunda nâja muyimanyire». ⁵ Toma amubwîra, erhi: «Yâgirwa, rhurhamanyiri ngahi wâjà. Kurhi rhwankacimanyaga enjira?» ⁶ Yezu amushuza, erhi: Nie Njira, nie n'Okuli, nie na Buzîne. Ntâye wankajà emwa Larha arhanangezirihô. ⁷ Mukamanyà, mwanamanyà na Larha. Ku- rhenga buno mukola mumumanyire mwanamubwîne». ⁸ Filipo amubwîra, erhi: «Yâgirwa, orhuyereke Sho, rhurhimûkwe». ⁹ Yezu amushuza, erhi: «Filipo, aga mango goshi ndi ninyu orhanasag'immunya? Ombwîne erhi abwîne na Larha. Kurhi wankaciderhaga, erhi: «Rhuyêreke Sho?» ¹⁰ K'orhayêmîri oku ndi muli Larha, n'oku Larha andimwo? Ebinwa ndwîrhe nammubwîra, ntabiderha oku buhashe bwâni: ci Larha ombâmwo ye dwîrhe akola ebyo byoshi. ¹¹ Nyêmêri! Ndi muli Larha na Larha andimwo. Akabà murhayêmîri, muyêmêre ebijiro byâni birhumire.

¹² Okuli, okuli, mmubwîre, onyêmîre, naye ayajire ebijiro ndwîrhe najira. Anayajire ciru ebilushire, bulya najà emwa Larha. ¹³ Na ngasi kantu mwâhûne Larha oku izîno lyâni, nâmmujirireko, lyo Larha akuzibwa n'O mugala. ¹⁴ Eci mwâhûne oku izîno lyâni, nâmmujirireko.

¹⁵ Akabà munzigira, mushimbe amarhegeko gâni.

¹⁶ Nâni nayîsh'ishenga Larha ammuhe owundi murhulirizi wabêra ninyu ensiku zoshi. ¹⁷ Ye Mûka gw'okuli, n'igulu lirhankahash'imuyankirira, bulya lirhamubona lirhanamuyishi. Mwêhe mumuyishi, bulya ali haguma ninyu anammulimwo. ¹⁸ Ntâmmuleke bufûzi.

Nâcigaluka emunda muli. ¹⁹ Kandi kasanzi kasungunu igulu lirhacimbone. Ci mwêhe mwâmbona, bulya nzîne ninyu mwâbà n'obuzîne. ²⁰ Olwo lusikuⁱ mwâmanye oku ndi muli Larha, n'oku ninyu muli muli nie, n'oku nâni ndi muli mwe.

²¹ Omanyire amarhegeko gâni akanagashimba, oyo ye onzigira, na ngasi onzigira, ayish'izigirwa na Larha, nâni namuzigira nanciyêrekeye». ²² Yûda arhali olya w'e Keriyoti, amudôsa, erhi: «Yâgirwa, kurhi wankaciyêrekana kuli rhwe okaleka kuciyêreka igulu?» ²³ Yezu amushuza, erhi: «Omuntu onzigîre, anabikirire akanwa kâni, naye Larha anamuzigira, rhwanajà omu mwâge, rhunagwîkemwo entebe yîrhu. ²⁴ Orhanzigira arhabîkirira ebinwa byâni. N'e-byo binwa mwayumvîrhe birhali byâni, ci biri bya Larha wantumaga.

²⁵ Mmubwîzire ebyo byoshi nciri ekarhî kinyu. ²⁶ Ci Omurhulirizi, Mûka Mutagatîfu, Larha ârhuma oku izîno lyâni, ye wayish'immuyigîriza byoshi anammukengêze ebinammubwîzire byoshi. ²⁷ Mmusigîre omurhûla, mmuhîre omurhûla gwâni. Ci ntammuhîrigwo kulyâla igulu liguhâna. Muhire omurhima omu nda, murhanayôbohaga.

²⁸ Mwayumvîrhe oku nammubwîrize, nti: Nkola, ci nâgaluka emunda muli. Mucibâga munzigira, rhinga mudwîrhe mwacîshinga, kulya kubà nâja emwa Larha, bulya Larha ye mukulu kundusha.

²⁹ Ntyo nammubwîzire e-byo embere bibè, nti irhondo byamâbà lyo muyêmêra.

³⁰ Ntacimmubwîra binji, bulya Omurhwâli w'er'igulu^j ayiruka. Ci ntà buhashe agwêrhe kuli nie.

³¹ Ci ku- kwânîne igulu limanye oku nzigira Larha n'oku ebi Larha antegesire byo njira. Yimuki!

^h13.36-38 : Ebyo binwa biyêrekîre amababale ga Petro Mutagatîfu (21, 18-20).

ⁱ14.20 : Olwo lusiku: amango gakulikira okufûka kwa Yezu.

^j14.30 : Omurhwâli w'eri igulu, ye shetani odwîrhe akolêsa Yûda n'Abayahudi.

rhurhenge hano!

15

Yezu ye cigundu c'omuzâbîbu

¹ «Nie cigundu c'omuzâbîbu c'okunali, na larha ye muhinzi. ² Ngasi ishami lindikwo lirhayâna malehe analihagule, na ngasi ishami liyâna amalehe analishogolere mpu lyo liyâna kulusha. ³ Okuca, mîra mwacâga, eci-nwa nammubwîzire cirhumire. ⁴ Mumbêremwo, nâni nâmmubêramwo. Kulya ishami lirhankayâna lyône lirhanasêziri oku cigundu, kwo n'okwo ninyu akabâ murhansêzirikwo. ⁵ Nie cigundu, ninyu mwe mashami. Obêra muli nie nâni muli ye, oyo ye yâna malehe manji; bulya buzira nie, ntâco mwankahash'ijira. ⁶ Orhambêzirimwo, anakabulirwa embuga nk'ishami, ayûme; n'amashami mûmu banagarhôle, bagajugunje omu cibêye, gasingônoke. ⁷ Mukambêramwo n'ebinwa byâni bikasêra omu mirhima yinyu, muhûne ngasi coshi mulonzize, mwâcibona. ⁸ Liri irenge lya Larha mukayâna malehe manji, na ntyo kwo mwâbâ baganda bâni. ⁹ Oku Larha anzigira, kwo nâni mmuzigira. Mubêre omu buzigire bwâni. ¹⁰ Mukashimba amarhegeko gâni, mwâbêra omu buzigire bwâni, nk'oku nâni nashimbire amarhegeko ga Larha, nambêra omu buzigire bwâge. ¹¹ Mmubwîzire ebyo byoshi, nti lyo obushagaluke bwâni bummubâmwo, lyo n'obushagaluke bwinyu bubâ bwimâna. ¹² Irhegeko lyâni ly'eri: muzigirane nk'oku nammuzigire. ¹³ Ntâye wankajira obuzigire bulushire okuhâna obuzîne abîra bâge barhumire. ¹⁴ Muli bîra bâni mukajira ebi mmurhegesire. ¹⁵ Ntakacimmuderha bambali bâni, bulya omushizi arhishi eci nnawâbo ajira; mmudesire bîra, bulya ngasi byoshi Larha amanyîsize, nammuyigîrizebyo. ¹⁶ Arhali mwe mwacînyishogaga, ci nie nacîmmwishogaga, nammuyimanza nti mugende, muyâne amalehe, n'amalehe ginyu gabêrehô, lyo Larha ammushobôza ngasi kantu mwâmusengere oku izîno lyâni. ¹⁷ Mmurhegesire nti muzigirane mwene na nnene.

Igulu lishomba Yezu n'abaganda bâge

¹⁸ «Igulu likammushomba, mukengêre oku nie lyarhangag'ishomba. ¹⁹ Mu-cibâga b'igulu, igulu lyankasîmire ecalyo; ci kulya kubâ murhali b'igulu, bulya erhi ncimmwîshoga nammuyegûla n'igulu, igulu likola limmushomba. ²⁰ Kengêri akanwa nammubwîraga: Omushizi arhankalusha nnawâbo. Erhi banti-ndibuza, ninyu bâmmurhindibuze; akabâ bayumvirhîze akanwa kâni, n'akinyu bâkayumvirhize. ²¹ Ci ebyo byoshi bammujirirebyo izîno lyâni lirhuma, bulya barhishi owantumaga. ²² Ncibulaga buyisha na ncibâga ntabayigîrizagya, rhinga ntâ câha bagwêrhe; ci lêro buno ntâ bulyo bacigwêrhe oku câha câbo. ²³ O-nshomba erhi ashomba Larha. ²⁴ Ntâcijiraga ekarhî kâbo ebijiro birhasâg'ijirwa na wundi muntu, barhankabîre na câha; ci buno bâbwîne, bagal'irhushomba rhwe na Larha. ²⁵ Ci okwo kwoshi mpu lyo ecinwa ciyandisirwe omu Marhegeko gâbo ciyunjula: Banshombire buzira igwârhiro^k. ²⁶ Mango Omu-rhûlirizi nâmmurhumira kurhenga emwa Larha ayisha, ye Mûka gw'okunali, ohubuka kuli Larha, ayish'impamîriza. ²⁷ Ninyu mwayish'impamîriza, kulya kubâ mubâ nâni kurhenga omurhondêro.

16

¹ Mmubwîzire ebyo nti lyo mulek'isârhalâ. ² Baci'yish'immuhulusa omu masinagogi, ciru amango gayiruka, ngasi owâmmuyîrhe amanye mpu kuli kukolera Nnâmahanga. ³ Bâmmujirire okwo kwoshi bulya barharhuma-nyaga rhwe na Larha. ⁴ Ci mmubwîzire ebyo, nti lyo hano amango gâbyo gayisha, mukengêra oku nali erhi nammubwîzire. Ntammubwîragabyo kurhenga omurhondêro, bulya naciri ekarhî kinyu.

^k**15.25** Banshombire buzira igwârhiro: Lul 34 (35), 19; 68 (69), 5.

Okuyisha kw'Omurhûlirizi

⁵ «Lêro buno nkola nâja emwa owantumaga, na ntâye muli mwe wandôsa, mpu: «Ngahi wâjâ?» ⁶ Ci bulya nammubwîzire okwo, oburhè buyunjwîre emirhima yinyu. ⁷ N'obwo ndesire okunali: kummukwânîne ngende; bulya nkaba ntagenziri, Omurhûlirizi arhammuyishire; ci nkagenda, nâmmurhumiraye. ⁸ N'irhondo ayisha, ayagîriza igulu oku câha, oku bushinganyanya n'oku lubà-njà. ⁹ Oku câha, bulya barhanyêmîri. ¹⁰ Oku bushinganyanya, bulya nkola nâja emwa Larha^l, murhakanacimbona. ¹¹ Oku lubanja, bulya omurhambo w'er'igulu atwirîrwe olubanja. ¹² Ncigwêrhe binji by'okummubwîra, ci murhankashub'ibibhasha. ¹³ Irhondo olya Mûka w'okuli ayisha, ammuyigîriza okuli kwoshi; bulya arhali byâge anaderhe, ci ayish'iderha ngasi ebi ayumvîrhe byoshi, n'ebyacyîsha, ayish'immubwîrabyo. ¹⁴ Ayish'inkuza, bulya oku byâni ayish'ihuma, ammubwîre. ¹⁵ Ebya Larha byoshi biri byâni. Co cirhumire nderha nti: Oku byâni ayish'ihumakwo^m, ammubwîre.

Yezu abwîra abaganda bâge oku agaluka duba

¹⁶ «Hindi hitya murhâcimbone, na hindi hitya mwâshub'imbonaⁿ». ¹⁷ Obwo baguma omu baganda bâge babwizanya, mpu: «Kwo kurhi okwo adwîrhe arhubwîra, mpu: «Hindi hitya murhâcimbone, na hindi hitya mwâshub'imbona, na mpu: «Najâ emwa Larha?» ¹⁸ Okubundi bakaziderha, mpu «Ehyo hitya kwo kuderha kurhi? Rhurhamanyiri ebi alonza okuderha». ¹⁹ Yezu amanya oku balonza okumudôsa. Anacibabwîra, erhi: «Mudwîrhe mwadôsanya ebi nalonzagya okummubwîra ene nderha, nti: «Hindi bitya murhâcimbone, na hindi hitya mwâshub'imbona». ²⁰ Okuli, okuli, mmubwîre, mwayish'ilaka munalakûle; igulu lyôhe lyayish'icîshinga; mwêhe mwayish'ibona oburhè, ci oburhè bwinyu bwayish'ihinduka mwishingo^o. ²¹ Omukazi, nk'ali hôfi h'okuburha, oburhè bunamugwârhe, bulya amango gâge gahisire; ci kwônene nk'amâyûs'iburha omwâna, arhacikengêra galya malibuko gâge, erhi kucîshinga kurhuma, bulya omuntu abusirwe en'igulu. ²² Ninyu kwo n'okwo. Buno muli burhè; ci nâcimubone n'omurhima gwinyu gwâshagaluke, n'obusîme bwinyu ntâye wâcimmukûle kuli bwo. ²³ Olwo lusiku ntâco mwâcindôse. Okuli, okuli, mmubwîre, eci mwâhûne Larha, ammushobôzaco oku izîno lyâni. ²⁴ Kuhika buno, ntâco musig'ihûna oku izîno lyâni. Hûni, mwâhâbwa, n'obusîme bwinyu bwâbâ bwimâna. ²⁵ Ebyo byoshi nammubwîzirebyo omu migani. Amango gayiruka, ntakacimmubwîra omu migani; nâmmushambalira ebya Larha n'obwâlagale^p. ²⁶ Agôla mango, mwâhûne oku izîno lyâni. Ntadesiri nti nayîsh'immusengerera emwa Larha, ²⁷ kulya kubâ Larha yêne ammuzigira, bulya munzigira munayêmîre oku nahubukaga muli Nyamuzinda. ²⁸ Nahubukaga muli Larha, najâ en'igulu. Buno nkola nârhenga en'igulu, njê emwa Larha». ²⁹ Abaganda bâge bamubwîra, mpu: «Lêro oshambîre n'obwâlagale, orhanadwîrhi waderhera omu migani! ³⁰ Lêro rhwamâbona oku oyishi byoshi, na ntâye ocilagîrîre oku-kudôsa. Lêro rhwamâyêmêra oku wahubukaga muli Nyamuzinda». ³¹ Yezu abashuza, erhi: «Ka lêro mwamâyêmêra? ³² Amango gayiruka, ciru ganakola gahisire, mwâshandabana ngasi muguma lwâge, munansige niene. Ci ntali niene, nanga, bulya Larha ali nâni. ³³ Nammubwîzire ebyo nti lyo mubona omurhûla muli nie. Mwâbone

^l**16.10** : Mûka Mutagatîfu ayish'iyêrekana oku kwo binali Yezu ali Mwene-Nyamuzinda. Okurheremera kwa Yezu omu mpingu ekulyo kw'Îshe ciri cimanyîso c'okuyêrekana oku muli Nyamuzinda anarhengaga.

^m**16.15** : Mûka Mutagatîfu ayish'imanyîsa, ayish'ihamîriza Yezu n'enyigîrizo zâge; ayish'imanyîsa oku Nyamuzinda Îshe n'Omugala bali muguma.

ⁿ**16.16** : Aho Yezu abwîzire abaganda bâge oku âfâ anafûke.

^o**16.20** : Bayish'ibona oburhè amango g'amalumwa n'okufâ kwa Yezu; ci olusiku âfûka bayumva omwîshingo.

^p**16.25** : Entumwa zâyumve enyigîrizo za Mwâmi Yezu n'obwâlagale amango âfûka anabarhumira Mûka Mutagatîfu.

amalumwa omu igulu. Ci muzibuhe! Nahimire igulu».

17

Isâla liyêrekîne obudâhwa bwa Yezu

- ¹ Erhi ayûs'iderha ebyo binwa, Yezu ayînamula amasû, agalamira e-nyanya, aderha, erhi:
«Larha, amango gahisire: kuza Mugala wâwe, Iyo Mugala wâwe akukuza,
² na bulya wamuhîre obuhashé kuli ngasi ciremwa, Iyo ashobôza abà wamuhîre boshi akalamo k'ensiku n'amango.
³ Akalamo k'ensiku n'amango kuli kukumanya, w'oyo Nyamuzinda w'okuli wênene, n'oyu warhumaga, Yezu Kristu.
⁴ Nakukuzize en'igulu; nayukirîze omukolo wampâga mpu njire.
⁵ Larha, nâwe onkuzagye buno, onampè liryà irenge nayôrhaga njira e-mwâwe embere igulu liremwe.
⁶ Abantu warhenzagya igulu obampà, nabamanyisize izîno lyâwe. Bâli bâwe, wabampa, banashimba akanwa kâwe.
⁷ Buno bakolaga bamanyire oku ebi wampîre byoshi emwâwe birhenga;
⁸ bulya ebinwa wampâga, nabahîrebyo, banayêmêra okuli oku muli we nahubukaga, banayêmêra oku we wantumaga.
⁹ Bo nsengerîre; ntasengerîri igulu^q, ci balya wampâga bo nsengerîre, bulya bali bâwe.
¹⁰ Ebyâni byoshi biri byâwe, n'ebyâwe byoshi biri byâni, na muli bo najîre irenge.
¹¹ Ntaciri en'igulu, ci bôhe en'igulu baciri. Nie ono nyishire emwâwe. Larha Mutagatîfu, orange omu izîno lyâwe abà wampâga, Iyo babà muguma akîrhu.
¹² Erhi nciri nabo, nakâg'ibalanga oku izîno lyâwe abà wampâga. Nabalanzire, na ntà muguma wahezire muli bo, aha nyuma ly'o-mwâna w'omuhera, mpu Iyo okwayandisirwe kuyunjula.
¹³ Buno lêro nyishire emunda oli; n'ebyo mbidesire buno nciri en'igulu, nti Iyo bayumva obusîme bwâni banabuyunjule.
¹⁴ Nabahîre akanwa kâwe, igulu lyabashomba, bulya barhali b'igulu, nk'oku nâni ntali w'igulu.
¹⁵ Ntakuhûnyiri nti obarhenze omu igulu, ci nti obalange oku Mubîr.
¹⁶ Barhali b'igulu, nk'oku nâni ntali w'igulu.
¹⁷ Obajire batagatîfu omu okuli: akanwa kâwe kwo okuli.
¹⁸ Kulya wantumaga igulu, kwo nâni mbarhumire igulu.
¹⁹ Ncihânyire nterekêro bo barhumire, Iyo nabo bahinduka nterekêro omu okuli.
²⁰ Arhali bônene nsengerîre, ci na balya banyêmêre erhi kanwa kâbo ka-rhuma.
²¹ Boshi babè muguma. Nk'oku we, Larha, oli muli nie nâni nkulimwo, nabo babè muguma muli rhwe, Iyo igulu liyêmêra oku we wa-ntumaga.
²² Nabahîre irenge wampâga, nti Iyo babà muguma, nka kulya nîrhu rhuli muguma:
²³ nie muli bo, nâwe muli nie, Iyo babà muguma lwoshi, Iyo n'igulu limanya oku we wantumaga n'oku nabazigire nka kulya wanzigîre.

^q**17.9** «ntasengerîri igulu»: Igulu, bo balya balahira Obulangashane n'Obuzîne Mwâmi Yezu adwîrhîre abantu. ecinwa «kosmos» omu cigereki, Iyo igulu Yowane acikolêsa kubiri. ahandi igulu, kuli kuderha abalemirwe boshi n'aha bayûbaka (Ywn 1, 9; 3, 16; 17, 13), kandi erhi abalahire Yezu. Kandi igulu kuli kuderha aha Yezu arhumagwa naye arhumaho Entumwa mpu zimanyise Emyanzi y'Akalembe (Ywn 17, 18.21).

^r**17.15** Oku Mubî erhi omu kubî

²⁴ Larha, nnonzize abà wampîre nabo babè nâni aha ndi, Iyo babona irenge wampîre, bulya wanzigîre embere z'okulemwa kw'igulu.

²⁵ Larha mwimâna, igulu lirhakumanyaga, ci niehe nakumanyire, n'abâla bamanyire oku we wantumaga.

²⁶ Nabamanyîsize izîno lyâwe, nanacibamanyîsalyo, Iyo obuzigire wa-nzigîre bubà muli bo, Iyo nâni mbà muli bo».

18

Yezu agwârhwâ (Mat 26, 47-56; Mrk 14, 43-52; Luk 22, 47-53)

¹ Erhi Yezu ayûs'iderha ntyo, anacihuluka bo n'abaganda bâge, bayikira omugezi gw'e Cedroni^s. Hali ishwa, alijamwo bo n'abaganda bâge. ² Yûda w'omulenzi ali ahayishi, bulya kanji kanji Yezu akâg'ishimânanaho n'abaganda bâge. ³ Yûda anaciyisha adwîrhe engabo y'abasirika n'abaganda barhumirwe n'abakulu b'abadâhwa n'Abafarizeyi. Bali bafumbasire amatara n'orhumole n'amatumu. ⁴ Okuhandi, bulya Yezu ali amanyire okwâbâ kwoshi, abajayo, ababwîra, erhi: «Ndi mwalonza?» ⁵ Bamushuza, mpu: «Yezu w'e Nazareti». Naye, erhi: «Nie ono». Yûda wamulenganyagya erhi ali nabo. ⁶ E-erhi Yezu ayûs'ibabwîra, erhi: «Nie ono», bacîtunda, bahirima lugali. ⁷ Ashub'ibadôsa, erhi: «Ndi mwalonza?» Nabo bashuza, mpu: «Yezu w'e Nazareti». ⁸ Naye Yezu, erhi: «Ka ntammubwîzire oku nie ono! Akabà nie mwalonza lekagi abâla bacîgendere». ⁹ Ebyo byoshi mpu Iyo ciryâ cinwa aderhaga ciyunjula, erhi: «Muli abà wampâga, ntahezagya ciru n'omuguma». ¹⁰ Obwo erhi Simoni Petro adwîrhe engôrho. Anaciyiyômola, ayirhimba mwambali w'omudâhwa mukulu, amushishimbula okurhwiri kulyo. Oyo mushi izîno lyâge ye wali Maliko. ¹¹ Yezu anacibwîra Petro, erhi: «Shubiza engôrho yâwe omu lûba. Akabehe Larha anteganyîze, ka ntakanywe^t?»

Yezu embere za Hana na Kayîfa. Petro ahakana Nnawâbo (Mat 26, 57-75; Mrk 14, 53-72; Luk 22, 54-71)

¹² Okubundi, erya ngabo n'omukulu w'abasirika n'abaganda b'Abayahudi bahamirakwo Yezu, bamushwêka. ¹³ Barhang'imuhêka emwa Hana, bulya âli ishazâla wa Kayîfa wali mudâhwa mukulu ogwo mwâka. ¹⁴ Kayîfa y'olya wahâga Abayahudi eri ihano, erhi: «Kukwânîne muntu muguma afire olubaga». ¹⁵ Ci Simoni Petro bo n'owundi muganda^u bâli bakulikîre Yezu. Oyo wundi muganda âli amanyîbwe n'omudâhwa mukulu. Anacishimba Yezu omu cogo c'omudâhwa mukulu. ¹⁶ Petro yêhe abêra abà lumvi embuga. Olya wundi muganda wali omanyikîne n'omudâhwa mukulu anacihuluka; abwîra omujaka-zi wakâg'ilanga omuhango, ageza Petro. ¹⁷ Oyo mujâkazi wali aha lumvi adôsa Petro, erhi: «Ka nâwe orhali w'omu baganda b'oyu muntu?» Naye ashuza, erhi: Nanga, ntali wa muli bo». ¹⁸ Abashizi n'abaganda erhi batwanyire omuliro erhi mboho erhuma, bakakalûka. Naye Petro abalimwo anakag'ikalûka. ¹⁹ Omudâhwa mukulu anacidôsa Yezu ogw'abaganda bâge n'enyigîrizo zâge. ²⁰ Yezu amushuza, erhi: «Nayigîrize igulu n'obwâlagale; ensiku zoshi nahanwîre omu sinagogi n'omu ka-Nyamuzinda, mwo Abayahudi barhigânana, na ntâco nadesire bufundafunda. ²¹ Cîrhumire wandôsa? Dôsa abayumvîrhe ebi nabayigîrize; bamanyire ebi nadesire». ²² Erhi ayûs'iderha ntyo, muguma w'omu baganda bâli aho arhimba Yezu oluhî, anamubwîra, erhi: «Ka kwo bashuza omudâhwa mukulu ntyo?» ²³ Yezu amushuza, erhi: «Akabà nadesire kubî, nyêreka aha nahabîre; ci akabà kwinjâ nadesire, bici ocinshûrhirage?» ²⁴ Okubundi, Hana amurhuma emwa omudâhwa mukulu

^s**18.1** : Cedroni erhi Kedroni, Iwo lubanda lugaba Yeruzalemu n'entondo y'Emizêti. .

^t**18.11** : Akabehe, go malumwa.

^u**18.15** : Oyo wundi muganda, ye Yowane wayandikaga eci citabu ca kani c'Emyanzi y'Akalembe.

Kayifa erhi anaciri mubohe. ²⁵ Simoni Petro naye erhi analigi aho, adwîrhe akalûka. Bamubwîra, mpu: «Nâwe we, k'orhali w'omu baganda bâge?» Ahakana, erhi: «Nanga, ntali wa muli bo». ²⁶ Muguma w'omu bagaragu b'omudâhwa mukulu, mwene wâbo olya Petro ajingûlaga okurhwiri, amubwîra, erhi: «Ka ntakubwîne omu ishwa mwe naye?» ²⁷ Petro ashub'ihaka-na. Ho n'aho oluhazi lwabika.

Yezu emwa Bilato (Mat 27, 1-2, 11-31; Mrk 15, 1-20; Luk 23, 1-7, 13-25)

²⁸ Banacîrhenza Yezu emwa Kayifa, bamujâna omu lugo lw'omurhegesi. Lyâli sêzi. Ci bôhe barhajâga omu lugo mpu balek'ihumâna^v, mpu lyo banahash'ilya oku mwâna-buzi wa Basâka. ²⁹ Bilato anacihuluka, abajayo, abadôsa, erhi: «Cici mushobesire oyu muntu?» ³⁰ Bamushuza, mpu: «Acibâga arhâli muntu mubî, rhurhankakudwîrhîreye». ³¹ Bilato, erhi: «Yankiye mwêne, mumutwîre nk'oku Amarhegeko ginyu ganadesire». Nabo Abayahudi bamushuza, mpu: «Ntâ buhashe^w rhujira bw'okuyîrha omuntu». ³² Okwo kwoshi mpu lyo akanwa Yezu aderhaga kabâ, bulya âli erhi adesire lufû luci ayish'ifâ. ³³ Okubundi Bilato anacishubira omu k'emmanja; ahamagala Yezu, amudôsa, erhi: «K'oli mwâmi w'Abayahudi?» ³⁴ Yezu amushuza, erhi: «Ka wakumanya wêne erhi wakubwîrwa n'abandi?» ³⁵ Bilato ashuza, erhi: «Ewe, ka nie ono ndigi Muyahudi? Bene winyu n'abajinji b'abadâhwa bakundwîrhîre. Bici wajizire?» ³⁶ Yezu amushuza, erhi: «Obwâmi bwâni^x burhali bw'en'igulu. Obwâmi bwâni bucibâga bw'en'igulu, bambali bâni bâli banfungira, lyo ndek'ihânwa omu maboko g'Abayahudi. Ci obwâmi bwâni burhali bw'eno». ³⁷ Naye Bilato, erhi: «Kuziga oli mwâmi? Yezu amushuza, erhi: «Wakudesire! ndi mwâmi. Naburhagwa nanajâ en'igulu nti mpamîrize okuli. Ngasi muntu osîma okuli, ayumvîrhiza izû lyâni». ³⁸ Bilato amubwîra, erhi: «Okuli kwo kuci?» Oku ayûs'iderha ntyo, ahuluka, ajâ emunda Abayahudi bâli. Anacibabwîra, erhi: «Ntâ cibî mmubwînekwo. ³⁹ Mwakômerîre okubona nammushwêkûlira muntu muguma oku Basâka. Ka mulonzizagye ndîke omwâmi w'Abayahudi?» ⁴⁰ Bashub'iyâma, mpu: «Arhali ye, ci Baraba!» Oyôla. Baraba câli cishambo.

19

¹ Okuhandi Bilato arhegeka mpu bayanke Yezu banamushûrhe emikoba. ² Abasirika banaciluka ecimane c'emishûgi, bamuhiraco omw' irhwe, bamuyambika ecishûli cidukula. ³ Bakamujaho banaderha, mpu: «Asinge wâni mwâmi w'Abayahudi!» Banakamushûrha empî. ⁴ Bilato ashub'ihuluka, ababwîra, erhi: «Y'oyu mmudwîrhîre eno mbuga, nti mubone oku ntâ cibî namubwînekwo». ⁵ Yezu anacihuluka erhi akola ayambîrhe cirya cimanè c'emishûgi na cirya cishûli cidukula. Bilato ababwîra, erhi: «Lâbagi omuntu!» ⁶ Oku banamukozakwo amasû, abajinji b'abadâhwa n'abaganda bayâma, mpu: «Omubambe, omubambe oku musalaba?» Bilato abashuza, erhi: «Mumuyanke mwêne, mugend'imubamba oku musalaba: niehe ntâ cibî mmubwînekwo. ⁷ Abayahudi bamushuza, mpu: «Rhujira Irhegeko, n'eryo Irhegeko lidesire mpu afê, bulya acîjizire mwene Nyamuzinda. ⁸ Erhi Bilato ayumva eco cinwa, ashubiyôboha bwenêne. ⁹ Ashub'ijâ omu k'emmanja, adôsa Yezu, erhi: «Oli wa ngahi?» Ci Yezu arhamushuzagya ka-ntu. ¹⁰ Bilato anacimubwîra, erhi: «K'orhalonza okumbwîra? K'orhamanyiri oku ngwêrhe obuhashe bw'okukulika n'obuhashe bw'okukubamba oku musalaba?» ¹¹ Yezu amushuza, erhi: «Ntâ buhashe wankambwînekwo, acibâga orhabuhâbagwa kurhenga enyanya. Co cirhumire ecâha

^v**18.28** Omu bworhrere bw'Abayahudi, okujâ omu mw'omupagani gwâli muziro.

^w**18.31** : Abaroma bâli banyazire Abayahudi obuhashe bw'okutwîra omuntu olufû. Aciyîrhagwa n'Abayahudi, mabuye Mwâmi Yezu âli abandwa; arhâli abambwa oku musalaba, bwo buhane bukali bw'Abaroma.

^x**18.36** Mwâmi Yezu alonza okuderha oku obwâmi bwâge arhabuhâbagwa na bantu.

c'owampânaga omu maboko gâwe cilushire ecâwe'».

Yezu atwirwa okufâ

¹² Kurhenga aho, Bilato akâlonza oku akamulika. Ci Abayahudi bayâma, mpu: «Okamulika, erhi orhali mwîra wa Sezari: bulya ngasi yêshi ocijira mwâmi, erhi kugoma agomîre Sezari». ¹³ Erhi ayumva ebyo binwa, Bilato ahêka Yezu embuga, atamala aha k'emmanja kâge, haderhwa «Litostrotos», omu cihabraniya «Gabata». ¹⁴ Lwâli lusiku lw'Amarheganyo ga Basâka, nka nsâ ya kali ndarhu. Bilato abwîra Abayahudi, erhi: «Lolagi omwâmi winyu». ¹⁵ Nabo bayâma, mpu: «Rhenza, rhenza! Omubambe oku musalaba!» Bilato abadôsa, erhi: «Kurhi nankabamba omwâmi winyu?» Abajinji b'abadâhwa bamushuza, mpu: «Ntâ wundi mwâmi rhujira orhali Sezari!» ¹⁶ Obwo anacibahâye mpu bamubambe oku musalaba.

Yezu abambwa oku musalaba (Mat 27, 31, 33, 37-38; Mrk 15, 21-27; Luk 23, 26-34, 38)

Banaciyanka Yezu. ¹⁷ Abarhula omusalaba gwâge, arhenga omu Lugo, ajâ ahantu haderhwa «hantu h'Empanga», omu cihabraniya «Golgota». ¹⁸ Hâhola ho bamubambîre oku musalaba na bandi babiri bo naye, ngasi muguma eburhambi, na Yezu ekarhî. ¹⁹ Bilato ayandika olwandiko, alumanika oku musalaba. Ebinwa by'olwo lwandiko by'ebi: «Yezu w'e Nazareti, Mwâmi w'A-Buyahudi». ²⁰ Ezo nderho Bayahudi banji bazisoma, bulya aho Yezu abambira-gwa oku musalaba hâli hôfi n'olugo n'ezo nderho zâli nyandike omu cihabraniya n'omu cilatini n'omu cigereki. ²¹ Abajinji b'Abayahudi babwîra Bilato, mpu: «Orhayandikaga: Mwâmi w'Abayahudi, ci: Oyu muntu acîhambire, mpu: Nie Mwâmi w'Abayahudi». ²² Bilato ashuza, erhi: «Nayandisire nanayandisirage».

Bashokôla emyambalo ya Yezu (Mat 27, 35; Mrk 15, 24; Luk 23, 34)

²³ Abasirika erhi babâ bamabambira Yezu oku musalaba, bashokôla emyambalo yâge, bayigabamwo bigabi bini, ngasi musirika ciguma, n'ecishûli câge. Eco cishûli cirhâlimwo buhange, canali ca ciremo ciguma kurhenga enyanya kuhika idako. ²⁴ Banacîjânawo bône na nnene, mpu: «Rhurhacisharhulaga, ci rhuciyeshe cigole, rhulole ndi wacihêka». Ntyo kwanaciyunjula kulya kwâli kuyandisirwe, mpu: Emyambalo yâni bayigabâna, n'ecishûli câni baciyesha cigole. Ntyôla kwo abasirika bajizire.

Yezu na nnina (Mat 27, 55-56; Mrk 15, 40-51; Luk 23, 49)

²⁵ Aha burhambi bw'omusalaba gwa Yezu bâli bayimanzire: nnina, na mu-nnina, Mariya, mukà-Kleofasi, na Mariya Magdalena, ²⁶ Erhi Yezu abona nnina n'olya muganda arhonyagya eburhambi bwâge, anacibwîra nnina, erhi: «Nyoko we, alâ mugala wâwe». ²⁷ Abwîra n'olya muganda, erhi: «Alâ nyoko²». Kurhenga ago mango nyamuganda amuhêka emwâge.

Yezu afâ oku musalaba (Mat 27, 48-50; Mrk 15, 36-37; Luk 23, 46)

²⁸ Enyuma z'aho, Yezu erhi amanyirîre oku byoshi byayunjwîre, mpu lyo ebyayandisirwe byoshi bibâ, anaciderha, erhi: «Enyôrha yamangwârha», ²⁹ Ahola erhi hali akabindi kayunjwîre nkalishi. Banaciyanka ecihôrholo, bacivumvuliza mw'erya nkalishi, bacîshwêkera oku itumu, bamuhêreza mpu anywe. ³⁰ Erhi Yezu ayûs'inywakwo eyo nkalishi, aderha, erhi: «Hoshi aho». Anaciyûnamya irhwe, arhengamwo omûka.

Yezu afundwa itumu

³¹ Lwâli lusiku lw'Amarheganyo ga Basâka, lyo emirhumba erhag'ibêra oku musalaba olwa

^y**19.11** : Abalenganyagya Yezu bo Buyahudi, na kulusha abandi boshi, Kayifa na Yûda.

^z**19.27** : Yowane âli arhuyimangîre rhweshi, n'erhi Mwâmi Yezu amuhâ Mariya, rhweshi amuhîre mpu abè nyâmâ, nîrhu rhubè bâna bâge. Mariya ye Eva muhyâhya, ye nnina wa ngasi muntu wabusirwe buhyâhya omu mukò gwa Yezu.

Sabato, n'olwo lwa-Sabato lwàli lukulu bwenène, Abayahudi baj'ihûna Bilato mpu babavune emilundi^a, banabamanule, ³² Abasirika bayisha, bavuna omurhanzi emilundi n'owa kabiri mwo balya bâli babambirwe oku musalaba bo naye, ³³ Erhi bahika hali Yezu, bashimâna afire; barhavunaga milundi, ³⁴ ci musirika muguma amushinga itumu omu lubavu, na halya honênè mwarhenga omukò n'amîshi^b. ³⁵ Owabonaga okwo, yène ye na muhamîrizi, n'obuhamîrizi bwâge buli bw'okuli, anamanyire oku adesire oku-nali, mpu lyo ninyu muyêmêra. ³⁶ Ebyo byoshi byabîre mpu lyo Amandiko gayunjula: Barhakamuvuna kavuha ciru n'akaguma, ³⁷ N'ahandi kuyandisirwe, mpu: Bayish'ilolêreza^c oyu bafundaga itumu.

Yezu abishwa (Mat 27, 57-60; Mrk 15, 42-46; Luk 23, 50-54)

³⁸ Okubundi Yozefu w'e Arimatiya ahûna Bilato okumanula omubiri gwa Yezu. Oyo Yozefu ali naye muganda wa Yezu, ci bufundafunda erhi kuyôboha Abayahudi kurhuma. Bilato ayêmêra. Anacyish'iguyanka. ³⁹ Nikodemu naye ayisha; y'olya warhangag'ijà emwa Yezu budufu. Ali adwîrhe emvangè y'obukù n'omugavu ya ngero nk'igana. ⁴⁰ Bayanka omubiri gwa Yezu, baguboha omu bitambara banagushîga omugavu nka kulya Abayahudi banakomerera okubisha. ⁴¹ Aha bamubambiraga oku musalaba hàli ishwa, na mw'ery'ishwa mwâli enshinda mpyâhya erhalisâg'ibishwamwo ndi. ⁴² Bulya lwàli lusiku lwa Marheganyo g'Abayahudi, babisha Yezu mw'eyo nshinda yali hôfi.

20

Bashimâna enshinda erhacirimwo ndi (Mat 28, 1-8; Mrk 16, 1-8; Luk 24, 1-11)

¹ Olusiku lurhanzi lw'omugobe^d, Mariya Magdalena alamukira ebwa cûsho mucêracêra burhac'ihumanuka; ashimâna bakûzire ibuye oku nshi-nda. ² Anacikûla omulindi, aj'emunda Simoni Petro àli bo n'olya wundi muganda Yezu arhonyagya, ababwîra, erhi: «Babishwîre Nyakasane, rhurhanamanyiri aha bamuhizire». ³ Petro anacigenda bo n'olya wundi muganda, baj'ebwa cûsho. ⁴ Bajaga balibirha bombi. Olya wundi muganda ye wali mubidu, kulusha Petro, amushokolera, ahika wa burhanzi aha bwa nshinda. ⁵ Anacyûnama, abona ebitambara oku idaho, ci arhamujaga. ⁶ Simoni Petro wali omukulikire naye ahika. Aj'omu cûsho, abona ebitambara biri oku idaho, ⁷ n'omwenda bâli bafûnisiremwo irhwe. Ogwo mwenda guruhali haguma n'ebitambara, ci gwàli muzinge hâgo hâgo. ⁸ Lyo olya wundi muganda warhangag'ihika aha bwa cûsho naye amujirage. Acîbonera, anayêmêra. ⁹ Okuli, barhàli basâg'iyumva oku amandiko gadesire oku àli akwânîne afûke omu bafû. ¹⁰ Okuhandi abaganda banacishubir'eka.

Yezu abonekera Mariya Magdalena (Mat 28, 9-10; Mrk 16, 9-11)

¹¹ Mariya yêhe àli ayîmanzire aha bwa cûsho, anali adwîrhe afûmêka. Oku adwîrhe alaka, ayûnama, alola omu nshinda, ¹² abona bamalahika babiri bayambîrhe emyambalo myêru banabwârhire aha bâli balambisire omubiri gwa Yezu, muguma ebw'irhwe, owundi ebwa magulu. ¹³ Banacimubwîra, mpu: «We mukazi, bici ebyo walakira?» Naye, erhi: «Bahêsire Nnawîrhu, ntanamanyiri ngahi bamuhizire». ¹⁴ Oku ayûs'iderha ntyo, akabagana, abona Yezu

^a**19.31** : Babavunaga emilundi mpu lyo bafà duba, banabarhenze oku musalaba embere oluzira lwa Sabato lurhangîre.

^b**19.34** : Abakula-mbêre b'Ekleziya bayigîrizize oku ogo mukò ciri cimanyîso, c'Obukaristiya, n'oku ago mîshi co cimanyîso c'Obubatizo.

^c**19.37** : Okulolêreza, omu kanwa ka Yowane, kwo kuyêmêra n'okushimba Kristu.

^d**20.1** : Olusiku lurhanzi lw'omugobe erhi lurhanzi nyuma lya Sabato, lwo lukola lusiku lwa Nyakasane lw'abakristu, bulya lwo lusiku Mwâmi Yezu afûkaga, lwo na lusiku Mûka Mutagatîfu ayandagaliraga Entumwa.

ayîmanzire, ci arhamanyaga oku ye. ¹⁵ Yezu amudôsa, erhi: «We mukazi, bici ebyo walakira? Ndi walonza?» Acikêbwa mpu ye mulanzi w'ishwa, amubwîra, erhi: «Yâgirwa, akabà we wamuhêsire, ombwîre ngahi wamuhizire, nj'imurhôla». ¹⁶ Yezu amubwîra, erhi: «Mariya!» Mariya amumanyîrira, amubwîra omu mahabraniya, erhi: «Rabuni!» kwo kuderha: «Muyigîriza». ¹⁷ Yezu amubwîra, erhi: «Orhampumagakwo, bulya ntaj'irheremera emwa Larha. Ci ojage emunda bene wîrhu^e bali, obabwîre oku nteremîre emwa Larha na Sho, emwa Nyamuzinda wâni na Nyamuzinda winyu». ¹⁸ Mariya Magdalena anacigenda, abwîra abaganda oku abwîne Nyakasane n'oku amubwîzire ebyo binwa.

Yezu abonekera abaganda bâge (Mrk 16, 14-18; Luk 24, 36-49)

¹⁹ Bijingo by'olwo lusiku lurhanzi lw'omugobe lwonênè, omu abaganda bâli enyumvi zoshi zàli mpamike erhi kuyôboha Abayahudi kurhuma. Yezu anacipamuka, abayimanga ekarhî, ababwîra, erhi: «Omurhûla muli mwe!» ²⁰ Erhi aderha ntyo, abayêreka enfune n'olubavu. Abaganda basîma bwenêne erhi babona Nyakasane. ²¹ Yezu ashub'ibabwîra, erhi: «Omurhûla muli mwe! Nk'oku Larha antumaga, nâni mmurhumire». ²² Erhi abà amâderha ntyo, ababûhira omûka, ababwîra, erhi: «Yankiriri Mûka Mutagatîfu. ²³ Abamwâkulire e- byâha, babikulirwe n'abamwâbirekere, babiyôrhane». ²⁴ Ci Toma yêhe, muguma muli balya ikumi na babiri, oderhwa Cihasha, arhâli baguma n'abâbo erhi Yezu ayisha. ²⁵ Abandi baganda bamubwîra, mpu: «Rhwabwîne Nyakasane!» Naye abashuza, erhi: «Nkaba ntabwîni emirhule y'erya migera omu nfune zâge, nkaba ntafundiri omunwe gwâni omu bibande by'emisumari, na nkaba ntahumiri niene omu lubavu lwâge, ntayêmêre».

²⁶ Erhi kugera nsiku munâni, abaganda bâli kandi omu nyumpa na Toma haguma nabo. Yezu apamuka erhi n'enyumvi zoshi ziri mpamike; abayimanga ekarhî, erhi: «Omurhûla muli mwe!» ²⁷ Anacibwîra Toma, erhi: «Funda omunwe gwâwe omu: lolà enfune zâni; lérha okuboko kwâwe, okuhire omu lubavu lwâni; orhanacibaga mubula--buyêmêre, ci obè mwemêzi». ²⁸ Toma ashuza, erhi: «Nyakasane, Nyamuzinda wâni». ²⁹ Yezu amubwîra, erhi: «Oyêmîre bulya wambwîne. Bali bany'iragi abâyêmêre barhanabwîni».

Enfundiko ntanzi y'ecitabu

³⁰ Yezu ajizire bindi bimanyîso binji embere z'abaganda bâge birhayandisirwi mw'eci citabu. ³¹ Ebîra byayandisirwe nti lyo muyêmêra oku Yezu ye Kristu, Mwene Nnâmahanga, na mukayêmêra, nti lyo mubona obuzîne oku izîno lyâge.

21

Yezu abonekera abaganda bâge eburhambi bw'enyanya y'e Tiberiyadi

¹ Enyuma z'aho, Yezu ashub'ibonekera abaganda bâge eburhambi bw'e- nyanja y'e Tiberiyadi. Alagi oku ababonekeraga^f. ² Simoni Petro, Toma, oderhwa Cihasha, Natanaeli w'e Kana omu Galileya, bene-Zebedeyo na bandi baganda babiri bâli haguma. ³ Simoni Petro anacibabwîra, erhi: «Nkol'iduba». Nabo bamubwîra, mpu: «Nîrhu rhwakushimba». Banaciîkûla, bashonera omu bwârho. Ci mw'obwo budufu, ntâco barhôzire. ⁴ Erhi izûba lishoshôka emashinji, bahona Yezu ayîmanzire ebulambo, ci abaganda barhamanyaga oku ye. ⁵ Yezu anacibabwîra, erhi: «Mwe bâna, ka ntà hifi mugwêrhe?» Bamushuza mpu: «Ntâhyo!» ⁶ Naye, erhi: «Mukwêbe akêshe ebwa kulyo k'obwârho, mwâgwâsa». Banacikakwêba, ci barhacihashag'ikazikûla erhi bunji bwa

^e**20.17** : Abo bene wâbo Yezu, bo haganda bâge.

^f**21.1** Emilongo, kurhenga 1 kuhika 25 : Eci cigabi cizinda cayushûlagwa na,Yowane yêne erhi na mushimbûlizi wâge muguma.

nfi burhuma. ⁷ Olya muganda Yezu arhonyagya anacibwîra Petro erhi: «Nyakasane oyo!» Erhi Simoni Petro ayumva mpu Nyakasane oyo, acîbwîka omwambalo gwâge, bulya arhàli ayambîrhe, acîloha omu nyanja. ⁸ Abandi baganda bayisha omu bwârho, bajà bakulula akêshe n'e-nfi, bulya barhàli kuli n'ecikwî c'enyanya: yali nka misomi magana abiri yône. ⁹ Erhi bayômoka oku cikwî, babona amakala gayâsire, n'enfi egalikwo n'omugati. ¹⁰ Yezu anacibabwîra, erhi: «Lerhagi kuli ezo nfi mudubire». ¹¹ Simoni Petro ashonera omu bwârho, akululira akêshe ebulambo; kàli kayunjwîre bifi binênênè: igana na makumi arhanu na bisharhu. N'obwo zàli nyinji ntyo, akêshe karhaberekaga. ¹² Yezu ababwîra, erhi: «Yishagi muyikule». Ntâ muguma omu baganda wadesire, mpu amudôsa, mpu: «We ndi?» bulya bâli bamanyire bwinjà oku àli Nyakasane. ¹³ Okuhandi Yezu anacyegera, arhòla omugati, abahêreza, n'enfi kwo na kwo. ¹⁴ Bwo bwàli bwa kasharhu obwo Yezu abonekera abaganda bâge kurhenga afûka omu bafû.

¹⁵ Erhi bayûs'iyikula, Yezu adôsa Simoni Petro, erhi: «Simoni, mwene Yowane, k'onzigira kulusha abà?» Amushuza, erhi: «Nêci, Nyakasane, orhahabiri oku nkuzigira». Yezu amubwîra, erhi: «Yabula abâna-buzi bâni». ¹⁶ Amudôsa obwa kabiri, erhi: «Simoni, mwene Yowane, k'onzigira?» Amushuza, erhi: «Nêci, Nyakasane, orhahabiri oku nkuzigira». Yezu amubwîra, erhi: «Yabula ebibuzi byâni». ¹⁷ Amudôsa obwa kasharhu, erhi: «Simoni, mwene Yowane, k'onzigira?» Petro alumwa erhi ayumva amudôsa kasharhu, erhi: «K'onzigira?» Anacimubwîra, erhi: «Yâgirwa, oyishi byoshi, orhahabiri oku nkuzigira». Yezu amubwîra, erhi: «Yabula ebibuzi byâni».

¹⁸ Okuli, okuli, nkubwîre, erhi ociri musole, wêne wakâg'ihwinja wanakajà aha olonzize, ci amango wâshosihala, wâlambûle amaboko, owundi akushwêke anakuhêke aha orhalonza».

¹⁹ Erhi aderha okwo, amanyîsa lufû luci Petro ayish'ikuzamwo Nnâmahanga. Erhi abà amâderha ntyo, amubwîra, erhi: «Nshimba».

²⁰ Oku Petro acikabagana, abona olya muganda Yezu arhonyagya abakulikire, y'olya wali oshegemize irhwe oku cifuba câge erhi bashêga anamudôsa, erhi: «Yâgirwa, ndi wakulenganya?» ²¹ Erhi Petro amubona, abwîra Yezu, erhi: «Naye ye, Nyakasane?» ²² Yezu amushuza, erhi: «Nkola nalonza nti ayôrhe kuhika ngaluke, ka kukuyêrekîre? W'oyo nshimba». ²³ Omwanzi gwavuma omu bashimbûlizi ba Yezu mpu oyo muganda arhakafa. N'obwo Yezu arhàl'ibwîzire Petro, mpu: «Arhakafa», ci mpu: «Nkola nalonza nti ayôrhe kuhika ngaluke, ka kukuyêrekîre?»

Obushwinjiro bw'ebinwa

²⁴ Oyo muganda ye muhamîrizi w'ebyo, ye wanabiyandikaga, rhunamanyire oku obuhamîrizi bwâge buli bw'okunali. ²⁵ Hali bindi binji Yezu ajizire. Owabirhondêreza ciguma ciguma, ciru n'igulu lirhankabona aha lyahira ebitabu byankayandikwa.

⁹**21.17** : Erhi Mwâmi Yezu aha Petro obuhashe bw'okuyâbula abâna-buzi n'ebibuzi byâge, amujira mukulu w'Ekleziya yoshi, amuhà obuhashe bw'okurhegeka abarho n'abakulu

EBIJIRO BY'ENTUMWA

Enshokolezi

Omu nshokolezi y'ecitabu câge c'Emyanzi y'Akalembe, Mutagatîfu Luka arhubwîzire oku ahumbaga n'obushiru emyanzi y'ebjiro n'enderho za Mwâmi Yezu, mpu lyo Teofili amanya bwinjinjâ oku ebi ayigîrizibagwa binali by'okuli. Ebi Yezu ajizire kuhika olusiku arheremeraga omu mpingu, biri biyandike omu Myanzi y'Akalembe.

Mw'eci citabu câge ca kabiri, ciderhwa Bjiro by'Entumwa (Ebj), Mutagatîfu Luka arhuganîrîre oku Entumwa, erhi ziyûs'ihâbwa Mûka Mutagatîfu, zalumizagya Emyanzi y'Akalembe ka Yezu Kristu n'obugo bwâge omu igulu lyoshi, kulya Nyakasane yêne abarhegekaga erhi akola ashubira emw'Îshe, erhi: «Mûka Mutagatîfu ammuyandagalira, ammuhe n'emisî y'enyanya; na ntyo mubè bahamîrizi bâni omu Yeruzalemu, n'omu Yudeya yoshi, n'omu Samâriya, na kuhika aha igulu lihekera» (Ebj 1,8). Luka ayandikaga ecitabu c'Ebjiro by'Entumwa hôfi h'omwâka gwa 70 enyuma za Kristu.

1

EBIJIRO BY'ENTUMWA

Enshula-mwanzi

¹ Omu citabu câni cirhanzi^h, wâni Teofili, naganîre byoshi ebi Yezu ajizire anayigîriza kurhenga omurhondêro ²kuhika olusiku arheremeraga empingu, erhi amâyûs'iyigîriza Entumwa acîshogaga n'omunwe gwa Mûka Mutagatîfu. ³N'erhi ayûs'ibabala, kandi bo acîyêresire oku azîne omu kubahà bimanyîso binji; ajira nsiku makumi anni ababonekera anabashambâlira eby'O-bwâmi bwa Nnâmahanga.

Yezu arheremera omu mpingu (Luk 24, 47-51)

⁴ Lêro anacibâ adwîrhe alya haguma nabo, ababwîra mpu barharhengaga omu Yeruzalemu, ci mpu balindireyo eci Îshe abalaganyagya, erhi: «Kulya mwayumvagya nammubwîra, nti: ⁵Yowane akâg'ibatiza n'amîshi, ci mwêhe, hano kugera nsiku nsungunu, mwâbatizibwa muli Mûka Mutagatîfu. ⁶Erhi babâ bacîgushire ntyo haguma, banacimudôsa, mpu: «Yâgirwa, ka buno ly'okola washub'iyimanza obwâmi^j bw'Israheli?». ⁷Abashuza, erhi: «Gurhali mukolo gwinyu okumanya ensiku n'amango Larha yêne acîshozire oku bulonza bwâge; ⁸ci Mûka Mutagatîfu ammuyandagalira, ammuhe n'emisî y'enyanya; na ntyo mubè bahamîrizi bâni omu Yeruzalemu, n'omu Yudeya yoshi, n'omu Samâriya, na kuhika aha igulu lihekera», ⁹Erhi ayûs'iderha ebyo binwa, banacimubona amanamana emalunga; ecitû camubwîka, barhacimubonaga. ¹⁰Erhi bâli ntyo, bamukonolîre amasû oku ajâ emalunga, banacibona balume babiri babayishîre,

^h**1.1** : Ecitabu cirhanzi ca Luka, co citabu ca kasharhu c'Emyanzi y'Akalembe.

ⁱ**1.5** : Entumwa zahâbagwa Mûka Mutagatîfu olusiku lwa Pentekoste. Ngasi mukristu amuhâabwa omu Bubatizo n'omu Bukomezo.

^j**1.6** : Abayahudi bakâg'ilangâlira mpu Mwâmi Yezu ayish'ishub'iyimanza obwâmi bwâbo, Israheli w'Abayahudi.

bayambîrhe emyambalo myêru. ¹¹ Bababwîra, mpu: «Ewe, mwe bantu b'e Galileya, cirhumire muyimanga munadwîrhe mwalola emalunga? Oyo Yezu ommurhenzi remwo, arheremera empingu, kwo anânagalu^k nk'oku mwamubwîne arheremera empingu».

I. Ekleziya y'e Yeruzalemu

Ntumwa ikumi na nguma

¹² Okubundi barhenga ebw'erya ntongo y'Emizêti, bashubira e Yeruzalemu, Eyo ntongo erhali kuli n'e Yeruzalemu: luli lugendo lwankagendwa^l o-lwa-Sabato, ¹³ Erhi bahika omu lugo, bacijira omu nyumpa y'enyanya; mwo bakâg'ibêra. Abâmuli b'abâ: Petro na Yowane, Yakôbo n'Andreya, Filipo na Toma, Bartolomeyo na Mateyo, Yakôbo mwene Alfeyo na Simoni Shabushiru, na Yûda mwene Yakôbo. ¹⁴ Abo boshi bananîza emirhima haguma, bakâshenga buzira kuhusa, bo n'abakazi bâbalimwo, haguma na Mariya, nnina wa Yezu, na bene wâbo.

Matiya acîshogwa

¹⁵ Mw'ezo nsiku, Petro anacyimanga ekarhî k'abâbo, eyo ndêko yali ya bantu nk'igana na makumi abiri, ababwîra, erhi: ¹⁶ «Bene wîrhu, lwâli lukwânîne luyunjule lulya luderho lw'Amandiko Mûka Mutagatîfu aderhaga omu kanwa ka Daudi kuli Yûda wacîjiraga cirongozi ca balya bagwârha Yezu, ¹⁷ Ali wa muli rhwe, anali agwêrhe naye ecâge cikono omu mukolo gwîrhu. ¹⁸ Lêro oyo muntu, erhi abâ amagula ishwa n'engulo y'ecâha câge, akulumbira aha k'amalanga, enda yabasha, n'eby'omu nda byoshi byashandâla, ¹⁹ Okwo kwamanyibwa n'abantu b'e Yeruzalemu boshi, kwanarhuma bayirika ery'ishwa «Haceldama» omu lulimi lwâbo, kwo kuderha mpu «Ishwa ly'Omukò». ²⁰ Kwâli kuyandisirwe omu citabu c'Ennanga, mpu: *Aha mwâge hayôrhe bûmu hanabule owahayûbaka, n'ecikono câge owundi acihâbwe^m*. ²¹ Kuziga kukwânîne, muli abâ bantu rhwâli rhweshi amango goshi Nyakasane Yezu âli ekarhî kîrhu, ²² kurhenga obubatizo bwa Yowane kuhika olusiku arhurhengagamwo, murhenge muguma wâbâ muhamîrizi w'okufûka kwâge haguma n'irhû». ²³ Banacîlêrha babiri, Yozefu, wakâg'iderhwa Barsaba, wayirikagwa Yusto, na Matiya. ²⁴ Okubundi bashenga Nnâmahanga, mpu: «Yâgirwa Nyakasane, we yishi emirhima y'abantu boshi, orhuyêreke oyu ocîshozire mw'abâ babiri, ²⁵ ahâbwe mw'obu burhumisi n'ogu mukolo, ecikono Yûda asigaga erhi agenda lwâge». ²⁶ Banacyîsha ecigole, cagwârha Matiya; aganjwa muli ziryâ Ntumwa ikumi na nguma.

2

Pentekoste

¹ Boshi bâli bacîgushire baguma erhi olusiku lwa Pentekoste luyisha. ² Caligumiza, ecihôgêro cîri nka cihôgêro ca mpûsi ndârhi camanuka oku nkuba, cayunjuza enyumpa bâlimwo. ³ Babona orhumole rhuli nka ndimi za muliro; rhwacîgaba, rhwanayish'ikâgwa oku irhwe lya ngasi muguma. ⁴ Boshi banacyunjula Mûka Mutagatîfu, barhondêra okushambâla ezindi ndimi, nk'oku Mûka Mutagatîfu akâg'ibabwîra. ⁵ Obwo e Yeruzalemu erhi eri Abayahudi n'abantu barhînya Nnâmahanga, barhengaga omu mahanga goshi g'en'igulu. ⁶ Erhi eyumva eco cihôgêro, eyo ngabo y'abantu yacilunda haguma; barhangâla erhi bayumva Entumwa zidwîrhe zashambâla olulimi lwa ngasi muguma. ⁷ Bayôboha boshi banarhangâla, mpu: «K'abâla bantu badwîrhe

^k**1.11** : Mwâmi Yezu ayish'igaluka aha kuyûrha kw'igulu omu irenge n'obukuze bunene al'itwîra abantu olubanja.

^l**1.12** : Olwa-Sabato Abayahudi bâli bayêmêrîrwe okugenda cilometre ciguma, magulu cihumbi. Okurhaluka aho kwâli kuhanzîbwe.

^m**1.20** Lul 68(69), 26; 108(109), 8.

baderha barhali b'e Galileya boshi? ⁸ Kurhi rhucidwîrhage rhwabayumva ngasi muguma omu lulimi lw'emwâbo? ⁹ Abaparti n'Abamedi n'Abelamiti, abantu b'e Mezopotamiya n'ab'e Yudeya, ab'e Kapadociya n'ab'e Ponti n'ab'e Aziya, ¹⁰ ab'e Frijiya n'e Panfiliya, ab'e Mîsiri n'ab'ebihugo by'e Libiya bibà omu lubibi n'e Cireneya, n'Abaroma bayûbaka eno, ¹¹ Abayahudi n'abashimbûlizi, Abakreti n'Abaharâbu, rhweshi rhweshi rhudwîrhe rhwayumva baderha ebirhangâzo bya Nnâmahanga omu ndimi zîrhuⁿ». ¹² Boshi bagwârhwa n'obwôba, barhangâla banakâbwizanya, mpu: «Lêro kwo kurhi oku?» ¹³ Ci abandi bakâbashekera n'okuderha, mpu: «Bagwâsirwe n'erivayi ly'omurhobo!»

Petro ayigîriza olubaga

¹⁴ Obwo Petro anaciyimanga bo na balya ikumi na muguma, ayâkûza, abà-bwîra, erhi: «Mwe bantu b'e Yudeya ninyu mweshi b'eno Yeruzalemu, ehi mubimanye, murhege okurhwiri, munayumve kwinjà ebinwa byâni. ¹⁵ Nanga, abà bantu barhali balalwe nk'oku mucîkêbirwe, bulya ziciri nsâ isharhu z'omûshi. ¹⁶ Ci okûla kwo kulya kwalêbagwa n'omulêbi Yoweli^o, erhi: ¹⁷ *Omu nsiku nzinda^p, Nnâmahanga okudesire, nâlumîza Omûka gwâni oku bantu boshi. Obwo bagala binyu na bâli binyu bânalêbe; abasole bânabonekerwe, n'abashozi bâbone ebilôrho,* ¹⁸ Nêci, mw'ezo nsiku, nayîsh'ilumîza Omûka gwâni oku bambali bâni n'oku bambalikazi bâni, bâkâlêba. ¹⁹ Nânajira ebirhangâzo era nyanya omu malunga n'ebisômerîne en'igulu: omukò, omuliro, n'amîshi gatumbûka. ²⁰ Izûba lyâhinduke mwizimya n'omwêzi gubè mukò, embere olusiku lwa Nyakasane^q luyishe, lwo lusiku lukulu lw'irenge. ²¹ Ago mango, ngasi yêshi wâshenge izîno lya Nyakasane anacire.

²² Bene-Israheli, muyumve ebi binwa: Yezu w'e Nazareti, olya muntu Nyamuzinda akuzagya muli mwe, amuhà obuhashe bw'okujira ebisômerîne n'ebirhangâzo n'ebimanyîso ekarhî kinyu, okwo murhakuhabiri ninyu, ²³ oyo muntu abantu babî balenganyagya nka kulya Nnâmahanga ali arhegesire^r omu bulonza n'omu bumanye bwâge, y'oyo muzind'iyîrha, mwamubamba oku musalaba. ²⁴ Ci Nnâmahanga amuzûsa, amurhenza omu nkoba z'olufù, bulya kurhankashikîne lumuhime. ²⁵ Kali Daudi adesire kuli ye, mpu: *Nyakasane mpirakwo amasû amango goshi, bulya andi ebulyo ntag'ihuligana^s.* ²⁶ *Co cirhuma omurhima gwâni gucishinga, n'olulimi lwâni lusima, n'omubiri gwâni gwayish'iluhûkira omu bulangâlire.* ²⁷ Bulya orhankaleka omûka gwâni gwabêra omu Kuzimu, orhankanayêmêra omwîra wâwe abôlera omu nshinda. ²⁸ Wanyêresire enjira z'obuzîne, wânacinyunjuza masîma olusiku nâbona obusû bwâwe.

²⁹ Bene wîrhu, leki mmubwîre n'obwâlagale: larha Daudi afîre anabishwa, n'ecûsho câge yo cinacibà eno mwîrhu kuhika ene. ³⁰ Ci bulya àli mulêbi, Daudi ali amanyire, oku ciragâne, oku Nnâmahanga anayîmike oku ntebe yâge omwâmi w'omukò gwâge, ³¹ àli erhi abwîne anabà amanyîsa okufûka kwa Kristu, bulya arhabêraga omu Kuzimu n'omubiri gwâge gurhaboleraga omu nshinda. ³² Oyo Yezu, Nnâmahanga amufûsize; na rhweshi rhuli bahamîrizi b'okwo. ³³ N'erhi okulyo kwa Nyamuzinda kubà kwamamukuza, Îshe amuhà Mûka Mutagatîfu alaganyagya, anamurhuma. Ebyo byo mudwîrhe mwabona, byo munadwîrhe mwayumva. ³⁴ Daudi yêhe arharheremeraga omu mpingu, anagal'idherha, mpu: Nyakasane abwîzire Nnâhamwîrhu, erhi:

ⁿ**2.11** : Abashimbûlizi bo balya bakâg'ishimba engeso z'idini ly'Abayahudi.

^o**2.16** : Yow 3, 1-5.

^p**2.17** : Ensiku nzinda go mango ga Masiha, kurhenga Okuburhwa n'okufà n'okufûka n'okurheremera kwâge omu mpingu kuhika okuyûrha kw'igulu.

^q**2.20** : Olusiku lwa Nyakasane, lwo lusiku mwâmi Yezu agaluka en'igulu al'itwîra abantu olubanja.

^r**2.23** : Lolà Abalêbi b'Amalaganyo ga mîra; bwenêne Iz 53.

^s**2.25** : Lul 15 (16), 8-11.

³⁵ *Bwârhalâ ebwa kulyo kwâni, kuhika abanzi bâwe mbayandaze burhaba aha magulu gâwê^t.*

³⁶ Kuziga bene-Israheli boshi bamanyage bwinjinjà oku olya Yezu muzind'ibamba oku musalaba, Nyamuzinda amujizire Nyakasane na Mucunguzi».

Abemêzi barhanzi

³⁷ Ako kanwa kabahika oku murhima; banacibwîra Petro n'ezindi Ntumwa, mpu: «Bene wîrhu, kurhi rhwâjiraga?» ³⁸ Petro ashuza, erhi: «Mucîyunjuze, na ngasi muguma abatizibwe oku izîno lya Yezu Kristu, lya ababaliirwa ebyâha byâge; ntyo muhâbwe enshôkano ya Mûka Mutagatifu. ³⁹ Bulya amalaganyo gali ginyu n'abâna binyu na ngasi boshi bali kuli^u, balya boshi Nyakasane Nyamuzinda wîrhu ânahamagale. ⁴⁰ Ashub'ibabwîra bindi birhali binyi, ahamîriza anakomêreza, erhi: «Murhenge muli eri iburha libî». ⁴¹ Abayankirire akanwa kâge banacibatizibwa. N'olwo lusiku bantu bihumbi nka bisharhu bajà omu bashimbûlizi ba Kristu.

Obwôrhère bw' Abakristu barhanzi

⁴² Obushiru bwâbo bwâli bunji^v omu kushimba enyigîrizo z'Entumwa, n'omu cinyabuguma, n'omu kubega omugati, n'omu kuharâmya. ⁴³ Abantu boshi bakâyôboha, bulya entumwa zâkâg'ijira birhangâzo na bisômerîne binji. ⁴⁴ Abemêzi boshi bâli bacîshwêkîre haguma, n'ebyâbo byoshi bakâg'ibishangîra. ⁴⁵ Bakâg'ikaguza amashwa n'ebirugu byâbo, n'engulo bakâyigabâna boshi, ngasi muguma nk'oku analagirîre. ⁴⁶ Ngasi lusiku n'omurhima muguma, bakômeraga okujà omu ka-Nyamuzinda, banakâg'ibega omugati omu mwa bâbwè, bakâlya ebiryo byâbo omu bushagaluke, buzira murhima gw'obulyâlya. ⁴⁷ Bakâg'ikuza Nnâmahanga, n'olubaga lwoshi lwâli lubarhonyize. Na ngasi lusiku Nyakasane akâg'iyushûla balya balonzagya okucunguka omu mulala gw'abemêzi.

3

Petro afumya ecirema

¹ Okubundi Petro na Yowane banaciyinamukira omu ka-Nyamuzinda omu nsâ ya kali mwenda, yo nsâ y'okuharâmya. ² Lêro erhi hali omuntu waburhagwa cirema; bakâg'imulêrha ngasi lusiku, bakâmutamaza aha lumvi lw'aka-Nyamuzinda luderhwa Nakinjà, mpu ahûne abajà omu ka-Nyamuzinda. ³ Erhi abona Petro na Yowane bakola mpu bajè omu ka-Nyamuzinda, abarhega enfune. ⁴ Obwo Petro amulikirakwo amasû na Yowane kwo na kwo, anacimubwîra, erhi: «Rhulolekwo». ⁵ Naye abakonolerakwo amasû, erhi alangâlîre mpu hali eci bamuhâ. ⁶ Ci Petro amubwîra, erhi: «Ensaranga n'amasholo, ntajibira; ci eci ngwêrhe nkolaga nakuhâco: oku izîno lya Yezu Kristu w'e Nazareti, yimuka, ogende!» ⁷ Anacimugwârhirira oku kuboko kulyo, amuyimusa. Aho honêne amagulu n'enshando zâge byazibuha. ⁸ Anacihama, ayimanga, arhondêra alambagira. Okuhandi ajà omu ka-Nyamuzinda bo na bo, aj'agenda, anahama, anakuza Nnâmahanga. ⁹ Olubaga lwoshi lwabona oku a-dwîrhe alambagira anakuza Nnâmahanga. ¹⁰ Bamanyîrira bwinjà oku y'olya yenêne wakâg'itamala aha lumvi lw'aka-Nyamuzinda luderhwa Nakinjà, mpu ahûnire obuligo. Banaciyôboha, bageramwo ogwa nyegenye erhi babona o-kwabîre.

Petro ashub'iyigîriza olubaga

^t**2.35** : Lul 109 (110), 1.

^u**2.39** : Abâli kuli bo Bapagani. Lolâ Iz 57, 19.

^v**2.42** : Omukristu w'okuli amanyîkana oku bushiru bwâge bw'okushimba enyigîrizo n'oku buzigire bwâge oku bâbo, co cinyabuguma cirhujira nka bâna ba nda ndguma, n'oku bushiru bwâge bw'okuyumvîrhiza emisa n'okushangîra Obukaristiya n'agandi masakramenta, n'omu kuharâmya n'okushenga Nnâmahanga ngasi mango.

¹¹ Yêhe arhacirhengagakwo Petro na Yowane. Obwo, mwo bulya bwôba, olubaga lwoshi lwakunjukira emunda bâli, omu mbaraza ederhwa ya Salomo- ¹² Erhi Petro abona okwo, abwîra, olubaga, erhi: «Mwe bene-Israheli, kurhi mwankasômeragwa n'okwo? Cirhumire mwarhukonolerakwo amasû nka kuno buhashe erhi bwinjâ bwîrhu rhwenene rhwagendesizemwo oyu muntu? ¹³ Nyamuzinda w'Abrahamu n'Izaki na Yakôbo, Nyamuzinda wa balarha, ye wakuzize omurhumisi wâge Yezu mwalenganyagya mwanamuhakana embere za Bilato, n'obwo àli amâtwa mpu alîkwe. ¹⁴ Ci mw'oyo mwalenganyize O-mwimêna n'Omwêru-kwêru; mwahûna mpu balîke ecishumûsi, ¹⁵ n'Omuluzi w'akalamo mwamuyîrha. Ci Nyamuzinda amufûla omu bafû, nîrhu rhwe bahamîrizi bâge. ¹⁶ Na bulya ayêmîre izîno lyâge, oyo muntu mudwîrhe mwabona munayishi, eryo izîno lyâge lyo lyamuhîre amagala, n'obuyêmêre abâna bwo bufumize lwoshi oyu muntu omu masû ginyu mweshi. ¹⁷ Ci ntahabiri, bene wîrhu, oku buhwinja bwarhumaga mwajira, okwo, n'abarhegesi binyu kwo na kuguma. ¹⁸ Ntyo Nnâmahanga ayunjuzize ebi àli erhi aderhîre omu kanwa k'abalêbi boshi oku Masiha wâge ânababale. ¹⁹ Lêro mucîyunjuzagye munahinduke, lyo ebyâha binyu bizâzibwa, ²⁰ lyo analêrha amango g'omurhûla, guruhenga ebusû bya Nyakasane, anarhume olya ammulaganyagya, Yezu Kristu. ²¹ Kukwânîne empingu emuyôrhane kuhika amango g'okuyumanyanya ebintu byoshi, kulya Nyamuzinda aderhaga kurhenga mîra omu kanwa k'abalêbi bâge batagatîfu. ²² Mûsa adesire, mpu^w: *Nyakasane Nnâmahanga anâmmuhê omulêbi oli akâni warhenga muli bene winyu; Mukâyumvirhiza ngasi eci anâmmubwîre.* ²³ Ngasi owabule bwâyumva oyo mulêbi, ogwâge gunahwe omu lubaga. ²⁴ N'abalêbi balêbire boshi, kurhenga Samuweli n'abakulikire, balêbire ezo nsiku. ²⁵ Mw'oyo muli bâna b'a-balêbi na bâna ba galya malanganyo Nnâmahanga alagânanaga na balarha, erhi abwîra Abrahamu, erhi: *Amashanja goshi g'igulu ganagishwe omu iburha lyâwe*. ²⁶ Mwe barhanzirhanzi mwarhumaga Nyamuzinda afûla omwambali, amurhuma mpu ammuhe omugisho, ly'arhenza ngasi muguma muli mwe omu bubî bwâge».

4

Petro na Yowane bagwârha

¹ Bâli bacîdwîrhe babwîra olubaga erhi abadâhwa n'omurhambo w'aka-Nyamuzinda n'Abasaduceyi babarhogera. ² Bayisha bagayire okwenge bakâg'iyigîriza abantu n'okubabwîra mpu Yezu afûsire omu bafû. ³ Banacibagwârha, babahira omu mpamikwa kuhika bwâca, bulya byâli bikola bijingo. ⁴ Ci banji muli balya bâli bayumvîrhe ebyo binwa bayêmêra. Ntyo abemêzi bahika omu bihumbi nka birhanu: balume abo bône. ⁵ Okuhandi erhi buca, abakulu b'Abayahudi, abagula n'abashamuka b'ihano bashimânana e Yeruzalemu. ⁶ Hana, omudahwa mukulu, abalimwo bona Kayifa na Yowane na Aleksandro na ngasi b'obûko bw'abajinji b'abadâhwa. ⁷ Banacirhumiza Entumwa, babayimanza ekarhî kâbo, barhondêra okubadôsa, mpu: «Ewe, oku buhashe buhi erhi oku izîno lya ndi mwajiraga kulya?» ⁸ Obwo Petro ayunjula Mûka Mutagatîfu, ababwîra, erhi: «Mwe bakulu b'olubaga, ninyu mwe bagula, muyumve: ⁹ Obûla rhuhamagîrwe omu lubanja ene oku minjâ rhwajîrîre ecire-ma, mpu rhuderhe kurhi afumire, ¹⁰ mweshi mweshi, n'olubaga lwoshi lw'Israheli, mumanye oku oyu muntu oyîmanzire embere zinyu afumizwe n'izîno lya Yezu Kristu w'e Nazareti, olya mwabambaga oku musalaba, ci Nnâmahanga amufûla omu bafû. ¹¹ Ye *ibuye abûbasi binyu bagayaguzagya, lyayish'ibâ kaboko ka nyumpa.* ¹² Na ntâ wundi obucire bwankarhengakwo; bulya en'igulu erhabâ lindi izîno ciru n'eliguma lyahîrwe abantu, kurhenga emwa Nnâmahanga, lyankarhuciza». ¹³ Erhi bâbo- na Petro na Yowane barhahûnyiri, n'erhi bamanya oku bali bantu kwône barhajira masomo, abagula b'ihano

^w3.22 : Lolâ Lush 18, 18-19.

^x3.25 : Murh 12, 3.

barhangâla. Barhànali bahabire oku bâli baganda ba Yezu. ¹⁴ N'olya muntu wafumaga, erhi bamubona abayimanzire eburhambi, bahaba oku bashuza. ¹⁵ Banacirhegeka mpu bahulusibwe omu kagombe, bajà ihano bône na nnene, mpu: ¹⁶ «Abà bantu kurhi rhwabajira? Ecisômerîne bajizire calengerîre canamanyibwa n'abantu b'e Yeruzalemu boshi, rhurhankanahash'ichakana. ¹⁷ Ci lyo ogwo mwanzi gurhalumira kulusha omu lubaga, rhubahanze rhunabakalihire, irhondo barhaciderhaga mpu baderha eryo izîno aha omuntu ali». ¹⁸ Banacibahamagala, babahanza mpu barhacihîra bakaderha erhi okuyigîriza oku izîno lya Yezu. ¹⁹ Ci Petro na Yowane bashuza, mpu: «K'omu masù ga Nyamuzinda kukwânîne okummuyumva kulusha Nnâmahanga? Mwene mulutwage. ²⁰ Rhwêhe oku bwîrhu rhurhankahasha okurhaderha ebi rhwabwîne n'ebi rhwayumvîrhe». ²¹ Erhi babà bamâshub'ibakalihira, babalika, bulya bâli bahabire oku bankabahana erhi lubaga lurhuma, kulya kubà boshi bakâg'ikuza Nnâmahanga kw'eco cijiro. ²² Bulya oyo muntu wafumaga okusômerîne àli arhalusire myâka makumi anni.

Omusengero gw'abemêzi

²³ Erhi babà bamalîkwa, bajà emunda abâbo bâli, babaganîrira oku abajinji b'abadâhwa n'abagula bababwîzire kwoshi. ²⁴ Erhi bayûs'iyumva, boshi ba-bwîra Nnâmahanga caligumiza n'izû linene, mpu: «Yagirwa, we walemaga amalunga n'igulu n'enyanja na ngasi bibâmwo byoshi; ²⁵ wêne waderhesagya Mûka Mutagatîfu omu kanwa ka larha Daudi, mwambali wâwe, erhi: *Kwo kurhi oku amashanja gakunîre? Ya bici eyo mihigo ya busha amashanja gadwîrhe gahiga?* ²⁶ Abâmi b'en'igulu bahuluzize engoma, nabo abaluzi bajizire ihano haguma mpu balwîse Nnâmahanga na Kristu wâge. ²⁷ Nêci, kwo binali, Herodi bo na Ponsiyo Bilato, n'amashanja g'abapagani n'olubaga lw'Israheli, bashûbûzinye muli eci cishagala, bacîgusha haguma mpu balwîse omurhumisi wâwe Yezu washîgaga (amavurha g'obwâmi). ²⁸ Bayunjuza ntyo ebi okuboko kwâwe n'ihano lyâwe byâli erhi byarheganyize. ²⁹ Na bunôla, Nyamwagirwa, omanyè oku barhuhigîre, ohè abarhumisi bâwe obuhashe bw'okuyigîriza akanwa kâwe buzira bwôba; ³⁰ olambûle okuboko kwâwe, kufumye abalwâla, kunajire ebirhangâzo n'ebisômerîne oku izîno ly'omurhumisi wâwe mwimâna Yezu». ³¹ Erhi babà badwîrhe bashenga, aha bâli hageramwo omusisi: boshi banacyunjula Mûka Mutagatîfu, banarhondêra okuyigîriza akanwa ka Nnâmahanga buzira bwôba.

Ecinyabuguma c'abakristu barhanzi

³² Omurhima gw'olubaga lw'abemêzi gwâli muguma n'enkengêro zâbo zâli nguma. Ntâye wakâg'iderha ehi agwêrhe mpu hyâge, ci ngasi byoshi hyâli hya boshi. ³³ Entumwa zagwêrhe buhashe^z bunji omu kuhamîriza obufûke bwa Nnawîrhu Yezu, na boshi bâli barhonyire bwenêne. ³⁴ Muli bo ntâye wali omu bulagîrre, bulya ngasi bâli bagwêrhe amashwa erhi nyumpa bakâg'ibiguza n'okulêrha engulo ³⁵ n'okuyihira aha magulu g'Entumwa, n'okugabira ngasi muntu nk'oku amalagîrre gâge gânali. ³⁶ Ntyo kwo Yozefu, oyo Entumwa zayirikaga izîno lya Barnaba, kwo kuderha mwâna w'oburhûlirizi^a, muleviti w'e Cipro, ³⁷ àli agwêrhe ishwa lyâge; anaciliguza, n'engulo ayilêrha, ayihira aha magulu g'Entumwa.

5

Ananiya na mukâge Safira

¹ Mulume muguma, izîno lyâge ye Ananiya, bo na mukâge Safira baguza ishwa lyâbo. ² Anacisinga obwenge bo na mukâge mpu bayôrhane kw'eyo ngulo, n'ecindî cigabi acihêkera

^y**4.25** : Lul 2, 1-2.

^z**4.33** : Buhashe b'okujira ebisômerîne by'okuyêrekana oku ebinwa byâbo biri by'okuli.

^a**4.36** : Mwâna w'oburhûlirizi: kwo kuderha oyîsh'irhûliriza,

Entumwa. ³ Petro anacimubwîra, erhi: «Ananiya, cirhumire Shetani akuyanka omurhima, anakushumika mpu onywêrhere Mûka Mutagatîfu onayôrhane ecigabi c'engulo y'ishwa lyâwe? ⁴ Ka lîrhàli lyâwe, k'orhànali ogwêrhe obuhashe b'okuliyôrhana? N'ene oliguza, k'orhàli ogwêrhe obuhashe bw'okukolêsa engulo yalyo oku olonzize? Ngahi omurhima gw'okujira ntyo gwacirhenzirage? Arhali bantu warhebire, ci Nnâmahanga». ⁵ Erhi ayumva ezo nderho, Ananiya acidûrha oku idaho arhengamwo omûka. Abayumvagya okwo boshi bakâjuguma. ⁶ Abâna b'emisole bayimuka, baboha gulya murhumba, baj'igubisha. ⁷ Erhi ehisanzi hya nsâ nk'isharhu higera, mukâge ayisha arhamanyiri luhi na luhi. ⁸ Petro anacimudôsa, erhi: «Mbwîra, ka yo ngulo mwaguzize ishwa linyu eyi?» Naye, erhi: «Nêci, y'eyo». ⁹ Obwo Petro amubwîra, erhi: «Kurhi okwo mwasingire obwenge mpu murhandule Mûka gwa Nyakasane? Lolà! abarheng'ibisha balo baciri oku magulu aha lusò: nâwe bakujâna. ¹⁰ Ho n'aho acidûrha aha magulu gâge, arhengamwo omûka. Balya bâna b'emisole erhi bajà omu nyumpa, bashimâna amâfà; bamuhêka, bamubisha aha burhambi bw'ibà^b. ¹¹ Ekleziya yoshi yayôboha bwenêne, na ngasi boshi bayumvîrhe okwo bakâgeramwo omusisi.

Entumwa zajira bisômerîne binji

¹² Entumwa zâkâg'ijira ebimanyîso n'ebisômerîne binji omu lubaga. Boshi haguma bakâg'ibêra omu mbaraza ya Salomoni, ¹³ na ntà wundi muntu waderhaga mpu abajamwo, ci erhi n'olubaga lwoshi ludwîrhe Lwabakunga. ¹⁴ Bantu banji, abalume n'abakazi, bakâyêmêra Nyakasane, na ntyo abemêzi bakâyûshûka. ¹⁵ Ciru bakâlêrha abalwâla oku ncingo n'omu bushîro n'okubahira omu njira, mpu lyo hano Petro agera, ciru ecizunguzungu câge cigerakwo muguma muli bo. ¹⁶ Engabo y'abantu yakarhenga ciru n'omu bishagala by'eburhambi bw'e Yeruzalemu, bakâlêrha abalwâla n'abantu balimwo shetani, na boshi bakâfuma.

Entumwa zagwârhwâ zanalikûzibwa na Nnâmahanga

¹⁷ Okubundi omudâhwa mukulu n'abà bâli boshi, bo balya b'omurhwe gw'Abasaduceyi, babijamwo, banayumva balumirwe. ¹⁸ Banacigwârha Entumwa, bazihira omu mpamikwa y'abantu boshi. ¹⁹ Ci erhi kubà budufu, malahika wa Nyakasane ayigula enyumvi z'empamikwa, n'erhi abahisa embuga, abà-bwîra, erhi: ²⁰ «Gendagi, mujè omu ka-Nyamuzinda, mukâyigîriza olubaga ebinwa byoshi by'obwo Buzîne^c». ²¹ Bayumva ako kanwa, n'erhi bunaca, bajà omu ka-Nyamuzinda, barhondêra okuyigîriza.

Entumwa zahêkwa e kagombe

Lêro omudâhwa mukulu anacyisha bo n'abà bâli boshi. Bahamagala abashamuka b'ihano likulu na ngasi bagula b'omu bene Israheli. Okubundi bàrhuma abaj'ilêrha Entumwa omu mpamikwa. ²² Ci abo baganda erhi bahika, mpu bayigule empamikwa, bababula. Banacigaluka, baderha, mpu: ²³ «Rhwashimanyire empamikwa eri nyigale bwinjinjà n'abalanzi bayimanzire aha nyumvi. Ci ene rhuyigula, rhurhashimanyiremwo ndi». ²⁴ Erhi bayumva okwo, omurhambo w'aka-Nyamuzinda n'abajinji b'abadâhwa bazânwa, bakadôsanya mpu lêro kwo kurhi okwo. ²⁵ Obwo banacyisha muntu muguma, ababwîra, erhi: «Balya bashi mwashwêkaga, bo bano bali omu ka-Nyamuzinda bayigîriza olubaga!» ²⁶ Omurhambo w'aka-Nyamuzinda anacyijà bo n'abambali, alêrha Entumwa. Ci ntà kubî abajirire, bulya bàl'iyôbohire olubaga, mpu lwankababanda amabuye. ²⁷ Erhi babà bamâbahisa, babayimanza ekarhî k'ihano. Omudâhwa mukulu abadôsa, erhi: ²⁸ «Ka rhurhammuhanzagya n'obwâlagale nti murhakâg'iyigîriza muli eryo izîno? Mw'oyo mwalumîzize enyigîrizo zinyu omu Yeruzalemu! Wabona mwalonza omukò gw'oyo

^b**5.10** : Ecâha c'Ananiya bona mukâge Safira kwâli kulonz'irheba Entumwa erhi kusîma ensaranga kurhuma.

^c**5.20** : Obwo Buzîne bwo Buzîne bw'inêma Iya Nnâmahanga ruhâbwa oku izîno Iya Nnawîrhu Yezu.

muntu rhubè rhwe gutumuzibwa!»²⁹ Petro n'ezindi Ntumwa bashuza, mpu: «Kukwânîne okuyumva Nyamuzinda kulusha abantu.³⁰ Nyamuzinda wa balarha afûsize Yezu mwayîrhaga erhi mumumanika oku murhi.³¹ Y'oyo ye Nnâmahanga, oku buhashe bw'okulyo kwâge, ajizire mwâmi na Muciza, mpu lyo Israheli acîyunjuza anababaliirwe ebyâha.³² Rhw'ono rhuli bahamîrizi b'ebyo rhwe na Mûka Mutagatîfu Nyamuzinda ashobôzagya abamuyumva». ³³ Erhi bayumva okwo, bakunira bwenêne, ciru balonza okubayîrha.

Gamaliyeli aderhera Entumwa

³⁴ Obwo Mufarizeyi muguma, mpu ye Gamaliyeli, anacyimuka omu ihano. Ali mulenga omu Marhegeko, anali mukengwa omu lubaga lwoshi. Anacirhegeka mpu barhang'ihulusa hitya abo bantu.³⁵ Okuhandi anacibwîra abagula b'ihano, erhi: «Bene-Israheli, mucirhonde, mumanye kwinjâ kurhi mwajira abà bantu.³⁶ Harhacigera nsiku, Tohodozi anacizûka, aderha mpu ali muntu muzibu. Bantu magana nk'anni bamushimba. Anacyîrhwa, n'abâli bamâmuyêmêra boshi bashandabana, bahirigirha.³⁷ Enyuma z'oyo, galya mango baganjaga abantu, hàyisha Yûda w'e Galileya, na bantu barhali banyi bàmushimba. Naye kufâ afîre, n'abashimbûlizi bâge boshi bashandabana.³⁸ Na bunôla, lek'i-mmubwîre: murhashimbululaga abà bantu, mubaleke. Bulya ehibali emurhima n'ebibadwîrhe bajira, akabà biri bya bantu, byâfananda;³⁹ ci akabà kwo binali biri bya Nnâmahanga, murhahashe okubishâba. Mumanye mwankabà nka Nyamuzinda ye mukozize!» Bayumva ihano lyâge.⁴⁰ Banacihamagala Entumwa, n'erhi bahà bamâzishûrha emikoba, bazihanza okushub'ijâ bayigîriza oku izîno lya Yezu, bazilîka.⁴¹ Bôhe barhenga aha kagombe bajâ bacîshinga, bulya bâli bagwêrhe iragi ly'okukozwa enshonyi izîno lya Yezu lirhumire.⁴² Na ngasi lusiku, omu ka-Nyamuzinda n'omu nyumpa, barhahusagya okuyigîriza n'okuhanûla Emyanzi y'Akalembe ya Yezu Kristu.

6

II. Abajà-bugo barhanzi

Abashamasi nda

¹ Byanacibà ntyo! Erhi abaganda bajâ baluga, Abagereki^d bakâcîdudumira Abayahudi, bulya abakana bâbo bakâg'iyibagirwa omu burhabâle bwa ngasi lusiku.² Balya ikumi na babiri bahamagala abaganda, bababwîra, mpu: «Kurhashingânîni rhuleke okuyigîriza akanwa ka Nnâmahanga, mpu lyo rhukâgaba ebiryo.³ Mulonze muli mwe, bene wîrhu, bantu nda bakengwa, abayunjwîre Mûka Mutagatîfu n'obushinganyanya, bo rhwâhâ ogwo mukolo.⁴ Nîrhu rhwêhe rhwâcîshwêkera oku kuharâmya n'okuyigîriza akanwa ka Nnâmahanga». ⁵ Ehyo binwa byasîmîsa abâhali boshi. Banacîshoga Stefano muntu wali oyunjwîre obuyêmêre na Mûka Mutagatîfu, na Filipo, na Prokori, na Nikanori, na Timoni, na Parimena, na Nikola, mushimbûlizi w'e Antiyokiya.⁶ Bâna-cibalêrhera Entumwa, n'erhi babà bamâshenga, bàbalambûlirakwo amaboko.⁷ Akanwa ka Nnâmahanga kalanda, n'abaganda bayûshûka bwenêne omu Yeruzalemu; ciru n'abadâhwa banji bâshimba obuyêmêre.

Stefano agwârhera n' Abayahudi

⁸ Naye Stefano ali ayunjwîre enshôkano n'oburhwâli, anakag'ijira ebisômerîne binji n'ebirhangâzo omu lubaga.⁹ Lêro bantu baguma b'omu sinagogi ederhwa y'abarhengaga-omu-

^d**6.1** *Abagereki bakâcîdudumira Abayahudi*, kwo kuderha kurhi? -:Abagereki bo Buyahudi bakâg'ishambâla n'okusoma Amandiko matagatîfu omu cigereki. Bâgwêrhe esinagogi zâbozâbo. -Abayahudi bo Buyahudi baburhiragwa omu Buyahudi. Bakâg'ishambâla eciharamiya, ci bakâg'isoma Amandiko matagatîfu omu cihabraniya erhi ciyahudi.

bujà, n'ey'abantu b'e Sirena, n'ey'ab'e Aleksandri-ya, n'ab'e Silisiya, n'ab'e Aziya, bayisha bal'ijisa Stefano kadali. ¹⁰ Ci barharhamag'ihimwa n'okurhimanya kwâge, bulya Mûka Mutagatîfu wakâg'imubwîra ebi aderha. ¹¹ Lêro banacirheba abantu mpu baderhe oku bayumvîrhe aderha ebinwa by'okujâcira Mûsa na Nnâmahanga. ¹² Na ntyo bazûsa akavulindi omu lubaga n'omu bagula n'omu bashamuka b'ihano. Okubandi banacimurhibukira, bamugwârha, bamuhêka e kagombe. ¹³ Balêrha abahamîrizi bw'obunywesi, mpu: «Oyu muntu arhahusa okulogorhera ahantu hatagatîfu n'Amarhegeko. ¹⁴ Ciru Rhwayumvagya aderha mpu Yezu, oyo w'e Nazareti, anâshâbe aha hantu^e aha, anabindule engeso rhwasigiragwa na Mûsa». ¹⁵ Obwo abâli omu ihano boshi erhi bamusinza, bàbona obusù bwâge buyôsire nka bwa malahika.

7

Stefano ayigîriza olubaga

¹ Okuhandi omudâhwa mukulu adôsa, erhi: «Ka kwo binali ntyo?» ² Naye ashuza, erhi: «Bene wîrhu na balarha, muyumve! Nyamuzinda w'irenge abonekeraga larha Abrahamu amango aciri e Mezopotamiya, erhi arhaciûbaka e Harani, ³ amubwîra, erhi: «Orhenge omu cihugo cinyu na muli bene winyu, ojè omu cihugo nakuyêreka». ⁴ Arhenga obwo omu cihugo c'e Kaldeya, aj'iyûbaka e Haran. Erhi îshe afà, Nnâmahanga amurhenza eyo, amulêrha mw'eci cihugo muyûbasiremwo buno. ⁵ Mw'eco cihugo, arhamuhâga cici, ciru ahankahirwa okugulu, ci amulaganya mpu ânacimushobôzeco, cibè câge, ye n'iburha lyâge, n'obwo arhâgwêrhe mwâna. ⁶ Kandi Nnâmahanga amubwîra mpu iburha lyâge lyanârhang'ibêra omu cihugo ca bene, lihirwe omu bujâ, linakolerwe buligo myâka magana anni ⁷ Ci Nyamuzinda aderha, erhi: «Eryo ishanja lyanâbahire omu bujâ, niene nanamanye ogwâlyo. N'amango okwo kwâhwa, banagenda bayish'ikanshenger aha hantu». ⁸ Okubundi anacimuhâ eciragâne c'okukembûlwa. Na ntyo erhi aburha Izaki, amukembûla olusiku lwa kali munâni. Naye Izaki kwo ajizire Yakôbo ntyo, na Yakôbo akujira balya bashakulûza ikumi na babiri. ⁹ Obuyâgalwa bwarhuma bashakulûza bashomba Yozefu, bamuguza mpu ahêkwe e Mîsiri, ci Nnâmahanga âli baguma naye. ¹⁰ Amulîkûza omu malibuko gâge goshi, amujira murhonyi na mushinganyanya omu masù ga Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, mwâmi w'e Mîsiri, naye amujira murhegesi w'e Mîsiri n'ow'aha mwâge hoshi. ¹¹ Okubundi ishali lyanacizûka omu Mîsiri n'omu Kanâni n'amalibuko manji, na bashakulûza babula ebi bankalya. ¹² Erhi Yakôbo ayumva oku engano eri e Mîsiri, arhumayo bashakulûza obw'oburhanzi. ¹³ Obwa kabiri, Yozefu amanyi-bwa na bakulu bâge, na Faraoni mwâmi w'e Mîsiri amanya ecisisi câge. ¹⁴ Okubundi Yozefu arhumiza îshe Yakôbo na bene wâbo boshi, oku bânali makumi gali nda na barhanu. ¹⁵ Yakôbo anaciyandagalira e Mîsiri, yo afirîre na bashakulûza. ¹⁶ Ba-bahêka e Sikemi, banababisha omu nshinda Abrahamu aguliraga bene-Hemori nsaranga e Sikemi. ¹⁷ Erhi amango amalaganyo Nnâmahanga alaganyagya Abrahamu gabà hôfi, omulala gwayûshûka gwanagandaza omu Mîsiri, ¹⁸ kuhika owundi mwâmi w'e Mîsiri orhâl'imanyire Yozefu ayîma. ¹⁹ Oyo mwâmi ayengehera obûko bwîrhu, alibuza balarha, ciru akabasêza mpu bakabulire orhubonjo rhwâbo lyo rhulek'ilama. ²⁰ Ago mango Mûsa aburhwa, arhona emwa Nnâmahanga. Alerwa myêzi isharhu omu mw'îshe. ²¹ Erhi abà amâkabulirwa, mwâli wa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri amurhôla, amulera nka mwâna wâge. ²² Ntyo Mûsa ayigîrizibwa obwenge bw'abantu b'e Mîsiri, abà mulume muzibu omu kuderha n'omu kukola. ²³ Erhi ayunjuza myâka makumi anni, ayumva enkumbu omu murhima y'okuj'irhangula bene wâbo, bene-Israheleli. ²⁴ Ntishi kurhi abwîne badwîrhe barhindibuza muguma, amurhabâla anamwihôlera, ayîrha olya muntu w'e Mîsiri. ²⁵ Ali amanyire mpu bene wâbo bayumva oku Nnâmahanga ol'ibaciza n'okuboko kwâge; ci bôhe barhatwaga ibuzibuzi. ²⁶ Erhi kuca, ashimâna

^e6.14 Aho hantu, ko ka-Nyamuzinda.

abadwîrhe balwa, aderha mpu abafunga, ababwîra, erhi: «Bîra bâni, muli baguma! Cirhumire mwakashoshôbana ntya mwêne na nnene?»²⁷ Olya wali ohalalire owâbo amuhagali-ka, erhi: «Ewe, ndi wakujiraga mukulu nîsi erhi mucîranuzi wîrhu?»²⁸ Nkaba nâni walonza okunyîrha nka kulya njo wayîrhaga olya muntu w'e Mîsiri?»²⁹ E-erhi Mûsa ayumva ako kanwa, acîyâkira, aj'iyûbaka omu cihugo c'e Madiyani, aburhirayo na bâna babiri ba burhabâna.³⁰ Erhi hagera myâka makumi anni, malahika amuyagânira omu ngulumira y'ishaka, omu irungu ly'entondo ya Sînayi.³¹ Erhi Mûsa abona okwo, arhangâla; n'erhi acîderha mpu ayêgera Iyo abona bwinjâ, ayumva izù Iya Nyakasane, erhi: ³²«Nie Nyamuzinda wa bashakulûza bâwe, Nyamuzinda w'Abrahamu, Nyamuzinda w'Izaki na Yakôbo!» Mûsa erhi akola adwîrhe ageramwo ogwa nyugunyu, arhaciderhaga mpu agalamire alole.³³ Obwo Nyakasane amubwîra, erhi: «Rhenza enkwêrho zâwe omu magulu, bulya aha oli hali hantu hatagatîfu.³⁴ Nêci, nabwîne amalibuko g'olubaga lwâni omu Mîsiri, n'omulenge gwâlo naguyumva; bw'obunyandagîre nti nducize. Yishaga, nkurhume e Mîsiri». ³⁵Oyôla Mûsa banenaga, erhi baderha, mpu: «Ndi wakujiraga mukulu nîsi erhi mucîranuzi wîrhu?» ye Nnâmahanga arhumire mpu abakulire anabacize oku burhabâle bw'olya malahika wamubonekeraga omu ishaka.³⁶ Ye wabarhenzagya muli eci cihugo omu kujira ebisômerîne n'ebirhangâzo e Mîsiri n'omu Nyanja Ndukula, n'omu irungu myâka makumi anni.³⁷ Oyo Mûsa ye wa-bwîraga bene-Israheli, erhi: «Nnâmahanga anammuhe omulêbi oli akâni warhenga muli bene winyu». ³⁸Galya mango bene-israheli bâli bacîgushire haguma omu irungu, ye wali bo na malahika wakâg'imuganiza oku ntongo ya Sînayi erhi anali haguma na bashakulûza; ye wabwîzirwe ebinwa by'obuzîne mpu aruhise kuli byo.³⁹ Ye bashakulûza bâlahiraga okuyumva! Ciru bamukoba, banacîfinja omu murhima okushubira e Mîsiri;⁴⁰ babwîra Aroni, mpu: «Rhujirire banyamuzinda bâkârhusokolera, bulya rhurhamanyiri oyu Mûsa warhurhenzagya omu cihugo c'e Mîsiri oku abîre». ⁴¹Zo n'ezo nsiku, bajira enyana, barherekêrera eyo nshushano banajirira eciremwa c'enfune zâbo olusiku lukulu.⁴² Iêro Nyamuzinda anacibahindulira omugongo anabaleka mpu bakâharâmya emirhwe y'oku nkuba, nka kulya kuyandisirwe omu citabu c'abalêbi, mpu: Ka hali embâgwa mwambâgîre erhi enterekêro mwanterekerîre, bene-Israheli, mw'erya myâka makumi annîf mwâli omu irungu?⁴³ Mwakabarhula ecirâlo ca Moloki n'enenyênzi ya nyamuzinda winyu Refani, ezo nshushano mwajiraga mpu mukâziharâmya! Nâni nkolaga nammululiza kurhaluka e Babiloni». ⁴⁴Omu irungu balarha bagwêrhe ecihando c'endagâno, kulya anali arhegesire owarhumaga Mûsa mpu acîjire oku nshusho abonaga.⁴⁵ Erhi babâ bamacihâbwa, balarha bacihêka omu cihugo banyagaga galya mashanja Nnâmahanga alibirhagakwo embere zâbo, Yozwe ye wali cirongozi câbo; byâbâ ntyo kuhika amango ga Daudi.⁴⁶ Anacirhona emwa Nnâmahanga, anashenga mpu ashobôle enshôkano y'okuyûbakira Nyamuzinda wa Yakôbo enyumpa.⁴⁷ Salomoni ye wayishir'imuyûbakira enyumpa.⁴⁸ Ci ow'enyanza arhabêra omu nyumpa zayûbakagwa n'amaboko g'abantu, nk'oku omulêbi adesire, erhi⁹: ⁴⁹«*Irunga yo ntebe y'obwâmi bwâni, n'igulu co cirhi c'amagulu gâni. Nyumpa nci mwanyûbakira, erhi hantu hahi nankarhamûkira? cinwa ca Nyakasane eco.*»⁵⁰ Ka kurhali kuboko kwâni kwajiraga ebyo byoshi?»⁵¹ Mwe bacikanyi-cirhagomba, aga marhwiri n'emirhima erhakembûlagwa, muyôrha mulahira okuyumva Mûka Mutagatîfu! Kulya basho bâli kwo munalini ninyu^h! ⁵²Mulêbi ohi basho barhalibuzagya? Banizire abakâg'ilêba okuyisha kw'Omushinganyanya, olya muzind'ilenganya mwanamuyîrha .⁵³ Mwe mwahîrwe na bamalahika Amarhegeko, murhanagashimbaga».

Stefano abandwa amabuye

⁵⁴ Erhi bayumva ebyo binwa, bakunira bwenêne banakâhekenyera Stefano amîno. ⁵⁵ Ci yêhe,

^f**7.42** : Amo 5, 25-27.

^g**7.48** : Iz 66, 1-2.

^h**7.51** : Erhi balahira okuyumva Mûsa n'Abalêbi

bulya ali ayunjwîre Mûka Mutagatîfu, anacigalamira enyanya, abona irenge Iya Nyamuzinda, na Yezu ayîmanzire ekulyo kwa Nyamuzinda ⁵⁶ Anaciderha, erhi: «Namâbona empingu eri nyigule, na Mwene-omuntu ayîmanzire ekulyo kwa Nnâmahanga!» ⁵⁷ Banacibanda orhubababo, bafuka amarhwîri, bacimwihunikakwo boshi caligumiza. ⁵⁸ N'erhi babà bamâmurhenza omu lugo, bamubanda amabuye. Abahamîrizi bâli barherekîze emyambalo- yâbo aha magulu g'omwâna w'obusole, izîno lyâge ye Saulu. ⁵⁹ Erhi babà bakola badwîrhe bamubanda amabuye, Stefano akâshenga, erhi: «Yâgirwa Yezu, oyankirire omûka gwâni!» ⁶⁰ Okubundi anacifukama, ayâkûza n'izû linene. erhi: «Nyakasane, orhabahôlaga eci câha!» n'erhi ayûs'iderha ako kanwa, anacirhengamwo omûka.

8

Abakristu b'e Yeruzalemu balibuzibwa

¹ Na Saulu naye ali ayêmîre mpu bayîrhe Stefano. Olwo lusiku lwonênè barhondêra okulibuza Ekleziya y'e Yeruzalemu. Boshi bashandabana omu mirundu y'e Yudeya n'e Samâriya, Entumwa zône zasigala. ² Abantu barhînya Nnâmahanga babisha Stefano, banamulakira bwenêne. ³ Naye Saulu erhi adwîrhe asherêza Ekleziya; akasheshherera omu nyumpa, akabà balume, akabà bakazi, akâgwârha n'okuhira omu mpamikwa.

Filipo ayigîriza e Samâriya

⁴ Balya bashandabanaga, bagera hoshi hoshi omu cihugo, bajà bayigîriza akanwa ka Nnâmahanga. ⁵ Filippo yêhe ayandagalira omu cishagala c'e Samâriya, ayigîrizamwo Kristu. ⁶ Olubaga lwoshi lwanunirwa n'enyigîrizo za Filippo, bulya bakâg'iyumva baderha ebirhangâzo akâg'ijira, banakâg'ibibona. ⁷ Kwo binali: banji bâlimwo shetani, akabarhengamwo aj'ayâma; na banji bâli bahozire ebirumbu n'ebirema bakâg'ifuma. ⁸ Mw'eco cishagala, abantu basîma bwenêne.

Omukurungu Simoni

⁹ Ci kwône mw'eco cishagala mwâli omulume mpu ye Simoni. Ali mukurungu, anakag'irhangâza abantu b'e Samâriya n'okucîderha muntu mukulu. ¹⁰ Boshi, abarho n'abakulu, ye bakâg'ihirakwo omurhima. Bakâg'iderha, mpu: «Oyu muntu bwo buhashe bwa Nyamuzinda, bulya baderha bukulu», ¹¹ Bâl'imuhizirekwo omurhima ntyo, bulya kurhenga mîra akâg'ibarhangâza n'amakurungu gâge. ¹² Ci erhi babà bamâyêmêra Filippo wakâg'ibayigîriza E-myanzi y'Akalembe k'Obwâmi bwa Nnâmahanga n'izîno Iya Yezu Kristu, abalume n'abakazi babatizibwa. ¹³ Simoni naye ayêmêra, n'erhi ayûs'ibatizibwa, arhacirhengagakwo Filippo. Akarhangâla erhi akabona ebirhangâzo n'ebisômerîne bizibu akâg'ijira. ¹⁴ Erhi Entumwa zâli e Yeruzalemu ziyumva oku Abasamâriya bayankirîre akanwa ka Nnâmahanga, zabarhumira Petro na Yowane. ¹⁵ Erhi bahika, babasengerera mpu bahâbwe Mûka Mutagatîfu; ¹⁶ bulya muli bo ntâye àli asâg'iyandagalira, ci bâli babatizîbwe kwônene oku izîno Iya Nyakasane Yezu. ¹⁷ Obwo Petro na Yowane babalambûlirakwo amaboko, bàhâbwa Mûka Mutagatîfu.

¹⁸ Erhi Simoni abon'oku Entumwa zâkâg'ihâna Mûka Mutagatîfu omu kulambûla amaboko, abalerhera ensaranga, erhi: ¹⁹ «Mumpe nâni kw'obwo buhashe, Iyo ngasi oyu nalambûlirakwo amaboko ahâbwa Mûka Mutagatîfu». ²⁰ Petro anacimushuza, erhi: «Okahera we n'ensaranga zâwe; wamanyire mpu wanagula enshôkano ya Nnâmahanga nsaranga! ²¹ Ntâ cigabi na ntâ mwanya ogwêrhe mw'ebi, bulya omurhima gwâwe gurhashingânîni embere za Nnâmahanga. ²² Ocîyunjuzagye kw'obwo bubî bwâwe, onashenge Nyamuzinda: kwankanabà akurhenza ezo

7.58 : Abahamîrizi bo bâli barhegesirwe okubanda amabuye barhanzi. Oyo Saulu ye Matagatîfu Paolo, embere ayêmêre Mwâmi Yezu.

nkengêro omu murhima. ²³ Nêci, mbwîne oku oyunjwîre endulwè y'obubî onali mubohe n'emigozi y'ebyâha». ²⁴ Naye Simoni, erhi: «Mwêne mundagirage emwa Nyakasane, Iyo ebyo odesire birhag'intogera». ²⁵ Bôhe erhi babà bamahamîriza n'okuyigîriza akanwa ka Nyakasane, bàshubira e Yeruzalemu, bajà bayigîriza Emyanzi y'Akalembe omu mirhundu minji y'Abasamâriya.

Filipo abatiza omurhonyi w'Etiyopiya

²⁶ Malahika wa Nyakasane anacijà aho, abwîra, Filipino, erhi: «Yimuka, oje oluhande lw'Ifo, mw'era njira eyandagîre kurhenga e Yeruzalemu kujà e Gaza; liri irungu». ²⁷ Anaciyimuka, agenda. Obwo hanacigera mulume muguma w'Etiyopiya. Ali mulamba murhonyi wa Kandasi, mwâmi-kazi w'Etiyopiya, na murhegesi w'ebirugu byâge byoshi. Al'iharâmya e Yeruzalemu, ²⁸ erhi anakola ashubûka, atamîre oku ngâlè yâge, anadwîrhe asoma omu citabu c'omulêbi Izaya. ²⁹ Mûka Mutagatîfu anacibwîra Filipino, erhi: «Kanya, ogwârhe eyo ngâlè. ³⁰ Filipino anacikanya, ayumva adwîrhe asoma omu citabu c'omulêbi Izaya; amudôsa, erhi: «K'oyumvîrhe ebi odwîrhe wasoma?» ³¹ Naye, erhi: «Kurhi nankakusha na ntâye wampugûla?» Obwo anaciyinginga Filipino mpu ashonere oku ngâlè yâge, anamutamale eburhambi. ³² Ecigabi c'Amandiko akâg'isoma, c'eci: *Bamuhêsire nka cibuzi caj'ibâgwa; nka mwâna-buzi orhabumbûla akanwa embere z'owamutwa obwôya, arhashagala bici.* ³³ Olubanja lwâge balutwira akagayo. Iburha lyâge ndi wânaliganje? Ntâye wahahîre bulya bamâmukûla omu igulu ly'abazîne^j. ³⁴ Olya mulamba anacidôsa Filipino, erhi: «Mâshi mbwîra ndi oyo omulêbi aderhîre ntyo? Ka yêne nîsi erhi wundi?» ³⁵ Okubundi Filipino anacimurhondêreza, arhondêra kuli ebyo binwa by'Amandiko, amuyigîriza Emyanzi y'Akalembe ya Yezu. ³⁶ Oku bali omu njira, barhinda ah'amîshi gâli. Olya mulamba amubwîra, erhi: «Amîshi aga; bici bicimpanzize okubatizibwa?» ³⁷ Naye Filipino amubwîra, erhi: «Akabà oyêmîre n'omurhima gwâwe goshi, kwanahashikana». Ashuza, erhi: «Nyêmîre oku Yezu Kristu ye Mugala wa Nyamuzinda». ³⁸ Anaciyimanza engâlè, bombi bayandagalira omu mîshi, Filipino n'olya mulamba; amubatiza. ³⁹ Erhi babà bamârhenga omu mîshi, Omûka gwa Nyakasane gwashamula Filipino, n'olya mulamba arhacimubonaga. Ahira njira, aj'acîshinga. ⁴⁰ Filipino naye abona akola ali e Azoto; ajà ayigîriza Emyanzi y'Akalembe omu bishagala byoshi, kuhika alinda ahika e Sezariya.

9

Saulu abonekerwa na Yezu anabatizibwa (22, 5-16; 26, 10-18)

¹ Ago mango, Saulu yêhe erhi kuhiga ahigîre abaganda ba Nyakasane mpu abayîrhe. Ajà emw'omudâhwa mukulu, ² amuhûna amaruba g'okujà omu sinagogi z'e Damasi^k, mpu akabona abâli mw'eyo Njira^l, akabà balume, akabà bakazi, abalêrhe bashwêke e Yeruzalemu. ³ Aligi omu njira yâge, anali akola ahika hôfi h'e Damasi, erhi obulangashane bwamanukaga oku nkuba bumufunika n'okumumolekera caligumiza. ⁴ Acîrhimba oku idaho, ayumva izû lyamuyakûza, erhi: «Saulu, Saulu, bici wandibuziza^m?» ⁵ Saulu, erhi: «We ndi, Yâgirwa?» Naye, erhi: «Nieⁿ Yezu odwîrhe walibuza. ⁶ Ci oyimangage, oje omu lugo, bakubwîra oku wâjira». ⁷ Abà bâli boshi bâli bayimanzire nka rhuduma erhi murhemuko guruhuma: bakâg'iyumva izû, ci barhabonaga ndi. ⁸ Saulu anaciyimuka okw'idaho, n'erhi alambula amasû, arhabonaga bici. Bamugwârhira oku

^j8.33 : Eyi milongo 32-33 eshushire Iz 53, 7-8; Acîbwa en'igulu: Akûlwa omu igulu ly'abazîne

^k9.2 Damasi kandi rhwanamuderha Damasko, cinwa ciyegire DAMASHEK w'e Cihebraniya

^l9.2 : Eyo «Njira» gwo mulala gw'abemêzi n'olugendo lwâbo.

^m9.4 : bici wandibuziza, bici wandibuliza, kurhi oku wandibuza

ⁿ9.5 : Nie Yezu odwîrhe walibuza: Ngasi eci bajirira abaganda ba Yezu, bo bakristu, erhi yêne baciirîre (Mat 10, 40-42).

kuboko, bamuhisa omu Damasi. ⁹ Ajira nsiku, isharhu mw'olwo lugo, arhabona, arhalya arhananywa. ¹⁰ E Damasi yali omuganda, izîno lyâge Ananiya, Nyakasane amubonekera, amubwîra, erhi: «Ananiya!» Naye, erhi: «Nie ono, Yâgirwa!» ¹¹ Nyakasane ashubiza, erhi: «Yimuka, oje omu njira ederhwa Nshingânîne; olongezeyo omuntu oderhwa Saulu w'e Tarsi omu mwa Yûda. Bwo bunôla adwîrhe ashenga, ¹² anabwîne omulume, izîno lyâge Ananiya, ajà omu ali, anambulambûlirakwo amaboko mpu amuhûrhûle». ¹³ Ananiya anacishuza, erhi: «Waliha, nayumvîrhe banji baderha olw'oyo mulume n'amabî goshi ajirîre abatagatîfu^o bâwe e Yeruzalemu. ¹⁴ N'obûla ali aha, abajinji b'abadâhwa bamuhîre obuhashe bw'okushwêka ngasi abashenga izîno lyâwe». ¹⁵ Ci Nyakasane amubwîra, erhi: «Genda, bulya oyo muntu nacîmwishozire nti mmukolêse oku kumanyîsa izîno lyâni omu mashanja g'abapagani, n'omu bâmi, n'omu bene-Israheli. ¹⁶ Niene nacimuyêreka ebi alembera byoshi izîno lyâni lirhumire». ¹⁷ Ananiya anacîfîkûla, ajà omu nyumpa, amulambûlirakwo amaboko, amubwîra, erhi: «Saulu, mwene wîrhu, Nyakasane ontumire, mpu lyo ozibûka amasû onayunjule Mûka Mutagatîfu». ¹⁸ Ho na halya, ebiri nka magamba byamurhenga omu masû, ahûrhûka; n'erhi ayimuka, abatizibwa. ¹⁹ Okubundi alya, ayumva amâshub'izibuha. Abêra nsiku nyi haguma n'abaganda b'e Damasi.

Saulu ayigîriza e Damasi

²⁰ Ho n'aho, arhondêra akuyigîriza omu sinagogi oku Yezu ye Mugala wa Nnâmahanga. ²¹ Abakâg'iyumva boshi, barhangâla, mpu: «K'arhali y'olya wakazâg'irhindibuza abashenga ery'izîno e Yeruzalemu? K'arhanali kubagwârha kumudwîrhe eno, mpu abahêkere abajinji b'abadâhwa?» ²² Ci Saulu ajà azibuha, anakayagîriza Abayahudi b'e Damasi n'okubayêreka oku Yezu ye Kristu. ²³ Erhi kugera nsiku zirhali nyi, Abayahudi bamujirira ihano mpu bamuyîrhe. ²⁴ Ci Saulu amanya emihigo yâbo. Bakâlanga enyumvi budufu na mûshi mpu lyo bamuyîrha. ²⁵ Lêro abaganda bamuyanka budufu, bamuhira omu cirhimbiri, bamuhonya oku lukûta.

Saulu e Yeruzalemu (Gal 1, 18-19)

²⁶ Erhi ahika e Yeruzalemu, akâlônza okujà omu baganda; ci boshi bakâg'i-muyôboha, bulya barhayêmêraga oku naye ali akola muganda. ²⁷ Lêro Barnaba anacimuyanka, amuhêkera Entumwa, arhondêra abaganîrira oku Nyakasane abonekeraga Saulu omu njira anamuderhêza, anababwîra oburhwâli bwâge e Damasi omu kuyigîriza izîno lya Yezu. ²⁸ Kurhenga aho, akâgenda bo nabo omu Yeruzalemu, anakâyigîriza izîno lya Nyakasane Yezu buzira bwôba. ²⁹ Ciru akâshimba Abagereki n'okubajîsa kadali. Ci bôhe bakâlônza okumuyîrha. ³⁰ Abâbo erhi bamanya okwo, bamugalukana e Sezareya, kwo na kumuhêka e Tarsi.

Omurhûla omu Ekleziya

³¹ Obwo erhi Ekleziya eri n'omurhûla omu Yudeya yoshi, n'omu Galileya, n'omu Samâriya; yakâja yayushûka nka nyumpa yayûbakwa, yanazibuha omu kurhînya Nyakasane, na Mûka Mutagatîfu ayiyunjuza oburhûlirizi bwâge.

Petro afumya Eneya e Lida

³² Byanacibà ntyo! Petro anacijà arhangula abatagatîfu boshi, ahika n'emwa abatagatîfu b'e Lida. ³³ Ashimâna omuntu, izîno lyâge Eneya, wali myâka munâni arharhenga omu bushîro bwâge, bulya àli ahozire eburumbu. ³⁴ Petro anacimubwîra, erhi: «Eneya, Yezu Kristu amâkufumya! Yimuka, obambe wêne encingo yâwe». Ayimuka ho na halya. ³⁵ Erhi abantu b'e Lida n'ab'e Saroni bamubona, bahinduka bashimbûlizi ba Nyakasane.

Petro afûla Tabita e Yope

³⁶ Omu baganda b'e Yope mwâli omukazi, izîno lyâge Tabita, omu cigereki Dorkasi, kwo

kuderha kashafu. Akâg'ijira minjà manji, anakag'irhabâla abakenyi. ³⁷ Lêro mw'ezo nsiku anacilwâla anafâ. Erhi bayûs'imushuka, bamuhira omu nyumpa y'enyanya. ³⁸ Bulya Lida arhali kuli na Yope, erhi abaganda bayumva oku yo Petro ali, bamurhumira bantu babiri, bamusengere mpu: «Mâshi oyîshe duba, oje emwîrhu! ³⁹ Petro ayimuka, ahira njira boshi nabo. Erhi ahika, bamujâna omu nyumpa y'enyanya. Abakana boshi bamugorha, bakâlaka n'okumuyêreka emyenda n'emyambalo Tabita akâg'ijira erhi aciri nabo. ⁴⁰ Petro ahulusa abamuli boshi, anacifukama, ashenga Nnâmahanga. Okuhandi ahindamukira emunda omurhumba gwâli, aderha, erhi: «Tabita, zûka! Anacilambûla amasû, n'erhi abona Petro, atamala. ⁴¹ Petro amugwârhirira oku kuboko, amuyimusa. anacihamagala abatagatîfu n'abakana, abayêrekaye mugumagumâ. ⁴² Ogwo mwanzi gwamanyîkana omu Yope yoshi, na banji bayêmêra Nyakasane. ⁴³ Petro abêra nsiku zirhali nyi e Yope, ahanda aha mw'omuhuzi w'empû muguma, izîno lyâge Simoni.

10

Petro ajâ emwa Korneliyo

¹ E Sezareya yabaga mulume muguma, mpu ye Korneliyo. Ali murhegesi w'engabo ederhwa y'Abatalyano^p. ² Ali muntu mwinjà, anarhînyaga Nnâmahanga, ye n'ab'aha mwâge. Akâg'irhabâla bwenêne olubaga, anakag'iharâmya Nnâmahanga burhahusa. ³ Lêro, anacibonekerwa. Zâli nka nsâ mwenda z'omûshi. Abona bwinjinjà malahika wa Nyakasane ajâ omu mwâge, anamubwîra, erhi: «Korneliyo!» ⁴ Erhi amusinza, obwôba bwamugwârha, amudôsa erhi: «Kurhi, Yâgirwa?» Malahika amushuza erhi: «Ensengero zâwe n'oburhabâle warhabîremwo abakenyi byâhisire embere za Nyakasane, byanarhuma akukengêra. ⁵ Ci orhumage abantu e Yope, bakuhamagalîre Simoni, oderhwa Petro. ⁶ Ahanzire aha mw'omuhuzi muguma w'empû, izîno lyâge Simoni, ayûbaka hôfi n'enyanya». ⁷ Erhi, olya malahika wakâg'imuganiza agenda, ahamagala bambali babirhi, abahirakwo n'omusirika orhînya Nyakasane, muguma w'omu balâlîzi bâge. ⁸ N'erhi abâ amâbaganîrira byoshi, abarhuma e Yope.

⁹ Erhi kuca, na balya bantu nabo erhi bakola bali omu njira hôfi n'olugo. Petro arheremera oku nyanya ly'enyumpa mpu aj'iharâmya; yali nka nsâ ya kali ndarhu. ¹⁰ Lêro ishali lyamuluma, alonza okulya. Erhi babâ bakola badwîrhe bamurheganyiza, ayagânwa. ¹¹ Abona amalunga gayiguka, mwamanuka oguli nka mwenda munene, mushwêke mpande ini, gwajagwayêrera gwanayandagalira ebw'idaho. ¹² Gwalimwo ensimba ziyandala okw'igulu zoshi, n'enjoka n'ecibulubulu, n'ebinyunyi by'emalunga. ¹³ Ayumva izû lyamubwîra erhi: «Petro! Yimuka, oyîrhe, onalye!» ¹⁴ Naye Petro, erhi: «Nanga, mâshi Nyakasane, ntankahemuka! Ntâ mango nsig'ilya oku byankarhuma omuntu azira erhi ahumâna! ¹⁵ Liry'izû lyashub'imubwîra, erhi: «Ebi Nyakasane azirwîre, omanyè wankaderha mpu byanahumânya? ¹⁶ Kwabâ ntyo, kasharhu koshi, n'aho honênè gulya mwenda gwashubira e malunga. ¹⁷ Oku Petro adwîrhe arhimanya mpu lêro byo bici ebyo anabwîne, balya bantu bal'irhumirwe na Korneliyo, erhi babâ bamadôsa aha mwa Simoni, bâlamura. ¹⁸ Banaciyakûza, badôsa erhi ho Simoni oderhwa Petro ahanda aho. ¹⁹ Oku Petro acidwîrhe arhimanya ko birya abonaga, Mûka Mutagatîfu amubwîra, erhi: «Hali abalume badwîrhe bakulonza. ²⁰ Yimuka, oyandagale, ogende mweshi nabo buzira kurhindira, bulya niene nâbâ-rhumaga». ²¹ Petro anaciyandagalira emunda abo bantu bâli, ababwîra, erhi: «Nie ono nie mudwîrhe mwalonza. Bici bimudwîrhe?» ²² Bashuza, mpu: «Omurhegesi w'abasirika, Korneliyo, muntu mwinjà orhînya Nyakasane, mukengwa omu ishanja ly'Abayahudi lyoshi, abwîzirwe na malahika mpu akuhamagale aha mwâge, anayumve ebinwa byâwe». ²³ Petro abahêka omu nyumpa, anabahandîsa.

^p**10.1** : Abasirika b'eyo ngabo bâli b'e Italiya.

Erhi buca, ahira njira, agenda boshi nabo; na bâbo baguma b'e Yope bamulusa. ²⁴ Erhi bushub'ica, ajà omu Sezareya. Korneliyo akâg'ibalinda, àli erhi anarhumizize bene wâbo n'abîra bâge b'omurhima. ²⁵ Erhi Petro ahika aha kà, Korneliyo amujayo, acîrhimba aha magulu gâge, aharâmya. ²⁶ Ci, Petro amuyimanza erhi: «Yimuka, nâni ndi muntu kwône». ²⁷ Banacijà baganîra, bajà omu nyumpa; ashimanamwo engabo y'abantu bacîgushiremwo. ²⁸ Okuhandi ababwîra erhi: «Murhababiri oku Omuyahudi ahanzîbwe okushangîra n'omunya-mahanga erhi okujà omu mwâge^q. Ci niehe Nyamuzinda ambwîzire mpu irhondo ntacihîra nkaderha nti omuntu ali munjoga nîsi erhi ahumânyire. ²⁹ Co carhumire ntajira kadali ene mumpamagala. Mumbwîrage eci mumpamagalîre». ³⁰ Korneliyo amubwîra, erhi: «Ene lwo lusiku lwa kani: nka gano mango kandi, nali omu mwâni ndwîrhe nashenga omu nsâ ya kali mwe-nda; lêro nanacibona omuntu oyambîrhe emyambalo yalangashana ayîmanzire embere zâni. ³¹ Ambwîra, erhi: «Korneliyo, Nyakasane ayumvîrhîze ensengero zâwe. anakengîre oburhabâle orhabâlamwo abakenyi. ³² Ci orhumage abantu e Yope, bakuhamagalîre Simoni, oderhwa Petro. Ahanzire aha mw'omuhuzi w'e-mpu muguma, izîno lyâge Simoni, hôfi n'enyanya. ³³ Ho n'aho nakurhumiza; nâwe wajizire kwinjâ ene oyisha. Rhw'ono rhuyishirage embere zâwe, nti rhuyumvîrhize ebi Nyakasane anakurhumire mpu orhubwîre».

Enyigîrizo za Petro aha mwa Korneliyo

³⁴ Okuhandi, Petro anacirhondêra okubabwîra erhi: «Nêci, kwo binali, lêro nabwînage oku Nyakasane arhajira kabôlo. ³⁵ Ci omu mashanja goshi, ngasi omurhînya n'okujira ebishingânîne, anamusîme. ³⁶ Arhumîre bene Israheli akanwa kâge mpu bayumve omwanzi gw'Akalembe gwadwîrhwe na Yezu Kristu: ye mwâmi w'abantu boshi. ³⁷ Murhababiri birya bizind'ibà omu Yudeya yoshi: oku Yezu w'e Nazareti arhangiriraga e Galileya erhi Yowane ayûs'ihanûla obubatizo. ³⁸ Mumanyire kurhi Nyamuzinda ashîzire Yezu w'e Nazareti amavurha g'okumuyunjuza Mûka Mutagatîfu n'obuhashe. Akâg'ikajira aminjâ, anakafumya abâli bagwêrhwe na shetani, bulya Nyamuzinda àli haguma naye. ³⁹ Nîrhu, rhwe rhuli bahamîrizi b'ebi ajizire byoshi omu cihugo c'Abayahudi n'e Yeruzalemu, bagal'imuyîrha, bàmumanika oku murhi. ⁴⁰ Ci, oku lusiku lwa Kasharhu Nyamuzinda àmufûla, anamuhà obuhashe bw'okucîyêrekana. ⁴¹ Arhacîyêrekaga olubaga lwoshi, ci balya bahamîrizi Nyakasane àli erhi acîshozire: rhw'ono rhwe rhwalyaga rhwananywa naye erhi ayûs'ifûka omu bafû. ⁴² Arhurhuma mpu rhuj'iyigîriza olubaga, rhunahamîrize oku ye Nyamuzinda àjizire mutwî w'emmanja w'abazîne n'abafîre. ⁴³ Y'olya abalêbi boshi bàdesire mpu ngasi omuyêmîre anâkûlirwe ebyâha oku izîno lyâge».

Abarhali Buyahudi babatizibwa: bwo burhanzi abapagani bahâbwa obubatizo

⁴⁴ Oku Petro anacidwîrhe aderha, Mûka Mutagatîfu ayandagalira balya bakâg'iyumva akanwa ka Nyamuzinda boshi. ⁴⁵ Abemêzi boshi b'omu Buyahudi bâli balusize Petro, barhangâla erhi babona oku enshôkano ya Mûka Mutagatîfu yahâbirwe abapagani nabo. ⁴⁶ Bakâbayumva baderha ezindi ndimi bâna-kuza Nyakasane. ⁴⁷ Okuhandi, Petro anacibabwîra erhi: «Abà bamahâbwa Mûka Mutagatîfu akîrhu, ka hali owankacihash'ibayima amîshi g'obubatizo?» ⁴⁸ Anacirhegeka mpu babatizibwe oku izîno lya Yezu Kristu. Banacimuhûna mpu ajire nsiku nsungunu emwâbo.

11

Carhumaga Petro ajà omu mw'abapagani?

^q**10.28** : Petro akola amanyire bwinjâ ebi abonaga kuli kuderha kuci. Omuyahudi arhankajire omu mw'omupagani erhi okushagira bo naye. Gwâli muziro; kwâli nka kulya erhi kuhuma oku ensimba n'enjoka n'ebinyunyi n'ebindi bihanzîbwe n'amarhegeko.

¹ Lêro Entumwa na bene wîrhu bâli omu Yudeya bamanya oku abapagani nabo bâyankirire oluderho lwa Nyamuzinda. ² Erhi Petro acîrheremera e Yeruzalemu, abakembûle^r bamushimbulula, bamudôsa, mpu: ³ «Kurhi wajàga omu mwa bantakembûlwa, wanalya mwe nabo?» ⁴ Petro anacibarhondêreza oku byabîre kwoshi kwoshi, erhi: ⁵ «Nal'indwîrhe nashenga omu cishagala ciderhwa Yope. Lêro nanaciyagânwa, nabona eciri nka mwenda munene, mushwêke empande ini, gwajà gwayegera, gwamanuka emalunga, gwanjaho. ⁶ Nakâlolereza, nabonamwo ensimba zigenda na magulu anni oku igulu, n'eby'erubala, n'enjoka n'ecibulubulu, n'orhunyunyi rhw'omu malunga. ⁷ Nanaciyumva izù lyambwîra, mpu: «Petro, yimuka, oyîrhe onalye!» ⁸ Nâni, nashuza, nti: Nanga, mâshi Nyakasane, ntankahemuka! Ntâ mango nsag'ilya oku byankarhuma omuntu azira erhi ahumâna! ⁹ Ci liryâ izù lyarhengaga enyanya lyashuza obwa kabirhi, erhi: Ebi Nyakasane azirwîre, omanyè wankaderha mpu byanahumânya! ¹⁰ Kwabà ntyo kasharhu koshi, okuhandi birya byoshi byanacishubira emalunga. ¹¹ Muli ako kanya kwonênè, bantu basharhu balamusa: zàli ntumwa z'e Sezareya zintumirwekwo. ¹² Mûka Mutagatîfu anacimbwîra mpu ngende rhweshi nabo buzira kurhindira. Abâla bene wîrhu, oku banali ndarhu, nabo ba-nshimba, Rhwajâna omu mw'oyo mulume. ¹³ Arhuganîrira oku abonaga malahika ajà omu mwâge n'oku amubwîraga erhi: orhume abantu e Yope, ba-kuhamagalire Simoni, oderhwa Petro. ¹⁴ Akubwîra ebinwa byakuciza we n'o-mulala gwâwe gwoshi. ¹⁵ Erhi ncibà nkolaga ndwîrhe nabarhondêreza, Mûka Mutagatîfu abamanukirakwo nka kulya arhuyandagaliraga obw'oburhanzi. ¹⁶ Nanaciyibuka obwo kalya kanwa Nyakasane aderhaga, erhi: «Yowane akâg'ibatiza n'amîshi, ci mwêhe mwayishibatizibwa na Mûka. ¹⁷ Obwôla Nyamuzinda abagabîre nshôkano nguma na nîrhu, rhwe rhwayêmîre Nyakasane Yezu Kristu, ndigi ndi niono w'okuhagalika Nyamuzinda?» ¹⁸ Erhi bayumva ntyo, barhûlûla^s, banacikuza Nyamuzinda; mpu: «Nêci, abapagani nabo^t, Nyamuzinda abahîre obuciýunjuze bwabahisa oku buzîne!».

Ekleziya yarhangira e Antiyokiya

¹⁹ Nabo balya bashandabanaga erhi entambala yazûkaga amango ga Stefano erhuma, banacihârûla, bahika omu cihugo c'e Fenisiya, n'e Cipro, n'e Antiyokiya, ci barhayigîrizagya abarhali Buyahudi oluderho lwa Nyamuzinda. ²⁰ Ci muli bo habonekana baguma b'e Cipro n'e Sireneya. Abôla erhi bahika e Antiyokiya, bâganîza Abagereki, banabayigîriza Nyakasane Kristu. ²¹ N'okuboko kwa Nyakasane kwâli haguma nabo, na bantu banji bayêmêra Nyakasane banamushiga. ²² Ogwo mwanzi gwanacihika omu marhwiri ga Ekleziya y'e Yeruzalemu, na Barnaba arhumwa e Antiyokiya. ²³ Erhi ayihika, n'erhi abona enshôkano ya Nyamuzinda, anacisîma, abahà boshi amahano g'okuserakwo Nyakasane n'omurhima gwoshi: ²⁴ bulya ali muntu mwinjà, oyunjwîre Mûka Mutagatîfu n'obuyêmêre. Na ntyo bantu banji bashiga Nyakasane. ²⁵ Okubundi, Barnaba anacijà e Tarsi mpu alonze Saulu; ²⁶ n'erhi abà amâmubona, amugalukana e Antiyokiya. Banaciyûsa mwâka mugumagumà mw'eyi Ekleziya, bayigîrizayo bantu barhali banyi, n'e Antiyokiya yo abaganda barhangiraga okuyirikwa *bakristu*.

Barnaba na Saulu barhumwa e Yeruzalemu

²⁷ Mw'ezo nsiku, abalêbi banacirhenga e Yeruzalemu, bajà e Antiyokiya. ²⁸ Banacirhengamwo muguma, izîno lyâge ye Agabo, ayimuka, arhondêra okaderha oku buhashe bwa Mûka mpu

^r**11.2** : Abakembûle, bo balya bemêzi bakâg'ishimba amarhegeko ga Mûsa. bo bakristu babaga Buyahudi mîra, embere bayêmêre Yezu. Bantakembûlwa, bo bapagani, bo ngasi barhali Bayahudi.

^s**11.18** Ezo nsiku Kornelyo abatizibagwamwo, lyo abapagani barhangiraga okubatizibwa.

^t**11.28** : Omu mwâka gwa 49-50 lyo Klaudiyo ali oku ntebe erhi ecizombo cibà, enyuma z'oubatizo bwa Kornelyo.

ecizombo câbà omu igulu lyoshi. Eco cizombo co ciryâla câbaga oku ngoma ya Klaudioyo^u.
²⁹ Obwo, abaganda banacihiga mpu ngasi muguma, nk'oku anahashire, arhumire bene wâbo b'e Yudeya oburhabâle. ³⁰ Banacikujira, bayohereza obwo burhabâle emwa abagula, babufumbasa Barnaba na Saulu.

12

Petro agwârha anashwêkûlwa na Malahika

¹ Mw'ago mango gonênè, mwâmi Herodi anacigwârha baguma b'omu Ekleziya mpu abalibuze.
² Ayîrha Yakôbo mukulu wa Yowane n'engôrho. ³ Erhi abona oku asimîsize Abayahudi, anacirhegeka mpu bagwârhe na Petro. Zâli nsiku za migati erhâlimwo lwango. ⁴ Erhi abà amâmugwârha n'okumuhira omu mpamikwa, amuhirakwo birundo bini bya basirika bâni-bâni mpu bamulange. Ali alonzize mpu amulerhe embere z'olubaga enyuma lya Basâka. ⁵ Oku Petro adwîrhe alangwa ntyo omu mpamikwa, erhi n'Ekleziya nayo erhahusa okumusengerera emwa Nyamuzinda. ⁶ Ci obudufu bonênè Herodi ali alâlîre mpu hano buca, amuhêke embere z'olubaga, Petro erhi agwîshîre ekarhî ka basirika babirhi, n'erhi ashwêsirwe na nkoba ibirhi, n'abalanzi b'empamikwa erhi bali oku lumvi. ⁷ Oku caligumiza, malahika wa Nyakasane apamuka, empamikwa yayunjula bulangashane. Malahika anacikoma Petro oku nkanga, amuzûsa, erhi: «Zûka duba!». N'enkoba zâli zimushwêsi amaboko zanacirhoga. ⁸ Obwo, malahika amubwîra erhi: «Hwinja bwinjâ, onayambale enkwêrho zâwe». Naye anacikujira. Ashub'imubwîra, erhi: «Hira olubega lwâwe oku birhugo, onkulikire. ⁹ Petro ahuluka, amushimba. Arhamanyaga oku ebyo Malahika ajiraga byânali by'o-kunali; ci yêhe mpu nkaba bilôrho. ¹⁰ Banacirhaluka abalâlîzi barhanzi, n'abâ kabirhi, bahika aha lumvi lw'ecûma lujire omu lugo. Olwo lumvi lwabayigukira lwône. Banacihuluka, bahârûla, bâkulikira njira nguma; oku handi malahika amuleka caligumiza. ¹¹ Erhi ahira omurhima omu nda, Petro anaciderha erhi: «Lêro nkolaga mmayire bwinjâ oku Nyakasane anali arhumire malahika wâge mpu andikûze omu maboko ga Herodi n'omu kubî kwoshi olubaga lw'Abayahudi lwalingaga okunjirira^v». ¹² Erhi ayûsigerêreza ntyo, ajâ aha mwa Mariya, nnina wa Yowane, oderhwa Marko^w. Hâli endêko erhali nyi y'abemêzi bakâg'ishenga. ¹³ Erhi akomomba oku lumvi, mujâ-nyere muguma mpu ye Roda, ayish'iyumvîrhiza. ¹⁴ Amanyîrira izû lya Petro, n'omu mwîshingo gwâge, ahâli b'okuyigula olumvi, alibirhira omu nyumpa, aj'iderha oku Petro ayîmanzire oku muhango. ¹⁵ Bàmubwîra, mpu: «K'isirhe likulimwo?» Ci yêhe asêza, aderha mpu kwo binali. Nabo, mpu: «Malahika wâge oyo!» ¹⁶ Naye Petro erhi anacidwîrhe akomomba oku lumvi. Erhi bayigula, bàmubona, barhangâla. ¹⁷ Ci abakema n'okuboko mpu bahulike, arhondêra abashambâlira oku Nyakasane amurhenzagya omu mpamikwa. Ababwîra, erhi: «Ogwo mwanzi, mujigubwîra Yakôbo na bene wîrhu». Oku handi, anacihuluka, ajâ handi. ¹⁸ Erhi kuca, ehivulindi hirhali hinyi hyazûka ekarhî k'abasirika mpu kurhi Petro anabîre. ¹⁹ Herodi arhuma mpu bamulonze, n'erhi babula bumubona, abûlanya abalâlizi, anarhegeka mpu babayîrhe. Okuhandi, arhenga e Yudeya, ayandagalira e Sezareya, abêrayo.

Okufâ kwa Herodi Agripa

²⁰ Obwo, erhi Herodi akunirîre bwenêne abantu b'e Tiri n'e Sidoni. Abo bantu banacijâ nnâma, balîkûlira emwâge, n'erhi babâ bamâyinjibana na Blasto, ye wali murhonyi w'omu idubiro lya Herodi, baj'ihûna omurhûla bulya ecihugo câbo cakâg' ilwisibwa n'eca mwâmi. ²¹ Olusiku bâli balagânîne, Herodi ayambala emyambalo yâge y'obwâmi, ashonera oku hisingulo, atamala,

^u**11.28** Omu mwâka gwa 49-50, lyo ecizombo câli

^v**12.11** lwalingaga okunjirira: lwalikola lwanjirira: lwalonzagya okunjirira.

^w**12.12** Yoyo ye Marko wayandikaga era Myanzi y'Akalembe ya kabiri omu Ndagâno Mpyâhya/

akababwira. ²² Olubaga lwakâyâma mpu: «Nyamuzinda oyu odwîrhe aderha, ci arhali muntu!»
²³ Ho n'aho, Malahika wa Nyakasane amunêsha, bulya arhàli ahîre Nyamuzinda irenge lyâge. Alundwa n'emivunyu, arhengamwo omûka.

Barnaba na Saulu bashubira e Antiyokiya

²⁴ Ci oluderho lwa Nyakasane lwayôloloka lwanalumîra hoshi hoshi. ²⁵ Barnaba na Saulu nabo, erhi babà bamâyûsa obugo bâli barhabâlîre, bâshubûka kurhenga e Yeruzalemu boshi na Yowane oderhwa Marko.

13

III. Obugo bwa Barnaba bo na Paolo. Olushika lw'e Yeruzalemu

Barnaba na Saulu bacîshogwa

¹ Omu Ekleziya y'e Antiyokiya^x, mwâli abalêbi n'abigîriza; bo: Barnaba, Simoni oderhwa Mwîragula, Luciyo w'e Kirena, Manaheni walereragwa haguma na mwâmi Herodi, na Saulu. ² Lêro kwanacibà erhi badwîrhe bagashâniza Nyakasane banacîshalisize, Mûka Mutagatîfu ababwira erhi: «Muntôlere Barnaba na Saulu, mubahire hâgo hâgo, banjîre obugo nâcîbîshogera». ³ Banacîshalisa, bânashenga, babalambûlirakwo amaboko, bàbalîka. Bashimâna omukurungu Elima e Cipro ⁴ Erhi babà bamarhumwa ntyo na Mûka Mutagatîfu, bayandagalira e Selu-kiya, n'erhi bayîrhenga, bajà omu bwârho, bayîkirira e Cipro. ⁵ Erhi bahika e Salamina, barhondêra okuyigîriza akanwa ka Nyamuzinda omu masinagogi g'Abayahudi. Na Yowane^y ajaga abarhabâla. ⁶ Banacigera omu cirhwa coshi kuhika e Pafo, bashanga omuyahudi w'omukurungu, mulêbi w'obunywesi, mpu ye Bar-Yezu; ⁷ ali omu baganda b'omurhwâli Serjiyo Paolo, muntu wa bwîrhonzi bunji. Oyo Murhwâli anaciamagala Barnaba na Saulu, alonza okuyumva naye akanwa ka Nyamuzinda. ⁸ Ci kwône, oyo mukurungu Elima, ntyo kwo izîno lyâge lidesire, abahagalika, bulya akagihanza omurhwâli okuyêmêra. ⁹ Obwo, Saulu, oderhwa Paolo, erhi yêshi ayunjwîre Mûka Mutagatîfu; amumôlera amasû, anamubwîra, erhi: ¹⁰ «We muntu oyunjulîrîne bulyâlya n'obubî, eri iburha lya shetani, we mushombanyi wa ngasi kushingânîne, k'orhaleke okûla kukubya enjira za Nyakasane n'obwo zishingmanîne? ¹¹ Okuboko kwa Nyakasane kukolaga kwâkunesha: wâbâ muhûrha onajire nsiku orhabona oku izûba». Ho na halya, olwikungu n'omwizimya byàmugorha, arhondêra okuzunguluka eyi n'eyi mpu alonze owankamugwârhira oku kuboko. ¹² Erhi omurhwâli abona okwo, asômerwa n'enyigîrizo za Nyakasane, ayêmêra.

Bahika e Antiyokiya omu Pizidiya

¹³ Paolo n'abà bâli boshi barhenga e Pafo, bayikirira e Perga omu Panfiliya. Yowane anacibaleka, acîshubirira e Yeruzalemu. ¹⁴ Bôhe bahârûla, bàrhaluka e Perga, bàhika e Antiyokiya omu Pizidiya. Erhi lubà lwa Sabato, bajà omu sinagogi, batamala. ¹⁵ Erhi bayûs'isoma Amarhegeko n'Abalêbi, abakulu b'esinagogi babarhumiza, mpu: «Bene wîrhu, akabà hali oku mwabwîra olubaga, mukuderhe».

Paolo ayigîriza Abayahudi

¹⁶ Paolo anaciyimanga, abakema n'okuboko, aderha erhi: «Bene-Israheli, na ngasi barhînya Nyakasane, muyumve. ¹⁷ Nyamuzinda w'olu lubaga lw'Israheli âcîshozire bashakulûza, olwo lubaga àluluza bwenêne erhi bali omu cihugo c'e Mîsiri. N'obuhashe bw'okuboko kwâge,

^x**13.1** : Herodi Antipa oyo bàdesire.

^y**13.5** : Yowane odesirwe ahôla ye Marko, muguma omu bandisi b'Emyanzi y'Akalembe.

àbarhenzayo, ¹⁸ anajira myâka nka makumi anni erhi kubashîbirira abashîbirira omu irungu. ¹⁹ N'erhi abà amâherêrekeza mashanja nda omu cihugo c'e Kanâni, abalikûliza eco cihugo, ²⁰ bacirya hôfi ha myâka magana anni na makumi arhanu. Enyuma ly'aho, abahà abatwî b'emmanja kuhika oku mulêbi Samweli. ²¹ Obwo, banacihûna omwâmi; Nyamuzinda àbaha Saulu, mwene Cisi, w'omu mulala gwa Benyamini: àjira myâka makumi anni. ²² Okuhandi Nyamuzinda anacimurhenza, àyimanza Daudi mpu abè Mwâmi wâbo. Ye aderheraga obu buhamîrizi, erhi: Nabwînage oku Daudi mwene Yese, abà muntu w'omurhima gwâni, akâjira obulonga bwâni bwoshi. ²³ Omu iburha lyâge mwo Nyamuzinda arhengîze Israheli Omuciza Yezu, nk'oku àli alaganyize. ²⁴ Embere ayishe, Yowane àli erhi ayigîrizize olubaga lwoshi lw'Israheli obubatizo bw'obucîyunjuze. ²⁵ Erhi abà akola ayûsa obugo bwâge, Yowane akâg'iderha: «Oyu mucikêbwa mpu ndi, ntali ye, ci n'enyuma zâni hayishire oyu ntakwânîni okushwêkulira omugozi gw'enkwêrho zâge». ²⁶ Bene wîrhu bâna b'obûko bw'Abrahamu, na ngasi abarhînya Nyamuzinda bali ekarhî kinyu, mwe aka kanwa k'obucire karhumîrwe. ²⁷ Nêci, abantu b'e Yeruzalemu n'abakulu bâbo barhalonzagya okumanya Yezu, ci erhi bàmutwîra okufà, bàyunjuza obulêbi bw'abalêbi bukâsomwa ngasi lwa Sabato. ²⁸ N'obwo barhalibamubwînekwo igwârhiro ly'okumuyîrha, bahûna Bilato mpu afè. ²⁹ N'erhi babà bamâyûkiriza ebyâli bimuyandikîrwe byoshi, bàmumanula oku murhi, bàmuhira omu nshinda. ³⁰ Ci Nyamuzinda àmufûla omu bafù, ³¹ ajira nsiku zirhali nyi erhi kubonekera abonekera balya bâli barheremîre bonaye e Yeruzalemu kurhenga e Galileya, b'abo bo banaligi bahamîrizi bâge omu lubaga. ³² Nîrhu, rhumubwîzire oku endagâno alaganyagya balarha, ³³ Nyamuzinda arhuyunjulîzeyo, rhwe bâna bâbo, erhi afûla Yezu, nka kulya biyandisirwe omu lulanga lwa kabirhi, mpu^z *oli mugala wâni, niene nkubusire ene*. ³⁴ Nêci, àmufûsize omu bafù na ntâko ankacishub'ibola. Ali erhi akudesire, erhi^a: *Nammuhè enshôkano ntagatîfu nalaganyagya Daudi omu ndagâno erhankahemuka*. ³⁵ Co cirhumire aderha ahandi erhi^b: «*orhankaziga omurhonyi wâwe abona akubola*». ³⁶ Ci, Daudi, erhi abà amâkolera Nyamuzinda omu nsiku z'obuzîne bwâge, àfîre, àhirwa haguma na b'îshe ànabona okubola. ³⁷ Oyu Nyamuzinda àfûlaga yêhe arhabonaga okubola. ³⁸ Nêci lêro, bene wîrhu, mumanye oku oyo ye rhumire rhwamuyigîriza okubabalirwa ebyâha; n'ebindi byoshi murhankahashire okucêsibwa kuli byo n'amarhegeko ga Mûsa, ³⁹ ngasi yêshi oyêmîre, anacêsibwa kuli byo ye rhumire. ⁴⁰ Kuziga mumanyâge kulyâla kuyandisirwe omu balêbi kulek'ibà muli mwe, mpu: ⁴¹ *Mulole, mwe mukangayaguza, musômerwe, munahirigirhe! Bulya omu nsiku zinyu nâjira omukolo, n'ogwo mukolo murhankaguyêmêra erhi bankamuganîriragwo*. ⁴² Erhi Paolo na Barnaba bahuluka, babahûna mpu oku lundi lwa Sabato bashubibabwîra ebyo binwa. ⁴³ Erhi barhenga omu sinagogi, banji omu Buyahudi n'omu baharâmya Nyamuzinda bakulikira Paolo na Barnaba, nabo bàbabwîra bànabahanûla mpu basêre omu nshôkano ya Nyamuzinda.

Paolo na Barnaba bayigîriza abapagani

⁴⁴ Olwa Sabato lwakulikiraga, hôfi ecishagala coshi càcîgusha haguma mpu ciyumve akanwa ka Nyamuzinda. ⁴⁵ Erhi Abayahudi babona oyo nyamugege w'abantu, bâyâgalwa, barhondêra okulogorhera Nyamuzinda erhi bayumva ebinwa bya Paolo. ⁴⁶ Paolo na Barnaba banacibashuza n'oburhwâli, erhi: «Mwe mwâli mukwânîne okurhangibwîrwa akanwa ka Nyamuzinda; ci kulya kubà mukalahîre mwanatwa mwene mpu murhakwânîni obuzîne bw'ensiku n'amango, rhucîkolera emwa abapagani. ⁴⁷ Bulya, ntyôla ko Nyakasane arhurhegesire, erhi^d: *Nakujizire*

^z**13.33** : Lul 2, 7.

^a**13.34** : Iz 55, 5.

^b**13.35** : Lul 15 (16), 10.

^c**13.41** : Hab 1, 5.

^d**13.47** : Iz 49, 6.

bumoleke bw'amashanja, ohise obucire kuhika emunda igulu lihekera. ⁴⁸ Erhi abapagani bayumva ebyo binwa, basîma, barhondêra bakuza akanwa ka Nyakasane, na ngasi boshi bâli bacîshogîrwe obuzîne bw'ensiku n'amango bayêmêra. ⁴⁹ Na ntyo, akanwa ka Nyakasane kalumîra muli eco cihugo coshi. ⁵⁰ Ci Abayahudi bashumika abagoli barhînyaga Nyamuzinda n'abagula ba muli eco cishagala. Kwo na kuzûkiza Paolo na Barnaba enshombo, babalibirhakwo omu cihugo câbo. ⁵¹ Nabo babagukumulira akatulo kâbali oku nshando z'amagulu, bacîjîra e Ikoniya. ⁵² Abemêzi bôhe bayumva bayunjwîre omwîshingo na Mûka Mutagatîfu.

14

Bayigîriza Emyanzi y' Akalembe e Ikoniya

¹ Byanacibà ntyo! Nka kulya banakomereraga okujira, e Ikoniya bajà omu sinagogi y'Abayahudi; banacishambâla bwinjà, ciru engabo nyingi y'Abayahudi n'Abagreki bayêmêra. ² Ci Abayahudi balahiraga okuyêmêra bashumika abapagani banabazûsamwo enshombo kuli bene wîrhu. ³ Okwo kurharhumaga Paolo na Barnaba barhalamayo nsiku zirhali nyi, bakâyigîriza buzira bwôba, bulya bâli bacîkubagire Nyakasane wakâg'ihamîriza akanwa kâbo n'enshokano yâge omu kujira ebisômêrîne n'ebimanyîso n'amaboko gâbo. ⁴ Abantu b'omu cishagala baciberamwo mpande ibirhi: baguma bafû-ndîkira haguma n' Abayahudi, abandi bacîhira oluhande lw'Entumwa. ⁵ Abapagani n' Abayahudi, bo n'abarhambo bâbo, erhi bakola mpu babajirira kubî n'okubabanda amabuye; ⁶ ci balarha wâni bamanya, bayâkira omu bishagala by'e Likaoniya n'e Listra n'e Derba n'omu mihando yabyo; ⁷ banacirhondêra okuyigîriza Emyanzi y'Akalembe.

Bafumya omuntu ohozire amagulu

⁸ E Listra yali omuntu ohozire amagulu; câli cirema kurhenga okuburhwa kwâge, arhànali asâg'igenda ciru n'eliguma. ⁹ Akayumvirhiza oku Paolo aderha, n'erhi Paolo amusinza, abona oku agwêrhe obuyêmêre bw'okufuma; ¹⁰ anacimubwîra n'izû linene, erhi: «Yimuka, oyimangire oku magulu gâwe!» Abaduka, arhondêra alambagira. ¹¹ Erhi olubaga lubona okwôla Paolo anajizire, lwaheba olwoho omu cikaoniya, mpu: «Ba nyamuzinda barhuyandagalîre omu nshusho z'abantu!» ¹² Barnaba bamuyîrika Yovi^e, na Paolo Merkuriyo, bulya ye wakâg'iderha. ¹³ N'Omudâhwa wa Yovi-w'emuhanda-gw'olugo^f alêrha ebimasha biyambîrhe ebimanè by'obwâso aha muhango gw'olugo, erhi akola mpu arherekêre bo n'olubaga. ¹⁴ Erhi zikuyumva, entumwa Barnaba na Paolo basharhula emyambalo^g yazo, zalibirhira omu kâgarhî k'olubaga, zayâma; mpu: ¹⁵ «Mâshi, mwe balume, kurhi okwo mwajira? Kâli nîrhu rhuli bantu ak'inyu; rhumubwîzire nti muleke ebi bya busha, muhindamukire Nyamuzinda ozîne^h wajiraga amalunga n'igulu n'enyanja na ngasi byoshi bibâmwo. ¹⁶ Omu myâka yâgeraga, alesire ngasi mashanja gashimbe amôrhere gâgo; ¹⁷ ci, ntà mango alesire okucîmanyisa omu kujirira abantu aminjà omu kurhumira abantu enkuba y'emalunga n'amango emyâka eyêramwo, n'omu kummuyigusa ebiryo n'amasîma». ¹⁸ Ci kwône, ciru n'ebyo binwa, kwâli kuzibu okuhanza olubaga mpu lulek'ibajirira enterekêro.

Paolo abandwa amabuye-bashûbûka

^e**14.12** : Yovi erhi Zeusi, na Merkuriyo erhi Herma, bâli bazimu b'Abagereki n'Abaroma. Merkuriyo ye wali muzimu w'obulenga bw'okuderha.

^f**14.13** : Yovi-w'emuhanda-gw'olugo: olusho lwâge lwâli emuhanda gw'olugo.

^g**14.14** : Okusharhula emyambalo câli cimananyîso c'oburhè n'ec'okumanyîsa oku omuntu arhasimiri.

^h**14.15** Okuhindikira Nyamuzinda ozîne, kuli kuleka enshanga n'abazimu b'e Antiyokiya y'omu Pisidiya, aho bali bamacîkêbwa mpu Barnaba na Paolo bali bazimu bakujira ebirhangâzo

¹⁹ Okubundi, hanaciyisha Abayahudi barhengaga e Antiyokiya n'e Ikoniya; bayinjibana olubaga babanda Paolo amabuye, bamukululira e muhanda gw'o-lugo, bamanya mpu anafire. ²⁰ Ci abaganda bamugorha, ayimuka ashubira omu lugo, n'erhi buca, acijîra e Derba bo na Barnaba. ²¹ Erhi bayûsimanyisa eco cishagala Emyanzi y'Alakembe, n'okuhindula bantu banji baganda ba Kristu, banacishubira e Listra n'e Ikoniya n'e Antiyokiya. ²² Bakâzibuhya emirhima y'Abemêzi n'okubahà amahano mpu basêre omu buyêmêre, banakâbabwîra, mpu: «kukwânîne rhugere omu malibuko manji lyo rhuhiha omu bwâmi bwa Nyamuzinda». ²³ Banacihà ngasi Ekleziya abagula, n'erhi babà bamâshenga n'okucîshalisa, babahira omu maboko ga Nyakasane bâli bamâyêmêra. ²⁴ Okubundi, bagera omu Pizidiya, bahika e Panfiliya. ²⁵ Erhi babà bamâyigîriza akanwa ka Nyakasane e Perga, bayandagalira e Ataliya; ²⁶ kwo na kuyikirira e Antiyokiyaⁱ, ciry a cishagala babashengeragamwo obwangà bwa Nyamuzinda kw'ogwo mukolo bâli bamâjira. ²⁷ Erhi bahika, bahamagala e Ekleziya, babà-ganîrira ehi Nyamuzinda ajizire byoshi n'amaboko gâbo, na kurhi ayiguliraga abapagani olumvi lw'empingu. ²⁸ Banacishinga nsiku zirhali nyi baguma n'abemêzi.

15

Bajà kadali e Antiyokiya

¹ Okuhandi, bantu baguma barhengaga e Yudeya bakâyigîriza bene wîrhu, mpu: «Mukabà murhakembwîrwi nka kulya Mûsa arhegesire, murhankacunguka». ² Paolo na Barnaba banacibazûsamwo ivango n'akadali k'enkwîra. Obwo, barhegeka mpu Paolo na Barnaba bo na bandi baguma ba muli bo barheremere e Yeruzalemu, olwo lubanja baluhêkera entumwa n'abà-gula. ³ Ekleziya yabalusa, batwîkanya omu Fenisiya n'omu Samâriya, bajà baganîra kurhi abapagani badwîrhe bayankirira obuyêmêre, na ntyo, balêrhera bene wîrhu boshi obusîme. ⁴ Erhi bahika e Yeruzalemu, bayankirirwa na Ekleziya n'entumwa n'abagula; babashambâlira ebi Nyamuzinda ajizire byoshi n'amaboko gâbo.

Bajà kadali e Yeruzalemu

⁵ Lêro, baguma barhengaga omu Bafarizeyi, bâli bakola bemêzi, banaciyimanga, baderha, mpu: «Kukwânîne bakembûlwe banashimbe amarhegeko ga Mûsa». ⁶ Obwo, Entumwa n'abagula bajà ihano mpu babone kurhi bigenzire.

Ebinwa bya Petro

⁷ Erhi abona oku akadali kaluzire Petro anaciyimuka, aderha, erhi: «Bene wîrhu, mumanyire oku kurhenga ensiku ntanzi-rhanzi, Nyamuzinda acinyishozire muli mwe mpu akanwa kâni kamanyise abapagani Emyanzi y'Akalembe, na ntyo bayêmêre. ⁸ Na Nyamuzinda oyishi emirhima abahire obuhamîrizi erhi abashobôza Mûka Mutagatîfu akîrhu. ⁹ Arhajira kabôlo ciru n'ehitya ekarhî kîrhu n'akâbo, bulya acêsize emirhima yâbo n'obuyêmêre. ¹⁰ Kurhigi buno kandi mudwîrhe mwalonza okurhangula Nyamuzinda omu kulonza okubarhuza abemêzi omuzigo gwayabiraga balarha na nîrhu rhwêne? ¹¹ Nîsi, k'arhali oku nshôkano ya Nyakasane Yezu Kristu rhuyêmêra oku rhucunguka akâbo?» ¹² Obwo, endêko yoshi yanacihulika, bayumvîrhiza oku Barnaba na Paolo babarhondêrezagya ebisômerîne n'ebirhangâzo Nyamuzinda ajizire byoshi n'amaboko gâbo omu bapagani.

Ebinwa bya Yakôbo

¹³ Erhi bayûsa, Yakôbo anacijaho, erhi: «Bene wîrhu muyumve. ¹⁴ Simoni anahugwîre kurhi, kurhenga omurhondêro, Nyamuzinda acîshogaga omu bapagani omurhwe gw'okukombêra Izîno lyâge. ¹⁵ N'okwôla kushingânîne n'ebinwa by'Abalêbi, bulya kuyandisirwe, mpu: ¹⁶ Enyuma

ⁱ14.26 Antiyokiya y'omu Sîriya.

ly'aho, nacigaluka, nsubiyûbaka ecihando ca Daudi câhongosire; ahashabûsire, nâshubihayûba-ka, nnancyimanze, ¹⁷ Iyo abandi bantu balonza Nyakasane, na galya mashanja goshi gashiga izîno lyâni, kwo Nyakasane okola ebyo byoshi adesire ntyo, ¹⁸ anayôrha abimanyire kurhenga ensiku n'amango. ¹⁹ Co cirhumire nie ono mbwîne oku kurhakwânîni okurhindibuza abapagani bamahinduka bemêzi ba Nyamuzinda. ²⁰ Babayandikire okurhalya enyama zarherekîrwe abazimu, n'o-kuleka amahya garhali go, n'okurhalya enyama z'ensimba zifulungînwe omu-ko, n'omwamba. ²¹ Bulya, kurhenga mîra, omu ngasi lugo, Mûsa ajira abahanûzi b'amarhegeko gâge bakâgasoma omu masinagogi ngasi lwa Sabato.

Amaruba g'Entumwa

²² Okubundi, entumwa n'abagula, erhi babà bamâyumvanya n'endêko y'a-bemêzi yoshi, banacirhegeka mpu bacîshoge baguma muli bo, barhumwe e Antiyokiya haguma na Paolo na Barnaba. Bacîshoga Yûda, oderhwa Barsaba, na Sila, bantu ba lukengwa omu bemêzi. ²³ Babafumbasa aga maruba, mpu: «Rhw'ono ntumwa n'abagula bene winyu, rhumuhîre omusingo, mwe bene wîrhu b'e Antiyokiya n'e Sîriya n'e Silisiya mwarhengaga omu bapagani! ²⁴ Rhwayumvîrhe mpu bantu baguma b'eno mwîrhu badwîrhe bakaderha ebinwa by'okummuhiramwo akavulindi n'okumufudusa emirhima, n'obwo rhurhabarhumaga. ²⁵ Okwo kwo kwarhumire rhwajà haguma, rhwacîshoga abaganda nti rhumurhumire bo haguma na bene wîrhu bazigirwa Barnaba na Paolo, ²⁶ abo balume bâhânyire obuzîne bwâbo erhi izîno Iya Nawîrhu Yezu Kristu lirhuma. ²⁷ Na ntyo, rhumurhumîre Yûda na Sila nti bammubwîre obwo bugo n'akanwa. ²⁸ Mûka Mutagatîfu nîrhu rhwahizire okurhamubarhuza eyindi mizigo kuleka eyi erhankalekwa: ²⁹ muleke okukâlya enyama zirherekîrwe abazimu, n'omwamba n'enyama y'ensimba zifulungînwe omukò, n'amahya garhali go. Mukaleka okukâjira ntyo, mwajira bwinjà. Gokagwi!

Abaganda b'entumwa e Antiyokiya

³⁰ Abàli barhumirwe banacisengeruka, bayandagalira e Antiyokiya, bahà-magala endêko y'abemêzi, banacibahà galya maruba. ³¹ Babà bamagasoma, bacîshingira oburhûlirize gali gabadwîrhîre. ³² Yûda na Sila, bulya nabo bâli balêbi, babwîra abemêzi binwa binji by'okubahanûla n'okubazibuhya. ³³ Erhi bayûsayo nsiku, abemêzi babalika mpu bashubire n'omurhûla emwa balya bâli babarhumire^k. [³⁴] ³⁵ Ci Paolo na Barnaba basigala e Antiyokiya, bakâyigîriza haguma na bandi banji n'okumanyîsa abantu Emyanzi y'Akalembe ka Nyakasane.

IV. Obugo bwa Paolo

Paolo balekana na Barnaba. Sila agenda bo na Paolo

³⁶ Erhi hagera nsiku, Paolo abwîra Barnaba erhi: «Rhushubig'ijirhandûla bene wîrhu omu ngasi lugo Rhwayigîrizemwo akanwa ka Nyakasane, rhubone kurhi bayôsire». ³⁷ Barnaba alonza okuhêka Yowane, oderhwa Marko; ³⁸ ci Paolo ahakana mpu barhankahêka oyo warhangag'ibasiga e Panfiliya, anabula bubarhabâla oku mukolo. ³⁹ Akadali kanacizûka ekarhî kâbo, ciru banalekana Barnaba arhòla Marko, ayikirira e Cipro. ⁴⁰ Naye Paolo acîshoga Sila, erhi n'abemêzi babà bamâmushengerakwo obwangà bw'enshòkano ya Nyamuzinda, ahârûla, agenda. ⁴¹ Atwîkanya omu Sîriya n'omu Silisiya, aj'azibuhya Ekleziya.

16

^j**15.18** : Amo 9, 11-12.

^k**15.33** : Enyuma ly'ogo mulongo, oyushûle ogu gwa 34 gudesire ntya: «Sila yêhe abona oku kuli kwinjà asigale, naye Yûda ashubira e Yeruzalemu.»

Paolo na Timoteyo

¹ Okubandi, ahika e Derba n'e Listra. Yali omuganda, izîno lyâge Timoteyo. Nnina àli Muyahudi mwemêzi, ci îshe àli mugereki. ² Abemêzi b'e Listra n'e Ikoniya bakâg'imuderha bwinjà. ³ Paolo anachigiga mpu bagendane. Amuyanka, amukembûla erhi Buyahudi bâli mw'eco cihugo bàrhuma; bulya boshi bâli bamanyire oku îshe abà Mugereki. ⁴ Omu ngasi lugo bageragamwo, bakaz'iyigîriza ebirhegesirwe n'entumwa n'abagula b'e Yeruzalemu, n'oku-bwîra abantu mpu babishimbe. ⁵ Na ntyo Ekleziya zazibuha omu buyêmêre, erhi n'abemêzi badwîrhe bayûshûka ngasi lusiku. ⁶ Banacigera omu Frijiya n'omu cihugo c'e Galasiya, bulya Mûka Mutagatîfu ali abahanzize okuyigîriza oluderho lwa Nyakasane omu Aziya. ⁷ Erhi bahika e Miziya, balonza okujà omu Bitiniya, ci Omûka gwa Yezu gurhabayêmêreraga. ⁸ Banacitwikanya omu Miziya, bayandagalira e Trowa. ⁹ Erhi bubà budufu; Paolo ayagânwa: abona omuntu w'e Macedoniya amuyimanzireho anadwîrhe amuyinginga, erhi: «Mâshi, ojè e Macedoniya, oyîsh'irhurhabâla!» ¹⁰ Erhi ayûs'ibonekerwa, ho n'aho rhwalonza okujà e Macedoniya, bulya rhwàli rhumanyire bwinjà oku Nyamuzinda arhuhamagireyo mpu rhuyigîrize abantu bâyo Emyanzi y'Akalembe.

Bahika e Filipi

¹¹ Okuhandi, rhwanacirhulirwa omu bwârho aha Trowa, rhwayikirira e Samotrasiya, n'erhi buca, rhwahika e Neapoli. ¹² Erhi rhuyirhenga, rhwajà e Filipi, co cishagala cikûîre ebindi byoshi by'omu Macedoniya, canali idako ly'oburhegesi bw'Abaroma. Rhwabêra nsiku nsungunu mw'eco cishagala. ¹³ E-erhi kubà lwa Sabato, rhwarhenga omu lugo, rhwajà ebwa lwîshi, emunda bakômeraga okukâshengera. Rhwanacitamala, rhwarhondêra okuyigîriza abà-kazi bâli badêkerîre. ¹⁴ Muguma muli bo, izîno lyâge ye Lidiya, akâg'irhuyumvîrhiza. Ali murhimbûzi w'emyenda midukula, w'omu cishagala c'e Tiyatira, anakâg'iharâmya Nnâmahanga. Nyakasane amuyigula omurhima, na ntyo ayêmêra ebi Paolo akâg'iderha. ¹⁵ Erhi abà amâbatizibwa boshi n'ab'aha mwâge, anarhuyinginga, erhi: «Akabà muyêmîre oku ndi mwemêzi wa Nyakasane, muyish'ibêra omu mwâni». Anacirhusêza.

Paolo na Sila bagwârhwa

¹⁶ Lêro kwanacibà lusiku luguma erhi rhwaj'ishenga, rhwashiâna omujà-nyere wali ogwêrhwe na shetani w'obulaguzi; amalêbi gâge gakâg'ilêrhera bannawâbo bintu binji. ¹⁷ Anacirhukulikira, Paolo na nîrhu, ajà ayâma anaderha, erhi: «Abà bantu bali bambali ba Nyamuzinda w'enyanya bwenêne; badwîrhe bamuyigîriza enjira y'obucire». ¹⁸ Ajira ntyo nsiku zirhali nyi. Lêro, erhi Paolo abona amarhama, ahindamuka, abwîra oyo shetani, erhi: «Oku izîno lya Yezu Kristu, nkurhegesire orhengemwo oyo mukazi». Aho honène, oyo shetani anacimurhengamwo. ¹⁹ Erhi bannawâbo babona obunguke bâli balangâlire bubashugunuka, banacigwârha Paolo na Sila, babahêka ekagombe aha bashamuka; ²⁰ babahà abatwî b'emmanja, mpu: «Abà bantu badwîrhe balêrha akavulindi omu cishagala cîrhu; bali Buyahudi, ²¹ badwîrhe bayigîriza engeso rhurhankahash'iyêmêra n'okushimba rhwe Baroma». ²² Olubaga lwanacibaya-ndukako, n'abatwî b'emmanja erhi babà bamâbahogola emyambalo, barhegeka mpu babashûrhe emikoba. ²³ Erhi babà bamâbanoza n'empîmbo, babakwêba omu mpamikwa, banabwîra omulanzi mpu abalange bwinjà. ²⁴ Erhi omulanzi ayumva ntyo, abahêka omu ndalâlâ y'empamikwa, n'amagulu gâbo agashwêkera oku mirhi.

Ntumwa zalikûzibwa okusômerîne

²⁵ Aha karhî k'obudufu, Paolo na Sila bâli badwîrhe bayimba irenge lya Nnâmahanga, n'ababohe bakâbayumvirhiza. ²⁶ Caligumiza, hanacizûka omusisi munene, empamikwa yoshi yadundagana eciriba. Ho n'aho, enyumvi zoshi zayiguka n'enkoba z'ababohe zoshi zashwêkûka. ²⁷ Erhi omulanzi w'empamikwa asinsimuka, n'erhi abona enyumvi ziri nyigule, ayômola engôrho yâge, àli akola mpu acînige, bulya àli amanyire mpu ababohe bamufumire. ²⁸ Ci Paolo

anaciyâkûza n'izû linene erhi: «omanye wankaciyâgaza: mwo rhweshi rhuli muno». ²⁹ Nyamulanzi anacihûna akamole, anacikanya, aj'ageramwo omusisi, aci-kwêba aha magulu ga Paolo na Sila. ³⁰ Oku bundi, abahulusa, abadôsa, erhi: «Waliha, kurhi njirage lyo ncunguka? ³¹ Banacimushuza, mpu: «Oyêmêre Nyakasane Yezu, na ntyo wacunguka, w'oyo, n'ab'omu mwâwe boshi». ³² Banacimuyîgiriza akanwa ka Nyakasane, ye na ngasi boshi bâli omu mwâge. ³³ Oyo mulanzi anacibayanka ho n'aho erhi bunaciri budufu bukulu, ashuka ebibande byâbo, anabatizibwa ho na halya boshi n'ab'omu mwâge. ³⁴ Anacibarheremya omu mwâge, abarheganyiza ebiryo, anacisîma n'enyumpa yâge yoshi, kulya kubà bayêmîre Nyakasane. ³⁵ Erhi kuca, abatwî b'emmanja bârhumà omuganda mpu aj'ibwîra omulanzi, mpu: «Lîka balya bantu». ³⁶ Naye anacibwîra Paolo erhi: «Abatwî b'emmanja barhumire mpu mulîkwe. Hulukagi, mucîgendere n'omurhûla». ³⁷ Ci Paolo abwîra balya baganda erhi: «Bârhashûsire emikoba e-mbêre z'olubaga buzira okurhutwîra olubanja, n'obwo rhuli Baroma bânarhuhira omu mpamikwa. Lêro bakolaga balonza okurhulîka bufundafunda! Nanga là» Bône bayishe, barhulîke!» ³⁸ Abaganda bagend'ibwîra abatwî b'emmanja ebyo binwa. Barhemuka erhi bayumva oku bali Baroma; ³⁹ bayisha, babayinginga mpu mâshi babarhengere omu lugo. ⁴⁰ Erhi barhenga omu mpamikwa, Paolo na Sila bajà aha mwa Lidiya, bashub'ibonana n'abemêzi, babazibuhya omurhima, okuhandi banacigenda.

17

Abayahudi babazukiza embaka e Tesalonika

¹ Erhi babà bamârhaluka Amfipoli n'Apoloniya, banacihika e Tesalonika. Abayahudi bàgwêrheho esinagogi. ² Nk'oku anayôrhaga ajira, Paolo abajaho, ajira za-Sabato isharhu zikulikirîne erhi kadali abajisa oku by'Amandiko. ³ Akabahugûlirago, abayêreka oku Kristu àli akwânîne ababale agal'ifûka omu bafû, erhi'n'oyo Kristu, ye Yezu namubwîra». ⁴ Baguma muli bo banaciyêmêra, bashimba Paolo na Sila, n'abandi mwandu b'omu bapagani barhînya Nyamuzinda, n'engabo y'Abagereki n'abagoli barhali banyi. ⁵ Ci Abayahudi bayâgalwa, banacijaho, bashûbûza ebishungu byâli omu lubaga, n'erhi babà bamâbona omurhwe gurhali munyi, batula akavulindi omu cishagala. Balundumana aha mwa Yasoni, erhi badwîrhe balonza Paolo na Sila mpu babahêkere olubaga. ⁶ Erhi bababula, banacigwârha Yasoni na bene wîrhu baguma, babahêkera abarhwâli b'eco cishagala, banayâma, mpu: «aba bashi bàgomize igulu lyoshi, babà hano, ⁷ na Yasoni abahandisize aha mwâge. Abà boshi bânajire okurhashingânîni n'amarhegeko ga Sezari, banaderhe mpu hali owundi mwâmi, mpu ye Yezu». ⁸ Ebyo binwa byahira ehidugundu omu lubaga n'omu barhwâli. ⁹ N'erhi Yasoni n'abandi babà bamâbalyûlira, balîkwa.

Ezindi mbaka zazûka e Bereya

¹⁰ Obwo budufu bwônene, bene wîrhu bageza buhena Paolo na Sila, babahêka e Bereya. Erhi bayihika, bajà omu sinagogi y'Abayahudi. ¹¹ Ci kwônene, abôla bôhe bâli ba murhima mwinjà kulusha ab'e Tesalonika. Bayankirira Oluderho lwa Nnâmahanga buzira kurhindirira. Ngasi lusiku bakâg'ilongereza omu mandiko mpu babone erhi kwo binali ntyo. ¹² Banji muli bo bayêmêra, n'omu Bagereki, abagoli n'abalume barhali banyi. ¹³ Ci erhi, Abayahudi b'e Tesalonika bamanya oku Paolo adwîrhe ayigîriza akanwa ka Nyamuzinda e Bereya, banaciyija, bazûsa ehidugundu n'akavulindi omu lubaga. ¹⁴ Ho n'aho, bene wîrhu bageza Paolo, bamubwîra mpu ajè e bwa nyanja. Naye Sila na Timoteyo basigala. ¹⁵ Abâli balusize Paolo, bamuhisa e Atena, okubundi bâna-cigaluka n'irhegeko ly'okubwîra Sila na Timoteyo mpu bamubugane duba.

Paolo e Atena

¹⁶ Erhi Paolo abà adwîrhe ahalingira e Atena ayumva burhè bunji omu murhima erhi abona oku

eco cishagala ciyunjwîre nshusho za bazimu. ¹⁷ Anacikâganîza Abayahudi omu sinagogi n'abantu barhînya Nnâmahanga, na ngasi lusiku akashambâza ngasi abakagishanga aha ngombe. ¹⁸ Ciru n'abarhimanya baderhwa bapikureyi na bastoyici bakâmujiîsa kadali. Baguma bakâderha, mpu: «bici eyi ngushu yankaderha?» Abandi; mpu: «Ali nk'owayigîriza abazimu b'e mahanga»; bulya akâg'ibabwîriza Yezu n'obufûke bw'abafîre. ¹⁹ Lêro banacimuyanka, bamuhêka omu lukîko luderhwa Aeropago, bamudôsa, mpu: «Wankarhubwîra ezo nyigîrizo mpyâhya odwîrhe wayigîriza?» ²⁰ Bulya ebi o-dwîrhe warhubwîra biri bihyâhya, rhwankalonzize nîrhu rhumanye byo bici e-byo». ²¹ Abanya-Atena n'ebigolo byâhandaga omu cishagala câbo barhakolaga bici okurhali kuderha n'okuyumva emyanzi mihyâhya.

Enyigîrizo za Paolo omu Aeropago

²² Okuhandi, Paolo anaciyimanga aha karhî k'Aeropago, aderha, erhi: «Mwe Banya-Atena, oku mbwîne, omu bantu boshi, ntâbo bamuhimire okurhînya abazimu. ²³ Bulya ene ngera omu cishagala cinyu, nasinza enshusho z'abazimu binyu, nabwîne ciru n'olûsho luyandisirwekwo, mpu: «Kuli Nyamuzinda rhurhishi». Nêci, oyo mushenga murhanamumanyiri, ye ndi mmuyigîriza. ²⁴ Nyamuzinda walemaga igulu n'ebibâmwo byoshi, bulya ye Nyakasane w'irunga n'igulu, arhabâ omu nyumpa zayûbakagwa n'amaboko g'abantu. ²⁵ Arhanakolerwa n'amaboko g'abantu, bulya ntâco alagîrîrekwo, kulya kubâ ye shobôza boshi obuzîne n'omûka n'ebindi byoshi byoshi. ²⁶ Ye warhenzagya abantu boshi oku muntu muguma, anabalumîza omu igulu lyoshi; abagêrera ensiku z'obuzîne bwâbo, abatwîra n'embibi z'aha bayûbaka. ²⁷ Ajira ntyo mpu lyo abantu balonza Nyamuzinda, bagerêreza okumuhikakwo nk'abadwîrhe bamamarha n'okumubona. Erhi kwo binali ntyo; ntâye ali kuli muli rhwe, ²⁸ bulya ye rhukulamwo obuzîne, n'okugenda n'okubâho, kulya baguma b'omu basâka-binwa bâdesire, mpu: «Rhuli b'omu bûko bwâge. ²⁹ Akabâ rhuli b'omu bûko bwa Nyamuzinda, kurhakwânîni rhugerêreze mpu Nyamuzinda ali nka masholo erhi cûma nîsi ibuye byajiragwa n'obulenga erhi n'obukengêre bw'omuntu. ³⁰ Lêro buno Nyamuzinda akola ayibagîre amango g'obuhwinja, anakola alâlîsire abantu boshi ba ngasi hoshi mpu bacîyunjuze; ³¹ bulya atwîre olusiku ayishitwîramwo igulu lyoshi olubanja n'obushinganyanya; ayish'ilutwa n'omuntu acîshozire, amuhâ abantu mpu abè ye balangâlira boshi, erhi amufuûla omu bafû». ³² Erhi bayumva okufûka kw'abafîre, baguma bamushekera, n'abandi baderha erhi: «Rhwâcikuyumwa kw'eyo myanzi gandi mango». ³³ Ntyo, kwo Paolo abarhenziremwo. ³⁴ Ci kwône, balume baguma bamusêra-kwo banayêmêra. Muli bo mwâlî Dioniziyo w'omu ihano lya aeropago, na Mukazi muguma mpu ye Damari, n'abandi haguma nabo.

18

Paolo arhondêra Ekleziya y'e Korinti

¹ Byanacibâ ntyo! Paolo arhenga e Atena, ajâ e Korinti^l. ² Ayishimâna omuyahudi, izîno lyâge ye Akwila, muburhwa w'e Ponto, wacizindag'irhenga e Italiya bo na mukâge Prishila, bulya Klaudiyo ali arhegesire mpu Abayahudi boshi barhenge e Roma. Paolo anacibayinjibana, ³ na bulya ali wa bulenga buguma nabo, abêra abâ mwâbo, bakâkolera haguma: obulenga bwâbo bwâlî bwa kuluka amahêma. ⁴ Paolo akâg'ikajâ kadali omu sinagogi ngasi lwa Sabato, akacisêza okuyêmêza Abayahudi n'Abagereki. ⁵ Erhi Sila na Timoteyo bayisha kurhenga e Macedoniya, Paolo acîshwêkera oku kukayigîri-za akanwa ka Nnâmahanga, akahamîriza omu Buyahudi oku Yezu ye Kristu. ⁶ Erhi abona balahira kuyêmêra banadwîrhe bakâlogorha, agukumula emyambalo yâge, anababwîra, erhi: «Omukò gwinyu oku irhwe linyu; niehe ncîbêrîre mwêru-kwêru! Kurhenga ene, emwa abapagani nkola nacîjîra». ⁷ N'erhi aharhenga, ajâ aha mwa muntu muguma, mpu ye

^l**18.1** : Korinti càli cishagala cikulu c'Abaroma omu Akaya.

Tito Yusto. Oyo murrutu akâg'iharâmya Nnâmahanga, n'enyumpa yâge yali elungîne n'esinagogi.⁸ Omukulu w'esinagogi, Krispo, ayêmêra Nyakasane bo n'ab'omu mwâge boshi. N'Abakorinti banji bakâgiyumva enyigîriza za Paolo, nabo bayêmêra banabatizibwa.⁹ Lêro budufu buguma, Nyakasane anacibonekera Paolo, amubwîra, erhi: «Orhayôbohaga oderhe, orhahulikaga;¹⁰ bulya rhwembi rhuli. Ntâye wâkuhumakwo mpu akujîrîre kubî, bulya abantu bâni bali banji muli eci cishagala». ¹¹ Ayigeza mwâka muguma na myêzi nda, erhi kuyigîriza ayigîriza Abakorinti akanwa ka-Nyamuzinda.

Paolo ahêkwa lubanja n'Abayahudi

¹² Obwo, erhi Galiyoni ye murhwâli omu Akaya. Abayahudi banacyumvanya, bayandûkako Paolo bamuhêka omu lukîko ¹³ mpu: «Oyo murrutu adwîrhe ashumika abantu mpu bakâharâmya Nyamuzinda okurhashingânîni irhegeko». ¹⁴ Erhi Paolo aderha mpu abumbûle akanwa, Galiyoni abwîra Abayahudi, erhi: «Wâni Buyahudi, acibâga bwâli bubî erhi bushumûsi, nali nayumva olubanja mundwîrhîre. ¹⁵ Ci obu kabire kadali ka binwa n'amazîno n'amarhegeko ginyu, mwene murhahabe! Olwo, niehe ntalonza okulutwa». ¹⁶ Abahulusa omu lukîko lwâge. ¹⁷ Obwo, okubanali boshi, banacirhuluba omukulu w'esinagogi, Sosteni, bamushûrhira aha kagombe. Ebyo byoshi, Galiyoni arhabishibiriraga.

Paolo ashubira e Antiyokiya omu Sîriya. Olugendo lwâge lwa kasharhu

¹⁸ Paolo ashubijira zindi nsiku zirhali nyi e Korinti, okuhandi asêzera bene wîrhu, aj'omu bwârho, ayikirira e Sîriya bona Prishila na Akwila. Ali erhi anamômîrwe emviri zoshi e Cencri, bulya àli ajizire e ciragâne. ¹⁹ Erhi bahika e Efezi, Paolo arhenga omu bâbo, ajà omu sinagogi, arhangira aganîra boshi n'Abayahudi. ²⁰ Erhi bacimuhûna mpu abêre nabo ezindi nsiku, acîlâhirira. ²¹ Ci, erhi akola abasengeruka, ababwîra, erhi: «Nacishubira eno mwinyu, Nnâmahanga akalonza». Anacirhenga e Efezi. ²² Agend'iyômokera e Sezareya, arherema, aj'ilamusa Ekleziya^m, okubundi, ayandagalira e Antiyokiya. ²³ Erhi abà amâyûsa yo nsiku, ashub'igenda; ajà agera omu cihugo c'e Galasiya n'omu Frijiya, akahà abemêzi boshi omurhima.

Apolo e Efezi n'e Korinti

²⁴ Muyahudi muguma w'e Aleksandriya, mpu ye Apolo, anacihika e Efezi. Ali muntu oyîsh'iderha, anali mulenga omu Mandikoⁿ. ²⁵ Ali ayigîrizîbwe enjira ya Nyakasane, anakag'ihanûla n'okuyigîriza nk'oku bishingânîne ebiyêrekîre Yezu n'omurhima gw'obushiru, n'obwo bubatizo bwa Yowane bwône ali ayîshi. ²⁶ Arhangira okuyigîriza n'oburhwâli omu sinagogi. Prishila n'Akwila erhi bamuyumva, bamuyanka, bamuzabûlira kwinjà enjira ya Nyamuzinda. ²⁷ Erhi acilonza okujà e Akaya, bene wîrhu bamuhà omurhima mpu nêci, barhumira abemêzi amaruba mpu bamuyankirire kwinjà. Erhi ahikayo, n'obuhashe bw'enshòkano ya Nyamuzinda, arhabâla bwenêne abemêzi, ²⁸ bulya akâg'iyagîriza Abayahudi embere z'olubaga, akabayêreka n'Amandiko oku Yezu ye Kristu.

19

Paolo ashanga abashimbûlizi ba Yowane Mubatiza e Efezi

¹ Byanacibà ntyo! Erhi Apolo abà ali e Korinti, Paolo erhi ayûs'igera omu ntondo z'e Aziya, ahika e Efezi. Arhimânayo baganda baguma, ² abadôsa, erhi: «Ka mwahâbirwe Mûka Mutagatîfu amango mwayêmêraga?» Nabo, bamushuza, mpu: «Ciru rhusâg'iyumva oku Mûka Mutagatîfu abâho». ³ Naye, erhi: «Bubatizo buhi mwahîrwe?» Bamushuza, mpu: «Bubatizo 'bwa Yowane». ⁴ Okubandi Paolo anacibabwîra, erhi: «Yowane abatizize olubaga obubatizo bw'obucîyunjuze,

^m**18.22** : Ekleziya y'e Yeruzalemu eyo obwo.

ⁿ**18.24** Apolo ali handi hasharhu omu Ndagâno Myâhya ,lolà 1 Kr 1,12; 3, 4-6; 16,12.

akàbabwîra mpu bayêmêre owayayishe enyuma zâge, ye Yezu». ⁵ Erhi bayumva ebyo binwa, babatizibwa oku izîno lya Nyakasane Yezu. ⁶ N'erhi Paolo abà amâbalambûlirakwo amaboko, Mûka Mutagatîfu abayandagalira, barhondêra baderha endimi banalêba. ⁷ Boshi haguma bâli nka balume ikumi na babirhi.

Ekleziya y'e Efezi yarhondêra

⁸ Paolo anacijà omu sinagogi, ajira myêzi isharhu ayigîriza buzira bwôba. Akazâg'ikashambâlira Abayahudi eby'Obwâmi bwa Nnâmahanga n'okucîseza okubayêmêza, ⁹ Ci baguma banacihûsa emirhima yâbo, balahira okuyêmêra, ciru banajâcira enjira ya Nyakasane embere z'olubaga. Anacibaleka obwo, ahamagala abemêzi hâbo hâbo, ngasi lusiku akazibaganîziza omu isomo lya Tirano°. ¹⁰ Okwo, akujira myâka ibirhi yoshi, na ntyo abantu boshi b'omu Aziya, Abayahudi n'Abagereki, bayumva oluderho lwa Nyakasane.

Abayahudi barhangula okulibirhakwo shetani balonz'iyigânnya Paolo

¹¹ Naye Nyamuzinda akâg'ijira ebisômerîne bizibu n'amaboko ga Paolo, ¹² kuhika abalwâla bakâg'ihirwakwo ebitambara n'emishangi yali-ehumire oku mubiri gwâge bakâfuma, n'abashetani bakâbarhengamwo. ¹³ Nabo baguma omu Buyahudi b'abagenzi bakâg'ilibirhakwo abazimu babî, banacirhangula okuyambaza izîno lya Nyakasane Yezu oku balimwo abazimu babî. Bakâderha, erhi: «Mmulahirîze oku izîno ly'olya Yezu Paolo ayigîrizagya». ¹⁴ Muyaahudi muguma mpu ye Sheva, mudâhwa mukulu, âgwêrhe bâna bâge misole nda bakâg'ijira ntyo. ¹⁵ Ci shetani abashuza, erhi: «Yezu, mmuyishi, naye Paolo ntamuhabiri, ci mw'oyo, muligi bandi?» ¹⁶ Lêro olya muntu wâlimwo abazimu babî anacibahamirakwo, abanêsha oku banali boshi, abakolera buligo, ciru barhenga muli eyo nyumpa bulibirha, erhi bakola bayambîrhe busha banayunjwîre bibande. ¹⁷ Okwo kwanacimanyîkana omu bantu boshi b'e Efezi, Abayahudi n'Abagereki. Obwôba bwabagwârha boshi là, bakuza izîno lya Nyakasane Yezu. ¹⁸ Banji muli balya bâli bamâyêmêra bakâyish'ifulûla n'okuderha engeso zâbo. ¹⁹ Banji muli balya bakâg'ijira eby'obukurungu, bakâlêrha ebitabu byâbo n'okubidûlika muliro omu masû ga boshi. Baganja e-ngulo yabyo, bashanga biri bihumbi makumi arhanu ga nsaranga. ²⁰ Na ntyo E-myanzi y'Akalembe ya Nyakasane yayôloloka yanazibuha.

V. Paolo omu mpamikwa

Paolo ahiga akubalamira e Roma

²¹ Erhi ebyo byoshi bibà byamâbà, Paolo anacihiga emurhima okutwikanya omu Macedoniya n'omu Akaya, n'okujà e Yeruzalemu, erhi: «Hano mbà namâyihika, kukwânîne mbone na Roma». ²² Anacirhuma baganda babirhi e Macedoniya, bo Timoteyo na Erasto; naye yêne ashub'ijira zindi nsiku nsungunu omu Aziya.

Abatuzi b'amasholo bazûsa embaka e Efezi

²³ Mw'ago mango, hazûka embaka zirhali nyi ziyêrekire enjira ya Nyakasane. ²⁴ Muntu muguma, mpu ye Demetriyo, mutuzi w'amasholo wakâg'iyûbakira Artemi amahêro^p g'ebyûma, akâg'ilêrhera abakozi bâge bunguke bunji.. ²⁵ Anacibahamagala bo n'abandi bakozi b'emirhima eri nk'ogwâbo, ababwîra, erhi: «Bîra bâni, murhababiri oku ogu mukolo gwo gurhubîka. ²⁶ Ci mwene mubwîne munadwîrhe mwayumva oku arhali e Efezi yône, ci na hôfi omu Aziya yoshi, oyu Paolo arhebire anahindula emirhima y'abantu barhali banyi, ababwîra mpu banyamuzinda

^o**19.9** : Oyo Tirano àlì mwigîriza.

^p**19.24** : amahêro g'ebyûma, abandi baderhe mpu nyusho za byuma. Artemi erhi Diyana yali nshanga ya muzimu-kazi omu Aziya

bajiragwa n'amaboko g'abantu barhali ba-nyamuzinda. ²⁷ Arhali mukolo gwîrhu gwône rhuyôbohîre nti gwakansherera ci n'olûsho lw'Artemi ciru, omuzimu-kazi wîrhu mukulu, nti lwankalolwa nka lwa busha, na buzinda obone irenge ly'olya abantu b'omu Aziya n'ab'omu igulu lyoshi bashenga likola ntâlyo. ²⁸ Erhi bayumva ebyo binwa, obukunizi bwabarhaluka irhwe, bârhoneâ babanda orhuhababo mpu: «Artemi w'Abanya-Efezi ali mukulu!» ²⁹ Ecishagala coshi cayunjula hidugundu, bashagamukira caligumiza omu itaramo, bàkulûmbana Gâyo na Aristarko b'e Macedoniya bakâg'igenda bona Paolo. ³⁰ Erhi Paolo aderha mpu ajè ekâgarhî k'olwo lubaga, abemêzi bamuhanza; ³¹ ciru na bajinji baguma b'omu Aziya bâli bîra bâge bârhumu emunda ali mpu amanye ankacyêrekana omu itaramo^q. ³² Okubundi, baguma bakâyâma kwâbo n'abandi kwâbo, bulya olubaga lwâlimwo ehidugundu, na banji barhâli bamanyire bici bâshimbaga. ³³ Lêro banacîrhenza Aleksandro omu kâgarhî k'olubaga n'Abayahudi banacimusunika mpu aj'embe. Oku bandi Aleksandro anacibakema n'okuboko, mpu bahulike; ci erhi akola mpu ashuzagye olubaga, ³⁴ bamanya oku ali Muyahudi, boshi bâna-ciyâma n'izû luguma, bajira nka nsâ ibiri baderha, mpu: «Artemi w'Abanya-Efezi ali mukulu!» ³⁵ Okubundi, omwandisi anacihulusa olubaga, alubwîra, erhi: «Mwe Bashi b'e Efezi, omu bantu boshi, ndi orhayishi oku ecishagala c'e Efezi go mulinzi gw'omuzimu-kazi mukulu Artemi n'ogw'enshusho yâge gwamanukaga oku nkuba? ³⁶ Kulya kubâ ntâye wankahakana okwo, kukwânîne murhûlûle, munamanye hankabâ ehi mwajira murhanarhangir'icija emurhima ³⁷ Abâla bantu mudwîrhe, ntâ kulogorha balogorhîre omuzimu-kazi wîrhu, na ntâ kujâcira bamujâcîre, ³⁸ Akabâ Demetriyo n'abakozi bali boshi hali oyu bagwêrhekwo akanwa, enkîko ho ziri, n'abatwî b'emmanja ho bali: bajè aha balume. ³⁹ Akabâ kandi kantu mwalonza kaderhwa aha kagombe. ⁴⁰ Kali ciru ebyabîre olu lusiku lw'ene byanarhuma rhwalegwa obugomi, bulya ntâ igwârhiro rhugwêrhe lyankarhuma engabo nyingana aha yalundumana». Erhi ayûs'iderha ntyo ashandâza erya ndêko y'abantu.

20

Paolo arhenga e Efezi

¹ Erhi ehidugundu hihwa, Paolo ahamagala abemêzi, abahâ amahano, abasêzera, okubandi abul'ijâ e Macedoniya. ² Agera omu mpande z'eco cihugo, ajâ abahâ omurhima n'enyigîrîzo zâge, alind'ahika omu Bugereki; ³ ayûsayo myêzi isharhu n'erhi abâ akola mpu ayikirire e Sîriya, Abayahudi bamuhigira, okwo kwarhuma ahiga okushub'igaluka omu njira y'e Macedoniya. ⁴ Sopatro, mwene Piro, w'e Bereya, na Aristarko bo na Sekundo b'e Tesalonika, na Kâyo, w'e Derba na Timoteyo, na Tikiko bo na Trofimo, b'omu Aziya, bamulusa. ⁵ Abôla banacihârûla, baj'irhulindira e Trowa. ⁶ Nîrhu, erhi ensiku z'emigati erhalimwo lwango zibâ zamâgera, rhwarhulirwa kurhenga e Filipi, n'erhi rhuyûsa nsiku irhanu omu njira, rhwabashimâna e Trowa, rhwayimala mugobe mugumagumâ.

Paolo afûla omufû e Trowa

⁷ Olusiku lurhanzi lw'omugobe, erhi rhuli haguma omu ndêko nti rhubege omugati, Paolo arhondêra ayigîriza. Ali alonzize mpu agende hano buca, galinda gabâ mîre abirhi anacidwîrhe ayigîriza. ⁸ Mw'eyo nyumpa y'enyanya rhwâli rhubuganînemwo, mwâli rhumole rhunji. ⁹ Mwâli mwâna muguma wa musole mpu ye Eutiko, âli atamîre aha kabonezo. Erhi Paolo ajira kasanzi ashambâla, îrò linene lyamugwârha; n'erhi abâ ali îrò, arhoga kurhenga enyumpa ya kasharhu y'enyanya, alind'ahika ahanshi, bamurhòla afire. ¹⁰ Paolo anaciyandagala, amujaho, amubagalira, anaderha erhi: «Murhayôbohaga, omûka gucimulimwo». ¹¹ Anacishub'irherema, n'erhi abâ amâbega omugati n'okulya, ashubirhondêra okuganîra, bwalinda buca; okuhandi agenda. ¹² Gulya musole banacigulêrha erhi gukola guli mutaraga, bayumva basîmire bwenêne?

^q**19.31** itaramo yo baderha théâtre omu cinfransa!

Kurhenga e Trowa kuhika e Mileto

¹³ Rhwêhe rhwashonera omu bwârho, rhwavugama rhuyêrekîre e Aso, yo rhwalonzagya okuyankira Paolo, bulya kwo àli arhegesire ntyo, kulya kubà àli alonzize okurhang'igenda n'amagulu. ¹⁴ Erhi arhurhimâna aha Aso, rhwamuhira omu bwârho, rhwayikirira e Mitileni. ¹⁵ Erhi rhuyirhega rhwavugama, n'erhi buca, rhwagera hôfi h'e Kiyô; n'erhi bushub'ica, rhwayêrekezeza e Samo, n'olusiku lwa kasharhu, rhwahika e Mileto. ¹⁶ Paolo àli ahizire oku arhayimanga e Efezi, mpu lyo alek'ilegama omu Aziya; akâg'ikanya mpu kukahashikana aj'ijirira olusiku lwa Pentekoste e Yeruzalemu.

Paolo alaga abagula b'e Efezi

¹⁷ Kurhenga e Mileto, arhuma e Efezi mpu bamuhamagalire abagula b'e Ekleziya. ¹⁸ Erhi bamuhikaho, ababwîra, erhi: «Mw'oyo mumanyire oku nayôrhaga ninyu amango goshi kurhenga olusiku nabandaga okugulu omu Aziya obw'oburhanzi. ¹⁹ Nakolîre Nyakasane omu bwîrhôhye n'omu mirenge n'omu malibuko gantengeraga omu mirhego y'Abayahudi. ²⁰ Ntabonaga naleka okumujirira akantu kankammukwânana. Nahanwîre nanammuyigîriza n'obwâlagale embere z'olubaga n'emwa bînywê, ²¹ nabwîra Abayahudi n'abapagani nti bacîyunjuze, bashige Nyamuzinda, banayêmêre Nnawîrhu Yezu. ²² Na bunôla, nkolaga najà e Yeruzalemu mubohe wa Mûka, ntanamanyiri ebyaningirayo. ²³ Ciguma ene mmanyire: omu ngasi lugo Mûka Mutagatîfu àmmanyisize oku enkoba n'amalibuko bininzire. ²⁴ Ci kwônene, ntashîbirîri buzîne bwâni, casiga nyunjuze olugendo lwâni n'obugo Nyakasane ampâga bw'okumanyîsa Emyanzi y'Akalembe k'enshòkano ya Nnâmahanga. ²⁵ Lêro bunôla, nkola mmanyire oku mw'oyo mweshi, mwe nakâg'igera ekarhî kinyu najà nayigîriza Obwâmi bwa Nyamuzinda, obubusu bwâni murhakacibubona bundi. ²⁶ Co cirhumîre mmubwîra n'obwâlagale olu lusiku lw'ene oku ndi mwêru kwêru oku mukò gwinyu mweshi, ²⁷ bulyâla ntà mango nalesire kumubwîra obulonga bwa Nnâmahanga. ²⁸ Mucîlangage mwene, munalange bwinjà obusò Mûka Mutagatîfu ammayâbuzize mpu mububêre balungere, lyo muyâbula e Ekleziya ya Nyamuzinda alonsire^r n'omukò gwâge: ²⁹ Nie ono mmanyire oku hano mbà namâgenda, ebiryanyi bikali byâmujamwo, birhanabalira obusò; ³⁰ na muli mwe mwene mwârhenga abantu bayigîriza ebibî mpu lyo babona abaganda babashimba. ³¹ Kuziga, mubè masù, muyôrhe muyibuka oku, myâka isharhu yoshi yoshi, budufu na mûshi, emirenge omu masù, ntahusagya nahanûla ngasi muguma muli mwe. ³² Bunôla, mmubîsize Nnâmahanga n'oluderho lw'enshòkano yâge, yêne ye wankahash'iyûbaka n'okumushobôza akashambala haguma n'abatagatîfu boshi. ³³ Ntabonaga nacifinja olusaranga erhi masholo erhi mwambalo gwa muntu. ³⁴ Mwêne mumanyire oku agâla maboko go gamperezagya ngasi coshi nalindagîrêkwo, n'abarhwâlî rhweshi kwo na ko. ³⁵ Nammuyêresire amango goshi oku omu kukola ntyo kwo mukwânîne okurhabâlamwo engonyi, munayôrhe muyîbusire aka kanwa ka Nyakasane Yezu waderhaga yêne, mpu^s: « *Okuhâna kulushire okuhâbwa iragi*». ³⁶ Erhi ayûs'iderha ebyo binwa, âfukama, âshenga haguma nabo oku banali boshi. ³⁷ Obwo banacigwîra omulenge boshi boshi, bâgwârîra Paolo oku igosi, bamuhôbera; ³⁸ ecifufu câbagwârha bwenêne erhi bayumva mpu ntà bundi banacisinze oku busù bwâge. Banacimulusa, bamuhisa aha bwârho.

21

Paolo asôkera e Yeruzalemu

¹ Erhi rhubafuma, rhwajà omu bwârho, rhwahârîrûlira e Kosi; erhi buca rhwahika e Rodi, n'erhi

^r**20.28** àlonsire n'omukò gwâge: afulusagya n'omukò gwâge

^s**20.35** Kuderha oku: Owahâna akwânîne alushe owahâbagwa bushagaluke; emwa Abakorinti mpu : *Nnâmahanga asîma ohâna anashagalusire*, lolà 2Kr 9, 7

rhuyirhenga, rhwayômokera e Patara. ² Rhwashanga obwârho bwâjà e Fenisiya, rhwabushoneramwo, rhwagenda. ³ Erhi rhuhiha oku cirhwa c'e Cipro, rhwacileka ekumoshu, rhwavugama, rhwayêre-keza e Sîriya, rhwaj'isîka e Tiro, bulya yo balonzagya okukalira obwârho mw'emizigo. ⁴ Rhwahasanga abemêzi, rhwahamala nsiku nda. Bakâbwîra Paolo n'obuhashe bwa Mûka Mutagatîfu mpu arhasôkeraga e Yeruzalemu. ⁵ Ci erhi ezo nsiku zigera, rhwahira njira, boshi banacirhulusa, haguma n'abakazi n'abâna, bârhurhalusa olugo. Rhwanacifukama eburhambi bw'enyanja, rhwâshenga. ⁶ Oku handi rhwanacisengarukana, rhwashonera omu bwârho, nabo bashubira e ka. ⁷ Nîrhu, rhwashubihira njira, kurhenga e Tiro, rhwaj'isîka e Tolemeyidi. Rhwanacilamusa bene wîrhu, rhwajirayo lusiku luguma. ⁸ Erhi kuca; rhwahârûla, rhwahika e Sezareya, rhwajà omu mwa Filipo, mujà-bugo w'Emyanzi y'Akalembe muguma wa mwo balya nda, rhwahanda aha mwâge. ⁹ Agwêrhe bâna bâni ba bunyere barhalisâg'ihumwakwo, bâli balêbi. ¹⁰ Erhi rhuhajira nsiku zirhali nyi, hanacyisha omulêbi warhenga e Yudeya, mpu ye Agabo. ¹¹ Anacirhujaho, arhola omukaba gwa Paolo, acîbohamwo amagulu n'amaboko. aderha erhi: «Mûka Mutagatîfu adesire mpu omulume nn'ogu mukaba, ntya kwo Abayahudi bâmubohera e Yeruzalemu, banamuhâne omu maboko g'abapagani». ¹² Erhi rhuyumva ebyo binwa, rhw'ono na bene wîrhu b'aho, rhwahanza Paolo nti amanye ankacirheremera e Yeruzalemu. ¹³ Lêro Paolo anacishuza erhi: «Kurhi okwo mudwîrhe mwalaka mwanantwa omurhima?». Niehe arhali kubohwa kwône ncîrheganyizekwo, ci n'okufira e Yeruzalemu izîno lya Nyakasane lirhumire». ¹⁴ Erhi rhubula okurhwankamuhimamwo, rhwacîhulikira, nti: «Obulonza bwa Nyakasane bubê?»

Paolo ahika e Yeruzalemu

¹⁵ Erhi ezo nsiku zigera; rhwashana eburugu, rhwasôkera e Yeruzalemu. ¹⁶ Abemêzi b'e Sezareya barhulusa, barhuhisa emwa muganda muguma wa kurhenga mîra w'e Cipro, izîno lyâge Munasoni, mpu rhuhande aha mwâge. ¹⁷ Erhi rhuhiha e Yeruzalemu, bene wîrhu barhuyankirira n'enshagali. ¹⁸ Erhi buca, Paolo arhujâna emwa Yakôbo, n'abagula boshi bayishûbûkira. ¹⁹ Erhi abâ amâbalamusa, abaganîrira ngasi coshi Nyamuzinda ajirîre abapagani n'o-mukolo gwâge. ²⁰ Nabo erhi bayûsimuyumva, bakuza Nnâmahanga, banamubwîra, mpu: «Mwene wîrhu, obwîne wêne ebi bihumbi by'Abayahudi bàyankirîre obuyêmêre, na ngasi boshi kushimba bacishimba irhegeko lya Mûsa. ²¹ Ci bayumvîrhe mpu w'oyo onayigîrize Abayahudi bashandabîne omu mahanga mpu baleke ebya Mûsa, wababwîra mpu barhacikâg'ikembûla abâna bâbo, mpu banaleke okushimba engezo zîrhu. ²² Kurhi rhwâjiraga obwo? Rhumanyire bwinjâ oku bamanya oku wayishire. ²³ Oku rhwakubwîra, okujire. Muli rhwe, bali bantu bâni bahânyire eciragâne. ²⁴ Orhôle abo bantu, oshukûlwe mwe nabo, onabê erhi we bahôlera lya bamômwa emviri z'irhwe lyâbo. Ntyo, boshi boshi bamanya oku ebi bayumvîrhe bakuderhera biri bya bunywesi, n'oku wêne oshimba bwinjâ Irhegeko omu lugendo lwâwe. ²⁵ Nabo abapagani bayêmîre, rhwabayandikire, erhi rhubâ rhwamâyumvanya nti baleke okukâlya enyama zirherekîrwe abazimu, n'omwamba, n'enyama z'ensimba zifulungînwe omukò, n'amahya garhali go». ²⁶ Erhi kuca, Paolo anacyanka balya balume, ashukûlwa bo nabo, ajâ omu Ka-Nyamuzinda, aderha amango ensiku z'okushukûlwa zahwa bagal'ihâna entûlo ya kuli ngasi muguma muli bo.

Paolo agwârha

²⁷ Oku zirya nsiku oku zinali nda zikolaga mpu zihwe, Abayahudi barhengaga e Aziya, bamubona omu Ka-Nyamuzinda, batula ehidugundu omu lubaga, bamugwârha, ²⁸ banabanda orhuhababo, mpu: «Bene Israheli, muhâbwe! Lêro yêshi oyu olya muntu okâyigîriza hoshi na hoshi okugomera ishanja lîrhu n'Amarhegeko gîrhu n'aka Ka-Nyamuzinda. Ciru anahumânyize ahâla hantu hatagatîfu ene alêrhamwo Abagereki». ²⁹ Baderha ntyo bulya bâli babwîne Trofimo w'e Efezi omu cishagala bo naye, bacîkebwa mpu nkaba Paolo anamudwîrhe omu Ka-

Nyamuzinda. ³⁰ Ecishagala coshi cazûkamwo akavuli-ndi, n'olubaga lwalundûka^t, barhuluba Paolo, bamukululira embuga, ho n'aho, enyumvi z'Aka-Nyamuzinda zâhamikwa. ³¹ Erhi bakola mpu bamuyîrhage, omwanzi gwahika omu marhwiri g'omukulu w'omurhwe gw'abasirika mpu Yeruzalemu yêshi alimwo ehidugundu. ³² Aho honênè, ayanka abasirika n'abarhegesi bâbo, anacyiisha bulibirha, ajâ emunda bâli. Erhi babona omukulu w'omurhwe gw'abasirika bâge, baleka okushûrha Paolo. ³³ Nyamurhwâli w'omurhwe gw'abasirika anacyegera, amugwârhira oku kuboko, ârhegeka mpu bamushwêke na nkoba ibirhi, arhondêra adôsa ye ndi na bici ajizire. ³⁴ Olubaga lwajako lwayâma, baguma mpu kulebe, abandi mpu kulebe. Erhi abona ntâko ankamanya oku biri erhi kavulindi karhuma, ârhegeka mpu bamuhêke omu lugerêro lw'abasirika. ³⁵ Erhi bamuhisa oku rhushonezo, abasirika bamubarhula erhi bukali bw'olubaga burhuma, ³⁶ bulya engabo y'abantu yali ekulikîre yayishaga yayâma, mpu: «Mâshi oyîrhe!» ³⁷ Erhi bakola mpu bamuhise omu lugerêro, Paolo abwîra omukulu w'abâ-sirika, erhi: «Ka nankahasha okukubwîra cinwa ciguma?» Naye, erhi: «K'oyishi ecigereki?» ³⁸ Kuziga arhali w'olya Munya-Mîsiri ozind'igomya abantu mwo zirya nsiku zigezire, anagendana bihumbi bini by'ebishungu omu ishamba?» ³⁹ Paolo amushuza, erhi: «Nie ono ndi Muyahudi, emwîrhu e Tarsi omu Silisiya, ndi muntu w'omu cishagala cirhabikini omu igulu. Waliha, onyêmêrere nâni mbwîre olubaga kanwa kagama». ⁴⁰ Erhi amuyêmêrera, Paolo ayimanga oku rhushonezo, akema olubaga n'okuboko; boshi banacihulika, ababwîra omu ciyahudi, erhi:

22

¹ «Bene wîrhu na ba larha, lekag'inywe akasheba embere zinyu». ² Erhi bayumva ababwîra omu mayahudi, bahulika kulusha. Aderha, erhi: «³ Nie ono ndi Muyahudi, naburhiragwa e Tarsi, omu Silisiya, ci kwônene mw'ecîra cishagala nalereragwa oku bibero bya Gamaliyeli; nayigîrizibwa bwinjinjâ amarhegeko ga bashakulûza, nanabâ ntwâli omu bya Nyamuzinda nk'okûla mweshi muli ene. ⁴ Abashimba eyôla njira, nabalibuzize kuhika okubayîrha, nashwêka abalume n'abakazi; ⁵ omukulu w'abadâhwa n'ihano ly'abagula bo bahamîrizi mbahîre. Bo bampâga amaruba mpu ngahekere bene wîrhu. Nanacijâ e Damasi nti mbalêrhe e Yeruzalemu bali babohe, bahanwe. ⁶ Byanacibâ ntyo! Erhi nkolaga ndi omu njira, na nkolaga nti mpiki e Damasi, erhi kabâ kasirahinga, obulangashane bwamanukaga oku nkuba bwanfûnika bwanammolekera. ⁷ Nacidûrha oku idaho, nayumva izû lyanyakûza erhi: «Saulu, Saulu, bici wandibuziza?» ⁸ Nâni nashuza, nti: «We ndi, Yâgirwa?» Naye, erhi: «Nie Yezu w'e Nazareti odwîrhe walibuza». ⁹ Abâ rhwâli rhweshi babona obulangashane ci barhayumvagya^u izû ly'oyo wakâg'iderha. ¹⁰ Naderha, nti: «Yâgirwa, bici njirage?» Naye Nyakasane anshuza erhi: «Yimanga, oj'e Damasi, bakubwîrirayo ebi okwânîne okujira byoshi». ¹¹ Ci kwône, bulyâla ntacibonaga erhi bulangashane bw'obwo bumoleke burhuma, abirhu bangwârhira oku kuboko nahika e Damasi. ¹² Lêro mulume muguma, izîno lyâge Ananiya, muntu oshimba bwinjâ marhegeko na mukengwa omu Buyahudi b'e Damasi boshi, ¹³ anacyish'intandûla, n'erhi abâ amanyegera, ambwîra erhi: «Saulu mwene wîrhu, zibûka amasû». Ho na halya, namubona. ¹⁴ Ashubirira, erhi, Nyamuzinda wa balarha acikwishozire mpu omanyè obulonza bwâge, obone Omushinganyanya^v, onayumve oluderho lw'ekanwa kâge; ¹⁵ bulya wâmubêra muhamîrizi w'ebi wabwîne n'ebi wayumvîrhe omu bantu boshi. ¹⁶ Na buno, bici wacilinda? Yimuka, obatzibwe, na hano ôbâ wamâshenga izîno lyâge, okûlirwe ebyâha byâwe». ¹⁷ Erhi ngaluka e Yeruzalemu, nanacibâ ndwîrhe naharâmya omu Ka-Nyamuzinda, nayagânwa. ¹⁸ Nanacibona Nyakasane, a-mbwîra, erhi: «Okanye, orhenge e Yeruzalemu, bulya barhayêmêre obuhamîrizi bwâwe kuli

^t**21.30** olubaga lwakunjûka, lwalundûka; abandi mpu :lwahuluduka

^u**22.9** : nkabaga bayumvîrhe izû (lolâ Ebj 9,7) ci barhayumvagya kwo kuderha kuci.

^v**22.14** : Omushinganyanya ye Kristu.

nie». ¹⁹ Nâni, nashuza, nti: «Yâgirwa, bamanyire oku nakâg'igera omu masinagogi najâ naboha n'okushûrha empîmbo abakuyêmêra boshi; ²⁰ n'erhi babulaga omukò gw'omuhamîrizi wâwe Stefano, nâni ho nali, nayêmêra nti bamuyîrhe, nnanakalânga emyambalo y'abamuyirhaga», ²¹ Anacimbwîra, erhi: «Genda bulya nakurhuma kulî omu mashanja».

Paolo aderha oku ali Muroma

²² Kuhika kuli ako kanwa, bâli bamurhezire amarhwîri. Ci erhi bayumva o-kwo, bayâma mpu: «omuntu wa bene oyu, omurhenze en'igulu; bulya arhakwânîni alame!» ²³ Bajira ecihôgêro cinene, bakâjugucira ebishûli byâbo bâna-kwêba akatulo enyanya. ²⁴ Obwo, omukulu w'abasirika anacirhegeka mpu balêrhe Paolo omu lugerêro lwaho, aderha mpu bamudôse n'emikoba lyo bamanya ecirhumire bayâma ntyo. ²⁵ Ci erhi babâ bamâmushwêka n'enkoba mpu bamushûrhage, Paolo abwîra omurhegesi w'abasirika, erhi: «Ewe, ndi wamuhâga obuyêmêre bw'okushûrha Omuroma emikoba, n'okwôla buzira kumutwîra olubanja?» ²⁶ Erhi ayumva ntyo, oyôla murhegesi w'omurhwe gw'a-basirika agend'ibwîra omukulu w'abasirika, erhi: «Kurhi wâjira? Ci oyo muntu, amâbâ Muroma!» ²⁷ Omukulu w'abasirika anaciyisha, agend'ibwîra Paolo, erhi: «Mbwîra bwinjâ! K'oli Muroma?» Naye, erhi: «Nêci». ²⁸ Omukulu w'abâ-sirika ashuza, erhi: «Niehe obwo buyêmêre bw'okubâ Muroma, nabugulaga nsaranga nyinji». Naye Paolo, erhi: «Niehe, nakuburhanagwa». ²⁹ Akôla kasanzi kwonênè, balya balonzagya okumudôsa n'emikoba, bamuyâka mâshi ciru n'olya mukulu w'abasirika ayôboha erhi amanya oku oyo muntu ali ashwêsire ali Muroma.

Paolo aha kagombe k' Abayahudi

³⁰ Erhi buca, alonza okumanya kwinjâ eci Abayahudi bamulegeraga; anacimushwekûla, anarhegeka abadâhwa bakulu n'akagombe koshi mpu bashûbûzanye. Okubundi alêrha Paolo, amuyimanza embere zâbo.

23

¹ Paolo anacimôlera abagula amasû ababwîra, erhi: «Bene wîrhu, kuhika olusiku lw'ene, ntasâg'iyumva omurhima gwâni gwantumuza akantu omu lugendo lwâni embere za Nnâmahanga». ² Ci omudahwa mukulu Ananiya arhegeka abatwî b'emmanja bàmuli eburhambi mpu bamushûrhire oku kanwa. ³ Obwo, Paolo anacimubwîra erhi: «Nyamuzinda acikushûrha, we cisîka cihome ngwa! Kali otamîre mpu ontwîre olubanja nk'oku binadesirwe omu irhegeko, na w'oyo, wavuna irhegeko^w, ene oderha mpu banshûrhe!» ⁴ Nabo ba-lya bàmuli babwîra Paolo, mpu: «Ci wajâcira omudâhwa mukulu wa Nyamuzinda!» ⁵ Naye Paolo anacibashuza, erhi: «Bene wîrhu, ntâl'imanyire oku ye mukulu w'abadâhwa; bulya kuyandisirwe erhi: «Orhahîra okahehêrera omuluzi w'ishanja lyâwe». ⁶ Bulya Paolo ali amanyire oku omu ihano likulu, baguma bâli Basaduceyi n'abandi Bafarizeyi, aderha, erhi: ndwîrhwe omu lubanja erhi bulangâlire bwîrhu burhuma: obufûke bw'abafîre^x. ⁷ Erhi abâ amâderha ebyo binwa, akadali kazûka omu Bafarizeyi n'omu Basaduceyi, na ntyo ihano lyâbo lyacêberamwo. ⁸ Bulyâla Abasaduceyi banaderhe mpu ntâ bufûke bw'abafîre, mpu na ntâ bamalahika na ntâ myûka; ci Abafarizeyi bôhe babiyêmêra byombi. ⁹ Banacijira lubî lunji, na bashamuka b'ihano baguma b'omu Bafarizeyi bayimanga, bakaliba bwenêne, mpu: «Ntâ kubî rhubwînemwo oyu muntu! Ka guruhankanabâ mûka erhi malahika washambîre bo naye?» ¹⁰ Erhi abona akadali kajâ kayûshûka, omukulu w'abasirika ayôboha mpu bahôya Paolo, arhegeka abasirika mpu bayish'imurhôla, bamushubiza omu lugerêro. ¹¹ Obudufu bwakulikiraga olwo lusiku, Nyakasane amubonekera, amubwîra, erhi: «Komera! Kulyâla wa-mpamîrizagya e Yeruzalemu, kwo okwânîne okujimpamîriza e Roma».

^w**23.3** : Lolâ Mat 23, 27.

^x**23.5** : Lolâ Lub 22, 7.

Abayahudi bahigira Paolo

¹² Erhi buca, Abayahudi bajà ihano mpu barhâlye barhânanywe barhanaj'iyîrha Paolo. ¹³ Abâli bafundisire eryo ihano bâli balume makumi anni na kulusha. ¹⁴ Banacijà emw'abajinji b'abadâhwa n'abagula, bababwîra, mpu: «Rhwaçigashire nti rhurhakoza akantu ekanwa rhurhanaj'iyîrha Paolo. ¹⁵ Ntyo, ninyu haguma n'ihano likulu, mubwîrage omukulu w'abasirika a-mmulerhereye, mubè nk'abalonza okumudôsa kwinjinja olubanja lwâge; nîrhu rhwayôrha rhucirheganyizè okumuyîrha hano aderha mpu ayishage». ¹⁶ Ci kwônene, mwihwa wa Paolo ayumva eyo mihigo yâbo mibî, anacigenda, ajà omu lugerêro, abwîra Paolo. ¹⁷ Naye Paolo anacihamagala muguma omu barhegesi b'emirhwe y'abasirika, amubwîra erhi: «Oyu mwâna, omuhekere omukulu w'abasirika, bulya agwêrhe oku amubwîra». ¹⁸ Olya Murhegesi w'omurhwe amugwârhirira oku kuboko, amuhêkera omukulu w'abasirika, erhi: «Olya mubohe Paolo ampamagîre, ampûna mpu nkuhêkera oyu mwâna, mpu agwêrhe oku akubwîra». ¹⁹ Omukulu w'abasirika amugwârhirira oku kuboko, acîyêgûla, amudôsa, erhi: «Bici walonza okumbwîra?» ²⁰ Naye amushuza, erhi: «Abayahudi bajîre ihano ly'okukuhûna mpu irhondo olêrhe Paolo ekagombe, babè nk'abalonza okumudôsa kwinjinja olubanja lwâge. ²¹ Ci wêhe, omanyè wankabayêmêra; bulya balume makumi anni na kulusha ba muli bo, bamutulikîre amatumu; bâçigashire mpu barhalye barhananywe barhanaj'imuyîrha. Na buno, mîra bacîrheganyangya; irhegeko lyâwe lyône bacidwîrhe balinda». ²² Omukulu w'abasirika anacilika nyamwâna, amukomêreza mpu ntâye a-bwîraga oku amushambâlîre kwoshi.

Paolo ahêkwa e Sezareya

²³ Okuhandi, anacihamagala babirhi omu barhegesi b'emirhwe y'abasirika, ababwîra, erhi: «Murheganye basirika magana abirhi, na biterusi makumi gali nda, na balekezi magana abirhi, baj'e Sezareya omu nsâ ya kasharhu y'obudufu. ²⁴ Barheganyize na Paolo ebihêsi^y, bamushonezekwo, bamuhise mugumagumà emw'omurhegesi Felisi». ²⁵ Okuhandi, yandikaka amaruba, erhi: ²⁶ «Klaudiyo Liziya ahîre omurhegesi mukengwa bwenêne Felisi omusingo! ²⁷ Oyu muntu nkudwîrhîre, Abayahudi banacimugwârha, n'erhi bakola mpu bamuyîrhage, nayisha n'engabo yâni y'abasirika, nabarhenzaye omu nfune, erhi nankola manyire oku ali Muroma. ²⁸ Erhi nnonz'imanya bwinjâ igwârhiro ly'ebi bamulegîre, namurhuma aha kagombe kâbo. ²⁹ Nashanga bamushobesire ebîyêrekîre irhegeko lyâbo, ci nabona oku ntâ bubî agwêrhe bukwânîne okufâ nîsi erhi enkoba. ³⁰ Ene ncimanya oku bamutulikîre amatumu, bw'obu nkurhumîre ye duba, nabwîra n'abamudwîrhe bamulega nti balêrhe olubanja lwâbo e- mwâwe». ³¹ Abasirika bajira oku bâli barhegesirwe, bayanka Paolo, bamuhêka budufu e Antipatrida^z. ³² Erhi buca, bamusigira abaterusi mpu bamuhêke, bacîgalukira ebwa lugerêro lwâbo. ³³ Erhi bahika e Sezareya, balya baterusi bahereza omurhegesi amaruba, bamuyêreka na Paolo. ³⁴ Erhi ayûsisoma galya maruba amânâ mudôsa ali wa cihugo cihî, n'erhi amanya oku emwâbo e Silisiya, anacimubwîra, erhi: ³⁵ «Nayumva olubanja lwâwe amango abakulezire bâyisha». Okubandi arhegeka mpu bamulangire omu lurhambâ lwa Herodi.

24

Felisi abûlanya Paolo

¹ Erhi hagera nsiku irhanu, omukulu w'abadâhwa Ananiya anaciyandagala bo na bagula baguma n'omubûlanyi, mpu ye Tertulo; bayish'ilega Paolo emw'omurhegesi. ² Banacihamagala Paolo, naye Tertulo arhangira okumulega, erhi: «Omurhûla buzira kavulindi rhugwêrhe we rhumire, n'emihindûlo minjâ obwîrhonzi bwâwe bwadwîrhîre eri ishanja, ³ byoshi byoshi na hoshi

^y**23.24** : cihêsi ciguma c'okuhêka Paolo, n'ecindi c'owajâ amulanga.

^z**23.31** : Kurhenga e Yeruzalemu kuhika e Antipatrida, biri bilometri 63.

hoshi rhubiyankirîre na maboko abirhi, Waliha Felisi mukengwa. ⁴ Ci kwônene, ntag'ikurhamya busha, nkuhûnyire omu bwinjà bwâwe, oyêmêre okurhuyumvîrhiza hisanzi bitya hyône. ⁵ Oyu muntu, rhwabwîne oku cibà cihûsi: anakahira akavange omu Buyahudi b'omu igulu lyoshi, ye na murhambo w'obugomi bw'Abanazareti^a. ⁶ Ciru àli akola ahumânya aka-Nyamuzinda, lêro rhwamugwârha. Rhwâli rhulonzize nti rhumutwîre nk'oku irhegeko lîrhu lidesire, ⁷ ci, omukulu w'abasirika Liziya abijâmwo, arhukûlaye omu maboko n'emisî, ⁸ anarhegeka mpu abàmulegaga bajè eno mwâwe. Nâwe wêne wâ mudôsa, ocîbonere oku ebi rhumushobesire binali by'okuli». ⁹ Abayahudi bahamîriza, baderha mpu ntyo kwo binali. ¹⁰ naye aderhage. Omurhegesi anacikema Paolo.

Ebinwa bya Paolo embere z'omurhegesi

Paolo ashuza, erhi:

«Mmanyire bwinjà oku emyâka ekola minji erhi kurhegeka orhegeka eri ishanja; co cirhumire nabûlana n'obulangâlîre. ¹¹ Wanahash'imanya bwinjà oku zirhaç'irhaluka nsiku ikumi n'ibirhi kurhenga nteremîre e Yeruzalemu nti nj'iharâmya. ¹² Na ntâye wanshimanyire omu ka-Nyamuzinda, nîsi erhi omu masinagogi, erhi omu cishagala najà kadali n'omuntu erhi nashumika olubaga. ¹³ N'oku bali ntyo, barhankahash'ikuyêreka ebi banshobesire. ¹⁴ Ci kwônene, oleke nkubwîre n'obwâlagale: nkolera Nyamuzinda wa balarha omu kushimba «Enjira» bôhe bayiyîrika «bugomi.» Ebi biyandisirwe omu irhegeko n'omu Balêbi, byoshi mbiyêmîre, ¹⁵ nnanangalire Nnâmahanga nk'oku nabo bamulangâlîre; nnangâlîre oku abafîre bâfûke, abimâna n'ababî. ¹⁶ N'okwôla kwo kurhuma nâni ncîsêza okulanga omurhima gwâni mwêru-kwêru embere za Nnâmahanga n'embere z'abantu. ¹⁷ Hàbîre hamagera myâka erhali minyi, nayisha nti nderhere ishanja lyâni oburhabâle, nnanjire entûlo. ¹⁸ Ntyo kwo banshanzire omu ka-Nyamuzinda, erhi mîra nashukûlagwa; murhâli ndêko ya bantu, murhanali hidugundu. ¹⁹ Buyahudi baguma b'e Aziya boki rhwâli rhweshi. Bo bali bakwânîne okuyisha muno lukîko lwâwe, bâderha akabà hali ebi bambwînekwo. ²⁰ Abâli bahali babage erhi bo baderha bubî buci bambwînekwo erhi ndi aha kagombe. ²¹ Nkaba aka kanwa naderhaga erhi mbà nyimanzire omu kâgarhî kâbo ko nîfîrekwo, nti: «Bufûke bw'abafîre burhumire nalêrhwa omu lubanja ene embere zinyu.»

Paolo omu mpamikwa e Sezareya

²² Bulya Felisi naye ali amanyire bwinjà eyôla Njira, ababwîra mpu balinde, erhi: «Hano omukulu w'abasirika Liziya abà amâyandagala, nalola olubanja lwinyu». ²³ Anacirhegeka omurhegesi w'omurhwe gw'abasirika mpu alange Paolo, ci kwône mpu amuhè obuyêmêre bw'okujira oku alonzize, arhanahanzagya benewâbo bal'imushêgula. ²⁴ Erhi kugera nsiku, Felisi anacyisha bo na mukâge Druzila. Ali Muyahudi-kazi^b. Ahamagala Paolo, anayumvîrhiza oku amubwîra eby'obuyêmêre muli Kristu Yezu. ²⁵ Erhi Paolo arhondêra okuderha ebiyêrekîre obushinganyanya n'obucêse bw'omurhima n'olubanja luzinda, Felisi ageramwo omusisi, ashuza, erhi: «Hoshi aho, gendagi; nacikuhamagala olusiku nayumva obushiru». ²⁶ E-erhi analangâlîre obwo mpu Paolo amuhà ensaranga; co carhumaga akâmurhumiza kanji-kanji mpu baganîre bo naye. ²⁷ Erhi hagera myâka ibirhi^c, Felisi ahâbwa omukûla wâge, Porsiyo Festo. Ci mpu Iyo asîmîsa Abayahudi, Felisi aleka Paolo mushwêke.

25

^a**24.5** bugomi bw'Abanazareti: Ntyo kwo Abayahudi bakâg'iyirika Abakristu omu kubagayaguza. «Enjira» bôhe bayiyirika «bugomi.» (24, 14)

^b**24.24** : Mwâli wa Herodi Agripa I.

^c**24.27** : Felisi àli muroma, ci Murhegesi w'Abayahudi kurhenga omu mwâka gwa 60 kuhika omu 62.

Paolo ahûna okutwîrwa olubanja omu lukîko lwa mwâmi mukulu Sezari

¹ Erhi Festo ajira nsiku isharhu ahisire omu cihugo câge, anacirheremera e Yeruzalemu kurhenga e Sezareya. ² Abajinji b'abadâhwa n'abagula b'Abayahudi bamuhêkera olubanja lwa Paolo; bamusengera, ³ banamuhûna mpu abafe lukogo, arhegeke balêrhe Paolo e Yeruzalemu. Bali bamulingîre omu njira mpu bamuyîrhe. ⁴ Ci Festo ashuza mpu Paolo ashwêkîrwe e Sezareya, n'oku yêne ali hôfi h'okuyijà. ⁵ Ababwîra, erhi: «Balya bakulîre abâbo muli rhwe, bayandagale baguma nâni, n'akabà hali obubî oyo muntu agwêrhe bayishimulega». ⁶ Erhi ayûsa nsiku munâni erhi ikumi bo nabo, abungulukira e Sezareya. E-erhi buca, ajà aha kagombe, arhumiza Paolo. ⁷ Erhi ayisha, Abayahudi bàrhengaga e Yeruzalemu, bàmgôrha. Bàrhondêra okumushobeka binji binji, birya bône barhankahashire okuyêrekana. ⁸ Paolo anywa emizimu, erhi: «Ntasâg'ibona nalogorhera Irhegeko ly'Abayahudi, erhi aka-Nyamuzinda, erhi Sezari». ⁹ Naye Festo, bulya alonzagya okusîmîsa Abayahudi, ashuza, Paolo, erhi: «K'olonzize orheremere e Yeruzalemu, olu lubanja luj'itwîrwayo embere zâni?» ¹⁰ Paolo amubwîra, erhi: «Ndi omu lukîko lwa Sezari, mwo n'olubanja lwâni lwatwîrwa. Ntalenganyagya Buyahudi, nâwe wêne okumanyire bwinjà. ¹¹ Akabà ndi mubî, n'akabà hali ecinajizire cikwânîne olufû, ntalahiri kufà. Ci akabà ebi abà bantu badwîrhe banshobeka biri bya kumpalalira, ntâye ogwêrhe obuhashe bw'okumpira omu maboko gâbo. Mpûnyire olubanja lwâni lutwîrwe omu maboko ga Sezari». ¹² Obwo, erhi abà amâjâ ihano boshi n'abahanûzi bâge, Festo ashuza, erhi: «Obûla ohûnyire okutwîrwa omu lukîko lwa Sezari, omu lukîko lwa Sezari wânajaga»

. Paolo embere za Mwâmi Agripa

¹³ Erhi hagera nsiku nyi, mwâmi Agripa^d na Berenisi barhinda aha Sezareya bal'ilamusa Festo. ¹⁴ Bahamala nsiku nyinji. Lêro Festo ashambâlira mwâmi olubanja lwa Paolo, erhi: «Hano hali omulume Felisi asigaga mubohe». ¹⁵ Erhi ndi e Yeruzalemu, abajinji b'abadâhwa n'abagula b'Abayahudi bandêrhera olubanja lwâge banahûna mpu anigwe. ¹⁶ Nanacibashuza, nti Abaroma barhahana omuntu mushobeke arhanaj'ibûlana n'abamushobesire, n'embere ahâbwe obuhashe bw'okunywa akasheba. ¹⁷ Bayishaga obwo hano rhwe nabo. Buzira kulinda, erhi kuca, najà aha kagombe, narhumiza oyo muntu. ¹⁸ Abashobesi bâge erhi bayisha, ntà cibî bamushobesire mw'ebi nal'incîkêbirwe, ¹⁹ ci barhondera okumujîsa kadali oku idini lyâbo n'oku muntu, mpu ye Yezu, wafîre na Paolo akâg'iderha mpu azîne. ²⁰ Nie ono, erhi mbona, ntabwîni oku nankalutwa, namudôsa erhi alonzize okujà e Yeruzalemu, olubanja lwâge lutwîrweyo. ²¹ Ci kulya kubà Paolo àli ahûnyire mpu olubanja lwâge lutwîrwe omu lukîko lwa Augusto^e, nanacirhegeka nti bamulange mushwêke kuhika olusiku namurhuma emwa Sezari». ²² Agripa anacibwîra Festo, erhi: «Nâni, nankasîmire nyumve oyo muntu». Naye Festo, erhi: «Irhondo wâmuyumva». ²³ Erhi buca, Agripa na Berenisi bayisha n'irenge lyâbo lyoshi; banacijà omu kagombe haguma n'abakulu b'abasirika n'abagula b'e cishagala. Festo anacirhumiza Paolo, bamulêrha. ²⁴ Festo aderha, erhi: «Mwâmi Agripa, ninyu mwe bashamuka mweshi muli muno baguma nîrhu, mubwîne oyo muntu Abayahudi bayishiraga luguku emwâni; bayishimpûna e Yeruzalemu na hano, bayâma mpu kurhacikwânîni alame. ²⁵ Nabwîne niehe oku ntâco ajizire cikwânîne olufû. Ci buliyâla yêne ahûnyire olubanja lwâge lutwîrwe omu lukîko lwa Augusto, nahizire okumurhumayo. ²⁶ Ntâco mmanyire bwinjà nayandikira Nnakuno kuli ye. Eco co cirhumire namulêrha embere zinyu, ci bwenêne e mbêre zâwe, mwâmi Agripa, nti lyo mbona eci nayandika hano rhuyûs'imudôsa. ²⁷ Niehe mbwîne oku buli buhwînja okurhuma omushwêke kwône buzira okuderha n'obubî bwâge».

^d**25.13** : Agripa II, mugala wa Herodi Agripa I. Berenisi, mwâli wâbo Agripa II, mukulu wa Druzila, mukà Felisi.

^e**25.21** : Augusto: lyâli izîno ly'Abâmi b'e Roma. Ago mango, Nero ye wali oyîmire e Roma.

Ebinwa bya Paolo embere za Mwâmi Agripa

¹ Okubundi, Agripa anacibwîra Paolo erhi: «Wankahashaga okucîderhera wêne». Obwo, Paolo anacilambûla okuboko, abûlana, erhi: ² «Lêro namâsîma, mwâmi Agripa, bulya ene nanywêra akasheba embere zâwe kw'ebi Abayahudi bajà bampagasa byoshi, ³ kolanga bulya orhabiri engeso z'Abayahudi zoshi n'embaka zâbo. Co cirhumire, nkusengîre, onyumve buzira kumvulindika. ⁴ Ntâ Muyahudi ohabire obwôrhêre bw'obuzîne bwâni ekarhî k'ishanja lîrhu n'e Yeruzalemu kurhenga ndi musole. ⁵ Banyishi kurhenga mîra, n'erhi bankalonza, banahamîriza oku nali Mufarizeyi w'okunali, nashimba lwoshi omurhwe gulushire eyindi bukali omu idini lîrhu. ⁶ Bunôla, nie ono ndwîrhwe lubanja bulya nnangâlîre ebi balarha balaganyibagwa na Nnâmahanga ⁷ n'enkomokà z'ishanja lîrhu oku zinali ikumi n'ibirhi zikolera Nyamuzinda n'obukombêdu budufu na mûshi, bulya balangâlîre oku eyo ndagâno yayu-njula. Obwo bulangâlîre bwo burhumire Abayahudi bampêka lubanja, Waliha mwâmi. ⁸ Cankarhuma mweki mwahakana okuyêmêra oku Nyamuzinda anafûla abafire? ⁹ Kâli nâni, nakagimanya nti nkwanîne ndwise n'emisî yoshi izîno Iya Yezu w'e Nazareti! ¹⁰ Nnanakujira ciru e Yeruzalemu, niene nakwêba bemêzi banji omu mpamikwa, erhi ngwêrhe obuyêmêre bw'abajinji b'abadâhwa, n'erhi bandôsagya mpu ka babayîrhe, nakâyêmêra. ¹¹ Ntâ sinagogi ntajagamwo nti mbalibuze, nakâbasêza okulogorhera Nnâmahanga, n'omu mujina nabajiriraga, ciru nakâbashimbûlira kuhika n'omu bishagala bya kulî. ¹² Ntyo kwo najaga e Damasi erhi mpîrwe irhegeko n'obuhashe bw'abadâhwa. ¹³ Lêro, erhi mbâ nkolaga ndi omu njira, erhi kabà kasirahinga, Waliha Mwâmi, nanacibona obulangashane bwamanukaga oku nkuba bulushire obumoleke bw'izûba; bwangorha haguma n'abâ rhwâli rhweshi. ¹⁴ Rhweshi rhweshi rhwacîdurha oku idaho. Nanaciyumva izû lyambwîra omu ciyahudi, erhi: Saulu, Saulu, bici wandibuziza? Warhamira busha okaderha mpu walwîsa akababo^f.» ¹⁵ Nâni nashuza, nti: «We ndi, Yâgirwa?» Naye Nyakasane ambwîra, erhi: «Nie Yezu o-dwîrhe walibuza. ¹⁶ Ci ozûkage, onayimange; bulya nakubonekîre nti nkujire murhumisi na muhamîrizi w'ebi wabwîne n'ebi nâcikuyêreka amango naâshub'ikubonekera. ¹⁷ Co cinarhumire nakulîkûza kuli olu lubaga n'oku mashanja g'abapagani nâkurhumamwo, ¹⁸ Iyo obahûrhûla amasû, barhenge omu mwizimya, bajê ebwa bulangale, baleke okushiga shetani, bashige Nnâmahanga; na ntyo, obuyêmêre banyêmêra burhuma, bababalirwe ebyâha byâbo banashobôle okuyish'iyîma haguma n'abatagatîfu. ¹⁹ Ntyo, Mwâmi Agripa, ntalahiraga okuyumva ebi nayêrekagwa kurhenga e mpingu. ²⁰ Ci nayigîrizize abantu b'e Damasi burhanzi, n'ab'e Yeruzalemu, n'ab'omu Yudeya yoshi, n'abapagani; nakâbabwiriza okucîyunjuza n'okuhindikira Nnâmahanga omu kujira ebijiro bikwânîne obucîyunjuze. ²¹ Co carhumaga eco Abayahudi ba ngwârhirira omu ka-Nyamuzinda, balonza okunyîrha. ²² Ci, oku burhabâle bwa Nyamuzinda, kuhika ene kuhamîriza ncihamîriza oku barhò n'abakulu, na ntâ cindi nyigîriza okuleka bitya byâdesirwe n'abalêbi na Mûsa mpu byânabê; ²³ baderha mpu: Kristu anababale, na hano abâ amâfûka ye murhanzi-rhanzi omu bafîre, amanyîse ishanja ly'Israheli n'abapagani obulangashane». ²⁴ Erhi adwîrhe abûlana ntyo, Festo aderha n'izû linene, erhi: «Paolo, osirahire! Ebinji wasomire byakulêrhîre isirhe». ²⁵ Naye Paolo, erhi: «Ntasirahiri, Yâgirwa Festo mukengwa, ci ndesire ebinwa by'okuli n'ebya obushinganyanya. ²⁶ Mwâmi ntâco ahabire muli byo; kwo kunarhumire mbiderha buzira bwôba, bulya mmanyire oku ntâco ciri cifulike kuli ye, kulya kubâ ntâ kantu kajizirwe bufundafunda muli byo. ²⁷ K'oyêmêra abalêbi mwâmi Agripa? Mmanyire oku obayêmêra». ²⁸ Naye Agripa ashuza Paolo erhi: «Hindi hitya, wanyêmêza okuhinduka mukristu!» ²⁹ Na Paolo, erhi: «Nshenzire emwa Nnâmahanga, akabâ ene, akabâ irhondo, arhali wênene, ci n'abâla badwîrhe banyumva ene boshi, mubê akâni, ci kwônene

^f26.14 : Okulwisa akababo kuli kulwîra n'okurhamira busha.

buzira ezi nkoba». ³⁰ Mwâmi anaciyimuka, n'omurhegesi na Berenisi na balya boshi bali batamîre haguma nabo kwo na kwo. ³¹ Erhi babà nka bacîyegûla, bakâbwîrana bône na nnene, mpu: «Oyu muntu ntâco ajizire cikwânîne olufû erhi enkoba». ³² Agripa anaci-bwîra Festo, erhi: «Acibâga arhàli ahûnyire olubanja lwâge lutwîrwe omu lukîko lwa Sezari, rhinga ashwêkûlwa».

27

Paolo ahêkwa e Roma

¹ Erhi babà bamahiga mpu rhurhûlirwe e Italiya, Paolo n'abandi bashwêke bahâbwa omurhambo w'omurhwe gw'abasirika guderhwa Agusta, n'oyo murhambo izîno lyâge ye Juliyo. ² Rhwanacishonera omu nkugè y'e Adramiti yajaga yabarabanya omu ntambi z'e Aziya. Rhwasûka, erhi rhuli haguma n' Aristarko, Mumacedoniya w'e Tesalonika. ³ Olusiku lwakulikiraga, rhwahika e Sidoni. Juliyo ajirira Paolo bwinjà, amuyêmêrera okujà emwa abîra bâge mpu bamurhabâle. ⁴ Erhi rhurhenga e Sidoni, rhwayisha rhwabarabanya omu ntambi z'e cirhwa c'e Cipro, bulya empûsi yakag'irhenga olunda lubî. ⁵ Erhi rhubà rhwamâtwîkanya enyanja y'e Silisiya n'e Panfiliya, rhwahika e Mîra omu Liciya. ⁶ Omurhambo w'omurhwe gw'abasirika ashimâna enkuge y'e Aleksandriya yali omu njira y'okujà e Italiya; aruhiramwo. ⁷ Rhwamala nsiku nyinji omu nyanja, rhwakâgenda bunyi bunyi, n'erhi rhuhika hôfi h'e Kinido, erhi rhwamâkoya. Empûsi erhazigaga rhwasîka; rhwanacibarabanya omu ntambi z'e cirhwa c'e Kreta olunda lw'e Salomona. ⁸ Rhwacîhangana, rhwabarabanya, rhwahika ahantu haderhwa Nsîko-Nyinjà, hôfi n'ecishagala c'e Lazaya.

Omulaba gwabazisa

⁹ Ensiku zàli zamagera, n'okugera omu nyanja kurhaciri kulembu⁹, bulya amango g'okucîshalisa gàli gamahwa. Paolo abahà ihano, ¹⁰ ababwîra erhi: «Bîra bâni, mbwîne oku rhwagenda, ci omu kaga rhuli, arhali ka kuheza emizigo rhudwîrhe kwône n'obwârho, ci n'obuzîne bwîrhu nabo». ¹¹ Ci omurhambo w'omurhwe gw'abasirika àli acîkubagîre omwêrekeza w'obwârho n'o-mukulu w'ababulimwo kulusha ebinwa bya Paolo. ¹² Erhi bacibula ensiku nyinjà bankagerezamwo amango g'empondo, banji baderha mpu bavugame, balîkûle, balole erhi bankahika e Fenisiya, yo nsîko y'e Kreta eyêrekîre Emukondwè-Buzikiro n'Emwênè-Buzikiro. ¹³ Erhi ehîhûsi hy'ebulyo hichîhûsa, bamanya mpu lêro emihigo yâbo ekola yayunjula. Bàsîkûla obwârho, babarabanya hôfi hôfi n'e Kreta. ¹⁴ Ci mpu hagere hisanzi ntya, empûsi nkali yarhengaga e -bwa cirhwa, ederhwa Erakwilo^h, yabarhindakwo ¹⁵ Eyo mpûsi yanaciyehûla o-bwârho, bwayabirwa okuyilwîsa, rhwajà rhwayêhûlirwa eyi n'eyi. ¹⁶ rhwayêhûlirwa ebwa hirhwa higuma hiderhwa Kauda, rhwacîhangana na ntyo rhwawash'ishwêka ehyârho hy'okurhabâla ¹⁷ Erhi babà bamahirheremya, bakolêsa ebindi bâli bagwêrhe by'okurhabâla, bashwêka enkuge n'emigozi. Na bulya bâli bayôbohire mpu bankagend'ihangarhana omu Sirti, bayanka omurhoza gujâ gwayêrêra, bagurhogeza omu nyanja, na ntyo bajà bayêhûlwa n'empûsiⁱ. ¹⁸ Erhi buca, omulaba mukali gwarhudungeja bwenêne; bajà bajugucira emizî-go omu nyanja. ¹⁹ N'olusiku lwa kasharhu, n'amaboko gâbo bône bajakwo bakabulira eburugu by'omu nkugè yâbo. ²⁰ Kurhenga nsiku nyinji, oli izûba, oli enyenyêzi, ntà ciru n'eciguma cabonekaga; n'omulaba nago gwanayôrhana obukali bwâgo. Na ntyo, ntà bulangâlire rhwacigwêrhe bw'okucira? ²¹ Ensiku zirhali nyi zàli zamagera rhurhalya ehîbî. Paolo anaciyimanga ekarhî kâbo, ababwîra erhi: «Ka murhabwîni, yâgi bîra bâni, oku mucinyumvagya rhurhankarhenzire e Kreta, rhurhankanabwîne aka kaga, n'ebirugu birhàli byafà

⁹**27.9** : Omu mwêzi gwa Kamera, erhi mwêzi gwa mwenda lyo omulaba guluga.

^h**27.14** : Erakwilo: mpûsi y'e Bushoshôkero-Mwênè-Bushoshôkero yakag'ihûkiza oku ntongo ya Idal (ya meteri 2488).

ⁱ**27.17** : Mpu lyo erhahahanyuka.

busha. ²² Ci kwônene, muhire omurhima omu nda, bulya ntâye ciru n'omuguma wâfà muli mwe; obwârho bwône bwâlohoma. ²³ Nêci, ene budufu, malahika wa Nyamuzinda nshiga nnankolera ambonekîre, ²⁴ ambwîra, erhi: «Orhayôbohaga Paolo, kukwânîne ohike embere za Sezari, kandi Nyamuzinda akuhîre obuzîne bw'abâla muli mweshi omu bwârho». ²⁵ Kuziga, muhire omurhima omu nda, bîra bâni! Ncîkubagîre Nnâmahanga nti oku nabwîzirwe kwo byânabâ. ²⁶ Ci kukwânîne rhuhike oku cirhwa ciguma». ²⁷ Erhi obudufu bwa kali ikumi na kani buhika, rhwakâhêkwa eyi n'eyi omu nyanja ya Adriatiko. Erhi gabà mîre abirhi, abahalira bayumva nka kuno bakoliyegera ecihugo. ²⁸ Bagera obulî bw'amîshi kuhika oku idaho, bàbona ngero makumi abirhi. Erhi bagenda hisanzi, bashub'igera, babona ngero ikumi n'irhanu^j. ²⁹ Banaciyôboha okuyish'ihangarhana omu ntaza, kurhenga enyuma bagereza mirhoza ini embere, bayiyandagaliza omu mîshi, bakâcîfinja mpu mâshi bucâge duba. ³⁰ Ci abahalira balonza okurhenga omu nkugè mpu bacîyâkîre; banaciloha ehyârho hisungunu omu nyanja, babà nk'abagereza emirhoza enyuma mpu bayiyandagalize omu mîshi. ³¹ Paolo anacibwîra omurhambo w'omurhwe n'abasirika erhi: «Abâ bantu bakabâ barhabêziri omu nkugè, murhâcirè», ³² Obwo, abasirika batwa emigozi y'ehyo hyârho, bahireka hyâgenda. ³³ Erhi bubà bukol'ica, Paolo abwîra abâbo boshi mpu balye, erhi: «Ene lwo lusiku lw'ikumi n'ini muyunjwire bwôba murhanalya; ntâco mwakozize ekanwa. ³⁴ Mmuhûnyire nti mulye, lyo mulama, bulya ntâye muli mwe waheza oluviri lw'oku irhwe lyâge». ³⁵ Erhi ayûs'iderha ntyo, ayanka omugati, avuga Nnâmahanga omunkwa embere za boshi, agubega, arhangira alya. ³⁶ Abâbo boshi, omurhima gwabashubira omu nda, nabo balya. ³⁷ Rhweshi abâli omu nkugè, rhwâli magana abiri na makumi gali nda na bantu ndarhu. ³⁸ Erhi babà bamâyigurha bajako baloha engano omu nyanja mpu lyo bayanguhya obwârho. ³⁹ Erhi buca, barhamanyaga ecihugo bâlîmwo; ci balangîra omushosho gw'enyanja n'omwaro^k; bahiga okugend'igezaho obwârho. ⁴⁰ Banacishwekûla emirhoza, bayirhogeza omu mîshi, batwa n'emigozi y'engasi z'okuyêrekeza o-bwârho; okuhandi barheramya empungira y'embere mpu lyo empûsi ebayehûlira ebwa mwaro. ⁴¹ Lêro bahika oku ihya, bahukula amabuye, obwârho bwahangarhana; olunda lw'enyuma lwagwârha omu mabuye, n'obw'embere bwabereka erhi bukali bw'emivumba y'omulaba burhuma. ⁴² Obwo, abasirika bahiga mpu bayîrhe abashwêkwa, lyo halek'ijira owayôga, afulumuke. ⁴³ Ci omurhambo w'omurhwe alahira ihano lyâbo, bulya àli alonzize okuciza Paolo. Anacirhegeka mpu abayish'iyôga bacîkwêbe omu mîshi barhanzi, bayikirire e bulambo, ⁴⁴ mpu n'abandi bayikirire e bulambo, baguma oku mpaho, abandi oku biberekeza by'obwârho. Ntyo kwo bahisire bagumagumâ boshi e bulambo.

28

Bacumbika e Malta

¹ Erhi rhubâ rhwamafuma, barhubwîra oku eco cirhwa co Malta. ² Abantu bakwo barhuyankirira n'obuzigire bw'okunali. Banacitwâna omuliro, barhubwîra rhweshi mpu rhukalûke, bulya erhi enkuba yaciyus'irhoga, n'e- mboho yali nkali. ³ Lêro Paolo anacirhologola olulando lw'enshâli nyumu, alukwêba oku cîko. Empiri yalimwo, erhi eyumva idûrhu, yamurhenga, yacîshwêkera oku kuboko kwâge. ⁴ Abashi b'okwo cirhwa erhi babona eyo mpiri e-dwîrhe yamunagana oku kuboko, babwîrana bône na nnene, mpu: «Oyu muntu ciri cishungu; amâfuma enyanja, ci obwihôle bwa Nyamuzinda burhamuzigîri alama!» ⁵ Ci larha wâni agukumulira obwo buhanya omu muliro, arhanabâga kurhi, ⁶ n'obwo bakâg'imanya mpu arhundagana, nîsi erhi aduduka ho na halya. Erhi balinga kasanzi, n'erhi babona ntâko abîre, bahindula enkengêro zâbo, barhondêra okuderha, mpu: «Muzimu!»

^j27.28 : Olugero luguma wali nka meteri 1, 80.

^k27.39 : omwaro yo «plage» omu nfarasè; n'omushosho ye «baie» omu nfarasè

⁷ Hôfi n'aho hàli ishwa ly'omurhambo w'eco cirhwa, izîno lyâge Publiyo. Oyo murhambo àrhuyankirira anarhuhandisa bwinjà nsiku isharhu. ⁸ Lêro kwanacibà erhi îshe wa Publiyo ali aha ncingo, erhi ishushira n'omukunguru bimudwîrhe bitulu-bitulu. Paolo aj'imurhangula, ashenga, amulambûlirakwo amaboko, amufumya. ⁹ Erhi babona ntyo, abandi balwâla b'eco cirhwa nabo bayisha, banafuma. ¹⁰ O-kwo kwarhuma barhukenga, n'erhi rhukola rhwagenda, barhuhà olwîko.

Kurhenga e Malta kuhika e Roma

¹¹ Erhi rhumala myêzi isharhu, rhwashonera omu nkugè yâgezagya amango g'empondo mw'eco cirhwa. Yali nkugè y'e Aleksandriya, yanalikwo ecimanyîso ca ba-Diyoskori'. ¹² Rhwagend'isîka e Sirakuza, rhwajirayo nsiku isharhu. ¹³ Erhi rhurhengayo, rhwabarabanya eburhambi-rhambi bw'enyanya, rhwahika e Regiyo. Erhi buca, empûsi y'Emukondwè yahûsa, n'erhi bushub'ica, rhwasîka e Putiyoli. ¹⁴ Rhwashimâna yo bene wîrhu bemêzi, barhuhûna mpu rhubêre nabo nsiku nda. Ntyo kwo rhwahisire e Roma. ¹⁵ Erhi bene wîrhu b'eco cishagala bamanya oku rhwayishire, bayish'irhulingira aha Itaramo^m ly'e Apiyoⁿ, n'aha Mahando-Asharhu^o. Erhi Paolo ababona, avuga Nyamuzinda omunkwa, ashub'iyumva oburhwâli. ¹⁶ Erhi rhuhika e Roma, bayêmêrera Paolo okuj'ihà-nda aha alonzize bo n'omusirika wakâg'imulanga.

Paolo abonana n'Abayahudi b'e Roma

¹⁷ Erhi hagera nsiku isharhu, ahamagala abagula b' Abayahudi. N'erhi babà bakola badêkerîre haguma, ababwîra, erhi: «Bene wîrhu, ntà cibî najirîre ishanja lîrhu nîsi erhi engeso za bashakulûza, kurhanarhumaga barhangwârhirira e Yeruzalemu banampâna omu maboko g'Abaroma. ¹⁸ Erhi babà bamambûlanya, Abaroma balonza okundika, bulya barhambonako ecankarhuma banyîrha. ¹⁹ Ci erhi Abayahudi balahira, nabona namâsêzibwa okuhûna olubanja lwâni lutwîrwe omu lukîko lwa Sezari; ci kurhàli kuderha nti hali akantu nalegakwo ishanja lyâni. ²⁰ Okwo kwo kwarhumaga nahûna nti mmulolekwo nnammushambâze, bulya bulangâlire bw'Israheli burhumire ndi mw'ezi nkoba». ²¹ Nabo bamushuza, mpu: «Rhw'ono ntà maruba g'e Yudeya rhwabwîne kuli we, na muli bene wîrhu ntâye ciru n'omuguma wayish'irirhubwîra akanwa kabî kuli we. ²² Ci kwônene, rhulonzize orhubwîre wêne kurhi obwîne; bulyâla rhumanyire oku eyo njira bayishomba boshi.»

Ebinwa bya Paolo oku Buyahudi b'e Roma

²³ Banacilagânana olusiku, n'erhi luhika, bayisha banji kulusha omu cirâlo câge. Omu binwa akâg'ibabwîra, akahamîriza Obwâmi bwa Nyamuzinda anakalonza okubayêmêza Yezu nk'oku biyandisirwe omu citabu c'Amarhegeko ga Mûsa n'omu Balêbi. Arhangiraga sêzi ahika bijingo. ²⁴ Baguma bayêmêra ebi akâg'ibabwîra, abandi barhayêmêraga. ²⁵ N'erhi bakola balekana buzira okuyumvanya bône na bône, Paolo ababwîra eci cinwa ciguma cône, erhi: «Mûka Mutagatîfu adesire okunali erhi abwîra basho omu kanwa k'omulêbi Izaya, erhi: ²⁶ «*Ojè emunda olu lubaga luli, onalubwîre, erhi: Mwakaz'iyumvîrhiza n'amarhwîri ginyu, murhanayumve; mwakaz'ilolereza n'amasû ginyu, murhanabone.* ²⁷ Omurhima gw'olu lubaga gwahinzire^p, bafunisire amarhwîri gâbo, banazibya amasû gâbo, mpu barhabona n'amasû gâbo, mpu lyo barhanayumva n'amarhwîri gâbo, mpu lyo barhanacirhegêreza omumurhima, mpu lyo barhahinduka binjà, mpu ntanabafumya! ²⁸ Mumanye oku bapagani Nyamuzinda arhumire obwo bucire; bôhe bayumva.» ²⁹ Erhi ayûs'iderha ebyo binwa, Abayahudi banacigenda, bajà bajisanya kadali bône na nnene.

^l**28.11** Ba-Diyoskori: Kastori na Poluci, bâli bazimu babiri ba mahasha, bene Yovi.

^m**28.15** : «itaramo» mpu yo «Forum» omu nfarasè n'omu cilatini; «Mahando-Asharhu» ye «Trois-Tavernes» omu nfarasè. aho hombi hali hantu h'e Butaliyana.

ⁿ**28.15** Apiyo: Bilomctri 65 kurhenga e Roma.

^o**28.15** Mahando-Asharhu: Nyumpa za kuhandisamwo ehigolo: bilometri 47 kurhenga e Roma.

^p**28.27** Lolà omu Iz 6, 9-10. Lolà kandi Mat 13, 14-15.

Okushwinja ebinwa

³⁰ Paolo ageza myâka ibiri yoshi omu cirâlo ali ahanziremwo. Akâg'ikayankirira ngasi boshi bakâg'îyish'imurhangula, ³¹ akahanûla Obwâmi bwa Nyamuzinda n'okuyigîriza ebiyêrekîre Nyakasane Yezu Kristu n'oburhwâli buzira kuhanzibwa na muntu, omu kuderha oku ye Yezu, Mugala wa Nnâmahanga wayish'itwîra igulu lyoshi olubanja.

AMARUBA EMWA ABAROMA

ENSHOKOLEZI OKU AMARUBA GA MUTAGATÎFU PAOLO

Paolo ali Muyahudi w'omu bûko bw'omulala gwa Benyamini, ci erhi anali Muroma. Aburhiragwa e Tarsi omu Silisiya, nk'omu mwâka gwa 10. Alereragwa e Yeruzalemu omu Bafarizeyi. Hôfi h'omwâka gwa 36, erhi ali omu njira mpu agend'igwârha abakristu b'e Damasi, abonekerwa na Nyakasane Yezu, na kurhenga olwo lusiku, ahinduka ntumwa yâge, amukolera n'omurhima gwâge gwoshi n'emisî yâge yoshi; ayigîriza Emyanzi y'Akalembe ya Nnâmahanga hoshi hoshi, kurhenga e Yeruzalemu kuhika e Roma, ciru nkaba n'e Hispaniya. E Roma yo ahânyire ecimanyîso cizinda c'obuzigire bwâge kuli Kristu, àmufîra omu mwâka gwa 67. Paolo àrhusigîre Maruba 13:

1. Amaruba ayandikiraga abemêzi b'e Roma (Rom), erhi ali e Korinti omu mwâka gwa 57 erhi gwa 58.
2. Amaruba marhanzi ayandikiraga abemêzi b'e Korinti (1Kr), erhi ali e Efezi, omu mwâka gwa 57.
3. Amaruba ga kabiri arhumiraga abemêzi b'e Korinti (2Kr); agayandikiraga e Macedoniya, omu mwâka gwa 57.
4. Amaruba ayandikiraga abakristu b'e Galasiya (Gal), hôfi h'omwâka gwa 57; ali e Efezi erhi e Macedoniya.
5. Amaruba ayandikiraga abakristu b'e Efezi (Ef), erhi ali omu mpamikwa e Roma, omu mwâka gwa 63.
6. Amaruba arhumiraga abemêzi b'e Filipi (Fl), nkaba omu mwâka gwa 63, erhi ali mubohe e Roma.
7. Amaruba arhumiraga abakristu b'e Kolosi (Kol), erhi ali mushwêke e Roma, omu mwâka gwa 62.
8. Amaruba marhanzi ayandikiraga abakristu b'e Tesalonika (1 Tes), nkaba erhi ali e Korinti, omu mwâka gwa 50 erhi gwa 51.
9. Amaruba ga kabiri ayandikiraga abakristu b'e Tesalonika (2 Tes); nago agayandikiraga e Korinti omu mwâka gwa 50 erhi gwa 51.
10. Amaruba marhanzi arhumiraga Timoteyo (1 Tim), erhi ali e Macedoniya, hôfi h'omwâka gwa 65.
11. Amaruba ga kabiri arhumiraga Timoteyo (2 Tim), embere afîre Kristu e Roma, omu mwâka gwa 67. Ago maruba ko kanwa kazinda k'entumwa Paolo.
12. Amaruba arhumiraga Tito (Tit), erhi ali e Macedoniya, hôfi h'omwâka gwa 65.
13. Amaruba ayandikiraga mwemêzi muguma w'e Kolosi, izîno lyâge ye Filemoni (Fm), erhi ali omu mpamikwa e Roma, omu mwâka gwa 62.

1

AMARUBA EMWA ABAROMA

Omusingo

¹ Paolo, mwambali wa Yezu Kristu, wahamagalagwa mpu abè ntumwa, aberûlwa mpu

amanyîse Emyanzi y'Akalembe ka Nnâmahanga, ²eyo Myanzi y'Akalembe Nyamuzinda alaganyagya kurhenga mîra omu kanwa k'abalêbi bâge omu Mandiko matagatîfu, ³eyêrekîre Mugala wâge w'omu bûko bw'omu-lala gwa Daudi oku maburhwa g'omubiri; ⁴erhi afûka omu bafîre ayêrekana oku anali Mugala wa Nyamuzinda ogwêrhe obuhashê bunene bwa kuli Mûka Mutagatîfu, ye Nnawîrhu Yezu Kristu, ⁵ye warhushobôzagya enshôkano anarhujira ntumwa, mpu rhuyigîrize abantu b'amashanja goshi okumuyêmêra n'okumuyumva, lyo izîno lyâge lijâ irenge; ⁶ninyu muli ba muli bo, mwe muhamagîrwe na Yezu Kristu, ⁷mwe barhonyi ba Nnâmahanga muli e Roma, mwe muhamagîrwe mpu mubè batagatîfu, kuli mwe engalo n'omurhûla gwa Larha Nnâmahanga na Nyakasane Yezu Kristu.

Omunkwa n'omusengero

⁸Burhanzi mvunzire Nyamuzinda wâni omunkwa muli Yezu Kristu erhi mwe murhuma mweshi, bulya obuyêmêre bwinyu bwadesirwe omu igulu lyoshi. ⁹Nêci, omuhamîrizi wâni ali Nnâmahanga yênene, oyu nkolera n'omurhima gwâni gwoshi nka naderha Emyanzi y'Akalembe y'Omugala, ¹⁰amanyire oku ntahusa okumukengêra, n'oku nshenga ngasi kasanzi omu nsengero zâni nti mbone lêro amango minjâ g'okuhika emwinyu, akabâ Nyamuzinda alonzize. ¹¹Bulya bwenêne ncîfinjire okumubona, lyo muhâbwa oku nshôkano y'obunya-mûka y'oku-mmuzibuhya; ¹²rhubone oku rhwahânana omurhima, mw'oyo nâni, omu buyêmêre bwîrhu rhweshi. ¹³Bene wîrhu, ntankamufulika oku nakâg'ilâlira kanji-kanji okuhika emwinyu, lyo ndya oku ntanda yinyu nk'eyimbugâna emwa abantu b'agandi mashanja; ci kuhika buno nakabona ebihânzo. ¹⁴Ndi muntu w'Abagereki^q nk'oku ndi w'abashenzi, ndi w'abasomire n'ow'abahwinja. ¹⁵B'obu bubidu nti mmulêrhere ninyu Emyanzi y'Akalembe, mwe bantu b'e Roma.

I. Obucunguke burhenga omu buyêmêre

Obuzîne bw'omushinganyanya bubâ buyêmêre

¹⁶Emyanzi y'Akalembe ntayibêra nshonyi; bulya eri misî ya Nnâmahanga ociza ngasi mwemêzi, burhanzi Omuyahudi, kandi Omugereki. ¹⁷Bulyâla obushinganyanya bwa Nyamuzinda buciyêrekana muli ye, bwo bushinganyanya burhenga omu buyêmêre bunakomeza obuyêmêre, nka kulya biyandisirwe, mpu': *obuzîne bw'omushinganyanya bubâ buyêmêre.*

Oburhê bwa Nyamuzinda oku banya-byâha

¹⁸Bulyâla kurhenga empingu Nyamuzinda ayêrekana obukunizi bwâge oku ngasi bubî na ngasi bulyâlya bw'abantu bahindula obushinganyanya bwa Nnâmahanga bujâ bw'obulyâlya bwâbo; ¹⁹bulya ebyankamanyibwa bya Nnâmahanga, babimanyire: Nnâmahanga yênene abayêresirebyo. ²⁰Kurhenga okulemwa kw'igulu, ebirhabonwa bikola bimanyîkana oku biremwa alemire, nk'obuhashê bwâge bw'ensiku n'amango erhi obunyamuzinda bwâge. Co cirhumire barhankabêrwa bwonjo, ²¹kulya kubâ bàmanyire Nnâmahanga barhanamukuzagya nka Nnâmahanga, barhanamuvugaga omunkwa; ci bôhe bàhabukira omu nkengêro za busha, n'omurhima gwâbo guhûsire gwayunjula mwizimya.

²²Mpu bayengeha, kwashuba kuhwinjagala. ²³Erhi bahika aho, bahindula irenge lya Nyamuzinda orhankafâ nshushano za muntu cibolêreza, n'ez'orhunyunyi, n'ez'ensimba zigendera oku magulu gâni n'ezigendera oku nda. ²⁴Co càrhumire Nyamuzinda abaleka: omu kushimba enyifinjo mbî z'omurhima gwâbo. ²⁵Abôla bahingîne okuli kwa Nnâmahanga eby'obunywesi, bàharâmya banakolera eciremwa ahâli ha Lulema mugishe ensiku n'amango. Amen!

^q**1.14** : Abagereki, bo halya basomire, nk'Abaroma. Ci kanji-kanji, omu kanwa ka Paolo, Abagereki go mashanja g'abantu barhali Buyahudi, bo bapagani.

^r**1.17** Hab 1,1-5; 2, 1-4; Hbr 10, 38.

²⁶ Okwo kwarhuma Nyamuzinda abakabulira omu iralà libî bwenêne: bakâbo bàleka okukolêsa emibiri yâbo oku kujira ebishingânîne, bàjira okurhakwânîni obwôrhère bw'omukazi; ²⁷ n'abalume kwo na kwo: baleka bakâbo, bashimbana bône na bône, balume bajira oku bâbo balume ebirhankaderhwa, na ntyo bahâbwa omu mubiri gwâbo oluhembo lukwânîne obuhûrha bwâbo. ²⁸ Bulya barhalonzagya okumanya kwinjà Nnâmahanga, Nnâmahanga naye âbakabulîre omu murhima gwâbo guhûsire n'omu bijiro birhakwânîni.

²⁹ Bayunjwîre obubî bwa ngasi lubero: obushombanyi, okuziga eby'en'igulu, okuhusha, okucîfinja ebya bene, okunigana, ennongwè, oburhebanyi, obwengûza bubî, akalimi kabî, ³⁰ okushobeka abandi busha, okushomba Nnâmahanga, okujacirana, okucîbona, okucîkunga, okubà ntwâli omu kujira amabî, okubà bigamba, ³¹ okubà bizûzû, ndyâlya, bamînya, n'okurhayumva lukogo. ³² N'o-bwo barhababiri irhegeko lya Nnâmahanga oku abajira ebya bene ebyo bali ba kufà, kurharhuma barhabijira bône, ciru n'okuhà abandi babijira omurhima.

2

Oku Nyamuzinda abêraga Abayahudi burhè

¹ Co cirhumire nâwe, ciru wankabà we ndi, orhankayêra ciru n'ehitya, we okâtwa olwa bene, bulyâla omu kutwa olwa bene, kuciyâza ociyâza; kulya kubà, wâni nyamutwa-olwa-bene, oku ajira kwo nâwe ojira. ² Rhurhanahabiri oku abajira bene okwo Nyamuzinda ye batwîra olubanja lw'okuli. ³ Nâwe, we kâtwa emmanja z'abajira ntyo, n'obwo nâwe kw'oli akâbo, k'omanyire mpu wâfuma olubanja lwa Nyamuzinda? ⁴ Nkabaga kugayaguza ogayaguzize obuhirhi bw'obwinjà n'olukogo n'obutûdu bwâge? K'orhîshi oku obwo bwonjo bwa Nyamuzinda bukulalisire mpu ocîyunjuze? ⁵ Obûla ohûsize omurhima gwâwe orhanalonza okucîyunjuza, k'orhîshi oku odwîrhe wacihakira enguli y'obukunizi oku lusiku lwa ngerera-hano, lwo lusiku olubanja lw'okuli lwa Nyamuzinda lwânabonekane, ⁶ alyûle ngasi muntu nk'oku ebijiro byâge binakwânîne: ⁷ abantu bacîshwêkera oku kujira aminjà, abalonza irenge n'obukuze n'okurhafà, abashobôze obuzîne bw'ensiku n'amango; ⁸ nabo abagoma, balya barhakenga okuli, balya banywâna n'obubî, bâbone obukali n'obukunizi. ⁹ Obuhanya n'amalibuko garheganyizîbwe ngasi muntu ojira amabî: burhanzi Abayahudi, kandi Abagereki; ¹⁰ ci irenge n'obukuze n'omurhûla birheganyizîbwe ngasi muntu ojira aminjà: burhanzi Abayahudi, kandi Abagereki; ¹¹ bulya Nyamuzinda arhajira kabôlo.

Oluhembo lw'abarhayishi Amarhegeko ci bajira aminjà

¹² Ngasi bantu boshi bajizire kubî buzira irhegeko^t, bafè buzira irhegeko; na ngasi bajizire kubî banamanyire irhegeko, banatwîrwe olubanja nk'oku irhegeko linadesire. ¹³ Bulya arhali abayumvîrhiza amarhegeko kwône bo bêru-kwêru embere za Nnâmahanga, ci abajira oku amarhegeko gadesire bo bayêre.

¹⁴ Ngasi mango abapagani bakulikira obwôrhère bwâbo bwinjà ciru ankaba barhagwêrhi marhegeko, bakajira ebijiro binjà, omurhima gwâbo gunabêre ahâli h'amarhegeko. ¹⁵ Banayêrekane oku amarhegeko gali mayandike omu murhima gwâbo; entimanya zâbo zinahamîrize ntyo, n'omurhima gwâbo hali amango gubabwîra oku bajizire kubî.

¹⁶ Kwo byabwikûke ntyo, nk'oku nyigîriza omu Myanzi yâni y'Akalembe, amango Nyamuzinda arhuma Kristu mpu atwe olubanja lw'ebifulisirwe omu mirhima y'abantu. ¹⁷ Ci kwône, we negenera okuderhwa Muyahudi, we yegemera amarhegeko, we cîkuza muli Nnâmahanga, ¹⁸ we yishi obulonza bwâge, we yish'ihanûla ebiri binjà mpu we wayigîrizîbwe amarhegeko, ¹⁹ we cikubagira mpu oli cirongôzi c'emihûrha, mpu oli kamole k'abâli omu mwizimya, ²⁰ we mwigîriza w'abahwinja, mwalimu w'ebirhaba mpu obwenge irhegeko likuzabûlire ebinwa by'obumanye

^s2.6 : Lul 61 (62). 13.

^t2.12 : Irhegeko lya Mûsa.

n'eby'okuli! ²¹ Ewani sho! oyigîriza abandi, ci orhacîyigîriza wêne! Ohanûla okurhazimba, ogall'izimba wêne! ²² Ohanza okuhusha, onagal'inahusha! Onaderhe mpu oshomba enshushano z'abazimu, ogall'inakazimba omu ngombe zâbo! ²³ We negenera irhegeko, ogall'inakalivuna, kugayisa ogayîsa Nyamuzinda. ²⁴ Nka kulya biyandisirwe^u: *mwe murhuma izîno lya Nnâmahanga lijâcirwa omu mashanja.*

Okukembûlwa

²⁵ Okukembûlwa, nêci, kwanakulêrhera amakwânane, akabà oshimba amarhegeko; ci akabà orhashimba marhegeko, we wakembwîrwe, okola oli nk'orhakembûlagwa. ²⁶ Omuntu orhali mukembûle, erhi akashimba amarhegeko, k'arhumânîni n'owakembwîrwe n'obwo arhakembûlagwa? ²⁷ N'oyo muntu oshimba amarhegeko, ciru akabà arhali mukembûle, ayish'itwa o-lwâwe, we vuna amarhegeko n'obwo wakembwîrwe. ²⁸ Bulya Omuyahudi arhali omu masû abonekera, n'obukembûle arhali omu mubiri bubà^v. ²⁹ Omuyahudi menemene omu murhima obuyahudi bwâge bubà; n'obukembûle bw'okuli omu murhima bubà, bubà bwa murhima; ci burhabà bwa myandiko. Obukembûle bwa bene obwo burhenza obukuze, arhali emwa abantu, ci emwa Nnâmahanga.

3

Ntâco cankacika ebi Nyamuzinda alagânaga

¹ Cici Omuyahudi alushînekwo, nîsi erhi bunguke buci okukembûlwa kumulêrhera? ² Bunji bwenêne na bwa ngasi lubero! Burhanzi, bulya bayêmîre ebinwa bya Nnâmahanga ali arhanzir'ibabîsa ebinwa. ³ Ewe! akabà baguma muli bo bahindusire ndyâlya, k'obulyâlya bwâbo bwankarhuma Nyamuzinda arhajira ebi alagânaga? Ciru n'ehitya! ⁴ Rhuyishi oku Nyamuzinda arhanywerha, ci ngasi muntu kujalira ajalira, nk'oku biyandisirwe, mpu^w: Ly'oyêra omu binwa byâwe, onayâze abakuheka lubanja. ⁵ Ci akabà obubî bwîrhu buyêrekana obushinganyanya bwa Nyamuzinda, kurhi rhwaderhaga? Ka Nyamuzinda arhali mubî erhi arhukunirira? (Namâderha nka kula abantu baderha). ⁶ Ciru n'ehitya! Acibâga, kurhi Nyamuzinda ali ayish'itwa olubanja lw'igulu? ⁷ Ci akabà obunywesi bwâni buyêrekana irenge lya Nnâmahanga omu kumanyîsa oku ye Nnamuderha-okuli, cankacirhuma nganjirwa omu banya-byâha. ⁸ Erhi kandi, nk'oku baguma barhuhambâra, cankarhuma rhurhajira amabî lyo aminjà garhengamwo? Abà bene abo bakwânîne obuhane.

Ntâ muntu mwimâna

⁹ Kurhi birigi? Ka rhulushîne? Ciru n'ehitya! Bulya rhwadesire nti Abayahudi n'Abagereki bali banya-byâha boshi, ¹⁰ nk'oku biyandisirwe, mpu: Ntâ muntu mwimâna, ntâye ciru n'omuguma; ¹¹ ntâ murhimanya, ntâye alonza Nyamuzinda. ¹² Boshi bali mihabwê, boshi bahindusire babî kuguma. Ntâ muntu ojira aminjà nanga, ntâye ciru n'omuguma. ¹³ Omumiro gwâbo eri nshinda eyashamire! Olulimi lwâbo luyunjwîre bulyâla! Marhî ga mpiri gababa omu kanwa, ¹⁴ n'akanwa kâbo kayunjwîre obuhevêrere n'obukali. ¹⁵ Amagulu gâbo gabà mangu oku kugend'ibulaga omukò; ¹⁶ aha bagera bigûkà bahasiga n'obuhanya. ¹⁷ Enjira y'omurhûla barhayiyishi; ¹⁸ Okurhînya Nyamuzinda kurhababà ebusû^x. ¹⁹ Rhurhanahabiri oku ebiri omu Ndagâno ya mîra

^u**2.24** : Iolà Iz 52, 5; Ez 36, 20.

^v**2.28** : Emilongo 25-26: Nyamuzinda okembûla omurhima, Iolà Lush 30, 6; Lush 10, 14-16; okukembûla omurhima, Iolà Yer 4,4; Rom 2, 25-29; Fl 3, 3; obubatizo bwo bukembûle burhajiragwa na maboko ga muntu, Iolà Kol 2, 11a.

^w**3.4** : Lul115 (116), 11; Lul 50, 6.

^x**3.18** : Lolà ecitabu c'Ennanga n'omulêbi Izaya.

byoshi biyêrekîre abayihâbagwa, lyo ngasi kanwa kahulika, lyo na ngasi muntu abona oku ali mubî embere za Nyamuzinda. ²⁰ Bulya embere zâge ntà muntu ciru n'omuguma wâyêre mpu okwenge ashimbire amarhegeko; kulya kubà ntà cindi amarhegeko gajira okurhali kumanyîsa ebyâha.

Obucunguke n'obuyêmêre eri nshôkano ya Nnâmahanga

²¹ Buno lêro, buzira irhegeko, Nyamuzinda ayêrekîne obwimâna bwâge buhamîrizibwa n'Irhegeko n'Abalêbi. ²² Obwo bwimâna bwa Nyamuzinda buhâbwa abayêmêra Yezu Kristu. Buhâbwa abemêzi boshi, bulya ntà kanânà. ²³ Boshi bajizire ebyâha, baheza irenge lya Nyamuzinda^y, ²⁴ na kandi boshi bajirwa bêru-kwêru n'engalo y'olukogo lwâge erhi bucunguzi buli muli Kristu Yezu burhuma, ²⁵ ye Nyamuzinda acîshozire mpu abè nterekêro y'okulyûla ebyâha n'omukò gwâge erhi buyêmêre burhuma. Na ntyo ayêrekana obwimâna bwâge omu kurhahana ebyâha bya mîra, ²⁶ amango Nyamuzinda ali atûzire; alonza okuyêrekana obwimâna bwâge mwo gano mango, mpu lyo abà muciza, anacize ngasi oyêmîre Yezu.

Buyêmêre burhuma rhwacira

²⁷ Cici cirhuma omuntu acîkuza? Ntâco. Irhegeko lihi lirhumire cibà ntâco? Ka lya bijiro? Nanga, ci irhegeko ly'obuyêmêre. ²⁸ Bulya rhumanyire oku omuntu ajirwa mwêru-kwêru n'obuyêmêre, buzira bijiro by'amarhegeko. ²⁹ Ewe! ka Nyamuzinda akolaga Nyamuzinda wa Buyahudi bône? K'arhaciri w'agandi mashanja goki? Nêci, ali w'agandi mashanja nago, ³⁰ bulya Nyamuzinda abà muguma toro: ye wâcize abakembûle erhi buyêmêre burhuma, n'abarhali bakembûle erhi buyêmêre burhuma. ³¹ Ka rhwamakundula amarhegeko erhi buyêmêre burhuma? Kunywerha! Ciru rhuzibuhize amarhegeko erhikwo.

4

Olwiganyo lw'Abrahamu

¹ Kurhi rhwaderhaga kuli Abrahamu, shakulûza wîrhu w'omubiri? ² Akabà Abrahamu omu bijiro byâge arhenzagya obushinganyanya, agwêrhe igwârhiro ly'okucîkunga; ci kwône arhali embere za Nyamuzinda! ³ Agwârhi, kurhi Amandiko gadesire? Mpu^z: Abrahamu ayêmîre Nnâmahanga, n'okwo kwarhuma abà mushinganyanya. ⁴ Eci omuntu ahemberwa omukolo gwâge, erhali ngalo; ci kubà kulyûlwa. ⁵ Ci erhi akabà arhajiziri cici, ayêmêre kwône ocêsa abanya-byâha, obwo erhi buyêmêre bwâge burhumire ayêra. ⁶ Kwo Daudi adesire, mpu ali muny'iragi omuntu Nnâmahanga ashobôza obushinganyanya buzira okulola ebijiro byâge, erhi: ⁷ Iragi lyâbo abababaliirwa ebitumulo byâbo n'ab'ebyâha byâbo bifulisirwe! ⁸ Iragi lyâge omuntu Nyakasane arhatumuza câha!^a ⁹ Ewe! k'eryo iragi liri ly'abakembwîrwe bône, nîsi erhi n'abarhakembûla-gwa? Bulya rhudesire nti obuyêmêre bw'Abrahamu bwarhumire abà Mushinganyanya? ¹⁰ Aligi omu bwôrhere buci erhi alolwa ntyo? K'amango ali amakembûlwa, erhi amango arhàli aj'ikembûlwa, ci embere akembûlwe. ¹¹ Anacihâbwa obwo enzigo y'okukembûlwa mpu ebè cimanyîso c'obushinganyanya obuyêmêre àli agwêrhe embere akembûlwe bwamulerheraga. Na ntyo ahinduka îshe wa balya boshi bayêmêra barhanakembwîrwi, mpu lyo nabo bahâbwa obushinganyanya; ¹² ahinduka n'îshe w'abakembûle, arhali balya banegera kwône okukembûlwa kwâbo, ci balya bakulikira omukâba gw'obuyêmêre larha Abrahamu àli agwêrhe embere akembûlwe. ¹³ Ntyo, arhali marhegeko garhumaga Abrahamu boshi n'iburha lyâge

^y**3.23** : Eryo irenge lya Nyamuzinda, bwo buzîne bwâge rhuhâbwa omu nshôkano y'inêma ly'obucêse.

^z**4.3** : Murh 15, 6.

^a**4.8** : Lul 31 (32), 1-2.

alaganyibwa oku ayish'iyîma omu igulu; bushinganyanya burhenga omu buyêmêre bwarhumaga. ¹⁴ Bulya, akabà akashambala kali ka bene-amarhegeko, ntà kamalo obuyêmêre bucigwêrhe, n'eciragâne ciri ca busha; ¹⁵ bulyâla Irhegeko lilêrha obukunizi; ci aha irhegeko lirhali, ntà kulivuna. ¹⁶ Eco co cirhuma akashambala kalêrhwa n'obuyêmêre, mpu lyo kabà ngalo; na ntyo endagâno ekwânane iburha lyoshi, arhali elicikubagira amarhegeko lyône, ci n'elicikubagira obuyêmêre bw'Abrahamu, larha wîrhu rhweshi, ¹⁷ nkoku biyandisirwe, mpu^b: *Nakujizire îshe w'amashanja mwandu*. Oyôla ye larha embere za Nyamuzinda, ayêmêraga oku Ye galulira abafîre obuzîne, anahamagale ebirhahali mpu bibêho.

Obuyêmêre bwa Abrahamu n'obw'omukristu

¹⁸ Omu kulangâlira ebirhankahashikana okulangalirwa, Abrahamu ayêmîre, na ntyo ahinduka îshe w'amashanja mwandu, nk'oku àli abwîzirwe, erhi^c: *Ntyo kwo iburha lyâwe lyabà*. ¹⁹ Buyêmêre bukomîre asinzizemwo omubiri gwâge gwâli gukola guhozire, - àli cingana myâka igana -, n'omûla gwa Sara gwâli gukola guhuhire. ²⁰ Arharhindiraga erhi ayumva eciragâne ca Nyamuzinda, ci obuyêmêre bwâge bwamuzibuhya, aha Nnâmahanga irenge; ²¹ bulya àli amanyire buzira karhinda emurhima oku Nyamuzinda agwêrhe obuhashe bw'okuyunjuza eciragâne câge. ²² Ka murhabwinigi ecarhumaga okwo kumulêrhera obushinganyanya! ²³ Ci kwône arhali yêne wayandikîrwe mpu ahindusire mushinganyanya; ²⁴ ci nîrhu rhweshi kukwânîne obuyêmêre burhubêre, rhweshi rhuyêmêra owafûlaga Nnawîrhu Yezu omu bafîre, ²⁵ oyo Yezu wahânagwa byâha bîrhu birhuma, anafûka mpu lyo muyêra.

5

Obuyêmêre burhulêrhera obwimâna n'obucire

¹ Ntyo, bulya obuyêmêre bwarhujizire bêru-kwêru, rhukola rhugwêrhe omurhûla na Nyamuzinda muli Nnawîrhu Yezu Kristu, ² warhuhisize omu njira y'obuyêmêre, lyo rhushikira eyo ngalo rhwashobwîre, rhunacîshingire obulangâlire bw'okuyish'ihika omu irenge lya Nnâmahanga. ³ Ci arhali hoshi aho; rhunacîshinge n'omu malibuko gîrhu, kulya kubà rhumanyire oku amalibuko galêrha obushibirizi. ⁴ n'obushibirizi bulêrhe enkômedu nyinjâ, n'enkômedu nyinjâ elêrhe obulangâlire; ⁵ n'obo bulangâlire burhabonêsa nshonyi, bulya obuzigire bwa Nyamuzinda bwabulagîrwe omu mirhima yîrhu na Mûka Mutagatîfu rhwahâbagwa. ⁶ Nêci, amango rhwaciri bazamba, erhi ensiku zihika Yezu arhufîra n'obwo rhwâli byâbi. ⁷ Kuli kuzibu okufîra omwêru-kwêru; nêci, nkaba kwankahashikana okugeregeza okufîra omuntu mwinjâ. ⁸ Nyamuzinda yêhe ayêrekîne obuzigire bwâge kuli rhwe erhi Kristu arhufîra rhunaciri banya-byâha. ⁹ Buno lyôhe obuzigire bwâge bukola burhalusire, bulya rhukola rhuli bêru-kwêru erhi mukò gwâge gurhuma, rhwafuma obukunizi bwa Nyamuzinda erhi ye rhuma. ¹⁰ Bulya, akabà rhwazigîrwe na Nnâmahanga erhi lufû lw'Omugala lurhuma, n'obwo rhwaciri bashombanyi, lêro na buno rhukola rhuyinjibîne naye!, rhwâcizibwa n'obuzîne bwâge. ¹¹ Arhanali kwône okwo; ci rhudwîrhe rhwacîsima muli Nnâmahanga erhi Nnawîrhu Yezu orhuma, ye warhushobôzagya okuyinjibana na Nyamuzinda.

Adamu na Kristu

¹² Ntyo kwo biri! Ecâha cadwîrhwe en'igulu na muntu muguma, naco ecâha càburha olufû, n'olufû lwayahukira abantu boshi, bulya boshi bàkozire ecâha. ¹³ Ecâha càli en'igulu embere amarhegeko gahânwe, ci ecâha cirhahanirwa ndi nka nt'irhegeko lihali; ¹⁴ Ci kurharhumaga olufû lurhakûla emyônè kurhenga Adamu kuhika Mûsa, lwahêka ciru n'abarhajiraga câha omu kuvuna

^b4.17 : Murh 17, 5.

^c4.18 : Murh 15, 5.

amarhegeko ak' adamu, ye nshusho y'owanayishe. ¹⁵ Ci kwône engalo erhali nk'e-câha. Bulya akabà ecâha ca muguma calumîzize olufù omu lubaga, kanga kulusha engalo ya Nyamuzinda n'enshòkano y'amakwânane ga muntu muguma, Yezu Kristu, byalumîre omu bantu banji! ¹⁶ N'eyo nshòkano erhali nka bwahu-kire bw'ecâha ca muguma; bulya olubanja lw'eco câha ca muguma buhane lwadwîrhe; ci enshòkano y'olukogo Nyamuzinda àrhufaga oku byâha bîrhu binji yàrhujira bêru-kwêru. ¹⁷ Bulya, akabà ecâha ca muntu muguma carhumire olufù lwagandâza, erhi ye rhumire, kanga kulusha balya bayunjwîre engalo n'enshòkano y'obushinganyanya bôhe bayish'ilushîsa, bagandâze omu buzîne Yezu Kristu yênene orhumire! ¹⁸ Ntyo, nk'oku bahaniragwa obubî bwa muntu muguma, kw'abantu boshi bàhindusire bêru-kwêru, banashobôla obuzîne cijiro ca bwimâna bwa muguma cirhumire. ¹⁹ Bulyâla, nk'oku olubaga lwoshi lwayahukiragwa n'ecâha erhi bucîbone bwa muntu muguma burhuma, kwo lwanayish'iyêra bumvi bwa muguma burhumire. ²⁰ Nêci, kwo binali, irhegeko lyâyishire mpu lyo obubî buluga; ci kwône aha ecâha câli cishurhamire, engalo ya Nyamuzinda yahalambiza; ²¹ mpu lyo, nk'oku ecâha câli cigandâzize omu lufù, engalo ya Nyamuzinda egandâza n'obushinganyanya omu buzîne bw'ensiku n'amango, Nnawîrhu Yezu Kristu orhumire.

6

Rhwafîre oku câha n'obuzîne bwîrhu bukola buhyâhya muli Kristu

¹ Kurhi rhwaderhaga? Ka rhubêre omu câha mpu lyo engalo eluga? ² Ntanz! Rhwe rhwafîre oku câha, kurhi rhwankashub'icibêramwo? ³ Nkaba muhabire oku rhweshi, ababatizîbwe muli Kristu, omu lufù lwâge rhwabatizîbwe? ⁴ Erhi rhubatizibwa, rhwabishwa^d haguma naye omu lufù, nti nk'oku Kristu afûlagwa muli banyakwigendera n'irenge ly'Îshe^e, lyo nîrhu rhugenda omu obuzîne buhyâhya akâge. ⁵ Bulya, akabà rhukola rhugwêrhe kalamo kaguma naye omu lufù lushushîne, rhwayish'ibà na kalamo kaguma naye omu bufûke bushushîne ⁶ Rhumanyirekwo: omuntu wîrhu wa mîra^f abambirwe oku musalaba haguma naye, mpu ly'omubiri gw'ebyâha gushâbûka, ntyo rhurhenge omu bujà bw'ebyâha; ⁷ bulya owafîre erhi afumire ecâha. ⁸ Ci akabà rhwafîre haguma na Kristu rhuyêmîre kwo na kwo oku rhwâlama haguma na Kristu. ⁹ Rhumanyire oku Kristu afûsire omu balindamboho, arhakacifa bundi; ntà buhashe olufù lucigwêrhe kuli ye. ¹⁰ Erhi afà, ahima ecâha lwoshi-lwoshi; n'obuzîne bwâge bukola buzîne bwa kulamira Nnâmahanga. ¹¹ Ninyu kwo kuguma: muyôrhe nk'abàfire oku câha, munalamire Nyamuzinda muli Yezu Kristu.

Oyâke ecâha, obè mushinganyanya

¹² Lêro ecâha cirhacibonaga aha cankagandâza omu mubiri gwinyu gwayish'ifà, cilek'immuyemêza amagene gâco. ¹³ Murhajiraga ebirumbu binyu byoji by'obulyâlya omu kubikolêsa oku kujira ebyâha; ci mucîhâne mwêne emwa Nyamuzinda nka bantu bazîne bàfulumusire olufù, n'ebirumbu binyu mubikolêse nka byoji bya bushinganyanya omu kurhumikira Nnâmahanga. ¹⁴ Bulya ntà buhashe ecâha cicigwêrhe kuli mwe, kulya kubà murhashwêsirwi na marhegeko, ci n'engalo ya Nnâmahanga.

Okurhashubira omu bujà bw'ecâha

¹⁵ Ewe! ka rhukâg'ijira ebyâha bulya rhurhashwêsirwi na marhegeko, ci n'engalo ya Nnâmahanga? Ntâ mango! ¹⁶ Ka murhishi oku erhi mwankacîhâna bujà emwa lebè, mpu mumurhumikire, mwanabà bajà b'olya murhumikira; akabà câha, cimmulêrhere olufù, n'akabà

^d6.4 rhwabishwa: Mîra owabatizibwa akâg'ilohwa omu mîshi, abè nk'ojire omu nshinda.

^e6.4 : Irengi ly'Îshe, bwo buhashe bwâge bugala byoshi.

^f6.6 omuntu wîrhu wa mîra, bwo bwôrhere rhwalimo erhi rhuciri banya-byâha.

bumvi, bummulêrhere obushinganyanya. ¹⁷ Ci Nyamuzinda akonkwa! Erhi mubà mwamârhenga omu bujà bw'ecâha, mwashimbire n'omurhima gwinyu gwoshi enjira y'enyigîrizo mwayigîrizîbwe; ¹⁸ n'erhi mubà mwamâfikûzibwa oku câha, mwahinduka barhumisi b'obushinganyanya. ¹⁹ Ndesire nka kulya abantu baderha erhi buzamba bwinyu burhuma. Kulya mwakolêsagya ebirumbu binyu omu bujà bw'eby'enshonyi n'obugoma, mwaba bagomi, ntyo kwo mubikolêsagye kurhenga ene omu burhumisi bw'omushinganyanya, lyo mubà bimâna.

Oluhembo lw'ecâha n'olw'obushinganyanya

²⁰ Amango mwaciri bajà b'ecâha, nt'irhegeko lyàli limmushwêsire. ²¹ Bunguke buci mwabwînage obwo? Buno enshonyi zimmubambisire, bulya obuzinda bw'ebyo byoshi lubà lufù. ²² Ci buno mwalikûzîbwe oku câha, mukola bambali ba Nnâmahanga, obutagatîfu lwo luhembo lwinyu, n'obuzinda bwinyu buli buzîne bw'ensiku n'amango. ²³ Bulya oluhembo lw'ecâha lubà lufù, ci engalo ya Nyamuzinda bubà buzîne bw'ensiku n'amango muli Nnâhamwîrhu Yezu Kristu.

7

Obuyêmere burhurhenza omu bujà bw'Irhegeko

¹ K'erhi muhabire, bene wîrhu -bantu balenga omu marhegeko nabwira- oku irhegeko lishwêka omuntu amango acizîne? ² Ntyo omukazi ashwêsirwe n'irhegeko kuli ibà amango ibà acizîne; ci erhi ibà ankafà, nyamukazi anashwêkûlwa n'irhegeko ly'ibà. ³ Kuziga amango ibà acizîne, erhi ankayankwa n'owundi mulume, anaderhwa mugonyi; ci erhi ibà ankafà, arhacishwêsirwi n'irhegeko, na ntyo arhaciri mugonyi erhi ankayankwa n'owundi mulume. ⁴ Ninyu kwo na kwo, bene wîrhu: mwafîre, mwarhenzibwa omu lukoba lw'amarhegeko erhi mubiri gwa Kristu gurhuma, mpu mubè ba wundi, olya wafûkaga omu bafîre, mpu lyo rhukafulukiza Nnâmahanga. ⁵ Erhi rhuciri omu mubiri, amîru g'e-byâha, galêrha n'amarhegeko, gakâg'ijira omukolo gwâgwo omu birumbu bîrhu, mpu lyo rhukafulukiza olufù. ⁶ Ci buno rhwafîre oku byakâg'irhushwêka nka mpira, rharhenzîbwe omu lukoba lw'amarhegeko, rhukola rhwakolera oku ngoma mpyâhya y'omurhima, ci arhaciri oku ngoma y'ecikulakula ya «shimbà-okubâdesire».

Bici Amarhegeko galêrha?

⁷ Kuli kuderha kurhi? Ka mpu irhegeko liri câha? Ntanzi! Ci kwônene ntamanyaga ecâha elirhali irhegeko lirhumire, Bulya ntankamanyire amagene irhegeko lîrhâciderhaga, mpu: *Orhakazâg'ibà magene*⁹. ⁸ Erhi ecâha cibona ntyo, canshulira amîru ga ngasi lubero erhi irhegeko lirhuma. Bulya buzira irhegeko, ecâha guli mufù. ⁹ Nêci, mîra nalamaga buzira marhegeko; ci erhi amarhegeko gayisha, ecâha naco cafulûluka, ¹⁰ nâni nabaga nie nfà. Ntyo amarhegeko gâl'ikwânîne okumpà obuzîne, gabà lufù lwo ganderhera. ¹¹ Bulya erhi ecâha cibona amarhegeko, cantiza, cananniga erhi gwo garhuma. ¹² Kuziga amarhegeko gali mimâna, n'ebirhegesirwe biri bimâna, bishingânîne, binali binjà. ¹³ K'akantu kinjà kâbirage lufù kuli nie? Ntâ mango! Câha eco candwîrhîre olufù omu kukolêsa akantu kinjà, mpu lyo ciyêrekana oku ciri câha, na ntyo mpu lyo cibà cibî kulusha erhi marhegeko garhuma.

Omuntu abà muzamba

¹⁴ Rhukumanyire, nêci: irhegeko kali kantu ka bunya-mûka; ci niehe ndi kantu ka bunya-mubiri, mugulwa, mujà w'ecâha. ¹⁵ Nanga, okuli, ebinjira ntabiyumva; bulya arhali ebinnonza okujira byo njira, ci ebi nshomba byo njira. ¹⁶ Akabâga ebi ntalonza okujira byo njira, kuziga nyêmîre oku irhegeko liri linjà. ¹⁷ Ahoo! kuziga arhaciri nie nkujira, ci ecâha cimbâmwo. ¹⁸ Nkumanyire, nêci! obwinjà burhambâmwo, kwo kuderha omu mubiri gwâni. Okulonza aminjà, nêci nanakuhasha; ci okugajira nie hâhè. ¹⁹ Bulya ntajira aminjà nnonzize, ci obubî ntalonzizi

⁹7.7 *Orhakaz'ibà magene*, kuli kutwa bwofi ebinwa bibà omu Lub 20, 17.

bwo njira. ²⁰ Akabà ebintalonzizi okujira byo njira, kuziga arhaciri nie mbijira, ci ecâha cindimwo. ²¹ Alagi irhegeko namârhindakwo: nie ono nkalonz'ijira aminjà, obubî nanabona bwo buyishire. ²² Nêci, nnanyumve nsîmire amarhegeko ga Nnâmahanga omu murhima gwâni; ²³ ci omu birumbu byâni nyumve erindi irhegeko lihêrhe lyalwîsa irhegeko ly'obukengêre bwâni n'okunjira mpira y'irhegeko ly'ecâha cindi omu birumbu. ²⁴ Lêro nieki ihanja lici limbâkwo! Ndi wandîkûza kw'ogu mubiri gw'olufû? ²⁵ Akonkwa Nnâmahanga muli Nnawîrhu Yezu Kristu! Ntyo, nie ono omu bukengêre ndwîrhe nakolera irhegeko lya Nyamuzinda, n'ery'ecâha omu mubiri.

8

Obuzîne bw'omukristu muli Mûka Mutagatîfu

¹ Ntâ kuciyagiriza abâli muli Yezu Kristu. ² Bulya irhegeko ly'Omûka guhâna obuzîne muli Yezu Kristu lyakulîkûzize oku irhegeko ly'ecâha n'ery'olufû. ³ Bulya ebi amarhegeko garhahashaga erhi buzamba bwa mubiri burhuma, Nyamuzinda yêne abijizire erhi arhuma Omugala omu mubiri gushushire ogwîrhu gw'ebyâha, mpu lya ahima ecâha, n'omu mubiri gwâge, ayagîriza ecâha, ⁴ mpu ly'obushinganyanya bw'amarhegeko bubà muli rhwe, rhwe olugendo lwîrhu lurhashimba mubiri, ci mûka. ⁵ Nêci, abashimha engeso z'omubiri, bya mubiri bashwîra, n'abashimba omûka, bya mûka bashwîra. ⁶ Bulya enyifinjo z'omubiri luli lufû, ci enyifinjo z'omûka kali kalamo n'omurhûla. ⁷ Co cirhuma enyifinjo z'omubiri zishomba Nnâmahanga, bulya zirhashimba irhegeko lya Nnâmahanga; ciru zirhankanahasha okulishimba. ⁸ Abashimba eby'omubiri barhankasîmîsa Nyamuzinda. ⁹ Mwêhe murhali bashimbi ba mubiri, ci bashimbi ba mûka, kulya kubà Omûka gwa Nyamuzinda gubà muli mwe. Orhagwêrhi Omûka gwa Kristu arhali wa Kristu. ¹⁰ Ci akabà Kristu ammulimwo, ciru omubiri gukabà gukola gufire^h erhi câha cirhuma, omûka gôhe guzîne obushinganyanya burhumire. ¹¹ N'akabà Omûka gw'Olya wafûsagya Yezu omu bafû gubà muli mwe, olya wafûsagya Yezu Kristu omu bafû ayahe emibiri yinyu y'okufà akalamo oku buhashe bwa Mûka ommubâmwo. ¹² Ntyôla, bene wîrhu, rhuli omu mwenda, ci gurhali mwenda gwa mubiri mpu rhwalamira omubiri. ¹³ Bulya mukalamira omubiri, mwâfà; ci mukâyîrha ebijiro by'omubiri n'ohuhashe bwa Mûka, mwâlama.

Rhuli bâna ha Nyamuzinda, Mukà Mutagatîfu orhumire

¹⁴ Nêci, kwo binali, abahêkwa na Mûka gwa Nyamuzinda omu lugendo lwâbo babà bâna ba Nyamuzinda. ¹⁵ Murhahâbagwa murhima gwa bajà mpu mwayôboha; mwahîrwe omurhima gw'abâna balere, gwo gunarhuma rhwayâkûza, nti: "Abba, Larha!" ¹⁶ Mûka Mutagatîfu yênênè anajè omu murhima gwîrhu oku kuhamîriza oku rhuli bâna ba Nnâmahanga. ¹⁷ Obwo rhuli bâna bâge, rhwe rhwâyîme; rhuli mîmo ya Nnâmahanga, rhwâyîme rhweshi na Kristu, bulya rhuli omu malibuko rhweshi naye lya rhuyish'ikuzibwa haguma naye.

Amalibuko g'en'igulu n'obukuze rhubikîrwe

¹⁸ Nêci, mbwîne niehe oku amababale g'en'igulu garhankagererwa oku bukuze rhwayish'ihâbwa. ¹⁹ Bulya ebiremwa byoshi bidwîrhe byalingûza oku abâna ba Nnâmahanga bacîyêrekana. ²⁰ Ebiremwa byahizirwe omu bujâ, arhali oku bulonza bwâbyo, ci oku bulonza bw'owabihiragamwo; kwône bicilangalîre ²¹ oku nabyo byayish'irhenzibwa omu bujâ bw'obubî, bishangîre irenge ly'entagengwa ly'abâna ba Nnâmahanga. ²² Rhumanyire kwinjà oku kuhika ene ebiremwa byoshi biri omu mulenge, binadwîrhe byalumwa n'emikero y'okuburha. ²³ Arhanali

^h**8.10** : Kurhenga omuntu ajira ecâha, omubiri gwâge gukola gwa kufà, gunakola gurhuma olufû lwamuhika omu mûka, erhi ankajira ecâha cinene; ci Mûka Mutagatîfu yêhe ali buzîne n'imerero ly'obufûke.

byône; ciru nîrhu, rhwe rhugwêrhe ecikinjaⁱ ca Mûka, omurhima gwîrhu gwîrhu omu mulenge guli, rhudwîrhe rhwalinda okuhinduka bâna balere n'obucunguzi bw'emibiri yîrhu. ²⁴ Bulya obucunguzi bwîrhu buciri bulangâlire; n'okubona eci omuntu alangâlîre burhaciri bulangâlire. Eci omuntu abwîne, kurhi ankacilangâlira? ²⁵ Ci erhi rhwankalangâlira ebirhurhahona, rhwanabilinda buzira kurhama. ²⁶ Kwo na kwo Mûka Mutagatîfu anarhabâle obuzamba bwîrhu; bulya rhurhish'ishenga okushingânîne; ci Mûka Mutagatîfu yêne orhusengerera omu njamu zirhagwêrhi oku zankaderhwa. ²⁷ Naye Olya ovuhûla emirhima ayishi ebi Mûka alonza: amanyire oku Mûka asengerera abimâna nk'oku Nyamuzinda akunda.

Obuzigire bwa Nyamuzinda kuli rhwe

²⁸ Kandi rhumanyire oku Nyamuzinda akolêsa byoshi oku minjà g'abamukunda, balya yêne ahamagîre oku bulonza bwâge. ²⁹ Bulya halya yêne acîshogaga kurhenga mîra, abarheganyize mpu babè nshusho y'Omugala, Iyo abà nfula omu balumuna banji; ³⁰ n'abarheganyize, abahamagîre; n'abahamagîre, abajizire bêru-kwêru, n'abajizire bêru-kwêru, abahîre obukuze.

Mucîvugire obuzigire bwa Nnâmahanga

³¹ Cici rhwankaci yûshûla kw'ebyo? Akabà Nyamuzinda ali olunda lwîrhu, ndi wankacirhuhima? ³² Arhababaliraga Omugala, ci amuhâna nterekêro kuli rhwe rhweshi; bici ankacibula bwarhuha haguma naye? ³³ Ndi wankaciderha mpu ahêka abarhôle ba Nyamuzinda lubanja? Nyamuzinda yêne ye obayêza! ³⁴ Ndigi wankacibayagiriza? Ka Yezu Kristu wafâga anafûka? Ka Yezu Kristu otamîre ekulyo kwa Nyamuzinda, odwîrhe arhulagira? ³⁵ Ndi wankacirhukûla omu buzigire bwa Kristu? ka kubula eci rhwâyambala, erhi kaga, nîsi erhi ngôrho? ³⁶ Bulya kuyandisirwe, mpuⁱ: *We rhuma rhwayîrhwa bwâca bwayira; kwo bakola barhulola nka bibuzi byaj'ibâgwa.* ³⁷ Ci kwônene mw'ebyo byoshi rhunahime erhi Olya orhuzigira orhuma. ³⁸ Nêci, mmanyire kwinjâ oku ciru olufû erhi buzîne, ciru bamalahika erhi amâmi, ciru gano mango erhi amango gâyi-sha, ciru amahashe, ³⁹ oli emalunga, oli omu idaho ntâ ciremwa ciru n'eciguma cankahasha okurhunanûla oku buzigire bwa Nyamuzinda buli muli Nnâhamwîrhu Yezu Kristu.

9

Enshobôlo z'Israheli

¹ Ndesire okuli muli Kristu, ntabesha, n'omurhima gwâni ye muhamîrizi wâni muli Mûka Mutagatîfu: ² ngwêrhe burhè bunji n'amababale garhahusa omu murhima. ³ Nêci, nankasîmire niene nkagwe nnantenzibwekwo Kristu erhi bene wîrhu bârhumu, balya b'omu ishanja lyâni ly'omubiri; ⁴ bo bene-Israheli: bo Nyamuzinda acîshozire mpu babè bâna bâge anayêrakane irenge lyâge muli bo; bo bahîrwe endagâno n'amarhegeko n'emigenzo y'okukolera Nyamuzinda n'eciragâne câge. ⁵ Bashakulûza bâli b'omu ishanja lyâbo; n'oku maburhwa g'omubiri, Kristu ali wa kuli bo, ye mwâmi mukulu w'ebintu byoshi, ye Nyamuzinda mugishe emyâka n'emyâka. Amen!

Nyamuzinda arhagalula akanwa kâge

⁶ Arhali kuderha oku akanwa ka Nyamuzinda kakubire; bulya arhali ababurhagwa n'Israheli boshi bo bene-Israheli, ⁷ arhanali abarhengaga omu nda y'Abrahamu boshi bo bâna bâge; ci kuli Izaki iburha lyâwe lyârhenza izîno^k; ⁸ kwo kuderha oku abâna b'omubiri arhali bo bâna ba Nnâmahanga, ci abâna b'eciragâne bône Iyo iburha ly'okuli. ⁹ Yumvagi oku eciragâne cidesire^l:

ⁱ**8.23** : Ecikinja ca Mûka, bwo buzîne bwa Nyamuzinda, yo mburho y'irenge rhwâfûkemwo.

^j**8.36** : Lul 43, 23.

^k**9.7** : Murh 21, 12.

^l**9.9** : Murh 18, 10. 14.

Hano nshub'igera mw'aga mango, erhi Sara agwêrhe omwâna w'oburhabâna. ¹⁰ Arhanali okwôla kwône. Rebeka naye arhôtezire izîmi lya mulume muguma yêne, ye larha Izaki. ¹¹ Erhi abâna babà barhaj'iburhwa, barhaj'ijira oli ecinjà oli ecibî, mpu lya Nnâmahanga ayêrekana oku ajira nk'oku alonzize omu kucîshoga abâge, ¹² oku arhalola bijiro, ci bulonza bw'owahamagala yêne, anacibwirwa, mpu^m: *Enfula yanashiga omuziba*, ¹³ nk'oku biyandisirwe mpuⁿ: *Narhonyize Yakôbo, nashomba Ezau*. Nyamuzinda anahash'ijira nk'oku alonzize ¹⁴ Kurhi rhwaderhaga? Ka Nyamuzinda ankabamwo obulyâlya? Ntâ mango! ¹⁵ Kali yêne wabwîraga Mûsa, erhi^o: *Mbabalira oyu nnonzize okubabalira*, nnambera lukogo oyu nnonzize okubêra lukogo. ¹⁶ Kuziga birhali bya kulonza erhi bya kulibirha kwa muntu, ci bya bwonjo bwa Nnâmahanga. ¹⁷ Kandi Amandiko gâbwizire Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, erhi^p: *Nakuyimikaga nti nkuyêrekanemwo obuhashe bwâni, lya n'izîno lyâni likuzibwa omu igulu lyoshi*. ¹⁸ Ntyôla, anababalire oyu alonzize, n'oyu alonzize okudundaguza amudundaguze. ¹⁹ Okolaga wambwîra, erhi: «Cirhuma acicîduduma? Ndi wankalahira okujira ebi alonzize?» ²⁰ We muntu, oligi ndi mpu wajîsa Nyamuzinda kadali? K'akantu omuntu abumbaga kankamubwîra, erhi: «Carhumaga wanjira ntya?» ²¹ K'omubumbi arhankakolêsa ibumba lyâge nk'oku alonzize, n'okurhenza mw'eryo ibumba liguma akantu kinjinja n'akantu ka ntyantya? ²² Naye Nnâmahanga, omu kuyêrekana obukunizi bwâge n'okumanyîsa obuhashe bwâge, akabâ alêmbîre n'obutûdu bunji ebiremwa bikwânîne obukunizi byâli hôfi h'okuberereka, ²³ akabâ alonzize okuyêrekana obuhirhi bw'obukuze bwâge oku biremwa by'olukogo yêne ali ayôsire arheganyîze obukuze. ²⁴ N'ebyo biremwa by'olukogo byo rhwe ahamagalaga, arhali omu Buyahudi bône, ci n'omu bapagani. ²⁵ Kwo adesire omu kanwa ka Hozeya, erhi^q: *Nayirika lubaga lwâni abarhâli lubaga lwâni, na murhonyi wâni orhâli murhonyi*; ²⁶ n'aha babwîriragwa, mpu^r: *Murhali lubaga lwâni, abo bônene baderhwe bene Nyamuzinda ozîne*. ²⁷ Naye Izaya aderhîre Israheli, erhi: *ciru bene-Israheli bankaluga nka mushenyi gw'omu nyanja, obusigale bwône bwânacizibwe*; ²⁸ bulya Nyakasane ayunjuza duba na buzira kushubira nyuma akanwa kâge omu igulu^s. ²⁹ Kandi Izaya âli erhi alêbire, mpu^t: *Acibâga Nyakasane w'Emirhwe arharhulekeraga iburha, singa rhwabîre okwa Sodomo, singa rhwashushire Gomora*. ³⁰ Kurhi rhwaderhaga? Rhuderhe oku abapagani barhashimbaga bushinganyanya bashikîrîre obushinganyanya, bwo bushinganyanya burhenga omu buyêmêre; ³¹ Ci bene-Israheli bôhe bakâg'ishimba irhegeko ly'obushinganyanya, ery'irhegeko barhalihikakagakwo. ³² Carhumire? Bulya barhacîkubagiraga buyêmêre, ci bacîkubagira ebijiro, na ntyo basârhalâ oku ibuye ly'okusârhaza, ³³ nka kulya biyandisirwe, mpu^u: *Ka murhabwîni oku mpizire omu Siyoni ibuye ly'okusârhaza n'ibuye ly'okuhirimya? Ci oliyêmîre arhankabonesibwa nshonyi*.

10

Abayahudi barhamanyiriraga obushinganyanya bwa Nnâmahanga

¹ Bene wîrhu, eci omurhima gwâni gucîfinja n'ecinsengerera emwa Nyamuzinda: nti nabo

^m**9.12** : Murh 25. 23.

ⁿ**9.13** : Mal 1, 2-3.

^o**9.15** : Lub 33, 19.

^p**9.17** : Lub 9, 16.

^q**9.25** «Loammi», izîno lya mwâna wa Hozeya, lidesire «orhali lubaga lwâni »: Hoz 2, 23

^r**9.26** : Hoz 2, 25; 2,1.

^s**9.28** : Iz 10. 22-23.

^t**9.29** : Iz 1, 9.

^u**9.33** : Iz 28. 16.

bacunguke. ² Nêci mpamîrizize oku bashîbirira Nnâmahanga, ci obushiru bwâbo burhali oku bushingânîne okubà. ³ Bulyâla barhamanyiriraga obushinganyanya bwa Nnâmahanga, ci balonza obwâbo bushinganyanya, na ntyo balahira okushimba obushinganyanya bwa Nnâmahanga. ⁴ Bulya obushwinjiro bw'Irhegeko, ye Kristu, ye nayêza ngasi mwemêzi.

⁵ Oku bushinganyanya burhenga omu marhegeko Mûsa ayandisire, mpu^v: *Omuntu wâbushimbe, bunamulamyê*. ⁶ Ci obushinganyanya burhenga omu buyêmêre kwo buadesire ntyâla, mpu: *Orhaderhaga omu murhima gwâge, mpu: Ndi wankasôkera omu irunga?* kwo kuderha mpu agend'imanulamwo Kristu; ⁷ nîsi, erhi: *Ndi wankayandagalira omu kuzimu?* Kwo kuderha mpu aj'iyinamula Kristu omu bafû. ⁸ Bici buadesirage obwo? Mpu: *Oluderho luli hôfi nâwe, lukuli, omu kanwa n'omu murhima*; n'olwo luderho bwo bugo bw'obuyêmêre rhuyigîriza. ⁹ Bulya, akabà omu kanwa kâwe onahamîrize oku Yezu ye Nyakasane, n'akabà oyêmîre omu murhima gwâwe oku Nyamuzinda amufûsize omu bafû, wâcunguka. ¹⁰ Nêci, obuyêmêre bw'omu murhima bwo buhisa omuntu oku obushinganyanya, n'obuhamîrize bw'akanwa bwo buhisa omuntu oku buchunguzi. ¹¹ K'Amandiko garhadesiri, mpu: *Ngasi yêshi omuyêmîre arhakabona nshonyi?* ¹² Bulya ntà kabôlo ekarhî k'Abayahudi n'Abagereki: ali Nyakasane muguma, mwâmi wa boshi, ye shobôza abarnushenga boshi; ¹³ bulyangasi yêshi wânashenge izîno^w Iya Nyakasane anacire.

¹⁴ Ci kwône kurhi bankamushenga barhanamuyêmîri? Na kurhi ba-nkayêmêra oyu barhasâg'iyumva? Na kurhi bankayumva akabà ntâye wâbabwîriza? ¹⁵ Na kurhi bankaja bahanûla barhanarhumirwi? Kuyandisirwe, mpu^x: *Oku amagulu g'abajà-bugo b'emyanzi y'akalembe gayinjiha!* ¹⁶ Ci kwône arhali boshi bayankirîre Emyanzi y'Akalembe. Izaya akudesire, erhi^y: *Yâgirwa, ndi wayêmîre obugo bwîrhu?* ¹⁷ Ntyo obuyêmêre omu kuhanûla burhenga, n'o-kuhanûla kujirwa n'akanwa ka Kristu.

¹⁸ Ci nâni ndôsize: «Ka barhayumvagya?» Nêci mâshi! *Ciru n'izû lyâbo lyayumvîkîne^z omu igulu lyoshi, n'enderho zâbo zahisire ngasi habà muntu.* ¹⁹ Nshubir'idôsa: «K'Israheli arhayumvagya bwinjà? «Mûsa ye murhanzi w'okushuza, erhi^a: *Nammuyumvîsa obumvu oku ishanja lirhâlî ishanja, nâmmuzûsâmwo obukunizi oku ishanja lirhajira bukengêre.* ²⁰ Ciru Izaya arhayôbohaga okuderha, erhi^b: *Abarhakâg'innonza bo bambwîne, abarhakâg'indôsa bo nacyêresire.* ²¹ Ci bene-Israheli ababwîra, erhi^c: *Omulegerege gwoshi, olu lubaga lurhumva lunali lugoma, nalulambûlîre amaboko.*

11

Israheli arhakabuliragwa lwoshi

¹ Ka ndôsagye: «Ka Nyamuzinda akabulirage ishanja lyâge? «Ciru n'ehitya! Ka nieki ntali mwene-Israheli, w'omu iburha ly'Abrahamu na w'omu bûko bwa Benyamini? ² Nnâmahanga arhakabuliraga olubaga lwâge acîshogaga kurhenga mîra. Nkabaga kuhaba muhabire kurhi Amandiko gadesire kuli Eliya erhi acîduduma emwa Nnâmahanga mpu alega Israheli? ³ Erhi: «Yâgirwa, bayîsire abalêbi bâwe, bahongola ngasi lûsho lwâwe; nâni niene ncisigîre, banadwîrhe

^v**10.5** : Lev 18,5.

^w**10.13** : Yow 3,5.

^x**10.15** 10, 15: Iz 52. 7.

^y**10.16** 10, 16: Iz 53. 1.

^z**10.18** : Lul 18 (19). 5.

^a**10.19** : Lush 32, 21.

^b**10.20** : Iz 65, 1.

^c**10.21** : Iz 65. 2.

balonza okunyîrha». ⁴ Na cici Nyamuzinda amushuzize? Erhi: «*Nacîshozire bantu bihumbi nda barhagonyeraga Baali idwi*». ⁵ Ntyo kuhika ene hacisigîre abantu bacîshozirwe n'enshokano ya Nnâmahanga. ⁶ Ci akabà eri nshokano, birhaciri bijiro birhumire; n'acibâga arhàli ntyo, e-nshokano erhankacibire nshokano.

⁷ Kurhi rhwaderhaga? Eci Israheli alonza, arhasag'icibona; ci abacibwîne banali bîshogwa. Abandi badundaguzibwa, ⁸ nk'oku biyandisirwe, mpu^d: *Nyamuzinda abahîre omurhima gw'obungolongolo, abahà amasù g'olubwibwi n'amarhwîri g'ebihuli kuhika ene*. ⁹ Naye Daudi acîderhîre, mpu: *Ecîbo câbo cibabêre isî, cihinduke murhego, cibè ibuye ly'okusârhaza, lunabè lwo luhembo lwâbo!* ¹⁰ Amasù gâbo gajemwo olubwibwi ganahûrhe! Obaherhe omugongo, barhacifaga^e bayinamusire!

¹¹ Nâni ndôsizagye: «Ka kusârhala kwarhumire bahirima?» Kubesha! Ci okuhirima kwâbo kwabîre bucire bw'abapagani, mpu lyo bayumva obwâgalwa. ¹² N'akabà okuhirima kwâbo kwahindusire buhirhi bw'igulu, n'obukenyi bwâbo bwâbà buhirhi bw'abapagani, hano bagaluka ntuliri, ka barhahagaze kulusha? ¹³ Co cirhumire mmubwîra, mwe bapagani, oku mbà ntumwa y'abapagani, n'obugo bwâni nnonza bujè irenge, ¹⁴ nti lyo nzûsa obumvu bwa bene wîrhu b'ishanja lyâni, nnambacungulemwo baguma-baguma. ¹⁵ Bulya, akabà okukagwa kwâbo kwadwîrhe omulungano gw'igulu, bici okugaluka kwâbo kwayish'ibà, kurhacibiri kufûka omu bafû?

¹⁶ Kali enshano ekaba nyinjà, obuntu bwoshi bunabè bwinjâ; n'omuzî erhi gwankabà mwinjâ, amashami nago ganayinjihe. ¹⁷ Akabà hali amashami gatwîrwe, nâwe we murhi gw'emuzirhu wabà we hirwa ahâli hâgo, washangîra amagoba garhenga omu cikundukundu c'omuzêti, ¹⁸ omanyè wankalimbira amashami. N'okuderha mpu walimba, okengêre oku arhali we hêka ecikundukundu, ci ecikundukundu^f co cikuhêka. ¹⁹ Nêci, wanaderha, erhi: «K'amashami garhatubagwa mpu lyo nnjâ ahâli hâgo?» ²⁰ Ntyo kwo biri! Gatwîrwe erhi kubula obuyêmêre kurhuma, nâwe buyêmêre bwarhumire wahabêra. Omanyè wankacibona; ci oyôbohe erhikwo. ²¹ Bulya, akabà Nyamuzinda arhababaliraga amashami mamerêra, ka we ababalira? ²² Kuziga omanyè obwinjâ n'obukali bwa Nyamuzinda: bukali kuli balya bahirimire, bwinjâ bwa Nyamuzinda kuli we, casinga obêre mwo obwo bwinjâ; akabà arhali ntyo, nâwe kutûbwa wanayish'itûbwa. ²³ Nabo bakabà barhabêziri omu kubula obuyêmêre kwâbo, abashubiza omu mashami g'omurhi; bulya Nnâmahanga arhankabula obuhashe bw'okushub'ibashubizamwo. ²⁴ Akabà w'oyo watwîrwe oku muzêti gw'erubala wameragakwo, wahirwa oku muzêti mwinjâ gurhali gw'enkomoka yâwe, kurhi bôhe bankabulaga kwahirwa oku muzêti gw'imerero lyâbo?

²⁵ Nanga, bene wîrhu, ntalonza muhabe eri ihwe, nti lyo murhang'icîkubagira obushinganyanya bwinyu: baguma muli bene-Israheli bayôrha bali bagoma kuhika abapagani bayishe ntuliri. ²⁶ Na ntyôla Israheli yêshi âcunguka, nk'oku biyandisirwe, mpu^g: *Omuciza arhenga e Siyoni; ye warhenza obubî muli Yakôbo*. ²⁷ Yo ndagâno yâni rhweshi nabo eyo, amango narhenza ebyâha byâbo^h.

²⁸ Nêci, rhukalola Emyanzi y'Akalembe, bali bashombanyi erhi mwe mu-rhuma; ci rhukalola okubacîshogagwa, bali barhonyi erhi bashakulûza bâbo bàrhuma. ²⁹ Bulya Nyamuzinda akashobôza omuntu n'akamuhamagala, arhacigalula akanwa kâge. ³⁰ Nka kulya mîra

^d**11.8** : Lush 29, 3; Iz 29, 10.

^e**11.10** : Lul 68 (69), 23-24.

^f**11.18** : ecikundukundu co cigundu c'omuzêti batwagakwo amashami bashwêkerakwo agarhenga emuzirhu: muli Kristu abemêzi Buyahudi bayûshulwakwo abemêzi barhenga omu gandî mahanga, lolà Ef 2, 19-22).

^g**11.26** Hashushire hitya Iz 46, 13.

^h**11.27** : Iz 59, 20; Yer 31, 31-34.

mwakâg'igomera Nnâmahanga, na bunôla mwababalîrwe erhi bugomi bwâbo burhuma, ³¹ nabo kwo na kuguma, bunôla bali bagomi erhi obwonjo mwaberîrwe burhuma, mpu lyo nabo bayish'ibabaliirwa. ³² Bulya Nyamuzinda ashwêkîre abantu boshi omu bugomi, mpu lyo ababêra obwonjo boshi.

Paolo acîtakirira obushinganyanya n'olukogo lwa Nnâmahanga

³³ O! (yâga) we, nnakagali w'obugale n'obushinganyanya n'obumanye bwa Nyamuzinda! Oku emihigo yâge erhamanyîkana kwo n'enjira zâge zirhayumvikana! ³⁴ Ye ndi okola omanyire enkengêro za Nyakasane? Ndi okola ojire omu ihano lyâge? ³⁵ Ndi okola omugabîre mpu ayish'imugalulira? ³⁶ Bulya byoshi emwâge birhenga, ye rhuma bihabâ, binabâ byâge. Ajè irenge emyâka n'e-myâka. Nêci, ntyo!

12

II. Okufundika

Okuhinduka nterekêro y'okusîmîsa Nnâmahanga

¹ Bene wîrhu, mmuhîre ihano erhi bwonjo bwa Nyamuzinda burhuma, nti muhâne emibiri yinyu nka nterekêro y'obuzîne, ntagatîfu n'ey'okusîmîsa Nnâmahanga. Ntyôla kwo mukwânîne okukolera Nnâmahanga n'omurhima. ² Mumanye mwankacîgererakwo er'igulu, ci muhinduke bantu bahyâhya omu murhima gwinyu, lyo mumanyîrira obulonza bwa Nnâmahanga; mumanye aminjâ, ebi akunda n'ebishingânîne lwoshi.

Obwîrhôhye n'obuzigire omu cinyabuguma

³ Enshôkano nahîrwe erhumire, mbwîzire ngasi muguma muli mwe nti murhakâg'icîgenza okulushire olugero, ci mucîlile okunakwânîne, nk'oku Nnâmahanga anagabîre ngasi muguma erhi amushobôza obuyêmêre. ⁴ Bulya, nka kulya omu mubiri muguma rhujiramwo birumbu binji, na kulya ebirumbu byoshi birhajira mukolo muguma, ⁵ nîrhu ntyo kwo rhuli banji, ci erhi rhunali mubiri muguma muli Kristu, na ngasi muguma ali cirumbu c'abâbo. ⁶ Kandi rhwahîrwe enshôkano zirhali kuguma, ngasi muguma nk'oku anashobwîre. Owahîrwe enshôkano y'obulêbi, ayikolêse nk'oku obuyêmêre bunadesire; ⁷ owahîrwe enshôkano y'okurhumikira abâbo, arhumike kwinjâ; owahîrwe e-nshôkano y'okuyigîriza, ayigîrize; ⁸ owahîrwe ey'okuhanûla, ahanûle. Owarhabâla abakenyi, arhageraga; okulîre abâbo, abashîbirire; owababalira owâbo, amubabalire n'enshagali. ⁹ Obuzigire bwinyu burhabâgamwo bulyâlya. Mushombe amabî, mucîshwêkere oku minjâ. ¹⁰ Muzigirane nk'abalondana; ngasi muguma akakenga abâbo nk'abamukulîre. ¹¹ Mubè ba bushiru buzira bwôlo, mubè n'emirhima mikombêdu, murhumikire Nyakasane. ¹² Mushagaluke omu bulangâlire, murhadundaganaga omu mango g'amalibuko, mushenge burhahusa. ¹³ Mukârhabâla abatagatîfu omu bulangâlire bwâbo, mukâhandîsa ebigolo.

Okuzigira abantu boshi, ciru n'abashombanyi

¹⁴ Mukâgisha abammulibuzi; mukâhâna obwangâ, murhanahîra mu-kahehêrera ndi. ¹⁵ Mukâshagaluka n'abashagalusire, munalake haguma n'abâ-laka. ¹⁶ Mukâlolana kuguma mwêne na nnene. Murhakâg'ilonza okukulira abandi; ci musîme obwîrhôhye. Murhacîjiraga bîrhonzi omu masû ginyu mwêne. ¹⁷ Mumanye mwankagalulira omuntu obubî oku bundi. Mukâlonza okujira aminjâ embere z'abantu boshi. ¹⁸ Erhi kwankahashikana, mucîsêze okubâ n'omurhûla n'abantu boshi. ¹⁹ Murhakâg'ichîhola mwenene, bîra bâni, ci muleke obukunizi bwa Nyamuzinda bwône buyish'ichîhola, bulya kuyandisirwe, mpu! *Okucîhola kuli kwânî! Niene nayîsh'ilyûla ngasi muntu*

nk'oku akwânîne. Nyakasane okudesire. ²⁰ Ci omushombanyî wâwe erhi ankashalika, onamushalûle; akabà agwêrhwe n'enyôrha, onamuhè eci anywa. Okumujirira ntyo kuli kulunda amakala g'omuliro oku irhwe lyâge. ²¹ Omanyè wankahimwa n'obubî, ci ohime obubî omu kujira aminjà.

13

Okuyumva abarhegesi

¹ Ngasi muntu akayumva abarhegesi bamukûfire; bulya ntà bukulu burharhenga emwa Nnâmahanga, n'amarhegesi ganahabà goshi Nyamuzinda yêne wagajiraga. ² Ntyôla, ngasi ogojera omurhegesi, erhi irhegeko Iya Nnâmahanga agomîre, n'abagoma bône bacîlêrhere obuhane. ³ Abarhegesi barhali ba kuyôbohwa n'abajira aminjà, ci abajira amabî bo bakwânîne okubayôboha. K'olonzize okurhayôboha abarhegesi? Okâjira aminjà, bakusîma, ⁴ bulya abo barhegesi Nnâmahanga wabarhumaga mpu bakujirire aminjà. Ci erhi wankakola amabî, oyôbohe; bulyâla arhali busha bahêkera engôrho. Bali ntumwa za Nyamuzinda na baganda b'obukunizi bwâge balyûza abakola amabî. ⁵ Kuziga kukwânîne okubayumva, arhali bwôba bwône burhumire, ci n'izû ly'omu murhima lirhumire. ⁶ Kwo kunarhuma mwavurha okwo; bulya abarhegesi kwo banali nka baganda ba Nnâmahanga bajira omukolo gwâbo. ⁷ Mukâhà ngasi muguma ebi anakwânîne: omuvurhîsa, mumuvurhire; omuhôza, mumuhè ihôro; ow'okurhînywa, mumurhînye; n'okwânîne okukuzibwa, mumukuze.

Obuzigire Iyo ishwinjiro ly'amarhegeko

⁸ Murhabêraga omu mwenda gw'omuntu aha nyuma ly'omwenda gw'obuzigire; bulya ozigîre abâbo erhi ayunjuzize amarhegeko goshi. ⁹ Kwo binali; aga marhegeko^k: Orhahîra okahusha; orhahîra okaniga; orhahîra okazimba; orhahîra okayêmêra enyifinjo mbî, n'agandi marhegeko, goshi gali muli eci cinwa^l: *Ozigire abinyu nk'oku ocîzigira wêne.* ¹⁰ Ahâlî obuzigire harhankaboneka bubî oku bandi. Kuziga obuzigire Iyo ishwinjiro ly'amarhegeko.

Obuce buli hôfi

¹¹ Câba murhababiri mango gahi gano rhulimwo. Amango g'okuzûka gahisire. Obucire bukola burhuli hôfi kulusha amango rhwarhondêraga okuyêmêra. ¹² Obudufu bwaling'igera, n'obuce buyiruka. Kuziga rhulekage ebijiro by'o-mwizimya, rhufumbarhe amatumu g'obulangashane. ¹³ Rhucîkenge omu lugendo lwîrhu nk'oku kukwânîne okujira izûba lyabasha. Rhuleke obudambî n'e-ndalwè; ntà kuhusha na ntà kujira eby'obumaguza; ntà nnongwè na ntà bumvu; ¹⁴ mucihundikire Nyakasane Yezu Kristu, murhanacikâg'irhogoza omu-biri omu kushimba enyifinjo zâgwo.

14

Okuzigira abazamba

¹ Oli ngonyi omu buyêmêre mumuyankirire buzira kumujisa kadali oku bimirhindiza. ² Hali omanyà mpu ankalya ngasi biryo; omuzamba yêhe arhalya ezirhali nshogo-lubala zône. ³ Owalya amanyè arhagayaguzagya orhalya; n'orhalya arhagambaga owalya, bulya Nnâmahanga amuyankîrîre. ⁴ Oli ndi w'oyo mpu watwa olwa mwambali wa bene? Ayîmanzire erhi ahirimire, okwo kuyêrekîre nnâhamwâbo. Ci kuyimanga anayôrha ayîmanzire, bulya arhali misî Nyakasane

^j12.20 : Mig 25, 21-22

^k13.9 : Lub 20, 13-17.

^l13.9 : Ozigire owinyu....., lolà Lev 19, 18.

abuzire y'okumulanga arhahirime. ⁵ Hali omanyà mpu olusiku lurhashusha lundi; haligi n'owundi omanyà mpu ensiku zoshi ziri kuguma. Ngasi muguma ashimbe oku abwîne omu irhwe lyâge. ⁶ Okenga e-nsiku, akujira Nyakasane orhumire; n'olya ngasi biryo, Nyakasane orhuma akujira, bulya avuga Nnâmahanga omunkwa; orhalya naye Nyakasane orhuma akuleka, anavuga Nnâmahanga omunkwa. ⁷ Bulya ntâye muli rhwe ocîlamira yêne, na ntâye ocîfira yêne. ⁸ Rhukalama, Nyakasane rhulamira, na rhukafâ, Nyakasane rhufira. Omu kalamo n'omu lufû, rhuli ba Nyakasane. ⁹ Bulya Kristu afire anafûka mpu lyo abâ Mwâmi w'abafire n'abazîne. ¹⁰ Ci w'oyo, ci-rhuma otwa olubanja lwa mwene winyu? Nâwe we, cirhuma ogayaguza mwene winyu? Kali rhweshi rhweshi rhwâhamagalwe omu lukîko lwa Nyamuzinda, ¹¹ bulya kuyandisirwe, mpu^m: *Nyakasane adesire, erhi: Mbofa akalamo kâni orhabwîni ngasi idwi lyanfukamira na ngasi lulimi lwahâ Nyamuzinda irenge lyâge!* ¹² Kuli kuderha oku ngasi muguma muli rhwe ânabûlane yêne embere za Nnâmahanga. ¹³ Kuziga rhuleke okukâtîrîrîrî emmanja rhwêne na nnene; rhumanye erhi kwo rhwankarhuma mwene wîrhu asârhalâ erhi ahirima. ¹⁴ Mmanyire, nna-nyêmîre muli Nyakasane oku ntâ kantu kahumânya omu bwôrhere bwâko; ci obwîne oku kantu kalebe kali kabî, oyo kanamuhumânya. ¹⁵ Erhi wankalêrhera mwene winyu oburhê erhi biryo birhuma, erhi orhacishimbiri enjira y'obuzigire. Mâshi omanyè wankarhuma mwene winyu Kristu afîraga ahera erhi biryo byâwe birhuma! ¹⁶ Mumanye mwankalangika irenge lînyu oku bijâci. ¹⁷ Kali Obwâmi bwa Nyamuzinda burhali bwâmi bwa biryo erhi bwa binyôbwa, ci bubâ bushinganyanya, na murhûla, na nshagali muli Mûka Mutagatîfu. ¹⁸ Okolera Kristu ntyôla, asîmîsa Nnâmahanga, n'abantu banamusîme. ¹⁹ Kuziga kukwânîne rhushimbûlire ebilêrha omurhûla n'ebyankarhabâla abirhu. ²⁰ Mâshi omanyè wa-nkanashâba omukolo gwa Nnâmahanga erhi biryo birhuma. Nêci, ntahabiri oku ebiryo byoshi biri binjâ; ci bihinduka bibî oku muntu obirya omu kusârha abandi. ²¹ Kuli kwinjâ okurhâlyâ enyama, okurhanywa erivayi, n'okurhajira akantu kankarhuma mwene winyu asârhalâ, erhi ahirima, erhi abula emisî. ²² Obuyêmêre bwâwe ogwêrhe, obulange omu murhima gwâwe embere za Nnâmahanga. Iragi lyâge omuntu omurhima gwâge guralongoza amango adwîrhe ahiga ebi ajira! ²³ Ci ngasi yêshi ojakw'alya anadwîrhe arhindira, erhi mîra ayâgaga, bulya arhashimbiri izû ly'obuyêmêre bwâge; na ngasi kantu karharhenga omu izû ly'obuyêmêre erhi câha.

15

¹ Rhw'ono, rhwe rhugwêrhe emisî, kukwânîne rhulembere obuzamba bw'engonyi, rhunaleke okukâlôngereza ebirhusimîsize. ² Ngasi muguma muli rhwe alonze okusîmîsa abâbo omu kujira aminjâ n'omu kuhâna olwiganyo lwinjâ. ³ Bulya Kristu naye arhalongerezagya ebimusimîsize yêne; ci nk'oku biyandisirweⁿ: *Ebijâci by'abakujâcira nabirage nie bicîyôhakwo.* ⁴ N'ebyayandikagwa mîra byoshi, rhwe byayandikiragwa, mpu bibè nyigîrîzo zîrhu, lyo rhubâ n'obulangâlire omu kubona kurhi Nnâmahanga akâg'irhandûla n'oku-rhûliriza olubaga lwâge omu Mandiko matagatîfu. ⁵ Mâshi Nyamuzinda, cisiki c'okulembere amalibuko n'ec'oburhûlirize°, ammuhe okuyumvanya mwêne na nnene oku lwîganyo lwa Yezu Kristu, ⁶ lyo mweshi haguma n'omurhima muguma n'izû liguma, muhâ Nyamuzinda n'Îshe wa Nnawîrhu Yezu irenge. ⁷ Co cirhumire mukâyankirirana mwêne na nnene nka kulya Kristu a-mmuyankiriraga oku irenge lya Nyamuzinda. ⁸ Ka mmubwîne bwinjâ: Kristu acîjizire murhumisi w'abakembûle, mpu lyo ayunjuza amalaganyo Nyamuzinda alaganyagya bashakulûza bâbo. ⁹ Nabo abapagani bakuza Nyamuzinda erhi bwonjo bwâge burhuma, nka kulya Amandiko gadesire, mpu: *Okwo kwo kwanârume*

^m14.11 : Iz 45, 23; 49, 18.

ⁿ15.3 : Lul 68 (69), 10.

^o15.5 : 2 Sam 22, 50; Lul 17, 50.

nakukuza omu mashanja, nnanyimbe irenge ly'izîno lyâwe. ¹⁰ Kuyandisirwe kandi, mpu^p: *Mwe mashanja g'igulu, mucîshinge haguma n'olubaga lwâge.* ¹¹ Kushubir'iyandikwa, mpu^q: *Mwe mashanja mweshi, mukuze Nyakasane, ninyu lubaga lwoshi lw'igulu, mukome kagasha.* ¹² Naye Izaya adesire, mpu^r: *Mwene Yese âyisha, ayish'irhegeka amashanja goshi; ye wanabà bulangâlire bw'abantu b'igulu lyoshi.* ¹³ Nyamuzinda w'okulangelirwa ammuhe amasîma n'omurhûla omu buyêmêre bwinyu, Iyo muyunjula bulangâlire oku buzibu bwa Mûka Mutagatîfu.

III. Enyushûlo

Obugo bwa Paolo

¹⁴ Nâni niene mmanyire kwinjâ, bene wîrhu, oku mw'oyo muyunjwîre nkengêro nyinjâ, oku muyunjwîre ngasi bumanye, n'oku muhashire okukâhanûlana mwêne na nnene. ¹⁵ Ci kurharhumire ntammuyandikira, na haguma ntammufyefyerhîze, nti mmukengêze, nnanshimbe izû ly'enshokano Nnâmahanga anshobôzize ¹⁶ y'okubà mujâ-bugo wa Yezu Kristu omu bapagani na mudâhwa w'Emyanzi y'Akalembe ya Nnâmahanga, nti Iyo enterekêro y'abapagani ehinduka ntagatîfu muli Mûka Mwimâna, enasîmîse Nnâmahanga. ¹⁷ Ntyôla nâni nancîkunga muli Yezu Kristu nkalola omukolo nkolera Nyamuzinda. ¹⁸ Bulya ntâko nakahalîzize okuderha ebi Yezu Kristu arhanjirisagya mpu Iyo abapagani bayumva, omu nderho n'omu bijiro, ¹⁹ oku buhashe bw'ebimanyîso n'ebisomerîne, n'oku buhashe bwa Mûka gwa Nyamuzinda. Ntyôla kwo nalumîzize Emyanzi y'Akalembe ya Kristu kurhenga e Yeruzalemu kuhika e Iliriya^s. ²⁰ Ci kwône nalonza okumanyîsa Emyanzi y'Akalembe aha izîno Iya Kristu lirhal'isâg'imanyibwa, nti ntag'iyûbakira oku ciriba cahumbagwa n'owundi, ²¹ nti Iyo nnanshimba kulya kuyandisirwe, mpu^t: *Balya barhasâg'imubwirwa, bâmubone, na balya barhasâg'iyumva bamuderha, bâmuyumve.*

Emihigo y'okubalama

²² Okwôla kwo kwakazâg'impanza kanji-kanji okujâ emwinyu. ²³ Ci lêro bunôla ntà mukolo ncigwêrhe mwo bino bihugo, na kulya kubà kurhenga myâka minji erhi kucîfinja ncîfinja okujâ emwinyu, ²⁴ hano njâ e Hispaniya... Lêro nnangâlîre nti nammubona hano ngera, na nti mwe mwanayish'impisa omu njira y'okujayo bano mbâ namâyûs'immukumbuluka. ²⁵ Ci bunôla nkola narhang'ijâ e Yeruzalemu, ngend'irhumikirayo abatagatîfu. ²⁶ Bulya Macedoniya n'Akaya bâhizire okusholôlera abatagatîfu b'e Yeruzalemu bali omu bulagîrire. ²⁷ Nêci, bahizire okujira ntyo, ci erhi banakurhegesirwe; bulyâla, akabâ abapagani bashangîre oku minjâ g'obunya-mûka, nabo bakwânîne babarhabâle n'aminjâ g'en'igulu. ²⁸ Hano mbâ namâyûsa ogwo mulimo, na hano mbâ namâbafumbika eyo nsholôlo, Iyo najâ e Hispaniya, ngerere emwinyu. ²⁹ Nnamanyire oku obu najâ emwinyu, nayisha ndwîrhe obwimâna bw'obwangâ bwa Kristu. ³⁰ Mmuhûnyire, mâshi bene wîrhu, Nnawîrhu Yezu Kristu orhumire n'obuzigire bwa Mûka Mutagatîfu, nti mundwîre omu kunsengerera emwa Nnâmahanga, ³¹ Iyo nfuma ababula-buyêmêre b'e Yudeya, Iyo n'entûlo nahêka e Yeruzalemu eyankirirwa kwinjâ n'abatagatîfu. ³² Na ntyo nyishe emwinyu n'e-nshagali, na Nyamuzinda akalonza, nduhûkire hitya ekâgarhî kinyu. ³³ Nyamuzinda w'omurhûla abè ninyu mweshi! Nêci, Ntyo!

16

^p15.10 : Lush 32. 43.

^q15.11 : Lul 116 (117). 1.

^r15.12 : Iz 11. 10.

^s15.19 : Iliriya càli cihugo luhû-nyanja Adriyatika, ye Sloveniya ene

^t15.21 : : Iz 52. 15.

Amahano mazinda n'omusingo

¹ Mmuhûnyire muyankirire kwinjà mwâli wîrhu Febe, murhumisi-kazi w'Ekleziya y'e Cencri.
² Mumuyankirire muli Nyakasane nk'oku binakwânîne abatagatîfu, munamurhabâle oku ngasi kantu ankalagîrirakwo, bulya naye arhabîre bene wîrhu banji, na ciru nâni niene. ³ Mundamukize Priska n'Akwila, bo rhukola rhweshi muli Kristu Yezu; ⁴ ciru balinzig'itûbwa irhwe mpu lyo banciza; arhali nienene nkwanîne okubavuga omunkwa, ci n'Ekleziya z'abarhengaga omu bapagani zoshi. ⁵ Mundamukize n'endêko y'abemêzi babugânana aha mwâbo. Mundamukize omwîra wâni Epeneto, ye ntûlo ntanzi Aziya yarhûlaga Kristu. ⁶ Mulamuse Mariya wammurhamîre kulya. ⁷ Mulamuse Androniko na Yuniya; bali ba bûko bwîrhu, rhwanali omu mpamikwa rhweshi nabo; ziri ntumwa za kukengwa zanshokoleraga okubà baganda ba Kristu. ⁸ Mundamukize Ampliyato; abà muzigirwa wâni bwenêne muli Nyakasane. ⁹ Mundamukize owîrhu Urbano rhukola rhweshi muli Kristu, n'omwîra wâni Staki. ¹⁰ Mulamuse Apeli; ayêrekîne oku anabà okuli muganda wa Kristu. Mulamuse ab'aha mw'Aristobulo boshi. ¹¹ Mundamukize Herodiyoni; abà wa bûko bwâni. Mulamuse ngasi boshi b'aha mwa Narsisi bali ba Nyakasane. ¹² Mulamuse Trifesa na Trifoza bakârhamira Nyakasane. Mulamuse Persida muzigirwa wâni; arhamîre bwenêne omu kukolera Nyakasane. ¹³ Mundamukize Rufo, ntôle ya Nyakasane; mundamukize n'omuzîre wâge na nyâmà. ¹⁴ Mulamuse Asinkrito, na Flegoni, na Hermes, na Patroba, na Herma, na bene wîrhu bali boshi. ¹⁵ Mulamuse Filologo na Yuliya, Nereyo na mwâli wâbo, na Olimpiya, n'abatagatîfu boshi babà nabo. ¹⁶ Mulamusanye n'ehinunugurho hitagatîfu. Ekleziya za Kristu zoshi zimmulamusize. ¹⁷ Mmuhûnyire, bene wîrhu, nti mucîlange kwa bala bakâlonza okummushâbira n'okummusârhaza, n'obwo arhali ntyo kwo mwayigîrizibwe; abo mu-bayâke. ¹⁸ Bulya abantu ba bene abo barhakolera Nnawîrhu Kristu; ci enda zâbo; kandi n'enderho zâbo nnunu-nnununu n'ez'obulimirizi, banarhebe emirhima y'abarhabâmwo bulyâlya. ¹⁹ Nêci, omwanzi gw'obumvi bwinyu gwalumîre hoshi; munsimîsize nâni; ci kwônene nalonza mubê benge omu minjà na bahwinja omu bubî. ²⁰ Nyamuzinda w'omurhûla arhayimang'ivungunyula Shetani aha magulu ginyu. Enshôkano ya Nnawîrhu Yezu Kristu ebè ninyu! ²¹ Owîrhu Timoteyo rhukola rhweshi ammulamusize bo na Luciyo, na Yasoni, na Sosipatro, b'omu bûko bwâni. ²² Nâni mmulamusize muli Nyakasane, nie Tersiyô nayandikaga agâla maruba. ²³ Gâyo ompandîsa, nie n'Ekleziya yoshi, mpu asingi. Erasto, ye mubîsi w'ebirugu by'ecishagala, bona mwene wîrhu Kwarto, mpu mmulamuse. [²⁴ Enshôkano ya Nnawîrhu Yezu Kristu ebè ninyu mweshi! Amen!] Irengi kuli Nyamuzinda emyâka n'emyâka! [²⁵ Ayâgirwe Olya ogwêrhe obuhashe bw'okummuzibuhya omu Myanzi y'Akalembe nyigîriza n'omu bugo bwa Yezu Kristu, nk'oku bifulwîrwe mwa liryâ ihwe lyâli lifulike amagana g'emyâka. ²⁶ Ci lêro buno likola limanyîkîne, n'oku bulonza bwa Nnâmahanga oyôrha abâho emyâka n'emyâka, oku burhabâle bw'amandiko g'abalêbi, lyahisire omu mashanja goshi mpu balimanye, lyo bashimba enjira y'obuyêmêre. ²⁷ Kuli oyo Nyamuzinda, ôbà yêne Mushinganyanya, irengi emyâka n'emyâka, Yezu Kristu orhumire! Amen!]

AMARUBA MARHANZI EMWA ABAKORINTI

1

AMARUBA MARHANZI EMWA ABAKORINTI

Enshokolezi: Paolo acîmanyîsa, ahâna omusingo anavuga omunkwa

¹ Paolo wahamagalagwa mpu abè ntumwa ya Yezu Kristu oku bulonza bwa Nyamuzinda, na mwene wîrhu Sositeni, ² oku Ekleziya ya Nyamuzinda eri e Korinti, kuli balya bacêsibwe muli Yezu Kristu, bahamagalwa mpu babè batagatîfu haguma na balya boshi baderha izîno lya Nyakasane Yezu Kristu, Nnâmahanga wîrhu na Nnâhamwâbo, ngasi aha bali boshi. ³ Kuli mwe enshôkano n'obuholo bw'emwa Larha Nyamuzinda na Nyakasane Yezu Kristu!

⁴ Ntahusa kuvuga Nyamuzinda omunkwa erhi mwe murhuma kw'erya nshôkano ya Nnâmahanga mwahâbagwa muli Yezu Kristu. ⁵ Bulya muli Ye, mwayunjuzîbwe obuhirhi boshi, bulya bw'oluderho lwa Nnâmahanga boshi na bulya bw'obumanye boshi, ⁶ kulya kubà ebinwa bya Kristu byasêzire muli mwe. ⁷ Na ntyo ntà ngalo ya nshôkano mubuzire, obu mudwîrhe mwalinga okucîyêrekana^u kwa Nnawîrhu Yezu Kristu. ⁸ Yêne wayôrha ammuzibuhya, lyo muyêra oku Lusiku Lwa Nnawîrhu Yezu Kristu^v. ⁹ Arhatwa omu kanwa kâge oyo Nyamuzinda wammuhamagalaga omu cinyabuguma c'Omugala, Nnawîrhu Yezu Kristu.

I. Okurhayumvanya n'okusârhaza

Ka Kristu ali muberemwo?

¹⁰ Mwe mukasinga mâshi, bene wîrhu, oku izîno lya Nnawîrhu Yezu Kristu, muyumvanye; mumanye mwankac'iberamwo; mubè baguma omu murhima, n'omu nkengêro. ¹¹ Bulya, yâgi bene wîrhu, nayumvîrhe kuli mwe, oku bantu b'emwa Kolowe, mpu akadali kali ekarhî kinyu. ¹² Kwo kuderha oku ngasi muguma anakaderha, erhi: «Niono, ndi wa Paolo! Nâni, ndi wa Apolo! Nâni, ndi wa Kefa! Nâni niehe, ndi wa Kristu!» ¹³ Ewe, ka Kristu aligi muberemwo? Ka Paolo ye wammubambiragwa oku musalaba? Nîsi k'ow'izîno lya Paolo mwabatizibagwa? ¹⁴ Mvuzire Nyamuzinda omunkwa, kulya kubà ntâye nabatizize muli mwe, kuleka Krispo na Kâyo. ¹⁵ Ntyo kurhâbè owaderha mpu mwabatizîbwe oku izîno lyâni. ¹⁶ Nêci we! nabatizize n'abà aha mwa Stefana. Ntâ handi nkengîre nabatizize omuntu!

Obushinganyanya bw'igulu n'obushinganya bw'abakristu

¹⁷ Bulya Kristu arhantumaga mpu mbatize, ci mpu mmanyîse Emyanzi y' Akalembe, na buzira okukolêsa obwenge bw'enderho^w, omusalaba gwa Kristu gwankashuba busha. ¹⁸ Nêci, oluderho

^u**1.7** : Mwâmi Yezu âcîyêrekana amango agaluka al'itwîra abantu olubanja luzinda.

^v**1.8** : Olusiku lwa Nnawîrhu Yezu Kristu, lwo lusiku ashubira en'igulu n'irenge, al'itwîra abantu boshi olubanja.

^w**1.17** Obwenge bw'enderho: Okukolêsa obwenge bw'obukengêre bwîrhu bwône; kuli kulahira okugera omu njira Nnâmahanga yêne arhutwîrîre.

Iw'omusalaba liri isirhe oku mihera, ci oku bâyacire, kuli rhwe, buli buhashe bwa Nyamuzinda. ¹⁹ Bulya kuyandisirwe, mpu^x: «*Nâshaba obushinganyanya bw'abashinganyanya, nahirigisa obukengêre bw'ab'obukengêre bunji*». ²⁰ Omushinganyanya ngahi aligi? Ngahi aligi omuntu wasomire binji? Omurhimanya wa hano nshi ngahi abà wâni? Obushinganyanya bw'igulu ka Nyamuzinda arhabuhindulaga isirhe? ²¹ Bulya n'obushinganyanya bwâlyo igulu lirhamanyaga Nyamuzinda omu bushinganyanya bwâge, Nyamuzinda anacilonza okuciza abemêzi n'isirhe ly'enyigîrizo zâge . ²² Nêci, Abayahudi bahûna ebimanyîso, nabo Abagereki balonza obushinganyanya! ²³ Rhwêhe rhuyigîriza Kristu, olya bamanikaga oku musalaba. Oku Buyahudi ziri nshonyi, n'oku bapagani liri isirhe, ²⁴ ci oku bahamagale, Abayahudi n'Abagereki, Kristu ali buhashe bwa Nyamuzinda na bushinganyanya bwa Nyamuzinda, ²⁵ Bulya ehiri isirhe emwa Nyamuzinda, hilushire abantu obushinganyanya, n'ehiri ngonyi emwa Nyamuzinda hilushire abantu emisî. ²⁶ Mâshi bene wîrhu, ka murharhang'ilola oku mwahamagalagwa. Abagwêrhe obushinganyanya bw'eby'en'igulu barhali banji, n'abagwêrhe obuhashê barhali banji, n'ababurhe nabo barhali banji. ²⁷ Ci eliri isirhe en'igulu; lyo Nyamuzinda acîshozire, mpu ayagîrizemwo abashinganyanya; n'obulî buzamba en'igulu, bwo Nyamuzinda acîshozire, mpu abonêsemwo emisî enshonyi; ²⁸ ehirhagwêrhi maburhwa minjà en'igulu, hiryâ bagayayaguza, ehyo hyo Nyamuzinda acîshozire; acîshoga ehirhahali, mpu hihirigise ehihali, ²⁹ mpu lyo harhag'ibà eciremwa cacîbona embere za Nyamuzinda. ³⁰ Bulya ye wa-mmuhisagya muli Yezu Kristu, owahindusire bushinganyanya bwîrhu w'emwa Nyamuzinda na bwimâna bwîrhu, na butagatîfu na bucunguzi bwîrhu; ³¹ mpu lyo nk'oku biyandisirwe^y, *owalonza obukuze, abulongeze muli Nyakasane*.

2

¹ Niehe , bene wîrhu, erhi nyisha emwinyu, ntayishag'immubwîra obuhamîrizi bwa Nyamuzinda n'enderho z'obukulu nîsi erhi z'obushinganyanya. · ² Nanga, omu karhî kinyu ntaderhaga nti manyire kandi kantu okuleka Yezu Kristu, n'olya Yezu Kristu bamanikaga oku musalaba ³ Na niene; erhi ndi ekarhî kinyu, nali nka ngonyi, mwôba, nali nnandwîrhe nadirhimana. ⁴ N'enderho zâni n'obugo bwâni birhàli nka binwa bya kuyêmêza by'obushinganyanya; ci bwâli buhamîrizi bwa Mûka n'obuhashê bwâge, ⁵ ly'obuyêmêre bwinyu burhayegemera obushinganyanya bw'abantu, ci obuhashê bwa Nyamuzinda yêne. ⁶ N'obwo abakola bimâna bya bugula mbabwîriza, cikwône arhali bulà bugula bwa mw'eri igulu, arhanali bulà bw'abaluzi b'en'igulu bayish'ihirigirha. ⁷ Ci obushinganyanya rhuderha, bunali bushinganya bwa Nyamuzinda, bumanye bw'ihwe bwayôrhaga bubà bufulike, bulya Nyamuzinda ali arhubîkirebwo kurhenga embere ly'amagana g'emyâka, mpu buyish'ibà irenge lîrhu. ⁸ Obwo bushinganyanya ntà muluzi wa mw'eri igulu obuyishi, -bacibumanyaga, barhankabambire Nyakasane w'irenge oku musalaba; - ⁹ ci nka kulya biyandisirwe, rhudwîrhe rhwammubwîra^z *ebi isû lurhasâg'ibona, n'ebi okurhwiri kurhasâg'iyumva, n'ebirhasâg'isôkera omu murhima gw'omuntu, birya byoshi Nyamuzinda arheganyizagya abarnuzigira*. ¹⁰ Bulya rhwe Nyamuzinda abimanyisize n'Omûka gwâge; na Mûka ye vûlula byoshi, ciru n'amahwe ga Nyamuzinda. ¹¹ Omu bantu ka hali oyishi eciba omu muntu okuleka omûka gwâge? Kwo n'okwo, ntâye oyishi amahwe ga Nyamuzinda okuleka Omûka gwa Nyamuzinda. ¹² Ci rhwono, arhali mûka gw'en'igulu rhwahâbirwe, ci Mûka gwa Nyamuzinda, lyo rhumanya enshôkano Nyamuzinda arhugabîre. ¹³ Na nka rhwaziderha, rhurhaziderha omu iderha lyayigîrizibagwa n'obushinganyanya bw'abantu, ci omu iderha rhwayigîriziba-gwa na Mûka; ye manyîsa eby'omûka omu iderha ly'omûka. ¹⁴ Omuntu

^x**1.19** : Iz 29, 14

^y**1.31** : Yer 9, 23

^z**2.9** : ebi isû lirhasâg'ibona n'irhwirhi lirhasang'iyumva... : Iz 64, 4.

ocikubagira oku bwôge yênene, arharhimanya ebirhenga emwa Mûka gwa Nyamuzinda, bulya kuli ye liri isirhe, arhankanabimanya, bulya ebyo bimanyikana n'oburhabâle bwa Mûka.¹⁵ Omuntu ocikubagira Mûka yêhe, atwa emmanja za ngasi byoshi, ci yêhe arhatwîrwa na ndi.¹⁶ Ndi okola omanyire ebi Nyakasane agerêrîze, akaderhaga mpu amuhanûla? Ebi Kristu agerêrîze rhwêhe rhubigwêrhe^a.

3

¹ Bene wîrhu, niehe ntahasha okummushambâza nka bantu bacikubagira Mûka, ci nka bantu bacikubagira eby'omubiri, nka bâna barhò muli Kristu. ² Mpyuhyu nammuhîre nti munywe, ci ntammulisagya biryo bizibu; bulya murhankashubir'ibigala; ciru na buno murhankashub'ishasha, ³ kulya kubà mucikubagira eby'omubiri. Oku haciri obwâgalwa n'akadali ekarhî kinyu, k'erhi murhaciri bantu bacikubagira eby'omubiri obwo, k'erhi n'olugendo lwinyu lurhali nka lwa bantu kwône obwo? ⁴ Bulya mubwîrana, mpu: «Niono, ndi wa Paolo», n'owundi, mpu: «Nâni, Apolo ye ndikwo», ka kurhali kwa bantu kwône okwo?

Omukolo gw'abaja-bugo

⁵ Apolo aligi cici? Na Paolo aligi cici? Bashizi bammuhisagya kw'obuyêmêre, na ngasi muguma wa muli bo nk'oku Nyakasane amushobôzize. ⁶ Nie ono nazindaga nahinga, Apolo adômera; ci Nyamuzinda ye wakuzize emburho. ⁷ N'ohinga arhali cici, n'odômera kwo na kwo, ci okuza emburho yêne Nyamuzinda. ⁸ Ohinga n'odômera bo baguma, ci ngasi muntu ayish'ihembwa nk'oku anakozire. ⁹ Bulya kugwâsa rhugwâsa Nyamuzinda; muli ishwa lya Nyamuzinda, muli bûbake bwa Nyamuzinda.

¹⁰ Nk'oku nanal'impîrwe enshôkano ya Nnâmahanga, naj'aho, nabanda ibuye lirhanzi omu ciriba, nka kula omûbasi mwinjâ anajira. Owundi ayubakirakwo. Ci ngasi muguma alole bwinjâ kurhi ayûbasirekwo. ¹¹ Bulya ntâye wankabanda ecindi ciriba kuleka ecihali, kwo kuderha Yezu Kristu. ¹² E-erhi omuntu ankayûbakirakwo eco ciriba n'amasholo, erhi n'ebyûma, erhi n'a-mabuye g'engulo ndârhi, erhi n'emirhi, erhi n'obukere, nîsi n'obwâsi, ¹³ omukolo gwa ngasi muguma gwanayish'ibonekana. Olusiku lwanaguyêrekane, bulya olwo Lusiku omu muliro lwayish'imanyirwa, n'ogwo muliro gwo gwâmanyîse omulimo gwa ngasi muguma nk'oku gunali. ¹⁴ Obûbake bw'omuntu erhi bwankasêra oku ciriba, nnabo anahâbwa oluhembo. ¹⁵ Obûbake bw'omuntu erhi bwankagulumira, nnabo anahona; yêhe anacira yêne, cikwône nka owagera omu bwihîrà.

¹⁶ Ka murhamanyiri oku muli nyumpa ya Nyamuzinda n'oku Omûka gwa Nyamuzinda gummulimwo? ¹⁷ Erhi hankajira owashâba aka-Nyamuzinda, Nyamuzinda anamushâbûla. Bulya aka-Nyamuzinda kabà katagatîfu, n'ako ka-Nyamuzinda, mwe ko.

Amahano

¹⁸ Ntâye ocîrhebage yêne! Muli mwe erhi hankajira owacîkebwa mpu ali mushinganyanya omu masû g'eri igulu, acîjire musirhe ly'abà mushinganyanya; ¹⁹ bulya obushinganyanya bwa mw'eri igulu bubà isirhe omu masû ga Nyamuzinda. Kuyandisirwe, mpu^b: «Ye gwakiza abashinganyanya omu mirhego yâbo»; ²⁰ na kandi, mpu^c: «Nyakasane ayishi enkengêro z'abashinganyanya»; arhahabiri oku ziri za busha. ²¹ Ntyo, ntâye ocîkuzizagye irenge ly'abantu; bulya byoshi biri binyu: ²² abè Paolo, abè Apolo, abè Kefa, libè igulu, bubè buzîne erhi lufù, bibè by'ene erhi b'irhondo, byoshi biri binyu; ²³ ci mwoyo mubà ba Kristu, na Kristu abà wa Nyamuzinda.

^a2.16 : nkaba co canarhumire abwîra abaganda oku bali bîra gâge, lolà Yow 15, 15.

^b3.19 Abarhimanya anabagwârhe omu mirhego y'amenge gâbo, Ayu 5, 13

^c3.20 : aha halinzir'ishusha, Lul 93 (94), 11.

4

¹ Kuziga kukwânîne barhulole nka barhumisi ba Kristu, nk'abarhumirwe naye okugabira abantu amahwe ga Nyamuzinda^d. ² Nêci, bahûna abarhumisi, kuli kubà nkubagirwa. ³ Niehe ntankababala erhi, nankaderhwa mwinjà erhi mubî ninyu, nîsi erhi aha ngombe y'abantu. Nâni niene ntankacîtwîra olubanja. ⁴ Omurhima gwâni ntâco guntumuzize, ci arhali kwo kuderha oku ndi mwêru-kwêru. Omutwî w'emmanja wâni, ye Nyakasane. ⁵ Kuziga murhatwaga olubanja lwa bene dubaduba. Muleke Nyakasane ayishe, ye wash'imoleka ebifulike omu mwizimya, anabishûle emihigo eri omu murhima. Okubundi ngasi muguma ayish'ihâbwa na Nyamuzinda obukuze bumukwânîne.

⁶ Muli ebyo byoshi, bene wîrhu, nacîjizire lwîganyo rhwe n'Apolo erhi mwe murhuma. Nalonzagya nti murhuyigirekwo ogu mugani : «Ntâco kulusha ebyayandisirwe», lyo harhajira owacîbonera muguma mpu alushire owundi; ⁷ Ndi wakuhâga ecirhuma orhumânini n'abandi? Cici ojira orhahâbagwa? N'a-kabà kuhâbwa wacihâbagwa, câ cirhuma walimbira abandi nka kulya arhali kuhâbwa wahâbagwa? ⁸ Lêro mukolaga muyigusire! Lêro mukolaga muli bagale! Buzira rhwe mukola bâmi! Ciru mucibâga bâmi, nîrhu rhukayîma haguma ninyu! ⁹ Bulya, kwo ncîkebirwe, Nyamuzinda arhujizire bikabulirwa, rhwe ntumwa, nk'abatwîrwe okufâ. Nêci, rhwabîre masheka omu masû g'igulu na bamalahika n'abantu: ¹⁰ Rhwono rhuli basirhe erhi Kristu orhuma, ninyu muli bîrhonzi muli Kristu; rhwono rhuli ngonyi, ninyu muli ba-misî; mwoyo muli bakengwa, nîrhu bagaye. ¹¹ Ciru na buno rhuli bufâ n'ishali, n'enyôrha, n'okubula ehi rhucîbwîsire; rhudwîrhe rhwalibuzibwa, na ntâho rhujira rhwankahanda. ¹² Rhudwîrhe rhwarhindibuka n'okukola n'enfune zîrhu. Badwîrhe barhujâcira, nîrhu rhubahè obwangà; badwîrhe barhulibuza, nîrhu rhucîhumbire; ¹³ badwîrhe barhubêshera, nîrhu rhwanarhûliriza. Rhwabirage nka bijandagwa by'igulu na nka camvu ca boshi kuhika ene.

¹⁴ Ntayandisiri ebyo nti mmubonêse nshonyi, ci kuderha nti mmukalihire kulya omuntu akalihira abâna bâge bazagirwa. ¹⁵ Bulya ciru wankajira balezi bihumbi n'ebihumbi muli Kristu, basho barhali banga. Nêci, niene nammuburhaga n'Emyanzi y'Akalembe muli Yezu Kristu. ¹⁶ Mmuhûnyire, mâshi mwe mukonkwa, mushimbe olwiganyo lwâni. ¹⁷ Co canarhumaga nammurhumira Timoteyo, mugala wâni ntonya n'okwânîne okucîkubagirwa muli Nyakasane; a-mmukengêza oku nyôrha n'oku nyigîriza muli Kristu, kulya nanyigîriza hoshi hoshi omu Ekleziya zoshi.

¹⁸ Erhi bacîkêbwa mpu nkaba ntayisha emwinyu, baguma babirigirhana n'obucîbone. ¹⁹ Cikwône ndi hôfi h'okummuyishira, Nyakasane akulonza; niene namanya abo babirigirhîne n'obucîbone, nabamanyira kw'ebi bankahash'ijira, ci arhali oku binwa byâbo. ²⁰ Bulya Obwâmi bwa Nyamuzinda burhaba omu binwa, ci omu bijiro. ²¹ Cici mucîshozire? Ka mulonzize mmuyishire n'eminyuli, nîsi erhi mulonzize nyishe n'obuzigire n'omurhima gw'obutûdu?

5

Murhenze obubî ekarhî kinyu

¹ Emyanzi ejîre yarhenga emwinyu, bya nshonyi byône byône, ciru na birya birhajirwa omu bapagani, kuhika muguma muli mwe ayanka muk'îshe! ² E-erhi munadwîrhe mwabirigirhana n'obucîbone obwo! ahâli h'okujà omu mishîbo, ly'oyo muntu wajiraga ntyo ammurhengamwo! ³ Niehe, ciru akabà ntali muli mwe n'omubiri, ndi muli mwe n'omûka, n'olw'oyo muntu wajiraga

^d**4.1** : Amahwe ga Nyamuzinda bwo buhirhi bwoshi bw'enyigîrizo n'obuzîne Larha Nnâmahanga amanyîsize anashobôza abantu. Omu katekisimu bakâg'idôsa, mpu: «Myanzi ya Kalembe ehi Yezu arhubwîzire? Ishuzo, mpu: « Emyanzi y'Akalembe Yezu arhubwîzire yeyi: Nyamuzinda ye Sho omuzigira, alonzize muyôrhe nka bâna bâge hano igulu.»

ntyo, mîra nalutwâga nka kulya ho nali. ⁴ Kukwânîne, oku izîno lya Nyakasane Yezu, rhuje haguma, mwoyo n'omûka gwâni, haguma n'obuhashe bwa Nyakasane Yezu ⁵ n'oyo muntu akwêbwe Shetani, omubiri guherêrekere, ly'omûka gwâge gucira Olustku lwa Nyakasane^e.

⁶ Obucîbone bwinyu burhali bwo! Ka murhamanyiri oku hya-bunya-lwango hisungunu hinarhume omugati gwarhundûka? ⁷ Mucîsêze, mucîrhenzekwo engeso nkulûkulû, muhduke mugati muhyâhya, bulya muli mugati gurhalimwo lwango. Bulya Kristu, ye Mwâna-buzi wa Basâka, abazirwe. ⁸ Kuziga olusiku lukulu rhurhalujiraga n'engezo nkulûkulû, nîsi erhi n'olwango lw'obubî n'olw'obulyâlya, ci n'omugati muhyâhya gurhalimwo lwango^f, gwo murhima gucîre n'ogw' okuli.

⁹ Omu maruba^g, erhi nyandika nti mumanye mwankashangîra n'abarhaba nshonyi, ¹⁰ ntaderhaga kuguma oku bumaguza ba mw'eri igulu, nîsi erhi abazigira ebirugu by'en'igulu n'ebishungu, erhi abaharâmya ebiremwa. Acibâga ntyo, murhankacibezire en'igulu. ¹¹ Nammuyandikîre nti mumanye mwa-nkakômera ngasi yêshi oderhwa mwene wîrhu akabâ ali mumaguza, nîsi erhi akabâ azigira ebirugu by'en'igulu, erhi aharâmya ebiremwa, akabâ asîma okujâcirana, nîsi erhi akabâ abâ mulalwê erhi cishungu; omuntu wa bene oyo, ciru mumanye mwankalira haguma naye. ¹² Abâli embuga^h, cici mbashimbîre nti nabatwîra olubanja? Kali abâli omu ndalâlâ bo mutwîra olubanja ninyu? ¹³ Abâli embuga, Nyamuzinda wâbatwîre olubanja. Omubî mumurhenze ekarhî kinyu .

6

Okurhajîsa bene winyu lubanja aha ngombe y'abapagani

¹ Owa muli mwe erhi acibâ agwêrhe olubanja boshi n'owâbo, k'anaderhage mpu aluhêka aha ngombe y'endyâlyaⁱ ahâli h'okuluhêka aha ngombe y'abashinganyanya? ² Nkabaga murhamanyiri oku abashinganyanya^j bo bayish'itwîra igulu olubanja. N'akabâ mwe mwayish'itwîra igulu olubanja, ka murhakwânîni okutwa ezo mmanja za busha-busha? ³ Ka murhamanyiri oku rhwayish'itwîra bamalahika olubanja? Emmanja za hano igulu ka zirhuyabirage? ⁴ Nka muli-kwo olubanja, mwêhe munaluhêkerage balya Ekleziya egaya mpu balutwe! ⁵ Nkudesire nti lêro enshonyi zimmugwârhe! Kuziga murhalimwo mugula wa-nkafunga bene wâbo! ⁶ Onabonage omukristu ahêka owâbo mukristu aha ngo-mbê, n'okwo embere z'abapagani! ⁷ Kunakola kuhimwa okwo, erhi muhêkana aha balume mwene na mwene. K'erhi murhaleka bakammunyaga erhikwo? ⁸ Ci mwêhe mubâge mwe mujira okurhashingânîni, mubâge mwe munyaga abinyu , n'obwo bali bene winyu!

⁹ Ka murhamanyiri oku abajira okurhashingânîni barhakayîma omu Bwâmi bwa Nyamuzinda? Mumanye mwankacîrheba! Oli abajira eby'enshonyi, oli abaharâmya ebiremwa, oli abagonyi, oli ab'engeso mbî, oli entazi, ¹⁰ oli ebishambo, oli abasîma eby'en'igulu, oli abalalwe, oli abakajâcirana abâbo n'ebishungu, abo boshi barhalimwo owayîme omu Bwâmi bwa Nyamuzinda. ¹¹ Okwôla

^e5.5 : Oyo mukristu mubî ali mukage omu Ekleziya: anakola ahîrwe Shetani mpu amuhane. Ci ahâbirwe obwo buhane mpu lyo acîyunjuza, lyo n'omûka wâge guyish'icunguka.

^f5.8 : Emwa Abayahudi , bakâg'ikabulira omugati gwa mîra oku lwa Basâka, barhâllyaga ogurhali mugati muhyâhya gurhalimwo lwango erhi ngezo . Oku mukristu, omugati gwa mîra, zo ngeso mbî n'omuhyâhya gwo murhima muhyâhya guli nk'ogwa Nnawîrhu Yezu Kristu.

^g5.9 : Ago maruba marhanzi gahezire.

^h5.12 : Abâli embuga: Kwo kuderha abarhali omu mulala gw'Abemêzi, omu Ekleziya.

ⁱ6.1 : Ezo ndyâlya, bo batwî b'emmanja barhali bemêzi, bo bapagani barhajira bushinganyanya.

^j6.2 : Abashinganyanya bayish'itwîra igulu olubanja, haguma na Kristu, ye mutwî w'emmanja mukulu.

baguma muli mwe bakuli. Ci mwacîshusire, mwacêsîbwe, mwajizirwe bêru--kwêru oku izîno lya Nyakasane Yezu Kristu n'omu Mûka gwa Nyamuzinda wîrhu.

Mukaz'iyâka eby'enshonyi

¹² «Ntâco ntagwêrhi obuyêmêre bw'okujira»; ci arhali byoshi bigwêrhe akamalo, «Ntâco ntagwêrhi obuyêmêre bw'okujira^k», ci niono ntankalonza okubà mujà wa kantu kalebe. ¹³ Ebiryo biri bya nda, n'enda eri ya kulya; ci Nyamuzinda ayashabûle enda n'ebiryo. Ci omubiri gwôhe gurhali gwa kujira e-by'enshonyi; ci guli gwa Nyakasane, na Nyakasane ali wa mubiri. ¹⁴ Na Nyamuzinda wafûlaga Nyakasane, ânarhufûle nîrhu n'obuhashe bwâge.

¹⁵ Ka kuhaba muhabire oku emibiri yinyu biri birumbu bya Kristu? Njag'iyanka ebirumbu bya Kristu, mbijire birumbu bya mukazi wa cirala? Kubêsha! ¹⁶ Nîsi ka kuhaba muhabire oku olungana n'omukazi w'ecirala, banashube mubiri muguma bo naye? Bulya kudesirwe, mpu! : «*Bombi bashuba mubiri muguma.*» ¹⁷ Ci olungana na Nyakasane yêhe, anashube mûka muguma gwône bo naye. ¹⁸ Kaz'imuyâke eby'enshonyi! Ngasi câha omuntu ankahash'ijira, cirharhenga omu mubiri gwâge. Ci ojira eby'enshonyi, yêhe mubiri gwâge ahemukira. ¹⁹ Nkabaga murhishi oku omubiri gwinyu kali ka-Nyamuzinda ka Mûka Mutagatîfu ommubâmwo; oyu mwahâbagwa na Nyamuzinda, n'oku murhaciri binyu mwene? ²⁰ Bulya kugulwa mwaguzirwe! Kuziga muhê Nyamuzinda irenge omu mibiri yinyu.

7

II. Enyigîrizo za ngasi lubero

Obuhya n'obulamba

¹ Rhulolage birya mwanyandikiraga. Kuli kwinjà omulume arhahume oku mukazi. ² Cikwône akaga k'okujira kubî karhumire, kukwânîne ngasi mulume abè na mukâge, na ngasi mukazi abè n'îba. ³ Omulume ajire ebi arhegisirwe okujirira mukâge, naye omukazi ajire ebi arhegisirwe okujirira îba : ⁴ Omukazi ntà buhashe agwêrhe oku mubiri gwâge, ali w'îba. Omulume naye kwo na kwo, ntà buhashe agwêrhe oku mubiri gwâge, ci ali wa mukâge. ⁵ Harhajiraga owalahirira owâbo; ci bombi banayumvanya, kuhika kasanzi kalebe, lyo mujira nsiku mwashenga. Okubundi mushub'ishubira haguma, Shetani alek'ibona igwârhiro ly'okummushumika erhi buzamba bwinyu burhuma. ⁶ Okwo ndesire lirhali irhegeko, ci kummufâ lukogo. ⁷ Nankasîmire boshi babè akâni; ci ngasi muntu ahâbwa na Nyamuzinda yâge yâge nshôkano, muguma eyi, owundi era.

⁸ Cikwône abalamba n'abakana mbabwîzire oku kuli kwinjà kuli bo bayôrhe akâni. ⁹ Ci bakabà barhankahash'icîlanga, bajè omu buhya; bulya aha omuntu ankahya, ankajà omu buhya.

¹⁰ Nabo abayankîne, alagi irhegeko mbahîre; câba arhali nie, ci Nyakasane : Omukazi amanye ankaleka ibà. ¹¹ N'erhi ankamuleka, arhajaga oku wundi mulume, erhi bashub'iyumvanya bo n'ibà. Naye omulume amanye ankahulusa mukâge.

¹² Abandi, niene mbabwîzire, arhali Nyakasane, nti: «Erhi mwene wîrhu muguma ankabà agwêrhe omukazi orhali mwemêzi, n'oyo mukazi ayêmêre okubêra bo naye, arhamuhulusagya.

¹³ N'erhi omukazi ankabà agwêrhe omu-lumè orhali mwemêzi, n'oyo mulume ayêmêre okubêra bo naye, arhamulekaga. ¹⁴ Bulyâla omulume orhali mwemêzi acêsîbwe^m na mukâge, n'omukazi orhali mwemêzi acêsîbwe n'ibà oli mwemêzi. Acibâga birhali ntyo, rhinga abâna binyu bazinzire.

^k**6.12** : Ebyo binwa abantu babî bakâg'ibiyumva n'okubikolêsa kubî.

^l**6.16** Aha hakengezize Murh 2, 24.

^m**7.14** : Okulungana n'omwemêzi, kuli nka kujà omu cinyabuguma c'abâna ba Nnâmahanga; n'okuburhwa omu mulala gw'abakristu, kuli kuburhwa omu cinyabuguma ca Ekleziya.

Ci buno bali bacêse. ¹⁵ Ci olya orhali mwemêziⁿ erhi ankalonza okugenda, anagende; omu kwa bene okwo, olya mwene wîrhu erhi mwâli wîrhu barhali bashwêke: bulya Nnâmahanga ammuhamagîre mpu mulere n'omurhûla. ¹⁶ K'omanyire, we mukazi, erhi wâciza balo? K'omanyire, we mulume, erhi wâciza mukâwe?

¹⁷ Aha nyuma ly'okwôla, ngasi muguma ayôrhe nk'oku Nyakasane anamugabîre, kulya anali erhi Nnâmahanga amuhamagala. Kwo nyigîriza ntyo omu Ekleziya zoshi. ¹⁸ Akabà lebè ali mukembûle erhi ahamagalwa, oyo amanye arhakûlaga obukembûle bwâge. Orhali mukembûle amango ahamagalagwa, amanye ankaciziga bamukembûla. ¹⁹ Okukembûlwa kuli busha, n'okurhakembûlwa nakwo kuli busha; okushimba amarhegeko ga Nyamuzinda kwône. ²⁰ Ngasi muguma ayôrhe oku anali ayôsire erhi ahamagalwa na Nnâmahanga. ²¹ Ka wali mujà erhi ohamagalwa? Orhacîyîrhiraga okwo. Ciru wankabà ohashire okurhenga omu bujà, olonze obunguke mw'obwo bwôrhere bwâwe bw'o-bujà. ²² Bulya owali mujà erhi ahamagalwa muli Nyakasane, Nyakasane amukûzire omu bujà. Kwo na kwo, orhali mujà erhi ahamagalwa, akola mujà wa Kristu. ²³ Kugulwa mwaguzirwe! Mumanye mwakacîjira bajà ba bantu. ²⁴ Bene wîrhu, ngasi muguma abêre omu bwôrhere izù lya Nnâmahanga lyashangaga alimwo.

²⁵ Oku balamba, ntagwêrhi irhegeko lya Nyakasane ci ihano kwône nahâna, nka muntu okwânîne okucîkubagirwa oku bwonjo bwa Nyakasane. ²⁶ Ncîkebirwe, nti, oku kuli buno kurhumire, obwo bwôrhere bwo bukwânîne; nêci, o-kwo kwo kuli kwinjà oku ngasi muntu. ²⁷ K'oli mushwêke oku mukazi? Orhacilonzagya okushwêkûlwa. K'orhali mushwêke oku mukazi? Orhacilonzagya mukazi. ²⁸ Ci erhi wankayanka omukazi, orhajiziri câha; n'omunyere erhi ankayankwa, arhajiziri câha. Ci abo boshi bayumva amalibuko^o omu mubiri gwâbo, go nannonzize okummuyâsa. ²⁹ Ntya kwo mmubwîzire, bene wîrhu: amango gayôfîhire. Ntyo abagwêrhe abakazi, babè nka kulya barhabagwêrhi; ³⁰ abadwîrhe balaka, nka kulya barhalaka; abashagalusire, nka kulya barhashagalusiri; abagula, nka kulya barhagwêrhi bici; ³¹ abadwîrhe balya eri igulu, nka kulya barhadwîrhi balya. Bulya obusù bw'eri igulu burhimanga. ³² Nakasîmire muyôrhe buzira malibuko. Omuntu orhagwêrhi mukazi, ashîbirira ebya Nyakasane, alonza kurhi ankasimîsa Nnâmahanga. ³³ Omuntu ogwêrhe omukazi, ashîbirira eby'en'igulu, alonza oku ankasimîsa mukâge; ³⁴ na ntyo ali muberemwo. Omukazi orhagwêrhi mulume n'omunyere, bashîbirira e-bya Nyamuzinda, balonza okubà batagatîfu omu mubiri n'omu murhima. Ci omukazi waherusire, ashîbirira eby'en'igulu, alonza oku ankasimîsa ibà. ³⁵ Okwo nkudesire oku bunguke bwinyu, arhali kuderha nti mmuhîre omu murhego, ci nti mmuhise omu bwôrhere bwinjinjà, bulya buhà omuntu okusêra-kwo Nyakasane buzira okumugaba.

³⁶ Cikwône erhi omuntu ankakenga abonêsa omunyere wâge enshonyi omu kumuleka akulûluka, n'erhi ankabona oku okwo byanabà ntyo, ajire nk'oku alonzize; erhi ntà câha ajizire: amuleke ayankwe. ³⁷ Ci erhi omuntu ankasêra omu mihigo y'omurhima gwâge arhanasêzibwi na ndi, ci oku bulonza bwâge yêne ahige omu murhima okuyôrhana omunyere wâge, erhi ajizire bwinjà. ³⁸ Ntyo owahà omwâli omulume erhi kwinjà ajizire, n'orhamuhîri mulume erhi ajizire kwinjà kulusha.

³⁹ Omukazi, oku ibà anacirimwo omûka anali mushwêkere kuli ye; ci erhi ibà ankafà, nyamukazi anashwêkûlwa, anahash'ijà omu mw'oyu alonzize, cikwône muli Nyakasane^p.

⁴⁰ N'obwo, kwo mbwîne, anabona omurhûla kulusha erhi ankayôrha oku anali. Ncîkebirwe nti nâni njira Mûka gwa Nyamuzinda.

ⁿ**7.15** : Kwo kuderha omukristu muli bo, aleke orhali mukristu acîshoge okubêra haguma erhi nanga.

^o**7.28** : Malibuko g'obunyumpa.

^p**7.39** okujira obuhya muli Nyakasane kw'omukana erhi mushumbalume: Arhankajà omu mw'orhali mukristu.

8

Enshusho z'abazimu ziri busha; Nyamuzinda ali muguma yêne

¹ Oku gw'enyama zarherekîrwe enshushano, rhumanyire oku rhweshi rhugwêrhe obwenge. Obwenge kurhûnza burhûnza, ci obuzigire bwo buyûbaka. ² Omuntu wacîkebwa mpu amanyire akantu, erhi arhacimanya nk'oku bikwânîne. ³ Ci erhi omuntu ankasîma Nyamuzinda, anamanyibwa^q na Nyamuzinda. ⁴ Kuziga oku gw'enyama zarherekîrwe abazimu, rhumanye oku enshushano y'omuzimu erhali cici en'igulu, na ntà wundi Nyamuzinda kuleka olya muguma. ⁵ Bulyâla ciru hakabà banyamuzinda b'obwîhambe^r emalunga na hano nshi, -na ntyo hali banyamuzinda banji banji na banyakasane banji banji-, ⁶ kwône kuli rhwe rhwêne hali Nyamuzinda muguma yêne, ye Larha, ye na cisisi c'ebintu byoshi, ye mwanalemeragwa, na Nyakasane muguma yêne, ye Yezu Kristu, orhuma byoshi bihabà, onarhuma rhuhabà.

igwârhiro ly'obuzigire: okurhasârhaza abazamba

⁷ Cikwône obwenge burhali bwa boshi. Baguma, kulya kubà bakomerîre e-nshushano z'abazimu kuhika buno, banalye enyama z'enterekêro nka nterekêre, na ntyo omurhima gwâbo, bulya guli muzamba, banayumva gwa mazinga . ⁸ Nanga, arhali ebiryo byo birhshushegezaho Nnâmahanga. Erhi rhwankabà rhurhabîlîrikwo, rhurhaheze cici; n'erhi rhwankabiryakwo, ntà bunguke. ⁹ Ci mumanye olugendo lwinyu muli okwo lurharhumaga abazamba basârhala. ¹⁰ Bulyâla, erhi omuntu ankakubona, we ogwêrhe obwenge, oli oku cîbo omu ngombe y'abazimu, k'okwo kurhali kuhà oyo muzamba omurhima gw'okulya oku nyama zarherekîrwe abazimu? ¹¹ Na ntyo obwenge bwâwe bwanarhuma oyo muzamba ahera, oyo mwene wîrhu Kristu afîraga! ¹² Omu kubîhira bene winyu ntyôla n'omu kubayâgaza omurhima gunali muzamba, Kristu mubîhîre. ¹³ Co cirhumire, erhi ankabà ebiryo byanarhuma mwene wîrhu asârhala, ntà-nkacifa nalîre enyama bundi, lyo ntag'irhuma mwene wîrhu ahirima!

9

Olwiganyo lwa Paolo: kuhanûla Emyanzi y'Akalembe n'okucîbabaza

¹ Ka ntali ntagengwa? Ka ntali ntumwa? Ka mwoyo murhali mulimo gwâni muli Nyakasane? ² Akabà oku bandi ntali ntumwa, kuli mwe mwêhe ndi yo; bulya mwoyo, mwe cimanyîso c'obugo bwâni muli Nyakasane. ³ Balya bakambêshera, oku mbashuzize kw'oku: ⁴ Ka rhurhankalya rhunanywe^s. ⁵ Ewe, ka rhurhankahash'ikulikirwa n'omukazi mwemêzi^t, aka ezindi ntumwa, n'aka bene wâbo Nyakasane, n'aka Kefa? ⁶ Nkabaga rhwêne rhwêki, rhwe na Barnaba, rhwe rhurhayêmêrirwi okurhakola? ⁷ Musirika ohi olyûla yêne omukolo gwâge? Ndi ohinga omuzâbîbu arhanalye oku mburho yago? Ndi oyâbula obusò arhananywe oku marhà g'obwo busô?

⁸ K'okwo ndesire liri iderha lya bantu kwône? k'irhegeko lyoki lirhakudesiri? ⁹ Omu Irhegeko lya Mûsa mwo kuyandisirwe, mpu^u: «*Empanzi ehûla emburho, orhayishwékaga akanwa*». Ka Nyamuzinda anashibirire empanzi? ¹⁰ K'arhali rhwe rhurhumire aderha ntyo? Nêci, okwôla rhwe kwayandikiragwa: ohinga kukwânîne ahinge erhi analangâlire, n'ohûla emburho erhi

^q**8.3** : Okumanyibwa na Nyamuzinda, omu Mandiko matagatîfu, kuli kurhona omu masû gâge.

^r**8.5** : Abo banyamuzinda n'abo banyakasane b'obwîhambe bo bazimu.

^s**9.4** «kulya n'okunywa» omu kurhabâlwa n'abemêzi.

^t**9.5** : Oyo mukazi mwemêzi (ὁδελφὴν γυναικα mukazi mwâli wîrhu omu buyêmêre) wakâg'ikulikira entumwa, ali wa kubarheganyiza ebikwânîne, lyo barhag'iheza amango n'okushîbirira ebiryo n'enyambalo.

^u**9.9** : Lush 25, 4.

anangâlire oku ayigwêrhekwo ecâge cigabi. ¹¹ Obûla rhwamîraga aminjà g'omûka muli mwe, ka kuligi kwa kusômeza erhi rhwankasarûla oku binyu by'en'igulu? ¹² Akabà abandi bagwêrhe obuhashe bw' okujira ntyo kuli mwe: ka rhurhabalushiri? Ci rhwêhe rhurhakolêsagya obwo buhashe; ci rhunakaz'ilemba byoshi, nti lyo rhurhag'ifukira Emyanzi y'Akalembe ka Kristu enjira. ¹³ Ka murhamanyiri oku abakola omu ka-Nyamuzinda, ka-Nyamuzinda kababîka, n'oku abakola aha luhêrero, kugabâna bagabâna n'oluhêrero? ¹⁴ Ntyo Nyakasane naye arhegesire mpu abajà bayigîriza Emyanzi y'Akalembe, babîkwe n'Emyanzi y'Akalembe.

¹⁵ Cikwône niehe ntà buhashe ciru n'obuguma nakolêsizwe mw'agwo, ntanayandisiri ebyo byoshi nti lyo mubinjirira. Nfè erhikwo ahâli h'okuderha nti omuntu aheze irenge lyâni! ¹⁶ Bulya okuhanûla Emyanzi y'Akalembe lirhali igwârhiro lya bukuze kuli nie; ntagwêrhi oku nankabula bwakujira. N'erhi na-nkaba ntayigîriza Emyanzi y'Akalembe, erhi namâhera! ¹⁷ Acibâga ogwo mulimo ngujira omu kulonza kwâni, nêci, singa nankwânîne oluhembo; ci akabà kurhali kulonza kwâni, kwo kuderha oku buli burhindisi nahâbirwe. ¹⁸ Oluhembo lwâni luligi luhi? Lw'olu: omu kuyigîriza Emyanzi y'Akalembe, nyihâne buzira kuhembwa, ndeke okukolêsa obuhashe mpîrwe n'Emyanzi y'Akalembe.

¹⁹ Nêci, n'obwo nali ntagengwa oku bantu boshi, nacîjizire mujà wa boshi, nti lyo ncungula banji bwenêne. ²⁰ Omu Buyahudi nacîjizire Muyahudi, nti lyo ncungula Abayahudi. Omu bantu barhegekwa n'Irhegeko, nacîjira muntu w'Irhegeko, n'obwo ntali w'Irhegeko, nti lyo ncungula abarhegesirwe n'Irhegeko^v. ²¹ Omu barhajira irhegeko, nacîjira muzira-irhegeko, n'obwo ntali muzira-irhegeko lya Nyamuzinda, bulya ntegesirwe n'irhegeko lya Kristu, nti lyo ncungula abarhajira irhegeko. ²² Nacîjira ngonyi omu ngonyi, nti lyo ncungula engonyi. Nacîjira byoshi kuli byoshi, nti lukabà lufù, kakabà kalamo, kuhika ncizemwo baguma. ²³ N'ebyo byoshi Myanzi y'Akalembe mbijirira, nti lyo nshangîra aminjà gâyo.

²⁴ Ka muhabire oku abajà mashigwè g'okulibirha, boshi balibirha, ci muguma yêne ohâbwa oluhembo? Kuziga mulibirhe ninyu, lyo muhâbwa oluhembo. ²⁵ Ngasi ojà mashigwè analeke byoshi. Kuderha mpu ahâbwe obukuze bwa lusiku luguma. Rhwêhe irenge rhukolera liri ly'ensiku n'amango. ²⁶ Na nâni kwo ndwîrhe nalibirha ntyo, arhali aka orhamanyiri emunda ayêrekîre; kwo ndwîrhe nalwa ntyo, arhali aka owashûrha omu cirêre. ²⁷ Omubiri gwâni nangubambule, ngujire cifa, nti nakabà namâbwîriza abandi nnambul'itumula.

10

Obwîrthonzi n'olwiganyo lw'Israheli

¹ Bulya, yâgi bene wîrhu, ntalonza muhabe: balarha boshi bakâg'ilangûlwa enjira n'ecitû, boshi bayikiraga enyanja, ² boshi bacêsibwa muli Mûsa omu citû n'omu nyanja, ³ boshi balya kalyo kaguma k'enyanya, ⁴ bânanywa boshi cinyôbwa ciguma c'enyanya. Bakâg'inywa oku mîshi g'omu ibuye ly'enyanya lyâli libalusize; n'eryôla ibuye lwâli lwîganyo lwa Kristu^w. ⁵ Cikwône banji muli bo barhasimîsagya Nnâmahanga; kwarhuma emibiri yâbo yalambama omu mpinga. ⁶ Ebyôla byâbîre mpu lyo rhubonerakwo olwiganyo, mpu lyo rhulek'ibà n'enyifinjo mbî akâbo. ⁷ Murhagashanizagya enshushano z'abazimu aka baguma muli bo, kulya biyandisirwe, mpu^x: «*Olubaga lwatamala mpu balye bananywe, okuhandi banaciyimuka mpu basâme*». ⁸ Rhumanye rhwankajira eby'e-nshonyi aka baguma muli bo; bahungumukamwo bihumbi makumi abiri na bisharhu omu lusiku luguma. ⁹ Rhurharhangulaga Nyakasane aka baguma muli

^v9.20 : Irhegeko lya Mûsa eryo bàdesire ahâla.

^w10.4 : Akalyo k'enyanya, gwo mâna, n'ecinyôbwa c'enyanya, go mîshi garhengaga omu ibuye. Amâna n'amîshi g'omu ibuye, biri lwîganyo lw'Obukanstiya.

^x10.7 : Lub 32, 6.

bo; enjoka zabaherêrekeza^y. ¹⁰ Murhacîdudumaga aka baguma muli bazigululwa na Kaheza^z.

¹¹ Ebyo byoshi byabayishîre mpu bibè lwîganyo, byanayandisirwe mpu rhubonereho, rhwe rhwahika omu nsiku nzinda^a. ¹² Ntyo, ocîkebirwe mpu ayîmanzire, amanye ankahirima. ¹³ Ntâ mango musâg'igwârîhwa n'amashumi galushire emisî y'omuntu. Akanwa ka Nyamuzinda karhagaluka; arhankaziga mwashumikwa okulushire emisî yinyu. Ci haguma n'amashumi, ammuha oku mwagafuma n'emisî mwagagalamwo .

Ebiryo by'enterekêro. Okurhayinjibana n'abagashâniza abazimu

¹⁴ Co cirhumire, yâgi bîra bâni, muyâke okugashâniza enshushano z'abazi-mu. ¹⁵ Nammushambâza kulya omuntu ashambâla n'abantu bagwêrhe obukengêre mwene muyumve oku ndesire. ¹⁶ Akabehe k'omugisho rhugisha , ka burhali bushangîre bw'omukò gwa Kristu? Omugati rhubega, ka burhali bushangîre bw'omubiri gwa Kristu? ¹⁷ Kulya kubà omugati guli muguma gwône, ciru rhukaluga, rhuli mubiri muguma gwône, bulya rhweshi rhushangîra ogwo mugati muguma. ¹⁸ Mulole Israheli^b nk'oku ali oku bwôrhere bw'omubiri. Ka abalya ebi barherekêraga erhi barhalungîni n'omulinzi barherekêreragaho? ¹⁹ Kwo kuderha kurhi okwo? Ka kuli kuderha oku enyama barherekîre enshushano ziri kantu? Nîsi ka kuligi kuderha oku enshushano kali kantu? ²⁰ Nanga! Ci ebi barherekêra, bashetani babirherekêra, ci arhali Nyamuzinda birherekêrwa. Ntalanonza mushangîre n'abashetani. ²¹ Murhakanywêra oku kabehe ka Nyakasane, mukashub'inywêra oku kabehe k'abashetani. Murhankasha-ngîra ecîbo ca Nyakasane, mukashub'ishangîra ecîbo c'abashetani. ²² Nkaba- ga kutula rhwalonza okutula obwâgalwa bwa Nyakasane? Ka kulusha rhumulushirage misî?

Okurhasârîhaza

²³ «Ntâco ntagwêrhi obuyêmêre bw'okujira»; ci arhali byoshi bigwêrhe akamalo. «Ntâco ntagwêrhi obuyêmêre bw'okujira»; ci arhali byoshi biyûbaka. ²⁴ Ntâye olonzagye obunguke bwâge yêne, ci alonze obw'abandi. ²⁵ Mulye ngasi byoshi baguza omu cibuye, buzira kudôsa erhi kuyôboha omurhima gwayish'immulya kurhuma. ²⁶ Bulya igulu libà lya Nyakasane n'ebimubà byoshi^c. ²⁷ Erhi omuntu orhali mwemêzi ankakuhamagala okanayêmêra okujà emwâge, onalye ngasi hyoshi akakusholôlera, buzira kudôsa erhi kuyôboha omurhima gwayish'ikulya kurhuma. ²⁸ Cikwône erhi ankakubwîra, erhi: «Ebi byarherekîrwe abazimu», orhabiryagakwo, erhi olya wakubwîraga orhuma bo n'omurhima gwâge. ²⁹ Omurhima ndesire, gurhali ogwâwe, ci ogw'owundi. Bulya cici cankarhuma nie ntagengwa narhegekwa n'omurhima gw'owundi muntu? ³⁰ Erhi nankalya akantu nanavuga Nnâmahanga omunkwa, cici cankacirhuma nagayirwa akantu ndwîrhe navugira omunkwa? Okujira byoshi oku izîno lya Nyakasane n'okuhà abandi olwiganyo lwînjâ. ³¹ Kuziga kubîre kulya, kubîre kunywa, na ngasi hyoshi mwankajira, byoshi mubijire oku kukuza Nnâmahanga. ³² Mumanye mwankasârîhaza Abayahudi, nîsi erhi Abagereki, nîsi erhi Ekleziya ya Nyamuzinda, ³³ nk'okûla niono ncîsêza okusîmîsa boshi omu ngasi kantu. Ntalanza bunguke bwâni, ci bunguke bwa banji, nti lya bacunguka.

11

^y**10.9** enjoka zabaherêrekeza: Mib 20-21; erhi bagalamira enjoka y'omulinga bafuma; lwîganyo Kristu acîshozire: Yow 3, 14.

^z**10.10** : Lush 9, 8, okucîduduma: Lub 16.

^a**10.11** : Ensiku nzinda gwo ganôla mango, kurhenga okuyisha kw'Omucunguzi kuhika okuyîrha kw'igulu.

^b**10.18** : Israheli w'obwôrhere bw'omubiri, ye Israheli w'en'igulu, Israheli w' ababula-buyêmêre. Ekleziya yo Israheli wa Nyamuzinda, Israheli w'abemêzi, Israheli w'okunali.

^c**10.26** : Lul 23,1.

¹ Munyige nk'okûla nâni nyiga Kristu.

Oku abakazi bakwânîne okuyôrha

² Mmusîmire bulya omu ngasi kantu munankegêre, na bulyâla munakâshimba emigenzo nammusigiraga. ³ Cikwônene nnonzize mumanye oku ngasi mulume Kristu ye Nnawâbo; n'omukazi nnawâbo ye mulume; naye Kristu nnawâbo ye Nyamuzinda. ⁴ Omulume washenga erhi owalêba^d n'irhwe libwîke, anabonêsa nnawâbo enshonyi. ⁵ Ci naye omukazi washenga erhi owalêba n'i-rhwe lirhali libwîke, anabonêsa nnawâbo enshonyi; bulya erhi kw'ali nk'ohalanguzîbwe. ⁶ Omukazi erhi ankaleka okucîbwika irhwe, amomagwe n'emviri nazo! Ci akabà ziri nshonyi oku mukazi okukûlwa emviri erhi okuhalanguzibwa irhwe, abwîke irhwe lyâge!

⁷ Omulume yêhe kurhakwânîni acîbwike irhwe, bulya ali nshusho anali bulangashane bw'irenge lya Nyamuzinda. Naye omukazi ali bulangashane bw'irenge ly'omulume. ⁸ Bulyâla arhali omulume ye warhengaga oku mukazi, ci omukazi ye warhengaga oku mulume; ⁹ arhanali omulume ye walemeragwa omukazi, ci omukazi ye walemeragwa omulume. ¹⁰ Okwôla kwo kurhumire ku-kwânîne omukazi ayambale omu irhwe ecimanyîso c'obukulu bw'ibà erhi ba-malahika^e bàrhuma. ¹¹ Câba, muli Nyamuzinda, ntà mulume buzira mukazi, na ntà mukazi buzira mulume. ¹² Bulyâla, nêci, omukazi oku mulume arhengaga, ci n'omulume naye mukazi omuburha, na byoshi kuli Nyamuzinda birhenga.

¹³ Lêro mwene mulutwe. Ka kukwânîne omukazi ashenge Nnâmahanga n'irhwe lirhali libwîke? ¹⁴ K'obwôhere bw'omuntu bwône burhammuyigîriza oku ziri nshonyi oku mulume okujira emviri ndîrî-lîri, ¹⁵ ci oku mukazi liri irenge okujira emviri ziri ntyo? Bulya ahâbagwa emviri mpu zibwîkire irhwe lyâge. ¹⁶ Hakabâga osîmire okujà kadali, rhwêhe rhurhakômerera kwa bene okwo, n'Ekleziya za Nyamuzinda zirhakukômera.

Ishêga lya Nyakasane

¹⁷ Obûla ndwîrhe nammuhanûla, (lekagi mmubwîre oku) ntammusîmiri bulya okujà kwinyu haguma kurhammujirira minjà, ci mabî. ¹⁸ Burhanzi, nayumvîrhe mpu amango muli haguma omu ndêko, muli mwe hânabè abaciberûla, n'okwôla nkuyêmîre obwo, ci arhali kwoshi. ¹⁹ Nêci, kukwânîne habè empiriri muli mwe, lyo abantu b'enkômedu zikomîre bamanyikana. ²⁰ Mwêhe erhi mwac'ijà haguma, kurhaciri kuderha mpu mulye Ishêga^f lya Nyakasane. ²¹ Bulya erhi muhika oku cîbo, ntà kucilinda abandi, ci ngasi muguma ajekwo alya e-byâge yêne; na ntyo oku baguma bafà n'ishali, abandi erhi balalusire. ²² Nkaba-ga murhajira emwa bînywê mwankalira munanywe? Nîsi erhi kugaya Ekleziya ya Nyamuzinda n'okulimbira abarhagwêrhi bici? Kurhi nammubwîra lêro? Ka mpu mmukuzagye? Nanga, ntammukuzizi kuli okwo.

²³ Nêci, nâni ebi nabwîragwa na Nyakasane byo nammuyigirize: Obudufu Nyakasane Yezu agwarhagwamwo, ayanka omugati, ²⁴ n'erhi abà amâvuga omunkwa, agubega, erhi: «Eci guli mubiri gwâni gwahânwa mwe murhuma; ninyu mukâjira ntyo lyo munkengêra». ²⁵ Kwo na kwo, erhi bayûs'ilya, anacyanka akabehe, erhi: «Aka kabehe eri ndagâno mpyâhya y'omukò gwâni;

^d**11.4** : Okulêba kuli kuderha n'obuzibu bwa Mûka Mutagatîfu ebinwa by'okuhanûla abandi n'okubarhabâla, okusoma omu mirhima n'okumanyîsa ebyayish'ibà.

^e**11.10** : Bamalahika bo bali nka balanzi b'omurhûla omu ndêko z'abemêzi; okuderha oku bamalahika bali aha abemêzi bali omu ndêko, kuli kuyêmêra kulya Yezu aderhaga oku amango babiri erhi basharhu bakacîgusha omu izîno lyâni nâni nanabà ekarhî kâbo. Nnâmahanga bamalahika akolêsa okuyegera abantu; lolà ya Gabriyeli, Rafaeli na Mikaele; na bamalahika b'abâna bakabona obusû bwa Nyamuzinda burhahusa, Mat 18, 10.

^f**11.20** : Ishêga likengeza liryâ Ishêga ly'olwa-Kani lutagatîfu, erhi Mwâmi Yezu ajira Obukaristiya, anahà entumwa zâge irhegeko ly'okukâjira akâge. Abakorinti bakâg'irhang'ilya, bananywe embere ly'okurherekêra enterekêro y'Emisa.

mukâjira ntyo ngasi kunywa lyo munkengêra». ²⁶ Nêci, ngasi kulya kw'ogu mugati na ngasi kunywa kw'aka kabehe, erhi mumanyîsize olufû lwa Nyakasane, kuhika olusiku anayishe. ²⁷ Co cinarhumire, ngasi yêshi olya kw'ogwo mugati erhi onywa kw'ako kabehe ka Nyakasane arhanakwânîni, ayish'ijisibwa lubanja erhi mubiri n'omukò gwa Nyakasane birhuma.

²⁸ Kuziga ngasi muguma acîjê emurhima, agal'ilya kw'ogwo mugati ananywe kw'akwo kabehe. ²⁹ Bulya owalya n'okunywa arhanakengiri oku guli Mubiri gwa Nyakasane, erhi kulya alîre n'okunywa olufû lwâge. ³⁰ Eco co cirhumire muli mwe banji bali balwâla, n'abandi bali bazamba, na barhali banyi bafîre. ³¹ Acibâga rhucîjà emurhima, rhinga rhurhahêkwa lubanja. ³² Nyakasane akarhuhêka lubanja erhi kurhukoma arhukoma, lyo rhulek'ihanwa haguma n'igulu.

³³ Muyumvirhage obwo, bene wîrhu, amango muyishire haguma omu Ishêga, munalindane.

³⁴ Erhi hankajira oshalisire, analîre aha mwâge, lyo mulek'ijîra haguma okuyish'ihanwa. Ebindi niene nâbikomeza amango nâyisha.

12

Enshôkano za Mûka Mutagatîfu

¹ Eby'enshôkano za Mûka Mutagatîfu, bene wîrhu, ntalonzizi mubihabe. ² Erhi muciri bapagani, ninyu mwene murhakuhabiri, mwakâg'ibona bammusunikire ebwa nshushano z'orhuduma. ³ Co cirhumire nammubwîra-kwo: ntâ muntu wankabâ adwîrhe aderhezibwa na Mûka gwa Nyamuzinda akabul'iderha mpu «Yezu akahera», na ntâye wankaderha mpu «Yezu ye Nyakasane», arhanali oku buhashe bwa Mûka Mutagatîfu.

Empiriri z'enshôkano n'obugula bwâzo

⁴ Nêci, nshôkano za Mûka ziri za ngasi lubero; ci Mûka ali muguma yêne. ⁵ Hali na mbero nyinji z'oburhumisi, ci Nyakasane ali muguma yêne. ⁶ N'emikolo guli mwandu, ci Nyamuzinda anali muguma yêne okola byoshi muli boshi. ⁷ Cikwônene Mûka acîyêrekana muli ngasi muguma oku bunguke bwa boshi. ⁸ Baguma bahîrwe na Mûka iderha ly'obushinganya, n'abandi bashobôla iderha ly'obumanye muli oyôla Mûka muguma yêne. ⁹ Baguma bahîrwe obuyêmêre muli oyôla Mûka muguma yêne, n'abandi enshôkano y'okufumya muli oyôla Mûka muguma yêne. ¹⁰ Hali owahabirwe obuhashe bw'okujira ebisômerîne, n'owundi ahâbwa enshôkano y'obulêbi; baguma bahîrwe enshôkano y'okumanya ebiri omu murhima, abandi enshôkano y'okumanya endimi, n'abandi enshôkano y'okuzihugûla. ¹¹ Ci ebyo byoshi bijirwa na Mûka muguma yêne, ye nagabira ngasi yêshi enshôkano zâge nk'oku analonzize yêne.

Olwiganyo lw'omubiri gw'omuntu.

¹² Nka kulîra omubiri gubâ muguma⁹, erhi gunagwêrhe birumbu binji, na nka kulîra ebirumbu by'omubiri bibâ mwandu, binabul'ijira mubiri muguma gwône, kwo Kristu naye ali. ¹³ Na nîrhu Mûka muguma rhwabatizibagwamwo rhweshi; mpu lyo rhubâ mubiri muguma gwône; Abayahudi n'Abagereki, abajâ n'abarhali omu bujâ, na mweshi Mûka muguma rhwanywesîbwe, . ¹⁴ Kwo binali omubiri cirhabâ cirumbu ciguma cône, ci binji haguma. ¹⁵ Okugulu erhi kwankaderha, erhi: «Ntali kuboko; kuziga ntali w'oku mubiri», k'okwôla kunarhumage kurhabâ kw'oku mubiri? ¹⁶ Nako okurhwiri erhi kwankaderha, erhi: «Obu ntali isû, kuziga ntali w'oku mubiri», k'okwôla kunarhumage kurhabâ kw'oku mubiri? ¹⁷ Omubiri gwoshi gucibaga isû, singa okurhwiri ngahi kubâ? Gwoshi gucibaga kurhwiri, izulu singa ngahi libâ? ¹⁸ Câba Nyamuzinda agwîsire ebirumbu byoshi byoshi ngasi ciguma omu mubiri nk'oku anali alonzize. ¹⁹ Byoshi bicibaga cirumbu ciguma, omubiri singa ngahi guli? ²⁰ Ci ebirumbu bibâ binji, n'omubiri gubâ

⁹**12.12** : Kulya omubiri gulunga ebirumbu gunabijira biguma, kwo Kristu naye alunga abakristu boshi anabajira baguma omu Ekleziya.

muguma. ²¹ Ntyo isù lirhankabwîra okuboko, erhi: «Ntakulagiririkwo»; irhwe nalyo lirhankabwîra amagulu, erhi: «Ntâ bulagîrire bwinyu ngwêrhe». ²² Ciru ebirumbu by'omubiri rhubona birhajira nsimiko, byo rhulagîrerekwo kulusha. ²³ N'ebirhuderha mpu byo byankakengwa okunyi, byo rhukenga kulusha ebyâbo. Na ntyo ebirumbu rhubonera enshonyi byo rhukenga kulusha; ²⁴ ci ebirumbu rhurhabonera nshonyi ntâ bulagîrire bigwêrhe bw'okukengwa. Na Nyamuzinda, omu kulema omubiri gw'omuntu, ebirumbu birhajira lukengwa byo ahîre okukengwa kulusha, ²⁵ mpu lyo omu mubiri mulek'ibâ obwîyungule, ci mpu lyo ebirumbu bikaz'ishîbirirana. ²⁶ Cirumbu ciguma cikababala, ebindi birumbu byoshi binababale bo naco. Cirumbu ciguma cikaja irenge, ebirumbu byoshi binashagaluke haguma naco.

²⁷ Na ninyu muli mubiri gwa Kristu, munali birumbu ngasi muguma muli mwe. ²⁸ Omu Ekleziya hali abâ Nyamuzinda ajizire: burhanzi ntumwa obwa kabiri balêbi, bwa kasharhu bigîriza; okuhandi ahiraho obuhashe bw'okujira ebisômerîne, n'enshokano z'okufumya, n'ez'okurhabâla abâli omu bulagîrire n'ez'okurhegeka, n'ez'okuderha endimi za ngasi lubero. ²⁹ Ka boshi baligi ntumwa? Ka boshi baligi balêbi? Ka boshi baligi bigîriza? Ka boshi bajira ebisômerîne? ³⁰ Ka boshi bagwêrhage enshokano y'okufumya? Ka boshi baderha endimi? Ka boshi bahugûla endimi?,

Obuzigire yo nshokano elushire ezindi zoshi

³¹ Mulwîre enshokano zikulîre ezindi. Ciru nankola nammuyêreka: enjira elushire ezindi zoshi.

13

¹ Ciru nankamany'ishambâla endimi z'abantu n'eza bamalahika, nka ntâ buzigire ngwêrhe, erhi kwo nandi mulinga muvuze, nîsi erhi nka kula ecûma c'amarhale cikomombe cirhengamwo izù .

² Ciru nankabâ ngwêrhe obuhashe bw'okulêba, nkanamanya amahwe goshi; n'amenge goshi; ciru na-nkagwârha obuyêmêre bwimâna, bulya bwankamanyula entondo, nka ntâ buzigire njira, erhi nnandi busha. ³ Ciru nankagabira abakenyi ebi njira byoshi, omubiri gwâni ciru nankagufomeka wa ngulumira, nka ntâ buzigire ngwêrhe, erhi bunali busha.

⁴ Obuzigire burhûla;
obuzigire burhabâlana;
obuzigire burhayâgalwa;
obuzigire burhahalanjika ;
burhanacikunga;

⁵ obuzigire burhajira akantu karhakwânîni,
burhacîlongeza, burhaba burhè, burhanabîka mujina.

⁶ Obuzigire burhasîma okubî kukâbâ, ci busîma okwinja kukâbâ.

⁷ Obuzigire bubabalira byoshi, buyêmêra byoshi, bulangâlira byoshi, bunalembere byoshi.

⁸ Ntâ mango obuzigire bwâhwe. Ci amalêbi gohe kuyûrha gâyûrhe; endimi kuguguma zâgugume; amenge kuhirigirha gahirigirhe. ⁹ Bulya ebi rhuyishi bibâ bya bihimbi n'ebi rhulêba bibâ bya bihimbi. ¹⁰ Amango ebimâna byâyisha, eby'ebihimbi byanayêgûka. ¹¹ Erhi nciri mwâna murhò, nakâg'iganîra nka murhumba nakâg'ikagerêreza nka murhumba, nanakarhimanya nka murhumba, ci erhi mbâ mulume, naleka eby'eburhò. ¹² Buno rhucidwîrhe rhwabonera omu cilolero olubwibwi lurhuli omu masù , ci ago mango rhwayish'ibona bwinjinjaa amasù omu masù. Buno obumanye bwâni buli bwa bihimbi, ci ago mango nâmanya nk'oku mmanyirwe^h.

¹³ Buno obuyêmêre n'obulangâlire n'obuzigire ho biri oku binali bisharhu; cikwône muli ebyo ecikulîre ebindi bwo buzigire.

14

^h13.12 : Nka kulya Nyamuzinda ammanyire

Empiriri z'enshokano zigwêrhe amakwânane kuli boshi

¹ Mucîsêze okubona obuzigire; mulongereze n'enshokano za Mûka Mutagatîfu, ci bwenêne enshokano y'obulêbi. ² Bulyâla oderha omu ndimi mwandu, arhali bantu aderheza, ci Nyamuzinda. Ntâye omuyumva, ci anakaderhezibwa na Mûka ebirhankayumvîkana. ³ Omuntu olêba yêhe, bantu aderheza, kuyigîriza ayigîriza, kuhanûla ahanûla, kurhûliriza arhûliriza. ⁴ Oderha ndimi nyinji, yêne ocîyigîriza; olêba, ayigîriza endêko y'abemêzi. ⁵ Ntankabaga mweshi muderhe ndimi mwandu, nanasîma kulusha mulêbe; bulyâla olêba alushire oderha endimi, akabà owaderha endimi arhahugwîri, lyo endêko y'abemêzi erhenzamwo enyigîrizo.

⁶ Bene wîrhu, erhi nankammuganîza omu ndimi, erhi kwinjà kuci mmujirirage, akabà ntâco mmufulûlire, n'akabà ntâco mmumanyîsize, n'akabà ntâco mmulêbîre na ntâco mmuyigîrize? ⁷ Kwo biri ntyo ebirhajira buzîne, akarhêra erhi olulanga, erhi byankayumvîsa izù; kurhi omuntu ankamanyà bici akarhêra kazihire, nîsi erhi olulanga, akabà amazù gâbyo garhatwîkanusiri bwinjà? ⁸ Nagwo omushekera erhi izù lyâgwo lyankabà lirhatwîkanusiri, ndi wankashîbirira mpu ajà oku bîrha? ⁹ Ninyu kwo n'okwo; erhi olulimi lwinyu lwankabà lurhadesiri ebinwa bihumanusire, kurhi bankayumva ebi mudesire? Erhi omu cirêre mudwîrhe mwaganîrira. ¹⁰ Omu igulu muli ntishi mpiriri inga za ndimi, na ntâ luguma lurhayumvîkana. ¹¹ Ci erhi nankahaba eci enderho zidesire, nanabà munya-mahanga kuli olya waderha, n'odwîrhe waderha anabà munya-mahanga kuli nie. ¹² Ntyo ninyu, kulya kubà mudwîrhe mwalonza e-nshokano za Mûka, mucîsêze okulushana mulizo, lyo endêko y'abemêzi erhenzamwo obunguke. ¹³ Co cirhumire, oderha endimi, akwânîne ashenge enshokano y'okuzihu-gûla. ¹⁴ Bulya erhi nankashenga omu ndimi, omûka gwâni gwanashenga, ci ntâ bunguke obukengêre bwâni bwankakulamwoⁱ. ¹⁵ Kurhi omuntu ankajiraga o-bwo? Nanashenga n'omûka gwâni, nanashenga n'obukengêre bwâni; nanayimba n'omûka gwâni, nanayimba n'obukengêre bwâni. ¹⁶ Caba erhi wankakuza Nnâmahanga omu mûka mwône^j, kurhi omuntu kwône ankashuza «Amen!^k» oku munkwa gwâwe, arhanamanyiri bici odesire? ¹⁷ Nêci, okuvuga omunkwa kwâwe kuli kwinjà, cikwône owundi arhankarhenzamwo enyigîrizo. ¹⁸ Mvuzire Nnâmahanga omunkwa, bulya nanderhere omu ndimi kummulusha mweshi; ¹⁹ cikwône omu ndêko y'abemêzi, nsîma kulusha okuderha binwa birhanu n'obukengêre bwâni, lyo nyigîriza abandi nabo, ahâli h'okuderha bihumbi ikumi omu ndimi.

²⁰ Bene wîrhu, murhabâga bâna barhò nka mwarhimanya. Oku bubî, nêci, mubè bâna barhò, ci omu kurhimanya, mubè bantu bakulu. ²¹ Kuyandisirwe omu Marhegeko, mpu': «*Olu lubaga naluyigîriza n'abantu baderha olundi lulimi n'omu kanwa k'abantu b'ihanga, barhanayumvîrhize obwo*», kwo Nyakasane adesire. ²² Kwo kuderha oku enshokano y'endimi cinali cimanyîso, arhali oku bemêzi, ci oku barhali bemêzi; ci obulêbi bwôhe burhali bw'abarhali bemêzi, ci buli bwa bemêzi. ²³ Erhi Ekleziya yoshi yankajà haguma, n'erhi boshi bakaderhera mu ndimi, nabo abarhamanyiri kurhi bigenda erhi abarhali bemêzi erhi bankajamwo, ka barhankaderha mpu kusiraha musirahire? ²⁴ Ci erhi boshi bankabà badwîrhe balêba, n'erhi hankayisha orhali mwemêzi nîsi erhi orhîshi emunda bija, boshi banamuyâgîriza, boshi banamutwîra olubanja; ²⁵ ebifulisirwe omu murhima gwâge byanifulûlwa. Obwo anacîrhimba oku idaho, anayûbika obusù, aharâmye Nyamuzinda, anaderhe, erhi: «*Okuli, Nnâmahanga ali ekarhî kinyu*».

Oku bakaz'ijira

ⁱ**14.14** : Boshi banamubona emurhima, banamanyà erhi ali mwinjà erhi mubî.

^j**14.16** : Omu mûka mwône, erhi omu lulimi lurhamanyikini.

^k**14.16** Enyigîrizo ziyêrekîre ecinwa cikulu « AMEN », lolâ nyabangere.com; « Amen » kuli kuderha « Nêci ntyo » omu kufundika isâla, erhi omu kuyêmêra enyigîrizo rhwayumvagia, kandi erhi omu kuderha oku olubanja lutwirwe bwinjà.

^l**14.21** : Iz 28, 11-12.

²⁶ Kurhi rhwaderhaga, bene wîrhu? Mukajà haguma, ngasi muguma anabà agwêrhe olwimbo, erhi enyigîrizo, erhi obulêbi, erhi enshôkano y'okuderha e-ndimi, erhi ey'okuzihugûla. Ebyo byoshi bijirwe omu kulonza okuyûbaka. ²⁷ Akabà ndimi badwîrhe baderha, babè babiri erhi basharhu bône , banaderhe muguma muguma; na muguma ahugûle. ²⁸ Akabà ntâye wankahugûla, banahulike, barhaderhaga omu ndêko y'abemêzi; ngasi muguma aciderhese yêne, anaderhese Nnâmahanga. ²⁹ Abalêbi, babiri erhi basharhu baderhe, n'abandi bagere enderho zâbo. ³⁰ Cikwône, erhi muguma mwo balya bahali ankafûlûlirwa akantu, omurhanzi anahulike . ³¹ Bulya mweshi mwanahash'ilêba muguma muguma, lyo boshi bayigîrizibwa banahâbwe omurhima. ³² Abalêbi kukwânîne barhegeke emyûka^m yâbo, ³³ bulya Nyamuzinda arhali Nyamuzinda wa kavulindi, ci wa buholo.

Nk'omu zindi Ekleziya zoshi z'abimâna, ³⁴ abakazi bakaz'ihulika omu ndêko ; bulya ntà bwêmêre bagwêrhe bwa kuderha; ci kukwânîne bayôrhe bali n'obukenge, nk'oku Irhegeko lyône lidesire. ³⁵ Erhi bankalonza okumanya ka-ntu kalebe, babwîze bibà omu mwa bâbwè; bulya ziri nshonyi oku mukazi okushambâlira omu ndêko . ³⁶ K'akanwa ka Nyamuzinda emwinyuⁿ kahubukaga? K'emwinyu yône kahisire? ³⁷ Akabà hali ocîkebirwe mpu ali mulêbi nîsi erhi mpu Mûka Mutagatîfu odwîrhe amubwîriza, amanye oku ebi mmuyandikîre liri irhegeko lya Nyakasane. ³⁸ N'orhakumanyiri, erhi naye arhanayishibwi na Nnâmahanga^o. ³⁹ Kuziga, bene wîrhu, mushwîre enshôkano y'obulêbi, murhanahanzagya abaderha endimi. ⁴⁰ Cikwône byoshi bijirwe bwinjâ bwinjâ na buzira kavulindi.

15

III. Okufûka kw'abafîre

Okufûka kwa Yezu n'okufûka kwîrhu

¹ Bene wîrhu, nammukengeza erya Myanzi y'Akalembe nammubwîrizagya, mwayiyankirira, munaciyezîremwo buzibu, ² yo yanammuciza erhi mwankayilanga nk'oku nammubwîragayo. N'akabà arhali ntyo, erhi mwayêmîre bya busha. ³ Burhanzi, nammuhisakwo ebi nâni niene nahâbagwa: oku Kristu afîrîre ebyâha bîrhu nk'oku Amandiko gadesire, ⁴ oku abishirwe omu nshinda, n'oku olusiku lwa kasharhu âfûsire nk'oku Amandiko gadesire; ⁵ n'oku âbonekîre Kefa, abul'ibonekera na balya ikumi na babiri. ⁶ Okuhandi âbonekera bene wîrhu magana arhanu na kulusha caligumiza, na banji muli bo ho bacibâ, ci baguma bafîre. ⁷ Ashub'ijaho, âbonekera Yakôbo, âbonekera n'entumwa zoshi. ⁸ Cazînda âmbonekera nâni nka kula ankabonekera ecimomano.

⁹ Nêci, nie munyi omu ntumwa zoshi, ciru ntakwânîni izîno ly'entumwa, bulya nalibuzize Ekleziya ya Nyamuzinda. ¹⁰ Cikwône eri nshôkano ya Nyamuzinda yanjiraga okûla ndi, n'enshôkano anshobôzagya erhagumbaga muli nie. Ci nie nakozi kubalusha boshi! Câba nanga, arhali nie, ci enshôkano ya Nyamuzinda haguma nâni.

¹¹ Akabà nie, erhi akabà bo, kwo rhuyigîriza ntyôla; kwo mwanayêmîre o-kwo. ¹² N'akabà bayigîriza oku Kristu afûsire omu bafû, kurhi baguma muli mwe bankaciderhaga mpu ntà bufûke

^m**14.32** : Emyûka y'abalêbi, bwo bumoleke babonamwo ebifulike n'ebyâciyisha. Omulêbi w'okuli kukwânîne arhabè nk'olimwo isirhe, ci arhegeke obulêbi bwâge, burhag'imuhabula bunahabule abandi. Abimâna, erhi abatagatîfu, bo bemêzi, erhi abaganda ba Kristu, abakristu.

ⁿ**14.36** : Emyanzi y'Akalembe yarhangiriraga e Yeruzalemu, yalumîra omu igulu lyoshi. Kuziga, Abakorinti bakwânîne bashimbe olwiganyo lw'Ekleziya za mîra kubalusha.

^o**14.38** : N'orhayishibwi na Nnâmahanga erhi ali mujâ-bugo wa bunywesi, ali akolêsa kubî enshôkano za Mûka Mutagatîfu.

bw'abafîre? ¹³ Akabà ntà bufûke bw'abafîre, Kristu naye arhafûkaga! ¹⁴ N'akabà Kristu arhafûkaga, enyigîrizo zîrhu ziri busha, n'obuyêmêre bwinyu nabo buli busha. ¹⁵ Ciru nîrhu erhi rhwamâbà bahamîrizi babêshera Nyamuzinda, bulya rhwamunywerhîre nti afûsize Kristu n'obwo arhamufûlaga, akabà kwo binali abafû barhafûka. ¹⁶ Bulyâla akabà abafîre barhafûka, Kristu naye arhafûkaga. ¹⁷ N'akabà Kristu arhafûkaga, obuyêmêre bwinyu buli busha, munaciri omu byâha binyu; ¹⁸ kuziga n'abafîre muli Kristu baherêrekîre.. ¹⁹ N'akabà muli obûla buzîne bw'en'igulu mwône rhulangalîre Kristu, omu bantu boshi erhi rhwe rhunali bahanya kulusha^p.

²⁰ Cikwône nanga Kristu afûsire omu bafû, àshokolera abagwishîre^q. ²¹ Bulyâla muntu wadwîrhe olufû, kwo na kwo muntu wadwîrhe okufûka kw'abafîre. ²² Nêci, nka kulya boshi bafà muli Adamu, kwo na boshi bayish'ishubira-mwo omûka muli Kristu. ²³ Cikwône ngasi muguma omu gâge mango: Kristu ye murhanzi-rhanzi, kandi abayish'ibà ba Kristu olusiku ayisha. ²⁴ Okuhandi bwanabà buzinda, go mango ashubiza Nyamuzinda Îshe obwâmi, amâyûs'ishâba amâmi goshi na ngasi burhegesi na ngasi buhashe^r. ²⁵ Nêci, kukwânîne ayîme kuhika ahebe abashombanyi bâge boshi ah'idako ly'amagulu gâge^s. ²⁶ Omushombanyi muzinda wayish'ishâbûlwa, lwo Lufû; ²⁷ bulyâla Nyamuzinda ahizire byoshi ah'idako ly'amagulu gâge. Ci amango aderha mpu byoshi biri idako ly'amagulu gâge, rhumanye n'obwâlagale oku Olya wamuhâga ebi-ntu byoshi arhaganjira muli byo. ²⁸ N'amango ebintu byoshi byoshi byâbà bikola biri idako ly'amagulu gâge, naye Omugala yêne anacîhira idako ly'Olya wamuhâga byoshi, lwo Nyamuzinda ashuba byoshi muli boshi.

²⁹ Acibâga birhali ntyo, balya babatizibwa abafû barhumire, singa bunguke buci barhòlamwo? Acibâga abafîre barhafûka ciru n'ehitya, cici cirhuma bacibatizibwa ahâli hâbo^t? ³⁰ Nîrhu rhwêne, cici cirhuma rhucîhira omu kaga ngasi kasanzi? ³¹ Ngasi lusiku erhi ndi omu lufû, bene wîrhu; n'okwo kunali nk'okûla muli irenge lyâni muli Nnawîrhu Yezu Kristu. ³² Acibâga bunya-muntu bwône bwarhumaga nalwîsa ebiryanyi e Efezi, singa bunguke buci nali nakûlamwo? Akabà abafîre barhafûka, «rhulyage rhunanywe, bulya irhondo rhwafâ»^u, ³³ Mumanye murharhebagwa: «Okukômera ababî kunasherêze engeso nyinjâ». ³⁴ Murhenge omu balalwe nk'oku bikwânîne, murhanacîhira mukajira ebyâha; bulya muli mwe hali abarhishi Nyamuzinda^v. Nkudesire nti e-nshonyi zimmugwârhe.

Kurhi abafîre bayish'ifûka?

³⁵ Haligi kwône owaderha, erhi: «Kurhi abafîre bâfûke wâni? Mubiri guhi bâgalukane?» ³⁶ Eci cihwinja! Eci orhwerâ cirhâjamwo buzîne cirhanarhanzir'ifâ. ³⁷ Na nka warhwêra, arhali omubiri gwamurhenga gw'orhwerâ, ci mburho yône orhwerâ bûmubûmu kulyâla enali, nka ngano erhi yindi mburho. ³⁸ Nyamuzinda ye oyihâ omubiri nk'oku yêne alonzize, na ngasi mburho omubiri gwâyogwâyô.

³⁹ Emibiri yoshi erhali yo miguma: ogw'abantu gubâ gwâgo, ogw'ensimba gwâgo, ogw'enyunyi gwâgo, n'ogw'enfî gwâgo. ⁴⁰ Haligi emibiri y'eby'emalunga n'ey'ebya hano nshi; ci obulangale

^p**15.19** : Bulya omukristu acîhirira eby'en'igulu mpu lwo ayish'ibona amasîma g'empingu . Akabà ntà bulangâlire rhugwêrhe bw'okuyish'ihika omu mpingu, rhuli bingolongolo rhunali bahanya!

^q**15.20** : Omu Mandiko matagatîfu, okugwishira kwo kufâ.

^r**15.24** : Ago mâmi n'obwo burhegesi n'obuhashe ayish'ishâba go mâmi n'oburhegesi n'obuhashe bwa balya barhalonza Kristu abayimemwo.

^s**15.25** : Lul 109 (110) ,1.

^t**15.29** : Nkaba; erhi omukatekumeni afaga buzira kubatizibwa, Abakorinti bakâg'imujirirako ebijiro n'ensengero ziri nka za Bubatizo, lwo barhabâla omûka gwâge okuhika mwa Nnâmahanga.

^u**15.32** : Iz 22, 13.

^v**15.34** : Abakorinti baciri nka balalwe erhi ngeso zâbo z'ecipagani zirhuma.

bw'ey'eby'emalunga bubà bwâgo, n'obulangale bw'ey'ebya hano nshi bwâgo. ⁴¹ Obulangale bw'izûba bubà bwâgo, n'obulangale bw'omwêzi bubà bwâgo, n'obulangale bw'enyenyêzi bwâgo. Ciru n'enyenyêzi erhalangashana kuguma n'eyindi. ⁴² Ntyo kwo biri n'oku bufûke bw'abafû. Omubiri gunarhwêrwe guli gwa kubola, gufûke gurhaciri gwa kubola. ⁴³ Gurhwêrwa buzira bukuze, gufûke omu irenge ; gurhwêrwa erhi ngonyi, gufûke guli muzibu. ⁴⁴ Banarhwêre omubiri gw'obunya-nyama, hafûke omubiri gw'obunya-mûka.

Akabà habà omubiri gw'obunya-nyama, hanabà n'omubiri gw'obunya-mûka. ⁴⁵ Ntyo kwo biyandisirwe, mpu: «Omuntu murhanzi, Adamu, ajizirwe ciremwa cirimwo obuzîne; Adamu muzinda yêhe ajirwa mûka guhâna obuzîne^w. ⁴⁶ Ci arhali ec'obunya-mûka co cirhag'iboneka; ec'obunya-mubiri co cirhanga: ec'obunya-mûka cikulikire. ⁴⁷ Omuntu murhanzi^x omu bidaka arhengaga, anali w'en'igulu; owa kabiri yêhe arhengaga empingu. ⁴⁸ Oku omuny'igulu ali ayôsire, kwo n'abany'igulu bayôrha, n'oku ow'omu mpingu ali ayôsire, kwo n'ab'o-mu mpingu bayôrha^y. ⁴⁹ Na kulyâla rhwalikwo enshusho y'omuny'igulu, kwo rhukwânîne rhujekwo n'enshusho y'ow'omu mpingu^z.

⁵⁰ Kwo ndesire ntya, bene wîrhu: omubiri n'omukò^a birhankayîma omu Bwâmi bwa Nyamuzinda, n'eby'okubola birhankayîma omu birhankahash'ibola. ⁵¹ Nkolaga nammubwîra ihwe: rhweshi rhurhakafà, ci rhweshi rhwayish'ihinduka kundi kundib^b; ⁵² oku irindo liguma, omu kugohya ntya, oku izù ly'omushekera muzinda; bulya bayish'ibûha omu mushekera, n'abafîre bayish'ifûka na emibiri erhankacifà, na nîrhu rhwayish'ihinduka kundi kundi. ⁵³ Bulya ogûla mubiri gubola, kukwânîne guyambale obuhashe bw'okurhabola, n'ogu mubiri gufà, kukwânîne guyambale obuhashe bw'okurhafà.

Lufû, okuhima kwâwe ngahi kuli?

⁵⁴ Ci amango ogu mubiri gubola gwabà gwamâyambala obuhashe bw'okurhabola n'ogu mubiri gufà guyambala obuhashe bw'okurhafà, ly'olu luderho lw'Amandiko lwayunjula: Olufû lwahimirwe, lwamirwa n'irenge. ⁵⁵ Lufû we^c, okuhima kwâwe ngahi kuli? Lufû we, akababo kâwe ngahi kaligi? ⁵⁶ Olufû ecâha ko kababo kâlwo, n'ecâha Irhegeko bwo buzibu bwâco. ⁵⁷ Ci, nêci, Nyamuzinda akonkwa, owarhuhâga okuhimana erhi Nnawîrhu Yezu Kristu orhuma! ⁵⁸ Ntyo, bene wîrhu bazigirwa, musimike, murhadundaganaga, ensiku zoshi mukaz'ijà embere omu mukolo gwa Nyakasane, bulya mumanyire oku omukolo gwinyu muli Nyakasane gurhankafa busha.

16

IV. Enfundiko

Amahano. Omusingo. Obwangà

¹ Kw'erya ntûlo y'okurhabâla^d abatagatîfu, ninyu mujire nk'oku narhegekaga Ekleziya z'e

^w**15.45** : Murh 2,7.

^x**15.47** : Omuntu murhanzi, ye Adamu; owa kabiri, ye Yezu.

^y**15.48** : Adamu ahîre iburha lyâge obuzîne bw'omubiri; Kristu arhuhîre obuzîne bw'empingu.

^z**15.49** : Bulya Kristu afûsire. kukwânîne nîrhu rhuyish'ifûka .

^a**15.50** : Omubiri n'omukò , bwo bwôrhere bw'omuntu nka arhalimwo buzîne bwa Nnâmahanga Kristu arhudwirhîre

^b**15.51** : Balya bayish'ibà baciri en'igulu amango Kristu agaluka barhakafa, ci bahinduke.

^c**15.55** . 15, 55: Iz 25,8; Hoz 13,14.

^d**16.1** : Ntûlo y'okurhabâla abatagatîfu: Ezo nsholôlo zàli za kurhabâla abemêzi bakenyi b'e Yeruzalemu.

Galasiya. ² Olusiku lurhanzi lw'omugobe, ngasi muguma muli mwe abîke aha mwâge ebi asigazize, na ntyo barhalindaga mpu kuhika nyishe entûlo zibul'ihânwa. ³ Hano nyisha, nayanka abà mwene mucîshozire, mbafumbase obugo n'amaruba, ensholôlo zinyu bazihêke e Yeruzalemu. ⁴ N'akabà kukwânîne nâni nyije, banagenda haguma nâni. ⁵ Nayisha emwinyu hano mbà namagera omu Macedoniya, bulya kugera kône nagera omu Macedoniya. ⁶ Ci emwinyu yôhe nkaba nayishinga nsiku, ciru nankanagerezayo amango g'empondo goshi, mwene mubè mwe mumpisa ngasi aha nanajà. ⁷ Bulya ntalonza mmubone ngera ntya kwône; nnangâlîre nti nashinga kasanzi emwinyu, Nyakasane akayêmêra. ⁸ Ci kwône nâbêra e Efezi kuhika Pentekoste; ⁹ bulya banyigulireyo olumvi lwoshi oku mukolo gwâni, n'abashombanyi baliyo banji.

¹⁰ Timoteyo akayisha, mumanye akahugalala omu karhî kinyu ; bulyâla kwo akola akâni omukolo gwa Nyakasane . ¹¹ Kuziga harhajiraga owamugayaguza. Muyish'imurhabâla ampikaho n' omurhûla, bulya ndwîrhe namulinga rhwe na bene wîrhu. ¹² Mwene wîrhu Apolo naye, namugukulîre nti ajè emunda muli haguma na bene wîrhu; ci anywîre embuli mpu arhayije; ayijà amango ayumva amazire bushiru . ¹³ Mubè masù, musêre buzibu omu buyêmêre, mubè balume, munakomere! ¹⁴ Muli mwe byoshi bijirwe omu buzigire.

¹⁵ Nashub'immubwîra cindi cinwa ciguma, bene wîrhu. Murhahabiri oku Stefana n'enyumpa yâge bo barhanzirhanzi b'omu Akaya , n'oku bacîhizire bône omu mukolo gw'okurhumikira abatagatîfu. ¹⁶ Ninyu mukâkenga abantu ba bene abo na ngasi yêshi okola n' orhama haguma nabo. ¹⁷ Nsîmire obûla Stefana bo na Fortunato n'Akayiko bal'intandûla, na ntyo barhûliriza idulwe linyu lyandi emurhima. ¹⁸ Nêci, bahûmwîre omurhima gwâni n'ogwinyu. Abà-ntu ba bene abo mukabakenga. ¹⁹ Ekleziya z'omu Aziya mpu asingi. Akwila bo na Priska bammulamusize bwenêne muli Nyakasane, n'endêko y'abemêzi babugânana aha mwâbo. ²⁰ Bene wîrhu boshi bammulamusize. Mulamusanye n'ehinunugurho hitagatîfu. ²¹ Ogu musingo guli gwa kuboko kwâni niene, Paolo. ²² Orhazigira Nyakasane, akahera! «Maran atha!»^e Nyakasane ayisha! ²³ Enshôkano ya Nyakasane Yezu ebè haguma ninyu! ²⁴ Obuzigire bwâni kuli mwe mweshi muli Kristu Yezu!

^e**16.22** : «Maran atha» erhi «Marana tha»: ziri nderho za ciharamiya. Kwo kuderha: Nyakasane, ayisha! erhi Nyakasane , yisha.

AMARUBA GA KABIRI EMWA ABAKORINTI

Ntà mbaka zirhume rhwatwika Kristu nshusho ya Nnâmahanga, nîrhu rhubè nshusho ya Kristu. Oku akalamo ka Kristu eri ndolero y'entumwa, ngasi mwemêzi ali ndolero oku bandi (3, 17-18). Ngasi mbaka zibè za kuyêrekana erhi obwîra bwîrhu busêzire kuli Kristu ozaruhiraga omu bwîra bwa Nnâmahanga mpu nîrhu rhulêrhe abandî omu bwîra bwa Nnâmahanga. Ntâye walutwaga duba, ci rhulinde amango Nnâmahanga aha ngasi muguma irenge likwânîne hano afulûla ebifulike omu ngasi murhima

Endagâno za Nnâmahanga zoshi muli Kristu zibà «Amen», Nêci ntyo. Owayêmîre arhacishubiraga nyuma, bulya Kristu arhalimwo nêci na nanga; ci abà nêci oku mihigo ya Nnâmahanga. Kristu wacîjiraga mukenyi mpu rhubone obuhirhi ali lwîganyo lwîrhu okurhabâla abandî (8-9).

1

AMARUBA GA KABIRI EMWA ABAKORINTI

Enshokolezi: Paolo acîmanyîsa, abâna omusingo anavuga omunkwa

¹ Paolo, ntumwa ya Yezu Kristu oku bulonza bwa Nyamuzinda, rhwe na mwene wîrhu Timoteyo, oku Ekleziya ya Nyamuzinda eri e Korinti n'oku batagatîfu boshi bali omu Akaya yoshi.

² Kuli mwe enshôkano n'obuholo bw'emwa Larha Nyamuzinda na Nyakasane Yezu Kristu!

³ Ayâgirwe Nyamuzinda, Îshe wa Nnawîrhu Yezu Kristu, Larha w'obwonjo na Nyamuzinda wa ngasi burhûlirize; ⁴ ye rhurhûliriza omu mbaka zîrhu zoshi, mpu lyo nîrhu rhurhûliriza abandî omu ngasi malibuko n'obwo burhûlirize rhuhâbwa na Nyamuzinda. ⁵ Nêci, kulyâla amababale ga Kristu garhulugîre kwo n'oburhûlirize burhulugîre erhi Kristu orhuma. ⁶ Rhukalibuka erhi burhûlirize n'okucira kwinyu birhumire, bwo bamuhà oku mwalembemwo amababale rhudwîrhe rhwalembere nîrhu. ⁷ N'obulangâlire bwîrhu muli mwe bwenêne bukomîre: rhumanyire oku obûla mushangîre malibuko maguma nîrhu, mukolaga mwayish'ishangîra n'okurhûlirizibwa haguma nîrhu.

⁸ Nanga, bene wîrhu, rhurhalonzizi muhabe amalibuko rhwabwîne omu Aziya, gârhurhindibuza bwenêne, gârhalusa emisî yîrhu, ciru rhurhali rhucilangâlire nti rhwabêramwo omûka. ⁹ Okuli, kwo rhwâli rhuyôsire nka abatwîrwe okufà, lyo rhuleka okukacîkubagira emisî yîrhu rhwêne, ci rhubè Nyamuzinda ye rhucîkubagira, ye fûla abafû. ¹⁰ Yêne ye warhulîkûzagya oku lufû lungana olwo, ye wanacirhulîkûza kuli lwo; nêci, ye rhucîkubagira oku acirhuciza kandi. ¹¹ Ninyu murhurhabâle n'ensengero zinyu, lyo eyo nshôkano bantu banji barhushobôlera erhuma omunkwa gwavugwa rhwe rhurhumire.

I. Paolo kubêshera bamubêshîre

Ecarhumaga Paolo atamala amanalalira mpu ayisha

¹² Irengè lîrhu bw'obûla buhamîrizi bw'omurhima gwîrhu guhamîriza oku mw'eri igulu, na bwenêne emunda muli, rhwayôsire omu butagatîfu n'omu kurhabêsha, n'okwôla

rhwakuhâbagwa na Nyamuzinda. Rhwayôsire ntyo, arhali oku bwenge bw'omubiri^f, ci oku burhabâle bw'enshokano ya Nnâmahanga . ¹³ Bulyâla omu maruba gîrhu ntà kandi kantu rhuyandikamwo okuleka ebimusomamwo n'ebi muyumvamwo. Nnangâlire nti mwayumva lwoshi lwoshi, ¹⁴ nka kulyâla mwayumvîrhe hitya oku rhwe igwârhiro ly'obukuze bwinyu, kulya ninyu mwa yish'ibâ igwârhiro ly'obwîrhu Olusiku^g lwa Nnawîrhu Yezu Kristu. ¹⁵ Obwôla bulangâlire bwo bwarhumaga nnonza okurhang'ihika emwinyu, nti muhâbwe enshokano ya kabiri^h; ¹⁶ kurhenga emwinyu naderha nti ntwikanye omu Macedoniya, na kurhenga e Macedoniya nshubire emwinyu, ninyu mwâli mwandusa munampise omu Yudeya. ¹⁷ Ewe, k'erhi ndalira ntyo bwifudukweⁱ nakulaliraga? Nîsi k'eyo migabo yâni erigi ya bunya-mubiri, na ntyo nâbâmwo «nêci, nêci,» na «nanga, nanga» caligumiza? ¹⁸ Nyamuzinda orhagalula akanwa kâge ye ndahîre: ebinwa mmubwîra birhabâ«nêci na nanga». ¹⁹ Bulyâla olya Mugala wa Nyamuzinda, Yezu Kristu, rhwammubwîraga rhwe na Silvano na Timoteyo arhali «nêci na nanga»; arhabâmwo orhali «nêci». ²⁰ Nêci, ebi Nyamuzinda alaganyagya byoshi, «nêci» wabyo muli Ye abâ. Ye narhuma rhwaderha «Amen»^j w'irenge ruhâ Nnâmahanga. ²¹ Orhuzibuhya haguma ninyu muli Kristu n'owarhushîgaga amavurha^k, ye Nyamuzinda, ²² ye wanarhuhiragakwo ecimanyîso^l câge, anaheba ecikinja ca Mûka omu mirhima yîrhu . ²³ Niehe Nyamuzinda ye ndahîre oku buzîne bwâni, oku kummufâ lukogo kwarhumaga ntaciyishe e Korinti . ²⁴ Arhali kuderha nti rhurhegeke obuyêmêre bwinyu , ci nti rhuyushûle obusîme bwinyu ; bulya omu buyêmêre muli bazibu.

2

¹ Nalalira obwôla nti ntashubira emwinyu omu burhè^m. ² Bulyâla erhi nakammulêrhera oburhè, ndi wankacirhuma nashagaluka aha nyuma y'olya nalêrheraga oburhè? ³ N'akabâ nayandisire ebi mumanyireⁿ, kwâli kuderha nti lyo hano nyisha ntag'ibâ burhè erhi abâli bakwânîne okunsimîsa bârhuma, bulya mmanyire oku okusîma kwâni kunali kwinyu mweshi. ⁴ Nêci, burhè bunji nâlimwo n'omutula omu murhima erhi mmuyandikira , erhi nnandi omu mulenge arhali kuderha nti mmujire burhè, ci nti lyo mumanya oku obuzigire; bwâni kuli mwe buli bunji bwenêne.

⁵ Akabâ hali owajirîne burhè, arhali nie abujizire, ci mweshi, erhi nderhe oku baguma muli mwe abujizire lyo ntagibugera. ⁶ Burhali buhane bunyi obwo kuli oyo muntu^o wahanyirwe na banji. ⁷ Mumubabalarage erhikwo munamuhire omurhima omu nda, oyo muhanya alek'irhogera omu burhè bulushire olugero. ⁸ Co cirhumire mmuhûnyire nti muyêrekane obuzigire kuli ye. ⁹ N'erhi nyandika, kwâli kuderha nti mmurhangule, nnandole erhi obumvi bwinyu burhali bwa

^f**1.12** : Obwenge bw'omubiri, bwo bwenge buyegemera eby'en'igulu.

^g**1.14** : Olusiku lwa Nnawîrhu Yezu Kristu, lwo lusiku lw olubanja luzinda.

^h**1.15** : Enshokano ya kabiri : masîma g'okubonakwo Paolo obwa kabiri ekarhî kâbo.

ⁱ**1.17** : Abashombanyi ba Paolo bakâg'iderha mpu anakahiga binji, ci mpu arhajira ebi ahiga.

^j**1.20** : «Amen» kuli kuderha: «Nêci ntyo! Kwo biri ntyo, ebi odesire bisêzire».

^k**1.21** : Amavurha g'obubatizo.

^l**1.22** : Ecimanyîso cirhazazika c'Obubatizo n'Obukomezo. Ecikinja ca Mûka : lyo Isakramenta ly'Obukomezo.

^m**2.1** : Paolo arhalonza okushubîlêrhera Abakorinti oburhè.

ⁿ**2.3** : Maruba marhanzi Paolo ayandikiraga Abakorinti; ci ago maruba gahezire. Abalenga banaderhe oku aga burhanzi gahezire, gala marhanzi go gâlî ga kabirhi, n'aga ga kabiri go gâlî ga kasharhu.

^o**2.6** Omuntu wagayisagya Paolo. buno ahûnyire abakristu b'e Korinti mpu bababalire oyo mwene wâbo.

bihimbip.¹⁰ Ci kwônene oyu mubabalîre - akabà hali kantu namubabalirekwo- mwe mwarhumire namubabalira omu masù ga Kristu.¹¹ Mumanye rhwankarhebwa na Shetani! Emihigo yâge rhurhayihabiri.

Kurhenga e Trowa kuhika e Macedoniya. Obugo bw'entumwa

¹² Erhi mpika e Trowa nti mpanûle Omwanzi gw'Akalembe gwa Kristu, oku bamanyigulira olumvi muli Nyakasane, ¹³ Omurhima gwâni ntumvagya guruhîzire, bulyâla nabula bushanga mwene wîrhu Tito. Nabasengaruka obwo, najà e Macedoniya.

¹⁴ Ci Nyamuzinda ayâgirwe, oruhimira ngasi mango muli Kristu, olumîza akasûnunu k'obumanye bwâge hoshi hoshi n'omukolo gwîrhu! ¹⁵ Nêci, omu masù ga Nyamuzinda, rhuli kasûnunu kinjinja ka Kristu omu karhî k'abacira n'omu karhî k'abahera. ¹⁶ Kuli baguma rhuli kasûnunu ka lufû kahêka ebwa lufû, oku bandi rhuli kasûnunu ka buzîne kahisa oku buzîne. Omukolo mutyo ndi wankaguhasha? ¹⁷ Bulyâla rhwêhe rhurhali aka banji, bakaz'irhimbûla oluderho lwa Nyamuzinda; ci nka bantu nkana, nka bajà-bugo ba Nyamuzinda, rhuyigîriza muli Kristu embere za Nnâmahanga .

3

¹ Ewe, ka rhushub'igwîra okucîkunga rhwêne? Nîsi nkabaga kukwânîne, aka baguma, rhubè n'amaruba g'okucîmanyîsa emunda muli, erhi g'emwinyu? ² Mw'oyo mwe maruba gîrhu, mayandike omu mirhima yîrhu, gamanyikîne n'okusomwa n'abantu boshi. ³ Nêci, kurhafulikwa, muli maruba ga Kristu rhwasiribaga rhwênene, n'ago maruba garhali mayandike n'obwîno, ci n'Omûka gwa Nyamuzinda ozîne; garhali mayandike oku mbaho z'amabuye, ci oku mbaho z'emibiri, oku mirhima yinyu. ⁴ Kwo rhucîkubagire Nyamuzinda ntyo, erhi Kristu orhuma. ⁵ Arhali kuderha mpu oku bwîrhu rhugwêrhe buhashe bwa kuderha mpu kantu kalebe kali kuli rhwe. Nanga! obuhashe bwîrhu kuli Nyamuzinda burhenga. ⁶ Ye wa-rhuhâga obuhashe bw'okubà bajà-bugo b'endagâno mpyâhya; n'eyo ndagâno erhali ya lwandiko^q, ci ya Mûka. Bulya olwandiko kuyîrha luyîrha, ci Mûka buzîne abâna. ⁷ Erhi obujà-bugo bw'olufû^r, bwàli buyandisirwe oku mabuye, bujiraga irenge lingana halya, ciru bene Israheli barhankalozire Mûsa ebusù erhi bulangashane b'obusù bwâge burhuma, n'obwo kugera bwageraga, ⁸ kurhi obujà-bugo bwa Mûka bwankabulaga irenge lilushire? ⁹ Bulyâla, erhi abâga obujà-bugo bw'olwayâga bwàli irenge, kurhi obujà-bugo bw'olwayâza bwakabulaga kubona irenge lilushire? ¹⁰ N'erhi rhwankaligerera kw'eri irenge lilushire bwenêne, irenge ly'obujà-bugo burhanzi liri ntâlyo ¹¹ Bulyâla, ebyagera erhi bibaga byabonesire omu irenge, ebirhagera kurhi? Ka bibule bwarhalusa irenge kulusha?

¹² Kuziga obwôla rhugwêrhe obulangâlire bwa bene obwo, rhugwêrhe aha rhucîkubagîre. ¹³ Arhali aka Mûsa wakâg'icîbwîka obusù mpu bene Israheli ba-nkabona oku obwo bulangashane bwàli bwa okugera bwayûrha. ¹⁴ Ci obukengêre bwâbo bwatûha. Bulya kuhika olusiku lw'ene, nka basoma Endagâno ya mîra, olwôla lusîka ho lunacibà. Lurhasâg'ikûlwa, bulya, Kristu olurhenza. ¹⁵ Nêci, kuhika olusiku lw'ene, nka basoma Mûsa, olusîka lunabasîke emirhima. ¹⁶ Erhi omuntu ahindikira, Nyakasane, lyo olusîka lutwîka. ¹⁷ Nyakasane abà Mûka, n'aha Omûka gwa Nyakasane guli, ho n'omuntu abà ntagengwa. ¹⁸ Ci rhwêhe kuno rhunali, obusù burhali bubwîke,

^{p2.9} : Galya maruba makali ago Paolo adesire; nkaba nshonyi zarhumire bagarhera!

^{q3.6} : Olwandiko - Endagâno ya Mîra - kuyirha luyîrha, bulya luhâna amarhegeko, ci lurhahâna misî ya kugashimba. Mukà yêhe - Endagâno Mpyâhya - buzîne abâna.

^{r3.7} : Obujà-bugo bw'olufû: bulya amarhegeko ga mîra, owagavunaga, lufû atwîragwa. Ci ntà misî obwo bugo bwahânaga y'okugashimba bwinjà.

rhudwîrhe rhwabonekamwo irenge lya Nyakasane nk'omu ndolero^s, rhudwîrhe rhwahindulwa mpu rhushushe n'eyo nshusho, rhulangale kulusha rhunalangashane, nk 'oku Nyakasane alonzize, bulya abà Mûka.

4

¹ Co cirhumire, rhwe rhwabêrwe obwonjo erhi rhuhabwa obwo bugo, rhurhagonyâla. ² Ci okuhulika erhi nshonyi zirhuma, rhurhacikubâmwo. Obwenge bw'okurhebana rhurhabubâkwo, n'oluderho lwa Nyamuzinda rhurhaluhindula. Ci omu kuyêrekana okunali mwo rhucîmanyikiza oku mirhima y'abantu omu masû ga Nnâmahanga. ³ N'akabà Emyanzi y'Akalembe rhuwigîriza eciri mifulike, balya bâhera bo enafulisirwe, ⁴ balya barhayêmêra, balya Nyamuzinda w'en'igulu^t ahusize obukengêre, mpu bankanabona obulangashane bw'Emyanzi y' Akalembe y'irenge lya Kristu, y'eri nshusho ya Nnâmahanga^u. ⁵ Bulyâla arhali rhwêne rhuja rhwaciderha, ci Nyakasane Yezu Kristu rhuja rhwamanyîsa. Rhwêhe rhuli barhumisi binyu, erhi buzigire bwa Yezu Kristu burhuma. ⁶ Bulya Nyamuzinda waderhaga mpu omu omwizimya murhenge obumoleke, yêne ye wanamolekeraga omu mirhima yîrhu, mpu obulangashane bw'irenge lya Nyamuzinda liri ebusû bwa Kristu bumanyibwe.

Amalibuko n'obulangâlire bw'abajà-bugo

⁷ Ci kwônene obwo buhirhi omu mibiri y'obudaka rhubugwâsize, lyo bamanya oku obuhashe butyo kuli Nyamuzinda burhenga, ci arhali kuli rhwe. ⁸ Rhufundêrre enyunda zoshi, ci rhurhahinangusiri; rhurhamanyiri cici rhulangâlirage, ci erhi rhunalangâlire. ⁹ Barhurhindibuza, ci rhurhali balîkirire; barhukubire, ci rhurhahimirwi. ¹⁰ Amababale g'olufû lwa Yezu, rhugadwîrhe omu mubiri gwîrhu ngasi hoshi na ngasi mango, ly'obuzîne bwa Yezu nabo bubonekera omu mubiri gwîrhu. ¹¹ Bulya, ciru rhukabà rhuzîne, ngasi kasanzi rhuli batwîre okufà erhi Yezu orhuma, ly'obuzîne bwa Yezu nabo bubonekera omu mubiri gwîrhu gwâfè. ¹² Ntyo olufû ludwîrhe lwajira omukolo gwâlwo muli rhwe^v, ci muli mwe buzîne.

¹³ Ci kulya kubà nshôkano^w nguma y'obuyêmêre rhugwêrhe, nka kulya biya-ndisirwe, mpu^x: *Nayêmîre, co canarhumaga nshambâla*, nîrhu rhuyêmîre, co cinarhuma rhushambâla; ¹⁴ bulya rhumanyire oku owafûlaga Nyakasane Yezu, ayish'irhufûla nîrhu haguma na Yezu, anayish'iruhira aha burhambi bwâge haguma ninyu. ¹⁵ N'ebyo byoshi mwe bibêra, mpu lyo enshôkano nyinji kulusha erhuma omunkwa gwaluga, gunaluze abaguvuga, lyo Nyamuzinda ajà irenge.

¹⁶ Co cirhuma rhurhagonyâla. Ci oku omuntu orhuli embuga^y ashandâla, omuntu orhulimwo ahinduka muhyâhya ngasi lusiku. ¹⁷ Bulya okwôla kulibuka hityungunu kwa hisanzi hitya

^s**3.18** : Abashimbûlizi ba Kristu bali nka ndolero (cilolero) y'irenge lyâge; naye Kristu yo nshusho n'endolero y'irenge ly'Îshe.

^t**4.4** Shetani oyo ocihamba mpu yekola nn'eri igulu, ye olya wabwira Yezu mpu amuharamye! (Mat 4, 9-11). Ntâye arhamanamanakwo.

^u**4.4** rhulole amahugûlo omu 3, 18.

^v**4.12** olufû luli lwajira omukolo gwâlwo: Omukolo n'amalibuko g'obugo' bw'entumwa binyihya amagala gâzo, ci byo birhuma Nnâmahanga ashobôza abemêzi obuzîne bw'okuli. Kwo omuganda ashusha Nnawâbo Yezu ntyo; Yezu acîhânyire bunguke bw'abandi, kwo n'entumwa y'okuli ejira.

^w**4.13** : Nshôkano ya Mûka Mutagatîfu.

^x**4.13** : Lul 115 (116), 10.

^y**4.16** : Omuntu orhuli embuga gwo mubiri, n'orhulimwo, bwo buzîne rhwashobôlaga erhi rhuhinduka bâna ba Nnâmahanga omu Bubatizo.

kurhurheganyiza kulusha ngasi lugero omwandu gw'irenge ly'ensiku n'amango. ¹⁸ Co cirhuma rhurhalola ebiboneka, ci ebirhaboneka; bulya ebiboneka birhashinga kasanzi, ci ebirhaboneka biri by'e-nsiku n'amango.

5

¹ Rhumanyire oku erhi eci cihando² rhubâmwo hano igulu cankashabûka, rhugwêrhe enyumpa yayûbakagwa na Nyamuzinda, mûbako gw'ensiku n'amango guruhajiragwa na nfune za muntu, gunali omu irunga. ² Gw'ogu mulenge rhulimwo mw'obu bwôrhere; rhudwîrhe rhwacîfinja nti omûbako gwîrhu gw'omu irunga^a rhuguyambalîre oku gundi, ³ casinga rhurhimâmwe rhuyambîrhe^b, ci rhurhashangagwa rhuli bashugunu. ⁴ Nêci, oku rhunaciri mw'eci cihando, erhi omu mulenge rhunali n'omu malibuko; kulya kubà rhurhalonza okuhogolwa ogwo mwambalo, ci rhuguyambalîre oku nyanya y'ogundi, mpu omubiri gwîrhu gw'olufù guhinduke buzîne. ⁵ N'owarhubumbiraga okwo, anali Nyamuzinda yêne, ye wanarhuhâga Mûka Cikinja.

⁶ Kuziga, akabà ntyo, rhugwêrhe aha rhucîkubagîre, rhunamanyire bwinjà oku: «oku rhunacirimwo ogu mubiri, erhi n'emwa bene rhunali, kulî na Nyakasane; ⁷ bulya buyêmêre rhudwîrhe rhwagendamwo, ci arhali masû». ⁸ Rhurhwalihire obwo, rhurhankanabaga rhurhengemwo ogu mubiri, rhuj'ibêraho Nyakasane. ⁹ Na ntyo, rhubêziremwo ogu mubiri, rhubîre rhurhagubêziremwo; kumusimîsa rhulonza. ¹⁰ Bulyâla rhweshi kukwânîne rhuboneke aha lukîko lwa Kristu, lyo ngasi muguma âhâbwa amakwânane g'ebi ajizire aciri omu mubiri, binjà erhi bibî.

Omukolo gw'obugo bw'entumwa

¹¹ Na ntyo, bulya rhuyishi oku kwânîne okuyôboha Nyakasane, rhudwîrhage rhwayêmêza abantu. Nyamuzinda yêhe rhulangashîne omu masû gâge. Ninyu nnangâlîre nti rhulangashîne omu mirhima yinyu. ¹² Arhali kucîkunga rhwashubigwîra okucîkunga emunda muli, ci kuderha nti rhummuhè ecarhuma mwacîkuza erhi rhwe rhurhuma, lyo mubona oku mwashuza balya balimbira ebiboneka, babule bwalimbira ebiri omu murhima. ¹³ Akabà rhwahezize obukengêre Nyamuzinda orhumire^c, mwe kwabêra. ¹⁴ Nêci, buzigire bwa Kristu burhuminisire. Kwo rhugerêreza oku akabà muguma afîrîre boshi, kuziga boshi banafîre. ¹⁵ Boshi anafîrîre, mpu abalimwo omûka barhacîbêreragamwogwo, ci babè olya wabafîrîra anabafûkira ye bagubêreramwo.

¹⁶ Rhwêhe murhakacibona rhwarnanyira omuntu ebwa mubiri, akaba rhwalimanyîre Kristu bunya-mubiri ci lero buno arhaciri kwo rhumumanyire. ¹⁷ N'omuntu erhi akabà ali muli Kristu, erhi anakola ali ciremwa cihyâhya; okwâli burhanzi kwahwîre, byoshi bikola bihyâhya. ¹⁸ Okwôla kwoshi, yo kurhenga emwa Nyamuzinda, owashubig'irhujira bîra bâge oku bulagizi bwa Kristu, anarhuhâ obugo gw'okushubiza abandi omu bwîra bwâge. ¹⁹ Bulya Nyamuzinda yêne washubizagya igulu omu bwîra bwâge muli Kristu, erhi ayibagira obubî bw'abantu, n'erhi arhuheba ekanwa enderho z'okushubiza abandi omu bwîra bwâge. ²⁰ Ntyo rhuli bajà-bugo ba

^z**5.1** : Ogwo mûbako, gwo mubiri gw'irenge rhwâfûkane (1 Kr 15, 44-45).

^a**5.2** : Omûbako gw'omu Irunga rhuguyambalîre oku ogwo gundi: Rhwankalonza okujà omu irenge ly'ensiku n'amango buzira okurhang'ifà.

^b**5.3** 5, 3: Abayish'ishimânwa bayambîrhe, bo balya bâbè bacizîne, banali bajira ebijiro by'obulangashane amango Mwâmi Yezu agaluka; n'abâshangwe bashugunu, bo barhacibwisiri irenge lya Kristu kandi erhi bo balya bayish'ibà bafîre amango Kristu ayisha (1 Kr 15, 51-53).

^c**5.13** : Hali abakâg'ilongôza Paolo mpu arhalusire olugero, mpu adwîrhe ajira nk'ogwêrhwe n'isirhe. Akabà ajizire nka muntu ohezire obukengêre, Nnâmahanga warhumaga ajira ntyo; n'aka obukengêre bwâge buli bugumaguma, bemêzi barholamwo obunguke.

kîrhu. Oku izîno lya Kristu, rhumuhûnyire, mwe mukasinga; shubiri omu bwîra bwa Nnâmahanga! ²¹ Orhali oyishi ecâha, amujira câha rhwe rhurhumire^d, mpu lya muli ye rhushuba bushinganyanya bwa Nyamuzinda.

6

¹ Na bulya ye rhudwîrhe rhwarhabâla, rhumuhûnyire nti murhalekaga e-nshôkano ya Nnâmahanga yagera busha. ² Kulya kubà adesire, erhi^e: *Omu mango gakwânîne nakuyumvîrhîze, n'omu lusiku lw'okucira nakurhabîre*. Amango gakwânîne go gano, olusiku lw'okucira lwo luno. ³ Rhurhasârha ndi, nti lya barhagayaguza obujâ-bugo bwîrhu. ⁴ Ci omu ngasi kantu, kwo rhunacyîrekana nka baganda ba Nyamuzinda: omu kuzibuhira bwenêne amalibuko, omu malumwa n'omu burhè; ⁵ omu kushûrhwa empîmbo, omu mpamikwa, omu bugome, omu mirhamo, omu kubula îrò, n'omu kubula ebiryo; ⁶ omu bucêse bw'omurhima, omu bumanye, omu kulembera amalibuko, omu butûdu, muli Mûka Mutagatîfu, n'omu buzigire bw'okunali; ⁷ omu luderho lw'okuli, n'omu buhashe bwa Nnâmahanga; omu kukolêsa amatumu gw'okufungira n'okulwîra obushinganyanya; ⁸ omu kukengwa n'omu kulolwa nka byâsi, omu kuderhwa kubî n'omu kuderhwa kwinjâ; omu kujirwa ndyâlya, n'obwo rhurhaderha ebirhali by'okuli; ⁹ mpu barharhwîshi, obwo ntâye orhubaire; mpu rhuli obufâ, n'obwo rhuli mitaraga; mpu rhuli bahane, ci barhankarhuyîrha; ¹⁰ mpu rhuli burhè, n'obwo rhurhayôrha rhurhashagalusa; mpu rhuli ba buligo, n'obwo banji rhugaza; mpu rhurhagwêrhi kantu, n'obwo ntâco rhurhajira. Abakorinti nabo bayigule emirhima. ¹¹ Ntâ kantu rhummufulisire, wâni Bakorinti! Omurhima gwîrhu gwoshi guli mwigule! ¹² Nanga! murhafundêriri emunda rhuli; ci omu mirhima yinyu mwo mufundêrîre. ¹³ Ninyu murhugalulirage! Kwo mmubwîzire nka kulya omuntu anabwîra abâna bâge: ninyu muyigule omurhima gwinyu gwoshi gwoshi!

¹⁴ Mumanye mwakashangîra mulindizo muguma n'abarhali bemêzi. Bici obushinganyanya bwankashangîra n'obubî? Nîsi buguma buci obumoleke bwankajira n'omwizimya? ¹⁵ Bwîra buci Kristu agwêrhe bona Beliyari^f? Nîsi bici omwemêzi ankashangîra n'orhali mwemêzi? ¹⁶ Aka-Nyamuzinda bici kankafundikira haguma n'enshusho^g z'abazimu? Rhw'ono, nêci, rhwe rhuli nyumpa ya Nyamuzinda bici kankafundikira haguma n'enshusho z'abazimu? Rhw'ono, nêci; rhwe rhuli nyumpa ya Nyamuzinda ozîne, nk'oku Nnâmahanga aderhaga, erhi^h: *Nabêra omu karhî kâbo nnankabagerageramwo. Nâbâ Nyamuzinda wâbo, nabo babè bantu bâni*. ¹⁷ Rhengagi ekarhî kâbo, munacyegûle, kwo Nyakasane adesire. Mumanye mwankahuma oku kantu karhacîri, nâni nammuyankirira. ¹⁸ Nâbâ nie sho, ninyu mubè bagala bâni na bâli bâni, ye kudesire Nyakasane ogala-byoshi.

7

¹ Obûla rhugwêrhe endagâno ya bene eyo, bîra bâni, rhucîkûlekwo ngasi izinga ly'omubiri erhi ly'omurhima, rhuyûkirize omukolo gw'okucîjira bimâna omu kurhînya Nnâmahanga. ² Murhuyigulire emirhima yinyu! Ntâye rhwalenganyize, rhurhahombagya ndi, ntâye rhwalîre hyâge. ³ Ntadesiri ntyo nti mmuyagirize. Ka ntarhenzir'i-mmubwîra oku muli omu mirhima yîrhu omu kufâ n'omu kulama! ⁴ Kurhali kunyi ncimmwikubagîre; mwe munali bukuze bwâni bunene. Omurhima gwâni gurhulwîre; , nyunjwîre bushagaluke omu malibuko gîrhu goshi.

^d**5.21** : Nnâmahanga abarhuzize Mwâmi Yezu obuhane bwoshi bw'ebyâha b'igulu.

^e**6.2** : Iz 49, 8.

^f**6.15** . Beliyari ye Shetani.

^g**6.16** eidolos omu cigereki : «nshusho z'abazimu», kandi rhwanaderha nti «nshanga».

^h**6.16** : Lub 29, 45.

Paolo e Macedoniya yo Tito amushiganaga

⁵ Bulyâla, erhi rhuhiika e Macedoniya, rhurhaderhaga ciru mpu omubiri ogu gwamarhamûka. Ci ntâkwo rhurhalibukaga: embuga entambala, erhi nie ono, n'omu nda obwôba, erhi nie ono. ⁶ Ci Nyamuzinda orhûliriza abazamba arhurhûliriza omu kuyisha kwa Tito; ⁷ arhanali omu kuyisha kwâge mwône, ci n'omu burhûlirize abwîne ekarhî kinyu. Arhubwîzire olwifinjo lwinyu, oburhè muli, n'obushiru bwinyu kuli nie, na ntyo nasîma bwenêne kulusha.

⁸ Ciru akabà nammujizire burhè, n'amaruba gâni, ntagayiri; n'akabà nali ntanzir'igaya, -mbwîne oku ago maruba gâli gammujizire burhè, ciru akabà hyâli hisanzi hisungunu, - ⁹ buno nkola nsîmire, arhali okwenge mwâli burhè, ci kulya kubà obwo burhè bwarhumire mwacîyunjuza. Bulyâla oburhè mwâli bwa kuli Nyamuzinda, na ntyo ntà kantu kabî rhwammujirîre. ¹⁰ Nêci, oburhè bwa kuli Nyamuzinda, kulêrha bulêrha obucîyunjuze; ci oburhè bw'igulu bwôhe, lufû bulêrha. ¹¹ Loli ninyu mwêne eci obwo burhè bwa kuli Nyamuzinda bwammudwîrhîreⁱ. Loli bukombêdu bunganaci! Arhanali hoshi aho. Loli kurhi mwacîngayire mpu mucîyêze! Loli burhè bunganaci! Loli bwôba bunganaci. Loli buhane bunganaci? Loli bushiru bunganaci. Muli ebyo byoshi mwayêrekîne oku muli bêru-kwêru mw'olwo lubanja. ¹² N'akabà nammuyandikîre, arhali olya wagayisanyagya ye warhumire, arhanali olya bagayisagya^j. Kwâli kuderha nti obukombêdu bwinyu kuli rhwe bubonekane embere za Nnâmahanga. ¹³ Okwôla kwo kwarhurhûlirize.

Okwo kurhûlirizibwa kwîrhu kwanacijakwo obusîme bulushire bwenêne, erhi rhubona Tito asîmire, bulyâla mweshi oku munalî mwarhumire omurhima gwâge gwadêkerera. ¹⁴ N'akabà omu masû gâge hali oku naciîmire erhi mwe murhuma, ntakubêraga nshonyi. Ci nka kulyâla rhwammubwîraga byoshi oku binali, ntyo kwo n'okucîsîma kwîrhu omu masû ga Tito kwayishirig'ibà kwa kunali. ¹⁵ N'obuzigire bwâge kuli mwe bukola bulushisize, akakengêra obumvi bwinyu mweshi, n'oku mwamuyankiriraga munayôbohire munadwîrhe mwageramwo omusisi. ¹⁶ Nsîmire obûla omu ngasi hyoshi nanacimwîkubagira mw'oyo.

8

II. Ensholôlo z'okurhabâla abemêzi b'e Yeruzalemu

Ecarhuma barhabâla

¹ Rhulonzize okummumanyîsa, bene wîrhu, enshôkano Nyamuzinda àshobôzize Ekleziya z'e Macedoniya. ² Omu malibuko manji babwîne, obushagaluke bwâbo bunene n'obukenyi bwâbo bunji byayunjulirîne, byahinduka buhirhi bwa kurhabâla abandi. ³ Nk'oku banali bahashire, niene mpanyire obwo buhamîrize, ciru na kurhalusa obuhashe bwâbo bwône, ⁴ bayish'irhuyinginga mpu rhubashobôze nabo enshôkano y'okushangîra ogwo mukolo gw'okurhabâla abatagatîfu^k. ⁵ Balushîriza ciru aha rhwâli rhulangâlire là! Barhag'ijà aho, bacîhâna bône emwa Nyakasane, okubundi bacîhâna emwîrhu oku bulonza bwa Nnâmahanga. ⁶ Rhwanacihûna Tito obwo, nti obwôla ali amârho-ndêra ogwo mukolo gw'okurhabâlana aguyunjulize emwinyu. ⁷ Ci kulya mulushana muli byoshi: omu buyêmêre n'omu kumany'iderha, n'omu buzigire rhwammuyigîrizagya, ntyo kwo munalushanage na mw'okwo kurhabâla abandi. ⁸ Lirhali irhegeko mmuhîre ene nderha ntyo; ci kuderha nti mbè nkanarhangula erhi obuzigire bwinyu bunali bo omu kushîbirira abandi. ⁹ Murhababiri enshôkano ya Nyakasane Yezu Kristu, oku ye wali mugale acîjiraga mukenyi mwe murhumire, mpu lyo obukenyi bwâge bumujira bahirhi. ¹⁰ Ihano kwône

ⁱ**7.11** :Oburhè bwa kuli Nnâmahanga: Bulya buhane Abakorinti bahâga olya wagayisagya Paolo. Erhi babà bamamuhana, ahinduka mwinjà.

^j**7.12** : Olya bagayisagya: omuntu Paolo arhumaga e Korinti.

^k**8.4** : Abo batagatîfu, bo bakristu b e Yeruzalemu.

mmuhîre mw'okwo; okwôla kwo kunamukwânîne mwe mwarhondêraga ogo mukolo kurhenga mwâka injo. Arhanali kurhondêra okugujira kwône, ci n'okugulonza. ¹¹ Nêci, ogwo mukolo muguyujuzagye, na ntyo kulyâla mwâli mubiduhire omu kulalira, kwo munashubig'ibiduha n'omu kujira, nk'oku munahashire. ¹² Obulonza bukabiduha, eci omuntu agwêrhe co cinarhuma asîmwa, ci arhankadôsibwa eci arhagwêrhi. ¹³ Ntadesiri nti mukûle abandi olukoba emumiro, mucîhiremwolo, ci nti muyumanyanye. ¹⁴ Mw'okûla rhuli buno, ebimmulugîre birhabâle obukenyi bw'abinyu, lyo ebibalugîre nabo biyish'irhabâla obukenyi bw'abinyu, na ntyo muyumanyanye, ¹⁵ nka kulya biyandisirwe, mpu': *Owali orhôzire binji birhamulugiraga, n'owali orhôzire, binyi birhamunyihiraga.*

Entumwa Paolo ali arhumire e Korinti

¹⁶ Mushâna Nyamuzinda ayâgirwe! owahiraga obu bushiru kuli mwe omu murhima gwa Tito. ¹⁷ Ayumvîrhe izû lyâni. Ciru abâ bushiru kulusha, ayishire emwinyu oku kulonza kwâge yêne. ¹⁸ Rhumurhumîre bo na mwene wîrhu muguma, olya irenge lyâge omu kulumîza Emyanzi y'Akalembe^m liderhwa omu Ekleziya zoshi. ¹⁹ Arhanali kwône okwo: acîshozirwe n'Ekleziya mpu anyôse rhukaz'ibalama rhwe naye mw'ogûla mukolo gw'enshôkano rhwacîhânyirekwo, lyo Nyakasane ajâ irenge, lyo n'omurhima gwîrhu guruhûlûla. ²⁰ Kulonza okwôla nti harhag'ijira owarhutumuza kw'ogûla mwandu gw'ebirugu barhubarhuzize. ²¹ Bulyâla rhulonza okujira aminjâ, arhali omu masû ga Nyamuzinda mwône, ci n'embere z'abantu. ²² Rhubarhumîre bo n'olya mwene wîrhuⁿ warhuyêresire kanji kanji oku anabâ mukombêdu, na buno acîyêrekîne wa bushiru kulusha bulya acimmwîkubagire bwenêne. ²³ Tito yêhe ye wîrhu rhubâ rhwe naye, ye nantabâla oku mukolo ekarhî kinyu. Abandi bene wîrhu, Ekleziya zibarhumire, bali irenge lya Kristu. ²⁴ Embere z'Ekleziya mubayêreke oku obuzigire bwinyu bunali bo, n'oku obwîkubagire rhummugwêrhemwo burhali bwa busha.

9

¹ Nago ogôla mukolo w'okurhabâla abatagatîfu, ntacirhamya nti na-mmuyandikira kuli go. ² Bulya ntahabiri oku mubiduha, mwe ncitakîra e Macedoniya, nti: «Akaya yôhe ecirheganyize kurhenga mwâk'injo». N'obushiru bwinyu bwatuzire banji. ³ Mmurhumirage obwôla bene wîrhu, nti lyo okwo kulimba rhummulimbamwo kurhag'ibâ ntâko muli okwo, lyo munabâ mucîrheganyize nk'oku naderhaga, ⁴ erhi ab'e Macedoniya bankayisha bandusize, barhag'ishanga murhacirheganyizi, enshonyi zirhugwârhe -ntag'iderha nti mwe- muli obwôla bulangâlire. ⁵ Omurhima gwambwîraga obwo mpu kukwânîne ntume bene wîrhu banshokolere emwinyu, barheganye erya nsholôlo yinyu mwalaganyagya, eyôrhe eri nteganye, -enabè nsholôlo y'okuli, ci karhabaga kantu ka bujinisi.

Nyamuzinda azigira ohâna anashagalusire

⁶ Kengêri: orhwêra binyi, binyi anasarûla; n'orhwêra binji, binji, anasarûla. ⁷ Ngasi muguma ahâne nk'oku omurhima gwâge gunamubwîzire; arhahânaga nk'oli burhè, nîsi erhi nk'osêzîbwe; bulya Nyamuzinda azigira ohâna anashagalusire^o. ⁸ Câba Nyamuzinda anahash'immushobôza enshôkano za ngasi lubero, lyo mubona ebi mmukwânîne muli byoshi na ngasi mango, mubul'isigaza ebi mwajiramwo ngasi mukolo mwinjâ. ⁹ Ntyo kwo biyandisirwe, mpu^p: *Agabire aminjâ gâge, ashobôza abakenyi; obushinganyanya bwâge buli bw'ensiku n'amango.*

^l**8.15** : Lub 16, 18: Ebyo binwa biyêrekîre amâna, bene Israheli balyaga omu irungu.

^m**8.18** : Wabona Luka oyo adesire.

ⁿ**8.22** : Oyo «mwene wîrhu» rhurhishi ye ndi; Paolo arhamudesiri izîno.

^o**9.7** : Mig 22, 8.

^p**9.9** : Mig 22, 9; Lul 111 (112), 9.

¹⁰ Olyâla ohà omuhinzi emburho n'omugati alya, ammuha ninyu emburho erhali nyi, anayiluze, anammuyûshulire amalehe g'obushinganyanya bwinyu. ¹¹ Ntâho murhacigalira obwo, munakolaga mwâbona oku mwankarhabâla abâ-ndi omu ngasi kantu, na ntyo Nyamuzinda avugwe omunkwa oku bulagizi bwîrhu. ¹² Bulyâla ogwo mukolo Mutagatîfu kurhali kurhabâla kwône gurhabâla abatagatîfu omu bulagîrire bwâbo, ci ciru gurhuma bavuga Nyamuzinda omunkwa bwenêne. ¹³ Oburhabâle bwinyu bukolaga bwâbazibûla amasû, bagashânize Nnâmahanga, kulya kubà mwayêmîre okuyêrekana Emyanzi y'Akalembe ya Kristu buzira kuyibêra nshonyi, na bulya murhajiraga bujinisi omu kubarhabâla n'omu kurhabâla boshi. ¹⁴ N'okushenga bammushengera kuyêrekîne oku bwenêne bammurhonya, bulyâla enshôkano Nnâmahanga ammushobôzize eri nyinji bwenêne. ¹⁵ Nyamuzinda akonkwa oku nshôkano yâge erhankaderhwa!

10

III. Paolo ashuza balya bâli bamushobesire

Paolo arhabâ ngonyi

¹ Niehe Paolo mmuhûnyire, mwe mukasinga, obutûdu n'obwinjâ bwa Kristu burhumire, nie erya ngonyi nka ndi embere zinyu, na nka ntammuliho nshube ntwâli. ² Mmuhunyirage, mwe mukasinga, hano mpika eyo munda, ntarhengagamwo bulya burhwâli abagerêreza mpu mubiri gurhuhêka bacikêbwa mpu mbamwo. ³ Omu mubiri rhubâ, nêci, ci rhurhalwa kwa mubiri. ⁴ Nanga, amatumu rhulwamwo garhali ga bunya-mubiri, ci oku buzibu bwa Nyamuzinda gagwêrhe obuhashe bw'okuhongola ebishagala by'entambala by'abashombanyi. Emirâli rhwe rhuyitwamwo, ⁵ na ngasi bucîbone buderha mpu bwacîgererakwo okumanya Nyamuzinda, na ngasi bukengêre rhubugwârha mpira nti bushige Kristu. ⁶ Na hano obumvi bwinyu bubâ bwimâna, rhulingûzize okuhana ngasi yêshi waciderhe mpu arhenguha.

⁷ Okuli mûshi murhakubishaga! Ocîkubagire mpu ali wa Kristu, ashub'icija emurhima, amanye oku ali wa Kristu kwo nîrhu rhuli bâge. ⁸ Bulya, ciru obwo buhashe bwîrhu nankabulimbira okurhalusire olugero hitya, obwo buhashe Nyakasane ârhuhâga mpu rhumuyûbakemwo mwoyo, arhali mpu rhumushâbemwo ntankabubêra nshonyi. ⁹ Bulyâla ntalonzizi mumanye mpu kummuyôbohya nnonza okummuyôbohya n'amaruba gâni. ¹⁰ «Amaruba gâge, kwo baderha, gali ga bulume ganali makali; ci erhi wankamubona yêne, ngonyi, n'iderha lyâge liri ntâlyo»; ¹¹ Olimw'okwo kwa bene okwo, amanye oku oku rhuyôrha omu iderha ly'amaruba gîrhu nka rhurhahali, kwo rhwanayish'iyôrha omu bijiro bîrhu hano rhubâ rhukola rhuli ekarhî kinyu.

Paolo arhabâ mucibonyi

¹² Rhurhadesiri nti rhucihiremwo oburhwâli bw'okucîyumanyanya nîsi erhi obw'okucîgererakwo balya bacikunga bône. Ci omu kucîkunga bône n'omu kucîshushanya bône na nnene, ntâ bukengêre! ¹³ Rhwêhe rhurhacîkuza kurhaluka olugero^q, ci olugero Nyamuzinda arhugereragamwo erhi aruhisa emwinyu, lwo rhwanacîgereramwo. ¹⁴ Rhurhanagandâzizi okurhalusire olugero lwîrhu, nka kulya rhurhali rhushubig'ihika emwinyu; ci rhwammuhisireho erhi rhumudwîrhîre Emyanzi y'Akalembe ka Kristu. ¹⁵ Rhurharhalusire olugero n'okucîkungira emirimo ya bene, ci rhucîkubagîre oku, omu kuyûshûka emunda muli buzira kurhalusa olugero lwîrhu, ¹⁶ rhunalangâlîre okuhisa Emyanzi y'Akalembe omu zindi ntambi kurhaluka emwinyu,

^q**10.13** :Olugè lw'omukolo gw'obugo bwa Paolo, liri igulu lyoshi. Muli okwo ntâye wankaderha mpu acigerera kuli ye.

ahâli h'okulimbira emikolo mikole omu kwa bene. ¹⁷ Owalonza obukuze^r, abulongeze muli Nyakasane! ¹⁸ Bulya arhali ocikunga yêne ye gera, ci oyu Nyakasane akunga.

11

Paolo asêzîbwe okucîkuza yêne

¹ Acibâga mwankanzigira nasirâha hitya! Câba nêci mwandembera ² Bulyâla okuyâgala munyâgîre kuli kuyâgalwa kwa Nyamuzinda. Kulya kubà nammuhîre mulume muguma yênene, nka mwâna w'obunyere orhashubig'ihumwakwo w'okuyêreka Kristu. ³ Ci kwône nyôbohire bwenêne nti e-nkengêro zinyu zakasherêra zinacîkûle omu bwimâna bwa Kristu, nka kulyâla enjoka yarhebaga Eva n'obwenguhuza bwâyo. ⁴ Bulyâla erhi hankajira owayish'immuyigîriza owundi Kristu okuleka olya rhwammuyigîrizagya, erhi kwa-nkaba kuhâbwa owundi Mûka okuleka olya mwahâbagwa, nîsi erhi yindi Myanzi y'Akalernbe okuleka erya mwayankiriraga, murhankabula bwayêmêra! ⁵ N'obwo ncîkêbirwe nti ezo «ntumwa nkulu» ntâco zindushire! ⁶ N'akabà ntâ bulenga bw'e kanwa njira, obumanye bwoki ntabuziri muli byoshi n'embere za boshi rhwammuyêresirekwo.

⁷ Ka kubîha nabîhirage erhi nyunama nti mmulengeze, mmuyigîriza Emyanzi y'Akalembe ka Nnâmahanga buzira kuhûna kantu? ⁸ Zindi Ekleziya nanyazire, zo zampîre oburhabâle oku mukolo gwâni ekarhî kinyu. ⁹ N'obwôla nali emwinyu ntanagwêrhi cici, ntazidoheraga ndi; bene wîrhu bâhubukaga e Macedoniya bo bampîre ebi nal'indagîrerekwo. Muli byoshi nacîlanga nti ntag'immuzidohera, nanacîlanga. ¹⁰ Okuli kwa Kristu kundimwo kwo ndahîre: ako kalimbiriro kâni ntâye wankakankulamwo omu cihugo c'Akaya! ¹¹ Bulya kurhi? Ka mpu bulya ntammuzigira? Nyamuzinda yêne amanyire!

¹² Oku nyôrha njira, nashub'ikakujira, lyo mbatwîra omu myanzi balya bakaz'ilonza aha bankalimbira mpu bayumanana nîrhu. ¹³ Bulya abantu ba bene bo liri irumbi mpu ntumwa, bakozi endyâlya bakâg'irhebana mpu ntumwa za Kristu. ¹⁴ N'okwo kurhankasomeza ndi; bulya Shetani naye anacîyôze nka malahika wa bumoleke. ¹⁵ Kuziga kurhali kudârhi abaganda bâge nabo bacîyôze nka ntumwa za bushinganyanya. Ci obuzinda bwâbo kwo nabo bwanabà ak'ebijiro byâbo.

¹⁶ Nashub'iderha là: harhabaga owamanya mpu ngwêrhwe n'isirhe. Na mukakuderha, yêmêragi mbè musirhe, lyo nâni mbà nka nacîkunga hitya. ¹⁷ Oku nkola naderha, ntakuderhe oku bwa Nyakasane, ci nka kula omusirhe anabà, erhi nnamanyire bwinjà oku ngwêrhe ebyankalimbirwa. ¹⁸ Kulya kubà bandi banji bacîkunga kwa mubiri, ka nâni ntang'icîkunga! ¹⁹ Mwe benge, murhahugûga amadâga mubà mweshi! ²⁰ Nêci, banammujire bajà, munacihumbire; bakammulya babishi, munacihulikire; banammunyage, ba-mmugayaguze, ammuhe ciru n'omulimba omu irhama, murhanahinye. ²¹ Nkudesire nti lyo enshonyi zimugwârha. Nkaba kwo mumanya mpu rhurhali balume!

Ci ngasi eci balimbira coshi, -ka nkuderhe nk'ogwêrhwe n'isirhe, - nâni, nanacîrimbira. ²² Bali Bayahudi, nâni ndi wundi! Bali b'oku nkomoka y'Abrahamu; ci nâni! ²³ Bali Baganda ba Kristu, - lêro nkola naderha nka musirhe, - nie ono mbalushire! Mbalushire omu kuluza emikolo, omu kushwêkwa kanji-kanji omu kushûrhwa okurhalusize olugero. Kanga nalinzir'ifà? ²⁴ Karhanu koshi nashûrhwa n'Abayahudi erya mikoba makumi asharhu na mwenda. ²⁵ E-mpindo nazishûsirwe kasharhu; nabandwa amabuye liguma; nazika omu nyanja kasharhu; nashinga mulegerere muguma na budufu buguma omu ndalâlâ y'enyanja. ²⁶ Kanji-kanji erhi omu njira ndi; enyîshi zampusha; nalinz'igwa omu bishumûsi; nalinz'iyîrhwa n'ab'emwîrhu; abapagani bampusha; nalinz'ifira omu cishagala; omu irungu niene niene; enyanja yalinz'impêka; nalinz'iyîrhwa

n'endyâla mpu bene wîrhu. ²⁷ mbalushire omu kukola n'omu kurhama; kanji-kanji nalazire ntanahebiri olugohe oku lundi; ishali n'enyôrha, okucîshalisa kanji-kanji, okukayûla n'okubula eci nacibwîka. ²⁸ Ntadesiri n'ebindi... Ngasi lusiku erhi omurhima gukangalire erhi Ekleziya zoshi zirhuma. ²⁹ Ndi ôbà ngonyi, nkanabula bwagonyâla nâni? Ndi ohirima, nkanabula bwayumva mbabîre bwenêne?

³⁰ Akabâga kwo bâdesire mpu rhucîkuze, niehe buzamba bwâni nalimbira. ³¹ Nyamuzinda n'Îshe wa Nnawîrhu Yezu -olya okayagirwa ensiku n'amango! - arhahabiri oku ntanywerha. ³² E Damasi, omurhambo wa mwâmi Areta àrhegeka mpu balange olugo lw'e Damasi lyo bangwârha. ³³ Omu cirhimbiri bampebire, bacigeza aha kabonezo, banyandagaza oku lukûta, na ntyo namufulumuka omu nfune.

12

¹ Akabâ kukwânîne rhucîkuze, -ci kunali kurhamira busha.- nkolaga naderha n'oku Nyakasane ambonekeraga n'ebi ambishûlîre. ² Nyîshi omuntu muli Kristu hamagera myâka ikumi n'ini. Oyo muntu, -erhi ali ahêsire omubiri, ntishi erhi agusiga ntishi, Nyamuzinda yêne amanyire, - erhi bamuzirundukana omu malunga, bamuhisa omu irunga lya kasharhu. ³ Nyîshi oku oyo muntu, erhi ali ahêsire omubiri, ntishi, agusga, ntishi, Nyamuzinda yêne amanyire, - ⁴ bamuzurundukîne omu paradizo, ayumva ebinwa birhankaderhwa; ebi ayumvîrhe omuntu arhayêmêrîrwi okubiderha. ⁵ Oyo muntu, nêci, nanamulimbira; ci nie niehe ntankalimbira oburhali buzamba bwâni. ⁶ Ncilonzagya okucîkuza, lirhankabire isirhe; bulya ntankadesire ebirhali by'o-kuli. Ci nalekeraga aho, hakanajira owacinyikebwa mukulu kulusha oku abwîne ndi, nîsi erhi oku ayumva naderha.

⁷ Lyo n'obukulu bw'ebyo banfulûliraga burhag'irhuma nacîbona, bampeba akababo omu mubiri, kali nka ntumwa ya Shetani ekaz'intimba ebifundo. ⁸ Namahûna Nyakasane kasharhu erhi okwôla kurhuma, nti amuntenzekwo. ⁹ Naye ambwîra, erhi: «Enshôkano yâni erhakunyihiri; bulya obuhashe bwâni omu buzamba mwo bucîyerekana». Nkolaga nsîmire okulimbira obuzamba bwâni, lyo obuhashe bwa Kristu bumbêramwo. ¹⁰ Okwôla kwo kurhuma nyumva nsîmire omu buzamba bwâni, omu bijâci, omu malibuko, omu kurhi- ndibuzibwa n'omu burhè, erhi Kristu orhuma. Bulya amango ndi muzamba, lyo mbà muzibu! ¹¹ Ka ntashubirage musirhe! Mwe mwanarhumire. Kali singa mwe mwâli gwâsirwe okunkunga! Bulya ntâco ndushirwe n'abo bali ntumwa nkulu, ciru nkaba ntali cici. ¹² Ebiyêrekana oku ndi ntumwa, mwabibwîne ekarhî kinyu: okulemba ngasi malibuko, ebimanyîso, ebisômerîne n'ebirhangâzo. ¹³ Ezindi Ekleziya cici zahâbirwe murhahâbagwa, aha nyuma ly'okubà nie ono ntammuzidoheraga? Mumbabalire okwôla kubîha nammubîhîre! ¹⁴ Bukola bwa kasharhu obu ncîrheganyize okujà emwinyu, ntanammuzidohera. Arhali abâna bo bagwâsirwe babîkire ababusi. Ci ababusi bo babîkira abâna bâbo. ¹⁵ Niehe nnonzize okuhâna byoshi n'okucîhâna niene nieshi-nieshi erhi mwe murhuma. Obûla mmuzigire kulusha, ka kukwânîne munzigire kunyi? ¹⁶ Erhi «Kubage!» nie ono ntammuzidoheraga; ci kulya kubà nali mwengûza, nammugwârhira omu bwenge^s. ¹⁷ Ewe, k'abanarhumaga emwinyu bâli- mwo muguma warhumire nammuyungukirakwo? ¹⁸ Nayinginga Tito, nanamurhuma bo n'olya mwene wîrhu^t. Ka Tito ammayungukirekwo? K'arhali njira nguma rhwalimwo, muguma akula okugula aha, owundi akuhebe ho?

Paolo ayôbohire okurhimâna Abakorinti omu mabî

¹⁹ Kurhenga mîra mucîkêbwa mpu kusamba rhusamba embere zinyu! E-mbêre za Nnâmahanga rhuderhera muli Kristu. Ebyo byoshi, bene wîrhu, kuderha nti mujè embere. ²⁰ Bulya nyôbohire

^s**12.16** : Eryo iderha lyâli lya bashombanyi ba Paolo.

^t**12.18** 12, 18: Lolà 2 Kr 8, 18-22.

nti nkaba hano nyisha, arhali oku nnonzize mubè kwo nashanga muyôshire; nti ninyu mwakanashanga nyôshire oku murhalonzizi mbè; nti nakanashanga mulimwo ennongwè, obwâgalwa, omungo, orhudali, okuderherana kubî, okuhûranana, obucîbone n'akavuli-ndi. ²¹ Nyôbohire nti amango nashubira eyo, Nyamwagirwa Nyamuzinda akanambonêsa enshonyi embere zinyu, nti hakanajira banji nalakira bajizire ebyâha, banabula bwaciyunjuza oku bijiro byâbo by'okubî, by'okuhusha n'e-by'okukala enshonyi.

13

¹ Bukola bwa kasharhu obûla njà emwinyu. Ngasi lubanja lukatubwa oku cinwa ca bahamîrizi babiri erhi basharhu^u. ² Nakubwîzire balya bajizire ebyâha burhanzi, nakubwîra n'abandi boshi, nnabà nanashub'ikuderha kandi ene ntabalimwo, nka kulya najiraga erhi ndi eyo obwa kabiri: nkashubira eyo, lêro ntâbe bwonjo. ³ Nkabaga mulonzize mubone oku Kristu odwîrhe aderhera omu kanwa kâni? Yêhe erhabà ngonyi embere zinyu, ci ajira obuhashe muli mwe. ⁴ Abambiragwa oku musalaba erhi kugonyâla^v kurhuma, ci azîne oku buhashe bwa Nyamuzinda. Na nîrhu, rhuli ngonyi muli ye, nêci, ci rhwayish'iyôrha rhuzîne haguma naye oku buhashe bwa Nyamuzinda muli mwe.

⁵ Ninyu mwene mubage nka mwagerêreza, mulole erhi munali omu buyêmêre; mucîrhangule mwene. Ka ninyu mwene murhamanyiri oku Yezu Kristu ammulimwo? Nkaba abage erhi muli mihera! ⁶ Ahâli nkaba mwamanya oku rhwêhe rhurhali mihera! ⁷ Rhudwîrhe rhwashenga Nnâmahanga ammurhabâle murhajiraga okubî; arhali kuderha nti lyo babona oku rhuyâzize, ci kuderha nti lyo mw'oyo mujira okwinjâ, rhubè rhwe rhuyâga. ⁸ Bulyâla rhurhagwêrhi buhashe bwa kulwîsa okuli, ci bwa kulwîra okuli bwône rhujira. ⁹ Nêci, rhusîma rhw'ono rhubè ngonyi^w, ninyu mubè bazibu. Kwo rhunashenga omu nsengero zîrhu okwo: nti mushube bimâna. ¹⁰ Co cirhumire nayandika nnandi kuli eco, nti lyo hano mbà nkola mmuliho, ntag'ikaliha omu buhashe Nyakasane a-mpâga mpu nyûbake, ci arhali mpu nshabe.

Enfundiko

Amahano. Omusingo. Obwangà

¹¹ Ntyo, bene wîrhu, mushagaluke, mucîsêze okubà bimâna, muhânane omurhima, muyumvanye, mubè n'omurhûla, na Nyamuzinda w'omurhûla abà ninyu. ¹² Mulamusanye n'ehinunugurho hitagatîfu. Abatagatîfu boshi ba- mmulamusize. ¹³ Enshôkano ya Nyakasane Yezu Kristu, n'obuzigire bwa Nyamuzinda, n'omulungano gwa Mûka Mutagatîfu bibè ninyu mweshi!

^u**13.1** Bahamîrizi babiri erhi basharhu: Lush 1,15.

^v**13.4** : Kugonyâla: kugonyohala.

^w**13.9** : Abakorinti babà bazibu olugendo lwâbo lukaba lwimâna, Paolo anabà ngonyi obwo, bulya arhacigwêrhi igwârhiro ly'okukolêsa obuhashe bwâge, na ntyo anayâga.

AMARUBA EMWA ABAGALASIYA^x

Paolo ali mwîshogwa wa Nnâmahanga, Yezu wamuhugûlaga Emyanzi y'Akalembe ayigîriza (1). Okubà mukristu kurhali kushimba obwôrhere bw'Abayahudi (2); bulya okukembûlwa kuli ntâco, n'okurhakembûlwa nakwo kuli ntâco; akantu kagwêrhe akamalo, kuli kuhinduka ciremwa cihyâhya (5, 5-6; 6, 15). Omukristu akwânîne ayumve oku abemêzi boshi muli Kristu bakola bene Abrahamu. Ye Nnâmahanga ahâga endagâno omu buyêmêre mpu arhaciri Abram, Larha-wa-lukengwa, ci Abrahamu, Îshe-wa-mbaga-mwandu. Ababatizibwe barhacirimwo kabôlo. Obuyêmêre buyimangira oku ciragâne ci arhali oku Irhegeko, bulya Irhegeko lîrhâna misî ya kushimba amarhegeko (3). Erhi Nnâmahanga abona oku amango gayunjwîre arhuma Omugala, aburhwa n'omukazi, afîra ebyâha bîrhu, anafûka; n'abamuyêmîre bahâbwa Mûka wabarhabâla okushimba amarhegeko mafundikire omu irhegeko ly'obuzigire, barhali bajà ci bâna baburhe (4-5). Ngasi muguma acîhangâne kuyâka ebijiro bigalugalu by'omubiri ahêkwe na Mûka Mutagatîfu (5, 5-6. 13-6, 17).

1

AMARUBA EMWA ABAGALASIYA

Paolo acîmanyisa, anahâna omusingo

¹ Paolo, ntumwa, arhali oku bulonza bw'abantu nîsi erhi oku bulagizi bw'omuntu, ci oku nshôkano ya Yezu Kristu na Nyamuzinda Îshe wamufûlaga omu bafû, ² nie na bene wîrhu boshi rhuli rhweshi, oku Ekleziya z'e Galasiya. ³ Kuli mwe engalo n'omurhûla gwa Larha Nnâmahanga na Nyakasane Yezu Kristu, ⁴ wacîhânaga nterekêro oku byâha bîrhu, mpu lyo arhurhenza omu bubî bw'er'igulu, nka kulya Larha Nyamuzinda alonza, ⁵ olya okayagirwa emyâka n'emyâka! Amen.

Emyanzi y'Akalembe ebà miguma yône

⁶ Nsômîrwe kurhi mudwîrhe mwatwîka duba-duba ntya olya wammuhamagalaga omu nshôkano ya Kristu, mpu mushimbe eyindi-yindi myanzi y'akalembe; ⁷ n'obwo Emyanzi y'Akalembe erhabamwo kubiri. Ci hali abantu badwîrhe bammuhiramwo akavulindi n'okulonza okuhushikanya Emyanzi y'Akalembe ya Kristu. ⁸ Mâshi owankaderha mpu ammuyigîriza eyindi-yindi myanzi y'akalembe erhali nk'erya rhwammubwîrizagya, ciru akabà rhwêne nîsi erhi malahika wamanuka emalunga, oyo akahera! ⁹ Kulya rhwammubwîriza mîra, nashub'ikuderha buno: owammuyigîriza eyindi-yindi myanzi y'Akale-mbè erhali nk'erya mwayigîrizibagwa, oyôla erhi ali mukâge! ¹⁰ Omu kuderha ntyo, ka kusîmwa na bantu erhi kusîmwa na Nyamuzinda nnonzize? Ka bantu nnonza okusîmîsa? Acibâga bantu ncilonza okusîmîsa, singa ntabà mwambali wa Kristu.

I. Paolo ashambala kurhi ayigîrizagya Emyanzi y'Akalembe

^x**1.0** <https://www.academic-bible.com/en/online-bibles/novum-testamentum-graece-na-28/read-the-bible-text/> (05. 07. 2021).

Kristu wabwîrizagya Paolo Emyanzi y' Akalembe ayigîriza

¹¹ Nêci, leki mmubwîre, bene wîrhu: Emyanzi y'Akalembe nyigîriza erhabà ya bantu; ¹² bulya arhali muntu wayimpâga erhi kuyinyigîriza, ci Yezu Kristu yêne wayinfulûliraga. ¹³ Mwayumvîrhe baderha oku nayôrhaga mîra omu idini ly'Abayahudi, n'oku ntagwêrhe Lugero omu kulibuza Ekleziya ya Nyamuzinda n'omu kulonza okuyisherêza. ¹⁴ Omu idini ly'Abayahudi, nalusha bîrhu banji rhwakulaga rhweshi, bulya ntâye wampimaga okusêra oku ngeso za bashakulûza.

¹⁵ Ci olya wacinyîshogaga kurhenga nciri omu nda ya nyâmâ, Nyamuzinda anampamagala oku nshôkano yâge, erhi alonza ¹⁶ okummanyîsa Omugala, mpu lyo nâni ngend'imuyigîriza abapagani, ho na halya, buzira kudôsa omubiri n'omukò, ¹⁷ buzira kurheremera e Yeruzalemu emwa balya banshokoleraga okubà ntumwa, nalikûlira omu Arabiya; okuhandi nashub'ijà e Damasi. ¹⁸ Erhi hagera myâka isharhu lyo narheremirage e Yeruzalemu, nti ngend'ilolakwo Kefa; rhwabêra rhweshi naye nsiku ikumi n'irhanu. ¹⁹ Ci ntà yindi ntumwa nabwîne, okuleka Yakôbo, mwene wâbo Nyakasane. ²⁰ Ebi mmuyandikîre, Nyamuzinda yêne amanyire oku burhali bunywesî! ²¹ Okuhandi nanacijà omu bihugo by'e Sîriya n'eby'e Silisiya. ²² Ci kwônene ntâl'inyishibwi omu Ekleziya za Kristu z'omu Yudeya. ²³ Bakâg'iyumva baderha kwône, mpu: «Olya wakâg'irhulibuza mîra, ye kola odwîrhe ayigîriza bulya buyêmêre alonzagya okuherêrekeza». ²⁴ Bakakuza Nnâmahanga erhi nie ntuma.

2

Entumwa zasîma enyigîrizo za Paolo

¹ Erhi hagera myâka ikumi n'ini, nashub'iyinamukira e Yeruzalemu rhweshi na Barnaba; nahêka na Tito. ² Nyamuzinda wantumagayo². Nababwîra Emyanzi y'Akalembe nyigîriza abapagani; abagula bâbalimwo nababwîra ha-bo-hâbo, nti nankanalibirhira busha, nîsi erhi mbè nalibirhîre busha. ³ Ciru na Tito, Omugereki rhwâli rhweshi, barhamusêzagya mpu akembûlwe; ⁴ n'obwo hàli hayishire bene wîrhu b'obwîhambe bacîdwîrhe bône, barhujamwo bufu-nda mpu bayish'ihengûza kurhi rhubà ntagengwa muli Kristu banashub'irhugalula omu bujâ. ⁵ Ci rhurhacîlîkiriraga ciru n'ehisanzi hisungunu hyône nti rhubayêmêre, lyo rhumuhisakwo Emyanzi y'Akalembe nk'oku enali. ⁶ Nabo abagula bâli muli bo, -Oku bâli omu bwôrhere bwâbo kurhanyêrekiri, bulya Nyamuzinda arhajira kabôlo,- abo bagula ntâco bansêzize okujira. ⁷ Ciru babona oku nahâbirwe omukolo gw'okuyigîriza bantakembûlwa Emyanzi y'Akalembe kulyâla Petro ahâbirwe ogw'okuyigîriza abakembûle; ⁸ bulya owa-rhumaga Petro emwa abakembûle, ye wantumaga nâni emwa abapagani. ⁹ Erhi babona engalo nashobwîre, Yakôbo na Kefa na Yowane, bo bâli nka mitungo, barhuhà okuboko, nie ono na Barnaba, mpu cibè cimanyîso c'ecinyabuguma. Rhwayumvanya oku rhw'ono rhwajà emwa abapagani, nabo e-mwa abakembûle. ¹⁰ Bakenyi bône barhubwîzire mpu rhurhayibagiraga; n'okwo kushîbirira nkushîbirira bwenêne.

Petro bo na Paolo e Antiyokiya

¹¹ Ci erhi Kefa aciyisha e Antiyokiya, namuhagalika, bulya àli akwânîne okulongozibwa. ¹² bulya embere abantu ba Yakôbo bayishe, Petro akâg'ilya haguma n'abapagani; ci erhi bayisha, acîyêgûla anacîyungula erhi kuyôboha abakembûle kurhuma. ¹³ Abandi Buyahudi nabo bamushimba omu bulyâlya bwâge; mâshi ciru na Barnaba abalolerakwo.

¹⁴ Erhi mbona oku olugendo lwâbo lurhashimbiri okuli kw'Emyanzi y'Akalembe, nabwîra Kefa embere za boshi, nti: «Akabà we Muyahudi, odwîrhe wajira nka mupagani, ci arhali nka Muyahudi, kurhi wankacîsêza abapagani mpu bajire nka Buyahudi? ¹⁵ Rhwono rhwaburhagwa

^y**1.16** : Omubiri n'omukò: ntà muntu ciru n'omuguma.

^z**2.2** : Amubonekera.

Buyahudi, rhurhali aka abâla bapagani banya--byâha. ¹⁶ Ci bulya rhumanyire oku muntu arhajirwa mwêru-kwêru n'ebijiro by'Irhegeko; ci omu kuyêmêra Yezu Kristu, nîrhu rhwayêmîre Yezu Kristu, nti lyo rhuhinduka bêru-kwêru omu kuyêmêra Kristu, ci arhali omu kushimba Irhegeko; bulya ntà muntu wankahinduka mwêru-kwêru n'ebijiro by'Irhegeko. ¹⁷ Ci, omu kulonza okubà bêru-kwêru muli Kristu, akabà rhuciri banya-byâha, ka erhi Kristu ye okolaga odwîrhe ecâha? Ntâ mango!

¹⁸ Bulya erhi nankashub'iyûbaka ecinashâbaga niene, obwo nanayêrekana oku mvunyire irhegeko. ¹⁹ Kali oku burhabâle bw'Irhegeko, nafîre, narhenzibwa omu lukoba lw'irhegeko, nti lyo ndamira Nnâmahanga: nabambirwe oku musalaba haguma na Kristu; ²⁰ arhanaciri nie nzîne, ci Kristu ye ozîne, muli nie. N'obûla buzîne ngwêrhe buno omu mubiri, buli buzîne ngwêrhe omu kuyêmêra Mugala wa Nyamuzinda wanzigiraga anacihâna erhi nie ntuma. ²¹ Ntadesiri nti enshôkano ya Nyamuzinda eri busha: bulya akabà obushinga-nyanya omu Irhegeko burhenga, Kristu busha afirîre».

3

II. Enyigîrizo za Paolo emwa Abagalasiya

Obushinganyanya omu buyêmêre burhenga

¹ Yâga we, banyamerhe b'e Galasiya! Lêro ndi wammugeresire mweki we! Ka n'amasù ginyu murhabonaga nammuyigîriza Yezu Kristu wabambagwa oku musalaba? ² Kanwa kaguma nalonza okummudôsa: ka bijiro bya marhegeko erhi kushimba obuyêmêre kwarhumaga muhâbwa Mûka Mutagatîfu? ³ Kurhi oku mwahûsirage omurhima, erhi murhangira kuli Mûka muyûkiza kuli cikoba! ⁴ kw'ebyo byoshi mwâbà ntamira-busha, akabà busha mwanarhamîrage! ⁵ Olya ommushobôza Mûka n'okujira ebisômerîne ekarhî kinyu, ka bijiro bya marhegeko birhuma akujira, nîsi erhi bulya mushimba obuyêmêre? ⁶ Ntyôla kwo Abrahamu ayêmîre Nnâmahanga, n'okwo kwarhuma abà mushinganyanya^a. ⁷ Mumanyage oku abagwêrhe obuyêmêre, bônene bo bâna b'A-brahamu. ⁸ Na kulya kubà Amandiko gâli gamanyire oku Nyamuzinda anayêze abapagani erhi buyêmêre burhuma, gabwîra Abrahamu kurhenga mîra, mpu:^b *Amashanja goshi ganagishwe muli we*. ⁹ Kuziga abagwêrhe obuyêmêre, bônene bo banagishwe bo n'omwemêzi Abrahamu. Irhegeko lirhuma abantu bahehêrerwa ¹⁰ Nabo balya bacîkubagira ebijiro by'amarhegeko, bali omu kaga k'okuyish'ihehêrerwa, bulya kuyandisirwe, mpu:^c *Ahehêrerwe ngasi yêshi orhasêra oku biyandisirwe omu citabu c'Amarhegeko byoshi*. ¹¹ Ntyo kubonekîne n'obwâlagale oku ntâye amarhegeko gankajira mwêru-kwêru embere za Nyamuzinda, bulya obuzîne bw'omushinganyanya bubà buyêmêre. ¹² Amarhegeko gôhe garhayegemera buyêmêre, ci ogashimba, ganamulamye^d. ¹³ Kristu arhufumize okuhehêrerwa kw'amarhegeko, erhi yêne ayêmêra okuhehêrerhwa rhwe rhurhumire, bulya kuyandisirwe, mpu:^e *Ahehêrerwe ngasi yêshi oli munanike oku murhi!* ¹⁴ Byabîre ntyo mpu lyo omugisho gw'Abrahamu guhika oku bapagani muli Yezu Kristu, lyo rhunahâbwa Mûka Mutagatîfu rhwalaganyibagwa erhi buyêmêre burhuma.

Irhegeko lirharhenzagya endagâno

¹⁵ Bene wîrhu, nkola nasbambâla nka kulya abantu bashambâla. Akanwa kazinda -n'obwo kali

^a**3.6** : Murh 15. 6.

^b**3.8** : Murh 18, 18; 12, 3.

^c**3.10** 3, 10: Lush 27. 26.

^d**3.12** : Amarhegeko garhayegemera buyêmêre, ci bijiro by'omuntu.

^e**3.13** : Lush 21, 23

kanwa ka muntu kwône- ntâye wankakagalula erhi okukayushulakwo ebindi, casinga kabè kafundike. ¹⁶ Amalaganyo Abrahamu wagahâbagwa n'iburha lyâge. Amandiko garhadesiri, mpu: «n'abâna bâge», nka kuno bali banji, ci: «n'iburha lyâwe», nka kuno ali muguma, ye Kristu. ¹⁷ Alagi oku ndesire: akanwa kafundikagwa na Nyamuzinda, amarhegeko gayishaga myâka magana anni na makumi asharhu kurhenga ako kanwa, garhankakagalula, garhankanarhenza ago malaganyo. ¹⁸ Bulya acibâga irhegeko lihâna akashambala, cirhankacibire ciragâne cikhâna. Ci ciragâne carhumaga Abrahamu arhonyibwa na Nnâmahanga.

Omukolo gw'Irhegeko

¹⁹ Irhegeko lirigi Iya bici? Lyadwîrhwe erhi byâha birhuma, kuhika liyishe liryâ iburha lyalaganyibagwa eciragâne; Iyamanyisibwa na bamalahika oku bulagizi bw'omwimangizi^f. ²⁰ Ci omulagizi arhabâ wa muntu muguma, na Nyamuzinda yêhe ali muguma^g yêne^h. ²¹ Ka kuligi kuderha oku Irhegeko lyankalwîsa eciragâne ca Nyamuzinda? Ntâ mango! Hacibaga irhegeko lyankahash'ihâna obuzîne, lyoki obushinganyanya bwankarhenzire omu Marhegeko. ²² Ci Amandiko gashwêkîre ebintu byoshi omu bugomi bw'ecâha, mpu Iyo abemêzi bashobôla ebyalaganyibagwa erhi buyêmêre bwâbo muli Yezu Kristu burhuma.

Omukolo gw'obuyêmêre

²³ Amango obuyêmêre burhâli buj'iyisha, rhwâli babohe omu mpamikwa y'Irhegeko, rhwakalinga oku rhwafûlirwa obuyêmêre. ²⁴ Ntyo Irhegeko lyâli nka mulezi warhuhisakwo Kristu, Iyo obuyêmêre burhujira bêru-kwêru. ²⁵ Ci bunôla obuyêmêre bwayishire, ntâ buhashe omulezi acirhugwêrhekwo. ²⁶ Bulya mweshi muli bâna ba Nyamuzinda erhi buyêmêre muli Kristu burhuma; ²⁷ kulya kubâ mwe mwabatizibwe muli Kristu mweshi, mwacîhundikîre Kristu. ²⁸ Murhacirimwo Muyahudi erhi Mugereki; murhacirimwo mujâ erhi ntagengwa; murhacirimwo mulume erhi mukazi: mweshi muli muguma muli Kristu Yezu. ²⁹ N'akabâ muli ba Kristu, muli iburha ly'Abrahamu, mwe mwanayîme mwa birya alaganyibagwa.

4

Rhurhali bajâ, ci bâna ba Nnâmahanga

¹ Ndesire nti omwâna wayish'iyîma omu by'îshe, amango aciri murhò ntâco alusha ecibwindi, n'obwo eby'îshe byoshi biri byâge; ² Ci anarhang'ikarhegekwa n'abalezi n'abalanzi bâge, kuhika amango îshe alonza. ³ Nîrhu kwo na kuguma: amango rhwaciri barhò, rhwâli bajâ b'ebiremwa by'en'igulu. ⁴ Ci amango Nnâmahanga ali atwîre erhi gayunjula, arhuma Omugala waburhagwa n'omukazi, aburhwa amango g'Irhegeko, ⁵ mpu Iyo acungula abâli bashwêsirwe n'Irhegeko, anarhujire bâna ba Nyamuzinda. ⁶ Na bulya muli bâna bâge, Nyamuzinda ahizire omu mirhima yîrhu Omûka gw'Omugala gukayakûza, mpu: «Abba, Larha!» ⁷ Ntyo orhaciri mujâ, ci mwâna muburhe, n'akabâ oli mwâna muburhe, wayish'ihâbwa na Nyamuzinda okuyîma.

⁸ Galya mango murhâl'imuj'imanya Nyamuzinda, mwakâg'igashâniza abazimu, n'obwo abo bazimu barhankaba bo Nyamuzinda. ⁹ Lêro buno mukola muyishi Nyamuzinda, na buno naye akola ammayishi, kurhi mwankacishimbaga ebiremwa bya busha birhajira nsimiko, n'okushub'icijira bajâ bâbyo? ¹⁰ Kali kushimba mucishimba ensiku, emyêzi, amango n'emyâka! ¹¹ Nyôbohire nti kwankanabâ narhamîre busha emwinyu!

Olukogo Iwa Paolo oku Bagalasiya

^f**3.19** : Oyo mwimangizi, ye Mûsa.

^g**3.20** : Omulagizi ayimanga ekarhî ka bantu babiri: owasengerwa n'owasengera.

^h**3.20** : Co cirhumire endagâno yâge erhajira wundi mulagizi orhali yêne. Irhegeko lyôhe Iyamanyisibagwa n'abalagizi, co cinarhumire lirhali limâna ak'eciragâne.

¹² Mmuhûnyire, bene wîrhu, mubè akâni, bulya nâni nacîjizire nka mwe. Ntâ bubî mwanjîrîre.
¹³ Mucikengîre oku nali mulwâla erhi nyish'immubwîriza Emyanzi y'Akalembe obw'oburhanzi.
¹⁴ N'ago magala mabî, n'obwo gwâli muzigo kuli mwe, garharhumaga mwangayaguza erhi kumbôla; ci mwanyankirira nka malahika wa Nnâmahanga, nka kulya mwankayankirira Yezu Kristu yêne. ¹⁵ Ngahi erigi erya nshagali yinyu? Leki mmuhè obu buhamîrizi: kucihashikanaga, mwankacîrhomwîre amasû, mugampe. ¹⁶ Ka lêro nkolaga mbà mushombanyi winyu okwenge nammubwîzire okuli? ¹⁷ Abo bantu badwîrhe bammunywerhera mpu bammuzigira, ci kulonza balonzize okummunanûla kuli nie, mpu babè erhi bo musêrakwo. ¹⁸ Okuyumva omuntu azigirwe kurhali kubî, casinga kubè kuzigirwa omu minjà n'ensiku zoshi, ci arhali amango ndi ekarhî kinyu gône! ¹⁹ Rhwâna rhwâni, ndwîrhe nayumva amalumwa g'okushub'immuburha, kuhika Kristu akomere omu mirhima yinyu. ²⁰ Ciru ncibaga ekarhî kinyu buno, nkahindula izû lyâni, bulya ntacimanyiri kurhi nammujira!

Endagâno ya mîra n'endagâno mpyâhya

²¹ Mbwîragi nâni, mwe mwalonza okushub'ishwêkwa n'Irhegeko, ka murhasâg'iliumva eryo Irhegeko? ²² Kuyandisirwe mpu Abrahamu ali agwêrhe bâna babiri, muguma w'oku mujà, owundi wa kuli mukâge w'obuhya. ²³ Oyo mwâna w'omujà-kazi aburhagwa buzira ciragâne, ci mugala wa mukâge w'obuhya yêhe aburhagwa ciragâne ca Nyamuzinda cirhumire! ²⁴ Luli lwinganyo olwo: abo bakazi zo ndagâno oku ziri ibiri. Entanzi, yarhengaga oku ntondo Sînayi, n'iburha lyâyo liri Iya bujâ: ye Hagari, - ²⁵ bulya Sînayi omu Arabiya abâ,- ye Yeruzalemu wa buno, oli mujà bo n'abâna bâge. ²⁶ Yeruzalemu w'enanyanya yêhe arhali mujà, ye nyâmâ. ²⁷ Bulya kuyandisirwe, mpuⁱ: *Oshagaluke we ngumba erhaburha; osîme onacîshinge we rhishi mikero; bulya abâna b'omusho-mbè-kazi bali banji kulusha ab'omurhonyi.* ²⁸ Mw'oyo, bene wîrhu. muli bâna ba ciragâne ak'Izaki. ²⁹ Ci nka kulya omwâna waburhagwa buzira ciragâne akâg'ishoshôba omwâna w'eciragâne, ntyo kwo binaciri kuhik'ene. ³⁰ Ci kurhi Amandiko gadesire? *Hulusa amujà-kazi bo n'Omugala, bulya omwâna w'omu-jà-kazi arhankayîma bo na mugala wa mukâwe w'okulî.* ³¹ Ntyo, bene wîrhu, rhurhali bâna ba mujà, ci rhuli bâna b'omukazi w'obuhya bw'okuli.

5

III. Okufundika

Omukristu abâ ntagengwa

¹ Kristu arhurhenzize omu bujâ mpu Iyo rhubâ bantagengwa. Muzibuhage, mumanye mwankacîshubiza omu muzigo gw'obujâ. ² Niene Paolo mmubwizirekwo: erhi mwankakembûlwa, ntâco Kristu acimmumalira. ³ Nêci, nshubir'ihamîriza oku ngasi muntu okembûlwa, arhegesirwe ashimbe Irhegeko lyoshi. ⁴ Mwe mulonza obushinganyanya omu kushimba Irhegeko, mwacîrhenzizekwo Kristu, mwarhêzire enshôkano ya Nyamuzinda. ⁵ Rhwêhe, obushinganyanya rhulangâlira, Mûka Mutagatîfu rhubulongozakwo omu buyêmêre. ⁶ Kali, muli Kristu, arhali kukembûlwa kujira akamalo, ci obuyêmêre buciyêrekana omu buzigire. ⁷ Amashigwe ginyu gâli garhangire bwinjà! Ndi wacimuhanzizagye okushimba eby'okuli? ⁸ Arhali olya wammuhagalaga ye wammuhâga eryo ihano. ⁹ Olwango lutyanguli, n'obuntu bwanabumbugurha bwoshi! ¹⁰ Niehe nnangâlîre muli Nyakasane nti murhakengêre kundi-kundi.

ⁱ4.23 : Abo bâna babiri, bo Ismaeli, oburhwa oku mujà-kazi, n'Izaki oburhwa oku mukazi w'obuhya.

^j4.27 : Iz 54, 1.

^k4.30 : Murh 21, 10.

Ci olya odwîrhe ammuhiramwo akavulindi, ciru akabà yè ndi, ahanwa. ¹¹ Nie oyûla, bene wîrhu, ciru akabà ncihanûla okukembûlwa, cirhuma bacija bandibuza? Kuziga okusârhazibwa n'omusalaba¹ lêro kukola kuhwîre! ¹² Abôla badwîrhe bammuhira-mwo akavulindi; kali bacîshahule erhi kwo!

Okurhabâlana omu buzigire n'okuleka Mûka Mutagatîfu yêne akarhuhêka

¹³ Mwêhe, bene wîrhu, mwahamagîrwe mpu mubè ntagengwa. Ci mumanye okwo kubà ntagengwa kurhabâga igwârhiro ly'okushimbulira amasîma g'omu-biri; ci ngasi muguma akarhumikira abâbo omu buzigire. ¹⁴ Kali amarhegeko goshi mw'eri liguma gabà: *Ozigire owinyu nk'oku ocîzigira wêne*. ¹⁵ Ci akabà munakashoshôbana n'okulyâna mwêne na nnene, mumanye mwahezanya!

¹⁶ Co cirhumire mmubwîra: muleke Mûka Mutagatîfu akammuhêka, na ntyo murhashimbe amasîma g'omubiri. ¹⁷ Bulyâla omubiri gurhumvanya n'omûka, n'omûka gurhumvanya n'omubiri; byombi birhabonanakwo, co cinarhuma murhajira ebimulonzize. ¹⁸ Ci kwône erhi mwankakulikira Mûka Mutagatîfu, murhaciri omu bujâ bw'Irhegeko.

¹⁹ Na ntâye ohabire ebijiro by'omubiri: okuhusha, obumaguza, okujira eby'enshonyi, ²⁰ okurherekêra abazimu, okujira eby'obukurungu, okushombana, akavulindi, obuyâgalwa, obukunizi, ennongwè, okurhayumvanya, okucîberamwo, ²¹ okucîfinja ebya bene, endalwè, obudambi n'ebindi bya bene ebyo. Nshubir'immukengeza, nka kulya na-mmubwîraga, oku abajira ntyo barhakalabarha omu Bwâmi hwa Nyamuzinda.

²² Ebijiro bya Mûka Mutagatîfu byôhe buli buzigire, bushagaluke, murhûla, kulemberana, lukogo, bwinjâ, kurhatwa omu kanwa kîrhu, ²³ butûdu, bucêse bw'omurhima. Nt'irhegeko lyankahanza bya bene ebyo. ²⁴ Balya bali bambali ba Kristu babambire emibiri yâbo haguma n'amashumi n'amîru gâyo.

²⁵ Akabà Mûka Mutagatîfu ye buzîne bwîrhu, rhuhêkwe na Mûka omu lugendo lwîrhu. ²⁶ Rhurhakâg'icîlongeza obukuze burhali bwo; rhuleke okukahalalirana n'okuyâgalwa n'abirhu.

6

Amahano gayêrekîre obuzigire n'obukombêdu

¹ Bene wîrhu, ciru omuntu ankagwârhwâ omu câha, mwe bâna ba Mûka, munamuyigîrize n'olukogo^m; ci omanyè wankagwa omu mashumi nâwe! ² Ngasi muguma abarhule omuzigo gw'owâbo, na ntyo mwayunjuza irhegeko lya Kristu. ³ Ocîkubagira mpu omuntu naye hali oku ali, n'obwo ntâkwo ali, erhi kucîrheba acîrhebire yêne. ⁴ Ngasi muguma agere omukolo gwâge, na ntyo alongeze obukuze omu murhima gwâge yêne, ci arhabulongozagya oku bandi; ⁵ bulya ngasi muguma ajira ogwâge muzigoⁿ.

⁶ Owayigîrizibwa akanwa ka Kristu, kukwânîne bagabâne ebirugu byâge bo n'owayigîriza. ⁷ Murhakâg'icîrheba: Nyamuzinda arhashekerwa. Bulya ebi omuntu arhwêraga by'anasârûla. ⁸ Orhwêra omu mubiri, ayish'isârûlamwo ebibolêreza; ci orhwêra muli Mûka, ayish'isârûla muli Mûka obuzîne bw'ensiku n'amango. ⁹ Rhurharhamaga okukâjira aminjâ. Rhwacisârûla omu mango gakwânîne rhukabà rhurhashubiri nyuma. ¹⁰ Ntyo, bunôla rhucigwêrhe amango, rhukajirira abantu boshi aminjâ, bwenêne bene wîrhu omu buyêmêre.

5.11 : Omusalaba lyo iriba ly'obuzîne n'obucire. Ci ogwo musalaba ziri nshonyi oku Buyahudi, n'oku bapagani liri isirhe (gwârhi 1 Kr 1. 23).

^m**6.1** Oyigîrize ohirimire omu câha n'olukogo: Irhegeko lya mîra lyalihunyire okuniga omunya-byâha.

ⁿ**6.5** : «Kuli kuderha oku ngasi muguma muli rhwe anabûlane yêne embere za Nnâmahanga» (gwârhi Rom 14, 12).

Ishwinjiro ly'ebinwa

¹¹ Ka mubwîne ebiherufi binênênè mmuyandikîre n'okuboko kwâni! ¹² Balyâla bakâlonza okusîmwa n'abantu, bâbo bo badwîrhe bammusêza mpu mukembûlwe, n'okwo kwoshi mpu barhag'ilibuzibwa erhi musalaba gwa Kristu guruhuma. ¹³ Kali ciru n'abakembûle bône barhashimba Irhegeko; ci basîma mukembûlwe, mpu lyo emibiri yinyu mikembûle ebahà igwârhiro ly'okucîkunga. ¹⁴ Niehe, mâshi ntacifaga nalonzize obukuze omu kandi kantu ogurhali musalaba^o gwa Nnawîrhu Yezu Kristu, ye warhumaga igulu lyabambwa kuli nie, nâni nabambwa oku igulu! ¹⁵ Bulya okukembûlwa kuli ntâco, n'okurhakembûlwa nakwo kuli ntâco; akantu kagwêrhe akamalo, kuli kuhinduka ciremwa cihyâhya. ¹⁶ Abashimba eryo irhegeko, omurhûla n'obwonjo bwa Nyamuzinda kuli bo boshi, na kuli Israheli^p wa Nnâmahanga. ¹⁷ Lêro kurhenga ene ntâye ocikag'iderha mpu antabirakwo; bulya ebimanyîso bya Yezu biri biyandike omu mubiri gwâni. ¹⁸ Enshôkano ya Nnawîrhu Yezu Kristu ebêre omu mirhima yinyu, bene wîrhu! Amen!

^o**6.14** : Igulu ly'ebyâha. Rhwabambirwe haguma na Yezu oku musalaba.

^p**6.16** : Israheli wa Nnâmahanga, gwo mulala gw'abemêzi boshi, abarhengaga omu Buyahudi n'omu barhali Buyahudi, boshi bakola bâna ba Abrahamu bayish'iyîma haguma na Kristu (3,27-29).

AMARUBA EMWA ABEFEZI^q

Nnâmahanga warheganyagya ebinja rhulimwo buno. Kurhenga mîra erhi ajira omuhigo gw'okuciza abantu n'okuhà ebintu byoshi mwâmi muguma, ye Kristu. Muli ye, Abayahudi n'abarhali Buyahudi bakola baguma: «2, 13 Lêro buno, muli Kristu, mwe mwâli kuli mîra, omukò gwa Kristu gwammushegezize hôfi. 14 Nêci ye buholo bwîrhu, ye wajiraga ago mashanja gombi okubà liguma, ashâba ecisîka c'obushombanyi cakâg'ibaberûla; 15 omu mubiri gwâge arhenza irhegeko haguma n'ebirhegesirwemwo n'ebigabi byâlyo, mpu lyo abo babiri abahindula muntu muguma muhyâhya muli ye, na ntyo alêrhe omurhûla; 16 na bombi abajire mubiri muguma, anabagalule omu bwîra bwa Nnâmahanga omu kuyîrha obushombanyi bwâbo muli ye oku musalaba. 17 Anaciyish'ihubuliza omurhûla kuli mwe, mwe mwâli kuli, n'obuholo kuli balya bâli hôfi. 18 Nêci, oku rhulibabiri ye rhuhsa hali Îshe muli Mûka muguma yêne.»

Eco cinyabuguma cihyâhya c'abemêzi yo Ekleziya. Kristu ye Irhwe yêne wakerekaga emikolo y'oburhumisi (cig. 4) abarhumisi bagwâsirwe ngasi muguma alonze obunguke bwa boshi. Kristu yêne arhuhiire olwiganyo ly'obuzigire burhashuba nyuma. Acîshwékire oku Ekleziya anayicêsa. Mpu obuhya bw'abakristu burhôle olwiganyo aho, bunabè cimanýiso cihamîriza oburhahemuka bwa Kristu (cig. 5). Okubêra kwinjà kuli Kristu eri ntambala rhwalwa, ci rhurhalwisagya abirhu ci galya mahashe mabî shetani akolêsa mpu arhuyêgûle kuli Kristu (cig. 6).

1

AMARUBA EMWA ABEFEZI

Omusingo

¹ Paolo, Ntumwa ya Yezu Kristu oku bulonza bwa Nyamuzinda, oku batagatîfu n'abemêzi muli Kristu Yezu bali e Efezi. ² Kuli mwe engalo n'omurhûla gwa Larha Nnâmahanga na Nyakasane Yezu Kristu.

I. Ihwe ly'obucunguzi n'ery' Ekleziya

Kurhenga amango goshi erhi Nyamuzinda alonza okurhujira bâna bâge

³ Ayâgirwe Nyamuzinda n'Îshe wa Nnawîrhu Yezu Kristu, owarhugishaga, aruhà obwangà bw'obunya-mûka bwa ngasi lubero, bwangà buhubu-ka omu mpingu muli Kristu!

⁴ Ntyo kwo acîrhwishozire muli ye embere igulu liremwe mpu rhubè batagatîfu na bêru-kwêru embere zâge omu buzigire,

⁵ oku bulonza gwâge yêne arhulondôla mpu rhuyish'ibà bâna bâge balere erhi Yezu Kristu orhuma,

⁶ oku bukuze bw'irenge ly'engalo yâge arhushobôzagya muli Omugala Muzigirwa.

⁷ Muli ye rhubona obuyôkoke, mukò gwâge gurhumire, obwonjo oku byâha, nk'oku obuhirhi bw'engalo yâge bunali,

⁸ eyo ngalo Nnâmahanga arhushobôzagya omu bushinganyanya n'omu bumanye.

^q**1.0** Abanya-Efezi; Bantu b' Efezi, Abahubukaga e Efezi

⁹ Arhumanyîsa ihwe ly'obulonza gwâge, gulya muhigo gwâge gw'olukogo ali erhi ahizire muli Kristu,

¹⁰ mpu lyo, hano amango gayunjula, aguyukiriza: okushubûliza ebintu byoshi muli Mwâmi muguma, yerigi Kristu, ebiri emalunga n'en'igulu.

¹¹ Muli ye kandi rhwacishozirwe mpu rhubè mîmo, rhwagoshôlwa kurhenga mîra oku bulonza bw'Olya ojira byoshi nk'oku alonzize yêne,

¹² mpu lyo rhwe^r rhwâli erhi rhulangâlira Kristu kurhenga mîra, rhubà bukuze bw'irenge lyâge.

¹³ Ninyu^s kwo na kwo, erhi muyûs'iyumva oluderho lw'okuli, yo Myanzi y'Akalembe k'obuyôkoke bwinyu, n'erhi mubà mwamâyêmêra, muli ye mwahirwakwo ecimanyîso ca Mûka Mutatagatîfu mwalaganyibagwa.

¹⁴ Oyo Mûka Mutatagatîfu co cikinja c'akashambala kîrhu, ye narheganya obucunguzi bw'olubaga Nyamuzinda acizagya, mpu lubè bukuze bw'irenge lyâge.

Kristu ye Mwâmi mukulu w'ebintu byoshi

¹⁵ Co cirhumire, nâni erhi nyumva obuyêmêre bwinyu muli Nyakasane Yezu n'obuzigire bwinyu oku batagatîfu boshi, ¹⁶ ntacihusa okuvuga omunkwa mwe murhumire nka nammukengêra omu nsengero zâni, ¹⁷ nti Nyamuzinda wa Nnawîrhu Yezu Kristu, Îshe w'irenge, ammuhe omurhima gw'obushinganyanya anammufulûlire amahwe gâge, lyo mumumanya bwinjâ. ¹⁸ Mâshi a-mmumolekere amasû g'omurhima, mubone bulangâlire buci mwahamagalîrwe na buhirhi buci bw'irenge akashambala kâge kammubîkîre omu karhî k'abatagatîfu, ¹⁹ mubone na bukulu buci burhajira Lugero obuhashe bwâge bwarhuhîre, rhwe bemêzi. Obwo buhashe bw'emisî yâge ²⁰ abuyêrekîne muli Kristu erhi amufûla omu bafû anamubwârhaza ebwa kulyo kwâge omu mpingu, ²¹ enyanya bwenêne kulusha ngasi Bwâmi, ngasi Burhegesi, ngasi Buhashe na ngasi Burhwâli, na kulusha ngasi izîno liderhwa, arhali hano igulu hône, ci n'omu igulu lyâyisha. ²² *Byoshi abihizire aha magulu gâge*, amujira kasongêro k'ebintu byoshi, amujira irhwe ly'Ekleziya, ²³ gwo mubiri gwâge, lyo n'ishwinjiro ly'olya oyunjuzize byoshi byoshi muli ngasi kantu.

2

Kristu arhucungula buzira makwânane gîrhu

¹ Ninyu^t mwe mwâli mufîre n'obubî n'ebyâha binyu ² mwalimwo mîra erhi mukashimba obugende bw'eri igulu n'okukashimba omuluzi w'obwâmi bw'omu cirêre, ye muzimu ntalikirira entumva ... ³ Câbà mushâna nîrhu^u rhweshi rhwâli ba Lugero luguma nabo mîra omu kushimba amîru gîrhu mabî, omu kukolera iralà ly'omubiri n'enyifinjo mbî, n'oku bwôrhere bwîrhu rhwâli bâna ba bukunizi ak'abandi.

⁴ Ci Nyamuzinda ntahwa-lukogo, obuzigire bwâge bunji arhuzigiremwo burhumire, ⁵ n'obwo rhwâli mifîriri erhi byâha bîrhu birhuma, arhufûla haguma na Kristu, -enali nshôkano yâge yammucizagya-; ⁶ arhufûla haguma naye, anarhubwârhaza omu mpingu muli Kristu Yezu, ⁷ mpu ayêrekane omu myâka yayisha obuhirhi burhajira Lugero bw'engalo yâge n'o-bwinjâ bwâge kuli rhwe muli Kristu Yezu. ⁸ Bulya, nêci, nshôkano yâge, kuhirakwo obuyêmêre, yammucizagya.

^r**1.12** Rhwe: Bo Buyahudi abo; bakristu b'oku bûko, b'oku ishanja ly'Abayahudi.

^s**1.13** Ninyu: kwo kuderha abapagani abo; bakristu b'omu mashanja, bûko burhali bwa Buyahudi.

^t**2.1** Ninyu: mwe bakristu mwarhenganga omu mûko garhali ga Buyahudi, mpu bo bapagani.

^u**2.3** Nîrhu: rhwe bakristu barhengaga omu mûko g'Abayahudi, mpu bakâg'ilinda Masiya kurhenga mîra

Obwo bucire, arhali omu misî yinyu burhenga, ci eri ngalo ya Nyamuzinda. ⁹ Arhali omu bijiro burhenga, mpu lyo halek'ibà owacîkuza. ¹⁰ Bulya rhuli mulimo gwâge, rhwalemirwe muli Kristu Yezu mpu rhujire ebijiro binjà Nyamuzinda arhurheganyizagya okukola.

Abayahudi n'abarhali Bayahudi omu cinyabuguma ca Kristu

¹¹ Kengêri amango ga mîra, mwe bapagani, -mwâli bo omu mubiri gwinyu, mwa mwakâg'iderhwa bantakembûlwa na balya bacîderha bakembûle, erhi banali bo omu mubiri gwâbo gwakembûlagwa n'abantu-; ¹² kengêri oku ago mango murhagwêrhe Kristu, mwâli bakagwa omu ishanja ly'Israheli, ntâ cigabi mwagwêrhe omu ndagâno Nnâmahanga^v alagânaga, mwâli mbula-bulangâlire na mbula-Nyamuzinda en'igulu. ¹³ Lêro buno, muli Kristu, mwe mwâli kulî mîra, omukò gwa Kristu gwammushegezize hôfi.

¹⁴ Nêci ye buholo bwîrhu, ye wajiraga ago mashanja gombi^w okubà liguma, ashâba ecisîka c'obushombanyi cakâg'ibaberûla; ¹⁵ omu mubiri gwâge arhenza irhegeko^x haguma n'ebirhegesirwemwo n'ebigabi byâlyo, mpu lyo abo babiri abahindula muntu muguma muhyâhya muli ye, na ntyo alêrhe omurhûla; ¹⁶ na bombi abajire mubiri muguma, anabagalule omu bwîra bwa Nnâmahanga omu kuyîrha obushombanyi bwâbo muli ye oku musalaba. ¹⁷ Anacyish'ihubuliza omurhûla kuli mwe, mwe mwâli kulî, n'obuholo kuli balya bâli hôfi. ¹⁸ Nêci, oku rhuli babiri^y ye rhuhsa hali Îshe muli Mûka muguma yêne.

¹⁹ Na ntyo murhaciri b'embuga nîsi erhi bigolo, ci mukola ba mulala muguma n'abatagatîfu na bâna b'omu nyumpa ya Nyamuzinda. ²⁰ Entumwa n'abalêbi co ciriba muyûbakîrwekwo, na Kristu Yezu Yenênè ye ibuye-kaboko ka nyumpa. ²¹ Muli ye mwo ngasi bûbake busîmbana bunashunjûka, bubè ka-Nyamuzinda katagatîfu muli Nyakasane. ²² Muli ye ninyu mwajîre omu bûbake mpu muhinduke ka-Nyamuzinda muli Mûka Mutagatîfu.

3

Paolo mujà-bugo w'ihwe lya Kristu

¹ Co irhumire, nie ono Paolo, ndi mushwêke wa Kristu Yezu mwe bapagani murhumire. ² Bulya nkabaga mwayumvîrhe kurhi Nyamuzinda anshobôzagya enshôkano yâge mpu mmuhise kuli yo, ³ n'oku anfulûliraga ery'ihwe, nk'okûla mmuyandikîre omu nderho nsungunu. ⁴ Omu kusoma ebi mmuyandikîre ninyu mwêne mwaciyumviza obumanye njira bw'ihwe lya Kristu. ⁵ Ery'ihwe lirhâlî lisag'ibwîrwa abantu ba mîra nk'oku likola limanyirwe n'entumwa zâge ntagatîfu n'abalêbi muli Mûka Mutagatîfu: ⁶ Abapagani bakola bayêmêrîrwe okuyish'ihâbwa kashambala kaguma, bakola babà birumbu bya mubiri muguma, banakola bashangira eciragâne muli Kristu Yezu erhi Myanzi y'Akalembe erhuma^z. ⁷ Nahindusire mujà-bugo w'eyo Myanzi y'Akalembe erhi nshôkano y'engalo Nyamuzinda anshobôzagya erhuma, ayêrekana obuhashe bw'okuboko kwâge. ⁸ Nie munyi omu bakristu boshi, nie nashobwîre enshôkano y'okumanyîsa abapagani obuhirhi bwa Kristu burhajira Lugeru ⁹ n'okuyêreka abantu boshi liryâ ihwe lyâlî lifulike kurhenga emyâka n'emyâka muli Nyamuzinda, Mulemi w'ebintu byoshi. ¹⁰ Obwo bushinganyanya bwa Nyamuzinda burhajira oku bwankagerwa, ciru n'Amâmi n'Amahashe^a g'omu mpingu, erhi gabona Ekleziya lyo gabumanyire. ¹¹ Ntyo kwo Nnâmahanga àlî alâlîre kurhenga emyâka n'emyâka okuyish'ijira muli Nnawîrhu Kristu Yezu. ¹² Ye rhuha, akabà rhuyêmîre, oburhwâlî bw'okuyegera Nyamuzinda buzira bwôba.

^v**2.12** : Abapagani bagwêrhe bazimu banji, ci barhayishigi Nyamuzinda w'okuli.

^w**2.14** : Ago mashanja gombi: Abayahudi n'abapagani.

^x**2.15** : Irhegeko lya Mûsa lyâlî cisîka ekarhî k'Abayahudi n'abandi bantu.

^y**2.18** : Oku rhuli babiri: Abayahudi n'abapagani.

^z**3.6** : Ababatizibwe boshi, bakabà bapagani erhi Buyahudi, bali bâna ba Nnâmahanga.

^a**3.10** : Amâmi n'Amahashe g'omu mpingu, bo bamalahika.

¹³ Ntyo mmuhûnyire nti murharhemukaga erhi malibuko gâni garhuma, bulya lyo irenge linyu.

Omusengero gwa Paolo

¹⁴ Co cirhumire nfukama embere za Nyamuzinda Îshe, ¹⁵ y'Îshe wa ngasi mubusi oli empingu n'igulu, ¹⁶ nti ahume omu buhirhi bw'irenge lyâge, a-mmukomeze n'obuzibu bwa Mûka Mutagatîfu, ly'omuntu muhyâhya^b ommulimwo ayûshûka, ¹⁷ lyo na Kristu abêra omu mirhima yinyu erhi buyêmêre bwinyu burhuma. Mumere emizî omu buzigire, munasêre omu buzigire, ¹⁸ lyo muhash'iyumva, mwe n'abemêzi boshi, obugali n'obulî, oburherema n'obwandagala^c, ¹⁹ munamanye obuzigire bwa Kristu, ciru bukabà bulushire ngasi bukengêre, na ntyo muyunjule obuhirhi bwa Nnâmahanga bwoshi. ²⁰ Kuli Oyo ogwêrhe obushashe bw'okurhujirira ngasi kantu rhwankashenga erhi kugerêre-za, ciru analushîse, Oyo obushashe bwâge bukola omu mirhima yîrhu, ²¹ kuli Ye irenge omu Ekleziya na muli Kristu Yezu, kuhika amango goshi n'emyâka n'emyâka! Amen!

4

II. Amahano g'okushwinja

Okuyumvanya n'okubêra omu cinyabuguma

¹ Mmuhûnyire, nie mushwêke muli Nyakasane, nti olugendo lwinyu lulingânane n'obwôrhere mwahamagirwemwo. ² Mubè birhôhye na batûdu, munalembere; muyumvanye omu buzigire, ³ munacîsêze okulanga obuguma bwa Mûka Mutagatîfu omu murhûla gw'ecinyabuguma. ⁴ Omubiri guli muguma na Mûka Mutatagatîfu ali muguma; n'obulangâlire mwahamagirwemwo na-bwo buli buguma. ⁵ Nyakasane ali muguma Yêne, n'obuyêmêre buli buguma, n'obubatizo buli buguma. ⁶ Nyamuzinda ali muguma, y'Îshe w'abantu boshi, ye kulîre boshi, akola muli boshi, anabà muli boshi. ⁷ Ci kwônene ngasi muguma muli rhwe ahâbirwe eyâge ngalo nk'oku anatwîragwa n'enshokano ya Kristu. ⁸ Kwo Amandiko gadesire, mpu^d: *Arheremîre emalunga, ahêka abâ-bôhe, agabira abantu enshokano*. ⁹ «Arheremîre», kwo kuderha kurhi? Ka kurhali kuderha oku ali arhanzir'iyandagalira omu kuzimu? ¹⁰ Oyo wayandagalaga, ye wanarheremaga, arhaluka amalunga goshi, mpu abè ishwinjiro ly'ebintu byoshi. ¹¹ Kandi ye washobôzagya:

baguma okubà ntumwa,

abandi okubà balêbi erhi bajà-bugo b'Emyanzi y'Akalembe,

n'abandi okubà balungere

erhi bayigîriza,

¹² akeresa ntyo abemêzi omu mukolo gw'oburhumisi, mpu lyo ayûbaka omubiri gwa Kristu, ¹³ kuhika rhweshi haguma rhuhike omu cinyabuguma c'obuyêmêre n'ec'okumanya Mugala wa Nnâmahanga, rhulinde rhubà muntu mwimâna, rhuhike oku Lugero lukwânîne^e ishwinjiro ly'omubiri gwa Kristu. ¹⁴ Ntyo lêro rhurhacyôrhe nka bâna ba birhabà bayêhûlwa eyi n'eyi na ngasi mpûsi y'enyigîrizo zarhenga omu bunywesi bw'abantu n'omu bulyâlya bwâbo bw'okurhebana. ¹⁵ Ci omu kujira eby'okuli omu buzigire, rhwayûshûka omu ngasi njira, rhuyegere irhwe, ye Kristu. ¹⁶ Ye hà omubiri gwoshi okusimbana n'okusêra haguma oku

^b**3.16** : Oyo muntu muhyâhya, bwo buzîne Mûka Mutatagatîfu arhuhà omu bubatizo.

^c**3.18** : Okwo kwoshi kuli kuderha oku ihwe lya Nnâmahanga lirhajira Lugero.

^d**4.8** : Lul 67. 19.

^e**4.13** : Ekleziya lyo ishwinjiro ly'omubiri gwa Kristu, na ngasi babatizibwe byo birumbu by'o-gwo mubiri. Ngasi muguma muli rhwe kukwânîne acîsêze okubà mwimâna, okubà Mutagatîfu, lyo Ekleziya ehika oku Lugero lukwânîne ishwinjiro ly'omubiri gwa Kristu.

burhabâle bw'enungo zoshi zigulisa n'omukolo gwa ngasi cirumbu; na ntyo kwo kushunjûka n'okucîyûbaka gwône omu buzigire.

Obuzîne buhyâhya muli Kristu

¹⁷ Lêro mâshi, mmubwîzire nnamugashire muli Nyakasane, nti murhacikâg'iyôrha nka bapagani bakashimba enkengêro zâbo za busha. ¹⁸ Obukengêre bwâbo buyunjwîre mwizimya, n'obuhwinja bw'omurhima gwâbo guhûsire bwarhumîre barhabona obuzîne bwa Nyamuzinda. ¹⁹ Bâcibêrire bacikala-nshonyi, bashimba engeso mbî y'okuhusha, bagwîra okukâjira eby'enshonyi bya ngasi lubero. ²⁰ Ci mwêhe arhali ntyo kwo mwayigîrizibwe Kristu, ²¹ akabà mwamuyumvîrhe n'akabà mwayigîrizibwe muli ye nka kulyâla binali muli Yezu.

²² Mwayigîrizibwe oku murhegesirwe okuleka obwôrhere bwinyu burhanzi n'okuhogola omuntu wa mîra^f, olya ojà wabola omu kushimba enyifinjo mbî, ²³ lyo muhinduka bahyâhya omu murhima n'omu nkengêro zinyu, ²⁴ munacîhundikire omuntu muhyâhya, olya Nyamuzinda alemaga oku nshusho yâge omu bushinganyanya n'omu butagatîfu bw'okunali. ²⁵ Lêro ntà kucikaz'inywerha, ci ngasi muguma akabwîra abâbo eby'okuli, bulya rhweshi rhubà ngasi muguma birumbu by'abâbo. ²⁶ Mukunire, ci murhajiraga câha: izûba lirhazikaga n'obukunizi bucimmugwêrhe^g. ²⁷ Mumanye mwankahà hishetani engwârhiro. ²⁸ Ngasi wali cishambo agokôle; akole n'amaboko gâge erhikwo nk'oku bishingânîne, ciru ahash'irhabâla ab'obuligo. ²⁹ Ntâ luderho lubî lurhengage omu kanwa kinyu; mukaderha ebiwa binjà byône, birya byankabà lwingayo lwinjà oku bandi amango gawkânîne, n'okulêrhera ababiyumva akamalo. ³⁰ Mumanye murhajiraga Mûka Mutagatîfu gwa Nyamuzinda burhè^h, ye wammuhiragakwo ecimanyîso c'olusiku lw'obucunguziⁱ. ³¹ Omujina, ennongwè, obukunizi, akadali, ebijâci, ebyôla byoshi birhenge ekarhî kinyu, haguma na ngasi coshi ciderhwa cibî. ³² Muciyêrekane binjà erhikwo na ba lukogo baguma oku bandi, omu kubabalirana mwêne na nnene nka kulya Nnâmahanga ammubabiraga muli Kristu.

5

¹ Nêci, mucîsêze okushusha Nnâmahanga nka bâna bâge bazigirwa. ² Mukâyôrha muzigirîne nka kulya Kristu ammuzigiraga, acîhâna yêne erhi rhwe rhurhuma mpu abè ntûlo na nterekêro y'okusîmîsa Nyamuzinda. ³ Obugonyi bôhe na ngasi bindi by'enshonyi n'amagene g'eb'y'en'igulu, ciru amazîno gâbyo garhakag'iderhwa ekarhî kinyu: ntyo kwo kushingânîne abatagatîfu. ⁴ Ntâ kuganîra eby'enshonyi, nîsi erhi okuderha ebirhagwêrhi nda na mugongo, erhi okushesa abandi n'ebinwa bibî: ebyôla byoshi birhakwânîni; mukaz'ivuga Nnâmahanga omunkwa erhikwo. ⁵ Mumanye kwinjâ oku ntâ mugonyi, ntâ mûmaguza, na ntâye ohubira eby'en'igulu, -kwo kuli kufukamîra ebiremwa-, ntâye muli abo boshi wanalabarhe omu Bwâmi bwa Kristu na Nnâmahanga. ⁶ Harhajiraga owammurheba n'ebinwa by'obunywesi: ebyo byo bihamagala obukunizi bwa Nyamuzinda oku bamugomera. ⁷ Mumanyage mwankashangîra obubî bwâbo.

⁸ Mîra mwâli omu mwizimya, buno lêro mukò-la muli bulangashane muli Nyakasane; muyôrhe nka bâna ba bumoleke. ⁹ Na ngasi hiri hinjà, ngasi hishingânîne, na ngasi hiri hy'okuli, yo mburho y'obulangashane. ¹⁰ Mulongereze ebisimîsize Nyakasane; ¹¹ munamanye

^f**4.22** : Omuntu wa mîra y'olya wali omu bujà bw'eb'yâha, n'omuhyâhya y'olya waburhagwa omu mîshi g'obubatizo.

^g**4.26** : Lul 4, 5.

^h**4.30** : Ngasi câha cijira Mûka Mutagatîfu burhè, bwenêne ebyâha bisherêza ecinyabuguma c'Ekleziya.

ⁱ**4.30** olusiku ly'obucunguzi: Aha kuyûrha kw'igulu lyo rhwacunguka lwoshi, olusiku rhwarhengamwo olu lubanda lw'emirenge.

mwankashangîra emikolo y'omwizimya erhajira kamalo, ci muyêrekane obubî bwâyo erhi-kwo. ¹² Bulya ebi abo bantu bajira bufundafunda, ziri nshonyi okubiderha. ¹³ Ci ebiyêrekanwa byoshi kubonekana bibonekana n'obwâlagale; na ngasi coshi cibonekana n'obwâlagale bubà bumoleke. ¹⁴ Co cirhuma baderha, mpu: «Tulûka, weri îrò, zûka omu bafû, Kristu âkumolekera». ¹⁵ Ntyo mumanye bwinjà olugendo lwinyu; murhahimbaga nka bingolongolo, ci mubè barhimanya; ¹⁶ Mukolêse bwinjà amango muhîrwe, bulya zino nsiku ziri mbî. ¹⁷ Kuziga murhabâga bahalanjisi, ci mucîsêze okumanya cici Nyakasane alonza. ¹⁸ Murhahîra mukalaluka amamvu, bulya ly'iriba ly'eby'enshonyi; ci muyunjule Mûka Mutagatîfu. ¹⁹ Mukazibwîrana ennanga, ebîtakîro n'enyimbo z'obunya-Mûka; mukâyimba n'okukuza Nyakasane n'omurhima gwinyu gwoshi. ²⁰ Ngasi mango n'oku ngasi kantu mukaz'ivuga Nyamuzinda Îshe omunkwa, oku izîno lya Nnawîrhu Yezu Kristu.

Oku abakristu bakwânîne okuyôrha omu mwa bâbwê

²¹ Mukaz'ikengana mwêne na nnene erhi kurhînya Kristu kurhuma. ²² Kukwânîne abakazi bayumve bibà nk'oku bankayumva Nyakasane; ²³ bulya omu-lumè ye nnawâbo omukazi, nka kula Kristu ye nnawâbo Ekleziya, ye Muciza w'omubiri. ²⁴ Kulya Ekleziya eyumva Kristu, kwo n'abakazi bakwânîne okuyumva bibà muli byoshi. ²⁵ Mwe balume, muzigire bakinywi nka kula Kristu azigira Ekleziya; acîhânîre yo erhumire, ²⁶ mpu ayijire ntagatîfu anayicêse omu kuyishuka n'amîshi haguma n'oluderho^j. ²⁷ Bulya alonzagya Ekleziya yâge ebè cirangashana, erhagwêrhi izâbyo, erhi migunye-migunye, nîsi erhi bindi bya bene ebyo, ci ntagatîfu na nyêru-kwêru.

²⁸ Abalume nabo bakwânîne bazigire bakâbo nka mibiri yâbo bône. Ozigira mukâge erhi yêne ocizigire. ²⁹ Ntâye osag'ishomba omubiri gwâge; ci kugulîsa omuntu agulîsa n'okuguge-nderera kwinjà, nka kula Kristu ajirira Ekleziya; ³⁰ Bulya rhuli birumbu by'o-mubiri gwâge. ³¹ *Co cirhuma omuntu aleka îshe na nnina, acîshwêkerekwo mukâge, banabè oku bali babiri mubiri muguma^k.*

³² Liri ihwe likulu elyo: nalonza okuderha oku luli lwîganyo lwa Kristu n'Ekleziya. ³³ Ntyo ngasi muguma muli mwe azigîre mukâge nk'oku acîzigira yêne, n'omukazi akenge îba.

6

¹ Bâna, mukaz'iyumva ababusi binyu muli Nyakasane: okwo kushingânîne. ² *Okaz'ikenga sho na nyoko*, -ly'irhegeko lirhanzi lirimwo eciragâne-, ³ *ly'obona iragi onalame myâka minji en'igulu^l.*

⁴ Ninyu, mwe babusi, murhakâg'isholoshonza abâna binyu, ci omu kubalera, mubayigîrize munabahanûle muli Nyakasane.

⁵ Bashizi, mukaz'iyumva ba nnâhamwinyu b'en'igulu, mubarhînye munabakenge n'omurhima guralimwo bulyâlya, nka kulya mwa-nkajirira Kristu. ⁶ Murhakâg'ikakolera isû nk'abalonz'isimîsa abantu, ci nka barhumisi ba Kristu bajira obulonza bwa Nnâmahanga n'omurhima gwoshi.

⁷ N'omurhima gwinyu gwoshi murhumikire Nyakasane, ci arhali abantu. ⁸ Murhahabiri oku ngasi muntu, akabà mushizi, akabà ntagengwa, ayishihâbwa na Nyakasane oluhembo lw'aminjà ajizire.

⁹ Ninyu, mwe bashigwa, mukabajirira nk'okwo. Muleke okukâbayôbohya, murhanayibagiraga oku Nnawâbo na Nnawinyu omu mpingu abà, n'oku arhajira kanânà.

Emirasano y'omukristu

¹⁰ Cabuzinda-zinda, musimike muli Nyakasane n'omu buhashe bw'emisî yâge. ¹¹ Muyambale emirasano ya Nyamuzinda, lyo muhash'ihima obwengehusi bwa shetani. ¹² Bulya ababisha rhulwîsa gurali mubiri na mukò, ci Mâmi, n'Amahashe, n'Amarhegesi g'eri igulu ly'omwizimya;

^j5.26 Amîshi n'enderho z'obubatizo, ebyo bàdesire.

^k5.31 : Murh 2, 24; Mat 19, 5.

^l6.3 : Lub 20, 12.

rhulwîsa abazimu babî babêra omu cirêre^m. ¹³ Kuziga muyambale emirasano ya Nyamuzinda, ly'omu mango mabî muhashihagalika omushombanyi, muhimane, munayôrhe muzibuhire. ¹⁴ Muyimangire kuli gombi! Okuli bubè gwo mukaba gwinyu, obushinganyanya ebè yo mpenzi yinyu, ¹⁵ n'obushibirizi bw'okulumîza Emyanzi y'Akalembe zibè zo nkwêrho zinyu. ¹⁶ Muyôrhe mufumbasire empenzi y'o-buyêmêre, yo mwakahazamwo emyampi-kamole y'omubîⁿ yoshi. ¹⁷ Muyambale n'ensirha y'obucire n'engôrho ya Mûka gwa Nnâmahanga, lwo Luderho lwa Nnâma-hanga. ¹⁸ Muyôrhe muharâmya n'okushenga ngasi mango muli Mûka Mutagatîfu; mukâyîza burharhama, munasengerere abatagatîfu boshi. ¹⁹ Munsengere nâni, lyo mbona oku nabumbûla akanwa, nderhe nampanûle n'oburhwâli ihwe ly'Emyanzi y'Akalembe; ²⁰ yo ndi mujà-bugo wayo muno nkoba. Mâshi mbone oburhwâli bw'okuyiderha nk'oku ekwânîne!

Emyanzi ya Paolo n'omusingo

²¹ Nnonzize nti ninyu mumanye emyanzi yâni n'oku nyôsire; mwene wîrhu muzigirwa Tikiko, muganda okwânîne okucîkubagirwa muli Nyakasane, â-mmubwîra byoshi. ²² Mmurhumireye nti ammuhe emyanzi yîrhu anammurhûlirize emirhima. ²³ Nyamuzinda Îshe na Nyakasane Yezu Kristu bashobôze bene wîrhu omurhûla, obuzigire n'obuyêmêre. ²⁴ Enshôkano ya Nnâmahanga ebè haguma na balya boshi bazigira Nnawîrhu Yezu Kristu omu kalamo karhaheka!

^m**6.12** : Ababisha bîrhu barhali b'en'igulu, ci Shetani yenênè.

ⁿ**6.16** : Omubî kwo kuderha shetani.

AMARUBA EMWA ABAFILIPi°

Omu kulwîra obuyêmere (cig. 1), rhugwêrhe Yezu Kristu rhwarhola lwîganyo. Oku aliwa bwôrhere bwa Nyamuzinda acîrhôhya, acîjira busha, ayanka obwôrhere bw'omujà; acîrhôhya yêne, abà mumvi kuhika afà oku musalaba; okwo kwarhuma Nyamuzinda amukuza, amuhà izîno lirhalusire amazîno goshi, lyo lya Nyakasane, kwo kuderha Mwâmi w'abantu boshi na w'obuhashe oku bintu byoshi (2, 6-11; 3, 21). Paolo avuzire bwenêne omunkwa oku Banya-Filipi okubà bamurhumîre entûlo omu malagîrire gâge anabakengêzize mpu bakacishinga muli Nyakasane banarholerekwo Paolo olwiganyo.

1

AMARUBA EMWA ABAFILIPi

Omusingo

¹ Paolo na Timoteyo, bambali ba Kristu Yezu, oku batagatîfu boshi muli Kristu Yezu bali e Filipi, haguma na balungere n'abashamasi. ² Kuli mwe engalo n'omurhûla gwa Larha Nnâmahanga na Nyakasane Yezu Kristu!

Omunkwa n'omusengero

³ Ngasi kummukengêra, nnamvuge Nyamuzinda wâni omunkwa, ⁴ n'omu nsengero zâni zoshi, ngasi mango mmusengerera mweshi n'enshagali; ⁵ bulya mwantabîre omu kulumîza Emyanzi y'Akalembe kurhenga olusiku lurhanzi kuhika buno. ⁶ Nnamanyire oku owarhondêraga ogu mukolo mwinjâ muli mwe, aguyûkiriza lwoshi, kuhika Olusiku lwa Kristu Yezu. ⁷ Kushingânîne mmulongeze ntyo mweshi, bulya omu murhima gwâni mubà. Nêci, omu nkoba zâni n'omu kulwîra n'okuhamîriza Emyanzi y'Akalembe, mweshi kushangîra mushangîra enshôkano nahîrwe. ⁸ Nyamuzinda ye muhamîriza wâni: mmuzigira mweshi n'omurhima gwa Kristu. ⁹ N'eci nshenga c'eci: nti obuzigire bwinyu buyûshûke ngasi lusiku kulusha omu bumanye n'omu burhimanya, ¹⁰ lyo mukaz'ibona ebiri binjâ kulusha, na ntyo mubè bacêse na bêru-kwêru kuhika Olusiku lwa Kristu, ¹¹ munayunjule amakwânane g'obushinganyanya Yezu Kristu arhushobôzagya, oku irenge n'obukuze bwa Nyamuzinda.

Emyanzi ya Paolo

¹² Bene wîrhu, nalonza mumanye oku emmanja zanyishagakwo zakwânîne Emyanzi y'Akalembe. ¹³ Bulya omu bwâmi n'ahandi hoshi bakola bamanyire bwinjâ oku ndi mubohe erhi Kristu orhuma, ¹⁴ na banji ba muli bene wîrhu bâyumvîrhe oburhwâli muli Nyakasane erhi nkoba zâni zirhuma, baxisêza bwenêne okulumîza Oluderho lwa Nnâmahanga buzira bwôba. ¹⁵ Ntahabiri oku baguma banakayigîriza Kristu n'omurhima gw'obuyâgalwa n'okulonz'ilushana, ci abandi bakujira n'omurhima nkana. ¹⁶ Abôla bakujira n'obuzigire, bulyâla bamanyire bwinjâ oku omukolo gwâni kuli kulwîra Emyanzi y'Akale-mbè. ¹⁷ Ci abandi bôhe bayigîriza Kristu n'obulonza bw'okuciberamwo mirhwe ibiri, bakujira n'omurhima gw'obulyâlya, bulya balangalîre mpu banyûshûlira agandi malibuko omu nkoba zâni. ¹⁸ Ci okwo kurhi kwankanjira? Oku byankabà

°1.0 Abafilipi: Banya-Filipi; Bantu b'e Filipi.

kwoshi, akabà n'omurhima gw'obulyâlya, akabà n'omurhima nkana, caziga Kristu amanyikane! Okwôla kwo kunsimîsize, kwo kwanashub'ikansîmîsa. ¹⁹ Bulya mmanyire oku ebyo byankwânana okucunguka, ensengero zinyu zirhumire n'oku burhabâle bw'Omûka gwa Yezu Kristu. ²⁰ Co ncîkubagîre ecôla, co nanangalire: ntâko nankabulabula; ci mmanyire bwinjà, bunôla nkagandi mango goshi, oku nkalama erhi nkafà, Kristu akuzibwa omu mubiri gwâni. ²¹ Bulya Kristu ye kola kalamo kâni, na nkafà erhi bunguke. ²² Ci akabà okuyôrhana obuzîne mwo gunôla mubiri kwankarhuma njira omulimo gugwêrhe amakwânane, ntabwîni cici nankacîshoga. ²³ Ntabwîni ciguma nalondôla muli ebyo bibiri: ncîfinjire okucîgendera nj'ibêra na Kristu, kwo kwankanabire kwinjà kulusha. ²⁴ Ci kukwânîne mbêre omu mubiri erhi mwe murhuma. ²⁵ N'okwo nkuyêmîre: mmanyire bwinjà oku ntâje ngahi n'oku nabêra ninyu mweshi, Iyo mujà embere munabone obusîme bw'obuyêmêre bwinyu; ²⁶ na ntyo hano ngaluka ekarhî kinyu, mubone erindi igwârhiro ly'okucîkunga muli Kristu Yezu.

Okulwîra obuyêmêre

²⁷ Kwônene mubè n'olugendo lushingânîne Emyanzi y'Akalembe ya Kristu. Mbè nyishir'ibonana ninyu, mbè mbêzire kulî ninyu, nalonza nyumve oku haguma mulukira, n'oku omurhima gwinyu guli muguma omu kulwîra obuyêmêre bw'Emyanzi y'Akalembe; ²⁸ oku murhakangwa ciru n'ehitya n'abashombanyi: eco co cimanyîso c'okubayêreka oku kuherêrekera bâherêrekere oku mwene mwâcira; n'eyo eri ngalo ya Nyamuzinda. ²⁹ Bulya murhashobôlaga e-nshôkano y'okuyêmêra Kristu kwônene, ci n'ey'okubona amalibuko erhi ye rhuma. ³⁰ Ninyu mudwîrhe mwalwa erya ntambala mwabonaga nalwa, na nk'oku mumanyire, ncidwîrhe nayilwa kuhika ene.

2

Okulanga ecinyabuguma omu bwîrhôhye

¹ Akabà hali akantu kankalêrha oburhûlirize muli Kristu, akabà obuzigire bwakahash'ihira omuntu omurhima omu nda, akabà ecinyabuguma muli Mûka Mutagatîfu ho cibà, akabà habà olukogo n'obwonjo, ² muhire ishwinjiro oku busîme bwâni omu kukalukira haguma: mubè na buzigire buguma, na murhima muguma, na nkengêro nguma. ³ Ntâco mujirage n'omurhima gw'okuciberûlamwo mirhwe ibiri erhi gw'okucîyêrekana oku murhali; ci ngasi muguma akagerêreza n'obwîrhôhye oku abâbo bamulushire. ⁴ Murhakâg'ilonza ngasi muguma obunguke bwâge yêne, ci ngasi muntu akâlonza obunguke bw'abandi. ⁵ Enkengêro z'emirhima yinyu zishushane n'ez'omurhima gwa Kristu Yezu.

⁶ Yêhe, oku ali omu bwôrhere bwa Nyamuzinda, arhaderhaga mpu anacînanîrize oku bukulu bwâge bw'okuyumânana na Nyamuzinda;

⁷ ci acîjira busha, ayanka obwôrhere bw'omujà, erhi acîjira muntu. Akacîyêrekana nka muntu kwône omu bandi;

⁸ acîrhôhya yêne, abà mumvi kuhika okufà, afîra oku musalaba.

⁹ Okwo kwo kwarhumire Nyamuzinda amukuza, amuhà Izîno lilushire agandi mazîno goshi^p,

¹⁰ mpu ngasi oyumva izîno Iya Yezu, akabà emalunga, akabà en'igulu, akabà omu kuzimu, afukame;

¹¹ na ngasi lulimi lulumîze oku Yezu Kristu ye Nyakasane, oku irenge Iya Nyamuzinda Îshe.

Okucîhangana omu kukolera obucire

¹² Ntyo, bîra bâni, kulyâla muyôrha munyumva, kwo munyumvage, arhali amango ndi ekarhî

^{p2.9} Izîno lilushire agandi mazîno goshi Iyo izîno Iya «Nyakasane»: kwo kuderha Mwâmi Mukulu w'abantu boshi n'ow'ebintu byoshi; kandi omulongo gwa 11: Yezu Kristu ye Nyakasane.

kinyu lyône, ci bwenêne buno ntahali; mushibirire obucire bwinyu erhi munayôbohire munadwîrhe mwageramwo omusisi. ¹³ Bulya Nyamuzinda yênene ommuhà okulonza n'okujira ebi asîmire. ¹⁴ Muli byoshi mukole buzira kucîduduma na buzira kurhindira, ¹⁵ Iyo mubà bêru-kwêru na bacêse, mubè bâna ba Nyamuzinda barhalikwo izâbyo omu kâgarhî k'iburha libî n'ery'emihira; ekarhî k'ery'iburha kwo mulangashana nka rhumole omu igulu. ¹⁶ Mugwârhe buzibu oluderho lw'obuzîne, ly'Olusiku Iwa Kristu nyish'icîkuza, bulya ntalibirhiraga busha ntanarhamiraga busha. ¹⁷ Mâshi ciru omukò gwâni gwankabulagwa oku nterekêro n'oku ntûlo y'obuyêmêre bwinyu, nsîmire nancîshinzire haguma ninyu mweshi. ¹⁸ Kwo na kwo, musîme munacîshinge haguma nâni.

Obugo bwa Timoteyo bo n'Epafroditi

¹⁹ Nangalire muli Nyakasane Yezu nti nammurhumira Timoteyo duba, Iyo manya emyanzi yinyu, na ntyo omurhima gubêre omu nda. ²⁰ Bulya ntà wundi ngwêrhe ncîkubagira akâge, owankashîbirira obunguke bwinyu n'omurhima gwoshi. ²¹ Kali boshi banakalonza obunguke bwâbo bône, ci barhalwîra ebya Kristu! ²² Murhabiriri oku ayêrekîne oburhwâli bwâge n'oku akozire nâni omukolo gw'okulumîza Emyanzi y'Akalembe nka kulya omwâna akola n'îshe. ²³ Oyôla ye nangalire nti ye nammurhumira hano mbona lunda luhi ebyâni biyêrekîre. ²⁴ Ciru nangalire muli Nyakasane oku nâni niene ntalegam'iyisha. ²⁵ Ncîkêbirwe nti kukwânine mmugalulire Epafroditi, oyu mwene wîrhu rhushangîra naye omulimo n'amatumu, ye muganda mwantumiraga mpu antabâle omu bulagîrre bwâni. ²⁶ Ali akola ammuuzire mweshi, anali ababîre erhi amanya oku mwayumvirhe oku alwâla. ²⁷ Nêci, kwo binali, ali alwâzire, ciru alonz'ifâ. Ci Nyamuzinda amufâ lukogo; ci mushâna arhali yênene alufîre, ci na nâni, mpu Iyo ndek'ibona akarhinda oku kandi. ²⁸ Yoyo mmurhumirage duba, nti hano mumulolakwo, mushub'ishagaluka, na nâni niene akarhinda ka-mpwe emurhima. ²⁹ Nêci, mumuyankirire n'omwîshingo muli Nyakasane, munakaz'ikenga abali akâge. ³⁰ Bulya mukolo gwa Kristu gwarhumaga alinz'ifâ, alonz'ihâna obuzîne bwâge, mpu oburhabâle murhankahashir'impisakwo, abumpè ahâli hinyu.

3

Enjira y'okuli y'obucire bw'omukristu

¹ Nêci, bene wîrhu, mucîshinge muli Nyakasane. Okushub'immuyandikira ebinarhanzir'immubwîra kurhantamya, na kuli mwe kugwêrhe akamalo. ² Mumanye orhubwa^q! Mumanye abakozi babî! Mumanye abakembûle b'obwîhambe! ³ Kali rhwe bakembûle b'okunali, rhwe rhushenga Nnâmahanga muli Mûka gwâge Mutagatîfu, n'obukuze bwîrhu muli Yezu Kristu rhubulongeza, ci rhurhacîkubagira mubiri. ⁴ N'obwo nâni nanahash'ibona igwârhiro y'okucîkubagira omubiri. N'akabâ haligi owundi wankaderha mpu ankahash'icîkubagira omubiri, nie ono mulushire. ⁵ Nakembûlagwa^r olusiku Iwa kali munâni, ndi wa mulala gw'Israheli, w'omu bûko bwa Benyamini, ndi Muhabraniya^s okomoka oku Bahabraniya; oku biyêrekîre Amarhegeko, ndi Mufarizeyi; ⁶ rhukalola obushiru, nalibuzize Ekleziya; oku bushinganyanya bw'okushimba Amarhegeko, nali muntu munwererwa. ⁷ Ci obwo bunguke bwoshi nal'ingwêrhe, nabulola nka muhona erhi Kristu orhuma. ⁸ Nêci, mbwîne oku ebintu byoshi biri muhona nkalola obunguke burhajira Lugero bw'okumanya Kristu Yezu, Nnâhamwîrhu. Ye warhumire nyêmêra okuheza byoshi, nankola nkabilola nka bikabulirwa, nti Iyo nyunguka Kristu ⁹ nnamubêmwo, arhali

^q3.2 orhubwa: Ntyo kwo Abayahudi bakâg'iderha abapagani. Paolo naye abagalulire eco cijâci câbo!

^r3.5 : Lyâli irhegeko ly'Abayahudi (Lev 12, 3).

^s3.5 : Paolo aburhiragwa e Tarsi, ci olulimi lwâbo câli ciyahudi, co ciharamiya erhi cihabraniya.

n'o-bwâni bushinganyanya, bulya burhenga omu kushimba amarhegeko, ci n'obushinganyanya burhenga omu kuyêmêra Kristu, bulya buhânwa na Nyamuzinda bunasimikira oku buyêmêre; ¹⁰ ntyo mmumanye yêne, manye n'obuhashe bw'obufûke bwâge, nshangîre n'amababale gâge, nnamushushe omu lufû lwâge, ¹¹ Lyo mpash'iyish'ifûka omu bafire. ¹² Ntadesiri nti nkola mpisire nîsi nti nkola mbâ mwimâna; ci ncikulikire enjira yâni, ndole erhi nankamushikira bu-lya nâni niene nagwârthagwa^t na Yezu Kristu. ¹³ Nanga, bene wîrhu, ntadesiri nti nkola ngwêrhe. Ciguma cône ndesire: nyibagire enjira namâgenda, nyêrekîre nieshi nieshi embere zâni, ¹⁴ ndi bulibirha nti mpiki, lyo mpâbwa oluhembo Nyamuzinda arhuhamagaliraga omu mpingu muli Kristu Yezu. ¹⁵ Rhweshi rhweshi rhwe rhukola rhuli bimâna, kwo rhukwânîne rhugerêze ntyo; n'erhi ankabâ haligi kundi mugerêze, muli okwo nakwo Nyamuzinda a-mmumulekera obukengêre^u. ¹⁶ Ci kwônene, ngasi aha rhwankabâ rhuhsire, rhushimbe njira nguma.

¹⁷ Mweshi muntolerekwo olwiganyo, bene wîrhu, munakalolakwo balya bashimba olwiganyo lwîrhu. ¹⁸ Bulya hali banji, -nammubwîzirekwo kanji, ci nashub'immubwîrakwo ene n'emirenge omu masû-, hali banji bayôrha nka bashombanyi b'omusalaba gwa Kristu. ¹⁹ Abôla obuzinda bwâbo kuli kuhera, enda yâbo ye nyamuzinda wâbo, n'ebyankabalerhera enshonyi bwo bukuze bwâbo; barhanayishi ebirhali by'en'igulu. ²⁰ Rhwêhe empingu yo mwîrhu, yo rhulinga oku Omuciza wîrhu Nyakasane Yezu Kristu ayish'irhuluka, ²¹ ayish'ihindula omubiri gwîrhu gw'obuzamba, agushushanye n'omubiri gwâge gw'irenge^v, bu-lya agwêrhe obuhashe oku bintu byoshi.

4

¹ Ntyo bene wîrhu bazigirwa nkumbula, mwe busîme bwâni, mwe na ntanda yâni, mukomere muli Nyakasane, bîra bâni.

Amahano mazinda

² Mpûnyire Evodiya bo na Sintiki nti bakaz'iyumvanya muli Nyakasane. ³ Nâwe Sizigo, murhabâzi wâni muzigirwa, nkuhûnyire obarhabâle; bulya bantabîre okulumîza Emyanzi y'Akalembe, bona Klementi n'abandi barhabâzi bâni. Amazîno gâbo gali mandike omu Citabu c'Obuzîne. ⁴ Mucîshinge muli Nyakasane ngasi mango. Nshubir'immubwîrakwo: mucîshinge. ⁵ Mucîyêrekane nfula omu masû g'abantu boshi. Nyakasane ali hôfi. ⁶ Murharhanyagya cici; ci omu ngasi bulagîrire musengere Nnâmahanga, mumushenge, munamuvuge omunkwa. ⁷ Ntyo omurhûla gwa Nyamuzinda gulushire ngasi nkengêro gwalanga emirhima yinyu n'obukengêre bwinyu muli Kristu Yezu. ⁸ Ceci, bene wîrhu, ngasi biri by'okuli, ngasi biri nkana, ngasi bishingânîne, ngasi bicîre, ngasi bikwânîne okuzigirwa n'okukengwa, ngasi nkômedu nyinjâ na ngasi kantu kakwânîne okukuzibwa, ebyôla byo mushîbirirage. ⁹ Ebi mwayigîrizibwe, ebi mwayankirîre, ebi mwayumvîrhe nammubwîra n'ebi mwabwîne najira, ebyôla byo mukâg'ikajira. Na ntyo Nyamuzinda w'obuholo anabâ ninyu.

Paolo avuga omunkwa oku burhabâle bamurhumiraga

¹⁰ Nasîmire bwenêne muli Nyakasane bulya mwayishir'ibona oku mwanshîbiramwo. Ntahabiri oku mwakâg'inyibuka, ci mwakabula obulyo. ¹¹ Burhali bulagîrire burhumire nderha ebyo binwa bulya nakomerîre okusîma ngasi bwôrhere ndimo. ¹² Nyish'ilamira omu bukenyi, nyish'ilamira n'omu buhirhi. Ngasi mango na muli byoshi nacikomerîze okuyîgurha n'okushalika, okubâ mugale n'okubâ mukenyi. ¹³ Nanahasha byoshi n'oburhabâle bw'Olya onzibuhya. ¹⁴ Ci kwônene mwajizire kwinjâ erhi mushangîra amalibuko gâni. ¹⁵ Ninyu mwêne murhakuhabiri, Bafilipi, oku

^t**3.12** Nagwârthagwa: Omu njira y'e Damasi. 3, 15: Lolà 1 Kr 2, 6. 3, 21: Lolà 1 Kr 15, 43-53.

^u**3.15** : Lolà 1 Kr 2, 6.

^v**3.21** ahindula omubiri gw'obuzamba gubè mubiri gw'irenge: Lolà 1 Kr 15, 43-53.

erhi ntangira okulumîza Emyanzi y'Akalembe n'erhi ntenga e Macedoniya, ntà Ekleziya yantabîre n'eciderhwa lusaranga, arhali mwe mwêne. ¹⁶ Ciru n'erhi ndi e Tesalonika, kabiri kwoshi mwantumîre ebi nall'indagîrerekwo. ¹⁷ Kurhali kuderha oku nnonzize okuka-rhûlwa; ci nnonzize nti obunguke bwinyu buluge. ¹⁸ Bunôla ngwêrhe ebikwânîne byoshi, ciru na kulusha. Ndi muhirhi kurhenga erhi Epafroditi ampisakwo entûlo yinyu, ogwo mugavu gw'akasununu kinjinja, eyo nterekêro Nnâmahanga ayankirira anasîmîswa nayo. ¹⁹ Naye Nyamuzinda wâni, omu bukuze bwâge, ammushobôze ngasi byoshi mukenyirekwo oku Lugero lunashingânîne obuhirhi bwâge, muli Kristu Yezu. ²⁰ Ayâgirwe oyo Larha Nyamuzinda emyâka n'emyâka! Amen.

Omusingo n'obwangà

²¹ Mulamuse ngasi Mutagatîfu muli Kristu Yezu. Bene wîrhu rhuli rhweshi bammulamusize.

²² Abatagatîfu boshi mpu asingi, ci bwenêne ab'omu mwa Sezari. ²³ Enshôkano ya Nyakasane Yezu Kristu ebè omu mirhima yinyu!

AMARUBA EMWA ABAKOLOSI^w

Nnâmahanga warhurhenzagya omu bujà bw'omwizimya^x, aj'irhudêkereza omu Bwâmi bwa Mugala wâge muzigirwa, warhucungulaga anarhukûlira ebyâha. Oyo Mugala ye Mwâmi mukulu w'ebintu byoshi: Ye nshusho ya Nyamuzinda orhaboneka, ye Nfula omu biremwa byoshi. 16 Bulya byoshi muli ye byalemagwa, emalunga n'en'igulu, ebiboneka n'ebirhaboneka, Entebe n'Amarhegesi, Amâmi n'Amahashe: byoshi byoshi ye wabilemaga, ye byanalemeragwa; 17 n'embebe bibêho byoshi, yêhe erhi ho abâ, ye nabihereza okubâho byoshi. 18 Kandi yêne y'irhwe ly'omubiri, yo Ekleziya; y'Imerero, ye Nfula omu bafire; na ntyo ye murhanzi muli byoshi. 19 Bulya Nyamuzinda alonzize okumuhiramwo obwimâna bwoshi, 20 na muli ye alonzize okugalula ebintu byoshi omu bwîra bwâge, ebiri en'igulu n'ebiri emalunga, alêrha omurhûla n'omukò gw'omusalaba gwâge.

Paolo acîhânyire oku alwîra obwo buyêmêre lyo ahisa abandî bantu oku bwimâna buli muli Kristu. Ngasi mukristu agwêrhe ecâge cigabi c'amababale ga Kristu bulya ali cirumbu c'omubiri gwa Kristu, yo Ekleziya.

Nka kulya abâ mîra bakâg'ijâ omu Ndagâno ya Nnâmahanga olusiku lw'okukembûlwa, muli Kristu, Muhimanyi kuli byoshi, hali obukembûle buhyâhya, buyêrekîre abalume n'abakazi, bwo bubatizo: «2, 11 Muli ye mwakembwîrwe obukembûle burhajiragwa na nfune za muntu, mwahogola omubiri gwinyu gw'ecâha: obwôla bwo bukembûle bwa Kristu. 12 Mwabishirwe haguma naye omu nshinda erhi mubatizibwa, kandi mwafûsire haguma naye omu nshinda erhi muyêmêra obuhashe bwa Nyamuzinda wamufûlaga omu bafû. 13 Mwe mwâlî mufîre erhi byâha binyu n'okurhakembûlwa kw'emibiri yinyu birhuma, ashubir'immuhâ obuzîne haguma naye, arhubabalira ebyâha bîrhu byoshi, 14 azaza ecêrhè c'omwenda rhwalimwo n'ebigabi byâco, acirhenza, acibamba oku musalaba. 15 Nago Amâmi n'Amabashe aganyaga, agabonêsa enshonyi omu masû g'igulu lyoshi, anagagwârha mpira zâge.»

Abemêzi bakola biremwa bihyâhya: «3,10 mwacîhundikira omuhyâhya, olya ocîsêza okuhinduka nshusho y'Omulemi wâge, mpu lyo ahika oku bumanye bw'okunali. 11 Aha harhaciri Mugereki erhi Muyahudi; harhaciri mukembûle erhi ntakembûlwa, harhaciri ba-ntamanywa n' Abashita^y; harhaciri bajâ erhi bantagengwa: akola Kristu yêne, ye byoshi muli boshi. 12 Nka kulya binakwânîne abîshogwa ba Nnâmahanga, n'abatagatîfu n'abarhonyi bâge, mucihundikire omurhima gw'olukogo, n'obwonjo, n'obwîrhôhye, n'obutûdu, n'okulembera amalibuko. 13. Mukâlemberana munababalirane aka-ba hali owagayîsize owâbo. Nyakasane ammubabalire: mumuyankirekwo olwiganyo. 14 Ci kulusha okwo kwoshi, muzigirane, bulya obuzigire ly'ishwinjiro ly'obwimâna.»

1

AMARUBA EMWA ABAKOLOSI

Omusingo

^w**1.0** Abakolosi: Bantu b'e Kolosi; Banyâ-Kolosi; bantu bayûbaka e Kolosi.

^x**1.13** : Bujâ bw'omwizimya gwa shetani.

^y**3.11** 3, 11: Abashita bâli bantamanywa (bashenzi) babaga eburhambi bw'Enyanja Nyirabula.

¹ Paolo, ntumwa ya Kristu Yezu oku bulonza bwa Nyamuzinda, na mwene wîrhu Timoteyo, ² oku batagatîfu na bene wîrhu bemêzi muli Kristu bali e Kolosi. Kuli mwe engalo n'omurhûla gwa Larha Nnâmahanga!

Omunkwa n'omusengero

³ Rhurhahusa okuvuga Nyamuzinda omunkwa, Îshe wa Nnawîrhu Yezu Kristu, nka rhwammukengêra omu nsengero zîrhu, ⁴ bulya rhwayumvîrhe obuyêmêre bwinyu muli Kristu Yezu n'obuzigire bwinyu oku batagatîfu boshi, ⁵ kulya kubà mucîkubagire obulangâlire mubîkîrwe omu mpingu. Obwôla bulangâlire mwabuyumvîrhe omu Luderho lw'okuli, yo Myanzi y'Akalembe; ⁶ eyo Myanzi y'Akalembe yahisire emwinyu nk'oku yalumîre omu igulu lyoshi: yayâna emburho yanagandâza. Emwinyu nayo kwo na kwo, kurhenga lulya lusiku mwayumvagyâ mwanamanya enshôkano ya Nyamuzinda nk'oku enali, ⁷ bulya muyigîrizibwa n'Epafra, murhabâzi wîrhu muzigirwa omu mukolo na murhumisi wa Kristu okwânîne okucîkubagirwa. ⁸ Yêne warhumanyîsagya obuzigire bwinyu muli Mûka Mutagatîfu.

⁹ Co cirhumire, kurhenga lulya lusiku rhwayumvagyamwo ogwo mwanzi, rhurhahusa okummusengerera n'okushenga Nyamuzinda nti ammushobôze okumanya kwinjà obulonza bwâge, omu bushinganyanya bwoshi n'omu bumanye bwa Mûka Mutagatîfu. ¹⁰ Na ntyo mubè n'olugendo lushingânîne Nyakasane, munamusimîse muli byoshi; muyâne amalehe omu ngasi bijiro binjà, munayûshûke omu kumanya Nnâmahanga.

¹¹ Obuhashe bw'irenge lyâge bwâmmuzibuhya, muhash'ilemba amalibuko goshi n'oburhwâli haguma n'obushagaluke, ¹² munavuge Larha Nyamuzinda omunkwa n'enshagali, owammushobôzagya enshôkano y'okushangîra iragi ly'abatagatîfu omu bulangashane. ¹³ Ye warhurhenzagya omu bujâ bw'omwizimya^z, aj'irhudêkereza omu Bwâmi bwa Mugala wâge muzigirwa ¹⁴ warhucungulaga anarhukûlira e-byâha.

I. Amahwe g' okuyêmêrwa

Kristu ye Mwâmi mukulu w'ebintu byoshi

¹⁵ Ye nshusho ya Nyamuzinda orhaboneka, ye Nfula omu biremwa byoshi.

¹⁶ Bulya byoshi muli ye byalemagwa, emalunga n'en'igulu, ebiboneka n'ebirhaboneka, Entebe n'Amarhegesi, Amâmi n'Amahashe: byoshi byoshi ye wabilemaga, ye byanalemeragwa;

¹⁷ n'embere bibêho byoshi, yêhe erhi ho abâ, ye nabihereza okubâho byoshi.

¹⁸ Kandi yêne y'irhwe ly'omubiri, yo Ekleziya; y'Imerero, ye Nfula omu bafîre; na ntyo ye murhanzi muli byoshi.

¹⁹ Bulya Nyamuzinda alonzize okumuhiramwo obwimâna bwoshi,

²⁰ na muli ye alonzize okugalula ebintu byoshi omu bwîra bwâge, ebiri en'igulu n'ebiri emalunga, alêrha omurhûla n'omukò gw'omusalaba gwâge.

Abakolosi nabo bakola bîra ba Nnâmahanga

²¹ Ninyu mwe mwâli bigolo^a mîra na bashombanyi erhi nkengêro zinyu n'ebijiro binyu bibî birhuma, ²² lêro bunôla ashubir'immujira bîra bâge omu mubiri gw'Omugala, erhi afâ, mpu lyo mubonekana batagatîfu, bêru-kwêru na banwererwa^b omu masû gâge, ²³ caziga musêre buzibu omu buyêmêre, mumere emizî, mukomere munabè ntadungagana omu bulangâlire bw'Emyanzi y'Akalembe mwayumvagyâ; eyo Myanzi y'Akalembe yayigîrizîbwe ngasi ciremwa cibâ en'igulu,

^z**1.13** : Bujâ bw'omwizimya gwa shetani.

^a**1.21** : Bigolo omu masû ga Nnâmahanga na bashombanyi bâge embere bamanye Kristu.

^b**1.22** omunwererwa: orhaliko ecarhuma abulanwa, atumuzibwa

hano idako ly'amalunga, nâni, nie Paolo, nahindusire mujà-bugo wayo.

Omukolo gwa Paolo

²⁴ Bunôla nsîmire omu malumwa ndwîrhe nabona mwe murhumire, nnandwîrhe nayunjuza omu mubiri gwâni ebibuzire oku mababale ga Kristu^c, nti lyo nkwânana omubiri gwâge, yo Ekleziya. ²⁵ Nie ono nahindusire murhumisi w'eyo Ekleziya obujà-bugo Nyamuzinda ampâga muli mwe burhuma, mpu ndumîze Oluderho lwâge, ²⁶ ly'ihwe lyâli lifulike kurhenga emyâka n'emyâka n'oku bantu ba mîra, na buno likola limanyirwe n'ahatagatifu bâge. ²⁷ Nyamuzinda alonzize okubayêreka obuhirhi bw'irenge bw'eryôla ihwe emwa abapagani: Kristu ali ekarhî kinyu, ye bulangâlire bw'irenge! ²⁸ Oyôla Kristu ye ruhanûla, omu kurhonda ngasi muntu n'omu kuyigîriza ngasi muntu n'obusinganyanya boshi, nti lyo ruhindula ngasi muntu abè mwimâna muli Kristu. ²⁹ Eco co ntamira, omu kulwa entambala n'oburhabâle bw'emisî mpâbwa n'obuhashe bwâge.

2

Obushiru bwa Paolo oku Bakolosi

¹ Nnonzize mumanye ntambala ndârhi ncindwîrhe nalwa mwe murhuma, nab'e Laodiceya, na ngasi bandi barhasâg'ibona obusû bwâni menemene. ² Nnonzize emirhima yâbo erhûlûle, balungane bwenêne omu buzigire, banayunjule obuhirhi bw'obumanye, na ntyo bamanye ihwe lya Nyamuzinda, ye Kristu, ³ ye bamwo obuhirhi bwoshi bw'obushinganyanya n'obumanye. ⁴ Ndesire okwo nti lyo harhajira owammurheba n'ebinwa bw'obwengûza. ⁵ Bulya ciru akabà ntali muli mwe n'omubiri, ndi muli mwe n'omurhima, nnansîmire okubona muyôsire bwinjâ buzira kavulindi munasêzire buzibu omu buyêmêre bwinyu muli Kristu.

II. Mumanye mwankahabuka

Obuzîne bw'okuli muli Kristu

⁶ Ntyo mulame muli Nyakasane Yezu Kristu nka kulya mwamuyigîrizibagwa. ⁷ Mumumerekwo emizî munamusêrekwo, musimikire oku buyêmêre nka kulya mwayigîrizibagwa, munayôrhe mwavuga omunkwa. ⁸ Mumanye hankanajira owammujira bajà n'obwengûza bw'efilozofiya y'obunywesi^d, erya eyegemêra emigenzo y'abantu n'ebiremwa by'en'igulu, ci arhali Kristu. ⁹ Bulya muli ye mwo obwimâna bwoshi bw'obunyamuzinda bubà omu mubiri, ninyu mushangîre obwo bwimâna muli ye, ¹⁰ ye irhwe lya ngasi Mâmi na ngasi Mahashe. ¹¹ Muli ye mwakembwîrwe obukembûle burhajiragwa na nfune za muntu^e, mwahogola omubiri gwinyu gw'ecâha: obwôla bwo bukembûle bwa Kristu. ¹² Mwabishirwe haguma naye omu nshinda erhi mubatizibwa, kandi mwafûsire haguma naye omu nshinda erhi muyêmêra obuhashe bwa Nyamuzinda wamufûlaga omu bafû. ¹³ Mwe mwâli mufire erhi byâha binyu n'okurhakembûlwa kw'emibiri yinyu birhuma, ashubir'immuhà obuzîne haguma naye, arhubabalira ebyâha bîrhu byoshi, ¹⁴ azaza ecêrhè c'omwenda rhwalimwo n'ebigabi byâco, acirhenza, acibamba oku musalaba. ¹⁵ Nago Amâmi n'Amabashe aganyaga, agabonêsa enshonyi omu masû g'igulu lyoshi, anagagwârha mpira zâge.

Abakristu barhankaziga babà bajà b'ebiremwa by'en'igulu

¹⁶ Lêro irhondo harhacijiraga owammuderha oku biribwa n'oku binyôbwa, nîsi erhi oku

^c**1.24** : Ngasi mukristu agwêrhe ecâge cigabi c'amababale akwânîne ayûshûle oku mababale ga Kristu; bulya rhuli birumhu by'omubiri gwâge, yo Ekleziya.

^d**2.8** : Lolà Gal 4, 3.

^e**2.11** : Bwo bubatizo

biyêrekîre ensiku nkulu, erhi okubaluka kw'omwêzi, erhi olwa Sabato^f. ¹⁷ Ebyo byoshi biri cizunguzungu cône c'ebyacyîsha; ci okuli kwônene guli mubiri gwa Kristu. ¹⁸ Ntâye ommurhebage mpu ammunyaga entanda yinyu omu kucîkungira obwîrhôhye bwâge bw'okugashâniza bamalahika. Ebyo byoshi biri bilôrho bya balya obucîbone bwâbo burhagwêrhi nsimiko n'obukengêre bw'ecinyamubiri burhunza. ¹⁹ Abôla bantu barhasêra oku irhwe^g lilîsa omubiri gwoshi n'okugusimbanya, oku burhabâle bw'enungo n'emisî, mpu lyo gushunjûka muli Nyamuzinda. ²⁰ Akabâ mwafîre haguma na Kristu oku biremwa by'en'igulu, cici cichumaga mwayêmêra emiziro nka kulya muciri b'en'igulu? ²¹ Mpu: «Omanyè wankahumakwo, omanyè wankalabulakwo, omanyè wankamamarhakwo! ²² Kali ebyo byoshi byalemeragwa okusherêra omu kukolêsibwa! Agôla marhegeko n'ezôla nyigîrîzo ziri za bantu! ²³ Amarhegeko ga bene ago ganahash'ibonekana nka ga bantu bashinganyanya balonza obulyo bw'okugashâniza, n'obw'okucîrhohya, n'okubabaza omubiri; n'obwo ntà kamalo kâgo, na ntâkwo kankahash'ihima iralà ly'omubiri.

3

Obuzîne buhyâhya muli Kristu

¹ Obu mwafûsire haguma na Kristu, mukâg'ishwîra eby'enyanya, yo Kristu abutamîre ekulyo kwa Nyamuzinda; ² mukânunirwa n'eby'enyanya, muleke okukalalikira eby'en'igulu. ³ Bulya mwafîre, n'obuzîne bwinyu bukola bubà bubishe haguma na Kristu muli Nyamuzinda. ⁴ Amango Kristu, ye buzîne bwinyu, acîyêrekana, ninyu mwayish'ilabuka mwe naye omu bukuze.

III. Okushwinja

Amarhegeko ngasi mukristu akwânîne okushimba

⁵ Kuziga mubabaze ebirumbu by'omubiri gwinyu gw'en'igulu: obugonyi, eby'enshonyi, amasîma mabî, enyifinjo mbî, n'amagene g'eby'en'igulu, kwo kuli nka kufukamira ebiremwa; ⁶ ebyôla byo birhuma Nyamuzinda akunira. ⁷ Ninyu mw'ene ntyo kwo mwâli muyôsire mîra, amango mwacikâg'ikashimba ezo ngeso mbî. ⁸ Ci kwônene lêro bunôla ebyo byoshi mubijugucirage ninyu: obukunizi, ennongwê, obulyâlya, ebijâci n'enshambâlo mbî, birhahîra bikaciyumvikana omu kanwa kinyu. ⁹ Murhacikâg'irhebana mwene na nnene, bulya mwahongwîre omuntu wa mîra haguma n'engeso zâge, ¹⁰ mwacîhundikira omuhyâhya, olya ocîsêza okuhinduka nshusho y'Omulemi wâge, mpu lyo ahika oku bumanye bw'okunali. ¹¹ Aha harhaciri Mugereki erhi Muyahudi; harhaciri mukembûle erhi ntakembûlwa, harhaciri ba-ntamanywa n' Abashita^h; harhaciri bajâ erhi bantagengwa: akola Kristu yêne, ye byoshi muli boshi. ¹² Nka kulya binakwânîne abîshogwa ba Nnâmahanga, n'abatagatîfu n'abarhonyi bâge, mucihundikire omurhima gw'olukogo, n'obwonjo, n'obwîrhôhye, n'obutûdu, n'okulembere amalibuko. ¹³ Mukâlemberana munababalirane aka-ba hali owagayîsize owâbo. Nyakasane ammubabalire: mumuyankirekwo olwiganyo. ¹⁴ Ci kulusha okwo kwoshi, muzigirane, bulya obuzigire ly'ishwinjiro ly'obwimâna. ¹⁵ Ntyo omurhûla gwa Kristu gugandâze omu mirhima yinyu: bulya ogwôla murhûla gwo mwahamagaliragwa mpu mubè mubiri muguma. Murhahusagya okukâvuga omunkwa! ¹⁶ Oluderho Lwa Kristu lusêre bwenêne omu mirhima yinyu. Mukaz'ilubwirizanya, munakaz'ihanûlana n'obushinganyanya. N'omurhima gwinyu gwoshi mukâyimbira Nnâmahanga ennanga, ebîtakîro n'enyimbo z'obunya-mûka, munakamuvuga omunkwa. ¹⁷ Na ngasi ci-nwa

^f**2.16** : Sabato lwo luzira.

^g**2.19** : irhwe: Irhwe ly'Ekleziya, ye Kristu: Lolà Ef 4, 15-16.

^h**3.11** : Abashita bâli bantamanywa (bashenzi) babaga eburhambi bw'Enyanja Nyirabula.

mwankaderha erhi cijiro mwankajira, byoshi mubijire oku izîno Iya Nyakasane Yezu, bibè munkwa emwa Larha Nyamuzinda oku bulagizi bwâge.

Oku abakristu bakwânîne okuyôrha omu mwa bâbwè

¹⁸ Bakazi, mukâyumva babalo, nka kulya bikwânîne muli Nyakasane. ¹⁹ Ba-lumè, muzigire bakinywi, murhanabayôrheraga kubî. ²⁰ Bâna, mukâyumva ababusi binyu muli byoshi, bulya okwôla kwo kusîmîsa Nyakasane. ²¹ Babusi, murhakâg'isholoshonza abâna binyu, mwakarhuma bârha omurhima. ²² Mwe bashizi, mukaz'iyumva bannawinyu b'en'igulu muli byoshi, arhali bulya mudwîrhe mwabonwa; nka kulya abalonza okusîma abantu bayôrha, ci n'omurhima nkana, bulya murhînyire Nyakasane. ²³ Ngasi mukolo mwankajira, mugukole n'omurhima gwinyu gwoshi; Nyakasane abè ye mukolera, ci arhali ba-ntu. ²⁴ Mumanye oku Nyakasane ayish'immuhemba, ammujiye mîmo yâge. Kaz'imurhumikire Nyakasane Kristu! ²⁵ Bulya okola obubî ayish'ihâbwa oluhembo lw'obubî bwâge; na ntà kulola oyu ye ndi.

4

¹ Mwe bashigwa, mukâhà bambali binyu ebishingânîne n'ebikwânîne. Mumanye oku ninyu mugwêrhe Nnawinyu omu mpingu.

Omurhima gw'okulumîza Emyanzi y' Akalembe

² Muyôrhe muharâmya; mukâyîza omu kuvuga Nnâmahanga omunkwa. ³ Murhusengerere nîrhu, Iyo Nyamuzinda ayigulira oluderho lwîrhu olumvi, rhuhash'ihanûla ihwe Iya Kristu; Iyo lirhumire ndi omu nkoba. ⁴ Mâshi mbone obulyo bw'okulimanyîsa nk'oku kwânîne okuliigîriza! ⁵ Mubè bashinganya-nya omu lugendo lwinyu haguma n'ab'embuga; mukolêse bwinjâ amango muhîrwe. ⁶ Iderha linyu libè Iya kusîmîsa ensiku zoshi, linunîrire nka munyu, munamany'ishuza ngasi yêshi okukwânîne.

Emyanzi ya Paolo

⁷ Emyanzi yâni yoshi, mwene wîrhu muzigirwa Tikiko, muganda okwânîne okucîkubagirwa na murhabâzi wâni omu mukolo muli Nyakasane, ammuwîrayo. ⁸ Co cirhumire mmurhumirage, nti amuhè emyanzi yîrhu anammurhûlirize emirhimaⁱ. ⁹ Murhumire bo na Onezimo, mwene wîrhu muzigirwa onakwânîne okucîkubagirwa; ali w'emwinyu. Bammushambalira emyanzi y'eno munda yoshi.

Omusingo n'obwangà

¹⁰ Aristarko rhubà rhweshi omu nkoba ammulamusize, bona Marko, muzâla wa Barnaba. Y'olya bammubwîraga; akayisha emwinyu mumuyankirire kwinjâ; ¹¹ Yezu naye, oderhwa Yusto, mpu asingi. Omu bakembûle boshi, abo bônene bantabâla okulumîza Obwâmi bwa Nyamuzinda; bâbîre burhûlirize bwâni. ¹² Epafra, oburhwa emwinyu, mwambali wa Kristu Yezu, ammulamusize; arhahusa okummulwîrakwo omu nsengero zâge, mpu Iyo muzibuha, muyôrhe muli bimâna, munasêre oku ngasi ebi Nnâmahanga alonzize byoshi. ¹³ Nêci, mmuhîre obu buhamîrize: arhagohya erhi mwe murhuma, mwe n'ab'e Laodiceya n'e Hiyerapoli. ¹⁴ Luka, mufumu muzigirwa, na Dema, bammuhîre omusingo.

¹⁵ Mulamuse bene wîrhu b'e Laodiceya, na Ninfa haguma n'endêko y'abemêzi babugânana aha mwâge. ¹⁶ Aga maruba hano muyûs'igasoma, mugend'igasomêkeza n'omu Ekleziya y'e Laodiceya^j. Ninyu kwo na kuguma, muhûne ag'e Laodiceya, mugasome. ¹⁷ Mumbwîrire Arkipo, erhi: «Mpu omanyè obugo wahâbagwa muli Nyakasane, onacisêze okubuyunjuza». ¹⁸ Ogu musingo guli gwa kuboko kwâni niene Paolo. Mukâkengêra enkoba zâni! Enshôkano ya

ⁱ4.8 : milongo 8-9, lolà Amaruba Mutagatîfu Paolo ayandikiraga Filemoni.

^j4.16 : Wabona go galya rhuderha nti ayandikiraga Abefezi.

Nnâmahanga ebè ninyu!

AMARUBA MARHANZI EMWA ABATESALONIKA

Muli gano maruba marhanzi-rhanzi Paolo ayandikiraga Abanya-Tesalonika omu mwâka gwa 52, ababwire, erhi: «1, 9 Ntâho barhadwîrhi baganîra oku mwarhuyankiriraga, n'oku mwalekaga abazimu binyu, mpu mushimbe Nnâmahanga munashige Nyamuzinda w'obuzîne n'ow'okunali, 10 munalinge oku Omugala agaluka kurhenga -empingu, olya Mugala afûlaga omu bafû, ye Yezu, orhuciza obukunizi bwayisha.»

Paolo ashib'ibwîra abatesalonika, erhi: «2,19 Bundi bulangâlire buci rhugwêrhe, gandi masîma maci rhwâbone, lindi ishungwè lihi lyârholêrhere irenge embere za Nnawîrhu Yezu olusiku âgaluka, aha nyuma zinyu? Nêci, mw'oyo mwe irenge lîrhu, mwe na busîme bwîrhu.»

Paolo ali akengeza abakristu kurhi bakwânîne okulama omu kulinda oku Yezu agaluka; ebi Nnâmahanga alonza kuhika amango Omugala galuka kuli kurhujira batagatîfu (5, 1; 2, 19; 3, 13; 4, 15; 5, 2; 5, 23). Co cirhumire enyigîrizo nkulu z'amaruba kuli kubwîra abakristu kurhi balinda olwo lusiku: kulama omu butagatîfu, bayâke eby'enshonyi, banalame omu buzigire (5, 7-8). Na ntâye omanyire olusiku n'amango Nnâhamwîrhu agaluka (5,1).

1

AMARUBA MARHANZI EMWA ABATESALONIKA

Omusingo

¹ Paolo, Silvano na Timoteyo, kuli Ekleziya y'Abatesalonika^k eri muli Nyamuzinda Îshe na muli Nyakasane Yezu Kristu. Kuli mwe enshôkano n'obuholo!

Avuga Nnâmahanga omunkwa anabasîma

² Rhurhahusa okuvuga Nnâmahanga omunkwa ngasi mango mwe mweshi murhumire n'okummukengêra omu nsengero zîrhu. ³ Ngasi kasanzi, embere za Larha Nnâmahanga, erhi kugerêreza rhugerêreza ebijiro by'obuyêmêre bwinyu, n'emikolo y'obuzigire bwinyu, n'obulangâlire bwinyu bukomîre, muli Nnawîrhu Yezu Kristu.

⁴ Rhurhabiri, bene wîrhu bazigirwa ba Nnâmahanga, oku muli nshâgi zâge. ⁵ Bulya Emyanzi y'Akalembe rhwamudwîrhîre birhali binwa byône, ci yali eyegegîre obuhashe^l, na Mukà Mutagatîfu, n'oburhwâli burhalimwo bwôba^m. Ninyu mwêne mumanyire kurhi rhwâli rhuyôsire muli mwe nti lyo rhumukwânana. ⁶ Ninyu mwarhulolerakwo olwiganyo, mwacîsêza okushusha Nyakasane, mwayankirira Oluderhoⁿ n'enshagali ya Mûka Mutagatîfu, n'obwo mwâli omu malibuko manji, ⁷ na ntyo mwabà lwingayo oku bemêzi boshi b'e Macedoniya n'e Akaya. ⁸ Nêci, kurhenga emwinyu Oluderho lwa Nyakasane lwayumvîkîne, arhali omu Macedoniya n'omu Akaya mwône, ci na hoshi hoshi obuyêmêre bwinyu muli Nyamuzinda bwajîre irenge, na ntyo ntacîcîrhamya nakuderha. ⁹ Ntâho barhadwîrhi baganîra oku mwarhuyankiriraga, n'oku

^k**1.1** Batesalonika; Banya-Tesalonika; Bantu b'e Tesalonika

^l**1.5** : Buhashe bw'okujira ebisômerîne.

^m**1.5** oburhwâli burhalimwo bwôba: bijiro by'okumanyîsa oku Mûka Mutagatîfu ye wakâg'ikolêsa Paolo.

ⁿ**1.6** : Oluderho, yo Myanzi y Akalembe.

mwalekaga abazimu binyu, mpu mushimbe Nnâmahanga munashige Nyamuzinda w'obuzîne n'ow'okunali, ¹⁰munalinge oku Omugala agaluka kurhenga empingu, olya Mugala afûlaga omu bafû, ye Yezu, orhuciza obukunizi bwayisha.

2

Oku Paolo ayôrhaga erhi ali e Tesalonika

¹ Ninyu mwêne murhahabiri, bene wîrhu, oku rhurharhamiraga busha erhi rhuyisha emwinyu. ² Erhi rhubà rhwamâlibuzibwa n'okujâcira e Filipi^o, nk'oku mumanyire, Nyamuzinda wîrhu aruhà oburhwâli bw'okummuyigîriza Emyanzi y'Akalembe yâge omu ntambala ndârhi la. ³ Enyigîrizo zîrhu zirhali za bunywesi, nîsi erhi za bugalugalu erhi bulyâlya. ⁴ Ci kulya kubà Nyamuzinda abwîne oku rhukwânîne, arhufumbasize Emyanzi y'Akalembe yâge; nîrhu nka rhwahanûla, rhurhalonza okusîmîsa abantu, ci Nyamuzinda yêne oyishi ebi-rhuli emurhima. ⁵ Na ntà mango rhusâg'iderha ebinwa by'okulimîriza, ninyu mwêne murhahabiri, erhi okujira akantu kankafulika amagene g'eby'en'igulu; Nyamuzinda ye muhamîriza wâni muli okwo. ⁶ N'oli emwinyu, oli ahandi, ntasâg'ibona rhwalonza okukuzibwa n'abantu, ⁷ n'obwo rhwankahashire okummuyêreka obuhashe bwîrhu, kulya kubà rhuli ntumwa za Kristu.

Ci rhwacijira banyinyi ekarhî kinyu, rhwayôrha nka muzîre walîsa abâna bâge n'okubashîbirira. ⁸ Omu buzigire bwîrhu kuli mwe, rhwankalonzize rhumuhè, arhali Emyanzi y'Akalembe ka Nyamuzinda yône, ci n'obuzîne bwîrhu ciru, bulya mwâli murhonyire bwenêne emunda rhuli! ⁹ Mucikengîre, bene wîrhu, emirimo n'emiluhô yîrhu: rhwakâg'immuyigîriza Emyanzi y' Akalembe ya Nnâmahanga omu kukola budufu na mûshi nti lyo rhurhazidohera ndi muli mwe. ¹⁰ Mw'oyo na Nyamuzinda mwanahamîriza kurhi rhwâli batagatîfu, bashinganyanya na bêru-kwêru kuli mwe bemêzi. ¹¹ Muyishi bwinjâ oku rhwajîrîre ngasi muguma muli mwe nka kula omubusi ajirira abâna bâge: ¹² rhwakazir'immuhanûla, rhwakammuhà omurhima, rhwanakammulahiriza nti olugendo lwinyu luyôrhe lukwânana Nnâmahanga wammuhamagalaga omu Bwâmi bwâge n'omu irenge lyâge.

Obuyêmêre n'obushîbirizi bw'Abatesalonika

¹³ Co c'irhumire oku bwîrhu rhwêhe, rhurhahusa okuvuga Nyamuzinda omunkwa, bulya erhi mubà mwamayumva Oluderho lwâge rhwammumanyîsagya, murhaluyankiriraga nka kanwa ka muntu, ci, nk'oku lunali, mwaluyankirira nka Luderho lwa Nnâmahanga. Olwo Luderho kukola muli mwe, mwe bemêzi. ¹⁴ Nêci, bene wîrhu, mwayankîre olwiganyo oku Ekleziya za Nyamuzinda ziri omu Yudeya muli Kristu Yezu; kulya kubà ninyu mwalibuzîbwe n'abâ-ntu b'omu cihugo cinyu nk'oku ezo Ekleziya zalibuzibagwa n'Abayahudi, ¹⁵ balyâla bayîrhaga Nyakasane Yezu n'abalêbi; bâbo bo bàrhulibuzagya; barhasîmîsa Nnâmahanga, banali bashombanyi b'abantu boshi. ¹⁶ Banakarhuhanza okuyigîriza abapagani mpu lyo barhacunguka; na ntyo barhahusa okuyûshûla olugero lw'ebyâha byâbo. Ci lêro obukunizi bwa Nyamuzinda mîra bwabarhindagakwo.

¹⁷ Rhwêhe, bene wîrhu, kurhenga rhujira nsiku rhurhabonana n'amasû, ci arhali omu murhima, rhwayumva rhukola rhucîfinjire okushub'ibona obusû bwinyu, rhwanayumva rhumuduzire bwenêne. ¹⁸ Rhwanacilalira okujâ e-mwinyu; nie ono Paolo nakuhizire kanji, ci shetani akarhutwîra omu majira. ¹⁹ Bundi bulangâlire buci rhugwêrhe, gandi masîma maci rhwâbone, lindi ishungwè lihi lyârholêrhere irenge embere za Nnawîrhu Yezu olusiku âgaluka, aha nyuma zinyu? ²⁰ Nêci, mw'oyo mwe irenge lîrhu, mwe na busîme bwîrhu.

3

Paolo arhuma Timoteyo e Tesalonika

¹ Erhi rhubona rhurhacihashiri, rhwahiga okuyôrha rhwêne Atena; ² rhwarhuma Timoteyo, mwene wîrhu na murhumisi wa Nyamuzinda omu kulumîza Emyanzi y' Akalembe ya Kristu, nti ammuzibuhye anammukomeze omu buyêmêre bwinyu, ³ Iyo harhag'ijira owarhà omurhima muli ago malibuko^p. Ninyu mwêne murhahabiri oku eco co cigabi cîrhu. ⁴ Bulya rhuli emwinyu, rhwakâg'immurhonda oku kukwânîne rhubone amalibuko; kwo byanayishirig'ibà, murhakuhabiri. ⁵ Erhi mbona ntacihashiri nanacimurhuma nti adôse emyanzi y'obuyêmêre bwinyu nti kwankanabà Omushumisi^q mîra am mushumikaga, n'omukolo gwîrhu gubè gwafîre busha.

Avuga omunkwa oku myanzi Timoteyo amudwîrhîre

⁶ Ci buno Timoteyo arhuhandîre, arhenga emwinyu, arhudwîrhîre emyanzi minjà y'obuyêmêre bwinyu n'obuzigire bwinyu; arhubwîzire oku kudula mucî-rhudula, n'oku mucîfinja bwenêne okushub'irhulolakwo nk'oku nîrhu rhucîfinja okushub'immubonakwo. ⁷ Ntyo, bene wîrhu, omu malumwa n'omu malibuko gîrhu ga ngasi lubero, obuyêmêre bwinyu bwarhuhîre omurhima. ⁸ Nêci, rhuyumvîrhe rhukola rhugwêrhe emisî bulya mukomîre muli Nyakasane. ⁹ Rhubwîragi nîrhu kurhi rhwankahash'ivuga Nyamuzinda omunkwa kuli mwe kw'aga masîma goshi rhudwîrhe rhwayumva embere za Nnâmahanga erhi mwe murhuma? ¹⁰ Budufu na mûshi erhi kushenga rhumushenga burhahusa, nti rhushub'ibona obusù bwinyu, rhunayûshûle ebibulikîne omu buyêmêre bwinyu. ¹¹ Mâshi Nyamuzinda yêne, Larha na Nnawîrhu Yezu, barhufukûlire enjira y'okuhika emwinyu! ¹² Ninyu Nyakasane ammuyôlolose anammujire bimâna omu kuzigirana mwêne na nnene n'omu kuzigira abantu boshi nk'oku rhummuzigira! ¹³ Na ntyo akomeze emirhima yinyu; ayijire myêru-kwêru omu butagatîfu embere za Larha Nyamuzinda, amango nnawîrhu Yezu ayisha bo n'abatagatîfu bâge boshi.

4

Amahano: obutagatîfu n'obuzigire

¹ Nêci bene wîrhu, rhummuhûnyire rhunammuyinginzire muli Nyakasane Yezu nti mushimbe erya njira rhwammuyigîrizaya, erya njira emmuyêreka kurhi mukwânîne okuyôrha Iyo musimîsa Nnâmahanga. Câbà kwo munakola muyôsire ntyo. Muhirage njira, mujè embere. ² Mumanyire bwinjà marhegeko maci rhwammuhîre oku izîno Iya Nyakasane Yezu. ³ Obulonza bwa Nnâmahanga b'obu: muhinduke batagatîfu; muleke eby'enshonyi; ⁴ ngasi muguma muli mwe amany'ilanga omubiri gwâge omu butagatîfu n'omu bukenge, ⁵ arhacîrîkiriraga omu kuhêkwa n'amîru mabî ak'abapagani barhishi Nyamuzinda. ⁶ Muli okwo harhajiraga owasârha mwene wâbo erhi okumujira buligo; bulya Nyakasane anacîhôle kw'ebyo byoshi, nka kulya rhwammubwiragakwo rhwanakuhamîriza ⁷ Birhali bya nshonyi Nyamuzinda arhuhamagaliraga, ci butagatîfu. ⁸ Na ntyo owagayaguza ago marhegeko, erhi arhali muntu agayaguzize, ci Nyamuzinda yêne, owammushobôzagya Omûka gwâge Mutagatîfu.

⁹ Oku biyêrekîre okuzigirana, ntà bulagîrire mugwêrhe bw'okuyandikirwa, kulya kubà Nyamuzinda yêne wammuyigîrizagya okuzigirana mwêne na nnene, ¹⁰ erhi kwo munayôrha mujirira bene wîrhu boshi b'omu Macedoniya yoshi. Rhummuhûnyire nti muyûshûle okujà embere, bene wîrhu. ¹¹ Mucîsêze okukarhûza, na ngasi muguma ashîbirire omulimo gwâge, munakole n'amaboko ginyu, nka kulya rhwammurhegekaga. ¹² Ntyo olugendo lwinyu luyôrhe lushingânîne omu masù g'abâli embuga^r, na ntâye mwalagîrirakwo.

^{p3.3} : Amalumwa n'amalibuko co cimanyîso c'omukristu osêzire omu buyêmêre en'igulu.

^{q3.5} : Omushumisi ye Shetani.

^{r4.12} : Abâli embuga, bo balya bahali b'omu mulala gwîrhu gw'abemêzi (1 Kr 15. 12).

Abazîne n'abafîre olusiku Nyakasane agaluka

¹³ Bene wîrhu, rhurhalonza muhabe olw'abafîre, lyo murhag'ifà mutula ak'abandi barhajira bulangâlire^s. ¹⁴ Akabà rhuyêmîre oku Yezu afîre anafûka, ntyo kwo abafîre muli Yezu nabo banayish'ibà: Nyamuzinda anabahêke bo naye. ¹⁵ Okûla rhummubwîzirekwo n'obuhashe b'Oluderho lwa Nyakasane: rhwe rhucizîne, rhwe rhwâbè rhuciriho amango Nyakasane agaluka, rhurhakashokolera abafîre. ¹⁶ Bulya, oku cimanyîso, oku izù lya Malahika mukulu n'oku mushekera gwa Nyamuzinda, Nyakasane yêne anayandagale, kurhenga empingu, n'abafîre muli Kristu bo bâfûke barhanzi. ¹⁷ Okubundi nîrhu, rhwe nabo omu bitù, rhuj'ishimânana na Nyakasane omu malunga; na ntyo rhwâbêre na Nyakasane ensiku zoshi. ¹⁸ Mukaz'irhûlirizanya n'ebyo binwa.

5

Okubà masù omu kulinga okuyisha kwa Nyakasane

¹ Oku nsiku n'amango, bene wîrhu, ntà bulagîrire mugwêrhe bw'okubiyandikirwa. ² Ninyu mwêne mukumanyire bwinjà: Olusiku lwa Nyakasane kwo luyisha nka cishambo c'omu budufu^t. ³ Amango abantu baderhe mpu: «Murhûla na kalembè», lyo obuhanya bwâbahonere oku caligumiza, kula emikero mibishi enarhogera omukazi oli izîmi, barhakanabona oku bayâka. ⁴ Mwêhe, bene wîrhu, murhali omu mwizimya, mpu olwo lusiku lummurhibukirekwo nka cishambo. ⁵ Mweshi muli bâna b' obumoleke n'ab'omûshi^u. Rhurhali bâna ba budufu nîsi erhi ba mwizimya. ⁶ Kuziga rhurhajaga îrò ak'abandi, ci rhubè masù erhikwo, rhurhanabaga badâdà. ⁷ Abajà îrò, budufu balijà, n'abalaluka, budufu balaluka. ⁸ Ci rhwêhe, rhwe b'omûshi, rhurhabaga badâdà; rhuyôrhe rhufumbasire empenzi^v y'obuyêmêre n'obuzigire, rhuyambale n'ensirha y'obulangâlire bw'obucire. ⁹ Bulya Nyamuzinda arharhulemeraga bukunizi, ci mpu rhubone obucire Nnawîrhu Yezu Kristu orhumire. ¹⁰ Arhufîrire mpu rhukabà rhuzîne erhi rhukabà rhurhazîni^w, rhulame rhulungîne naye. ¹¹ Ntyo mukaz'irhûlirizanya mwêne na nnene, munakahânana olwiganyo lwinjà, nk'okûla munajira.

Oku ababà haguma bakwânîne okuyôrha

¹² Rhummuhûnyire, bene wîrhu, nti mukâkenga balya bammuluhira, abammukulîre muli Nyakasane, banakammuhanûla. ¹³ Mubazigire kwâgo-kwâgo omukolo gwâbo gurhumire. Mubè n'omurhûla ekarhî kinyu. ¹⁴ Mâshi, bene wîrhu rhummuhûnyire nti muhanûle abalerha akavulindi, muhè abwôba omurhima, muzibuhye engonyi, munakalembera abantu boshi. ¹⁵ Mumanye hankajira owagalulira omuntu obubî oku bubî; ci ngasi mango mucihangâne okujirirana aminjà mwêne na nnene, mugajirire n'abantu boshi. ¹⁶ Mukâyôrha mushagalusire ensiku zoshi. ¹⁷ Mukâshenga oburhahusa. ¹⁸ Oku ngasi kantu mukaz'ivuga omunkwa, bulya ntyo kwo Nnâmahanga alonza kuli mwe, muli Kristu Yezu. ¹⁹ Murhazimagya^x Mûka Mutagatîfu; ²⁰ murhagayaguzagya e-nshôkano y'obulêbi; ²¹ ci mulole bwinjà ngasi kantu, n'ebiri binjà byo muyôrhanage. ²² Mucîlange oku ngasi coshi ciderhwa cibî.

^s**4.13** : Abandi barhajira bulangâlire; bo bapagani abo.

^t**5.2** : Lolà Mat 24, 36. 43.

^u**5.5** : Abakristu balemeragwa obumoleke n'omûshi: okuyôrha rhuli omu bumoleke n'omu bulangashane bw'omûshi bwo bwôrhere bwîrhu.

^v**5.8** rhuyôrhe rhufumbasire empenzi: Lolà Ef 6, 14-17.

^w**5.10** : Rhukabà rhuli bagumagumà erhi rhukafà.

^x**5.19** : Okuzimya Mûka kwo kujira akantu kankahanza omukolo gwa Mûka Mutagatîfu omu mirhima yîrhu.

Obwangà n'omusingo

²³ Nyamuzinda w'omurhûla yêne ammujiye batagatifu lwoshi Lwoshi, alange emyûka n'emirhima n'emibiri yinyu buzira izâbyo kuhika olusiku Nnawîrhu Yezu Kristu ayisha. ²⁴ Ommuhamagire arhatwa omu kanwa kâge, yêne ye wajira okwo. ²⁵ Murhusengerere nîrhu, bene wîrhu. ²⁶ Mulamuse bene wîrhu boshi n'ehinûnugurho hitagatifu. ²⁷ Mmuhûnyire bwenêne muli Nyakasane nti aga maruba gasomerwe bene wîrhu boshi. ²⁸ Enshôkano ya Nnawîrhu Yezu Kristu ebè ninyu!

AMARUBA GA KABIRI EMWA ABATESALONIKA

Obwofi bw'aga maruba

Paolo agendêrê okuderha eby'okulinda oku Kristu agaluka: «1, 6 Nêci, kukwânîne obushinganyanya bwa Nyamuzinda okugalulira abà-mmulibuza amalibuko, 7 n'okummuhà, mwe mudwîrhe mwalibuzibwa, okuluhûka haguma nîrhu, amango Nyakasane Yezu aciyêrekanira emalunga haguma na bamalahika b'obuhashe bwâge, 8 omu ngulumira y'omuliro, mpu ahâne balya barhishi Nyamuzinda barhanayumva Emyanzi y'Akalembe ya Nnawîrhu Yezu. 9 Abôla bayish'ihâbwa obuhane bw'okukagwa n'okuherêrekera ensiku n'amango kuli n'obusù bwa Nyakasane n'irenge ly'obuhashe bwâge, 10 olusiku ayisha mpu akuzibwe omu batagatîfu bâge, anabè cirhangâzo omu ngasi bamuyêmîre boshi. Ninyu mwayêmîre obujà-bugo bwîrhu! 11 Okwo kwo kurhuma rhurhahusa okummusengerera, nti Nyamuzinda wîrhu ammujiye bantu bakwânîne eci ammuhamagaliraga, abayunjuze n'obuhashe bwâge emihigo yinyu yoshi y'okujira aminjà n'emikolo y'ohuyêmêre bwinyu; 12 ntyo izîno lya Nnawîrhu Yezu likuzibwe muli mwe, ninyu muli lyo, oku lugero lw'engalo ya Nyamuzinda wîrhu na Nyakasane Yezu Kristu.»

Oku nyigîrizo z'okulinda okugaluka kwa Kristu, Paolo ayûshwîre oku rhugendêrere emikolo, rhuyâke obwôlo, abwôlo, rhuyâke akayange: «3, 6 Rhummurhegesire, bene wîrhu, oku izîno lya Nyakasane Yezu Kristu, nti muyâke ngasi mwene wîrhu ôbà mwôlo n'orhashimba emigenzo rhwammusigiraga. 7 Ninyu mwêne murhababiri oku kukwânîne murhulolerekwo olwiganyo. Erhi rhuli emwinyu, rhurhabêraga buzira mukolo, 8 na ntâye rhwadesire nti rhwankalya omugati gwâge busha; ci budufu na mûshi erhi kukola rhukola n'okuluha, nti lyo rhurhazidohera ndi muli mwe. 9 Kurhali kuderha oku ntà buhashe rhwâli rhugwêrhe, ci nti rhummubêre lwîganyo lw'okukulikira. 10 Bulya rhuli emwinyu, ka rhurhammubwîraga nti akabà omuntu arhalonza okukola, aleke n'okulya? 11 Kurhi kulya rhwaciyumvirhage barhubwîra mpu baguma muli mwe bali bwôlo, mpu barhakola bici, ci kwônene erhi banacihira omu birhabayêrekiri? 12 Abôla rhubarhegesire rhunabahunyire muli Nyakasane Yezu Kristu nti bakole n'omurhûla, banalye ebiryo by'omu maboko gâbo. 13 Mwêhe, bene wîrhu, murharhamaga okukâjira aminjà.»

1

AMARUBA MARHANZI EMWA ABATESALONIKA

Omusingo

¹ Paolo, Silvano na Timoteyo, kuli Ekleziya y'Abatesalonika^y eri muli Larha Nyamuzinda na muli Nyakasane Yezu Kristu. ² Kuli mwe enshôkano n'obuholo bwa Nyamuzinda Îshe^z na Nyakasane Yezu Kristu!

Paolo avuga Nnâmahanga omunkwa. Abahà omurhima. Oluhembo luzinda

³ Rhukwânîne okukâvuga Nnâmahanga omunkwa ngasi mango mwe murhumire, bene wîrhu;

^y**1.1** : Abatesalonika: Banyatesalonika; Bantu b'e Tesalonika.

^z**1.2** Nyamuzinda Îshe: erhi herufi a na i bibuganana, omu kusoma rhwanahubula Nyamuzind' Îshe, ci omu kuyandika rhwanayandika Nyamuzinda Îshe.

okwo kushingânîne, bulya obuyêmêre bwinyu budwîrhe bwayûshûka bwenêne, n'obuzigire bwa ngasi muguma muli mwe oku bâbo buli bunene; ⁴ ciru nîrhu rhwêne rhukola rhucîkunga omu Ekleziya za Nnâmahanga erhi mwe murhuma, kulya kubà mwazibuhire mwanalanga obuyêmêre omu mababale n'omu malibuko mubona. ⁵ Okwôla kuyêrekana oku Nyamuzinda atwa olubanja okushingânîne n'oku mukwânîne Obwâmi bwa Nnâmahanga mudwîrhe mwaluhira.

⁶ Nêci, kukwânîne obushinganyanya bwa Nyamuzinda okugalulira abà-mmulibuza amalibuko, ⁷ n'okummuhà, mwe mudwîrhe mwalibuzibwa, okuluhûka haguma nîrhu, amango Nyakasane Yezu aciyêrekanira emalunga haguma na bamalahika b'obuhashe bwâge, ⁸ omu ngulumira y'omuliro, mpu ahane balya barhishi Nyamuzinda barhanayumva Emyanzi y'Akalembe ya Nnawîrhu Yezu. ⁹ Abôla bayish'ihâbwa obuhane bw'okukagwa n'okuherêrekera ensiku n'amango kuli n'obusù bwa Nyakasane n'irenge ly'obuhashe bwâge, ¹⁰ olusiku ayisha mpu akuzibwe omu batagatîfu bâge, anabè cirhangâzo omu ngasi bamuyêmîre boshi. Ninyu mwayêmîre obujà-bugo bwîrhu!

¹¹ Okwo kwo kurhuma rhurhahusa okummusengerera, nti Nyamuzinda wîrhu ammujire bantu bakwânîne eci ammuhamagaliraga, abayunjuze n'obuhashe bwâge emihigo yinyu yoshi y'okujira aminjà n'emikolo y'obuyêmêre bwinyu; ¹² ntyo izîno Iya Nnawîrhu Yezu likuzibwe muli mwe, ninyu muli Iyo, oku lugero lw'engalo ya Nyamuzinda wîrhu na Nyakasane Yezu Kristu.

2

Okuyisha kwa Nyakasane Yezu Kristu

¹ Rhumuhûnyire, bene wîrhu, oku biyêrekîre okuyisha kwa Nnawîrhu Yezu Kristu n'okubugânana kwîrhu rhwe naye, ² nti murhayêmêraga ba-mmufudusa omurhima erhi bammuyôbohye n'obulêbi nîsi erhi n'enderho erhi maruba, bammurhebe mpu byarhenga emwîrhu, mumanye mpu olusiku Iwa Nyakasane Iwahika hôfi. ³ Ntâkwo muzigage omuntu arnmurheba.

Burhanzi kukwânîne obugomi buyishe n'Omubî acibishûle, gwo Muhera, ⁴ ye Mubisha^a, olya ocîhira enyanya Iya ngasi ciderhwa Nyamuzinda erhi eci bagashâniza kuhika okuj'itamala omu ka-Nyamuzinda n'okuderha mpu ye kola Nyamuzinda. ⁵ Ka murhacikengiri nakâg'immubwîra okwo bulya ndi e-mwinyu? ⁶ Murhanahabiri ecihagalisire Omubisha bunob, mpu arhaciyêrekana-ga agarhali amango gâge. ⁷ Nêci, kurhenga bunob ihwe ly'obubî lidwîrhe lyajira omukolo gwâlyo. Omuhagalisire erhi akabà nk'aciyêgûla, ⁸ obwo Omubî anacîbishûla, ci Nyakasane Yezu anamuhirigise n'omûka gw'omu kanwa kâge, anamuherêrekeze n'obulangashane ayish'iyishamwo. ⁹ Amango ogwo Muhera gwâyisha, guruhabule kujira, n'oburhabâle bwa shetani, ebisômerîne bya ngasi lubero, n'ebimanyîso, n'ebirhangâzo by'okurhebana, ¹⁰ na ngasi burhebanyi bwoshi bw'obubî, mpu ahabûlemwo emihera, bulya erhayankiriraga obuzigire bw'okuli bwankabacizize. ¹¹ Okwo kwo kwarhumire Nyamuzinda abalikiramwo nyandumà wabahabula anabayêmêza obu-nywesi, ¹² mpu Iyo bakagwa balya boshi barhayêmêraga eby'okuli, ci bananira oku bubî.

Bacîhangâne okuyôrha binjà

¹³ Rhwêhe rhukwânîne okukâvuga Nnâmahanga omunkwa ngasi mango erhi mwe murhuma, bene wîrhu bazigirwa ba Nyakasane, bulyâla Nyamuzinda acîmmwishozire kurhenga aha murhondêro, mpu ammucize, ammujire batagatîfu n'obuhashe bwa Mûka Mutagatîfu, munayôrhe muyêmîre okuli. ¹⁴ Kwo amuhamagaliraga okwo n'obugo bwîrhu bw'Emyanzi y'Akalembe, mpu Iyo mubona irenge Iya Nnawîrhu Yezu Kristu. ¹⁵ Ntyo, bene wîrhu, mukomere,

^a**2.4** Obugomi bwâlerhwe n'Omubî, gwo Muhera, ye Mubisha, erhi Anti-Kristu.

^b**2.6** 2 6: Eco cihagalisire Omubisha càli ciyishibwi n'Abatesalonika.

munasêre kw'erya migenzo rhwammuyigîrizagya n'akanwa erhi omu maruba. ¹⁶ Nnawîrhu Yezu Kristu yêne na Larha Nyamuzinda oruhà oburhulirize burhakaheka n'obulangâlire bwinjinjà erhi nshôkano yâge erhuma, ¹⁷ barhûlirizagye emirhima yinyu banayikomeze omu ngasi cijiro cinjà n'omu ngasi luderho lwinjà.

3

¹ Nêci, bene wîrhu, murhusengerere: oluderho lwa Nyamuzinda lulande lunakundwe nk'oku luli emwinyu; ² rhufume abantu babî n emihera; bulâla arhali boshi bayankirira obuyêmêre. ³ Nyakasane arhatwa omu kanwa kâge: yêne ammuzibuhya anammucinge oku Mubî. ⁴ Rhucîmmwikubagîre bwenêne muli Nyakasane nti munajire ebi rhwamurhegesire n'oku mwanayôrha mubijira: ⁵ Mâshi Nyakasane agenge emirhima yinyu omu buzigire bwa Nyamuzinda n'omu kusêrakwo Kristu!

Bacîlange oku bwôlo n'oku kayange!

⁶ Rhummurhegesire, bene wîrhu, oku izîno lya Nyakasane Yezu Kristu, nti muyâke ngasi mwene wîrhu ôbà mwôlo n'orhashimba emigenzo rhwammusigiraga. ⁷ Ninyu mwêne murhahabiri oku kukwânîne murhulolerekwo olwiganyo. Erhi rhuli emwinyu, rhurhabêraga buzira mukolo, ⁸ na ntâye rhwadesire nti rhwankalya omugati gwâge busha; ci budufu na mûshi erhi kukola rhukola n'okuluha, nti lyo rhurhazidohera ndi muli mwe. ⁹ Kurhali kuderha oku ntâ buhashe rhwâli rhugwêrhe, ci nti rhummubêre lwîganyo lw'okukulikira.

¹⁰ Bulya rhuli emwinyu, ka rhurhammubwîraga nti akabà omuntu arhalonza okukola, aleke n'okulya? ¹¹ Kurhi kulya rhwaciyumvirhage barhubwîra mpu baguma muli mwe bali bwôlo, mpu barhakola bici, ci kwônene erhi banacihira omu birhabayêrekiri? ¹² Abôla rhubarhegesire rhunabahûnyire muli Nyakasane Yezu Kristu nti bakole n'omurhûla, banalye ebiryo by'omu maboko gâbo. ¹³ Mwêhe, bene wîrhu, murharhamaga okukâjira aminjà. ¹⁴ Akabà hali orhalonz'iyumva enyigîrizo zirimwo agâla maruba, mumumanyîrire, muleke okukâjà ah'ali, ly'enshonyi zimûmye. ¹⁵ Kwônene mumanye mwankamulola nka mushombanyi, ci mumuhanûle kulyâla omuntu ahanûla mwene wâbo.

Obwangà n'omusingo

¹⁶ Nyamuzinda w'omurhûla yêne ammuhe omurhûla ngasi mango na muli byoshi! Nyakasane abè ninyu mweshi! ¹⁷ Ogu musingo guli gwa kuboko kwâni niene Paolo. Eco co cimanyîso ca ngasi maruba gâni. ¹⁸ Enshôkano ya Nnawîrhu Yezu Kristu ebè ninyu mweshi!

AMARUBA MARHANZI EMWA TIMOTEYO

Amaruba emwa Timoteyo gombi n'amaruba emwa Tito gaderhwa Maruba emwa Balungere. Gayêrekîre kurhi owahîrwe ecinyabuguma arhambula akwânîne ayôrhe na bici akwânîne akajira. Gayêrekîre obuhabûzi bw'ecigabi c'Ekleziya lungere ahâbirwe: «1, 18 Ly'irhegeko nkuhîre eryo, mwâna wâni Timoteyo; lilingânîne amalêbi bakulêbagakwo. Kukwânîne ago malêbi gakuzibuhye, ly'olwa entambala nyinjâ, 19 onayôrhe ogwêrhe obuyêmêre n'omurhima nkana; bulya erhi babirikirira, baguma bâlohama omu by'obuyêmêre. 20 Muli bo muli Himeneyo na Alexandro, nakwêbaga Shetani, nti lyo irhondo barhacishub'ilogorha.»

«3, 14 Nkuyandikire okwo erhi nanangalire nti nayisha emwâwe duba. 15 Ci nkayish'ilegama okuyisha, nnonzize omanyè kurhi okwânîne okukâyôrha omu nyumpa ya Nyamuzinda, yo Ekleziya ya Nnâmahanga ozîne, gwo mutungo co na ciriba c'okuli.»

Lungere w'ecinyabuguma agwasirwe acîkenge anakengese emirhwe n'empiriri ziri omu Ekleziya: ab'episkopi, abadâhwa, abashamasi, abacifinja okubâ balungere, abalume n'abakazi, abakana n'enfûzi na ngasi cigamba, abayigîriza nkana n'abanywesi; abajâ na ba nnawâbo.

« 4, 13 Omu kulinda oku nayisha, ocîsêzagye okukâsoma, okukâhanûla n'okukâyigîriza. 14 Orhabulaga kwashîbirira enshôkano ekulimwo, erya nshôkano wahâbagwa n'abalêbi, bulya endêko y'abadâhwa ekulambulirakwo amaboko. 15 Okwo okunanîrize omu murhima; ocîshwêkerekwo wêshi wêshi. Lyo boshi babona oku odwîrhe wajâ embere. 16 Ocîmanyè wêne, omanyè n'enyigîrizo zâwe; onazisêrekwo. Okâjira ntyo, wacîciza wêne, onacize abakuyumvirhiza.»

1

AMARUBA MARHANZI EMWA TIMOTEYO

Omusingo

¹ Paolo, ntumwa ya Yezu Kristu oku irhegeko lya Nyamuzinda, Muciza wîrhu, n'erya Kristu Yezu, bulangâlire bwîrhu, ² kuli Timoteyo, mugala w'okuli omu buyêmêre: enshôkano, obwonjo n'obuholo bikugabirwe na Nyamuzinda Îshe na Nnawîrhu Kristu Yezu!

Okucîlanga oku bigîriza b'obunywesi

³ Bulya njâ e Macedoniya, nakuhûnyire nti osigale e Efezi, lyo ohanza balya bandi okukâyigîriza ezago-zago nyigîrizo, ⁴ n'okuyêmêra emigani nêci-nyamulala c'amâburhwa garhaheka. Ebyo byoshi kavange bilêrha ahâli h'okurhabâla omukolo gwa Nyamuzinda gw'obuyêmêre. ⁵ Omu kurhegeka ntyo, kulonza nnonzize okulêrha obuzigire burhenga omu murhima gucîre, n'omu nkengêro nkana, n'omu buyêmêre burhalimwo bulyâllyâ. ⁶ Erhi baleka eyo njira, baguma bahabusire, bahinduka bakadebende; ⁷ bo balya balonza oku badwîrhe bahamîriza, bayigîriza b'Amarhegeko, n'obwo barhamanyiri ebi badwîrhe baderha n'ebi ba-dwîrhe bahamîriza.

Omukolo gw'okunali gw'Irhegeko

⁸ Nêci, Irhegeko liri linjâ likakolêsibwa okushingânîne^c. ⁹ Kukwânîne oku-manyà oku Irhegeko

lirhajiriragwa bashinganyanya, ci byâbi^d lyajiriragwa n'abagoma, emihera na banya-byâha, abarhakenga Nyamuzinda n'abamulogorhera, abayîrha bîshe na bannina, n'ebishumûsi, ¹⁰ abagonyi n'entazi, abarhunzi b'abantu n'abanywesi, abalahira ebîra n'abajira ngasi kantu karhashingânîni enyigîrizo z'okuli^e ¹¹ zo zirya nyigîrizo zibà omu Myanzi y'Akalembe y'irenge lya Nyamuzinda w'obukuze nabîsibagwa.

Paolo ali mwîshogwa

¹² Mvuzire Nnawîrhu Kristu omunkwa, owampaga emisî, kulya kubà aci-nyikubagîre, ampamagala mpu mbè mujà-bugo wâge, ¹³ n'obwo nakâg'imulogorhera burhanzi, nakâlîbuza abaganda bâge nanakabajâcira. Ci kwônene a-nfire lukogo, bulya omu buhwinja najiraga okwo, erhi ntagwêrhi buyêmêre. ¹⁴ N'enshokano ya Nnawîrhu yanacigandâza muli nie haguma n'obuyêmêre n'obuzigire buli muli Kristu Yezu. ¹⁵ Aka kanwa kali k'okuli kanakwânîne okuyêmêrwa lwoshi: Kristu Yezu ayishire en'igulu mpu acize abanya-byâha, nie na wa burhanzi muli bo. ¹⁶ N'akabà nabêrîrwe obwonjo, kwâli kuderha mpu, muli nie wa burhanzi, Yezu Kristu ayêrekane olukogo lwâge lwoshi, mpu nambè lwîganyo lw'abâmuyêmêre lyo babona obuzîne bw'ensiku n'amango . ¹⁷ Kuli Mwâmi w'ensiku n'amango, Mwâmi orhankafà, orhanabonekana, Nyamuzinda muguma dolodolo, obukuze n'irenge emyâka n'emyâka! Nêci ntyo!

Mpu Timoteyo asêre omu buyêmêre

¹⁸ Ly'irhegeko nkuhîre eryo, mwâna wâni Timoteyo; lilingânîne amalêbi bakulêbagakwo . Kukwânîne ago malêbi gakuzibuhye, ly'olwa entambala nyinjà, ¹⁹ onayôrhe ogwêrhe obuyêmêre n'omurhima nkana; bulya erhi babirîkirira, baguma bâlohama omu by'obuyêmêre. ²⁰ Muli bo muli Himeneyo na Aleksandro, nakwêbaga Shetani, nti lyo irhondo barhacishub'ilogorha.

2

Okusengerera abantu boshi

¹ Kulusha byoshi, mpûnyire nti bashenge, baharâmye, basengere, banavugire abantu boshi omunkwa: ² abâmi n'abarhegesi boshi, lyo rhubona akalamo k'omurhûla buzira kavulindi, omu bukombêdu n'omu bugula. ³ Okwo kuli kwinjâ kunasîmîsa Omuciza wîrhu Nyamuzinda, ⁴ olonza abantu boshi bacunguke banahash'imanya eby'okuli. ⁵ Bulya Nyamuzinda abà muguma yêne; n'omwimangizi ekarhî ka Nyamuzinda n'abantu naye abà muguma, anali muntu, ye Kristu Yezu, ⁶ wacîhânaga yêne mpu abè mpongano^e oku bantu boshi. Obwo bwo buhamîrizi Nnâmahanga yêne ahânaga omu mango ali erhi atwîre, ⁷ bwo nanarholeragwa mpu mbè mujà-bugo na ntumwa yâbo, -ndesire okuli, ntanywêrha-, mpu nyigîrize abapagani obuyêmêre n'okuli . ⁸ Nêci, nnonzize abalume bakâshenga hoshi hoshi, bakâlambûlira amaboko gâbo gacîre e-nyanya, buzira karhinda na buzira nnongwè.

Oku abakazi bakwânîne okuyôrha.

⁹ Abakazi nabo bayambale emyambalo ebakwânîne, babè n'obukenge n'o-lugero; baleke okukâhunga emviri zâbo n'okukâyambala amasholo nîsi erhi amagerha n'emishangi y'engulo ndârhi; ¹⁰ Ci bakaz'ishîbirira ebijiro binjâ, nka kulya kunashingânîne abakazi bacîderha bakombêdu. ¹¹ Amango g'enyigîrizo, kukwânîne omukazi ahulike n'obukenge. - ¹² Ntahiri omukazi obuyêmêre bw'okuyigîriza erhi okurhegeka omulume; ahulike. ¹³ K'arhali Adamu ye warhangag'ilemwa, na Eva akulikira? ¹⁴ Arhanali Adamu warhebagwa; ci omukazi erhi abà amarhebwa, ahirima omu câha. ¹⁵ Ci kwônene ayish'icunguka omu kubà muzîre, caziga ayôrhe

^d1.9 byâbi lyajiriragwa: bulya omukolo gw'Irhegeko kuli kuhanza obubî n'okuhana ababî.

^e2.6 mpongano oku bantu boshi: Olufû lwa Yezu Kristu co cimanyîso cirhuyêreka oku Nyamuzinda alonza abantu boshi bacunguke.

ali mucêse omu buyêmêre n'omu buzigire n'omu butagatîfu.

3

Lungere erhi Nnâbadahwa

¹ Olu luderho luli lw'okuli: erhi omuntu ankacîfinja okubà lungere, erhi mukolo mwinjà acîfinjire. ² Lungere akwânîne abè muntu mwêru-kwêru, owajire omu buhya liguma lyône; arhabaga mudâdà, ci abè murhondêza na mukengwa; abè muntu oyîsh'ihandîsa ebigolo n'owankahash'ibiyigîriza; ³ arhabaga mulalwè, nîsi erhi mulwî, ci abè mutûdu; arhabaga wa nnongwè, arhanabaga wa magene g'eby'en'igulu. ⁴ Amany'irhegeka bwinjà enyumpa yâge, analere abâna bâge omu bukenge n'omu bwôrhere nkana. ⁵ Bulya, omuntu orhish'irhegeka eyâge nyumpa, kurhi ankahash'ishîbirira Ekleziya ya Nnâmahanga? ⁶ Arhabaga mukristu muhyâhya, ly'arharhunda n'obucîbone, obone amahirima mwo cîrya câha Shetani ahirimagamwo. ⁷ Kukwânîne aderherwe obuhamîrizi bwinjà n'abantu b'embuga, lyarhagayaguzibwa arhanag'igwa omu mirhego ya Shetani.

Abashamasi

⁸ Abashamasi nabo kwo na kwo, babè bantu bakengwa, barhabaga ba kuderha kubiri, babè ba lugero omu kunywa amamvu, barhabaga bantu ba kulonza obunguke bubî. ⁹ Balange ihwe ly'obuyêmêre omu murhima gucîre. ¹⁰ Nabo ku-kwânîne barhang'ibarhangula, n'akabà ntâco bababwînekwo, bayêmêrwe omu mukolo gw'obushamasi. ¹¹ Abakazi nabo^f kwo na kuguma, babè bakengwa, barhabâga ba kalimi, barhabaga badambye, bakwânane okucîkubagirwa muli byoshi. ¹² Abashamasi babè bantu bajiîre omu buhya liguma lyône, bamany'ilera kwinjà abâna bâbo n'okurhegeka enyumpa zâbo. ¹³ Bulya abajira kwinjà omukolo gwâbo gw'obushamasi, bayish'ikwânana ecikono c'okukengwa n'okubà ntwâli omu buyêmêre buli muli Yezu Kristu.

Ihwe rhugashâniza omu Ekleziya

¹⁴ Nkuyandikire okwo erhi nanangâlîre nti nayisha emwâwe duba. ¹⁵ Ci nkayish'ilegama okuyisha, nnonzize omanyè kurhi okwânîne okukâyôrha omu nyumpa ya Nyamuzinda, yo Ekleziya ya Nnâmahanga ozîne, gwo mutungo co na ciriba c'okuli. ¹⁶ Nêci, ntâye wankakulahira, liri likulu ihwe⁹ rhugashâniza: Lyabonekîne omu mubiri^h, lyayêra muli Mûka Mutagatîfu, lyabonwa na bamalahika, lyamanyîsibwa omu mashanja, lyayêmêrwa omu igulu, lyahêkwa omu irenge.

4

Abigîriza b'obunywesi

¹ Mûka Mutagatîfu akudesire n'obwâlagale oku, omu nsiku nzinda, baguma bâhakana obuyêmêre, bashimbe abazimu b'okurhebana n'enyigîrizo za shetani; ² bârhebwa n'abanywesi balyâlyâ, bananisirwe ecûma c'omuliroⁱ omu murhima gwâbo.

³ Bâkâhanza obuhya: n'ebiryo Nyamuzinda alemaga mpu abemêzi n'abayîshi okuli bakabilya omu kuvuga omunkwa. ⁴ Bulya ngasi kantu Nyamuzinda alemire kali kinjà, na ntâco

^f**3.11** Abakazi nabo: nkaba bak'abashamasi, erhi bashamasi-kazi.

⁹**3.16** :Eryo ihwe ye Yezu Kristu.

^h**3.16** 3 16 : «Erhi Yezu afûka omu bafîre, ayêrekana oku anali Mûgala wa Nyamuzinda ogwêrhe obuhashe bunene bwa kuli Mûka Mutagatîfu» (Rom 1, 4: Erhi afûka n'erhi arheremera omu mpingu).

ⁱ**4.2** : Nka kulya bakâg'ijira abajà omu mubiri gwâbo erhi baderhaga mpu bayâka.

cankahanzibwa nka cicolê sibwe omu kuvuga omunkwa; ⁵ kulya kubà cicê sibwe n'oluderho Lwa Nnâmahanga n'omusengero. ⁶ Omu kurhondêreza bene wîrhu ebyo, wâbà murhumisi nkana wa Kristu Yezu, waleragwa n'ebinwa by'obuyêmêre n'eby'enyigîrizo nyinjà wasêzirekwo. ⁷ Ci emigani erhagwêrhi nda na mugongo n'ebijalîzi by'abagikulu, okabiyâka; ci okaz'ikombêra oburhumisi bwa Nnâmahanga erhikwo. ⁸ Bulya okushîbirira emisî y'omubiri kurhagwêrhi kamalo kanene; ci okukombêra oburhumisi bwa Nnâmahanga kukwânana muli byoshi, bulyâla kwalaganyizibwe obuzîne bwa bunôla n'obwacyisha. ⁹ Ako kanwa kali k'okuli kanakwânîne okuyêmêrwa lwoshi. ¹⁰ Okwôla kwo kurhuma rhulibuka n'okulwa entambala, bulya rhulangîlire Nyamuzinda ozîne, ye Muciza w'abantu boshi, ci bwenêne ow'abemêzi. ¹¹ Kwo wakâhanûla ntyo n'okuyigîriza.

¹² Ntâye ogayaguzagye obusole bwâwe; ci obè lwîganyo oku bemêzi omu nderho, omu lugendo, omu buzigire, omu buyêmêre, n'omu bucêse bw'omurhima. ¹³ Omu kulinda oku nayisha, ocîsezagye okukâsoma, okukâhanûla n'okukâyigîriza. ¹⁴ Orhabulaga kwashîbirira enshôkano ekulimwo^j, erya nshôkano wahâbagwa n'abalêbi^k, bulya endêko y'abadâhwa ekulambûlirakwo amaboko^l. ¹⁵ Okwo okunanîrize omu murhima; ocîshwêkerekwo wêshi wêshi, lyo boshi babona oku odwîrhe wajà embere. ¹⁶ Ocîmanyè wêne, omanyè n'enyigîrizo zâwe; onazisêrekwo. Okajira ntyo, wacîciza wêne, onacize abakuyumvirhiza.

5

Oku Timoteyo akwânîne okukâyôrha n'abemêzi

¹ Orhakazâg'ikalihira omushosi, ci omuhanûle nka sho, n'emisole nka balumuna bâwe; ² abagikulu nka bazîre bâwe, n'abahya nka bâli binyu, omu bucêse bwoshi.

Abakana

³ Okâkenga abakana^m, abâli bakana b'okunali. ⁴ Ci erhi omukana akabà a-gwêrhe abâna erhi abinjikulu, kukwânîne burhanzi bayigîrizibwe okukâkombêra omulala gwâbo n'okuyêreka ababusi bâbo omunkwa. Okwôla kwo kusîmîsa Nnâmahanga. ⁵ Omukana w'okunali, olya oli yênene en'igulu, Nyamuzinda ye ahiramwo obulangîlire bwâge, na budufu na mûshi erhi kushenga ashenga n'okuharâmya. ⁶ Ci orhîshi cindi agarhali masîma, ciru akabà azîne, erhi mîra afaga. ⁷ Okwo nakwo obabwîrekwo, lyo bayôrha bali bêru-kwêru. ⁸ Omuntu orhashîbirira abâge, bwenêne abà omu mwâge, oyo erhi alahîre obuyêmêre bwâge; alushire omupagani obubî. ⁹ Ntâ mukazi oganjira-gwa omu bakana arhanaj'iyunjuza myâka makumi gali ndarhu, anabè mukazi orhajaga omu mwa balume babiri. ¹⁰ Kukwânîne abè amanyikîne oku bijiro byâge binjà, abè alezire kwinjà abâna bâge, abè ahandisize ebigolo n'okushuka abatagatîfu amaguluⁿ, abè arhabîre abâli omu malibuko, anabè ajizire aminjà ga ngasi lubero. ¹¹ Ci abakana baciri ba misole, orhabayêmêraga. Bulya bakayumva amîru garhashingânîni Kristu, banalonze okushub'iyankwa, ¹² obone bakola bacîhamagalira obuhane, kulya kubà bavunyire eciragâne^o

^j**4.14** : Eyo nshôkano, lyo inêma ly'obudâhwa.

^k**4.14** 4, 14: Lolà 1, 18 (Aga maruba marhanzi mut. Paolo ayandikiraga Timoteyo).

^l**4.14** : Eyo ndêko y'abadâhwa, bo bagula n'abacigofu bahâga Timoteyo isakrarnenta ly'obudâhwa omu kumulambûlirakwo amaboko.

^m**5.3** Okâkenga abakana: Hali mbero isharhu z'abakana: abakana bagwêrhe omulala gwâbo; ntâ bulagîrire bw'okurhabâlwa na Ekleziya bagwêrhe; abakana b'okunali balya bali bônene en'igulu; abakana bacîhanyire emwa Nnâmahanga, ciru akabà barhalagiriri kurhabâlwa n'Ekleziya.

ⁿ**5.10** : Okushuka ecigolo amagulu càli cimanyîso c'okuciyankirira bwinjà.

^o**5.12** : Eciragâne c'okucîhà Nnâmahanga lwoshi.

câbo ca burhanzi. ¹³ Kandi, bulyâla barhajira mukolo, banakajà bageragera omu ngasi nyumpa. Ciru acibâga bwôlo bwône! Ci n'akalimi; n'okubà mwanzi, n'okuderha ebirhashingânîni. ¹⁴ Ntyo nnonzize abakana baciri barhò bajè omu buhya, baburhe abâna, barhegeke kwinjà enyumpa zâbo, barhag'ihà omushombanyi igwârhiro ly'okubaderha kubî. ¹⁵ Bulya, nêci, hali baguma bacîhizire omu baganda-kazi ba shetani. ¹⁶ Erhi omukazi mwemêzi akabà agwêrhe abakana b'omu mulala gwâge, kukwânîne abarhabâle, arhamûle Ekleziya, lyo ehash'ishîbirira abakana b'okunali.

Abadâhwa

¹⁷ Abadâhwa bajira kwinjà ecikono câbo c'okurhegeka, bali ba kuhembwa kabiri, bwenêne balya baluhira Emyanzi y'Akalembe n'enyigîrizo. ¹⁸ Bulya Amandiko gadesire, mpu^p: *Empanzi ehûla emburho orhayishwêkaga akanwa*; na kandi, mpu^q: *Omukozi akwânîne oluhembo lwâge*. ¹⁹ Irhondo omanyè wa- nkayêmêra olubanja oku mudâhwa, akabà abahamîrizi barhali babiri erhi basharhu. ²⁰ Erhi bakajira kubî, obakalihire embere za boshi, lyo abandi bayôboha. ²¹ Nkulahirîze embere za Nnâmahanga, n'embere za Kristu Yezu, n'ez'e-ntôle zâge bamalahika: oshimbe ebi binwa buzira kabôlo na buzira kanânà. ²² Ntâyè olambûliragekwo amaboko duba-duba, onamanye wankashangîra ebyâha bya bene. Ocîlange mucêse.

²³ Orhacikâg'inywa amîshi gône gône; okanywa idivayi lisungunu olurholero lwâwe n'endwâla zikâkuhunyanganga ngasi mango birhumire. ²⁴ Hali abantu ebyâha byâbo bibonekana embere batwîrwe olubanja; haligi n'abandi ebyâbo nyuma bigalagala. ²⁵ Ebijiro binjà nabyo kubonekana bibonekana, n'e-biri kundikundi birhankahash'iyôrha biri bifulike.

6

¹ Ngasi boshi bali omu mushigo gw'obujà bamanye oku bannâhamwâbo bakwânîne obukenge bwoshi; ntyo izîno lya Nyamuzinda n'enyigîrizo zâge birhag'ijâcirwa. ² Balya bashiga abemêzi, barhakâg'ibagayaguza mpu okwenge bali bene wâbo, ci bakabarhumikira bwinjà kulusha, bulya abo bakolera bali bemêzi na bazigirwa ba Nnâmahanga. Kwo wakâyigîriza ntyo, kwo wanakahanûla.

Omwigîriza w'okuli n'omwigîriza w'obunywesi

³ Owanayigîrize bindi-bindi, abule bucîshwêkera oku binwa nkana, byo binwa bya Nnawîrhu Yezu Kristu n'oku nyigîrizo zâge zilingânîne n'obukombêdu bwîrhu, ⁴ oyo muntu erhi guli muhûrha gw'obucîbone, erhi cingolo-ngolo, erhi mulwâla wajà walonza ebya bushabusha n'orhudali rhw'ebinwa. N'ebyôla byo bilêrha obwâgalwa, akavulindi, ebijâci, okucîkebwa abandi busha, ⁵ ennongwè zirhatwîkanuka z'abantu b'emirhima ehûsire, abarhishi okuli, balya balongeza obunguke omu kushîbirira ebya Nnâmahanga. ⁶ Nêci, okukombêra ebya Nnâmahanga eri njira y'okubona obunguke bunji kwo balya basîma ebi bagwêrhe. ⁷ Bulya ntà kantu rhwadwîrhe en'igulu, na ntâko rhwankahash'irhenzayo. ⁸ Nka kuno rhugwêrhe ecirhwâlya n'eci rhwâyambala, rhusîme. ⁹ Nabo balya balonza okubona amahirhi, kuhirima bahirima omu mashumi, n'omu murhego, n'omu iralà lya ngasi lubero ly'obuhwinja n'obuhanya, n'eryo iralà lyo lirhuma abantu bashâya, bahere, banasherêre. ¹⁰ Bulya ecisisi c'amabî goshi gabà magene g'ebirugu. Erhi kubishwira kurhuma, baguma bahabusire, baheza obuyêmêre, banacifunda malumwa manji omu murhima.

Mpu Timoteyo acîsêze okuyôrha ali mujà-bugo nkana

¹¹ Ci wêhe, we muntu wa Nnâmahanga, oyâke ebyo byoshi. Olongereze obushinganyanya,

^p**5.18** Empanzi ehûla emburho... : Lush 25, 4; 1 Kr 9, 9.

^q**5.18** Omukozi akwanine oluhembo lwâge: Luk 10, 7.

obukombêdu, obuyêmêre, obuzigire, obulembedu, n'obutûdu. ¹² Olwe bwinjà entambala y'obuyêmêre; ogwârhe obuzîne bw'ensiku n'amango wahamagaliragwa, n'obuwajiriraga obuhamîrizi^r bwâwe bwinjà bw'obuyêmêre embere za ba-càli-ho banji. ¹³ Nkurhegesire embere za Nyamuzinda oshobôza ebintu byoshi obuzîne n'embere za Kristu Yezu waderhaga obuhamîrizi^s nkana embere za Ponsiyo Bilato: ¹⁴ olange amarhegeko buzira izâbyo na buzira ishembo kuhika olusiku Nnawîrhu Yezu Kristu ayisha. ¹⁵ Olwo lusiku, amango ensiku zâlwo zahika, aluyêrekana yêne, ye Nnakuno, Nn'iragi n'obuhashe bwoshi, Mwâmi w'abâmi na Nyakasane wa banyakasane; ¹⁶ yêne dolodolo ye jira akalamo karhayûrha, ye ba omu bumoleke burhankahikwakwo, ye rhasâg'ibonwa na muntu, na ntà muntu wankahash'imubona. Kuli ye obukuze n'obuhashe ensiku n'amango! Amen.

Ihano oku bagale

¹⁷ Obwîre abahirhi ba mw'er'igulu barhakâg'icîbona, bamanye bakahira obulangâlire bwâbo omu mahirhi ga nsiku nsungunu, ci bacîkubagire Nyamuzinda, orhugabira ebintu byoshi mpu rhubikolêse. ¹⁸ Bacîhangâne okukâjira aminjà, bahirhire omu bijiro binjà; bakâhâna n'omurhima mwinjà, banakâshangîra ebirugu byâbo n'abandi. ¹⁹ Na ntyo bacîbikire omuhako mwinjà oku mango gayisha, lyo bayish'ibona akalamo k'okunali.

Ihano lizinda n'omusingo

²⁰ Mâshi Timoteyo, olange omuhako wabîsibagwa. Okâyâka ebinwa bya ntya-ntya n'ebibî, n'orhudali rhw'obumanye bw'obwîhambe^t. ²¹ Kali baguma erhi bàshimba obumanye bwa bene obwo lyo bàhabusire, bàrhêra obuyêmêre. Enshôkano ya Nyamuzinda ebè haguma ninyu!

^r**6.12** : Nkaba erhi Timoteyo abatizibwa, nîsi erhi ahâbwa obudâhwa.

^s**6.13** : Erhi Yezu ahamîriza embere za Bilato oku ali mwâmi; n'erhi afà oku musalaba.

^t**6.20** Omuhako Timoteyo abîsibagwa: bwo buyêmêre.

AMARUBA GA KABIRI EMWA TIMOTEYO

Aga maruba ga kabiri agendêrîre enyigîrîzo za Paolo kuli Timoteyo. Paolo amubwîzire oku ali omu mpamikwa na banji omu bakâg'imulusa bamusizire yêne omu mazibu ci arhatwîsiri murhima bulya Nyakasane amuyimangîre.

Paolo abwîzire Timoteyo oku ensiku mbî ziyîruka ci arharhâga murhima. Abantu bayish'icishwêkera oku mabî ci mpu Timoteyo amanye arharhibaga obuhamîrizi bw'Emyanzi y'Akalembe:

«3, 1 Kandi omanyè oku omu nsiku nzinda amango mabî gânayishe. 2 bulya abantu bayish'ikacilongeza bônene, bayish'ihira omurhima gwâbo omu birugu, bayish'ikacikunga bône, bayish'ibâ bacîbonyi, bakashobeka abandi busha, bayish'ibâ bigamba, bantu barhish'ivuga omunkwa, bayunjulirîne bubî; 3 bayish'ibâ baminya, barhakababalira ndi; babè badesi b'obunywesi, bantu barhajira lugero, barhayumva lukogo, bashombanyi b'abantu binjà; 4 bayish'ibâ ndyâlya, bizûzû, mihûrha erhi bucîbone bwâbo burhuma, abâsîma iralâ libî ahâli h'okusîma Nnâmahanga; 5 embuga bayish'ikayôrha nk'abakombêra ebya Nyamuzinda, ci erhi banahakanyire emisî yâbyo. Abôla nabo obayâke. 6 Muli bo kukwânîne okuganja balya bakasheshera omu nyumpa za bene, bahêke obukazi bukâyêrûlwa n'iralâ libî lya ngasi lubero, 7 burhanahusa okucîyigîriza, ci ntà mango bwânahike oku bumanye bw'okuli. 8 Na nka kulyâla Yane na Yambure balwîsagya Mûsa, kwo n'okwo, nabo badwîrhe balwîsa okuli, abo bantu b'emirhima ehûsire, eyo mihera omu by'obuyêmêre. 9 Ci kwônene barhahike ngahi, bulya isirhe lyâbo lirhayimang'imanyikana kuli boshi, nka kulya liry lya balya babirî¹ lyabaga. 10 Ci wêhe wasêzire oku nyigîrîzo zâni, oku lugendo lwâni, oku mihigo yâni, oku buyêmêre bwâni, oku buzigire bwâni, oku bulembêdu bwâni, 11 oku malibuko n'oku malumwa naboneraga e Antiyokiya, n'e Ikoniya n'e Listra. Malibuko maci ntabonaga wâni! Na muli goshi Nyakasane anyôkola! 12 Nêci, ngasi boshi balonza okulama bwinjà omu bukombêdu muli Kristu Yezu, bâbone amalibuko. 13 Abantu babî bôhe n'endyâlya, kushâya bâshaye omu bubî, bârhebane banarhebwe. 14 Ci w'oyo osêre kw'ebi wayigîrizîbwe wanayêmêra buzira kurhindira. Na-we orhababiri bandi bakuyigîrizagyabyo, 15 n'oku kurhenga eburhò bwâwe erhi oyishi Amandiko Matagatîfu; ganahash'ikuhà obushinganyanya buhisa oku bucire n'oburhabâle bw'obuyêmêre bubâ muli Kristu Yezu. 16 Amandiko goshi Nyamuzinda wajiraga mpu gayandikwe, ganakwânana kwinjà oku kuyigîriza, n'oku kuhamûla, n'oku kuhabûla abahabusire, n'oku kuherha abantu omu bushinganyanya; 17 na ntyo omuntu wa Nyamuzinda abè mwimâna, anashingânane okujira ngasi cijiro cinjà.»

1

AMARUBA GA KABIRI EMWA TIMOTEYO

Omusingo n'omunkwa

¹ Paolo, ntumwa ya Kristu Yezu oku bulonza bwa Nyamuzinda na nka kulya binashingânîne eciragâne c'obuzîne bubâ muli Kristu Yezu, ² kuli Timoteyo, mugala wâni muzigirwa; enshôkano,

^u**3.9** : Abo bantu babiri, Yane na Yambure (mulongo gwa 8), bâli balozi b'e Mîsiri.

obwonjo n'obuholo bikugabirwe na Nyamuzinda Îshe na Nnawîrhu Kristu Yezu!

³ Kuvuga mvuga Nyamuzinda omunkwa, oyu nkolera n'omurhima gucîre aka bashakulûza, nka nakukengêra ngasi kasanzi omu nsengero zâni z'obudufu n'omûshi. ⁴ Nkayibuka emirenge yâwe, nnanyumve idulwe^v ly'okushub'ikulola kwo nti lyo nyunjula bushagaluke. ⁵ Nnankakengêra obuyêmêre bw'okunali bukubâmwo, bulya buyêmêre bwabâga burhanzi muli nyakakulu Loyidi na muli nyoko Ewuniki; ntababiri oku bwo n'obwo bukulumwo nâwe.

Enshôkano Timoteyo ashobwîre

⁶ Co cirhumire nkukengêza nti ozûse engalo Nyamuzinda akushobôzagya erhi nkulambûlirakwo^w amaboko. ⁷ Bulya arhali murhima gwa bwôba rhwahâbirwe na Nyamuzinda, ci gwa misî, n'obuzigire, n'olugero omu kukolêsa eby'en'igulu. ⁸ Kuziga orhabâga nshonyi z'okuhamîriza Nyakasane, nîsi erhi nie ntuma, nie mubohe wâge. Ci oleke rhulibukire haguma rhwembi erhi Myanzi y'Akalembe erhuma; Nyamuzinda arhurhabâla n'obuhashe bw'emisî yâge; ⁹ ye warhucungulaga, arhumagala anacirhwîshoga mpu rhubê batagatîfu, arhali oku lugero lw'ebijiro bîrhu, ci oku lugero lw'obulonza bwâge yêne n'engalo yâge. Eyo nshôkano rhwashobôlaga kurhenga emyâka n'emyâka muli Kristu Yezu, ¹⁰ buno lyo ekola eciyêrekîne omu kuyisha kw'Omuciza wîrhu Kristu Yezu waherêrekezagya olufû, alêrha obuzîne n'akalamo karhaheka, byalangashana omu Myanzi y'Akalembe. ¹¹ Eyo Myanzi y'Akalembe yo narholeragwa mpu mbê mujâ-bugo na ntumwa na mwigîriza wayo.

¹² Yo erhumire ndi muli aga malibuko^x; ci ntakubêra nshonyi, bulyâla mmanyire ndi nahiziremwo obulangîlire bwâni, nnanyishi bwinjinjâ oku agwêrhe obuhashe bw'okulanga omuhako^y gwâni kuhika lulya Lusiku^z. ¹³ Oshimbe olwiganyo lw'ebinwa nkana wayumvagya omu kanwa kâni, omu buyêmêre n'omu buzigire bubâ muli Kristu Yezu. ¹⁴ Olange omuhako mwinjâ wabîsibagwa n'oburhabâle bwa Mûka Mutagatîfu orhubâmwo.

¹⁵ Orhababiri oku ab'e Aziya bohi bandikirîre, nka Fijelo na Herimojeni. ¹⁶ Mâshi Nyakasane afê enyumpa ya Onesiforo lukogo, bulya kanji kanji antabîre, arhanabonaga nshonyi erhi enkoba zâni zirhuma. ¹⁷ Ciru erhi ahika e Roma, annonza n'obushiru bunji, alinda ambona. ¹⁸ Mâshi Nnâmahanga amuhê okuyish'ibona olukogo embere za Nyakasane mwa lulya Lusiku! N'oku antabîre kwoshi e Efezi, nâwe wêne okumanyire bwinjâ kundusha .

2

Kukwânîne entumwa eshangîre amababale ga Kristu

¹ Wêhe, mwâna wâni, ozibuhe oku burhabâle bw'enshôkano eri muli Kristu Yezu. ² Biryâ wayumvagya nakuyigîriza embere za bahamîrizi banji, obibîse abantu bakwânîne okucîkubagirwa, abankahasha nabo okubibwîriza abandi.

³ Oyankirire ecâwe cigabi c'amababale nka musirika mwinjâ wa Kristu Yezu. ⁴ Ntâyê walwa ebîrha wankacîderha mpu acîhira omu by'en'igulu, akabâ alonzize okusîmîsa owamurhumaga elugamba. ⁵ Naye owafuka arhahâbwa bukuze akabâ arhashimbiri irhegeko ly'okufûka. ⁶ Omuhinzi orhama n'omukolo ye kwânîne okurhang'ihâbwa ecigabi câge c'emyâka. ⁷ Oyumve ebyôla nkubwîzire . Câbâ Nyakasane akurhabâla okubiyumva byoshi.

^v**1.4** : Erhi Paolo ajâ e Macedoniya, ahûna Timoteyo mpu asigale e Efezi (1 Tim 1, 3), co cirhumire amudula.

^w**1.6** : Erhi Timoteyo alambûlirwakwo amaboko anahâbwa isakramenta ly'obudâhwa (1 Tim 4, 14), zo nshôkano, ngalo Paolo amukengezize azizûse ayinjihe omukolo gwa Nyakasane.

^x**1.12** aga malibuko: Erhi Paolo ali omu mpamikwa e Roma obwa kabiri (1, 17).

^y**1.12** omuhako gwâni: Amakwânane g'emikolo n'ebijiro bya Paolo.

^z**1.12** lulya Lusiku: Olusiku Mwâmi Yezu ayish'itwa olubanja luzinda.

⁸ Okakengêra Yezu Kristu wafûkaga omu bafû, w'omu bûko bwa Daudi, nka kulya nyigîriza omu Myanzi yâni y'Akalembe. ⁹ Eyo Myanzi y'Akalembe yo erhuma nalibuzibwa, kuhika okushwêkwa nka nyankolamaligo. Ci oluderho lwa Nyamuzinda lurhali lubohe. ¹⁰ Okwo kwo kurhuma ndembera amalibuko goshi abîshogwa barhumire, nti lyo nabo babona obucire bubà muli Kristu Yezu haguma n'irenge ly'ensiku n'amango.

¹¹ Aka kanwa kali k'okuli: akabà rhwafîre haguma naye, rhwayish'ilama rhwe naye. ¹² Rhukacîkanyakanya, rhwayish'iyîma rhwe naye; erhi rhwankamuhakana, naye anayish'iruhakana. ¹³ Erhi rhwankabula bwayêmêra, yêhe ntà mango ankatwa omu kanwa kâge; bulya arhankacîhakana yêne.

Okulwîsa abigiriza b'obunywesi.

¹⁴ Okâbakengêza okwo omu kuhamîriza embere za Nyamuzinda oku kukwânîne okukâyâka ennongwè y'ebinwa erhajira kandi kamalo okurhali kuheza abayiyumvirhiza. ¹⁵ Ocisêze okucîyêrekana nka murhonyi wa Nnâmahanga, nka mukozi orhagwârhwâ na nshonyi, nka mujâ-bugo w'oluderho lw'okuli okwânîne okucîkubagirwa. ¹⁶ Ci ebinwa bya ntya-ntya n'ebibî, okabiyaâka; bulya ababiderha kushâya bashâya omu bubî bulushire; ¹⁷ n'enderho zâbo kwo zikanyegera nka kafinjo. Himeneyo na Fileto bali ba bene abo; ¹⁸ bahabusire, baleka enjira y'okuli, baderha mpu mîra obufûke bwageraga, na ntyo basherêza obuyêmêre bwa barhali banyi.

¹⁹ Ci kwônene eciriba cikomîre Nyamuzinda abandaga ho ciciri, cirikwo eci cimanyîso: Nyakasane ayishi abâge, na: Ngasi yêshi oderha izîno lya nyakasane, ayâke obubî^a. ²⁰ Omu nyumpa nnene, arhali birugu bya masholo n'amarhale byône bimubà; munabè ciru n'eby'emirhi n'eby'ibumba. Biguma bikolêsibwa oku mikolo y'obukenge, n'ebindi oku mikolo ya ntya-ntya. ²¹ Erhi omuntu ankacîlanga kuli ebyo ndesire, anabà cirugu ca bukenge, cicîre, cikhwânîne Nyakasane, cinashingânîne ngasi mukolo mwinjà.

²² Okâyâka iralà ly'obusole; okalongereza obushinganyanya, obuyêmêre, obuzigire, n'omurhûla haguma n'abagashâniza Nyakasane n'omurhima gucîre. ²³ Ci orhudali rhw'isirhe rhurhagwêrhi nda na mugongo, okârhuayâka; orhahabiri oku nnongwè rhuburha. ²⁴ N'omurhumisi wa Nyakasane arhakwânîni abè muntu wa nnongwè, ci kukwânîne abè mutûdu kuli boshi, ahashe okuyigîriza, anamany'ilembera amalibuko. ²⁵ Kukwânîne ahanûle abashombanyi bâge n'obutûdu, bulya kwankanabà Nyamuzinda abahà okucîyunjuza, okumanya okuli ²⁶ n'okushub'izabanuka obukengêre, babà bamâyûs'irhenga omu mirhego ya Shetani, owabajizire mpira na bajà b'okujira obulonza bwâge.

3

Amabî g'ensiku nzinda

¹ Kandi omanyè oku omu nsiku nzinda amango mabî gânayishe. ² Bulya abantu bayish'ikacîlongeza bônene, bayish'ihira omurhima gwâbo omu birugu, bayish'ikacikunga bône, bayish'ibà bacîbonyi, bakashobeka abandi busha, bayish'ibà bigamba, bantu barhish'ivuga omunkwa, bayunjulirîne bubî; ³ bayish'ibà baminya, barhakababalira ndi; babè badesi b'obunywesi, bantu barhajira lugero, barhayumva lukogo, bashombanyi b'abantu binjà; ⁴ bayish'ibà ndyâlya, bizûzû, mihûrha erhi bucîbone bwâbo burhuma, abâsîma iralà libî ahâli h'okusîma Nnâmahanga; ⁵ embuga bayish'ikayôrha nk'abakombêra ebya Nyamuzinda, ci erhi banahakanyire emisî yâbyo. Abôla nabo obayâke.

⁶ Muli bo kukwânîne okuganja balya bakasheshera omu nyumpa za bene, bahêke obukazi bukâyêrûlwa n'iralà libî lya ngasi lubero, ⁷ burhanahusa okucîyigîriza, ci ntà mango bwânahike

^a2.19 Nyakasane ayishi abâge, lolà Mib 15, 5; Iz 26, 13

oku bumanye bw'okuli. ⁸ Na nka kulyâla Yane na Yambure balwîsagya Mûsa, kwo n'okwo, nabo badwîrhe balwîsa okuli, abo bantu b'emirhima ehûsire, eyo mihera omu by'obuyêmêre. ⁹ Ci kwônene barhahike ngahi, bulya isirhe lyâbo lirhayimang'imanyikana kuli boshi, nka kulya liryâ lya balya babiri^b lyabaga.

¹⁰ Ci wêhe wasêzire oku nyigîrizo zâni, oku lugendo lwâni, oku mihigo yâni, oku buyêmêre bwâni, oku buzigire bwâni, oku bulembêdu bwâni, ¹¹ oku malibuko n'oku malumwa naboneraga e Antiyokiya, n'e Ikoniya n'e Listra. Malibuko maci ntabonaga wâni! Na muli goshi Nyakasane anyôkola! ¹² Nêci, ngasi boshi balonza okulama bwinjâ omu bukombêdu muli Kristu Yezu, bâbone amalibuko. ¹³ Abantu babî bôhe n'endyâlya, kushâya bâshaye omu bubî, bârhebane banarhebwe.

¹⁴ Ci w'oyo osêre kw'ebi wayigîrizîbwe wanayêmêra buzira kurhindira. Na-we orhahabiri bandi bakuyigîrizagabyo, ¹⁵ n'oku kurhenga eburhò bwâwe erhi oyishi Amandiko Matagatifu; ganahash'ikuhâ obushinganyanya buhisa oku bucire n'oburhabâle bw'obuyêmêre bubâ muli Kristu Yezu. ¹⁶ Amandiko goshi Nyamuzinda wajiraga mpu gayandikwe, ganakwânana kwinjâ oku kuyigîriza, n'oku kuhamûla, n'oku kuhabûla abahabusire, n'oku kuherha abantu omu bushinganyanya; ¹⁷ na ntyo omuntu wa Nyamuzinda abè mwimâna, anashi-anashingânane okujira ngasi cijiro cinjâ.

4

Mpu Timoteyo abè mujâ-bugo mwimâna

¹ Nkulahirîze embere za Nyamuzinda n'embere za Kristu Yezu wanatwîre abazîne n'abafîre olubanja, oku izîno ly'okuyisha kwâge n'ely'obwâmi bwâge: ² oyigîrize oluderho lwa Nnâmahanga, basîme erhi babè barhasîmiri, obabwîre, obayâgirize, okalihe, ohanûle, omu butûdu n'omu bushiru bw'okuyigîriza. ³ Bulya amango gayisha, n'abantu barhakacikwîra enyigîrizo nkana, ci iralâ lya lyanabahabukane n'okurhwiri kwâbo kubanyunyagire, bacîhè bône abayigîriza mwandu, ⁴ bafuke amarhwîri gâbo mpu balek'iyumva eby'okuli, bagarhege emigani. ⁵ Ci wêhe obè murhondêza muli byoshi; olembere amalibuko; ojire omukolo gwâwe gw'omwigîriza w'Emyanzi y'Akalembe; obè mwimâna omu bujâ-bugo bwâwe.

Ensiku za Paolo zahisire

⁶ Niehe omukò gwâni gukola gudwîrhe gwabulagwa nka nterekêro, n'amango gâni g'okufuluka gahisire. ⁷ Nalwîre agâni, nahisize ensiku zâni, nalanzi obuyêmêre. ⁸ Ntâ cindi cicinsigalîre okurhali kuyankirira Ishungwè ly'obushinganyanya Nyakasane, mucîranuzi mushininganyanya, anampembe olwo Lusiku, arhanali nienene, ci na balya boshi bayîshibâ bâlinzire n'obuzigire okuyisha kwâge .

Amahano mazinda

⁹ Okanye, onshimâne duba, ¹⁰ bulya Dema andesire erhi kusîma er'igulu kurhuma, anacijirire e Tesalonika; Kreshenti ajire e Galasiya, na Tito acîjira e Dalamasiya. ¹¹ Luka yênene rhusigîre rhweshi naye. Oyanke Marko, muyishe mwembi, bulya ankwânîne bwenêne omu bujâ-bugo. ¹² Narhumire Tikiko e Efezi. ¹³ Hano okola wayisha, onanderhere ecishûli nasigaga e Trowa aha mwa Karpo; olêrhe n'ebitabu, ci bwenêne engurha z'Amandiko. ¹⁴ Aleksandro, mutuzi w'ebyûma, anjirîre bubî bunji; Nyakasane anamulyûle nk'oku ebijiro byâge binashingânîne. ¹⁵ Nâwe ocîlange kuli ye, bulya alwîsize bwenêne enyigîrizo zîrhu. ¹⁶ Erhi mbûlana obw'oburhanzi, ntâye wanyimangîre; boshi bandikirira. Mâshi okwo kurhabatumuzibagwa! ¹⁷ Ci kwônene Nyakasane

^b3.9 : Abo bantu babiri, Yane na Yambure (mulongo gwa 8), bâli balozi b'e Mîsiri.

yêhe ali anyimangîre^c, ananzibuhya, mpu lyo mmanyîsa obugo bwâge, lyo n'abapagani boshi babuyumva. Nanalîkûzîbwe omu kanwa k'entale. ¹⁸ Nyakasane anyôkola omu ngasi kubî, ananciza, ampêke omu Bwâmi bwâge emalunga. Kuli ye irenge emyâka n'e-myâka! Amen.

Omusingo n'obwangà

¹⁹ Ondamukize Priska na Akwila, bo n'ab'omu mwa Onesifori. ²⁰ Erasto asigîre e Korinti; ci Trofimo yêhe namusigaga mulwâla e Mileto. ²¹ Obiduhe, ohike eno embere ly'empondo. Ebulo, na Pudensi, na Lîno, na Klaudiya, na bene wîrhu boshi, mpu asinge. ²² Nyakasane abè omu murhima gwâwe! E-nshôkano ya Nyamuzinda ebè haguma ninyu!

^c**4.17** 4, 17: Lul 21 (22), 22.

AMARUBA EMWA TITO

Muli aga maruba, Paolo agendêrîre okuhanûla balungere b'ecinyabuguma c'abemêzi ; Yumvagi ihano ahâga Tito, erhi: «1, 5 Nakusigaga e Kreta nti oyunjuze omukolo gucisigîre, onayîmike abadâhwa omu ngasi cishagala nka kulya nakurhegekaga. 6 owalonza okubâ mudâhwa akwânîne abè muntu mwêru-kwêru, owajire omu buhya liguma lyône, abâna bâge babè bemêzi, abarhankashobekwa îralà nîsi erhi obugoma. 7 Bulya, nêci, lungere akwânîne abè muntu mwêru-kwêru, nk'oku bishingânîne omurhindisi w'enyumpa ya Nyamuzinda; arhabaga wa bucîbone erhi wa bukunizi, arhabaga mulalwè erhi mulwî, arhanabaga wa kulonza obunguke bubî; 8 ci abè muntu oyîsh'ihandisa ebigolo, mwîra w'abantu nkana, murhondêza, mushinganyanya, mwimâna na muntu wa lugero muli byoshi; 9 acishwêkere oku kanwa k'okuli, kalya kashingânîne enyigîrizo ayigîrizibwe, na ntyo ahash'ihanûla abantu omu kubahugûla enyigîrizo nyinjâ, n'abankaderha mpu bamujisa kadali, abayagîrize.»

Kandi amubwîra oku acîlange oku Buyahudi b'obunywesi barheba abantu, erhi: « 1, 10 Nêci, abagomi n'abakaderha obusha, n'abakarheba abâbo bali banji, bwenêne omu bakembûle. 11 Abôla bantu, kukwânîne okubahulisa; banakâsherêza milala minji n'okuyigîriza ebirhashingânîni erhi bunguke burhali bwo burhuma. 12 Muguma wa muli bo, omulêbi wâbo ye na nnêne, adesire, mpu: «Abakreta, abâ banywesi b'ensiku n'amango, by'erubala bibî, nda nyôlo». 13 Obwo buhamîrizi buli bw'okunali. Co cirhumire, okâbakalihira bwenêne, lyo bayôrha bantu nkana omu buyêmêre, 14 banalek'iyêmêra emigani y'Abayahudi n'amarhegeko g'abantu bahindulîre okuli omugongo. 15 Byoshi biri bicêse oku bacêse; ci oku bazinzire n'oku barhajira buyêmêre, ntâ cicêse, bulya obukengêre bwâbo n'omurhima gwâbo bizinzire. 16 Banakâderha mpu bayishi Nnâmahanga, ci erhi banadwîrhe bamuhakana omu bijiro byâbo; abantu ba bene abo bali mihera, bagomi, na ntâ kwinjâ kuci bankacihash'ijira.» Buzinda Paolo ahâna amahano oku bashosi, oku bagikulu, emisole, ciru n'abajâ. alalisire abemêzi boshi bakenge Tito. Boshi baleke engeso mbî, baleke enshombo, ci bacîshingire okubâ Nyamuzinda arhubabalire muli Omugala Muciza wîrhu, anarhuha Mûka Mutagatîfu orhujira bantu bahyâhya (cig. 2-cig. 3).

1

AMARUBA EMWA TITO

Omusingo

¹ Paolo, mwambali wa Nnâmahanga, ntumwa ya Yezu Kristu, mpu lyo nyêreka abîshoge ba Nyamuzinda enjira y'obuyêmêre n'ey'obumanye bw'okuli bulêrha obukombêdu omu bya Nyamuzinda, ²erhi kulangâlira obuzîne bw'ensiku n'amango kurhuma, nk'oku Nnâmahanga orhankarhebana a-rhulaganyagya kurhenga ensiku n'amango, ³n'erhi ensiku atwaga yêne zihika, amanyîsa akanwa kâge, akayigîriza, anantegeka mpu mbè mujâ-bugo wako, ye Nyamuzinda Muciza wîrhu, ⁴kuli Tito, mugala wâni w'okuli omu buyêmêre bwîrhu rhweshi: enshôkano n'obuholo bikugabirwe na Nyamuzinda Îshe n'O-muciza Kristu Yezu!

Abadâhwa

⁵ Nakusigaga e Kreta nti oyunjuze omukolo gucisigîre, onayîmike abadâhwa omu ngasi cishagala nka kulya nakurhegekaga. ⁶owalonza okubâ mudâhwa akwânîne abè muntu mwêru-

kwêru, owajire omu buhya liguma lyône, abâna bâge babè bemêzi, abarhankashobekwa îralà nîsi erhi obugoma. ⁷Bulya, nêci, lungere akwânîne abè muntu mwêru-kwêru, nk'oku bishingânîne omurhindi w'enyumpa ya Nyamuzinda; arhabâga wa bucîbone erhi wa bukunizi, arhabaga mulalwè erhi mulwî, arhanabaga wa kulonza obunguke bubî; ⁸ci abè muntu oyîsh'ihandisa ebigolo, mwîra w'abantu nkana, murhondêza, mushinganyanya, mwimâna na muntu wa lugero muli byoshi; ⁹acishwêkere oku kanwa k'okuli, kalya kashingânîne enyigîrizo ayigîrizibwe, na ntyo ahash'ihanûla abantu omu kubahugûla enyigîrizo nyinjâ, n'abankaderha mpu bamujisa kadali, abayagîrize.

Okulwîsa abîgîriza b'obunywesi

¹⁰Nêci, abagomi n'abakaderha obusha, n'abakarheba abâbo bali banji, bwenêne omu bakembûle. ¹¹Abôla bantu, kukwânîne okubahulisa; banakâsherêza milala minji n'okuyigîriza ebirhashingânîni erhi bunguke burhali bwo burhuma. ¹²Muguma wa muli bo, omulêbi wâbo ye na nnêne, adesire, mpu: «Abakreta, babà banywesi b'ensiku n'amango, by'erubala bibî, nda nyôlo». ¹³Obwo buhamîrizi buli bw'okunali. Co cirhumire, okâbakalihira bwenêne, lyo bayôrha bantu nkana omu buyêmêre, ¹⁴banalek'iyêmêra emigani y'Abayahudi n'amarhegeko g'abantu bahindulîre okuli omugongo. ¹⁵Byoshi biri bicêse oku bacêse; ci oku bazinzire n'oku barhajira buyêmêre, ntà cicêse, bulya obukengêre bwâbo n'omurhima gwâbo bizinzire. ¹⁶Banakâderha mpu bayishi Nnâmahanga, ci erhi banadwîrhe bamuhakana omu bijiro byâbo; abantu ba bene abo bali mihera, bagomi, na ntà kwinjâ kuci bankacihash'ijira.

2

Amahano oku bemêzi

¹Ci wêhe okâyigîriza ebishingânîne enyigîrizo z'okuli. ²Abashosi barhabâga badambye, ci bakacîkenga, babè bîrhonzi, bazibuhe omu buyêmêre, omu buzigire n'omu kulembere amalibuko. ³Abagikulu nabo kwo na kwo, obabwîre bakâyôrha nk'oku bikwânîne abatagatîfu: barhakâg'inywerhera abandi, barhabâga baluganywa, ci babè bahanûzi binjâ; ⁴ntyô bayigîrize abahya okuzigira bîba n'abâna bâbo, ⁵okubà barhondêza na bacêse b'omurhima, okukakombêra enyumpa zâbo n'okukâkenga bibà, lyo akanwa ka Nyamuzinda karhag'ijâcirwa. ⁶Ohanûle emisole nayo babè barhondêza muli byoshi; ⁷nâwe wêne obè lwîganyo omu bijiro binjâ: e-nyigîrizo zâwe zirhahushikanaga, banakâzikenga; ⁸oluderho lwâwe lubè luderho nkana n'olw'okuli, ly'abashombanyi, hano babula eci bankarhushobeka, e-nshonyi zibagwârha. ⁹Obwire abajâ bakâkenga bannawâbo muli byoshi, bakâlonza okubasimîsa, banakâyâka okubajîsa kadali; ¹⁰bamanye barhabâzi-mbaga kantu, ci bacîyêrekane bashizi bakwânîne okucîkubagirwa lwoshi, lyo muli byoshi abantu bakâkenga enyigîrizo z'Omuciza wîrhu Nyamuzinda.

Okuleka engeso mbî za mîra n'okuhinduka bantu bahyâhya

¹¹Bulya enshôkano ya Nyamuzinda, lyo iriba ly'obuyôkoke bw'ahantu boshi, yaciyêrekîne; ¹²erhuyigîriza okujahika obubî n'amagene g'eby'en'igulu, lyo rhubà n'olugero muli byoshi, obushinganyanya n'obukombêdu omu bya Nnâmahanga muli aga mango rhuciri en'igulu, ¹³oku rhudwîrhe rhwalinga okubona liryâ iragi rhulangalîre n'okucîyêrekana kw'irenge lya Kristu Yezu, Nyamuzinda wîrhu mukulu bwenêne na Muciza wîrhu, ¹⁴wacîhânaga yêne rhwe rhurhumire, mpu arhucize omu ngasi bubî, na hano abà amârhucêsa, a-rhujire mulala gwâge gukombêra okujira aminjâ. ¹⁵Kwo wakaderha ntyo, kwo wanakâyigîriza n'okuhanûla n'obuhashe wahîrwe bwoshi. Ntâye oderhage mpu akugayaguza.

3

Enyigîrizo zikwânîne abakristu boshi

¹ Okengêze boshi oku bakwânîne bakâkenga abarhambo n'abarhegesi; babè bumvi, babè bo barhanzi omu ngasi bijiro; ² barhajâciraga ndi, bayâke ennongwè, ci babè batûdu banalembere abantu boshi. ³ Bulya mîra nîrhu rhwàli bahwinja, bagomi, mihera, bajà b'amîru mabî n'îralà lya ngasi lubero; rhwàli rhushayire omu bubî n'omu bwâgalwa, rhwàli bashombe rhwanakâg'ishombana. ⁴ Ci erhi olukogo lwa Nyamuzinda, Muciza wîrhu, n'obuzigire bwâge oku bantu biciyêrekana, ⁵ arhalolaga ebijiro by'obushinganyanya rhwajizire, ci bwonjo bwâge bwône bwarhumire arhuciza omu Lugero rhuburhwamwo obwa kabiri, erhi ruhinduka bantu bahyâhya muli Mûka Mutagatîfu. ⁶ N'oyo Mûka Mutagatîfu amuyunjuzize emirhima yîrhu erhi Omuciza wîrhu Yezu Kristu orhuma, ⁷ mpu lyo hano rhubà rhwamâcêsibwa n'enshòkano ya Kristu, rhubona oku rhwalangâlira okuyish'iyîma omu kalamo k'ensiku n'amango.

Ahanûla Tito yêne

⁸ Aka kanwa kali k'okuli, nnanonzize obasêzeko omu murhima, lyo balya bayêmîre Nyamuzinda basîma okulusha abandi omu kukola aminjà. Okwôla kwo kwinjà kwo kunalêrhera abantu akamalo. ⁹ Ci amadôso g'obuhwinja, eci-nyamulala c'amâburhwa, ennongwè n'akadali oku Marhegeko, obiyâke; bulya biri bya busha na ntà kamalo kâbyo. ¹⁰ Naye nyantwâzakwâge, okamukalihira liguma erhi kabiri, onamuyâke. ¹¹ Omanyire oku omuntu wa bene oyo ali muhera na munya-byâha, n'oku yêne ocikaga.

Amahano mazinda, omusingo n'obwangà

¹² Hano nkurhumira Artema nîsi erhi Tikiko, obiduhe, onshimâne e Nikopolo^d, bulya yo mpizire nti nagezeza amango g'empondo. ¹³ Hano okola washanira Zena, omulenga omu marhegeko, n'Apolo eby'okuhêka omu majira, omanyè barhajiraga eci bâbula. ¹⁴ Abirhu nabo bacîhangâne okurhwâliha omu kujira aminjà, lyo babona ebikwânîne omu malagîrire, barhag'ibà ba-nyakubura. ¹⁵ Abarhuli rhweshi mpu nkulamuse. Olamuse balya barhuzigira omu buyêmêre. Enshòkano ya Nyamuzinda ebè ninyu mweshi!

^d**3.12** Nikopolo, kandi rhwanamuderha Nikopoli bulya omu cigereki ali Nikopolis

AMARUBA EMWA FILEMONI

Enshokolezi

Oyo mulume mushigwa Filemoni aligwêrhe omujà, ye wali Onezimo. Filemoni abatizibwa ahinduka mukristu. Omujà ayâka Nnawâbo n'obwo okwo kwâli kucîhira omu kâga. Lêro erhi acirhigâna Paolo, Onezimo ayêmêra Yezu anabatizibwa. Bulya Paolo akengaga obubatizo burhujira bantu bahyâhya, agerêreza erhi: «Oyu wali mujà akola mwene wîrhu erhi bubatizo burhuma; kandi akola mwene wâbo Filemoni na ntyo Filemoni naye ali mwene wîrhu.» Nkaba akengêra birya ayandikiraga Abagalasiya (3, 27-29), halya adesire oku ababatizibwe barhacirimwo kabôlo ekarhî K'Omuyahudi n'Omugereki, kwo kuderha orhali Muyahudi, ntagengwa n'omujà, omulume n'omukazi . Go mango ayandikire Filemoni aga maruba. Mofi ci galimwo emyanzi.

1

AMARUBA EMWA FILEMONI

Omusingo

¹ Paolo, mubohe wa Kristu Yezu, na mwene wîrhu Timoteyo, kuli Filemoni, murhabâzi wîrhu muzigirwa, ² na mwâli wîrhu Afiya^e, n'owîrhu rhulwa entambala rhweshi naye, Arkipo^f, haguma n'endêko y'abemêzi babugânana aha mwâwe: ³ enshôkano n'obuholo bimmugabirwe na Larha Nyamuzinda na Nyakasane Yezu Kristu!

Paolo avuga omunkwa

⁴ Ntahusa kuvuga Nyamuzinda wâni omunkwa nka nakukengêra omu nsengero zâni, ⁵ bulya nankâyumva baderha obuzigire n'obuyêmêre bwâwe kuli Nyakasane Yezu n'oku batagatîfu boshi. ⁶ Owabona ecinyabuguma c'obuyêmêre bwâwe ciyôrha cikanyire cinakurhabâle okumanya aminjà goshi rhwankahash'ijira erhi Kristu orhuma! ⁷ Nêci okuli, mwene wîrhu, nsîmire bwenêne nanayumva oburhûlirize erhi buzigire bwâwe burhuma, bulya warhulirîze emirhima y'abatagatîfu.

Paolo alagira Onezimo

⁸ Co cirhumire, ciru akabà ngwêrhe obuhashe muli Kristu bw'okukurhegeka ebi okwânîne okujira, ⁹ nnonzize nkuyinginge erhi kwo erhi buzigire burhuma. Nie Paolo, olya mushosi Paolo, oli buno mubohe wa Kristu Yezu! ¹⁰ Nsengerîre mugala wâni naburhiraga omu mpamikwa⁹, oyûla Onezimo. ¹¹ Mîra ntâco akukwânîne, ci lêro bunôla akola âkukwânana bwenêne, ana-nkwânine nâni. ¹² Y'oyo nkurhumîre; ye murhima gwâni. ¹³ Nankasîmire mmuyôrthane, nti antabâle ahâli hâwe muno nkoba ndimwo erhi Myanzi y'Akalembe erhuma; ¹⁴ ci naderha nti ntankajira akantu ntanakudôsizi, nti lyo orhasêzibwa okujira ecinjâ, ci ocikole oku bulonza bwâwe. ¹⁵ Nkaba Onezimo arhanzir'ikubunga mango masungunu mpu muyish'ibêra naye ensiku n'amango, ¹⁶ ci

^e1.2 Afiya: Nkaba mukà Filemoni oyo.

^f1.2 Arkipo: Nkaba mugala wa Filemoni.

⁹1.10 Naburhiraga omu mpamikwa: : Erhi Paolo amyigîriza Onezimo enjira y'obuyêmêre, amuburha iroho.

arhaciri nka mujà wâwe, ci kulusha omujà: nka mwene winyu muzigirwa. Ali ye lwoshi lwoshi kuli nie; kanga kulusha abà ye kuli we oku mubiri na muli Nyakasane! ¹⁷ Lêro akabà oyêmîre oku rhuyinjibana rhwembi, omuyankirire nk'oku wankanyankirira. ¹⁸ N'akabà akujirîre kubî, nîsi erhi akabà akubà omu mwenda, abage erhi nie oyîsh'idôsa. ¹⁹ Niene Paolo nkuyandikîre n'okuboko kwâni: nie nâkulyûle. Ntanarhama nakubwîra oku nâwe ondi omu mwenda, n'ogwo mwenda oli w'oyo wênene. ²⁰ Nêci, mwene wîrhu, onjirire okwo muli Nyakasane! Orhûlirize omurhima gwâni muli Kristu! ²¹ Nkuyandikîre n'obulangelire nti wanyumva, nnamanyire oku wajira ciru n'ebilushire ebi mpûnyire.

Akanwa kazinda, omusingo n'obwangà

²² Onteganyize n'ecirâlo, bulya ndangâlîre nti n'oburhabâle bw'ensengero zinyu nammugalulirwa. ²³ Epafra rhubà rhweshi babohe muli Kristu Yezu akulamusize, ²⁴ bo na Marko, Aristarko, Dema, na Luka, bo barhabâzi bâni. ²⁵ Enshôkano ya Nyakasane Yezu Kristu ebêre omu mirhima yinyu.

AMARUBA EMWA ABAHABRANIYA

Enshokolezi

Abalenga b'Ebibliya barhasâg'imanya bwinjinjâ erhi Amaruba gayandikiragwa Abahabraniya' gabà ga Mut. Paolo erhi ga yindi ntumwa. Ci rhutwe bôfi ntya: ciru akabà Mut. Paolo arhayandikaga yêne n'okuboko kwâge aga maruba emwa Abahabraniya, na ciru akabà arhanaga enkengêro n'ebinwa byâge emw'owundi mwâdisi, rhwanaderha oku Amaruba emw'Abahabraniya gashimbûlire enyigîrizo za Mut. Paolo, omu kushongêza ebinwa n'enkengêro, n'omu kugaba n'okufundikira haguma Endagâno ya Mîra n'Endagâno Mpyâhya.

Aga maruba gahânyire enyigîrizo nkulu z'okuhà omusomi omurhima (13, 22) n'okukomeza obuyêmêre muli Kristu omu mango magalugalu (5, 11-14; 6, 4-9; 10, 28-29). Omukristu agwâsirwe amanyîrire oku Endagâno Mpyâhya elushire enashwinjire Endagâno ya Mîra muli Yezu Kristu: Mudâhwa mukulu na Mwâmi w'igulu lyoshi (3, 12-14; 10, 35-36; 12, 1-13). Nkaba Amaruba g'emwa Abahabraniya gayandikagwa e Italiya (aha Roma) omu mwâka gwa 64-69 enyuma ly'okuburhwa kwa Kristu.

Hali n'abaderha mpu gayandisirwe enyuma lya mwâka gwa 70, bulya owagasoma anabone oku gayêrekîne oku enterekêro z'omu Ka-Nyamuzinda zirhacihali. Abadâhwa n'abandi Buyahudi bahindusire bakristu bagwêrhwe n'idulwe ly'obugashânize bwa mîra. Omwandisi ali ababwîra bahîre omurhima omu nda, bulya enterekêro Kristu arhûzire oku musalaba elushire ezindi zoshi. Mpu Kristu alushire ngasi coshi Nyamuzinda akolêsize okuyegera abantu: Bamalahika, Abalêbi, Oluderho, Amarhegeko, Enterekêro, Abâmi. Ntyo Endagâno Mpyâhya elushire Endagâno ya Mîra (1, 1-14); kurhenga cigabi cirhanzi kuhika ca 10, bukulu bwa Kristu bahugwîre; ecigabi ca 11 cakunga ngasi walamire omu buyêmêre; ecigabi 12 cayêrekana oku Kristu ye imerero n'ishwinjiro ly'obuyêmêre, ye shûbûliza byoshi na byoshi omu ndêko nguma (12, 22-24); ecigabi 13 cihânyire amahano g'okulama omu buzigire bw'ecinyabuguma, kulya Amaruba emwa Balungere gakâg'ihanûla..

1

^h**1.0** Abahabraniya, kandi rhwanabaderha Bahebraniya erhi Bantahwakubunga bulya omu cihebraniya EBR kuli kuderha kugera, kubunga. Kwo bakâg'ibaderhaga amango bajaga e Mîsiri n'amango bayirhengaga. Buzinda erhi badekerera bayûbaka ecihugo ca milala 12, baderhwa Bene Israheli, ye Yakôbo , olya Nyamuzinda ahâga elya Israheli aha Bethel. Kandi buzinda-zinda, erhi obûko bwa Yûda busigalana ishungwè, bayûbaka omu Yudeya. Lêro bakâg'ibaderha mpu Buyahudi, n'erhi barhenga bujâ e Babilone bagendêrera okuderhwa Buyahudi. N'olulimi lwâbo lwaderha IVRIT, YEHUDI, cihabraniya, cihebraniya erhi mayahudi. Banji muli bo, bakâg'iderha eciharamayo bulya câlilumire kurhenga Iraki wa buno kuhika oku nyanja nnene. Buzinda ecigereki cafindigiza eciharamiya, ci barhalekaga endimi zâbo bulya ecitabu ca Daniyeli omu CIHARAMEYA cayandikagwa. N'omu sinagogi cihebraniya bakâg'isomamwo Amandiko Matagatîfu, kurharhumaga owahugûla arhakolêsa eciharameya. Oku biyêrekîre Endagâno Mpyâhya yôhe, myandiko ya cigereki yône yarhuhisirekwo, hali abaderha mpu Mateyo burhanzi gali mayahudi buzinda gahindulwa omu cigereki, mwanzi ntegakwo ojekwo Papiasi.

AMARUBA EMWA ABAHABRANIYA

Enshula-myanzi

Obukulu bwa Mugala wa Nyamuzinda waciŋjiraga muntu

¹ Kanji kanji n'omu njira za ngasi lubero, mîra, Nyamuzinda akolêsize abalêbi mpu amanyîse bashakulûza¹ akanwa kâge. ² Lêro mwo zino nsiku nzinda¹, arhuma Omugala yêne, mpu arhumanyise akanwa kâge, anamuyîmika, amuhà oburhegesi bw'ebintu byoshi; ye anakolêsagya erhi alema igulu. ³ Oyo Mugala, ye bulangashane bw'irenge lyâge, ye na nshusho y'obwôrhere bwâge; ye tugika igulu n'oluderho lwâge lugala-byoshi. Erhi abà amârhumumya ebyâha bîrhu, aj'ibwârhalala ekulyo kwa Nyamuzinda omu mpingu. ⁴ Akulira bamalahika boshi, bulya izîno lyâge lirhankagererwa oku lyâbo.

I. Mugala wa Nyamuzinda alushire bamalahika obukulu

Kwo bidesirwe omu Mandiko

⁵ Ka hali malahika Nnâmahanga akola abwîzire, erhi: *We Mugala wâni, nie nakuburhaga ene? Nîsi, erhi: Nâbà nie Îshe, naye abè Mugala wâni?* ⁶ Kandi, erhi arhuma enfula yâge en'igulu, aderha, erhi: *Bamalahika ba Nyamuzinda boshi bamuharâmye.* ⁷ Ci bamalahika bôhe kwo ababwîzire ntya: *Bamalahika bâge abajizire mpûsi, n'abarhumisi bâge abajira ngulumira ya muliro.* ⁸ Abwîra Omugala, erhi: *Entebe yâwe y'obwâmi, ewe Nyamuzinda, eri y'emyâka n'e-myâka, n'akarhi kâwe k'obwâmi kali ka bushinganyanya.* ⁹ Wasimire obushinganyanya, wagaya obubî. Co carhumire Nyamuzinda akushîga amavurha g'o-bwâmi omu bushagaluke, anakurhonya omu binyu boshi, ewe Yâgirwa, Nnâmahanga. ¹⁰ Kandi, erhi: *Waliha Nyakasane, aha murhondêro, we wabumbaga igulu, n'amalunga omu nfune zâwe garhengaga.* ¹¹ Ebyo byoshi byâyûrhe, ci wêhe orhakajà ngahi; byoshi byâtîwe nka bwikunjè. ¹² Wâbibungebunge nka kulya babungabunga ecirondo. Ci wêhe oku oli kwo wanacyîrhera, n'emyâka yâwe erhakaheka. ¹³ Ndi akola abwîzire muli bamalahika, erhi: *Bwârhalala ebwa kulyo kwâni, ninde mpira abanzi bâwe nka citumbi aha magulu gâwe?* ¹⁴ Ka boshi barhali myûka erhegesirwe okujira oburhumisi, erhumirwe bujâ-bugo mpu erhabâle abayish'iyîma omu bucire?

2

Ihano

¹ Okwo kwo kurhumire rhukwânîne rhucishwêkere oku nyigîrizo rhwayumvîrhe, lyo rhurhalalaha. ² Bulya akabà obujâ-bugo bwa bamalahika^k bwayunjwîre na ngasi wadesire mpu abugomera erhi mpu arhabuyumva, ahâbirwe obuhane bumukwânîne, ³ kurhi rhwêki rhwankashash'ifuma, erhi rhwankagaya obucire bungana obwo? Obwo bucire, burhanzi bwamanyisîbwe na Nyakasane, nabo ababuyumvîrhe babuhamîriza muli rhwe. ⁴ Nyamuzinda yêne asêza obwo buhamîriza omu kuyêrekana ebimanyîso n'ebirhangâzo n'ebisômerîne bya ngasi lubero, haguma n'enshokano za Mûka Mutagatifu, nk'oku alonzagya yêne.

Kristu warhucungulaga, ci arhali bamalahika

¹**1.1** : Bashakulûza bo Buyahudi ba mîra.

²**1.2** : Ensiku nzinda: Kurhenga okuburhwa kwa Kristu kuhika okuyûrha kw'igulu.

^k**2.2** : Amarhegeko ga Mûsa bamalahika bakâg'igalêrhera abantu. Buno oyu okulîre byoshi yekola odwîrhe emihigo ya Nnâmahanga yoshi.

⁵ Bulya arhali bamalahika adesire mpu barhambule eryo igulu lyâbè rhudwîrhe rhwaderha'.
⁶ Hali owacîderhire halebe, erhi^m: Omuntu aligi cici mpu wamuyibuka? mwene Adamu aligi ndi mpu wamushîbirira? ⁷ Wamujizire munyi hisungunu hyône kuli bamalahika, wamuyambika ishungwè ly'irenge n'o-bukuze. ⁸ Byoshi wabihizire aha magulu gâgeⁿ. Akabà amuhîre obuhashe bw'okurhegeka byoshi, ntâco alesire cirhali câge. Ci kwônene, oku rhuli buno, rhurhabwîni kurhi byoshi biri omu burhegesi bwâge. ⁹ Ci olya warhangag'ijirwa munyi kuli bamalahika, Yezu, y'oyo okolaga ayambîrhe ishungwè ly'irenge n'obukuze, bulyâla ababîre anafà. Kwanali kukwânîne arhang'ifà, lukogo lwa Nyamuzinda na bunguke bwa ngasi muntu birhumire. ¹⁰ Erhi Nnâmahanga alonza mpu ahise bagala banji omu irenge, kwâli kushingânîne Nyamuzinda, Nn'ebintu byoshi na Lulema wa byoshi, arhang'iyumanyanya n'amalibuko ecirongôzi cabahêka omu bucire. ¹¹ Bulyâla omûmânya n'abâjirwa bimâna nkomôka nguma bajira. Co cirhuma arhabà nshonyi z'okubaderha balumuna, erhi^o: ¹² Namanyîsa balumuna bâni izîno lyâwe; omu ndêko y'olubaga nayimba irenge lyâwe. ¹³ Kandi, erhi: Niehe ye nalangâlira. Na kandi, erhi: Nie ono rhwe n'abâna Nnâmahanga ampâga! ¹⁴ Na bulya abâna bâli na mukò muguma na mubiri muguma, naye anacigushangîra, mpu lyo aherêrekeza, omu kufà kwâge, olya wali nn'olufù, ye oligi shetani, ¹⁵ mpu lyo analîkûza balya boshi bâli omu bujâ bwaca bwayira erhi kuyôboha olufù kurhuma. ¹⁶ Bulya arhali bamalahika àl'iciza, ci iburha ly'Abrahamu àl'iciza. ¹⁷ Okwo kwarhuma acîshushanya n'abalumuna muli byoshi, mpu lyo abà mudâhwa mukulu w'olukogo n'ow'okucîkubagirwa omu biyêrekiîre Nyamuzinda, lyo alyûla ebyâha by'olubaga. ¹⁸ Na kulya kubà yêne abwîne amababale n'amalibuko, anahash'irhabâla abâli omu malibuko.

3

II. Yezu ye mudâhwa mukulu w'okucîkubagirwa n'ow'olukogo

Kristu ye mukulu kulusha Mûsa

¹ Ntyo, bene wîrhu batagatîfu, mwe mushangîre enshôkano y'empingu, mulolekwo Yezu, ye mujâ-bugo ye na mudâhwa mukulu w'obuyêmêre bwîrhu. ² Ye ntahemuka omu kuyumva owamuyîmikaga, nka kulya Mûsa naye anali mumvi omu mulala gwa Nnâmahanga gwoshi. ³ Nêci, àbwîne irenge lilushire erya Mûsa, nka kulya omûbasi analusha enyumpa àyûbakaga. ⁴ Bulya ngasi nyumpa ejira owayûbakaga, owayûbakaga byoshi ye Nyamuzinda. ⁵ Mûsa àli mwemêzi omu mulala gwâge gwoshi nka mushizi, mpu abè muhamîrizi wa ngasi ebyâderhwe. ⁶ Ci Kristu yêhe kwo ali mwemêzi nka mwene-nna-nyumpa, mpu arhegeke abâmwo boshi. N'eyo nyumpa, yo rhwe, caziga rhusêre burhashuba-nyuma oku bulangâlire n'oku mwishingo gw'oku rhwâhike omu mpingu.

Erindi ihano: obuyêmêre bwo buhisa omu muluhûko gwa Nnâmahanga

⁷ Kwo kurhumire, nka kulya Mûka Mutagatîfu àderhaga, erhi^p: *Êne-êne, mukâyumva izû lyâge*, ⁸ murhahûsagya emirhima yinyu, nka kulya byâbâga omu bugomi, lulya lusiku lw'Enshumi omu irungu, ⁹ bulya basho winyu bântangulaga mpu bandole, n'obwo bâli erhi bàbwîne ebijiro byâni myâka makumi anni goshi. ¹⁰ Kwo kwarhumire nnankunirira eri iburha, naderha, nti: Bali ba murhima gwa muhaba; barhishi enjira zâni. ¹¹ Omu bukunizi bwâni nanacîgasha, nti:

^l**2.5** : Lul 8. 5-7.

^m**2.6** : Lul 8, 5.

ⁿ**2.8** byoshi aha magulu gâge: Lul 109 (110), 1; Ef 1, 22-23; 1Kr 15, 27.

^o**2.11** : Lul 22(23), 23.

^p**3.7** : Lul 94 (95), 8-11.

Barhakalabarha omu muluhûko^q gwâni. ¹² Mumanye, bene wîrhu, murhabâgamwo ow'omurhima mubî n'omubula-buyêmêre, mpu acîyêgule na Nyamuzinda nn'obuzîne. ¹³ Ci mukâhanûlana bwaca bwayira obu olu lw'ene lucihali, lyo murhagirhengamwo ow'omurhima muzibu, amârhebwa n'ecâha. ¹⁴ Kali rhwe rhukola baguma na Kristu, caziga rhulange obuyêmêre bwîrhu buzibu kuhika okufâ, nka kulya rhwanarhangiraga. ¹⁵ Kwo rhwanabwizirwe, mpu: Ene-ene, mukâyumva izù lyâge, murhahûsagya emirhima yinyu, nka ku-lya byâbâga omu bugomi. ¹⁶ Bahi balya bâgomaga, bamâyumva izù lyâge? K'arhali balya boshi bârhengaga e Mîsiri, balongôlirwe na Mûsa? ¹⁷ Na bandi Nyamuzinda âkuniriraga myâka makumi anni? K'arhali balya bâjiraga ebyâha, bo na balya emirhumba yâbo yâlbimbikagwa omu irungu? ¹⁸ Na bahi âcîgashiraga mpu barhalabarha omu muluhûko gwâge, aha nyuma ya balya bâmugomeraga? ¹⁹ Kwo byânabîre: rhuyishi oku bârhalabarhagamwo, erhi kubula obuyêmêre kwâbo kurhuma.

4

¹ Kuziga obûla eciragâne c'okujâ omu murhûla cicihabâ, rhuyôbohe, rhumanye hankajira owacêrwa muli rhwe. ² Bulya nîrhu rhwabwîzirwe o-mwanzi mwinjâ akâbo. Ci oluderho bâyumvagya, lurhabakwânana, kulya kubâ bârhalunganaga omu buyêmêre n'abâli baluyêmîre. ³ Nêci, rhwe rhwayêmîre, rhwe rhwayish'ijâ omu muluhûko, nka kulya âderhaga, erhi: Omu bukunizi bwâni nacîgashire nti barhakalabarha omu muluhûko gwâni. Adesire ntyo n'obwo emirimo yâge yali erhi yâyunjwîre kurhenga okulemwa kw'igulu. ⁴ Bulya kuyandisirwe oku lusiku lwa kali nda, mpu: Nyamuzinda ârhamûka olwa kali nda, âshwinja emikolo yâge yoshi. ⁵ Aho ho na nnênè bidesirwe kandi, mpu: Barhakalabarha omu muluhûko gwâni. ⁶ Ntyo, rhumanyire oku baguma bânajemwo, n'abarhanzi bâli bahamagirwe bârhalabarhagamwo erhi kurhayumva kwâbo kurhuma, ⁷ Nyamuzinda ashub'itwa olundi lusiku, lwo lw'ene, n'erhi ensiku zigera, âderhêsa Daudi birya binwa rhushuba rhwaderha, erhi: Ene-ene, mukâyumva izù lyâge, mumanye mwankahûsa emirhima yinyu. ⁸ Yozwe acihisagya bene-Israheli mw'ogwo muluhûko, Nyamuzinda ârhankacidesire mpu «olundi lusiku». ⁹ Kuziga hali ogundi muluhûko -omuluhûko gw'oluzira gubîkîrwe olubaga lwa Nnâmahanga. ¹⁰ Nêci, owâjè mw'ogwo muluhûko naye anârhamûke, aleke emikolo yâge, nka kulya Nyamuzinda ârhamukaga, âshwinja emikolo yâge. ¹¹ Rhucisêzagye nîrhu, rhujemwo ogwo muluhûko, lyo rhurhag'irhengamwo owahirima, amârhebwa n'olwo lwîganyo lw'okurhayumva.

Oluderho lwa Nyamuzinda n'Omudâhwa Kristu

¹² Nêci, oluderho lwa Nyamuzinda bubâ buzîne, lurhagaluka^s, lunayojihire kulusha engôrho ya môji abiri. Lunywengerera kuhika aha ngabiro y'obuzîne n'omûka, y'enjinga n'omwonko, lunayishi entimanya n'enkenkêro z'omurhima. ¹³ Na ntâ ciremwa ciru n'eciguma cirhabonwa na Nyamuzinda: byoshi byoshi bilangashîne binafulwîrwe omu masû g'Oyo wârhubûlanye kw'ebi rhwa-jizire. ¹⁴ Kuziga obu rhugwêrhe omudâhwa mukulu bwenêne, Yezu, Mugala wa Nyamuzinda wayikîre amalunga, rhugwârhave buzibu obuyêmêre bwîrhu. ¹⁵ Bulya rhurhagwêrhi omudâhwa mukulu orhankahash'iyumva olukogo lw'obuzamba bwîrhu: kulya kubâ naye âbuyumvîrhe bwoshi akîrhu, kuleka ecâha. ¹⁶ Kuziga rhuyegere n'obulangâlire entebe y'obwonjo, lyo rhubêrwa lukogo rhunashobôle enshôkano y'oburhabâle bukwânîne.

5

Yezu ye mudâhwa mukulu w'olukogo

^q**3.11** : «muluhûko», kandi rhwanaderha «iluhûkiro».

^r**4.4** Nyamuzinda âluhûka: Murh 2, 2-3.

^s**4.12** lurhagaluka: lurhagalukira busha ci lujira ecinalonza, lolâ Iz 55, 10-11.

¹ Nêci, ngasi mudâhwa mukulu ali murhôle omu bantu, ayîmikwa mpu akâsengerera abantu omu biyêrekîre Nyamuzinda, anarhûle entûlo n'e-nterekêro oku byâha. ² Anahash'ifira abahwinja n'abahabusire olukogo, bulya naye yêne agosirwe n'obuzamba. ³ Okwo kwo kurhuma arhegesirwe arherekêre enterekêro oku byâha byâge yêne nk'oku ajira oku byâha by'olubaga. ⁴ Ntâye ocihâ obwo bukuze yêne, ci kuhamagalwa omuntu ahamagalwa na Nnâmahanga, nka kulya âhamagalaga Aroni. ⁵ Kwo na kwo, arhali Kristu yêne wacîjiraga mudâhwa mukulu, ci olya wamubwîraga, erhi: We Mugala wâni, nie nakuburhaga ene. ⁶ Nka kulya adesire ahandi, erhi: Oli mudâhwa w'ensiku n'amango aka Melkisedeki. ⁷ Erhi àciri en'igulu, àrhûla ensengero n'amingingo omu kuyâma bwenêne n'omu kurhoza emirenge^t erhi ashenga Olya wali ohashire okumufumya olufû. Ayumvûbwa erhi bukenge bwâge burhuma^u. ⁸ N'obwo àli Mwene Nyamuzinda, àyîga oburhumisi omu malumwa àbwîne. ⁹ N'erhi àyûs'ibâ mwimâna^v, àhinduka imerero ly'obucire bw'ensiku n'amango kuli balya boshi bamuyumva, ¹⁰ bulya Nyamuzinda àdesire oku ye mudâhwa mukulu aka Melkisedeki^w.

III. Obudâhwa bw'okunali bwa Yezu Kristu

Obuzîne bw'omukristu n'oku buyûshûka

¹¹ Kuli okwo rhugwêrhe binji by'okummubwîra, ci okubihugûla kuli kuzibu, bulya muli bahwinja b'okuyumva. ¹² N'obwo rhinga kurhenga mîra mwe mwankabîre bayigîriza, mwâbo mukolaga kandi mulagîrire oku nyigîrizo z'omurhondêro gw'ebinwa bya Nyamuzinda, mwahika aha abakulu balonza amonka ahâli h'ebiryo bizibu. ¹³ Kwo binali: ngasi yêshi wacilonza amonka, arhankanunirwa n'enyigîrizo z'obushinganyanya; bulya aciri kabonjo. ¹⁴ Abimâna bôhe, ebiryo byâbo bibâ biryo bizibu, balya bàkomerîze obwenge bwâbo okumanyîrira ecinjâ n'ecibî.

6

Omwandisi àmanyîsa ehimuli emurhima

¹ Co cirhumire, enyigîrizo kuli Kristu zikwânîne abàcirhondêra, rhwarhang'izileka, nti rhurhereme kuhika enyigîrizo z'abimâna; rhurhanacishibaga rhwagalukagaluka omu bigabi by'enyigîrizo z'omurhondêro: enyigîrizo z'okucîyunjuza oku bijiro by'olufû^x, n'ez'okuyêmêra Nyamuzinda, ² enyigîrizo z'obubatizo n'ez'okulambûlirwa amaboko oku irhwe, ez'obufûke bw'abâfîre n'ez'olubanja lw'ensiku n'amango. ³ Kwo rhwajira ntyo, akabâ Nnâmahanga arhuyêmêrîre. ⁴ Nêci, kurhankahashikana balya bàrhanzir'ibona obulangashane^y, balya bàrhanzir'inunirwa n'enshòkano^z y'empingu banashangîra Mûka Mutagatîfu, ⁵ ba-lya bàrhanzir'inunirwa n'oluderho lwinjà lw'ekanwa ka Nyamuzinda n'ebirhangâzo by'igulu lyâyishe^a, ⁶ banagal'ihirima, kurhankahashikana okushub'ibahindula n'okubalêrha omu njira y'obucîyunjuze, kulya kubâ nabo kandi, oku bwâbo, badwîrhe babamba Mugala wa Nyamuzinda oku musalaba

^t5.7 : Lolâ entûbano y'omukò omu ishwa ly'Emizêti: Mrk 14, 32-42; Luk 22, 44.

^u5.7 : Ayumvûbwa erhi âfûka omu bafû, lolâ Ebj 2.

^v5.9 : Mwimâna omu mukolo gwâge gw'okubâ Mudâhwa na Nterekêro.

^w5.10 Mudâhwa aka Melkisedeki: Lul 109 (110), 4: w'ensiku n'amango kulya kwa Melkisedeki.

^x6.1 : Ebijiro hijirwa buzira buyêmêre na buzira buzîne bwa Nyamuzinda, biri bijiro bya lufû, bulya birhenga omu câha, na câha cilêrha olufû.

^y6.4 : Bulangashane bw'obuyêmêre.

^z6.4 : Enshòkano y'empingu, bwo buzîne bwa Nyamuzinda n'Obukaristiya.

^a6.5 : Ebyo birhangâzo byo bimanyîso by'amango ga Masiha, biyêrekana obworhe bw'igulu lyâyishe.

n'okumubonêsa nshonyi embere z'abantu. ⁷ Bulya, obudaka bwanywîre amîshi g'enkuba yâbunîrekwo kanji, bukayêra emburho zikwânîne balya bâbuhingaga, bunahâbwe obwangà bwa Nnâmahanga. ⁸ Ci obuburha emishûgi n'amarhadu, bwanakobwa, erhi bunali hôfi bwenêne buhehêrerwe na buzinda babudûlike muliro.

Akanwa k'okubahà obulangâlire n'omurhima

⁹ Ci mwêhe^b, bîra bâni, ciru rhukaderha ntyo, rhumanyire oku muli omu bwôrhere bwinjà kulusha n'obukwânîne obucire. ¹⁰ Bulya Nyamuzinda arhali mubula burhondekezi mpu ayîbagira ebijiro binyu n'obuzigire mwayêrekîne oku izîno lyâge, bulya mwakolîre abatagatîfu, munacidwîrhe mwakujira. ¹¹ Ciguma cône rhucîfinjire: nti ngasi muguma muli mwe ayêrekane obwo bushiru, lyo obulangâlire bwinyu buyunjula kuhika okubona ebi mulangâlira. ¹² Na ntyo, ahâli h'okubà bôlo, muyige balya bayîma omu ndagâno za Nyamuzinda, balya baziyeîmîre banazisêramwo. ¹³ Nêci, erhi Nyamuzinda àlagânana n'Abrahamu, bulya ntà mukulu kumulusha ànkalahîre, àcîlahira yêne^c, erhi: ¹⁴ Nêci, nakuhà obwangà, nanakuyôlolosa oyôloloke. ¹⁵ Na ntyo Abrahamu àcîhangâna, abona eyo ndagâno. ¹⁶ Abantu nka balahira, obakulîre ye balahira; n'e-ndahiro yo emala ngasi kadali ekarhî kâbo. ¹⁷ N'eco co càrhumaga Nyamuzinda, erhi àlonza okumanyîsa bwinjinjà emîmo y'endagâno oku eciragâne câge cirhakahinduka, àcîgasha, ¹⁸ mpu lyo ebyo bijiro bibiri^d birhankahinduka -na ntâkwo Nyamuzinda ankahash'inywerha muli byo-birhukomezà omurhima rhwe rhwabwîne olwâkiro omu kusêra oku bulangâlire rhwahâbirwe. ¹⁹ Obwo bulangâlire rhubugwêrhe nka mutungo gutunga omurhima gwîrhu; mutungo gw'okunali na muzibu guhika omu lusîka. ²⁰ Aho ho Yezu àrhujîrîre nka mushokolezi, erhi àhinduka mudâhwa mukulu aka Melkisedeki oku nsiku n'amango.

7

Kristu alushire omudâhwa Melkisedeki w'omu mulala gwa Levi

¹ Oyo Melkisedeki, mwâmi w'e Salemi, mudâhwa wa Nyamuzinda w'Enyanya àj'ibugânana n'Abrahamu warhengaga emunda àhimiraga abâmi anamuhà obwangà^e; ² Abrahamu amuhà ecigabi ca kali ikumi c'ebintu byâge byoshi. Aderhwa burhanzi mpu mwâmi w'obushinganyanya, kandi mpu mwâmi w'e Salemi, kwo kuderha mwâmi w'omurhûla. ³ Arhajira îshe, arhajira na nnina, n'omulala gwâge ntâye oguyishi; ensiku zâge zirhajira murhondêro, n'obuzîne bwâge burhajira buzinda. Oyo Melkisedeki washushanyîbwe na Mwene Nyamuzinda, ayôrha abà mudâhwa ensiku n'amango.

Abrahamu àrhûzire Melkisedeki entûlo

⁴ Mulolage oku ali mukulu oyo shakulûza wîrhu Abrahamu àrhûlaga ecigabi ca kali ikumi c'ebintu binjinjà àshokôlaga abâmi! ⁵ Erhi kwo anali! Bulya n'omu bene-Levi nabo, àbahîrwe obudâhwa bajira irhegeko ly'okurhûlwa n'o-lubaga ecigabi ca kali ikumi, kwo kuderha muli bene wâbo, n'obwo nabo bali nkomôka y'Abrahamu akâbo. ⁶ Ci oyo orhâli wa mulala gwâbo, àrhûlwa n'Abrahamu ecigabi ca kali ikumi, ànamuhà obwangà, n'obwo ye wali ogwêrhe e-ndagâno ya Nnâmahanga. ⁷ Na ntâye ohabire oku omurhò ye ogishwa n'omukulu. ⁸ Na kulusha o-kwo, abo bantu barhûlwa entûlo y'ecigabi ca kali ikumi, kufà bafà; ci oyo yêhe bàdesire oku ali

^b**6.9** Mwêhe muli omu njira nyinjà: ci haligi n'abacîkaga bône omu kuleka Kristu n'obuyêmêre, kucîfukira bacîfukira enjira y'okushub'ihinduka binjà n'okucîyunjuza.

^c**6.13** Bulya ntà mukulu omulushire akalahira, acîlahira yêne: Murh 22, 15-17

^d**6.18** Bijiro bibiri birhahinduka: eciragâne n'endahiro ya Nyamuzinda

^e**7.1** :Murh 14, 17-20.

mugumagumà^f. ⁹ Ciru rhwanaderha nti Levi yêne, orhûlwa ecigabi ca kali ikumi, ye wacirhûzire erhi Abrahamu àkujira. ¹⁰ Bulya àciri nka mburho omu mubiri gwa shakulûza wâge, erhi Melkisedeki àj'ibugânana naye.

Obudâhwa bwa bene-Levi n'obudâhwa bwa Melkisedeki

¹¹ Akabà obudâhwa bwa bene-Levi bwàli bwimâna, -bulya kuli bo Nyamuzinda ahâga olubaga Amarhegeko-, càcirhumaga owundi mudâhwa oli aka Melkisedeki aciyisha, cànarhumaga barhaderha oku ali aka Aroni? ¹² Bulya obudâhwa bwahindusire, kukwânîne amarhegeko nago gahinduke. ¹³ Bulya oyo baderhîre ebyo ali wa bundi bûko na ntâye w'obwo bûko wahisire aha barherekêra. ¹⁴ Na ntâye orhîshi oku Nnawîrhu akomôkakwo Yûda, na ntâco ciyêrekîne obudâhwa Mûsa adesire kuli obwo bûko.

Okuyûrha kw'irhegeko lya mîra

¹⁵ Ciru okwo rhudesire kulushîrîze obwâlagale, bulya hàyishire owundi mudâhwa, oli aka Melkisedeki. ¹⁶ Oyo arhajiragwa mudâhwa n'irhegeko ly'abantu lishimba iburha ly'omubiri, ci n'obuzibu bw'obuzîne burhayûrha. ¹⁷ Bulya ye kuderhîrwe, mpu: *Oli mudâhwa ensiku n'amango aka Melkisedeki*. ¹⁸ Ntyo kwo irhegeko lya burhanzi lyârhenzîbwe, bulya lirhâgwêrhe nsimiko lirhânagwêrhe kamalo. ¹⁹ Ntâ kantu irhegeko lyâjizire kimâna; ci lyâli nshokole-zi y'obulangâlire bulushire, oburhuhà okuyêmêra Nnâmahanga.

Obudâhwa bwa Kristu burhakayûrha

²⁰ N'ecilushire kandi, okwo kurhâjiragwa buzira mwîgasho. Abandi bàhindusire badâhwa buzira ndahiro; ²¹ ci yêhe Owamuhâga obudâhwa àcîgasha, erhi⁹: *Nyakasane àcîgashire, arhakanagalula akanwa kâge: Oli mudâhwa w'e-nsiku n'amango*. ²² Na ntyo Yezu ali mwêza w'endagâno elushire. ²³ Kandi abà-ndi bâli badâhwa banji, bulyâla olufû lurhazigaga bayôrha ensiku zoshi; ²⁴ ci yêhe, bulyâla abâho ensiku n'amango, obudâhwa bwâge burhakayûrha. ²⁵ Co cinarhumire anahash'iciza lwoshi abayegera Nyamuzinda oku burhabâle bwâge, bulya abà azîne ensiku n'amango mpu abalagire.

Yezu ye mudâhwa mukutu mwimâna

²⁶ Nêci, ntyo kwo byâli bikwânîne rhubè n'omudâhwa mukulu, mwimâna, mwêru-kwêru, orhalikwo ishembo, orhalukira haguma n'abanya-byâha, oli omu lyanya kurhaluka amalunga. ²⁷ Yêhe ntâ bulagîrire agwêrhe, aka abandi badâhwa bakulu, b'okurhûla enterekêro ngasi lusiku, burhanzi oku byâha byâge yêne, n'oku byâha by'olubaga: okwo àkujizire oku caligumiza, erhi àcîhâna yêne nterekêro. ²⁸ Bulya irhegeko linayîmike abantu bazamba mpu babè badâhwa bakulu, ci akanwa k'omwîgasho kâyishaga enyuma ly'irhegeko, kâyîmisire Mugala wa Nnâmahanga, kàmujira mwîmana oku nsiku n'amango.

8

Oburherekêre bwa Kristu bulushire enterekêro za mîra: Obudâhwa buhyâhya n'aka-Nyamuzinda kahyâhya

¹ Mw'ebyo rhudesire, ecinwa cikulu cirigi c'eci: Rhugwêrhe omudâhwa mukulu otamîre ebwa kulyo kw'entebe y'Obukulu bwa Nyamuzinda omu mpingu, ² ye murhumisi w'aka-Nyamuzinda n'ow'ecirâlo^h c'okuli càyûbakagwa na Nyakasane, ci arhali n'omuntu. ³ Bulya ngasi mudâhwa ayîmikwa mpu akârhûla entûlo n'enterekêro; co cirhumire naye akwânîne abè n'eci anakârhûla.

^f**7.8** : Mugumagumà: Bulya amândiko garhadesiri mpu afîre.

^g**7.21** Lul 109 (110), 4.

^h**8.2** Ecirâlo erhi Ecihando: ihêma.

⁴ Yezu acibâga w'en'igulu, arhankabîre mudâhwa, bulya hàli abadâhwa barhûla entûlo nk'oku birhegesirwe. ⁵ Ci ebi bajiramwo obugashânize bibà lwîganyo na cizunguzungu c'e-by'omu mpingu, nka kulya Mûsa abwîragwa na Nnâmahanga, erhi: Sinza, ojire byoshi oku lwîganyo wayêresirwe oku ntongo.

Kristu ye Mulagizi w'Endagâno mpyâhya

⁶ Ci oburhumisi Kristu ahîrwe bulushire, kulya kubà endagâno abà mulagizi wayo eri nyinjà kulusha, n'eciragâne eyegemîre ciri cinjâ kulusha. ⁷ Bulya e-ndagâno ntanzi ecibâga erhàlikwo ishembo, harhankabîre igwârhiro ly'okulonza eya kabiri. ⁸ Kali erhi àbagaya lya àdesire, erhi:

Alà, ensiku ziyîruka, kwo Nyakasane adesire, nankola nalagâna endagâno mpyâhya n'enyumpa y'Israheli n'enyumpa ya Yûda.

⁹ Eyo ndagâno erhâbe nk'erya nalagânanaga na bashakulûza bâbo, bulya nabagwârhiraga oku kuboko nti mbakûle omu cihugo c'e Mîsiri. Kulya kubà bârhasêraga oku ndagâno yâni, nâni ntâcibashîbiraga, kwo Nyakasane adesire.

¹⁰ Alaga endagâno nalagâna n'enyumpa y'Israheli enyuma ly'ezo nsiku, kwo Nyakasane adesire: Nâhira amarhegeko gâni omu nkengêro zâbo, mbayandikego omu mirhima, nnambè Nyamuzinda wâbo, nabo babè bantu bâni.

¹¹ Ntâye wâciyigîrize omulungu wâge, na ntâye wâyigîrize mwene wâbo, aderhe, erhi: «Manya Nyakasane», bulya, kurhenga omurhò kuhika omukulu, boshi bâmmanya.

¹² Nêci, nâbabalira obubî bwâbo, n'ebyâha byâbo ntakacibikengêra^j bundi.

¹³ Omu kuderha «endagâno mpyâhya», entanzi àyijizire nkulûkulù. N'akantu kakashâja n'okubà kakulûkulù, erhi kaling'iherêrekera.

9

Kristu àyigula aka-Nyamuzinda k'empingu

¹ Endagâno ntanzi nayo yali egwêrhe eyayo migenzo y'okushenga n'akâyo ka-Nyamuzinda ka mwo linw'igulu. ² Bulya ecihando càyûbakagwa câli-mwo akamole, n'amêza, n'emigati y'enterekêro: aho ho Hatagatîfu. ³ N'e-nyuma ly'olusîka lwa kabiri hàli ecihando câderhagwa Hatagatîfu h'Ebitagatîfu. ⁴ Hàli olûsho lw'omugavu luyûbasirwe n'amasholo, n'omucîmba gw'e-ndagâno gufûnisirwe n'amasholo enyunda zoshi. Na muli ogwo mucîmba mwali ikovu ly'amasholo liyunjwîre mâna, n'akarhi k'Aroni kâmeragakwo obwâso, n'amabuye g'endagâno. ⁵ N'oku nyanya kwagwo kwâli Bakerubi b'irenge bàkâg'ijira entebe y'obwonjo empehema. Ci arhali buno lya rhwankazâbanula ebyo byoshi.

⁶ Erhi bibà byamâyûbakwa ntyo, abadâhwa bàkâg'ijà omu cihando cirhanzi ngasi mango, mpu bajiremwo emikolo yâbo y'okushenga. ⁷ Ci omu cihando ca kabiri murhàjîbagwa lirhali liguma lyône omu mwâka, na mudâhwa mukulu yêne wamujâga; àrhanajâgamwo arhanadwîrhi entûlo y'omukò gw'okulyûla e-byâha byâge n'eby'olubaga. ⁸ Mûka Mutagatîfu àmanyîsa ntyo oku enjira y'aka-Nyamuzinda erhankayiguka n'Ecihando cirhanzi cicikasîsire. ⁹ Olwo luli lwîganyo lwa gano mango ga buno, lurhumanyîsa oku entûlo n'enterekêro zirhagwêrhi buhashe bw'okuhindula owaharâmya mwimâna omu murhima gwâge. ¹⁰ Bulya gali marhegeko gayêrekîre eby'omubiri, nk'ebiryo, n'ebinyôbwa, n'okucîkalaba kwa ngasi lubero. Ebyo byoshi biri birhegeke kuhika amango g'omuhindo muhyâhya.

¹¹ Kristu yêhe erhi àyisha, àhinduka mudâhwa mukulu w'aminjà gânayishe^k, àgera omu

ⁱ8.5 Olwiganyo wayêresirwe oku ntongo: Lub 25, 40; 26, 30.

^j8.12 «Ntakacibikengêra», kandi erhi «Ntacikâbikengêre»; lolà Yer 31, 31-34.

^k9.11 : Aminjà gânayishe, go minjà gadwîrhwe na Kristu.

cihando^l cilushire cirya cindi obunene n'obwimâna, cirhajiragwa na nfune za muntu, kwo kuderha oku cirhali ca mwebi byâlemirwe en'igulu. ¹² Ajà bwa lwoshi oku caligumiza omu ka-Nyamuzinda^m. Arhajâgamwo n'omukò gw'ebihebe erhi gw'ebimasha, ci n'omukò gwâge yêne, erhi amâyûs'irhushobôza obucunguke bw'ensiku n'amango. ¹³ Akabà omukò gw'ebihebe n'ebimasha, n'oluvù lw'endaku bàkâg'ishahiziza oku bazinzire, byâkâgibayôbôla binabahè obucêse bw'omubiri, ¹⁴ kanga kulusha, omukò gwa Kristu wacîhânaga yêne nterekêro erhalikwo izâbyo emwa Nyamuzinda oku buzibu bwa Mûka gw'ensiku n'amango guruhâcêsa omurhima gwîrhu, guzâzemwo ebijiro by'olufù, lyo rhubona oku rhwakolera Nyamuzinda ozîne?

Kristu àhânyire omukò gwâge mpu gubè Ndagâno mpyâhya

¹⁵ Eco co cirhumire àbà mulagizi w'endagâno mpyâhya, ànafire mpu azâze ebyâha byâkolagwa amango g'endagâno ntanzi, lyo abarhôle bayîma omu bwâmi bw'ensiku n'amango bàlaganyibagwa. ¹⁶ Bulya ahâli endagâno y'o-mwîmo, kukwânîne habè ecahamîriza oku owayihângaga àfîre. ¹⁷ Nêci, endagâno y'omwîmo ebona obuzibu nk'owayijiraga amâfâ; n'amango goshi aciriho, ntà buzibu bwâyo. ¹⁸ Okwo kwo kurhumire endagâno ntanzi nayo erhajiragwa buzira kubulaga omukò. ¹⁹ Bulya erhi Mûsa àyûsibwîriza olubaga lwoshi amarhegeko n'oku ngasi liguma linadesire, àyanka omukò gw'ebimasha n'ebihebe, haguma n'amîshi n'obwôya bw'omuduku n'orhubabi rhw'en kangûlo, àshahiza oku citabu conênè n'oku lubaga lwoshi, erhi: ²⁰ *Ogu gwo mukò gw'endagâno Nyamuzinda alagânaga ninyu.* ²¹ Kandi kwo na kwo -ashahiziza omukò oku Cihando n'oku bintu byoshi by'okushenga. ²² Kali ciru Amarhegeko garhegesire hôfi ngasi kantu kashukûlwe n'omukò, na buzira kubulaga omukò, ntà kubabalirwa. ²³ Akabà olwiganyo lw'ebintu by'empingu lucêsibwa ntyo, kuziga kukwânîne ebyo bintu by'empingu byonênè bicêsibwe n'enterekêro zilushire. ²⁴ Nêci, arhali omu ka-Nyamuzinda kâyûbakagwa n'amaboko g'abantu, nshusho y'aka-Nyamuzinda k'okunali, arhalimwo Kristu àjîre, ci àshesherera omu mpingu mwonênè, mpu lyo akâbonekana omu busù bwa Nyamuzinda rhwe rhurhumire. ²⁵ Arhanali kandi mpu lyo acîhâna nterekêro kanji kanji, nka kulya omudâhwa mûkulu akâjà ngasi mwâka omu ka--Nyamuzinda n'omukò gurhali gwâge. ²⁶ Bicibâga ntyo, ànkababazîbwe kanji kurhenga okulemwa kw'igulu. Ci mwo zino nsiku nzinda lyo àcîyêrekîne liguma kwa lwoshi, mpu aherêrekeze ecâha n'enterekêro yâge. ²⁷ Na bulya abantu liguma lyône bafâ, n'enyuma ly'aho batwîrwe olubanja, ²⁸ ntyo Kristu naye àcîhânyire nterekêro liguma lyône, mpu azâze ebyâha bya bantu banji; âyaciboneke lindi liguma buzira câhaⁿ, mpu alêhere abamulinda obucire.

10

Amarherekêre ga mîra garhâgwêrhe kamalo

¹ Kulya kubà Amarhegeko gàli cizunguzungu c'aminjà gâyisha, ci arhali ebyo bintu byonêne, n'ago marherekêre gayôrha go n'ago, ganarherekêrwa ngasi mango na ngasi mwâka, ntâkwo gankahash'ihindula bimâna abayegera Nyamuzinda. ² Nk'arhâli ntyo, bankalesire okukârîhûla ezo nterekêro, bulya acibâga abarherekêzi bacêsibwa oku caligumiza, barhankacîcîyumvirhemwo câha omu murhima. ³ Ciru ezo nterekêro zâkâg'ibayibusa ebyâha byâbo ngasi mwâka. ⁴ Bulya ntâkwo omukò gw'ebimasha n'ebihebe gwankarhenza e-byâha. ⁵ Kwo kwûrhumaga, erhi Kristu ajà en'igulu, aderha, erhi^o: *Orhalonzagya nterekêro na ntûlo; ci wanteganyîze omubiri.*

^l**9.11** : Eco cihando go malunga, yo mpingu.

^m**9.12** : Erhi àrheremera omu mpingu.

ⁿ**9.28** : "buzira câha." Omu kuciyêrekana kurhanzi Kristu aliyishîre okushâba ebyâha; ci okuyisha bwa kabiri kurhaciri kulwîsa byâha bya bantu ci kulêhera abamulinda obucire

^o**10.5** : Lul 39 (40), 6-8.

⁶ Orhasîmaga mbâgwa na nterekêro oku byâha. ⁷ Obwo nanaciderha, nti: Nie ono, nyishire, -bulya nie kuyandikîrwe omu cizingo c'ecitabu-, nti njire obulonga bwâwe, Yâgirwa Nyamuzinda. ⁸ Arhangir'iderha, erhi: *Enterekêro, entûlo, engûsho n'embâgwa oku byâha, orhazilonzagya orhanazisîmaga*, n'obwo ziri nterekêro zirhegesirwe n'Amarhegeko; ⁹ okuhandi ashub'iderha, erhi: *Nie ono, nyishire nti njire obulonga bwâwe*. Ntyo ârhenzize amarherekêre marhanzi, âhiraho oburherekêre bwa kabiri. ¹⁰ Bunali buhashe bw'obwo bulonza burhujira bimâna erhi burherekêre bw'omubiri gwa Yezu Kristu gwarherekêragwa liguma kwa lwoshi burhuma.

Oburherekêre bwa Kristu burhujira bimâna

¹¹ Ngasi mudâhwa ayimanga aha luhêro bwaca bwayira mpu ajire omukolo gwâge, na ngasi mango enterekêro arhûla zo na zirya, na ntâ buhashe ciru n'obutya zijira bw'okurhenza ebyâha. ¹² Yêhe erhi âbâ amârherekêra burherekêre buguma bwône oku byâha, agend'icîtamalira oku nsiku n'amango ebwa kulyo kwa Nyamuzinda, ¹³ akâlinga kurhenga aho oku *abanzi bâge bahirwa nka citumbi aha magulu gâge*. ¹⁴ Bulya, na nterekêro nguma yône yône, abacêsagya, âbahindula bimâna b'ensiku zoshi. ¹⁵ Ciru na Mûka ahamîrize okwo; bulya erhi abâ amâderha, erhi^p: ¹⁶ *Eyi yo ndagâno nalagânana rhweshi nabo enyuma ly'ezo nsiku*, Nyakasane ayûshûla, erhi: *Nahira amarhegeko gâni omu mirhima yâbo, nabayandikago omu nkengêro*. ¹⁷ Nabyo ebyâha byâbo n'obubi bwâbo ntakacibikengêra bundi. ¹⁸ Ci aha ebyâha byababalirwe harhaciri nterekêro oku câha.

IV. Okusêra omu buyêmêre

Rhulangâlire rhunabêre omu cinyabuguma

¹⁹ Ntyo, bene wîrhu, rhugwêrhe obuhashe bw'okujâ nk'oku rhulongize omu hatagatîfu h'ebitagatîfu erhi mukò gwa Yezu gurma. ²⁰ Rhwanamujâ rhukagera omu njira ârhutwîraga: njira mpyâhya n'ey'obuzîne, njira egezire omu lusîka, gwo mubiri gwâge. ²¹ Na kulya kubâ rhugwêrhe omudâhwa mukulu orhegeka enyumpa ya Nyamuzinda, ²² rhuyegegera n'omurhima guralimwo bulyâla omu buyêmêre bwimâna; emirhima yîrhu ecêsibwe ngasi bubî buyirimwo, n'emibiri yîrhu eshukwe n'amîshi^q gashongwîre. ²³ Rhulange buzibu obuhamîrize bw'obulangâlire bwîrhu, bulya owalaganyagya akwânîne okulangâlirwa. ²⁴ Rhurhabâlâne rhwêne na rhwêne, rhunahânane omurhima omu buzigire n'omu kukola aminjâ. ²⁵ Rhurhalekaga okukâjâ haguma, kulya baguma badwîrhe bakâjira; ci rhukâhânana omurhima, na bwenêne bulya mubwîne oku Olusiku^r luli hôfi.

Abacîhûsa omurhima bacîhira omu kâga k'okuhera

²⁶ Erhi rhwankajira ebyâha n'oluhinzo n'obwo rhwarhangir'imanya bwinjâ okuli, harhaciri nterekêro oku byâha^s, ²⁷ na ntâ kundi kucisigîre okurhali kutwîrwa olubanja lukali n'okukwêbwa omu ngulumira y'omuliro, yâish'isingônola abagoma. ²⁸ *Omuntu akavuna irhegeko Iya Mûsa, anayîrhwe buzira lukogo, casinga haboneke bahamîrizi babiri erhi basharhû*. ²⁹ Kengêragi ninyu, buhane bunganaci na bukali kulusha akwânîne okuhâbwa omuntu wâbè alabasire Mugala wa Nyamuzinda, owâbè agayaguzize omukò gw'endagâno gwamucêsagya, nka kulya kankabîre

^p**10.15** : Yer 31, 31-34.

^q**10.22** : Ago mîshi gashongwîre, go mîshi g'Obubatizo.

^r**10.25** : Olwo lusiku, lwo lusiku lw'okugaluka kwa Yezu en'igulu.

^s**10.26** : Olwo luhinzo lwanarhume rhwamâcîfukira enjira y'okushub'ihinduka binjâ n'okuyumvîbwa na Nnâmahanga.

^t**10.28** : Lush 17, 6.

kantu k'izinga, n'owâbè ajâcîre Mûka gw'enshòkano. ³⁰ Nêci, rhurhabiri olya waderhaga, erhi^u: *Okucîhòla kuli kwâni n'okuhâna oluhembo kuli kwâni!* na kandi, erhi: Nyakasane àyish'itwîra olubaga lwâge olubanja. ³¹ Yajebe! Ciri cintu ca kuyôboha okugwa omu nfune za Nyamuzinda ozîne. Ecirhuma rhukwânîne rhusêre omu buyêmêre ³² Ci kwônene mukengêre ensiku ntanzi, erhi muyûs'ihâbwa obumoleke, bulya mulembera entambala ndârhi n'amababale: ³³ aha mwabonêsibwa enshonyi n'okulibuzibwa omu lubaga; aha mwalungana n'abajiriragwa ntyo. ³⁴ Nêci, mwashangîre amalibuko g'abâli omu mpamikwa, mwanayêmêra n'obushagaluke mwanyagwa ebintu binyu, bulya mwâli mumanyire oku mugwêrhe obuhirhi bwinjâ kulusha n'oburhakayûrha, ³⁵ Mumanyage mwankarhêra obwo bulangâlire bwinyu; bulya bubikîrwe ntanda nnene, ³⁶ Nêci, kukwânîne muzibuhe, lyo muyôrha mujira obulonza bwa Nyamuzinda, munayish'ihâbwa ebi àlaganyagya. ³⁷ Bulya hacisigîre hisanzi hitya hyône, olya wâyisha âyishe, arhânacilegerere. ³⁸ Ci omushinganya alama n'obuyêmêre, n'erhi ankashubira nyuma, omurhima gwâni gurrhankacimubâkwo. ³⁹ Rhwêhe rhurhali bantu ba kushubira nyuma n'okuyish'ihera, ci rhuli bantu ba buyêmêre buciza obuzîne bwîrhu.

11

Olwiganyo lw'obuyêmêre bwa bashakulûza

¹ Obuyêmêre buli cikinja c'ebi rhuangâlîre, buli cimanyîso c'ebi rhurhabona. ² Bwo bwarhumire abakula-mbêre bîrhu bàbona obuhamîrize bwinjâ. ³ Buyêmêre burhuma rhwayumva oku igulu lyàlemagwa n'oluderho lwa Nyamuzinda, na ntyo ebiboneka byàrhengaga omu birhaboneka.

⁴ Buyêmêre bwarhumaga Abeli arhûla Nyamuzinda enterekêro elushire eya Kayini; bwarhuma aderhwa mushinganya, erhi Nyamuzinda yêne àhamîriza oku ayankîrîre entûlo zâge; bwo bunarhuma acîderha, kuhika buno, n'obwo âfîre.

⁵ Buyêmêre bwarhumaga Henoki àhêkwa mpu alek'ibona lufû, àrhanacibonekanaga, bulya Nyamuzinda àli erhi àmuhêsire. Nêci, embere ahêkwe, àli erhi àderhîrwe obuhamîrize oku àsîmîsize Nyamuzinda. ⁶ Bulya owalonz'iyegêra Nnâmahanga, arhegesirwe ayêmêre oku ho àbà n'oku ahemba abamulonza.

⁷ Buyêmêre bwarhumaga Nûhu; erhi àbà amamanyîsibwa ebirhaj'ibonekana, àyumva obwôba bw'obukenge kuli Nnâmahanga, ànabinja enkuge mpu lyo afumya omulala gwâge. N'obuyêmêre bwâge àyigîriza igulu, ànahinduka mwîmo gw'obushinganya bulêrhwa n'obuyêmêre.

⁸ Buyêmêre bwarhumaga Abrahamu ayumva izû lya Nnâmahanga lyàmubwîraga mpu agende, ajè omu cihugo ali ayish'iyîmamwo. Agenda arhanamanyiri aha ajà. ⁹ Obuyêmêre bwarhuma aj'iyûbaka omu cihugo àlaganyibagwa nk'omu ishwa lya bene, àbêra omu bihando n'Izaki na Yakôbo, yo mîmo y'eyo ndagâno akâge. ¹⁰ Ajira ntyo, bulya àkâg'ilinda olugo luhumbîrwe eciriba na Nnâmahanga, mpu yêne alugwîke analuyûbake.

¹¹ Buyêmêre bwarhumaga Sara naye abona obuhashe bw'okuyâlala n'obwo amango gâge gâli erhi gâgezire, bulyâla àli acîkubagîre owamulaganyagya. ¹² Na ntyo, omu nda ya muntu muguma wali okola nka mufû, mwarhenga iburha linji nka nyenyêzi z'omu malunga na nka mushenyi gw'eburhambi bw'enyanja, gulya gurrhankaganjwa.

¹³ Abo boshi omu buyêmêre bàfîre, buzira okubona ebi bàlaganyibagwa, ci bàbilangirîre kulî bànabilamusa, bànahamîriza oku bali bigolo na bagenzi en'igulu. ¹⁴ Abo bashambâla ntyo, bayêrekana n'obwâlaga oku badwîrhe balonza okuhika emw'îshe. ¹⁵ N'acibâga bàkumbulaga emunda barhengaga, bànkabwîne obulyo bw'okuyishubira. ¹⁶ Ci lêro bakolaga bacîfinjire ecihugo cinjâ kulusha, yo mpingu. Okwo kwo kurhuma Nyamuzinda arhabà nshonyi z'okucîyirika Nyamuzinda wâbo; bulya àbarheganyîze olugo. ¹⁷ Buyêmêre bwarhumaga Abrahamu, erhi

Nnâmahanga àmurhangula, abâna Izaki, nterekêro, n'obwo àli mugala cûsha oyo àhânaga nterekêro, ye wanali mubîsi w'eciragâne; ¹⁸ye wabwîragwa, erhi: «Omu nda y'Izaki mwo mwakurhenger aiburha». ¹⁹Ali amanyire oku Nyamuzinda anahash'ifûla abafû; co cànarhumire ashub'ibona omugala, ànahinduka lwîganyo.

²⁰Buyêmêre n'ebyâyayishe byârhumaga Izaki aha Yakôbo n'Ezau obwangà. ²¹Buyêmêre bwarhumaga Yakôbo, erhi àbà akola ali bufà, àhà ngasi mwene Yozefu obwangà, àharâmya erhi ayegemîre akarhi kâge.

²²Buyêmêre bwarhumaga Yozefu, erhi àkola afà, àkengêza bene-Israheli oku bârhenge e Mîsiri, ànababwîra oku bâjire orhuvuha rhwâge.

²³Buyêmêre bwarhumaga ababusi ba Mûsa bamufulika myêzi isharhu erhi àyûs'iburhwa, bulya bâli babwîne oku oyo mwâna ali mwinjinjà, barhanayôbohaga irhegeko lya mwâmi.

²⁴Buyêmêre bwarhumaga Mûsa, erhi akula, alahira okukâderhwa mugala wa mwâli wa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri; ²⁵àsîma okulibuzibwa haguma n'olubaga lwa Nyamuzinda kulusha okubona amasîma g'ecâha ga nsiku nsungunu; ²⁶abona oku okujâcira Kristu orhumire buli buhirhi bulushire amagale g'Abanya-Mîsiri goshi, bulya àli alangâlîre oluhembo. ²⁷Buyêmêre bwamurhenzagya e Mîsiri buzira kuyôboha obukunizi bwa mwâmi: àzibuha, abà nk'obwîne Orhahoneka. ²⁸Buyêmêre bwarhumaga ajira Basâka, anashahiza omukò, mpu lyo Kaheza arhahuma oku bâna b'enfula b'Israheli. ²⁹Buyêmêre bwabayikizagya Enyanja Ndukula nk'idaho lyûmu; nabo Abanya-Mîsiri mpu bacigereka, bàmîrwa n'amîshi.

³⁰Buyêmêre bwarhumaga ebyôgo bya Yeriko byâhongoka, erhi bamâbizunguluka nsiku nda.

³¹Buyêmêre bwarhumaga Rahabu w'omugonyi arhaheerêrekeraga haguma n'entumva, bulya àyankiriraga abahengûzi n'obuholo.

³²Bici naciderha? Bulya amango ganambulira erhi nankaganîra olwa Gedeoni, na Baraki, na Samusoni, na Yefute, na Daudi, na Samweli, n'abalêbi. ³³Abôla buyêmêre bwarhumaga bahima amâmi, bàjira ebishingânîne, bàbona omuhigulo gw'ebyàlaganyibagwa, bàshwêka orhunwa rhw'entale, ³⁴bàzimya engulumira z'omuliro, bàfuma obwôji bw'engôrho, bàhima endwâla, bàbà ntwâli omu bîrha, bàlibisa emirhwe y'abashombanyi; ³⁵abazîre bàgalulirwa abâna bâbo bâli bamâfà. Baguma bàbabazibwa kuhika okufà, bàlahira okulîkûzibwa, mpu lyo babona obufûle bwinjà kulusha; ³⁶abandi bàlembîre amasheka n'eminyuli, ciru n'omugozi n'empamikwa. ³⁷Bàbandwa amabuye, bàbabazibwa, bàkerwa n'olukero, bàgera omu bwôji bw'engôrho; bàkâg'ijà bazungulukazunguluka, bàkâyambala empû z'ebibuzi n'ez'empene; ciru barhàcigwêrhe kantu, bàlibuzibwa, bàkolerwa buligo. ³⁸Igulu lirhàli libà-kwânîne. Bàkâg'ijà bazungulukazunguluka omu mpinga n'omu ntongo, omu nkunda n'omu nyâla z'idaho. ³⁹N'abo boshi, n'obwo bâli baderhîrwe obuhamîrizi obuyêmêre bwâbo burhumire, arhali bo bàcibwîne eci bàlaganyibagwa; ⁴⁰bulya Nyamuzinda àli arhubîkîre iragi linjà kulusha, àrhalonzagya mpu bahike oku bwimâna buzira rhwe.

12

Olwiganyo lwa Kristu cisisi na bwimâna bw'obuyêmêre

¹Co cirhumire nîrhu, obu rhuzungulusirwe n'ecitû cityo c'abahamîrizi, kukwânîne rhurhibe ngasi cihanzo, rhunaleke ebyâha birhuzonzire, rhugende bulibirha, rhuji'lwa n'oburhwâli eyo ntambala rhurheganyizibwe. ²Rhusêze Yezu kwo amasû, ye cisisi ye na bwimâna bw'obuyêmêre bwîrhu; ye wacîhangâniraga omusalaba ahâli h'amasîma ankabwîne, àgayaguza enshonyi zâgwo, na buno akola atamîre ebwa kulyo kw'entebe ya Nyamuzinda. ³Nêci, mukengêre ninyu oyo walemberaga ago mababale àbabazibagwa n'abanya-byâha goshi, lyo mulek'irhà omurhima

erhi kubula emisî kurhuma. ⁴ Kuhika buno murhasâg'idwa mukò erhi kulwîsa ecâha kurhuma^v.

Nyamuzinda kwo arhulera nka bâna bâge

⁵ Ka mwayibagîre amahano àmmuhanûlaga nka bâna bâge, erhi^w: *Mugala wâni, irhondo omanyè wankagaya obuhane Nyakasane abâna, na nka akukalihîre, omanyè wankarhâ omurhima.* ⁶ Bulya oyo Nyakasane asîma, ye abâna, n'oyu ayankirira nka mugala, ye ashûrha^x. ⁷ Amalibuko ginyu buli buhane. Kwo Nyamuzinda ammuwirira nka bâna bâge. Mwâna ohi orhahanwa n'îshe? ⁸ Erhi mwankabula kwahâbwa obuhane abandi boshi bashangîra, murhankacibâ bâna b'okuli, ci mwanabâ b'embuga. ⁹ Câbâ ka rhurhâgwêrhe balarha b'omubiri bâkâg'iruhana, rhwanakâbakenga? Ka kurhakwânîni bwenêne kulusha rhuyumve Larha w'emyûka yîrhu, lyo rhubona obuzîne? ¹⁰ Balarha b'omubiri bârhuhanyire nsiku nsungunu, nk'oku bône bâbonaga kukwânîne; ci yêhe aruhana oku bunguke bwîrhu, mpu lyo rhushangîra obwimâna bwâge. ¹¹ Nêci, ntâ buhane busîmîsa amango bwacihânwa, ci bulêrha oburhê. Buzinda lyo bulêrhera ababuhâbagwa emburho y'obuholo n'obushinganyanya. ¹² Co cirhumire, *mulambûle amaboko ginyu gahozire n'amadwî ginyu gaherhamire,* ¹³ munashinganyize amagulu ginyu enjira, lyo enkunagizi zirhavunika, ci lyo zifuma erhikwo^y.

Obuhane bw'ababula-buyêmêre

¹⁴ Mulonze okubâ n'omurhûla n'abantu boshi, munalonze okubâ bimâna, bulya buzira bwimâna ntâye wabone Nyakasane. ¹⁵ Mumanye hankajira owaheza enshôkano ya Nnâmahanga; mumanye hankajira omuzî ciru n'omuguma gulula gwamera, na hano gubâ gwamamera, gummuhabule emirhima, na ntyo guyahukize bantu banji. ¹⁶ Na buzinda mumanye hankajira owabâ mugonyi, erhi orhakenga ebya Nnâmahanga, ak'Ezau waguzagya omwîmo gwâge gw'enfula oku biryo bya liguma. ¹⁷ Murhababiri oku buzinda, erhi acilonza okuhâbwa obwangâ, âlahirirwa; bulya ârhâbonaga oku ankahindula omurhima gw'îshe, n'obwo âkulonzagya bwenêne n'emirenge.

Endagâno zombi oku ziri ibiri

¹⁸ Murhayegêraga akantu kankahumwakwo: ngulumira ya muliro, nîsi erhi citû, erhi mwizimya, nîsi erhi mpûsi, ¹⁹ erhi izû lya mushekera, erhi lya nderho, na ciru âbaliyumvagya bâhûna bwenêne mpu barhacibabwîraga bindi. ²⁰ Bulya bârhankahashire eri irhegeko, mpu: *Ngasi owankahumakwo eyi ntondo, ciru yankaba nsimba, anabandwe amabuye.* ²¹ Ebyo byâbonekana bya kuyôbohya bwenêne, ciru Mûsa aderha, erhi: Ngwêrhwe n'obwôba, nnandwîrhe nadirhimana. ²² Ci mwêhe mwayegîre entondo ya Siyoni n'ecishagala ca Nyamuzinda ozîne; mwayegîre Yeruzalemi w'empingu, n'emirhwe ya bamalahika barhankaganjwa, yo ndêko y'olusiku lukulu; ²³ mwayegîre ecinyabuguma c'enfula ziyandisirwe omu mpîngu; mwayegîre Nyamuzinda, mutwî w'emmanja z'abantu boshi, n'emyûka y'abashinganyanya bâhisire oku bwimâna; ²⁴ mwayegîre Yezu, mulagizi w'endagâno mpyâhya, n'omukò gwâge guruhucêsa gunalushire ogw'Abeli okumany'iderha. ²⁵ Mumanye mwankabula kwayumvirhiza izû ly'Oyo waderha. Bulya, akabâ balya bâlahiraga okuyumva izû ly'oyu wabahanûlaga en'igulu bârhafumaga obuhane, kuziga rhwêhe ntâkwo rhwankafuma, erhi rhwakagomera Oyo odwîrhe waruhanûla kurhenga empingu. ²⁶ Olya izû lyâge lyâdirhimanyagya igulu mîra, ye ohânyire

^v**12.4** eyi milongo 3-4: Kristu ye wadwîrhe obwimâna, ye wanayigulire ahantu olumvi lw'empingu. Abashinga- nyanya b'Endagâno ya mîra bâmulingira omu ilimbo, mpu hano abâ amâfûka, abahise omu buzîne bwimâna bw'empingu.

^w**12.5** : Mig 3, 11.

^x**12.6** : Mig 3, 12.

^y**12.13** : Iz 35, 3.

buno eci ciragâne, erhi^z: *Hacisigîre lindi liguma ndirhimanye igulu*, ci arhali lyône, ci n'irunga.
²⁷ Eco cinwa adesire, mpu «lindi liguma», ciyêrekîne oku ebyàgeragamwo omusisi byânahinduke, bulya biri biremwa, mpu ebirhankahuligana bihabêre. ²⁸ Ntyo nîrhu, kulya kubà rhwahâbirwe obwâmi burhankahuligana, rhusêre buzibu mw'eyo nshôkano, n'oku buhashe bw'eyo nshôkano, rhukolere Nyamuzinda rhunamusîmîse, rhumurhînye rhunamukenge. ²⁹ Bulya *Nyamuzinda wîrhu abà ngulumira ya muliro*^a.

13

V. Ebyayûshûlagwa bishusha enyigîrizo z'amaruba emwa balungere

Amahano mazindazinda

¹ Musêre omu buzigire bw'ecinyabuguma. ² Murhayibagiraga okukâya-nkirira ebigolo, bulya hali àbayankiriraga ntyo ebigolo, bàhandîsa bamalahika barhanamanyiri. ³ Mukengêre abâli omu mpamikwa, nka kulya mwankabîre babohe haguma nabo, n'abadwîrhe balibuzibwa, bulya ninyu mugwêrhe omubiri. ⁴ Obuhya bukengwe na boshi, n'encingo y'obuhya erhabâgakwo izinga; bulya abagonyi n'ebitwamba Nyamuzinda àyabahêke lubanja. ⁵ Muyâke obujinisi omu lugendo lwinyu; musîmîswe n'ebimugwêrhe, bulya Nnâmahanga yêne adesire, erhi: Ntakakuleka, ntakanakulikirira. ⁶ Co cirhumire rhwanahash'iderha n'oburhwâli, nti: Nyakasane ye murhabâzi wâni; ntâco na-nkayôboha. Kurhi abantu bankanjira?

Okukenga abarhukulire

⁷ Mukengêre abakulu binyu babayigîriza akanwa ka Nyamuzinda; mulole obuzinda bw'obuzîne bwâbo munashimbe olwiganyo lw'obuyêmêre bwâbo. ⁸ Yezu Kristu, oku àli nnjo n'ene, kwo ânayôrha ensiku n'amango. ⁹ Mumanye mwankarhebwa n'enyigîrizo za ngasi lubero n'ezi murhamanyiri olunda zarhenga; bulya nshôkano ya Nnâmahanga ezibuhya omurhima, ci arhali biryo^b birhalêrhera ababikolêsa bunguke. ¹⁰ Rhujira oluhêrero^c abarhumisi b'Ecihando barhankalîrakwo. ¹¹ Kàli, erhi omudâhwa mukulu abà amâhêka omukò gw'e-mbâgwa omu ka-Nyamuzinda oku kulyûla ebyâha, emirhumba kuyôcibwa eyôcibwa embuga ly'icumbi!

¹² Okwo kwo kwarhumire Yezu naye, erhi àkola acêsa olubaga n'omukò gwâge, àbabazibwa embuga y'olugo. ¹³ Kuziga nîrhu rhuhuluke, rhuje embuga ly'olugo, rhubarhule ebijâci byâge, rhumushimbe. ¹⁴ Bulya rhurhagwêrhi en'igulu ecishagala câyôrhaho, ci rhwalonza ecâyisha. ¹⁵ Oku bulagizi bwâge rhurhûle Nyamuzinda enterekêro y'obukuze ngasi mango, kwo kuderha emburho y'orhunwa rhuhamîriza izîno lyâge. ¹⁶ Okujira aminjà nakwo n'okushangîra ebintu n'abandi, murhakuyibagiraga; entûlo za bene ezo zo Nyamuzinda asîma.

Okuyumva ebirongôzi

¹⁷ Mukâyumva abakulu binyu munabakenge, bulya bo balanga emyûka yinyu, bànayish'iyidôsibwa. Kukwânîne bajire ogwo mukolo n'obushagaluke, ci arhali n'oburhê, bulya okwo kurhankammulêrhera bunguke. ¹⁸ Murhusengerere emwa Nnâmahanga. Rhumanyire oku rhugwêrhe omurhima mwinjà, n'olugendo lwîrhu rhulonza lubè lwimâna muli byoshi. ¹⁹ Mpûnyire bwenêne nti munsengerere lyo mmugalulirwa duba^d.

^z**12.26** : Hag 2,6; Iz 13, 13.

^a**12.29** muliro-ntakanjirwa gwârhi, Lush 4,24.

^b**13.9** ebiryo birhakwânana ababikolêsa: Biryô by'enterekêro z'Abayahudi.

^c**13.10** : Olwo luhêrero lwîrhu, yo nterekêro y'Omusalaba.

^d**13.19** : Arhali omu mpamikwa, ci agwêrhwe n'eyindi mikolo.

Emyanzi. Omusingo. Obwangà

²⁰ Nyamuzinda w'omurhûla, wafûlaga omu bafû Nnawîrhu Yezu, ye Lungere mukulu w'ebibuzi, erhi nterekêro y'omukò gwâge gw'endagâno y'ensiku n'amango erhuma, ²¹ yêne ammujiye bantu nkana, Iyo mukâjira obulonza bwâge omu minjà ga ngasi lubero; yêne ajire muli mwe ebimusimîsize, Yezu Kristu orhumire. Irengi libè lyâge emyâka n'emyâka! Amen! ²² Bene wîrhu, mmuhûnyire nti muyankirire kwinjà ebi binwa by'ihano, mubwîne oku ntâyandisire binji. ²³ Mumanye oku mwene wîrhu Timoteyo àshwêkwîrwe. Akayisha duba, rhwayish'immulola rhwe naye. ²⁴ Mundamukize abakulu binyu boshi n'abatagatifu boshi. Bene wîrhu b'omu Italiya ba-mmulamusiye^e. ²⁵ Enshôkano ya Nnâmahanga ebè ninyu mweshi!

^e**13.24** Owayandikaga aha, ali e Italiya anamanyire emyanzi ya Timoteyo. Ezi nyigîrizo nzinda z'ecigabi ca 13 zishushîne na zira Paolo ayandikiraga Timoteyo na Tito: okusêra omu buyêmêre n'okulama omu cinyabuguma; okukenga ebirongôzi.

AMARUBA GA YAKÔBO ENSHOKOLEZI OKU AMARUBA GAYANDIKIRAGWA ABEMÊZI BOSH!

AMARUBA GA YAKÔBO

N'ENSHOKOLEZI OKU AMARUBA GAYANDIKIRAGWA ABEMÊZI BOSH!

Enshokolezi

Amaruba gàyandikiragwa abemêzi boshi gali nda: maguma ga Mutagatifu Yakôbo, abirhi ga Mutagatifu Petro, asharhu ga Mutagatifu Yowane, na maguma ga Mutagatifu Yûda.

Gaderhwa «katolika», kuleka aga kabiri n'aga kasharhu ga Yowane, ago maruba garhumiragwa abemêzi b'Ekleziya nyinji.

Amaruba ga Mutagatifu Yakôbo

Gàyandikagwa na Yakôbo, mwene wâbo Yezu (Mat 13,35; Mrk 6,3). Ali mudâhwa mukulu w'e Yeruzalemu, afira obuyêmêre omu mwâka gwa 62. Amaruba gâge agarhumiraga abakristu b'omu Buyahudi bali bashandabîne omu igulu, hôfi h'omwâka gwa 60. Rhulagîrîre oku bushinganyanya burhenga emwa Nnâmahanga Iyo rhukolêsa obuyêmêre bwîrhu bubonekere omu bijiro binjâ. Rhuyâke akabôlo oku bakenyi, rhucîhangâne okurhandûla enfûzi n'abakana. Rhuyâke ebyâha by'olulimi, rhubè bashinganyanya, rhuyâke n'amagene g'en'igulu. Ensiku ziyîruka, abagalîre oku bâbo bacîfinja owafîre.

Amaruba marhanzi ga Mutagatifu Petro

Gàyandikagwa n'omurhambo w'Entumwa erhi ali e Babiloni, yo e Roma, hôfi h'omwâka gwa 63 erhi ogwa 64. Obulangâlîre burhumire abakristu bacîshinga ciru bakagera omu mbaka. Ebi abalêbi baderhaga rhwabishobwîre. Rhugwasirwe rhucîhangâne okuzigirana. Rhumanye oku rhwe lubaga lwîshogwa muli Kristu, rhumanyage okulama bwinjâ ekarhî k'abapagani, rhukenge abakulu b'ecihugo; abashizi bayumve bannawâbo. Abashamuka bakenge obuhya n'obuzigire bulumîre omu cinyabuguma. Amango g'amalibuko, rhusimike rhunalole olwiganyo Iwa Kristu wafâga ajîyigîriza omu irimbo n'erhi afûka abwârhalâ ekulyo kw'îshe. Omu kukenga amababale ga Kristu rhucîhangâne okuyâka ebyâha. Kristu ye Lungere mukulu, co cirhumire balungere omu Ekleziya bakwânîne bamulolerekwo olwiganyo. Mpu abemêzi boshi bakâkenga abagula. Abacirhohya bo bashobôla engalo za Nnâmahanga.

Amaruba ga kabiri ga Mutagatifu Petro

Gàyandikagwa enyuma ly'amarhanzi ga Petro. Wabona muganda muguma wa Petro wagayandikaga. Abakristu bashobwîre obwôrhere bw'okubâ bâna ba Nnâmahanga banashubûzibwa omu cinyabuguma c'abemêzi . Ngasi muguma acîhangâne okuyâka abigîriza b'obunywesî. Ababî bâhanwe ci abinja bahâbwe oluhembo.

Amaruba ga Mutagatifu Yowane oku gali asharhu

Gàyandikagwa n'Entumwa Yowane, ye wanayandikaga ecitabu ca kani c'Emyanzi y'Akalembe n' ec'Amafulûlo. Agayandikaga erhi akola mushosi, hôfi h'omwâka gwa 98. Amaruba marhanzi galimwo binwa bisharhu binene. 1.Okugenda omu bumoleke kugwêrhe njira ini : okuyâka ecâha, okukulîkira amarhegeko bwenêne ery'obuzigire, okurhahira omurhima oku by'en'igulu, okucîlanga oku bashombanyi ba Kristu. 2. Okulama nka bâna ba Nnâmahanga, nakwo kuli kuyâka ecâha, kukulîkira amarhegeko bwenêne ery'obuzigire, n'okucîlanga oku bashombanyi ba

Kristu. 3. Iriba ly'Obuzigire n'Obuyêmêre ali Nyamuzinda yêne bulya ye warhanzir'irhuzigira omu kucîjira muntu kw'Omugala. Ntâkwo rhwakazigira Nyamuzinda buzira kuzigira bene wîrhu. Obuyêmêre bwarhengaga kuli Mugala wa Nyamuzinda wahamîrize omu mîshi n'omu mukò. Ye warhuhîre Mûka. Omu kuyêmêra Mugala wa Nyamuzinda rhuhâbwa obuzîne. Omwemêzi akaz'isengerera abanya-byâha. Omu maruba ga kabiri, mpu rhulame omu buzigire; banarhuhîre hange oku bashombanyi ba Kristu bo bakanywesi. Omu maruba ga kasharhu Yowane akunga Gâyo warhabalaga ebigolo biyâlîza Emyanzi y'Akalembe, alongôzize Diyotrefi wabulaga okuyankirira abajà-bugo, ci ali akunga Demetriyo olanzire obuyêmêre.

Amaruba ga Mutagatîfu Yûda

Gâyandikagwa na Yûda, mwene wâbo Yakôbo (Yud 1), nkaba naye mwene wâbo Nyakasane (Mat 13,35), omu myâka ya 70-80. Aga maruba gayandikagwa okubwîra abakristu bacîlange oku bigîriza b'obunywesi; ahûnyire abakristu bazigirane banagwâsanye omu buyêmêre.

1

AMARUBA GA YAKÔBO

Omusingo

¹ Yakôbo, mwambali wa Nnâmahanga n'owa Nyakasane Yezu Kristu, ahûnyire omusingo oku milala ikumi n'ibiri eshandabîne^f omu igulu!

Oku omukristu akwânîne okuyôrha omu marhangulo

² Omu marhangulo ga ngasi lubero gammuyishira, mukacîshinga, bene wîrhu, ³ bulya murhabiri oku amarhangulo g'obuyêmêre bwinyu kulêrha galêrha obuzibu bw'okulembera amalibuko. ⁴ Ci obwo buzibu bw'okulembera amalibuko bukole ebijiro nkana, lyo mubà bantu bashingânîne na bimâna, abarhabuziri cici.

Okushenga n'obulangâlire

⁵ Obuzire obushinganyanya muli mwe, abushenge Nnâmahanga, oshobôza boshi burhagera na buzira karhinda; abuhâbwa. ⁶ Ci kwônene ashenge n'obuyêmêre, buzira kurhindira ciru ehitya; bulya orhindira kwo ali nka kula omuvumba w'omu nyanja guhisibwa n'okuhêkwa eyi n'eyi n'empûsi. ⁷ Omuntu wa bene oyo arhalangâliraga mpu ankashobôla akantu emwa Nyakasane: ⁸ eri nderhera-habiri, nzunguzi omu majira gâyo goshi.

Kurhi omugale ayish'îherêreker

⁹ Mwene wîrhu oli mukenyi acîshingire obukuze bwâge, ¹⁰ n'omugale naye asîme obwîrhôhye bwâge, bulya kwo ayish'ikenyuka nka muligi gwa bwâso. ¹¹ izûba likashoshôka, linajire ecîdûrhudûrhu, libabule olubala; obwâso bw'emburho burhoge, ohabe aha obudukuliza bwâbwo bwamâjâ. Ntyo kwo n'abagale baherêrekere omu njira zâbo.

Amashumi

¹² Iragi lyâge omuntu olembera amarhangulo! Bulya erhi abà amâgahima, anayish'îhâbwa ishungwê ly'obuzîne Nyamuzinda alaganyagya abamuzigira. ¹³ Ntâye obage ali omu mashumi akaderha mpu Nyamuzinda omushumisire; bulya Nyamuzinda arhankashumikwa mabî, naye arhanashumika ndi. ¹⁴ Ci ngasi muguma ashumikwa n'amîru gâge mabî yêne; go gamukulula ganamugwâse. ¹⁵ N'erhi omuntu abà amâyêmêra ago mîru mabî, lyo gaburha ecâha, naco ecâha nka camayûs'ijirwa, canaburha olufû. ¹⁶ Mumanye mwankahabuka, bene wîrhu bazigirwa.

^f**1.1** : Abakristu b'omu Buyahudi bâli bashandabîne omu igulu.

¹⁷Ngasi ngalo nyinjà na ngasi nshôkano nkana bihubuka enyanya, birhenga emwa Nn'obulangashane, orhahinduka n'orhayishi cihôho ca muhindulo, ¹⁸Yêne walonzagya okurhuburha omu luderho lwâge lw'okuli, mpu rhubè rhwe murhondêrero gw'ebiremwa byâge.

Okurhumikira Nnâmahanga kw'okunali

¹⁹Murhababiri aho, bene wîrhu bazigirwa: ngasi muntu akâbangaduka omu kuyumvîrhiza, ci arhabaga wa kuderha duba, orhanabaga wa kukunira duba . ²⁰Bulya obukunizi bw'omuntu burhajira omukolo gw'obushinganyanya bwa Nnâmahanga . ²¹Kuziga mukwêbe kulî ngasi byoshi byankamuhemula na ngasi bisigaliza by'obubî, munayankirire n'obwîrhôhye akanwa ka Nyamuzinda karhwêragwa omu mirhima yinyu mpu kammucize . ²²Mubè ba kujira akanwa ka Nnâmahanga, ci arhali ba kuyumvîrhiza kwône, murhag'icîrheba mwêne! ²³Bulya oyumvîrhiza akanwa ka Nnâmahanga arhanakajire, kwo ali ak'omuntu wasinza obusù bwâge omu cilolero mpu alole iranga aburhanagwa. ²⁴Erhi abà amacîhenga, agende; ho n'aho anayibagira kurhi anali. ²⁵Ci ocisêza okumanya irhegeko limâna, liryâ irhegeko lijira abantu bantagengwa, akanalisêrakwo, arhâbè wa kuyumva n'okuyibagira, ci wa kujira, oyo ye wabone iragi omu kushimba irhegeko. ²⁶Erhi omuntu ankaderha mpu ali mwinjà omu idini lyâge, ci akabà arhish'ishuba olulimi lwâge , na ntyo acîrhebe yêne omu murhima, idini ly'oyo muntu liri lya busha.

²⁷Idini licîre lirhanalikwo ibala omu masù ga Larha Nyamuzinda, muliyumvaye: okukarhandûla enfûzi n'abakana omu malibuko gâbo, n'okucîlanga buzira izâbyo en'igulu.

2

Okukenga abakenyi

¹Bene wîrhu, irhondo mumanye mwankahira akabôlo omu buyêmêre bwa Yezu Kristu, Nnawîrhu w'irenge. ²Erhi mwakabà mutamîre omu ndêko, hakayisha omuntu oyambîrhe engolo y'amasholo n'omushangi mwinjinjà , hayishage obwo n'omukenyi oyambîrhe obwikunjè, ³n'erhi mwankahindamuka, musinze olya oyambîrhe omushangi gwalangashana, mumubwîre, erhi: Entebe eyi otamalage, waliha!» naye olya mukenyi mumubwîre, erhi: «Wêhe oyimange halâla», nîsi, erhi: «Otamale aha citumbi c'amagulugu gâni; » ⁴k'erhi ntà kabôlo mujijire obwo, ka n'erhi murhacîjiziri batwî b'emmanja b'enkengêro mbî?

⁵Leki mmubwire, bene wîrhu bazigirwa! Ka Nyamuzinda arhacîshogaga abakenyi b'en'igulu mpu babè bahirhi omu buyêmêre, banabè mîmo y'O-bwâmi alaganyagya abamuzigira? ⁶Ninyu mudwîrhe mwakabôla abakenyi! Ka barhali bagale bammushoshôba? K'arhali bo bammuhêka e kagombe? ⁷K'arhali bo badwîrhe balogorhera Izîno linjà mugashâniza? ⁸Mukâshimba liryâ irhegeko ly'oku bwâmi liri omu Mandiko lidesire, mpu: *Okâzigira owinyu nk'oku ocîzigira wêne*, erhi mujizire bwinjà; ⁹ci mukajira akabôlo, erhi câha mujizire, n'Irhegeko lyanammukaga nka bagoma.

¹⁰Omuntu oshimba Amarhegeko goshi, erhi ankavunamwo cinwa ciguma cône, erhi goshi agomîre. ¹¹Bulya owaderhaga, mpu: Orhahîra okahusha, ye wanashibig'iderha, mpu: . Orhahîra okanigana . Ntyo, ciru wankabà orhahushiri, okanigana, erhi wanavunyire Irhegeko lyoshi. ¹²Enderho zinyu n'ebijiro binyu bibè nk'eby'abantu bayishi'itwîrwa olubanja n'irhegeko lirhuma abantu babà ntagengwa. ¹³Bulya olubanja lurhababalira orhaba lukogo; ci olukogo kulimba lulimbira olubanja.

Obuyêmêre omu bijiro bubonekera

¹⁴Cici bikwânîne omuntu, bene wîrhu, erhi ankaderha mpu agwêrhe obuyêmêre, nka ntà bijiro binjà ajira? K'obuyêmêre bwankamuciza? ¹⁵Erhi mwene wîrhu nîsi erhi mwâlî wîrhu bankabula eci bayambala erhi eci bashêga, ¹⁶muguma muli mwe ajè aho, ababwîre, erhi: «Gendagi

n'omurhûla , mukalûke , munayigurhe», ci arhacibahè eci omubiri gwâbo gulagîrîrekwo, kamalo kaci ebyôla byankalêrha? ¹⁷ Kwo obuyêmêre nabwo buli ntyo: nka burhagwêrhi bijiro binjà erhi kufà bufire lwoshi.

¹⁸ Ciru hanajira owaderha, erhi: W'oyo ogwêrhe obuyêmêre, nâni ngwêrhe ebijiro binjà! Obwo buyêmêre bwêwe burhagwêrhi bijiro binjà, obunyêreke, niehe nakuyêreka obuyêmêre bwâni omu bijiro byâni! ¹⁹ Oyêmîre oku Nyamuzinda ali muguma yêne . Kuli kwinjà! Abashetani nabo banakuyêmêre, na musisi bageramwo. ²⁰ K'olonzize okumanya, eci cingolongola, oku obuyêmêre buzira bijiro binjà kugumba bugumba? ²¹ Ka birhali bijiro byarhumaga larha Abrahamu ayêra, erhi abâna omugala Izaki nterekêro oku lûsho? ²² K'orhabwîni obwo oku obuyêmêre bwâli bulungine n'ebijiro byâge, n'oku bijiro byarhumire obuyêmêre bwâge bubà bwimâna! ²³ Ntyo eci cinwa c'Amandiko cayunjula, ecidesire mpu: «*Abrahamu ayêmîre Nnâmahanga, n'okwo kwarhuma abà mushinganyanya, anayirikwa murhonyi wa Nyamuzinda*». ²⁴ Mubwînage oku bijiro birhuma omuntu ayêra, ci arhali buyêmêre bwône. ²⁵ Rahabu naye kwo na kwo, olya mukazi mugonyi. Ka birhali bijiro byarhumire ayêra, erhi ayankirira abalangûza, anabageza, omu yindi njira? ²⁶ Nka kula omubiri gurhalimwo mûka gubà gufire, kwo n'obuyêmêre burhagwêrhi bijiro bubà citù.

3

Ebyâha by'olulimi

¹ Bene wîrhu, mumanye muli mwe murhabâga banji balonza okubà bayigîriza; mumanyire oku olubanja lwîrhu lwayish'ibà ludârhi kulusha. ² Bulya rhweshi rhweshi rhunahabuke kanji. Akabà hali orhafumwa omu binwa, oyo muntu erhi acîbêre mulume mwimâna, owankahash'irhegeka omubiri gwâge gwoshi. ³ Rhukashwêka akanwa k'eciterusi nti lyo cirhuyumva, citerusi coshi rhubà rhushwêsire. ⁴ Kandi mulole amârho g'enkuge; ciru gankaluga, ciru gankahunyangwa n'empûsi ndârhi, kurharhuma garhahêkwa n'engasi ntyanguli emunda omwêrekeza alonzize. ⁵ Olulimi nalwo kwo na kuguma. Cibà cirumbu cityanguli, ci lwanacikungira bintu binji. Obunyi bw'enkunyankunye burhayibuza okuyôca omuzirhu munene! ⁶ Olulimi nalwo gubà muliro, ebà nshôko y'obubî. Olulimi lubà aha kâgarhî k'emishaya yîrhu, luyahukiza omubiri gwoshi, lunahire engulumira omu buzîne bwîrhu bw'en'igulu, nk'oku lwône lugulumira n'omuliro gw'omu nyenga y'omuliro. ⁷ Ebyerubala bya ngasi lubero n'ebinyunyi, enjoka n'ebiyandala oku idaho, n'ensimba z'omu nyanja, byoshi byoshi bwenge bwa muntu bubirhegeka bwo bwanayôrhaga bubirhegeka. ⁸ Ci olulimi, ntà muntu ciru n'omuguma wankahash'ilurhegeka: lubà cihûsi cirhadêkerera; luyunjwîre bwôge bulimwo olufû. ⁹ Lwo rhugashânizamwo Nyakasane na Larha, lwo rhunahehêreramwo abantu balemagwa oku nshusho ya Nyamuzinda! ¹⁰ Omu kanwa kaguma munarhenge obwangà n'omukago! Mâshi bene wîrhu, okwo kurhakwânîni. ¹¹ K'iriba linahululemwo amîshi minjà n'amalulu omu muloko muguma? ¹² Bene wîrhu k'omulehe gw'omutini gwankayânakwo amalehe g'omuzâbîbu? N'amîshi g'omu nyanja nago garhankaba minjà nk'ag'omu iriba.

Obushinganyanya bwinjà n'obubî

¹³ Ndi muli mwe oli mushinganyanya na mwenge? Ayêrekane n'olugendo lwâge lwinjà oku ebijiro byâge biri bya butûdu n'obushinganyanya. ¹⁴ Ci mukabà ba mujina n'obumvu omu murhima, mukanabà ba nnongwè, murhacîkungaga; murhananywerheraga okuli. ¹⁵ Obushinganyanya bwa bene obwo arhali enyanya buhubuka; ci buli bw'en'igulu, buli bwa ngeso mbî, buli bwa kuli shetani, ¹⁶ bulya aha obumvu n'ennongwè bifulukira harhabula kavulindi n'ebi-ndi bibî bya ngasi lubero. ¹⁷ Obushinyanya bw'enyanya bwôhe, burhanzi bubà bucêse kandi

bubà bwa murhûla, bubà bwa lukogo, butûla, buyunjwîre bwonjo n'emburho nyinjà⁹, burhajira kabôlo, burhanalyâliha. ¹⁸ Emburho y'obushinganyanya erhabibwa aharhali murhûla, erhanakwânana abarhali ba murhûla.

4

Okuyôrha bwinjâ

¹ Ngahi ebîrha n'entambala birhenga muli mwe K'arhali omu mîru ginyu mabî gakatula entambala omu birumbu binyu? ² Erhi mucîfinja akantu murhagwêrhi, munajekwo mukola mwaniga. Mukayâgalwa n'ehi murhankabona, munatule entambala mulwe amatumu. Murhajira bici bulya murhahûna bici. ³ Mukahûna murhahâbwa, bulya munahûne kubî, mpu mubone ebi mwagula amasîma mabî. ⁴ Ezi ndyâlya, ka kuhaba muhabire oku okuyinjibana igulu kuli kushombana na Nnâmahanga? Kwo kuderha oku owalonza okubà mwîra w'igulu anacîjire mushombanyi wa Nyamuzinda. ⁵ Ka mwêhe mumanyire mpu Amandiko busha gaderhîre, mpu: «Omûka aruhiragamwo, Nyamuzinda aguzigira n'obuyâgalwa?» ⁶ Kwo kunarhuma arhugabira enshôkano elushire. Amandiko kwo kadesire mpu^h: Abacîbonyi Nyamuzinda kucika abacika, ci abîrhôhye bo ashobôza engalo yâge. ⁷ Kuziga lêro mukâyumva Nnâmahanga; mulwîse shetani, mwabona oku ammuyâkira kulî. ⁸ Yêgeri Nyamuzinda, naye a-mmuyegerera. Kalabi enfune zinyu, mwe banya-byâha; cêsi emirhima yinyu, ezi nderhera-habiri. ⁹ Mulakire ebyâha binyu, mujire emishîbo, munabande e-ndûlû. Amasheka ginyu gashube mirenge, n'amasîma ginyu gahinduke mishîbo. ¹⁰ Mucîrhohye embere za Nyakasane, naye ammukuza. ¹¹ Muleke okukaz'iderhana kubî, bene wîrhu. Oderhera mwene wâbo kubî, nîsi erhi omutwîra olubanja, erhi Irhegeko aderhîre kubî, erhi lyo anatwîrîre olubanja. N'erhi wankatwîra Irhegeko olubanja, obwo erhi orhaciri mushimbûlizi w'Irhegeko, ci erhi okola mutwî w'olubanja walyo. ¹² Omurhegesi n'omutwî w'emmanja ali muguma dolodolo, ye gwêrhe obuhashe bw'okuciza n'okuyîrha. Nâwe oligi ndi mpu waciambira okutwîra owinyu olubanja?.

Abahirhi bacîmanyè, bacîkeke!

¹³ Yumvagi ninyu we banakulâlira, mpu: «Ene erhi irhondo rhwâja muli cishagala cilebe, rhwayûsamwo omwâka, rhwarhimbûla rhunayunguke». ¹⁴ K'erhi mumanyirage obwo kurhi irhondo mwâbà? Obuzîne bwinyu buli cici? Muli mugî gubonekana hisanzi hitya, okuhandi guhirigirhe. ¹⁵ Kumanya murhankaderha erhikwo, mpu: «Nyakasane akalonza, rhwâba rhucirimwo omûka, rhujire kantu kalebe na kalebe». ¹⁶ Ci mwêhe, banyandumâ, mudwîrhe mwacîkungira obucîbone bwinyu! Ngasi bukuze bwa bene obwo buli bubî. ¹⁷ Ntyo, omanyire aminjà ankajira, akanabula bwagajira, erhi câha ajizire.

5

¹ Oku bwinyu ninyu mwe bagale! Mulake, munabande endûlû kuli kabutindi wâmmuyishira! ² Obuhirhi bwinyu bwabozire, n'emyambalo yinyu yalundirwe n'enshwa. ³ Amasholo ginyu n'ensaranga zinyu byalibirwe n'engisha, n'engisha zâbyo zo zayish'immuyâgîriza zinasirîze emibiri yinyu nka kula omuliro gujira. Nêci, mwamanyir'ibîka erhi mubîka omu nsiku nzinda! ⁴ Ka murhabwîni oku oluhembo mwayimaga abakozi basârûlaga amashwa ginyu ludwîrhe lwabanda endûlû n'oku emirenge y'abo basârûzi yahisire omu marhwiri ga Nyakasane Nyamuzinda w'emirhwe? ⁵ En'igulu mwarhogwîre mwanacîsîmîsa, mwayigusize amîru ginyu nk'oku lusiku lw'okuhuma omu mwamba. ⁶ Mwayâgîriza omushinganyanya mwanamuyîrha; arhaderhaga mpu

⁹3.17 : Emburho nyinjâ byo bijiro binjâ.

^h4.6 : Mig 3, 34; Ayu 40, 12

acîfûngira .

Amahano mazinda.

⁷ Mucîhangâne okulemba amalibuko, bene wîrhu, kuhika Nyakasane ayishe. Ka murhabona oku omuhinzi, erhi alinda emburho àkoyeraga y'omu kwâge, anahulike, alinge enkuba y'omuhangûko n'eya lukanga enie. ⁸ Mucîhumbire ninyu; musêze emirhima omu nda, bulya Nyakasane ali hôfi ayishe. ⁹ Murhakâg'ibêrana burhè, bene wîrhu, murhag'itwîrwa olubanja. Omutwî w'emmanja oyu wammuhika aha lusò! ¹⁰ Bene wîrhu, mulolere oku balêbi baderhaga oku izîno lya Nyakasane; mushimbe olwiganyo lwâbo omu kucihangâna n'omu kulemba amalibuko. ¹¹ Nêci, kuderha rhubaderha bany'iragi. Balya bacîkanyakanyize. Mwayumvîrhe bakûnga oku Ayubu acîhangânaga, mwâna-bona oluhembo Nyakasane àmuhîreⁱ. Bulya Nyakasane abà wa lukogo na wa bwonjo bunji^j.

¹² Cibwenêne, bene wîrhu, mumanye mwankakâcîgasha: arhali oku izîno ly'amalunga, erhi ly'igulu, nîsi erhi oku yindi ndahiro. «Nêci» winyu abè «nêci», na «nanga» winyu abè «nanga» lyo murhayish'iyâga omu lubanja. ¹³ Erhi hankabà- oli omu malibuko muli mwe, ashenge. N'oshagalusire, ayimbe ennanga.-

¹⁴ Erhi hankajira owalwâla muli mwe, anahamagale abadâhwa b'Ekleziya, bamusengerere, banamushîge amavurha oku izîno lya Nyakasane. ¹⁵ Omusengero gw'obuyêmêre gwanafumya omulwâla; Nyakasane anamuyinamula, n'akabà -ajizire ebyâha, anabikûlirwa. ¹⁶ Kuziga mukâfulûlirana ebyâha binyu, munakâsengererana, lyo mufuma. Omusengero gw'omushinganyanya washenga n'omurhima gwâge gwoshi gujira buhashe bunji. ¹⁷ Eliya ali muntu akîrhu; ashenga n'omurhima gwâge mpu enkuba erhaniaga, n'enkuba yajira myâka isharhu na myezi ndarhu- erhaboneka omu igulu. ¹⁸ Ashub'ijà aho, ashenga, lêro enkuba yarhenga e malunga, n'obudaka bwayêra emburho. ¹⁹ Bene wîrhu, erhi muli mwe hankajira owahabuka, arhenge omu njira y'okuli, n'owundi amugalule, ²⁰ owahà-bûla omunya-byâha, amurhenze omu njira ali ahabukîremwo, amanye oku obuzîne bwâge abucizize olufù, n'oku âbabalirwa byâha mwandu.

ⁱ**5.11** : Ayu 21-22; 42, 10-17.

^j**5.11** : Lul 102 (103), 8.

AMARUBA MARHANZI GA PETRO

1

AMARUBA MARHANZI GA PETRO

Omusingo

¹ Petro, ntumwa ya Yezu Kristu, oku bîshogwa bashandabîne omu Ponto, omu Galasiya, omu Kapadociya, omu Aziya n'omu Bitiniya. ² Mwe Nyamuzinda Îshe acîshogaga omu bumanye bwâge, anammucêsa na Mûka Mutagatîfu, mpu lyo muyumva Yezu Kristu munashahizibwe n'omukò gwâge: kuli mwe enshôkano n'omurhûla munji!

Obulangâlire n'obucire bw'abemêzi

³ Ayâgirwe Nyamuzinda, îshe wa Nnawîrhu Yezu Kristu! Omu lukogo lwâge lunji, àrhubusire buhyâhya, arhuhà obulangâlire bulêrha obuzîne, erhi afûla Yezu Kristu omu bafîre, ⁴ mpu lyo rhuyish'iyîma omu bwâmi burhaheka, burhalimwo izâbyo, burhankanayûrha, bulya bwâmi mubîkîrwe omu mpingu, ⁵ mwe mulangwa n'obuhashe bwa Nyamuzinda erhi buyêmêre bwinyu burhuma, mpu lyo muyish'ibona bulya bucire bwâfulûlwa omu nsiku nzinda^k.

Obuzigire n'obuyêmêre kuli Yezu Kristu

⁶ Co cirhumire mudwîrhe mwacîshinga, ciru mukabà muciri omu marhangulo ga ngasi lubero kasanzi kasungunu; ⁷ na ntyo buyêmêre bwinyu - bugwêrhe ecitwîro kulusha amasholo barhangula obwinjâ bwâgo omu muliro, n'obwo kusherêra gasherêra - buyish'ibà bukuze n'irenge linyu, bunarhume mwakengwa olusiku Yezu Kristu acîyêrekana. ⁸ Mumuzigira murhanasâg'imulolakwo; mumuyêmêra n'obwo murhasâg'imubona, n'omwîshingo gwinyu gurhankaderhwa gunayunjwîre irenge, ⁹ bulya mumanyire oku buyêmêre bwinyu bwammuhisa oku bucire bwinyu.

Obulangâlire bw'abalêbi

¹⁰ Obwo bucire bwo abalêbi balêbaga enshôkano mwâli mubîkîrwe bakâg'ilongereza n'okuhumba; ¹¹ bacîhangâna okumanya mango gahi na bimanyîso- bici Omûka gwa Kristu^l gwabalimwo gwakâg'ibalangûla, erhi gukâbabwîriza, embere bibè, amalumwa ga Kristu n'irenge lyânagakulikire. ¹² Bafûlûlirwa oku obugo bali bahîrwe burhali bwâbo bône, ci bwinyu: obwo bugo bw'obûla bammumanyisize balya bammuyigîrizagya Emyanzi y'Akalembe mwa ganôla mango n'oburhabâle bwa Mûka Mutagatîfu warhumagwa kurhenga empingu. Eryo ihwe ciru na bamalahika basîma bwenêne okulisinza.

Okucisêza okuhinduka bimâna n'okubà masù

¹³ Kuziga musêze omukaba omu bibunu by'enkengêro zinyu^m, mubè masù, munalangâlire bwenêne enshôkano mwayish'ishobôla olusiku Yezu Kristu acîyêrekana. ¹⁴ Nka kula abâna bumvi

^k**1.5** : Ensiku nzinda: aha kuli kuderha okuyûrha kw'igulu.

^l**1.11** : Ye Mûka Mutagatîfu wakâg'ibwiriza abalêbi ebi bamanyîsa.

^m**1.13** : Kwo kuderha: muyôrhe mucîrheganyize.

bajira, murhacishubîriraga iralà linyu lya mîra, galya mango mwaciri bahwinja; ¹⁵ ci ninyu mubè batagatîfu omu lugendo lwinyu lwoshi nka kulya owammuhamagalaga abà Mutagatîfu, ¹⁶ bulya kuyandisirwe, mpuⁿ: Mwâbà batagatîfu, bulyâla nie ono mbà Mutagatîfu. ¹⁷ Na kulya kubà oyu muderha mpu ye Sho arhajira kabôlo, ci anawîre ngasi muntu nk'oku ebijiro byâge binashingânîne, muyôrhe murhînya amango muciri eno ihanga. ¹⁸ Mumanye oku murhakûlagwa omu bwôrhere bw'obujà basho bammuyahukizagya n'ebirugu byankasherêra, nk'amasholo erhi ensaranga, ¹⁹ ci n'omukò gw'ecitwîro cidârhi gwa Kristu, ye Mwâna-buzi mwêru-kwêru orhalikwo izâbyo. ²⁰ Nêci, oyo mwâna-buzi ali mwîshogwa erhi ciru igulu lirhasâg'igera amango lyâlemwe, ci mw'ezi nsiku nzinda mwo acîyêrekîne erhi mwe murhuma. ²¹ Ye igwârhiro ly'obuyêmêre bwinyu muli Nnâmahanga wamufûlaga omu bafîre anamujîsa irenge, mpu lyo Nyamuzinda abà ye buyêmêre na bulangâlire bwinyu.

Okuzigirana

²² Erhi muyêmêra okushimba okuli, mwacêsize emirhima yinyu, mpu lyo muzigirana nk'abalondana buzira bulyâla. Nêci muzigirane n'omurhima gucîre na burharhama, ²³ bulya mwabusirwe buhyâhya, arhali n'emburho esherêra, ci n'emburho erhankahash'isherêra, lwo Luderho lwa Nyamuzinda luzîne lw'ensiku n'amango. ²⁴ Bulya, nêci, ngasi ciderhwa mubiri kwo ciri nka hyasi, n'irenge lyâgwo lyoshi kwo liri nka bwâso bwa byâsi; ebyâsi bikayuma, obwâso bwanahugumuka; ci Oluderho lwa Nyakasane lwohe luyôrha luhabà ensiku n'amango^o. ²⁵ Olwo Luderho lwa Nyakasane lw'ensiku n'amango lwo mwayigîrizîbwe omu Myanzi y'Akalembe.

2

Obwîrhôhye

¹ Kuziga mulekage ngasi bubî na ngasi bunywesi, obulyâla n'obuyâgalwa na ngasi kalimi kabî. ² Nka rhubonjo rhwaciburhwa, mushwîre amarhà minjà g'obunya-mûka, lyo mukula munahike omu bucire, ³ akabà mwalabwîre^p oku Nyakasane abà mwinjà!

Obudâhwa buhyâhya

⁴ Mumujêho! Kali ye liryâ ibuye ly'obuzîne abantu balahiraga, ci lîrhôle na lya citwîro cidârhi omu masû ga Nyamuzinda! ⁵ Ninyu mubè nka mabuye gazîne, mujè omu bûbake bw'enyumpa y'obunya-mûka, muhinduke badâhwa batagatîfu b'okurherekêra enterekêro z'obunya-mûka zasîmîsa Nyamuzinda oku bulagizi bwa Yezu Kristu. ⁶ Bulya kuyandisirwe, mpu^q: *Ka murhabwîni oku mpizire omu Siyoni ibuye-kaboko ka nyumpa, liri lîrhôle na lya citwîro cidârhi; na ngasi yêshi wacîlikubagîre arhakabona nshonyi.* ⁷ Nêci, kuli mwe obukuze, mwe bemêzi; ci abalahîre okuyêmêra, ibuye abûbasi bagayaguzagya, lyâyish'ibà kaboko ka nyumpa, ⁸ lihinduke ibuye ly'okusârhaza n'ery'okuhirimya^r. Balisârhalakwo, kulya kubà barhayêmêra Oluderho^s, n'obwo olwo Luderho lwo bâlemeragwa. ⁹ Ci mwêhe muli ishanja lîshogwa, muli badâhwa b'ebwâmi, muli mulala Mutagatîfu, muli lubaga lurhôle Nyamuzinda acungulaga mpu mukâyimba ebirhangâzo by'olya wammukûlaga omu mwizimya, ammuhama-gala mpu mujè omu bulangashane bwâge bw'okusômeza; ¹⁰ mwe murhali lubaga lwâge mîra, buno mukola lubaga lwa Nyamuzinda; mwe murhagwêrhe cababalira, buno mukola mubêrîrwe obwonjo.

ⁿ**1.16** : Lv 19, 2.

^o**1.24** : Iz 40, 6-8.

^p**2.3** : Lul 33 (34), 9.

^q**2.6** : Iz 28, 16; Rom 9, 33; 10, 11.

^r**2.8** : Iz 8, 14.

^s**2.8** : Olwo Luderho, yo Myanzi y'Akalembe Abayahudi balahiraga okuyankirira.

Oku abemêzi bakwânîne okuyôrha ekarhî k'abapagani

¹¹ Bîra bâni, mmuhûnyire, mwe muli nka bigolo na nka babalama en'igulu, nti mucîlange oku iralà ly'omubiri likâlîwîsa omûka. ¹² Olugendo lwinyu lubè nkana ekarhî k'abapagani. Ciru bankammunywerhera mpu muli banyankola-maligo, babone ebijiro binyu binjâ banakuze Nnâmahanga olusiku ayish'ibarhandûla^t.

Okukenga abakulu b'ecihugo

¹³ Mukaz'iyumva ngasi murhegesi w'en'igulu erhi Nyakasane orhuma: akabà mwâmi, mumukengêre obukulu bwâge; ¹⁴ akabà barhambo, bulya barhumirwe naye, mpu bahane ababî banakunge abajira aminjâ.

¹⁵ Ntyo kwo Nnâmahanga alonza: mpu omu kukola aminjâ, mudumye abahwinja, barhishi bici. ¹⁶ Olugendo lwinyu lubè lwa bantagengwa, ci arhali bantagengwa balonza obulyo bw'okufulika obubî bwâbo, ci nka barhumisi ba Nyamuzinda. ¹⁷ Mukâkenga ngasi muntu; muzigire bene winyu; murhînye Nnâmahanga; mukenge mwâmi.

Abashizi bayumve bannawâbo

¹⁸ Mwe bashizi, mukâyumva bannâhamwinyu munabarhînye, arhali abinja n'abantu nkana bônene, ci n'abadârhi. ¹⁹ Bulya guli mugisho, okulembere amalibuko omuntu arhâkwânîni erhi Nyamuzinda orhuma. ²⁰ Ndi wankakungirwa okubà alembîre empîmbo obubî bwâge bwâli bukwânîne? Ci erhi mwankalembera amalumwa n'obwo mwajizire kwinjâ, gwo mugisho ogwo embere za Nyamuzinda.

²¹ N'eco co mwahamagaliragwa, bulya Kristu alibuzîbwe erhi mwe murhuma, ammusigîre olwiganyo mpu mushimbe enshando zâge, ²² Yêhe àrhajiraga câha, n'obulyâlya burhabonekaga omu kanwa kâge. ²³ Erhi babà badwîrhe bamujâcira, arhagalulaga bijâci; erhi bakamulibuza, acîhumbira; ci acîhira omu maboko gw'Omucîranuzi otwa emmanja n'oburhondekezi. ²⁴ Ye wacîbarhuzagya ebyâha bîrhu omu mubiri gwâge oku murhi gw'omusalaba, mpu lyo rhufa oku byâha, rhunalamire obushinganyanya. Nêci, bibande byâge byârhufumagya. ²⁵ Bulya mwâli muyôsire nka bibuzi birhêresire, ci buno mwashubîrîre lungere n'omulanzi w'emyûka yinyu.

3

Oku abemêzi bakwânîne okuyôrha omu buhya bwâbo

¹ Ntyôla, ninyu mwe bakazi, mukâyumva babalo, lyo ciru hankajira abarhalonza okuyêmêra Oluderho^u, balêrhwa n'olwiganyo lwa bakâbo buzira binwa, ² basinza obucêse n'obukenge bw'olugendo lwinyu. ³ Okulimba kwinyu kurhabâga kw'embuga: okuhunga emviri, okuyambala orhugondo rhw'amasholo, n'okulimbira emyambalo minjinjâ; ⁴ ci kubè omu ndubi y'omurhima gwinyu, omu malimbo garhankahash'isherêra g'entimanya ziyunjwîre butûdu n'omurhûla; n'okwo kwo kujira akamalo omu masû ga Nyamuzinda. ⁵ Ntyôla kwo mîra bakazâg'ilimba abakazi batagatîfu: bakâg'iyumva bîba erhi banalangâlîre Nnâmahanga. ⁶ Ntyo kwo Sara^v akâg'iyumva Abrahamu, akamuderha nnâhamwâbo. Ninyu muli bâli bâge akabà mujira aminjâ buzira kuyôboha cici.

⁷ Ninyu mwe balume, kwo na kuguma, omu kubêra na bakînywe mumanye oku omukazi cibà ciremwa cizamba kummulusha; mubakenge, bulya bayish'iyîma akinyu omu nshôkano y'obuzîne. Ntyo ntâco cankahanza ensengero zinyu.

^t**2.12** : Olwo lusiku, lwo lusiku lw'olubanja luzinda. Abapagani bayish'ishimba olwiganyo lw'abakristu, bakayankirira obuyêmêre, bayish'ijâ omu irenge ly'akalamo k'ensiku n'amango.

^u**3.1** : Oluderho: Emyanzi y'Akalembe.

^v**3.6** : Murh 18,12.

Obuzigire bw'ecinyabuguma

⁸ Buzinda mweshi mweshi mulungane, mukaz'ifà abinyu olukogo, muzigirane nka bâna ba nda nguma, mubè ba bwonjo na bîrhôhye. ⁹ Murhakâg'igalula obubî oku bubî. Erhi ebijâci oku bijâci; ci mukâhâna obwangà erhikwo, bulya kwo mwahamagaliragwa okwo, lyo muyish'iyîma omu mugisho. ¹⁰ Bulya *ngasi olonzize okusîma obuzîne^w n'okubona ensiku z'obuholo, alange olulimi lwâge okuderha kubî, n'akanwa kâge karharhengamwo nderho za bulyâlya*; ¹¹ aleke obubî, ajire aminjà, alonze omurhûla, anagukulikire. ¹² Bulya abantu binjà Nyakasane abalola bwinjà^x, ayumvîrhiza ensengero zâbo; ci banya-nkola-maligo kubakengula abakengula.

Oku abakristu bakwânîne okuyôrha omu malibuko

¹³ Ndi wankammujirira kubî mukabà mucîhanganyire okujira aminjà? ¹⁴ Ci erhi mwankalibuzibwa erhi bushinganyanya burhuma, muli bany'iragi! Murhabayôbohaga ciru n'ehitya, murhanadirhimanaga, ¹⁵ ci muharâmye Nyakasane Kristu omu mirhima yinyu. Muyôrhe mucîrheganyize ensiku zoshi okushuza ngasi yêshi wammudôsa igwârhiro ly'obulangâlire bwinyu, ¹⁶ ci kwônene n'o-butûdu n'obwîrhôhye, bulya mugwêrhe omurhima mwinjà, lyo abashobeka olugendo lwinyu lwinjà muli Kristu, enshonyi zibagwârha omu ebi bammubêherakwo^y. ¹⁷ Bulya kuli kukulu okulibuzibwa nka bammuhôla aminjà, akabà kwo Nyamuzinda alonzize, ahâli h'okuhôlwa amabî.

Olwiganyo lwa Kristu wafûkaga anayandagalira omu irimbo

¹⁸ Ntyo kwo Kristu naye afîre liguma kwa lwoshi oku byâha by'abantu; ye mwêru-kwêru afîra abanya-byâha, mpu aruhise kuli Nnâmahanga; bulya anizirwe omu mubiri, ci agalulirwa obuzîne bw'Omûka. ¹⁹ Na ntyo agend'iyigîriza emyûka yali omu mpamikwa^z, ²⁰ ezo ntumva za mîra, galya mango obwonjo bwa Nyamuzinda bwakâg'ilinda, mwa ziryâ nsiku Nûhu abinjaga enkugè. Mw'eyo nkugè banyi bône, bo bantu munâni, baciîre omu mîshi. ²¹ A-gwo mîshi lwâli lwîganyo lw'obubatizo bummuciza bunôla ninyu, arhali omu kurhenza izinga ly'omubiri, ci omu kushenga Nnâmahanga n'omurhima gucîre, obufûke bwa Yezu Kristu burhumire; ²² ye bwârîre ebwa kulyo kwa Nyamuzinda erhi abâ amarheremera empingu, n'erhi abâ amâhira bamalahika n'amâmi n'amahashe idako ly'oburhegesi bwâge.

4

Muleke ebyâha

¹ Nêci, bulya Kristu, ababazîbwe omu mubiri gwâge, ninyu ezi nkengêro zibè yo mirasano yinyu: owababîre omu mubiri ahakanyire ecâha, ² mpu ly'ensiku zicimusigalîre en'igulu arhazigeza omu iralà ly'abantu, ci omu kujira obulonza bwa Nyamuzinda. ³ Ka ziri nyi ensiku mwalamire nka bapagani, omu kuhusha, omu kushimba iralà ly'omubiri, omu ndalwè n'okulya obudâmbye, omu kunywa buzira lugero n'okugashâniza ebiremwa? ⁴ Lêro bakola barhangâla kulya kubà murhacigenda mwe nabo mw'eyo njira mbî y'eby'enshonyi, bajekwo bammujâcira. ⁵ Ci ebyo byoshi bânabidôsibwe n'olya ocîrheganyize okuyish'itwîra abazîne n'abafîre olubanja. ⁶ Kali ciru kwo kwarhumaga okwo abafîre nabo bayigîrizibwa^a Emyanzi y'Akalembe, mpu lyo bo bayâzire omu lubanja lw'omubiri omu masû g'abantu, babona obuzîne bw'omûka embere za Nyamuzinda.

^w**3.10** : Owalonza bumubêre bwinjà bunamununire, Lul 33 (34), 12-15.

^x**3.12** : Lul 33 (34), 13-17.

^y**3.16** : bammubêherakwo: bammuderherakwo busha.

^z**3.19** : Omu mpamikwa: omu kuzimu, omu irimbo.

^a**4.6** : Rhulole 3, 19-20.

Okubà masù n'okuzigirana

⁷Obuzinda bw'ebintu byoshi buli hôfi. Kuziga mubè bîrhonzi, munalange olugero^b lyo muhash'ishenga. ⁸Ci bwenêne muzigirane mwêne na nnene, bulya obuzigire buzâza omwandu gw'ebîyâha. ⁹Mukâhandisanya buzira kucîduduma. ¹⁰Ngasi muguma arhabâle abâbo nk'oku agabîrwe enshôkano, kulya kunakwânîne abarhindisi binjâ b'engalo ya Nyamuzinda ya ngasi lubero. ¹¹Owahîrwe omukolo gw'oburhumisi, agukole n'emisî ya Nnâmahanga, lyo muli byoshi Nyamuzinda akuzibwa erhi Yezu Kristu orhuma. Kuli ye irenge n'obuhashe emyâka n'emyâka. Amen!

Okurhayôboha amalibuko

¹²Bîra bâni, irhondo mumanye murhacisômeragwa, nka kulya omuntu afuduka akantu arhishi, n'engulumira y'omuliro eri omu kâgarhî mpu emmurhangule. ¹³Ci erhi mwankashangîra amababale ga Kristu, mucîshinge, lyo muyish'iyumva amasîma n'omwîshingo olusiku acîyêrekana omu irenge lyâge. ¹⁴Erhi mwankajâcirwa erhi izîno lya Kristu lirhuma, iragi linyu, kulya kubâ Omûka gw'irenge, gwo Mûka gwa Nyamuzinda, gummulimwo. ¹⁵Muli mwe harhajiraga owalibuzibwa nka mwîsi wa bantu, erhi nka cisharnbo, nîsi erhi nka nyankola-maligo, erhi nka ndyâlyâ; ¹⁶ci erhi omuntu ankilibuzibwa bulya ali mukristu, arhafâga nshonyi, akuze Nyamuzinda wamushobôzagya eryo izîno. ¹⁷Bulya amango gahisire, n'olubanja lwârhangirira oku nyumpa ya Nyamuzinda^c. N'akabâ rhwe lwârhangirirekwo, balya barhayêmêra Emyanzi y'Akale-mbè kurhi obuzinda bwâbo bwâbe wâni! ¹⁸Akabâ okucunguka kw'omushinganyanya kuli kudârhi^d, kurhi omubî n'omunya-byâha anâbè? ¹⁹Ntyo, abadwîrhe balibuka oku bulonza bwa Nyamuzinda bahîre obuzîne bwâbo omu maboko ga Lulema orhatwa omu kanwa kâge, banacîhangâne okukâjira aminjâ.

5

Petro ahanûla abagula b'Ekleziya

¹Abagula^e bali muli mwe, alagi ihano mbahire, nie mugula akabo, nie na câliho c'amababale ga Kristu, nie nanayish'ishangira irenge lyânabonekane^f. ²Muyâbule obusò bwa Nyamuzinda mwahizirwemwo, arhali nk'abasêzîbwe, ci n'omurhima gwinyu gwoshi, nk'oku Nyamuzinda alonzize, arhali omu kulonza obunguke bubî, ci n'omurhima nkana. ³Murhazidoheraga abamwahîrwe mpu mubarhegeke, ci mubè lwîganyo lw'obusò. ⁴N'amango Lungere w'abangere acîyêrekana, mwahâbwa ishungwè ly'irenge lîrhakasherêra.

Ahanûla emisole n'abandi bemêzi

⁵Ninyu mwe misole, mukâyumva abagula. Mweshi muhwinje omwambalo gw'obwîrhôhye omu kuyôrha n'abinyu; bulya *abacîbonyi Nyamuzinda kucîka abacîka, ci abîrhôhye bo ashobôza engalo yâge*^g. ⁶Kuziga mucîrhohye embere z'okuboko kugala-byoshi kwa Nyamuzinda, lyo ammukuza omu mango ga-kwânîne ⁷Amalagîrire ginyu goshi mugahire omu maboko gâge, bulya kushîbirira ayôrha ammushîbirira. ⁸Mulange olugero munabè masù! Omushombanyi winyu, Shetani, nka ntale yaluluma, adwîrhe azunguluka-zunguluka, mpu alonze oyu amira.

^b**4.7** : Olugero omu biryo, omu binyôbwa n'omu ngasi bisîmîsa omubiri.

^c**4.17** : Enyumpa ya Nyamuzinda yo Ekleziya. Olwo lubanja, go malibuko garhangula abemêzi n'okubarheganya oku lusiku lw'olubanja luzinda.

^d**4.18** : Mig 11, 31.

^e**5.1** : Abagula erhi abashosi, bo badâhwa n'abajinji (abasaserdoti n'abacigofu) b'Ekleziya.

^f**5.1** : Irengere Kristu ânayishemwo aha kuyôrha kw'igulu.

^g**5.5** : Mig 3, 34; Lolà Yak 4, 6.

⁹ Mumuhagalike n'obuzibu bw'obuyêmêre bwinyu, munamanye oku ago malibuko go ganadwîrhe galibuza bene winyu bali omu igulu. ¹⁰ Na hano mubà mwamâlibuzibwa kasanzi katyunguli, Nyamuzinda w'enshôkano zoshi wammuhamagalaga okushangîra irenge lyâge ly'ensiku n'amango muli Kristu Yezu, yêne âmmuyumanyanya âmmukomeze, âmmuzibuhya anammujire ntadundagana. ¹¹ Kuli ye irenge n'obuhashe emyâka n'emyâka. Amen!

Amahano mazinda, omusingo n'obwangà

¹² Mmuyandikîre ebi binwa bisungunu n'okuboko kwa Silvano, mwene wîrhu mbona nk'akwânîne okucîkubagirwa, nti mmuhanûle nampamîrize oku eyo yo nshôkano y'okuli ya Nyamuzinda: muyisêremwo buzibu. ¹³ Ekleziya eri e Babiloni^h, ntôle akinyu, emmulamusize; na mugalaⁱ wâni Marko naye a-mmulamusize. ¹⁴ Mulamusanye n'ehinûnugurho hy'obuzigire. Obuholo kuli mwe mweshi muli Kristu!

^h**5.13** : E Babiloni: e Roma, ngasi washâbire Yeruzalemu, Abayahudi banamuhè erya Babiloni, bulya Babiloni ye wali murhanzi okushâba Yeruzalemu.

ⁱ**5.13** : «mugala wâni Marko», ali olya muganda wayandikaga ecitabu ca kabiri c'Emyanzi y'Akalembe. Ali mugala wa Petro, bulya Petro ye wamubatzagya, owabatizagya omuntu erhi amamuburha bunya-mûka.

AMARUBA GA KABIRI GA PETRO

1, 4: Bulya mwashobwîre aminjà nkana ga citwîro cidârhi mwalanganyibagwa, mwarhenga omu bubî bw'iralà lisherêza igulu. 5 Okwo kwo kunarhumage mwacîsêza kulusha okuyûshûla e-nkômedu nyinjà oku buyêmêre, obumanye oku bulembêdu, 6 olugero oku bumanye, obulembêdu oku lugero, obukombêdu oku bulembêdu, 7 ecinyabuguma oku bukombêdu, n'obuzigire oku cinyabuguma. 8 Erhi mwankabà mugwêrhe ago makômezi minjà, erhi gankagandâza muli mwe, garhanka-mmuleka mwayôrha maboko mûmu na buzira emburho omu kumanya Nnawîrhu Yezu Kristu.

Rhuyâke abîgîriza b'obunywesi bakarhuma enyuma z'okushobôla aminjà g'ecitwîro cidârhi, rhushubire nyuma, rhubè nka akabwa kashubîrira ebishaliza byâko, erhi nka ngulube ebà yamayûsa yashukwa eshubire omu bijondo (3,8).

Rhurhayêmêre amashumi g'abaderha mpu Nyakasane analegerîre okuyunjuza eciragâne aderhaga oku agaluka, bulya kuli Nyakasane lusiku luguma kwo luli nkamyâka cihumbi, na myâka cihumbi kwo eri nka lusiku luguma. Kulinda rhucîyunjuze aciri alinda.

1

AMARUBA GA KABIRI GA PETRO

Omusingo

¹ Simoni Petro, mwambali na ntumwa ya Yezu Kristu, kuli boshi basho-bwîre obuyêmêre buguma bw'ecitwîro cidârhi akîrhu erhi obushinganyanya bwa Nyamuzinda wîrhu n'omucunguzi Yezu Kristu burhuma. ² Mâshi mugabirwe enshôkano n'omurhûla munji omu kumanya Nyamuzinda na Nnawîrhu Yezu!

Okubà n'olugendo lushingânîne. Obwôrhere bwîrhu bwa bene-Nnâmahanga

³ Nêci, obuhashe bwâge bwa Nyamuzinda bwarhushobôzize ngasi byoshi bikwânîne obuzîne n'obushîbirizi, omu kurhumanyîsa Olya warhuhamagalaga n'irenge n'emisî yâge. ⁴ N'ebyôla^k byo byarhumire rhuhâbwa aminjà nkana ga citwîro cidârhi rhwalaganyibagwa, kushangira obwôrhere bwa Nyamuzinda, mubà mwamârhenaga omu bubî bw'iralà lisherêza igulu. ⁵ Okwo kwo kunarhumage mwacîsêza kulusha okuyûshûla e-nkômedu nyinjà oku buyêmêre, obumanye oku bulembêdu, ⁶ olugero^l oku bumanye, obulembêdu oku lugero, obukombêdu oku bulembêdu, ⁷ ecinyabuguma oku bukombêdu, n'obuzigire oku cinyabuguma. ⁸ Erhi mwankabà mugwêrhe ago makômezi minjà, erhi gankagandâza muli mwe, garhankammuleka mwayôrha maboko mûmu na buzira emburho omu kumanya Nnawîrhu Yezu Kristu. ⁹ Orhagwêrhi ago makômezi, guli muhûrha, arhabona ebirhali birazirazi, arhacikengêra oku àshukagwa ebyâha byâge bya mîra. ¹⁰ Kuziga mucîhangânage , bene wîrhu, okuzibuha omu kuhamagalwa n'omu kucîsho-gwa

^j**1.6** : Olugero omu kulya n'okunywa n'omu gandî masîma g'omubiri; obukombêdu omu kurhumikira Nnâmahanga.

^k**1.4** : Ebyôla: irenge n'emisî ya Kristu.

^l**1.6** : Olugero omu kulya n'okunywa n'omu gandî masîma g'omubiri; obukombêdu omu kurhumikira Nnâmahanga.

kwinyu; erhi mwankakajira ntyo ntà mango mwânahirime. ¹¹ Ntyôla mwahâbwa buzira kugererwa okuyish'ijà omu Bwâmi bw'ensiku n'amango bwa Nnawîrhu n'omucunguzi wîrhu Yezu Kristu.

Obuhamîrizi bwa Petro

¹² Eco co cirhumire nakayôrha mmukengêza ebyo binwa, ciru mukabà mubimanyire munasêzire buzibu omu nyigîrizo z'okuli. ¹³ Nêci, mbwîne oku guli mukolo gwâni, amango nciri mwo cino cihando^m, okummukengêza nti muyôrhe muli masù. ¹⁴ Bulya mmanyire oku ndi hôfi h'okurhengamwo eci cihando câni, nk'oku Nnawîrhu Yezu Kristu amanyisagya. ¹⁵ Ci kwônene nakolêsa emisî yâni yoshi, lyo hano mbà nagenzire muyish'ikakengêra ebi binwa. ¹⁶ Bulya rhurhakolêzagya migani y'obwenge erhi rhumumanyisa obuhashe n'okuyisha kwa Nnawîrhu Yezu Kristu, ci kulya kubà rhwêne rhwabwîne n'amasù gîrhu obulangashane bw'irenge lyâgeⁿ. ¹⁷ Anacihâbwa na Nyamuzinda Îshe irenge liyunjwîre bulangashane erhi limuyandagalirakwo, erhi: Oyu ye Mugala wâni muzigirwa, ye ncishingirammo^o. ¹⁸ N'eryo izù, rhwaliyumvîrhe rhwêne lyahubuka emalunga erhi rhuli rhwe naye oku ntondo ntagatîfu^p.

Akanwa k'abalêbi

¹⁹ Ntyo rhusêzire kulusha oku kanwa k'abalêbi^q, kunali kwinjà mukalole nka kamole kamoleka ahantu hali omwizimya, kuhika lukula arhande n'enenyêzi y'esêzi^r elangashane omu mirhima yinyu. ²⁰ Kulusha byoshi mumanye oku ntà bulêbi bw'omu Mandiko buhugûlwa nk'oku omuntu alonzize; ²¹ bulya ntà mango obulêbi busâg'ilêbwa oku bulonza bw'omuntu, ci abantu bârhumirwe na Nyamuzinda mpu baderhe, kuderhesibwa bakâg'iderhesibwa na Mûka Mutagatîfu.

2

Abîgîriza b'obunywesi

¹ Ci kwônene hali n'abalêbi b'obwîhabe omu lubaga, nk'oku n'omu kâgarhî kinyu hayish'ibà abîgîriza b'obunywesi, balêrhe emilala mibî, bahakane ciru Nnahamwâbo wabacungulaga, na ntyo barhakalegam'icîlêrhera bône obuhanya. ² Banji banâbashimbe omu lugendo lwâbo lw'okujira eby'enshonyi, n'enjira y'okuli yayish'ilogorherwa erhi bo bârhumu. ³ Omu magene gâbo g'eby'en'igulu, bammulonzakwo obunguke n'ebinwa by'obwengehuza. Ci olubanja lwâbo mîra lwatûbagwa, n'okuhera kwâbo kuli kurheganye. ⁴ Bulya, akabà, Nyamuzinda arhababaliraga bamalahika bâgomaga, ci abaloha omu kuzimu, anabakwêba omu nyenga ziyunjwîre mwizimya, mpu balingiremwo olubanja^s, ⁵ akabà arhababaliraga abâli mîra, ci alanga Nûhu yênene, ye mujà-bugo w'obushinganyanya, bo na bandi bantu nda, okubundi anacilikira ecihonzi muli abo

^m**1.13** Cino cihando: Mwo guno mubiri.

ⁿ**1.16** : Erhi Yezu ahinduka obusù oku ntondo ya Tabora.

^o**1.17** : Lolà okuhinduka obusù kwa Yezu n'obubatizo bwâge.

^p**1.18** : Bulya erhi Kristu ahinduka obusù, ayêreka entumwa oku ebi abalêbi baderhaga biri by'okuli.

^q**1.19** : Oku ntondo kwâli Iliya na Mûsa bakâg'ishambâla na Yezu, byo bimanyîso oku Yezu ye wayishir'iyunjulisa ebinwa by'"Amarhegeko n'Abalêbi

^r**1.19** : Eyo nyenyêzi y'esêzi, ye Kristu wayisha alangashana olusiku ayish'irhutwîra olubanja luzi nda aha kuyûrha kw'igulu.

^s**2.4** : Abashetani mîra bahâbagwa obuhane bwâbo bw'ensiku n'amango: ci olusiku lw'olubanja lyo bayâgirizibwa bwinjinjà, banyagwe obuhashe bajira bw'okulibuza ebindi biremwa n'okushumika abantu.

bantu babî; ⁶ akabà engo za Sodomo na Gomora àzizizire luvù anaziherêrekeza, mpu abagomi bayish'ibà bo babonerakwo olwiganyo; ⁷ akabà acizize omushinganyanya Loti wakâg'ishologorhwa n'olugendo lubî lw'abo banyankola-maligo barhajiraga lugero omu kuhusha, ⁸ bulya oyo mushinganyanya wayûbakaga ekarhî kâbo akâg'iyumva ababîre omu murhima gwâge mwêru-kwêru erhi ebijiro byâbo bibî akazâg'ibona n'okuyumva birhuma, ⁹ kuli kuderha oku Nyakasane agwêrhe obuhashe bw'okulîkûza abantu binjà omu malibuko, n'okuleka ababî mpu bayish'ihanwa olusiku lw'olubanja ¹⁰ bwenêne balya bashimba iralà ly'omubiri omu kujira eby'enshonyi banagayaguza obukulu bwa Nyakasane.

Obuhane ababî banâhâbwe

Ci ebyo bikàkà bicibonyi birhayôboha okulogorhera ebiremwa b'irenge, ¹¹ n'obwo bamalahika babalushire emisî n'obuhashe barhabiderha kubî omu kubijâcira embere za Nyakasane. ¹² Ci abôla bôhe kwo banacîyôrhera nka nsimba zirhajira bukengêre, zaburhiragwa okugwârhwâ n'okuyirhwa; ebi barhamanyiri banabilogorherere; kwo banâherêrekere ak'ezo nsimba, ¹³ na ntyo bâhâbwe obuhane, bubè luhembo lw'obubî bwâbo. Balongeza iragi omu masîma ga kasanzi kasungunu. Abo bantu bayunjwîre izinga n'obulema, banakammurheba n'iralà lyâbo omu kulya amadinie haguma ninyu. ¹⁴ Amasû gâbo gayunjwîre bugonyi, na ntà mango amîru gâbo g'ecâha gayigurha; banagwârhire abantu barhazibuhiri omu mirhego yâbo, n'emirhima yâbo magene g'eby'en'igulu byône eyishi, bali mihera! ¹⁵ Erhi bârhenaga omu njira eyumânîne, bâhabuka, bashimba enshando za Balamu, mwene Bozori, owasîmaga okuhemberwa obubî bwâge. ¹⁶ Ci ayâgîrizibwa oku bubî bwâge: ecihêsi cirhankahash'iderha, carhengamwo izû ly'omuntu, cahanza isirhe ly'oyo mulêbi! ¹⁷ Abôla bantu gali maliba garhalimwo mîshi, biri bitû byayehûlwa n'akalemera; omwizimya n'omwizizi bidwîrhe byabalinga. ¹⁸ N'ebinwa byâbo by'obucîbone birhagwêrhi nda na mugogo, banakashumika abacirhenga omu by'obunywesi, balonze okubashubiza omu iralà ly'omubiri n'omu by'enshonyi. ¹⁹ Banabalanganye mpu babà ntagengwa, n'obwo bône bali bajà b'obubî bwâbo; bulya omuntu abà mujà w'omuhimire : ²⁰ Obûla bârhenzire omu bubî bw'igulu omu kumanya Nyakasane n'Omucunguzi Yezu Kristu erhi bankacîrikirira n'okubushubîrira, obwôrhere bwâbo bwa buzinda erhi bukola buhindusire bubî kulusha obw'oburhanzi. ²¹ Bulya kwankabire kukulu kuli bo okurhamanya enjira y'obushinganyanya ah'okuyimanya na buzinda bagal'ileka eryôla irhegeko litagatîfu bahâbagwa. ²² Lêro kulyâla ogu nugani gw'okuli gudesire kwanacibayishira, mpu^t: «Akabwa kashubîrire ebishaliza byâko» n'ogu gundi, mpu: «Engulube yacirheng'icîshuka yashub'icîvumvuza omu bijondo».

3

Ensiku nzinda n'okuyûrha kw'igulu

¹ Bîra bâni, aga maruba gakola maruba ga kabiri mmurhumira. Muli gombi oku ganali mmukengêzize nti muzûse omurhima nkana gummulimwo. ² Nnonzize mukengêre ebinwa byalêbagwa n'abalêbi batagatîfu, n'irhegeko lya Nyakasane n'Omucunguzi mwabwîrizibagwa n'entumwa zinyu.

Abîgîriza bw'obunywesi

³ Kulusha byoshi, mumanye oku omu nsiku nzinda hâyisha abantu basîma okugayaguza abâbo n'okubashekera, bakashimba iralà lyâbo, ⁴ n'okuderha, mpu: «Ngahi cirigi cîrya ciragâne c'okuyisha kwâge? Kali balarha mîra bafâga, na byoshi kwo binaciri kulya byâli kurhenga okulemwa kw'igulu!» ⁵ Abo bantu kuyibagira bayibagira n'oluhinzo oku kurhenga mîra erhi

amalunga ho gabà n'igulu oluderho lwa Nyamuzinda lwarhenzagya omu mîshi, lizonzirwe n'amîshi, ⁶ n'oku olwo luderho lwo lwanarhumaga igulu lya muli ago mango lyamirwa n'amîshi, lyaherêrekera! ⁷ Nago amalunga n'igulu biriho buno, olwo luderho lwo lunabilanga muhako, lubibîkîre omuliro oku lusiku lw'olubanja n'olw'okuherêrekera kw'abantu babî. ⁸ Ci kwônene, bîra bâni, alagi ebinwa murhakwânîni muhabe^u: *omu masù ga Nyakasane lusiku luguma kwo kuli nka myâka cihumbi, na myâka cihumbi kw'eri nka lusiku luguma.* ⁹ Nyakasane arhalegerîri okuyunjuza eciragâne câge, nk'oku baguma bakagerêreza mpu alegamire; lukogo olwo ammubêra, kulya kubà arhalonza hajire owahera, ci alonza boshi bacîyunjuze. ¹⁰ Kwônene Olusiku lwa Nyakasane kwo lwâyishe nka cishambo. Olwo lusiku amalunga gahirigirhe n'omululumo munene, ebire-mwa bijonge n'idûrhu, n'igulu lisingônoke haguma n'ebiribamwo.

Okucîsêza okubà bakristu bimâna. Ishwinjiro ly'ebinwa

¹¹ Akabà ebi byoshi kujonga byanjonge, ka murhakwânîni okubà batagatîfu omu lugendo lwinyu lwoshi n'okukâyôrha mwagashâniza Nnâmahanga, ¹² omu kulinga n'omu kucîfinja okuyisha kw'Olusiku lwa Nyamuzinda, olusiku amalunga gâgulumire ganasingônoke, n'ebiremwa bijonge n'idûrhu! ¹³ Ci erhi rhunadwîrhe rhwalinga, nka kulya arhulaganyagya, amalunga mahyâhya n'igulu lihyâhya mwayish'ibà obushinganyanya.

¹⁴ Co cirhumire, bazigirwa bâni, omu kulinga ebyo, mucîsêze ayish'immushimâna omu murhûla, buzira ishembo na bêru-kwêru. ¹⁵ Nêci mumanye oku olukogo lwa Nnawîrhu lubà lwa kulonza okurhuciza, nka kulya mwene wîrhu muzigirwa Paolo naye ammuyandikiragakwo omu bushinganyanya àhâbirwe. ¹⁶ Câba ntyo kwo anaderha omu maruba gâge goshi ayigîrizamwo ebyo binwa. Muli ago maruba gâge muli binwa biguma bizibu okuyumva, n'abahwinja barhajira ntege banakabihindula, nka kulya bajira agandi Mandiko, na ntyo bacîlerhere nyamanjà.

¹⁷ Mw'abo mukola mumanyire, bîra bâni: mubè masù, mulek'irhebwa n'obunywesi bw'ezo ntumva, obone mwamahirima n'okurhêra obuzibu bwinyu. ¹⁸ Muyûshûke erhikwo omu nshôkano n'omu bumanye bwa Nnawîrhu n'Omucunguzi Yezu Kristu . Kuli ye irenge, buno na kuhika olusiku lw'emyâka n'emyâka! Amen!

AMARUBA MARHANZI GA YOWANE

1

AMARUBA MARHANZI GA YOWANE

Enshokolezi

Luderho waciŋiraga muntu yo njira eruhisa emwa Nyamuzinda Îshe n'Omugala

¹ Ebyaliho kurhenga aha murhondêro, ebi rhwayumvîrhe, ebi rhwabwîne rhwêne n'amasù gîrhu, ebirhwasingirîze n'ebi enfune zîrhu zâhumirekwo biyêrekîre Oluderho lw'obuzîne, ² -bulya, nêci, obuzîne bwaciyêrekîne: rhwabubwîne, rhuli bahamîrizi bâbwo, rhunammumanyisize obwo buzîne bw'ensiku n'amango bwâli haguma n'Îshe, lêro bwanacirhubonekera-, ³ ebi rhwabwîne rhwanayumva, rhumumanyisizebyo ninyu, lyo ninyu mujà omu cinyabuguma cîrhu. N'ecinyabuguma cîrhu rhwêhe cibà haguma n'Îshe n'Omugala Yezu Kristu. ⁴ N'ebîra rhumuyandikirebyo nti lyo obusîme bwîrhu bubà bwimâna.

I. Okukâgenda omu bumoleke

⁵ N'obôla bwo bugo rhwayumvagya arhubwîra, bwo rhumumanyisize: Nyamuzinda abà Bulangashane, na ntà mwizimya gumubamwo cirwi n'ehitya. ⁶ Erhi rhwankaderha nti rhushangîre rhwe naye, n'obwo rhudwîrhe rhwagenda omu mwizimya, erhi kunywerha rhunywesire, erhi rhurhanajira eby'okuli. ⁷ Ci erhi rhwankalambagira omu bulangashane nk'oku yêne ali omu bulangashane, obwo erhi rhuli omu cinyabuguma rhwêne na rhwêne, n'omukò gw'Omugala Yezu gwanarhuyêza, gushuke ebyâha bîrhu byoshi.

Enjira ntanzi: okuyâka ecâha

⁸ Erhi rhwankaderha nti rhurhagwêrhi câha, erhi kucîrheba rhucîrhebire, n'okuli erhi kurha rhulimwo. ⁹ Erhi rhwankayêmêra ebyâha bîrhu, yêne arhatwa omu kanwa kâge, anali mushinganyanya, anarhurhengeza ebyâha bîrhu, arhuyêze, ashuke obubî bwîrhu bwoshi. ¹⁰ Erhi rhwankaderha nti ntà câha rhwajizire, erhi rhwamamujira munywesi, n'oluderho lwâge erhi lurhali muli rhwe.

2

¹ Rhwâna rhwâni, ebi mmuyandikirebyo, nti lyo murhajiraga ebyâha. Ci erhi hankajira owahirima omu câha, rhugwêrhe omulagizi emwa Nyamuzinda Îshe, ye mushinganyanya Yezu Kristu. ² Ye mpyûlo y'ebyâha bîrhu, a-rhanali ya bîrhu byônene, ci n'eby'igulu lyoshi.

Enjira ya kabiri: okukulikira amarhegeko, na bwenêne ely'obuzigire

³ N'ecirhumanyîsa oku rhumumanyire c'eci: rhukabà rhunashimbe amarhegeko gâge. ⁴ Oderha, erhi: «Mmumanyire», n'obwo arhashimba amarhegeko gâge, erhi munywesi n'okuli erhi kurhali muli ye. ⁵ Ci oshimba akanwa kâge, oyo erhi obuzigire bwa Nyamuzinda bulongîre lwoshi muli ye. Eco co cimanýiso rhumanyirakwo oku rhuli muli ye. ⁶ Owaderha mpu ali muli ye, kukwânîne

naye abè n'olugendo luli nk'olugendo^v ali agwêrhe. ⁷ Bîra bâni, lirhali irhegeko lihyâhya mmuyandikîre, ci liri irhegeko lya mîra, irhegeko mwâli mugwêrhe kurhenga aha murhondêro; n'eryo irhegeko lwo lulya luderho mwayumvaga. ⁸ Ci liri n'irhegeko lihyâhya mmuyandikîre, - n'okwôla kubonekîne muli ye na muli mwe, - bulya omwizimya gwahirisire, n'obumoleke bw'okuli bukola budwîrhe bwamoleka. ⁹ Owaderha mpu ali omu bulangashane, n'obwo ashomba mwene wêbo, erhi omu mwizimya aciri. ¹⁰ Ozigira mwene wâbo, erhi ali omu bulagashane, na ntâco cankamuhirimya. ¹¹ Ci oshomba mwene wâbo, erhi omu mwizimya ali, n'erhi omu mwizimya adwîrhe age-nda; arhishi aha ajà, bulya omwizimya gwamuhûsize amasû.

Enjira ya kasharhu: okurhahira omurhima oku by'en'igulu

¹² Rhwâna rhwâni, mmuyandikîre, bulya mwababalîrwe ebyâha binyu oku buhashe bw'izîno lyâge. ¹³ Ninyu mwe babusi, mmuyandikîre bulya muyishi olya obâho kurhenga aha murhondêro^w. Mmuyandikîre, mwe misole, bulya mwahimire Omubî. ¹⁴ Mmuyandikîre, mwe bâna barhò bulya muyishi Larha. Mmuyandikîre, mwe babusi, bulya muyishi olya obâho kurhenga aha murhondêro. Mmuyandikîre mwe misole bulya mukomîre, bulya oluderho lwa Nyamuzinda lummulimwo, na bulya mwahimire Omubî. ¹⁵ Murhazigiraga igulu^x nîsi erhi eby'en'igulu, bulya omuntu akazigira igulu obuzigire bwa Larha Nyamuzinda burhankabà muli ye. ¹⁶ Bulya ngasi byoshi bibà en'igulu - iralà ly'omubiri, iralà ly'amasû, n'obucîbone bw'obuhirhi - birhahubuka emwa Larha Nyamuzinda, ci omu igulu bihubuka. ¹⁷ N'igulu kugera lyâgera haguma n'iralà lyâlyo; ci ojira obulonza bwa Nyamuzinda ayôrha abâho ensiku n'amango.

Enjira ya kani: okucîlaga oku bashombanyi ba Kristu

¹⁸ Rhwâna rhawâni, 'gakola mango ga buzinda^y gano. Mwayumîrhe oku Antikristu^z âyisha; lêro abanzi ba Kristu bàyishire mwandu; n'eco co cimanyîso rhumanyirekwo oku gakola mango ga buzinda gano. ¹⁹ Muli rhwe bàrhengaga, ci bàrhali ba muli rhwe; bulyâla bacibâga ba muli rhwe, rhinga babêzire haguma nîrhu. Ci kwâli kukwânîne kubonekane n'obwâlagale oku boshi ba-rhàli ba muli rhwe. ²⁰ Mwêhe mwashîzirwe amavurha^a n'Omwimâna^b, na ntyo mweshi mugwêrhe obumanye. ²¹ Ntammurhumiri aga maruba nti bulya murhishi okuli, ci bulya mukumanyire, na bulya ntà bunywesi burhenga omu okuli. ²² Ndigi munywesi kuleka ohakana oku Yezu ye Kristu? Y'oyo ye Antikristu! Bulya ahakanyire Nyamuzinda Îshe n'Omugala. ²³ Ngasi yêshi ohakanyire Omugala, erhi arhagwêrhi n'Îshe; ohamîriza Omugala, erhi agwêrhe n'Îshe. ²⁴ Mwêhe, enyigîrizo mwanyumvîrhe kurhenga aha murhondêro, zisêre muli mwe. Ezo nyigîrizo mwayumvîrhe kurhenga aha murhondêro erhi zankammubêramwo, ninyu mwanabêra muli Omugala na muli Îshe. ²⁵ N'eci co ciragâne arhulaganyagya yêne: akalamo k'ensiku n'amango. ²⁶ Byo nalonzagya okummuyandikira ebyo erhi abakâlonza okummurheba bàrhuma. ²⁷ Mwêhe, amavurha mwashîgagwa naye gammulimwo, na ntà bulagîrire mugwêrhe bw'okubwîrizibwa n'omuntu. Ci kulya kubà obushîge bwâge bummubwîriza byoshi, na bulya buli bw'okuli burhanali bunywesi, musêrage muli ye nk'oku bammuyigîrize. ²⁸ Nêci, rhwâna rhwâni, buno mubêre muli ye, lyo erhi a-nkacîyêrekana, rhulangâlira, rhunalek'iyumva enshonyi z'okurhamulirâna hano ayisha.

²⁹ Akabà muyishi oku abà mushinganyanya, mumanyage kwo na kwo oku ngasi ojira

^v**2.6** : Omuganda alabarha aka nnawâbo: naye omukristu akwânîne ayige Mwâmi Yezu omu lugendo lwâge.

^w**2.13** : Obâho kurhenga emurhondêro: Yezu Kristu: Lolà Ywn 1, 1.

^x**2.15** : Igulu: byo biremwa shetani akolêsa oku kurhushumika mpu rhugomere Nnâmahanga.

^y**2.18** Mango ga buzinda: Kurhenga okufûka kwa Yezu kuhika okuyûrha kw'igulu.

^z**2.18** : Antikristu: ye mwanzi erhi mushombanyi wa Kristu.

^a**2.20** : Mwashîzirwe amavurha: kwo kuderha oku rhwahâbirwe Mukà Mutagatîfu.

^b**2.20** : Omwimâna : Nyamuzinda Îshe, nîsi erhi Omugala.

obushinganyanya oburhwa naye.

3

II. Okulama nka bâna ba Nyamuzinda

¹ Mulole buzigire buci Larha Nyamuzinda arhuzigîre, mpu rhukâderhwa bâna ba Nnâmahanga; erhi kwo binali, rhuli bo! N'igulu lirharhwishi, bulya naye lirhamumanyaga. ² Bîra bâni, buno rhuli bâna ba Nyamuzinda, ci oku rhwâyish'iyôrha^c kurhac'ibonekana. Kwône rhumanyire oku amango kwâbonekana, rhwâyish'imushusha, bulyâla rhwânamubone nk'oku anali.

Enjira ntanzi: okuyâka ecâha

³ Ngasi yêshi ogwêrhe obwo bulangâlire muli ye^d acîcêsa nka kulya naye ali mucêse. ⁴ Ngasi muntu ojira ecâha erhi kugoma agomîre irhegeko, bulya okujira ecâha kubà kugomera irhegeko. ⁵ Murhanahabiri oku kurhenza ebyâha kwamudwîrhe, n'oku ntà câha cimubâmwo. ⁶ Ngasi yêshi oli muli ye arhajira câha; na ngasi yêshi ojira ecâha, erhi arhasâg'imubona arhanasâg'imumanya. ⁷ Rhwâna rhwâni, ntâye ommurhebage. Ojira obushinganyanya erhi ali mwimâna, nk'oku oyo^e ali mwimâna. ⁸ Ojira ecâha erhi ali wa shetani, bulya shetani ayôrha abà munya-byâha kurhenga aha murhondêro. Co canarhumaga Mwene-Nyamuzinda acîyêrekana mpu aherêrekeze emikolo ya shetani. ⁹ Ngasi yêshi wabusirwe na Nyamuzinda arhajira câha, bulya emburho^f ya Nyamuzinda emulimwo; arhankanajira câha, bulya abusirwe na Nyamuzinda. ¹⁰ Eci abâna ba Nyamuzinda n'abâna ba shetani bamanyirwakwo c'eci: ngasi yêshi orhajira obushinganyanya arhabà wa Nyamuzinda, n'orhazigira mwene wâbo kwo na kuguma.

Enjira ya kabiri: okukulikira amarhegeko, na bwenêne ely'obuzigire

¹¹ Bulya bw'obo bugo mwayumvîrhe kurhenga aha murhondêro: ku-kwânîne rhuzigirane. ¹² Rhurhabaga aka Kayini⁹ wali mwene-Omubî, aniga omulumuna. Na cici amuyîrhiraga? Bulya ebijiro byâge byâli bibî, ci e-by'omulumuna byâli bishingânîne. ¹³ Bene wîrhu, murhasômeragwa igulu lîka-mmushomba. ¹⁴ Rhwêhe rhumanyire oku rhwarhenzire omu lufù rhwajà omu buzîne, bulya rhuzigira bene wîrhu. Orhajira buzigire erhi omu lufù ali. ¹⁵ Ngasi yêshi oshomba mwene wâbo erhi ali mwîsi, murhanahabiri oku ntà mwîsi wa bantu wankabâmwo obuzîne bw'ensiku n'amango. ¹⁶ Alagi ecimanyîso rhwamanyîrekwo obuzigire bwa Nnâmahanga: ahânyire obuzîne bwâge erhi rhwe rhurhuma. Kuziga nîrhu rhukwânîne rhukahâna obuzîne bwîrhu erhi bene wîrhu bàrhuma. ¹⁷ Owabà agwêrhe ebirugu by'en'igulu, erhi ankabona mwene wâbo omu bulagîrire, akabula bumufa lukogo, kurhi obuzigire bwa Nyamuzinda bwankabêra muli oyo muntu? ¹⁸ Rhwâna rhwâni, rhumanye rhwankazigirana omu nderho n'omu kalimi, ci rhuzigirane okunali omu bijiro. ¹⁹ Ntyôla kwo rhwâmanya oku rhuli b'okuli, rhwanarhûza n'emirhima yîrhu e-mbêre zâge, ²⁰ ciru omurhima gwîrhu gwankaderha mpu gwarhutumuza akantu, bulya Nyamuzinda alushire omurhima gwîrhu, anayishi byoshi. ²¹ Bîra bâni, omurhima gwîrhu erhi gwankabà gurharhutumuzizi bici, rhwanalangâlira Nnâmahanga lwoshi: ²² na ngasi eci rhwankashenga coshi, anarhushobôzaco, kulya kubà rhushimba amarhegeko gâge rhunajira ebi asîma. ²³ N'irhegeko lyâge ly'eri: mpu rhuyêmere izîno ly'Omugala Yezu Kristu, rhunazigirane nka kulya

^c3.2 : Amango rhwajà omu irenge ly'akalamo k'ensiku n'amango.

^d3.3 : ye: Yezu Kristu.

^e3.7 : oyo: Yezu Kristu.

^f3.9 : emburho ya Nyamuzinda: Lyo inêma ly'obucêse erhi obuzîne bwa Nyamuzinda omu mirhima yîrhu.

⁹3.12 Kayini: lolà Murh 4,8.

arhurhegekaga. ²⁴ Naye oshimba amarhegeko gâge ayôrha ali muli Nyamuzinda na Nyamuzinda muli ye; n'ecirhumanyîsa oku ali muli rhwe, gwo gulya Mûka àrhuhâga.

4

Enjira ya kasharhu: okucîlanga oku bashombanyi ba Kristu n'oku igulu

¹ Bîra bâni, murhakâg'iyêmêra ngasi mûka, ci mukarhangula eyo myûka, mulole erhi emwa Nyamuzinda yanarhenga, bulya abalêbi b'obwîhambe bâlumîre mwandu omu igulu. ² Ecimanyîso mwamanyirakwo omûka gwa Nyamuzinda c'eci: ngasi mûka guhamîriza oku Yezu Kristu acîjizire muntu erhi emwa Nyamuzinda gwarhenga; ³ na ngasi mûka gurhahamîriza Yezu erhi a-rhali emwa Nyamuzinda gwarhenga; ogwo gwo mûka gw'omushombanyi wa Kristu. Mwayumvîrhe baderha mpu anâyishe; lêro y'oyo wahika omu igulu! ⁴ Mw'oyo, rhwâna rhwâni, muli ba Nyamuzinda, mwanabahimire; bulya Oli muli mwe alushire oli omu igulu. ⁵ Bôhe bali b'en'igulu; co cinarhuma iderha lyâbo libà ly'eby'en'igulu, n'igulu linabayumve. ⁶ Rhw'ono rhuli ba Nyamuzinda. Oyishi Nyamuzinda anarhuyumve; orhali wa Nyamuzinda arharhuyumva . Ahôla ho rhumanyira omûka gw'okuli n'omûka gw'obunywesi.

III. Iriba ly'Obuzigire n'Obuyêmêre

Iriba ly'obuzigire

⁷ Bazigirwa bâni, rhuzigirane, bulya obuzigire emwa Nyamuzinda burhenga, na ngasi yêshi ozigirana aburhwa na Nyamuzinda, anayishi Nyamuzinda. ⁸ Orhazigirana erhi arhayishi Nyamuzinda, bulyâla Nyamuzinda abà buzigire. ⁹ Obuzigire bwa Nyamuzinda kuli rhwe bwamanyikîne erhi Nyamuzinda àrhuma Omugala cûsha en'igulu mpu aruhê akalamo. ¹⁰ Obuzigire bwâge bw'obu: arhali rhwe rhwazigîre Nyamuzinda, ci ye warhuzigîre, arhuma Omu-gala mpu abè mpyûlo y'ebyâha bîrhu. ¹¹ Bazigirwa bâni, obûla Nyamuzinda a-rhuzigîre ntyo, kukwânîne nîrhu rhuzigirane. ¹² Nyamuzinda ntâye osâg'imu-bona. Akabà rhuzigirîne, Nyamuzinda ali muli rhwe, n'obuzigire bwâge buli bwimâna muli rhwe. ¹³ N'eci co cimanyîso rhumanyirakwo oku rhuli muli ye n'oku naye arhulimwo: arhushobôzize Omûka gwâge. ¹⁴ Na nîrhu rhwono rhwabwîne, rhunahamîrize oku Nyamuzinda Îshe arhumîre Omugala mpu abè Muciza w'igulu. ¹⁵ Ohamîriza oku Yezu ali Mugala wa Nyamuzinda, Nyamuzinda abà muli ye naye abà muli Nyamuzinda. ¹⁶ Nîrhu rhwamanyire rhwanayêmêra obuzigire Nyamuzinda ajira kuli rhwe. Nyamuzinda abà buzigire; n'oyôrha oli omu buzigire erhi ali muli Nyamuzinda, na Nyamuzinda erhi ali muli ye. ¹⁷ Mw'oku, obuzigire buli bwimâna muli rhwe: rhukaja ebwa lusiku lw'Olubanja buzira bihamba oku murhima, bulya oku ali kwo nîrhu rhuli hano igulu. ¹⁸ Ntâ bwôba bubà omu buzigire; ci obuzigire bwimâna kulibirha bulibirha oku bwôba, bulya ntâ bwôba nka ntâ buhane, n'oyôbohire erhi obuzigire bwâge burhasâg'ibà bwimâna. ¹⁹ Rhwêhe rhuzigirane, kulya kubà ye warhangag'i-rhuzigira. ²⁰ Owaderha erhi: «Nzigira Nyamuzinda» n'obwo ashomba mucu wâge, oyo erhi kanywesi: bulya orhazigira mwene wâbo adwîrhe abona, ntâko ankazigira Nyamuzinda arhabona. ²¹ Kwo biri, irhegeko arhuhîre ly'eri: ozigira Nyamuzinda azigîre na mucu wâge.

5

¹ Ngasi yêshi oyêmîre oku Yezu ye Kristu, oyo abusirwe^h na Nyamuzinda; na ngasi yêshi ozigira omubusi, azigira n'omwâna aburha. ² Rhumanya oku rhuzigira abâna ba Nyamuzinda, omu

^h**5.1** :Ogwêrhe obuyêmêre ; erhi ali mwâna wa Nnâmahanga; kuziga azigira Nyamuzinda kulya omwâna azigira îshe na bene Nyamuzinda boshi.

kuzigira Nyamuzinda n'omu kushimba amarhegeko gâge. ³ Bulya okuzigira Nyamuzinda kubà omu kushimba amarhegeko gâge. N'amarhegeko gâge garhabà mazirho, ⁴ bulya ngasi hyabusirwe na Nyamuzinda kuhima hihima igulu; n'ecikâhima igulu ceci: buyêmêre bwîrhu.

Iriba ly'obuyêmêre

⁵ Ndi ohima igulu, kuleka oyêmîre oku Yezu ye Mugala wa Nyamuzinda? ⁶ Ye Yezu Kristu wayishaga omu mîshi n'omu mukò; arhali omu mîshi mwône, ci omu mîshi n'omu mukò. Na Mûka Mutagatîfu ye hamîriza okwo, bulya Mûka Mutagatîfu ye Kuli. ⁷ Baligi basharhu abahamîriza: ⁸ Mûka, amîshi n'omukò, n'oku bali basharhu njira nguma bayêrekeza. ⁹ Obu rhuyêmêra obuhamîrize bw'abantu, obuhamîrizi bwa Nyamuzinda bulushîne. Bulya buli buhamîrizi bwa Nyamuzinda, buhamîrizi ahamîrizagya Omugala. ¹⁰ Oyêmîre Mugala wa Nyamuzinda, obwôla buhamîrizi bubà muli ye. Ci obûla bwayêmêra Nyamuzinda, amujira munyvesi, bulya arhayêmîri obuhamîrizi Nyamuzinda ahamîrizagya Omugala. ¹¹ N'obwo buhamîrizi bw'obu: Nyamuzinda arhushobôzize obuzîne bw'ensiku n'amango, n'okubona buzîne bubà omu Mugala. ¹² Ogwêrhe Omugala erhi agwêrhe obuzîne; orhagwêrhi Mugala wa Nyamuzinda, erhi arhagwêrhi buzîne. ¹³ Mmuyandikîre ebyo binwa nti lyo mumanya oku mugwêrhe obuzîne bw'ensiku n'amango, mwe muyêmîre izîno lya Mugala wa Nyamuzinda.

IV. Enyushûlo

Okusengerera abanya-byâha

¹⁴ Rhucîkubagire Nyamuzinda oku erhi rhwankamushenga akantu nk'oku alonzize, anarhuyumvîrhize. ¹⁵ Na bulyâla rhumanyire oku arhuyumvîrhiza oku ngasi coshi rhumushenga, rhumanyire oku rhukola rhugwêrhe ebi rhwa-shengaga. ¹⁶ Erhi omuntu ankaona mwene wâbo ajira ecâha cirhayôha omu lufû, ashenge, anamushobôlera obuzîne: Ntadesiri abajira ebyâha biyôha omu lufû; hali ecâha ciyôha omu lufû: arhali co ndesire nti bacishengere. ¹⁷ Ngasi kugomera irhegeko erhi ciri câha, ci hali ecâha cirhayôha omu lufû.

Akanwa kazinda

¹⁸ Rhuyishi oku ngasi yêshi wabusirwe na Nyamuzinda arhajira câha, ci Omuburhwa wa Nyamuzinda^k amulanga, n'Omubî arhakamujira kurhi. ¹⁹ Rhumanyire oku rhuli ba Nyamuzinda, n'oku igulu lyoshi liri omu buhashe bw'Omubî. ²⁰ Kandi rhuyishi oku Mugala wa Nyamuzinda ayishire, n'oku a-rhushobôzize obukengêre bw'okumanya Nn'okuli. N'oyo Nn'okuli rhuli muli ye, omu Mugala Yezu Kristu: Ye Nyamuzinda w'okuli, ye na Buzîne bw'ensiku n'amango. ²¹ Rhwâna rhwâni, muyâke okugashâniza ebiremwa!

ⁱ**5.6** : Galya mîshi na gulya mukò byarhengaga omu lubavu lwa Yezu (Ywn 19, 34-35) byâli cimanyîso c'Obubatizo n'Obukaristiya.

^j**5.16** ecâha ciyôha omu lufû: : Ecâha c'omuntu ologorhera Mûka Mutagatîfu: Lolà Mat 12,31-32; Mrk 3,28-30.

^k**5.18** : Yezu Kristu.

^l**5.20** : Nn'okuli: ye Nyamuzinda.

AMARUBA GA KABIRI GA YOWANE

1

AMARUBA GA KABIRI GA YOWANE

Omusingo

¹ Nie ono, kamîra, nyandikîre Omugoli mwîshogwa n'abâna bâge nzigira omu kuli - arhanali nienene, ci na ngasi boshi bamanyire okuli, - ² okwo kuli kubà muli rhwe kwanayôrha kubà nîrhu ensiku n'amango kurhumire. ³ Omugisho, n'obwonjo, n'obuholo bigabwa na Larha Nyamuzinda na Yezu Kristu, Mugala wa Nyamuzinda Îshe, byâbâ nîrhu omu kuli n'omu buzigire.

Irhegeko ly'obuzigire

⁴ Nasîmire bwenêne erhi mbugâna omu bâna bâwe muli abashimba enjira y'okuli nka kulya Larha anarhurhegekaga. ⁵ Lêro bunôla, ewe Mugoli, - ciru akabâ lirhali irhegeko lihyâhya eryo nkuyandikîre, ci liryâ rhwayôrhaga rhujira kurhenga aha murhondêro, - nkuhûnyire nti rhuzigirane. ⁶ Obuzigire bubà omu kushimba amarhegeko gâge. N'irhegeko lirhanzi, nka kulya mwabwîra-gwa kurhenga aha murhondêro, kuli kuyôrha muzigirana.

Abashombanyi ba Kristu

⁷ Bulya igulu lyazûsiremwo bakanywesi mwandu, barhayêmêra oku Yezu Kristu acîjizire muntu. Y'oyo ye Kanywesi, ye na Antikristu! ⁸ Mucîlange, mulek'irhuma ebi rhwakolîre byafabusha, ci muyish'ihâbwa oluhembo luna-kwânîne. ⁹ Ngasi yêshi orhananîra oku nyigîrizo za Kristu, akazirhalusa, oyo erhi arhali na Nyamuzinda. Osêra kuli ezo nyigîrizo, oyôla yeri na Nyamuzinda Îshe n'Omugala. ¹⁰ Erhi hankajira owammuyishira arhanadwîrhi ezi nyigîrizo, murhamuyankiriraga aha mwinyu, munamanye mwankamulamusa. ¹¹ Bulya owamulamusa erhi amashangîra ebijiro byâge bibî.

Ishwinjiro ly'ebinwa

¹² Binji ncigwêrhe nankammubwîzire, ci naderha nti ntakolêsa akaradasi n'obwîno. Nangâlîre nti nâyisha emwinyu, rhushambâle n'akanwa ly'obushagaluke buyûshûka. ¹³ Abâna ba Mwâlî winyu Mwîshogwa bamulamusize.

AMARUBA GA KASHARHU GA YOWANE

1

AMARUBA GA KASHARHU GA YOWANE

Omusingo

¹ Nie ono, Kamîra, kuli mwîra wâni Gâyo, nzigira okuli. ² Muzigirwa wâni, nkulongîze nti byoshi bikubêre, ozibuhe omu mubiri nk'oku ozibuhire omu murhima.

Yowane akunga Gâyo

³ Nasîmire bwenêne erhi mbona bene wîrhu bayisha n'erhi nyumva bahamîriza oku osêzire oku by'okuli, oku oshimba okuli omu lugendo lwâwe. ⁴ Ntâ kundi kwankansîmîsa kulusha okuyumva oku abâna bâni bashimba okuli. ⁵ Mwîra wâni, kw'okola nka muntu okwânîne okucîkubagirwa omu kujira ebi odwîrhe wajirira bene wîrhu, ciru bakabà bigolo. ⁶ Bakungîre obuzigire bwâwe omu ndêko y'abemêzi. Wâjira kwinjâ erhi wankabashanira olwîko nk'oku binashingânîne omu masù ga Nnâmahanga. ⁷ Bulya barhenzire emwâbo Izîno Iya Nyakasane lirhuma, na ntâ kantu abapagani bàbahîre. ⁸ Kuziga rhw'ono rhukwânîne rhuyankirire abantu ba bene abo, Iyo rhurhabâlana okukolera okuli.

Olugendo lubî Iwa Diyotrefi

⁹ Nayandikîre Ekleziya, ci Diyotrefi olonza okubâmwo wa burhanzi arharhuyankirira. ¹⁰ Co cirhumire, erhi nankisha, nanamulongôza oku bijiro byâge n'oku binwa bibî akaz'irhuderhera. Arhanali hoshi aho: arhankaderha mpu ayankirira bene wîrhu, n'abalonza okubayankirira, anakabahanza, abarhenze omu Ekleziya. ¹¹ Mwîra wâni, orhashimbaga olwiganyo lubî, ci oshimbe o-lwîganyo lwinjâ. Ojira aminjâ ali wa Nyamuzinda; naye ojira amabî erhi a-rhabonaga Nyamuzinda.

Olugendo lwinjâ Iwa Demetriyo

¹² Demetriyo yêhe, boshi kukunga bamukunga, ciru n'Okuli nakwo kunamukunge. Nîrhu rhumuderhîre obuhamîrizi, nâwe wêne omanyire oku obuhamîrizi bwîrhu buli bw'okuli.

Ebinwa by'okufundika

¹³ Binji ncigwêrhe nankakubwîzire, ci ntalonzizi okukolêsa obwîno n'akalamu. ¹⁴ Nnangâlîre nti rhuli hôfi rhubonane, rhushambâle n'akanwa. ¹⁵ Omurhûla kuli we! Abîrhu mpu asinge. Olamuse abîrhu, ngasi muguma omu izîno lyâge.

AMARUBA GA YÛDA

1

AMARUBA GA YÛDA

Omusingo

¹ Yûda, mwambali wa Yezu Kristu, mwene wâbo Yakôbo, oku nshâgi ntonyi muli Nyamuzinda Îshe zalangagwa erhi Yezu orhuma. ² Obwonjo n'obuholo, n'obuzigire bigandâze muli mwe!

Ecirhumire ayandika aga maruba

³ Bîra bâni, ene mbâ ndwîrhe nalonza okummuyandikira nti mmubwîre ebinwa by'obucire bwîrhu rhweshi, lêro nanacibona nkola ngwâsirwe okummuyandikira nti mmuhanûle lyo mulwîra obuyêmêre abatagatîfu bashobôlaga kwa lwoshi oku caligumiza. ⁴ Bulya hali abantu bammushesherîremwo bufunda-funda; balya batwîrîrwe olubanja kurhenga mîra: eyo mihera ekahindula engalo ya Nyamuzinda wîrhu eyijire masîma ga mubiri, ekâhakana Nnâhamwîrhu muguma yêne na Nyakasane Yezu Kristu.

Abîgîriza b'obunywesi n'obuhane bânahâbwe

⁵ Ciru akabâ mwayigîrizîbwe ebyo byoshi caligumiza, nnonzize okummukengêza oku Nyakasane, erhi abâ amalîkûza olubaga lwâge amanalurhenza omu cihugo c'e Mîsiri, enyuma ly'aho aherêrekeza ababulaga bwayêmêra . ⁶ Nabo bamalahika babulaga okukenga obukulu bwâbo, ci barhenga aha mwâbo, abahizire omu nkoba z'omwizimya gw'ensiku n'amango, mpu balingire-mwo olubanja lw'Olusiku lukulu. ⁷ Sodom na Gomora n'ebishagala by'eburhambi kwo na kwo: nabo bagwîra okuhusha n'okushimba ebiremwa birhali bya bwôrhere buguma n'obwâbo , bahinduka lwîganyo lw'obuhane bw'omuliro gw'ensiku n'amango. ⁸ Abo bantu nabo kwo na kuguma: omu isirhe Iyâbo, banakâsherêza emibiri yâbo, bagayaguze obukulu bwa Nyakasane, banalogorhere ebiremwa by'irenge. ⁹ Malahika mukulu Mikaheli erhi ajîsa shetani mbaka anamujîsa kadali oku mubiri gwa Mûsa, arhaderhaga mpu akamubwîra akanwa k'okumulogorhera, ci anaciderha, erhi: «Nyakasane akuhane! » ¹⁰ Ci bôhe banajâcire ebi barhamanyiri, n'ebi bayishi n'obwôrhere bwâbo bw'ecinya-mubiri kula ensimba zirhajira bukengêre zinayôrha, biri bya kubaherêrekeza. ¹¹ Bali bahanya! bulya bâshimbire enjira ya Kayini, bacîyôha omu kuhabuka kwa Balaamu erhi kulonz'iyunguka kurhuma, bâhungumukira omu bugoma bwa Korè. ¹² Abo bantu bo bakâzinza amadinye ginyu g'ecinyabuguma. Nka balya, barhabâ nshonyi, na ntâ cindi bakengêra okurhali kuyunjuza amada gâbo. Kwo bali nka bitû birhalimwo nkuba bidwîrhe byayehûlwa n'empûsi; eri mirhi ya canda erhalikwo malehe, efîre kabiri enakundusire! ¹³ Eri mivumba mikali y'omu nyanja edwîrhe yarhengamwo omufula gw'enshonyi zâyo; ziri nyenyêzi zihabusire zidwîrhe zalingwa na nyandumâ w'ensiku n'amango! ¹⁴ Ka-ndi bo Henoki, shakulûza wa kali-nda kurhenga Adamu, alêbaga erhi aderha, erhi: «*Loli oku Nyakasane ayishire n'ebihumbi n'ebihumbi by'abatagatîfu bâge*, ¹⁵ mpu atwîre abantu boshi olubanja, anayagîrize emihera yoshi oku bijiro bibî bâkozire n'oku binwa by'ebijâci abo banya-byâha b'emihera bamuderhîre». ¹⁶ Babâ bantu bakâyôrha bacîduduma, ntâ mango basîma, emunda iralâ libahesire yo banajâ, omu kanwa kâbo nderho za bucîbone zirhengamwo,

banakalimîriza abantu mpu babarhôlekwo obunguke.

Ahanûla abemêzi

¹⁷ Ci mwêhe, bîra bâni, mukengêre ebinwa byalêbagwa n'entumwa za Nnawîrhu Yezu Kristu.

¹⁸ Ka barhammubwîraga oku omu nsiku nzinda hayish'ibà abantu basîma okugayaguza abâbo, abakashimba iralà ly'obubî bwâbo? ¹⁹ Bâbo bo bakammulerhamwo okuciberûlamwo, bantu bashimba obwôrhere bwâbo bw'ecinya-mubiri, Mûka Mutagatîfu arhababâmwo.

Irhegeko ly'obuzigire

²⁰ Ci mwêhe, bazigirwa bâni, musimbane omu bûbake buyûbasirwe oku ciriba c'obuyêmêre bwinyu butagatîfu lwoshi, mushenge muli Mûka Mutagatîfu ²¹ munabêre omu buzigire bwa Nnâmahanga, muyôrhe mucîrheganyize okuyankirira olukogo lwa Nnawîrhu Yezu Kristu, omu buzîne bw'ensiku n'amango. ²² Abadwîrhe barhindira, mubarhabâle bayêmêre; ²³ abandi, mubacize, mubayôkole omu muliro; abandi bôhe mubafe bwonjo, ci erhi munayôbohire, mugaye ciru n'omwambalo guzinzîbwe n'omubiri gwâbo.

Irengi kuli Nyamuzinda emyâka n'emyâka!

²⁴ Ayâgirwe Olya ogwêrhe obuhashe bw'okummulanga murhahirime n'okumuyîmanza embere z'irengi lyâge buzira izâbyo omu bushagaluke! ²⁵ Kuli oyo Nyamuzinda muguma yêne, Muciza wîrhu, oku bulagizi bwa Yezu Kristu Nnâhamwîrhu, irengi, obukuze, oburhegesi n'obuhashe, kurhenga embere igulu liremwe, na buno, n'emyâka n'emyâka! Amen.

AMAFULÛLO

Enshokolezi

Amafulûlo kwo kuderha kufulûla erhi kumanyîsa akantu kafulike, kwo kubera ihwe. Ciri citabu cirimwo ebinwa by'okumanyîsa Yezu, ebinwa by'okucîmanyîsa kwâge. Ci ebyo binwa biri bya bulêbi; co cinarhuma ecitabu c'Amafulûlo cirhabà cirembu omu kucihugûla n'okucirhimanya bwinjâ, bulya obulêbi bwâco burhayalagiri bunalimwo binji byacyiyisha. Amafulûlo gayandikagwa na Mutagatîfu Yowane, oku ngoma ya Domisiyano, mwâmi w'e Roma, hôfi h'omwâka gwa 95, erhi alulizîbwe oku cirhwa ca Patimosi - bilometro 70 kurhenga e Efezi -«erhi Luderho Iwa Nyamuzinda n'obuhamîrize bwa Yezu birhuma» (1,9). Eci citabu cizinda omu Bibliya buli bulêbi na buhamîrize oku Nnâmahanga arhatwa omu muhigo gwâge. Erya Myanzi y'Akalembe, Nnâmahanga alagnyagya oku Iburha ly'Omukazi lyânacihime Shetani Njoka ya mîra (Murh 3, 15), yamâyûnjulira omu kuhimana kw'Omwâna-buzi (Maf 14; Maf 19-22.

EBIGABI BIRIMWO

Enshula-myanzi: cigabi 1, 1-20

I. Amaruba oku Ekleziya nda z'omu Aziya: c. 2, 1-3, 22

II. Obulêbi buyêrekîre olubanja luzinda: c. 4, 1-11, 19

III. Okulibuzibwa kw'Ekleziya n'okuhima kwa Kristu: c. 12, 1-20, 15

IV. Yeruzalemu muhyâhya omu bukuze bw'empingu: c. 21, 1-22, 5

Ishwinjiro: c. 22, 6-21

1

AMAFULÛLO

Enshula-myanzi

¹ Okucîmanyîsa^m kwa Yezu Kristu ahâbagwa na Nyamuzinda, mpu ayêreke abambali ebiri hôfi bibè. Ako kanwa akamanyîsa erhi arhumira omwambali Yowane malahikaⁿ. ² Naye Yowane ye wayishirig'ihamîriza oluderho Iwa Nyamuzinda n'ebinwa bya Yezu Kristu, nk'oku anabwîne kwoshi. ³ Iragi lyâge owasoma n'owayumva ebinwa by'obu bulêbi, akanabishimba oku biyandisirwemwo; bulya amango^o gakola gali hôfi!

I. Yowane ayandikira Ekleziya nda z'omu Aziya

Omusingo

⁴ Yowane oku Ekleziya nda ziri omu Aziya. Enshôkano n'obuholo bimmugabirwe na

^m**1.1** : Okucîmanyîsa: kumanyîsa erhi kufulûla akanwa kafulike. Kubera ihwe. Co citabu cirimwo ebinwa by'okumanyîsa ebifulike n'ebyâyisha.

ⁿ**1.1** : Malahika: muganda ohêka omwanzi gwa Nyamuzinda.

^o**1.3** Amango gali hôfi: Olusiku lw'okugaluka kwa Mwâmi Yezu.

Nyamubâho, ye wanayôrhaga ahabà, ye wanish'iyisha, n'erya Myûka^p nda ebêra embere z'entebe yâge, ⁵ na Yezu Kristu, muhamîrizi w'okucîkubagirwa, Nfula y'abafire, na Mwâmi mukulu w'abâmi b'igulu. Ayâgirwe mâshi Oyo orhuzigira anashuka ebyâha bîrhu omu mukò gwâge, ⁶ arhuyîmika anarhujira badâhwa b'Îshe Nyamuzinda! Kuli ye irenge n'oburhegesi emyâka n'emyâka! Amen. ⁷ Lâba oku ayishire omu bitù, na nt'isù lirhâmubonè, ciru n'abamutumirhaga; n'amashanja g'en'igulu goshi gâmulakira. Nêci! Amen! ⁸ Nie Alfa^q, nie na Omega kwo Nyakasane Nyamuzinda adesire, Nyamubâho, owayôrhaga ahabà, n'owayish'iyisha, Ogala-byoshi.

Yowane arhumwa mpu ayandikire Ekleziya nda

⁹ Nie ono Yowane, mwene winyu, oshangîra ninyu amalibuko n'obwâmi, n'obuzibu muli Yezu, nabîre ndi oku cirhwa mpu co Patimosi erhi luderho lwa Nyamuzinda n'obuhamîrize bwa Yezu birhuma, ¹⁰ lwâli lwa Nyakasane, banacingurumana, nayumva izù linene, liri nka lya mushekera, lyayâkûza enyuma zâni, erhi: ¹¹ «Ebi wâbona, obiyandike omu citabu, onabirhumire ezi Ekleziya nda: Efezi, Simirna, Pergamo, Tiyatira, Sardi, Filadelfiya na Laodiceya». ¹² Nanacihindamuka nti ndole eryôla izù lyakazâg'inderhesa. Erhi mbà namâhindamuka, nabona binâra nda bya masholo, ¹³ n'ekarhî k'ebyo binâra nda by'amasholo, nabona oshushire Mwene-omuntu, erhi ayambîrhe ecishûli, azongîze n'omukaba gw'amasholo omu cifuba. ¹⁴ Irhwe lyâge n'emviri zâge erhi biri byêru nka bwôya bwa cibuzi cêru, nka kula olubula luyôrha; amasû gâge erhi gali nka ngulumira ya muliro; ¹⁵ amagulu gâge erhi gashushire omulinga omu cibêye, n'izù lyâge erhi liri nka mululumo gwa mîshi manji. ¹⁶ Omu kuboko kulyo âli afumbasire nyenyêzi nda, n'omu kanwa kâge mwâli mudwîrhe mwanyonyôka engôrho ya môji abiri; n'obusû bwâge erhi budwîrhe bwalangashana nka kulyâla izûba lyabasha bwenêne limoleka. ¹⁷ Erhi mmubona, nacîrhimba aha magulu gâge, nâbà nk'ofire. Anacimpumakwo n'okulyo kwâge, ambwîra, erhi: «Orhayôbohaga: nie Murhanzi, nie na Muzinda, ¹⁸ nie na Nn'obuzîne. Nal'infire, lêro niono nkola nzîne kuhika emyâka n'emyâka; n'enyigulo z'olufû n'ez'ekuzimu nie nzigwêrhe. ¹⁹ Kuziga ebi wâbona, obiyandike: ebiri buno n'ebyâbà enyuma ly'ebi. ²⁰ Ihwe ly'enyenyêzi nda wabonaga omu kuboko kwâni kulyo n'ebinâra nda ly'eri: nyenyêzi nda bo bamalahika b'Ekleziya oku ziri nda, n'ebinâra nda zo Ekleziya nda.

2

Amaruba marhanzi mpu garhumwe e Efezi

¹ Malahika w'Ekleziya y'e Efezi omuyandikire, erhi: «Kwo adesire ntyâla olya ofumbasire nyenyêzi nda omu kuboko kwâge kulyo, okâyisha alà-mbagira ekarhî ka binâra nda bya masholo. ² Ebijiro byâwe mbimanyire, oku oluha kwoshi n'oku ozibuha; mmanyire oku orhankahash'ilemba ababî, n'oku balya bacîderha ntumwa n'obwo barhalizo wabarhangwîre, washanga bali banywesi. ³ N'oburhwâli we nnabwo: wababîre buzira kurhama erhi izîno lyâni lirhuma. ⁴ Ci kwônene nkutumuzize kulya kubà walesire obuzigire wali ogwêrhe burhanzi. ⁵ Mâshi okengêre ngahi warhenzire wajà wahirima! Ocîyunjuze, onashubîrre olugendo lwâwe lwa burhanzi'. Akabà nanga, nâkuyishira, nshegûle ecinâra câwe aha ciri, okabula bucîyunjuza. ⁶ Ci nkusîmira kulya kubà orhahimwa kushomba ebijiro by'abashimbûlizi ba Nikola^s, nâni

^p**1.4** : Eyo Myûka nda anabà Mûka Mutagatîfu, nshôko y'enshôkano nda; kandi erhi Bamalahika nda bakulu.

^q**1.8** : Alfa, yo mparafu ntanzi y'olufabè lw'ecigereki; na Omega, yo mparafu nzinda. «Nie Alfa, nie na Omega». kwo kuderha, erhi: «Nie murhanzi nie na muzinda»,

^r**2.5** : Ekleziya y'e Efezi yo yali ekulîre ezabo omu Aziya. Bakabà barhacîyunjuzizi, Efezi yaheza obwo bukulu bwâyo, ciru enafanande.

^s**2.6** : Banyantwaza-kwâbo hakâg'ishimba engeso zirhali zo.

ntanabikwirirwa». ⁷ Ogwêrhe amarhwîri ayumve oku Mûka abwîzire Ekleziya: «Owânahime, nayamulîse oku murhi gw'obuzîne bubà omu hantu h'amasîma ga Nyamuzinda».

Amaruba ga kabiri mpu gajè e Simirna

⁸ Malahika w'Ekleziya y'e Simirna omuyandikire, erhi: «Kwo adesire ntyâla Murhanzi na Muzinda, owabàga amâfà agal'inashubiramwo omûka. ⁹ Mmanyire amalibuko gâwe n'obukenyi bwâwe - ci oli muhîrhi! - n'ebijâci ojâcirwa na balya bacîhamba mpu Buyahudi, n'obwo barhali bo, ci ndêko ya Shetani^t. ¹⁰ Orhayôbohaga ebi wayish'ibabala. Alà oku Shetani akol'ikwêba baguma muli mwe omu mpamikwa, mpu ammurhangule, mwanayûsa nsiku ikumi^u erhi kurhindibuka mudwîrhe mwarhindibuka. Ozibuhe, osêre kuhika okufà, nâni nayakuhe ishungwè ly'obuzîne». ¹¹ Ogwêrhe amarhwîri ayumve oku Mûka a-bwîzire Ekleziya: «Owânahime, olufù lwa kabiri^v lurhamujire kurhi».

Amaruba ga kasharhu mpu garhumwe e Pergamo

¹² Malahika w'Ekleziya y'e Pergamo omuyandikire, erhi: «Kwo adesire ntyôla olya ofumbasire engôrho ya mwôji abiri. ¹³ Ntahabiri aha oyûbaka; ho entebe ya Shetani ebà. Izîno lyâni oligwêrhe buzibu, orhanahakanaga bwanyêmêra, ciru na mwo zirya nsiku omuhâmîrizi wâni w'okunali Antipa anigira-gwa emwinyu, eyo munda Shetani ayûbaka^w. ¹⁴ Ci kwônene ngwêrhe bityanguli nkutumuzize: eyo mwâwe ogwêrheyo abashimba enyigîrizo za Balamu, olyâla wayigîrizagya Balaka okuhira omurhego omu njira ya bene-Israheli, mpu balye enyama zarherekîrwe abazimu banahushe. ¹⁵ Na ntyo ogwêrhe nâwe abakulikira enyigîrizo z'abashimbûlizi ba Nikola. ¹⁶ Nêci, obâge wacîyunjuza! Akabà nanga, nkolaga nâkuyishira, ahôla mbalwîse n'engôrho y'ekanwa kâni». ¹⁷ Ogwêrhe amarhwîri ayumve oku Mûka abwîzire Ekleziya: «Owânahime, nâmuhe amâna^x gafulisirwe, nnamuhè ehibuye^y hyêru hiyandisirwekwo izîno lihyâhya^z, n'eryo izîno ntà wundi oliyishi aha nyuma ly'olihâbirwe».

Amaruba ga kani mpu gajè e Tiyatira

¹⁸ Malahika w'Ekleziya y'e Tiyatira omuyandikire, erhi: «Kwo adesire ntyâla Mugala wa Nyamuzinda, olya ogwêrhe amasû gali nka ngulumira ya muliro, n'amagulu gashushire amarhale. ¹⁹ Mmanyire olugendo lwâwe, obuzigire bwâwe, obuyêmêre bwâwe, omukolo gwâwe n'obushiru bwâwe, ntanahabiri oku ebijiro byâwe binjà byajà byayûshûka. ²⁰ Ci kwônene nkugayire kulya kubà wayêmêrîre olya mukazi Yezebeli okâcîderha mulêbi-kazi, mpu arhebe bambali bâni anabayigîrize okuhusha n'okulya enyama zarherekîrwe abazimu. ²¹ Namuhîre amango nti abè acîyunjuza, ci arhalonza agokôle okuhusha^a kwâge. ²² Alà oku nkola nâmuhebza oku ncingo^b, n'abîra bâge bahusha bo naye mbarhogeze omu malibuko manji, bakabà

^t**2.9** : Abemêzi b'e Simirna bali bakenyi oku by'en'igulu, ci omu murhima bàlî bagale, bulya obuzîne bwa Nnâmahanga bugandâzize muli bo.

^u**2.10** : Nsiku ikumi, kuli kuderha nsiku nsungunu.

^v**2.11** : Olufù lwa kabiri: okukwêbwa omu muliro gw'ensiku n'amango.

^w**2.13** : Ecishagala ca Pergamo càlî cishagala cirhanzi omu kushenga n'okuharâmya abazimu.

^x**2.17** : Ago mâna bwo Bukaristiya burhuhâ obuzîne burhafà.

^y**2.17** : Ehibuye hyêru: obwêru co cimanyîso c'obuzîne n'obushagaluke, nalyo ibuye liri lya kuyandikakwo.

^z**2.17** : Eryo izîno lihyâhya liri lya kumanyîsa obwôrhere buhyâhya bw'abâhimane. Omukristu arhabà muntu kwône, ci ashangîra obwôrhere bwa Nyamuzinda muli Yezu Kristu.

^a**2.21** : Okuhusha kuli kucirhenzakwo Nnâmahanga n'okushimba ebiremwa; kanji omu Ndagâno ya Mîra, kuli kuvuna irhegeko lirhanzi erhi erya kali-ndarhu.

^b**2.22** : Amurhumire amalumwa n'endwâla.

barhaciyunjuzizi ebijiro byâbo. ²³ N'abâna bâge^c boshi nâbayirha, bafè; ntyo Ekleziya zoshi zimanye oku nie Nyamuzinda oyishi ebiri omu nsiko n'omu mirhima; nanayish'ilyûla ngasi muguma muli mwe nk'oku ebijiro byâge binakwânîne. ²⁴ Ninyu mwe b'e Tiyatira, mwe murhabâmwo ebyo, mwe murhishi ago «mahwe ga Shetani»^d, gwârhi bône, ntà-mmubarhuze gundi muzigo; ²⁵ ci ehi mugwêrhe^e, muhigwârhe buzibu kuhika nyishe. ²⁶ Owânahime akanankolera bwinjà kuhika olusiku luzinda, nâmuha obuhashe bw'okurhegeka amashanja: ²⁷ agayâbule n'ehirhi hy'ecûma, gavungunyuke nka kulya ebintu byajiragwa n'ibumba bivungunyuka! ²⁸ Obwo buhashe nâni Larha wabumpâga. Nâmuha n'Enyenyêzi y'esêzi^f. ²⁹ Ogwêrhe amarhwîri ayumve oku Mûka abwîzire Ekleziya!

3

Amaruha ga karhanu mpu garhumwe e Sardi

¹ Malahika w'Ekleziya y'e Sardi omuyandikire, erhi: «Kwo adesire ntyâla olya ojira Myûka nda ya Nyamuzinda na nyenyêzi nda. Ebijiro byâwe mbimanyire: mmanyire oku liri izîno mpu ozîne, ci oli mufû! ² Zûka, okomeze obuzîne ocisigalîne bwâli bwamâfâ; bulyâla omu masû ga Nyamuzinda wâni ebijiro byâwe ntabwîni oku biri bimâna! ³ Okengêre kurhi wahîrwe oluderho lwa Nyamuzinda na kurhi waluyumvîrhe; olubîkirire onaciýunjuze. Bulya okabà orhali masû, nâyisha nka cishambo, orhânamanye mangaci nâkurhindakwo. ⁴ Ci kwônene aha Sardi ogwêrheho bantu baguma barhazinzagya emyambalo yâbo. Abo, nêci, bayish'igenda haguma nâni omu myambalo myêru, bulya bakukwânîne. ⁵ Owânahime naye ayish'iyambikwa emyambalo myêru; n'izîno lyâge ntà mango nâlizaze omu citabu c'obuzîne; nânayish'ibà muhamîrizi wâge embere za Larha n'embere za bamalahika bâge». ⁶ ogwêrhe amarhwîri ayumve oku Mûka abwîzire Ekleziya!

Amaruba ga kali-ndarhu mpu gajè e Filadelfiya

⁷ Malahika w'Ekleziya y'e Filadelfiya omuyandikire, erhi: «Kwo adesire ntyâla Omwimâna, Nn'okuli, oly'ojira akahamikizo ka Daudi: ohamûla olurhankacihamikwa, onahamika olurhankacihamûlwa. ⁸ Ebijiro byâwe mbiyishi. Alà oku lumvi lwigule⁹ mpebire embere zâwe, na ntâye wankahash'iluyigala; bulya obuhashe bwâwe buli bunji, wanabul'ilanga ebinwa byâni, n'izîno lyâni orhalihakanaga. ⁹ Nkolaga nakuhâkw'erya engabo ya Shetani, balyâla bacihamba mpu bali Buyahudi, n'obwo barhalibo: kubêsha babêsha. Nkolaga nabalêrha, bayish'ifukama aha magulu gâwe, banamanye oku nkurhonyize. ¹⁰ Kulya kubà walanziye akanwa nammusigiraga nti murharhamaga, nâni nkolaga nâkulanga oku mango g'amarhangulo^h gacihonda oku igulu lyoshi mpu garhangule abantu b'omu igulu. ¹¹ Ntârham'iyisha; ehi ogwêrhe, ohigwârhe buzibu, halek'ijira owakunyaga ishungwè lyâwe. ¹² Owânahime, nâmujiira ashube mutungo omu luhêro lwa Nyamuzinda wâni, arhakanacihozo okugulu embuga bundi. Nâmuyandikakwo izîno lya Nyamuzinda wâni n'izîno ly'Olugo lwa Nyamuzinda wâni - Yeruzalemu muhyâhya wamanukaga emalunga emwa Nyamuzinda wâni - n'izîno lyâni lihyâhya». ¹³ Ogwêrhe amarhwîri ayumve oku Mûka abwîzire Ekleziya!

Amaruba ga kali-nda mpu garhumwe e Laodiceya

^c**2.23** abâna bâge: Abashimbûlizi bâge.

^d**2.24** : Amahwe ga Shetani zo nyigîrizo z'abaganda bâge.

^e**2.25** ehi mugwêrhe: Obuyêmêre bwinyu n'obuzîne bwa Nnâmahanga buli omu mirhima yinyu.

^f**2.28** : Enyenyêzi y'esêzi, ye Yezu Kristu yêne.

^g**3.8** : Kwo kuderha oku oyêmêrîrwe okuyigîriza Emyanzi y'Akalembe hoshi hoshi buzira cihanzo.

^h**3.10** marhangulo: Ago marhangulo gayandisirwe omu bigabi 8-9 na 16.

¹⁴ Malahika w'Ekleziya y'e Laodiceya omuyandikire, erhi: «Kwo adesire ntyâla Nêci-ntyô^j, omuhamîrizi w'okuli na mwîkubagirwa, imerero ly'ebiremwa bya Nyamuzinda. ¹⁵ mmanyire ebijiro byâwe: nyîshi oku orhali muholo orhanali mudûrhu! ¹⁶ Ci bulya wamâbâ wa bîkàngà, orhadûrhubîri orhanahoziri, nkolaga nakushala ontenge ekanwa! ¹⁷ Kâli kw'odesire, erhi: «Ndi muhirhi, ndugîrwe, na ntâco ndagîrerekwo! K'orhamanyiri oku we hanyagîre, oku oli wa kubêrwa lukogo, oli mukenyi, oli mpûrha anali mushugunu! ¹⁸ Yumva nkuhanûle! Oyîshe ongulire amasholo gacêrîre eciko^j, ly'oshuba muhirhi, n'emyambalo myêru, oyambale, enshonyi z'obushugunu bwâwe zilek'ikubumba; ogule n'omushogolera, okamûlire omu masû, ly'obona. ¹⁹ Niehe abansîma bo nkalihira, bo nampana^k. Omalage obushiru onacîyunjuze! ²⁰ Alâ oku nyimanzire aha lumvi, nandwîrhe nakomamba. Hakajira owayumva izû lyâni akananyigulira, nanajâ omu mwâge, bijingo ndîremwo haguma naye, naye alîre haguma nâni^l. ²¹ Owânahime, namuhâ atamale oku ntebe yâni haguma nâni, nka kulya nâni nahimaga, naj'itamala rhwe na Larha oku ntebe yâge». ²² Ogwêrhe amarhwîri ayumve oku Mûka abwîzire Ekleziya!»

4

II. Obulêbi

Entebe ya Nyamuzinda omu mpingu

¹ Aha nyuma ly'ebyo nanacibona olumvi lwigule omu malunga na liryâ izû narhangag'iyumva burhanzi lyanderhesa, liri nka mushekera, lyambwîra, erhi: «Yinamukira hanôla nkuyêreke ebikwânîne bibè aha nyuma ly'okwo». ² Ho n'aho banacingurumana. Nabona entebe edêkerîzwe omu malunga, na kuli eyo ntebe nabona otamîrekwo. ³ Owali otamîre kw'eyo ntebe âli ashushire nk'ibuye lya nshangabuye nîsi erhi nka njuma ndukula; n'omutirigongo gushushire kulya enjuma y'akasi eyôrha, gwâlî guzungulusire eyo ntebe. ⁴ Nabona zindi ntebe makumi abiri n'ini zizungulusire eyo ntebe, na Bagula makumi abiri na bâni bazibwârîrekwo, erhi bayambîrhe emyambalo myêru n'amashungwê g'amasholo oku irhwe lyâbo. ⁵ Ebwa ntebe yakazâg'irhenga orhumêmê, n'amazû, n'emilazô; erhi na rhumole nda rhudwîrhe rhwagulumira embere z'e-ntebe: yo erigi erya Myûka nda ya Nyamuzinda eyo. ⁶ Aha mbêre z'eyo ntebe erhi hali eri nka nyanja eshushire ak'ibuye lyâgeramwo amasû. N'aha karhî k'entebe n'eburhambi bwâyo erhi hali Nsimba ini ziyunjwîre masû embere n'emugongo. ⁷ Ensimba ntanzi eshushîne n'entale; ensimba ya kabiri eshushîne n'akanina; ensimba ya kasharhu egwêrhe obusû buli nka bwa muntu; n'ensimba ya kani eshushîne n'enyunda edwîrhe yabalala. ⁸ N'ezo nsimba ini zigwêrhe ngasi nguma byûbi ndarhu, zinayunjwîre masû omu marhambi n'omu ndalâlâ, zirhahusa okuderha mûshi na budufu, mpu: «Mwimâna, Mwimâna Nyakasane Nyamuzinda, Nnâmahanga Ogala-byoshi, Nyamubâho, Oyôr'h'ahabâ, n'Owayish'iyisha».

⁹ N'oku ezo nsimba zakâhâ otamîre oku ntebe n'Ozîne emyâka n'emyâka irenge n'obukuze, zânamuvuga omunkwa, ¹⁰ balya Bagula makumi abiri na bâni bakaz'icîkwêba aha magulu g'otamîre oku ntebe, banakaz'iharâmya ozîne e-myâka n'emyâka, banakwêba amashungwê gâbo embere z'entebe n'okuderha, mpu: ¹¹ «Nnawîrhu Nyamuzinda, oshingânîne ohâbwe irenge, n'obukuze, n'obuhashe, bulya we walemaga ebintu byoshi, n'oku bulonza bwâwe byâr'hondêraga okubâho byanalemwa».

^j**3.14** : Yezu Kristu ye Nêci-ntyô (Amen), bulya ye Nn'okuli, arhatwa omu kanwa kâge.

^j**3.18** : Ago masholo gacêrîre eciko; bwo buhirhi bw'okuli, bwo buzîne bwa Larha Nyamuzinda Kristu arhudwîrhire.

^k**3.19** Abansîma bo nkalihira...: Mig 3.12.

^l**3.20** : Okulîra haguma ciri cimanyîso c'obwîra bw'okunali.

5

Ecitabu cizirike

¹ Okuhandi, omu kulyo kw'olya otamîre oku ntebe, nanacibona ecitabu ciyandike omu ndalâlâ n'emugongo; erhi ciri cizirike na biziriko nda. ² Na-bona malahika muzibu adwîrhe ayâkûza n'izû linene, erhi: «Ndi okwânîne okubungûla ecitabu, anashanûle ebiziriko bicizirisire?» ³ Oli emalunga, oli en'igulu, oli omu kuzimu, ntâye wankashash'ibungûla eco citabu, nîsi erhi okucilolakwo. ⁴ Nâni nanacilaka omulenge obwo, kulya kubà ntâye babwîne okwânîne okubungûla eco citabu n'okucilolakwo. ⁵ Okubundi muguma muli ba-lya Bagula anacimbwîra, erhi: «Orhalake: alà oku Entale y'omu mulala gwa Yûda, Mwene-Daudi, yahimire; ye wabungûla ecitabu, n'orhuhamikizo rhwâco oku rhunali nda arhuhamûle».

⁶ Okuhandi, aha karhî k'entebe n'aka zirya Nsimba ini na balya Bagula, nanacibona Omwâna-buzi ayîmanzire, ali nka munige. Ali agwêrhe mahembe nda^m na masû nda; yo erya Myûka nda ya Nyamuzinda akarhuma omu igulu lyoshi. ⁷ Anaciyisha, ayanka ecitabu câli omu kuboko kulyo kw'olya otamîre oku ntebe. ⁸ Erhi abà amâyanka ecitabu, zirya Nsimba ini na balya Bagula makumi abiri na bâni bacîkwêba oku idaho embere z'Omwâna-buzi, erhi bafumbasire ngasi muguma olulanga n'orhubêhê rhw'amasholo rhuyunjwîre mavurha ga mugavu; ezo zo nsengero z'abatagâtîfu. ⁹ Erhi banadwîrhe bayimba olwimbo luhyâhya, mpu:

«Nêci, okwânîne oyanke eci citabu
onahamûle orhuhamikizo rhwâco,
bulya wanizirwe, warhucungwîre n'omukò gwâwe,
warhuhà Nyamuzinda, rhwe b'omu ngasi mulala,
n'omu ngasi lulimi luderhwa, n'omu ngasi ishanja,
n'omu ngasi cihugo,
¹⁰ wanarhujira bwâmi bwa Nyamuzinda wîrhu na badâhwa bâge,
n'igulu rhwe rhwaliyîmemwo».

¹¹ Nashub'ibona nanayumva izû lya Ba-malahika mwandu mwandu bâli bazungulusire entebe, n'erya zirya Nsimba na balya Bagula; bâli rhulorho n'orhulorho na bihumbi n'ebihumbi,
¹² banakâg'iderha n'izû linene, mpu:

«Omwâna-buzi wanigagwa
akawânine ahâbwe obuhashe,
n'obuhirhi, n'obushinganyanya,
n'obuzibu, n'obukenge,
n'irenge, n'obukuze!»

¹³ Na ngasi biremwa binabà omu malunga, n'en'igulu, n'omu kuzimu, n'omu nyanja, n'ebibâho byoshi byoshi, nayumva byaderha, mpu:

«Otamîre oku ntebe n'Omwâna-buzi bahâbwe obukuze,
n'obukenge, n'irenge, n'obuhashe omu myâka n'emyâka!»

¹⁴ Na zirya Nsimba ini zakâderha, mpu:

^m**5.6** : Amahembe nda gali cimanyîso c'obuhashe bwa Kristu; n'amasû nda gayêrekana obumanye bwâge burhajira lugero.

«Amen!»

N'Abagula bakâcikweba oku idaho mpu baharâmye.

6

Omwâna-buzi ahamûla rhuhamikizo ndarhu

¹ Okubundi nabona Omwâna-buzi ahamûla akahamikizo karhanzi muli rhulya nda, nanayumva Nsimba nguma mwo zirya nda yayakûza n'izû liri nka lya mulazo, erhi: «Yisha!» ² Nanacibona eciterusi c'akêru, n'ocidahirekwo erhi afumbasire omuherho. Bamuhêreza ishungwê; agenda ahimire, mpu ashub'ij'ihimana. ³ Erhi abalaza akahamikizo ka kabiri, nyumva Ensimba ya kabiri, erhi: «Yisha!» ⁴ Ecindi citerusi canacihuluka, cidukula nk'isêsè, n'owali ocitamîrekwo bamuhà obuhashe mpu arhenze omurhûla omu igulu, abantu bayîrhane bône na bône; bàmuha n'engôrho nênenè.

⁵ Erhi abalaza eciziriko ca kasharhu, nayumva Ensimba ya kasharhu, erhi: «Yisha!» Nanacibona eciterusi c'ecibogo, n'owali ocitamîrekwo erhi afumbasire omulengo omu nfune. ⁶ Nayumva eliri nk'izû aha karhî ka zirya Nsimba, lyaderha, erhi: «Omulengo gw'engano y'omugati gufê idinari, na mirengo isharhu y'engano y'endogomi efê idinari; amavurha n'erivayi byôhe orhabihumagakwo!» ⁷ Erhi ahamûla akahamikizo ka kani, nayumva izû ly'Ensimba ya kani, erhi: «Yisha!» ⁸ Nanacibona eciterusi c'akakumbi; owali ocitamîrekwo izîno lyâge ya Lufû, n'Okuzimu erhi kumukunjusirekwo. Babahà obuhashe kuli cihimbi ciguma ca kani c'igulu, mpu bayîrhe n'engôrho, n'ishali, n'ecihûsi, banayîrhe omu kukolêsa ebiryanyi by'en'igulu. ⁹ Erhi abâla-za eciziriko ca karhanu, nabona aha idako ly'olûsho emyûka y'abafîre Oluderho lwa Nyamuzinda n'obuhamîrize bwâbo. ¹⁰ Banaciyâkûza n'izû linene, mpu:

«Mâshi Nyamwagirwa, Mwimâna na Nn'okuli,
kuhika mangaci wayôrha orhatwîri olubanja
orhanahôziri omukò gwîrhu oku bantuⁿ b'igulu?»

¹¹ Banacibahêreza ngasi muguma ecirondo cêru, banababwîra mpu balinde hindi hisanzi hitya kuhika abâbo bashizi na bene wâbo bali buyîrhwa akâbo bahalûke. ¹² Nashub'ibona: erhi abalaza eciziriko ca kali ndarhu, igulu lyageramwo omusisi munji; izûba lyashuba liru-liru nka nshoho nduke n'obwôya, n'omwêzi gwahindukirwa, gwashuba nka mukò; ¹³ enyenyêzi z'oku nkuba zarhibukira oku idaho nka kulya omulehe murhò gurhibula amalehe gâgwo ganaciri mabishi nk'empûsi ndârhi egukalalîre. ¹⁴ Obwo amalunga gacifunya nka kulya babunga ecitabu, na ngasi ntondo na ngasi cirhwa byashegûka. ¹⁵ Nabo abâmi b'igulu n'abaluzi, abarhambo b'abasirika n'abagale n'abagwêrhe buhashe, boshi boshi oku banali, abajà na bantagengwa, bacîfulika omu nkunda n'omu mabuye g'entondo, ¹⁶ banabwîra entondo n'amabuye, mpu: «Murhurhogerekwo. murhufulike obusû bw'odahîre oku ntebe n'obukunizi bw'Omwâna-buzi! ¹⁷ Bulya olusiku lukulu lw'obukunizi lwayishire; ndi wankacihash'iyimanga wâni?»

7

Abalikwo ecimanyîso c'Omwâna-buzi barhâbè kurhi

¹ Enyuma ly'okwo, nabona bamalahika bâni bayimanzire oku marhwêrhwè anni g'igulu, erhi bashwêsire empûsi z'igulu oku zinali ini, mpu zakanahûkiza oku cihugo, nîsi erhi oku nyanja, nîsi

ⁿ6.10 : Abo bantu b'igulu, go mashanja g'abapagani garhayêmîri Yezu.

erhi oku murhi. ² Okuhandi nanacibona owundi malahika wayinamukaga arhenga ebushoshôkero bw'izûba, erhi afumbasire ecimanyîso ca Nyamuzinda ozîne. Ayâkûza n'izû linene balya bamalahika bani bâli bahâbirwe obuhashe bw'okuherêrekeza igulu n'enyanja, erhi: ³ «Mumanye mwankaherêrekeza igulu, nîsi erhi enyanja, erhi emirhi, kuhika rhuhebe bambali ba Nyamuzinda wîrhu ecimanyîso emalanga». ⁴ Nayumva ba-nga bahebirwekwo ecimanyîso:

bihumbi igana na makumi anni na bini

b'omu mûko goshi ga bene-Israheli.

⁵ Omu bûko bwa Yûda, bihumbi ikumi na bibiri

byahebwakwo ecimanyîso;

omu bûko bwa Rubeni, bihumbi ikumi na bibiri;

omu bûko bwa Gadi, bihumbi ikumi na bibiri,

⁶ omu bûko bw'Azeri, bihumbi ikumi na bibiri;

omu bûko bwa Nefutali, bihumbi ikumi na bibiri;

omu bûko bwa Manasê, bihumbi ikumi na bibiri;

⁷ omu bûko bwa Simoni, bihumbi ikumi na bibiri;

omu bûko bwa Levi, bihumbi ikumi na bibiri;

omu bûko bwa Isakari, bihumbi ikumi na bibiri;

⁸ omu bûko bwa Zabuloni, bihumbi ikumi na bibiri;

omu bûko bwa Yozefu, bihumbi ikumi na bibiri;

omu bûko bwa Benyamini, bihumbi ikumi na bibiri byahebwakwo ecimanyîso.

Abîshogwa ba Nyamuzinda bagandâza omu bwâmi bw'empingu

⁹ Enyuma ly'okwo, nabona ehitû hy'abantu barhankaganjwa:

bâli ba ngasi cihugo,

ba ngasi bûko,

na ngasi ishanja,

na ba ngasi lulimi luderhwa;

erhi bayimanzire embere ly'entebe y'Omwâna-buzi, banayambîrhe emyambalo myêru, banafumbasire amashami g'emishugushugu omu nfune. ¹⁰ Bakâyakûza n'izû linene, mpu: «Ayâgirwe Nnawîrhu Nyamuzinda otamîre oku ntebe bo n'Omwâna-buzi!». ¹¹ Na bamalahika erhi bazungulusire entebe n'Abagula na zirya Nsimba oku ziri ini; banacikwêba oku idaho embere ly'entebe, baharâmya Nyamuzinda, mpu:

¹² «Nêci mushâna»,

Nnawîrhu Nyamuzinda ayâgirwe,

aj'irenge, arhimanya,

avugwe omunkwa,

akuzibwe, aluze obuhashe n'emisi

omu myâka n'emyâka! Amen!»

¹³ Muguma muli balya Bagula anacijaho, a-mbwîra, erhi: «Abâ bayambîrhe emyambalo myêru bo bahi, na ngahi barhenga?» ¹⁴ Nâni, nti: «Waliha, wêne omanyire». Anacimbwîra, erhi: «Abo bo ba-lya bazind'irhenga omu malibuko madârhi°; bâshusire emyambalo yâbo ba-nayiyêruhiza

°**7.14** : Amalibuko abemêzi babonaga oku ngoma ya Neroni, mwâmi w'e Roma. Mwâmi Neroni arhangiraga okulibuza abakristu omu mwâka gwa 64; na Domisiyano w'omu mwâka gwa 81-96, mucu wa Titusi, ye wacîderhaga Nyakasane, adesirwe Neroni muhyâhya bulya naye alibuzize abakristu.

omu mukò gw'Omwâna-buzi. ¹⁵ Co cirhumire bali aha mbêre z'e-ntebe ya Nyamuzinda, co cinarhumire bamukolera mûshi na budufu omu luhêro lwâge; n'otamîre oku ntebe akola ayish'iyûbaka ecihando câge ekarhî kâbo. ¹⁶ Barhakacishalika barhakanaciyumva nyôrha bundi; ntà mango izûba lyacibalibuze, na ntà hidûrhu hyacibajire kurhi. ¹⁷ Bulya Omwâna-buzi, oyîmanzire aha karhî k'entebe, yêne abà lungere wâbo, anabalangûle enjira ehêka ebw'iriba ly'amîshi g'obuzîne, Na Nyamuzinda abahôrhola emirenge yoshi ebali oku masù».

8

Omwâna-buzi ahamûla akahamikizo ka kali-nda

¹ Erhi Omwâna-buzi abasa eciziriko ca kali-nda, akahwenyenye kabà omu malunga, kashinga nka cihimbi ca nsâ.

Emishekera nda

² Okubundi nanacibona balya Bamalahika nda bayimanga embere za Nyamuzinda; babahà mishekera nda. ³ Obwo owundi Malahika ayisha, erhi afumbasire ehijo^p hy'amasholo. Bamuhà mugavu munji, mpu aguhise haguma n'ensengero z'abatagatîfu boshi oku lûsho lw'amasholo luli aha mbêre z'e-ntebe. ⁴ Omugî gw'omugavu haguma n'ensengero z'abatagatîfu gwarhenga omu nfunze za Malahika, gwasôkera embere za Nyamuzinda. ⁵ Nyamalahika anaciyanka ecetêzo, acîyunjuza muliro gw'oku luhêrero. Hanacibà emilazô, n'emikungulo, n'orhumêmè, n'igulu lyâgeramwo omusisi. ⁶ Balya Bamalahika nda bâli bagwêrhe emishekera nda, bacîrheganya okuyibûhamwo.

Emishekera ini mirhanzi

⁷ Okuhandi omurhanzi agubûha erhi na mushekera: lwashuba lubula n'omuliro bigushe haguma n'omukò, babikwêba oku igulu. Ecihimbi ca kasharhu c'igulu câbôyôka, ecihimbi ca kasharhu c'emirhi câsirîra, na ngasi byâsi bibishi byâhya. ⁸ Malahika wa kabiri naye abûha omu mushekera. Olwo eri nka ntongo nnênênè edwîrhe yagulumira yacîyôha omu nyanja, n'ecihimbi ca kasharhu c'enyanya câshuba mukò; ⁹ ecihimbi ca kasharhu c'ebyali omu nyanja, byalimwo obuzîne caherêrekera n'ecihimbi ca kasharhu c'amârho câherêrekera.. ¹⁰ Malahika wa kasharhu aguhiramwo amarhama. Okubundi enyenyêzi nnênênè eri nka cimole câyâka yâmanuka emalunga; yarihogera ecihimbi ca kasharhu c'enîshi n'amaliba g'amîshi. ¹¹ Izîno ly'eyôla nyenyêzi ye Mutuzo. Ecihimbi ca kasharhu c'amîshi gwashuba mutuzo, bantu banji banacifâ n'ago mîshi erhi kulula kwâgo kurhuma. ¹² Naye Malahika wa kani agubûhamwo erhi na mushekera. Ecihimbi ca kasharhu c'izûba cahukulwa, n'ecihimbi ca kasharhu c'omwêzi, n'ecihimbi ca kasharhu c'enenyêzi kwo na kwo; na ntyo ebyo byâbyo bya kasharhu byashuba mwizimya, n'omûshi gwabula cihimbi ciguma ca kasharhu c'obumoleke bwâgwo, n'obudufu kwo na kuguma. ¹³ Nashub'ibona, nanayumva enyunda yayisha yabalala omu nkuba-karhî, yaderha n'izû linene, erhi: «Bamâhera! bamâhera! bamâhera ababà omu igulu! Bamâhera abâyumva izû ly'enyindi mishekera balya Bamalahika basharhu bâbûhamwo!».

9

Omushekera gwa karhanu

¹ Okubundi Malahika wa karhanu abûha omu mushekera: nanacibona e-nyenyêzi^q yarihengaga emalunga erhogîre oku idaho. Bayihêreza olwigulo lw'enyenga y'ekuzimu. ² Nayo yayigula eyo

^p**8.3** ehijo: co cetêzo cijamwo omuliro n'obukù bw'okugashâniza.

^q**9.1** : Eyo nyenyêzi ali malahika mubî, erhi shetani.

nyenga y'ekuzimu. Mw'eyo nyenga mwanacirhenga ecigî ciri nka mugî gw'omu luganda lunênênè, izûba n'ecirêre byashuba mwizimya erhi ogwo mugî gw'omu nyenga gurhuma. ³Gulya mugî gwanacifugumukamwo enzige; zàgwa oku idaho, zanaâbwa obuhashe buli aka bulya engobe' zijira en'igulu. ⁴Zabwirwa mpu zimanye zankajira byâsi by'aha nshi zahumakwo, nîsi erhi bwâsi erhi murhi, aha nyuma ly'abantu barhalikwo ecimanyîso ca Nyamuzinda oku malanga gâbo. ⁵Zabwirwa mpu zirhabayirhaga, ci mpu zibalîse n'amagala myêzi irhanu; n'akababo kâzo kwo kâli nka kula engobe eluma omuntu. ⁶Muli ezo nsiku obwo, abantu bakolaga bayish'ilonza olufû banalubule; banacîfinje okufâ, n'olufû lubayâke! ⁷N'ezo nziye owazibona kwo ankanamanya mpu biterusi byagungêza okulwa; amarhwê gâzo gâlikwo ebiri nka bimanè bya masholo; n'obusû bwâzo buli nka bantu. ⁸Emviri zâzo kwo ziri nka za bakazi, n'amîno gâzo kwo gayôsire nka ga ntale. ⁹Ebifuba byâzo kwo biri nka mpenzi za cûma, n'omululumo gw'amashala gâzo kwo guyôsire nka kulyâla ebiterusi byajâ oku bîrha biyisha byabulula babomboro. ¹⁰Emicira yazo erikwo orhubabo, nka kulyâla eya bacilumira-habiri enayôrha; n'omu micira yazo mwo obuhashe bwâzo bw'okuherêrekeza abantu myêzi irhanu bubâ. ¹¹Omwâmi wazo ozikulîre, y'olya malahika w'omu nyenga; izîno lyâge omu ciyahudi ye Abadoni^s, n'omu cigereki ye Apoliyoni. ¹²Ibala lirhanzi eryo lyamâgera, agandi mabala abiri ago gakulikire.

Omushekera gwa kali-ndarhu

¹³Malahika wa kali-ndarhu naye agubûhamwo erhi na mushekera. Nanaciyumva izû lyahubuka aha marhwêrhwê anni g'olûsho lw'amasholo luli e-mbêre z'amasû ga Nyamuzinda. ¹⁴Eryôla izû lyabwîra Malahika wa kali-ndarhu, nyakubûha omushekera, erhi: «Lîka bala Bamalahika bâni bashwêkîrwe aha lwîshi lwa Efrata». ¹⁵Balya Bamalahika oku banali bâni banacilîkwa, bakâlîngûza ensâ n'olusiku n'omwêzi n'omwâka bayirhamwo ecihimbi ca kasharhu c'abantu. ¹⁶Omurhwe gw'abalwî balwîra oku biterusi gwâlî gwa rhulorho^t magana abiri: nayumvîrhe banganjira bâli banga. ¹⁷Ntyâla kwo nabwîne ebiterusi n'ababitamîrekwo bayôsire erhi mbâ ndwîrhe nabona: bâli bagwêrhe empezi ziri nka masêsè ga muliro, zinashushire omukara gw'ecibogo n'ecibiriti. Amarhwe g'ebiterusi kwo gali gayôsire nka ga ntale, n'ekanwa kâbyo yakazâg'irhenga omuliro n'omugî n'ecibiriti. ¹⁸Abo banyamanjâ oku bali basharhu bo bayîsire ecihimbi ca kasharhu c'abantu: bahungumuka n'omuliro n'omugî n'e-cibiriti byakâg'irhenga ekanwa k'ebiterusi. ¹⁹Bulya, nêci, obuhashe bw'ebyo biterusi ekanwa bubâ n'omu mucira; emicira yabyo kwo ebâ nka njoka; ejira amarhwe, n'ago marhwe go enêshamwo abantu.

²⁰Ci abantu basigalaga, abarhahungumukaga n'âbo banyamanjâ, barhaderhaga ciru mpu bacîyunjuze oku bijiro by'amaboko gâbo: barhalekaga okukâgashâniza abashetani n'enshushano z'amasholo, n'ez'amarhale n'emiringa, n'ez'amabuye n'emirhi, n'obwo oku ziri zirhankabona, zirhankayumva, zirhankanacishegûla. ²¹Barhagokôlaga obushumûsi bwâbo, n'obukurungu bwâbo, n'okuhusha kwâbo, n'obushambo bwâbo.

10

Obuhane buzinda bwahika hôfi

¹Okuhandi nanacibona owundi Malahika muzibuzibu amanuka emalunga, ecitû erhi cimuhundikîre, n'omutirigongo erhi gumuli oku irhwe; obusû bwâge erhi buli nk'izûba, n'amagulu gâge erhi gali nka mitungo ya muliro. ²Ali afumbasire ehitabu bibungûle omu nfune. Anaciheba

^r9.3 : «engobe», ahândi rhuyidesire «ihiri-joka», ye baderha «scorpion» omu cinfaransa

^s9.11 Abadoni omu cihebraniya: Malahika w'omu nyenga, erhi w'omu kuzimu; ye Shetani; Apoliyoni omu cigereki: olêrha obuhanya, olêrha nyamanjâ, kaheza.

^t9.16 : Ehilorho byo bihumbi cihumbi, na rhulorho cihumbi yo njavu. Rhulorho magana abiri kwo kuderha 200.000.000.

okugulu kulyo oku nyanja, n'okulembe oku idaho, ³ ayâma n'izû linene nka kulya entale eluluma. Oku anayâma ntya, Emilazô^u nda yagwîra yakungula. ⁴ Erhi eyo Milazô nda ebà yamâkungula, nankolaga ndi nti nyandike, nanaciyumwa izû lyarhenga emalunga, erhi: «Ebyôla Emilazô nda edesire, obihebekwo akahamikizo, omanyè wankanabiyandika». ⁵ Okuhandi olya Malahika nabonaga ayîmanzire oku nyanja n'oku igulu, alambûlira okuboko kulyo emalunga, ⁶ alahira Ozîne omu myâka n'emyâka, owalemaga amalunga n'ebigabâmwo, n'igulu n'ebimubà, n'enyanya n'ebimubà, mpu ntà mango gacihali, ⁷ ci mpu e-nsiku banayumve Malahika wa kali nda abûha omu mushekera, erhi ihwe Iya Nyamuzinda Iyamâyunjula, nk'oku abwîraga bambali bâge abalêbi.

Mpu alyè ecitabu

⁸ Liryal'izû narhangag'iyumva emalunga, lyashub'inganîza, erhi: «Ogend'iyanka ecitabu cibungûle omu nfune za Malahika oyîmanzire oku nyanja n'oku igulu». ⁹ Nanacikanya, najà emunda Malahika ali, namubwîra nti a-mpêzeze cîrya citabu. Ambwîra, erhi: «Yankàco, onacivûgusè; cakululira hano cikuhika omu nda, ci ekanwa cakununira nka bûci». ¹⁰ Nayanka cîrya citabu omu nfune za malahika, nacivûgusa; omu kanwa erhi cîri cinunu nka bûci, ci erhi mbà namacîrya, canshakamiza enda. ¹¹ Banacimbwîra, mpu: «Kukwânîne oshub'ilêbera emilala n'amashanja n'endimi na bâmi banji».

11

Bahamîrizi babiri

¹ Okuhandi bampà olusheke luli nka birhi, bambwîra, erhi: «Yimuka, oj'igera aka-Nyamuzinda^v, n'oluhêrero^w, n'abagashânizamwo. ² Engo eri emuhanda gw'aka-Nyamuzinda yôhe oyireke, orhayigeraga; bulya yahîrwe abapagani: bashinga myêzi makumi anni n'ibiri balabarha Olugo lutagatîfu. ³ Nkolaga nahà abahamîrizi bâni bombi obuhashe, bashinge nsiku^x cihumbi na magana abiri na nsiku makumi gali-ndarhu balêba banacîhundikîre emibalabala». ⁴ Abo bahamîrizi yo erya mizêti ibiri na birya bimole bibiri biyîmanzire embere za Nn'igulu. ⁵ Hakajira owaderha mpu abahumekwo, omuliro gunabarhenge ekanwa, gumakûze abadwîrhe obushombanyi; n'owankaderha mpu abahirekwo olûnu, naye ntyo kwo akwânîne afè. ⁶ Bagwêrhe obuhashe bw'okusîka amalunga, enkuba erhag'irhoga omu nsiku z'obulêbi bwâbo; n'oku mîshi bagwêrhe obuhashe bw'okugahindula gashube mukò, n'obw'okubabaza igulu nk'oku banalonzize. ⁷ N'amango babà bamamala obuhamîrizi bâli, cîrya Cîryanyi^y canyonyôka omu nyenga cîkolaga cayish'ibalwîsa; cibahime, cinabanige. ⁸ Emirhumba yâbo elambame omu ngo y'Ecishagala cinene^z batwa mugani mpu ye Sodomu na Mîsiri^a, cîryâla babambiragamwo Nnawâbo oku musalaba^b. ⁹ Abantu ba ngasi mashanja na ngasi bûko, abà ngasi lulimi na ngasi

^u**10.3** : Eyo Milazô nda Iyo izû Iya Nyamuzinda.

^v**11.1** : Olusheke lwakâg'ikolêsibwa nka lugero.

^w**11.1** : Ecishagala citagatîfu c'e Yeruzalemu n'aka-Nyamuzinda kâco kabamwo oluhêrero, biri bîmanyîso by'Ekleziya.

^x**11.3** : Ezo nsiku 1.260 kuli kuderha amango garhali manyi.

^y**11.7** : Eco Cîryanyi ye mwâmi Nero, lwîganyo lw'Anti-Kristu.

^z**11.8** : Eco cishagala cinene, ye Babiloni erhi Roma.

^a**11.8** : Bulya cishusha Sodomu na Mîsiri omu kujira eby'enshonyi n'omu kulibuza abaganda ba Kristu.

^b**11.8** : Roma, omu kulibuza abaganda ba Kristu, kwo ali aka Yeruzalemu babambiragamwo Yezu oku musalaba.

mulala bashinga nsiku isharhu^c n'ecihimbi erhi kuzinza basinza emirhumba yâbo, barhanazige yabishwa. ¹⁰ Abantu b'en'igulu bâsîme obwo, bacîshingire okufà kwâbo, banashêgulane, bulyâla abo balêbi^d bombi bâli bamarhindibuza ab'en'igulu. ¹¹ Ci erhi ziryâ nsiku isharhu n'ecihimbi zigera, Nyamuzinda abahiramwo omûka gw'obuzîne; banaciymanga, n'abakâg'ikabasinza barhungwa n'obwôba. ¹² Bayumva izû linene lyarhenga emalunga, lyababwîra, erhi: «Yinamukiri eno nyanya!» Bâna- cisôkera emalunga omu citû, n'abashombanyi bâbo bakâsinza. ¹³ Muli ako ka-nya, omusisi guruhali munyi gwanacigera omu igulu, ecihimbi ca kali-ikumi c'ecishagala cahirima, na bantu bihumbi biri nda bafira muli ogwo musisi. Abasigalaga bagwârhwâ n'obwôba, banacihâ Nyamuzinda w'emalunga irenge. ¹⁴ Ibala Iya kabiri ly'eryo lyamâcîkônnya, ibala Iya kasharhu eri liyiruka!

Omushekera gwa kali-nda

¹⁵ Okubundi Malahika wa kali-nda abûha omu mushekera; emalunga yabâ ecihôgêro c'amazû manênênê, gakaz'iderha, mpu:

«Obwâmi bw'igulu
bukola buli bwa Nnawîrhu
bwoshi na Kristu wâge,
anakolaga arhegeka
omu myâka n'emyâka!»

¹⁶ Na balya Bagula makumi abiri na bâni batamîre oku ntebe zâbo embere za Nyamuzinda bahwêra oku idaho, baharâmya Nyamuzinda, mpu:

¹⁷ «Rhukuvuzire omunkwa,
Nyakasane, Nyamuzinda Nn'amahanga,
we Nyamubâho, we wanayôrhaga ohabâ,
kulya kubâ wayansire obuhashe bwâwe bunji, wanaciymira.

¹⁸ Amashanja gâli gakunîre,
ci obukunizi bwâwe bwayisha nabwo,
n'amango abafîre batwîrwamwo olubanja nago gâyisha,
n'aga wahembamwo bambali bâwe,
abalêbi, n'abatagatîfu n'abarhînya izîno lyâwe, abarho n'abakulu,
n'aga waherêrekezamwo balya basherêza igulu».

¹⁹ Obwo aka-Nyamuzinda, kalya kabâ omu mpingu, kanaciyguka, n'omucîmba gw'endagâno yâge gwaboneka omu ka-Nyamuzinda kâge. Okubundi hanacibâ orhumêmê, n'amazû, n'emilazô, igulu lyâgeramwo omusisi, n'olubula lwarhoga lwarhalusa.

12

Omukazi n'enkuba-joka

¹ Okuhandi ecimanyîso cirhali cinyi caboneka emalunga; omukazi oyambîrhe izûba, n'omwêzi aha magulu gâge, n'ecimanê ca nyenyêzi ikumi n'ibiri omu irhwe lyâge. ² Ali nda, adwîrhe ayâma erhi mikero erhuma n'amalumwa g'okuburha. ³ N'ecindi cimanyîso caboneka emalunga; nkuba--joka nnênênê eshushire isêsê, ya marhwe nda na mahembe ikumi, na mashungwê nda oku

^c**11.9** nsiku isharhu: Kasanzi kasungunu.

^d**11.10** : Abo balêbi barhindibuzize ab'en'igulu omu kubayêreka obubî n'obulyâlyâ bwâbo.

marhwe gâyo. ⁴ N'omucira gwâyo gwayisha gwabulula ecihimbi ca kasharhu c'enenyêzi z'omu malunga, gwanazikwêba oku igulu. Erya nkuba-joka yayîmanga embere z'olya mukazi wali buburha, yalinga mpu hano abà amâburha emulye omwâna. ⁵ Nyamukazi anaciburha omwâna w'oburhabana, ye wayish'iyâbula amashanja goshi n'ehirhi by'ecûma; nyamwâna banacimuka-nyanya, bamuhêka hali Nyamuzinda n'aha ntebe yâge. ⁶ Nyamukazi yêhe ayâkira omu irungu, ashanga Nyamuzinda amurheganyîzemwo aha abêra, mpu bamuhêreho eci alya nsiku cihumbi na magana abiri na makumi gali-ndarhu.

⁷ Okubundi entambala yanacizûka emalunga: Mikaheri^e bo na Bamalahika bâge balwîsa enkuba-joka. Wankuba-joka naye amera omu muherho boshi na Bamalahika bâge. ⁸ Ci bahimwa, babula n'aha bacibêzire omu mpingu. ⁹ Olya wankuba-joka munênênè. olya mujoka wa mîra, olya baderha mpu yo Ndyâlya, mpu ye Shetani, olyâla ohabula rubanda, bamukwêba oku igulu, bamukulikiza na Bamalahika bâge. ¹⁰ Nanaciyumva izù linene emalunga, mpu:

«Lêro obucire, n'obuhashe, n'obwâmi bwa Nyamuzinda wîrhu,
n'oburhegesi bwa Kristu wâge bwamâyisha!
Bulya olya okaz'ishobeka bene wîrhu,
olyâla wakazâg'ibashobeka bwacà bwayira emunda Nyamuzinda wîrhu ali,
ajirage ajugucirwa!

¹¹ Abo bene wîrhu bàmuhimire n'omukò gw'Omwâna-buzi
n'oluderho lw'obuhamîrize bwâbo,
barhanababaliraga amagala gâbo kuhika okufà.

¹² Sîmagi, mwe malunga, n'abammubâmwo!
We igulu, nâwe we nyanja, mwamahera,
bulya erya Ndyâlya emwinyu yayandagalîre,
erhi enakunîre bwenêne,
kulya kubà emanyire oku ensiku zâyo ziri nganje».

¹³ Erhi wankuba-joka abona bamujugucira omu igulu, ashimbûlula olya mukazi, erhi amanaburha mugala. ¹⁴ Banacihà nyamukazi byûbi bibiri bya nyunda mpu abalalire omu irungu halya hâge anabêra, mpu bamuhêmbereho kasanzi n'orhusanzi n'oluhande lw'akasanzi, kulî na wanjoka. ¹⁵ Wanjoka anacimeshera amîshi gali nka lwîshi, aganîkakwo nyamukazi, mpu olwîshi lumuhêke. ¹⁶ Ci igulu lyafungira nyamukazi, lyayâshama, lyamirangusa lulya lwîshi wankuba-joka amesheraga kurhenga ekanwa kâge. ¹⁷ Wankuba-joka anacilubira nyamukazi, akanya, aj'ilwîsa abarhengaga omu nda yâge bâli basigîre, balya bashimba amarhegeko ga Nyamuzinda, banagwêrhe obuhamîrizi bwa Yezu. ¹⁸ Anaciyimanga oku mushenyi gw'enyanja obwo.

13

Eciryanyi c'omu nyanja

¹ Okubundi nanacibona eciryanyi cayinamuka omu nyanja, erhi cigwêrhe mahembe ikumi na marhwe nda; amahembe gâco erhi galikwo mashungwè ikumi, n'amarhwe gâco erhi galikwo amazîno g'ebijâci. ² Eco ciryanyi nabonaga càli cishushire engwi; amagulu gâco gâli nka ga mpangaza, n'akanwa kâco kâli nka ka ntale. Erya nkuba-joka yahêreza eco ciryanyi emisî yayo, n'entebe yayo na buhashe bunji. ³ Ihwe liguma erhi liyôsire nk'elirimwo ecibande, n'eco cibande càli ca lufù; ci eco cibande c'olufù bacifumya. Obwo igulu lyoshi lyanacizânwa, lyashimba ciry

^e**12.7** Mikaheri, ntyo kwo Abashi baderha MIKAEL, Mi = ndi; Ka = nka; EL = Nyamuzinda; kuligi kuderha: NDIOLIAKANYAMUZINDA; Ndi wakahima Nyamuzinda?.

ciryanyi. ⁴ Banacigashâniza wankuba-jo-ka wahâga eciryanyi obuhashe, bagashâniza na ciryacyiryanyi, mpu: «Ndi oli ak'eciryanyi? Ndi wankacija omu irhwe?» ⁵ Bacîhà akanwa k'okuderha ebinwa by'obucîbone n'okulogorhera Nyamuzinda, bacîhà n'obuhashe bw'okujira omukolo gwâco myêzi makumi anni n'ibiri^f. ⁶ Canacibumbûla akanwa, mwarhenga ebinwa by'ebijâci kuli Nyamuzinda n'eby'okulogorhera izîno lyâge n'obwâmi bwâge, n'ababà emalunga boshi cabanogonoza. ⁷ Baciymêrera mpu cilwîse abashinganyanya cinabahime; bacîhà n'obuhashe kuli ngasi bûko, na ngasi mulala, na ngasi lulimi, na ngasi ishanja. ⁸ Abantu boshi b'igulu bacigashâniza, balyâla amazîno gâbo garhàli mandike kurhenga okulemwa kw'igulu omu citabu c'obuzîne c'Omwâna-buzi wabâgagwa. ⁹ Ogwêrhe amarhwîri ayumve! ¹⁰ Oli wa kuhêkwa bujâ, ajê bujâ; oli wa kunigwa n'engôrho, anigwe n'e ngôrho. Bwo buzibu n'obuyêmere bw'abashinganyanya obwo.

Eciryanyi c'omu igulu

¹¹ Okuhandi nabona ecindi ciryanyi carhenga omu idaho; erhi cigwêrhe mahembe abiri gâli nka ga mwâna-buzi, erhi cinadwîrhe caderha aka wa-nkuba-joka. ¹² Erhi cishizire ciryacyiryanyi c'ebwêru cirhanzi, cinadwîrhe cakolêsa obuhashe bwâco bwoshi; carhuma igulu n'abalibâmwo baharâmya ciryacyiryanyi cirhanzi babukaga ecibande c'olufû. ¹³ Cajira ebisômerîne by'enkwi n'amîshi, ciru calinda cimanula omuliro oku nkuba, gwarhogera aha nshi abantu bàsinza. ¹⁴ Carheba abantu b'igulu n'ebyôla birhangâzo câli cihîrwe mpu cijire omu masû g'eciryanyi; cabwîra abantu b'igulu mpu bajire enshushano ya ciryacyiryanyi bayagazagya n'engôrho canafuma. ¹⁵ Cahâbwa obuhashe bw'okuheba erya nshushano y'eciryanyi mw'omûka, kuhika ciru eyo nshushano yaderha, n'obw'okuyîsa ngasi boshi bakabula bwaharâmya enshushano y'eco ciryanyi. ¹⁶ Boshi boshi, abarho n'abakulu, abahirhi n'abakenyi, bantagengwa n'abajâ, cabahebêsa ecimanyîso omu kuboko erhi oku malanga, ¹⁷ na ntâye wa-nkaciguzire nîsi erhi aguze arhanalikwo ecimanyîso ca nyaciryanyi, lyo izîno lyâco nîsi erhi numero yalyo. ¹⁸ Obushinganyanya ho buli hano! Ogwêrhe amakengu akozagye numero ehi eciryanyi cigwêrhe, eri numero ya muntu; gali magana gali ndarhu na makumi gali ndarhu na ndarhu⁹.

14

Abêru-kwêru bâkulikira Omwâna-buzi

¹ Nanacibona Omwâna-buzi ayîmanzire oku ntongo ya Siyoni, erhi ali boshi na barhôle bihumbi igana na makumi anni na bini, bayandisirwe aha malanga izîno lyâge n'eryîshe. ² Nanaciyumva emalunga izû liri nka nshalalo ya mîshi manji manji na nka kulya enkuba ekalihire elaza. Eryôla izû nayumva liyôsire nka kulyâla abazihi b'ennanga bakômera ennanga zâbo; ³ erhi badwîrhe bayimbira olwimbo luhyâhya embere z'entebe ya Nyamuzinda n'embere za zirya Nsimba oku zinali ini na balya Bagula. Na ntâye wankadesire mpu ayige olwo lwimbo aha nyuma lya birya bihumbi igana na makumi anni na bini byâcungulagwa omu igulu. ⁴ Abôla bo balya barhacîhemulaga^h n'abakazi: bâli bala-mbâ. Bo bakulikira Omwâna-buzi ngasi aha anajîre hoshi. Bo balya bashomôlwîrwe omu karhî k'abandi bantu, bacîshogwa mpu babê mwâka muhyâhya guruhîzirwe Nyamuzinda bo n'Omwâna-buzi. ⁵ Ekanwa kâbo ntâye wankayûlubwîreyo ecinwa

^f**13.5** Mango garhali manyi

^g**13.18** Hali abaderha mpu eyo numero 666 erhenzire omu izîno lya Neroni, kuliandika omu QAISAR NERON, buzira N linahinduke 616, bulya NERON akâg'ilibuza abakristu na ngasi mwâmi mubî ntyo akaderhwa NERON muhyâhya; aka Donisiyano. QSR NRON kandi erhi CESAR DEUS, byanahika omu cihebraniya: Q=200+S=60+R=200+N=50+R= 200+W= 6+N=50=666.

^h**14.4** : Abalamba erhi babîkîra, haguma n'abandi bemêzi boshi bacîlanzire oku izâbyo ly'ecâha. Abo boshi bali bêru-kwêru, banakâkulikira Mwâmi Yezu ngasi hoshi omu Bwâmi bwâge.

c'obunywesi: barhàlikwo izâbyo.

Bamalahika basharhu bamanyîsa amango g'Olubanja

⁶ Nanacibona owundi Malahika ayish'alembêra omu nkuba-karhî, erhi a-dwîrhe omwanzi gw'akalembe gw'ensiku n'amango, mpu agubwîre abantu b'igulu, na ngasi mulala, na ngasi bûko, na ngasi lulimi, na ngasi ishanja. ⁷ Ayâkûza n'izû linene, erhi:

«Murhînye Nyamuzinda,
munamuhè irenge,
bulya amango gâge g'okutwa olubanja gahisire;
muharâmye Lulema w'amalunga n'igulu,
enyanja n'amaliba g'amîshi».

⁸ Owundi Malahika, ye wa kabiri, naye ayisha akulikîre, aderha. erhi:

«Cahirimire, cahirimire cirya ci Babiloni cinênênè
canywesagya amashanja goshi idivayi
ly'omutula gw'okuhusha kwâco!»

⁹ Owundi Malahika, ye wa kasharhu, naye ayisha akulikîre abâbo, ayâkûza n'izû linene, erhi:

«Hakajira omuntu ogashâniza
olya w'eciryanyi n'enshushano yâge,
akanahebwa ecimanyîso câge emalanga nîsi erhi omu nfune,
¹⁰ oyo anywa oku idivayi ly'obukunizi bwa Nyamuzinda,
lirya lihungulîrwe omu ka-bêhè k'omutula gwâge buzira ngushè;
omuliro n'ecibiriti byâmufîkiza amagala
omu masû ga Bamalahika batagatîfu
n'omu masû g'Omwâna-buzi.
¹¹ N'omugî gw'amalibuko gâbo
gwasôkera enyanya kuhika emyâka n'emyâka,
barhanarhamûka omûshi ciru n'obudufu
balya bagashâniza olya w'eciryanyi n'enshushano yâge,
na ngasi ojakwo ecimanyîso c'izîno lyâge».

¹² Ho bazibuhira ahôla abimâna, balya bashimba amarhegeko ga Nyamuzinda banayêmêra Yezu! ¹³ Okuhandi nanaciyumva izû lyarhenga emalunga, erhi:

«Yandika: Iragi lyâbo abafû muli Nyakasane!
Nêci, kwo Mûka adesire,
bacîluhûkirage omu miruho yâbo;
bulya ebijiro byâbo bibakulikîre.

Olubanja Iwatûbwa

¹⁴ Nti nalola, nabona ecitû cêru, n'eco citû erhi citamîrwekwo n'oshushire Mwene-omuntu, erhi ayambîrhe ishungwè ly'amasholo oku irhwe anafumbasire ehigushu hyoji omu nfune. ¹⁵ Owundi Malahika anacihuluka omu ka-Nyamuzinda, ayâkûza olyâla wali otamîre oku citû n'izû linene, erhi: «Lîka omugushu gwâwe, orheme, bulyâla amango g'okusârûla gahisire, kulya kubà

omwâka gw'igulu gukola guyêzire». ¹⁶ Nyakutamala oku citù anacirîka omugushu gwâge, igulu lyasârûlwa.

¹⁷ Owundi Malahika ahuluka omu ka-Nyamuzinda k'omu mpingu, naye erhi afumbasire ehigushu hyôji. ¹⁸ N'owundi Malahika apamuka omu lûsho, olya ojira obuhashe oku muliro, ayâkûza n'izû linene, abwîra owâbo wali ofumbasire omugushu mwôji, erhi: «Lîka omugushu gwâwe mwôji, otwe ebihadu by'emizâbîbu y'omu igulu, kulya kubà amalehe gâyo gakola gayêzire». ¹⁹ Nyamalahika anacilikira omugushu gwâge omu igulu, arhema emizâbîbu y'omu igulu, aheba amalehe gâyo omu mukenzi munênênè gw'obukunizi bwa Nyamuzinda. ²⁰ Ogwo mukenzi gwakandirwa emuhanda y'olugo, na muli ogwo mukenzi mwarhenga omukò, gwacîlasha kuhika oku lukoba lushwêkîre ebiterusi aha stadi' cihumbi na magana gali-ndarhu.

15

Bamalahika nda na mahanya nda

¹ Nashub'ibona ecindi cimanyîso omu malunga, cimanyîso ciri ca kurha-ngâza- Bamalahika nda badwîrhe mahanya nda. Go gakolaga mazinda gayûsa omungo gwa Nyamuzinda gwoshi. ² Nabona n'eri nka nyanja yalangashana enali ngushe haguma n'omuliro, nabona na balya bâhimaga waciryanyi n'enshushano yâge n'enumero y'izîno lyâge, erhi bayimanzirekwo eyôla nyanja yalangashana, banafumbasire ennanga za Nyamuzinda. ³ Erhi badwîrhe bayi-mbà olwimbo lwa Mûsa mwabambali wa Nyamuzinda n'olwimbo lw'Omwâna-buzi, mpu:

«Ebi wajizire biri bya kusômeza birhanali busha,
Nyakasane, Nyamuzi-nda Nn'amahanga goshi!
Enjira zâwe zishingânîne zinayumânîne,
Yâgirwa Mwâmi w'amashanja!
⁴ Ndi orhankakurhînya, Nyakasane, akanakuza izîno lyâwe?
Bulya wêne-ne we mwimâna,
n'amashanja goshi gayish'iharâmya embere zâwe,
ku-lya kubà akanwa kâwe kâjire kamanyibwa»

Orhubêhè nda rhuyunjwîre buhanya

⁵ Erhi ebyôla bihwa, nabona engombe y'ecihando c'obuhamîrizi yayiguka omu irunga, ⁶ na balya Bamalahika nda bafumbasire amahanya nda hapamuka omu ngombe. Bali bayambîrhe emyambalo y'ecitâni yalangashana erhanali- kwo izâbyo, bânali bazingîre omukaba gw'anasholo omu cifuba. ⁷ Nsimba nguma mwo ziryâ ini yahà balya Bamalahika nda rhubêhè nda rhwa masholo rhuli ekakwi n'omutula gwa Nyamuzinda oyôrha azîne omu myâka n'emyâka. ⁸ Okubundi eryâla ngombe yanaciyunjulirana mugî gw'oku irenge lya Nyamuzinda n'oku buhashe bwâge. Na ntâye wankashir'ihika muli eyo ngo-mbè kuhika galya mahanya nda ga balya Bamalahika oku bali nda galinda gayunjula.

16

¹ Nanaciyumva izû lyarhenga mulya ngombe, lyayâkûza balya Bamalahika oku banali nda, erhi: «Mukanye, mugend'idubulira orhwo rhubêhè nda rhw'omutula gwa Nyamuzinda oku igulu». ² Omurhanzi akanya, àj'idubulira akabêhè kâge oku igulu, kashuba kafinjo kabî na kadârhi oku bantu bâlikwo ecimanyîso ca ciryâ ciryanyi n'abakâg'igashâniza enshushano yaco. ³ Naye owa kabiri abulagira akabêhè kâge omu nyanja, yanacishuba mukò nka gwa muntu ofire, na ngasi

ciremwa ciyisa omûka omu nyanja cafà. ⁴ Owa kasharhu naye adubulira akabêhè kâge omu nyîshi n'omu nshôko z'amîshi, gwacîshubira mukò. ⁵ Nanaciyumva Malahika w'amîshi aderha, erhi:

«Mushâna orhalyâlyanya we Nyamubâho,
we oyôrha ohabà, we Mwimâna, omu kutwa ntyo.
⁶ Bulya babulazire omukò gw'abimâna n'ogw'abalêbi,
nâwe wa-bahîre omukò mpu bagunywe.
Kwo bâli bakwânîne!»

⁷ Nayumva n'olûsho^k lwaderha, erhi:

«Nêci, Nyamwagirwa,
Nyamuzinda Nn'amahanga goshi,
ebinwa byâwe biri hy'okuli binashingânîne!»

⁸ Malahika wa kani naye abulagira akabêhè kâge oku izûba, anahâbwa obuhashe bw'okuyôca abantu n'omuliro. ⁹ Abantu babôyôka erhi kuluga kw'idûrhu kurhuma; ci ahâli n'okucîyunjuza n'okuhà Nyamuzinda irenge, bôhe bagwîra balogorhera izîno lya Nyamuzinda ojira obuhashe kuli ago mahanya. ¹⁰ Naye Malahika wa karhanu abulagira akabêhè kâge oku ntebe ya cîrya cîryanyi, obwâmi bwâco bwashuba mwizimya, n'abantu bâkaz'icîluma endimi erhi kulîsibwa n'amagala kurhuma. ¹¹ Ci ahâli h'okuderha mpu bacîyunjuze baleke okwâbo, bôhe bagwîra balogorhera Nyamuzinda w'empingu erhi mababale gâbo n'ebibande birhuma. ¹² Owa kali-ndarhu naye adubulira akabêhè kâge omu lwîshi lunene lwa Efrata; amîshi gâlwo gâgana, mpu lyo abâmi b'ebushoshôkero bw'izûba babona aha bâgera. ¹³ Okubundi nanacilangîra bazimu basharhu babî babî nka bikere bapamuka ekanwa k'enkuba-joka, n'ekanwa k'olya w'ecîryanyi, n'ekanwa ka lîrya irumbi mpu mulêbi. ¹⁴ Yo myûka y'abazimu bakâjira ebisômerîne, balya bakaz'ijà aha mwa ngasi mwâmi w'en'i-gulu lyoshi, mpu babashubûze bayish'ijà oku ntambala y'olusiku lukulu lwa Nyamuzinda Nn'amahanga goshi. ¹⁵ Alà oku kwo nyisha nka cishamb! Iragi lyâge oyôrha ali masù n'olanga emyambalo yâge, alek'ijà ashunga, acîbonese nshonyi! ¹⁶ Banacibashubûza, babugânana ahantu haderhwa Harmajedoni^l omu mayahudi. ¹⁷ Naye Malahika wa kali-nda abulagira akabêhè kâge omu cirêre. Okuhandi izù linene lyarhenga omu ka-Nyamuzinda, aha ntebe, lyayisha, erhi: «Hoshi aho!» ¹⁸ Hanacibà orhumêmè, n'amazù, n'emilazô, n'omusisi munji munji gwagera omu igulu. Nanga, kurhenga abantu bali omu igulu, omusisi munene ntyo, mungan'aho, ntà mango gushubig'ibà bundi. ¹⁹ Lulya lugo lunênênè lwaberekamwo mpande isharhu, n'ebishagala by'amashanja byacîdirha oku idaho. Babiloni mukulu^m naye, Nyamuzinda, erhi: «Ntakuyibagire!» Amuhêreza akabêhè k'idivayi ly'omutula gw'obukunizi bwâge. ²⁰ Ebirhwa byoshi byakûla amagulu, n'entondo zahirigirha. ²¹ Olubula lunênênè, luzirho nka mabuye, lwamanuka emalunga, lwarhogera oku bantu. Abantu banacigwîra balogorhera Nyamuzinda erhi obwo buhanya bw'olubula burhuma, mpu obwo buhanya bwamâluga okulushire.

^j**16.4** oyo wa kasharhu: Malahika murhambo w'amîshi.

^k**16.7** lûsho: hala hantu bagûshira embâgwa z'enterekêro; kugûsha; lwo luhêrero.

^l**16.16** Rhuderhe HARMAGEDONI, bulya omu cihebraniya, mayahudi, ca mîra, murhabâga herufi J. Omu mayahudi haderhwa HAR HAMEGIDO; aha ntondo Megido

^m**16.19** : Roma oyo balibayirika erya Babiloni mukulubulya Babiloni washabaga Aka-Nyamuzinda, ci ebi Roma wa Neroni na Domisiyano bajizire birhalusire obubî .

17

Babiloni ye nnina w'obubî

¹ Okubundi muguma muli balyâla Bamalahika nda bâli bafumbasire rhubêhè nda anacyisha, anshambâza, ambwîra. erhi: «Nj'eno nkuyêreke oku batwa olw'olya mukaziⁿ ohusha bwenêne, ola otamîre oku burhambi bw'amîhi manji manji. ² Ye abâmi b'igulu bâhushagakwo, n'abantu b'igulu banywîre oku irivayi ly'okuhusha kwâge lyâbalalusa. ³ Anacimpêka omu irungu omu ciri nka cilôrho. Nabona omukazi atamîre oku ciryanyi cidukula-cidukula, erhi yêshi yêshi ayunjwîre mazîno ga bijâci, erhi anagwêrhe marhwe nda na mahembe ikumi. ⁴ Nyamukazi ali ayambîrhe eby'akaduku k'omukara n'emishangi midukula-dukula, erhi adwîrhe alangashana n'amasholo, n'enjuma z'olukwenyu, n'amagerha. Omu nfune zâge âli afumbasire akabêhè k'amasholo kayunjulirîne obubî bwâge haguma n'emiziro y'okuhusha kwâge. ⁵ N'amalanga gâge erhi gayandisirhwekwo izîno, -mahwe!- mpu: «Babiloni mukulu, nnina wa bannamuhushà n'ow'obubî bubà omu igulu». ⁶ Nanacibona oyo mukazi alaluka omukò^o gw'abatagatîfu n'ogw'abahamîrizi ba Yezu. Nasômerwa bwenêne obwôla erhi mmubona. ⁷ Ci olya Malahika ambwîra, erhi: «Cirhumire warhangâla? Oleke nkubwîre omwanzi gw'oyo mukazi n'ogw'eco ciryanyi c'amarhwe nda na mahembe ikumi cimuhêrhe.

Amahugûlo

⁸ «Eco ciryanyi oshuba wabona, ho câli, cirhanacihabà; cinakolaga câling'iyinamuka, cirhenge omu nyenga, cinagend'iherêrekerà. N'abantu b'igulu amazîno gâbo garhali mayandike omu citabu c'obuzîne kurhenga okulemwa kw'igulu, basômerwa hano bashub'ibona ciryà ciryanyi câhali cirhanacihabà. ⁹ Ho amakengu n'obushinganyanya bukwânîne hano! Amarhwe nda zo ntongo^p nda nyamukazi adahîrekwo, bona bâmi nda; ¹⁰ barhanu bâhirigisire, muguma ho aciri, n'owundi arhashubig'iyisha; n'amango ayisha, kukwânîne ashinge hisanzi hitya. ¹¹ Naco ciryà ciryanyi câhali ci cirhacihabà, ye mwâmi wa kali--munâni, ci ali wa muli balya nda, n'ebwa Lufû ajîre. ¹² Na galya mahembe ikumi wabonaga, bali bâmi ikumi barhacihâbwa obwâmi; ci bâhâbwa obuhashe bw'okurhegeka nsâ nguma nka bâmi haguma na ciryà ciryanyi. ¹³ Boshi haguma bagereza: mpu bahêzeze eco c'erubala obuhashe n'oburhegesi bwâbo. ¹⁴ Bayish'ilwîsa Omwâna-buzi, ci Omwâna-buzi âbahima, bulya ye *Nyakasane wa banyakasane, ye Mwâmi w'abâmi*, n'abâli boshi naye nabo bâhime, bo bahamagîrwe, bo bîshogwa, bona bemêzi». ¹⁵ Ashub'imbwîra, erhi: «Amîshi wabonaga oyo namuhushà atamîrekwo, mashanja ago, mwandu gwa bantu ogwo, milala eyo n'endimi. ¹⁶ N'amahembe ikumi wabonaga na ciryà ciryanyi, bikolaga byashomba nyamukazi namuhushà, bimutungole, bimusige mushugunu, birye enyama zâge binamuyôkere oku cîko. ¹⁷ Bulya Nyamuzinda ahebire omu mirhima yabyo emihigo y'okujira obulonza bwâge n'okufundikira haguma mpu bihêzeze ciryà ciryanyi obwâmi bwâbyo kuhika ebinwa bya Nyamuzinda biyunjule. ¹⁸ N'oyo mukazi wabonaga, co ciryà cishagala cikulu ci-gwêrhe obuhashe bw'okurhegeka abâmi b'igulu».

18

Oliwa Babiloni lwahwîre

ⁿ**17.1** : Oyo mukazi ye Roma, bulyâla ago mango Roma âli ayunjulirîne bubî. Akâg'iyîrha abakristu, okwo kwakengeza Babiloni washâbaga aka-Nyamuzinda k'aha Yeruzalemu na Roma ashâba aka-Nyamuzinda ka kabirhi.

^o**17.6** alaluka omukò: Erhi abakristu balibuzibwa n'okuyîrhwa e Roma oku ngoma ya Mwâmi Nero n'oku ya Mwâmi Domisiyano.

^p**17.9** : Entondo nda z'e Roma. Roma bwo burhegesi bwalihahazize mâmi manji en'igulu.

¹ Abà nyuma ly'okwo, nabona owundi Malahika amanuka emalunga, erhi agwêrhe buhashe bunji; amoleka igulu n'obulangashane bw'irenge lyâge. ² Anacyîkûza n'izû linene, erhi:

«Alundusire, alundusire Babiloni mukulu!
Ashubire lûsho lwa bashetani,
ishûbûkiro lya ngasi muzimu lya ngasi muzimu mubî,
n'ishubûkiro lya ngasi kanyunyi kabî,
[ishûbûkiro lya ngasi nsimba ehumânya]
kalya karhankakwirirwa,
³ kulya kubà amashanja goshi ganywîre
oku irivayi ly'omutula gw'okuhusha kwâge,
n'abâmi b'igulu bamuhushirekwo,
na bulya obulimbi bwâge burhajira lugero
bwagazize abarhunzi b'igulu».

Bambali ba Nyamuzinda babè bacikêka

⁴ Nanacyumva erindi izû lyahubuka emalunga, erhi: «Rhengi muli ye, ngabo yâni, mwankanashangîra ebyâha byâge, mubone mwamarhogerwa n'i-bala akâge; ⁵ bulyâla ebyâha byâge biri nsinga ehisire emalunga, n'obubî bwâge Nyamuzinda abukengîre. ⁶ Mumujirire nk'oku ajiriraga abandi, mûmushubize kabiri kangana ebijiro byâge! Akabêhè agushiragamwo mumubumbireko kabiri! ⁷ Kulyâla akazâg'icîkuza n'okucîlimbîsa, kwo munamulîsagye n'amagala munamuhè emishîbo! Akazâg'iderha omu murhima gwâge, erhi: «K'arhali nie mwâmi-kazi, ntali mukana, na ntà mango nabone emishîbo!» ⁸ Okwôla kwo kwarhuma amabala gamurhogera omu lusiku luguma: ecâhirà n'emishîbo n'ecizombo; anabôyôke n'omuliro, bulya Nyakasane Nyamuzinda wamutwîraga olubanja erhali ngonyi».

Oku igulu lyalaka, amalunga gasheka

⁹ Bamulakira banamubandire endûlû obwo balya bâmi b'igulu bakâg'ihusha bo naye n'okulimbira baguma naye, hano babona omugî gw'engulumira y'omuliro edwîrhe yamubôyôla.

¹⁰ Oku bacyîmanzire kuli erhi kuyôboha amababale gâge kurhuma, baderhe, mpu:

«Camahera! Camahera cirya cishagala cinênênè!
Nêci, wâni Babiloni, cishagala ciri-misî!
Kâli olwâwe omu nsâ nguma lutwîrwe!»

¹¹ N'abarhunzi b'igulu bâmulakira banamubandire endûlû, bulya oburhunzi bwâbo ntâye wacibagulirabwo: ¹² amârho gayunjwîre masholo n'ensaranga, amabuye g'engulo ndârhi n'amagerha, emyambalo y'ecitâni n'eshushire omukò, eya swâ n'ey'akaduku; oburhunzi bw'emirhi y'obukù n'obw'ebirugu bibinje omu mahembe n'omu mirhi y'engulo ndârhi, ebirugu by'emiringa n'eby'ecûma n'eby'amabuye galabuka; ¹³ oburhunzi bw'ecinamomo n'amomo^q, obw'omugavu n'obukù n'enshangî, obw'idivayi n'amavurha, obw'enshâno, n'obw'enkafu n'ebibuzi, obw'ebiterusi n'engâlè, obw'abajà n'abantu... ¹⁴ Weki amalehe omurhima gwâwe gwakazâg'icîfinja gacigendîrage, gakuyâka; bulya buhirhi bwoshi na bulya bulimbi orhakacifâ wabubwîne, bwahirisire!» ¹⁵ Abarhunzi b'ebyôla, balya bamuyungukiragakwo, bâcîyegûla, bâgend'icîyimangira kulî erhi kuyôboha amababale gâge kurhuma, bamulakire banamushîbûke, mpu:

^q**18.13** : «Ecinamomo» na «amomo» zibà mburho basîmira akisûnunu kâzo kinjà kinjà.

¹⁶ «Camahera! Camahera cirya cishagala cinênênè!

Alà erhi càbâga ciyambîrhe emishangi y'ecitâni

n'eshushire omukò n'ey'akaduku!

Erhi càbâga camayambala amasholo,

n'enjuma z'amabuye g'engulo ndârhi, n'amagerha!

¹⁷ Kâli obwo buhirhi bwoshi nsâ nguma yône

bwasingonosire-mwo!»

Ngasi mwerekeza na ngasi murhunzi ogera omu nyanja, abashâna na balya boshi bakola omu nyanja, bàcîyegûla, bàgend'icîyimangira erhali hôfi; ¹⁸ n'erhi babona omugî gw'eyo ngulumira y'omuliro, bàkâyakûza n'okuderha, mpu: «Cindi cishagala cibî càli ak'ecishagala cinênênè wâni?»

¹⁹ Banaciyanka oluvù, bàcîheba oku irhwe^r, bàkâyakûza banali omu mulenge n'emishîbo, mpu:

«Ca-mahera! Camahera cirya cishagala cinênênè!

Ngasi bajira amârho omu nyanja buhirhi bwâco bwabagazagya

na nsâ nguma yône cibêiremwo mushaka!»

²⁰ Simagi n'okwôla abîre, mwe malunga;

ninyu mwe bimâna, mwe ntumwa n'abalêbi, kwo na kwo;

kulya kubà ene Nyamuzinda amuyâza ammyêzize^s.

²¹ Okubundi Malahika muguma muzibuzibu alengeza ibuye liri nka lwanjikwa lunene, alijugucira omu nyanja, erhi: «Kwa bene oku Babiloni naye, mpu co cishagala cinênênè, ajugucirwa, arhakanacifâ abonesire bundi.» ²² Izù ly'abâ-zîhi b'ennanga n'ery'abimbiza, ery'abazihi b'orhurhêra n'ery'abalenga b'oku-bûha omu mushekera, lirhakacifâ lyayumvikînemwo bundi; ntà mango wanacibonekemwo omulenga oyîsh'ikola bushanja bulebe, na ntà lusiku wanacifê wayumvikînemwo olwanjikwa; ²³ ntà mango wacifê wamolekîrwe n'obulangashane bw'akamole; izù ly'omuhya-mulune n'ery'omuhya lirhakacikuyumvikanamwo bundi, bulya abakulu b'en'igulu bo bâli barhunzi bâwe, n'obukurungu bwâwe bwarhebire amashanja goshi. ²⁴ Ye banashanzire alimwo omukò gw'abalêbi, n'ogw'abimâna, n'ogwa ngasi boshi bananigîrwe omu igulu.

19

Irengé Iya Nyamuzinda Iyayimbwa emalunga

¹ Aha nyuma ly'okwo, nayumva eliri nk'izù linene Iya bantu mwandu ba-dwîrhe bayâkûza emalunga, mpu:

«Aleluya!^t

Obucire n'irengé n'obuhashe binali bya Nnawîrhu Nyamuzinda,

² bulya oku adesire erhi kwo binali, erhi kunashingânîne;

ye watwâga olubanja lw'olya mukazi w'ecishungu

washerêzagya igulu n'okuhusha kwâge,

anacîbuka omungo gw'omukò gwa bambali bâge».

³ Bashub'iyisha, mpu:

^r**18.19** : Okucîheba oluvù oku irhwe ciri cimanýîso ca burhè n'obucîyunjuze.

^s**18.20** : Nyamuzinda acîhîlire abemêzi bâge omu kuhana Babiloni.

^t**19.1** : Aleluya: omu ciyahudi: «hallelu-Yah» kuli kuderha: «Muhè Nyamuzinda irengé.»

«Aleluya!

Omugî gwâge gudwîrhe gwasôkera enyanya
kuhika ensiku n'amango!»

⁴ Balya Bagula oku banali makumi abiri na bâni na ziryâ Nsimba ini bahwêra oku idaho, baharâmya Nyamuzinda otamîre oku ntebe, mpu:

«Nêci, Amen! Aleluya!»

⁵ Okubundi izù lyapamuka omu ntebe, lyayisha, mpu:

«Mukuze Nnawîrhu Nyamuzinda,
mwe bambali mweshi,
ninyu mwe mumurhînya,
abarho n'abakulu».

⁶ Nashub'iyumva eliri nk'izù Iya bantu mwandu n'eliri nka nshalalo ya mîshi manji, n'eliri nka mukungulo gwa milazô, lyayisha, mpu:

«Aleluya!

Nêci, ye yîmire Nyakasane,
Nnawîrhu Nyamuzinda,
Nn'amahanga goshi.

⁷ Rhusîme, rhucîshinge, rhunamuhè irenge,
kulya kubà olusiku lw'obuhya^u bw'Omwâna-buzi lwamayisha,
n'Omuhya wâge akola acîrheganyize;

⁸ bamuhîre mpu ayambale omwambalo
mwinjinjà gw'ecitâni c'akêru,
n'ogwo mwambalo gw'ecitâni
byo birigi bijiro binjà by'abashinganyanya.

⁹ Malahika anacimbwîra, erhi: «Yandika: Iragi lyâbo abahamagîrwe mpu bajîrya oku buhya bw'Omwâna-buzi!» Ashub'imbwîra, erhi: «Ebyo binwa biri bya Nyamuzinda, birhali bya bunywesi». ¹⁰ Nanacîkwêba aha magulu gâge obwo, nti muharâmye; ci ambwîra, erhi: «Omanyè wankajira ntyo! Nâni ndi mushizi akâwe n'aka bene winyu bagwêrhe obuhamîrizi bwa Yezu. Oharâmye Nyamuzinda erhi ye. Bulya obuhamîrizi bwa Yezu buli mûka gwa bulêbi».

Yezu ye himîne.

¹¹ Okuhandi nalangîra amalunga gali mîgule, nabona n'eciterusi c'akêru, Owali ocitamîrekwo ye «Mudarhebana», ye na «Mutabêsha», arhanalyâlyanya nk'atwa olubanja na nk'alwa entambala.

¹² Amasù gâge ngulumira ya muliro, n'irhwe lyâge lirikwo mashungwè manjimanji, izîno lyâge liri liyandike, ci ntâye oliyishi aha nyuma lyâge yêne. ¹³ Ali ayambîrhe ecirondo cijomire n'omukò, n'izîno lyâge ye Luderho Iwa Nyamuzinda. ¹⁴ Emirhwe y'abalwî b'omu malunga erhi emukunjusirekwo, n'erhi bashonyire oku biterusi byêru, banayambîrhe emyambalo myêru kwêru y'ecitâni. ¹⁵ Akanwa kâge erhi kadwîrhe ka- nyonyokamwo engôrho ya môji abiri mpu ayirhimbe abapagani. Yêne ye wabayabula n'ehirhi hy'ecûma, ye wanakanda omukenzi gw'erivayi

^u**19.7** : Obuhya bw'Omwâna-buzi: bulya bwa Mwâmi Yezu bo n'Ekleziya yâge, ye muhya wâge.

ly'obukunizi bwa Nyamuzinda Nn'amahanga goshi. ¹⁶ Ecirondo câge n'olurhungu lwâge biyandisirwekwo er'izîno, mpu: «*Mwâmi w'abâmi na Nyakasane wa Ba-nyakasane.*»

¹⁷ Okubundi nanacibona Malahika ayîmanzire omu izûba; ayâkûza n'izû linene, abwîra ebinyunyi byâli bidwîrhe byabalala omu nkuba-karhî, erhi:

«Muyishe, mulundumane oku idinie Iya Nyamuzinda!

¹⁸ Mulye eminyafu y'a-bâmi n'ey'abarhambo,
n'ey'entwâli, ey'ebiterusi n'ey'abalwî babirikwo,
eminyafu ya boshi, eya bantagengwa
n'ey'abajà, ey'abarho n'ey'abakulu!»

¹⁹ Obwo nanacibona ciryâ ciryanyi boshi n'abâmi b'igulu haguma n'engabo zâbo, erhi balundumîne mpu baj'ilwîsa olya wali otamîre oku citerusi bo n'engabo yâge. ²⁰ Lêro ciryâ ciryanyi cagwârhwâ, cagwârhîrwa haguma na liryâla irumbi mpu mulêbi lyakazâg'icîjîrira ebisômerîne. Ebyo bisômerîne byo akâg'irhebamwo ngasi balya boshi bâli bahebirwekwo ecimanyîso c'eco ciryanyi banagashâniza enshusho yaco. Bombi oku banali babirhi babakwêba omu cîna citwanyirwe-mwo omuliro gw'ecibiriti banacizîne. ²¹ Abandi boshi banigwa n'engôrho y'olyâla otamîre oku citerusi, erya ngôrho yamunyonyôkaga ekanwa; n'ebinyunyi byoshi byayigurha eminyafu yâbo.

20

Obwâmi bwa myâka cihumbi

¹ Nanacibona Malahika amanuka emalunga, erhi afumbasire olwigulo lw'erya nyenga, n'obudagulê bunênênê omu nfune zâge. ² Anacigwârha olya wankuba-joka, olya wanjoka wa mîra, yo erigi Ndyâlya, Shetani, amushwêka myâka cihumbi^v. ³ Anacimurhogeza omu nyenga, ayihamika anayizirika anamuli, mpu Iyo irhondo arhacifâga arhebire abantu, kuhika myâka cihumbi ecikône. Enyuma ly'eyo myâka, kukwânîne alîkwe hisanzi hitya. ⁴ Nabo-na n'entebe, n'abâli bazitamîrekwo bahâbwa obuhashe b'okutwa olubanja. Nabona n'emyûka ya balya batûbagwa amarhwe erhi buhamîrizi bwa Yezu n'akanwa ka Nyamuzinda birhuma, na ngasi boshi babulaga bwagashâniza olya w'eciryanyi n'enshusho yâge banabula bwahebwa ecimanyîso câge emalanga n'omu nfune. Banacishubiramwo omûka, bayîma haguma na Kristu myâka cihumbi^w. ⁵ Abandi bâfîre bôhe barhashubiragamwo omûka n'eyo myâka cihumbi erhacigera. Kwo kufûka kurhanzi okwo. ⁶ Owashangîra obwôla bufûke burhanzi erhi ali w'iragi erhi ali na mwimâna! Abôla olufû lwa kabiri^x lurhankabajira kurhi, ci bayish'ibâ badâhwa ba Nyamuzinda na ba Kristu, banayish'iyma bo naye myâka cihumbi.

Shetani ahimwa lwoshi

⁷ Eyo myâka cihumbi hano ebâ yamâcîkônnya, Shetani analîkwa arhenge omu mpamikwa yâge, ⁸ agend'ishumika amashanja gabâ oku marhwêrhwê anni g'igulu, Gogi na Magogi^y, ajê abashûbûza mpu bajê oku bîrha. Kwo bali banji ak'omushenyi gw'omu nyanja. ⁹ Banacisôkera omu cihugo coshi, bagorha olugerêro lw'abimâna na ciryâ cishagala cirhona bwenêne^z; ci

^v**20.2** : Kwo kuderha myâka minji.

^w**20.4** eci cihumbi: Kurhenga abâmi b'e Roma bahâ Ekleziya omurhûla kuhika okuyûrha kw'igulu n'olubanja luzinda.

^x**20.6** Olufû lwa kabiri: Omuliro gw'ensiku n'amango: Lolâ 20,14.

^y**20.8** : Eze 7, 2; 38. 2.

^z**20.9** : ecishagala cirhona bwenêne ye Yeruzalemu, Iwo lwîganyo lw'Ekleziya.

omuliro gwamanuka emalunga, gwabasingônola. ¹⁰ Naye Shetani, erya Ndyâlya yakazâg'ibashumika, àjugucirwa omu cîna c'omuliro n'ecibiriti, ashangamwo olya w'eciryanyi bo na liryâla irumbi mpu mulêbi. Omwôla mwo bayôrha balibukira bwacà bwayira omu myâka n'emyâka.

Olubanja luzinda

¹¹ Okubundi nanacibona entebe nnene nyêru-nyêru, n'owali oyitamîrekwo. Amalunga bo n'igulu, erhi bamurhimbakwo amasû, bayâka, na ntâye wacimanyire aha bagerîre. ¹² Obwo nanacibona abâfire, abakulu n'abarho, erhi bayimanzire embere z'entebe. Ebitabu^a byâbungûlwa; babungûla n'ecindi citabu, co citabu c'obuzîne. Abâfire banacitwîrwa olubanja, ngasi muguma nka kulya ebijiro byâge binakwânîne, nk'oku ebitabu byànali bidesire. ¹³ Enyanja yalêrha abafû bayirimwo, Walufû n'Okuzimu balîka abafû bâbo, na ngasi muguma atwîrwa olubanja nk'oku ebijiro byâge byànali bikwânîne, ¹⁴ Okuhandi Walufû n'Okuzimu bakwêbwa omu cîna c'omuliro. Eco cîna c'omuliro lwo lufû lwa kabiri olwo. ¹⁵ Na ngasi yêshi orhâli muyandike omu citabu c'obuzîne, bâmukwêba omu Cîna n'omuliro.

21

¹ Okubundi nanacibona *amalunga mahyâhya n'igulu lihyâhya*, bulya amalunga marhanzi n'igulu lirhanzi byahirigisire, n'enyanja ntâyo ecihali. ² Nabona Ecishagala citagatîfu, Yeruzalemu muhyâhya, camanuka emalunga, emwa Nyamuzinda, erhi ciyambîrhe nka muhya odwîrhe alinga îba. ³ Nayumva n'izû linene lyarhenga ebwa ntebe, lyaderha, erhi: «*Alagi ecirâlo ca Nyamuzinda bo n'abantu: akolaga ahanda haguma nabo, babè lubaga lwâge, naye Nyamuzinda yêne abè haguma nabo*». ⁴ Ahôrholâ ngasi mulenge gubali omu masû: olufû ntâlwo lwacihabè; emishîbo n'endûlû n'amababale birhakacihabà bundi; bulya okwâli burhanzi kwahwîre».

⁵ Okuhandi olya wali otamîre oku ntebe aderha, erhi: «Loli oku byoshi namabijira bihyâhya». Ashubirira, erhi: «Yandika oku ebi binwa birhali bya bunywesi, biri by'okuli». ⁶ Ashub'imbwîra, erhi: «Hoshi aho! Nie Alfa, nie na Omega, nie Murhondêro, nie na Buzinda. Ogwêrhwe n'enyôrha namuhà oku iriba ly'amîshi g'obuzîne, buzira ngulo. ⁷ Owâhime, omwanya gwâge gw'ogu: namubêra Nyamuzinda, naye abè mugala wâni. ⁸ Nabo abwôba, ababula-buyêmêre, abarhankakwirirwa, ebishumûsi n'abahushi, abalozi n'abagashâniza ebiremwa, na ngasi babêshi boshi, ogwâbo mwanya omu cîna c'engulumira y'omuliro n'ey'ecibiriti guli: olwo lwo lufû lwa kabiri».

⁹ Okubundi Malahika muguma muli balyâla nda bâli bagwêrhe rhulya rhubêhè nda rhuyunjwîre mahanya nda ayisha, anganîza, ambwîra, erhi: «Yisha nkuyêreke Omuhya, omugoli w'Omwâna-buzi». ¹⁰ Anacingurumana, andengereza oku ntondo ndîrî nnênênè, anyêreka Ecishagala citagatîfu, Yeruzalemu, erhi camanuka emalunga, emwa Nyamuzinda, ¹¹ n'erhi ciyunjwîre irenge lya Nyamuzinda. Càli cidwîrhe calangashana nk'ibuye lya ngulo ndârhi, ak'e-njuma ya yaspidi, yo egeramwo amasû. ¹² Ecôgo c'eco cishagala ciri cinênênè na cirîrî; cigwêrhe mihango ikumi n'ibiri, n'eyo mihango erhi erimwo Bamalahika ikumi na babiri; amazîno gâli gayandisirwe kuli eyo mihango, *galyâla mazîno ikumi n'abiri g'amûko ga bene-Israhel*. ¹³ Ebushoshôkero bw'izûba, mihango isharhu; emwênè, mihango isharhu; emukondwè, mihango isharhu; ebuzikiro, mihango isharhu. ¹⁴ Ecôgo c'olwo lugo cidêkerîre kuli mabuye ikumi n'abiri, na kuli ago mabuye kuli amazîno ikumi n'abiri g'entumwa ikumi n'ibiri z'Omwâna-buzi.

^a**20.12** : Ebitabu biyandisirwemwo ebijiro by'abantu boshi.

^b**21.3** Endagânô mpyâhya y'ensiku n'amango: Yer 31, 31-34; cirâlo ca nyamuzinda haguma n'abantu Ez 37, 24-28; Ywn 1, 14: «Luderho acijizîre muntu anabêra muli rhwe.»

^c**21.12** Amûko ikumi n'abiri ga Bene-Israheli: lolâ Maf 7, 5-8.

¹⁵ Owakâg'inganîza àli afumbasire olusheke lw'amasholo, mpu ageremwo ecishagala, n'emihango yaco n'ecôgo. ¹⁶ Eco cishagala enyunda zâco oku ziri ini ziyumânîne: obulî bwâco buyumânîne n'obugali bwâco. Anacigera ecishagala na lulya lusheke: ashanga ciri ca stadi bihumbi ikumi na bibiri. Obulî bwâco n'obugali n'oburherema bwâco biyumânîne. ¹⁷ Agera n'ecôgo: ashanga gali makoro igana na makumi anni n'anni -Lugero lwa bantu olwo Malahika ageragamwo.- ¹⁸ Eco côgo câli ciyûbake n'amabuye ga yaspidi, n'olugo lwâli lwa masholo gône-gône, gashushire n'enshangabuye yageramwo amasû. ¹⁹ Amabuye ecôgo c'olwo lugo câli cidêkerirekwo gâli minjinjà na ga ngulo ndârhi: ibuye lirhanzi lyâli lya yaspidi; elya kabiri lyâli lya zafiri; elya kasharhu lyâli lya kaledoni; elya kani lyâli lya sumarado; ²⁰ Elya karhanu lyâli lya sadonidi; elya kali-ndarhu lyâli lya sadiyo; elya kali-nda lyâli lya krizoliti; elya kali-munâni lyâli lya berulo; elya kali-mwenda lyâli lya topazi; elya kali-ikumi lyâli lya krizoprazi; elya kali-ikumi na liguma lyâli lya byasinti; elya kali-ikumi na kabiri lyâli ly'ametusta. ²¹ Nazo enyumvi ikumi n'ibiri gâli magerha ikumi n'abiri, na ngasi lumvi lwâli lw'igerha lyâgolyâgo. Engo y'eco cishagala yali ya masholo gône-gône gakazâg'igeramwo amasû nka nshangabuye. ²² Ntabonaga muli aka-Nyamuzinda; bulya Nyakasane, Nyamuzinda Nn'amahanga goshi bo n'Omwâna-buzi, ko na ka-Nyamuzinda kamwo. ²³ Eco cishagala ntabulagîrire bw'izûba nîsi erhi bw'omwêzi byacimolekera, bulya irenge lya Nyamuzinda bwo bulangashane bwâco, n'Omwâna-buzi ko kamole kâco. ²⁴ Amashanja gayish'ilambagira omu bulangashane bwâco, n'abâmi b'igulu bayish'ilerhamwo obuhirhi bwâbo. ²⁵ *Enyumvi zâco zirhakayigalwa mûshi*, -bulyâla ntâ budufu bwâbamwo. ²⁶ *Mwo bakaz'iyish'ihikiza obuhirhi n'obukuze bw'amashanja*. ²⁷ Murhakajâ cihemusire, murhakalabarha muntu okola ebibî erhi oderha obu-nywesi, ci balya bayandisirwe omu citabu c'obuzîne c'Omwâna-buzi bônene.

22

¹ Okubundi anacinyêreka olwîshi lulimwo amîshi g'obuzîne, erhi lushôngwîre lunadwîrhe lwageramwo amasû nka nshangabuye; mwo lwakazâg'irhenga omu ntebe ya Nyamuzinda n'Omwâna-buzi. ² Omu kâgarhî k'engo, omu mabunda g'olwîshi gombi, muli emirhi y'obuzîne eyânakwo amalehe kal'ikumi na kabiri, ngasi mwêzi na malehe. Ebyâsi by'eyo mirhi biri bya kukaz'ibuka abapagani. ³ Ntâ kucihehêrera bundi. Entebe ya Nyamuzinda n'Omwâna-buzi yânagwîkwe muli eco cishagala, na bambali ba Nyamuzinda bakâmuharâmya; ⁴ banabone obusû bwâge, n'izîno lyâge libajè emalanga. ⁵ Obudufu ntâbwo bwacihabè, na ntâ bulagîrire bacîbone bw'obulangashane bw'akamole nîsi erhi bw'izûba, bulya Nyakasane Nyamuzinda ye wayish'ikabamolekera, banayish'iyîma omu myâka n'emyâka

⁶ Anacishub'imbwîra, erhi: «Ebi binwa birhali bya bunywesi, biri by'okuli; Nyakasane Nyamuzinda okaz'ibwîriza abalêbi ye warhumaga Malahika wâge mpu ayêreke abambali ebiri hôfi h'okubâ. ⁷ Nêci, nie oyo nyishire, ndi bûhena! Iragi lyâge owalanga ebinwa by'obulêbi biri muli eci citabu!» ⁸ Niene Yowane, nie nayumvaga nanabona okwo. Erhi mbâ namâyumva namanabona, nacîkwêba aha magulu g'olya Malahika wanyêrekaga ebyo nti muharâmye. ⁹ Ci a-mbwîra, erhi; «Omanyè wankajira ntyo! Nâni ndi mushizi akâwe, n'aka bene winyu b'abalêbi, n'aka balya boshi balanga ebinwa by'obulêbi buli muli eci citabu. Oharâmye Nyamuzinda erhi ye».

¹⁰ Ashub'imbwîra, erhi: «Omanyè wankahamika ebinwa by'obulêbi bw'eci citabu; bulya amango gakola gali hôfi. ¹¹ Olyâlyanya ashub'ikâlyâlyanya, n'ohemusire ashub'ikâhemuka; oli mushinganyanya ashub'ikâshinganyanya, n'omwimâna ashub'ikâjira ebimâna. ¹² Nêci, nioyo nyishire, ndi bûhena! Ndwîrhe oluhembo nahembamwo ngasi muguma nk' oku ebijiro byâge binashingânîne. ¹³ Nie Alfa, nie na Omega; nie Murhanzi, nie na Muzinda; nie Murhò-ndêro, nie

na Buzinda^d. ¹⁴ Iragi lyâbo abashuka emyambalo yâbo, lyo balya oku murhi gw'obuzîne, bahîrwe oluhya, banagerere omu mihango, bajè omu lugo. ¹⁵ Embuga orhubwa, abalozi, abahushi, ebishumûsi, abagashâniza ebiremwa, na ngasi basîma okubêsha!»

III. Ishwinjiro ly' ebinwa

¹⁶ Niene Yezu nie narhumaga Malahika wâni nti ammubwîre ebyo binwa biyêrekîre ezo Ekleziya. Niono ndi muzî ndi na bûko bwa Daudi; nie nyenyêzi y'esêzi yalangashana. ¹⁷ Mûka n'Omuhy^e badesire, mpu: «Yisha!» Oyumvîrhe naye aderhe, erhi: «Yisha!» N'oli nyôrha ayishe, n'olonzize ayanke amîshi g'obuzîne buzira kugagula. ¹⁸ Nâni mbwîzirage ngasi yêshi oyumvîrhe ebinwa by'obulêbi buli muli eci citabu, nti owabiyûshûlakwo ebindi, Nyamuzinda anamuhâlûlirakwo amahanya gayandisirwe muli eci citabu. ¹⁹ N'owatwa oku binwa biri muli eci citabu c'obulêbi, Nyamuzinda anamutwa ogwâge mwanya gw'oku murhi gw'obuzîne n'ogw'omu Cishagala citagatîfu biyandisirwe muli eci Citabu. ²⁰ Omuhamîrizi w'ebi binwa adesire, erhi: «Nêci, nyishire, ndi bûhena!» Nêci mâshi! Oyîshe, Yâgirwa Yezu! ²¹ Enshôkano ya Nyakasane Yezu ebè ninyu mweshi! Amen!

^d**22.13** : Omuntu, ciru byankabà kurhi, arhankahanza Nyamuzinda okuyunjuza emihigo yâge.

^e**22.17** : Ekleziya ye Muhya wa Kristu.

EBITABU BY'OLUKERE LWA KABIRHI OMU BIBLIYA

Tob

Tobiti

TOBITI

TOBITI

Enshokolezi

Ecitabu ca Tobiti cibâmwo ebyabîre n'engerêrezo z'owacyandikaga. Abacyandikaga balonza okumanyîsa enyigîrizo z'idini. Tobiti, kwo kuderha «Nyamuzinda abâ mwinjà», alilulîzibwe e Ninive. Tobiti ali mushimbûlzi w'idini na muntu wa bulonza bwinjà na wakushimba amarhegeko. Buzinda bwa nyuma ayish'ihûrha. Munyere muguma w'omu mulala gwâge, Sara, aheruka kali nda. Ngasi mango, omu budufu, b'îba bakaz'inigwa muguma muguma n'omuzimu w'izîno lya Asimodeya. Nyamuzinda arhuma malahika wâge Rafaheli mpu aluse mwene omuntu Tobiti emwa Ragweli îshe wa Sara. Eyo munda ahûna Sara emwa Tobiya, anamuyêreka obufumu bw'okuhurhûla îshe. Ogu mwanzi guli gwa kulonza okuyêrekana oku Nyamuzinda alanga abarhindibukira abafire n'abakenyi. Ogu mwanzi luli lwîganyo lw'omulala mwinjà gukolera Nyamuzinda n'okulama omu kushimba amarhegeko gâge n'omu buzigire. Gurhuyigîriza obwinjà n'obukenge bw'obuhya. Nyamuzinda arhegeka igulu lyoshi muli ebyo.

1

TOBITI

Enshula-myanzi

¹Yumvaga emyanzi ya Tobiya^f, mugala wa Tobieli, mugala wa Ananieli, mugala w'Aduweli, mugala wa Gabaeli, w'omu bûko bw'Azieli, w'omw'ishanja lya Nefutali. ²Ahekagwa bujâ omu mango ga Salimanasari, mwâmi w'e Sîriya, agwârhiragwa aha Tibesi, cishagala ciri ekulyo kwa Kadesi emwa Nefutali, omu Galileya enyanya lya Hasori n'ekumosho kwa Shefati.

I. Tobiti, îshe wa Tobiya, ahêkwa bujâ

³Niono Tobiti^g nagezire omu njira y'okuli n'ey'obushinganyanya. Omu kalamo kâni koshi, nahanyire marhabâle manji kuli bene wîrhu, oku lubaga lwâni, muli balya rhwanayishaga rhuêrhwe bujâ kuguma omu cihugo c'e Sîriya, aha Ninive. ⁴Erhi nciri murhò, ecihugo câni co cihugo c'Israheli, obûko bwâni bwo bwa Nefutali, bwâli buberulukînwe n'obûko bwa Daudi na Yeruzalemu. N'obwo Yeruzalemu lwâli lugo lwîshogwa omu bene Israheli boshi mpu bakaz'ihâniramwo enterekêro yâbo, bene Israheli boshi. Omwo mwo mwayûbasirwe banagishiramwo aka-Nyamuzinda oku ngasi bûko bw'emyâka yoshi. ⁵Bene wîrhu boshi n'enyumpa ya Larha Nefutali yoshi, bakâg'irherekêrera akanina omu kushimba akanwa Yerobwâmi, mwâmi w'Israheli ahânaga emwa Dani mpu bakaz'ihêrera oku ntongo y'e Galileya.

⁶Niene niene nakaz'ijâ e Yeruzalemu oku nsiku nkulu, nka kulya linali irhegeko liyandikirwe Israheli ensiku zoshi. Nakazâg'iharhira eyo Yeruzalemu n'ebisârûlwa by'emburho yâni birhangiriza, eby'olubere omu bishwêkwa bya ni, n'amôya marhanzi nagûgulaga oku bibuzi byâni. ⁷Nakazâg'ibihâ abadâhwa, bene Aroni, nti bikaz'ikola oku lutari, nakaz'ihana n'entûlo yâni

^f**1.1** 1, 1; Izîno ly'omushosi ye Tobiti, n'ery'omugala ye Tobiya. Kwo kuderha «Burhabâle bwa Nyamuzinda».

^g**1.3** : Obwêmêre bwa Tobiti buli bunene bwenêne omu kujira aminjà gasîmwa n'amarhegeko.

y'engano, ey'idivayi, ey'amavurha, ey'egrenade, ey'emimesa, n'entûlo y'agandi malehe, emwa bene Levi bakâg'ikola aha Yeruzalemu. Entûlo ya kabirhi. eryl ya ngasi myâka ndarhu nagend'ikayihana omu nsaranga aha Yeruzalemu, ngasi mwâka. ⁸Entûlo ya kasharhu nakayigabira abakenyi n'enfûzi na ngasi bandi barhînya Nnâmahanga, bakazâg'iyûshûka oku bâna b'Israheli. Nakazâg'ibagabirayo ngasi myâka isharhu, kandi rhwanayirya nka kulya binadesirwe omu bitabu by'oburhegesi bwa Mûsa, n'omu kushimba amarhegeko rhwasigiragwa na Debora, nina wa Ananieli, yerigi larha orhuburha; bulya larha ali erhi afire, ansiga bufûzi. ⁹Erhi mbà nkola mulamba mukulu, nayanka omukazi w'omu bûko bwîrhu, oderhwa Ana, namuburhakwo omwânarhabana, namuyirika izîno lya Tobiya.

¹⁰Nanacihêkwa bujà e Sîriya, n'erhi mbà namâgwârhu bujà, naj'ibêra e Ninive. Bene wîrhu boshi n'abandi b'omu mulala gwîrhu bakaz'ilya ebiryo by'abapagani. ¹¹Niehe nanga, ntalyaga ebiyro by'abapagani^h. ¹²N'ebwa kubà nakazâg'iyîbuka Nyamubâho, Nyamuzinda wâni, n'omurhima gwâni goshi, ¹³Ow'Enyanya ampà iragi ly'okurhona emwa Salimanasari. Nie nakâg'imugulira ngasi ebi analagîrêkwo. ¹⁴Ntahasagya okujà e Mediya okugend'igulirayo ebyâge, kuhika alinda afà. Kandi birya nagulaga Gabayeli mugala wa Gabri w'omu cihugo ca Mediya, nanakâbîkiraho enshoho zakazâg'ijamwo talenta ikumi za nsaranga.

¹⁵Erhi Salimanasari afà n'erhi omugala Senakeribu ayîma, enjira z'e Mediya zazibwa ntacihashaga okujà e Mediya. ¹⁶Omu mango ga Salimanasari nalimpîre bene wîrhu, balya b'omu bûko bwâni, marhabâle manji, ¹⁷nakahà abashalisire omugati, n'abarhagwêrhi eci bayambala nakabaha eby'okuyambala. N'erhi nankanashimanyire muguma w'omu ishanja lîrhu afire, banamukabulire enyuma ly'enkûta za Ninive, nanj'imubisha. ¹⁸Kandi nakaz'ibisha ngasi boshi bakâg'iyîrhu na Senakeribu, amango ayishaga ayâka kurhenga e Yudeya erhi ensiku zâge za okuhanwa n'Ow'enyanya zamahika, erhi birya bigalugalu byâge agaluhagamwo birhuma. Kuli ago mungo gwâge, ayîrha bene Israheli banji, nagend'ikazimba emibiri yâbo n'okuyibisha; kandi Senakeribu anabalonza anababule. ¹⁹Muntu muguma w'e Ninive akanya agendinshobeka emunda mwâmi ali oku nie nababishire: Nakaz'ijà nacîfulika. Erhi nyumva oku mwâmi abwîzirwe bwinjà ebijiro byâni n'oku akazâg'inonza mpu anige, nayôboha, nayâka, namuyongoloka. ²⁰Ebyâni byoshi babihâha, barhasizagya cici; byoshi byajà omu mbîko ya mwâmi, okuleka mukânie Ana na mugala wâni Tobiya. ²¹Kurhageraga nsiku makumi anni erhi abagala oku banali babirhi bamuyîrha banayakira omu birhondo by'Ararati. Omugala Asaradoni ayîma omu byâge. Naye oku ayîma ayîmanza Ahikari, mugala wa mukulu wâni Anaheli, mpu abè murhambo w'ebirugu byâge byoshi omu bwâmi bwâge. Amuhà abuhashe oku by'oburhegesi byoshi. ²²Okubundi Ahikari andagira, nashubira e Ninive, nabona oku bulya Ahikari ye wali mukulu w'abarhanza amamvu, ye wali mubîsi w'akashè, na murhambo w'e mparûro, amango ga Senakeribu, mwâmi w'abantu b'e Sîriya. Asaradoni amushubiza omu cikono câge, ali mugala wa mukulu wâni na w'omu mulala gwâni.

2

II. Okuhûrha kwa Tobiti

¹Omu mango ga Asaradoni, nashubira omu nyumpa yâni, bangalulira na mukânie Ana,

^h**1.11** Ebyo biryo biri bikage, owabirire anazira. Biri biryo by'abapagani. Lolà Murh 9,4; Lev 11; Lush 14, 3-21. Abayahudi balilahire okukaz'ilya ebiryo byankarhuma bâzira, ci bwenêne erhi barhenga elubungo (Dan I,8; Yud 12,2). 1. 17: Okubula ecabisha kwâli kuhehêrerwa bwenêne. Lolà Lush 21,22-23; 1Bâm 14,11; Yer 16,4; 22,19; 25,33; Eze 29,5; kwo kuderha oku lyâli irhegeko litagatîfu okubisha abafu (Rhulole muli 2 Sam 2,5; Burh 7,33; 38,16).

n'omwâna wâni. Oku lusiku lukulu lwa Pentekoste, lwo lusiku lukulu lw'emigobe, banjirira olusiku lukulu lwa Pentekoste nanacîlambûla nti nkolaga nalya. ²Banaciyisha bandwîrhîre amêza n'ebiryo mwandu. Nanacibwîra mugala wâni Tobiya, nti: «Mwâna wâni, okanye okashîmâna omukenyi w'omu bene wîrhu balya bayishaga eno Ninive, akanaba acilanga buzibu ebya Nnâmahanga, onamulêrhe, rhulye naye. Nakulinda kuhika ogaluke, mwâna wâni». ³Tobiya anakanya, ajà alonza ntyo omukenyi muli bene wîrhu. Anacishubûka, ambwîra, erhi: «Larha». Nâni nti: «W'oyo mwâna wâni». Anacinshuza, erhi; «Larha, alà oku muntu muguma w'omu lubaga lwîrhu anizirwe, banamukabulira embuga konene, anaciri ahôla, bamutwa igosi». ⁴Nanacîrhuna embuga, naleka ebiryo buzira kulyakwo, nanacimukûla mulya njira, namubîka omu nyumpa nti nyîsh'imubisha hano izûba lihorha. ⁵Erhi ngaluka, nacîkalaba, nalya ebiryo byâni nankola ndi omu mishîbo. ⁶Nakengera kulya omulêbi Amosi aderhaga koshi kuli Beteli, erhi: «Ensiku nkulu zâwe zancibè mishîbo n'enyimbo zâwe zoshi zibè ndûlù». ⁷Nanacirhondêra okulaka. Erhi izûba libà lyamâhorha, naj'ihumba omwîna, namubishamwo. ⁸Abalungu bâni bakaz'inshekera, banakâderha, mpu: «Arhaciyôboha, mîra bajaga bamulonza mpu bamuyîrhe erhi okwo kurhuma, anaciyaka, obonage oku kandi y'oyu warhondîre okujà kwa bisha abantu».

⁹Muli ebyo bijingo nanacikanya naj'ikalaba, nanacijà aha cogo, nacîgwishirira aha lukûta lwa cirya cogo n'irhwe erhi liri libwikûle, idûrhu lirhuma. ¹⁰Ntalimanyire erhi okwo lukûta kwâli ebitorha aha nyanya zâni; amazîgonoko gâbyo ganacintogera omu masû ganaciri madurhu, garhuma nahûrha. Nakaz'igend'icîbukîsa emw'abafumu, ci oku badwîrhe bampira amafumu omu masû erhi n'okuhûrha kwâni kwajà kwayûshûka, kuhika nahûrha loshi. Amasû ganfa ntyo myâka ini yoshi. Bene wîrhu boshi bababala bwenêne erhi nie ntuma; Ahikari andisa myâka ibiri embere ajè Elimayidi.

¹¹Ago mango, mukânie Ana ajà alimya, okujà ajira emikolo y'okuluka emishangi y'ecitâni anahâbirwe, ¹²amâyûsa omukolo bayumvanyagya banamuhà oluhembo. Omu nsiku nda z'omwêzi gwa Distrosi erhi amâyûs'ijira omushangi, aguhà balya akazâg'ikolera, nabo banacimukamasa nk'oku anali akwânîne, n'omu kumuhemba banacimuhà omwânahene mpu lwîko lwâge. ¹³Erhi ahika aha mwâni, olya mwânahene arhondêra okuyâna, nanacimuhamagala, namudosa, nti: «Ngahi oyu mwânahene amârhenga? Akabà kuzimbwa azimbagwa oyu? Shubiza emwa bene ye bulya rhono rhurhagwêrhi obuhashe bw'okulya ebintu by'obushambo». ¹⁴Anacinshuza, erhi: «Nanga bamumpaga nka luhembo kuli ebi bankamasagya». Ntayêmêraga la, nanacimusêza nti kuhika amugalulire bene ye (nanacimubêra burhè). Buzinda, anacimbwîra, erhi: «Zirya ntûlo zâwe ngahigi ziri, na birya bijiro byâwe ngahigi biri? Boshi bamanyire bwinjâ oku ntabunguke warhenzizemo!

3

Omusengero gwa Tobiti

¹Nieshi nalibuka bwenêne la, n'omu kulibuka ntyo, nakahûna Nnâmahanga nanavugumula emirenge, nti: ²Nêci, oli mushinganyanya, Yâgirwa Nyakasane, n'ebijiro byâwe bibà bishingânîne, amâjira gâwe gali ga bonjo na g'okuli. Wêne we otwîra igulu olubanja. ³Na buno, Yâgirwa, onyibukage nâni, lolà omanyè wakampana erhi byâha byâni birhuma, nîsi erhi buhwinja bwâni, kandi erhi n'ebyâha by'ababusi bâni ngasi aha banakugayikize hoshi. ⁴Nabuzire bushimba amarhegeko gâwe, nâwe waleka barhuhagula, rhwajà bujâ, rhwahinduka masheka na kagayo emwa ngasi mashanja banarhuhekaga bujâ.

⁵Nêci, mwa gano mango, obucîranuzi bwâwe bwa ngasi lubero buli bw'okunali omu kumpana erhi mabî gâni garhuma, bulya rhurhashimbaga amarhegeko gâwe, rhurhanakulikiraga olugendo lw'okunali emunda oli. ⁶Buno, Yâgirwa, onjirirage nk'oku onabwîne osîmire, onarhegeke ntengemwo omûka, ncîshubirire katulo. Ci kuli kwinjâ ncîfîre erhi kwo; ahâli h'ebîra bijâci

by'obunywesi ndwîrhe nayumva, n'omungo munene gungwêrhe. Nyakasane, ojire mâshi nâni ntenge muli ezi mbaka, oleke nâni njè ahantu h'ensiku n'amango, orhanayasagya obusù bwâwe, Yâgirwa. Na kandi kuli nie kuli kukulu okufà ahâli h'okubona amalumwa ga bene aga omu buzîne bwâni n'okukaz'iyumva ebijâci bya bene ebi.

III. Amalibûko ga Sara

⁷ Muli ago mango naye Sara mwâli wa Ekbatani w'omu Mediya anaciyumva ebijâci byarhenga kuli muguma omu bajâ-kazi b'îshe. ⁸ Okwo bulya ali amâyankwa na balume nda banayîrhwa n'omuzimu mubî Asimodeyaⁱ, embere bajè haguma nk'oku binayandikirwe abakazi. Oyo mujâ-kazi anacimubwîra, erhi: «Wênene okaz'iyîrha babalo: kali wamâjà kuli balume nda na ntâye ciru n'omuguma osag'ibà izîmi lyâge. ⁹ Carhuma wakarhulibuzâ, warhushûrha mpu kwenge babalo bafire! Okajâ aha bajire n'irhondo rhurhabonaga kuli we oli akarhabana, oli akanyere, ciru n'eriguma». ¹⁰ Olwo lusiku ababala bwenêne, arhenga omulenge n'erhi abà amasôkera enyanya omu mw'îshe, alonza okucîmanika. Erhi ashibirhanya aderha, erhi: «Nanga, lyo balek'ikayîsh'ijâcira larha n'okumubwîra mpu: walibusire mwânanyere muguma wanamurhonya, ci acîmanisirage omu buhanya bwâge. N'aho nanarhuma abungulukira ekuzimu erhi mungo guruhuma muli bulà bushosi bwâge. Okukulu kuli nie, arhali kucîmanika, ci kukahûna Nâmahanga anyîrhe erhi kwo ahâli h'okukâyumva malumwa gabene aga omu kalamo kâni».

¹¹ Ago mango alambulira amaboko embuga omu kabonezo, anacishenga, erhi: Oganze Yâgirwa Nyamuzinda w'olukogo n'izîno lyâwe lije irenge emyâka n'emyâka! ¹² Buno, Yâgirwa, nyinamulîre amalanga n'obusù bwâni emunda oli. ¹³ Ojire akanwa kâwe katenze muli eri igulu ndek'icikayumva ebi bijâci. ¹⁴ Omanyire wêne Yâgirwa oku ncibà mwimâna, ntasâg'ihemuka n'obûko mulume. ¹⁵ Omanyire n'oku ntasâg'izinja izîno lyâni nîsi erhi izîno lya larha eno munda rhwadwîrhe bujâ. Ndi mwanacûsha, na larha arhagwêrhi ciru ehindi hyâna hyankayîma omu byâge; arhagwêrhi oyu balondana naye, erhi wundi w'omu mulala gwa hôfi, nîsi erhi wundi kône w'omu mulala, olya nakaderha nti nacîlaga nyîsh'ibà mukâge. Namâhaza balume nda, bici byankacirhuma nalama? N'akabà orhalonzizi okunyîrha, Yâgirwa, oyumvîrhize ogu mulenge gwâni: ntacilonzizi nkazijâcirwa!

¹⁶ Ago mango eyo misengero ibirhi yanaciyumvîkana embere z'irenge lya Nyamuzinda. ¹⁷ Rafaheli anacirhumwa okugend'ifumya abo bantu bombi: Tobiti mpu obuhûrha bumurhenge omu Mûsa, ashub'ibona n'amasù gâge obulangashane bwa Nyamuzinda, naye Sara mwâli wa Ragweli mpu aj'ibà mukà Tobiya mwene Tobiti, anamurhenzekwo olya muzimu mubî Asimodeya, bulya Tobiya ye wali okwânîne okuyîma muli oyo mukazi, kulusha abandi boshi barhang'igilonza okumuyanka. Ago mango Tobiti agogonyoka halya muhanda gwâge, ajâ omu nyumpa, Sara naye, mwâli wa Ragweli, anacibunguluka arhenga muli erya nyumpa y'enyanya.

4

IV. Tobiti ahanûla omugala Tobiya

¹ Olwo lusiku Tobiti akengêra oku abîkizize Gabaeli w'e Ragesi, ensaranga zâge omu Mediya. ² Yêne acîjà emurhima, erhi: «Lolà oku nahunyire okufà, cankarhumaga ntahamagala mugala wâni Tobiya n'okumubwîra ogw'ezôla nsaranga embere nfè?» ³ Anacihamagala omugala Tobiya

ⁱ**3.8** Asimodeya: liri izîno lya muzimu muguma. Sara ali nk'owazimuhirwe n'oyo muzimu mpu arhag'ihiruka. Omu mango ga mîra bwenêne, erhi omuntu akafire erhi akalwâla, kanjikanji bakâg'imanya mpu bashetani erhi bazimu bamulwâzize erhi bamunizire (Rhulole muli Mat 9,32; 12,22; Luk 11,14; 13.11.16).

emunda ali, anacimubwîra, erhi: «Oyîsh'imbisha bwinjà bwinjà amango nafà. Okâkenga nyoko n'irhondo orhamulekêreraga ciru n'olusiku luguma, okajira okwa nkamusîmîsa na ntyo irhondo omanyè wankamubabaza omurhima oku busha. ⁴ Okaz'imukenga bwenêne, mwâna wâni, bulya abwîne mbaka nyinji we orhuma amango anali akuhêrhe omu nda yâge goshi, amango anafê onamubishe hôfi nâni nshinda nguma.

⁵ Omu nsiku z'akalamo, mwâna wâni, Okâkengêra Nyamuzinda, orhôle omuhigo gw'okurhamuhemukira n'ogw'okushimba amarhegeko gâge. Okajira ebijiro bishingânîne omu nsiku z'obuzîne bwâwe zoshi, irhondo orhahîraga okagera omu njira y'obulenzi. ⁶ Nka kulya abajira eby'okuli bayololoka omu mirimo yâbo yoshi, kwo na kuguma ngasi bajira ebishingânîne nabo.

⁷ Oku bintu ogwêrhe, okaz'iyankakwo ebi warhabalamwo abandi bantu. Obusù bwâwe irhondo burhayûbîzagya embere z'omukenyi, na ntyo Nyamuzinda arhankayûbîza kuli we. ⁸ Okajira oburhabâle nk'oku ebirugu byâwe binali: nka ogwêrhe hinyi orhabâga nshonyi za kurhabâla n'ehyo hinyi ogwêrhe. ⁹ Okwo bulya erhi wêne odwîrhe wacîlundikira omuhako omu nsiku zâwe z'amalagîrîre^j. ¹⁰ Bulya okurhabâla abandi kunayôkole omuntu, kumurhenze omu lufû, kurhankaziga ajà ahantu h'omwizimya. ¹¹ Bulya oku ngasi banajira ntyo, oburhabâle bwâbo eri nterekêro bahânyire emw'Ow'Enyanya.

¹² Mwâna wâni, ocîlange oku bugonyi, na burhanzi oyanke omukazi w'omu bûko bwâwe. Orhayankaga omukazi w'ahandi, olya orhali w'omu mulala gw'a- babusi bâwe, bulya rhubâ bene abalêbi: Nûhu, Abrahamu, Izaki na Yakôbo bo babusi bîrhu abo kurhenga mîra. Mwâna wâni, omanyè oku abo boshi bayansire abakazi emwa bene wâbo, banagishwa omu bâna bâbo n'iburha lyâbo linahabwe igulu lyoshi nka kashambala kâbo. ¹³ Ntyo, mwâna wâni, okâzigira bene winyu, n'irhondo omanyè wanakabagayaguza, babè bânarhabana babè bananyere b'omu bûko bwâwe. Orhôle omukazi mulibwo. Bulya akagayo kanahonye omuntu, karhume abula n'omurhûla. Okurhakola akantu kunarhume omuntu ashubira nyuma anakene bwenêne, bulya obwôlo ye nina w'ishali.

¹⁴ Omûkamarho gw'omuntu wagukoleraga irhondo omanyè guruhalegemaga omwo mwâwe, ci onamuhê duba duba gulya mukamarho gwâge na ntyo wanakolera Nyamuzinda, naye anakukamasa. Obè mwîrhonzi, mwâna wâni, omu bijiro byâwe byoshi n'okûla walezirwe bwinjà kukâshokolera olugendo lwâwe loshi. ¹⁵ Oku orhankasîma, nâwe orhakujiriraga owundi muntu. Orhakazâg'inywa idivayi mpu kuhika olaluke, irhondo endalwè erhabâga omu ngeso zâwe. ¹⁶ Omugati gwâwe oguhekwo oshalisire n'omulondo gwâwe yambisamwo orhayambirhi cici. Ebisigîre omu birugu byâwe, rhabalamwo abandi, orhanabêraga obwo burhabâle mutula. ¹⁷ Olumîze emigati n'idivayi oku nshinda y'abashinganyanya, ci omanyè orhahâga omunya-byâha.

¹⁸ Okâyumvirhiza ihano ly'omuntu mwîrhonzi n'irhondo orhahîraga okagayaguza ihano ly'obunguke. Ngasi mango okâkuza Nyakasane Nyamuzinda wâwe, onakamuhûna amâjira gâwe goshi gayôrhe gayumânîne. ¹⁹ Emihigo n'e njira zâwe zoshi bikugendekere bwinjà, bulya arhali amashanja goshi gajira omuhigo mwinjà. Ci konene Nyamuzinda yêne ohâna iragi, yêne onanyihya omuntu nk'oku analonzize. Nêci obwo, mwâna wâni, okashimba ago marhegeko n'irhondo garharhengaga omu mirhima gwâwe.

²⁰ Nkumanyîsizagye buno oku nabisize talenta ikumi emwa Gabaeli, mugala wa Gabri, w'e Ragesi omu Mediya. ²¹ Orharhînyaga okujayo, mwâna wâni bulya rhukola bakenyi: wanabona bugale bunji nk'orhînya Nyamuzinda, nk'oyaka ngasi câha na nk'onakajira ebishingânîne embere za Nyakasane Nyamuzinda.»

^j**4.9** : Okurhabâla abakenyi, kunarhume Nnâmahanga arhufa lukogo ci bwenêne amango rhuli omu kanga k'okufà.

V. Omuntu mwîkubagirwa walusa Tobiya

¹ Oku handi Tobiya anacishuza îshe Tobiti, erhi: «Larha okuwantegesire koshi nakujira. ² Ci konene kurhi nakahashamwo okubona oyo muntu? Arhanyishi, nâni ntamuyishi. Cimanyîso cici nankamuhâga lyo amanya, ananyêmêrere n'okumpà ezo nsaranga? N'enjira y'okujà eyo Mediya, ntayiyishi.» ³ Tobiti ashuza omugala Tobiya, erhi: «Ampîre ecimanyîso c'okwo rhwalagânanaga, nâni namuhâ ecindi. Nacijira kabirhi na ngasi muguma ayanka cigabi ciguma, eco cigabi ciguma nacibîka n'ezo nsaranga. Lolaga oku ekola myâka makumi abirhi eno kurhenga mbîsize ezo nsaranga. Ci, mwâna wâni, okanyagye oje walonza omuntu mwîkubagirwa mwankagenda naye, hano mugaluka, nanayîsh'imujuha; n'enyuma z'aho wanarhola ezo nsaranga emwa Gabaeli.» ⁴ Tobiya anacihuluka, ajà alonza omuntu omanyire enjira bankagenda naye e Mediya. Oku ahuluka, tundu kuli Malahika Rafaheli, ci arhali amanyire oku ali malahika wa Nyamuzinda. ⁵ Anacimudôsa, erhi: Yâga mwîra, oli wa ngahi? Naye, erhi: Ndi muguma w'omu bene Israheli, bene winyu: ndi kola eno munda. Anacimudôsa, erhi: «K'orhankamanya enjira ejà e Mediya obu? ⁶ Naye, erhi: «Nêci, nanyije kanji kanji, mmanyire olw'enjira zâyo zoshi. Kanji kanji nankaja e Mediya, mpande n'aha mwa mwene wîrhu Gabayeli ôbà e Ragesi omu Mediya: Hali lugendo lwa nsiku ibirhi ngumagumâ, kurhenga Ekbatani kujà e Ragesi, bulya kuli oku ntondo.» ⁷ Anacimubwîra, erhi: Mwîra, nindaga, ntang'igend'ibwîra Larha, bulya ndi n'obulagîrire bw'okugenda nâwe, na hano rhugaluka nayîsh'ikulyûla. ⁸ Anacimushuza, erhi: Nalinda, ci konene orhalegemaga. ⁹ Tobiya anacikanya ajibwîra îshe, erhi: Lolà oku namâbona omuntu wa muli bene wîrhu, bene Israheli. Tobiti anacimubwîra, erhi: Kanya ompamagalire oyo muntu, lyo manya ali wa kuli bene ndi, ali wa mulala guhi n'erhi ali muntu wakucîkubagirwa, kandi erhi muntu mwankagenda naye. Tobiya anacihuluka, aj'ihamagala olya wâbo, anacimubwîra, erhi: Mwîra, larha akulonza. ¹⁰ Malahika anacijà omu nyumpa, Tobiti ye murhangiriza anacilarnusa, owâbo anacimubwîra, erhi: Oshagaluke bwenêne. Tobiti ashubiriza, erhi: Bushagaluke buci nankacibona nâni. Niono nkola muntu orhacijira masû, ntacibona obulangashane bw'oku nkuba, cindwîrhe nagukuliza omu ndunduli y'omwizimya nka mifû erya erhacibona bulangashane. Nkola ncibêra omu karhî k'abafîre, nkola nkayumva abantu baderha ntanababone. Naye anacimushuza, erhi: Langâlira! osimike Nyamuzinda akola ahizire ensiku zâwe z'okufuma hôfi, olangâlire kône! Tobiti anacimubwîra, erhi: Mugala wâni Tobiya alonza okujà e Mediya: ka wankanahasha okujayo naye, omuluse? Nayîsh'ikujuha, mwene wîrhu. Naye anacishuza, erhi: Nêci nanahasha okugenda naye Manyire enjira zoshi na kanji kanji najîre e Mediya, nagezire omu rhubanda rhwayo rhwoshi, nasôka n'oku ntondo zâyo zoshi n'enjira zâyo nziyishi^k. ¹¹ Tobiti anacimudôsa, erhi: Mwene wîrhu, oli w'omu mulala guhi n'obûko bwâwe muli baci? Ombwîre nâni, mwene wîrhu. ¹² Naye anacimushuza, erhi: Bulagîrire buci oli n'obûko ⁹ Tobiti anacimushuza, erhi: Mwene wîrhu, nalonza okumanya oli mwene ndi n'izîno lyâwe we ndi. ¹³ Anacimushuza, erhi: Nie Azariyasi, mugala wa Ananiyasi mukulu, w'omu bene winyu. ¹⁴ Tobiti anacimushuza, erhi: Koko, mwene wîrhu; ndamusize, orhabêraga burhè mwene wîrhu bwenge nalonzagya okumanya eby'okuli n'omulala gwâwe. Kwamabonekanaga oku oli mwene wîrhu n'oku oli w'omu mulala mwinjâ. Nayishigi Ananiyasi na Natani, bombi bene Semeliyasi mukulu nabo bakazâg'ijâ e Yeruzalemu n'okuharâmya nâni, barhanahabukaga omu njira y'obuhwinja. Bene winyu bali bantu binjâ bwenêne, oli w'oku cisiki cinjâ. Nêci, kwokwo. ¹⁵ Anacimubwîra, erhi: Ngasi biyêrekîre omûkamarho gwâwe, nakaz'ikuhâ drakma nguma ngasi lusiku na ngasi

^k **5.10** Ogu mulongo mulîmulî gurhenwire muli Bible de Jérusalem en ligne na Ebibliya Ntagatifu, Verbum Bible, Kinshasa 1992

bindi onalagîrêkwo na mugala wâni. Genda na mugala wâni, ¹⁶ ciru nakuyushulira omukamarho gwâwe. Anacimushuza, erhi: Rhwagenda naye orhayôbohaga. Rhwagenda bwinjâ, rhunagalu hano mwâwe bagumagumâ, bulya enjira eri nyinjâ. ¹⁷ Tobiti anacishuza, erhi: Mugendage n'omugisho, mwene wîrhu. Anacihamagala omugala, amubwîra, erhi: Mwâna wâni, orheganye eby'amabalamo, ogende na mwene winyu. Nnâmahanga Nyamuzinda w'enyanya abalange eyo munda mwajâ, anabagalule bagumagumâ, na malahika wâge amuluse, anamulange mwâna wâni. Tobiya anacikomekera, bakolaga bagenda, barhang'ihôberana n'îshe na nina. Tobiti anacibwîra omugala, erhi: «Ogende bwinjâ mwâna wâni». ¹⁸ Nina wa Tobiya anacimuhôbera, avugumula emirenge, anacibwîra Tobiti, erhi: «Cirhumire waleka oyu mwâna wâni agenda? K'arhali ye kola kakoma kîrhu, k'arhali ye okola wajâ arhulangûla enjira? ¹⁹ Casinga lurhacibaga lwa nsaranga zône nânene, ci ziyôkole mugala wâni! ²⁰ Okulama nk'okwo Nnâmahanga anarhuhâgaye kwâli kurhukwânîne.» ²¹ Tobiti anacimubwîra, erhi: Leka binwa bya bene ebyo! Omwâna wîrhu oyo ogenzire mugumagumâ, kw'anagaluka rhugumagumâ. N'amasû gâwe gabona amango agaluka mugumagumâ. ²² Leka binwa bya bene ebyôla! Orhabayôboheraga, mwâli wîrhu. Malahika mwinjâ amulusa n'okubalama kwâge kwabâ kwinjâ, agaluka mugumagumâ.

6

¹ Ana anacihusa okulaka.

VI. Okubalama kwa Tobiya: Olw' enfi

² Nyamwâna acilikûla bo na malahika, akabwa kâbo nako kabashimbûlira omu nyuma. Banahuma enjira yâbo oku bali babirhi. Oku budufu burhanzi hanacihanda oku burhambi bw'olwîshi luderhwa Tigri. ³ Nyamwâna anaciyandagala mpu akola agend'icîkalaba amagulu muli olwo lwîshi lwa Tigri. Ow'enfi munene anacishabira mulya mîshi, anaciyisha ayishire emunda ali alonzimulya okugulu. Nyamwâna anacibanda endûlû. ⁴ Malahika anacibwîra nyamwâna, erhi: «Ogwârhe eyo nfi, osêze». Olya mwâna anacirhuluba elya nfi, ayisha abululira ebulambo. ⁵ Malahika anacimubwîra, erhi: Oyibâge, orhôle endulwè, omurhima n'obudiku, obiyomeke ci okabulire amalâ; endulwè, omurhima n'obudiku biri bufumu bwinjâ. ⁶ N'erhi ayûs'ibâga erya nfi, nyamwâna ayiyômola endulwè, omurhima n'obudiku, ayôca ecihimbi câyo n'ecindi acishîgakwo omnyu, anaciyomeka omu nshoho. Oku bali babirhi banacilîkûla, kuhika bayegera e Mediya.

⁷ Okubundi nyamwâna anacidôsa malahika, erhi: «Mwene wîrhu Azariyasi, bufumu buci bubâ omu murhima, omu budiku n'omu ndulwè y'enfi?» ⁸ Anacimushuza, erhi: «Omurhima n'obudiku bw'enfi orhang'ibisirha, onabibayize omulume nîsi erhi omukazi oli na shetani, kandi erhi wundi muzimu mubî, banafuma bulya buhanya bwâbo, balya bashombanyi bâbo banabarhengkwo loshi. ⁹ Endulwè, omuntu erhi ankayishîga oku masû g'omuntu walwâla amasû, nîsi erhi wankayibûhira oku masû gahûsire, galya masû ganafuma».

¹⁰ Erhi babâ bamâjâ omu Mediya, banakola bayegire hôfi na Ekbatani, ¹¹ Rafaheli anacibwîra nyamwâna, erhi: Tobiya mwene wîrhu; naye erhi bici? Malahika, erhi: «labaga omu mwa Ragweli rhugwâsirwe okuhanda mwa buno budufu. ¹² Oyo mulume ali mwene winyu, agwêrhe n'omunyere, izîno lyâge ye Sara. Arhajira murhabana nîsi erhi wundi mwânanyere, ci Sara ho na hoshi aha. N'oyo munyere we omulingânîne kulusha abandî boshi, we okwânîne okumuhâbwa omuyîmemwo, ogwêrhe obuhashe bw'okuyîma omu by'îshe. Nyamunyere abâ mwânanyere wa bwîrhonzi, mwânanyere wa burhwâli mwânanyere mwinjâ bwenêne, n'îshe naye abâ muntu mwinjâ bwenêne.

¹³ Oli n'obuhashe bw'okumuyanka, onyumve mwene wîrhu, nayîsh'ishambâla n'îshe hano budufu, nti akuhè nyamunyere omushebe. N'amango rhwarhenga e Ragesî rhwanajira

eby'obuhya bwâge. Manyire oku Ragweli arhankakuyîmaye nîsi erhi okumuhà owundi mpu abè ye omuyanka, bulya anahâbwa obuhane b'okufà nk'oku binayandisirwe omu citabu ca Mûsa, bulya amanyire oku we ogwêrhe obuhashe bw'okuyanka oyo mwâli kulusha abandi boshi. Mwene wîrhu onyumvageye buno, muli obûla budufu rhwashambâla ebiyêrekîre nyamunyere rhunamulunge mwembi n'amango rhwarhenga e Ragesi, rhwanamurhòla rhugende rhweshi emwinyu.»

¹⁴ Okundi Tobiya anacishuza Rafaheli, erhi: «Yâga mwene wîrhu Azariasi, nayumvîrhe oku oyo munyere amayankwa na balume nda n'oku banakâfira omu k'obuhya budufu, ngasi mango erhi banarhangulaga okumuyegera, boshi banafè nanayumvîrhe baderha mpu muzimu okaz'ibayîrha.

¹⁵ Nâwe wêne oyumvîrhage oku arhali nyamukazi ye ofâ ci abamuyegera bo bafâ; niono nyôbohire okufâ, bwenêne obu ndi mwâna cûsha wa larha na nyâmà; erhi na nkafâ barhacigwêrhi wundi ndi wankababisha.»

¹⁶ Anacimushuza, erhi: «Ka orhacikengiri galya marhegeko sho akuhaga mpu oyanke omukazi w'omu nyumpa y'îshe? Ci onyumvageye mwene wîrhu, orhalolaga kw'oyo muzimu, oyanke nyamunyere kône; niono manyire oku muli buno budufu bakuhaye mpu abè mukâwe! ¹⁷ Hano okola wajà omu kabuhya orhang'irhòla kuli bulya budiku na kuli gulya murhima gw'erya nfi, obisirhire halya bayôkera obukù: ehisununu hyanazûka, hihimve shetani ¹⁸ shetani anahibayizako kandi anayâka arhenge muli nyamukazi loshi. Na hanòla mukola muli haguma, burhanzi mwanarhang'iyîmuka, mwanafukama, musalîre, mushenge Nnâmahanga w'e mpingu amuyandagalizekwo obwonjo n'obucire bwâge. Orhayôbohaga, bulya kurhenga mîra oyo mukazi we alirheganyizibwe mpu abè kashambala kâwe, mpu nâwe obè bucire bwâge. Mwayîsh'igenda mweshi naye; nanakubwîra oku wamuburhakwo abâna, nabo bayôrha nka balumuna bâwe. Orhayôbohaga. ¹⁹ Erhi Tobiya ayumva ebyo binwa bya Rafaheli byamumanyisagya bwinjâ oku agwêrhe omunyere w'omu mulala gwâge, n'oku ali w'omu bûko bw'îshe, anacimusîma bwenêne, n'omurhima gwâge gwacishwekera kuli ye.

7

VII. Tobiya emwa Ragweli

¹ Erhi bahika omu Ekbatani, Tobiya anaciderha, erhi: «Yâga mwene wîrhu Azariyasi, ompise ho na halya emwa mwene wîrhu Ragweli». Naye anacimuhisa omu nyumpa aha mwa Ragweli. Banacimushîmâna atamîre hôfi n'olumvi lw'omu muhanda gwâge.

Banacimulamusa bo barhangiriza, naye anacibashuza, erhi: «Mushagaluke bwenêne, bene

6.16 : Amahugûlo g'e cilatini gayushwire ebinwa malahika Rafaheli abwîraga Tobiya, erhi: «Oyumvîrhize bwinjâ nakubwîra bantu bahi bayish'ihimwa na Shetani. Bo balya: erhi babà bamayankana, omurhima gwâbo gwanaciyegûla bwenêne kuli Nyamuzinda, lyo bahima amagene gâbo, ciru na buzinda bashushane n'enfarasi erhi cihêsi nk'oku obukengêre bwâbo bwanazazisire, ntyo bo bantu Shetani ahashire abo. Wêhe, hano oyûs'ijà omu buhya, obêre nsiku isharhu mwene mukâwe. erhi mudwîrhe mwasalira buzira kumanyana, omu lusiku lurhanzi, omugî gw'enfi gwanalibirhakwo oyo muzimu (Asimodeya:). Olusiku lwa kabirhi, wanayêmêrerwa omu cinyabuguma ca bashakulûza hatagatîfu. Omu lusiku lwa kasharhu, wanahâbwa obwangà lyo mukaz'iburha abâna bagumagumà. Enyuma ly'olwo lusiku lwa kasharhu, akabà ogwêrhe obukenge n'omurhima gwâwe kuli Nyamuzinda, go mango wankayegera mukâwe. Arhali mpu lyo otwa amagene gône, ci bwenêne omu kulonza okuburha abâna. Na ntyo gulya mugisho gw'okuburha washobôlaga emwa Abrahamu, wanaguhereza iburha lyâwe».

wîrhu muyishe bwinjà, mwamâhika bagumagumà». Anacibahêka omu nyumpa yâge.

² Anacibwîra mukâge Edna, erhi: «Ewani kwo kurhi oku oyu mwâna amashusha mwene wîrhu Tobiti». ³ Edna anacibadôsa, erhi: «Muli ba ngahi bene wîrhu?». Nabo banacimushuza, mpu: «Rhuli bene Nefutali, mwa balya bahêkagwa bujà e Ninive». ⁴ Nyamukazi anacidôsa, erhi: «Ka muyishiyo mwene wîrhu Tobiti?» Nabo, mpu: «Nêci rhumuyishi». ⁵ Nyamukazi, erhi: «Kazibuhire?» Nabo, mpu: «Ho acibà anazibuhire» Tobiya anacyûshûla, erhi: «Ci ye larha».

⁶ Ragweli anacihama, amuhôberanya, avugumula emirenge. ⁷ Anaciderha, erhi: «Osûhirwe mwâna wâni, sho ali mubusi oshingânîne! Aye! iragi libî okubona abà muhûrha omuntu walimushinganyanya n'owakazâg'ijira amarhabâle kulya! Ashub'iciyôha omu birhugo bya Tobiya alaka bwenêne.

⁸ Naye mukâge Edna arhondêra okulaka; omwâli Sara naye ko nako alaka. ⁹ Anacigend'ibâga omwâna-buzi abayankiriramwo kwinjà. Erhi bayûsa okuyôga n'okucîkalaba n'erhi babà bakolaga bacîlambwîre balya, Tobiya anacibwîra Rafaheli, erhi: «Mwene wîrhu Azariyasi, bwîraga Ragweli ampè oyu mwâli wîrhu Sara».

¹⁰ Ragweli anaciyumva bîrya binwa, anacishuza nyamwâna, erhi: «Olye, onanywe, onagend'igwîshira bwinjà. Bulya ntà wundi muntu wankayanka Sara okuleka we wênene, mwene wîrhu. Nâni nienene ntagwêrhi obuhashe bw'okumuha owundi muntu okuleka we, bulya wêne we mwene wîrhu wa hôfi. Ci konene nakubwîra okunali mwâna wâni. ¹¹ Namâmuhà balume nda muli bene wîrhu na boshi banakaz'ifà obudufu bankanaderha mpu bamuyegera. Na buno, mwâna wâni, olye onanywe, Nyamuzinda yêne akola aho.»

Tobiya ayanka Sara

Tobiya anacishuza, erhi: «Ntalye ntananywe kuhika otwe olwo lubanja lwâni». Ragweli anacimubwîra, erhi: «Namâkujira, omuhâbirwe, nka kulya binadesirwe omu citabu ca Mûsa, n'empingu erhegesire mpu omuhâbwe. Rhôla mwâli winyu oyo. Alà oku okola mushinja wâge, naye akola mwâli winyu, ye oyu wamâhâbwa loshi kurhenga ene. Nnâmahanga w'enyanya akuhè omulagi mw'obu budufu bw'ene, mwâna wâni, akubabalire, anakuhè omurhûla^m».

¹² Ragweli anacihamagala omwâli Sara, naye anacyisha emunda ali, erhi abà amâgwârha omwâli okuboko, akuhà Tobiya anacimubwîra, erhi: «Yankaga ye nk'oku irhegeko na ecitabu ca Mûsa cinadesire, nkuhire ye abè mukâwe. Rhôlaye, mugende bagumagumà emunda sho ali. Na Nyamuzinda w'enyanya akuhè iragi n'omurhûla!»

¹³ Anacihamagala nina wa nyamunyere, anacirhumiza mpu bamulêrhere akaratasi, anacyandika kulya karatasi obuhashe bw'okuhâna omwâli bwo bunaligi buhya, kw'obwo buhashe aderha oku ayemire okumuha ye nka mukâge omu kukulikira oburhegesi bw'irhegeko Iya Mûsa. 7, 11: Omu mahugûlo g'ecilatini, Ragweli adesire, erhi: «Nyamuzinda wa Abrahamu, Nyamuzinda wa Izaki, na Nyamuzinda wa Yakôbo abè haguma ninyu. Yêne abahebe haguma, abasîmîse n'omugisho gwâge». ¹⁴ Okubundi barhondêra okulya n'okunywa.

¹⁵ Ragweli anacihamagala mukâge Edna, anacimubwîra, erhi: «Mwâli wîrhu, orheganye ecindi ciyumpa c'okuhekamwo Sara», ¹⁶ Nyamukazi anacikanya, agend'irheganya encingo omu ciyumpa nka kulya ibà ananaderhaga, anacihiramwo namunyere. Naye anacirhondêra amuvugumulirakwo emirenge, buzinda ahorhola erya mirenge yâge anacimubwîra erhi: «Olangâlîre! mwâli wâni, Nyakasane w'empingu ahindule ogu mutula gwâwe okubà masîma! Ola ngalire, mwâli wâni!» Nyamukazi anacihuluka.

8

^m**7.11** : Omu mahugûlo g'ecilatini, Ragweli adesire, erhi: «Nyamuzinda wa Abrahamu, Nyamuzinda wa Izaki, na Nyamuzinda wa Yakôbo abè haguma ninyu. Yêne abahebe haguma, abasîmîse n'omugisho gwâge».

VIII. Enshinda

¹ Erhi bayûsa okulya n'okunywa, balonza okuj'igwîshira, Bahêka nyamwânarhabana, bamuhira omu yâge nyumpa. ² Tobiya anakengêra birya binwa bya Rafaheli: anayômola omu nshoho yâge bulya budiku na gulya murhima gw'enfi, anabisirhirira aha lukalango lw'obukù. ³ Akabayo k'erya nfi kacîka olya shetani, ayâka, ajà omu bihugo by'e Mîsiri y'enyanya. Rafaheli anacimukulikirayo agend'imushwêkerayo. ⁴ Banacihuluka banaciyigala enyumpa. Tobiya anacizûka oku ncingo anacibwîra Sara, erhi: «Mwâli wîrhu, zûka rhushenge rhuhûne Nnâmahanga arhubabalire anarhulange». ⁵ Anacizûka, barhondêra okushenga n'okuhûna mpu babone akalamo bakaderha mpu: «Oj'irenge, Nyamuzinda w'ababusi bîrhu n'izîno lyâwe lij'irenge emyâka yoshi omu ngasi bûko. Amalunga gakukuze, n'ebiremwa byâwe emyâka n'emyâka! ⁶ We walemaga Adamu, wanacimuhà owakâmurhabâla anakâmugwâsa, ye mukâge Eva na bombi bo babusire abantu boshi. Wadesire erhi kurhakwânîni omuntu ayôrhe yêne, rhumuhè owakâmurhabâla omushushire. ⁷ Na bunôla Yâgirwa, arhali mîru garhuma nayanka oyu mwâli wîrhu, ci omu kushimba okunali. Ojire rhubone obwonjo nie naye, rhulinde rhushosihalira haguma. ⁸ Bombi oku bali babirhi banacishuza, mpu: «Amen, amen». ⁹ Banacijà îrò obwo budufu.

¹⁰ Ragweli anacizûka, anacihamagala abambali, bakanya bagend'ihumba enshinda. Erhi amâderha, mpu: «Arhag'ifà n'abandi balekirhushekera n'okurhujâcira». ¹¹ Erhi babà bamâhumba omwîna, Ragweli akanya ajà ebwa nyumpa, aha magala mukâge, anacimubwîra, erhi: ¹² «Orhume mwambali-kazi muguma ajemwo, alole erhi acizîne, lyo erhi akabà anafîre rhuhash'imubisha n'abandi barhamanyiri». ¹³ Banacirhuma o]ya mwambali-kazi wâbo, anaciyasa omuliro. anaciyigula olumvi: anacijà omu nyumpa, ashimâna bali îrò banagwîshîre haguma. ¹⁴ Olya mwambali-kazi wâbo anacihuluka, ababwîra, erhi: azîne na ntà hibî hirimwo. ¹⁵ Ragweli akuza Nyamuzinda w'empingu anaciderha, mpu: «Oyagirwe, Nyakasane na ngasi bukuze bwimâna, oyagirwe emyâka yoshi! ¹⁶ Oyagirwe, bulya wamansîmîsa, arhali oku nakâg'icikêbwa kwo kuciyîshire, ci wamarhujirira nk'oku obwonjo bwâwe bunali bunene. ¹⁷ Oyagirwe, bulya wababalire abà bâna b'ecûsha bombi. Obashobôze, Nyakasane obwonjo n'obucire n'akalamo kâbo kayûrhire omu busîme n'obwonjo bwâwe». ¹⁸ Okubundi anacibwîra abarhumisi mpu batulire omwîna burhacicanûla.

¹⁹ Anacibwîra mukâge mpu ajire migati minji, naye akanya ajà ebwa lugo lw'ebintu byâge ayisha adwîrheyo mpanzi ibirhi, ngandabuzi ini, anaciderha mpu babirheganye, nabo banarhondêra okubirheganya.

²⁰ Anacihamagala Tobiya anacimubwîra erhi: «Nsiku ikumi n'ini zoshi orhafukunya hano, ci wabêraho omu kulya, omu kunywa na ntyo osîmîse omurhima gwa mwâli wâni owali wamârhindibuka n'amalumwa. ²¹ Omu bintu byâni byoshi, orhôle mwo bwona buno, ecigabi ca kabirhiⁿ, kandi ogende mugumagumà emunda sho ali. N'ecindi cigabi cisigîre, mango nafà niono rhwêne mukânie, canabà câwe. Olangâlire! Mwâna wâni, ndi sho, na Edna ali nyoko, rhuli eburhambi bwâwe n'ebwa mwâli winyu buno n'emyâka yoshi. Olangâlire, mwâna wâni!»

9

IX. Obuhya bwa Tobiya

¹ Okubundi Tobiya anacibwîra Rafaheli erhi: ² «Mwene wîrhu, Azariyasi, yanka barhumisi babirhi na ngamiya ibirhi ojè e Ragesi y'omu Madiya emwa Gabayeli okumpûnira ensaranga

^{n8.21} : Emyanzi eyêrekîre obuhya bwa Sara, eshushîne n'emyanzi y'obuhya bwa Rebeka (Murh 24), Raheli (Murh 29); mukà Samsoni (Bac 14). Cikône lêro ahâli h'okuhûna engulo (Murh 34,12) îshe wa nyamunyere anabà ye sholôla engulo.

anayishe emwâni oku buhya.. ³ Ojè emwa Gabayeli: omuhè eri ikontorà. Orhôle ziryà nsaranga, onamubwîre ayîshe eno oku buhya. ⁴ Bulya wêne omanyire oku larha adwîrhe aganja ensiku, n'erhi nankalegama lundî lusiku luguma nanamubabaza bwenêne. ⁵ Wabwîne kurhi Ragweli anahigaga, nâni ntankahama akanwa kâge». Rafaheli anacîlîkûla na ba lya barhumisi bâni na ziryà ngamiya oku ziri ibirhi, bajà e Ragesi omu Mediya. Bahika aha mwa Gabaeli. Anacimuhà liryà ikontorà anacimubwîra oku Tobiya mugala wa Tobiti anayansire omukazi n'oku amulalisire mpu ajè oku buhya. Anaciyimuka, amuganjira orhushoho nk'oku rhwalikwo akashè, barhuhira oku ngamiya. ⁶ Banacizûka lubungubungu, bajà oku buhya. Banacijà aha mwa Ragweli, banacishimâna Tobiya aîlambulire oku cîbo; ahamâ, amulamusa, Gabaeli avugumula emirenge, anacimubwîra, erhi: «Muntu w'okunali, waburhagwa n'omuntu w'okunali, muntu mushinganyanya, muntu wa marhabâle manji, Nyakasane amuyandagalize omugisho gwâge gw'empingu, we na mukwî, îshe na nina wa mukâwe! Ayâgirwe Nyamuzinda ocirhumire nalolakwo enshusho menemene ya muzâla wâni Tobiti!»

10

Tobiya ashubira emwâbo

¹ Muli ago mango, Tobiti, ngasi lusiku erhi anaganja emiregerege, inga omu kugenda inga omu kugaluka. Ezo nsiku zahika n'omugala arhagaluka. ² Lêro akâcîderheza, erhi: «Ka kugwârha bamugwârhirage eyo munda? Nîsi Gabaeli ka kufà afirage, na ntyo abula wamuhà ziryà nsaranga». ³ Arhangira okuyumva omungo. ⁴ Mukâge Ana anacimubwîra, erhi: «Mugala wâni kufà oku afire arhaciri w'omu bazîne». Anacirhondêra avugumula emirenge, akâlakira omwâna wâge, akâderha, erhi: ⁵ Yajeewe, mwâna wâni, carhumaga nkuleka nti ogende, we kamole k'amasû gâni». ⁶ Tobiti anacikamukalihira, e erhi: «Hulika! leka binwa bya bene ebyo, mwâli wîrhu! Ali mugumagumà. Hanali cindi cabahanzize okuyisha; omuntu wagendaga naye ali muntu wa kucîkubagirwa, anali w'omu bene wîrhu. Orhacîlibuze erhi ye orhuma, mwâli wîrhu: ci ye alà». ⁷ Nyamukazi anacimushuza erhi: Orhakambwîra ntyo, orhanshundule, omwâna wâni afire. Nyamukazi anacîkîkwêba embuga, ahengûza muli erya njira omugala agendamwo na ntyo ngasi lusiku; na ntâye wankahashire okumurhûliriza. Erhi izûba lyazikaga, naye anashubire omu nyumpa, abugumule emirenge, alake obudufu boshi buzira kubona îrò.

Erhi ziryà nsiku ikumi n'ini Ragweli ahigaga mpu ajiriramwo omwâli olusiku lukulu zihika, Tobiya anacijà emunda ali anacimubwîra, erhi: «Waliha nsengarusirage, nkola nagenda, bulya manyire oku larha na nyâmà bakola bamanya mpu barhakacimbonakwo. Nkusengîre larha ondikulage njè emunda larha ali. Nakumanyisize bwôrhere buci namulesiremwo». ⁸ Ragweli anacibwîra Tobiya, erhi: «Bêra aho, bêra aho, mwâna wâni, narhuma entumwa emunda sho Tobiti ali, banaj'imumanyîsa emyanzi yâwe». ⁹ Tobiya azikira bwenêne, erhi: «Nanga ciru n'ehitya, ondikulage duba njè emunda larha ali». ¹⁰ Ragweli anaciyimuka, anacihà Tobiya omukazi wâge Sara, na ecigabi ca kabirhi c'ebintu byâge . Abambali, abambali-kazi, enkafu, ebibuzi n'endogomi, engamiya, emishangi, ensaranga n'ebirugu by'omu nyumpa.

¹¹ Anacibasezera, bagenda boshi bashagalusire; anacibabwîra Tobiya, erhi: «Oyôrhe bwinjà, ogende bwinjà, mwâna wâni! Nyamuzinda w'empingu akushokolere we na mukâwe Sara, mâshi nâni nsinze oku bâna binyu embere nfè». ¹² Anacibwîra omwâli Sara, erhi: «Ojage emunda shazâla wâwe ali, bulya kurhenga ene bakola babusi bâwe nk'abanakuburhaga bônene. Ogende n'omurhûla, mwâli wâni, nkaz'iyôrha nayumva aminjà kuli we amango nancibâmwo omûka goshi». Erhi ayûs'ibalamusa, abasêzera.

Edna naye anacibwîra Tobiya, erhi: «Mwâna na mwene wîrhu muzigirwa, Nyakasane akuhêke, mâshi nâni mbone bagala bâwe na ba mwâli wâni Sara e mbêre nfè. Embere za Nyakasane nkuhîre oyu mwâli wâni, irhondo orhamubabazagya ciru n'eriguma omu kalamo kâge koshi.

Mwâna wâni, ogende n'omurhûla! Kurhenga ene nkola ndi nyoko, na Sara mwâli winyu. Mâshi nîrhu rhubone eryo iragi omu nsiku zoshi n'obuzîne bwîrhu». Anacibanunugurha bombi, anacibasêzera mpu bagende n'omurhûla.

¹³ Tobiya anacirhenga aha mwa Ragweli yêshi ali mutaraga, anashagalusire, ayisha akuza Nyakasane w'empingu, ye mwâmi w'ebintu byoshi, kuli okwo anagendesize amâjira gâge goshi. Agisha Ragweli na mukâge Edna anaciderha, erhi: «mbè n'iragi ly'okukaz'ibakenga n'okubakuza omu nsiku z'akalamo kâni koshi!»

11

X. Tobiya ahika aha mwâbo: olw'amasù

¹ Erhi bahika aha Kaserini oli ah'ishiriza Iya Ninive, Rafaheli anaciderha, erhi: ² «Manyire kurhi rhwasizire sho ayôsire. ³ Rhukola rhwalibirha, rhushokolere mukâwe, rhugend'irheganya enyumpa ayish'ijamwo.» ⁴ Banacishokola oku bali babirhi. Anacimubwîra erhi: «Fumbarha erya ndulwè omu maboko gâwe». Akabwa nako kanacigenda nabo, kashokolera Rafaheli na Tobiya.

⁵ Ana ali atamîre erhi adwîrhe ahengûza omu njira y'omugala. ⁶ Anacilangîra ayishire, anacibwîra îshe, erhi: «Alà, mugala wâwe alà oyishire n'olya mulume banagendaga bombi». ⁷ Rafaheli anacibwîra Tobiya embere bahike hali îshe, erhi: «Manyire oku amasù gâge gayiguka. ⁸ Oyîsh'ishîga amasù gâge n'erya ndulwè y'enfi, obufumu bwanagwârha, kandi bwanajà bwarhenza galya magamba g'amadôka, n'aho sho anashub'ibona naye obulangashane».

⁹ Ana alibirha, acîhonda omw'igosi ly'omugala, anacimubwîra, erhi: «Obu namâkubona, mwâna wâni, nanacîfiraga». Anacivugumula emirenge. ¹⁰ Tobiti naye anaciyimuka, ajà ahukuza eyi n'eyi ayisha omu muhango gujire omungo. ¹¹ Tobiya anacijà emunda ali n'erya ndulwè y'enfi omu nfune; ayibûhira oku masù gâge, amugwârha, anacimubwîra, erhi: «Olangâlîre, larha!» amuhirako obufumu, analinda hisanzi hisungunu, ¹² buzinda, na ngasi kuboko, amudokôla ehishisha oku burhambi bw'amasù. ¹³ Îshe acîyôha omw'igosi lyâge, ¹⁴ avugumula emirenge, anaciderha, erhi: «Nakubwîne, mwâna wâni, kamole k'amasù gâni!» Anaciderha, erhi: «Ayâgirwe Nyamuzinda, liyagirwe n'izîno lyâge likulu bwenêne, bayagirwe na bamalahika bâge batagatîfu boshi. Izîno lyâge likaz'iyôrha libaho, bayagirwe na bamalahika bâge emyâka yoshi! ¹⁵ Bulya yêne alirhanzirimpa obuhane na lolà oku niono ndwîrhe nabona buno mugala wâni Tobiya».

Tobiya anacijà omu nyumpa, ayishakuza Nnâmahanga n'izû linene; anacimanyîsa îshe oku okubalama kwâge koshi kwagendesire bwinjà, oku adwîrhe ensaranga, oku anashebire n'omukazi Sara mwâli wa Ragweli, erhi: «Lolà oku ali hôfi n'omuhango gw'e Ninive».

¹⁶ Tobiti anacikanya aj'iyankirira omwâlîkazi, yêshi n'omwîshingo, anayisha akuza Nnâmahanga kuhika aha muhango gwa Ninive. N'abantu b'e Ninive balangiraga ajà akanyagira n'emisî yâge yoshi, lêro barhanacimugwârhiri oku kuboko, basômerwa. Na Tobiya ajà ahamagaza oku Nyamuzinda anamuberire obwonjo anamuyigwîre amasù.

¹⁷ Tobiti anaciyegera hôfi na Sara, mukà omugala Tobiya, anacimubwîra, e erhi: «Oyîshe mugumagumà wêshi mwâli wâni. Ayâgirwe na Nyamuzinda owakuhisagya eno mwîrhu, mwâli wâni. Sho agishwe na mugala wâni Tobiya agishwe, nâwe wêne ogishwe mwâli wâni! J'omu mwâwe, ozibuhire, oli n'omugisho n'obusîme, mwâli wâni». Olwo lusiku Abayahudi boshi b'e Ninive basîma. ¹⁸ Nabo banaciyisha Ahikari na Nadani, bagala ba mukulu wa Tobiti, nabo bashagaluka kuli okwo.

12

XI. Malahika Rafaheli acimanyisa

¹ Erhi ensiku nkulu z'obuhya zihwa, Tobiti anacihamagala omugala Tobiya anacimubwîra, erhi: «Mwâna wâni, lolà kurhi wahà oyo muntu omukamarho gwâge na kurhi wankamuyûshûlira».

² Tobiya anacishuza, erhi: «Larha, mukamarho mucu nankamuhà? Ntankaheza bici erhi nakamuha ecigabi ca kabirhi c'ebirugu anadwîrhe rhwe naye. ³ Anangendîne mugumagumà, anabusire mukânie, anandwîrhîre ensaranga, amânakubuka, luhembo luci nankamuhâga?».

⁴ Tobiti anacishuza, erhi: «Nêci kukwânîne ayanke ecigabi ca kabirhi c'ebi birugu anayishaga adwîrhe». ⁵ Tobiya anacimuhamagala owâbo amubwîra, erhi: «Yankaga ecigabi ca kabirhi c'ebi wali odwîrhe, gwo mukamarho gwâwe, onagendage n'omurhûla».

⁶ Okubundi Rafaheli anacibahêka mahwe oku bali babirhi anacibabwîra, erhi: «Mukuze Nyamuzinda mumuhêke irenge embere z'ebiremwa binabamwo omûka byoshi oku minjà anamujirire, omu kukaz'ikuza n'okuyimba izîno lyâge. Mumanyîse abantu boshi ebi Nyamuzinda amujirîre, murhanarhindiraga okukâmuwuga omunkwa. ⁷ Kuli kwinjà okulanga ihwe lya Mwâmi, ci konene kuli kwinjà okumanyîsa n'okuyâlîza aminjà ga Nyamuzinda°. Mukajira aminjà, ntà bubî bwankamujakwo. ⁸ Okushenga, omu kucîshalisa okunali, n'okukâjira amarhabâle omu bushinganyanya, ebyo bilushire obugale burhalimwo bushinganyanya. Kuli kwinjà kulusha okukahâna oburhabâle ahâli h'okubîka obuhirhi bw'amasholo. ⁹ Amarhabâle ganafungire omuntu oku lufû, ganamukulire n'ebyâha. Banyakujira marhabâle, ensiku zâbo zayunjula kalamo. ¹⁰ Abajira ecâha n'okurhashingânîni bali bantu bacîshomba bônene. ¹¹ Nababwîra okunali koshi, ntabafulike ciru n'ehitya. Narhanzir'ibabwîra nti kuli kwinjà okubîka ihwe lya mwâmi n'okumanyîsa n'okuyâlîza n'obukuze boshi emikolo ya Nyamuzinda. ¹² Alà oku galya mango wakazâg'isalîra we mâshi na Sara, nâni nakaz'ikengêza ebyo by'amasala gâwe emwa Nyakasane, kuguma n'amango wakazâg'ibisha emifû. ¹³ Mwa galya mango orhakazâg'irhindira okuzûka, okuleka ebiryo byâwe n'okugenda n'okuj'ibisha omufû, narhumwa emunda oli mpu nkurhangule. ¹⁴ Ci, kuguma Nyamuzinda anantumire mpu nkufumye na mwâlîkazi wâwe Sara. ¹⁵ Niono nie Rafaheli muguma w'omu bamalahika nda, balya bakagenda n'okujà embere z'irenge lya Nyakasane».

¹⁶ Ba-Tobiya oku bali babirhi barhemuka, bakumba bubî, bayôboha bwenêne. ¹⁷ Anacibashuza, erhi: «Murhayôbôhe, omurhûla kuli mwe! Mukuze Nyamuzinda ensiku zoshi. ¹⁸ Niono amango nali haguma ninyu, arhali buhashe bwâni bwarhumaga nabêra haguma ninyu, ci oku bulonza bwa Nyamuzinda. Mumukuze ensiku zoshi, munayimbe irenge lyâge. ¹⁹ Orhakazâg'imbona nalya, ci wakarhangâla n'ebiri nka bilôrho. ²⁰ Na buno mukuze Nyakasane o mw'igulu lyoshi, munakavuga Nyamuzinda omunkwa. Loli oku nkola nasôkera emw'olya wantumaga. Muyandike ebyo byanamuberire byoshi». ²¹ Anacisôka, nabo bazûka, ci konene barhacihashaga okumubona. Bakakuza, bakayîmba irenge lya Nyamuzinda, banamuvuga omunkwa kuli ago minjà anabajiriraga, na kuli okwo babonekeragwa na malahika wa Nyamuzinda.

13

XII. Olwimbo lwa Tobiti

¹ Tobiti anaciderha, erhi:

«Ayâgirwe Nyamuzinda ozîne ensiku zoshi n'obwâmi bwâge bugandâze ensiku zoshi!

°**12.7** Abagula b'abâmi barhegesirwe okulanga amahwe ga bannâhamwâbo lyo amahano gâbo garhag'ihagalikwa n'ababisha. Ci kône okumanyîsa obuzigire bwa Nnâmahanga kôhe, kurhankalêrha mbaka nci. Ci kuli kuhamîriza obwonjo n'okuli obuhashe n'obuzigire bwa Nnâmahanga.

- 2 Bulya anahane, anabulibabalira. Anahebe omuntu idako bwenêne, ekuzimu; abuli muyôkola na ntâco cankacîfulika okuboko kwâge.
- ³ Mumuvuge omunkwa mweshi bene Israheli, embere z'amashanja oku amuhiraga muli bo.
- ⁴ Muli bo abamanyisize obushashe bwâge. Mumuhêke irenge embere z'ebiremwa byoshi, bulya ye Nyakasane na Nyamuzinda wîrhu; ye Larha, ye Nyamuzinda emyâka n'emyâka.
- ⁵ Anabahane erhi mabî ginyu garhuma; na mweshi ashub'ibabalira omu gandi mashanja goshi, emunda mwanashandabanire.
- ⁶ Mukashubira emunda ali n'omurhima gwinyu goshi n'iroho linyu lyoshi, omu kukâjira okunali embere zâge, ashub'iyêrekera emunda muli, arhanacibafulike obusû bwâge. Mulolage ebi akozire muli mwe, munamukuze n'emisî yinyu yoshi; mukuze Nyakasane w'obushinganyanya, mukuze omwâmi w'e myâka yoshi. Niono eno munda nahêkagwa bujâ, ntahusa kumukuza, na nyêrekane abushashe bwâge n'obukulu bwâge embere z'amashanja g'abanya-byâha. Abanya-byâha, galuki omu bushinganyanya. Ndi wa nkamanya, hali amango ankabarhonya anababalire.
- ⁷ Nakuza Nyakasane mushinganyanya, n'omurhima gwâni gwakuza Omwâmi w'empingu n'enshagali gwanashagaluka.
- ⁸ Boshi bakamukuza n'okumuhêra irenge lyâge aha Yeruzalemu. ⁹ Yeruzalemu, cishagala citagatîfu, Nyamuzinda akuhana erhi bijiro bibî by'abâna bâwe birhuma, ci konene ashub'ibabalira abâna b'abashinganyanya.
- ¹⁰ Ovuge Nyakasane omunkwa bwenêne, onakuze Nyakasane w'enyanya emyâka n'emyâka, lyo aka-Nyamuzinda kâge kayûbakwa muli we n'obusîme bunene. Lyo asîmîsa muli we balya bahêkagwa bujâ, anayêrekanîre muli we obuzigire bwâge bw'ensiku n'amango oku balagîrîre.
- ¹¹ Obulangashane bwayisha bwalaza, bwamolekera empande z'igulu zoshi. Amashanja manji gakarhenga kuli gajê emunda oli, n'abantu b'e mpande zoshi z'igulu bashagamukira ebw'izîno lyâwe litagatîfu, bakayisha badwîrhe entûlo zâbo omu maboko gâbo, bazidwîrhîre Omwâmi w'empingu. Obûko bwa ngasi lubero bwakuza izîno lyâwe we cishagala cîsho gwa emyâka n'emyâka.
- ¹² Abakuhinde bakahindwa, bakahera abalonzikuheza, bahenangula enkûta zâwe, emînâra yâwe, banayôca enyumpa zâwe. C'abakurhînya bagishwe ensiku zoshi.
- ¹³ Okanyagye, oshagaluke mweshi n'abâna b'abashinganyanya, bulya boshi bashûbûkira haguma. Bakuze Nyakasane w'emyâka n'emyâka.
- ¹⁴ Iragi lyâbo abakusîma, abasîma n'omurhûla gwâwe! Iragi lyâbo abantu bankababala n'amalibûko gâwe, bulya muli we bayish'ishagaluka, banabone obushagaluke bw'ensiku n'amango.
- ¹⁵ Iroho lyâni likuzize Nyakasane, ye Mwâmi mukulu.
- ¹⁶ Bulya Yeruzalemu anâciyûbakwe, lwo lugo lubamwo enyumpa yâge e myâka n'emyâka. Lyanabà iragi lyâni erhi omu misigala y'obûko bwâni, nankacibona irenge lyâwe n'okukuza Omwâmi w'empingu! Emihango ya Yeruzalemu yanacishub'iyûbakwa n'enshangabuye, na ngasi gandi mabuye ga ngulo ndârhi. Eminâra ya Yeruzalemu yayîsh'iyûbakwa n'amasholo n'orhucîkirizo rhwayo rhuli embere rhwanayûbakwe n'amasholo gône gône.
- ¹⁷ Emirimbwa ya Yeruzalemu yabambwamwo amabuye minjâ ga ngasi lubero. Enyumvi za Yeruzalemu zanayimba enyimbo z'obushagaluke n'abantu b'omu Yeruzalemu banaderhe mpu Aleluya! Aganze Nyamuzinda w'Israheli; n'abagishe bayish'ikuza izîno lita gatifu emyâka n'emyâka! »

¹ Ntyo kwo Tobiti ashwinjire olwimbo lwâge.

XIII. Ensiku nzinda za Tobiti n'eza Tobiya

Tobiti anacîfira n'omurhûla erhi abà akola agwêrhe myâka igana n'ikumi n'ibirhi. Anacibishwa n'obukuze aha Ninive. ² Amango ahûrhaga amasû ali agwêrhe myâka makumi gali ndarhu n'ibirhi, erhi ashub'irhangira okubona, ka ndi alama omu bugale, anakâjira amarhabâle manji. Anayûshûla okukâkuza Nyamuzinda n'ebirhangâzo bya Nnâmahanga. ³ Erhi akola afà, anacihamagala omugala Tobiya, anacimukomêreza ebi binwa, erhi: «Mwâna wâni, rhôla abâna bâwe, ⁴ olibirhire olunda lw'e Mediya. Bulya nyêmêra akanwa ka Nyamuzinda, kanwa kaderhagwa na Nahumu: byoshi byayîsh'ihongokera kuli Asûru na kuli Ninive, ebi abalêbi b'Israheli boshi bâdesire mpu byarhumagwa na Nyamuzinda byoshi byahongokera eyo munda, omu binwa byâbo ntà ciru n'eciguma carhalukirwa, na ngasi ciguma cayisha omu mango gâco. E Mediya abantu banafuma okwo kulusha omu Sîriya n'omu Babiloni. Na kandi nyêmîre, namanyire bwinjâ oku ebi Nyamuzinda adesire byanayisha binabê; na ntà cinwa câge cankabulakuyôrha. Bene wîrhu bayûbasire omu cihugo c'Israheli boshi bahêkwa bujâ bashandabanywe kuli n'eco cihugo cinjâ: Ecihugo c'Israheli coshi cashuba bwerûle, Samâriya na Yeruzalemu byâbâ bwerûle, aka-Nyamuzinda kashabulwa, kanarhang'iyôcibwa.

⁵ Buzinda Nyamuzinda anâcibafê lukogo, Nyamuzinda anâcibagalule omwo cihugo c'Israheli. Bashub'iyûbaka aka-Nyamuzinda, ci konene arhaciri nka aka-Nyamuzinda k'embere, okwo kuhika galya mango ganalaliragwa gahike. Enyuma ly'okwo, boshi banarhenga emunda bali bujâ, banashub'iyûbaka Yeruzalemu w'irenge n'aka-Nyamuzinda kanashub'iyûbakwa nka kulya abalêbi b'Israheli banaderhaga.

⁶ N'amashanja goshi g'igulu, goshi oku ganali, ganayagalukira Nnâmahanga, ganamurhinye bwinjâ, goshi ganaleka birya byâbo by'obukurungu ebya rhumaga bajâ omu by'obunywesi, na kandi banakuza okushingânîne Nyamuzinda w'ensiku n'amango. ⁷ Bene Israheli banabê bacihali ago mango, boshi bashub'iyûbaka Nyamuzinda okunali, boshi bashûbûzanya, bajê aha Yeruzalemu, bayûbake n'omurhûla omw'ishwa ly'Abrahamu, banalihâbwe. Bashagaluka abasîma Nyamuzinda okunali, n'abajira amabî n'ebirhashinganini bahirigirha omw'igulu lyoshi.

⁸ Na buno, bâna bâni, amarhegeko mbahire g'aga: Mukâkolera Nyamuzinda okunali, munakâjira okumusimîsize. N'oku bâna binyu mukâbakomêreza okushimba ebishingânîne, okukâjira amarhabâle, bakâkengêra Nyamuzinda banakâkuza izîno lyâge ngasi mango okunali n'emisî yâbo yoshi. ⁹ Na buno, mwâna wâni, rhenga e Ninive, orhacibêraga eno munda. ¹⁰ Mango wanabishe nyoko hôfi nâni, orhacilegemaga muli eci cihugo. Bulya mbwîne oku obulenzi bunji bulimwo, n'obunywesi buzira kubona nshonyi kuli byo. Olole, mwâna wâni, ebi Nadabu ajirîre Ahikari wamuleraga. Ka barhamubishaga anacizîne? Nyamuzinda amubonêsa nshonyi embere z'abantu boshi. Ahikari ajâ omu bulangashane na Nadabu ajâ omu ndunduli y'ensiku n'amango, bulya akazâg'ilonza okuyîrha Ahikari. Omu kukâjira amarhabâle, kwarhuma Ahikari afuma omurhego gw'olufû Nadabu ali amujirîre, na Nadabu abâ ye okumba omu murhego, gwanamukubunguza. ¹¹ Mubonerage aho, bâna bâni, ebi amarhabâle gajira n'ebi obulenzi bujira: kuyîrha buyîrha. Loli oku namâcîfira». Banacimugwishiza oku ncingo yâge, anacifâ. Abishwa n'irenge bwenêne.

¹² Erhi nina afà, Tobiya amubisha aha burhambi bw'îshe. Anacigenda na mukâge, bajâ e Mediya, agend'iyûbaka aha Ekbatani, aha mw'ishazâla Ragweli. ¹³ Abajirira bwinjâ omu bushosi bwâbo na buzinda ababisha aha Ekbatani omu Mediya. Tobiya ayîma omu bya Ragweli n'ebyîshe Tobiti. ¹⁴ Afà erhi agwêrhe myâka igana n'ikumi na nda, afà n'irenge. ¹⁵ Embere afê, ayumva anabona oku Ninive ahandwa, abona n'abadwîrhwe bujâ e Mediya na Oyarkari, mwâmi

w'e Mediya; anacikuza Nyamuzinda kuli ebyo byoshi ajirîre bene Ninive n'Asîriya. Embere afè,
acîshinga erhi Ninive orhuma, akuza Nyakasane Nyamuzinda w'emyâka n'emyâka. Amen!

YUDITI^P

Enshokolezi

Ecitabu ca Yuditi cishambâla kurhi omulala mwîshogwa gwahimaga abashombanyi bagwo erhi burhwâli bwa mukazi muguma burhuma, izîno lyâge ye Yuditi, kwo kuderha Muyahudi. Holoferno arhumwa na Nabukondonozi, mwâmi w'e Babeli, mpu arhegeke igulu lyoshi n'okusêza abantu okuharâmya Nabukondonozi yêne nka Nyamuzinda. Abayahudi balahira okufukamira Nabukondonozi. Muli obwo bwôrhere n'ako kalamo kadârhi, mukana muguma wa bukenge kuli Nyamuzinda na wa bukengêre bunji, Yuditi, abonekerwa.

Oyo mukana ahûna Nyamuzinda mpu amurhabâle. Arhenga e Betuliya anacyîrekana embere za Holoferno. Erhi abâ akola ali yêne n'omusirika mukulu wali wamalaluka, amutwa irhwe. Erhi abasirika ba Holoferno babona omusirika wâbo mukulu amânigwa, bayôboha banayâka. Abantu ba mw'eco cihugo bakuza Yuditi banavuga Nyamuzinda omunkwa, bayimba irenge lyâge. Enyigîrizo z'eci citabu zidesire oku abantu bamanye bankakacilibuza n'ebi babona en'igulu. Eci citabu cirhumanyîsa oku Nyamuzinda ye ohima shetani. Holoferno ali lwîganyo lw'obubî. Nka muhabûzi w'olubaga lwîshogwa, Yuditi ali lwîganyo lw'obwinjâ. Nyamuzinda ahîre abantu obuhashe bw'okuhima omushombanyi n'okuboko kuzamba kw'omukazi. Luli luhembo lw'amasala gâge. Eci citabu cayandikiragwa omu Israheli-Palestina ekarhî k'emyâka 120 na 80 embere ly'okuburhwa kwa Kristu.

EBIRIMWO

1. Bene Israheli barhêrwa na mwâmi w'e Babeti: cigabi 1-7
2. Yuditi ye murhondêro gw'okuhima: c. 8-16

1

YUDITI

I. Amatabâro ga Holoferno

Nabukondonozi na Arfazadi

¹ Mwâli omu mwâka gw'ikumi n'ibirhi kurhenga mwâmi Nabukondonozi ali mwâmi w'e Sîriya, na Ninive bwo bwâli bwâmi bwâge; naye Arfazadi e erhi yeri mwâmi omu Banya-Mêdi, aha Ekbatani. ² Anacyûbaka omu marhâ mbî g'Ekbatani enkûta z'amabuye marhendêze; obugali bwâge makoro arhanu, n'obulî makoro ndarhu; ayûbaka olugurhu lwa makoro makumi gali

^P**1.0** [https://www.septuagint.bible/judith/-/asset_publisher/I5tBRIYCzctt/content/ioudith-kephalaio-](https://www.septuagint.bible/judith/-/asset_publisher/I5tBRIYCzctt/content/ioudith-kephalaio-1?inheritRedirect=false&redirect=https%3A%2F%2Fwww.septuagint.bible%2Fjudith%3Fp_p_id%3D101_INSTANCE_I5tBRIYCzctt%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3Dcolumn-1%26p_p_col_pos%3D1%26p_p_col_count%3D2)

[1?inheritRedirect=false&redirect=https%3A%2F%2Fwww.septuagint.bible%2Fjudith%3Fp_p_id%3D101_INSTANCE_I5tBRIYCzctt%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3Dcolumn-1%26p_p_col_pos%3D1%26p_p_col_count%3D2](https://www.septuagint.bible/judith/-/asset_publisher/I5tBRIYCzctt/content/ioudith-kephalaio-1?inheritRedirect=false&redirect=https%3A%2F%2Fwww.septuagint.bible%2Fjudith%3Fp_p_id%3D101_INSTANCE_I5tBRIYCzctt%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3Dcolumn-1%26p_p_col_pos%3D1%26p_p_col_count%3D2), © Greek Orthodox Archdiocese of America (Febrary, 3-2020). Ceci sera la source de tout mon texte grec sur le livre de Judith. Lyo idômero lyâni lîno oku cigereki c'ecitabu ca Yuditi <https://www.septuagint.bible/judith>

ndarhu oku buli n'oku bugali makoro makumi arhanu. ³ Oku mihango ayûbakirakwo eminâra ya burherema bwa makoro igana na burhambirhambi bwa makoro makumi ⁴ Enyumvi zônene zàli za makoro makumi galindarhu burherema na makoro makumi anni bugali, mpu lyo engabo yâge ekaz'ihuluka caligumiza n'okugenda omungondo kwa balya basirika bagenda n'amagulu.

⁵ Muli ago mango mwâmi Nabukondonozori anacitula entambala oku wâbo mwâmi Arfazadi omu kabanda kanene, kwo kuderha akabanda kali cihugo ca Ragau. ⁶ Bacîhira kuli ye abantu boshi banayûbakaga omu ntondo, ab'oku Efrata, Tigri na Hidaspesi n'abà omu kabanda ka Arioki mwâmi w'Abanya-Elimeni na gandi mashanja manji gacigusha oku ngabo za mwene Sheleudi.

⁷ Nabukondonozori mwâmi w'Abanya-Sîriya arhegeka mpu abantu bâge boshi bajè ekagombe, bo baligi abà Persi, oku bantu b'ebuzikira-zûba, ab'omu Silisiya, ab'e Damasko, ab'e Libano, ab'omu marhambi ga Libano n'abayûbakaga oku burhambi bw'enyanya, ⁸ amashanja g'e Karmeli, ag'e Galadi, ab'omu Galileya y'enyanya n'ab'omu kabanda kanene k'Esdreloni, ⁹ abantu boshi b'e Samâriya n'ab'omu bishagala byâge byoshi, ecihugo ciri ishiriza Iya Yordani kuhika aha Yeruzalemu, Batani, Shelusi, Gadesi n'abà oku lwîshi lw'e Mîsiri boshi na Tafna, Ramsesi n'ecihugo coshi ca Gosheni, ¹⁰ kuhika enyanya Iya Tanisi na Menfisi, n'abantu boshi b'e Mîsiri kuhika oku lubibi lw'Etiyopiya. ¹¹ Ci abantu b'ebyo bihugo byoshi bagayaguza ebinwa bya Nabukondonozori mwâmi w'Abasîriya, barhacilungaga kuli ye mpu bajè oku matabâro, bulya barhacimuyobohaga, banakazâg'ibona oku ali muntu okola ali yênene: bagalula entumwa zâge busha, ciru bababonêsa nshonyi. ¹² Nabukondonozori anacikunira bwenêne erhi ebyo bihugo birhuma. Alahira okw'izîno ly'ishungwè lyâge, n'ely'obwâmi bwâge okucîhola n'okumalîra n'engôrho yâge olugo Iwa Silisiya loshi, olwa Damasko na Sîriya, abantu boshi b'e Mowabu, bene Amoni, ab'omu Buyahudi, Abanya-Mîsiri boshi, kuhika oku buzinda bw'enyanya zombi.

Okulwîsa Arfazadi

¹³ Ye na engabo yâge atulakwo mwâmi Arfazadi entambala omu mwâka gw'ikumi na nda, anacihima okwo kulwa. Acandabukakwo engabo y'Arfazadi, abalwîra oku nfarasi zâge zoshi n'ebihêsi byâge byoshi. ¹⁴ Arhola ngasi lugo lwâge, ahikira cingana aha Ekbatani, arhola eminâra yamwo, asherêza emirimbwa yamwo n'ebindi byalimbisagya olwo lugo byoshi abisherêza. ¹⁵ Agwârhirira Arfazadi omu birhondo bya Ragau, amugwîka amatumu gâge, amuyîrha loshi. ¹⁶ Okubundi arhabâluka n'engabo zâge, n'omwandu gw'abantu ba ngasi lubero banali naye. Anacihumûka, alîsa, ahindîsa engabo yâge nsiku igana na makumi abirhi.

2

Entambala y'olunda lw'ebuzikira-zûba

¹ Omu mwâka gwa kali ikumi na munâni, omu nsiku makumi abirhi n'ibirhi z'omwêzi gwa burhanzi, barhondêra okuderha oku bwâmi mpu Nabukondonozori mwâmi w'Asîriya akola alonza okucîhola omw'igulu lyoshi nk'oku anali amâhiga. ² Anacishûbûza entwâli zâge zoshi n'abarhambo bâge; banacijira ihano bufunda funda; anacirhola omuhigo yêne omu kanwa kâge gw'okumalîra ecihugo coshi. ³ Boshi banacirhola ogwo muhigo gw'okumalîra balya boshi barhashimbaga akanwa kâge. ⁴ Erhi abà amârholâ ogwo muhigo gwâge, Nabukondonozori, mwâmi w'Asîriya, anahamagala Holoferno, ye wali murhambo mukulu w'engabo zâge na wa kabirhi oku bukulu. Anacimubwîra, erhi: ⁵ «Omwâmi mukulu oku adesire kw'oku, ye mwâmi mukulu w'igulu lyoshi: Okanye ogende n'abantu bikubagirwa omu burhwâli bwâbo, ba bihumbi igana na makumi abirhi bagenda n'amagulu n'engabo erhali nyi ya bihumbi ikumi na bibirhi bya balwî b'oku nfarasi, ⁶ obulirhêra abantu b'omu bihugo by'obuzikira-zûba bulya barhayumvagya akanwa kâni. ⁷ Obabwîre barheganye idaho n'amîshi bulya nkola nabatulakwo entambala muli obu bukunizi bwâni; abasirika bâni bakola bashandabana omu igulu lyoshi, banabanyâge. ⁸ Abatumisirwe ebibande muli bwo babumba emisima, n'emirhumba yabumba emigezi n'enyîshi

zihulula. ⁹ Nabagwarhamwo abajà kurhenga ebuzinda bw'igulu. ¹⁰ Kuli we okanyagye, ogend'ingwârhira eco cihugo câbo; bônene bayisha bacîdwîrhe emunda oli, onabandangire kuhika oku lusiku lw'obuhane bwâbo. ¹¹ Kuli bacikanyi cirhagomba, isû lyâwe lirhababaliraga ciru n'omuguma, obanigûze, onahagule ecihugo câbo. ¹² Bulya niono ndahîre mbofa, mbonyangwa n'obwâmi akabà oku naderhaga ntanakujiziri na okuboko kwâni. ¹³ Kuli we wênene, omanyâge wankaderha mpu warhalukiza ciru n'oburhegesi buguma muli ebîra binwa bya Nnâhamwinyu, ci obishimbe bwinjà nk'oku nakurhegesire, ojire duba.

¹⁴ Oku arhenga omu mwa nnâhamwâbo, Holoferno anahamagala ngasi banali bakulu boshi, abarhambo bakulu b'abalwî, abarhambulaga engabo y'Asûru. ¹⁵ Anacigabula abantu oku bagend'ilwa nka kulya mwâmi ananamurhegekaga: bihumbi igana na makumi abirhi bagenda n'amagulu na bihumbi ikumi na bibirhi balwa n'enfarasi; ¹⁶ anabakerekanya kulya bankanahash'ikerekanya engabo oku matabâro. ¹⁷ Omu kuhêka emizigo yâbo arhola engamiya, bapunda, bapunda-farasi mwandu, n'oku lwîko lwâbo, barhola ebibuzi, ebimasha, empene mwandu. ¹⁸ Kuguma barhola n'ebiryo, mwandu kuli ngasi mulume amasholo n'ensaranga zarhenga omu mbîko ya mwâmi, binji bwenêne.

¹⁹ Anacilîkûla ajà oku matabâro ye n'omurhwe gwâge mpu abè ashokolera mwâmi Nabukondonozi, anashandabane omu cihugo c'ebuzikira-zûba na ziryâ ngâlè zâge na balya banyakulwîra oku nfarasi bâge, kuguma na balya basirika balambagira n'amagulu, boshi balume ba ntwâli. ²⁰ Abantu bayishaga babakulikîre bâli mwandu nka nzige, nka mushenyi gw'okw'idaho, ntâye wankahashir'ibaganja erhi bunji burhuma.

Amashonezo g'engabo ya Holoferno

²¹ Barhenga e Ninive, bajira nsiku isharhu bagenda omu kabanda ka Bektileti. Bagenditwa ecirâlo hôfi n'entondo yali eyegîre Silisiya w'enyanya, ebwa kumoshô. ²² Anaciyanka engabo yâge yoshi, banyakulambagira n'amagulu, banyakulwîra oku nfarasi, abà engâlè, akanya, ajija oku ntondo. ²³ Arhema anahonjeka Puto na Ludu; anyaga bene Rasisi boshi, na bene Ismaeli ababà hôfi n'irungu, eburhambi bw'ecihugo ca Sheleoni. ²⁴ Akulikira Efrata yêshi, arhulukana omu Mezopotamiya, ashandâza ebishagala byoshi byanali enyanya ly'omugezi gw'Abroni kuhika oku nyanja. ²⁵ Arhola ecihugo ca Silisiya coshi, anigûza ngasi balya banakazâg'irhangula okumucîka, alinda ahika oku lubibi lwa Yafeti, eburhambi bw'Arabiya. ²⁶ Agorha bene Mediana boshi, ayôca enyumpa zâbo, anyaga n'amasò gâbo. ²⁷ Anacibungulukira omu kabanda ka Damasko amango g'okukalala emburho, ayôca amashwa gâbo goshi, anigûza ebibuzi byâbo, ebimasha byâbo, ahagula ebishagala byâbo, emanda zâbo zoshi azijira bwâmwa, n'abâna-rhabana boshi abageza oku boji bw'engôrho. ²⁸ Ajugumya abantu hoshi banayûbakaga oku burhambi bw'enyanya, ab'e Sidoni, ab'e Tiri, abayûbakaga e Suri, e Okina n'abayûbakaga e Yama, e Azoti n'e Askaloni: bajuguma bwenêne embere zâge.

3

¹ Banacimurhumira entumwa z'okushenga omurhûla, mpu: ² «Alà oku rhwono rhuli bantu ba Nabukondonozi, omwâmi mukulu, rhwono rhuli embere zâwe, orhujire nk'oku wankanalonza. ³ Alà enyumpa zîrhu, ecishagala cîrhu coshi. amashwa gîrhu g'engano, ebibuzi bîrhu, enkafu zîrhu, na ngasi busô bw'omu nyumpa zîrhu zoshi; byoshi biri embere zâwe, obikolêse nk'oku wankanalonza. ⁴ N'ebishagala bîrhu ebi n'abantu balimwo boshi, rhuli bajà bâwe. Oyîshe olambagiremwo kulya onabwîne kuli kwinjâ. ⁵ Abo bantu ba- cihâna ntyo emwa Holoferno, banacimuyinginga n'ebyo binwa biri ntyo. ⁶ Anacirhola omwandagalo gwâge n'engabo yâge yoshi; anacihira abalanzi omu cihugo câbo; anacisingamwo abandi basirika omu balume banali ba ntwâli boshi. ⁷ Banacimuyankirira bôhe omu cishagala câbo coshi; bakayisha bayambîrhe ebimanè by'okushiga; bakayisha basâma banarhimba engoma. ⁸ Aha-gula omu cishagala câbo

coshi, anatwa emirhi yâbo. Banacimuyêmêrera okuhongola eby'abazimu omwo cihugo coshi, lyo amashanja goshi gaharâmya Nabukondonozori yênene, na ngasi bûko bwâbo n'olulimi lwâbo lwamushenga nka Nyamuzinda wâbo muguma yênene. ⁹ Alinda ahika ah'ishiriza ly'Esdrolini hôfi na Dotaya oli hôfi n'omuzinzi munene gw'entondo z'e Buyahudi. ¹⁰ Anacihanda ekarhî ka Geba na Shitopolisi; anacigezaho mwêzi mugumagumà adwîrhage ashûbûza analundika bwinjâ bwinjâ ebirugu by'engabo yâge.

4

Abayahudi bahiga okuhagalika Holoferno

¹ Bene Israheli bayûbakaga omu Yudeya banayumva kurhi Holoferno omurhambo mukulu w'abalwî ba mwâmi Nabukondonozori mwâmi w'e Sîriya, ahenyeraga agandi mashanja na kurhi ahenangulaga empêro zâbo zoshi n'okuzihagula. ² Bamuyôboha bwenêne n'omungo gwa Yeruzalemu kuguma n'aka-Nyamuzinda wâbo gwabagwârha. ³ Bulya lyaciri duba barhengaga ebwa kululizibwa na harhali hacigera nsiku olubaga lw'e Buyahudi loshi lwâli lwamâshûbûzanya na ngasi birugu, oluhêrero n'aka-Nyamuzinda ebyo byoshi oku byâli byamasherezibwa, bashub'ibihâ omugisho.

⁴ Banacirhuma entumwa omu cishagala ca Samâriya coshi, eyindi e Kona, e Beteroni, e Belmaini, e Yeriko kuguma na Koba, e Asora n'omu kabanda ka Salemi. ⁵ Balanga ngasi busongerwe bw'entondo yanali ejîre enyanya kulusha, ebishagala byâbo babizonga lugurhu, babilunda biryo byankanabalanga ago mango g'entambala, kulya kubâ erhi bacishuba bahaka emyâka. ⁶ Yoyakimu ye wali mudâhwa mukulu muli ago mango aha Yeruzalemu anaciyandikira abantu b'e Betuli n'abâ e Betomestaimi eyegîre Esdreloni ah'ishiriza ly'akabanda kayegîre Dotayimi oku kubahûna mpu balange ngasi kabokwè ka ntondo koshi ⁷ bulya eri njira ya kujâ e Buyahudi; kandi kwanali kulembu okulanga abantu balek'igera bulya hali hantu hafunda ha kugera bantu babirhi bônene caligumiza. ⁸ Bene Israheli banacijira okwôla amarhegeko g'omudâhwa Yoyakimu n'Ihano likulu lya olubaga lwa bene Israheli batwâga, amango bali ekagombe aha Yeruzalemu.

Emisengero mikulu

⁹ Bene Israheli boshi balaka balakûla embere za Nyamuzinda, bacîbabaza bwenêne. ¹⁰ Abalume, bakâbo, abâna bâbo, ebintu byâbo, ngasi bambali bâbo b'e bigolo, abalimya, n'abajâ bagulagwa ensaranga, abo boshi bahira sunzu ecibunu omu kucîbabaza. ¹¹ Abalume boshi ba bene Israheli, abakazi, abâna banabâga aha Yeruzalemu banacikafukamiriza embere z'aka-Nyamuzinda, babumba amarhwe gâbo luvù, bakacigalanjula n'olya sunzu wâbo embere za Nyamuzinda. ¹² Oluhêrero nalo balubwîka sunzu; balaka bwenêne emunda Nyamuzinda wa Israheli ali boshi kuguma mpu abâna bâbo balek'ibâ bajâ, bakâbo mpira, mpu ebishagala kashambala kâbo bilek'ishambûlwa, mpu oluhêrero lwâbo lulek'ihemulwa n'okunenaguzibwa n'agandi mashanja.

¹³ Nnâmahanga ayumva omusengero gwâo anabona kurhi balumirwe. Olubaga lwacîshalisa nsiku nyinji la omu Buyahudi n'e Yeruzalemu embere z'Oluhêrero lwa Nnâmahanga Ogala-byoshi. ¹⁴ Yoyakimu yerigi mudâhwa mukulu n'abandi badâhwa banakazâg'ikola embere za Nnâmahanga n'abandi boshi banali omu mikolo ya Nnâmahanga oku sunzu abâli ecibunu erhi banadwîrhe bahêra enterekêro yâbo ngasi lusiku, emisengero n'entûlo abantu bônene balêrha omu bulonza bwâbo. ¹⁵ Ensirha zâbo zâli nshîge oluvù, banakaz'ilakira Nyamuzinda n'emisî yâbo yoshi mpu alole bwinjâ enyumpa ya Israheli yoshi.

5

Ihano ly'amatabâro omu ngabo ya Holoferno

¹ Banacimanyîsa Holoferno, ye murhambo mukulu w'abalwî b'Asûru oku bene Israheli badwîrhe bacîrheganya okulwa n'oku bafusire enjira z'omu ntondo, oku bazungulusire enkûta oku ngasi ntondo enali enyanya zinarhalusire ezâbo, n'oku bahizire emirhego omu ngasi rhubanda. ² Yêshi anaciyâka bwenêne n'oburhè, ahamagala abarhambo n'engabo y'e Mowabu boshi abakulu b'abasirika b'engabo y'e Amoni n'abashamuka b'oku burhambi bw'enyanja, anacibabwîra, erhi: ³ Mbwîri nâni bene Kanâni lwo lubaga luci olwo luyûbaka omu ntondo, bishagala bihi luyûbaka, omurhwe gwâbo gw'okulwa gwanahika omu bantu banga, buhashe buci bajira, na bulyo buci balwamo, mwâmi wâbo ye ndi, ndi murhambo obadwîrhe oku matabâro? ⁴ Cirhumire bône omu bantu bayûbaka eno buzikira-zûba bo balahire okujâ eno munda' ndi?

⁵ Akioro, murhambo wa bene Amoni boshi, anacimubwîra, erhi: «Nnâhamwîrhu ayumve akanwa k'omurhumisi wâge. Nanakumanyîsa eby'okunali byoshi kuli olwo lubaga luyûbaka kula ntondo enali hôfi n'ecirâlo câwe, na ntâ bunywesi bwarhenga omu kanwa ka mwambali wâwe.

⁶ Olwo lubaga luli lw'oku bûko bw'Abanya-Kaldeya. ⁷ Bayûbakaga mîra e Mezopotamiya, ci barhayêmêraga okukolera abazimu b'ababusi bâbo b'eyo Kaldeya. ⁸ Barhenga omu njira y'ababusi bâbo bakaz'iharâmya Nyamuzinda w'e mpingu, Nyamuzinda banamanyaga bwinjâ bwinjâ oku ho anabâ. Erhi bakagwa n'ababusi bâbo, babahêka kuli n'abazimu bâbo, bayâka aho bâbâga, bajiyûbaka handi omu Mezopotamiya nsiku ndi. ⁹ Oyo Nyamuzinda waho anacibabwîra mpu barhenge omu cihugo câbo, bagend'iyûbaka omu cihugo ca Kanâni; banacigend'iyûbaka eyo munda, n'erhi bayihika, bagala omu masholo, omu nsaranga n'omu masô g'ebintu mwandu.

¹⁰ Banacibungulukira omu cihugo c'e Mîsiri erhi ishali likali lyamâzûka omu Kanâni, banayûbaka eyo munda amango banacikazâg'ibonayo ebiryo byoshi; eyôla munda banaciluga bwenêne, ntâye wankacihashire okuganja ngasi bûko bwâbo. ¹¹ Mwâmi w'e Mîsiri anacibashomba, abarhindibuza n'omukolo gw'okujira amatofali, babajira kuligo bahinduka bajâ. ¹² Banacilakira Nyamuzinda wâbo, naye alibuza abanya-Mîsiri n'ebibande birhayishigi bafumu. ¹³ Abanya-Mîsiri banabalibirhakwo emwâbo: ¹⁴ Nyamuzinda ayûmya enyanja Ndukula erhi bo bârhumâ, abageza omu njira y'e Sînayi, n'omu Kadesi-Barneya; anacikungusha abantu bayûbaka omu ntondo boshi. ¹⁵ Bayûbaka omu cihugo c'Abanya-Amori; bahungumulamwo Abaheshiboniti erhi misî yâbo erhuma. Erhi babâ bamâyîkira Yordani, ba nayûbaka entondo yoshi, ¹⁶ balibirhakwo Abanya-Kanâni, Abaferezeni, Abayebuseni, Abanya-Sikemi, Abanya-Girgashi, babêra omwo cihugo nsiku nyinji. ¹⁷ Amango goshi barhanajira kubî embere z'oyo Nyamuzinda, anabagwâse oku iragi lyâbo, bulya ye nabo bagaya obulyâlya. ¹⁸ Ci erhi banarhengaga omu njira abalangûlaga banagukumuke n'okulwa kwa ngasi lubero, bahêkwe bujâ omu by'ihanga, aka-Nyamuzinda wâbo koshi bakajire bwâmwa n'ebishagala byâbo binyagwe n'abashombanyi bâbo.

¹⁹ Buno, ebwa kubâ bashubir'igomera Nyamuzinda wâbo, barhenzirage emunda bajaga babashandâliza, bashubir'iyûbaka omu Yeruzalemu, banahira mwo oluhêrero lwâbo. Banacishub'iyûbaka omu ntondo yali ekola ebâ irungu. ²⁰ Na buno Yâgirwa Muhanyi, akabâ olwo lubaga lwajizire amabî, bagayisa oyo Nyamuzinda wâbo, rhulole erhi muli bo munali eco cankarhuma bahimwa, kandi rhwanasôkera emwâbo, rhwanabahima. ²¹ Ci akabâ ntâ bubî balimwo, Nnawîrhu kwanabâ kwinjâ aharhalukire, bulya oyo Nyamuzinda wâbo anahash'ibalwîra, kandi obone rhwamarhenzayo okwarhubonêsa nshonyi omu igulu lyoshi.

²² Erhi Akioro ayûs'ishambâla ebyo binwa, omwîdudumo gwazûka omu ngabo yali ezungulusire enyuma n'abâlimwo. Abarhambo ba Holoferno, kuguma n'abantu bayûbakaga oku burhambi bw'enyanja na bene Mowabu baderha mpu bamuyîrhe. ²³ N'ecarhuma bulya rhurharhinyiri abo bene Israheli. Luli lubaga lurhajira buhashe na misî mici y'okulwa kuzibu. ²⁴ Co carhuma rhwono rhwasôka, wabona oku balibwa na engabo yâwe yâgirwa Holoferno.

Oburhè bwa Holoferno

¹ Erhi olubî luhwa muli balya bantu bâli bazongolosire endêko, Holoferno, omurhambo mukulu w'engabo y'abalwî b'Asûru, anacibwîra Akioro na ngasi bandi bene Mowabu embere za olubaga lw'ahandi erhi: ² «Oli muntu mucu wâni Akioro na bala balimya bene Efrayimu, obu okola wajira obulêbi kuli rhwe, onakola warhubwîra buno mpu rhurhajag'ilwîsa bene Israheli ebwa kubà Nyamuzinda wâbo anakabalwîra! Ndi Nyamuzinda kuleka Nabukondonozori? Yênene arhuma engabo yâge, anabaheze hano igulu, n'oyo Nyamuzinda wâbo arhabayôkole. ³ Ci rhwono bambali ba Nabukondonozori wabona oku rhwabarhimbaguliza nka muntu muguma, barhankaderha mpu bacîshomya embere z'enfarasi zîrhu. ⁴ Rhwabayôkera eyo mwâbo, n'entondo zâbo zalaluka omukò gwâbo, orhubanda rhwâbo rhuyunjule mifû. Barhabone misî y'okuhangaza embere zîrhu, ci kukwânîne boshi bafè, kwo adesire mwâmi Nabukondonozori orhegeka igulu lyoshi. ⁵ Bulya adesire, n'ebinwa byâge birhagaluka kône. Kuli we wâni Akioro wa bene Amoni we, odesire ebîra binwa, ahâla onajirire okubî, orhakacilola oku busû bwâni, kurhenga ene, kuhika ncîhôle kuli balya barhengaga e Mîsiri. ⁶ Okubundi obwo, ecûma c'engabo yâni n'omurhwe gwa bambali bâni cakurhulungula enkanga na hano nshubûka, bakuhimbagulize, ofè. ⁷ Bambali bâni bakola bakuheka omwo ntondo, baj'ikuhira omu cishagala cigwêrhe akafomeko. ⁸ Na hano ofâ, wânafâ haguma nabo. ⁹ Na kulya kubà olangâlîre oku barhagwârhe, omanyè obusû bwâwe burhacizinzibalaga. Nadesire, na ntâko kurhabè omu binwa byâni.»

¹⁰ Holoferno anacirhegeka abambali bali omu nyumpa mpu bagwârhe Akioro, bamuheke e Betuli, bamuhane emwa bene Israheli. ¹¹ Balya barhumisi banacimugwârha, bamurhenza omu cihando, bamuhêka omu kabanda, banacirhenga omwo kabanda, basôkera oku ntondo bahika aha maliba gali hôfi na Betuli. ¹² Abantu b'omwo lugo erhi bababona, banacirhola emirasano yâbo, banacishagamuka omu lugo, bajâ oku irhwêrhwê ly'entondo. Abalwa n'amabuye babacîka okusôka omu kubabanda amabuye. ¹³ Banacizonga omu marhambi g'entondo, baziriringa Akioro, bamukwêba halya erya ntondo erhondêrera, banacishubira emunda nawâbo ali. ¹⁴ Oku babunguluka oku ntondo, bene Israheli banarhinda ahâli; bamushwêkûla, bamuhêka e Betuli, baj'imuyêreka abakulu b'ecishagala. ¹⁵ Mw'ago mango, abo bakulu bali: Uziyahu, mwene Mika, w'omu bûko bwa Simoni, Shabrisi, mugala wa Gotonieli na Sharmisi mugala wa Melkieli. ¹⁶ Banacishûbûza abashamuka b'oku lugo loshi, n'abâna n'abakazi boshi balundûkira bw'eyo endêko. Banacyisha badwîrhe Akioro omu karhî k'olwo lubaga loshi, na Uziyahu anacimudôsa kurhi byabîre koshi, ¹⁷ Anacibashuza, abashambalira n'olwo lw'endêko ya Holoferno, ebinwa ananaderhaga omu karhî k'abarhambo b'Asuru na ngasi bindi analogosire kuli bene Israheli byoshi. ¹⁸ Olubaga lwafukamiriza, lwaharâmya Nnâmahanga, lwayâma, mpu: ¹⁹ «Nnâhamwîrhu, Nyamuzinda w'empingu, olole obwo bucîbone bwâbo, obwonjo bw'okunenaguzibwa kw'olubaga lwâwe bukugwârhe, olole Yâgirwa muli luno lusiku obusû bw'abâ wagishaga! ²⁰ Barhûliriza Akioro banacimukuza bwenêne. ²¹ Erhi barhenga omw'ihano, Uziyahu amuhêka emwâge, n'abashamuka abahâ oku mamvu. Banacirhondêra bashenga oburhabâle emwa Nyamuzinda w'Israheli muli obwo budufu boshi.

7

II. Ekurhêrwa kwa Betuli

Okurhêrwa kwa Israheli

¹ Erhi buca Holoferno arhegeka engabo yâge, emirhwe yâge yoshi, na balya bayîshaga okubarhabâla mpu bagandûle bahêke ecirâlo e Betuli, bagwârhe obuhumana bw'entondo, banalwîse bene Israheli. ² Olwo lusiku abasirika bâbo boshi bagandûla; emisî yâbo omu kuganja

abalume b'amatabâro bali bihumbi igana na makumi gali ndarhu ga bantu bagenda n'amagulu, bihumbi ikumi na bibirhi bya bantu bagenda n'enfarasi, buzira kuganja ab'emikolo n'abandi bayishaga babalusize: gwàli mwandu guruhankaganjwa. ³ Banacitwa olugerêro omu kabanda hôfi na Betuli aha iriba. Banacihanda omu murhambirhambi kuhika e Belbayim na Dotayimi, kandi kurhenga e Betuli kuhika e Shiyamoni ah'ishiriza Iya Esdreloni. ⁴ Bene Israheli erhi babona erya nkûmo y'abantu, bayô boha, ngasi muguma akabwîra owâbo erhi: «Lêro abâla boshi bamâlîra igulu. Ntâ ntondo ejîre enyanya, nîsi erhi kafômeko, erhi hirhondo hyankalembera obuzirho bwâbo». ⁵ Erhi babà bamârhôla ngasi muguma eby'okulwa, n'erhi babà bamâyâsa orhumole oku minâra y'okulanga, bageza obwo budufu boshi babalinzire.

⁶ Oku lusiku lwa kabirhi, Holoferno ayisha adwîrhe balya basirika bâge bagenda n'enfarasi boshi; abageza olunda bene Israheli bali, omu Betuli, alâba emihango y'ebishagala byâbo byoshi. ⁷ Arhangula amaliba gâbo goshi, aganyaga, anahiraho abalanzi; yêne ashubira emunda engabo yâge yali. ⁸ Na, erhi bamujaho, bene Ezau boshi, abarhambo ba bene Mowabu boshi, abarhambo b'oku lunda lw'enyanya, bamubwîra, mpu: ⁹ «Nnawîrhu ayumve bwinjâ akâla kanwa lyo engabo yâwe elek'itumirhwa. ¹⁰ Bulya olu lubaga lwa bene Israheli emisî yâbo bayihira arhali omu kulwa amatumu ci omu bulîrî bw'ezi ntondo bayûbakamwo. Kurhali kulembu okusôka ezi ntondo bayûbakamwo.

¹¹ Yâgirwa orhaderhaga mpu okerêse abantu okala wabalwîsa na ntyo harhahirime ciru n'omuntu muguma omu mirhwe yâwe. ¹² Obêre oku lugerêro lwâwe, olange kwo abantu b'emisî yâwe, n'abarhumisi bâwe bagend'ilanga amaliba garhenga omu marhambi g'entondo. ¹³ Bulya ahôla ho abantu b'e Betuli boshi bayish'ikadôma: enyôrha yabasêza okuhâna olugo lwâbo. Kuli rhwe rhwenene, rhukola rhwasôkera oku marhwêrhwe g'entondo ziri hôfi, rhugend'itwayo amacûmbi g'okubalanga lyo balek'ijira owarhenga omu lugo. ¹⁴ Ishali lyabahungumuliramwo na bakâbo n'abâna bâbo embere engôrho ebahôlereze; balambûkira omu njira z'aha bayûbaka. ¹⁵ Kandi wênene wanayishig'ibahemba kulya kugalugalu banakwânîne, bulya barhalonzagya okuyîsh'ishiga n'omurhûla emunda oli.»

¹⁶ Ebyo binwa byasîmîsa bwenêne Holoferno n'engabo yâge; anacirhegeka mpu bajire okwo banadesire. ¹⁷ Cikembe ciguma ca bene Amoni cagenda na bene Asûru bihumbi birhanu, bahanda omu kafômeko k'entondo, banyaga enyîshi n'amaliba ga bene Israheli. ¹⁸ Nabo bene Ezau na bene Amoni basôka e ntondo bagend'itwa icumbi oku ntondo ya Dotayimi, banacirhuma abantu bâbo olundi lunda lw'ishiriza Iya Egrebeli hôfi na Kusi, cishagala cibâ hôfi n'omugezi gwa Mokimuri. Abasigalaga omu ngabo ya Asûru bahanda omu kabanda, bakabumba bantu. Amahêma gâbo n'ebirugu byâbo byajira olugerêro lw'orhuyumpa rhunji rhunji, nabo bône bâli ngabo nyinji bwenêne.

¹⁹ Bene Israheli balakira Nnâmahanga Nyamuzinda wâbo, erhi boshi bamârhemuka, bulya bamâgorhwa n'abashombanyi bâbo, na ntâko bankacihashire okubafumamwo. ²⁰ N'eyo ngabo ya bene Asûru yanacibazunguluka ntyo nsiku makumi asharhu: abalambagira n'amagulu kône, abagenda omu ngâlè n'abagenda n'enfarasi. Abantu b'e Betuli banacibona omuhako gwâbo gw'amîshi gukola buhwa. ²¹ Emîna yagana, barhanacihashaga okunywa mpu batwe enyôrha, bulya bal'ikola bakagera amîshi babahâ ga okunywa. ²² Abâna bâbo balikola ba ntâ magala, abâna bâbo barhôrhô na bakâbo balembaguka n'enyôrha, bakahirima omu njira n'omu muhango, bulya ntâ misî bacigwêrhe.

²³ Okubundi obwo, olubaga loshi lwanacyisha, lwazunguluka Uziyahu n'abarhambo b'olwo lugo, abâna bagerêrîre, abakazi barhò, banacyâma n'izû linene, banaciderha, banabwîra abashamuka, mpu: ²⁴ Nnâmahanga yênene atwâge olubanja ekarhî kîrhu na ninyu kuli oku mwarhujîrîre ebwa kubâ murhabwîraga bene Asûru ebinwa by'omurhûla. ²⁵ Rhwono buno rhurhacigwêrhi burhabâle, Nyamuzinda aruhânyire omu maboko gâbo, erhi aleka rhufè n'enyôrha nnene, rhunagukumukire ntyo embere zâbo. ²⁶ Mukanyagye mubahamagale buno,

olugo muluhâne mpira emw'eyi ngabo ya Holoferno n'emirhwe yâge yoshi. ²⁷ Kwanabà kukulu barhunyangûze, barhuhêke bujâ, rhunagend'ilama ahâli h'okubona n'amasû gîrhu abâna bîrhu bafâ, bakirhwe bafè n'abâna kuguma. ²⁸ Abahamirizi bîrhu yo mpingu n'igulu, Nyamuzinda wîrhu, Nnâmahanga wa balarha, ye warhuhana erhi byâha bîrhu birhuma n'ebyâha bya balarha lyo alek'ijira kwa bene oku ene la. ²⁹ Boshi caligumiza banayâma, balaka bwenêne emunda Nyakasane Nyamuzinda ali n'izû linene.

³⁰ Uziyahu anacibabwîra, erhi mubè n'obulangâlire bône, mulinde zindi nsiku irhanu: mw'ago mango, Nnâmahanga Nyamuzinda wîrhu arhuyêrekeza obwonjo bwâge, bulya arharhulekerere kuhika ebuzinda. ³¹ Ezo nsiku zikagera n'oburhabâle burhacirhuyîshira, nanajira nk'oku munadesire. ³² Asengaruka olubaga, alushubiza oku cihando, balanga enkûta, eminâra y'olugo lwâbo, abakazi n'abâna babashubiza omu nyumpa. Boshi bâli bamâtwika enjinga omu lugo.

8

III. Yuditi

Emyanzi ya Yuditi

¹ Muli ezo nsiku ogwo mwanzi gwanacihika kuli Yuditi mwâli wa Merari, mwene Nkâfu, mwene Uziyahu mugala wa Yozefu mwene Uzieli, mugala wa Elkia, mugala w'Ananiya mwene Gedeoni, mwene Rafeni, mwene Ashitobu mwene Eliasi mugala wa Helkiya mugala wa Eliabu mwene Natanaeli, mwene Salamieli, mwene Sarasadi, mwene Israheli. ² Îba Menashè, w'omu bûko bwâge na w'omu mulala gwâge, afaga gala mango barhema engano. ³ Bulya erhi adwîrhe akolêsa abakazâg'ishwêka emifumba y'engano, omw'ishwa, izûba likali lyamukomanga irhwe, ahirima oku ncingo yâge, afira aha Betuliya cishagala câge; banacimubisha haguma n'ababusi bâge omu ishwa lyâli ekarhî ka Dotayimi na Balamoni. ⁴ Yuditi ali amayôrha mukana omu mwâge myâka ini na myêzi ini. ⁵ Arhangira ihêma oku nyanya ly'enyumpa yâge, anaciyambala piri n'eyindi mishangi y'obukana. ⁶ Akazâg'icîshalisa ngasi mango kuleka omu malâlîro ga Sabato, olwa Sabato n'oku malâlîro gw'omwêzi muhyâhya, olw'omwêzi muhyâhya, oku nsiku nkulu n'amango bene Israheli bakazâg'icîsîmîsamwo. ⁷ Ali agwêrhe omuhanda gurhali munyi, naye yêne ali w'iranga linjâ bwenêne. Ibâ Menashè ali amusigire amasholo, ensaranga, abambali, abambalikazi, enkafu n'amashwa; naye anabilanga bwinjâ. ⁸ Ntâyê wankadesire mpu amushobeka kanwa kalebe, bulya arhînyaga Nnâmahanga bwenêne.

Yuditi n'abagula

⁹ Anacimanya ebijâci olubaga lwabwîraga omukulu w'ecishagala, obubule bw'amîshi bwamalonz'ibayîrha. Anacimanya kuguma ebinwa Uziyahu anababwîraga byoshi na kurhi abahigizagya oku abâna olugo emw'Abanyasiriya enyuma lya nsiku irhanu. ¹⁰ Anacirhuma omwambalikazi wakazâg'ilanga eburugu byâge byoshi, mpu bagend'ihamagala Shobrisi na Sharmisi, bashamuka b'e Cishagala. ¹¹ Banacijâ aha mwâge, naye anacibabwîra, erhi: «Nyumvi nâni bakulu b'ecishagala ca Betuli. Bulya karhashingânîni akanwa mwaderhaga embere z'olubaga mwa zino nsiku.

Mwahânyire eciragâne, mwanajira Nyamuzinda muhamîrizi waco ekarhî kinyu, mwanahizire oku mwahâna ecishagala emw'abashombanyi akabâ Nyamuzinda arhamurhumiri oburhabâle muli ezi nsiku. ¹² Mw'oyo muligi bantu baci buno, mwe mwacîshomagya okurhangula Nyamuzinda muli ezi nsiku z'ene, muyimangîre Nyamuzinda ekarhî k'abantu. ¹³ Mwamâhiraga Nyamuzinda-ogala-byoshi omu marhangulo, ntâco mweki mwanaciyumve. ¹⁴ Erhi aha murhayishi eciri ebulîrî bw'omurhima gw'omuntu murhanayumva bwinjâ entanya z'omu bukengêre bwâge, kurhigi mwankamanyirira Nyamuzinda walemaga byoshi, mumanye omuhigo

gwâge n'entanya zâge. Nanga, bene wîrhu, arhali ntyo, ciru n'ehitya, murhakunizagya Nnâmahanga Nyamuzinda wîrhu ¹⁵ Akabà arhalunzizi okurhurhabâla muli ezo nsiku irhanu, acigwêrhe obuhashe bw'okurhulanga omu zindi nsiku asîmire, okurhumalîra embere z'abashombanyi bîrhu. ¹⁶ Mw'oyo mumanye murhahânaga eciragâne c'okusêza obulonza bwa Nyakasane Nyamuzinda wîrhu, bulya Nyamuzinda arhali nk'omuntu, yeki bakayêmêza akantu omu kumusêza, nîsi erhi mwene omuntu, oyu bankarhûliriza n'eby'empongano. ¹⁷ Co cirhumire omu kulinda obuyôkozi bwankarhenga emwâge yêne, rhumuhune arhurhabâle, anayumvîrhize omusengero gwîrhu nk'oku yênene anasîmire.

¹⁸ Bulya kurhasâg'iyumvîkana omu mpiriri z'iburha lîrhu buno, ciru na buno ntà bûko, ntà mulala, ntà cihugo, ntà cishagala cidwîrhe caharâmya abazimu bajiragwa n'amaboko g'omuntu nk'oku byâbâga omu nsiku za mîra. ¹⁹ Okwôla kwo kwakazâg'irhuma ababusi bîrhu balekêrerwa bafè n'engôrho, banyagwe banamalirwe n'abashombanyi. ²⁰ Ci konene rhwono rhurhasâg'imanya wundi Nyamuzinda orhali ye yêne; co carhuma rhulangâlire oku arharhushombe rhwono, nîsi erhi obûko bwîrhu.

²¹ Bulya kandi okuhirima kwîrhu kwo na kuhirima kwa Yudeya yêshi, oluhêrero lwîrhu lwanasherêzibwa na ntyo Nyamuzinda anacihôla kuli okwo omu mukò gwa ngasi muguma muli rhwe. ²² Okuyîrha kwa bene wîrhu, okunyagwa kwa ecihugo, okusherêzibwa kwa akashambala kîrhu, ebyo byoshi Nyamuzinda arhubarhuze byo oku irhwe lîrhu, ciru n'omu mashanja, elya munda rhwankanahêkwa bujâ, kandi rhwanabâ lwîganyo lubî na masheka g'abarhuhimaga ²³ Bulya obujâ bwîrhu burhahinduke iragi, ci Nyamuzinda Nnâmahanga ajira bubè buhanya bwîrhu. ²⁴ Buno, bene wîrhu, rhuyêrekage abandi bene wîrhu oku obuzîne bwâbo rhwe buyegemîre, oku okulangwa kw'oluhêrero lwîrhu, okw'aka-Nyamuzinda n'okw'oluhêrero rhwe okwo koshi kushegemire.

²⁵ Kulusha aho rhukuze Nyakasane Nyamuzinda wîrhu orhuhizire muli gala marhangulo nka kulya anakazâg'ijirira balarha. ²⁶ Kengêri amarhangulo Nyamuzinda ajiriraga Abrahamu, amarhangulo ajiriraga Izaki n'okwayishiraga Yakôbo koshi omu Mezopotamiya amango akazâg'iyabula amasò g'ebintu bya Labani, nalume wâge. ²⁷ Bulya rhwono arharhujiriraga nka balya arhangulaga n'omuliro erhi bajira omurhima mwinjâ, rhwono arhali kurhuhana arhuhanyire, ci kubâ kuhanûla kurhuma Nyamuzinda ashûrha abamuyegera.»

²⁸ Uziyahu anacimubwîra, erhi: «Ebi onadesire byoshi, obidesire n'omurhima gw'okunali na ntâye wankaganya ebinwa byâwe. ²⁹ Bulya arhali oku lusiku lw'ene lyo obulenga bwâwe omu binwa bubonekîne, ci kurhenga emurhondêro gw'ensiku zâwe, olubaga loshi lwanabwîne obukengêre bwâwe, bulya enkengêro z'omurhima gwâwe zibâ nyinjâ bwenêne. ³⁰ Ci kwône abantu baligwêrhwe bwenêne n'enyôrha! Barhusêza okubajirira ebi rhwabalaganyagya n'okujira endahiro kuli byo. ³¹ Na bunôla orhusengererage bulya ôbâ mukazi wa kushenga, na ntyo Nnâmahanga anarhurhumira enkuba yayunjuza emîna rhubikiramwo amîshi, na ntyo rhurhacifè.

³² Yuditi anacibabwîra, erhi: «Muyumve, najira ecijiro cakakengêrwa n'obûko kujâ oku bundi bûko, omu bâna b'ishanja lîrhu. ³³ Mugend'iyimanga aha muhango muli obûla budufu bw'ene; nayîsh'ihuluka nie na mwambalikazi wâni. Na buzinda bwa zirya nsiku mwahigaga mpu zo mwahânamwo ecihugo cîrhu emwa abashombanyi, Nyamuzinda acîyêrekana emwa Israheli n'okuboko kwâni. ³⁴ Ci konene mw'oyo murhaderhaga mpu mwalonza okumanya ebijiro byâni, bulya ntababwîra cici embere nkole oku nalonz'ijira». ³⁵ Uziyahu n'abarhambo banacimubwîra, mpu: «Gendaga n'omurhûla; Nyakasane Nyamuzinda akushôkolere omu kuhana abashombanyi bîrhu.» ³⁶ Erhi barhenga mulya nyumpa, banacijâ emwa bâbwè.

9

Omusengero gwa Yuditi

¹ Yuditi anacifukama, abulagira oluvù okw'irhwe lyâge, abungûla sunzu wâge akazâg'iyambala mw'ago mango erhi badwîrhe batumbûkiza omu nyumpa ya Nyamuzinda enshangi y'ebijingo. Anaciyâkûza erhi:

² «Nyakasane Nyamuzinda wa larha Simoni, we wahiraga omu maboko gâge engôrho y'okuhana balya bâhamiraga oku mabêre g'omubikira mpu bamushereze, balya babwîkûlaga ecibero câge mpu bamubonese nshonyi, balya bahemulaga enda yâge. Bulya wali odesire erhi okwo kurhakabà kwagal'inabà.

³ Co carhumaga abarhambo bâbo oleka banigûzibwe; kandi wanaleka mpu erya ncingo yâbo yabonaga enshonyi erhi kulya kuhabuka kwâbo kurhuma, mpu yoshi emirîrwe n'omukò. Wahimbaguliza abajà kuguma n'abakulu, n'abakulu kuguma n'abashizi bâbo.

⁴ Waleka mpu abakazi bâbo banyagwe, mpu abânanyere bâbo bahêkwe bujà, n'ebi babanyagaga wabihà balya bâna osîma mpu babigabane, bo balya bayumvagya omutula gw'obumvu, bo balya bagayaguzagya bwenêne okuhemulwa kw'omukò gwâbo, banakuhamagala mpu obarhabâle. Yâgirwa Nyamuzinda wâni, ontabâle nâni nie mukana.

⁵ Wêne walemaga ebintu byagezire, ebiri buno n'ebyacyîsha, we walemaga amango ga buno, amango gacyîsha n'ebi warhanyize binabè.

⁶ Ebintu wamalalira binayishe biderhe, mpu: «Rhwno orhulolage!» Bulya amâjira gâwe goshi gabà marheganye n'oku orhegeka erhi mîra wanakugererezagya.

⁷ Obonage kurhi Abanyasîriya balimbira obunji bw'engabo yâbo, badwîrhe bacîkungira enfarasi, n'abazigendakwo bacîkubagire abasirika bâbo bagenda n'amagulu, balangâlire amatumu, empenzi, emiherho na engondôzo zâbo; barhamanyiri oku Nnâmahanga otulutumbya entambala.

⁸ Nyakasane Iyo izîno lyâwe, orhibule emisî yâbo n'obuhashe bwâwe, ohenangule emisî yâbo n'oburhè bwâwe. Bulya balâlîre okusherêza oluhêrero lwâwe lw'ecirhînyiro mulyâla Izîno ly'irenge lyâwe lirhamûkira, banahizire okuhongola amahembe g'oluhêrero. ⁹ Sinza obucibonyi bwâbo; orhibulire oburhè bwâwe oku marhwe gâbo, ohire omu kuboko kwâni niono mukana emisî ndangâlîre.

¹⁰ Na ebinwa byâni by'obunywesi, ohirimye omurhumisi n'omukulikire, omukulu ahirime n'omushizi wâge. Orhibule okwo kucîhêka enyanya kwâbo n'amaboko g'omukazi.

¹¹ Bulya emisî yâwe erhabonekera omu bintu mwandu, na okuhumbârha byoshi kurhabonekana omu bantu bazibu. Ci we Nyamuzinda w'abîrhôhye, we burhabâle bw'abafunyazîbwe, we mufungizi w'abazamba, we mulanzi w'abalekêrîrwe, we còkola c'abarhacigwêrhi bulangâlîre.

¹² Nêci! nêci! Waliha Nyamuzinda wa bashakulûza, Nyamuzinda w'akashambala ka bene Israheli, we mwâmi w'empingu n'igulu, we Lulema w'amîshi, mwâmi w'ebiremwa byoshi, oyumvîrhize Waliha omusengero gwâni.

¹³ Mpà nâni ebinwa by'okushishashisha, Iyo ndemaza n'okuhirimya balya bali n'emihigo migalugalu oku ndagâno yâwe, oku nyumpa yâwe ntagatîfu, oku ntondo ya Siyoni, n'abahigire enyumpa abâna bawe bajira.

¹⁴ Ohè olubaga lwâwe loshi ngasi bûko obukengêre bw'okumanya oku wênene we Nyamuzinda, Nyamuzinda nn'emisî yoshi n'oku ntà wundi mufungizi w'obûko bw'Israheli kulusha We».

10

IV Yuditi na Holiferno

Yuditi aj'emwa Holoferno

¹ Ntyo kwo Yuditi alakire Nyamuzinda w'Israheli. Erhi abà amâyûsa omusengero gwâge, ² anaciyinamuka halya ali afukamire, ahamagala omwambalikazi, anacibungulukira omu nyumpa yâge akazâg'ibêra amango g'olukulu lwa Sabato n'agandi mango ga ensiku nkulu. ³ Ahogola olya sunzu ali ayambîrhe, ahogola n'emyambalo yâge y'obukana yoshi, acîshuka omubiri goshi, agushîga n'amavurha g'omugavu mwinjâ, ashokôza emviri zâge bwinjâ, ahira ecimanè cinjâ omw'irhwe, ayambala emyambalo yâge y'obulimbi, eryâla akazâg'iyambala amango ibà Menashè acihabâga. ⁴ Ahira ebirato emagulu, amagerha minjâ gajâ omw'igosi, ayambala engolo emaboko, empeta omu minwe, ebisikiyo oku marhwiri. Ngasi hiryâ omukazi akanacilimbisamwo hyoshi ahiyambala mpu lyo ahabula amasû g'abalume bankamulolakwo. ⁵ Omwambalikazi amuhêsa ehicupa h'idivayi, ehibindi hy'orhuvurha, abumba ehishoho hy'enshâno y'omugati, amalehe gayumire n'omugati gurhalimwo mvanganye nci; abohera ebyo byoshi haguma, anamuhêsabyo. ⁶ Banacilîkûla, bajâ ebwa muhango gw'ecishagala ca Betuli. Banacishimâna yo abalanzi balimwo Uzياهو n'abashamuka b'ecishagala: Shabri na Karnisi.

⁷ Erhi babona Yuditi anahindusire obusû, n'emyambalo yâge yahindusire, banacirhangâla bwenêne n'obwinjâ bwâge, banacimubwîra, mpu: ⁸ «Nyamuzinda w' ababusi bîrhu, akubumbe mugisho gwa okuhash'ijira ebi olalîre okw'irenge ly'Israheli n'obukuze bwa Yeruzalemu».

⁹ Yuditi anaciharâmya Nyamuzinda, ababwîra, erhi: «Murhegeke banyigulire olumvi lw'ecishagala, kandi nanagend'iyûkiriza gulya muhigo rhwanashambalagakwo». Banacirhegeka abalanzi b'emisole mpu bamuyigulire nk'oku anahûnaga. ¹⁰ Bayêmêra na Yuditi anacihuluka, ye n'omwambalikazi, n'abantu b'olwo lugo banacimukulikiza amasû kuhika ayandagala oku ntondo, kuhika omu kabanda. ¹¹ Banacirhola enjira yoshi omu kabanda. Balanzi baguma b'Abanyasiriya bayisha emunda ali. ¹² Banacigwârha Yuditi, banacimudôsa, mpu: «Oli wa lubaga luhi? Oli wa ngahi na lunda luhi wajâ?» Anacishuza, erhi: «Ndi mwâli w'Abayahudi, narhenga emwâbo, nayisha nayâka, bulya bayish'ihanwa emwinyu boshi bamalirwe. ¹³ Niono najâ emunda Holoferno ali, ye murhambo w'engabo yinyu, nti ngend'imubwîra eby'okunali, namuyêreka enjira ankageramwo lyo arhola entondo yoshi n'omu bantu bâge ntyo barhahalêmwo ciru n'omuguma». ¹⁴ Erhi abo bantu bayumva ebinwa byâge, n'erhi balola obusû bwâge, embere zâbo ali wa kurhangâza n'obwinjâ bwâge. ¹⁵ Banacimubwîra mpu: «Wamafumya obuzîne bwâwe ene ocirhangira okuyisha emunda nnâhamwîrhu ali. Na buno kanyagya, ojê ebw'ihêma lyâge, baguma muli rhwe bakulusâyo, banakuhise omu maboko gâge. ¹⁶ Hano onahika embere zâge, omanyè wankajâ entemu oku murhima, ci onamubwîre emyanzi yâwe nk'okwo onadesire. Kandi anakujirira bwinjâ. ¹⁷ Banacîshoga balume igana, banacimulusa ye n'omwambalikazi, banacibahisa ah'ihêma lya Holoferno.

¹⁸ Abâli omu cirâlo boshi banashagamukira emunda ali, bulya omwanzi gw'oku anajagamwo gwamâhika omu ngasi ihêma. Abakazâg'iyîsha banamugorha boshi, n'obwo ayîmanzire aha ihêma lya Holoferno. ¹⁹ Bakâzânwa n'obwinjâ bwâge, n'okusômerwa na bene Israheli, mpu: «Ndi wankagaya olubaga lugwêrhe abakazi bangan'aha? Kurhankabâ kwinjâ okubalekamwo ciru n'omulume muguma, bulya abankasigala banahirimya igulu lyoshi».

²⁰ Abîra ba Holoferno bâbâga omu nyumpa naye, n'abarhumisi bâge bânacihuluka, banacimuhêka omw'ihêma. ²¹ Holoferno ago mango erhi adwîrhe ahumûkira oku ncingo, idako ly'ebiyonga bigwêrhe obushengerere bw'amasholo, enjwiji n'ezindi njuma z'engulo ndârhi. ²² Banacimubwîra olwa Nyamukazi, naye anacijâ olunda lw'embere omw'ihêma, n'amatara g'ebyûma gayîsha gamoleka. ²³ Erhi Yuditi ajâ emunda ali ye na abâli bamukulikîre, banacirhangâla boshi n'obwinjâ bw'obusû bwâge. Nyamukazi anacifukamiriza, aharâmya. Abaganda banamuyîmusa.

Yuditi aha mwa Holoferno

¹ Holoferno anacimubwîra: «erhi ohire omurhima omu nda, wâni mukazi. Ntajirira ndi kubî nka anacîshozire okukolera Nabukondonozori mwâmi w'igulu lyoshi. ² N'oku biyêrekîre olubaga lwâwe luyûbaka omu ntondo, nka lurhangayaguzagya, ciru ntankalengezize itumu lyâni kuli bo. Ci bônene bacîdwîrhîre okwo. ³ Ci mbwîraga buno carhumire obayâka oyisha oyâkîre eno munda. Bulya mbwîne oku kucîcungula kukudwîrhe. ⁴ Olangâlîre, walama muli obu budufu bw'ene n'omu zindi nsiku zayisha. Bulya ntâye wakuhumakwo, ci bakujirira bwinjà nk'oku banajirira abarhumisi ba nnawîrhu Nabukondonozori.»

⁵ Yuditi anacimubwîra, erhi: «Yâgirwa, oyankirire ebinwa bya mwambalikazi wâwe, oyêmêre omujà-kazi wâwe abumbulire akanwa embere zâwe, ntanaderhe ebinwa by'obubêshi embere za Nnawîrhu. ⁶ N'erhi wankayumva ebinwa by'omujà-kazi wâwe, Nyamuzinda akola bwinjà haguma nâwe, na Nnâhamwîrhu arhankabona ahimwa ciru n'eriguma omu buzîne bwâge omu mirimo yâge yoshi. ⁷ Nêci alame Nabukondonozori, mwâmi w'igulu lyoshi, gulame omurhwe gwâwe, ye wakurhumaga mpu oyinamule ebizîne byoshi, bulya arhali bantu bône bamukolera erhi we orhuma, ci n'ensimba z'omu lubala, ebintu n'orhunyunyi rhw'omu malunga, bilamira oku misî ya Nabukondonozori n'enyumpa yâge yoshi.

⁸ Rhwamanyire oburhondekezi bwâwe, n'obulenga bw'omurhima gwâwe, banamanyisize igulu lyoshi oku wêne mwinjà omu bwâmi boshi, muntu wa buzibu omu kubà n'obukengêre bunene, na muntu wakurhangâza omu biyêrekîre okulwa, ⁹ N'oku binwa Akioro aderheraga omu ndêko yâwe rhwabimanyire, bulya abantu b'e Betuli bamucizize, anababwîzire ebi akubwîraga byoshi. ¹⁰ Ci, yâgirwa Nnâhamwîrhu, orhagayaguzagya ebinwa byâge, ci obilange omu murhima gwâwe, bulya biri by'okunali, ebi anakubwîzire byoshi, Bulya olubaga lwîrhu lurhahanwa n'engôrho erhajira buhashe buci kuli lwo nka lurhagomiri Nnâmahanga. ¹¹ Na buno, lyo Nnâhamwîrhu arhag'ihimwa, olufû lwabashangula amarhwe. Bulya ecâha cabagazire; eci câha cirhuma bazusa obukunizi bwa Nyamuzinda wâbo ngasi mango bali omu mabî. ¹² Ebwa kubà barhacigwêrhi mîshi na biryo, barhôtezire omuhigo gw'okuyanka ebirhungwa byâbo, ciru banagwêrhe enkengêro z'okulya ebi Nyamuzinda abahanzagya okulya. ¹³ Ebisârûlwa birhangiriza by'engano, entûlo y'idivayi, n'ey'amavurha, ebi bagishaga mpu bibîkirwe abadâhwa^q, e Yeruzalemu, bakola embere za Nyamuzinda wîrhu, balâlîre okubirya. N'obwo biri bintu ciru omuntu w'omu lubaga kône arhankahumakwo n'amaboko gâge. ¹⁴ Barhumire ciru n'entumwa e Yeruzalemu y'okugend'iderha oku abantu b'eyo munda bajizire ntyo lyo banayisha babagalulire obuhashe bwarhenga omu ihano likulu. ¹⁵ N'oku byayish'ibâ, hano banamanya oku bayêmêrîrwe, bakanarhangira okukolêsa obwo buhashe, boshi banahanwe n'okugukumuka olwo lusiku lônene.

¹⁶ Niono mwambalikazi wâwe, ebwa kubà manyire ebyo byoshi, co cirhumire nyisha ndibirhîre emunda oli ntenga emwâbo. Na Nyamuzinda anantumire mpu nyîsh'ijira hano mwâwe ebijiro byajugumya omw'igulu lyoshi ngasi boshi bankanabiyumva. ¹⁷ Bulya mwambalikazi wâwe ali mukazi okenga Nnâmahanga w'empingu mûshi na budufu. Na buno, nka nakahash'ibêra hôfi nâwe Yâgirwa, na ngasi budufu mwambalikazi wâwe anazûka ajê ebwa lubanda, agend'ishenga Nyamuzinda w'empingu, anayîsh'imbwîra amango bamâjira eco câha câbo. ¹⁸ Nanayîsh'ikubwîrakwo, na kandi ago mango wânagenda n'engabo yâwe na ntâye wankahash'ikuhagalika. ¹⁹ Nayîsh'ikugeza omu Yudeya moshi kuhika embere za Yeruzalemu; n'entebe yâwe nayidekereza aha kâgarhî. Nâwe wanabahêka nka bibuzi birhagwêrhi mungere, ciru ntâ kabwa kankaderha mpu kakumokera. Bulya okwo kwambwîzirwe omu bugeremwa bwâni, kwanamanyîsibwa mpu nyîsh'ikubwîrakwo.»

²⁰ Ebyo binwa byasîmîsa bwenêne Holoferno n'abâli naye; barhangâla n'obukengêre bw'oyo mukazi, banakâderha, mpu: ²¹ «Kurahenga aha igulu limerera kuhika aha lihekera,

^q**11.13** Abadâhwa bône bal'iyêmêrîrwe okulya ebi bâgishaga (Rhulole omu Lev 22,10).

kurhasâg'ibonekana mukazi wa bene oyu oku bwinjà bw'iranga n'oku bukengêre bw'ebinwa byâge .²² Holoferno anacimubwîra erhi: Nyamuzinda anajizire kwinjà ene akulêrha embere z'olubaga mpu lyo rhubona emisî omu maboko gîrhu na oku abarhugayaguzize babone obuhanya.²³ Ci we oyinjihire okurhalusire n'ebinwa byâwe biri nka buci. Okajira nk'oku wanaderhaga, Nyamuzinda wâwe abâ ye Nyamuzinda wâni; nâwe wabona ahantu wakabêra omu bwâmi bwa Nabukondozori, n'izîno lyâwe lyamanyibwa omw'igulu lyoshi».

12

Erhi Yuditi âli omu logo lw'Abanya-Asûru

¹ Holoferno anacirhegeka mpu baheke Yuditi halya anabîkira ebirugu byâge binjinjà, anacirhegeka mpu bamuhê oku biryo byâge yênene, banamuhê kuli galya gâge ananywakwo yênene.² Yuditi anashuza, erhi: «Ntalya kuli ebyo biryo lyo ndek'isarhaza abandi, ci konene ebiryo byâni byayishire binkulikîre». ³ Holoferno anacimushuza, erhi: «Hano ebiryo byâwe bihwa ngahi rhwashub'irhenza ebiryo bya bene ebyo mpu rhukuhebyo? Bulya emwîrhu erhâbâ ciru n'omuntu muguma w'omu bûko bwâwe?» ⁴ Yuditi anacimubwîra, erhi: «Ndahîre okw'izîno lyâwe nnâhamwîrhu, mwambalikazi wâwe arhayûse ebi ndwîrhe embere Nyamuzinda ayûkirize n'okuboko kwâni ebi alaganyagya byoshi». ⁵ Abâli na Holoferno banacimuhêka omw'ihêma, anacijâ îrò kuhika aha karhî k'obudufu, anacisinsimuka oku mucêracêra. ⁶ Anacirhuma abagend'ibwîra Holoferno, erhi: «Nnâhamwîrhu arhegeke baleke omwambalikazi wâge ahuluke, agend'isalîra», ⁷ bulya Holoferno ali arhegesire, abakazâg'imulanga mpu barhamuhanzagya. Anacibêra okwo cihando nsiku isharhu. Ngasi budufu akazâg'ijâ omu kabanda ka Betuli anacikalaba omwo cihando ahâli iriba ly'amîshi. ⁸ Na erhi ayinamukaga anayîshe ashenga Nnâmahanga mpu ahêke amâjira gâge bwinjà okw'irenge ly'abâna b'olubaga lwâge. ⁹ Anashubira mulya ihêma akola acîre yêshi; anabêramwo kuhika amango arhôla ebiryo byâge omu cagingwê.

Yuditi oku lusiku lukulu lwa Holoferno

¹⁰ Ka oku lusiku lwa kani Holoferno arhajira idinye oku barhambo bâge bônene, arhalalikaga ciru n'omuguma omu barhumisi bâge. ¹¹ Anacibwîra Bagoasi, ye wali nshâgi y'okulanga ebirugu byâge byoshi, erhi: «Kanya oyêmêze oyu mukazi w'omuyahudi oli emwâwe, ayîshe eno mwîrhu, rhulye rhunanywe rhweshi. ¹² Bulya zanabâ nshonyi kuli rhwe erhi rhwankalêka mukazi wa bene oyu agenda rhurhanayinjibini. Kandi nka rhurhayîshiri rhwamurhiza anakarhushekera». ¹³ Bagoasi anarhenga aha mwa Holoferno, ajâ omu Yuditi ali, anacimubwîra, erhi: «Oyûla mujanyere mwinjinjà arhayôbohaga okujâ emunda nnâhamwîrhu ali, lyo akuzibwa embere zâge, anywe haguma nîrhu idivayi n'obushagaluke bunene, anabê mwa luno lusiku nka munyere muguma wa bene Asûru, ababâ omu nyumpa ya Nabukondozori». ¹⁴ Yuditi anashuza, erhi: «Ndigi ndi niono w'okuhakana ebya nnâhamwîrhu? Ehi anabwîne hiri hinjà omu masû gâge, niono nanacihangâna okuhijira bwinjà na ntyo bwanabâ busîme bunene kuhika oku lusiku lw'okufâ kwâni». ¹⁵ Anaciyimuka, anaciyambala omushangi gwâge, ajagalîra n'ebindi birimbîsa omukazi byoshi. Omwambalikazi ayîsha amushokolire, anacilambûla embere za Holoferno itapi Bagoasi ali ahîre Yuditi mpu akaz'ilikolêsa ngasi lusiku amango g'okulya. ¹⁶ Yuditi anacijâ omu nyumpa. Omurhima gwa Holoferno gwadûrha bwenêne. Ayumva akola azigîre loshi okulâla naye. Anakazâg'ilonza amango ga okumushumika kurhenga lulya lusiku anamubonaga. ¹⁷ Anacimubwîra, erhi: «Nywaga mâshi nâwe oshagaluke haguma nîrhu». ¹⁸ Yuditi anamushuza, erhi: «Nêci nanywa la, bulya oku lusiku lw'ene nâni namâbona iragi ly'okulama oku ntasâg'ilama bundi omu kalamo kâni kosh». ¹⁹ Anaciyanka kuli ebi omwambalikazi amurheganyizagya, ananywera embere zâge. ²⁰ Holoferno yêshi ashagaluka, anywa idivayi linene bwenêne kurhalusa oku arhalisag'inywa kurhenga okuburhwa kwâge.

Yuditi ayîrha Holoferno

¹ Erhi ebijingo binabà, abambali bakasengaruka dubaduba. Bagoasi anahamika ihêma ly'embuga, anacikumira abalâlîzi boshi omu mwa nnawâbo, boshi bagend'ikacihonda oku ncingo zâbo, bulya bali erhi bagazirwe n'amamvu. ² Yuditi asigala yêne omu nyumpa na Holoferno. Holoferno erhi amâlanguka oku ncingo ebwa kubà yêshi ali amâzika na idivayi. ³ Yuditi anacibwîra omwambalikazi mpu acîyêgûle n'enyumpa y'okulâla, anamulindire embuga nk'oku anajira ngasi lusiku, bulya ali adesire oku aciyîsh'ihuluka agend'isalîra, kwo anali amarhang'ibwîra Bagoasi.

⁴ Abantu boshi banacimuleka mulya nyumpa. Ntâye ciru n'omuguma wasigîre muli eyo nyumpa y'okulâla, abè mwâna, abè mukulu. Yuditi anaciymanga hôfi n'encingo, anaciderha omu murhima gwâge, erhi: «Nyamuzinda ogala byoshi, yîmangira ebijiro by'amaboko gâni okw'irenge lya Yeruzalemu. ⁵ Gano go mango g'okurhabâla omwîmo gwâwe n'okuyunjuliza omuhigo gwâni, lyo oshandabanya abashombanyi barhugosire buno».

⁶ Anaciyegera hôfi n'encingo ebw'irhwe lya Holoferno, amubwîkûla omushangi, ⁷ anacijà oku ncingo, anacirhuluba emviri z'okw'irhwe lyâge, anaciderha, erhi: «Mpà nâni emisî, Yâgirwa Nyakasane Nyamuzinda w'Israheli mwa gano mango». ⁸ Anacitwa kabirhi kabirhi n'emisî yâge yoshi omw'igosi lya Holoferno. Anacishayûla irhwe. ⁹ Anabulungiza omubiri gwâge okw'idaho, anacimanyula emishangi yali oku minâra. Kasanzi kasungunu anacihuluka, ahêreza omwambalikazi irhwe lya Holoferno; ¹⁰ anacilirhogeza muli erya nshoho y'ebiryo. Oku banali babirhi banacihuluka nk'oku banakomereraga bakola bagend'isalîra. Banacirhenga omu cirâlo, banacizunguluka ecishagala, banacisôkera oku ntondo ya Betuliya, banacihika aha muhango gw'eco cishagala.

¹¹ Yuditi ahamagaza anaciri kulî, erhi: «Muyîgule muyîgule olumvi, Nyakasane ali haguma nîrhu, nêci Nyakasane ali haguma nîrhu omu kurhucinga oku bashombanyi nk'oku anarhujirire ene». ¹² Erhi abantu ba muli olwo lugo bayumva izû lyâge, boshi bashagamukira ebwa muhango gw'olugo. ¹³ Banacigend'ihamagala abakulu b'olugo, banaciyisha nabo bali bulibirhà boshi, kurhenga oku murhò kuhika oku muntu mukulu, bulya bali babwîne oku ciri cisômerîne okucîbona agaluka. Banacihamûla olumvi banacimuyankirira banaciyâsa omuliro mpu babamolekere, banacibazunguluka. ¹⁴ Yuditi anacibabwîra, erhi: «Mukuze Nyamuzinda, mukuze Nyamuzinda, mumukuze bulya arhacirhenza obwonjo bwâge oku nyumpa y'Israheli, ci anavungunywîre abashombanyi bîrhu muli obu budufu na okuboko kwâni». ¹⁵ Anaciymola irhwe mulya nshoho anaciliyêrekana, anaciderha, erhi: «Loli irhwe lya Holoferno ye murhambo mukulu w'abasirika b'Abanyasîriya, alagi n'emishangi ashuba agwishiremwo erhi ndalwè erhuma; Nyamuzinda anamuhimbagulize n'okuboko kw'omukazi. ¹⁶ Aganze Nnâmahanga owandangaga omu njira nanageraga mwoshi, bulya obusû bwâni bwamuhûsize acilêrhera olufû; arhajizire kubî nâni mpu ampemule anansherêze.» ¹⁷ Olubaga loshi lwazânwa, lwanaciyunamiriza, lwanaciharâmya Nyamuzinda, lwaderha, erhi: «Oyagirwe Nyamuzinda wîrhu we wafunyaga ene abashombanyi b'olubaga lwâwe».

¹⁸ Uziyahu anacibwîra Yuditi. erhi: «Oli mugishe mwâli wâni na Nyamuzinda ôbà enyanya ly'amalunga goshi, kulusha abandi bakazi boshi ba hano igulu. Ayâgirwe Nyamuzinda w'empingu n'igulu owajaga akulangula enjira mpu otwe igosi ly'omukulu w'abashombanyi bîrhu. ¹⁹ Bulya obu bwîkubagire bwâwe burharhenge omu mirhima y'abantu bayôrha bacîkubagira ensiku zoshi emisî ya Nyamuzinda. ²⁰ Mâshi kuli okwo Nyamuzinda yêne akuhêke irenge, akuhê iragi libè luhembo lw'oku orhababalire obuzîne bwâwe omu kubona kurhi olubaga lwâwe lwamâjuguma, bulya wabîre murhanzi w'okubona oku rhwagukumuka galya mango wanabâga n'olugendo lwinjâ embere za Nyamuzinda wîrhu.» Olubaga loshi lwanacidumiza mpu: «Amen! Amen!»

14

V. Bene-Israheli bahima Abanya-Sîriya

Abanyasîriya barhemuka banashandabana

¹ Yuditi anacibabwîra, erhi: «Munyumvagye yâga bene wîrhu, muyanke eli irhwe, mulimanike aha irhwêrhwè ly'enkûta zinyu. ² Na hano izûba libasha bwamanaca, munayanke ngasi muguma eby'emirasano byâge , ngasi balume ba misî boshi banabunguluke, mubè nka bantu bayandagalira ebwa kabanda, era bali bene Asûru. Ci kwône murhabungulukaga. ³ Nabo, hano babà bamâyanka emirasano yâbo, bakanya bagend'imonyîsa abâli oku cihando, nabo banazûsa abarhambo b'engabo ya Asûru, kandi nabo banalibirhira emunda ihêma lya Holoferno liri. Barhamushimâne, na ntyo obôba bwabagwârha, banashandabane embere zinyu. ⁴ Na hano mukola mubaminisire, mw'oyo n'abandi banayûbaka omu Israheli boshi, mwâbalambika omu njira.

⁵ Ci kwône embere mujire ntyo, mumpamagalire Akioro olya muntu w'omunya-Amoni, yêne abone anamanye oku nêci anali olya wagayaguzagya enyumpa ya Israheli, n'olya wamurhumaga emwinyu nka muntu mufû». ⁶ Banacihamagala Akioro ajà omu nyumpa ya Uziyahu. Erhi ajamwo anabona irhwe lya Holoferno omu maboko g'omuntu wali omwo ndêko y'olubaga; acîrhimba akamalanga okw'idaho, ahôla. ⁷ Ci erhi ahembûka, afukama aha magulu ga Yuditi, anaciderha, erhi: «Oli mugishe omu nyumpa za bene Israheli boshi n'omu mashanja goshi, ngasi boshi banayumve izîno lyâwe banarhangâlè.

⁸ Na buno ombwîrage nâni kurhi wajizire mwa zino nsiku». Na Yuditi anacirhondêreza okumubwîra ebi ajizire byoshi kurhenga amango anagendaga kuhika ago mango akazâg'ibaganîrira. ⁹ Yuditi erhi abà amâyûsa okushambâla, olubaga loshi lwanacibanda akahababo n'olwo lubî lwashakanya omu cishagala coshi. ¹⁰ Ci erhi Akioro abà amâbona ebi Nyamuzinda wa Israheli anajizire, ayêmêra okunali oyo Nyamuzinda w'Israheli, bakembûla oku bulume bwâge, na kuhika buno acibà na bene Israheli.

¹¹ Erhi bunaca ntya, bamanika irhwe lya Holoferno oku nkuta na ngasi muguma ayanka emirasano yâge. Banacibunguluka bikembe bikembe ebwa kafômeko k'entondo. ¹² Erhi bene Asûru babalangira, banacigend'ibwîra abakulu bâbo, nabo banacikanya bagend'ibwîra abarhambo b'engabo, bakulikira na ngasi barhegeka ngabo ndebe. ¹³ Banacijà emunda ihêma lya Holoferno lyâli. Banacibwîra olya wakazâg'ilanga eburugu byâge , mpu: «Ozûse Nnâhamwîrhu bulya balya bajà bamârhangula okuyandagalira emunda rhuli mpu barhulwîse, banagukumuke ntya boshi». ¹⁴ Bagoasi agend'ikomomba oku lumvi lw'ihêma lwâli emuhanda. Bulya ali ocîkebirwe mpu bagwîshîre na Yuditi. ¹⁵ Ci erhi acibà ntâye omushuzize, ahiga okujà omu nyumpa y'okulâla: amushimâna gukola mufû, akola cirunda bamukabulire oku ntebe n'irhwe mîra baligendanaga. ¹⁶ Anaciyâma bwenêne, abanda endûlù, omu kufuduka, asharhula emyambalo yâge. ¹⁷ Anacijà omw'ihêma lyabâga cihando ca Yuditi, arhacimushangagamwo. Anacilibirhira emunda olubaga luli, erhi: ¹⁸ «Balya bajà bagomire! Omukazi w'Omuyahudi amabonêsa enyumpa ya Nabukondozori enshonyi. Holoferno oyo okw'idaho, ci arhacigwêrhi irhwe oku mubiri gwâge». ¹⁹ Erhi banayumva ebyo binwa, abarhambo b'engabo y'Abanya-Sîriya banasharhangula emyambalo yâbo, bazunguluka obukengêre, banacibanda endûlù erya y'okujugumya abâli omu cihando boshi.

15

Bene Asûru bakwâmûka

¹ Abaciri omu mahêma erhi bayumva ogwo mwanzi, nabo bafuduka. ² Boshi bajamwo entemu n'obôba, ntâye waciberaga aha owâbo ali, ci erhi ngasi njira banarhimanaga omu kabanda n'oku ntondo. ³ Na ngasi boshi banahandaga omu ntondo omu Betuliya nabo barhangira okuyâka. Okubundi obwo bene Israheli boshi ngasi bantu bakola batula entambala babavangamukirakwo. ⁴ Uziyahu anacirhuma entumwa omu Betomastaimi n'omu Bebayi, e Kobe, e Kola n'omu cihugo ca bene Israheli coshi, mpu bagend'imaryîsa okwabîre, mpu boshi banacirhunike oku bashombanyi babanigûze. ⁵ Erhi bene Israheli banayumva ogwo mwanzi, boshi banacîrhuna kuli bo caligumiza babahojahoja bahibi kuhika aha Koba. N'abantu b'e Yeruzalemu nabo banaciyisha balibisire, na ngasi bandi banayûbakaga omu ntondo boshi, bulya babamanyisize olwabire omu cihando c'abashombanyi bâbo. Abantu b'e Galadi n'ab'e Galileya nabo banacibatimirhira omu marhambi g'emwâbo, kuhika bayikirira e Damasko n'olunda lw'emwâbo. ⁶ Abâli basigîre omu bantu b'e Betuli, banaciyandagalira omu cihando c' Abanyasîriya. Banacihagula bwenêne, bagala la. ⁷ Nabo bene Israheli erhi bashûbûka eyo munda balihula embaga banacirhola ngasi byanali bisigîre byoshi. Ecishagala n'emirhundu na ngasi cigabi ca bantu bali omu kabanda nîsi erhi omu ntondo nabo banaciyisha, bahagula kwâbo, banyaga bintu binji bwenêne, bulya gwâli mwandu.

Okuvuga Nyamuzinda omunkwa

⁸ Omudâhwa Yoyakimu n'ihano ly'abagula boshi b'e Yeruzalemu banaciyisha mpu nabo bône bacîbonere oku minjà Nyamuzinda anajiriraga olubaga lwâge lw'Israheli, mpu banabone Yuditi, banamubwîre ebinwa by'okumuhà obwangà. ⁹ Erhi banamuhikaho, boshi bamugîsha kuguma, banacimubwîra, mpu: «We bushagaluke bw'Israheli, we kucivuga kunene kw'Israheli, oku irenge linene ly'olubaga lwîrhu. ¹⁰ Wajizire okwo koshi n'amaboko gâwe na Nyamuzinda anasîma bwenêne. Wajirire Israheli kwinjà, Oyagirwe, na Nyamuzinda ogala byoshi n'ow'ensiku n'amango akugishe.» Olubaga loshi lwanacidumiza mpu: «Amen! »

¹¹ Olubaga lwanacihagula ecirâlo câbo nsiku makumi asharhu goshi. Yuditi bamuhà enyumpa ya Holoferno n'ebirugu byâge , arhola encingo yâge, amasahani galimwo goshi n'emizigo yâge yoshi, babishonêkeza oku cihêsi câge, anacishwêkerakwo engâlê zâge, anabishana kulya. ¹² Abakazi b'Abayahudi boshi banaciyisha mpu bamulolekwo; banacirhola emijegereza, n'eyindi banaciyiha balya bakazi banali naye. ¹³ Yuditi, n'ecimanè c'emizêti, anashokolera olubaga loshi na balya bakazi banali boshi abahà emijegereza n'abalume ba bene Israheli banabakulikira, aha bafumbasire emirasano, abandi bayambîrhe ebimanyîso bayisha bayimba n'izû linene bwenêne. ¹⁴ Na Yuditi anacirhangira olu lwimbo lw'okuvuga omunkwa ekarhî ka Israheli yêshi, na olubaga loshi lwakashuza kuli okwo kuvuga omunkwa.

16

Olwimbo Iya Yuditi

- ¹ «Muyimbire Nnâmahanga mumurhimbire n'engoma. Muyimbire Nnâmahanga n'empundu, mumuzihire ennanga z'okumukuza, muharâmye munakuze izîno lyâge.
- ² Bulya Nyamuzinda ye Nnâmahanga ofunga entambala, bulya omu bihando byâge ekarhî k'olubaga, anandikûzize omu maboko g'abashombanyi bâni.
- ³ Asûru anacirhenga omu birhondo byâge , ayisha ahumire n'omwandu gw'engabo, obunji bwâbo bwanacifûnika emigezi n'obunji bw'enfarasi zâbo bwanacibwîkira orhurhondo rhwoshi.
- ⁴ Ali amâhiga mpu ecihugo câni acidulika muliro n'abâna bâni abamalire n'engôrho yâge, mpu ebirhaba abinigûze okw'idaho, abâna bâni balîrwe oku mpinga, n'abanyere bâni mpu gubè munyago.
- ⁵ Nyamuzinda ogala byoshi amabaloha nyuma n'okuboko kw'omukazi.

- ⁶ Bulya entwâli yâbo, arhali mpimbo za misole zayiyisire, arhali bene Titani bamunizire, arhali balya bantu balîrî kulusha bali bamurhabalire, ci ali Yuditi, mwâli wa Merari, ye wamuhabulaga n'obwinjà bw'iranga lyâge.
- ⁷ Bulya anahongwîre emyambalo ya obukana bwâge mpu lyo akuza bene Israheli bali omu mababale.
- ⁸ Obusù bwâge abushîga amanukato, emviri zâge azishoshamwo ecimanè, ayambala akanzo k'ecitâni, mpu lyo amushumika.
- ⁹ Enkwêrho zâge zamuhûsa amasù, n'obwinjà bwâge bwamurhimbalaza obukengêre. Akêre k'echombo kamutwa igosi.
- ¹⁰ Abanyapersi bageramwo omusisi erhi bukali bwâge burhuma, n'Abanyamede bajiremwo entemu erhi burhwâli bwâge burhuma.
- ¹¹ Okubundi abîrhôhye bâni babanda akahababo, nabo bageramwo omusisi. Bahamagaza izù bwenêne, nabo abanzi bagaluka cinyumanyumà.
- ¹² Abakazâg'ijâcirwa mpu ho bene abakazi, babanigûza nka bantu bajabayâka. Boshi bahungumukira muli eyo ntambala ya Nnâhamwîrhu.
- ¹³ Nkolaga nayimbira Nyamuzinda olwimbo luhyâhya: Nyakasane, mushâna oli mukulu kulusha, we muny'irenge, oli wakurhangaza omu misî yâwe, orhankahimwa na cici.
- ¹⁴ Ebiremwa byoshi bikukolere, bulya wadesire akanwa byanahabà. Wabirhumira omûka gwâwe na byoshi byajirwa. Na ntâye wankahakana akanwa kâwe.
- ¹⁵ Entondo zahuruduka zône, zagenzikanwa n'emihusi y'amîshi. Emihirigisi y'amabuye yanajonga embere zâwe nka nungulu ya buci. Ci kwône ngasi bakurhînya we lwâkiro lwâbo.
- ¹⁶ Nêci yâgirwa biri binyi ebi bakurhûla nka nterekêro y'akisûnunu kinjà. Biri binyi kulusha ebikurherekêrwa nka mashushi galya bayôkera oku luhêro. Ci omuntu orhînya Nyakasane ye onali muntu nkana ensiku zoshi.
- ¹⁷ Iragi libî oku mashanja gacishomya okuhalalira olubaga lwâni. Nyamuzinda ogala byoshi anâbahane oku lusiku lw'okutwa olubanja. Abahira omuliro na ebinyagasi omu mubiri, bâyâma ensiku zoshi.»
- ¹⁸ Erhi bahika aha Yeruzalemu, boshi bakanya baharâmya Nnâmahanga, n'erhi olubaga lubà lwamâcêsibwa loshi, barhondêra okuhêra enterekêro zâbo z'embâgwa, ezayôcibwa, barherekêra na ngasi zindi nterekêro banali balonzize bône, bahâna entûlo. ¹⁹ Yuditi anacirherekêra emwa Nnâmahanga birya birugu bya Holoferno byoshi. Birya olubaga lwanamuhâga n'erya mishangi Yuditi yêne arhenzagya oku ncingo ya Holoferno. ²⁰ Olubaga lwacîsimîsa oku lunahashire aho ka-Nyamuzinda myêzi isharhu yoshi na Yuditi anabêra haguma nabo.

Okugikula n'okufà kwa Yuditi

- ²¹ Erhi ago mango gagera, ngasi muguma anacishubira emwâge. Yuditi anacishubira e Betuli, anacibêra aha mwâge. Amango ali anacizîne goshi, Yuditi ajà irenge bwenêne omu cihugo.
- ²² Banji balonza okumusheba, ci arhacimanyanaga na mulume omu buzîne bwâge boshi, kurhenga halya îba Menashè anafiraga anashîmâna b'îshe ekuzimu. ²³ Nêci irenge lyâge lyâluga bwenêne, ci erhi n'emyâka nayo yajà yamugonza mulya nyumpa y'îba. Ahika omu myâka igana n'irhanu. Alîka olya mwambalikazi. Buzinda afîra aho Betuli, banagend'imubisha mulya lwâla banabishaga îba Menashè. ²⁴ Omulala gwa bene Israheli gwanacimushîba nsiku nda zoshi. Embere afè ali erhi agabire birugu byâge emw'ab'omu mulala gw'îba Menashè n'emw'ab'omu mulala gwâge yênene. ²⁵ Ntâye wacidesire mpu ahalalire bene Israheli amango ga Yuditi goshi, ciru n'amango ali amâfà.

ESTERI omu cigereki

Enshokolezi

Ecitabu ca Esteri cishambâla ebiyêrekîre okucunguka kw'olubaga lwîshogwa oku bulyo bw'omukazi. Hamani erhi ali mukulu w'abasirika boshi b'e Persi, alonza okunigûza Abayahudi boshi b'omu cihugo c'e Persi. Esteri, mukazi muguma wa Muyahudi wayankagwa na mwâmi, abaciza. Esteri akâg'irhabâlwa na nalume Mardokeyo omu burhegesi bwâge. Buzinda bwa nyuma, akalamo k'Abayahudi kâhinduka. Hamani amanikwa, Mardokeyo amukûla oku cirhi n'Abayahudi bâmâlîra abashombanyi bâbo.

Olusiku lukulu lwa Purimu lijirwa oku kukengêza okwo kuhima amatumu. Eci citabu cihugula enshombo y' amashanja manji ga mîra oku Buyahudi bulya bagwêrhe akalamo kâbo n'obwôrhere burhashushini n'obw'abalungu bâbo. Eci citabu cilonza okumanyîsa oku Nyamuzinda ye rhegeka ebibonekana omw'igulu lyoshi (Est 4, 13-17). Omusengero gwa Mardokeyo n'ogwa Esteri gubà guyunjwîre bukuze bw' Endagâno ya mîra (Est 4, 17a-y). Ecitabu ca Esteri cayandikagwa omu lulimi lw'ecihabraniya; cikwône cibâmwo ecigabi cayandikagwa omu lulimi lw'ecigereki, eco cigabi c'ecigereki cijîre cazabûlwa n'olufabè luli omu mandiko.

EBIRIMWO

1. Omukulu w'e Persi arhêra Abayahudi: cigabi 1-3
2. Abayahudi bayokolwa na Esteri. * cigabi. 5--10

1

ESTERI omu cigereki

Ebishokwîre

Ebilôrho bya Mardokeyo

^{1(a)} Omu mwâka gwa kabirhi kurhenga Asuerusi ali mwâmi mukulu, omu lusiku lurhanzi lw'omwêzi guderhwa mwêzi gwa Nisani, ebilôrho byanacihikira Mardokeyo mwene Yayiri, mwene Shimeyi, mwene Kishi, w'omu mulala gwa Benyamini, ^{1(b)} Mardokeyo ali Muyahudi wayûbakaga e Suza, ali muntu mukulu olengerîre w'oku bwâmi. ^{1(c)} Ali muguma wamuli balya bantu Nabukondonozori mwâmi w'e Babeli agwârha mpira e Yeruzalemu anahahêka omu bujâ haguma na Yekoniya mwâmi w'e Yûda. ^{1(d)} Mardokeyo alôrha ntya: Hayîsha ecihôgêro n'endûlù, emilazô y'enkuba yakungula, idaho lyageramwo omusisi, igulu lyoshi lyajuguma. ^{1(e)} Mpangaza nkulu ibirhi zayisha zajā karhumbi k'okulwa. Ziri zaheba ccimorôgo ^{1(f)} Erhi eco cimorogo cishakanya, ngasi ishanja lyacirheganya okurhêra olubaga lw'a bashinganyanya. ^{1(g)} Lwâbà lusiku lw'endunduli n'omwizimya. Amalibuko, ecôbà, n'ecikangô byagwârha igulu. ^{1(h)} Ishanja lyoshi ly'abashinganyanya lya shandâzibwa; obuhanya bwalyo bwaligezamwo omusisi. Olubaga lwoshi lwacîrheganya okuhererekêra lwanayakûza Nyamuzinda. ¹⁽ⁱ⁾ Omulenge gwâbo gwayôrha nka kula amîshi manji gw'olwîshi gashalala ah'iriba lisungunu. ^{1(k)} Obulangashane bwâbà, izûba nalyo lyapamuka. Okubundi abakenyi bakuzibwa, balabarhanya abagale. ^{1(l)} Omu kuzûka kwâge, Mardokeyo abona birya bilôrho byoshi n'emihigo ya Nyamuzinda, abîka eryo ihwe omu murhima gwâge kuhika budufu. Akaz'ilongereza kurhi akabiyumva bwinjinjà.

Bahigira okuyîrha mwâmi

^{1(m)} Mardokeyo alamaga aha bwâmi boshi na Bigtani na Tareshi, abo babirhi erhi zibà nkonè z'aha bwâmi z'okukaz'ilanga ebirugu. ¹⁽ⁿ⁾ Mardokeyo ayumva ziryà nkonè zidwîrhe zacigamba, alonza okumanya bici zidwîrhe zaderha. Lêro ayumva oku zirheganyize okuyîrha mwâmi Asuerusi. Okubundi anacizimbira mwâmi gulya mwanzi. ^{1(o)} Mwâmi adokereza ziryà nkonè, erhi zibà zamayâga, arhegeka mpu ziyirhwe. ^{1(p)} Mwâmi anacyandikisa ebyo mpu lyo bilek'iyibagirwa; Mardokeyo naye abiyandika. ^{1(q)} Ntyo mwâmi aha Mardokeyo omukolo aha bwâmi anamuhembera liryà ihwe amuzimbiraga. ^{1(r)} Erhi aha bwâmi habà Hamani, mwene Hamedata w'e Agagi erhi abà murhonyi bwenène wa mwâmi. Oyo Hamani akaz'ilonza okulibuza Mardokeyo lyo acîhòlera ziryà nkonè ibirhi.

I. Asuerusi na Wasti

Olusiku lukulu lwa Asuerusi

1

¹ Gali mango ga mwâmi Asuerusi, - obwâmi bw'oyo Asuerusi bwarhangiriraga e Buhindi bwahika e Etiyopiya, ebihugo byâge byoshi byâli haguma igana na makumi abirhi na nda. ² Ago mango, erhi mwâmi Asuerusi ahebire entebe yâge y'obwâmi aha Suza. ³ Omu mwâka gwa kasharhu gw'e ngoma yâge, ayimangira olusiku lukulu ajiriraga, barhambo b'engabo yâge y'abasirika, mwâli abakulu b'omurhwe gw'e Persi n'ogw'e Mediya, abaluzi n'abarhegesi b'ecihugo. ⁴ Alonzagya okubayêreka obugale bw'ecihugo câge n'obwinjà bwâco kuguma n'obugale bwâge yênene, ajizire ntyo nsiku nyinji, nsiku igana na makumi gali munâni. ⁵ Erhi ago mango gagera, mwâmi alonza okujirira abantu b'oku bwâmi bwâge nabo olukulu lwa nsiku nda aha Suza, kwo karhwa-bwâmi, kurhenga oku mukulu kuhika oku mwâna, omu busani bw'oku bwâmi. ⁶ Omwôla moshi mwâli muyunjwire mwinjihirizo gw'emishangi myêru, ey'irangi ly'omugôla, ey'akaduku, omukara, eby'obutonebutone; yalimanisirwe n'emigozi y'ecitâni n'ey'akaduku, byâli bishwêkîrwe oku rhugondo rhw'ebyûma by'olunyerere, n'oku mitungo migwike omu cirabuye cêru; encingo z'amasholo n'ez'ebyûma by'olunyerere zâli omu bululi bubambemwo amabuye garhabonekerera g'e Porifire, n'ecirabuye cêru n'ec'omusengu. ⁷ Bakagi nywera omu bikombe by'amasholo na bya ngasi lubero, idivayi lyanacibulagwa nka mîshi erhi o kwola kuhâna kwa mwâmi kurhuma. ⁸ Cikwônene barhasêzagya ndi okunywa, bulya mwâmi ali erhi ahânyire irhegeko mpu baleke ngasi muguma akanywa oku analonzize.

Olwa mwamikazi Wastî

⁹ Naye omwâmikazi Wasti oku lwâge ali ajizire olukulu oku bakazi omu bwâmi bwa Asuerusi. ¹⁰ Olusiku lwa kali nda, ago mango erhi mwâmi acirimwo orukara, arhegeka Mehumana na Bizeta, Harbona, Bigta, Abagta, Zetari na Karkasi zâli nshâgi zâge, oku banali nda bakazâg'ikola omwo bwâmi, ¹¹ anacibarhuma mpu baj'ihamagala omwâmikazi Wasti, mpu anayishe ayambîrhe ecimanè câge c'obwamikazi ly'olubaga nalo lubona obwinjà bwâge kuguma n'abarhambo boshi; bulya nêci okunali arhahimagwa kuyinjiha. ¹² Ci olya mwamikazi Wasti arhayîshaga, alahira buyumva akanwa mwâmi al'irhumire enshagi zâge; okwôla kwarhuma mwâmi akunira bwenène oburhè bwâge bwayâka. ¹³ Okubundi mwâmi anacihamagala abagula bâge ekagombe, balya bayîshi amarhegeko. Ntyôla kwo olubanja lwa mwâmi lwanakazâg'ihêkerwa balya bashinganyanya n'abishi amarhegeko ekagombe. ¹⁴ Abamuli hôfi, ali: Karshena, Shetari, Admata, Tarshishi, Meresi, Marsena na Memukani, hali baluzi nda b'e Persi n'e Mediya bo bakazâg'ilola

^r**1.8** Izîno lya Wasti: kuli kuderha «mwinjà kulusha», «muzigirwa», «ntonyi-nkundwa», «mwîfinjwa».

mwâmi ebusù, bo banali ba burhanzi omu bwâmi boshi, abadosa, erhi: ¹⁵ «Nk'oku binashingânîne n'irhegeko, mbwîri nâni, kurhi mwamikazi Wasti akwânîne okujirirwa, omuntu orhalonzizi okushuza oku irhegeko lya mwâmi Asuerusi n'obwo omu kumuhà magala mwâmi anamurhumire enshagi zâge ?»

¹⁶ Embere za mwâmi n'embere za balya barhambo bakulu, Memukani anacishuza, erhi: «Yâgirwa arhali mwâmi yêne mwamikazi Wasti anajirire okubî, ci n'abarhambo bakulu boshi, ciru n'olubaga loshi lunayûbasire omu ngasi ishwa lya mwâmi Asuerusi. ¹⁷ Okwôla mwamikazi anajizire kurhabule okuhika omu marhwiri g'abandi bakazi, bulya bakola baboneraho nabo kurhi bayish'ikagayaguza b'îba wâbo; mpu ka mwâmi Asuerusi yêne arhali ahânyire irhegeko mpu mwamikazi Wasti ayishe ci kwônene arhanacyishaga!» ¹⁸ Kw'olu lusiku lw'ene lônene, abakazi b'abarhambo b'omu Persi n'abà omu Mediya bamanya eryo ishuzo lya mwamikazi, n'izû lici barhashuzemwo abarhambo bakulu ba mwâmi, kandi obôla hanazûka akigayanwe na ishâbâbè linji. ¹⁹ Mwâmi akanabona kushingânîne, irhegeko lirhenge omu kanwa kâge n'eryo irhegeko irhondo ntà muntu walihamaga omu marhegeko g'Abapersi, n'ag'Abanyamediya goshi, lihanze Wasti irhondo arhacibonekaga omu masù ga mwâmi Asuerusi; n'ecôla cikono câge c'okubà mwamikazi, mwâmi acihe owundi mukazi mwinjà kumulusha. ²⁰ Kandi eryo irhegeko lyanajirwa na mwâmi, limanyisibwe omu cihugo ca mwâmi coshi; na ntyôla abakazi boshi banakaz'ikenga b'îba wâbo abè mukulu erhi munyinyi.

²¹ Ebyôla binwa byasimîsa bwenêne mwâmi na balya barhambo bâge bânali ekagombe boshi naye. Mwâmi anacishimba kulyâla Memukani anaderhaga. ²² Ago mango, mwâmi anaciruma amaruba omu cihugo coshi, ngasi hantu nk'oku baderhaga yo na nk'oku bayandika yo mpu lyo ngasi mushamuka akaz'ikengwa nka mukulu ahamwâge.

2

II. Mardokeyo na Esteri

Esteri abà mwamikazi

¹ Erhi kugera nsiku, mwâmi Asuerusi erhi amajaga arhûlûla kuli bulya burhè kandi ashub'irhanya ebindibindi kuli mukâge Wasti, arhanya kuli lulya lugendo lwâge na ngasi mihigo yafundisirwe kuli ye. ² Okubundi obwôla, abarhumisi ba mwâmi bakazâg'imukolera muli agôla mango banacimubwîra, mpu: «Bajè balongeza mwâmi abânanyere b'emishikira binjinjà banaciri babikira. ³ Mpu mwâmi ajire omurhwe gw'abantu bajà bashûbûza omu bihugo byâge byoshi balya bananyere banali binjà na babikira, boshi babashûbûlize aha Suza omu cogo ciguma oku burhegesi bwa Hegeyi, nshâgi ya mwâmi, olya olanga bakà-mwâmi boshi. Oyûla abahà ngasi ebi banalagîrrekwo okw'iranga lyâbo, ⁴ n'omwânanyere wankanasimîsa mwâmi muli abôla bananyere boshi oyôla ye wajà ahâli ha Wasti omu kubà mwamikazi». Ezôla nkengêro zasîmîsa mwâmi n'okola kwo kwanabirage.

⁵ Ago mango aha burhwâli bw'aha Suza, hali omuyahudi izîno lyâge ye Mardokeyo, mugala wa Yayiri ya Shimeyi, mugala wa Kishi w'omu bûko bwa Benyamini. ⁶ Ali muntu wayîshaga adwîrhwe mpira kurhenga e Yeruzalemu, kuguma na balya bandi bayishaga badwîrhwe haguma na Yekoniasi, mwâmi w'e Yûda; mwâmi Nabukondonozori erhi ye oyîmire omu Babiloni, abaluliza. ⁷ Akazâg'ilêra hinyere higuma izîno lyahyo hyo hyâli hi Hadasa nîsi erhi Esteri, hyâli hya Aminadabu, hyâli hya mwishè, hyâli hyananyere hya nfuzi, hirhacijiraga îshe na nina, Cikwônene hyajiraga iranga linjà n'ebirumbu bisogorosire bwinjà, hyanali hinjinja. Erhi ababusi bâge bafà boshi, Mardokeyo ahihêka emwâge akahilera nka mwâli wâge w'omunda yâge yênene.

⁸ Erhi elyôla irhegeko lya mwâmi linagera omu cihugo coshi, n'erhi babà bamashûbûza

bananyere banji omu côgo c'aha Suza; banacibahà Hegayi mpu akaz'ibalanga. Esteri abarhòlwamwo, banacimuhêka omu bwâmi erhi banalanzirwe na Hegayi, mulanzi w'abakazi.⁹ Oyo mwânanyere anacimusîmîsa bwenêne, amurhonya. Anaciyumva asunisirwe oku murhima gwâge okumuhà ngasi ebi omukazi akanacirhonesamwo byoshi emw'ibà. Anacimuhêreza bambalikazi nda bacîshogagwa omwôla bwâmi, anacibahêka omu yagoyago nyumpa omwôla côgo.¹⁰ Esteri arhali amanyîsize ali wa bûko buhi na babusi bahi bamuburha bulya Mardokeyo ali amuhanzize okumanyîsa ntyôla.¹¹ Ngasi lusiku Mardokeyo akazâg'iyîsh'icigezageza ahôla côgo c'abakazi mpu ayumve emyanzi ya Esteri n'oku amagala gâge gayôsire.¹² Ngasi mwânanyere aligwêrhe akâge kasanzi k'okuj'emunda mwâmi Asuerusi ali, n'irhegeko ly'abakazi lyâli lihunyire myêzi ikumi n'ibirhi. Agôla mango goshi g'amarheganyo gali gagabirwe ntyâla: omu myêzi ndarhu, bali ba gwâsirwe okukaz'icîshîga amavurha g'obukù; n'omu yindi myêzi ndarhu, bakaz'icîshîga amanukato na ngasi mugavu omukazi akomerera okucîshîga ly'alanga bwinjà iranga lyâge.¹³ Bakola bajà emunda mwâmi ali, ngasi mwâna nyere ankahashire okuhûna ngasi ebi analonzize, banamuhebyo anabigendana akola arhenga omwôla côgo ajà emunda mwâmi ali.¹⁴ Anajayo bijingo, na sêzi bubà bwamaca, anashubira omu cindi côgo cakazâg'ilangwa na Shashigazi ye wakazâg'ilanga abakazâg'ilaza mwâmi. Munyere wa bene oyôla arhankacishubire emunda mwâmi ali, nkaba mwâmi acifinje ye anamurhumize mpu bamulêrhereye.

¹⁵ Ci Esteri mwâli wa Aminadabu naye yêne mwishè wa Mardokeyo, olya wakazâg'imulera nka mwâli wâge, erhi amango gâge gahika g'okujà emunda mwâmi ali, arhahûnaga bindi bici okuleka ebi abwîragwa na Hegayi wali murhonyi wa mwâmi; na mulanzi wa abôla bagoli. Esteri ngasi banakazâg'imulolakwo banakaz'imusîma kulusha.¹⁶ Esteri anacihêkwa emunda mwâmi ali omu bwâmi bwâge omu mwêzi^s gwa kali ikumi na kabirhi gwo guderhwa mwêzi gwa Adar, go gwaligi mwâka gwa kali nda kurhenga oyôla mwâmi ali oku ntebe.¹⁷ Mwâmi anacirhonya bwenêne Esteri kulusha abandi bagoli boshi, arhona azigirwa kulusha abandi bananyere^t boshi. Anacimuyambisa ecimanè c'obwamikazi oku irhwe anacimujira mwamikazi ahâli ha Wasti.

¹⁸ Mwâmi anacijira olusiku lukulu bwenêne oku barhambo n'oku basirika bâge boshi lyo lyâli idinye lya Esteri, amarhambo gâge goshi gahumûka, na mwâmi anacivangulira binjà binji oku bantu b'omu bwâmi bwâge boshi. Mardokeyo na Hamani ¹⁹Obwo bwa kabirhi amango abânanyere bajaga emunda mwâmi ali Mardokeyo ali abwârhire aha muhango gwa mwâmi.²⁰ Esteri arhamanyisagya oli aha aburhwa oli olubaga lwâge nka oku Mardokeyo anamukomêrezagya, bulya ye wamuleraga; arhînyaga Nnâmahanga anashimbaga Amarhegeko, bulya Nyakasane ali naye, arhahingûlaga olugendo lwâge..²¹ Muli agôla mango Mardokeyo ali abwârhire omu muhanda gwa mwâmi, Bigtana na Tareshi bali barhonyi babirhi ba mwâmi, bo bakazâg'ilanga omu bwâmi, omutula gwarhuma bali bakola bayîrha mwâmi Asuerusi.²² Mardokeyo anacimanya ogwo muhigo gwâbo, anacikanya aj'imanyîsa mwamikazi Esteri ogwôla mwanzi, naye aj'igubwîra mwâmi ahâli ha Mardokeyo.²³ Erhi babà bamodôkereza emyanzi, banabona oku kwo binali, abôla barhonyi bombi bamanikwa oku murhi n'okwôla kwanaciyandikwa omu citabu c'emyanzi eyêrekîre mwâmi erhi anadwîrhe abona.

3

¹ Erhi ebyôla byoshi bibà byamâgera, mwâmi Asuerusi, akuza Hamani mugala wa Hamdata omu cihugo c'Agagi, amukengesa bwenêne, amuyûshûlira ecikono c'obukulu, ashuba ye murhanzi omu barhambo bâge boshi.² Abarhumisi ba mwâmi boshi banali aha burhambi bwâge

^s**2.16** 2, 16: «Omwêzi gwa kali ikumi» gwa Tebeti gwanahash'ibà nka mwêzi gw'ikumi na kabirhi erhi gwa burhanzi.

^t**2.17** : bananyere: kuli kuderha balya bananyere barhasâg'ihumwakwo; balya baciri babikira, bali bashugi (Rhulole muli Est 2,2-3).

omwôla ngo bakà z'ifukamiriza embere za Hamani, bulya kwo mwâmi anali arhegesire ntyôla. ³ Abarhumisi ba mwâmi babaga ahôla muhango banacibwîra Mardokeyo, mpu: «Cirhumire watwa omu irhegeko lya mwâmi?» ⁴ Nakulya kubà bakà-zag'iyôrha bamurhonda ngasi lusiku arhanabayumvaga léro bajimanyîsa Hamani, mpu balole erhi Mardokeyo anasera muli obwôla borhere bwâge ebwa kubà bali erhi bayumvîrhe oku abà Muyahudi. ⁵ Hamani anacibona oku Mardokeyo arhafukamaga embere zâge arhanafukamiriza embere zâge. Anacikunira bwenêne. ⁶ Ci agaya okumuhumakwo yênene bulya bamamubwîra ali wa bûko buci. Hamani alonza okumalîra olubaga lwa Mardokeyo loshi bo baligi Buyahudi banayûbakaga omu cihugo ca mwâmi Asuerusi coshi.

III. Abayahudi bashimbwa

Omulâli gw'okuyîrha Abayahudi boshi

⁷ Omu mwêzi murhanzi go guderhwa mwêzi gwa Nisani, omu mwâka gwa kal'ikumi na kabirhi kurhenga Asuerusi ali mwâmi, banacyesha ecigole^u ngasi lusiku na ngasi mwêzi, balinda bahika oku mwêzi gwa kal'ikumi na kabirhi, gwo mwêzi guderhwa Adari. ⁸ Okubundi Hamani anacibwîra mwâmi Asuerusi, erhi: «Omu mirhundu y'ecihugo câwe coshi muli olubaga lulumîre kuli ngasi murhundu, luyôrha luciyungwîre oku bandi bantu ba olubaga lwâwe, bajira gâbogâbo marhegeko galya garhali g'olubaga loshi ciru barhashimba amarhegeko ga mwâmi. Kurhakwânîni mwâmi alembere bantu ba bene abôla. ⁹ Mwâmi akabona kunashingânîne, bahane irhegeko ly'okubayîrha, nayîsh'ilyûla abajira ogwôla mukolo bihumbi ikumi bya nsaranga za talenta. Nanazihira omu mbîko ya mwâmi»^v.

¹⁰ Mwâmi ahogola ehigondo hyâge omu munwe ahiyambika Hamani mugala wa Hamidata w'omu cihugo c'Agagi, muntu washombaga Abayahudi okulushire, asiriba amaruba gatumuzize Abayahudi anahirakwo akashê. ¹¹ Mwâmi anacibwîra Hamani, erhi: «Ensaranga ezôla wamâhâbwa n'olwo lubaga kwo na kuguma, olujirire nka oku onabwîne kushingânîne». ¹² Abayahudi ba mwâmi banacihamagalwa omu mwêzi murhanzi, omu nsiku ikumi n'isharhu z'omwêzi, hanacyandikira ngasi murhambo wa mwâmi, ngasi mugula na ngasi mukulu w'olubaga okwôla Hamani abarhegekaga, banakayandikira ngasi lubaga omu luderho lwâbo. Eryo irhegeko lyayandikwa oku izîno lya mwâmi Asuerusi banacihirakwo akashê hiryâ higondo hyâge. ¹³ Amaruba ganacilerengana omu ngasi murhundu gwa mwâmi goshi mpu bahungumule, banigûze, bayîrhe Abayahudi boshi; babê bâna, babê bakulu, babê bakazi, mpu baniguzihwe omu lusiku luguma omu nsiku ikumi n'isharhu z'omwêzi gwa kal'ikumi na kabirhi gwo guderhwa mwêzi gwa Adari, mpu banahagule ebintu byâbo byoshi.

^{13(a)} Yumvaga ebyâli muli agôla maruba: Omwâmi mukulu Asuerusi ayandikire abarhegesi ba bihugo igana na makumi abirhi na nda g'omu bwâmi bwâge kurhenga e Buhindi kuhika e Etiyopiya n'oku bandi barhambo b'emirhundu n'ababakulikire, agâla maruba gadesire ntyâla:

^{13(b)} Ciru akabâ ntegesire amashanja mwandu, na ciru akabâ ntegesire igulu lyoshi ntakalonza okurhegeka n'obuhashe bw'okurhindibuza abantu ci nti nyôrhe ngasi mango muntu wa murhima gwa bugula, muntu mutûdu, bambali bâni bakaz'iyôrha bali omu kalamo karhalimwo kadugundu na ntyôla obwâmi boshi bukwânîne bubê n'omurhûla buyôrhe burhûlwîre kuhika oku lubibi lulyo

^u**3.7** : Hamani akâg'iyesha ecigole mpu lyo amanya amango gakwânîne g'okunigûza Abayahudi, bulya ali erhi alâlîre okubanigûza.

^v**3.9** Hamani alonzize okuyêmêza mwâmi omu kulaganya okulyûla ensaranga nene bwenêne, aliyosire alangâlîre oku omu kugalula ezo nsaranga ecihimbi câzo câyîsh'irhenga oku birugu by'Abayahudi bafire. Ezo nsaranga zâja omu mbîko lyo alyûla ensaranga z'ikôli, zirya Abayahudi banigûzibwa bakavusire.

olwa kuli bwenêne, ngasi muntu akaz'igendamwo buzira còbà abè n'omurhûla bulya bwo bubà bugale bwa ngasi muntu. ^{13(c)} Erhi ncidôsa abahanûzi bâni kurhi okwôla kwankahashikana, Hamani, ye mugula mukulu bwenêne na mwîrhonzi, muntu mwene murhahabiri oku bushibirizi ajira omu kurhumikira kwâge, yeri wa kabirhi omu bwâmi, ^{13(d)} amanyîsize oku hali olubaga lugwêrhe obulonza bubî lunali omu gandi mashanja goshi ga hano igulu mpu barhayumvanya n'agôla gandi mashanja ebwa kubà bajira gâbo gâbo marhegeko banakagayaguza amarhegeko g'abandi bâmi na ntyôla barhaziga ebihugo rhurhegeka byagendeka bwinjà.

^{13(e)} Erhi mbona oku omu gandi mashanja goshi olwôla lubaga luguma lônene lukayôrha luciyungwîre oku bandi bantu n'oku omu kubà n'agâbo marhegeko banalonze okusêza abantu mpu bashimbe amarhegeko n'engeso zâbo, erhi rhubona oku okwôla kunarhume omurhûla guruhacibonekana omu bantu erhi bo bàrhuma. ^{13(f)} Rhubahunyire nti abôla boshi banadesirwe omu maruba ga Hamani, ye murhambo w'ebyâni; ye na larha wa kabirhi, boshi oku banali: kuguma n'abà kazi, n'abâna bâbo boshi banigûzibwe n'engôrho y'abashombanyi bâbo buzira bwonjo erhi kubabalira lebè; banigûzibwe oku lusiku lwa kal'ikumi na kani lw'omwêzi gwa Adari. ^{13(g)} Na ntyôla ngasi boshi, bunôla kandi erhi mîra, balya banali bagwêrhe omurhima mubî olufû lw'akavulindi lubayandagaliza omu kuzimu; kandi omu nsiku zayîsha emikolo yîrhu yanabà n'omurhûla enakengwe omu cihugo cîrhu coshi. » ¹⁴ Ebinwa byayandikagwa mw'agôla maruba, nka irhegeko liyêrekîre abantu boshi, byanacirhumwa omu cihugo ca Asuerusi coshi mpu lyo ngasi muguma abà acîrheganyize oku lusiku lwanatwîrwe«.

¹⁵ Oku irhegeko lya mwâmi agôla maruba ganacigenda dubaduba omu cihugo coshi. Ery'irhegeko lyanacimayîsibwa burhanzi aha burhwâli bubà aha Suza. N'oku mwâmi boshi na Hamani bali oku mamvu bagorhomera, banafonfomera ebiryo, abantu b'omu lugo lwa Suza boshi bahira akaboko aha irhama.

4

Esteri na Mardokeyo balonza obulyo bw'okuyâka obwôla buhanya

¹ Erhi anayumva oku kwo byalâlîrwe ntyôla, Mardokeyo asharhula emyambalo yâge ayambala sunzu, anacilabika oluvû. Okubundi anacikanya omu lugo loshi ajà abanda endûlû, ² anacigend'iyimanga aha muhango gujire aha bwâmi bulya ntâye wankagezire muli ogwôla muhango anacîhundikîre sunzu. ³ Omu ngasi cishagala banamanyisagyamwo ogwôla mwanzi gw'ebwâmi, oku ngasi Muyahudi wanali k'olwôla lugo kwabà kurhindibuka, kulaka n'okurhoza emirenge, kucîshalisa n'emirhanyo. Banji baj'omu mishîbo, bayambala sunzu, bacilabika oluvû.

⁴ Bambalikazi n'abalamba barhonyi ba Esteri bayish'imumanyîsa ogwôla mwanzi. Omwâmikazi, omungo gwamugwârha bwenêne. Arhuma abahêkera Mardokeyo emyambalo mpu lyo aleka sunzu wâge. Ci Mardokeyo acîhirira. ⁵ Lêro okubundi obwôla, Esteri anacirhumama omwambali wâge Hataki, muguma w'omu barhonyi mwâmi alimuhire mpu bakaz'imukolera, Esteri anacimurhumama mpu agend'idôsa Mardokeyo kurhi byabîre na bici birhumire abà n'olugendo lwa bene olôla.

⁶ Hataki anahuluka ajà emunda Mardokeyo ali atamîre aha muhango gw'omuhanda gwa mwâmi. ⁷ Mardokeyo anacimurhondêreza oku binali byoshi anacimubwîra na kurhi Hamani alagânaga okurhulira ensaranga zirhali nyi oku mbîko ya mwâmi nka mpyîlo y'okumalîra Abayahudi. ⁸ Anacimuhà erya mpamîso y'olwandiko lw'irhegeko lyalumîzibagwa omu cihugo coshi mpu bayîrhe Abayahudi; n'okwôla kwankamanyisize Esteri ebyabîre byoshi. Anacimu komêreza mpu abwîre omugoli ajè emunda mwâmi ali amushenge obwonjo oku lubaga aburhagwamwo. ^{8(a)} «Erhi kengêra mwâna wâni muli zirya nsiku z'amalibuko amango nakazâg'ikulîsa n'amaboko gâni. Bulya Hamani ye oligi wa kabirhi omu cihugo ca mwâmi, ahûnyire mwâmi mpu rhweshi rhufè! » ^{8(b)} «Oshenge Nyakasane, orhuderhere emunda ali,

orhufulumuse olufù!»

⁹ Hataki agaluka aj'ishambâlira Esteri ebyo binwa. ¹⁰ Esteri arhuma Hataki ajibwîra Mardokeyo, erhi: ¹¹ «Bambali ba mwâmi boshi n'abayûbaka omu cihugo câge bayîshi oku ngasi muntu abè mulume, abè mukazi, erhi ankanacîshomya mpu ajè emunda mwâmi ali arhanahamagirwi naye, oyôla muntu anakumba ho nahalya omu irhegeko lidesire mpu oyôla muntu afè. Nkabaga erhi mwâmi akanamuyêrekeza akarhi kâge k'amasholo, mwâmi anamanyîse ntyo oku oyûla muntu ababaliirwe. Hamagera na nsiku makumi asharhu ntalalikwa mpu njè emunda mwâmi ali».

¹² Hataki anacimanyîsa Mardokeyo ebyo binwa bya Esteri. ¹³ Naye Mardokeyo anacishuza, erhi: «Orhamanyaga mpu okwenge oli omu bwâmi, wênene Muyahudi wâfuma omu bandi. ¹⁴ Bulya kwo binali erhi wankabà orhadesiri kanwa mwagano mango, okucira n'okuyôkoka kw'Abayahudi kwanarhenga handi^w; w'oyo n'enyumpa ya sho mwanahûngumuka. Ndi wankamanya erhi arhali amango gali nkaga go garhumaga ôbà mwamikazi?»

¹⁵ Esteri abwîra Mardokeyo, erhi: ¹⁶ «Ogend'ibwîra Abayahudi banali omu Suza boshi bacîshalise erhi nie ntuma. Murhalyaga murhananywaga miregerege isharhu na madufu asharhu. Oku lwâni lunda, nie haguma na bambalikazi bâni, nacîshalisa kuguma na ninyu. Na hanôla mbà namacîrheganya ntyôla, nanaj'emunda mwâmi ali, akabà kufà nafà nanafâga».

¹⁷ Mardokeyo ahubira emwâge agend'ijira kulyâla Esteri amubwîraga.

Omusengero gwa Mardokeyo

^{17(a)} Mardokeyo ashenga erhi akengêra aminjà ga Nyakasane goshi, aderha erhi: ^{17(b)} «Mâshi, Yâgirwa, Yâgirwa Mwâmi Ogala-byoshi, ebintu byoshi bibà oku buhashe bwâwe, na ntâye ciru n'omuguma wankakucîka nka wamalonza okuciza Israheli. ^{17(c)} We walemaga empingu n'igulu, na ngasi birhangâzo bibà hanôla igulu. We mwâmi w'ebintu byoshi, na ntâco cankakucîka Nyamwagirwa! ^{17(d)} Oyîshi byoshi, orhahabiri oku arhali kujira cikanyi nîsi erhi bucîbonyi kandi erhi magene g'okubona irenge lyarhumaga nalahira okufukamira omwîbonyi Hamani. Bulya nêci nanacinyihya erhi kuciza Israheli kurhuma. ^{17(e)} Ci kwônene najizire ntyôla, lyo ndek'ihà omuntu irenge likwânîne Nyamuzinda yênene; ntankanaharâmya owundi okuleka wênene, Yâgirwa Nnâmahanga, ci arhali ebwa kucivuna kwo kwarhuma najira ntyôla. ^{17(f)} Na bunôla Yâgirwa Nnâmahanga, Mwâmi, we Nyamuzinda w'A brahamu, obabalire olubaga lwâwe; bulya abashombanyi bîrhu bakola ba rhulomolîre amasû mpu barhuyîrhe banaherêrekeze omwîmo gwâwe gwa kurhenga mîra. ^{17(g)} Orhagayaguzagya omurhwe gwâwe, ogu wênene wacungulaga kurhenga e Mîsiri. ^{17(h)} Yâgirwa oyumvîrhize omusengero gwâni! Omwîmo gwâwe ogufè obwonjo, emishîbo yîrhu oyihindule bushagaluke lyo rhulanga akalamo kîrhu rhunabè bantu bakuyimba irenge ly'izîno lyâwe, mâshi Nyakasane. Yâgirwa omanyê mâshi wankaheza orhunwa rhw'abakukuza.» ¹⁷⁽ⁱ⁾ Nabo bene Israheli balaka bwenêne n'emisî yâbo yoshi omu kubona olufù lukola luli embere z'amasû gâbo.

Omusengero gwa Esteri

^{17(k)} Omwâmikazi Esteri naye oyakira muli Nyakasane erhi arhungwa n'obwôba bw'olufù lwalikola lumuyêrekîre luminomino. Anacihogola erya myambalo yâge y'obugale, ayambala ey'okucîbabaza n'okushîba; ahâli h'amanukato galya gabaya bwinjinjà oku irhwe lyâge, alibumba luvù na ngasi bindi bya bibolêrereza. Arhohya bwenêne omubiri gwâge; n'ebiviri bishandabîne abà by'akola aj'agerana halya hoshi anakazâg'igera abà amashokôza amanayambaliza bwinjà. Ashenga Nyakasane Nyamuzinda w'Israheli aderha, erhi: ^{17(l)} «Nyamwagirwa, mwâmi wîrhu, wêne Nyamuzinda ntà wundi, ntabala nâni bulya obwînage oku niono nieshi ntà handi

^w**4.14** : Kwanarhenga handi: Kwo kuderha emwa Nyamuzinda. Ntâ mango Abayahudi bacîshomize okudarhula Nnâmahanga omw'izîno; bulya bækengaga Nnâmahanga bwenêne. Nyamuzinda arhaderhagwa omw'izîno lyâge.

nankacikula oburhabâle okuleka emunda oli: bulya embaka zinyîshire, nkola ndi omu kanga k'okufà. ^{17(m)} Kurhenga eburhò bwâni erhi nciri aha mwîrhu, nayumvîrhe oku wêne ne Yâgirwa, we wacîshogaga Israheli omu karhî g'agandi mashanja goshi na balarha wacîshogâbo muli bashakulûza bâbo, mpu babè mwîmo gwâwe ensiku n'amango, n'oku wajizire makwânane manji wakazâg'ibalaganya. ¹⁷⁽ⁿ⁾ Lêro rhwakugomera, wanacirhuhâna emwa abashombanyi bîrhu, ebwakubà rhwamakaz'iharâmya ba-nyamuzinda bâbo. Oli mushinganyanya Yâgirwa Nnâhamwîrhu. ^{17(o)} Ci kwônene barhaciderhaga mpu obûla rhwamagwârhwâ mpira rhukolaga rhwalekera ahôla, ci balunginage boshi n'enshushano zâbo mpu bakûle omulâli gw'omu kanwa kâwe, mpu baherêrekeze loshi-loshi omwîmo gwâwe, mpu badundaguze orhunwa rhw'abakukuza, bamalîre ntyôla irenge ly'aka- Nyamuzinda kâwe n'oluhêrero lwâwe. ^{17(p)} ntyo bakaz'iharâmya omu igulu lyoshi ba-nyamuzinda b'obwîhambi n'okucîsîmîsa lwoshi embrere z'omwâmi w'igulu. ^{17(q)} Yâgirwa, enshusho yâwe erhahindukaga buhanya oku barhacihali, mâshi, orharhuganyaguzagya omu malibuko gîrhu! Emihigo mibî abashombanyi bîrhu barhurheganyiza, ojire ebagalukire bônène n'omurhangiriza wankacîshomya mpu arhurhêra, ojire acîbonerekwo, abè lwîganyo lw'abâbo! ^{17(r)} Yâgirwa okengêre, ociyêrekane olusiku lw'amalibuko gîrhu! Nâni ompè oburhwâli, Yâgirwa Mwâmi wa ba-nyamuzinda na Murhegesi wa ngasi bukulu. ^{17(s)} Ohire ebinwa binunu omu kanwa kâni hano mbà nkola ndi omu mbaka embrere z'entale, onayiyêrekeze omurhima embere z'abashombanyi bîrhu, baherêrekere haguma n'abandi boshi babashusha. ^{17(t)} Rhwêhe okuboko kwâwe kurhucize, onayîshe ontabille bulya niene ndi, ntanagwêrhi wundi nalibirhira kuleka we, wêne Nyakasane! ^{17(u)} Oyîshi byoshi onayîshi oku ntabonakwo irenge ly'abarhasima bayumve izîno lyâwe, oyîshi oku ntabonakwo gw'entakembûlwa n'ogw'abanyamahanga. ^{17(w)} Omanyire obulagîrre ndimwo, omanyire oku obwôba bungwêrhe erhi bucîbone bwâni burhuma, bulya bundi ebusù, mwa zino nsiku ndi nagenda engalanju hano igulu, bwôba n'enshonyi ziri nka za mwambalo gw'izinga. Waliha, ontenze kw'obwo bwôrhere, ojire burhankulikiraga omu nsiku zâni z'omurhûla. ^{17(x)} Mwambalikazi wâwe arhalîraga oku cîbo ca Hamani, arhajaga oku nsiku nkulu z'ebwâmi arhananywaga amamvu g'abazimu. ^{17(y)} Mwambalikazi wâwe arhacisimisagya kundi kundi kurhenga olusiku akuhiragakwo omurhima kuhik'ene, ci muli we, Nyakasane, Nyamuzinda wa Abrahamu. ^{17(z)} Nyamuzinda w'emisî elushire eya boshi, oyumvîrhize izù ly'abâli omu malibuko barhanacigwêrhi bulangâlire, orhukule omu maboko g'abaminyâ onankûle omu bwôba ndimwo!»

5

Esteri aj'emunda mwâmi ali

¹ Oku lusiku lwa kasharhu lw'omusengero, Esteri ahogola emyambalo yâge y'emishîbo, ayambala eyâge yoshi y'obwamikazi. ^{1(a)} Erhi alangala bwinjinjà iranga, ashenga Nyamuzinda olanga anacungula abantu boshi. Buzinda anacirhôla bambalikazi babirhi: agwârhiriza oku murhanzi; n'omwambalikazi wa kabirhi amuyîsha nyuma amulengirize emirhêro yâge. ^{1(b)} Omu bwinjà bwâge, obusù bwâge bwashagaluka bwenêne bwanalangala buzigire. Ci erhi n'omurhima gwâge guli gwadûrha n'obwôba. ^{1(c)} Erhi ayikira emihanda yoshi, tundu kuli mwâmi. Agôla mango mwâmi ali abwârhirê oku ntebe yâge y'obwâmi erhi anayambalizize ebimanyîso byoshi by'ensiku nkulu zâge; anahêrhe alangashana n'amasholo n'agandi mabuye minjinjà; ali wakulêrha ecôbâ. ^{1(d)} Anacyînamula obusù bwâge bwalabuka, alola n'oburhè bunene. Mwâmi-kazi afâ n'entemu. Erhi aholâ atulûla omubiri anayegemera omwambalikazi wali mushokolîre. ^{1(e)} Lêro Nyamuzinda ahindula omurhima gwa mwâmi agujira mutûdu. Ayimukanana n'obwôba oku ntebe yâge y'obwâmi anacigwârhirira Esteri kuhika ayôrha bwinjà; amuhâ omurhima n'ebinwa by'okurhûliriza. ^{1(f)} «Kurhi byabîre Esteri? Ndi mushinja wâwe! Orhayôbôhe! Orhafè! Irhegeko lyâni liyêrekîre abantu kône. Shegera hano.» ² Mwâmi ayimusa akarhi kâge k'amasholo

akadêkereza oku igosi lya Esteri amuhôbera anacimubwîra, erhi: «Nderheza!» ^{2(a)} Esteri aderha, erhi: «Yâgirwa, nakubwîne oshushire nka malahika wa Nnâmahanga. Lêro omurhima gwâni gwafuduka nayôboha obulangashane bwâwe. Bulya, Yâgirwa, oli wa kusômeza n'obusù bwâwe buli bwa kusîmîsa.» ^{2(b)} Erhi ayûsa okuderha, aho. Mwâmi ayôboha n'abamuli eburhambi balonza okumuhembûla. ³ Mwâmi anacimudôsa, erhi: «Bici bikugwêrhe, mwamikazi Esteri? Mbwîra bici walonza? Ciru akabà luhande ly'ecihugo câni nanakuhalwo.» ⁴ Esteri anacishuza, erhi: «Waliha nka kusimîsize mwâmi, nsengîre mwâmi ayîshe oku lusiku lukulu namurheganyîze ene omu mwâni haguma na Hamani.» ⁵ Mwâmi anacishuza, erhi: «Musêze Hamani ajire okwôla Esteri anadesire. »

Mwâmi anakanya boshi na Hamani bajà kuli lulya lusiku lukulu Esteri anabarheganyizagya. ⁶ Erhi babà bakola badwîrhe banywa idivayi, mwâmi anacidôsa Esteri, erhi: «Mbwîra bici osengîre? Nakushobôza byo. Mbwîra bici walonza? Ka luhande lw'ecihugo câni? waluhâbwa.» ⁷ Esteri anacishuza aderha, erhi: «Eci nsengîre n'eci nalonza: ⁸ Waliha akabà nâni narhonyire omu masù ga mwâmi, na nka mwâmi alonzize okuyumvîrhiza eci nsengîre n'eci nalonza, mwâmi ashub'iyîsha irhondo oku lundi lusiku lukulu namurheganyiza haguma na Hamani na kuli olwôla lusiku nayûkiriza irhegeko mwâmi ampîre.»

⁹ Olwôla lusiku Hamani angenda ashagalusire. Ci erhi acîbona Mardokeyo aha muhango gwa mwâmi, buzira kuderha mpu akayimuka nîsi erhi okucîfukunya kwo kunyi embere zâge, anacikunirira bwenêne Mardokeyo. ¹⁰ Ci Hamani acihima bwenêne akanya ajà emwâge. Okubundi anacirhumiza mpu abîra bâge bayîshe kuguma na mukâge Zereshi. ¹¹ Hamani arhondêra okubabwîra ogw'obunji bw'obugale bwâge n'ogw'abagala bâge n'ecikono cinene mwâmi amuhebiremwo erhi amuyîmika mukulu w'abasirika n'abarhumisi bâge boshi. ¹² Kuhika ciru ayûshûla aderha, erhi: «Arhanali hoshi aho, ciru niene nieki omwâmikazi Esteri ayêmêrîre okujà oku lusiku lukulu anal'irheganyîze mwâmi rhweshi naye; na kandi ndalisirwe okuyîshubira irhondo rhweshi na mwâmi. ¹³ Ci ebyo byoshi ntà masîma bindêrhera amango nciri nabona ola Muyahudi Mardokeyo atamîre aha muhango gwa mwâmi.» ¹⁴ Lêro mukâge Zereshi, kuguma na balya bîra hâge banacimushuza, mpu: Orheng'igend'igwikisa omurhi gwa makoro makumi arhanu, n'irhondo sêzi ohûne mwâmi bamanikekwo Mardokeyo. Na ntyo wanagend'oshagulusire okwôla lusiku lukulu mweshi na mwâmi!» Elyôla ihano lyanacisimîsa bwenêne Hamani, anacijirisa ogwôla murhi.

6

IV. Abayahudi bacîhôla

Hamani ayongwa

¹ Muli obwôla budufu mwâmi anacibula îrò, arhumiza mpu bamulêrhere ecitabu c'emikolo n'ebijiro byâge . Bacilêrha, barhondêra bacibungûla ba nacisomera embere zâge. ² Lêro banacishimâna ahayandisirwe kurhi Mardokeyo ajag'imanîsa obulyâlya bwa Bigtani boshi na Tareshi bali barhonyi babirhi ba mwâmi, bo bakazâg'ilanga enyumpa ya mwâmi na ngasi byoshi byanabagamwo; bali balalîre okuyîrha mwâmi Asuerusi. ³ Mwâmi anacidôsa, erhi: «Bicigi biguma Mardokeyo ahabiragwe nka bukuze n'irenge kuli okwo obôla?» Nabo balya barhumisi ba mwâmi bakazâg'imukolera agôla mango banacishuza, mpu: «Arhahabagwa cici.» ⁴ Mwâmi anacidôsa, erhi: «Ndi oli omu ngo?» Mw'agôla mango gonêne, Hamani erhi ali embuga aha nyumpa ya mwâmi, aliyîshir'ihûna mwâmi mpu bamanike Mardokeyo oku murhi ali amurheganyîze. ⁵ Abarhumisi ba mwâmi banacishuza mwâmi, erhi: «Hamani oyo oli omu ngo.» Mwâmi anaciderha, erhi: «Ayîshe!» ⁶ Erhi Hamani aha amâjâ omu nyumpa mwâmi anacimudôsa, erhi: «Kurhi bankajirira omuntu mwâmi alonza okukuza?» Hamani acîjâ emurhima, erhi: «Wundi ndi

mwâmi ankalonza okukuza ahanyuma lyâni?» ⁷ Hamani anacishuza, erhi: «Ka hali omuntu mwâmi alonza okukuza?» ⁸ Erhi kukwânîne okuyanka omwambalo gw'obwâmi, gulya mwâmi yênene akola arhanzir'iyambala n'okumuyamhisagwo; kandi okumuhira oku nfarasi mwâmi yênene akola arhanzir'igendakwo; erya ebarhwîre ecimanè c'obwâmi omu irhwe. ⁹ Ogwôla mwambalo n'eyôla nfarasi banabihà olya onali mukulu bwenêne omu bagula ba mwâmi naye anabiyambisa olya muntu mwâmi alonza okukuza, kandi banajà bamugeza omu miha nda y'olugo, banajà bayâkûza embere zâge mpu: «Kw'ajirirwa ntyôla omuntu mwâmi alonza okukuza!» ¹⁰ Mwâmi anacibwîra Hamani, erhi: «Kanyagya duba oyanke ogôla mwambalo n'eyôla nfarasi na nk'okwôla onadesire ogendig'ikujirira Mardokeyo, Muyahudi, otamîre aha muhango gwa mwâmi, o orhanalekaga akantu muli ebyôla onadesire.» ¹¹ Hamani anacyanka gulya mwambalo n'erya nfarasi, ayambisa Mardokeyo gulya mwambalo anamugerana oku nfarasi omu ngasi lugo anayisha ayâkûza, erhi: «Ntyôla kwo mwâmi ajirira omuntu alonza okukuza.» ¹² Mardokeyo ashub'icishubirira aha muhango gwa mwâmi naye Hamani ayombôkera emwâge n'omutula n'irhwe libwîke. ¹³ Hamani anacirhondêra ashambâlira mukâge Zereshi n'abîra bâge oku kwo byabîrage ntyôla. Abîra bâge na mukâge Zereshi, banacimubwîra, mpu: «Akabà kobinali Mardokeyo anali w'omu bûko bw'Abayahudi, mîra warhondêraga okucîrrohêza, ntâko wacimujira, okwôla wakaz'ifukamira burhahusa embere zâge.

Hamani oku lusiku lukulu emwa Esteri

¹⁴ Oku banacidwîrhe bashambâla ntyôla abaganda ba mwâmi banacyirukira bayisha bakola balirhola Hamani mpu ajè oku lusiku lukulu, Esteri arheganyize.

7

¹ Mwâmi boshi na Hamani banacikanya bajà kuli lulya lusiku lukulu lwa mwamikazi Esteri. ² Kuli ogwôla mulegerege gwa kabirhi, erhi bahika oku mango g'okunywa idivayi, mwâmi anacidôsa Esteri, erhi: «Bici osengîre wâni mwamikazi Esteri? Wanabishobôla. Bici walonza? Ciru cankaba cigabi ca kabirhi c'obwâmi bwâni, wanakubona.» ³ Omwâmikazi Esteri anacishuza, erhi: «Akabà ntonyire omu masù gâwe, Yâgirwa shebuje na nka mwâmi abwîne okwôla kuyumânîne, nkusengîre akalamo: gwo musengero gwâni ogwo, n'oku lubaga lwâni nako na kuguma lubè n'akalamo kwo ndwîrhe nacîfinja okwôla. ⁴ Bulya rhwaguzîbwe nie n'olubaga lwâni, mpu barhumalire, barhunigûze, rhuherêrekere rhweshi. Ciru acibâge rhwaguzibagwa mpu barhuhêke bujâ, mpu rhuj'ibà bantu ba kukola konene, nali nacîhulikira konene; ci kwônene omushombanyi ntâ mango agalula omuhona mwâmi ayish'ibona muli okwôla». ⁵ Mwâmi Asuerusi anaciderha, abwîra omwâmikazi Esteri, erhi: «Ndi oyo na ngahi aligi oyôla ogwêrhe ezo nkengêro omu murhima?» ⁶ Esteri anacishuza, erhi: «Omushombanyi, omwîsi y'oyûla Hamani, y'oyûla kaheza!» Hamani ageramwo omusisi embere za mwâmi n'embere z'omwâmikazi. ⁷ Mwâmi n'o bukunizi bunene anacihuluka mulya bakazâg'inywera idivayi aj'omu busani bwâli ahôla bwâmi. Hamani anacyimuka mpu akolaga ashenga amagala emu nda omwâmikazi Esteri ali bulya amâbona oku emunda mwâmi ali mîra olufû lwâge lwahigagwa.

⁸ Mwâmi anacirhenga mulya busani anacishubira mulya bakazâg'inywera amamvu, ashanga Hamani ali amacikweba kulya ntebe Esteri alikwo. Mwâmi anaciderha erhi kwo kurhi okûla? Ciru anakola ashimbulire mwamikazi hanôla mwâni, munôla bwâmi? Ecôla cinwa cirhali cichumanuka omu kanwa ka mwâmi amango bahundikaga Hamani omushangi ebusû^x. ⁹ Harbona, muguma omu barhonyi ba mwâmi, aderha erhi na mwâmi anayumva mpu: «Sinza oku omurhi gwarheganyibagwa na Hamani mpu bamanikekwo Mardokeyo; olya muntu wayîshig'imanyîsa okwinja kuli mwâmi, guli mugwike omu mwa Hamani; guli gwa makoro arhanu!» Mwâmi

*7.8 : Bwâli bwôrhere okuhundikira irhwe ly'omuntu watwîrîrwe olubanja mpu afè.

anacishuza, erhi: «Abè yène ye bamanika kwo!»¹⁰ Banacimanika Hamani kuli gulya mulingoti arheganyizagya Mardokeyo. Na ntyôla mwâmi anacitwîka oburhè.

8

ʸ Abayahudi bayôkolwa

¹ Muli olôla lusiku lonène, mwâmi anacihà Esteri erya nyumpa ya Hamani, mushombanyi w'Abayahudi na Mardokeyo ahika embere za mwâmi ebwa kubà omwâmikazi Esteri anashambalire mwâmi kurhi obûko bwâge buyôsire bonayez.² Mwâmi ali amahogola hilya higondo hyâge ali ayambisize Hamani, anacihiyambisa Mardokeyo; naye Esteri anacihira Mardokeyo muli erya nyumpa ya Hamani.

³ Esteri ashub'iderha embere za mwâmi; anacirhimba aha magulu gâge, alaka, ashenga mpu bakûle gulya muhigo mubî gwa Hamani w'Omugagi ali agwêrhe oku Buyahudi.⁴ Mwâmi anacilamhulira akarhi kâge k'amasholo emunda Esteri ali, naye anacizûka, anaciyimanga embere za mwâmi.⁵ Anaciderha, erhi: «Nka mwâmi abwîne oku kushingânîne na nka kulya nâni nantonyire emunda ali, anaderha bayandike amaruba g'okuhanza galya maruba olya Hamani mugala wa Hamdata w'Omugagi gayandikagwa naye mpu bayîrhe ngasi Buyahudi bali omu cihugo ca mwâmi.⁶ Bulya-kurhigi niono nankalembera obuhanya bwayîshira olubaga lwâni, kurhigi nankayêmêra nti olubaga lwâni luhungumuke?

⁷ Mwâmi Asuerusi anacibwîra omwâmikazi Esteri n'olya Muyaahudi Mardokeyo, erhi: «Loli oku nahîre Esteri erya nyumpa ya Hamani, naye Hamani yène amanikwa oku murhi ebwa kubà anali agwêrhe ogwôla muhigo mubî oku Buyahudi^a.⁸ Mugend'iyandika nk'oku munabwîne kushingânîne, amaruba g'okulîkûza Abayahudi okw'izîno lya mwâmi, munahirekwo akashè k'ehigondo hya mwâmi, bulya ngasi hiyandisirwe okw'izîno lya mwâmi na kandi hifundi kwa n'akashè k'ehigondo hyâge, mandiko ga bene agôla garhakaciamwa.»⁹ Abayandisi boshi ba mwâmi banaciamagalwa, omu nsiku makumi abirhi n'isharhu z'omwêzi gwa kasharhu, gwo guligi mwêzi gwa Nisani^b, gwo guligi mwêzi murhanzi; banaciyandika nka oku Mardokeyo anali arhegesire mpu bayandikire Abayahudi, abarhwâli, abarhambo bakulu, abarhambo b'ebihugo biri kurhenga e Buhindi kujà e Etiyopiya, byo bihugo igana na makumi abiri na nda, ngasi cihugo kulya banayandika mulico na ngasi lubaga kulya baderha omu lulimi lwâbo, n'oku Buyahudi omu mandiko n'omu lulimi lwâbo.¹⁰ Ago maruba gayandikagwa oku izîno lya mwâmi Asuerusi ganajakwo ehigondo hyâge, gahêkwa n'abarhumisi bashonyire oku nfarasi nyinjà ya mwâmi.¹¹ Muli agôla maruba mwâmi ali ayêmêrîre Abayahudi okucîlunda haguma lyo bafungira obuzîne bwâbo, kuguma n'obuhashe bw'okuyîrha, okumalîra, ciru n'obw'okunigûza abashombanyi bâbo, abâna bâbo na bakâbo, balya banashûbûzinye omu mashanja, omu mirhundu n'okuhagula ebirugu byâbo^c.¹² N'okwôla mpu kujirwe lusiku luguma omu bihugo bya mwâmi Asuerusi byoshi,

^{ʸ8.0} Bwîrhonzi bwa Esteri n'okukenga Nnâmahanga kwâge kubacizize Abayahudi

^{z8.1} Mwâmi anacihà Esteri erya nyumpa ya Hamani: Ngasi watwîrîrwe okufà, mwâmi anamushokôle. Ebirugu hyâge hyoshi byashuha bya mwâmi (Rhulole muli 1 Bâm 21).

^{a8.7} : Ngasi yêshi walonzize okuyîrha Abayahudi kw'anakazâg'ihanwa kuguma n'owalonzagya okuyîrha mwâmi (Est 2,21-23).

^{b8.9} Nisani gwo mwezi gwa kasharhu buno bwa ONU, ci Israheli aguderha murhanzi bulya lyo arhenganga omu bujâ e Mîsiri; guli mwezi guhumire kuli lukanga na cigogo e Bushi

^{c8.11} Erhi wankalolereza bwinjâ, wanabona oku aga mandiko gamashubûlula bwinjinjâ galya mandiko ga Hamani galumizibagwa omu cihugo (Est 3. 12·15; 8, 9 14). Ebihindwire byône, kuli kubona oku abalibanigwa, bwo Buyahudi, bwo bakola banigûza. Rhwêhe rhufudusire omu kubona irhegeko likali liri nk'êri. Cirhurhayibagiraga oku Mardokeyo na Esteri bali bantu ba

omu nsiku ikumi n'isharhu z'omwêzi gwa kal'ikumi na kabirhi, gwo mwêzi gwa Adari.

Irhegeko Iya mwâmi Asuerusi Iy'okubabalira Abayahudi

^{12(a)} Olwandiko lw'amaruba gw'okubabalira Abayahudi:

^{12(b)} «Ga mwâmi Asuerusi, omwâmi mukulu. Ayandikiraga abarhambo b'omu bihugo byâge oku binali igana na makumi abirhi na nda, kurhenga e Buhindi kujà e Etiyopiya; n'oku ngasi banalanga ebirugu bîrhu, mweshi rhumuhîre omusingo!

^{12(c)} Bantu banji, erhi babà bamakuzibwa n'obwinjà burhalusire bw'abalonza okubajirira aminjà, bôhe kunabè kucîbona bakola bacîbona. Arhali oku bashizi bîrhu bônene bacîhindula, ci erhi bajejerhwa n'obugale bwâbo, anabè ababajirira aminjà bo bakola balonziyîrha. ^{12(d)} Arhali kurhamanya aminjà g'abantu gônene balekêrera, ci omu bucîbone bwâbo bali bantu barhuzirwe n'ebya hanôla igulu, banamanye mpu nkaba bafuma olubanja lwa Nyamuzinda orhabonakwo banyankola-maligo anayîshi ngasi kantu. ^{12(e)} Kanji kanji w'anabona abantu nka bamahabwa obuhashe, omu kushumikwa n'abîra bâbo balya bahîrwe cikono cilebe, banalonze okubulaga omukò g'omwêru-kwêru, lêro bacîlêrhere amabî garhankabukwa. ^{12(f)} Obulyâlya bw'ababî, bunalonze okurheba balya bantu binjà babarhegeka. ^{12(g)} Loli bwinjà: Arhali omu myanzi yagezire mîra mwonene mwankaboneka ebiri nkebyo mmukengêzize ci n'erhi mwankalola byajirwa hôfi na ninyu, mwanabona ebijiro bibî by'abâli oku buhashe bwa bene abôla. ^{12(h)} Nêci, nacîhangana okwôla kurhacibaga omu nsiku zayîsha, Iyo ngasi muntu alama n'omurhûla, buzira kadugundu omu bwâmi bwîrhu, ¹²⁽ⁱ⁾ Nakûla abarhakwânîni, n'okurhimanya ebyahira n'ebyahiruka okushingânîne.

^{12(k)} Mweshi murhahabiri kurhi, Hamani mugala wa Hamdata, muntu w'e Macedoniya, okunali arhali w'omu bûko bw'Abapersi, muntu rhurhankagererize ciru embere, lêro rhwanacimuyankirira bwinjà nka cigolo. ^{12(l)} Abona oku nêci rhwamuyankirîre bwinjà nk'okurhunajirira agandi mashanja kuhika ciru rhwamulola nka y'ekola larha ciru n'abantu boshi bakafukamiriza embere zâge nka kulya anali wa kabirhi omu cikono c'obwâmi ^{12(m)} Ci kwônene ayêrekana oku arhankahasha okuyôrhana iragi Iya bene eryo, arhondêra okujà kwafufula eyi n'eyi oku buhashe bwâni, n'okulonza okuheza akalanmo kâni. ¹²⁽ⁿ⁾ Rhujira còkola, muntu oyôrha arhujirira aminjà, ye Mardokeyo; rhujira na Esteri, ye wîrhu w'ebwâmi orhabakwo izâbyo, naye Hamani omu binwa byâge by'obunywesi n'eby'obwîsi abahunira olufû, kuguma n'olubaga lwâbo loshi; ^{12(o)} Omu kujira ntyôla, alilangâlire okurhanywa n'abandi na buzinda ecihugo c'Abapersi acihe ab'e Macedoniya.

^{12(p)} Ci kwônene abôla Buyahudi bali batwîrîrwe okufà n'oyôla mwîsi, rhwêhe rhunabone oku barhabà bîsi n'oku barhegekwa n'amarhegeko gashingânîne; ^{12(q)} rhunabone oku bali bâna b'Owe-nyanya, Nyamuzinda ozîne mukulu bwenêne, ye waruhâga, kuguma na bashakulûza, narhegeka obwâmi bwîrhu n'obushinganyanya bunene. ^{12(r)} Co cirhumire murhaciyumvagya galya maruba garhumagwa na Hamani mugala wa Hamdata, kulya kubà owagayandikaga amanisirwe oku murhi boshi n'enyumpa yâge yoshi, aha muhango gwa Suza, bw'obuhane bushinganinc Nyamuzinda, Murhegesi w'ebintu byoshi amujirîre. ^{12(s)} Hano mubà mwamamanika agâla maruba, ngasi hoshi muleke Abayahudi bashimbe n'obwâlagale amarhegeko gâbo. Munabarhabâle okucîyônolakwo balya bahizire okubayîrha mw'olwo lusiku lwalilulalirwe, kwo kuderha: omu nsiku ikumi n'isharhu z'omwêzi gwa kal'ikumi na kabirhi, gwo mwêzi guderhwa Adari. ^{12(t)} Bulya Nyamuzinda Lulema w'ebintu byoshi, oku lubaga lwâge, ahindwire olusiku lwâli lwâbà lwa buhanya mpu lubè lwa kushagaluka oku lubaga lwîshogwa. ^{12(u)} Ninyu mwe Buyahudi kuziga mukuze olwôla lusiku lw'irenge n'enshagali nk'oku munajira oku zindi nsiku zinyu nkulu na ntyôla olwôla lusiku lwâbà, bunôla n'agandi mango gayîsha, cêrekane c'akalamo kuli mwene n'oku bandi boshi b'obulonza bwinjà omu Persi, na kwa balya balonza okurhulenganya gabè

Malaganyo ga balya barhalisag'imanya irhegeko lihyâhya Iy'okuzigira omushombanyi.

mango ga kukengêra okuhwa kwâbo. ^{12(x)} Olugo ciru n'ecishagala cirhashimbiri ebyôla binwa cinanyagwe, itumu licizungulemwo, cinadulikwe muliro, cirhacyûbakagwamwo, arhali n'abantu bônene ciru n'ensimba n'enyunyi z'emalunga.»

¹³ Ebinwa by'ago maruba byâli irhegeko, lyanacilumîzibwa omu ngasi cihugo n'emwa ngasi ishanja, mpu ly'oloôa lusiku Abayahudi bahasha okucîhola oku bashombanyi bâbo. ¹⁴ Abahêkaga amaruba bagenda n'engâlè z'ebwâmi, bakanyîriza bwenêne, bulya kw'irhegeko lya mwâmi lidesire. Elyôla irhegeko lyanacimanyîsibwa omu Suza kwo kali karhwa-bwâmi. ¹⁵ Mardokeyo arhenga oku bwâmi anakola ayambîrhe emyambalo y'obukulu yalimwo ey'akaduku n'ey'akêru, ecimanè c'amasholo camuli omw'irhwe, acîhundikira n'ecishûli c'o mukara gw'akalinga. Olugo lwa Suza loshi lwayîsha lwabanda orhubûli n'o mwishingo. ¹⁶ Oku Buyahudi, olwôla lusiku luli nka lwa kumolekerwa, lusiku lwa masîma, lwa mwishingo na lw'irenge. ¹⁷ Omu ngasi cihugo n'omu ngasi murhundu, eryôla irhegeko !ya mwâmi na galya maruba gâge, omu Bayahudi banali erya munda gakaba masîma na mwishingo, bakajira ensiku nkulu n'idinye. Na banji omu lubaga bacijira Buyahudi erhi kubayôboha kurhuma.

9

Okuhima abashombanyi olwa Purimu

¹ Omu mwêzi gwa kal'ikumi na kabirhi, gwo mwêzi guderhwa mwêzi gwa Adari, omu nsiku ikumi n'isharhu z'ogôla mwêzi ly'irhegeko n'amaruba ga mwâmi byâli birhegesirwe okuyûkirizibwa na muli olwôla lusiku lyo abashombanyi b'Abayahudi bali balangâlire okubahima loshi, ci byahinduka kundi kundi; Abayahudi banacibâ bo bahumbarhaza abashombanyi bâbo.

² Abayahudi bashûbûzanya omu lugo lwâbo ngasi baguma aha banayûbakaga omwôla cihugo ca mwâmi Asuerusi mpu bayîrhe balya banali babahigire oku bayîrha; na ntâye wankadesire mpu bayîrhe balya banali babahigire okubayîrha; na ntâye wankadesire mpu abacika bulya obwôba bwâli erhi bwagwâsire abantu boshi. ³ Abasirika n'abarhambo b'abantu banali omu bihugo bya mwâmi byoshi, abakulu n'abarho, boshi barhabâla Abayahudi erhi kuyôboha kurhuma. ⁴ Mardokeyo ali akola alengerîre oku mwâmi n'irenge lyâge lyanaja lyalumira ngasi cihugo. Bulya obuhashe bw'oyôla Mardokeyo bwajaga bwayûshûka konene.

⁵ Abayahudi bageza oboji bw'engôrho omu bashombanyi bâbo, babanigû za, babaherêrekeza, banabakolera mwône nka oku banalonzagya^d. ⁶ Omu murhundu gwa Suza mwonene, Abayahudi bayîrhamwo erhi okuyîrhisamwo bantu magana arhanu. ⁷ Banacibalambikamwo Parshandata, Dalofona, Aspata, ⁸ Porata, Adaliya, Aridata, ⁹ Parmashita, Arizayi, Aridayi, Yezata, Zabtayitani, ¹⁰ bâna ikumi ba Hamani mwene Hamdata, mushombanyi w'Abayahudi. Ci kwônene barhahagulaga^e.

¹¹ Olwo lusiku lonêne, omuganjo gwa abanizirwe omu Suza karhwa-bwâmi, gwayirukira gwahika emunda mwâmi ali. ¹² Mwâmi anacibwîra omwâmikazi Esteri, erhi: «Abayahudi bamayîrha munôla Suza omu karhwa-bwâmi bantu magana arhanu, na bene Hamani oku banali ikumi; ndi omanyire bici bakozire omu zindi mpande z'ecihugo ca mwâmi? Bici olonzize wanabihabwa, cici odwîrhe wacîfinja? wanabijirirwa.» ¹³ Esteri anacishuza, erhi: «Nka mwâmi abwîne kuli kwinjà, Abayahudi b'omu Suza bashub'iyêmêrerwa okujira irhondo nk'oko irhegeko lyanali libayêmêrîre okujira ene, n'abôla bene Hamani oku banali ikumi bamanikwe oku murhi.»

^d9.5 : Omwandisi arhalonza okuderha erhi okucîhola kubâ kwinjà. Ci alonza okuhugûla nyigîrizo nguma zibâ omu Bibliya ziyêrekîre abarhindibuzîbwe: alonza okujirira abâbo amabî, ebinyegeyege byâge binamugalukire nnabyo.

^e9.10 Barhahagulaga: Ciru kwankabâ mwâmi ali bayêmêrîre mpu bahagule (Est 8, 11). Abayahudi barhajaga bayîrha mpu lyo bacîgaza, ci mpu lyo bacîfungira.

¹⁴ Mwâmi anacirhegeka mpu bajire ntyôla, n'e ryo irhegeko lyanacimanyîsibwa omu Suza mwoshi. Bamanika balya bâna ikumi ba Hamani. ¹⁵ Abayahudi erhi bashubishubûzanya kandi omu nsiku ikumi n'irhanu z'omwêzi gwa Adari bashub'iyîrha omu murhundu gwa Suza bandi bantu magana asharhu. Ci kwônene barhahagulaga.

¹⁶ Abandi Buyahudi bali omu bindi bihugo bya mwâmi, nabo banacishûbûzanya mpu lya bacîlanga bwinjà. Bayegûla abashombanyi bâbo babayîrhamwo bantu bihumbi magana gali nda. Ci barhahagulaga. ¹⁷ Lwâli lusiku lwa kal'ikumi na kasharhu lw'omwêzi gwa Adari; n'olusiku lwa kal'ikumi na kani, lwâbà lwa kurhamûka, na ntyôla balujira lusiku lukulu lwa kushagaluka bwenêne. ¹⁸ Abayahudi b'omu Suza bali bashûbûzinye omu lusiku lwa kali ikumi na kasharhu n'olwa kal'ikumi na kani lw'omwêzi barhamûka olusiku lwa kali'ikumi na karhanu lw'omwêzi lwo lwanabirage lusiku lukulu lwâbo lw'okusîma n'okushagaluka. ¹⁹ Co cirhuma Abayahudi b'omu lugo bajira olwâbo lusiku lw'okushagaluka omu nsiku ikumi n'inni z'omwêzi gwa Adari, lwo lubà lusiku lukulu lwâbo lw'okucîshinga, lusiku lwa kusîma, na muli olwôla lusiku ngasi Muyahudi anarhumire omulungu wâge nshololo nsungunu. ^{19(a)} Ci Abayahudi b'omu burungu bashagaluka banahâna enshololo emw'abalungu bâbo omu nsiku ikumi n'inni z'omwêzi gw'Adari.

V. Olusiku lukulu lwa Purimu

Okujira olusiku lukulu lwa Purimu

²⁰ Mardokeyo ayandika ebyôla byoshi, anacirhuma n'amaruba oku ngasi Buyahudi banayûbakaga omu cihugo ca mwâmi Asuerusi, oku bali hôfi kuguma n'abâli kuli. ²¹ Abasêza okukuza olusiku lukulu lw'omu nsiku ikumi n'inni na ikumi n'irhanu z'omwêzi gwa Adari; ²² n'okushagaluka muli ezôla nsiku bulya ziri nsiku bahimagamwo abashombanyi bâbo, gwo mwêzi amalumwa gâbo gahindukaga masîma, gwo mango ensiku z'emishîbo zahindukaga nsiku nkulu. Ezôla nsiku nkulu zibè nsiku za busîme ezi ngasi muguma akarhumiramwo bene wâbo enshololo n'okuhâna oluhembo lusungunu oku bakenyi. ²³ Abayahudi bakujira nkômedu okwôla barhangira olwo lusiku n'okwôla Mardokeyo abayandikiraga. ²⁴ Nêci okwôla kwoshi, bulya Hamani mwene Hamdata w'e Agagi olya mushombanyi w'Abayahudi ali amârhôla omuhigo gw'okubaheza n'okubashûrhira e «Puri» kw'okubayeshera ecigole c'okubaherêrekeza. ²⁵ Ci kwônene erhi acija emunda mwâmi ali okugend'ihûna mpu Mardokeyo amanikwe mwâmi anacirhegeka mpu ogôla muhigo gw'okumalîra Abayahudi gugalukire Hamani, muntu mubî wagujiiriraga Abayahudi, banacimumanika oku murhi, ye n'abagala. ²⁶ Co carhumire olwôla lusiku luyirikwa izîno lya «Purimu» lirhenga oku luderho «Puri», kwo kuderha ecigole. Ntyôla nk'oku byanali mwagalya mamba ga Mardokeyo kwo byanayîshir'igibonekana, kwo byanayîshir'ibahikakwo. ²⁷ Abayahudi haguma n'iburha lyâbo n'abandi balonza okulungana nabo^f, bahiga n'obulonza boshi okukâkuza buzira kuyibagira ezo nsiku zombi. Lyabà irhegeko lya kukajirwa ngasi mwâka nka kulya amaruba gâbo ganali gadesire na nka kulya banatwaga ago mango. ²⁸ Ezôla nsiku nkulu zayîsh'ikakengezibwa n'okukuzibwa kurhenga oku iburha kujà oku lindi iburha, omu ngasi mulala, omu ngasi cihugo, n'omu ngasi murhundu, n'ezo nsiku za Purimu irhondo zirhalekagwa ngasi hanabà Omuyahudi hoshi, n'irhondo iburha lyâbo limanye lyankanayibagira okwôla.

²⁹ Omwâmikazi Esteri mwâli wa Abihayili n'olya Muyahudi Mardokeyo banaciyandika n'obuhashe bwâbo amaruba g'okusêza galya maruba ga kabirhi gali gayêrekîre ensiku za Purimu. ³⁰ Banacirhuma agôla maruba muli bihugo igana na makumi abirhi na nda by'omu bwâmi bwa Asuerusi; byâli binwa by'akalembe n'obwîkubagirwa, ³¹ bya kubakomêreza mpu

^f**9.27** Abo bantu harhali Buyahudi bakaburhano ci balya bacîbwînîre oku hali Nyamuzinda w'okuli, barharhindiraga okuj'omu idini ly'Abayahudi n'okushimba obwôrhere bwâbo.

bajire ezôla nsiku za Purimu omu nsiku zirhegesirwe, nka kulya Omuyahudi Mardokeyo anazitwaga na nka kulya kwarhegekagwa kuli bo bônene, n'okw'iburha lyâbo mpu bakaz'icîshalisa n'okucîbabaza. ³² Kwo irhegeko lya Esteri lyayimanzize ntyôla ebyo biyêrekîre olusiku lukulu lwa Purimu n'okwôla kwanaciyanikwa omu citabu.

10

Mardokeyo aj'irenge

¹ Mwâmi Asuerusi arhegeka okuvurhîsa omu cihugo câge coshi n'omu ngasi bindi bihugo byanali omu nyanja. ² Ebijiro byâge byoshi biyêrekîre obuhashe n'obuhimane by'oku Mardokeyo akuzibagwa na mwâmi, ebyo byoshi biri byandike omu Citabu c'Emyanzi y'Abâmi b'e Mediya na ab'e Persi.

³ Bulya Omuyahudi Mardokeyo⁹ ali akola wa burhanzi enyuma za mwâmi Asuerusi; ali muntu mukulu omu masû g' Abayahudi, ali asîmirwe na bene wâbo mwandu, akazâg'ilonza aminjà g'olubaga lwâge loshi na ngasi mango ebinwa byâge byâbâga bya murhûla oku ishanja lyâge.

^{3(a)} Mardokeyo anaciderha, erhi: «Nyamuzinda yêne wajiraga ebyôla byoshi! ^{3(b)} Bulya nkakengêra ecilôrho nabwîne kuli okwôla, nambone oku ntà cinwa ciru n'eciguma cagezire cirhanabaga oku calitwirirwe. ^{3(c)} Ciru n'iriba lisungunu lyabaga lwîshi lunene, ciru n'akamole kamoleka, ciru n'izûba, ciru n'amîshi manji. Olwo lwîshi lunene ye Esteri wayankagwa na mwâmi, anajirwa mwamikazi. ^{3(d)} Empangaza ibirhi zâli nie rhweshi na Hamani. ^{3(e)} Amashanja galimwo balya boshi bashûbûzanyagya mpu baherêrekeze Abayahudi. ^{3(f)} N'olubaga lwâni ye Israheli walakiraga emunda Nyamuzinda ali anayôkoka. Nêci Nyakasane acizize olubaga lwâge na nîrhu rhwêne arhuyôkola muli agôla malibuko. Nnâmahanga ajizire ebisômerîne n'ebirhangâzo binji birhasâg'ibonekana bundi omu gandi mashanja. ^{3(g)} Co carhumaga arheganya njira ibirhi: njira nguma oku lubaga lwâge n'eyindi oku gandi mashanja goshi. ^{3(h)} Ebyôla byanabire omu mango gâbyo nk'oku Nnâmahanga anali alâlîre oku mashanja goshi. ³⁽ⁱ⁾ Lêro Nyakasane anacyîbuka olubaga lwâge n'omwîmo gwâge agutwîra olubanja. ^{3(k)} N'ezôla nsiku ibirhi olw'ikumi na kani n'olwa kal'ikumi na karhanu z'ogwo mwêzi gw'Adari, zaba nsiku z'okushûbûzanya, z'obusîme, na z'omwîshingo munene embere za Nyamuzinda, oku ngasi bûko bwâbo na ngasi mango omu Israheli lwo lubaga lwâge.»

Emyanzi yali esigîre

^{3(l)} Omu mwâka gwa kani kurhenga Ptolemeyo ali mwâmi boshi na Kleopatri, Dositeyo, muntu wakazâg'iciderha mpu ali mudâhwa w'omu bûko bwa Levi kuguma boshi n'omugala Ptolemeyo, banacyîsha badwîrhe agâla maruba gashambire oku Purimu; banaciderha mpu gali maruba g'okunali, mpu gayandikagwa na Lisimako mugala wa Ptolemeyo w'e Yeruzalemu.

⁹**10.3** : Mardokeyo ali «Muyahudi nkana», ye Nyamuzinda amolekeraga mpu ayimangire byoshi.

Bush

Bushinganyanya

OBUSHINGANYANYA

OBUSHINGANYANYA

Enshokolezi

Eci citabu cayandikagwa omu lulimi lw'e cigereki myâka hôfi 100 embere ly'okuburhwa kwa Yezu Kristu. Cayandikagwa na Muyahudi muguma w'omu cishagala c'e Aleksandriya omu cihugo c'e Mîsiri. Izîno lyâge lirhabà limanyirwi. Aciyandikaga oku bwimangizi bwa Nyamuzinda yêne, nk'oku byàli omu mikolo yâge ya kurhenga mîra bwenêne; obwo burhimanya bwo burhegeka igulu lyoshi; ci bwenêne bwo burhabâla omuntu omu mikolo yâge. Obwo bushinganyanya bwo bwalangaga olubaga lw'Israheli nalwo erhi Abayahudi barhacibà basungunu, erhi babêra e Mîsiri n'erhi bagera omw'irungu, n'omu kalamo kâbo koshi. Owayandikaga eci citabu ayêrekana oku buli buhwinja bunene okuharâmya enshushano.

Ecitabu c'Obushinganyanya ciyêrekîre Abayahudi balama e Mîsiri, Owaciyandikaga alonzagya okuhà abacisoma amîru gw'okubà n'oburhimanya bw'okuli; n'okurhûliriza ngasi bali balibuzibwa. Abayigîriza oku obuyêmere bw'okuli n'obwôrhere bwinjà bulêrha oluhembo lw'ensiku zoshi.

Omu mango ga mîra, eci citabu caderhagwa « Burhimanya bwa Salomoni» bulya ebinwa byâco bishushana n'ebya Salomoni yêne. Salomoni ali mwîgîriza mukulu w'oburhimanya.

Owaciyandikaga alonzagya okuyâsa Abayahudi mpu lyo barhag'ibà bajà b'amasîma g'ebirugu by'en'igulu. Abayigîriza obushinganyanya bw'okuli Nyamuzinda amanyisagya olubaga lwâge erhi bwonjo bwâge yêne burhuma.

Ntyo eci citabu c'obushinganyanya cikûla ngasi nyankola-maligo omu bubî, cimumolekera n'okulangeliza abâli balibuzibwa kurhenga myâka minji: «Ebyayandikagwa mîra byoshi, rhwe byayandikiragwa, mpu bibê nyîgîrizo zîrhu, lyo rhubà n'obulangâlire» (Rom 15, 4), kwo Paolo arhukengezize. Yumvagi isâla liri muli eci citabu:

EBIRIMWO

1. Obushinganyanya n'omuhigo gw'omuntu: cigabi 1-5, 23
2. Obwôrhere bw'obushinganyanya: c. 6, 1-9, 18
3. Omukolo gw'obushinganyanya omu kalamo k'olubaga lwîshogwa: c. 10, 1-19, 22

1

OBUSHINGANYANYA

I. Obushinganyanya n'obwôrhere bw'omuntu

Okulongereza Nyamuzinda n'okuyâka ecâha. Okulwîra obushinganyanya

¹ Muzigire obushinganyanya^h, mwe murhegeka igulu omu bya Nyakasane, mukaz'igerêreza

^h**1.1** - Obushinganyanya bàdesire aha, kwo kushimba amarhegeko ga Nyakasane, nk'oku gayandisirwe omu citabu c'irhegeko erhi omu murhima nkana. Kwo kunali nka kula omuntu anashimba enjira buzira kuyahuka na buzira kuhabuka. - Omwandisi w'eci citabu acihizire ahâli ha Salomoni (9, 7-8, 12); kwo kubwîraga abandi barhegesi ihano. Ci kwône arhali Salomoni ci ihano lya muyahudi walonza okuhanûla abâbo Buyahudi mpu bakanarhebwa n'abapagani. -

enkengêro zishingânîne mukaz'imulonza n'omurhima gushongwîre. ² Bulyâla abarhamurhega, anabaleke bamuhikeko, n'abacîmwikubagira, anacîyêrekebo. ³ Enkengêro z'ebinzongonzongo zinahambule omuntu kuli Nyamuzinda; n'Ogala-byoshi bakamurhega anabonêsa abasirhe nshonyi. ⁴ Nanga, Obushinganyanya burhajà omu murhima mubî, burhajà n'omu mubiri gushangîra ecâha. ⁵ Na Mûka Mwimâna orhulera, anakaz'iyâka enderha-kubirhi, arhalirâna abagerêreza buzira bukengêre arhanakwirirwa obubî buyishe. ⁶ⁱ zâyo. Ye ciri-ebulâbi c'okunali c'omurhima gwâyo n'ebinwa byâyo anabiyumve. ⁷ Nêci, Omûka gwa Nyakasane guyunjwîre igulu, na bulya gwo gugwâsa^j byoshi haguma, guyishi ngasi kanwa kaderhwa.

Akasheba ka Nyamuzinda

⁸ Ntâye ôderha akanwa kagalugalu wâkafume, akasheba ka Nyamuzinda karhankamusiga.

⁹ Emirali y'enkola-maligo bayidôkereza bayimanye, izù ly'ebinwa byâge lyahikako Nyakasane lyo obulala bwâge buhanwa.

¹⁰ Okurhwiri kuli-luhali byoshi kuyumvîrhiza ciru n'izù ly'owacîduduma erhi kunaliyumvîrhe,

¹¹ Mumanyâge okucîduduma kwa busha busha, Mulange akanwa kinyu oku iderha libî; akanwa kafuma omuntu karhagenda cîru, akanwa kanywesi lufù kalêhera omuntu,

Olufù

¹² Murhacîhamagaliraga olufù n'amahabwe g'obuzîne bwinyu, murhacîhamagaliraga okuhera n'emikolo y'amaboko ginyu. ¹³ Nyamuzinda arhalemaga olufù^k, arhakwirirwa okuhera kwa abazîne. ¹⁴ Alemire byoshi mpu byoshi bihabè^l, ebiremwa by'eno igulu bibà bya kuciza, birhabâmo bwôge bwa kuyîrha ciru ehitya, n'okuzimu arhali kwo kurhegeka igulu; ¹⁵ bulyâla obushinganyanya bujira akalamo karhahwa^m.

Enkola-maligo

¹⁶ Enkola-maligoⁿ zôhe zinabe zamakema olufù zishub'inaluhamagala, mpu zamabona aha

Okulonza Nyamuzinda: kanji kanji abalêbi (Amo 5, 4) n'abarhimanya b'omu Israheli (Mig 8, 17) balâlîka abantu mpu balonze Nyamuzinda. Kwo kulwîra obushinganyanya.

ⁱ**1.6** Emwa Abayahudi, ensiko kwo ziri aka omurhima: zo zisîma zo zinafâ mungo (Mig 23, 13; Lul 16, 7; 73, 21; Ayu 19, 27). Omurhima nago, gunasîme, gugerêreze erhi gubè n'amakengu. Kanji kanji ensiko n'omurhima bijà haguma (Lul 7, 10; 26, 2; Yer 11, 20; 17, 10; Maf 2, 23): kuli kuderha omuntu yêshi nka kula rhuderha omubî mpu abîhire obûla n'obudiku. Okumanya omuntu omurhima n'ensiko, kwo kumumanya yêshi.

^j**1.7** Okayumva mpu ebirumbu by'omuntu byagwârha haguma erhi mûka! Eby'eno igulu nabyo, byoshi bibà bigwârhîne, ci mûka gwa Nyamuzinda guruhuma hyagwârha haguma. Kwo kuderha oku akantu Nyamuzinda amâlîka ntâko kabêho. Nyamuzinda orhubîka (Kol 1, 17; Hbr 1, 3).

^k**1.13** Hali olufù lw'omubiri, n'olufù lw'iroho lulerhwa n'ecâha lunahêka ehwa lufù l'ensiku n'amango. Igulu lyâlemagwa na Nyamuzinda, lyâli lishingânîne: harhâli lufù, harhâli bulyâlya, harhâli ciryanyi. Gwâli gulya murhûla Yesha'yahu adesire gwâbà amango ga Masiha (11, 6). Omuntu yêne ye wadwîrhe obubî ci arhali wundi wundi, arhanali Nyamuzinda. Ntâ lufù na ntâ buhanya bulushire okugomera Nyamuzinda: obwo bugoma, lwo lufù lw'enkola-maligo.

Omushinganyanya yêhe, âyôrha ashizire Nyakasane-Mukunda-Kalamo, okufâ kwâge, kurhabà kufâ ci kurhabaluka. Akalamo k'ensiku n'amango ko bamulemire, yo na ntanda bamubîkîre.

^l**1.14** Nyamuzinda ye Nyamubâho; ye nn'okubâho kwoshi: erhi âlema, alonza habè ebi ahangira oku kubâho kwâge. Alonza bihabè!

^m**1.15** Omuntu ôkulikira amarhegeko ga Nyakasane, ye mushinganyanya; njira yahêka ebwa kalamo abà akulikîre.

ⁿ**1.16** -Enkola-maligo zidesirwe ahâla, bali Buyahudi ba mihabà: balya bâlesire okwâbo bashimba okwa abapagani. Nkaba ciru n'abapagani bakola ebigalugalu nabo baganjirwe muli

omwîra ali, zimurhamirage obwo, zimunywâne, bulya ziyumvîrhe zisîmire okubà mwanya gwâge.

2

¹ Nka bakola bacîderheza omu buhwinja bwâbo, banayishe erhi: «Akalamo kîrhu kali kofi kanayunjwîre mirenge, ntà bufumu amango olufù lwamahambira omuntu, ntà mulenga wakalikûza omuntu omu nfune za nnakuzimu. ² «Kahanga rhwâburhîrwe, rhwazinda erhi rhuli nka abarhahali. Omûka rhuyîsa gunali mugî kwône, n'enkengêro zîrhu, enali nkunyakunye ecîbalalira erhi omurhima gurrhinda; ³ eyo nkunyakunye ekazima, n'omubiri gwîrhu gunashube luvù, n'omûka gunahirigirhe nka hiboho hyangu. ⁴ Oku ensiku zagera erhi n'izîno lîrhu lyânayibagirwa, ntâye wacikengêre emirimo yîrhu, obuzîne bwîrhu kwo bwagera nka nshando za citù, bunyâmûke nka lwikungu lwo luhivwa n'emisholo y'izûba, lwo lunyamûka erhi luyumva ehidûrhu hy'izûba. ⁵ Nêci, ensiku zîrhu ziri kugera kwa cizunguzungu, olufù lurhashubira enyuma, ifundo lyâmafundikwa: ntâye ogaluka. ⁶ «Erhi hiri eyo! Rhulye ebinjà-binjà, rhukolêse ebiremwa n'obushiru nka bâna ba misole. ⁷ Rhunywe amamvu rhulaluke rhunacîshîge amalâshi, rhurhalindaga obwâso bw'empondo bwahungumuka. ⁸ Rhujire ebimanè bya amauwa ga roza rhuire oku irhwe, rhujire duba rhurhacihungumuka^o. ⁹ Harhajiraga owa muli rhwe warhala, ngasi hantu rhulekeho ecêrekane c'obusîme bwîrhu: gwo mwanya gwîrhu co na cigabi cîrhu.

Erhi rhuhimbe amalala

¹⁰ Omushinganyanya^p, orhagwêrhi hyâge rhumulibuze, ciru n'omukana, emvi z'omushosi okola mulamu rhurhazikengaga. ¹¹ Emisî yîrhu libè lyo likola irhegeko ly'obushinganyanya, bulyâla ôrhajira misî ye na busha. ¹² Rhushimbûlule omushinganyanya bulyâla ye rhusîsire, ashimbulwire olugendo lwîrhu. bulya adwîrhe arhutumuza okuvuna amarhegeko, anadwîrhe arhushobeka obulenzi oku balezi bârhuleraga. ¹³ Adwîrhe acîkunga mpu ye yîshi Nyamuzinda, anadwîrhe acîderha mugala wa Nyakasane. ¹⁴ Okubâho kwâge kuli kutumula kw'enkengêro zîrhu, rhukamulolakwo kwône, rhunayumve rhtumwîre. ¹⁵ Oku ayôrha arhali kwo abandi bayôrha, obwôrhere bwâge bubà bwâgo bwâgo. ¹⁶ Omu masù gâge rhuli bikabulirwa^q; kuyâka arhuyaka nka kula bayâka ishembo. Anajè ahamagaza mpu olufù lw'abashinganyanya lubà lw'iragi; n'okucîkunga mpu yêhe Nyamuzinda y'ishe. ¹⁷ Muleke rhulole erhi ebinwa byâge biri by'okuli, rhusingirize obuzinda bwâge oku bwâbâ. ¹⁸ Akabà omushinganyanya ali mwene Nyamuzinda, Nyamuzinda amuyimangira, amurhenza omu nfune z'abashombanyi bâge. ¹⁹ Rhurhang'imugera, rhumujâcire, rhumulibuze rhuyîsh'imanya ntyo erhi anali mutûdu, rhwâmanya erhi ayish'ihira omurhima omu nda. ²⁰ Rhumutwire olufù lubî, bulya acîkubagîre mpu bamurhabâla^r».

Okuhaba kw'enkola-maligo

ezo nkola-maligo. Enkola-maligo ziri mwanya gwa Walufù, nka kulya Israheli gwo mwanya Nyamuzinda acîshozire (Lush 32, 9; Zak 2, 16), na Nyamuzinda gwo mwanya gw'omushinganyanya (Lul 16, 5; 73, 26; 142, 6).

^o**2.8** Vulgata ayûshwîre aha, erhi: «ntà bulambo rhurhâyâbukiremwo».

^p**2.10** Omushinganyanya ali muntu orhagenda nabo, kushekera bamushekîre, mpu «mushahu ôrhajira cici», bulyâla yêhe arhazimba, mpu bici akakengêrwa!

^q**2.16** Mpu abashinganyanya bâzinda erhi bo bayâzize «kulya Ayubu abâga amâkena anashub'ishumbûka, agâla arhalusa aharhanzi.

^r**2.20** Ebi binwa, burhanzi bo babibwîragwa Abayahudi b'e Aleksandriya, balya balahiraga bwashimba enkômedu z'e mahanga. Abâbo Buyahudi, irumbi mpu basirimu, bàkaz'ibashekera. Buzinda, omu Ndagâno Mpyâhya, abakristu bayumva oku biyêrekîre binaganire okubabala kwa Kristu, mushinganyanya ôrhajîbwa omu irhwe, ye washekeragwa n'enkola-maligo (Hbr 12, 3; Mat 27. 43).

²¹ Kwo ziderha ntyôla enkola-maligo, ci kwône kuli kuhaba; obubî bwâbo bunakaz'ibahûsa. ²² Barhishi amahwe ga Nyamuzinda, barhalinga okuhemberwa obushinganyanya, barhanalonza ciru okuyêmêra oku hali oluhembo lw'amaroho gacîre. ²³ Nêci, Nyamuzinda alemire omuntu okurhafa, amujira nshusho y'obwôrhere bwâge. ²⁴ Bwâgalwa bwa shetani^s bwarhumire olufù lujà omu igulu, abamushiga nabo bône bacîbonerakwo.

3

Abashinganyanya n'enkola-maligo

¹ Amaroho g'abashinganyanya gôhe, omu nfune za Nyamuzinda gabà, na ntà malibuko gabahikakwo. ² Omu masù g'abahwinja, ko bali nka abafire; okurhenga kwâbo hano igulu kwabà nka kuhanyagala, ³ n'okurhusiga kwâbo kwabà nka kuhera, ci kwône bôhe omu murhûla^t bacîbêrîre. ⁴ Akabâga omu masù g'abantu buhane bahâbirwe, bâli bayunjwîre bulangâlire bwa kurhafà; ⁵ oku malibuko masungunu, bâyîsh'ihâbwa binjà binji; kurhangula Nyamuzinda abarhangulaga, anabugâna bamukwânîne. ⁶ Abarhangula nka masholo omu cibeye, abayankirira nka nterekêro. ⁷ Olusiku ayish'ibarhandûla kulangashana balangashana, bakanye nka nkunyakunye ya bukere bw'oku nyumpa. ⁸ Bârhegeka amashanja banalye ebihugo, naye Nyakasane abarhegeka ensiku n'amango. ⁹ Abacîkuhagîreye bâyumva bwinjà, n'abâli bemêzi babêra aha burhambi bwâge omu buzigire, bulyâla abîshogwa^u bâge bo babona oburhonyi n'olukogo.

Enkola-maligo

¹⁰ Abalenzi, kulya kubà bàlekêrîre omushinganyanya banacîrhenza kuli Nyakasane, bahâbwa obuhane bw'ekengêro zâbo. ¹¹ Nêci bali bahanya^v abantu bagayaguza oburhinyanya bakagayaguza n'ihano, busha balangâlire, busha badwîrhe barhamira, na ntà bunguke bw'emikolo yâbo; ¹² bakâbo basirhe, abâna bâbo bigamba, iburha lyâbo liri lihehêrere.

Aha omuntu akaburha kubî akagumba

¹³ Iragi lyâge omukazi orhaburha^w ci arhalikwo ishembo, olya nn'encingo erhahêkwako ishârha; olusiku lw'okurhandûlwa kw'amaroho, lyo babona oku muzîre. ¹⁴ Naye ali w'iragi omulume bashahwîre ci kwône wa kuboko kurhakola maligo, arhanagerêreza nkengêro ngalugalu kuli Nyakasane: ashobôla engalo y'okunali oku budahemuka bwâge, mwanya mununu ashobôla omu ngombe ya Nyakasane. ¹⁵ Bulyâla obunguke bw'emikolo minjà buyunjwîre irenge, guruhirigirha omuzî gw'oburhimanya. ¹⁶ Ci kwône abâna b'oku lugurhu barhakatwa, iburha ly'omu bugonyi

^s**2.24** Lolà muli Maf 12. 9: 20, 2; Ywn 8, 44: 1 Ywn 3, 8. Olufù shetani adwîrhe omu igulu, lunali lufù lw'iroho n'ebilukulikira: lufù lw'omubiri (Bush 1, 13; Rom 5, 12. Olole n'amahugûlo g'ecigabi ca burhanzi 1, 13).

^t**3.3** Omurhûla, cirhali cibula ca ntambala cône, ci kunali kulugirwa n'ebinja omu bwâmi bwa Nyamuzinda (3, 7-8).

^u**3.9** Oluhembo lwa abarhonyi ba Nyamuzinda, kwayîsh'ibà kukula omu burhonyi bwâge n'okumulirâna: kwo kumumanya bwinjà. Ntyo, oluhembo buli bumanye n'ohurhonyi (Rhulole muli Ywn 15, 9; 17, 3.26).

^v**3.11** «Omwâna Orhumva îshe na nina ayumva muguma wa ngunga». Oburhimanya bàdesire aha burhali bw'emurhima, ci hurhimanya omu bwôrhere n'omu lugendo: lugendo lukulikire enjira eyêrekînwe n'oburhimanya bw'emurhima. Kuyumva ihano n'okulikulikira.

^w**3.13** Oku Muyahudi obugumba bwâli buhanya, ciru zàli nshonyi oku muntu. Iburha càli cêrekane c'omugisho gwa Nyamuzinda. Omukazi w'engumba nk'ali mudahemuka, obwîrhonzi bwâge bwayêreka bunayêmêze abandi oku ali muzîre.

kuherêrekera lyaherêrekere. ¹⁷ Ciru bakalama kurhi barhashîbirirwe, bazinda erhi bashosihala buzira irenge; ¹⁸ na bakafà duba barhabone calangâliza, barhabone carhûliriza olusiku lw'olubanja; ¹⁹ nêci, kuminya ziminya ensiku z'enyumpa mbî.

4

Enkômedu nyinjà

¹ Owabà arhagwêrhi mwâna nka agwêrhe enkômedu^x nyinjà, ye mukulu, bulyâla okurhafa kunanîre oku kukengêrwa enkômedu nyinjà. Nyamuzinda abà ayirhonyize, n'abantu kwo na kwo. ² Enkômedu, nk'eri hôfi, banayiyege, nk'erhali hôfi bacifinjeyo, eyambisirwe ecimanè c'okuhimana ensiku n'amango, bulyâla yahimîne omu ntambala buzira kuhemuka.

Enyumpa mbî...

³ iburha ly'endyâlya, ciru lyakaluga, linali lya busha, kwo liyisha nka mashami ga cisholo, lirhamere mizî^y, lirhanabone nsimiko lyayimangirakwo. ⁴ Ciru lyakarhang'ibà nka lyaluza amashami, bulyâla lirhagwêrhi nsimiko oku idaho, empûsi yanalihenangula likunduke n'omuhûsi gw'erya mpûsi. ⁵ amashami g'eryôla iburha gavunika ganaciri marhò, amalehe gâlyo garharhengemwo bunguke buci, garhalibwe erhi kurhòha kurhuma, garhanakole kafu ka ruguru. ⁶ Abâna barhenga omu îrò ly'obulyâlya, hano Nyamuzinda akola abadôsa, bône bo banayêrekana obubî bwa ababusi bâbo.

Okufà murhò kw'omushinganyanya

⁷ Omushinganyanya yêhe ciru akafà murhò, arhâbule kuluhûka^z. ⁸ Obushosi bukengwa, arhali bulà bulêrhwa n'ensiku nyinji, nîsi erhi bulà baganjira emyâka; ⁹ Oburhimanya nabwo zinabe mvi z'omuntu, akalamo karhalimwo izâbyo nako erhi bunali bukulu. ¹⁰ Ali asimîsize Nyamuzinda anarhona emunda ali, na bulyâla omu karhî k'enkola-maligo ali, azurundukanwa. ¹¹ Ahêkwa ntyo mpu lyo obubî bulek'isherêza obukengêre bwâge, n'obulyâlya bulek'ihabula omurhima gwâge; ¹² bulyâla okuhenekera obubî kunasîke obwinjà, n'enzungu amagene galêrha, enasherêze omurhima guruhîli gucibîhà. ¹³ Okutwa bwinjà na duba, kwarhuma ashuba mulamu. ¹⁴ Omurhima gwâge gwâli gusimîsize Nyakasane, okwôla kwarhuma amurhenza duba omu nkola-maligo. Olubaga lunabone okwo erhi lurhanayumvîrhi kwo kuderha kurhi, bulyâla barhahiziri aka kanwa oku murhima: ¹⁵ Abîshogwa ba Nyakasane banasîme babona baberirwe obwonjo, n'abatagatîfu bâge bashanga olwâkiro.

Barhafà kuguma

¹⁶ Omushinganyanya ofîre ayâgiriza ababî bazîne, n'oburhò buhisire duba oku bugula, buyâgirize obulamu bw'enkola-maligo. ¹⁷ Olubaga lunabone okuyûrha kw'omurhimanya, ci erhi barhanayumvîrhi mirâli mici Nyamuzinda agwêrhe kuli ye, nîsi erhi ecirhumire Nyakasane amukema. ¹⁸ Okubona banabone barhânashibirire, ci kwône Nyakasane yêhe kushekera abashekera. ¹⁹ Barhârham'ihinduke cijandagwa ca cirunda, omu karhî k'ababire bagwârhwâ n'enshonyi z'ensiku n'amango. Nyakasane abakwêba barhoge butuli, burhashagala, abashugula abakûle oku nsimikiro zâbo; baherêrekere lwoshi lwoshi, bayumve emikero mibishi, n'izîno lyâbo liherêrekere.

Enkola-maligo aha rukîko

^x**4.1** Okukengêrwa kuli kurhafà. Oyu bakengîre erhi azîne omu bukengêre. Ntyo, ôwafà nka akozire ecijiro cinjà, abandi bâkaz'imudulirakwo, kwo ali nk'ôrhafiri.

^y**4.3** Okumera emizî kuli kusêra, kwo kumina kw'emburho okwo, kwo kunarhuma yajinîrira.

^z**4.7** 4. 7: Okwo kuluhûka kwo kujà omu murhûla (rhulole 3. 3).

²⁰ Hano babà bakola baganjirwa ebyâha, bayisha bayunjwîre bihamba, amaligo gâbo go gabajîsa lubanja ganabashobeke.

5

¹ Ago mango lyo omushinganyanya ayimanga buzira bwôba, omu masù g'abakazâg'imurhindibuza, balya bakazâg'ikengula amalibuko gâge. ² Amango bamubona, musisi bageramwo, basômerwe n'okubona ye wamacira. ³ Babwîrane obwo n'ebihamba emurhima, n'ebirengerenge n'ecifufu: ⁴ «Erhi kali olya rhwakazâg'ishekera mîra oyo wâni, olya rhwakazâg'ijâcira rhwanamukwâma, omu buhwinja bwîrhu, obuzîne bwâge rhwabujira isirhe, n'olufû lwâge rhwalujira kufâ kwa nshâhu ⁵ Kurhi amaganjiragwa omu karhî ka bene Nyamuzinda? Kurhi amâbonaga ogwâge mwanya omu karhî k'abatagatîfu? ⁶ Nêci kuhabuka rhwâli rhuhabusire^a, rhwarhenga omu njira y'okunali, akamole k'obushinganyanya karharhumolekeraga, n'izûba arhali rhwe lyâbashîre. ⁷ Rhwayigurhîre omu njira z'ababî n'ez'emihera rhwâtwikanya omu mpinga zirhabamwo njira, n'enjira ya Nyakasane rhwayihaba. ⁸ Okugayana kwîrhu bici kwarhudwîrhîre? Bunguke buci rhwakuzire omu bugale n'omu bulimbi? ⁹ Ebyo byoshi kwo byagezire nka cizunguzungu, nkakula balibirhana omwanzi. ¹⁰ Nka kula obona obwârho bwagera omu mulaba, orhânacibone omukâba bwayishagamwo, nîsi erhi omubunda batwâga omu kubera amîshi. ¹¹ Nka kula obona akanyunyi kabalala omu cirêre orhanabone omukaba kageziremwo; onabone kajè kashûrha empûsi kayirhimbe ebyûbi, onabone kajè kakâba emboho yanayisha yashungûrha, kacîhè enjira omu kurhimba ebyûbi, orhânacibone ciru ecimanyîso ciguma c'aha kageraga. ¹² Nka kula onabona omwampi guhenesire, emboho gwarhulaga enashubire haguma, orhanacimanye njira ehi gwayishagamwo. ¹³ Nîrhu kwo na kwo: oku rhwaciburhwa ntya, mpu arhacihali! rhurhanayêrekanè, ciru n'olushando luguma lw'obwôrhere bwinjà: omu bubî bwîrhu rhuherîre^b». ¹⁴ Nêci, obulangâlire bw'enkola-maligo, kwo buli aka obwôya bwo buyehûlwa n'empûsi, kwo buli aka omufula empûsi ebalaza, kwo buhirigirha nka mugî empûsi eyehwîre, nka kukengêrwa kw'ecigolo ca lusiku luguma.

Enkola-maligo n'obulangâlire bw'abashinganyanya

¹⁵ Abashinganyanya bôhe, akalamo kâbo ka nsiku n'amango; oluhembo lwâbo omu nfune za Nyakasane luli, n'Ow'Enyanya abashîbirîre^c. ¹⁶ Nyakasane yêne wabayambika n'okuboko kwâge, ishungwè ly'obwâmi n'irenge, n'ecimanè c'okuboko kwâge, bulyâla kulyo kwâge abacingamwo, kuboko kwâge kwababêra mpenzi. ¹⁷ Ayish'iyanka obushiru bw'obwâgalwa bwâge ebè mirasano, afumbike ebiremwa amatumu g'okucîhola oku babisha. ¹⁸ Ayanka obushinganyanya ebè mpenzi, n'okutwa olubanja-burhalenganya yo nsirha âyambala; ¹⁹ âyanka obwimâna bwâge burhajîbwa omu irhwe ebè yo mpenzi yâge. ²⁰ Omutula gwâge gurharhûla âgujira ebè ngôrho nyoji, n'igulu lyamulusa oku matabâro baj'ilwîsa engabo y'Ebirhumva. ²¹ Orhumeme rhwâpamuka nka myampi milashe, rhurhenge omu bitù nka kulya rhurhenga oku muherho mufôle bwinjà, rhugend'igwa aharhêge. ²² Amasini gakaz'ibanda olubula luyunjwîre mutula, amashinji gazûka gabahêkekwo omutula, n'enyîshi zâbahêkakwo omuhûsi gw'omujina. ²³ Omûka gw'obulume gwabafûhira, gubayêrûle kula empûsi ejira. Ntyo kwo obubî bwâshaba igulu lyoshi, n'obumînya bukundule entebe z'abagale.

^a5.6 Kuhabuka bulya balesire: «Njira y'Obushinganyanya» (Mig 16, 31; 21. 16).

^b5.13 Ahâla, Vulgata ayushwire erhi: "Binwa ba nyankola-maligo bàderhaga omu kuzimu ebyo«.

^c5.15 5, 15: Nîsi erhi «Oluhembo lwâbo muli Nyakasane luli», yêne ye "mwanya« gwâbo (rhulole muli Lul 16, 5-6; 73. 26)

II. Salomoni n'okulongereza obushinganyanya

Abâmi bakwânîne balongereze obushinganyanya

¹ Muyumve mwe bâmi, muyumvîrhize bwinjà. Mucîyîgîrize, mwe bâmi b'e mahanga. ² Murhege okurhwiri mwe murhegeka embaga, mwe mulimbira obunji bw'engabo zinyu. ³ Nyakasane ye wamuhâga obuhashe, n'obukulu, Ow'Enyanya wamuhâgabo, Yêne ye walola emikolo yinyu anasingirize enkengêro zinyu, ⁴ N'akabâga oku muli barhonyi omu bwâmi bwâge, murharhegekaga n'obushinganyanya, murhakulikiraga irhegeko, murhanakulikiraga enjira y'obulonga bwa Nyamuzinda, ⁵ akolaga amuhonera n'obukali bwoshi buzira kulâliza. Bulya nêci abanênênè bâyîsh'itwîrwa olubanja n'obukali^d, ⁶ omunyinyi, olukogo bamubêrîre lunarhume ababaliirwa; ci abarhegesi bayish'ihanwa bwenêne. ⁷ Bulyâla Omukulu w'abakulu arharhînya ndi, ntâye arhinyira obunene: abanyinyi n'abanênênè yêne wabajiraga, boshi kuguma abashîbirira; ⁸ abanya-buhashe badôsibwa n'obuhashe bulushîne. ⁹ Mwe mhwizire obwo, mw'oyo mwe bâmi, kuderha nti muyîgîrize obushinganyanya mulek'ihirima; ¹⁰ bulyâla ababika bwinjà ebitagatîfu, bâyîsh'iboneka oku bali batagatîfu; n'abacîyîgîrizâbyo, bâmanyiramwo kurhi bishuza. ¹¹ Mucîfinjage ebinwa byâni, mubisîme mwâkûlamwo ihano.

Obushinganyanya bwône buciyêrekana

¹² Oburhimanya kulabuka bulabuka, burhanajakwo ngisha. Ababurhonya barharham'ibubone, bwône buciyêreka ahabulonga. ¹³ Kucirhangira bucîrhangîra abacîfinjirebwo, bunarhang'ibà bo buciyêrekana. ¹⁴ Owazukiriza àbulonza sêzi-sêzi arhakarhama, ho abushanga butamire aha lusò. ¹⁵ Okubumalîra obushiru, bwo bwîrhonzi bwimâna, n'owalâla oku cîko bwo burhuma, arhakarham'ifuma entanya. ¹⁶ Bwône bunajè hoshi hoshi, bulonze^e balya babukwânîne, bunajè aho buciyerekebwo n'enshagali omu njira, bucîrhangire buj'ibugâna enkengêro zâbo zoshi. ¹⁷ Bulyâla omurhangiro gwâbo mwinjà, kucîfinja okubuyiga n'okulonga okubumanya, kwo na kuburhonya, ¹⁸ n'okuburhonya kwo na kulanga amarhegeko gâbo, n'okushimba amarhegeko gâbo kwo kurhafà kwoshi okwo, ¹⁹ n'okurhafa kunahise omuntu hali Nyamuzinda, ²⁰ ntyo, olwifinjo lw'oburhimanya lunahise omuntu kwo obwâmi. ²¹ Akabâga entebe n'amashungwê binamusîmîse mwe barhegesi b'amashanja, mukenge oburhimanya, lyo muyîma emyâka n'emyâka.

Omuhigo gw'okumanyîsa oburhimanya

²² Nkolaga naganira oburhimanya buli cici na kurhi bwameraga; amahwe gâbo ntagafulike, nashimbûlira enshando zâbo kurheng'emurhondêro, n'oku bumanywa nakuhira ahabona ntanaderhe nti ngere kuli n'okuli; ²³ nanga ntagere njira nguma n'obwâgalwa burhuma omuntu ahorha^f, kulya kubà burhimbanwa n'oburhimanya. ²⁴ Okuluza abarhimanya, kwo kucira kw'igulu, n'omwâmi murhimanya gwo murhûla gw'olubaga. ²⁵ Mulekage ebi binwa byâni bimuyîgîrize: mwabikûlamwo obunguke.

^d**6.5** : Nka kulya bahâga Mûsa mpu arhahike omu cihugo c'amalaganyo (rhulole muli : Mib 20, 12) nîsi erhi kulya kwa Daudi (rhulole muli 2 Sam 24, 10-17).

^e**6.16** : Ahâla burhimanya ali nka muntu: oku bamulonga naye «âjà alonza balya bamukwânîne».

^f**6.23** Hali obwâgalwa burhuma omuntu abula îrò. Ayâgalwe n'obwigusi bwa bene. zishube ntanya, ajè ahorha. Omu bwâgalwa buli ntyo, omuntu arhankaderha mpu amanyîsa owundi oku akengîre, k'erhi arhamanyire mpu amuciza!

Salomoni ali muntu nka abandi

¹ Nâni ndi muntu wankafà, ak'abandi boshi, w'oku muntu murhanzi wabumbagwa n'ebidaka. Omu nda ya nyâmà mwo nayankiraga enshusho y'omubiri, ² myêzi ikumi yoshi, erhi nayisha nâfunûnuka omu mukò gwâge, kurhenga oku mburho y'omushamuka, omu mbongerezi y'îrò. ³ Erhi mburhwa nâni nayîsa emboho abandi bayîsa, narhibukira oku idaho lirhuyankirira rhweshi, izù lyâni lirhanzi, aka erya abandi boshi, lwàli lujamu. ⁴ Ngozi nâkazâg'igwarhwamwo, nanarhamya abalezi. ⁵ Ntâ mwâmi warhangîre akalamo kundi kundi; ⁶ kuli boshi, enjira y'okuja omu kalamo eri nguma, n'ey'okukarhengamwo nayo eri nguma.

Okurhonya oburhimanya kwa Salomoni

⁷ Okwo kwarhuma nâshenga, nanashobôla obukengêre, nasengera bwenêne, nashobôla omurhima gw'oburhimanya. ⁸ Nayumva ngurhonyize kulusha ishungwè n'entebe, nabona oku obugale buli ntâco aha burhambi bw'oburhimanya. ⁹ Ntaderhaga nti mbugerere oku mabuye galushîne cicîro, amasholo g'igulu omu masù g'obushinganyanya gunali mushenyi mutyungunu; aha burhambi bwâbo, ensaranga binali bijondo byône. ¹⁰ Nayumva mburhonyize kulusha amagala n'obwinjà, naburhonya kulusha omûshi, kulya kubà bwôhe burhahwa burhamoleka. ¹¹ Ci nayishig'ishobôla ehinja byoshi; bwampisakwo obugale burhakaganjwa. ¹² Ebyo binjà byoshi nayumva binsîmîsize kulya kubà burhimanya bubidwîrhe; erhi ntanamanyiri oku bwo bubiburha. ¹³ Nabuyigaga buzira karhinda, nanabumanyîsa buzira kuyongwa, ntanafulike obuhirhi bwâbwo. ¹⁴ Oku bantu, buli bugale burhaheka, ababuhikakwo bunabashobôze obwîra bwa Nyamuzinda, n'ebinja by'enyîgîrizo zâbwo binarhume bârhona emunda ali.

Okuhûna oburhabâle bwa Nyamuzinda

¹⁵ Nyamubâho âmpe mbuganîre nk'oku alonzize, nantengemwo enkengêro ziringânîne enshôkano zâge, bulyâla yêne ye rhegeka oburhimanya ye nalangula abarhimanya enjira; ¹⁶ omu nfune zâge rhubà, rhw'ono n'ebinwa bîrhu, n'obwîrhonzi bwîrhu haguma n'obulenga bwîrhu. ¹⁷ Yêne ye wampâga okumanya bwinjà ebiri; ye wâmmanyîsagya kurhi igulu liri liyûbake n'obwôrhere bw'ebiremwa, ¹⁸ omurhondêro, obushwinjiro n'aha karhî k'amango, okukulikirana kw'ensiku ndi n'enyofi, n'okukûlana kw'amango, ¹⁹ okulondana kw'emyâka n'emirhwe y'enyenyêzi, ²⁰ obwôrhere bw'ebintu n'enkômedu z'eby'erubala, obuhashe bw'abazimu n'enkengêro z'abantu, emilala y'âbâsi n'obuhashe bw'emizî. ²¹ Ngasi kantu kafulike na ngasi kaboneka nakayîga, bulyâla, mulenga w'ebintu byoshi, ye wanyigîrizagya oburhimanya.

Irengi ly'oburhimanya

²² Bulya nêci bubâmwo⁹ omûka gw'obukengêre, Mwimâna, gwâgogwâgo, gulimwo kunjikunji,

⁹**7.22** - Ho omurhima gw'emyanzi y'obushinganyanya guli aha: 7, 25- 8, 1.. - Obushinganyanya burhenzirekwo Nyamubâho bwanashangîra obwôrhere bwâge. Aka Nyamuzinda yêne, obushinganyanya bugwêrhe okuhasha byoshi (7, 27); bubâmwo omûka mwimâna (7, 22); mûka gugala byoshi (7, 23); mûka gw'obuhashe bwa Nyamuzinda (7, 25); cerekanè c'obwinjà bwâge (7, 26); bubà nshubizo y'obumoleke bw'ensiku n'amango. Bubà burhumirwe emwa abantu (7, 27; 9, 10). Bushangire oku burhegesi bw'igulu (8, 1) n'oku bulyo bwaliremaga (7, 12.21; 8, 6). Bubà burhonyire emwa Nyamuzinda. - Okûla oburhimanya budesirwe, kurheganyize obufulûle bw'endagâno Mpyâhya. Mutagatîfu Paolo na Yowane, bâyîsh'iyumva banamanyise oku Kristu ye Luderho ye na Burhimanya wacîjiraga muntu. (Lolâ Mig 8. 22 n'amahugûlo gahali). - Ebi binwa baderhire oburhimanya burheganyize n'okumanyîsa Endagâno Mpyâhya yâyish'imanîsa Mûka Mwimâna. Eci citabu c'oburhimanya cirinzir'iderha nka kulya oburhimanya ye Mûka Mwimâna

munyinyi-nyinyi, mubidu, mwôji-mwôji, buzira izinga, gwalangala, gurhababala, gurrhonya ehinja, lugembe; ²³ ntaminikwa, nkola-minjà, nkunda-bantu, ntadundwa, muzibu-kadundu-ntashugulwa, ntahiruba, gugala-byoshi, gunalâba-byoshi, gusheshera omu mirhima yoshi, ey'obukengêre, ecîre n'eminyinyi-nyinyi. ²⁴ Bulyâla oburhimanya bwo bukanya kurhalusa ebikanya byoshi, byoshi buhulukâna erhi kushongôla kwâbwo kurhuma. ²⁵ Obushinganyanya mûka gw'obuhashe bwa Nyamuzinda, nshongôle^h y'obumoleke bw'irenge ly'Ogala-hyoshi, na nt'izinga lyankabuhikakwo. ²⁶ Bubà nshubizo y'obumoleke bw'ensiku n'amango, cirolero buzir'izinga c'ikola lya Nyamuzinda, cerekanè c'obwinjà bwâge. ²⁷ Buli buguma ci buhashire byoshi, buzira kucirhengamwo, bunashashule ngasi kantu. Amango goshi, buyôrha budubukira omu maroho gacîre, mpu lya bugajira bîra ba Nyamuzinda n'abà abalêbi, ²⁸ bulya obêra bo n'oburhimanya ye Nyamuzinda asîma. ²⁹ Nêci bubà bulushire izûba kuyinjiha, bulushire enyenyêzi zoshi, erhi wankabuggerera oku mûshi, wânabona bugulushire. ³⁰ Bulyâla omûshi kuhundusa guhundusa obudufu, oburhimanya bwôhe ntâko buhimwe n'obubî.

8

¹ Bugwârhiire aha cikwi c'igulu bwahika oku cindi aka ciri-misî; bunarhegesire igulu bwinjà-bwinjà.

Ebinja byoshi omu burhimanya bishundwa

² Narhangiraga okubusîma n'okubulonza erhi nciri murhò, nalonza okurhòlabwo kula barhòla omukazi, nabusîmira iranga lyâbwo. ³ Okubêra bubêra haguma na Nyamuzinda kunayerekane obuluzi bw'enyumpa burhengamwo, Nyakasane Nnâmahanga naye kusîma abusîma. ⁴ Nêci, bubà bushangire obumanye bwa Nyamuzinda bunashangire n'oku mikolo yâge. ⁵ Akabà omu kalamo k'omuntu obugale kali kantu kinjà kankacifinjwa, ka hali obugale bulushire oburhimanya obwo bukola ngasi mukolo? ⁶ N'akabà makengu gakola, ndi wakozire kuli eri igulu kulusha oburhimanya? ⁷ N'akabà hali osîmire oburhimanya, enkômedu nyinjà go malehe buyâna, kulya kubà bwo buyîgîriza okurhadambiha, obwîrhomzi, obushinganyanya, oburhwâli n'omu kalamo k'abantu, ntà kantu kagwêrhe amakwânane kulusha e-byo. ⁸ Omuntu akalonza obumanye bunji, oburhimanya burhababiri ebyagezire, bwanacigereka n'omu byacyisha; buyishi oku bahalûla ebinwa, buyishi n'emigani, bunamanye ebimanyîso n'ebirhangâzo embere biyishe, burhanahabiri kurhi amango n'ebyanda bikulikirana.

Oburhimanya bukwanana abarhegesi

⁹ Nalalira obwo nti nâbuyanka bubè wîrhu rhwabêra rhwe naye, nabona oku bwanampanûla omu binjà, bunantûlirize omu maganya n'omu malibuko. ¹⁰ Naderha obwo nti bwâmpisa oku irenge omu lubaga, nti omu bashosi, nâbà ndi murhò nnambone olukengwa. ¹¹ Nti aha ngombe bâyish'insîmira okuyumva duba na bwinjà, n'abakulu bakaz'irhangâla bamambona. ¹² Oku ntacibumbûla akanwa erhi banadwîrhe banninga, nkola naderha, barhege okurhwiri, nkaliha emyanzi. bahîre okuboko oku kanwa. ¹³ Bwâmpisa oku kurhafà, bunarhume nasigira abayisha enyuma zâni akakengêzo k'ensiku n'amango. ¹⁴ Nârhegeka amashanja, n'ab'emahanga bâyisha banshige. ¹⁵ Abâmi badârhi bâgeramwo omusisi bayuma izîno lyâni, ci omu karhî k'olubaga lwâni nâciyêrekana mwinjà, nnambè ntwâli omu matabâro. ¹⁶ Nkola nashubûka ntamûkire aha burhambi bw'oburhimanya, bulyâla, ôli nabwo arhayumva burhè, n'obukômera arhayumva mungo, ci ayôrha ali omu nshagali n'obusîme.

(Iolà I, 6; 9, 17; 7, 22; 7, 24).

^h**7.25** Enshongôle: nka kula bashongôla obûci; omukè ebà nshongôle ya bûci: omurhobo ebà nshongôle ya cirhende: Owayumva ayuvagye «enshongôle y'obumoleke bw'irenge ly'Ogala-byoshi kwo kuderha kurhi! Vulgata ahindwîre mpu "lubwîko!"

Salomoni alongereza oburhimanya

¹⁷ Nakaz'igerêreza ntyo niene bushâla-shâla, nayumva omu murhima obwo oku okurhafà mwo kubà omu kulungana n'oburhimanya, ¹⁸ oku obusîme bushongwîre, mwo bubà omu kuyinjibana n'oburhimanya, n'obugale burhaheka, mwo bubà omu nfune z'emikolo y'oburhimanya, n'obwenge omu kukômera oburhimanya bubà, n'irenge omu kubuganîza libà; ntaho ntajaga nti ndonze kurhi nankabuhisa aha ka! ¹⁹ Nali mwâna muburhe, naburhanwa omurhima nkana. ²⁰ Nali mwinjâ, kwo nderhage, nayisha omu mubiri gurhalikwo izâbyo. ²¹ Ci erhi mmanyà oku ntankahika oku burhimanya nka ntabushobwîri emwa Nyamuzinda, -bukengêre obwo, okumanya aha eyo nshôkano erhenga-, nayêrekera emunda Nyakasane ali namushenga, namuganîza n'omurhima gwoshi.

9

Omusengero gwa Salomoni gw'okuhûna oburhimanya

¹ «Nyamuzinda wa balarha, Nyakasane w'olukogo, we walemaga igulu n'oluderho lwâwe, ² we wabumbaga omuntu n'oburhimanya bwâwe, mpu abè murhambo w'ebiremwa birhenga omu nfune zâwe, ³ mpu arhegeke igulu omu butagatîfu n'omu bushinganyanya, mpu akaz'itwa emmanja n'omurhima gushingânîne, ⁴ onshobôze nâni oburhimanya bukwânîne entebe yâwe orhanankagaga omu bâna bâwe. ⁵ Bulyâla ndi mwambali-kazi wâwe, nnandi mugala wa mwambali-kazi wâwe, muntu muzamba na wa nsiku nyofi, nnandi munyi w'okuyumva oburhimanya n'amarhegeko; ⁶ bulyâla omuntu ciru ankabà mwimâna omu karhî k'ababusirwe n'abantu, nk'arhagwêrhi oburhimanya burhenga emwâwe, kwo banamulola nka busha. ⁷ Wacinyishozire mpu nyimangire olubaga lwâwe, mpu ntegeke bagala bâwe na bali bâwe, ⁸ Wantegesire mpu nkuyûbakire aka-Nyamuzinda oku ntongo yâwe ntagatîfu, n'oluhêrero mw'olu lugo wagwisiremwo ihêma cêrekane c'ihêma litagatîfu oyôsire orheganyize kurhenga emurhondêro. ⁹ Obushinganyanya haguma nâwe bubà, buyishi n'emirimo yâwe; ho bwali amango walemaga igulu; burhahabiri ebirhona omu masù gâwe, n'ebiringânîne n'amarhegeko gâwe. ¹⁰ Oburhume kurhenga emalunga gâwe matagatîfu, oburhume kurhenga aha ntebe yâwe y'irenge, buyishe bungwâse bunakole haguma nâni, lyo mmanyà bici bikusîmîsa. ¹¹ Kulya kubà oburhimanya ntâco buhabire, na ntâco cibuyabira kwayumva, bwo bwampabûla omu mirimo yâni yoshi bunandange n'irhegeko lyâbwo. ¹² Ntyo, emikolo yâni yanakusîmîsa, nanyimangire olubaga lwâwe n'obushinganyanya nnankwânane entebe ya larha.

Bushinganyanya bumanyîsa omuntu obulonza bwa Nyamuzinda

¹³ Muntu obi wankamanyà omuhigo gwa Nyakasane? Ndi wakagerêreza ebi Nyakasane alonza? ¹⁴ Enkengêro za banyakuhola-wahole kurhindira zikaz'irhindira, n'emihigo yîrhu kuneganega eneganega; ¹⁵ bulyâla omubiri gwabole kuzidoha guzidohera iroho, n'ecîra cirâlo c'ibumba kuzidohya cikaz'izidohya omûka guyêsha emirhima. ¹⁶ Ehya hanôla igulu rhubimanyira kasanzi. n'ebirhuli hôfi okubihikakwo kurhama; ebiri empingu byôhe ndi wankabisâgarha? ¹⁷ N'obulonza bwâwe ndi wankabumanyire nka wêne orhahânaga oburhimanya na nk'orharhumaga omûka gwâwe Mwimâna kurhenga enyanya? ¹⁸ Kwo kwarhumire enjira za ab'en'igulu zibà nnungêdu, n'abantu bayigîrizibwa ebi osîma banacira n'oburhimanya bwâwe.

10

III. Obushinganyanya bwa Nyamuzinda omu nsiku za mîra

Kurhenga Adamo kuhika Mûsa

¹ Omuntu murhanz'iremwa wa Nyamuzinda, îshe w'iguluⁱ, oku aciri yêne mulume, obushinganyanya bwamulanga, bwanamurhenza omu câha câge ² bwamuhà n'emisiⁱ y'okurhegeka byoshi. ³ Enkola-maligo mpu yacîkûla oku bushinganyanya n'oburhè n'oburhè, yaherêrekerà n'omungo gw'okuyîrha mwene wâbo^j. ⁴ Amango igulu lyalohomaga erhi ye rhuma, kandi bushinganyanya bwaligalukire, bwageza omushinganyanya omu mîshi, oku irumbi mpu murhi^k. ⁵ N'amango amashanja gayumvanyagya omu bubî galinda gacigusha haguma^l, kandi burhimanya bwagabwinemwo omushinganyanya, bwamulanga buzira izâbyo omu masû ga Nyamuzinda, bwamuzibuhya ahima omurhima gw'olukogo lw'omwâna wâge. ⁶ Amango bazigululaga enkola-maligo oburhimanya bwaciza omushinganyanya erhi bayâka omuliro^m gwamanukiraga bishagala birhanu. ⁷ Ecêrekanè c'obwo bubî: haciri ecihugo calibwîre citumbûka mugî, emirhi y'eco cihugo enakaz'irhengakwo amalehe garhayera; n'oku kukengêza olw'embula-buyêmêre, enshusho y'omunyuⁿ eciba eyimanzire. ⁸ Abantu mpu bayâka enjira y'oburhimanya, bacîhêka omu njira yâbahamisa ebinja, basigira abazîne akakengêzo k'isirhe lyâbo^o, na ntyo, amabî gâbo garhaciyo rhaga mafulike. ⁹ Oburhimanya bwôhe bwalîkûza abambali oku malibuko g'amarhangulo. ¹⁰ Burhimanya bwalangûlaga omushinganyanya enjira nnungêdu, erhi ayâka omujina gwa mukulu wâge^p, bwanamuyêrekeza obwâmi bwa Nyamuzinda, bwamuhà n'okumanya ebitagatîfu. Bwamurhabala okuyâza emmanja zâge, n'okubêrwa omu mirimo yâge, ¹¹ Oburhimanya bwamucinga oku babisha bali mpu bamunyâge, bwanamuhà omwandu gw'ebirugu. ¹² Bwamucinga oku bashombanyi na kuli balyâla bali mpu bamurhezire, bwanamuhimira entambala ndârhi mpu lyo amanya oku ntâbyo burhahima. ¹³ Oburhimanya burhalikiriraga omushinganyanya amango bâli bamuguzize^q, cikwône bwamucinga oku câha. ¹⁴ Bwayandagalira bo naye omu mpamikwa, burhanamulikiriraga omu mugozi, ciru bwamuhisa oku ishungwê ly'obwâmi n'oku buhashe bw'okurhegeka abarhegesi bakâg'imulibuza burhanzi, ciru bwayîgîriza n'âbâli bamushobesire obunywesi, bwanamuhà irenge ly'ensiku n'amango.

Amango g'olubungo lw'okurhenga e Mîsiri

¹⁵ Bwo bwakûlaga olubaga lutagatîfu lw'entagengwa omu nfune z'olubaga lwakâg'ilulibuza. ¹⁶ Bwo bwâjaga omu murhima gw'omushinganyanya wa Nyakasane, bwakoza n'ebimanyîso n'ebisômerîne abâmi badârhi. ¹⁷ Bwo bwahâga abatagatîfu oluhembo lw'omurhamo gwâbo, bwabageza omu njira y'okurhangâza bwanababêra mâkiro g'omûshi na bumoleke bwa nyenyêzi budufu. ¹⁸ Bwo bwabayikizagya enyanja ndukula, bwanabageza omu mîshi manji. ¹⁹ Bwazisa

ⁱ**10.1** Adamu oyo bâdesire aha, mpu, îshe w'igulu». Kunali kuderha mpu abâna bâge, omu buzamba bwâbo, barharhibaga omurhima ci bacîkubagire (rhulole 11, 23).

^j**10.3** Kayini oyu wayîrhaga omulumuna.

^k**10.4** Bene Adamu bâdwîrhe obubî bwa amango ga Nûhu. Nûhu oyo bâdesire mpu «mushinganyanya» (Murh 6, 9). Obwârho bwâge nabo bo bâdesire «murhi gwa busha», erhi «murhi kwône».

^l**10.5** Bulya bajà haguma mpu bayûbake omunâra (inkingi) gwa Babeli (Murh 11, 1-9). Kuhamagalwa kwa Abrahamu (Murh 12, 1-3).

^m**10.6** Loti oyo «mushinganyanya» bâdesire (rhulole 2 Pet 2, 7-8). N'ebishagala birhanu, ali Sodomo, Gomora, Adama, Seboyimi na Segoti (Murh 19, 18-22).

ⁿ**10.7** Nkabaga mukà Loti oyo (Murh 19, 26).

^o**10.8** Ngasi kakengêzo k'obubî n'obuhane bwâbo: 19, 1: okushâbwa kwa Sodomo. Lolà muli Lush 29, 21-23. Ciru obuhane bwa Sodomo gwashubire mugani (Amo 4, 11; Iz 13, 19; Yer 50, 40).

^p**10.10** Galya mango Yakôbo ayâkiraga mukulu wâge Ezau e Mezopotamiya (27, 41-45). Galya mango Yakôbo bamuyêrekaga bamalahika (Murh 28, 10-22) n'obûko bwâge (28, 13-15).

^q**10.13** Oyo "mushinganyanya« ye Yozefu, mwene Yakôbo.

abashombanyi bâbo bwanabashala barhenga omu musima gw'enyanja. ²⁰Entagengwa zashokôla enkola-maligo, zacîtakîra izîno lyâwe litagatîfu, Nyakasane, n'okuboko kwâwe kwabalikûzagya bacitakirakwo na murhima muguma. ²¹Obushinganyanya erhi bwamâdumûla akanwa k'orhuduma, erhi bwamânalikûla olulimi lw'ebirhaba.

11

¹Burhimanya bwarhumaga babêrwa n'emirimo yâbo, omu maboko g'omulêbir Mutagatîfu. ²Bagera omu mpinga, omu nyâma-wandya, bagwîka amahêma aharhabà nyumpa. ³Bajâna omu irhwe n'abashombanyi, banatundulika ababisha. ⁴Erhi bagwârha n'enyôrha bakuyâkûza^s, bakûla amîshi omu lwâla, bakûla agâtwa enyôrha omu ibuye lyûmu-lyûmu.

Amîshi, oku go gâhezagya ab'e Mîsiri, gâciza bene Israheli

⁵Ntyo, ebyabîre buhane bw'abashombanyi bâbo, byababêra bunguke omu malagîrire gâbo. ⁶Oku buhane bw'irhegeko lyâbo ly'okuyîrha orhubonjo, abarhanzi bayôrhana enshôko erhagana y'olwîshi lw'ebirhwange by'omukò n'ebyondo^t. ⁷Bamhali bâwe hôhe wabahêra amîshi manji aharhabà-mîshi; ⁸wayêrekana ntyo n'enyôrha yâbagwêrhe buhane buci wali ohanyiremwo abashombanyi bâbo^u. ⁹Ago marhangulo, n'obwo kukubûla olukogo lwâwe lwabakubûlaga, gâbayumvîsa malumwa maci olubanja lutubwa n'oburhè luyumvîsa enkola-maligo; ¹⁰bulyâla bôhe, wakazâg'ibarhangula nka muzîre warhonda omwâna, ci abandi kwo wakazâg'ibahana nka mwâmi mudârhi otumuzize omwambali. ¹¹Babè kulî babè hôfi kuguma bali bababire^v. ¹²Omungo kubirhi gwabagwâsire; balaka banalakûla omu kukengêra ebyâbîre: ¹³omu kuyumva oku ehyabahanaga hyo hyacizize abandi, bayumva okuboko kwa Nyakasane, ¹⁴n'olya bajiraga bikabulirwa babul'imujira bijandagwa n'okumushekera^w, abazâna erhi babona ebyabîre, n'erhi bayumva enyôrha ebagwârha oku erhagwârha abashinganyanya.

Abakâg'iharâmya eby'erubala, byabahindamukira

¹⁵Kulya kubà enkengêro za busha busha zâli zibahabwîre, bakaz'iharâmya ensimba zibulula enda oku idaho, n'orhundi rhusimba rhwa busha busha; lêro, oku kubahana, wabarhumira omwandu gw'orhusimba^x ¹⁶mpu lyo bayumva oku ehi omuntu akolamo amaligo, hyo anahanwamwo^y. ¹⁷Arhali kuyabirwa kwâli kuyabîrwe okuboko kwâwe kugala byoshi, -kwo walemagamwo igulu n'ebingeru-ngeru-, kurhayabiragwa n'okubarhumira endubu erhi entale ndârhi; ¹⁸nîsi erhi ebiryanyi bikali birhasâg'iboneka, birya byaciremwa binayunjwîre bukali, hirya byashala omûka gw'engulumira, birya byarhengamwo ecûka cabaya, erhi ebya amasu

^r**11.1** Mûsa oyo bàdesire (rhulole Mib 12. 7; Lush 18, 15).

^s**11.4** Nyamubâho oyo bàyâkûzagya. Omu myanzi ekulikire aha, kuleka 14, 2. 5. barhâciderha bushinganyanya ci Nyamubâho, omûka gwâge (11. 20; 12. 1); Oluderho lwâge (12. 9; 16, 12; 18, 15); enfune zâge (11, 17; 14, 6; 16, 15; 19, 8) nîsi erhi kuboko kwâge (11, 21; 16. 16).

^t**11.6** Bulya amîshi ga Nili gahinduka mukò, obwo bàdesire (Lub 7, 14-25),

^u**11.8** Amarhangulo g'enyôrha, nkabaga n'agandi mababale Bene Israheli bàbwîne omu irungu, gâli ga kubayumvîsa oku Bene Mîsiri bàbabîre n'obuhane bâhirwe.

^v**11.11** Bene Mîsiri abo: erhi Bene Israheli bàrhacigenda, Bene Mîsiri bababazibwa n'orhunjirhunji (emihusha, ebikere, amîshi gahindusire mukò n'ebindi). Ben'Israheli bâbire bamagenda, Bene Mîsiri babul'ikababala bâkengêra Israheli; alikûzibagwa n'obwo bôhe bàhanwa; n'omu kuyumva ebinja akolîre Bene Israheli omu irungu, mungo gwabagwârha.

^w**11.14** Mûsa: rhulole Lub 1, 22; 2, 3.

^x**11.15** Buhane bwa Bene Mîsiri: kulya barhumiragwa ebikere (Lub 8, 1-2), emihusha (Lub 8, 13-14); enzige (Lub 10, 12•15).

^y**11.16** Rhulole 12, 23; 16, I; 18, 4; Lul 7. 15-17; 57, 7; Mig 1, 31; 5, 22.

garhengamwo orhukengulo rhw'okuyôbohya, ¹⁹ birya byakakolera abantu nabê bibazugulule, erhi bibayirhe ciru n'ebihamba byône. ²⁰ Buzira okwo, omûka gwâwe gwône gwâli gwabahira oku idaho, amagala gabalye erhi maligo gâbo garhuma, erhi omûka gw'obuhashe bwâwe gubashandâze. Cikwône wayumanyanya byoshi, waganja, wagera obuzirho wahiramwo n'olugero.

igwârhiro ly'olwo lugero omu buhane

²¹ Byâbâ ntyo bulyâla obuhashe bwâwe bunji wêne oburhegeka, emisî y'okuboko kwâwe ndiwankayijâ omu irhwe? ²² Igulu lyoshi, omu masû gâwe, kwo liri nka mmogomogo ya lutulo oku munzâni, nka kula omurhonyi gw'olumè gurhogera oku idaho sêzi. ²³ Bantu boshi obêra bwonjo, bulyâla ohashire byoshi, onabè nk'orhabwîni ebyâha bya abantu, kuderha mpu baciÿûnjuze. ²⁴ Nêci ebihaba byoshi kuzigira obizigira, na ntâ kantu oshomba omu biremwa byâwe, bulya ocibâga oshombire kantu kalebe, orhânkakalemire. ²⁵ Câba mushâna, kurhi kantu kalebe kankahabîre nk'ôrhâli okalonzize? Kurhi kankabêzireho nk'ôrhâli okahamagireho? ²⁶ Cikwône, byoshi obabalira bulyâla byoshi bibâ byâwe, Nyakasane, Mukunda-Buzîne!

12

¹ N'omu ngasi kantu mubâ akarhashaja kâwe k'omûka. ² Hitya hitya ojà wâhana abahirimire, kurhonda ojà wabarhonda n'okukengêza ngasi babîhire, kuderha mpu bayonôke oku mabî, banakuyêmêre, Yâgirwa Nyakasane.

Olugero omu kuhana ab'e Kanâni

³ Abantu barhanzi bali omu cihugo câwe citagatîfu, wali wamabagaya, ⁴ bulyâla bakazâg'ikola amaligo g'okushologosa, bali bamaluza amafumu n'enterekêro zirhalizo. ⁵ Abo bîsi b'abâna^z, abo ba-nyamulya-malâ aha balya enyama z'abantu, abôla bâkazâg'isherherwa omu ndalwè z'orhudali, ⁶ abo babusi bayîrha ebirhaba birhacirhabâla, wahiga okubaholola n'amaboko ga balarha, ⁷ mpu eryo ishwa orhonya omu bihugo byoshi, liyûbakwe n'omurhwe nkana gw'abâna ba Nyamuzinda. ⁸ Abôla nabo wabababalira bulyâla bali bantu, wabarhumira enyisimbo mpu zibê ba-mushonza-ntambala b'engabo yâwe y'abalwî, mpu babahungumule hitya-hitya. ⁹ Kurhali kuderha mpu orhankahashir'i hisa enkola-maligo omu nfune z'abashinganyanya, kuli cigamba ciguma c'abalwî, nîsi erhi okubahungumula oku liguma n'akanwa kabî, nîsi erhi omu kubahâ ebiryanyi; ¹⁰ cikwône omu kubahana hitya hitya, wabahâ amango g'okucîyunjuza. N'obwo orhali ohabire oku obûko bwâbo bubâ bubî, n'oku obubî bwâbo kaburhano, n'oku ntâ mango enkengêro z'emirhima yâbo zankakubûka, ¹¹ bulyâla obûko bwâbo buli buhehêrere kurhenga emurhondêro; burhanali bwôba bwa muntu mulebe bwarhumaga obabalira ebyâha byâbo.

Igwârhiro ly'olwo lugero omu buhane

¹² Ndi wankakudôsa mpu kurhi okwo wajizire obwo? Ndi wankatwa omu kanwa kâwe? Ndi wankakuyandika mpu wâhungumwîre amashanja walemaga? Ndi wankakujâ omu irhwe we mwihôzi w'amabî g'abantu? ¹³ Nanga, aha nyuma zâwe, ntâ wundi Nyakasane ôshîbirira ebintu byoshi mpu wamuyêreka oku omu kutwa emmanja orhalyâlyanya. ¹⁴ Ntâ mwâmi na ntâ murhwâli wankakujîsa kadali, mpu aderhera abâ wêne wahâhaga. ¹⁵ Kulya kubâ oli mushinganyanya, byoshi bushinganyanya obirhegekamwo. Onakaz'ibâ obwîne oku okuhana ôrhakwânîni buhane kurhalinganini n'obuhashe bwâwe. ¹⁶ Obuzibu bwâwe ye nyamwegemerwa w'obushinganyanya bwâwe, na bulya we nnabyo byoshi co cirhuma obibêra lukogo byoshi. ¹⁷ Bo oyêreka emisî yâwe balya barhayêmêra oku we nna-byo-byoshi; n'abayîshi obwo buhashe-

^z**12.5** Abantu b'e Kanâni bâkazâg'irherekêra abâna bâbo, bababâge nka kula bakanarherekêra e-ngumha y'ecibuzi (Lush 12, 31; 18, 10).

bwâwe-kuli-byoshi bakanaburhwâlihirakwo bo otulutumbya. ¹⁸ Onakaz'ihaba olugero omu buhane bulyâla wêne we ciri-misî, oburhegesi orhurhegekamwo bubâmwo bulembêdu bunji, bulyâla nk'olonzize, obuhashe we nnabwo.

Nyamuzinda ashûrha ci arhavuna kavuha

¹⁹ Omu kujira ntyo, wayîgîriza olubaga lwâwe, oku omushinganyanya akwânîne abè muntu, n'abâna bâwe, wâbà obalangalize oku ôwamajira okubî, ocimuhîre oku acîyûnjuza. ²⁰ Erhi abâga wahanyire abashombanyi ba abâna bâwe n'olukogo lutyô na buzira cikalarhu, n'obwo ciru lufû bali bâkwânîne, erhi abâga wabahîre amango n'amakengu g'okurhenga omu bubî, ²¹ abâna bâwe bôhe murhima mucu wabatwîrîremwo olubanja we walagaga bashakulûza bâbo endagâno nyinjâ kulya, onywâna mwe nabo obul'ihirakwo n'endahiro. ²² Kusiga oku odwîrhe warhudunda kwône rhwêhe, ônadwîrhe wahana abashombanyi bîrhu bwenêne kulusha, mpu lyo rhukengêra obwinjâ bwâwe nka rhwe rhwatwîra abandi obuhane, na nka rhwe babutwîrîre, rhukengêre olukogo lwâwe.

Obuhane bunayîgîrize

²³ Kwo kwarhumire âbâlimwo isirhe ly'okukola amaligo, wabalirûsa na birya bingerungeru bakazâg'iharâmya. ²⁴ Nêci bali bahisire kulî omu njira y'okuhabuka, balinda baharâmya orhusimba rhurhagwêrhi nda na mugongo mpu banyamuzinda, barhebwa nka bâna barhò. ²⁵ Okwo kwarhuma wabarhumira obuhane bwabayandaza n'enshonyi nka bâna ba birhabâ. ²⁶ Abâ obuhane bunyi burhumvîsagya, bayumva n'obuhane bwa Nyamuzinda. ²⁷ Omu kubona orhusimba rhwabalibuzagya, rhulya bali bâdesire mpu bo banyamuzinda bâbo, omu kubona rhwo rhukola rhwabahana, bajâ bayumva banamanyîrira oku nêci ye Nyamuzinda w'okuli olya barhangag'ihaba^a. Na ntyo obuhane budârhi bwabarhibukira.

13

Okuharâmya ebiremwa

¹ Nêci, bali ba busha bwenêne balya boshi barhamanyaga Nyamuzinda, n'omu kubona ebiboneka barhashag'imanya Nyamubâho, n'omu kubona obushanja barhamanyaga omulenga wabukolaga^b. ² Ci bôhe bamanya mpu omuliro, empûsi, emboho, nîsi erhi amalunga n'enyenyêzi ziyibâ, nîsi erhi omuhûsi gw'amîshi erhi ebimole by'oku nkuba, bamanya mpu bo banyamuzinda, mpu bo ba nna-amahanga-goshi. ³ Akabâga bânunîrwe n'obwinjâ bw'ebyo kwarhuma babijira banyamuzinda, bamanyâge n'oku nnabyo abikulîre, bulya Namulemi w'obwinjâ yêne wabiremaga. ⁴ N'akabâ obuhashe n'emikolo yabyo yabarhangâzize, bamanyirageho oku ôwabijiraga abilushire buhashe. ⁵ Bulyâla obunene n'obwinjâ bw'ebiremwa cibâ cêrekane c'owabilemaga. ⁶ Cikwône abôla barhali ba kugaywa bwenêne, bulyâla nkaba ciru bahabusire erhi balonza Nyamuzinda mpu bamuhikekwo. ⁷ Okubâ omu karhî k'obushanja akolaga kunarhume baxisêza okubusingiriza, ciru banalinde barhebwa n'iranga erhi bwinjâ bw'ebi babwîne burhuma. ⁸ Bône erhi barhanali ba kubabaliirwa: ⁹ Akabâ babwîne buhika oku bumanye, balinda basâgarha igulu, kurhi Nnalyo yeki babulaga bwamuhikakwo duba?

Okuharâmya enshusho

^a**12.27** Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, amango bâhanaga ecihugo ca Mîsiri, ali arhanzir'ihakana mpu arhâlîka Bene Israheli (Lub 12,-31-32), erhi âbona abâna b'enfula bâmufira, lyo àyishir'ijâ ayêmêra. Kuyêmêza bamuyêmêzize.

^b**13.1** Endagâno ntanzi eyôrha ekengêza obuhashe bwa Nyamuzinda omu biremwa byâge (rhulole omu Burh 43, 9-12; Lul 19, 2; Ayu 26, 22-26; Iz 40, 12-14). Cikwône bwo burhanzi obu Endagâno ntanzi eyêrekana ebiremwa nka «bushanja bwa mulenga».

¹⁰ Cikwône bali bahanya abacîkubagira emifiriri^c, abaderha emikolo y'enfune z'abantu mpu banyamuzinda, amasholo, amarhale matule n'obulenga, enshushano z'ensimba, ibuye lya busha-busha lyakolagwa n'okuboko kwa mîra. ¹¹ Omuntu aj'emuzirhu, akube gulya murhi gwankanaziga gwabinjwa, agugongôlekwo ecûla bwinjà bwinjà, agwîre agubinja, akûlemwo orhulugu akaz'ikolêsa. ¹² Obuvungunyukiza bwa gulya mukolo, abuguke nshâli bakaz'imuyenderamwo ebi alya, kukolaga kulwîsa ishali. ¹³ N'ehindi hihimbi hyasigalaga^d, hiryâ hirhali hinjâ, higolôlosire hinali hya mahaji-mahaji. ahiyanke ahibinje n'obushiru bw'omuntu wafuluka, ahirhendêze n'obulenga bw'omuntu wahumûka, ahikûlemwo obusû bw'omuntu, ¹⁴ nîsi erhi arhenzemwo ehisimba hya bushabusha, ahisinde olukuyu, ahihembe omugôla, ahîre n'obulembo ngasi hali ecibande. ¹⁵ Abul'ijâ aho, obushanja bwâge abuyûbakire enyumpa ebukwânîne, abugwâse omu lukûta anabusegezemwo n'omusumari. ¹⁶ Kuderha mpu obushanja bwâge bwankanarhibuka, amanyire bwinjâ oku burhankacirhabâla bwône, eri nsanamu erhankacîrhabâla. ¹⁷ Kurhahangê arhanayisengera mpu eyimangire ebyâge, amahya g'aha mwâge n'abâna bâge; arhali na nshonyi za kushambâza omurhi mûmu; amagala agalolere oku buzamba, ¹⁸ akalamo akalongeze oku lufû, oburhabâle abuhûne engonyi, akola abalama agend'ishenga ehirhahinya kugulu mpu hyalambagira! ¹⁹ Akajâ burhunzi, mpu lyo ayunguka anabêrwe omu mirimo y'okuboko kwâge, agend'isengera ehyo hirhagwêrhi nsimiko omu maboko!

14

¹ N'owundi, akola ajâ omu nyanja mpu ayikire, akakengêra obudârhi bw'omulaba, arhang'igwîra agashâniza omurhi gwakenyuka duba kulusha omurhi gw'obwârho bumudwîrhe. ² Obwo bwârho, magene ga bunguke gabukengêraga, oburhimanya bw'omulenga bwabuyunjuza^e; ³ cikwône okubona-mbêre^f kwâwe, Larha, ye mwêrekeza obuheka, we watwâga enjira ciru n'omu nyanja, wageza n'omukâba gurhalimwo cômâ omu karî k'amîshi; ⁴ wayêrekana ntyo oku ntâbyo orhankacingakwo omuntu, na ntyo, ciru n'omuntu orhakômiri anahash'igera omu nyanja. ⁵ Orhalonzizi emikolo y'oburhimanya bwâwe esigale bugumba, co ciruma abantu baziga bajâ oku murhi mwangu, bayikire enyanja n'obwârho bwangu-bwangu, banabul'ihika aha bajaga. ⁶ Ciru n'emurhondêro, bulya bazigulula ba-ciri-misî mpu bacîbona, obulangâlire bw'igulu bwayakira omu bwârho^g bwangu, bulya wêne wali mwêrekeza wabô, basigira igulu emburho y'iburha lihyâhya. ⁷ Nêci gulimwo omugisho, omurhi gukolera obushinganyanya^h. ⁸ Cikwône eri mpehêrere enshushano erhenga omu nfune z'abantu, ye, n'omubinji wayo, ye, bulya anayibinjire, nayo, bulya bâyidesire mpu nyamuzinda n'obwo eri ya kubola. ⁹ Nêci, Nyamuzinda

^c**13.10** Izûba n'omwêzi, era nkuba ebanda.... ebyo byoshi oku binali, bibâ bidârhi, bibâ nka hizîne; cikwône ensanamu baharâmya, kwo ziyôrha nka birunda, ebâ mifiriri.

^d**13.13** Oyumve oku abalume bashekera abâbo! Omurhi mwinjâ..... bagukulemwo orhulugu bakaz'ikolêsa; ehihimbi hyasigalaga, hiryâ hya amahajimahaji, hirhankarhengamwo bwârho, hirhankageramwo kabehe, bahibinje n'obushiru bw'omuntu wafuluka -olya ôrhamire- olya wali ôhêsire omulegerege gwâge handi.. Obushanja bwâge abuyûbakire, bulyâla burhankahash'icîyûbakira? Abul'ibushenga mpu bumuyûbakire! Ye nyamuzinda abapagani bâharâmya oyo!

^e**14.2** Oburhimanya bunayîgîrize obulenga (Bush 8, 6).

^f**14.3** Endagâno ntanzi eyôrha eyîgîriza «Okubona-mbêre kwa Nyamubâho, n'okushîbirira ayôrha ashîbirira ebiremwa byâge (rhulole muli Lul 145, 8.9.15.16; 147, 9).

^g**14.6** Bulya bwârho bwa Nûhu obwo.

^h**14.7** Balya bîgîriza ba mîra, rhuderha "B'îshe wa Ekleziya« hanji bâbwîne omusalaba gwa Kristu mw'ogo murhi.

oku ashomba enkola-maligo, kwo ashomba n'ebirhenga omu maligo. ¹⁰ Omukolo n'omukozi, kuguma b'ahanwa. ¹¹ Kwo kuderha oku hayîsh'ibà n'obuhashe bw'enshushano z'amasha-nja, kulya kubà, omu karhî k'ebiremwa bya Nyamuzinda, ezo nshushano kabîre kafinjo, zabire nsârhazo oku maroho g'abantu na mirhego ya kugwâsa ebingolongolo.

Kurhi bârhangiraga okugashâniza enshushano?

¹² Omurhondêro gw'obukuze bw'enshushano, gwo na murhondêro gw'obûmaguza; okuzilêrha eka kwasherêza n'obwôrhere bw'abantu'. ¹³ Bulyâla ezo nshushano zirhahali burhanzi, zirhanayôrhe zihabà. ¹⁴ Kulimbirira busha kwa bantu kwazidwîrhe eno igulu; lâba n'oku olw'okuhwa kwazo mîra lwatûbagwa. ¹⁵ Muzîre muguma, erhi ali omu mishîbo n'omungo gw'omwâna omufîrîre murhò, abinjisa enshusho y'omwâna-nyakufà; agwîra ayigashâniza nka nyamuzinda, olyâla acizind'ibona muntu-ôfire anahà abambali amarhegeko g'okugashâniza. ¹⁶ Okubundi, erhi ensiku zigera, yashuba nkômedu nzibu, yashimbûlirwa nka lushika. ¹⁷ Abarhwâli nabo barhegeka mpu ensanamu zibinjwe abantu bakaz'izigashâniza. Abarhashag'ikuzibwa bône erhi kubà kulî kurhuma, obusû buli kulî babuhira hôfi omu kubinja enshusho yaboneka y'omwâmi bakenzire; ntyo, obwo bushiru bwarhuma bakaz'iharâmya omwâmi oli kulî nka kulya ankabîre hôfi. ¹⁸ ciru, obushiru bw'omubinji bwarhuma abarhal'ibamuyishi nabo bahash'ikengêsa omukulu. ¹⁹ Omu kulonza okurhona emunda mwâmi ali, omubinji akolêsa obulenga bwâge bwoshi oku kujira enshusho nyingà kulusha obusû bwonênè. ²⁰ Olubaga nalwo, erhi lucirhonya obwinjà bwa bulya bushanja, lwarhangira lwagashâniza oyu mîra bakazâg'ikenga nka muntu. ²¹ Lâba oku gwashuba murhego barhezire abantu: okuyôboha ecitumule n'obukali bw'abaluzi, kwarhuma bahogeka emirhi n'amabuye izîno lirhashangîrwa.

Amabî galerhwa n'okugashâniza enshushano.

²² Bahabuka omu kumanya Nyamubâho barhanarhimukagwaⁱ; oku obuhwinja bubabezize omu ntambala erhali nyi, babul'iyirika amaligo mangana aho izîno ly'omurhûla. ²³ Barhal'ibâga abâna mpu nterekêro, barhal'irherekêra enterekêro z'obwifulikwe. barhal'iyîza omu isirhe ly'endalwè n'orhudali. ²⁴ Kwo kuhaba obucêse omu buzîne erhi omu buhya, ci omuntu ayîrhire owâbo omujina, erhi amujire burhè omu kumusheregeza obuyumpa. ²⁵ Enshandalè yacîbêra: okubulaga omukò n'okuyîrha abantu, okuzimbana n'okurhebana, okuyîgîrizanya obubî n'okulenganya abandi; okutula entambala n'okulahirirana ebîrà; okubonesa abakengwa nshonyi n'okuyibagira ehinja omuntu ajirirwe, okusherêza emirhima y'abandi n'okutungôlana, okuhira ishârha omu by'obuhya, obugonyi na ngasi bûmaguza. ²⁷ Bulyâla okugashâniza enshusho za bushabusha, lyo igwârhiro, gwo murhondêro na bushwinjiro bwa ngasi bubî. ²⁸ Barhâsiraha amango badwîrhe bâcîsîmîsa, balagule abantu eby'obunywesi, nîsi erhi babè n'obwôrhere bw'obulenzî, erhi bacîgashe ebîrà. ²⁹ Kulya kubà mifiriri ya nsanamu bacîkubagira, barhanamanyiri oku hali oku bankababala bamacîgasha ebîrà. ³⁰ Cikwône barhabule kuhanirwa aga mabî gombi: okugashâniza enshushano kwarhuma bakubya enkengêro ziyêrekîre Nyakasane obulyâlya bwâbo bwarhuma bakaz'icîgasha ebîrà, banagayaguza oburhimanya. ³¹ Obuhane abagoma bakwânîne bwo burhibukira oku bulenzi bw'enkola-maligo, ci arhali obuhashe bw'akantu bâcîgashaga.

15

Israheli arhagashâniza nshushano

¹ Wêhe Nyamuzinda Wîrhu, ôbà mwinjà, orhabêsha orhanakunira duba, byoshi lukogo

ⁱ14.12 Okuhabuka omu nkengêro, kwarhuma ahantu bâhabuka n'omu bwôrhere.

^j14.22 Vulgata, abalenga b'e Bukafu bayankirekwo oku kuhindula aha.

obirhegekamwo. ² Ciru rhwankajira ebyâha erhi rhunali bâwe, bulya rhurhabiri obuhashe bwâwe; cikwône rhurhâbijirè bulya rhuli bâwe. ³ Bulyâla okukumanya bwo bushinganyanya bwimâna, okumanya obuhashe bwâwe lyo igwârhiro ly'okurhafà ⁴ Nanga Yâgirwa, okusinga abantu basingaga obulenga bubî, kurharhuhabulaga, n'omukolo gwa bushabusha gw'ababinji gurharhurhebaga, rhurharhebagwa ciru n'ensanamu z'amarangi-marangi garhanalingânini. ⁵ Omuhwinja yêhe akaz'ilolakwo anayumve amîru, anayumve amâcîfinja enshusho y'ensanamu zirhalimwo mûka. ⁶ Nkunda-maligo abacîkubagira ebiri ntyo, ababikola, abacîfinja byo n'ababiharâmya.

Nt'isirhe lilushire ery'okubumba n'okuharâmya enshushano

⁷ Lâba oku omubumbi amâhinaga ibumba lyâge; amâbumbamwo ebirugu rhunakolêsa. Eryôla ibumba lyonênè, lyo lyarhenziremwo ebikamirwa n'ebikabulirwa. Muli ebyo birugu, cihî cakolêsisibwa kulebe erhi kulebe, omubumbi yêne wâlutwa^k. ⁸ Na kandi, -cikwône kucirhamiza busha-, ebyo byondo byônene abumbamwo irumbi mpu nyamuzinda, byo yêne acizind'irhengamwo lishinjo, byo anashubiramwo, -ye muntu wabirhengagamwo-, hano bakola bamusambîsa oku buzîne bwâge. ⁹ Ali aho, arhashibiriri olufû lwâge, arhanamanyiri oku ensiku zâge ziri nyofi; cikwône yêhe oku batuzi b'amasholo n'amarhale acîgerera, ayige abatuza b'ecûma, alongeze n'irenge omu kubumba ebirhali byo. ¹⁰ Omurhima gwâge luvû, n'ebi ahirakwo omurhima byo bidaka kulusha ebidaka, n'obuzîne bwâge bwo bugalugalu oku ibumba. ¹¹ Kulya kubâ arhishi omubumbi wamubumbaga olya wamuhiragamwo omurhima gukola emikolo, anamubûhiramwo omûka gw'obuzîne. ¹² Kàli ciru obuzîne bwîrhu kwo abulola nka mashârha ga bâna, n'okubâho kwîrhu kwo akulola nka cambu bashimbamwo obunguke; gwârhi yêne, mpu «ntaho omuntu arhayungukira, ciru n'omu bubî». ¹³ Kulusha abandi, oyôla arhabiri oku câha abâ ajizire, ye muntu oyanka idaho abumbamwo ebirugu bibereka, abulikûlamwo n'ensanamu za banyamuzinda!

isirhe ly'Ab'e Mîsiri bagashâniza orhusimba

¹⁴ Abasirhe bali banji, cikwône abâli basirhe kulusha, n'abâli bazamba kulusha omurhima gw'ecirhaba, banali abashombanyi b'olubaga lwâwe, balya balulibuzagya^l. ¹⁵ Bôhe mpu banyamuzinda b'amashanja boshi banali banyamuzinda, n'obwo barhankahash'icîbonera n'agâbo masû, nîsi erhi bakolêse amazulu gâbo mpu bayîsemwo omûka, erhi marhwiri gâbo mpu bayumvemo, erhi eminwe y'enfune zâbo mpu bagwarhemwo hirebe, nîsi erhi amagulu gâbo mpu balambagiremwo. ¹⁶ Bulyâla muntu wabajiraga, muntu oyîsa omûka muhôzanyo wababumbaga. Cikwône ntà muntu wankahash'ibumba enshushano emushushire. ¹⁷ Nyakuhola-wahole, enkola-maligo zâge mpu nfune, zirhakola ogurhali mifiriri. Yêne ye mukulu hali ebyôla agashâniza, bulya yêhe abwîne cahiramwo omûka, ci byôhe ntà mango! ¹⁸ Banagashânize ciru na rhunyakobwa rhw'ensimba bulya rhwo rhulushire ebindi bingolongolo. ¹⁹ Orho rhusimba rhurhalimwo bwinjâ buci bwankarhuma rhwayâgalana kula omuntu ankayâgalwa n'ecintu: rhwôhe kurhala rhwarhazire oku irenge n'omugisho gwa Nyamuzinda.

16

Ab'e Mîsiri na Bene Israheli: baguma ebikere n'abandi enkwâle

^k**15.7** Ebinwa bishokwîre, byâli bya kushekera ebibinjwa n'abantu bigashânizibwe mpu banyamuzinda. Ebinwa bikulikire aha, bishekîre ababinja n'abatula ebya bene ebyo. Burhanzi: irumbi mpu bushanja; kabirhi: irumbi mpu balenga.

15.14 15, 14: Kukola kushubira omu myanzi y'olubaga lwa Nyamuzinda n'Ab'e Mîsiri amango g'olubungo. Omwandisi anali arhanzir'iyireka, ayanka akanwa k'embalâlîzi kayêrekîre banyamuzinda b'obwîhambi (13, 1-15, 13).

¹ Kwo kwarhumire bahâbwa obuhane bubakwânîne, bahanwa n'ebya-bene-ebyo; balibuzibwa n'omwandu gw'orhusimba. ² Oku wahâna abandi, olubaga lwâwe lwohe walukolera ebinja; amango lwâli lulwâzire amîru, walurheganyiza ebiryo binjinjâ mpu lulye: ziryâ nkwâle. ³ Ab'e Mîsiri nabo bali bagwêrhe n'iralâ ly'okulya, cikwône erhi babona enshusho y'okushologosa y'orhusimba^m bali babarhumire, iralâ bâli ly'okulya lyahirigirha; olubaga lwâwe lwohe, lwâli lurhanzir'ibâ lwashalika hisungunu lw'abul'irhola ebiryo binjinjâ. ⁴ Kwâli kukwânîne abarhanzi, banyakulibuza olubaga lwâwe, bajekwo ishali ly'akîrumè, bambali bâwe nabo, kwâli kukwânîne bayêrekwe ciru kwône oku abashombanyi bâbo bâlibuka.

Abantu banahanwe barhânananwe kuguma

⁵ Galya mango ebiryanyi bidârhi bibarhûlakwo omujina, bulya bakaz'ifâ n'amanjokâ-njokâ, oburhè wali obîre burhâli bwa nsiku n'amango. ⁶ Kwâli kukalihira wabakalihiraga, wanabâ nka wabakangaza hisanzi hisungunu, bulya bâli bagwêrhe ecêrekane c'obucire c'okukengêza ebinwa by'irhegeko lyâwe. ⁷ Na ngasi wayêrekîre eco cêrekane, arhafumiraga okubâ acilozirekwo, ci wêne we wanamufumize, Muciza w'abantu. ⁸ Wayêreka abashombanyi bîrhu ntyo oku wêne we Mulîkûza ôlikûza abantu oku ngasi mabî. ⁹ Abashombanyi bâkaz'ilumwa n'enzi n'enzi bânakaz'ifâ, harhanabonekaga obufumu bwankabaciza, bulya banali bakwânîne okuhanwa n'ebya bene ebyo. ¹⁰ Bagala bâwe bôhe ciru n'amanjokâ-njoka garhabahashaga, bulyâla olukogo lwâwe lwali luyishir'ibarahabâla lwanabaciza. ¹¹ Ago mîno g'enjoka kukengêza gâkazâg'ibakengêza ebinwa byâwe, -byâli bibande bya kufuma dubaⁿ-, kuderha mpu bankanayibagira bwenêne obone barhacihisiri oku burhabâle bwâwe. ¹² Arhanali badundu nîsi erhi mashahi gâbafumize, ci luderho lwâwe, Yâgirwa, lwo lufumya ngasi kantu. ¹³ Nêci, wêne we rhegeka olufû n'akalamo, we yandalaliza omuntu ekuzimu onashub'imuyinamula. ¹⁴ Omu bubî bwâge, omuntu ânayîrha owundi, ci arhankagalula omûka gwamagenda, nîsi erhi alîkûze oyu okuzimu kwamâhisa omu nfune.

Mîsiri na Israheli: okuhanwa baguma kwabâ kulîkûza abandi

¹⁵ Kurhankahashikana omuntu afume okuhoko kwâwe. ¹⁶ Ba-nyankola-maligo^o erhi bali mpu barhakuyishi, lêro wabahana n'obuhashe bw'okuboko kwâwe; enkuba erhasâg'iboneka bundi, enkuba y'olubula, erya ya dubu-dubu, yacîhonda kulibo, n'enkuba-ebanda yabayôca yasirîza. ¹⁷ Ecikasômezagya kulusha, omu karhî k'amîshi, n'obwo go gazimya ebindi byoshi, omuliro gwakolêra bwinjâ bwinjâ^p, bulyâla igulu linakaz'ilwîra abashinganyanya. ¹⁸ Hali amango engulumira yakazâg'ibâ nka yâhorha mpu yankanayôca ebiryanyi bâli barhumire enkola-maligo; kwâli kuderha mpu babone banayumve oku buhane bwa Nyamuzinda bubashimbire. ¹⁹ Haligi n'amango engulumira yakazâg'iyâka bwenêne omu karhî k'amîshi, kuderha mpu esirîze emyâka y'omu ishwa ly'enkola-maligo. ²⁰ Olubaga lwâwe lwôhe waluyikuza n'ebiryo bya bamalahika, buzira kurhama. walurhumira ebiryo birheganye kurhenga enyanya, biryo byankashagalusa ngasi muntu, na ntâye birhankasîmîsa^q. ²¹ N'ehyo biryo wakazâg'ihâna, byakaz'iyêrekana obwinjâ bwâwe oku bâna bâwe; byakaz'isîmisa ngasi obirîre byanakaz'ihinduka kulya owabirya alonzize. ²² Olubula n'olumè byakaz'irinda omuliro buzira kujonga, kuderha mpu abantu bamanye oku

^m**16.3** Biryâ bikere by'omu citabu c'Olubungo (7, 27-29; 8, 2).

ⁿ**16.11** Rhulole muli Vulgata. 16, 13: Obuhashe bwa Nyamuzinda burhagwêrhi lubibi. Amango amalonza ntâco arhakalikûzakwo omuntu, anamulikûza oku lufû (rhulole muli Iz 38, 10-17; Lul 9, 14; 107,18-19); agwêrhe ciru n'okurhenza omuntu omu balindamboho (rhulole muli 1 Bâm 17, 17-23; 2 Bâm 4, 33-35; 13, 21).

^o**16.16** Lub 9, 23-24.

^p**16.17** Lub 9, 24-25. Hali amango enkuba ebanda, engulumira ezûke halya yabandaga.

^q**16.20** Mâna ago (rhulole muli Lub 16. 31: Lul 78, 25).

omuliro gwakaz'iyâka buzira kuhorha omu lubula n'omu nkuba, mpu gusingônole emyâka y'abashombanyi, ²³ banamanye oku gwakazâg'iyibagira obwôrhere bwâgwo lyo guruhag'isherêza ebiryo bya abashinganyanya. ²⁴ Byâbâga ntyo bulya ebiremwa bibâ bikushizire we mulemi wabyo; kal'ibala bikola nka birhumirwe mpu bihane endyâlya, kurhûza birhuza nka birhumirwe oku makwânane g'abakulangâlira. ²⁵ Ntyôla, ebiremwa byakaz'icijira barhumisi b'obuhanyi bwâwe bulîsa ngasi kantu, kwo kwarhumire bikaz'ihinduka nk'oku ôbilagîrêkwo alonzize; ²⁶ ntyo, Yâgirwa Nyakasane, abâna bazigirwa bamanya oku arhali emilala y'emburho y'omu ishwa yo eyikuza omuntu, ci akanwa kâwe ko kabika abakuyêmêra. ²⁷ Bulyâla ebi omuliro guruhashag'isherêza, byakaz'ijonga biyumva idûrhu ly'omwonzi munyi gw'izûba, ²⁸ kuderha mpu oyîgirize boshi oku kukwânine bashokolere izûba bakola bavuga omunkwa, banakaz'ishenga embere izûba libashe. ²⁹ Bulyâla obulangâlire bw'omugambanyi kwo bujonga nka lubula lwa mpondo. Kwo budwa nka mîshi masigala.

17

Mîsiri na Israheli: baguma omu mwizimya, abandi omu bumoleke

¹ Neci Yagirwa, emihigo yâwe erhaba nshâhu, erhanayumvikana; emirhima y'ebingolongolo yohe mpu yamabona enjira, n'obwo kuhabuka. ² Banyankola-maligo, oku bali mpu lero bamajaga bahinaga olubaga lutagatîfu, babugâna bakola bali omu mugozi gw'omwizimya^r, omu migozi y'obudufu burhatwîkanuka, babugâna bali bashwêkere omu mwabâbwè, banakola bakage barhaciri omu kubona-mbere kw'ensiku n'amango-. ³ Oku bamanyire mpu bayôrha bwifulikwe bo n'ebyâha byâbo by'obufundafunda, enyuma z'ecisîka cîru-cîru c'okubâ bâyibagirwe, bâbona kukola kushandâzibwa bashandâzibwa, bânagwârhwâ n'ebihamba binene, bânakangwa n'eri nka myomoka. ⁴ Bulyala n'enyumpa bâli mpu bacîfulisiremwo erhabacingaga oku bwôba, n'olubi lw'okuyôbohya lwâkazag'iyumvikana eburhambi bwâbo. n'abali nka bazimu bagwêrhe obusû bwîrubwîru bâkaz'ibaboneke-ra. ⁵ Na nta muliro gwabwîne obuhashe bw'okubamolekera, ciru n'obumoleke bw'enyenyêzi burhahashag'imolekera obwo budufu bw'ecôba. ⁶ Cikwône, eciriro cinene câkazag'icîyâsa ciciyerekane cinabasigire ecôba, n'erhi ebyo byabâga byamagera, omu bwôba bwâbo, bakaz'iderha mpu nta côba cicilushire eco bayumvîrhe. ⁷ Mpu bakolêsa amafumu, nago gayabirwa, mpu bayengeha lero bayengehulwa, enshonyi zahabumha, ⁸ bulyala ahakazâg'icikunga mpu bânakangûla omuntu olimwo ecikango, bone zaba nkumba erhi kukanguka kurhuma. ⁹ Ciru bankabire barhakangusiri n'akantu k'ecôbâ, ebiryanyi byagera, n'olushungûrho lw'ensimba ziyandala binabakange: bakaz'ifâ bâgeramwo omusisi erhi bwôba burhuma, balahire ciru okugalamula amasû mpu babone ecirêre n'obwo ntako omuntu abule bwacibona. ¹⁰ Baherêrekera bâkaz'igeramwo omusisi n'obwôba, balahira ciru okulola kuli ebyo, ciru na ntakwo bankacîfumizemwo. ¹⁰ Omanyê oku obubî ye mwôba murhanzi, bwone bunacîyâgiriza; erhi bulisa omuntu n'amagala, anamanye mpu ye kola mubî kulusha abandi.

^r17.2 Buhane bwa kali mwenda: omwizimya (olole muli Lub 10, 21-23).

^s17.9 Omu *Ebibliya Ntagatîfu* ya Verbum Bible, Kinshasa, 1992, ogu mulongo gwa 9, guruhenziremwo ibirhi: 9 na 10, LXX yehe guli mulongo muguma, Bible de Jérusalem kwo na kuguma. Ntyo eci cigabi Obushinganyanya 17, ahali ha milongo 20 caligwêrhe milongo 21. Okushimba LXX na BJ, rhushubire oku milongo 20, bulya 9 na 10 gukola mulongo gwa 9 gwone yombi ejiremwo « 9 Ciru bankabire barhakangusiri n'akantu k'ecôbâ, ebiryanyi byagera, n'olushungûrho lw'ensimba ziyandala binabakange: bakaz'ifâ bugeramwo omusisi erhi bwôba burhuma, balahire ciru okugalamula amasû mpu babone ecirêre n'obwo ntako omuntu abule bwacibona. 10 Baherêrekera. bakaz'igeramwo omusisi n'obwôba, balahira ciru okulola kuli ebyo, Ciru na ntakwo bankacîfumizemwo.

¹¹ Obwôba cirhali cindi aha nyuma ly'okuleka oburhabâle bw'entimanyo. ¹² Bulyala amango omuntu omu murhima gwâge, arhacilinda burhahâle buci, go mango acikebwa mpu ecirhumire c'amalibuko gâge cirhali cinyi, n'obwo arhacimanyiri. ¹³ Ega obwôla, mw'obwo budufu abalume bâhulabulaga, budufu ndundulya y'omurhindi Nnakuzimu^t, oku boshi iro liguma bâli, ¹⁴ bakarhangâla, barhal'ibona bashimbirwe n'emyômoka, barhal'iyumva omurhima guli budûrhuka erhi bwôba bwâli bubarhibukîre burhuma. ¹⁵ Na ntyo ngasi owali okulumbire, ciru ankabire ye ndi, anabe nka kulya bamuhiramwo emmambo banamwigalire omu mpamikwa nzira-kahamikizo. ¹⁶ Omuntu, abè murhunzi erhi abè lungere, ciru ankabire omuntu buhumba akola, erhi ankabire amagwârhwâ, amango amanashangwa n'omwizimya, arhacigwêrhi kundi-kundi ankajira. bulyala ogwo mugozi gw'omwizimya boshi gwâli gushwesire. ¹⁷ Empûsi yâhûsa, olwimbo lw'ebinyunyi byalyogôlera omu mashaka, olubi lw'amabuye gâhonongoka, ¹⁸ emirindi y'ebiryanyi byâgundumuka, okuyâma kw'eby'erubala bikali, omulenge gw'izu entôndo zikalwire, ebyo byoshi byakaz'irhuma bâgurumanwa n'obwôba. ¹⁹ Ago mango obwo erhi igulu lyoshi limolekirwe n'omûshi gw'akalengerere, na ngasi muguma erhi ali omu mirimo yâge buzira kurhangwa. ²⁰ Cikwône bôhe bonebone, endundulya y'omwizimya yacibululira kulibo, ci erhi na bone bacizidohire, kulusha omwizimya.

18

¹ Oku batagatîfu bâwe bôhe, bwâli bumoleke bunji bwenêne. Ab'e Mîsiri, omu kuyumva ecihôgêro c'izû lyâbo buzira kubabona, bâkaz'ibaderha bany'iragi bulya bôhe bârhali bababire. ² Babavuga omunkwa gw'okubâ barhali bacîhôiîre amabî bâjirirwe, banabahûna obwonjo oku bijiro byâbo by'obushombanyi. ³ Oku Ab'e Mîsiri bali omu mwizimya, abatagatîfu bâwe bôhe wabahâ omunâra gwabamolekera, gubalangûle enjira y'ihanga gunababêre izûba lirhakoma ndi omu lubungo lwâbo lw'irenge. ⁴ Abo bandi bali bakwânîne banyagwe akamole bashwêkerwe n'omu mwizimya; abantu bâgwârhwâ abâna bâwe mpira wâni, n'obwo bâli barhumirwe mpu bahereze igulu akamole karhazima k'irhegeko lyâwe!

Mîsiri na Israheli - Okurhumwa kwa Kaheza

⁵ Bali bahizire okuyîrhira abatagatîfu abâna hoshi, cikwône, muguma alobôka omu bâna bâli bakabulirwe boshi, erhi okola wabahana, wabanyaga omwandu gw'abâna bâli hagwcerhe, boshi bahwera omu muhûsi gw'amîshi. ⁶ Obwo budufu, balarha bâli erhi babubwîzirwe, na ntyôla, okumanya endahiro bali bayêmîre kwabaha omurhima n'obusîme. ⁷ Olubaga lwâwe lwakaz'ilinga okucira kw'abashinganyanya n'okuhera kw'abashombanyi, ⁸ bulya nêci abashombanyi bîrhu wali ôbahanyire, nîrhu rhwêne warhuhâ irenge erhi orhuhamagala emunda oli. ⁹ Obwôla abâna b'abashinganyanya barherekêrera omu mwa bâbwê, boshi haguma balahira ibango, mpu bashinganyanya bakabâ barhagwasinyi oku binjâ n'oku ntambala; agôla mango obwo, bagwîra bâyimba enyimbo za bîshe. ¹⁰ Olubî lw'ecihôgêro c'abashombanyi bâbo byayumvikana, haguma n'endûlû y'abadwîrhe balakira abâna bâbo. ¹¹ Obuhane bwagwârha omushizi bwanajakwo nnawâbo, oku omugunda ababire kwo mwâmi naye anababala. ¹² Boshi haguma obwo, na lufû luguma, boshi bafirwa nk'aha bwaceraga. Abazîne banyihira okubisha abafîre erhi entwâli z'obûko bwâbo zamahungumukira oku liguma. ¹³ Ntyo, abâ amafumu gâbo gâbuzagya buyêmêra, erhi babona bâfirwa n'enfula, bajâ bayêmêra oku olu lubaga ali mwene Nyamuzinda. ¹⁴ Oku byoshi biri bibohe omu kahwenyenye, n'oku obudufu bwahika omu karhî k'enjira yâbo, ¹⁵ kurhenga emalunga, Oluderho lwâwe^u lugala-byoshi, lwacirhunika kurhenga oku ntebe

^t**17.13** Budufu burhenzire ornu kuzimu. Yo rhuderha «ndundulya ya Nnakuzimu».

^u**18.15** Oluderho lwa Nyamuzinda ludesirwe aha nka muganda warhabâla (rhulole muli Hoz 6, 5; Iz 55,11; Yer 23, 29; Hbr 2, 2; Maf 19, 15).

y'obwâmi, lwayandagala nka mulwî wa ntwâli, omu karhî k'ecihugo c'okuhezibwa. Lwayisha lufumbasire engôrho nyoji, gwo muhigo gwâwe gurhashuba-nyuma.¹⁶ Lwayimanga, lwabumba igulu lyoshi lufû, lwahuma oku nkuba lunayimanzire oku idaho.¹⁷ Ho n'aho, ensanamu z'ebilôrho bibî zabagezamwo omusisi, ebihamba byâbagwârha barhamanyiri n'oku biyishire.¹⁸ Oku zabahizire oku idaho eyi n'eyi, banali nk'abafire, boshi bakaz'imanyîsa igwârhiro ly'olufû lwâbo;¹⁹ ebilôrho byâbagezagyamwo omusisi, byâli biyôsire bibahânîrîze, kuderha mpu bankanahungumuka barhanamanyiri bici bafirekwo.

Bene Israheli babona omungo n'olukogo lwa Nyamubâho

²⁰ Cikwône, obwo buhane bw'olufû bwagwâsire ciru n'abashinganyanya banji bwabagwârhirira omu irungu. Oku iragi lyâbo, omungo gwa Nyamuzinda gurhashingaga kasanzi.²¹ Mulume muguma ntagengwa abalwîrakwo: ahuma amatumu g'omukolo gwâge, omusengero n'obubâni bw'okuhûna obwonjo, arhungâna omutula gwa Nyamuzinda, ahima olya kaheza, àyêrekana ntyo oku anali mwambali wâwe.²² Akuba akabisha obwo, cikwône arhali oku buzibu bw'omubiri gwâge; nîsi erhi oku buhashe bw'amatumu gâge; buhashe bwa luderho àyazizemwo nyakuhana abantu, àkengêza endagâno n'endahiro balahiriraga bîshe.²³ Oku emirhumha ekola elunzirwe oku nsinga, aj'eluhya, ayonôla omungo anagusîka mpu gwankanayêrekera omu njira y'abazîne.²⁴ Bulyâla ecishûli câge calikwo igulu lyoshi, amazîno g'irenge lya bîshe erhi gali mahumbe muli milongo ini y'amabuye g'ecitwîro cidârhi, n'ecimanè câli oku irhwe lyâge erhi ciyandisirwekwo obwâmi bwâwe.²⁵ Omu kubona ebyo, Kaheza arhînya ashubira nyuma; wali obîre nka wayêrekana omungo gwâwe kwône lwanahwa.

19

Ab'e Mîsiri bayishakwo Bene Israheli luminomino

¹ Enkola-maligo zôhe bazirhûlakwo dubu-dubu w'omutula, bulya Nyamuzinda ali ayôsire amanyire bici bâli balalîre okukola; ² ali ayôsire amanyire oku hano babâ bamayêmêra olubaga lwâge lugende, na hano babâ bamaluminika mpu lugendage, bayish'ihindula omulâli banaluyishekwo luminomino. ³ Kwo byânayishir'ibâ: oku baciri omu mishîbo, banacidwîrhe bâlakira aha nshinda z'abâna bâbo, bajamwo erindi isirhe mpu bwenge, bakanyakwo balya bayimbîriraga mpu bagende, babalibirhakwo nka kulya balibirha oku muntu wayâka. ⁴ Buhanya bwabalimwo, erhi banabukwânîne, bwo bwabakolesagya ebiri ntyo, bwanabayibagiza ebi bâbwîne, bwarhuma bâyûshûla oku malibuko gâbo, agandi mababale barhâli bacibona, ⁵ bayish'ifâ okurhafûbwa, oku olubaga lwâwe lwayisha lwabona ebirhangâzo omu njira. ⁶ Bulyâla erhi ôkola wacinga abâna bâwe oku ngasi bubî, ebiremwa byoshi wabirhegeka byâyumva, byâshubira omu bwôrhere bwâbyo. ⁷ Bâlangira ecitû câbululira ehibohôlolo oku icumbi, n'agâlî mîshi gafununukamwo idaho lizibu; enyanja ndukula yashuba njira nkana, emilaba y'enyanya yahinduka cizenga. ⁸ n'olubaga lwâwe lwoshi lwayikira, erhi lulanzirwe n'okuboko kwâwe lunadwîrhe lwarhangâla n'ebisômerîne. ⁹ Omu lwâbuko bâli nka nfarasi; bâkaz'icanacana nka bâna-buzi erhi bakola bacikwîtakira, we Nyakasane, Muciza wâbo.

Ebiremwa omu bwôrhere bwabyo

¹⁰ Erhi banacidwîrhe bakengêra ehyabaga omu lubungo lwâbo obwôla, oku emingwenyenye yarhengaga omu idaho ahâlî h'okurhenga omu biremwa bizîne, oku olwîshi lwarhengagamwo omwandu gw'emidoke ahâlî h'okurhengamwo enfî. ¹¹ Buzinda bwa nyuma, erhi bâgwârhwâ n'amîru bânalakira ehya amîru, babona omuhindûlo omu kuburhwa kw'ebinyunyî; ¹² nêci, omu kulonza mpu barhîmûkwe, enkwâlê^v zanyonyoka omu nyanja!

^v**19.12** Ezo nkwlê yo zarhengaga ebwa nyanja (rhulole muli Mib 11, 31). Ahâla omwandisi

Mísiri abîha kulusha Sodoma

¹³ Cikwône, abanya-byâha bôhe, obuhane bwabahonera, bulya buhane bwâli bushokolirwe n'emilazô, nka mushonza-ntambala; kwanali kushingânîne bababale erhi maligo^w gêbo garhuma, kulya kubà bali babikire ecigolo omujina mubî bwenêne. ¹⁴ Abandi barhayankiriraga ebigolo erhi biyisha; bôhe kwabà kugwârha bagwârha mpira ebigolo byâli bijizire ebinja. ¹⁵ Kurhalusa aho,- n'okwo bakudôsibwa-, abarhanzi bâli bayirukire bàyêrekana obushomhanyi emunda ebigolo biri. ¹⁶ Ab'e Mísiri bôhe bazimâna olubaga lwâwe bwinjà bwinjà, erhi babà bamabayêmêrera okuyûbaka n'okulya ebyâbo bwinjà, bàbarhindibuza n'emikolo ya ngasi lusiku. ¹⁷ Bahûrhiraga aha lumvi lw'omushinganyanya, omwizimya^x gwabagorha, ngasi muguma ajà alonza enjira y'okuhika aha lumvi !wâge.

Obwôrhere buhyâhya bw'ebiremwa

¹⁸ Ntyôla, ebiremwa byakaz'ihinganula obwôrhere, nka kulya omuzihi aheba omuhindûlo omu mulya gwâge, n'obwo acisêzize izù ly'olwimbo; okwôla kubonekîne omu kusingiriza bwinjà ebyabîre. ¹⁹ Ebiremwa by'oku idaho byahinduka bikola by'erwîshi, n'ebiyôga byaboneka oku idaho^y. ²⁰ Omuliro gwabonera emisî omu mîshi, n'amîshi gayibagira obwôrhere bwâgo bw'okuzimya omuliro. ²¹ Olundi lunda, engulumira yaleka erhahumaga oku nyama y'ensimba zâkâg'ibà ziri nsungunungunu zinabul'iyikira omuliro; ebiryo bya Nyamuzinda nabyo birhajongaga n'obwo byâli bishushire olubula lwo lujonga duba.

Okushwinja

²² Nêci Yâgirwa, olubaga lwâwe wali olukuzize muli ebyo wanaluhà irenge; orhalugayaga ci wakaz'ibà oluyimangîre ngasi mango na ngasi hantu!

aziyêrekîne nka kulya omu nyanja zayômokaga.

^w**19.13** Abantu b'e Sodomo, Lolà muli Murh 19.

^x**19.17** Bulya buhane bw'omwizimya ab'e Mísiri bàhâbagwa. Omushinganyanya: Loti oyo. Rhulole muli 10, 6; Murh 19; 2 Pet 2, 6-8.

^y**19.19** Bene Israheli n'ebintu byâbo, bàgera omu nyanja nka kulya bakagera oku idaho. Biryà bikere byajaga eka omu cihugo ca Mísiri.

OBURHIMANYA BWA MWENE-SIRA

Enshokolezi

Oburhimanya Mwene-Sira ayigîriza burhenga kuli Nyamuzinda, buyigîriza okukenga Nyamuzinda bunalêrha akalamo kinjâ. Eci citabu c'oburhimanya bwa Mwene-Sira cayandikagwa na Yezu, mugala wa Sira (50, 27). Omwinjikulu acihugula omu Cigereki erhi ali alama e Mîsiri. Amango ali e Yeruzalemu abona n'amasû gâge kurhi Abayahudi banji bali bamâvuna amarhegeko g'idini erhi bantu bayishig'iyîma omu cihugo câbo bàrhuma.

Nyamuzinda amumolekera mpu ayandike eco citabu lyo Abayahudi barhag'iheza obuyêmêre bwâbo, mpu lyo bashimba Amarhegeko n'enyigîrizo z'oburhimanya bwa kurhenga mîra. Abakengêza akalamo k'Israheli n'ak'abarhegesi bâge lyo abarhwâlihya omu mango g'amalibuko.

Mwene-Sira akengêza ebisômerîne Nyamuzinda ajiraga. Nyamuzinda ajira eciragâne na Nûhu, Abrahamu, Yakôbo, Mûsa, Aroni na Daudi; ciragâne n'olubaga lwîshogwa, ci cinayêrekîre milala miguma miguma, nshôkano ya nsiku nyinji.

Bulya ali mwîrhonzi w'okuli, Mwene-Sira alangâlira oku olubaga lwâge lwarhenga omu bujâ. Okurhenga omu bujâ lwayîsh'ibâ luhembo lwa Nyamuzinda nka lwankashimba amarhegeko gâge.

EBIRIMWO

1. Oburhimanya omu kalamo kw'omuntu: cigabi 1-42, 14^z
2. Oburhimanya en'igulu n'omu ngasi mango: c. 42, 15-50
3. Okuyûshûla: c. 51, 1-30

1

OBURHIMANYA BWA MWENE-SIRA

Akanwa k'omuhinduzi

¹ Abandisi b'ecitabu c'Amarhegeko; Abalêbi ² n'abandi bandisi bali enyuma zâbo bàrhusigîre enyigîrizo nkulu bwenêne ziyêrekîne obumanye n'oburhimanya bw'Israheli. ³ Co cirhumire Israheli akonkwa. ⁴ Na bulya omuntu akwânîne ayigîrize n'okusoma, ⁵ na hano akola ayigîrîre, naye arhondêre okuyigîriza abandi b'embuga, ⁶ omu nderho n'omu myandiko yâge: ⁷ naye shakulûza wâni Yezu, erhi abâ amâsimika omu kucîyigîriza ⁸ ecitabu c'Amarhegeko, ⁹ Abalêbi, ¹⁰ n'ebindi bitabu bya bashakulûza, ¹¹ abona akol'âhalûsire kurhali kunyi, ¹² arhondêra naye okuyandika binwa biguma-by'okuyigîriza n'okurhimanya, ¹³ mpu ly'abantu balonza okuyigîriza n'omurhima nkana, banalonzize okushimba aga mahano, ¹⁴ babone kurhi balama n'okushimba irhegeko bwinjâ. ¹⁵ Nkuhûnyirage nâni we musomi, ¹⁶ osome eci citabu bwinjâ, ¹⁷ omanyè! olole bwinjâ, ¹⁸ onabè wa lukogo ¹⁹ aha wakabona ²⁰ ntamanyir'ihindula olulimi omu lundi, ciru akabâ

^z**1.0** Ngasi habulisire omulongo omu LXX, rhuli rhwahazâbûla n'oburhabâle bwa Vulgata (<https://www.academic-bible.com/en/online-bibles/biblia-sacra-vulgata/read-the-bible-text/bibel/text/lesen/stelle/43/220001/229999/ch/549aad1a89fa5e1a4109a70598f4606e/>) na Ebibliya Ntagatifu, Verbum Bible, Kinshasa, 1992

mpu ncîsêzize. ²¹ Kuli kuderha oku birhagenda kuguma, ²² ebinwa byarhanzir'iderhwa omu cihabraniya, ntâko wakabiderha omu lundi lulimi; ²³ ciru, ²⁴ n'erhi wankalola ecitabu c'Irhegeko oku ciri, Abalêbi, ²⁵ n'ebi-ndi bitabu; ²⁶ erhi bihindulwa omu lindi iderha birhaciyumananaga lwoshi lwoshi n'iderha lirhanzi-rhanzi. ²⁷ Omu mwâka gwa makumi asharhu na munâni, nyakufâ mwâmi Yergeti ali oku ntebe, ²⁸ najâ e Mîsiri, n'oku ndi eyo, ²⁹ narhimâna ecitabu cirimwo enyigîrizo nkulu bwenêne, . ³⁰ nâni nacîsêza, nacîshwêkerera n'emisi yoshi nti kuhika mpindule eci citabu. ³¹ Nacîsêzize obudufu n'omûshi haguma n'obulenga bwoshi, ³² ago mango nti ³³ Iyo nyukiriza omukolo nanguyêrekane, ³⁴ nti abandi nabo, balya bali kuli, ihanga, banalonzize okucîyigîriza, ³⁵ babone kurhi bayinjihya engeso zâbo, banalame nk'oku Irhegeko linarhegesire.

I. Ebiderhwa biluga

Ihwe ly'oburhimanya

¹ Oburhimanya bwoshi emwa Nyamuzinda burhenga^a hôfi naye bubà ensiku n'amango. ² Ndi wankahasha okuganja omushenyi gw'enyanya, emirhôngi y'enkuba erhi ensiku zibà ensiku n'amango? ³ Ndi okola ohisire aha amalunga gahekera, ndi oyishi obugali bw'igulu, nîsi ndi okola ojirisâgarha aha okuzimu kuhekîre? ⁴ Oburhimanya bwalemirwe embere Iya byoshi, obukengêre-burhimanya burhali bwa mango n'ene. ⁵ Enshôko y'obushinganyanya, kabà kanwa ka Nnâmahanga omu mpingu; n'enjira zâge go marhegeko g'ensiku n'amango. ⁶ Ndi wafululîrwe ecisiki c'obumanye? Obuhirhi bwâge ndi obumanyire? ⁷ Ndi bafululîrwe obumanye bw'obushinganyanya? n'obuhirhi bw'enjira zâge, ndi obumanyire? ⁸ Omurhimanya anali muguma, ali na wa kuyôbohwa nk'atamîre oku ntebe yâge. ⁹ Nyamuzinda ly'izîno lyâge, ye walemaga oburhimanya, âbulola anabukereka, âbugabanya emikolo yâge yoshi, ¹⁰ âbuhira omu ngasi ciremwa nk'oku analonzize, âbugabira abantu bamuzigira.

¹¹ Okurhînya Nyamuzinda^b kuli kulimba kuli na kuj'irenge, buli bushagaluke eri na nsirha ya busîme. ¹² Okurhînya Nyamuzinda kushagalusa omurhima, kusîmîse omuntu amwemwerhwe, kunamuhê akalamo karhali kanyi. ¹³ Omuntu orhînya Nyamuzinda, obuzinda bwâge murhûla, olusiku lw'okufâ kwâge mugisho, ¹⁴ Omurhondêro gw'oburhimanya kuli kurhînya Nyamuzinda; oburhimanya bwalemirwe n'abemêzi, buli nabo kurhenga omu nda ya bannina. ¹⁵ Oburhimanya bwayûbasire ekarhî k'abantu, bwagwika eciriba c'ensiku n'amango, bwanacishwekera oku bûko bw'abantu. ¹⁶ Okurhînya Nyamuzinda bwo bushwinjiro bw'oburhimanya, bujira n'amalehe galalusâ abantu. ¹⁷ Bunahire obugale omu nyumpa zâbo, n'enguli zâbo buzibumbe muhako. ¹⁸ Obushwinjiro bw'oburhimanya kuli kurhînya Nyamuzinda, kunahâne omurhûla n'amagala. ¹⁹ Nyamuzinda abwîne, abubwîne anabukereka, adubula obumanye n'obukengêre, âlengeza irenge ly'abarhimanya. ²⁰ Omuzî gw'oburhimanya, kurhînya Nyamuzinda, ebibabi byâbwo kalamo kanene. ²¹ Okurhînya Nyamuzinda kunarhenze ebyâha, omuntu ocîhangâna muli okwo, anacikûlekwo oburhê bwa Nyamuzinda. ²² Amagene g'omubî garhamuha lubanja, obuzirho bwâgo ekuzimu buhêka. ²³ Omuntu w'omurhima gurhulwîre kulinda alinda amango, n'erhi gayisha gubè mwishingo. ²⁴ Arhabadukira omu binwa, n'abandi banabone oku ali wa bukengêre.

Oburhimanya n'obwimâna

²⁵ Omu cibîkiro c'oburhimanya mubà bizibu binji by'obumanye, ci omunya-byâha arhakwirirwa obukunda-Lulema. ²⁶ K'ohubîre oburhimanya? Shimba amarhegeko, Nyamuzinda akushobôza-

^a**1.1** Olwîko lw'omuzî gw'oburhimanya ndi ogumanyire, Nyamuzinda yêne oyishi ebyâge, yênène onabimanyisa abalonzize: lolâ Ayu 28, 12-28.

^b**1.11** Okurhînya Nyamuzinda kurhali kurhînya kwa bwôba, ntemu ya kumuyâka, ci kurhînya kwa bukenge, kula omuntu arhînya ababusi bâge, erhi nnawâbo n'obwo abazigire, bulya ahâli nku-lwe, harhakulwa.

bwo. ²⁷ Bulya okurhînya Nyamuzinda buli burhimanya zinali nyigîrizo, eci Nyamuzinda azigira bwikubagirwa n'obutûdu. ²⁸ Orhabâga ntumwa omu biyêrekîre okurhînya Nyamuzinda, n'omu kukulikira okurhînya Nyamuzinda, orhabâga wa mirhima ihiri. ²⁹ Orhabâga ndyâlya omu masû g'igulu, onalange akanwa kâwe. ³⁰ Orhacîhiraga enyanya, bulya warhoga, enshonyi zikugwârhe, bulya Nyamuzinda anakajalûla ebikuli emurhima, omu karhî k'endêko, akushenye oku idaho, Ntyo kumanyîkane oku orharhînya Nyamuzinda, n'oku omurhima gwâwe guyunjwîre bulyâlyac.

2

Okurhînya Nyamuzinda omu malibuko

¹ Mwâna wâmi, okacîhambira okukolera Nyamuzinda, ocîrheganye n'oku malibuko. ² Bà n'omurhima gushingânîne, obè na ntwâli, orhazigaga bakuhabula amango g'amalibuko. ³ Omusêremwo, orhamujâga kuli, ly'okuzibwa omu lusiku luzinda. ⁴ Ngasi ebi akurhumire, obiyankirire, omu buzamba bwâwe, okazibirembere, ⁵ bulya amasholo muliro bagarhangulamwo, n'abashinganyanya omu cibêye c'obwîrhôhye barhangulirwa. ⁶ Langâlira Nyamuzinda, akurhabâla, jà n'obulangâlire omu njira ekubûsire. ⁷ Mwe murhînya Nyamuzinda, mulangâlire obwonjo bwâge, murharhengaga omu njira yâge lyo mulekihirima. ⁸ Mwe murhînya Nyamuzinda mumulangâlire n'oluhembo lwinyu lurharhêreke. ⁹ Mwe murhînya Nyamuzinda, mulangâlire aminjâ gâge, mulangâlire obusîme bw'ensiku n'amango n'obwonjo bwâge. ¹⁰ Mulole amâburhwa ga mîra, mubone: Ndi mwayumvîrhe olangâlîre Nyamuzinda agalibulabula? Erhi ndi mwayumvîrhe amusêzirekwo, Nyamuzinda agalimurhiba? Erhi ndi wamulakire, abula kumuyumva? ¹¹ Nyamuzinda arhahimwa lukogo, abâ wa bwonjo, anakûle ebyâha, acize n'amango g'amalibuko. ¹² Buhanya bw'ab'emirhima myôba, n'ab'amaboko gahozire, buhanya bw'omunya-byâha w'olugendo lw'okurhebana. ¹³ Buhanya bw'omuntu w'omurhima mwôlo n'orhajira buyêmêre, bulyâla arhakabona câfungira. ¹⁴ Buhanya bwinyu mwe mwarhibire omurhima, kurhi mwajira amango Nyamuzinda ayishimmurhangula? ¹⁵ Abarhînya Nyamuzinda barhavuna omu kanwa kâge, njira yâge abamuzigira bakulikira. ¹⁶ Abarhînya Nyamuzinda balonza okumusîmîsa, amarhegeko^d gâge lubâ lûma lw'abamuzigira. ¹⁷ Abarhînya Nyamuzinda, omurhima gwâbo yêne guyôrha gulinga, banayîsh'icîrhohya omu masû gâge. ¹⁸ Rhuyâkire omu maboko ga Nyamuzinda, ahâli h'okucîkweba omu g'abantu, oku obukulu bwâge buli kwo n'obwonjo bwâge buli.

3

Sho na Nyoko

¹ Bâna bâni, munyumve, nie sho, mushimbe oku mmubwizire, mwacira. ² Nyamuzinda nk'ahà omushamuka irenge, anamuhè abâna, yenazibuhya obuhashe bw'omuzîre omu bagala. ³ Omwâna okenga îshe erhi mwenda alyuzire, ⁴ omwâna okuza nnina erhi buhirhi abîsire. ⁵ Okenga îshe, naye âbona obusîme omu bâge bâna, olusiku lw'okushenga, Nyamuzinda ayumva omusengero gwâge. ⁶ Okuza îshe, âbona akalamo k'ensiku n'ensiku, osîmîsa nnina erhi Nyamuzinda akenzire. ⁷ Ababusi bâge kw'abakolera nk'owakolera Nyakasane. ⁸ Okenge sho omu bijiro n'omu nderho zâwe, wabona oku omugisho gwâge gwakuhikako. ⁹ Obwangà

^c**1.30** nâni nacîsêza, nacîshwêkerera n'emîsî yoshi nti kuhika mpindule eci citabu, kuli kuderha oku ecitabu c'Oburhimanya câlî ciyandike omu cihebraniya, hali abaderha oku babwîne ehisharhi hya kulico omu cihebraniya aha Masada, hôfi n'Enyanja y'Omuniyu.

^d**2.16** Amarhegeko: omuntu ozigira Nyamuzinda arharhama acîdôsa mpu kâshimba irhegeko lirebe erhi nanga, bulya okuzigira Nyamuzinda n'okumuyumva byo biguma.

bw'omushamuka kuyûbaka buyûbakira abâna bâge, enfûlago ya nnina wa muntu yôhe kushâba eshâba. ¹⁰ Sho akabîha, orhacîshingaga, bulya nt'irenge warhenza omu bubî bwa sho. ¹¹ Irengely'îshe wa muntu erhi ry'omuntu yêne, nnina wa muntu akashekerwa erhi omuntu yêne oshekîrwe. ¹² Mwâna wâni, rhabâla sho omu bushosi bwâge, orhamujiraga burhè amango acizîne. ¹³ Ciru obukengêre bwâge bwakazambaha, obè n'omurhima gw'olukogo, orhamugayaguzagya w'eciri musole. ¹⁴ Aminjà wâjirire sho garhakayibagirwa, garhuma wabona ciru n'obwonjo oku byâha byâwe. ¹⁵ Nyamuzinda âkukengêra olusiku lw'amalibuko, ebyâha byâwe kwo byâhirigirha kul'olubula lujonga oku izûba. ¹⁶ Kw'ali nk'ojâcîre Nyamuzinda omwâna oyîbagîre îshe, n'ôjira nnina mungo, ali mwâna wahehêrîrwe emwa Nyakasane.

Obwîrhôhye

¹⁷ Mwâna wâni, okole n'obutûdu omukolo gwâwe, wârhona kulusha omurhonyi. ¹⁸ Oku obukulu bwâwe buli, kwo n'obwîrhôhye^e bwâwe bunabâge, ly'orhona emwa Nyamuzinda. ¹⁹ Abantu b'obucîbone n'abany'irenge bali banji, cikwône abîrhôhye bwo amanyîsa amahwe gâge. ²⁰ Bulya Nyamuzinda abâ mukulu, ci bîrhôhye bamuharâmya. ²¹ Orhakâgicîhambira ebi orhagale, orhasingirizagya ebikulushire misî. ²² Akanwa wabwîzirwe, okasêzeko omurhima, ebiciri mahwe byôhe, orhacîrhamagya mpu wabisâgarha. ²³ Orhacîrhamagya n'ebilushire obukengêre bwâwe, ciru ebi wayigîrizibwe bikola binji oku bukengêre bw'omuntu. ²⁴ Bantu banji bahabusire n'obucîbone, okucîkunga kwâbo kwabahabula enkengêro.

Obucîbone

²⁵ Okubula emmonyi kwo na kubula obulangashane, okabula obumanye, orhacîshomagya mpu wayigîriza. ²⁶ Murhima-arhumva buhanya afâna, n'osîma entambala arhayihumba^f. ²⁷ Murhima-arhumva arhahwa burhè, n'osîma ebyâha bindi abona. ²⁸ Obuhanya bwa cibone burhabukwa, bulyâl'obubî bwamumezizemwo emizî. ²⁹ Omuntu mwenge emurhima adôkeza omugani, n'okubwîra owayumva, kw'omuntu murhimanya acîfinja. ³⁰ Okurhabâla ab'obuligo ³⁰ Amîshi ganazimye engulumira, n'okuhâ ow'obuligo Kunazâze ebyâha. ³¹ Kujira-bwinjà ali mubîsi, olusiku abâ buligo, arhâbule carhabâla.

4

¹ Mwâna wâni, orhayîmaga omukenyi ehyamubîka, orhalungumarhazagya abâli buligo. ² Orhalibuzagya omushalye, ow'obuligo orhahîraga okamulîsa n'amagala. ³ Orharhindibuzagya owarhindibusire, orhalegerezagya n'omukenyi olikuhûna. ⁴ Orhakumîraga omukenyi orhindibwîre, orhakengulaga omukenyi. ⁵ Orhakengulaga omuntu olagîrîre, omanyè irhondo orharhumaga bakusigira enfûlago. ⁶ Bulya erhi omuntu olagîrîre akakusigira enfûlago omu bulagîrîre bwâge, Nyamuzinda wamulemaga anamuyumva. ⁷ Obè musîmwa eka, okazikenga abakulu. ⁸ Orhege omukenyi okurhwiri, akakulamusa, nâwe omulamuse n'obutûdu. ⁹ Ofungire oyu badwîrhe barhindibuza, orhabâga mwôba nka watwa olubanja. ¹⁰ Obè îshe w'enfûzi, orhabâle abakana. Ntyo wâbâ nka mwene Ow'Enyanya, akusîma kulusha oku nyoko akusîma.

Oburhimanya kulera bulera

¹¹ Oburhimanya bunalere abâna bâbwo^g, bushîbirire ababulonza. ¹² Omuntu ozigira oburhimanya erhi buzîne azigîre, abantu babukulikira kurhenga sêzi, bayumva obusîme.

^e**3.18** Ly'arhona emwa Nyamuzinda: omukulu walonza okusîmîsa Nyamuzinda abè mwîrhôhye, amanye endalwè y'obukulu: lolà Mat 20, 26-28.

^f**3.26** Kunazâze ebyâha: ojira bwinjà bundi ajirwa, omuntu ojirira owâbo aminjà Nyamuzinda orhumire, naye Nyamuzinda amubabalira, lolà 1 Pet 4,8. 4.

^g**4.11** Ababulonza: Oburhimanya budesirwe nka muntu, lolà Mig 1,25; 8,12; Luk 7,35.

¹³ Owabuhisirekwo, ayîma omu irenge, ngasi hantu akaja, ajâne n'omugisho gwa Nyamuzinda.
¹⁴ Abakolera oburhimanya, Nyamuzinda bakolera, n'ababusîma, basîmwa naye. ¹⁵ Omuntu oyumva izù ly'oburhimanya, bwinjà atwa olubanja, omwîra wâbwo agwêrhe eciyimangîre.
¹⁶ Ocîkubagira oburhimanya kushobôla abushobôlako, n'iburha lyâge libuyimemwo. ¹⁷ Kulya kubà bwàmârhangimuhêka omu njira y'ebinzongonzongo, bumuyôbohye yêshi ashukume, bumulibuze, bumukome yêshi, kuhika abè wa kucîkubagirwa, yêshi akangavuke, ¹⁸ buzinda, bumugalule obwo, bumushubize omu njira ekublsire, bumumanyîse amahwe gâbwo. ¹⁹ Omuntu akacîkenyagula, bunamurhibe, bumuleke agende lwâge.

Hali enshonyi n'enshonyi

²⁰ Mwâna wâni, lolà eburhambi n'obundi, ocîzibuke amabî, orhacîgayaga kulya kw'obuho.
²¹ Bulya hali enshonyi zihêka omuntu omu câha, hali n'enshonyi ziri irenge n'inêma. ²² Orhabâga mukali kuli we wêne okurhalusire, oleke n'okubà nshonyi kwarhuma wacîheza. ²³ Orhamîraga akanwa kankaciza, orhafulikaga oburhimanya bwâwe. ²⁴ Bulya binwa bimanyîsa oburhimanya, n'ekanwa yo erhenga ihano. ²⁵ Orhaderhaga okurhali, ci oyumve enshonyi z'okubà muhwinja.
²⁶ Orhabâga nshonyi z'okuyêmêra ecâha câwe, orhahîraga okaheka muhûsi gw'olwîshi kwo ebikanyâli. ²⁷ Orhacîrhegega omusirhe, orhahîraga okazimbira omugale olubanja. ²⁸ Olwîre obushinganyanya kuhika okufà, nâwe Nyakasane Nyamuzinda akulwira. ²⁹ Orhabâga ntwâli omu binwa, ogalibà mwôlo na mwôba omu bijiro. ³⁰ Orhabâga nka ntale omu mwâwe ogalibii mwôba embere za bambali bâwe. ³¹ Okuboko kwâwe kurhabiduhiraga okuhâbwa, kukanazidohera okugalula.

5

Obuhirhi n'obucîbone

¹ Orhacîkubagiraga obuhirhi^h, orhaderhaga, erhi: «Nalamirako ebi». ² Orhayêmêraga enyifinjo n'emisî yâwe yakuhêka omu magene g'omurhima. ³ Orhaderhaga, erhi: «Ndi wampasha?», bulya Nyamuzinda arhâbule kwâkuhana. ⁴ Orhaderhaga, erhi: «Ci nabwîne najira ecâha, kurhigi nabîre?», bulya Nyamuzinda ayishivumbika gwahalâla. ⁵ Orhacîkubagiraga okubabalirwa, olinde oyûshûla ebyâha oku bindi. ⁶ Orhaderhaga, erhi: «Nyamuzinda arhahimwa bwonjo, k'arhambabalira?» bulya nêci ali wa bwonjo, ci ye lumbikunira, n'obukunizi bwâge kurhibuka burhibukira abanya-byâha. ⁷ Orharhindiraga bwashubirira Nyakasane, orhalindaga ensiku zacikonya, bulyâla oburhè bwâge ye cirhibuka, wakabona wamagenda omu nsanya olusiku lw'obuhane. ⁸ Orhacîkubagiraga ebirugu bizimbano, birhakucize hano obuhanya buyisha.

Ogwârhe obuzibu onasimike

⁹ Orhakâgiyêrûlira ngasi mpûsi, orhakulikiraga ngasi njira, (omunya-byâha w'enderhera-habiri yeki ojira ntyo). ¹⁰ osêze buzibu ebikuli emurhima, obè na kanwa kaguma. ¹¹ Obè mumvîrhiza mubidu, ci orhabâga wa kuhalabuka omu kushuza. ¹² Akabà omanyire eci washuza, oshuze owinyu, ci âkaba nanga, obumbe akanwa. ¹³ Ekanwa erhenga obukuze, erhenge n'enshonyi, n'olulimi lunayîse nnalwo. ¹⁴ Oleke okujà kwaderha abandi, orhabâga murhimbuzi wa kalimi, bulya oku enshonyi zigwârha omushambo, kwo n'obuhane bugwârha endyâlya. ¹⁵ Omu hinene n'omu hinyi ocîlange oku byâha, orhahindikaga mushombanyi n'obwo wali mwîra.

6

¹ Bulya okuderhwa kubî n'olubaga lwoshi, ziri nshonyi bwenêne, kw'ali ntyo omunya-byâha w'enderha-kubirhi. ² Orhacîrekêreraga ebwa murhima gw'amagene, gwakanakuyâgaza nka

^h5.1 5, 1: Lolà 11, 24; Luk 12, 15-21.

mpanzi nkali, ³erhi gukuyône, gukunîibuze gurhakusigire ehishulo, obone wamacibêra karhî-kumu. ⁴Murhima guli magene, lushilmyo oku muntu, gunarhume abashombanyi bâwe bakushekera.

Obwîra

⁵Akanwa kinjà kanalêrhere omuntu bîra banji, oluderho lw'obutûdu lunarhume omuntu ashuzibwa bwinjà. ⁶Okômere bantu banji, ci nka muhanûzi walonza, orhôle muguma omu cihumbi. ⁷Nka walonza omwîra, orhangimurhangula, orhayirukiraga wâmubwîra amahwe gâwe. ⁸Bulya omwîra w'ebijingo, anakurhibemwo sêzi ehibanja hikuajakwo. ⁹Mwîra-ngwêrhe anahinduke mushombanyi-ngwêrhe, akubere enda, enshonyi zikugwârhe. ¹⁰Mwîra-ngwêrhe, analire oku mêza gâwe, hano ohanyagala, akuyâke. ¹¹Amango ogwêrhe, we ye aha mwâwe erhi aha mwâge, ¹²lindag'okene, obè mubisha omu babisha, akuyâke wakanamulola omu masù. ¹³Ocîzibuke abashombanyi bâwe, ci omanyè n'abîra bâwe. ¹⁴Burhabâle bunene, omwîra nkana, okumubona kuli kuhirhira. ¹⁵Omwîra nkana arhagulwa, ntâye wankabona ebi amugula. ¹⁶Mavurha ga buzîne, omwîra mwinjà, abarhînya Nyamuzinda bône bamubona. ¹⁷Omuntu orhînya Nyamuzinda, alonza abîra binjà, bulya oku omuntu ali kw'anayinjibana.

Okuyiga oburhimanya

¹⁸Mwâna wâni, kurhenga eburhò bwâwe, osîme okucîyigîriza, kuhika obè wa mvi, wabona oburhimanya. ¹⁹Kul'omuhinzi n'omurhwêzi banajira, nâwe oshîbirire oburhimanya, olingûze oku bwayêra, warhama nsiku nsungunu z'okuhinga, ci amango g'okusârûla, wâyumva osîmire. ²⁰Kurhamya barhamya abahwinja, ecingolongolo cirhabukwirirwa. ²¹Kuzidoha buzidohera nk'ibuye lizirho, arhimangibukabulira. ²²Bulya nêci ihano likwânîne izîno lyâlyo, lirhabona ngasi ye. ²³Yumva, mwâna wâni, enkengêro zâni, orhalahiraga ihano lyâni, ²⁴Oyêmêre emigozi y'oburhimanya ekushwêke amagulu, n'empogo yabwo ekuje omu igosi. ²⁵Oburhege ecirhugo buzidoherekwo, orhacîdirhibulaga mpu bwakushwêka. ²⁶Obujè hôfi n'omurhima gwoshi, ojè omu njira yabwo n'emisî yoshi. ²⁷Okulikire amashando gâbwo, obulongereze, wâbona oku bwacimanyîsa, orhacihulikaga hano obuhikakwo. ²⁸Bulya aha buzinda wâburhamukiramwo, gubè mwishingo gwâwe. ²⁹Eyàli migozi eshube mpenzi, n'ezàli mpogo gabè magerha ga mulimbo. ³⁰Ogwali muzigo gw'obujà gubè mwambalo gw'irenge, eyàli migozi ya kushweka zibè nnigi za mulimbo. ³¹Okubundi oburhimanya obuyambale nka mwambalo gwa lusiku lukulu, ohwinje bwinjà, obuyambale buny'ishungwè ly'ebwâmi. ³²Mwâna wâni, erhi wankalonza wanacîyigîriza, n'obutûdu bwâwe bwakuhisa oku bukengêre. ³³Wâyiga akabà osîma okuyumvîrhiza, akabà oyishirhega amarhwîri, wâbà murhimanya. ³⁴Osîme okujà ah'abashosi bali, n'okabona omurhimanya, omukomekwo obwîra. ³⁵Oyumvîrhize ngasi kanwa karhengako Nyamuzinda, emigani mizibu erhakufumaga. ³⁶Mang'okabona omuntu murhimanya, onalamukire aha burhambi bwâge, amagulu gâwe gamutwire ec'olusò. ³⁷Amarhegeko ga Nyamuzinda okazigagerêreza, okazigashîbirira bwaca bwayira. Ye wakuzibuhya omurhima, n'oburhimanya odwîrhe wacîfinja wâbushobôla.

7

Amahano ga ngasi lubero

¹Oleke okujira amabî, n'amabî garhakuyâlule; ²oyâke obulyâlya, n'obulyâlya bwâkuyâka. ³Mwâna wâni, oleke okurhwêra omu mpinga y'obulyâlya, ly'olek'isârûla akal'ibala. ⁴Orhasengeraga Nyamuzinda entebe ya burhanzi, orhahûnaga na mwâmi ecikono c'irenge. ⁵Orhacîkungaga mushinganyanya embere za Nyamuzinda, n'embere za mwâmi orhahimhaga amarhimanya. ⁶Mwâna wâni, orhahambiraga omukolo gw'obucîranuzi akabà orhankahashimanyula obulyâlya, bulya omugale anakuhira olunda !wâge, obone wamabà

ndyâlya nâwe. ⁷ Orhacîshûbulaga omu ndêko y'olugo, orhabâga wa busha embere z'olubaga. ⁸ Orhayêmêraga bakukulula kabiri mpu ojire amabî, bulya n'eliguma orhalifume. ⁹ Orhaderhaga, erhi: «Ka Nyamuzinda arhâlola entûlo zâni, erhi k'arhâziyankirire hano nzirhûla emund'ali». ¹⁰ Nka washenga oleke okucîdirhibula, orhalekaga n'okuhâna entûlo y'omukenyi. ¹¹ Oleke okushekera omuntu ohanyagîre, bulya hali amango ôwamuhebagakwoⁱ obwo buhanya ankacimuzûsa. ¹² Orhakazâgisigira mwene winyu obunywesi, n'omwîra wâwe kwo n'okwo. ¹³ Omanyè okunywerha, bulya ntà minjà garhengamwo. ¹⁴ Orhabâga muvôle omu ndêko y'abashosi, oleke n'orhunwa rhunji-rhunji omu masâla. ¹⁵ Orhayâkaga emikolo mizibu, ciru n'omukolo gw'enfuka, bulya Ow'Enyanya ye wagujiroga. ¹⁶ Orhacîhiraga oku lukere lw'abanya-byâha, omanyè oku obukunizi burhâlegame ¹⁷ Obè mwîrhohye bwenêne, bulya omuliro n'emivunyu bwo buhane bw'enkola-maligo. ¹⁸ Omanyè omwîra wankamugera ebirugu, nîsi erhi mwene winyu omugere amasholo g'e Yofiri. ¹⁹ Omukazi nkana na murhimanya, orhahîra okamushomba, obwinjà bwâge bulushire amasholo cicîro. ²⁰ Oleke okurhindibuza omujà okozire bwinjà, nîsi erhi mwambali wâwe ocîhanganyire. ²¹ Ozigire omujà^j w'obukengêre nk'oku ocîzigira wêne, orhabulaga bwacîmwirikira.

Abâna

²² K'ojira amasò^k? Ogashibirire; akabà galimwo obunguke, ogalange bwinjà. ²³ K'ojira abâna? Obalere bwinjà, obagombye kurheng'eburhò bwâbo. ²⁴ K'ojira abanyere? Obashîbirire bwinjà, ci kwône obayêreke obusù bukali. ²⁵ Oyâluse mwâli wâwe, kuli kwinjà bwenêne, ci omuhè omulume mwinjà. ²⁶ Ka mukazi nkana ojira? Omanyè wankamuhulusa, n'akabà oyu ogwêrhe arhali ye, orhacîkubagiraga-ye.

Ababusi

²⁷ Okenge sho n'omurhima gwoshi, n'amalibuko nyoko^l abwîne orhahîra okagayîbagira. ²⁸ Gerêreza oku bo bakuburhaga: mbwîraga bici wabagalulire oku minjà bàkujirire?

Abadâhwa

²⁹ Orhînye Nyamuzinda n'omûka gwâwe gwoshi, okenge n'abadâhwa bâge^m. ³⁰ Owakulemaga omuzigire n'emisî yâwe yoshi, n'abarhumisi bâge orhabahabaga. ³¹ Orhînye Nyamuzinda, okenge n'omudâhwa, omuhè omwanya gwâge bamutwîrîre: omwâka muhyâhya, enterekêro y'okucîyunjuza, entûlo y'oluziha, enterekêro y'okushukûlwa, n'ebirhanzi n'ebitagatîfu.

Abakenyi n'abahanyagîre

³² Olambûle enfune, ohè omukenyi, ly'obona omugisho mwimâna. ³³ Ohè ngasi oyîsa omûka, ciru n'abafîre nabo orhabayîbagiragaⁿ. ³⁴ Orhayâkag'abadwîrhe balaka, ofè mungo gw'abalaka. ³⁵ Orhayôbohaga okushîbirira abalwâla, okwo kwarhuma nâwe wâsîmwa. ³⁶ Omu bijiro byâwe byoshi, kengêra obuzinda bwâwe, na ntyo wayâka ebyâha.

ⁱ**7.11** Owamuhebagakwo: hali amango Nyamuzinda arhangula omuntu n'amalibuko, lolà Ayubu.

^j**7.21** Obuhuru bwâge: omujà ocîkenzire akwânîne alolwe nk'abandi bantu, ahabwe okubà ntagengwa kwâge nk'akola amanyire obuhuru co cici. Lolà Filemoni.

^k**7.22** Amasò: masô ga bintu, nkâfu, bihuzi...

^l**7.27** Nyoko àbwîne: okenge sho na nyoko, liri irhegeko Iya Nyamuzinda, lolà Murh 20, 12... okukengêra amalibuko nyoko abwîne we rhumire kurhume kandi wamukenga kulusha.

^m**7.29** omûka: iroho, buzîne: abadâhwa bâge: omudâhwa akwânîne olukengwa bulya ali murhumisi wa Nnâmahanga, lolà "omuganda akengerwa nnawâbo«.

ⁿ**7.33** Okukuza abafîre: abafîre bacikwânîne okukengwa bulya bali muli Nyamuzinda, lolà Tob I, 17; 12.12.

8

Okucîrhonda n'okugerêreza

¹Orhalwîsagya omukulu, bulya akanakulagîriza. ²Orhalwâga mwe n'omugale, bulya ankakuhima kuhonga: omanyè oku amasholo gahezize banji, galembya ciru n'omurhima gw'abâmi. ³Orhajâga kadali mwe na kadegende, kuli kuhira enshâli oku cîko. ⁴Orhajiraga obuzâla mwe n'omuntu walezirwe kubî, bulya yêhe anajâcira na bashakulûza b'omuntu. ⁵Orhakalihiraga omunya-byâha ocîyunjuzize, kengêra oku rhweshi rhwabîhire. ⁶Orhagayaguzagya omushosi, bulya nîrhu rhwankacishosihala. ⁷Orhacîshingiraga okufà kw'owundi, kengêra oku olufû luli lwîrhu rhweshi.

Okw'abakulûkulu

⁸Orhagayaguzagya akanwa k'abakulûkulu, kanji-kanji ogaluke omu binwa byâbo, bulya bo bakuyigîriza oyîgîrire, omanyè n'obulenga abantu bashigamo. ⁹Orhakengulaga ebinwa by'abashosi, bulya bo barhanziriyîgira oku babusi bâbo, bo wâyîgirakwo okucîrhonda, n'obulenga bw'okushuza nka mugula.

Okucîrhonda

¹⁰Orhakolêzagya enshâli z'omunya-byâha, bulya engulumira y'omuliro gwâge yakuyôca. ¹¹Omanyè obukali bw'owundi muntu bwakakuhabîsa, gwakanabà murhego gwarhuma walogorha. ¹²Orhahâga omuntu okulenzire misî akantu mpu wamuhôza, n'okamuhôza oderhe oku wanahezirwe. 7. 36: Wayâka ebyâha: oyôrhe oli mwinjà ngasi lusiku ly'ôbà n'iragi ly'okuhà mwinjà olusiku luzinda. ¹³Orhayîmangiraga owâlya omwenda gukulenzire buli, okamuyîmangira onacîrheganyagye n'okulyûla. ¹⁴Orhajâga lubanja mwe n'omucîranuzi, bulya hano balutwa, ye baluhà. ¹⁵Orhabalamaga mwe n'ecishungu, bulya akuhêka olunda orhîshi: okw'ali kw'anagenda, arhabwîrwa: isirhe lyâge lyânakuyîrhira omu mpinga mwe naye. ¹⁶Orhajâga kadali mwe n'omuntu okunira duba, orhanageraga mwe naye aharhabà nyumpa, bulya akômerîre okubulaga omukò. ¹⁷Ihwe lyâwe orhalibwîraga encinganyi, bulyâla cirhakamanyibîka ihwe lyâwe. ¹⁸Ecijiro c'okuyôrha ciri mahwe-mahwe, orhacikolaga embere z'ow'e-mbuga, bulyâla orhamanyiri bici akakusingira. ¹⁹Orhabohôleraga ngasi yêshi omurhima gwâwe, orhacîkebagwa n'iduba mpu akola wâwe.

9

Abakazi

¹Orhayâgalagwa na mukâwe, orhamuhâga enkengêro z'okukujirira kubî. ²Orhacîhânaga emw'omukazi, wakanabona yekola okukulîre. ³Orhashimbaga omukazi w'ecishungu, wakanagwa omu mirhego yâge°. ⁴Orhakômeraga omukazi mwîmbiza, wakanagwârhwà omu minge gâge. ⁵Orhasingirizagya omunyere, wakanahanirwa haguma naye. ⁶Orhacîhiraga omu nfune z'embaraga, yakanakuyûsa ebirugu. ⁷Orhasingirizagya hoshi-hoshi omu lugo, orhakômeraga n'enjira zâhâmbire. ⁸Omuhyà mwinjà, orhahîra okamukonolera amasû, orhanahîraga okasingiriza mukà bène. Banji barhebirwe n'iranga ly'omukazi, amagene gâbo gayâka nka muliro. ⁹Oleke amazâla haguma n'omukazi ogwêrhe omu mwâge, omurhima gwâwe gwakanahya n'obwinjà bwâge, obone amagene gamakuhira ecîko.

Oku omuntu ayôrha omu bandi

¹⁰Orhalekaga omwîra wa mîra, omuhyâhya arhamulushe. Omwîra muhyâhya, mavu ga cibabe,

linda gahole ly'oganywa bwinjà. ¹¹ Orhayâgalagwa n'okubêrwa kw'omubî, orhamanyiri obuzinda bwâge. ¹² Orhakungaga okubêrwa kw'ababî, kengêra oku barhabule bwahanirwa hano igulu. ¹³ Oyâkire omwîsi w'abantu kuli, ntyo ecôbà c'olufû cakurhengamwo. N'erhi wankamuyêgêra, omulâbe bwinjà, omanyè akurhenzamwo omûka. Omanyè bwinjà oku emirhego ekuzonzire, n'oku elugerêro oli. ¹⁴ Okômerane mwe n'omulungu wâwe nk'oku onahashire, onakazidôsa abagula ihano. ¹⁵ Olonze okukâshambâla mweshi n'abantu nkana, n'enshambâlo yâwe eyêrekere irhegeko ly'Ow'Enyanya. ¹⁶ Abashinganyanya babè bo bîra mulîra haguma, orhanalimbiraga okurhali kurhînya Nyamuzinda. ¹⁷ Bushanja bwa mulenga bukengwa, yêhe muntu okulîre olubaga akwânîne abè mulenga omu binwa. ¹⁸ Kishiderha kuyôbohwa ayôbohwa eka, na kadegende arhabonwakwo.

10

Abarhegesi

¹ Omurhegesi murhimanya kulanga alanga ecihugo omu njira nyinjà, n'obukulu bw'omurhimanya bunarhinde bwinjà. ² Oku mwâmi ayîmire, kw'anashîgwa, n'oku omurhambo ali, kwo n'abantu bâge banahimba. ³ Mwâmi muhwinja, buhanya oku bambali, bukengêre bwa barhegesi buyinamula ecihugo. ⁴ Nyamuzinda ye nn'oburhegesi bw'igulu, amango abwîne go anagoshôla omurhegesi okwânîne. ⁵ Okubêrwa kw'omuntu emwa Nyamuzinda kurhenga, ye hà abajira amarhegeko irenge.

Okulwîsa obucîbone

⁶ Oleke okubîkira owinyu akarhinda ciru ankabîha, oleke okuhingira omujina. ⁷ Obucîbone bugayîsa Nyamuzinda n'omuntu, bombi kandi barhabona oku bulyâlya. ⁸ Ecihugo cinalye ecâbo oburhegesi, obulyâlya, okuniga n'ensaranga birhumire. ⁹ Cirhuma obudaka n'oluvû bicîbona, n'obwo oku acizîne erhi n'obulà mîra bwabayaga? ¹⁰ Endwâla y'omujânî erhumva bufumu, mwâmi ene, irhondo erhi afîre. ¹¹ Owafîre gukola munyama gwa bigûku, nsimba na mivunyu. ¹² Okuleka Nyamuzinda, n'okurhenzako Lulema omurhima, yo ntangiriro y'obucîbone. ¹³ Omurhondêro gw'obucîbone co câha. Bulyâla ecâha lyo igwârhiro ly'obucîbone, n'omwîra waco buhanya alêrha eka. Co carhumire Nyamuzinda amuhà obuhane budârhi, amujira busha. ¹⁴ Nyamuzinda arhenzize abagale oku ntebe, ahebakwo ahatûdu. ¹⁵ Nyamuzinda àkûzire abacîbonyi, n'aha mwâbo ahiraho abîrhôhye. ¹⁶ Nyamuzinda ashâbire ebihugo by'amashanja, abishâba kuhika oku ciriba ciri omu idaho. ¹⁷ Hali n'amango abimanywîre, abishâba lwoshi, abizâza omu igulu birekikengêrwa. ¹⁸ Obucîbone burhali bulume, n'obukunizi bw'okuyîrha burhali bw'oku bûko bw'omukazi.

Abantu bakwânîne olukengwa

¹⁹ Bûko buhi bukwânîne olukengwa? Bûko bw'omuntu. Bûko buhi bukwaninc olukengwa? Bûko bw'abarhînya Nyamuzinda. Bûko buhi bukwânîne okugaywa? Bûko bw'omuntu. Bûko buhi bukwânîne okugaywa? Bûko bw'abavuna irhegeko. ²⁰ Omurhegesi anakengwe na bene wâbo, n'abarhînya Nyamuzinda banakuzibwe naye. ²¹ Okurhînya Nyakasane gw'omurhondêro gw'okuzihwa; obucîbone n'obuzibu bw'omurhima gw'omurhondêro gw'okugayaguzibwa. ²² Omugale, omurhonyi, nîsi erhi omukenyi, alimbîre okurhînya Nyamuzinda. ²³ Kurhâkwânîni okugayaguza omukenyi w'obukengêre, kurhashigânîni kandi okuhà enkola-maligo okukengwa. ²⁴ Omurhegesi, omucîranuzi bali bakulu, kukwânîne okubakenga, ci ntà mukulu olushire omuntu orhînya Nyamuzinda. ²⁵ Omujà murhimanya anashigwe n'abalengerîre, n'omuntu wayigîrizibwe bwinjà arhacîduduma

Obwîrhôhye n'okuli

²⁶ Omanyè wakacîbona bwenge nka oli omu mukolo, omanyè wakacîkunga n'obwo oli omu

bulagîrire. ²⁷ Omuntu wâkola, abè mugale ye mukulu, abà muntu ocîkunga n'obwo ntyo alâla. ²⁸ Mwâna wâni, ocîkunge n'olugero, olole oli wa lugero lunganaci. ²⁹ Omuntu ocîbîhire yêne, ndi wakamunywêra emizimu? nîsi ndi wankakenga ocîgayire yêne? ³⁰ Omukenyi akengerwa murhima gwâge, n'omugale bamukengêre ebirugu byâge. ³¹ Mukenge omu bukenyi, hano agâla lyôhe kurhi? Mugaywa omu bugale, lyôhe hano akena kurhi?

11

Embuga: galangala erhi na malunde

¹ Omukenyi nk'ali murhimanya, irhwe ayînamula, n'ekarhî k'abakulu abwârhalâ. ² Orhakungiraga omuntu mubî obulî, orhanagayiraga omuntu amagala manyi. ³ Olujuci lubà lunyi omu bibalala ci ebi lujira birhahimwa bununu. ⁴ Orhalimbiraga emyambalo yâwe, orhacîbonaga bamâkukûnga: bulya emikolo ya Nyamuzinda erhahimwa bwinjà, ci kwône eri mifulike omu masû g'abantu. ⁵ Kanji abâmi barhenzibwe oku ntebe, n'ecigolo cayambala ishungwè lyâbo. ⁶ Kanji baciri-misî bayandazîbwe burhaba, na bannahano bakulu bashuba bashizi.

Okugerêreza n'okuyisha bunyi-bunyi

⁷ Orhaganyagya embere orhangule bwinjà, gerêreza burhanzi, obuliganya. ⁸ Orhashuzagya orhanaciyumva, orhatwîrâga owinyu omu binwa. ⁹ Orhakalihiraga olubanja lurhakuyêrekîri. orhajâga omu ntambala y'abanya-byâha. ¹⁰ Mwâna wâni, oleke okuhambalikanya emmanja, zikalugirira orhazifume, ciru wankalibirha, orhashegûke, n'okuyâka kurhakufumye. ¹¹ Abacîkanangula ho bali: barhame, balibirhe, ci oku balibisire, kwo n'emunda bajâ yabayâka.

Okulangâlira Nyamuzinda

¹² Hali abazamba bahûna oburhabâle: bakenyi ba birugu ci bakenyi bagale, Nyamuzinda kurhonya abarhonya, anabayînamule omu buligo bwâbo. ¹³ Nyamuzinda anarhume bashubiyînamula amalanga, abandi hasômerwe obwo. ¹⁴ Aminjà n'amabî, akalamo n'olufû, obukenyi n'obugale byoshi emwa Nyamuzinda birhenga. ¹⁵ Obushinganyanya. obwenge n'okumanya irhegeko rhubihâbwa na Nyakasane, obuzigire n'ebijiro binjà byoshi emwâge birhenga, ¹⁶ isirhe n'obumînya byalemeragwa abanya-byâha, banyankola-maligo, obuhanya buli bwâbo. ¹⁷ Enshôkano za Nyamuzinda zishobôlwa n'abamukunda, n'oburhonyi bwâge bubalusize ensiku zoshi. ¹⁸ Hali abantu bagala erhi kubîkirira okujinika kurhumire, lolaga oluhembo lwâbo^p: ¹⁹ Olusiku baderha, erhi: «Nakarhamukaga, birhali binyi ebi, nâlamira aha», barhamanyiri nsiku inga zisigîre: bâbisiga, bafè , abandi babirye. ²⁰ Mwâna wâni, ocîsêgereze oku mukolo gwâwe, okazigushîbirira, olinde oshosihaliramwo. ²¹ Orhayâgalagwa n'emikolo y'omunya-byâha, ocîkubagire Nyamuzinda, osêre oku mukolo gwâwe. Bulya kuli kulembu emwa Nyamuzinda, okugaza omukenyi bunobuno, mwa kano kanya. ²² Omugisho gwa Nyamuzinda lwo luhembo lw'omuntu omurhînya, kano kanya, omugisho gwa Nyamuzinda gwamanajako obwâso. ²³ Orhaderhaga, erhi: «Bici ndagirirekwo? kurhenga ene, ebyâni biri binganaci bulya?» ²⁴ Orhaderhaga, erhi: «Ka ntakola mugale, kurhi nacibâ?» ²⁵ Olusiku lw'iragi omuntu arhakengêra amalibuko, n'olusiku lw'obuhanya, omuntu anayibagire iragi. ²⁶ Kwo kuderha oku, emwa Nyamuzinda, kuli kulembu, olusiku lw'okufâ, anahembe ngasi muntu nk'oku ebijiro byâge binali. ²⁷ Hisanzi hitya hya malibuko hinayibagize obwîgusi, n'omu kanya kazinda k'omuntu mwo emikolo yâge ebonekera. ²⁸ Orhakungaga iragi ly'owundi anacizîne, bulya omuntu amanyirwa aha buzinda bwâge^q.

^p**11.18** Oluhembo lwâbo: en'igulu emwa mugulûza, ntâ kucîbona. lolâ Ayu 27, 16 ... Luk 12, 16..

^q**11.28** buzinda bwâge: okufâ bwinjà ly'iragi, ofè oli murhonyi emwa Nyamuzinda; ah'obugale

Okucîlanga oku mubî

²⁹ Enyumpa yâwe erhabâga ishubûkiro lya ngasi yêshi, bulya amenge g'omubî gali manji. ³⁰ Kula bagwârha enkwâle, bayihira omu irhonga, kwo guli omurhima gw'omucîbonyi, ye mujishamba walinda oku wafà. ³¹ Omunywesi anahindule chinja hihi, n'ehinja hirhabula ishembo emund'ali. ³² Isasi ly'omuliro linayâse ecibêye, omubî anacîbundike àkol'alingihuma omukò. ³³ Omanyè omubî bulya ye kabindi-afunikira-obubî, omanyè akuhirakwo akafinjo. ³⁴ Ow'embuga omuhire aha mwâwe, kuyôkêra ohayôkîre, wabona oku akukoza oku ba-aha-mwâwe.

12

Embuga: galangala erhi na malunde

¹ Omukenyi nk'ali murhimanya, irhwe ayînamula, n'ekarhî k'abakulu abwârhalala. ² Orhakungiraga omuntu mubî obulî, orhanagayiraga omuntu amagala manyi. ³ Olujuci lubà lunyi omu bibalala ci ebi lujira birhahimwa bununu. ⁴ Orhalimbiraga emyambalo yâwe, orhacîbonaga bamâkukûnga: bulya emikolo ya Nyamuzinda erhahimwa bwinjà, ci kwône eri mifulike omu masù g'abantu. ⁵ Kanji abâmi barhenzibwe oku ntebe, n'ecigolo cayambala ishungwè lyâbo. ⁶ Kanji baciri-misî bayandazîbwe burhaba, na bannahano bakulu bashuba bashizi.

Okugerêreza n'okuyisha bunyi-bunyi

⁷ Orhaganyagya embere orhangule bwinjà, gerêreza burhanzi, obuliganya. ⁸ Orhashuzagya orhanaciyumva, orhatwîraga owinyu omu binwa. ⁹ Orhakalihiraga olubanja lurhakuyêrekîri. orhajâga omu ntambala y'abanya-byâha. ¹⁰ Mwâna wâni, oleke okuhambalikanya emmanja, zikalugirira orhazifume, ciru wankalibirha, orhashegûke, n'okuyâka kurhakufumye. ¹¹ Abacîkanangula ho bali: barhame, balibirhe, ci oku balibisire, kwo n'emunda bajà yabayâka.

Okulangâlira Nyamuzinda

¹² Hali abazamba bahûna oburhabâle: bakenyi ba birugu ci bakenyi bagale, Nyamuzinda kurhonya abarhonya, anabayînamule omu buligo bwâbo. ¹³ Nyamuzinda anarhume bashubiyînamula amalanga, abandi hasômerwe obwo. ¹⁴ Aminjà n'amabî, akalamo n'olufû, obukenyi n'obugale byoshi emwa Nyamuzinda birhenga. ¹⁵ Obushinganyanya. obwenge n'okumanya irhegeko rhubihâbwa na Nyakasane, obuzigire n'ebijiro binjà byoshi emwâge birhenga, ¹⁶ isirhe n'obumînya byalemeragwa abanya-byâha, banyankola-maligo, obuhanya buli bwâbo. ¹⁷ Enshôkano za Nyamuzinda zishohôlwa n'abamukunda, n'oburhonyi bwâge bubalusize ensiku zoshi. ¹⁸ Hali abantu bagala erhi kubîkirira okujinika kurhumire, lolaga oluhembo lwâbo^r: ¹⁹ Olusiku baderha, erhi: «Nakarhamukaga, birhali binyi ebi, nâlamira aha», barhamanyiri nsiku inga zisigîre: bâbisiga, bafè , abandi babirye. ²⁰ Mwâna wâni, ocîsêgereze oku mukolo gwâwe, okazigushîbirira, olinde oshosihairamwo. ²¹ Orhayâgalagwa n'emikolo y'omunya-byâha, ocîkubagire Nyamuzinda, osêre oku mukolo gwâwe. Bulya kuli kulembu emwa Nyamuzinda, okugaza omukenyi bunobuno, mwa kano kanya. ²² Omugisho gwa Nyamuzinda lwo luhembo lw'omuntu omurhînya, kano kanya, omugisho gwa Nyamuzinda gwamanajako obwâso. ²³ Orhaderhaga, erhi: «Bici ndagirirekwo? kurhenga ene, ebyâni biri binganaci bulya?» ²⁴ Orhaderhaga, erhi: «Ka ntakola mugale, kurhi nacibâ?» ²⁵ Olusiku lw'iragi omuntu arhakengêra amalibuko, n'olusiku lw'obuhanya, omuntu anayibagire iragi. ²⁶ Kwo kuderha oku, emwa Nyamuzinda, kuli kulembu, olusiku lw'okufà, anahembe ngasi muntu nk'oku ebijiro byâge binali. ²⁷ Hisanzi hitya hya malibuko hinayibagize obwîgusi, n'omu kanya kazinda k'omuntu mwo

bwankakurhanga, bwankakuzinda.

^r**11.18** Oluhembo lwâbo: en'igulu emwa mugulûza, ntà kucîbona. lolà Ayu 27, 16 ... Luk 12, 16..

emikolo yâge ebonekera. ²⁸ Orhakungaga iragi ly'owundi anacizîne, bulya omuntu amanyirwa aha buzinda bwâge^s.

Okucîlanga oku mubî

²⁹ Enyumpa yâwe erhâbâga ishûbûkiro lya ngasi yêshi, bulya amenge g'omubî gali manji. ³⁰ Kula bagwârha enkwâle, bayihira omu irhonga, kwo guli omurhima gw'omucîbonyi, ye mujishamba walinda oku wafâ. ³¹ Omunywesi anahindule chinja hihi, n'ehinja hirhabula ishembo emund'ali. ³² Isasi ly'omuliro linayâse ecibêye, omubî anacîbundike àkol'alingihuma omukò. ³³ Omanyè omubî bulya ye kabindi-afunikira-obubî, omanyè akuhirakwo akafinjo. ³⁴ Ow'embuga omuhire aha mwâwe, kuyôkêra ohayôkîre, wabona oku akukoza oku b'aha mwâwe.

13

Okujâ haguma n'abinyu

¹ Omuntu akahuma oku bulembo, bunamunanîrekwo, n'okômera omucîbonyi anamushushe. ² Orhabarhulaga omuzigo orhagale, orhayinjianaga omuzibu n'omugale kulusha we. Cici cankarhuma wahira enyungu y'ibumba haguma n'ey'ecûma? n'obwo erhi zankahukulana, ey'ibumba yanabereka? ³ Omugale anabè amanyagana abulinalîmbirana, omukenyi ananyagwe ehyâge, abulihisengera. ⁴ Omugale amango omukwânîne anakukolêse. n'amango wamanyihya obushiru anakujandike, ⁵ amango ocigwêrhe ehyâwe, buciri bwîra, ci erhi analinzire, buzira nshonyi, mpu akunyagehyo. ⁶ Amango alagîrîre oku burhabâle bwâwe, anakurhonye, akuyêreke amasheka, olangâlîre, akubwîre ebinwa binjâ, mpu: «bici olagîrîrekwo?» ⁷ Kurhâhanga arhakubonêsa nshonyi hano akol'agaba, ciru anakunyage kabiri-kasharhu, na buzinda akuhè ebinioko. Hano akulangira, akuyâke, adunde irhwe acîzongere. ⁸ Omanyè orharhebagwa, balekikubonêsa nshonyi erhi buhwinja bwâwe burhuma. ⁹ Okabona omugale akuhamagala, onabè nk'orhumvîrhi, wabona oku akuyimbîrira. ¹⁰ Orhacîhunikaga bulya banakugalula nyuma, kandi orhabêraga kuli bwenêne bulya banakuyîbagira. ¹¹ Orhakômeraga omugale, omanyè ebinwa byâge binji-binji. Ebinwa byâge binji-binji byo biri bya murhego, oku ali mpu ashagalusire, n'obwo alikwo akuyenja. ¹² Omanyè omurhunzi w'ebinwa, arhakushurhîsa, akushwêkêse. ¹³ Omanyè-omanyè, bulya obuhanya bukulusize omu njira. ¹⁴ Erhi wankayumva okwo amango ol'îrò, onazûke; omu kalamo kâwe koshi, ozigire Nyakasane onamuyâkûze akuciza.

Omugale n'omukenyi

¹⁵ Ngasi cintu cizîne coshi cisîma ecâbo, na ngasi muntu kwo n'okwo. ¹⁶ Ensimba erhahambarha erhali ya bûko bwâyo, n'omuntu naye wâbo muntu ayinjianaga. ¹⁷ K'onabwîne oku eciryanyi cakayumvanya n'omwâna-buzi? Omuntu mubî n'orhînya Nyamuzinda, nabo kwo na kuguma. ¹⁸ K'onabwîne oku omurhûla gwankabâ ekarhî ka mpunga n'akabwa? Kwo na kuguma ntâ murhûla ekarhî k'omugale n'omukenyi. ¹⁹ Ensimba nto byo biryo by'entale emuzirhu, ntyo, abakenyi yo minyama y'abagale. ²⁰ Emw'omucîbonyi obwîrhôhye kuli kushûbuka, ntyo, omugale naye arhabona oku mukenyi. ²¹ Omugale abè nk'asârhalâ kwône, abîra hâge banamugwârhirire, ow'obuligo akahirima, ciru n'abîra bâge banamusige. ²² Omugale akasarhala, banamugwârhirire banji, akaderha ebirhali byo, banakongôrheze. Ow'obuligo akasârhalâ, banamulongôze, na ciru akaderha ebinwa binjâ, barhabihiramwo izû. ²³ Omugale akabumbula akanwa, boshi banahwekêre, n'akanwa kâge kamanyikane hoshi-hoshi. Omukenyi akabumbula akanwa, banaderhe, mpu: «hya ngahi ehi?». Akasârhalâ banamususunike oku idaho. ²⁴ Obugale buli

^s**11.28** buzinda bwâge: okufâ bwinjâ ly'iragi, ofè oli murhonyi emwa Nyamuzinda; ah'obugale bwankakurhanga, bwankakuzinda.

bwinjà nka burhalikwo câha, omu iderha ly'enkola-maligo obukenyi buli bubî. ²⁵ Murhima guhà omuntu iranga, gulijire linjà erhi libî. ²⁶ Omurhima mwinjà bwo na busù bwinjà, okusinga emigani gubà mukolo muzibu.

14

Iragi ly'okuli

¹ Iragi ly'omuntu erhasâgijira ecâha omu nderho, n'orhayumva omurhima gw'ebyâha byâge gwamulya. ² Iragi lyâge omuntu orhacîtumuzizi cici, omuntu orharhiba murhima.

Okuyâgalwa n'obujinisi

³ Obugale burhakwânana nshâhu, n'oku muntu w'amagene, ebirugu binji birigi bya cici? ⁴ Ohaka n'ishali lyamuyîrha, bandi ahakira, ebyâge byalîbwa n'abandi. ⁵ Owacîyîrha yêne, ndi akaciza? owayôboha ciru okuhuma oku byâge. ⁶ Ntâ mwîsi mubî kulusha ocîyîrha yêne, lwo luhembo lw'okumînya kwâge. ⁷ Okujira aminjà kwâge kunabè nka kuhugwa, buzinda anayêrekane obumînya bwâge. ⁸ Ali mumînya omuntu w'amasù g'oluhubo, kukengula akengula n'okugayaguza abandi. ⁹ Omuyâgalwa arhasîma ehi agwêrhe, amagene kuyumya gayumya omurhima. ¹⁰ Omujinisi arhalîka bulye, n'amêza gâge cizombo. ¹¹ Mwâna wâni, nk'ogwêrhe onalye, orhûle na Nyamuzinda entûlo ahûnyire. ¹² Orhayîbagiraga oku olufû omu njira luli, n'oku omulâli gw'ab'ekuzimu ntâye osâgikubwirago. ¹³ Ojirire abîra bâwe aminjà oku orhacifa, ohâne nk'oku onahashire. ¹⁴ Orhalahiraga iragi lya buno, orhanenaga ehinja omurhima gucifinjire. ¹⁵ Kâli obugale bwâwe bandi wâbusigire? n'ebirugu byâwe kâli iragi lyâbigaba? ¹⁶ Ohûne, onahâbwe. osîme, arhali ekuzimu yo balongeza obusîme. ¹⁷ Ngasi mubiri kwo gukoya nka bwikunjê, okufâ liri irhegeko ly'ensiku n'amango. ¹⁸ Kul'obona orhwâsi rhw'omurhi gujagalîre, rhurhaliholoka rhurhalishoga, kwo n'amâburhwa g'omubiri n'omukò gali, oku baguma bafâ abandi bâburhwa. ¹⁹ Ngasi bushanja bukoya kuhwa bunahwa, na nnabwo bombi bagendanwa.

Iragi ly'omuntu murhimanya

²⁰ Iragi lyâge omuntu okengêra oburhimanya, n'orhimanya n'obukengêre bwâge, ²¹ agerêze emurhima enjira z'oburhimanya, anakulikire amahwe gâbwo. ²² Kw'abushimba nka muhivi, oku njira yabwo alingûkiza; ²³ anajê ah'idirisha lyabwo, atamale aha lusò lwâbwo; ²⁴ acumbike eburhambi bwâbwo, agwîke omulindizo omu cogo câbwo; ²⁵ ayûbake eburhambi bwâbwo, abwâr hale omu kahwenyenye k'omurhûla. ²⁶ Abuyâbuze abâna bâge, naye yêne ayâkire omu mashami gâbwo. ²⁷ Omu cihôho câbwo mwo akaziyaîkira idûrhu, na ntyo ajê omu irenge lyâbwo.

15

¹ Kw'ajira ntyo omuntu orhînya Nyamuzinda; ôyankirira irhegeko burhimanya ashobôla. ² Kwo bumuyankirira nka kula nnina wa muntu amuyankirira, bumuyankirire nka muhya wayankirira ibâ; ³ bumulîse akalyo k'obwîrhonzi, bumunywese amîshi g'oburhimanya; ⁴ abuyegemere, arhanacidundagane, abusêrekwo, arhanacibulabule. ⁵ Bumulengereze enyanya ly'abâbo, omu karhî k'endêko, bumubumbûle akanwa. ⁶ Ayumve omurhûla anabone ecimanè c'obusîme, ahabwe irenge ly'ensiku n'amango. ⁷ Abasirhe ntâ mango babuhikekwo, n'abanya-byâha barhakabubona. ⁸ Oburhimanya burhabonanako n'obucîbone, n'abanywesi barhabukwirirwa. ⁹ Obukuze burhaba omu kanwa k'omubî, bulya Nyamuzinda arhamuhiribwo. ¹⁰ Bulya oburhimanya bwo buyêrekana obukuze, na Nyamuzinda ye bulangûla enjira.

Obuhuru bw'omuntu

¹¹ Orhaderhaga, erhi: «Nyamuzinda warhumire najira ecâha», bulya Nyamuzinda arhankajira

ebi ashomba^t. ¹² Orhaderhaga, erhi: «Nyamuzinda warhumire nahabuka», bulya ntâco ajira n'omunya-byâha. ¹³ Ntâ bikabulirwa Nyamuzinda akwirirwa, n'abantu bamurhînya barhabikwirirwa... ¹⁴ Kurheng'aha murhondêro ye walemaga omuntu, anamuleka omurhima gwâge gumuhè. ¹⁵ Nk'olonzize, amarhegeko wanagakulikira, okubêra omu njira nyinjâ okuhashire. ¹⁶ Embere zâwe, ahebireyo omuliro n'amîshi, lambûla okuboko, orhôle eci olonzize. ¹⁷ Embere z'abantu, eri obuzîne n'olufû, muli byombi, eci balonzize co banacîshoga. ¹⁸ Bulya oburhimanya bwa Nyamuzinda burhajira lugero, byoshi ahashire na byoshi abona. ¹⁹ Amasû gâge gayêrekîre balya bamurhînya, amanyire yêne emikolo yoshi y'abantu. ²⁰ Ntâye akol'arhegesire mpu abè nkola-maligo, na ntâye akola ayêmêrire mpu abè mugoma.

16

Obuhanya bw'ababî

¹ Orhacîfinjaga okuburha ba-bunji-bwa-busha, orhacîshingiraga abâna b'ebyâbi. ² Orhacîshingaga ciru bankaluga, nka barharhînya Nyamuzinda. ³ Arhalangaâliraga okulama kwâbo, arhalangaâliraga n'enjira balimwo, bulya muguma nkana ye mukulu aha cihumbi, n'aha omuntu akaburha enkola-maligo, akacîfira buzira mwâna. ⁴ Omuntu muguma nkana anabumbe olugo, iburha ly'ababî kuhwa linahwa. ⁵ Niene nabwîne n'amasû gâni bintu binji bishushana; nanayumva n'amarhwîri gâni ebiri bizibu. ⁶ Omuliro gucîtuzire omu ndêko y'endyâlya, n'obukunizi buzûsire omu ngabo y'abagoma. ⁷ Nyamuzinda arhababaliraga balya ba ciri-misî ha mîra, bagomaga erhi kulimbira emisî kurhuma^u. ⁸ Arhababaliraga olugo Loti^v aliyûbasiremwo, erhi obucîbone bwa benelwo bwamamugayîsa. ⁹ Arhabaga bwonjo oku bûko bw'emihera^w, boshi baholoka erhi byâha byâho birhuma. ¹⁰ Akujirira n'engabo ya bihumbi magana galindarhu^x, balya bacîhindulaga^y erhi buzibu bwa mirhima yâbo burhuma. ¹¹ Ciru ankabîre muntu muguma cikanyi-cirhagomba, okumuleka arhahanyirwi kwanasômerana, bulya obwonjo n'obukunizi biri bya Nyamuzinda, nn'olukogo ye na nn'oburhè. ¹² Obwonjo bwâge buluga, ci n'obukali bwâge burhali bunyi, anatwe olubanja lw'abantu nk'oku emikolo yâbo enali. ¹³ Arhaleka buzira kuhana omunya-byâha n'amabî gâge, arhanalindîsa busha omuntu omurhînya. ¹⁴ Abâ wa lukogo lunji, ci ngasi muguma ashobôla nk'oku ebijiro byâge binali. ¹⁵ Nyamuzinda adundaguzize omurhima gwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri mpu lyo amanyîsa emikolo yâge hano igulu. ¹⁶ Obwonjo bwâge bucîyêrekana oku biremwa byoshi, obulangashane n'omwizimya abijirire abantu boshi.

Oluhembo ho luli

¹⁷ Orhaderhaga, erhi: «Ka ntacîfulika oyo Nyamuzinda, eyo nyanya ndi wânkengêra?» «Ndi wajâ anfukula omu karhî k'entuliri y'abantu?» «Ndi ntâye ekarhî k'ebiremwa binji^z ntya». ¹⁸ Lolâ: empingu, enyanya kurhaluka amalunga, ekuzimu n'igulu, okuyisha kwâge kwamabigizamwo omusisi. ¹⁹ Caligumiza entondo n'eciriba c'igulu, byamâgeramwo ogwa nyugunyu embere zâge. ²⁰ Ci kwône barhakengêra ebyo byoshi, ndi ogerêreza ogw'enjira zâge? ²¹ Ciru n'omusirûla

^t**15.11** : Ebi ashomba: omuntu agwêrhe obuhuru, anacîshoga ehi omurhima gumuhire; yêne anacijâmwo, aderhe «nalonza hirebe, najira hirebe; ntâlônza, ntâjire ... » buzira kusêzibwa na ndi, Omuntu arhankashobeka Nyamuzinda mpu ye wamujirîsize amabî: lolâ Yak 1, 13-14.

^u**16.7** Muhimbo gwa busha: lolâ Murh 6, 1-7.

^v**16.8** Loti: mwene wâbo Ahrahamu: lolâ Murh 19. 1-29.

^w**16.9** Emihera: ab'e Kanâni barhanzi, balya barhashangîraga na Nyamuzinda w'okuli:

^x**16.10** murhima gwâbo mubî: lolâ Lub 12, 37.

^y**16.9** Emihera: ab'e Kanâni barhanzi, balya barhashangîraga na Nyamuzinda w'okuli.

^z**16.17** Binji ntya: lolâ Murh 3, 10; 4, 9.

gurhabonekana, hôfi emikolo yâge yoshi gali mahwe. ²² «Emikolo y'obushinganyanya^a, ndi wayimanyîsa? Ndi wayirinda? Bulya endagâno eri kuli». ²³ Zo nkengêro z'omuntu w'obukengêre bwofi ezo, omuhwinja n'omuhabà barhalôrha elirhali isirhe.

Omuntu omu biremwa

²⁴ Nyumva, mwâna wâni, oyigîrire, ebinwa nakubwîra obirhege omurhima. ²⁵ Nakuyêreka olugero lw'enjira, nacîhangana nkuyumvîse omanyè. ²⁶ aha murhondêro, erhi Nyamuzinda alema ebiremwa byâge^b, oku ayûsirema, agabira ngasi ciguma aha cabêra. ²⁷ Ebiremwa byâge abihà olukere lw'ensiku n'amango, kurheng'emurhondêro gwâbyo kuhika okuli kw'amango. Ebiremwa byâge birhafà ishali, birhafà murhamo, na ntà mango bireka omukolo gwâbyo. ²⁸ Ntâco cisagihukula ecâbo, na ntà mango bibula kumuyumva. ²⁹ Nyamuzinda asinza igulu obwo, aliyunjuza ebinja byâge. ³⁰ Alihiramwo ngasi bûko bwa nsimba, n'omu idaho zânâshubire.

17

¹ Nyamuzinda arhenzize omuntu omu budaka, na buzinda omu idaho amushubiza^c. ² Abantu âbatwîrîre ensiku n'amango gagerêrîre, abahà obuhashe oku byoshi^d biri en'igulu. ³ Nk'oku yêne ali, abahà emisî, abalema bamushushire^e. ⁴ Aha ngasi ciremwa okuyôboha omuntu, ly'omuntu akulira ensimba n'ebinyunyi. ⁵ Bashobôla okukolêsa mahashe arhanu ga Nyakasane, nka buhashe bwa kali ndarhu, bâhâbwa okukolêsa obwenge n'obushinganyanya nka buhashe bwa kali nda, buhugûla ago mahashe gâge. ⁶ Abalema bagwêrhe akanwa, olulimi, amasû, amarhwîri, abahà omurhima gw'oburhimanya. ⁷ Abayunjuza bumanye n'obukengêre, abamanyîsa ehibî n'ehinja. ⁸ Abahir'obumoleke omu murhima, mpu babone obunji bw'emikolo^f yâge. ⁹ Anabahà okujira obukuze bw'ebisômêrîne byâge, ensiku n'amango. ¹⁰ Bakuze izîno lyâge limâna, baganîre obunji bw'ebi ajizire. ¹¹ Anabahè obumanye, kandi anabamanyîse irhegeko ly'akalamo. ¹² Ajira haguma nabo endagâno y'ensiku n'amango, abamanyîsa enkengêro^g zâge. ¹³ amasû gâbo gabona obunji bw'irenge lyâge, amarhwîri gâbo gayumva obunene n'obwinjà bw'izû lyâge. ¹⁴ Ababwîra, erhi: «Mucîlange oku bubî bwoshi», abahà amarhegeko bakulikira ngasi muguma oku wâbo.

Nyamuzinda mutwî w'emmanja

¹⁵ Olugendo lwâbo kubona alubona ensiku zoshi, ntà mango lucîfulike aha arhalubone. ¹⁶ Kurhenga oburhò bwâbo, enjira yâbo erhabayêrekeza oburhali bubî, ciru barhanahashaga okuhindula omurhima gwâbo guli nk'ibâle, gubè murhima gwa muntu. ¹⁷ Ngasi lubaga aluhîre omurhambo wâlurhegeka, Israheli yêhe guli mwanya gwa Nyamuzinda yêne. ¹⁸ Bulya ye murhanzi, amulera omu bwôrhere nkana, omu kubà amuyunjuze bulangashane bw'obuzigire bwâge, arhacimulikiriraga. ¹⁹ Ebijiro byâbo byoshi biri nk'izûba embere zâge, amasû gâge garhahusa kwalola olugendo lwâbo. ²⁰ Obulyâlya bwâbo burhacifulisiri amasû gâge, ebyâha byâbo byoshi biri embere za Nyamuzinda. ²¹ Cikwône Nyakasane abà mwinjà, ayishi n'eciremwa câge, Arhabiherêrekeza erhi kubilîkirira, ci kulanga abilanga. ²² Okuhâna kw'obuzigire kuli kubîka kw'omuntu, kunalange ecijiro cinjà nka mbonyi y'isû. ²³ Olusiku Nyamuzinda abahemba ho luciri,

^a16.22 Eri kuli: owalinda endagâno ya Nyamuzinda ahîre omurhima omu nda, ntà kuderha mpu amâlegama. arhâciyishe!

^b16.26 Ebiremwa byâge : lolà Murh 1, 1: okulemwa kw'igulu.

^c17.1 Amushubiza: lolà Murh 2: omuntu kufà afà.

^d17.2 byoshi: lolà Murh 1, 28.

^e17.3 Bamushushire: lolà Murh 2, 27.

^f17.8 Emikolo yâge: lolà Rom 1. 19-20.

^g17.12 Enkengêro zâge: Marhegeko Nyamuzinda ahâga Mûsa.

abavangulire omugisho gw'oluhembo lwâbo. ²⁴ Abacîyunjuzize anabahè omurhima gw'okugaluka, arhûlirize abacîzigulusire.

Mucîyunjuze

²⁵ Ogaluke emunda Nyamuzinda ali, oleke ebyâha byâwe, omushenge bwinjà, oleke okumugayîsa. ²⁶ Oshubire Ow'Enyanya, oleke obulyâlya, oshomhe lwoshi lwoshi obulenzi. ²⁷ Bulya ndigi wankajikuza Nyamuzinda ekuzimu, akabà abazîne barhamukuzizi, bamuhà irenge lyâge? ²⁸ Obukuze burhaba emw'emifù nk'oku burhaba emw'abarhahali, ozîne agwêrhe n'amagala ye Nyamuzinda. ²⁹ Nêci, obwonjo bwa Nyamuzinda bubà bunji, olukogo lwâge oku bantu bayêrekîre emund'ali. ³⁰ bulya omuntu arhankabà na byoshi, mwene-omuntu arhali karhafà. ³¹ Bici bimoleka kulusha izûba? Kurhahanga lirhafulikwa n'ecitù. Omubiri n'omukò maligo byaka-nakola. ³² Nyamuzinda ye lolà ngasi buhashe buli enyanya emalunga, abantu boshi bunabà budaka na luvù.

18

Nyamuzinda abà mukulu

¹ Nyamubâho ensiku n'amango ye walemaga byoshi. ² Nyamuzinda yêne mushinganyanya. ³ Ntâ wundi omulushire, ye rhegeka igulu n'akashanashanwe, byoshi bikenga obulonza bwâge, bulya ye mwâmi wa byoshi, oku buhashe bwâge ye berûla ebitagatîfu n'ebirhali bitagatîfu. ⁴ Ndi àhîre obuhashe bw'okuderha ebijiro byâge, na ndi wankavûlula ebinja byâge? ⁵ Ndi wankagera obuhashe bw'obwâmi bwâge, na ndi wankaganira obwonjo bwâge? ⁶ Ntâco omuntu ankanyihyakwo na ntâco ankayushûlakwo, ntâye wankavûlula ebinja bya Nyamuzinda byoshi. ⁷ Erhi omuntu ayûsa, gwo gukola murhondêro, erhi kwo kukola kurhangira, n'erhi ahusa kubè kurhângâlâ^h.

Omuntu abà ntâye

⁸ Omuntu abà cici? Abà wa bici? Ngahi ayinjihira na ngahi abihira? ⁹ Akalamo kâge? Emyâka igana nk'eri minji. ¹⁰ Murhôngyi gudômwa omu nyanja, mbeke ya mushenyi, kwo eyo myâka eri embere z'ensiku n'amango. ¹¹ Co cirhuma Nyamuzinda alemb'er'abantu, co cinarhuma anabarhulirako olukogo lwâge ¹² Abwîne, amanyire oku obuzinda bwâbo bubà buligo, co cirhuma aluza obwonjo. ¹³ Omuntu ababalira omulungu wâge, ci Nyamuzinda yêhe ababalira ngasi muntu yêshi, anahanûle, akubûle, ayîgîrize, arhange kul'omungere anajira obusò bwâgeⁱ. ¹⁴ Olukogo lwâge lubà oku bantu bakulikîre enjira yâge, balya balongereza okushimba amarhegeko gâge.

Okuhâna kulimwo kubiri

¹⁵ Mwâna wâni, aminjà ojirire omuntu orhagakulikizagyako bijâci, n'ebi wahâna, orhabihânaga wanacîduduma. ¹⁶ Olumè lunanyihye idûrhu bulya? Akanwa kinjà kalushire okuhâna. ¹⁷ Nêci, akanwa kinjà kalushire okuhâna, ci omuntu nkana byombi haguma abihira. ¹⁸ Omusirhe anabè arhahâna anabulijâcirana, n'omwâgalwa anahâne ehi alakira.

Okucîrhonda n'okulalira

¹⁹ Embere ojè lubanja, orhangidôsa emirhima, ocîbuke oku orhacilwâla. ²⁰ Ocîyâze embere ojè lubanja, hano olujâ, bakulîka. ²¹ Ocîrhohye embere olwâle, yêrekana oku ocîyunjuzize nka wamajira ecâha. ²² Harhajiraga ecakuhanza kwayûkiriza eciragâne câwe bwacibona, orhalindaga

^h**18.7** Kurhângâlâ: ebya Nyamuzinda birhaheka, omuntu akwânîne arole, asômerwe, kandi aharâmye owabijiraga.

ⁱ**18.13** Obusò bwâge: Nyamuzinda arhahimwa lukogo oku bantu, lolà 2 Mak 6, 13; Bush 12,19...

olufù mpu lyo ôbà mwinjà. ²³ Gerêreza embere olaganye Nyamuzinda, olekiyôrha nk'owarhangula Nyamuzinda. ²⁴ Kengêra obukunizi bw'ensiku nzinda, amango g'okucîhîla, amango Nyamuzinda akengulana. ²⁵ Amango oyêzize, kengêra ecizombo, n'amango ohirhire, kengêra obukenyi n'obuligo. ²⁶ Kurhenga sêzi kuhika bijingo, akasanzi karhayimanga, byoshi kugera bigera duba embere za Nyamuzinda. ²⁷ Omurhimanya kucîlanga acîlanga muli byoshi, omu nsiku z'obugoma, anacîlange oku bulenzi. ²⁸ Omuntu w'obukengêre yêshi ayishi oburhimanya; owabuhisirekwo kukûnga abukûnga. ²⁹ Abantu b'obukengêre n'abadesi nkana nabo bashibirire oburhimanya, n'ebi baganîra eri migani ekwânîne obushinganyanya.

Okucîrhegeka kw'omuntu

³⁰ Orhayêmêraga amagene g'àbakulula, oshube oku nyîfinjo zâwe. ³¹ Okushimba enshumi z'amagene gâwe, kwanarhuma abashombanyi bâwe bakushekera. ³² Omanyè wakarhonya obunûnîrizi bw'amasîma, orhayinjibanaga ab'enkômedu ziri ntyo. ³³ Orhajiraga ensiku nkulu n'ensaranga mpozanyo, amango enshoho yâwe eri nyûmu.

19

¹ Omuntu ojira ntyo arhakagala, n'ogaya ehinyi agwêrhe, bukenyi ahingira. ² amamvu n'abakazi b'ebishungu byo bihûsa abalume omurhima, n'omwîra w'embaraga arhabâ nshonyî.^j ³ Oyo muntu guli munyama gw'ebigûku n'emivunyu, n'ecirala cirhafuma aho.

Omanyè okudegenda

⁴ Oyêmêra dudaduba erhi wa murhima mwangu, n'ojira ecâha yêne ocîkolera amabî. ⁵ Osîma amabî ayishihanwa. ⁶ Orhakwirirwa kalimi afuma lunji. ⁷ Omwanzi gwa bene orhagubwîraga owundi, ntâye wakushombera okwo. ⁸ Gwa bene orhagubwîra ndi: oli omwîra wâwe, oli omushombanyi wâwe, nkaba libè irhegeko emund'oli ly'okuderha. ⁹ Bânakurhega amarhwîri, bâkukemerane, buzinda bakushombe. ¹⁰ Ka bakubwîzire omwanzi? Ocibêre nshinda. Yaah! Orhabashe! ¹¹ Mwanzi musungunu baguhè omwêrûzi, gumuheke nka mukazi wabiga-bigwa n'emikero mibishi. ¹² Omwanzi babwîra ecinganyi, guli nka mwampi bamulashire omu cibero.

Wayumvîrhe, gendaga olole wêne

¹³ J'emw'omwîra wâwe: kwankanabà ntâko anajizire, n'akabà hali oku anajijire, arhacishubirire. ¹⁴ J'emw'omulungu wâwe, kwankanabà ntâkwo anadesire, n'akabà hali oku anadesire, arhacikuderhe. ¹⁵ Ja wêne emw'omwîra wâwe: bulya abantu barhahimwa kunywerha, orhayêmêrezagya ngasi coshi bakubwîzire. ¹⁶ Kanji olulimi lufuma omuntu n'obwo arhakulonzagya, ndi akanwa karhasâgîfuma? ¹⁷ Genda oshambâze mulungu wâwe embere omujise lubanja, kulikira amarhegeko g'Ow'Enyanya orhajira burhè. ¹⁸ Amarhegeko ga Nyamuzinda gwo gubà murhwe gw'olukogo lwâge, n'obushinganyanya buyunguka obuzigire bwâge. ¹⁹ Okumanya amarhegeko ga Nyamuzinda^k n'okugakulikira yo njira y'a-kalamo, abajira ebimusîmîsa banahumbûle oku murhi gw'obuzîne bw'ensiku n'amango.

Oburhimanya bw'okuli n'oburhali bwo

²⁰ Ngasi burhimanya kubà kurhînya Nyamuzinda, na ngasi burhimanya bubâmo okuyûkiriza irhegeko n'okumanya obuhashe bwâge. ²¹ Omushizi obwîra nnawâbo erhi: «Ntâjire ehi walonza», ciru ankahijira buzinda, kugayîsa agayîsa omuhà eci alya. ²² Okumanya amabî

^j**19.2** Omu kukulikira La bible de Jérusalem, otreolet.free.fr, rhukûzire emilongo yalijire yashubîrirwa kabiri n'okuleka emihenge y'olukere lukûlisirwe kuli milongo miguma miguma omu mandiko g'ecigereki garhenga muli LXX

^k**19.19** Okashimba amarhegeko gâge wâbà n'olukogo lwâge, n'obushinganyanya bwâwe bwâkulêrhera obuzigire bwâge.

burhaba burhimanya, n'ihano ly'abanya-byâha burhaba bwîrhonzi. ²³ Hali obulenga burhali bwo, musirhe, omuntu orhajira burhimanya. ²⁴ Owabà na bwenge bunyi akanarhînya Nyamuzinda, ye mukulu aha mwenge-mwenge wavuna irhegeko. ²⁵ Hali obulungu bw'obulyâlya, hali abanywerha mpu lyo babona eci balonza. ²⁶ Hali abantu bagenda bajonjoboka n'omungo, n'obwo kwa bwengûza. ²⁷ Obone akube igosi, abè nka wa bihuli, ye na murhanzikola amaligo hano abona obulyo. ²⁸ Hali onunirwa n'obuzamha bw'okujira ecâha, hano abona akasanzi k'okucîjira erhi na yêshi oyo. ²⁹ Ebusù omuntu amanyirwa, omuntu nkana abonekana emalanga. ³⁰ Myambalo y'omuntu emanyîsa omukolo gwâge, n'olugendo lwâge luyêrekane al muntu mucîl.

20

Okuhulika n'okuderha

¹ Hali ebinwa by'obukali birhalusire, hali n'okuhulika kuyêrekana omuntu w'obukengêre. ² Okukaliha kwo kukulu aha kubîka obukunizi. ³ Omuntu ocîshobeka yêne erhi buhane afumire. ⁴ Kw'ali nk'enshahu yashimba okugwârha omunyere, omuntu wacîhambira okutwa olubanja n'akadali. ⁵ Lebè acîhulikire, abonekana murhimanya, oku lebè w'engamîzi acîshombanya n'omuvovo gwâge. ⁶ Lebè ahulisire kubula eci aderha, na lebè ahulisire kulinda agâge mango g'okuderha. ⁷ Omurhimanya mango agera g'okuhulika, ci kadegende n'omusirhe barhishigera mango. ⁸ Kadesi acîshombanya, n'omanya mpu yêne oyishiderha, nshombo acîzûkiza.

Ebisômeza biluga

⁹ Lebè ânacirira omu buhanya; hali oyu obuhanya buciza, haligi n'amango obucire bulêrha nyamanjà. ¹⁰ Hali okuhâna kurhayunguka, haligi n'okuhâna kuyunguka kabiri, ¹¹ Hali amango irenge lirhohya omuntu, haligi n'abantu balengerera omu buligo bwâbo. ¹² Hali ogula birugu binji n'ensaranga nsungunu, n'obwo bamukanzire kali nda kulusha. ¹³ Omurhimanya anasîmirwe ebinwa byâge, n'okuhâna kw'omuhwinja kuhere busha. ¹⁴ Ebi omusirhe ahâna birhaciza, bulya abikonolîre amasù mpu omugalulire kali kangana halya. ¹⁵ Oku arhahanyiri bici, abulihûna kulusha, anahâne nk'owahamagaza, ene akuhoze, irhondo ayishikulyûza: aba wa kukobwa. ¹⁶ Omusirhe anaderhe, erhi: «Ntajira mwîra, mbona mpâna ci ntabona cavuga omunkwa, ¹⁷ abalya ebyâni bajira akalimi kabî». Owa bene oyo barhahwa barhamushekera.

Akanwa kabî

¹⁸ Okusârhalâ n'amagulu kwo kukulu aha kusârhalâ n'olulimi; isârhalâ !ya bene eryo lirhahumba mubî. ¹⁹ Omuhwinja kw'ali nka lulibi, ebinganyi bilujire lwimbo. ²⁰ Ecihwinja cirhatwa mugani gwâkungwa, cihabe amango abandi bagutwa. ²¹ Hali oyu obukenyi bubêra mpenzi ya kurhanga ecâha, amango g'okurhamûka, omurhima gurhamulya. ²² Hali ocîheza erhi nshonyi zirhuma, acîheze mpu akenga omusirhe. ²³ Hali olaganyiza omwîra wâge omu bwôba, hayishizûka enshombo y'obumâma.

Obunywesi

²⁴ Okunywerha kubà kucîshûbula bwenêne, kurhahwa ekanwa k'ebinganyi. ²⁵ Ecishambo co cikulu aha munywesi mukulu, cikwône bombi kuhera banahera. ²⁶ Enkômedu y'okunywerha bubà buhanya, n'omunywesi nshonyi zirhahwa zirhamubumbiri.

Obukulu n'embaka z'omurhimanya

²⁷ Omurhimanya acîkengêsa n'ebinwa byâge, n'omuntu mwenge ye abakulu basîma. ²⁸ Omuhinzi kusârûla asârûla, n'osîmwa n'abakulu, anatumule anabuli babalirwa. ²⁹ Okushegulwa

n'okurhûlwa binarhume abagula bahûrha amasù, kubè kubashwêka akanwa mpu bakanaderha.
³⁰ Oburhimanya bufulike n'obuhirhi bubishe, bunguke buci bijira? ³¹ Omuntu wafulika isirhe lyâge, ye mukulu oku wafulika oburhimanya bwâge.

21

Embero z'ebiyâha

¹ Mwâna wâni, ka wajizire ecâha? orhacishubiriraga, ohûne obwonjo oku byâha byâwe byoshi bya mîra. ² Oyâke ecâha kula onayâka enjoka: okaciyegera, cakuluma, amîno gâco gali nka ga mpangaza, go gazigulula abalume. ³ Ngasi câha ebà ngôrho ya môji abiri, aha yatwâga hanajè akafinjo. ⁴ Obukali n'entambala, kwo n'enyumpa ya cibone eshâbûka ntyo. ⁵ Omusengero gw'omukenyi omu marhwiri ga Nyamuzinda guhika, n'okushuza kwâge kurhalegama. ⁶ Orhasîma bamukalihire, kajira ka banya-byâha akulikira, orhînya Nyamuzinda yêhe murhima agalula. ⁷ Kishiderha anajè irenge hoshi-hoshi, ci omuntu w'obukengêre arhahabiri obuzamba bw'okwo. ⁸ Okuyûbaka aha mwâwe n'ebirugu bya bene, kuli kucîhumbira enshinda wanabona. ⁹ Endêko y'ababî, nsinga ya muliro, obuzinda bwâyo kukwêbwa ecîko. ¹⁰ Enjira y'ababî erhahimwa kukoma, ci ekuzimu^m ehêka.

Omurhimanya n'omusirhe

¹¹ Omuntu oshîbirira irhegeko kushuba ashuba oku magene gâge, obwimâna bw'okurhînya Nyamuzinda bubà burhimanya. ¹² Hali oyâbirwa n'okucîyigîriza, kubula irhwe kurhuma, ci haligi n'ôbà agwêrhe eyo nshôkano y'irhwe emurhindibuze. ¹³ Omurhimanya ebà nyenga ya bumanye, n'obulonza bwâge, iriba lya nshongôle. ¹⁴ Omurhima gw'omusirhe, ndaha mbêre, yo erhabîka bici. ¹⁵ Omuntu mwenge akayumva akanwa kinjà, anakabîke emurhima, ayûshûlekwo n'akâge; leka omusirhe akayumve, asheke, kwo na kuyîbagira. ¹⁶ Ebinwa by'omusirhe bibà nka muzigo guyâbire omubalama, ci ekanwa k'omurhimanya binjà biyirhenga. ¹⁷ Akanwa k'omuntu nkana basîma okukâyumva omu ndêko, oku adesire, ngasi muguma anakuhire emurhima. ¹⁸ Nyumpa ya mushaka bwo burhimanya bw'ecihwinja, n'obumanye bw'omusirhe, binwa birhagwêrhi nda na mugongo. ¹⁹ Emw'omusirhe, enjira ly'akalamo gubà mugozi emagulu, kabangiro emaboko. ²⁰ Omusirhe nk'asheka, analinzi basha, ocîkenzire yêhe kugera agera amasheka gâge. ²¹ Emw'omuntu nkana, irhegeko gali masholo ga bulimbi, ngolo ekuboko kulyo. ²² Ecinganyi cinacishokoze okudâha, omuntu mwenge arhangibà nk'alinda; ²³ ecinganyi cinakâhêngûliza oku lumvi, omuntu ocîkenzire anabè nk'acîyêgûla. ²⁴ Okuyumvîrhiza aha lumvi kubà kwa muntu orhaleragwa, nshonyi kubonêsa omuntu. ²⁵ Akanwa ka bakadegende karhahwa kujumbulusa ebinwa bya bene, enderho z'abarhimanya zôhe zijira olugero. ²⁶ Omurhima gw'ebinganyi ekanwa gubà, ci akanwa k'abarhimanya, murhima gwâbo. ²⁷ Omubî anahehêrere omushombanyi wâge, n'obwo yêne ocîhehêre. ²⁸ Omuntu ohambâra abâbo, yêne ocîkolera amabî, kushombwa ashombwa n'abalungu bâge.

22

Omwôlo

¹ Omwôlo kwo ali nk'ibuye banîrekwo, ngasi wagera na kuheba olushungûrho. ² Omwôlo kwo ali nka camvu ca njalira, mazingonoko, ngasi ogahumakwo kuhôrhola anahôrhola enfune.

Emifiriri y'abâna

³ Zibà nshonyi z'omulume okuburha ecirala c'omurhabana, ci okuburha ecirala c'omunyere

kôhe kulengana bwenêne. ⁴ Omunyere nkana, buhirhi bw'owamuyanka, ci omunyere mubî, mungo gw'owamuburhaga. ⁵ Cikala-nshonyi w'omunyere, îshe na nnina azibonêsa, bombi kukaga bamukaga. ⁶ Obukali burhagwêrhi lugero, lwimbo lwa mishîbo, ci okushûrha n'okuhanûla bubà burhimanya bukwânîneⁿ. ⁷ Abâna bagwêrhe ecibâlya banali bîrhonzi, banabuke ababusi bâbo omungo. ⁸ Abâna bagayanyi na mbula bukenge, banajâcize obwôrhere bwinjâ bw'omulala gwâbo.

Oburhimanya n'isirhe

⁹ Okuyigîriza omusirhe kubà kuhanga orhujo, kubà kuzûsa omuntu wafîre n'îrò. ¹⁰ Okuhanûla omusirhe, kubà kuhanûla omuntu oli îrò, buzinda akudôse, mpu: «Bici ebyo?» ¹¹ Olakire ofîre: agenzire, arhakàcibona izûba, olakire omusirhe: arhacigwêrhi murhima, gwahûsire; kunyi wâlakira ofîre, bulya kurhamûka ajire, ci kuli omusirhe, olufû lwo lukulu aha kalamo kâge. ¹² Emishîbo y'ofîre zibà nsiku nda, ey'omusirhe n'omubî, nsiku zoshi z'akalamo kâbo. ¹³ Orhabwîraga omusirhe binwa binji-binji, orhajâga ciru emund'ali, omanyè akulêrhera embaka za busha, omanyè akuzinza. Omuyâke, wabona omurhûla, ebihenyango byâge birhacikulibuze. ¹⁴ Bicigi bizirho kulusha amabuye? Kurhi biderhwa? Cingolongolo. ¹⁵ Omushenyi, omunyu, enundo y'ebyûma, byo byangu by'okubarhulwa aha cingolongolo. ¹⁶ Oburhungiri buyûbake n'emirhi mizibu, burhagagajwa na musisi, omurhima gurhanziricîdôsa gubulihiga, guruhomhagana omu mango g'entambala. ¹⁷ Omurhima guyêgemîre enkengêro z'oburhimanya, guli nka kulya bayinjiha olukûta n'irangi lyananîra bwinjâ. ¹⁸ Orhubuye rhutya-rhutya ah'irhwêrhwe ly'olukûta, rhurhalindira mpûsi, omurhima gw'ecingolongolo ebi gugerêreza byo binaguyôbohya.

Obwîra

¹⁹ Bakashûrha isû, linadwe emirenge, bakahika omuntu oku nyomvu y'omurhima, banamanyè ecikuli. ²⁰ Obanda ironko, abalaza orhunyunyi, ohangâla omwîra, bwîra ayîrha. ²¹ Akabà wayômôfîre omwîra engôrho, orharhâga omurhima, kwankanabà acigaluka; ²² akabà waderhire omwîra kubî, orhayôbohaga, mwanaciyumvanya; ci omuhè rubanda, hoshi aho, obwîra bunafè. ²³ Mulungu wâwe akenyîre, mulole bwinjâ, hano agâla, wasîma haguma naye; akajakwo obuhanya, orhamurhibagamwo, hano afuma olwo, mwe naye mwagabâna ebyâge. ²⁴ Engulumira mugî guyishokolera, kwo n'okwo bijâci bishokolera omukò. ²⁵ Ntakabà nshonyi z'okufungira omwîra, ntakanacîfulika ye. ²⁶ Akabâga ye n'enganya, abandî bakuyumva bamujire ndyâlya.

Obè masû

²⁷ Lêro ndi wakampira omulanzi oku kanwa, ahîre omu binwa byâni ecinwa c'obukengêre, lyo ndekisârhala byo birhumire, olulimi lulekimpeza?

23

¹ Yâgirwa Nyamuzinda, we Larha we na Nnawâbo akalamo kâni, orhandekaga omu magene gâhyo, orhayêmêraga nasârhala muli byo. ² Lêro ndi wayêreka enkengêro zâni omu za omurhima gwâni, aguyêreke ihano ly'oburhimanya, aleke okuntogoza amango mpabusire, ndekiyûbakwa n'ebyâha. ³ Ntyo, amabî gâni garhayushuke, ebyâha byâni birhaluge, ndeke okuhirima omu maboko g'abashombanyi bâni, omushombanyi wâni abule aha angwârhira. ⁴ Nyakasane-k'emirenge, Larha na Nyamuzinda w'akalamo kâni, ontabâle nyâke obucîbone. ⁵ Oncînge oku bwâgalwa, ⁶ amagene n'amîru mabî garhampimaga, orhanampânaga emunda enyifinjo mbî ziri.

ⁿ**22.6** Bukwânîne: okuhana n'okushûrha: lolà Mig 13,24; 19,18; 22,15; 23, 13-14; 29, 15-17.

Endahiro

⁷Mwe bâna, muyumve ebinwa byâni, obikulikîre arhakabulabula. ⁸Omunya-byâha yêne ocîshwêka n'ebinwa byâge, byo bihirimya omuhambûzi n'omucîbonyi. ⁹Lek'enkômedu y'okucîgasha, orhakômerere okulahira izîno ly'Omwimâna. ¹⁰Kul'omubôyi barhangula ngasi kasanzi arhafuma mpimbo, kwo n'omuntu ocîgasha n'okuderhaderha izîno lya Nyamuzinda, arhafuma ecâha. ¹¹Omuntu osîma okucîgasha ali mubî, obuhanya burharhenga aha mwâge. Akajira ecâha, ecâha câge cimuhonere; akaderha mpu ahalîza, abîhire kabiri; akalahira ebirâ, arhafungirwe, obuhanya bwamuhandira aha ka.

Ebinwa bibî

¹²Hali iderha liyâkuza olufû, okwo ntà mango kubâge muli bene Yakôbo, bulya abantu nkana barhakwirirwa ntyo, barhacîjandika n'omu câha. ¹³Orhakômereszagya akanwa kâwe eby'obûmaguza, byo bibamo akanwa k'ecâha. ¹⁴Kengêra sho na nyoko amango oli ekarhî k'abakulu, omanyè wacîjandaga embere zâbo, kubè kuyôrha nka cingolongolo, obone wamacîfinja abarhaburhagwa, otumuze olusiku waburhagwa. ¹⁵Omuntu wakômerîre ebinwa bibî arhakubûlwa. ¹⁶Hali bibiri biluza ebyâha, n'ecâha kasharhu cilerhe oburhè; ¹⁷gala mîru gayôca nka muliro, garhatwîka garhanayîgusiri, omuntu ocîfinja omubiri gwâge yêne, arhâlèkè n'omuliro guruhacimuyôca, oku muntu mûmaguza, ngasi biryo erhi binunu, lufû lwo lwamutwa amîru. ¹⁸Omuntu ojirira ecâha aha ncingo yâge, n'okuderha, erhi: «Ndi wambona'? Omwizimya gundi eburhambi, ebizimbêro bincîkirize, ntâye wambona, bicigi nayôboha? Ow'Enyanya arhankakengera ebyâha byâni». ¹⁹Oyo masû ga bantu gône ayôbohire, arhamanyiri oku amasû ga Nyamuzinda, galushire izûba bumoleke kali bihumbi ikumi, oku ganabône ebijiro by'abantu byoshi, gahike n'omu ngasi hyongobana. ²⁰Embere aleme, ali ayishi ebintu byoshi, n'erhi ayûsa kwo n'okwo. ²¹Oyo muntu omu lugo ahanirwa, obuhanya bwamamurhibukira amango arhalâlîri.

Omukazi mugonyi

²²Omukazi ohemukira ibà naye kw'ali ntyo, anamulêrhere omwâna w'embuga mpu yo nfula. ²³Burhanzi avunyire irhegeko lya Nyamuzinda, kandi abîhire ibà; n'obwa kasharhu. acîshûbwîre n'okuhusha, haguma n'okwôla kujishunda abâna embuga. ²⁴Omu ndêko bâheka olubanja lwâge, n'abâna bâge babasingirize. ²⁵Abâna bâge barhâmerekwo muzî, amashami gâge garhajekwo hiciza. ²⁶Bakazimukengêrera okuhehêrerwa ahehêrîrwe, na ntâye wamukûle enshonyi. ²⁷Ntyo, abâli enyuma zâge bamanya oku okurhînya Nyamuzinda kwône kushingânine, n'oku ntà cinja cilushire okushimba amarhegeko gâge.

24

Oburhimanya bwaderha nka muntu

¹Oburhimanya bukolaga bwacivuga, bukolaga bwarhangifekembera omu karhî k'olubaga°. ²Bwamâderha ntya omu ndêko y'Ow'enyanya, bwamâyêrekana irenge lyâbwo embere z'Obuhashe, erhi: ³«Ndi nkonôka y'oku Kanwa k'Ow'Enyanya, nayisha nacîbulula nka lwikungu nabwîkira igulu. ⁴Aha mwâni, emalunga, entebe yâni gwâlî mulunga gwa bitû. ⁵Niene, kuno na ndi, nazungulusire engo y'emalunga, najîre kuli kuhika ekuzimu. ⁶Obwâmi bwâmi bwagandazize omu nyanja, omu igulu, oku ngasi lubaga n'oku ngasi cihugo. ⁷Emwa boshi nalonzize ahantu nâdêkerera, nalonzize ngahi nâgwîke icumbi lyâni. ⁸Lêro Lulema w'igulu anacimpa irhegeko, owandemaga angwikîsa ihêma lyâni, àmbwîra, erhi: «Yûbaka muli Yakôbo, oje omu kashambala

°24.1 Oburhimanya bwaderha: ahâla oburhimanya kwo buli nka muntu, n'eci cigabi kwo ciri nka murhima gw'eci citabu. Lolâ Mig 8, 22. Omu Liturjiya katolika, ebi binwa Eklezia ebiyêrekezize Bikira Mariya.

k'Israheli». ⁹ Embere ly'amango, kurhenga omurhondêro ly'andemaga, ensiku n'amango erhi ho mbà. ¹⁰ Omu cihando citagatifu, embere zâge nagashâniza, na ntyo nacumbika omu Siyoni^p, ¹¹ nabêra omu Kinjà k'olugo, omu Yeruzalemu mwo obuhashe bwâni bubà. ¹² Namezire emizî emw'olubaga lw'irenge, omu kwa Nyamuzinda, omu cishumba câge. ¹³ Nakuliremwo nka nduluma y'e Libano, nka murhi oku ntondo ya Hermoni. ¹⁴ Nakula nka mubô gw'En-Gadi, nka mirhò ya bwâso bw'e Yeriko, nka muzêti gunagîrîre omu lubanda, nakula nka nduluma ya murhi. ¹⁵ Obwehe bwâni buli nk'obw'ecinamoma na nk'obw'omusipalata, akisûnunu kâni kali nk'ak'enshangî ntumîrira, nk'ak'egalbanumo, onikisi n'obubâni, nka cidûrhu ca nshangi omu Cihando. ¹⁶ Nalandiza amashami nka murhi gwa terbenta, mashami ga bwinjà n'irenge. ¹⁷ Kwo ndi nka muzâbîbu gulandizize emirhò minjà-minjà, n'obwâso bwâni ebà mburho y'irenge n'obuhirhi. ¹⁸ [Nie nnina w'obuzigire nkana, nie nnina w'olukengwa, nnina w'obumanye n'obulangâlire; nahîrwe lwoshi abâna bâni boshi, balya Yêne agoshôlaga kurhenga ensiku n'amango.]^q ¹⁹ Muyishe emwâni, mwe mucînyîfinja, mulye oku mburho yâni. ²⁰ Bulya okunkengêra kulushire obununu bw'obûci, akashambala kâni ko kinjà aha cigukulu c'obûci. ²¹ Abandya barhakaleka okushwîra emunda ndi, n'abanywa barhakagambwa. ²² Oyumva ebi mmubwîra, arhankabibêra burhè, n'abajira emikolo yâni barhakahirima omu câha.

Oburhimanya n'Irhegeko

²³ Ebyo byoshi citabu c'Endagâno ya Nyamuzinda w'Enyanya eco. Irhegeko lyàmanyisibagwa na Mûsa, ko kashambala kâsigiragwa endêko za Yakôbo. ²⁴ Murhalekaga okucîzibuhya muli Nyakasane, mumusêrekwo lyo amuzibuhya, Nyakasane w'Emirhwe yêne Nyamuzinda, buziraye, ntawundi mu-ciza. ²⁵ Er'Irhegeko lyo liluza oburhimanya nka mîshi ga Pishone, nka kula olwîshi lwa Tigre luyunjula amango emyâka eyêzire; ²⁶ lyo liluza obukengêre nka mîshi g'Efrati, nk'aga Yordani amango bakalala; ²⁷ lyo lihâna enjira nk'olwîshi lwa Nili, na nka Gihîni omu nsiku bahumbûla emizâbîbu. ²⁸ Oku omurhanzi arhaciýûsa okulimya, kwo n'omuzinda aciri kulî nalyo. ²⁹ Bulya obukengêre bwalyo bulushire enyanja bunji, n'emihigo yalyo yo miri kulusha enyenga. ³⁰ Niono, kwo ndi nka mubunda gwârhenza omu lwîshi, nka hîshi hihesire omu ishwa ly'amasîma. ³¹ Nâdesire, nti: «Nkola nadômerera omu kwâni, ngeze amîshi omu ishwa lyâni». Lêro nabona omubunda gwâni gwahinduka lwîshi, n'olwîshi yashuba nyanja. ³² Nkolaga nalomeka enjira kurhenga sêzi, akamole kabone kuhika emahanga. ³³ Navangula enyigîrizo nka bulêbi, zihike n'oku maburhwa gali nyuma. ³⁴ K'obwîne: arhali nie nacîlongeza, ci nakolera balya boshi bazilonza.

25

Emigani

¹ Hali bisharhu omurhima gwâni gucîfinja, birhahimwa kusîmîsa Nyamuzinda n'abantu; okuyumvanya kw'abaguma, enyumpa omulume na mukâge bayumvanyamwo. ² Haligi na bantu basharhu omurhima gwâni gurhabonakwo, na nkayumva oku ho bacibà nnânshologorhwe; omukenyi w'obucîbone, omugale munywesi, omushosi w'enkonola-masù bagwârha omu mwa bene.

Abashosi

³ Amango orhabikaga ociri musole, bici wabonage okola mushosi? ⁴ Alà nka zayinjiha emvi zigwêrhe ihano! Okumanya ihano kw'abakulûkulu nako kuyinjiha. ⁵ Alà nka bwayinjiha oburhimanya bw'abashosi, n'obukengêre bwinjà bw'abakulu b'er'igulu. ⁶ Irengi ly'abashosi kuli

^p**24.10** Narhumikîre omukolo omu ka-Nyamuzinda guli mukolo gwa Burhimanya: lolà 24, 23...

^q**24.18** Obushinganyanya bwayishigererwako Yezu Kristu. Lolà Ywn I4, 6.

kulya kubà «Babwîne binji», okulimba kwâbo kunali kulya «Babwîne binji», okulimba kwâbo kunali kulya kurhînya Nyamuzinda. Okurhînya Nyamuzinda bwône bukulu ⁷ Hali bintu mwenda nkengîre, nambwîne oku birimwo iragi, n'eca kali ikumi nakubwiraco: Omuntu obona omwîshingo omw'iburha lyâge, ye obona omu kalamo kâge oku abashombanyi bâge baherêrekerà; ⁸ Iragi lyâge ojira omukazi mwîrhonzi, omuntu orhahingan'empanzi na punda, omuntu erhasâgijira ecâha omu nderho, omuntu wabwîne omushigo mwinjà. ⁹ Iragi lyâge owahisire oku bwîrhonzi, n'obwîra owayumva. ¹⁰ Nêci, ali mukulu owahisire oku burhimanya, ci ntâye ocilushire orhînya Nyamuzinda. ¹¹ Okurhînya Nyamuzinda kurhalusire byoshi, owahisire aho, bici ankagererwakwo?

Abakazi babî

¹² Okurhînya Nyakasane gwo gubà murhondêro gw'obuzigire bwâge, ci, oku buyêmêre barhondêrera n'okumusêrako. ¹³ Oyâgalike ci orhayâgalikaga omurhima! oshimbe obumînya, ci orhashimânaga obumînya bw'omukazi! ¹⁴ Bubè buhanya, ci burhabâga bwa kuhubuka emw'omubisha! bubè bulyâlya, ci burhabâga bwa kuhubuka emw'omushombanyi! ¹⁵ Ntâ bwôge bubî kulusha amanjokanjokà, ntâ nshombo nkulu kulusha ey'omubisha. ¹⁶ Okubêra haguma n'empangaza erhi enkuba-joka, kwo kukulu aha kubêra nyumpa nguma n'omukazi mumînya. ¹⁷ Obumînya bw'omukazi bunamuhindule obusù, abange enzizi, omanyè mpu akola ciryanyi. ¹⁸ Oku ibà ali oku mêtza haguma n'abalungu bâge, erhi adwîrhe adwîra n'omu nda nk'ihiri. ¹⁹ Obumînya bwoshi ntabwo buhisire oku buminya bw'omukazi: mâshi! abona eci abanya-byâha babona! ²⁰ Nsinga ya mushenyi omu magulu g'omushosi, ye mukazi w'akalimi aha mw'omulume w'omurhûla. ²¹ Omanyè warhebwa n'iranga ly'omukazi, orhahîra okaleka omukazi akubuza murhima. ²² Kurhahimwa kujira omuntu burhè, kumubulîse obukenge, kunamubonêse nshonyi, okuyumva mpu mukà lebè yekola obîka ibà. ²³ Burhè omu murhima, burhè emalanga, cibande cifulike, gwo mukolo gw'omukazi mumînya. Maboko gahozire, madwî gakomanya, ye mukazi ohanyagaza ibà. ²⁴ Ecâha oku mukazi càrhondêreraga, na mukazi warhumire rhweshi rhukafà. ²⁵ Orhasîkûliraga amîshi, orhahâga n'omukazi mumînya oluhyà lw'okuderha. ²⁶ Akabà arhayumvîrhiri oku munwe erhi omu masù, omuyâke.

26

Omukazi mwinjà n'omubî

¹ Iragi lyâge omulume ojira omukazi nkana, omubalè gw'ensiku zâge gwayûshûka kabiri. ² Omukazi nkana busîme emw'ibà, ibà alama n'omurhûla emyâka yâge yoshi. ³ Omukazi nkana ebà nshôkano yâgoyâgo, eshobâlwa n'abalume barhînya Nyamuzinda. ⁴ Babè bagale erhi bakenyi, busîme buli emurhima gwâbo, ensiku zoshi busù bwa nshagali. ⁵ Hali bisharhu nyôboha: n'eca kani musisi cingezâmwo: obunywesî bulumira eka, okunyagwa kw'olubaga, okuhêka owundi lubanja oku busha: ebyo bibà bibî kulusha olufû; ⁶ ci kuli nka kurhîngamira omuntu, gali malumwa omukazi okuyâgalwa n'owâbo, okwo kwoshi abâ nyamanjà olêhwa n'akalimi. ⁷ Omukazi mumînya, murhamba gwa mpanzi bashwêsire kubî; okacîhamba mpu wamugombya kuli kugwârha cilumira-habiri. ⁸ Omukazi mulalwè ali wakujira omuntu burhè, enshonyi acîbonêsa zirhayibagirwa. ⁹ Omukazi w'ecirala omu masù abonekera, kukema-kema kwâge kumuyêrekana. ¹⁰ Omanyè omunyere oyengehûsire kubî, orhamufume hano abona obuzamba bwâwe. ¹¹ Omanyè amasù gahwîremwo enshonyi, orhacisômeragwa hano gakuhira omu mashumi. ¹² Kw'ayâshama aka mubalama enyôrha egwêrhe, amîshi ashimanyire go ananywa, obugonyi bwâge ntaho arhabuhêka, omubiri gwâge agurhege ngasi myampi-izinga.

†**25.7** Abashombanyi bahirime: Nnawîrhu Yezu Kristu arhegesire rhuzigire abantu boshi, ciru n'abashombanyi bîrhu, lolà Mat 5, 44; 9-40: Luk 6, 27-35.

¹³ Obwinjà bw'omukazi busîme bulêrhera ibà, obukengêre bwâge misî bumuyûshûlira. ¹⁴ Omukazi orhaderhêra ebà ngalo ya Nyamuzinda, oyu balezire bwinjà ntâco ankagererwakwo. ¹⁵ Omukazi ocîkenga abà mwinjà kabiri, ow'omurhima gucîre arhagwêrhi buhirhi akagererwako. ¹⁶ Kul'izûba lishoshôka oku ntondo za Nyamuzinda, kwo n'obwinjà bw'omukazi buyôrha omu nyumpa alimo. ¹⁷ Kula akamole kanayôrha emugamba omu ka-Nyamuzinda, kwo n'iranga linjà linayôrha oku mubiri gw'omwâna hya. ¹⁸ Mitungo ya masholo omu ciriba c'ebyûma, amagulu minjà oku rhunsisirha rhuzibu. ¹⁹ «Mwâna wâni, omanyè wahemula obusole bwâwe n'emisî yâwe orhayihâga abanya-mahanga. ²⁰ Hano ôbà wamalonza ishwa liyêra kulusha agandi g'omu cihugo, orhwêremwo emburho yâwe, kucîkubagira oburhwa bw'obûko bwâwe kurhumire. ²¹ Ntyo, abâna wânasige bayishikâcîkunga, bulya bamanyire oku ziri ntwâli. ²² Omukazi omuntu arhizagya arhali ciru nka bikâyiza, omukazi w'obuyumpa abà muzibu nka mulunga (gwa lufû). ²³ Omukazi w'ecishungu ayishigabirwa omunya-byâha, omukazi mwîrhonzi ayishihâbwa omuntu orhînya Nyakasane. ²⁴ Omukazi mûmaguza wahwîre kw'enshonyi kuzigira azigira okuhemuka, omukazi orhayûmaguza bwinjà ayôrha, ciru na nk'ali n'ibà. ²⁵ Entwâli y'omukazi erhakengwa kulusha akabwa, cikwône omukazi mwîrhohye kuyôboha ayôboha Nyakasane. ²⁶ Omukazi okengêsa ibà abâ murhimanya omu masû ga boshi, cikwône obonêsa ibà nshonyi, kugayaguzibwa agayaguzibwa omu bucîbone bwâge. Ali muny'iragi omulume ojira omukazi nkana, bulya omubalè gw'ensiku zâge hano igulu gwayûshûka kabirhi. ²⁷ Omukazi oderhaderha na w'akajamwe gubà mushekera gutula entambala, ngasi mulume ojira owamwen'oyo arhahwa ntambala omu kalamo kâge.»

Ebintu by'oburhê

²⁸ Hali bibiri nyumva bindumire n'eca kasharhu candwâza ecirungula: okubona owafungiraga ecihugo afà bushosi omu buligo, okubona abantu barhimanya bahirwakwo akagayo, omuntu ocîrhenza omu njira nyingà ajà omu y'ecâha, yêhe ngôrho ya Nyamuzinda yamuyîrha.

Oburhunzi

²⁹ Oku murhunzi, okuhima amashumi kuli kuzibu, omugulirwa, kuzibu okuyâka ecâha.

27

¹ Banji bahirima omu câha erhi kusîma obunguke kurhuma, owalonza obugale arhafà bwonjo. ² Banafunde omurhi ekarhî k'amabuye gagwârîne, ekarhî k'okugula n'okuguza ecâha ciyijà. ³ Omuntu orhasêzizi okurhînya Nyamuzinda, enyumpa yâge erhi yanajire oku idaho.

Enderho

⁴ Nka bashebula ensheke zinasigale oku kayungiro, kwo n'okwo binwa bya muntu bimanyîsa ishembo lyâge. ⁵ Omubumbi muliro arhangulamwo obuzibu bw'enyungu zâge, omuntu naye binwa byâge bamurhangulamwo. ⁶ Ishwa limanyirwa oku mburho yarhengamwo, kwo n'okwo ebinwa by'omuntu bimanyîsa eciri emurhima gwâge. ⁷ Orhakungaga omuntu embere oyumve eci adesire, aho ho wamugwârîra.

Obushinganyanya

⁸ Erhi wakakulikira obushinganyanya, wanabuhikakwo, obuyambale obwo nka mwambalo gwa lusiku lukulu. ⁹ Ecihungu cirhagwa aharhali câbo, obushinganyanya bulonza obukulikire. ¹⁰ Entale kulingûza eringûza omunyama gwâyo, ecâha naco cisîma abalyâlyanya. ¹¹ Ebinwa by'omuntu nkana ensiku zoshi kurhimanya, ci ecingolongolo kwo cihinduka nka mwêzi. ¹² Nk'oli mwe n'ebingolongolo, onagere amango, ci nk'oli mwe n'abantu nkana, ogende buzira bwôba. ¹³ Ebinwa by'abahwinja bibî bya kushologosa, okusheka kwâbo erhi kucishingira byâha. ¹⁴ Ebinwa by'osîma okucîgasha, binarhume emviri ziri oku irhwe ly'omuntu zagurumanwa. Okulongôla kwâge kunafuke abantu amarhwîri. ¹⁵ Okulongôla kw'abacîbonyi mukò kubulaga, n'ebijâci byâbo

bibî bya kushaza.

Amahwe

¹⁶ Omuntu obêra amahwe arhalangâlirwa, na ntà mwîra nkana abona. ¹⁷ Osîme onalangâlire omwîra wâwe, ci olusiku wâbera amahwe gâge, erhi na hoshi aho obwîra bwamâfà; ¹⁸ bulya kwo wayîsire obwîra nka kula bayîrha omubisha. ¹⁹ Kul'omuntu akanalîka akanyunyi afumbîrhe, kacîbalalira, kwo nâwe walîsire omwîra, orhâcimubone. ²⁰ Orhamukulikiraga, mîra akol'ali kulî, acîgendîre kula akashafu kayâka omurhego. ²¹ Banarhube ecihulu, bababalire n'ecijâci, ci omuntu wabasize ihwe, nanga.

Obulyâlya

²² Omuntu okomakomya erhi bulyâlya adwîrhe asinga, na ntâye wamurhanga. ²³ Amango ali embere zâwe, ye lûbika, ebinwa byâwe binamurhwe yêshi, buzinda akunioke, akuderhere oku orhadesire, aderhe mpu wajâcire lebè. ²⁴ Nshomba binji, ci oyo muntu ntamubonakwo, na Nyamuzinda arhamusîma. ²⁵ Obanda ibuye emalunga, ah'irhwe acibandalyo, olibandira obulenzi yêne ocîrenganya. ²⁶ Ohumba omwîna, agurhogeramwo, orhega omurhego gunamugwârhe. ²⁷ Ecibî cirha nnaco, arhamanya ciru olunda cahubuka. ²⁸ Akanegé n'ebijâci bibà bya mucîbonyi, ci kwône olwihôlo lumulingûzize nka ntale. ²⁹ Omu murhego bagwa abantu bacîshingira okuhanyagala kw'abantu binjà, abôla amagala gabalya embere bafè.

Obumvu

³⁰ Obumvu n'obukunizi nabyo bindi bikabulirwa, bimera omu ishwa ly'enkola-maligo.

28

¹ Omuntu ocîhola naye arhâfume olwihôlo lwa Nyamuzinda, Nyamuzinda ye yishi oku ebyâha biganjwa. ² Babalira owinyu obubî bwâge, lyo nâwe, hano oshenga, obabalirwa. ³ Kurhi omuntu obikîre owâbo obumvu akashenga mpu Nyamuzinda amufumye? ⁴ Omuntu orhaba bwonjo oku wâbo, kurhi akashenga mpu yêhe abâge ye babalirwa? ⁵ Ye muntu kwône abîkîre owâbo omujina, ndigi yeki abwîne wamubabalira? ⁶ Kengêra obuzinda, oleke okushombana, kengêra okufà n'okubola, oshimbe n'amarhegeko. ⁷ Kengêra amarhegeko, oleke okubîka omujina, oyîbagire ecijâci.

Entambala

⁸ Oyâke entambala, wayâka ecâha, omuntu w'amagene ye nyankozî omu bâbo. ⁹ Omubî kavango ahira omu bîra, ye cômêza-malambo ekarhî k'abantu barhulwîre. ¹⁰ Oku enshâli ziri kwo n'omuliro gugulumira, oku entambala ekozîbwe, kw'enaluga. Omuntu arûkûza nk'oku emisî yâge enali, n'oku obugale bwâge buli, kw'anakunira. ¹¹ Entambala y'obushâlashâla enazûse omuliro, ennongwè y'obuhwinja enabulage omukò. ¹² Bûha oku isèsè omuliro guyâke, ogutwîreko guzime, obonereho obuhashe bw'akanwa kâwe.

Olulimi

¹³ Omanyé kadegende n'enderhera-habiri, abo bombi bahezize abantu balicîbêrire omu murhûla. ¹⁴ Akalimi kâyimusize bantu banji, kabashandâza cihugo omu cindi; kahongwîre ebishagala bizibuzibu, kashâbira n'abarhwâli. ¹⁵ Akalimi kahulusize abakazi omu mwâbo, kabanyagîsa emyâka yâbo. ¹⁶ Oyumvîrhiza omudesi-wagwo arhaja îrò, anabule omurhûla. ¹⁷ Bashûrhe omuntu akarhi, kasiga omubambu, bamushûrhe akalimi, kamujonjaga yêshi. ¹⁸ Bantu banji bafîre n'engôrho, ci abafîre n'akalimi bo banji kulusha. ¹⁹ Iragi lyâge oyu karhasâgihikakwo, oyu karhali omu njira yâge, oyu karhasâgijira mujà wako, oyu karhasâgiziriranga n'emigozi yako. ²⁰ Obujà bwâko bubà bujâ buzibu, n'emigozi yako, migozi ya budagulè. ²¹ Olufû lwâko, lufû lubî bwenêne, ekuzimu yo nkulu kuli lwo. ²² Akalimi karhahasha

abantu barhînya Nyamuzinda, engulumira yako erhabayâsha. ²³ Abacîrhenza kuli Nyamuzinda, yo minyama yako, engulumira yako erhazima muli bo, kwo kabahiva nka ntale, kabashangule nka ngwi. ²⁴ Yumva: oyûbake ecôgo c'emishûgi aha mwâwe, osêze ebirugu n'obugale bwâwe. ²⁵ Ohire enderho zâwe oku munzâni, ozigere, ohire omurhemere n'igufuli oku kanwa. ²⁶ Omanyé wakasârhalira ekanwa, olekigwa omu maboko g'okugungeze.

29

Okuhoza

¹ Okuhoza owinyu kuli kumufâ lukogo, okumurhabâla kuli kushimba amarhegeko. ² Kuli kwinjâ okuhoza owinyu amango alagîrîre, ci kukwânîne okulyûla amango mwalagânîne. ³ Orhatwâga omu kanwa kâwe, onayumvanye n'abandi, n'amango wa- lagîrira, wabona oburhabâle. ⁴ Banji bahoza bamanye mpu kubêrwa, bayumîrize balya babâhozagya. ⁵ Embere ly'okuhoza, kurhângishisha nyakuhôzibwa, kukunga obugale bwâge, olusiku lw'okulyûla lulegerere, lubè lwa mirongwè, oyumve mpu amango gali mabî! ⁶ Ka balyûla Nyakulyûza akabona ecihimbi c'ebyâge erhi abirîrwe. Akabâ arhalyûzirwi, ebirugu bimuhere. kandi abè n'omushombanyi w'obumâma, oku alyûla ajâcira n'okutulagula, ebijâci gubè gwo munkwa bwo na bukenge. ⁷ Bantu banji -- burhali bulonza bubî - balahira kuhoza, barhalonza ebyâbo bihere.

Okuhâna

⁸ Obè wa lukogo oku b'obuligo, orhabayumukizagya aha mwâwe bali-nda oburhabâle. ⁹ Oshimbe irhegeko, orhabâle omukenyi; alagîrîre, orhamugalulaga maboko mûmu. ¹⁰ Ebirugu byâwe bije emwa mwene winyu n'omwîra, birhaboleraga e- mwîna busha. ¹¹ Okolêse obugale bwâwe nk'oku Nyamuzinda arhegesire, wâgala kulusha. ¹² Okuhâna guli muhako gwâwe, gwakuciza amango g'obuhanya. ¹³ Okuhâna kwo kukulu aha mpenzi nzibu, ah'itumu lyôji, kwâkulwira e-mbêre z'omushombanyi.

Okucîhâna cikinja

¹⁴ Omuntu nkana anacihâne cikinja erhi wâbo orhuma, bulya okumulîkirira ziri nshonyi nkulu. ¹⁵ Orhayîbagiraga aminjâ g'owakufungiraga, acîhâna yêne ahâli hâwe. ¹⁶ Omubî arhakengêra obwinjâ bw'omufungizi, n'omugambanyi anayibagire omuciza. ¹⁷ Ecikinja cakenyize àbali bagale, cabahêka eyi n'eyi nka mulaba gw'omu nyanja. ¹⁸ Caluliza abantu banênênè, bahabukira omu bihugo, emahanga. ¹⁹ Omuminya anashwîre okucîhâna cikinja, mpu ly'ayunguka, n'obwo buhanya ashwirîre. ²⁰ Orhabâle owinyu nk'oku onashashire, ci omanyé nâwe wâhirima.

Okubâ cigolo

²¹ Akantu karhanzi k'okulama: mîshi, kalyo, mwambalo n'enyumpa y'okulâla. ²² Okubêra mukenyi aha mwâwe, omu nyumpa yâwe y'obukere, kwo kukulu aha kukâyigurhira omu nyumpa nyinjâ ya bene. ²³ Ogale erhi okene, osîme, orhacijiraga cigolo. ²⁴ Kalamo kabî, okuhandûla ene n'irhondo, aha wankajâ, ntâ kubumbûla akanwa; ²⁵ oli ho cigolo, n'enshonyi zâwe haguma, n'ebinwa bakubwîra, bya kanego: ²⁶ «Bwîra oyo w'ekulî, ayishe arheganye amêza. arhujirîre ebi rhwâlya». ²⁷ «Ewani sho! orhenge omwo, bulya mwâja owundi w'olukengwa: mwene wîrhu ambalamîre, mwo nanamuhandîsa omwo». ²⁸ Nshonyi ezo muntu w'obukengêre okucinaguzibwa ntyo oku cihando, n'okulolwa nka muntu oli omu mwenda.

30

Okulera

¹ Omubusi ozigira omwâna wâge arhamurhogoza, irhondo erhi olya mwâna yekola cimalamungo. ² Olera bwinjâ omwâna wâge âsîma, bâmukûnga ekarhî k'abîra bâge. ³ Oyigîriza bwinjâ

omwâna wâge, buyâgalwa azukiza omushombanyi wâge, ci busîme ekarhî k'abîra bâge. ⁴ Ciru îshe w'omwâna mulere akafà, kurhali kufà afîre, bulya asizire oli nka ye. ⁵ Acizîne, abwîne obusîme muli ye, buno akol'afà, ntà burhè. ⁶ Asizire entwâli y'okucîhîla oku bashomhanyi, asigîre abîra bâge owa-bavuga omunkwa oku minjà bamujirîre. ⁷ Orhogoza omwâna wâge, acîrheganye n'okukârhuba ebibande, ngasi kuyâma, omurhima gumukangalale. ⁸ Enfarasi nshwêke kubî enagâmbane, karhagobaga naye kubî akula. ⁹ Nêci, orhogoze omwâna, kwône acikukanga, omushâse kwône, wâcicîlakira. ¹⁰ Orhashekaga mwe naye âkaba orhalonza okulaka mwe naye, wâcizinzibala obusù. ¹¹ Orhamulekêreraga amango acikula, orhazibaga mpu orhagibona obubî bwâge. ¹² Omuyumvise bwinjà oku acikula, ciru n'okumushûrha amango aciri mwâna, bulya cikaba cigamba arhakâkuyumva, n'oburhè bukugwârhe. ¹³ Lera onahêrhe bwinjà omwâna, ly'oleka okuyishirhindibuka n'obugamba bwâge.

Amagala minjà

¹⁴ Omukenyi muzibu w'amagala minjà, ye mukulu aha mugale w'amagala magalugalu. ¹⁵ Amagala minjà n'emisî bilushire obuhirhi bwoshi bw'igulu, amagala mazibu galushire obugale. ¹⁶ Ntâ buhirhi bulushire amagala, na ntâ bugale bulushire obusîme bw'omurhima. ¹⁷ Olufù lwo lukulu aha kalamo k'omutula, obuluhûke bw'ensiku n'amango bwo bwinjà aha ndwâla erhafuma. ¹⁸ Okuhira entûlo aha nshinda, kwo kuguma n'okuhira ebiryo oku kanwa kabumbe, ¹⁹ Ebi barhûla ensalamu êrhalya erhanahinya, bibà bya cici? Ntyo kw'ali omuntu Nyamuzinda ashimbire. ²⁰ Analabaganye, ayîse mutya. Kw'ali nka kulya bashahula omuntu babulimuhà omukazi, abande enani.

Obusîme

²¹ Orhabâga we nnaburhè, orhacîrhegega entanya zilêrha omutula. ²² Busîme bw'omurhima ko kalamo k'omuntu, bushagalu kwo kuyûshûla ensiku zâge. ²³ Orhebe entanya zâwe, orhûlirize omurhima, ohive oburhè: bulya omugungunu gwâyîsire banji, ntâ bunguke gwankalêrha. ²⁴ Amagene n'obukunizi binanyihye akalamo, entanya zinabiduhye obushosi. ²⁵ Nka omurhima gushagalusire, ebiryo binazigire omuntu, ehi omuntu àlyaga himugwe bwinjà.

31

Obuhirhi

¹ Okubula îrò buhirhi bukulêrha, kurhamya kunarhamya, entanya z'obuhirhi îrò zihiva. ² Entanya z'omûshi zinarhume omuntu arhaja îrò, endwâla nkali enahanze îrò. ³ Omugale akola mpu ly'ebirugu byâge biluga, n'okurhamûka kwâge erhi kucîsîmîsa; ⁴ omukenyi akola mpu ly'abona eci alya, n'okurhamûka kwâge bushube buligo. ⁵ Osîma ensaranga arhafuma câha, ohubira obunguke bwo bunamuhubya. ⁶ Banji ensaranga zayîsire, lufù bâlîmo, barhakabuzire bufà. ⁷ Gubà murhego oku bantu bazisîma, n'abahwinja boshi mo bahwêra. ⁸ Iragi lyâge omugale oyôsire buzira izâbyo, n'orhashimbûlula masholo. ⁹ Ye ndi oyo rhumusîme? ajirîre olubaga aminjà garhankaderhwa. ¹⁰ Ndi wajire muli ebyo anarhengamwo mugumagumà? ndi oyo wabula-ga bujira ecâha n'obwo ali akuhashire? abula bujirira abandi amabî, n'obwo âkagajizire? ¹¹ Obugale bwâge burhahuligane, n'endêko yâmanyisa aminjà âjizire.

Ebiryo

¹² K'amêza olikwo gahirhîre? orhaderhaga n'okucîkunga, mpu: «Nêci, ene nayîgurha, byamâluga!» ¹³ Kengêra obubî bw'amasû g'obudambyè: ka hali eciremwa cibî kulusha isû? erilakira obusha! ¹⁴ Orhalikiraga okuboko ah'okulalisire ayêrekîze okwâge, orhacîrhunikaga oku cîbo kuguma naye. ¹⁵ Manyira owinyu kuli we wêne, na muli byoshi obè murhimanya. ¹⁶ Olye nka mugula ehi bakuhîre, oleke okuvûkuza amarhama, n'okucîbonêsa nshonyi. ¹⁷ Obè we rhangireka okulya, bugula obwo, orhahubaga zakanaba nshonyi. ¹⁸ Akabà muli banji oku mêza, orhacîhâga

embere z'abandi. ¹⁹ Hitya hiyîgusa omulume! erhi agwîshira, ayîse bwinjà. ²⁰ Hunga bwinjà, ntalya-binene, omuntu asagizûka duba, anayumve irhwe liri lyangu. Enkananga, olushalo, okulumwa omu nda, lwo luhembo lw'omudambyè. ²¹ Kwankanabà wasêzîbwe okudambiha, yîmuka, ojè embuga, oshale, wayumva okola mwangu. ²² Nyumva, mwâna wâni, orhangayaga, buzinda lyo wayumva ebi nkubwîzire. Obè n'olugero omu ngasi mukolo wakola, wabona oku ntà mango endwâla yakuhikeko. ²³ Omushamuka olalikîne akaluzi ebiryo bwenêne asîmwa, bânajire nsiku baderha okuhâna kwâge. ²⁴ Ci kwône olalikîne akabijinikira kushekerwa ashekerwa omu lugo, n'obujinisi bwâge kuderhwa buderhwa.

Amamvu

²⁵ Orhabâga ntwâli y'amamvu, amamvu gahezize banji. ²⁶ Eluganda, muliro barhangulamwo ecûma, ntyo kw'amamvu garhangula emirhima aha abalume banywera. ²⁷ Amamvu ko kalamo k'omulume, casinga omuntu anywe galya g'olugero. ²⁸ Bushagaluke bwa murhima, busîme bw'omuntu, go mamvu omuntu anywa ensa nyinjà, n'omu lugero lwinjà. ²⁹ Kaheza, go mamvu omuntu anywa nk'ahagula, aganywere amîru n'omujina. ³⁰ Endalwè enazûkize omuhwinja enongwe yamuheza, emuheze, emisî -enyihe n'okulwa kuhajè, evune enjinga abulilêrha amalwa. ³¹ Muli oku mêza, orhasholoshonzagya owinyu, orhamushekeraga akaja- mwo orukara, orhamubonêsagya nshonyi, orhanamujiraga burhè mpu akulyûlage.

32

Ebiryo by'olusiku lukulu

¹ Bakujizire mukulu w'amêza, orhajiraga bucîbone, obêre ekarhî k'abinyu nka muntu akâbo, obagabulire obulibwârhalâ nâwe. ² Wamajira emikolo yâwe yoshi oku enali, bwârhalaga, nâwe osîme haguma n'abinyu, bakusîme, lwo luhembo lw'omukolo mwinjà wakozire. ³ We mushosi, derhaga, kuli kwinjà emund'oli, ci bunyi-bunyi, orhahulisagya enyimbo. ⁴ Amango bali bayumvîrhiza oluzihwa, orhaluzagya olubî, oleke okuhahabuka. ⁵ Amango bali oku mêza, olulanga abâ namulîsa, kuli nka kula bayûshûla enjuma nyinjâ-nyinjâ oku magerha. ⁶ Cifungo ca hibuye hinjinjà omu burhunge bw'amasholo, lwo lulanga lw'omulya mwinjà amango banywa orhwamvu rhwinja. ⁷ Derhaga, nâwe musole, akabâ kwa bulagîrire, akabiri karhali kanyi erhi bakakudôsa. ⁸ Oyôfihye ebinwa byâwe, oderhe binji omu bisungunu, obè wa kuhulika-kwa-muhya^s. ⁹ Orhaderhezagya abakulu nka binyu mûmanîne mweshi, owundi muntu akaderha, oshube oku byâwe binwa. ¹⁰ Mukemezo gushokolera omukungulo, inêma lishokolera omuntu murhimanya. ¹¹ Amango gâwe gamahika, gendaga, orhacilegerere, libirhira eka, oleke okûla kusharhira omu njira. ¹² Aha ka, ocîmîmise, oshârhe, orhabîhaga omu kuderha buzira lugero. ¹³ Ovuge Lulema omunkwa kuli byoshi, ye kushobôza aminjà gâge.

Okurhînya Nyamuzinda

¹⁴ Omuntu orhînya Nyamuzinda, ayumva akanwa kâge, abamulonza kurhona barhona emwâge. ¹⁵ Omuntu odôkereza irhegeko kuyîgusa limuyîgusa, ci endyâlya kusârhaza liyîsârhaza. ¹⁶ Abarhînya Nyamuzinda banajirwe bashinganyanya, ebijiro byâbo binjà kwo bimoleka nka kamole. ¹⁷ Omubî arhaziga bamuhanûla, arhabula igwârhiro ly'okujira obulonza bwâge. ¹⁸ Omuntu nkana arhagaya ihano, mubî-ogayana yêhe arhabâ lugwêgwê. ¹⁹ Orhajiraga bici buzira kugerêreza, ntyo orhacîyunjuze kw'ebi wajizire. ²⁰ Orhageraga omu njira y'ebikunguzo, orhagijâ wasârhalâ. ²¹ Orhacîkubagiraga enjira ekubûsire, ²² n'abâna bâwe nabo arhacîkubagiragabo. ²³ Ocîlange wêne muli byoshi, okwo nakwo kuli kushimba amarhegeko.

^s**32.8** Kuhulika kwa muhya: omuntu anahulike n'obwo arhabuziri eci âderha; ci kwa burhimanya, kuyumvîrhiza ebi abandi baderha.

²⁴ Omuntu ocikubagire irhegeko, kushimba ashimba ebi lirhegesire, olangâlira Nyamuzinda arhabulabula.

33

¹ Orhînya Nyamuzinda, obubî bunamugere kulî, ciru n'amarhangulo gâbwo anagafume. ² Oshomba irhegeko arhali murhimanya, n'oli mpu alishimbire arhanalishimbiri kw'ali nka bwârho omu mulaba. ³ Omuntu w'obukengêre kucikubagira acikubagira irhegeko, oku bwâge likwânîne okuyemerwa nka mulêbi. ⁴ Ogerêreze eci waderha lyo bakuyumva, ocîjè emurhima embere oshuze. ⁵ Ebibâ emurhima gw'ecinganyi kwo biyôrha nka mizizi ya ngâlè, obukengêre bwâge kwo buzunguluka nka masini ⁶ Enfarasi nto kw'eri nka mwîra olimbira amasheka, bakagerêreza mpu bayishonakwo, eyâne.

Birhûmâna

⁷ Cirhuma ensiku zirhayûmânana? n'obwo omwâka gwoshi, omûshi oku izûba guruhenga? ⁸ Kuli kuderha oku Nyamuzinda arhayûmanyanyagya ensiku: ye wajiraga ecanda n'empondo n'ensiku nkulu. ⁹ Akuza anayîmânika nguma-nguma, ezindi azijira nsiku kwône. ¹⁰ Abantu boshi barhenga omu budaka, Adamu budaka âlemagwamwo. ¹¹ Nyamuzinda omu burhimanya bwâge ababerûla, abagerera ngasi muguma kwâge-kwâge. ¹² Hali baguma agishire, abahira enyanya, abagoshôla, abahira hôfi naye, hali n'abâ âkazire, âbarhanya, âbakaga aha bâli. ¹³ Kul'ibumba liyôrha omu nfune z'omubumbi, alibûmbe oku alonzize, kwo n'abantu bayôsire omu masû ga Lulema, ye bagabira n'obushinganyanya bwâge. ¹⁴ Obwinjâ buyîmanzire omu masû g'obubî, n'obuzîne buyîmanzire omu masû g'olufû, ntyo n'omunya-byâha omu masû g'omuntu nkana. ¹⁵ Osingirize ebiremwa by'Ow'Enyanya byoshi, byoshi bigenda bibiri- bibiri biyêrekerîne^t. ¹⁶ Niono, nie muzindiya, nayîrwe, nâbâ nk'omurhologozi wayîsha enyuma z'âbasârûla. ¹⁷ Omugisho gwa Nyamuzinda gwanjira wa burhanzi, nka musârûzi, nabûmba olurhanda. ¹⁸ Omanyê kwône oku ntakoleraga bunguke bwâni bwône, ci n'obwa ba-lya boshi basîma okuyigîrira. ¹⁹ Munyumve, mweshi bakulu b'olubaga, mwe mukulîre endêko, murhege amarhwîri.

Okubâ ntagengwa kw'omuntu

²⁰ Aha mwâwe, mango ocizîne, orhalekaga mpu omwâna wâwe, mukâ- we, mwene winyu, omwîra wâwe akurhegeke. Orhahâga owundi ebirugu byâwe, kwanabâ kuciyunjuza buzinda mango wabihûna. ²¹ Oku ocizîne onacidwîrhe wayîsa omûka, orhacîjiraga mujâ wa ndi. ²² Okuhûnwa n'abâna bâwe, kwo kukulu aha kuyêrekerâ abâna ôburha wabahûna. ²³ Ngasi kantu wajira koshi, oyôrhe we nnako, omanyê wankacîshûbula oheze irenge lyawe. ²⁴ Amango wâbâ wamâyunjuza ensiku z'akalamo kâwe, lwo lusiku lw'okufâ, ogabe ebyâwe.

Abajâ

²⁵ Ecihêsi ciri ca byahirwa, karhî na mizigo, omujâ ali wa biryo, buhane^u na mukolo. ²⁶ Okolêse omujâ wâwe, wabona omurhûla, omuleke buzira mukolo, wabona oku naye alonza kurhi ankarhenga omu bujâ. ²⁷ Omurhamba n'olukoba, binagombye ecihêsi, obukali n'akarhi binatangwe ifêka, ly'omushizi mubî. ²⁸ Omuhê omukolo, akole, aleke okuyôloha, bulya kuyôloha kuyigîriza amenge mabî. ²⁹ Omuhê omukolo gumukwânîne, n'akakalahira, omuhogeke omugozi. ³⁰ Ci oleke obukali bw'okumînya oku bantu, okulikire obushinganyanya. ³¹ K'ogwêrhe mujâ muguma yêne? omulole nka ye we, bulya wamulibukîre. ³² Ka mujâ muguma yêne ogwêrhe? omulole nka mwene winyu, bulya omulagîrerekwo. ³³ Bulya okamukolêsa kubî, akuyâka, ngahi wacimurhangira?

^t**33.15** Biyêrekerîne: lolâ 42,24; Murh 3,1-8.

^u**33.25** Abajâ: obukenge oku bajâ, lolâ Ef 6,9; Kol 4,1; Fm 16.

34

Ebilôrho

¹ Okulangâlira obusha n'ebirhaboneke, kuli kwa musirhe, n'ebingolongolo byo birhambira ebilôrho. ² Kuli kugwârha ecizunguzungu na kushimba empûsi, okulegerera oku bilôrho. ³ Ecilolero n'ebilôrho bishushîne, ocîloleremwo, wabona obusû bwâwe. ⁴ Cinjâ cici cirhenga omu izinga? K'okuli kunarhenge omu bunywesi? ⁵ Okulagula, okukera engoko, ebilôrho, byoshi busha, kahalalo ka mukazi oli izîmi. ⁶ Akabâ arhali Nyamuzinda obirhumire, orhabishîbiriraga. ⁷ Ebilôrho byarhebire banji, banji balibilangâlîre bahona. ⁸ Amarhegeko garhanywerha, Irhegeko lyôhe linakulikirwe buzira kurhebana, oburhimanya nabo bubâ bwimâna burhabêsha.

Okubalama

⁹ Okubalama kuyigîriza binji, owagezire omu bihugo binji anamanye na binji, n'omuntu wabwîne binji yenayishiganîra. ¹⁰ Omuntu orhasâgijâ omu malibuko, arhishi binji, ci owagenzire ayishi orhunjirhunji. ¹¹ Nabwîne binji ebwa kubalama, ebi nayumvîrhe byo binji kulusha ebi nakamanyiderha. ¹² Olufû lwampushire kanji kanji, nanatwa oku isî, alagi kurhi: ¹³ Abarhînya Nyamuzinda balama, bulya bamulangâlîre, bulya bacîkubagîre owakanabaciza. ¹⁴ Orhînya Nyamuzinda arhayôboha cici, arhajuguma, Nyamuzinda ye abâ acîkubagîre. ¹⁵ Iragi ly'omuntu orhînya Nyamuzinda, ndi ayimangîrekwo? ndi ayegegîre?

¹⁶ Amasû ga Nyakasane, gayêrekîre balya bamusîma, ye mulîkûza, mutuga muzibu, ye mâkiro, omu mpûsi y'omu irungu, ye mbohólolo oku idûrhu ly'akasirahinga^v, ye mucîka-ntambala, ye na mukoma-afungira-abâli-bahirima. ¹⁷ Kulengereza alengereza emirhima, azibûle amasû, ahûne amagala, akalamo n'omugisho.

Enterekêro

¹⁸ Okurhûla Nyamuzinda ebizimbano kuli kumushekera, entûlo z'ababî zirhamusîmîsa. ¹⁹ Ow'Enyanya arhabona oku ntûlo z'ababî, arhali bunji bwa mbâgwa burhuma ababalira ebyâha^w. ²⁰ Kuli kuniga omwâna n'îshe asinza, okurhûla Nyamuzinda ebi wanyagaga abakenyi. ²¹ Ehitya hy'omukenyi ko kalamo kâge, okumunyagahyo kuli kumuyîrha. ²² Kuli kuniga owinyu okumunyaga ehi alamirakwo, oyîma omukozi oluhembo lwâge erhi mwîsi wa bantu. ²³ Muguma ayûbake, owundi ashâbe, bunguke buci barhenzamwo aha nyuma ly'oburhê. ²⁴ Muguma agishe, owundi ahehêrere: muguma ohi Nyakasane ayumva? ²⁵ Owacîshuka kulya kubâ anahumire omurhumba akanashubiguhuma-ko, erhi cici acîshukirage? ²⁶ Kw'ali ntyo omuntu ocîshalisa oku byâha byâge, buzinda kandi abishubîrire! ndi okolaga ayumva omusengero gwâge? bunguke buci burhenzirage muli okwo kucîrhohya?

35

Amarhegeko n'enterekêro

¹ Okushimba irhegeko kuli kuluza entûlo, okusêra oku marhegeko^x kuli kuhâna enterekêro y'omurhûla. ² Okujira akantu k'obuzigire kuli kurhûla obwâso bw'enshâno, oku-rhabala abakenyi kuli kuhâna enterekêro y'obukuze. ³ Ecisimisa Nyamuzinda kuli kuleka amabî, okuyâka obulyâlya kuli kuhâna enterekêro y'okubabaliirwa ebyâha. ⁴ Orhajaga embere za Nyakasane maboko

^v**34.16** Akasirahinga: gala mango izûba lijâ omu nkuba karhî, ntâye wahinga erhi idûrhu lirhuma "okuhinga kumuzire«.

^w**34.19** Ebyâha: lolâ Amo 5, 21

^x**35.1** 35. 1: Amarhegcko n'enterekêro: okurherekêra liri irhegeko, ci arhali hoshi aho, hali agandi marhegeko ganali makulu: obushinganyanya n'obuzigire: lola Lk 11,42.

mûmu, ojire ebyo byoshi bu-lya birhegesirwe. ⁵ Entûlo y'omushinganyanya ebâ nyinja aha luhêro, akisununu kâyo e- mw'Ow'Enyanya kayînamukira. ⁶ Enterekêro y'omushinganyanya erhahimwa kusîmwa, nta mango yayîbagirwe. ⁷ Kuza Nyamuzinda n'obushiru, orhayâgalagwa n'omwâka muhyâhya warhûla. ⁸ Nka warhûla, orhûle oshagalusire, n'entûlo y'abakenyi oyihâne n'obu-sîme. ⁹ Orhûle Nyamuzinda nk'oku ânakuhiire, ohâne n'obushiru nk'oku ona-gwêrhe. ¹⁰ Bulya Nyamuzinda kalembu ahâna, washobôla kali nda kali nk'oku ohânyire.

¹¹ Omanyè wankagèreza mpu wahôngera Nyamuzinda, arhakaziga; orhacîkubagiraga enterekêro y'obushambo. ¹² Bulya Nyamuzinda abâ mutwî wa mmanja. yêhe arhajira kabôlo omu bantu. ¹³ Nyamuzinda arhajira kabôlo ka kulenganya omukenyi, kuyumvîrhiza ayumvîrhiza omulenge gw'oyu badwîrhe bâlibuza. ¹⁴ Arhakengula enfûzi emulakire, arhayîbagira n'emirenge y'omukana. ¹⁵ K'emirenge y'omukana erhahulula omu marhama gâge bulya, k'e-ndûlù yâge erhabonêsa nshonyi owamulasagya? ¹⁶ Omuntu okolera Nyamuzinda n'omurhima gwoshi kurhona arhona, n'izû lyâge enyanya lihika. ¹⁷ Omusengero gw'omwîrhohye bitû guruhulukânya. arharhûlirira gurbanacihika. ¹⁸ Arhagoheka na Nyamuzinda arhacimushuza, nka Nyamuzinda arhacitwa olubanja lw'abashinganyanya, n'okukubûla enjira y'obushinganyanya. ¹⁹ Nyamuzinda arhâlegame, arhâlembere emihera, ²⁰ kuhika avune ezo ncuku omugongo, acîhôle oku mashanja; ²¹ kuhika aherêrekeze bacîbone boshi, avune akarhi k'oburhegesi bw'e- ndyâlya; ²² kuhika ahembe ngasi muguma nk'oku ebijiro byâge binali, atwîre abantu olubanja nk'oku emirhima yâbo eri; ²³ kuhika atwîre olubaga lwâge olubanja lw'obushinganyanya, alushobôze obusîme bw'obwonjo bwâge. ²⁴ Obwonjo burhahimwa kuyinjiha amango g'amalibuko, nka kula ecitû c'enkuba cinaboneka canda.

36

Omusengero gw'okulîkûza n'okuyûbaka Israheli buhyâhya

¹ Orhubabalire, Nyamwagirwa, Nyamuzinda w'igulu, lolà, ojugumye amashanja goshi.

² Oshunge amashanja g'ihanga okuboko, gabone oku buhashe onajira.

³ Kulya wabayêrekaga oku oli Mwimâna, warhulibuza banasinza, kw'ojirage buno, nîrhu orhuyêreke obukulu bwâwe kuli bo.

⁴ Bakumanye nk'oku nîrhu rhwamanyaga oku ntà wundi Nyamuzinda kuleka We, Nyamwagirwa.

⁵ Oshubîrire okujira ebirhangâzo, ojire ebindi bisômerîne, oyêrekane obukulu bwâwe, okengêse okuboko kwâwe, okulyo kwâwe kujîrengè.

⁶ Ozûse omungo, obulage omutula, oyîrhe omubisha, oherêrekeze omushombanyi.

⁷ Obiduhye ago mango, kengêra ecihango, ojire rhukuze ebijiro byâwe by'oburhwâli.

⁸ Omuliro gwâwe gw'olwihôlo gusingônole abasigîre, balya barhindibuza olubaga lwâwe baherêrekere.

⁹ Otuntume amarhwe ga balya bakulu b'ihanga, baderha, mpu: «Mâshi rhwêne!»

¹⁰ Oshubûze emilala ya Yakôbo yoshi, oyigalulire omwanya gwâyo nk'oku byâli burhanzi.

¹¹ Nyakasane k'emirenge, babalira olubaga luderhwa izîno lyâwe: babalira Israheli, we wamujiraga nfula yâwe.

¹² Olukogo lw'ecishagala câwe citagatîfu lukugwârhe, lukogo lwa Yeruzalemi, ho mwâwe orhamûkira.

¹³ Siyoni, omuyunjuze bukuze bwâwe, n'akarhwa-bwâmi kâwe okajire kayunjule irenge.

¹⁴ Oyîmangîre ebiremwa byâwe birhanzi: oyêrekane okuli kw'obulêbi bwajiragwa oku izîno lyâwe.

¹⁵ Orhimûle abakulangâlira, kubonekane oku abalêbi bâwe bo ba- nyamuderha-kubà.

¹⁶ Nyakasane, oyumvîrhize omusengero gwa bambali bâwe, kulyâla kw'omugisho gwa Aroni

oku lubaga lwâwe.

¹⁷ Boshi, en'igulu, bamanye oku we Nyakasane, Nyamuzinda w'ensiku n'amango.

Okuhugûkwa

¹⁸ Olurholero luyankirira ngasi kalyo luhâbirwe, ci hali ebiryo binjâ kulusha ebindi. ¹⁹ Olulimi lumanyira ehisimbisimbi oku bwehe bwahyo, kwo n'okwo omurhima murhonde guruhaba ebinwa by'obunywesi. ²⁰ Omurhima mubî gunayîrhe mutula, ci omuntu wâbona kucîlanga acîlanga kuli gô.

Okulonza omukazi

²¹ Omukazi arhayîra mulume, ci abanyere babâmwo bamunyerenkana na bacinyere kwône. ²² Obwinjâ bw'omukazi kusîmîsa busîmîsa amasû, kwo n'omurhima gw'omulume gulakira. ²³ Omukazi ogwêrhe obwinja n'obutûdu ekanwa, ibâ ali w'iragi ekarhî k'abandi. ²⁴ Okuyanka omukazi gubâ murhondêro gw'obuhirhi, ye murhabâzi oli akâge, nyamwegemerwa wâge. ²⁵ Ishwa lirhajira cogo lirhahwa kuyônwa, buzira mukazi, omulume ye milumbo na muhabuka. ²⁶ Kurhi wakacîkubagira cishambo-ali-magala. Orhali eyo arhali n'eno? ²⁷ Ntyo kw'ali omulume orhajira aha abâ, olâla ah'obudufu bunamushimanyire.

37

Irumhi mpu bîra

¹ Ngasi mwîra anaderhe: «Nâni ndi mwîra wâwe», ci hali omwîra w'izîno kwône. ² Ka guruhali mutula munene oku muntu okubona owinyu erhi mwîra ahinduka mushombanyi? ³ Aye! murhima mubî, kurhi weki walemirwe, mpu ohire obuminya omw'igulu? ⁴ Winyu kwône ali mwîra amango ayôsire bwinjâ, hano ensiku zicikwîhindulira, naye acîhindule. ⁵ Winyu kwône ali mwîra amango akulinzirekwo akantu, amango g'e-ntambala akutulikekwo amatumu. ⁶ Orhayîbagiraga omwîra w'okuli omu ntambala, omubîke emurhima omu bugale bwâwe.

Abahanûzi

⁷ Ngasi muhanûzi mahano abâna, ci hali abagahânira okulonza obunguke. ⁸ Omanyere omuhanûzi, burhanzi cidôse bulagîrire buci bumugwêrhe - kwankanabâ bunguke bwâge bwône alonza, - alekikuhirakwo akarhunzi. ⁹ Arhakubwîraga erhi «njira nyinjâ eyo olimo, abule na bwajâ ebulâbi akabona oku byâbâ. ¹⁰ Orhadôsagya ihano emw'orhakusîma, n'abayâgalwa nâwe orhaba-bwîraga emihigo yâwe. ¹¹ Orhadôsagya omukazi ihano liyêrekîre mukîba, n'omwôba orhamudôsagya ihano ly'okulwa, n'omurhunzi orhamudôsagya ery'okurhimbûla, n'owagula orhamudôsagya ery'okuguza, n'omuyâgalwa orhamudôsagya ery'okuvuga omunkwa, n'omujinisi orhamudôsagya ery'okuhâna, n'omwôlo orhamudôsagya ery'okukola, n'omulimya orhamudôsagya ery'okuyûsa omukolo, omushizi mwôlo orhamudôsagya ery'omukolo muzibu; abo nt'ihano bankakuhâ. ¹² Ci ohûne ihano emw'omuntu orhînya Nyamuzinda, olya omanyire oku ashimba amarhegeko, olya omurhima guli nk'ogwâwe, olya wakufâ lukogo erhi wankayâbirwa. ¹³ Buzinda, osêre oku ihano ly'omurhima gwâwe, bulya ntâ mwîra okurhonya kugulusha. ¹⁴ Kanji kanji omurhima gw'omuntu gunamurhonde bwinjâ, kulusha bajishamba nda bali oku ntondo. ¹⁵ Kulushîsa aho, oshenge Nyamuzinda: ayêrekeze amagulu gâwe omu njira y'okuli.

Oburhimanya: obw'okuli n'obw'obunywesi

¹⁶ Omurhondêro gwa ngasi cijiro, bukengêre, gerêreza embere orhondêre omukolo. ¹⁷ Omuzî gw'enkengêro, murhima, gugwêrhe mashami anni: ¹⁸ aminjâ n'amabî, obuzîne n'olufû, n'ensiku zoshi olulimi luyôsire lubiyimangire. ¹⁹ Wanabona ali mulenga w'okuyigîriza abandî, n'obwo kuli ye yêne ali wa busha; ²⁰ lebê: w'akalimi, ye nyamakobwa, azinda erhi ishali lyamuyîrha, ²¹ bulya Nyakasane arhamurhonyizi, ntâ burhimanya agwêrhe. ²² Lebê abâ murhimanya omu nkengêro

zâge yêne, n'omu iderha lyâge, obukengêre bwâge liri ishwa liyêra. ²³ Omurhimanya w'okuli lubaga !wâge ayigîriza, n'emikolo y'obukengêre bwâge esêzire. ²⁴ Omurhimanya abà ayunjwîre mugisho, abamubona boshi bamuderha w'iragi. ²⁵ Ensiku z'akalamo k'omuntu ziri nganje, ci ez'Israheli zoki zirhankaganjwa. ²⁶ Omurhimanya, ekarhî k'olubaga, ali mwîkubagirwa, izîno lyâge lya- Nyamubâho ensiku n'amango.

Onyihye oku mîru gâwe

²⁷ Mwâna wâni, amango ocizîne, omanyè obwôrhere bwâwe, hirharhujirîri, orhahihambiraga. ²⁸ Bulya arhali ngasi kantu kakwânana hoshi arhali na ngasi muntu okômera byoshi. ²⁹ Orhahubiraga ngasi hyanuna, oleke okuziga ebiryo, ³⁰ bulya obudambyè buli bubî, nda-ya-byo arhahwa kulumwa omu nda. ³¹ Banji balire n'obudambyè, omuntu ocîlanga bwinjâ anayûshûla akalamo kâge.

38

Omufumu (Munganga), amafumu n'endwâla

¹ Okenge munganga, nk'oku akwânîne okukengwa erhi mikolo yâge erhuma, bulya naye Nyamuzinda wamulemaga. ² Okufuma emwa Ow'Enyanya kurhenga, kwo kuyisha nka nshôkano y'ebwâmi. ³ Obumanye bwa munganga bwo burhuma akananda, bwo bunasômeza abagale. ⁴ Nyamuzinda analengeze abanyinyi, omuntu wabona arhabagayaguza. ⁵ Kali karhî lushâli kayinjihagya amîshi^y, kayêrekana obuhashe. ⁶ Nyamuzinda ye hà kandi abantu obukengêre, kandi ye hà abantu obuhashe, mpu bacîtakîrîre ebinja by'obuhashe bwâge. ⁷ Anabikolêse, oku kubuka n'okurhûliriza, omufumu anarhôle atuntumire haguma kwône. ⁸ Ntyo emikolo yâge erhahwa, ye lumîza n'aminjâ omu igulu. ⁹ Mwâna wâni, mango walwâla, oleke okulumbwîja, shenga Nyamuzinda akafumya. ¹⁰ Oleke obubî bwâwe, onalange n'enfune zâwe omu bucêse, onashuke omurhima gwâwe ko ebyâha. ¹¹ N'akakengêzo k'obwâso bw'enshâno, orhûle nk'oku obugale bwâwe bunali. ¹² Kandi ojê emwa munganga, bulya naye Nyamuzinda wamulemaga, orhamulahiraga, omulagirîrekwo. , ¹³ Hali amango okufuma kuli omu maboko ga bamuganga. ¹⁴ Nabo bakolaga bashenga Nyamuzinda, mpu abashobôze engalo y'okurhûliriza, n'ey'okufumya lyo bamanyigalukira abandi. ¹⁵ Omuntu ojira ecâha omu masû ga Lulema, akumbe omu maboko ga muganga.

Olufû n'emishîbo

¹⁶ Mwâna wâni, olakire owâwe ofîre, olake omutula gwâwe, orhayîbagiraga n'okukâkenga ecûsho câge. ¹⁷ Olake bwenêne, olake omutula gwâwe, oshîbe nk'oku nyakufâ anakwânîne^z, lusiku luguma erhi ibiri, bulya ekanwa k'abantu ebâbwa, buzinda omutula gwâwe gurhûlirire. ¹⁸ Bulya omutula gunayîrhe, omurhima gwamarhoga ntâ buzibu gucigwêrhe. ¹⁹ Wamabisha omuntu wâwe, oyîbagiraga omutula gwâwe, omutula gurhalamirwakwo. ²⁰ Orhabîkiriraga omutula emurhima, ogurhenze, kengêra okuhwa kw'a- kalamo kâwe. ²¹ Orhayîbagiraga, ejibwa ci erharhengwa^a, emirenge yâwe erhagalule nyakufâ: nâwe wêne kucîbabaza ocîbabazize. ²² Kengêra aka kanwa kâni, kabâ kâwe nâwe: «injo erhi nie ene ali we». ²³ Mango wamabisha omuntu wâwe, orhingiba nka waleka okumukengêra, obu omûka gwamurhenziremwo, orhûliriraga nâwe.

Obushanja bw'amaboko

^y**38.5** Obukulu omu mîshi: lolà Lub 15,23: ecisômerine c'e Mara.

^z**38.17** Ekanwa ebâbwa: hali ebihugo bijira enkômedu erhi wakabula bulakira omuntu ofîre, banakushobeke mpu we muyisire'..

^a**38.21** Erhagalukwa: ekuzimu.

²⁴ Oburhimanya bw'omwandisi buyîgwa amango g'okurhamûka, n'orhaliko mmanja ye bà murhimanya. ²⁵ Kurhi akabà murhimanya omuntu ozukira oku ngâlè y'okuhinga, omuntu irenge lyâge lyoshi liri omu kufumbarha akarhi k'okuyâbula, omuntu ojà atunda empanzi anaziregerereko, ôrhaderha ogurhali gwa nkâfu!^b ²⁶ Omurhima gwâge guli omu by'okuhinga, n'ebijingo byoshi erhi ayâhirira amanina. ²⁷ Kwo na kuguma n'abanyakasi n'abanya bushanja boshi, bali oku kasi buca-buyira, barhagoheka, abajira obulenga bw'okubinja ebimanyîso^c, bahindulage ene n'irhondo ecimanyîso babijirire: mpu lyo bayumanyanya n'ecisiki, balâle oku cîko mpu lyo bashwinja obushanja bwâbo. ²⁸ Kwo na kuguma n'abatuzi eluganda: obone arhole ecûma, idûrhu ly'omuliro limuyûdukire, yêshi arhûbanukirwe; okutôrha kw'enyundo kumufuke amarhwîri, arhasinza handi, cîrya cûma cône; omurhima gwoshi kwa gulya mukolo gunali, oku cîko alâla mpu lyo ayunjuza. ²⁹ Kwo na kuguma na nababûmbi, aha bushanja bwâge, ayôkoleze n'a-magulu; obushanja bumuli aha nyomvu, n'okucîbûnda guli mulâli; ³⁰ amaboko gabûmbe ibûmba, amagulu galilabarhe, emurhima kukombêza bwinjà kwône, na ngasi bijingo kuhyajira amasiga. ³¹ Abo bantu boshi bacîkubagire amaboko gâbo, ngasi muguma ali mulenga omu bushanja bwâge. ³² Buzira bo, ntà lugo lwankayûbakwa, ntâye wankabalama erhi kujiyûbaka handi. ³³ Ci kwône orhabashimâne omu ihano ly'ecihugo, barhali n'omu lugero lw'abakulu b'endêko. Barhali bazûzi, barhanayumva irhegeko oku ligenda. ³⁴ Barhali bayigîriza, barhali ba kugerêreza bwenêne, barhali b'omu murhwe gw'abajizi b'emigani. Ci kwône bali mutungo omu igulu, n'omusengero gwâbo gubà guyêrekîre obushanja-bwâbo.

39

Omwandisi

¹ Kundi kundi ayôrha omuntu osêgeza omurhima n'enkengêro oku irhegeko ly'Ow'Enyanya. Kulongereza alongereza oburhimanya bw'abakulûkulu boshi, amango gâge g'okurhamûka, arhamûkire oku bulêbi. ² Kubîka abîkirira emyanzi y'abantu bajire irenge, asheshere omu rhwonga-rhwonga rhw'emigani. ³ Alongereze okuhundûla omugani, ayumve iralâ ly'amahwe g'emi-gâni. ⁴ Ekarhî k'abakulu yo akolera, wamushimâna haguma n'abarhegesi. Abalame, aj'ihanga, abwîne ebinja n'ebibî bibà omu bantu. ⁵ Kurhenga sêzi, n'omurhima gwoshi, emwa Nyamuzinda, Lulema wâge ayêrekera, ayînamulîre omurhima emw'Ow'Enyanya, arhenge omu kanwa, ashenge, ahûne obwonjo oku byâha byâge yêne. ⁶ Omukulu Nyamuzinda akalonza, amuyunjuza mûka gwa bukengêre. Naye yêne aderha ebinwa by'oburhimanya, ashenga avuge Nyamuzinda omunkwa. ⁷ Abona obumanye n'ihano lishingânîne n'amahwe mafulike agashwêkere oku murhima. ⁸ Ebi ayigîrizîbwe abiyêrekana, analimbire irhegeko ly'endagâno ya Nyamuzinda. ⁹ Banji bakûnga obukengêre bwâge, na ntà mango ayîbagirwe. Barhakahusa kumukengera, izîno lyâge lyâlama omu ngasi maburhwa. ¹⁰ Amashanja gâganira oburhimanya bwâge, n'endêko ekuze irenge lyâge. ¹¹ Erhi akalama bwenêne, izîno lyâge lyaj'irenge kulusha ecihumbi, n'erhi akafâ duba, gurhali muhona.

Mukuze Nyamuzinda

¹² Nnonzire okushubiderha enkengêro zâni, omurhima gwâni guyunjwîre nka mwêzi mukulu. ¹³ Munyumve bâna bâni, mukûle nka roza ntwêre oku cikunguzo c'olwîshi. ¹⁴ Murhengemwo akisûnunu kinjà nka nshangi, muyâse nka mburho, obwehe bwinyu buyûdûke, muyimbe olwimbo, mukuze Nyamuzinda oku mikolo yâge. ¹⁵ Mukuze izîno lyâge, muyâlîze irenge lyâge,

^b**38.25** Empanzi: omuntu orhagerêreza bindi bici ogurhali mukolo gwâge gwône, erya nkômedu n'erya nka masini, acibuzire akantu; oburhimanya buhûnyire omuntu acîdôse «cici cirhuma njira ntya?»

^c**38.27** Ebimanyîso: kantu kamanyîsa nn'akantu bakananisirekwo, kandi erhi kashè.,

muyimbe muzihe, muderhe mpu: ¹⁶ Nêci mushâna, erhahimwa kuyinjiha emikolo ya Nyamuzinda! oku adesire kwo binabâ. Ntâ kuderha mpu: Byo bici ebyo? Cirhumire bibâ ntyo? Ngasi kantu kayîgwa omu mango gâko. ¹⁷ Oluderho !wâge lwône lunasîke amîshi, lugasingike, izû lyâge linafukule amîshi, ¹⁸ oku adesire kunabè, ntâye wankacika ecijiro câge c'okuciza. ¹⁹ Ebi abantu bajira byoshi abimanyire, kurhankahashikana habè eci arhabona. ²⁰ Kubona abona kurhenga ensiku n'amango, ntâco cimusômera. ²¹ Ntâ kuderha mpu: Co cici eco? Cirhumire bibâ ntyo? ngasi kantu kagwêrhe eci kalemîrwe. ²² Kul'omugisho gwâge gwalumiraga byoshi nka lwîshi, gwajomya idaho nka nkuba y'ecihonzi, ²³ kw'agabira amashanja obukunizi bwâge, ntyo kw'ahindulaga amîshi^d munyu. ²⁴ Oku enjira zâge zishinganyire oku bantu bamurhînya, kwo zinali za bikunguzo oku bantu babî. ²⁵ Ebinja byalemîrwe abinja kurhenga emurhondêro, n'ebibî ababî. ²⁶ Akantu karhanzi k'obulagîrire omu kalamo k'omuntu: mîshi, muliro, cûma c'omunyu, nshâno, marhà n'obûci, murhobo gw'oku muzâbîbu, mavurha n'omwambalo. ²⁷ Ebyo byoshi bibâ binjà oku binjà, ci oku babî, binahinduke bibî. ²⁸ Hali empûsi balemeraga okuhâna, oku bukunizi bwâge ayijira buhanya. amango g'obuhane enayishe n'omuhûsi gwâyo, ejîre omukolo obukunizi bwa Lulema buyirhumire. ²⁹ Omuliro, olubula, ecizombo n'olufû, ebyo byoshi byalemirwe okubà buhane. ³⁰ Amîno g'ebiryanyi, endumira-mucira, enjoka engôrho y'olwihôlo lw'okuheza ababî, ³¹ byoshi ebà nganda yâge y'okujira oku adesire, biri en'igulu byalinga okurhumwa, hano amango gahika, birharhenguhe. ³² Co carhumaga nyanka omuhigo kurhenga emurhondêro, nagerêreza, nasiga amandiko nti: ³³ «Emikolo ya Nyamuzinda yoshi ebà minjà aha nsâ ekwânîne, anashobôze olagîrre. ³⁴ Ntâ kuderha mpu: ehi hirhali hinjà nka hira, bulya ngasi kantu kali kinjà omu mango gâko. ³⁵ Bunôla, n'omurhima gwoshi muyashamage, muyimbe, mukuze izîno lya Nyamuzinda!»

40

Obuligo

¹ Obuhanya bwajire oku bantu boshi, omucîmba gw'obujà gwarhamize bene Adamu, kurhenga olusiku omuntu arhenga omu nda ya nnina, kuhika olusiku ashubira emwa nnina wa boshi^e. ² Enkengêro zâbo, obwôba bubali emurhima, binali birya bihamba by'olusiku luminya lw'okufà. ³ Mwâmi otamîre oku ntebe y'irenge, na nyakahuku otamîre omu mvungu n'omu luvû, ⁴ omukulu oyambalîre obugale, ensirha y'obukulu omu irhwe, na hibushangi-bufundike, kuli boshi burhè, mutula, ntemu, musisi, bwôba bwa kufà, ntambala n'enongwe. ⁵ Îrò ly'obudufu, mango omuntu agwîshîre, mpu arhamûka, libà lya kuyîbagiza kwône amaganya: ⁶ hano omuntu aderha mpu akarhamûkaga, ayumve oku liguma nka gukola mûshi, n'obwo ali îrò, bamugezemwo omusisi^f, nka muntu washugunusire amatumu. ⁷ Erhi asinsimuka-atulûka, gabè nka go mango bamulîkûzize, asômerwe yêne n'obwôba bwâge. ⁸ Oku ngasi ciremwa, kurhenga oku omuntu kuhika oku nsimba, ci bwenêne kali nda oku banya-byâha: ⁹ lufû, mukò, ntambala n'engôrho, mutula, cizombo, buhanya, ye lwa-boshi! ¹⁰ Ebyo byoshi byalemîrwe abanya-byâha, bo barhumaga n'ecihonzi cinene cimirîra igulu. ¹¹ Ngasi hirhenga omu budaka, omu budaka hishubira, na ngasi hirhenga omu mîshi, omu nyanja hijà.

Emigani

¹² Okuhonga n'okulenganya byâcihwa, ci obuyêmêre bw'omurhima nka-na bwayôrha ensiku

^d39.23 Agahindula munyu: lolà Murh 19, 24-26.

^e40.1 Olukulu: lubanja lukulu, buhanya bwa kufà; nnina wa boshi: budaka, ekuzimu, lolà Ayu 14, 1-2.

^f40.6 Omusisi: kuyôboha okufà ngasi mango ecikango c'olufû câjîre omu bantu, omu nyanja: lolà 40, 10; Muh 1, 7; Murh 3, 19; Lul 146.

n'amango. ¹³ Abagale b'endyâlya bahuba nka mugezi, bâhirigirha nka mulazo gwa nkuba nyâmûka, ¹⁴ Omubî akabumbûla enfune anacîshinge, n'obwo kukola kuhera⁹ kwâge. ¹⁵ iburha ly'ababî lirhaluza mashami, emizî migalu-galu erhabugâna agarhali mabâle. ¹⁶ Kasheke akunda amîshi n'ebikunguzo, ye barhangitwa. ¹⁷ Okurhona kwo kuli nk'ishwa liyunjwîre mugisho, n'okusholôlera omukenyi, mugisho gw'ensiku n'amango.

Ebinja

¹⁸ Entagengwa n'ogwêrhe omukolo gwâge bajira akalamo kinjà, ci owarhôte obuhirhi acirhalusire. ¹⁹ Abâna n'olugo lûbake banalamye izîno, ci okuhika oku burhimanya kucilushire. Okushwêka enkafu, okubà n'amashwa, kunajîse irenge, ci okuyanka omukazi nkana kulushire. ²⁰ Erivayi n'obulenga binashagaluse omuntu, ci okuzigira oburhimanya kucilushire. ²¹ Akarhêra n'oluzihwa binanyunye olwimbo, ci izû linjà lilushire. ²² Iranga n'igenda linjà binashagaluse amasû, ci olwange luli omu ishwa lucilushire. ²³ Abîra n'abayumânîne banashimânane, ci okushimânana kw'omulume na mukâge kwo kukulu. ²⁴ Bene winyu n'abunkwa babà bakukurhabâla amango oli omu mbaka, ci okusholôlera omukenyi kunamugalukire bwenêne kulusha. ²⁵ Amasholo n'ensaranga binalimbîse omuntu, ci ihano linjà licikwânîne kulusha. ²⁶ Obugale n'emisî binarhwâlihye omurhima, ci okurhînya Nyamuzinda kulushire. ²⁷ Okurhînya Nyamuzinda kuli nk'ishwa lirimwo omwavu, irenge lyâkwo lilushire agandi goshi kumanyilanga.

Okujà kwahûna

²⁸ Mwâna wâni, orhalemiraga okujà kwahûna, okufà kwo kukulu aha kuhûniriza ene n'irhondo. ²⁹ Omuntu okonolera ebya bene amasû, akalamo kâge karhakaderhwa kalamo. Kuli kushâhuka okukalâlira eby'embuga, omuntu balezire banamuhanûla, arhakômera eyo njira. ³⁰ Ekanwa k'owahwîrekwo enshonyi, okuhûniriza kubà kwinjà, ci kwône erhi na muliro omu nda yâge.

41

Olufû

¹ Lufû mâshi! okukengêra oku h'oli kurhahimwa bululu oku muntu oli n'iragi ekarhî k'ebyâge, kuli kâshêga, oyu byoshi bibêrîre, n'owacîhasha okulya yêne. ² Mâshi lufû, kâlî irhegeko lyâwe licîfinjirwe emwa kâlîbwîre^h, oyu amagala gârhibire mîra, emw'omushosi civandagwa olâl'arhânya, owarhibire omurhima arhiba n'obulangâlire. ³ Orhayôbohaga olufû, kengêra âbakushokolîre n'abâli nyuma zâwe. ⁴ Liri irhegeko Nyamuzinda âhebirekwo ngasi muntu cakarhuma wacîkenyagulira obulonza bw'Ow'Enyanya? Olame myâka ikumi, myâka igana erhi myâka cihumbi, ekuzimu barhakutumuze obulamu bwâwe.

Oluhembo lw'abantu babî

⁵ Bâna ba mihera endyâlya ziburha, abakômera enyumpa z'enkola-maligo. ⁶ Akashambala basigira abâna baburhwa na abanya-byâha kuhera ka- nahera, iburha lyâbo cijâci ca ngasi lusiku. ⁷ Omubusi mubî kujâcirwa ajâcirwa n'abâna bâge, bulya kulî ye ecibî carhengaga. ⁸ Buhanya bwinyu, mwe nkola-maligo, bulya mwalesire irhegeko lya Nyamuzinda w'Enyanya. ⁹ Mwabusirwe, mwaburhirwa obuhanya, mwâfa, mufâne n'obuhanya. ¹⁰ Ngasi hirhenga omu budaka, omu budaka hishubira, enkola-maligo kwo na kwo, bahehêrîrwe na kuhera bahera. ¹¹ Emishîbo bajirira abafîre ebà eyêrekîre emigogo yâbo, ci izîno ly'e-mihera kuhera linahera. ¹² Oshîbirire izîno lyâwe bulya lya lyasigala, lya likulu aha buhirhi bw'e-nsaranga. ¹³ Akalamo k'iragi kanashinge nsiku, ci izîno ly'irenge libà ly'ensiku n'amango.

⁹**40.14** Okuhera kwâge: omuhwinja w'ensiku...

^h**41.2** Emwa kâlîbwîre: amalibuko ganarhuma omuntu acîfinja ôwafîre.

Enshonyi

¹⁴ Bâna bâni, mubîkirire n'omurhûla enyigîrizo zâni, Burhimanya bufulike na buhirhi burhaboneka, makwânane maci byâkabona? ¹⁵ Omuntu wafulika oku ali musirhe ye mukulu, oku muntu wafulika oburhimanya bwâge. ¹⁶ Ntyo mukaziyumva enshonyi nk'oku namubwîra, bulya enshonyi zibâmo kunji, hali ezikwânîne omuntu, hali n'ezirhamukwânîni, n'aba-ntu boshi barhazibâ kuguma. ¹⁷ Mubè nshonyi z'obûmaguza embere za sho na nyoko, n'ez'okunywerha embere z'omurhegesi n'omukulu, ¹⁸ ez'okuvuna irhegeko embere z'omuzûzi, n'embere z'omurhambo w'a-bazûzi, n'ez'okubâ mubî embere z'endêko y'olubaga. ¹⁹ Obè nshonyi z'obulyâlya embere z'owinyu n'omwîra, n'ez'obushambo eka; ²⁰ embere z'okuli kwa Nyamuzinda n'endagâno yâge; obè nshonyi z'okuhira engofola oku mēzaⁱ, ²¹ ez'okuhânira embere z'abagayanyi, ez'okurhâgalula omusingo gw'abakulamuse: ²² ez'okulolêreza embaraga, n'ez'okuyôza ow'emwinyu; ²³ ez'okunyaga omwanya gw'owundi erhi akantu bamuhîre, ez'okulolêreza omukazi ogwêrhe ibâ; ²⁴ ez'okushâsa mwambali-kazi wâwe, omanyè encingo yâge. ²⁵ Ez'okuderha kubî embere z'abîra bâwe, n'oyu wahâga orhamukangulaga; ²⁶ ez'okuja kwaderha n'okulumîza omwanzi wayumvîrhe, n'okuderha amahwe ga bene. ²⁷ Ntyo wanamanya enshonyi zikwânîne, n'abandi boshi bânakurhonya.

42

¹ Ci kwône, orhabâga nshonyi z'ebîra bikulikîre^j, orhajiraga ecâha erhi bwôba bwa bantu burhuma. ² Orhabêraga irhegeko lya Nyamuzinda n'endagâno yâge nshonyi, orhabâga nshonyi z'okutwîra enkola-maligo olubanja lwâbo, ³ ez'okushâmbâa n'abinyu muli mweshi, ez'okuhâ abîra bâwe oku byâwe sho âkusigiraga. ⁴ okulola bwinjâ omunzâni n'olugero lwâgwo, okubâ n'obunguke busungunu erhi bunene bw'olugero, ⁵ okuyunguka omu burhunzi bwâwe, okukalihira abâna bâwe, okuhanûla n'akarhi omujâ mubî. ⁶ Embere z'omukazi wakulonzako emyanzi, okuhulika kwo kukulu, n'aha abantu bahumahuma, orhayîbagiraga okufûnikira bwinjâ. ⁷ Okuganja n'okugera bwinjâ kwo kumanyibîka, ebyâwe n'ebya bene byoshi biyandikwe. ⁸ Orhabâga nshonyi z'okuhabûla omuhwinja n'omusirhe, n'omushosi w'emvi wajâ kadali n'emisole. Kwo wayêrekana ntyo oku walezirwe bwinjâ, n'abandi boshi bakusîma.

Entanya z'îshe w'omunyere

⁹ Buzira kumanya, omunyere ntanya nyinji alêrhera îshe, enkengêro amulêrhera zinamuhanze kujâ îrò: nka aciri murhò, bwôba mpu nkaba ârhayishiheruke duba; erhi aheruka, bwôba mpu k'abona obunyumpa bwinjâ! ¹⁰ Oku aciri munyere, bwôba mpu erhi bakamurhebaga, abêre ifunze aha mwâbo! Amango akol'agwêrhe îba, bwôba mpu erhi akagumbaga ¹¹ Mwâli wâwe arhayumva? Omulange bwinjâ, omanyè akubonêsa nshonyi emw'abashombanyi bâwe, olek'ibâ lwimbo oku lugo, muderhwa w'esêzi n'ow'ebijingo, abantu boshi bakakushunga omunwe!

Abakazi

¹² Oleke okulolêreza iranga lya ngasi muntu, oleke n'okukâbwârhalâ haguma n'abakazi. ¹³ Bulya omwambalo gujira obugukuzimu bwâgwo, n'omukazi naye a-gwêrhe obubî bw'omukazi. ¹⁴ Obubî bw'omulume bwo bukulu aha bwinjâ bw'omukazi: omukazi analêrhe ihanja^k n'ecitumulê.

ⁱ**41.20** Engofola oku mēza: kuli kubula bukenge okuhira engofola oku mēza amango walya, kwo kuguma n'okuhira okuboko ah'irhama..

^j**42.1** Enshonyi zirhakwânîni: hali enshonyi z'obukenge, zo nyinjâ; hali n'enshonyi z'obuhwinja n'obwôba, zo mbî, zinayise nnazo.

^k**42.14** Ihanja: Lolâ Muh 7, 26-28.

II. Irengi lya Nyam uzinda

¹⁵ Buno, nkolaga naganira ogw'emikolo ya Nyamuzinda, nkola naganira ebi nabwîne. Luderho lwâge^l Nyamuzinda àjiragamwo emikolo yâge, n'ebiremwa byâge oku alonzize kwo bijira. ¹⁶ Izûba kumoleka limoleka, libone ngasi kantu, n'omukolo gwa Nyamuzinda guyunjwîre irengi lyâge. ¹⁷ Nyamuzinda àrhahâga abatagatîfu obuhashe bw'okuganîra ebinja byâge byoshi, ebi Nyamuzinda, nnawâbo-byoshi, asimpanyize mpu ly'igulu libêra omu irengi lyâge. ¹⁸ Alikîre isû omu cirumbi c'enyanga n'omu murhima gw'omuntu, abona amenge gâbo, bulyâl'Ow'Enyanya ye nn'obumanye bwoshi, alolerîze ebimanyîso by'amango. ¹⁹ Anayêrekane ebyâgezire n'ebyâyisha; amanyîse n'ebifulike. ²⁰ Ntâ nkengêro ahabire, ntâ kanwa kamuhuzire^m. ²¹ Ebinja byâge byoshi àbirhondesire n'oburhimanya, bulya ali w'ensiku n'amango, ntâco ankayushûlirwa, na ntâco bankamunyaga, arhalagîrîri oku ihano lya ndi. ²² Emikolo yâge yoshi erhahimwa bwinjâ, kw'eri kula omuntu akalolêreza enkunyakunye. ²³ Ebyo byoshi ho bibâ binali by'ensiku n'amango, na ngasi mango biyumva oku adesire. ²⁴ Ebiremwa byoshi bigenda bibirhi-bibirhi biyêrekerîne, ntâco ajizire cirhayûmânîni. ²⁵ Ngasi ciremwa ciyêrekîne obwinjâ bw'ecindi, ndi wankarhama n'okusingiriza irengi lyâge?

43

Izûba

¹ Okulîmba kw'amalunga, ecirêre cilangashane, ntyo kw'amalunga ga- bonekana omu irengiⁿ lyâgo. ² Izûba erhi lishoshôka sêzi linahamagaze: «Al'obwinjâ bw'omukolo gw'Ow'Enyanyal» ³ Erhi lijâ omu nkuba-karhî, likaze igulu, ciru ndi wankalinda idûrhu lijira! ⁴ Cibêye batwâna àbalonza idûrhu linji, izûba lyôhe linayôce entondo kasharhu kalushire; citumbûkemo ecîdûrhu cayôca, liriike emisholo yalyo, amasû gahune. ⁵ Mushâna, Nyakasane waliremaga ali mukulu, na luderho !wâge luliyêreka enjira lyageramo buhena.

Omwêzi

⁶ Omwêzi nago ngasi mango gwo na gulya, gwo gugaba emyêzi gutwe n'amango. ⁷ Gwo gumanyîsa ensiku nkulu, cibâ cimole cishubira eburhò, n'obwo carhenga ebukulu^o. ⁸ Mwêzi-cimole guruhengako omwêzi-nsiku, gunajê gwâkula-bugenda- njira, cibâ cimanyîso c'engabo z'e malunga, co cimolekera ecirêre oku nkuba.

Enyenyêzi

⁹ Obumoleke bw'enyenyêzi bwo buyêrekana obwinjâ bw'emalunga, zirhahimwa kuyinjihya amalunga ga Nyamuzinda. ¹⁰ Oku Mwimâna adesire kwo zinahêka, zirhagosa omukolo gwâzo.

Omutirigongo

¹¹ Lolâ omutirigongo, okuze Lulema, guruhahimwa bwinjâ omu myambalo yagwo. ¹² Gubâ muherho gw'irengi ly'emalunga, kuboko kwa Nyamuzinda kwa-gugokaga.

Obwinjâ bw'ebiremwa

¹³ Nyamuzinda oku bulonza bwâge ananiêse olubula, arhume n'emikemezo. ¹⁴ Obone enfûnikire zâge zifûnuke, ebitû bibalale nka binyunyi. ¹⁵ Oku buhashe bwâge, ebitû binanage, bihinduke mabuye. ¹⁶ Oku buhashe bwâge, oku bulonza bwâge, empûsi y'ifô enahûse. ¹⁷ Izû ly'omukungulo gwâge linajugumye idaho, kul'omusirûla guhubuka enyanya bo na kalemêra.

^l42.15 Luderho lwâge: lolâ Murh 1, 3; Ywn 1,1.

^m42.20 Ntâ kamuhuzire: Nyamuzinda ntâco ahabire, ayîshi byoshi.

ⁿ43.1 Izûba: lolâ Dan 3,52..... : Lul 19; 139.

^o43.7 : kurhenga ebukulu: mwêzi gukula guruhôa.

¹⁸ Kul'orhunyunyi rhugwa oku idaho, kw'arhoza olubula, lugwe nka nzige. Amasù gasômerwe n'okuhona olwêru-lwêru, obukengêre burhangâle n'okulubona. ¹⁹ Kandi, idaho alibulagirekwo oguli nka munyu, lumè lwanazire n'emboho, luhinduke rhushûgi-rhushûgi. ²⁰ Empûsi y'emboho y'enyanya yamahûsa, ebigakala byanamera oku mîshi, ngasi cidekêra ca mîshi cinajekwo ebigakala. ²¹ Wampûsi anayabuke entondo, ahyajire empinga, asingônole ebyâsi nka muliro. ²² Lêro obwo, ebitù nabyo birhinde nka bufumu, olumè lugalule obuzîne ecanda camâhwa. ²³ Nyamuzinda, oku mulâli gwâge, ahima enyanja, n'omu nyanja amezamwo ebirhwa. ²⁴ Abagera omu nyanja banarhubwîre ebibamwo; emyanzi yâbo eri ya kurhusômeza: ²⁵ kutwa batwa oku isî, barhangâle: aha nsimba za ngasi lubero, aha mahirahira g'omu nyanja. ²⁶ Iragi, Nyamuzinda anabihêke bwinjâ: na byoshi bishimbe oluderho lwâge. ²⁷ Erhi rhwankaganîra ebyo, bwanaca bunayîre; arhankaderhwa: «Ye byoshi». ²⁸ Mbwîraga aha emisî yarhenga y'okurnukuza? bulya ye Shabukuru, e- nyanya lya byoshi, ²⁹ Nyakasane, Côbohwa Nnâmahanga, Obuhashe bwâge busômerîne. ³⁰ Mucîtakîrire Nyamuzinda nk'oku munahashire, arhankaderhwa. Mumukuze n'emisî yoshi, murharhamaga, bulya murhayûse. ³¹ Ndi okol'omubwîne wankaderha oku ali? ndi wakamukuza oku akwânîne? ³² Amahwe gâge rhurhishi go manji kulusha ebyo; bulya ebi rhubona biri binyi omu mikolo yâge. ³³ Nyakasane ye walemaga byoshi, ye hà n'abantu bamurhînya oburhimanya bajira.

44

Irengi lya bashakulûza bemêzi

¹ Rhuderhage ogw'abajire irengi, bashakulûza^p nk'oku banakulikirine. ² Nyamuzinda aluzize irengi, ayêrekana obukulu bwâge kurhenga e-nsiku za mîra. ³ Omu balume, baguma bahâbwa obwâmi, banajâ irengi erhi burhwâli bwâbo burhuma, abandi babâ balenga omu kuhâna ihano, batwa emigani y'obulêbi. ⁴ Abandi barhegeka olubaga n'amahano gâbo, n'obukengêre burhimanya omu lubaga, banayigîriza n'ebinwa by'oburhimanya. ⁵ Abandi bashuba bazihi, bayandika n'ebinwa binunu. ⁶ Abandi bahirhira oku birugu n'oku buhashe, balama n'omurhûla aha mwâbo. ⁷ Boshi oku banali babâ n'olukengwa, emw'abantu b'amango gâbo, bakuzibwa omu kalamo kâbo. ⁸ Baguma muli bo basiga izîno, izîno liciderhwa n'obukenge kuhika ene, ⁹ Abandi barhasigaga kashambala; bagenzire nk'abarhahali. Kwo bali nka kuno barhali en'igulu, kwo n'okwo iburha lyâbo enyuma zâbo. ¹⁰ Ci lolaga abagâbo, aba aminjâ gâbo garhayibagiragwa. ¹¹ Iburha lyâbo lyalanzire akashambala kâbo, omwîmo gwâbo guli mwîmo gwa bulume. ¹² Obûko bwâbo bukulikire amarhegeko, n'abâna bâbo omu njira yâbo barhaheze irengi lyâbo. ¹³ Iburha lyâbo lyâbâho ensiku zoshi, irengi lyâbo lirhakageramo citù, ¹⁴ Emibiri yâbo yabishirwe n'omurhûla: izîno lyâbo liyôsire lizîne omu maburhwa. ¹⁵ Ebihugo byaderha oburhimanya bwâbo, n'endêko emanyîse obukuze bwâbo.

Henoki

¹⁶ Henoki asîmîsa Nyamuzinda, Nyamuzinda amuhêka, lwinganyo lw'okuhinduka kw'amâburhwa.

Nûhu

¹⁷ Nûhu abonekana okunali muntu mushinganyanya, omu mango g'obukunizi, abâ ye nyamerè: oku burhabâle bwâge, igulu lyayôrhana kasigwa^q, amango ecihonzi camirîraga igulu. ¹⁸ Muli ye,

^p44.1 Abakulûkulû bîrhu: balarha, bashakulûza.

^q44.17 Kasigwa: mwâna îshe afîre amusiga omu izîmi erhi amusiga aciburhwa ntya: Nûhu n'omulala gwâge ali «kasigwa»; kwo kuderha owasigîre yêne abandi boshi bâmâfâ., lolâ Iz 4,3.

endagâno z'ensiku zoshi zajirwa,: mpu ly'abantu balekishubiholoka n'ecihûsi.

Abrahamu

¹⁹ Abrahamu, shakulûza w'irenge w'amashanja mwandu, ntâye wahisire oku irenge lyâge.

²⁰ Akulikira irhegeko ly'Ow'Enyanya; àjira n'eciragâne haguma naye. Eco ciragâne acijira omu mubiri gwâge, n'erhi arhangulwa, abonekana oku anali mwemêzi. ²¹ Co carhumire Nyamuzinda amulaganya n'ecihango, oku agisha amashanja goshi omu iburha lyâge, n'oku aluza obûko bwâge nka katulo k'oku idaho, analengereze iburha lyâge nka nyenyêzi z'emalunga, abahè ecihugo bayîmamwo, kurhenga oku nyanja kuhika oku yindi, kurhenga oku lwîshi kuhika ah'igulu lihekera.

Izaki na Yakôbo

²² Kuli Izaki na Yakôbo, erhi îshe Abrahamu orhuma, Nyamuzinda ashub'ishâshula, ²³ omugisho gwâge oku bantu boshi muli Izaki, erhi îshe Abrahamu orhuma; adekerezza ecihango oku irhwe lya Yakôbo. Amuyîmika omu mugisho gwâge; amugabira n'ecihugo c'omwîmo, acitwâmwo mpande, acigabanyiza emilala oku enali iku- mi n'ibiri.

45

Mûsa

¹ Nyamuzinda arhòlamwo Yakôbo omuntu nkana, musimwa emwa boshi, murhonyi wâge n'ow'abantu, ye Mûsa, mukengêre-okengêrerwa-omugisho. ² Amuhà irenge liyumânîne n'ery'abatagatîfu, amuhà obuhashe bw'okujugumya abashombanyi. ³ Oku cinwa ca Mûsa, Nyamuzinda ayimanza ebirhangâzo^r, amukuza e-mbêre z'abâmi, amuhà amarhegeko oku lubaga lwâge, abà nk'a-muyêreka oku irenge lyâge. ⁴ Omu bwemêzi n'omu butûdu amuyinjihya, acîshoga-ye ekarhî k'abazîne boshi; ⁵ amuyumvîsa izù lyâge, amuhêka omu bitù, amuhira embere zâge, amuhà amarhegeko, irhegeko lya kalamo n'obukengêre, ga kuyigîriza Yakôbo endagâno, ga kuyêreka Israheli enjira.

Aroni

⁶ Azûsa Aroni, Mutagatîfu aka Mûsa, mwene wâbo, w'oku mulala gwa Levi. ⁷ Afundika haguma naye endagâno y'ensiku zoshi, amuhà obudâhwa bw'olubaga. Amujira w'iragi omu myambalo yâge, amubwîka omwambalo gw'irenge^s. ⁸ Amuhondakwo irenge linene, amuyarnbika ecinya-bugale, emyambalo y'omu ndalâlâ, ecirondo c'oku nyanya n'omuroha. ⁹ Emyambalo yâge ayihirakwo amashondo, n'enzege z'amasholo, nyinjâ bwenêne eburharnbi n'obundi: oku agenda zajegera, baziyumve omu ka-Nyamuzinda, kantu olubaga lwakâmukengêrerakwo^t. ¹⁰ Amuyambika omwambalo gw'amasholo gw'ecirhînyiro, gwa mukara na mudukula, bushanja bwa mulenga; amuhà ecimanyîso c'ekagombe, Urimu na Tumimu^u, cidukula, kandi bushanja bwa mulenga. ¹¹ Amuhà olunigi lwinjinja lw'enjurna ziyandisirweko n'akali nka kashè, zinarhunzirwe -oku mugozi gw'amasholo, mukolo gwa murhunzi mulenga, mpu ebè nkumbu, haguma n'amandiko mabinje, nk'oku emilala y'Israheli enali. ¹² Amuhà ishungwè ly'amasholo mpu akâliyambalira oku citambara bunya-nsirha, baliyandisirekwo oku ali mwîshogwa wa Nyamuzinda, mandiko ga bulenga, mukolo mukornbêre: busîme oku masù eyo myambalo yoshi. ¹³ Embere zâge barhalisâgibona ebyo bundi, na ntà mango ôw'embuga abiyambirhe: bâna bâge bône n'omulala gwâge ensiku zoshi. ¹⁴ Enterekêro zâge z'okusingônoka lwoshi, kabiri omu lusiku

^r**45.3** Birhanâzo embere z'abâmi, lolà Lub 8,8; 9,33... oku irenge lyâge: lolà Lub 19.1; 33.20..

^s**45.7** Mwambalo gw'irenge: Lolà Lub 28.

^t**45.9** Lwâkâmukngêrerakwo: kukengêra oku lebè ayôrhaga, oku ayambalaga.

^u**45.10** Urimu na Tumimu: lolà Lub 28,6 ; 1 Sam 14.

amango goshi. ¹⁵ Mûsa ye wamuyambikaga akashala k'omwîshogwa^v, anamushîga amavurha matagatîfu, Yâbà ndagâno y'ensiku n'amango kuli ye n'oku bûko bwâge amango amalunga ganacihabà, mpu akulire abarherekêzi, akole omukolo gw'obudâhwa, agishe n'olubaga oku izîno lya Nyakasane. ¹⁶ Nyamuzinda acîshoga ye ekarhî k'abazîne boshi, mpu abè murherekêzi wa Nyakasane, atûmbûse enshangi n'obukù bw'akakengêro, arherekêre enterekêro y'olubôle^w oku byâha by'olubaga. ¹⁷ Amuhà amarhegeko gâge, amubwîra na kurhi gashimbwa, mpu ayigîrize Yakôbo eyo njira, anarnolekere Israheli omu biyêrekîre irhegeko lya Nyakasane. ¹⁸ Ebigolo byanaciya, byamujira ihinzi^x, bayâgalwa naye omu irungu, omurhwe gwa Datani na Abirami, n'ogwa Korè, ba bumvu na ba ntambala. ¹⁹ Lêro Nyamuzinda ababona, akunira, obukunizi bwâge bwabahungumula. Abahirakwo ebirhangâzo, bahungumuka n'engulumira^y y'omuliro gwâge. ²⁰ Ayûshûla irenge lya Aroni, omuhà omwanya, amushobôza okurhûlwa omwâka muhyâhya^z, burhanzi omugati gwakayîgusa. ²¹ Enterekêro Nyamuzinda arherekêrwa byo biryo balya, yêne wamuhâga eco cikono aha n'obûko bwâge^a. ²² Ci omu cihugo arhajiramwo lyâge ishwa, arhajira gwâge mwanya omu lubaga, Nyamuzinda yêne ye mwanya gwâge.

Pinâsi

²³ Pinâsi naye, mwene Eleyazari, ye wa kasharhu oku irenge, bulya ayêrekîne obushiru bw'okurhînya Nyamuzinda, asimika n'obu-rhwâli embere z'olubaga n'obwo lwamâgoma^b, Israheli ababaliirwa erhi ye rhuma. ²⁴ Endagâno y'omurhûla yafundikwa naye, yamujira mukulu w'Ecirhinyiro ca Nyamuzinda n'ow'olubaga, na ntyo ye bo n'iburha lyâge, bâgwêrhe ecikono c'omudâhwa mukulu w'ensiku n'amango. ²⁵ Hàbîre endagâno haguma na Daudi, mwene Yese, w'oku mulala gwa Yûda, mwîmo gwa bwâmi; yêne omu bâna îshe aburha, ayambala akashambala. Aroni yêhe, akashambala kâge kali k'obûko bwâge bwoshi. ²⁶ Mâshi, Nyamuzinda ajire mubè barhimanya, murhegeke n'obushinganyanya olubaga lwâge, lya amalume ga bashakulûza galek'ihera, lya n'abâna bâbo bakaziyôrha bayambîrhe akashambala k'irenge lya bîshe.

46

Yozwè

¹ Ali ntwâli omu matabâro^c, Yozwè, mwene Nûni, mukula wa Mûsa omu mukolo gw'okulêba, izîno lyanamukwânana, acîyêrekana mukulu wa kuciza abîshogwa, ahana abashombanyi bagoma, adêkereza Israheli omu cihugo câge. ² Nêci, yâli ntwâli, erhi wakamubwîne amaboko enyanya, engôrho omu nfune, ajirhêra ebishagala by'ababisha! ³ Muntu ndi, embere zâge, wahisire aho oku burhwâli? Yêne âshokolera abalwî b'amatumu ga Nyamuzinda. ⁴ Kali ye wabwîraga izûba mpu liyimange^d: omulegerege muguma yâbà ibiri? ⁵ Ashenga Nyamuzinda, erhi akol'aminisire abashombanyi hingolengole enyunda zoshi, Nyamuzinda ayumva omusengero gwâge, aniêsa enkuba y'olubula okurhasâgiboneka. ⁶ Arhibukira oku ngabo y'abashombanyi,

^v**45.15** Omwîshogwa: lolà Lev 8,1-13; Obukù: kantu kabaya bwinjà, marashi.

^w**45.16** Kuzimiza, kufungira, kubwîra olubaga mpu luciyunjuze, lolà Lev 16,1.

^x**45.18** Ihinzi: ihano abantu bayumvinyemwo mpu bajire kulebe, kwinjà erhi kubî.

^y**45.19** Ngulumira: lolà Mib 16,1; 17,15.

^z**45.20** Mirhangisârûlwa: busârûlle burhanzi, emyâka erhangiyêra, lolà Mib 18, 12-13.

^a**45.21** Obûko bwâge: lolà Lub 29,28.

^b**45.23** Lwamâgoma: lolà Mib 25,7.

^c**46.1** Matabâro: matumu, birha, kulwa. Izîno limukwânîne: Yozwè erhi Yezu; kwo kuderha: Nyamuzinda kuciza aciza: ye Muciza, Còkola.

^d**46.4** Liyimange: lolà Yoz 10,13.

abaminikakwo akabayirhira oku mwandagalo: ayêreka amashanja oku amatumu gâge garhajîbwa omu irhwe, mpu lyo bamanya oku Nyamuzinda badwîrhe ba-lwîsa.

Kalebu ebushosi

⁷ Bulya àli muntu wa Nyamuzinda, mîra, amango ga Mûsa, ayêrekana obushiru bw'omurhima nkana, bona Kalebu, mwene Yefunè, go mango bahagalikaga omwandu gw'abantu, bahanza olubaga okujira ecâha, bahulisa n'okucîduduma^e kubî. ⁸ Bombi bône barhahumagwakwo, ekarhî ka bihumbi magana ndarhu ga balwî, mpu bahike oku kashambala, omu cihugo cihuluza amarhà n'obûci. ⁹ Nyamuzinda aha Kalebu emisî, n'eyo misî ayiyôrhana kuhika ebushosi, amusôsa oku ntondo ziri omu cihugo, ko kâbîre kashambala abâna bâge bayimiremo buno, ¹⁰ mpu ly'Israheli yêshi abona oku nêci, kunali kwinjà okukulikira Nyamuzinda.

Abacîranuzi

¹¹ Abacîranuzi, ngasi muguma nk'oku anahamagîrwe, balya boshi baàrhagomaga murhima, barhacîhinduliraga Nyamuzinda, okubakengêra gubè mugisho. ¹² Amavuha gâbo gazibuhe ekuzimu, amazîno gâbo galame, abo banyîrenge bagashânize abâna bâbo.

Samweli

¹³ Samweli^f arhona bwenêne emwa Nyamuzinda, ashuba mulêbi wa Nyamuzinda, anayimânika obwâmi, ashîga abâmi b'ecihugo amavurha. ¹⁴ Akâtwa emmanja z'endêko omu kukulikira amarhegeko ga Nyamuzinda, na ntyo Nyamuzinda abà haguma na Yakôbo. ¹⁵ Omu bwemêzi bwâge, abonekana oku anali mulêbi, omu nderho zâge, acîmanyisa oku ye nyamuderha kubà. ¹⁶ Ashenga Nyamuzinda Ogala-byoshi, amango abashombanyi balimu- gosire enyunda zoshi, arherekêra omwâna-buzi orhalikwo izâbyo. ¹⁷ Nyamuzinda, kurhenga emalunga, avuza omukungulo, enkuba yâkungula, izû lyâge lyayumvîkana; ¹⁸ àhungumula abakulu b'abashombanyi, n'abarhambo b' Abafilistini. ¹⁹ Samweli, embere aluhûke ensiku n'amango, acîgasha emunda Nyamuzinda na mwâmi bali, erhi: «Niono ntà muntu nalenganyize oku hyâge; ciru enkwêrho y'emigozi yo nyi». Na ntâye wamuhêsire lubanja. ²⁰ Abîre amâfà abulirêba, abwîra mwâmi oku obwâmi bwâge bwahwîre; izû lyâge lyarhenga ekuzimu; lyalêba kwa kuzâza obubî bw'olubaga.

47

Natani

¹ Hâyisha Natani enyuma lya Samweli, alêba oku ngoma ya Daudi.

Daudi

² Kula bananûla amashushi oku cimasha c'enterekêro y'okuvuga omunkwa, kwo Daudi acîshozirwe ekarhî ka bene-Israheli. ³ Ashâsa empangaza kula bashâsa omwâna-hene, eciryanyi kula bajira omwâna-buzi. ⁴ K'arhabâga aciri murhò ayîrha n'entwâli, akûla ecihugo nshonyi: ahè-ba ehibuye oku muzâreti, ahibanda hyanakoza, atwa Goliyati ifêka? ⁵ Aho erhi amâshenga Nyamuzinda w'Enyanya, naye Nyamuzinda amuhà emisî y'okuyîrha omulwî mukulu, n'okuzûsa ihembe lya Israheli^g. ⁶ Okwo kwarhuma bamuhà irenge lya bihumbi ikumi^h, bàmukeya omu mugisho gwa Nyamuzinda, bàmuyambika akashala k'irenge. ⁷ Ashâbira abashombanyi bali eburhambi, aherêrekeza abashombanyi b'e Filisteya, àbalambika burhazûka. ⁸ Omu mikolo yâge

^e**46.7** Okucîduduma kubî: lolà Mib 14,6-10.

^f**46.13** Samweli: lolà 1 Sam 10,1..... 16.13.

^g**47.5** Israheli: lolà 1 Sam 17.

^h**47.6** Bihumbi ikumi, lolà 1 Sam 18,7.

yoshi, akuza Omwimâna w'Enyanya n'ebinwa by'irengeⁱ; acîtakîraye n'omurhima gwoshi, ayêrekana oku azigira Lulema. ⁹ Ahira ennanga aha luhêro, omulya gwâzo gwakazirhuma izûu ly'abazihi lyayinjiha okurhalusire. ¹⁰ Ayinjihiya ensiku nkulu, zalangashana okulushîne, Obwimâna bw'Izîno Iya Nyamuzinda bwakuzibwa, ecirhînyiro^j ca Nyamuzinda cakazidumûka kurhenga sêzi. ¹¹ Nyamuzinda àmubabalira ebyâha byâge^k, àlengereza obuhashe bwâge ensiku zoshi, amuhà endagâno y'obwami, entebe y'irenge omu Israheli.

Salomoni

¹² Salomoni, mwene Daudi, muntu mwîrhonzi, ayîma omu by'îshe; n'oku burhabâle bw'îshe alama omu iragi. ¹³ Salomoni arhegeka ecihugo omu mango g'omurhûla, Nyamuzinda àmuhira omurhûla eburhambi n'obundi, mpu ly'ayûbakira Izîno lyâge enyumpa, anarheganye ecirhînyiro c'ensiku n'amango. ¹⁴ Nêci, wali murhimanya omu busole bwâwe, wali wa bukengêre bunji nka mîshi! ¹⁵ Obukengêre bwâwe bwahundikire igulu, waliyunjuza migani mizibu. ¹⁶ Irengi lyâwe lyahika emahanga, wazigirwa omu murhûla gwâwe. ¹⁷ Ennanga, emigani, obulenga omu binwa n'amashuzo gâwe byasômeza igulu. ¹⁸ Oku izîno Iya Nyakasane Nyamuzinda, ye Nyamuzinda rhuderha w'Israheli, walundika amasholo nka byûma, n'ensaranga zakulugira nka mabuye^l. ¹⁹ Ci aye! mubiri gwâwe wagurhega abakazi, waciîjira mujà w'amagene gâwe. ²⁰ Ntyo wadôkôza irengi lyâwe, wahira ihanja oku bûko bwâwe, wa-rhuma obukunizi bwaciîhonda oku bâna bawe n'omutula oku iburha lyâwe: ²¹ amâmimâmi gazûka, Efrayimu azûkamwo obugoma. ²² Ci kwône Nyamuzinda arhayibagiraga obwonjo bwâge, arhatwâga omu kanwa kâge, arhayimaga omwîshogwa wâge iburha, arhaheerêrekezagya obûko bw'owalimuzigîre. Ntyo àlekera Yakôbo hikisigwa, na Daudi omuzî gwa kuli ye.

Roboami

²³ Salomoni ajirhamûka haguma na bîshe, asiga ow'oku mulala gwâge, musirhe bwenêne ekarhî k'olubaga, muntu orhagwêrhi bukengêre buci: ye Roboami, ye wasunikaga ecihugo omu bugoma.

Yerobwâmi

²⁴ Yerobwâmi mwene Nebati naye, ajirîsa Israheli ecâha, ayigîriza Efrayimu enjira y'amabî. Kurhenga ago mango, ebyâha byâbo byalugîrira, byarhuma balulizibwa kulî n'ecihugo câbo. ²⁵ Bali bacihêsire omu bibî bya ngasi lubero, byarhuma bahâbwa obuhane.

48

Eliya

¹ Lêro omulêbi Eliya anacizûka nka muliro, ebinwa byâge bwakâyôca nka ngoke. ² Ye wabahamagaliraga ecizombo, n'omu bushiru bwâge, abahungumula. ³ Oku luderho Iwa Nyamuzinda, àhangamya enkuba, kasharhu koshi àmanula omuliro emalunga. ⁴ Eliya nêci wali ojire irengi omu birhangâzo byâwe! ndi muntu wa-nkaba n'obucîbone bw'okucîgerera kuli we ? ⁵ We wakûlaga omuntu omu nfune z'olufû, wamurhenza ekuzimu, oku luderho lw'Ow'Enyanya. ⁶ We washabiraga abâmi, abakulu wabarhenza oku ntebe. ⁷ We wayumvagya obukali oku Sînayi, n'irhegeko ly'olwihôlo oku Horebu, ⁸ washîga abâmi b'okucîhola amavurha, washîga n'abakûla

ⁱ**47.8** Binwa by'irenge: Nnanga za Daudi, lolà 2 Sam 23,1.

^j**47.10** Cirhînyiro: hantu harhînywa, ha lukengwa, aha luhêrero.

^k**47.11** Ebyâha byâge: lolà 2 Sam 12,13,24, ensiku n'amango, amujirira endagâno y'obwâmi, amuhà entebe y'irenge omu Israheli.

^l**47.18** 47. 18: Nka mabuye: obugale bwa Salomoni bwâli bunji bwenêne: lolà 1 Sam 10,11.... ; Mat 6,29. 47, 19: Mujà w'amagene gâwe: lolà 1 Bâm 11,1-13.

bâwe amavurha g'obulêbi, ⁹ wahêkwa muli kalemêra w'omuliro^m, oku ngâlè, y'ebihêsi by'omuliro, ¹⁰ we wacishogeragwa obukali bwayisha, mpu obè murhûliriza w'obukù-nizi embere buyishe, mpu oshubize omurhima gw'ishe w'omwâna oku mwânaⁿ, onayinamule emilala ya Yakôbo. ¹¹ Iragi lyabayishikubona, n'abafânîne obuzigire, bulya nîrhu rhwayish'ibà n'obuzîne.

Elisha ^c

¹² Ntyo kwo Eliya ali, ye muntu wahekagwa muli kalemêra. Omûka gwâge gwayunjuza Elisha ^c; omu nsiku z'akalamo kâge, ntà murhegesi wakamuyâshire, ntâye wakamugombize. ¹³ Ntâco camuyabiraga, ciru abîre ali n'ekuzimu omubiri gwâge gwagalilêba!^o ¹⁴ Amango àli azîne ajira ebirhangâzo, anabire amâfa ajira n'ebisômerîne.

Obugoma n'obuhane

¹⁵ Byâbà ntyo, ci omurhima gw'olubaga guruhagalukaga, basera oku byâha byâbo, balinda balulizibwa kuli n'ecihugo câbo, bâbasha-ndabanya omu igulu lyoshi. ¹⁶ Hasigala amâhûngà g'olwali lubaga, n'omurhambo w'oku mulala gwa Daudi. Muli bo, baguma baguma basîmîsa Nyamuzinda, ci abandi bashubikaluzà ebyâha.

Hezekiyahu

¹⁷ Hezekiyahu azibuhya ecishagala, ahisa amîshi omu lugo !wâge, arhula ibuye n'ecûma, ayûbaka iriba ly'amîshi. ¹⁸ Mw'ago mango, Senakeribu amera omu muherho, arhuma Rabushakè, naye Rabushakè omu bucîbone bwâge, arhêra Siyoni. ¹⁹ Lêro bajuguma amaboko n'omurhima, balumwa nka mukazi wajà aha lubako^p, ²⁰ bayâkûza Nyamuzinda w'obwonjo, bamurhega amaboko, Omwimâna abayumva kurhenga empingu, abaciza n'okuboko kwa Yesha'yahu. ²¹ alasa ebihando by'ab'e Sîriya, malahika wâge abahungumula.

Yeshayahu

²² Byabà ntyo bulya Hezekiyahu amâsîmîsa Nyamuzinda, acîyêrekana muzibu omu kukulikira enjira y'ishe Daudi, nk'oku omulêbi Yesha'yahu ali amurhegesire, Yesha'yahu mukulu na mutabêsha omu bulêbi bwâge. ²³ Omu nsiku zâge, iziûba lyàgenda cinyumanyumà, n'akalamo ka mwâmi^q kayûshûka. ²⁴ Abonera omu buhashe bwa Mûka oku ensiku zahwire, arhûliriza abagogomîrwe b'e Siyoni, ²⁵ amanyîsa ebyâyisha binaciri kuli omu mwizimya gw'ensiku n'amango, n'ebifulike abimanyîsa embere bibonekane.

49

Yoshiyahu na Yereimiya

¹ Yoshiyahu okumukengêra kuli nka kujira envangè nyinjà y'obubâni kula omuvanzi w'amarâshi anajira; buli nka bûci bwo bununa omu ngasi kanwa, nka lulanga lwazihwa omu idinye. ² Aj'aho, Yoshiyahu, akulikira enjira nyinjà, erya y'okugalula omurhima gw'olubaga, arhenza obugalugalu bulya bukakabulirwa; ³ omurhima gwâge aguyêrekeza Nyamuzinda, n'omu mango g'amabî, a-lwîsa anahimira obukunda-Lulema.

Abâmi n'abalêbi bazinda

^m48.9 By'omuliro: lolà 2Bâm 2,1-11.

ⁿ48.10 Oku mwâna: lolà Mal 3,24.

^o48.13 Ali n'ekuzimu: lolà 2Bâm 13, 20-21, kandi rhwanaderha nti: "owalêbaga ciru ali n'ekuzimu".

^p48.19 Aha lubako: okujà aha lubako kuli kuhûrha.

^q48.23 Akalamo ka Mwâmi kayûshûka: lolà 2 Bâm 20, 4-11; Iz 38,4-8.

⁴ Kuleka ba Daudi, Hezekiyahu, na Yoshiyahu, abandi boshi baluza obugoma, bajahika irhegeko ly'Ow'Enyanya: abâmi b'e Yudeya bahwa. ⁵ Obuzibu bwâbo erhi babulekîre abandi, irenge lyâbo erhi balirekîre ecihugo c'emahanga. ⁶ Ecishagala citagatîfu cîshogwa, abashombanyi bacyôca, emihanda ya-co bayihambya, ⁷ Kulya Yeremiya anaderhaga. Bâli bamulibuzize n'obwo ali mulêbi mwîshogwa kurhenga omu nda ya nina, mpu akundule, ashâbe analambike, ci kwône kandi mpu ayûbake anarhwere^r. ⁸ Irungu abonekerwa n'irenge, Nyamuzinda amuyerekalyo oku nyanya ly'engâlè ya Bakerubi^s. ⁹ akengêra abashombanyi omu nkuba y'ecihonzi, mpu lyo ahimira abakulikira enjira nyinjâ. ¹⁰ Balya balêbi ikumi na babiri nabo, amavuha gâbo gashabuke nka mburho omu nshinda zâbo, bulya barhûlîrîze Yakôbo, bamuciza omu buyêmêre n'omu bulangâlire.

Zorobabeli na Yozwè

¹¹ Kurhi rhwacitakirira Zorobabeli? Kw'ali nka kashè omu kuboko ku-lyo^t; ¹² naye owâbo Yozwè, mwene Yosedeki, bombi, omu mango gâbo. bayûbaka aka-Nyamuzinda, bayabulira Nyamuzinda olubaga lutagatîfu, lubaga lubîkîrwe irenge ly'ensiku n'amango.

Nehemiya

¹³ Nehemiya naye ali mukulu w'okukengêrwa, ye warhuzûkizagya enkûta zâli zamâhongoka, ajira enyumvi anazisimbanya, ayînamula eka.

Okushubûlula

¹⁴ Ntâye en'igulu walemirwe mpu ayumânane na Enoki; ye bàbalalanaga kurhenga igulu. . ¹⁵ Ntâye kandi wabusirwe oli nka Yozefu, arhona emwa bakulu bâge, abâ nyamwegemerwa w'olubaga lwâge, amavuha gâge gajirekwo omugisho. ¹⁶ Semu na Seti nabo bajire irenge omu bantu, ci kwône Adamu yenaciri enyanya lya ngasi ciremwa cizîne.

50

Omudâhwa Simoni

¹ Omudâhwa mukulu, Simoni, mwene Oniasi, ye washakalaga aka-Nyamuzinda, amango acihali, azibuhya n'ecirhînyiro. ² Ye wabandaga eciriba c'okuyûbaka banyamwegemerwa babirhi omu bululi bw'aka-Nyamuzinda. ³ Amango gâge lyo bahumbaga ecibîkiro c'amîshi, bahumba ecîna cigali bwenêne nka nyanja. ⁴ Ayûbaka buzibu olugo, mpu ly'acingira bwinjâ olubaga amango lurhênzire. ⁵ Arhâhimagwa kukwânana ekarhî k'olubaga, erhi abâga ahuluka arhenga ebwa lusîka, ⁶ nka nyenyêzi y'esêzi omu bitù, nka mwêzi mukulu^u, ⁷ nka myonzi y'izûba oku nyanya ly'aka-Nyamuzinda kw'Ow'Enyanya, nka mutirigongo gwalangashana omu bitù by'irenge, ⁸ nka bwâso bwa rôza omu mpondo, nka bwâso bwa lisi emezire hôfi n'iriba, nk'ihaji lya murhi gwa kasuku omu canda, ⁹ nka muliro n'obubâni omu cetêzo, nka kabindi ka masholo, katâke n'ensobeke y'ensobeke y'enjuma za ngasi lubero, ¹⁰ nka muzêti gujagalîre malehe, nka murhi gwa nsindani guhisire omu nkuba karhî. ¹¹ Oku akazâgikwânanwa erhi abâga ayambalîre olusiku lukulu, arhôle n'emyambalo y'obukulu, erhi abâga akola ayinamukira aha luhêrero lutagatîfu, amanabumba obululi bw'aka-Nyamuzinda bwoshi irenge! ¹² Alà oku ayinjihaga erhi abâga akola ayankirira eby'enterekêro omu maboko g'abadâhwa, erhi abâga ayîmanzire yêne ebwa karhî k'oluhêrero, na bene wâbo bamuyimanzirage eburhambi! onabone ayôsire nka nduluma y'e

^r**49.7** Anarhwera: lolà Yer 1,10.

^s**49.8** Bakerubi: lolà Eze 1-3; 9-10.

^t**49.11** Kulyo: okuboko kulyo habâ hantu ha bukenge, muntu mukengwa bahira ekulyo.

^u**50.6** : Cirhêbo ca mwêzi: gala mango omwêzi gukola mukulu, gukola guyunjwîre, muburungusè, nka cirhêbo c'aha ngombe.

Libano n'amashami gâyo, nka kula omubô gubà guzonzirwe n'amashami gâgwo. ¹³ Alà oku ayinjihaga amango bene Aroni boshi omu irenge lyâbo babâga bafumbîrhe entûlo za Nyakasane, baligi embere z'endêko ya bene Israheli, ¹⁴ naye yêne adwîrhage arherekêra aha Luhêrero, analiko ashumbiriza n'obukenge Ow'Enyanya entûlo z'obukulu ¹⁵ Obone alambûlîre okuboko oku kabehe, ayanke ntonyi nsungunu za murhobo gwa muzâbîbu, azibulagire aha burhambi bw'oluhêrero, hazûke ehîsûnunu hy'okusîmîsa Ow'Enyanya, Nnâmahanga goshi. ¹⁶ Ago mango lyo bene Aroni bakazâgibanda orhuhababo, babûhe emishekera yâbo minene y'amarhale, izû lishakânye, mpu kabè kakengêzo emw'Ow'Enyanya. ¹⁷ Erhi bahikaga aho, onabone olubaga lwoshi, luhwere oku idaho caligumiza, luharamye Nyakasane Ogala byoshi, Nyamubâho w'Enyanya bwenêne. ¹⁸ Abimbiza nabo bayankirire, bayimbe obukuze, ogwo mulenge gwoshi gwakazishuba lwimbo lwinjinja. ¹⁹ Olubaga lusengerage Nyamuzinda w'Enyanya obwo, lushenge Nyakasane k'emirenge, kuhika ogwo mukolo gw'okurhumikira Nyamuzinda guhwe. ²⁰ Enyuma ly'aho, onabone ayandagale, alambûlire endêko y'olubaga lw'Israheli kw'amaboko, n'izû linene, abahè omugisho gwa Nyamuzinda, erhi anagwêrhe irenge ly'obuhashe bw'okuderha eryl'izîno. ²¹ Aho, bukolaga bwa kabiri obwo, olubaga lwanafukama luyankirire omugisho gw'Ow'Enyanya.

Musêze omurhima

²² Na bunôla, kuzagi Nyamuzinda Nnâmahanga, yejira ebinja n'ebinênênè ngasi hoshi, ye walengezagya ensiku zîrhu kurhenga omu nda za banyâma, arhujirira nk'oku obwonjo bwâge bunali. ²³ Arhuhâge n'omurhima gushagalusire, arhushobôze omurhûla mwa zino nsiku zîrhu, gugandâze omu Israheli ensiku n'amango. ²⁴ Inêma lyâge liyôrhe libà haguma nîrhu, anarhulikûze mwa gano mango.

Omugani

²⁵ Hali mashanja abiri ntabonakwo, erya kasharhu lirhali ishanja: ²⁶ abantu b'entondo y'e Samâriya, Abafilistini, n'olubaga lw'abahwinja b'e Sikemi.

Enfundika-binwa

²⁷ Nyigîrizo za burhimanya n'obumanye ezîra Yezu, Mwene-Sira, Eleyazari w'e Yeruzalemu, asiribire mw'eci citabu, adubuliramo oburhimanya bw'omurhima gwâge, nka kul'enkuba enadubuka. ²⁸ Iragi lyâge omuntu ogwêrhe amango g'okucîyigîriza, anabone oburhimanya n'okubuheba e murhima. ²⁹ Akahêka ntyo, âbà ali muzibu ngasi mango, bulya akamole ka Nyamuzinda yo njira yâge.

51

Okucîtakîra kw'omunkwa

¹ Nkola nilkuvuga omunkwa, Yâgirwa Mwâmi, nakukuza, Nyamuzinda, Muciza wâni, ² Wândwirîre, wanfungira, wandîkûza omu mîno ga nyamulûmbà, wantenza omu murhego gw'olulimi lubî, wankûla ekanwa k'abanywesi; wanyimangira embere z'abangosire, wanciza, ³ omu lukogo lwâwe lunji n'oku bukuze bw'izîno lyâwe, wandîkûza omu kanwa k'abayashamire mpu bandye, wantenza omu maboko g'abanshimbire mpu banyîrhe, omu malibuko goshi nabwîne, ⁴ wankûla ecîko nnankola ndi buhuba, wankûla omu muliro muhangala! ⁵ wandîkûza oku lulimi lw'obulyâlya, n'oku nderho z'obunywesi. ⁶ - kalimi ka balenzi omu bwâmi.- Nashugunuka olufû, omûka gwâni gwagalukira aha nshinda-burhambi. ⁷ Bangorha nieshi, nabula n'ecirhabîre; nalola eyi n'eyi nti nkaba nabo-na owîrhu wantabâla, namubula. ⁸ Ka lêro ntakengera obwonjo bwâwe, Nyakasane k'emirenge, emikolo yâwe ya kurhenga ensiku n'amango, nakengera oku we ciza abakulangâlira, obakûle omu maboko g'abashombanyi. ⁹ Omusengero gwâni gwayînamukira emund'oli, nashenga nti ondîkûze omu lufû. ¹⁰ Nashenga Nyakasane, îshe wa Nnâhamwîrhu, nti: «Orhantibe omu nsiku z'amalibuko, omu nsiku

z'abacibonyi n'abalenzi. Nâkuza izîno lyâwe ngasi mango, nâcîtakîriryô, mvuge omunkwa». ¹¹ Omusengero gwâni gwayankirirwa, wantenza ekuzimu, wandîkûza oku mango g'obubî. ¹² Co cirhumire nacîtakîra, nkuvuge omunkwa, nkuze izîno lya Nyakasane.

Olulanga lw'oburhimanya

¹³ Omu busole bwâni, erhi nabaga nabalama, nantangishenga, nsengere n'obwâlagale oburhimanya. ¹⁴ Nabusengerera aha lusò lw'ecirhînyiro: na kuhika olusiku lwâni luzi-nda erhi bwo nankulikire. ¹⁵ Amango bwâli buyâsize, nka muzâbîbu guyanyire, omurhima gwâni gwabusîma. Amagulu gâni gajà omu njira ekubûsire, kurhenga ebusole bwâni erhi burhimanya nnongereza. ¹⁶ Naburhega okurhwiri, nanabuhâbwa, nahika oku nyigîrizo nyinji. ¹⁷ Nagenda bwinjâ bwo burhumire, nakuza owampaga oburhimanya. ¹⁸ Bulya narhôtezire omuhigo gw'okubukulikira, nalongereza n'obushiru enjira y'aminjâ, ntà mango nâbulabule. ¹⁹ Iroho lyâni lyabulwira, nacîsêza okushimba irhegeko, nayinamulira amaboko enyanya, nahuna obwonjo oku buhwinja bwâni. ²⁰ Omurhima gwâni gwayerekera emunda buli, nabushimâna n'omurhima gucîre; bw'obûla nkulikîre kurhenga emurhondêro, co ca-rhuma ntasigala omu marhabi, ²¹ Nayekemba enda erhi bwo burhuma, nabushimâna, narhimâna ebinja. ²² Nyamuzinda ampîre, ampà engalo y'olulimi lw'okumukuza, ²³ Muyishe emunda ndi, mwe bahwinja, mujè omu masomo gâni. ²⁴ Cirhumire mucijira bakenyi, n'obwo enyôrha y'oburhimanya emugwêrhe? ²⁵ Nabumbwîre akanwa nti nderhe: gulagi, burhafà nsaranga^v, ²⁶ mugombe ecikanyi ah'idako ly'omurhamba, muyigîrizibwe, enyigîrizo hôfi hôfi ninyu ziri. ²⁷ Ninyu mwene mucîbonere: mubwîne okuntarhamaga bwenêne, nabul'ibona obuluhûkiro bw'enkwîra. ²⁸ Muhâne birugu binji oku nyigîrizo, zammuhisa oku mwandu gw'amasholo. ²⁹ Omurhima gwinyu, guruhimûkwe n'olukogo lwa Nyakasane, murhabâga nshonyi z'okumukuza. ³⁰ Mujire omukolo gwinyu oku amango garhacihika, olusiku hano luyisha, ammuha. oluhembo lwinyu. Nyakasane akuzibwe emyâka yoshi, n'izîno lyâge liyimbwe kurhenga oku iburha kujà oku lindi iburha.

Omunwe muzinda: Burhimanya bwa Yezu! Mwene-Sira.

^v**51.25** Burhafà nsaranga: lolà Iz 55,1; Mig 4,5-7.

BARUKI

Enshokolezi

Eci citabu cayandikagwa na bantu banji banji. Omurhondêro gwâco gurhumayîsa oku Baruki ye wacyandikaga erhi ali mwandisi w'omulêbi Yeremiya (1,1-14). Cîkwône bigabi biguma biguma byayandikagwa n'owundi muntu erhi n'abandi bantu. Buzinda muntu muguma abiheba haguma, càbà citabu ciguma, cahêka izîno lya Baruki, muntu wagwêrhe irenge linene. Eco citabu cirhuyêreka oku Abayahudi bâli kulî na aka-Nyamuzinda k'e Yeruzalemu bacîhangâna okushimbûlira enyigîrîzo n'okuyunjuza amarhegeko gâbo: okusalira, okurherekêra omu milungano, okushimba Amarhegeko, okuyumvikana na bene wâbo b'e Yeruzalemu, okulangâlira okuyisha kw'Omucunguzi.

EBIRIMWO

1. Enshokolezi: cigabi 1,1-14
 2. Isâla ly'abalulize: c. 1,15-3, 8
 3. Olwimbo lw'oburhimanya: c. 3,9-4,4
 4. Endûlù n'obulangâlire bwa Yeruzalemu: c. 4,5-5,9
- Amaruba ga Yeremiya: Okuleka okuharâmya banyamuzinda bw'obunywesi: c. 6*

1

BARUKI

Enshula-mwanzi

Baruki embere z'olubaga lw'Abayahudi e Babiloni

¹Ebi biri binwa by'ecitabu Baruki, mwene Neriya^w, Neriya ya Masiya^y, Masiya ya Sedekiya^s, Sedekiya^x mwene Asadiya^y, mwene Hilkiya^z ayandikiraga e Babiloni, ²omu mwâka gwa karhanu, nsiku ndarhu z'omwêzi, ga-lya mango Abakaldeya bàgwârha Yeruzalemu, banamudûlika muliro^a. ³Baruki anacisomera ebinwa by'eci citabu embere za Yekoniya^b mwene Yehoyakimu, mwâmi w'e Yûda, n'embere z'abantu boshi balishubûzinye mpu bayish'iyumva, ⁴embere z'abarhambo na bagala ba mwâmi, embere z'abagula, embere z'abantu boshi, abakulu n'abarho, embere za ngasi boshi bâli e Babiloni, ishiriza ly'olwîshi lwa Sudi. ⁵Abantu bakazilaka, bacîshalisa, banashenga e-mbere za Nyakasane. ⁶Okubundi banacisholôla

^w**1.1** Omu cihebraniya, Neriya ye Neriyahu ; Masiya ye Masyahu;

^x**1.1** omu cihebraniya, Sedekiya ye Sedekiyahu, Masiya ye Mashiyahu

^y**1.1** omu cihebraniya, Asadiya ye Asadyahu

^z**1.1** omu cihebraniya, Hilkiya ye Hilkiyahu

^a**1.2** Mwâka gwa karhanu kurhenga Abayahudi bahêkagwa e Babiloni. Lolà Yer 52, 12; 2 Bâm 25, 8.

^b**1.3** omu cihebraniya, Yekoniya ye Yekonyahu

ensaranga, ngasi muguma akaz'ihâna nk'oku anahashire, ⁷ bazirhuma e Yeruzalemu, emw'omudâhwa Yowakimu, mugala wa Helkiyasi, mwinjikulu Salomu, n'emwa abandi badâhwa bali haguma naye eyo Yeruzalemu. ⁸ Baruki ye wali erhi ashûbûzize ebirugu by'omu ka-Nyamuzinda ka Nyakasane, omu nsiku ikumi z'omwêzi gwa Siwani, byâli birugu bya marhale Sedekiyasi, mwene Yosiyasi mwâmi w'e Yûda âtulisagya, ⁹ erhi Nabukondozori mâmi w'e Babiloni amayûs'iluliza Yekoniya kurhenga e Yeruzalemu anamuhêka e Babiloni haguma n'abarhambo, abashwêke, abakulu b'olubaga n'olubaga lwoshi. ¹⁰ Banaciderha, mpu: «Loli oku rhwammurhumîre ensaranga, ogwo mubalè mugulemwo embâgwa z'okuhâna ntûlo n'enterekêro oku byâha, mugule enshangi, mujire entûlo, muhâne enterekêro oku luhêrero lwa Nyakasane Nyamuzinda wîrhu, ¹¹ munasengerere akalamo ka Nabukondozori, mwâmi w'e Babiloni, n'ak'omugala Baltazari, lyo ensiku zâbo za hano igulu zibà nk'ez'emalunga. ¹² Okubundi obwo Nyakasane aruhê emisî arhumolekere n'amasû, rhulame idako ly'ecîhòho ca Nabukondozori, n'idako ly'ecîhòho c'omugala Baltazari, rhubarhumikire nsiku nyinji bwenêne rhunarhone omu masû gâbo^c. ¹³ Nîrhu murhusengerere emwa Nyakasane Nyamuzinda wîrhu, bulya rhwagomîre Nyakasane Nyamuzinda wîrhu, na kuhika olusiku lw'ene, oburhê n'obukunizi bwa Nyamuzinda burhasâg'irhurhengkwo. ¹⁴ Cazinda musome eci citabu rhummurhumire lyo mujira obucîyunjuze bw'ebyâha, omu ka-Nyamuzinda ka Nyakasane, amango g'olusiku lukulu, n'ezindi nsiku zikwânîne. ¹⁵ Muyish'iderha ntya, mpu:

I. Isâla ly'abalulize

Okufulûla ebyâha

«Obushinganyanya buli bwa Nyakasane Nyamuzinda wîrhu, ci kwône kuli rhwe, nshonyi ebusû, nk'oku binabonekîne ene! Nshonyi oku muntu w'e Yudeya n'abantu b'e Yeruzalemu^d, ¹⁶ nshonyi oku bâmi bîrhu, abarhambo bîrhu, abadâhwa bîrhu, abalêbi bîrhu na balarha. ¹⁷ Bulya rhwabîhîre Nyakasa-ne, ¹⁸ rhwamugomîre, rhurhayumvirhizagya izû lya Nyakasane Nyamuzinda wîrhu, owakâgîrhubwîra mpu rhukulikire amarhegeko ahizire embere zîrhu. ¹⁹ Kurhenga lulya lusiku Nyakasane ârhenzagya balarha omu cihugo c'e Mîsiri kuhika olusiku lw'ene, rhurhasâg'ihusa okubà bagoma emunda Nyakasane Nyamuzinda wîrhu ali, rhwanakaz'ikola ebigalugalu omu kurhayumva izû lyâge. ²⁰ Na kandi, nk'oku binabonekîne ene, amahanya garhunanîrekwo, na zîrya nfûlago Mûsa mwambali wa Nyamuzinda âderhaga oku irhegeko lya Nyakasane, lulya lusiku ârhenzagya balarha omu cihugo c'e Mîsiri mpu aruhê ecihugo cihulamwo amarhà n'obûci. ²¹ Rhurhayumvirhizagya izû lya Nyakasane Nyamuzinda wîrhu, nk'oku ebinwa by'abalêbi bâge akagîrhumira binadesire, ²² ci rhweshi rhwakâgenda ngasi muguma nk'oku omurhima gwâge mubî gunamubwîzire, okurhumikira abandi banyamuzinda, okujira ebiri bigalugalu omu masû ga Nyakasane Nyamuzinda wîrhu.

2

¹ Co cirhumire Nyakasane ayunjuliza akanwa aderhaga kuli rhwe, oku bacîranuzi bîrhu balirhegesire Israheli, oku bâmi n'abarhambo bîrhu, oku bantu b'Israheli n'ab'e Yûda, ² hano idako ly'amalunga harhasâg'ijirwa ebiri nk'ebi ajizire aha Yeruzalemu, nka kulya binayandisirwe omu Irhegeko lya Mûsa; ³ kuhika rhwalinda ruhika aha omuntu alya enyama y'omugala, owundi naye alyè enyama y'omwâlî. ⁴ Na kulusha aho, Nyakasane abahâna omu buhashe bw'amâmi

^c**1.12** Okulama idako ly'ecîhòho ca Nabukondozori kwo kulangwa na Nabukondozori.

^d**1.15** Aga mahano gayêrekîre gurhi Abayahudi bacîjaga emurhima, bayêmêra oku bâbihire (Bar 1, 15-20), bâgerêreza oku Nyamuzinda abahîre obuhane bushingânîne (Bar 2, 1-10). Rhulole muli Dan 9, 4-19.

garhuzungulusire goshi, mpu lyo rhubà masheka na binioko emw'abantu b'ebihugo birhuli eburhambi n'obundi, ebi Nyakasane arhushandabanyizemwo. ⁵ Rhwabà bashizi, ahâli h'okubà barhegesi, bulya rhwàbîhîre Nyakasane Nyamuzinda wîrhu, erhi rhubula buyumvîrhiza izù lyâge. ⁶ Obushinganyanya bunali bwa Nyakasane Nyamuzinda wîrhu, ci kuli rhwe na kuli balarha, nshonyi ebusù nk'oku binabonekîne ene. ⁷ Ebi Nyakasane aderhaga kuli rhwe byoshi, ago mahanya goshi gacihonda kuli rhwe. ⁸ Rhurhashengaga obusù bwa Nyakasane nti ahindule enkengêro z'omurhima mubî gwa ngasi muguma muli rhwe. ⁹ Nyakasane naye abîkirira ago mahanya ànarhurhumirago; bulya Nyakasane abà mushinganyanya mw'ebi àrhurhegekaga mpu rhujire byoshi, ¹⁰ ci kwône rhurhayumvirhizagya izù lyâge lyarhubwîraga mpu rhukaz'igera omu njira y'amarhegeko Nyakasane ahizire embere zîrhu.

Omusengero gw'aminingo

¹¹ Lêro bunôla, Yâgirwa Nyakasane, Nyamuzinda w'Israheli, we warhenzagya olubaga lwâwe omu cihugo c'e Mîsiri n'okuboko kwâwe kuzibuzibu, omu bimanyîso n'ebirhangâzo, oku buhashe bunene n'okuboko kulambûle, wacîbonera ntyo Izîno ly'irenge kuhika ene^e. ¹² Yâgirwa Nyakasane, Nyamuzinda wîrhu, rhwajizire ebyâha, rhwalogosire, rhwabuzire obushinganyanya oku marhegeko gâwe. ¹³ Ojire obukunizi bwâwe burhugere kulî, bulya rhukola rhusigîre mâhungà masungunu omu karhî k'amashanja warhushandabanyizemwo. ¹⁴ Yâgirwa Nyakasane, oyumvîrhize ensengero n'endûlù yîrhu, orhucize erhi lukengwa lwâwe lurhumire, orhuyêrekeze olukogo lwâwe embere z'abantu bàrhûlûlizagya, ¹⁵ lyo n'igulu lyoshi limanya oku we Nyakasane Nyamuzinda wîrhu, bulya Israheli n'iburha lyâge Izîno lyâwe bayirisirwe. ¹⁶ Yâgirwa Nyakasa-ne, olole kurhenga ebwa ndâro yâwe ntagatîfu, orhukengêre: rhega okurhwiri, orhuyumvîrhize; ¹⁷ lambûla^f amasù gâwe Nyakasane, obone: emifû y'ekuzimu, eyarhenzibwe omûka omu mubiri, arhali yo yankahà Nyakasane irenge n'obukuze, ¹⁸ ci omurhima gugogomirwe bwenêne, omuntu wagenda ayûnamirize anajogonokîrwe; amasù gali buzimangana, n'omurhima gushâlisire, byo bya- nkakuhà irenge n'obukuze, Yâgirwa Nyakasane!⁹

¹⁹ Rhurhacîkubagiri makwânane ga balarha erhi ga bâmi bîrhu obu rhwadu-bulira ensengero zîrhu embere ly'obusù bwâwe, Yâgirwa Nyakasane, Nyamuzinda wîrhu. ²⁰ Bulya warhurhulirekwo oburhè n'omutula gwâwe, nk'oku wanaderhaga mîra omu kanwa k'abalêbi bambali bâwe, amango waderhaga, erhi: ²¹ «Ntya kwo Nyakasane adesire: Mugombye ebirhugo, murhumikire mwâmi w'e Babiloni, lyo muyishibêra omu cihugo nahâga bâsho. ²² Ci akabà murhayumvîrhîzi izù Jya Nyakasane ommubwîzire mpu murhumikire omwâmi w'e Babiloni, ²³ ncijira kwoshi kuhika izù ly'amasîma n'omwîshingo, izù ly'omuhya-mulume n'ery'omuhya bizimangane omu bishagala bya Yûda birhenge n'omu Yeruzalemu, ecihugo coshi ciyôrhe bwâmwa, cirhâciyimbwemwo muntu.» ²⁴ Ci kwône rhurhayumvirhizagya izù Jyâwe lyakâg'irhubwîra mpu rhurhumikire omwâmi w'e Babiloni, lêro wayunjuliza ntyo ebinwa waderhaga omu kanwa k'abalêbi bambali bâwe, erhi: «Amavuha g'abâmi bîrhu n'amavuha ga balarha gabishûlwa aha gâli omu nshinda.» ²⁵ Go gano ganakolaga galangisirwe oku idûrhu ly'omûshi n'oku mboho y'olubula lw'obudufu; bafire omu malumwa madârhi, g'ishali n'engôrho n'obukagwa, ²⁶ n'eyi nyumpa yakâg'iderhwa izîno lyâwe wayihindwîre yayôrha nk'oku enakola eyôsire ene, erhi bugamba bw'enyumpa y'Israheli n'enyumpa ya Yûda burhuma.

^e**2.11** Okurhenga omu bujà bw'e Mîsiri kw'oluhaga lw'Israheli, kwarhuma irenge lya Nyamubâho lyalengerera; okwo kwarhuma babà n'obulangâlire omu ngasi cijiro c'obucire. Omu kucihà olukengwa, Nyamubâho ayôkola Buyahudi baguma (Bar 2, 11-18), ci, barhali balingânîne okubabaliirwa (Bar 2, 19-26), cikône Nyamubâho abamanyîsa oku olubaga lwâge lucîyunjuze lunamugalukire (Bar 2, 27-35). Isâla ly'okucîyunjuza (3, 1-8).

^f**2.17** lambûla amasù, kandi erhi: "bungûla amasù"

^g**2.18** «Abîrhôhye b'en'igulu» bwo balanganyizibwe obucunguzi (Lolà Sof 2, 3).

²⁷ Ciru na ntyo, Nyakasane, kwo warhujirîre nk'oku obwonjo bwâwe bunali n'obutûdu bwâwe bunji bwenêne, ²⁸ nk'oku wanali erhi wadesire omu kanwa ka mwambali wâwe Mûsa lulya lusiku wamurhegekaga mpu ayandikire Irhegeko lyâwe embere !ya bene Israheli, waderha, erhi: ²⁹ «Mukabà murhayumvîrhîzi izù lyâni, mwabona oku oyu nyamugege w'abantu yêshi anyiha, babè mâhungà ga bantu omu karhî k'amashanja nayîsh'ibashandabanyamwo, ³⁰ bulya mmanyire oku barhanyumve, bali lubaga lwa cikanyi-cirhagomba. Ci kwône bacicijà emurhima bônene mw'eryo ihanga lya bene balulizibwemwo, ³¹ banamanye oku nie Nyakasane Nyamuzinda wâbo. Nabahà omurhima n'amarhwîri g'okuyumva. ³² Bampêra irenge mw'eco cihugo balulizibwemwo, bakengêra izîno lyâni; ³³ barhâcibè bacikanyi-cirhagomba; bashologorhwa n'e-bijiro byâbo bibi bakengêra omwanya gwa bîshe bagomeraga Nyakasane. ³⁴ Okubundi nshub'ibagalula omu cihugo nalaganyagya bîshe wâbo Abrahamu, Izaki na Yakôbo, baciyimemwo. Nâbaluza barhanacinyihe. ³⁵ Nâbayîmangiza endagâno y'ensiku n'amango, lyo mbà Nyamuzinda wâbo, nabo babè lubaga lwâni. Ciru n'olubaga lwâni lw'Israheli ntakacilurhenza omu cihugo naluhîre.»

3

¹ Yâgirwa Nyakasane Ogala-byoshi, Yâgirwa Nyamuzinda w'Israheli, murhima gugogomîrwe, murhima guruhadêkerîri byo bidwîrhe byakubirikira. ² Oyumvîrhize Nyakasane, onababalire, bulya rhwajizire ebyâha embere zâwe, ³ wêhe oyôrha obâho ensiku zoshi, ci rhwêhe rhwahrêrekîre lwoshi! ⁴ Yâgirwa, Nyakasane Ogala-byoshi, Nyamuzinda w'Israheli, oyumvîrhize, Waliha, omusengero gw'eyi mifû y'Israheli, bo bâna ba balya bantu bàkubîhiraga: barhâyumvagya izù lya Nyakasane Nyamuzinda wâbo, lêro amahanya garhunanîragekwo. ⁵ Orhacikengêraga ebyâha bya balarha, ci mwo kano kasanzi, okengêre okuboko kwâwe n'Izîno lyâwe^h, ⁶ bulya we Nyakasane Nyamuzinda wîrhu, nîrhu rhukâkukuza Nyakasane. ⁷ Bulya wahizire ecâbà câwe omu mirhima yîrhu, mpu lyo rhukaz'ishenga Izîno lyâwe. Rhulonzize rhukaz'ikukuza mw'obu bukagwa bwîrhu, bulya rhwarhenzize obubî bwa balarha omu mirhima yîrhu, bo bàkujiriraga ebyâha. ⁸ Ololage oku ene rhuli mw'obu bukagwa wa- rhushandabanyizemwo mpu rhubè banyamakobwa, bahehêrere, erhi mabî ga balarha garhuma bo bacinanûlaga kuli Nyakasane Nyamuzinda wîrhu.

II. Oburhimanya: kashambala Israheli arhashangîra na ndi

- ⁹ Wâni Israheli, yumvîrhiza amarhegeko g'obuzîne, orhege okurhwiri kwâwe, okengukwe, orhacibè idâga.
- ¹⁰ Kurhi oku, wâni Israheli, ci oli omu cihugo c'abashombanyi bâwe? Carhumire washosihalira ihanga lya bene?
- ¹¹ Wâhemukîre omu karhî k'abapagani, bali nka mifû, waganjirwa muli banyakwîgenderà bâjà ekuzimu.
- ¹² Kali bulya walesire Enshôko y'Obushinganyanya.
- ¹³ Ocishimbaga enjira ya Nyamuzinda, wankabwîne omurhûla ensiku n'amango.
- ¹⁴ Manyîrira ngahi obumanye buli, n'emisî, n'obukengêre: lyo omanyà ngahi obunji bw'ensiku buli, omanyè n'aha obulangashane bw'amasû buli n'omurhûla.

Ntâye wankashash'ifulûla obushinganyanya

- ¹⁵ Ndi wafulwîre aha obushinganyanya buhanda n'omu Obushinganyanya bubîkirwa?
- ¹⁶ Ngahi baligi balya barhegesi b'amashanja na balya bàkâg'ishwêka ensimba z'erubala,
- ¹⁷ balya bakâg'irhegeka ebinyunyi by'emalunga, balunda ensaranga n'amasholo, byo abantu

^h**3.5** Eyi milongo: 3, 5-4, 1, eyêrekîre Obukuze bw'obushinganyanya. Rhulole muli Mig 8; Burh 24; Ayu 28.

- baçikubagira, balya bantu obugale bwâbo burhâgwêrhe lugero?
- ¹⁸ Erhi balya bakâg'itula amarhale n'obushiru bunene kuhika emikolo yâbo yarhaluka obukengêre?
- ¹⁹ Boshi bahirigisire, bakaz'iyandagalira ekuzimu! N'abandi bayisha enyuma zâbo.
- ²⁰ Abarho kulusha babalimwo, babwîne obumoleke banabêra hano igulu, ci kwône barhamanyaga enjira y'obushinganyanya,
- ²¹ barhashîbiriraga okumanya emikâba yabwo, nabo abâna bacîyegûla n'enjira ya bîshe.
- ²² Ntâye wayumvîrhe Obushinganyanya bwaderhwa e Kanâni, nîsi erhi bwâbâ- nwa e Temani,
- ²³ ciru bene Hagari balongereza amalenga ga hano igulu abarhunzi b'e Merani n'ab'e Tema, abahugûla emigani n'abalongereza amalenga, barhama-nyaga enjira y'Obushinganyanya barhanashîbiriraga okumanya emikâba yabwo.
- ²⁴ Mâshi Israheli, alà oku enyumpa ya Nyamuzindaⁱ yaluga wâni, alà oku ecihugo c'omwîmo gwâge cagaliha wâni!
- ²⁵ Cibà cinene cirhajira lubibi, cibà cirîrî kurhalusa olugero!
- ²⁶ Yo baburhagwa balya bantu banênênê ba mîra, balya bâli balîrî bwenêne na ntwâli omu bîrha.
- ²⁷ Arhali bo Nyamuzinda àcîshozire, arhanali bo àyêresire enjira y'Obushinganyanya;
- ²⁸ boshi baherêrekera, bulya barhagwêrhe bumanye, baherêrekera erhi buhwinja bwâbo burhuma.
- ²⁹ Ndi wasôkîre emalunga agend'iburhôla anabuyandagaza kurhenga omu bitù?
- ³⁰ Ndi wayikîre enyanja aj'ibulonza abulêrha oku citwîro ciri nk'ec'amasholo gacîre bwenêne?
- ³¹ Ntâye ciru n'omuguma oyishi enjira y'Obushinganyanya, ntâye wankamanya aha bugera.

Nyamuzinda yêne ye hà Israheli obushinganyanya

- ³² Ci kwône, Olya oyishi byoshi, yeki oyishi enjira yabwo, àyifulûlaga n'obukengêre bwâge: Yêne wayimanzagya igulu burhadundagana, analiyunjuza nsimba za magulu anni.
- ³³ Anarhume obulangashane mpu bugende; anashub'ibuhamagala buyishe bwajuguma.
- ³⁴ Enyenyêzi kulangashana zilangashana, ziyîze n'omwîshingo.
- ³⁵ Anazihamagale, nazo ziyakûze, mpu: «Ho rhuli hano!» Obwo zilangashane n'omwîshingo, Mulemi wazo orhumire.
- ³⁶ Oyo ye Nyamuzinda wîrhu, ciru ntà wundi omushusha.
- ³⁷ Afulwîre enjira z'Obushinganyanya zoshi, azifumbika Yakôbo, mwambali wâge, na Israheli, murhonyi wâge.
- ³⁸ Obushinganyanya nabwo bwapamuka omu igulu, bwajiyûbaka haguma n'abantu.

4

- ¹ Obushinganyanya, co citabu c'Amarhegeko ga Nyamuzinda, na mahano ga kulama ensiku n'amango. Ngasi boshi bagashimba, bashobôla akalamo, ci abagaleka, kufà banafà. Kukwânîne okubà n'obushinganyanya
- ² Galuka, mâshi Yakôbo, ogashimbe, shubira emunda omulengêzi guli obu wacibona.
- ³ Irengê lyâwe orhalihê wundi, nîsi erhi okuhà ishanja ly'ebigolo obunguke bwâwe.
- ⁴ Rhuli bany'iragi, mâshi Israheli: bulya ebisîmîsa Nyamuzinda rhwe byâfululîrwe.

III. Emirenge n'omulangâliro gwa Yeruzalemu

- ⁵ Ozibuhe, lubaga lwâni, we kashambala k'Israheli!

ⁱ**3.24** Enyumpa ya Nyamuzinda, kwo kuderha igulu.

⁶ Bâmmuguzize emw'amashanja, ci kwône murhâhere. Mwabîhîre Nyamuzinda co carhumire muhânwa omu maboko g'abashombanyi.

⁷ Bulya mwagayîsize Lulema, mwarherekêra abazimu, mwaleka Nyamuzinda.

⁸ Mwaliyibagire ommuhà eci mwalya, Nyamuzinda w'ensiku n'amango, mwagayîsa na Yeruzalemu, nyoko.

⁹ Bulya erhi abona oburhè bwa Nyamuzinda bumujakwo, aderha, erhi:

Yeruzalemu ârhûliriza abâna bâge balulize

«Muyumve, mwe balungu ba Siyoni; Nyamuzinda antumire ibala likulu.

¹⁰ Nabwîne oku bagala bâni na bâli bâni bahêkwa bujâ, n'okwo kwârhenga e-mwa Nyamuzinda.

¹¹ Nakâg'ibalera erhi nambasîmire, erhi bàhêkwa bujâ, nalaka nalakûla.

¹² Mumanyâge ntâye ocîshingirage oku ndi: nie nyamugosha na namunyagwa. Niono nkola kahumba erhi byâha by'abâna bâni birhuma, bulya bâvunyire Amarhegeko ga Nyamuzinda,

¹³ barhamanyaga amahano gâge, barhageraga omu njira z'amarhegeko ga Nyamuzinda, barhanashimbaga enjira y'okubalera omu bushinganyanya bwâge.

¹⁴ Balya balungu ba Siyoni bayishage! Mukengêre obujâ Nyamubâho ahizire- mwo bagala bâni na bâli bâni.

¹⁵ Bulya âbanisirekwo ishanja lyarhenga ihanga, ishanja lirhafa nshonyi, lya lulimi lurhumvûbwa, lirhakenga mushosi, lirhafa mwâna na cirhabà bwonjo;

¹⁶ Iyo lyâhesire abâna bazigirwa b'omukana, lyâmusiga buhumba amâfirwa na bâli bâge,

¹⁷ Niono, kurhi nâmmurhabâlaga,

¹⁸ Olya wammurhuliragakwo ago mahanya, ye wânammukula omu nfune z'abashombanyi binyu,

¹⁹ Kanyi, bâna bâni, mucîgendere, niehe nie oyu namâlekwa mpugalîre, omu buhumba;

²⁰ nahogwîre ecishûli c'omurhûla nayambala sunzu w'emishîbo; nâkaz'ilakira Ow'Enyanya ensiku z'akalamo kâni zoshi,

²¹ Muzibuhe, bâna bâni! Mulakire emunda Nyamuzinda ali, âmmurhenza mw'obwo burhegesi bubî, âmmukûla omu maboko g'abashombanyi binyu;

²² bulya niehe Nyamubâho ye mpiziremwo obulangâlire bw'okucira kwinyu, nyunjwîre mwîshingo gwarhenga emw'Omwîmâna: obwonjo bwâmmuyîshira kurhenga emw'Omwîmâna Mucunguzi winyu,

²³ Bulya nammulekaga mwagenda omu malumwa n'amalibuko, ci kwône Nyamuzinda âshub'immugalula emunda ndi omu masîma n'omwîshingo gw'ensiku zoshi,

²⁴ Nk'okûla abalungu ba Siyoni badwîrhe babona obujâ mulimwo buno, ntyo kwo bânabona obucire bwinyu bwa muli Nyamuzinda, bwâmmuyishira omu bushagaluke bunene, oku irenge lya Nyamubâho,

²⁵ Bâna bâni, mulembere obukunizi bwammurhengeraga emwa Nyamuzinda, Omushombanyi wâwe akulibuzize, ci kwône orhâyimang'ibone oku âherêrekera onamulabarhe igosi,

²⁶ Abâna bâni bazigirwa bâgezire omu njira z'olukalabuye, abashombanyi bàbaheka n'emisî ak'ezajibâgwa.

²⁷ Mucîsêze, bâna bâni, muyakûze Nyamuzinda. Ye wâmmushûrhaga, Ye wânammulembûla.

²⁸ Nk'oku mwagwêrhe omuhigo gw'okuhabukira kulî na Nyamuzinda, ntyo kwo mugalukage, mulongereze Nyamuzinda kal'ikumi kulusha burhanzi.

²⁹ Bulya Ye wammuhiragakwo obu buhanya, Ye wânashub'immuhà obusîme bw'ensiku n'amango, âmmucize.

Omulangâliro gwa Yeruzalemu

- ³⁰ Zibuha, Yeruzalemu. Olya wakuphila izîno lyâwe, âkurhûlirizaⁱ.
- ³¹ Buhanya bwâbo balya bâkukoleraga amaligo banacishingira okuhanyagala kwâwe!
- ³² Biri bihanya birya bishagala abâna bâwe balimwo bujâ! Ciri cihanya ecishagala cayankiriraga abâna bâwe.
- ³³ Bulya, nka kulya cakushekeraga erhi ohirima, canacishingira okushâbûka kwâwe, ntyo kwo naco câlumwa n'okuhongoka kwâco conene;
- ³⁴ nâcinyaga omwîshingo gw'okubona cibâmwo bantu banji, n'omuhimbo gwâco gwahinduka malibuko;
- ³⁵ bulya Nyamubâho w'ensiku n'amango acirhulirakwo omuliro gw'ensiku nyinji cibè icumbi lyâ bashetani nsiku nyinji bwenêne.
- ³⁶ Yeruzalemu, lolâ Ebushoshôkero bw'izûba, obone obusîme bukuyîshîre kurhenga emwa Nyamuzinda.
- ³⁷ Alaga, bayishire abâna wabonaga bagenda, bayishire, bashûbûzinye kurhenga ebushoshôkero kuhika ebuzikiro oku kanwa k'Omwîmâna, bâyîsha bacîshingira irenge lyâ Nyamuzinda.

5

- ¹ Yeruzalemu, ohogole omushangi gw'emishîbo n'oburhè, oyambale obukuze bw'irenge lyâ Nyamuzinda ensiku n'amango.
- ² Ocîhundikire ecishûli c'obushinganyanya bwarhenga emwa Nyamuzinda, ohire n'ishungwè ly'irenge lyâ Nyamubâho w'ensiku n'amango oku irhwe lyâwe.
- ³ Bulya Nyamuzinda ayêrekana obwinjâ bwâwe omu igulu lyoshi linabâ idako ly'amalunga,
- ⁴ anakuhè izîno oku nsiku zoshi, eryo izîno ly'eri^k: «Murhûla-gwa-Bushinganyanya», na «Irengel-lyâ-Bukuze».
- ⁵ Yimuka, Yeruzalemu, oyimange ahalengerîre, olabe ebushoshôkero bw'izûba, lolâ oku abâna bâwe bashûbûzibwe n'akanwa k'Omwîmâna kurhenga ebuzikiro bw'izûba kuhika emunda lishoshôka, erhi banashangalusire oku Nyamuzinda anakengîre.
- ⁶ Bârhenzire omu mihango yâwe bâgenda n'amagulu, erhi baminisirwe n'abashombanyi, ci Nyamuzinda âkugalulîrebo, badwîrhwe omw'irenge nka kula bahêka entebe y'omwâmi.
- ⁷ Bulya Nyamuzinda ânarhegesire okuyofihya ngasi ntondo elihûsire, lyo igulu lyoshi liyumânana, ntyo Israheli anahash'igenda kwinjâ omu irenge lyâ Nyamuzinda.
- ⁸ Ciru n'emizirhu na ngasi murhi gwa bukù buhumula bwinjâ, nayo yârheganyîze Israheli ecihoho câyo, oku bulonza bwa Nyamuzinda.
- ⁹ Bulya Nyamuzinda âhêka Israheli n'obusîme, omu bulangashane bw'irenge lyâge, omu lukogo n'obushinganyanya bwârhenaga emwâge.

6

IV. Amaruba ga Yeremiya

ⁱ**4.30** Omwandisi amârhûliriza ecihugo ca Yeruzalemu omu kucilaganya Omucunguzi wayish'iciyûbaka buhyâhya. Omulêbi ali adesa Yeruzalemu omu nderho ziri zayîbusa Iz 40-55; Yer 31-33.

^k**5.4** Agandi mazîno ga Yeruzalemu, rhulole muli Iz 1, 26; 60, 14; Yer 33, 16; Eze 48, 35. Izîno lihyâhya lirhengerîre kuli Iz 43, 1; 56, 5-6; 62, 2. 4. 12.

Empamîso y'amaruba Yeremiya¹ arhumiraga abàgwârthagwa bahêkwa bujà e Babiloni n'omwâmi w'e Babiloni, mpu ababwîre ebi Nyamuzinda amurhumire.

¹ Mwâlulizibwa na Nabukondonozori, mwâmi w'e Babiloni, muhêkwe e Babiloni, erhi ebyâha mwajizire birhuma^m. ² Hano muhika eyo Babiloni, mwâbêrayo myâka minji bwenêne, ciru kuhika oku maburhwa nda; ci kwône buzinda, nâmmurhenza eyo munda n'omurhûla. ³ Kurhenga ene, eyo munda e Babiloni mwakaz'ibonayo banyamuzinda b'amarhale, ab'amasholo n'ab'emirhi, abakaz'ibarhulwa aha lurhugo banayôbohya amashanja bwenêne. ⁴ Mumanye! Murhashimbaga okw'ebyo bigolo, erhi nîsi mpu mwayôboha abo banyamuzindaⁿ. ⁵ Hano mukaz'ibona orhutù rhw'abantu rhuli e-nyuma n'embere zâbo rhwajà rhwabaharâmya. Ci munakaz'iderha omu murhima gwinyu, erhi: «Yâgirwa, Nyakasane, wênene rhukwânine okuharâmya.» ⁶ Bulya malahika wâni ali ekarhî kinyu, ye washîbirira akalamo kinyu. ⁷ Bulya, olulimi lw'ebyo bibomborogo lwakombezigabwa n'omulenga, banababwikirakwo ehyûla hy'amasholo n'amarhale; bibà bibomborogo, birhankahash'iderha ciru n'ehitya. ⁸ Nka kula omwâna-nyere analongereza eby'omulimbo, abo bantu banarhôle amasholo batulemwo ishungwè bahira oku marhwe g'abo banyamuzinda wâbo. ⁹ Haligi n'amango abadâhwa bâbo babazimba ago masholo n'ago marhale, bagakolêse oku makwânane gâbo bône, ¹⁰ ciru banalinde bagahêkera n'abakazi b'ebishungu babêra omu nyumpa y'e-nyanya. N'abo banyamuzinda b'amarhale, b'amasholo n'ab'emirhi, banabayambike emyambalo nka bantu. ¹¹ Ci kwône bônene barhankacîcingakwo ngisha erhi nnundo, oku bayambîrhage ntyo emyambalo y'obwâmi, abantu bâna-kaz'ibahôrholâ amalanga, bulya akatulo k'omu mpêro zâbo kanakaz'ibayudû kirakwo kanji bwenêne. ¹² Abo banyamuzinda, banabêmwo ofumhasire akarhi k'obukulu nka mucîranuzi wa cihugo, n'obwo ciru arhankahash'iyîrha owamujizire kubî, ¹³ banabêmwo n'ofumbasire engôrho n'embasha, cikwône arhankacicinga oku bîrha n'oku bishambo. ¹⁴ Kwo binaligi oku barhabà banyamuzinda, kuziga murhabayôbohaga! ¹⁵ Nka kula endaha mbere erhakolêsisbwa kuli bici, ¹⁶ kwo n'abo banyamuzinda bali ntyo amango bamabahira omu mpêro zâbo: amasû gâbo ganayunjule katulo kabalazibwa n'abantu bajà omu luhêro. ¹⁷ Na kula owajâcîre mwâmi bamuhamikira omu nyumpa, balinda okugend'imuniga, ntyo kwo abadâhwa bahamika empêro n'enyumvi buzibuzibu n'orhuhamikizo, mpu abo ba-nyamuzinda bankahêkwa n'ebishumûsi. ¹⁸ Banayâse orhumole rhunji rhunji kulusha orhu bankacîyâkiza bônene, n'obwo abo banyamuzinda barhankahash'ibona ciru n'akaguma mulirhwo. ¹⁹ Kwo bali nk'era mitungo y'oluhêro: abantu banaderhe mpu enahabe erhi yanalundugusirwe omu ndalâlâ, nabo ennundo erhenge omu idaho enabalundugurhe haguma n'emyambalo yâbo, barhanayumve. ²⁰ Barhabona oku busû bwâbo bwayiruhire n'omuî gw'omu luhêro. ²¹ Bakubukubu, orhwiremberembe n'orhundi rhunyunyi, ebyo byoshi binakaz'ibabalalira oku mubiri gwâbo n'oku irhwe, ciru na babûsi banakaz'i-bagerakwo. ²² Co mwamanyirakwo eco oku barhabà banyamuzinda; kuziga murhahiraga mukabayôboha! ²³ Babà bashîge masholo g'okubayinjihya, ci kwône nka ntâ muntu w'okukaz'igakulakwo engisha, bônene barhankagayinjihya mpu galangashane. Bulya erhi batulwa barhayumvagya akantu. ²⁴ Ebyo bibomborogo banabigule oku citwîro cidârhi. Ci kwônene birhayimbwâmwo mûka gwa buzîne. ²⁵ Kulya kubà barhajira magulu, banajè babarhulwa aha lurhugo, buzira hicikirizô, bajè bahûsa abantu amasû. Balya babarhumikira nabo zinali nshonyi kuli bo, bulya erhi bankarhibukira oku idaho barhankacizûsa bônene, kuhika abo bambali bâbo babarhabâle. ²⁶ Erhi abantu babayimanza, bônene barhankahash'icîdunda,

¹**6.0** Yeremiya, omu cihebraniya ye YEREMIYAHU oyo enfasè n'ecigereki byahindwîre Yeremiya, bulya enfasè n'ecigereki bijira embaka z'okuhubula era herufi H, omu cihebraniya ba «h» bali basharhu: babiri b'ebiraka n'ola ohubulwa nka omu mashi, kiswahili n'ecingereza

^m**6.1** Aga maruba gâlîshambîre kuli ngasi baharâmya banyamuzinda bâbo b'obunywesi.

ⁿ**6.4** Lolâ Yer 10, 1-16; Iz 40, 20.

bakabayimanza oluhengu, barhankaderha mpu baciynamula bônene; n'erhi abantu babarherekêra entûlo, kunali nka kuzirhûla emifû. ²⁷ N'ebintu bàbarhulaga, abadâhwa bâbo banabiguze bacîboneremwo obunguke; ciru n'ebindi bakâbo babirhwêsemwo omunyu, barhanaderhe ciru mpu babihâkwo omukenyi n'omuzamba. Omukazi oli omu mugongo n'owaciburhaga, banahuma oku ntûlo z'abo banyamuzinda. ²⁸ Kuziga mwanamanyiraga kw'ezo nyiganyo oku barhabà banyamuzinda, murhakâg'ibayôboha! ²⁹ Kurhigi bankaderhwa Nyamuzinda menemene, n'obwo banakazirhumikira abo banyamuzinda b'amarhale, b'amasholo n'ab'emirhi? ³⁰ Abadâhwa banahêke engâlè omu mpêro zâbo, basharhule emyambalo bayambîrhe, bacîkungule emviri bamôme n'obwânwa, n'irhwe lirhali libwîkire: ³¹ barhangirage balumba obwo n'okuyâmira embere za banyamuzinda wâbo nka bantu bali omu mishîbo. ³² Abadâhwa banayanka emyambalo y'abo banyamuzinda bayiyambike bakâbo n'abâna bâbo. ³¹ Abo banyamuzinda, obajirire kwinjâ erhi kuligo, ntâco bankahash'imugalulira; barhankanahash'iyîmika mwâmi erhi kumuyîmûla. ³⁴ Na kandi barhankahash'ivangulira omuntu obugale nîsi erhi okumuhâ ciru n'olusaranga luguma; nka hali owabuzire buyunjuliza eciragâne abajirîre, barhakahasha okumudôsa ecarhumire. ³⁵ Barhankayôkola omuntu omu lufû, erhi nîsi okurhenza omuzamba omu maboko ga cirimisi. ³⁶ Barhankahûrhûla omuhûrha; omuntu oli omu mbaka barhankamukûla muli zo, ³⁷ erhi okufâ omukana bwonjo, erhi ciru okubabalira enfûzi. ³⁸ Abo banyamuzinda babwîke amarhale n'amasholo, kwo banali nka gala mabuye bahumba omu ntondo, ababarhumikira nshonyi zâbabumba. ³⁹ Kurhigi rhwankacîkebwa erhi kuderha nti bali banyamuzinda!. ⁴⁰ Abakaldeya nabo bône banababonêse nshonyi: gala mango babona akaduma bagend'ikayimanza embere za Baali, bamuhûne mpu oyo muntu aderhe, nka kuno oyo nyamuzinda wâbo ankahash'iyumva^o; ⁴¹ ci barhankahash'irhimanya kw'oko, bakabajandika, bulya ntâ kurhimanya bagwêrhe! ⁴² Abakazi banashwêkere omugozi ecibunu, baburhamale oku njira, barhangire bayôca omulolo ahâli h'enshangî, ⁴³ na muguma muli bo akakululagwa n'omugera wacîgerera mw'eyo njira, akagend'ihusha bo naye , nyamukazi erhi agaluka arhondêre okugayaguza owâbo mpu barhayumânîni naye, bulya yêhe ntâye nacîmwishozire, n'omugozi gwâge ntâye wagutwîre. ⁴⁴ Ngasi byoshi biyêrekîre abo banyamuzinda, bunali bunywesi; kurhigi bankalolwa erhi kuderhwa mpu bali banyamuzinda? ⁴⁵ Babinji ba mirhi babakolaga n'abatuzi b'amasholo, barhankanahinduka mpu bashusha kundi-kundi okurhali kulya abo balenga balonzagya mpu bayôrhe. ⁴⁶ Ciru n'abo bâbakolaga bône barhankalama myâka minji. ⁴⁷ Kurhigi obulenga bw'amaboko gâbo bwankaba banyamuzinda? Ntyo kwo abo bantu bayishisigira iburha lyâbo obunywesi n'enshonyi. ⁴⁸ Ebîrha bikayishira abantu erhi mbaka ndebe, abadâhwa b'abo banyamuzinda bânajire ihano ly'okulonza ngahi bagend'icîfulika haguma na banyamuzinda bâbo. ⁴⁹ Kurhigi barhankamanywa oku barhali banyamuzinda abarhankahash'icîfulumula omu bîrha erhi kucîcinga omu mbaka? ⁵⁰ Binabà bintu bishîge amarhale n'amasholo, buzinda byâyish'ibonekana oku bunali bunywesi bwône; embere za boshi, embere z'abantu n'amabî, n'oku ntâ cijiro ciru n'eciguma ca Nyamuzinda cibabâmwo. ⁵¹ Ndigi yeki orhabwîni oku kwo kunali abo barhali banyamuzinda" ⁵² Bulya barhankayimika mwâmi omu cihugo, erhi okuniekeza abantu e-nkuba; ⁵³ barhankatwa emmanja z'abantu, erhi kuciza olagirizîbwe, kwo banali kula hungwe abalala emalunga, ntâ buhashe bajira. ⁵⁴ Oluhêro lw'abo ba-nyamuzinda babwîke amarhale n'amasholo erhi lwankagwârha muliro, abadâhwa bamwo banacîyâkire bafumye akakoba kâbo, ci bôhe banasingônoke nka bisinde bya mirhi omu karhî k'engulumira. ⁵⁵ Barhankahash'ilwîsa omwâmi erhi nîsi omushombanyi. ⁵⁶ Kurhigi omuntu ankayêmêra erhi kucîkebwa mpu bali banyamuzinda? ⁵⁷ Abo banyamuzinda babwisirwe ecûla c'amarhale n'amasholo, barha-nkahash'icîfulumula omu maboko g'ebishambo erhi g'abanyazi, abacîgwârhirê mîsi babanyaga ago masholo n'amarhale, babihêke haguma n'emyambalo bâlibayambisire, ciru barhankahash'icîrhabâla. ⁵⁸ Kuziga okubâ

mwâmi wayêrekana oburhwâli kwo kukulu; nîsi erhi ecirugu c'omu nyumpa cakolêsibwa na nnaco co cikulu kulusha abo banyamuzinda b'obunywesi; erhi ciru olumvi lw'omu nyumpa luyigalira ebirugu bimuli, lwo lukulu hali abo banyamuzinda. ⁵⁹ Izûba, omwêzi n'enenyêzi bimoleka bijire omukolo byahîrwe, binaguyunjulize; ⁶⁰ omulazo nagwo, gukalangashana gunasimîse amasû; empûsi enahûse omu ngasi cihugo, ⁶¹ ebitû nabyo biyûkirize irhegeko byahîrwe na Nyamuzinda ly'okugera omu igulu lyoshi; n'omuliro gumanuka emalunga gusingônola -entondo n'emizirhu, gunajire omukolo gwarhumirwe. ⁶² Ci kwône, abo banyamuzinda barhahisiri kw'ebyo oku bwinjà n'oku buhashe. ⁶³ Kuziga ntâkwo rhwankacîkêbwa erhi kuderha nti bali banyamuzinda, bulya banayabirwe n'okucîranula, barhankanakwânana abantu bici. ⁶⁴ Mumanyirage obwo oku barhali banyamuzinda, murhabayôbohaga! ⁶⁵ Bulya barhankahash'ihêrera mwâmi erhi kumusûhira obwangà, ⁶⁶ ntà cimanyîso c'oku nkuba bankahash'iyêreka abantu, barhankalangashana nk'izûba erhi kumoleka nka mwêzi. ⁶⁷ Ensimba z'erubala zibalushire: bulya zôhe zinalibirhire ahâli ecigala zicîfulike abazishimbire. ⁶⁸ Ntâ kantu ciru n'akaguma kankayêrekana oku bali banyamuzinda, kuziga murhabayôbohaga! ⁶⁹ Abo banyamuzinda bâbo b'emirhi bashîzirwe amasholo n'amarhale, kwo banali nka cisinde cigwîke omu ishwa ly'emyungu, co cirhalanga cici. ⁷⁰ Nîsi erhi nk'ishaka lya mishûgi omu karhî k'ishwa, lyo lirhwâkwo ebinyunyi bya ngasi lubero, kandi erhi nka murhumba bakabulîre omu mwizimya, ntyo kwo bali abo banyamuzinda b'emirhi bashîzirwe amasholo n'amarhale. ⁷¹ Omu kubona emyambalo y'akaduku n'ecitâni byababolerakwo, lyo mwankamanya oku barhali banyamuzinda. Cazînda nabo bône balundugurhwa, bayish'ihinduka nshonyi. ⁷² Omuntu mushinganyanya orhagashâniza nshusho ya muzimu ye mukulu, yeki wâyish'ifulumuka enshonyi!

AMARUBA GA YEREMIYAHU

Co cigabi ca kali ndarhu emwa Baruki eci

1

AMARUBA GA YEREMIYAHU

Empamîso y'amaruba Yeremiya^p arhumiraga abàgwârthagwa bahêkwa bujà e Babiloni n'omwâmi w'e Babiloni, mpu ababwîre ebi Nyamuzinda amu-rhumire.

¹ Mwâlulizibwa na Nabukondonozori, mwâmi w'e Babiloni, muhêkwe e Babiloni, erhi ebyâha mwajizire birhuma^q. ² Hano muhika eyo Babiloni, mwâbêrayo myâka minji bwenêne, ciru kuhika oku maburhwa nda; ci kwône buzinda, nâmmurhenza eyo munda n'omurhûla. ³ Kurhenga ene, eyo munda e Babiloni mwakaz'ibonayo banyamuzinda b'amarhale, ab'amasholo n'ab'emirhi, abakaz'ibarhulwa aha lurhugo banayôbohya amashanja bwenêne. ⁴ Mumanye! Murhashimbaga okw'ebyo bigolo, erhi nîsi mpu mwayôboha abo banyamuzinda^r ⁵ hano mukaz'ibona orhutù rhw'abantu rhuli e-nyuma n'embere zâbo rhwajà rhwabaharâmya. Ci munakaz'iderha omu murhima gwinyu, erhi: «Yâgirwa, Nyakasane, wênene rhukwânine okuharâmya.» ⁶ Bulya malahika wâni ali ekarhî kinyu, ye washîbirira akalamo kinyu. ⁷ Bulya, olulimi lw'ebyo bibomborogo lwakomezibagwa n'omulenga, banababwikirakwo ehyûla hy'amasholo n'amarhale; bibà bibomborogo, birhankahash'iderha ciru n'ehitya. ⁸ Nka kula omwâna-nyere analongereza eby'omulimbo, abo bantu banarhôle amasholo batulemwo ishungwè bahira oku marhwe g'abo banyamuzinda wâbo. ⁹ Haligi n'amango abadâhwa bâbo babazi-mbà ago masholo n'ago marhale, bagakolêse oku makwânane gâbo bône, ¹⁰ ciru banalinde bagahêkera n'abakazi b'ebishungu babêra omu nyumpa y'e-nyanya. N'abo banyamuzinda b'amarhale, b'amasholo n'ab'emirhi, banabayambike emyambalo nka bantu. ¹¹ Ci kwône bônene barhankacîcingakwo ngisha erhi nnundo, oku bayambîrhage ntyo emyambalo y'obwâmi, abantu bâna-kaz'ibahôrhola amalanga, bulya akatulo k'omu mpêro zâbo kanakaz'ibayudû kirakwo kanji bwenêne. ¹² Abo banyamuzinda, banabêmwo ofumhasire akarhi k'obukulu nka mucîranuzi wa cihugo, n'obwo ciru arhankahash'iyîrha owamujirîre kubî, ¹³ banabêmwo n'ofumbasire engôrho n'embasha, cikwône arhankacîcinga oku bîrha n'oku bishambo. ¹⁴ Kwo binaligi oku barhabà banyamuzi-nda, kuziga murhabayôbohaga! ¹⁵ Nka kula endaha mbêre erhakolêsisibwa kuli bici, ¹⁶ kwo n'abo banyamuzi-nda bali ntyo amango bamabahira omu mpêro zâbo: amasû gâbo ganayunjule katulo kabalazibwa n'abantu bajà omu luhêro. ¹⁷ Na kula owajâcîre mwâmi bamuhamikira omu nyumpa, balinda okugend'imuniga, ntyo kwo abadâhwa bahamika empêro n'enyumvi buzibuzibu n'orhuhamikizo, mpu abo ba-nyamuzinda bankahêkwa n'ebishumûsi. ¹⁸ Banayâse orhumole rhunji rhunji kulusha orhu bankaciyâkiza bônene, n'obwo abo banyamuzinda barhankahash'ibona ciru n'akaguma mulirhwo. ¹⁹ Kwo bali nk'era mitungo y'oluhêro: abantu

^p**1.0** Yeremiya, omu cihebraniya ye YEREMIYAHU oyo enfarasè n'ecigereki byahindwîre Yeremiya, bulya enfarasè n'ecigereki bijira embaka z'okuhubula era herufi H, omu cihebraniya ba «h» bali basharhu: babiri b'ebiraka n'ola ohubulwa nka mashi, kiswahili erhi cingereza

^q**1.1** Aga maruba gâlîshambîre kuli ngasi baharâmya banyamuzinda bâbo b'obunywesi.

^r**1.4** Lolà Yer 10, 1-16; Iz 40, 20.

banaderhe mpu enahabe erhi yanalundugusirwe omu ndalâlâ, nabo ennundo erhenge omu idaho enabalundugurhe haguma n'emyambalo yâbo, barhanayumve. ²⁰ Barhabona oku busù bwâbo bwayiruhire n'omugî gw'omu luhêro. ²¹ Bakubukubu, orhwiremberembe n'orhundi rhunyunyi, ebyo byoshi binakaz'ibabalalira oku mubiri gwâbo n'oku irhwe, ciru na babûsi banakaz'i-bagerakwo. ²² Co mwamanyirakwo eco oku barhabà banyamuzinda; kuziga murhahiraga mukabayôboha! ²³ Babà bashîge masholo g'okubayinjiya, ci kwône nka ntà muntu w'okukaz'igakulakwo engisha, bônene barhankagayinjiya mpu galangashane. Bulya erhi batulwa barhayumvagya akantu. ²⁴ Ebyo bibomborogo banabigule oku citwîro cidârhi. Ci kwônene birhayimbwâmwo mûka gwa buzîne. ²⁵ Kulya kubà barhajira magulu, banajè babarhulwa aha lurhugo, buzira hicikirizô, bajè bahûsa abantu amasù. Balya babarhumikira nabo zinali nshonyi kuli bo, bulya erhi bankarhibukira oku idaho barhankacizûsa bônene, kuhika abo bambali bâbo babarhabâle. ²⁶ Erhi abantu babayimanza, bônene barhankahash'icidu-nda, bakabayimanza oluhengu, barhankaderha mpu baciynamula bônene; n'erhi abantu babarherekêra entûlo, kunali nka kuzirhûla emifû. ²⁷ N'ebintu bâbarhulaga, abadâhwa bâbo banabiguze bacîboneremwo obunguke; ciru n'ebindi bakâbo babirhwêsemwo omunyu, barhanaderhe ciru mpu babihâkwo omukenyi n'omuzamba. Omukazi oli omu mugongo n'owaciburhaga, banahu-ma oku ntûlo z'abo banyamuzinda. ²⁸ Kuziga mwanamanyiraga kw'ezo nyiga-nyo oku barhabà banyamuzinda, murhakâg'ibayôboha! ²⁹ Kurhigi bankaderhwa Nyamuzinda menemene, n'obwo banakazi- rhumikira abo banyamuzinda b'amarhale, b'amasholo n'ab'emirhi? ³⁰ Abadâhwa banahêke engâlè omu mpêro zâbo, basharhule emyambalo bayambîrhe, bacîkungule emviri bamôme n'obwânwa, n'irhwe lirhali libwîkire: ³¹ barha-ngirage balumba obwo n'okuyâmira embere za banyamuzinda wâbo nka bantu bali omu mishîbo. ³² Abadâhwa banayanka emyambalo y'abo banyamuzinda bayiyambike bakâbo n'abâna bâbo. ³¹ Abo banyamuzinda, obajirire kwinjâ erhi kuligo, ntâco bankahash'imugalulira; barhankanahash'iyîmika mwâmi erhi kumuyîmûla. ³⁴ Na kandi barhankahashivangulira omuntu obugale nîsi erhi okumuhâ ciru n'olusaranga luguma; nka hali owabuzire buyunjuliza eciragâne abajirîre, barhakahasha okumudôsa ecarhumire. ³⁵ Barhankayôkola omuntu omu lufû, erhi nîsi okurhenza omuzamba omu maboko ga cirimisi. ³⁶ Barhankahûrhûla omuhûrha; omuntu oli omu mbaka barhankamukûla muli zo, ³⁷ erhi okufâ omukana bwonjo, erhi ciru okubabalira enfûzi. ³⁸ Abo banyamuzinda babwîke amarhale n'amasholo, kwo banali nka gala mabuye bahumba omu ntondo, ababarhumikira nshonyi zâbabumba. ³⁹ Kurhigi rhwankacîkebwa erhi kuderha nti bali banyamuzinda!. ⁴⁰ Abakaldeya nabo bône banababonêse nshonyi: gala mango babona aka-duma bagend'ikayimanza embere za Baali, bamuhûne mpu oyo muntu aderhe, nka kuno oyo nyamuzinda wâbo ankahash'iyumva^s; ⁴¹ ci barhankahash'irhima-nya kw'oko, bakabajandika, bulya ntà kurhimanya bagwêrhe! ⁴² Abakazi banashwêkere omugozi ecibunu, baburhamale oku njira, barhangire bayôca omulolo ahâli h'enshangî, ⁴³ na muguma muli bo akakululagwa n'omugera wacîgerera mw'eyo njira, akagend'ihusha bo naye , nyamukazi erhi agaluka arhondêre okugayaguza owâbo mpu barhayumânîni naye, bulya yêhe ntâye nacîmwishozire, n'omugozi gwâge ntâye wagutwîre. ⁴⁴ Ngasi byoshi biyêrekîre abo banyamuzinda, bunali bunywesi; kurhigi bankalolwa erhi kuderhwa mpu bali banyamuzinda? ⁴⁵ Babinji ba mirhi babakolaga n'abatuzi b'amasholo, barhankanahinduka mpu bashusha kundi-kundi okurhali kulya abo balenga balonzagya mpu bayôrhe. ⁴⁶ Ciru n'abo bâbakolaga bône barhankalama myâka minji. ⁴⁷ Kurhigi obulenga bw'amaboko gâbo bwankaba banyamuzinda? Ntyo kwo abo bantu bayishisigira iburha lyâbo obunywesi n'enshonyi. ⁴⁸ Ebîrha bikayishira abantu erhi mbaka ndebe, abadâhwa b'abo banyamuzinda bânajire ihano ly'okulonza ngahi bagend'icîfulika haguma na banyamuzinda bâbo. ⁴⁹ Kurhigi barhankamanywa oku barhali banyamuzinda

^s**1.40** Abakaldeya, aha, badâhwa ba Baali badesirwe. Rhulole muli Dan 2, 2.

abarhankahash'icîfulumula omu bîrha erhi kucîcinga omu mbaka? ⁵⁰ Binabà bintu bishîge amarhale n'amasholo, buzinda byâyish'ibonekana oku bunali bunyvesi bwône; embere za boshi, embere z'abantu n'amabî, n'oku ntà cijiro ciru n'eciguma ca Nyamuzinda cibabâmwo. ⁵¹ Ndigi yeki orhabwîni oku kwo kunali abo barhali banyamuzinda" ⁵² Bulya barhankayimika mwâmi omu cihugo, erhi okuniekeza abantu e-nkuba; ⁵³ barhankatwa emmanja z'abantu, erhi kuciza olagirizîbwe, kwo banali kula hungwe abalala emalunga, ntà buhashe bajira. ⁵⁴ Oluhêro lw'abo ba-nyamuzinda babwîke amarhale n'amasholo erhi lwankagwârha muliro, abadâhwa bamwo banacîyâkire bafumye akakoba kâbo, ci bôhe banasingônoke nka bisinde bya mirhi omu karhî k'engulumira. ⁵⁵ Barhankahash'ilwîsa omwâmi erhi nîsi omushombanyi. ⁵⁶ Kurhigi omuntu ankayêmêra erhi kucîkebwa mpu bali banyamuzinda? ⁵⁷ Abo banyamuzinda babwisirwe ecûla c'amarhale n'amasholo, barhanhash'icîfulumula omu maboko g'ebishambo erhi g'abanyazi, abacîgwârhire mîsi babanyaga ago masholo n'amarhale, babihêke haguma n'emyambalo bâlibayambisire, ciru barhankahash'icîrhabâla. ⁵⁸ Kuziga okubà mwâmi wayêrekana oburhwâli kwo kukulu; nîsi erhi ecirugu c'omu nyumpa cakolêsibwa na nnaco co cikulu kulusha abo banyamuzinda b'obunyvesi; erhi ciru olumvi lw'omu nyumpa luyigalira ebirugu bimuli, lwo lukulu hali abo banyamuzinda. ⁵⁹ Izûba, omwêzi n'enenyênzi bimoleka bijire omukolo byahîrwe, binaguyu-njulize; ⁶⁰ omulazo nagwo, gukalangashana gunasimîse amasû; empûsi enahûse omu ngasi cihugo, ⁶¹ ebitû nabyo biyûkirize irhegeko byahîrwe na Nyamuzinda ly'okugera omu igulu lyoshi; n'omuliro gumanuka emalunga gusingônola ento- ntondo n'emizirhu, gunajire omukolo gwarhumirwe. ⁶² Ci kwône, abo banyamuzi-nda barhahisiri kw'ebyo oku bwinjà n'oku buhashe. ⁶³ Kuziga ntâkwo rhwankacîkebwa erhi kuderha nti bali banyamuzinda, bulya banayabirwe n'okucîranula, barhankanakwânana abantu bici. ⁶⁴ Mumanyirage obwo oku barhali banyamuzinda, murhabayôbohaga! ⁶⁵ Bulya barhankahash'ihêrera mwâmi erhi kumusûhira obwangà, ⁶⁶ ntà cimanyîso c'oku nkuba bankahash'iyêreka abantu, barhankalangashana nk'izûba erhi kumoleka nka mwêzi. ⁶⁷ Ensimba z'erubala zibalushire: bulya zôhe zinalibirhire ahâli ecigala zicîfulike abazishimbire. ⁶⁸ Ntâ kantu ciru n'akaguma kankayêrekana oku bali banyamuzinda, kuziga murhabayôbohaga! ⁶⁹ Abo banyamuzinda bâbo b'emirhi bashîzirwe amasholo n'amarhale, kwo banali nka cisinde cigwîke omu ishwa ly'emyungu, co cirhalanga cici. ⁷⁰ Nîsi erhi nk'ishaka lya mishûgi omu karhî k'ishwa, lyo lirhwâkwo ebinyunyi bya ngasi lubero, kandi erhi nka murhumba bakabulîre omu mwizimya, ntyo kwo bali abo banyamuzinda b'emirhi bashîzirwe amasholo n'amarhale. ⁷¹ Omu kubona emyambalo y'akaduku n'ecitâni byababolerakwo, lyo mwankamanya oku barhali banyamuzinda. Cazînda nabo bône balundugurhwa, bayish'ihinduka nshonyi. ⁷² Omuntu mushinganyanya orhagashâniza nshusho ya muzimu ye mukulu, yeki wâyish'ifulumuka enshonyi!

OLWIMBO LW'EMISOLE ISHARHU

Olu lwimbo lw'emisole isharhu lurhenga omu LXX n'omu Vulgata; luli omu Daniyeli cigabi ca kasharhu.

1

OLWIMBO LW'EMISOLE ISHARHU

Olwimbo lw'Azariasi omu ndugurhira y'omuliro

Baja balambagira omwôla ngulumira y'omuliro, bajà bakuza Nyamuzin-da banaharâmya Nyakasane^t.

¹ Azariasi ayimanga aderha ogu musengero; erhi abumbûla akanwa anali muli eyôla ngulumira y'omuliro aderha erhi:

² Oyâgirwe Nyakasane Nyamuzinda wa Bashakulûza; izîno lyâwe likuzi-bwe linaje irenge ensiku zoshi.

³ Bulya oli mushinganyanya muli ebi warhujirire byoshi, n'emikolo yâwe eri y'okuli n'enjira zâwe zishingânîne, n'obucîranuzi bwâwe buli bw'okuli.

⁴ Bulya wâhânyire obucîranuzi bw'okunali muli oku wanarhujirîre kwoshi kuguma n'okuwajiriraga olugo lutagatîfu lwa larha, Yeruzalemu; wâjira o-kwôla kunali kunashingânîne koshi erhi byâha bîrhu birhuma.

⁵ Bulya rhwâjizire ecâha rhwanahemuka embere zâwe rhwanayunjula amabî goshi.

⁶ Rhurhashimbaga amarhegeko gâwe goshi, rhurhagabîkiriraga rhu-rhanagakulikiraga nk'oku wanali orhegesire lyo rhubona iragi.

⁷ Empimbo warhuhimbwîre zoshi na ngasi kundi wârhujirîre, okwôla kwo-shi wâkujizire n'obushinganyanya.

⁸ Wârhuhanyire emwa abashombanyi bagalugalu, abapagani babî bwenêne, emwa omwâmi orhîshi bushinganyanya, alushire aba hano igulu lyoshi bubî.

⁹ Na bunôla rhurhacîshomya nti rhwabumbûla akanwa; enshonyi n'ebibamba byayisire bambali bâwe, kuguma na ngasi bandi banakuharâmya.^u

¹⁰ Yâgirwa orharhulekereraga omu maboko g'abashombanyi bîrhu erhi izîno lyâwe lirhuma, orhanavunaga endagâno yâwe.

¹¹ Yâgirwa orharhurhenzagya kwo obwonjo bwâwe oku makwânane gw'o- mwîra wawe Abrahamu, n'aga mwambali wâwe Izaki n'omutagatîfu wawe Israheli.

^t**1.0** : Aha, lyo ishwinjiro ly'ebiyandisirwe omu lulimi lw'eciharameya, n'enkulikizi yayo rhuyilo-le oku mulonga gwa 91; 3, 24-90: Eyi myanzi erhali omu Bibliya y'e cihabraniya, cikwône ehugwîrwe omu cigereki. Ekleziya yayirhîzire nka cigabi ca Bibliya.

^u**1.9** kurhenga 3, 23 ho amandiko g'ecihebraniya gahwerîre, ebikulikire birhenzire omu LXX n'omu Vulgata, 3, 24-90, zo ndimi ibirhi ntanzi rhanzi ekleziya yakolesagya: cigereki n'ecilatini [https://www.academic-bible.com/en/online-bibles/biblia-hebraica-stuttgartensia-bhs/read-the-bible-text/bibel/text/lesen/stelle/27/30001/39999/ch/138c96519a5143023b5982092abde292/\(2.1.2021\)](https://www.academic-bible.com/en/online-bibles/biblia-hebraica-stuttgartensia-bhs/read-the-bible-text/bibel/text/lesen/stelle/27/30001/39999/ch/138c96519a5143023b5982092abde292/(2.1.2021))

¹² Aba walaganyagya mpu waluzwa iburha lyâbo nka enyenyêzi z'oku nkuba, na nka mushenyi g'omu nyanja.

¹³ Bulya, yâgirwa Nyakasane rhwe rhukola banyu kulusha omu gandi ma-shanja goshi, rhunalibusire buna omu igulu lyoshi erhi byâha bîrhu birhuma.

¹⁴ Bunôla ntâ mwâmi, ntâ murhambo, ntâ mulêbi rhucijira; ntâ nterekêro rhucijira ôli ez'okukuza, ôli ez'enkalange, ciru n'okutumbûsa enshangi, rhu-rhacijira ciru aha rhwakakurhûlira eby'omu mburbo zirhu lyo rhurhona emu- nda oli.

¹⁵ Ci, Yâgirwa nîrhu rhuyankirirwe n'omurhima gw'obuciyunjuze gunayu-njwire bwîrhôhye.

¹⁶ Rhube nk'abadwîrhe enterekêro z'ensîrîra z'engandabuzi n'ez'empanzi, nîsi erhi nk'abadwîrhe ez'ebihumbi by'ebibuzi bishushagîre; ntyôla kwo ebâge ene eyi nterekêro rhukurhûzire bunôla, enabe nyimâna embere zâwe, bulya ntâko bankabulabula abakulangâlira.

¹⁷ Yâgirwa we rhukulikîre bunôla n'okukurhînya n'omurhima gwîrhu goshi, rhwayisha rhwalongereza obusû bwâwe.

¹⁸ Orharhubonese nshonyi. Ci, Yâgirwa orhujirire nk'oku obutûdu bwâwe bunali na nk'oku obwonjo bwâwe bunji bunali.

¹⁸ Orhulîkûze n'ebirhangâzo byâwe n'izîno lyâwe lij'irenge, yâgirwa Nyaka-sane. ¹⁹ Barhungwe n'obwôba ngasi balibuza olubaga lwâwe, enshonyi zibabu-mbè omu kuhoza obuhashe n'irenge bagwêrhe n'emisî ebahwêre.

²⁰ Banamanye oku wene we Nyakasane, wene we Nyamuzinda oyunjuze igulu irenge!»

²¹ Ci kwônene balya barhumisi ba mwâmi bakwêbaga balya bantu basharhu omu ndugurhira y'omuliro barhahusagya okuyidukumbya omu kuhiramwo ebitoro, ebikundukundu by'ecimoge, amagoba g'eyindi mirhi gayaka nka mavurha n'amashami g'emizâbîbu. ²² Engulumira yakazihika omu nkuba-ka-rhî, ya makano makumi ani na mwenda oku nyanya Iy'endugurhira y'omuliro.

²³ Lêro omuliro gwalandira gwanayôca Abanya-Kaldeya boshi bali eburhambi bw'endugurhira y'omuliro. ²⁴ Ci malahika wa Nyakasane ali amabungulukira omu itanuru, abêra^v boshi na Azariasi n'abâbo, akazirhenza omwôla ndugurhira ezôla ngulumira ndârhi z'omuliro. ²⁵ Omwôla ndugurhira ahiramwo empûsi y'ehibohôlolo, empûsi y'ecishuhaha, ntyo omuliro gurhabahikagakwo ciru n'e-riguma, gurhabababazagya gurhanabajiraga akantu.

Olwimbo lwa misole isharhu

²⁶ Okubundi abôla bantu basharhu nka muntu muguma, banacija omu ka-nwa baharâmya, bacishinga banakuza Nyamuzinda omwôla ndugurhira y'omu-liro baderha, mpu:

²⁷ «Osûhirwe Nyakasane Nyamuzinda wa bashakulûza,

okuzibwe onaj'ire-nge emyâka n'emyâka.

Lisuhirwe izîno ly'irenge lyâwe litagatîfu,

Okuzibwe onajè irenge emyâka n'emyâka.

⁵³ Osûhirwe omu nyumpa ntakatifu y'irenge lyâwe.

Okuzwe onaj'irenge emyâka n'emyâka.

²⁸ Osûhirwe oku ntebe y'obwâmi bwawe,

Okuzibwe onaj'irenge emyâka n'emyâka.

²⁹ Osûhirwe^v we fukûla emisima, we na bwarhire kuli bakerûbini

oganze onagandâze emyâka n'emyâka yoshi.

³⁰ Osûhirwe omu cirêre c'oku nkuba,

oganze onagandâze emyâka n'emyâka yoshi.

³¹ Mwe biremwa bya Nyakasane mukuze Nyakasane,

kuzagyi ye munamuhe irenge emyâka n'emyâka.

³² Mwe bamalahika ba Nyakasane, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka, n'emyâka.
³³ Mwe malunga ga Nyakasane, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
³⁴ Mwe mîshi g'oku nkuba, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
³⁵ Mwe mahashe goshi, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
³⁶ Ninyu mwe izûba n'omwêzi, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
³⁷ Mwe nyenyêzi z'emalunga, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
³⁸ Mwe nkuba, ninyu mwe lume, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
³⁹ Mwe mpûsi mweshi, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
⁴⁰ Mwe muliro n'idûrhu, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
⁴¹ Mwe mpondo n'ccanda, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
⁴² Mwe lume n'amahuhira, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
⁴³ Mwe mboho n'cmisirula, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
⁴⁴ Mwe bibuye n'olubula lw'oku nkuba, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
⁴⁵ Ninyu mwe budufu n'omûshi, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
⁴⁶ Mwe bumoleke n'omwizimya, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
⁴⁷ Mwe milazô n'ebitu, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
⁴⁸ Igulu likuze Nyakasane,
 limukuze linamuhe irenge emyâka n'emyâka.
⁴⁹ Mwe ntôndo n'orhurhondo, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
⁵⁰ Mwe mburho z'omw'idaho mweshi, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
⁵¹ Mwe maliba mweshi, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
⁵² Mwe nyanja n'enyishi, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
⁵³ Mwe mpirahira na ngasi hindi binyagasi by'omu mîshi,
 mukuze Nyakasa-ne, kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka. ⁵⁴ Mwe nyunyi z'emalunga,
 mukuze mweshi Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka
 . ⁵⁵ Mwe nsimba z'erubala, ninyu bishwekwa by'eka, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.

⁵⁶ Mwe bene abantu, mukuze Nyakasane,
kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
⁵⁷ Wâni Israheli, kuza Nyakasane,
kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
⁵⁸ Mwe badâhwa ba Nyakasane, mukuze Nyakasane,
kuli ye obuhashe n'irenge emyâka n'emyâka.
⁵⁹ Mwe bambali ba Nyakasane, mukuze Nyakasane,
kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
⁶⁰ Mwe mirhima n'amaroho g'abashinganyanya, mukuze Nyakasane,
kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
⁶¹ Mwe batagatifu n'abirhohye b'omurhima, mukuze Nyakasane,
kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
⁶² Ananiasi, Azarasi na Misaheli, mukuze Nyakasane,
kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
Bulya arhufumize ecihenama, anarhuyâsa olufû;
amarhufumya oku ngulumira y'omu ndugurhira y'omuliro,
amarhukûla omu karhi k'omu- liro n'engulumira zâgwo.
⁶³ Vugagi Nyakasane omunkwa bulya ali mwinjâ;
bulya obuzigire bwâge buli bw'ensiku n'amango.
⁶⁴ Mweshi mwe mumuharâmya,
mukuze Nyakasane Nyamuzinda wa ba- nyamuzinda,
mumukuze munamuvuge omunkwa,
bulya obuzigire bwâge buli bw'e- nsiku n'amango.»

Okumanywa kw'ecisômerîne

⁶⁵ Okubundi, mwâmi Nabukondonozorî anacifuduka, ayimuka duba duba anacibwîra abagula bâge b'ihano, erhi: «Ka rhurhakwêbire omu muliro balya bantu basharhu erhi banali bashwêke?» Banacishuza mwâmi, mpu: «Nêci, kwo binali ntyo, waliha mwâmi!» ⁶⁶ Naye ashubiza ababwîra, erhi: «Ci niono mbwi-nage bantu bani barhali bashweke bajâ balambagira omu muliro barhanalu-mwa; n'enshusho y'oyôla wa kani eshushire mugala wa banyamuzinda». ⁶⁷ Oku bundi Nabukondonozorî anaciyegêra aha muhango gw'erya ndugurhira y'omu-liro aderha, erhi: «Sadraki, Mesaki n'Abednego, barhumisi ba Nyamuzinda w'Enyanya bwenêne, muhuluke omwo muyishe!» Oku bundi Sadraki, Mesaki n'Abednego banacihuluka, barrenga omu muliro. ⁶⁸ Abarhambo bâge, aba-mbali, abarhambo bâge b'akashala n'abahanûzi bâge, erhi babâ bamashubûza-nya, balola, babona oku guruhumire oku mubiri gwâbo, n'oku emviri z'oku i-rhwe lyâbo zirhâbabusire, n'ebishûli byâbo biciri bigumaguma n'oku barhana-gwêrhi kabayo ka muliro. ⁶⁹ Nabukondonozorî aderha erhi: «Ayâgirwe Nyamuzinda wa Sadraki, Mesaki n'Abednego ye warhumaga bamalahika bâge mpu balikûze abarhumisi bâge abamwikubagira, bôtwa irhegeko lya mwâmi, bahûna emibirî yâbo ahali ha okukolera n'okuharâmya owundi nyamuzinda o-rhali nyamuzinda wâbo. ⁷⁰ Namâtwa alula lushika: Ngasi muntu, abè wa lubaga luhi, abè w'ishanja lihi, abè wa lulîmi luhi, erhi ankaderha ebigalugalu ebiyere-kire Nyamuzinda wa Sadraki, wa Mesaki n'Abednego, oyo muntu banamu-rhole bihimbi bihimbi n'enyumpa yâge bayihongole ebè cirundo camvu, ebwa kubâ ntà wundi nyamuzinda wankahasha okulîkûza abantu okwa bene okûla.» ⁷¹ Oku bundi mwâmi aganûziza Sadraki, Mesaki n' Abednego omu cihugo ca Babiloni.

Ebindi bilôrho bya Nabukondonozorî

⁷² Niene Mwâmi Nabukondonozorî, oku mbaga zoshi, oku mashanja n'oku bantu ba ngasi lulimi

bayûbasire omu igulu lyoshi; mmulongize omurhûla munji bwenêne. ⁷³ Namabona oku kuli kwinjà mbabwîre n'ebirhangâzo Nyamuzi-nda, Ow'Enyanya bwenêne, ajizire oku bunguke bwâni, ⁷⁴ Ebimanyîso byâge biri binene, mushâna! N'ebirhangâzo byâge biri bya kusômeza bwenêne! Obwâmi bwâge buli bw'ensiku n'amango! N'obuhashe bwâge burhenzire oku iburha kujà oku lindi!

OLUBANJA KULI SUZANA

Co cigabi ca kali ikumi na kasharhu emwa Daniyeli eci kurhenga LXX na Vulgata.

1

OLUBANJA KULI SUZANA

Daniyeli atwa olubanja lwa Suzana

¹ Hali muntu muguma wayûbakaga e Babiloni, n'izîno lyâge ye Yowaki-mu. ² Anaciyanka omukazi izîno lyâge ye Suzana, mwâli wa Helkiyasi, ali mukazi mwinjinjà na mukazi orhînya Nnâmahanga. ³ Bulya ababusi bâge bâbâga bashinganyanya, balera mwâli wâbo omu kushimba oburhegesi bwa Mûsa. ⁴ Yowakimu ali muntu mugale bwenêne, anali agwêrhe obusâni aha burhambi bw'enyumpa yâge, n'Abayahudi banji bakazâg'ijà aha mwâge bulya ali wa lukengwa kulusha abandi boshi. ⁵ Muli ogwo mwâka bâli bacîshozire bagula babirhi omu lubaga b'okutwa emmanja, bâli bantu akâla kanwa ka Nnâmahanga kayêrekîre erhi: «Obubî e Babiloni buhubusire, budwirhwe n'abashosi batwa emmanja, abalolwa nka barhegesi b'olubaga.» ⁶ Bâkomeraga aha mwa Yowaki-mu na ngasi boshi bâli bagwêrhe emmanja ho bakazâg'ibashimâna. ⁷ Mûshi, erhi olubaga lwabâga lwamâgenda, Suzana anaj'ilambagira omu busâni bw'ibâ. ⁸ Abo bashosi babirhi bakazâg'imubona ngasi lusiku ali cîlambagiza, barhondêra okukaz'iyumva omwîfinjo kuli ye. ⁹ Bahûrha obukengêre, bâkaz'iyûbika amasû barhagilola enyanya, ciru n'okukengêra emanja zishingânine. ¹⁰ Bombi omurhima gwakaz'ibalya erhi ye orhuma ci barhabwîranaga ezôla ntanya, ¹¹ bulya bakazâgiyumva enshonyi z'okumanyîsa oku bacîfinja okumuyanka, cikwône ¹² bakazâg'igungêza ngasi lusiku amango bankarhinda kuli ye. ¹³ Lêro lusiku luguma basêzerana ntya: «Rhujage emwabirhwe gakola mango ga kulya emidi ganôla.» Kandi banagenda burhagenda. ¹⁴ Ci erhi baga-luka bashimânana n'omu kucidosa cici cirhuma, balinda bamanyisanya bwinji-njà kurhi bamwifinja. Okubundi banaciyumvanya oku mango bankahash'imubugâna ali yêne. ¹⁵ Abo bakazâg'igungêza amango gawkânine. Ka lêro Suzana arhamanayisha nk'oku anakômerera okujira enzindi nsiku erhi analusibwe na bananyere babirhi bônene; alonza okucishukira mulya busâni ebwa kubà idûrhu lyâli linji. ¹⁶ Ntâ wundi muntu wali mwo okuleka balya bashosi babirhi bâli bacîfulisire banadwîrhe bamugungêza. ¹⁷ Anacibwîra balya bananyere erhi: «kanyi muj'i- nderhera amavurha n'ensabuni, munayigale enyumvi z'obusâni ncishuke.» ¹⁸ Banacijira nk'oku anahunyire, n'erhi babà bamayigala enyumvi z'omu busâni, bagerera omu gundi muhango gwâli e burhambi, mpu baj'imulerhera ebi anabahunyire; barhâli bamanyire oku abôla bashosi bâli bacîfulisire. ¹⁹ Erhi balya banyere babà bamâhuluka, balya bashosi bombi banacipamu-ka, banacîhunika kuli Suzana n'okumubwîra mpu: ²⁰ «Lolâ enyumvi ezîra ziri mpamike na ntâye odwîrhe arhubona, rhunadwîrhe rhwakwifinja, yêmêra okwo rhukuhûnyire, oleke rhukuyanke. ²¹ Okalahira rhwaj'ihamîriza rhuderhe oku omwâna w'omusole anali haguma na nâwe, n'oku co carhumaga ohulusa balya bananyere.» ²² Suzana ayîsa aderha erhi: «Obuhanya bwamanyishira ngasi lunda. Njizire ntyo nîfire, ndahîre nalyo ntamufumiri. ²³ Ci kwônene okuli kukulu kuli nie, nîfire omu maboko ginyu buzira kujira akantu, ahâli h'okuhemuka omu masû ga Nyakasane.» ²⁴ Oku bundi Suzana anaciyâkûza n'izû linene, nabo balya bashosi bamuhamagaliza nk'okwôla anahamagazagya.

²⁵ Muguma muli bo alibirhira ebwa nyumvi z'obusâni aziyigula. ²⁶ Erhi abâli omu nyumpa bayumva olwo lubî omu busâni, baciloha embuga kugerera omu muhango gw'eburhambi mpu bagend'ilola ecabîre. ²⁷ Erhi balya bashosi bayûsa okuganîra, enshonyi zagwârha abashizi, bulya ntâ mango ciru n'eliguma bakola bayumvîrhe kwa bene o-kwôla kuli Suzana. ²⁸ Erhi buca, erhi olubaga lubâ lwamalundumana aha mwa Yowakimu, ibâ wa Suzana, balya bashosi babirhi nabo bayisha ci erhi n'omurhima gwâbo guyunjwîre nkengêro mbî z'okuyîsa Suzana. ²⁹ Banacibwîra olubaga mpu: Murhumize, bajilêrha Suzana mwâli wa Helkiyasi, mukâ Yowakimu. Banacimurhumiza. ³⁰ Naye ayisha analusibwe n'ababusi bâge n'abâna bâge na bene wâbo boshi. ³¹ Ci Suzana âli w'iranga licire na mwinjinjâ bwenêne. ³² Kulya kubâ ali acîhundikire obusû, abôla bîsi barhegeka mpu bamurhenze akôla kirhubo, kwâli kulonza okucîsimîsa n'obwinjâ bwâge. ³³ Ci bene wâbo boshi na ngasi ba-ndi bâli bamumanyire bakaz'imulakira. ³⁴ Oku handi balya bashosi bombi banaciyimuka bajâ eruhya, bamulambûlira amaboko oku irhwe. ³⁵ Naye, oku alaka, anagalamira enyanya emalu-nga ebwa kubâ omurhima gwâge gwâli gucîkubagire Nyakasane. ³⁶ Balya bashosi banaciderha mpu: «Rhwayîshaga rhwalambagira rhwêne omu busâni, oyu mukazi anacyisha boshi na bananyere babirhi, ene ayûsibabwîra mpu bahamîke enyumvi z'omu busâni, anacibayôza. ³⁷ Omwânarhabana wali ocîfulisire ej'emunda ali, banagwishira boshi naye. ³⁸ Agôla mango erhi rhulî oku kafendefende k'obusâni, ene rhubona ebirhankaderhwa rhwakanyîriza aha bâli. ³⁹ Rhwanashimana bayankîne. Nyamurhabâna rhurhashire mugwârha, arhulusha misî, ene âbâ amâyigula olumvi ârhufuma. ⁴⁰ Naye oyûla, ene rhubâ rhwamamugwârha, rhwamudôsa olya mwânarhabana ye ndi. ⁴¹ Ci arhalonzize okumuderha. Byo binwa bîrhu rhuhamîrîze ebyôla.» Endêko yabayêmêra bulya bâli bagula bo banali batwi b'emmanja, banacitwîra Suzana okufâ.

⁴² Oku bundi Suzana anaciyâkûza n'izû linene aderha, erhi: «Nyamuzinda w'ensiku n'amango, we oyishi ehifulike, we bona ngasi ka-ntu embere kabè, ⁴³ omanyire oku bunywesi obu bampamîrîze; lolâ niono nafâ n'obwo ntâco najizire muli ebîra byoshi banshobesire oku kunyîrha.» ⁴⁴ Nyakasane ayumva omusengero gwâge.

⁴⁵ Erhi bakola bali omu njira y'okuj'imuyîrha, Nyakasane azûsa enkengêro nyinjâ omu murhima gwa mwânarhabana muguma, izîno lyâge ye Daniyeli. ⁴⁶ Ayâkûza n'izû linene aderha erhi: «Niehe ndi mwêru kwêru oku mukò gw'oyûla mukazi!» ⁴⁷ Olubaga lwahindamukira emunda ali, lwamudosa mpu: «Kwo kuderha kuci okwôla odesire?» ⁴⁸ Oku bundi, Daniyeli ayimanga ekarhî kâbo, aderha erhi: «Bene Israheli, ka musirahire obûla mwamatwira oyûla mwâli w'Israheli okufâ buzira kurhang'idôsa mwenene ngahi okuli kuli? ⁴⁹ Kanyi mushubirhangira olubanja ekagombe bulya kunywerha bamunywerhîre.» ⁵⁰ Oku bundi, olubaga lwagaluka dubaduba, abagula banacibwira Daniyeli, mpu: «Yisha nâwe rhujê ekagombe rhweshi, orhuyumvise bulya Nyamuzinda akuhîre obukulu b'okutwa emmanja». ⁵¹ Daniyeli anacibabwira erhi: «Mubaye-gûle, ngasi muguma kulî n'owâbo, mbasambîse». ⁵² Erhi babâ bamayûsibakûla haguma, Daniyeli anacihamagala owaburhanzi anacimubwîra erhi: «We muntu washosihaliraga omu bubî, ebyâha wakazâg'ijira mîra byamajaga byayûlubuka.» ⁵³ Wakazâg'itwa emmanja kubî, wakazirhuma bahana abêru-kwêru n'okufungira abâli omu bubî, n'obwo Nyakasane arhegesire mpu: «Orhahîra okatwîra omuntu mwêru-kwêru erhi omushinganyanya okufâ». ⁵⁴ Akabâ wamubwîne, rhubwîrage aha burhambi bwa murhi muci wamubonaga bo naye haguma?» Nyamulume anacishuza erhi: «Aha mutudu». ⁵⁵ Daniyeli anacimu-bwîra erhi: nêci, bunywesi bwâwe bwanakuheza; lolâ oku mîra malahika wa Nyakasane ahâbagwa obuhashe mpu bakutwemwo kabirhi». ⁵⁶ Erhi abâ amâyûs'irhegeka mpu bamuyegûle, arhumiza mpu balêrhe owâbo, anacimu-bwîra erhi: «Wâni iburha Iya Kanâni ci lirhali Iya Yûda, iranga lyakurhebire n'amîru mabî gâhûsize omurhima gwâwe! ⁵⁷ Ntyâla kwo wakazâgijirira bâli b'Israheli, obwôba bwakarhuma bagwîshira na ninyu ci mwâli wa Yûda yêhe arhalembîre obubî bwinyu. ⁵⁸ Mbwîraga aha murhi muci wabagwârhiraga bagwîshîre haguma? Anacishuza, erhi: «Aha nshebeyi.»

⁵⁹ Daniyeli amubwîra erhi: Nâwe wamanywerha okurhalusire na bulenzi bwâwe bwakuyîrha, bulya malahika wa Nyamuzinda adwîrhe akulinga n'engôrho yâge mpu akuberemwo mpande ibirhi, akuherêrekeze. ⁶⁰ Oku bundi, endêko yoshi yabanda akahababo, yakuza Nyamuzinda ociza abamulangâlira. ⁶¹ Kandi, bakwâma balya bashosi bombi Daniyeli anayagîriza-gya erhi binwa byâbo by'obunywesi birhuma. ⁶² Acibagalulira galya mabî bâli balongîze omulungu wâbo. Ntyo banacibajirira nk'oku oburhegesi bwa Mûsa bwanalibudesire, banacirhegeka ababayîrha, ntyo omukò mwêru-kwêru gwafuma olwôla lusiku. ⁶³ Helkiyasi boshi na mukâge bakuza Nyamuzinda erhi o-kwôla kucira kwa mwâli wâbo Suzana kurhuma, kuguma n'ibà Yowakimu n'abalungu bâge, bulya ntà bubî bwabonekîne kuli ye. ⁶⁴ Daniyeli akuzibwa bwenêne embere z'olubaga kurhenga agôla mango n'omu gandi mango gakulikiraga.

DANIYELI N'ABADÂHWA BA BELI

Co cigabi ca kali ikumi na bini ca Daniyeli eci cihubuka omu LXX n'omu Vulgata

1

DANIYELI N'ABADÂHWA BA BELI

Daniyeli n'abadâhwa ba Bel

¹ Erhi mwâmi Astiyage aba amashimana b'îshe banyakwigendera ekuzi-mu^w, Sirusi w'e Persi ahâbwa obwâmi. Daniyeli ali omu barhonyi ba mwâmi ye wanali wa lukengwa kulusha abandi boshi. ² Abantu b'e Babiloni bajiraga omuzimu wâbo bakazâg'ikenga bwenêne ye Beli. Ngasi lusiku bakâg'imurherekêra ngega ikumi n'ibirhi za nshâno, bibuzi makumi ani na rhubindi ndarhu rhw'idivayi. ³ Mwâmi naye akengaga Beli bwenêne na ngasi lusiku akazâg'ija emunda ali aj'imuharâmya; ci Daniyeli yehe akaz'iharâmya Nyamuzinda wâge. ⁴ Mwâmi anacimubwîra erhi: Cirhuma weki orhaharâmya Beli? Daniyeli ashuza erhi: «Bulya ntaharâmya abazimu bajiragwa n'okuboko k'omuntu, ci mparâmya Nyamuzinda Ozîne, ye walemaga empingu n'igulu, ye onali mukulu wa ngasi ciremwa coshi.» ⁵ Mwâmi amubwîra erhi: «Ka weki orhabona bula oku Beli aba nyamuzinda ozîne. Ka orhabona ebi alya n'ebi anywa ngasi lusiku?» ⁶ Daniyeli acimwe-mwêsa ashuza erhi: «Orhacirhebaga woliha, mwâmi; Beli liri ibumba omu ndalâlâ na mushige omulinga e mugongo, ntà mango asagilya erhi okunywa.» ⁷ Mwâmi, omu kukunira, ahamagala abadâhwa ba Beli anacibabwîra erhi: Akabâ murhambwiziri ndi okazilya ebiryo by'enterekêro, mwafa mweshi na mukanyêreka oku Beli onabirya, Daniyeli anafe ebwa kubâ amahemukira Beli. Daniyeli anacishuza Mwâmi erhi: «kwo binabâge ntyôla nk'okwo odesire.» ⁸ Abadâhwa ba Beli bâli makumi gali nda, buzira kuganja abakazi n'aba-na. ⁹ Mwâmi boshi na Daniyeli banacija omu ka-Beli. Abadâhwa ba Beli banaciderha mpu lolâ oku rhukola rhwahuluka rhuje embuga, nâwe we oyôla yâgirwa nnawîrhu, ojire bahire ebiryo n'idivayi livange omu ka-Beli kandi wanayigala olumvi onahire kwo enaniko y'ehigondo hyâwe. ¹⁰ N'irhondo sêzi oja munôla ka-Beli okashimâna ebiryo byoshi birhâlirwe na Beli rhunafe; n'akabirya erhi Daniyeli orhuderhîre eby'obunywesi, ye wâfâ. ¹¹ Bâli bama-nyire ehijira bakazâg'igereramwo idako ly'amêza, hirhanali himanyirwe, hyo bakazâg'iyombôkamwo, bayishe barhôle enterekêro bahâga Beli zoshi. ¹² Erhi babâ ba-mâyus'ihuluka n'erhi mwâmi abâ amayûs'idêkereza ebiryo embere za Beli, ¹³ Daniyeli arhegeka mpu abarhumisi balêrhe oluvu, banacilugalagaliza omu bululi boshi erhi na mwâmi yêne adwîrhe abona. Kandi banacihuluka, bahami-ka olumvi lwa Beli banacihira kwo ehinanîzo hy'ehigondo hya mwâmi, banacigenda. ¹⁴ Erhi bubâ bwâyizire, abadâhwa bâyongerera omu nyumpa nk'oku bana-komêreraga boshi na bakâbo n'abâna bâbo balya bananywa byoshi. ¹⁵ Mwâmi anacizukiriza sêzi sêzi boshi na Daniyeli. ¹⁶ Anacidôsa, erhi: «Ka orhunanîzo rhuli rhugumaguma wâni Daniyeli?» Naye ashuza, erhi: «Nêci woliha, rhuli rhugumagumâ.» ¹⁷ Erhi bayûs'iyigula olumvi n'okulola oku mêza, mwâmi aha-magaza n'izû linene, erhi: Oli mukulu mushana Beli, ntà bunywesi bukuba-kwo. ¹⁸ Daniyeli asheka anacihanza mwâmi mpu

^w**1.1** 14, 1: Eyi nshambâlo eyerikine kurhi okuharâmya banyamuzinda bw'obunywesi kurhabâ kushi-ngânîne: Lolâ muli Bush 13-16.

arhashubig'ija kulî na Beli kulusha. ¹⁹ Mwâmi anacishuza, erhi: «Namabona enshando z'abalume n'ez'abakazi n'e- z'abâna.» ²⁰ Mwâmi omu kukunira bwenêne anacirhuma abagend'igwârha abadâhwa kuguma na bakâbo n'abâna bâbo, banacimuyêreka omuhango bakazâg'igereramwo bakola baj'ilya ebiri oku mêza. ²¹ Anacirhegeka babani-gûza boshi, aha na Daniyeli olya Beli, naye amuvungunyula n'enyumpa yâge.

Daniyeli ayîrha enjoka

²² Habâga n'enjoka nnene bwenêne, n'abantu b'e Babiloni bakazâg'iyike-nga nka muzimu wâbo. ²³ Mwâmi anacibwîra Daniyeli, erhi: «Ka kandi wâderha mpu oyûla Beli naye ali wa mulinga? Lolà oku azîne, na kulya alya, ananywe: o-rhankaderha mpu arhali nyamuzinda ozîne, harâmya ye!» ²⁴ Daniyeli ashuza, erhi: «Niono mparâmya Nyamuzinda bulya ye obâ Nyamuzinda ozîne, eyira e-rhali nyamuzinda ozîne. Okalonza onyêmêrere yâgirwa mwâmi wabona oku nayîrha eyi njoka buzira ngôrho nîsi erhi karhi.» ²⁵ Mwâmi anacishuza, erhi: «Nkuhire yo.» ²⁶ Okubundi Daniyeli anaciyanka obulembo bwîru, n'amavurha n'obôya anacibidêkera omu mîshi àjiramwo emibumbuli miburunguse akaz'iyi-kweba omu kanwa k'enjoka. Erhi enjoka eyûs'ilya yafâ. Daniyeli anacimu-bwîra, erhi: «Alaga oyu muharâmya!» ²⁷ Abantu b'e Babiloni erhi bamanya o-gwôla mwanzi bagaya bwenêne banacihigira mwâmi. Banakaderha, mpu: «Mwâmi akola Muyahudi, mpu kali ashabwîre Beli, ayîrha n'abadâhwa abanigûza.» ²⁸ Banaciyisha bajâ emunda mwâmi ali banacimubwîra, mpu: «Orhuhê Daniyeli, owashabaga Beli, n'okalahira rhwakuyîrha rhunaherêrekeze enyumpa yâwe.» ²⁹ Mwâmi erhi abona kurhi bamugosire, banadwîrhe bahagaza, ayôboha, asezibwa oku- baha Daniyeli.

Daniyeli akwêbwa omu bulumba bw'entale

³⁰ Banacimukwêba omu bulumba bw'entale, anacibêramwo nsiku ndarhu. ³¹ Omwôla bulumba mwâli ntale nda, ngasi lusiku zakazâg'ihâbwa mirhumba ibirhi ya bantu na bibuzi bibirhi. Ci lêro barhabahaga bici ezo nsiku mpu lya zi-lyâ Daniyeli. ³² Muli agôla mango erhi omulêbi Habakuki àli e Yûda; erhi aba amarhega-nya empana n'omugati, abishana omu cirhimbiri mpu akola ashegula abadwîrhe barhema emburho omu mashwa. ³³ Malahika wa Nyakasane anacibwîra Habakuki, erhi: «Ohêke ebyôla biryo e Babiloni, obihêkera Daniyeli omu bulumba bw'entale. ³⁴ Habakuki anacishuza, erhi: «Yâgirwa Nyakasane, ntishi e Babiloni ntanamanyiri obwôla bulumba ngabi buli.» ³⁵ Okubundi malahika anacimugwârhirira oku irhwe, amugwârhirira omu mviri amuzurundukana aj'imu-dêkereza e Babiloni oku nyanya lya bulya bulumba yeshi anayisha ahumagira. ³⁶ Habakuki e Babiloni anaciyâkuza, erhi: «Daniyeli, Daniyeli, yanka ebiryo Nyamuzinda akurhumîrel» ³⁷ Daniyeli anaciderha, erhi: «Wamankengera, yâgirwa Nyamuzinda, orhanalekêrera abakuzigira.» ³⁸ Daniyeli ayimuka, anacirho-ndêra alya na malahika wa Nyakasane ashub'iyanka Habakuki amushubiza ho na halya emwâge. ³⁹ Oku lusiku lwa kali nda, mwâmi ayisha akola al'ilakira Daniyeli; anacihika aha bulumba, anacilâba, abona oku Daniyeli abwârhi. ⁴⁰ Anacihamagaza n'izû linene, erhi: «Oli mukulu, Nyakasane Nyamuzinda wa Daniyeli na ntà wundi Nyamuzinda ohaba okuleka we!» ⁴¹ Anacirhenza Daniyeli mulya bulu-mbâ. Arhegeka mpu balya bâli balonzize okumuyîrha babe bo bahira omwôla bulumba; oku banabakwêbamwo ntya, entale zabamaka zabafonfomera erhi na mwâmi banadwîrhe balola.

ECITABU CIRHANZI CA MAKABEYO

Enshokolezi

Ebitabu bibiri bya Makabeyo byayandikagwa na bantu babiri oku buzinda bw'emyâka magana abiri mizinda embere Kristu aburhwe. Ecitabu cirhanzi cayandikagwa omu cihabraniya, ci konene, empindulo yaco omu cigereki yône yabonesire. Ecitabu cirhanzi cahera. Ciderha ebyabaga emwa Abayahudi erhi bayûsigaluka emwâbo, ci kône oku burhegesi bw'abâmi b'e Sîriya babalibuzagya bwenêne erhi idini lyâbo lirhuma. Burhwâli bwa Yûda Makabeyo bwarhabire Abayahudi. Eci citabu cayandikagwa na muyahudi muguma izîno lyâge lirhamanyirwi ekarhî kw'omwâka gw'igana n'ogwa makumi galindarhu embere ly'okuburhwa kwa Kristu. Ecitabu ca kabiri cajiragwa naco muli ago mango. Cayandikagwa omu cigereki na Yasoni we Kurena. Càli cinene bwenêne, ci kwône enyuma lyâge owundi muyahudi acinyihya. Owaciyandikaga alonzagya okuyêrekana obushibirizi bunene Abayahudi bagwêrhe omw'idini lyâbo. Muli ebyo bitabu byombi rhuyishi embaka Abayahudi baleMBERAGA. Bagwêrhe omurhima muzibu n'obulangâlire. Obuhane Nyamuzinda âbahâga omu cihugo c'emwa bene bwabahindula bwenêne. Ago mango erhi omucunguzi ali hôfi bulya Yûda Makabeyo afâga omu mwâka gwa 160 embere Kristu aburhwe.

EBIRI OMU CITABU CIRHANZI CA MAKABEYO

1. Enshokolezi: cigabi 1-2
2. Yûda Makabeyo ahima: c. 3-9, 22
3. Yônatanani n'ebijiro byâge : c. 9, 23-12
4. Simoni n'emikolo yâge: c. 13-16

EBIRI OMU CITABU CA KABIRI CA MAKABEYO

1. Okulâlikwa kwa Abayahudi b'e Mîsiri: cigabi 1-2
2. Okusherêza n'okuyôbohya: cigabi 3-7
3. Okulwa n'okuhima: cigabi 8

1

ECITABU CIRHANZI CA MAKABEYO

I. Omurhondêro

Engoma y'Aleksandro

¹ Aleksandro, mwene Filipo w'e Macedoniya amango arhengaga omu cihugo c'e Kitiyirna^x,erhi amâhima Dariusi, mwâmi w'Abapersi n'Abamedi, anacimurhola entebe yâge (bulya embere ali mwâmi w'e Bugereki yône). ² Ajizire entambala za ngero nyinji, ayanka bishagala binji, anigûza na bâmi banji muli eco cihugo. ³ Agendekera bwenêne kuhika oku lubibi lw'igulu, anyaga muli mashanja manji, igulu lyoshi lyahwekera embere zâge; kuli ebyo arhondêra obucibonyi bulushire

^x**1.1** Ecihugo c'e Kitiyima co cihugo c'ebuzikiro bw'izûba bw'e Israheli-Palestina: Bene Cipro, abantu b'omu cihugo c'Abagereki, ci bwenêne ab'e Macedoniya.

omu murhima gwâge, anakâcîshinga. ⁴ Ajira emirhwe mizibu y'abalwî, acîjira mukulu wa bihugo binji n'amashanja manji, n'abâmi banji bamushiga. ⁵ Lêro endwâla yamujako! akengêra oku ensiku zâge zamamuhikira, ⁶ Anacihamagala abarhambo bâge bakulu, na balya boshi bâbâga naye kurhenga eburhò, abagabira obwâmi bwâge embere afè. ⁷ Aleksandro' afîre erhi amâyîma myâka ikumi n'ibiri. ⁸ Abarhambo bâge banacirhòla ecihugo ngasi muguma aha banali bamuhire. ⁹ Boshi bayambala ngasi muguma ishungwè enyuma ly'okufà kwâge kuguma n'abâna bâbo enyuma zâbo, kwagera myâka minji erhi banacikola maligo manji omu cihugo.

Antiyokusi Epifani n'okujà kw'oborhere bw'ecigereki omu Israheli

¹⁰ Muli abôla bâmi mwarhenga omuzî mubolo: izîno lyâge Antiyokusi Epifani^z mwene mwâmi Antiyokusi embere abâga e Roma nka mushwêkwa; ahâbwa obwâmi omu mwâka gwa igana na makumi asharhu na nda kurhenga oku burhegesi bw'Abagereki. ¹¹ Hali emisole omu cihugo c'Israheli mwago mango y'akâgishumikwa okuhirimya Buyahudi banji omu nderho zâbo mpu: Kanyi rhunywâne n'agandi mashanja rhuyûbakînwe nago bulya kurhenga rhucîyêgwîre kulibo mabî manji gamarhuhirimakwo. ¹² Ebyo binwa byanacibasîmîsa. ¹³ Bône na nene bayêmêra okugendera mwâmi, bayumvanya naye okushimba engeso z'abapagani. ¹⁴ Aha Yeruzalemu banaciyûbaka ho olurhambà nk'oku amarhegeko g'amashanja ganali gahûnyire. ¹⁵ Ecimanyîso c'okukembûlwa canahirigirha na ntyo bahakana endagâno yâbo ntagatîfu, bacîgusha haguma n'abapagani. Bacîguza omu kujira amabî.

Antiyokusi agorha olugo lwa Yeruzalemu n'eby'omu ka-Nyamuzinda byahâhwa

¹⁶ Antiyokusi erhi abona oku obwâmi bwâge bwamarhinda bwinjinjà, ajà mw'omuhigo g'okuyîma e Mîsiri, lyo yêne alya ago mâmi gombi. ¹⁷ Anacijà omu Mîsiri n'engabo z'entwâli bwenêne, bâli n'ebihêsi, enjavu, abagenda n'enfarasi n'amârho manji g'e nkugè. ¹⁸ Atula entambala kuli Ptolemeyo, mwâmi w'e Mîsiri; ci Ptolemeyo anacîyegûla embere zâge, anacikula omulindi, ayâka. Ngabo nyinji yafîra ho, basirika bâge banji bayîrhwa. ¹⁹ Banacinyaga emirhundu mizibu y'omu Mîsiri yoshi. Antiyokusi anyagamwo birugu binji. ²⁰ Erhi ayusihima e Mîsiri, omu mwâka gw'igana na makumi anni n'isharhu anacihindamuka, Antiyokusi arhêra Israheli na Yeruzalemu n'engabo ndârhi.

²¹ Arhayôbohaga ciru okujà omu ka-Nyamuzinda, bulya ali ayôsire nka musirhe arhenza olutare lw'amasholo, n'ecinâra c'itara lya kali nda n'ebirugu byâlyo byoshi. ²² Ayanka entalulè y'emigati y'enterekêro, ebikombe bisungunu, enambi z'amasholo, arhòla ebicikirizo, ebianè n'ebindi by'okuyinji hya aka-Nyamuzinda. ²³ Azimba amasholo, enfaranga n'ebindi birugu byanali mwo byoshi by'engulo ndârhi, ebi anahisireko. ²⁴ Erhi abà amagugumba byoshi agenda acîshubirira omu cihugo câge, erhi amânabulaga mukò munji amânarhòla ebijâci biri nka bya kusiraha. ²⁵ Israheli alakirwa bwenêne omu cihugo coshi. ²⁶ Abakulu n'abarhambo baheba emilumbo, abânanyere, abarhabana, barhongêra n'iranga ly'abagoli lyatubâla. ²⁷ Omuhya n'omuhya-mulume babanda endûlù; oku atamîre omu nyumpa, nyamuhya erhi anabombogorha. ²⁸ Idaho lyanacijugumira bene lyo; n'enyumpa ya Yakôbo yoshi enshonyi zayibumba.

Olw'omwengehusi

²⁹ Enyuma lya myâka ibiri, mwâmi anacirhuma omuhongêsa omu bishagala bya Yûda, naye anajà e Yeruzalemu n'engabo nyinji bwenêne. ³⁰ Abantu b'eyo munda anacibahirakwo ebinwa by'olubohôlolo nabo banacimulangâlira. Câligumiza anacîkwêba oku cihugo acilemaza bwenêne, ayîrha abanya Israheli mwandu. ³¹ Ebyali omu lugo babigugumba byoshi, nalo lonêne

^{y1.7} Aleksandro mukulu, ali mugeriki ahima bene Persi omu mwâka gwa 334 embere ly'okuburhwa kw'omucunguzi.

^{z1.10} : Epifani: lishembano liyêrekîne obucibonyi bw'Antiyokusi. "Epi" kuderha "enyanya", "faneo", lidesire "muntu olonza okuboneka enyanya ly'abandi, ye CIBONE.

aludûlika muliro ahenangula enyumpa n'engurhu z'omu marhambi. ³² Abakazi n'abâna abahêka bujâ n'ebishwêkwa byâbo abigugumba. ³³ Buzinda bwaho, bayûbaka omu lugo lwa Daudi olugurhu lunene, na luzibu bwenêne; lwâbâ lo lugo lwâbo. ³⁴ Bayûbasayo abantu babî bwenêne, bantu bagalugalu loshi, banayôloloka eyo munda. ³⁵ Balundayo eby'emirasano yâbo n'eby'okucîyikira, eminyago barhenzagya aha Yeruzalemu, bayilunda aho batwaho ntyo icumbi lyo okuyôbohya.

³⁶ Gwâli murhego omu hantu hatagatîfu, mushombanyi kaheza w'Israheli w'amango goshi. ³⁷ Omukò gw'abêru-kwêru gwabulagirwa omu burhambi bw'ahatagatîfu babihya ntyôla ahantu hatagatîfu. ³⁸ Embere zâbo abayûbaka e Yeruzalemu bakûla omulindi, Yeruzalemu anaciûbakwa n'ababisha. Olugo lwashuba ihanga oku bâna bâlo: bulya abâna bâlo bamâluyâka. ³⁹ Ahatagatîfu hâge hayôrha bwâmwe; ensiku nkulu zâge zaba za mishîbo. Ensiku zâge za Sabato kushekêsa n'irenge lyâge câbâ cituka. ⁴⁰ Aha irenge lyâge lyâli lihikire ho n'akagayo kâge kahikire. Obuhashe bwâge bwahinduka mishîbo.

Obugashanizè bw'ecipagani

⁴¹ Mwâmi anacilumiza irhegeko lihyâhya omu cihugo, mpu boshi babè lubaga luguna. Ngasi lubaga lukwebe amarhegeko gâlwo eburhambi. ⁴² Ngasi ishanja lirhegesirwe lijahike engeso zâlyo, aho, mashanja manji gayêmêra eryo irhegeko lya mwâmi. ⁴³ Omu Buyahudi banji basîma okushimba idini lyâge. Bakazirherekêra abazimu, banaleka okushimba olwa Sabato. ⁴⁴ Mwâmi ayandika amaruba, anagahirako entumwa e Yeruzalemu n'oku bindi bishagala by'e Yûda, omu kubarhegeka mpu bashimbe gandi gandi marhegeko kuleka galya g'omu cihugo câbo. ⁴⁵ Mpu bakûle omu ka-Nyamuzinda kâbo ngasi nterekêro z'embâgwa n'ez'ensingônolè n'ey'okulabika mw'omukò, mpu babule okukashenga olwa Sabata n'olwa ensiku nkulu; ⁴⁶ Barhegekwa mpu bazinze aka-Nyamuzinda, haguma n'abarhabâzi bako. ⁴⁷ Mpu bayûbake empêrero z'emirhi mirherekêre, bayûbake aka-nyamuzinda k'abazimu mpu banakole barherekêre, bahâne engulube ntôrhò na ngasi zindi nyama ngalugalu. ⁴⁸ Bahanzibwa mpu baleke abâna bâbo buzira kukembûlwa, nabo bônene mpu bakacîhemula na ngasi bundi bulyo bwa kuhemula omuntu n'okumujira mugalugalu. ⁴⁹ Lyo alinda ayibagira akanwa ka Nyamuzinda, analinda ahindula engeso zâbo. ⁵⁰ Ngasi yêshi orhanashimbiri irhegeko lya mwâmi anatwîrwa okufâ. ⁵¹ Ago marhegeko ganacilumizibwa omu bwâmi bwâge boshi anacijira abakazigalanga omu mashanja goshi, n'ebishagala by'e Yûda abisêza okurherekêra ngasi hantu. ⁵² Buyahudi banji, balya boshi banali bamâleka amarhegeko, bacîlunga kuli abo bantu babî. Bashimba ebigalugalu omu cihugo coshi. ⁵³ Bârhuma Abayahudi baciri bashimbûlizi bajâ bacîfulika omu mahukulu ga ngasi lubero.

⁵⁴ Omu nsiku ikumi n'irhanu z'omwêzi gwa mwenda omu mwâka gw'igana na makumi anni n'irhanu, bayûbaka ibala ly'okuyenda abantu omurhima omu nda, oku luhêro lw'enterekêro z'embâgwa. Banaciûbaka n'ezindi mpêro z'abazimu omu bishagala bya Yûda n'omu mirhundu y'e burhambi. ⁵⁵ Bakazitumbûkiza enshangi oku nyunvi z'enyumpa n'omungo. ⁵⁶ Ebitabu by'oburhimanya byâli ho bakazibibera n'okubidûlika muliro. ⁵⁷ Ngasi oyu bakanashimanyire, ecitabu c'endagâno omu mwâge, na ngasi oyu bakanabwîne agwêrhe obushiru oku kanwa ka Nyamuzinda boshi bananigwe omu kushimba lirya irhegeko lya mwâmi. ⁵⁸ Ntyo kwo bakazâgijira ngasi mwêzi Abayahudi bakanashimanyire omungo. ⁵⁹ Omu nsiku makumi abiri n'irhanu z'omwêzi, bakâgiiyish'irherekêra kuli lulya luhêrero, bayûbakaga oku luhêro lw'enterekêro z'e mbagwa. ⁶⁰ Abakazi bakâgigend'îkakembûza abâna bâbo, bakaziîrhwâ n'abâ na babamanike omu magosi gâbo, ⁶¹ haguma n'omulala gwâbo, na balya banakukembulwa.

⁶² Ciru okwo kwahâ Abayahudi banji emisî, bacîyêrekana ntwâli, basimika omu kurhalya ebigalugalu. ⁶³ Basîma okufâ ahâli h'okucîhemula n'ebiryo, n'okuhemukira ntyo endagâno ntagatîfu. Nêci banacifâ. ⁶⁴ Oburhè bunji bwayunjula omw'Israheli.

II. Entambala ntagatifu yatulagwa na Matatiyasi

Matatiyasi n'abâna bâge

¹ Ago mango hanaciyisha mulume muguma ye Matatiyasi mwene Yowane, mugala wa Simoni mudâhwa mukulu w'omu bûko bwa Yowaribu, anacirhenga e Yeruzalemu, agendiyûbaka e Modini. ² Ali agwêrhe bagala barhanu: Yowane izîno lyâge lishembano ye wali Gadi. ³ Simoni, bakazâgimuderha mpu ye Tasi. ⁴ Yûda izîno lyâge lishembano ye wali Makabeyo. ⁵ Eleyazari izîno ly'okucîsula ye wali Ahurani, na Yônatasi naye izîno lyâge ly'okucîsula, ye wali Apusi. ⁶ Erhi abâ amâbabala n'amabî gadwîrhe gajirwa e Buyahudi n'omu Yeruzalemu, ⁷ Matatiyasi anaciderha erhi: Yajewe nieki we! Carhumirage nieki mburhwa mwa gano mango mpu mbone oku omulala gwâni gwasherera n'okuhera kw'olubaga lwa Nyamuzinda, lwamahirima omu maboko g'abahwinja, aka-Nyamuzinda akala kakola kali omu maboko g'abashombanyi. ⁸ Enyumpa y'okushengera ekola mulangabule nka muntu banenaguzize. ⁹ Ebirugu byakazâgikayikengesa byoshi byahâhirwe, abâna bâge b'ebirhaba boshi banigûzibwe omu mirimbwa; engôrho y'omushombanyi yahungumwire abâna hâge b'emisole boshi. ¹⁰ Lubaga luhi lurhayimiri omu kashambala kâge, nîsi erhi okucîhêkera ebi bahagula muli ye. ¹¹ Bamukungwîre yêshi, owakazagicîrhonda yêne akola mujâ. ¹² Sinzagya oku oluhêro lwîrhu, akashala kîrhu, irenge lîrhu, byoshi byâhagwîrwe, amashanja g'abapagani gabihemwîre. ¹³ Biguma bicigi byankacirhuma rhwalama? ¹⁴ Okubundi obôla Matatiyasi n'abagala basharhula emyambalo yaho bayambala sunzu bajâ omu mishbo minene.

Enterekêro yarhindibuzibwa aha Modini

¹⁵ Abarhambo ba mwâmi bajira omukolo gw'okusêza abantu mpu bahemukîre Nyakasane, banaciyisha omu lugo lwa Modini, bakolaga bayishire okurheganya enterekêro zâbo. ¹⁶ Bene Israheli banji babashiga, Matatiyasi boshi n'abagala banacigendijira nabo eryâbo ihano olundi lunda. ¹⁷ Ziryâ ntumwa za Antiyokusi banacijâ emunda Matatiyasi ali banacimubwîra mpu: «Oli muluzi wa lukengwa na wa buhashe muli luno lugo ogwêrhe na bagala bâwe na bene winyu osimikirekwo. ¹⁸ Jaga eruhya we murhanzi ojire okwôla irhegeko lya mwâmi lidesire nk'oku agandi mashanja ganajizire, nk'oku abantu ba Yûda banajizire n'abasigîre omu Yeruzalemu na ntyôla w'oyûla wêne mweshi n'abâ omu mulala gwâwe mwâbâ bîra ba mwâmi; we oyûla mweshi n'abâna bâwe mwahembwa bwenêne amasholo n'ensaranga n'ebindi binji mwandu. ¹⁹ Matatiyasi anacishuza ahamagaza n'izû linene erhi: «Cirû amashanja goshi g'omu bwâmi gankamuyumva, ngasi muguma aleke ntyôla idini ly'ababusi bâge, cirû bankashimba ntyôla n'obulonza bwâbo, n'amarhegeko gâge. ²⁰ Nionôla n'abagala bâni na bene wîrhu rhwashimba idini ly'ababusi bîrhu. ²¹ Nnâmahanga arhulange rhurhahîraga rhukaleka akanwa n'amarhegeko gâge. ²² Rhurhashimbe amarhegeko ga mwâmi na ntyôla mpu rhucîberule oku idini lîrhu, rhujê akabâ ekulyo nîsi erhi e kumoshô». ²³ Oku anayûsiderha ebyôla binwa, muyahudi muguma ayêgera omu masû g'abandi boshi mpu akola arherekêra nk'oku irhegeko lya mwâmi linadesire, kuli lulya luhêrero lwâli aha Modini. ²⁴ Matatiyasi erhi abona kulya omutula gwamugwârha, yêshi ebya muli omunda byageramwo omusisi, aleka oburhê bwâge bwanayâka nk'oku irhegeko linadesire, anacîguga kuli olya muntu amunigira kulya luhêrero. ²⁵ Muli agôla mango gonênê, aniga olya musirika wa mwâmi wajag'asêza abandî mpu barherekêre, ahongola na lulya luhêro. ²⁶ Ntyôla kw'obushiru bw'irhegeko^a bwamugendinage, akulikira ntyôla olwiganyo lwa Pinasi walwîsagya Zimri, mugala wa Salu. ²⁷ Okubundi obwôla Matatiyasi anacij'ahamagaza omu lugo lwoshi erhi: ngasi yêshi onacigwêrhwe n'obushiru oku kanwa ka Nnâmahanga, akabâ ocîlanzire eciragâne câge emwa Nnâmahanga, akanye anshimbe. ²⁸ Ye n'abagala bayikirira oku ntondo, bajandika ebi banaligwêrhe byoshi omu lugo.

^a**2.26** Obushiru bw'amarhegeko: Lolâ Mib 25, 6-15; Lul 106, 30.

Olwa Sabato omw'irungu

²⁹ N'abandi Buyahudi banji bakazâgilonza obushinganyanya bwa kanwa ka Nnâmahanga, nabo babungulukira omw'irungu. ³⁰ Mpu bajicîbêrera eyôla munda boshi n'abâna bâbo, na bakâbo, n'ebishwêkwa byâbo bisungunu bulya bali bamâlibuka. ³¹ Banacimanyîsa emwa basirika bakulu n'engabo zâbo zanali aha Yeruzalemu, murhundu gwa Daudi, oku abantu barhayêmîre irhegeko lya mwâmi bajîre cifulika omw'irungu. ³² Honahalya ngabo nyinji y'abasirika ya nacibakulikira, erhi babahikako batwa olugamba balonza okubalwîsa olusiku lwa Sabato. ³³ Banacibabwîra mpu akagayo kinyu kamarhalusa! Rhengi muyishe munajire oku mwâmi anarhegesire na ntyôla mwanalama. ³⁴ Nabo Abayahudi banacibashuza mpu: rhurharhenge eno munda; rhurhashimbe irhegeko lya mwâmi, bulya kwanabâ kuvuna olusiku lwa Sabato. ³⁵ Honahalya abanya-Sîriya banacibatulakwo entambala. ³⁶ Ci abâbo barhabashuzagya, barhaderhaga mpu bakababanda ciru ibuye liguma, ciru mpu bankahamika eminwa y'obulumba bâlicîfulisiremwo. ³⁷ Rhufîre rhweshi haguma oku rhunali, bakolaga bacîbwîra. Empingu n'igulu bali bahamîrizi bîrhu kuli oku mwarhuyîrha buzira kushimba irhegeko ciru n'eliguma. ³⁸ Abasirika babarhabâlira ntyôla olusiku lwa Sabato, babanigûza boshi kuguma n'abâna bâbo, bakâbo n'ebishwêkwa byâbo, bali bantu cihumbi.

Omw'irungu gwa Matatiyasi n'ogw'engabo yâge

³⁹ Matatiyasi erhi ayumva ogwôla mwanzi; babalakira bwenêne, babavugumulira emirenge, babarhogeza emirenge bwenêne. ⁴⁰ Banacibwîrana mpu: rhukaderha mpu rhwankajira rhweshi nk'oku bene wîrhu bajizire, rhukaderha nti, rhurhankalwîsa agandi mashanja omu kufungira akalamo kîrhu; amarhegeko gîrhu, buno buno banarhumalîra rhweshi hano igulu. ⁴¹ Kurhenga olwo lusiku banacirhola ogûla muhigo mpu: amango hakajira owarhulwîsa olwa Sabato, nîrhu rhunamulwîse, rhulekifa nk'oku abîrhu bajiraga emunda bali bacîfulisire. ⁴² Enyuma ly'ahola ecigabi c'Abahasidimi^b bacîlunga kuli bo; bali b'Israheli ba ntwâli, bulya boshi banashibiriraga akanwa ka Nnâmahanga. ⁴³ Ngasi boshi banakazâgiyâka eryôla ibala, obwo buhanya nabo, bacîlunga kuli bo na ntyôla bayûshûla emisî yâbo. ⁴⁴ Bayîrha enkola maligo, omu bukunizi bwâbo, n'abalêrha akavango omu burhê bwâbo. Emisigala yayâkiraga emwa gandi mashanja yacîcîfulika yo. ⁴⁵ Matatiyasi n'engabo yâge bazunguluka omu cihugo coshi bajâ barhangula empêrero. ⁴⁶ Bajâbakembûla omu kubaêza ngasi bâna barhali basâg'ikembûlwa, banashimânaga omu Israheli boshi. ⁴⁷ Banagendekera okuminika eyôla mifiriri. Nobushanja bwâbo bwababêra bwinjâ. ⁴⁸ Ntyôla irenge lya kanwa ka Nnâmahanga balîkûla omu maboko g'abashombanyi na balya bâmi babî, barhanazigaga omushekera gw'encuku gwashekêreza omu cihugo câbo. Okufâ kwa Matatiyasi n'ebinwa byâge bizinda ⁴⁹ Erhi ensiku za Matatiyasi zihaka, anacibwîra abâna bâge erhi: «Bunola gakola mango ga bucîbonyi na mango ga kutwâna omumino mango gashâbashâba na ga bukunizi bulîkirirwe. ⁵⁰ Yâgi bâna bâni bajizire obushiru oku kanwa ka Nnâmahanga, muhâne obuzîne bwinyu malaganyo g'ababusi bîrhu garhuma.

⁵¹ Kengêri emikolo ababusi bîrhu bajizire amango banaciri hanôla, ninyu mwanayishibona irenge linene n'izîno linyu lyanayôrha emyâka n'emyâka. ⁵² Abrahamu k'arhabonekaga mwemêzi omu marhangulo abwîne k'arhanakuzibagwa mpu ali muntu wa buyêmêre erhi ko binali? ⁵³ Yozefu omu mango g'amalibûko gâge alanga amarhegeko ga Nnâmahanga kwarhuma abâ murhambo mukulu omu Mîsiri. ⁵⁴ Pinasi, shakulu wîrhu obushiru ali agwêrhe oku ndagâno ya Nnâmahanga bwarhuma ahâbwa eyindi ndagâno y'ensiku n'amango. ⁵⁵ Yozwè omu kuyûkiriza akanwa bwinjâ, omu kuhamîriza akanwa okushingânîne, kwarhuma abâ mutwî w'emmanja omw'Israheli. ⁵⁶ Kalebu okuhamîriza okunali omu ndêko kwamuhâ ecihimbi c'ecihugo nka kashambala kâge. ⁵⁷ Daudi, okurhînya Nnâmahanga kwâge kwarhuma ahâbwa obwâmi bw'ensiku n'amango. ⁵⁸ Eliya obushibirizi bwâge oku kanwa ka Nnâmahanga bwarhuma ahêkwa

^b**2.42** Abahasidimi: Ngabo y'Abayahudi balishimbire amarhegeko.

omu mpingu. ⁵⁹ Ananiyasi, Azariyasi na Misaheli okuyêmêra kwâbo kwabayôkola omu ngulumira y'omuliro. ⁶⁰ Daniyeli, obwîrhomzi bwâge bwamuyôkola bwamukûla omu kanwa k'entale. ⁶¹ Ntyôla mulole omu ngasi mpiriri y'abantu bagera han'igulu, ngasi bacîkubagira Nyamuzinda barhabulabula. ⁶² Kuziga murhayôbohaga oburhegesi bw'omuntu mugalugalu, irenge lihwera oku cavu n'oku binyagasi by'ekuzimu. ⁶³ Ene erhi ye warhina ecikanyi, n'irhondo orhacimushimâne bulya anashubîre omu katulo n'enkengêro zâge erhi zamâyûrha.

⁶⁴ Kuziga bâna bâni musimike, mubè n'oburhwâli bw'okulwîra akanwa ka Nnâmahanga bulya kanarhuma mwaja irenge. ⁶⁵ Loli mwene winyu Simoni, nyîshi oku abà mugula w'ihano, mwakazimu yumva ensiku zoshi, yekola wajibà sho winyu oyûla. ⁶⁶ Yûda Makabeyo, muntu wa ntawîli kurhenga eburhò bwâge, abè murhambo w'engabo zinyu z'abalwî, ahagalike amashanja. ⁶⁷ Mushubûzagye ngasi banashimba akanwa ka Nnâmahanga boshi mucîhòlere olubaga lwîrhu. ⁶⁸ Mugalulire amashanja kulya banajiriraga Israheli na ninyu mwene mucîhangâne okushimba akanwa ka Nnâmahanga. ⁶⁹ Anacibagisha, anacijà emunda bashakulu wâge bàjîre. ⁷⁰ Afà omu mwâka gwa igana na makumi anni na ndarhu; abagala banacimubisha omu nshinda y'ababusi bâge aha Modini na Israheli anacimushîba n'okumulakira bwenêne.

3

III. Yûda Makabeyo murhambo w'Abayahudi (166-160 embere za Mwâmi Yezu)

Obukuze bwa Yûda Makabeyo

¹ Yûda, n'elyâge lishembano ye Makabeyo, ye mugala wayimire omu byâge. ² Ali agwêrhe abarhabâzi, bene wâbo n'abîra bîshe, banacilwa entambala z'Israheli n'oburhwâli bunene. ³ Ayûshûla irenge ly'olubaga lwâge, ahagarhira emirasano yâge nka mpenzi, kula entwâli y'okunali yankanajira, atula entambala analanga ecihando n'engôrho. ⁴ Omu kulwa kwâge akâbwandira nka ntale, nka mwâna wa ntale amango akola aminisire omusimbi. ⁵ Anacijà ahiva abalenganya ngasi aha anayumvagya bali hoshi, anajà adûlika muliro ngasi banalonzagya okujà balibuza olubaga lwâge. ⁶ Endyâlya, zayongoloka bamârhungwa n'obôba embere zâge, banyankola maligo boshi bajuguma n'okuboko kwâge kwarhuma omurhûla gulumira hoshi. ⁷ Okuhimana kwâge kwanacijugumya bâmi banji, kwanalêrha obushagaluke kuli Yakôbo n'okumukumbuluka kwayôrha ensiku zoshi. ⁸ Azunguluka omu bishagala bya Yûda; anakungushamwo abashombanyi arhenza ntyôla omungo munene omu Israheli. ⁹ Izîno lyâge lyajà irenge kuhika aha igulu lihekera, ashûbûliza haguma abâli hezire.

Okuhima kurhanzi kwa Yûda

¹⁰ Apoloniusi anacishûbûza engabo nyinji y'abapagani n'eyindi ngabo y'e Samâriya mpu bayîshilwîsa Israheli. ¹¹ Yûda anaciyumva, anaciyisha lwabumbana, amuhima amuniga, banji batumirhwa kulinzifa n'abasigalaga bayâka. ¹² Abayahudi banacirhòla ebi bajandikaga, naye Yûda anacirhòla engôrho ya Apoloniusi yo anakazirigilwamwo omu kalamo kâge koshi. ¹³ Seroni murhambo w'engabo y'abanya-Sîriya, anayumva oku Yûda amâshûbûza engabo y'abasirika ney'abemêzi omu kulwa anaciderha erhi: ¹⁴ Nacihà izîno ly'irenge n'obukuze boshi mw'obu bwâmi; nalwîsa Yûda n'engabo yâge bulya amagayaguza oburhegesi bwa mwâmi. ¹⁵ Anacirhabâla obwo naye n'engabo nyinji y'abagalugalu, mpu bamurhabâle okucîhòla kuli Israheli. ¹⁶ Erhi bayegera e ntongo ya Beteroni, Yûda naye anacihuluka n'engabo yâge nsungunu mpu agendimulwîsa. ¹⁷ Abantu bâge erhi bâbona olya nyamugege w'abantu, banacibwîra Yûda mpu: ka rhwanahasha rhwe bantu basungunu okulwîsa eyi nkûmo y'abantu banji ntya, ci bwenêne obûla rhwarhamire n'ene rhurhacihira akantu omu nda. ¹⁸ Yûda anacibashuza erhi;

«Kunahashikane, duba duba engabo nyinji ehimwe n'abantu basungunu, bulya omu masù g'empingu^c, kwo na kuguma okuyôkola abantu n'engabo nsungunu erhi enyinji. ¹⁹ Bulya okuhima na omu matabâro kurharhenga oku bunji bw'engabo ci omu mpingu mwo emisî erhenga. ²⁰ Banaciyisha barhuhârîreko, abôla bantu babî mpu barhuherêrekeze rhwêne, bakirhwe n'abâna bîrhu mpu banarhuhâhe ebintu. ²¹ Ci rhwêhe gwo rhwafungira amagala gîrhu n'amarhegeko gîrhu. ²² Ci yêhe âbahungumulira embere zîrhu, murhayôbohaga cici. ²³ Erhi ayusiderha ntyo acîsuna caligumiza kuli bo: Seroni n'engabo yâge bahungumuka bwenêne omu masù gâge. ²⁴ Yûda n'engabo yâge banacibakulikira luminomino oku mwandagalo gwa Beteroni goshi na kuhika omu kabanda. Hôfi bantu magana gali munâni banacifâ n'abasigalaga bayâkira omu cihugo c'Abafilistini. ²⁵ Oku bundi banacirhondêra okuyôboha Yûda na bene wâbo n'amashanja goshi ganayûbakaga eburhambi bwâbo gakageramwo omusisi. ²⁶ Izîno lyâge lyahika oku bwâmi, n'amashanja goshi gakazishambâla ogwa ago matabâro ga Yûda.

Mwâmi arhegeka Lisiyasi okushâba Israheli

²⁷ Erhi mwâmi Antiyokusi ayumva eyôla myanzi yoshi, ajuguma n'oburhê anacirhegeka mpu bashûbûze emirhwe y'omu bwâmi bwâge boshi ejîre omu rhwe muzibu gw'abasirika. ²⁸ Ahamûla embîko yâge agaba oluhembo lwa mwa ka mugumagumà oku mirhwe yâge anacibarhegeka mpu babè bacîrheganyize oku kujâ aha ngasi banabarhumire. ²⁹ Okuhandi anacibona oku enfaranga z'omu mbîko yâge zikola zinyihire; n'oku empongano y'omu bihugo byâge erhali nyinganaci, erhi kavango nagandi mabî garhuma bulya amâkûla amarhegeko gâbâga omu cihugo kurhenga mîra. ³⁰ Ayôboha mpu arhacibone ebi akazigabulira olubaga lwâge nk'oku anakazigijira liguma erhi kabiri omu mwâka, avangulire olubaga nk'oku abandi bâmi bali bamushokolire bânakazâgijira. ³¹ Obwôba bwamujâ oku nyomvu, anacirhola omuhigo gw'okugendinyaga abâ Persi Iyo ahongêsa emirhundu yoshi na ntyôla abone enfaranga nyinji. ³² Asiga Lisiyasi, muntu w'omu baluzi na w'omu mulala gwa mwâmi mpu alange ecihugo câge kurhenga oku lubibi lw'olwîshi Efrata kuhika oku lubibi lw'e Mîsiri, ³³ mpu anabè mulezi w'omugala Antiyokusi kuhika amango anagaluke. ³⁴ Amuhâ oluhande lw'engabo yâge n'enjavu, anamukômêreza okujira oku anamurhegesire oku biyêrekîre abantu b'omu Yûda n'ab'e Yeruzalemu. ³⁵ Amurhegeka mpu arhumeyo engabo y'okugendibalwîsa Iyo bamalîra obuhashe bwa Israheli na ngasi binacisigîre aha Yeruzalemu. ³⁶ Mpu banayishihira Omu cihugo câbo abantu ba handi banayishibagabira amashwa omu kugayêshera ecigole. ³⁷ Mwâmi arhola olundi luhande lwa engabo yâge aha Antiyokiya, omu mwâka gwa igana na makumi anni na nda, anaciikira olwîshi lwa Efrata anacigera omu cihugo c'enyanya.

Gorigiyasi na Nikanori omu Yûda

³⁸ Lisiyasi anacîcîshoga Ptolemeyo, mugala wa Dorimeni, Nikanori na Gorigiyasi, barhambo ntawîli omu matabâro, na bîra ba mwâmi. ³⁹ Anacirhuma haguma nabo, abasirika balambagira n'amagulu bihumbi makumi anni, na banyakulwîra oku nfarasi bihumbi nda mpu bagendishâba ecihugo ca Yûda nka kulya mwâmi anarhegekaga. ⁴⁰ Banacirhola enjira yâbo, boshi n'emirhwe yâbo n'erhi babâ bamâjâ omu Buyahudi banacitwa icumbi hôfi n'e Emausi omu kabanda. ⁴¹ Ago mango abarhunzi b'ecôla cihugo banaciyumva ogôla mwanzi, banacikomekera n'amasholo n'enfaranga mwandu kuguma n'emiringa bajâ ebwa cîrya cihando mpu bakola bali gula bene Israheli nka bajâ. Engabo y'e Sîriya n'ey'omu cihugo c'Abafilistini yacîgusha haguma nabo. ⁴² Yûda na bene wâbo banacibona oku obuhanya bwamayushûka n'oku abasirika bahanzire omu lugo lwâbo. Bamanya obulonza bwa mwâmi bw'okumalîra olubaga loshi. ⁴³ Banacibwîrana mpu: «rhulwîre olubaga n'akagombe kîrhu katagatîfu. ⁴⁴ Engabo yanacishûbûzanya omu ndêko mpu

^c**3.18** Mpingu: muli eci citabu olwo luderho lukolesibwa kanjikanji okuyêrekana Nyamuzinda w'empingu, Nyamuzinda w'emalunga arhashusha enshanga abapagani bagashâniza.

bacîrheganye oku matabâro, bashenge emisî obwonjo n'amababale.

⁴⁵ Ci muli agôla mango Yeruzalemu arhacibagamwo ndi, erhi akola bwerûle nk'irungu, ntâye ciru n'omuguma omu bâna bâge wankashir'ijamwo nîsi erhi kurhengamwo, akagombe k'okushengeramwo erhi bakacinaguzize n'abâna b'ihanga erhi bahanzire n'abapagani bayihandamwo buzibu. Obushagaluke bwâli bwamahirigirha muli Yakôbo, barhayumvagyamwo oli akarhêra oli enzenze.

Abayahudi bajà omu ihano aha Mispa

⁴⁶ Bashûbûzanya banacijà e Mispa aha ishiriza Iya Yeruzalemu, bulyâla ahôla Mispa habà kurhenga mîra hantu h'okushenga kwa Israheli. ⁴⁷ Banacîshalisa agôla mango, bayambala sunzu, babulagira oluvù omu irhwe, basharhula emyambalo yâbo. ⁴⁸ Banacibungûla ecitabu c'amandiko matagatîfu mpu basomemwo oku bajira kulyâla abapagani banagendigidôsa embuko y'abazimu bâbo^d. ⁴⁹ Banaciyisha badwîrhe emyambalo mitagatîfu y'obudâhwa, ebirhanzi by'omu myâka yâbo; entûlo, banacilêrha n'abanyaciragâne. ⁵⁰ Boshi banaciyâkuza n'izû lyâbo lyoshi enyanya mpu: kurhi rhwajira ebîra birugu, ngahi rhwahêka abâla bantu. ⁵¹ Akagombe kâwe katagatîfu kanineguzîbwe kanahe mulwa n'abadâhwa bâwe, bali omu mishîbo n'omu kurhongêra. ⁵² Lolà oku amashanja goshi gakola galâlîre okurhumalîra. Omanyire omuhigo gwâbo kuli rhwe. ⁵³ Kurhigi rhwankabahimaga nka wêne orhishir'irhurhabâla? ⁵⁴ Banacibûha emishekera n'okubanda orhuhababo.

⁵⁵ Enyuma lyaho Yûda anacisinga abarhambo bw'olubaga: abà okurhambula ebihumbi, amagana, arhanu, amakumi. ⁵⁶ Anacibwîra abaciyûsigiyûbaka enyumpa, bashuba bacija omu buhya, abashubabacigwîka emizâbîbu yâbo, n'abayôbohire, mpu bagaluke ngasi muguma omu mwâge, nk'oku irhegeko linadesire. ⁵⁷ Enyuma ly'ahôla engabo yanacirikûla, yagenditwa icumbi aha Emausi olunda lw'emukondwè. ⁵⁸ Yûda anacibabwîra erhi muhwinje bwinjâ, munabè ba burhwâlî, mufole munahinike, mubè mucîrheganyize okulwîsa irhondo agâla mashanja galundumîne ahâla mpu garhumalire, rhweshi n'Akagombe kîrhu katagatîfu. ⁵⁹ Bulya kuli kukulu kuli rhwe okufîra omu ntambala ahâli h'okubona amabî gayishira ecihugo cîrhu n'Akagombe kîrhu katagatîfu. ⁶⁰ Obulonza bw'ow'Enyanya bwajirika.

4

Entambala y'Emausi

¹ Gorigiyasi anacijaho arhôla abasirika bagenda n'amagulu bihumbi birhanu, abalwîra oku nfarasi cihumbi balya b'entwâlî: banacigenda badufu. ² Mpu bagendigorha ecihando c'Abayahudi n'okubarhibukira cîfudukwe, abantu b'omu cishagala c'e Siyoni bayisha babalangûla enjira. ³ Yûda erhi ayumva okola yêne boshi n'abantu bâge b'entwâlî, barhabâla mpu bakoze entambala kuli ogwôla murhwe gwâlî aha Emausi, ⁴ oku emirhwe yâbo eciri eshandabîne eburhambi bw'ecihando. ⁵ Gorigiyasi anacirhibukira budufu omu cihando ca Yûda. Ci konene arhacishimanagakwo ndi; okubundi anacirhondêra okujà abalongereza omu mirhundu, erhi anajà acibwîra erhi: barhuyâsire. ⁶ Erhi bucânûla Yûda alamukira oku kabanda n'engabo yâge ya bihumbi bisharhu; ci konene barhali badwîrhe empenzi ciru n'engôrho bakasîmire muli ago mango. ⁷ Erhi balangîra ecihando c'abapagani coshi cizibu na cibambize n'abalwî na nfarasi boshi bacizungulusire, bali bantu bakômera entambala.

⁸ Yûda anacibwîra abantu bâge erhi: murhayôbohaga ogwôla mwandu, murhanarhemukaga hano bamutulakwo entambala. ⁹ Kengêri kurhi ababusi bîrhu bafumaga omu nyanja erhi Faraoni mwâmi w'e Mîsiri akola abashimbire n'engabo y'abasirika bâge. ¹⁰ Ci bunôla rhuyakuzagye omu mpingu, anahashirhufâ lukogo, anakengêre galya malaganyo gâge n'ababusi bîrhu, kandi

^d**3.48** Lolà 2Mak 8, 23.

anamalîra oku lwene eyôla ngabo mwabona embere zîrhu. ¹¹ N'ahôla amashanja ganamanya oku hali olwîra n'oku langa Israheli.

¹² Balya bashombanyi banaciyinamula amasû, banacilangîra Abayahudi bayishire babarhabâlîre. ¹³ Banacishagamuka omu cihando bakola bakoza e ntambala, n'abo abasirika ba Yûda banaciyisha babûha emishekera. ¹⁴ Lwana cibumbana, abashombanyi, embaga zahungumuka zoshi, banacikûla omulindi omu kabanda. ¹⁵ Abâli bazinda boshi bahungumuka n'engôrho y'Abayahudi. nabo abôla Buyahudi, banacibaminika kuhika aha Gezeri na kujà omu kabanda ka Idumeya, bâbo e Azoti, lwanacigenzikanwa na Yaniya, omu bashombanyi mwafamwo hôfi bihumbi bisharhu.

¹⁶ Okubundi Yûda n'engabo yâge bashûbûka emunda bali baminikîre abashombanyi. ¹⁷ Anacibwîra olubaga erhi: Murhahubiraga okuhagula, bulya eyi ndi ntambala eciri yarhulinda: ¹⁸ Gorigiyasi na ecikembe câge bali omu ntondo hôfi nîrhu, muhire omurhima omu nda rhulwîse abôla bashombanyi bîrhu, buzinda mwanayishigiba lyo muhagula buzira bôba, ebijandikwa byâbo. ¹⁹ Oku Yûda anacidwîrhe aderha ntyôla, banacilangîra cigamba ciguma c'abantu ba Gorigiyasi canacilabukira oku ntondo. ²⁰ Bâbona oku abâbo kuyâka bayâsire n'oku Abayahudi badûlisire ecihando câbo muliro, gulya mugî bakazâgilangira gwatumbûka gône, gwakazagiyêrekana ebyabîre. ²¹ Omu kubona ntyôla barhemuka, n'erhi babona omu kabanda oku bene Yûda bacîrheganyize okulwa. ²² Lêro boshi bajiyakira omu cihugo c'Abafilistini. ²³ Enyuma lyahôla Yûda abâga lyo ayishihagula; bagukumba amasholo, enfaranga emishangi y'akaduku k'akalinga n'ak'omukara na bindi hirugu binji. ²⁴ Erhi bakola bashûbûka, Abayahudi bayimba enyimbo banakuza Ow'enyananya bayisha baderha mpu: «Bulya ali mwinjâ, n'obwonjo bwâge buli bw'ensiku n'amango». ²⁵ Kurhenga olwo lusiku, Bene Israheli barhangirhamûka. ²⁶ Baguma bafumaga muli balya bashombanyi, bagendimanyîsa Lisiyasi ebyabîre. ²⁷ Erhi ayumva ntyo, arhoga, arhemuka ebwa kubà emihigo yâge erhacibaga nka oku anali alangâlîre n'ebwa kubà amarhegeko ga mwâmi garhacigendekaga.

Lisiyasi arhabâla obwa burhanzi

²⁸ Omu mwâka gwakulikiraga, Lisiyasi ashubikomekera n'abasirika bâge bagenda n'amagulu, bali bihumbi makumi galindarhu, boshi ntwâlî, na bihumbi birhanu bya balwîra oku nfarasi mpu arhabâlîre Abayahudi. ²⁹ Banacilîkûla omu Idumeya banacitwa icumbi hôfi na Betisuri. Yûda anacibarhabalira n'engabo yâge ya bantu bihumbi ikumi. ³⁰ Omu kubona eyôla ngabo nzibuzibu ashenga ntyâla: Oyagirwe waliha còkola w'Israheli. We watwâga omu mulala gwa olya muntu ntagagajwa n'okuboko kwa mwambali wâwe Daudi, we wanahânaga ecihando c'Abafilistini omu maboko ga Yônatanî, mugala wa Saulu boshi n'omubarhuzi w'emirasano yâge. ³¹ Ogonyererage eyîra ngabo omu maboko g'oluhaga lwâwe Israheli, enshonyi zibabumbe boshi n'abasirika bâbo abagenda n'amagulu na banyakulwîra oku nfarasi bâbo. ³² Ohire entemu omu bigamba byâbo, orhibule eyôla misî yâbo balimbira n'okuhimwa kwâbo, ojire kubajugumye. ³³ Obagalike n'engôrho y'abakukunda, na ngasi boshi banayishi izîno lyâwe bakuhè ebîtakîro bya okukukuza. ³⁴ Lwanacibumbana, bantu bihumbi birhanu byanacifâ omu ngabo ya Lisiyasi banacikahirima embere z'Abayahudi. ³⁵ Erhi abona engabo yâge yamahimwa, n'oku oburhwâlî bwa bene Yûda buli, abâli bacîhânyire mpu balame erhi bafè n'oburhwâlî, Lisiyasi anacishubira e Antiyokiya, anacishûbûza eyindi ngabo nyinji kulusha mpu ayishubirane e Buyahudi.

Obucêse bw'ecirhînyiro

³⁶ Yûda na bene wâbo banaciderha mpu: Lolà oku rhwamâhima abashombanyi bîrhu. Kanyi rhugendicêsa ecirhînyiro cîrhu rhunacishagalule. ³⁷ E ngabo yoshi yanacishûbûzanya, yanacisôkera oku ntondo ya Siyoni. ³⁸ Bashimâna kuli eyo ntondo aka-Nyamuzinda gukola gubà mulangabule, oluhêrero erhi mîra balusherêzagya, ebirhebo erhi byarhenzire, obululi erhi bûkola bumeziremwo ebiri nka oku ntondo, ebisîka erhi mîra byahongolagwa. ³⁹ Okuhandi boshi

banacisharhangula emyambalo yâbo, bajà omu mishîbo minene, babulagira oluvù okw'irhwe lyâbo. ⁴⁰ Okuhandi boshi bafukama bayûnamiriza akamalanga kahika oku idaho erhi n'emishekera edwîrhe yabûhwa, boshi bakazibandira orhubababo emalunga.

⁴¹ Okuhandi Yûda anacirhegeka murhwe muguma mpu bagendilwîsa ab'e Sîriya baciri omu cihugo kuhika bacêse e cirhînyiro. ⁴² Okubundi anacîshoga abadâhwa barhaliko ishembo, abacigwêrhe obushiru oku kanwa ka Nnâmahanga. ⁴³ Bacêsa aka-Nyamuzinda, banacilunda hantu haguma galya mabuye bakahomôlagamwo.

⁴⁴ Okuhandi bacîdôsa kurhi bankajira oluhêrero lw'enterekêro lwahemula gwa. ⁴⁵ Enkengêro nyingi zanacibayishira z'okuluhongola lulya luhêrero, lulekibakoza nshonyi kulya kubà abapagani baluzinzize. Banaciluhongola, ⁴⁶ n'okugendilunda amabuye galo oku ntondo y'aka-Nyamuzinda, aha hantu hashingânîne, okubalinda omulêbi wababwîra oku bajira. ⁴⁷ Banacirhola amabuye nka kulya ganali, kulya irhegeko linadesire, banaciyûbakamwo oluhêrero luhyâhya nka oku binadesirwe omu burhegesi bwa mîra. ⁴⁸ Banaciyûbaka ahatagatîfu kuguma n'omu ndalâlâ y'aka-Nyamuzinda; bayumanyanya obululi^e. ⁴⁹ Bashubihiramwo ebirugu bihyâhya, bahiramwo akandikandi kamole; oluhêro lw'omugavu n'eyindi ntalulê. ⁵⁰ Batumbûkiza enshangi oku luhêro, bayâsa matara gali oku kamole ganacimoleka omu ka-Nyamuzinda koshi. ⁵¹ Banacihira emigati oku ntalulê banacimanika emyenda, emishangi. Erhi babà bamâyûsa emikolo banajiraga yoshi, ⁵² omu nsiku makumi abiri n'irhanu z'omwêzi gwa mwenda, ogwôla mwêzi guderhwa Kisilewu, omu mwâka gw'igana na makumi anni na munâni, banacizûka hibungubungu, ⁵³ Banacigendirherekêra enterekêro kulya irhegeko linadesire kuli lulya luhêro luhyâhya, lw'enterekêro z'embâgwa banali bamârheganya. ⁵⁴ Bajira olusiku lukulu lw'okugishwa kw'oluhêrero. ⁵⁵ Olubaga lwoshi lwafukamiriza, lwaharâmya, lwanacikuza ow'enyanza ye wabahimiraga abashombanyi. ⁵⁶ Bageza nsiku munâni erhi bajira olukulu lw'okugishwa kw'oluhêro, banacirherekêra embâgwa zâbo n'obusîme bunene, barherekêra enterekêro z'omurhûla n'ez'okukuza. ⁵⁷ Banaciyinjihya amalanga g'aka-Nyamuzinda n'ebiri nka bimanê bya masholo, banacishakûlula emihango y'aka-Nyamuzinda kuguma n'ebisîka, banacihiramwo enyumvi. ⁵⁸ Olubaga lwashagaluka bwenêne n'enshonyi z'abapagani balubonesagya zahwa. ⁵⁹ Yûda boshi na bene wâbo kuguma n'olubaga (endêko y'Israheli), banacirhola emihigo mpu agôla mango oluhêro lwagishagwa, gakayôrha gakengwa ngasi mwâka miregerege munâni kurhenga omu nsiku munâni, kurhenga omu nsiku makumi abiri n'irhanu z'omwêzi gwa mwenda, basîme banacîshinge.

⁶⁰ Muli agôla mango gônene, omu marhambi g'entondo ya Sîyoni bamuzongolosa ngurhu zijîre enyanza n'eminâra mizibuzibu, mpu lyo abapagani balekicishubiyîsha n'okuhemukira eyôla nyumpa okw'embere. ⁶¹ Yûda ahiraho abalanzi bakazâgilanga entondo Siyoni. Azibuhya Betisuri mpu lyo olubaga lubà n'akacikirizo kazibu ah'ishiriza lya Idumeya.

5

Abayahudi balwîsa Abanya-Idumeya n'ab'Amoniti

¹ Erhi amashanja gayûbakaga eburhambi bayumva oku oluhêrero lwayûbasirwe n'oku ecirhînyiro cashakwîrwe nk'oku byanabaga embere, bagaya bwe nêne. ² Banacirhola omuhigo g'okumâlra ngasi bene Yakôbo bayûbakaga ekarhî kâbo, okukazibayîrha n'okubaherêrekeza.

³ Yûda naye erhi adwîrhe alwîsa bene Ezau omu Idumeya, omu cihugo ca Akrabatana bulya bali bamâlibuza Bene Israheli okukazibarhêra; abahima loshi, anabanyaga^f. ⁴ Anacikengêra obulyâlya bwa Bene Beyani, abâli oku lubaga nka mirhego n'okukumba kwa ngasi lusiku omu

^e4.48 Ahatagatîfu ho omudâhwa akâgihika liguma omu mwâka, oku lusiku lukulu ly'Epyûlo.

^f5.3 Enyi milongo 3-9 eshambîre biguma na 2Mak 10 na 12

mirhego yâbo ya ngasi lusiku bajaga barhega Abayahudi omu njira. ⁵ Anacibagorha omu ngurhugurhu bali bayâkîre, abahumbârha, abanigûza anaciyôca engurhu zâbo, kuguma n'abâli bayâkiremwo boshi. ⁶ Kandi anacigera emwa Amoni, anacishîmâna ahôla omurhwe muzibu n'engabo nyinji, n'omurhambo wâbo ye wali Timoteyo. ⁷ Abatulako entambala kanji kanji, anacibahima; abalibirhako boshi. ⁸ Anacigwârha Yazeri, n'ebishagala byanali biyegîre, anacishubira omu Buyahudi.

Enshokolezi y'entambala omu Galileya n'omu Galadi

⁹ Amashanja goshi ganali omu Galadi ganacishubûzanya mpu galwîse Abayahudi banayûbakaga emwâbo mpu babamalîre nabo, balya Buyahudi banaciyâkira omu nyumpa nzibuzibu y'okulwîra Datema. ¹⁰ Banacirhumira Yûda na bene wâbo amaruba gali mandike ntyâla: Biryâ bihugo rhuyûbakanwa nabyo birhuzungulusire mpu birhumalîre. ¹¹ Bakola badwîrhe bacîrheganya mpu bayîshe bagorhe eyîra nyumpa rhucîfulisiremwo, na Timoteyo ye murhambo w'engabo yâbo. ¹² Oyîshe duba mâshi yâgirwa, orhukûle omu maboko gâbo . bulya banji muli rhwe bamâfâ. ¹³ Ngasi bene wîrhu bali omu cihugo Tobiya, boshi banizirwe, abashombanyi bîrhu bagwâsire bajâ, abakazi bâbo, abâna bâbo, ebirugu bahagula, bayîsire ahôla hôfi ha bantu cihumbi. ¹⁴ Okubacidwîrhe basoma agôla maruba ezindi ntumwa zahubuka e Galileya, n'emyambalo yâbo misharhule erhi ogûla mwanzi gurrhuma. ¹⁵ Abantu b'e Ptolemayisi, ab'e Tîri, Sidoni, n'ab'omu Galileya boshi, abôla bantu b'ihanga⁹ bashûbûzinye mpu ba rhumalîre. ¹⁶ Yûda n'olubaga bajâ omu ndêko mpu bolole kurhi bankashubijira abâla bene wâbo bali omu mbaka ntyôla, bakola barhezirwe n'abashombanyi. ¹⁷ Yûda anacibwîra mwene wâbo Simoni erhi: ocîshoge abantu bakanye okujilikûza bene wîrhu bali e Galileya nâni rhweshi na mwene wîrhu Yônatanî rhwajâ e Galadi. ¹⁸ Omu Buyahudi asigamwo Yozefu mugala wa Zakariya na Azariyasi, murhambo w'olubaga, kuguma n'abandi bantu basigalaga mpu balange ecihugo. ¹⁹ Anacibahâ er'irhegeka erhi: orhegeke olubaga, ci omanyè wankaderha mpu watula entambala oku mashanja kuhika amango rhwayîsha. ²⁰ Anacihâ Simoni bantu bihumbi bisharhu, oku kujâ e Galileya, na Yûda bantu bihumbi munâni oku kujâ e Galadi.

Abasirika barhumwa okujitula entambala e Galileya n'e Galadi

²¹ Simoni anacilîkulira e Galileya, anacitulako galya mashanja entambala zirhali nyi, amashanja ganacihimwa, naye anacibaminika kuhika oku muhango gwa Ptolemayisi. ²² Omu mashanja mwâfâ hôfi bantu bihumbi bisharhu, banabatungôla. ²³ Anaciyanka balya Buyahudi, babaga omu Galileya, kuguma n'ababâga omu Arbata boshi na bakâbo, n'abâna bâbo, na ngasi bindi banajira byoshi, anacibahêka omu Buyahudi n'obusîme bunene. ²⁴ N'abo oku lwâbo lunda Yûda na bene wâbo Yônatanî banaciyikirira e Yordani, banacijira nsiku isharhu erhi bagenda amw'irungu. ²⁵ Banacishimânana n'Abanabatiya, banacibayankirira n'omurhûla banacibashambâlira ebyabîre kuli bene wâbo omu Galadi. ²⁶ Banji muli bo bali bashwêkere aho Basara, n'aho Bosori, omu Alema n'omu Kasfoni, omu Makedi n'e Karanayimi, ebyôla bishagala byoshi biri bikomeze bwenêne, na bigali. ²⁷ Mpu hacirigi n'abandi bali bashwêkere omu bindi bishagala bya Galadi. N'abashombanyi bâbo balâlîre okurhabâlira abwôla bashwêsirwe irhondo sêzi, bashandâze ezôla nyumpa, banabamalîre oku lusiku luguma.

²⁸ Caligumiza Yûda anacigolonjoka, anacirhôla enjira y'irungu ly'e Basora agwârha lulya lugo, anacinigûza ngasi hya bûko bwa mulume hyolwo lubaga lwayûbakaga ahôla, ahâha ebirugu byâbo byoshi, n'olugo lwâbo aludûlika muliro. ²⁹ Anacirhenga ahôla budufu, balâla bagenda kuhika oku nyumpa y'akulwîramwo aha Datema. ³⁰ Oku bwanaca ntyâla, banacilangîra omwandu gw'abantu badwîrhe amâshoneza n'amashami mpu bashâbe erya nyumpa nzibunzibu, banalwîse abôla bagosirwe bo baligi Buyahudi. ³¹ Erhi balangîra oku entambala yamâzûka n'oku ecihôgêro

⁹**5.15** : Galileya ya mashanja: bulya gwo mulungano gw'abagalugalu babaga omu Buyahudi.

c'emishekera n'amazù g'abantu gashakanyize amalunga. ³² Yûda anacibwîra abantu b'engabo yâge erhi: mulwîre bene winyu ene. ³³ Abageza muli mihanda isharhu enyuma ly'abashombanyi, emishekera yashekêreza, babanda orhubababo rhw'okushenga. ³⁴ Erhi engabo ya Timoteyo emanya oku ali Makabeyo oyôla wayisha banacikûla omulindi, banacimuyâka, naye anacibacinagiza, kwacifa hôfi bantu bihumbi munâni muli olo lusiku lônene. ³⁵ Kurhenga ahôla Yûda agaluka e Alema alwîsa olwo lugo aluhima analurhôla, ananigûza ngasi obûko bw'omulume onabà muli lwo. Agugumba ebyaho n'olugo aludûlika muliro. ³⁶ Akanya, kulî kulusha, arhôla Kasfoni, Makedi, Bosori n'ebindi bishagala by'e Galadi. ³⁷ Byanacibà ntyôla, Timoteyo ashubishûbûza eyindi ngabo, anacigendihanda aha ishiriza Iya Rafoni, olundi lunda lw'omugezi. ³⁸ Yûda arhuma abalangûza mpu bagendi lolà eyôla ngabo kurhi; banacyishimubwîra mpu: amashanja goshi guruhungulusire, banabwîzire engabo ya Timoteyo, bajira ntyôla n'engabo nyinji bwenêne barhenzize. ³⁹ Abaharâbu mpu barhabâle, banakola bahanzire ishiriza ly'omugezi, bali hôfi kukulwîsa. ⁴⁰ Timoteyo anabwîra omurhambo w'engabo yâge erhi: Nka Yûda n'emirhwe yâge, bankanayikira olwîshi bakanaja eno baburhanzi, rhurhamurhangaga bulya rhumugwêrhemwo obunguke. ⁴¹ Ci konene erhi ankayôboha okuyîkira, akatwa ecirâlo câge ebw'ishiriza ly'olwîshi, rhunayîkirire emunda ali, rhwanamuhima.

⁴² Yûda erhi ahika hôfi n'olwîshi, ayîmanza abandisi b'olubaga oku bikunguzo, anacibabwîra erhi: murhazigaga omuntu ciru n'omuguma atwa eburhambi, ci boshi banayishe oku matabâro. ⁴³ Anacyikirira emunda omushombanyi ali, ayîkira olwîshi, ye murhangiriza n'engabo yâge, anacimushimba. Balya bapagani boshi banacihimwa naye bajandika emiherho yâbo bayîkirira omu lugo lw'abazimu bâbo e Karanayimi^h. ⁴⁴ Abayahudi banarhôla lulya lugo, ba nayôca ecirhînyiro câbo; kuguma n'abaliyakiremwo boshi. Karanayimi ahenangulwa ntyôla, na kurhenga ahôla ntâye wacidesire mpu akacalîka Yûda.

⁴⁵ Okubundi Yûda anacishûbûza Abayahudi boshi bali omu Galadi; kurhenga omurhò bwenêne kuhika oku mushosi bwenêne, kuguma n'abakazi n'abâna n'ebirugu byâge byoshi, amasò gâbo, manene bwenêne bagendekanwa e Buyahudi. ⁴⁶ Banacihika aha Efroni, lugo lunenc lwakazagilanga enjira yali ezibuhizibwe kulusha, ebwa kubà barhankahashire okulugera, oli ebwa kulyo, oli ebwa kumoshô, ci kône ntâko bakajizire okurhali kulugeramwo. ⁴⁷ Abantu bamuli balâlîra okulugeza, bacîhamikira muli lwo, ciru n'enjira zoshi bazifuka n'amabuye. ⁴⁸ Yûda anarhuma entumwa emwâbo, n'ebinwa by'omurhûla, erhi: Leki nîrhu rhugere omu lugo, rhuje e mwîrhu, ntâye wamuhumako, rhwacigerera kwônene, banacilahira okubayigulira. ⁴⁹ Okubundi Yûda anacirhuma irhegeko omu bigamba byoshi mpu: ngasi muguma agwârhe buzibu aha anali. ⁵⁰ Eyôla ngabo y'abantu yanacyanjikira, banacigûga kuli lulya lugo, omulegerege goshi n'obudufu boshi, olwo lugo lwanarhogera omu maboko gâbo. ⁵¹ Ngasi wa bûko mulume yêshi anacimugeza oku boji bw'engôrho, anacishâbûla olugo loshi, anacigugumba ebyalimwo, agera mulilwo ayisha alà mbagira omu mifû. ⁵² Erhi babà bamâyîkira e Yordani, Abayahudi bahika omu kabanda kanene kali embere za Betisani. ⁵³ Yûda anacihangana okujà akuza kuza abâmarhama, n'okujà kwaha olubaga omurhima omu njira yoshi, kuhika omu cihugo c' Abayahudi. ⁵⁴ Anacisôka entondo ya Siyoni n'omwîshingo, n'obusîme bunene, banarherekêra enterekêro z'embâgwa bulya bamâshubûka buzira kuheza ciru n'omuguma muli bo.

Yamuniya acîhimûla

⁵⁵ Agôla mango Yûda boshi na Yônatanî bali omu Galadi, naye mwene wâbo Simoni erhi anali omu Galileya embere za Ptolemaniya. ⁵⁶ Yozefu mwene Zakariya naye Azariyasi ye wali murhambo mukulu, banaciyumva ebyôla bijiro byâbo by'oburhwâli oku bajîre balwa banahima. ⁵⁷ Banacibwîrana mpu: nîrhu rhuheke izîno lîrhu irenge; rhukanye rhugendilwîsa amashanja gayubasire eburhambi. ⁵⁸ Okubundi banacihâna irhegeko oku bantu b'engabo yâbo,

^h**5.43** : Karanayimi: Lolà Murh 14,5; 2 Mak 12, 20.26.

banacirhabâlira Yamuniya. ⁵⁹ Gorigiyasi anacirhenga omu lugo n'engabo yâge, anaciyisha emunda bali mpu balwe. ⁶⁰ Yozefu na Azariyasi, bahimwa okurhankaderhwa, banaciyisha babaminisire kuhika oku lubibi lwa Yûda. Olwo lusiku hôfi bantu bihumbi bibiri omu Buyahudi byanacifâ, olubaga lwahimwa bwenêne. ⁶¹ Ebwa kubà barhayumvanya na Yûda na mwene wâbo bamanya mpu bône banahasha okucijirira ebijiro byankabahêka irenge. ⁶² Ci kwônene barhali muli balya bahîrwe okulanga Israheli n'okuboko kwâbo.

Okuj'irenge kwa Yûda omu cihugo c'e Idumiya n'ec'Abafilistini

⁶³ Entwâli Yûda na bene wâbo, bakuzibwa bwenêne omu Israheli n'omu mashanja goshi ngasi aha bamanyire izîno lyâbo; ngasi aha izîno lyâbo lyakazâg'iderhwa. ⁶⁴ Bakaziyîsha babalundumînekwo mpu babakuze. ⁶⁵ Okubundi Yûda ashubirhabâla boshi na bene wâbo mpu bagendilwîsa bene Ezau omu cihugo ciri eburhambi bwâbo. Anacirhôla Hebroni n'ebishagala byâge, anacihenangula ebyôgo byâbo bizibuzibu, anaciyôca engurhu zâli omu ndalâlâ yâge. ⁶⁶ Anacirhabâlira omu cihugo c'Abafilistini, anaciyîkira Marisi. ⁶⁷ Muli olwo lusiku badâhwa banji balonzagya okuyêrekana oburhwâli bwâbo babafamwo, omu kucikweba omu ntambala nka mihûrha. ⁶⁸ Okubundi Yûda anacisôkera e Azoti, cihugo c'Abafilistini, ahenangula empêrero zâbo, ayôca ensanamu z'a bazimu bâbo, n'erhi abâ amâhagula omu bishagala ashubira e Buyahudi.

6

Okufâ kwa Antiyokusi Epifani

¹ Mwagôla mango erhi mwâmi Antiyokusi Epifani ajâ ageragera omu mirhundu y'ecihugo câge c'enyanya. Erhi ayumva oku hali omu Persi omu Elimaisi olugo luyunjwîre masholo n'enfaranga, ² n'oku aka-Nyamuzinda kâyo kali kagale kalimwo mishangi minji ya masholo empenzi n'emirasano, Mwâmi Aleksandro mugala wa Filipo ye wazisigagamwo, oyo ali mwâmi w'e Macedoniya ye wali murhanzi w'okuyîma omu Bugereki. ³ Anacijayo alonza okurhôla ecihugo n'okucihagula ci arhashaga bulya abantu b'ecôla cihugo bamâmanya omuhigo gwâge embere. ⁴ Boshi hanaciyimuka bakola bamulwîsa, anaciyâka, agenda n'omutula munene ashubira e Babiloni. ⁵ Okuhandi hanaciyisha kabala mwanzi walimubwîra oku engabo yajaga e Buyahudi nayo yahimirwe. ⁶ Oku burhanzi Lisiyasi anacikanya n'engabo nyinji ajilwîsa Bene Israheli ci asezigibwa okubayâka, n'oku abâla Buyahudi bayûshwîre emisî yâbo n'emirasano n'abasirika n'obugale barhenzagya oku ngabo bahimaga. ⁷ Oku bahenyangwîre bulya buhanya mwâmi yêne ali amâhira oku luhêrero aha Yeruzalemu, oku bazungulusize oluhêro n'ecôgo cinene nk'oku byanali embere kuguma na Betisuri ecishagala câge c'emisî. ⁸ Erhi ayumva ntyôla mwâmi ageramwo omusisi, yêshi ajuguma; acîkwêba aha ncingo alwâla erhi mungo guruhuma, bulya okumuyîshire arhaliko ali acîfinjire. ⁹ Atulama ahôla nsiku zirhali nyi akaziyôrha akûma n'omungo, alonzifâ. ¹⁰ Okubundi anacihamagala abîra bâge boshi anacibabwîra erhi: Îrô lyantenzire oku masû, n'oburhè bwakumbize omurhima. ¹¹ Namacidôsa ngahi nahikira omu kulumwa n'omu nyenga nyinganaci y'amalumwa nkola ndimwo! Nie nali muntu mwinjâ, muntu muzigirwa erhi kurhegeka kwâni kurhuma! ¹² Ci bunôla namâkengêra amaligo goshi najirîre Yeruzalemu; nahagwîre ebirugu byoshi by'amasholo n'eby'amarhale byanabagamwo, nanacirhuma engabo nti bagendimalîra abantu b'omu Buyahudi boshi buzira cirhumire. ¹³ Nyêmîre oku ecôla co cirhumire agâla mabî goshi ganyîshira, lolaga oku niono namafiraga n'omungo muli cino cihugo c'ihanga. Okuyîma kwa Antiyokusi wa karhanu

¹⁴ Oku handi anacihamagala Filipo muguma w'omu bîra bâge; amuyîmika omu bwâmi bwâge boshi. ¹⁵ Anacihuma ishungwè lyâge, olugondo lwâge, n'akanzo kâge anacimubwîra mpu alerage omugala Antiyokusi amurheganye okuyîshiba mwâmi. ¹⁶ Mwâmi Antiyokusi anacifira ahôla muli ogwôla mwâka gwa igana na makumi anni na mwenda. ¹⁷ Erhi Lisiyasi ayumva oku anafîre ayîmika ahâli hâge omugala Antiyokusi oyu akazâgilîsa kurhenga eburhò bwâge anacimuyîrika

elya Epatori.

Yûda Makabeyo arhêra Yeruzalemu

¹⁸ Abakazagilanga ecirhînyiro ngasi mango erhi badwîrhe balola bene Israheli oku masû babà nk'abahamikirwe ahôla hatagatîfu, banakazâgilonza ngasi mango okumujira kubî ntyôla bwàli nka burhabâle oku bapagani. ¹⁹ Yûda ahiga okubamalîra anacishûbûza olubaga mpu lubagorhe. ²⁰ Bône banacishûbûzanya, banacibagorha omu mwâka gwa igana na makumi arhanu banacibazungulusa ebyûma bidârhi n'amasini g'okubanda emyampi. ²¹ Ci ko nene baguma muli balya bali bagosirwe bafuma okwôla kugorhwa na baguma omu ngasi banali ndyâlya omu Bene Israheli balungana nabo, ²² bakanya bajilonza mwâmi banajimubwîra mpu: «Mangaci warhuhà obushinganyanya ocihôle bene wîrhu? ²³ Rhwono rhwàli babidu omu kukolera sho wâwe, omu kujira ngasi byoshi anarhurhegesire. ²⁴ Okwôla kwo kurhumire abâna b'olubaga lwîrhu bakola barhugosire, bakola bashornbanyi bîrhu; boshi ngasi abà banashimanyire ba muli rhwe boshi bakanigwa, banarhunyaga ebintu bîrhu. ²⁵ Mpu arhali rhwêne bajirire ntyôla ci na omu bihugo rhuyûbakînwe. ²⁶ Lolà oku bahanzire ene eburhambi bw'ecihando c'abasirika b'e Yeruzalemu mpu bacinyâge, banakomezize ecirhînyiro na Betisuri. ²⁷ Akabà orhabahanzizi duba bayûshûla orhakanacibahasha.

Entambala y'e Beti-Zakariya

²⁸ Mwâmi erhi ayumva kulya yêshi ayâka n'oburhè; ahamagala abîra bâge, abarhambo n'abasirika bâge na ngasi abanarhegeka, abagenda n'enfarasi. ²⁹ Kuguma hanaciyisha abandi basirika b'abalimya b'omu gandi mâmi n'abandi omu bihugo biri omu nyanja. ³⁰ Omurhwe gwâge gwàli gwa basirika bihumbi igana bagenda n'amagulu na bihumbi makumi abiri bya bene enfarasi. Njavu makumi asharhu n'ibiri zayigîrizîbwe okulwa. ³¹ Banaciyisha omu Idumeya batwa ecirâlo embere za Betisuri balwa kasanzi karhali kanyi babayubikirakwo amasini, ci Abayahudi bacîhà enjira bagadûlika muliro balwa n'oburhwâli.

³² Okuhandi Yûda anacileka ecirhînyiro, ajihanda aha Beti-Zakariya ajitwa olugerêro embere z'ecihando ca mwâmi. ³³ Mwâmi anacizûka mucêracêra anacihira engabo yâge omu njira y'okujà e Beti-Zakariya, emirhwe yanacikereka ekola yatula entambala emishekera yanacibûhwa. ³⁴ Banaciyanka enjavu, bazihà enshongole y'emizâbîbu n'ey'engâkà mpu bazikalihye omu kulwa. ³⁵ Ba nacigaba zirya njavu oku ngasi bigamba, na ngasi njavu yalusibwa na bantu cihumbi bayambarhire ebihugurhizi by'ebyûma na ensirha z'ecirhale oku irhwe n'abandi bantu magana arhanu g'abagenda oku nfarasi, bacîshogwa nabo bayija eburhambi. ³⁶ Abâla bazinda bôhe embere za byoshi balibagwâsirwe okujà olunda eyôla njavu yakanaja. Aha yajaga nabo banahajè, barhayirhengaga aha burhambi ciru n'eriguma. ³⁷ Oku ngasi njavu kwanacigwikwa omunâra gw'emirhi eyo minâra yerigi mpenzi yâge na ngasi nguma yakajako balume basharhu ntwâli z'okulwa amatumu kuhirako n'omungere wayo. ³⁸ Bahira na balya balwî b'enfarasi omu ngasi kahembe k'engabo mpu lyo bajugumya omushombanyi banacikirize ngasi cikembe.

³⁹ Erhi izûba libasha kuli zirya mpenzi zâbo z'amasholo n'ez'emiringa nazo zarhondêra okulangashana zamoleka nka bimole bya muliro. ⁴⁰ Cihimbi ciguma c'erya ngabo ya mwâmi cagera enyanya oku ntondo na ecindi omu kabanda, banayisha bayegera kanyamulongo banacikirizibwe bwinjà. ⁴¹ Boshi bajuguma n'olubî lw'eyôla ngabo yoshi olubî lw'emidindîrî yâbo n'okushakanya kwa emirasano yâbo. Bulya eyo ngabo yali nyinji na nzibu bwenêne. ⁴² Yûda naye anaciyisha akomekîre n'engabo yâge ekola eri tula entambala, bantu magana gali ndarhu bafà omu ngabo ya mwâmi. ⁴³ Eleyazariⁱ n'elishembano lyâge Ahurani, anacilangîra njavu nguma muli zirya erhi ebwisirwe na empenzi z'obwâmi yo yanali ndîrî omu zindi zoshi. Omu kucîkebwa mpu nkaba kuliyo mwâmi ali, ⁴⁴ anacihala amagala mpu acungule olubaga lwâge n'izîno lyâge

ⁱ6.43 : Eleyazari, mwene wâbo Yûda Makabeyo. Lolà 2, 5.

lij'irenge ensiku zoshi. ⁴⁵ Anacihunika n'oburhwâli emunda eri ayisha arhulunganya omu cikembe ayisha ekulyo n'ekumoshô n'embere zâge n'abashombanyi banakazimuhà orwegu olunda n'olundi. ⁴⁶ Anacibundabundira idako ly'erya njavu anayitumirhiramwo, wanjavu acîlunda oku idaho ahongokera kuli ye na Eleyazari anacifira ahôla. ⁴⁷ Abayahudi erhi bâbona obuzibu bw'ezo ngabo za mwâmi n'obukali bwa ngasi murhwe babahà orwegu.

Epatori anacirhôla Beti-Suri na Yeruzalemu agorhwa

⁴⁸ Lyo babahikakwo, erya ngabo ya mwâmi yasôkera e Yeruzalemu, mwâmi anacigwîka ecihando câge eburhambi bwa Yûda n'ebwa ntondo ya Siyoni. ⁴⁹ Ayumvanya n'abayûbakaga e Beti-Suri nabôla banacirhenga omu lugo bulya murhaciri biryo byankabarhabîre okulanga olwo lugo ebwa kubà gali mango ga mwâka gwa Sabato^j oku cihugo coshi. ⁵⁰ Mwâmi anacirhôla Beti-Suri anacihira mwo abaganda b'okulanga olwo lugo. ⁵¹ Anacitwa ecihando câge embere y'aka-Nyamuzinda anabêra halya nsiku nyinji anacihiraho ngasi bintu bya kulwa bidârhi, eby'amasini g'okulwa, agandi g'okubanda empiru n'ebisonga n'amabuye. ⁵² Abaligosirwe nabo bayîmanza agâbo masini mpu balwisemwo abashombanyi bâbo; balwa nsiku nyinji. ⁵³ Ci konene omu mbîko murhali biryo, bulya gwâli mwâka gwa kali nda n'abayishaga bayâka barhenga e Buyahudi bali erhi bamazire olwîko. ⁵⁴ Ahantu hatagatîfu hali hacisigîre Buyahudi basungunu bônene bulya ishali lyâli linji; abandi bashandabana ow'emwâge ow'e- mwâge.

Mwâmi ayumvikana n'Abayahudi

⁵⁵ Ci konene Filipino olya mwâmi Antiyokusi ali amâyîmika mpu ayishiba mulezi w'omugala Antiyokusi anamujire mwâmi, ⁵⁶ ali amâshubûka kurhenga e Persi na e Mediya kuguma na gulya murhwe gwanali boshi na mwâmi anakazagilonza mpu yêne arhegeke ebintu by'omu bwâmi. ⁵⁷ Lisiyasi erhi ayumva ntyôla acîrheganya dubaduba mpu acîyêgûle; anacibwîra mwâmi, oku abarhambo b'engabo n'oku engabo zône erhi: Rhwono rhuli rhwalibukira hanôla ngasi lusiku, rhurhanacigwêrhi biryo binganaci na ahantu rhukubisire hali hakomeze bwenêne, kandi rhucigwâsirwe okulanga ebintu by'omu bwâmi. ⁵⁸ Oku rhwâjiraga buno rhubarhege amaboko rhuyumvanye nabo haguma n'ishanja lyâbo lyoshi. ⁵⁹ Rhubayêmêrêrage bashimbe amarhegeko gâbo nk'oku banayôrhaga embere, bulya agôla marhegeko rhwakulaga go garhumire babà burhè banakola ebi byoshi. ⁶⁰ Eryo ihano lyasîmisa mwâmi n'abarhambo bâge, anacirhuma entumwa emunda bali mpu bayumvanye nabo bayêmêra. ⁶¹ Mwâmi n'abarhambo banaciyêmêreza oku cihango; okwo kwarhuma abâli bafulisirwe barhenga halya bali bacîfulisire. ⁶² Ci erhi mwâmi abà amâjâ oku Siyoni na erhi eyusibona kurhi ekomezibwe avuna eciragâne câge arhegeka mpu bahongole ecôgo c'eburhambi. ⁶³ Oku handi anacirikûla duba duba ashubira e Antiyokiya ajibugâna Filipino yekola warhambula olugo; amulwîsa anacirhôla n'emisî lulya lugo.

7

Olwa Demetriyusi wa burhanzi

¹ Omu mwâka gwa igana na makumi arhanu na muguma, Demetriyusi mugala wa Seleukusi anacyongoloka omu Roma, anacijâ haguma n'engabo yâge omu lugo luguma lw'omu nyanja, acîjiramwo mwâmi. ² Erhi abà amâshubihika ntyôla omu bwâmi bw'ababusi bâge, abasirika banacirhuluba Antiyokusi na Lisiasi banacibahekeraya. ³ Erhi bamumanyîsa okwôla, anaciderha, erhi: «Ciru ntabonaga obusù bwâbo». ⁴ Okubundi engabo yanacibayîrha na ntyo Demetriyusi ayîma yêne oku bwâmi bwâge. ⁵ Okuhandi ngasi banali bantu ba ndyâlya omu Israheli banaciyisha bajâ emwâge erhi baherhwe na Alkimi owakazagilonza okubà mudâhwa mukulu.

^j**6.49** Mwâka gwa Sabato guli mwâka gwa kuluhûka n'okushîbirira okuharâmya Lulema kwâgo kwâgo: Lolà Lub 23, 1; Lev 25, 2 7.

⁶ Banacirhondêra babêshera olubaga emunda mwâmi ali banacimubwîra mpu: «Yûda na bene wâbo bayîsire ngasi banali bîra bâwe boshi na nîrhu rhwenene arhulibisireko omu cihugo. ⁷ Orhumage bunôla omuntu agendicibonera yênene agôla maligo goshi barhujirîre n'oku basherêzize ecihugo ca mwâmi anahana abôla banyankola maligo kuguma na ngasi bandi babarhabâla boshi.

⁸ Mwâmi anacîshoga Bakidesi muli balya banali bîra ba mwâmi, abâga murhegesi w'omu cihugo ciri olundi lunda lwa olwîshi ali muguma w'omu barhambo bakulu ba mwâmi na w'omu bikubagirwa bâge. ⁹ Anacimurhuma boshi haguma na Alkimi erya ndyâlya ayiyîmanza mudâhwa mukulu haguma n'okumuhà obuhashe bw'okucîhola kuli Bene Israheli. ¹⁰ Erhi babà bamârhôla enjira yâbo, banaciyisha n'engabo nyinji omu cihugo ca Yûda, banacilika entumwa zajà ema Yûda na bene wâbo mpu bajibabwîra ebinwa by'omurhûla gw'obunywesi. ¹¹ Ci bôhe erhi babona oku bayishire n'engabo nyinji babula kuyêmêreza ebinwa byâbo. ¹² Ci kurharhumaga abandisi barhali banyi barhajà emunda Alkimi boshi na Bekidesi bali babahè amadôso oku biyêrekîre oburhegesi. ¹³ Na omu Bene Israheli Abahasidimi babà ba burhanzi omu kuhûna omurhûla ¹⁴ bulya baderha mpu: «Omudâhwa w'omu bûko bw'Aroni ayîshire n'eyôla ngabo y'abasirika, mpu arharhulenganye». ¹⁵ Anacibabwîra emyanzi y'omurhûla ciru anacigashirabo erhi: «Rhurhabajire akantu kabî oli mwenene, oli abîra binyu». ¹⁶ Banacimuyêmêra, ci agwârha bantu makumi gali ndarhu muli bo abayîrha muli olwo lusiku lônene nk'oku ebinwa by'amandiko binadesire e erhi: ¹⁷ «Bashandâza emirhumba y'abatagatîfu bâwe n'omukò gwâbo gwabulagw'eburhambi bwa Yeruzalemu na ntâye wahali mpu ababishe». ¹⁸ Okubundi olubaga loshi lwarhondêra okubayôboha loshi lwanageramwo omusisi mpu: «oli okuli oli obushinganyanya ntâbo ekarhî kâbo, bulya bavunyire endagâno zâbo n'ibango balahiraga».

¹⁹ Bakidesi anacirhenga e Yeruzalemu ajihanda e Betizeti; kurhenga ahôla arhuma mpu bajigwârha balya boshi banayâkaga omu ngabo yâge kuguma n'abandi baguma baguma ba omu lubaga, na erhi abà amâbayîrha abakwêba omu nyenga mpamu. ²⁰ Erhi abà amâhà Alkimi ecihugo câge amânamusigira ecihimbi c'engabo yâge mpu bamulange, Bakidesi anacishubira emunda mwâmi ali. ²¹ Alkimi anacichangana okukomeza obudâhwa bwâge. ²² Ngasi boshi balya banakazâgilêrha akabôlo omu lubaga bamushiga, boshi bayîma omu Buyahudi bahenya n'amaligo manji omu Israheli. ²³ Erhi abona oku amabî Alkimi n'abâbo badwîrhe bajirira Bene Israheli gali manji kulusha aga abapagani, ²⁴ Yûda arhangira okushubija azungula omu cihugo c'e Buyahudi coshi ajà acîhola kuli ngasi balya banamutwîkaga boshi akabacika okucilumira omu cihugo.

Nikanori e Buyahudi

²⁵ Erhi Alkimi abona oku Yûda akola muzibu na bene wâbo, na erhi abona oku ntâko ankabagagaja ashubira emunda mwâmi ali agendi bashobeka kuli binji bwenêne. ²⁶ Mwâmi anacirhuma Nikaroni muguma w'omu barhambo bâge bakulu, muntu wali mushombanyi bwenêne w'Israheli erhi anahîragwe irhegeko mpu amalîre olubaga loshi^k. ²⁷ Erhi ahika aha Yeruzalemu anadwîrhage engabo nyinji, Nikanori arhengigendiganîza Yûda na bene wâbo n'ebinwa by'olubohôlolo: ²⁸ Erhi harhabaga okulwa ekarhî kinyu nâni. Nayîsha na bantu basungunu bônene nti nâni nyishimulolako. ²⁹ Anacijà ntyo emunda Yûda ali, banacilamusanya n'omurhûla ci abasirika bali hôfi hokugwârha Yûda. ³⁰ Erhi ayumva omurhego Nicanori amujirîre omu kumuyîshira n'ebinwa by'olubohôlolo, Yûda afuduka acîyêgûla arhanacilonzagya okucimubona bundi. ³¹ Nikanori abona oku omurhego gwâge gwamanyîkîne anayisha n'engabo yâge akola alilwîsa Yûda, lwanacibumbana hôfi na Kafarisalama. ³² Hôfi bantu magana arhanu omu bantu ba Nikanori banacifà, abasigalaga bashandabana omu cihugo ca Daudi.

³³ Enyuma ly'okola, Nikanori anacisôkera oku ntondo, ya Siyoni na baguma omu badâhwa

banacijà emunda ali boshi na bashamuka banji b'omu lubaga mpu bamulamuse na omurhûla banamuyêreke enterekêro za kanwa mwâmi arhumire. ³⁴ Ci yêhe abashekera, abahemula anababwîra ebinwa bigalugalu anacibahigira erhi: ³⁵ Akabà Yûda n'engabo yâge arhahanyirwi honahalya omu nfune zâni amango nayîsha omu murhûla nanyôce eyîra nyumpa. Anacîckwêba embuga n'oburhè bunene. ³⁶ Abadâhwa banacishubira omu nyumpa, bayîmanga embere z'oluhêro n'ecibula baderha omu kuvugumula emirenge erhi: ³⁷ Yâgirwa wêne wacîshogaga eyîra nyumpa mpu ekazirherekêrwa izîno lyâwe, na mpu ly'olubaga lwâwe lubona enyumpa y'okukakushenga n'okukusengera. ³⁸ Wênene ocihôle, oyûla muntu n'engabo yâge alimbira, boshi bayîrhwe n'engôrho. Okengêre okwôla bakujirire orhanazigaga balama!

Okuhimwa n'okufà kwa Nikanori

³⁹ Nikanori arhenga e Yeruzalemu akanya ajihandu hôfi na Beteroni na bantu ba cikembe Banya-Sîriya banaciyîsha emunda Yûda ali. ⁴⁰ Naye oku bwâge, ajiyûbaka ecihando hôfi na Adasa n'engabo ya bihumbi bisharhu, anacigenda aderha erhi: ⁴¹ Abâli barhume n'omwâmi w'Abanya-Sîriya bulya bakujâcire, Yâgirwa, Malahika wâwe anacibayîshira anacibaniguzamwo bantu bihumbi igana na makumi gali munâni na birhanu. ⁴² Omâlîre mâshi enôla ngabo eri ahâla mbêre zâwe lyo abandi bamanya oku anaderhire kubî ahatagatîfu hâwe, onamutwîre olubanja nk'oku obubî bwâge bunali.

⁴³ Engabo lwabumbana, omu nsiku ikumi n'isharhu z'omwêzi gw'ikumi na kabirhi, n'omurhwe gwa Nikanori gwahombekwa; yênene akumba wa burhanzi omu ntambala. ⁴⁴ Erhi engabo zibona oku Nikanori amâfà bajandika emirasano yâbo bakûla omulindi. ⁴⁵ Abayahudi babaminika mulegerege goshi e Adasa kuhika e Gazara banayîsha babûha emishekera banayishekêreza. ⁴⁶ Kurhenga omu bishagala byoshi bya Yûda n'eburhambi mwashagamuka abantu bagorha balya Banya-Sîriya babajako bakola babatumirha boshi banakumba n'engôrho kurhaderhaga mpu hajira ciru ow'enshangu wafulumuka, ciru n'o muguma. ⁴⁷ Bagugumba ebirugu by'abôla bahimagwa kuguma n'ebiryo bali bacîyikire; na erhi babà bamâtwa irhwe lya Nikanori n'okuboko kwâge kulyo kulya akazâgilêgesa bayîsha babidwîrhe banakabilengereza emunda Yeruzalemu ali. ⁴⁸ Olubaga lwanacisîma bwenêne n'olwôla lusiku balukuza nka lusiku lwa mwishingo munene. ⁴⁹ Bahiga mpu olwôla lusiku lukakuzibwa ngasi mwâka omu nsiku ikumi n'isharhu z'omwêzi gwa Adari. ⁵⁰ Ecihugo ca Yûda carhangiba n'omurhûla nsiku nyi.

8

Obukuze bw'Abaroma

¹ Okubundi Yûda anaciyumva badwîrhe baderha olwa Abaroma¹: Oku babà bantu bazibu bajira emisî bwenêne; banacîyêrekane binjà oku bantu bashimbire enjira zâbo oku bânajire obwîra haguma na ngasi boshi bayishire emunda bali mpu bayumvanye n'oku bali bantu bagwêrhe emisî minene. ² Bamuganîrira okuhimana kwâbo n'oku balwîsagya Abagalasiya n'oku babahi maga banabajira barhumisi bâbo. ³ Ngasi byoshi banajizire omu Hispaniya mpu barhôle ecihugo câyo c'amarhale n'amasholo gâbâgayo, kandi na kurhi omu bwîrhonzi bwâbo n'oku kucisegereza kwâbo bahimaga ecôla cihugo n'o bwôla câli kuli n'emwâbo. ⁴ Kuguma n'ababî bayîshigibalwîsa kurhenga omu cihugo c'ihanga babalunda oku idaho babahima loshi, n'abandi banakazibahongera ngasi mwâka. ⁵ Bahimire erhi badwîrhe balwa, mwâmi Filipino na Perseo mwâmi w'e Kitimu na ngasi banacîshomize okuyanka emirasano mpu babalwîse babahima banabarhegeka. ⁶ Antiyokusi ali mwâmi mukulu w'omu Aziya mpu abarhabâlira agendibalwîsa na njavu igana na makumi abirhi abalwîsa oku nfarasi, ebihêsi n'engabo mwandu, banacimugonya

¹8.1 : Abaroma barhegeka Abayahudi omu mwâka gwa 63 embere ly'okuburhwa kwa Yezu Kristu.

bwinjinjà. ⁷Yêne bamugwârha mugumagumà banacimusêza okukazibahongera ye n'abayîmaga e nyuma lyâge empongano nyinji, mpu akazibahà abajà, abahè n'oluhande lw'ecihugo câge. ⁸Kwo kuderha cihugo ca Hindiya, Mediya, Lidiya byo byâli bihugo binjà omu bihugo byâge byoshi n'erhi ayusibaha byo nabo bàbîha mwâmi Ewumene. ⁹Abà omu Bugereki banacikomekera badwîrhe n'omuhigo gw'okumafîra Abaroma cikône Abaroma bamanya ogwo mwanzi. ¹⁰Bamurhumira murhambo muguma n'engabo yâge abatulako entambala, abanigûzamwo mwandu ayisha adwîrhe bujâ abakazi bâbo, abâna bâbo, abanyaga ebirugu ecihugo ahongola namahukulu gâbo n'abantu b'eyôla munda babajira bajâ kuhika bunôla. ¹¹Ngasi gandi mâmi ga hano igulu erhi ngasi g'omu nyanja gacîshomagya okubahagaza boshi babahima banabarhegeka.

¹²Ci oku bîra bâbo na ngasi bacîkubagira bo kulanga balanga obwîra haguma nabo, babajire barhegesi b'amâmi gabayegire ciru n'aga kuli na ngasi abakazagiyumva izù lyâbo banajugume. ¹³Oyu balonza okurhabâla mpu lyo ayîma anayîme n'oyu balonzize okuyîmûla banamuyîmûle. Bakola babà bantu ba buhashe bunji bwenêne. ¹⁴Ciru bakayôrha ntyôla, ntâye muli bo oderha mpu akola ayambala ecimanè acîhundikîre n'ecishûli c'akaduku mpu naye alimbe. ¹⁵Basinzire akagombe na ngasi lusiku bagula magana asharhu na makumi abiri badêkaho mpu balole ebiyêrekîre olubaga n'oku bankalulanga. ¹⁶Ngasi mwâka banahîre obuhashe bwâbo omu maboko ga muntu muguma mpu arhegeke ecihugo coshi; boshi banayumve oyôla muntu muguma barhajira mujina na bwâgalwa buci ekarhî kâbo.

Okunywâna kw'Abayahudi n'Abaroma

¹⁷Yûda anacîcîshoga Epolemi mugala wa Yowane, mugala w'Akosi boshi na Yasoni mugala wa Eleyazari anacibarhuma e Roma mpu bagendinywâna bânajire obwîra boshi n'Abaroma. ¹⁸Na mpu lyo babakûla omu bujâ ebwa kubà bamâbona oku Abagreki babajizire bajâ, bàhizire Israheli omu bujâ. ¹⁹Ba nacilikûla obo bàjà e Roma ci enjira yalîha; erhi bahika e Kagombe banaciyanka akanwa baderha mpu: ²⁰Yûda Makabeyo, abalumuna n'olubaga barhurhumire, bayandisire mpu rhunywâne rhunayumvanye omu murhûla rhweshi lyo nîrhu rhuganjirwa e karhî k'abà mwayumvinye n'abajizire obwîra mweshi nabo. ²¹Okola kwasîmîsa abagula b'ihano likulu. ²²Alaga empamîso y'olwandiko Abaroma bakôlôlaga omu cûma c'amarhale banalurhuma e Yeruzalemu mpu lubè cimanyîso c'okola kunywâna n'ogwôla murhûla emw'Abayahudi:

²³«Iragi oku Baroma n'oku Buyahudi bali oku budaka n'omu nyanja, ensiku n'amango. Kulî nabo engôrho n'omushombanyi. ²⁴Abaroma bakârêrwa bwa burhangiriza nîsi erhi baguma omu bîra bâbo omu cihugo obuhashe bwâbo bunahisire hoshi, ²⁵ishanja ly'Abayahudi linabarhabâle nk'oku banahashire muli agôla mango; ²⁶barhahè abashombanyi nîsi erhi okubarhabâla n'oli engano, oli emirasano oli enfaranga, oli amârho nk'oku banalagânîne e Roma. Kukwânîne Abayahudi bashimbe eyôla mihigo yâbo buzira kulinda luhembo luci. ²⁷Kwo nakuguma erhi ishanja ly'Abayahudi lyankarhêrwa Abaroma banababwîra n'emisî yâbo yoshi nk'oku amango ganadesire. ²⁸Buzira kuhà abandi barhabâlwa oli engano, oli emirasano, oli nsaranga ciru amârho nk'oku banalaliraga oku banarhôlelaga emihigo e Roma; banashimbulula eyôla ndagâno buzira kurhebana. ²⁹Ebyo binwa byâli omu ndagâno Abayahudi bajiraga hagma n'Abaroma. ³⁰Ci omu mango ga nyuma erhi baguma nîsi erhi abandi bakâlônza okuyûshûla kandi erhi okunyahya ebindi binwa kuli ebyôla, banajira nk'oku banalonzize na ebi bankanayumva banyihize kandi erhi kuyûshûla ebyôla byoshi binarhôlelwe buzibu. ³¹Oku mabî mwâmi Demetriyusi abajirire rhwamâmuyandikira muli ebîra binwa 'Carhumaga warhindibuza Abayahudi n'obwôla bali bantu rhunywânîne nabo kandi banali bîra bîrhu?' ³²Bakâshub'ikâcîduduma oku wabarhindibuzize rhwanabagwâsa omu mirenge rhunakulwîse akabà ebulambo nîsi erhi omu nyanja.»

Okufà kwa Yûda Makabeyo

¹ Erhi ayumva oku Nikanori n'engabo yâge boshi bafirîre omu ntambala Demetriyusi ashubirhuma kandi Bakidesi na Alkimi omu Buyahudi kuguma n'ecikembe c'ekulyo c'engabo yâge. ² Barhôla enjira ejîre e Galileya banatwa ecirâlo aha Mesaloti oli omu lugo Iwa Arbela. Banacirhôla olôla lugo erhi babà bamayirhamwo abantu bamwo mwandu. ³ Omu mwêzi murhanzi gwa o mwâka gw'igana na makumi arhanu n'ibiri bayûbaka ecihando câbo aha ishiriza Iya Yeruzalemu. ⁴ Okubundi banacilîkûla banacijà e Bereya bali na bantu ba bihumbi makumi abiri na bantu bihumbi bibiri balwa n'enfarasi. ⁵ Yûda ali amâtwa ecirâlo câge naye aha Elasa erhi analigi na bantu bihumbi bisharhu balwî ba ntwâli. ⁶ Erhi babona kurhi engabo y'abashombanyi eri nyinji bajuguma na banji bacinyombôkera bayâka, oku cihando kwasigala bantu magana gali munâni gonenene. ⁷ Yûda anacibona oku engabo yâge yayâsire n'oku entambala eri hôfi eyanjikire; okubundi akumba omurhima bulya amango g'okushubija ashûbûza abâge gamabulikana ayumva yêshi arhemuka. ⁸ Kurharhumaga arhabwîra abasigalaga erhi: Yimuki rhulwîse abôla bashombanyi rhulole erhi rhwankabahagalika! ⁹ Ci konene bôhe balonza okumuhusahusa banacimubwîra mpu: rhurhankabashasha bunôla okurhali kufumya amagala gîrhu rhwanacyîshigaluka buzinda na bene wîrhu rhuyîshibalwîsa ci bunôla rhwamâbà banyi okurhalusire. ¹⁰ Yûda anacibashuza erhi kulî na nâni enkengêro z'okuderha mpu nyâke embere zâbo. Akabà amango gîrhu gamahika, rhufîre bene wîrhu n'oburhwâli ci rhumanye irenge lîrhu lyankanahera busha!

¹¹ Engabo y'Abanya-Sîriya yarhenga omu cihando bayisha bajà emunda abashombanyi bali. Abalwî b'enfarasi erhi babagabiremwo kabiri engwârha-muherho n'emanda mabuye bayisha bashokwîre, entwâli zayisha nazo zilongwîre. ¹² Bakidesi ali oku ihembe ly'ekulyo n'omurhwe gwayîsha empande zo mbî erhi omushekera gubûhwa. ¹³ Bene Yûda nabo babûha omushekera, idaho lyageramwo omusisi erhi kushekereza kwa ezôla ngabo oku zinali ibiri kurhuma. Entambala yayanjikira bahika bijingo balwa.

¹⁴ Yûda erhi abona oku Bakidesi ali oku kahembe kalyo n'engabo asimikirako yoshi amugorha n'abantu bâge b'entwâli. ¹⁵ Ahima akola kahembe kalyo k'Abanya-Sîriya, abakungusha kuhika oku ntondo ya Azoti. ¹⁶ Ci balya bali oku kahemba kamosho erhi bâbona oku akahembe kalyo kahimirwe bagolonjoka bagorha Yûda n'engabo yâge. ¹⁷ Entambala yakaliha enyunda zombi bantu mwandu bafà agôla mango. ¹⁸ Yûda naye afà, n'abantu bâge basigalaga bakûla omulindi bayâka.

Okubishwa kwa Yûda Makabeyo

¹⁹ Yônatanî na Simoni barhôla mwene wâbo Yûda bagendimubisha omu nshinda y'ababusi bâge aha Modini. ²⁰ Israheli yêshi amushîba anacimulakira bwenêne banayôrha omu mishîbo nsiku zirhali nyi. ²¹ Banakaziderha bakola balaka mpu: Aye mushâna! Kurhigi yamafâga ntya entwâli còkola w'Israheli? ²² Ebisigîre oku myanzi ya Yûda, oku biyêrekîre entambala, oku ahimanaga koshi, n'oku obukulu bwâge bwâli, ebyôla birhayandisirwi, bulya byamaluga.

IV. Yônatanî murhambo na mudâhwa mukulu w'Abayahudi (160-143 embere za Yezu Kristu)

Olwa Yônatanî

²³ Erhi Yûda afà, abâli babî bacîyêrekana bwinjà omu Israheli yêshi yêshi. banyankola maligo boshi buzûsa irhwe. ²⁴ Muli ago mango hanacizûka ecizombo cikali omu cihugo n'ecihugo coshi caji olunda lwâbo. ²⁵ Bakidesi anacîcîshoga abantu bagalugalu anacibayîmika barhambo omu cihugo. ²⁶ Banacijà balongereza n'obushiru bunene abâli bîra ba Yûda n'okubahêkera Bakidesi naye akabahana n'okubacinaguza. ²⁷ Israheli anababala bwenêne: barhalisâg'ibona kundi kurhyo

kurhenga halya abalêbi banahirigirhaga^m omu cihugo câbo.

²⁸ Okubundi abanali bîra ba Yûda boshi banacishûbûzanya banacibwîra Yônatanî mpu: ²⁹ «Kurhenga mwene winyu Yûda afîre harhacibonekaga omuntu oli akâge wankakârhuçîkako abashombanyi bîrhu Bakidesi na ngasi bandi bashomba ishanja lîrhu. ³⁰ Rhwamâkwîshoga ene, okola we mulanzi na murhambo ahâli hâge lyo okazigendêsa entambala zîrhu». ³¹ Yônatanî muli ago mango anacihâbwa oburhegesi ayîma ahâli ha Yûda mwene wâbo.

³² Erhi Bakidesi anamanya kulya akâlonza oku akamuyirhamwo. ³³ Erhi bamanya ogwôla muhigo gwâge, Yônatanî, mwene wâbo Simoni na ngasi boshi banali haguma naye bacîyâkira omwirûngu lya Tekowa banaciyûbaka hôfi n'iriba lya Asfari. ³⁴ Bakidesi anacimanya ogwôla mwanzi olwa Sabato, anaciyîmuka n'engabo yâge yoshi anayîkirira ebwa lindi ishiriza lya Yordani.

³⁵ Yônatanî anacirhuma mwene wâboⁿ Yowane nka murhambo w'olubaga emwa bene Nabateni bîra bâge mpu babikire aha mwâbo, emizigo yâbo yali minene na minji bwenêne. ³⁶ Ci konene bene Yambri erhi babâ bamârhenga e mwâbo Medaba banacigwârha Yowane na ngasi ebi anali agwêrhe byoshi, bagugumba eminyago yâbo. ³⁷ Erhi kugera nsiku banaciyishibwîra Yônatanî na mwene wâbo Simoni oku bene Yambri bagwêrhe olusiku lukulu lw'obuhya n'oku barhenza omuhya e Nasabati, kuguma n'abamulusize mwandu, ali mwâli wa mugale muguma w'e Kanâni. ³⁸ Erhi kulya mwene Yowane afaga, banacisôka bajicîfulika omu mahukulu g'entondo. ³⁹ Erhi bayinamula amasû balangîra omulongo munene n'olubî: hali omuhya mulume, bene wâbo n'abîra bâge bayêrekîre emunda bali badwîrhe orhugoma, ebirugu by'okuyimba, enzihwa n'emirasano minji. ⁴⁰ Okubundi balya bali boshi na Yônatanî banacifulumuka mulya mahukulu baciloha kuli bo babanigûza, banji bayîrhwa nabo, n'abandi balibirha bayâkira omu ntondo, Abayahudi banacirhola ebi bajandikaga. ⁴¹ Ntyôla obuhya bwâbâ mishîbo n'enyimbo z'abazihi zahinduka mirenge. ⁴² Erhi babâ bamâcihola omukò gwa mwene wâbo, banacijâ omu kabokwê ka Yordani.

Okuyikira olwîshi lwa Yordani

⁴³ Bakidesi anacimanya okwôla, oku lwa Sabato anayisha kulya burhambi bwa Yordani n'engabo nyinji. ⁴⁴ Okubundi Yônatanî anacibwîra abâbo erhi: « Yîmukagi bunôla, rhulwîre amagala gîrhu! bulya oku kurhasagiba oli ene oli njo nîsi erhi lishinjo. ⁴⁵ Loli omushombanyi n'emirasano yâge embere zîrhu ekumoshô n'ekulyo, amîshi ga Yordani ciyanja n'omuhûsi ntaho rhwankayikira. ⁴⁶ Bunôla muyinamulirage izû linyu emalunga lyo muyôkoka omu maboko g'omushombanyi. ⁴⁷ Entambala yarhondêra, Yônatanî alambûla okuboko mpu atumirhage Bakidesi ci amubula omu kukuliranya enyuma. ⁴⁸ Okubundi Yônatanî anacihamira muli Yordani kuguma nabo, baluyikira bajâ bayôga ci Abanya-Sîriya barhaluyikiraga mpu babakulikîre. ⁴⁹ Olwo lusiku hôfi bantu cihumbi bafâ omu bantu ba Bakidesi.

Okufâ kwa Alkimi

⁵⁰ Oyûla Bakidesi anacishubira e Yeruzalemu agendiyûbakayo olugo luzibuzibu omu kabanda ka Yudeya, ayûbaka enyumpa hôfi na Yeriko, aha Emausi, aha Betoroni, aha Beteli, aha Tamunata, aha Faratoni n'aha Tefoni azungulusa n'enkûta ndîrî n'emihango eriko akakomyo. ⁵¹ Ahirako n'abalanzi mpu bakazirhindibûza Israheli. ⁵² Azibuhya olugo lwa Betisuri, olwa Gazara n'ecishagala ca Siyoni anacihiramwo emirhwe y'abasirika analundamwo ebiryo. ⁵³ Agwârha nka mpira abagala b'abakulu b'ecihugo anacibagwârha nka bashwêkwa omu cishagala ca Yeruzalemu. ⁵⁴ Omu mwâka gw'igana na makumi arhanu, omu mwêzi gwa kabiri, Alkimi^o

^m**9.27** : Karhenga myâka 200 harhacibonekanaga mulêbi.

ⁿ**9.35** Mwene wâbo Yowane: Lolà 2, 1.

^o**9.54** Milongo 54-55 : Alkimi ashûrhwa: ngasi ndwâla y'okukanula yakabonekana nka buhane

anacirhegeka mpu bahongole enkûta z'omu ndalâlâ y'ahatagatîfu, arhegeka ntyo mpu basherêze omukolo gwajiragwa n'abalêbi, anacirhondêra okujira ntyo. ⁵⁵ Muli agôla mango Alkimi alambikwa oku idaho na Nyamuzinda n'emikolo yâge yahangarhana, akanwa kâge kahumbârhalâ ahôla ebirumbu arhanacishashaga okuderha ciru n'akanwa ciru n'okurhegeka omu mwâge. ⁵⁶ Alkimi anafâ muli agôla mango n'amalumwa manji bwenêne. ⁵⁷ Erhi babona oku Alkimi amâfâ; Bakidesi anacishubira emunda mwa mi ali, na ntyo ecihugo c'e Buyahudi câbâ n'omurhûla gwa myâka ibiri.

Beti-Basi arhêrwa

⁵⁸ Okubundi Abayahudi babî banacijira ihano banaciderha mpu: Lolâ oku Yônatanî n'abâbo bali n'omurhûla ntâ kadundo, rhushubilêrha Bakidesi naye anabarhuluba boshi omu budufu buguma. ⁵⁹ Banacigenda mpu bashambâle haguma naye. ⁶⁰ Bakidesi anacihuma enjira yâge ayisha alongolîne omurhwe gw'engabo nyinji anacirhuma amaruba ga bufundafunda emwa ngasi banali olunda lwâge, mpu bagwârhe Yônatanî n'abâbo, ci barhahashaga bul'yihwe lyâbo lyamarhulika. ⁶¹ N'abantu bagumabaguma b'omu cihugo bo bali barhambo b'obwôla bugoma, bagwârha makumi arhanu omu bandi banacibayîrha.

⁶² Okubundi Yônatanî, Simoni n'abâbo banacijâ e Beti-Basi omw'irungu bashubiyiyûbaka banacizibuhya. ⁶³ Bakidesi anacimanya omwanzi, ashûbûza e ngabo yâge anacihamagala abantu bâge bali e Buyahudi. ⁶⁴ Anaciyâsha atwa ecirâlo hôfi na Beti-Basi, anacigorha olugo nsiku nyinji, anazonza masini. ⁶⁵ Ci Yônatanî anacisiga mwene wâbo Simoni omu cishagala anacijâ omu lugo ayisha agalukîne ngabo nsungunu. ⁶⁶ Anacihima Odomera na bene wâbo boshi na bene Fasironi emwâbo omu mahêma gâbo anacirhondêra okubalibisa omu kubagorha anacibaminika n'emisî. ⁶⁷ Simoni naye n'abantu bâge anacihuluka ayôca galya masini g'okulwa. ⁶⁸ Bombi oku banali babiri, balwîsa Bakidesi, bamuhima bamucinagiza. Abona oku omuhigo gwâge n'okuyisha kwâge byabîre bya busha. ⁶⁹ Abêra balya bantu babî bamubwîraga mpu ayishe omu cihugo oburhê, abanigamwo banji anacirhola omuhigo gw'okushubira emwâge omu cihugo câge. ⁷⁰ Yônatanî anakumanya, anacirhuma entumwa emunda ali mpu bayumvanye n'omurhûla anamulekere abashwêkagwa. ⁷¹ Bakidesi anabayankirira, anaciyêmêra ebinwa bya Yônatanî; acîgasha embere zâge mpu ntâ mango ânâcimulongeze amabî omu kalamo kâge koshi. ⁷² Anacimushubiza abashwêkwa ali erhi agwârhire e Buyahudi, ashana ebirugu anacishubira omu cihugo câge, arhanacifaga agalusire omu cihugo c'Abayahudi. ⁷³ Engôrho yarhangileka okulibuza Bene Israheli. Yônatanî anaciyûbaka enyumpa yâge aha Makmasi; arhondêra okukatwira olubaga emmanja, akûla ababî boshi omu Israheli.

10

Aleksandro acîjira mwâmi anajira Yônatanî mudâhwa mukulu

¹ Omu mwâka gw'igana na makumi gali ndarhu, Aleksandro mugala wa Antiyokusi n'elishembano lyâge ye Epifani, anacirhabâla anacirhola Ptolemaisi; abantu b'eyo bamuyankirira na kurhenga aho arhondêra okuyîma bwinjâ. ² Erhi mwâmi Demetriyusi anayumva kulya, ashûbûza engabo nyinji bwenêne anacijâ emunda ali akola agendimulwîsa. ³ Na muli agôla mango gonênê Demetriyusi anacirhuma amaruba emwa Yônatanî g'okujâ omu murhûla anamulaganya mpu amukuza omu cikono. ⁴ Akazâgiderha erhi rhuyumvanye naye duba embere ayumvanye na Aleksandro oku muhona gwâni. ⁵ Bulya akola ayishikazikengêra amabî namujirire goshi kuli ye yênene, kuli mwene wâbo n'oku ishanja lyâge lyoshi. ⁶ Amuhâ obuhashe b'okushubisinga engabo y'okulwa, okutula emirasano n'okuderha oku akola mwîra wâge, anacirhegeka mpu amugalulire empira bagwârha omu lugo wâge.

⁷ Yônatani anacijà e Yeruzalemu, anacisoma galya maruba, agasomera olubaga lwoshi kuguma n'abantu bali omu lugo. ⁸ Bajuguma bwenêne erhi bayunva oku mwâmi anahîre Yônatani obuhashe bw'okujira eyindi mirhwe y'okulwa. ⁹ Abâli omu lugo banacihà Yônatani empira bali bagwêrhe naye anacibashubiza emwa ababusi bâbo. ¹⁰ Yônatani anacyûbaka aha Yeruzalemu ashubirhondêra okuyûbaka n'okushakala olugo. ¹¹ Ahûna abûbasi okushubiyûbaka olukûta n'okuzungulusa entondo ya Siyoni n'amabuye magoye lyo ezibuha, banajira ntyo. ¹² Okubundi ab'ebigolo bali omu nyumpa nzibu Bakidesi ayûbakaga banaciyâka. ¹³ Ngasi muguma ajandika omukolo analiagwêrhe bakacîshubirira ngasi muguma omu cihugo câbo. ¹⁴ Aha Betisuri honênè hasigire baguma baguma muli balya banalibamaleka akanwa n'amarhegeko ga Nnâmahanga bulya ahôla ho halikola lwâkiro lwâbo.

¹⁵ Okubundi Aleksandro anacimanya okwôla Demetriyusi ajiriraga Yônatani, banacimuganîrira amatabâro oyûla amalwa, entambala ahimire ye na bene wâbo n'embaka abwîne. ¹⁶ Anaciderha erhi ka rhwankabona mango maguma muntu wa borhere bwa bene obwo muntu wa bene oyôla? Rhumujire muntu mwîra wîrhu na murhabâzi wîrhu. ¹⁷ Anacirhuma amaruba gali mayandike ntyâla: ¹⁸ "Mwâmi Aleksandro kuli mwene wâbo Yônatani, omusingo. ¹⁹ Rhwayumvîrhe barhubwîra oku oli muntu muzibu na oku wanahasha okubà murhabâzi wîrhu. ²⁰ Co cirhumire kurhenga ene okola we mudâhwa mukulu^p w'ishanja lyâwe rhwamânakuhà ecikono c'okuderhwa mwîra wa mwâmi.- Anacimurhumira kuguma akanzo kadukula ecimanè c'amasholo,- okombere ebintu bîrhu, onalange obwîra bwîrhu haguma na nâwe bwinjà".

²¹ Yônatani anaciyambala emyambalo migishe omu mwêzi gwa nda omu mwâka gw'igana na makumi gali ndarhu, oku lusiku lw'amahêma, anacisinga engabo, atulîsa n'emirasano. Amaruba Demetriyusi I ayandikiraga Yônatani

²² Erhi ayumva kulya Demetriyusi anacigaya bwenêne. ²³ Bici rhwajizirage obûla Aleksandro amârhurhanga okujà omu bwîra bwa Abayahudi lyo azibuhya obwâmi bwâge. ²⁴ Erhi nâni nkola nabayandikirira ebinwa by'okubarhiza mbalaganye obukulu n'oluhembo lunji lyo mbona oburhabâle bwâbo. ²⁵ Anacibarhumira amaruba gali gayandisirwe ntyâla:

«Mwâmi Demetriyusi oku lubaga lw'Abayahudi: Omusingo.

²⁶ Mwalanzire kulyâla kunywana rhwanywânaga na ntyôla obwîra bwîrhu bwayôrha bukomîre buzira kucilunga n'abashombanyi bîrhu, rhwayumvîrhe okwôla rhwanasîma bwenêne. ²⁷ Na bunôla muyôrhave murhujirako obwôla bwîkubagire, nanirhu rhwanahemba okwôla murhujirira n'aminjà ga ngasi lubero. ²⁸ Rhwanabajirira luhembo lunji na binji birharhegesirwi. ²⁹ Kurhenga ene namabakûlako obujà namanabagalulira, muli Buyahudi mweshi, okuhonga n'okuvurha empongano oku munyu, na ibarati lya mwâmi. ³⁰ Ecigabi ca kasharhu c'omu mashwa ginyu n'oluhande lwa kabiri lwa eby'emirehe yinyu ebyali byâni mbagalulirebyo. Ntakacibilonza kurhenga ene n'ensiku zoshi mbigalulire ecihugo c'Abayahudi na birya bishagala bisharhu bilungîne naye bya omu Samâriya na omu Galileya. ³¹ Nalonza Yeruzalemu ayôrhe cishagala citagatîfu na ca murhûla kuguma n'omurhundu gwâco gwoshi, cirhûlîsa conene entûlo n'empogano zâco.

³² Ndesire kuguma obuhashe bwâni nalingwêrhe, bwâmi bubà aha Yeruzalemu mbulekîre omudâhwa mukulu nti ahebemwo abantu bakazilanga balya anacîshozire yênene. ³³ Abayahudi boshi banahêsirwe bujà kurhenga e Buyahudi bakânabà bali omu bwâmi boshi mbahire obuhashe bw'okurhenga omu bujà, nalonza boshi babaleke barhacikazâgîvurha ibarati ciru n'ery'ebintu byâbo. ³⁴ Ensiku nkulu zoshi, eza Sabato, ezindi nsiku nkulu, ensiku ntagatîfu kuguma na zirya nsiku isharhu zishokolera erhi ezi kulikira olusiku ^qlukulu, ezôla nsiku zibè nsiku

^p**10.20** Yasoni agula obudâhwa: 2 Mak 4, 7-10: Yônatani ahâbwa ecikono c'okubà mudâhwa mukulu ci kône arhaciberanaga nsiku nyinji, bakâmunyagâco ngasi mango: 10,47; 11,24; 11,57.

^q**10.34** Oyo mwâmi alonza okurhebêba Yônatani bulya ayumvîrhe Aleksandro amâmukomakwo

za kurhahumwako na kandi, nsiku za kurhabà n'okurhacifuduka kantu kalebe oku Buyahudi boshi banabà omu cihugo câni. ³⁵ Muli ezôla nsiku ntâye wankacibà n'obuhashe bw'okuderha erhi nasambisa owîrhu kuli kantu kalebe nîsi erhi abandi mbarhindibuze kuli olu lubanja erhi lula. ³⁶ Barhôle basirika ba Buyahudi bihumbi makumi asharhu bajè omu basirika bâni bakazibajuha nk'oku bankajuha abandi basirika babà omu ngabo ya mwâmi. Baguma mulibo bajà omu nyumpa za mwâmi zirya nzibunzibu. ³⁷ Na banji bahâbwa gulya mukolo omuntu akanacîkubagirwamwo omu bwâmi bwâni. Kuli okwôla abasirika bâbo bakulu bâbà omu bûko bwâbo, balama nk'oku amarhegeko gâbo ganabahunyire kuguma nk'oku nanajiriraga Obuyahudi boshi.

³⁸ Erya mirhundu isharhu ya Samâriya nayûshûlaga oku Buyahudi, enajage mwo loshi na ntyo, amango bakola bagwêrhe murhambo muguma barhacirhumikira wundi mukulu ohi kuleka omudâhwa mukulu. ³⁹ Mpânyire nka luhembo, Ptolemayisi n'omurhundu gwâge goshi, emwa aka-Nyamuzinda k'e Yeruzalemu, Iyo bakazibona ebi bakolêsa omu ka-Nyamuzinda, oku nterekêro. ⁴⁰ Nâni mpanyire ngasi mwâka nfaranga bihumbi ikumi na bini bya marhale, byayishirhólwa kuli birya mwâmi anahâbwa omu ngasi marhambo minjà. ⁴¹ Na ngasi bilushire ebyakazâgikolesibwa omu myâka yagezire, kurhenga ene bikola byakahâbwa emikolo y'aka-Nyamuzinda. ⁴² Kandi kuli zirya nfaranga z'ebihumbi birhanu by'amarhale bikolêsibwa oku mikolo y'aka-Nyamuzinda binakûlwa ngasi mwâka oku ntûlo y'aka-Nyamuzinda ebyôla byagalulwa bulya bibà by'abadâhwa banali omu mikolo. ⁴³ Ngasi yêshi wankanayâkira omu ka-Nyamuzinda aha Yeruzalemu nîsi erhi omu biyumba byâge kuyâka okuhâna ibarati Iya mwâmi nîsi erhi kuyâka bindi bindi, oyôla anabè n'obuhashe bwâge boshi (barhacimujiraga kurhi) kuguma n'ebintu byâge ajira omu bwâmi bwâni boshi. ⁴⁴ Ebyakazikolêsibwa oku kuyûbaka nîsi erhi oku kushakûlula aka-Nyamuzinda byakazirhenga oku birugu bya mwâmi. ⁴⁵ Kwonoko omu kuyûbaka ebyôgo bya Yeruzalemu n'okukomeza obululi bwâge, ebyakolêsibwa byakazirhenga oku birugu bya mwâmi kwanayishiba kuguma amango bayûbaka erhi kushakûlula ebyôgo by'ebishagala by'e Buyahudi».

⁴⁶ Yônatanî n'olubaga erhi bayumva ebyôla binwa barhabiyêmêraga banalahira okubishimba ebwa kubà bacikengêra amabî Demetriyusi ajiriraga Bene Israheli n'amalumwa manji abarhindibuzagymwo. ⁴⁷ Okubundi obwôla, banacihiga okunywâna na Aleksandro ye wali murhanzi wa okubabwîra mpu bayumvanye, banayôrhe bîra bâge. ⁴⁸ Mwâmi Aleksandro anashubûza engabo nyinji mpu alwîse Demetriyusi. ⁴⁹ Oku abôla bâmi bombi bamârhlubana engabo ya Demetriyusi bakûla omulindi na Aleksandro anacimuminika, anacimugonya ⁵⁰ balegerera balwa burhahusa kuhika izûba lyahorha, Demetriyusi anacifâ olwo lusiku.

Obuhya bwa Aleksandro na Kleyopatri

⁵¹ Aleksandro anacirhuma emwa Ptolemeyo mwâmi w'e Mîsiri entumwa mpu bagendimubwîra erhi: ⁵² Namâshubira omu bwâmi bwâni, na nkola ntamîre oku ntebe ya balarha; nanyazire obuhashe nahimire Demetriyusi namarhola oburhegesi bw'ecihugo cîrhu. ⁵³ Namutuzirekwo entambala, nanamuhima ye n'engabo yâge rhwamâbutamala oku ntebe y'obwâmi bwâge. ⁵⁴ Ntyôla, rhusingage obwîra haguma na nâwe; ompè mwâli wâwe omu buhya, nâbà mukwî wâwe, nayishikuhà kuguma naye oluhembo lukwânîne.

⁵⁵ Mwâmi Ptolemeyo naye anacimushuza muli ebi binwa erhi: Iragi ly'olusiku washubiragamwo omu cihugo c'ababusi bâwe n'olu watamalagamwo oku ntebe y'obwâmi bwâbo. ⁵⁶ Bunôla nkolaga nakujirira nk'oku onanyandikire, ci konene oyîshe omu malanga gâni e Ptolemayisi, rhubonane nanakujira mukwî wâni nk'okwôla onadesire.

⁵⁷ Ptolemeyo anacirhenga e Mîsiri boshi n'omwâli Kleyopatri banacijà e Ptolemayisi omu mwâka

gw'igana na makumi gali ndarhu n'ibiri'. ⁵⁸ Mwâmi Aleksandro anacirhenga halya mbêre za mwâmi, naye mwâmi anacimuhà omwâli Kleyopatri anacijirira obuhya aha Ptolemayisi n'obukuze bunene k'oku abâmi banakomerera. ⁵⁹ Aleksandro anaciyandikira na Yônatani mpu bagende boshi. ⁶⁰ Yônatani anacijà emunda abôla bâmi babiri bali anajagalîre bwenêne anacibahà bo n'abîra bâbo amarhale, amasholo n'ebindi by'oluhembo lunene anacisîmwa omu masù gâbo là. ⁶¹ Okubundi abantu bagalugalu omu Buyahudi bashûbûzanya mpu bagendimubêshera ci mwâmi arhabayumvagya. ⁶² Anacirhegeka mpu bahogole Yônatani emyambalo yâge, banacimuyambisa emyambalo minjà y'akaduku. Anacijira kulya. ⁶³ Okubundi mwâmi anacimutamaza hôfi naye anacibwîra abarhumisi bâge erhi: Muhuluke mweshi naye mugere omu karhî k'olugo, mwaderha oku irhondo ntâye ociderhaga akanwa kuli ye oku kantu kalebe n'oku irhondo wâciderhaga mpu amurhindibuze. ⁶⁴ Erhi abashombanyi bâge bamanya obukuze mwâmi anamuhîre, oku mwâmi anamanyîsagya kuli ye n'oku anamuyambikaga omwambalo mwinjà gw'akaduku, boshi bayâka. ⁶⁵ Erhi akola ayûshûla eryo irenge lyâge, mwâmi anamuyandika omu bîra bâge barhanzi anacimujira mukulu w'abalwî na murhambo w'ecihugo. ⁶⁶ Yônatani ashubira e Yeruzalemu n'omurhûla n'obushagaluke bunene.

Apoloniyusi murhegesi w'e Sele-Sîriya ahimwa na Yônatani

⁶⁷ Omu mwâka gw'igana na makumi galindarhu n'irhanu, Demetriyusi anacirhenga e Kreti, ajà omu cihugo c'ababusi bâge. ⁶⁸ Erhi ayumva ntyôla mwâmi Aleksandro anacishubira e Antiyokiya anababîre bwenêne. ⁶⁹ Demetriyusi anacijira, Apoloniysi murhambo w'engabo yâge, ali murhambo w'ecihugo ca Sele-Sîriya, naye anacishûbûza engabo nyinji bwenêne anayisha alitwa icumbi hôfi na Yamniya kurhenga ahôla analika entumwa emwa Yônatani mpu bagendi bwîra omudâhwa mukulu mpu:

⁷⁰ «We oyu oli wênene ocishomye okurhugomera na nâni nkola muntu wa kugaywa na wakushekerwa erhi we orhuma! Kurhigi obwîne wankayôrha nâwe oli mukulu embere zîrhu muli ebîra birhondo. ⁷¹ Akabà obwîne oku ocîkubagire emisî yâwe, obungulukirage enôla munda rhuli omu kabanda rhugerane rhulole ndi mulume bulya nie ngwêrhe emisî y'olugo loshi. ⁷² Odôsagye nâwe emyanzi bakubwîra nie ndi na bahi rhuli rhweshi, boshi badwîrhe baderha mpu okugulu kwâwe kurhankasimika embere zîrhu bulya kabiri kabiri ababusi bâwe bacandabusirweko omu cihugo cinyu. ⁷³ Na bunôla orhankahasha okukoza engabo y'abalwî b'enfarasi, n'engabo y'abalwî bangan'aha, omu kubanda omu rhwâli mabuye nîsi erhi rhubuye nîsi erhi handi hantu wankahash'icîfulika.»

⁷⁴ Erhi Yônatani ayumva ebinwa bya Apoloniysi yêshi agarabuka acîshoga omurhwe gwa balume bihumbi ikumi anacirhenga e Yeruzalemu n'omulumuna Simoni anaciyisha amukulikira mpu amurhabâle. ⁷⁵ Bajihanda hôfi n'olugo lwa Yope; abantu b'omwôla lugo babahamikira olumvi bulya olwo lugo lwâli lulanzirwe n'abasirika b'Apoloniysi banacirhangira okulwa ahôla. ⁷⁶ Abantu b'o mwôla lugo erhi bagwârha n'obôba, bayigula enyumvi Yônatani anagwârha olwôla lugo. ⁷⁷ Erhi akumanya Apoloniysi anakeresa basirika bihumbi bisharhu bagenda n'enfarasi n'eyindi ngabo mwandu anacijà e Azoti, ⁷⁸ nka bantu bajà balambagira konene ci erhi banajà bayegera olunda lw'ekabanda, bulya ali acîkubagîre obunji bw'abasirika b'enfarasi. Yônatani anacimukulikira olu nda lw'e Azoti n'ebyôla bigamba byombi byanacikorana. ⁷⁹ Apoloniysi ali amasiga afulisire enyuma lyâge banyakulwa n'enfarasi cihumbi. Ci Yônatani anacimanya oku hali omurhego guhizirwe enyuma lyâge. ⁸⁰ Balya banyakulwîra oku nfarasi bagorha ecigamba ca Yônatani babatyabulira emyampi kurhenga sêzi kuhika bijingo. ⁸¹ Ci konene abantu ba Yônatani banasimika nk'o ku ananali abarhegeka ci erhi n'enfarasi za balya banyakulwa n'enfarasi zanajà zarhama. ⁸² Okubundi Simoni anabulula engabo yâge anacîgusha

^r**10.57** Milongo 57-58 : Bajira obuhya ou mwâka gwa 150 embere z'okuburhwa kwa Kristu. Omwâna wâbo ye Antiyokusi VI: Lolà 11,39.

oku kahè mbè ebwa kubà bene enfarasi bali bamârhamâ; Abanya-Sîriya banacihimwa naye banacikûla omulindi, bayâka. ⁸³ Banyakulwîra oku nfarasi bashandabana omu kabanda, abayâkaga bagendishalira empûmu aha Azoti, bacîyongobeka omu Bet-Dagoni yali nyumpa ya omuzimu wâbo mpu bayâkiremwo. ⁸⁴ Yônatanî anayôca Azoti n'ebindi bishagala byamuli eburhambi ci erhi amârhangibihagula anacidûlika muliro eyôla nyumpa ya Dagoni haguma n'abâli bayâkiremwo. ⁸⁵ Abadûlikagwa muliro n'abayîrhagwa n'engôrho bahika omu bihumbi munâni. ⁸⁶ Oku arhenga eyôla munda Yônatanî ajitwa ecirâlo hôfi na Eskaloni, abantu bayishimuyankirira n'amaboko gombi n'irenge linene. ⁸⁷ Okubundi Yônatanî anacishubira e Yeruzalemu n'engabo yâge n'omunyago munji. ⁸⁸ Erhi mwâmi Aleksandro ayumva okwôla ashubiyûshulira Yônatanî bintu binji by'okumukuza. ⁸⁹ Anacimurhumira ehigondo hy'amasholo nk'oku abâmi banakomerera okuhemba bene wâbo. Omu kumuhemba anacimuhà Akaroni n'ecihugo c'olwo lugo.

11

Okufà kwa Aleksandro Balasi n'okwa Ptolemeyo

¹ Mwâmi w'e Mîsiri anacirhòla engabo eli nyinji nka mushenyi guli oku burhambi bw'enyanja n'amârho manji, anaciyisha alonza okurhòla obwâmi bwa Aleksandro n'obwenge n'okubuyûshûla oku bwâmi bwâge. ² Anacijà e Sîriya n'ebinwa by'olubohôlolo abayûbakaga omu cishagala bakazibiyigula embere zâge banakazilibirhira emunda ali bulya mwâmi Aleksandro ali amârhegeka mpu bajè emunda ali bulya ali ishazâla. ³ Ci erhi Ptolemeyo anajaga omu lugo, anahira abalanzi b'omu ngabo yâge muli lulya lugo. ⁴ Erhi ahika aha Azoti, abantu b'eyôla munda banacimuyêreka enyumpa ya Dagoni oku yahîre, olugo lonêne, emirhundu yali eburhambi byoshi byashabusire, emirhumba eri eyi n'eyi misigaliza y'abahîraga omu ntambala bulya balijire babalundika oku burhambi bwa enjira yâge yoshi. ⁵ Banaciganîrira mwâmi oku Yônatanî ajizire koshi mpu lyo bamulenganya ci mwâmi acîhulikira. ⁶ Yônatanî anaciyisha ayambîrhe bwinjà bwinjà ajà emunda mwâmi ali aha Yope banacilamusanya bwinjà, banacigeza obudufu ahôla. ⁷ Yônatanî anacilusa mwâmi kuhika oku lwîshi lwa Eleteri, buzinda ashubigaluka e Yeruzalemu. ⁸ Mwâmi Ptolemeyo anacibà ntyôla mwâmi w'ebishagala binali oku burhambi bw'enyanja kuhika oku Selekiya oku burhambi bw'enyanja erhi anajà ahiga emihigo mibî kuli Aleksandro. ⁹ Arhuma entumwa emunda mwâmi Demetriyusi ali mpu bamubwîre erhi: "oyîshe rhuyumvanye rhwembi nanayîshikuha mwâli wâni owali omu mwa Aleksandro, kandi wanayîma omu bwâmi bwa sho. ¹⁰ Nacîyunjuzize erhi ngend'imuhà mwâli wâni bulya azindilonza okunyîrha. ¹¹ Amushobekaga ntyôla bulya anakazagilonza obwâmi bwâge. ¹² Erhi abà amârhòla mwâli wâge agendimuhà Demetriyusi na kurhenga ahôla obwîra bwafà boshi na Aleksandro enshombo yâbo yanacikula yamanyîkana. ¹³ Ptolemeyo anacijà omu Antiyokiya, ayambala ntyôla mashungwè abiri oku irhwe lyâge, ishungwè ly'e Mîsiri n'ishungwè ly'e Aziya. ¹⁴ Erhi ayumva kulya, Aleksandro anaciyisha alikoza ishazâla, ayisha ali mulwîsa. ¹⁵ Mwâmi Ptolemeyo anaciyisha ajà emunda Aleksandro ali n'engabo nyinji amuhima anamulibirhako. ¹⁶ Aleksandro anaciyâkira e Arabiya mpu ajilonzayo aha acîfulika, mwâmi Ptolomeyo anacihima ntyôla. ¹⁷ Omuharâbu Zabdieli anatwa irhwe lya Aleksandro anacilirhumira Ptolemeyo. ¹⁸ Mwâmi Ptolemeyo erhi kugera nsiku isharhu naye afà, n'abasirika bâge bali omu nyumpa nzibunzibu za amatabâro banigwa n'abantu ba mli lulya lugo. ¹⁹ Demetriyusi anacibà mwâmi omu maka gwa igana na makumi gali ndarhu na myâka nda.

Demetriyusi na Yônatanî bayumvikana

²⁰ Muli agôla mango Yônatanî anacishûbûza engabo y'Abayahudi mpu erhole olugo lwa Yeruzalemu, anacihirako masini manji ga kulwa. ²¹ Okubundi bantu babî baguma balya barhasîmaga ishanja lyâbo banacijà emunda Demetriyusi ali banacimubwîra oku Yônatanî amagorha olugo. ²² Erhi ayumva kulya Demetriyusi anaciyandikira Yônatanî mpu aleke duba

duba okugorha olugo mpu anayîshe amubone aha Ptolemayisi bashambâle boshi naye. ²³ Erhi Yônatanani anabona agôla maruba, anacirhegeka mpu bakulikize okugorha olwôla lugo, na erhi abà amacîshoga abamulusa, baguma omu bashamuka b'Israheli n'abandi omu badâhwa, yêne acîhira omu mbaka. ²⁴ Erhi abà amârhôla amasholo, enfaranga n'emyambalo minji n'ebindi binji bya luhembo anacijà emunda mwâmi ali aha Ptolemayisi naye anacirhona emunda ali. ²⁵ Bantu baguma bagalugalu b'omu cihugo bagendi mushobeka. ²⁶ Ci konene mwâmi amujirira nk'oku abâbo bamujiriraga embere: amukuza embere za abîra bâge. ²⁷ Amusimika bwinjà omu budâhwa bwâge na ngasi cikono anali agwêrhe kurhenga mîra anacimuhà ecikono ca burhanzi omu bîra bâge boshi. ²⁸ Yônatanani anacihûna mwâmi mpu arhenze ngasi mpongano omu Buyahudi n'omu mirhundu isharhu ya Samâriya anacimulaganya kuli ebyôla talenta magana asharhu. ²⁹ Mwâmi anacyêmêra na kuli ebyôla byoshi anacyandikira Yônatanani amaruba bene agâla:

³⁰ Mwâmi Demetriyusi kuli mwene wâbo Yônatanani n'oku lubaga loshi lw'Abayahudi omusingo. ³¹ Rhumurhumire empamîso y'amaruba rhwayandikiraga mwene wîrhu Lasteni oku bimuyêrekîre lyo mumanya ebyali muli ago maruba. ³² Mwâmi Demetriyusi kuli îshe wâge Lasteni, musingo. ³³ Rhwarhôzire omuhigo gw'okujirira Bene Israheli aminjà bulya babà bîra bîrhu banajira ebishingânîne emunda rhuli, okwôla oku bulonza bwâbo bwinjà barhujirira ³⁴ Rhushubiri babwîra oku Obuyahudi bunali bwâbo na mirhundu isharhu y'oku Samâriya byarhenzibagwa oku Samâriya mpu bilungane n'Obuyahudi byo birigi Efrayimu, Lida, Ramatayimi kuguma n'emirhundu elungîne haguma nayo; oku bunguke bwabagendiharâmya aha Yeruzalemu rhubajirire ogu mulagi ahâli ha okukabahongêsa nka kulya mwâmi anakazagihongerwa ngasi mwâka oku mburho z'omu mashwa n'oku mirehe y'oku mirhi. ³⁵ Na ngasi buhashe rhujira, kurhenga ene abè oku ibarati, abè oku mpongano enali yîrhu, abè omu munyu gulunga, abè oku bimanè bîrhu, rhwalonza okubalekerabyo. ³⁶ Barhakacîkûla, kurhenga ene na ntà mango ciru n'amaguma omu nsiku zayisha, eyôla. ³⁷ Bunôla mujirage obushiru bw'okujira olwandiko ly'eri irhegeko lihâbwe Yônatanani linabikwe oku ntongo ntagatîfu^s hâgo hâgo.

Demetriyusi II n'engabo ya Yônatanani barhabâlana omu ntambala yatulagwa aha Antiyokiya

³⁸ Mwâmi Demetriyusi erhi abona oku ecihugo ciri n'omurhûla na ntà kantu kaciri kazibu embere zâge, arhuma engabo yâge ngasi muguma omu mwâge, kuleka emirhwe y'ihanga erya ajaga alonza oku bihugo biri oku nyanja emw'abapagani; na ntyôla emirhwe yoshi y'ababusi bâge yashuba bashombanyi bâge. ³⁹ Trifoni^t owali mîra mwîra wa Aleksandro erhi abona oku emirhwe yoshi edwîrhe yacîdudumira Demetriyusi akanya ajà emunda omuharâbu Yamuleku ali, ye wakazâg'ilera Antiyokusi mwâna murhò mugala wa Aleksandro. ⁴⁰ Anacisêza mpu agendimuheba oku ntebe ahâli h'îshe, anacimushambâlira amabî Demetriyusi amâjira goshi na kurhi obukunizi bw'engabo yâge buyôsire. Anacibêra ahôla nsiku zirhali nyi.

⁴¹ Yônatanani anacirhumiza mpu bagendihûna mwâmi Demetriyusi okurhenza emirhwe yali omu lugo lwa Yeruzalemu n'omu zindi nyumpa z'okulwîra zanali omu Buyahudi bulya akazâgilwîsa Israheli. ⁴² Demetriyusi anacirhuma mpu bagendibwîra Yônatanani erhi arhali wênene najirira okwôla, ci nalonza okukuhêka irenge we n'ishanja lyâwe ngasi mango erhi nankanabona mpashire. ⁴³ Ontumirage bunôla wanajira kwinjà erhi wankantumira abantu bayish'intabâla bul'yemirhwe yâni yoshi yayâsire. ⁴⁴ Yônatanani amurhumira bantu bihumbi bisharhu bazibu na ba ntwâli eyôla Antiyokiya. Banacijà emunda mwâmi ali naye asîma bwenêne erhi âbabona bayisha. ⁴⁵ Bantu b'olwo lugo bashûbûzanya omwôla lugo mwonêne bantu bihumbi igana na makumi abiri balonza okuyîrha mwâmi. ⁴⁶ Erhi mwâmi abà amâyâkira omu bwâmi bwâge, abantu ba lulya lugo banacifuka enjira z'omu lugo zoshi banarhondêra okulwa. ⁴⁷ Okubundi mwâmi anacihamagala

^s**11.37** Entondo ntagatîfu yo ntongo ya Siyoni.

^t**11.39** Trifoni, ali muntu orhalama omu bushinganyanya. Lolà 13, 31.

Abayahudi mpu bayîshe bamurhabâle, boshi oku banali bamuzongoloka buzinda balumîra omu lugo loshi. Bayîrha olwôla lusiku hôfi hantu bihumbi igana. ⁴⁸ Bayôca lulya lugo, banyaga olôla lusiku eminyago erhali minyi banacilikûza mwâmi. ⁴⁹ Erhi babona oku Abayahudi bo bakola bagwêrhe olugo bajuguma bajilakira mwâmi emirenge y'okumuyinginga ⁵⁰ mpu orhulambûlire okuboko kwâwe kulyo, Abayahudi baleke okurhulwîsa n'okulwa omu lugo. ⁵¹ Ho na halya banacijandika emirasano yâbo bashenga omurhûla. Abayahudi bakuzibwa bwenêne emunda mwâmi ali n'emwa ngasi boshi banali omu bwâmi, banacishubira e Yeruzalemu bayisha bakungujire minyago minji. ⁵² Mwâmi Demetriyusi anacishubira oku ntebe yâge y'obwâmi n'ecihugo carhûlûla embere zâge. ⁵³ Ci ahakana ebi ali amâlagana hyoshi; anyihya obwîra bwâge emunda Yônatanani ali, arhanacikengêraga aminjâ oyûla amujirîre anacirhondêra okumubabaza bwenêne.

Oburhegesi bwa Simoni omu Betisuri

⁵⁴ Enyuma ly'okola, Trifoni anaciyisha adwîrhe Antiyokusi mwâna murhò, anacimuyîmika mwâmi anacimuyambisa n'ishungwè. ⁵⁵ Kuli ye hashukira ngasi mirhwe yoshi Demetriyusi analibisireko, banacilwîsa oyûla muzinda anakûla omulindi ayâka. ⁵⁶ Trifoni anacirhòla enjavu, anaciyîma omu Antiyokiya.

⁵⁷ Okubundi olya mwâna Antiyokusi anaciyandikira Yônatanani amaruba gali gadesire ntyâla: "Nkuzibuhize omu budâhwa bwâwe nankujizire murhambo w'ebyôla bihugo bini nankuhizire oku mulongo gwa abîra ha mwâmi." ⁵⁸ Anacimurhumira kuguma ebirugu by'amasholo, na eby'oku ntalulè n'obuhashe bw'okunywêra oku cikombe c'amasholo, obw'okuyambala emyambalo y'akaduku n'okuyambala olugondo lw'amasholo. ⁵⁹ Anacijira mwene wâbo Simoni murhambo w'abalwî b'omu cihugo cilandirire kurhenga e Mashonezo g'e Tiri kujâ oku lubibi lw'e Mîsiri. ⁶⁰ Okubundi Yônatanani anacikanya ajâ ageragera omu cihugo erindi ishiriza ly'olwîshi n'ebishagala; na kuli ye bacîlunga emirhwe y'Abanya-Sîriya boshi mpu bakazilwîra haguma. Anaciyôsha obôla aha Eskaloni, n'abantu b'eyôla munda bayisha bali mukuza. ⁶¹ Kurhenga ahôla ajâ e Gaza. Erhi abantu bâyo bacimuyîgalira enyumvi agorha lulya lugo, ayôca emirhundu yali eburhambi anayinyaga. ⁶² Okubundi abantu b'e Gaza banaciyinginga Yônatanani naye abalambûlira okuboko kulyo. Ci konene arhòla nka mpira abâna b'abakulu bâbo anacibarhuma e Yeruzalemu. Anacizunguluka ntyôla ecihugo kuhika aha Damasko.

⁶³ Yônatanani anayumva oku abarhambo b'abasirika ba Demetriyusi bali e Kadesi omu Galileya banagwêrhe omuhigo gw'okumalîra obuhimanyi bwâge. ⁶⁴ Abarhabâlira erhi abâ amaleka mwene wâbo Simoni omu cihugo. ⁶⁵ Simoni anacijâ e Betisuri, akoza yo entambala nsiku zirhali nyi okubundi aluzongoloka. ⁶⁶ Abâli bazongolosirwe ntyôla erhi babâ bamamuhûna mpu anayankirîre okuboko kwâge kulyo naye abalambûlirakwo, abarhenza mulya lugo anacilurhòla anacihiramwo abalanzi. ⁶⁷ Yônatanani n'engabo yâge banacihanda hôfi n'amîshi ga Genezari na erhi buca mucêracêra banacijâ omu kabanda k'Asori. ⁶⁸ Okubundi engabo y'abandi bantu bali bacîfulisire omu ntongo banaciyisha bayegera emunda bali. ⁶⁹ Abantu bali bacîfulisire bafulumuka halya bali bacîfulisire banarhondêra okulwa; abantu ba Yônatanani banacikûla omulindi bayâka. ⁷⁰ Kurhasigalaga omuntu aha nyuma lya Matatiyasi mugala w'Absalomu; na Yûda mugala wa Kalfi, barhambo b'emirhwe. ⁷¹ Okubundi Yônatanani anasharhula emyambalo yâge, acîshîga akatulo omw'irhwe lyâge anacisâlira. ⁷² Anacibahindukira arhondêra okubalwîsa abashubiza nyuma, abalibirhako. ⁷³ Erhi babona kulya balya bantu bâge bayâkaga bagaluka emunda ali, boshi haguma banacishimbulira abashombanyi kuhika aha Kadesi, aha alitwîre ecihando câge, nabo bônene bahanda ahôla. ⁷⁴ Olwo lusiku kwanacifa bantu bihumbi bisharhu muli abôla bashombanyi, Yônatanani anacishubira e Yeruzalemu.

Okuyumvikana kw'ecihugo c'e Roma n'ec'e Sparti

¹ Yônatani erhi abona oku byoshi byajà byagendeka bwinjà kuli ye, anacîshoga entumwa azirhuma e Roma mpu bagendi lumûla obwîra bw'Abayahudi haguma n'Abaroma. ² Kwonokwo arhumira abà Sparti amaruba omu cihugo coshi erhi ogwôla muhigo gurhuma. ³ Banacijà e Roma bacîheba e kagombe banaciderha mpu: «Yônatani omudâhwa mukulu n'olubaga loshi lw'Abayahudi barhurhumire okuyishilumûla obwîra n'okunywâna haguma na bo nk'oku byanali amango g'embere». ⁴ Abagula banacibahà amaruba mpu bahêkere abakulu b' Abaroma banali ngasi hantu bakabakomêreza okubageza n'omurhûla kuhika omu cihugo c' Abayahudi.

⁵ Alaga empamîso y'agôla maruba Yônatani arhumiraga abà Sparti: ⁶ «Yônatani, mudâhwa mukulu, endêko y'olubaga, abadâhwa n'olubaga lwoshi lucisigîre lwa Abayahudi, emwa bene wîrhu Banya-Sparti, omusingo. ⁷ Mîra amaruba garhumagwa emwa. Oniyasi, mudâhwa mukulu garhengaga emwa Ariyusi erhi yeri oku ntebe agôla mango emwinyu, gamanyîsa bene wîrhu nk'oku agôla maruha ganadesire. ⁸ Oniyasi anacyankirira n'obukuze bunene omuntu wali orhumirwe anayankirira galya maruba galiyandisirwemwo okunywâna n'okukoma obwîra. ⁹ Rhwono ciru akabà rhurhalagiriri kuli ebyôla bintu bya bene ebyôla ebwa kubà rhujira omu kurhurhûliriza ebitabu bitagatîfu^u ebiri omu maboko gîrhu, ¹⁰ rhwamâcîshomya okurhuma entumwa emwinyu y'okulumûla ecinyabuguma n'obwîra, lyo rhulekiba nka bigolo emwinyu, bulya minji emyâka yamâgera kurhenga mulikire entumwa emwîrhu. ¹¹ Rhwono ngasi mango rhunakazibakengêra, abè omu nsiku nkulu zîrhu, abè n'ezindi nsiku nkulu ntagatîfu; omu nterekêro rhuhâna, nk'oku binakwânîne okukengêra bene wâbo. ¹² Obukulu bwinyu bunarhumise bwenêne. ¹³ Ci konene rhwêhe, gali mwandu amababale n'entambala zibà zirhuzungulusire; abâmi barhuzongolosire banakarhutulakwo entambala. ¹⁴ Rhurhalonzagya muli agôla mango g'entambala okubalibuza oli mwe oli abandî bunkwa bîrhu n'abîra bîrhu, ¹⁵ bulya rhujira oburhabâle bw'empingu, rhwanalîkuzibwa kuli abôla bashombanyi bîrhu, n'abashombanyi bîrhu boshi badêkerîre. ¹⁶ Co cirhumire rhucîshoga Numeniyusi mugala wa Antiyokusi, na Antipateri mugala wa Yasoni, rhwabarhumire emunda Abaroma bali nti balumûle boshi obwîra, okunywâna kwa mîra. ¹⁷ Rhwanabakomêreza n'okujà emunda muli nti babalamuse banabalêrhere amaruba gîrhu g'okulumûla obwîra n'ecinyabuguma cîrhu. ¹⁸ Na bunôla kwanabà kwinjà okurhushuza kuli okwôla.»

¹⁹ Alaga empamîso y'amaruba barhumiraga Oniyasi: ²⁰ «Ariyusi mwâmi w'Abanya-Sparti, emw'omudâhwa mukulu Oniyasi omusingo. ²¹ Kwabonekine omu mandiko gayêrekîre ab'e Sparti n' Abayahudi oku agôla mashanja gombi gali maguma n'oku bali b'omu bûko bwa Abrahamu. ²² Obwôla rhumanyire okwôla kwanabà kwinjà murhuyandikire erhi muzibuhire. ²³ Na nîrhu rhwanashubibayankira. Amasò ginyu n'ebirugu binyu bibà bîrhu n'ebirhu bibà binyu. Rhuyushwîreko nti babamanyîse okwôla n'akanwa.»

Yônatani ayîma omu Sele-Sîriya na Simoni omu Filistiya

²⁴ Erhi bamubwîra oku abarhambo b'abasirika ba Demetriyusi bayishire oku kumulwîsa banadwîrhe engabo nyinji kulusha embere, ²⁵ Yônatani anacirhenga e Yeruzalemu ajà emunda bali kuhika oku cihugo ca Hamati ntyo arhabalekeraga amango g'okujà omu cihugo câge. ²⁶ Anacirhuma abalangûza omu cihando câbo, na erhi bagaluka bamubwîra oku Bene Sîriya bahizire oku bakugwanyanya budufu. ²⁷ Erhi izûba lihorha Yônatani anarhegeka engabo yâge mpu babè masû banayôrhe bafumbasire emirasano yâbo obudufu boshi, babè bacîrheganyize okulwa, anacihira bamushonza ntambala embere z'abâbo omu cihando coshi. ²⁸ Ci erhi abashombanyi bâbo bayumva oku Yônatani na bene wâbo bacîrheganyize okulwa obôba bwabagwârha, entemu yabajà oku murhima banaciyâsa omuliro oku cihando câbo, banaciyâkira. ²⁹ Yônatani arhakumanyaga elirhali sêzi, bulya bakazâgibona omuliro guyâsire. ³⁰ Okubundi

^u**12.9** : Ebitabu bitagatîfu: Galya mango Abayahudi bashubululaga ebitabu by'Ebibliya.

Yônatanani anacibashimba ci arhacibahikagako bulya bali erhi bamâyîkira olwîshi lwa Eleteri.

³¹ Okubundi Yônatanani anacihindamukira Abaharâbu baderhwa Zabadi abahima anabanyaga.

³² Kurhenga ahôla ajà e Damasko azunguluka omu murhundu goshi. ³³ Simoni naye oku bwâge, erhi abà amâhuma enjira yâge anacijà e Askaloni na kuhika oku nyumpa z'okulwîra zàli hôfi; ahindamukira Yope amurhôla. ³⁴ Ali ebwa kubà aliamâyumva oku abantu b'eyôla munda bahizire okuhâna enyumpa yâbo y'okulwîra emwa bene Demetriyusi anacihiraho abalanzi mpu bakaziylanga. Emikolo e Yeruzalemu

³⁵ Erhi ashubira e Yeruzalemu, Yônatanani anashubuza endêko y'abashamuka b'olubaga anacilâlira kuguma nabo okuyûbaka enyumpa z'okulwîramwo omu Buyahudi, ³⁶ okulengeza ebyôgo bya Yeruzalemu enyanya n'okuyûbaka olugurhu luli e karhî k'ecishagala n'olugo lyo byombi biberûlukanwa, ly'olugo luyôrha luyigirwe barhakazâgisaka n'okugulizamwo. ³⁷ Oku badesirage ntyôla mpu babone oku bayûbaka olugo, luhande luguma lw'ecôgo lwahongoka lwo lwâli kurhenga oku mugezi kuhika ebushoshôkero bw'izûba, bâna- ciyûbaka lulya luderhwa Kafenata. ³⁸ Naye Simoni oku bwâge anacyûbaka aha Hadida omu Sefela, anacilukomeza bwenêne anacihirako enyumvi n'orhukomyo.

Yônatanani agwârha

³⁹ Ci konene Trifoni akazâgilonza okubà mwâmi w'e Aziya, okuyambala ishungwè, n'okugwârha mwâmi Antiyokusi. ⁴⁰ Erhi aciyôboha mpu nkaba Yônatanani arhamuzigire arhanamurhabâle okulwa alonza enjira akamugwarhamwo n'okumuyîrha; erhi abà amâhuma njira yâge ahika aha Beti-Sheani.

⁴¹ Yônatanani anacijà emunda ali ayisha adwîrhe engabo ya bihumbi makumi anni balwî ba ntwâli anacirhabâlira Beti-Sheani. ⁴² Erhi abona oku Yônatanani ayîshire n'engabo nyinji Trifoni ayôboha okumugwârha. Amuyankirira n'obukuze. ⁴³ Amuyêrekana emw'abîra bâge boshi, amuhà oluhembo anacirhegeka abîra bâge n'emirhwe yâge mpu bakazimuyumva nk'oku bankanamuyunvîrhe yênene. ⁴⁴ Anacibwîra Yônatanani erhi: carhumaga orhamya abâla bantu boshi ntyâla ntagwêrhi kulwa na nâwe. ⁴⁵ Bababwîre bagaluke emwâbo, ci ocîshogemwo baguma balya bakulusa onankulikire kuhika aha Ptolemayisi; nakuhà olûla lugo, kuguma n'ezindi nyumpa z'okulwîramwo zoshi, nakuhà eyindi mirhwe n'abarhambo b'oburhegesi, okubundi ncigalukire bulya okola kwo kwa b ndwîrhe. ⁴⁶ Yônatanani anacimuyêmêra anacijira nk'oku anamubwîraga; arhuma engabo yâge yanacîshubirira e Buyahudi. ⁴⁷ Asigalana bantu bihumbi bisharhu byônene, na mulibo asiga bihumbi bibiri e Galileya cihumbi ciguma conene camulusa. ⁴⁸ Ci oku Yônatanani anajà ntya omu Ptolemayisi, abantu bâyo bahamika enyumvi, bamugwârha baniga n'engôrho balya boshi banali naye. ⁴⁹ Na muli akôla kasanzi, Trifoni anacirhuma engabo na banyakulwîra oku biterusi mpu bagendi malîra abantu ba Yônatanani e Galileya n'omu kabanda. ⁵⁰ Ci bôhe erhi bayumva baderha oku Yônatanani anagwâsirwe ananafîre kuguma n'abantu bali bamulusize, boshi bahânana omurhima, bahuma enjira yâbo bayisha banasêzire haguma bakola balilwa. ⁵¹ Balya bali babakulikîre erhi babona oku boshi bakomekîre banahizire okufungira obuzîne bwâbo bashubira nyuma. ⁵² Nabo bashubira buholo emwâbo e Buyahudi. Balakira Yônatanani n'abâbo, obôba bwabagwârha bwenêne, Israheli yêshi ajà omu mishîbo. ⁵³ Okubundi amashanja goshi ganayûbakaga eburhambo bwâbo gakazilonza okubamalîra bulya bamâkâderha mpu barhacigwêrhi oli murhambo oli burhabâle, rharhabâlirage bunôla rhuirigise izîno lyâbo omu bantu.

13

V. Simoni mudâhwa mukulu na murhambo w'Abayahudi (143-134 embere za Yezu Kristu)

Simoni ahâbwa oburhegesi

¹ Simoni anaciyumva oku Trifoni adwîrhe ashûbûza engabo nyinji mpu arhabâîre ecihugo c'e Buyahudi anacimalire. ² Erhi abona oku olubaga luyôbohire lunlubire bwenêne, ajà e Yeruzalemu ahamagala olubaga omu ndêko, ³ abahà omurhima omu kubabwîra erhi: «Mumanyire mweshi ebi bene wîrhu na nâni najîrîre ebiyêrekîre amarhegeko gîrhu na ahantu hîrhu hatagatîfu, mumanyire entambala n'embaka rhwabwîne. ⁴ Co cirhumire bene wîrhu boshi bafîra Israheli nie ono namasigala. ⁵ Na bunôla, Nyamuzinda ananyîrhe erhi nankaderha nti nababalira obuzîne bwâni omu mango g'embaka, bulya ' ntali mwinjà olushire bene wîrhu. ⁶ Erhiko nkola nâbà mwihôzi w'olubaga lwâni, wa Ahatagatîfu hîrhu, owa abakazi bîrhu owa abâna bîrhu, kulya kubà agandi mashanja goshi gashubûzinye mpu garhumalire nshombo erhuma. ⁷ Obukengêre b'olubaga bwashubiramwo emisî erhi bayumva ebyôla binwa. ⁸ Bayâkûza n'izû linene erhi: mpu we murhambo wîrhu ahâli ha Yûda na mwene winyu Yônatanî. ⁹ Otule entambala yîrhu na ngasi kantu wankarhuhuma rhwanakajira. ¹⁰ Okubundi Simoni anacishûbûza abantu b'okulwa boshi; anayûbaka duba duba ebyôgo bya Yeruzalemu anabikomeza omu marhambi. ¹¹ Okubundi anacirhuma Yônatanî mugala wa Absalomu e Yope n'engabo nyinji naye erhi abà amalibirhakwo abalanzi anacibêra mulya lugo.

Simoni ahulusa Trifoni omu Ywndeya

¹² Trifoni anacirhenga e Ptolemayisi n'engabo nyinji bwenêne mpu agendi lwîsa ecihugo c'e Buyahudi, anacihêka Yônatanî anali mushwêke. ¹³ Simoni anahira ecirâlo câge aha Hadida aha ishiriza Iya akabanda. ¹⁴ Erhi Trifoni amanya oku Simoni ye warhôzire oburhambo ahâli ha mwene wâbo Yônatanî n'oku acîrheganyize okumulwîsa amurhumira entumwa mpu bagendimubwîra mpu: ¹⁵ «Ali oku nfaranga mwene winyu Yônatanî agwâsirwe okulyûla oku muhako gwa mwâmi, bulya ali arhegesirwe binji kwo kurhumire rhumushwêsire. ¹⁶ Orhumage talenta igana za nfaranga na bâna bâge babiri omu bagala nka mpira, Iyo hano rhubà rhwamâmûlîka alekirhutwîka, kandi buzinda rhwanamuleka n'omurhûla.» ¹⁷ Simoni anaciyumva oku ebyôla binwa bamurhumire biri bya kumurhebeba; kurhanarhumaga arharhuma ezôla nfaranga na balya bâna babiri alekicîshombanya n'olubaga, baleke okukaziderha mpu: ¹⁸ «Arhali ebwa kubà Simoni arhantumiraga enfaranga na balya bâna kwo kwarhumire Yônatanî afâ. ¹⁹ Anacirhuma abôla bâna na zirya talenta igana z'enfaranga; ci konene Trifoni anywêrha omu binwa byâge , arhalikaga Yônatanî. ²⁰ Okubundi Trifoni anaciyisha mpu akola ali muherêrekeza, anioka arhôla enjira y'e Adora; ci konene Simoni n'engabo yâge erhi banajà bamulwîsa ngasi aha anageraga hoshi. ²¹ Abâli omu nyumpa ntagatîfu okulwîra aha Yeruzalemu banacirhuma entumwa emwa Trifoni mpu abahikeko omu kugerera omw'irungu, anabalêrhere ebiryo. ²² Trifoni anacirheganya abalwîra oku biterusi bâge boshi mpu bayije, ci muli obôla budufu olubula lwanacinia lunji arhanaciyijaga erhi olwo lubula lurhuma. Anacigenda ajà e Galadi. ²³ Erhi ahika hôfi na Baskama aniga Yônatanî anabishwa ahôla. ²⁴ Okubundi Trifoni anacicîgalukira ashubira omu cihugo câge.

Simoni abisha Yônatanî

²⁵ Simoni anacirhuma mpu bagendirhôla amavuha ga mwene wâbo Yônatanî, anacigabisha aha Modini lugo lw'ababusi bâge. ²⁶ Israheli yêshi amulakira bwenêne n'emirenge minene, banacimushiba nsiku zirhali nyi. ²⁷ Oku cûsho c'îshe na bene wâbo, Simoni ayûbaka kwo enyumpa n'omunâra gwabonekana muliriri omu mabuye magoye embere n'enyuma. ²⁸ Anaciyûbaka nkingi nda ziyêrekerîne, nguma kuli îshe, eyindi kuli nina, n'eyindi kuli bene wâbo bâni. ²⁹ Akengêra okuzizungulusa n'eminâra miliri n'enyanya ahirayo emirasano yâbo mpu bakazibakengererakwo ensiku zoshi. N'aha burhambi bw'eyôla mirasano abinjaho amârho mpu gakazibonwako n'abagera omu nyanja boshi. ³⁰ Kwo eyôla nshinda Simoni ayûbakaga aha Modini yali ntyôla enacihabà kuhika ene.

Demetriyusi wa kabiri amanya Simoni, anahà Abayahudi obundi buhashe buhyâhya

³¹ Trifoni anacijira obwenge kuguma kuli olya mwâmi murhò Anti yokusi, anacimuyîrha. ³² Anaciyîma ahâli hâge ayambala ishungwè ly'e Aziya, anacilêrhera ecihugo mabî manji. ³³ Simoni anaciyûbaka enyumpa z'okulwîramwo aha Buyahudi azizungulusa n'eminâra miriri, n'ebyôgo bijire enyanya bwenêne, ahirako enyumvi, n'orhukomyo ahiramwo n'ebiryo. ³⁴ Simoni anacîcîshoga abantu anacibarhuma emwa mwâmi Demetriyusi mpu arhabâle Obuyahudi, bulya ebijiro bya Trifoni kunali kunyaga konene. ³⁵ Mwâmi Demetriyusi anacimushuza kuli birya binwa byâge anacimuyandikira agâla mamba erhi: ³⁶ «Mwâmi Demetriyusi kuli Simoni mudâhwa mukulu na mwîra w'abâmi, oku bashamuka n'oku ishanja ly'Abayahudi omusingo! ³⁷ Rhwabwine ecimanè c'amasholo n'omushugushugu mwâli murhurhumire, rhunalonzize okujira haguma na ninyu omurhûla loshi n'okuyandikira abâ b'omu mikolo yâni amaruba g'okumanyîsa oku murhacishwêsirwi na cici. ³⁸ Ebi rhwalâlire kuli mwe byanalâlirwe ebi nâhizire kuli mwe byânahizirwe. Enyumpa z'okulwîramwo mwayûbakaga zinali zinyu. ³⁹ Rhubabonîre obonjo oku mabî mwanajizire ebwa kurhamanya erhi nîsi akabâ mwagajizire n'oluhinzo kuhika oku lwene kuguma n'ecimanè mwâli mugwâsirwe okuvurha, n'akabâ mwakazivurha elindi ibarati aha Yeruzalemu okwôla kurhacibaga. ⁴⁰ Akabâ hali abahashire okucirhenga omu mirhwe yîrhu banajamwo, bacîyandise, n'omurhûla gubè ekarhî kîrhu.» ⁴¹ Omu mwâka gw'igana na makumi gali nda^v, omuzigo gw'amashaja gwahekuka kuli Israheli. ⁴² Olubaga lwa Israheli lwarhondêra okuyandika oku byabîre n'oku malagâno bakazâgijira: «Omu mwâka murhanzi gwa Simoni, mudâhwa mukulu, murhambo w'abalwî n'owa Abayahudi boshi»

Simoni aheba Gazara oku burhegesi bwâge

⁴³ Muli agôla mango Simoni anacitwa ecirâlo câge aha Gazara, anacimuzonga n'emirhwe yâge ayûbaka omunâra gw'omuzizi anacigulêrha oku burhambi bw'olugo; anaciûbakamwo eminâra anacirhôla olwôla lugo. ⁴⁴ Abâli mulya munâra gwa omuzizi bahamira omu lugo, kwarhuma abantu bajamwo akavango. ⁴⁵ Abalume boshi na bakâbo n'abâna bâbo bagagambira oku byôgo n'emishangi esharhusire bahûna Simoni mpu abalambulire okuboko kwâge kulyo. ⁴⁶ Banakâderha mpu mâshi omanyè orharhujiriraga nk'oku amabî gîrhu ganali ci nk'oku obonjo bwâwe buli! ⁴⁷ Simoni anogêrera n'ôgo musengero gwâbo arhacibalwisagya; ci konene ahulusa abantu b'olwo lugo, acêsa enyumpa zalimwo abazimu anacijamwo n'enyimbo z'okukuza, ez'okushenga n'okuvuga omunkwa. ⁴⁸ Erhi abâ amâbakûla muli olwôla lugo ngasi bigalugalu byoshi ayûbasamwo abantu bashimba amarhegeko azibuhya lulya lugo anahiramwo e nyumpa yâge.

Simoni arhêra Yeruzalemu

⁴⁹ Abâli omu cishagala c'e Yeruzalemu, bulya bali bahanzîbwè okugenda e erhi okujà omu cihugo, okugula erhi okuguza, abôla bantu balumwa bwenêne n'ishali n'ecizombo n'abantu mwandu bafâ n'ishali. ⁵⁰ Banacisengera omu kuyâma bwenêne emwa Simoni mpu ayankirire amaboko gâbo g'ekulyo, anacibajirira kulya; ci konene abalibirhako omwôla lugo, analushuka mwo ngasi mabî. ⁵¹ Ajamo n'irenge linene omu nsiku makumi abiri n'isharhu z'omwêzi gwa kabiri omu mwâka gw'igana na makumi gali nda bayisha bayimba, bayisha badunda amashami g'emirhi n'enzenze, enambi n'enanga, enyimbo z'okukuza n'ezindi nyimbo bulya omushombanyi wa kurhenga mîra amâhenangulwa. ⁵² Anacirhegeka mpu olwôla lusiku lukazikuzibwa ngasi mwâka muli olwo lusiku n'omwîshingo, anacizibuhya entondo y'aka-Nyamuzinda aha ishiriza ly'olugo, anacibêra ahôla ye n'abâ omu mulala gwâge. ⁵³ Okubundi Simoni abona oku omugala Yowane akola ahisire omu mujunja gw'omulume, anacimuhà irhegeko ly'okurhambula emirhwe y'abalwî boshi, anacimuhà Gazara mpu ayûbake ahôla.

^v**13.41** Mwâka gwa 170: Elipanda lyabâ omu mwâka 140 embere ly'okuburhwa kwa Kristu.

14

Simoni ayîma omu murhûla

¹ Omu mwâka gw'igana na makumi galinda n'ibiri, mwâmi Demetriyusi anacishûbûza engabo ahinindikira e Mediya agendilonzayo oburhabâle bw'okulwîsa Trifoni. ² Arsaki mwâmi w'e Persi n'e Mediya erhi ayumva oku Demetriyusi akola ali omu cihugo câge anacirhuma muguma omu barhambo bâge b'okulwa mpu amugwârhe anazîne. ³ Oyûla anacikanya n'erhi abâ amâhima engabo ya Demetriyusi anacimugwârha yenêne anaciyisha amudwîrhîre Arsaki, naye amushwêka. ⁴ Ecihugo c'Obuyahudi canaciba n'omurhûla omu mango goshi ga Simoni. Alonza aminjâ g'olubaga lwâge, oburhegesi bwâge, n'irenge lyagl byasîmîsa olubaga muli ezôla nsiku zoshi. ⁵ Na muli ebyôla byamuhekaga irenge, hali oku anyagaga Yope amujira civuko c'okurhama abona obulyo bw'okuyinjibana n'ebihugo by'omu nyanja. ⁶ Anacyîshûla ecihugo c'ishanja lyâge, anabâ mwâmi w'ecihugo câge. ⁷ Anagalula Buyahudi banji bali bahesirwe bujâ. Anacigwârha Gazara, Betisuri n'enyumpa y'okulwîramwo, arhenzamwo ngasi hyanali hihalugalu na ntâye wamudesire kubî. ⁸ Ngasi muguma akahinga ishwa lyâge n'omurhûla, idaho lyayêra bwinjâ, n'emirhi y'amalehe yayâna malehe manji. ⁹ Abashosi bâkola batamîre aha kagombe kantu kaguma konene yo yali nshambâlo yâbo: omurhûla. N'abâna b'emisole bakaziyambala emyambalo y'okulwa bakola balimba. ¹⁰ Simoni abumba ngasi lugo biryo anacihiramwo ngasi byoshi bya nkanazibuhize ezôla ngo kuhika izîno lyâge l'irenge lyahika ciru ah'igulu lihekera. ¹¹ Anacihira omurhûla omu cihugo n'Israheli ashagaluka n'obusîme bunene. ¹² Ngasi muguma ali abutamîre aha mizâbîbu yâge n'aha mibô yâge; ntâye wankadesire mpu abayôbohya. ¹³ Ahusa okukazibalwîsa omu cihugo; abashombanyi bâbo b'abâmi bahi mwa muli ezôla nsiku. ¹⁴ Ashîbirira bwenêne abantu banyinyi b'omu lubaga lwâge; acîyerakana muntu wa bushiru oku kanwa ka Nnâmahanga, amalîra na ngasi banali babî boshi kuguma n'endyâlya. ¹⁵ Ayûshûla obwinjâ n'ebirugu by'aka-Nyamuzinda.

Okushubîlumûla endagâno na Sparti na Roma

¹⁶ Erhi bayumva e Roma n'e Sparti olufû lwa Yônatanî, bagwârhwâ n'omungo bwenêne. ¹⁷ Ci erhi bacyumva oku Simoni mwene wâbo ye wabîre mudâhwa mukulu ahâli hâge n'oku ye warhambula ecihugo coshi kuguma n'ebishagala byamwo, ¹⁸ banacimuyandikira oku nambi z'ebyûma mpu bashubîlumûla endagâno n'obwîra bwâbo bâgwêrhe boshi na Yûda na Yônatanî bene wâbo. ¹⁹ Amaruba ganacisomerwa embere z'olubaga loshi aha Yeruzalemu. ²⁰ Alaga n'empamîso y'amaruba abanya-Sparti bali bayandisire:

«Abagula b'e Sparti n'ecihugo, kuli Simoni mudâhwa mukulu, oku bashamuka, oku badâhwa n'oku bandi bantu bacisigîre b'omu lubaga lwa bene wâbo b'Abayahudi: Omusingo! ²¹ Entumwa zalirhumirwe emw'olubaga lwîrhu, bârhubwîzire emyanzi y'irenge n'obwinjâ bumulimwo, rhwanacisîma erhi rhubabona. ²² Rhwanayandisire omu myanzi y'olubaga ngasi ebi banadesire byoshi, baligi bo Numeniyusi, mugala wa Antiyokusi, Antipateri mugala wa Yasoni ntumwa z'Abayahudi, zâli ziyishire mpu bashubîlumûla okunywâna n'obwîra bw'Abayahudi rhweshi nabo. ²³ Kwanasîmîsize olubaga okuyandikira abôla bantu n'obukuze n'okuhira empamîso y'ebinwa byâbo omu mbîko y'olubaga ly'olubaga lw'e Sparti lukaziyôrha lubikirire. Banacirhumira Simoni omudâhwa mukulu eyo mpamîso. ²⁴ Enyuma ly'ahôla Simoni anacirhuma e Roma Numeniyusi n'empenzi nênenê y'amasholo buzirho bwa mîna cihumbi, lyo basêza okunywâna boshi nabo.»

Irengê Iya Simoni

²⁵ Erhi olubaga lumanya okola lwanaciderha mpu: Kurhi rhwankayêrekamwo Simoni oku rhumuvuzire omunkwa ye n'abâna bâge? ²⁶ Bulya abîre mutungo gwîrhu, yênene, bene wâbo n'enyumpa y'îshe wâbo; omu kulwa kwâbo, balibisirekwo abashombanyi b'Israheli banamuhâ omurhûla. «Banaciyandika ebyôla bintu oku nambi z'amarhale, banabigwîka oku minâra oku

ntondo ya Siyoni». ²⁷ Alaga empamîso yago:

«Omu nsiku ikumi na munâni z'omwêzi 'gwa Eluli mwâka gwa igana na makumi galinda n'ibiri, omu mwâka gwa kasharhu gw'okuyîma kwa Simoni mudâhwa mukulu bwenêne. ²⁸ Embere z'ihano likulu ly'abadâhwa n'ely' olubaga, abaluzi b'ishanja n'abashamuka b'ecihugo, barhumanyîsize oku:

²⁹ Omu ntambala nyinji zalibuzagya ecihugo cîrhu, Simoni mugala wa Matatiyasi muguma omu baburhwa b'omu bûko bwa Yoaribu kuguma na bene wâbo, bacîhizire omu mbaka, banahagalika abashombanyi b'ishanja lyâbo lyo balanga aka-Nyamuzinda kâbo n'irhegeko banahêsire ishanja lyâbo irenge linene. ³⁰ Yônatanî anacishûbûza ishanja lyâge anacibà ye mudâhwa walyo mukulu; buzinda ashimânana n'olubaga lwâge. ³¹ Abashombanyi bâbo banacilonza okurhabâlira ecihugo mpu bacisherêze, banarhòla aka-Nyamuzinda. ³² Okubundi Simoni anaciyimanga, anacilwîra ishanja lyâge anabahà oluhembo. ³³ Azibuhya ebishagala bya Yûda kuguma na Betisuri, oli oku lubibi halya habâga burhanzi emirasano y'abashombanyi, anacihiraho abalanzi b'Abayahudi. ³⁴ Akomeza Yope oli oku nyanja, na Gazara oli oku lubibi lw'Azoti, lwâli mîra lugo lwa bashombanyi anacihirakwo Abayahudi, anacihira ngasi ebi bankanalagîrîreko omu buzîne bwâbo boshi. ³⁵ Olubaga lwabwîne obushinganyanya bwa Simoni n'irenge alonzagya okuhà ishanja lyâge, banacimujira murhambo wâbo mukulu na mudâhwa wâbo mukulu ebyo bijiro byâge byoshi birhuma, kuguma n'obushinganyanya n'obwikubagire ali agwêrhe oku ishanja lyâge, na bulya ali ajizire oku anahashire koshi lyo ahêka olubaga lwâge enyanya. ³⁶ Amango anacirimwo omûka, byoshi byagendeka bwinjà omu maboko gâge. Kuhika amashanja gahulusibwa omu cihugo c'Abayahudi kuguma n'àbabâga omu cishagala ca Daudi aha Yeruzalemu, abâli bamâciyûbakira enyumpa y'okulwîramwo, bakazirhengamwo bagendilwa banagaluka, ntyôla omu marhambi g'aka-Nyamuzinda basherêza bwenêne obutagatîfu bwâge. ³⁷ Ahiraho Abayahudi, anahazibuhya mpu lyo akayôrha alanga omurhûla gw'ecihugo n'ogw'olugo, anaciyûshûla kujà enyanya ebyôgo bya Yeruzalemu.

³⁸ Muli okwôla mwâmi Demetriyusi amanya anayêmêra okubà mudâhwa mukulu kwâge. ³⁹ Amuhira, amuganjira omu bîra bâge anamukuza n'irenge linene. ⁴⁰ Bulya amâyumva oku Abaroma bakola baderha mpu Abayahudi bîra bâbo, bunkwa bâbo na bene wâbo, n'oku bayankirire irenge linene abâli barhumirwe na Simoni. ⁴¹ Abayahudi n'abadâhwa bahizire Simoni mpu abè murhambo na mudâhwa mukulu ensiku zoshi, kuhika habonekane omulêbi wa nkanayêmêrwa, n'oku abà ye murhambo w'abalwî bâbo. ⁴² Oku akazilanga aka-Nyamuzinda; oku akayimanza abarhambo bakazikolêsa emikolo y'oluba ga loshi, ecihugo, emirasano, enyumpa z'okulwîramwo; ⁴³ oku akalanga aka-Nyamuzinda; oku boshi bamuyumva; oku ebiyandikwa omu cihugo byoshi byakahirwa kw'izîno lyâge n'oku ayambisibwa emishangi y'akaduku n'amasholo. ⁴⁴ Ntâye oli omu lubaga, oli omu badâhwa oyêmêrîrwe okudalika ebyôla byoshi nîsi erhi okulahirira oburhegesi buhanyirwe naye, ntaho baderhage mpu bashûbûza abantu omu cihugo buzira kuyêmêrerwa naye, ntâye oyêmêrîrwe okuyambala emishangi y'akaduku nîsi erhi okuyambala isonga ly'amasholo. ⁴⁵ Ngasi yêshi wankajira oku eryôla irhegeko lîrhadesiri nîsi erhi okurhashimba binwa biguma biguma muli byo, kukwânîne ahanwe? ⁴⁶ Kusimîsize olubaga loshi okuhà Simoni obuhashe bw'okujira nk'okwôla irhegeko linarhuhunyire. ⁴⁷ Simoni anaciyêmêra, ayêmêra n'okujira bwinjà ogwôla mukolo gw'omudâhwa mukulu, okurhambula abalwî, okurhegeka Abayahudi, abadâhwa n'oku ba mukulu wa byoshi. ⁴⁸ Bahiga okuyandika ebyôla byoshi oku nambi z'amarhale n'okubibîka omu ndalâlâ y'aka-Nyamuzinda, halya hantu hakazibonekana. ⁴⁹ N'okubîka empamîso omu ciyumpa c'embîko, halya Simoni yêne n'abâna bâge bayîshikazihuma.»

15

Amaruba ga Mwâmi Antiyokusi wa kali nda

¹ Ci muli agôla mango Antiyokusi mugala wa Demetriyusi anacirhuma amaruba kurhenga ebwa bihugo biri omu nyanja, emwa Simoni mudâhwa na murhegesi mukulu w'Abayahudi, kuguma na olubaga loshi. ² Agôla maruba ko gali gayandisirwe ntyâla: «Mwâmi Antiyokusi emwa Simoni mudâhwa mukulu na murhegesi mukulu n'oku ishanja lyoshi ly'Abayahudi, omusingo. ³ Ebwa kubà abantu babî, bayansire obwâmi bwa ababusi bîrhu, ebwa kubà nalonza okushubibuyanka na nshubibuyimanza nk'oku byanali embere, ebwa kubà namashubûza emirhwe minji y'abalwî b'abalimya namanahakira mârho manji g'okulwa, ⁴ ebwa kubà nalonza okuyikirira omu cihugo nshimbululemwo balya boshi banadwîrhe ba sherêza olubaga lwîrhu banashandazize bishagala binji omu bwâmi bwâni, ⁵ nshubiri kukûlira ngasi ebi abâmi babusi bâni banali bâkukûlîre byoshi. ⁶ Nkuhîre obuhashe bw'okujira enfaranga zirikwo ensanamu yâwe^w omu cihugo câwe. ⁷ Yeruzalemu n'aka-Nyamuzinda bibè n'omurhûla; ngasi mirasano wanajizire na ngasi nyumpa za kulwiramwo anajizire zoshi zinayôrhe zâwe. ⁸ Ngasi myenda wanalîre nîsi erhi wânalye oku mbîko y'ebirugu by'ebwâmi yoshi enakubabalirwe, bunôla n'agandi mango goshi. ⁹ Amango rhwashubira omu bwâmi bwîrhu rhwakukuza n'irenge lya ngasi lubero we, ishanja lyâwe, aka-Nyamuzinda, kuhika irenge lyâwe limanyikane omu igulu lyoshi.» ¹⁰ Omwâka gwa igana na makumi gali nda n'ini, Antiyokusi anahuma enjira yâge akola alij'omu cihugo c'ababusi bâge, emirhwe y'abasirika yoshi yanakunjukira emunda ali kuhika bantu basungunu bônene bayôrha boshi na Trifoni. ¹¹ Mwâmi Antiyokusi anakulikira Trifoni, naye anacyâkira aha Dora omu nyanja, ¹² erhi amâbona oku obuhanya bwamamujako bulya engabo yâge yoshi yamuyâsire. ¹³ Antiyokusi anacyîsha atwa ecirâlo embere za Dora na balwî bihumbi igana na makumi abirhi na birhanu na bihumbi munâni by'abalwîra oku nfarasi. ¹⁴ Azonga olugo loshi nago amârho olwago lunda gagorha lulya lugo loshi, naye alurhulungula enyunda zoshi oku idaho n'omu nyanja ntâye wankarhenziremwo nîsi erhi okujamwo.

Okuyumvanya kuhyâhya n' Abaroma

¹⁵ Muli agôla mango Numeniyusi n'abâli bamulusize banacirhenga e Roma banacyîsha badwîrhîre abâmi amaruba n'oku bihugo, agôla maruba gali maya ndike ntyâla: ¹⁶ «Luciusi murhambo w'Abaroma, kuli mwâmi Ptolemeyo, omusingo! ¹⁷ Entumwa z'Abayahudi bali bayishire emwîrhu nka banywazimu na nka bîra bîrhu mpu balilumûla obwîra na okunywâna nîrhu, bali barhumirwe n'omudâhwa mukulu Simoni n'olubaga loshi lw'Abayahudi. ¹⁸ Bali bayishire banadwîrhe empenzi y'amasholo ya mîna cihumbi. ¹⁹ Rhwamâbona oku kuli kwinjâ okuyandikira abâmi n'ebihugo mpu bamanye barhabalibuzagya, barhabatulagakwo entambala, oli oku lugo lwâbo oli oku cihugo câbo n'okurhanywâna n'abandi bankayish'ibatulakwo entambala buzinda. ²⁰ Rhwalonzize okuyankirira kuli bo eyôla mpenzi. ²¹ Kuziga akabà abantu babî bayâkire e mwâwe barhenga omu cihugo câbo, onabahè omudâhwa mukulu abahane nk'oku oburhegesi bwâbo bunadesire.»

²² Maruba ga bene agôla ganacyandikirwa mwâmi Demetriyusi, mwâmi Atali, mwâmi Ariyarati na mwâmi Arsaki, ²³ kuguma n'oku bihugo byoshi: Sampsami, Sparti, Delo, Mindo, Sikiyoni, Kariya, Samo, Pamfiliya, Likiya, Halikarnaso, Rodo, Faseli, Ko, Side, Arado, Gortina, Nido, Cipro na Kirena. ²⁴ Banacijira empamîso y'agôla mamba kuli Simoni mudâhwa mukulu.

Antiyokusi wa kali nda ahinduka mushombanyi wa Simoni

²⁵ Mwâmi Antiyokusi a1i amâtwa ecirâlo embere za Dora, ajâ ayêgeza emirhwe yâge omu ngasi muhanda ayisha ayûbaka emirasano y'okulwa. Anacigorha Trifoni kuhika ntâye wankadesire mpu ajamwo nîsi erhi okuhulukamwo. ²⁶ Okubundi Simoni anacimurhumira bantu bihumbi bibiri bya balwî bakulu haguma n'enfaranga n'amasholo n'emirasano ya ngasi lubero. ²⁷ Mwâmi arhalonzagya okubiyankirira ci avuna okulagânana kwâge kw'embere boshi na Simoni

anacyîrha obwîra boshi naye. ²⁸ Anacimurhumira Atenobiyusi, muguma omu bîra bâge mpu bagendi yumvanya boshi naye anamubwîre erhi: «Wayansire Yope, Gazara n'olugo lwa Yeruzalemu n'obwôla byâli bishagala bya obwâmi bwâni. ²⁹ Washerêzize amashwa g'ebyôla bishagala; wahagwîre kubî ecihugo, wanacîrhôlera hantu hanji omu bwâmi bwâni. ³⁰ Bunôla orhugalulirage birya bishagala wanyagaga n'empongano wakazâg'ihongêsayo kuleka omu Buyahudi. ³¹ Akabâ arhali ntyôla olyulage ahâli habyo talenta magana arhanu na kw'ebi wahagwîre n'ebi wakazâg'ihongêsa kuli ebyôla bishagala zindi talenta magana arhanu: n'akabâ arhali ntyôla rhwayishikulwîsa. ³² Atenobiyusi olya mwîra wa mwâmi erhi ahika aha Yeruzalemu abona oku binjâ by'aha mwa Simoni, ecîbo carheganyîbwe, eby'okulya bibwîkîrwe n'ebirugu by'amasholo n'amarhale, n'ebindi birugu binjâ: azânwa! Ci kurharhumaga arhamushambalira birya binwa bya mwâmi. ³³ Simoni anacimubwîra erhi: «Arhali cihugo c'ihanga rhwarhôte, arhanali bintu bya wundi rhwanyazire ci konene kali kashambala k'ababusi bîrhu, mango maguma abashombanyi bîrhu babinyaga konene. ³⁴ Kône rhwe rhukanabona amango gakwânîne, rhunashubîrhôla akashambala k'ababusi bîrhu. ³⁵ Kuli oyôla Yope na Gazara wahûna, birya bishagala bali bamâlibuzamwo olubaga lwîrhu n'ecihugo cîrhu. Rhwalyûla kuli byo talenta igana.» Atenobiyusi arhamushuzagya akanwa. ³⁶ Ci acîshubirira emunda mwâmi ali n'oburhê bunene, anacimushambâlira ishuzo lya Simoni, obugale bwâge, na ngasi bindi anabwîne; mwâmi anacibâ n'obukû nizi bunji bwenêne.

Kendebeyo murhambo mukulu

³⁷ Trifoni anacijâ omu bwârho anacîcîyâkira aj'e Ortosiya. ³⁸ Mwâmi anacisimika Kendebeyo murhambo w'okwôla nyanja, anacimuhâ emirhwe y'abasirika- ka bagenda n'amagulu n'abalwîra oku nfarasi. ³⁹ Anacimurhegeka mpu atwe ecîrâlô câge aha ishiriza lya Yudeya, mpu ayûbake Kedroni^x azibuhye enyumvi, analwîse olubaga. Mwâmi naye okubundi anacikulikira Trifoni. ⁴⁰ Kendebeyo erhi ajâ aha Yamniya arhondêr'okujira olubaga burhê, okujâ omu Buyahudi okujakwanyaga n'okuyîrha. ⁴¹ Anacyûbaka Kedroni, anahiraho banyakulwîra oku nfarasi, n'eyindi mirhwe agaligend'ikalingira abantu omu njira y'e Yudeya nk'oku mwâmi anamurhegekaga.

16

Abâna ba Simoni bahima Kendebeyo

¹ Yowane anacirhenga e Gazara, anacyîsha alibwîra îshe ebi Kendebeyo adwîrhe akola byoshi. ² Simoni anacihamagala abagala bakulu oku banali babiri, Yûda na Yowane, anacibabwîra erhi: Bene wîrhu na nâni, kuguma n'enyumpa ya Larha, rhwalwire entambala z'Israheli kurhenga rhuli barhò kuhika bunôla, n'ebintu byanakagendeka bwinjâ omu maboko gîrhu kuhika kanji kanji rhwabâ rhwe rhukaziyôkola Israheli. ³ Nkolaga mushosi bunôla, n'oku burhabâle bwa Nnâmahanga mukola mugwêrhe emyâka erhali minyi mujage ahâli hâni n'ahâli mwene mukanye mugendilwîra ishanja lîrhu n'oburhabâle bw'enyanya bubè haguma ninyu. ⁴ Okubundi anacîshoga omu cihugo, balwî bihumbi makumi abiri n'abalwîra oku nfarasi bakanya bajilwîsa Kendebeyo; banacigeza obudufu aha Modini. ⁵ Erhi babâ bamâzûkiriza sêzisêzi, banakanya bajâ ebwa kabanda, lolâ oku enkûmo y'abasirika balambagira n'amagulu, na banyakulwîra oku nfarasi, anacyîsha emunda bali; ci konene omugezi gwabajâ ekarhî. ⁶ Yowane n'abantu bâge banacitwa icumbi aha ishiriza lyâbo. Erhi babona oku engabo yâge yayôbohire okuyîkira ogwôla mugezi, anacyîkira ye wa burhanzi; erhi engabo emulangira, nabo bayîkira enyuma zâge. ⁷ Anacigabanya engabo yâge, akerekanya banyakulwîra oku nfarasi haguma n'abagenda n'amagulu; ci erhi n'abalwîra oku nfarasi b'abashombanyi banali banji bwenêne. ⁸ Banacishekeza

^x**15.39** : Kedroni, lugo luyegerire Yamuniya na Gazara. Trifoni abirindisirwe na mwâmi kuhika elubibi lw'Apameya, acîloha e rwishi.

emishekera, Kendebeyo anacihimwa ye n'engabo yâge. Banji bakumba, batumirhwa okufâ n'abasigalaga bagendiyâkira omu nyumpa y'okulwîra. ⁹ Okubundi Yûda mwene wâbo Yowane anacitumirhwa; ci Yowane anakungusha abashombanyi kuhika Kendebeyo ahika aha Kedroni ali amâyûbaka. ¹⁰ Banyakuhimwa bayâkira omu minâra eri omu ishwa ly'Azoti naye anacidûlika lulya lugo muliro. Bantu bihumbi bibiri muli bo banacifâ. Yowane anacishubira e Buyahudi n'omurhûla.

Okufâ kwa Simoni n'okuyîma kw'omugala Yowane

¹¹ Ptolemeyo mugala wa Abubosi erhi amâyîmikwa murhambo w'abalwî, omu kabanda ka Yeriko; ali agwêrhe masholo manji na marhale manji, ¹² bulyâla abâga mukwî w'omudâhwa mukulu, ¹³ Omurhima gwâge gwacivuna bwenêne kuli okwôla; alalikira okubâ murhambo w'ecihugo, anacihiga okuyîrhira I Simoni n'abagala omu bwenge. ¹⁴ Lêro Simoni erhi ajâ arhangula ebishagala bya Yudeya anaciyandagalira e Yeriko, ye n'abagala Matatiyasi na Yûda, omu mwâka gw'igana na makumi gali nda na nda omu mwêzi gw'ikumi na muguma gwâlî mwêzi gwa Shebati^y. ¹⁵ Mwene Abubosi anacikolêsa obulyâlya anacibayankirira omu hiyumpa hisungunu hy'okulwîra, hiderhwa Doki, yênene wahiubakaga. Anacibarheganyizamwo idinye linene, anacifulikamwo abantu. ¹⁶ Simoni erhi abâ amalimbuka boshi n'abagala, Ptolemeyo anacipamuka boshi n'abantu bâge, bacirhuluba emirasano yâbo, bacîhunîkakwo Simoni omu karhî k'idinye, bamuniga ye n'abagala babiri na bambali basungunu. ¹⁷ Ahenya ntyôla ebirhahenywa, agalula amabî oku minjâ.

¹⁸ Ho na halya Ptolemeyo anaciyandikira mwâmi kulya, anacimuhûna mpu amurhumire emirhwe y'okuyîshimurhabâla mpu amuhâ ecihugo n'ebishagala by'Abayahudi. ¹⁹ Anacirhuma e Gazara mpu bagendiyîrha Yowane, anacirhumiza abahongêsa mpu baj'emunda ali mpu bayîshirhola enfaranga, amasholo na ngasi bindi bya luhembo. ²⁰ Anacirhuma abandi mpu bagendirhola Yeruzalemu n'entondo y'aka-Nyamuzinda. ²¹ Ci konene muntu muguma lebè anacibashokolera anajibwîra Yowane omu Gazara, okunigwa kw'îshe na bene wâbo, anaciyûshûla erhi: «Anarhumire kuguma abandi mpu bayishikuniga” . ²² Erhi Yowane amanya kulya yêshi afâ mungo, anacirhuluba balya bantu balibarhumirwe mpu bamunige, abayîrhîsa, bulya ali amanyire oku balonza okumuniga. ²³ Ebisigîre oku bijiro bya Yowane, entambala atuzire, okuhimana ahimîne, ebyôgo ayûbasize n'omukolo gwâge, ²⁴ lolâ oku ebyôla byoshi biri biyandike omu bitabu by'obudâhwa bwâge, kurhenga amango anabâga mudâhwa mukulu erhi îshe amâfâ^z.

^y**16.14** Omwêzi gwa Shebati gwo mwêzi gwa burhanzi na gwa kabiri g'e mwâka gwa 134 embere ly'okuburhwa kwa Yezu Kristu.

^z**16.24** Kurhengaho, rhukola rhumanyire enganîro y'Abayahudi omu citabu ca muntu muguma izîno lyâge Yozefu. Ecitabu ca Makabeyo cihwîre n'omurhondêro gw'obudâhwa bwa Yowane Hirkani, Mudâhwa mukulu wa burhanzi omu mulala gw'Abahasimoni (134-104 embere ly'okuburhwa kwa Yezu Kristu). Abâna ba Yowane Hirkani barhegeka kuhika mwâka gwa 63 embere ly'okuburhwa kwa Yezu Kristu.

CITABU CA KABIRI CA MAKABEYO

1

CITABU CA KABIRI CA MAKABEYO

I. Amaruba oku Buyahudi b'e Mîsiri

Amaruba marhanzi

¹ Kuli bene wâbo bali omu Mîsiri omusingo! Abayahudi bali omu Yeruzalemu n'abandi boshi banali omu Buyahudi, bamulongîze omurhûla. ² Nnâma hanga amujirire aminjà, akengêre zirya ndagâno alaganyagya Abrahamu na Izaki na Yakôbo, barhumisi bâge b'okunali. ³ Amuhè omurhima gw'okumushenga n'ogw'okushimba akanwa kâge, n'ogw'okukâjira aminjà manji n'obushagalu. ⁴ Ayigule omurhima gwinyu, oku Kanwa kâge n'oku marhegeko gâge, anamuhè omurhûla. ⁵ Ayumvîrhîze amasâla ginyu, anakayumvanya mweshi naye arhanamulekêrerag'omu mango g'amalibuko. ⁶ Bunôla rhuli rhwamusengerera. ⁷ Oku burhegesi bwa Demetriyusi, omu mwâka gw'igana na makumi galindarhu na mwenda, rhw'ono Buyahudi rhwamuyandikîre; n'obwôla rhwâli omu malumwa manji bwenêne garhuyishiraga muli ganôla mango bulya Yasoni n'abâbo bamâlenganya ecihugo citagatîfu n'obwâmi. ⁸ Banaciyôca emihango y'ahantu hatagatîfu, n'omukò gw'abêru-kwêru gwabulagwa busha. Ci erhi rhuyumva mwamâhûna Nnâmahanga arhubabalire rhwahânîre e nterekêro y'embâgwa n'ey'omûla gw'enshâno. ⁹ Rhummuyandikîre bunôla kuli kummuhûna mpu mushub'ikakuza olusiku lukulu lwa Amahêma omu mwêzi gwa Kislewu. ¹⁰ Gwâli mwâka gw'igana na makumi gali munâni na munâni.

Amaruba ga kabirhi g'okuvuga omunkwa

Ab'omu Buyahudi, ab'e Yeruzalemu, endêko y'abashamuka b'Israheli kuli Yûda, kuli Aristobuli muhanûzi wa mwâmi Ptolemeyo^a, w'omu bûko bw'abadâhwa, kuguma n'oku Buyahudi banali e Mîsiri rhumuhîre omusingo, rhunamulongîze n'akalamo kinjà.

¹¹ Obu rhwamâyôkolwa na Nnâmahanga muli zirya mbaka nyinji nyinji rhwalimwo, rhuvuzire omunkwa bwenêne ehwa kubà ye warhuhimîre mwâmi. ¹² Bulya Nyamuzinda yênene amirangusize balya bashûbûzanyagya mpu balwîse olugo lutagatîfu.

¹³ Bulya nêci, oyôla mwâmi mushombanyi erhi amanasokêra e Persi n'e ngabo y'abalwî, erya yakazâgibonekana nka erhankahimwa, batumirhirwa omu ka-Nyamuzinda ka Nanaya^b omu kurhebwa n'abadâhwa ba Nanaya. ¹⁴ Antiyokusi anacijà ahôla boshi n'abîra bâge, mpu alisheba omuzimu-kazi Nanaya erhi analangâlire oku ayishihâbwa obuhirhi bwalimwo nka ngulo (ishigi). ¹⁵ Abadâhwa ba Nanaya banacibiyêrekana, naye Antiyokusi yêne anacijà boshi n'abantu bâge basungunu omu ndalâlâ ya ka-Nyamuzinda katagatîfu. ¹⁶ Erhi Antiyokusi abà amâjà mulya,

^a**1.10** Abayahudi b'e Yeruzalemu balonzize okubêra omu bushangîre haguma n'abâbo Buyahudi b'e Mîsiri mwâmi Ptolemeyo wa kali munâni ali arhindibuza. Oyo Yûda bâdesire ye Yûda Makabeyo.

^b**1.13** Nanaya ali muzimu w'e Mezopotamiya.

banaciamika aka-Nyamuzinda n'erhi babà bamâyîgula omuhango gw'omu kônga, omu marhambi, bababanda amabuye, banaciyîrha mwâmi n'abâli boshi naye, banacibarihema bihimbi bihimbi, banacikwêba amarhwe gâbo oku bali embuga. ¹⁷ Nnâmahanga aganze omu bintu byoshi, ye waheêrekezagya enkolamaligo.

Okusimbûlwa kw'omuliro Mutagatîfu amango ga Nehemiya.

¹⁸ Obûla rhudwîrhe rhwacîrheganya okujira olukulu omu nsiku makumi abirhi n'irhanu z'omwêzi gwa cambasè (Kisleu), rhwabwîne oku kuli kwa bulagîrire okummuyandikira lyo ninyu mukuza olusiku lukulu lwa Amahêma n'okukengêra gulya muliro gwahânagwa erhi Nehemiya abà amâyûbaka aka-Nyamuzinda n'oluhêrero, arherekêrerakwo enterekêro. ¹⁹ Bulya amango ababusi bîrhu bahêkagwa omu Persi, abadâhwa bîrhu bashibirizi ba muli agôla mango, erhi babà bamârhôla omuliro mugishe gw'oluhêrero, bagendigufulika omu iriba lyaganyire, bagufulika ahantu harhaboneka, kuhika ahôla hantu harhamanyikanaga emw'abantu boshi. ²⁰ Erhi myâka minji ebà yamâgera, oku bulonza bwa Nnâmahanga, Nehemiya ashub'igalulwa na mwâmi e Buyahudi. Nehemiya obôla anacirhuma bagala b'abôla badâhwa (bagala ba balya badâhwa banafulikaga gulya muliro) mpu bajè balonza gulya muliro; ci mpu barhacibonaga gulya muliro ci amîshi g'ecidêkêra cinene, ²¹ anacibarhegeka mpu badôme kuli galya mîshi banayishe bagadwîrhekwo, kandi erhi babà bamâdêkêreza enterekêro oku luhêrero, Nehemiya anacirhegeka mpu bashahulize amîshi oku nshâli n'oku byâli enyanya. ²² Erhi babà bamâjira kulya, enyuma lya kasanzi kasungunu, izûba lyâli libwîkîrwe n'ebitû binene lyarhondêra okubasha n'ecibêye cinene canaciyîsha, cayâka, kuhika boshi basômerwa bwenêne. ²³ Oku enterekêro zidwîrhe zasingônoka, abadâhwa bajà omu kushenga, boshi n'abahali boshi, Yônatanî arhangira okuderha, n'abandi bakamukulikira haguma na Nehemiya^c. ²⁴ Eryo isâla kwo lyâli ntyâla: «Yâgirwa Nnâmahanga, Nyamuzinda, mulemi w'ebintu byoshi, oli muzibu kulusha na wa kurhînywa, mushinganyanya na wa bwonjo bunji, wêne we mwâmi orhujirira aminjà. ²⁵ wêne we orhugabulira aminjà, wene we gala byoshi na w'ensiku n'amango, wêne wajira ababusi bîrhu mpu babè bîshogwa bâwe wanabagisha, ²⁶ Oyankirire eno nterekêro y'olu lubaga lwâwe Israheli, olange ecîra cigamba câwe onacigishe. ²⁷ Oshubûze ngasi boshi banashandabîne omu mahanga, oyôkole abahesirwe bujà omu bihugo by'ihanga, oyêrekere ngasi abâli banyamakobwa banalikwo akanego omu mashanja, lyo amashanja gamanya oku onali we Nyamuzinda wîrhu. ²⁸ Ohimbagulize balyâla barhulibuzâ erhi abarhujâcira omu bucîbone bwâbo. ²⁹ Odêkereze olubaga lwâwe omu bantu bâwe nka kulya Mûsa anaderhaga.

³⁰ Na mw'agôla mango erhi abadâhwa banadwîrhe baziha ennanga. ³¹ Erhi enterekêro ebà yamasingônoka, Nehemiya anacirhegeka mpu bashahulize amîshi gasigalaga oku mabuye manene. ³² Erhi bayûs'ijira ntyôla, omuliro gwanaciyâka, ci engulumira nnene y'omuliro gw'oku luhêrero yaguhubya. ³³ Omwanzi gwanacihêkwa emwa mwâmi w'e Persi oku: abantu balya badâhwa bayishaga badwîrhwe bujà bafulikaga omuliro mugishe bashimanyire ecianja c'amîshi n'oku Nehemiya n'abantu bâge, bacêsize enterekêro zâbo n'agôla mîshi. ³⁴ Okubundi mwâmi anayûbasa ecôgo ahôla hoshi, ahajira hakishe erhi abà amâlôlêreza kwinjâ okwôla kurhi kwayîshire. ³⁵ N'abâli barhonyire emwâge akazibahà oluhembo lwa ngasi lubero. ³⁶ Okubundi abantu ba Nehemiya bâna ciyîrika ahôla mpu Neftari kwo kuderha kucêsibwa, ci banji ko bahaderha mpu Nefta^d.

2

^c**1.23** : Eliyashibu na Yoyada bo bali badâhwa amango g'omulêbi Nehemiya ci kwône arhali Yônatanî.

^d**1.36** : Nefta: mavurha ga petroli erhacishongôlwa^c.

Kulya Yeremiya ajagifulika ecirhinyiro n'Omucimba gw' Amalaganyo oku ntondo Nebo

¹ Rhunasome omu mandiko kurhi omulêbi Yeremiya arhegekaga abajâga bujâ mpu bagendane omuliro Mutagatîfu^e, nk'oku binayandisirwe akomêrezagya abôla banyukuhêkwa bujâ, ² omu kubahâ amandiko matagatîfu, mpu irhondo barhayîbagiraga amarhegeko ga Nnâmahanga, mpu bamanye bankanahabuka omu nkengêro zâbo nka bankabona enshusho z'abazimu, nguma za masholo ezindi za marhale n'emyambalo yâbo y'akaduku. ³ Muli ebyôla binwa abakomêreza mpu bamanye irhondo bankanacyêgûla n'akanwa ka Nyamuzinda omu mirhima yâbo. ⁴ Basome muli agôla mandiko kurhi, oku burhegesi bwa Nyamuzinda oyôla mulêbi ahêkaga ecirhinyiro baguma n'Omucimba gw'amalaganyo kuli eryâla ntondo Mûsa ahêkagwa kwo, alângira akashambala ka Nyamuzinda. ⁵ Erhi bahika ahôla Yeremiya abandâna enyumpa y'o-lwâla, adêkerezamo ecirhinyiro n'Omucimba gw'Amalaganyo n'oluhêrero lw'obukû, anafunika omunwa. ⁶ Baguma muli bo banacigaluka buzinda mpu bajê bayêrekana enjira n'ebimanyîso ci barhacibamanyaga. ⁷ Yeremiya erhi amanya okwôla abakalihira bwenêne. Anacibabwîra, erhi: «abôla bantu bâyôrha bafulike kuhika amango Nyakasane ashubishûbûza olubaga lwâge analubabalire. ⁸ Abôla Nyakasane anayêrekane yêne ebyôla birugu bitagatîfu, irenge lyâge lyanâbonekane omu citû nka kulya lyanacyêrekanaga amango ga Mûsa, nka kulya lyanacyêrekanaga erhi Salomoni asengera mpu abantu batagatîfu babonekane oku banali batagatîfu. ⁹ Kandi banaganire omwôla mandiko oku oyôla mwâmi w'obukengêre bunji, abonaga enterekêro y'okuyûsa n'okugisha akôla ka-Nyamuzinda. ¹⁰ N'oku nka kulya Mûsa erhi abâ amâsengera Nyamuzinda, omuliro gwamanuka emalunga gwamirangusa erya nterekêro, kuguma n'erhi oyôla Salomoni ashenga, omuliro gwamanuka e malunga, gwayôca zirya nterekêro zoshi. ¹¹ Mûsa anaciderha, erhi «enterekêro oku byâha yasingônosiire ebwa kubâ erhalîbirwe.» ¹² Salomoni anacigeza nsiku munâni erhi akuza agôla mango.

Embîko y'ebitabu bya Nehemiya

¹³ Kandi rhunabone omu mandiko kurhi Nehemiya ajiraga embîko y'ebitabu anacihiramwo ebitabu by'amandiko g'abâmi n'ag'abalêbi, n'ebya mwâmi Daudi, kuguma n'amaruba g'abâmi b'e Persi agali gayêrekîre entûlo z'aka-Nyamuzinda. ¹⁴ Nk'okwôla, Yûda naye ashûbûzize ebitabu byashandâlaga erhi ntambala rhwakazagilwa zirhuma, na bunôla rhwe rhubigwêrhe. ¹⁵ Akabâ mubwîne muli n'obulagîrire bw'okubâ nabyo, mwanajira abâ mwarhuma bayish'imuyankirabyo.

Okukuza olukulu

¹⁶ Rhumuyandikire ebwa kubâ rhwalingijira olukulu lw'okucêsibwa; rhwammuyandikîre okwôla, mwanajira bwinjâ erhi mwankakuza ezôla nsiku. ¹⁷ Nyamuzinda yênene wayôkolaga olubaga lwâge, ye wanashubibahâ akashambala, obwâmi, obudâhwa n'obutagatîfu, ¹⁸ nk'oku analaganyagya omu mandiko matagatîfu, rhulangâlire nti arhalegame okurhufâ bwonjo ashubirhushûbûza kurhenga omu mashanja goshi ga hanôla igulu arhudêkereze omu hantu hatagatîfu. Bulya arhurhenzize omu mbaka ndârhi kulusha, anashubicêsa ahâla hantu hatagatîfu.

II. Enshokolezi y'omwandisi w'eci citabu

¹⁹ Emyanzi ya Yûda Makabeyo na bene wâbo, okucêsibwa kwa kalya ka-Nyamuzinda kinjinja, okugishwa kw'oluhêrero; ²⁰ kuguma n'entambala zatulagwa ko mwâmi Anti yokusi Epifani, n'omugala Epatori; ²¹ kandi n'oku ebimanyîso by'empingu byarhabâlaga balya bali bagwêrhe oburhwâli bw'okulanga obwôrhere bw'obuyahudi, na ciru akabâ bali banyi, bashubirrhôla

^e**2.1** : Okufulika ogwo muliro gw'aka-Nyamuzinda kwo kurhumanyisize oku aka-Nyamuzinda k'e Yeruzalemu karhashabûlagwa n'abashombanyi.

ecihugo bakungusha n'abashombanyi mwandu. ²² Bashubiribona aka-Nyamuzinda k'irenge omw'igulu lyoshi, bayôkola ecihugo, banashub'iyîmanza amarhegeko agali kola hôfi garhenzibwe erhi Nyamuzinda amâbagwâsa omu bwinjâ bwâge boshi. ²³ Ebyôla binwa bishambirwe na Yasoni w'e Kirena muli bitabu birhanu, rhwarhangira okubinyihiza muli citabu ciguma. ²⁴ Omu kulola entuliri erimwo n'obuzibu bw'okusoma kwazo kuli ba-lya balonza okuyumva oku emyanzi yoshi yagendekaga, obwôla bunji bwarhumire rhucihangâna okuhâ ngasi balya basîma okusoma olugurha lukwîrîre lulya lwasîmisa. ²⁵ Rhwacihanganyire okujira citabu ciguma carhuma abasomi bahirhira n'okurhabâla ngasi boshi banalonzize okubibîkirira omu nkûmbu, na ntyôla gabè makwânane oku bandi basomi boshi buzira kabôlo. ²⁶ Kuli rhwe rhwarhondîre ogwo mukolo gw'okunyihya emyanzi, gurhali mukolo mulembu ci guli gwa kutwîka ntûbano n'okuyîza. ²⁷ Nka kula owarheganya olusiku lukulu nk'analonzize abandi boshi abalêrhere obushagaluke, ko n'okwo lyo nîrhu rhukwânana n'okukuzibwa na banji, rhwacihâ n'obulonza bwinjâ ogôla mukolo mudârhi. ²⁸ Rhwaleka omwandisi yêne ashongêze ebyôla binwa nîrhu erhi rhwanajâ rhwabinyihyakwo. ²⁹ Kwo na kuguma na kula owayûbaka akombêra ngasi kantu ah'anayûbakwa hoshi, oku wagôya emirhi n'okuyishîga irangi alola na ngasi birya binakwânana okushîgwa lyo enyumpa ekwîrira, ncikêbirwe nti nîrhu ko binali ntyôla. ³⁰ Okujâ kwasâgarha, okushambâla kuli ngasi kantu, okurhondekanya oku bya ngasi lubero, ogo guli mukolo gw'olya mwandisi mulenga wayandikaga eyi myanzi yoshi. ³¹ Ci kuli olya wanayandikaga ebinyinyî byônene, onamuleke anyihye emyanzi, alekicishambâla emyanzi yoshi. ³² Rhurhondîre emyanzi yîrhu ahâla buzira kuciyûshûla bindi bici kuli ebi rhwaderhaga. Bwanabâ buhwinja okulihya enshokolezi y'emyanzi na buzinda okuyofihya emyanzi yonene.

3

III. Enganîro kuli Heliyodori

Heliyodori ajâ e Yeruzalemu

¹ Amango abantu b'omu cishagala citagatîfu bali n'omurhûla munene bwenêne, banakazagishimba boshi amarhegeko bwinjâ bwinjâ erhi bushiru bw'omudâhwa Oniyasi burhuma, na kulya ashombaga amabî; ² ciru n'abâmi b'ecihugo bakazikuza ahôla hantu hatagatîfu omu kurhumayo ensholôlo za ngasi lubero. ³ Ciru na Seleкуси, mwâmi w'e Aziya akazâgirhumayo oku birugu byâge mpu bagulemwo ngasi byankanakwânana enterekêro. ⁴ Ci kwônene hanacizûka ndyâlya nguma izîno lyâge ye Simoni w'omu bûko bwa Bilga^f, erhi ajira omukolo gw'okulanga aka-Nyamuzinda, anacilongôla n'omudâhwa mukulu oku biyêrekîre ecibuye câli omu lugo. ⁵ Ebwa kubâ arhankahimire Oniyasi, akanya agenda emwa Apolonyusi mugala wa Tarseya ye wali murhambo na musirika omu Sele-Sîriya n'omu Fenisiya. ⁶ Agendimuvuhûlira oku omu mbîko ya aka-Nyamuzinda muli obuhirhi mwandu n'oku ebijamwo nabyo biri binji, birhankagêrerwa kw'ebi bakolêsa oku nterekêro n'oku kwanahashikana e-byôla byoshi bije omu maboko ga mwâmi. ⁷ Erhi abâ amâjâ emunda mwâmi ali, amushambâlira kuli obwôla bugale nk'oku banamuganîrira kwoshi, naye acîshoga Heliyodori ye wali murhindisi mukulu w'ebirugu bya mwâmi, anacimurhuma amuhâ irhegeko ly'okuyanka ebyôla birugu. ⁸ Heliyodori anacihira njira, abâ nk'owajirhangula ebishagala by'e Sele-Sîriya n'e Fenisiya n'obwo kwâli kugendijira okwôla mwâmi amurhegekaga. ⁹ Heliyodori erhi ahika aha Yeruzalemu, omudâhwa mukulu w'olwôla lugo anacimuyankirira nka mwîra. Okubundi arhondêra okushambâla ehi banamubwîraga, anamanyîsa ecimudwîrhe anadôsa erhi ko binali okwôla. ¹⁰ Omudâhwa mukulu amumanyîsa oku ebiri omu mbîko biri by'abakana n'enfûzi, ¹¹ oku

^f3.4 : Bilga = Benyamini w'omu mulala gw'abadâhwa.

ensaranga zirimwo ziri za Hirkani mugala wa Tobiya, muntu mukengwa bwenêne omu lugo n'oku obwôla bugale boshi bamubwîraga bwanahika omu mafundo magana anni ga nsaranga na mafundo magana abiri ga masholo. ¹² Amumanyîsa oku ciru na kandi kurhankahashikana okubabaza balya banacîkubagira ahatagatîfu h'aka-Nyamuzinda kakengwa omu igulu lyoshi.

Olugo lwashandabana

¹³ Ci kwône Heliyodori aderha oku liri irhegeko lya mwâmi, n'oku ezôla nsaranga zigwâsirwe okujâ omu mbîko ya mwâmi. ¹⁴ Erhi abâ amâtwa olusiku, agenda analaganya oku ashubigaluka ayishilola kurhi byabîrage. Olugo lwanayumva amazibu manji bwenêne. ¹⁵ Abadâhwa banacîfukamiriza embere z'oluhêrero erhi banayambîrhe emyambalo yâbo y'obudâhwa, banacîrhondêra okushenga olya wajiraga irhegeko ly'okukazibîsa, mpu yêne alangâge ebyôla birugu bya bene biri omu mbîko. ¹⁶ Erhi omuntu analolaga oku busû bw'omudâhwa mukulu, anayumve alumirwe oku murhima bwenêne, bulya oku busû bwâge bwâlî buzinzibîre kwakazâg'imanyîsa amalumwa gamuli omurhima. ¹⁷ Okulembaguka kwâge, oku omubiri gwâge gwakazâgigeramw'omusisi, okwôla konene kwakazimanyîsa ngasi wamulolakwo embaka zimuli emurhima. ¹⁸ Abantu b'omu lusò boshi bakazishagamukira embuga barhenga omu nyumpa zâbo mpu bagendisâlirira olugo lutagatîfu oluli hôfi h'okuhemukirwa n'okulogorherwa. ¹⁹ Abakazi, n'ebîfuba birhube n'amasunzu bakashandabana omu njira; abânanyere barhò balya barhalisâg'ijâ embuga bundi bakalibîrhira omu mihango, abandi bakashonera oku bizimbêro by'enyumpa n'abandi bâgend'ikâhengûliza omu rhubonezo. ²⁰ Boshi n'amaboko bagalambûlire emalunga, bakazishenga n'emirenge. ²¹ Okwôla kufukamiriza kw'olubaga n'okwôla kula-ka kw'omudâhwa mukulu kwakajira abantu boshi bwonjo. ²² Agôla mango Abayahudi bakazishenga Nyamuzinda Ogala-byoshi mpu alange bwinjâ ebirugu byabikiragwa omu mwâge. ²³ Heliyodori naye erhi ali ayûkiriza omuhigo gwa mwâmi.

Heliyodori ahanwa

²⁴ Ciru anali akola ali hôfi n'embîko haguma n'abalanzi bâge, amango Nyakasane w'emirhwe olya orhegeka ebintu byoshi, âcîyêrekanaga n'obumoleke bunene, kuhika ngasi boshi banacîshomagya okujâ ahôla, bakalâmbikwa okw'idaho n'emisî ya Nyakasane, barhungwa n'entemu n'obôba bunene. ²⁵ Omu masû gâbo banacibona eciterusi cishonyirwekwo n'omusirika w'ecôbâ, ajagalîre ebyâge by'obusirika; cirya citerusi canacîmoga, cahamira emunda Heliyodori ali, canacimubanda emigegere y'emalanga yombi. Olya ntwâlî w'omusirika wali oku citerusi ali abonekîne nk'oyambîrhe emirasano y'amasholo. ²⁶ Na muli agôla mango, bâna babirhi ba misole, barhunurhunu, banacimubonekera, bakazilangashana nk'izûba n'emyambalo yâbo yali minjinjâ bwenêne; bombi bamugorha eburhambi n'ebundi, barhangira okumushûrha emikoba burhahusa, bamushûrha empîmbo zirhankaganjwa. ²⁷ Heliyodori anacîcilunda o-kw'idaho na halya honênê olubwibwi lwamujâ omu masû. Bamulengeza bâna- cimuhira oku nkunda-baniha. ²⁸ Ntyôla oyôla muntu wayishaga aharhîre ebwa nyumpa y'obuhirhi gwârhi yêne, owayishag'abalagazize n'engabo nyinji y'abalanzi, bajâ bamujagajaga, bulya arhankacihashire okucîlengeza yênene: ayêrekana ntyôla obuhashe bwa Nyamuzinda.

²⁹ Agôla mango alambikagwa oku idaho n'emisî ya Nyakasane, alikola ali kaduma, arhacigwêrhe ciru na bulangâlîre ciru n'abandi ankacîkubagira. ³⁰ Abayahudi bôhe bakavuga Nyamuzinda omunkwa ye wakuzagya yêne ahantu hatagatîfu hâge, n'aka-Nyamuzinda kali kamâyunjula bwôba n'amatumu, kahinduka hantu ha busîme n'omwîshingo erhi okwôla Nyamuzinda acîyêrekanaga kurhuma. ³¹ Ho na halya, baguma omu bîra ba Heliyodori, barhangira okuyinginga omudâhwa Oniyasi mpu ashenga Ogala-byoshi ashubizibuhya oyôla oli hôfi h'okurhengamw'omûka.

³² Naye omudâhwa mukulu, omu kuyôboha mpu mwâmi akâcîkêbwa mpu nkaba hali Abayahudi bakemerine omwambali banamuyîrha, okwôla kwarhuma ashenga mpu oyo muntu

afume. ³³ Oku acidwîrhe abâna enterekêro y'okuhûna obwonjo, balya barhabana babirhi bali bayambîrhe emyambalo eshushîne, bashubibonekera Heliyodori banacimubwîra kandi bwimanga mpu: «Okazivuga omunkwa bwenêne emunda omudâhwa mukulu Oniyasi ali, bulya ye orhumire Nyamuzinda akushubiza akalamo. ³⁴ Kuli we wênene, okwôla Nyamuzinda anakurhimbaga okw'idaho, agende oje wamanyîsamwo emw'abandi boshi obuhashe bwa Nyamuzinda Ogala-byoshi.» Oku bayûs'iderha ntyôla bahirigirha.

Heliyodori acîyûnjûza

³⁵ Heliyodori anacirherekêra Nyamuzinda, analagânana endagâno nnene e-mw'olya wamuhâga akalamo; okubundi erhi abâ amâyankirira Oniyasi bwinjâ, boshi n'engabo yâge banacishubira emunda mwâmi ali. ³⁶ Akanya ajâ amanyîsa emw'abantu boshi emikolo minjâ ya Nyamuzinda Mukulu anabonaga omu masû gâge. ³⁷ Erhi mwâmi acîdôsa Heliyodori muntu ndi abwîne okwânîne okurhumwa e Yeruzalemu, naye amushuza erhi: « ³⁸ Akabâ ogwêrhe omushombanyi nîsi erhi owundi walonza okulenganya obwâmi bwâwe onamurhume eyo munda, anagaluka erhi bamâmushûrha emikoba, akabâ ankagaluka; bulyâla eyôla munda eri emisî ya Nyamuzinda w'okunali.» ³⁹ Olya ôbâ omu mpingu ye ôbâ ahôla, ye onakabafungira; abâjâ yo n'emihigo migalugalu anabatyabule anabaherêrekeze.» ⁴⁰ Kwo byabîre ntyo oku myanzi ya Heliyodori n'embîko y'ebirugu bitagatîfu.

4

IV. Oniyasi alega Simoni e bwâmi

Obubî bwa Simoni w'endyâlya

¹ Olya Simoni walilonza okusherêza ebirugu n'ecihugo ajâ aderha binwa binji bigalugalu kuli Oniyasi mpu yêne walibuzagya Heliyodori mpu na ngasi mabî abwîne goshi Oniyasi wamujiriraga go. ² Ojirira olugo lwâge aminjâ, omulanzi wa bene wâbo, omuntu oshimba amarhegeko bwinjâ oyôla muntu abâ ye derhwa nyankola-maligo. ³ Eyôla nshombo yakula bwenêne kuhika abîra ba Simoni barhondêra okujayîrha abandi bantu. ⁴ Oku bundi Oniyasi erhi abona oku eyôla nshombo y'okukaziyôrha barhalikîne, n'erhi abona oku Apolonyusi ntwâli omu basirika, ye wanarhambulaga e Sele-Sîriyasi n'e Fenisiya oku naye adwîrhe ashonza eyo ntambala, anali arhuma obucîbone bwa Simoni, ayimuka ajâ emunda mwâmi ali. ⁵ Arhayijiraga kwa kulonza okukoza bene wâbo ci oku bunguke bwa boshi, na bwa ngasi muguma omu lubaga. ⁶ Bulya amâbona oku akabâ mwâmi arhatwîri olwo lubanja, ntâkwo omurhûla gwa- nkabonekana na kandi Simoni arhaderhaga mpu aleka isirhe lyâge.

Omodâhwa mukulu Yasoni alêrha enkômedu y'Abagereki

⁷ Ci kwône erhi Seleksi abâ amâfâ, Antiyokusi wakazâgiderhwa Epifani amâyîma omu byâge . Yasoni⁹ mwene wâbo Oniyasi, acîhâ obudâhwa bukulu. ⁸ Omu kushambâla boshi na mwâmi, amulaganya magerha igana na makumi galindarhu ga marhale na gandi makumi gali munâni garhengaga handi handi. ⁹ Analaganya^h oku ayûshûla agandi igana na makumi arhanu nka bamuyêmêrere mpu ayûbakise oku buhashe bwâge yênene, engo y'olurhambâ, anajirise omubalè gw'olubaga lwoshi. ¹⁰ Erhi mwâmi abâ amâyêmêrera Yasoni okurhôla o-bwôla buhashe, caligumiza arhondêra engeso z'Abagereki. ¹¹ Akûla emilagi mwâmi ali amâhâ Abayahudi oku bwonjo bwâge, omu kusengererwa na Yowane îshe wa Epolemi olya warhumagwa bugu mpu agendinywâna n'Abaroma; n'erhi (Yasoni) abâ amâkûla amarhegeko gayêrekîre akanwa ka

⁹4.7 : Izîno Iya Yasoni ye Isa; kusimirira eby'ecigereki kwarhumire alihindula.

^h4.9 : Olwo lubaga lwâli lubaga lwa banya-Antiyokiya b'omu Yeruzalemu.

Nnâmahanga, arhondêra okuhiraho bundi-bundi burhegesi burhalingânini n'oburhegesi bwa Nnâmahanga. ¹² Ciru asîma okuyûbaka engo y'amashigwe omu marhambi g'Akropoli akaz'ihiramwo abâna b'emisole, n'abandi bali bâna b'abagale mulibo bakazijamwo banayambîrhe ensirha. ¹³ Engeso z'obugereki zagandâza bwenêne, n'abantu balalikira ezôla ngeso zarhengaga handi erhi bubî bw'oyôla Yasoni burhuma, owabaga ncuku ahâli h'okubâ mudâhwa mukulu. ¹⁴ Abadâhwa barhacibâga na bushiru buci omu kurhumikira oluhêrero, kandi erhi babâ bamâlekêrera eby'oburherekêre, bakaziharhira ebwa mashârha g'okusîmîsa omubiri, bakâcîfinja bwône kwône okujâ oku mashârha gahanzîbwe n'amarhegeko ngasi kuyumva emishekera y'omurhondêro gw'ago mashârha magalugalu. ¹⁵ Bajandika omurhima gw'obuzigire babâ bukuze bw'Abagereki bakola baharhîre. ¹⁶ Okwôla kwarhuma babona mazibu manji ciru n'emwa balya balonzagya okuyiga obwôrhere bw'okubashusha lwoshi, mwakarhenga banji babashomba n'okubarhindibuza. ¹⁷ Bulya omuntu arhankakazivuna amarhegeko ga Nnâmahanga buzira kuhanwa; okwôla rhukolaga rhwakubona omu byakulikira. ¹⁸ Oku bali bacisîmisa aha Tiri n'amasharha ga ngasi myâka irhanu, na mwâmi anayishirilola kuli ago mashârha, ¹⁹ olya mugalugalu Yasoni anacirhuma abajâ kuli ago mashârha bakazâg'iderhwa banya Yeruzalemu bambali b'Antiyokusi. Bali badwîrhe milengo magana asharhu ya nsaranga y'okurherekêra Heraklesi. Ci kwône abâli bazidwîrhe bahiga mpu ezôla nsaranga zirhakolêsibagwa oku kurherekêra, ko kurhankanashingânîne ci mpu zikolêsibwe oku gandi malagîrire. ²⁰ Ntyôla erya milengo magana asharhu yalirhumirwe n'owayigoshôlaga mpu ehânwe omu nterekêro y'okukuza Heraklesi yakolêsibwa oku kuyûbaka obwârho bw'amatabâro, oku bulyo bwa balya bayidwîrhe.

Antiyokusi-Epîfani ayankirirwa aha Yeruzalemu

²¹ Ntyo Apolonyusi mwene Meneste, anacirhumwa e Mîsiri oku buhya bwa mwâmi Filometroⁱ, Antiyokusi anaciyumva oku oyôla mwâmi arhasîma oburhegesi bwâge, alonza okucîlanga kuli ye anacijâ e Yope n'e Yeruzalemu. ²² Anaciyankirirwa bwinjinjâ na Yasoni n'ab'omu lugo lwoshi, bamuyankirira omu lugo n'ebimole omu karhî k'ebihôgêro. Enyuma ly'aho, arhuma e ngabo yâge omu Fenisiya.

Menelasi abâ mudâhwa mukulu

²³ Myâka isharhu yanacigera, Yasoni anacirhuma Menelasi mwene wâbo o-lya Simoni rhudesire enyanya mpu agendirhûla ensaranga ebwâmi, anamanyîse emihigo arhôzire oku bintu bya duba duba. ²⁴ Ci Mendasi acîrhonêsa yênene e-munda mwâmi ali, amukuza, anacîcîsengerera obudâhwa bukulu, ahyûla alushîsa Yasoni, ageza milengo magana asharhu ga marhale. ²⁵ Agôla mango ayishaga adwîrhe omuhigo gwa mwâmi, anaciîrukira e Yeruzalemu ci arhali agwêrhe bici byankamukengêsa nka mudâhwa, arhaligwêrhe bindi bici okuleka omurhima gw'ecishumûsi n'omurhima guli nka gwa nsimba y'erubala. ²⁶ Ntyôla Yasoni wakulaga mwene wâbo oku ntebe, naye yênene owundi amuyimûla, ayumva akola asêzibwe okuyâkira emwa ba Amoniti. ²⁷ Menelasi anacirhola obuhashe ci kulya kubâ arhakâg'ilyûla emyenda alaganyagya mwâmi. ²⁸ N'obwo Sostrati akazâgimukengêza yo, oyôla ye warhegekaga e Akropoli, ye wanali ohîrwe omukolo gw'okujâ ohongêsa eby'oku mburho, bombi oku bânali babirhi banaciamagalwa emwa mwâmi. ²⁹ Menelasi asiga omulumuna Lisimaki mpu amuyîmangire nka mudâhwa mukulu, naye Sostrati asiga Kratesi murhambo w'e Cipro.

Olufû Iwa Oniyasi

³⁰ Kuli okwo, k'abantu b'e Tarsi n'ab'e Malosi barhazukamwo akavulindi bulya ebyôla bishagala oku binali bibirhi byâli erhi byahâbirwe Antiyokisi musolomi wa mwâmi. ³¹ Mwâmi anacikanya mpu akola agendizimiza ezôla mbaka, agenda erhi amânasiga Andronika nka mugombozi wâge, ali muguma w'omu barhambo bâge bakulu. ³² Menelasi erhi abona oku amango gamubêrire

ⁱ4.21 : Mwâmi Filometro ayanka mwâli wâbo Kleyopatri wa kabirhi.

minjà akanya ajizimba orhubindi rhw'amasholo agendirhuhà Andronika ajiguliza orhundi e Tiri n'omu bindi bishagala bya hôfi. ³³ Erhi Oniyasi ayumva bwinjà bwinjà oku kwo byabîre ntyôla, amurhumira ebinwa by'okumulongôza. ci erhi amânarhang'iyâkira omu irungu, e Dafne hôfi n'e Antiyokiya. ³⁴ Kuli okwôla Menelasi anacirhôla Andronika amuhêka mahwe amubwîra mpu ayîrha Oniyasi. Andronika ajilonza Oniyasi amurhwêsa ebinwa by'obunywesi, amuhà okuboko kulyo analahira ibango, na ciru akabà bali bacîkêbirwe ye bwenêne, kurharhumaga arharheba Oniyasi arhenga mulya ali acîfulisire, na bona balya oku barhengamwo, amuyîrha buzira kucikengêra ibango analahiraga. ³⁵ Arhali Buyahudi bônene, ci na bandi bantu banji bwenêne b'omu mashanja balumirwe n'olwo lufù lurhashingânîni lwa bene olwo.

³⁶ N'erhi mwâmi arhenga e Silîsiya, Abayahudi boshi na ngasi Bagreki barhasîmaga okuyîrhwa kwa bene okwôla, bajà emunda mwâmi ali, banacimushambâlira kurhi Oniyasi anafâga. ³⁷ Antiyokusi alumwa bwenêne omu murhima, obwonjo bwamugwârha, avugumula emirenge erhi akengêra obwîrhonzi n'olugendo lwinjà lwa nyakufà. ³⁸ Omu burhè bunene, arhegeka mpu bakûle Andronika omwambalo gwâge gw'akaduku, asharhangula emyambalo yâge, n'erhi abà amâmuzungulusa omu lugo loshi, halyâla anayîrhira Oniyasi^j, naye amukubunguliza ahôla ho na nnènè.

Entumba yakuba Lisimaki

³⁹ Ka muli agôla mango, emyanzi myanzi erhajà yagera omu cihugo oku hali obushambo bujizirwe na Lisimaki omu cihugo mpu bayumvanya boshi na Menelasi. Olubaga erhi luyumva okwôla lwakunira bwenêne kuli Lisimaki ci erhi na rhulugu rhunji rhwa masholo rhwamâshandâla eyi n'eyi. ⁴⁰ Erhi abona oku abantu boshi bakola bamumanyanyirekwo erhi burhè burhuma, Lisimaki arhôla amatumu na bantu hôfi bihumbi bisharhu batula entambala erhi na Auranosi ali akola mukulu ci erhi na mpangaza. ⁴¹ Ci erhi abantu bamanya okola Lisimaki abarhabâlîre, baguma barhôla amabuye abandi barhôla ebihimbi by'emirhi, abandi barhôla oluvù^k lwanali ahôla babibanda eyi n'eyi kuli ba-lya bantu ba Lisimaki. ⁴² Babahazamwo banji abandi bayagalika, abasigalaga bayâka na nyakujira isakrilego yênene bamuyîrhira hôfi h'enyumpa y'embîko.

Menelasi ahyûla anababalirwa.

⁴³ Kuli ebyo byoshi, Menelasi bamuhêka lubanja. ⁴⁴ Erhi mwâmi ajà e Tiri, bantu basharhu barhumirwe n'abashamuka b'e kagombe baj'imuyandika. ⁴⁵ E-erhi abona oku amayâga, Menelasi aj'ilaganya Ptolemeyo mugala wa Dorimeni oku amuhà nsaranga nyinji akagend'imuyingingira mwâmi. ⁴⁶ Ptolemeyo erhi abà amâhêka mwâmi ebwa muhango munene, babà nka kula abantu barhôla ehy'embôhólolo, mwâmi ahindula omuhigo gwâge. ⁴⁷ Mwâmi alîka Menelasi mpu ntà cibî alikwo, n'obwôla ye wadwîrhe ebyo byoshi, ye nyakuhanya amaligo. Obwo abâli mushobesire boshi batwîrwa okufà n'obwo bali bêru- kwêru n'obôla bacisambage rhinga ciru n'oli nka ba-Sitea bakabalesire bacîgendere bêru kwêru. ⁴⁸ N'abantu bahanaga obuzîne bwâbo lugo lurhuma, n'olubaga n'ebintu bitagatîfu, bahâbwa ho na halya obuhane bwa busha busha. ⁴⁹ N'okwôla Abanyatiri bônene omu kushologorhwa n'okufà kwa bene okola, bahâna binji bwenêne by'okubisha abôla banyakufa. ⁵⁰ Menelasi anaciyôrhera oku ntebe erhi kuziga birugu by'abarhambo kurhuma; ajà ayûshûka omu mabî anabà mushombanyi bwenêne w'abayûbakanwa cihugo ciguma.

5

^j**4.38** : Oniyasi ye muluzi mugishe w'omu citabu ca Daniyeli 9, 25 ye na muluzi w'endagâno Daniyeli adesire omu cigabi ca 11, 22.

^k**4.41** : Luvù lw'oku nterekêro bulya entambala yalwîragwa omu lusò lw'aka-Nyamuzinda.

Mísiri arhêrwa obwa kabirhi

¹ Muli agôla mango, Antiyokusi ashubilikûlira engabo yâge e Mísiri obwa kabirhi. ² K'erhi n'ago mango, abantu boshi b'omu lugo, hôfi ha nsiku makumi anni, barhali bakazibonekerwa omu mihanda n'abasirika banyakulwîra oku nfarasi, bayambîrhe emyambalo y'amasholo boshi banafumbasire amatumu nka ngabo ya matabâro, ³ bakaz'ibona ebiterusi bikola nka bikerekanye oku kulwa, bikola bigungezize okuhamiranakwo olunda n'olundi, empenzi zasiribwa eyîra n'eyîra, omwandu gw'ebisonga, engôrho zamakulwa omu lubà, emyampi ekola yatyabulwa, emirasano y'amasholo n'emihêrho ya ngasi lubero. ⁴ Okwôla kwarhuma abantu boshi bakaz'ishenga mpu mâshi okwôla kubagerere kwinjà.

Yasoni arhêra olugo, Epifani amuhima

⁵ Erhi emyanzi y'obunywesi ecilumira omu cihugo mpu mwâmi Antiyokusi afîre, Yasoni arhôla ngabo ciru erhali nka cihumbi ciguma, ayisha arhêra olugo bwifudukwe. Erhi abalanzi b'olugo babà bamâhimwa, n'erhi olugo lubà lwamârholwa, Menelasi ayâkira omu Akropoli. ⁶ Yasoni arhondêra buzira bwonjo okulibuza bene wâbo arhacikengêraga oku obunguke omuntu ayungukirakwo bene wâbo gwo muhona gulushire eyindi yoshi, ci yêhe arhôla bene wâbo nka bashombanyi bâge. ⁷ Câba mushâna, arhacihashaga okurhola obwâmi nk'oku anali alâlîre, ashubûka n'enshonyi. Kwabà kuyâka ayâkira e- mwa Abâmoniti. ⁸ Byanacibà ntyo obulyâlya bwâge bwahwêra aho: Ârhalihêkwa lubanja e kagombe k'Aretasi mwâmi mumînya w'Abaharâbu, ârhaliyaka kurhenga omu lugo kujà omu lundi, ashimbulwîrwe n'abantu boshi, nyamashombwa bulya ahakanyire idini lyâge, muhivwa nka cishungu, mwîsi wa bantu b'ecihugo câge, na bene wâbo, akungushwa kuhika e Mísiri. ⁹ Ye warhangag'ikaga bantu mwandu omu cihugo câbo, afîra naye ihanga lya bene, e Lasedemoniya, ayijaga erhi analangâlire mpu nkaba okwôla kululizibwa nkaba kwarhuma balya bene yo bamulanga. ¹⁰ Ye walambikaga balya bantu mwandu babulaga cabisha, ntâye wamulakîre na ntâye wamushîbire, arhahikaga omu nshinda y'ababusi bâge.

¹¹ Erhi okwôla kumanyîkana emunda mwâmi ali, amanya mpu nkaba Obuyahudi bwamâgoma. Arhenga e Mísiri anagunjire burhê, alwîsa anahima olugo. ¹² Arhegeka abasirika mpu banigûze buzira lukogo ngasi yêshi wankanarhinda omu maboko gâbo, ngasi yêshi wakanayâkira omu nyumpa. ¹³ Bamalîra ntyo emisole n'abashosi, abakazi n'abâna; banigûza abanyere n'orhubonjo. ¹⁴ Omubalè gw'abafire muli ezôla nsiku isharhu gwahika omu bihumbi makumi gali munâni. Muli bo, makumi anni ganigwa n'abandi bali nk'abôla bahêkwa bujà.

Okuhagulwa kw'aka-Nyamuzinda

¹⁵ Ebwa kubà arhayumvagya arhîmûsirwe n'okwôla, acîshomya okujà omu ka-Nyamuzinda kakulu bwenêne omw'igulu lyoshi, ali alongolînwe na Menelasi walyalyanyagya amarhegeko n'ecihugo. ¹⁶ Ayanka n'amaboko gâge gahemusire eburugu bitagatîfu, agôla maboko gâge magalugalu akûlamwo enterekêro abandi bâmi bahongaga mpu bakuzemwo irenge n'obukulu bw'ahôla hantu.

¹⁷ Antiyokusi yêshi arhunda n'obucîbone omu bukengêre bwâge, buzira kucikengêra oku Nyakasane anakunira ntyôla mango masungunu erhi byâha bya bantu b'omu lugo birhuma n'oku okwôla kwo kwarhumire arharhang'ilola bwinjà ahôla hantu. ¹⁸ Acibâga barhali batumwîre erhi bunji bw'amabî gâbo burhuma, naye nka kulya Heliyodori walirhumirwe na mwâmi Seleкуси mpu ayish'ilâba embîko, ali arhangifendûlwa n'okukûlwa mw'obwo buhalanjisi bwâge. ¹⁹ Ci kwône Nyakasane acîshozire ahôla hantu erhi lubaga lurhuma, ci arhacîshogaga olubaga erhi aho hantu harhuma^l. ²⁰ Co canarhumire ahôla hantu hashangîra n'olubaga amahanya gâlo nk'oku

15.19 : -Nyamuzinda arhali mujà w'engeso z'Abayahudi. Kuli okwo lolà Yer 7,14; Mrk 2.27. - Nyamuzinda acîshozire olubaga lwîshogwa analujirira byoshi. -Ebyo binwa himanyîsize enkengêro z'Endagâno Mpyâhya.

hanashangiraga buzinda obu-gale bw'aho; harhangig'ilekwa omu bukunizi bw'Ogala-byoshi, buzinda hashubigishakûlulwa erhi Ogala-Byoshi anywâna n'olubaga lwâge, hashubiyûbakwa omw'irenge ly'aho lya mîra.

²¹ Antiyokusi erhi abâ amârhôla magerha cihumbi na magana gali munâni omu ka-Nyamuzinda acîshubirira duba duba e Antiyokiya erhi anajâ akengêra muli obwo bucîbone bwâge omu murhima mpu nkaba anahashaga okuhindula obudaka bûmu ebè nyaja ya kuyôgwamwo mpu n'enyanja anayihindule budaka bûmu abantu bankalamamwo. ²² Oku bundi anacisînga abarhambo b'okulibuza olubaga: aha Yeruzalemu asigaho Filipino muburhwa w'e Frijiya, mubî kulusha owamuyîmanzagya; ²³ aha Garizîmi, asigaho Andronika. Kuli abôla bombi Menelasi naye muntu mubî aka abâbo, owalibuzagya bene wâbo.

Oburhabâle bwa Apolonyusi

Menelasi aligwêrhe obuzigo oku bâbo Buyahudi. ²⁴ Na kandi Antiyokusi anacirhuma olya kaheza Apolonyusi n'engabo y'abasirika bihumbi makumi ^mabirhi na babirhi mpu agend'iyîrha ngasi bantu bakulu boshi, anaguze abakazi bâbo n'abâna. ²⁵ Erhi ahika e Yeruzalemu, Apolonyusi arhangicîyêrekana nka muntu wa murhûla, anabêra ahôla buzira kadugundu kuhika olusiku lwa Sabato. Erhi abona bakola bali omu kurhamuka, aha engabo yâge emirasano. ²⁶ Na ngasi boshi banahulukaga mpu bagend'ilola kuli ebyôla, abanigûza, anacizunguluka omu lugo ajâ ayîrha bantu mwandu.

²⁷ Ci Yûda Makabeyo, ye na bantu hôfi ikumi anaciyâkira omw'irungu, alama omwôla nka nsimba oku ntondo. Boshi n'abâbo barhalyaga bindi bici olurhali lubala mpu lyo balekihemuka.

6

Amahêro g'ecipagani omu cihugo

¹ Erhi kugera nsiku nsungunu, mwâmi anacirhuma mushosi muguma w'e Atena mpu agendisêza Abayahudi baleke okushimba amarhegeko g'ababusi bâbo, anabahanze okushimba amarhegeko ga Nyamuzinda omu kalamo kâbo. ² Mpu bahemuke banahemule aka-Nyamuzinda k'e Yeruzalemu banakârherekêra Zeusi w'e Olimpe, n'ak'e Garizîmi bakarherekera Zeusi w'omurhima mwinjâ nk'oku abantu b'eyo banalicîfinjire. ³ Amabî galuga galusha olugero, ciru kwabâ kuzibu bwenêne oku bantu okushubigalembere. ⁴ Bulya aka-Nyamuzinda kali kayunjwîre bya bugonyi n'ebindi bigalugalu, abapagani bakaz'icîsîmikizamwo haguma n'embaraga, ciru bakaziyankira abakazi omu hantu hatagatîfu, banakahêkamwo ebirhakwânîni okujamwo. ⁵ Oluhêrero nalo lwâli luyunjwîre nterekêro ngalugalu zirya zihanzîbwe n'amarhegeko. ⁶ Kurhankacihashikîne okukulikira olwa Sabato, erhi okulanga zirya nsiku nkulu z'ababusi bîrhu ciru n'okuhash'iderha oku omuntu ali muyahudi. ⁷ Obulagîrire bunene bwarhuma Abayahudi bakaz'ishangîra kuli ezôla nterekêro zakazâg'ijirwa ngasi mwêzi omu lusiku lw'okuburhwa kwa mwâmi; omu nsiku za Dionizo, bakazâg'ibasêza okuyambaliza nk'oku binayôsire birhegesirwe n'okujâ oku lugendo lw'okukuza omuzimu wa Dionizo. ⁸ Olushika lwanacigera omu cihugoc'Abagereki oku burhegesi bwa Ptolemeyo mpu Abayahudi banali omu bihugo bya hôfi boshi bakashimba eryo irhegeko n'okulya oku biryo birherekêre, ⁹ mpu banayîrhe ngasi boshi bahakanyire okushimba amarhegeko g'Abagreki. Ebyo byoshi byakamanyîsa abantu oku obuhanya bubali hôfi.

¹⁰ Ntyôla bakazi babirhi banacigwârhwâ erhi bamâkembûla abâna bâbo, bamanika abâna bâbo oku mabêre gâbo, babageza omu lugo lwoshi, bâge-ndibaloha enyanya ly'ebyôgo. ¹¹ Abandi banajâga omu lwâla boshi mpu bâge-ndijiriramwo olusiku lukulu lwa Sabato bwifulikwê, bagend'ibashobeka emunda Filipino ali, babayôca boshi bulya bamâyôboha okucîfungira erhi

olwôla lusiku lurhuma.

Enyigirizo zirhenga omu malibuko

¹² Mpûnyire ngasi ab'ecîra citabu cakanahikakwo omu nfune bamanye ba-nkanakumba omurhima erhi agôla malibuko garhuma, ci bamanye oku agôla. I malibuko gayishaga arhali ebwa kuherêreza ci ebwa kucêsa obûko bwîrhu. ¹³ Bulya Nyamuzinda arhalekerera abantu babî nsiku nyinji buzira kubahana, ci anabayandagalize obuhane bwâge duba-duba, eco ciri cimanyîso c'obwinjà bwâge. ¹⁴ Nêci, erhi Nnâmahanga ahana agandi mashanja anarhang'ilinda mpu kuhika gabè gamâzôngwa n'amabî; arhali kwo arhujîrîre ntyôla rhwêhe, ¹⁵ mpu lyo alekicîhola kuli rhwe, erhi amabî gîrhu garhaluka olugero lwâgo. ¹⁶ Ntyôla ntà mango arhukulakw'obwonjo bwâge, ci omu kubabalira anakabulire amalibuko nka cikwebo c'ebyâha, anayêreke olubaga lwâge oku arhalulekêrîri. ¹⁷ Rhwarhangikengêza ebyo binwa bisungunu, kushingânînage rhukulikize buno erya myanzi yîrhu.

Eleazari afîra idini

¹⁸ Eleazari, muguma w'omu bandisi barhangiriza, muntu wali okola mukulu omu maburhwa na mushamuka w'aha mwâge, banacimuyashamula akanwa, banamusêza mpu alyè enyama y'engulube. ¹⁹ Ci yêhe asîma okufâ ahâli h'oku- ba n'akalamo kahemusire, yêne ayisha ayîshire emunda ebirugu by'okubabaza biri erhi abâ amâmeshera erya nyama, ²⁰ nka kulya bankanajayo balya bantu bagwêrhe oburhwâli bw'okukabulira ebi obuzigire bw'akalamo bibahanzize. ²¹ Abâli bayimangîre okulya eby'enterekêro ngalugalu, bulya bayîshinigi boshi na Eleazari bamuhêka hâgo hâgo, bamuyinginga mpu arhumize anarheganye yênene ziryâ nyama anayêmêrîrwe okulya, ci mpu abè nk'owalya enterekêro nka kulya mwâmi anarhegekaga, ²² mpu lyo ashugunuka olufû, ogwôla murhima gw'obwonjo n'obwîra bajiraga boshi kurhuma. ²³ Ci yêhe arhanya kulya kushingânîne omushosi ogwêrhe amâburhwa gâge, oyu emyâka eri nk'eyâge ekola ekengêsa, kuguma n'emvi zâge na kulyâla ali n'akalamo kinjà kurhenga eburhò bwâge, ci bwenêne erhi akengêra oburhegesi bwa Nyamuzinda yênene, ashuza kuli okola koshi mpu buzira kucilegama bamurhume omu balinda-mboho. ²⁴ Erhi omu myâka nahika, kurhakhwânîni okufulika, lyo misole minji elekicîkêbwa mpu nkaba Eleazari omu myâka makumi galimwenda, ajîre omw'idini lindi lindi, ²⁵ n'erhi bankarhebwa kwanarhuma bahêkwa kubî erhi nie ntuma, hano mbâ namâbabêshera omu kulonza okufungira akalamo kakola kasungunu, na ntyôla obushosi bwâni nanabuhiramwo enshonyi n'obugalugalu. ²⁶ N'erhi nakayâka bunôla obuhane bw'abantu, mbè nafîre erhi ncirimwo omûka, ntakahashiyâka obuhane bw'Ogala-byoshi. ²⁷ Co cirhumire nkafâ buno n'oburhwâli, nanayêrekana oku obushosi bwâni bunakhwânîne. ²⁸ Kandi, nanalêkera emisole olwiganyo lw'okulonza n'okuyêmêra okufâ erhi marhegeko gîrhu minjà na matagatîfu garhuma. Erhi abâ amâderha ntyo akânandira yêne emunda birya birugu by'okubabaza biri. ²⁹ Abamuhekaga yo, obwîra bali bamugwêrhekwo embere, gwabâ mujina erhi bamâkunira n'ebyôla binwa aderhaga. ³⁰ Erhi akola ali hôfi h'okufâ, ayisha aderha erhi: Nnâmahanga ayishi byoshi bwinjà, amanyire yênene oku nankahashire okucîfumya, na bunôla nkolaga nalembera empîmbo za- ndumîsa omubiri, ci omu iroho lyâni, nzilembîre n'enshagali erhi ye orhuma.

³¹ Oyo muntu anacifâ ntyôla, n'olufû lwâge lwâbâ lwîganyo lwa burhwâli na lwa bwôrhere burhankayibagirwa oku misole n'oku lubaga lwoshi.

7

Bâna nda na nnina wâbo banigwa

¹ Muli ago mango banacigwârha bâna nda balondana boshi na nnina wâbo, mwâmi alonza okubasêza omu kubashûrha eminyuli na ebikanyi by'e mpanzi mpu balye enyama y'engulube n'obwo enahanzîbwe n'amarhegeko ga Nnâmahanga. ² Muguma muli bo anacirhenga omu

kanwa, aderha oku izîno Iya boshi erhi: «Bici ohûnyire na bici walonza okumanya kuli rhwe? Rhulonzize rhufè erhi kwo ahâli h'okuvuna amarhegeko ga ba Larha.» ³ Omu bukunizi bwâge, mwâmi anacirhegeka mpu emishirho y'ebyûma n'enyungu z'a mîshi babidukumbuze . ⁴ Oku byanadukumbuka ntyâla, anacirhegeka mpu batwe olulimi lw'olya waderhaga okw'izîno Iya bene wâbo, kandi mpu bagalimugogola oluhù lw'okw'irhwe, banamutwe ebirumbu omu masù ga bene wâbo na nnina. ⁵ Erhi abà amalêmba, mwâmi arhegeka mpu bamuyegezagye hôfi n'o-muliro anacidwîrhe ayîsa, mpu bamukalangire oku ngalingali anacidwîrhe ayîsa. Oku engalingali yakazâg'itumbûka mwo ehisimbu hinene bwenêne, nabo bene wâbo boshi na nnina wâbo bakazihânana omurhima mpu bafè n'obu-rhwâli mpu: ⁶ «Nyamuzinda Nnâmahanga adwîrhe abona, anarhufîrîre bwonjo nka kulya Mûsa anakudesire omu lwimbo ahamîrizemwo bwenêne oku 'Ayish'ibabalira abarhumisi bâge'».

⁷ Erhi omurhanzi afâ n'amalumwa ga bene agôla, owakabirhi naye bamuhira muli galya malumwa erhi babà bamâmugogola olubu lw'okw'irhwe haguma n'e mvîri bamudôsa erhi alya ngulube Iyo balekimubabaza omu birumbu by'omubiri gwâge byoshi. ⁸ Anacishuza omu lulimi lw'a babusi bâge , erhi: «Nanga!» Kwarhuma ababala ak'owa burhanzi. ⁹ Erhi akola arhengamwo omûka aderha erhi: «Eci cishahu wamâr hukûlakwo omu buzîne bwa bano igulu, ci kwônene Mwâmi w'amahanga goshi ayishirhufûla arhuhè obuzîne burhahwa rhwamâfâ erhi kulanga amarhegeko gâge kurhuma. »

¹⁰ Erhi oyôla afâ, bababaza owa kasharhu. Owakazâgibayîrha ahûna oyo mwâna mpu alêrhe olulimi n' amaboko, naye anacibilêrha duba duba. ¹¹ Anaciderha n'oburhwâli bwoshi, erhi: «ebi birumbu byâni nabihâbagwa n'Ow'empingu, ci nkolaga mbigayire erhi kulanga amarhegeko gâge kurhuma ndangâlîre oku emwâge nashubiyîsh'ibikûla ». ¹² Mwâmi yêne n'aba bâli boshi, basômerwa n'oburhwâli bw'oyôla mwâna; wakâg'igayaguza amalumwa.

¹³ Erhi ayûs'ifâ, owa kani naye bamurhogeza muli galya malumwa. ¹⁴ E-mbêre arhengemwo omûka aderha erhi: «Iragi lyâbo abayîrhwa n' abantu nka alangâlîre Nnâmahanga n'oku baciyyishîfûlwa naye! Ci kuli we, orhakabona Obufûke bw'o buzîne bw'ensiku n'amango.»

¹⁵ Banaciyyisha badwîrhe owa karhanu naye bamubabaza. ¹⁶ Ci anacimôlera mwâmi amasù aderha erhi: «Ciru akabà nâwe kufâ wânafè, ogwêrhe obuhashe omu bantu, n'oku olonzize kw'onajira, ci orhamanyaga mpu ishanja lîrhu linakolaga lilekerirwe lwoshi na Nyamuzinda.

¹⁷ Kuli we olinde kwône, wabona kurhi obuhashe bwâge bwakujugumya we n'iburha lyâwe.»

¹⁸ Enyuma zâge banacilêrha owakalindarhu. Erhi akola ali omu kâga k'okufâ aderha erhi: «Orharhebagwa: rhwêne rhucîlêrhîre okûla bulya rhwagomîre Nyamuzinda; kwo kudwîrhe ebîra by'okurhangâza byoshi. ¹⁹ Ci nâwe orhamanyaga mpu orhakahanwa, ene olonza okulwîsa Nyamuzinda.»

²⁰ Nnina wâbo, mukazi wa kurhangâza bwenêne, anayôrha ntyôla buzira kuzunguluka irhwe, omu kubona abâna bâge boshi bahwa omu lusiku luguma, analemba kulya kwoshi bulya alangâlîre Nnâmahanga. ²¹ Ngasi mwâna wâge yêshi anakazimuhâ omurhima omu lulimi lw'emwâbo n'enkengêro nyinjâ oku murhima analanga bulya burhwâli bw'omurhima gw'omukazi w'okunali. ²² Akazibabwîra, erhi: «Ntmanyaga kurhi mwayîshaga omu nda yâni arhali nie namuhâga iroho n'obuzîne, arhali nie namuhâga ebirumbu by'omubiri gwinyu. ²³ Lulema w'igulu, ye walemaga ngasi bûko bwa bantu, ye wanalemaga ebintu byoshi, amugalulira yêne oku bwonjo bwâge, amugalulira iroho n'obuzîne bulya mwamâcigaya mwenene erhi kulonza okushimba amarhegeko gâge kurhuma.»

²⁴ Antiyokusi amanya mpu nyamukazi amâmugayaguza, aclkebwa mpu nkaba omu binwa byâge muli eby'okumugayaguza. Oku olya murhorhò aciri mw'omûka, arhondêra okumuyinginga anamulaganya n'endahiro nzibu mpu omujira muny'iragi na mugale kulusha erhi ankaleka amarhegeko g'ababusi bâge, mpu anamujira mwîra wâge amuhè n'emikolo minene omu cihugo.

²⁵ Kulya kubà olya mwâna ebyôla binwa bya mwâmi arhabihiragamo ihuzihuzi, mwâmi arhondêra

okubwîra nyamukazi mpu ahè omugala amahano gamuciza. ²⁶ Erhi abà amarhama amuyinginga, nyamukazi ayêmêra oku aha omwâna wâge amahano. ²⁷ Anacyêrekera emunda omugala ali anadwîrhe ashekera oyôla mwîsi, akâbwîra omugala omu lulimi lw'ababusi bâge, erhi: «Mwâna wâni ombêre obwonjo nie nakuhêkaga myêzi mwenda omu nda yâni, nie nakuyonsagya myâka isharhu, nie nakuleraga, nakulîsa nanakuhisa muli ogûla mujunja olimwo buno. ²⁸ Nkulahirîze mwâna wâni, olole empingu n'igulu, olole ebibà yo byoshi, omanyè oku Nyamuzinda abilemire arhakolêsagya cici n'oku abantu nabo kwo banalemagwa ntyôla. ²⁹ Orhayôbohaga oyôla mwîsi, ci ohêke bakulu bâwe irenge, oyêmere ofè lyo nyishikushanga; mweshi na bakulu bâwe oku bwonjo bwa Nnâmahanga. ³⁰ Oku nyamukazi acidwîrhe aderha ntyâla, nyamwâna anaciderha erhi: «Bici mwacilinda? Ntanyakumva okwôla mwâmi antegesire; nashimba amarhegeko Mûsa asigiraga ba Larha. ³¹ Nâwe we walonza kurhi wankalibuza Abayahudi n'amalumwa ga ngasi lubero, orhafume okuboko kwa Nyamuzinda. ³² Bulya rhwono, bubî bwa byâha bîrhu obûla bwarhuma rhwababazibwa okuli nk'oku. ³³ N'akabà omu kurhuhana n'okurhuyigîriza, Larha Nnâmahanga ozîne alonzagya okurhuyumvîsa muli kasanzi kasungunu, kurhi akunira, ci ashubiyumvanya n'abarhumisi bâge. ³⁴ Ci we ndyâlya na muntu mugalugalu omu bantu boshi, orhacibonaga orhanacivunaga okuli nka kw'isirhe okubona wajêjêrhwa n'obulangîlire bw'okuyîrha abarhumisi ba Nnâmahanga. ³⁵ Bulya orhacifuma obuhane bw'Ogala-byoshi, olya oyishi ebintu byoshi. ³⁶ Bene wîrhu, ene babà bamale-mbêra amalumwa ga kasanzi kasungunu konene, bunôla bakola balungîne na Nyamuzinda omu kalamo karhahwa; ci kuli we, hano Nyamuzinda akutwîra olubanja wahâbwa obuhane bunakwânîne obucîbone bwâwe. ³⁷ Oku bwâni kuguma na bakulu bâni, mpanyire omubiri gwâni n'obuzîne bwâni erhi marhegeko g'ababusi bâni garhuma, nsengîre Nnâmahanga nti ababalire olubaga lwâge, anakuhise oku kuhamîriza oku yêne ye Nyamuzinda w'okuli hano ôbà wamârhang'ilibuka n'amalumwa n'ebi akurhimbakwo. ³⁸ Mâshi oburhè bwa Nyamuzinda rhwanali rhukwânîne, buyûrhire muli nie na muli bakulu bâni o-bwâli bwamâfunyâza olulimi lwîrhu !»

³⁹ Mwâmi ayâka n'obukunizi arhegeka mpu oyôla ababazibwe kulusha abâ- bo, bulya okwôla anakazâg'imushekera kwamulumîsize bwenêne. ⁴⁰ Oyôla naye afà n'ogôla murhima gwâge gucîre, acîhira lwoshi omu maboko ga Nnâmahanga. ⁴¹ Buzindazinda nyamukazi naye afà enyuma ly'abâna bâge boshi.

⁴² Erhali myanzi minyi eyôla oku biyêrekîre ebiryo by'abazimu n'amabî ga ngasi lubero g'Antiyokusi.

8

V. Okuyôbôla aka-Nyamuzinda n'okuhima kw'Abayahudi

Obuhimanyi burhanzi bwa Yûda Makabeyo

¹ Yûda Makabeyo boshi n'abâbo bakâjà banyombôkera omu bishagala budufu bajiremwo ihano haguma na bene wâbo, bajà bayûshûkakwo ngasi bandi banali bacigwêrhe obushibirizi omu bwôrhere bw'Abayahudi. Bashûbûzanya ntyôla hôfi ha bantu bihumbi ndarhu. ² Banakashenga Nnâmahanga mpu alange olubaga lwâge omu igulu lyoshi ludwîrhe lwahinagulwa n'amagulu, mpu anabalire n'aka-Nyamuzinda kâge kahemulagwa n'abantu bagalugalu, ³ mpu ababalire n'olubaga luli hôfi h'okusherêzibwa, anayumvîrhize omusengero gw'omukò gudwîrhe gwalakira emunda ali. ⁴ Mpu akengêre kulya bayîrhaga abâna barhorhò koshi n'ebijâci bajaciragamwo izîno lyâge mpu ayêrekane obukunizi bwâge kuli abôla bantu babî boshi.

⁵ Erhi abà akola agwêrhe engabo y'abantu, akola asimisire bwinjà, Makabeyo ashuba ntakalalwa oku mashanja, bulya obukunizi bwa Nyakasane bwamâhinduka bwonjo, ⁶ akaziyaisha acîhunike câligumiza oku lugo n'oku bishagala, abidûlike muliro, ahire abalanzi halya hantu

bankanahash'ilangira, bashandabanya ntyôla abashombanyi mwandu. ⁷ Budufu Iyo akazâgigendilwa ntyôla. Emyanzi y'oburhwâli bwâge yalumîra hoshi hoshi.

Makabeyo acandabukakwo Nikanori n'abâbo barhambo

⁸ Filipino arhalegamaga okubona kurhi oyôla muntu ajâ ayôloloka, oku okuhimana kwâge kuli kwa ngasi lusiku; anacyandikira Ptolemeyo, murhambo wa musirika w'e Sele-Sîriya n'e Fenisiya mpu arhabâle mwâmi. ⁹ Ptolomeyo arharhindiraga, arhuma Nikanori mugala wa Patrokle muguma w'omu barhonyi ba mwâmi, amuhâ n'engabo ya bantu bihumbi makumi abirhi barhengaga omu mashanja manji mpu bagendimalîra olubaga Iwa'Abayahudi lwoshi; amuhirakwo Gorigiasi murhambo mukulu w'abasirika na mulenga bwenêne w'entambala.

¹⁰ Nikanori ali alangâlîre ntyôla oku omu kuguza abajâ agwârha omu Buyahudi, alêrhera mwâmi empyûlo y'amagerha bihumbi bibirhi oyo mwâmi alicigwâsirwe okulyûla Abaroma.

¹¹ Anacyandikira duba duba ebi-shagala byanali oku burhambi bw'enyanja mpu bayishe bagule abajâ b'Abayahudi, mpu ayishikabahâ bajâ makumi gali mwenda oku igerha liguma: Arhali amanyire oku obuhane bw'Ogala-hyoshi bwankamuyishira.

¹² Erhi Yûda ayumva oku Nikanori akola ali hôfi, anacimanyîsa abâbo oku eyôla ngabo ekola ebali hôfi. ¹³ Oku bundi balya b'oburhwâli burhagwêrhi ntege na balya barhalibagwêrhe buyêmêre oku bushinganyanya bwa Nnâmahanga, bacyâkira bacijira handi handi. ¹⁴ Abandi baguza ehi balibagwêrhe ngasi ehi bali bacisigaline, na muli agôla mango erhi banashenga Nnâmahanga mpu alole abôla Nikanori ali amâguza ciru embere entambala erhondêre, ¹⁵ mpu ciru akabâ arhali bônene barhumire, alole erya ndagâno alagânanaga boshi n'ababusi bâbo, na bulya izîno lyâge litagatîfu lyaderhîrwe kuli bo.

¹⁶ Makabeyo erhi abâ amâshûbûza balya boshi banali bacisigîre; abahâ omurhima mpu bamanye barharhînyaga omushombanyi, barhanarhemukaga embere z'ogwôla mwandu gw'amashanja gabarhabâlîre buzira igwârhiro ci mpu balwe n'oburhwâli, ¹⁷ mpu bakazibona kulya banyagagwa kwoshi n'abasirhe b'abagalugalû, bulya bahemula kwoshi ahantu hatagatîfu, oku bahenyeraga olugo amaligo, balunyaga, balucêsa, n'engeso z'abashakulûza bazihirigisa.

¹⁸ Anaciderha erhi abôla bacîkubagira emirasano n'oburhwâli bwâbo; ci rhwono muli Nyamuzinda Ogala-byoshi olya wankahash'ihenangula na cimanyîso ciguma abashombanyi bîrhu n'igulu lyoshi, oyôla ye rhuheziremwo obulangâlîre bwîrhu. ¹⁹ Anacibarhondôlera ebirhangâzo Nyamuzinda ajîrîre ba shakulûza bâbo na kurhi amango ga Senakeribu, bihumbi igana na makumi gali munâni gaherêrekeraga, ²⁰ kurhi omu ntambala Abayahudi batulagakwo Abanyagalati omu Babiloni, Abayahudi bakozagya eyôla ntambala bali bihumbi munâni byônene haguma na haguma na bihumbi bini bya Banya-Macedoniya, byashandabanya bihumbi igana na makumi abirhi g'abashombanyi, oku burhabâle bwarhenga e mpingu, banacyiunguka bwenêne.

²¹ Erhi abâ amâbahâ omurhima ntyôla amânabayêmêza okufîra amarhegeko n'ecihugo câbo, engabo yâge ayigaba mwo bikêmbe bini. ²² Kuli ngasi cikembe ahirakwo mwenewâbo muguma mpu acikulire, bo Simoni, Yozefu na Yônatanî, akabâ ngasi muguma cihumbi na magana arhanu ga bantu. ²³ Arhegeka mpu Ezra asome omu Citabu Citagatîfu; n'erhi abâ amâbahâ akanwa balwamwo, erhi: «oku burhabâle bwa Nyamuzinda!», anacirhola ecikêmbe ca burhanzi anacîrhunika wa burhangiriza kuli Nikanori. ²⁴ Ogala-byoshi abarhabâla, bayîrha kulusha bihumbi mwenda bya bashombanyi, babahirakwo ebibande na banji omu bantu ba Nikanori, bafunyâla bakûla omulindi bayâka. ²⁵ Banacinyaga n'ensaranga za balya bali bayishire mpu babagule. Erhi bayûs'ikungusha ababisha kulî bwenêne, ²⁶ bashubiyisha bahindamusire, amango gabacîka bulya gali malâlîro ga Sabato; co carhumire barhacibasbimbulula. ²⁷ Erhi babâ bamâtungôla bamânarhola emirasano y'abashombanyi, barhangira okukuza olwa Sabato, bakuza banavuga Nnâmahanga omunkwa ye wabalikûzagya omu kubayêreka ecimanyîso cirhanzi c'olukogo lwâge. ²⁸ Erhi olwa Sabato lugera, banacigabira ngasi banyazirwe ebintu byâbo, kuli erya minyago; bahâ abakana n'enfûzi, nabo bônene n'abâna bâbo bagabâna e- byasigalaga.

²⁹ Erhi okwôla kuhwa, boshi n'izû liguma basengera Nyakasane Munyabwonjo mpu ababalire lwoshi abarhumisi bâge.

Timoteyo na Bakidesi bahimwa

³⁰ Bashubiyîrha bandi bihumbi makumi abirhi omu ngabo yali edwîrhwe na Timoteyo boshi na Bakidesi, banarhola enyumpa zâbo nzibunzibu z'okulwîra- mwo. Bagabâna eminyago yâbo bayitwamo bigabi bibirhi: cigabi ciguma kuli bo bônene n'ecindi oku nfûzi n'abakana, n'abalinyazirwe ebyâbo boshi n'abashosi. ³¹ Banacirhola emirasano yâbo bayibîka bwinjinjâ ahantu hakwânîne, e-byasigalaga oku minyago banacibihêka e Yeruzalemu. ³² Bayîrha omusirika w'omurhambo w'Abaharâbu wali lusize Timoteyo; ali muntu mubî bwenêne, ali amâjirira Abayahudi mabî manji. ³³ Agôla mango oku bali bajir'olusiku lukulu lw'okwôla kuhimana kwâbo, Kalistenî n'abâbo baguma, bwo bayôcagya emihango mitagatîfu y'aka-Nyamuzinda, erhi babâ bamâyâkira omu hiyumpa hisungunu, babayôkera mulya hiyumpa, ntyôla abôla bantu bahâbwa oluhembo lw'amabî gâbo.

Nikanori abunga anacîyûnjuza

³⁴ Olya Nikanori, kaheza-ngabo wali wamâyumvikana na barhimbûzi cihumbi mpu abagulize Abayahudi, ³⁵ abantu akâg'icîkêbwa mpu bali ngonyi ba-mubonêsa nshonyi oku burhabâle bwa Nnâmahanga. Nikanori ahogola emyambalo yâge y'obukulu anarhola enjira ajâ asheshera omu mashwa nka mujâ wayâka, buzira kulusibwa n'omuntu, ajogonjera yênene omu Antiyokiya, arhanacigwêrhi bulangâlire buci bw'okubona engabo yâge. ³⁶ Owalihizire mpu ayishiyunjuliza empongano mwâmi aligwâsirwe okuhongera Abaroma omu kuguza abajâ b'e Yeruzalemu, ye wajirage amanyîsa boshi oku Abayahudi bajira obalwîra, n'okwôla kwo kurhuma barhankagagajwa, bulya banashimbe amarhegeko bahâbagwa.

9

Okufâ kwa Antiyokusi Epifani

¹ Muli agôla mango, Antiyokusi ayagaluka omu nshonyi, arhenga omu bihugo by'e Persi. ² Bulya erhi abâ amâjâ omu lugo luderhwa Persepoli arhangira okugendihagula ebirugu by'aka-Nyamuzinda n'okunyaga olugo, kuli okwo engabo yashagamuka yazukira oku mirasano, Antiyokusi acândabukwakwo, akubûka n'enshonyi. ³ Amango ali omu cihugo c'Ekbatani bamubwîra kurhi byabîre kuli Nikanori n'oku ngabo ya Timoteyo. ⁴ Yêshi oburhê bwamugwârha bwalonzimuyîrha, akâlonza kurhi acîhola oku Buyahudi kuli balya barhumaga ayâka. Arhegeka owajâ agendêsa engâlê yâge mpu alikûle buzira kuyimanga lyo bakanya, n'obwo bucîranuzi bwa Nyamuzinda bwâli bumuhârîne, bulya ayishaga ahiga omu bucîbonyi bwâge erhi: «Hano mpika aha Yeruzalemu, olugo lwoshi nalujira nshinda ya Buyahudi. ⁵ Ci, Nyakasane Nyamuzinda w'Israheli, abona ngasi kantu, amurhimbakwo erhabonekana erhanayishi bafumu. Oku anayûsihiga ebyôla ayumva amalumwa garhankabona bufumu omunda, bakerêrhera. ⁶ Okwôla kwo anali ashingânîne, bulya agezize abandi mw'omusisi n'amalibuko ga ngasi lubero, galya garhankamanyiderhwa. Ci obucîbone bwâge burhaderhaga mpu bwankanyihakwo. ⁷ Ngasi mango, muli obôla bucîbone, erhi n'obukunizi bwâge bwajâ bwaluga anayisha ahigira Abayahudi anayisha arhegeka mpu bakanye duba, lêro câligumiza ahirima kw'erya ngâlê yayishaga yabomborogana bulibirha, n'okwôla ahirimaga kwâli kubî kuhika ebirumbu by'omubiri gwâge byoshi byalemala. ⁸ Owayishaga amanya omu bucîbone bwâge mpu nkaba anarhegeka omulaba gw'omu nyanja, owajaga akengêra mpu nkaba yeki anagerera amarhwehwe g'entondo omu munzânî, lêro akwêbwa okw'idaho, bamujagajagira oku ncingo. Okwo kwayêrekana obuhashe bwa Nyamuzinda embere z'abantu boshi. ⁹ Ciru omubiri gw'eyôla ndyâlya gwakazirhengamwo emivunyu, oku acizîne, omubiri gwâge gwakazivonyôngoka, eminyafu yakavônyoka omu

malumwa manji bwenêne n'akabayo kayishaga kamurhenga mwo kakâyihika engabo yoshi.¹⁰ N'oyôla wayishaga wamanya embere mpu nkaba anahuma oku nyenyêzi z'emalunga, lêro abula ciru owankamuhêka erhi kabayo kâge karhuma.

¹¹ Lêro erhi ayumva yêshi amâyuyûkirwa, arhondêra okurhengamwo bulya bucîbone bwâge, arhondêra okubona ebintu byoshi bwinjâ erhi munyuli gwa Nnâmahanga gwakazâgiyûshûla ago malumwa gurhuma. ¹² N'ebwa kubà ciru na yêne arhankacilembire ebyôla bihulu, aderha, erhi: «kukwânîne okucîhira idako lya Nyamuzinda, kunali busha okucîgerera kuli ye erhi okucîgerera oku bunyamuzindaⁿ bwâge». ¹³ Ci kwône eyôla ndyâlya yakazishenga Nyakasane orhankacimubabalira, ¹⁴ alagânana agôla mango mpu aleka olugo lutagatîfu buzira kadugundu, lulya alibirhiragayo mpu alujira bwâmwa analuhindule nshinda, ¹⁵ ye wahigaga mpu kuhika Abayahudi abajire nka Bagreki, mpu irhondo barhabonaga aha babishwa, mpu bakabulirwe erubala bône abâna bâbo nka nyama zikwêbwa erubala mpu ebinyunyi n'ensimba zirye. ¹⁶ Alagânana mpu ayishihira enterekêro nyinjinjâ muli kalya ka-Nyamuzinda katagatîfu arhangigihagula, mpu ciru agalula binji kulusha birya birugu bitagatîfu ayankaga, mpu yêne agule ngasi binayêrekîre enterekêro. ¹⁷ Ciru mpu yêne ahinduke muyahudi anajê agera ngasi hantu n'okumanyîsa obuhashe bwa Nyamuzinda.

Antiyokusi ayandika amaruba arhumira Abayahudi

¹⁸ Kulya kubà amalumwa gâge garharhûliriraga, bulya alikwo akanwa ka Nyakasane, erhi abona oku ntaho acilangâlire, ayandikira Abayahudi agâla maruba gakulikîre gali gayandisirwe nka musengero n'ebinwa byalimwo by'ebîra:

¹⁹ «Oku Buyahudi bakengwa, oku banyacihugo, akalamo n'omurhûla gwa mwâmi Antiyokusi. ²⁰ Akabâ mweshi muyôsire bwinjâ kuguma n'abâna binyu, akabâ ebintu binyu bigendesire bwinjâ nk'oku mwankanacîfinja, mvuzire omunkwa bwenêne, mpizire obulangâlire bwâni empingu. ²¹ Oku bwâni niono, ndambukire oku ncingo buzira misî mîci, ndwîrhe nakengêra n'ecifufu emurhima obukuze, irenge nabonaga mwanyêreka emwinyu. Ganôla mango narhenga omu bihugo by'e Persi n'obûla namâgogomerwa n'endwâla, mbwîne oku kuli kwinjâ okushîbirira omurhûla gwa ngasi muguma. ²² Arhali ebwa kubà namâkumba omurhima, kali ngwêrhe obulangâlire bw'okurhenga muli eyîra ndwâla. ²³ Ci, omu kubona amango larha ajanaga e-ngabo yâge omu bihugo by'enyanya, asiga amanyîsize ndi wankayîma omu byâge, ²⁴ mpu lyo nk'obuhanya erhi bwankayisha, nîsi erhi gundigundi mwanzi mugalugalu, abantu boshi b'omu cihugo erhi bakamanya oku bayîmisire balekijamwo akavango. ²⁵ N'omu kubona oku abâmi rhuyûbakînwe nabo, boshi n'abaluzi b'abalungu, badwîrhe bayunjayunja amango, co cirhumire ndesire oku mugala wâni Antiyokusi ye mwâmi, oyu nakazagisigira banji muli mwe amango najaga nageragera omu bihugo byâni by'enyanya, nambakômêrize ye, nnamuyandikire agâla maruba mayandike ahâla. ²⁶ Mmuhûnyire nnansengîre nti ngasi muguma omu kukengêra aminjâ namujirire yêne nîsi erhi n'abandi caligumiza, obukenge mungwêrhekwo munabulange kuli mugala wâni. ²⁷ Bulya ndangâlîre nti akanashimba obulonza bwâni bwinjâ, mwalama mweshi naye n'omurhûla.»

²⁸ Ntyôla kwo oyôla kaheza, eyôla ncuku, omu kulabanjira n'amalumwa madârhi, agali nka galya ajaga alibuzamwo abandi, ntyôla kwo afîrîre omu cihugo c'ihanga, afîra omu ntongo, ayîrhwa n'obuhanya budârhi. ²⁹ Filipo wali mwîra wâge wa kurhenga mîra e burho bwâbo, ayisha alusize ecirunda câge ci erhi aciyôboha omugala Antiyokusi, acîyâkira e Mîsiri emwa Ptolemeyo Filometori.

ⁿ**9.12** «bunyamuzinda» bwa Nnâmahanga, kwo kubà ye walemaga yena rhegeka byoshi; hali obumuntu bwîrhu rhwe bantu rhumushiga bulya rhwahâbagwa obuzîne, rhumoleka obwo bwinjâ n'obulenga bw'obunyamuzinda bwa Nnâmahanga Îshe Omugala na Mûka Mwimâna, bwo buguma bwa Nyamuzinda muguma dolodolo, lolâ Yesha'yahu 45

10

Aka-Nyamuzinda kacêsibwa

¹ Oku bundi Yûda Makabeyo boshi n'abâbo barhondêra okushakûlula aka-Nyamuzinda n'olugo. ² Bashâba empêro z'abapagani bali bamâyûbaka omu mihanda n'omu hantu hatagatîfu. ³ Ntyo erhi babà bamâcêsa ahantu hatagatîfu, bashubiyûbaka olundi luhêrero, kandi balasha omuliro omu ibuye, bayanka kuli gulya muliro bakagukoleza oku nterekêro, erhi baligi na myâka ibirhi barhajira ntyôla, barhondêra okutumbûsa enshangi, okukongêza amatara, n'okurherekêra emigati. ⁴ Erhi babà bamâyûsa okwôla, bafukamiriza, bashenga Nnâmahanga mpu mâshi irhondo arhacibarhumiraga mabî ga bene agôla, n'erhi kandi bankashubihirima, mpu mâshi anabahanûle n'olukogo, amanye arhacibahânaga omu maboko g'abashombanyi. ⁵ Olusiku aka-Nyamuzinda kahemulagwa n'abashombanyi, olwo lusiku lwo kanacêsîbwemwo, zàli omu nsiku makumi abirhi n'irhanu z'omwêzi gwa Kisleu (cambasè). ⁶ Boshi bageza nsiku munâni erhi bajira olwo lusiku lukulu, nka kulya banajira oku lusiku lukulu lw'Amahêma, bakakengêra oku harhacigera nsiku erhi badwîrhe balâla omu ntondo, omu lwâla nka nsimba z'erubala. ⁷ Co carhumaga erhi babà bamâyambala ebishâkè n'amashami g'emirhi minjinjà, n'emishugushugu omu nfune, barhondêra okukuza n'enyimbo olya wabahâga obulyo bw'okushub'icêsa ahantu hatagatîfu. ⁸ Banaciyandika irhegeko, banalimanyîsa omu cihugo coshi mpu ngasi Muyahudi akazikuza ngasi mwâka ezôla nsiku.

VI. Yûda alwîsa abalungu na Lisiyasi murhwâli wa Epatori

⁹ Byanacibà ntyôla aha kufà kwa Antiyokusi oderhwa Epifani. ¹⁰ Rhukola-ga rhwaderha oku biyêrekîre Antiyokusi Epatori, mugala w'eyôla ndyâlya, rhwanashambâla hitya oku mabî gadwîrhwe n'eyôla ntambala.

Omurhondêro gw'obwâmi bwa Antiyokusi Epatori

¹¹ Erhi anajà oku ntebe, ayirukira ajira Lisiyasi murhindisi w'ebintu byâge byoshi, ye wanaligi murhambo w'e Sele-Sîriya n'e Fenisiya. ¹² Kulya kubà Ptolemeyo oderhwa Makroni ye wali murhangiriza w'okubona kurhi Abayahudi badwîrhe balibuzibwa, alonza okubarhegeka n'obushinganyanya n'omurhûla. ¹³ Okwôla kwarhuma agend'ishobekwa bushabusha n'abîra ba mwâmi emunda Epatori ali; na kandi ngasi mango bakazimuderha mulenzi bulya alesire Cipro alangisibagwa na Filometori, n'oku alunganaga na Antiyokusi Epifani, erhi abona oku kuli kwa busha okulama buzira irenge acîhà obwôge afà.

Gorigiyasi n'enkûta z'e Idumeya

¹⁴ Oku Gorigiyasi anabà murhambo w'engabo y'abalwî ntyâla, arhôla emirhwe y'okujuhwa na ngasi mango akâlonza obulyo bw'okulwîsa Abayahudi. ¹⁵ Kuguma naye, abantu b'e Idumeya, bulya bali bagwêrh'enyumpa nzibu nzibu z'okulwîramwo zanalî ahantu hinjà, nabo bakayôrhabalibuza Abayahudi; bakayankirira ngasi banakazagiyisha bayâka e Yeruzalemu, bakâyôrha ba-sholoshonza Abayahudi. ¹⁶ Abantu ba Makabeyo erhi babà bamâshenga boshi haguma mpu Nyamuzinda abarhabâle, bahamira kuli ziryâ nyumpa nzibunzibu z'ab'e Idumeya. ¹⁷ Bazirhabâlira n'oburhwâli bunene, bazinyaga, banacandabukakwo abakazâgilwîra omu byôgo boshi; bakanigûza ngasi yêshi wanakazâgirhinda omu maboko gâbo, bayîrha bantu bihumbi makumi abirhi na kulusha. ¹⁸ Bantu bihumbi mwenda bayâkira omu mitungo ibirhi mizibuzibu bahêkamwo n'ebi bakwâninemwo byoshi. ¹⁹ Makabeyo asiga halya Simoni na Yozefu boshi na Zakeyo na ngabo erhali nyi mpu babalinguze, naye akanya aj'ahandi h'okurhabâlira kwa dubaduba. ²⁰ Ci abantu ba Simoni, barhebwa omu kuziga ensaranga na baguma muli balya bali bayâkire omu mitungo. Erhi babà bamâhôngerwa mafundo bihumbi makumi gali nda, balêka

baguma muli bo mpu bayâke. ²¹ Erhi bamanyîsa Makabeyo okwôla byabîre, ahamagala ihano ly'abarhambo bâge, ashobeka balya bantu mpu kurhi bajagiguza bene wâbo, omu kuhongerwa ensaranga balîkûla abashombanyi. ²² Oku bundi anacirhegeka mpu bayîrhe abôla bantu balenganyagya ntyôla, ho na halya arhôla erya mitungo oku yanali ibirhi. ²³ Agendêsa bwinjâ omukolo gwâge gw'okulwa, ayîrhira muli erya mitungo yombi bantu bihumbi makumi abirhi na kulusha.

Okuhimwa n'okufâ kwa Timoteyo

²⁴ Ci kwônene Timoteyo olya warhangig'ihimwa embere na Abayahudi, erhi abâ amâshubishubûza omwandu gw'abasirika b'omu bindi bihugo amânagend'irhiza abasirika banyakulwîra oku nfarasi omu Aziya, ayisha akola ali humbârhaza Obuyahudi n'emirasano yâge.

²⁵ Erhi bayumva oku ayîruka, abantu ba Makabeyo barhondêra okushenga Nyamuzinda, bacîshîga oluvû o-mw'irhwe, bayambala na sunzu. ²⁶ Agôla mango bali embere za Nyamuzinda, bakazishenga banafukamire embere z'oluhêrero mpu Nyamuzinda arhabâle, mpu abê mushombanyi w'abashombanyi bâbo nka kulya irhegeko linalaganyire.

²⁷ Erhi bayûsa okushenga, barhôla emirasano yâbo bayiyêgûla n'olugo, erhi bahika hôfi n'abashombanyi, bayimanga. ²⁸ Erhi izûba lishalâla, bakoza entambala olunda n'olundi, baguma bacîkubagira bwenêne oburhabâle bwa Nyamuzinda kulusha obulenga bw'amatumu, abandi bacîkubagira emisî yâbo yonene. ²⁹ Erhi entambala ekula abashombanyi babona kurheng'emalunga, bantu barhanu bali oku nfarasi banayisha balaza nka nkuba, bajâ embere z'e- ngabo y'Abayahudi, ezo nfarasi erhi zirimwo ebyûma by'amasholo. ³⁰ Babirhi mulibo erhi babâ bamâhira Makabeyo ekarhî kâbo, bamucikiriza n'emirasano yâbo mpu arhag'ibandwa, na muli agôla mango bakaz'ibanda abashombanyi e- myampi n'emilazô bahûrha, barhemuka boshi bagukumuka. ³¹ Bantu bihumbi makumi abirhi na magana arhanu omu banyakulambagirira amagulu, n'abandi banyakulwîra oku nfarasi magana gali ndarhu bafâ ntyo olwo lusiku.

³² Timoteyo ayâkira ahantu hazibuhazibu haderhwa Gazara, aha omukulu w'abasirika bâge w'entwâli ye Kereasi ali. ³³ Abantu ba Makabeyo n'oburhwâli bunene bagorha ahôla nsiku inni.

³⁴ Ebwa kucîkubagira ahôla bali, barhondêra okujâ-cira Nnâmahanga n'okuderha ebinwa bigalugalu. ³⁵ Erhi olusiku lwa karhanu lucânûla, bâna ba misole makumi abirhi omu bantu ba Makabeyo erhi balumwa n'ebyôla bijâci, bahamira n'oburhwâli bw'akirumè oku cogo n'obukali buli nka bwa nsimba, bayisha batumirha eyi n'eyi ngasi yêshi banashimânaga e- mbêre zâbo.

³⁶ Abandi bashona barhêra abôla bali bagosirwe omu kugerera olundi lunda, badûlika omuliro kulya mitungo batwâna ebibêye. bayôkerakwo balya bakazâg'ijâcira Nnâmahanga; abandi babasa enyumvi, bahâ eyindi ngabo yalisigîre aha yagera, banacinyaga lulya lugo. ³⁷ Erhi bashimâna Timoteyo acîfulisire omu iriba, bamuyîrhira boshi na mwene wâbo Kereasi na Apolo-fani. ³⁸ Erhi bayûs'ihima ntyo, bakuza Nnâmahanga n'enyimbo banavuga omu-nkwa emw'Owabumbaga Israheli minjâ anamuhâ oburhwâli.

11

Entumba ntanzi ya Lisiyasi

¹ Erhi kugera nsiku nsungunu, Lisiyasi wali mulezi na mwene wâbo mwâmi, na mwimangizi w'amahano g'oburhegesi bwâge goshi, ashombwa erhi ebyôla byâbâga birhuma, ² anacishûbûza hôfi ha bantu bihumbi makumi gali munâni n'abanyakulwîra oku nfarasi bâge boshi anacijâ emw'Abâ-yahudi, erhi alangâlîre mpu ahindula ecihugo citagatîfu cibè cihugo cirhegeke n'Abagreki. ³ Mpu ayishijira aka-Nyamuzinda kakâjira empongano nka kula ezindi nyumpa z'oburherekêre zinajira omu cihugo n'okuguza ngasi mwâka ecikono c'omudâhwa mukulu; buzira kulola obukulu n'obuhashe bwa Nyamuzinda. ⁴ Ayishaga acîkubagîre ebihumbi by'abasirika bâge bagenda n'amagulu, n'ebihumbi by'abandi bagenda oku nfarasi n'amakumi gâge gali munâni

g'enjavu.

⁵ Erhi ahika omu Buyahudi, anahika hôfi ha Betisuri, lugo luyûbake buzibu luli hantu ha bilometri birhanu kurhenga e Yeruzalemu, anacigiorha. ⁶ Erhi abantu ba Makabeyo bayumva oku Lisiyasi anagosire olugo lukomezibwe ntyôla, boshi n'olubaga mpu Nyakasane abarhumire Malahika wâge ayishiyokola Israheli. ⁷ Makabeyo ye murhangiriza arhola emirasano yâge anacibwîra abâbo mpu bahale amagala bagendirhabâla bene wâbo. ⁸ Boshi bayimuka câligumiza n'oburhwâli bunene, n'erhi ahika halya bakazâg'ilangira Yeruzalemu, nyakulwîra oku nfarasi oyambîrhe ebyêru ababonekera, abajâ embere abashokolera ayisha agarambanya emirasano y'amasholo. ⁹ Oku bundi boshi banacikuza Nyamuzinda w'obwonjo, banaciyumva oburhwâli kulusha omu murhima gwâbo, bantu bali n'oburhwâli bw'okulwîsa arhali abantu bônene ci na zirya nsimba nkali n'okurhulungula ebyôgo by'ebyûma. ¹⁰ Banaciyisha ba-arhabîre kanyamulongo k'amatabâro na bulya burhabâle bwâbo bwarhenga e mpingu, oku bwonjo bwa Nnâmahanga. ¹¹ Caligumiza nka kula entale enarûkûza bacîrhulumbika oku bashombanyi, babalambikamwo bantu bihumbi ikumi na ciguma, na banyakulwîra oku nfarasi, cihumbi na magana gali ndarhu, n'abandi babakûlakw'omulindi. ¹² Banji mulibo bayâka erhi banali babande, bakazijandika emirasano yâbo; Lisiyasi yênene ashugunuka n'enshonyi nnene bwenêne.

Lisiyasi ayumvanya n' Abayahudi. Amaruba anni g'obumvîkane

¹³ Ci kwône bulya arhâli muntu obuzire obukengêre, arhanya kuli okwôla anahimagwa abona oku Abayahudi barhankahimwa bulya Nyamuzinda adwîrhe abalwîra. ¹⁴ Arhumiza mpu bayumvanye omu bushinganyanya, alagânana mpu agend'iyêmêza mwâmi abè mwîra wâbo. ¹⁵ Makabeyo anaciyêmêra ebyôla Lisiyasi alagânaga, erhi bunguke bw'olubaga burhuma. Ebwa kubà ngasi ebi Makabeyo anali ayandikire Lisiyasi biyêrekîre Abayahudi, mwâmi anacibiyêmêra.

¹⁶ Amaruba Lisiyasi aliyandikîre Abayahudi kwo gali mayandike ntyâla:

«Omusingo gwa Lisiyasi oku lubaga lw'Abayahudi: ¹⁷ Yowane na Absalomu mwâli muntumîre ene babà bamampà galya maruba mwâli mwamâkondorakwo, bampûna mpu ngalule amashuzo kuli ebyôla binwa. ¹⁸ Ngasi byoshi byanali bigwâsirwe okuhika emwa mwâmi namumanyisizebyo anayêmêra ngasi byankanayêmêrîrwe. ¹⁹ Erhi mwankasera oku bwôrhere bw'ecihugo nâni nanacihangâna okummulongeza birya binakwânîne. ²⁰ Oku hindi by'obukomokomo, narhegesire abantu mwâli murhumire boshi n'ezâni ntumwa nti mubishambâlekwo mweshi. ²¹ Muyôrhe bwinjâ. Mwâka gw'igana, na makumi anni na munâni, omu nsiku makumi abirhi n'inni, omu mwêzi gwa Dioskore.»

²² Amaruba ga mwâmi Antiyokusi kwo galidesire ntyâla:

«Omusingo gwa Mwâmi Antiyokusi kuli mwene wâbo Lisiyasi! ²³ Ebwa kubà larha acijirire omu nnâma, rhwono omu kulonza nti balya boshi banali b'omu bwâmi bwîrhu bakole emirimo yâbo n'omurhûla, ²⁴ n'omu kuyumva oku Abayahudi barhayêmîre nk'oku larha anali alonzize, mpu barhôle engeso z'obugreki, ci mpu balonzize okuyôrhana engeso zâbo bône na bône, banakaziyôrha bashimba amarhegeko gâbo, ²⁵ omu kulonza nti olôla lubaga nalwo lurhabonaga kavango kaci, rhurhegesirwe nti rhubagalulire aka-Nyamuzinda kâbo, banalame omu kushimba obwôrhere bwa bashakulûza bâbo. ²⁶ Kuziga kwanabà kwinjâ okurhuma emwâbo entumwa yajibahà omukono, lyo hano bamanya obulonza bwîrhu, babè n'omurhima gw'obulangâlire, banahiribanye emirimo yâbo n'obushagalu. »

²⁷ Amaruba ga mwâmi oku Buyahudi ko gali gayandisirwe ntya:

«Oku Nnâma y'Abayahudi, n'oku bandi Buyahudi, omusingo gwa mwâmi Antiyokusi. ²⁸ Akabà munayôsire bwinjâ, bulya ko rhunacîfinja, na nîrhu rhwêne rhuzibubire. ²⁹ Menelasi arhumanyîsize omwîfinjo gwinyu gw'okuhiribanya emirimo yinyu, ³⁰ abankanalikûla kuhika oku lusiku lwa makumi asharhu lw'omwêzi gwa Santike, (kasi-kîru kazinda) rhubalaganyize oku babà n'omurhûla. ³¹ Abayahudi bakazilya ebiryo byâbo, banashimbe amarhegeko gâbo nk'oku byanali e-mbêre, buzira kubamwo owalibuzibwa mpu anavunyire irhegeko lilebe omu kurhalimanya.

³² Mmurhumîre Menelasi nti ayishimmubwîra murhimûkwe. ³³ Muyôrhe bwinjà. Mwâka gw'igana na makumi anni na munâni omu nsiku ikumi n'irhanu z'omwêzi gwa Santike (mwêzi gwa kabirhi).»

³⁴ Abaroma nabo banaciyandikira Abayahudi amaruba gali mayandike ntyâla:

«Kwintusi Memiyusi na Titusi Maniliyusi, barhambo b'Abaroma, oku lubaga lwoshi lw'Abayahudi, musingo! ³⁵ Ebintu Lisiyasi mwene wâbo mwâmi abayêmêreraga nîrhu rhubayêmêrêrebyo. ³⁶ Na kuli birya anaderhaga mpu arhang'idôsa mwâmi, murhurhumire muntu muguma buzira kulegama, hano mubà mwamârhang'ibigeramwo, lyo rhubihugûlira mwâmi okunamukwânîne, bulya rhwajà e Antiyokiya. ³⁷ Kuziga mujire duba, mulike entumwa, bayishirhumanyisa nîrhu entanya zinyu. ³⁸ Muyôrhe bwinjà, mwâka gw'igana na makumi anni na munâni, omu nsiku ikumi n'irhanu za Dioskore (mwêzi gwa kabirhi)^o.»

12

Obubî bw'olubaga lw'e Yope n'e Yamuniya

¹ Erhi babà bamâyumvanya, Lisiyasi ashubira oku bwâmi, nabo Abayahudi barhangira okuhinga amashwa gâbo. ² Ci kwône, baguma omu bakulu b'abasirika bali eyôla munda: Timoteyo, Apoloniysi mwene Geneyusi kuguma na Yeronimusi boshi na Demofoni, na kuhirakwo Nikanori murhambo w'e Cipro, bakahûguga Abayahudi barhazigaga balama n'omurhûla.

³ Abantu b'e Yope banacijira obu bubî bukulikîre. Banacilâlîka Abayahudi bayûbaka emwâbo boshi na bakâbo n'abâna bâbo, mpu bajè omu mârho babarheganyize nka kulya barhagwêrhi kafulo ciru n'akasungunu kulibo. ⁴ Ci kwônene, bajiraga ntyo oku muhigo gwâli erhi gwarhözirwe n'olugo. Abayahudi banaciyêmêra, nka bantu balonza omurhûla; barhâli bacîkêbirwe cici: ci erhi bahika omu karhî k'enyanja babazisa: bâli nka magana abirhi na kulusha.

⁵ Erhi Yûda amanya obwôla bubî bwajiriragwa bene wâbo, agendimanyîsa abâbo. ⁶ N'erhi babà bamâshenga Nyamuzinda, ye mucîranuzi mushinganyanya, arhabâlîre abôla bayîrhaga bene wâbo. Enyumpa zâli okw'izîko azidûlîka muliro budufu, amârho gâbo nago agayôca, anacinaguza n'abalonzagya okuyâkira eyôla munda. ⁷ Ebwa kubà olugo lwâli luhamike acîgendera ci erhi anacigwêrhe omuhigo gw'okushub'igaluka n'okuherêrekeza olugo lw'abôla bantu b'e Yope lwoshi. ⁸ Erhi amanya oku abantu b'e Yamuniya nabo bagwêrhe omuhigo gw'okujirira Abayahudi bayûbaka emwâbo nk'okwôla abôla babajiriraga, ⁹ Yûda naye abarhêra budufu, abo b'e Yamuniya. Ayôca izîko n'amârho gâbo kuhika engulumira yakazibonekana e Yeruzalemu yakamoleka yo n'o-bwo bâli kulî nabo bantu ha lugendo lwa stadi magana abirhi na makumi anni.

Olugo lwa Galadi lwarhêrwa

¹⁰ Oku acîyêgûla n'abo stadi mwenda, akolaga ashimbire Timoteyo, Abaharâbu bamurhêra hôfi bantu bihumbi birhanu na kulusha bagenda n'amagulu, na banyakulwîra oku nfarasi magana arhanu. ¹¹ Entambala yalûbwa akantashakûlulwa wa! Ci oku burhabâle bwa Nyamuzinda Ogala-byoshi, Yûda n'abâ-bo bahima ezôla nzunguzi z'omw'irungu. Oku zahimwa ntyôla, zahûna Yûda mpu abalambûlîrage kw'okuboko kulyo, bamulaganya oku bamuhyûlira ebishwêkwa, n'oku bâcimukwânane omu bindi bintu. ¹² Yûda anaciyumva oku nêci bânacimukwânane oku bindi bintu, ayêmêra okubahà omurhûla n'erhi babà bamâhânana ecigasha (mukono) bashubir'emwa babwè.

¹³ Oku bundi Yûda anacirhabâlira olugo luyûbakîrwe buzibuzibu n'ecôgo c'emitungo mihamu na mizibu, lunayûbasirwe n'abantu ba ngasi bûko; izîno ly'olwo lugo ye Kaspini. ¹⁴ Abôla bâli

^o**11.38** Omwêzi gwa «Dioskore» omu cilatini guli mwêzi gwa «Santike» omu cigereki (11, 33).

bagosirwe, omu kucikubagira obuhamu bw'ebyôgo byâbo n'obunji bw'ebiryo bâli bamâhaka, babula obukenge oku bantu ba Yûda, bakabajâcira, ciru n'okubahehêrera n'okubabwîra ebindi binwa bigalugalu. ¹⁵ Abantu ba Yûda erhi babâ bamâshenga Nyakasane w'igulu lyoshi, olya wahongolaga ebyôgo bya Yûda buzira ngandabuzi nîsi erhi masini g'amatabâro, bacîhonda kwo lulya lugo n'oburhwâli bunene. ¹⁶ Erhi babâ bamârhôla olugo, bayîrhamwo bantu banji, babahungumula okurhankaderhwa, kuhika eciyanja cigali câli mw'olwo lugo calinzibâ nk'eciyunjwîre n'olwîshi lw'omukò.

Entumba y'oku Karnioni

¹⁷ Omu kurhenga ahôla, lugendo lwa stadi magana galinda, bahika aha Caraka, emwa Abayahudi baderhwa ba Tobiani. ¹⁸ Barhacishimânaga Timoteyo ahôla hantu, âli amâharhenga buzira kubarhabâla ci kwônene asigaho e-ntwâli zahalanga buzibu. ¹⁹ Ci babirhi omu barhambo b'abalwî ba Yûda, Dositeyo na Sosipateri bagend'imâlîra eyôla ngabo Timoteyo asigaga ahôla, yali ya bantu bihumbi ikumi. ²⁰ Olunda lwâge Makabeyo erhi abâ amâgaba engabo bikêmba bikêmba aha abôla barhambo b'abasirika okurhegeka ebyôla bike-mbè. Naye yêne akanya ajâ afûkula Timoteyo walirhabîre n'engabo y'abasirika bagenda n'amagulu bihumbi igana na makumi abirhi na bihumbi bibirhi na magana arhanu ga banyakulwîra oku nfarasi. ²¹ Erhi amanya oku Yûda akola ali hôfi hâbo, Timoteyo abâ ashokoza abakazi, abâna n'ebindi birugu byasigalaga, olunda luderhwa Karnioni, câli cihugo cirhankalwîsîbwe, bulya okujamwo kwâli kuzibu erhi kubâ n'orhujira rhutya-rhutya rhwa misima omwôla lugo lwoshi. ²² Erhi ecikêmba cirhanzi ca Yûda cipamuka; obôba n'entemu byarhibukira oku bashombanyi. Boshi bafuduka banayôboba bwenêne okubona Olya-obona-byoshi amâcîyalagaza embere zâbo, boshi bakanyiriza bayâkira myâhu myâhu kuhika bônene barhondêra okutumirhana n'okunigana n'engôrho zâbo bônene. ²³ Yûda abakulikira luminomino aj'anigûza ezo nshâhu, kuhika abayîrhamwo bantu bihumbi makumi asharhu. ²⁴ Timoteyo yêne arhibukira omu maboko g'abasirika ba Dositeyo na Sosipateri akâbayinginga n'obwenge bunene bwenêne mpu bamulîke agende barhamuyîrhaga bulya agwêrhe naye Buyahudi banji ba bene wâbo mulibo, alagânana n'oku erhi ba-nkamuyîrha, nabo obuhanya bwanabajakwo. ²⁵ Abayinginga bwenêne oku ahizire okubalîka, kuhika Abayahudi bamulîka mpu lyo baciza bene wâbo. ²⁶ Oku bundi Yûda anacirhabâlira e Karnioni n'e Atargateoni^p anacyîrhayo bantu bihumbi makumi abirhi na birhanu.

Efroni na Sitopoli barhêrwa

²⁷ Erhi abâ amâmalîra n'okukungusha abanzi n'abashombanyi bâge, Yûda arhabâlira e Efroni lugo luzibu bwenêne lwayûbakagwamwo n'abantu ba ngasi bûko; abâna b'emisole bâli oku cigamba embere z'ebyôgo bakazilwa burhagagajwa n'olugo loshi lwali luzinzîbwe masini ga kulwa n'eby'okulashîra. ²⁸ Ci kwônene Abayahudi erhi babâ bamâshenga olya Ogala-byoshi, Olya Ruvunangiza w'emisî y'abashombanyi banahima lulya lugo banacilugwârha, bayîrhamwo bantu bihumbi makumi abirhi na birhanu omu bantu bayûbakaga mulilwo. ²⁹ Kurhenga ahôla bagolonjokera e Sitopoli lugendo lwa stadi magana galindarhu kurhenga e Yeruzalemu. ³⁰ Ci kwône Abayahudi bayûbakaga eyôla munda erhi bayûs'ihamîriza oku abantu b'eyo Sitopoli banakaz'ibajirira aminjâ, n'oku amango g'amalibuko banabayankirire kwinjâ, ³¹ Yûda boshi n'abâ-bo bavuga bwenêne omunkwa oku bantu b'eyôla Sitopoli kuli agôla minjâ gâbo, banabakomêreza mpu barhalekaga okukajirira obûko bwâbo aminjâ. E-nyuma ly'ahôla bashubira e Yeruzalemu erhi olukulu lw'emigobe lukol'irhangira.

Gorigiasi arhêrwa

³² Erhi olusiku lukulu luderhwa lwa Pentekoste luhwa, barhêra Gorigiasi ye warhambulaga omu Idumeya. ³³ Oyûla anacyîsha adwîrhe bantu bihumbi bisharhu bya basirika bagenda n'amagulu,

^p**12.26** Luhêrero lwa Atargatisi, muzimu-kazi w'e Sîriya.

na banyakulwîra oku nfarasi magana anni. ³⁴ Lwabumbana, Abayahudi bahungumuka mwandu. ³⁵ Muntu muguma ye Desiteyo, nyakulwîra oku nfarasi w'omu murhwe gwa Tobiani, muntu wa burhwâli, anacihamirakwo Gorigiyasi anamurhulubira omu mukîka ajà amubulula n'emisî, lêro mpu agwârhave gulya muhera gunacizîne, musirika muguma munyakulwir'oku nfarasi anacihamirakwo Dositeyo amurhola ecirhugo. Gorigiyasi anacifulumuka ntyo ayâkira e Marisa. ³⁶ Mw'agôla mango engabo yali na Esdriyasi erhi yarhamire n'entambala. Okubundi Yûda anacishenga Nnâmahanga mpu ayêrekane oku ye n'ali burhabâle bwâbo, ye na murhambo wâbo omu ntambala. ³⁷ Oku bundi banacirhondêra bakûbiza ebîtakîro by'amatabâro omu lulimi lw'ababusi bâbo, haguma n'ezindi nyimbo, anacirhibukira caligumiza oku bantu ba Gorigiyasi, anacibacandabukakwo.

Enterekêro oku bafire

³⁸ Anyuma ly'ahôla erhi Yuda aba amashubûza engabo yâge, anacija ebwa lugo luguma lwo Odalami n'erhi olusiku lwa kalinda lw'omugobe luyîsha, banacicyôbôla nk'oku banakomêreraga banacigereza olwa sabato ahôla ha-ntu. ³⁹ Olusiku lwakulikiraga, abantu ba Yuda banaciyîsha (bulya ago mango gali gakola gabasezize) bayishirhola emirhumba y'abakumbaga, mpu bababi-she boshi n'abalungu babo omu nshinda z'ababusi babo. ⁴⁰ Bakazishîmâna idako ly'ebishûli bya ngasi nyakufa, ebirugu byarherekîrwe abazimu byarhe-ngaga omu mpivu za Yamuniya, n'obwo irhegeko lyâli lihanzize Abayahudi bya bene ebyôla. Boshi banamanyira aho oku okwo kwo kwarhumaga bafâ. ⁴¹ Boshi banacikuza Nnâmahanga kuli okôla anajiraga, ye mushinganyanya, avuhûla ebyali bifulisirwe. ⁴² Oku bundi boshi banacirhondêra okushenga banacikaz'isengera mpu obwôla bubî bwajiragwa boshi bubabaliirwe, n'erya ntwâli Yuda, yanacikaz'ikomêreza abantu mpu bakacîlanga beru-kwêru, bulya bamabona bonene ebyadwirhwe n'ebiyâha by'abôla bafâga. ⁴³ Kandi, erhi aba amarhûla entûlo ya drakma bihumbi bibirhi, eyahanagwa n'abantu, abirhuma e Yeruzalemu mpu zijiba nterekêro oku byâha. Cijiro cinja cajiragwa n'enke-ngêro z'okuyemêra obufûke zirhuma. ⁴⁴ Bulya nk'arhâli ayêmîre obufûke bw'abasirika bâge bafâga, kwâli kwaba kwa busha na kwa kucîrheba okuhûnira abâfire. ⁴⁵ Anakazâg'imanya oku oluhembo lwinja bwenêne lukwânîne abafâ banali omu bwîra bwa Nnâmahanga. Luli lukengêro lwinja na lwîmâna olwôla. Kwo kwarhumaga okola ahâna eyôla nterekêro y'okuhûnira abâfire, mpu lyo bakûlirwa ebyâha byâbo.

13

Entumba ya Antiyokusi wa karhanu n'eya Lisiyasi- Okunigwa kwa Menelasi

¹ Omu mwâka gwa igana na makumi anni na mwenda, Abayahudi banacimanya omwanzi oku Antiyokusi Epatori arhabâlîre Obuyahudi n'e-ngabo nyinji, ² n'oku omulezi wâge Lisiyasi ye anali murhambo wâge, oku bayishire boshi naye ngasi muguma mulibo alongolîne engabo yâge mwandu ya bantu bihumbi igana na ikumi lya basirika bagereki bayisha balambagira n'a-magulu, bihumbi birhanu na magana asharhu ga banyakulwîra oku nfarasi, njavu makumi abirhi n'ibirhi, na ngâlè magana asharhu zoshi zihêkerinye e-byoji. ³ Menelasi naye acîhira kulibo, ci erhi na mwenge, ajaga ashumikashumika Antiyokusi arhali mpu lyo ayôkola ecihugo câge, ci mpu lyo nkaba okwôla kwamushubiza omu cikono câge. ⁴ Ci kwônene, Mwâmi w'abâmi azûsa obukunizi bwa Antiyokusi kuli eyôla ncuku, n'erhi Lisiyasi amanyîsa mwâmi oku Menelasi ye oli imerero ly'amabî goshi badwîrhe babona omu cihugo, Antiyokusi arhegeka mpu bamuhêke e Bereya banajimuyîrhirayo nk'oku engeso z'eyôla munda zinarhegesire. ⁵ Eyôla Bereya ebà omutungo gwa makoro makumi arhanu guyunjwîre luvù n'amasini g'okuzunguluka empande, ganakaz'iyôrha gakwêba omuntu omu luvù ngasi lunda. ⁶ Eyôla munda yo bakazâg'igendiyîrhirira omuntu w'obushambo bw'isakrilego, nîsi erhi olya wundi wali mwîsi mukulu. ⁷ Kwo Menelasi afirage ntyôla, ali muntu arhacîgonzagya okushimba amarhegeko. Ciru arhabisbagwa. ⁸ Kulya

kubà akazâg'ihemukira aluhêrero n'obwôla omuliro gwâlwo n'oluvù lwâko byâli binjà, kwâli kwinjà naye afire omu luvù.

Abayahudi bashenga hôfi n'e Modini banayumvûbwa

⁹ Mwâmi anaciyisha n'enkengêro z'obwîsi emurhima, ali alâlîre okulibuza Abayahudi kurhalusa îshe. ¹⁰ Amango Yûda amanyaga okwôla, arhegeka abantu boshi mpu bakashenga Nyakasane budufu na mûshi ashubirhabâla nk'oku anayôrhaga arhabâla ¹¹ Iyo balekinyagwa kandi amarhegeko, ecihugo, n'aka-Nyamuzinda, mpu arhazigaga mâshi olubaga lwâli lukola lurhondîre okuhûmûka, mpu lushubikumba omu maboko g'abantu bagalugalu. ¹² Erhi boshi babâ bamâyûkiriza ery'irhegeko, bamânashenga Nyakasane obwonjo omu kuvugumula emirenge, omu kucîshalisa n'omu kukaz'ifukamiriza nsiku isharhu, Yûda anacibabwîra ebinwa by'okubahâ omurhima anabakomêreza mpu babè bacîrheganyize. ¹³ Erhi abâ amâshambâla boshi n'abashamuka, bahiga mpu barhazigaga mwâmi ahika omu cihugo c'e Buyahudi n'engabo yâge, mpu bamanye ankanarhôla Yeruzalemu, ci mpu bakanye balîkûle, babone okubajira n'oburhabâle bwa Nyamuzinda. ¹⁴ Okubundi, erhi àbâ amâcîhira omu maboko ga Nyamuzinda, anacikomêreza abâbo mpu balwe kuhika bafire amarhegeko gâbo, aka-Nyamuzinda kâbo n'ecishagala câbo, ecihugo câbo n'engeso zâbo, anacikereka engabo yâge hôfi na Modini. ¹⁵ Erhi abâ amâhâ abâge akanwa balwamwo, mpu: «Okuhima kuli kwa Nyakasane!», anacîshoga mulibo abâna b'entwâli anacirhabâlira ecihando ca mwâmi budufu. Abayîrhamwo bihumbi bibirhi, abahimira omwôla cihando câbo, ayîrha n'enjavu yakazâgilongolera ezâbo. ¹⁶ Ntyo ahira akavango n'ecôba omu cihando bacîgendera erhi bamâhimana n'oburhwâlî. ¹⁷ Erhi bucânûla erhi mîra bamalaga oku bulanzi bwa Nyamuzinda owarhabâlaga Yûda.

Antiyokusi wa karhanu ayumvanya n' Abayahudi

¹⁸ Enyuma ly'okwôla, mwâmi arhangigera oburhwâlî bw'Abayahudi, agereza okurhôla ebihugo n'obwenge. ¹⁹ Arhêra Beti-Shuri bantu bazibuzibu b'Abayahudi, ci bashubimukungusha muli akôla karhumbi, obwa kabirhi ahimwa. ²⁰ Ci mw'agôla mango Yûda akazirhumira abôla bali bazongolosirwe n'ababisha ngasi ebi banali balagîrêkwo byoshi. ²¹ Ci kwône Rodokosi, w'omu murhwe gw'Abayahudi abwîra abashombanyi amahwe g'Abayahudi. Obwo Abayahudi bamulongereza balinda bamuhikakwo; bagendimuhira omu mpami-kwa, buzinda bamuyîrha. ²² Obwôla bwa kabirhi, mwâmi asezibwa okuyumvanya n'abôla ali arhabâlîre e Beti-Shuri, abahâ okuboko nabo bamuhâ okwabo. Acîyêgûla arhêra abalwî ba Yûda, kandi ahimwa. ²³ Ci kwônene erhi ayumva oku Filipo wasigalaga ekâ oku birugu anagomire aha Antiyokiya, arhemuka ayinjibana Abayahudi n'ebinwa binjà, abalaganya ngasi ebi bali babwîne bi-kwânîne, bayumvanya boshi, abâna enterekêro, akuza aka-Nyamuzinda, akenga ahantu hatagatîfu, nka muntu muhânyi ocîkenzire. ²⁴ Anaciyankirira Makabeyo bwinjà, asiga ayimanzize omurhambo ye Hegemonide, àli wa musirika, arhambula kurhenga e Ptolemayisi kujâ emw'Abagereniani. ²⁵ Ci kwônene, erhi mwâmi ajâ e Ptolemayisi, olubaga lwamubwîra oku barhacisimiri ebyo bayumvayagyakwo, n'oku mulibyo hali ebi barhacishimba. ²⁶ Lisiasi ajâ kagombe, asamba nk'oku anashashire, ayumvîsa olubaga, alurhûliriza anagalicishubirira e Antiyokiya. Kwo mwâmi ayishaga arhabîre ntyôla, kwo anahimirwe ntyo.

14

VII. Entumba ya Nikanori murhambo w'akashala ka Demetriyusi wa burhanzi - Olusiku lwa Nikanori

Oburhabâle bw'omudâhwa Alkimi

¹ Erhi kugera myâka isharhu, Yûda boshi n'abâbo banaciyumva oku Demetriyusi mwene Seleksi, erhi abâ amâshûbûza engabo, akanya ajicumbika ah'izîko Iya Tripoli, alidwîrhe engabo mwandu. ² Erhi abâ amanyaga ecihugo ayîrhamwo omwâmi waco ye Anti yokusi n'omulezi wâge Lisiasi. ³ Muntu muguma ye Alkimi erhi abâ amâyûs'iyîmanikwa mudâhwa mukulu, arhondêra okucîhemula n'oluhinzo n'obwo agôla mango Abayahudi barhayêrekeraga emunda abapagani bali mpu ntà bucire kuli bo ciru n'oku batagatîfu. ⁴ Ayisha ajâ emunda mwâmi Demetriyusi ali, mwâli omu mwâka gwa igana na makumi arhanu, anacimurhûla ecimanè c'amasholo n'omushugushugu, ayûshûlakwo n'agandi mashami g'emizêti nk'oku banakomerera okurhûla omu ka-Nyamuzinda; n'olwo lusiku arhacijiraga bindi bilushire ahôla. ⁵ Ci abêrwa abona agandi mango g'obunguke okw'isirhe lyâge, erhi Demetriyusi amuhamagala omw'ihano, amudôsa kurhi Abayahudi bayôsire na mihigo mici bagwêrhe. Anacimushuza erhi: ⁶ Abayahudi baderhwa ba Hasidimi, bo balimo Yûda Makabeyo ye murhambo wâbo, abôla badwîrhe balêrha akavango n'obugoma omu bantu; barhaziga obwâmi bwabona omurhûla. ⁷ Lolâ oku banyazire ecikono câni nahabagwa na bashakulûza, nalonza okuderha obudâhwa bukulu bw'obûla nyishire emund'oli. ⁸ Burhanzi nti nyôrhe mbwîzire mwâmi, bulya ntakaziga ebyâge byasherêra, na kandi nti Iyo nkola bwinjâ oku bya bene wîrhu bulya obuhalanjisi bw'abôla bantu bwalibuzize bene wîrhu okurhashingânini. ⁹ Yâgirwa waliha, hano ôbâ wamâmanya nâwe bwinjâ ebyôla bintu, alole kurhi wankayôkolamwo eci cihugo cîrhu n'ishanja lîrhu Iyamârhindibuka, ojire nk'oku ogûla murhima guruhuma osîmwa n'abantu boshi gunalî. ¹⁰ Bulya oku Yûda anacibamw'omûka kwo n'ecihugo cirhasâg'ibona murhûla.

¹¹ Erhi abâ amâshambâla ntyo, abandi bîra ba mwâmi, balya bakazâg'ibigwabigwa amango bayumvagya baderha oku biyêrekîre Yûda, banarhondêra okushumika mwâmi Demetriyusi. ¹² Anaciamagala ho na halya Nikanori wali oshokolîne omulongo gw'enjavu, anacimujira murhambo w'engabo yagend'ilwa e Buyahudi, anacimurhuma mpu agende ho na halya. ¹³ Anamurhegeka mpu ayîrhe Yûda, mpu n'abâbo abashandabanye, anayîmike Alkimi mudâhwa mukulu w'aka-Nyamuzinda kakulu.

¹⁴ Oku bundi, balya barhengaga omu Buyahudi bayisha bayâka Yûda, bulya bali bapagani boshi bashûbûzanya, murhwe muguma gwajakwo Nikanori, bamanya mpu nkaba bayumgukira oku buhanya n'oku mugereko gwayishira Abayahudi.

Okuyumvanya kwa Nikanori boshi na Yûda

¹⁵ Erhi Abayahudi banayumva oku Nikanori ayîshire arhabîre boshi n'amashanja, bacîshîga akatulo, banacishenga Olya waderhaga mpu olubaga lwâge luyôrhe lubâho ensiku zoshi, Olya onakaz'ibarhabâla ngasi mango. ¹⁶ Oku irhegeko ly'omurhambo wâbo banaciyîmuka ho na halya, lwagendibumbana omu murhundu gwa Desawu. ¹⁷ Simoni mulumuna wa Yûda arhangibâ ye otula entambala kuli Nikanori, ci erhi afuduka n'obukali bw'abashombanyi, acitûnda ci erhi kurhanali kunene. ¹⁸ Nikanori erhi ayumva kurhi oburhwâli bw'abîra ba Yûda buli na kurhi bazigira bwenêne ecihugo câbo, arhînya okubulaga omukò mpu Iyo ahima. ¹⁹ Anacilika entumwa Posidoniysi, Teodoti, na Matatiyasi emunda Abayahudi bali, mpu babarhege amaboko nabo babahe okwabo.

²⁰ Erhi abâ amarhanya bwinjinjâ kuli ebyôla binwa, agend'ibimanyîsa e-ngabo yâge yoshi n'erhi kumanyîkana oku boshi bâdesire kuguma, bayêmêra okunywâna. ²¹ Batwa olusiku abôla barhambo bashimânana bône na bône; ngasi lunda lwakârhenga engâlè nguma erya enabambirwemwo bwinjâ ah'okutamala. ²² Ci kwônene Yûda arhangifulika engabo n'emirasano yâbo omu bantu banakwânîne ebwa kuyôboha obulyâlya bwa abashombanyi. Erhi bayûs'ishambâla banywâna. ²³ Nikanori ageza nsiku nsungunu aha Yeruzalemu buzira kujiraho abantu kugalugalu, enyuma ly'aho alîka engabo bali boshi nayo mpu bashubire omu mwababwè. ²⁴ Ngasi mango erhi boshi na Yûda banali, ali amurhonyize. ²⁵ Akomêreza Yûda mpu ajè omu buhya, aburhe n'abâna. Yûda ajâ omu buhya alama n'omurhûla, anasîma bwenêne omu kalamo

kâge.

Alkimi ashonza entambala. Nikanori arhêra aka-Nyamuzinda

²⁶ Alkimi erhi abona kurhi badwîrhe baderha kuguma, ayanka empamîso (Iwandiko) ya kulya banywânaga, ayijana emunda Demetriyusi ali, anacimubwîra mpu Nikanori agwêrhe yindiyindi mihigo erhalingânîni n'emihigo ya mwâmi, bulya amanyîsize oku omukûla wâge anali Yûda, omushombanyi wa mwâmi. ²⁷ Mwâmi akunira bwenêne, n'omu kushumikwa n'obunywesi bw'eyôla ndyâlya ayandikira Nikanori oku arhankalembera okwôla kunywâna kwâbo banywânaga n'oku arhegesire barhume Yûda Makabeyo e Antiyokiya anali mushwêke.

²⁸ Nikanori erhi abona olwo Iwandikwo, azânwa bwenêne, ayumva oku kuli kuzibu okuzâza eco cihango banywânaga, n'obwo Yûda ntà kantu kabî ajizire. ²⁹ Ci kwônene bulya kurhankacihashikîne okurhaluka akanwa ka mwâmi, akâlonza amango minjà g'okugwârha Yûda n'obwenge. ³⁰ Makabeyo naye olwâge lunda akâbona oku Nikanori akola ajà abà muzibuzibu emunda ali, n'oku bakazâg'ishambâla naye bwinjà lêro kukola kuzibu, ayumva oku obwôla buzibu burhaciri bwa buholo, ashûbûza bantu basungunu omu bantu bâge ayongoloka Nikanori. ³¹ Erhi abona oku ehilume hyamusingîre obwenge, akanya, ajà aha luhêrero lutagatîfu n'abadâhwa bali barherekîre enterekêro y'obwôrhere, anacibarhegeka mpu bamuhè olya muntu. ³² Erhi bacîgasha mpu barhamanyiri olunda ali, ³³ Nikanori alambûlira okuboko emunda aka-Nyamuzinda kali, alahira aderha erhi: «Akabà murhandwîrhîri Makabeyo muyishe mumushwêsire, nnashandâze akala ka-Nyamuzinda kagishe okw'idaho, nnampôngole olûla luhêrero, nyûbakeho enyumpa nyinjinjà ya Dionisiusi.» ³⁴ Oku anayûs'iderha ahuluka ho n'aho. Oku bundi abadâhwa bayînamulira amaboko enyanya barhondêra okushenga Olya onayôrha abalwîra, mpu: ³⁵ «Yâgirwa Nyamuzinda, W'oyu orhalagîrîri kuli kantu kaci, wasîmire erhi akala ka-Nyamuzinda obamwo kayûbakwa ekarhî kîrhu. ³⁶ Bunôla Yâgirwa, rhukusengîre we Mwimâna w'obwimâna bwoshi, olangage wênene aka ka-Nyamuzinda kalek'ihemulwa, eyi nyumpa yâwe erhacijira nsiku nyinganaci ecêsîbwe.

Olufù Lwa Razisi

³⁷ Oku bundi muntu muguma ye Razisi, muguma omu bashamuka ba Yeruzalemu, agend'ishobekwa emunda Nikanori ali, abâga muntu wasîmaga bwenêne bene wâbo, anali muntu wa lukengwa, ciru bakazâg'imuderha mpu ye îshe w'Abayahudi erhi minjà gâge garhuma. ³⁸ Ebwa kubà omu mango ga mîra, galya mango okuyêgera abapagani gwâli muziro, bâli bamutwîrîre okufà erhi kubà mushibirizi w'obuyahudi bwâge kurhuma. Ciru omu kubulanga arhababaliraga oli omubiri gwâge, oli n'obuzîne bwâge. ³⁹ Omu kulonza okuyêrekana enshombo yâge emw'Abayahudi, Nikanori arhuma basirika magana arhanu mpu bagendimugwârha. ⁴⁰ Ali alangâlîre mpu omu kumugwârha ababazamwo Abayahudi. ⁴¹ Eyôla ngabo yali ekola eri hôfi h'okugwârha eyôla nyumpa n'okubêra omu muhango munene, bâli bamâhâna irhegeko mpu bayôce enyumvi. Ci erhi Razisi akola ali hôfi agwârhwê hyaciri hisanzi hitya hyône, arhôla engôrho acîfundayo. ⁴² Asîma okufà nka muluzi ahâli h'okukumba omu maboko g'ababisha n'okujâcira okurhakwânîni obuluzi bwâge. ⁴³ Ci ebwa kubà omu kucîfunda engôrho dubaduba arhamanyagikoza ahankayîrha duba, erhi abona erya ngabo yoshi ecirhunika oku mihango, alibirha n'oburhwâli bwoshi oku nyanya ly'e côgo, acîguga akirumè oku bantu. ⁴⁴ Boshi bamuhà orwegu, ahirima halya bayâkaga. ⁴⁵ Oku aciri ahûmagira ashubiyimanga n'obu-rhwâli, anayisha ajababa miko, anayunjwîre ecihulu c'okuyôbohya, anacihulukâna omu lubaga bulibirha, okubundi agend'iyîmanga okw'ibuye lyâli oku ntuli. ⁴⁶ Oku omukò gwamuhwamo, akâcîbulula amalà n'amaboko gâge gombi, agafumbarha agabanda olubaga, erhi anadwîrhe ashenga Lulema ye Nn'obuzîne mpu amugalulire byoshi lusiku luguma^q. Ko afîre ntyôla.

^q**14.46** Okusengerera abafîre kuyêrekîne oku Abayahudi bâli bayêmîre ak'irhù oku amasâla

15

Nikanori alogarha

¹ Nikanori anaciyumva oku Abayahudi babà omu Samâriya, anacihiga okugend'ibalwîsa omu kahwenyenye, amango g'olwa Sabato. ² Abayahudi bâli boshi naye banacimubwîra mpu: omanyenye orhabajiraga okubî kwa bene okwo n'okuli nka kwa nsimba n'obuhalanjisi, ci okuze olusiku Olya Obo-na-byoshi akuzagya n'obutagatîfu bwâge. ³ Oku bundi olya kahenya anacidôsa mpu k'emalunga oku nkuba kubà omukulu warhegekaga olwa Sabato. ⁴ Banacimushuza mpu: «Ye Nyakasane Nyamubâho orhegeka empingu, ye wanarhegekaga mpu bakazilanga olwa kali nda.» ⁵ Olya kaheza anaciderha erhi: «Nâni ndi mukulu hanôla igulu ntegesire, bayanke emirasano, banacijira oku mwâmi arhegesire». Ci kwônene arhahashaga okuyûkiriza ogwôla muhigo gwâge mubî.

Amahano n'ebilôrho bya Yûda

⁶ Agôla mango, Nikanori akazâgihiga muli obwôla bucîbone bwâge okuyêreka Abayahudi oku anababimire, ⁷ Yûda yêhe arhahusagya okucîkubagira n'obulangâlire bunene, oku abona oburhabâle emwa Nyakasane. ⁸ Akaz'ikomêreza abâge mpu barhakazâg'iyôboha okurhêrwa n'amashanja g'abapagani ci mpu bakazicîkubagira, banakakengêra amarhabâle Ow'enyanya akazâg'ibarhuma omu nsiku zageraga, balangâlire bunôla oburhwâli bwarhenga e- mw'Ogala-byoshi. ⁹ Abahà omurhima omu kubabwîra binwa biguma biguma by'Akanwa ka Nnâmahanga n'abalêbi. Ashub'inabakengêza entambala bamâlwa n'omu kuzishambâla ashubizinunîsa kundi kundi. ¹⁰ Erhi abà amâbahà omurhima, abarhegeka mpu bamanye obulyâlya bw'amashanja g'abapagani n'okuvuna endahiro zâbo.

¹¹ Erhi abà amâhà ngasi muguma emirasano, arhali ebwa kubahà empenzi n'amatumu, ci kwône omu kubahà ebyôla binwa binjà, anacibaganîrira kandi ecilôrho ciri nka kuyagânwa anabonaga, cabasîmisa boshi. ¹² Alaga ebi abwîne: Omudâhwa mukulu Oniyasi, muntu mwimâna na mwîkubagirwa, ci bwenêne mutûdu, muntu mwîrhonzi omu binwa byâge, muntu wakâgijira aminjà kurhenga eburhò bwâge, anakola acîbêra nyakwîgendera, anamubwîne alambwîne amaboko anadwîrhe asengerera olubaga lwoshi lwa Abayahudi. ¹³ Kuguma n'okwo ashubibonekerwa n'owundi muntu mukengwa erhi emviri zâge nyêru zirhuma n'irenge lyâge, muntu wali ogwêrhe naye obuhashe bunene na bwa kusômeza. ¹⁴ Ene Oniyasi arhôla akanwa, ambwîra erhi: «Oyûla ali mwîra wa bene wâbo bene Israheli, oyôrha obasengerera bwenêne olubaga n'olugo lutagatîfu, ye Yeremiya mulêbi wa Nnâmahanga». ¹⁵ Oku bundi ene Yeremiya alambûla okuboko anacihêreza Yûda engôrho y'amasholo, n'ene akola amuhâyo, anacimubwîra, erhi: ¹⁶ «Rhôla eyi ngôrho ngishe, nshôkano ya Nyamuzinda eyôla, yo wamaliramwo abashombanyi bâwe eyôla.»

Abalwî bâcîkereka

¹⁷ Erhi ebyo binwa binjà bya Yûda bibà byamâbanywengerera byamânabà-rhwalihya n'okuzûsa emirhima y'abâna b'emibagabaga, boshi bahiga mpu barhacîgonye omu cihando ci mpu bacîrhunika oku bashombanyi, n'omu kulwa bahiramwo oburhwâli bwâbo bwoshi, ntyôla bayûsamw'entambala, bulya olu- go, ahantu hatagatîfu, n'aka-Nyamuzinda biri omu mbaka. ¹⁸ Bali bayôbohîre kunyi oku bâna bâbo, oku bakazi bâbo, kuli bene wâbo, oku balungu bâbo, ci bwenêne kulusha bâli bayôbohîre aka-Nyamuzinda kagishe. ¹⁹ Obwôba bw'a-bâli basigîre omu lugo burhali bunyi, omu kurhanya kuli okwôla kurhêrwa kw'abantu bayisha bahungumula engabo. ²⁰ Amango bakazâg'ilinga emigâbo yabayishira, abashombanyi bôhe erhi mîra

ganarhabâle abafîre. Kandi okwo kuyêrekîne oku omu buyêmêre bwâbo, abafîre banarhabâle abacizîne, Lolà 2Mak 15.12

bashubûzanyagya, banatwa ecigamba n'enjavu zâbo erhi zikeresire ahantu hanakwânîne, na banyakulwîra oku nfarasi erhi bakola bali oku rhufendefende. ²¹ Makabeyo anacibona ogwôla mwandu gw'abashombanyi kurhi emirasano yâbo yayisha yalaza, obukali bw'ensimba zâbo, Anaciyinamulira amaboko enyanya, ashenga Nyakasane ye ojira ebirhangâzo, bulya ali amanyire oku arhali omu bunji bw'emirasano, ci oku omu muhigo gwâge mwo murhenga obuhimanyi kuli balya banakukwânîne. ²² Alaga kurhi isâla lyâge lyâli: «Yâgirwa Nyakasane, warhumire Malahika wâwe omu mango ga Hezekiyahu, mwâmi w'e Buyahudi, anacimalîra basirika bihumbi igana na makumi gali munâni, b'engabo ya Senakeribu, ²³ na bunôla Yâgirwa Nyakasane w'empingu; orhurhumire malahika mwinjâ arhushokolere, ahire ecôbâ n'entemu embere zîrhu. ²⁴ Oku buhashe bw'okuboko kwâwe, baherêrekere abâla bayishire n'ebinwa by'obulenzi omu kanwa kâbo, oku lubaga lwâwe lutagatîfu!» Kwo afundisire ebinwa ntyo.

Okuhimwa n'okufâ kwa Nikanori

²⁵ Okubundi, engabo ya Nikanori yanaciyisha yâhinda n'emishekera yabûhwa kuguma n'enyimbo z'okulwa. ²⁶ Ci bene Yûda bôhe bayisha bashenga banasâlira. ²⁷ Agôla mango oku balwa n'amaboko, basâlira n'omurhima. Balambika okw'idaho bantu bihumbi makumi asharhu na birhanu na kulusha; boshi bashagaluka bwenêne, kuli okwôla Nyamuzinda anababwîraga n'obwâlagale. ²⁸ Erhi okulwa kubâ kwamahwa, bakolaga bashubira emwâbo, tundu kuli Nikanori, yêshi acîlunda okw'idaho n'ebihagarhizi byâge .

²⁹ Oku bundi banacibanda orhubababo, boshi bashagaluka, banacikuza Nyamuzinda omu lulimi lw'emwâbo. ³⁰ N'olya warhambulaga alanga okukunda obûko bwâge, ngasi muntu kurheng'eburhò bwâge, yerigi Yûda, anacirhegeka mpu batwe irhwe Iya Nikanori, mpu bamurhoze okuboko kwoshi banabihêke e Yeruzalemu. ³¹ Anaciyisha yêne ashûbûza bene wâbo, n'abadâhwa, n'erhi abâ amâyimanga embere z'oluhêrero; anacihûna mpu abantu b'omu lugo babone, ³² anacibalangûla irhwe ly'olya mubisha Nikanori, na kulya kuboko oyôla nyakubura alâ-mbuliraga ebwa ka-Nyamuzinda k'Ogala-byoshi. ³³ N'erhi abâ amâtwa olulimi lw'oyôla kahenya Nikanori, arhegeka mpu balutwe bihimbi bihimbi, banakwêbwe ebinyunyi, mpu bamanike embere z'aka-Nyamuzinda, oluhembo lw'ceryo isirhe. ³⁴ Boshi banacisôkeza emunda Nyamuzinda w'irenge ali ebinwa by'okumuvuga omunkwa bakaderha mpu: «Aganze owalangaga ahantu hâge harhag'ihemuka».

³⁵ Yûda anacimanika elyôla irhwe Iya Nikanori lyatubagwa omu lugo, nka cêrekane c'okunali c'oburhabâle bwa Nnâmahanga, kuli boshi. ³⁶ Banacitwa olushika mpu irhondo olwo lusiku lurhageraga lurhanakengîrwi. Ci mpu bakazilukuza omu nsiku ikumi n'isharhu z'omwêzi gwa kali ikumi na kabirhi guderhwa Adari omu cisiriyaki, oku malâliro g'olusiku luderhwa lukulu Iwa Mardokeyo.

Okushwinja ebinwa

³⁷ Olwa Nikanori Iwanacihékera aho ebwa kubâ kurhenga olwo lusiku ecihugo cabêra omu maboko g'Abayahudi. Nkolaga nayukiza ecitabu câni ahâla. ³⁸ Akabâ okûla biyandisirwe kukwânîne kwanagendekîre bwinjâ, kwo nâni nanalonzagya ntyôla, akabâ kuli kurhashinganini kunali kwa busha, kwo nanahashire okujira okwôla... ³⁹ Bulya, nka kula kurhabâ kwinjâ okunywa idivayi ly'enshongôle Lyonene, na buzinda okunywa amîshi nago gônene, ci idivayi ligushe n'amîshi co cinyôbwa cinjâ cilêrha obushagaluke, ntyo buli bulenga okurhondekanya emyanzi yasîmîsa amarhwîri ga kulya yayandikagwa. Ho nyûkîze ahôla.

ECITABU CA DANIELI KURHENGU OMU CIGEREKI

Enshokolezi

Ecitabu ca Daniyeli cijira omuhigo gwâgo gwâgo n'obwôrhere bw'owaciyandikaga bubà bwâgo bwâgo. Owaciyandikaga akolesagya enshambâlo za mîra. Omuhigo gw'owaciyandikaga gwàli gwa kurhûliriza Abayahudi bâli omu malibuko g'ebindi bihugo erhi kushimba amarhegeko kwâgo kwâgo ku-rhuma. Nyamuzinda ye rhabâla abantu bamulangâlira amango bali omu malibuko.

Owayandikaga eco citabu alêba oku amalibuko gashinga kasanzi kasungunu kône. Buzinda omurhûla gwâyishibâ. Okulibuzibwa bwenêne kwayishikulikira «amango mazinda». Obwâmi buzinda bwâyishibâ bwâmi bw'abatagatifu. «Mwene omuntu» ayishiyîma n'obwâmi bwâge bwâyishibâ bw'ensiku zoshi (cigabi 7). Emyanzi ya 12, 2 eyigîriza n'obwâlagale okufûka kw'omubiri n'oluhembo lwa ngasi muntu oku bijiro byâge.

Ecitabu ca Daniyeli bwo bulêbi buzinda bw'Amalaganyo ga mîra, bumanyîsa Omucunguzi n'obwâmi bwâge. Okuyisha kw'Obwâmi bwa Nyamuzinda gwo murhima gw' Emyanzi y'Akalembe isharhu mirhanzi. Yezu, Mwâmi w'obwo bwâmi ayîshicîderha yêne «Mwene Omuntu» (7, 13-14; Mat 8, 20). Ahugûla n'obwâlagale oku ayîshire okuyunjuliza obulêbi bwa Daniyeli. Omu Ndagâno Mpyâhya, Amafulûlo ga Mutagatîfu Yowane gashushana n'ecitabu ca Daniyeli.

EBIRIMWO

1. Enshamâlo kuli Daniyeli n'abâbo: cigabi 1-6
2. Okubonekerwa kwa Daniyeli: cigabi 7-12
3. Okuyûshûla ebinwa: cigabi 13-14

1

ECITABU CA DANIELI KURHENGU OMU CIGEREKI

I. Daniyeli ahêkwa bujâ boshi n'abâbo e Babiloni

¹Omu mwâka gwa kasharhu gw'engoma ya Yehoyakimu^v, ali mwâmi w'e Yûda, Nabukondozori mwâmi w'e Babiloni; ayish'irhêra Yeruzalemu anamugorba. ²Nyakasane anacihâna bunya mpira Yehoyakimu mwâmi w'e Yûda kuguma n'ecihimbi c'ebirugu by'aka-Nyamuzinda, Nabukondozori anacibigukumba abijâna omu cihugo ca Shineari^w, omu mbîko ya banyamuzinda bâge bw'obwîhambi. ³Mwâmi anacibwîra Ashipeneza, ye murhambo w'abaganda bâge mpu aj'irhola omu bene Israheli abâna b'omulala gwa mwâmi n'abandi baluzi: ⁴Mpu bacishoge muli bo abâna barhalikwo ishembo, abâna basolehire, ba burhima-nya, bâna bayigîrizibwe, ba bukengêre, banali bâna ba misî, mpu bahêkwe e- bwâmi banayîgire yo olulimi n'olwandiko lwa abanya-Kaldeya. ⁵Mwâmi akazâgibalîsa ngasi lusiku oku biryo yêne alyakwo n'okubanywesa yêne oku idivayi ananywakwo, ntyo mpu hano babâ hamâlerwa myâka isharhu, bahashe okugendikazikolera mwâmi. ⁶Abôla bâna b'e Yûda bâlîmwo: Daniyeli, Ananiasî, Misaheli

^v**1.1** Omwâka gwa kasharhu kurhenga Yehoyakimu ali mwâmi gwàli mwâka gwa 606 embere Mwâmi Yezu aburhwe. Oku biyêrekîre obwâmi bwa Yehoyakimu, olole 2 Bâm 23, 34; 24, 6.

^w**1.2** Shineari: kwo kuderha cihugo ca Babiloni.

na Azariasi^x. ⁷ Olya murhambo w'abaganda abayirika amazîno; ayirika Daniyeli erya Baltazari, Ananiasi erya Sadraki, Misaheli erya Mesaki, na Azariasi erya Abednego. ⁸ Daniyeli arhola omuhigo gw'okurhahemuka n'ebiryo n'idivayi ly'e bwâmi, anacihûna olya murhambo w'abaganda mpu amanye barhagihemuka. ⁹ Nyamuzinda arhuma Daniyeli arhona anababaliirwa n'oyola murhambo w'abaganda. ¹⁰ Oyola murhambo w'abaganda anacibwîra Daniyeli erhi: «Nyôbobire nti Nnâhamwîrhu ye warhegekaga ebimwakazilya n'ebi mwakazinywa, ayishikaliha hano abona mwêhe mushubire omu binyu bâna muyumânîne oku maburhwa, ntyo mwanarhuma mpanwa na mwâmi.» ¹¹ Ci Daniyeli anacibwîra omulanzi, oyu omukulu w'abaganda ahâga oburhegesi bw'okukaz'ihâ, Daniyeli, Ananiasi, Misaheli na Azariasi ebiryo erhi: ¹² Nkuhûnyire mâshi orhangirhangula kuli rhwe mango gansiku ikumi, bakazi-rhuhâ enshogo-lubala oku kulya n'amîshi bwîshi oku kunywa, ¹³ buzinda wânayishilola kurhi obusû bwîrhu buhimbire omu kubugerera oku bw'abirhu badwîrhe balya eby'oku bwâmi, oku wankayishigibona kwo wankanajirira abâ-rhumisi bawe. ¹⁴ Olya muganda anacyêmêra kulya bahûnyire abarhangulira-kwo mango ga nsiku ikumi. ¹⁵ Erhi ezola nsiku ikumi zigera, lola oku bo bali bayinjihire, bo banali batwezire kulusha eyindi misole yakazâgilya eby'omu bwâmi. ¹⁶ Lero erhi olya muganda abona ntyo, arhenza birya biryo by'ebwâmi n'idivayi, akazibahâ enshogo-lubala zonene. ¹⁷ Abola banarhabana oku banali bani, Nnâmahanga abashobôza enshokano y'obukengere n'ey'obumanye omu ngasi lwandiko kuguma n'oburhimanya, na Daniyeli akazâg'ihugûla ngasi bya kuzânwa na ngasi bilôrho. ¹⁸ Erhi amango g'okujibayêrekana ebwâmi gahika, olya murhambo w'abaganda anacibahêka embere za Nubukodonozi. ¹⁹ Mwâmi arhondêra ashambâla nabo, na muli balya bâna boshi ntaye wahisirekwo Daniyeli, Ananiasi, Misaheli na Azariasi; baba bo bacishogwa mpu bakazirhumikira mwâmi. ²⁰ Oku ngasi madôso ga burhimanya n'agw'obukengere bu-nji mwâmi akazâgibadôsa, akazibona oku balushire kali ikumi abalenga n'abashonga b'omu cihugo c'obwâmi bwâge coshi. ²¹ Daniyeli alama ntyo kuhika oku mwâka murhanzi gwa mwâmi Sirusi.

2

II. Ecilôrho ca Nabukondonozi: ensanamu yajiragwa n'eb'envangenvange

Mwâmi adôsa abashonga bage

¹ Omu mwâka gwa kabirhi kurhenga Nabukondonozi ali mwâmi, Nabukondonozi anacilôrha ebilôrho bidârhi byamujugumya omurhima byanamubuza îrô'. ² Mwâmi anacihamagala abagula, abashonga n'abalagwê bage kuguma n'abandi banya-Kaldeya mpu bamuhugûlire ebyola bilôrho bikali ntyo; banacyisha badêka embere zage. ³ Mwâmi anacibabwîra, erhi: «Nalôsire ecilôrho cibîcibî, canjugumya omurhima omu kulonza okuhugûla ecôla cilôrho cibîcibî. ⁴ Abâ-Nyakaldeya banacishuza mwâmi omu lulimi lw'ecihameya mpu:

«Yâgirwa mwâmi, olame ensiku zoshi! Bwiraga bambali bawe ecôla cilôrho, nîrhu rhwanakuhugûliraco». ⁵ Mwâmi ashuza Abâ-Nyakaldeya ababwîra, erhi: «Mmubwîre n'obwâlagale, akabâ murhambwîziri ecôla cilôrho n'okucimpugûlira, mweshi namurhola bihimbi bibimbi n'enyumpa zinyu zishube ca-mvu. ⁶ Ci kwônene erhi mwankanamfululira ecôla cilôrho n'okucimpugûlira, nanamuhâ enshokano mwandu, ngalo mwandu n'irenge lya ngasi lubero; ntyo mumbwîrage ecôla cilôrho munacimpugulire.» ⁷ Bashubishuza baderha mpu: «Mwâmi abwîrage

^x1.6 kuli kuderha omu cihebraniya: Daniel, Ananyahu, Mishaël na Azariyahu

^y2.1 Ahanya-Kaldeya kwo kuderha ahâla balya boshi bayishi obulenga bw'abafumu n'obw'abashonga.

abarhumisi bâge ecôla cilôrho, nîrhu rhwanamuhugulira co.»⁸ Mwâmi anacishuza, erhi: «Okuli mmanyire oku mudwîrhe mwalonza okuheza amango kwônene bulya mubwîne kurhi nahizire.⁹ Akabâ murha- mbwîziri ecôla cilôrho, mweshi mwahâbwa bubane buguma. Bulya biri binwa bya bunywesi na byakushologosa ebi murheganyize okuyishimbwîra, omu kuli-nda mpu amango garhangihinduka; ntyo murhangimbwîra ecôla cilôrho, nâni nanamanyira ahwôla oku mwacimpugulira bwinjâ.»

¹⁰ Abâ-Nyakalideya banacimushuza. mpu: «Ntâ muntu ciru n'omuguma hano igulu wankahashifulûla ebyôla mwâmi ahûnyire. Bashub'inayushûla mpu: Ciru na kandi ntâ mwâmi okola ohûnyire abashonga bâge, abagula bâge nîsi erhi wundi munya-Kaldeya kwa bene okwôla.

¹¹ Akantu mwâmi ahûnyire kali kazibu, na ntâ muntu wankahasha okukafûlulira mwâmi, nkaba ba nyamuzinda boki bo barhayûbaka haguma nîrhu rhuli bantu balinda olufû.»¹² Okwôla kwarhuma mwâmi akunira bwenêne, anacirhegeka mpu banigûze abarhimanya boshi b'omu Babiloni,¹³ bajâkwo balonza Daniyeli n'abâbo mpu babayîrhe.

Obufulûle muli Daniyeli

¹⁴ Lêro Daniyeli anacibona ishuzo linjâ na lya kucizibuka, alihâ Arioki, ye wali murhambo wa abalanzi ba mwâmi, owali okola acîrheganyize okuyîrha abarhimanya boshi b'omu Babiloni.

¹⁵ Abwîra Arioki, erhi: Welihâ murhambo wa mwâmi: «Cirhumire mwâmi abâna duba irhegeko lya bene elyo?» Arioki anarhondêreza Daniyeli kurhi byabîre koshi.¹⁶ Lêro Daniyeli akanya ajâ emunda mwâmi ali amuhûna mpu amuhê akasanzi lyo ahashihugûlira mwâmi ecilôrho câge.

¹⁷ Ho na halya Daniyeli akanya ajâ emwâge n'ogwôla mwanzi ajigumanyisa Ananiasi, Misaheli na Azarasi, bwo bâbo mpu: ¹⁸ mâshi bahûne obonjo bwa Nyamuzinda w'empingu amanyîse elyo ihwe balekiyîrha Daniyeli boshi n'abâbo haguma n'abandi barhimanya b'omu Babiloni.

¹⁹ Okubundi liryâ ihwe lyanacimanyisibwa emunda Daniyeli ali omu kubonekerwa budufu. Daniyeli anacivuga omunkwa emwa Nyamuzinda w'e mpingu.²⁰ Daniyeli anaciderha, erhi:

«Liyagirwe izîno lya Nyamuzinda, omu myâka n'emyâka bulya yêne ye Nn'oburhimanya n'emisî

²¹ Yêne ye ohindula akasanzi n'amango, ye oyîmika abâmi ayîmûle n'abandi ye ohâna oburhimanya oku barhimanya n'obumanye oku banya-buke-ngêre.

²² Ye ofulûla amahwe n'ebifulike ye nakubona eby'omu mwizimya ye na nn'obumoleke

²³ We nakuza, yâgirwa Nyamuzinda wâbâ larha ebwa kubâ wamplre oburhimanya n'emisî, ebwa kubâ wamarhumanyisa buno ebi rhwakazâgikusengera, omu kurhumanyisa ecilôrho ca mwâmi».

²⁴ Co carhumirage Daniyeli ajâ emwa Arioki, olya Mwâmi ahâga obuhashe bw'okumalîra abarhimanya b'e Babiloni boshi; anajâ emunda ali amubwîra erhi: «Omanyê wankayîrha abarhimanya b'omu Babiloniya; mpêka emunda mwâmi ali najibwîriza mwâmi oku biyêrekîre ecilôrho câge.»²⁵ Arioki anacihêka duba duba Daniyeli emunda mwâmi ali anacimubwîra, erhi: Nabwîne muli balya bantu barhengaga e Yûda, omuntu wamanyîsa anahugûlire mwâmi ecilôrho câge!»²⁶ Mwâmi anacirhôla akanwa abwîra Daniyeli (owakazâgiderhwa Baltazari), erhi: «Ka wankahasha okumbwîra ecilôrho nzindilôrha n'okucimpugûlira?»

²⁷ Daniyeli anacishuza mwâmi amubwîra, erhi: «Ihwe mwâmi ahûnyire, ntâye omu barhimanya boshi, ntâye omu bagula, ntâye omu bashonga na ntâye omu balaguzi, wakashirichugûlira mwâmi.²⁸ Ci kwônene ho Nyamuzinda w'empingu^z abâ ye ovulûla amahwe, ye wanamanyisagya

^z**2.28** Daniyeli arhangir'ihugûla ebijiro byacizindig'igera, ebiyêrekîre amalibuko gâdwîrhwe n'ab'e Babeli; cikwône âcihugwîre ebya mîra, ebiyêrekîre okulinda Omucunguzi n'okulinda obwâmi bwa Nyamuzinda hano igulu.

mwâmi Nabukondonozi ebyayishiba omu nsiku nzinda. Ecilôrho câwe n'eby'okuzânwa byakugezire omu irhwe amango wali ogweshîre by'ebi: ²⁹ We, oyu yâgirwa mwâmi, enkengêro wali ogwêrhe en'ôbâ ogweshîre ziyêrekîre ebyayishibâ omu mango gayisha na olya ovulûla amahwe anakumanyisize ebikwânîne okuyishiba. ³⁰ Oku binyêrekîre, ntankaderha nti ngwêrhe obwâmi bwâni burhimanya bulya bwankarhuma nalusha abandî bantu, ci eri ihwe kufulûlwa lyafulûlwa, lyo bahash'ilihugûlira mwâmi, onamanyireho enkengêro z'omu murhima gwâwe. ³¹ We, oyu yâgirwa mwâmi, wajire ahôla wanacibona ecilôrho, alà wanacibona ensanamu ndîndî, eyôla nsanamu ndîndî eyanakazagimoleka bwenêne yanaciyimanga embere zâwe, n'enshusho yayo yali ya kuyôbohya. ³² Eyôla nsanamu yali egwêrhe irhwe ly'amasholo gatuzirwe bwinjinjà, ecifuba n'ama-boko gâyo byâli bya marhale, enda n'amahiji byâli mulinga, ³³ amagulu gâli ga cûma, n'enshando zâli cihimbi cûma na cihimbi ibumba. ³⁴ Wanacibona ibuye lyâhona oku ntondo buzira kuboko kulijûcire, lyancishurha galya magulu g'ecûma n'ag'ibumba g'erya nsanamu, lyancigavunyangula. ³⁵ Lêro n'ebindi nabyo byanacivunyanguka, ecûma, ihumba, amarhale, omulinga n'amasholo byanaciyôrha nka mulôlo gwayehûkanwa n'empûsi canda, empûsi yanacibiyêhûkana buzira kusiza akantu; na liryâ ibuye lyavunyangulaga erya nsanamu lyahinduka ntondo nnene yanacibumba igulu lyoshi.

³⁶ Ecôla co cilôrho; amahugûlo gâco rhukolaga rhwagabwîra mwâmi. ³⁷ W'oyo, yâgirwa mwâmi oli mwâmi w'abâmi, na Nyamuzinda w'empingu akuhîre obwâmi, obuhashe, emisî n'irenge ³⁸ na ngasi habâ muntu n'ensimba z'erubala, n'enyunyi z'emalunga byoshi abihizire omu maboko gâwe: we oligi liryâ irhwe ly'amasholo. ³⁹ Na cazînda, enyuma zâwe, hayishiyisha obundi bwâmi busungunu kukulusha, n'obundi bwâmi bwa kaskarhu bw'omulinga, bwayishiyima igulu lyoshi. ⁴⁰ Obwâmi bwa kani bwayishibâ buzibu nka cûma, na nka kulya ecûma civunyangula n'okushanguliza byoshi, nka kulya ecûma cishanguliza byoshi, ntyo kwo obwôla bwâmi bôhe bwayishishanguliza, buvu-nyungule bihimbi bihimbi ago gandi mârni goshi. ⁴¹ Wâbwîne oku amagulu gâyo n'amanô gâyo gâli ga cihimbi ibumha lya mubumbi, na cihimbi gâli ga cûma ebwa kubâ bwâyishibâ bwâmi bugabe mwo bwâyishibâ n'obuzibu bw'e- cûma nka kulya wanabonaga ecûma cigushe haguma n'ibumba. ⁴² Galya mano wabonaga gâli cihimbi cûma na cihimbi ibumba kuli kuderha oku obwôla bwâmi bwâyishibâ lunda luguma buzibu na n'olundi lunda bubè bule-mbagusire. ⁴³ Wâbwîne oku ecûma câli cigushe haguma n'ibumba bulya bwâyishibâ ngushane ya bantu, ci kwônene barhayumvanya nka kula ecûma n'ibu-mbâ birhagwârhana. ⁴⁴ N'omu mango g'abôla bâmi, Nyamuzinda w'empingu, ayishiyianza obundi bwâmi bulya burhankacishandwa ciru n'eriguma n' oburhegesi bwâbo burhakacihâbwa oku lundi lubaga. Bwavunyangula bunashandâze agôla gandi mârni, nabo bône bwayôrha ensiku n'amango. ⁴⁵ Byâbâ nka kulya wanabonaga ibuye lyâhona lyône oku ntondo buzira kuboko kulijûcire, kandi lyavunyangula ecûma, omulinga, amarhale n'amasholo. Nyamuzinda ye mukulu kulusha byoshi amamanyisa mwâmi ebyayishiyisha omu gandi mango; ecôla cilôrho ciri c'okunali n'amahugûlo gâli mimâna.»

Mwâmi ahungama obwêmêre bwâge

⁴⁶ Oku bundi mwâmi Nabukondonozi anacikumba bûbi, anacifukamiriza embere za Daniyeli, anacirhegeka mpu bamurhûle enterekêro banamutumbûkize obukû. ⁴⁷ Kandi mwâmi ashubishambâza Daniyeli amubwîra, erhi: «Okunali, Nyamuzinda wâwe ye Nyamuzinda wa banyamuzinda, ye mukulu w'abâmi, ye nyamuvulûla amahwe, ebwa kubâ wavulwîre elyo ihwe.» ⁴⁸ Oku bundi, mwâmi anacijira Daniyeli muguma w'omu barhambo bâge bakulu anamuhâ empêmbo nnene na nyinji, amujira murhambo w'ecihugo ca Babiloni coshi na mukulu w'abarhimanya boshi b'omu Babiloni. ⁴⁹ Oku musengero gwa Daniyeli, mwâmi âjira barhambo b'eby'omu Babiloni byoshi Sadraki, Mesaki na Abednego, Daniyeli anacibêra oku bwâmi.

III. Irhegeko ly'okuharâmya ensanamu y'amasholo

Nabukondonozori ayîmanza ensanamu y'amasholo

¹ Mwâmi Nabukondonozori anacibumba ensanamu y'amasholo, obulî bwâyo bwâli bwa makano makumi galindarhu n'obugali bwâli bwa makano ndarhu; agendiyiyanza omu kabanda ka Dura, omu cihugo ca Babiloni. ² Mwâmi anacihuluzza abarhambo bâge, abalenga b'amarhegeko, abatwî b'emmanja na ngasi bakulu b'omu cihugo, mpu bajè oku lusiku lukulu lw'okugishwa kw'eyôla nsanamu yayîmanzibwe na mwâmi Nabukondonozori. ³ Ntyo bashubûkirayo, abarhambo boshi, abarhumisi, abarhambo b'akashala, abahâ-nûzi, abarhindisi, abalenga b'amarhegeko, abatwî b'emmanja na ngasi bandi bakulu b'omu cihugo, boshi bashûbûkira yo mpu bajè kuli olwôla lusiku lukulu lw'okugisha eyôla nsanamu yayîmanzibagwa na mwâmi Nabukondonozori. Bacîhira embere z'ensanamu mwâmi Nabukondonozori ayîmanzagya. ⁴ Omu-kûbiza anacihamagaza n'emisî yoshi, erhi: «Mwe bantu ba ngasi lubaga, abâ ngasi ishanja na ngasi lulimi, muhîrwe eri irhegeko mpu: ⁵ Hano muyumva izû ly'omushekera, ely'akarhêra, ely'olulanga, ely'enzenze ely'elikembe, e- ly'ecinanda n'elya ngasi lubero lya bizihwa, mweshi mwanakumba bûbi, muharâmye eyôla nsanamu mwâmi Nabukondonozori ayîmanzize. ⁶ Ngasi yeshi orhakumbiri bûbi n'okulahira okuyiharâmya ayishikwêkwa ho na halya omu ndugurhira y'omuliro.» ⁷ Okwôla kwarhuma erhi olubaga luyumva izû ly'omushekera, ely'akarhêra, ely'olulanga, ely'enzenze, ely'elikembe n'elya ngasi bindi bizihwa, embaga zoshi, amashanja n'abantu ba ngasi lulimi, baku-mbâ bûbi, bakola baharâmya eyôla nsanamu yayîmanzibagwa na mwâmi Nabukondonozori.

Abayahudi bashobekwa banatwirwa olufû

⁸ Kuli okwôla, baguma omu Banya-Kaldea bayisha bali shobeka Abayahudi. ⁹ Banacibwîra mwâmi Nabukondonozori mpu: «Yâgirwa Mwâmi, olame e-nsiku zoshi! ¹⁰ W'oyu Yâgirwa Mwâmi wahanyire eli irhegeko mpu ngasi muntu wânayumve izû ly'omushekera, ely'akarhêra, ely'olulanga, ely'enzenze, e-ly'elikembe, ely'ecinanda n'elya ngasi bindi bizihwa, agwâsirwe akumbe bûbi, aharâmye eyôla nsanamu y'amasholo. ¹¹ Kandi wanaderha oku ngasi yêshi orhakumbiri bûbi akabula buharâmya, oyôla anakwêbwe omu ndugurhira y'o-muliro. ¹² Ci haligi Abayahudi, abâ wênene wajiraga bakulu b'okulanga e-by'omu cihugo c'e Babiloni, bo Sadraki, Mesaki n'Abednego, abôla bantu barhajira bukenge buci kuli we, yâgirwa Mwâmi, barharhumikira banyamuzinda bâwe, barhanakumba bûbi embere z'erya nsanamu y'amasholo wayîmanza-gya.» ¹³ Oku bundi Nabukondonozori akunira, yêshi arûkuza bwenêne, anacirhegeka mpu bajilêrha Sadraki, Mesaki n'Abednego; abôla bantu banaciyisha badwîrhwe embere za mwâmi. ¹⁴ Nabukondonozori abadôsa, erhi: Ka kwo binali wâni Sadraki, Mesaki na Abednego mpu murharhumikira Nyamuzinda wâni, mpu murharharâmya erya nsanamu y'amasholo nzindiyîmanza? ¹⁵ Lêro akabâ mucirheganyizagye, hano munayumva izû ly'omushekera; ely'akarhêra, ely'olulanga, ely'enzenze ely'elikembe, ely'ecinanda n'elya ngasi bindi bizi-hwa, okukumba bûbi n'okuharâmya erya nsanamu nayîmanzagya. Ci mukabula kuyiharâmya, bwo na buno mwakwêbwa omu ndugurhira y'omuliro, na nyamuzinda ohi wankacibashugunula omu maboko gâni?» ¹⁶ Sadraki, Mesaki n'Abednego banacishuza mwâmi banacimubwîra, mpu: «Nabukondonozori, ntâco rhugwâsirwe okukushuza kuli ecôla cinwa. ¹⁷ Akabâ Nyamuzinda wîrhu, olya rhurhumikira, alonzize okurhurhenza muli eyo ndugurhira y'omuliro, anahashirhurhenza n'omu maboko gâwe, yâgirwa mwâmi. ¹⁸ Na ciru akabâ arhali ntyo, omanyê wâni mwâmi oku rhurhârhumikire oyôla nyamuzinda wâwe, rhurhânaharâmye eyôla nsanamu yâwe y'amasholo oyîmanzize. ¹⁹ Obwo Nabukondonozori ayunjula burhê n'obusû bwâge bwahinduka erhi Sadraki, Mesaki na Abednego bârhumâ. Erhi ashubirhòla akanwa, arhegeka mpu erya ndugurhira edukûzibwe kali nda kulusha oku eyôrha etwânwamwo omuliro. ²⁰ Anacirhegeka abasirika bazibuzibu b'omu murhwe gwâge mpu bashêke Sadraki, Mesaki,

n'Abednego, banakwêbwe omwôla ndugurhira y'o-muliro. ²¹ Oku bundi, abôla bantu haguma n'ebishûli byâbo n'orhubutura rhwâbo n'ensirha zâbo n'eyindi myambalo yâbo banacibaziriringa banabà-kwêba omu ndugurhira y'omuliro. ²² Ebwa kubà eryo irhegeko lya mwâmi lyâli lyakuyûkirizibwa duba duba, n'ebwa kubà endugurhira yali ehirûsire okurhalusire, engulumira y'omuliro yayîrha balya bantu bashwêkaga Sadraki, Mesaki n'Abednego. ²³ Nabo abôla bantu oku banali basharhu, kwo kuderha Sadraki, Mesaki n' Abednego, bakwêbwa muli eyo ndugurhira y'omuliro boshi banali baziriringe.

Olwimbo lw'Azariasi omu ndugurhira y'omuliro

²⁴ Bajà balambagira omwôla ngulumira y'omuliro, bajà bakuza Nyamuzinda-da banaharâmya Nyakasane^a. ²⁵ Azariasi ayimanga aderha ogu musengero; erhi abumbûla akanwa anali muli eyôla ngulumira y'omuliro aderha erhi:

²⁶ Oyagirwe Nyakasane Nyamuzinda wa Bashakulûza; izîno lyâwe likuzibwe linaje irenge ensiku zoshi.

²⁷ Bulya oli mushinganyanya muli ebi warhujirîre byoshi, n'emikolo yâwe eri y'okuli n'enjira zâwe zishingânîne, n'obucîranuzi bwâwe buli bw'okuli.

²⁸ Bulya wahanyire obucîranuzi bw'okunali muli oku wanarhujirîre kwoshi kuguma n'okuwajiriraga olugo lutagatîfu lwa larha, Yeruzalemu; wajira o-kwôla kunali kunashingânîne koshi erhi byâha bîrhu birhuma.

²⁹ Bulya rhwajizire ecâha rhwanahemuka embere zâwe rhwanayunjula amabî goshi.

³⁰ Rhurhashimbaga amarhegeko gâwe goshi, rhurhagabîkiriraga rhurhanagakulikiraga nk'oku wanali orhegesire lyo rhubona iragi.

³¹ Empîmbo warhuhimbwîre zoshi na ngasi kundi warhujirîre, okwôla kwoshi wakujizire n'obushinganyanya.

³² Wârhuwanyire emwa abashombanyi bagalugalu, abapagani babî bwenêne, emwa omwâmi orhîshi bushinganyanya, alushire abà hano igulu lyoshi bubî.

³³ Na bunôla rhurhacîshomya nti rhwabumbûla akanwa; enshonyi n'ebihamba byayisire bambali bâwe, kuguma na ngasi bandi banakuharâmya.^b

³⁴ Yâgirwa orharhulekereraga omu maboko g'abashombanyi bîrhu erhi izi[ino lyâwe lirhuma, orhanavunaga endagâno yâwe.

³⁵ Yâgirwa orharhurhenzagya kwo obwonjo bwâwe oku makwânane gw'o- mwîra wâwe Abrahamu, n'aga mwambali wâwe Izaki n'omutagatîfu wâwe Israheli.

³⁶ Abà walaganyagya mpu waluzi iburha lyâbo nka enyenyêzi z'oku nkuba, na nka mushenyi g'omu nyanja.

³⁷ Bulya, yâgirwa Nyakasane rhwe rhukola banyi kulusha omu gandi mashanja goshi, rhunalibusire buno omu igulu lyoshi erhi byâha bîrhu birhuma.

³⁸ Bunôla ntà mwâmi, ntà murhambo, ntà mulêbi rhucijira; ntà nterekêro rhucijira ôli ez'okukuza, ôli ez'enkalangè, ciru n'okutumbûsa enshangi, rhurhacijira ciru aha rhwakakurhûlira eby'omu mburho zîrhu lyo rhurhona emunda oli.

³⁹ Ci, Yâgirwa nîrhu rhuyankirirwe n'omurhima gw'obucîyunjuze gunayunjwîre bwîrhôhye.

^a**3.24** : Aha, lyo ishwinjiro ly'ebiyandisirwe omu lulimi lw'ecihameya, n'enkulikizi yayo rhuyilole oku mulongo gwa 91; 3, 24-90: Eyi myanzi erhali omu Bibliya y'e cihabraniya, cikwône ehugwirwe omu cigereki. Ekleziya yayirhôte nka cigabi ca Bibliya.

^b**3.33** kurhenga 3, 23 ho amandiko g'ecihebraniya gahwerîre, ebikulikire birhenzire omu LXX n'omu Vulgata, 3, 24-90, zo ndimi ibirhi ntanzirhanzi Ekleziya yakolêsagya kuyûshûla oku cihabraniya: cigereki n'ecilatini <https://www.academic-bible.com/en/online-bibles/biblia-hebraica-stuttgartensia-bhs/read-the-bible-text/bibel/text/lesen/stelle/27/30001/39999/ch/138c96519a5143023b5982092abde292/> (2.1.2021)

⁴⁰ Rhubè nk'abadwîrhe enterekêro z'ensirîra z'engandabuzi n'ez'empanzi, nîsi erhi nk'abadwîrhe ez'ebihumbi by'ebibuzi bishushagîre; ntyôla kwo ebâge ene eyi nterekêro rhukurhûzire bunôla, enabè nyimâna embere zâwe, bulya ntâko bankabulabula abakulangâlira.

⁴¹ Yâgirwa we rhukulikîre bunôla n'okukurhînya n'omurhima gwîrhu goshi, rhwayisha rhwalongereza obusù bwâwe.

⁴² Orharhubonêse nshonyi. Ci, Yâgirwa orhujirire nk'oku obutûdu bwâwe bunali na nk'oku obwonjo bwâwe bunji bunali.

⁴³ Orhulîkûze n'ebirhangâzo byâwe n'izîno lyâwe lij'irenge, yâgirwa Nyaka-sane. ⁴⁴ Barhungwe n'obwôba ngasi balibuza olubaga lwâwe, enshonyi zibabu-mbè omu kuhoza obuhashe n'irenge bagwêrhe n'emisî ebahwêre.

⁴⁵ Banamanye oku wêne we Nyakasane, wêne we Nyamuzinda oyunjuzize igulu irenge!»

⁴⁶ Ci kwônene balya barhumisi ba mwâmi bakwêbaga balya bantu basharhu omu ndugurhira y'omuliro barhausagya okuyidukumbya omu kuhiramwo ebitoro, ebikundukundu by'ecimoge, amagoba g'eyindi mirhi gayâka nka mavurha n'amashami g'emizâbîbu. ⁴⁷ Engulumira yakazihika omu nkuba-karhî, ya makano makumi anni na mwenda oku nyanya Iy'endugurhira y'omuliro.

⁴⁸ Lêro omuliro gwalandira gwanayôca Abanya-Kaldeya boshi bali eburhambi bw'endugurhira y'omuliro. ⁴⁹ Ci malahika wa Nyakasane ali amâbungulukira omu itanuru, abêra^c boshi na Azariasi n'abâbo, akazirhenza omwôla ndugurhira ezôla ngulumira ndârhi z'omuliro. ⁵⁰ Omwôla ndugurhira ahiramwo empûsi y'ehibohôlolo, empûsi y'ecishuhaha, ntyo omuliro gurhabahikagakwo ciru n'e-riguma, gurhabababazagya gurhanabajiraga akantu.

Olwimbo lwa misole isharhu

⁵¹ Okubundi abôla bantu basharhu nka muntu muguma, banacijà omu ka-nwa baharâmya, bacîshinga banakuza Nyamuzinda omwôla ndugurhira y'omu-liro baderha, mpu:

⁵² «Osûhirwe Nyakasane Nyamuzinda wa bashakulûza,
okuzibwe onaj'ire-nge emyâka n'emyâka.

Lisûhirwe izîno ly'irenge lyâwe litagatîfu,
Okuzibwe onajè irenge emyâka n'emyâka.

⁵³ Osûhirwe omu nyumpa ntagatîfu y'irenge lyâwe.

Okuzwe onaj'irenge emyâka n'emyâka.

⁵⁴ Osûhirwe oku ntebe y'obwâmi bwâwe,

Okuzibwe onaj'irenge emyâka n'emyâka.

⁵⁵ Osûhirwe we fukûla emisima, we na bwârhire kuli bakerûbini
oganze onagandâze emyâka n'emyâka yoshi.

⁵⁶ Osûhirwe omu cirêre c'oku nkuba,
oganze onagandâze emyâka n'emyâka yoshi.

⁵⁷ Mwe biremwa bya Nyakasane mukuze Nyakasane,
kuzagyi ye munamuhè irenge emyâka n'emyâka.

⁵⁸ Mwe bamalahika ba Nyakasane, mukuze Nyakasane,
kuli ye obukuze n'irenge emyâka, n'emyâka.

⁵⁹ Mwe malunga ga Nyakasane, mukuze Nyakasane,
kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.

⁶⁰ Mwe mîshi g'oku nkuba, mukuze Nyakasane,
kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.

⁶¹ Mwe mahashe goshi, mukuze Nyakasane,
kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.

^c**3.49** itanuru, rhwanaliderha cibêye, ndugurhira

⁶² Ninyu mwe izûba n'omwêzi, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
⁶³ Mwe nyenyêzi z'emalunga, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
⁶⁴ Mwe nkuba, ninyu mwe lumè, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
⁶⁵ Mwe mpûsi mweshi, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
⁶⁶ Mwe muliro n'idûrhu, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
⁶⁷ Mwe mpondo n'ecanda, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
⁶⁸ Mwe lumè n'amahuhira, mukuze Nyakasane,
 kui ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
⁶⁹ Mwe mboho n'emisirûla, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
⁷⁰ Mwe bibuye n'olubula lw'oku nkuba, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
⁷¹ Ninyu mwe budufu n'omûshi, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
⁷² Mwe bumoleke n'omwizimya, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
⁷³ Mwe milazô n'ebitù, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
⁷⁴ Igulu likuze Nyakasane,
 limukuze linamuhe irenge emyâka n'emyâka.
⁷⁵ Mwe ntondo n'orhurhondo, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
⁷⁶ Mwe mburho z'omw'idaho mweshi, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
⁷⁷ Mwe maliba mweshi, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
⁷⁸ Mwe nyanja n'enyîshi, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
⁷⁹ Mwe mpirahira na ngasi hindi binyagasi by'omu mîshi,
 mukuze Nyakasa-ne, kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka. ⁸⁰ Mwe nyunyi z'emalunga,
 mukuze mweshi Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka
 . ⁸¹ Mwe nsimba z'erubala, ninyu bishwêkwa by'eka, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
⁸² Mwe bene abantu, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
⁸³ Wâni Israheli, kuza Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.
⁸⁴ Mwe badâhwa ba Nyakasane, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obubhashe n'irenge emyâka n'emyâka.
⁸⁵ Mwe bambali ba Nyakasane, mukuze Nyakasane,
 kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.

⁸⁶ Mwe mirhima n'amaroho g'abashinganyanya, mukuze Nyakasane,
kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.

⁸⁷ Mwe batagatîfu n'abîrhôhye b'omurhima, mukuze Nyakasane,
kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.

⁸⁸ Ananiasi, Azariasî na Misaheli, mukuze Nyakasane,
kuli ye obukuze n'irenge emyâka n'emyâka.

Bulya arhufumize ecihenama, anarhuyâsa olufû;
amârhufumya oku ngulumira y'omu ndugurhira y'omuliro,
amârhukûla omu karhî k'omu- lîro n'engulumira zâgwo.

⁸⁹ Vugagi Nyakasane omunkwa bulya ali mwinjâ;
bulya obuzigire bwâge buli bw'ensiku n'amango.

⁹⁰ Mweshi mwe mumuharâmya,
mukuze Nyakasane Nyamuzinda wa ba- nyamuzinda,
mumukuze munamuvuge omunkwa,
bulya obuzigire bwâge buli bw'e- nsiku n'amango.»

Okumanywa kw'ecisômerîne

⁹¹ Okubundi, mwâmi Nabukondonozi anacifuduka, ayimuka duba duba anacibwîra abagula bâge b'ihano, erhi: «Ka rhurhâkwêbire omu muliro balya bantu basharhu erhi banali bashwêke?» Banacishuza mwâmi, mpu: «Nêci, kwo binali ntyo, waliha mwâmi!» ⁹² Naye ashubiza ababwîra, erhi: «Ci niono mbwînage bantu bani barhali bashwêke bajâ balambagira omu muliro barhanalu-mwa; n'enshusho y'oyôla wa kani eshushire mugala wa banyamuzinda».

⁹³ Oku bundi Nabukondonozi anaciyegêra aha muhango gw'erya ndugurhira y'omu-lîro aderha, erhi: «Sadraki, Mesaki n'Abednego, barhumisi ba Nyamuzinda w'Enyanya bwenêne, muhuluke omwo muyishe!» Oku bundi Sadraki, Mesaki n'Abednego banacihuluka, barhenga omu muliro.

⁹⁴ Abarhambo bâge, abambali, abarhambo bâge b'akashala n'abahanûzi bâge, erhi babâ bamashûbûza-nya, balola, babona oku gurhahumire oku mubiri gwâbo, n'oku emviri z'oku i-rhwe lyâbo zirhâbabusire, n'ebishûli byâbo biciri bigumagumâ n'oku barhana-gwêrhi kabayo ka muliro. ⁹⁵ Nabukondonozi aderha erhi: «Ayâgirwe Nyamuzinda wa Sadraki, Mesaki n'Abednego ye warhumaga bamalahika bâge mpu balikûze abarhumisi bâge abamwikubagira, bôtwa irhegeko lya mwâmi, bahûna emibirî yâbo ahâli ha okukolera n'okuharâmya owundi nyamuzinda orhali nyamuzinda wâbo. ⁹⁶ Namâtwa alula lushika: Ngasi muntu, abè wa lubaga luhi, abè w'ishanja lihi, abè wa lulimi luhi, erhi ankaderha ebigalugalu ebiyere-kire Nyamuzinda wa Sadraki, wa Mesaki n'Abednego, oyo muntu banamurhole bihimbi bihimbi n'enyumpa yâge bayihongole ebè cirundo camvu, ebwa kubâ ntâ wundi nyamuzinda wankahasha okulîkûza abantu okwa bene okûla.» ⁹⁷ Oku bundi mwâmi aganûziza Sadraki, Mesaki n' Abednego omu cihugo ca Babiloni.

IV. Ebindi bilôrho bya Nabukondonozi

⁹⁸ Niene Mwâmi Nabukondonozi, oku mbaga zoshi, oku mashanja n'oku bantu ba ngasi lulimi bayûbasire omu igulu lyoshi; mmulongîze omurhûla munji bwenêne. ⁹⁹ Namâbona oku kuli kwinjâ mbabwîre n'ebirhangâzo Nyamuzi- nda, Ow'Enyanya bwenêne, ajizire oku bunguke bwâni, ¹⁰⁰ Ebimanyîso byâge biri binene, mushâna! N'ebirhangâzo byâge biri bya kusômeza bwenêne! Obwâmi bwâge buli bw'ensiku n'amango! N'obuhashe bwâge burhenzire oku iburha kujâ oku lindi!

4

Nabukondonozi aganîra ebindi bilôrho byâge

¹ Niono Nabukondonozori, nabîre ntûlwîre omu mwâni erhi nanjagalire obugale omu bwâmi bwâni, ² ecilôrho c'ecirhangâzo canacinyishira, canyôbohya, nakazifudukafuduka aha ncingo n'ebyôla byanyishiraga omu irhwe byangezamwo omusisi, ³ Nanacyâliza irhegeko ly'okuhamagala abarhimanya boshi b'omu Babiloni nti bayishe bampugulire ecôla cilôrho. ⁴ Oku bundi, banaciyisha bayishire abagula, abashonga n'abalaguzi bâge kuguma n'abandi banya-Kaldeya n'abalaguza; nanacibabwîriza ecilôrho câni ci kwônene barhahashaga okucimpugûlira. ⁵ Cabuzinda Daniyeli anaciyisha emwâni, ye onadesiragwe Baltazari, oku izîno lya Nyamuzinda wâni ye nalgimwo abandi bazimu boshi, nanacimubwîra ecôla cilôrho. ⁶ Nanacimubwîra nti wâni Baltazari, we mukulu omu bashonga, nnama-nyire oku omûka gwa Nyamuzinda Mutagatîfu gukulimwo, na ntâ ihwe lya- nkakuyabira, derhaga ebirhangâzo nabwîne omu kulôrha, onabihugûle. ⁷ Alaga ebi nakazâgibona omu irhwe erhi nnangwishîre: alà oku nanacibona omurhi mulîmulu omu kâgarhî k'igulu. ⁸ Ogwôla murhi gwanacilihûka, gwanazibuha, gwanahikira omu nkuba karhî, gwanakazibonekana omu mpande zoshi z'igulu. ⁹ Gwâli gugwêrhe ebyâsi binjinjà, n'amalehe gâgo gâli manji bwenêne, gwakazilisa abantu boshi, ensimba z'erubala zakayishibêra omu cihôho câgo, ebinyunyi by'e malunga byakarhêra omu mashami gâgo, ntâ ka-ntu kazîne karhayishigikazigulyakwo. ¹⁰ Ebyôla bilôrho byakazingera omu irhwe amango nali ngwîshîre oku nci-ngo na kandi Omulanzi Mutagatîfu amanuka emalunga. ¹¹ Anacyâkûza n'izû linene aderha erhi: Mukube ogwôla murhi munatwe amashami gâgwo murhenzekwo ebyâsi byoshi, munakwêbe kuli amalehe gâgo; ensimba ziyâke zirhenge omu cihâho câgo, n'enyunyi zirhenge omu mashami gâgo. ¹² Ci kwônene mulekere ekuzimu, ecikundukundu c'emizî yago, ci cibè cishwêke n'ebyûma n'emiringa, omwôla lubala lw'omu mashwa, gukazidomererwa n'olumè lw'emalunga, gunakazilya boshi n'ensimba ebyâsi by'erubala. ¹³ Omurhima gwago gurhacibaga murhima gwa muntu, guhâbwe omurhima gw'ensimba na byanda nda bigere erhi eyôsire ntyôla. 4, 10: Omulanzi: ye malahika. 2. 13: Byanda nda: kwo kuderha myâka nda. ¹⁴ Okwôla kwajirwa n'irhegeko ly'Abalanzi, n'ebyôla byoshi byakolwa n'a-batakatifu, lyo abazîne bamanya oku Ow'Enyanya agwêrhe obuhashe oku bwâmi bw'eno igulu, anabûhe oyu alonzize n'omwîrhohye bwenêne omu bantu anamuyimuse. ¹⁵ Co cilôrho nabonaga ecôla niono mwâmi Nabukondonozori; nâwe wâni Baltazari orhuhugulirage co ebwa kubà ntâye w'omu balenga b'omu cihugo câni wankahasha okucimpugûlira; ci kwônene wêhe wanahasha, bulya buke-ngêre bwa ba Nyamuzinda batagatîfu bukubamwo.

Daniyeli ahugûla ebyo bilôrho

¹⁶ Okubundi, Daniyeli ye odesiragwe Baltazari arhangihulika kasanzi, e-nkengêro zamuja kulî. Mwâmi ashubiriza aderha erhi: Omanyè wâni Baltazari, ecôla cilôrho n'okucibugûla kwankanakubeza obukengêre. Baltazari anacishuza erhi: Yâgirwa Nnâhamwîrhu, eci cilôrho cije oku bashombanyi bâwe, n'okucihugûla kuje oku banzi bâwe. ¹⁷ Ogwôla murhi wabonaga gwakula gunabà murhi muzibu n'irhwêrhwè lyâgwo lihikira omu nkuba karhî, kandi gwaka-zibonekana omu igulu lyoshi; ¹⁸ ogwôla murhi gwâli gugwêrhe ebyâsi binjinjà n'amalehe manji, ogwôla murhi gwâli kwo ebiryo by'abantu boshi, n'ogu ensimba zakazâgiyishibêra omu cihôho câgo n'enyunyi z'e malunga zakazibêra omu mashami gâgo. ¹⁹ Ogwôla murhi ali we, Yâgirwa Mwâmi, wabîre mukulu wanazibuha, wanacikula buzira kuhusa kuhika wahika omu nkuba karhî n'o-bwâmi bwâwe bwahika oku buzindazinda bw'igulu. ²⁰ N'oyôla mulanzi, oyôla Mutagatîfu mwâmi anabonaga ayandagala empî-ngu anaderha erhi: mukube omurhi munagushandâze; ci kwônene mulekere ekuzimu ecigundu n'emizî y'ogwôla murhi, munagubohe n'omugozi gw'ecûma n'ogw'omulinga omu lubala lw'omu mashwa; erhi ci kwônene gukaziyôrha gwanywa lumè lw'omu nkuba, gulame haguma n'ensimba z'omu mashwa kuhika amango gâli nda gahike. ²¹ Alaga okuhugûlwa kwâco nako, yâgirwa mwâmi, n'irhegeko ly'Ow'Enyanya lyagwârha Nnawîrhu mwâmi. ²² Bakulibirhakwo omu karhî k'abantu ogendilama omu karhî k'ensimba z'erubala, bakazikuha eci walya nka kula banalîsa enkafu, wanalobe n'olumè

lwarhenga oku nkuba na mango nda gahwa erhi onali ntyôla kuhika olinde omanyanya oku Ow'Enyanya bwenêne agwêrhe obuhashe oku mâmi g'abantu hanôla igulu n'oku ye ohâna obwâmi emwa ngasi oyu analonzize. ²³ N'akabà barhegesire okuleka ecigundu c'ogwôla murhi kuli kuderha oku obwâmi bwâwe bwashubizibuha amango wânayêmere oku empingu yo oburhegesi buhubuka. ²⁴ Co cirhumire yâgirwa nnawîrhu mwâmi, nkuhûna ntyâla: ihano lyâni liyumvîkane emunda oli: orhenzagye ebyâha byâwe omu kujira ebishingânîne^d n'amabî gâwe omu kukazibêra abarhindibusire obwonjo, nkaba o-kwôla kwanarhuma omurhûla gwâwe gushub'ilîha.»

Ebilôrho byayunjula

²⁵ Okwôla kwoshi kwanaciyishira mwâmi Nabukondonozi. ²⁶ Erhi kugera myêzi ikumi n'ibirhi, mpu ajà acigeza-geza omu bwâmi bw'e Babiloni, ²⁷ mwâmi aderha, erhi: «K'arhali cihugo ca Babiloni ecîra, Babiloni munene bwenêne oyu niene nayûbakaga nti mwo nadêkerezwa obwâmi bwâni n'obuhashe bwâni, kandi nti abè irenge ly'obukulu bwâni?»^e ²⁸ Oku acidwîrhe aderha ntyâla izû lyanacihona empingu lyanaciderha erhi: «Wâbwîzirwe wâni mwâmi Nabukondonozi oku obwâmi bwâwe bwakunyazirwe, ²⁹ wâlîbirhwakwo omu karhî k'abantu ogendilama haguma n'ensimba z'eru-bala, bakazikuha ebiryo nka kula banakazilisa enkafu; amango gali nda gâgera kuli we kuhika omanyanya oku Ow'Enyanya agwêrhe obuhashe oku mâmi g'abantu n'oku oyu alonzize ye anabuhâ.» ³⁰ Muli akwôla kasanzi ebyaderhagwa kuli Nabukondonozi byanacibâ; anacilibirhwakwo omu karhî k'abantu, anacikazilya olubala nka nkâfu n'omubiri gwâge gwakaziloba n'olumê lw'oku nkuba, emviri zàmuli oku irhwe zashalama nka mashala g'oku byûbi by'enyunda n'enyûnu zâge zalihûka nka za rhunyuni. ³¹ Ci erhi ensiku zibâ zamagera, niono Nabukondonozi nanaciyinamulira amasû empingu, obukengêre bwâni bwangàlukira. Nanaciharâmya Ow'Enyanya bwenêne, nakuza nanavuga omunkwa emwa olyâla Obâho ensiku zoshi, oyu obuhashe bwâge buli bw'ensiku n'amango n'oyu obwâmi bwâge buli bwa kurhenga oku iburha kujà oku lindi. ³² Kuli ye abantu b'omu igulu lyoshi bali busha embere zâge; anajîre oku anasîmire haguma n'omurhwe gwâge gw'empingu, haguma n'abantu ba hanôla igulu, ntâye wankarhanga okuboko kwâge nîsi okumubwîra, erhi: «Kurhi oku wajira?» ³³ Muli akôla kanya kwonêne, obukengêre bwanacingalukira; irenge n'obugale byagalula obukuze bw'obwâmi bwâni; abahanûzi bâni n'abarhambo bâni bashub'iyish'impûna, banacinshubiza omu bwâmi bwâni, n'obuhashe bwâni bwayûshuka bwenêne. ³⁴ Bunôla niono, mwâmi Nabukondonozi, namâharâmya, namâkuza namâvuga n'omunkwa emwa Omwâmi w'empingu, oyu emikolo yâge yoshi eri y'okuli n'enjira zâge zishingânîne, Ye oli n'obuhashe bw'okuhurhaza abagenda bacijêgêga n'obucîbone.

5

V. Olusiku lukulu lwa mwâmi Baltazari

¹ Mwâmi Baltazari anacilonza okujirira abakulu b'omu cihugo câge olusiku lukulu, byâli bihumbi by'abarhambo abanywesa idivayi, naye yêne alinywa bwinjinjà embere z'ebyôla bihumbi by'abantu, ² Agôla mango bakazâgidorhola oku idivayi, Baltazari arhegeka mpu bamulerhere

^d**4.24** Ebishingânîne, kuli kujira ebijiro by'obushinganyanya, kwo kuderha burhabâle oku bakenyi.

^e**4.27** Aga mandiko gayêrekîne gurhi mwâmi agwêrhe obucîbone burhagwêrhi lugero. Ecihugo ca Babiloni câli cibonekîne nka lwîganyo lukulu lw'igulu. Cîkwône câkasherêzîbwe dubaduha. Olwo lwîganyo luli lwakuyêrekana okugayaguzibwa kw'obucîbone bwâge. Obo bucîbone babuhurhaza.

rhulyâla rhubehe rhw'amasholo n'orhw'amarhale orhu îshe Nabukondonozi akulaga omu ka-Nyamuzinda k'e Yeruzalemu, mpu lyo naye anywêra muli rhwo boshi n'abarhambo bâge, na bakâge n'ebiherula byâge, ³ Banaciyisha badwîrhe orhola rhubehe rhw'amasholo n'orhw'amarhale rhwarhengaga omu ka-Nyamuzinda k'e Yeruzalemu, banacirhangira okunywêra muli rhwo, Aligi mwâmi, abarhambo bâge, bakâge n'ebiherula byâge, ⁴ Banywa idivayi là, barhangira okukazi-kuza banyamuzinda b'amasholo, ab'amarhale, ab'omulinga n'ab'ecûma n'ab'emirhi n'amabuye,

⁵ Muli agôla mango hanacibonekana eminwe y'omuntu, eyajaga yayandika embere z'itara linene oku lukûta lwêru lw'omwôla bwâmi; Mwâmi anacibona okwôla kuboko kwakagiyandika, ⁶ Ahola mwâmi arhemuka, enkengêro zâge zâgeramwo omusisi, yêshi àrhà ebirumbu n'amadwî gâge gakomanya, ⁷ Mwâmi anacihamagaza n'izû linene mpu bamulêrhere abà-laguzi b'e Kaldeya n'abashonga bâyo; mwâmi abwîra abagula b'e Babiloni, erhi: Ngasi yêshi wakahashinsomera agôla mandiko akanampugûlira oku gadesire, namuyambisa ecishûli c'akaduku, mmuhîre olunigi lw'amasholo omu igosi, nnamujire abè ye wa kasharhu omu bwâmi bwâni. ⁸ Abagula boshi banacijà omu nyumpa, ci barhahashaga okusoma ebyali biyandisirwe n'okubihugûlira mwâmi, ⁹ Oku bundi mwâmi Baltazari anacirhemuka bwenêne, akazigeramwo omusisi, n'abarhambo bâge boshi bakaziko-makomya. ¹⁰ Omwâmikazi anaciyumva okola mwâmi anaderhaga n'abarhambo bâge, anacijà mulya nyumpa bakazagilira olusiku lukulu, omwâmikazi aderha, erhi: Yâgirwa, mwâmi, olame ensiku zoshi. Enkengêro zâwe zirhahemukaga orhanayôbohaga! ¹¹ Habà muntu muguma wa munôla bwâmi bwâwe, ajira obukengêre bwa banyamuzinda batagatifu, amango sho acihali, babona muli oyôla muntu obukengêre, obumoleke n'oburhimanya buli nka oburhimanya bwa banyamuzinda. Oku bundi, mwâmi Nabukondonozi, yerigi sho, amujira murhambo w'abagula, abashonga b'e Kaldeya kuguma n'owa abalaguzi, ¹² ebwa kubà oburhimanya bunene bwenêne, obumanye n'obuke-ngêre bunji bwâli muli ye, ahasha okuhugûla ebilôrho, okubwiriza abantu oku birhankayumvikana n'okubwîra abantu kurhi bajira oku mazibu goshi; ebyôla byâbonekana muli oyôla muntu, ye Daniyeli, na mwâmi amuyirika izîno lya Baltazari. Kuziga bahamagalage oyôla Daniyeli, âhugûlira mwâmi ecôla cilôrho!

¹³ Aho banahêka Daniyeli embere za mwâmi, Mwâmi abwîra Daniyeli erhi: «Ka we Daniyeli, wa muli balya bagwârthagwa mpira e Yûda, balya larha wali mwâmi arhenzagya mpira e Yûda?»

¹⁴ Nayumvîrhe baderha kuli we oku obukengêre bwa banyamuzinda bukubâmwo, n'oku obumoleke; obukengêre n'oburhimanya bunene bwenêne bukubâmwo. ¹⁵ Bamâyisha badwîrhe embere zâni abagula n'abalaguzi nti bayishinsomera agôla mandiko banagampugûlire, ciru barhâhashire okumpugûlira akantu. ¹⁶ Na niono nayumvîrhe baderha oku wanahasha okuhugûla ebirhumvikini n'okumanyîsa ebizibuhire. Akabà wankahashisoma ebîra biyandisirwe n'okumpugûlira kwo kuderha kuci, nânakuyambisa ecishûli c'akaduku, nnankuhire olunigi lw'amasholo omu igosi, kandi wanabà we wakasharhu oku bukulu omu bwâmi bwâni.

¹⁷ Okubundi Daniyeli abwîra mwâmi erhi: «Oyorhane ezôla ngalo zâwe, ohè n'owundi ebyôla by'oluhembo lwâwe! Ci kwônene nasomera mwâmi agôla mandiko nankuhugulire gwo.

¹⁸ Yâgirwa, mwâmi, Nyamuzinda Ow'Enyanya bwenêne alihîre sho Nabukondonozi obwâmi, obukulu, irenge n'obuhashe. ¹⁹ N'obwôla bukulu amuhâga bwarhuma embaga, amashanja, n'abà ngasi ndimi bakazigeramwo omusisi embere zâge; akazâgiyîrha oyu analonzize, anala-mye oyu analonzize; akazâgikuza oyu alonzize ananyage oyu analonzize. ²⁰ Ci erhi omurhima gwâge gucîkangalaza, gucîhêka enyanya n'erhi acidârhabala kuhika omu kucîbona, banacimurhenza kuli erya ntebe y'obwâmi, ananyagwa n'irenge. ²¹ Banacimurhenza omu karhî k'abantu, omurhima gwâge gwabà nka gwa nsimba, anagenticumbika ekarhî k'ensimba z'endogomi z'erubala, bakazimulîsa n'ebyâsi nka nkâfu, n'omubiri gwâge gwakazilobera embuga n'olumè lw'oku nkuba, kuhika alinda amanya oku Nyamuzinda Ow'Enyanya bwenêne agwêrhe obuhashe oku bwâmi bw'abantu, n'oku ye oyîmika oyu analonzize. ²² Nâwe, we mugala wâge, wâni

Baltazari orharhohizi omurhima gwawe n'o-bwola omanyire okwola kwoshi. ²³ Ci kwonene walonzize okucijira mukulu kulusha Nyamuzinda w'empingu, wahuna banakulêrhera orhubêhê rhw'omu ka-Nyamuzinda, nawe n'abarhambo bawe na bakawe, n'ebiherula byawe mwanweriremwo idivayi, wanaharâmya banyamuzinda b'amarhale, ab'amasholo, ab'omulinga, ab'ecûma, ab'emirhi n'ab'amabuye, banyamuzinda barhabona, barhanayumva. Na Nyamuzinda ofumbasire omûka gwawe, okulanga omu majira gawe goshi orhamukuzagya. ²⁴ Co carhumaga orhumirwa okwola kubo-ko, kwo kwanarhumaga agwola mandiko gayandikwa. ²⁵ Alaga ebyali biyandisirwe: Mené, Mené, Tekeli na Paresi.^f ²⁶ Yumvagya oku okwola kudesire! Mené, «kuganjwa». Nyamuzinda anaganjire obwâmi bwawe amânabuyusa. ²⁷ Tekeli «kugerwa» Nyamuzinda anakugerire oku munzâni, abona oku oli ntaye. ²⁸ Paresi «kugabwa» obwâmi bwawe bwamâgabwa bwanahâbwa Abanya-Mêdi n'Abapersi.

²⁹ Okubundi Baltazari arhegeka mpu bayambise Daniyeli ecishûli c'akadu-ku, banacimuyambisa olunigi lw'amasholo omu igosi, kandi banaciyâliza omu cihugo oku ye okola oli wa kasharhu omu bwâmi. ³⁰ Muli obwola budufu mwônêne Baltazari, mwâmi w'abanya-Kaldeya anni-gwa.

6

¹ Na Dariyusi w'e Mêdi ahâbwa obwâmi erhi agwêrhe myâka makumi gali ndarhu n'ibirhi y'okuburhwa.

VI. Daniyeli omu bulumba bw'entale Abarhambo bayongwa

² Dariyusi abona oku lyo ayîma bwinjâ kukwânîne ahîre omu cihugo câge barhambo igana na makumi abirhi bahash'irhegeka ecihugo coshi. ³ N'enyanya ly'abola barhambo ashubihirayo bandi basharhu bo bakulira abandi. Daniyeli ali muguma wa muli bo. Abandi barhambo bali bagwâsirwe okukazibamanyîsa oku badwîrhe bakola ly'omwâmi alekiba burhê. ⁴ Ci oyôla Daniyeli aboneka-na oku alushire abola bâbo na balya bandi barhambo boshi bulya ali agwêrhe obukengêre bulushîne na mwâmi akazâgilonza okumujira mukulu omu bwâmi bwâge boshi. ⁵ Oku bundi abola bâbo haguma n'abandi barhambo bakazilonza oku bankahasha okulegamwo Daniyeli oku by'ebwâmi, ci barhabonaga cici na ntâ bubî bamubwinekwo, bulya ali muntu mwîrhonzi, emwâge barhankabwîne yo okubula obushibirizi nîsi erhi bundi bubî. ⁶ Abola bantu banaciderha mpu rhurhabone bubî buci rhwashobeka Daniyeli, nkabaga rhulongeze obwola bubî omu biyêrekîre idini lya Nyamuzinda wâge. ⁷ Oku bundi abola barhambo bakulu n'abola bâbo banacijira ihano, banaci-ja emunda mwâmi ali, banacimubwîra mpu: «Yâgirwa Mwâmi Dariusi, alarne ensiku zoshi. ⁸ Abarhambo b'omu bwâmi bwawe, abaganda, abarhambo b'emirhundu, abahanûzi n'abandi barhegesi b'olubaga bâjîre ihano bayumva-nya oku kukwânîne mwâmi ajire irhegeko lidesire oku: Ngasi yêshi wankashenga owundi nyamuzinda erhi owundi muntu okuleka we, yâgirwa mwâmi, anagendikwêbwa omu bulumba bw'entale. ⁹ Bunola Yâgirwa, mwâmi ohanza-gye okwola onatwe olushika lyo harhagijira owaderhe mpu yêhe eryo irhegeko lirhamuyêrekiri, n'obwo eryo irhegeko lya Abanya-Mêdi n'Abapersi lirhankashubwakwo.» ¹⁰ Kuli okwola, mwâmi Dariusi abâna irhegeko ly'okuhanza okushenga owundi.

Omusengero gwa Daniyeli

¹¹ Erhi Daniyeli ayumva oku batwîre olushika lw'eryo irhegeko, ajâ omu nyumpa yâge y'enyanya eyâligwêrhe orhubonezo rhuyêrekîre e Yeruzalemu. Kasharhu omu lusiku akazâgîfukama, ashenge anakuze Nyamuzinda nk'oku anayôrhaga ajira agandi mango. ¹² Oku bundi abola bantu bashubijira ihano bajâ bayunjayunja; banacibugana Daniyeli adwîrhe ashenga Nyamuzinda wâge. ¹³ Banacijâ emunda mwâmi ali banacimushambâlira oku biyêrekîre eryo

^f5.25 Eno mwîrhu kwo kuderha oku ebyo binwa biri bya bwalagale.

irhegeko ly'e bwâmi mpu: «Ka orhatwaga olushika bulya oku ntà muntu ciru n'omuguma wankashenga mw'ogu mwêzi owundi Nyamuzinda erhi owundi muntu, orhali we Yâgirwa mwâmi, n'oku owankajira ntyo kukwânîne akwêbwe omu bulumba bw'entale? Mwâmi anacishuza aderha erhi: Kwo binali, irhegeko ly'abanya-Mêdi n'ery'Abapersi lirhashubwakwo. ¹⁴ Okubundi bashubîriza baderha mpu: Daniyeli yêhe, olya barhenzagya e Yûda arhaderhaga mpu akakurhînya, yâgirwa mwâmi, ciru n'okurhînya irhegeko wajiraga; ci kasharhu koshi omu lusiku anakayôrha ajishenga. ¹⁵ Mwâmi erhi ayumva ntyôla agaya bwenêne oku biyêrekîre Daniyeli, akazilonza oku ankamufumya, na kuhika izûba lyalinda lizika erhi analonza okumufumya. ¹⁶ Kandi abôla bantu bashubija omu ihano, banacijà emunda mwâmi ali banacimubwîra mpu: Omanyè yâgirwa mwâmi oku eri liri irhegeko lya Abanya-Mêdi n'Abapersi lirha-nkashubwakwo oku biyêrekîre ecihanzo nîsi erhi irhegeko lya mwâmi.

Daniyeli akwêbwa entale

¹⁷ Lêro mwâmi arhegeka mpu bajilêrha Daniyeli banamukwêbe omu bulumba bw'entale. Mwâmi abwîra Daniyeli erhi: «Oyôla Nyamuzinda orhumikira burhahusa, akulikuzagye yênene!» ¹⁸ Banacilêrha omubuye, bamuhira aha muhango gw'obulumba, mwâmi ahirakwo ecimanyîso câge n'ec'abarhambo bâge, lyo harhag'ibà akantu kahindulwa kuli Daniyeli. ¹⁹ Mwâmi àrhenga halya àshubira omu bwâmi bwâge; ageza obudufu aciîhalisize, ciru buzira kurhangula okuyêgeza omukazi aha burhambi bwâge, arhanabonaga ciru n'îrò. ²⁰ Oku bundi mwâmi anacizûka mucêracêra, erhi bunacânûla ntya, akanya ajà ebwa obwôla bulumba bw'entale. ²¹ Erhi ahika aha bulumba anaciyâkûza Daniyeli n'izû ly'omutula erhi «Mashi, Daniyeli murhumisi wa Nyamuzinda ozîne, k'oyo Nyamuzinda wâwe orhumikira ngasi mango anahashirikulikûza kw'ezo ntale?» ²² Oku bundi Daniyeli anacishambâla boshi na mwâmi anacimubwîra erhi: «Yâgirwa mwâmi olame ensiku zoshi! ²³ Nyamuzinda wâni anarhumire malahika wâge, anacishwêka akanwa k'entale, zirhanjiraga kurhi, bulya anabwîne oku ndi mushinganyanya, na kuli we yâgirwa, mwâmi ntà hibî nakujîrîre! ²⁴ Okubundi mwâmi ashagaluka yêshi yêshi erhi Daniyeli orhuma, anacirhegeka mpu bakûle Daniyeli mulya bulumba bw'entale. Banacikûla Daniyeli mulya bulumba, barhabonaga kuli ye ciru n'ecibande ciguma, ebwa kubà alicikubagire Nyamuzinda. ²⁵ Oku irhegeko lya mwâmi banaciyisha ba-dwîrhe balya bantu bamubêsheraga banacibakwêba muli bulya bulumba bw'e-ntale boshi na bakâbo n'abâna bâbo. Barhalindaga bahika omu bulumba, e-ntale zirhabashimba, zabakugurha boshi orhuvuha.

Obuyêmêre bwa mwâmi

²⁶ Okubundi mwâmi Dariusi ayandikira embaga, amashanja n'abà ngasi lulimi banabà bano igulu, erhi: «Omurhûla gumuyunjule mweshi! ²⁷ Mpânyire eri irhegeko nti: Omu bwâmi mwoshi bakazirhînya n'okukenga Nyamuzinda wa Daniyeli, ebwa kubà yêne ye Nyamuzinda ozîne, yêne ye onayôrha abâho ensiku zoshi; obwâmi bwâge burhakayûrha n'oburhegesi bwâge buli bw'ensiku n'amango. ²⁸ Acungula, anaciza, anajîre ebirhangâzo n'ebisômerîne oku nkuba n'en'igulu, ye walikuzagya Daniyeli oku ntale.» ²⁹ Oyu Daniyeli ajà irenge bwenêne oku ngoma ya Dariyusi n'eya mwâmi Sirusi Munyapersi.

7

VII. Ebilôrho bya Daniyeli: ensimba ini

Ebyagâne bya Daniyeli

¹ Omu mwâka gwa burhanzi gwa okuyîma kwa Baltazari, mwâmi w'e Babiloni, Daniyeli

anacijakwo ecilôrho n'okuyaganwa omu bukengêre bwâge erhi ali aha ncingo⁹. Oku bundi anacyiandika ecôla cilôrho. Oku byabîre k'oku: ² Daniyeli anacijà omu kanwa aderha erhi: Nakazâgilola erhi mbonekerwa budufu, nalola oku empûsi inni z'oku nkuba zanacizûsa emilaba omu nyanja nênenê. ³ Nsimba inni zanacirhenga omwôla nyanja, ntà nguma yali eshushire eyâbo.

⁴ Entanzi yali eshushire entale erhi enagwêrhe ebyûbi biri nka bya nyunda. Nanacibona kandi yakûlwa ebyûbi, yanacyîmanzibwa oku idaho, yayîmangira oku magulu nka muntu, yahâbwa n'omurhima guli nka gwa muntu.

⁵ Eyindi nsimba yanacyiisha, yali eshushire cihazi, yali eyimangire lunda luguma, yanali egwêrhe mirhibadu isharhu omu kanwa k'amîno, banacyibwîra mpu: Yimanga ofôrhe nyama nyinji!

⁶ Enyuma z'aho nashubikazilola nanaci-bona ensimba ya kasharhu, yali eshushire engwi n'oku mugongo gwâyo kwâli byûbi binni biri nka bya kanyunyi, n'eyôla nsimba yali egwêrhe marhwe anni, banacyiyà obwâmi. ⁷ Na buzinda bw'ahôla oku ndwîrhe nalolêreza muli o-kwôla kubonekerwa budufu, alà oku ensimba ya kani yanacyiisha, nsimba nkali, nsimba ya kuyôbohya na nzibu nzibu bwenêne, yali egwêrhe amîno manene gali nka ga cûma, yanazifonfomera n'okurhola bihimbi bihimbi n'ebisigîre yanabihonyogola n'amagulu. Yali eshushire kwâyo kwâyo muli ezôla zâbo nsimba z'embe, yanali egwêrhe mahembe ikumi. ⁸ Oku ndwîrhage nalolêreza agôla mahembe, nanacibona erindi ihembe lisungunu kulusha ag-âbo, lyamera ekarhî kâgwo, na mahembe asharhu muli agôla ga burhanzi gwakûlwa n'eryôla ihembe; nalola oku ery'ihembe lyâli ligwêrhe amasû gali nka ga muntu n'akanwa kakazâg'iderha bintu binji binji.

Okubonekerwa n'Omushosi na Mwene omuntu

⁹ Nanakulikiza okulola, banacyiisha badwîrhe entebe bazihira ahôla, Omushosi^h anacyiisha atamala. Omwambalo gwâge gwâli mwêru nka lubula n'emviri z'oku irhwe lyâge zâli zishushire amwôya g'ecibuzi gashushire bwinjinjà. Entebe yâge yakazirhengamwo engulumira z'omuliro, yanali egwêrhe emizizi edukumbusire n'omuliro. ¹⁰ Olwîshi lunene lw'omuliro lwakazihulula embere zâge. Ebihumbi by'ebihumbi by'abantu byakazimukolera, n'abandi mwandu bali bayimanzire embere zâge. Okutwa olubanja kwarhangira n'ebitahu byabûngûlwaⁱ. ¹¹ Nakazilolêreza, olubî lw'ebinwa binjibinji byakazâg'iderhwa na liryâ ihembe, oku nandwîrhe nalolêreza nabona erya nsimba yayîrhwa, omubiri gwâyo bagusharhulasharhula banagukwêba omu muliro. ¹² Ezindi nsimba bazinyaga oburhegesi, ci kwônene bazitwîra amango g'okulama na kandi kasanzi kasungunu. ¹³ Nanacikulikiza okulolêreza ebyôla byabonekaga budufu, nalola oku e-nyanya ly'ecitû c'emalunga yarhenga oli nka mwene omuntu ajà emunda olya mushosi ali, banacimuyêgeza embere zâgeⁱ. ¹⁴ Banacimuhà amâmi, amahashe, irenge n'oburhegesi, amashanja goshi n'ebihugo byoshi, n'abantu b'endimi zoshi bakazimurhumikira. O-bwâmi bwâge bwabà bw'ensiku n'amango, bwâmi burhakayûrha, bwâmi burhakakûlwa ciru n'amango

⁹**7.1** Olole Mal 13, 1-18. .

^h**7.9** Omushosi: liri izîno lya kulonza okuderha Nyamuzinda. Barhôzire olwo lwîganyo bulya yêne ye Nyamubâho, na ye wanayôrhe ensiku n'amango.

ⁱ**7.10** Ebyo hitahu hyo byâli hiyandisirwemwo ebijiro by'abantu, kwo kuderha aminjà n'amabî g'abantu (Lul 56, 9; Mal 3, 16; Eze 13, 9; Maf 3, 5; 20, 12....

^j**7.13** Mwene omuntu: Kwo kuderha oku oyo abonaga aligwêrhe enshusho y'omuntu. (Erhi rhwankalola omu citabu ca Ezekiyeli, rhwanabona oku kanjikanji omulêbi anahamagalwe omu izîno lya «mwene omuntu» Eze 2, 3; 3, 1. 3. 4. 10. 17...). Omu kushimba ebilôrho bya Daniyeli oyo w'enyanya bwenêne, anabà ye lulya lubaga lw'abatagatîfu (Dan 7, 14. 27). Buzinda na buzinda, olwo luderho «mwene omuntu» lwâbà erhi ludesire omucunguzi (Mat 8, 20). Na ntyo Yezu alukolêsize omu kulonza okuciderha yêne.

maguma.

Daniyeli ahugûla ehi anabonaga

¹⁵ Oku binyêrekîre niono Daniyeli, ebyôla nabonekeragwa nabyo omu bukengêre bw'irhwe lyâni byanyôbohya. ¹⁶ Nanacijà hali muguma muli balya bayîmanzire embere nanacimudôsa kurhi kw'okuli ebyôla byalonz'imanyîsa, andesa anakazimpugûlira ebyôla byoshi. ¹⁷ «Ezôla nsimba nnênênè oku ziri inni, bali bâmi bâni banayishe hano igulu; ¹⁸ ci kwônene abatagatîfu b'Ow'Enyanya bwenêne, bo hanahâbwe obwâmi banabuyôrhane ensiku n'amango, n'amango g'amango.» ¹⁹ Nashubilonza okumanya ebiyêrekîre erya nsimba kandi erhal'ishushîne n'ezâbo zoshi n'eyali nkali okulushire, eyâli egwêrhe amîno g'ecûma n'enyûnu z'omulinga, eyakazâg'ilya eyakazâg'ishanshanyula byoshi n'okuhonyogola ebisigîre. ²⁰ Oku biyêrekîre galya mahembe ikumi g'oku irhwe lyâge n'oku biyêrekîre liryâ ihembe lyameraga lyarhuma gandi asharhu garhenga, eryo ihembe lyâli ligwêrhe amasû n'akanwa kakazâg'iderha ebintu binjibinji n'eryaliliyôsire nka lyo linene kulusha agandi. ²¹ Nakazâg'ilolêreza nabona eryo ihembe lyatula entambala oku Batagatîfu, yanabahima, ²² kuhika olya mushosi alinda ayisha, aha abatagatîfu obushinganyanya bw'Ow'Enyanya n'ama-ngo galinda gahika aga abatagatîfu bahâbagwamwo obwâmi. ²³ Anaciderha erhi: erya nsimba ya kani, buli bwâmi bwa kani bwayisha hano igulu, burhali nk'agandi mâmi goshi, bwâyish'iyûsa agandi mârni, bwâyish'iyûsa igulu lyoshi, bulihonyogole, bunalijire katulo. ²⁴ Oku biyêrekîre ago mahembe ikumi: muli obwôla bwâmi, mwârhenga bâmi ikumi, owundi âyishiyisha enyuma zâbo, ârhayish'ishushane n'abarhanzi âyish'ihima basharhu muli abôla bâmi. ²⁵ Ayishiderha ebinwa by'obucîbone kuli Ow'Enyanya bwenêne. Ajâ âyîrha abatagatîfu b'Ow'Enyanya bwenêne, âcishomya ciru n'okuhindula amango matagatîfu, okuhindula obuyêmêre, oku ngoma yâge abatagatîfu balibuzibwa mango garhali manyi, kugere n'agandi mango, n'aga-ndi mango masungunu^k, ²⁶ Enyuma z'ahôla hanayishiba okutwa olubanja, banamunyaga obwâmi, bamunigûze banamuherêrekeze loshi. ²⁷ Obwâmi, obuhashe n'amarhegesi goshi ganayishihâbwa olubaga lw'abatagatîfu b'Ow'Enyanya bwenêne; obwôla bwâmi bwâbâ bw'ensiku n'amango n'agandi mârni goshi gâbushiga ganaburhumikire. ²⁸ Kwo byâbîre ntyo. Kuli nie Daniyeli obukengêre bwanzunguluka, nabula omurhûla, ci nakazilanga ebyôla omu murhima gwâni.

8

VIII. Okubonekerwa kwa Daniyeli: engandabuzi n'ecihebe

Okubonekerwa

¹ Omu mwâka gwa kasharhu gw'okuyîma kwa Mwâmi Baltazari nashub'ibonekerwa niono Daniyeli, enyuma za kulyâla nabonekeragwa burhanzi. ² Oku byâbîre muli okwôla kubonekerwa, nanacibâ nka muntu odwîrhe wabona, nanacibâ ndi aha Suza^l, cishagala ciri omu cihugo c'e Elami, muli o-kwôla kubonekerwa, nali hôfi n'olwîshi lwa Ulayi. ³ Nanaciyinamula amasû n'ebi nabwîne by'ebîra: Lolâ oku engandabuzi yali embere z'olwîshi, yali egwêrhe mahembe abirhi n'agôla mahembe abirhi gâli gayêrekîre enyanya ci liguma lyâli lirî kulusha eryâbo n'eryôla lirirî lyo lyâli enyuma z'eryâbo. ⁴ Nanacibona eyôla ngandabuzi yarhangira okutumirha n'agôla mahembe olunda lw'ebuzikira-zûba n'olunda lw'emwênè n'olunda Iw'emukondwè. Ntâ yindi nsimba yadesire mpu yankayihima na ntâ muntu wankadesire mpu akola agend'ilikûza eyôla

^k**7.25** : Mwâmi Antiyokusi arhegeka Abayahudi mpu bashimbe idini n'akalamo k'Abagereki.

^l**8.2** : Suza, ciri cishagala ciguma cinene c'omu cihugo c'abâ Persi. Ulayi, luli lwîshi luguma lwa mw'eco cihugo.

nsimba; eyôla ngandabuzi yakagijira oku enalonzize, yanaja yayûshûka omu buhashe bwâyo.

⁵ Nâni nakaz'ilonza mmanye kwo kuderha kurhi okwôla, na, lolà oku ecihebe c'omucûkà camarhenga olunda lw'ebuzikira-zûba, cayishaga cayêrera oku idaho ci cirhahikaga oku idaho. Ecôla cihebe càli cigwêrhe ekarhî k'amasû ihembe linene kulusha. ⁶ Càyish'ilwîsa erya ngandabuzi nabonaga yali egwêrhe mahembe abirhi enali embere z'olwîshi canaciyisha cilibirhîre emunda erya ngandabuzi eri n'emisî yaco yoshi. ⁷ Canacikoza erya ngandabuzi, byârhulubana, canacitumirha erya ngandabuzi, canayivuna galya mahembe abirhi, eyo ngandabuzi erhâligwêrhe emisî y'okucilwîsa, cayirhimba oku idaho, canarhondêra okuyihonyogola, na ntâye wankahashire okulîkûza eyôla ngandabuzi kuli ecôla cihebe. ⁸ Ecôla cihebe c'omucûkà canacikula bwenêne, n'erhi cibà coshi cazibuhirage, liryâ ihembe linene lyanacivunika na ngandi mahembe anni ganacimera ahâli ha liryâ gayêrekerâ empande z'igulu oku ziri ini.

⁹ Omu ihembe liguma muli gwo, mwanacimera erindi ihembe, lyâlî lisungunu, ci lyanacikula, lyayêrekerâ olunda lw'emukondwê n'olunda lw'e buzûuka-zûba, n'olunda lw'ecihugo cinjinja^m.

¹⁰ Lyalihûka kuhika oku murhwe gw'o-ku nkuba, lyahoneza cihimbi ciguma c'ogwôla murhwe oku idaho kuguma n'enenyêzi, lyanacibihonyogola.

¹¹ Lyanaciliha kandi kuhika aha mwa omurhambo wa gulya murhwe, lyanacihenangula enterekêro yâge ya ngasi lusiku, lyanahongola ahwôla akazâg'irherekêrera. ¹² Omurhwe, omu kugoma gwacihana, gwanajandika erya nterekêro ya ngasi lusiku. Liryâ ihembe lyakweba okuli oku idaho na ngasi oku lyanajiraga koshi kwanakagendekera bwinjâ.

¹³ Nanaciyumva omutagatîfu odwîrhe aderha; n'owundi Mutagatîfu anaci-bwîra olya wakazâgiderha erhi: «Okûla kwabâ kuhika mangaci kuli ebîra bibonekîne biyêrekîre enterekêro ya ngasi lusiku, obugoma bw'ogu murhwe gwagomaga gwanasherêza byoshi, okûla kuhongolwa kw'ahantu h'okurherekêrera n'oku biyêrekîre ogwôla murhwe, ebyôla byoshi byahonyogolagwa?» ¹⁴ Ashuza erhi: Kuhika bihumbi bibirhi na magana asharhu ga bijingo n'esêzi; kandi eyôla nyumpa y'okurherekêrera yanashub'iyôrba nka embere.

Malahika Gabrieli ahugula ebya bonekaga

¹⁵ Oku niono Daniyeli ndwîrhage nacîdôsa kuli ebyôla byambonekeraga na kurhi byalonz'imanyîsa, lolà oku oli nka muntu ayimanga embere zâni. ¹⁶ Nanaciyumva izû lyarhenga omu Ulayi; lyanaciyakûza erhi: «Gabrieli, omanyîse oyo muntu ebyo bibonekîne.» ¹⁷ Anaciyêgera halya nali, n'erhi ahika ho nieshi narhungwa n'obwôba, nakumba bûbi. Anacimbwîra erhi: «Yumva wâni mwene omuntu oku ebyôla bibonekîne biyêrekîre amango mazinda». ¹⁸ Oku anacidwîrhe andesa nieshi nahirima n'entemu, narhimba ak'amalanga oku idaho; ci ampumakwo, anashubinyîmanza ahôla nanali. ¹⁹ Anacimbwîra erhi: «Alà oku nkola nakubwîra ebyayishiyisha enyuma z'obukunizi, bulya obuzinda bugwêrhe amango gâbo.» ²⁰ Erya ngandabuzi egwêrhe mahembe abirhi wabonaga bali bâmi babirhi b'e Mêdi n'e Persi. ²¹ Na cirya cihebe c'omucûkà wabonaga ali mwâmi w'e Bugereki, liryâ ihembe lyâlî ekarhî k'amasû gombi, ye mwâmi murhanzi. ²² Ihembe lyavunikaga, n'aha lyâlî hamera mahembe a-nni, bali bâmi bâni barhenga omu ishanja liguma, nabo bâkazilwa ci barhâbê n'emisî eri nka eyalyo.

²³ Amango emisî yâbahwera, n'abagoma babâ bamaluga, hâyisha omwâmi w'obusû b'obulimbi na mulenga omu kumanya ngasi hiri hizibu.

²⁴ Abâ n'obuzibu bw'okusômeza, ci arhali buzibu bwa misî yâge yêne; anyaga ananyagûze na ngasi oku akanajira kwoshi kwanagendekera bwinjâ; âshandaza abâmi bazibu n'olubaga lw'abatagatîfu.

²⁵ Obulenga bwâge bwârhumâ âkazihima byoshi n'obulâllya; kwarhumâ âbâ n'obucîbone omu murhima gwâge, ânayirhe bantu banji buzira kadugundu; agomera omwâmi w'abâmi, anafê buzira kuhumwakwo n'okuboko kw'omuntu .

²⁶ Ebyôla byàboneka byàhika oku bijingo na kandi kuhika sêzi, obyôla bidesirwe biri by'okunali. Ci we oyu, obîkirire ebyôla wamabona ebwa kubà biri by'omu mango gaciri kuli.

²⁷ Na kuli nie Daniyeli, emisî yàmpwêra, nalwâla nsiku zirhali nyi; kandi nanacifuma nashub'ikazikola emikolo ya mwâmi. Ntaderhaga ebi nabonaga, ci ntanabiyumvagya bwinjà.

9

IX. Okubonekerwa kwa Daniyeli: engandabuzi n'ecihebe

Okubonekerwa

¹ Omu mwâka gwa kasharhu gw'okuyîma kwa Mwâmi Baltazari nashub'ibonekerwa niono Daniyeli, enyuma za kulyâla nabonekeragwa burhanzi. ² Oku byàbîre muli okwôla kubonekerwa, nanacibà nka muntu odwîrhe wabona, nanacibà ndi aha Suzaⁿ, cishagala ciri omu cihugo c'e Elami, muli o-kwôla kubonekerwa, nali hôfi n'olwîshi lwa Ulayi. ³ Nanaciyinamula amasû n'ebi nabwîne by'ebîra: Lolà oku engandabuzi yali embere z'olwîshi, yali egwêrhe mahembe abirhi n'agôla mahembe abirhi gâli gayêrekîre enyanya ci liguma lyâli lirî kulusha eryâbo n'eryôla lirirî lyo lyâli enyuma z'eryâbo. ⁴ Nanacibona eyôla ngandabuzi yarhangira okutumirha n'agôla mahembe olunda lw'ebuzikira-zûba n'olunda lw'emwênè n'olunda lw'emukondwè. Ntâ yindi nsimba yadesire mpu yankayihima na ntâ muntu wankadesire mpu akola agend'ilikûza eyôla nsimba; eyôla ngandabuzi yakagijira oku enalonzize, yanaja yayûshûka omu buhashe bwâyo.

⁵ Nâni nakaz'ilonza mmanye kwo kuderha kurhi okwôla, na, lolà oku ecihebe c'omucûkà camarhenga olunda lw'ebuzikira-zûba, cayishaga cayêrera oku idaho ci cirhahikaga oku idaho. Ecôla cihebe câli cigwêrhe ekarhî k'amasû ihembe linene kulusha. ⁶ Càyish'ilwîsa erya ngandabuzi nabonaga yali egwêrhe mahembe abirhi enali embere z'olwîshi canaciyisha cilibirhîre emunda erya ngandabuzi eri n'emisî yaco yoshi. ⁷ Canacikoza erya ngandabuzi, byârhulubana, canacitumirha erya ngandabuzi, canayivuna galya mahembe abirhi, eyo ngandabuzi erhâligwêrhe emisî y'okucilwîsa, cayirhimba oku idaho, canarhondêra okuyihonyogola, na ntâye wankahashire okulîkûza eyôla ngandabuzi kuli ecôla cihebe. ⁸ Ecôla cihebe c'omucûkà canacikula bwenêne, n'erhi cibà coshi cazibuhirage, liry ihembe linene lyanacivunika na ngandi mahembe anni ganacimera ahâli ha liry gayêrekera empande z'igulu oku ziri ini.

⁹ Omu ihembe liguma muli gwo, mwanacimera erindi ihembe, lyâli lisungunu, ci lyanacikula, lyayêrekera olunda lw'emukondwè n'olunda lw'e buzûka-zûba, n'olunda lw'ecihugo cinjinja^o.

¹⁰ Lyalihûka kuhika oku murhwe gw'o-ku nkuba, lyahoneza cihimbi ciguma c'ogwôla murhwe oku idaho kuguma n'enenyêzi, lyanacibihonyogola.

¹¹ Lyanaciliha kandi kuhika aha mwa omurhambo wa gulya murhwe, lyanacihenangula enterekêro yâge ya ngasi lusiku, lyanahongola ahwôla akazâg'irherekêrera. ¹² Omurhwe, omu kugoma gwacihana, gwanajandika erya nterekêro ya ngasi lusiku. Liry ihembe lyakweba okuli oku idaho na ngasi oku lyanajiraga koshi kwanakagendekera bwinjà.

¹³ Nanaciyumva omutagatîfu odwîrhe aderha; n'owundi Mutagatîfu anaci-bwîra olya wakazâgiderha erhi: «Okûla kwabà kuhika mangaci kuli ebîra bibonekîne biyêrekîre enterekêro ya ngasi lusiku, obugoma bw'ogu murhwe gwagomaga gwanasherêza byoshi, okûla kuhongolwa kw'ahantu h'okurherekêrera n'oku biyêrekîre ogwôla murhwe, ebyôla byoshi byahonyogolagwa?» ¹⁴ Ashuza erhi: Kuhika bihumbi bibirhi na magana asharhu ga bijingo

^{n8.2} : Suza, ciri cishagala ciguma cinene c'omu cihugo c'abà Persi. Ulayi, luli lwîshi liguma lwa mw'eco cihugo.

^{o8.9} : Cihugo cinjinja: kwo kuderha Palestina-Israheli.

n'esêzi; kandi eyôla nyumpa y'okurherekêrera yanashub'iyôrba nka embere.

Malahika Gabrieli ahugula ebya bonekaga

¹⁵ Oku niono Daniyeli ndwîrhage nacîdôsa kuli ebyôla byambonekeraga na kurhi byalonz'imanyîsa, lolà oku oli nka muntu ayimanga embere zâni. ¹⁶ Nanaciyumva izû lyarhenga omu Ulayi; Iyanaciyakûza erhi: «Gabrieli, omanyîse oyo muntu ebyo bibonekîne.» ¹⁷ Anaciyêgera halya nali, n'erhi ahika ho nieshi narhungwa n'obwôba, nakumba bûbi. Anacimbwîra erhi: «Yumva wâni mwene omuntu oku ebyôla bibonekîne biyêrekîre amango mazinda». ¹⁸ Oku anacidwîrhe andesa nieshi nahirima n'entemu, narhimba ak'amalanga oku idaho; ci ampumakwo, anashubinyîmanza ahôla nanali. ¹⁹ Anacimbwîra erhi: «Alà oku nkola nakubwîra ebyayishiyisha enyuma z'obukunizi, bulya obuzinda bugwêrhe amango gâbo.» ²⁰ Erya ngandabuzi egwêrhe mahembe abirhi wabonaga bali bâmi babirhi b'e Mêdi n'e Persi. ²¹ Na cirya cihebe c'omucûkà wabonaga ali mwâmi w'e Bugereki, liryâ ihembe lyâlî ekarhî k'amasû gombi, ye mwâmi murhanzi. ²² Ihembe lyavunikaga, n'aha lyâlî hamera mahembe a-nni, bali bâmi bâni barhenga omu ishanja liguma, nabo bâkazilwa ci barhâbè n'emisî eri nka eyalyo.

²³ Amango emisî yâbahwera, n'abagoma babà bamaluga, hâyisha omwâmi w'obusû b'obulimbi na mulenga omu kumanya ngasi hiri hizibu.

²⁴ Abà n'obuzibu bw'okusômeza, ci arhali buzibu bwa misî yâge yêne; anyaga ananyagûze na ngasi oku akanajira kwoshi kwanagendekera bwinjà; âshandaza abâmi bazibu n'olubaga lw'abatagatîfu.

²⁵ Obulenga bwâge bwârhumâ âkazihima byoshi n'obulâllyâ; kwarhumâ âbà n'obucîbone omu murhima gwâge, ânayirhe bantu banji buzira kadugundu; agomera omwâmi w'abâmi, anafê buzira kuhumwakwo n'okuboko kw'omuntu .

²⁶ Ebyôla byâboneka byâhika oku bijingo na kandi kuhika sêzi, obyôla bidesirwe biri by'okunali. Ci we oyu, obîkirire ebyôla wamabona ebwa kubà biri by'omu mango gaciri kuli.

²⁷ Na kuli nie Daniyeli, emisî yâmpwêra, nalwâla nsiku zirhali nyi; kandi nanacifuma nashub'ikazikola emikolo ya mwâmi. Ntaderhaga ebi nabonaga, ci ntanabiyumvagya bwinjà.

10

X. Agandi mababale n'okuyôkolwa kw'olubaga lwa Nnâmahanga

Okubonekerwa n'omuntu oyambîrhe ecishûli c'ecitâni

¹ Omu mwâka gwa kasharhu gw'okuyîma kwa Sirusi mwâmi w'e Persi, ecinwa canacifululirwa Daniyeli, owakazâgiderhwa Baltazari, ecôla ci-nwa ciri c'okuli cinahimire ebizibu. Anaciyumva ecôla cinwa anacimanya e- byâlî muli ecôla cinwa.

² Muli agôla mango, niono Daniyeli nanacijà omu mishîbo ya nsiku za migobe isharhu.

³ Ntaderhaga nti nakalya ebiryo binjinjà; enyama erhanjaga ekanwa n'idivayi, ntanaderhaga nti nankacigezakwo amavurha kuhika ezôla nsiku z'emigobe isharhu zalinda zihwa. ⁴ Omu nsiku makumi abirhi n'ini z'o-mwêzi gwa burhanzi, nalinyimanzire oku burhambi bw'olwîshi lunene luderhwa Tigri. ⁵ Nanaciyinamula amasû nakaz'ilolêreza, hanaciyisha omuntu oya-mbîrhe ecishûli c'ecitâni anacikobesire n'omukaba gw'amasholo g'e Yufazi. ⁶ Omubiri gwâge gwâlî guyôsire nk'ibuye ly'enziga n'obusû bwâge bwakazimo-leka nka mulinga gucesîbwe, n'olubî lw'ebinwa byâge lwayôrha nka lubî lwa bantu mwandu.

⁷ Niono Daniyeli niene nabonekîrwe, ci abantu rhwâlî rhweshi barhabonekeragwa, ci bârhungwa n'ecôbâ, bacilibirhira, bayâka, bajicîfulika. ⁸ Nasigala niene, nakazilolêreza olyâla wambonekeraga, nayumva emisî ya- mpwamwo, obusû bwâni bwatulûla, bwabîha bwenêne na

ntà misî nacigwêrhe.

Okubonekerwa na malahika

⁹ Nanaciyumva izù ly'ebinwa byâge, n'erhi nyumva eryo izù ly'ebinwa byâge, nakumba n'entemu, nayûbikira ak'amalanga oku idaho. ¹⁰ Nabona okuboko kwampumakwo, kwanacinfukamya oku nandwîrhe nageramwo omusisi n'ebigasha by'amaboko gâni nâbà byo ngwârhizamwo. ¹¹ Oku bundi anacimbwîra erhi: «Daniyeli, muntu orhonyire bwenêne, oyumve ebinwa nakubwîra onayimange bwinjâ, bulya ntumirwe buno emunda oli.» Erhi ayûs'i-mbwîra ebyôla binwa, nayimanga erhi nancidwîrhe nageramwo omusisi. ¹² Anacimbwîra erhi orhayôbohe, wâni Daniyeli, bulya kurhenga galya mango warhangiraga okucîshalisa embere za Nyamuzinda mpu ly'ôbâ n'obukengêre, ebinwa byâwe byayumvikîne, nâni nyishire erhi ebyôla binwa byâwe birhuma. ¹³ Ci omukulu w'obwâmi bw'Abapersi ankozizekwo entambala nsiku makumi abirhi na luguma zoshi ci kwône Mikaheli^p, muguma w'omu barhambo bakulu ayish'intabâla, na ntyo namulekera eyo ntambala y'abâmi b'e Persi. ¹⁴ Nyishirage okukumanyîsa ebyâyishira olubaga lwâwe omu nsiku zâyisha, kulya kubà kuciri kubonekerwa okûla wabonekerwa bunôla.»

¹⁵ Amango akazâgimbwîra ebyôla binwa, nakaz'ilola oku idaho nanaciyôrhera buduma. ¹⁶ Lolà oku oli nka mwene omuntu anacimpumakwo oku milomo, nanacibumbûla akanwa narhangira okuderha; nanacibwîra olya wali oyîmanzire embere zâni nti: «Yâgirwa Nnawîrhu, muli okûla kubonekerwa nieshi nyunjwîre malumwa ntà misî ncigwêrhe. ¹⁷ Kurhigi niono mwamhali w'oyûla nnawîrhu, nankahash'igidesa oyûla nnawîrhu? Muli ganôla mango ntà hya misî hicindimwo ciru n'ehitya, na ciru ntà hya mûka ncigwêrhe.» ¹⁸ Oku bundi olya wali oshushire omuntu, ashub'impumakwo anacimpa emisî. ¹⁹ Anacimbwîra erhi: «Orhayôbohe wâni muntu orhonyire bwenêne, omurhûla gubè haguma nâwe! Komera! komera!» Agôla mango akazâg'indesa, nashubibona emisî, nanaciderha nti: «Nnawîrhu aderhage bulya wamampa emisî!».»

Obulêbi

²⁰ Anacimbwîra, erhi: «K'omanyire bici birhumire nyisha emunda oli? Bu-nôla nkola nashub'igend'ilwîsa omukulu w'Abapersi; na hanôla nyûsa, lolà oku omwâmi w'e Bugereki ânayisha. ²¹ Cikwône nakubwîririra ebiyandisirwe omu citabu c'okunali; ntâye wayish'intabâlakwo abôla boshi okuleka Mikaheli, ye mukulu winyu.

11

¹ ye nshegemire bulya ye wantabâla bwenêne ye wanantugika. ² Bunôla nkolaga nakubwîra eby'okuli.

Entambala ntanzi ekarhî k' Abaselesidi n'Abatolomeyo

«Lolà oku bâmi basharhu banacizûka omu Persi; owa kani ali agwêrhe obugale bulushire anali wa buhashe bunji erhi obwôla bugale bwâge burhuma, akusakusa abà anali agwêrhekwo obuhashe boshi mpu bajilwa e Bugereki. ³ Kandi anaciyisha omwâmi mulenga omu kulwa, anagwêrhe ecihugo cinene bwenêne, owanakazijira oku alonzize. ⁴ Hanôla abà amalengerera, obwâmi bwâge bwânagabanyika, bugabwe omu mpande ini z'igulu, ci arhabè oku iburha lyâge, arhanacibone obuhashe ali agwêrhe embere; ebwa kubà obwâmi bwâge bwamagabanyika bwamanahâbwa abandi barhali b'omu iburha lyâge.

⁵ Omwâmi w'e mukondwè âyish'ibà wa misî minji kuguma na omurhambo wâge mukulu w'amatabâro, ciru n'oyôla murhanzi ayish'ibà muzibu kumulusha, anabè yeyîma; obwâmi bwâge

^p**10.13** : Mikaheli, Mi Ka EL: Kwo kuderha «Ndi oyumânîne na Nnâmahanga, ndi oli aka Nnâmahanga».

ajira anashubire omu cihugo câge²⁹. ²⁹ Hano amango gahika anashubira olunda lw'e Mukondwè, ci kwônene akwôla ashub'irhabâlira ecihugo kurhacibe nka o-kwa burhanzi. ³⁰ Enkuge z'e Kitimi zamâyisha zimurhabâlîre, lêro obwôla abule oburhwâlî; ânahindamuka acîgalukire, ânabona omutula gw'endagâno nyimâna anajira ashubiyumvanya kandi na balyâla barhangig'ilekêrera e-ndagâno nyimâna^r. ³¹ Emirhwe y'abasirika barhumirwe naye bânayisha barhabîre, bânasherêza aka-Nyamuzinda kazibu-zibu; banarhenza enterekêro y'ensiku n'amango, bâ nahiraho ebyâbo by'okusherêza. ³² Abagomera Endagâno bâyish'ihemuka n'ebinwa byâge binunu, ci olubaga lwa balya bayishi Nyamuzinda wâbo bâna-sêza buzibu, bakole. ³³ Abashamuka b'omu lugo bânajà bayigîriza bwenêne, ci kwônene banayîrhwa n'engôrho kandi erhi n'omuliro, omu kuhêkwa bujâ n'omu kunyagwa omu mango malebe. ³⁴ Amango hakarhibuka hanyi baâbarhabâla n'okwôla kurhume banji bayûshûka kuli bo kwa burhebanyî. ³⁵ Baguma omu bigîriza bâyish'irhibuka, lyo bacêsibwa, barhangulwe banabè beêru-kwêru kuhika amango gahike, ebwa kubà hali amango gâjizirwe.

³⁶ Omwâmi anakazijira oku analonzize yêshi acihire enyanya acikuze kulusha ngasi nyamuzinda, na kuli Nyamuzinda wa banyamuzinda anaderha ebi-nwa bishologosire, anahêrwa omu byâge kuhika obukunizi buyunjulire; ebwa kubà okwarhegesirwe kwanabà. ³⁷ Arhakenge oli na nyamuzinda wa b'îshe oli nyamuzinda wa bakâge; arhakenge nyamuzinda ciru n'omuguma ebwa kubà âcîkuza kulusha byoshi. ³⁸ Ci kwônene agend'ikuza nyamuzinda w'omu nyumpa nzibunzibu aha anabêra; ali nyamuzinda oyu ababusi bâge barhayishigi, akaz'imukuza n'amasholo, n'amarhale n'amabuye g'engulo ndârhi n'ezindi njuma nyinjinjà. ³⁹ Ayûbaka engurhu z'enyumpa nzibuzibu kuli oyôla nyamuzinda w'ahandi; ngasi bakanakaz'iyishimushenga, anabavangulira binji bya kubahêka irenge, abahè obuhashe kuli bantu mwandu, abagabire na mashwa manji omu kubahemba.

XI. Amango g'amarhangulo n'amango g'obucire

Owal'irhindibuza ayurha

⁴⁰ Hano amango gahika, omwâmi w'emukondwè ânayisha al'irhangula okumulwîsa. Omwâmi w'e Mwênè, anacirhunika kuli ye, ayishe adwîrhe e-ngâlè, banyakulwîra oku nfarasi n'enkuge mwandu, ânayongobera omu bihugo abishandabanemwo, anayunjule mulibyo. ⁴¹ Anahika cingana omu cihugo c'omu ndalâlâ n'binônò by'abantu byânafà; ci abâla bamufuma: Edomu, Mowabu n'omulala gwa bene Amoni.

⁴² Agwârha ebihugo n'okuboko kwâge, ciru Mîsiri ârhafume. ⁴³ Ayîma omu masholo, omu marhale n'omu bindi bintu binjinjà by'e Mîsiri; Abanya-Libiya, Abanya-Etiyopiya bâyisha bali mushiga. ⁴⁴ Ci kwônene emyanzi yarhenga olu-nda lw'e buzûka-zûba n'olunda lw'emwênè yâmufudusa okubundi ânagenda n'obukunizi bunênênè mpu agend'iyîrha n'okumâlîra embaga. ⁴⁵ Anatwa ebirâlo ekarhî k'enyanja n'entondo z'ahantu hatagatîfu. Kandi bwânaba bwo buzinda bwâge, na ntâye wankamurhabâla.

12

¹ Muli agôla mango ânayimange Mikaheli ye murhambo mukulu, ye wâyish'ilikûza abâna b'olubaga lwâwe, n'agôla mango gâbà mango ga malumwa galya garhasag'ibonekana bundi kurhenga ishanja linasingwa kuhika muli agôla mango. Na muli agôla mango olubaga lwâwe lwâyôkoka, ngasi yêshi wankabà ayandisirwe omu citabu.

^q**11.28** : Okulagânana kwimâna: kwo kuderha lubaga lwîshogwa.

^r**11.30** Abalekaga endagâno nyimâna: Baligi Buyahudi balekaga idini lyâbo, bagend'ishimba idini ly'Abagereki.

Obufûke n'oluhembo

²Na banji omu bafîre banabishwa ekuzimu, bâyish'ifûka, baguma oku buzîne bw'ensiku n'amango, abandi bânafukane enshonyi n'obuhane bw'e-nsiku n'amango⁵. ³Abirhonzi bâyish'ilangala nka bumoleke bw'omu malunga, na balya bàmanyisize abandi enjira y'obushinganyanya bâyish'imoleka nka nyenyêzi z'oku nkuba ensiku n'amango. ⁴Nâwe wâni Daniyeli obîkirire ebyôla binwa onashwêke bwinjâ ecitabu kuhika oku mango mazinda. Banji bâyish'icîhugunyira eyi n'eyi, n'okumanyîkana kwayûshûka.»

Okufundika obulêbi

⁵Niono Daniyeli nashub'ibonekerwa, nalola oku bantu babirhi bâli bayîmanzire, muguma oku cikwi ciguma c'olwîshi n'owundi oku cindi cikwi c'olwîshi. ⁶Muguma muli bo anacibwîra omuntu wali oyambîrhe omushangi gw'ecitâni n'owali enyanya zâbo omu lwîshi erhi: «Mangaci byâhwa ebîra bintu by'okusômêza?» ⁷Nanaciyumva izû ly'oyôla muntu waliyambirhe ogw'ecitâni anali enyanya zâbo omu lwîshi. Ayinamulira okuboko kulyo enyanya omu malunga n'okuboko kumoshô, anacilahira oku izîno lya Nnamubâbo ozîne, erhi: «Hano kugera amango, mango garhali manyi n'ecihimbi c'amango na hano bayûsa okufunyâza emisî y'olubaga lutagatîfu, go mango ebyôla byoshi byââhwa.» ⁸Niono nanaciyumva okwôla ci ntayumvagya kwo kuderha kurhi. Nanaciderha nti: «Yâgigwa Nnawîrhu, cihi câbâ cizinda muli ebîra bintu byoshi?» ⁹Anaciderha erhi: gendaga wâni Daniyeli, ebwa kubâ ebyôla binwa bifulisirwe binafulisirwe kuhika oku mango mazinda. ¹⁰Banji bâyishicêsibwa, bâyeruhe, bânarhangulwe, nabo abagalugalu banakaziyôrha bajira amagalu-galu gâbo, na ntâ mugalu-galu wâyumva okwôla, ci abashinganyanya bokiâyumva. ¹¹Kurhenga amango enterekêro y'ensiku n'amango yâbâ yamârhenzibwa na muli agôla mango bahireho obuhanya bw'okusherêza, hâgera nsiku cihumbi na magana abirhi na nsiku makumi gali mwenda. ¹²Iragi lyâge owa-nkayôrha ali masû akanahika oku nsiku cihumbi na magana asharhu na nsiku makumi asharhu n'irhanu. ¹³W'oyôla, ocisêze ohike ebuzinda, orhe-ng'ihumûka, wânayish'iyîmanga ohâbwe oluhembo lwâwe aha buzinda bw'e-nsiku.»^t

^s**12.2** : Abayahudi ba mîra bwenêne, barhamanyaga oku abâfîre bacifûke. Ebitahu y'Endagâno ya Mîra biyigîrizize oku bufûke bw'abafîre, biri bisungunu. Ci, ecitabu ca Daniyeli, cîri ciguma muli ebyo biyigîrizize bwinjinjâ obufûke bw'abafîre (Rhulole muli 2 Mak 7, 9. 14; Bush 2, 23; Iz 26, 19).

^t**12.13** Omu cihebraniya-Arameyo, ho ecitabu ca Danieli cihwêra aha. Ebigabi n'emilogo yalibuzire omu LXX, *Bibliya ya Cigereki y'omu myâka 400 embere za Kristu*, byarhozirwe n'abalenga omu Daniel w'ecigereki n'omu *Vulgata ya Jerome*, muntu murhanzirhanzi wahindulaga Bibliya yoshi kurhenga Cihebraniya kujâ omu cilatini; alamaga aha Betelehemu myâka 400 enyuma za Kristu: <https://www.academic-bible.com/en/online-bibles/septuagint-lxx/read-the-bible-text/bibel/text/lesen/stelle/27/120001/129999/ch/4171bdb086d6b2113705ccc095ed63ed/> (1.1.2021). Omwo LXX na muli Vulgata mwo abalenga barholire: Dn 13: olubanja Daniyeli atwiraga Suzana; Dn 14: Daniyeli àyîrha enjoka y'omuzimu Beli ànayemeza mwâmi w'e Babiloni oku Nyamuzinda Ozîne abâ muguma dolodolo; mwâmi arhegeka oku abamushiga boshi bakâharâmya oyo Lungwè muguma yêne; <https://www.academic-bible.com/en/online-bibles/biblia-sacra-vulgata/read-the-bible-text/bibel/text/lesen/stelle/27/140001/149999/ch/ef44ebè2c8dd99fe09a5e2019b6e885d/> (2.1.2021). Bulya Abayahudi bàli burhè bw'okubona Abaroma babashabire aka-Nyamuzinda omu mwâka 70 enyuma za Kristu, erhi bakola bajira olukalaba lw'ebitabu bya Bibliya omu mwâka 90 enyuma za Kristu, bahambalikanya Abaroma n'Abakristu, barhôla ebitabu bicigwêrhe emyandiko omu cihebraniya byône. Ntyo balahira ebirhenzire omu LXX, nka 1Mak; 2Mak; Bush; Burhimanya bwa Mwene Sira; Baruki; Tobiti na Yuditi

13

Daniyeli atwa olubanja lwa Suzana

¹ Hali muntu muguma wayûbakaga e Babiloni, n'izîno lyâge ye Yowaki-mu. ² Anaciyanka omukazi izîno lyâge ye Suzana, mwâli wa Helkiyasi, ali mukazi mwinjinjà na mukazi orhînya Nnâmahanga. ³ Bulya ababusi bâge bâbâga bashinganyanya, balera mwâli wâbo omu kushimba oburhegesi bwa Mûsa. ⁴ Yowakimu ali muntu mugale bwenêne, anali agwêrhe obusâni aha burhambi bw'enyumpa yâge, n'Abayahudi banji bakazâgijà aha mwâge bulya ali wa lukengwa kulusha abandi boshi. ⁵ Muli ogwo mwâka bâli bacîshozire bagula babirhi omu lubaga b'okutwa emmanja, bâli bantu akâla kanwa ka Nnâmahanga kayêrekîre erhi: «Obubî e Babiloni buhubusire, budwirhwe n'abashosi batwa emmanja, abalolwa nka barhegesi b'olubaga.» ⁶ Bàkomeraga aha mwa Yowaki-mu na ngasi boshi bâli bagwêrhe emmanja ho bakazâg'ibashimâna. ⁷ Mûshi, erhi olubaga lwabâga lwamâgenda, Suzana anaj'ilambagira omu busâni bw'ibâ. ⁸ Abo bashosi babirhi bakazâg'imubona ngasi lusiku ali cîlambagiza, barhondêra okukaz'iyumva omwîfinjo kuli ye. ⁹ Bahûrha obukengêre, bakaz'iyûbika amasû barhagilola enyanya, ciru n'okukengêra emanja zishingânîne. ¹⁰ Bombi omurhima gwakaz'ibalya erhi ye orhuma ci barhabwîranaga ezôla ntanya, ¹¹ bulya bakazâg'iyumva enshonyi z'okumanyîsa oku bacîfinja okumuyanka, cikwône ¹² bakazâg'igungêza ngasi lusiku amango bankarhinda kuli ye. ¹³ Lêro lusiku luguma basêzerana ntya: «Rhujage emwabirhwe gakola mango ga kulya emidi ganôla.» Kandi banagenda burhagenda. ¹⁴ Ci erhi bagaluka bashimânana n'omu kucidosa cici cirhuma, balinda bamanyisanya bwinjinjà kurhi bamwifinja. Okubundi banaciyumvanya oku mango bankahash'imubugâna ali yêne. ¹⁵ Abo bakazâg'igungêza amango gakwânîne. Ka lêro Suzana arhamânayisha nk'oku anakômerera okujira enzindi nsiku erhi analusibwe na bananyere babirhi bônene; alonza okucishukira mulya busâni ebwa kubà idûrhu lyâli linji. ¹⁶ Ntâ wundi muntu wali mwo okuleka balya bashosi babirhi bâli bacîfulisire banadwîrhe bamugungêza. ¹⁷ Anacibwîra balya bananyere erhi: «kanyi muj'i- nderhera amavurha n'ensabuni, munayigale enyumvi z'obusâni ncishuke.» ¹⁸ Banacijira nk'oku anahunyire, n'erhi babà bamayigala enyumvi z'omu busâni, bagerera omu gundi muhango gwâli e burhambi, mpu baj'imulerhera ebi anabahunyire; barhâli bamanyire oku abôla bashosi bâli bacîfulisire. ¹⁹ Erhi balya banyere babà bamâhuluka, balya bashosi bombi banacipamu-ka, banacîhunika kuli Suzana n'okumubwîra mpu: ²⁰ «Lolâ enyumvi ezîra ziri mpamike na ntâye odwîrhe arhubona, rhunadwîrhe rhwakwifinja, yêmêra o-kwo rhukuhûnyire, oleke rhukuyanke. ²¹ Okalahira rhwaj'ihamîriza rhuderhe oku omwâna w'omusole anali haguma na nâwe, n'oku co carhumaga ohulusa balya bananyere.» ²² Suzana ayîsa aderha erhi: «Obuhanya bwamanyishira ngasi lunda. Njizire ntyo nfire, ndahîre nalyo ntamufumiri. ²³ Ci kwônene okuli kukulu kuli nie, nfire omu maboko ginyu buzira kujira akantu, ahâli h'okuhemuka omu masû ga Nyakasane.» ²⁴ Oku bundi Suzana anaciyâkûza n'izû linene, nabo balya bashosi bamuhamagaliza nk'okwôla anahamagazagya. ²⁵ Muguma muli bo alibirhira ebwa nyumvi z'obusâni aziyigula. ²⁶ Erhi abâli omu nyumpa bayumva olwo lubî omu busâni, baciloha embuga kugerera omu muhango gw'eburhambi mpu bagend'ilola ecabîre. ²⁷ Erhi balya bashosi bayûsa okuganîra, enshonyi zagwârha abashizi, bulya ntâ mango ciru n'eliguma bakola bayumvîrhe kwa bene o-kwôla kuli Suzana. ²⁸ Erhi buca, erhi olubaga lubâ lwamalundumana aha mwa Yowakimu, ibâ wa Suzana, balya bashosi babirhi nabo bayisha ci erhi n'omurhima gwâbo guyunjwîre nkengêro mbî z'okuyîsa Suzana. ²⁹ Banacibwîra olubaga mpu: Mu-rhumize, bajilêrha Suzana mwâli wa Helkiyasi, mukâ Yowakimu. Banacimu-rhumiza. ³⁰ Naye ayisha analusibwe n'ababusi bâge n'abâna bâge na bene wâbo boshi. ³¹ Ci Suzana âli w'iranga licire na mwinjinjà bwenêne. ³² Kulya kubà ali acîhundikire obusû, abôla bîsi barhegeka mpu bamurhenze akôla kirhubo, kwâli kulonza okucîsimîsa n'obwinjà bwâge. ³³ Ci bene wâbo boshi na ngasi ba-ndi bâli bamumanyire bakaz'imulakira. ³⁴ Oku handi

balya bashosi bombi banaciyimuka bajà eruhya, bamulambûlira amaboko oku irhwe. ³⁵ Naye, oku alaka, anagalamira enyanya emalunga ebwa kubà omurhima gwâge gwâli gucîkubagire Nyakasane. ³⁶ Balya bashosi banaciderha mpu: «Rhwayîshaga rhwalambagira rhwêne omu busâni, oyu mukazi anaciyisha boshi na bananyere babirhi, ene ayûsibabwîra mpu bahamîke enyumvi z'omu busâni, anacibayôza. ³⁷ Omwânarhabana wali ocîfu-lisire ej'emunda ali, banagwishira boshi naye. ³⁸ Agôla mango erhi rhulî oku kafendefende k'obusâni, ene rhubona ebirhankaderhwa rhwakanyîriza aha bâli. ³⁹ Rhwanashimana bayankîne. Nyamurhabâna rhurhashire mugwârha, arhulusha misî, ene àbà amâyigula olumvi àrhufuma. ⁴⁰ Naye oyûla, ene rhubà rhwamâmugwârha, rhwamudôsa olya mwânarhabana ye ndi. ⁴¹ Ci arhalonzize okumuderha. Byo binwa bîrhu rhuhamîrîze ebyôla.» Endêko yabayêmêra bulya bâli bagula bo banali batwi b'emmanja, banacitwîra Suzana okufà.

⁴² Oku bundi Suzana anaciyâkûza n'izû linene aderha, erhi: «Nyamuzinda w'ensiku n'amango, we oyishi ehifulike, we bona ngasi ka-ntu embere kabè, ⁴³ omanyire oku bunyvesi obu bampamîrîze; lolà niono nafà n'obwo ntâco najizire muli ebîra byoshi banshobesire oku kunyîrha.» ⁴⁴ Nyakasane ayumva omusengero gwâge.

⁴⁵ Erhi bakola bali omu njira y'okuji'muyîrha, Nyakasane azûsa enkengêro nyinjà omu murhima gwa mwânarhabana muguma, izîno lyâge ye Daniyeli. ⁴⁶ Ayâkûza n'izû linene aderha erhi: «Niehe ndi mwêru kwêru oku mukò gw'oyûla mukazi!» ⁴⁷ Olubaga lwahindamukira emunda ali, lwamudosa mpu: «Kwo kuderha kuci okwôla odesire?» ⁴⁸ Oku bundi, Daniyeli ayimanga ekarhî kâbo, aderha erhi: «Bene Israheli, ka musirahire obûla mwamatwira oyûla mwâli w'Israheli okufà buzira kurhang'idôsa mwenene ngahi okuli kuli? ⁴⁹ Kanyi mushubirhangira olubanja ekagombe bulya kunywerha bamunywerhîre.» ⁵⁰ Oku bundi, olubaga lwagaluka dubaduba, abagula banacibwîra Daniyeli, mpu: «Yîsha nâwe rhujè ekagombe rhweshi, orhuyumvise bulya Nyamuzinda akuhîre obukulu b'okutwa emmanja». ⁵¹ Daniyeli anacibabwîra erhi: «Mubaye-gûle, ngasi muguma kulî n'owâbo, mbasambîse». ⁵² Erhi babà bamayûsibakûla haguma, Daniyeli anacihamagala owaburhanzi anacimubwîra erhi: «We muntu washosihaliraga omu bubî, ebyâha wakazâg'ijira mîra byamajaga byayûlubuka.» ⁵³ Wakazâg'itwa emmanja kubî, wakazirhuma bahana abêru-kwêru n'okufungira abâli omu bubî, n'obwo Nyakasane arhegesire mpu: «Orhahîra okatwîra omuntu mwêru-kwêru erhi omushinganyanya okufà». ⁵⁴ Akabà wamubwîne, rhubwîrage aha burhambi bwa murhi muci wamubonaga bo naye haguma?» Nyamulume anacishuza erhi: «Aha mutudu». ⁵⁵ Daniyeli anacimu-bwîra erhi: nêci, bunyvesi bwâwe bwanakuheza; lolà oku mîra malahika wa Nyakasane ahâbagwa obuhashe mpu bakutwemwo kabirhi». ⁵⁶ Erhi abà amâyûs'irhegeka mpu bamuyegûle, arhumiza mpu balêrhe owâbo, anacimu-bwîra erhi: «Wâni iburha lya Kanâni ci lirhali lya Yûda, iranga lyakurhebire n'amîru mabî gâhûsize omurhima gwâwe! ⁵⁷ Ntyâla kwo wakazâgijirira bâli b'Israheli, obwôba bwakarhuma bagwîshira na ninyu ci mwâli wa Yûda yêhe arhalembîre obubî bwinyu. ⁵⁸ Mbwîraga aha murhi muci wabagwârhîraga bagwîshîre haguma? Anacishuza, erhi: «Aha nshebeyî.» ⁵⁹ Daniyeli amubwîra erhi: Nâwe wamanywerha okurhalusire na bulenzi bwâwe bwakuyîrha, bulya ma-lahika wa Nyamuzinda adwîrhe akulinga n'engôrho yâge mpu akuberemwo mpande ibirhi, akuherêrekeze. ⁶⁰ Oku bundi, endêko yoshi yabanda akahababo, yakuza Nyamuzinda ociza abamulangâlira. ⁶¹ Kandi, bakwâma balya bashosi bombi Daniyeli anayagîriza-gya erhi binwa byâbo by'obunyvesi birhuma. ⁶² Acibagalulira galya mabî bâli balongîze omulungu wâbo. Ntyo banacibajirira nk'oku oburhegesi bwa Mûsa bwanalibudesire, banacirhegeka ababayîrha, ntyo omukò mwêru-kwêru gwafuma olwôla lusiku. ⁶³ Helkiyasi boshi na mukâge bakuza Nyamuzinda erhi o-kwôla kucira kwa mwâli wâbo Suzana kurhuma, kuguma n'ibà Yowakimu n'abalungu bâge, bulya ntà bubî bwabonekîne kuli ye. ⁶⁴ Daniyeli akuzibwa bwenêne embere z'olubaga kurhenga agôla mango n'omu gandi mango gakulikiraga.

Daniyeli n'abadâhwa ba Beli

¹ Erhi mwâmi Astiyage abà amâshimâna b'îshe banyakwigendera ekuzi-mu^u, Sirusi w'e Persi ahâbwa obwâmi. ² Daniyeli ali omu barhonyi ba mwâmi ye wanali wa lukengwa kulusha abandi boshi. ³ Abantu b'e Babiloni bajiraga omuzimu wâbo bakazâg'ikenga bwenêne ye Beli. Ngasi lusiku bakâg'imurherekêra ngega ikumi n'ibirhi za nshâno, bibuzi makumi anni na rhubindi ndarhu rhw'idivayi. ⁴ Mwâmi naye amukengaga bwenêne na ngasi lusiku akazâg'ijà emunda ali aj'imuharâmya; ci Daniyeli yêhe akaz'iharâmya Nyamuzinda wâge. ⁵ Mwâmi anacimubwîra erhi: Cirhuma weki orhaharâmya Beli? Daniyeli ashuza erhi: «Bulya ntaharâmya abazimu bajiragwa n'okuboko k'omuntu, ci mparâmya Nyamuzinda Ozîne, ye walemaga empingu n'igulu, ye onali mukulu wa ngasi ciremwa coshi.» ⁶ Mwâmi amubwîra erhi: «Ka weki orhabona bulà oku Beli abà nyamuzinda ozîne. Ka orhabona ebi alya n'ebi anywa ngasi lusiku?» ⁷ Daniyeli acîmêmwêsa ashuza erhi: «Orhacirhebaga woliha, mwâmi; Beli liri ibumba omu ndalâlâ na mushige omulinga e mugongo, ntà mango asagilya erhi okunywa.» ⁸ Mwâmi, omu kukunira, ahamagala abadâhwa ba Beli anacibabwîra erhi: Akabà murhambwîziri ndi okazilya ebiryo by'enterekêro, mwâfâ mweshi na mukanyêreka oku Beli onabirya, Daniyeli anafê ebwa kubà amâhemukira Beli. Daniyeli anacishuza Mwâmi erhi: «kwo binabâge ntyôla nk'okwo odesire.» ⁹ Abadâhwa ba Beli bâli makumi gali nda, buzira kuganja abakazi n'abâ-na. ¹⁰ Mwâmi boshi na Daniyeli banacijà omu ka-Beli. Abadâhwa ba Beli banaciderha mpu lolà oku rhukola rhwahuluka rhujê embuga, nâwe we oyôla yâgirwa nnawîrhu, ojire bahîre ebiryo n'idivayi livange omu ka-Beli kandi wanayigala olumvi onahire kwo enaniko y'ehigondo hyâwe. ¹¹ N'irhondo sêzi ojà munôla ka-Beli okashimâna ebiryo byoshi birhâlirwe na Beli rhunafê; n'akabirya erhi Daniyeli orhuderhîre eby'obunywesi, ye wâfâ. ¹² Bâli bama-nyire ehijira bakazâg'igereramwo idako ly'amêza, hirhanali himanyirwe, hyo bakazâg'iyombôkamwo, bayishe barhôle enterekêro zoshi. ¹³ Erhi babà ba-mâyus'ihuluka n'erhi mwâmi abà amâyûs'idêkereza ebiryo embere za Beli, ¹⁴ Daniyeli arhegeka mpu abarhumisi balêrhe oluvù, banacilugalagaliza omu bululi boshi erhi na mwâmi yêne adwîrhe abona. Kandi banacihuluka, bahamika olumvi banacihira kwo ehinanîzo hy'ehigondo hya mwâmi, banacigenda. ¹⁵ Erhi bubà bwayizire, abadâhwa bâyongoberera omu nyumpa nk'oku bâna-komêreraga boshi na bakâbo n'abâna bâbo balya bananywa byoshi. ¹⁶ Mwâmi anacizukiriza sêzi sêzi boshi na Daniyeli. ¹⁷ Anacidôsa, erhi: «Ka orhunanîzo rhuli rhugumagumà wâni Daniyeli?» Naye ashuza, erhi: «Nêci woliha, rhuli rhugumagumà.» ¹⁸ Erhi bayûs'iyigula olumvi n'okulola oku mêza, mwâmi ahamagaza n'izù linene, erhi: Oli mukulu mushâna Beli, ntà bunywesi bukuba-kwo. ¹⁹ Daniyeli asheka anacihanza mwâmi mpu arhashubig'ijà kuli kulusha. Anaciderha, erhi: «Lolà oku idaho, ombwîre ezîra nshando ziri za ndi?» ²⁰ Mwâmi anacishuza, erhi: «Namâbona enshando z'abalume n'ez'abakazi n'e- z'abâna.» ²¹ Mwâmi omu kukunira bwenêne anacirhuma abagend'igwârha abadâhwa kuguma na bakâbo n'abâna bâbo, banacimuyêreka omuhango bakazâg'igereramwo bakola baj'ilya ebiri oku mêza. ²² Anacirhegeka babanigûza boshi, aha na Daniyeli olya Beli, naye amuvungunyula n'enyumpa yâge.

Daniyeli ayîrha enjoka

²³ Habâga n'enjoka nnene bwenêne, n'abantu b'e Babiloni bakazâg'iyikenga nka muzimu wâbo. ²⁴ Mwâmi anacibwîra Daniyeli, erhi: «Ka kandi wâderha mpu oyûla naye ali wa mulinga? Lolà oku azîne, na kulya alya, ananywe: orhankaderha mpu arhali nyamuzinda ozîne, harâmya ye!» ²⁵ Daniyeli ashuza, erhi: «Niono mparâmya Nyamuzinda bulya ye ôbà Nyamuzinda ozîne, eyîra

^u**14.1** : Eyi nshambâlo eyerikîne kurhi okuharâmya banyamuzinda bw'obunywesi kurhabà kushingânine: Lolà muli Bush 15-16.

erhali nyamuzinda ozîne. Okalonza onyêmêrere yâgirwa mwâmi wabona oku nayîrha eyi njoka buzira ngôrho nîsi erhi karhî.» ²⁶ Mwâmi anacishuza, erhi: «Nkuhîre yo.» ²⁷ Okubundi Daniyeli anaciyanka obulembo bwîru, n'amavurha n'obôya anacibidêkera omu mîshi àjiramwo emibumbuli miburunguse akaz'iyi-kwêba omu kanwa k'enjoka. Erhi enjoka eyûs'ilya yafà. Daniyeli anacimu-bwîra, erhi: «Alaga oyu muharâmya!» ²⁸ Abantu b'e Babiloni erhi bamanya o-gwôla mwanzi bagaya bwenêne banacihigira mwâmi. Banakâderha, mpu: «Mwâmi akola Muyahudi, mpu kali ashabwîre Beli, ayîrha n'abadâhwa abanigûza.» ²⁹ Banaciyisha bajà emunda mwâmi ali banacimubwîra, mpu: «Oruhè Daniyeli n'okalahira rhwakuyîrha rhunaherêrekeze enyumpa yâwe». ³⁰ Mwâmi erhi abona kurhi bamugosire, banadwîrhe bahagaza, ayôboha, asezebwa oku- bahà Daniyeli.

Daniyeli akwêbwa omu bulumba bw'entale

³¹ Banacimukwêba omu bulumba bw'entale, anacibêramwo nsiku ndarhu. ³² Omwôla bulumba mwâli ntale nda, ngasi lusiku zakazâg'ihâbwa mirhumba ibirhi ya bantu na bibuzi bibirhi. Ci lêro barhabahaga bici ezo nsiku mpu lya zi-lya Daniyeli. ³³ Muli agôla mango erhi omulêbi Habakuki àli e Yûda; erhi abà amarhega-nya empana n'omugati, abishana omu cirhimbiri mpu akola ashegula abadwîrhe barhema emburho omu mashwa. ³⁴ Malahika wa Nyakasane anacibwîra Habakuki, erhi: «Ohêke ebyôla biryo e Babiloni, obihêkere Daniyeli omu bulumba bw'entale. ³⁵ Habakuki anacishuza, erhi: «Yâgirwa Nyakasane, ntishi e Babiloni ntanamanyiri obwôla bulumba ngahi buli.» ³⁶ Okubundi malahika anacimugwârhirira oku irhwe, amugwârhirira omu mvîri amuzurundukana ajîmu-dêkereza e Babiloni oku nyanya lya bulya bulumba yêshi anayisha ahûmagira. ³⁷ Habakuki anaciyâkuza, erhi: «Daniyeli, Daniyeli, yanka ebiryo Nyamuzinda akurhumîrel» ³⁸ Daniyeli anaciderha, erhi: «Wamankengera, yâgirwa Nyamuzinda, orhanalekêrera abakuzigira.» ³⁹ Daniyeli ayimuka, anacirhondêra alya na malahika wa Nyakasane ashub'iyanka Habakuki amushubiza ho na halya emwâge. ⁴⁰ Oku lusiku lwa kali nda, mwâmi ayisha akola al'ilakira Daniyeli; anacihika aha bulumba, anacilâba, abona oku Daniyeli abwârhirê. ⁴¹ Anacihamagaza n'izû linene, erhi: «Oli mukulu, Nyakasane Nyamuzinda wa Daniyeli na ntà wundi Nyamuzinda ohabà okuleka we!» ⁴² Anacirhenza Daniyeli mulya bulu-mbà. Arhegeka mpu balya bâli balonzize okumuyîrha babè bo bahira omwôla bulumba; oku banabakwêbamwo ntya, entale zabamaka zabafonfomera erhi na mwâmi banadwîrhe balola.

ENSHOKOLEZI NNAMBÛLE KULI BIBLIYA Y'AMASHI

Bici rhulongolera bula? Omulemi wîrhu abà muguma, omucunguzi wîrhu abà muguma, ebitabu rhushangire biri mwandu. Acibè ngasi muguma akacisêza okuhira omu kalamo kâge hitya kuli ebibà omu Bibliya, rhwanayumva oku Mûka Muguma rhujira, mukò rhweshi rhudwa, kuhabuka rhweshi rhuhabuka, ci Yezu Lungere Mwinjà anakazirhuyabula n'okurhuhabûla bwinjà. Kanji kanji rhulonza ebyarhuyâbire mpu abè owîrhu ye bihalûla, erhi bimuyâbira kula binarhuyâbira, rhumuderhe mugoma. Rhwayibagire oku Mutagatîfu Paolo arhubwîraga oku rhulungine nka birumbu bya mubiri muguma, ehi muguma akwanyanyize hyanayinjihiya abemêzi boshi, n'ehi muguma ashâbire hyanalenganya abemêzi banji (1Kr 12-13). Mulolage aha idako oku ebitabu bya Bibliya bikereka: **E Katolika, Emwa Ortodoksi, n'Emwa Abaprotestanti**. Ntâye wakabula ehi ayûbakirakwo n'owalonza okushâba arhakabula aha agwârhirira. Yezu adesire oku irhegeko likulu ozigire Nnâmahanga ozigire n'omwinyu muntu (cf. Mrk 12, 38-34).

Murhasomeragwa n'orhudali, n'entambala n'obulyâlya bunyunjwîre omu nganîro za Bibliya lugenda kurhenga Abantu balemwa, omu milala, omu cihungo n'omu kulama obulungu, amango g'enshombo n'ag'obwîra. Ebyo byoshi Nnâmahanga arhuyêresire oku abantu bona baguma, ci rhukayêmêra enshôkano arhurhumira muli Yezu, rhwashubira omu bwîra bwâge n'okuyumva oku rhuli bâna ba Larha muguma (Murh. 3, 15 ; Rom 5, Ef 2 ; Ywn 3, 16). Co cirhumire nyushûla muli eyi nshokolezi î ya myâka 300 emwa Abashi, yayalagazibagwa na P. MASSON, Trois siècles chez les Bashi, nti nyêrekane oku ezirhu mbaka n'entambala rhwageziremwo ekarhî k'emilala yîrhu erhi oku Balungu bîrhu, rhukacirhûla Nnâmahanga ye Nyamuzinda na Lungwè rhwanabona obumoleke bw'okuhima amashumi g'amagene galêrha entambala.

EBITABU BY'ENDAGÂNO YA MÎRA

Ebitabu birhanzi by' Amarhegeko

1. Omurhondêro (Murh)
2. Olubungo (Lub)
3. Bene Levi(Lev)
4. Emibalè (Mib)
5. Olushika (Lush)

EBITABU BY'ENGANÎRO

6. Yozwè (Yoz)
7. Abacîranuzi (Bac)
8. Ruti (Rut)
9. 1Samweli (1Sam)
10. 2Samweli (2Sam)
11. 1Abâmi (1Bâm)
12. 2Abâmi (2Bâm)
13. 1 Enganîro(1Nga)
14. 2 Enganîro (2Nga)
15. Ezra (Ezr)
16. Nehemiya (Neh)
17. Tobiti (Tob)
18. Yuditi (Yut)
19. Esteri (Est)
20. 1Makabeyo (1Mak)

21. 2 Makabeyo (2Mak)

EBITABU BY'OBUMANYE

- 22. Ayubu (Ayu)
- 22. Ennanga (Lul)
- 24. Emigani (Mig)
- 25. Omuhanûzi (Muh)
- 26. Olwimbo lw'Enyimbo (Lwi)
- 27. Obushinganyanya (Bush)
- 28. Oburhimanya bwa Mwene-Sira (Burh)

EBITABU BY'ABALÊBI

- 29. Izaya (Iz)
- 30. Yeremiya (Yer)
- 31. Endûlù (End)
- 32. Baruki ((Bar)
- 33. Ezekiyeli (Eze)
- 34. Daniyeli (Dan)
- 35. Hozeya (Hoz)
- 36. Yoweli (Yow)
- 37. Amos (Amo)
- 38. Abudiya (Abu)
- 39. Yôna (Yôn)
- 40. Mikeyo (Mik)
- 41. Nahumu (Nah)
- 42. Habakuki (Hab)
- 43. Sofoniya (Sof)
- 44. Hageyo (Hag)
- 45. Zakariya (Zak)
- 46. Malakiya (Mal)

EBITABU BY'ENDAGÂNO MPYÂHYA

Emyanzi y'Akalembe yayandikagwa na:

- 1. Mutagatifu Mateyo (Mat)
- 2. Mutagatifu Marko (Mrk)
- 3. Mutagatifu Luka (Luk)
- 4. Mutagatifu Yowane (Ywn)
- 5. **Ebijiyo by'Entumwa (Ebj)**

Amaruba ga Mutagatifu Paolo

- 6. Emwa Abaroma (Rom)
- 7. Amarhanzi emwa Abakorinti (1Kr)
- 8. Aga kabirhi emwa Abakorinti (2Kr)
- 9. Emwa Abagalasiya (Gal)
- 10. Emwa Abefezi (Ef)
- 11. Emwa Abafilipi (Fl)
- 12. Emwa Abakolosi (Kol)
- 13. Amarhanzi emwa Abatesalonika (1Tes)
- 14. Aga kabirhi emwa Abatesalonika (2Tes)

15. Amarhanzi emwa Timoteyo (1Tim)
16. Aga kabirhi emwa Timoteyo (2Tim)
17. Emwa Tito (Tit)
18. Emwa Filemoni (Fm)
19. **Amaruba gayandikiragwa Abahabraniya (Hbr)**

Amaruba gayandikiragwa Abemêzi boshi

20. Aga Yakôbo (Yak)
21. Amarhanzi ga Petro (1Pet)
22. Aga kabirhi ga Petro (2Pet)
23. Amarhanzi ga Yowane (1Ywn)
24. Aga kabirhi ga Yowane (2Ywn)
25. Aga kasharhu ga Yowane (3Ywn)
26. Aga Yûda (Yud)
27. **Amafulûlo (Maf)**

IHANO OKU BASOMA ECI CITABU

Oluderho «Bibliya» lurhenga omu luderho lw'ecigereki « Biblos », kwo kuderha omu mashi «Citabu». Eci citabu ciderhwa ntyo bulya co citabu cilushire ebindi bitabu byoshi bya hano igulu; bulya muli eci citabu Nyamuzinda arhushambâlira rhweshi, ashabâza abantu ba mîra n'abâ ngasi mango. Nyamuzinda yêne wacyandikaga n'okuboko kw'omuntu. Nêci, Ebibliya luli LUDERHO LWA NYAMUZINDA na kandi luli luderho lw'abantu. Eci citabu ciderhwa kandi citabu c'A MANDIKO MATAGATÎFU bulya câya-ndikagwa na Nyamuzinda .

Ebibliya ciri citabu c'okuli bulya cayandikagwa na Nyamuzinda; ebiyandisirwemwo biluslrire ebyamajirwa omu igulu lyoshi lyoshi. Muli eci citabu muyandisirwe kurhi Nyamuzinda âcungulaga abanya-byâha. Nyamuzinda âbacumgulaga erhi ârhuma Omugala eno igulu mpu acîjire muntu. Oyo Mwâna wa Nyamuzinda wacîjiraga muntu ye Yezu Kristu. Ye warhucûlaga omu bujâ bw'ecâha anarhucungula. Ye warhumire endagâno y'omurhûla ekarhî ka Nyamuzinda n'abantu yajirikana. Kwo kurhuma eco cigabi c'Ebibliya cishambâla kuli Yezu Kristu ciderhwa Ndagâno Mpyâhya .

Nyamuzinda alozagya okurheganya abantu kuli eyo Ndagâno Mpyâhya y'omurhûla. Co càrhumaga ago mango ga mîra alagânana n'olubaga Yezu Kristu aburhagwamwo, olubaga lwa Israheli.

Ecigabi c'Ebibliya cishambâla oku lubaga lwa Israheli ciderhwa Ndagâno ya Mîra. Erhi omuntu ankalonza okuyumva bwinjinjaja emyanzi n'ebijiro bya Yezu Kristu n'eyindi myanzi yoshi y'Endagâno Mpyâhya, arhegesirwe okumanya enyigîrîzo z'ebitabu by'Endagâno ya Mîra .

Nyamuzinda acîshozire bantu banji mpu bayandike ebi alonzagya okuderha omu Mandiko Matagatîfu. Abo bantu bàlamaga kurhenga mîra omu Palestina-Israheli n'omu bihugo by'eburhambi bwâyo. Baguma bàyandika omu cihebraniya n'abandi omu cigereki. Baguma bàyandika binji, abandi bisungunu. Baguma bàyandika burhangiriza, abandi buzinda bwa nyuma. Kurhenga oku lwandiko lurhanzi kuhika oku luzinda, hàgezire hôfi myâka cihumbi ciguma. Buzinda Amandiko gâhirwa muli citabu ciguma. Eco citabu càderhwa Bibliya

Erhi rhwakacîdôsa kurhi Bibliya yâhikaga e Bushi, rhurhegesirwe rhukengêre oku Amandko Matagatîfu gâsomirwe burhanzi omu cihugo c'abagayandikaga. Ci kwône Nyamuzinda arhalonzagya okujirira olubaga luguma lwône aminjâ arheganyizagya igulu (Ywn 3, 16). alonzagya abantu b'eno igulu boshi bagamanye n'okucîyigirizago. Co carhumire arhuma Nyâmâ Ekleziya mpu alole kurhi ankahugûla Ebibliya omu ndimi zoshi z'eno igulu (Fl 2,10-11). Ntyo nîrhu rhwanahashisoma Ebibliya omu mashi. Cici cirhumire rhurhegesirwe okusoma Ebibliya?

Ebibliya ederha emyanzi y'obucunguzi bw'abantu. Osoma erhi oyumva eyo myanzi ayish'imanya byoshi ebi Nyamuzinda àjirîre abantu n'obuzigire bwâge. Ntyo abantu bâyish'ibà n'obuhashe bw'okumanya Nyamuzinda n'enjira y'okucunguka. Na kulusha ebyo, Nyamuzinda ayandisize eyindi myanzi, nk'enyimbo z'obugashânize, amasâla, enyiganyo z'obwîrhonzi n'amaruba

Ebibliya ebamwo bitabu 73 oku Bakatolika, 66 oku Baprostanti baguma baguma, 41 oku Buyahudi bulya banji muli bo bacibà oku Ndagâno ya Mîra kwône.

KURHI RHWANKALONZA ERHI OKUBONA BINWA BILEBE OMU BIBLIYA

Kulya kubà Ebibliya egabirwemwo bitabu binji na ngasi citabu cirimwo ebigabi n'emilongo, kuli kwa bulagîrîre okumanya ecitabu, ecigabi n'omulongo, Iyo rhubona ebinwa byalonzibwa. Ecitabu cîmanywe omu izîno lyâco erhi obwofi bw'izîno lyâco ; omubalè gumananyise ecigabi n'omulongo. - Rhulole bwinjâ: omu citabu c'Ennanga, ntà bigabi, ci ziri nnanga zône. amazîno g'ebitabu n'ag'abantu galimwo okuhubula kw'enfarasè n'ecigereki. ci okubà amashi gayegire ecihebraniya kulusha enfarasè na kulusha ecigereki, hali mazîno maguma ga bitabu n'ag'abantu rhwakahubula kundi omu mashi kushimbana n'oku bagahubula omu cihebraniya . Enyiganyo ziri nyinji:

Yozafati rhwanamuderha YEHOSHAFAT, kwo kuderha Nyakasane otwa emmanja

Yokoziyasi rhwanamuderha AHAZIYAHU

Yowasi rhwanamuderha YOWASH

Amaziyasi rhwanamuderha AMAZIYAHU

Azariyasi rhwanamuderha AZARIYAHU

Akaz rhwanamuderha AKHAZ erhi AHAZ

Yezekiyahu rhwanamuderha HIZEKIYAHU

Manasè rhwanamuderha MENASHE

Yoziasi rhwanamuderha YOSHIYAHU

Sedekiyasi rhwanamuderha SEDEKIYAHU

Yoyakimu rhwanamuderha YEHYAKIMU

Yekoniyasi rhwanamuderha YEKONYAHU

Ezekiyasi rhwanamuderha YEHIZEKIYAHU

Oziyasi rhwanamuderha Uziyahu

Yozwè rhwanamuderha YEHOSHUWA, YESHUWA

Yezu rhwanamuderha YEHOSHUWA, YESHUWA

Mûsa rhwanamuderha MOSHE

Rebeka rhwanamuderha RIVKA

Yeremiya rhwanamuderha YEREMIYA erhi YERMIYAHU erhi YEREMIYAHU erhi YIRMIYAHU

Ezekiyeli rhwanamuderha YEHEZEKIYELI, kuderha "Nyamuzinda ohâna emisî"

Rhukasoma n' okuyandika ntya:

Enkômedu y'e Bulaya

Mateyo 1, 21 : kuli kuderha Emyanzi y'Akalembe ya Mateyo. cigabi ca burhanzi, mulongo gwa kali makumi abirhi na muguma

Mateyo 1,1-17: Emyanzi y'Akalembe ya Mateyo, cigabi ca burhanzi, mulongo gwa burhanzi kuhika gwa kali ikumi na nda

Mateyo 1,1.17: Emyanzi y'Akalembe ya Mateyo, mulongo gwa 17

Marko 15, 42-16, 8: Emyanzi y' Akalembe ya Marko, kurhenga oku cigabi ca 15, mulongo gwa 42 kuhika oku cigabi cigabi ca 16, mulongo gwa 8: Mrk 15.42-16.8).

Ebiji 24-26: Citabu c'Ebiji by'Enlumwa. kirhenga oku cigabi ca 24 kuhika oku cigabi ca 26 (kwo kuderha: cigabi ca 24, eca 25; n'eca 26): Ebj 24 -26.

Enkômedu ya Amerika na internet bôhe balugiyandika ntya:

Mateyo 1: 21 kuli kuderha Emyanzi y'Akalembe ya Mateyo. cigabi ca burhanzi, mulongo gwa kali makumi abirhi na muguma: Mat 1:21

Mateyo 1: 1-17: Emyanzi y'Akalembe ya Mateyo, cigabi ca burhanzi, mulongo gwa burhanzi kuhika gwa kali ikumi na nda: Mat 1: 1-17

Mateyo 1:1,17: Emyanzi y'Akalembe ya Mateyo, mulongo gwa 17 : Mat 1: 1,17

Marko 15: 42-16: 8: Emyanzi y' Akalembe ya Marko, kurhenga oku cigabi ca 15, mulongo gwa 42 kuhika oku cigabi ca 16, mulongo gwa 8: Mrk 15:42-16:8.

Ebiji 24-26: Citabu c'Ebiji by'Enlumwa. kirhenga oku cigabi ca 24 kuhika oku cigabi ca 26 (kwo kuderha: cigabi ca 24, eca 25; n'eca 26): Ebj 24 -26.

Hali abagusha ezo nkômedu zombi oku internet

Mateyo 1. 21 : kuli kuderha Emyanzi y'Akalembe ya Mateyo. cigabi ca burhanzi, mulongo gwa kali makumi abirhi na muguma

Mateyo 1.1-17: Emyanzi y'Akalembe ya Mateyo, cigabi ca burhanzi, mulongo gwa burhanzi kuhika gwa kali ikumi na nda

Mateyo 1.1,17: Emyanzi y'Akalembe ya Mateyo, mulongo gwa 17

Marko 15. 42-16.8: Emyanzi y' Akalembe ya Marko, kurhenga oku cigabi ca 15, mulongo gwa 42 kuhika oku cigabi ca 16, mulongo gwa 8: Mrk 15.42-16.8.

Ebiji 24-26: Citabu c'Ebiji by'Enlumwa. kirhenga oku cigabi ca 24 kuhika oku cigabi ca 26 (kwo kuderha: cigabi ca 24, eca 25; n'eca 26): Ebj 24 -26.

EBINWA BIZIRIKE N'AMAFUNDO

() : binwa birhali by'omwandisi mutagatifu hano ci binwa by'ayushûlagwa n'owundi muntu walonzagyao kuzâbûfa erhi kuhugûla bwinjinjâ kurhi ayumvîrhe Amandiko matagatifu aha honênê.

[] : binwa birhali by'omu nzîmbo erhi nzîngè zoshi za mîra zayandikagwa n'okuboko, ci biri binwa biri omu nzîmbo erhi nzingè nguma nguma zône.

- - : binwa byayûshûlagwa n'Omwandisi mutagatifu yênenê

ENYUSHÛLO

Muli eyi Bibliya ntagatifu rhwajabonamwo binwa bigumabiguma biyûshûle birhanali by'amu Mandiko matagatifu.

Abahinduzi balesire ebyo binwa aho bulya babwîne oku byanarhabala omusomi okuzâbûla, okurhimanya bwinjâ Amandiko matagatifu, binamurhabale okushimba n'okulama akanwa ka Nnâmahanga nk'oku nyâmâ Ekleziya akayumva, akayigîriza anakashimba omu kalamo kâge.

Binwa bya mwene ebyo biri biyandike kundi kundi, ah'idako oku makaratasi maguma maguma, erhi aha buzinda bw'ecitabu cizinda c'Ebibliya ntagatifu.

EBITABU BIRHANU BY'AMARHEGEKO

Enshokolezi

Ebitabu birhanu birhanzi by'Ebibliya biderhwa: Omurhondêro, Olubungo Bene-Levi, Emibalê n'Olushika. Ebi bitabu birhanu byoshi haguma byaderhagwa n'Abayalwdi «Torati» kwo kuderha Amarhegeko. Bishambâla:

1. oku ba mîra bwenêne,

2. oku by'amango ga Mûsa,

3. oku mahano g'okutwa emmanja.

Owayandikaga buzinda ebyo bitabu akolêsize amahano ga mîra, agahira haguma, na ntyo ajira entondekanye eri nk' ey' Ebibliya ya yîrhu y'ene. Eyo mikolo yajiragwa oku burhegesi bwa Nyamuzinda yêne. Ebyo bitabu birhanu bishambâla kurhi Nnâmahanga acîmanyisagya Adamu na Eva, Nûhu, Abrahamu, Izaki na Yakôbo. Nnâmahanga àlaganana nabo n'ago malaganyo gajiriragwa bwenêne kulusha ecihugo bashakulûza bâbo bâlamagamwo co cihugo bâlaganyibagwa.

Eyo myanzi eri y'ensiku n'amango, yayish' iyôrha ciru n'enyuma lya Kristu. Eyo myanzi y'obucunguzi eyêrekîre Kristu. Kristu ayunjuzize Amalaganyo Mahyâhya gâderhagwa omu Malaganyo ga Mîra: arhujira bakristu. Abakristu bali bâna bw'okuli ba Abrahamu omu buyêmêre (Ga 3). Abrahamu ali îshe mulezi , z'okuhabûla olubaga lwa Nnâmahanga nuli Kristu. Co cirhumire Amalaganyo Mahyâhya garhali go magumà n'aga Mîra; gagayushûla n'okugayunjuliza

Ebyabâga amango ga bashakulûza n'amango ga Mûsa (entûlo ya Izaki, kuyikira Enyanja y'Amasheke, Basâka) lubà lwîganyo lw'Amarhegeko mahyâhya (entûlo ya Kristu. obubatizo, Basâka wa Bakristu). Na kandi omu njira okugaluka emwa Nyamuzinda luli lwîganyo lwa ngasi muntu ogerera muli eyo njira y'okulibula aka Israheli, lubaga lwîshogwa lwa Nnâmahanga.

OLUKALABA LW'EBITABU OMU BIBLIYA YA MAHEBRANIYA

Ebitabu birhanu birhanzi: Tora/Nyigîrizo/Marhegeko

MURHONDÊRO / GENÈSE (: bereshit "Aha murhondêro ")

LUBUNGO / EXODE (: shemôt " Amazîno ")

BENE LEVI / LÉVITIQUE (: wayyiqra' " Ahamagala ")

MIBALE / NOMBRES (: bemidbar " Omw'irungu ")

LUSHIKA / DEUTÉRONOME (: debarîm " Ebinwa ")

Ebitabu by'Abalêbi, "Nebiim", biri mwo:

Abalêbi barhanzi:

YOZWE / JOSUÉ

ABACÎRANUZI / JUGES

1SAMWELI / SAMUEL

2SAMWELI / SAMUEL

1BÂMI / 1ROIS

2BÂMI / 2 ROIS

YESHAYAHU / ÉSAIE (ISAIE)

YEREMIYAHU / JÉRÉMIE

YEHEZEKIYELI/EZECHIEL

Abalêbi bazinda:

HOZEYA / OSÉE,

YOWELI / JOEL,

AMOSI / AMOS,

ABUDIYA / ABDIAS,

YONA / JONAS,

MIKEYO / MICHÉE,

Nahumu / NAHOUM,

KABAKUKI / HABACUC,

SOFONIYA / SOPHONIE,

HAGAYI / AGGÉE
ZAKARIYA / ZACHARIE,
MALAKIYA/MALACHIE.

Agandi mandiko (Ketubim)

ENNANGA / PSAUMES
AYUBU / JOB
EMIGANI / PROVERBES

RUBUNGO RHURHANU / MEGILLOT basoma amango g'ensiku nkulu z'Abayahudi
RUTI / RUTH : (Semaines, Lukulu lw'Emigobe, Shavu'ôt).

OLLIMBO LW'ENYIMBO / CANTIQUE DES CA (Israéli muhya wa Nyakasane) (Basâka).

MUHANŪZI / ECCLÉSIASTE (Qohéleth) (kurhanya oku burhimanya bwa mîra) (Sukkôt).

NDŪLŪ / LAMENTATIONS (kukengera okushabwa kw'aka-Nyamuzinda / Tisha Beav).

ESTERI / ESTHER (oku lukulu lwa Purimi).

DANIYELI / DANIEL:

EZRA / ESDRAS

NEHEMIYA / NÉHÉMIE :

1 ENGANĪRO / 1CHRONIQUES (dibrê hayyamîm)

2 ENGANĪRO / 2CHRONIAUES (dibrê hayyamîm)

Amazîno g'ebitabu bya Bibliya Ndagâno ya mîra omu cihebraniya

Ebiri omu hishweko lyo izîno abakristu bayishi

Torah (תורה « Loi ») byo bitabu birhanzi bya Mûsa :

1. Bereshit (בראשית, « Au commencement » / Genèse) ;

2. Shemot (שמות, « Noms » / Exode) ;

3. Vayiqra (ויקרא, « Et Il appela » / Lévitique) ;

4. Bamidbar (במדבר, « Dans le désert » / Nombres) ;

5. Devarim (דברים, « Paroles » / Deutéronome).

Nevi'im (נביאים, « Prophètes ») :

· Neviim rishonim (ראשונים נביאים, « Premiers prophètes ») ·

6. Yehoshoua (יהושע, Josué) ·

7. Shoftim (שופטים, Juges) ·

8. Shemouel (שמואל, Livres de Samuel – I et II) ·

9. Melakhim (מלכים, Livres des Rois - I et II) ·

· Neviim aharonim (אחרונים נביאים, « Derniers prophètes ») ·

10. Yeshayahou (ישעיהו, Isaïe) ·

11. Yrmeyahou (ירמיהו, Jérémie) ·

12. Yehezqel (יחזקאל, Ézéchiël)

· 13. Trei Assar (עשר תרי)

o I. Hoshéa (הושע, Osée)

o II. Yoël (יואל, Joël)

o III. Amos (עמוס, Amos)

o IV. Ovadia (עובדיה, Abdias)

o V. Yôna (יונה, Jonas)

o VI. Mikha (מיכה, Michée)

o VII. Nahoum (נחום, Nahum)

o VIII. 'Havaqouq (חבקוק, Habacuc)

o IX. Tsephania (צפניה, Sophonie)

o X. Haggai (חגי, Aggée)

- o XI. Zekharia (זכריה, Zacharie)
- o XII. Malakhi (מלאכי, Malachie)
Ketouvim (כתובים, « Écrits »)
- : 14. Tehilim (תהילים, « Louanges » / Psaumes)
- 15. Mishlei (משלי, « Parables » / Proverbs)
- 16. Iyov (איוב, Job)
- 17. Shir Hashirim (השירים, Cantique des cantiques)
- 18. Routh (רות, Ruth)
- 19. Eikha (איכה, « Oû » / Lamentations)
- 20. Qohelet (קהלת, « Prédicateur » / Ecclésiaste)
- 21. Esther (אסתר)
- 22. Daniel (דניאל)
- 23. Ezra-Nehemia (ונחמיה עזרא, Ezra wu Nekhem'ya, Esdras et Néhémie)
- 24. Divrei Hayamim (הימים דברי, Chroniques - I et II)

EBITABU BYA BIBLIYA BYAKOLAGWA N'AMABOKO EMBERE AMASINI G'EBITABU GAMANYIKANE

Embere za 1054, aha kucigaba k'Ebushoshôkero n'Ebuzikiro kwa Ekleziya, ci bwenêne okucigaba kwa 1517 Papa na Lutheri, Abakristu hôfi boshi bakâg'ikolêsa olukere lwa Bibliya kushimbana na LXX, yo Bibliya Abayahudi bahindulaga omu cigereki myâka 300 embere za Kristu. Ci erhi abakristu bacîgabamwo ngasi baguma bakakolesa olukere baligwêrhe, embere okucapa ebitabu oku masini kubè. Erhi Abakristu bacîgabamwo, ab'omu bigamba birhenga kuli bulya Buhindule bwa Martin Luther bashimba olukere lw'Abayahudi oku biyêrekîre Endagâno ya Mîra. Lulya Lukere Abayahudi bajiraga omu 90 enyuma za Kristu, bakaga ngasi bitabu byayandikagwa omu cigereki erhi ebibarahacibwini mandiko omu mayahudi. Co cirhuma kurhenga 1517, Abaprotestanti barhajira:

- 1 Makabeyo
- 2 Makabeyo
- Bushinganyanya
- Burhimanya bwa Mwene Sira
- Yuditi
- Baruki
- Amaruba ga Yeremiyahu
- Olubanja lwa Suzana
- Olwimbo lw'Emisole Isharhu ya muli Daniyeli

Ebyo bitabu byo Abayahudi balahiraga omu mwâka gwa 90 enyuma za Kristu, bulya bali burhè bw'Abaroma babashabiraga Aka-Nyamuzinda omu 70, banabahambalikanyakwo Abakristu n'obwo bôhe bali kola bayôrha bakolêsa ebyo bitabu bulya byâli omu LXX, Bibliya Cigereki yahindulagwa n'Abayahudi b'e Alezandriya e Mîsiri myâka hôfi 300 embere Kristu aburhwe. Haligi na bitabu biguma muli ebîra, ci byayandikagwa omu cigereki. Baderha oku ecirhacigwêrhi mandiko ga mahebraniya cirhacikwânîni.

Ebi bitabu nda , olubanja lwa Suzana n'Olwimbo lw'Emisole isharhu biri omu citabu ca Danieyel, omu BIBLIYA W'ECIGUSHE C'ABAKRISTU (Traduction Ocuménique de la Bible, TOB) biderhwa LUKERE LWA KABIRI (LIVRES DEUTERO-CANIQUES).

NGASI CIGAMBA N'EBYACO BITABU

NDAGÂNO YA MÎRA

| Bibliya Katolika Bitabu 73: Omurhondêro; Olubungo; Bene Levi; Emibalè; Olushika;

Yozwè ; Abacîranuzi; Rut; 1Samweli; 2 Samweli; 1Abâmi; 2Abâmi; 1Enganîro; 2Enganîro; Ezra; Nehemiya; Tobiti; Yuditi; Esteri; 1Makabeyo; 2Makabeyo; Ayubu; Ennanga; Emigani; Omuhanûzi; Olwimbo lw'Enyimbo; Obushinganyanya; Oburhimanya bwa Mwene Sira; Izaya; Yeremiyahu, Endûlù; Baruki; Yehezekiyeli; Daniyeli; Yoweli; Amosi; Abudiya; Yôna; Mikeyo; Nahumu; Sofoniya; Hageyo; Zakariya; Malakiya | Bibliya Ortodoksi Bitatu; Omurhondêro; Olubungo; Bene Levi; Emibalè; Olushika; Yozwè ; Abacîranuzi; Rut; 1Samweli; 2 Samweli; 1Abâmi; 2Abâmi; 1Enganîro; 2Enganîro; Isâla Iya Manasè; ; Yubileyo; Henoki; 3(2)Ezra; 4(3)Ezra; Ezra; Nehemiya; Tobiti; Yuditi; Esteri; 1Makabeyo; 2Makabeyo; Ayubu; Ennanga; Emigani; Omuhanûzi; Olwimbo lw'Enyimbo; Obushinganyanya; Oburhimanya bwa Mwene Sira; Izaya; Yeremiyahu, Endûlù; Baruki; Amaruba ga Yeremiyahu; Yehezekiyeli; Daniyeli; Yoweli; Amosi; Abudiya; Yôna; Mikeyo; Nahumu; Sofoniya; Hageyo; Zakariya; Malakiya | Bibliya ya Baprotestanti Bitabu; Omurhondêro; Olubungo; Bene Levi; Emibalè; Olushika; Yozwè ; Abacîranuzi; Rut; 1Samweli; 2 Samweli; 1Abâmi; 2Abâmi; 1Enganîro; 2Enganîro; Ezra; Nehemiya; Esteri; Ayubu; Ennanga; Emigani; Omuhanûzi; Olwimbo lw'Enyimbo; Izaya; Yeremiyahu, Endûlù; Yehezekiyeli; Daniyeli; Yoweli; Amosi; Abudiya; Yôna; Mikeyo; Nahumu; Sofoniya; Hageyo; Zakariya; Malakiya

ENDAGÂNO MPYÂHYA

| **Bibliya ya Katolika:** bitabu 27: 1. Mutagatifu Mateyo (Mat) 2. Mutagatifu Marko (Mrk) 3. Mutagatifu Luka (Luk) 4. Mutagatifu Yowane (Ywn) 5. Ebijiro by'Entumwa (Ebj) 6. Emwa Abaroma (Rom) 7. Amarhanzi emwa Abakorinti (1Kr) 8. Aga kabirhi emwa Abakorinti (2Kr) 9. Emwa Abagalasiya (Gal) 10. Emwa Abefezi (Ef) 11. Emwa Abafilipi (Fl) 12. Emwa Abakolosi (Kol) 13. Amarhanzi emwa Abatesalonika (1Tes) 14. Aga kabiri emwa Abatesalonika (2Tes) 15. Amarhanzi emwa Timoteyo (1Tim) 16. Aga kabiri emwa Timoteyo (2Tim) 17. Emwa Tito (Tit) 18. Emwa Filemoni (Fm) 19. Amaruba gayandikiragwa Abahabraniya (Hbr) 20. Aga Yakôbo (Yak) 21. Amarhanzi ga Petro (1Pet) 22. Aga kabiri ga Petro (2Pet) 23 . Amarhanzi ga Yowane (1Ywn) 24. Aga kabiri ga Yowane (2Ywn) 25. Aga kasharhu ga Yowane (3Ywn) 26. Aga Yûda (Yud) 27. Amafulûlo (Maf). | **Bibliya ya Ortodoksi :** bitabu 27: 1. Mutagatifu Mateyo (Mat) 2. Mutagatifu Marko (Mrk) 3. Mutagatifu Luka (Luk) 4. Mutagatifu Yowane (Ywn) 5. Ebijiro by'Entumwa (Ebj) 6. Emwa Abaroma (Rom) 7. Amarhanzi emwa Abakorinti (1Kr) 8. Aga kabirhi emwa Abakorinti (2Kr) 9. Emwa Abagalasiya (Gal) 10. Emwa Abefezi (Ef) 11. Emwa Abafilipi (Fl) 12. Emwa Abakolosi (Kol) 13. Amarhanzi emwa Abatesalonika (1Tes) 14. Aga kabiri emwa Abatesalonika (2Tes) 15. Amarhanzi emwa Timoteyo (1Tim) 16. Aga kabiri emwa Timoteyo (2Tim) 17. Emwa Tito (Tit) 18. Emwa Filemoni (Fm) 19. Amaruba gayandikiragwa Abahabraniya (Hbr) 20. Aga Yakôbo (Yak) 21. Amarhanzi ga Petro (1Pet) 22. Aga kabiri ga Petro (2Pet) 23 . Amarhanzi ga Yowane (1Ywn) 24. Aga kabiri ga Yowane (2Ywn) 25. Aga kasharhu ga Yowane (3Ywn) 26. Aga Yûda (Yud) 27. Amafulûlo (Maf). | **Bibliya ya baprotestanti:** bitabu 27: 1. Mutagatifu Mateyo (Mat) 2. Mutagatifu Marko (Mrk) 3. Mutagatifu Luka (Luk) 4. Mutagatifu Yowane (Ywn) 5. Ebijiro by'Entumwa (Ebj) 6. Emwa Abaroma (Rom) 7. Amarhanzi emwa Abakorinti (1Kr) 8. Aga kabirhi emwa Abakorinti (2Kr) 9. Emwa Abagalasiya (Gal) 10. Emwa Abefezi (Ef) 11. Emwa Abafilipi (Fl) 12. Emwa Abakolosi (Kol) 13. Amarhanzi emwa Abatesalonika (1Tes) 14. Aga kabiri emwa Abatesalonika (2Tes) 15. Amarhanzi emwa Timoteyo (1Tim) 16. Aga kabiri emwa Timoteyo (2Tim) 17. Emwa Tito (Tit) 18. Emwa Filemoni (Fm) 19. Amaruba gayandikiragwa Abahabraniya (Hbr) 20. Aga Yakôbo (Yak) 21. Amarhanzi ga Petro (1Pet) 22. Aga kabiri ga Petro (2Pet) 23 . Amarhanzi ga Yowane

(1Ywn) 24. Aga kabiri ga Yowane (2Ywn) 25. Aga kasharhu ga Yowane (3Ywn) 26. Aga Yûda (Yud) 27. Amafulûlo (Maf).

NGASI CIGAMBA N'EBYACO BITABU OKU NDAGÂNO YA MÎRA

; Bibliya Katolika:
Omurhondêro;
Olubungo;
Bene Levi;
Emibalè;
Olushika;
Yozwè ;
Abacîranuzi;
Rut;
1Samweli;
2 Samweli;
1Abâmi;
2Abâmi;
1Enganîro;
2Enganîro;
Ezra;
Nehemiya;
Tobiti;
Yuditi;
Esteri;
1Makabeyo;
2Makabeyo;
Ayubu;
Ennanga;
Emigani;
Omuhanûzi;
Olwimbo lw'Enyimbo;
Obushinganyanya;
Oburhimanya bwa Mwene Sira;
Izaya;
Endûlù;
Baruki;
Yehezekiyeli;
Daniyeli;
Yoweli;
Amosi;
Abudiya;
Yôna;
Mikeyo;
Nahumu;
Sofoniya;
Hageyo;
Zakariya;
Malakiya
; Bibliya Ortodoksi;

Omurhondêro;
Olubungo;
Bene Levi;
Emibalè;
Olushika;
Yozwè ;
Abacîranuzi;
Rut;
1Samweli;
2 Samweli;
1Abâmi;
2Abâmi;
1Enganîro;
2Enganîro;
Isâla Iya Manasè;
Yubileyo;
Henoki;
3(2)Ezra;
4(3)Ezra;
Ezra;
Nehemiya;
Tobiti;
Yuditi;
Esteri;
1Makabeyo;
2Makabeyo;
Ayubu;
Ennanga;
Emigani;
Omuhanûzi;
Olwimbo lw'Enyimbo;
Obushinganyanya;
Oburhimanya bwa Mwene Sira;
Izaya;
Endûlù;
Baruki;
Yehezekiyeli;
Daniyeli;
Yoweli;
Amosi;
Abudiya;
Yôna;
Mikeyo;
Nahumu;
Sofoniya;
Hageyo;
Zakariya;

Malakiya

; Bibliya ya Baprotestanti :

Omurhondêro;
Olubungo;
Bene Levi;
Emibalè;
Olushika;
Yozwè ;
Abacîranuzi;
Rut;
1Samweli;
2 Samweli;
1Abâmi;
2Abâmi;
1Enganîro;
2Enganîro;
Ezra;
Nehemiya;
Esteri;
Ayubu;
Ennanga;
Emigani;
Omuhanûzi;
Olwimbo lw'Enyimbo;
Izaya;
Yeremiyahu
Endûlù;
Yehezekiyeli;
Daniyeli;
Yoweli;
Amosi;
Abudiya;
Yôna;
Mikeyo;
Nahumu;
Sofoniya;
Hageyo;
Zakariya;
Malakiya

ENDAGÂNO MPYÂHYA ; Katolika, Ortodoksi na Protestanti boshi biguma: bitabu 27:

Emyanzi y'Akalembe yayandikagwa na:

1. Mutagatifu Mateyo (Mat)
2. Mutagatifu Marko (Mrk)
3. Mutagatifu Luka (Luk)
4. Mutagatifu Yowane (Ywn)

5. Ebijiro by'Entumwa (Ebj)

Amaruba ga Mutagatifu Paolo

6. Emwa Abaroma (Rom)
7. Amarhanzi emwa Abakorinti (1Kr)
8. Aga kabirhi emwa Abakorinti (2Kr)
9. Emwa Abagalasiya (Gal)
10. Emwa Abefezi (Ef)
11. Emwa Abafilipi (Fl)
12. Emwa Abakolosi (Kol)
13. Amarhanzi emwa Abatesalonika (1Tes)
14. Aga kabirhi emwa Abatesalonika (2Tes)
15. Amarhanzi emwa Timoteyo (1Tim)
16. Aga kabirhi emwa Timoteyo (2Tim)
17. Emwa Tito (Tit)
18. Emwa Filemoni (Fm)
19. **Amaruba gayandikiragwa Abahabraniya (Hbr)**

Amaruba gayandikiragwa Abemêzi boshi

20. Aga Yakôbo (Yak)
21. Amarhanzi ga Petro (1Pet)
22. Aga kabirhi ga Petro (2Pet)
23. Amarhanzi ga Yowane (1Ywn)
24. Aga kabirhi ga Yowane (2Ywn)
25. Aga kasharhu ga Yowane (3Ywn)
26. Aga Yûda (Yud)
27. Amafulûlo (Maf)

EXTRAIT DE L'HISTOIRE DE BASHI EN COMPILLATION DE Paul MASSON

Histoire du peuple qui lira cette bible en mashi . Extrait de PAUL MASSON, TROIS SIECLES CHEZ LES BASHI, Deuxième édition LA PRESSE CONGOLAISE, s.c.a.r.l. Bukavu

AVANT- PROPOS

Isolé dans l'enclos naturel qu'est le Bushi, région fertile fermée au Nord et à l'Ouest par des volcans et des chaines de montagnes, à l'Est par le lac Kivu et au Sud par la présence des Barega et la forêt primaire, le peuple Shi a vécu, depuis la dernière migration qui date du XVIIIe siècle environ, une histoire riche et passionnante qui ne nous est parvenue que par la tradition orale. Ecoutons ce que Munzehirwa^r se rappelle de tout cette tradition: Il ne reste plus rien des exploits des grands guerriers, des nombreuses querelles d'influence ou de l'histoire de l'implantation des chamites orientaux, nilotiques originaires d'Ethiopie dont les descendants dirigent toujours les clans locaux, que ce qu'en chuchotent les conteurs et gardiens des coutumes au son de leurs cithares. Avant qu'elles ne tombent dans l'oubli, il nous a paru

^r**1.0** MUNZIHIRWA C., *Pouvoir royal et idéologie. Rôle du mythe, des rites et des proverbes dans la monarchie précoloniale du royaume de Kabare (Zaire)*, in *Journal des africaniste* 22 (2002) 227 - 261, in http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/jafr_0399-0346_2002_num_72_1_1297 (26 - 3 - 2014). A ce propos, lire en mashi, Matabaro P.-Bunyakiri C. *Monothéisme africain. Chance d'un dialogue oecuménique et interreligieux*, L'Harmattan, Paris 2015, p.258-273

intéressant de prêter l'oreille à ces mélodies monotones, d'en reconstituer les textes les plus précis, de les comparer, tout en faisant la part de l'imagination et du chauvinisme, puis de les transcrire en suivant le plus fidèlement possible la trame, initiale et la manière d'expression originelle. Le livre que nous présentons sera ainsi une petite synthèse de plusieurs légendes guerrières et amoureuses des familles qui régnèrent sur ces collines riches. Des chroniques relatent des faits bien antérieurs aux trois derniers siècles que nous avons étudiés, les généalogies citent les noms de trente générations, dont douze peuvent être considérées comme mythiques. Les relations les plus dignes de foi commencent avec l'épisode du mwâmi Kabare-Kaganda, qui servira de point de départ à notre récit. Le travail de critique n'en a pas été moins délicat : les plus larges extraits des chansons de geste de chaque famille, des généalogies ou des pédigrées ont été recueillis par les premiers missionnaires arrivés dans la région et certains intellectuels Bashi amoureux et fiers de leur histoire. En découpant, en rapprochant, pour chaque époque ou règne, des récits souvent tendancieux, en les vérifiant par des enquêtes personnelles, il nous a été possible de reconstituer avec assez de précision et d'objectivité les grands faits d'une histoire passionnante. Passionnante comme telle, mais aussi parce qu'elle nous fait toucher l'évolution d'un peuple vers une véritable connaissance de la valeur d'un patrimoine, reposant non sur la culture expéditive d'un champ fatigué par le soleil ou sur le hasard heureux d'une partie de chasse, mais sur les notions réelles de propriété foncière et mobilière. Le souci constant des Bashi se porte sur la possession, la défense et l'entretien de troupeaux nombreux et sélectionnés, sur la mise en valeur de coins de terres ou de parcelles privées, attribuées par un pouvoir à net caractère féodal. Depuis le soir où une vieille femme montrait à ses fils les nouvelles terres de pâturage, jusqu'aux derniers sursauts de fière indépendance du début de ce siècle, la famille royale se maintint vigoureuse et autoritaire, exerçant une influence vivifiante pour le pays. P. N. (p. 7-8)

Préface

Depuis 1896, date à laquelle la contrée du Kivu fut découverte par l'officier allemand GOETZEN, l'absence d'histoire écrite des Bashi était totale. Les traditions orales, souvent différentes d'une région à l'autre, constituaient alors l'unique répertoire de leur patrimoine culturelle. Une légende connue sous une forme à Irhambi pouvait être toute autre à Kaziba, bien que le fond restait le même, et ce n'est là qu'un exemple entre mille. Les lecteurs des ouvrages sur les peuples d'Afrique ou du Congo, peuvent constater que les ethnologues et les anthropologues n'ont guère fait mention, à cette époque, de la tribu des Bashi; pourtant c'est l'une des plus grandes de ce pays. Dans l'histoire du Congo, en tout cas, il est inadmissible de faire une étude objective sur le Kivu et passer sous silence le Bushi, dont la population s'élève actuellement à un peu plus d'un demi million. Chose étonnante, les Bashi semblent oubliés par les grands chercheurs dans le parcours de l'histoire du Congo. Cependant les Missionnaires pallient la lacune ; les premiers écrits sur l'histoire, les moeurs et les coutumes restent leur oeuvre; l'enquête menée par le R.P. COLLE, qui a commencé à écrire sur les Bashi, (ayant vécu au Kivu de 1913 à 1961), est un instrument de base pour le chercheur. Le livre de P. MASSON prolonge le travail de ce missionnaire et trace toute l'histoire du Bushi jusqu'aux environs de 1943. Rangé parmi les premières sources d'informations, l'ouvrage présente un intérêt réel : les Bashi pourront y déceler les () grandes lignes de leur histoire; l'étranger aura une vision sur le passé de la région avant de s'y installer à demeure. Les ethnologues trouveront dans « Trois siècles chez les Bashi » des renseignements de base pour leurs travaux, puisque P. MASSON a recueilli, outre les éléments historiques, certaines coutumes fondamentales de l'ethnie Shi, non encore altérées par l'influence européenne. La tradition orale, favorisée par l'absence de l'écriture, a mêlé à l'histoire du Bushi un bon nombre de légendes; cependant à travers les

éléments légendaires, on découvre une idée générale servant de fil conducteur à l'histoire vraie de la tribu, dont les origines historiques ne reposent pas encore sur des bases scientifiques . L'auteur du livre décrit l'installation des Bashi dans le pays, le lecteur entre ainsi en contact avec les différents « Bâmi », qui ont conquis chacun sa région et réussi à asseoir l'autorité parmi les populations soumises. Les pages consacrées aux plus grands Bâmi du Bushi, Kabare et Ngweshe, issus d'une même souche, jettent une lumière sur leur scission et en précisent les mobiles. La ruse et la guerre restent une simple occasion. Une large description étale sans s'écarter des différentes guerres, les relations qu'ont les Bashi et leurs « Bâmi » ont nouées avec les Bâmi et le peuple du Rwanda ainsi qu'avec leurs voisins du Nord, les Bahunde. Ecrire l'histoire fidèle au récit du paysan Mushi paraît être le souci de P. MASSON; mais ce paysan ignore la critique de ce qu'il considère comme sa vraie histoire. Examiné sous cet angle, le livre de P. MASSON passe pour un recueil de faits d'opinion, c'est-à-dire de croyances, vraies ou fausses, que le Mushi s'est formées au cours des années et qui font son orgueil; c'est d'autant plus vrai que le paysan Mushi ne se demande pas si tous ces éléments sont contraires ou non aux lois physiques et métaphysiques . Certaines ethnologies ne sont pas en harmonie avec la réalité linguistique, c'est du, sans doute, aux conditions défavorables dans lesquelles le travail s'est effectué. Néanmoins l'initiative de P. MASSON mérite un éloge. Le récit révèle bien que l'auteur a fait un effort spécial ; après avoir prêté l'oreille aux versions qui diffèrent suivant les lieux et les époques, il a réussi à constituer un texte précis, transcrit avec une expression originale, à l'abri de tout subjectivisme. Cet effort, qui, du début à la fin, vise à une plus grande précision, l'amène à faire ressortir un genre narratif propre aux Bashi. Les coutumes qui piquent la curiosité de l'observateur sont consignées avec soin : c'est aux vieilles femmes ou aux enfants que revient souvent le rôle d'annoncer les événements importants, parce que de tels personnes sont considérées comme sages et n'ont aucune malice. La femme enceinte jouit d'une considération particulière . La croyance aux ancêtres morts les rattache à la communauté des vivants et leur accorde le rôle de conseillers et de protecteurs. Le fils héritier réservataire du Mwâmi doit naître, ayant en main le sorgho, nourriture de la communauté et gâge de prospérité. Les récits de ce genre tracent bien la façon de vivre des Bashi, éclairent la vie à la cour du Mwâmi, en famille, la vie auprès des vaches, qui confèrent au Mushi l'insigne du prestige social plutôt qu'économique. La vache est le meilleur présent qu'un chef ou un simple Mushi puisse donner à son sujet ou à son égal. Elle a souvent été à l'origine des meilleures unions ou de conflits sans fin. Dans ce livre original, P. MASSON, après avoir mis en exergue l'hospitalité qui a toujours été reconnue aux Bashi, parle des branches des Bâmi régnant actuellement dans la région. Il les présente comme des personnes omnipotentes, de qui les simples sujets attendent tout , contrairement aux roitelets qu'ils ont détrônés et dont la seule fonction se réduisait à spolier et à ennuyer leurs sujets . Ces Bâmi ont la mission de maintenir l'intégrité territoriale et de l'agrandir. Exactement comme dans tous les états modernes. A l'instar de ce qui se passe dans les pays de vieille civilisation, le Mwâmi de Ngweshe a institué une fête « nationale » qui consolide le pouvoir de sa dynastie et l'indépendance de son territoire vis-à-vis de ceLul de Kabare, branche ainée dont son arrière-grand-père s'est séparé. C'est pourquoi P. MASSON ne cache pas son admiration pour les Bashi dont il ne cesse de vanter les victoires sur les Bahavu , les Bahunde et même sur les Banyarwanda qui , souvent aussi, les ont mis en déroute. Mais comme toute oeuvre humaine, ce livre comporte quelques défauts qu'on pourrait peut-être attacher à son genre mi-historique, mi-léendaire et aussi au fait que certaines nuances de la langue et de l'interprétation des coutumes échappent à l'auteur, quoiqu'il connaisse bien le milieu. Ces petites lacunes n'empêchent pas l'oeuvre de P. MASSON d'être d'une importance capitale pour le Bushi. Cette histoire qui risquait de se perdre suite à l'acculturation dont souffrent tous les pays jadis colonisés ou qui le sont encore, restera intacte.

P. MASSON présente la vie du Mushi axée sur la cour du Mwâmi, sur sa vache et sa propriété foncière Lui attribuée par son suzerain. Cette société féodale^s est marquée par une grande aspiration à la liberté individuelle et par le souci constant de maintenir l'intégrité territoriale. Ainsi, sans être essentiellement belliqueuse, dans les villages, toute la population mâle et adulte constituait une armée permanente (Préface de Dieudonné Boji, Gouverneur du Kivu, 1966 ; p. 9-12).

CHAPITRE I - KABARE - KAGANDA

Lorsque la vieille Namuhoye arriva au-dessus de la dernière colline avant la Shesha, elle se tourna vers la foule qui la suivait. Ils étaient mille et mille, avec leurs vaches aux cornes démesurées. Hommes vêtus d'écorces battues, femmes pliées sous les charges, petits bergers nus poussant leurs lents troupeaux vers les terres nouvelles. Dans des nasses d'herbes calfeutrées de bouse, des jeunes filles aux reins couverts de petites tresses blanches portaient les graines. Ils étaient mille et mille, Bahese, Banachidaha, Banyalwizi, Barhembo, Bahugarwa, Batwa -Lushuli Bahangarwa, Banya -Mubisa et Balinga ; tous serviteurs et clients des familles des sept fils que Namuhoye, avait eus d'un enfant trouvé, dont Nalwindi (1) avait fait son chasseur favori. Vieille et courbée dans sa peau de chèvre, elle leur montrait l'horizon de son grand muhorho. Dans les plis clairs de sa peau parcheminée, deux petits yeux brillaient d'une lueur prophétique. - Baluzi (2), peuple de mes sept fils, leur dit-elle, par-delà la rivière voici devant vous les collines fertiles du Bushi ! Les habitants y sont peureux et opprimés par des chefs injustes et maladroits. Regardez ces champs où vous sèmerez le sorgho, et les ombrages qui abriteront vos troupeaux. De la crête, ils regardèrent longuement, jusqu'au soleil couchant. Puis ils firent tourner les baguettes pour allumer les feux. Ce soir, ils s'endormirent en pensant aux nouvelles terres que leur avait données l'ancêtre.

A l'aube Namuhoye était morte. Pendant que les uns chassaient, Kalunzi. Nachinda et Narhana, trois de ses fils, creusèrent un trou pour y jeter le corps cassé de leur mère. Mais la coutume interdit au fils d'enterrer sa mère. . C'est pourquoi ils furent maudits par leur aîné Kabare.- Désormais, vous n'êtes plus des nôtres. Pour avoir jeté la terre sur le ventre qui vous a portés, vous n'entrerez point dans les pâturages promis. Soyez maudits à travers vos descendants : semblables aux corbeaux, vous seuls serez souillés du contact des cadavres des Baluzi. Vos mains ne toucheront plus que des morts. C'est ainsi ! Kalunzi et Narhana retournèrent sur les pistes qu'ils avaient tracées, vers la Lwindi. Nachinda construisit sa hutte sur cette colline qui porta son nom, tandis que les quatre autres frères remontaient le cours de la rivière. Naninja, suivi de son clan, franchit la Shesha quelques lieues en amont, tandis que Muganga s'en allait par-delà la Kadubu. Nalwanda accompagna Kabarc-Kaganda au Bushi. Ces deux derniers, remontant la Kazinzi, arrivèrent à Luvumbu, chez un Mulega du nom de Changu, qui descendait d'anciens émigrants. Pas plus que ses sujets, ce petit potentat n'avait vu parceller l'abondance de vaches et de graines.

Les habitants firent donc très bon accueil aux émissaires et les négrilles ou Batwa de Changu, étonnés d'une telle opulence, leur accordèrent plus de confiance qu'en leur propre maître. Un matin, deux pauvres Batwa rencontrant Kabare- Kaganda sur le chemin des pasteurs, Lul firent leurs doléances à propos d'un ami du mwâmi local qui les avait spoliés. - Eh! dit Kabare, au pauvre ses objets ; au puissant les siens. Ces avis plurent aux auditeurs qui racontèrent partout que les étrangers rendaient mieux justice aux pauvres que le mwâmi. Suivons ces frères, se disaient-ils nous boirons le lait de leurs vaches et mangerons toujours à satiété.

C'est alors que Kabare-Kaganda se rendit chez le mwâmi Nashi. En l'honneur de son hôte,

^s**1.0** Société féodale n'est pas adéquate, car le Mushi jouissait d'une liberté et d'une propriété; il n'était pas un esclave de son chef: omushi ashiga idaho n'enfuka yâge.

ceLul-ci fit qué- rir des boissons. - Elles me seraient bien plus agréables, Nashi, dit Kabare, si tu allais les chercher toi-même. Et pendant la courte absence du chef, il s'assit sur son siège au milieu des applaudissements du peuple. - Nous te faisons mwâmi, Lul dirent les Batwa. Usant du même subterfuge, Kabare étendit son pouvoir sur les régions voisines. Les chefs dépossédés ne gardèrent de leurs ancien-nes prérogatives que le droit de porter au front un dia-dème et d'accéder aux cimetières des Baluzi. Seul, Nashi fut autorisé à porter le titre de mwâmi, purement honorifique. Ayant réuni sous son autorité toute la région, Ka-bare-Kaganda se fit appeler Nabushi-possesseur-du- Bushi. Nalwanda, dernier des sept fils de Namuhoye, ne possédait aucune terre. Il quitta son frère et dans sa marche vers le soleil levant, pays de Kihanga, franchit la Ruzizi avec famille et bétail. Pratiquant la même politique que son frère au Bushi, il se soumit quelques tribus locales, puis chassa les Bahavu de leurs territoires. Ceux-ci acculés, furent forcés de franchir le lac d'Est en Ouest pour retrouver des pâturages au pays des Bahunde. Ces Bahunde étaient d'autre part menacés par les manœuvres guerrières de Nabushi, décidé à les refouler vers les volcans pour augmenter ses richesses. En ce temps-là, le tambour de guerre grondant de vallée en vallée, rassemblait chez Nabushi de nombreux guerriers armés de lances et de glaives. L'ardeur belliqueuse se doublait de l'espoir de recueillir quelque parcelle des terres nouvelles à conquérir. Par petits pelotons, ils s'en allaient séparément jusqu'aux sous-bois qui bordaient la Murhundu. C'est là que se déroula une grande bataille. Bande par bande, hurlant des injures et brandissant leurs armes, les Bashi ou gens-de-Na bushi s'élançaient sur les rassemblements de Bahunde. Des groupes restés dissimulés en réserve venaient par vagues secourir les lignes défaillantes, tandis que ceux qui tombaient étaient ramenés dans les buissons. D'autres déchiraient les corps des mourants pour en jeter les morceaux sanglants sur les Bahunde terrorisés. Les collines furent conquises et en souvenir de cette glorieuse journée, la lance du mwâmi reçut le nom de « Chiniga-Bahunde » (exterminatrice-des-Bahunde). Ce fut le premier emblème de l'autorité de la dynastie de Nabushi.

Après Nabushi-Kabare, son fils Lushuli-Lujo partit en campagne contre les Bahunde, puis contre les Bahavu qui commandés par la grande dynastie des Bahande, s'étaient incrustés entre Bashi et Bahunde. Au cours de ces nouvelles guerres, de grandes terres furent annexées au Bushi.

CHAPITRE II - KAMOME

Mushema, fils de Lushuli-Lujo, régnait sur le Bushi. Un soir, à la cour, dans la pénombre des feux mourants, notables, nobles, courtisans et amis, fort occupés à se saouler, suçaient au chalumeau les calebasses de bière offertes par le mwâmi. La fête dura tard dans la nuit. Quand vint l'heure du retour, le fils de Mwishi-Kubungu, sorcier de Nabushi-Mushema, effrayé par l'obscurité, ne voulut point rentrer sans arme. Mushema Lul prêta sa lance préférée pour se protéger en chemin. Non loin de la colline, sous les lueurs blafardes de la lune, un léopard s'abreuvait au gué. Pour s'en défendre, le fils de Mwishi-Kubungu le tua et, dans son affolement, oublia sa lance dans la plaie. Or, tout le monde le savait : ce léopard était : né d'un ver sorti du cadavre de Lushuli-Lujo et était sacré. A l'aube, les femmes, en allant puiser de l'eau, reconnurent l'arme de Nabushi-Mushema et revinrent en criant : - Ecoutez ! Mushema a tué le porteur de l'âme de son père. Nous avons vu le léopard transpercé par Chiniga-Bahunde (la lance exterminatrice des Bahunde). Nabushi-Mushema a donc tué son père ! Mushema se mit à regretter d'avoir confié sa lance à un adolescent aussi couard, et pour mettre fin aux commentaires désobligeants qui circulaient à son égard, il ordonna à ses Batwa de rechercher le vrai coupable, de le châtrer, de Lul rompre les os et de Lul trouer la poitrine. Ce qui fut fait. Lorsque Mwishi-Kubungu, le sorcier, apprit l'assassinat de son fils, il convint avec les Balumbu d'attirer Mushema seul près de leurs terres, pour le leur livrer. - Quand nous serons près des

marais de Mukaya, sortez des roseaux et tuez ceLul que j'accompagnerai. Revenant près de Nabushi-Mushema, il dit : - Ao mwâmi ! Je sais que les troupeaux de tes gens risquent fort d'être décimés par la maladie. Un grand malheur menace ton peuple, il serait bon de le prévenir par un bain purificateur. Allons nous baigner près d'ici. Ensemble ils s'en furent près de la rivière où, à l'improviste, les Balumbu les attaquèrent. Ils tuèrent Mushema et jetèrent sa tête dans les hautes herbes. Le lendemain, alors que tous s'inquiétaient de la disparition de Nabushi-Mushema, une vieille qui ramassait du bois trouva la tête sanglante dans les buissons et la rapporta au village. On la fit boucaner pour la mettre dans les tambours de la cour. Aucun enfant mâle ne pouvait succéder au mwâmi. Mais tout espoir d'une descendance directe n'était pas perdu puisque son épouse était enceinte. Il eut été normal d'attendre cette naissance pour décider du successeur. Mais ceci n'avait pas l'heure de plaire au frère de Mushema, Mushema-Mushimbi, qui projetait de remplacer son frère. Il décida donc de se débarrasser de la veuve et de l'enfant. Alors que le terme était proche, il chargea un Mutwa de suivre sa belle-soeur et de la tuer discrètement. L'occasion ne se fit pas attendre : quelques jours plus tard, à Nyamubanda, Nyrambasi-possesseurs-des-fourmis-rouges surprit dans la forêt l'épouse royale, Lui déchira le sein, la blessa de sa lance, puis, honteux, l'abandonna pantelante dans une mare de sang. Trop tôt cependant, car la malheureuse en agonisant le ventre ouvert, libéra un fils qui fut appelé par la suite Kamomè -l'avorté. Dans ses douleurs, elle criait : - S'il est quelqu'un par ici, qu'il prenne mon enfant. C'est un Muluzi, c'est le mwâmi, et des récompenses en grand nombre seront réservées à ceLul qui Lui sauvera la vie. Un forgeron du clan des Bashinyihavu, originaire du Rwanda mais habitant au Bushi, avait quitté ses moufflets pour ramasser quelques branches et faire du charbon. Il s'approcha de la moribonde. - Nyganda, eh ! Prends mon enfant. C'est le fils de Mushema. Le vieil homme restait perplexe, car il ne savait comment s'y prendre pour dégager cet enfant. Quand il entendit chanter sur le sentier une femme pygmée qui arrachait des écorces pour s'en faire des cordes. Ensemble, ils détachèrent le fils des entrailles de sa mère agonisante. Il prit l'orphelin et l'emporta dans son village. Il recommanda bien à ses frères de taire à Mushema-Mushimbi cette aventure. Quant à la femme, elle retourna chez son époux Rusaki qui habitait Mushoko. C'est en souvenir de ces événements que lorsque l'épouse d'un mwâmi accouche, la présence d'une femme pygmée est requise. Quant à Nyganda, à l'avènement de Kamomè il reçut le privilège, pour Lui et : ses enfants, de forger les clous de l'ishungwè ou diadème royal avec des marteaux sacrés appelés walengera et kayundwe. Mushema-Mushimbi eut tôt fait d'apprendre par quelque espion qu'un Mutwa avait sauvé l'héritier de son frère. Il se mit à le chercher- en vain dans tout le pays. Nyganda cachait l'enfant tantôt dans une ruche, tantôt sous un lit. Un jour même, Mushema-Mushimbi pénétra dans la case où l'on cachait le bébé sur les lattes qui surplombent le foyer intérieur. L'enfant se mit à uriner sur son persécuteur et les Batwa furent tout heureux de prétexter le mauvais état d'une vieille calebasse de bière pour sauver Kamomè de l'égorgement. De guerre lasse, Mushema-Mushimbi s'en retourna à ses troupeaux. Plusieurs années plus tard, quand Kamomè fut adolescent, Nyganda-le-forgeron se rendit chez l'usurpateur. - O toi, dit-il perfidement, tu règnes sur le Bushi. Mais, que je sache, -depuis la mort de ton frère, les Batwa n'ont pas intronisé de mwâmi. Sache que le temps est venu et qu'aujourd'hui même nous allons l'élire. Je te le dis : préparc la fête. Mushema-Mushimbi crut ainsi comprendre que, cette fois, son intronisation était décidée. Il fit savoir qu'une vierge Nya-Ngoma devai t être sa compagne le même soir et convoqua un ménage pygmée ainsi que les petits-fils des chefs dépossédés par Nabushi-Kabare : Nashi, Naruniga, Nyabamba et d'autres. Des porteurs de nouvelles partirent appeler Naluvumbu-le-gardien-du-cimetière et Mushogo-le-gardien- des-trésors. Pour fêter dignement ce jour attendu, il donna l'ordre d'égorger les plus beaux taureaux et de mettre les tambours au soleil afin que, dans la nuit prochaine, ils portent plus loin l'heureuse nouvelle.

Bières, boissons. et victuailles étaient prêtes dans le grenier de son enclos royal. Invités, nobles et courtisans devisaient gaiement lorsque, dans un cortège de Batwa, apparut Kamomè-l'enfant-trouvé . Nous te faisons , mwâmi. dirent les Batwa. Et Mushema-Mushimbi, confondu, n'eut d'autre ressource que de fuir dans les hautes montagnes. Le froid et la faim décimèrent bien vite sa petite troupe. Le feu faisait défaut et les mains des hommes, trop engourdis, ne parvenaient plus à tourner les baguettes. De colère, Mushema-Mushimbi tua de sa main ses serviteurs. Seul, égaré, il grelottait dans le vent, debout sur le plus haut plateau du Bushi. Les bazimu ou esprits du mal vinrent l'enlever et, souvent, on l'entend encore hurler et maudire, lorsque les ouragans soufflent sur les crêtes des collines. (voir Masson, p. 17-21)

CHAPITRE III - NYIBUNGA ET LES DESCENDANTS DE KAMONE

Vint une invasion des nobles Tutsi du chef N'Soro, qui franchirent la Ruzizi et razzierent le Bushi jusqu'à Chirunga. Kamomè et ses guerriers eurent la bonne fortune de repousser rapidement les envahisseurs, Ils achevèrent tous ceux qui s'étaient installés à leur suite, même ceux qui, cachés dans les forêts, n'en ressortirent que quelques mois plus tard, tenaillés par la faim. A la faveur d'un coup de main, N'Soro emmena parmi ses prises la propre fille de Kamomè, la belle Nybunga aux seins ronds et au ventre joliment tatoué. Vers cette époque vivait au Rwanda une voleuse de millet. Chaque nuit, elle pillait les greniers des riches. Ses larcins furent vite punis par les esprits et, une nuit, elle disparut mystérieusement en abandonnant devant le dernier grenier fracturé un petit enfant mâle. CeLul-ci fut appelé Mpanga-wa-Lusango-côte-de-taureau et devint plus tard sorcier à la cour du mwâmi N'Soro. Or donc, les aristocrates rwandais un jour, offusqués par une attitude peu respectueuse de l'esclave Nybunga, fille captive du mwâmi du Bushi, décidèrent de la mettre à mort. Mpanga-wa-Lusango les détourna de leur projet en faisant justement remarquer les conséquences qu'il pourrait avoir. Si vous tuez la fille de Nabushi, ses gens viendront pour la venger. Ils prendront nos génisses et tortureront nos femmes. Moi, je vous le dis, que Nybunga pour son imprudence retourne nue chez son père. Ainsi nos pâturages ne seront point foulés. Et Nybunga, dépouillée, fut renvoyée à Chirunga. Elle y fréquenta la hutte de son frère Chifundangombe et en conçut. Lorsque leur père la vit boire le lukomhe ou boisson rituelle des femmes enceintes, il se mit en colère et la répudia. Elle s'enfuit au-delà de rivière Murhundu, chez le chef Lukara, fils de Mbeha-eri-maza, ce qui signifie testicules-de-rat, à Ibogobe. Ce demier, bien que possesseur de nomhreuses femmes, n'avait pas d'enfants, il les renvoyait parce qu'elles ne Lul donnaient pas d'héritier et se voyait devenir le dernier chef des Bahunde. Il profita de l'aubaine et reçut Nybunga qui enfanta chez Lul. Le garçon reçut le nom de N'sibula-orphelin-de père, et succéda à son père adoptif en donnant son nom à la dynastie des Basibula. (I). Il devint à son tour grand chef Bahavu, reconquit l'île Idjwi et porta la guerre au Rwanda. Chifundangombe succéda à son père Kamomè puis laissa le trône à son fils Chilembebwa. C'était le temps où une grande disette. éprouvait le pays, alors que dans le nord, au pays des Bahavu, les vivres abondaient. Birahirwa, fils de N'sibula, se refusa à toute négociation économique avec ceux qui, chez Kamomè, son père, sans cesse Lul grignotaient ses terres et estima même les circonstances favorables pour reconquérir les territoires ravis par Lushuli-Lujo.- Par une série d'escarmouches, il occupa quelques collines et menaça sérieusement Nabushi-Chilembebwa, qui s'enfuit dans le sud chez son frère Chiderha, à Nyalukemba. De cette presque-île il pouvait, en une nuit, passer au Rwanda . Ses barons décidèrent cependant de réagir avec violence : ils proposèrent au mwâmi de confier le commandement des opérations à son fils Ngweshe, né de son épouse Mwapondamajiri, dont la jeunesse et l'intrépidité étaient gages de succès. Finalement, Nabushi-Chilembebwa y consentii. Après quelques rencontres, les Bahavu étaient battus et reprenaient la route du nord, laissant à l'abandon cent soixante cadavres. A la mort de Chilembembwa, Ngweshe ne put coutumièrement Lul succéder et ce fut Badahakana qui monta sur le trône.

Chiderha, son oncle, fut nommé tuteur du mwâmi. A l'occasion d'un partage de terres, Chiderha s'estima lésé au profit de son neveu Ngweshe et se disputa. De son côté, Ngweshe, frondeur, avait appelé son chien Chiderhamubazi-qui-se-moque-de-Chiderha. Cette antipathie réciproque fut à l'origine d'une scission dans la famille de Kabare-Kaganda; d'abord superficielle, elle devint totale quelques générations plus tard (Masson, p. 23-25).

CHAPITRE IV - LA GUERRE DU CHIEN

Les temps étaient pauvres et les récoltes peu abondantes. Dans la mise en valeur des terres plus fertiles, les cultivateurs descendus des collines commencèrent à défricher les marais de Nyalugana. Comme il s'agissait d'étendues vierges, chaque clan prenait part au travail espérant se réserver les plus grandes parts. Ngweshe avait l'habitude de ravitailler ses travailleurs en lait de ses troupeaux et leur donnait souvent la viande des bêtes que son chien croquait. Chez Lul, le rendement était donc trois fois supérieur aux gens de Chiderha. CeLul-ci, vexé, se vengea en prenant au piège l'animai domestiqué de Ngweshe, qui faisait la fortune de son maître et couvrait de ridicule son propre nom. Il l'empoisonna du lait d'une vache qui venait de veler et l'enfouit dans un trou dessous la pente de son grenier. Une vieille, dans l'ombre, l'avait vu creuser. Après trois jours d'inquiétude, Ngweshe rencontra la vieille. Elle Lul raconta ce qu'elle avait vu ce soir-là, derrière la hutte de Chiderha, et Ngweshe se mit dans une grande colère. Au tribunal du mwâmi, les juges donnèrent tort à Chiderha et le condamnèrent à dédommager Ngweshe en Lul livrant un taureau. Ngweshe refusa catégoriquement. Chiderha ajouta une génisse. (voir Masson; p. 27) - Eh! dit Ngweshe, en seul jour, mon chien Chiderhamubazi me tuait plus de deux bêtes. Je n'accepte, pour mon dommage, que Masembe, la plus belle vache laitière des troupeaux de Chiderha. C'est ainsi ! Chiderha à son tour refusa et s'enfuit sans rien rendre. Impatient de posséder Masemb e-la –belle, Ngweshe attendit deux jours, puis appela trois de ses compagnons. – Allons, leur dit-il, chercher Masembe de nos mains dans l'enclos de Chiderha. Dans la nuit obscure et humide, Ngweshe entreprit de fracturer la hutte où dormaient la vache Masembe et trois enfants de Chiderha. Au bruit de la paille foulée, les dormeurs se réveillèrent en sursaut et se mirent à crier. Ngweshe, surpris et ahoté, les transperça de, son coutelas puis, prenant Masembe au licol, rejoignit ses complices, jusqu'à l'aube naissante, un serviteur du nom de Nyabushamuka battit le tambour de l'exil. C'était pour le départ de Ngweshe, que son frère Nabushi-Badahakana chassait du pays. Accompagné de son épouse Mwanakaya, de ses fils Muhive et Bugabo, de sa petite fille Nakwezi et de quelques fidèles, il s'enfuit au Rwanda, chez Nalwanda Yuhi II, son lointain cousin. Ce dernier, parent de Ngweshe par leur ancêtre Namuhoye, vit avec plaisir venir à Lul un muluzi de sa famille. Il donna à Ngweshe le territoire des environs de Mushaka, près de Mibirizi, ainsi que soixante-dix vaches. Après deux longues années d'exil, Ngweshe y mourut d'une dysenterie pernicieuse (voir Masson, p. 28)

CHAPITRE V - LA FAMILLE NGWESHE AU RWANDA

A la mort de son père, Muhive, déjà père de famille, prit la direction du clan. Il avait eu de Mwachokola, fille de Runiga, un fils Kwibuka. Cependant que toute cette famille coulait au Rwanda une heureuse vie champêtre, Badahakana, mwâmi du Bushi et frère de Ngweshe regrettait de ne pas avoir donné la mort en punition du crime des enfants de Chiderha. Poussé par ceLul-ci, il décida de se venger définitivement en exterminant les descendants de Ngweshe. Pour ce faire, il donna sa fille en mariage au mwâmi du Burundi. à condition que ceLul-ci organise le massacre de Muhive et de sa famille. Le marché fut conclu. Remontant la Ruzizi, les soudards barundi firent irruption dans les environs de Mushaka, tuant et pillant tout ce qu'ils rencontraient. Ils prirent également les têtes de bétail de Muhive et ravirent Nakwezi sa sœur. Pendant que les guerriers aux longs bonnets de poils de singe boutaient le feu aux cases

paisibles et égorgeaient les habitants désespérés, Bugabo, frère de Muhive, réussit à se sauver en compagnie de son neveu Kwibuka qui, par chance, dormait cette nuit sous son toit (voir Masson, p. 29). Ils marchèrent toute la nuit sous les lueurs lugubres des flammes. Au Bukunzi, sur les montagnes qui barrent l'horizon, ils furent enfin accueillis par un petit notable Tutsi appelé Chocha. Pour tromper le mwâmi du Burundi, il ne découvrit pas à son hôte l'identité de l'enfant qui l'accompagnait. Nalwanda-Yuhi II Lul-même croyait que personne n'avait échappé au massacre; car s'il avait appris que le fils de Muhive était encore en vie, nul doute qu'il , l'eut pris sous sa protection. Et Kwibuka grandit. Bugabo le respectait toujours pieusement, bien qu'aux yeux des indigènes il parut son tuteur. Chocha, le pauvre Tutsi, les avait peu à peu pris en affection et, reconnaissant sans doute aux qualités de pasteur et de chef la personnalité de Kwibuka, il Lul donna en mariage sa fille Mwachocha, qui venait de perdre son mari Bikoro et en portait encore le deuil. Il Lul fit en outre don des biens laissés par Bikoro à sa veuve, soit soixante vaches, une bananeraie et quelques esclaves. Mais, chose que Kwibuka ignorait lors du mariage, cette femme était enceinte de deux mois. Souvent il discutait avec son oncle et ses amis, persuadé que Mwachocha était enceinte de ses oeuvres tandis que les autres, sans doute mieux informés, prétendaient que c'était le défunt qui l'avait mise dans cet état. La lumière au suiet de la paternité de l'enfant, qui fut appelé Birali, ne fut faite qu'à la fin de la vie de Kwibuka. Vers cette époque, Kwibuka prit encore femme. Il épousa une jeune fille qu'il recherchait depuis longtemps et qui s' appelait Mwamude. En peu de temps, il fut donc polygame et eut six fils dont Birali (voir Masson, p. 30). Pendant tous ces événements, Nabushi-Badahakana mourut. Ainsi que ses trois successeurs qui ne régnèrent pas ensemble quatre années. A la mort de chaque mwâmi, le peuple portait le deuil, arrêtaient les travaux agricoles durant de longs mois et abandonnait les champs aux herbes folles et stériles ; ils ne portaient plus les charges et arrêtaient les constructions pour se promener la lance recouverte d'une cordelette de fibre de bananier. Les décès répétés des mwâmi provoquèrent une nouvelle disette et tous les Bashi, décimés par les conséquences de ces coutumes rigoureuses, se lamentaient sur les malheurs de leur dynastie. En hommes sages et réalistes, les anciens redoutaient que le mwâmi en fonction, Lukubi N'Gabwe, ne fut privé d'enfant mâle pour assurer sa succession. Au cours d'un conseil, Lushali conseilla de rechercher un successeur éventuel parmi l'autre branche du sang de Kabarc-Kaganda, dont il venait de découvrir l'existence chez un notable tutsi du Rwanda . On se rallia à son avis et une délégation parti chez Nalwanda réclamer le petit-fils de Ngweshe, avec trente vaches et une pointe d'ivoire. Le mwâmi du Rwanda qui, nous l'avons dit, ignorait qu'un fils de Muhive eut échappé à l'attaque des soldats du Burundi, resta d' abord incrédule, se méprenant sur les buts de la délégation. Après avoir pris ses renseignements il autorisa le retour de Kwibuka au Bushi, ajoutant à ses biens dix vaches fertiles. Chocha: Lul fit le même présent. C'est sur le chemin du retour que Mwachocha accoucha de son fils Birali. Lorsque Kwibuka franchit les eaux grondantes de la Ruzizi, il fut reçu avec pompe par les notables que Nabushi-Lukubi avait envoyés à sa rencontre (voir Masson, p. 31). Il était si sage, riche et honoré que le mwâmi Lul rendit tous les territoires coutumiers qui Lul revenaient et le nomma tuteur à sa cour. Kwibuka s'établit à Chifuma . Un jour, Chocha se souvenant du temps où il hébergeait Kwibuka Lul envoya son fils et un présent de trois vaches. Dès son arrivés, Kwibuka, voulant une fois pour toutes confondre, ceux qui mettaient en doute sa paternité sur Birali, profila de la présence de son beau-frère pour demander quelques explications. - Eh oui, dit ceLul-ci, quand mon père te donna ma soeur, elle était enceinte de deux mois. Je sais ces choses de Muzirhu-fils-de Bibusa, jeune serviteur de Mwachocha à la mort de Bikoro. Kalangiro, second fils de ma soeur, est ton premier enfant mâle. C'est ainsi ! Quelques fois, des appréhensions assaillaient Kwibuka vieillissant. Malgré le respect dont on l'entourait, ne devait-il pas craindre la haine de la famille Chiderha, qui habitait dans l'Ibanda et

dont trois membres avaient été tués par Ngweshe son grand-père ? A sa mort, ce fut Kaserere, le premier fils qu'il avait eu de Mwamude, qui fut appelé à diriger le clan (voir Masson, p. 32).

CHAPITRE VI - LES SUCCESEURS DE KWIBUKA

La succession de Kwibuka n'alla pas sans palabres: Ksaserere n' avait que six filles et pas un garçon. A la faveur des commentaires sur l'authenticité de la filiation de Birali, de nombreux Bashi auraient préféré voir ce dernier remplacer son père, d'autant plus qu'il avait quatre fils. Kaserere, visé, voulut mettre fin à l'objection de l'absence d'héritier mâle. Sur conseil du pygmée Namukumba, il se décida à épouser une des femmes de son père Mwabushenga-dont-on-redoute-le-regard. On la considérait généralement comme une sorcière, mais comme on avait déjà eu des preuves de sa fertilité, entre autres un fils Tumba qu'elle avait eu de Kwibuka, elle devait convenir pour donner à Kaserere un successeur . Mais ses relations avec cette femme restèrent assez secrètes et c'est furtivement qu'il se rendait à sa hutte. Elle ne tarda pas à être enceinte de ses oeuvres. C'est à ce moment que le mwâmi régnant du Bushi, Mushimbi-fils-de-Lukubi, vint rendre visite à son cousin. Kaserere était à la chasse, loin du village. Tandis qu'il flanait en attendant Kaserere, Mushimbi aperçut Mwabushenga et fut pris du désir de la posséder. Elle tenta de résister, mais vite céda aux exigences du royal visiteur (voir Masson, p. 33). A son retour, Kaserere ayant appris la chose, se facha. Il craignait que l'enfant qu'elle portait ne fut tué par cette faute. On prépara une infusion de l'écorce de l'arbre lunga que Mugoherwa, serviteur de Kaserere, administra à l'épouse adultère. Le fils qui naquit s'appela Weza et selon la prédiction du pygmée Namukumba, il succéda à son père. Nabushi-Mushimbi, ignorant les liens secrets qui unissaient Kaserere et Mwabushengwa, réclamait l'enfant, croyant de bonne foi qu'il Lul appartenait. Weza resta chez son vrai père, mais un doute subsiste chez de nombreux pasteurs qui leur fait dire que la lignée de Ngweshe, est deux fois sortie du clan de Kabarc : la première fois par Mwapondamajiri, épouse de Nabushi-Chilembewwa; la seconde par Mwabushengwa, femme de Ngweshe-Kaserere et concubine de Nabushi-Mushimbi. Ces légendes et la confusion qu'elles laissaient dans les esprits augmentèrent le prestige de Ngweshe. Kalangiro, fils de Kwibuka et de Mwachocha et ainsi demi-frère de Kaserere, le jalousait à juste titre. Il Lul semblait que le pouvoir de leur père Kwibuka Lul revenait de préférence; car il aimait d'une particulière amitié sa mère Mwachocha, fille de son sauveur. Souvent, il s'en souvenait, Kwibuka disait que son héritier devait sortir de son sein. Croyant donc exécuter les volontés du défunt et mettre la main sur ses droits, il vint à Kaserere dans le but de l'assassiner. La fête dura tard dans la nuit et toutes les calebas- ses de bière et de lait étaient vides. Kalangiro prit ostensiblement le chemin du retour et s'embusqua non loin du village en attendant que tout soit endormi. Il revint comme un voleur et s'approcha de la hutte de Kaserere près de l'endroit où, à travers les herbes, il pouvait entendre le souffle régulier du riva endormi. Il saisit sa lance et l'enfonça violement dans la fragile paroi. L'arme se ficha dans un bouclier de bois, qui se trouvait jeté entre les herbes et la couche, avec tant de force que son fer émoussé s'y incrusta et que Kalangiro ne put l'en arracher. Kaserere, réveillé par le bruit, sortit en appelant à l'aide. Les hommes, alourdis par l'alcool et la veille, se levèrent lentement pour ne trouver qu'une lance vibrante dans les bottes d'herbes du mur extérieur. Le lendemain Kaserere tendit un piège à son agresseur. Montrant la lance à ses voisins, il leur demanda qui avait pu oublier la veille, par inadvertance, une lance près du feu . Personne ne reconnut l'arme. Quand passa par là un petit garçon âgé de douze ans, qui s'exclama : - Eh ! Voici tête-de-perdrix, la lance de mon père Kalangiro ! Appréhendé, Kalangiro niait toujours. Quand on fit revenir son fils. - Mais père, cette lance est la tienne ! Kalangiro ne se retint plus : - Fils indigne, je te maudis. Plus jamais tu ne trairas mes vaches. Que tes joues pleines de santé aillent à la mort, car tu seras puni pour avoir vendu ton père. Kaserere le punit cruellement. Ngweshe-Kaserere mourut très vieux laissant terres et troupeaux à Weza. A la même époque, Nabushi-Mushimbi s'éteignit Lul aussi, passant

le pouvoir à son fils Mwerwe (voir Masson, pp. 34-35) .

CHAPITRE VII - MWERWE CONTRE WEZA

La haine des Chiderha contre les Ngweshe, dont l'ancêtre leur avait tué des parents, ne s'émoussait pas avec les années et depuis leur retour au Bushi. Kwibuka et Kaserere craignaient toujours que, dans une colère vengeresse autant qu'intéressée, un descendant de leur vieil ennemi ne vint les surprendre. D'autre part, le souvenir de l'assassinat de Muhive par les manœuvres de Nabushi-Badahakana les irritait au point qu'une inimitié mortelle séparait les clans du Bushi de la famille Ngweshe et qu'une véritable guerre des nerfs régnait entre les nobles du pays. Pour toutes ces raisons, les Anciens décidèrent, à la mort de Kaserere, de ne point déposer sa dépouille sur les terres des Bahaya ou gens de Nabushi, et d'éviter ainsi que les sorciers de Nabushi de Chiderha ne se servissent de son cadavre pour envouter les Bishugi ou gens de Ngweshe. Ils enterrèrent donc Kaserere à Ishalironishangi, près de Kanyola. Mais pour donner le change au mwâmi, ils déposèrent en grande pompe dans le cimetière réservé aux baluzi une simple peau de vache, linceul habituel d'un chef. Comme l'avaient craint les sages de Ngweshe, quelques petits-fils de Chiderha vinrent profaner la tombe de Kaserere dans l'intention de démembrer son cadavre et de se servir des ossements pour menacer leurs ennemis. (voir Masson, p.37) Ils n'y découvrirent évidemment qu'une peau à demi pourrie et coururent chez le mwâmi, Lul apprendre sans ambâge la substitution. -Aho ! Nabushi, les descendants de Ngweshe veulent se révolter contre ton autorité. Nous avons vu qu'ils n'ont pas déposé dans la terre rituelle le corps de Kaserere. Ils n'y ont mis qu'une peau de vache. Intéressé par ces déclarations, Nabushi-Mwerwe rassembla ses ministres, fit revenir les Chiderha pour renouveler leurs accusations en présence de quelques de vieux de Ngweshe. - Nabushi écoute, disaient les Chiderha, ils désirent se révolter. N'ont-ils pas caché le corps de Kaserere pour ne déposer dans la terre du Buhaya qu'une peau de vache ? Pourquoi auraient-ils agi de la sorte si ce n'est pour te bafouer? - Eh!, répondirent les Ngweshe, vous vous découvrez vous-mêmes. Nos soupçons n'étaient donc pas vains puisque vous êtes allés déterrer notre chef pour piler ses os et nous jeter des sorts. Votre dénonciation vous accuse. Comment savez-vous qu'en terre des Bahaya negit qu'une peau? Vois-tu, o mwâmi, ils ont violé la sépulture de notre père. Rentrés sur leur colline, les descendants de Ngweshe tinrent conseil. Il leur semblait opportun de se séparer complètement de l'autorité de Nabushi-Mwerwe et de rompre avec ses fidèles . Ces choses devaient se réaliser avec une grande prudence, car le mwâmi était toujours puissant. C'est alors que Weza, plein de ruses, décida d'user d'artifices en se montrant plus habile que Nabushi-Mwerwe plutôt que de l'affronter. - Mwerwe, mwâmi, Lul dit un jour Weza, tu as vu les gens de Chiderha tenter de voler les os de mon père. Nous vivons dans l'inquiétude d'être par surprise l'objet d'une vengeance. Permettrais-tu qu'ils éventrent nos génisses ou mettent à mort nos enfants? C'est pourquoi je te demande : autorise-nous à partir à l'écart, dans le sud. Nous y vivrons en paix. C'est ainsi que Mwerwe permit à Weza de se retirer chez Kabisa de Mwirhwa, sans se douter qu'il laissait le jeu de son cousin. A peine arrivé à Nduba, Weza , en bon pasteur, remarqua la disparition d'un magnifique taureau Mirembe. Toutes les recherches furent vaines jusqu'au soir où, quatre mois plus tard, un coupeur de lianes découvrit sur la colline de Murimbi la bête qui y broutait à l'aise. Tous virent dans cette fugue le signe que, dans leur impatience, ils attendaient pour se séparer de Nabushi-Mwerwe. A l'endroit où le taureau avait été découvert, les mânes voulaient que Weza s'installât et régnât. C'est ainsi qu'ils se transportèrent sur la colline de Murimbi. où Weza fit allumer les foyers. Mwerwe se répétait la vieille prophétie des conteurs bavards : « Le muluzi qui ira à Murimbi, enlèvera à Nabushi sa royauté et l'attaquera avec vigueur.» Lorsqu'il eut appris que, guidé par un présage, Weza et son peuple s'étaient installés à Murimbi, il s'était mis à craindre et à méditer. Un messenger, le pygmée Lushuli, avait été dépeché sans retard à Murimbi pour y éteindre les feux. Car selon la coutume, lorsque le

mwâmi accorde une terre, il charge un de ses serviteurs d'y allumer le feu qui consacre la pleine propriété. Si Lushuli parvenait à éteindre les feux, Nabushi déniait officiellement à Weza la propriété de Murimbi et l'obligeait à revenir près de Lul. Mais Weza était aussi rusé que Mwerwe juriste. Quand il avu venir Lushuli, il simula l'obéissance, participa même à l'extinction du foyer de sa hutte. Au moment de se mettre en route, il demanda négligement au pygmée de Lul passer un brandon pour y allumer sa pipe. Ce que l'autre fit sans méfiance (voir Masson, p.39). Weza satisfait, s'empressa de raviver la flamme qui embrasa de nouvelles branches sèches, puis fit remarquer à tous que le pygmée du mwâmi Lul avait donné le feu de la colline. Tout en ne désobéissant pas à Nabushi, il assurait sa pleine propriété ironiquement, il députa ses deux frères Kirhero et Nchuranganya chez Mwerwe, pour Lul exprimer sa gratitude et le remercier de Lul avoir envoyé un pygmée pour allumer son feu. Nabushi en fut très irrité : il fit abattre toutes les vaches du malheureux ambassadeur Lushuli et mettre à mort ses sept fils. Décidé à contrer Weza, il Lul intima l'ordre formel de quitter le Nduba et de revenir à la cour. - C'est bien j'obéis, dit l'habile Weza au pygmée Kabamba, porteur de la décision, je te suis. Chemin faisant, ils virent un toucan au plumage rouge évoluer lentement et ébranler l'air de son vol lourd. Weza attendit que l'oiseau se posât, banda son arc et l'abattit d'une seule flèche. Le pygmée se précipita pour le ramasser, mais tous les gens de Ngweshe protestèrent. - C'est Weza qui ci tué l'oiseau, il Lul revient ! _ - Vous savez que c'est un oiseau réservé au mwâmi : ses plumes servent à orner la coiffure royale. Il ne revient qu'à Nabushi. - Donne-moi quand même une plume, suggéra Weza. - Je te la fixe sur la tête, dit le pygmée en détachant du toucan une plume sanguinolente, pour la ficher dans les cheveux crépus de Weza Aho merci! s'écria ceLul-ci, merci pygmée du mwâmi ! En me donnant cette plume sacrée murhwa, tu n'as donné le pouvoir. Je possédais la terre, je posséderai désormais l'autorité princière. Tu viens de faire le même geste qu'au jour de l'intronisation de Nabushi. Toi qui confère la puissance légale, tu n'as fait semblable à Mwerwe. S'il veut reprendre mes terres, qu'il vienne le faire par la force. Rebroussant chemin, il revint sur la colline Murimbi dans la joie générale. Il changea sa cour de parent du mwâmi en celle de roi et proclama que la plume de toucan serait désormais son blason à Lul Ngweshe-Weza, et à tous ses descendants. Ce jour-là, de nombreux chefs des collines voisines vinrent le reconnaître, comme suzerain et Lul promettre leurs armes. Il s'agissait de tous les baluzi du sud du Bushi, à l'exception de Kabili, chef de Nyamarhenge et du chef de Chinyimba. Lorsque Weza était parti vers Murimbi, Kalangiro, ceLul-là même qui avait un soir tenté d'assassiner Kaserere pour s'emparer de la direction du clan était resté fidèle à Nabushi-Mwerwe. Mieux, espérant enfin assouvir ses désirs cupides et éliminer Weza à son profit, il conseilla au mwâmi de partir sans tarder pour déloger le rebelle. Pour prouver sa bonne foi et assurer à Nabushi qu'il reniait sa propre famille, il Lul proposa le pacte de sang. L'assemblée des notables et des chefs se réunit pour délibérer. Kalangiro, qui s'était assis contre Mwerwe, se fit une incision dans la poitrine, recueillit quelques gouttes de sang chaud dans une feuille d'érythrine, puis la tendit au mwâmi. CeLul-ci, ayant ajouté un peu de son sang, humecta ses lèvres et demanda à son nouveau frère d'achever le mélange. - Désormais, Lul dit-ii; lorsque tu verras mon fils affamé et que tu ne le rassasieras point, ce sang que nous avons partagé te tuera. - Maudit sois-tu par ce sang, répondit Kalangiro, si tu ne nourris point mon fils éprouvé par la famine (voir Masson, p.40-41) . Nabushi prit alors une poignée de paille du toit de sa demeure, l'alluma au feu. - Regarde, Kalangiro, le jour où je viendrai sur ta colline, transi de froid et ruisselant de pLule pour te demander asile, et que tu me chasses, je pourrai faire flamber tes huttes comme flambe cette torche d'herbes sèches. Ils s'étendirent en murmurant : - Si jamais nous n'avons plus qu'une seule couche et que nous nous trouvons ensemble pour y dormir, le pacte veut que nous dormions tous deux sur la même natte. Sur un geste de Kalangiro, des pasteurs présentèrent trois superbes taureaux qu'il offrait à Nabushi. Après quoi,

Mwerwe le nomma chef de guerre et Lul fit remettre les tambours royaux. Ceux ci devaient porter aux quatre coins de l'horizon l'annonce de la rupture définitive entre Nabushi et Ngweshe. L'ardeur de vengeance de Kalangiro rivalisait avec le désir de Mwerwe de reprendre ses collines et de détromper la légende prophétique. C'est ainsi que commença la guerre armée entre les deux familles. L'inimitié de plusieurs générations devenait une farouche haine séparant dans le sang les terres promises par Namuhoye-la-vieille à ses sept fils. (voir Masson, p.40-41)

CHAPITRE VIII - PREMIERE GUERRE CONTRE NGWESHE

Un grand concours de foule s'était rassemblé près de l'enclos du mwâmi. Les tambours battaient les rythmes de guerre. Un rang de guerriers en tenue d'apparat stationnait près des palissades. L'atmosphère était tendue et sous les rayons droits du soleil, des jeunes filles, enduites de beurre frais, rassemblaient les calebasses et écuelles de bois salies par les aliments. Un groupe, de femmes nues, que la vue des hommes en armes excitait, se mit à frapper en cadence de leurs mains calleuses. Leurs pieds en martelant le sol soulevaient une poussière rouge. - Aho, nous irons à Murimbi ! gueula un grand gaillard. Et ce fut le signal d'un déchainement général. D'abord lent et sourd, le rythme se précipitait cependant que les guerriers s'avançaient en faisant des gestes de combat, comme à l'attaque, dans les grondements des tams-tams et les cris des enfants. - Nous chatrerons ses fils ! menaçaient-ils en tendant leurs glaives, tandis qu'à contretemps mains et tambours répétaient à l'écho des vallées : Voici les invincibles soldats de Mwerwe qui vont chatrer Ngweshe au Murimbi (voir Massons, p. 43). Lancinante et envoûtante, la mélodie que les femmes chantaient en ondulant des reins se mêlait aux vibrations sourdes des cranes des ancêtres ballottés dans les tambours. - Nous tuerons Ngweshe comme un misérable chien ! leur répondaient les guerriers en secouant les crinières sombres que retenaient sur leur tête des écorces teintées. En une seule file, suant, puant, grimaçant et menaçant, ils évoluaient pivotant en cadence dans l'air vicié. - Battez, tambours de guerre, répétaient les pygmées en redoublant les gestes irréguliers de leurs bras filiformes. Et les hommes, au paroxysme d'une ardeur belliqueuse entretenue par l'alcool, hurlaient : - Nous emporterons ses vaches et ses femmes ! Nous irons à Murimbi prendre la plume rouge sur sa tête. - Eh ! jeta Kalangiro, nous sommes nombreux et mangerons ces fourmis. S'il reste des survivants, nous les appellerons banyankulibwa-ceux-qu'on-avale. - Banyankulibwa, banyankulibwa, eh ! - Banyankulibwa, nous n'en ferons qu'une bouchée ! - Banyankulibwa, ils ne porteront plus ombrage à Nabushi, disaient les tambours. Banyankulibwa, Ooh ! Autour des bivouacs rougeoyants, les corps repliés des dormeurs dessinaient sous les étoiles autant de masses informes, qu' éclairait furtivement la flamme d'une branchette. Les soldats de Kalangiro passaient leur dernière nuit avant de pénétrer au pays de Weza. Nabushi, avec le gros des bandes armées, s'était rendu en compagnie du notable Mususu, à Bukalye, tandis que Kalangiro et sa compagnie compait à Nyabihuse. Chacun devait attaquer de son côté et scindant les soldats de Weza en deux groupes, pouvait facilement les exterminer. A l'écart, sous un ficus solitaire, Kalangiro sommeillait. Une lueur soudain l'éveilla, comme d'une torche qu'un homme emporte pour circuler la nuit et écarter les bêtes sauvages. Cette vision venait vers Lul. Mais il ne s'agissait ni d'un messenger, ni d'un soldat, ni d'un enfant ; il voyait, mystérieux et solennel, un vieillard à la figure plissée gravir la colline avec lenteur. Sur le front, près des flammes, le diadème de ses ancêtres brillait. - Kwibuka, mon père, est-ce toi que je vois ? - C'est moi. Kalangiro mon fils. Je sors de la terre où tu n'as enfoui. Je te demande : pourquoi combats-tu le fils de ton demi-frère ? Je vois dans ta main Nonozu- le-préféré, mon meilleur arc ; crois-tu que je te l'ai donné pour t'en servir contre le sang de mon sang ? En guerroyant aux côtés de Nabushi, tu me fais injure . C' est ainsi ! Et le fantôme disparut comme une flamme dans la rivière. Kalangiro, transi de frayeur, appela ses lieutenants. - Croyez-moi, j'ai vu ici le spectre de mon père. J'étais égaré par un mauvais esprit : il n'est pas dit que je

porterai la mort chez mon neveu pour soutenir l'ennemi de ma famille. Si Kwibuka n'a laissé à sa mort Nonozi-le-préféré, c'est pour n'en servir noblement et défendre le clan. Allons en amis vers Weza et combattons Nabushi, c'est ainsi ! Lorsque les premières lueurs de l'aurore soulignèrent les courbes fantasques des collines, Nabushi-Mwerwe vit devant Lul tous les soldats de Weza mêlés à ceux de Kalangiro. Son allié de la veille s'avança sur le front des troupes. - - Aho Nabushi ! Voici la flèche que n'ordonna de te lancer mon père Kwibuka ! dit-il en bandant son arc. Et dans le brouillard humide qui s'élevait dans la vallée, Nonozi cracha le premier trait de la bataille. Il transperça la poitrine de Mususu, second de Mwerwe. qui s'écroula dans un râle. A ce signal, les guerriers descendirent au bas des collines en s'injuriant et se couvrant de lances et de flèches. La surprise et le nombre aidant, les gens de Ngweshe ne tardèrent pas à mettre en déroute les, soldats du mwâmi, qui abandonnèrent. aux premiers rayons du soleil soixante-dix cadavres. Au cours de la même nuit deux autres notables, Kasheze et Kashema, étaient passés du côté de Ngweshe avec leurs gens d'armes. Nabushi, vaincu et trahi par ses vassaux, se réfugia à Mogogo, puis à Mubumbu. Pour compenser ses nouvelles pertes territoriales et retrouver des pâturages, il se mit en campagne contre les Bahavu, qu'il refoula jusqu'à la Langa. Malgré ruses et combats, il ne put recouvrer les collines ralliées ou occupées par son cousin Ngweshe. Quand il mourut entre les bras de son fils Birhenjira, son grand ennemi Weza avait déjà rejoint le domaine du Naluvumbu, laissant à son aîné Bichinga le gouvernement des territoires indépendants (voir Masson, p. 44-46).

CHAPITRE IX - BICHINGA CONTRE BIRHENJIRA

La rivalité entre les deux familles Nabushi et Ngweshe ne se termina pas avec la mort des premiers antagonistes. Birhenjira et Bichinga se heurtèrent en de nombreux combats meurtriers et leur histoire finit très mal. La voici. En ce temps-là vivait à la cour du roi du Ngweshe (1), Bichinga, fils-de-Weza, un noble qui ne possédait ni vache ni esclave. Il s'appelait Mushagwa. Il avait très mauvais caractère et, sans raison, cherchait volontiers noise à ses pairs ou aux Batwa. Par orgueil, il prenait l'habitude de vexer et d'insulter tous les courtisans de Ngweshe. Il avait une industrie qui Lul rapportait gros : il brûlait les herbes du marais de Nyalugana pour en extraire le sel. Il s'était même acheté une ceinture de perles et un gros bracelet de cuivre : ce qui, à cette époque, était très rare et de grande valeur. Paré de ces bijoux, il aimait parader et exciter l'envie autour de Lul. Bichinga, comme tous les autres, jalousait la fortune de Mushagwa : souvent il se disait qu'il était indigne de porter autour de ses reins et de ses bras de semblables objets de prix. Il songea un moment à les acheter à Mushagwa, contre une de ses plus belles vaches ; mais, connaissant l'orgueil et le mauvais caractère de son suivant, il y renonça. Néanmoins, à l'occasion d'une cérémonie de mariage d'un ami, le roi décida de demander en prêt les bijoux de Mushagwa. Mais ce Lul-ci était parti à la chasse. Bichinga, accompagné de l'époux, força la porte de la hutte de Mushagwa et prit ceinture et bracelet en l'absence du propriétaire. A son retour, Mushagwa, plein de colère, se dirigea vers la hutte des mariés et, interpellant Mudahigwa- l'époux, se mit à l'insulter selon son habitude. Il Lul lança une lance qui le blessa à la cuisse. Bichinga, pour punir Mushagwa de son esclandre et sans doute pour satisfaire sa concupiscence, refusa de dédommager le prêteur forcé et le déposséda de ses bijoux au profit du trésor royal. Mushagwa rumina longtemps sa vengeance : voulant l'exercer à la faveur de l'inimitié qui régnait entre son roi et le mwâmi du Bushi, il conçut un plan habile. Se rendant dans les pâturages de Ngweshe, il s'adressa au gardien des troupeaux : - Eh toi, Bakenga de Nyengo ! Ngweshe-Bichinga n'a donné ordre de consulter le sorcier avec la vache qui a rnis bas Bahamba. Confie-la moi. C'est ainsi ! Et prenant le licol de la bête, il la conduisit, non chez le sorcier de Ngweshe, mais bien à Chifeke, résidence de Nabushi-Birhenjira. Bichinga députa à la cour de Nabushi deux de ses meilleurs ministres qui, par trois fois essayèrent un refus en restitution. La vache resterait à Chifeke, ou Bichinga devait la reprendre par la force. Et

ce fut le début d'une nouvelle série de combats. Bichinga, dont l'habileté à la guerre et les talents de stratège étaient réputés, fit avec son arc et ses bandes beaucoup de ravage chez les Bahaya. Il pénétrait très loin en leurs terres pour enlever les troupeaux : c'est ainsi qu'il reprit sa vache avec beaucoup d'autres. Survint Matwali, le petit-fils de Chiderha, autre ennemi des Ngweshe, qui voulait profiter des combats en cours pour venger les enfants de son ancêtre dont l'assassinat avait provoqué la guerre du chien. Il descendit de son pays avec de nombreuses lances se ranger aux cotés de Nabushi. Prenant de flanc et par surprise les manoeuvres de Bichinga, il le fit prisonnier avec son frère puiné Murhandikire. Dernier descendant de Chiderha, Matwali, sur conseil de Nabushi-Birhenjira, perça Bichinga de son coutelas et le mit à mort dans l'horribles tortures. Il fit également mourir Murhandikire pour que la vengeance soit complète et que deux bishugi rachètent le sang versé de la main de Ngweshe, qui avait tué dans leur hutte les fils de Chiderha. Birhenjira avait vu d'un bon oeil ce lâche règlement de compte. Il calculait, en effet, qu'après la mort de Bichinga, les terres que Weza avait ralliées lors de son mouvement d'indépendance, Lul reviendraient naturellement. Il ignorait cependant qu'en réalité Bichinga laissait un tout petit garçon Chirimwentale et que sa première femme Mwamugula portait encore en son sein des jumeaux : Irengé et Chizihira. Mwanalwindi, seconde épouse de Bichinga était, à ce moment, retournée chez son père où elle accoucha d'un fils qui ne revint au pays que bien plus tard. Il fut appelé Bagweshe-Barhahera- l'orphelin, parce que les enfants de Nalwindi ignoraient qu'il avait un père (voir Masson, p. 47-49).

CHAPITRE X - INTRIGUES DE COUR CHEZ NGWESHE

Ngweshe-Chirimwentale, appelé plus communément Ntale, était trop jeune pour régner effectivement. Un Conseil de régence fut constitué par sa grand-mère Mwabugarha, ses grands-oncles Birali et Muzuka, sa propre mère Mwamugula et enfin son oncle Muyangwa. Le premier souci de ce Conseil fut de protéger l'intégrité des provinces contre les convoitises de Nabushi-Birhenjira. Dans le but d'avoir un puissant allié, ils prirent contact avec un descendant de Nalwanda, du nom de Kahindiro, dont la famille était séculairement amie de celle de Ngweshe. Ils Lul annoncèrent que Bichinga n'était pas mort sans progéniture mâle et que Ntale, dûment intronisé devait recevoir les terres de son père. Le mwâmi Kahindiro et sa mère Nyiratunga s'intéressèrent beaucoup à Ntale et souvent faisaient prendre des nouvelles de sa santé ou de la taille, joignant à leurs vœux de belles vaches de leurs troupeaux. Ces relations empêchèrent Birhenjira d'annexer le pays de Ngweshe et calmèrent ses projets peu honnêtes à l'égard de l'enfant de Bichinga. Après quelques années de régence, le Conseil subissant l'influence de la reine-mère de Ntale, chez qui il se réunissait, délaissa quelque peu les avis de la grand-mère Mwabugarha. Muyangwa, son fils, en vit d'autant plus diminuer son autorité qu'il ne siégeait au Conseil qu'en cinquième position. Il s'en plaignit en vain auprès de Birali et de Muzuka. De dépit, il s'enfuit au Rwanda chez Kahindiro Lul raconter les pires calomnies. Il prétendait dénoncer les abus des tuteurs légaux et les disputes qui les empêchaient de gérer avec sagesse le patrimoine de Ntale. Il affirmait d'ailleurs avoir été chassé parce que trop honnête. Nalwanda fit discrètement enquêter à ce sujet; car l'avenir de Ntale Lul tenait à cœur. Il apprit ainsi que les dénonciations de Muyangwa étaient farcies de mensonges gratuits et que son but réel était de faire pression sur l'enfant, puis, par l'intermédiaire de sa mère Mwabugarha, de succéder à son frère Bichinga. Nalwanda le chassa et Muyangwa s'enfuit à la Lwindi. Muyangwa, en exil, passait beaucoup de temps à la chasse. Au cours d'une poursuite d'un fauve blessé, il s'avança dans le Ngweshe jusque Nduba. Les indigènes, qui ne le connaissaient pas, le firent prisonnier et le tourmentèrent beaucoup. Quand il protestait et se disait l'oncle de leur roi, ils n'en croyaient rien car ils ne connaissaient pas ce personnage. Jusqu'au jour où deux habitués de la cour, de passage, le reconnurent à une cicatrice qu'il portait au front. Ils rapportèrent cette nouvelle à sa mère qui intervint en sa faveur et obtint sa grâce. Généreux et rempli de gratitude, Muyangwa

devint le meilleur conseiller de Ntale. Il avait en effet remarqué, à son retour que malgré l'âge du garçon, le Conseil de Régence ne Lul avait pas encore remis le pouvoir. Tous les enfants de son âge étaient mariés et pères de familles, alors que Ntale vivait toujours en jeune homme, tête non rasée et ornée de perles. Ayant peu à peu pris de l'ascendant sur son neveu, Muyangwa le persuada de mettre fin à cet état de choses et de se défaire de ces néfastes perles qui l'empêchaient de devenir homme. Ntale se rasa. rejeta les perles qui ornaient sa tête d'adolescent avancé, puis un matin attaqua Muzuka les armes à la main. Sur la colline royale, la bagarre dura toute la journée : insultes, hurlements, lances et flèches fusèrent jusqu'au crépuscule. Mais Muzuka fut vaincu et à la faveur de l'obscurité s'enfuit à Lukunga. Les lances qui aidèrent Ntale furent appelées buhebe du nom du lieu où se déroulèrent les combats. Depuis ce jour, en souvenir de la révolte de palais qui libéra le roi d'une tutelle abusive, les gens de Ngweshe qui se veulent malheur s'insultent en invoquant les lances du Buhebe. Muyangwa, en récompense de sa fidélité, reçut le territoire de Burhale où l'ombre des grands arbres était favorable aux gras pâturages. Ntale se Mariya, puis tomba dans une étrange maladie. Son corps s'était couvert de larges plaies suppurantes qui ne guérissaient pas. Tous les devins Lul conseillaient de rappeler Muzuka et de Lul pardonner. Sans quoi la mort viendrait le surprendre sans enfant mâle. Ntale, à la mort, envoya un messenger à Muzuka qui, croyant à un piège de Muyangwa, refusa de revenir à la cour. Alors les Bishugi transportèrent le corps sanglant de Ntale sur le seuil de la hutte de Muzuka. Lorsque le jour se leva et que Muzuka sortit en clignant des yeux, il fut tout étonné de la présence et de l'aspect du roi. Il Lul offrit de la nourriture mais Ngweshe-Ntale refusa même le lait. Muzuka appela quelques Batwa et rentra avec le roi sur la colline officielle où il reçut son ancienne charge. Après quoi, Ntale guérit comme les sorciers l'avaient prédit. Ntale entreprit au cours de son règne, une brève guerre contre ses voisins établis dans le pays de Karhongo, près de Nyangezi. Ces gens étaient clients du mwâmi du Burundi, traditionnel ennemi de sa famille . De cette guerre, Ntale rapporta un bracelet de cuivre pesant six livres, appelé «Mulinga gwa -Chilimwentale », que les rois de Ngweshe se transmettent depuis lors de génération en génération. Ntale, roi du Ngweshe, et Birhenjira, mwâmi du Bushi, moururent la même année laissant leurs pouvoirs, le premier à son fils Chinyomarhahongerwa qui régna sous le nom de Kwibuka II en souvenir de son ancêtre, le second à Makombe (voir Masson, p. 51-54).

CHAPITRE XI - VISITE DE KWIBUKA II AU RWANDA

Pour entretenir les liens d'amitié avec Nalwanda, il fut décidé, lorsque Kwibuka II succéda à son père, qu'il irait faire une visite de courtoise au mwâmi Kahindiro pour Lul annoncer son intronisation. Il comptait aussi Lul faire reconnaître ses droits sur les terres de Karhongo, que Chirimwentale avait annexées. Kahindiro, qui avait appris à se méfier des Bashi en général et des visites intéressées en particulier, fit attendre Kwibuka à sa cour, sans paraître le remarquer. L'autre, pressé de retourner au Bushi. décida de montrer aux Watutsi qu'un Mushi sait s'imposer quand il veut. Il escalada la colline royale où, devant l'entrée de l'enclos de Nalwanda, des jeunes nobles s'essayaient au jeu de l'arc. . Il s'agissait de tendre jusqu'à rupture un bel arc, grand comme un homme et fait du plus beau bois. Personne jusque là n'y était parvenu. Pour exciter ses courtisans, Nalwanda avait promis à ceLul qui le briserait les plus précieux cadeaux, des terres ombragées et un troupeau de vaches grasses. Autour de cette arme avec laquelle le mwâmi dansait, des adolescents musclés dont la peau brillait sous une couche de beurre frais, s'exerçaient. Chacun espérait venir à bout de l'arc rebelle. Lorsque Kwibuka et ses gens approchèrent du petit rassemblement de nobles distingués, le cercle s'ouvrit pour laisser le passage à ces vils hommes nus du Bushi. Quelques remarques dédaigneuses fusèrent et quand Kwibuka demanda à participer au jeu de l'arc, tous s'esclamèrent en se moquant de son impudence. - Eh bien, essaie de briser l'arc de la danse. Il ne sera pas dit qu'un Mushi, même

Ngweshe, brisera l'arme que les fils de Nalwanda ne savent rompre ! Chiribi, un courtisan de Ngweshe, s'avança, - Moi, j'essaie, dit-il, et que je rejoigne mon père sous les racines de bananiers si je n'y parviens. Il se saisit de l'arc, le soupesa et, bandant ses petits bras trapus, tendit la corde. La sueur coulait sur ses tempes et ses muscles tremblaient. Tout autour de Lul, le silence s'était fait. Chiribi, la figure crispée, déploya ses avant-bras et, dans un craquement sec, le bois se cassa. Les cris de joie et les pas de danse des Bashi réveillèrent Nalwanda, qui sortit des palissades pour connaître la cause de tant de bruit. Des spectateurs Lul apprirent l'événement: un homme du Bushi venait de briser son arc, alors qu'il semblait bien moins fort qu'eux-mêmes . Nalwanda rentra dans l'enclos pour n'avoir pas à rencontrer Kwibuka. Les Rwandais, encouragés par l'attitude du mwâmi, cachèrent leur dépit sous les moqueries. L'un d'eux prit un morceau de bois et le mit sur la tête de Ngweshe en Lul disant qu'il sentait mauvais. On se disait alors souvent au Rwanda que les Bashi puaient. Kabiya -fils de - Mwishekere releva le défi, saisit sa lance et provoqua en duel le noble trop moqueur. La lutte fut longue et difficile, Kabiya esquivait avec souplesse les coups de son adversaire et, sans être touché, réussit à le larder de deux coups de lance. Tous les spectateurs murmurèrent d'admiration et respectèrent Ngweshe et les siens. A l'annonce de ce nouveau fait, Nalwanda ne put que faire ouvrir les claies de bambous et recevoir Kwibuka II. Nalwanda confirma les droits de Ngweshe sur le territoire de Karhongo et Lul donna quatre vingt-dix de ses plus belles têtes de bétail. Kwibuka, de retour au Bushi, acheva d'occuper les terres de Karhongo, depuis le mont Bangwe et les grands marais Nyamunyonye, jusque vers la rivière Luvimvi. Il y installa son fils Ruhoya qui, n'ayant pas pu s'habituer au climat, céda sa place à Nyangezi-Kasole qui se fit accompagner de huit cents guerriers (voir, Masson, p. 57-57).

CHAPITRE XII - GUERRE DE SUCCESSION CHEZ NABUSHI

Sous le règne de Birhenjira, mwâmi du Bushi, vivait un pauvre bûcheron Mukagwa, dont la femme était grosse. Lorsque le terme arriva, l'enfant passa encore trois mois dans le sein de sa mère se signalant déjà par là aux conteurs de légende. L'enfant, une fille, fut appelé Mwa Murhwa. Elle continua tout au long de sa vie à faire parler d'elle avec crainte et deux siècles après sa mort, son nom revient encore mystérieusement sur toutes les lèvres. Lorsque Mwa Murhwa naquit, son père partit vers la forêt couper du bois sec destiné au foyer. Il se mit à tailler un bel akarhonda qui, en tombant, entraîna dans sa chute de nombreux autres arbres voisins. On dit que cent hommes en un jour n'auraient pu en couper davantage. Mukagwa s'en revint en courant au village pour raconter son aventure, lorsqu'un fauve tomba du ciel à ses pieds, mort. Il s'agissait sans doute d'une proie échappée des serres d'un oiseau de proie. mais tout le monde y vit un troisième prodige en l'honneur de Mwa Murhwa. Celle-ci grandit très vite et devint une belle jeune fille . A l'âge adolescent. alors qu'elle accompagnait ses compagnes pour couper les herbes, une aiguille de cuivre, métal extrêmement rare, Lul entra dans le pied. Encore un signe de plus pour la distinguer de ses amies. Plus tard, au cours d'une danse de mariage, le vent s'éleva soudain enveloppant le groupe des jeunes filles d'un opaque nuage de poussière. Dans les tourbillons rouges, Mwa Murhwa apparut semblable à un mouton immaculé. Puis quand le vent tomba, on vit dans ses cheveux une plume d'ibis blanc comme celle qu'on fiche sur la tête des notables le jour de leur intronisation. Tout le village et les collines voisines fréquentaient Mwa Murhwa pour son corps souple, mais personne ne l'épousait. On craignait celle que des phénomènes marquent depuis la naissance. Et elle vivait comme une chèvre non mère, qui fatigue les boucs. Avec le temps, ses seins se flétrissaient et son ventre se plissait. Elle n'avait pas encore de mari. Ce fut alors que Birhenjira s'intéressa à cette fille et en fit son épouse . Il Lul offrit les territoires de Luvumbu, Ikoma et Kahembarhi où elle établit sa demeure. C'est là qu'elle mit au monde Bujoka . Elle espérait que le mwâmi donnerait la succession à ce fils, ce qui Lul permettrait de devenir reine-mère et tutrice. Elle en conçut un grand orgueil.

Jusqu'au jour où, à la cour, une autre épouse de Birhenjira donna le jour à un fils qui tenait dans sa menotte une poignée de semences de sorgho; ce qui désigne coutumièrement l'héritier du mwâmi. C'était Makombe. Frustrée de la succession de Birhenjira, Mwa Murhwa envoya ses soldats pour tenter de supprimer le rival régulier de son fils. Birhenjira ne s'offusqua pas des colères de sa femme et répudia même la mère de Makombe avant de se rendre chez elle. - Est-ce vrai. Lul demanda Mwa Murhwa, que Makombe sera mwâmi plutôt que notre fils Bujoka? Est-ce vrai que le fils de Mwabuniagu règnera sur le Bushi à la place de mon enfant ? Et Birhenjira de répondre calmement : - Femme, est-ce toi qui commande ici pour le mwâmi? Dans un mouvement de colère, Mwa Murhwa se lança sur Lul et le gifla. De retour chez Lul, Birhenjira se mit à réfléchir à toutes ces choses. Il se rendit compte que l'orgueil de sa femme ne reculerait devant aucune fourberie pour assurer le règne de Bujoka et décida d'envoyer Makombe, en sécurité au Rwanda, chez le mwâmi Ruhogera qu'il avait autrefois combattu, mais avec lequel il avait fait la paix depuis. Makombe-fils-de-Nabushi partit tristement passer le reste de sa jeunesse en exil avec son ami Nyabirungu. En préparant ses charges, il avait oublié, précaution élémentaire, de vérifier si quelques dépouilles enlevées aux guerriers du Rwanda lors de leurs razzias au Bushi, n'avaient pas été emportées. C'est ainsi que, au moment même où Makombe présentait ses respects à Ruhogera, mwâmi du Rwanda, un spectateur curieux remarqua qu'il portait sur Lul la lance de Chimena de Kabajonjo qui du temps du mwâmi Kashaza était allé guerroyer par delà le lac et y avait été tué. L'accueil fut, de ce fait, peu chaleureux et au début de son séjour, Makombe dut déjouer plusieurs pièges qu'on Lul tendait pour mettre fin à ses jours. Les Rwanda, craignant de nouvelles et toujours coûteuses guerres avec le Bushi, ne voulaient pas le tuer ostensiblement. Ils l'envoyèrent plutôt à la mort de manière plus élégante en le faisant entrer dans les troupes du mwâmi les plus exposées lors des escarmouches. - Exposons-le à l'ennemi, se disaient-ils, et il se chargera de ce travail. Hélas, ce projet échoua. Makombe se battait comme un lion, mais revenait toujours de la bataille avec quelque nouvelle dépouille. Au Ndorwa ou contre le roi du Kisaka, il fut toujours vainqueur. Lors des retours victorieux de Makombe, les Rwanda le conduisirent sur une colline infestée de bimputu ou insectes de marais. Ils l'abandonnèrent là sans feu, exposé aux morsures des moustiques. Un cordon de soldats encerclait l'endroit afin qu'il ne puisse pas fuir, ni se procurer du feu pour éloigner les insectes. Nyabirungu, son ami, se trouvait à l'extérieur du cercle. Il se retira à l'écart puis, allumant une feuille sèche, il la fixa sur une lance qu'il jeta en direction de la colline. Makombe se saisit de la feuille embrasée, souffla sur le feu et fit ainsi flamber des brindilles. Quand les Watutsi aperçurent des lueurs sur la colline condamnée, ils furent stupéfaits, - Eh! On ne peut rien contre cet homme! Comment a-t-il pu s'allumer un feu là-bas, alors que nous surveillons la vallée? Décidément, il est de sang royal et bien digne de succéder à son père sur les terres du Bushi. Ils s'empressèrent de le délivrer et de l'emmener au village pour le rassasier. Makombe, jeune homme formé, revint en son pays en passant par Ishungu, C'est là qu'il apprit le décès de son père Nabushi-Birhenjira. Il se hâta de rejoindre le village de Chamaderha, près de Chirunga, où les Batwa l'intronisèrent. Ce retour et l'accession officielle aux fonctions de mwâmi du Bushi, firent entrer dans une nouvelle phase l'attitude de Mwa Murhwa, qui luttait toujours pour placer son fils Bujoka à la tête des terres de son époux. Ce fut l'époque de nombreuses escarmouches entre les partisans et ceux de Makombe. Aucun parti ne parvint à prendre le pas sur l'autre. Toutes les familles Bahaya étaient rangées dans un camp ou dans l'autre et durant des années de fréquentes disputes, rixes, embuscades et rapines illustrèrent les légendes de ce peuple destiné à la paix des pasteurs (voir Masson, p. 59-63).

CHAPITRE XIII - COALITION CONTRE MWAMURHWA

Cet état permanent de pillage et de guérilla attristait Nabushi-Makombe. Les meilleurs de ses serviteurs et beaucoup de pasteurs y laissaient leur vie, les troupeaux se décimaient et son

pouvoir amputé de la gestion des terres que Mwa Murhwa avait reçues comme fief d'épouse royale devenait de plus en plus précaire. Il résolut d'en venir à bout coûte que coûte et se mit à rechercher l'alliance de son ennemi extérieur le plus acharné : Ngweshe-Chinyomarhahongerwa, dit Kwibuka II. Cette politique nouvelle et audacieuse fut le salut du Bushi. Par une nuit obscure, ils se rencontrèrent à Rugohwa. Les conditions de l'alliance stipulaient que, une fois Mwa Murhwa vaincue, les terres dont elle avait l'apanage, reviendraient à Kwibuka. Pour sceller cet accord, Makombe donna en mariage à Kwibuka sa fille Nawigamba que ce Lul-ci épousa sous le nom de Mwa Nabushi et dont il eut deux fils Kasaza et Nkindo. Tout un jeu de rapprochements, de scissions et de transfuges suivit l'entente des deux anciens adversaires. Signalons la défection de Bahîrwe, descendant de Kalangiro par Mukungu et puissant chef du Bunyifo : ce vassal de Ngweshe hésitait à le suivre, estimant que Kwibuka s'était déshonoré en s'alliant aux mains de ceux qui avaient permis le massacre de son propre grand-père. Mwa Murhwa, au courant de cette mésentente, usa de diplomatie et réussit à s'attacher Bahîrwe à qui elle promit, en cas de victoire, le trône de son cousin Ngweshe. Entretemps, au camp de la reine-mère rebelle, le fils qu'elle destinait à la succession de Makombe vint à mourir sans enfant. Afin de ne pas perdre fruit de ses luttes et alliances, en même temps que son influente position au Bushi, Mwa Murhwa choisit parmi les femmes des soldats qui habitaient dans l'enclos de son fils défunt. Une d'entre elles avec qui il aurait pu commettre l'adultère. Et elle découvrit que l'épouse de Kirhero élevait un jeune garçon dont le visage était aussi racé que ce Lul de Bujo. - Il n'en fallut pas davantage pour qu'elle décidât que c'était certainement un descendant de son fils et qu'elle le prit sous sa brue. Il s'appelait Nyange. La première bataille entre les guerriers de Ngweshe et ceux de Mwa Murhwa et Kalangiro eut lieu à Ngando près de Walungu. Au terme d'une nuit froide et pluvieuse, le brouillard humide engourdissait les soldats de Kwibuka et de son fils Rugenge. Depuis une semaine, les nuages gris ne s'étaient pas ouverts et le vent avait sifflé des hauts plateaux, lugubre et glacial. Les hommes frileux se faisaient petits sous les peaux tandis que d'autres, recroquevillés entre les pattes de leur vache, regardaient marcher sur le sol froid, Ngweshe qui pressentait l'attaque. Celle-ci vint brutale et déconcertante. Alors que le coq chantait tard, dans un matin assombri, une flèche renversa l'animal au milieu de son cocorico. À peine Kwibuka s'aperçut-il de la chute de l'animal que mille cris effrayants s'élevèrent, tandis que flèches et lances tombaient comme grêle sur le bivouac. Les soldats, éveillés en sursaut, n'eurent pas le temps de revenir de leur première surprise qu'ils furent assaillis par des bandes hurlantes de guerriers brandissant leurs glaives enrubannés de peaux de loutres. Pris à l'improviste, ils ne pensèrent ni à se regrouper, ni à organiser un semblant de résistance. Ils s'égaillèrent dans les taillis environnants. Neuf morts restèrent sur le terrain du camp, ainsi que tous les troupeaux et quelques enfants perdus qui regardaient avec effroi des soudards de Bahîrwe trancher le sexe aux cadavres. La lutte continua dans les sous-bois et beaucoup de gens de Kwibuka furent cernés; Lui-même, coupé dans sa retraite, se vit un moment entouré de soldats qui ne le reconnurent pas et poursuivirent leur course pour essayer de mettre la main sur le roi. Il s'en fuit, seul, à travers forêts et vallées, jusqu'à Lwenge. Rugenge, fils de Kwibuka, parti d'un autre côté, avait regagné Rubona où sa femme était dans les douleurs de l'enfantement. Depuis la veille, elle était sortie de sa hutte, mais en vain. Rugenge, affolé par cette situation anormale et désespéré par sa longue fuite, envoya un serteur à la recherche de son père avec mission de trouver de l'aide pour l'accouchement de son épouse. L'envoyé rencontra Ngweshe à Lwege; il Lul annonça la difficile délivrance de sa belle-fille et Lul demanda d'envoyer quelqu'un de sa connaissance, pour la soulager. Ngweshe pensa à Nyamuhirwa dont le premier geste fut un refus : ayant été le premier mari de la femme de Kwibuka, mère de Rugenge, il Lul semblait qu'il allait aider à accoucher sa propre belle-fille. Ce qui est interdit. Il céda cependant sur les instances de quelques notables regroupés et partit

pour Rubona. Cette nuit-là naquit le petit-fils de Ngweshe-Kwibuka II que son père appela Lushamba -le-champ -de-bataille et son grand-père Muvunyi-qui-a-brisé-le-pays. Rugenge récompensa Nyamuhirwa en Lul donnant une vache et, pour Lul ses enfants, le privilège de n'être jamais dépouillé de ses biens. Lushamba, portant en son nom la tache d'une défaite de sa famille, devait plus tard combattre avec acharnement les Kalangiro et les défaire pour toujours en leur prenant leurs terres du Bunyifo, mais comme marqué par un sort défavorable, il mourut avant son père, sans avoir régné. Kwibuka, battu cette fois, ne se tint pas pour vaincu. Il regroupa ses forces et renoua de meilleurs alliances. D'abord avec Katumpa, parent de Bahîrwe, qu'il soupçonnait de briguer purement le pouvoir du Bushi. Il Lul paraissait combattre ainsi plus en usurpateur qu'en défenseur du fils de l'épouse de Nabushi. Puis avec Chidende de Murhabâzi, qu'il convainquit par diplomatie de quitter Mwa Murhwa, pour rejoindre avec ses nombreuses lances les rangs de coalisés. Dans ces conditions, la guerre de succession du Bushi ne se prolongea plus. Ayant renforcé ses effectifs avec les guerriers de ses nouveaux alliés, Ngweshe-Kwibuka attaqua Kalangiro-Bahîrwe par le sud, en synchronisation avec Nabushi-Makombe qui envahissait les terres de Mwa Murhwa par le nord. Pris entre ces deux mouvements décisifs, Mwa Murhwa et Kalangiro-Bahîrwe, abandonnés par leurs lieutenants et les notables qui avaient découvert l'impotisme de Nyange, furent contraints de s'enfuir vers les terres de Kalangiro où Lushamba les poursuivit. Ils emportèrent dans leur fuite tous les troupeaux et un tambour royal, que Birhenjira avait donné à son épouse. Comme convenu, les terres de la reine-mère furent données à Ngweshe qui y plaça son fils Lubarhuza, frère cadet de Rugenge. Un fils de Kalangiro-Bahîrwe, du nom de Kêre, qui s'était brouillé avec son père, vint se soumettre à Ngweshe, Lul apportant de nombreuses têtes de bétail soustraites au troupeau paternel, ainsi que le tambour royal de Nabushi enlevé à Mwa Murhwa. C'est ainsi que le roi du Nwngweshe se vit confirmé dans son titre : désormais il possédait à sa cour un tambour royal, symbole de la suprême autorité sur le pays, et qui Lul avait fait défaut jusque là (voir Masson, p. 65-68).

CHAPITRE XIV - FIN DU REGNE DE MAKOMBE

A la fin de cette longue guerre de succession, Nabushi-Makombe dut lutter contre des bandes de soldats du mwâmi du Rwanda qui rêvait de se soumettre les Bashi. Les razzias continuèrent donc sur le pays, où l'insécurité était toujours aussi grande que du temps des escarmouches entre Makombe et sa belle-mère. Les hordes de Rwanda exercées brûlaient les villages, emportaient les troupeaux ou ravageaient les champs de sorgho. Tant fut misérable cette période de désolation dans un pays appauvri par des dissensions intérieures et les dévastations des soldats étrangers que les conteurs disent que l'on rapportait les dépouilles au Rwanda par paniers entiers. Nabushi-Makombe, pour venir à bout de Mwa Murhwa, avait, nous l'avons vu, demandé le secours de Ngweshe qu'il avait récompensé des terres de la reine-mère. Avant de mourir il voulut compenser cette perte territoriale importante et, se retournant vers le nord, se mit à repousser les Bahavu au delà de la rivière Lwiro. Ces Bahavu avaient déjà été refoulés par Mwerwe qui, Lul aussi, essayait de récupérer les terres que Lul avait ravies Weza. Ce que Nabushi perdait au sud, il le regagnait régulièrement au nord, au détriment des Bahavu qui eux, se retournaient contre les Bahunde (voir Masson, p. 71). Makombe avait un fils brave du nom de Bigomokero qui, plein d'audace, montait toujours à l'assaut avec les premiers guerriers et, pour cela, était très estimé par son père. Il n'était pas né avec les graines de sorgho et, de ce fait, ne pouvait régner. D'autre part, Lulira, fille de Chiroyo et deuxième épouse de Makombe, Lul avait donné deux fils qu'elle aurait voulu voir succéder à son époux. Prenant ombrage de l'amitié du père avec Bigomokero, elle semait la haine à chaque occasion dans le cœur de ses deux fils. - Chibumbiro et toi Rushura, mes fils. Regardez Bigomokero. Il est brave et fort comme un taureau. Son père l'admire et essayera certainement de Lul réserver sa succession. Prenez les armes contre Lul pour l'éliminer. Makombe, devenu vieux et las des guerres, laissait tout le soin

de l'entreprise contre les Bahavu à ses fils. Mais quand il apprit que ceux-ci se jalousaient et ne respectaient plus l'autorité de Bigomokero, il es rejoignit à Mushubangalo. - Je ne veux pas, leur dit-il, que Bigomokero meure! Soyez mes fils et aidez votre frère à conquérir les terres des Bahavu, pour assurer l'aisance du clan. Soyez à ses cotés au combat et ne le trahissez plus. Mais le vieillard, en réconciliant ses trois fils, avait cru trop vite qu'il avait réussi. Abusé par les exploits guerriers et la puissance du bras de son aîné, il n'avait pas vu que ceLul-ci, en poursuivant les Bahavu, n'avait pas la moindre intention de rattacher les terres conquises au Bushi et de les mettre sous l'autorité de son père. En réalité il se taillait une principauté indépendante et assurait le pouvoir de ses propres enfants plutôt que de ceLul qui succéderait à son père. Nabushi-Makombe, peiné mais décidé à ne pas transiger quand il s'agissait de respect à l'autorité royale, reprit les armes contre Bigomokero, son bien-aimé (voir Masson, p. 72). Il fit alliance avec Nsibula, chef des Bahavu que refoulait son fils, et Ntokosa, chef des clans de l'île Idjwi. Ensemble ils attaquèrent Bigomokero dans ses nouveaux pâturages. Leur pacte fut vain et le fils rebelle vint à bout de toutes les rencontres. Il repoussa même les Bahavu jusqu'à la Nyawarongo, se rendant ainsi maître de tout l'Irhambi, région comprise entre la Lwiro et la nouvelle frontière . Bigomokero, premier chef de Katana, mourut au cours de ces derniers combats mais fut relevé par son fils Nchiko qui l'égalait en fougue et en impétuosité. A cette époque se situe une attaque des Rwandais. Lwabugiri, fils de Lwogera et, comme Lul, mwâmi du Rwanda, espéra profiter de toutes les querelles intestines qui, tant chez les Nabushi que chez Ngweshe-Rugenge, mobilisaient toutes les forces vives du Bushi, pour y faire irruption. Il commença par s'infiltrer dans les îles d'Idjwi, Ishovu, Binjà et Ngombo, ainsi que dans toutes les langues de terres ou d'îlots du sud du lac. Avec un grand rassemblement de troupes en armes, il attendait sur la presqu'île de Nyamirundi, qui affleure le sud de l'île d'Idjwi, le moment propice pour déclencher l'invasion. Il attaqua par le sud du Buhavu. Sa première rencontre avec Katana-Nchiko, fils de Bigomokero, fut une victoire. Ce dernier resta au nombre des morts. Il redescendit vers le sud pour se heurter à Nabushi-Makombe à la limite de son territoire, sur les rives de Lwiro. Nabushi, malgré son grand âge et la faiblesse de ses bandes épuisées par de longues luttes ininterrompues, avait de nouveau fait face . Dans une forte coalition, il avait réuni tous les chefs des environs menacés par l'invasion des Watutsi. Dans un geste de solidarité, ils avaient ligué leurs armes contre l'ennemi extérieur plutôt que de poursuivre leurs luttes internes et fratricides . Il y avait là Ntokosa, chef des clans (voir Masson, p. 73) de l'île Idjwi, dépossédé par Lwabugiri, Karhana, successeur de Nchiko qui désirait venger son père et reprendre son patrimoine à l'envahisseur. De son côté, pour faire face à ces alliances, Lwabugiri s'entendit avec Kwibuka II, roi du Ngweshe, pour qu'en même temps que se déroulerait son assaut par le nord et l'est, il prenne l'offensive au sud contre Makombe. Pris entre deux mouvements, les coalisés furent complètement battus et Katana-Karhana ne fut pas plus heureux que son père. Lwabugiri rentra au Rwanda laissant deçà delà quelques hordes de soldats chargés de piller et de terroriser le Bushi. Makombe mourut triste et déchiré. En revenant du Mushubangabo au Buhaya, il se sentit pris par la maladie : sa poitrine le brûlait comme un fer rouge. Il voyageait sur un brancard fait de deux bambous et d'une peau de vache, balloté au rythme rapide des pas des porteurs. En traversant la rivière Murhundu, un serviteur glissa sur une pierre couverte de mousse et la litière se brisa. Le vieux chef tomba sur les roches et se fractura la jambe. Il s'éteignit après deux jours de voyage, dans le bercement régulier de sa civière itinérante (voir Masson, p. 74).

CHAPITRE XV - LA GUERRE DES VAILLANTS

Pendant ces événements, une longue période de luttes se déroulait à la cour de Ngweshe-Kwibuka II. Les nobles et leurs gens d'armes se mesuraient toute occasion, nouant des alliances qu'ils dénonçaient sans raison, scellant des pactes pour être tout à coup ennemis de leurs amis

de la veille. Kwibuka suivait ces disputes sanglantes avec intérêt, car elles Lul permettaient d'assurer son autorité sur la faiblesse des vassaux trop occupés à s'entretuer et de comparer les vaillances diverses des joueurs. Lul-même, Rugenge son fils et Lushamba guerroyaient périodiquement contre les Kalangiro; mais encore Rugenge entraînait périodiquement en querelle avec son cousin Chibambo ou avec Kêre, Mpango ou Rugina, fils de Kalangiro-Bahîrwe. Le souvenir de ces temps est sinistre. Comme au Bushi pendant la guerre intestine contre Mwa Murhwa, chaque escarmouche laissait quelques guerriers sur le terrain ; la fréquence des rencontres décimait la jeunesse du pays. On ne rencontrait plus sur les collines que des veuves et des vieillards, dont les troupeaux avaient été volés ou égorgés. Dans la misère générale, les orphelins déroutés attendaient la fin des guerres de cour pour retourner en paix aux champs. Le premier noble avec lequel Rugenge se prit de querelle fut Chibambo. Descendant direct, par Muyangwa et Ntabâna de Weza, du premier mwâmi du Bushi, il était le lointain cousin de Rugenge. Le jour de ses noces avec Nakahemba, fille du mwâmi du Bushi, Chibambo avait invité à la fête princes, notables, courtisans et chefs de colline. A leur tête se trouvait évidemment Rugenge. Déjà la lune était haute et les vapeurs de l'ivresse embrumaient les têtes des invités quand les danseurs de Rugenge entrèrent en lice. Avant leur numéro, les troupes des autres invités s'étaient produites sans recueillir le succès, de celle de leur hôte. Pendant les danses. Chibambo ainsi que Rugenge s'étaient retirés à l'écart pour vider à l'aise quelques calebasses d'alcool spécial. Comme les danseurs du prince héritier, à leur tour, se montraient inférieurs à la troupe de Chibambo, les spectateurs indigènes, excités par la bière, se mirent à les insulter. Honteux d'avoir été surpassés à la danse et d'avoir essuyé des quolibets pour leur manque d'entrain les danseurs et la suite de Rugenge se fâchèrent et, sans l'attendre, prirent en pleine nuit le chemin du retour. Autour des braises du foyer, Rugenge avait demandé à son cousin de Lul donner un tout jeune taureau appartenant à son sous-chef. Ce que fil Chibambo ajoutant, en hommage à son futur roi, quelques belles vaches qu'il avait dans une hutte voisine. Quand Rugenge sortit de l'enclos avec ces bêtes, il apprit que ses danseurs, méprisés, étaient déjà partis. Il se hâta donc pour les rejoindre en route. C'est à Murhaza qu'il les retrouva, ivres et ressassant les insultes essuyées à la danse. En maugréant ils suivirent Rugenge et son troupeau jusqu'à la rivière Ngombo. Puis passant sans plus s'occuper de Lul ni de ses bêtes, ils l'attendirent sur la rive opposée. - Eh ! criait Rugenge, aidez-moi à faire passer le beau taureau que Chibambo n'a donné en cadeau ! (voir Masson, p. 75-76) - Pourquoi t'aidierions-nous à faire passer le beau taureau que t'a donné en cadeau ce Lul qui commandait ceux qui se moquèrent de nos pas de danse ? Nous ne t'aidons pas Rugenge. - Aho ! Venez, je ne puis seul le conduire d'une rive à l'autre ! - Non, nous ne t'aidons pas Rugenge. Et par-dessus les ilots noirs qui s'écoulaient dans le calme de la nuit, le dialogue continuait : - Venez, repassez l'eau ! Ainsi le troupeau arrivera dans mes terres. Alors las de ces supplications, Rugenge leur proposa : - Eh ! vous refusez le bétail de Chibambo parce que ses gens se sont gaussés de vos danses. Il n'entrera donc pas sur les terres de Ngweshe. Venez ici, et sur cette rive nous abattons le beau taureau et les vaches fertiles pour en manger la viande. Ils revirent sans plus discuter et aux lueurs de l'aube naissante, tuèrent et mangèrent à Ntangazibwa, sur les rives de la Ngombo, le bétail que Rugenge avait reçu en cadeau. Dès qu'il apprit ces faits. Chibambo fut très mécontent : - Pourquoi Rugenge a-t-il tué en route les vaches que je Lul avais données ? Quelles sont ces manières : n'étaient-elles pas dignes de Lul ? je les avais prises dans ma propre étable et la nuit même il les débite, voilà qui pourrait bien le faire aller dans sa tombe ! Et l'inimitié commença. Les deux antagonistes, puis leurs enfants se harcelèrent sans trêve. Une insulte bénigne, une femme disputée, une vache égarée, un champ contesté, devenait prétexte à des expéditions où Rugenge et Chibambo se volaient, incendiaient, décimaient réciproquement leurs troupeaux (voir Masson, p. 77). Rugenge n'en vint à bout que, bien après la mort de son père, à l'époque

où Lul-même régnait sur le Ngweshe, en tuant Chibanvunya, fils de Chibambo. Tous ceux qui, dans la force de l'âge, avaient participé aux premières rencontres, étaient vieux et grand-pères quand la lutte s'éteignit. D'un autre côté, Chibambo. faisait la guerre aux Kalangiro. Dès que la chose était possible il envoyait ses soldats piller les terres de Rugina, dernier chef de cette famille. Ces expéditions Lul procuraient de nombreuses têtes de bétail à peu de frais. Un jour même ses hommes tuèrent le chasseur de Rugina, Nyamandeje. Une autre fois, Bihabura, petit-fils de Chibambo, voulut par surprise tuer les notables de Kêre. S'étant caché avec quelques guerriers dans les fourrés, il déclencha une pluie de flèches sur le lieu de leur réunion. Mais les traits firent défaut avant même qu'un seul ne fut touché et ils furent forcés de se retirer précipitamment pour éviter d'être égorgés par les soldats de Kêre. Kêre entreprit de ne plus permettre d'agressions de ce genre et de se venger cruellement. . Au cours d' une ronde qu'il effectuait avec quelques hommes de sa suite, il vit, menant ses bêtes aux champs, Bihabura. Ce fut un jeu pour la bande de s'emparer de l'adolescent. - Grâce, leur craint-il, je vous donnerai mon troupeau, mais laissez-moi la vie sauve ! Mais se souvenant de sa sauvage et hypocrite agression contre leurs Anciens, les soldats, sourds à ses supplications, le blessaient de leurs lances, Lul répondant par des injures. Bihabura, dans une flaque de sang, se trainait en pleurant : - Eh ee! Ne frappez plus! Si vous n'avez blessé, je resterai impotent, mais laissez-moi la vie... la vie! Eh ! Fils de Kêre ne me tue pas ! (voir Masson, p. 78). Un grand gaillard, au corps nu ruisselant de sueur et coiffé de poils de singe, Lul coupa le cou de son glaive. C'est ainsi que Kêre et ses gens tuèrent un important muluzi de Chibambo, Bihabura son petit-fils. Kalangiro-Rugina, lorsqu'il apprit l'exploit de son frère, le désavoua. Puis, voyant qu'il manœuvrait contre Lul à des fins politiques, il prit tout de bon le parti de s'allier avec Chibambo contre Kêre plutôt que de devoir combattre l'un et l'autre. Ils firent ensemble le pacte du sang et décidèrent d'attaquer Kêre le lendemain même de la cérémonie. Parmi les courtisans de Rugina, il s'en trouvait un Chijanda , à qui il avait fait un jour enlever une vache et qui attendait patiemment l'heure de la vengeance. Chijanda s'introduisit cette nuit-là dans la hutte du conseil de guerre entre Kalangiro-Rugina et Chibambo. - Sors d'ici Chijanda, Lul dit Rugina, tu n'es pas chef de guerre pour prendre part à notre conseil. Chijanda fit un pas vers le couloir de sortie, puis se retournant devant l'ouverture, regarda son maître avec des yeux bagards. - Eh! Je t'ai dit de sortir n' est-ce -pas ? Chijanda se coucha sur une litière en mugissant. - Est-ce bien cela que je t'ai dit de faire? questionna Rugina en s'exclamant devant les gestes de son serviteur. Et Chijanda sauta prestement sur les lattes accrochées au-dessus du foyer en piaillant comme un oiseau. Tous les chefs présents riaient à gorge déployés persuadés que leur ami était devenu fou. Puis revenant à leurs projets de bataille ne prêtèrent plus attention à Lul. Cette folie était évidemment simulée pour apprendre en détail le plan d'attaque. Une fois la nuit tombée. Chijanda s'en fuit rapporter à Rugenge, toujours ennemi de Chibambo, tout ce qu'il avait appris . (voir Masson, p. 79). Rugina, accompagné de ses soldats et de ceux de Chibambo, devait partir à l'aube détruire le village de Kêre, abandonnant Chibambo seul en son enclos avec quelques invalides., les femmes, les vieillards et les gardiens de troupeau. Ngweshe-Rugenge, toujours à l'affut d'une occasion pour détruire les biens de son adversaire, mit celle-ci à profit et fit sur l'heure réunir ses gardes. S'étant mis en route dès le lever du soleil!, ils investirent sans difficulté le village quasi désert de Chibambo. Ils tuèrent tous les êtres vivants, firent main basse sur les troupeaux et s'emparèrent de Chibambo, décontenancé par cette attaque surprise, ils l'emmenèrent à Rubona, résidence de Rugenge, cependant que quelques hommes restaient à Burhale pour fêter dans la débauche leur victoire facile... - Tu verras, disait Chibambo à Rugenge sur le chemin de Rubona, mes guerriers sont de vrais hommes et lorsqu'ils reviendront de leur expédition contre Kere, ils me vengeront, Surtout ne me tue pas: car ils prendront sur toi une éclatante revanche. Au milieu de la tuerie de Burhale, un berger s'était échappé et

courrait à travers collines et forêts pour rejoindre les bandes de Chibambo et de Rugina en expédition contre Kêre. Lorsqu'il les rattrapa, l'engagement était terminé et ils partageaient déjà le butin. - Oh ! Ecoutez ! Ngweshe-Rugenge est venu à Burhale pour y prendre Chibambo. Vos femmes sont mortes et vos bêtes enlevées. Encore tout excités par le combat qui venait de prendre fin, les hommes reprirent leurs armes et revinrent en hâte au village pour venger chef, familles et troupes. Ils firent leur entrée à Burhale et décimèrent en un tour de main les soudards ivres ou épuisés par l'orgie. Quelques fuyards se heurtèrent aux hommes de Zagabe. (voir Masson, p. 80). L'illustre fils de Weza, qui s'était uni à Chibambo, et ses fils se furent tous égorger. Cette journée, qui avait vu tant de combats et d'alternatives diverses et imprévues, fut appelée «jour-des- vaillants-combattants» en souvenir des nobles et des guerriers qui, dans tous les camps, avaient trouvé la mort en grand nombre. La désolation et la fureur des veuves et orphelins était partout si grande qu'on huait les soldats et que Rugenge et son prisonnier Chibambo n'osaient plus sortir de l'enclos pour se montrer en public. (voir Masson, p. 81).

CHAPITRE XVI - FIN DU REGNE DE KWIBUKA II AU NGWESHE

Chirhahongerwa-Kwibuka II regardait toutes ces querelles avec flegme, encourageant l'un, aidant l'autre suivant qu'il était de bonne politique de favoriser un camp ou de secourir l'autre. Il ne voulut cependant pas mourir sans avoir établi chez Lul une cérémonie qui consoliderait à jamais le pouvoir de la famille de Ngweshe et l'indépendance de leur pays vis-à-vis du mwâmi Nabushi. Il réunit donc les conseillers de la cour et décida avec eux de créer la fête du mubande qui aurait lieu toutes les années pour renouveler ou invalider les pouvoirs donnés au roi au nom des ancêtres. Ceci se ferait suivant les divinations des sorciers lisant les signes des ancêtres royaux dans les bracelets, l'eau bouillante et les entrailles d'un bélier noir d'un an. Ngweshe prétendait détenir son pouvoir de Namuhoye au même titre que Nabushi puisque, comme Lul, il était issu de cette famille sacrée qui avait un jour émigré au Bushi pour le conquérir. Il avait d'autre part acquis les signes tangibles de son pouvoir suprême : le feu donné à Weza par le pygmée et la plume rouge que Lul avait été mise sur le chef. Kêre Lul avait apporté un tambour royal. Il Lul restait d'instituer une fête périodique qui se célébrerait au renouveau de la saison des pluies. (voir Masson, p. 83). Depuis ce jour, c'est en comptant ces cérémonies que les habitants de Ngweshe comptent les années de vie. Rugenge, fils de Kwibuka II la célébra vingt-six fois, Ruhongeka et Mafundwe vingt-quatre fois et Muhigirwa six fois. A la cour de Ngweshe vivait une servante de son épouse Mwanaluganda, du nom de Nakaleya. Au cours d'une de ses visites à son père, Rugenge la féconda en secret. Mais quand on vit qu'elle était enceinte et qu'on apprit que le fils du roi en était responsable, Kwibuka la fit jeter vivante du haut de la falaise de la Nyabwima. Cette disparition n'empêcha pas le mauvais sort d'accabler le roi et, à cause de l'incartade de son fils, il fut frappé d'hydropisie. C'est de cette maladie qu'il mourut. Apprenant la nouvelle, Rugenge se rendit chez le défunt pour y recevoir la première intronisation officielle des descendants de Weza, selon le rite fixé par son père Kwibuka II. Ne pouvant s'habituer au climat de Lurhala, Rugenge s'en retourna, après l'intronisation, à Rubona. Mal Lul en prit : ses jambes se mirent à s'ankyloser au point qu'il ne pouvait plus faire un pas. Sur le conseil de sa cour et des gardiens de la coutume, il se fit porter en litière à Lurhala, résidence royale, où son mal disparut. A cette époque, Chibambo était toujours prisonnier de Rugenge. A l'occasion de son intronisation, il décida de le libérer et de le renvoyer sur ses terres. Il désigna donc deux notables, Nyangezi-Lubarhuza et Rusengo, pour l'accompagner et escorter les troupes qui retournaient avec Lul. Mais arrivé à Burhale, Chibambo convoqua ses notables, chefs et sous-chefs pour leur annoncer son retour et la grâce que Lul avait faite Ngweshe-Rugenge. (voir Masson, p. 84). Au lieu des nombreux et jeunes guerriers et barons qui autrefois répondaient à ses appels, il vit venir à Lul quelques rares vieillards qui Lul racontèrent comment tous les autres avaient été massacrés sur l'ordre de Ngweshe pendant sa déportation. Alors

Chibambo se mit en grande colère. Il insulta les deux notables qui l'avaient ramené chez Lul et, n'aurait été l'opposition de ses gens, il les aurait tués. Se contentant de les bousculer sans grand mal, il refusa de leur donner le taureau que traditionnellement il aurait dû leur offrir pour l'avoir accompagné dans ses terres. Nyangezi-Lubarhuza et Rusengo le quittèrent bien vite et racontèrent au roi leur mésaventure. Ce Lul-ci se félicita et recommença à persécuter Chibambo. Toujours en fuite et abandonné de beaucoup de ses amis, Chibambo mourut à peu près seul, laissant ses éphémères pouvoirs à son fils Chibanvunya. Ce dernier, toujours poursuivi par la colère de Ngweshe, se réfugia chez Kabugi, puis au Burhinyi. Par la suite, il se réconcilia avec Rugenge et obtint le territoire de Mululi au Nduba. Lushamba, fils de Rugenge, après de longues années de luttes et d'alliances dénouées puis reformées, décima complètement les Kalangiro. Il s'empara de toutes leurs terres et se construisit deux résidences principales : une à Rubona, où avait longtemps habité son père, l'autre à Kazimu. Son épouse Mwakarholero partit à Burhale, ancien fief de Chibambo, avec son fils Lirangwe. (voir Masson, p. 85).

CHAPITRE XVII - FAMINE ET INVASION AU BUSHI

Depuis le départ des troupes victorieuses de Lwbugiri mwâmi du Rwanda, seules quelques querelles intérieures illustèrent l'histoire du Bushi. Mais après la mort de Ngweshe-Kwibuka II, Rugenge son fils et successeur, fort de l'amitié que Lul portait Lwbugiri avec qui il avait combattu Nabushi-Makombe, crut qu'il allait pouvoir se considérer comme suzerain de ceui-ci. Il serait ainsi devenu «de facto» mwâmi de tout le Bushi. Nabushi-Byaterana qui avait succédé à Makombe et la famille de Katana Lul semblaient des proies, faciles. Mais contrairement à ce qu'il pensait, le mwâmi du Rwanda ne vit pas avec satisfaction ces projets qui, fortifiant le pouvoir de Ngweshe, pouvaient un jour se retourner contre Lul. Mettant les impératifs de sécurité de son trône avant les liens traditionnels d'amitié qui unissaient les Ngweshe à sa famille, il traversa la Ruzizi Cyangugu et marcha contre Rugenge. Ce Lul-ci pris au dépourvu, réunit à la hâte le plus grand nombre possible d'hommes en arme à Ntego. Ils vinrent par milliers. Mais leur enthousiasme était très limité : la famine naissante et les allures orgueilleuses de Rugenge leur (voir Masson, p. 87) donnaient mauvais moral. De plus, partagés les uns des autres par la longue suite de dissensions civiles qui venaient de se terminer, ils se méfiaient les uns des autres et refusaient de s'aligner avec leurs adversaires de la veille. Dans ces conditions, Lwbugiri ne fut pas en peine de les enfoncer, de conquérir tout le sud du Bushi soumis à l'autorité de Rugenge et dans son élan, d'arriver- sans coup férir sur les hauteurs de la Murhundu. Là, il se heurta aux troupes de Nabushi-Byaterana, mobilisées une fois de plus pour défendre le pays. A ses soldats s'étaient joints ceux de Katana, venus en grand nombre. Les combats durèrent une demi-lune. Embuscades succédaient aux batailles rangées. Cachés dans les taillis, les Bashi surgissaient tout-à-coup sur les Watutsi au repos ; puis, la nuit suivante, réapparaissaient en un autre endroit pour harceler les bivouacs des envahisseurs. Les Bashi perdirent plusieurs bons guerriers, dont Rutebuka, le propre fils de Byaterana ; mais leurs pertes furent infimes comparées à celles de Lwbugiri. Désavantagées par une inexpérience du terrain, ses compagnies tombaient de piège en guet-apens, des massacres en déroutes. Ayant perdu ses principaux lieutenants, Lwbugiri prit la fuite et regagna ses terres pour laisser le Bushi libre et indépendant. Libre, mais combien ravagé et appauvri par ces luttes internes et invasions cruelles ! Les hommes, pour porter les armes, ne surveillaient plus les femmes aux champs; les adolescents morts n'avaient pas pris femme ni laissé d'enfants mâles . Les villages toujours en état de guerre, abandonnaient les travaux élémentaires : on craignait de s'écarter du cercle des huttes pour semer ou mener paître les vaches. L'insécurité des sentiers, les besoins de guerre avaient anéanti le petit commerce de troc qui commençait à naître. De plus, la sécheresse s'était abattue sur le pays et dans un ciel noir, le Kahuzi crachait des cendres qui stérilisaient les terres cultivées. Famine et misère régnaient partout. Quelques vivres arrivaient de la Lwindi, mais en

trop petites quantités . Les survivants des combats mouraient en masse. Les uns vendaient leurs enfants contre de la nourriture, les autres tuaient pour voler les greniers les moins vides. Chihwe-la-famine-mystérieuse fit plus de tort au pays que cinquante années de guerres. A la fin du règne de Byaterana, la peste bovine vint ravager les troupeaux. Survint la mort de Lushamba -fils-de-Rugenge, un an plus tard celle de Ngweshe-Rugenge, puis celle de Nabushi-Byaterana , mwâmi du Bushi. (voir Masson, p. 88-89).

CHAPITRE XVIII - PREMIERE LUTTE DE RUTAGANDA CONTRE LWABUGIRI

Selon la coutume et les vœux de son père, ce fut Rutaganda , dernier des treize fils de Byaterana, qui fut intronisé mwâmi du Bushi. Etant donné son jeune âge, la régence échut à sa mère Mugenye de la famille Baroy. Au-delà de la Ruzizi, Lwabugiri qui avait été refoulé du Bushi avec de grandes pertes, veillait, attendant le moment favorable pour exercer une vengeance qu'il voulait terrible. - Jamais, disait-il, Nalwanda n'a été vaincu par un seigneur ! Je ne ferai pas mentir les légendes et me vengerai des échecs essuyés au Bushi. Il Lul sembla que la jeunesse de Rutaganda déforçait sa puissance et il résolut d'attaquer sans tarder. Il rassembla ses guerriers et vint camper à Mululu, sur la rive est de la Ruzizi, en face des monts Kabungu. Les Bashi, fiers de leur dernière victoire et avertis par des veilleurs des mouvements de Rwabugiri, s'en vinrent en foule se poster dans les falaises rocheuses qui surplombaient la rivière en face du camp des Watutsi. A portée de voix, les deux armées s'insultaient et se conspuaient sans en venir aux mains, jusqu'au jour où du côté des Bashi une voix lança par-dessus la vallée: (voir Masson, p. 91). Eh ! Lwabugiri, je te souhaite de mourir sans enfant mâle ! Toi qui mange la souris et le chien, tu n'es pas plus noble qu'un vulgaire paysan ! Piqué au vif, Lwabugiri fit sonner les trompes en cornes de vaches et ordonna de franchir les eaux. Quand les premiers guerriers aux têtes couvertes de fibres eurent passé avec difficulté dans le courant vigoureux de la rivière, ils se trouvèrent devant des rochers abrupts de plusieurs centaines de pieds qu'ils devaient escalader. Embusqués, comme des aigles aux creux des failles, les soldats de Rutaganda, le mwâmi-enfant, les arrosaient de flèches et de pierres qui les faisaient reculer. Coincés sur la petite langue de limon. entre les eaux grondantes et les falaises, d'où traits et projectiles leur tombaient dessus, les Rwanda étaient -en proie au plus grand désordre. C'est alors que, dévalant de leurs postes en surplomb, les Bashi attaquèrent, glaive au poing . Affolés, ne retrouvant plus l'endroit précis du gué, les Watutsi se laissaient transpercer sur place où, plongeant dans la rivières, se laissaient emporter dans une gerbe d'écume qui étouffait leurs hurlements. Certains réussissaient à revenir près de la berge, mais là, leurs ennemis féroces les attendaient pour les renvoyer dans le courant, une lance entre les épaules. Les cadavres s'accrochaient aux rochers émergents ou s'échouaient dans les accidents de la berge rocheuse. L'eau se mêlait de sang et bavait au creux des criques une mousse rougeâtre. Le massacre se termina dans les dernières injures des Bashi surexcités, qui accablaient de sarcasmes les rescapés ruisselants d'eau et de sang qui se hissaient honteux sur la rive opposée. - Seul l'eau nous a vaincus, se répétaient les Watutsi pour excuser leur mauvaise tactique. (voir Masson, p. 92). - Sonnez les olilants de Chiraba, déliraient les Bashi, se souvenant que cette terre devenue glorieuse appartenait au sous-chef Chiraba. Et dans le soir tombant, les cris de deuil et de désolation se mêlaient aux chants de victoire pour monter avec le grondement sourd de la Ruzizi, vers l'échancrure ardoise qui fermait la vallée sanglante. Le dépit de Lwabugiri fut porté à son comble. Sans abandonner, il fit reconnaître les meilleures endroits de passage et, avec une armée énorme se mit à attaquer par les sites moins escarpés et les gués plus larges . Ses razzias semaient la terreur chez les Bashi de la rive, car les Watutsi tuaient tous les êtres vivants et emportaient le bétail. Chiraba, sous-chef de Nabushi, s'enfuit au cours d'une de ces expéditions de terreur, avec deux cents vaches de ses troupeaux vers le sud, sur le territoire de Nyangezi. CeLul-ci, parent et allié de Ngweshe, et par conséquent ennemi de Chiraba et de son

suzerain, fit main basse sur le bétail et le chassa plus au sud encore, jusqu' au pays de Nyakaziba qui se tenait à l'écart des luttes de famille et l'accueillit comme son frère. (voir Masson, p. 93).

CHAPITRE XIX - LUTTES D'INFLUENCES

A la mort de Rugenge, aucun de ses fils ne pouvait Lul succéder. Lushamba et les autres étaient morts en combats et il ne restait que Muchiga. Mais les nobles n'en voulaient pas. Ils ne voulaient pas être commandés par un homme qui avait vendu ses trois enfants aux jours de la famine. Ce fut donc Lirangwe-fils-de -Lushamba qui fut investi comme roi du Ngweshe. A ce moment, Lul-meme avait déjà un grand fils du nom de Ruhongeka. Feu Nabushi-Byaterana comptait parmi ses épouses une certaine Namuloko dont Ngweshe-Lirangwe avait épousé la soeur Nakesa. Ces deux filles étaient nées de Chiragira, Lul-même descendant du fameux Nyiganda qui dans les temps lointains avait sauvé Nabushi-Kamomè et dont la famille était respectée dans tout le pays. C'était, nous l'avons vu à l'époque, des Rwanda émigrés ; ils portaient le titre honorifique de mwâmi et donnaient coutumièrement leurs filles en mariage aux nobles baluzi. Les Nyiganda étaient très riches, ils habitaient Iganda où ils possédaient cinq mille vaches, ils étaient vassaux du mwâmi du Bushi. Lorsque Nabushi-Byaterana mourut, Rutaganda, âgé de deux ans, avait été désigné pour Lul succéder de préférence à tous ses frères aînés. Or, ce Rutaganda avait pour mère Mugenye. Ceci excitait la jalousie de Namuloko qui, n'ayant pu placer son fils Ruhangara sur (voir Masson, p. 95). le trône du Bushi, se voyait frustrée du titre de reine-mère. Elle se mit donc à comploter pour renverser Rutaganda et le remplacer par Ruhangara. Ses premières tentatives furent un échec : tous les fidèles qui se souvenaient des paroles de Byaterana soutinrent Rutaganda . Elle se tourna alors vers Nalwanda dont les bandes dévastaient à ce moment la rive ouest de la Ruzizi, pour renverser le mwâmi. Nalwanda envoya un de ses vaillants capitaines, Rwanyonga, avec ses sbires, il réussit à défaire la garde de Nabushi-Rutaganda. CeLul-ci s'enfuit à Ninja précipitamment que le tambour qui contenait le crâne de son père tomba entre les mains des Rwandais, qui l'emportèrent chez eux. Ruhangara monta sur le trône. Sur le conseil des fidèles qui l'avaient accompagné dans sa fuite, Nabushi-Rutaganda s'en vint demander aide à Lirangwe, roi du Ngweshe. Il renouvelait ainsi le geste de Nabushi-Makombe qui, autrefois, en difficulté dans la défense de ses prérogatives, s'était rapproché de Ngweshe-Kwibuka-Chirhahongerwa . Lirangwe y consentit avec d'autant plus d'empressement qu'il avait des vues matrimoniales sur Mugenye restée jeune et belle dans son veuvage. Le désir secret de Lirangwe était sans doute, par une habile politique de mariages, de provoquer la fusion des deux peuples Bagweshe et Bahaya, dont il serait devenu le seul mwâmi. Il épousa la veuve de Byaterana à Bugobe. Ce mariage s' était décidé contre l'avis de la plupart des notables du Ngweshe. Mais le roi ne les avait pas écoutés. Lorsqu'il partit la rejoindre, il n'y eut que quelques jeunes gens pour l'accompagner, tant son entourage désapprouvait son geste. Nakesa, première épouse de Lirangwe, jalouse de le voir prendre dans sa couche la rivale heureuse de sa (voir Masson, p. 96) soeur Namuloko, et craignant tout-à-coup que son fils Ruhongeka ne puisse un jour devenir roi du Ngweshe (ni elle-même reine-mère), décida d'intervenir. Elle prépara une corbeille de cadeaux précieux dont nul ne sait jamais l'inventaire. Le seul qui, par indiscretion avait vu la préparation du panier, fut tué avec toute sa famille. Les conteurs, qui prétendent tout savoir parlent de colliers de perles colorées et de bracelets de cuivre : ce ne sont que bavardages. Elle envoya son présent au Rwanda, chez un parent de sa famille du nom de Rukabya en Lul demandant d 'organiser une expédition au Bushi pour tuer son époux avant qu'il n'ait d'enfant mâle de sa nouvelle épouse. Ainsi elle assurait le règne de son fils Ruhongeka au Bushi. Rukabya devait également faire disparaître la régente Mugenye pour assurer au fils de Namuloko le pouvoir au Bushi ... Rukabya envoya en pleine nuit un commando de Watutsi à Bugobe, qui attaqua dans leur sommeil les baluzi qui y résidaient. La

surprise fut complète et aucun soldat n'avait d'arme en main lorsque les Watutsi firent irruption dans les huttes. Lirangwe, réveillé en sursaut par les cris, sauta de sa litière et sortit de l'enclos pour prendre la fuite. Mais à peine avait-il fait quelques pas dehors qu'il entendit Mugenye crier de peur sur sa couche. Plutôt que de s'échapper facilement, il revint en arrière pour la rechercher. Des Rwandais l'aperçurent. En vrai roi du Ngweshe qu'il était, il saisit sa lance et fit face. Adossé à la hutte, il tint en respect ses agresseurs et au premier choc fit mordre la poussière à trois d'entre eux. Jusqu'à l'aube il résista à leurs assauts. Enfin, épuisé par un vain combat, il se laissa percer d'une lance et s'écroula sur le seuil de sa case. Les (Masson, p. 97) soldats s'y précipitèrent et se saisirent de Mugenye. Ils l'obligèrent à les suivre, mais à Muhumba la tuèrent et Lul ouvrirent le ventre. Ils Lul arrachèrent des entrailles les deux enfants dont elle était enceinte. Pendant tous ces duels, les deux gardiens de Rutaganda, Nkunguli et Nyanbyale, qui dormaient avec leur maître dans une hutte écartée, le réveillèrent en hâte et partirent sans bruit, le sauvant ainsi d'une mort certaine. Ils traversèrent la forêt et le conduisirent à Naluhwinja, qui l'accueillit en ami. Quand Lwabugiri fut mis au courant de cette expédition, il en fut très mécontent. Il ne concevait pas qu'on put assassiner Ngweshe-Lirangwe dans l'intérêt d'autres nobles. Il s'emporta tellement qu'une sueur froide l'envahit et qu'un grand mal de poitrine le saisit. Il n'en restait pas moins seul maître au Bushi. Ngweshe-Lirangwe mort, la reine-mère régente du Bushi égorgée, Nabushi-Rutaganda disparu, il décida d'établir au Ngweshe Ruhongeka et au Bushi Ruhangara, tous deux fils des deux soeurs Nyganda de race Rwanda. Le Bushi devenait une sorte de protectorat de Nalwanda. Ruhongeka était très jeune. En attendant sa majorité, Nakeza-la-fourbe s'installa reine-mère. Elle se mit à distribuer terres, vaches et trésors à ses amis et partisans. Cette situation n'allait pas sans déplaire aux Anciens. Du côté de Ngweshe, ils voyaient au pouvoir une femme étrangère et partielle qui dilapidait le patrimoine royal en faveur des membres de sa famille. On Lul reprochait d'avoir fait assassiner son époux par des mercenaires à la solde de Nalwanda. Ils se souvenaient encore du pacte, lié dans le sang, entre Ngweshe-Lirangwe et Nabushi-Rutaganda, par lequel leur roi mushebwe qui occupait Cihumba, Zihorha de Ohigukiro et d'autres encore des terres de Busheke. Ayant réuni leurs guerriers, ils attaquèrent en bloc Ruhangara et le pourchassèrent de colline en colline, du Bugobe à Nyunda, puis à Kahave, puis à Chibingu, puis à Kashasha. Il n'eut d'autre ressource enfin que de franchir la Ruzizi. Nalwanda en colère contre ce vassal malheureux, le fit mettre à mort. (Masso, p. 98) Et puis tous, dans leur orgueil de nobles, se reprochaient d'avoir permis au roi de partir seul au Bugobe pour son mariage. Privé des bras et des lances de ses vassaux, il avait été tué malgré sa vaillance. Souvent, entre eux, ils se disaient : - Ah, si nous l'avions suivi ! Il ne serait pas mort. Nous l'aurions défendu de nos armes et l'aurions sauvé ! Nous n'avons pas cru notre roi et par notre faute, il a été tué. Du côté du Bushi, la masse des Bahaya restait fidèle au seul mwâmi que Nabushi-Byaterana avait désigné. On voyait mal Ruhangara reposant son autorité sur les lances des Watutsi, ses ennemis de toujours. Toutes ces choses déclenchèrent un nouveau mouvement contre Lwabugiri et ceux qui étaient à sa solde. Profitant d'une de ses absences, quelques notables du Ngweshe se soulevèrent. Il s'agissait de Birali qui possédait tout le pays de Kamisimbi, Ndeko chef d'Ikoma, s'était engagé à aider Nabushi dans sa lutte contre l'usurpateur Ruhangara. (voir Masso, p. 99).

CHAPITRE XX - RETOUR DE RUTAGANDA

L'usurpateur chassé, les seigneurs Bashi qui avaient combattu pour l'indépendance de tout le Bushi, envoyèrent des messagers à Rutaganda Lul annoncer qu'il pouvait revenir au pays. Accompagné de Naluhwinja qui Lul avait donné l'hospitalité pendant son court exil, de son cousin de la famille Katana, et de nombreux fidèles, il refit triomphalement le chemin que, quelques années plus tôt, il avait parcouru en fuyard. Il vint s'installer à Chidaho. Il restait sur les rives de la Ruzizi quelques bandes de Rwanda qui n'avaient pas été délogées par la dernière

offensive et, sous direction d'un lieutenant de Lwabugiri du nom de Semakombo, pillaient régulièrement les villages de la vallée du Chibanda. Pour consacrer le retour joyeux du mwâmi en son pays, cette dernière tête de pont devait disparaître; Nyalukemba, voisin de ces régions, décida de s'y employer. Aidé des soldats de son neveu Rutaganda, il les refoula sans grande difficulté et s'empara d'un butin de deux cents vaches qu'il envoya en hommage au mwâmi du Bushi. Devant ce dernier échec, le vieux mwâmi du Rwanda Lwabugiri, malgré les ans et la maladie, voulut réagir encore une fois. Il quitta le Nduba où il s'était retiré et s'en vint à Nyamirundi préparer une nouvelle expédition contre le (voir Masson, p. 101) Buhaya . Mais l'humidité du lac fut néfaste à sa vieille carcasse; un soir qu'il se déplaçait en pirogue, le froid le prit, il se mit à vomir son sang et mourut avant d'avoir atteint la rive. On soupçonna les Bashi de l'avoir empoisonné en secret, mais il est plus probable qu'il soit mort de la maladie qui le minait depuis sa dernière expédition contre Lirangwe. Avec sa disparition se terminèrent les combats entre les deux peuples riverains du lac et de la Ruzizi. Plus jamais les gens de Nalwanda ne mirent pied au Bushi avec intention belliqueuse. Malgré les nombreuses dissensions intérieures qui minaient la vie politique des descendants de Kabare-Kaganda établis au Bushi, les Rwanda, pourtant brillants soldats, ne purent se les soumettre. Les invasions et infiltrations furent innombrables, surtout s'il faut compter toutes les razzias et expéditions de brigandage que les Wa-tutsi opéraient sur la rive ouest. Jamais cependant, le pays ne fut entièrement conquis. Les Bashi retrouvaient toujours, au milieu de leurs disputes de famille ou des misérables famines, la solidarité nécessaire pour repousser les voisins belliqueux qui convoitaient leurs champs et pâturages. On peut même presque dire que, au cours des derniers règnes, cette solidarité devint un véritable sens national. Quelques fois occupé, souvent défait par le Rwanda, le Bushi ne fut jamais soumis. (voir Masson, p. 102).

CHAPITRE XXI - REGENCE DE NAKESA AU NGWESHE

Pendant tous ces événements Nakesa, tutrice légale de son fils Ruhongeka jusqu'à sa majorité, n'avait pas été inquiétée. Cette étrangère ambitieuse et orgueilleuse, qui n'avait pas hésité à trahir la famille dans laquelle elle était entrée par son mariage, ni à faire assassiner son propre mari, était détestée par les vrais nobles et courtisans de la cour. Elle s'était déjà attiré leur colère en dépossédant arbitrairement certains amis de Lirangwe, mais la rupture fut complète lorsqu'il fut question de son remariage. ! La coutume interdit aux veuves des grands chefs d'appartenir à un autre époux. Nakesa, encore jeune et désirable, voulait absolument se remarier. Les conseillers et devins de la cour Lul avaient opposés les vieilles lois orales mais, dans sa fougue, elle n'en voulut pas tenir compte et se mit à chercher un mari dans son entourage. Les grandes familles nobles, respectueuses des tabous, déclinèrent ses propositions. Lorsque enfin, Ruvungwa, arrière-petit-fils de Ngweshe-Kwibuka II accepta, espérant ainsi devenir tuteur officiel du jeune roi et jouer un rôle important dans la politique du Ngweshe. Il avait compté sans la personnalité de Nakesa qui, sans souci de ses avis ni de la moindre justice, disposait tout à sa guise et donnait toujours une préférence aux amis de sa famille paternelle, les Nyganda appelés également les Bega. Elle garda contre les nobles qui l'avaient refusée en mariage une sourde haine qu'elle passa toute sa vie à assouvir. Le premier à en être victime fut Ndeko, sous-chef d'Ikoma, qui fut dépossédé sous un prétexte futile. Un de ses serviteurs avait poursuivi sa femme en fuite jusque chez Kasisi de Kahanda, puis là, l'avait frappée de son coutelas. Pour ne pas envenimer les choses, Ndeko s'offrit à payer en réparation trois moutons : - Avec ceci, dit-il, on réparera le goulot que Bikangu mon serviteur a fendu ! Mais Nakesa intervint fort à propos, Lul reprocha de vouloir enrayer la justice et l'exila sans façon. Ndeko se réfugia au Buhaya chez Rutaganda. Puis elle se vengea de Nyamushembwa. C'était un oncle paternel de son second mari Ruvungwa, qui avait beaucoup déconseillé le mariage à son neveu. Chassé de ses terres par un grand nombre de soldats, il s'enfuit, Lul aussi.

chez Nabushi. Elle se tourna alors contre Chinegena, fils cadet de Lushamba, frère de Ngweshe-Lirangwe. Elle Lul avait demandé d'épouser une femme Nyganda, et son refus fut le commencement de la disgrâce. Sous le vain prétexte qu'il cherchait à se procurer des plantes secrètes pour l'envoûter, elle le fit venir à la cour. - Non, Mwâmikazi, si j'ai des relations avec des marchands du Burega, c'est pour me procurer des remèdes contre la foudre comme tout le monde en possède ici. Que je meure si j'ai négocié avec ces gens l'achat de secrets d'envoûtement. Ce serment n'arrangeait pas la reine-mère confondue. (voir Masson, p. 104). Elle fit appeler quelques pygmées et leur ordonna de tuer Chinegena pendant son sommeil. - Eh ! Mwâmikazi, que nous demandes-tu là ? Comment pourrions-nous tuer le fils de Lushamba, sans ordalie ? C'est ainsi qu'elle décida de soumettre publiquement Chinegena au jugement des esprits. Dans la hutte des mânes de Weza fut allumé un grand feu où l'on fit bouillir de l'eau dans (isheba) ichabo-le-petit pot-de-terre. Quand les bouillons se firent nombreux, le) prépara teur jeta dans la mixture un bracelet de cuivre. - On n'accuse ici injustement, dit Chinegena, je ne suis pas coupable d'avoir voulu envoûter Nakesa. Si je suis coupable, que mon bras en soit brulé ! Voyez ! Il plongea la main dans l'ichabo pour ramener rapidement à Lul le bracelet de cuivre. Aucune brûlure n'apparut sur sa peau. Nakesa, avec la plus grande mauvaise foi, réclama une seconde ordalie. Celle-ci s'étant révélée tout aussi inefficace que la première, elle chargea deux fidèles d'en finir avec Chinegena. Mais le malheureux, averti en secret, se sauva chez Rutaganda comme les autres nobles chassés par la reine-mère. Le mécontentement était devenu général . Ces départs en exil des grands chefs qui avaient fait l'indépendance et la gloire du Ngweshe peinaient les habitants indisposés par la présence au pouvoir d'une étrangère. De plus, l'histoire de la trahison et du panier d'objets précieux qui avait entraîné la mort violente de Ngweshe-Lirangwe commençait à courir les collines. Tous murmuraient contre l'orgueilleuse fille de Nyiganda. (voir Masson, p. 105).

CHAPITRE XXII - RUHONGEKA REGNE

Les nobles et chefs qui échappaient aux exactions de Nakesa se tenaient à l'écart, dans leurs terres et ne fréquentaient plus la cour. Ils ne perdaient pas l'espoir de voir un jour régner le vrai fils de Lirangwe, Ruhongeka, auquel sa mère n'était guère pressée de passer les pouvoirs. Ruhongeka n'avait rien en propriété. Nakesa et Ruvungwa disposaient des troupeaux royaux et Chifuniko neveu de Nakesa, jouait au maire du palais, s'attirant la haine générale. Les amis et confidents de Ruhongeka adolescent Lul conseillèrent de se séparer de sa mère. Il ne put le faire que grâce à un subterfuge. Il y avait à la cour à Lurhala, un petit page qui avait partout ses entrées libres, aussi bien dans la chambre d'un noble que dans celle de la reine-mère, sans demander la permission ni avertir de son arrivée. Au cours de ces incursions souvent inopportunes, il avait déjà plusieurs fois découvert Nakesa dans les bras d'autres hommes que son époux. Ruhongeka, averti de la chose par l'enfant, Lul conseilla de répandre ces histoires afin qu'elles arrivent aux oreilles de Ruvungwa, l'époux de sa mère. Ce dernier, en colère, se querella avec les amis qui, fâchés, se rapprochèrent de Ruhongeka.. (voir Masson, p. 107). Ayant ainsi réuni un cercle de courtisans qui était déjà l'ébauche d'une cour, il put s'enfuir de Lurhala pour aller s'installer à Chirhimurhwa. Vers cette époque. des Arabes visitèrent le pays. ils venaient de Nzibira et volaient le bétail en disant : - Nous sommes pacifiques; si vous avez faim, nous vous donnerons des houes pour fertiliser la terre. Mais si vous nous empêchez d'acheter vos objets contre ces brillantes perles, nous avons des lances pour vous tuer. Tout le temps que ces étrangers hommes à peau claire et aux moeurs étranges traversèrent le pays, Ruhongeka se terra à Luhwinja. Après quoi il rentra à Chirhimurhwa. En ce temps-là, Nabushi-Rutaganda attaqua sans cesse aux marchés du Ngweshe. Ses guerriers, refoulant ceux de Ruvungwa, se trouvaient déjà dans le pays Izege et tentaient d'atteindre Nkumba proche de Walungu. Les vieux serviteurs de Ngweshe se rendaient compte que les vexations et la politique

partisane de Nakesa affaiblissaient le pays et ouvraient la porte aux incursions de Nabushi. Ils vinrent trouver Ruhongeka et le supplèrent de lever une armée. Ils Lul promirent de Lul envoyer leurs fils et leurs hommes pour que, avec leur concours, il empêchât Rutaganda de ravager le pays d' Izege. Ayant eu vent de cette démarche, Nakesa pensa que son fils, qui avait déjà quitté sa demeure, rassemblait des lances pour la chasser. Ses conseillers Lul répétaient : - Ton fils va venir te ravir les terres que tu administres. Réagis, Nakesa, sinon il prendra Ikoma et occupera le pays de Ruvungwa ton mari. Elle le fit donc mander pour entendre ses explications. Mwâmikazi, ceux que je rassemble, je désire les lancer contre Nabushi et non contre le ventre qui n'a porté. Me reprocherez-vous de me battre pour mon royaume ? Nakesa, piquée au vif et soupçonnant dans cette dernière phrase le désir de Ruhongeka de se débarrasser d'elle, se leva frémissante de colère et, au plein milieu de l'assistance, frappa son fils par trois fois avec son bâton . Tous furent stupéfaits et la critiquèrent. Ruhongeka s'en retourna à Ikoma et appela à Lul tous les aînés des familles nobles. Il leur distribua vaches et terres. Quelques jours plus tard, ayant abattu deux guerriers de Nabushi en reconnaissance près de là, il envoya leurs dépouilles à sa mère pour Lul prouver ses bonnes intentions. - Oui, reconnut-elle, Ruhongeka-mon-fils a bien agi en rassemblant des guerriers. Puisqu'il est fort à l'arc et qu'il désire défendre les terres du Ngweshe, je l'autorise à s'établir partout où il le désirera et recommande à tous les baluzi de Lul envoyer le plus grand nombre d'hommes. Soutenu par sa mère, Ruhongeka s'opposa avec force aux incursions des Bahaya et réussit par une série de combats à les rejeter au-delà de la Kazinzi. (voir Masson, p. 108).

CHAPITRE XXIII - LES PREMIERS BLANCS AU BUSHI

De colline en colline une étrange nouvelle courait. Dans le fond de la vallée de la Ruzizi, des hommes à peau blanche venaient d'arriver. Plus blanche encore que celle des cruels voyageurs qui avaient traversé le pays quelques saisons auparavant. Ceux-ci étaient armés de lances crachant le feu et terrorisaient les habitants en prenant leurs biens et tirant sur eux. Les sorciers prédisaient les pires calamités si ces hommes foulaient les terres du Bushi. Et tous craignaient le pire en attendant d'avoir vu ces monstres écorchés. Un jour, à l'heure où tout le monde revient des champs, des bergers aperçurent une petite caravane conduite par un de ces hommes. - Aho les Gens d'Ikoma, voilà Biregevi! Sauvez-vous! Sans attendre davantage, tous les habitants du village se précipitèrent hors des huttes pour rassembler vaches, femmes et enfants et fuir à l'abri des sombres forêts. Dans la précipitation du départ, les fuyards en oublièrent de réveiller Nkugerwa, un ami de Ruhongeka, qui déjà s'était endormi sur sa couche. Quand, le danger passé, ils revinrent, ils ne trouvèrent que ruines fumantes et le cadavre de Nkugerwa. Voyez, ils ont tué mon ami, dit Ruhongeka, ils ont incendié mon enclos! Je n'habiterai plus sur cette colline. (voir Masson, p. 111). Partons à Rugogo, c'est là dorénavant que je ferai paître mes vaches. C'est ainsi qu'ils s'établirent dans le Kahembarhi, puis devant la menace de nouvelles expéditions des Européens, au pays de Chihumba, pour se fixer enfin à Ngando. Durant ces déménagements, Nakesa, la reine-mère, déplaçait elle aussi sa cour à Izirangabo. Tous les Blancs ne se livraient pas aux pillages ni aux abus de cette sorte. Certains même avaient demandé aux malheureux tremblant de frayeur qui n'avaient pu prendre la fuite à temps à voir le roi du pays et à s'entretenir avec Lul. Mais Ruhongeka méfiant, suggéra que Mushimira, fils de Ruyungwa, se rendît à la convocation du Blanc et se dit être le roi. Ce qui fut fait. L'expérience s' étant déroulée sans dommage pour Mushimira, les conseillers de Ruhongeka le convinquirent de se faire connaître à ces hommes forts qui, avec quelque cinq cents porteurs de fusils, s'imposaient à tout un peuple. Accompagné de Nyangezi, il se rendit à Lubirizi, où le Blanc avait son camp. Ayant été bien reçu, il revint en colère contre ceux qui Lul avaient prédit les pires choses et les bannit. C'est vers cette époque qu'au terme d'une maladie mystérieuse, Nakesa, la reine-mère, mourut à Izirangabo. (voir Masson, p. 112).

CHAPITRE XXIV - FIN DU REGNE DE RUHONGEKA AU NGWESHE

Le premier travail de Ruhongeka après la mort de sa mère fut de chasser tous ses suppôts et de faire sortir du pays tous les Bega, clan de Nyganda. Cette épuration se fit pacifiquement et les Bega passèrent avec bagages et troupeaux au Buhaya. Ruhongeka en profita pour procéder à une grande redistribution de ses terres, puis visita tous ses vassaux pour leur présenter son fils aîné Mafundwe, à qui il réservait sa succession. Ce Mafundwe était né des relations du roi avec Mwakamarungu, femme que Nyangezi avait enlevée à un de ses sujets. Ruhongeka était ainsi son troisième mari. Ruhongeka, écarté systématiquement du pouvoir par sa mère durant toute sa jeunesse, n'avait acquis ni goût de régner, ni expérience politique. Il se souvenait aussi de la prédiction d'un devin, à la solde de Nakesa, qui Lul avait dit que le jour où il porterait le titre de mwâmi il mourait. Après la mort de Lirangwe, tout au long de la régence de la despotique Nakesa, un de ses cousins avait été désigné, pour le remplacer aux cérémonies de renouvellement de l'intronisation. De plus, Ruhongeka préférait résider à Walungu plutôt qu'à Lurhala, où tant de mauvais souvenirs le poursuivaient. (voir Masson, p. 113). Pour toutes ces raisons, il désigna un vice-roi pour le remplacer en toutes occasions, sauf à la cérémonie du mubande. Trois ans après l'installation du vice-roi, les conseillers de Ruhongeka Lul firent remarquer que Nyamukama qui détenait cet office, devenait indélicat et complotait un coup d'état pour le priver de ses pouvoirs réels. Ruhongeka accepta donc de le remplacer par son frère Lulanga, puis retourna résider à Ifo comme un simple noble au milieu de ses champs et de ses pâturages. Ruhongeka avait eu de diverses épouses douze fils, dont Mafundwe auquel il réservait sa succession et Bamanyirwe fils-de-Mwamutalemba. Ce frère de Mafundwe envoyait beaucoup l'honneur qui Lul était réservé et se prit de querelle avec Lul, allant jusqu'à Lul lancer un jour des jetons de damier à la tête. Il en fut puni par son père, mais garda un grand ressentiment contre son frère. Ruhongeka, oubliant l'accueil reçu à Luberizi, s'était bien vite mis en révolte. Il tenait avec ses guerriers les expéditions organisées contre Lul en respect, mais réalisa bien vite que le combat était inégal et qu'il en ferait certainement les frais. Il fit de nouveau sa soumission, et un an plus tard mourut. On dit que ce fut d'un coup de lance porté par un mari jaloux. (voir Masson, p. 114).

CHAPITRE XXV - LE SUCCESEUR DE RUHONGEKA AU NGWESHE

Quand Ngweshe-Ruhongeka eut été porté en terre, tous les notables et représentants des anciennes dynasties, les pygmées et les vassaux fidèles, se préparèrent, avec l'accord des autorités européennes, à introniser Mafundwe comme successeur de son père au Ngweshe. Mais à Lurhala, où coutumièrement devait se dérouler la cérémonie, Lulanga, frère de Ruhongeka et par Lul nommé vice-roi, faisait opposition à ces projets et préconisait d'introniser Bamanyirwe. Il craignait que Mafundwe ne lui confiât plus la charge qu'il occupait et soutint son rival. Or Lulanga résidait à Lurhala. Au problème de la succession s'ajoutait la difficulté d'organiser la cérémonie d'intronisation. Lorsqu'il vint à Lurhala avec sa suite, Mafundwe fut proprement mis à la porte et passa, avec ses gens, la nuit à la belle étoile. Il s'en vint alors exposer sa situation aux Blancs. Le Chef de Poste, dit Sangara -l'ogre, qui avait reçu la dernière soumission de Ngweshe-Ruhongeka et connaissait ses volontés en matière de succession, reconnut officiellement Mafundwe comme seul roi du pays. Il décida cependant, pour éviter les effusions de sang, que chacun resterait sur ses terres avec la stricte (Masson, p. 115) défense de sortir des limites fictives qu'il fixait à chacune des parties. C'est ainsi que Mafundwe retourna à Walungu, sans plus inquiéter Lulanga qui occupait Lurhala. Restait l'organisation de la cérémonie d'intronisation. Ne pouvant de fait, se dérouler à Lurhala, elle pouvait éventuellement avoir lieu à Niko, situé un peu en dehors du domaine imposé à Mafundwe. Il s'y rendit avec ses courtisans et y construisit trois huttes. Après la cérémonie, il s'y attarda jusqu'au jour où

Sangara-le-Blanc-terrible, averti par les soins de Lulanga, l'en vint chasser et l'obliger à retourner à Walungu. Bamanyirwe, pour narguer son frère, vint habiter à Niko. Dans ces conditions, la paix n'était plus possible. Chaque jour le tribunal de l'Européen était occupé à trancher des querelles ou contestations entre les membres des deux partis. Ni Mafundwe ni Lulanga, ni Bamanyirwe n'étaient satisfaits du modus vivendi artificiel imposé par l'Européen. Pour eux, le pays de Ngweshe avait ainsi trois souverains. Souvent ils demandaient à Sangara l'autorisation de régler cet état de choses par les armes, mais essayaient un refus catégorique. L'Agent du Gouvernement recommandait la patience et les encourageait à s'entendre. Ce qui n'était absolument pas possible. Puis les Européens furent tout à coup absorbés par leur propre guerre. Ils s'appretaient à livrer bataille contre d'autres Blancs du Rwanda. Leur vigilance se relâcha et un banal incident de vache volée par un invité qui avait abusé des lois d'hospitalité, déclencha la guerre générale au Ngweshe. (voir Masson, p. 116). La plupart des vassaux s'étaient rangés aux côtés de Mafundwe, roi légal. La première escarmouche eut lieu entre les gardes de Walungu et des fidèles de Lulanga. Un serviteur de Lulanga qui était parti chercher du lait à Chagombe, ramassa un beau matin une lance sur le champ de bataille et s'en fut la porter à Lurhala. - Quel est donc cet homme qui accourt, comme s'il se mourait, un chef de famille sans héritier ? disaient les guetteurs en voyant Nyabalehe approcher. - Ils sont là-bas en grande foule, annonça ce Lul-ci. Les soldats de Mafundwe, qui viennent de vaincre les hommes de Nshishula que commandait Nkulu de Rushura de Chibibi, se dirigent vers Lurhala. Aux armes ! Lulanga, averti, mobilisa toutes ses forces et envoya Nyabalehe répéter ce qu'il avait vu à Bamanyirwe à Niko. Quelques patrouilles commandées par Amayange et Bigangu descendirent à la rencontre des attaquants et rencontrèrent à Ikulubi les bandes de Bizimana et de Chihumba. Mais la nuit mit rapidement fin à l'engagement. A la faveur de l'obscurité, Mafundwe disposa ses troupes. Il envoya Nkingi chez Kasisi de Chigizi à Kahunda et un second lieutenant Malende à Buhesi. Lul-même resta avec le gros des troupes à Nyakalonge. Des l'aube, le premier groupe décimait complètement ses adversaires, tuant Ntagengwa, fils de Kasisi. En apprenant que dès le premier choc, ils avaient le dessous, les partisans de Lulanga comprirent que cette fois, il s'agissait du règlement de compte définitif. Il y aurait pas de quartier ni compromis. Mafundwe voulait chasser l'usurpateur coûte que coûte. En plein engagement, quelques hommes de Mafundwe qui avaient vu Luhirika leur chef, tué au milieu d'eux relâchèrent leur ardeur pour pleurer sur son cadavre. (voir Masson, p. 117). Le roi, sans pitié et décidé à mener l'affaire rapidement et sûrement, se rendit sur les lieux pour bétonner ses soldats et les renvoyer au combat. Les partisans de Lulanga, mis en échec de toutes parts, se regroupèrent chez Nkubanjoka. Ce que voyant, Mafundwe distribua ses forces en quatre colonnes. La première partit par Kaluluma, la deuxième passa dans le Bihendezi, la troisième sur le côté de Bihendezi et la quatrième se dirigea droit sur Lurhala. Ainsi encerclé, Lulanga ne put résister longtemps. Il prit la fuite avant que le mouvement enveloppant ne se fut refermé sur ses positions. Le lendemain, les soldats de Mafundwe reprirent leur poursuite et entrèrent à Rubona. Lulanga se réfugia à Mubamba et y prit le commandement de son armée de Mushinga, dont Rubasha de Tumba était capitaine. Il contre-attaqua et reprit le lendemain Rubona, tout en faisant prisonniers quelques soldats de Mafundwe. Parmi ceux-ci un certain Mpuruta, notable de Kanyola, s'offrit à trahir Mafundwe pour avoir la vie sauve. Il s'en alla à la cour du roi Lul annoncer qu'il devait, cesser pendant quelques jours la poursuite pour ne pas indisposer les mânes des ancêtres peu favorables à cette guerre. Cette diversion permit à Lulanga d'échapper à une mort certaine et d'attendre que les esprits fussent calmés pour revenir chez Lul. Mafundwe, à présent seul maître du Ngweshe, récompensa sans compter ceux qui l'avaient aidé ; il leur donna toutes les vaches dont il avait dépouillé Lulanga et partagea entre ses vassaux les terres ravies aux vaincus. Quelques mois après ces événements, sur décision de l'Européen-à-

l'unique-bras, Lulunga et Bamanyirwe furent emmenés en exil. En cours de route, ils échappèrent à leur scorte et se cachèrent quelque temps chez Nabushi. puis repris, furent relégués à Masisi. Mafundwe pardonna à tous, rétablit ceux qui l'avaient combattu à l'exception de Mpuruta qui l'avait délibérément trahi. Il s'installa à Walungu et à Kalengera près de Lurhala. La reine-mère Mwakamarungu appelée aussi Elisabeth, quitta ses terres privées de Chihumba et reconstruit son enclos royal à Lurhala. (voir Masson, p. 118-119).

CHAPITRE XXVI - FIN DU REGNE DE RUTAGANDA

Devant les premières incursions des Européens au Bushi. Rutaganda fit comme son cousin Ruhongeka : fuir et se cacher. Puis les hommes à peau blanche transportèrent leur camp de Lubirizi sur la presqu'île de Nyakulomba où tous les chefs des environs y compris Katana, virent faire leur soumission. Nabushi-Rutaganda ayant pu constater les intentions pacifiques de ces nouveaux occupants s'en vint Lul aussi en compagnie de son frère Rwabika leur rendre hommage. Mais son attitude changea. Dans un chemin creux près de Nyunda, ses sujets tendirent une embuscade à un Européen - accompagné de sa caravane. N. Tondeur, chargé de réquisitionner des vivres chez les indigènes, était détesté et fut massacré sans pitié avec les quinze soldats qui le défendaient. Leurs corps furent mutilés de façon horrible. Nabushi-Rutaganda n'avait pas voulu cette opération, mais ne désavoua pas ses gens et prit à nouveau la fuite devant l'expédition punitive que commandait N. Grasse!. Il se refugia à Ninza, à Karhere, puis à Buhohi. De là, il partit sur les terres de Ngweshe-Ruhongeka à Nyabibuye. Il y épousa Mwamuhaya. L'année suivante il se soumit, mais ne tint pas longtemps ses nouvelles promesses. Il fut destitué et un mandat d'arrêt lancé contre Lul. Son oncle Nyalukemba fut désigné pour Lul succéder. Rutaganda, dernier mwâmi libre du Bushi, se rendit pour se remettre aussitôt en révolte ouverte. Cette crise que traversait un peuple insoumis, ces alternatives d'un chef qui ne voulait pas se rendre aux évidences d'une occupation coloniale, se terminèrent dans l'entente générale. Rutaganda fut pardonné, amnistié et établit sa cour à Kagabi où il mourut, dit-on, empoisonné, quatre années plus tard. (p. 121-122)

ENGANÛLIRO Y'EBINWA BIRI OMU BIBLIYA

Enganûliro nyofi: Cihabraniya/Mayahudi/Mashi omu LUKERE LURHANZI LWA BIBLIYA

'ALEF א

אָבַגְתָּא Noms propres: Avagta [Abagta] ABAGTÂ; Abagta --- Abalondana bashushana ci barhabula eci ngasi muguma amanyirwâkwo. Ntyo kwo endimi nazo ziyôrha, bwenêne Amashi n'Ecihebraniya. Comme les frères ou les soeurs se ressemblent mais gardent chacun des caractéristiques qui les distinguent, ainsi se comportent les langues. Toutes ont le son des voyelles a, e, i, o, u brèves ou longues. La plupart des différences se trouve dans le son des certaines consonnes. cf. <http://bibliques.com/Hbr/lect01.php> cf. Les langues entre-elles, nyabangere.com
אָבֶה Flore: papyrus [FF 171,172] 'ÊBÊ; lwifinjo,; bubidu,; kubiduha --- Ayubu 9.26 : "Zikanyize (nsiku zani) nka bwârho bubidu, Nka kula akadurha kacîhunika (oku mwâna-goko)"

אָבֹס Objets réels: mangeoire, huche 'ÊBÛS; ciranga

אָבֹטִיחַ ✓ Flore: melon 'ABATÎAH; mundagwe

אָבִי ✓ Noms propres: Avi [Abi] 'AVI; Avi; Abi --- mwali wa Zakariya ; mukà Ahaz; nina wa Ezeziya;

אָבִי הָעֶזְרִי ✓ Noms propres: Aviezer [Abiézer] 'ABÎ-HÂÊZER; Abiyezeri --- muntu w'omu bûko bwa Abiyezer

אָבִי־עֲלֹבֹן ✓ Noms propres: Avi-Alvôn [Abialbon] 'ABÎ-ALBÔN; AVÎ-ALVÔN; Abialbon; Abialboni; Abyaliboni; Abibali

אָבִי־עֶלֶל-1 ✓ Noms propres: Aviël [Abiel] 'AVÎÊL; Abieili; Abiyeli; Abyeli; Avyeli; Avyeli; Aviel -- - îshe wa Kish na Abner; shakulu wa Saulu; w'omu bûko bwa Benyamini

אָבִי־עֶלֶל-2 ✓ Noms propres: Aviël [Abiel] 'AVÎÊL; Aviel; Abieli; Abiyeli; Avyeli; Abyeli --- mulwî w'amango ga Daudi

אָבִי־עֶסֶף ✓ Noms propres: Aviasaf [Abiassaf] 'AVÎASAF; Abiyasafi; Abyasafi --- mwene Korè; w'oku bûko bwa Levi

אָבִי־עֶלֶל-1 ✓ Noms propres: Avigail [Abigail] 'AVÎGAYIL; Abigayil; Abigayili; Abigayila --- mukà Nabal, ayinjirwa na Daudi

אָבִי־עֶלֶל-2 ✓ Noms propres: Avigail [Abigal] 'AVÎGAYIL; Abigayil; Abigayili; Abi-gayila; Avigayil; Avigayili --- mwali Nahashi; Nahash

אָבִידָן Noms propres: Avidân [Abidan] 'AVÎDAN; Abidani; Avidan; Avidani --- mwene Gideoni; bûko bwa Binyamini; w'amango ga Mûsa

אָבִידָע ✓ Noms propres: Avida [Abida] 'AVÎDA; Avida; Abida --- mwene Madyani; mwene Ketura, mukà Abrahamu

אָבִי־עֶלֶל-1 ✓ Noms propres: Aviya [Abia] 'AVÎYÂ; Aviya; Abiya; mwene Beker, Bêker, omu bûko bwa Benyamini --- mwene Beker, Bêker, omu bûko bwa Benyamini

אָבִי־עֶלֶל-2 ✓ Noms propres: Abiya [Abia] 'AVÎYÂ; Aviya; Abiya --- mukà Hetsroni, Hezroni, Hesroni

אָבִי־עֶלֶל-3 Noms propres: Aviya [Abia] 'AVÎYÂ; Aviya; Abiya --- mwene Samueli, Samweri; murhegesi aha Bersheba

אָבִי־עֶלֶל-4 Noms propres: Aviya [Abia] 'AVÎYÂ; Aviya; Abiya --- mudâhwa; wa bûko bwa Levi

אָבִי־עֶלֶל-5 Noms propres: Abiya [Abia] 'AVÎYÂ; Aviya; Abiya; mwene Robowam --- mwene

Robowamu, mwâmi w'e Yudeya, Israheli y'emukondwè (mwâka 913-911 embere za Kristu)

אֲבִיָּה-6 ✓ Noms propres: Aviya [Abia] 'AVÎYÂ; Aviya; Abiya --- mwene Yerobowam, Yerobowami

אֲבִיָּה-7 ✓ Noms propres: Aviya [Abi] 'AVÎYÂ; Aviya; Abiya --- mwâli wa Zakariya: mukà Akaz, Ahaz; nina wa Ezekiya

אֲבִיָּה-8 Noms propres: Aviya [Abia] 'AVÎYÂ; Aviya; Abiya --- mudâhwa; w'omu bûko bwa LEVI

אֲבִיהוּא 'AVÎYÂHÛ: Avihu; Abihu; mwene Aroni

אֲבִיָּם 'AVÎYAM Abiyam; Abiyami

אֲבִימֶלֶךְ-2 'AVÎMÊLEK: Abimêlek; Abimeleki; *bimelek*

אֲבִימֶלֶךְ-3 'AVÎMÊLEK: Abimêlek; Abimeleki

אֲבִימֶלֶךְ-4 'AVÎMÊLEK: Abimêlek; Abimeleki Akishi

אֲבִינָדָב-3 'AVÎNADAV: Avinadav; Abinadabu

אֲבִישָׁף 'EVYÂSÂF AVYÂSÂF Abiyasaf Abiyasafi

אֲבִיר-1 'ABÎR: nsenyi; *hebe*; *nseny*

אֲבִיר-2 'ABÎR: ntadundwa; ntwâli; entwâli

אֲבִיר 'ABÎR: ntadundwa ntwâli ntahuligana

אֲבִירָם-1 'AVÎRAM: Abiram; Abirami

אֲבִישַׁי 'AVÎSHAY: Avishay; Avishayi; Abishay; Abishayi

אֲבִישׁוּוּא 'AVÎSHÛWA: Avishuwa; Abishuwa

אֲבִיָּתָר 'AVYATAR: Abiyatari; Aviyatari *yatar*

אֲבִיָּן-1 'ÊBÊN: mirengo; buzirho; munzâni; omunzani; *rengo*; *nzani*; *lengo*;

אֲבִיָּן-2 'ÊBÊN: ibuye Iya citwîro cihamu; onice; onikisi; *buye*;

אֲבִנֵּר 'AVNER/ ABNER: Abneri Abuneri Avuneri

אֲבִרָהָם 'AVRAHÂM: Abram; Abrahamu; Abram, mwene Terahi ayirikwa Abrahamu shakulûza w'olubaga lw'Israheli *hamu* ;

אֲבִישָׁלוֹם-1 'AVSHALÔM: Absalomo; Absalomoni; Absalomi; mwene Daudi ; Absalomu

אֲבֹת 'OBOT: Oboti; Ovoti

אֲגָג-2 'AGAG: Agagi; Agage; Agag

אֲגֹז 'EGÔZ: mirehe; mulehe

אֲגֻמֹן 'AGMÔN: cibingu; lusheke; lufinjo; bibingu; masheke; nfinjo

אֲדוֹם 'EDÔM: Edomu; Edomi; Edomiti; *domi*; *e Edom*

אֲדוֹמִי 'EDÔMÎ Banya-Edomu Banya-Edomi Banya-Edom Bene-Edom *domi* munya-Edomu munya-Edomi; *domu*; w'e Edomu; *e Edom*; bene-Edomu; bene-Edomi; lubaga lw'e Edomu;

אֲדוֹן 'ADÔN: nnakà; nnahano; Muhanyi; nnawîrhu; nnakuno; ibanie; *girwa*; *hamwîrhu*; waliha; mulume mukulu emwa *nnaw*; *mangizi*; *rhambo*; mwagaba amashwa nn'ishwa; nnanyumpa; mwâmi waliha

אֲדִיר-1 'ADÎR: nyandumâ; kabazane

אֲדִיר-2 'ADÎR: munyabuhashe; banyabuhashe; munya-buhashe; banya-buhashe; muluzi; baluzi; *rhambo*; *luzi*; *ntwâli*; *twâl*; *kulu*; murhambo; barhambo; *yégûla*;

אֲדָם-3 'ÂDÂM: omuntu; bantu; lebè; ngasi yeshi; *ntu*; ntâye orhaka; *ntâye*; *lume*; *lubaga*;

אֲדָמָה 'ADMÂ: Admâ; Adma;

אֲדֹנָי 'ADONAY: Waliha; Yâgirwa; Nyakasane; Nyamuzinda; Nnâmahanga; YHWH; *hânyi*; *hanyi*; YHVH; Nyamubâho; *Omucîmba gw'Amalaganyo*;

אֲדֹנִיָּה 'ADONIYĀ: Adoniya; Adoniyasi

אֲדֹנִיָּהוּ 'ADONIYĀ: Adoniyahu; Adoniya;

אֶהָב 'HV AHAV: *rhony*; kusîma; kuzigira; orhonya; anamurhonya; gwarhonya; ansîma; asîma; arhonyagya; amâmurhonya; arhahimwa kumurhonya abanzigira; Nsîmire nnawîrhu; Okâzigira nka oku mucîzigirana mwene na nene; azigîre; *sîm*; *zigir*; *rhony*; ntonya;

אֶהָבָה 'AHAVĀ: busîme; obusîme; buzigire; obuzigire; burhonyi; oburhonyi; *rhony*; *zigir*; masîma; *sîm*; *sîma*;

אֶהָל מוֹעֵד OHEL MÔED: Ihêma ly'Embugânano; Cihando c'Ithano; *hêm*; ihano; *mbugâna*; akagombe k'endêko; kagombe k'endêko; kâgo-mbè k'endêko; akagombe; kagombe

אֶהָרֹן 'AHARON: Aroni; Aharoni

אוֹב 'ÔV: cicuma; *rherekêr* abazimu; *rherekêr* emyômoka n'abazimu; *gashânize emyomok*; oharhûla abazimu; onyôlere ensambwe; *zukiz*; bahêra abazimu ; *laguz*; *omok*

אוֹיִל 'ÊVÎL ÊWÎL: *ingany*; cinganyi ; ecinganyi; ecikabulirwa; cikabulirwa; *kabulir*; cingolongolo;

אוֹיִל מֶרֶדָּךְ ÊVÎL-MERODAK: Ewili-Merodak; Evil-Merodaki

אוֹלֵת 'IVÊLET IWÊLET: isirhe; *sirh*

אוֹן 'ÂVEN ÂWEN: bubî; *bub*; buminya; *miny*; Obugoma; *bugom*; *gom*;

אוּפַז 'ÛFĀZ: Ufaz; Ufazi; Ufazu

אוּפִיר 'ÔFÎR: Ofir; Ofiri;

אוּפִן מִזִּזִּי 'ÔFAN muzizi gwa bomboro mizizi ya bomboro

אוּרִיֵּאל 'ÛRÎEL; Urieli; Uriyeli

אוּרִיָּה 'ÛRIYĀ: Uriya; Uriy*

אוֹת-1 'ÔT: cimanyîso; *manyis*; cirhangazo; *rhangâz*; *somer*; oku ankanarhubwîra; *bwîra*; *many*; *bona*

אוֹת-2 'ÔT: cimanyîso; bimanyîso; *manyîs*

אוֹת-3 'ÔT: cimanyiso; bimanyîso; *manyîs*; *rhangâz*; *shemb*; cêrekane; cisômerîne

אֶזְבִּי 'EZBAY: Ezbayi

אֶזֶב 'EZÔV: ebikangûlo; bikangûlo; *kangûl*; ecuhâgizo; *cuhâgiz*; *byuhâgiz*; *karhond*; *kângûl*

אֶזְרָח 'ÊZRAH: cîkalà; w'eka; muburhwa w'omu cihugo; oli mwe, oli ecigolo; muntu wa muli mwe; kandi erhi mubunga orhali cigolo; orhali mubunga oli mwe* *ababunga mwe muburhwa w'omu Israheli* muburhwa; *burhw*; mwene na nene; mwîkala; mwene Israheli; Israheli yeshi

אֶזְרָחִי 'EZRAHI: Bene-Zêra; Bene-Ezrah

אֶה 'OAH: nsimba y'omu irungu

אֶהָב-1 'AHAB 'AHAV: Akhab; Akhabu; Ahabu; Ahab; mwâmi Ahabu

אֶחָו 'ÂHÛ: lubala; masheke; cibingu;

אֶחָז-1 'ÂHĀZ: Akhaz; Akazi; Ahaz

אֶחָזִי 'AHZAY: Ahzayi

אֶחָזִיָּה-1: 'AHAZYAHÛ; Akhazyahu; Akhazyahu; Akhazyasi

אֶחִי 'ÊHI: Ehi Eki

אֶחִיָּה-3 'AHIYĀ: Ahiya

אֶחִיָּה-8 'AHIYĀ: Ahiya

אֶחִיָּה-9 'AHIYĀ: Ahiya

אֶחִיָּהוּ 'AHIYĀ: Ahiya Ahiyahû

אָהיוֹ-2 'AHYÔ :Ahyo Ahio
אָהיטוב-2 'AHÎTUB AHÎTUV: Ahitubu
אָהיטוב-3 'AHÎTUB AHÎTUV: Ahitubu
אָהימֹת 'AHÎMÔT: Ahimot Ahimoti
אָהימֶלֶךְ-1 'AHÎMÊLEK: Ahîmelek; Ahîmeleki; Ahimeleki
אָהימַסִּי-2 'AHÎMA'ATS: Ahimasi; Ahimatsi
אָהינוַמָּה-2 'AHÎNO'Amo Ahinowama; Ahinowami; Ahinowamu
אָהיקָם 'AHÎKÂM: Ahikam; Ahikami
אָהִשְׁוֶרֶשׁ 'AHSHVÊRÔSH: Ahashvêrôshi; Ahashwêrôsh; Zerzesi; Asuerusi; Aswerusi
אִשָּׁה 'ÂTÂD: ishaka; ishaka Iya mahwa
אֵתוֹן 'ÊTÛN: malikani; citâni; ecitâni; amalikani
אֶתֶר-1 'ATER: Atêr; Ateri
אִי 'Î : namugunga; nyambwe; luhunyanja; cirhwa; birhwa; nsimba y'irungu; buhanya;
hany; nanga;
אִיָּה-1 'AYÂ : lubaka; kadûrha
אִיּוֹב 'IYÔV IYÔB: Ayubu
אִיל 'AYÂL: kashafu; *shafu*;
אִיל-1 'AYIL: engandabuzi; ngandabuzi; *dabuz*; *terebent*; *ganda-buz*;
אִיל-2 'AYIL: mutungo; abarhambo; ntwâli ; *rhambo*; *tung*; ngandabuzi; *gandabu*;
muluzi; *luz*;
אִיל-3 'AYIL: musinga; murhi gwa mahêro; mushahi; *shah*;
אִיל-4 'AYIL: mutungo; cirhebo; *shah*;
אִילָה, אִילָת 'AYÂLÂ'-AYELET: kashafu; *shaf*;
אִילֹן-1 'AYÂLÔN: Ayalon; Ayaloni
אִימָה 'ÊMÂ: *côb*; kahuku; mufahugo; bôba; *bwôb*
אִיתָמָר 'ÎTÂMÂR: Îtamara; Îtamar; Itamara
אִיתָן-2 'ÊTÂN: Êtan; Etani;
אִיתָן-3 'ÊTÂN: Êtan; Etani
אִיתָן-4 'ÊTÂN: Êtan; Êtani; Etani;
אִכְשָׁף 'AKSHÂF: Akishafa; Akshaf
אֵל 'ÊL: Nyamuzinda; Nnâmahanga; Nyamubâho; Lungwè; *muzind*; *nâmah*; *ngw*;
hashe; *zimu*;
אֵלְגוּמִיִּם 'ALGÛMÎM: murhi gwa musandali; mirhi ya misandali; mirhi; emirhi
אֵל 'ALH: kulaka; kuhehêrera; kuyabirwa; kuhanyagala; kubà buligo; *hehêrera*; buligo;
cîgash; mwîgasho; bîrha n'obunywesî; *higir*;
אֵלָה-1 'ÂLÂ: kuhehêrerwa; kuhehêrerwa; kuhanyagala; *gash*; *hehêrer*; *hanya*;
אֵלָה-2 'ÂLÂ: cihango; ecihango; câha; câha; ecâha; buhanya; mahanya; *hanya*; *hang{*;
câha; *gash*; *lahirir*; *yêgûla*
אֵלָה-1 'ÊLÂ : terebinti; murhi; omurhi; *muhumbahumba*;
אֵלֹהִים 'ÊLOHÎM: Nnâmahanga; Nyamuzinda; ba-nyamuzinda; Nyakasane; Nyamubâho;
enshanga; *shanga*; banyamuzinda; bazimu; *zimu*;
אֵלֹהָ-1 'ÊLÔAH: Nyamubâho; Nyamuzinda; Nnâmahanga; Nyakasane
אֵלּוּל 'ELÛL: omwezi gwa munâni
אֵלוֹן-1 'ALÔN: murhi gw'enshebeyi; mwabira-njovu; *yabira-njovu*
אֵלוֹן-1 'ELÔN: murhi; murhi gwa nshebeyi
אֵלִיזָבֵד-1 'ELIZAVÂD: Elizabadi; Elizavadi; Elzabad
אֵלְהָנָן 'ELHHÂNÂN: Elehanani; NYAMUZIDA ABA WA LUKOGO
אֵלִיָּאב-4 'ELÎÂV: Eliabu; Eliyabu;

בִּלְיָב-6 'ELĪ'ĀV: Eliabu; Eliyabu;
 לְיֵלִי-2 'ELĪ'EL: Elieli; Eliyeli;
 לְיֵלִי-3 'ELĪ'EL: Elieli; Eliyeli;
 לְיֵלִי-5 'ELĪ'EL: Elieli; Eliyeli;
 אֶלְיָהוּ-2 'ELĪHŪ': Elihu; Elīhu;
 אֶלְיָהוּ-3 'ELĪHŪ': Elihu; Elīhu;
 יְהוֹנָדָב-2 'ELIYEHÔ'ĒNAY: Eliyohenayi; Elyehohenayi; Eliyehoyenayi;
 אֶלִיל 'ELĪL: enshusho z'obunywes; abazimu; *zimu*; banyamuzinda w'abapagani; *nshus*;
 banyamuz; nshanga; busha; ntà nsibu
 אֶלְיֵנָי 'ELĪ'ĒNAY: Elienay; Elienayi; Eliyenay; Eliyenayi;
 אֶלִיפַל 'ELĪFAL: Elifal; Elifali
 אֶלְיִפְלֵט-1 'ELĪFĒLET: Elifêleti; Elifelet;
 אֶלִישָׁמָע-3 'ELĪSHÂMÂ': Elishama ' ;
 אֶלִישָׁמָע-6 'ELĪSHÂMÂ': Elishama '
 אֶלְמָה 'ALUMÂ: mwīha; mīha; *īha*;
 אֶלְעָדָה 'EL'ĀDĀ: Eleyada; Eleada; Elehada;
 אֶלְעֻזַּי 'EL'ŪZAY: Eluzayi; Eleuzayi;
 אֶלְעֻזַּר-1 'EL'ĀZĀR: Eleyazari; Eleyazar; *yazar*; *ezar*; *azar*;
 אֶלְעָלָה 'EL'ĀLĒ: Eleale; Eleale;
 אֶלְעָלָה 'ĒLEF: bishwékwa; nkâfu; murhwe; cihumbi; *kafu*; *humbi*;
 אֶלְפָּעַל-2 'ELPA'AL: Elipali; Elipala; Elipaal;
 אֶלְקָנָה-1 'ELKÂNĀ: Elkana; Elikana;
 אֶלְקָנָה-2 'ELKÂNĀ: Elkana;
 אֶלְקָנָה-3 'ELKÂNĀ: Elkana; Elikana;
 אֶלְקָנָה-4 'ELKÂNĀ: Elkana; Elikana;
 אֶלְקָנָה-5 'ELKÂNĀ: Elkana; Elikana;
 אֶלְקֹשִׁי 'ELKOSHĪ: Banya-Elkosh; Abaelkoshi; Abayelkoshi; Abanya-Elkoshi ;
 אֶלְתֵּקוֹן 'ELTEKON: Eltekoni; Elteôn;
 אֶמָה 'AMĀ: Amā; murhundu; nyîrhundwe; mitungo y'aha muhango;
 אֶמָה 'ĀMĀ: *mujà*; omujà-nyere; mujàkazi; mujà-kazi; *jakaz*; *kaz*
 אֶמוֹן-1 'ĀMÔN: Amoni; Amon;
 אֶמוֹן-3 'ĀMÔN: Amôni; Amoni; Amôn;
 אֶמוֹן 'ĒMŪN: bwīkubagirwa; okuli; mwīkubagirwa; *kubagir*; omurhundu guli nka muzîre;
 muzir;
 אֶמוֹנָה 'EMŪNĀ: burhahemuka; bwīkubagirwa; ngwârhwamurhima; *zibuh*; *kubagir*;
 hemuk; *besha*; *shinganyany*; *murhima mwinjà*; cikono c'okukengwa;
 barhârhegagamwo ciru eriguma; *shingan*;
 אֶמוֹץ 'ĀMÔTS: Amots; Amosi; Amotsi;
 אֶמִּינוֹן 'ĀMÎNÔN: Aminoni; Amnôn;
 אֶמֶן-1 'AMEN: *birhali bya bunywe*; ebinwa binyu birahli bya bunywes; ebisêzire; biyûbake
 bwinjà; muntu nkana; mutabêsha; *bêsha*; *rhakahuliga*; ntahuligana; yeshi;
 kubagir *tugikiz*; *simba*; kabage kalya kanwa; enyumpa nkomo- komo;
 kubâho amango goshi; *yîmang*; *yukiriz*; *bonekana*; *lanzire ako kanwa*;
 shingânîne
 אֶמֶן-2 'AMEN *yêmêra* *yêmêr* gwârha murhima; *kubagir*; k'okuli ; *yêmîr*
 kwīkubagir *langâlir*; *huligan*;
 אֶמֶן-3 'ĀMĒN: Nêci ntyo; Amen; kwo biri ntyo; bibê ntyo; kwo n'okwo; nkana nkana; okuli;
 אֶמֶן 'OMĒN; burhahemuka; bwīkubagirwa; mutabesha

אֶמְנָה-2 'AMÂNÂ: Amâna

אֶמְנוֹן-1 'AMNÔN: Amnoni; Amnôni; Amnôn; *noni*;

אֶמְצִי-1 'AMTSÎ: Amtsi; Amusi; Amsi;

אֶמְצִיָּה-1 'AMATSIYÂHÛ: Amaziyahu; Amatsiyahu; Amasiasi;

אֶמְצִיָּה-2 'AMATSIYÂHÛ: Amaziyahu Amaziasi Amasia Amasiya

אֶמְצִיָּה-3 'AMATSIYÂHÛ: Amaziyahu; Amatsiyahu; Amaziasi; *Amasia*;

אֶמְצִיָּה-4 'AMATSIYÂ: Amatsiya; Amaziya; Amasiasi; Amasia;

אֶמְצִיָּה 'AMATSIYÂHÛ: Amaziyahu; Amatsiyahu; Amaziyasi; Amasiyasi;

אֶמְרִי 'AMORÎ: Amoriti; *Banya-Amor*; Abaamori; Amoreni; mulala gwa AMOR; *morit*;
moren; *munya-Mor*; *banyamor*; *banya-Mori*; *ba-Amor*; *banya-Moren*;

אֶמְרִיָּה-1 'AMARYÂ: Amarya; Amaria; Amariya;

אֶמְרִיָּה-2 'AMARYÂ: Amarya; Amariya; Amariya;

אֶמְרִיָּה-4 'AMARYÂ : Amariya; Amarya; Amariya;

אֶמְרִיָּה-5 'AMARYÂ: Amariya; Amaria;

אֶמֶת 'ÊMET: kunali; binali; okunali; *kuli*; *rhonyi*; *rhonz*; *rhonya*; *ntahemu*;
nongolîn; *kubagir*; ntyo; *yunjuz*; *yunjul*; *kushingan*;

אֶנָּךְ 'ANÂK: lugero; cûma cizirho;

אֶנְפָּה 'ANÂFÂ : muhangâli; omuhangâli; mihangâli; emihangâli; hangâli; *hangali*;
mutulama;

אֶסָּא-1 'ÂSÂ: Asa

אֶסִּיר-2 'ASÎR: Asiri

אֶסָּף-1 'ÂSÂF : Asaf; Azafi; Asafi; Asafu; Azafu;

אֶסָּף-2 'ÂSÂF: Asafi; Azafi Asaf; Azafu;

אֶסְרָ-חֲדָן 'ASÂR-HADON: Asaradoni; Asarihadoni; Esar-Hadôn;

אֶסְתֵּר 'ESTÊR 'ESTHÊR: Esteri; Ester

אֶפֹּד-2 'EFOD: efodi; *cishûli câge c'obudâh*; *cishûli c'obudâh*; *cishul*; *cishûl*;
omwirhêro

אֶפֹּד-3 'EFOD: omwirhêro; efodi; *bishûl* *cishûl*

אֶפַּיִם 'APAYIM: Apayim; Apayimu;

אֶפְלָל 'EFLAL: Eflal; Eflali; Efilali;

אֶפְעָה 'ÊFÊ: igù; njoka y'igù; *njoka*;

אֶפְרַיִם 'EFRAYIM: Efrayimu; Efrayim; Efurayimu;

אֶפְרַת-1 'EFÂT: Efrata;

אֶצֶל 'ÂTSAL: Atsal; Asali; Asal; Atsali; Azali;

אֶצֶר 'ÊTSE : Eseri; Etseri; Etser; Eser;

אֶקְדָּה 'EKDÂ EQDÂ; mabuye ga citwîro cidarhi; mabuye ga kuyinjiriza enyumpa;

אֶרְבֵּה 'ARBÊ: nzige; enzige; minûnu; eminûnu; omwinûnu; minûnu;

אֶרֶג 'ÉREG: mulindizo; mulindizo n'olya caburhinda; ntôzo; entôzo;

אֶרְגָּון 'ARGEVÂN ARGEWÂN: kaduku ka kalinga;

אֶרְגָּמָן 'ARGÂMÂN: emyenda y'akaduku; omwenda gw'akaduku; mwenda gwa kaduku;

אֶרְוַד 'ARVADÎ: Arvadi

אֶרְוָה 'URVÂ URWÂ: ciranga; biranga; enyumpa z'enfarasi; lugo lw'ebintu;

אֶרֹן 'ARÔN: omucîmba; mucîmba; *cimba*;

אֶרֶז 'ÉREZ : enshebeye; enshebeyi; emirhi mizibu; mirhi y'emyerezi; *shebey*; *myerêz*;
karhond; *muvuy*; *mwerez*; sedri ; enshâli z'omuvuye; *muvuy*;
miyerez; enduluma z'e Libano; *nduluma*; *zibu*; sedre; *sedre*; muzirhu
gw'e Libano; *libano*; *mirhi*; *shûngurhi*;

אָרִי 'ARÎ: *ntale; entale; *mpangaz**;
 אַרְיֵל-2 'ARÎ'EL: *Arieli; Ariel; Ariyel*;
 אַרְיֵה-1 'ARYÊ 'ARIYÊ: *ntale; entale; *ntale**;
 אַרִיסִי 'ARÎSAY: *Arisayi*;
 אַרְכִי 'ARKÎ 'ARKHÎ: *Banya-Ereki; omunya-Arkiti; bene Arki; muntu muguma w'e Arika; w'e Arkiti*;
 אַרְמִי דַּמְשֶׁק 'ARAM-DAMÊSHEK: *Banya-Sîriya b'e Damasi; *Damasi**;
 אַרְמִי נַהֲרַיִם 'ARAM-NAHARYIM: *Aram-Naharayimu; Aram-Nyîshîbirhi; Mezopotamiya; Abaharamiya*;
 אַרְמִי צֹבָא 'ARAM-TSÔVÂ: *Aba-Aramiya b'e Soba; Baharamiya b'e Soba; b'e Aramiya y'e Soba; ab'e Rehobu* אַרְמִי-1 'ARÂM: *Aram; Arami; bene Arami; *aram*; Aramu; *e Damas*; *e Sîriy*; *banya-Sîriy*; Sîriya*;
 אַרְמִי 'ARAMÎ: *eciarameyo; eciharameyo; ciharamiya; ciharameyo; lulimi lw'Abaharamiya*;
 אֶרֶן-1 'OREN: *nsindani; murhi gwa nsindani; emirhi y'ensindani; omurhi gw'ensindani*;
 אֶרְנוֹן 'ARNON: *Arnôni; Arnoni; Arnon*;
 אֶרֶץ וְדָבָשׁ חֶלֶב זֶבֶת אֶרֶץ 'ÊRETS ZÂVAT HALÂV ÛDEBÂSH: *cihugo cihululamwo amarhà n'obûci; cihugo cihululamwo amarhà n'obûci; cihugo cihulula amarhà n'obûci*;
 אֶרֶץ 'ÂRAR kuhehêrera; *ohehêrîrwe; hehêrera; hehêrerwa; muhehêre; ahehêrîre; ahehêrerwe; owakuhehêrere; *heher* *hehêr* *kaher* *hanya* *pehêr*; *hindw*; *hind*; *herêrek*; *buligo*; *here**;
 אֶרֶץ אֶרָרַט 'ARÂRAT: *Ararati; Ararat*;
 אֶשְׁדּוֹד 'ASHDÔD: *Ashdoti; *Asido*; *Ashido*; *Asdo*; *Ashdo**;
 אֶשְׁדּוֹד-1 'ASHDÔDÎ: *omurhundu gwa Ashdoti; Banya-Ashdodi; Ashdoti; Ashidodi; *ashdo*; *b'Ashdo*; *ashdod**;
 אֶשְׁדּוֹד-2 'ASHDÔDÎ; *Banya-Ashdoti; bantu b'e Ashdodi; munya-Ashdod; bantu baburhwa erhi bayûbaka e Asdodi*;
 אֶשְׁהָ 'ISHÊ: *yasingônolerwa Nyakasane; nterekêro ya kusingônolwa; enterekêro; z'okusingônoka; bisingônokere oku luhêrero n'omuliro; omudâhwa anakayôca; kasingônoke; nterekêro eyôcîbwe; *yôcîb*; *singônok*; *singônol*; *yôc*; *nterekêr*; *nterker*; *rherekêr*; *yôker* *rhûl*; îshega Iya Nyakasane; *ishêga*; *birherekîrwe Nyakasane* mwanya banasingônolera*;
 אֶשְׁתִּישָׁה 'ASHÎSHÂ: *ecituntume c'emizâbîbu; cituntume ca mizâbîbu ecitumbura c'emizâbîbu; citumbura ca mizâbîbu*;
 אֶשְׁתִּישָׁה 'ÂSHÎSH citumbura ca mizâbîbu ecituntume c'emizâbîbu אֶשְׁתִּישָׁה-1 'ESHKÔL: *olusisi; ebihadu; lusisi; olusisi; cihadu; ecihadu*;
 אֶשְׁקֶנַז 'ASHKENAZ: *Askenazi; Ashkenazi; Ashkenaz*;
 אֶשְׁחָם 'ÂSHÂM: *ecâha c'obuhalanjisi; enterekêro y'okushukûlwa ebyâha; enterekêro y'okulyûla ebyâha; nterekêro y'okushukûlwa ebyâha; nterekêro y'okushukûla ebyâha enterekêro y'oku-shukûla ebyâha enterekêro y'okushukûla ebyâha; bubî *libwa n'omurhima*; *hangalala*; *hamba*; *ôli ôli*; *tumul*; *bubî* *byâh*; *câh*; *kushukûl*; mbâgwa y'okushukûla; *kuhyûl* badôsa *dosibw*; nterekêro y'okukûla ebyâha; *kûla**;
 אֶשְׁחֵם 'ÂSHÊM *wacîyâzize*; *Amabî rhwajiriraga; amabî; mabî; mubî; omubî; babî; ababî *yâz*; bubî*;
 אֶשְׁחָמָה 'ASHMÂ: *olubaga lwoshi lwahemuka; enterekêro y'okushukûlwa ebyâha; entûlo y'okuhûna bwonjo; enterekêro y'okushenga omurhûla; nterekêro y'okulyûla bugoma; *hemuk*; *shukûl*; *lyûla*; *ntûl*; *nterekêr*; *mabî* *byâha*; *câha*; kubî *bubî*; *galul*; bakûmba burhazûka*;

אֲשָׁף 'ASHÁF: mukurungu; mulozi; omukurungu; omulozi; owagasha owábo; אֲשֵׁפָא
 'ASHPENAZ: Ashpenazi; Ashpenaz;
 אֲשֶׁלֶן 'ASHKELÔN: Ashkeloni; Ashkelôn; Askoloni; Askeloni;
 אֲשֶׁר-1 'ÂSHER: Asheri; Aseri; Azeri;
 אֲשֶׁר-2 'ASHÉRÂ: emitûngo; emirhi bàgwikaga mpu bakarherekêreraho; emirinzi; omulinzi;
 mulindiz; mulindizo; *nshanga*; *rhugomb*; *mpêro*; emilunga n'emihôla ya
 Ashera; enshusho za Ashera; Ashera; ba Ashera;
 אֲשֵׁתְמוֹא 'ESHTEMOA: Eshitemoa; Eshitemowa; Eshtemoa; Eshtemowa;
 אֲשֹׁר-2 'ASHÛR: Asûru; Ashuru; Bantu b'Asûru; Banya-Asuriya; Ashuriya; Sîriya; Asîriya;
 Senakeribu;
 אֲשֵׁם 'SHM: munya-byâha; ecâha cibonera olubaga lwahemusire; *bubî* *mubî*; *babî*;
 yâzir; *hane*; *hanir*; *câha*; *yagiriz*; *byâh*; *hemus*; *hemuk* ;
 bulira lulya luvû; kubî;
 אֶת 'ÊT: omugushu; enfuka; embasha; akabangulo; ebyoji; byoji;
 אֶתֹן 'ÂTÔN endogomi nkazi; ndogomi nkazi; endogomi ; ndogomi; ngamiya;
 אֵי-2 'ITAY :Itaya; Itaya; Munyahititi; Itay; Itayi *Itay*; Itaya;
 אֵתֵי 'ETNÎ: Etni; Etini;

BETH ב

בְּעָרָא BEÊR-SHEVA: Bersaba; Beersheba; Ber-Seba; Bersabeya ; Bersheba; Berseba;
 בְּעָרִי-2 'BEÊRÎ : Beerî; Bêrî; Behorî;
 בְּעָשָׂה BÂSHÂ: ishaka lya magangahwa; mburho mbî
 בְּעַיִי BEÛVAY BÊBAY: Bebayi Bevayi
 בְּבֶל BÂBEL: e Babeli; e Babiloni; Babel; Babiloni;
 בְּגִוִּי BIGWAY BIGVAY: Bigwayi; Bigvayi;
 בְּגִתָּן BIGTÂN: Bigtân; Bigtani; Bigtâni;
 בַּד BAD: ecitâni; orhubutura rhw'ecitâni; cigabi; cirumbu; ishami; nganîro za bushalashala;
 emyambalo y'ecitâni; muyêgûle; buhumba; dolodolo; enondwê; *citân* ;
 nondw;
 בְּדִיָּה BEDYÂ: Bêdya; Bediya;
 בְּדִיל BEDÎL: cûma ca mulinga;
 בְּדָן-1 BEDÂN: Bedâni; Bedân;
 בְּהֶמָּה-2 BEHEMÂ: ensimba; ebishêkwa; Amasò; ebintu; cintu; bintu; ecintu;
 בְּהֶמָּה-4 BEHEMÂ: eby'erubala; by'erubala; ebiryanyi; by'erubala; ebiryanyi; nsimba;
 ensimba; biryani;
 בְּהֶמָּה-5 BEHEMÂ: amasò; ebintu; nsimba; *masò*; *busò*; *cintu*; *bintu*;
 בּוֹזִי-1 BÛZÎ: ba bûko bwa Bûz; bûko bwa Buzi; mulala gwa Buzi; bene Buzi;
 בּוֹי BAVAY BAWAY: Baway; Bavayi; Binûy;
 בּוֹץ BÛTS: emishangi y'ecitâni ciniole; emyenda y'ecitâni ciniole; ecishûli c'ecitâni cirembu;
 n'ecitâni ciniole; *citâni*; *citâni*;
 בּוֹר BÔR: cankarhuma nashwêkwa; mpamikwa; *pamikw* *shwêk*;
 בִּזְתָּא BIZTÂ: Bizta; nkonè;
 בַּחוּרִים BAHÛRÎM: Baurimi;
 בֶּטֹואַה BETÛAH: omurhima gwâge guyôrha gudêkerîre; acîkubagira; arhayôboha mwanzi
 mubî olangalire; ocîkubagire; orhalikwa kadundo;
 בֶּטָאָה BÂTAH: birya byoshi wakanayakiramwo; kuyêgemera; kucîkubagira; bamwîkubagira;
 banalidêkerîre bwinjà; barhagwêrhi kadundo; cihugo cirhabuziri cici;
 bacîkubagire; Acîkubagira Nyakasane; bulangalire; ocîkubagire; Câba olangâlire
 Mísiri; *yêgemer*; *kubagir*; *langâlir*; *dêkerîr* *dekerer*; *yâkir* ;

**rhûlwi*; *rhulûl*; *rhûlûl*; *rhûlûz*; *langâliz*; *kubagir*;
 בֵּטַח-2 BÊTAH: Buzira kuyôboha cici; mwanabà n'omurhûla; munabêre n'omurhûla;
 munayûbake n'omurhûla; luhûma; *murhûl*;
 בֵּטָחוֹן BITÂHÔN; Obwo bulangâlire; ocîkubagire; bulangâlire; ocîkubagîre *langâliz*;
 kubagir;
 בֵּטֶן BÊTEN: cinwa ca bûbasi; nda; ndashi ya nina w'abâna; Bêtêni; Beten;
 בֵּין BÎN: omuntu ogwêrhe oburhimanya n'amakengu; Nyamuzinda anakumanyîsize
 abashamuka barhimanya; burhimanya bwinyu go na makengu ginyu;
 murhimanya; oburhimanya; obukengêre budêkerîre; muntu wa bukengêre na
 mwenge; bamanya mmuhenganula; nabona oku; *bwîriz*; *shanga*; *yababir*;
 bakanabwîne bwinjà; *bon* bwinjà; *yumva oku*; *bwin*; *kubona*; *langir*;
 rhimany; *yigîrizibw*; *bwenge*; *yigîriz*; *many*; *yêres*; *lolêrez*;
 bigîriz; *yumv*; *abona*;
 בֵּינָה BÎNÂ: bwo burhimanya bwinyu; go na makengu ginyu; *rhimany*; *kengu*;
 kengêr; *many*; *ayishi*;
 בֵּית אַרְבֵּאל BET-ARBEL: Bet-Arbel; Bet-Arvel;
 בֵּית בּוֹר BET-BOR: mpamikwa;
 בֵּית גַּמּוּל BET-GÂMÛL: Bet-Gamul; Bet-Gamuli;
 בֵּית דִּבְלַתִּים BET-DIVLÂ: Bet-Divlatayimu;
 בֵּית דָּגוֹן-2 BET-DÂGÔN: Bet-Dagoni;
 בֵּית הָאֵלִי BET-HÂELÎ: munya-Beteli;
 בֵּית הָאֵטְסֵל BET-HÂETSEL BET-HÂEZEL: Bet-Haetsel Bet-Hayetsel Bet-Hayezeli; Beti-Haeseli;
 בֵּית הַבּוֹר BET-HÂBÔR: mpamikwa; mpamikwa y'e kuzimu; *pamik*;
 בֵּית הַגִּלְגָּל BET-GILGÂL BET-HÂGILGÂL: Bet-Gilgali; Bet-Gilgal;
 בֵּית הַכֶּרֶם BET-KÊREM: Bet-Kêrem; Bet-Keremi; Bet-Hakaremi;
 בֵּית הַחֲלָה BET-HOGLÂ: Bet-Hogla;
 בֵּית חוֹרוֹן BET-HÔRÔN: Beti-Horoni; Bet-Horôn; Betoroni;
 בֵּית לָחֶם BET-LÊHEM: Betelehemu; Bet-Lêhem;
 בֵּית מֶעוֹן BET-MEÔN: Bet-Meôn; Bet-Meôni; Bet-Meyoni;
 בֵּית עֵדֶן BET-ÊDEN: Bet-Eden;
 בֵּית פֶּלֶט BET-PÊLET: Beti-Peleti; Bet-Pelet;
 בֵּית פְּעוֹר BET-PEOR: Beti-Peori; Bet-Peôr;
 בֵּית שֵׁן BET-SHÂN: Betisheani; Bet-sheân; Bet-Sheani;
 בֵּית-אֵל-1 BET-ÊL: Beteli;
 בֵּית-עֲמֻנֹת BET-AZMÂWET; Bet-Azmawet; Beti-Azmaweti;
 בֵּית-עֲנוֹת BET-ANÔT: Beti-Anoti; Bet-Anot;
 בֵּית-שֶׁמֶשׁ-1 BET-SHÊMESH: Bet-Shemeshi; Beti-Shemeshi;
 בֵּית-שֶׁמֶשׁ-4 BET-SHÊMESH: Bet-Shemesh; Beti-Shemeshi; Bet-Shemeshi;
 בִּכּוּרָה BIKÛRÂ: mulehe; mulehe guyâna duba; omulehe; emilehe;
 בִּכּוּרִים BIKÛRÎM: emyaka mirhanzi-rhanzi; emihuli mirhanzi; amalehe marhanzi;
 ebirhangiriza oku mwâka muhyâhya; nterekêro y'omwaka muhyâhya;
 ntâ-ng'iyêra; entang'iyêra; emizâbibu mirhanzi;
 בִּכּוּרִים BIKÛRÎM; mburho yâbo mpyâhya; lusiku lw'emburho mpyâhya; eyêzire burhangiriza;
 emigati y'omwâka muhyâhya; biyimbulwa birhanzirhanzi;
 בֵּל BÊL: Beli; Bel muzimu oyo;
 בִּלְגִי BILGAY: Bilgayi
 בִּלְדָד BILDAD: Bildadi;
 בִּלְהָ-1 BILHÂ: Bilaha*

בְּלִיָּעַל BELIAL: *nkengéro mbi; wamahemuka n'ecâha; bene Beliali; mugalugalu; byâbi; câbi; *mub*; *bîh*; *gom*; *hemuk*; muminya; mwîsi; omurhima mubi; *miny*; *Belia*; *bunyw*; *Beliya*;*

בִּלְעָם-1 BILÂM: *Balâmu*

בִּלְעָם-2 BILÂM: *Bileami; Bileyamu; Balâmu; Bileam;*

בָּלָק BÂLÂK: *Balaka; Balak; Bala-ka;*

בֶּשֶׁטְצָר BESHATSAR: *Belshazari; Belshatsar;*

בִּלְשָׁן BILSHÂN: *Bilishani; Bileshani; Bileshân;*

בַּמֹּת בַּעַל BAMÔT-BAAL: *Bamoti-Baala;*

בֶּן BÊN: *mugala wa lebè; wa nkomôka ya lebè; wa kuli bene lebè; Ben; Beni;*

בְּנֵי-אָדָם abantu; *muntu; bene omuntu; bantu; omuzîre;*

בֶּן-יְמִינִי BÊN-YEMÎNÎ: *bene Benyamin; w'omu bûko bwa Benyamini; bene Benyamini;*

בִּנְיָ-2 BINÛY: *Binuyi;*

בִּנְיָ-4 BINÛY: *Binuyi;*

בְּנֵי-2 BÂNÎ: *Bani;*

בְּנֵי-4 BÂNÎ: *Bani;*

בְּנֵי-5 BÂNÎ: *Bani;*

בְּנֵי-6 BÂNÎ: *Bani;*

בְּנֵי-1 BÛNÎ: *Buni;*

בְּנֵי-2 BÛNÎ: *Buni;*

בְּנֵי-9 BENÂYÂ: *Benaya*

בְּנֵי-1 BENÂYÂHÛ: *Benayahu;*

בְּנֵי-1 BINYÂMÎN: *Benyamini; Binyamini;*

בְּנֵי BENÎNÛ: *Beninu;*

בְּסֵי BÊSAYI: *Besayi;*

בְּעֹר-2 BEÔR: *Beyori; Beori; Beor;*

בְּעֹז-1 BO'AZ BOOZ: *Bwozi; Booz;*

בְּעִיר-1 BE'ÎR: *ebintu; bintu; busò; masò;*

בְּעִל BAAL-BERÎT: *Bali-Beriti; Baal-Berit;*

בְּעִל BA'AL-HÂMÔN: *Baal-Hamôni; Baal-Hamoni; Bali-Hamoni;*

בְּעִל BA'AL-HÂNÂN: *Baal Hanan;*

בְּעִל BA'AL-KÂNÂF: *akanyunyi; kanyunyi;*

בְּעֹר-1 BA'AL-PEÔR: *Bal-Peori; Baal-Peori; Baal-Peor;*

בְּעֹר-2 BA'AL-PEÔR: *Balu-Peori; Baal-Peor; Bet-Peor;*

בְּעֹן BA'AL-TSEFÔN: *Bal-Sefoni; Baal-Zefoni; Baal Tsefoni;*

בְּעִל BA'AL: *îba; nna-; nnakà; nnayo;*

בְּעִל BA'AL ba-Bali; *Baali; Baal; Bali; na ba-Astarte; omuzimu mukulu w'e Kanaani;*

בְּעִל BA'AL-ZEBÛB BA'AL-ZEVÛV: *Baali-Zebubi; nyamuzinda wa bwihambi; muzimu;*

בְּעִל BA'ALÂ: *omukazi w'omugeremwa; oharhûla abazimu; nnanyumpa nna akantu kalebe;*

בְּעִלִּי BE'ALYÂ: *Bealya; Belya;*

בְּעֹן BE'ÔN: *Beôn; Beoni; Beyoni;*

בְּעֹנָא BA'ANÂ: *Baanâ; Bânâ;*

בְּעֹנָא BA'ANÂ: *Bânâ;*

בְּעֹנָא BA'ANÂ: *Bânâ; Bana; Bahana;*

בְּעִשָּׂי BA'ASÊYÂ: *Baaseya; Bayaseya;*

בְּעִשְׁתֵּרָא BE'ESHTERÂ: *Baeshtera; Bayeshetera;*

בְּצֵי BÊTSAYÎ BEZAYI: *Bezayi; Betsayi; Besayi;*

בֶּצֶלֶל 1 BETSAL'ÉL: Besaleli; Bezalel; Betsalel;
 בָּצִלוֹת BATSELÔT: Basuloti; Batsuloti; Bazuloti; Batsulot;
 בֶּצֶר 1 BÊTSE: Beseri; Betseri; Bezeri; Betser;
 בֶּצְרָה 1 BOTSRÂ: bozra botsra: eka ya bintu; idâhiro; côgo cishwêkerwamwo ebintu;
 בֶּצְרָה 2 BOTSRÂ: Bosara; Botsara; e Bosra;
 בֶּצְרָה 3 BOTSRÂ: Bosara; Botsara;
 בִּקְבֻקִיָּה BAKBUKIYÂ: Bakbukiya; Bakibukiya; Bakubukiya;
 בִּקְיָה 2 BUKÎ: Buki
 בִּקְרָה BAKÂR: bintu bishwêkwa; ebintu ebishwêkwa; enkafu n'ebibuzi; endogomi ndume;
 amasò g'enkafu n'ag'ebibuzi, busò, kanina, akanina,
 בִּרְבוֹר BARBÛR: ibata ly'erubala; bata; mabata;
 בִּרְוֹךְ 2 BÂRÛK: Baruk; Barukh; Baruki;
 בִּרְוֹשׁ 1 BERÔSH: emirhi y'ensindani; ensindani; nsindani;
 בִּרְוֹשׁ 2 BERÔSH: nsindano y'e Bugreki;
 בִּרְוֹתָה BÊRÔTÂ: Berota;
 בִּרְזִילִי 1 BARZILAYI: Barzilayi;
 בִּרְיָה 3 BERÎYÂ: Beriya; Beria;
 בִּרְיָת BERÎT: endagâno; ndagâno; *ragân*; ciragâne; malaganyo; amalaganyo; *lagany*;
 kunywâna; *nywân* kuyumvikana; cêrhe ca ndagâno; irhegeko ly'ensiku zoshi;
 lahir; *dahir* oli hanôla haguma nîrhu;
 בִּרְךְ BARÊK :abagisha anabayirika bantu; erhi abalema abagisha; *gish* Nnâmahanga
 abagisha alujira lwîmâna; *jira*; *imâna*; *yâgir*; *haramy*; *bwanga*;
 kuhâna obwanga;
 בִּרְכָה 1 BERÂKÂ: mugisho; omugisho; migisho; emigisho; bwanga; obwanga; ntûlo; entûlo;
 lerher; *lêrher*; *gish*; ngalo; engalo; *shobol* *shobôl* *hemb*; Munkuze;
 kuz; Beraka;
 בִּרְכִיָּה 5 BEREKYÂ: Berekiya; Berekyia;
 בִּרְכִיָּה 1 BEREKYAHÛ: Berekiya; Berekiyahu; Berekyia; Berekyahu;
 בִּרְכִיָּה 3 BEREKYAHÛ: Berekiya; Berekiyahu; Berekyia; Berekyahu;
 בִּרְקָה BÂRÂK hikemezo; mulazo; Baraki;
 בִּרְקָן BARKAN: emishûgi y'omw'irungu; bisirha; *mishûgi*; ciherula;
 בִּרְקֶת BÂRÊKET: esumarado;
 בִּשְׁמֵם BOSHEM: mavurha g'okucishiga; amavurha; mavurha omugavu; *gav*; *nshangi*;
 bukù; *vangany*; *makù*; amakù;
 בִּשְׁן BÂSHÂN: e Bashani; Bashani; bashân; Bashâni;
 בֵּת BAT: mwâli wa lebè; lwôgero; ciyanja; *bwâco*; *lwôger*; *lwoger*;
 בֵּת יַעֲנָה BAT-YAANÂ: kahenè; cirififu; *rifuf*; *kahen*;
 בֵּת אֲשֻׁרִים BAT-'ASHURÎM: cibereshi; murhi gwa nsindani;
 בֵּת שֶׁבַע Betisheba; Betisabeya; *Betisheb*; *Betisab*;

GIMEL ג

גְּאוּלִּי GE'Û'ÉL: Geuli, Geueul; Geuyeli;
 גְּאוּלִּים GE'ÛLÎM GE'ÛLÂ: lwîhôlo; buchunguzi; buyôkoke bucire
 גֹּאֵל 1 G'L GÂ'ÂL GÂ'ÉL: kulîkûza; kuciza: kuyôkola; nammulîkûza; kulîkûza olubaga;
 wâyôkolaga; kuyôkola; *yôkol*; anagombôle; kugombôla; erhagombwîrwi;
 lîkûz; *yôkol*; *gombôl*; *gombôl*; *gombôlw*;
 גֹּאֵל 2 G'L GÂ'ÂL GÂ'ÉL: orhunwa rhwinyu rhuhemusire; kuhemuka; nazinza emyambalo
 yâni; kuzinza: *rhenzibw*; *kûlw*; *hemuk*; *hemus*;
 גֹּאֵל 1 GO'ÉL: anagombôle; mwîhôzi; mugombôzi; owagombôla; mucunguzi; omwîhôzi;

mwîhîz*; *cunguz*; *gombôl*; *gombôz*; *cîhîl*; *cîhîl*; *yôkol*; *fungiz*; *fungir*; *nigûz*; *jegenj*; *cungul*; okurhucungula; **לַאֲלֵ-2 GO'ÉL wandîkûzagya; mufungizi; nderhera w'undi; mucunguzi; omwîhîzi **mwîhîz*; *cunguz*; *gombôl*; *gombôz*; *cîhîl*; *cîhîl*; *yôkol*; *fungiz* **fungir*; *nigûz*; *jegenj*; *cungul*; okurhucungula;*
גַּאֲלָה GE'ÛLÁ: omuntu agombôle amashwa; eryo ishwa lyâge analigombôle buzira mbaka; okugombôla; okuzishubiza benezo; okukaz'izigombôla; agal'ilyûla ebyamucungula; **gombôl*; *cungul*; *yôkol*; *shubiz*;*
גַּבִּירָה-1 GEVÎRÁ: nn'omumwâbo; nn'omumwîrhu Sarayi nn'omumwinyu **nn'omu**
גַּבִּירָה-2 GEVÎRÁ: mugoli mukulu; mwâmi-kazi; **nn'omu*;*
גַּבִּירָה-3 GEVÎRÁ: mugoli mukulu; mwâmi-kazi; mwamikazi; **nn'omu*;* ecikono c'okuderhwa mwamikazi; kubà nn'omumwâbo abajà;
גֶּבָל GEVÂL: Geval; Gebali;
גִּבְלִי GIVLÎ: w'e Gebali; munya-Gebali; banya-Gebali; Abagebali c'aba-Gibiliti **Gibiliti**
גֶּבֶא-1 GÊBA: Gêba; Gibeya; Geba;
גִּבְעָה-2 GIBEÂ: Gibea; Gibeya; Gibeati;
גַּד-2 GAD: Gadi
גַּד-3 GAD: Gadi
גַּדִּי-1 GÂDÎ: omulala gwa bene Gadi; Gadi;
גַּדְלִיָּה-2 GEDALYÂ: Gedalya; Gedaliasi; Gedaliya;
גַּדְלִיָּה-3 GEDALYÂ: Gedalya; Gedalia
גַּדְלִיָּהוּ-2 GEDALYÂHÛ: Gedaliya; Gedaliyahu;
גַּדְלִיָּהוּ-3 GEDALYÂHÛ: Gedaliyasi; Godoliyasi; Gedalya; Gedaliya; Gedaliyahu; Gedalyahu;
גִּדְעוֹן GIDEÔN GID'ÔN: Gedeoni; Gideoni;
גֹּדֶר GODÊR: abayûbasi; abûbasi; ehigozi; higozi;
גֹּדֶר-1 GEDÔR: Gedori
גֹּדֶר-3 GEDÔR: Gedori;
גִּדְרָתִּי GEDÊRÂTÎ: w'e Gedera; munya-Gedera;
גִּדְרֹתַיִם GEDÉROTAYIM: e Gederotayimi
גּוֹזָן GÔZÂN: e Gozani
גּוֹי GÔY: emilala; amashanja; ishanja; cihugo; ecihugo; ebihugo; e mahanga; ab'e mahanga; enkulira-lubala; **shanja*; *lubaga*; *lala*; *mbaga** **גּוֹלָן GÔLÂN:** Rubeni; Golani Galani;
גּוֹרָל GÔRÂL: ecigole; cigole; kashambala; cigabi; **cihâbw*; mwanya; engo zahîrwe;*
גִּזִּית GÁZÎT: amabuye mabinje; **rhendêz*; *binj*; *rhendez*; *kugôy*; *kugoy*; *arhacibonaga oku ayûbak*; *buye*;*
גַּזָּם GAZÂM: Gazami; Gazamu; Gazam;
גַּזָּם GÂZÂM: mwinûnu; minûnu; omwinûnu; eminûnu; **nûnu*;*
גֶּזֶר GÊZER: e Gezeri
גַּחַר GAHAR: Gahar; Gahara;
גִּיָּה GÊ-HA-MÊLAH: kabanda k'Omuniyu; kabanda ka Nyamûnyu; **munyu*; *munyu*;*
גִּיָּה בֶּנֶה-הִינוֹם GÊ-BÊN-HINOM: kabanda ka Bene-Hinomi
גִּלְגָּל GILGAL-AGÂLÂ: mizizi y'engâle; emizizi y'engâle; mizizi ya ngâlè; omuzizi gw'engâle;
גִּלְגָּל-1 GILGÂL: Gilgala
גִּלְיָוֹן GILÂYÔN: olupaho ; lupaho lunênênè;
גַּלִּיל GÂLÎL: omu Galileya; Galileya;**

גלִימִ GALÎM: e Galimi;
 גִּלְיָת GOLYÂT: Goliyati; Golyat;
 גִּלְלַי GILALAY: Gilalayi;
 גִּלְעָד-1 GIL'ÂD: Galadi; Galaad; Galâdi; Galâd;
 גִּלְעָד-2 GIL'ÂD: Galadi; omulala gw'Abagaladi; bene Galadi;
 גִּלְעָד-4 GIL'ÂD: Galadi;
 גִּלְעָד-5 GIL'ÂD: Galadi; Galâd;
 גִּלְעָדִי GIL'ÂD: omulala gw'Abagaladi; w'e Galadi;
 גִּמְעִי GOMÊ: enfinjo; lufinjo; nfinjo; olufinjo;
 גִּמְדִּים GAMÂDÎM: bantu b'e Gamadi; banya-Gamadi; b'e Gamadi;
 גִּמְלָל GÂMÂL: engamiya; ngamiya; ngamiya-nkazi;
 גִּמְרִיָּה GEMARYÂ: Gemariya; Gemariyahu;
 גִּנְתֹּן GINTÔN: Ginetoni; Ginetôn;
 גִּפְנִי GÊFEN: omuzâbîbu; emizâbîbu; muzâbîbu; mizâbîbu; *lukom*; *zabib*;
 גֵּרָה GÊR: bigolo; ebigolo; mubunga; omubunga; babunga; ababunga; bigolo; cigolo; *golo*;
 bunga;
 גֵּרָה-3 GÊRÂ': Gera;
 גֵּרֵב-2 GÂRÊV: Garebi; Garebu; Gareb;
 גֵּרִיזִים GERITSÎM: Garizimi; Garizim; Ebalî;
 גֹּרֶן GOREN: oku câno; câno; oku câno; câno; ecâno; ecano; cibuga; ecibuga; ecanikiro;
 canikiro; luhêrero Iwa Aravna;
 גֵּרָר GERÂR: e Gerari; e Gerar; aha Gerari; Gerari;
 גֵּרְשֹׁם-2 GÊRSHÔM: obûko bwa Gershomî; Gershomî; Gershoni; Gersoni;
 גֹּשֶׁן-1 GOSHEN: Gosheni; Goshen;
 גִּשְׁפָּא GISHPÂ: Gishipa; Gishepa;
 גַּת-1 GAT: mukenzi; omukenzi; mikenzi; emikenzi omukenzi gw'emizâbîbu; *kanda*; גַּת-2
 GAT: Gati; Gat;
 גַּת־רִמֹּן GAT-RIMÔN: Gati-Rimoni; Gat-Rimôn;
 גַּתִּי GITÎ: Gati; w'e Gati;

DALET ד

דֹּאֵג DO'ÊG: Doegi; Doyegi; Doyeg; olya munya-Edomu;
 דֹּרִי D'OR: Dori; Dor;
 דִּבְרִי-2 DEBÎR: Debiri; Debi-r;
 דִּבְלַיִם DIVLAYIM: Divlayimi; Diblayimi;
 דִּבְרֵי־יְהוָה DEVAR-YHWH DEBAR-ADÔNAY: akanwa ka Nyamubâho; akanwa ka Nyakasane;
 kanwa ka Nyamubâho; kanwa ka Nyakasane; kanwa ka Nnâmahanga; akanwa ka
 Nnâmahanga; akanwa ka Nyaka-sane; oluderho Iwa Nyamubâho; luderho Iwa
 Nyamubâho; *kanwa*; *derh*; *bwîr*; *nderh*; *derho*; *cinwa*; *nwa*;
 gerem; *boneker*; *nwa Nyakasane*; *desir* irhegeko na Nyakasane
 bwîzir *bwîr* *yêrekîr*;
 דַּבְּרַת DÂVRAT: Daberati; Daverat; Daverati;
 דָּגָה, דָּגָה DÂG: enfi; nfi; דָּגָה DÂGÂ; nfi nkazi; enfi nkazi;
 דָּגָן DÂGÂN: engano; ngano; enshâno; nshâno; emigati; migati; amashwa; mashwa; ishwa;
 דִּדָּן DEDÂN: Dedani; Dedân;
 דִּדְנִי DEDÂNÎ: w'e Dedân; w'e Dedani;
 דֹּדָא DÂVÎD: Daudi;
 דּוּדְאִים DÛDÂ'ÎM: amalehe g'oluzigirwa; amandragori; *mandragor*;
 דּוּחַן-3 DOHAN: bulo; דֵּיוֹ DEYÔ: bwîno; wino; ngenyi ya kuyandika;

דִּיבּוֹן DĪVÔN DĪMÔN: Diboni; Dibon; Divôn;
 דִּישָׁן 1-DĪSHÂN: Dishani;
 דִּישׁוֹן 2-DĪSHÔN: Dishoni; Dishan;
 דָּלָא DĀLĀ :emviri; *nvir*; *mvir*; emviri zibangalire; emviri z'ecishafu; enniri z'emihunga;
 bagunda; abagunda;
 דִּלְיָהוּ 2-DELĀYĀHŪ: Delayahu;
 דַּלְפוֹן DALFÔN: Dalfôn; Dalfoni;
 דַּמְשֶׁק DAMÊSHEK Damasi; Damasko;
 דָּן 1-DĀN: Dani;
 דָּן 2-DĀN: Dani
 דָּנִי DĀNĪ: bûko bwa Dani mu-lala muguma gwa bene Dani Bene Dani b'omulala gwa Dani;
 דַּנְיֵל 1-DĀNÎÊL: Daniyeli; Danieli;
 דַּנְיֵל 3-DĀNÎÊL: Daniyeli; Danieli; Daniyel; ;
 דַּנְיֵל 4-DĀNÎÊL: Daiyeli; Danieli; Daniel;
 דַּעַת 1-DA'AT: okumanya; obumanye; oburhimanya; obwenge; okumanyirira; oyishi;
 oluhinzo; *many*; *manyir*; *rhimany*; *weng*; *luhinz*; *irhonz*;
 דַּרְדַּע DARDA': Darda
 דֶּרֹר DERÔR: citoro; bitoro; ecitoro; ebitoro;
 דַּרְיָאֲוָשׁ DĀRYĀVĀSH DĀRYĀWĀSH: Dariusi; Dariushi;
 דֶּרֶךְ DÉREK: kujira ebishinganine n'ebilongîre; ngeso njira; mwanya gwa cihugo; obwôrhère;
 enjira; amajira; majira; *njira*; *majir*; *shingânî* *shingany*; *longîr*;
 kulikir;
 דֶּשֶׁה DÊSHÊ': olubala; lubala; kaso; akaso; byâsi; ebyâsi; kasi; hyasi;
 דַּתָּן DĀTÂN: Datani;

הֵה

הֶבֶנִּים HABENÎM HOBENÎM: Hebene; murhi mwîru;
 הֶגֶה HÊGÊ': Hegè; Hege;
 הַגְרִי 1-HAGRÎ: Abahagiri; ba kuli Hagari;
 הַדָּד HADAD: Hadadi
 הַדָּד־רִמּוֹן HADAD-RIMÔN: Hadadi-Rimôni; Hadad-Rimôn;
 הַדָּס HADAS: emirhi y'emirhanda y'emuzirhu; *mirhanda y'emuzirhu*;
 הוֹד 1-HÔD: obuhashe; buhashe; obukulu; irenge; olukengwa; bulangale; kujà irenge;
 הוֹדְוָא HÔDVĀ HÔDWA: Hodwa; Hodeva; Hodewa;
 הוֹדְיָא 2-HÔDYĀ: Hodiya;
 הוֹשֶׁעַ 1-HÔSHÊ'A Oseyi; Ozeya; Hoshea; Hosheya;
 הוֹשֶׁעַ 4-HÔSHÊ'A: Hozeya; Hosheya;
 הֵמָן 1-HÊMÂN: Hemân; Hemani;
 הֵמָן 3-HÊMÂN: Hemani; Hemân;
 הַלּוֹהֶשׁ HALÔHÊSH: Haloheshi; Halohesh; Ha-Lohesh;
 הַמְּדַתָּא HAMDĀTĀ': Hamedata;
 הַמָּן MĀMÂN: Hamani; Hamân;
 הַנָּפָה HANĀPĀ HANĀFĀ: ayishir'iyêrûla amashanja n'olwîbo; kuyêrûla; kushengeshera;
 kuyenja;
 הֹר HOR: ntondo ya Hori; Ntondo;
 הֶרֶס־הַר HAR-HÊRES: Hari-Heresi; Har-Herets; Hari-Herezi;
 הַדָּן VEDÂN YAVÂN: Wedani Yavan; Vedân;

WAW/ VAV ו

וַיַּזְאָה VAYEZÂTÂ': Wayezata; Vayezata;
 וַשְׁנִי VASHNÎ WASHNÎ: Vashni; Washni;
 וַשְׁתִּי VASHTÎ WASHTÎ: Washti; Vashti; Vasti;

ZAIN ז

זֶה-1 ZE'ÉV ZE'ÉB: cihazi; ecihazi; nyamugunga;
 זֶה-2 ZE'ÉV ZE'ÉB: Zebi; Zeev Zeeb;
 זַבְדִּי-2 ZAVDÎ ZABDÎ: Zabdi; Zavdi;
 זֶבֶד-3 ZEVADYÂ ZEBADYÂ: Zebadeya; Zebadya;
 זֶבֶד-4 ZEVADYÂ ZEBADYÂ: Zebadeya; Zebadya;
 זְבוּלוֹן WEBŪLŌN: Zabuloni; Zebuloni; Zebuloni;
 זֶבַח-1 ZĒBAH: arherekêra; mahôrhe; nterekêro; enterekêro; *rherekêr* rhereker*;
 terekêr; *terekeker*; *hôrhe*; *hungumuk*;
 זֶבַח-2 ZEBAH ZEBAH: Zebahi; Zeba; Zebah;
 זִיף-2 ZÎF: Zifi; Zif;
 זִיפִים ZÎFÎM: Abantu b'e Zita; Abantu b'e Zif; Abantu b'e Zifa;
 זַיֵּת ZAYT ZAIT: omuzêtuni; omuzêti; *muzêt*; *mizet*; muzetuni; emizetuni; mizetuni;
 emizeti; omuzeti; mizêti;
 זָכּוּר-5 ZAKŪR: Zakuru; Zakur;
 זָכִי ZAKAY: Zakayj;
 זַכָּרִי-6 ZEKARYÂ: Zakariya; Zekariya;
 זַכָּרִי-12 ZEKARYÂHU: Zekariyahu;
 זִלְפָּה ZILFÂ: Zilifa; Zilpa;
 זִמָּה-1 ZIMÂ: Zima;
 זִמָּה-2 ZIMÂ: Zima;
 זִמּוֹרָה ZEMÔRÂ: ishami; ishami lya muzâbîbu; buhanzi bwa mulume; cirumbu ca bulume;
 nshwi; ciganja; amashami; ecinyirha; ebinyirha; binyirha; mashami;
 זִמְרִי-5 ZIMRÎ: Zimri; Zimiri; זֶנָּה ZNH: ahemusire; kuhemuka; kucihemula; kulamira oku
 bushungu; kusunika oku bushungu; bacihemula; bahemuka; okuhushahusha;
 ngasi ba-ndi boshi bankacihemuka; ahemuka kujira kubî; olugendo lubî;
 זָקָן ZÂKĒN: abagula; abakulu; mugula; mukulu; bagula; bakulu; Abashamuka; bashamuka;
 זָר ZÂR: w'embuga; omuntu kwône; omubunga; omulimya; owundi muntu; orhali w'ogundi
 mulala ntà wundi muntu wamuli;
 זֶרֶבְבֶל ZERUBÂBEL: Zorobabeli;
 זֶרֶח ZRH: agend'iyêrûla; shandabana; shandabanya; kulenga; kugalagaza;
 זֶרֶזֶר ZARZÎR: oluhazi; luhazi; empazi; mpazi;
 זֶרַח-1 ZERAH: Zerah; Zerah; Zeraha;
 זֶרַח-2 ZERAH: Zerah Zerah;
 זֶרַח-5 ZERAH: Zeraha; Zerah; Zerah; Zera;
 זֶרַח-6 ZERAH: Zeraha; Zerah; Zerah; Zera;
 זֶרַח-7 ZERAH: Zeraha; Zerah; Zerah; Zera;
 זֶרַח-1 ZERAH-YÂ: Zera; Zeraya; Zerahya;
 זָטוּא ZATŪ': Zatu;

'HET ה

הָבוֹר HÂBÔR: Habori; Habor; lwîshi olwo lw'e Mezopotamiya;
 הֶבֶל-1 HÊVEL HÊBEL: mugozî; higozi; mpogo; omugozî; ehigozi; empogo;
 הֶבֶל-2 HÊVEL HÊBEL: omugozî; mugozî; migozi; emigozi;
 הֶבֶר-3 HÊVER HÊBER: Heberi; Heber;

הֶבְרוֹן-1 HEBRÔN: Hebroni; Hebrôn;

הֶבְרוֹן-2 HEBRÔN: Hebroni; Hebron;

הַאֲסִיף חַג HAG HAASÎF: lukulu lwa kuhumbûla emyâka: kurhema, kuyanika n'okuhûla byo biyererekire ecinwa "asîf "

הַמְצוֹת חַג HAG HAMATSOT: lukulu lw'emigati erhalimwo lwango

הַסְּכּוֹת חַג HAG HASUKOT: lukulu lw'ebifumba

הַקְּצִיר חַג HAG HAKATSÎR : luku lw'okusârûla

הַשְּׁבָעוֹת חַג HAG HASHEVUÔT: lukulu lw'emigobe, Pentekoste

חֲגָב-1 HÂGÂV: mahanzi; nzi; minûnu; minshekè; ihanzi; oluzige; omwinûnu; omunshekè;

חֲגִי HAGAY: Hagayi; mulêbi Hageyo;

חֲגִיָּה HAGIYÂ: Hagiya;

חֲגִית HAGIT: Hagiti;

חֶדֶק HÊDEK HÊDEQ: murhi guli mishûgi; murhi gwa mahwa;

חֹדֶשׁ-1 HODESH: omwezi; gukola gwabaluka; omwezi gwabaluka; lukulu lw'ogwabaluka; erhi omwezi gubaluka;

חֹהַל-1 HÔAH: mushûgi omûshugi; mishûgi; emishûgi; mahwa; amahwa; חֹהַל-2 HÔAH: ebyûma by'amîno-mîno; byûma bya mîno-mîno; cûma ca mîno-mîno; mugera;

חוֹט-2 HÛT: mirhamba; emirhamba; omurhamba; ensinga; nsinga; חִוִּי HIVÎ HIWÎ: Abahiviti; Aba-Hiviti; Abahiviti; bene Hiv; Muhiviti; Omuhiviti;

חוֹק-2 HÛKOK: Hukoki, Hukok,

חֹר-5 HÛR: Huru, Huri, Hur,

חֹרָם-1 HÛRÂM: Huramu; Huram; Hiram; Hurami; Mwâmi Hurami; Hurami-Abi;

חֹרָם-2 HÛRÂM: Hurami; Huramu; Huram;

חֹרָם אֲבִי חֹרָם HÛRÂM-ÂVÎ Huram-Avi: Huram-Abi; Huramu; Hiram; Hurami;

חֹרָן HAVRÂN: Haurani; Hawerani; Havrân;

חֹשֶׁה-1 HÛSHAY: Hushayi;

חֲזָאֵל HAZÂÊL: Hazayeli; Hazael; חֲזָה HZH: kubona abona; obona; kurhondêra abona; kulongereza; anagalirhondêra abona; *bon*; *yêrek*; *lonz*; *longer*; *lolêr*;

חֲזִיר-2 HÊZÎR: Heziri; Hezir; חֲזִיר-2 HÊZÎR: enshenge; nshenge erhi ngulube;

חִזְקִיָּה-1 HIZEKIYÂHÛ HIZEQIYÂHÛ: Hizekiyahu

חִזְקִיָּה-3 HIZEKIYÂHÛ HIZEQIYÂHÛ: Hizekiyahu; Hizkiya; חִזְקִיָּה-4 HIZEKIYÂHÛ HIZEQIYÂHÛ: Hizkiya Hizkiyahu;

חִזְקִיָּהוּ HIZEKIYÂHÛ: Hizekiyahu; Hizkiyahu;

חֲטָא-1 HTA': ecâha; câha; ebyâha; byâha; *câh*; *bub*; *mab*; *hemuk*; *gom*; *vuna irhegek*;

חֲטָא-2 HTA': mwîsi; cihemu; câha; câha ; *ndyuz*; *tumul*; *tumw*; *bî* חֲטָא-3 HTA': kujirirakwo enterekêro y'okushukûla ebyâha; nterekêro y'okushukûla; okuhâna enterekêro y'okushukûla; Anayishicîcêsa; anamukulira ecâha; nka arhanacîcêsizi; *cês*; *cêsib*;

חֲטָא-4 HTA': okucîrhenza ebyâha; *rhenza ebyâh*; *shukûla ebyâha*; *mpyûlo* *hyûl*

חֲטָא-1 HATÂ': banyabyâha; munyabyâha; abanyabyâha; omunyabyâha; obîhire; *byâha*; *byâh*; *goma*; *hemuk*;

חֲטָא-2 HATÂ': babî mubî; ababî; omubî *bî*; *galugal*; *tumul*;

חֲטָא-1 HÊT': amabî; obubî; ecâha; câha; *bî* *hemuk*;

חֲטָא-2 HÊT': cîbarhuza ecâha; kucîbarhuza ecâha; bubî; obubî lyo orhagîcîbarhuza ecâha; banabarhule omuzigo gw'ecâha; barhag'ijira ecâha; abarhwîre ecâha; anabarhule ecâha; *hemul*; *hemuk*; *bî* *câh*; *cah*; חֲטָא-1 HATÂ'Â: ecâha; câha; *gom*;

הַטָּא-2 HATĀĀ: enterekêro y'okushukulûla ebyâha; mpyûlo oku byâha; enterekêro y'okuhyûla; *ntûl*;

הַטָּא-1 HATĀ'T: ecâha; câha; ebyâha; byâha; ecâha; *gom*; *hemuk*; *hemul*; *bî*
hemu; *babali*;

הַטָּא-2 HATĀ'T: cîrya câha cînyu; kantu kabozire;

הַטָּא-3 HATĀ'T: buhane;

הַטָּא-5 HATĀ'T: nterekêro y'okucîrhenza ebyâha; nterekêro y'okurhenza ebyâha; ebijiro by'okulushukûla; *terekêr*; *rhereker*; *rherekêr*; nterekêro oku byâha nterekêro y'okushukûlwa ebyâha; *shukûla*;

הַי HAY Hay abazîne boshi; ebizîne byoshi; bizîne byoshi; ebizîne

הַי-1 HAYĀ: ensimba; *nsimb*; cizîne; *zîne* *ryanyî*; *intu*; *rubala*; *ryâny*;

הַי-2 HAYĀ: olubaga; lubaga; ndêko; endêko; cigamba; ecigamba;

הַי-3 HAYĀ kulonza n'okulya ebiryo; omuntu ayumve alonzize ebiryo anahashibirya; kuhashirya; iralâ;

הִלֵּז HÎLÊZ: Hilez; Hilezi;

הִלֵּן HÎLÊN: Hileni;

הִרֹם HÎRÔM: Hiram; Hiromi; Hirom;

הִרֹם, אֲבִי הִרֹם HÎRÔM: Hiram; Hiromi; Hirom;

הִרָם-1 HÎRĀM: Hiram; Hiram; Hiram;

הַכָּה HAKĀ: mugera; lulobo; buminya;

הַכָּלִיָּה HAKALYĀ: Hakalya;

הַחֲמָה-1 HOKMĀ: oburhimanya; obulenga; kumany'ikola;

הַחֲמָה-2 HOKMĀ: burhimanya; oburhimanya; oburhondekezi; obugula; bugula; burhondekezi;

הַחֹל HOL: ehirhali hitagatifu; kandi kantu; hya bushalashala; hya ntya ntya; akandi kantu; yindi migati; *galugal*; *bî*;

הַחֲדַי-2 HELDAY: Heldayi

הַחֲלֵם פְּנִים HALE PĀNÎM: onsengerere Nyakasane; arhûliriza Nyakasane; ntanacishenga Nnâmahanga; ayinginga Nyamubâho; arhondêra okushenga Nyamubâho; *senger*; *sheng*; *yinging*; *rhuliriz*;

הַחֲלִי HALÎ: Iwinjihirizo; magerha ga kuyambala;

הַחֲלִי-1 HALÊL: wanagaziza; kuhemula; kuziza; kuyêrekana obushugunu; kukolesa akantu; kantu karhule; kuziha akarhera; kubîhya; *jira ecâha*; *logorh*; *hemul*; *hemuk*; *ziz*; *nshony*;

הַחֲלִי-2 HALÊL: wahemwîre encingo yâni; owâluzize olwa sabato; orhahemukiraga izîno Iya Nyamuzinda; kuhemukira izîno Iya Nyamuzinda; ahemwîre aka-Nyamuzinda kâni; bamanye bankalogo-rhera Izîno Iya Nyamuzinda; acîshûbula; kucîshûbula; *cîshûb*; *hemul*; *hemuk*; *hemw*; *ziz*;

הַחֲלָמוֹת HALĀMŪT: nshogo zirhabaya izû; maji;

הַחֲלָקִיָּה-2 HILKIYĀ HILKIYĀHŪ: Hilkiyahu; Hilkiya;

הַחֲלָקִיָּה-3 HILKIYĀ HILKIYĀHŪ: Hilkiyahu; Hilkiya;

הַחֲלָקִיָּה-2 HILKIYĀ HILKIYĀHŪ: Hilkiyahu; Hilkiyahu;

הַחֵם-1 HĀM: Ham; mugala wa Nûhu alondana bona Yafet na Sem; w'omu basharhu barhenzirekwo abantu enyuma za cîrya cihonzi cidarhi, Murh 7-10

הַחֵם-2 HĀM: Ham;

הַחֲמוּטָל HAMŪTAL: Hamitali; Hamutali; Hamutal;

הַחֲמוֹן-2 HAMÔN: Hamoni; Hamôn;

הַחֲמוֹר-1 HAMÔR: endogomi ndume; endogomi nkazi; ndogomi; endogomi; cihêsi; bihêsi;

*ecihêsi; ebihêsi; *nsimb*;*
 חמט HAMAT: e Hamati; Hamati;
 חמט רבא HAMAT-RABÂ: Hamati-Munene;
 ח-1 HÊN: arhona emwa Nyakasane; kurhona; burhonyi; akabà ntonyire; Mwambali wawe arhonyire;
 ח-2 HÊN: murhonyi; mwinjà; bwinjà; obwinja; oburhonyi; omurhonyi; abarhonyi;
 ח-3 HÊN: Heni; Hên; izîno Iya muntu;
 חח HÊNÂDÂD: Henadadi; Henadad;
 חח HANÂ: Ana; Hana;
 חח-1 HANÔK: Enoch; Henoki; Henok; Enoku;
 חח HANÛN; w'obwonjo; wa bwonjo; munya-bwonjo; wa lukogo;
 חח-1 HANÛN: Hanuni; Hanun;
 חח-1 HANÛKÂ: okugishwa kw'oluhêrero; lusiku lw'okugisha oluhêrero olukulu Iwa okukuza oluhêrero;
 חח HANAM'ÊL HANAME'ÊL: Hanameyeli; Hanameeli; Hanameel; Hanameyel;
 חח-1 HÂNÊN HNN: Nyamuzinda àshobôzize; kuhâna enshôkano; Nyamuzinda anshobozize binji; akugîshe; nnambêra lukogo; nnambabalire; anakushobôze; engalo; lirhafà bwonjo; Murhubabalire; *shobôz*; *babalir*; *fà lukog*;
 חח-2 HÂNÊN HNN: erhi arhuhûna obwonjo; nashenga Nyamubâho engalo; ashenga izîno Iyâwe; bali kuyingingira; bakuyagûkira ; okusengera; Nayumvîrhe omusengero; n'amahûne gâwe embere zani; musengero; mahune; mayingingo; *sheng*; *yingig*; *senger*;
 חח-5 HÂNÂN: Hanani; Hanân;
 חח-6 HÂNÂN: Hanani; Hanân;
 חח HANANE'ÊL: Hananeyeli; Hananeeli; Hananeel;
 חח-4 HANANYÂ HANANIYÂ: Hananya; Hananiya; Hananiyahu;
 חח-6 HANANYÂ HANANIYÂ: Hananya; Hananiya; Hananiyahu;
 חח-7 HANANYÂ HANANIYÂ Hananya Hananiya Hananiyahu חח-8 HANANYÂ HANANIYÂ Hananya; Hananiyahu; Hananiya;
 חח HSD HÂSÊD: nâwe onamulole kwinjà; nâwe onamuyêreke oku oli mwimâna; kulola owundi bwinjà; kuyêreka owundi obwimâna; kubonêsa owundi nshonyi nk'oku obushinganyanya
 חח HÊSED: lukogo; cinyabuguma; kurhabâlana; buzigire; obuzigire; olukogo; iragi; kugwasanya; nshôkano; kantu erhi cirhibuka cilêrha enshonyi; oku wantabâlamwo; walanga obwira; orhonyize nnawîrhu; ôrharhinyirîre okurhonya; *rhony*; *rhabâl*; *shobô*; *ba lukog*; *fà lukog* ; *ntony*; *minjà*; *winja*; *kubagir*; *babalir*; *likûz*; *bwirhohye*; *kubà mwinjà*; *ciza*
 חח-1 HSH: bakazâgiyakiraho; kuyakira ahacîkubagirwe; muyâkire omu cihôho câni; oyu oyishir'icîfulik'omu byûbi byâge; kucîfulika ah'ikubagirwa Yêgera hano kuyêgera ah'ikubagirwa; erhi mwacîkubagirwa; *yaka*; *yâkir*; *fulik*
 חח-2 HSH boshi bacîkubagira ye; kuyakira muli Nyakasane; *yakir*; *yâkir*; *kubagir*;
 חח HÂSÛT: yaka; yakira; kuyâka; kuyakira; *yak*; *yâk*; *yasir*; oyasire; abayasire;
 חח HÂSÎD: mwîkubagirwa; munyabukundalulema; olya muntu wababaliraga; wamanamurhangula; Omuntu mwinjà; abemêzi; *kubagir*; *kundalul*; *babalir*;
 חח HASÎDÂ: hangâli; omuhangâli; emihangâli; ha-ngâli; *hangâl*; חח HASAR-LÊV; cimpumbuzi; cinganyi; cingolongolo; ebimpumbuzi; ebinganyi; ebingolongolo; wa murhima gusherîre;

חָץ HÊTS: *Emandabisonga; emyampi; omwampi; ecisonga ca Nyamuzinda; nkuba; mulazô; cimanyiso ca buminya; buhane;*
 חָצוֹר-1 HATSÔR : *e Hasori; Hatsori; Hatsor; Hasori; e Asori;*
 חָצִיר-1 HÂTSÎR: *ebyas; i byâsi; hyasi; rhwasî; matunguru ga pwarô; *pwar*; *yasi*; *lupal*;*
 חָצֵר הַתִּיכּוֹן HÂTSÊR-HATÎKÔN: *Haseri-Tikoni; Hatser-Tikon;*
 חָצֵר עֵינוֹן HATSAR-ÊNÔN: *Hasari-Enoni; Hatsar-Enon; hantu e mwênè gw'Israheli;*
 חָצֵר עֵינָן HATSAR-ÊNÂN: *Hasari-Enani; Hatsar-Enan; hantu e mwênè-bushoshôkero bw'Israheli;* חָצֵר שׁוּעַל HATSAR-SHÛ'ÂL: *Hasari-Shuali; Hatsar-Shual; Hasari-Shuala;*
 חֹק-3 HOK HOQ: *irhegeko; lubibi; ncîko; amarhegeko; *rhegek*; *ngeso*; *tagatîfu*
 rheges; *myanya*; *berûl*; *ngalo*; *barhul*; *yukiriz*;
 חֹר mwîna oku idaho; muhango; isû; muluzi; murhambo; mugula ; *rhamb*; *rheges*;
 rhegek ; *kulu*; *shamuk*;
 חֹרֵב HÊREV: *Engôrho; ngôrho;*
 חֹרֵב HOREËV HOREËB: *Horebu; Horeb;*
 חֹרֹנוֹיִם HORÔNAYIM: *Horonayimi; Horanayimu; Horanayim;*
 חֲרוּפִי HARÛFÎ: *w'e Haruf; wa kuli Haruf; Harifu; e Harifu;*
 חֲרוּץ-1 HÂRÛTS: *muntu mwîrhonzi; muntu mwîkubagirwa; muntu wakulibirhirwa;*
 חֲרוּץ-2 HÂRÛTS: *muntu mwîrhonzi; muntu mwîkubagirwa; muntu wakulibirhirwa; *rhonz*;
 kubagir; *libirh*;
 חֲרֹט HÊRET: *ensindani; nsindani; higera hyakushaka emirhi erhi mabuye* חֲרֹט HARTOM: *abashonga; omushonga; bashonga; abakurungu; omukurungu; mukurungu;*
 חֲרִיִּם-2 HÂRÎM: *Harimu; Harim;*
 חֲרִיף HÂRÎF: *Harifu; Harîfa; Harîf;*
 חֲרֹם-1 HRM HÂRÊM: *okarhindibuza erhi kugonya-gonya ecigolo; bintu omuntu arhûzire Nyamuzinda lwoshi; n'endahiro okuherêrekeza; banamuyîrhe erhi kwo; babaherêrekeza n'ebishagala byâbo hyoshi; rhwanigûza; *kûle*; *kûla*; *yîrh*;
 חֲרֹם-2 HRM HÂRÊM: *nanaluhêrêhera; babaherêrekeza n'ebishagala byâbo hyoshi; *herêher*; *herêrek*; *rhûl*; *ntûlo* ; *kalibal*; *herêrekez*; *rherekêr* ;
 nigûz ; *lambik*; *herêrekez* *herêrekez*; *bubî*
 חֲרֹם-1 HÊREM keshe; buliba;
 חֲרֹם-2 HÊREM: *kantu kakwanine; okuherêrekezibwa; kantu karhulwa lwoshi; *rherekêr*; *rhuzir*; *rhûl*; *rherekîr*; *buhane*; byakobwa; *hehêr*;
 חֲרֹמָה HORMÂ : *aha Horma;*
 חֲרֹמוֹן HERMÔN: *ntondo ya Hermoni; Hermoni; Hermon;*
 חֲרֹמֶשׁ HERMÊS: *omugushu; mugushu gwa kurhema emyâka;*
 חֲרֹשׁ HARSHÂ': *Harsha;*
 חֲרֹשׁ-1 HRSH HÂRÊSH: *kutula ebyûma; kugoya n'okushaka amabuye n'okuyandikakwo; kuhinga; kuhulusa emyâka; orhahîra okahinga n'enkafu n'endogomi kuguma; *hinga*;
 חֲרֹשׁ-2 HRSH HÂRÊSH: *okutula; kutula;*
 חֲרֹשׁ HÂRÂSH: *omulenga oyishi okubinjûla amabuye; Abayunjuzize oburhimanya bw'okujira ngasi mikolo y'okugôya; omubinji; omutu mulenga; omulenga; *mulenga*;
 mutuzi; abagôya amabuye; *binji*;
 חֲשַׁבְדָּנָה HASHBADÂNÂ: *Hashebadana; Hashbadana;*
 חֲשַׁבּוֹן HESHBÔN HESHVÔN: *Heseboni; Heshboni; Heshbon; aha omuntu ahikira amâyûsirhimanya;********

הַשְׁבִּיָּה-1 HASHAVYÁ: Hashavya; Hashabiya;
 הַשְׁבִּיָּה-6 HASHAVYÁ: Hashabya; Hashabiya;
 הַשְׁבְּנָה HASHAVNÁ: Hashavna; Hashabna; Hashabuna;
 הַשְׁשֻׁם HÁSHUM: Hashum; Hashumu; Hashumi;
 הַשְׁשָׁם HUSHÁM: Hushami; Husham;
 הַשְׁשֵׁשׁ HASHASH: byahirwa; ebyahirwa; lubala lumu; lubala; olubala;
 הַשְׁשׁוּב-2 HASHÛV HASHÛB: Hashubu; Hashuv; Hashub;
 הַתִּי HITÍ: Abahititi aba-Hitíti; bene Heti; Abahititi; wa kuli Het; Muhititi ; *hitit*; *nya-Hiti*;
 Hiti; *w'e Hit*;
 הַתָּת HATAT: kantu ka kuyôbohya; Hatati; Hatat;

TET U

תִּבְעָל TÂVÉL: Taveel; Taveyeli; Taveeli; Tabeyeli; Tabeeli;
 תִּבְעוֹת TABÂÔT: Tabaoiti; Tabaoit;
 תִּהֹר TÂHÔR: buzira izinga; kantu kacîre; ensimba ecîre; nsimba ecîre; muntu ocîre;
 ensimba zicîre; cûma cicîre; cirhalimwo ngushe; ensimba zirhahumânya; bukù;
 bukù; *cîre* *cîre*; *rhalimwo*; *ndi*; *rhali*; *vang*; *one*; *onene*; bindi
 bici; *mugavu*; *cîre*; *cîre*;
 תִּרַּה THR: mucîcêse; kucîcêsa; kubà mucêse; kantu erhi muntu mushuke omu mîshi;
 kucêsibwa kwa nyamukazi; *cêsib*; *cêsa* ; *shuk*; תִּרַּה TOHAR:
 okushukûlwa; oku-shukûlulwa; eshusha ecitù c'oku nkuba;
 תִּרְהָה TÂHORÁ: oku-shukûlwa; irhegeko liyerekire oku-shukûla; lyoki ankalokôlwa; kulokôla;
 okushukûlwa; okucicêsa; kushuka ebirugu; *bulinda*; *rhali wa lushomyo*; biri
 binjà;
 תֹּב TÔV: Tobu; Tov; mugavu; kantu kinjà; kanunu;
 תֹּבִיָּה-2 TOVIYÁ: Tobiya; Toviya;
 תֹּחַ TÔH banashub'ishîga ebindi bidaka oku nyumpa; kushîga ebidaka oku nyumpa; kuhoma
 ebijondo oku nyumpa; *shîga*; *nyump*; *sirîrha*; *homa*; *hembulul*;
 shîga;
 תִּיָּה TIAH: bya kushîga n'okushisha enyumpa ibumba; *shîga*; *ibumba*;
 תִּלָּה TÂLÊ: Mwânabuzi; mwâna-buzi; *Mwânabuzi*;
 תִּמָּ Tim': anasherêzize omwâli Dina; ntyo kusherêza anasherêzize omwâli Dina; ntyo
 kubakula ye; wabakulaga; bamubonêsize nshonyi; amâjira ecâha; muhemule;
 amacihe-mula; amazira; azizire; kanazira; kuzira; *sherez*; *ziz*; *hemul*;
 zir; *galugal*; *omu mugong*; *humân*; *human*; olushomyo; *humâna*;
 תִּמָּה TÂTÊ': kuzira; kujira ecâha; bintu bigalugalu; bigalugalu; mugalugalu; kagalugalu;
 rhugalugalu; kazinzire; ozinzire; *zinz*; *cah* ; *câh*; *zing*; *galugal*;
 hanzibw;
 תִּמְעָה TUMÉ'Á: mugalugalu; ahumanyire; omuntu ohumanyire; *galugal*; *humany*; *ziz*;
 zir ; *câha* ; *câha*;
 תִּפֹּל-1 TFL: kuhengula owundi omu magalugalu; kutumuza owundi amagalugalu otumwîre;
 kutumula atumwire;
 תִּפֹּל-2 TFL kukululira omu bigalugalu; kutumuzibwa amabî; kutumula *galugal*;

YOD י

יֶאֱזָנִיָּה-1 YA'AZANYÁ: Yaazanya; Yaazaniya; Yaazaniyahu;
 יֶאֱזָנִיָּה-2 YA'AZANYÁ: Yaazanya;
 יֶאֱרַ-1 YE'OR: Nili; lwîshi; olwîshi ; erwîshi
 יֶאֱרַ-2 YE'OR: mibunda; mubunda; lwîshi; nyîshi; amîshi; emibunda; omubunda; *bunda*;

יֶאֱרֹ-3 YE'OR: *Iwishi; Iwishi;*
 יֶאֱרֹ-4 YE'OR: *muloko; omuloko; ikolobera;*
 יֶאֱרֹ-5 YE'OTRAY: *Yeotrayi; Yeatrayi;*
 יְבוּס YEBŪS: *Yebusi;*
 יְבוּסִי YEBŪSĪ: *Yebuseni; Abayebusi; Abayebuseni; aba Yebuseni;*
 יֶבִין-2 YĀBĪN YĀVĪN: *Yabini; Yavini;*
 יֶבֶק YABOK: *omugezi gwa Yaboki; Yaboki; *mugezi*; *olubibi Iwa Bene-Amoni*; ulubibi Iwa Bene-Amoni;*
 יֶבֶרֶכִיָּהוּ YEVEREKYĀHŪ: *Yeberekiyahu; Yeverekiyahu;*
 יֶדָה-1 YDH: *nakuza Nyamubâho; kukuza; okukuza; bene winyu banakukuze; Co carhuma nakukuza; bashenga izîno lyâwe; kushenga; bakakuza izîno lyâwe; Mukuze Nyakasane; *kuz*; *sheng*; *haramy*;*
 יֶדָה-2 YDH: *ahûne obwonjo oku câha; kuhûna obwonjo; Aroni anacîgashira kuli cîrya cihebe; kucîgasha; bayish'ikacîyunjuza; kucîyunjuza; anahungame ecâha; kuhungama; okukuza Nyamubâho; *hûn*; * obwonj*; *sheng*; *senger*; *cîgasha*; *bwonj*;*
 יֶדְוֵא-1 YADŪ'A: *Yadua; Yaduwa;*
 יֶדְוֵא-2 YADŪ'A: *Yadua; Yaduwa;*
 יְדֻתֹון YEDŪTŪN: *Yedutuni;*
 יֶדִיעֵל-1 YEDĪ'A'ĒL: *Yediyeli; Yediyel; Yediyaeli;*
 יֶדִיעֵל-3 YEDĪ'A'ĒL: *Yediyeli; Yediyel; Yediyaeli;*
 יֶדְעִנִי YIDE'ŌNĪ: *ihano emwa abarherekêra abazimu; kudôsa ihano; Ngasi yeshi wagashânize emyômoka n'abazimu; kugashâniza emyômoka; orherekêra abazimu; kurherekêra abazimu; kulaguza; *myomok*; *laguz*; *zimu*;*
 יֶהָ YĀH: *Nyakasane; YHWH; Nyamubâho; *nyamuz*; *nyakas*; *mubah*; *olubibi Iwa Bene-Amoni*; ulubibi Iwa Bene-Amoni;*
 יֶהוּ YĒHŪ: *Yehu;*
 יֶהוּאֶזֶז-1 YEHÔ'ĀHĀZ: *Yowakazi; Yowahazi;*
 יֶהוּאֶזֶז-2 YEHÔ'ĀHĀZ: *Yowahaz; Yowahazi; Yoyakazi; Yoziyasi; Yehowakazi;*
 יֶהוּאֶשׁ-1 YEHÔ'ĀSH: *Yoash; Yowash;*
 יֶהוּדָה-1 YEHŪDĀ: *Yûda*
 יֶהוּדָה-2 YEHŪDĀ: *Yûda; Yehuda;*
 יֶהוּדִי-1 YEHŪDĪ: *Abayahudi; Muyahudi; Buyahudi; omuyahudi; w'oku bûko bwa Yûda; *lubaga*; *yahud*; *Yud*;*
 יֶהוּדִי-2 YEHŪDĪ: *cihebraniya; cihabraniya; mayahudi; maharamiya; ciyahudi; Yehudi; lulimi lw'e Yûda; lulimi lw'e Yudeya; ulubaga lw'e Yeruzalemu; lulimi Iwa Buyahudi;*
 יֶהוּדִי-3 YEHŪDĪ: *lulimi lw'Abayahudi; lulimi lw'e Yudeya; Yehudi;*
 יֶהוּדִי-4 YHWH: *ADÔNĀY; Nyakasane; Nyamubâho; Nnawîrhu; Nnâhamwîrhu; Muhanyi; Yâgirwa; izîno Iya Nyamuainda omu Israheli;*
 יֶהוֹזָבָד-1 YEHÔZĀVĀD: *Yehozabadi;*
 יֶהוֹחָנָן-5 YEHÔHĀNĀN: *Yohana; Yohanani;*
 יֶהוֹיָדָע-1 YEHÔYĀDĀ: *Yehoyada;*
 יֶהוֹיָדָע-2 YEHÔYĀDĀ: *Yehoyada;*
 יֶהוֹיָכִים YEHÔYĀKĪM: *Yehoyakimu; Yehoyakim;*
 יֶהוּכָל YEHŪKĀL: *Yehukali; Yehukal;*
 יֶהוֹנָתָן-1 YEHÔNĀTĀN: *Yônatan; Yônatan;*
 יֶהוֹנָתָן-4 YEHÔNĀTĀN: *Yehonatani; Yehonatân; Yônatan;*
 יֶהוֹשֵׁף YEHÔSĒF: *Yehosef; Yosef; Yozefu; Yuzufu;*
 יֶהוֹשָׁדָק YEHÔTSĀDĀK: *Yehotsadak; Yehozadaki;*

דְּיִהוֹרָם-1 YEHÔRÂM: Yorami; Yoramu; Yoram;
 טְיִהוֹשָׁפָט-3 YEHÔSHĀFĀT: Yozafati; Yehoshafati; Yehoshafat;
 טְיִהוֹשָׁפָט-5 YEHÔSHĀFĀT: Yehozafati; Yehoshafati; Yehoshafat; kabanda ka Yozafati;
 kabanda ka Kedroni;
 יְיִהוֹשׁוּעַ-1 YEHÔSHŪ'A: Yozwe; Yozwè; Yehoshua; YEHOSHUWA;
 יְיִהוֹשׁוּעַ-4 YEHÔSHŪ'A: Yozwe; Yozwè; Yeshuwa, Yezu;
 יְהָלֹם YEHALOM: enofeli; esafira; ealimasi;
 יְהָצָה YAHTSĀ; YAHZĀ: Yahasi; Yahatsa; Yahasa;
 יוֹאָב-1 YÔĀV: Yowabu; Yoab; YOAV;
 יוֹאָח-1 YÔĀH: Yowahe; Yowah; YOWA;
 יוֹאָח-2 YÔĀH: Yowahe; Yowah Yowa;
 יוֹאֵל-1 YÔÊL: Yoweli; Yowel; Yoheli;
 יוֹאֵל-5 YÔÊL: Yoweli; Yowel; Yoheli;
 יוֹאֶשׁ-3 YÔĀSH: Yowash; Yoash; Yowashi; Yoashi;
 יוֹאֶשׁ-4 YÔĀSH: Yowash; Yoash; Yowashi; Yoashi;
 יוֹב YÔV: Yov; Yob; Yovu; Yobu; Ayubu;
 יוֹבָב-2 YÔVĀV: Yobabu; Yobab; Yobabi;
 יוֹבֵל YÔVÊL: mwâka mutagatifu; ihembe lya ngandabuzi; mwâka gwa kubabalira emyenda;
 mwâka gwa kushwêkûla abali omu mpamikwa; mwâka ngasi mujà ashubire
 emwâbo; mwâka gwinyu gw'okushagaluka; mwâka gwa bushagaluke; mwâka
 gw'obushagaluke; *hembe*; *shagaluk*; *kucîshinga*;
 יוֹזָבָד-1 YOZĀVĀD: Yozava; Yuzabad; Yozabadi;
 יוֹזָבָד-2 YÔZĀVĀD: Yozavad; Yozavadi; Yozavad;
 יוֹזָבָד-3 YÔZĀVĀD: Yozavad; Yozavadi; Yozabadi;
 יוֹזָבָד-6 YÔZĀVĀD: Yozavad; Yozavadi; Yozabadi;
 יוֹחָנָן-1 YÔHĀNĀN: Yohanani; Yohanân;
 יוֹחָנָן-4 YÔHĀNĀN: Yohanani; Yohanân;
 יוֹחָנָן-5 YÔHĀNĀN: Yohanani; Yohanân;
 יוֹחָנָן-6 YÔHĀNĀN: Yohanani; Yohanân;
 יוֹחָנָן-7 YÔHĀNĀN: Yohanani; Yohanân;
 יוֹיָרִיב-1 YÔYĀRÎV: Yeribi; Yoyariv; Yoyaribi;
 יוֹיָרִיב-3 YÔYĀRÎV: Yoyariv; Yoyarib; Yoyaribi; Yoyaribu;
 יָוָן YĀVĀN: Yavani; Yavân;
 יוֹנָדָב-2 YÔNĀDĀV: Yônadabu; Yônadab;
 יוֹנָה-1 YÔNĀ: engûkù; ngûkù; njiwa;
 יוֹנָה-2 YÔNĀ: Yôna;
 יֻגִּי YEVĀNÎ: Mugreki; Bayavaniti; bene Yâvân;
 יוֹנָתָן-5 YÔNĀTĀN: Yônatan; Yônatan;
 יוֹסֵף-1 YÔSĒF: Yozefu; Yozef;
 יוֹעֶלָה YÔÊLĀ: Yowela; Yoela;
 יוֹעֶזֶר YÔÊZER: Yowezeri; Yowezer; Yoezeri; Yoezer;
 יוֹטְסָדָק YÔTSĀDĀK: Yosadaki; Yosadak; Yotsadaki; Yotsadak; Yozadaki; Yozadak;
 יוֹתָם-2 YÔTĀM: Yotami; Yotam;
 יֶזְעַנְיָהוּ YEZANYĀHŪ: Yezaniyahu; Yezanyahu;
 יִזְרְעֵל-1 YIZRE'EL: Yizreeli; Yizreheli; Yizreyeli; Yizreyel;
 יִזְרְעֵל-2 YIZRE'EL: Yizreeli; Yizreheli; Yizreyeli; Yizreyel;
 יִזְרְעֵלִי YIZRE'ELÎ: Yisreeli; Yizreeli; Yizreyeli; Yizreyel;
 יִזְחִיָּאֵל-1 YAHAZÎ'ÊL: Yahazieli; Yahaziel; Yahaziyeli; Yaziyeli;

1-יְהִיזְקִיָּאל YEHEZKĒ'L: Ezekiyeli; Yehezkiyeli; Yehezkel;
 2-יְהִיזְקִיָּאל YEHEZKĒ'L: Ezekiyeli; Yehezkiyeli; Yehezkel; Yehazkel;
 1-יְהִיזְקִיָּא YEHIZKIYĀ: Yehizkiya; Yehizkiyahu; Ezekiasi;
 2-יְהִיזְקִיָּא YEHIZKIYĀ: Yehizkiya; Yehizkiyahu; Ezekiyasi; Ezekiasi;
 1-יְהִיזְקִיָּאֻהוּ YEHIZKIYĀHŪ: Yehizkiya; Yehizkiyahu; Yehizekiyahu; Ezekiyasi; Ezekiasi;
 Yezekiyahu;
 יְחֻשָּׁף YAHAMŪR: akashafu; kashafu; orhushafu; rhushafu;
 2-יַחַת YAHAT: Yahati; Yahat;
 יֶטוּר YETŪR: Yeturi; Yetur;
 2-יָכִין YĀKĪN: Yakini; Yakín;
 יֶכֶנִי YEKONYĀ: Yekonya; Yekoniya;
 יֶלֶק YĒLEK: mwinūnu; eminūnu; njongôla; enjongôla;
 יֶמֶן YĀM-HAMELAH: nyanja y'omunyu; enyanja y'omunyu;
 יֶמֶן YAM-SŪF: nyanja ndukula; nyanja y'amasheke; enyanja y'amasheke; nyanja
 y'enfinjo; Wanyanja Ndukula;
 1-יָמִין YĀMĪN: Yamini; e bulyo; e mukondwè;
 יֶמִינִי YEMĪNĪ: Benyamini; munya-Benyamini; bûko bwa Benyamini
 ; יַעֲזֵר YA'ZĒR: Yaseri; Ya'zeri; Ya'zer; Yazeri; e Yazeri;
 יַעֲלֵל YA'ĒL YA'ALĀ: kashafu; akashafu; rhushafu; orhushafu; Engedi;
 יַעֲלָם YA'LĀM: Yalami; Yalamu; Yalam;
 יַעֲנֵן YĀ'ĒN: kahenè; akahenè; enyunda y'omw'irungu; *nyunda*; *irungu*;
 יַעֲקֹב YA'AKOV YA'AQOV: Yakôbo; Yaakov;
 יָפוֹ YĀFÔ YĀPÔ: Yope; Yafo; Yafa;
 יִצְחָק YTSH' VBV' YĀTSĀ VEBÔ: wakazigenda anagaluke; omuntu wakaziluhulukana
 analugalule; kulongolana anagaluka; embere z'olubaga Ntakacikagenda
 n'okugaluka; kuhêka oli omu kugenda, oli okugaluka; kulusa; ntamanyicirhegeke;
 akazâgigenda anagaluka embere zâbo; kuyâbula; oku nayôrha embere z'olubaga;
 2-יִצְהָר YITSHĀR: Yisehari; Yitsehar;
 יִצָּר YOTSĒR: babumbi; ababumbi; mubumbi; omubumbi; ebi balîramwo;
 1-יֶקֶב YĒKEV: lwogero; mukenzi; omukenzi; mikenzi; emikenzi; nkandiro;
 2-יֶקֶב YĒKEV: mukenzi; omukenzi; biryo biyezire;
 יָקֵה YĀKĒ: Yakè; Yake;
 יֶקוֹשׁ YĀKÔSH YĀQÔSH: abahivi; omuhivi; bahivi; muhivi; muhivi wa rhunyunyi;
 יֶקוּטִיָּאֵל YEKŪTĪ'ĒL: Yekutieli; Yekutiyel;
 1-יָקִים YĀKĪM: Yakimu; Yakimi; Yakim;
 יֶקֶשׁ YKSH YIKĒSH: wanagwa omu murhego; kurhega; kugwa omu murhego; kugwârhwâ;
 rhego; *kêshe*; *gwârhwâ*
 יֶרָא YR': namâyôboha; kuyôboha; Abramû ali amâyôboha; ali ayôbohîre; barhungwa
 n'obwôba; Orhôbohaga; hantu ha kurhinywa; Nali nyôbohîre; Bayumva obwoba;
 yôboh; *bwôb*; *bwôba*; *côbâ*; *rhînya*; *rhinyw*; *rhiny*;
 יֶרָא YĀRĒ: Namâmanyaga oku kurhînya orhînya; abarhînya Nyamuzinda; ago mashanja
 oyôbohîre; olyâla oyôbohîre; n'omurhima gurrhacimuli omu nda; oli n'obwôba na
 ngasi yeshi oli n'entemu; *yôboh* *bwôb* *bwôba* *côbâ* *rhînya*; *rhinyw*;
 rhiny; *yôboh*;
 יֶרָאֵה YIR'Ā: okurhînya Nyamuzinda; kurhankaboneka mw'eci cihugo; lyo ecôba câge
 cimmubâmwo; mulek'ikâgoma nkola nârhangiyôbohya; amashanja gali hano nshi
 goshi gakurhînye; arhegeka erhi anarhînya Nyamuzinda; *yôboh*; *bwôb*
 bwôba; *côbâ*; *rhînya*; *rhinyw*; *rhiny*;

יִרְיָה YIR'IYĀ : Yiriya

יִרְבְּעָם-1 YĀROV'ĀM YĀRO'B'ĀM: Yerobwami; Yerobowami; Yerobowam;

יִרְבְּעָם-2 YĀROV'ĀM YĀRO'B'ĀM: Yerobwami; Yerobowami; Yerobowam;

יָרֵד-1 YĒRED: Yared; Yêred;

יַרְדֵּן YARDĒN: Yordani;

יְרוּשָׁלַם YERŪSHĀLĒM YERŪSHĀLAYIM: Yeruzalemu; *Yerusha*;

יֶרִיחוֹ YERIHŌ: Yeriko;

יֶרֶחַם-1 YEROHĀM: Yerohami; Yeroham;

יֶרֶחַם-2 YEROHĀM: Yeroham;

יֶרֶחַם-4 YEROHĀM: Yerohamu; Yerohami; Yeroham;

יֶרַחמֵאֵל-1 YERAHME'ĒL: Yerameyeli; Yerahmeyeli; Yerahmeyel; Yerameli;

יֶרַחמֵאֵל-2 YERAHME'ĒL: Yerameyeli; Yerahmeyeli; Yerahmeyel; Yerameeli;

יֶרַחמֵאֵל-3 YERAHME'ĒL: Yerameyeli; Yerahmeyeli; Yerahmeyel; Yerameeli;

יְרִימוֹת-2 YERĪMŌT: Yerimoti;

יַרְמוּת-1 YARMŪT: Yarmuti; Yarmut;

יִרְמֵיָה-2 YIRMEYĀ: Yirmeya;

יִרְמֵיָה-3 YIRMEYĀ: Yirmeya;

יִרְמֵיָה-4 YIRMEYĀ: Yermiya; Yirmeya;

יִרְמֵיָהוּ-1 YIRMEYĀHŪ: Yirimiyahu; Yirmeya;

יִרְמֵיָהוּ-2 YIRMEYĀHŪ: Yirmeyahu; Yiemeya;

יִרְמֵיָהוּ-3 YIRMEYĀHŪ: Yermiyahu; Yermiya;

יִרְמֵיָהוּ-4 YIRMEYĀHŪ: Yermiya; Yermiyahu;

יֶרֶקוֹן YĒRĀKŌN: Nyamubâho akujira ofè wayuma; kashûshu; akagîsho; akagizi; *yuma*;

shushu; *kagiz*; *kagisho*; *ngish*; יְרוּשָׁה YERUSHĀ: nahîre Ezau eyi ntondo ya Seyiri nti ebè yâge; bene Loti bo nâbire Ara nti Iyo lyâbo ishwa; ecihugo Nyamubâho amuhâga mpu cibè câge kashambala; cinya cihugo cinyu ahima eco cihugo câbo; acihâ bene Rubeni eco cihugo; anacicigabira bene Israheli rhukenge obuhashe bwa aba bene Benyamini bacisigire cihugo câwe; eci warhuhâga mpu rhuciyimemwo; *cigabi*; *mwanya*; *bya lebe*;

יֶרֶשׁ-1 YRSH YORĒSH: oyîmire; kuyîma; kubà na; kugwârha hirebe; ye wayish'iyîma omu byâni; oyo wanayîme omu byâwe; eci cihugo cibè câwe; ayîme bo na mugala wâni Izaki; nammuhaco; cibè cinyu; nammuhaco cibè cinyu; kashambala; *shambal*; *mwany*; *mwîmo*;

יֶרֶשׁ-3 YRSH YORĒSH: omwîmo; orhacilake buligo; *buligo*; *kenyi*; *galaganda*;

יֶרֶשׁ-4 YRSH YORĒSH: kuyîma; kurhôla akashambala; kubà n'omwanya; Akuhè we n'iburha lyâwe; rhurhôle ecôla cihugo n'iburha lyâge lyacyîmamwo; *yîma* *yima* *hâbw* *yôlolok*; *nyaga*; *nyagwa*; *rhôla*;

יֶרֶשׁ-5 YRSH YORĒSH: rhwagabâna eminyago; namakûngusha; kukungusha abali bene ecihugo; acihe bandi; *nyago*; *kungusha*; *kûngusha*;

יָשֶׁבֶעַם YĀSHĀVE'ĀM: Yasheba; mugala wa Hakimoni; Yashobamu;

יִשְׁבָּק YISHBĀK: Yisibaki; Yishebak;

יִשְׁחָק YISHĀK YISHĀQ: Yis'hak; Yis'haki; Izaki;

יִשַׁי YISHAY: Yese; Yishay;

יִשִּׁיָהוּ YISHIYĀHŪ: Yishyahu; Yishiya; Yisiya;

יִשְׁמָעֵאל-1 YISHMĀ'ĒL: Ismaeli; Yishmaeli; Yishmael;

יִשְׁמָעֵאל-2 YISHMĀ'ĒL: Yishmaeli; Ismaeli;

יֶשֶׁע YĒSHA': Mucunguzi; bucunguke; bucire; obucire; *cungu*; *cire*; *yôkol* *yôkoz*;

יִשְׁעִי-2 YISHĪ: Yisheyi;

יֵשָׁעִי-2 YESHA'YÁ: Yeshaya;
 יֵשָׁעִי-1 YESHA'YÁHÚ: omulêbi Izaya; Yeshayahu; Izaya;
 יֵשָׁפֶה YÁSHFÊ YÁSHPE: eyaspiri; ibuye Iya ngulo ndârhi;
 יֵשָׁר YÁSHÂR: okâjira ebishingânîne; abashinganyanya; ebishingânîne; ebiri binjà
 binashinganine; mwêru-kweru; Mushinganyanya; ye na Mushongêza;
 kunashingânîne; omusinganyanya; oku anabwine kuli kwinjà; *shingânîne*;
 shinganyany ; *kwânîne* ; *njà*;
 יֵשָׁר YOSHER: bushinganyanya; bugula; mushinganya; omurhima mwimâna; murhima
 gw'okunali; *shinganyany* ; *okunal* ; *murhim* *imâna* ; *gula* ;
 יִשְׂרָאֵל YISRÂ'ÊL: Yisraheli; Israheli ; Yisrael; Yakôbo; Israheli;
 יִשְׂרָה YISHRÂ omu bijiro byâge byoshi ayôsire mushinganyanya; murhima mushinganyanya;
 יִשְׂשָׁכָר-1 YISHÂSKÂR YISHÂSKHÂR: Isakari; Yisakar;
 יֵשׁוּעַ-3 YÊSHÚ'A: Yeshua; Yeshuwa; Yozwe;
 יֵשׁוּעַ-4 YÊSHÚ'A: Yozwe; Yeshua; Yeshuwa;
 יֵשׁוּעַ-5 YÊSHÚ'A: Yozwe; Yeshua; Yeshuwa ;
 יֵשׁוּעַ-6 YÊSHÚ'A: Yozwe; Yoshua; Yoshuwa;
 יֵשׁוּעַ-7 YÊSHÚ'A: Yozwe; Yoshua; Yoshuwa;
 יֵשׁוּעַ-9 YÊSHÚ'A: Yeshua; Yeshuwa; Yozwe;
 יֵשׁוּעָה YÊSHÚ'Â: Bucire; buyôkoke; buyôkoz; i muciza; lyamucizagya; wamanyôkola; olubaga
 lwafumizemwo; nanayish'ikurhabâla; ebi Nyakasane ammujiirira; *fumi*;
 fumize ; *ciza* ; *cizir* ; *yôkol* ; *cire* ; *yôkol* ; iragi;
 יֵשׁ YSH' YÂSH'A: kurhabâla; kuciza; kucungula; kulîkûza; abarhabâla; ; anabayôkola;
 anabayôkola; we lubaga lwayôkolagwa; *yokol* ; *yôkol* ; *ciza* ; *lîkûz* *lîkuz* ;
 rhabâl ; *fungir* ; *langa* ; *yokoz* ; *yôkoz* ; *him* ; *îkuz* ; *ikûz* ;
 cungul ; *côkol* ; יֵשָׁר YSHR: kushôngêza enjira; kushôngeza; kukubûla;
 kugalagaza enjira; kubà n'omurhima nkana; kuyumanyanya enjira; *shôngêz* ;
 shôngez ; *kubûla* ; *njà* ;
 יֵתָר-2 YÂTAR: ikondo; makondo; enkingi z'Endâro; Enkwîra; nkwîra; *kwîr* ;
 יֵתָר-3 YÂTAR: lupaho; mwiko;
 יֵתֹם YÂTÔM: enfunzi; nfunzi; *nfuzi* ; *nfûz* ; *fûnz* ; *funz* ;
 יֵתִיר YATÎR: Yatiri; Yatiri; Yatiri;

KAF כ

כַּבֵּד-1 KVD KÂVÊD: muntu wa lukengwa; ba cikono kulusha; orhakenziri eri izîno; muntu
 bakenga; muntu ojire irenge; Ye wali n'olukengwa; wa lukengwa; alusha bene
 wâbo; ajà irenge; Acîbonera irenge; *zirhu* ; *kengwa* ; *lush* ; *rhaluk* ;
 irenge ; *kulu* ; *keng* ;
 כַּבֵּד-3 KVD KÂVÊD: Okazikenga sho na nyoko; kukenga; okukenga; kukengêsa; oj'irenge;
 kuj'irenge; rhwanakukuza; bici bicirhuma okâkenga bagala bâwe kundusha; nie
 nkengêsa abankenga; onkengêsaye nâni; kukuza okûla akuzize;
 כַּבֹּד-1 KÂVÔD: irenge; bukuze; kubâho kwa Nyamubâho; *renge* ; *kuz* ; cimanyîso ca
 Nyakasane;
 כַּבֹּד-2 KÂVÔD: bugale; irenge; ziryâ zankabakengêsa; hya kukengêsa; *keng* ; *kuz* ;
 kenges ; *kengw* ; *kulu* ;
 כַּבֹּד-3 KÂVÔD: omurhima; murhima; omûka; mûka; irenge; eci omuntu akengerwa;
 obula ; *mûka* ; *murhim* ;
 כַּבֵּשׁ, כַּבְּשָׁה, כַּבְּשָׁה KÊVESH KEVSHÂ: bibuzi; ebibuzi; ecibuzi; cibuzi; mwâna-buzi;
 omwâna-buzi; omwânabuzi bâna-buzi; bânabuzi; mwânabuzi; *buzi* ; *buzi* ;
 כֶּדֹר, כֶּדֹרֶמֶר KEDOR-LÂ'ÔMER: Kedori-Laomeri; Kedar-Laomer;

כהן KOHÊN KHN: omujire mudâhwa; bajirire Aroni emyambalo yamujira mutagatîfu na mudâhwa; Iyo bakola bwinjà obudâhwa; Iyo bakâjira omukolo gw'obudâhwa bwâni; kujira obudâhwa; omu mukolo gw'obudâhwa; *dâhwa*; *dahwa*;
 כהן KOHÊN: mudâhwa; omudâhwa; badâhwa; abadâhwa; mudâhwa; omudâhwa; badâhwa; abadâhwa; *dâhwa*; *dahwa*;
 כוס KOS: ecirifufu; cirifûfu; *rifufu*; mbehe;
 כורש KÔRESH: Koreshi; Koresh; Sirusi;
 כוש-1 KÛSHÎ: Kushi; bene Kushi; banya-Etiopiya; banya-Nubiya; abantu bîru; *kush*; *nubiya*; *tiopiy*; *tiyop*;
 כוש-2 KÛSH: Kush; Hushi; Etiopiya; Etiyopiya; *piya*; *pia*;
 כוש-3 KÛSH: Kush; Kushi;
 כח-2 KOAH:emisî yâni; misî; emisî; buhashe; obuhashe; *darhi*; *dârhi*; *ngombe*; *zibuh*; *hash*;
 כיון KÎYÛN: Kiyun; Kiyuni;
 כיש KÎS: nshoho; enshoho; *shoho*;
 כישור KÎSHÔR: mulindizo; gwa karhi bazingirakwo enyusi; karhi kakubusire;
 כלב-1 KÂLÊV: Kalebu; Kaleb;
 כלב KÊLEV: kabwa; akabwa; rhubwa; orhubwa; mpungwe; nakâla;
 כלוהו KELÛHÛ: Keluhi; Keluhu;
 כלכל-1 KALKOL: Kalkol; Kalikol;
 כלנה KALNÊ: Kalnè;
 כמהם KIMHÂM: Kimhama; Kimham; Kimeham;
 כמהן KIMHÂN: Kimhan;
 כמן KAMON: bulo; murhi emogomogo zikolesibwa nka nnungo ya biryo;
 כן, כנם KÊN-KINÂM: muhuka; mihuka; omuhuka; emihuka; nzi; nsusi; enzi; ensûsi;
 כנה KANÊ: Kanè;
 כניהו KONYÂHÛ: Konyahu;
 כניה KENANYÂ: Kenanya;
 כניהו-2 KÂNANYÂHÛ: Kanayahu; Kananyahu;
 כנען-2 KENA'AN: Kanâni; Kenân; Kenaan; Kanan;
 כנרת-2 KINÊRET: Kinereti; Kineret;
 כסא KISÊ: ntebe; entebe; ntebe ya bwâmi; entebe y'obwami; oku ntebe y'obwami; oku ntebe; *rheges*; *rhegek*; *nteb*; bwasi; *ba bâmi*; *shungwè*; *buhashe*; *ak'emmanja*; *omurhambo*;
 כסיל-1 KESÎL: cinganyi; ecinganyi; cingolongolo; ecingolongolo; cizûzû; ecizûzû; *hwinja*; *ngany*; *; *sirhe*;
 כסל KÊSEL: isirhe; buhwinja; nsiko; kugwârha murhima; bwîkubagire; bwîkubagirwa;
 כסלחם KASLUHÎM: Kasiluhimu; Kasiluhim;
 כסמת KUSEMET: engano ejira emigati;
 כסף KÊSEF: nsaranga; ensaranga; buhirhi; obuhirhi; *guliragw*; *gulir*; *gula*; bikoroti; *ngulo*; *farang*; *masholo*; *marhale*; *gerha*; *irugu*; cikînja; mulinga; *ntûlo*; talenta; *hirhi*; *gu-la*; sikeli; shekel; citwîro; cûma ca lunyerere;
 כפר נאגמון KIPÁ-VE'ANMÔN: ecigundu n'amashami; mishugushugu n'amasheke; irhwe n'omucira
 כפיר KEPÎR: entale; ntale; kapiri; akapiri; ciryanyi; ; *ntâl*; *pir*; *ryany*; *simba*;
 כפר-1 KPR KFR: nankamuhongera; kuhongera; kurhûza; kukûla omutuko;
 כפר-2 KPR KFR: nterekêro y'okubacêsa; okulushukûla; nterekêro y'okushukûla ebyâha; embâgwa y'okulyûla ebyâha; Iyo muciza obuzîne bwinyu kucêsibwa acêsibwa

shukûl *cêsa*; *cîre*; *cîre*; *ciza obuzîne*; *ciza*; *bwonj*; *yobol*;
 yôbôl; *erekêr*; *lokôla*; *terekêro y'okulyûla*; *mpyûl*; *ntûlo*; *hyula*;
 mpyûl; *lyûla*;

כפר-3 KPR KFR: Banacingwa oku lwihôlo lw'omukò; babalira ebyâha; rhenza ebyâha; kuzâza omwenda gw'ebyâha; anakangûle ecihugo; barhali bacicêsize; *cinga*; *zaza*; *kangûl*; *cês*; *babal*; *rhenz*;

כפרים KIPURÎM: okucîrhenza ebyâha; okushukûla ebyâha; okuciza obuzîne; empyûlo; empyûlo; kuhyûla; kuhyûla; okuhyûla; okuhyûlira ebyâha; enterekêro; *shukûl*; *hyûl*;

כפתור KAFTÔR: Kafutori; Kaftor; mwinjihirizo; mburungusê; murhamba gushwêka emitungu aha nyanya;

כר-1 : ebyânabuzi; byânabuzi; engandabuzi; abânabuzi; ngandabuzi; *âna-buzi*; *ânabuzi*; *ndabuzi*; *nda-buzi*;

כרוב-1 KERÛV: bakerubini; Kerubi; nshusho ya malahika; *kerub*; *malahik*;

כרכם KARKOM: mirhi y'obukù; obukù;

כרקמיש KARKEMÎSH: Karkemishi; Karkemish;

כרם KÊREM: emizâbîbu; mizâbîbu; lukoma lwa mizâbîbu; amashwa g'emizâbîbu; *ishwa*; *mashwa*; ishwa ly'emizâbîbu; *zâbîb*;

כרמל-2 KARMEĻ: Karmeli; Karmel;

כרתי-1 KERÊTÎ: bene Kereti; bene Keret

כשב KÊSHEV KISHBÂ: cibuzi; bibuzi; ecibuzi; ebibuzi; ngandabuzi; Mwânabuzi; ; *hebe* *buzi*; *panzi*; *byâna*;

כשדי KASDÎ: Kaldeya; munya-Kaldeya; w'e Kaldeya; omukaldeya; *Kaldeya*; *Kalideya*;

כשף KÊSHEF: balozi; kuloga; bulozi; abalozi;

LAMED ל

לחמה ל' LO'-RUHÂMÂ: Lo-Ruhamâ; Orhasîmirwi; Orharhonyiri;

ל' עמי ל' LO' 'AMÎ: Lo-Ami; Lurhali-Lubaga-Lwâni; K'emahanga;

לביא LÂVÎ: ntale; entale; kakiri; mpangaza;

לביא LEVIYÂ: ntale; ntale nkazi; ciryanyi;

לבן-1 LÂBÂN: Labani; mwêru; *êru*;

לבנה-2 LIVNÂ: Libna;

לבנה-2 LIVNÊ: mitudu;

לבנה LEVÊNÂ: amatofali; matofali; amadofali; madofali; *madafali*; *cirhindir*; *madofali*; *matofali*;

לבנה LEVONÂ: obukù; bukù; *nshangi*; enshangi; bukù; *nshangi*; omugî enyanya; Lebona;

לבנון LEVÂNÔN: Libano;

לובי LÛVÎ LÛBÎ: Abanya-Libiya; w'e Libiya; munya-Libiya;

לוח-1 LÛAH: mbaho; *mpaho*; *lupaho*; lubaho; emirhamba; murhamba; *tugikizo*;

לוח-2 LÛAH: embaho; *mbaho*; enambi; *nambi*; *nambi*; *nâmbi*; *mbale*; embale;

לוי-1 LÊVÎ: Levi; *leviti*;

לוי-2 LÊVÎ: Omuleviti; muleviti; baleviti; abaleviti; bene Levi; bene-Levi; bûko bwa Levi; *levit*; *ne-Lev*;

לוייתן LIVYÂTÂN: Leviatani; ciryanyi c'e lwîshi; *mamba*; *njavu*; *lwîshi*; *rwîshi*;

לילית LÎLÎT: kanyunyi ka budufu; akabalala budufu; omuzimu-kazi Liliti;

למך-1 LÊMEK LAMEK: Lamek; Lameki;

למך-2 LÊMEK LAMEK: Lamek; Lameki;

לענה LA'ANÂ: mutuzô; mutuzo; omutuzo; mituzo; emituzo; okulûza; *kulûl*; *kulul*;

kuluz;

MÊM מ

מֵאֲזֵנִים M'OZENAYIM: emirengo; omurengo; mirengo; murengo; cirô; lugero lwa buzirho; lugero; ngero;

מֵאֲרָה ME'ÉRÂ: obuhanya; buhanya; kurhumira obuhanya; hehêrera;

מִבְטָח MIVTÂH: ebi acikubagira; ebi alangâlira; buzira côbâ; buzira kadugundu;

מִבְנֵי MEBUNAY: Mebunayi;

מִגְדֹּל MIGDÔL: Migdol; Migidoli; Migdoli;

מִגְדָּל MIGDÂL: enkingi; nkingi; Migdali; Migdal; *munâr*; *murhwe*;

מִגְדֹּל MIGDOL: Migadoli; Migdol; Migdolumu;

מִגֹּג MÂGÔG: Magegi; Magog;

מִגָּל MAGÂL: kuhâna; kuhira omu maboko ga; kabangûlo;

מִגְלָה MEGILÂ: lugurha; olugurha; ehigurha; citabu; ecizingo c'ecitabu;

מִגֶּן-1 MÂGÊN: mpenzi; empenzi; *penzi*;

מִגֶּן-2 MÂGÊN: mpenzi; nie mpenzi yâwe; Nyamubâho ye mpenzi y'oburhabâle bwâwe; mpenzi; empenzi; *mpenz*; mulanzi; mufungizi; *lanzi*; *fungiz*;

מִנְפָּה MANÉFÂ: amahanya; mahanya; bantu bàbandwa n'olufû; obuhanya; buhanya; okuhimwa; *hany*; *himw*; *lufû*;

מִגְפִּיֶּשׁ MAGPÎ'ÂSH: Magpiashi; Magpiash; Magipiashi;

מִדֵּי MÂDAY: Madayi; Medeyi; Madeyi; bishagala bya Medi; e Medi; w'e Medi; Medi;

מִהוּמָן MEHÛMÂN: Mehumani; Mehumân; nkonè;

מִהַר שָׁלַל בַּז MAHÊR-SHÂLÂL-BAZ: Maheri-Shalali-Hashi-Bazi; Maher-Shalal-Hash-Baz; Hagula-Duba-Cirhuliri-Kucirhoôlera;

מִוֶּאֱב MÔ'ÂV: Mowabu; Moab; Mowab;

מִוֶּט MÔT: omulindizo gwa murhi gumanikwakwo ebizirho; *lindizo*;

מִוְטָה MÔTÂ: enkoba; mushigo muzibu; bujà; obudagulè; ; *shingo*; *bujà*; *hehêrer*;

מִוֶּל-2 MÔL: Mukembûle; Nyamuzinda akembûla omurhima gwâwe; kuhira omurhima kuli Nnâmahanga; kushimba enjira za Nnâmahanga;

מִוֶּל-3 MVL MÂVÊL: kuhûna okukembûlwa; kutwa; *twa* *shisha*; *kembûl*;

מִוְלֶדֶת MÔLÉDET: cihugo baburhiragwamwo omulala gwâwe n'enyumpa ya sho; mulala; omulala; nyumpa ya larha; omu cihugo waburhiragwa; omu cihugo oburhwa; waburhiragwa aha mwinyu; olya waburhagwa na sho ecihugo oburhwamwo; *; mwâna*; *bâna*; *bûko*; *cigamb*; *burh*;

מִוֶּדֶר MÔ'ÊD: mango makulu; ihêma ly'okubugânana; lukulu lurhegesirwe; endâro ; *kulu*; aka-Nyamuzinda;

מִוֶּפֶת-1 MÔFET: cimanyîso; ecimanyîso; lwîganyo; olwiganyo; enyiganyo; cisômerîne *sômerîne*;

מִוֶּפֶת-2 MÔFET: bisômerîne; ecisômerîne; cisômerîne; cirhangâzo; ebirhangâzo; ecirhangâzo; *sômerîn* *rhangaz*; *rhangâz*; *sômer* *manyîso*;

מִוְקֶשׁ MÔKESH MÔQESH: karhegè; murhego; omurhego; *rhego*; *buliba*; *kêshe*;

מִוְרָא MÔRÂ': côbâ; bacôbohwa; eby'okuyôbohwa; bakazimurhînya; abagezamwo omusisi; bya kujugumya; *yôboh*; *keng*;

מִוְרֶשֶׁת מֹרֶשֶׁת-GAT: Moresheti-Gati; Mareshti-Gati; Moreshet-Gat;

מִוְרֶשֶׁת מֹרֶשֶׁת: w'e Moresheti; muntu oyûbaka e Moresheti; munya-Moresheti;

מִוְשִׁי-1 MÛSHÎ: Mushi; Bene Gershoni n'emilala yâbo; shakulûza w'Abashi;

מִוְשִׁי מֹשִׁי'A: akayishimulîkûza; kulîkûza; muciza; mulîkûza; owakufungira; mufungizi; omuyôkozi; wamuyôkolaga; Mucunguzi; lîkûza; *lîkûz*; *ciz*; *cunguz*; *yôkol*; *côkol*; *lwîr*; *ntabâl*; *rhabâl*; *ndîkûz*;

מִזְבַּח MIZBAH-HĀ'ÔLĀ: oluhêrero lw'enterekêro; oluhêrero ly'ensingônolwa;
 luhêrero;
 מִזֹּר MÂZÛR: mubuha; kafinjo; cisârhazo; *sârhaz*
 מִזְמָה-1 MEZIMĀ: kulanga ihwe; ntabera ihwe; kurhabera amahwe; *ihwe*; *mahwe*;
 מִזְמָה-2 MEZIMĀ: oburhimanya; burhimanya; nkengêro ; olukengero; omuhigo; muhigo;
 nkulikanyo; *hig*; מִזְמֹר MIZMÔR: ennanga; lulanga; isâla lizihwa; *nga*;
 מִזְמֶרָה MAZMÊRĀ: kashungûlo; kabangûlo;
 מִזְרָה MIZRE: lwîbo olwîbo nyîbo;
 מִחָה-1 MĀHĀ MHH: kuhika rhubarhinde kwo; kuhôrholo; kuzâza ecitabu; kuzâza ebyâha;
 kubabalira; kushâba; kuholola;
 מִחָה-2 MĀHĀ MHH: kuhika rhubarhindekwo; gwahirigirha; kuhorholo; kurhenza omu
 bukengêre; kushâba; naholola; nâzâza izîno ly'Amaleki; okumugalagaza;
 מְחוּגָה MEHÛGĀ: mugozi; lugero; lukolôlo; lugero lw'enyunda iniz'igulu;
 מְחוּל-1 MĀHÔL: masamo; masâmo; maliza ga cizînge;
 מְחוּל-2 MĀHÔL: Mahol; Maholi;
 מְחַלָּב MAHALĀV: Mahalev; Mahalebu;
 מְחַלָּה-1 MAHLĀ: Mahla; Mala ;
 מְחַלָּה-2 MAHLĀ: Mahla; Mahla;
 מְחַנִּים MAHANAYIM: Mahanayimi; Mahanayimu; Mahanayim;
 מְחֶסֶה MAHSE MAHASE: lwâkiro; lwâkiro; ; mâkiro; *yâk*; *yâkir*; *akiro*; *fulik*;
 מְחֶסֶם MAHSÔM MAHASÔM: cisêzo; ciziriko;
 מְטָה MATE: ishami; karhi; hirhi; bûko; itumu; buhane; ndêko; ndêko; *milala*; *mulala*;
 bene; *mûko*;
 מִיכָאֵל-3 MÎKĀ'ĒL: Mikaeli; Mika; Misheli; ; Misheri;
 מִיכָאֵל-5 MÎKĀ'EL: Mikaeli
 מִיכָאֵל-8 MÎKĀ'ĒL: Mikaeli;
 מִיכָה-1 MÎKĀ: Mikayahu; Mika
 מִיכָיָהוּ-2 MÎKĀYĀHÛ: Mikayehu; Mikayahu;
 מִיכָיָהוּ-3 MÎKĀYĀHÛ Mikayehu; Mikayahu;
 מִיכָה-7 MÎKĀ: Mikaya; Mikayahu; Mika; Mikaeli;
 מִיכָל MÎKAL: Mikala; Mikal;
 מִימִינִי MİYĀMÎN: Miyamini; Miyamîn;
 מִינִי MÎN: lubero; mbero; obûk; o amûko; bûko; mûko;
 מִיפְעָתִי MÊFA'ĀT: Mefati; Mefât;
 מִיִּשְׁאֵל-3 MÎSHĀ'ĒL: ; Mishaeli Mishaël;
 מִיֶּשֶׁךְ MÊSHAK: Meshak; Meshaki;
 מִיֶּשְׁחָרִימִי MÊSHĀRÎM: obushinganyanya; bushinganyanya; obutûdu; butûdu; ebishingânîne;
 ebikubûsire; kukengana; abakengana; kurhalenganya; *yumanyan*; *lembêd*;
 shingany; *umvika*;
 מִכְּבַּנִּי MAKBANAY: Makbanayi;
 מִכְּלָאֵל MĪKHLĀ': bulambo; obulambo; cogo ca bishwêkwa;
 מִכְּמַשִּׁי MIKHMÂS: Mikimasi; aha Mikimasi;
 מִלְאָךְ-1 Êtres: messenger 96/96 MALEAKH *ntumwa* entumwa okubugânana bona
 rhumu *rhumwa* *rhumir* muganda omuganda baganda abaganda emwa
 Nyakasane bwarhenga bilêrha *rhumiza* *jà-bugo* akâgigabîra
 מִלְאָךְ-2 Êtres: ange 197/101 MALEAKH malahika bamalahika *lahika* ngende nshimbe
 owantumaga abaganda baganda asigula *rhenga*
 מִלְאָכִי MAL'ĀKHÎ: Malakiya;

מַלְבֵּן MALBĒN: *bakaz'iforhomola amatofali; cirundo ca kuyôkera amatofali; cíko ca matofali; nnâbûle ya matofali; *cíko*; *buhya bwa muliro*;*
 מִלּוּ'יִם MILŪ'ĪM: *kuyîmika; kuyîmika omudâhwa; *yimika*; *yîmik*; *yîmikw* *yîmanik**
 מַלּוּךְ-1 MALŪK MALŪKH: *Maluku; Maluk;*
 מַלּוּךְ-3 MALŪK MALŪKH: *Maluki; Maluku; Maluk;*
 מַלְךְ-1 MÉLEKH MÉLEK: *mwâmi; omwâmi; bâmi; abâmi;*
 מַלְכָּה MALKĀ: *Omwâmikazi; mwâmikazi; mwâmi-kazi; omwâmi-;*
 מַלְכִּיָּהּ-8 MALKIYĀ: *Malikiya; Malkiya;*
 מַלְכִּיָּהוּ MALKIYĀHŪ: *Malkiya; Malikiya;*
 מַלְכָּם MALKĀM *Malkomo; Malkam;*
 מְנוּכָן MĒNUKĀN: *Menukân; Menukani;*
 מִנְהָה MINHĀ: *arhûla; nterekero; entûlo; ntûlo; nterekêro; ngalo; engalo; ahîre; Ahà ecishêgo; ; oluhembo enterekêro; wankahêra; wankarherekêra;*
 מִנְהֵם MENAHĒM: *Menahemu;*
 מִנְשָׁה-1 MENASHĒ: *Menashè; Mena-shè;*
 מִנְשֵׁי MENASHĪ: *Bene-Menashè; obûko bwa Menashè;*
 מָסָה MASĀ: *Masa;*
 מְסוּכָה MESŪKĀ: *mahwa; amahwa; mushûgi; omushûgi; emishûgi;*
 מַעוֹז MĀ'OZ: *hantu hakulu; hantu hazibuzibu; lwâkiro; mákiro; bugale; *lbugale*; *akiro*; *fulik*;*
 מַעוֹן-2 MĀ'ŌN: *Meûn; Meuni; Maôn; Maoni;*
 מַעֲזָה MA'AZYĀ: *Maazya;*
 מַעֲכָה-2 MA'AKĀ: *Maaka; Mahaka; e Maaka;*
 מַעֲכָתִי MA'AKHĀTĪ: *Aba-Makà; aba- Maakati; abanya-Maaka; bene Maaka; e Beti-Maka; Maaka; Abamakaati;*
 מַעַל MA'AL M'L: *mugalugalu; kungomera; okucîhindula; kugomera Nyakasane; amuhemukîre; kuhemuka; ohemusire; wahemusire; ahemukîre îba; arhambêraga mwîkubagirwa; banacijira obulyâlya; barhali bîkubagirwa; arhashîbiriraga amarhegeko; okubîha wajizire; anacîyêrekana mubî; ashubikazigayîsa Nyamubâho; bamujandisire; abagomeraga Nyamuzinda; obugoma; Rhwagomîre Nnâmahanga; Mwajizire kubî ; okuhemukira Nyamuzinda;*
 מַעַל MA'AL: *mugalugalu; kungomera; kungomera bubî; bulyâlya; kulenganya; mulenzi; ndyâlya; obulyâlya; câha; amuhemukire; obugoma; *gom*; *hemuk*;*
 מַעֲבָד MA'ATSĀR: *mbasha; embasha;*
 מַעֲרָת MA'ARĀT: *Maarati; Maarat;*
 מַעֲשֵׂה-4 MA'ASĒYĀ: *Maseya; Maaseya;*
 מַעֲשֵׂהוּ-6 MA'ASĒYĀHŪ: *Maseyahu; Maaseyahu;*
 מֶמֶף MOF: *Memfisi; Memfis;*
 מֶפִּיבֹשֶׁת-2 MEFĪVOSHET: *Mefibosheti; Mefiboshet; Mefibaa; I Mefibali;*
 מִצֹּד MĀTSÔD: *kurhuluba; kuziriringa; murhego; kêshe; nyumpa nzibuzibu; nyumpa ntadundwa; oku ntondo;*
 מִצֹּדָה METSŪDĀ: *murhego; kêshe; kasirha;*
 מִצֹּר-1 MĀTSÔR: *kugorha; lugo lugorhe; olugorhe nsiku nyinji lyo oluyanka; kugorhwa; yanacigorha ecishagala; Ecôla cishagala bacigorha; mwalinda bamugorha aha Yeruzalemu; *gorha*;*
 מִצֹּר-2 MĀTSÔR: *e Mísiri búbake bwa kugorha olugo lwanyagwa;*
 מִצְפָּה-2 MITSPĀ: *Mispa; Misipa;*
 מִצְרֵי MITSRĪ MISRĪ: *Abanya-Mísiri; Omunya-Mísiri; munyamisiri; mu-nyamisiri; Munya-Mísiri;*

Mumisiri; e Mîsiri; banya-Mîsiri;
 מִצְרַיִם MITSRAYIM: Misrayimu; Misri; Misarayim; Mitsrayim; Mîsiri;
 מִקְלַל MAKÊL: birhi; cirhi; ebirhi; ecirhi; karhi; akarhi; lusheke; olusheke;
 מִקְלוֹת-2 MIKLÔT: Mikloti; Miklot;
 מִקְלָט MIKLÂ: kuyâkirwamwo; ha kuyakira; lugo lwa kuyakiramwo; hantu ha kuyakiraho;
 bishagala bya kuyakiramwo; lwâkiro; mâkiro; ayâkire; lw'okuyâkiramwo; *yâk*
 kiro;
 מִקְנָה MIKNE: ebishwêkwa; ecishwêkwa; bishwêkwa; cishwêkwa; ebintu; ecintu; buhirhi;
 bangere; *busò*; *masò*; *bintu*; *shwêkwa*; *nkâfu*;
 מִקְסָם MIKSÂM: bugeremwa; mbuko; ndagu;
 מִקְצוּעָה MAKTSÚ'Â (MA'KZÚÂ pour qui ne sait pas la lettre TSADE en hébreu);; enkôlôlo;
 nkôlôlo; nkôlôlo ya murhi;
 מִקְשָׁה-2 MIKSHÂ: ishwa ly'emirhandâgul; e ishwa ly'emyungu;
 מֹר MOR: nshangi; *bukù*; mugavu; obukù;
 מֶרְאָה MAR'Â: bilôrho; by'obudufu; kubonekerwa; bilôrho; ebilôrho; ecilôrho;
 מֶרְבֵּק MARBÊK MARBÊQ: cinazo; ecinazo;
 מֶרֶד MÊRED: mugoma; bàgoma; kugoma; murhahîra mukagomera Nyamubâho; Bukola
 bugoma buci obula mwamajira kuli Nyakasane; kwarhuma mucîhindula kuli
 Nyakasane; kucîhindula okucîhindula; okugomera Nyakasane; *goma*; *gomer*;
 cîhindul; *gomir*; *cikula*;
 מֶרְדּוּת MARDÛT MARDÛTH: bugoma; bulyâlya; mugoma; ndyâlya;
 מֶרְדָּךְ MERODAK-BAL'ADÂN: Merodaki-Bela; Meradaki-Beladani;
 מֶרְדֹּכַי MORDOKAY: Merodaki
 מֶרְדֹּכַי-2 MORDOKAY: Mardokeyo;
 מֶרֶה MRH: kubà mugoma; kugoma; mugoma; bagoma; murhayumvagya oku
 namurhegekaga; kurhakenga irhegeko; murhashimbaga irhegeko; kurhashimba
 irhegeko; mwagomera irhegeko; mwacinungushulira cigamba cagambire îshe na
 nnina; câbi; *gamba*; *câbi* *yabir*; *gom*; *gomer*; *gomir*;
 מֶרִיא MERÎ: akanina kashushagîre; kanina kashushagîre; cintu cishushagîre; mashushi ga
 kanina; amanina gashushagîre; manina gashushagîre; *shushi*; *nina*;
 shushag;
 מֶרִיבָה MERÎVÂ: kadali; Meriba; aha Meriba;
 מֶרְיוֹת-1 MERÂYÔT MERÂYÔTH: Merayoti; Merayot;
 מִרְיָם-1 MIRYAM MIRYÂM: Miriyamu; Miriyam; Miriyamu; Miryam; Miriamu;
 מִרְיָם-2 MIRYÂM: Miriyamu; Miriamu;
 מֶרְמָה-1 MIRMÂ: anayishir'inteba; obwengehusi; bugoma; obulyâlya *goma*; *lyâlya*
 dyâlya; *ywesî*; *husî*;
 מֶרְמֹת-1 MERÉMÔT MERÉMÔTH: Meremoti; Meremot; Meremoti;
 מֶרְעִית MER'ÎT: kukerêsa ebintu;
 מֶרְרָה MÂRORÂ: bilulu-bilulu; kantu kalulu; bilulu;
 מֶרְרִי-1 MERARÎ: Merari; Abanyamerari; wa kuli Merari; bene Merari;
 מֶשָׂא-1 MÂSÂ: obugeramwa; bugeremwa; bulêbi; obulêbi;
 מֹשֶׁה MOSHÊ: Mûsa; Moshe; Moshè; *mus*;
 מֶשִׁי MESHÎ: cishûli; cadirhimana nyusi; zikadirhimana nka migozi ya lwirhangula;
 מֶשֶׁזַבֵּל-2 MESHÊZAV'ÊL: Meshezabeli; Meshezabel;
 מֶשִׁיחַ MÂSHÎAH: washîzirwe; muntu washîzirwe; Masiya; Masiha; cijiro ca kushîga
 owayîmikwa mwâmi; cijiro ca kushîga owayîmikwa mudâhwa; *shîga*; *shîgw*;
 yîmik; *yimik*; *tagatîf*; *yérer*;

מֶשָׁל-1 MESHĀL: binwa; ebinwa; cinwa; ecinwa; mugani; emigani; anacirhenga omu kanwa aderha; muhamîrizi; masheka na lwimbo; omugani; *mugani* *sheker*;
 מֶשָׁל-2 MESHĀL: Mashali; Mashal;
 מֶשֻׁלָּם-4 MESHULĀM: Meshulamu; Meshulami; Meshulam;
 מֶשֻׁלָּם-9 MESHULĀM: Meshulamu; Meshulami; Meshulam;
 מֶשֶׁלֶמְיָהוּ MESHELEMYĀHŪ: Meshelemiya;
 מִשְׁמָנָה MISHMANĀ: Mishmana;
 מִשְׁמָרָה MASMĒRĀ: musumari; misumari; omusumari; emisumari;
 מִשְׁעֶנֶת MISH'ENETH MISH'ENET: ngwâhririzo; karhi akarhi kawe k'obuhiri;
 מִשְׁפָּחָה MISHPĀHĀ: obûko; bûko; olubero; mbero; emilala; omulala; amashanja; ishanja; mashanja;
 מִשׁוּבָה MESHŪVĀ: kucikenyangula; kuyômbôka; kuhakana obuyêmêre; kugomera Nyamuzinda; okutwîka Nyamubâho;
 מִשְׁהַ מSHH MĀSHĒH: halya washîgaga ibuye amavurha; obashîge amavurha; obashîge amavurha; mushîge; bashîge; abashîge amavurha; g'okushîg; a onalushîge amavurha gw'okulujira lutagatifu; Aroni n'abagala obashîge; shîga; oshîge; *shîg* *shîgw*;
 מִתְּשֻׁלָּה METHŪSHELA METŪSHELEM; Matushaleme; Matushalem; Metushaleme; Metushalem;
 מִתְּנִיָּה-3 MATHANYĀ MATANYĀ: Matanya; Mataniya; Matanya;
 מִתְּתָה MATATĀ: Matata;

NUN נ

נֶבָא NB' NV': kuderha; okulêba; kuderha nka mulêbi; kujira nka mulêbi; wababandana balêba; *kulêb* *lêb* *hahabuk* *dêber* *hanûz* *hanûl*;
 נֶבֹּ-1 NEVÔ NEBÔ; Nebo;
 נְבוּזַרְאֲדָן NEVŪZAR'ADĀN NEBŪZAR'ADĀN: Nabuzaradani; Nabuzaradân;
 נְבוּכַדְרֶצַּר NEVŪKHADNE'TSAR NEBŪKADNEZAR: Nabukondonozori; Nabukondonozor;
 נְבוּכַדְרֶצַּר NEVŪKHADNE'TSAR NEBŪKADNEZAR: Nabukondonozori; Nabukondonozor;
 נְבוּכַדְרֶצַּר Nabukondonotsor;
 נֹבַח-2 NOVAH NOBAH: Nobahu Nobah;
 נָבִיא NĀBÎ': mulêbi; omulêbi; balêbi; abalêbi;
 נְבִיּוֹת NEVĀYŌTH NEBĀYŌT: Nebayoti; Nebayot;
 נְבֻלָּה NEVĀLĀ: kanwa; luderho lwa buhwinja; akanwa; oluderho lw'obunganyi; *by'enshonyi* *nshonyi* *galugal* *bubî* *ligo* *isirhe* *hemuk*;
 נֶגֶב NĒGEV NĒGEB: Negêbu; Negeb; Negev; e mukondwè;
 נֶגִיד NĀGÎD: mwâmi; cirongozi; murhambo; bâmi; birongozi; barhambo; abâmi; ebirongozi; abarhambo; *kulu* *rongozi* *rhambo* *mangizi*;
 נֶדָב-1 NĀDĀV: Nadabu; Nadab; Nadav;
 נֶדְבָה-1 NEDĀVĀ: buhâna omulagi n'obulonza buzira kusêzibwa buzira; kurhindira;
 נִדָּה NIDĀ: anabêre aha kabazîre; amango ali omu mugongo; ogôla muziro gwâge; ali ebukuma; ozizire; *zir* *zinz* *galugal* nterekêro oku byâha; *nterekêr* *mabî* *bubî* *cêsibw* *cêsa* *hemuk* *hemul*;
 נִדְר NDR NĀDĒR; arhôla omuhigo; wampêraho omulagi; kuhâna omulagi; olya wahânaga eciragâne; kuhâna eciragâne; o-lya wajiraga eciragâne; kujira eciragâne; *higo* *lagi* *ragâne* *ragane* *lagân* *lagan* *luhozo*;
 נִדְר NĒDER: muhigo; omuhigo; mulagi; omulagi; ciragâne; eciragâne; ciragane; biragâne; ebiragâne; biragane; ebiragane; *higo* *lagi* *ragan* *ragân* *rekêr* *mulinzi* *luhôzo*

; נון NÚN: Nuni; Nun;

נזיר NÂZÎR: omulume erhi omukazi wajira eciragâne; ishwa lihôhire; lukoma lwa mizâbîbu lurhali lushogolere; omuntu wacihânyire; *ciragâne*; *ciragane*; *higo*; *hôhir*; *shogw*; *nterekêr*;

נזר NZR bacîlange; bakaz'icisêza; okucîhâna; *muntu*; *ciragane* *ciragâne*;

נזר-1 NÊZER: ashîgagwa; oku-cihâna; okucîhâna; omugisho gw'okumurherekêra; eciragâne; eciragâne; ciragane; ciragâne; *rherekîr* *rherekêr*;

נזר-2 NÊZER: ecimanè; cimanè; cimaniso ca kurherekêrwa; ishungwè; *shungw*;

נחלה NAHALÂ: mwanya; kashambala; omwanya; akashambala; obwîme; okuyîma; kantu kalebe erhi cihugo cirebe; alagi ecihugo mwagendigabânana; bihimbi; luhande; oku Nyamuzinda arheganyize omuntu kwo anabà;

נחלמי NEHELÂMÎ: munya-Nehelami; munya-Nehelam; w'e Nehelam;

נחמי-2 NEHEMIYÂ: Nehemiya

נחש-1 NÂHÂSH: enjoka; njoka; wanjoka;

נחש-2 NÂHÂSH: Nahashi;

נחש-3 NÂHÂSH: Nahash; Nahashi;

נחת-1 NAHATH NAHAT: Nahati; Nahat;

נחת-2 NAHATH NAHAT: Nahati; Nahat;

נטופתי NETÔFÂTHÎ NETÔFÂTÎ: w'e Netofa; munya-Netofa; b'e Netofa; banya-Netofa;

נינוה NÎNVÊ: Ninive;

נמלה NEMÂLÂ: lubasi; olubasi; mbasi; embasi;

נמר NEMÊR: ngwi; engwi; njuzi; enjuzi;

נמרד NIMROD: Nemrodi; Nemrod;

נמר-1 NIMRÎM: Nimurimu; Nimurim; Nimrim;

נס-1 NÊS: Nîsi; ibendêra; *murh*; *wagwîk*; murhi ; *gwîk*;

נס-2 NÊS: cimaniso c'enkugè; citambara ciyêhûka canayerêra oku nyanya ly'obwârho; *manyiso*;

נסך NÊSEKH NÊSEK: bigushe; bivange; ntûlo; y'idivayi; ntûlo ya cinyôbwa; *bulag*; *yôbw*; *yobw*; *nywa*; mvanganye; *nterekêr*;

נעמי NO'ÊMÎ NÂOMÎ: Noemi;

נעמת NA'AMÂTHÎ NA'AMATÎ: w'e Naama; munyanaama;

נף NOF: Nof; Menfisi;

נפה NÂFÂ: kanshonsho; kanshonsho ka ntondo; ntondo ya Nyakasane; mushigo muzibu; irhwêrhwè lya ntondo; *busongêro*; *busongêre*;

נפוש NEFÛSÎM NEFÛSHESÎM: Nefushesim; Nefusim;

נפיל NEFÎLÎM: abanênênè-mikalarhu; bantu banene-banene;

נפק NOFEKH NOFEK: enofeki; nofeki; ibuye lya citwîro cihamu; eskarbukulo;

נפתלי NAFTÂLÎ: Nefutali;

נקה-1 NQH NKH: wâfuma; lyoki orhacibè kurhi; kurhagâla; onayêre; kuyêra; arhankajà kwo iga; *fuma*; *rhacifè*; *rhalukira*; *babalir*; arhajiziri câha;

נקה-2 NKH NQH: buzira kumuhana; kubona nka muntu mwêru kwêru *leka*; *babalir*; omuntu oli n'ecâha nka muntu mwêru kwêru;

נקי NÂKÎ: orhalikwo bubî; mwêru-kwêru; omwêru kwêru; okushukûlulwa obubî; okufuma obuhane omuntu analikwânîne; Wafuma ecihango; abandî bôhe banacîgendera; yehe arhalikwo lubanja; ntayêza omuntu mubî;

נקיון NIKÂYÔN: amaboko garhalikwo izabyo; bushinganyanya b'omurhima; bucêse; *cêse*; *cese*; mwêru kwêru; orhalikwo bubî;

נר NÊR: Neri; kamole;

נֶרְדִּי NĒRD: bukù; obukù;

נֶרְיָהוּ NERYÁHÚ: Neriya;

נֶשֶׁא-1 NS' NÁŠÁ': Aroni, Iyo akazihêka amabî Bene Israheli bajira; *câha*; *hêka*; *barhul*; *barhuz*; *hemuk*;

נֶשֶׁא-2 NS' NÁŠÁ': K'orhankababalira; obabalire; Ombabalirage ecâha; *babalir*; *shinganyany*; *lember*; *kûlir*; *kûl*;

נֶשֶׁא-3 NS' NÁŠÁ': nacîgashaga; nalagânanaga; wahigaga; *gasha*; *higa*; *hizir*; *nnengerîze enfune*;

נֶשִׂיא NÂSHÎ': baluzi; muluzi; abaluzi; omuluzi; barhambo; murhambo; abarhambo; omurhambo; cidûrhu catumbûka; citû; *luzi*; *rhambo*; *rhambul*;

נֶשֶׁר NÊSHER: enyunda; nyunda; enyunda; nyunda; ikozi; makozi; amakozi; cunjunja;

נֶתִין NÂTÎN: omukozi omu ka-Nyamuzinda; abakozi b'omu ka-Nyamuzinda; owahânyirwe; *yankirir*; Abanatineni; aba-Natini; aba-Natineni; *abanyatieni*; ba-Natineni; Natineni; *hanyir*; *hân*; *rherek*; *nterek*; *bayankirîrwe*;

נֶתַן-2 NÂTÂN: Natani;

נֶתַנְיָה-1 NETANYÁ: Netanya; Netanyahu; Netaniyahu;

נֶתַנְיָה-2 NETANYÁ: Netaniya;

נֶתַנְיָהוּ-3 NETANYÁ: Netanya; Netaniya; Netanyahu; Netaniyahu;

נֶתַנְיָהוּ-4 NETANYÁHÚ: Netanya; Netaniya; Netanyahu; Netaniyahu;

SAMEK ס

סֶבְאִי SEVÁÎ SEBÂÎ: w'e Seba; w'e Nubiya;

סִבְכַּי SIBKAY: Sibekayi;

סִבְרַיִם SIVRAYIM: Sivrayimu; Sibrayimu; Sivrayim; Sibrayim;

סֶדֶם SEDOM: Sodom;

סֶנְוֵנֶה SEWÉNĒ SEVÉNĒ: Syene; Asuwan;

סֹס, סֹסָה SŪS SŪSÁ: citerusi; eciterusi; biterusi; ebiterusi; enfarasi; nfarasi; musirika
ogenda oku citerusi; musirika olwîra oku nfarasi;

סֹס, סִיס SŪS SÎS: kirembe; hirembe; rhwirembe;

סֹף-1 SŪF: enfinjo; amasheke; nfinjo; masheke; *finjo*; *sheke*; סִיחֹן SÎHON: Sihoni

סִינַי SÎNAY: Sinayi;

סִסְרָא-1 SÎSERÁ': Sisera;

סֻכּוֹת-4 SUKÔTH SUKÔT: Sukoti; Sukot;

סִלָּא SILÁ': Silla; Shomeri;

סֻלֹן SALŪN: mushûgi; mishûgi; omushûgi; emishûgi;

סֻלַּח SLH: orhubêre obwonjo oku mabî; kubabalira; kubabalirwa; kuhûnira olubaga obwonjo;
shenga omurhûla; *babalir*; *bwonj*; *rherekê*; *nterekê*; *hulik*; *hanz*;

סֻלִּיחָה SELÎHÁ: wa bwonjo; obabalira; bwonjo;

סֻלַּע-1 SELA': ibuye; Kabuye; Lwâkiro

סֻלַּע-2 SELA': Sela;

סֻמְגַר-נְבוּ SAMGAR-NEBŪ: Nebu-Sarsekim; Samgar-Nebo; Samgar-Nebu;

סֻנְאָה SENÁÁ: Sena; Senaya;

סֻנְבַּלַּט SANBALAT: Sanbalati; Sanbalat;

סֻנְכֶרִיב SANKHERÎV: Senakeribu; Senakerib;

סַפִּיר SAPÎR: njuma; esafira; safira; esafiri;

סַפֶּר SÊFER: ecitabu; citabu; mandiko; amandiko; muzingè; anayandika birya binwa;
maruba; amaruba; ayandike ecêrhè; *andiko*; *ruba*; *cêrhe* *tabu*; *kenger*;

ספר SOFER: *bandisi; abandisi; mwandisi; omwandisi; murhindisi; omurhindisi; abarhindisi; b'emyandiko; mudâhwa-mwandisi; *dâhwa*; *dahwa*;*
 ספרד SEFÂRAD: *Sefaradi; Sefarad;*
 ספרוים SEFARVAYIM: *Safarwayimi;*
 ספרת SOFÊRETH SOFÊRET: *Sofayi; Sofereti;*
 סרגון SARGÔN: *Sargoni;*
 סריס SÂRÎS: *murhambo w'abaganda-nkonè; enkonè;*

'AYIN ע

עבד-1 'VD 'BD: *kukolera; kushiga; *mujà*; *bajà*; *baja*; *mujà*; kukola; barhegekwa; wakakolera; waderha mpu busha wakaz'inkolera? nakukolîre; omukulu ashiga omurhò; Amashanja gakushige; akaz'ikola mpu Iyo bamuhà Rasheli; ahindusire mujà; Lîka mugala wâni ajinkolera bwo na buno; mujikola; olubaga lwâni lugende, Iuj'inkolera; *bà* *bajà*; Babà bajà *rhindibuz*; *rhindibul*; *koler*; *kol*; *bâgir*; *erekêr*; *bûlira okuboko*; *jira*; *jizir*; *kozir*; *rhumik*; *kol*; *bâgir*; *erekêr*; *bûlira okuboko*; *jira*; *jizir*; *kozir*; *rhumik*;*
 עבד-2 'VD 'BD: *kulibuza; kulibuzibwa; kukolésibwa obukûkuru; bakolêsa bene-Israheli okurhalusire; oku badwîrhe balibuzibwa n'Abanya-Mîsiri; mpu bakazikolera Nyamubâho; bakazikolêsa olubaga; *kola*; *koler*; *kolês*; *libuz*; *libuk*;*
 עבד-3 'VD 'BD: *ntâye walichinga obudaka; Orhahîraga okabaharamya; erhi kubakolera; okuzikolera; kulonza okukolera; kucîfinja okukolera; kushwîra okukola; *fukamîr*;*
 עבד־מלך 'EVED-MÊLEKH: *Eved-Melek; Evedi-Meleki; (Yer 38.7; Yer 38.8; Yer 38.10; Yer 38.11; Yer 38.12; Yer 38.16);*
 עבדאל 'AVDE'ÊL: *Abdeyeli; Avdeeli; Abdeyel;*
 עבדון-1 'AVDÔN: *Abdoni;*
 עבדי-1 'AVDÎ: *Abdi;*
 עבדיה-5 'OVADYÂ: *Obadiya;*
 עבדיה-7 'OVADYÂ: *Obadiya;*
 עבדיה-8 'OVADYÂ: *Obadiya; Abdiasi;*
 עבדה 'AVÔDÂ: *emikolo; washub'imukolera hano mwâni; omukolo ebyajizirwe; abârhumaga nkukolera; bujà; obujà; bujà; obujà; *kola*; *koler*; *buj*;*
 עגל-1 'ÊGEL: *akanina; kanina ka mudege; nkâfu mpanzi ya mushikira; *mudege*; *nsimba*; *cintu*; *bintu*;*
 עגלה-2 'ÊGELÂ: *Êgla;*
 עגלת של־שיה 'EGLAT-SHELISHIYÂ: *Eglati-Shelishiya; Eglat-Shelishiya;*
 עדה-2 'EDÂ: *amarhegeko; irhegeko; marhegeko; amarhegeko; *rhegek*;*
 עדו-1 'IDÔ: *Ido;*
 עדות 'ÊDÛTH 'ÊDÛT: *obuhamîrizi; buhamîrizi; muhamîrizi; omuhamîrizi; irhegeko; kurhegeka; ntegesire; marhegeko; *rhegek*; hamîriz*; *dagâno*; *kuhà*; *dagâno*; *lagânyo*; *laganyo*; Orhenge; *bugânano*; *cêrekane*; *cêrekane* *yêrekan*;*
 עדיה-2 'ADÂYÂ: *Adaya;*
 עדלם 'ADÛLÂM: *Adulami; Adulamu;*
 עדן-1 'ÊDEN: *Edeni; ishwa ly'amasîma;*
 עדן-2 'ADNÂ: *Adna;*
 עדנה 'ADNÂ: *Adna;*
 עדנה 'AD'ÂDÂ: *Adeyada; Adeada;*
 עדר-1 'ÊDER: *busò; masò; obusò; amasò; *rhwe*; *usò*; *asò*; *gamiya*; *nkâfu*; *buzi*; *mpene*; *dogomi*; *hesi*; *ntûlo*;*
 עדשה 'ADÂSHÂ: *enkôle; nkôle;*

עוג 'ÔG: Og; Ogu;
 ענה 'ÎVÂ 'TWÂ: Îwa; Îva; Hawa;
 עני-2 'AWÎM: Abahiviti; Hiviti; abayûbakaga e Iwi; , Ivi; Awa;
 ענית 'AWÎTH 'AVÎT: olugo lwâge lwaderhagwa Avita; Ecishagala câge càderhagwa Aviti;
 עון 'ÂWÔN 'ÂVÔN: ecâha; câha; bubî obubî kulibwa n'omurhima erhi bubî omuntu ajizire
 burhuma; buhane oku bubî *buhan*; *mabî*; *hemuk*; *miziro*; *muziro*;
 hana; *hulik*; *kubî*; *mutuko*;
 עוף 'ÔF: binyuyi; enyunyi; kanyunyi; akanyunyi; orhununyi; hinyunyi; rhuyunyi; ebiunyi;
 nyunyi; *hungu*; *toro*;
 עז 'ÊZ: empene; mpene; bwôya bwa mpene; bânahene; abanahene; ecihebe; cihebe;
 bihebe; ebihebe; *pene*; *hebe*; *hene*;
 עזה 'AZÂ: Gaza;
 עזה 'UZÂ: Uza;
 עזיה-1 'UZIYÂHÛ: Oziyasi; Uziyahu; Uziya;
 עזקה 'AZÊKÂ : AZÊQÂ: aha Azeka; Azeka;
 עזר-1 'AZUR: Azuru; Azuri; Azur;
 עזר-3 'ÊZER: Ezeri; Ezer;
 עזראל-1 'AZAR'ÊL: Azareli; Azarel;
 עזריאל-3 'AZRÎ'ÊL: Azriel; Azriyeli;
 עזריה-1 'AZARYÂ: Azariyasi; Azariyahu;
 עזריה-11 'AZARYÂ: Azarya; Azaryahu; Azariyahu; Azariasi; Azariyasi;
 עזריה-3 'AZARYÂ: Azarya; Azaryahu; Azariyahu; Azariasi; Azariyasi;
 עזריה-4 'AZARYÂ: Azarya; Azaryahu; Azariyahu; Azariasi; Azariyasi;
 עזריה-5 'AZARYÂ: Azarya; Azaryahu; Azariyahu; Azariasi; Azariyasi;
 עזריה-6 'AZARYÂ: Azarya; Azaryahu; Azariyahu; Azariasi; Azariyasi;
 עזריה-9 'AZARYÂ: Azarya; Azaryahu; Azariyahu; Azariasi; Azariyasi;
 עט 'ÊT: nsindani ya kuhanga; nsindano; ngeyo;
 עט ברזל 'ÊT BARZÂL: nsindani ya cûma;
 עטלף 'ATALÊF: kubukubu; bakubukubu; nnajojo;
 עטרה-1 'ATÂRÂ: cimanè; ecimanè; bimanè; ebimanè; cimane; ecimane; *shungwè*;
 manè; *mane*;
 עי-1 'AY: Ai; Ayi;
 עי-2 'AY: Ai; Ayi;
 עיט 'AYIT: Bacigukuma; cigukuma; binyunyi bihiva; binyunyi; njaganuzi; *hungu*;
 jaganuz;
 עילם-2 'ÊLÂM: Elami; Elam;
 עילם-5 'ÊLÂM: Elamu; Elami; Elam;
 עין-3 'AYIN 'EYIN: Eni-Rimoni; Ayin-Rimon; Eyin-Rimon; Ayini;
 עין גדי 'AYIN 'EYIN: Eyin-Gedi; Iriba-ly'Empene; Iriba ly'Orhushafu; Engedi; *Gedi*;
 עין עגלים 'ÊN 'EGLAYIM: Engalayim; Eyin- Eglayim;
 עין תפוח 'ÊN TAPÛH: aha Eyin-Tapuaha; Eyin-Tapuah;
 עיר-1 'ÎR: cishagala; ecishagala; ebishagala; bishagala; lugo; ngo; olugo; engo; *lugo*;
 shagala; *hugo*;
 עיר-2 'ÎR: lugo; ngo; murhundu; omurhundu; emirhundu; *rhundu*; *ngo*; *lugo*;
 shagala; *aha bwâmi*; *aha Yeruzalemu*; *bwâmi*; *burhwâli*; *
 עיר-4 'ÎR : ishâbâbè; kavulindi kakali; ebihamba; kaheza;
 עירם 'ÎRÂM: Irami; Iram;
 עקבור-3 'AKHBÔR 'AKBÔR: Akibori; Akbori; Akbor;

עֲכָבִישׁ 'AKÂVÎSH: lwirhangula; nalwirhangulira; olwirhangula;
 עֲכָבֵר 'AKHBÂR: mulindye; milindye; mirindye; *musherebera*; *mbeba*; *ndye*;
 עַל 'OL: omuzigo; muzigo; mizigo; emizigo; mushigo mubi; bujà; obujà; mikolo; mikolo
 midarhi; *shigo*; *buj*; *kolo*; *zigo*;
 עֵלָה 'OLÂ: embâgwa z'okusingônola; nterekêro; nsingôlnolwa; nterekêro ya kusingonoka;
 enterekêro; nterekêro; embâgwa; *bâgwa*; *bagwa*; *rekêr*; *singônol*;
 rhongôl; *shonez*;
 עֵלוּקָה 'ALÛKÂ 'ALÛQÂ: mushûndwè; omushûndwè; mishûndwè; emishûndwè;
 עֵלְיוֹן 'ÊLYÔN: Nyamuzinda w'enyanya bwenêne; Ow'enyanya bwenêne; omukulu kulusha; ;
 Ogala-byoshi; *byosh*; *enyanya*; *kulu*;
 עֵלְמוֹן 'ALMÔN: Almôn; Almoni;
 עֵלְמִי 'ALMAY 'ÂLEMETH; 'ÂLEMET: Almeti; Alemeti; Almet;
 עֵמּוֹן 'ÊMÔN Beni-Ami; bene Amoni; Amoni; *mon*; *ene*; *ami*; *moniti*;
 עֲמוֹס 'ÂMÔS: Amosi; Amos;
 עֲמוֹק 'ÂMÔK 'ÂMÔQ: Amoki; Amok;
 עֲמִידָב 'AMÎNÂDÂV: Aminadabu; Aminadav;
 עֲמִיר 'ÂMÎR: miha ya mihul; i mwiha; miha; omwiha; emîha;
 עֲמַנוּאֵל 'IMÂNÛ'ÊL: Emanueli; Imanueli; Nyamuzinda-haguma-nîrhu;
 עֲמָקָה 'ÊMEK HABÂKÂ 'ÊMEQ HABÂKHÂ: Kabanda ka Bakà; Kabanda ka mirenge;
 mirenge;
 עֲכֹר 'ÊMEK HABÂKÂ 'ÊMEQ HABÂKHÂ: kabanda k'Akori;
 עֲמֵר 'MR: kushana ; kukolêsa owundi bujà; kurhindibuza;
 עֲמֵר 'OMER: omuhuli; miha; omer; ngero ya bikazire; litri 2,2 y'ebidubulwa;
 עֲמֹרָה 'AMORÂ: Gomora;
 עֲמֹרָם-1 'AMRÂM: Amurami; Amuramu; Amrami; Amram;
 עֲמֹשָׁא-1 'AMÂSÂ: Amasa;
 עֲמֹשָׁי-1 'AMÂSAY: Amasayi;
 עֲמֹשָׁי-3 'AMÂSAY: Amasayi;
 עֲנָב 'ÊNÂV: ebihadu; emizâbîbu; ebihadu by'emuzâbîbu; amalehe g'omuzâbîbu; malehe
 g'emizâbîbu; olusisi lw'omuzâbîbu; ishami ly'omuzâbîbu; emizâbîbu mibishi;
 lukoma;
 עֲנָב 'ANÂV: e Anabi; Anav; Anab;
 עֲנָיָה-2 'ANÂYÂ: Anaya; Hashun;
 עֲנֵם 'ÂNÊM: Anemi; Anem;
 עֲנַתוֹת-1 'ANÂTHÔTH 'ANÂTÔT: Anatoti; Anatot;
 עֲנַתוֹת-3 'ANÂTHÔTH 'ANÂTÔT: Anatoti; Anatot;
 עֲפֹרֹן-2 'EFRÔN: entondo ;
 עֶצְהָ 'ÊTSÂ: makengu; mucidôsagye; mumanyage kurhi mwajira; bugoma; amahano; Ihano;
 mahano; muhigo; *rhengu*; *goma*; *rhindir*; *shali*; *zirhu*; *dôsany*;
 עֶקְרָב 'ÊKRÂV 'ÊQRÂV: amahiri; ihiri; ihiri-joka; munyuli gwa cûma gulikwo
 endobo; emikôba y'endobo z'ebyûma; ebyûma by'endobo; ebyûma by'endobo;
 עֶקְרוֹן 'EKRÔN 'EQERÔN cihugo c'E-kroni; Ekroni; Ekrôn;
 עֶרְבָה-1 'ARÂVÂ: omu Araba; Araba;
 עֶרְבָה-2 'ARÂVÂ: Araba; rhubanda; kabanda; irungu; lubanda; olubanda; emanda; mbanda;
 banda; *rungu*;
 עֶרְבָה-3 'ARÂVÂ: cikanganyambwe c'oku lwîshi; cikanganyambwe c'oku lwîshi;
 cikanganyambwe; *nyambwe*;
 עֶרְבִי 'ARÂVÎ 'ARABI: muntu w'omw'ishwa ly'omûmûka; w'omu cihugo c'omûmûka;

karhebera; kabungà w'omu irungu; muntu w'e Arabiya;
 אַרױער 'ARO'ER: engûza; *ngûza*; mwengûza; nyengûza; mwîrhonzi; *rhonzi*; Aroweri;
 Aroeli; Aruweri; Aroeri;
 אַרײַטס 'ÂRÎTS: cirimisi; muminya; ntashukira; ntabà bwonjo;
 אַרל-2 'RL: kushombwa; kurharhona;
 אַרל-1 'ÂRÊL: ntakembûlwa; entakembûlwa; orhali mukembûle; barhali basâgikembûlwa;
 bimpubi birhakembûlwa; murhindi orhakembûlagwa; orhakembûlagwa; cirhîndi
 c'omufilistini cirhakembûlagwa; barhakembûlwa; *kembûl*;
 אַרל-3 'ÂRÊL: cihuli; orhakayumva; orhalonza kuyumva; kurhwiri kurhabà kukêbûle;
 אַרל-4 'ÂRÊL: murhima muzibu nk'ibuye; ntumva ntakengana; murhima gwâbo muzibu
 nk'ibuye; cikanyi cirhagomba;
 אַרל-5 'ÂRLÂ: ehishisha hy'obulume; cinyirha; ehishisha hy'oku bulume; omulume orhali
 mukembûle ecishisha; orhwere rhw'amabuye akembûlamwo bene Israheli;
 barhakembûlagwa; *shisha*; *kembûl*; kantu kazirwa; *nyirha*;
 ארם 'RM: mumanye bwinjà; bulya akâcîkêbwa; kuyengehuka; *many*; *cîkêbw*;
 yengeh;
 ארמא 'ÂRMÂ: obwenge; kusinga obwenge; *bwenge*;
 ארמון 'ERMÔN: mirhi ederhwa patatani; patatani;
 ארני 'ÊRÂNÎ: ba kuli Erani;
 ארשאל 'ASÂH'ÊL: Asaheli; Azaheeli; Asahel; Asayel;
 אשאו 'ÊSÂU: Ezau; Esau;
 אשאי-3 'ASÂYÂ: Asaya;
 אשאן 'ÂSHÂN: Ashana; Ashân;
 אש 'ÂSH nundu; mundo; nnundo; nundo;
 אטוד 'ATHÛD 'ATÛD: cihebe; bihebe; ecihebe; ebihebe; cibuzi; ecibuzi; ebibuzi; bibuzi;
 אטי-2 'ATHAY 'ATAY: Atayi;
 אטיך 'ATHÂKH 'ATHÂK: Ataki; Atak;

PE פ

פארן PÂ'RÂN. Parani;
 פאג PAG: mulehe; milehe; omulehe; emilehe;
 פדה-1 PDH: kuhyûla; kuhyûlira; kulyûlira olubere; nanyilyûlire; kulyûlira enfula engombôlo;
 banacigombôla; okugombôla; wankacigombôlwa; *lyûl*; *hyûl*; *gombôl*;
 cungul;
 פדה-3 PDH: akulîkûza; kulîkûza; wene walîkûzagya; akucungula; kucungula; walulîkûzagya;
 akucungulaga; lwafumizemwo; alijirîremwo eby'okurhangâza bunguke bw'igulu
 burhuma;
 פוט PÛT: Puti; Put;
 פעה-1 PEHÂ: mukulu wa provinse; murhambo wa murhudu gw'ecihugo; *rhambo*; *bâmi
 boshi*; *rhumisi*;
 פטדה PITDÂ: etopazi; topazi; krisoliti;
 פילגש PÎLÊGESH: omuherula; muherula; eciherula; ciherula; *herul*; *mukâ*; bak'îshe;
 bakâ *mukâge*; *bakâg*; *mukâge* *bakâge*;
 פינהס-1 PÎNEHÂS: Pinasi; Pinhas; Pinehasi; Pinihasi; Pinihasi;
 פלטיה-3 PELATYÂ: Pelatiya; Pelatya;
 פלטיה PELATYÂ: Pelatiyahu; Pelatyahu;
 פלס PÊLES: munzâni; ngerero; cirô;
 פלששת PÊLESHETH PÊLESHET: Filistiya; Banya-Palestina; Palestina;
 פלשתי PELISHTÎ: Abafilistini; w'e Filistiya; mufilistini; Bafilistini; Banya-Palestina;

פְּנִיֵּל PENÍ'ÉL: Penuweli; Penuwel; Penueli; Penuel; Penieli; Peniel;

פִּסְגָּה PISGÁ: Pisga; Pisiga;

פִּקְד־1 PKD PQD PÂQÊD: kukengêra aminjà; kubà n'obuzigire; kubà n'obwonjo; kubà n'olukogo; Nnâmahanga ayish'irhangula Sara; Nyamuzinda amurhandûla; Nahizire okummulîkûza; Nyakasane anagashânîre bene-Israheli; *kengêr*; *rhandûla*; *gashân* *rhangul*; *bwonjo*; *bonjo*; *gend'ilola*; *j'ilola*;

פִּקְד־2 PKD PQD PÂQÊD: kukengêra amabî; bwo bwôla okôla wankangula; oyôla mukazi kuhana nahana; otulutumbya; olusiku nabarhangula niene; nabahana kw'eco câha; orhaleka obubî bwagera kwônene; ncihanîre obubî bwâco; kuhana; kulyûza; anahanire obubî bw'aba-busi; mbà Nyamuzinda wa mitula obubî bw'ababusi nnabuhanire abâna bâbo; *rhangula*; leka obubî* *tulutumb*; *han*; *buan*; *bubî* *buhane*; *kangula*;

פִּקְד־3 PKD PQD PÂQÊD: kuhira omu mikolo; kuhana oburhegesi; amujira murhambo; amuhira omu mikolo; anamuhà oburhegesi; abarhumira Yozefu mpu akaz'ibakolera; ajire anayîmanze abarhindisi; ecikono omu mikolo; *kono*; *kolo*; *kola*; *koler*; *yîmik* *yîmanz*; *jira*; *murhambo*; *gwârhîrîz*; *rhegeka*;

פִּקְדָּה PEKUDÁ PEQUDÁ: erhi a-rhanali Nyamubâho wantumaga; cikono; kurhandûla; *cikono*; *rhandûla*; *hashe*; *lukengwa*; *shîbirîr*; *muhako*; *mbîko*;

פָּר PÂR: empanzi; mpânzi; mpânzi ya mushikira; *mpânzi*;

פֶּרֶה PÉRE: ndogomi nkali; ndogomi y'erubala; ndogomi; endogomi; *dogom*;

פֶּרֶד PÉRED: cihêsi; ecihêsi; ebihêsi; ebihêsi; ndogomi; endogomi; *hesi*; *hêsi*;

פֶּרֶה-1 PÂRÂ: nkâfu; enkafu; endaku; ndaku;

פֶּרֶת PÊRÛTH PÊRÛT; mulindye;

פֶּרִי PERIZÎ: Periziti; Abaperiziti; Abanyaperizi; Abapereziti; Abepereziti; Abepereziti; Abaperizi; Aba-Pereziti; Bene Periz;

פֶּרְמָשֶׁת PARMASHTÂ: Parmashta; Paramasheta;

פֶּרֶס PÂRAS: e Persi; Persi;

פֶּרֶעַ PAR'ÔN: Faraoni mwâmi w'e Mísiri;

פֶּרֶעַ-1 PAR'OSH: enguku; ngûkù;

פֶּרֶעַ-2 PAR'OSH: Parosi; Paroshi; Parosh; Pareosi; Pareoshi; Pareosh; Pareyashi;

פֶּרֶעַתוֹנִי PIR'ÂTHÔNÎ PIR'ÂTÔNÎ: w'e Pireatoni;

פֶּרֶץ PÊRETS PÊREZ: Peresi; Perets; kutwîka; kubera enyumpa; kubasa; kushambûla; mufâhugo;

פֶּרֶץ PÊRETS-: Peresi-Uza; Pêrets-;

פֶּרֶצִי PARETSÎ: mulala gwa bene Perezi; mulala gwa Perets;

פֶּרֶשׁ PÂRÂSH: nfarasi; enfarasi; olwîra oku nfarasi; balwî b'oku nfarasi;

פֶּרֶת PERÂTH PERÂT: Eufate; Lwîshi Efrata; Efurata;

פֶּשֶׁחֹר-2 PASHEHÛR: Pashehuri; Pashehuriya; Pashehuru; Pashehu;

פֶּשֶׁחֹר-3 PASHEHÛR: Pashehuri; Pashehuriya; Pashehuru; Pashehur;

פֶּשַׁע PESHA: Bici ntumwîre; kubî kuci; najizire ecâha; obugâmba obubî; amabî; obugoma; kuhagalika; kucitubula; Nalahîre; *goma*; *tubul*; *tumw*; *lahir*;

פֶּשֶׁת-1 PÊSHETH PÊSHET: Ecitâni; ecitâne; citâne; citâni; nondwè;

פֶּשֶׁת-2 PÊSHETH PÊSHET: mushangi gwaluka-gwa n'amôya; bulingiti bwa môya; mushangi gwa môya; mwambalo gw'obwôya; amôya erhi nondwè;

פֶּשַׁע PSH: ngasi mabî lwakujirire; ebyâha bakujirire; anacigomera; anagomire; acîberûla; mugoma; Israheli atwîkaga omulala gwa Daudi; *twîka*; *berûla*; *hindul*; *gom*;

פִּתוּחַ PITÚ'AH: okubinjûla; matâke babinja; babînja banajà batâka;
 פֶּתוֹר PETÔR: aha Petori; Petor;
 פֶּתַח PTH PATAH: kuyigula; kuyîgula; kukûla; kahamikizo; akahamikizo; ciziriko kula
 banabinjûla; eciziriko atulîsa na bakerubini;
 פֶּתִי PETÎ: mwîrhohye; bwîrhôhye; munyinyi; omuganda; abagûnda; *nyinyi*; *gunda*;
 gûnda;
 פֶּתֶן PÊTEN: mpiri; empiri; njoka; enjoka;
 פֶּתְרוֹס PATRÔS: Patrosi; Mîsiri-omu-Birhondo;

TSADE ז

צֹאן TS'ON Z'ON S'ON: bishwêkwa; ebishwêkwa; busò; obusò; masò; amasò; mpene;
 empene; cibuzi; ecibuzi; ; ebintu bintu; ebyâna; *; *pene*; *cintu*; *bintu*;
 busò; *masò*;
 צֹאנָן TSA'ANÂN ZA'ANÂN SA'ANÂN: Sanani; Zaanani; Tsaanani; Tsânân;
 צֹאֵב-2 TSÂV ZÂV SÂV: ngâlè; engâlè;
 צֹאֵב-1 TSÂVÂ' ZÂVÂ' SÂVÂ': amalunda n'igulu bya shwinjagwa; haguma n'ebimubà byoshi;
 izûba, omwezi, enyenyêzi, n'engabo z'emalunga yoshi, murhwe gw'emalunga,
 murhwe, mirhwe, omurhwe, emirhwe, abazimu ba omu malunga boshi, bazimu
 ba emalunga; bazimu b'emalunga boshi; abazimu b'oku nkuba; bazimu b'oku
 nkuba; igulu na ngasi binabamwo byoshi; *ngasi bibà*;
 צֹאֵב-2 TSÂVÂ' ZÂVÂ' SÂVÂ': omurhwe gwa Nyakasane; biremwa by'emalunga;
 צֹאֵב-3 TSÂVÂ' ZÂVÂ' SÂVÂ': Nyamuzinda Mwâmi w'igulu lyoshi; Nnâmahanga w'emirhwe;
 Nyakasane wa ; Nyakasane wa banyakasane; Mwâmi w'igulu lyoshi; Nyamubâho
 w'Emirhwe; Nyakasane w'Emirhwe; Nyamuzinda w'Emirhwe; Nyakasane w'igulu
 lyoshi;
 צְבוּיִם TSEVÔYÎM ZEVÔYÎM SEVÔYÎM: Seboyimi; Tseboyim; Zeboyim;
 צְבוּעַ TSÂVÛ'A ZÂVÛ'A SÂVÛ'A: namugunga; c'erubala; ciryanyi; banyamugunga; by'erubala;
 biryanyi; *ryanyi*;
 צְבִי TSEVÎ ZEVÎ SEVÎ: kashafu; akashafu; mwinjihirizo; bwinjà bwalabuka;
 צְבִיָּה TSIVYÂ ZIVYÂ SIVYÂ: kashafu; kashafu kakazi; rhushafu; orhushafu;
 צְבֵעַ TSEVA' ZEVA' SEVA': ebitakè; bitakè;
 צְדוֹק-1 TSÂDÔK ZÂDÔK SÂDÔK TSÂDÔQ ZÂDÔQ SÂDÔQ: Sadoki; Sadok; Tsadok;
 צְדוֹק-3 TSÂDÔK ZÂDÔK SÂDÔK TSÂDÔQ ZÂDÔQ SÂDÔQ: Tsadoki; Sadoki Tsadok; Sadok;
 צְדוֹק-5 TSÂDÔK ZÂDÔK SÂDÔK TSÂDÔQ ZÂDÔQ SÂDÔQ: Sadoki; Sadok; Tsadoki; Tsadok;
 צְדִיק TSADÎK ZADÎK SADÎK TSADÎQ ZADÎQ SADÎQ: mushinganyanya; omushinganyanya;
 abashinganyanya; bashinganyanya; abêru kweru; omwêru kweru; mwêru kweru;
 engeso zishingânîne; engulo y'olubanja enahûse abagula; olubanja banaluhà
 nnalo; omuntu mwêru kwêru n'obushinganyanya; *;
 צְדָק-1 TSDK ZDK SDK TSDQ ZDQ SDQ: kubà mushinganyanya; oyâzize; kuyâza olubanja; Ali
 mushinganyanya; Kurhi rhwankacyêra; *yêra*; *yâza*; *shiganyan*;
 ntagengwa;
 צְדָק-2 TSDK ZDK SDK TSDQ ZDQ SDQ: okuyâza; oyâzize; nyêrekane obushinganyanya
 bwâwe;
 צְדָק-3 TSDK ZDK SDK TSDQ ZDQ SDQ: ntayêza omuntu mubî; olubanja banaluhà nnalo;
 nanamutwîralwo n'obushinganyanya; omushinganyanya anayêre; kuyêrekana ndi
 oli mushinganyanya;
 צְדָק TSÊDEK ZÊDEK SÊDEK TSÊDEQ ZÊDEQ SÊDEQ: itwîra omulungu wâwe olubanja omu
 kushimba ebishingânîne; bishingânîne; ebishingânîne; munatwe bwinjà olubanja;
 bakazitwîra olubaga olubanja kulya kushingânîne; Bushinganyanya wakazikulikira;

omunzani guyumânîne gunashingânîne; enterekêro y'obushinganyanya;
obushinganyanya; bushinganyanya; *shingânîn* *shinganyany*; *banja*;
צדקה TSEDÂKÂ ZEDÂKÂ SEDÂKÂ TSEDÂQÂ ZEDÂQÂ SEDÂQÂ: kwoshi kunali k'okuli;
ebishingânîne; ebilongîre; Obudahemuka; Obushinganyanya; *dahemuk*;
shinganyany; *okuli*;
צדקיה-2 TSIDKIYÂ ZIDKIYÂ SIDKIYÂ TSIDQIYÂ ZIDQKIYÂ SIDQKIYÂ: Sedekiyasi;
Sidekiyahu; Sidekiya Tsedekiyasi; Tsidekiyahu; Tsidekiya;
צדקיה-4 TSIDKIYÂ ZIDKIYÂ SIDKIYÂ TSIDQIYÂ ZIDQKIYÂ SIDQKIYÂ: Sidekiyahu;
Tsidekiyahu; Tsidekiya;
צדקיהו-2 TSIDKIYÂHÛ ZIDKIYÂHÛ SIDKIYÂHÛ TSIDQIYÂHÛ ZIDQKIYÂHÛ SIDQKIYÂHÛ:
Sidekiyahu; Sidikiyahu; Tsidekiyahu; Tsidekiya; Sedekiyasi;
צדקיהו-3 TSIDKIYÂHÛ ZIDKIYÂHÛ SIDKIYÂHÛ TSIDQIYÂHÛ ZIDQKIYÂHÛ SIDQKIYÂHÛ:
Sidekiyahu; Sidikiyahu; Tsidekiyahu; ; Sedekiyasi;
צוף TSÛF ZÛF SÛF: Sufu; Suf; Tsufu; Tsuf; cigukulu ca bûci;
צופי TSÔFAY ZÔFAY SÔFAY: Sofa; Zofa; Tsafa;
צופר TSÔFAR ZÔFAR SÔFAR: Sofar; Zofar; Tsafar;
צור-1 TSÛR ZÛR SÛR: ibuye lwâkiro; ibuye; ibâle; ibâle; mabuye; mabâle;
צור TSÔR ZÔR SÔR: ; Tir;
ציי TSÎ ZÎ SÎ: nnamugunga; lugerero; bwârho; nkugè; muzimu; nsimba z'omw'irungu;
ציבא TSÎVÂ' ZÎVÂ' SÎVÂ': Siba; Tsiba; Ziba;
צידון TSÎDÔN ZÎDÔN SÎDÔN: Sidoni; Tsidoni; Sidôn; Tsidôn;
צידני TSÎDONÎ ZÎDONÎ SÎDONÎ: Ab'e Sidoni; ab'e Tsidoni; cihugo c'aha-Sidoni; abantu b'e
Sidoni; aba-Sidoni-kazi; *sidon*; Abanya-Sidoni; Banya-Sidon;
ציון TSÎYÔN ZÎYÔN SÎYÔN: Siyoni; Tsiyoni; Tsiyôn; Yeruzalemu; ntondo; entondo;
צלם-2 TSÊLEM ZÊLEM SÊLEM: ensanamu; nsanamu; nshanga; enshanga;
צלם-3 TSÊLEM ZÊLEM SÊLEM: cihôho; ecihoho; mwomoka; omwomoka; cizunguzungu; ;
cintûza ecintûza;
צלמון-1 TSALMÔN ZALMÔN SALMÔN: Salmoni; Tsalmon; ntondo ya Salomoni; ntondo;
צלמנא TSALMUNÂ' ZALMUNÂ' SALMUNÂ': Salmuna; Tsalmana;
צלצל TSILTSÂL ZILZÂL SILSÂL: olulobo; lulobo;
צלצל TSELÂTSAL ZELÂZAL SELÂSAL: mahanzi; kashôlero; minûnu; kakungulo; mukankamo;
hanzi; *kungulo*; *kankam*;
צלתי-1 TSILTAY ZILTAY SILTAY: Siletayi; Tsiletayi; Tsiltayi;
צלתי-2 TSILTAY ZILTAY SILTAY: Siletayi; Tsiletayi; Tsiltayi;
צמר TSÊMER ZÊMER SÊMER: amôya; myambalo; môya ga kuluka mishangi y'idûrhu;
obwôya; bwôya;
צפון TSO'AN ZO'AN SO'AN: Tanisi; Tanis; Tsoan; Soan; Taneosi; צפון-
1 TSIPÔR ZIPÔR SIPÔR: ebinyunyi; binyunyi; orhununyi; ; rhu-nyunyi akanyunyi; kanyunyi;
nyunyi;
צפניה-1 TSEFANYÂ ZEFANYÂ : Sefaniya; Tsefaniya; Sofoniya;
צפניה-2 TSEFANYÂ ZEFANYÂ SEFANYÂ: Sefaniya; ; Sofoni;
צפניה-3 TSEFANYÂ ZEFANYÂ SEFANYÂ: Sofoniya; Sefaniya; Tsefaniya;
צפניה-4 TSEFANYÂ ZEFANYÂ SEFANYÂ: Sofoniya; Sefaniya; Tsefaniya;
צפניהו TSEFANYÂHÛ ZEFANYÂHÛ SEFANYÂHÛ: Sefanyahu; Tsefanyahu; Sofoniya;
צפעני TSIF'ÔNÎ ZIF'ÔNÎ SIF'ÔNÎ: mpiri; y'omw'irungu; mpiri; empiri;
צפצפה TSAFTSÂFÂ ZAFZÂFÂ SAFSÂFÂ: mirhi y'omu ihanga;
צפרדע TSEFARDÊ'A ZEFARDÊ'A SEFARDÊ'A: ebikere; emidoke; cikere; mudoke;
צפתה TSEFATHÂ ZEFATHÂ SEFATHÂ TSEFATÂ ZEFATÂ : Sefata; Tsefata;

צקלג TSIKLAG ZIKLAG SIKLAG TSIQLAG ZIQLAG SIQLAG; Siklagi; Siklag; Tsiklagi; Tsiklag;
 Sikilagi;
 צרור-2 TSERÔR ZERÔR SERÔR: Serori; Tserori; Tseror; nshoho; enshoho; irhù; cirhimbiri;
 צרי TSORÎ ZORÎ SORÎ: Tiri; Tsiri; munya-Tiri;
 צרי TSORÎ ZORÎ SORÎ: obukù; ;
 צרעה TSOR'Â ZOR'Â SOR'Â: Sarea; Tsarea; Sorea; Tsorea; Sorea;
 צרף TSOF ZOF SRF: yo wabarhangulira; kujonga; kukola; kuyinjihiriza; kuyinjihirizibwa;
 mutuzi oyinjihiriza; muliro; kashukirwa; kushuka; masholo mashuke kali nda;
 cûma ca marhale citule omu luganda;
 צרף TSORÉF ZORÉF SORÉF: omutuzi; mutuzi; abatuzi; batuzi;

KOF/KUF/QOF/QUF ק

קאת KÂÂT QÂÂTH: cirifûfu; ecirifufu; birifufu; ebirifûfu; cigukuma mwêru; hajawa;
 קבצאל KAVTS'ÊL QAVZ'ÊL: Kabuseli; Kabutseeli; Kabuzeeli;
 קברות QIVRÔTH HATHAVÂ KIVRÔT HATAVÂ: Kibroti-Hatava; Kivrot-Hataava;
 קדה KIDÂ QIDÂ: akasiya; murhi gwa akasiya;
 קדוש KÂDÔSH QÂDÔSH: ishanja lyâni litagatifu; ishanja lyâni limâna; hantu hatagatifu;
 hantu himâna Enterekêro erhûzirwe; mwimâna; omwimâna; -tagatifu -imâna;
 bwanga butagatifu; ahantu hatagatifu; abimâna; bimâna; mu-rherekêre; muntu
 orherekîrwe Nyakasane; lubaga Iwarherekîrwe Nyamubâho; lubaga Iwarhûzirwe
 Nyamubâho; *tagatîf* *rherekîr* *rhûzir* *imâna*;
 קדמות KEDÊMÔT QEDÊMÔTH: Kedemoti; Kedemot;
 קדמיאל KADMÎ'ÊL QADMÎ'ÊL: Kadmieli; Kadmiyeli; Kadmiel; Kadmiyel;
 קדרון KEDRÔN QEDRÔN: Kedroni; ; Kidroni;
 קדש KÂDÊSH KDSH QÂDÊSH QDSH: alujira lwimâna; lusiku lwimâna; luli lwâni; lubere;
 lurherekîrwe Nnâmahanga; oluyôbôle; ; Aluyôbôle; bacîcêse; luhangizè;
 onakâlujira lutagatifu; *tagatîf* *yobôl* *jà irenge*;
 קדש-1 KÂDÊSH QÂDÊSH: abagonyi; ebigoli by'ennama omu ka-Nyamuzinda; bagonyi omu
 nyumpa z'abazimu;
 קדש-2 KÂDÊSH QÂDÊSH: omukazi w'ecishungu;
 קדש-1 KÊDESH QUEDESH: Kedesi Kedeshe;
 קדש-3 KÊDESH QÊDESH: Kedeshi; Kedesi; Kedeshe;
 קדש KODESH QODESH: kantu kimâna; hantu himâna; obwimâna; hantu hatagatifu; endêko
 ntagatifu; luzira lurherekîrwe Nyakasane; Ahatagatifu h'Ebitagatifu; omwambalo
 mutagatifu; emyambalo mitagatifu;
 קהת KOHAT KEHAT QEHAH: Kehati; Kehat; Kehati; Kohat;
 קהתי KOHATÎ QOHATHÎ Kehati QEHAHÎ: Bene Kehati; omulala gwa Kehati; omulala
 gw'Abakehati; bûko bwa Kehati; Kehati;
 קו KAV QAV QAW: omugozi gw'olugero lwâco; kushwêkera; kulukira; kuluka; kushwêka;
 omugozi; mugozî; migozi;
 קוה KAVÊ QAWÊ: kurhenga oku cikwi kujà oku cindi cikwi; kurhenga okw'irango ly'e Garebe;
 na kurhenga aho kuzongera e Goa;
 קוץ-2 HAKÔTS HAQÔZ HAKOS: Hakosi; Hakots;
 קוש KVSH KWSH KÂVÊSH QVSH: balya barhegera omutwi w'emanja aha muhango; kurhega;
 קיני-2 KAYINI : Kayini;
 קיני-1 KÎNÂ QÎNÂ: alakira Saulu binwa baderha oku cicanîro; olwimbo lwa omulenge;
 enyimbo z'omulenge; entondo muzilakire endûlù; ndûlù;
 קיני KINÎ QÎNÎ: aba Keniti; Abakeniti; bantu b'e Kina; banya-Kina; bene Keniti; omunya-
 Keniti; munya-Keniti; Keniti

קיר KÎR QÎR: e Kiri;
 קיר־הֶרֶשׁ KÎR HÊRES QÎR HÊRES: Kiri-Heresi; Kir-Heres;
 קיר־הֶרֶשֶׁת KÎR HÊRESETH QÎR HARESET: Kiri-Heresi; Kir-Hereset;
 קיר־מֹוֹאֵב KÎR MÔ'ÂB QÎR MÔ'ÂV: Kiri-Mowabu; Kir-Mowab;
 קִישִׁי KÎSHÎ QÎSHÎ: Kishi;
 קֶלִיטָא KELÎTÂ' QELÎTÂ': Kelita;
 קֶלֶלָא KELÂLÂ QELÂLÂ: buhanya; obuhanya; okuhehêrerwa; Kuhehêrerwa;
 קָמָא KÂMÂ QÂMÂ: mburho eyêzire enaciyimanzire omu ishwa; Olusiku omugushu
 gwarhangiraga okurhema; emyâka wamalya oku malehe gamuli oyîgurhe; ngano
 zikola ziyezire; engano ehuha erhanacijakwo emihuli;
 קִנָּא KN' QN': bayâgalwa; kuyâgalwa; kuhyahyana; ayâgalwa; bamubà mitula; kubà mitula;
 omujina kuli; omulume amajamwo omujina kuli mukâge; wama-mbonera
 obumvu; mutula; omutula; abà mitula; nabà mitula y'irumbi lyâbo mpu
 banyamuzinda; akunda bwenêne kulusha byazûsa obukunizi; kuzûsa obukunizi;
 קִנְיָא KINE'Â QINE'Â: omujina kuli mukâge; nterekêro nkalange y'omujina; enterekêro
 y'obwikêbwe; omujina; mutula ; obushiru; Bushiru bwa Nyamuzinda w'Emirhwe
 bwajira ntyo; omwîgasho; *gash*; *igash*; *bushiru*;
 קִנְיָא-1 KÂNÊ QÂNÊ: olusheke; lusheke; *nsheke*; amasheke; hishekesheke; lushekesheke;
 קִנְיָא-2 KÂNÊ QÂNÊ: omugavu gw'olusheke; lusheke; nfinjo; lufinjo; lugero lwa m 3,1; ngero
 6 z'ebwâmi;
 קִנְיָא-3 KÂNÊ QÂNÊ: lugero; munzâni; cirò, lugero lwa buli bwa m 3,1, ngero 6 z'ebwâmi,
 קִנְיָמוֹן KINÂMÒN QINÂMÒN: esinamoni; kinamoni; olusheke lw'akîsûnunu; cinamunu;
 קִנְיָת KENÂT QENÂTH: Kenati; Kenat;
 קִסְמָא KSM KÂSÊM QSM QÂSÊM: okulaguza; okurhulakwo abazimu; okunywesa emizimu;
 okuloga; abashonga n'abalози; mushonga; abashonga; onyôlere ensambwe
 onanzûkize oyu nankakakubwira;
 קִסְמָא-1 KÊSEM QÊSEM: bulaguzi; okulaguza; obulaguzi; ecâha c'obulaguzi; kulaguza;
 bugeremwa; bukurungu;
 קִסְמָא-2 KÊSEM QÊSEM: bana-dwîrhe oluhembo bayishihà omushonga; luhembo bahà
 omushonga omu kulaguza;
 קִסֶּת KÊSETH QÊSETH: kalugu ka kuhagarhira; anahagarhire;
 קֵיילָא KE'ÎLÂ QE'ÎLÂ: Keila; Keyila;
 קֶפֶד KEPOD QEPOD: cishegeshe; ecishegeshe; bishegeshe; ebishegeshe;
 קֶצִיָּא-1 KETSÎ'Â KEZÎ'Â KESÎ'Â QETSÎ'Â QEZÎ'Â QESÎ'Â: bubâni;
 קֶרָא KORÊ' QORÊ': enkwâle nkwâle;
 קֶרְבָּן KORBÂN QORBÂN: Hakajira omuntu muli mwe warhûla Nyakasane ntûlo; entûlo;
 anahêra anarherekêre korbanî; hankajira owahâna enterekêro; Erhi wankahâna
 enterekêro; nterekêro; enterekêro; mbâgwa; embâgwa;
 קֶרֶה KÂRÊAH QÂRÊAH: Kareahi; Kareyahi;
 קֶרֶה-2 KORAH QORAH: Korahi; Kora; Korè; Korè;
 קֶרֶה-3 KORAH QORAH: Korahi; Kora; Korè; Korè;
 קֶרְחִי KORAHÎ QORAHÎ: bagala ba Korè; bene Korè; omulala gw'Abanyakore; bantu
 b'omulala gwa Korè; bûko bwa Korè; w'obûko bwa Korè;
 קֶרִיֹּת-2 KERYÔT QERYÔTH: Kerioti; Keriot;
 קֶרִיֹּת אַרְבַּע KIRYAT ARBA' :QIRYATH ARBA': aha Kiriya-Arba; ho haligi aha Hebron;
 Kiriya-Arba; Kiriya-Arba; Kiriya-Arba; Kiriya-Arba;
 קֶרִיֹּת סָנָא KIRYAT SANÂ QIRYATH SANÂ: Kiriya-Sana; Kiriya-Sana;
 קֶרִיֹּת יַעֲרִים KIRYAT YE'ÂRÎM QIRYATH YE'ÂRÎM: Kiriya-Yarimi; Kiriya-Yarim; Kiriya-Yarimi;

Ki-ryati-Yearimi; Kiriya-ti-Yearimi; Kiriya-ti-;
 קִרְיָתִימִּי-1 KIRYĀTAYIM QIRTĀTHAYIM: Kiriya-tayimi;
 קִרְיָתִימִּי-2 KIRYĀTAYIM QIRYĀTHAYIM: Kiriya-tayimi;
 קֶרֶן KĒREM QĒREM: karhondo; hirhondo; ihembe; amahembe; mahembe; mwonzi gw'izûba;
 myonzi y'izûba; ihembe lya mavurha; obuhashe; bwâni; obuhashe; cisiki
 c'obuzîne; omushekera; emishekera; mushekera;
 קֶרֶן הַפּוּךְ KĒREN HAPŪK QĒREN : Kereni-Hapuki; Kerên-Hapuk; cihôho c'ebisike;
 קֶרֶץ KĒRETS KĒREZ KĒRES QĒRETS QĒREZ QĒRES: nzi; luzi; nsusi; lususi;

RESH ר

רֹאֵה RO'E: omugeremwa; embuko ya Nyamuzinda; mbona kuli;
 רְאוּבֵן R'UBĒN: Rubeni; Ruben;
 רְאוּבֵנִי R'UBĒNÎ: bene Rubeni; bûko bwa Rubeni; aba kuli Rubeni; Abanya-Rubeni;
 רֵעֵם RE'ÊM; mbogo; embogo;
 רֵאמוֹת-1 RA'MÔT: Ramoti; Ramot;
 רֵאמוֹת-2 RA'MÔT: Ramoti; Ramot;
 רֵאמוֹת גַּלְעָד RA'MOT GALE'AD: Ramoti w'e Galadi
 רֵאמַת נֶגֶב RĀ'MAT NĒGEV: Ramati w'e Negêbu; Ramat w'ifo; ramat w'e mukondwè; Rama
 y'omu Negêbu;
 רֹאשׁ-1 R'OSH: lubala lushusha omufulubindi; mizâbîbu erimwo obwôge; obôge; endulwè;
 amîshi mahereke; mutuzo; amîshi galimwo obwôge; côgo ca malumwa;
 רַב־סָרִיס RAV-SARÎS: omusirika mukulu ; murhambo mukulu w'engabo z'abalwî; murhambo
 w'abasirika; murhambo w'engabo y'abalâlizi; murhambo w'abaganda;
 רַב־שָׁקָה RAV-SAKÊ: murhambo munyabuhasha; banyabuhasha; omurhambo; abarhambo;
 murhabâzi w'olugerêro; omurhabâzi w'olugerêro; omusirika mukulu; omurhahâzi
 mukulu;
 רַבָּה-1 RABBA: Rabati; Raba;
 רִיבְלָה-2 RIVLĀ: aha Ribla; Rivla; Ribla;
 רֹגְלִים : Roglimi; Roglim;
 רֵגֶם מֶלֶךְ RĒGEM MELEKH: Beteli-Sareser; Regem-Melek;
 רָדִי RADAY: Radayi; רֹדָנִים RÔDĀNÎM: Rodanim; Dedani; Dedan;
 רֵחוֹבוֹת-1 REHOVOT:Rehovot;
 רֵחָבָם REHAB'Amo: Roboam;
 רֵחוֹב-5 REHOV: Rehobu;
 רְחוּם RAHUM: munyabwonjo; wa lukogo; w'obwonjo; obabalira duba;
 רְחוּם : Rehumu;
 רַחֵל-1 RAHEL: mushibuzi; emishibuzi; cibuzi; ebibuzi;
 רָחֹם RĀHĀM: nyunda; nkongoro;
 רַחַת RAHAT: lwîbo; lwîbo lwa kuyêrûla;
 רֵיחַ-נִיחֹחַ RĪAH-NÎHÔAH: bukù bwa kurhulûza; kisûnunu kinjà ka kurhûliriza; hibayo hinjà;
 kisûnunu ka kusîmîsa Nyakasane; obuhumule bw'okurhûliriza Nyakasane;
 buhumule burhûliriza Nyakasane; nterekêro ya kurhûliriza Nyakasane; ishêga
 ly'obuhumule bwinjà; obuhumule bwinjà bw'okurhûliriza; yatûmulira omugî
 enyanya; buhumule bwinjà; nterekêro y'obuhumule bwinjà; buhumule bwinjà;
 obuhumule buhumule akisûnunu kinjà; kisûnunu kinjà; akisûnunu kinjà;
 רַכָּל RĀKĀL: Rakali; Rakal;
 רֵכֶשׁ REKHESH: citerusi; eciterusi; nfarasi; enfarasi;
 רִמָּה RMH: kurheba; Carhumirage onteba? Carhumaga murhurheba? Carhumaga onteba
 ntya? Carhumaga onteba ntyâla? onteba; kulenganya; kuhemukira;

2-רמָה RĀMĀ: *mujunja; Ra-ma;*
 5-רמָה RĀMĀ: *Rama; Ramot; mujunja;*
 רמָה RĪMĀ: *muvunyu; nzoka; hinyagâsi; emivunyu;*
 1-רִמּוֹן RIMŌN: *amakomamanga; makomamanga; mushemberêre; mishemberêre; omurhi baderha grenadina; mukomamanga;*
 2-רִמּוֹן RIMŌN: *En-Rimoni; Ein-Rimôn;*
 3-רִמּוֹן RIMŌNA RIMON: *Rimoni; Rimôn;*
 נֶגֶב רָמוֹת RĀMŌT-NĒGEV: *e Rama y'omu Negêbu;*
 1-רִמְיָה REMIYA: *bwôlo; obwôlo njingo buvuna omwôlo; njingo zihozire; kuboko kuhozire;*
 3-רִמְיָה RAMIYA: *binwa bya bulyâlya; kuyâza omu bulyâlya; eby'obunywesi; bulyâlya; kurhi oku walimbira obubî;*
 רִמְלִיָּה REMALYAHU: *Remalyahu; Remalya;*
 רִמְשָׁה RĒMESH: *ebinyandafuka; nsimba ziyandala; ebiyandala; bizîne binafukunya;*
 1-רִשֶׁן RĒSEN: *lugîsho; lukoba; olugîsho n'olukoba; kahagaliko; kuhagalika; kuzirika;*
 רֵי RE'Î: *Rei; Reyî;*
 רָעָמְסֵס RA'MSĒS: *Ramusesi;*
 2-רָפָא RĀFĀ': *Rafa;*
 1-רֵפָאִים REFĀ'ÎM: *Refayimi; Refayim; Banya-Rafa; Bantu b'e Rafa; w'e Rafa; b'e Rafa; Abarefayimi;*
 2-רֵפָאִים REFĀ'ÎM: *bizunguzungu; abafîre; emifû; bya abafîre; banyakwigendera;*
 5-רֵפָאִים REFĀYĀ: *Refaya;*
 רָצוֹן RĀTSŌN: *lununîrizi; masîma; kurhimûkwa; bulonza; busîme; bulonza bwinjà; burhonyi; nshôkano esimisa; asimisibwa; Nya-kasane amurhonya; embâgwa ekwânîne yayêmêrwa lyo ammurhonya; oburhonyi; bacijizire n'omurhima gwâbo goshi; oku alonzize; oku banalonzize;*
 1-רֵצִין RETSÎN: *Resoni; Rtsoni; Rasoni; Ratsoni;*
 רִקְמָה RIKMĀ: *mishangi miluke bitâkè; emishangi y'ebitâkè; mishangi ya bitâkè; emishangi yâge y'obutonè-butonè; myambalo eri kwo obushengerêrè; emyambalo eri kwo obushengerêrè; ya bushengerere; ya bushengerêrè myambalo yâwe y'obushengerere; obushengerêrè;*
 רָשָׁה RĀSHĀ': *muminya; mbulabwîkubagirwa; ohemuka; enkola-maligo; owalihalalîre owâbo; nie mubî; omubî; mubî; omuntu mubî; bantu babî; babî; omuntu wayîrhaga owâbo; ohalîre; banamubwira oku ahalîre; kuyêrekana ndi oli mubî; embaka; mbaka;*
 רֵשֶׁת RĒSHET: *migozi; emigozi; kasirha; akasirha; kêshe; akêshe; iderha lya kanego; liyêrekîre ngansi hilêrha embaka;*
 1-רֵשֶׁה RSH': *nie nyâzire; burhambi-hambi; oyâzire; obiîhire; obubî; kubà n'obubî; kubà n'ecâha; *nyâzir*; enshonyi zibumbire;*
 2-רֵשֶׁה RSH' *kuyâgiriza; kubona owundi bubî; banamubwîra oku ahalîre; obubî bwâge bunajè okw'irhwe lyâge yênene; akanwa kâge kayâgiriza; orhanyâgirizagya Muhanyi; akanwa kâwe kwône kakuyâzize; batumuzize; anaciza omugoma;*
 3-רֵשֶׁה RSH': *okuhenya amabî; ntahenyaga amabî; rhwahemusîre; rhwajizire kubî, rhwabîîhire; Rhwajizire ecâha; owaligwêrhe olugendo lugalugalu; omu câha rhubâ; bantu babî nkola-maligo; kulenganya; ntahemukaga nti ngomere; rhwàbîîhire; orhahîra okabîîha; orhahîra; rhwajizire ebyâha; ebyâha;*
 רֹתֵם RÔTEM: *omurhi, murhi; murhi gwa Yenista; ishaka; makerêrhè ah'idako ly'omurhi; *madirha*;*

SHINE ש /SINE ש

שְׂאוּל-1 SHĀ'ŪL: Saulu; Shaulu;
שְׂאוּל-3 SHĀ'ŪL: Saulu; Shaulu;
שְׂאוּל-4 SHĀ'ŪL: Saulu; Shaulu;
שְׂאוּלִי SHĀ'ŪLĪ: bene Shaulu; mulala gwa ; ba kuli Shaulu;
שְׂאֲלִיתִי SHE'ALTĪĒL: Sheyaltiyeli; Shealtieli; Shalatieli;
שֶׁבָא SHEBĀ': Saba; Seba; Sheba;
שֶׁבָאִי SHEBĀ'Ī: ab'e Saba; w'e Sab; a mulala gwa Saba; bene Sheba;
שְׂבֻעָה SHEBŪ'Ā: ecihango; cihango; ndagâno; endagâno; endahiro; ndahiro; omulag; i
mulagi; eciragâne; ciragâne; mwîgasho; omwîgasho;
שְׂבֵט-1 SHĒVET SHĒBET: karhi; akarhi; ; obuhiri; cigundu; ; bûko obûko; mulala; milala;
emilala; *bene*; ishanja mashanja; amashanja; mwoyo n'abâna binyu; Iburha;
lyaburhwa;
שְׂבִלּוּל SHABELŪL: ecishongambaba; cishongambaba;
שִׁבְמָה SIVMĀ SIBMĀ: Sabama; Sibma;
שֶׁבְנָא SHEVNĀ' SHEBNĀ: Shebuna;
שְׂבָנִי-1 SHEVANYĀ: Shebanya;
שְׂבָנִיָּהוּ SHEVANYAHU: Shebanyahu;
שְׂבַע-3 SHEVA' SHEBA': Sheba; שְׂבִיעָה SHIVE'Ā SHIBE'Ā: Shibea; Shibeya;
שְׂבָתָה SHABĀT: Iwa-Sabato; luzira; Iwa-Sabato; luzira; zizira; zizira; ; oluzira; Iwa kurhamûka;
Sabato; kuhumûka;
שְׂגָה SHĀGĒ': Shagè; Shage;
שְׂדֵי SHADAYI: El-Shadayi; munyabuhasha; mukulu bwenêne; ogala-byoshi; Nyamuzinda
Ogala-byosh; Nyamwagirwa; Nyamuzinda; Nnâmahanga; Nyamubâho;
שְׂדַרְךָ SHADRĀK: Shadraki;
שֶׁ SĒ Mwânabuzi; omwanabuzi; Omwâna-buzi; cibuzi; ; bâna-hene; omwânahene; mpene
erhi cibuzi; empene; ecibuzi; ebibuzi; ebintu; cintu; ecintu;
שְׁהָם-1 SHOHAM: onice; onikisi; mabuye g'ecitwîro cihamu;
שְׁוָא-1 SHEWĀ': Shewa;
שֹׁכָה-1 SÔKO: Soko;
שֹׁכְתִי SŪKATĪ: Shukatiti; mulala gw'Abandisi b'e Yabesi, Yabets;
שֹׁשָׁא SHAWSHĀ' SHAUSHĀ: Shavsha; Shabsha;
שְׁחָצִימָה SHAHATSĪMĀ SHAHAZIMA: Shahazima;
שִׁטִּים SHITĪM: Shitimu; Shitimi; Sitimi; Shitim;
שִׁיאוֹן SĪ'ŌN SIYON; ;
שִׁחֹר לִבָּתָה SHĪHOR-LIVNAT: oku lwîshi Iwa Libna;
שִׁלּוֹ SHĪLŌ: Silo; Shilo; karhi ka burhegesi;
שִׁשָּׁק SHISHAK: Shishak; Shishaki;
שִׁכָּה SUKĀ: mpenzi; zihékine; lulobo; luloba; enfi nnênêne; lulobo luloba emvubu;
שִׁכָּל SKL: Sakal; kuyôloloka; kubêrwa; kumanika oku musalaba; kulolêra; kulolereza;
kumanyîrira; bumanye; obumanye; kujà irenge ; okudomwamwo obwenge;
barhimanya; kuziha n'okuyimba; ohashibêrwa; onabêrwe; anabêrwe; mulenga
omu majira gâge; ali mwenge bwenêne; obukengêre bunene kulusha;
bakazagikolesa obukengêre bwâbo boshi; mpu bayige ebinwa by'Amarhegeko;
mpu Iyo bahinduka bîrhonzi; mwîrhonzi ; bîrhonzi; kushimba enjira za
Nnâmahanga; kushimba barhashimbaga; muyumve; mumanye; ogwêrhe
obukengêre; nakuyigîriza; nkulangûle enjira;
שִׁכָּל SĒKEL: kumanya ehi n'ehi; bumanye; makengu; bukengêre; obukengêre; kumanyîrira;

kuyumva bwinjinjà; abâga mwîrhonzi; obukengêre n'obumanye; Zakariya wàliyunjulirîne makengu; mulenga na wa bukengêre; mulenga; omuntu mwenge; ahugûla ; anayumvîsa ebinwa byoshi;

שֶׁכֶּם-1 SHEKEM: Shekemi; Shekem;

שֶׁכֶּם-1 SHIKEM: Shikemi; Sikemi; ; Shikem; luhono lw'entondo;

שֶׁכַּנְיָה-3 SHEKANYÂ SHEKANIYA: Shekaniya;

שֶׁכַּרֹן SHIKÂRÔN: ndalwè; rukara; שֶׁכַּרֹן SHIKARON: lugo omu lya Yûda;

שֶׁלָּה SHELÂ: musengero; isâla; Shela;

שֶׁלָּו SELÂW SELÂV: nkware; enkwâle; mpirahira; empirahira;

שָׁלוֹם-12 SHALÛM: Shalumu; Shalum;

שָׁלוֹם-7 SHALÛM: Shalumu; Shalum;

שָׁלוֹם SHÂLÔM: bwôrhere bushugi; buzira fa-ncire; buhûmûke; obuhûmûke; bwololoke; obwôloloke; kubêrwa; kuyôrha bwinjà; omurhûla; murhûla; bwîra; obwîra; obucire; bucire; mugumagumà; -gumagumà; Azibuhire; kuzibuha; kuderheza; bwinjà; barhacimuderhezagya bwinjà; kurhi bene winyu bayôsîre; kurhûla; kurhulûla; murhûle; bamadôsanya emyanzi; obuholo; buholo; akusîmire; buzira kadundo; bayumvikîne; bazibuhire; kuzibuha; alamusa; musingo; kuhâna omusingo n'omurhûla;

שְׁלוֹמִית-4 SHELÔMÎT: Shelomiti;

שִׁילוֹהַ SHILOAH: Silowe;

שָׁלֵם SHÂLÊM SÂLÊM: hishugi; hirhali hitwekwo; hiyumânîne; ya murhûla; wa murhûla;

שָׁלֵם SHÊLEM: nterekêro ya murhûla; enterekêro zâwe z'omurhûla; nterekêro y'okushangira; nterekêro zâbo z'omurhûla; enterekêro z'omurhûla; ya kushenga omurhûla; eyo nterekêro; nterekêro; enterekêro;

שְׁלֹמֹה SHELÔMÔ: Salomoni; Shalomo-n;

שְׁלֵמְיָה-2 SHELEMYÂ: Shelemiya; Shelemya;

שְׁלֵמְיָהוּ-3 SHELEMYÂHU: Shelemiyahu Shelemya; Shelemiya;

שְׁלֵמְיָהוּ-4 SHELEMYÂHU: Shelemiya; Shelemya;

שֶׁלָנִי SHELÂNÎ: wa kuli Shela; mulala gwa Shela; bene Shela;

שֶׁלֶף SHÊLEF: Shelefî Shelefu; Shelef;

שְׁלִטְיֵאל SHALTIEL: Shaltieli; Shaltiel;

שֵׁם SHÊM; Shem; Sem; Semi;

שַׁמְוֵאל-1 SHEMA'YÂ: Samweli; Samwel;

שַׁמְוֵאל-2 SHEMA'YÂ: Samweli; Samwel;

שַׁמַי-3 SHAMAYI: Shamayi; שַׁמַי-1 SHAMÎR: diama eyo; ibuye lya ngulu ndârhi;

שִׁמְעָא-3 SHIME'Â: Shimea; Shimeya;

שִׁמְעָא-4 SHIME'Â: Shimea; Shimeya;

שִׁמְעָה SHIME'Â: Shimea; Shimeya;

שִׁמְעֹן-1 SHIMEÔN: Simeoni; Simoni; Shimeoni;

שִׁמְעִי-1 SHIMEÎ: Shimeyi; Shimei;

שִׁמְעִי-10 SHIME'Î: Shimeyi; Shimei;

שִׁמְעִי-2 SHIME'Î: Shimeyi; Shimei;

שִׁמְעִי-3 SHIME'Î: Shimeyi; Shimei;

שִׁמְעִי-8 SHIME'Î: Shimeyi; Shimei;

שִׁמְעִי-9 SHIME'Î: Shimeyi; Shimei;

שִׁמְעִיָה-10 SHEMA'YÂ: Shemaya;

שִׁמְעִיָה-11 SHEMA'YÂ: Shemaya;

שִׁמְעִיָהוּ-4 SHEMA'YÂHU: Shemaya; Shemayahu;

שְׁמֵעוֹנִי SHIME'ONÍ: omulala gwa bene Simoni;
 שְׁמֵעַת SHIME'AT: Shimeati;
 שְׁמֶר-2 SHĚMER: Shemeri;
 שְׁמֶר-3 SHĚMER: Shemeri;
 שְׁמֶר SHÔMĚR: Shomeri; Shomer; שְׁמֶרֶן SHOMERÔN SAMÂRIYA: Samâriya; Samâriya;
 שְׁמַרְיָהוּ SHEMARYĀHŪ: Shemaryahu; Shemariya;
 שְׁמִישׁוֹן SHAMSHÔN: Samusoni;
 שְׁנִיר SHENÎR: Sheniri; Shenir;
 שְׁנֵינִי SHINE'AR: Shineari; Shineyari;
 שְׁעִיר-1 SĀ'ÎR: cihebe; ecihebe; mpene; empene; omwânahene; omwânahene;
 שְׁעִיר-1 SĚ'ÎR: Seyiri; Seyir;
 שְׁעָלְבִים SHA'ALBÎM SAALVÎM: Shaalbimu; Shaalbimi; aha Shaalbimi; Shaalbimi;
 שְׁעָלְבִין SHA'ALBÎNI: Shaalbini; Shaalbin;
 שְׁעָרָה SE'ORĀ: ngano; engano; engano y'obwanwa; n'ey'omushûshu; ngano ya mushûshu;
 שְׁעָרִיָּה SHE'ARYĀ: Sheariya Shearya שְׁפּוּפָם SHEFŪFĀM ; Shefufami; Shefufam;
 שְׁפַטְיָהוּ-1 SHEFATYĀHŪ: Shefatiyahu; Shefatiya; Shefatya;
 שְׁפַטְיָהוּ-3 SHEFATYĀHŪ: Shefatiyahu; Shefatiya; Shefatya;
 שְׁפָן-1 SHĀFĀN: ngamiya; engamiya;
 שְׁפָן-2 SHAFĀN: Shafani;
 שְׁפַתִּים SHIFATAYIM: lugo lw'ebintu; bifumba; cifumba; ecifumba;
 שְׁקָד SHAKED: nshîsho enshîsho;
 שְׁקוּץ SHIKŪTS SHIKŪZ: nnamakobwa; bihenyango; nshanga; buhereko; ibala; muzimu;
 omuzimu; bukurungu; binyegenyege;
 שְׁקֵמָה SHIKEMĀ: mihumbahumba y'ekabanda; emihumbahumba y'omu lubanda; emikuyu
 emera e kabanda; emikuyu yakazagimera omu kabanda; mirhi; emirhi;
 muhumbahumba; omuhumbahumba;
 שָׂר-1 SAR: muluzi; murhambo;
 שָׂר-2 SAR: nnawîrhu; muluzi; malahika; murhambo; omurhambo; abarhambo;
 שָׂר-סֶכִּים SAR-SEKÎM: Sarsekimu; Sarsekimi;
 שָׂרְאָצֶר SAR'ETSER: Sarezeri; Sareseri; Saretser;
 שְׂרֵבִיָּה Sherebya; Sherebiya;
 שְׂרָד SIREĐ: caki cidukula; mpembà ndukula;
 שְׂרֹן-1 SHĀRÔN: Sharoni; Sharon;
 שְׂרִיגַר SARÎG: muzâbîbu; omuzâbîbu; lukoma lwa mizâbîbu; ishwa;
 שְׂרִיָּה-2 SERĀYĀ: Seraya;
 שְׂרִיָּה-7 SERĀYĀ: Seraya;
 שְׂרִיָּה-8 SERĀYĀ: Seraya;
 שְׂרִיֹן SIRYÔN: Hermoni; Siryoni;
 שְׂרָף-1 SĀRĀF: njoka; enjoka; igù;
 שְׂרָץ SHĚRETS SHĚREZ: ngasi kazîne; rhusimba rhutyarhutya; nsimba; ensimba; ebinyagâsi;
 binyagâsi; cinyagâsi; ecinyagâsi; kantu kacîbulula; ebintu bibulula enda;
 hinyagâsi;
 שְׂרָק-1 SOREK: muzâbîbu gwa nkwi n'amîshi; muzâbîbu mwinjà;
 שְׂרָקָה SORĚKĀ: muzâbîbu; omuzâbîbu;
 שְׂשָׁק SHESHAK: Sheskaki; Sheshak; שְׂשָׁק SHĀSHĀK: Shashaki; Shashak;
 שְׂבַע SHB': kucîgasha; Ocîgashage buno oku izîno lya Nyamuzinda; ncîgashire; ahôla ho
 bombi bacîgashiraga; nakulahiriza; anandaganya; n'endahiro; anacigashira olwo
 lubanja; andahirize; acîgasha; ndagâno; nasêza n'erya ndagâno;

שׁוֹבָב-1 SHOVAV SHOBAB: ntwika-buyê mêre; mugoma;
 שׁוֹבָב-2 SHOVAV SHOBAB: ntwika-buyê mêre; mugoma;
 שׁוֹבֵק SHÔVEK: Shovek; Shobeki;
 שׁוּחִי SHÛHÎ: wa kuli Shûah; Shuwahi; Shuwa;
 שׁוּחָמִי SHÛHÂMÎ: wa kuli Shuhami; bene Shuhami; Shuhami; Shuham;
 שׁוֹטֵר SHÔTER: abarhambo; murhambo; omurhambo;
 שׁוּלָמִית SHÛLAMÎT: w'e SULEM; w'e SUNEM;
 שׁוֹמֵר SHÔMER: Shomeri; izîno eryo;
 שׁוּנִי-1 SHUNÎ: Shuni; שׁוּנֵמִית SHÛNEMÎT: mukazi w'e Shunemi;
 שׁוֹ' SHÔ'A: kuholola olubaga; kuherêrekera; buherêrekere;
 שׁוּ'1 SHÛ'ÂL: banyambwe; nyambwe; bunyambwe;
 שׁוּ'2 SHÛ'AL: Shwala; Shuwali;
 שׁוֹר SHÔR: empanzi; mpânzi; mpanzi; empanzi; nkâfu; enkâfu; enyama; nyama; cintu;
 ecintu;
 שׁוּשָׁן-1 SHÛSHAN: lisi;
 שׁוּשָׁן-2 SHÛSHAN: aha Suza; Suza; Shushani;

THAU TAU ת

תֵּאֲנָה TE'ÊNÂ THE'ÊNÂ: mulehe; omulehe; milehe; emilehe; emitini; mutini; omutini;
 mutudu;
 תֵּבּוֹנָה TEBÛNÂ : obumanye; oburhimanya; makengu; bulenga;
 תֵּבּוֹר-1 TÂBÔR THÂBÔR: Tabor; Tabora;
 תֵּבּוֹר-2 TÂBÔR THÂBÔR: Tabora; Tabor;
 תֵּבֶרָה TAB'ÊRÂ TAV'ÊRÂ: Tavera; Tabera;
 תּוֹדָה TÔDÂ THÔDÂ: bukuze; lwitakîro; cigamba ca bimbiza; enterekêro y'okuvuga
 omunkwa; nterekero y'okukuza Nnâmahanga;
 תּוֹלָעַת, תּוֹלָעָה THÔLÂ' THÔLÂ'TH : emivunyu; mivunyu; muvunyu; omuvunyu; cisholero;
 ecishôlero; bishôlero ebishôlero; mushwa; omushwa; kashôlero;
 תּוֹעֲבָה TÔ'ÊVÂ THÔ'ÊVÂ TÔ'ÊBÂ THÔ'ÊBÂ: cihemu; bishologorhîne; bihenyango; kuhemuka;
 Abanyamisiri barhabona oku bangere; kurhabona oku;
 תּוֹר TÔR THÔR: empinga; mpinga; mpingà; ngûkù engûkù;
 תּוֹשָׁב TÔSHAV THÔSHÂV: mubunga; omubunga; cigolo; ecigolo;
 תּוֹשִׁיָה TÛSHIYÂ THÛSHIYÂ: burhimanya;
 תִּזְנוּת TAZENÛT THAZENÛT: kucihemula; wahâna eby'amasîma gâwe emwa ngasi
 wakanagera; okuhâna omubiri gwâwe emwa ngasi wagera ; kuhemuka;
 bahemusi;
 תִּחְבּוּלָה TAHBÛLÂ THAHBÛLÂ: ihano; mahano; amahano;
 תִּחְנָה-1 TEHINÂ THEHINÂ: omusengero; musengero; misengero; emisengero; kushenga;
 תִּחְנוֹן TAHANÛN THAHANÛN: musengero; omusengero; misengero; mayingingo; kuyinginga;
 kusengera; kuhûna; kushenga;
 תִּחְפָּנֶהס TATPANHES THATHPANHES DAFNE TAPANES: Dafnè; Dafne;
 תִּחַשׁ-1 TAHASH THAHASH: ebigoho; ecigoho; cigoho; bigoho;
 תִּחַת-2 TAHAT THAHATH: Tahata;
 תִּחַת-3 TAHAT THAHATH: Tahata;
 תִּמָּא TÊMÂ' THÊMÂ': Tema;
 תִּמָּן-1 TÊMAN THÊMÂN: Temani; e mukondwè; ifô; mpûsi y'e mukondwè;
 תִּמָּנִי TÊMÂNÎ THÊMÂNÎ: mulala gw'Abatemaniti; mulala gwa Batemani; cihugo ca
 Abatemaniti; abayûbaka e Temani;
 תִּישׁ TAYISH THAYISH: ebihebe; ecihebe; cihebe; bihebe;

תלגת *TILGAT-PILN'ESER THILGAT-PILN'ESER TEGLAT-FALASAR THEGLAT-FALASAR: Teglati-Falasari; Tiglati-Falasari;*
 תלמי-1 *TALMAY THALMAY: mukalarhu;*
 תמימ *TAMÎM THAMÎM: mushinganyanya; mwimâna; ntà ishembo; mwimâna; mwimâna; orhalikwo izâbyo; zirhalikwo izâbyo; erhalikwo ishembo; erhaîraga ishembo;*
 תמם *TMM THMM: kubà na kucîyerekana mushinganyanya; kuyûkiriza; kumalirwa; zarhuhwerîre; zarhuhwerire; kuhika oku buzinda; kuhika; boshi; ecibande cacîkwa;*
 תמר-1 *TÂMÂR THÂMÂR: mabô; ibô; mabò; ibò; amabô;*
 תמר-5 *TÂMÂR THÂMÂR: Tamari; Tamara;*
 תמר *TOMER THOMER: ibô; ly'omu bihugo by'ecûmwè; ibô; mabô;*
 תן *TAN THAN: nyambwe; nkuba-joka; banyambwe;*
 תני-2 *TANÎN THANÎN: abasimba banênene b'omu nyanja; ciryanyi c'omu nyânja; nkuba-joka; enkuba-joka y'omu nyanja; mamba omu kiswahili; Dragoni; enjoka;*
 תנשמת-1 *TANSHÉMET THANSHÉMETH: cirifûfu; cigukuma mwêru;*
 תענך *TA'NAK THA'NAKH: Tanaki;*
 תער-1 *TA'AR THA'AR: olugembe; lugembe; lûba; olûba; kêre; akêre;*
 תער-2 *TA'AR THA'AR: kêre; kêre; akêre; akêre; lugembe; olugembe; lûba; olûba; elûba;*
 תפוח-1 *TAPÚAH THAPÚAH: irehe Iya masholo; mulehe;*
 תפוח-2 *TAPÚAH THAPÚAH: Tapuaha;*
 תפל *TAFÉL THAFÉL biryo birhabaya izù; biryo bisheshu; marha ga mpembà; bunywesi; obunywesi; irêba ly'obunywesi; burhebanyi;*
 תפסח-1 *TIFSAH THIFSAH: Tífusahi; Tífsah; Tífsa; Tífusa;*
 תיקוה-1 *TIKWÁ THIQVÁ: bulangalire; obulangalire; ; olangalîre; alangâlîre; rhulangalîre; mulangalîre; balangalîre; omulangâliro; mulangaliro;*
 תיקוה-2 *TKWÁ THIQVÁ: bulangalire; îshe wa Shalumu;*
 תירחקה *TIRHAKÁ THIRHAQÁ: Tiharka; Tirhaka;*
 תרומה *TERÛMÁ THERÛMÁ: nsholôlo; ensholôlo; basholôle; bakâhâbwa mwanya; myanya; ecigabi omuntu ahânyire; ntûlo; entûlo;*
 תרזה *TIRZÁ THIRZÁ: nsindani; kanyabukere;*
 תרח *TERAH TERAH: Terahi;*
 תרמה *TÂRMÁ: kuvuna omurhima gwa bene; kulyâlyanya; bulyâlya; badwîrhe bashumika olubaga mpu lukugomere;*
 תרמית *TARMÎT THARMÎTH: barhebwa n'obwenge; obalola nka bishwêka;*
 תרפיס *TERÂFÎM THERÂFÎM: nshanga; enshanga; akazâgilonza okubà n'aka-Nyamuzinda; ensalamu; nsalamu; enshusho; abazimu; *cibumburugu*; binyegenyege;*
 תרצה-2 *TIRTSÁ TIRSÁ THIRSÁ THIRZÁ: Tirza;*
 תרשיש-1 *TARSHÎSH THARSHÎSH: Tarsisi; Tarshish; ekrizoliti;*
 תרשיש-2 *TARSHÎSH THARSHÎSH: Tarsisi;*
 תרש *TÊRESH THÊRESH: Teresh; Teresi; Tereshi; nkonè;*
 תרתן *TARMÂN THARMÂN: omusirika mukulu; musirika mukulu; murhambo mukulu w'abasirika;*
 תשוועה *TESHÛ'Â THESHÛW'Â THESHÛV'Â: bucire; obucire; buyôkozi; buchunguzi; kucungulwa; kuyôkolwa; obuyokoke; obuyôkoke; kuyokolwa olîkuzemwo; ye yokwîre olubaga; Nyamubâho ayôkola; Nyamuzinda ayôkola olubaga lwâge; ayôkola nayôkola; aciza; naciza; wacizize; wayôkwîre; acizagyamwo abantu; obuhimanyi; afungira; kufungira;*

Alef; beth; gimel;

אֶמֶר (AR) 'AMAR : Mwânabuzi; omwanabuzi; abânabuzi; mwâna-buzi; bâna-buzi;
אֶרִיּוֹךְ (AR) 'ARÎYOK 'ARÎYOQ: Aryoki; Ariyoki; Aryok;
בָּבֶל (AR) BÂBÊL BÂVÊL: Babeli; Babiloni;
בֶּלְטַשְׁאֶצָּר (AR) BELTSHA'TSAR BELTSHA"TSAR: Baltazari;
דָּרְיָוֶשׁ (AR) DARYÂWESH DARYÂVESH: Dariusi;
זֶרֻבָּבֶל (AR) ZERUBÂBEL ZERUBÂVEL: Zorobabel;
חֵינָה (AR) HÊWÂ: ecizîne; cizîne; cintu; ecintu; nsimba; ensimba; ozîne; muntu; omuntu;
muntu n'ensimba;
חֲנֻכָּה-2 (AR) HANUKÂ: olusiku lukulu lw'okugishwa kw'ako ka-Nyamuzinda; okugishwa
kw'aka-Nyamuzinda; lusiku lukulu lw'okugishwa kw'eyôla nsanamu; lusiku lukulu
lw'okugisha eyôla nsanamu;
יְהוּדָה (AR) YEHUD: Buyahudi; Obuyahudi;
יְרוּשָׁלַם (AR) YERUSHLEM: Yeruzalemu;
כּוֹרֶשׁ (AR) KÔRESH: Sirusi; mwâmi Sirusi; Cirusi; Sirusi Munyapersi;
כַּסְדָּי (AR) KASDÂY: Kasday; Munya-Kaldeya; Banya-Kaldeya; Abanyakaldeya; Abanya-
Kaldeya; mukaldeyo; balimirhiza; mulimirhiza;
מֵדִי (AR) : e Medi; Medi; abanya-Medi;
מֶשֶׁךְ (AR) MÊSHAK MÊSHAKH: Meshaki; Meshak; Mesaki;
נְבוּכַדְנֶצַּר (AR) NEBÛKADNETSAR: Nabûkondonozor; Nabukondonozor; Nabukednezari;
Nabukondonozor;
נֶגוֹ עֲבֵד (AR) 'ABÊD-NEGÔ 'AVÊD-NEGÔ: Abednego; Abed-Nego;
עֲרַד-1 (AR) 'ARAD: endogomi z'erubala; ndogomi y'erubala;
פְּחָה-2 (AR) : murhambo wa Nyirhundwê; murhambo wa provinse; murhambo; omurhambo;
abarhambo; barhambo;
פַּרְסָא (AR) PARSÂ'Â: munyapersi; munya-Persi;
שַׁדְרָךְ (AR) SHADRAK SHADRAKH: Shadraki; Sadraki;
שִׁמְשַׁי (AR) SHIMSHAY: Shimeshayi;
שׁוּשַׁנְכַיָּא (AR) SHÛSHANKAYE': b'e Suza; banya-Suza;
תּוֹר (AR) TÔR THÔR: emicûkâ; y'empanzi; empanzi; mpanzi; nfizi; enfizi; nkâfu;

BINWA BYA CIGEREKI LUKERE LURHANZI LWA BIBLIYA BIHINDWÎRWE OMU MASHI

Alfa α Α

Ἀβραάμ ABRAÂM: Abrahamu; Ibrahimu;
ἄβυσσος ABUSSOS: kuzimu; emwa abafû; buzira bulyâlya; kujira aminjà;
ἀγάπη-1 AGAPÊ: buzigire; obuzigire; ntanya; idinie lya cinyabuguma omu Ekleziya; *buzig*;
zigir;
ἀγαθός AGATOS: Mwinjà; kwinjà; hinjà; binjà; *inja*; *kwânîn*; *yinjih*;
ἀγαπάω AGAPAÔ: kuzigira; kusîma; kurhonya; kucîfinja; *zigir*; *sîma*; *sîmir*; *antony*;
sima; *simir*;
ἁγιάζω-1 HAGIAZÖ: *yimika*; *yîmika*; *imânika*; kujira mwimâna; *tagatîfu*;
interekêro; *cêsibw*; *cêsîbw*; *êru-kwêru*; *kwêru*; *cîre*;
ἁγιάζω-2 HAGIAZÔ: *tagatîfu* kujira akantu kabè katagatîfu; kucêsa; luyijira ntagatîfu
omûmânya abâmanyibwa; *yobôl*; *cêsa*; *kâjira ebimâna*; *imâna*;
ἁγιασμός HAGIASMOS: bimâna; *rherekêr*; *cêsa*; *cîre*; *imâna*; *tagatîfu*;
ἅγιος-1 HAGIOS: *tagatîfu*; *cêse*; *cîre*; *imana*; *hânwe nterekêro*; *shîgag*;

**shîgw*; *imâna*; *inja*; *emêzi*; *bata-gatîfu*; *shinganyany*; bakristu;
kristu;*

*ἅγιος-3 HAGIOS Hatagatîfu; *tagatîfu*; *imâna*; ka-Nyamuzinda;*

*ἅγιωσύνη HAGIOSÛNÊ: *tagatîfu*; *imâna*; *nterekêr*; *rherekêr*; *kucîjira bi-mâna*;*

*ἀδελφός ADELFO: mwene wâbo; mukulu wa; mulumuna wa; mulumuna; balumuna;
mwene wâbo muli Kristu; wa cihugo ciguma na; mwîra wîrhu; wâbo; abâbo;
bâbo; wî-rhu; *bemêzi*; winyu; mwene wâbo; mukulu wa, mulumuna wa,
mulumuna, balumuna, mwene wâbo muli Kristu; wa cihugo ciguma na mwîra
wîrhu; wâbo; abâbo; bâbo; wîrhu; *bemêzi*; winyu; *emêzi*; bene winyu;
muci wa; *mwene*; *wâbo*; *shimbûlizi ba Yezu*;*

*αἶμα HAIMA: *mukò*; *bulag*; *lufû*; *mududu*; *cirhambo*;*

ἀλάβαστρος ALABASTROS: njebe;

*ἀνακρίνω ANAKRINÔ: kudôsa; kulolêreza; *dôsa*; *hamagîrwe omu lubanja*; *bûlanya*;
kubûlanya; *longerez*; *manyikana n'oburhabâl*; *twîrwa*; kutwîrwa olubanja;
twa emmanja; *cîtwîra olubanja*; *shuziz*; shuza; *twîra olubanja*; *mutwi
w'emmanja*;*

*ἀπιστία APISTIA: kubula buyêmêre; bulyâlya; *bula obwêmê*; *bula obuyêmê*; *bula-
buyêmêre*; ndyâlya; *rhindir*; kurhindir; *tagwêrhi buyêmêre*; *bula-
buyêmêre*;*

*ἄπιστος APISTOS: kubula buyêmêre; bulyâlya *bula obwêmê*; *bula obuyêmê*; *bula-
buyêmêre*; ndyâlya; *rhindir*; kurhindir; *tagwêrhi buyêmêre*; *bula-
buyêmêre*;*

*ἀποδοκιμάζω APODOKIMAZÔ: kukabulira ehi wamâyûs'irhangula; *gayaguza*; *kunenwa*;
kulahirw;*

Ἀπολλύων APOLÛÔN: Aopliyonî;

Ἄρετας ARETAS: Areta;

*ἀργός ARGON: rhajira mukolo; mwôlo; rhahashiri mukolo; *a busha*; mushega; *zira
mukolo*; *rhajira mukolo*;*

Bêta β Β

Βάαλ BAAL: Bali; Baal; Bal;

*βύσσος BÛSOS: citâni ciniole; *citâni*; myenda ya *citwîro cidarhi*;*

Βαριωνᾶ BARIÔNÂ: mugala wa Yônâ; mugala wa Yohana;

*βασίλεια BAZILEIA: *bwâmi*; *mâmi*; buhashe; kubà nnakuno;*

Βηθανία-1 BETANIA: Betaniya;

Βηθφαγή BETFAGÊ: Betfajè; Betfagè;

βιωτικός BIÔTIKOS: ebiyêrekîre akalamo ka ngasi lusiku; okucirhanya oku by'en'igulu;

Βοσόρ BOSOR: Bosori;

Gamma γ Γ

Γεδεών GEDEÔN: Gedeoni;

Delta δ Δ

*δαιμονίζομαι DAIMÔNIZOMAI: *gwêrhwe na Shetani*; *gwârhw na shetani*; *gwêrhwe
n'abashetani*; *muzimu*; *bazimu*; *limwo shetani*; *yîsirwe na shetani*;
limwo bashetani; *oli-mwo shetani*;*

Δαλμανουθά DALMANUTA: Dalmanuta;

διάνοια DIANOIA: bumanye; bumva; kumanya; muhigo; lugerêrezo; oku omuntu ahimbire;

kengêre; *kengêro*; *bwôrhere*; *murhima nkana*;
 διακρίνω DIAKRINÔ: kumanya; muyishi ngasi cimanyiso; *rhindir*; *rhi-ndîrî*;
 murharhindîrî; *shimbulula*; *jira kabôlo*; *cirhuma; orhumânîni n'abandi*;
 kufunga abantu; *kafunga*; *rhanakengir*; *cîjiziri batwî b'emanja*; kucîjira
 mutwî wa manja; *ajîsa shetani mbaka*; kujîsa mbaka n'akadali; *bandi bagere
 enderho*; kugera enderho; *cîja emurhima*;
 διαφυλάσσω DIAFÛLASÔ: kulanga; kukombêra; bakulange;
 δίκαιόω-4 DIKAIÔÔ: kuyumva oku lebè ayâzize; kurhumikira oyu obwîne ayâzize; abanya-
 byâha babwîne oku Nyamu-zinda ;
 δίκαιοκρισία DIKAIOKRIZIA: *lubanja lw'okuli lwa Nyamuzi-nda*; obucîranuzi bushigânîne;

Epsilon ε

ἐθνικός ETNIKOS: orhali muyahudi ; omunya-mahanga; orhîshi Nyamuzinda w'okuli;
 εἰς Χριστόν, ἐν Χριστῷ EIS KHRISTON EN KHRISTÔ: muli Kristu; muli Yezu Kristu; muli
 Nnamwîrhu Yezu Kristu; muli Nnâhamwi-rhu Yezu Kristu; *kubà baganda ba
 Kristu*; *langalîre Kristu*; *muli Nawîrhu Yezu Kristu*; Ekleziya za Kristu
 Ekleziya muli Kristu; muli Kristu olusîka lurhenga; e obusù lyo rhumanya
 Nyamuzinda Kristu olurhenza; *shushane n'ez'omurhima gwa Kri-stu*; *erhi
 Kristu orhuma*; *ba okuli muganda wa Kristu*;
 ἔνδυμα ENDÛMA: emyambalo; mishangi; *ambalo*; mushangi; *cirondo*; *myambalo*;
 yambîrhe; ἔξεστι-1 ἔξεστι-2 ἔξεστι(v)-2 EKSESTIN: okuyêmîrwe; okuhamzîbwe;
 yêmêrîrw; *; *Ntâ bwêmêre*; ka kukwânîne; *rhemêrîrw*; orhankabarhula;
 rhanka; *Ntâ buhashe*; *ndi wa- muhâga obuyêmêre bw'okushûrha*;
 εὐλογέω EÛLOGEÔ: kugisha; kushobôla emwa Nnmamahanga; *hûna obwanga*; kukuza
 Nnâmahanga; kuhûna obwanga bwa Nnâmahanga oku kantu erhi oku muntu;
 gisha; *ganze*; *gishir*; *gishwe*; *mugish*; *kukuza*; *kuza*; *hè
 obwanga* *gayirw*; *rhubahè obwanga*; *hà obwanga*; *ha obwanga*;
 gish; *bwanga*; *shâniza*;
 εὐλογία EÛLOGIA: *bwanga*; *mugish*; *bukuze*; *gisha*; *kuza*; *kanego*;
 mimirhikiz; *rhûla*; *yâgir*;
 ζηλωτής-2 ZÊLÔTÊS Sha-bushiru; Shabushiru; wa mwifinjo munene; kalihira w'omu murhwe
 gwa bakalihira b'Abayahudi;

Zêta ζ Z

Êta η H

Thêta Θ

θαδαῖος THADAÎOS: Tadeyo;
 θεός-1 THEOS: Nyamuzinda; Nnâmahanga; Nyakasane; Lungwè; Lulema;
 θεομάχος THEOMKHOS: okukoza Nyamuzinda; olwîsa Nyamuzinda; mwankabà nka
 Nyamuzinda ye mukozize! (Ebj 5.39);
 θεοσεβής THEOZEBÊS: mushibirizi w'ebya Nnâmahanga; mukundalulema; mwemêzi
 bwenêne; orhînya Nyamuzinda;
 θεραπεύω THERAPEÛÔ: ndi nabuka; *buka*; *fumya*; *rhumikira*; *kombêra*; *fumir*;
 ciza; *cize*;

Iota ι 'I

Ἰησοῦς-1 IEZÛS: Yezu Nyakasane; Nyakasane Yezu; YEZU;

Ἰλλυρικόν ILÛRIKON: Illiriya;

Ἰοῦστος-1 IUSTOS: Yusto (Ebj 1.23);

ἰσχύω-1 ISKHÛÔ: kubà n'obuhashe; kuhash'ijira; *hashir*; *hasha*; *kuhash*; *nêsha*; kunêsha; kulenga misî; *zibuha*;

ἰσχυω-2 ISKHÛÔ: kubà mugumagumà;

ἰσχυω-3 ISKHÛÔ: kukwânana; kuhasha;

Ἰωάννης-5 IÔANÊS: Yowane; Yohana mulume; Yôna îshe w'entumwa Petro na Andreyà;

Kappa κ K

καρδία KARDIA: murhima; muntu w'endalâla; mûka; bulonza; mwifinjo; intanya; e kandalâla y'omuntu; *rhima*; *ifinjo*; *lonza*; *mûka*; *ntanya*; *higo*; *kengêro*; *omu nda*;

Κυρηναῖος KÛRÊNAIOS: w'e Kirena;

Lambda λ Λ

λάχανον LAKHANON: mburho y'omu ishwa; mburho zoshi z'omu ishwa; nshogo;

Λυκία LÛKIA: Luciya (Ebj 25.5);

Mü μ M

μαθητής MATÊTÊS: omuganda; *muganda*; abaganda; *baganda*; *ntumwa*; *wayîga*; *bayîga*; *ambali*; *lalizi*; *lalîzi*; *munyacigamba*; *a cigamba*; *ikumi na babiri*;

Μαλελεήλ MALELEÊL: Malalayeli (Luk 3.37);

Μελχί-1 MELKH: Meleki; îshe wa Levi; w'omu bashakulûza ba Yezu;

NÜ v N

νάρδος NARDOS : *mavurha g'omugavu*; *mavurha g'omu-gavu g'engulo ndârhi*;

ναός-1 NAOS: ka-nyamuzinda; cumpa c'ekarhî omu Ka-Nyamuzinda k'Abayahudi; mahêro; lwîganyo lw'aka-Nyamuzinda; *ka-Nyamuzinda*; *hantu hatagatîfu*; *nyumpa zayûbakagwa n'amaboko g'abantu*; *nyumpa ya Nyamuzinda*; luhêro lwa Nyamuzinda; *luhêro lwâge*; *ngombe*;

Ναγγαί NANGAI: Nagayi (Luk 3.25);

Νικάνωρ NIKANÔR: Nikanori; Nikanor (Ebj 6.5);

Ksi ξ

Omicron o

όσίως HOSIÔS: kurhi rhwàli batagatîfu; kurhi rhakag'isîmîsa Nyamuzinda (1Tes 2.10); ojira ebisîmîsa Nyamuzinda;

όσιότης HOSIOTÊS: *butagatîfu*;

όσιος-1 HOSIOS: *imâna*; *mwîra*; *murhonyi*; wa Nnâmahanga; enshôkano ntagatîfu ; *cîre*; maboko gacîre (1Tim 2.8);

Pi π

Πέτρος PETROS: Petro; ibuye; Kabuye; *buye*;

πίναξ PINAKS: mbale; *nambi*; *mbêhe*;

πύθων PÛTÔN: Putoni; izîno lya muzimu w'obulaguzi (Ebj 16.16);

παράκλητος PARAKLÉTOS: murhabâzi; murhûliriza; *murhûlirizi*; *mulagizi*; Mûka Mutagatîfu; Mûka Mwimâna; Yezu Kristu (1Ywn 2.1);
 πληρόω PLÊROŌ: kuyunjuliza;
 πνεῦμα ἅγιον PNEŪMA HAGION: Mûka Matagatîfu; Mûka Mwimâna; Mûka gwa Nyakasane; Mûka; *mûka gwâge Mutagatîfu*;
 πνευματικός PNEŪMATIKOS: *bunya-mûka*; *yigîriziba-gwa na Mûka*; *cîkubagira Mûka*; *mîraga aminjà g'omûka*; *'omûka*; *'enyanya* (1Kr 10.3); *a Mûka Mutagatîfu*; *Mûka Mutagatîfu odwîrhe amubwîr*; oyu Mûka adwîrhe abwîriza; bâna ba Mûka (Gal 6.1); rhulwîsa abazimu babî (Ef 6.12);

Sigma σ

σάββατον-1 SABATON: luzira; sabato; lwa kali ndarhu;
 σάββατον-2 SABATON: mugobe;
 σάκκος SAKOS: *cîyunjuza*; mwambalo gwa sunzu;
 σάρκινος SARKINOS: bunya-mubiri; w'eri igulu; rhali hya bunya-mûka
 σάρξ Divers: chair, corps physique; nature humaine, d'origine terrestre; sa nature inférieure, nature humaine pécheresse; être humain, personne, homme; la vie terrestre, domaine humain de l'existence; pulsion sexuelle 126/126 SARKX: mubiri bunya-muntu; muguma yénene, *iralà; muntu; *bantu*; *mubiri*; *mibiri*; *zamba*; omubiri; *remwa*; *bene wîrhu b'ishanja*; ishanja liguma; *by'en'igulu*; cikoba; *koba*; kuzambaha; omubiri mulwâla; Gal 4.13; magala mabî; buzira ciragâne; obusù en'igulu; *nyafu*; munyafu; minyafu; enyama; Maf 17.16 nyama;
 Σάρρα Noms propres: Sara4/4 SARA: Sara;
 σέβασμα Rituels: objet de culte; lieu de culte 2/2 SEBASMA: lûsho; ka-Nyamuzinda; olûsho;
 σέβομαι Rituels: adorer, louer 10/10 SEBOMAI: Obukenge bankenga; *kenge*; *kenga*; barhînyaga Nyamuzinda; *rhînya Nnâmahanga*; *rhînya Nyamuzinda*; *harâmya Nnâmahanga*; *harâmya Nyamuzinda*; *rhînya Nyamuzinda*; *rhînya Nnâmahanga*; *shenga*; kushenga; kugashâniza; kukuza; hâna irenge; kuhà irenge;
 Σέργιος Noms propres: Sergius 1/1 SERGIOS: Serjiyo; Sergiyo;
 Σήθ Noms propres: Seth 1/1 SET: Seti;
 Σήμ Noms propres: Sem 1/1 SÊM: Semu; mwene-Nûhu;
 σής Faune: mite 3/3 SÊS: ngisha; engisha; *nundo*;
 σίκερα Objet réels: boisson forte 1/1 SIKERA: mamvu; cinyôbwa cijakwo e-ngezo; mamvu makali;
 Σίμων-1 Noms propres: Simon 45/45 SIMŌN: Simoni; Petro Simoni;
 Σίμων-2 Noms propres: Simon 4/4 SIMŌN: Simon; i Simoni Sha-bushiru; Shabushiru;
 Σίμων-3 Noms propres: Simon 2/2 SIMŌN: Simoni; mwene wâbo Yezu; Simoni;
 Σίμων-4 Noms propres: Simon 3/3 SIMŌN: Simoni w'e Kirena; Simoni w'e Cirena; Simoni munya-Kirena;
 Σίμων-5 Noms propres: Simon 3/3 SIMŌN: Simoni w'e Keriyyoti; îshe wa Yûda Iskarioti;
 Σίμων-6 Noms propres: Simon 4/4 SIMŌN: Simoni muhuzi wa mpu w'e Yopè; Simoni;
 Σίμων-7 Noms propres: Simon 4/4 SIMŌN: Simoni mukurungu; ali mukurungu; mukurungu w'e Samâriya;
 Σίμων-8 Noms propres: Simon 2/2 SIMŌN: Simoni mushomyo w'e Betaniya;
 Σίμων-9 Noms propres: Simon 3/3 SIMŌN: Simoni mufarizeyi; Simoni;
 σίναπι Flore: moutarde (une plante remarquable pour ses petites graines) 5/5 SINAPI:

sinapi; esinapi; mburho ya bujuru busungununu;
Σόδομα Noms propres: Sodome 9/9 SODOMA SODOMO: Sodoma lugo Nyamuzinda ashâbaga erhi bubî lwakomeraga okujira burhuma; lugo lubà emukondwè gw'Enyanja y'Omuniyu; Sodomu;
σύζυγος Êtres: collègue, associé ou peut-être un nom propre 1/1 SÜZÜGOS: murhabâzi winyu Sizigo; murhabâzi wa Paolo;
*σύμψυχος Attributs: uni dans l'Esprit, comme un 1/1 : kulugana muli Mûka; kubà omu buguma; *lukira haguma*;*
*σύνδουλος Êtres: compagnon d'esclavage ou de service 10/10 SÜNDOULOS: owâbo; owâbo murhumisi; owâbo mukozî; owîrhu; *winyu*; *wâbo*; *bâbo*; *binyu*; *murhabâzi*; *barhabâzi*;*
Σύρος Noms propres: Syrien 1/1 SÜROS: munya-Sîriya; w'e Sîriya;
Σύρτις Noms propres: côtes de Syrte [Libye] 1/1 SIRTIS: Sirti luhû-nyanja lwa Libiya;
σύνσωμος Êtres: membre d'un même corps 1/1 SÜSSÔMOS: cirumbu c'oku mubiri muguma; birumbu;
Σώπατρος Noms propres: Sopatros [Sopater] 1/1 SÔPATROS: Sopatro; mwene Piro w'e Bereya;
*Σαβαώθ Noms propres: Sabaoth, des armées (univers) 2/2 SABAOT: Nyakasane w'Emirhwe; izîno lya Nyamuzinda omu mayahudi; Nyamuzinda w'igulu n'amalunga byoshi; *mirhwe*;*
σαββάτου ὁδός Divers: à une demi-heure de marche 1/1 SABATON HODOS: ha lugendo lwa sabato; lugengo la nusu-sa; lugendo lwa cigabi ca kabiri c'ensa; lugendo lwankagendwa o-lwa-Sabato;
σαββατισμός Rituels: le repos du Sabbat 1/1 SABATISMOS: muluhûko; omuluhûko gw'oluzira;
σαγήνη Objet réels: chalut (pour la pêche) 1/1 SAGÊNÊ: keshe; kêshe;
Σαδῶκ Noms propres: Sadok 1/1 SADOK SADOQ: Sadok; Sadoki;
*Σαδδουκαῖος Noms propres: Sadducéen [Sadducéens] 14/14 SADÜKAIOS: *saduceyi*; Abasaduceyi;*
Σαλά-1 Noms propres: Sala 1/1 SALA: Sala; îshe wa Bwozi;
Σαλά-2 Noms propres: Sala [Chéla] 1/ SALA: Sala; Shela; îshe wa Eberi;
Σαλήμ Noms propres: Salem 2/2 SALEM: Salemi;
Σαλώμη Noms propres: Salomé 2/2 SALÔMÊ: Salome;
Σαλαθιήλ Noms propres: Salathiel [Chéaltiel] 2/2 SALATIÊL: Salatiyeli;
Σαλαμίς Noms propres: Salamine 1/1 SALAMIS: Salamina;
Σαλείμ Noms propres: Salim 1/1 SALEIM: Salim; Salimu; Salimi;
Σαλμών Noms propres: Salmon [Salman] 2/2 SALMON: Salmoni;
Σαλμώνη Noms propres: Salmonè [Salmoné] 1/1 SALMÔN: Salomona; e Salomona;
*σαλπίζω-1 Objet réels: retentir la trompette 11/11 SALPIZÔ: ndi nabûha omushekera; *bûhaga mushekera*; kubûha omushekera; *bûha*; *hiramwo amarhama*;*
*σαλπίζω-2 Objet réels: retentir la trompette 1/1 SALPIZÔ: *bûha*;*
σαλπιστής Objet réels: héraut 1/1 SALIPISTÊS: abalenga b'oku-bûha omu mushekera;
*Σαμάρεια-1 Noms propres: Samarie 9/9 SAMAREIA: Samâriya; *musamâriya*; w'e Samâriya; e Samâriya;*
Σαμάρεια-2 Noms 2/2 SAMAREIA: e Samâriya; lugo lwa Samâriya; Abasamâriya; bantu b'e Samâriya;
*Σαμαρίτης Noms propres: Samaritain, de Samarie 9/9 SAMARITÊS: *; *basamâriya*; b'e Samâriya; w'e Samâriya; munya-Samâriya;*

Σαμαριτῆς Noms propres: Samaritaine [samaritaine] 1/1 SAMARITIS: musamâriya-kazi; mukazi musamâriya; mukazi w'Omusamâriya;
Σαμοθράκη Noms propres: Samothrace 1/1 SAMOTRAKĒ: e Samotراسيا;
Σαμουήλ Noms propres: Samuel 3/3 SAMUĒL: Samweli;
Σαμψών Noms propres: Samson 1/1 SAMSON: Samsoni; Samson; Samusoni;
σανίς Objet réels: panneau, planche 1/1 SANIS: mpaho; lupaho; empaho; olupaho;
*σανδάλιον Objet réels: sandale 2/2 SANDALION: enkwerh; o *nkwêrho*;*
Σαούλ-1 Noms propres: Saoul [Saul] 5/5: Iyo izîno Iya Paolo omu mayahudi; Saulu;
Σαούλ-2 Noms propres: Saül 1/1 SAUL: âbaha Saulu; mwene Cisi; mwâmi murhanzirhanzi oumu Israheli;
Σαρών Nom propres Saron 1/1 SARÔN: Sharon; e Saroni;
σαργάνη Objet réels: corbeille 1/1 SARGANĒ: cirhimbiri;
σαρκικός Attributs: appartenant à ce monde, pas sous le contrôle de l'Esprit de Dieu 6/6 SARKIKOS: by'en'igulu; bunya-mubiri; ebirhahêkwa na Mûka gwa Nyamuzinda; aminjà g'en'igulu; eby'omubiri; bwenge bw'omubiri; iralà ly'omubiri;
*Σατανᾶς Êtres: l'adversaire, Satan 33/33 SATANAS: omushombanyi; mushombanyi; Shetani; *shombanyi*;*
Σαῦλος Noms propres: Saul (nom hébreu de l'apôtre Paul) 15/15 SAULOS: Saulu; izîno Iya Paolo ly'ecihabraniya;
*σεβάζομαι Rituels: adorer, vénérer 1/1 SEBAZOMAI: *harâmya*; *kenga*; *kuza*;*
*σειρα ζόφου Objet réels: e nchaîné dans l'obscurité 1/1 SEIRA ZOFU: lohirwe omu mwizimya; *bakwêba omu nyenga ziyunjwîre mwizimya*;*
Σεκοῦνδος Noms propres: Secundus 1/1 SEKUNDOS: Sekundo; muntu w'e Tesalonika oyo;
Σελεύκεια Noms propres: Séleucie 1/ 1 SELEÛKEIA: e Selu-kiya;
Σεμεῖν Noms propres: Semein [Séméin] 1/1 SEMEIN: Semeyini; mwene Yozeshi;
Σερούχ Noms propres: Sérouch [Seroug] 1/1 SERUKH: Seruki; mwene Ragu;
*σημεῖον Divers: signe miraculeux, miracle; signe, par lequel quelque chose est connu ou distingué, indication, marque, signal; signe, signal d'alarme 69/69 SEMEION: *cirhangâzo*; *cisômerîne*; *birhangâzo*; *bisômerîne*; *manyîso*; aboneke; yêrekana; kuboneka; *bimanyîso*; cisômezo; bisômezo; *sômezo*; *sômerîne*;*
Σιών-1 Noms propres: Sion 2/2 SIÔN: entondo ya Siyoni; Yeruzalemu; ntondo ya Siyoni;
Σιών-2 Noms propres: Sion 5/5 SIÔN: Siyoni ntondo; Yeruzalemu;
Σιδών Noms propres: Sidon 9/9 SIDÔN: Sidoni; e Sidoni;
Σιδώνιος-1 Noms propres: Sidon 1/1 SIDÔNIOS: w'e Sidoni; e Sidoni;
Σιδώνιος-2 Noms propres: de Sidon 1/1 SIDÔNIOS: cihugo c'e Sidoni;
Σίλας Noms propres: Silas 12/12 SILAS: Sila;
Σιλουανός Noms propres: Silvain [Silas] 4/4 SILUANOS SILAS: Silvano; nkaba ye na Sila;
Σιλωάμ Noms propres: Siloé 3/3 SILÔĒ: Silowè; Silowe; iriba Iya Silowe;
*σιμικίνθιον Objet réels: tablier (comme ceLul porté par un ouvrier) 1/1 SIMKINTION: *mishangi*; *mushangi*;*
Σινᾶ Noms propres: Mont Sinai 4/4 SINĀ: Sinayi;
*σινδών Objet réels: tissu de lin (utilisé pour l'embaumement ou l'enterrement) 5/5 : mushangi gwa citâni; mwenda; *cirondo*;*
*σιρικόν Objet réels: tissu en soie 1/1 SIRIKON: *ya swâ*; myambalo ya swa;*
*σιτίον Flore: blé 1/1 SITION: *ngano*; engano;*
*σιτιστός Faune: engrais 1/1 SITISTOS: cintu; twezire; cintu cishushagire; *nkâfu*; *buzi*;*
*σῖτος Flore: grain, blé 14/14 SITOS: mogomogo; *ngano*; *mahemba*; nâhaka emyâka yâni; enshâno;*

σιωπάω *Attributs: être silencieux ou calme; cesser de parler: calmer (la mer) 1/1 SIÔPAÔ: hulika; hulisa; hwekêra; rhûlûla;*

σκάνδαλον *Attributs: ce qui cause le péché ou donne l'occasion de pécher; qui cause le trébuchement ou le trouble, obstacle 12/12 SKANDALON: ehirhuma omuntu ajira ecâha; ehîhêka ebwa câha; ehîsârhaza; ehirhuma omuntu asârhalâ; *nshumi*; *mashumi*; *sârhaza*; *sârhalâ*; *nshonyi*; *sâr hazibwa*; cankamuhirimya; omurhego omu njira;*

σκάφη *Objet réels: barque, chaloupe 3/3 SKAFÊ: ehyârho; *hyârho*; bwârho busungunu;*

σκέπασμα *Objet réels: manteau, frange, vêtement 1/1 SKEPAOMA: cishûli; mushumiro; mwambalo; eci rhwâyambala;*

σκήνωμα-1 *Objet réels: tente, maison, logement 1/1 SKÊNÔMA: ihêma; *nyumpa; * cihando;*

σκήνωμα- 2 *Divers: 2/2 SKÊNÔMA: cihando; ecihando mubiri;*

σκότος τὸ ἐξώτερον *Divers: les ténèbres du dehors 3/3 SKOTOS TO EKZÔTERON: omwizimya embuga; omu mwizimya; mwizimya embuga;*

σκύβαλον *Objet réels: excréments, ordures 1/1 SKÛBALON: bugege; mazî; izinga; ciguzi; bikabulirwa;*

Σκύθης *Noms propres: Scythe (primitif) 1/1 SKÛTÊS: Abashita; *bantamanywa*; embula majambere; omuroma akâg'ibabona nka bo barhayishi nyamuzinda;*

σκόληξ *Faune: ver 1/1 SKÔLÊGS: *muvunyû*; omuvunyû;*

σκανδαλίζω *Attributs: faire pécher qqn, être la cause (pour qqn) du renoncement à sa foi [pass. renoncer à sa foi, être mené au péché, tomber dans le péché; irriter, choquer 12/12 SKANDALIZÔ: kuhêka lebè omu câha; kurhuma lebè ahakana obuyêmêre bwâge ; kuhêkwa omu câha; *sâr haz*; sârhal*; *shumik*; *na-rhume wahirima omu câha*; *rhume wahirima omu câha*; *rhuma wahirima omu câha*; *rhuma mwene wîrhu asârhalâ*; *hirima*;*

σκευή *Objet réels: attirail, vitesse (d'un bateau) 1/1 SKEÛÊ nyêrekeza ya nkugè; ngera bubidu bwa ; *birugu by'omu nkugè*;*

Σκευᾶς *Noms propres: Scéva 1/1 SKEÛAS: Sheva Ebj 19.11; abâga mudâhwa mukulu;*

σκηνή-1 *Objet réels: tente, abri provisoire 4/4 SKÊNÊ: ihêma; cifumba; hantu ha bugashânize; nyumpa; aha ka; cihando; hiyumpa; rhuyumpa; bihando;*

σκηνή-2 *Objet réels: tente, abri provisoire 12/12 SKÊNÊ: ecirâlo; cirâlo; ecihando; cihando; bajiramwo obugashânize;*

σκηνή-3 *Objet réels: tente, abri provisoire 4/4 SKÊNÊ: *bwârhalo*; ecihando; ecirâlo; o-bwâmi Maf 13.6;*

σκηνόω *Objet réels: vivre, demeurer 5/5 SKÊNOÔ: ndama; mbâ halebe; anabêra; *yûbaka ecihando*; 'abammubâmwo; ababâ Maf 13.6; ahanda;*

σκηνοπηγία *Objet réels: Fête des Tabernacles (une fête religieuse juive commémorant la provision de Dieu durant la marche dans le désert) 1/1 SKÊNOPEÛIA: Iwa Bihando; lusiku lukengeza Abayahudi oku Lulema wajâga abalîsa omu irungu; banalâle omu cifumba nsiku 8;*

σκηνοποιός *Êtres: fabricant de tente 1/1 SKÊNOPOIOS: mulenga oluka amahêma; kuluka amahêma;*

σκήνος *Divers: tente (son corps) 2/2 SKÊNOS: mubiri gugererwa oku ihêma; ecihando; *ciha-ndo*;*

σκληροκαρδία *Attributs: obstination (de personnes dures à enseigner) 3/3 SKLÊROKARDIA: buzibu bw'emirhima; buzibu bwa kurhayêmêra okuyigîrizibwa; buzibu bwa mirhima;*

σκορπίος Faune: scorpion 5/5 SKORPIOS: engobe; ihiri; ihiri-joka; bacilumira--habiri; cilumira-habiri;
σκωληκόβρωτος Faune: rongé par les vers 1/1 SKÔLÊKOBROTOS: libwa n'emivunyu; *lundwa n'emivunyu*;
σμύρνα Flore: myrrhe (une gomme résineuse utilisée pour aromatiser) 2/2 SMÛRNA: enshangi; nshangi; obukù; bukù;
Σμύρνα Noms propres: Smyrne 2/2 SMÛRNA: aha Simirna; Simirna; e Simirna;
Σολομών Noms propres: Salomon 10/10 SOLOMÔN: Salomoni; ya Salomoni;
σορός Objet réels: une urne sur laquelle un cadavre est porté, bière, cercueil 1/1 SOROS: nkundabaniha; isanduku babarhulamwo ecirunda;
σουδάριον Objet réels: mouchoir 4/4 SUDARION: *bôhe omu irhù*; mwenda gukolesibwa oku mifù; *mwenda*; *tambara*; citambara; bitambara;
Σουσάννα Noms propres: Suzanne 1/1 SUZANA: Suzana;
σπέρμα Flore: graine, semence 6/6 SPERMA: mogomogo; mburho; emburho; emogomogo;
σπόγγος Objet réels: éponge 3/3 : *hôrhôlo*; cihôrhôlo; bihôrhôlo;
σπόρος Flore: graine, semence 5/5 SPOROS: mburho; emburho;
Σπανία Noms propres: Espagne 2/2 SPANIA: e Hispaniya;
σπενδω Rituels: verser 2/2 SPENDÔ: ndi nabulaga; kubula; *bulaga*; *bulagw*; *bulajika*;
σπλάγχχνον Attributs: ses sentiments ou son être les plus profonds, coeur; affection, amour 10/10 : muntu w'endalâla; eciri emurhima; oku nyumvirhe emurhima; *murhima*; omirhima; oburhonyi; lukogo lw'omurhima; obuzigire; buzigire; lukogo; olukogo;
σπλαγχνίζομαι Attributs: être animé de pitié ou de compassion, avoir pitié ou compassion 12/12 SPLANKHINIZÔ: kugwârhwâ n'obwonjo; kubà n'olukogo; kuyumva olukogo; obwonjo bwamugwârha; ababêra obwonjo; *bwonjo*; *gwârhwâ n'olukogo*; *babalire*; orhufè lukogo; kufà lukogo; amufà lukogo;
σπουδή-1 Attributs: sérieux, diligence, ardeur, zèle, effort 2/2 SPUDÊ: nnabushiru; shabushiru; buzira luhiju; bushîbirizi; bushiru; kucikanyakanya; bo na buno; akanya;
σπουδή-2 Attributs: sérieux, diligence, ardeur, zèle, effort 10/10 SPUDÊ: abashîbirire; kushîbirira; *bushiru*; obukombêdu; *bukombêdu*; *lushana*; nkola ngwâsirwe; mwacîsêza; kucîsêza;
σπυρίς Objet réels: panier (plus grand que les kofinos) 5/5 SPÛRIS: cirhimbiri; birhimbiri; lurhanda; *cirhiri*; *birhiri*;
στάδιον Objet réels: arène 1/1 STADION: ngo; aha bajîra mashingwe; ngo ya kabumbu;
στάμνος Objet réels: jarre 1/1 STAMNOS: ikovu Heb 9.4; kabindi;
στάχυς Flore: épi 4/4 STAKHÛS: muhuli; mihuli; omuhuli; emihuli; omusîsi;
Στάχυς Noms propres: Stachys 1/1 STAKHÛS: Staki Rom 16.9;
στέγη Objet réels: toit 3/3 STEGÊ: oburhungiri; burhongiri; omu mwâni;
στέμμα Objet réels: couronne, guirlande 1/1 STEMA: cimanè; bimanè; ecimanè; ebimanè;
στέφανος Objet réels: diadème, couronne; prix, récompense, don; raison de fierté ou de vantardise 18/18 STEFANOS: ecimanè; ishungwè; ngalo; kalimbiriro; luhembo; cimanè; bimanè; obukuze; irenge; ntanda; ishungwè; ishungwè; *mashungwè*; *mashungwè*;
Στέφανος Noms propres: Etienne [Étienne] 7/7 STEFANOS: Stefano;
στίγμα Attributs: marque 1/1 STIGMA: cimanyîso; nzigo; hiziriko hya nna akantu; ebima-nyîso; ecimanyîso;
στατήρ Objet réels: statère, quatre drachmes [Pièce de monnaie grecque valant deux

didrachmes ou quatre deniers] 1/1 STATÊR: luseranga lwa Bagereki lulimwo drakhime ini; ensaranga; nsaranga; nfaranga;
 σταυρός *Objet réels: croix* 27/27 STAUIROS STOROS: musalaba; misalaba; omusalaba; emisalaba; bamba; bambwa; *salaba*;
 σταυρώ *Objet réels: crucifier* 42/42 STAUROÛ STOROÛ: kubamba; kubambwa; *bambaga*; *bamba*; *bambw*; *bambe*; *bambir*; *bambîre*; *manika*; kubamba oku musalaba; kumanika oku musalaba;
 σταφυλή *Flore: raisin, grappe* 3/3 STAFÛLÊ: irehe; *zâbîbu*; mishûgi; kashûgishûgi; amalehe;
 Στεφανῆς *Noms propres: Stéphanas* 3/3 STEFANAS: Stefana; ali mukristu-kazi w'e Korinti;
 σπιβάς *Flore: branche, feuille* 1/1 STIBAS: *mashami*; *byâsi*;
 στοά *Objet réels: porche, portique* 4/4 STOA: mbaraza;
 Στοϊκός *Noms propres: stoïcien* 1/1 STOIKOS: Stoiki; ; bastoyici Ebj 17.18;
 στοιχεῖα *Divers: éléments (de ce que le monde est fait)* 7/7 STOIKHEIA: ebiremwa igulu liyimangirakwo; abazimu bakâg'irhegeka oku omuntu abâ; ebiriba by'okubâho; ebiremwa; *biremwa*; nyigîrizo z'omurhondêro;
 στολή *Objet réels: robe, longue robe; pl. vêtements* 9/9 STOLÊ : iropo; iropo lirîrî; *myambalo*; *mwambalo*; ebishûli; bishuli; cishûli; ebishuli; ecirondo; cirondo; ebirondo; birondo;
 στρουθίον *Faune: moineau* 4/4 STRUTION: citora; bitora; ecitora; ebitora;
 στῦλος *Objet réels: pilier, colonne* 4/4 STÛLOS: mutungo; mitungo; omutungo; emitungo;
 συγκαινωνέω *Attributs: prendre part à, aider* 3/3 SÛNKOINÔNEÛ: nshangîre; kushangîra; kurhabâla; *shangîr*; *rhabâl*;
 συγκαινωνός *Êtres: qui partage, participant* 4/4 SÛNKOINÔNOS: oshangîre; oshangîra; lyo nshangîra; wâshangîra; *shangîr*;
 συζάω *Attributs: vivre avec ou ensemble* 3/3 SÛZAÛ: kulama haguma na; kulama mwe na; rhwâlama haguma na; muli omu mirhima yirhu omu kufâ n'omu kulama; rhwayish'ilama rhwe naye;
 συκάμινος *Flore: mûrier* 1/1 SÛKAMINOS: esinapi;
 συκῆ *Flore: figuier* 15/15 SÛKÊ: mulehe; *lehe*; murhi gw'amalehe;
 /1SÛKOMOREA: *humbahumba*; muhumbahumba; mihumbahumba;
 σῦκον *Flore: figue* 4/4 SÛKON: *lehe*; irehe; malehe; amalehe;
 Συμεών-1 *Noms propres: Syméon [Simon]* 2/2 SIMEÛN: Simeoni; Simoni; izini lya Petro omu ciharameya;
 Συμεών-2 *Noms propres: Siméon* 1/1 SIMEÛN: Simeoni; Simoni; Mwene Yakôbo cubaka w'obûko bwa Simeoni;
 Συμεών-3 *Noms propres: Syméon [Siméon]* 2/2 SIMEÛN: Simeoni; mugula w'e Yeruzalem;
 Συμεών-4 *Noms propres: Syméon [Siméon]* 1/1 SIMEÛN: Simeoni oderhwa Niger; oderhwa Mwîragula ; mukristu w'e Antiyokiya;
 Συμεών-5 *Noms propres: Syméon [Siméon]* 1/1 SIMEÛN: Simeoni; Simoni w'omu bashakulûza ba Yezu Luk 3.30;
 συμπαθέω *Attributs: ressentir de la compassion pour* 1/1 SÛMPATEÛ: shangîra amalibuko; mwashangîre amalibuko;
 συμπαθής *Attributs: partageant le même sentiment* 1/1 SÛMPATÊS: ofira abâbo olukogo; mukaz'ifâ abinyu olukogo;
 συναγωγή *Objet réels: synagogue, lieu juif de culte [le même bâtiment a été également employé pour des démarches juridiques, e.g. MAT.10:17]* 56/56 SÛNAGOGÊ: *sinagogi*; hantu Abayahudi bajirira obugashânize; ndêko; ntimânano ya

kuharâmya; engabo; engabo ya shetani Maf 3.9;
 συναλλάσσω *Attributs: réconcilier 1/1 SÜNLASÔ: kushubiza omu bwîra; kufunga abalwa; abafunga;*
 συνδοξαζομαι *Attributs: partager la gloire d'un autre 1/1 SÜNDOKSAZÔ: kushangîra irenge ly'owundi; rhuyish'ikuzibwa haguma naye;*
 συνείδησις *Divers: conscience; connaissance 28/28 SÜNEIDÊSIS: murhima; mirhima; bumanye; kucîmanyâ; *murhima*;*
 συνεγείρω *Attributs: ressusciter 3/3 SÜNEGEIRÔ: namâfûka; namâyimuka; kufûka; kuyimuka; *fûla*; *fûka*; *fûsir*;*
 συνεργος *Êtres: collaborer, aider 13/13 SÜNERGOS: rhukola rhweshi; bo rhukola rhweshi; murhabâzi; barhabâzi; kugwâsa rhugwâsa; *kugâsa rhugwâsa*; *yûshûl*; *yushûl*; *ntabâla*; *rhabâl*; rhu-shangîra naye omulimo; kushangîra omulimo; murhumisi;*
 Συντύχη *Noms propres: Syntyche 1/1 SÜNTÜKHÊ: Sintiki; mukristu w'e Filipi Flp 4.2;*
 συντελεία αἰῶνος, συντελεία τοῦ αἰῶνος *Attributs: fin de l'âge 5/5 SÜNTELEIA AIÔNOS SÜNTELEIA TU AIÔNOS: kuhwa kw'igulu; aha kuhwa; okuhwa; aha kuyûrha kw'igulu;*
 Συράκουσαι *Noms propres: Syracuse 1/1 SÛRAKUZAI: Sirakuza;*
 Συρία *Noms propres: Syrie 8/8 SÛRIA: Sîriya;*
 Συροφοινίκισσα *Noms propres: syro-phénicienne, née en Phénicie de Syrie 1/1 SÛROFOINIKISA: mufenisi; muburhwa e Fenisi; Mufenisi w'e Sîriya; munya-Sîriya oburhwa e Fenisi;*
 συσταυρω *Objet réels: crucifier (avec/par) 5/5 SÛSTAUROÔ SÛSTOROÔ: kubambwa oku musalaba haguma na; kubambwa oku musalaba na; byâli bibambirwe oku musalaba haguma naye; babambirwe oku musalaba bo naye; babambirwe oku musalaba haguma naye; abambirwe oku musalaba haguma naye; nabambirwe oku musalaba haguma na Kristu;*
 Συχάρ *Noms propres: Sychar 1/1 SÛKHAR: Sikara, ciri cishagala c'omu Samâriya;*
 Συχέμ *Noms propres: Sichem 1/1 SIKHEM: cishagala Sikemi; lugo Sikemi; mugala wa Hamori Ebj 7.16; e Sikemi;*
 σφραγίζω *Objet réels: sceller, certifier d'un sceau; marquer avec un sceau, mettre à part par un sceau; assurer, reconnaître, s'avérer 14/14 SFRAGIZÔ: kuhira ecimanyîso; kuhira akashê; kuberûla n'akashê; bonekîne oku; ecimanyîso; *cimanyîso*; ecima-nyîso; *bafumbika eyo nsholôlo*; akahamikizo; *kahamikizo*; *rhuhamikizo*; ayihamika; anayiziri-ka; *hamik*; ayêrekana oku; kuyêrekana oku;*
 σφραγίς-1 *Objet réels: sceau 1/1 SFRAGIS: kashê; cimanyîso; mandiko; kahamikizo; bonekîne; cagizo; ecimanyîso;*
 σφραγίς-2 *Objet réels: sceau 12/12 SFRAGIS: kashê; cimanyîso; mandiko; kahamikizo; bonekîne; cagizo; ecimanyîso; *manyîso*; *zirik*; *hamikiz*;*
 σφραγίς-3 *Objet réels: sceau, marque, cachet 1/1 SFRAGIS: ecimanyîso;*
 σφραγίς-4 *Objet réels: sceau, marque, cachet 1/1 SFRAGIS: ecimanyîso; cimanyîso;*
 σφραγίς-5 *Attributs: preuve, sceau 1/1 SFRAGIS: kashê; cêrekane; cimanyîso;*
 σχοινίον *Objet réels: corde 2/2 SKHOINION: mugozi; higozi; rhugozi; emigozi; omunyuli; eminyuli;*
 σχολή *Objet réels: hall de lecture, école 1/1 SKHOLÊ: cumpa ca kusomeramwo; lurhambâ lwa kusomeramwo; masomo; isomo;*
 σώζω *Divers: sauver, guérir 99/99 SÔZÔ: kuyôkola; kuyôkoka; *yokola*; kufuma; kufumya;*

*kucungula; *yôkol*; *cungul*; *ciza*; *fuma*; *fumiz*; *fumir*; *ciz*; *cunguk*; *rikûza*; *likûza*; *fu-ma*; *yôkoka*; *yôkok*; *cira*; *cizir*; *cir*; *rhenge*; *fumya*;*

*σῶμα Divers: corps, corps vivant, corps physique 120/120 SÔMA: omubiri; mubiri; emibiri; mibiri; ekleziya; cirunda; mugogo; bajà; abajà Maf 18.13; ohali; ebihali; arhali cizunguzungu; *rhumba*; mirhumba; murhumba; ci erhi wankamubona yène yène; citerusi coshi; rhuba rhushwêsire coshi; abajà Maf 18.13;*

σωματικός Attributs: physiquement, corporellement 2/2 SÔMATIKOS: omu nshusho 'omubiri; emisî y'omubiri;

σωματικῶς Attributs: en réalité, en fait 1/1 SÔMATIKÔS: ebinali byo nènè; muli ye mwo obwimâna bwoshi bw'obunyamuzinda bubà omu mubiri;

Σωσίπατρος Noms propres: Sosipatros [Sosipater] 1/1 SÔSIPATROS: Sosipatro; mukristu w'e Roma w'omu bûko bwa Paolo Rom 16.21;

Σωσθένης-1 Noms propres: Sosthène 1/1 SÔSTENÊS: Sosteni; mukulu wa sinagogi aha Korenti;

Σωσθένης-2 Noms propres: Sosthène 1/1 SÔSTENÊS: Sositeni; mukristu w'aha Korenti;

*σωτήρ Divers: Sauveur, Rédempteur, Libérateur 24/24 SÔTÊR: muyôkozi; *yôkozi*; muciza; mucunguzi; mulîkûza; *yôkôl*; *ciza*; *likûz*; *cunguzi*;*

*σωτήριον Divers: salut, pouvoir salutaire 4/4 SÔTÊRION: bucire; buhashe bwa ; *ciza*; *cizire*; *cira*; *cire*; *buyôkozi*;*

σωτήριος Divers: salutaire 1/1 SÔTÊRIOS: a kuciza; iriba ly'obuyôkoke;

*σωτηρία Divers: salut (dans le sens chrétien); délivrance, préservation, libération 45/45 SÔTÊRIA: obucire; bucire; bucunguzi; buyôkoke; *yôkôl*; *cungul*; *likûz*; *lang*; *lanzir*; obuyôkoke; *ciza*; *cunguk*; *cira*; ammucize; *fumya*; Ayâgirwe; *yâgirw*; lyo mulama; kulama;*

Tau τ

τάλαντον Objet réels: talent [Pièce de monnaie grecque valant 5000-6000 deniers] 8/8 TALANTON: luseranga lwa Bagereki lwakâg'ikabwa oku denari 5000 kuhika 6000; magerha mafundo; magrha ; amagerha; igerha; ifundo; mafundo;

τάφος Objet réels: tombe, tombeau 7/7 TAFOS: cûsho; ecûsho; byûsho; ebyûsho; nshinda; enshinda;

τελος Divers: fin, arrêt, conclusion; résultats, but, aspiration, accomplissement; taxe, revenu 2/2 TELOS: aha buzinda; ah'okuhika; ebishimbirwe; ebilonzibwe; ebicifinjirwe; okufundika; okushwinja; okuhâlûla; ihôro; bahi bavurhîsa; kuvurhîsa; omukamarho;

*τέραξ Divers: une merveille, objet de merveille; présage, qqch indiquant un prochain événement 16/16 TERAS: *cirhangâzo*; *birhangâzo*; ecirhangâzo; ebirhangâzo; mbala-mwanzi; *sômerîne*;*

Τέρτιος Noms propres: Tertius 1/1 TERTIOS: nie Tersiyô nayandikaga agâla maruba Rom 16.2; mwandisi wa Paolo w'Amaruba emwa Abaroma;

Τέρτυλλος Noms propres: Tertullus 2/2 TERTULOS: Tertulo; olya walilega Paolo Ebj 24.1;

Τίμων Noms propres: Timon 1/1 TIMÔN: Timoni; muguma omu bashamasi barhanzi rhanzi Ebj 6.5;

Τίτιος Noms propres: Titius 1/1 TITIOS: Tito Yusto Ebj 18.7;

Τίτος Noms propres: Tite 12/12 TITOS: Tito murhabâzi wa Paolo; kandi aderhwa Yusto;

τόξον Objet réels: arc (d'un archer) 1/1 TAKSON: omuherho;

τύπος Objet réels: image 2/2 TÛPOS: nshusho; enshusho; nshushano; enshushano;

Τύραννος Noms propres: Tyrannos [Tyrannus] 1/1 TÛRANOS: Tirano; ye Paolo akâg'ihûna isomo ajiriramwo akatikisimu Ebj 19.9;
Τύριος Noms propres: de Tyr 1/1 TÛRIOS: w'e Tiri; Tiri;
Τύρος Noms propres: Tyr 11/11 TÛROS: e Tiri; Tiri; Tiro;
Τύχικος Noms propres: Tychique 5/5 TÛKHIKOS: Tikiko;
τὰ περίεργα Rituels: magique, sorcellerie 1/1 TA PERIERGA: eby'obukurungu; bulozi Ebj 19.19;
ταβερνή Objet réels: taverne, auberge 1/1 TABERNÊ; aha Mahando-Asharhu; bihando bya bigolo; Taverno;
Ταβιθά Noms propres: Tabitha 2/2 TABITA: Tabita omu cigereki Dorkasi;
ταμεῖον-1 Objet réels: pièce privée ou intérieure 3/3 TAMEION: omu mwa; omu mwâwe; omu nyumpa; cumpa cago cago; cumba c'ekarhî;
ταμεῖον-2 Objet réels: cellier 1/1 TAMEION; nguli; enguli;
Ταρσός Noms propres: Tarse 3/3 TARSOS: Tarsi; emunda Paolo aburhagwa embere asomere e Yeruzalemu;
Ταρσεύς Noms propres: Tarse 2/2 TARSEÛS: w'e Tarsi; emwîrhu e Tarsi;
ταρταρόω Divers: mis en enfer 1/1 TARTAROÔ: abaloha omu kuzimu 2Pet 2.4;
ταῦρος Faune: taureau 4/4 TAUROS TOROS: empanzi; mpanzi; mpânzi; ebimasha; cimasha; bimasha;
τεῖχος Objet réels: mur 9/9 TEIKHOS: lukûta; nkûta; lukûta; nkuta; côgo; byôgo; ecôgo; ebyôgo;
*τελώνης Divers: collecteur d'impôt, collecteur de revenu 20/20 TELÔNÊS: *vurhîsa*; *vurhîsa*; *bahôza*; *muhôza*; ebishungu; *shungu*; mukage; abanyabyâha; abanya-byâha;*
τελώνιον Divers: bureau de perception, octroi 3/3 TELÔNION: kagombe;
Τιβέριος Noms propres: Tibère 1/1 TIBERIOS: Tiberi Luk 3.1;
Τιβεριάς-1 Noms propres: Tibériade 1/1 TIBERIAS: nyanja e Tiberiyadi; lugo Tiberiyadi; Tiberiyadi;
Τιβεριάς-2 Noms propres: Tibériade 2/2 TIBERIAS: enyanja y'e Galileya ederhwa Tiberiyadi; e Tiberiyadi;
Τιμόθεος Noms propres: Timothée 24/24 TIMOTEOS: Timoteyo;
Τιμαῖος Noms propres: Timée 1/1 TIMAIOS: Timeyo îshe wa Bartimeyo w'e Yeriko Mrk 10.46;
τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως Attributs: Abominable, Dévastateur 2/2 TO BDELÛGMA TÊS ERÊMÔZEOS: bibî bibî; ebibî; bibî; bihenyango;
τὸ ὄνομα Divers: nom, personne, catégorie 1/1 TO ONOMA: izîno; muntu; lubero; mbero;
τράγος Faune: bouc 4/4 TRAGOS: cihebe; bihebe; ecihebe; ebihebe;
τρίβολος Flore: chardon, épine 2/2 TRIBOLOS: mushûgi; omushûgi; mishûgi; emishûgi; amarhadu;
τρίστεγον Objet réels: troisième étage 1/1 TRISTEGON: igorofi lya kasharhu; enyumpa ya kasharhu y'enyanja;
τρόπος Attributs: manière, façon; la vie, façon de vivre 1/1 TROPOS: lugendo; ngeso; kalamo; oku omuntu ahimbire Heb 13.5;
Τρόφιμος Noms propres: Trophime 3/3 TROFIMOS: Trofimo; mukristu w'Efezi; murhabâzi wa Paolo;
τρύβλιον Objet réels: plat, bol (de nourriture) 2/2 TRÛBLION: cishanjo ca biryo; cirhiri ca biryo; nambi;
τρύπημα Objet réels: trou (d'aiguille) 1/1 TRÛPEMA: murhule; murhule gw'ensinge;

Τρύφαινα Noms propres: Tryphène 1/1 TRIFENA TRIFESA: Trifena Trifesa;
Τραχωνίτις Noms propres: Trachonitide 1/1 TRAKHÔNITIS: Trakoniti; Iyo ishwa Iya Filipino mwene Herodi;
τρῆμα Objet réels: chas (d'une aiguille) 1/1 TRÊMA: murhule gw'ensinge;
τρυγών Faune: tourterelle 1/1 TRŪGŌN: ngûkû; engûkû;
τρυμαλιά Objet réels: trou (d'aiguille) 1/1 TRŪMALIA: murhule gw'ensinge;
Τρυφῶσα Noms propres: Tryphose 1/1 TRŪFŌZA: Trifoza Rom 16.12;
Τρώας Noms propres: Troas 6/6 TRŌAS: Trowa;

upsylon u

*ύαλινος Objet réels: de verre, clair comme le verre 2/2 HŪALINOS: ibuye lyâgeramwo amasû; ciyo; *langashana*; kantu kalangashana;*
*ῥαλος Objet réels: verre, cristal 2/2 HŪALOS: *shangabuye yageramwo amasû*; ciyo; gakazâg'igeramwo amasû; nka nshangabuye;*
ύδρία Objet réels: vase d'eau 3/3 HŪDRIA kabindi ka mîshi; kabindi; akabindi; rhubindi; orhubindi;
υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου Êtres: Fils de l'homme 82/82 HŪIOS TU ANTRŌPU: Mwene-omuntu; mwene Adamu;
υἱὸς τοῦ θεοῦ Êtres: Fils de Dieu 108/108 HŪIOS TU TEŪ: Omwâna wâni; Omwâna wâni; Mugala wâni; Mugala wâni; Mugala wa Nnâmahanga; Mwene Nyamuzinda; Mugala wa Nyamuzinda; Mwene Nnâmahanga; Omugala; Mugala w'Omugishe; Mugala w'Ow'enyanya; Mugala cûsha wa Nnâmahanga; Mugala wâwe; Mugala wâge; Mugala; mwene-nna-nyumpa;
ῥλη Flore: forêt 1/1 HŪLĒ: muzirhu; omuzirhu;
ῤμέναιος Noms propres: Hyménée 2/2 HŪMENAIOS: Himeneyo; muguma w'omu bakalimye babiri 1Tim 1.20; 2Tim 2.17;
ύπόδημα Objet réels: sandale, chaussure 10/10 HŪPODĒMA: nkwêrho enkwêrho nkwêrho enkwêrho;
ύπόκρισις Attributs: hypocrisie, manque de sincérité, prétention 6/6 HŪPOKRIZIS: bulyâlya; obulyâlya; bwîhambi; obwîhambi; bunywesi; obunywesi; mulyâlya; balyâlya;
ύπερῶον Objet réels: chambre haute 4/4 HŪPERŌON: cumpa c'enyanya; by'umpa by'enyanya; nyumpa y'enyanya; enyumpa y'enyanya; nyumpa z'enyanya; enyumpa z'enyanya;
*ύπηρέτης Êtres: préposé, aide, assistant, serviteur 20/20 HŪPĒRETĒS: omuganda; muganda; abaganda; baganda; *lalîzi*; *lalizi*; *rhumisi*; bambali; abambali; mwambali; omwambali; abarhabâla; kurhabâla;*
ύπηρετέω Attributs: servir, rendre service; subvenir à, veiller sur (ses besoins) 3/3 HŪPĒRETEŌ: ndi nakolera; amâkolera; kukolera; gamperezagya; kuhêreza; bal'imushêgula; kuj'ishêgula;
ύποζύγιον Faune: ânesse 2/2 HŪPOZŪGION: ndogomi; endogomi; ecihêsi; cihêsi; bihêsi;
ύποκρίνομαι Attributs: prétendre 1/1 HŪPOKRINOMAI: kucîhamba: cumverhezi: byumverhezi: ebyumverhezi: kubà cumverhezi;
*ύποκριτής Êtres: hypocrite, qui prétend être autre chose que ce qu'il est 17/17 HŪPOKRITĒS: *lyâlya*; ndyâlya; halanjika; endyâlya; *ncuku*;*
ύπολήνιον Objet réels: cuve du pressoir 1/1 HŪPOLĒNION: mukenzi; omukenzi;
*ύποπόδιον Objet réels: marchepied 7/7 HŪPOPODION: *heba amagulu*; aha magulu; cirhi c'amagulu; citumbi c'amagulugu;*
ύποστασις Attributs: confiance, assurance, conviction 4/4 HŪPOSTAZIS: bulangâlire;

nnamanyire bwinjà; buzibu; kuzibuha; ebi rhulangâlîre;
Ůς Faune: cochon 1/1 HŮS: Engulube;
*Ůσωπος Flore: hysope (un petit buisson avec les feuilles aromatiques utilisées pour la purification rituelle) 2/2 HŮSOPOS: *kangûlo*; enkanûlo; *cihôrholo*; ecihôrholo;*
ὕψηλός Attributs: haut; fier, exalté; élevé (bras) 1/1 HŮPSĚLOS: enyanya; mulimbo; kalimbiriro; kuzîbwe; okuboko enyanya omu mpingu; emalunga;
ὕψιστος-1 Attributs: plus haut 4/4 HŮPSISTOS: Enyanya omu mpingu; enyanya; enyanya bwenêne;
ὕψιστος-2 Êtres: Très-Haut 9/9 HŮPSISTOS: Ow'Enyanya; Oli Enyanya Bwenêne; Obà Enyanya Bwenêne; Nyamuzinda w'Enyanya; Oli-enyanya; Nyamuzinda w'Enya-nya;
ὕψος Attributs: hauteur 3/3 HŮPSOS: enyanya; emalunga;

PHI Φ

Φάλεκ Noms propres: Phalek [Péleg] 1/1 FALEK PELEG: Faleki; îshe wa Ragu; mugala wa Eberi;
φάντασμα Êtres: fantôme, apparition 2/2 FANTOMA FANTAUMA: mwomoka; momoka; omwomoka; omomoka; myomoka; emyômoka; kubonekerwa; Muzimu; omuzimu;
Φάρες Noms propres: Pharès [Pérès] 2/2 FARES PERETZ: Faresi; Fara;
φάτνη-1 Objet réels: mangeoire, abreuvoir 3/3 FATNĚ ciranga; eciranga; biranga; ebirang; a cinywekezo ca bintu; mulanga; omulanga;
*φάτνη-2 Objet réels: mangeoire, abreuvoir 1/1 FATNĚ: ciranga; cinywekezo; *hulusa enkafu*; aj'iyinywêsa;*
φίλανδρος Attributs: aimant son mari 1/1 FILANDROS: ozigira îba; osîma îba; okuzigira bîba;
*φίλαυτος Attributs: égoïste, égocentrique 1/1 FILOTOS FILAUTOS: nabwîkaliza; fancire; orhîshi orhali yênene; *cîlongeza bônene*;*
Φίλητος Noms propres: Philétos [Philète] 1/1 FILĚTOS: Fileto; muguma omu bakalimye 2Tim 2.17;
Φίλιπποι Noms propres: Philippes 4/4 FILIPOI: Filipi; lugo lwa Filipo;
Φίλιππος-1 Noms propres: Philippe 15/15 FILIPOS: muntu oyo; ye Filipo muguma omu Ntumwa 12;
Φίλιππος-2 Noms propres: Philippe 3/3 FILIPOS: Filipo; mugala wa Herodi; murhambo mukulu w'omu bani bayimaga omu bya Herodi mukulu;
Φίλιππος-3 Noms propres: Philippe 15/15 FILIPOS: Filipo; muguma omu bashamasi nda barhanzi rhanzi e Yeruzalemu;
*φίλος Êtres: ami; amical 27/27 FILOS: *bwîra*; mwîra; omwîra; abîra; bîra; kwa bwîra Ebj 19.31; abîrhu; murhonyi; omurhonyi;*
φόβητρον Attributs: vue ou événement redoutable 1/1 FOBĚTRON: eby'okuyôbohya; bya côbà; cituko; mutuko;
*φόβος-1 Attributs: crainte, terreur 35/35 FOBOS: côbà; bwôba; ecôba; obwôba; *yôboh*; omurhima gubangâlîre; *geramw'omusisi*; *geramwo omusisi*; *juguma*; *rhîny*; rhiny; mwôba;*
*φόβος-2 Attributs: crainte, terreur 6/6 FOBOS: bwôba; bihamba; *kurhînya*; *kurhînya*; *rhînya*; *rhînya*; obukenge;*
φόβος-3 Attributs: crainte, terreur 2/2 FOBOS: côbà; bihamba; munabarhînye; kurhînya; obwîrhôhye;
*φόρος Divers: taxe, tribut 4/4 FOROS: ihôro; kalinzi; kuvurha; *kuvurh*; rhukavurhira;*

barhacivurhiraga mwavurha;
 Φύγελος Noms propres: Phygèle 1/1 FÜGELOS: Fijelo; Figelo;
 φύλλον Flore: feuille 5/5 FÜLON: mâsi ; *byâsi*; rhwâsi; ebibabi;
 φαιλόνης Objet réels: manteau, frange, vêtement 1/1 FAILONÊS: ecishûli; mwambalo;
 omushumiro;
 φανός Objet réels: lanterne, torche 1/1 FANOS: itara; matara; amatarâ;
 Φανουήλ Noms propres: Phanuel [Penouel] 1/1 FANUÊL PENUEL: Fanuweli; îshe wa Ana
 mulêbi-kazi wayankiriraga Yezu omu Ka-Nyamuzinda;
 Φαραώ Noms propres: Pharaon, roi d'Égypte 5/5 FARAÔ: Faraoni mwâmi w'e Mîsiri; izîno
 erhi cikono ca mwâmi w'e Mîsiri;
 Φαρισαῖος Noms propres: Pharisien 93/93 FARIZAIOS: Mufarizeyi; Bafarizeyi; omufarizeyi;
 abafarizeyi;
 Φῆλιξ Noms propres: Félix 8/8 FÊLIKS: Felisi; murhambo mukulu wa Yudeya oku Iwa
 Abaroma;
 Φῆστος Noms propres: Festus (successeur de Félix comme procureur de Palestine-Israël)
 13/13 FÊSTOS: Festo; mukûla wa Felisi omu Yûda n'omu Palestina-Israheli;
 φιάλη Objet réels: cuvette 12/12 FIALÊ: kabêhe; orhubêhè; *bêhe*; *bêhè*;
 φιλάγαθος Attributs: aimant ce qui est bon 1/1 FILAGATOS: osîma ebinja; muntu nkana;
 abantu nkana;
 φιλάδελφος Êtres: aimant son frère en Christ ou son prochain 1/1 FILADELFOS: osîma
 mwene wâbo; muzigi-rane nka bâna ba nda nguma;
 φιλάργυρος Attributs: ami de l'argent 2/2 FILARGÜROS: basîma ebirugu; *hira omurhima
 gwâbo omu bi-rugu*;
 φιλέω Attributs: aimer, avoir un sentiment profond pour; aimer, aimer (faire ou être qqch);
 baiser 18/18 FILEÔ: *sîma*; lyankasîmire; *rhony*; *hobera*; *zigir*; kuzigira;
 φιλήδονος Attributs: livré au plaisir 1/1 FILÊDONOS: ocîrhezire iralâ; abâsîma iralâ libî;
 Φιλήμων Noms propres: Philémon 1/1 FILÊMÔN: Filemoni;
 φιλία Attributs: amour, amitié 1/1 FILIA: buzigire; busîme; bwîra; okuyinjibana; okubâ
 mwîra;
 φιλόθεος Attributs: aimant Dieu 1/1 FILOTEOS: okusîma Nnâmahanga; osîma Nnâmahanga;
 nkunda Lulema;
 φιλόλογος Noms propres: Philologue 1/1 FILOLOGOS: Filologo Rom 16.15;
 φιλόστοργος Attributs: aimer, consacré 1/1 FILOSTORGOS: kusîma; kucîhâna loshi; kubâ
 mpalire; akakenga abâbo;
 Φιλαδέλφεια Noms propres: Philadelphie 2/2 FILADELFEIA: Filadelfiya; e Filadelfiya;
 φιλαδελφία Attributs: amour fraternel (d'un chrétien pour autre) 5/5 FILADELFIA: buzigire
 bwa mukristu oku wâbo; *zigirane nk'abalondana*; okuzigirana; buzigire
 bw'ecinyabuguma; *zigirana*; obuzigire oku cinyabuguma;
 φιλανθρωπία Attributs: bonté, hospitalité, l'amour (de Dieu) pour l'humanité 2/2
 FILANTRÔPIA: obwinja; okuyankirirana; obuzigire bwa Nnâmahanga oku bantu;
 obuzigire bwâge oku bantu; barhuyankirira n'obuzigire bw'okunali;
 φιλαργυρία Attributs: amour de l'argent 1/1 FILARGÜRIA: kuziga enfaranga; buhubu bwa
 magerha; magene g'ebirugu;
 Φιλιππησίος Noms propres: Philippien 1/1 FILIPÊSIOS; mufilipi; munya-Filipi; Bafilipi;
 Abafilipi;
 φιλοφρόνως Attributs: adv. Avec hospitalité, avec bonté 1/1 FILOFRONÔS: ârhuyankirira
 anarhuhandisa bwinjâ; kuyankirira bwinjâ;
 Φλέγων Noms propres: Phlégon 1/1 FLEGÔN: Flegoni Rom 16.14

Φοίβη Noms propres: Phœbé [Phébé] 1/1 FOIBÉ: Febe Rom 16.1;
φοβέω-1 Attributs: peur; avoir peur, craindre 78/78 FOBEÔ: kuyôboha; *yôboh*; *juguma*;
rhînya; obwôba bwabagwârha; *bwôba*; *côbâ*; *geramw'omusisi*;
geramwo omusisi; *rhemuka*; murhînye;
φοβέω-2 Attributs: peur; culte; respect (Dieu) 13/13 FOBEÔ: *yôboh*; *gashâniz*;
kenga; *rhînya*; murhînyire; Murhînye;
φοβέω-3 Attributs: respect (entre personnes) 1/1 FOBEÔ: nkenzire; nkenga; kukenga;
kukengana; omukazi akenge îba;
φοβερός Attributs: craintif, terrifiant 3/3 FOBEROS: yajebe; *yôboh*; a kuyôbohya;
Φοινίκη Noms propres: Phénicie 3/3 FOINIKÉ: Fenisiya;
Φοῖνιξ Noms propres: Phénix 1/1 FOINIKS: Fenisiya;
φοῖνιξ Flore: palmier; branche de palmier 2/2 FOINIKS: *shugushugu*; ishami lya
mushugushugu; mushugushugu;
Φορτουνᾶτος Noms propres: Fortunatus 1/1 FORTUNATOS: Fortunato 1Kor 16.17;
φρόνημα Attributs: manière de pensée, esprit 3/3 FRONÉMA: lwifinjo; enyifinjo; ntanya;
mûka; ebi Mûka alonza;
φρύγανον Flore: branche 1/1 FRÛGANON: nshâli; enshâli; ishami; mashami;
φραγέλλιον Objet réels: fouet 1/1 FRAGELION: omunyuli;
φραγμός Objet réels: barrière, mur, haie; peut-être ruelle, chemin 4/4 FRAGMOS: kacîko;
rhucîko; *lugurhu*; ngurhu; muhanda; mihanda; enjira; ecisîka;
φρονέω Attributs: penser, avoir à l'esprit; prendre soin, être concerné par; avoir bonne
opinion de 18/18 FRONEÔ: ngerêrîze; ngwêrhe enkengêro; nshîbirire;
binyêrekîre; *nkengêro*; wêne kurhi obwîne; engeso; mucîlole okunakwânîne;
Mukalolana kuguma; Okenga e-nsîku; okuyumvanya mwêne na nnene;
gerêrez; murhakengêre kundi-kundi; mmulongeze ntyo; barhanayishi ebirhali
by'en'igulu; bakaz'iyumvanya; mwakâg'inyibuka; okukalalikira;
Φρυγία Noms propres: Phrygie 3/3 FRÛGIA: Frijiya; Frigiya;
φυλάσσω φυλακάς Attributs: garder contre; garder sous regard; surveiller, contrôler 1/1
FÛLASÔ: balâlîra; kulâlîra; kulanga; kurhangula; kubîka;
φυλή Êtres: tribu 7/7 FÛLÊ: bûko; ishanja; *shanja*; mashanja; lubaga; mbaga;
φυλακή-1 Objet réels: détention; prison 38/38 FÛLAKÊ: mpamikwa; empamikwa; migozi;
mugozi; mubohe; babohe; *shwêk*; lukoba; olukoba; omugozi; omu ngoyi Luk
22.33;
φυλακή-2 Objet réels: garde poste; garde gare 1/1 FÛLAKÊ: abalâlîzi;
φυλακή-3 Objet réels: veille; auatrième veille de la nuit 5/5 FÛLAKÊ: iyîza; sêzi mucêracêra;
îlâlîra; *îlâlîzi*; oku i-rya-bantu;
φυλακή-4 Objet réels: hanter; repaire; lieu plad'habitation 1/1 FÛLAKÊ: ishûbûkiro;
φυλακτήριον Objet réels: phylactère [petit rouleau contenant des versets de l'Écriture, porté
sur le bras et le front par les juifs en prière, selon le commandement de Dt 6.8]
1/1 FÛLAKTÊR: rhuzingè rhuyandikekwo emilongo y'Amandiko oku maboko n'aha
malanga g'Abayahudi amango basâlîra Lush 6.8; amahembe Mat 23.5;
φυτεία Flore: plante 1/1 FÛTEIA: murhi; omurhi;

Khi x

χάραγμα Objet réels: marque 8/8 KHARAGMA: *manyîso*; ali nka Ebj 17.29;
χάραξ Objet réels: barricade 1/1 KHARAKS: kacîko; bâkugorhe Luk 19.43;
χάρις-1 Attributs: faveur, grâce, bonté, bonne volonté 128/128 KHARIS: burhonyi;
nshôkano; inêma; obwinja; bulonza bwinjà; *enshôkano* *ngalo*; *rhony*;

**nderho nyinjà*; *biwa binjà*; *nêma*; obwangà bwa Nyamuzinda; *lukogo*; okusîmîsa Ebj 25.9; mukolo gw'okurhabâlana; *rhabâla*; *nunîrîre*; iderha linunîrîre 1Kol 4.6; omunkwa 1Tim 1.12; mugisho; Omugî-sho 2Ywn 1.3;*
χάρις-2 Attributs: cadeau, offre 3/3 KHARIS: ngalo; ensholôlo mpu lyo asîmîsa;
*χάρις-3 Attributs: remerciement, action de grace 15/15 KHARIS: *munkwa*; *kuvuga*; luhembo luci; akonkwa; ayâgirwe; nshôkano; mugisho;*
*χάρισμα Attributs: don (comme expression de la grâce divine) 17/17 KHARISMA: *nshôkano*; *ngalo*; cimanyîso c'enshôkano ya Nnâmahanga; akashobôza;*
χάρτης Objet réels: papier 1/1 KHARTÊS: karadasi; akaradasi; rhuradasi;
Χίος Noms propres: Chio 1/1 KHIOS: e Kiyo Ebj 20.15;
*χόρτος-1 Flore: herbe, végétation 12/12 KHORTOS: *lubala*; byâsi; mirho; mburho; byahirwa; *hyâsi*; nshenga; *bukere*; bwâso; miligi gwa bwâso Ykb 1.10;*
χόρτος-2 Flore: herbe, végétation 1/1 KHORTOS; ebyâsi;
Χαλδαῖος Noms propres: Chaldéen 1/1 KHALDAIOS: munya-Kaldeya; mukaldeya cihugo c'e Kaldeya; Kaldeya;
*χαλινός Objet réels: bride, frein, mors (d'un cheval) 2/2 KHALINOS; lukoba; *shwêk*; *shwês*; lugîsho oku kanwa k'eciterusi;*
χαλκίον Objet réels: vase de bronze, plat d'airain 1/1 KHALKION; nambi ya mulinga; nambi ya marhale; enambi z'amarhale;
Χανάν Noms propres: Canaan 2/2 KHANAAN: Kanâni; cihugo ca Kanâni;
Χαναναῖος Noms propres: Cananéenne [cananéenne] 1/1 KHANANAIOS; munya-Kanini; w'e Kanâni;
*χαρά-1 Attributs: joie; allégresse; bonheur suprême 52/52 KHARA: bushagaluke; *sîma*; *sîmir* iragi; muniyiragi; mwîshingo; *cîshing*; agend'asîmire; nyumpa Mat 25.23; *shagalus*; *shagaluk*; anasîme; *busîme*; omwîshingo; *nshagali*; *e-nshagali*; *sîmîs*; n'enshagali;*
*χαρά-2 Attributs: cause de joie, raison du bohneur, 6/6 KHARA *bushagaluke*; *shagalus*; *sîma*; *sîmir*; *sîmîs*; *busîme*;*
*χαρίζομαι Attributs: accorder, donner, accorder à; dispenser généreusement ou gracieusement, pardonner, amnistier; rendre ou relâcher (un prisonnier); annuler une dette; être grâcié 19/19 KHARIZOMAI: anahurhûla; ahà emihûrha okubona Luk 7.21; *bêrwa obwo-njo*; *bêra obwonjo*; nyakubabaliirwa; balîke ecishumûsi; okumpira omu maboko gâbo; ba-rhabana omuntu; Nyamuzinda akuhîre obuzîne; bwarhuhà arhugabîre; Mumubabalirage; mubabalîre; *babalîr*; cikahâna; ciragâne cihâna akashmbala Gal 3.18; *shobôla*; amuhà Flp 2.9; nâmmugalulirwa; nammugalulirwa;*
χαριτόω Attributs: accorder librement 2/2 KHARITOÔ: kuhâna buzira kusezibwa; oyunjwîre inêma; oshobwîre engalo; orhonyire; engalo yâge; arhushobôzagya Luk 1.28; Efz 1.6;
Χαρράν Noms propres: Charan [Haran] 2/2 KHARAN: Haran; Harani; erya munda Abrahamu ali embere ajè e Kanâni n'e Mîsiri;
χειροτονέω Divers: nommer 2/2 KHEIROTONEÔ: kucîshoga; kuhâna ecikono; babahira omu maboko ga Nyakasane Ebj 14.23; acîshozirwe; Χερούβ Objet réels: Chérubins 1/1 KHERUB: kerubi; kerûb; bakerubi; nshusho zigwêrhe ebyûbi zali oku nyanya w'Omucîba gw'Endagâno Ezk 10.1-9;
*χιτών-1 Objet réels: tunique 9/9 KHITÔN: *shûli*; *cishûli*; *bishûli*; emye-nda; omwambalo; omwenda;*
χιτών-2 Objet réels: les habits (d'un prêtre) 1/1 KHITÔN: e-myambalo; emyambalo

y'omudâhwa Mrk 14.63;
Χλόη Noms propres: Chloé 1/1 KHLOË: Klowe; Kolowè;
χλαμύς Objet réels: manteau (porté par les soldats romains) 2/2 KHLAMÛS: cishûli ca basirika baroma; *shûli*; *ambalo*;
χλωρόν Flore: vert-jaune 1/1 KHLÔRON: bwâsi; bishusha olubala; bishusha obwâso bw'ecimpêhè Maf 9.4;
χοῖρος Faune: porc, cochon 12/12 KHOIROS: ngulube; mwânagulube; *ngulube*;
Χοραζῖν Noms propres: Chorazin 2/2 KHORAZIN: Korozayini; Khorazin;
Χουζῖς Noms propres: Chouza [Chuz] 1/1 KHUZAS: Cuza; Kuza; Huza;
χρίω Rituels: oindre 5/5 KHRIÔ: kushîga; *shîga*; *shîgwa*; *shîzir*; *χρῖμα* Objet réels: la plupart de pl. possessions, richesse, moyens; argent; sg. argent, revenus 6/6 KHRÊMA: abagale; abagwêrhe; obugale; abagwêrhe obuhirhi; *bugale*; *bagale*; *hirhi*; *mugale*; anaciliguza; ensaranga;
χρηματισμός Divers: oracle, réponse de Dieu 1/1 KHRÊMATISMOS: bugeremwa; ishuzo lya Nyamuzinda; amushuzize;
χρηστός Attributs: aimable, aimant, bon, miséricordieux; moralement bon, droit; facile à porter; bon (vin) 7/7 KHRESTOS: mutûdu; mwângu; manunu; *nunu*; mwinjà; obwinja; *bwonjo*; obutûdu; e-ngeso; nyinjà; Muciyêrekane binjà;
χρηστότης Attributs: bonté, gentillesse, pitié; ce qui est droit 8/8 KHRÊSTOTÊS: bwinjà; obwinja; *shingânîne*; aminjà; butûdu; obwonjo; olukogo;
χρηστεύομαι Attributs: être aimable 1/1 KHRÊSTEÛOMAI: burhabâlana; kurhabâlana;
χρῖσμα Rituels: onction 2/2 KHRISMA: cijiro ca kushîga; bugashânize bwa kushîga; mwâshîzirwe amavurha; amavurha mwashîgagwa;
Χριστός-1 Êtres: Christ [lit. l'Oint, équivalent au Messie hébreu] 1/1 KHRISTOS: Omushîgwa Ebj 4.26;
Χριστός-2 Noms propres: Christ, Messie 431/431 KHRISTOS: Kristu; mushîgwa; masiha; Mucunguzi Ebj 2.36; Nyakasane 1Kor 10.9;
Χριστιανός Noms propres: Chrétien 3/3 KHRISTIANOS: bakristu; mukristu Ebj 11.26; 26.28; 1Pet 4.16;
χρυσίον-1 Objet réels: Or 8/8 KHRÛZION: *masholo*; a masholo; masholo gône;
χρυσίον-2 Objet réels: bijoux d'or 4/4 KHRÛZION: lunigi lwa masholo; *masholo*; a masholo;
χρυσός Objet réels: or; pièce de monnaie d'or; image d'or 9/9 KHRÛZOS: *masholo*; isholo; lusaranga lwa masholo; cikoroti ca masholo; nshusho ya masholo Ebj 17.29; *a masholo*; amasholo;
χρυσοδακτύλιος Objet réels: portant un anneau d'or 1/1 KHRÛZODAKTÛLIOS: oyambîrhe engolo y'amasholo;

PSI ψ

ψευδόχριστος Êtres: faux-Christ, qui proclame faussement être le Christ 2/2 PSEÛDOKHRISTOS: ba-Kristu bw'obwîhambi; kristu w'obunywesi; ocîderha mpu ye kristu; ocîhamba mpu ye kristu; ba-Kristu b'obunywesi; b'obwîhambi;
ψευδαπόστολος Êtres: faux apôtre, qui prétend être un apôtre 1/1 PSEÛDAPOSTOLOS: irumbi mpu ntumwa; ocîhamba mpu ali ntumwa;
ψευδοπροφήτης Êtres: faux prophète 11/11 PSÛDOPROFÊTÊS: mulêbi w'obunywesi; abalêbi b'obunywesi; mulêbi w'obunywesi; abalêbi b'obwîhambe; irumbi mpu mulêbi;
ψυχή-1 Divers: individu, la vie intérieure, son for intérieur 35/35 PSÛKHÊ: lebè; emurhima; omûka; *buzîne*; *zîne*; ciremwa cizîne; mulebe; muntu; omuntu; ciru

n'omuguma Ebj 27.22; banadwîrhe balonza okunyîrha; bakubisire obuzîne bwâni Rom 11.3; amagala Maf 12.11; emihera; bantu Yud 1.15;
ψυχή-2 Divers: individu, la vie intérieure, son for intérieur 58/58 PSÜKHÊ: omûka; mûka; buzîne; obuzîne; omurhima; emirhima; murhima; obuzîne; muntu; bantu; Abantu; lebè; Ngasi; ngasi yeshi; oku bânali makumi gali nda na ba-rhanu Ebj 7.14; banabazûsamwo enshombo Ebj 14.2; erhi mwe murhuma 2Kor 12.15; emyûka; myûka; bucire bwinyu 1Pet 1.9; murhima gwâge rnwêru-kwêru 2Pet 2.8;
*ψυχικός Attributs: non spirituel, ne possédant pas l'Esprit de Dieu 5/5 PSÜKHIKOS: rhali ya mûka; *rhagwêrhi Mûka*; *arharhimanya ebirhenga emwa Mûka*; *a mubiri*; *en'igulu*; omubiri gw'obunya-nyama; ec'obunya-mubiri; obwôrhere bwâbo bw'ecinya-mubiri;*

Omega ω

ὠσαννά Divers: Hosanna [en araméen], une exclamation de louange signifiant littéralement "Sauve, je te prie" 5/5 HOZANA: omu ciharamoyo citakîro HOZANA; "ORHUCIZE YÂGIRWA"; Hozana; Aganze Mwene Daudi!;
Ὠσηέ Noms propres: Osée 1/1 HÔZÊE: Hozeya Rom 9.25;

BINWA BYA CIGEREKI LUKERE LWA KABIRI LWA BIBLIYA

ἄϊδιος Attributs: : éternel 2/2 AIDIOS: myâka n'emyâka; karhaheka; ensiku n'amango ;
Ἀαρών Noms propres: Aaron 5/5 AARÔN: Aroni;
Ἀβδδδών Noms propres: :Destructeur; Abaddôn [Abaddon] 1/1 ABADDÔN: Kashâba; Abadoni ; kashâba izîno Iya Muzimu AVDON omu cihebraniya baliyandisire omu cigereki
ἄββᾶ Êtres: Père (à l'adresse de Dieu) [mot araméen] 3/3 ABBA: Larha nk'omuntu adesa Nyamuzinda omu ciharamoyo
Ἄβελ Noms propres: Abel 4/4 ABEL: Abeli
Ἀβιά-1 Noms propres: Abia 1/1 ABIA: Abiya
Ἀβιά-2 Noms propres: Abia 1/1 ABIA: Abiya
Ἀβιαθάρ Noms propres: Abiatar 1/1 ABIATAR :Abiyatari
Ἀβιληνή Noms propres: Abilène 1/1 ABILÊNÊ: Abilena
Ἀβιουδ Noms propres: Abioud [Abihoud] 1/1 ABIÛD: Abiyudi
Ἀβραάμ Noms propres: Abraham 47/69 ABRAÂM :Abrahamu Ibrahimu
ἄβυσσος Divers: le monde des morts 2/9 ABUSSOS: kuzimu emwa abafû buzira bulyâlya kujira aminjà
*ἀγάπη-1 Attributs: amour (principalement l'amour chrétien)104/105 AGAPÊ : buzigire; obuzigire; ntanya; idinie Iya cinyabuguma; omu Eklezia; *buzig*; *zigir*;*
*ἀγάπη-2 Attributs: :amour (principalement l'amour chrétien) 1/1 AGAPÊ: buzigire; *zigir*;*
Ἄγάρ Noms propres: Agar 2/2 AGAR: Hagari; Agari
Ἄγαθος Noms propres: Agabus 2/2 AGABOS: Agabo; Agabusi
*ἀγαθός Attributs: le bien, le bon 70/80 AGATOS: Mwinjà; kwinjà; hinjà; binjà; *inja*; *kwânîn*; *yinjih* ;*
*ἀγαθοεργέω Attributs: faire du bien 2/2 AGATOERGEÔ: kujirira abantu aminjà kukâjira aminjà *kujira aminjà* *yinjih* *kwanyan* bijiro binjà*
*ἀγαθοποιέω Attributs: faire le bien, aider; vivre honnêtement 8/8 AGATOPOIEÔ kujira aminjà *jizire aminjà* *rhabâla* *shinganyany* *jira kwinjà* mujire aminjà *aminjà* *kwinjà**
*ἀγαθοποιῖα Attributs: bons oeuvres, faire le bien 1/1 AGATOPOIA aminjà minjà *jira aminjà**

ἀγαθοποιός Êtres: bienfaiteur 1/1 AGATOPOIOS abajira aminjà ojira aminjà ojira ebikwânîne
 ojira ebishingânîne
 ἀγαθωσύνη Attributs: bonté 4/4 AGAPÔSÛNÊ *inja* nkengêro nyinjà bijiro binjà buhanyi
 kubà mutayongwa
 ἀγαπάω Attributs: aimer (principalement l'amour chrétien) 95/110 AGAPAÔ kuzigira kusîma
 kurhonya kucîfinja *zigir* *sîma* *simir* *antony* *sima* *simir*
 ἀγαπητός Attributs: bien-aimé, (très) cher; Unique (fils) 59/60 AGAPÊTOS muzigirwa
 zigirw simwa *simir* sîmir* cûsha cûsha *rhonyi* ntonya *rhonya* *mwîra*
 bîra bene wîrhu bîra bani
 ἀγγεῖον Objets réels:réipient, vase 1/1 ANGEION hilaha rhulaha njebe rhujebe cicuma
 bicuma
 ἄγγελος Êtres: ange 163/163 ANGELOS malahika; Malahika; muganda; bamalahika;
 bamalahika; baganda; malaika; bamalahika; *malah*.
 ἄγος Objet réels: panier 1/1 ANGOS AGÊ lurhanda irhù lya nfi *yômeka*
 ἀγιάζω-1 Attributs: dédicacer, consacrer 7/9 HAGIAZÔ *yimika* *yîmika* *imânika* kujira
 mwimâna *tagatifu* *nterekêr* *cêsibw* *cêsîbw* *êru-kwêru* *kwêru* *cîre*
 ἀγιάζω-2 Attributs: faire sacré, sanctifier 7/12 HAGIAZÔ *tagatifu* kujira akantu kabè
 katagatifu kucêsa luyijira ntagatifu omùmànya abâmanyibwa *yobôl* *cêsa*
 kâjira ebimâna *imâna*
 ἀγιάζω-3 Attributs: sanctifier 3/3 HAGIAZÔ kukuza *kuzibw* kujira akantu katagatifu erhi
 omuntu abè mwimâna *harâmy*
 ἀγιότης Attributs: sainteté, pureté morale; motif pur 1/1 HAGIOTÊS bwimâna *imâna*
 tagatifu murhima nkana lukengêro nkana *nkana* muhigo muzira bulyâlya
 buzira bubî *cêse* *cîre*
 ἀγιασμός Attributs: consécration, dédicace, sanctification, sainteté 4/10 HAGIOMOS bimâna
 rherekêr *cêsa* *cîre* *imâna* *tagatifu*
 ἅγιος-1 Attributs: sacré 50/126 *tagatifu* *cêse* *cîre* *tagatifu* *hânwe nterekêro*
 shîgag *shîgw* *imâna* *inja* *emêzi* *bata-gatifu* *shinganyany* bakristu
 kristu
 ἅγιος-2 Attributs: sanctuaire 2/2 HAGIOS ka-Nyamuzinda *ka-Nyamuzind*
 ἅγιος-3 Attributs: Lieu Très Saint 5/7 HAGIOS Hatagatifu *tagatifu* *imâna* ka-Nyamuzinda
 ἀγιωσύνη Attributs: sainteté 1/3 HAGIOSÛNÊ *tagatifu* *imâna* *nterekêr* *rherekêr*
 kucîjira bi-mâna
 ἄγκιστρον Objet réels: hameçon 1/1 ANKISTRON lulobo *loba*
 ἄγκυρα Objet réels: ancre 4/4 ANKÛRA *rhoza* mirhoza *tungo* mutungo mitungo
 murhoza
 ἀγνίζω Attributs: purifier, nettoyer 7/7 HAGNIZÔ *cês* *shuka* *cîre* kucêsa kushuka
 shukûlw *kushukûl* *shukw* *shukûl*
 ἀγνός Attributs: pur, saint; chaste; innocent 8/8 HAGNOS *cês* shuke cêse *cîr* *êru-
 kwêru* *lamba* *nyere orhashubig'ihum*
 ἀγνότης Attributs: pureté, sincérité 2/2 bucêse *okunali* buzigire bw'okunali bwimâna
 imâna
 ἀγνεία Attributs: pureté morale 2/2 HAGNEIA bucêse bw'omurhima bucêse *cêse*
 ἀγνισμός Attributs: purification (rituelle) 1/1 HAGNISMOS cijiro c'okushukûlwa *shukûl*
 ἀγοράζω Attributs: acheter, racheter, payer la rançon 6/6 AGORAZÔ kugula kugulwa *guzir*
 cungul *cu-ngulagwa* *rhûzirwe* *cungwir*
 ἀγοραῖος Objet réels: traînard (qui fréquente les places de marché) 1/1 lukîko *nkîko*
 ntimânano aha cibuye *ngombe* aha balume

Ἀγρίππας Noms propres: Agrippa 11/11 AGRIPPAS Agripa

ἀγριέλαιος Flore: de l'olivier sauvage 2/2 AGRIELAIOS hy'oku muzâbîbu gw'emuzirhu
muzirhu *rubala*

ἀγωγή Attributs: manière de vivre, conduite 1/1 AGÔGÊ lugendo bwôrhere

Ἀδάμ Noms propres: Adam 7/7 ADAM Adamu

ἀδίκημα Attributs: crime; péché, tort 3/3 ADIKÊMA bubî *câha* *byâha* *yâga* *yâzir*

ἀδίκως Attributs: adv. injustement 1/1 ADIKÔS bumâma buhambare *hambar* buzira
igwârhiro buzira bushinganyanya *rhakwânîn*

Ἀδδὶ Noms propres: Addi 1/1 ADI Adi

ἀδελφή Êtres: soeur; soeur en Christ 26/26 ADELFE mwâli wâbo lebè *mwâl* *bâli* bâli
bâbo mwâli wîrhu mukristu mwâli wîrhu muli kristu bene winyu *mulumuna*
mulumuna w'omunyere mwene wâbo Marta *mwene wâbo* munninà *munnin*
mwihwa mwene mwâli wâbo lebè omukazi mwemêzi

ἀδελφός Êtres: frère; frère en Christ; compatriote, camarade 110/207 ADELFO mwene
wâbo mukulu wa mulumuna wa mulumuna balumuna mwene wâbo muli Kristu
wa cihugo ciguma na mwîra wîrhu wâbo abâbo bâbo wîrhu *bemêzi* winyu
mwene wâbo mukulu wa mulumuna wa mulumuna balumuna mwene wâbo muli
Kristu wa cihugo ciguma na mwîra wîrhu wâbo abâbo bâbo wîrhu *bemêzi*
winyu* *emêzi* bene winyu *lumuna* muci *mwene* *wâbo* *shimbûlizi ba
Yezu*

ἀδελφότης Êtres: communauté (de croyants) 2/2 ADELFOÏTÉS cinyabuguma ca bemêzi; bene
winyu;

ἄδης Divers: Hadès, séjour des morts 10/10 HADES kuzimu ; emwa abafû; omu bafû;
kuzimu

ἀδικέω Attributs: nuire, traiter injustement, faire du tort; faire mal ou le mal; être en tort,
être coupable 24/24 ADIKEÔ kubihira kuzimba *lyâlyany* kuyâga *mubî* *bubî*
babaz *zimbi* *zimba* *rhindibuz* *shoshôb* *halal* *hagali-k* *lenganya*
unyag *himwa* *lengany* *gayisa* *jirire kubî* *jire kurhi* *humagakwo*
herêrekez *humakwo* *nêsha* kunêsha *humekwo*

ἀδικία Attributs: méfaits, mal, péché; injustice 23/23 ADIKIA *maligo*; *lyâlyany* ;
lengany; *câha*; *byâha*; mulanzi mulangûza; balanzi balanguza ;
langûza; *bubî*; *kubî*; *nshamu*; *lyâlyany*; *bunywesi*;

ἄδικος Êtres: mauvais, pécheur; malhonnête, injuste; (juge qui est) un non-croyant 11/11
ADIKKOS *mubî*; *munya-byâha*; *banya-byâha*; mucîranuzi orhali mwemêzi;
dyâlyany; *lyâlyany*; *ncuku*; *nshamu*; *babî*; *rhashingânîn*; *mubula
burhondekez*;

Ἀδμίν Noms propres: Admîn [Admin] 1/1 ADMIN: Adimini

ἄδολος Attributs: sans mélange, pur 1/1 ADOLON: buzira ngushè; cîre; minjà; *inja*;

Ἀδρία Noms propres: Adriatique [Méditerranée] 1/1 ADRIAS: nyanja y'e karhi ka Italia na
Kroaziya; Adriatiko;

Ἀδραμυττηνός Noms propres: Adramyttium [Adramytte] 1/1 ADRAMÛTÊ Adramiti;

ἀετός Faune: aigle, vautour 5/5 AETOS: *nyunda*; kanyunyi kashayangula ebifîre

Ἀζώρ Noms propres: Azor 2/2 AZÔR; Azori

Ἄζωτος Noms propres: Azôtos [Azot] 1/1 AZOTOS: Azoto; Ashdoti

ἀθέμιτος Attributs: défendu; abominable (concernant l'idôlatrie) 2/2 ATEMITOS: *hanzîbw*;
bihigo; *muziro*; buzira lugero;

ἄθεος Attributs: sans Dieu 1/1 ATEOS: mbula-Nyamuzinda; mbula buyêmère; orhacigonza
Nyamuzinda;

ἄθεσμος Attributs: corruption morale, sans loi 2/2 ATESMOS: *lugendo lubî*; ntumva;
Ἀθῆναι Noms propres: Athènes 4/4 ATĒNAI: Atena;
Ἀθηναῖος Noms propres: Athéniens, habitants d'Athènes 2/2 ATENAIOS: *banya-Atena*;
αἰών Attributs: époque; ordre mondial; éternité; Aeon (personnifié comme une force maléfique); existence, la vie présente 29/29 AIŌN: *mango*; ebisimbanakwo omu igulu; *nsiku n'amango*; muzimu Aeon; Aeyoni; *by'en'igulu*; er'igulu; hano nshi ; *eri igulu*; *amagana g'emyâka*; *myâka*; *myâka*; *nsiku*: en'igulu; hano igulu; *igulu lyâyisha*: *igulu lyâyishe*; *igulu*; obuzîne bwâyisha;
αἰώνιος Attributs: éternel 68/68 AIŌNIOS: loshi; ensiku n'amango; karhaheka; *lwoshi*; *mango goshi*; *rhazima*; *rhahwa*; *myâka erhaganjwa*; *nsiku n'a-mango*; *myâka n'emyâka*; *magana g'emyâka*;
Αἰγύπτιος Noms propres: Égyptien 5/5 AIGŪPTIOS: *Mísiri*; *e Mísiri*;
αἰγίος Faune: chèvre 1/1 AIGEIOS; *mpene*;
Αἴγυπτος Noms propres: Egypte [Égypte] 23/23 AIGŪPTOS: Mísiri
Αἰθίοψ Noms propres: Ethiopie [Éthiopie] 1/1 AITIOPS: Etiopiya
αἷμα Divers: sang; mort; meurtre 85/86 HAIMA: *mukò*; *bulag*; *lufù*; *mududu*; *cirhambo*;
αἵματεκχυσία Divers: verser le sang 1/1 HAIMAKHŪSIA: kubulaga omukò; *; mukò;
αἱμορροέω Divers: saigner 1/1 HAIMAROEŌ: kudwa omukò; omududu;
Αἰνέας Noms propres: Enée [Énée] 2/2 AINEA: Eneya
Αἰνών Noms propres: Aînôn [Énon] 1/1 AINŌN: Heno; Enoni;
ἀκάθαρτος Attributs: impur, souillé; sans relation avec Dieu 9/9 AKATARTOS : *mubî*; *hemul*; *hemwir*; *hemusir*; *hemuk*; buzira bwîra na Nnâmahanga; *humân*; *zinzir*; *rhacîri*; mûmaguza; *bubî*;
ἀκάνθινος Flore: d'épines, épineux 2/2 AKANTINOS: *mishûgi*; a mishûgi;
ἀκέραιος Attributs: innocent, non coupable, pur 1/1 AKERAIOS: bêru-kwêru; mwêru-kwêru;
Ἀκύλας Noms propres: Aquilas 6/6 AKŪLAS: Akwila;
ἀκαθαρσία Attributs: impureté, immoralité; motif impur; obscénité, pourriture 10/10 AKATAROIA: ebibolereza; bubî; *by'enshonyi*; *byâha*; bugalugalu; bya nshonyi;
ἄκανθα Flore: buisson épineux 11/11 HAKANTA: ishaka Iya mishûgi ; *mishûgi*; kashûgishûgi;
ἀκατάγνωστος Attributs: au-dessus de toute critique 1/1 AKATAGNŌSTOS: mbula-ishembo; nkana; n'olw'okuli;
Ἀκελδαμάχ Noms propres: Hakeldama 1/1 HAKELDAMACH Haceldama Kakeldamahi
ἀκρίς Faune: sauterelle 4/4 AKRIS : *nzige*; mahanzi; ihanzi ; minunu; mwinunu;
ἀκροατήριον Objet réels: salle d'audience 1/1 AKROATĒRION: kagombe; lurhambà;
ἀκροβυστία Êtres: inciconcision [souvent pour les non-juifs] 4/4 AKROBŪSTĒRIA *takembûlwa*; orhali muyahudi ; *barhali bakembûle*; *rhakembûl*;
ἀκρογωνιαίος Objet réels: pierre angulaire, clé de voûte 2/2 AKROGŌNIAIOS: ibuye-kaboko
ἀλάβαστρος Objet réels: flacon d'albâtre 1/3 ALABASTROS: njebe
ἀλέκτωρ Faune: coq 11/11 ALEKTŌR: *luhazi*;
Ἀλέξανδρος-1 Noms propres: Alexandre 1/1 ALEKSANDROS: Aleksandro
Ἀλέξανδρος-2 Noms propres: Alexandre 1/1 ALEKSANDROS: Aleksandro
Ἀλέξανδρος-3 Noms propres: Alexandre 1/1 ALEKSANDROS: Aleksandro
Ἀλέξανδρος-4 Noms propres: Alexandre 1/1 ALEKSANDROS: Aleksandro
Ἀλέξανδρος-5 Noms propres: Alexandre 1/1 ALEKSANDROS: Aleksandro

ἀλήθεια *Attributs: vérité, sincérité; réalité* 98/98 ALÊTEIA: okuli; by'okuli; *kuli*; *byabîre*; *byàbîre*; *byabîre*; oku binali; *binali*; *kunali*; *shingânîne*; *bushingany*; *kwinjà*; *oku enali*; nkana;

ἀλίσγημα *Objet réels: saleté, pollution* 1/1 ALIOGÊMA: izinga; *cihemu*;

ἀλόη *Objet réels: aloés (sève d'arbre aromatique utilisée lors des embaumements)* 1/1 ALOË: *bukù*

ἀλώπηξ *Faune: renard* 3/3 ALÔPÊKS: *nyambwe*;

ἀλείφω *Rituels: oindre* 8/8 ALEIFÔ: *shîga*; *shîzir*; *mavurha*;

Ἀλεξανδρεὺς *Noms propres: Alexandrie* 2/2 ALEKSANDREUS: Aleksandriya; w'e Aleksandriya; munya-Aleksandriya; *b'e Aleksandriya*;

Ἀλεξανδρινός *Noms propres: Alexandrie* 2/2 ALEKSANDREUS: Aleksandriya

ἀληθής *Attributs: vrai, véridique, honnête; réel, authentique* 24/24 ALÊTÊS: *okuli*; *nkana*; *binali*; *kunali*; *rhanywesir*; *bwo*; *byo*; *ko*; *rhanywerh*;

ἀληθεύω *Attributs: dire la vérité; être honnête* 2/2 ALÊTEUÔ: kuderha okuli; *okuli*; *nkana*;

ἀληθινός *Attributs: réel, authentique; vrai; digne de* 26/26 ALÊTINOS: okulali; *kunali*; *kwânîn*; nkana; *kuli*; *rhalimwo bu-lyâlya*; *yumânîne*; *shingânîn*; *rhali bya bunywesir*; Mutabêsha;

ἀληθῶς *Attributs: adv. vraiment, en vérité, effectivement, assurément* 18/18 ALÊTÔS: okuli; kwo n'okwo; mâshi kwo binali; okunali; Nêci mmanyire bwinjà; oku lunali; oku binali;

ἄλλοφυλος *Êtres: étranger [non-juif]* 1/1 ALOFÛLOS: *munya-mahanga*; orhali muyahudi;

ἄλυσις *Objet réels: chaîne* 10/10 HALÛOIS: migozi; *nkoba*; mpamikwa; *shwêk*; *budagulè*;

Ἀλφαῖος-1 *Noms propres: Alphée* 4/4 ALFAIOS: Alfeyo

Ἀλφαῖος-2 *Noms propres: Alphée* 1/1 ALFAIOS: Alfeyo

ἄλων *Objet réels: aire de battage* 2/2 HALÔN : câno; ecibuga;

ἁμάρτημα *Attributs: péché* 4/4 HAMARTÊMA: *câha*; *byâha*;

ἁμέμπτως *Attributs: adv. De façon irréprochable* 2/2 HAMEMPTÔS : *êru-kwêru*; buzira izâbyo;

ἁμήν *Attributs: amen (prière)* 102/102 AMÊN: Amen; okuli; nêci ntyo; kwo biri ntyo; *kunali*; *kuli*; nêci;

ἁμίαντος *Attributs: pur, sans souillure, non souillé* 4/4 AMIANTOS: *cêse*; nkana; buzira izinga; *rhahemusir*; *êru-kwêru*; *bâgakwo izinga*; *cîre*; *rhalimwo izâbyo*;

ἁμώμητος *Attributs: innocent, irréprochable* 1/1 AMÔMÊNTOS : *zira ishembo*; *êru-kwêru*;

Ἀμών *Noms propres: Amôn [Amon]* 1/1 AMÔN: Amoni

Ἀμώς *Noms propres: Amôs [Amos]* 1/1 AMÔS: Amosi

ἁμαρτάνω *Attributs: pécher* 37/37 HAMARTANÔ: *jira ecâha*; *jira ebyâha*; *jizire ecâha*; *jizire ebyâha*; *jira kubî*; jira amabî*; *mabî*; *câha*; *byâha*; *jirira kubî*; *jizire kubî*; *bihîre*; *bihîre*; *bîhir*; *hemuk*; *logorh*; empîmbo obubî bwâge bwâli bukwânîne; *gomaga*; kugoma

ἁμαρτία *Attributs: péché* 150/150 HAMARTIA: câha; ecâha; byâha; ebyâha; *câha*; *byâha*; *nabîhir*; najizire ecâha;

ἁμαρτωλός *Êtres: coupable; pécheur* 45/45 HAMARTÔLOS: *nya-byâha*; mugoma; bagoma; *nyabyâha*; iburha ly'obugonyi; n'erya ebyâha; *b'ebyâha*; *gwêrhe ebyâha*; *n'ecâha*; *câha*;

ἄμεμπτος *Attributs: innocent, irréprochable 5/5 AMEMPTOS: *êru-kwêru*; *zira ishembo*; *zira izâgyo*; *shinganyany*; *rhàlikwo ishembo*;*
ἀμεταμέλητος *Attributs: qu'on ne regrette pas 2/2 AMETAMELÊTOS: *rhacigalula akanwa*; burhayongwa; *rhakaciyunjulizibw*;*
Ἀμιναδάβ *Noms propres: Aminadab [Amminadab] 2/2 AMINADAB: Aminadabu*
ἀμνός *Faune: agneau 4/4 AMNOS: *na-buzi*; *bana-buzi*; mwâna-buzi; bâna-buzi;*
ἀμπελών *Flore: vignoble 21/21 AMPELÔN: lukoma lwa mizâbîbu; *koma lwâge lw'emizâbîbu*; *zâbîbu*; *lukoma*; ekwâni;*
ἄμπελος *Flore: vigne, vin 9/9 AMPELOS: *muzâbîbu*; idivayi; *divayi*; *zâbîbu*;*
Ἀμπλιᾶτος *Noms propres: Ampliatus 1/1 AMPLIATOS: Ampliyato*
ἀμφίβληστρον *Objet réels: filet de pêche 1/1 AMFIBLÊSTRON: kêshe *rhwêshe**
Ἀμφίπολις *Noms propres: Amphipolis 1/1 AMFIPOLIS: Anfipoli*
ἄμωμος *Attributs: irréprochable; sans défaut 8/8 *êru-kwêru*; *zira ishembo*; *rhalikwo izâbyo*; *zira izâbyo*; *rhàlikwo izâbyo*;*
ἀνάγειον *Objet réels: chambre haute 2/2 ANAGAION: *nyumpa nnene y'enyanya*; *nyumpa y'enyanya*;*
ἀνάκρισις *Divers: audience préliminaire, enquête 1/1 ANAKRIZIS: kushola olubanja; *dôsa*; *gâha*; kasanzi ka kugâha;*
ἀνάστασις *Attributs: résurrection 40/40 ANASTAZIS: *fûke*; *fûka*; bufûke; kufûka; *fûsir*; *ciriro*; *fûk*; *fûl*; kufûla; ἀνέγκλητος* *Attributs: au-dessus de tout reproche, sans défaut 5/5 ANEGKLÊTOS: *nwererwa*; *êru-kwêru*; *yêra*; kuyêra; *ntâco bababwînekw*;*
ἀνέλεος *Attributs: impitoyable 1/1 ANELEOS: *rhaba lukogo*;*
ἀνόμως *Attributs: adv. sans la loi juive 1/1 ANOMÔS: buzira irhegeko; *zira irhegeko ly'Abayahudi*;*
ἀναβαθμός *Objet réels: marches (degré des) 2/2 ANABATMOS: *shonezo*; kashonezo; rhushonezo;*
ἀνακρίνω *Divers: interroger, examiner [pour l'études des Ecritures ACT.17:11]; juger, évaluer; se donner des airs de juge concernant qqch, demander des comptes à 13/14 ANAKRINÔ: kudôsa; kulolereza; *dôsa*; *hamagîrwe omu lubanja*; *bûlanya*; kubûlanya; *longerez*; *manyikana n'oburhabâl*; *twîrwa*; kutwîrwa olubanja; *twa emmanja*; *cîtwîra olubanja*; *shuziz*; kushuza; *twîra olubanja*; *mutwi w'emmanja*;*
ἀναμάρτητος *Attributs: sans péché, innocent 1/1 ANAMARTÊTOS: *rhasag'ijira câha*; *êru-kwêru*;*
Ἀνανίας-1 *Noms propres: Ananias 3/3 ANANIAS: Ananiya*
Ἀνανίας-2 *Noms propres: Ananias 5/5 ANANIAS: Ananiya*
Ἀνανίας-3 *Noms propres: Ananias 2/2 ANANIAS: Ananiya*
ἀναστρέφω *Attributs: revenir; pass. vivre, se comporter; rester,vivre 4/4 ANASTEREFÔ: kugaluka; kubà; kulama; kuyôrha; rhwàli bwôrhere; *kayôrha*; *yôrh*; *lugendo*; *shubir*; *shubiz*;*
ἀναστροφή *Attributs: façon d'être, comportement 3/4 ANASTROFÊ: bwôrhere; kuhimba; kuyôrha; *yôrha*; oku omuntu oyôshire; *bwôrhere*; *buzîne*; *lugendo*;*
Ἀνδρέας *Noms propres: André 12/12 ANDREAS: Andreya*
Ἀνδρόνικος *Noms propres: Andronicus 1/1 ANDRONIKOS: Androniko*
ἀνδραποδιστής *Êtres: kidnappeur, marchand d'esclaves 1/1 ANDROPODISTÊS: barhunzi b'abantu; murhunzi wa bantu; mbakula-bantu; cishungu; bishungu; *rhunzi b'abantu*;*

ἀνελεήμων Attributs: sans pitié 1/1 ANALEÊMÔN: *rhayumva lukogo*; *rhabà lukogo*; *zira lukogo*;
ἀνεπίλημπος Attributs: au-dessus de tout reproche 3/3 ANEPILÊMPTOS: *êru-kwêru*; buzira izâbyo; buzira ishembo;
ἄνηθον Flore: fenouil 1/1 ANÊTON: eneto
ἄνθος Flore: fleur 3/3 ANTOS: *bwâso*; obwâso; amâso
ἄνθραξ Flore: charbon 1/1 ANTRAKS: makala; amakala;
Ἄννα Noms propres: Anne 1/1 ANNA: Ana
Ἄννας Noms propres: Hanne 4/4 HANNAS: Hana; Ana;
ἀνομία Attributs: méchanceté, illégalité, péché 13/13 ANOMIA: maligo; amabî; obubî; *tumulo*; *byâha*; *bugoma*; *bugomi*; *mubî*; *bubî*; *gomîre irhegeko*; *gomera irhegeko*
ἄνομος-1 Attributs: malfaiteur, infidèle 6/6 ANOMOS: *goma*; mugoma; abantu babî; *zira-irhegeko*; *rhajira irhegeko*; *mubî*; *bibî*; muntu wa bijiro bibî;
ἄνομος-2 Êtres: gentile, païen 1/1 ANOMOS: rhali muyahudî; *pagani*; *zira-irhegeko*;
ἀντίλυτρον Divers: rançon, moyens de rendre la liberté 1/1 ANTILÛTRON: mpongano; ncungu
ἀντίχριστος Êtres: Antichrist (concernant ceux qui proclament être Christ ou qui Lul sont opposés) 4/4 ANTIKRISTOS: Antikristu *shombanyi wa Kristu*;
Ἀντιόχεια-1 Noms propres: Antioche 13/13 ANTIOKEIA: Antiyokiya;
Ἀντιόχεια-2 Noms propres: Antioche 4/4 ANTIOKEIA: Antiyokiya
ἀντιδίκος Êtres: opposant à la loi; ennemi 1/1 ANTIDIKOS: ohagalika irhegeko; omushombanyi
Ἀντιοχεύς Noms propres: Antioche 1/1 ANTIOCHEUS: Antiyokiya; w'e Antiyokiya;
Ἀντιπᾶς Noms propres: Antipas 1/1 ANTIPAS: Antipa
Ἀντιπατρίς Noms propres: Antipatris 1/1 ANTIPATRIS: Antipatrida; Antipatrisi;
ἄντλημα Objet réels: seau 1/1 ANTLÊMA: eci wadômeramwo; eci wankadômera-mwo; cicuma ca kudômeramwo;
ἀνυπόκριτος Attributs: sincère, véritable 6/6 ANÛPOKRITOS: nkana; kulimushi; okuli; okunali; zira *bulyâlya*; *rhabagamwo bulyâlya*; *rhanalyâliha*;
ἀξίνη Objet réels: hache 2/2 AKSIN: *mbasha*;
ἀπόκριμα Divers: sentence (de mort) 1/1 APOKRIMA : *twîrîrwe okufà*; kutwîrwa okufà
ἀπόστολος Êtres: apôtre 78/79 APOSTOLOS: entumwa; *ntumwa*; ikumi na babiri; *muganda*; *baganda*; *rhumir*; *ja-bugo*;
ἀπώλεια Attributs: destruction 4/4 APÔLEIA: ebwa kuheza; *hezir*; buhere; kuhera; kujà omu buhere; cihênâma; *hera*;
ἀπ' αἰῶνος, (ἀπὸ τῶν αἰώνων, ἐκ τοῦ αἰῶνος Attributs: depuis toujours, au long des âges 7/7 AP'AIÔNOS APO TÔN AIÔNOS: kurhenga mîra; kurhenga ensiku zoshi; amango goshi; *mîra*; kurhenga ensiku n'amango; kurhenga emyâka n'emyâka; *kola*;
ἀπαλλάσσω Attributs: trans. libérer; intrans. quitter, partir 3/3 APALASÔ: likûla; *likûza*; rhenga; genda; kuyûsa akadali; *yûkiz*; likûzibwa endwâla; *fuma*;
ἀπειραστος Attributs: incapable d'être tenté 1/1 APEIRASTOS: rhankashumikwa; *rhankashumikwa*;
Ἀπελλῆς Noms propres: Apelles 1/1 APELÊS: Apeli
ἀπιστέω Attributs: ne pas réussir ou refuser de croire; être ou s'avérer être un infidèle 8/8 APISTEÔ: kuyabirwa erhi kulahira okuyêmêra; kubà mbula-buyêmêre; *rhayêmêr*; *rhayêmîr*; *rhanabiyêmêr*; *dyâlya*; *lyâlya*; *bula

*bwayêmêr**; **lahîre okuyêmêra**; **lahira kwayêmêr**;
ἀπιστία *Attributs: incréduité; infidélité 10/11 APISTIA: kubula buyêmêre; bulyâlya; *bula obwêmê**; **bula obuyêmêr**; **bula- buyêmêre**; *ndyâlya; *rhindir**; *kurhindir*; **tagwêrhi buyêmêre**; **bula-buyêmêre**;
ἄπιστος *Attributs: infidèle, incrédule 4/16 APISTOS: kubula buyêmêre; bulyâlya; *bula obwêmê**; **bula obuyêmêr**; **bula- buyêmêre**; *ndyâlya; *rhindir**; *kurhindir*; **tagwêrhi buyêmêre**; **bula-buyêmêre**;
ἀπογράφω *Divers: s'enregistrer, s'engager 4/4 APOGRAFÔ: kuciyandisa; kuganja abantu; kucîhira eruhya; *ganjw**; **yandikw**; **yandisirw**;
ἀπογραφή *Divers: enregistrement, recensement 2/2 APOGRAFÊ: muganjo; *ga-njà**; *lisansima; kuganjwa; kujà oku nfishi; kuhira abantu oku nfishi;*
ἀποδιορίζω *Attributs: causer des divisions 1/1 APODIORIZÔ: kulêrha omu bantu okucîberûlamwo; kulêrha akashâba; nka hali n'okuhushikanya abantu;*
ἀποδοκιμάζω *Attributs: rejeter (après avoir testé) 7/9 APODOKIMAZÔ: kukabulira ehi wamâyûs'irhangula; *gayaguza**; **kunenwa**; **kulahirw**;
ἀποθήκη *Objet réels: grange, grenier 6/6 APOTÊKÊ: nguli; *haka**; *kurhahaka; kurhahira omu nguli;*
ἀποκαταλλάσσω *Attributs: réconcilier 3/3 APOKATALÔ: *galule omu bwîra**; *kugalula omu bwîra; *galula ebintu byoshi omu bwîra bwâge**; **shubir'immujira bîra**; *kushub'ijira mwîra; kushubiza obwîra aha bwâli bwamafâ;*
ἀπολύτρωσις *Divers: libération, délivrance, décharge 10/10 APOLÛTRÔZIS: *buyôkoke**; *cijiro c'okulîkûzibwa; *likûzibwa**; **bucunguzi**; **cunguzi**; **cungula**; *azâze ebyâha; kuzâza ebyâha;*
ἀπολύω *Attributs: décharger, libérer; renvoyer; chasser; divorcer; pardonner; midd. quitter 1/1 APOLÛÔ: kuzâza; kulikûla; kuhiva; kuhulusa; kukungusha; kuvuna obuhya; kubabalira; kurhenga; *babalir**;
Ἀπολλύων *Noms propres: Apollyôn [Apollyon], Destructeur 0/1 APOLÛÔN: Apoliyoni*
Ἀπολλωνία *Noms propres: Apollonie 1/1 APOLÔNIA: Apoloniya*
Ἀπολλῶς *Noms propres: Apollos 10/10 APOLÔS: Apolo*
ἀποστολή *Êtres: apostolat; mission 4/4 APOSTOLÊ: *bugo**; *mukolo; *cikono**; **jira ntumwa**; **rhuma**; *cijiro ca kuhâna obugo; cijiro ca kurhuma omujà-bugo;*
ἀποσυναγωγος *Objet réels: excommunier ou bannir de la synagogue 3/3 APOSÛNAGOGÊ: kuhiva omu sinagogi; kuhanza lebe irhondo arhacijaga omu sinagogi; kuyegûlwa oku cinyabuguma; *kagw**; *kukagwa; *hulusa omu masinagogi**; *kuhulusa omu sinagogi;*
Ἀππίου Φόρον *Noms propres: Forum d'Appius, Marché d'Appius 1/1 APIU FORON: Itaramo ly'e Apiyo; Cibuye c'e Apiyo;*
Ἀφία *Noms propres: Apphia [Appia] 1/1 APFIA APIA: Afîya*
Ἀράμ *Noms propres: Aram [Ram] 2/2 ARAM: Aramu;*
Ἀρέτας *Noms propres: Arétas 0/1 ARETAS: Areta;*
ἀρῆν *Faune: agneau 1/1 ARÊN: *na-buzi**; **na-buzi**
Ἀρίσταρχος *Noms propres: Aristarque 5/5 ARISTARKOS: Aristarko*
Ἀραβία *Noms propres: Arabie 2/2 ARABIA: Arabiya*
Ἄραψ *Noms propres: Arabe, d'Arabie, Arabie 1/1 ARAPS: Muharâbu; Baharâbu; w'e Arabiya; Arabiya; *baharâbu**;
ἀργός *Attributs: désœuvré, sans travail; paresseux; négligent; inefficace, inutile 4/6 ARGON: rhajira mukolo ; mwôlo; rhahashiri mukolo; *a busha**; *mushega; *zira mukolo**; **rhajira mukolo**;

Ἄρειος Πάγος Noms propres: Aréopage 2/2 AREIOS PAGOS: Aeropago; lukîko
Ἀριμαθαία Noms propres: Arimathée 4/4 ARIMATAIA: Arimatiya
Ἀριστόβουλος Noms propres: Aristobule 1/1 ARISTOBULOS: Aristobulo
ἄρκος Faune: ours, porter 1/1 ARKOS: mpangaza
ἄρμόζω Rituels: fiancer, promettre en mariage 1/1 ARMOZÔ: kusheba ; kulagâna okuyish'ijira obuhya; kuhà omulume omukazi; kuhà omukazi omulume; *hîre mulume muguma*;
ἄρμα Objet réels: chariot, char 4/4 ARMA: *ngâlè*; *bômboro*;
Ἀρμαγεδών Noms propres: Harmagedôn [Harmaguédon] 1/1 HARMAGEDON: Harmagedoni ; izîno lifulike
Ἄρνι Noms propres: Arni 1/1 ARNI: Arni
ἀρνίον Faune: agneau 28/28 ARNION: mwâna-buzi; bâna-buzi; *na-buzi*;
ἄροτρον Objet réels: charrue 1/1 AROTRON: nfuka enkafu zihingisibwamwo; *nfuka*;
ἀρτέμων Objet réels: voile d'artimon [à la poupe] 1/1 ARTEMÔN : *mpungira*; empungira y'embere;
Ἀρτεμῆς Noms propres: Artémas 1/1 ARTEMAS: Artema
Ἄρτεμις Noms propres: Artémis 5/5 ARTEMIS: Artemi
Ἀρφαξάδ Noms propres: Arphaxad [Arpaxad] 1/1 ARFAKSAD: Arifakisadi
Ἀρχέλαος Noms propres: Archélaüs [Archélaos] 1/1 ARKHELAOS: Arkelayusi
ἀρχή Êtres: commencement, début; origine, première cause; puissance de régner, autorité, souverain (terrestre ou spirituel); ce qui est élémentaire, principe élémentaire; angle (d'un linge) 11/11 ARKHĒ: murhondêro; cisiki; cisisi; ecarhumire cirhanzi; burhwâli bwa kurhegeka; bukulu; kafende-fende; eby'okurhangirirakwo; *rhegesi*; murhegesi ; *mâmi*; bwâmi; Mârni
ἀρχιερεύς Êtres: grand prêtre; membre de la famille des grands sacrificateurs 119/119 ARKHIEREÛS: *mudâhwa mukulu*; badâhwa bakulu; w'omu mulala gw'abadâhwa bakulu; *bajinji n'abashamuka b'ihano*; *dâhwa*; *bakulu b'abadâhwa*; *bajinji*; *baganda*;
Ἀρχιππος Noms propres: Archippe 2/2 ARKHOPOS: Arkipo
ἀρχισυναγωγος Objet réels: chef d'une synagogue 9/9 ARKHISÛNAGÔGOS: *mukulu w'esinagogi*; *bakulu b'esinagogi*;
ἀρχιτελώνης Êtres: chef des collecteurs d'impôts 1/1 ARKHITELÔNĒS: mukulu w'abavurhîsa
ἀρχιτρίκλινος Êtres: maître d'hôtel 2/2 ARKHTRIKLINOS: mushongwe w'obuhya; mukulu w'ak'ebigolo; murhambo w'ak'ebigolo; *mushongwe*;
ἄρχων-1 Êtres: chef, prince, notable, autorité 35/35 *mukulu*; *bakulu*; murhwâli; murhwâli; *rhwâli*; *rhwali*; *muluzi*; *baluzi*; *rhambo*; barhambo; bagula; mugula; *rhegesi*; *shamuka*;
ἄρχων-2 Êtres: souverain, fonctionnaire, autorité, juge 1/1 ARKHÔN: nnakà; munya-buhashe; murhegesi; mucîranuzi; *cîranuzi*;
ἄρωμα Objet réels: épice ou huile aromatique 4/4 ARÔMA: nnungo; mavurha ga kisûnunu; *mugavu*;
Ἀσάφ Noms propres: Asa [Asaf] 2/2 ASA ASAF: Asa; Asafi;
Ἀσήρ Noms propres: Aser [Asser] 2/2 ASĒR Aseri Asêri ; Azêri
Ἀσία Noms propres: Asie 18/18 AZIA: Asia; Aziya;
Ἀσύγκριτος Noms propres: Asyncrite 1/1 ASUGKRITOS: Asinkrito
Ἀσιανός Noms propres: de la province d'Asie 1/1 ASIANOS: w'e Aziya y'omu bwâmi bwa Roma; Aziya yarhangiriraga aha Turkiya wa buno; muntu w'e Aziya; b'omu Aziya
ἄσκός Objet réels: outre de vin 4/4 ASKOS cicuma c'idivayi; bicuma by'idivayi; cicuma ca

*mavu; ciyengero; byengero; kabindi; *rhubindi*;*
ἄσπις Faune: serpent 1/1 ASPIS: njoka; mpiri;
ἄσπιλος Attributs: pur, sans tache 4/4 ASPILOS: cêse; cîre; buzira izâby; o orhali- kwo izâbyo; buzira ishembo
*ἄσπονδος Attributs: impitoyable 1/1 ASPONDOS: *rhayumva lukogo*;*
*ἄσσάριον Objet réels: assarion [pièce de cuivre romaine valant 1/16 de denier] 2/2 ASSARION: lusaranga lwa marhale lwa Baroma; *bujuma*;*
ἄσσοι Noms propres: Assos 2/2 ASSOS: Aso
ἀσφάλεια Attributs: sécurité, sûreté; information exacte, pleine vérité 1/1 ASFALEIA: kumanya bwinjâ; kulanga bwinjâ; manyirira bwinjâ; kuhâna emyanzi esêzire; kuhâna emyanzi y'okunali; binwa nkana; by'okunali;
ἀσφαλής Attributs: sans danger, sûr; mesure de précaution; défini; les faits ou la raison 3/3 ASFALÊS: buzira kaga; bwikêke; ebyabîre; ecarhumire; ankamanya oku biri; okumanya kwinjâ; mutungo gw'okunali;
ἀσφαλως Attributs: en toute sécurité, sous bonne garde; pour sûr 1/1 ASFALÔN: omu luhûma; buzira cisârhazo; buzira côbâ; bamanyage bwinjinjâ;
Ἀττάλεια Noms propres: Attalia [Attalie] 1/1 ATALEIA: Ataliya
Αὐγούστος Noms propres: Auguste 1/1 AUGUSTOS/ OGUSTOS: izîno ly'irenge bahâga mwâmi Oktaviano; Ogusti
*αὐθεντέω Attributs: dominer, avoir autorité sur 1/1 AUTENTEÔ/OTENTEÔ: kurhambula; kurhegeke lebè; kuzidohera lebè; kukulira lebè; *kurhegeka*; αὐλέω Objet réels: jouer de la flûte 3/3 AULEÔ/OLEÔ: kuziha akarhêra; *karhêra*;*
αὐλή-1 Objet réels: une cour intérieure de maison, cour (du temple) 2/2 AULÊ /OLÊ: ngo y'ekâgarhî k'omûbako; lugo; ngo y'ekâgarhî ka aka-Nyamuzinda; nyumpa; busò bwa bibuzi; lugo lw'ebibuzi;
*αὐλή-2 Objet réels: une cour intérieure de maison, cour (du temple) 10/10 AULÊ/OLÊ: omu côgo; lugo lwa bibuzi; *nyumpa*; ngo y'ekâgarhî k'omûbako; Engo*
αὐλός Objet réels: flûte 1/1 AULOS/OLOS: karhêra; akarhêra; orhurhêra;
*αὐλητής Objet réels: joueur de flûte 2/2 AULÉTÉS/OLÉTÉS: muzihi wa karhêra ; *zihi b'orhurhêra*;*
αὐτοκατακριτος Divers: qui se condamne 1/1 AUTOKATARISTOS/OTOKATARISTOS: ocîkaga
*ἀφίημι Attributs: annuler, pardonner, remettre (péchés ou dettes); permettre, laisser faire, tolérer; laisser; oublier, abandonner, négliger; laisser aller, congédier, divorcer 37/37 AFIÊMI: kurhenza ebyâha erhi emyenda; leka lebè ajire hirebe; lekera aho; buzira kuhagalika; kuleka; kuvuna obuhya; kurhashibirira; *kûlire emyenda*; *babalir*; *kûlirwa ebyâha*; *byamakukûli-rwa*; *byâha bikûzirwe*; *kukûla ebyâha*; *byamarhenzibw*; *rhenza*; *kulîrwe*; *afè bwonjo*; *kûlire ebyâha*; *kûlir*; *rhengeza*; *babalîr*;*
*ἀφεδρών Objet réels: latrines 2/2 AFEDRÔN: lwahuk; o ciguzi; musarâni; aharhankaderhwa; *rha-nkaderhwa*; ἄφεις Attributs: pardon, annulation (des péchés); libération (de prisonniers) 15/15 AFEZIS: bwonjo; kubabalira; kubabalirwa; kuzâza emyenda; kulîkûza ababohe; kulîka ab'omu mpamikwa; *kûlirwe ebyâha*; *babalir*; *bwonjo oku byâha*; *kûlira e-byâha*;*
*ἀφθαρτος Attributs: imperissable; immortel 8/8 AFTARTOS: rhasherêra; karhafâ; *rhankafâ*; ly'ensiku n'amango; *rhankacifâ*; *rhaheka*; *rhankahash'isherêra*;*
ἄφθαρτον κήρυγμα τῆς αἰωνίου σωτηρίας. obugo burhaheka bw'obuyokozi bw'ensiku n'amango

ἀφιλαργυρος Attributs: qui ne recherche pas l'argent 2/2 AFILARGÜROS :orhaba magene ga nfaranga; orhahenekera by'enigulu; *rhanabaga wa magene g'eby'en'igulu*; *yâke obujinisi*; kuyâka obujinisi

Ἀχάζ Noms propres: Achaz [Akaz] 1/1 AKHAZ/AHAZ: Akazi

Ἀχίμ Noms propres: Akhim [Achim] 1/1 AKHI/AHIM: Akimi; Hakimi;

Ἀχαΐα Noms propres: Achaïe 10/10 AKHAIA: Akaya

Ἀχαϊκός Noms propres: Achaïcus 1/1 AKHAIKOS: Akayiko

ἄχυρον Flore: paille (de grains) 2/2 AKHÜRON: *mulolo*;

ἄψινθος Flore: et f absinthe [comme nom propre REV.8:11] 1/1 APSINTOS: mutuzo; Mutuzo

βᾱϊὼν Flore: branche de palmier 1/1 BAIÖV: ishami lya mushugushugu; amashami g'emishugushugu;

Βάαλ Noms propres: Baal (divinité sémitique) 0/1 BAAL: Bali; Baal; Bal;

βάπτισμα Rituels: baptême 19/19 BAPTISMA: *bubatizo*; kuyûbizibwa omu mîshi; *batizibw*

βάρβαρος Êtres: non-Grec; non civilisé; étranger; indigène 5/5 BARBAROS: orhali mugereki; orhasig'ijambere; rhasag'imanya okulama omu lugo lusêzire; w'embuga; w'eka; bantu ba halebe; *bantu bakwo*; *bashi b'okwo*; *ndi w'abashenzi*; *ndi w'abasomire n'ow'abahwinja*; munya-mahanga; *ba-ntamanywa*;

βάτος Flore: bat [a mesure de liquide de 65 pints ou 8.1 gallons] 5/5 BATOS: *ishaka*; *bulengo*;

βάτραχος Faune: grenouille 1/ 1BATROKHOS: mudoke; cikere; midoke; *bikere*;

βέβηλος Attributs: vil, impie, irreligieux 5/5 BEBÊLOS: mubî ; câbi; byâbi; muhera; *rhakenga Nyamuzinda*; *rhagwêrhi nda na mugongo*; *bya ntya-ntya n'ebibi*; *orhakenga ebya Nnâmahanga*;

βέλος Objet réels: flèche 1/1 BELOS: mwampi; *myampi*;

Βέροια Noms propres: Bérée 2/2 BEROIA: Bereya

βίβλος Objet réels: livre 10/10 BIBLOS: citabu; *bitabu*;

βίος-1 Attributs: biens, propriété 6/6 BIOS: ebyâge; birugu; ehi anali agêrhe; ebirugu; obuhirhi

βίος-2 Attributs: vie quotidienne 2/ 2BIOS: kalamo ka ngasi lusiku; eby'eng'igulu; by'en'igulu;

βίος-3 Attributs: vie, existence 2/2 BIOS: *kalamo*; *bintu*;

βίωσις Attributs: mode de vie 0/1 BIOS: obwôrhere bw'obuzine;

Βόες Noms propres: Booz 2/2 BOES/ BOOZ: Bozi; Bwozi;

βότρυς Flore: grappe 1/1 BOTRÛS: ebihadu; bihadu;

βύσσινος Objet réels: fait de fin lin 4/4 BÛSINOS: emyambalo y'ecitâni; *citâni*;

βύσσος Objet réels: fin lin 0/1 BÛSOS: citâni ciniole; *citâni*; myenda ya; *citwîro cidarhi*;

Βαβυλών Noms propres: Babylone 11/11 BABÛLÔN: Babiloni

Βαλάκ Noms propres: Balaq [Balac] 1/1 BALAK Balaka

Βαλαάμ Noms propres: Balaam 3/3 BALAAM: Balamu; Balaamu; Balaam

βαλλάντιον Objet réels: bourse 4/4 BALANTION: luvumba; mvumba; *mvumba*;

βαπτίζω Rituels: baptiser; laver 62/62 BAPTIZÔ: kubatiza; kushuka; *batiza*; *batizibw*; *batiziz*; *batiz*; *cêsibw*;

βαπτισμός Rituels: lavement rituel, ablutions, baptême 4/4 BAPTISTOS: kushukwa; kushuka; *bubatizo*; *shahuliz*; *batizi-b*; kucîkalaba; *kalaba*;

βαπτιστής Rituels: Baptiste [Jean] 12/12 BAPTISTÊS: Mubatiza;

Βαράκ Noms propres: Baraq [Barac] 1/1 BARAK Baraki

Βαραββᾶς Noms propres: Barabbas 10/10 BARABÂS: Baraba;
Βαραχίας Noms propres: Barachie 1/1 BARAKHIAS: Barakiya;
Βαρθολομαῖος Noms propres: Barthélemy 4/4 BARTOLOMAIS: Bartolomeyo;
Βαριησοῦς Noms propres: Bar-Jésus 1/1 BARIÊSÛS: Bar-Yezu;
Βαριωνᾶ Noms propres: fils de Jonas [Jean] 0/1 BARIÔNÂ: mugala wa Yona; mugala wa Yohana;
Βαρναβᾶς Noms propres: Barnabas 27/27 BARNABÂS: Barnaba;
Βαρσαββᾶς-1 Noms propres: Barsabbas 1/1 BARSABÂS: Yozefu, wakâg'iderhwa Barsaba;
Βαρσαββᾶς-2 Noms propres: Barsabbas 1/1 BARSABÂS: Yûda, oderhwa Barsaba;
Βαρτιμαῖος Noms propres: Bartimée 1/1 BARTIMAIOS: Bartimeyo;
βασίλειον Objet réels: palais royale 1/1 BAZILEION: nyumpa y'ebwâmi; nyumpa z'ebwâmi; *bwâmi*;
βασίλισσα Êtres: reine 4/4 BAZILESA: mwâmikazi; *mwâmi-kazi*; *mwâmikazi*;
βασίλειά Divers: règne, pouvoir; royaume, domaine 153/154 BAZILEIA: *bwâmi*; *mâmi*; buhashe; kubà nnakuno;
βασιλεύς Êtres: roi 105/105 BAZILEÛS: *mwâmi*; *bâmi*;
βδέλυγμα Attributs: abomination 4/4 BDELÛGMA : *shologorh*; *bubî*; muntu okola ebibî; kukola ebibî; kujira amabî
βεβηλώ Attributs: profaner 2/2 BEBÊLOÔ: kuvuna oluzira; kusherêza ebimâna; kugayaguza obirhuzirwe Nnâmahanga; banavune oluzira; *humânya*;
Βεελζεβούλ Noms propres: Béelzébul [Béelzébul] 7/7 BELZEBÛL: Belzebubi;
βελόνη Objet réels: aiguille 1/1 BELONÊ: ensinge; nsinge;
Βελιάρ Noms propres: Béliar, le diable 1/1 BELIAR: Beliyari; shetani;
Βενιαμίν Noms propres: Benjamin 4/4 BENIAMIN: Binyamini; Benyamini;
Βερνίκη Noms propres: Bérénice 3/3 BERENIKÊ: Bernisi; Berenisi;
Βεροιάιος Noms propres: Bérée 1/1 BEROIAOS: Bereya;
Βηθανία-1 Noms propres: Béthanie 0/1 BETANIA: Betaniya;
Βηθανία-2 Noms propres: Béthanie 11/11 BETANIA: Betaniya;
Βηθζαθά Noms propres: Bethzatha [piscine dans le nord-est de Jerusalem] 1/1 BÊTZATÂ/BETESTA: Betesta;
Βηθλέεμ Noms propres: Bethléem 8/8 BÊTLEEM: Betelehemu;
Βηθσαιῶν Noms propres: Bethsaïda 7/7 BÊTSAIDÂ: Betisayida;
Βηθφαγή Noms propres: Bethphagé [Bethfagé] 0/3 BETFAGÊ: Betfaje;
βῆμα Objet réels: siège du juge, tribunal, cour 11/11 BÊMA: ntebe ya mucîranuzi; kagombe; lurhambâ; *kagombe*; aha k'emmanja; hisingulo; lukîko; nkîko;
βίω Attributs: vivre 1/1 BIOÔ: kulama; ensiku zisigalire omuntu; ensiku zicimusigalîre en'igulu;
βιβλίον Objet réels: livre, rouleau; déposition écrite (pour le divorce) 29/29 BIBLION: *citabu*; bitabu ; higurha; cibungo; bibungo bya bitabu; mandiko ga kuvuna obuhya; ecêrhè c'okuvuna obuhya; *cêrhe c'okuvuna obuhya*; *bitabu*;
βιβλαρίδιον Objet réels: petit livre ou rouleau 3/3 BIBLIORIDION: *hitabu*; *rhutabu*; hibungo hya kusoma; citabu;
Βιθυνία Noms propres: Bithynie 2/2 BITÛNIA: Bitiniya;
βιωτικός Attributs: concernant la vie quotidienne 1/3 BIÔTIKOS: ebiyêrekîre akalamo ka ngasi lusiku; okucirhanya oku by'en'igulu;
Βλάστος Noms propres: Blastus 1/1 BLASTOS: Blasto;
βλάσφημος Rituels: qui parle contre Dieu, blasphémateur; insultant, calomniateur 4/4 BLASFÊMOS: ojacira Nnâmahanga; ologorha; ojacija; ohambâra abandî;

**kujâcira*; *lo-gorh*; *shobeka abandi bu-sha*; kushobeka busha; *jâcira*;
 βλασφημέω *Rituels: parler contre Dieu, blasphémer; parler contre, calomnier, insulter 31/33*
 BLASFÊMEÔ: kujâcira; *logorh*; kuhambâra; *jâcira Nyamuzinda*; *jâcir*;
 jacir; *yôlera bijâci*; *hambâra*; *jâci*; cijâci; bijâci; *gayirw*;
 βλασφημία *Rituels: paroles contre Dieu, blasphème; parole contre, outrage, parole*
insultante 17/17 BLASFÊMIA: binwa bya kujâcira Nnâmahanga; kulogorha;
 cijâci; *bijâci*; kujâcira; kujacira; *logorh*; shobekana busha; *logos*;
 Βοανηργές *Noms propres: Boanerguès [Boanergès] 1/1* BOANÊRGES: Bowanerge;
 Βοσόρ *Noms propres: Bosor 0/1* BOSOR :Bosori;
 βοτάνη *Flore: végétation, récolte 1/1* BOTANÊ: emburho; obwâsi;
 βοῦς *Faune: bœuf 7/7* BÛS: enkafu; *nkâfu*; *mpanzi*;
 βυρσεύς *Objet réels: tanneur, ceLul qui travaille le cuir 3/3* BÛRSEÛS: muhuzi; okola
 ebiyêrekîre empû; omuhuzi w'empû; *muhuzi*;
 βωμός *Objet réels: autel 1/1* BÔMOS: *lûsho*; nyûsho;
 Γάϊος-1 *Noms propres: Gaius 1/1* GAÎOS: Gâyo
 Γάϊος-2 *Noms propres: Gaius 1/1* GAÎOS: Gayo
 Γάϊος-3 *Noms propres: Gaius 2/2* GAÎOS: Gayo
 Γάϊος-4 *Noms propres: Gaius 1/1* GAÎOS: Gayo
 Γάδ *Noms propres: Gad 1/1* GAD: Gadi
 Γάζα *Noms propres: Gaza 1/1* GAZA: Gaza
 γάμος *Objet réels: salle des fêtes, salle de mariages 1/1* GAMOS: lurhambà lw'idinye; omu
 lurhambà lw'obuhya; *lurhambà*;
 γέεννα *Divers: enfer 12/12* GEÊNA: cihênâma; muliro gw'ensiku n'amango; obuhane
 bw'ensiku n'amango; muliro guruhazima; *nyenga y'omuliro*; *cîna c'omuliro*;
 Γόμορρα *Noms propres: Gomorrhe 4/4* GOMORA: Gomora;
 Γώγ *Noms propres: Gog (nom caché) 1/1* GOG: Gogi
 Γαββαθα *Noms propres: Gabbatha (mot araméen) 1/1* GABATA: Gabata
 Γαβριήλ *Noms propres: Gabriel 2/2* GABRIÊL: Gabriyeli
 Γαδαρηνός *Noms propres: Gadarénien 1/1* GADARÊNOS: Gadara; cihugo c' Abajerazeni;
 γαζοφυλάκιον-1 *Objet réels: tronc pour des offrandes 3/3* GAZOFÛLAKION :mucîmba
 gw'ecibîkiro; *cibîkiro*;
 γαζοφυλάκιον-2 *Objet réels: trésor du temple, tronc 1/1* GAZOFÛLAKION: muhako gwa Ka-
 Nyamuzinda; cirhimbiri cebinje omu murhi; mucîmba gw'ecibîkiro;
 Γαλάτης *Noms propres: Galate 1/1* GALATÊS: w'e Galasiya; b'e Galasiya
 Γαλατία *Noms propres: Galatie 4/4* GALATIA: Galasiya
 Γαλατικός *Noms propres: galate [Galatie] 2/2* GALATIKOS: cihugo c'e Galasiya; w'e Galasiya;
 b'e Galasiya;
 Γαλιλαία-1 *Noms propres: Galilée 55/55* GALILAIA: Galileya
 Γαλιλαία-2 *Noms propres: Galilée 5/5* GALILAIA: Galileya
 Γαλιλαῖος *Noms propres: Galiléen 10/10* GALILATOS: w'e Galileya; b'e Galileya; Mugalileya;
 alileya;
 Γαλλίων *Noms propres: Gallion 3/3* GALIÔN: Galiyoni
 Γαμαλιήλ *Noms propres: Gamaliel 2/2* GAMALIÊL: Gamaliyeli
 γαστέρες ἀργαί *Êtres: paresseux glouton 1/1* GASTERES ARGAI: mwôlo; môlo; bya nda;
 muhubu; nda nyôlo;
 Γεδεών *Noms propres: Gédéon 0/1* GEDEÔN: Gedeoni;
 Γεθσημανί *Noms propres: Gethsémani [Gethsémané] 2/2* GETSÊMANI: Jetesemani;
 Getsemani; Get-Shemani;*

Γεννησαρέτ-1 Noms propres: Gennésareth [Génésareth] 2/2 GENEZARÊT: Genezaret; Genezaret; Jenezaret;

Γεννησαρέτ-2 Noms propres: Gennésareth [Génésareth] 1/1 GENEZARÊT: Jenezaret; Genezaret; Genezaret

Γερασηνός Noms propres: Gergéséniens [Gérasénien] 3/3 GERASÊNOS: cihugo c'Abajerazeni; Abagerazeni; *erazeni*;

γῆ-1 Objet réels: terre 141/141 GÊ: igulu; en'igulu; lîno igulu; omu igulu; budaka; *bihugo*; *cihugo*; *idaho*; hano nshi; *budaka*; ahanshi

γῆ-2 Objet réels: terre 24/24 GÊ: idaho; lwimango; *cihugo*; *bulambo*; *bwimango*; *cikwi*; *igulu*;

γῆ-3 Objet réels: terre 34/34 GÊ: *budaka*; *idaho*; *ahanshi*; *ishwa*; *hantu*; omu kwâge; omu kwa muntu; igulu; omu mwîna;

γῆ-4 Objet réels: région, territoire, terre 25/25 GÊ: lugo; *ishwa*; *cihugo*; igulu

γλεῦκος Objet réels: vin nouveau 1/1 GLEUKOS: erivayi liyahya; erivayi ly'omurhobo;

γλωσσόκομον Objet réels: cassette, bourse 2/2 GLÔSOKOMON: *nshoho*; *luhago*;

γνήσιως Attributs: véritablement 1/1 GNÊSIÔS: okuli; okunali;

Γολγοθᾶ Noms propres: Golgotha (nom araméen d'un colline près de Jérusalem où avaient lieu les exécutions) 3/3 GOLGOTA: Golgota

γράμμα Divers: lettre de l'alphabet; Ecriture; lettre, communication; billet, compte; instruction 6/6 GRAMA: herufi ya lufabe; mwandiko; bugo; cêrhe ; muganjo; kurhegeka; kulalika; *ebi ayandisir*; *marhegeko*; *mandiko*;

γράφω Divers: écrire; enregistrer, composer; signer de son nom; relater par écrit 1/1 GRAFÔ: kuyandika; kusirib; a kuhika omu citabu; kuharasha; kuhâna ecunkumwe; kushongêza emyandiko; *mandiko*;

γραμματεὺς-1 Êtres: scribe, expert dans la loi juive 62/62 GRAMATEUS: *shamuka b'ihano*; *yigîriza*; mwandisi; mulenga w'Amarhegeko; *bigîriza*; *shamuka w'ihano*; *shamuka b'ihano*; *bagula b'ihano*; *shamuka bâbo b'ihano*; omuntu wasomire binji; Mwigîriza;

γραμματεὺς-2 Êtres: scribe, expert dans la loi juive 1/1 GRAMATEUS: *mwandisi*; mulenga wa marhegeko; muyigîriza

γραφὴ Divers: Ecriture 50/50 GRAFÊ: Ma-ndiko; *mandiko*; mandiko matagatifu; ahayandisirwe mpu Amandiko gadesire ; *lwandiko*; *kanwa kayandisirwe*; okwayandisirwe; kuyandisirwe; ebyayandisirwe;

δάμαλις Faune: vache 1/1 DAMALIS: nkâfu; kanina; *ndaku*;

Δάμαρις Noms propres: Damaris 1/1 DAMARIS: Damari; Damarisi;

δέησις Rituels: prière, requête 13/13 DEÊZIS: isâla; musengero; *mahûne*; *kushenga*; *sengerer*; *nsengero*;

δένδρον Flore: arbre 18/18 DENDRON: *murhi*; *mirhi*;

δέομαι Rituels: demander, supplier [souvent interj. svp!]; prier; implorer 10/10 DEOMAI: kuhûna; kushenga; mâshi; kusalira; kuyinginga; Hûnagi; *hûna*; *ahûna*; *sheng*; nakulagîre; kulagira lebè; mundagirage; *harâmya*;

Δέρβη Noms propres: Derbé [Derbe] 3/3 DERBÊ: Derba

δέρμα Objet réels: peau 1/1 DERMA: luhû; empû; kakoba ka mubiri;

δίδραχμον Objet réels: didrachme, deux-drachmes [Pièce de monnaie grecque avec la valeur approximative de deux deniers 1/1 DIDRAKHMON: drakhima ibirhi; ntûlo y'aka-Nyamuzinda

Δίδυμος Noms propres: Didyme [Jumeau] 3/3 DIDÛMOS: Didimu; kahasha; cihasha; mahasha;

δίκαιος Attributs: conformément au standard, à la volonté, ou à la nature de Dieu; droit, juste, bon; correct, honnête; convenable; dans un bon rapport avec Dieu; loyal, sincère; innocent 74/74 DIKAIÔS: *shinganyanya*; *kwânîn*; *êru-kwêru*; *shinganya*; *binjà*; *mwinjà*; *nya-bushinga-nya*; *imâna*; *nkana*; *shingânîn*; bumvi; muntu wa bumvi;

δίκη Attributs: punition; justice divine, Justice [en tant que déesse ACT.28:4] 1/1 DIKÊ: bwihôle; *bwihôle bwa Nyamuzinda*; δίκτυον Objet réels: filet de pêcheur 11/11 DIKTÛON: kêshe ka bashâna; *kêshe*; rhwêshe; *akêshe* *orhwêshe*

δίλογος Attributs: qui a deux visages, non sincère 1/1 DILOGOS: nderha kubiri; mbula bwikubagirwa; kuderha kubiri ;

δόκιμος Attributs: approuvé, véritable 7/7 DOKIMOS: kusimwa; kukengwa; kukungwa; *musîme*; okuli; *komîre*; *kunga*; kuyâza; rhuyâzize; ohimire; *hima*;

δόξα-1 Attributs: gloire, splendeur, grandeur [in gen. souvent glorieux] 91/91 DOKSA: irenge; *bulangashan*; bukulu bw'irenge; buhashe; bwâmi; *bukuze*; mulimbo; kalimbiriro; Nyamuzinda afulûlira yêne abantu aha ali empingu; biremwa by'omu mpingu; *bulangale*;

δόξα-2 Êtres: gloire, splendeur, grandeur [in gen. souvent glorieux] 4/4 DOKSA: irenge

δόξα-3 Attributs: louange, honneur 52/54 DOKSA: bukuze; kukuza; lukengwa; irenge; *kengwa*; *kuzibwa*; kukuzibwa; Okuze; kukuza Nnâmahanga; *yâgirw*;

δύναμις-1 Attributs: puissance, force 23/23 DÛNAMIS: *buhashe*; *misî*; bijiro bya kurhangâza; *sômerîne*; buhashe burhalusire amahashe kwo kuderha oku; *rhangâzo*;

δύναμις-2 Attributs: puissance, force 89/89 DÛNAMIS: *buhashe*; *misî*; bijiro bya kurhangâza; *sômerîne*; buhashe burhalusire amahashe kwo kuderha oku ; *rhangâzo*; *buzibu*; *bukuze*; Ogala-byoshi; *ha-sh'ijira*; ebijiro enderho zidesire; *gala-byoshi*; *ngulumira*; bwenêne; *rhajira lugero*;

δαίμων Êtres: démon, esprit malin 1/1 DAIMÔN: bashetani; shetani; bazimu babî; muzimu mubî;

δαιμόνιον Êtres: démon, esprit maléfique 55/55 DAIMÔNION: *shetani*; muzimu; bazimu babî; *bazimu*; *muzimu mubî*; nyamuzinda w'obwîhambe

δαιμονίζομαι Attributs: être possédé par un démon 12/13 DAIMÔNIZOMAI: *gwêrhwe na Shetani*; *gwârha na shetani*; *gwêrhwe n'abashetani*; *muzimu*; *bazimu*; *limwo shetani*; *yisirwe na shetani*; *limwo bashetani*; *oli-mwo shetani*;

δαιμονιώδης Attributs: démoniaque, diabolique 1/1 DAIMONIÔDÊS: *a kuli shetani*

δακτύλιος Objet réels: anneau (pour un doigt) 1/1 DAKTÛLIOS: higondo; rhugondo; *ngolo*;

Δαλμανουθά Noms propres: Dalmanoutha 0/1 DALMANUTA: Dalmanuta

Δαλματία Noms propres: Dalmatie 1/1 DALMATIA: Dalmasiya; Dalamasiya

Δαμασκός Noms propres: Damas 15/15 DAMASKOS: Damasko; Damasi

Δαμασκηνός Noms propres: Damas 1/1 DAMASKENOS: w'e Damasi; w'e Damask; o olugo lw'e Damasi

Δανιήλ Noms propres: Daniel 1/1 DANIEL: Daniyeli

Δαυίδ Noms propres: David 54/54 DAVID: Daudi

Δεκάπολις Noms propres: Décapole, Dix Villes 3/3 DEKAPOLIS; Dekapoli

Δερβαῖος Noms propres: de Derbé [Derbe] 1/1 DERBAIOS: w'e Derba

δερμάτινος Objet réels: en cuir 2/2 DERMATINOS: kantu kajizirwe n'oluhù nka birata bya ngozi; *luhù*; *mpu*;

δεσμός *Objet réels: lien, chaîne; emprisonnement, prison* 18/18 DESMOS: *nkoba*; chaburhinda; lukoba; mpamikwa; aha babohera abantu; *shwekûka*; kutwa olukoba; kulîkûza n'emigozi; mubohe; babohe; *shwêkwa*; *mugozi*; migozi; *ziringisirw*; zirizirwe;

δεσμοτήριον *Objet réels: geôle, prison* 4/4 DESMÔTĒRION: *mpamikwa*; aha babohera abantu; omu mugozi

Δημήτριος-1 *Noms propres: Démétrius* 2/2 DĒMĒTRIOS: Demetriyo;

Δημήτριος-2 *Noms propres: Démétrius* 1/1 DĒMĒTRIOS: Demetriyo

Δημᾶς *Noms propres: Démas* 3/ 3DĒMAS Dema

δηνάριον *Objet réels: denier [Pièce en argent romaine équivalente au salaire quotidien habituel d'un* 15/15 DĒNARION: luseranga lwa cicere lwa Baroma; igerha; *magerha*; *saranga*; *faranga*; *dinari*

διάβολος-1 *Êtres: le diable* 32/32 DIABOLOS Shetani; nderho mbi; *shetani*; Ndyâlya

διάβολος-2 *Êtres: le diable* 3/3 DIABOLOS: *a kalimi*; *desi b'obunywesi*; mudesi w'obunywesi; *rhakag'inywerhera abandi*; onywerhera abandi

διάγνωσις *Attributs: décision* 1/1 DIAGNÔZIS: muhigo; eci omuntu ahûnyire; Paolo àl ahûnyire;

διάδημα *Objet réels: diadème, couronne* 3/3 DIADĒMA: ishungwè; mashungwè; *shungwè*

διάκονος *Êtres: serviteur; assistant, ministre; diacre; diaconesse* 24/27 DIAKONOS: murhumisi; *rhumisi*; murhabâzi; *rhabâzi*; *ambali*; *shizi*; *ganda*; *ja-bugo*; *odwîrhe*; *shamasî*;

διάκρισις *Divers: capacité à distinguer* 3/3 DIAKRIZIS: *jisa kadali*; *kumanya*; *manyîrira*;

διάνοια *Divers: intelligence, compréhension; intention, but; pensée, attitude* 9/12 DIANOIA: bumanye; bumva; kumanya; muhigo; lugererezo, oku omuntu ahimbire; *kengêre*; *kengêro*; *bwôrhere*; *murhima nkana*;

Διόσκουροι *Noms propres: Les Dioscures* 1/1 DIOSKUROI: mahasha g'omu lulibi ba-Diyoskori;

διαγινώσκω *Attributs: étudier, examiner; décider, déterminer* 2/2 DIAGINÔSKÔ: kuyiga; kusâgarha; kurhola omuhigo; *dôsa kwinjinja*; *lolà olubanja*; kushola olubanja;

διαθήκη *Rituels: pacte, alliance; pl. ordonnances (d'un traité) ou simplement traité; testament; engagement et volonté* 30/30 DIATĒKĒ: kunywâna; kulaganana; *ndagâno*; *laganyo*; *ciragâne*; bulonza; bumvikane; *kanwa kazinda*; kanwa kafundike; *nda-gâno y'omwîmo*;

διακαθαίρω *Attributs: nettoyer, purifier à fond* 1/1 DIAKATAIRÔ: kushuka; kucêsa; kuyerûla; *cîre*; *yerûla*;

διακαθαρίζω *Attributs: balayer, vider* 1/1 DIAKATARIZÔ: kuhyajira; kukûla byoshi; *yerûla*;

διακονέω *Attributs: servir, accompagner* 32/32 DIAKONEÓ: *rhumikira*; kulusa; kubà n'ebiyêrekîre muntu; kucîgonza; kuvangulira; kujira oburhumisi bw'omushamasi; *rhumikir*; *ko-ler*; *kolerw*; *rhabâla*; *kolera*; kujira; *mikolo*; *ontumikire*; kurhumikira; kubà murhumisi; *murhumisi*; kushiga; okunshiga; *kâgaba ebiryo*; *irhuma baganda*; *siriba*; maruba rhwasiribaga rhwene; mukolo gw'enshòkano rhwàcihanyire-kwo; *ba-rhuz*; ebirugu barhubarhuzize; yêmêra omukolo gwa; *shamasî*; *antabîr*; rhabâl; *antabâl*; *kolîre*; *yigîriza Emyanzi y'akalembe*; *rhabâl*; *rhurnisi*; *gabulir*;

διακονία *Attributs: ministère, service; contribution, aide, appui; mission; peut-être fonction de diacre ou autorité* 32/32 DIAKONIA *burhumisi* bushamasi *mukolo*

- *mikolo*; nsholôlo; *rhabâl*; *bugo*; *kuyigîriza*; *rhumikir*; *ntûlo*;*
- διακρίνω Divers: évaluer, juger; identifier, discerner; faire une distinction (entre les personnes); considérer ou rendre supérieur; midd. [and aor. pass.] douter, hesiter; contester, débattre, décider 17/18 DIAKRINÔ: kumanya; muyishi ngasi cimanyîso; *rhindir*; *rhi-ndîrî*; *murharhindîrî*; *shimbulula*; *jira kabôlo* *cirhuma orhumânini n'abandi* kufunga abantu *kafunga* *rhanakengir* *cîjiziri batwî b'emanja* kucîjira mutwî wa manja *ajîsa shetani mbaka* kujîsa mbaka n'akadali; *bandi bagere enderho*; kugera enderho; *cîja emurhima*;*
- διαλλάσσω Attributs: se réconcilier 1/1 DIALASÔ: kuyumvanya; kushubira omu bwîra; *gend'iyumvanya*;*
- διαμαρτύρομαι Divers: déclarer solennellement et catégoriquement 15/15 DIAMARTÛROMAI: kuderha n'obwâlagale; buzira kushuba nyuma; kuderha oku; kucîgasha; kulâliza; *yigîriz*; *hamîriz*; *bwîra*; *manyisiz*; kumanyîsa; *manyîs*; *lahirîz*; kucîderhera; *cîderhîr*;*
- διασώζω Divers: amener sain et sauf, secourir; guérir; pass. s'échapper 8/8 DIASÔZÔ: *kuciza*; kulîkûza; kurhabâla; kufulumuka; banacifuma; *fuma* *fumiza*; *hise mugumagu-ma*; kuhisa omuntu mugumagumà; *hisire bagumagu-ma*; *cîrîr*; bantu munâni bacirîre omu mîshi na Nûhu*
- διαφυλάσσω Attributs: protéger, prendre soin de 0/1 DIAFÛLASÔ: kulanga; kukombêra; bakulange;*
- δικαίωμα Attributs: ordonnance, demande; acte droit, jugement; acquittement 10/10 DIKAIÔMA: cêrhe ca burhegesi; kutwa olubanja; kuyâza; kuyêra; *yandisirwe*; irhegeko; *marhegeko*; *jira bêru-kwêru*; *hindusire bêru-kwêru*; migenzo; kanwa ka Nakasane; *akanwa kâwe*; *bijiro binjà by'abashinganyanya**
- δικαίως Attributs: avec raison, droit 5/5 DIKAIÔS: *kwânîne*; *shingânîne*; *nkana*; *shinganyanya*; n'oburhondekezi;*
- δικαίωσις Attributs: introduisant dans une bonne relation avec Dieu 2/2 DIKAIÔZIS: lyo muyêra; kuyêra; bwî-mâna; muntu ohizirwe omu bwimâna; muntu erhi kantu kayêrekîre Nnâmahanga;*
- δικαιόω-1 Attributs: se reconcilier 23/23 DIKAIÔÔ: kushuba mwêru-kwêru; *êru-kwêru*; wâyêre; kuyêra; abà muciza; kubà muciza; ye wâcize; kuciza; omu bijiro byâge arhenzagya obushinganyanya; *shinganyanya*; *yêra*; *yêz*; *jizirwe bêru-kwêru*; *cêsibw*; lebè ayâzize*
- δικαιόω-2 Attributs: montrer comme droit 6/6 DIKAIÔÔ: obushinganyanya; bw'Omwirhonzi; *manyibwe*; *shinganyanya*; *cîrhenza enshonyi*; *imâna*; *yâz*; kuyâza; *yêra*; kuyêra*
- δικαιόω-3 Attributs: acquitter 6/6 DIKAIÔÔ: kuyâza; kuyêra; *yêze*; *yêz*; *cêsibw*; *fumire*; kufuma ecâha; *êru-kwêru*; kuderhwa erhi kucîderha mwêru-kwêru;*
- δικαιόω-4 Attributs: obéir 0/1 DIKAIÔÔ: kuyumva oku lebè ayâzize; kurhumikira oyu obwîne ayâzize; abanya-byâha babwîne oku Nyamu-zinda ayâzize;*
- δικαιοκρισία Divers: juste jugement 0/1 DIKAIOKRIZIA: *lubanja lw'okuli lwa Nyamuzi-nda*; obucîranuzi bushigânîne*
- δικαιοσύνη Attributs: ce que Dieu exige; ce qui est exact, droiture, franchise, justice; introduction par Dieu à une relation droite de l'homme avec Lui; devoirs religieux ou actes de charité 86/86 DIKAIÔZÛNÊ ebi Nyamuzinda ahûnyire; ebikwânîne; ebishingânîne; bushinganyanya; endagâno Nyamuzinda akulamwo omuntu; cijiro ca buzigire oku bandi; kuderha ebinali emurhima; *shingânîne*; *shinganyanya*; *imâna*; *yêra*; *cêsa abanya-byâha*; *bà mushi-nganyanya*; *irhegeko*;*

**olwayâza*; *yâz*; *shinganya*; *rhanalyâlyanya*; *yêrekana ebijiro binyu binjà*;*

δικαστής *Attributs:* juge 2/2 *DIKAOTÊS:* mucîranuzi

Διονύσιος *Noms propres:* Denys 1/1 *DIONÛZIOS:* Dioniziyo

Διοτρέφης *Noms propres:* Diotrêphês [Diotrêphe] 1/1 *DIOTREFÊS:* Diyotrefi;

δούλη *Êtres:* servante ou esclave 3/3 *DULÊ:* mwambalikazi; bambalikazi; mwambali-kazi;

δοκός *Objet réels:* bûche, faisceau de bois 5/5 *DOKOS:* *nduluma*

δοκιμάζω *Attributs:* tester, examiner; interpréter, discerner, découvrir; approuver; prouver, démontrer 18/18 *DOKIMAZÔ* *manyirir*; *gereza*; *hanûla ebiri binjà*; *cîgererakwo*; *rhalongoza*; *rhangula*; *cîrhangul*; *agere*; kugera; *longerez*; oyishi ebirhuli emurhima; *lole bwinjà*; kulola bwinjà; *bona ebiri binjà*; kubona ebiri binjà nka rhwacîshoga; *shozire*; *cîje emurhima*; kurhangula omukolo n'omuliro; muliro gwo gwâma-nyîse omulimo; kumanyîsa;

δοκιμιον *Attributs:* essai, action de tester, authenticité 2/2 *DOKIMION:* *rhangul*; cijiro ca kurhangula; okubà nkana; *δοξάζω* *Attributs:* louer, honorer; glorifier, exalter; pf. pass. ptc. glorieux 53/53 *DOKSAZÔ:* kukuza; kukunga; kuhâna irenge ; nya-irenge; *jire irenge*; *kuza*; *bukuz*; kuhâna obukuze; *kuzibw*; *irenge*; *kuz*; *ga-shânize Nnâmahanga*; *jiraga mudâhwa mukulu*; *lande lunakundw*; luderho lulande lunakundwe

Δορκάς *Noms propres:* Gazelle [Dorcas] 2/2 *DORKAS:* Dorkasi

δουλόω *Attributs:* asservir, faire (de quelqu'un) un esclave[pass. être un esclave]; pass. être lié (par des vœux de mariage) 8/8 *DULOÔ:* kuzidohera lebè omu mushigo; kuhindula lebè mujà; kubà mujà kubà mushwêke n'ifundo ly'obuhya; *hirwe omu bujà*; *rhumisi*; *luganywa*; kubà mujà w'amamvu; *likûzibw*; *likûzibwe*; *bashwék*; *cîjizire mujà wa boshi*; *rhwàli bajà*; *li bajà b'obubî*;

δουλαγωγέω *Attributs:* maîtriser 1/1 *DULAGÔGEÔ:* *jire cifa*; kushasha akantu erhi omuntu;

δουλεία *Attributs:* esclavage 5/5 *DULEIA:* bujà; obujà; *bujà*; *bujà*; murhima gwa bajà; omurhima gwa bujà;

δουλεύω *Attributs:* servir (comme esclave); être un esclave, être asservi 23/23 *DULEUÔ:* kurhumikira nka mujà; kukolera; kubà mujà; kuzidoherwa n'omushigo; *koler*; *ibà bajà*; *bà bajà*; *hire omu bujà*; *kolîre Nyakasane*; *omu bujà*; *shiga*; kushiga; *rhumikire Nyakasane*; *gashâniza*; *cîjira bajà*; *li mujà*; *rhumikira abâbo*; *kozire nâni omukolo*; *shige Nyamuzi-nda*; kushiga Nyamuzinda; *rhwàli rhushayir*; kushâya omu bubî

δοῦλος-1 *Êtres:* esclave, domestique 117/117 *DULOS:* *ambali*; *shizi*; *rhumisi*; *ganda*; nka mujà; bunya mujà; *mushi*; *bashi*; *kozi*; *mujà*; *mujà*; *bajà*; *baja*; *garagu*; *cibwindi*; *ali omu bujà*;

δοῦλος-2 *Attributs:* esclave, domestique 1/1 *DULOS:* nka mujà; mujà; omu bujà; cibwindi;

δράκων *Faune:* dragon 12/12 *DRAKÔN* :nkuba-joka; izîno lya shetani; *nkuba-joka*;

δρέπανον *Objet réels:* sicile 7/7 *DREPANON:* *mugushu*; *higushu*;

δραχμή *Objet réels:* drachme [Pièce en argent grecque avec la valeur approximative d'un denier] 2/2 *DRAKHMÊ:* igerha lya Bagreki; lusaranga lwa cicere lwa Bagreki; *gerha*;

Δρούσιλλα *Noms propres:* Drusille 1/1 *DRUZILA:* Druzila;

δυναστής *Êtres:* gouverneur, roi; souverain, Seigneur (de Dieu); fonctionnaire 3/3 *DÛNASTÊS:* murhegesi; mwâmi; mwâmi mukulu; Nyakasane; Nyamuzinda; munya-buhashe; *cîbonyi*;

δυνατός *Êtres:* possible; fort; puissant; apte, capable de; influent, mener; personne forte

dans la foi ou dans la conscience; expert 1/1 DÜNATOS: bakulîre abâbo; okulîre abâbo; okuzire omu buyêmêre; owakahasha
*δυσφημεω Rituels: calomnier, parler mal de, insulter 1/1 DÜSFÊMEÔ: kubêshera; kugamba kubî; kujacira; *bêshera*;*
δῶμα Objet réels: toit, terrasse 7/7 DÔMA: kanshonsho; cidekêra cihundikîre enyumpa; oku nyanya ly'enyumpa ; burhungiri; mmâna;
*δῶρον Rituels: cadeau; offrande 17/17 DÔRON: luhembo; *ntûlo*; *rhûla*; *burherekêre*; korbanî; *nterekêro*; *ngalo*; *shêgulane*; kushêgulana; cishêgu; bishêgu;*
Ἔβερ Noms propres: Eber [Éber] 1/1 EBER/ÊBÊR : Eberi
Ἑβραῖς Noms propres: hébraïque [araméen] 3/3 HEBRAIS: cihebraniya; cihabraniya; ciharameyo; ciyahudi; mayahudi;
*Ἑβραϊστί Noms propres: en hébreu 7/7 HEBRAISTI: omu cihebraniya; omu cihabraniya; omu ciharameyo; *ciyahudi*; *mayahudi*; *cihabraniya*; mahabraniya;*
*Ἑβραῖος Noms propres: Hébreux [Hébreu] 3/3 HEBRAIOS: muyahudi; *yahudi*; *ha-braniya*; Bahabraniya ;*
*ἐγείρω Divers: ressusciter 73/73 EGEIRÔ: kufûka; kuyimuka; kuzûka; *fûka*; *fûla*; *fûsir*; *fûl*; *fûk*; ofûsire; *fûsiz*; *fûsagy*; zûka omu bafû;*
*ἐγερσις Attributs: résurrection 1/1 EGERISIS: bufûke; *yûs'ifûka*;*
*ἐγχεῖν Rituels: oindre 1/1 ENKHRIÔ: kushîga; kuhira amavurha oku muntu; *kamûlir*;*
Ἐzekίας Noms propres: Ezékias [Ézékias] 2/2 EZEKIAS/HEZEQYAHU/YEHIZEKIYAHU: Ezekiyasi;
ἐθελοθρησκία Attributs: piété ou religion que l'on s'est imposé 1/1 ETELOTRÊSKIA: obulyo bw'okugashâniza idini omuntu acîshozire;
ἐθνικός Êtres: païen, Gentil 0/4 ETNIKOS: orhali muyahudi; omunya-mahanga; orhîshi Nyamuzinda w'okuli;
*ἔθνος-1 Êtres: nation, peuple 62/62 ETNOS: ishanja; olubaga; *shanja*; *mashanja*; *baga*; bantu ba cihugo cirebe; *bantu*; *bwâmi*; *mâmi*; *pagani*; *bûko*; *cihugo*; bene winyu; lubaga lwâwe;*
*ἔθνος-2 Êtres: gentil, païen 89/89 ETNOS: ishanja; mashanja; *pagani*; *shanja*; *pagani*; *bûko*; *mûko*; *lubaga*; *mbaga*; ihanga; mahanga;*
*εἶδολόθυτον Objet réels: repas offert aux idoles 9/9 EIDÔLOTÛTON: biryo birherekîrwe abazimu erhi inshushano zâbo; biryo birherekîrwe enshanga ; *rherekîrwe abazi-mu*; ishêga ly'abazimu ; *nyama zirherekîrwe abazimu*; *rherekîrwe enshushano*; *nyama zarherekîrwe abazimu*; *enyama z'enterekêro*; *nyama barherekîre enshu-shano*;*
εἶδωλεῖον Objet réels: temple d'idoles 1/1 EIDÔLEION: mahêro ga nshanga; ngombe ya bazimu; engombe y'abazimu;
*εἶδωλολάτρης Rituels: idolâtre 7/7 EIDÔLOLATRÊS: *harâmya ebiremwa*; *shanizagya enshushano z'abazimu*; *fukamîra ebiremwa*; *bagashâniza ebiremwa*;*
*εἶδωλολατρία Rituels: idolâtrie 4/4 EIDÔLATRIA: okugashâniza enshushano z'abazi-mu; *rherekêra abazimu*; *fukamira ebiremwa*; *gashâniza ebiremwa*;*
*εἰδῶλον Objet réels: idole, image; faux dieu 11/11 EIDOLON: nshanga; *nshusho*; nyamuzinda wa bwîhabe; *banyamuzinda*; *nyamuzinda b'obunywesi*; irumbi mpu banyamuzinda; *ciremwa*; *biremwa*; *nshushano*; *rherekîrwe abazimu*; nshusho z'abazimu; *bazimu*;*
*εἰκὼν Objet réels: ressemblance, image; forme, aspect; statue 20/20 EIKÔN: *nshusho*; nsalamu; iranga; kushushana; *nshushano*; *cizunguzungu*;*
εἰλικρινής Attributs: pure; sincère; honnête 2/2 EILIKRINÊS: bacêse; oderha nk'okunali

emurhima; ntabêsha; cîre; nkana;
εἶπον Divers: prescrire, donner un ordre, demander 13/13 EIPON: kuyandika irhegeko; kurhegeka; kuderha; kuhûna oderhage; *derha*; *derh*; *rhegek*; *bwîr*;
εἰρήνη Attributs: paix, harmonie 85/85 EIRÊÊ: *murhûla*; *buholo*; bikwânîne; binadêkerîre; ntà kadundo; musingo emwa Abahabraniya; buzira kavulindi; ntâye wankahuma oku; *yumvany*; kuhûna abantu bayumvanye; kufunga abalwa; *funga*; *kalembe*;
εἰρηνεύω Attributs: vivre ou être en paix 4/4 EIRÊNEÛÔ: kulama omu murhûla; kubà omu murhûla; *munabè n'omurhûla*; *ba n'omurhûla*; *murhûla*;
εἰρηνικός Attributs: paisible; qui cherche la paix 2/2 EIRÊNIKOS: orhûlwîre; olonzize omurhûla; kuhâbwa emburho y'obuholo; *mburho y'obuholo*; murhûla;
εἰρηνοποιέω Attributs: faire la paix 1/1 EIRÊNOPOIEÔ: *lerha omurhûla*;
εἰρηνοποιός Êtres: conciliateur 1/1 EIRÊNOPOIOS: mulunganisa; mulagizi w'okuyumvanya; ow'omurhûla; ab'omurhûla
; *εἰς αἰῶνα*, *εἰς τὸν αἰῶνα*, *εἰς τοὺς αἰῶνας*, *εἰς ἡμέραν αἰῶνος*, *εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων*, *εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος*, *εἰς αἰῶνας αἰώνων*, *εἰς πάντας τοῦ αἰῶνος*, *τοῦ αἰῶνος τῶν αἰώνων* Attributs: éternellement 58/58 EIS AIÔNA EIS TÔN AIÔNA; EIS TOUS AIÔNAS; EIS HÊMERAN AIÔNOS; EIS TOUS AIÔNAS TÔN AIÔNÔN; EIS TOU AIÔNOS; EIS AIÔNAS AIÔNÔN; EIS PANTAS TÔN AIÔNAS TOU AIÔNÔS TÔN AIÔNÔN; ensiku n'amango; *irhondo orhacifaga wa*; *myâka n'emyâka*; *nsiku n'amango*; *nsiku zoshi*; *ciru n'eliguma*; *rhakaci*; orhakacishangîra nâni; *kacifa*; *nsiku n'amango*;
εἰς κενὸν Attributs: en vain 4/4 EIS KENON: busha
εἰς Χριστόν, *ἐν Χριστῷ* Divers: en Christ 75/76 EIS KHRISTON/ EN KHRISTÔ: muli Kristu; muli Yezu Kristu; muli Nnâhamwîrhu Yezu Kristu; muli Nnâhamwi-rhu Yezu Kristu; *kubà baganda ba Kristu*; *langalîre Kristu*; *muli Nawîrhu Yezu Kristu*; Ekleziya za Kristu; Ekleziya muli Kristu; muli Kristu olusîka lurhenga ebusù lyo rhumanya Nyamuzinda; Kristu olurhenza; *shushane n'ez'omurhima gwa Kri-stu*; *erhi Kristu orhuma*; *bà okuli muganda wa Kristu*;
εἰσφέρω Attributs: conduis, emporter 7/7 EISFERÔ: kuhêka; kuhira; *rhanarhuhiraga*; *hisa*; kuhisa; *gereza*; kugeza; *mwâhekw*; *dwîrhe*; *hêka*;
εἰσφέρω εἰς τὰς ἀκοάς Attributs: faire se rappeller (de), parler (de) 1/1 EISFERÔ EIS TAS AKOAS: kulonza okubwîrizibwa; kulonza okuyumva; kulonza okumanya; *lonzize nîrhu rhumanye byo bici e-byo*;
ἐκατοντάρχη Êtres: centurion; captain 20/20 EKATONTARKHÊS: *murhambo w'abasirika*; *mukulu w'abasirika*; *murhegesi wa basirika*; *murhegesi w'abasirika*; *wa basirika igana*; *mu-rhegesi w'engabo*; abasirika n'abarhegesi bâbo; *barhegesi b'emirhwe*; *murhegesi w'emirhwe*; *murhegesi w'omurhwe gw'abasirika*; *murhambo w'omurhwe gw'abasirika*; *murhambo w'omurhwe*;
ἐκδίκησις Attributs: rendu de la justice; rétribution, punition, vengeance 9/9 EKDIKÊZIS: *twîra olubanja*; kutwîra lebè olubanja; *buhane*; *hôlera*; kucîhôlera lebè; *cîhôla*; *hane*; kuhana;
ἐκδικέω Attributs: aider (quelqu'un) à obtenir justice; venger, punir 5/5 EKDIKEÔ: kurhabâla lebè okutwîrwa olubanja; kucîhôla; *cîhôla*; kuhana; Ontwîre olubanja; *twîra olubanja*; ye watwaga olubanja; *-twîri olubanja*;
ἐκκαθαίρω Attributs: nettoyer, purifier 2/2 EKATAIRÔ: kushuka; kucêsa; kurhenza; *rhenzekw*; *cîre*;
ἐκκλησία Rituels: église, congrégation; assemblée, rassemblement (des groupes religieux,

politiques, ou officieux) 107/107 EKLÊZIA: Ekleziya; *ndêko*; entimânano; *ndêko y'abemêzi*; *cinyabuguma*;

ἐκλέγω Attributs: chose 19/19 EKLEGÔ: *cîshog*; *cîshogw*; *cîshozi*; *îshogw*; *îshoga*; mwacînyishogaga; nacîmmwishogaga; *cîmmwishoga*; *ishozir*;

ἐκλεκτός Attributs: choisi, élu; peut-être choix, sélection 22/22 EKLEKTOS: *nshâgi*; *bîshogw*; mwîshogw*; *rhôl*; ntôle; *bîshoge*;

ἐκλογή Attributs: élection, choix 7/7 EKLOGÊ: nshâgi; kubà nshâgi; *cîshoga*; kucîshoga; *cîmwishog*; *cîmwishoz*; *cîshozirw*; *bîshogw*; *cîsho-gw*;

ἐκπειράζω Attributs: mis à l'essai, tenter 2/2 EKPEIRAZÔ: kurhangula; kugera; kugereza; kushumika; *shumikag*;

Ελύμας Noms propres: Elymas [Élymas] 1/1 ELÛMAS: Elimasi; Lima;

ἐλαία-1 Flore: olivier 14/14 ELAIA: murhi gwa muzêti; irehe lya muzêti; *muzêti*; *mizêti*;

ἐλαία-2 Flore: olivier 1/1 ELAIA: murhi gwa muzêti; irehe lya muzêti; omulehe gw'omutini;

ἐλαιών Flore: oliveraie 1/1 ELAIÔN: ishwa lya mizêti; ntondo y'Emizêti;

ἔλαιον Objet réels: huile d'olive; huile 11/11 ELAION: *mavurha ga mizêti*; *mavurha*;

Ελαμίτης Noms propres: Elamites [d'Élam] 1/1 ELAMITÊS: muntu w'e Elam; kantu k'e Elam; Abelamiti;

Ελεάζαρ Noms propres: Eléazar [Éléazar] 1/1 ELEAZAR: Eliyazari;

ἐλεάω Attributs: avoir pitié, être miséricordieux, montrer de la bonté 3/3 ELEAÔ: kuyumva obwonjo; kubà bwonjo; kubà wa lukogo; kujirira lebè aminjà; *bwonjo*;

ἐλεέω Attributs: pitier, se montrer clément 26/26 ELEEO: kubà bwonjo; kubà lukogo; kumany'ibabalira; *babalir*; *lukogo*; *bêre obwonjo*; *bwonjo*; *onfè nâni bwo-njo*; *babalîrw*; kubabalirwa;

ἐλεήμων Attributs: compatissant 2/2 ELEÊMÔN: wa lukogo; ab'olukogo; *lukogo*;

ἐλεεινός Attributs: pitoyable 2/2 ELEEIINOS: *hanya*; *bahanya*; oyu abandi bakwanîne bayumvîze obwonjo;

ἔλεος Attributs: pitié 26/26 ELEOS: *lukogo*; *bwonjo*; lushangi omu malibuko g'abandi

Ελιέζερ Noms propres: Elièser [Éliézer] 1/1 ELIEZER: Eliyezeri; Eliyezari; Eliezer;

Ἐλιακίμ-1 Noms propres: Eliakim [Éliakim] 1/1 ELIAKIM: Eliyakimi, Eliyakim, Heliyakimi

Ἐλιακίμ-2 Noms propres: Eliakim [Éliakim] 1/1 ELIAKIM: Eliyakimi; Eliakim

Ἐλιούδ Noms propres: Elioud [Élioud] 2/2 ELIÛD: Eliyudi; Eliyud

Ἐλισάβετ Noms propres: Elisabeth [Elisabeth] 8/8 ELIZABET: Luzabeti; Elizabet

Ἐλισάιος Noms propres: Elisée [Élisée] 1/1 ELISAIOS: Elisha; Elizeyo;

Ἑλλάς Noms propres: Grèce 1/1 HELAS: *Bugereki*; cihugo c'Abagereki

Ἑλλήν Noms propres: Grec 24/24 HELÊN: *mugereki*; *bagereki*; *bagreki*; *pagani*; orhali muyahudi;

Ἑλληνίς Noms propres: Grec, non juif 2/2 HELÊNIS: mugereki; rhali muyahudi; Mukazi mugereki; Mukazi mupagani; *mupaga-ni*; *gereki*;

Ἑλληνιστής Noms propres: Hellénistes, Grec, croyant de langue grecque, non-Juif 3/3 HELÊNISTÊS: Abagereki; mugereki; mwemêzi mukristu oderha ecigereki; rhali muyahudi; mutu okolesa olulimi n'obwôrhere bw'Abagereki; *gereki*;

Ἑλληνιστί Noms propres: Grec 2/2 HELÊNISTI: cigereki; omu cigereki; *cigereki*;

Ἑλμαδάμ Noms propres: Elmadam 1/1 ELMADAM: Elimadamu

ἐλπίζω Attributs: espérer, espérer pour; espérer en; s'attendre à 31/31 ELPIZÔ: kulangâlirga; *langâlir*; *langâlirw*; *langâliz*; *cîkubagir*; *wîkubagir*; *langâlîr*; *angâlîr*; *hali nkaba*; *manyire nti*;

ἐλπίς Attributs: espoir; fondement ou base de l'espoir; ce qui est espéré 48/48 ELPIS: *langâlir*; cirhumire c'obulangâlire; cirhuma ndangâlira; *angâlîre*;

**cîkubagîre*; *kubagîre*;
 ἐμαυτον κενόω Attributs: renoncer (de) 1/1 HEMAUTON/HEMOTON KENOÔ: kuleka; *cîjira busha*;
 Ἐμμώρ Noms propres: Emmor [Hamor] 1/1 HEMÔR: Hamor; Hemori;
 Ἐμμανουήλ Noms propres: Emmanuel 1/1 EMANUËL: Emanuweli;
 Ἐμμαοῦς Noms propres: Emmaüs 1/1 EMAÛS: Emausi;
 ἐνάλιον Faune: poisson 1/1 ENALION: nfi; biremwa by'omu nyanja; ensimba z'omu nyanja;
 Ἐνώς Noms propres: Enôs [Énos] 1/1 ENÔS: Henosi
 Ἐνώχ Noms propres: Hénoch [Hénok] 3/3 HENÔKH: Henoki
 ἐνδώμησις Objet réels: fondation 1/1 ENDÔMÊZIS: côgo; ciriba; birugu bya bûbake;
 ἔνδικος Attributs: juste, méritant 2/2 ENDIKOS: *shinganyanya*; *kwânîne*;
 ἐνδοξάζομαι Attributs: recevoir la gloire, être honoré 2/2 ENDOKSAZOMAI: kuhâbwa irenge; kukuzibwa; *kuzibw*;
 ἔνδοξος Attributs: glorieux 4/4 ENDOKSOS: munya-irenge; muny'irenge; *langashan*; y'obugale; *rhangâzo*; *kengwa*; *rangashana*;
 ἔνδυμα Objet réels: habillement 7/8 ENDÛMA: myambalo; mishangi; *ambalo*; mushangi; *cirondo*; *myambalo*; *yambirhe*;
 ἔννομος Divers: soumis à la loi; régulier, légal 2/2 ENOMOS: *shimba irhegeko*; *kombêra amarhegeko*; *shibirira amarhegeko*; *kenga amarhegeko*; *kenzire amarhegeko*; *shinganyanya*; aha kagombe; ntegesirwe n'irhegeko; kurhegekwa n'irhegeko;
 ἐντέλλομαι Attributs: prescrire, donner un ordre 15/15 ENTELOMAI: *rhegek*; *hâna irhegeko*; *komêreza*; *rhegesir*; *tegesir* *cîshoga*; *lagâna*; *kengêza*;
 ἔντευξις Rituels: intercession 1/1 ENTEUKSIS: *musengero*; *nsengero*; *misengero*; kulagira
 ἐντολή Attributs: commandement, ordre 61/61 ENTOLÊ: *rhegeko*; *rhegek*; *rhegesi*; irhegeko ; marhegeko; *lushika*; *kanwa*; ntasâg'ivuna omu kanwa kâwe; *tegesir*; olya bammubwîraga;
 ἐξαγοράζω Attributs: libérer 2/2 EKSAGORAZÔ: kulikûla; kushwêkûla; kufumya; *fumiz*; kucungula; *cungula*;
 ἐξαίρω Attributs: délivrer 6/6 EKSAIREÔ: kulikûza; kukûla; kurhabâla; kuyôkolera; kulikûlwa; kuciza; *likûza*; *nti nducize*; kuciza olubaga; andikûze; nabarhenzaye omu nfune; kurhenza omu nfune; *rhenza omu bubî*;
 ἐξεγείρω Attributs: ressusciter 1/1 EKSEGEIRÔ: kufûla; wafûlaga; *rhufûl*;
 ἔξεστι(v)-1 Attributs: être possible; être permissible 6/6 EKSESTIN: kuhashikîne; kwanahashikana; kuyêmêrîrwe; *Ka ntankajira*; leki mmubwîre; ka nankahasha okukubwîra; Ntâco ntagwêrhi obuyêmêre bw'okujira; *muntu arhayêmêrîrwi*
 ἔξεστι(v)-2 Attributs: être loyal 21/23 EKSESTIN: okuyêmîrwe ; okuhandzîbwe; *yêmêrîrwe*; *hanzîbw*; *Ntâ bwêmêre*; ka kukwânîne; *rhemêrîrwe*; orhankabarhula; *rhanka*; *Ntâ buhashe*; *ndi wa- muhâga obuyêmêre bw'okushûrha*;
 ἐξουσία Attributs: autorité 93/93 EKSUZIA; *bushashe*; *bukulu*; bwêmêre ; *buyêmêre*; *lugendo*; cikono burhambo; *rhegek*; *tegek*; *rhegesi*; *hasha*; *okolaga walagira*; *bwâmi*; *bulonza*; *oku alonziz*; *Ka rhurhanka*; *yêmêrîrwi*; *mahashe*; *mâmi*; *rhanka*; olufû lwa kabiri lurha-nkabajira kurhi;
 ἐξουσιάζω Attributs: avoir le pouvoir sur, être maître de; pass. être rendu esclave 3/3 EKSUSIAZÔ: kubà n'obushashe kuli; okubà nnawâbo lebè; okujirwa mujà; *rhegeka*; *bushashe*; *buyêmêre bw'okujira*;
 ἐπάγγελμα Attributs: promesse 2/2 EPANGELMA: ciragâne ; *laganyire*; *laganyib*;*

**laganya*;*

ἐπίβλημα *Objet réels: pièce, pièce d'étoffe* 3/3 *EPIBLĒMA*: **ciremo**; *ciremo ca mwambalo*;
ἐπίσκοπος *Êtres: surveillant, gardien* 5/5 *EPISKOPOS*: **mulanzi**; **lungere**; *nnabadahwa*;
mwepiskopi; *mugula*;

Ἐπαίνετος *Noms propres: Epénète [Épainète]* 1/1 *EPAINETOS*: *Epeneto*

ἐπαγγέλλομαι *Attributs: promettre; professer, clamer* 15/15 *EPANGELOMAI*: *kulaganya*;
kuyâlîza; *kuberanjira*; **laganya**; **ciragâne**; **shibirira**; **shimba obumanye*
*bwa bene obwo**; **lagânana**; **langany**;

ἐπαγγελία *Attributs: promesse, ce qui est promis; consentement ou décision* 50/50
EPANGELIA: **ciragâne**; **ndagâno**; **mulagi**; **malaganyo**; **lagany**;
laganyib; **malangan**; **cîgash**; **mwîgasho**;

ἐπαυλις *Objet réels: maison, à la maison* 1/1 *EPAULIS*: **nyumpa**; **aha kà**; **ahakà**; **Aha mwa**;

Ἐπαφρόδιτος *Noms propres: Epaphrodite [Épaphrodite]* 2/2 *EPAFRODITOS*: *Epafroditi*

Ἐπαφρᾶς *Noms propres: Epaphras [Épaphras]* 3/3 *EPAFRAS*: *Epafrasi*; *Epafra*;

ἐπενδύτης *Objet réels: vêtement extérieur* 1/1 *EPENDÜTĒS*: *mwambalo guboneka embuga*;
mwambalo; **cibwikwa**;

ἐπιείκεια *Attributs: bonté, patience, grâce* 2/2 *EPIEIKEIA* : **bwinjà**; *kulembera*; *nshôkano*;
ngalo; *bulembêdu*;

ἐπιεικῆς *Attributs: doux, patient, prévenant* 5/5 *mutûdu*; *mulembêdu*; *mbona-kulî*; *nfula*;
tûdu; **butûla**; **bantu nkana**;

ἐπικαλέω *Rituels: appeler, nommer, donner un nom; midd.inviter; en appeler à [Caesar]*
19/19 *EPIKALEÔ*: *kuhamagala*; *kuyâkûza*; *kuyirika*; *kuhâna izîno*; *kulalika*; *kuhêka*
olubanja ebwâmi bukulu; *kuhêka olubanja oku ngombe nkulu*; **shenge izîno lya*
*Nyakasa-ne**; **shenga**; **shiga izîno lyâni**; **olubanja lwâni lutwîrwe omu*
*maboko ga Sezari**; **hûnyire okutwîrwa omu lukîko lwa Sezari**; **ye ndahîre**;
shenge izîno; **baderha izîno lya Nyakasane**; **gashâniza**; **derha mpu ye*
*Sho**; **lutwîrwe omu lukîko lwa Sezari**; **lutwîrwe omu lukîko lwa**;

ἐπικαλύπτω *Attributs: couvrir (péché)* 1/1 *EPIKALÜPTÔ*: *kubwîkira ecâha*; *kufunika ecâha*;
ebyâha byâbo bifûnisirwe;

ἐπικρίνω *Divers: décider, rendre un arrêt* 1/1 *EPIKRINÔ*: *kutwa mpu*; *kuyâliza irhegeko*;
kurhola omuhigo; *atwa mpu*;

ἐπιποθέω *Attributs: désirer ardemment, désirer; peut-être aspirer ardemment* 9/9
EPIPOTEÔ: *kucîfinja bwenêne*; *kulalikira*; *kubà n'iralà*; **cîfinjir**; **cîfinj**;
kurhonya bwenêne; **bwenêne bammurhonya**; **zigi-ra**; *kuzigira*; **duzir**;
kudula; **yumve idulwe**; *kuyumva idulwe*; **zigira n'obuyâgalwa**; *kushwîra*;
mushwîre amarhà;

ἐπισκοπή *Attributs: visitation (présence de Dieu parmi les hommes); fonction, place du service; fonction de l'évêque* 2/2 *EPISKOPE* *kurhandûla*; *Nnâmahanga ekarhî*
k'abantu; **cikono**; *hantu h'omukolo*; *mukolo gw'omwepiskopi*, 1Tit 3.1; *mukolo gw'omugula*; *okubà lungere*;

ἐπιταγή *Attributs: commandement, ordre; autorité* 1/1 *EPITAGÊ*: **buhashe**; *irhegeko*;
ebirhegesirwe; *oburhambo*; *cikono*;

ἐπιτιμάω-1 *Attributs: dénoncer* 17/17 *PITIMAÔ*: *kukalihira*; *akalihira empûsi*; **kalihira**;
kankam; *kukankama*; **kalih**; *hulisa*; *kuhulisa*; *akuhane*; *kuhana*;

ἐπιτιμάω-2 *Attributs: ordre* 12/12 *EPITIMAÔ*: **komêreza*; **kukomêreza*; **kankam**;
kukankamira; **hanza bwenêne**; *kuhanza bwenêne*; **kalih**; **rhegek**;
hanza;

ἐπιχρίω *Rituels: oindre ou étaler 2/2 EPIKHRIÔ: kushîga; *shîga*; kugalagaza;*
ἐπουράνιος-1 *Divers: corps célestes 1/1 EPURANIOS: *mibiri y'eb'yemalunga*;*
ἐπουράνιος-2 *Divers: céleste 15/15 EPURANIOS: *by'empingu*; *w'omu mpingu*; *hubu-ka omu mpingu*; *omu mpingu*; *omu cirêre*; emalunga; oku nkuba; y'empingu; yo mpi-ngu; w'empingu;*
ἐρίφιον *Faune: chevreau, petit bouc 1/1 ERIFION: mwâna-hene; mwânahene; hihebe; *hebe*;*
Ἐραστος-1 *Noms propres: Eraste [Éraste] 2/2 ERASTOS: Erasto;*
Ἐραστος-2 *Noms propres: Eraste [Éraste] 1/1 ERASTOS: Erasto;*
ἔριφος *Faune: chèvre, chevreau 2/2 ERIFOS: mpene; *mwâna-hene*; mwânahene; hihebe; *sâhene*; *hebe*;*
Ἑρμᾶς *Noms propres: Hermas [Hermès] 1/1 HERMAS: Hermasi; Hermes; Herma;*
Ἑρμῆς-1 *Noms propres: Hermès 1/1 HERMES: Hermes; Merkuriyo; muzimu wa Bagereki;*
Ἑρμῆς-2 *Noms propres: Hermès 1/1 HERMÊS: Hermes*
Ἑρμογένης *Noms propres: Hermogène 1/1 HEMOGENÊS: Herimogeni; Herimojeni; Hermogeni;*
ἐρπετόν *Faune: reptile 4/4 HERPETON: *njoka*; ebinyafûka; ebiyandala; ensimba zigenda n'amagulu; ensimba zigendera oku magulu;*
ἐρωτάω *Divers: demande 61/61 ERÔTAÔ: kuyinginga; *yinginga*; kusengera; *senger*; kushenga; *shenga*; *shenzir*; idôso; *dôsa*; *dôsiz*; *bwîra mpu*; *lâlîk*; *hûna*; kuhûna; *hûnyir*; *ahûne*; *bwîra, erhi*; *mudôse*; *bwîra, mpu*; *mwâcindôse*; *rhega enfune*; kurhega enfune; *ampûna*; *shenge*;*
ἐσθής *Objet réels: vêtement, habit 7/7 ESTÊS: *mwambalo*; *myambalo*; *cishûli*; *bishûli*; *mushangi*; *mishangi*; byambalwa; mwabalwa;*
Ἑσλί *Noms propres: Hesli [Eslî] 1/1 HESLI Hesli; Hesili*
ἐσφυρνισμένος *Objet réels: vin mêlé de myrrhe 1/1 ESMÛRNISMENOS: idivayi; lirimwo; endulwè;*
ἐσφυρνισμένος οἶνος *Objet réels: vin mêlé de myrrhe 1/1 ESMÛRNISMENOS: idivayi; lirimwo; endulwè;*
ἔσοπτρον *Objet réels: miroir 2/2 ESOPIRON: cilolero*
Ἑσρώμ *Noms propres: Esrom [Hesron] 2/2 ESROM HESRON HESROM: Hesroni;*
ἐτεροζυγέω *Attributs: être désuni 1/1 HETEROZÛGEÔ: *shangîra*; kurhashangîra; kucîberamwo; *kajira n*; kurhajira cici na; kurhayimbanwa na;*
Εὐα *Noms propres: Eve [Ève] 2/2 EUA / EVA: Eva; Hawa;*
εὐαγγέλιον *Divers: bonnes nouvelles, évangile 73/73 EUANGELION: *myanzi minjà*; *myanzi ya kalembé*; *Emyanzi y'Akalembe*; Emyanzi y'Obwâmi; *Mya-nzi y'Akalernbe*; *mwanzi*; *myanzi*;*
εὐαγγελίζω *Divers: (act. et moy.) apporter la bonne nouvelle, prêcher la bonne nouvelle [parfois prêcher la bonne nouvelle à, e.g. ACT.8:25] 51/51 EUANGELIZÔ: *lerha omwanzi mwinjà*; *bwîrwa Emyanzi y'Akalembe*; *lerhera ogu mwanz mwinjà*; *dwîrhîre omwanzi mwinjà*; *yigîriza abakenyi emyanzi y'akalembe*; *yigîrize emyanzi minjà*; *hanûla anayigîriza Emyanzi Minjà*; *hanûla Emyanzi*; *yigîriza Emyanzi y'Akalembe*; *Emyanzi y'Obwâmi bwa Nyamuzinda yayigîriz*; *hanûla Emyanzi y'Akalembe*; *yigîriza akanwa ka Nnâmahanga*; *yumve omwanzi gw'Akalembe*; *yigîriza Nyakasane Kristu*; *bwîzire oku endagâno alaganya*; *bwîzire*; kubwîra lebè aleke enjira mbî ashimbe Yezu; *manyîsa eco cishagala Emyanzi y'Alakembe*; *manyîsa abantu Emyanzi y'Akalembe*; *yigîrize abantu bâyo Emyanzi y'Akalembe*; *lerhere ninyu Emyanzi y'Akalembe*;*

*kulerhera abandi Emyanzi y'Akalembe; *bwîriza Yezu n'obufûke bw'abafire*; kubwîriza abantu Yezu n'obufûke; *baja-bugo b'emyanzi y'akalembe*; kujà-bugo bw'Emyanzi y'Akalembe; *manyîsa Emyanzi y'Akalembe*; *manyîse Emyanzi y'Akalembe*; *a Emyanzi y'Akalembe*; *bwîragayo*; *e Emyanzi y'Akalembe*; *i emyanzi y'Akalembe*; *myanzi y'akalembe*; *Myanzi y'Akalembe*; *manyîsa Omugala*; kumanyîsa Mugala wa Nnâmahanga; *yigîriza bulya buyêmêre*; kuyigîriza bulya buyêmêre burhenga kuli Kristu; *hubuliza*; kuhubuliza omurhûla; *okumanyîsa abapagani obuhirhi bwa Kristu*; *bwîzirwe o-mwanzi mwinjà*; *rhanzi bàli bahamagirwe*; *bwîra*; kubwîra; *dwîrhe omwanzi gw'akalembe*; Εὐβουλος Noms propres: Eubule [Eubulus] 1/1 EUBULOS: Ebulu; Ebulosi;*

εὐθύς Attributs: adv. immédiatement, tout de suite; alors 51/51 ΕΥΤΥΣ ho n'aho caligumiza buzira kurhindira oku aciri ntya

MAT 3:16 "εὐθύς"

MAT 13:20 "εὐθύς"

MAT 13:21 "εὐθύς"

MAT 14:27 "εὐθύς"

MAT 21:3 "εὐθύς"

MRK 1:10 "εὐθύς"

MRK 1:12 "εὐθύς"

MRK 1:18 "εὐθύς"

MRK 1:20 "εὐθύς"

MRK 1:21 "εὐθύς"

MRK 1:23 "εὐθύς"

MRK 1:28 "εὐθύς"

MRK 1:29 "εὐθύς"

MRK 1:30 "εὐθύς"

MRK 1:42 "εὐθύς"

MRK 1:43 "εὐθύς"

MRK 2:8 "εὐθύς"

MRK 2:12 "εὐθύς"

MRK 3:6 "εὐθύς"

MRK 4:5 "εὐθύς"

MRK 4:15 "εὐθύς"

MRK 4:16 "εὐθύς"

MRK 4:17 "εὐθύς"

MRK 4:29 "εὐθύς"

MRK 5:2 "εὐθύς"

MRK 5:29 "εὐθύς"

MRK 5:30 "εὐθύς"

MRK 5:42 "εὐθύς"

MRK 5:42 "εὐθύς"

MRK 6:25 "εὐθύς"

MRK 6:27 "εὐθύς"

MRK 6:45 "εὐθύς"

MRK 6:50 "εὐθύς"

MRK 6:54 "εὐθύς"

MRK 7:25 "εὐθύς"

MRK 8:10 "εύθους"

MRK 9:15 "εύθους"

MRK 9:20 "εύθους"

MRK 9:24 "εύθους"

MRK 10:52 "εύθους"

MRK 11:2 "εύθους"

MRK 11:3 "εύθους"

MRK 14:43 "εύθους"

MRK 14:45 "εύθους"

MRK 14:72 "εύθους"

MRK 15:1 "εύθους"

LUK 6:49 "εύθους"

JHN 13:32 "εύθους"

JHN 19:34 "εύθους"

ACT 10:16 "εύθους"

JDT 8:11 "εύθους"

εύθείας EÜTEIAS, attribut, adject: *yumanyanye*; *yumany*; *shingânîn*; *kubusir*; *nongêdu*; *yumânîn*;

εύθύτης Attributs: droiture, justice 1/1 EÜTÛTÊS *kubûsir*; *shinganyany*;

εύθυμέω Attributs: prendre courage 3/3 EÜTÛMEÔ: kuhira omurhima omu nda; kucîhangana; kucîsêza; kushagaluka; kuyumva iragi; *hire omurhima omu nda*; *omurhima omu nda*; *shagalusire*;

εύλογέω Rituels: accorder une bénédiction sur, agir par grâce envers (avec Dieu ou le Christ comme suj.); louer (avec Dieu ou le Christ comme obj.); demander; la bénédiction de Dieu sur (nourriture) 33/38 EÜLOGEÔ: kugisha; kushobôla emwa Nnmamahanga; *hûna obwanga*; kukuza Nnâmahanga; kuhûna obwanga bwa Nnâmahanga oku kantu erhi oku muntu; *gisha*; *ganze*; *gishir*; *gishwe*; *mugish*; *kukuza*; *kuza*; *he obwangâ*; *gayirw*; *rhubahe obwanga*; *hâ obwanga*; *ha obwanga*; *gish*; *bwanga*; *shâniza*;

εύλογία Rituels: bénédiction; louange; consécration; don, contribution; flatterie 6/11 EÜLOGIA: *bwanga*; *mugish*; *bukuze*; *gisha*; *kuza*; *kanego*; *mimirhikiz*; *rhûla*; *yâgir*;

εύλογητός-1 Attributs: béni 2/7 EÜLOGÊTOS: omugishe; okuzîbwe; *yâgir*; *gishe*; Lulema mugishe;

εύλογητός-2 Êtres: béni 1/1 EÜLOGÊTOS: Mugala w'Omugishe;

Εὐνίκη Noms propres: Eunice 1/1 EÜNIKÊ: Ewuniki

Εὐοδία Noms propres: Evodie [Évodie] 1/1 EÜODIA: Evodiya

εύσεβέω Rituels: adorer 1/1 EÜZEBEÔ: kuharâmya; kushenga; *shenga*;

εὐσπλαγχνος Attributs: sensible, gentil 0/1 EÜSPLANGKHNOS: muntu wa lukogo; muntu mutûdu; *wa lukogo*; *fa abinyu olukogo*;

Εὐτυχος Noms propres: Eutyque [Eutyche] 1/1 EÜTÛKHOS: Eutiko;

Εὐφράτης Noms propres: Euphrate 2/ 2EÜFRATÊS: Lwîshi Iwa Efrata; *lwîshi Iwa Efrata*; Efrata;

εύχη-1 Rituels: prière 1/1 EÜKHÊ: isâla; musengero; omusengero;

εύχη-2 Rituels: vœu 2/2 EÜKHÊ: ciragâne; eciragâne;

εύχομαι Rituels: prier; souhaiter, désirer ardemment 5/5 EÜKHOMAI: kushenga; kulongeza owundi aminjâ; *longîze*; kucîfinja bwenêne; *cîfinja*; *bakâcîfinja mpu*; *shenga*;

Ἐφεσίος Noms propres: Ephèse [Éphésiens] 4/4 EFEZIOS: Efezi ; Muefezi ; Baefezi; Befezi; Abefezi; muntu w'Efezi; w'e Efezi; Banya-Efezi;

Ἐφεσος Noms propres: Ephèse [Éphèse] 16/16 EFEZOS: Efezi;

Ἐφραϊμ Noms propres: Ephraïm [Éfraïm] 1/1 EFRAIM: Efrayimu

ἐχθρός Êtres: ennemi; détesté 32/32 EKHTROS: mushombanyi; oshombirwe; *shombany*; *shomb*; abanzi; *banzi*;

ἐχίδνα Faune: serpent 5/5 EKHIDNA: njoka; cibugusha; *njoka*; *cibugusha*; *mpiri*;

Ζάρα Noms propres: Zara [Zéra] 1/1 ZARA: Zara

ζῶω Attributs: vivre, être vivant; rester vivant; revenir à la vie 124/124 ZAÔ: kulama; kubàmwo obuzîne; ozîne ; *zîne*; *lama*; *lamire*; *bamwo omûka*; *shubiramwo omûka*; *rhacif*; *rhafiri*; *jirwa na*; *gumaguma*; *lame*; kulama omu bulalahi; kulama kubî; *bulalahi*; àli afire, lêro afûsire; *fûsir*; *fûk*; *taraga*; *fumir*; *fuma*; *li Mufarizeyi*; *bêra*; *lamira*; *lamy*; kulamy; *kalamo* *rimwo omûka* bîkwa na *bîkw* kujira nka kulama nka *jira nka* *jire nka* *amira Nnâmahanga* *ciri b'en'igulu* *kag'ikashimba ezo ngeso*; kushimba engeso; *gwêrhe emisî*; kugwârha emisî; *bêre na Nyakasane*; *ciri en'igulu* *li omu bujà bwaca bwayira*; aciriho; nka omuntu aciriho; kuderha oku acizîne

ζώνη Objet réels: ceinture 7/7 ZÔNÊ: *cirondo*; *luhago*; *mukaba*; cirondo ca kuzonza ecibunu; mukaba gwa kuhiramwo amagerha

Ζαβουλών Noms propres: Zabulon 3/3 ZABULÓN: Zabuloni; bûko bwa Zabuloni ; ishwa ly'obûko bwa Zabuloni;

Ζαχαΐος Noms propres: Zachée 3/3 ZAKHAIOS: Zakeyo;

Ζαχαρίας-1 Noms propres: Zacharie 9/9 ZAKHARIAS: Zakariya

Ζαχαρίας-2 Noms propres: Zacharie 2/2 ZAKHARIAS: Zakariya

Ζεύς Noms propres: Zeus 2/2 ZEÛS: Zeusi; Yovi

Ζεβεδαΐος Noms propres: Zébédée 11/11 ZEBEDAIOS: Zebedeyo; îshe w'entumwa Jakobo na Yowane

ζευκτηρία Objet réels: corde[s] 1/1 ZEÛKTÊRIA: *mugozi*; *migozi*; nkoba; lukoba;

ζήλος-1 Attributs: jalousie 8/8 ZÊLOS: luji; bwâgalwa; kuyumva omuntu alumirwe; *yumva balumirwe*; *yâgalwa*; *bumvu*; *âgalwa*;

ζήλος-2 Attributs: jalousie 8/8 ZÊLOS: *bushiru*; *yâgal*; munyâgîre; ngulumira;

ζηλωτής-1 Êtres: personne plein de zèle 6/6 ZÊLÔTÊS: muntu oyunjwîre bushiru; mushibirizi; *shimba bacishimba irhegeko*; ntwâlî; *cîsêz*; ntâye wampimaga; *kombêra*; *cîhangany*; kucîhangâna;

ζηλωτής-2 Êtres: Zélote [membre d'une secte nationaliste juive] 2/2 ZÊLÔTÊS Sha-bushiru; Shabushiru; wa mwifinjo munene; kalihira; w'omu murhwe gwa bakalihira b'Abayahudi

Ζηναΐς Noms propres: Zénas 1/1 ZÊNAS: Zena

ζιζάνιον Flore: mauvaise herbe 8/8 ZIZANION: *mburho mbî*; *nshenga*;

Ζοροβαβέλ Noms propres: Zorobabel 3/3 ZOROBABEL: Zorobabeli

ζυγός-1 Objet réels: joug 5/5 ZÛGOS: *muzigo*; *mushigo*; ebi bashwêkera oku nkâfu yahinga;

ζυγός-2 Objet réels: joug 1/1 ZÛGOS: *mulengo*

ζωή Attributs: vie 127/127 ZÔÊ: *buzîne*; *Buzîne*; *zîne*; *kalamo*; *gumaguma*; *lama*; kulama; kubà n'obuzîne; kufûka; *yîsa omûka*;

ζωογονέω Attributs: sauver la vie 2/2 ZÔOGONEÔ: *kuciza obuzîne*; kuhâna obuzîne bwa Nnâmahanga; kuyôrha azîne; kuyôrha ozîne; kuyôrha muzîne; kuyôrha

*mugumagumà; *shobôza ebintu byoshi obuzîne**
 ζῶον-1 Faune: créature vivante 3/3 ΖΩΟΝ: *ciremwa; cizîne*; *biremwa bizîne*; *nsimba*; *-mbâgwa*

ζῶον-2 Êtres: créature vivante 17/17 ΖΩΟΝ: ciremwa cizîne; *nsimba*

ζωοποιέω Attributs: faire vivre 5/5 ΖΩΟΠΟΙΕΩ: kulamya; kuhâna obuzîne; *he obuzîne*; *bêho*; *galulira abafîre obuzîne*; *kalamo oku buhashe bwa Mûka*; *jamwo buzîne*; Mûka buzîne ahâna

ῥόδον Flore: menthe (plante) 2/2 ῬΩΔΙΟΣΜΟΝ: emento; mento

Ἡλί Noms propres: Héli [Éli] 1/1 ΗἬΛΙ: Heli

Ἡλίας Noms propres: Elie [Élie] 29/29 ἘΛΙΑΣ: Eliya; Eli

ἥλος Objet réels: clou 1/1 ΗἘΛΟΣ: musumari; misumari; *mugera*; *migera*;

Ἡρ Noms propres: Er 1/1 ἘΡ Eri

ἥρεμος Attributs: calme, paisible 1/1 ἘΡΕΜΟΣ: *tûdu*; *rhulwîre*; *kalamo k'omurhûla*;

Ἡρωδίων Noms propres: Hérode 1/1 ΗἘΡΟΔΙΟΝ: Herodiyoni

Ἡρώδης-1 Noms propres: Hérode 11/11 ΗἘΡΟΔῆΣ: Herodi; Herodi murhanzi; Herodi Mukulu

Ἡρώδης-2 Noms propres: Hérode 24/24 ΗἘΡΟΔῆΣ: Herodi; Herodi wa kabiri; Hérodi Antipa

Ἡρώδης-3 Noms propres: Hérode 5/5 ΗἘΡΟΔῆΣ: Herodi; Herodi wa kasharhu; Herodi Agripa

Ἡρωδιάς Noms propres: Hérodiade 6/6 ΗΕΡΩΔΙΑΣ ΗΕΡΟΔΙΑΔΑ: hinyere hinjikulu hya Herodi murhanzi; Herodiyada;

Ἡρωδιανοί Noms propres: Hérodiens, parti d'Hérode 3/3 ΗΕΡΩΔΙΑΝΟΙ aba Herodi; baganda ba Herodi; cigamba ca Herodi; Abaherodi; Baherodi

Ἡσαΐας Noms propres: Esaïe [Ésaïe] 22/22 ἘΣΑΙΑΣ/ ὙἘΣΗΑΥΑ/ ΕΣΑΥΑ /ΙΖΑΥΑ: Izaya

Ἡσαῦ Noms propres: Esaü [Esaü] 3/3 ἘΖΑΥ: Ezau

Θάρα Noms propres: Thara [Téra] 1/1 ΘΑΡΑ; A Tera

θέατρον Objet réels: théâtre 2/2 ΘΕΑΤΡΟΝ: itaramo; mashârha

θήκη Objet réels: gaine (d'une épée) 1/1 ΘΗΚΗ: lûba

θήρα Objet réels: piège 1/1 ΘΗΡΑ: murhego; mirhego; *rhego*;

θύϊνος Flore: cédrat, bois de senteur 1/1 ΘΥΪΝΟΣ: *mirhi y'obukù*; murhi gwa bukù

θύρα-1 Objet réels: porte, portail 34/34 ΘΥΡΑ : *lumvi*; *nyumvi*; *muhango*; *mihango*; *lusò*; munwa gwa nshinda; *muhanda*; lwahamika-gwa

θύρα-2 Objet réels: porte, portail 3/3 ΘΥΡΑ: muhango; mihango; lumvi; *nyumvi*; *lusò* munwa gwa nshinda

θύω Rituels: massacrer; sacrifier; tuer, assassiner 6/6 ΘΥΩ: kubâga; kuyîrha; kurhina; *bâgir*; *rherekêre*; *jirira enterekêro*; *bazirwe*; *rherekêra*;

Θαδδαῖος Noms propres: Thaddée 1/2 ΘΑΔΔΑΪΟΣ: Tadeyo

Θαμάρ Noms propres: Tamar [Tamar] 1/1 ΘΑΜΑΡ: Tamari :

θαρσέω Attributs: Courage! Prends courage! Bon courage! 7/7 ΘΑΡΣΕΩ: *langâlir*; *cîsêz*; *cîhangan*; *murhima omu nda*; *Simika!*; kusimika; *zibuh*; Komera!

θεά Êtres: déesse 1/1 ΘΕΑ: *muzimu-kazi*; nyamuzinda wa bwîhambe;

θεόπνευστος Attributs: inspiré par Dieu 1/1 ΘΕΟΠΝΕΥΣΤΟΣ: ebifulwîrwe na Nyamuzinda; kubwîrizibwa na Nyamuzinda; bufulûle bwa Nyamuzinda; Amandiko goshi Nyamuzinda wajiraga

θεός-1 Êtres: Dieu 1122/1145 ΘΕΟΣ: Nyamuzinda; Nnâmahanga; Nyakasane; Lungwè; Lulema;

θεός-2 Êtres: Dieu 1/1 ΘΕΟΣ: Nyamuzinda; nyamuzinda wa bwîhambe; muzimu-kazi

θεότης Attributs: divinité 1/1 ΘΕΟΤΗΣ okubà nyamuzinda ; *bunyamuzinda*; kubà

Nyamuzinda

Θεόφιλος Noms propres: Théophile 2/2 THEOFILOS: Teofili

*θειότης Attributs: divinité, nature divine 1/1 THEIOTÊS: *bunyamuzinda*; bwôrhere bwa Nyamuzinda*

*θεῖος Attributs: divin 3/3 THEÍOS: *a Nyamuzinda*; *yêrekire Nyamuzinda*;*

*θεμέλιον Objet réels: fondation 4/4 THEMELION: *ciriba*; biriba;*

*θεμέλιος-1 Objet réels: fondation 10/10 THEMELIOS: *ciriba*; ibuye Iya ciriba; mabuye ga ciriba; *muhako*; *mihako*; *yigîrizo z'omurhondêro*; mabuye ecôgo cidêkerîrekwo; *cidêkerîrekwo*;*

θεμέλιος-2 Objet réels: fondation 1/1 THEMELIOS: mabuye ikumi n'abiri ga cogo ca Yeruzalemu muhyâhya omu mpingu;

*θεμελιώ Objet réels: fondé; fermement établi 5/5 THEMELIOÛ: *yûbasirwe oku ibuye*; kusêra; munasêre; musêre; *bu-mbaga igulu*; *jire ntadundagana**

θεοδίδακτος Attributs: enseigné par Dieu 1/1 THEODIDAKTOS: oyigîrizibwe na Nyamuzinda; obwîrizibwe na Nyamuzinda; Nyamuzinda yêne wammuyigîrizagya

θεομάχος Attributs: combattant contre Dieu 0/1 THEOMAKHOS: okukoza Nyamuzinda; olwîsa Nyamuzinda; mwankabà nka Nyamuzinda ye mukozize!, Ebj 5.39;

*θεοσέβεια Attributs: religion, piété 1/1 THEOZEBEIA: idini; bukundalulema; bukombêdu bw'idini; *kombêdu*; θεοσεβής Attributs: dévot, pieux, très croyant, qui craint Dieu 0/1 THEOZEBÊS: mushibirizi w'ebya Nnâmahanga; mukundalulema; mwemêzi bwenêne; orhînya Nyamuzinda*

*θεοστυγής Êtres: haissant Dieu 1/1 THEOSTÜGÊS: oshomba Nyamuzinda; ecigayisa Nyamuzinda; *shomba Nnâmahanga*;*

θεράπων Êtres: serviteur 1/1 THERAPÔN: mushizi; bashizi;

*θεραπεία Êtres: guérison 1/1 THERAPEIA: kufuma; kubukwa; kukombêra abâbo bashi; *bashi*; *barhumisi*; θεραπεύω Attributs: guérir, soigner; servir 28/42 THERAPEÛÛ: *buka*; *fumya*; *rhumikira*; *kombêra*; *fumir*; *ciza*; *cize*;*

Θεσσαλονίκη Noms propres: Thessalonique 5/5 THESALONIKÊ: Tesalonika

*Θεσσαλονικεύς Noms propres: de Thessalonique 4/4 THESALONIKEÛS: w'e Tesalonika; b'e Tesalonika; munya-Tesalonika; banya-Tesalonika; mutesalonika; *batesalonika**

Θευδᾶς Noms propres: Theudas 1/1 THEÛDAS: Tohodozi

*θηρίον-1 Faune: animal, bête, serpent, animal sauvage 37/37 THERION: *nsimba*; *ciryanyi*; *biryanyi*; *njoka*; *c'erubala*; by'erubala*; c'e muzirhu; * by'e muzirhu*; *mpiri*; *buhanya*; *c'ebwêru**

θηρίον-2 Êtres: personne méchante 1/1 THERION: muntu mubî; muminya; c'erubala; by'erubala;

*θηρίον-3 Êtres: antéchrist, bête 29/29 THERION: Antikristu; *ciryanyi*; *c'erubala*; by'erubala; *Ciryanyi*; *c'ebwêru*;*

*θησαυρός-1 Objet réels: coffre, réserve 3/3 THÊZOROS: *mbîko*; *muhako*; *cibîkiro*;*

*θησαυρός-2 Objet réels: coffret 1/1 THÊZOROS: *muhako*; bashanûla omuhako gwâbo; *mihako*;*

*θησαυρός-3 Objet réels: trésor, richesse 12/12 THEZOROS *muhako* *mihako* mbîko *buhirhi* *mahirhi* θρέμμα Faune: troupeau 1/1 THREMA : *busò*; *cishwêkwa*; *murhwe*; *mirhwe*; *bintu*;*

*θρόνος Objet réels: trône 51/51 THRONOS: *ntebe*; *ntebe y'obwâmi*;*

*θρησκεία Rituels: religion, culte 1/1 THRESKEIA: idini; bugashânize; *gashâniz*;*

Θυάτειρα Noms propres: Thyatire 4/4 THÛATEIRA: Tiyatira

θυμίαμα *Objet réels: encens 6/6 THÜMIAMA: *bukù*; ntûlo y'obukù; *gashâniz*; *mugavu*;*
θυμιαστήριον *Objet réels: brûle-parfum 1/1 THÜMIASTERION: *lûsho lw'omugavu*;*
θυρίς *Objet réels: fenêtre 2/2 THÜRIS: kabonezo*
θυρεός *Objet réels: bouclier 1/1 THÜREOS: *mpenzi**
θυρωρός *Êtres: portier 3/3 THÜROROS: *mulanzi*; *mulanzi wa muhango*; *langa omuhango*; *li aha lumvi*;*
θυσία *Rituels: sacrifice, offrande; action de faire une offrande 28/28 THÜZIA: *mbâgwa*; *nterekêro*; *ntûlo*; *rherekêra*; *rhûla*; *mpongano*; burherekêre; marherekêre;*
θυσιαστήριον *Objet réels: autel 21/21:THÜZIASTERION: *luhêro*; *luhêrero*; *lûsho*; *lutare*; *mulinzi*; *aha barherekêra*;*
Θωμάς *Noms propres: Thomas 11/11 THÔMAS: Toma*
Ίάϊρος *Noms propres: Jaire [Jairus] 2/2 IAÎROS: Yayiro; Yayiri Mrk 5.22 Mrk 8.41;*
Ίάκωβος-1 *Noms propres: Jacques 21/21 IAKÔBOS: Yakôbo; balondana na Yowane mwene Zebedeyo; Ίάκωβος-2* *Noms propres: Jacques 11/11 IAKÔBOS: Yakôbo; mwene wâbo Yezu*
Ίάκωβος-3 *Noms propres: Jacques 4/4 IAKÔBOS: Yakôbo; mwene Alfeyo; muguma w'omu Ikumi na babiri;*
Ίάκωβος-4 *Noms propres: Jacques 2/2 IAKÔBOS: Yakôbo; muguma omu bagala b'olya wundi Mariya wali aha musalaba; alondana na Yozefu*
Ίάκωβος-5 *Noms propres: Jacques 2/2 IAKÔBOS: Yakôbo; îshe wa Yûda ntumwa;*
Ίάννης *Noms propres: Jannès 1/1 IANÊS Yane 2Tim 3.8;*
Ίάρετ *Noms propres: Iaret [Yêred] 1/1 IARET: Yaredi Luk 3.37*
Ίάσων-1 *Noms propres: Jason 4/4 IASÔN: Yasoni; mukristu muguma w'e Tesalonika*
Ίάσων-2 *Noms propres: Jason 1/1 IASÔN: Yasoni*
Ίόπη *Noms propres: Joppé [Jaffa] 10/10 IOPEË: Yope; Yafa*
Ίώβ *Noms propres: Job 1/1 IÔB: Ayubu*
Ίακώβ-1 *Noms propres: Jacob 23/23 IAKÔB: Yakôbo; mugala wa Izaki; mwinjikulu wa Abrahamu;*
Ίακώβ-2 *Noms propres: Jacob 2/2 IAKÔB: Yakôbo; îshe wa Yuzufu; shakulu wa Yezu*
Ίαμβρής *Noms propres: Jambres 1/1 IAMBRÊS: Yambure 2Tim3.8*
Ίανναί *Noms propres: Iannaï [Jannaï] 1/1 IANAI: Yanayi Luk 3.24*
Ίδουμαία *Noms propres: Idumée 1/1 IDUMAIA: Idumeya ; hantu e mwênè gwa Israheli*
Ίεζάβελ *Noms propres: Jézabel 1/1 IEZABEL; Yezabeli; Yezebeli Maf 2.20*
Ίεράπολις *Noms propres: Hiérapolis 1/1 HIERAPOLIS: Hiyerapoli*
ἱεράτευμα *Rituels: sacerdoce 2/2 HIERATEÛMA: *budâhwa*; *dâhwa**
ἱερός *Objet réels: temple 67/67 HIEROS: *ka-Nyamuzinda*; *nyumpa ya Nyamuzinda*; *bûbake bwa nyamuzinda*; olûsho Ebj 19.23*
ἱερατεία *Rituels: prêtrise 2/2 HIERATEIA: budâhwa; *dâhwa*;*
ἱερατεύω *Rituels: servir comme prêtre 1/1 HIERATEÛÔ: kukola ecikono c'obudâhwa; akola omu ka-Nyamuzinda oku cihe c'omurhwe gwâge Luk 1.8*
ἱερεύς *Êtres: prêtre 31/31 HIEREÛS: *mudâhwa*; *badâhwa*; *yêrekîne obudâhwa*;*
Ἱερεμίας *Noms propres: Jérémie 3/3 IEREMIAS: Yeremiya; Yeremiyahu*
Ἱεριχώ *Noms propres: Jéricho 6/6 IERIKÔ: Yeriko*
Ἱεροσόλυμα-1 *Noms propres: Jérusalem 131/131 IEROZOLÛMA: Yeruzalemu; Yeruzalemi*
Ἱεροσόλυμα-2 *Noms propres: Jérusalem 5/5 IERUZOLÛMA: Yeruzalemu; Yeruzalemi*
Ἱεροσολυμίτης *Noms propres: habitants de Jérusalem 2/ 2IEROZOLÛMITÊS: *w'e*

*Yeruzalemu**; muntu w'e Yeruzalemu; *b'e Yeruzalemu*;
ἱερουργέω Rituels: servir comme prêtre 1/1 HIERURGEÔ: kukola omukolo gw'obudâhwa;
 kukola budâhwa; kukola nka mudâhwa; *mudâhwa*;
ἱερωσύνη Rituels: sacerdoce 3/3 HIERÔZÛNÊ: *budâhwa*; cikono ca budâhwa
Ἰεσσαί Noms propres: Jessé 5/5 IESAI: Yese ; Yesè; îshe wa Daudi
Ἰεφθάε Noms propres: Jephthé [Jefté] 1/1 IEFTHAE: Yeftè; Yefute
Ἰεχονίας Noms propres: Jéchonias [Yekonia] 2/2 IEKHONIAS: Yekhoniasi ; Yekoniya;
 Yekhoniya; h
Ἰησοῦς-1 Noms propres: Jésus 859/873 IEZÛS :Yezu Nyakasane; Nyakasane Yezu;
Ἰησοῦς-2 Noms propres: Jésus 1/1 IÊZÛS: Yezu w'omu bashakulûza ba Yezu; Luk 3, 39
Ἰησοῦς-3 Noms propres: Jésus 1/1 IÊZUS: Yezu Yusto;
Ἰησοῦς-4 Noms propres: Josué 2/2 IÊZUS: Yozwè; Yozwe
Ἰκόνιον Noms propres: Iconium 6/6 IKONION: Ikoniya; hantu Paolo ageraga omu Bijiro
 by'Entumwa
ἰλάσκομαι Attributs: provoquer la rémission pour , enlever, expier; pass. être compatissant,
 avoir pitié 2/2 HILASKHOMAI: kuhûnira lebè obwonjo; kukûla; kuhyûla; kubà
 bwonjo; kubà n'obwonjo; kubà lukogo; onfè bwonjo; *lyûla*
ἰλασμός Attributs: moyen par lequel les péchés sont pardonnés 2/2 HILASMOS: ecikolesibwa
 okukûla ebyâha; mpyûlo y'ebyâha;
ἰλαστήριος Attributs: moyen d'expiation 2/2 HILASTÊRIOS: *lyûla ebyâha*; *ntebe
 y'obwonjo*;
ἰλεως Attributs: compatissant 1/1 HILEÔS: *nya-bwonjo*; munyabwonjo; *a bwonjo*;
 babalira obubî;
Ἰλλυρικόν Noms propres: Illyrie 0/1 ILÛRIKON: Illiriya
ἱμάς Objet réels: courroie (d'une sandale) 4/4 HIMAS: rhugozî rhwa nkwêrho; *rhugozî*;
 munyulî; *minyulî*; *pimbo*; *mugozî*; *migozî*; *nkoba* Ebj 22.25
ἱμάτιον-1 Objet réels: robe, vêtement, manteau 35/35 HIMATION: iropo; mwambalo; cishûli;
 ropo; *ambalo*; *shûli*;
ἱμάτιον-2 Objet réels:manteau, frange, vêtement 23/23 HIMATION: cishûli; mirembero;
 mwambalo; *shûli*; *rember*; *ambalo*; *bwikunjè*; *shangi*; mushangi;
 mishangi; cirondo; *rondo*; *mukoba*; *hwinja* kuhwinja
ἱματισμός Objet réels: habillement, vêtement 5/5 HIMATISMOS: bibwîkwa; mushangi;
 mishangi; cîbwîkwa; *ambalo*;
Ἰούδας-1 Noms propres: Judas 22/22 IUDAS: Yûda; olya walenganyagya Yezu
Ἰούδας-10 Noms propres: Juda, Judée 2/2 IUDAS: Yûda ishwa ly'obûko bwa Yûda; Yudeya;
Ἰούδας-2 Noms propres: Judas 3/3 IUDAS: Yûda ntumwa; mwene Yakôbo
Ἰούδας-3 Noms propres: Jude 3/3 IUDAS: Yûda; mwene wâbo Yezu
Ἰούδας-4 Noms propres: Judas 1/1 IUDAS: Yûda; muntu muguma w'e Damasi; muganda wa
 Yezu mwemêzi muguma w'e Damasko
Ἰούδας-5 Noms propres: Judas [Jude] 3/3 IUDAS: Yûda; mwemêzi w'e Yeruzalemu, oderhwa
 Barsaba
Ἰούδας-6 Noms propres: Judas 1/1 IUDAS: Yûda; murhambo wa babikanyâli
Ἰούδας-7 Noms propres: Juda 1/1 IUDAS: Yûda; muntu muguma omu bashakulûza ba Yezu
 Luk 3.30
Ἰούδας-8 Noms propres: Juda 3/3 IUDAS: Yûda; mugala wa Yakôbo; cubaka w'obûko bwa
 Yûda omu Bene-Israheli
Ἰούδας-9 Noms propres: Juda 4/4 IUDAS: Yûda; Bûko bwa Yûda;
Ἰούλιος Noms propres: Julius 2/2 IULIOS: Juliyo; Yuliyo

Ἰορδάνης Noms propres: Jourdain 15/15 IORDANĒS: Yordani; lwîshi luderhwa Yordani; mîshi ga Yo-rdani

Ἰουδαία Noms propres: Judée 43/43 IUDAIA: Yudeya; cihugo ca Yûda; *e Yûda*; *Buyahudi*; *Iya Yûda*;

Ἰουδαϊκός Noms propres: juif, juive 1/1 IUDAÏKOS: muyahudi; muyahudi-kazi; *yahudi*;

Ἰουδαϊκῶς Noms propres: vie comme une juive, selon la loi juive 1/1 IUDAÏKÔS: kulama nka muyahudi; kulama omu kushimba irhegeko ly'Abayahudi; *nka Muyahudi*

Ἰουδαῖος-1 Noms propres: de Judée, Juif, Juive 9/9 IUDAIOS: *e Buyahudi*; *e Yudeya*; *yahudi*; muyahudi muyahudi-kazi; munya-Yudeya;

Ἰουδαῖος-2 Noms propres: juif 177/177 IUDAÏOS muyahudi; munya-Yudeya; *yahudi*; *antu ba-rhînya Nnâmahanga*

Ἰουλία Noms propres: Julie 1/1 IULIA: Yuliya; Rom 16.15

Ἰουνιᾶς Noms propres: Junias 1/1 IUNIAS: Yuniya; Rom 16.7

Ἰοῦστος-1 Noms propres: Justus 0/1 IUSTOS: Yusto; Ebj 1.23

Ἰοῦστος-2 Noms propres: Justus 1/1 IUSTOS: Yusto; Tito Yusto; Ebj 18.7

Ἰοῦστος-3 Noms propres: Justus 1/1 IUSTOS; Yezu oderhwa Yusto; Yusto murhabâzi wa Paolo omu bugo;

ἵππος Faune: cheval 16/16 HIPOS: citerusi; *terusi*

ἰσόψυχος Attributs: partageant les mêmes sentiments 1/1 ISOPSÛKHOS: okubà na murhima muguma na lebè; okuyumva kuguma rhwe na lebè; *cîkubagira*; Fl 2.20

Ἰσαάκ Noms propres: Isaac 18/18 IZAAK: Izaki; Cishesa

Ἰσκαριώθ Noms propres: Iscariote 11/11 ISKARIÔT: w'e Keriyoti; Iskariyoti

Ἰσραήλ-1 Noms propres: Israël 1/1 ISRAËL: Israheli; Israheli izîno Iya muntu;

Ἰσραήλ-2 Noms propres: Israël 64/64 ISRAËL: Israheli; Israheli; cihugo c'Israheli

Ἰσραήλ-3 Noms propres: Israël 2/2 ISRAËL: Israheli; Israheli

Ἰσραηλίτης Noms propres: Israélite, gens d'Israël, peuple d'Israël 9/9 ISRAËLITÊS: Mwisraheli; bantu b'Israheli; lubaga lw'Israheli; omwisraheli; *mwisraheli*; *ntu b'Israheli*; *lubaga lw'Israheli*; *ene-Israheli*; nkomoka y'A-brahamu

Ἰσσακάρ Noms propres: Issakar 1/1 ISAKAR: Isakari ; Maf 7.7; cubaka c'obûko bwa Isakari omu Israheli;

ἰσχύω-1 Attributs: avoir le pouvoir, être très puissant à 8/9 ISKHÛÔ: kubà n'obuhashe; kuhash'ijira; *hashir*; *hasha*; *kuhash*; *nêsha*; kunêsha; kulenga misî; *zibuha*;

ἰσχύω-2 Attributs: être bien portant 2/2 ISKHÛÔ: kubà mugumagumà; *gumaguma*;

ἰσχύω-3 Attributs: être capable de, pouvoir faire 17/17 ISKHÛÔ: kuhasha; *kwânana*; *hashir*; *hasha*; *hashe*; *bula oku*; *yunjuz*; kuyunjuza ebi omuntu ajira; *yunjuz*; *bonaga oku*; -*rharhamag'ihimwa*; barha-rhamag'ihimwa; *ha-sh*; kujira akamalo; *akamalo*; *bona obuzibu*; kubà n'emisî; *bula*; kubula

Ἰταλία Noms propres: Italie 4/4 ITALIA: Italiya; Butalyana; cihugo c'Abataliana; cihugo c'Abanya-Italiya;

Ἰταλικός Noms propres: Italique [italien] 1/1 ITALIKOS; e Italiya; munya-Italiya; mutalyana; *talyano*; Ebj 10.1

Ἰτουραῖος Noms propres: Iturée 1/1 ITURIAÏOS; Ituriya; munya-Ituriya; Luk 3.1

ἰχθύδιον Faune: petit poisson 2/2 IKHTÛDION: nfi; hifi; rhufi; ndûgu nsungunu; nfi nsungunu;

ἰχθύς Faune: poisson 18/18 IKHTÛS: nfi; enfi; ndûgu; endûgu; bifi binênênè;

Ἰωάννα Noms propres: Jeanne 2/2 IÔANA: Yowana; Yohana mukazi;

Ἰωάννης-1 Noms propres: Jean, Jean-Baptiste 87/87 IÔANÊS: Yowane; Yohana mulume;

Yowane Mubatiza; mugala wa Zakariya bo na Luzabeti;

Ἰωάννης-2 Noms propres: Jean 30/30 ΙΩΑΝΗΣ: Yowane; Yowane ntumwa; mwene Zebedeyo; muguma omu Ikumi na babiri;

Ἰωάννης-3 Noms propres: Jean 4/4 ΙΩΑΝΗΣ: Yowane; Yohana mulume; mwandisi w'ecitabu c'Amafulûlo

Ἰωάννης-4 Noms propres: Jean, Jean-Marc 5/5 ΙΩΑΝΗΣ: Yowane; Yohana mulume; Yowane oderhwa Marko; Yowane-Marko; mwandisi w'Emyanzi y'Akalembe;

Ἰωάννης-5 Noms propres: Jean 3/4 ΙΩΑΝΗΣ: Yowane; Yohana mulume; Yona îshe w'entumwa Petro na Andreyà;

Ἰωάννης-6 Noms propres: Jean 1/1 ΙΩΑΝΗΣ: Yowane; Yohana mulume; w'omu Ihano ly'Abayahudi; Ebj 4, 6

Ἰωήλ Noms propres: Joël 1/1 ΙΩἸΛ Yoweli; Yoweri; mulêbi Yoweli; Ebj 2.16

Ἰωاثάμ Noms propres: Joatham [Yotam] 1/1 ΙΩΑΤΑΜ: Yowatami; Yotam; îshe wa Ahaz, rhuderha Akazi;

Ἰωανάν Noms propres: Iôanân [Yohanan] 1/1 ΙΩΑΝΑΝ: Yohanani; Nyamuzinda aba wa lukogo; Nyakasane aba wa lukogo;

Ἰωβήδ Noms propres: Jobed, Iôbed [Obed] 2/2 ΙΩΒÊΔ: Oded; Yobedi; Obedi; Luk 3.32; îshe wa Yese shakulu wa Daudi;

Ἰωδά Noms propres: Iôda [Josech] 1/1 ΙΩΔΑ YOZEKH Yoseshi; Yozeshi; Luk 3.26

Ἰωνάμ Noms propres: Iônâ [Jonam] 1/1 ΙΩΝΑΜ: Yonamu; Luk 3.30

Ἰωνᾶς Noms propres: Jonas 7/7 ΙΩΝΑΣ: Yona; Yôna; mulêbi Yona; îshe wa Pietro na Andreyà; yôna omu mayahudi kuli kuderha: ngûkù

Ἰωράμ Noms propres: Joram 1/1 ΙΩΡΑΜ Yorami; Yoramu; Yoram; îshe wa Oziyasi;

Ἰωρίμ Noms propres: Iôrim [Jorim] 1/1 ΙΩΡΙΜ: Yorim; Yorimu; Luk 3.39

Ἰωσήφ-1 Noms propres: Joseph 8/8 ΙΩΖÊΦ: Yosef; Yozefu; Yuzufu; mwene Yakôbo cisiki c'Israheli; YOSEF omu mayahudi kuli KUSHUBIRIRA, KULONDESA, KULONDWA,

Ἰωσήφ-2 Noms propres: Joseph 14/14 ΙΩΖΕΦ: Yozef; Yuzufu; Yozefu îba wa Mariya nnina wa Yezu;

Ἰωσήφ-3 Noms propres: Joseph 6/6 ΙΩΖΕΦ: Yozefu w'e Arimatiya; muguma w'omu Ihano likulu ly'Abayahudi; w'omu Bashamuka b'Ihano;

Ἰωσήφ-4 Noms propres: Joseph 1/1 ΙΩΖÊΦ: Yozefu mwene wâbo Yezu; Mat 13.55;

Ἰωσήφ-5 Noms propres: Joseph 1/1 ΙΩΖÊΦ: Yozefu; Yozef Yuzufu kuli kuderha "Kulondwa"; Ebj 4.36

Ἰωσήφ-6 Noms propres: Joseph 1/1 ΙΩΖÊΦ: Yozefu; Yozef; Yuzufu; Kulondwa Ebj 1. 23;

Ἰωσήφ-7 Noms propres: Joseph 1/1 ΙΩΖÊΦ: Yozefu; Yozef; Yuzufu; Kulondwa; Mat 27.56; mugala wa Mariya wa kani omu Ndagâno Myâhya;

Ἰωσήφ-8 Noms propres: Joseph 2/2 ΙΩΖÊΦ: Yozefu; Yozef; Yuzufu ; Kulondwa; w'omu bashakulûza ba Yezu; Luk 3.24 Luk 3.30

Ἰωσήχ Noms propres: Iôsech [Josech] 1/1 ΙΩΣÊΧ: Yozekh; Yosekh; Yozeshi; mwene Yoda; Luk 3.26;

Ἰωσίας Noms propres: Josias 2/2 ἸΩΖΙΑΣ: Yoziyasi; mwene Amoni; w'omu bashakulûza ba Yezu; Mat 1.10 Mat 1.11;

Ἰωσαφάτ Noms propres: Josaphat 1/1 ΙΩΖΑΦΑΤ: Yozafati; Yozafat; Yehoshafat; Nyamuzinda otwa olubanja;

Ἰωσή-1 Noms propres: Josès [Josès] 1/1 ΙΩΖÊΣ: Yozefu; Yosêsi; Kulondwa; mwene wâbo Yezu ;

Ἰωσή-2 Noms propres: José [Josès] 2/2 ΙΩΖÊΣ: Yozefu; Yozesi; mwene wâbo Yakôbo murhò;

Káiv Noms propres: Caïn 3/3 KAÏN; Kayini; mwene Adamu
κάλαμος-1 Flore: roseau, canne 2/2 KALAMOS: lusheke; isheke; masheke; karhi ka lugero; lushala lwa kuyandika;
*κάλαμος-2 Flore: roseau, canne 6/6 KALAMOS: *lusheke*; isheke; *masheke*; karhi ka lugero; lushala lwa kuyandika;*
*κάλαμος-3 Objet réels: roseau, canne 1/1 KALAMOS: *lusheke*: akala-mu;*
*κάλαμος-4 Objet réels: roseau, canne 3/3 KALAMOS: *lusheke*; masheke; karhi ka lugero; lushala lwa kuyandika;*
*κάλυμμα Objet réels: voile 4/4 KALŪMA: kabwĩkirizo; *lusĩka*; *bwĩka*;*
*κάμηλος Faune: chameau 6/6 KAMÉLOS: *ngamiya*; *njavu*; Mat 23, 24;*
*κάμινος Objet réels: four, fournaise 4/4 KAMINOS: *ndugurhira*; *cibêye*; *muliro*; *luganda*; *nyenga*;*
Κάρπος Noms propres: Carpos [Carpus] 1/1 KARPOS: Karpo; 2Tim 4.13;
*κάρφος Flore: paille, petite écharde 5/5 KARFOS: *hyasi*; *higera*;*
*κέραμος Objet réels: tuile de toit 1/1 KERAMOS: itebura; *matebura*; Luk 5.19;*
*κέρμα Objet réels: pièce de monnaie 1/1 KERMA: nfaranga; nsaranga; lufaranga; lufaranga lwa cikoroti; *nsaranga*; Ywn 2.15;*
*κήρυγμα Divers: ce qui est prêché, message, proclamation 8/8 KÊRIGMA: *bugo*; *nyigĩriza*; *yigĩriza*; ebiyâlizibwe; *yâliza*;*
Κίς Noms propres: Kis [Quich] 1/1 KIS: Cisi; Ebj 13.21; omu mayahudi mpu KISH; îshe wa Saulu, mwâmi murhanzi w'Israheli olya Nnâmahanga anyagaga obwâmi, buhane okubà ajir'ilaguza anaderha mpu Nyamuzinda arhacimuyumva; 1Sam 28.3-25;
*κόκκινον Objet réels: écarlate 6/6 KOKINON: *duku*; *a kaduku*;*
*κόκκος Flore: graine, grain 7/7 KOKOS: *mogomogo*; *mbeke*; *mburho*;*
*κόραξ Faune: corbeau 1/1 KORAKS: *hungwe*; cihungu; *hungu*; Luk 12.24;*
Κόρε Noms propres: Coré 1/1 Korè: Korè; Yud 1.11;
Κόρινθος Noms propres: Corinthe 6/6 KORINTOS: e Korinti
*κόσμος Divers: monde, ordre mondial, univers; habitants du monde, genre humain (particulièrement des hommes hostiles à Dieu); monde, domaine de l'existence, façon de vivre (particulièrement par opposition au but de Dieu); parure 150/150 KOSMOS: *igulu*; *bantu*; *lubaga*; ngasi muntu en'igulu; oku rhulama; abahagalika Nyamuzinda; rhasimba emihigo ya Nnâmahanga; Rom 3.19;*
*κόφινος Objet réels: panier [peut-être plus petits que les spurs] 6/6 KOFINOS: cirhiri; cirhimbiri; lurhanda; ntanda; birhimbiri; birhiri; *shâbulo*; Mrk 6.43;*
*κύμβαλον Objet réels: cymbale 1/1 KŪMBALON: *cûma c'amarhale*; *cûma ca marhale*;*
*κύμινον Flore: cumin (plante aromatique) 1/1 KŪMINON: *cimino*; mburho ya kisûnunu kinjà; Mat 23.23;*
Κύπριος Noms propres: de Chypre 3/3 KŪPRIOS: Cipro;
*Κύπρος Noms propres: Chypre 5/5 KŪPROS: *e Cipro*; cihugo c' e Cipro;*
*κύριος Êtres: Seigneur (Dieu et Christ); maître, seigneur, propriétaire; monsieur (titre) 659/659 KŪRIOS: Nyakasane (Nyamuzinda na Kristu); Nyakasane Nnâmahanga; *kasane*; Nawĩrhu; Nnâhamwĩrhu; nnakà; *nna*; *nn'e*; *nn'i*; *nn'a*; *nn'o*; nnaho; nnabyo; woliha; nnawâbo; nnawâbo; waliha; *agirwa*; yâgirwa Nnawĩrhu; Nnâhamwĩrhu; *âmi*; mwâmi; bâmi; Muhanyi; Muhânyi; Bahanyi; Nn'emyâka; *ciza*; Muciza; *beneg* Luk 19.33; bene akantu; bene ecintu; bene ahango; beneye; benehyo; beneho; benego; Nyamuzinda; Nnâmahanga; nnâhamwâbo; nnâhamwâbo; *mwâbo*;*
*κύων Faune: chien, être abominable 5/5 KŪŌN: *kabwa*; *bibwa*; cibwâna; rhubwa;*

*bibwâna; kushûbuka; kuhemuka; cishologosa; *rhubwa*;
κώνωψ Faune: moustique 1/1 KÔNÔPS: hihuka; ehihuka; emihuka; mbu; mihuka Mat 23.24;
Κώς Noms propres: Cos 1/1 KÔS: Kosi; Ebj 21.1;
Καϊάφας Noms propres: Caïphe 9/9 KAÎAFAS: Kayifa; mudâhwa mukulu; Kayifa;
Καϊνάμ-1 Noms propres: Kaïnam [Quénan] 1/1 KAÎNAM: Kayinani ; Kainami; mwene Arifakisadi; Luk 3.36;
Καϊνάμ-2 Noms propres: Kaïnam [Quénan] 1/1 KAÎNAM: Kayinani; Kayinami; mugala wa Henosh; Luk 3.37;
καθέδρα Objet réels: siège, chaise 3/3 KATEDRA: *ntebe*; ibwârhaliro; ntebe ya mwigîriza;
καθαρίζω Attributs: nettoyer, rendre propre, purifier; déclarer rituellement acceptable 30/30 KATARIZÔ: kushuka; kucêsa; *cês*; *cîkûlekwo ngasi izinga*; kushukûlula; kumanyîsa ehicîre erhi okwânîne omu bugashânize; *fumya*; *fuma*; mucize ab'olushomyo; *ciz*; *shuka*; *cêsa*; *cêsib*; *cêse*; *fumiz*; *fumir*; *zirwîre*; kuzirûla; kukûla izinga; *shukûl*; He 9.22; *yêza*; 1Ywn 1.7; *rhengeza ebyâha*; 1Ywn 1.9; kurhengeza ebyâha;
καθαρός Attributs: pur, sain; innocent 21/23 KATAROS: cêse; *cês*; *cîre*; kuca; kucêsibwa; *gumaguma*; *êru*; Mat 27.59; *yêra*; mwàcâga; *yêzir*; *inja*; Rom 14.20; *rhanali- kwo izâbyo*; *rhalikwo izâbyo*; *geramwo amasû*;
καθαρότης Attributs: purification, pureté 1/1 KATAROTÊS: cijiro ca kucêsa; *bucêse*;
καθαρισμός Attributs: nettoyage, purification; rites de purification 7/7 KATARISMOS: kushuka; kucêsa; kuhyajira; bugashânize bwa kushukûlwa; *fuma*; *shukûlwa*; *kalaba*; *cîshuka*; *sh*; uka* *fumya ebyâha*;
Καισάρεια Noms propres: Césarée 15/15 KAIZAREA: Sezareya; Sezariya; lugo luyirisirwe oku irenge lya Kaizar mwâmi w'e Roma;
Καῖσαρ Noms propres: César (empereur) 23/23 KAÏZAR: Sezari; Kaizari; mwâmi w'e Roma;
Καισαρείας τῆς Φιλίππου Noms propres: Césarée de Philippe 2/2 KAÏZAREIAS: Kaizariya; Sezareya; Sezariya; Sezareya, cihugo ca Filipo cidesirwe Sezareya oku irenge lya Kaizari;
καλάμη Flore: paille; chaume 1/ 1KALAMÊ: *bukere*; *mushadu*; 1Kr 3.12;
καλλιέλαιος Flore: olivier cultivé 1/1 KALIELAIOS: muzêti muhinge; muzêti mwinjà; Rom 11.24;
Καλοὶ Λιμένες Noms propres: Ports [Bons-Ports] 1/1 KALOI LIMENES: Nzîko-Nyinjà; izîko-linjà; Ebj 27.8;
καλος Attributs: bien, droit, convenable, pertinent, meilleur, honorable, honnête; joli, beau, précieux 9/9 KALOS *kwinjà*; *inja*; kwânîn*; *njà kulusha*; *a lukengwa*; *ntabêsha*; *a kamalo*; *a citwîro*;
Κανά Noms propres: Cana 4/4 KANA : e Kana Kana
Καναναῖος Noms propres: zélote (nationaliste) 2/2 KANANAÏOS: sha-bushiru; ab'omutula gwa Israheli guli gwaluma; bashabushiru bashimbire okulîkûza Israheli n'ebikanyali;
Κανδάκη Noms propres: Candace [un titre royal, ACT.8:27] 1/1 KANDAKÊ: Kandasi; cikono ca bwâmi; izîno ly'irenge oku bâmi b'e Etiyopiya; Ebj 8.27;
Καππαδοκία Noms propres: Cappadoce 2/2 KAPADOKIA: Kapadociya; Kapadokiya; lugo luli omu Turkiya wa buno 2021;
καρδιά Divers: coeur, moi intérieur 148/148 KARDIA: murhima; muntu w'endalâla; omûka; bulonza; mwifinjo; intanya; e kandalâla y'omuntu; *rhima*; *ifinjo*; *lonza*; *mûka*; *ntanya*; *higo*; *kengêro*; *omu nda*;
καρδιογνώστης Divers: ceLul qui connaît les coeurs 2/2 KARDIOGNÔSTÊS: *yishi emirhima*;*

**yish'imirhima*; *bona eciba emurhima*; *orhangula emirhima*;
 κατάκριμα Divers: condemnation 2/3 KATAKRIMA; buhane; kuhana; *hanir*; *yagiriz*;
 κατάκρισις Divers: condemnation 1/2 KATAKRIZIS: *buhane*; *buhanya*; *olwayâga*; *yagiriz*;
 κατάλυμα-1 Objet réels: chambre, chambre d'ami 1/1 KATALÜMA cumpa; cumpa ca mwîra; ka bigolo; k'ebigolo; nyumpa y'ebigolo;
 κατάλυμα-2 Objet réels: chambre, chambre d'ami 2/2 KATALÜMA: *nyumpa*; cumpa ca mwîra; nyumpa ya bigolo;
 κατήγωρ Êtres: accusateur 1/1 KATÉGÔR: okaz'ishobeka;
 καταγινώσκω Attributs: condamner 3/3 KATAGINÔSKÔ: kulongôza; kulongoza; *longozib*; kutumuza; *tumuz*;
 καταδίκη Attributs: sentence, condemnation 1/1 KATADIKÊ : *lubanja*; *twa olubanja*; *buhane*; *kutwîrwa okunigwa*;
 καταδικάζω Attributs: condamner 4/4 KATADIKAZÔ: twîra olubanja; *yisir*; *yâze*; kuyâza lebe; *katwa oluli omu mwinyu*; *yâgiriza*; kuyâgiriza;
 καταδουλόω Attributs: asservir; prendre le dessus sur 2/2 KATADULOÔ: kujira mujà; *jire bajà*; *galula omu bujâ*;
 κατακρίνω Divers: condamner, émettre une opinion sur 14/14 KATAKRINÔ: *twîra olufû*; *twîrwa okufâ*; *twîra*; *ka-gwa*; *twîrire olubanja*; *ntâko nacikujira*; *twa olwa bene*; *yâgiriza ecâha*; *yâgiriza*; *yâga*; *hêka lubanja*; *yigîriza*; He 11.7; *lwîganyo*; kuhâna lwîganyo; 2Pet 2.6; kuhana; buhane; kuhâna olukengêro; kuhâna (kuderha) kurhi omuntu abwîne;
 καταλλάσσω Attributs: réconcilier qqn avec Dieu; réconcilier (mari et femme) 5/5 KATALASÔ: kushubiza omuntu omu bwîra bwa Nnâmahanga; kushubiza omulume na mukage omu bumvikane; *yinjibîne*; *shub'iyumvanya*; 1Kr 7.11; *shubig'irhujira bîra*; *shubizagya igulu omu bwîra*; *shubiri omu bwîra*;
 καταλλαγή Attributs: étant réconcilié avec Dieu 4/4 KATALAGÊ: kuyinjibana na Nyamuzinda; kuhêka abandî omu bwîra na Nyamuzinda; *shobôzagya okuyinjibana na Nyamuzinda*; *kugaluka*; *kushubiza abandî omu bwîra*;
 καταπέτασμα Objet réels: rideau 6/6 KATAPETASMA: *mwenda*; mushangi guberûla ebigabi by'enyumpa; mushangi gubwîkira orhubonezo rhw'enyumpa; *mwenda gw'olusîka*; *lusîka*;
 κατασκήνωσις Objet réels: nid 2/2 KATASKÊNÔZIS: *lwôgo*; *nyôgo*;
 κατασκηνόω Objet réels: faire son nid; vivre, habiter 4/4 KATASKÊNOÔ: *yûbaka olwôgo*; *yûbaka enyôgo*; *yûbaka*; *rhûlûla*; kubêra halebe; *lama*; *luhûkira*;
 κατασφραγίζω Objet réels: sceller 1/1 KATASFRAGÊ: kuzirika; *zirik*;
 κατείδωλος Objet réels: plein d'idoles 1/1 KATEIDÔLOS: *yunjwîre nshusho za bazimu*; yunjwîre nshanga; Ebj 17.16; κατεξουσιάζω Attributs: régner sur 2/2 KATEKSUZIAZÔ: kuyêreka obuhashe; *yêreke obukulu*; *yêreke obuhashe*;
 κατευλογέω Rituels: bénir 1/1 KATEÜLOGEÔ: kugisha; kuhâna obwanga; *gisha*; Mrk 10.16;
 Καῦδα Noms propres: Cauda 1/1 KAÜDA: Kauda; Ebj 27.16;
 Καφαρναούμ Noms propres: Capharnaüm [Capernaüm] 16/16 KAFARNAÛM KAPERNAÛM: Kafarnaum; Kapernaum; Kafarnaumu; Kafarnahum; Kapernahum;
 Κεγχρεαί Noms propres: Cenchrées 2/2 KENKREE: Cencri; Kenkrete; Ebj 18.18;
 Κεδρών Noms propres: Cédron 1/1 KEDRÔN: Cedroni; Cedron; Kedron; Kedroni; kabanda kali ekarhî ka Yeruzalemu n'entondo y'emizêti;
 κειρία Objet réels: bande d'étoffe (utilisée pour envelopper les morts) 1/1 KEIRIA; mwenda*

erhi mishangi babohamwo abafu babisha; Ywn 11.44; omwenda
κενόδοξος *Attributs: vaniteux, vantard 1/1 KENODOKSOS: *bukuze burhali bwo* cibonè; w'ifêka; wa bucibone;*
κενός *Attributs: vide, les mains vides; vers aucun but, sans résultat; stupide, insensé 12/12*
*KENOS: *busha*; bûmubûmu; mumumumu; *maboko mûmu*; buzira aha ayêrekîre; *rharhenzirwîmwo*; *nganyi*; *hwinja*; *halanjisi*; *gumba*; *binwa by'obunywesi*; *zofiya y'obunywesi*;*
κενώ *Attributs: priver de la puissance, rendre insignifiant ou sans effet 4/4 KENOÛ: kunyaga emisî; kujira omuntu abè wa busha; kujira abantu kabè ba busha; kubulabuza; *a busha*; *heze irenge lyâni*; *ba ntâko*;*
κενοδοξία *Attributs: vanité, désir de se vanter 1/1 KENODOKSIA: busha; kulonza; okulimbira obusha; kulonza okucitugika busha; *cîyêrekana oku murhali*; Fl 2.3;*
κενοφωνία *Attributs: bavardages impies 2/2 KENOFÔNIA: *binwa bya ntya-ntya*; binwa bibî;*
κεντυρίων *Êtres: centurion; captain 3/3 KENTURIÛN: *mukulu w'abasirika*;*
κεράμιον *Objet réels: jarre (fait d'argile) 2/2 KERAMION: kabindi; kabindi kabumbe n'ibumba; *rhubindi*; *kabindi*;*
κεράτιον *Flore: cosse (du caroubier) 1/1 KERATION: *byûla*; cûla; biryo bya ngulube;*
κεραμεύς *Êtres: potier 3/3 KERAMEÛS: *mubumbi*; nnababumbi; *kolesa ibumba*;*
κεφαλίς *Objet réels: rouleau (d'un rouleau ou d'un livre) 1/1 KEFALIS: hibungo; cizingo; He 10.7;*
κῆνος *Divers: taxe 4/4 KÊNSOS: ihoro; ebi bavorha; *vurhîsa*; *vurhir*; *vurha*; kuvurha;*
κηρύσσω *Divers: proclamer, faire connaître, prêcher 60/60 KÊRÛSÔ: kuyâlîza; kumanyîsa; *manyîs*; kuhanûla; kubwîriza; *yigîriza*; *yakûza*; *derh*; kuderha; *yigîriz*; *hanûl*; *lumîza*; *ndalike*; kulalika; *hanûzi*; *-bwîriza*; kubwîriza; namabwîriza abandî; rhwammubwîriza;*
κῆρυξ *Êtres: prédicateur, héraut 2/2 KÊRÛKS: mujà-bugo; ntumwa; kabala mwanzi;*
κῆτος *Faune: grand poisson 1/1 KÊTOS: mufi munene; bifi binênênè; cîryanyi cinene c'omu nyanja; ciremwa cihamu; enfi; Mat 12.40;*
Κηφᾶς *Noms propres: Céphas [Apollon] 9/9 KÊFAS: Apolo oyo Kefa; KÊFA: omu maharameya g'Abayahudi lyo liguma na PETROS omu cigereki; kuderha IBUYE omu mashi KABUYE;*
κιβωτός-10 *bjets réels arche (bateau) 4/4 KIBÔTOS: bwârho; *nkugè*; *nkugè*; enkuge; isanduku; ikovu; cirhiri ca murhi;*
κιβωτός-2 *Objet réels: arche (bateau) 2/2 KIBÔTOS: nkugè; nkugè; *mucîmba*; ikovu;*
κithára *Objet réels: harpe, cithare 4/4 KITARA: *lulanga*; *nnanga*; cidari; cidari câni dumêra!*
κιθαρίζω *Objet réels: jouer de la harpe 2/2 KITARIZÔ: kuziha olulanga; kuziha ennanga; *lulanga*; *nnanga*; *zihir*; *ziha*; *komer*;*
κιθαρωδός *Êtres: joueur de harpe, de cithare 2/2 KITARÔDOS: *zihi b'ennanga*; *zihi wa lulanga*; *zihi*;*
Κιλίκια *Noms propres: Cilicie 8/8 KILIKIA: Silisiya; Kilikiya;*
κλάδος *Flore: branche 11/11 KLADOS: *ishami*; *mashami*; *shami*;*
Κλήμης *Noms propres: Clément 1/1 KLÊMÊS; Klementi; Fl 4.3;*
κλίβανος *Objet réels: four, fournaise 2/2 KLIBANOS: muliro; cibeye; nyenga ya muliro;*
κλίνη *Objet réels: lit, couche; lit de camp; civière; lit du malade 9/9 KLINÊ: *ncingo*; cipoyi; ncingo ya mulwâla; nterule; nterulè;*

Κλαύδιος-1 Noms propres: Claude 2/2 KLAUDIOS; Klaudiyo; Tiberio Klaudiyo; mwâmi w'e Roma omu 41-54;

Κλαύδιος-2 Noms propres: Claudius [Claude] 1/1 KLAUDIOS: Klaudiyi; Klaudiyo; Liziya murhambo w'abasirika ba Roma aha Yeruzalemu Ebj 23.26;

Κλαυδία Noms propres: Claudia 1/1 KLAUDIA: Klaudiya;

*κλείς Objet réels: clé 6/6 KLEIS: *nyigulo*; *lwigulo*; *kahamikizo*; *rhuhamikizo*;*

Κλεοπᾶς Noms propres: Cléopas 1/1 KLEOPAS: Kleofasi; Luk 24.18;

*κλῆμα Flore: rameau 4/4 KLĒMA: ihaji; ishami; mashami; mahaji; *shami*; *haji*;*

*κλινάριον Objet réels: brancard, grabat, lit 1/1 KLINARION: ncingo; hicingo; *ncingo*; *hicingo*; ncingo ya mulwâla;*

*κλινίδιον Objet réels: lit, lit de camp, civière 2/2 KLINIDION: *ncingo*; ncingo y'oku icumbi; cipoyi;*

Κλωπᾶς Noms propres: Clopas 1/1 KLÔPAS: Klopas; Kleofasi;

Κνίδος Noms propres: Cnide 1/1 KNIDOS: e Kinido; Ebj 27.7;

Κούαρτος Noms propres: Quartus 1/1 KÚARTOS: Kwarto;

*κοδράντης Objet réels: quadrant [Pièce de monnaie de cuivre romaine en valeur 1/4 d'as ou 1/64 de denier] 2/2 KODRANTÊS: *bujuma*; hisaranga hya marhale hya Baroma;*

κοιλία Divers: estomac, ventre 1/1 KOILIA: lurholero; nda Ywn 7.38; ibêre; mîru ga kulya ebiryô; mîru ga mubiri; Rom 16.18; Fl 3.19;

*κοινός-1 Attributs: commun, en commun 4/4 KOINOS: *shangîra*; *guma*; *rhu rhweshi*; a banji; a nshangire; bya cigushe; *buzira bukenge*; *zinzire*; *rhayerekiri bugashânize*;*

*κοινός-2 Attributs: commun, en commun 8/8 KOINOS: *sha-ngîra*; okushangîra; *guma*; *rhu rhweshi*; *rhali nkalabe*; a banji; a nshangire; bya cigushe; *buzira bukenge*; *zinzire*; *rhayerekiri bugashânize*; *karhuma omuntu azira erhi ahumâna*; kantu kahumânya; kantu k'izinga; *hemusire*;*

*κοινόω Attributs: souiller, rendre malsain, considérer comme vulgaire 11/11 KOINOÔ; *zinza*; *humânya*; *humâny*; *zinzire*;*

*κοινωνέω Attributs: partager, prendre part, participer; contribuer, donner une part 8/8 KOINÔNEÔ: kushangîra; kugabâna; kugabira; kubâho n'abandi; kusholôla; kuhâna ecigabi; *rhabâla*; *shangîr*; *gabân*; *kleziya yantabîre*;*

*κοινωνία Attribut sfraternité, un rapport mutuel étroit; participation, collaboration; partenariat; contribution, don 17/17 KOINÔNIA: cinamulala; *cinyabuguma*; kuyegêrana oku milala; lushangi; kulola haguma; kurhabâlana oku mikolo; nsholôlo; ngalo; *nshôkano*; *sholôl*; *shangîre*; *shangîra*; *rhabâla*; *ntabîre*;*

*κοινωνός Êtres: partenaire, participant 10/10 KOINÔNOS: oli omu lushangi; oshangîre; *jir'irhigi*; *ojir'irhigi*; *genda boshi na*; *lungîni*; kulungana; *lungana*; kubà omu mulungano; oli omu mulungano na; *shangîr*; *ye wîrhu rhuba rhwe naye*; rhuyinjibana;*

*κοινωνικός Attributs: libéral, généreux 1/1 KOINÔNIKOS: muntu ohâna; muhanyi; muntu olîka akantu; ntabilolakwo; mutayongwa; *hâna n'omurhima mwinjà*; 1Tim 6.18;*

κοιτών Objet réels: chambre 1/1 KOITÔN: cumpa; idubiro; Ebj 12.20;

*κολούριον Objet réels: collyre 1/1 KOLÛRION: *mushogolera*; gwa kukangavulira omu masù lyo gabona; Maf 3.18;*

Κολοσσαί Noms propres: Colosses 1/1 KOLOSAI: Bakolosi; Banya-Kolosi; bantu b'e Kolosi;

bemêzi muli Kristu bali e Kolosi;
κολυμβήθρα *Objet réels: piscine 3/3 KOLÛMBÊTRA: iriba; cirhenga ca kuyôgamwo; ca kunywêkezamwo ebintu; maziba;*
Κορίνθιος *Noms propres: Corinthien 2/2 KORINTIOS: munya-Korinti; banya-Korinti; Bakorinti; *korinti*; κορβανάς* *Objet réels: trésor du temple 1/1 KORBANÂS: muhako gwa ka-Nyamuzinda; mbîko y'aka-Nyamuzinda; *mbîko*; Mat 27.6;*
Κορνήλιος *Noms propres: Corneille 8/8 KORNELIOS: Korneliyo; Kornelyo; Ebj 10;*
κοσμικός *Attributs: terrestre 1/1 KOSMIKOS: *en'igulu*; kantu katulîrira; kantu kajiragwa n'abantu balenga; kanya-mubiri; *rhali na mûka*;*
κοσμοκράτωρ *Êtres: seigneur du monde, gouverneur 1/1 KOSMOKRATÔR: nna-mahanga; banna-mahanga; murhegesi; *rhegesi g'eri igulu ly'omwizimya*;*
κράβατος *Objet réels: brancard, grabat, lit 11/11 KRABATOS: *ncingo*;*
κράσπεδον-1 *Objet réels: frange, bord 4/4 KRASPEDON: cikwi; mukuba;*
κράσπεδον-2 *Objet réels: frange, bord 1/1 KRASPEDON emishumi; omushumi; Mat 23.5;*
Κρής *Noms propres: de Crète, Crétois 2/2 KRÊS: Omukreti; Abakreti; Abakreta; *Kreta*; *kreti*;*
Κρήσκης *Noms propres: Crescens 1/1 KRÊSKÊS: Kreshenti; Kreskesi; 2Tim 4.10;*
Κρήτη *Noms propres: Crète 5/5 KRÊTÊ: e Kreta;*
κρίθινος *Flore: fait d'orge 2/2 KRITINOS: y'engano;*
κρίμα *Divers: jugement; décision, verdict; condamnation, punition; procès; puissance ou autorité de juger 27/27 KRIMA: kutwa olubanja; *lubanja*; *oluli*; buhashe bwa kutwa emanja; Maf 20.4; malibu-ko; Luk 23.20; *twîrw*; atwîrwe okufà; *cîranula*; *cîranuz*; *twîra*; *twa*; *buhane*; *mihigo*; muhigo; *hêkana aha balume*; *olufù*; 1Kr 11.29; *hanwa*; *hirima mwo cîrya câha; * amuyâza; ammuyêzize; Maf 18.20;*
κρίνον *Flore: lis, fleur sauvage attrayante 2/2 KRINON: bwâso; bw'omu mashwa; *bwâso*;*
κρίνω-1 *Divers: juger, émettre un jugement sur [midd. et pass. souvent être jugé, se rendre au tribunal] 2/2 KRINÔ: *twa*; *kutwa*; *twa olubanja*; *twe olubanja*; *twîre emmanja*; *twîrw*; *ja aha balume*; *ja e kagombe*;*
κρίνω-2 *Divers: juger, émettre un jugement sur [midd. et pass. souvent être jugé, se rendre au tribunal] 96/96 KRINÔ: *twa*; *kutwa*; *twa olubanja*; *twe olubanja*; *twîre emmanja*; *twîrw*; *twîr*; *ja aha balume*; *ja e kagombe*; *hêke lubanja*; *hêka lubanja*; *twe oluli omu*; *twîrwe oluli omu*; *desire*; kuderha; Luk 7.43; *manya*; Luk 12.57; *hana*; Ywn 3.17; *hanw*; *rhakag'iluhà ocîshizire*; kurhaluhà ocîshizire; *manye ogwâlyo*; Ebj 7.7; *bwîne*; kubona; Ejr 15.19; *rhegesir*; *yêmîre oku ndi mwemêzi*; kuyêmêra oku ahizire oku; *yumvanya*; kuyumvanya; Ebj 21.25; *dwîrhwe omu lubanja*; Ebj 23.6; nfîrekwo; Ebj 24.21; *dwîrhwe lubanja*; *manyire*; kumanya; 1Kr 2.2; *kuyêmêra oku*; *higa* kuhiga; Ebj 27.1; *gayaguza*; kugayaguza; Rom 14.3; mîra nalutwâga; *hêka aha ngombe*; *ha ngo-mbè*; *yumv*; *lutwe*; *lutwa*; *hêkwa lubanja*; *lalira*; *gerêreza*; *owammuderha oku*; *kagwa*; kukagwa; 2Tim 2.12; *mpizire*; kuhiga; kurhola omuhigo; kufundika omuhigo; *yâzire omu lubanja*; kuyâga; 1Pet 4.6; *ene Nyamuzinda amuyâza ammuyêzize*; kuyâza n'okuyêza; Maf 18.20; *ganjirwa omu*; kuganjirwa omu;*
κρίσις-1 *Divers: jugement, sentence 39/39 KRISIS: lubanja; *buhane*; bushinganyanya; kagombe; *hanwa omu lubanja*; *lubanja*; *manja*; *derha kubî omu kubijâcira*; 2Pet 2.11;*
Mikaheli *erhi ajîsa shetani mbaka; kujîsa lebè mbaka; Yud 1.9; *bwîra akanwa*

k'okumulogorhera; *bi-nwa*; *cinwa*; Maf 16.17; *lutwîrwe*;
 κρίσις-2 Divers: jugement, sentence 5/5 KRISIS: *rhegeko*; buhane; kagombe; lubanja;
 buyêmêre buhime; *shinganyanya*;
 Κρίσπος Noms propres: Crispus [ACT.18:8 2/2 KRISPOS: Krispo; Krispi; Krispino; Ebj 18.8;
 1Kr 1.14;
 κριθή Flore: orge 1/1 KRITÉ; *ngano*; engano; Maf 6.6;
 κριτήριον Divers: tribunal; affaire 3/3 KRITERION: kagombe; ngombe; *manja*; *lubanja*;
 κριτής Êtres: juge 17/17 KRITÊS: *mutwî w'olubanja*; *cîranuzi*; *twî
 b'olubanja*; *twî w'emmanja*; *twî b'emmanja*; *ntalonza okulutwa*;
 orhegeka; murhegesi; Ebj 24.10;
 κριτικός Divers: capable juger 1/1 KRITIKOS: *yishi entimanya*; oyishi kantu kalebe; oli
 mulenga kuli ako kantu erhi ogwo mukolo; Oluderho lwa Nnâmahanga, gwârhi
 He 4.12, lwanahash'itwa olw'entimanya n'enkekengêro z'omurhima;
 κτήνος Faune animal, bête, cheval 4/4 KTÊNOS: *nsimba*; c'erubala; cintu; ndogomi;
 cihêsi; *hesi*; *nkâfu*; Maf 18.13;
 κυνάριον Faune: chien 4/4 KÛNARION: kabwa; rhubwa; akabwa; orhubwa; cibwâna;
 bibwâna;
 Κυρήνη Noms propres: Egypte [Cyrène] 1/1 KÛRÊNÊ: Mîsiri; Cireneya; Kirena; Ebj 2.10;
 Κυρήνιος Noms propres: Quirinius 1/1 KÛRÊNIOS: Kwiriniyusi; Luk 2.2;
 Κυρηναῖος Noms propres: de Cyrène 4/6 KÛRÊNAIOS: w'e Kirena;
 κυριότης Attributs: puissance (angélique) (censée avoir un certain contrôle sur le destin des
 hommes) 4/4 KÛRIOTÊS: Mahash; e Buhashe; Mahashe ga bamalahika, aba mîra
 bakacîkebwa mpu ago mahashe go garhambula oku abantu babà omu igulu.
 Amaruba emwa Bakolosi na emwa Abefezi, gadesire oku Kristu ye kulîra abo
 boshi EF 1.21; Kol 1.16; *hashe*; *biremwa by'irenge*; ebiremwa by'irenge;
 Κωσάμ Noms propres: Kôsam [Kosam] 1/1 KÔSAM: Kozami; w'omu bashakulûza ba Yezu;
 Luk 3.28;
 Λάζαρος-1 Noms propres: Lazare 11/11 LAZAROS: Lazaro; mushinja wa Mariya na Marta;
 Λάζαρος-2 Noms propres: Lazare 4/4 LAZAROS: Lazaro olya mukenyi w'omu mugani; Luk
 16.20;
 Λάμεχ Noms propres: Lamek [Lémek] 1/1 LAMEKH: Lamekh; Lameki; w'omu bashakulûza ba
 Yezu; Luk 3.36;
 λάχανον Flore: plante du jardin, légume 3/4 LAKHANON: mburho y'omu ishwa; mburho
 zoshi z'omu ishwa; nshogo;
 λέντιον Objet réels: serviette 2/2 LENTION: *citambara*;
 λέπρα Attributs: lèpre, la maladie de peau 3/3 LEPRÀ: *lushomyo*;
 λέων Faune: lion 9/9 LEÔN: *ntale*; entale;
 λίβανος Objet réels: encens 2/2 LIBANOS: *bukù*; obukù; *mugavu*;
 λίνον-1 Objet réels: toile 1/1 LINON: *citâni*; mwambalo; lutambi;
 λίνον-2 Objet réels: toile 1/1 LINON: *cirêre*; ecirere; citâni; ecitâni;
 Λίνος Noms propres: Lin [Linus] 1/1 LINOS: Lîno; 2Tim 4.21;
 λόγχη Objet réels: lance 1/1 LONKHÊ: itumu; matumu; *tumu*;
 Λύδδα Noms propres: Lydda 3/3 LÛDA: Lida;
 λύκος Faune: loup 5/5 LÛKOS: *ciryanyi*; eciryanyi; *biryanyi*; *cihazi*; kabwa k'erubala;
 Λύστρα Noms propres: Lystre 6/6 LÛSTRA: Listra; Ebj 14.6; Ebj 14.8;
 λύτρον Divers: rançon, moyens du rachat, de rédemption 2/2 LÛTRON: ncungu; acungula;
 λύτρωσις Divers: rédemption, libération 3/3 LÛTRON: bucunguke; obucunguke; buyôkozi;
 likûza; *bucunguzi*;*

λύχνος *Objet réels: lampe* 14/14 LÜKHNOS: *akamole; orhumole; *kamole*; *rhumole*;*
Λώτ *Noms propres: Loth* 4/4 LÔT: *Loti;*
λαός *Êtres: peuple; nation; foule; souvent des juifs ou de l'église en tant que peuple de Dieu*
 10/10 LAOS: **lubaga*; ishanja; mashanja; *shanja*; *ngabo*; *lubaga lwa Nnâmahanga*;*
λαμπάς-1 *Objet réels: torche* 3/3 LAMPAS: *akamole; orhumole; *rhumole*; cimole; ecimole; bimole; ebimole;*
λαμπάς-2 *Objet réels: lampe* 6/6 LAMPAS: **rhumole*; *mole*; *tara*; itara; matara;*
Λαοδίκη *Noms propres: Laodicée* 6/6 LAODIKEIA: *Laodiceya; Laodikeya;*
Λαοδικεύς *Noms propres: Laodicée* 1/1 LAODIKĒŪS: *w'e Laodiceya; w'e Laodikeya; y'e Laodiceya;*
Λασαία *Noms propres: Lasaïa [Lasée]* 1/1 LASAĪA: *Lazaya; Ebj 27.8;*
λατρεία *Rituels: culte* 5/5 LATREIA: *bugashânize; mukolo; mikolo; eci omuntu agwâsirwe okujira; He 9.6; kukolera Nnâmahanga; okukolera Nyamuzinda; *kolera*; okushenga;*
λατρεύω *Rituels: servir, adorer* 21/21 LATREŪÔ: **koler*; kukolera; *harâmya*; *rhumikir*; *shenga*; *jiramwo obugashânize*; *gashâniz*; *shenger*; *rherek*; abarherekêra; *rhumisi*; abarhumisi b'Ecihando;*
Λεγιών *Noms propres: Légion [Multitude]* 3/3 LEGIÔN: **murhwe*; *ntuliri*; Omurhwe; emirhe; entuliri; *murhwe gw'abashetani*;*
λειτουργέω *Rituels: servir; adorer* 3/3 LEITURGEÔ: **gashâniza*; kugashaniza; *harâmya*; kuharamya; *rhabâle*; *rhabale n'aminjà*; *jire omukolo*; kujira omukolo gw'obudâhwa; Heb 10.11;*
λειτουργία *Rituels: service, ministère* 6/6 LEITURGIA: **mukolo*; *gashâniz*; *ntûlo*; *nterekêro*; *rhumisi*; by'okushenga;*
λειτουργός *Rituels: serviteur, ministre* 4/5 LEITURGOS: **rhumisi*; muganda; baganda; mujà-bugo; baja-bugo; *wîrhu rhu-shangîra naye omulimo*;*
λειτουργικός *Rituels: en fonction* 1/1 LEITURGIKOS: **rhegesirwe okujira oburhumisi*; oli ajira oburhumisi;*
λεπρός *Êtres: lépreux, un homme avec une maladie de peau* 9/9 LEPROS: *mushomyo; bashomyo; *shomyo*; muntu olwalîre oku kakoba k'omubiri;*
λεπτόν *Objets réels: lepte [pièce de monnaie en cuivre valant 1/2 quadrant ou 1/128 denier]*
 3/3 LEPTON *hisaranga hya marhale hya Baroma; *bujuma bubiri*; obujuma nkonola ibiri za bujuma;*
Λευί-1 *Noms propres: Lévi* 3/3 LEVI: *muganda wa Yezu; Levi mwene Alfeyo;*
Λευί-2 *Noms propres: Lévi* 2/2 LEVI: *mugala wa Yakôbo; cûbaka c'obûko bwa Levi omu Israheli;*
Λευί-3 *Noms propres: Lévi* 1/1 LEVI: *Levi; mwene Meleki w'omu bashakulûza ba Yezu; Luk 3.24;*
Λευί-4 *Noms propres: Lévi* 1/1 LEVI: *Levi; mwene Simeoni w'omu bashakulûza ba Yezu;*
Λευίτης *Noms propres: Lévite* 3/3 LEVITĒS: *muleviti; wa kuli Levi; bene Levi; *leviti*;*
Λευιτικός *Noms propres: lévitique* 1/1 LEŪITIKOS: **a bene-Levi*; He 7.11;*
ληνός *Objets réels: pressoir* 4/4 LĒNOS: *mukenzi; omukenzi; emikenzi; *kenzi*;*
Λιβύη *Noms propres: Libye* 1/1 LIBŪĒ: *Libiya; Ebj 2.10;*
λιβανωτός *Objet réels: encensoir, récipient d'encens* 2/2 LIBANÔTOS: *hijo hyakuyôkeraho obukû; c'etêzo cijamwo omuliro n'obukû; *hijo hy'amasholo*; ecetêzo;*
Λιβερτίνος *Noms propres: Affranchis, Esclaves libérés* 1/1 LIBERTINOS: *omujà washwêkwîrwe; muburhwa w'owarhenzire omu bujà; *rhengaga-omu-bujà*; Ebj*

6.9;

λιθόστρωτον *Objets réels: pavé de pierre* 1/1 LITOSTRÔTON: Litostrôtos omu cigereki; Gabata omu maharameya; aha-bambe-mabuye; Ywn 19.13;

Λούκιος-1 *Noms propres: :Lucius* 1/1 LUKIOS: Luciyo w'e Kirena; Ebj 13.1;

Λούκιος-2 *Noms propres: Lucius* 1/1 LUKIOS: Luciyo; olya Paolo adesire omu Rom 16.21;

λογικός *Divers: raisonnable, spirituel* 2/2 LOGIKOS: n'omurhima; n'oburhimanya; n'okugeranya; *bunya-mûka*;

Λουκάς *Noms propres: Luc* 3/3 LUKAS: Luka; mwandisi w'Emyanzi y'Akalembe;

Λυδία *Noms propres: Lydie* 2/2 LÜDIA: Lidiya; Ebj 16.14; Ebj 16.40;

Λυκία *Noms propres: Lycie* 0/1 LÜKIA: Luciya; Ebj 25.5;

Λυκαονία *Noms propres: Lycaonie* 1/1 LÜKAONIA: Likaoniya; Ebj 14.6;

Λυκαονιστί *Noms propres: Lycaonien* 1/1 LUKAONISTI: omu cikaoniya; omu lulimi lw'abayûbaka e LÜKAONIYA;

Λυσίας *Noms propres: Lysias* 2/2 LÜZIAS: Liziya;

Λυσανίας *Noms propres: Lysanias* 1/1 LÜZANIAS: Lusaniya; Luzaniya;

λυτρώω *Divers: racheter* 3/3 LÜTROÔ: kuyôkola; kucungula ; *yôkola*; *cungula*; *cize*; kuciza; *kûla*; kukûla; omu bwôrhere bubî;

λυτρωτής *Divers: libérateur* 1/1 LÜTRÔTÊS: muciza ; *cize*;

λυχνία *Objet réels: chandelier, porte-lampe* 11/11 LÜKHNIYA: mbarhula-kamole; manika-kamole; *manik*; akamole; *kamole*; *binâra*; *cinâra*; *bimole*; cimole;

Λωϊς *Noms propres: Loïs* 1/1 LÔÎS: Loyidi; Loyisi; 2Tim 1.5;

Μάαθ *Noms propres: Maath [Mattatias]* 1/1 MAATH MAAT: Mahati; mwene Matatiyasi;

Μάλχος *Noms propres: Malchus* 1/1 MALKHOS Maliko; Malkusi; Ywn 18.10;

Μάρθα *Noms propres: Marthe* 12/12 MARTA: Marta; mwâli wâbo Lazaro;

μάρτυς *Divers: témoin, martyr* 35/35 MARTÛS: câliho; muhamîrizi; mufira-idini; *hamîriz*; ye ndahîre lebè; ncîgashire;

μάταιος *Attributs: sans valeur, futile, inutile* 5/6 MATAIOS: *a busha*; *zira kamalo*; *a ntya ntya*; *busha*; bwôrhere bw'obujà;

μέλας *Objets réels: encre, noir* 3/3 MELAS: *bwîno*; *bwîno*; *îru*; *îru*;

μέτοχος *Êtres: qui partage, associé; compagnon, camarade* 6/6 METOKHOS: abâbo; owâbo; owîrhu; *binyu*; *bâbo*; *bâbo*; *shangîre*; *shangîra*; *kola baguma*; kubà baguma; kushangîra; kubà n'abirhu; mwîra; oyu rhuli lushangi naye;

μίασμα *Attributs: corruption, souillure* 1/1 MIAOMAI: cihemu; bubî;

Μίλητος *Noms propres: Milet* 3/3 MILETOS: Mileto;

μίσθιος *Divers: homme employé, travailleur* 2/2 MISTIOS: mukozî; ohîrwe omukolo; *rhumisi*; *shizi*; *mushi*; *bashi*; *ambali*;

μόδιος *Objets réels: panier, boisseau (un récipient mesurant environ 8 litres)* 3/3 MODIOS: byâsi; lurhanda; cishâbulo; cicuma ca litiri 8;

Μόλοχ *Noms propres: Moloch [Molok]* 1/1 MOLOKH: Moloki; muzimu bakâg'irherekêra abâna; Ebj 7.43;

μόσχος *Faune: veau, jeune taureau* 6/6 MOSKHOS: *kanina*; mpanzi nto; cimasha; ecimasha; bimasha; ebimasha;

μύλιος *Objets réels: d'un moulin* 1/1 MÛLINOS: lwanjikwa;

μύλος-1 *Objet réels: moulin* 2/2 MÛLOS: lwanjikwa; olwanjikwa;

μύλος-2 *Objet réels: moulin* 2/2 MÛLOS: olusho;

Μύρα *Noms propres: Myre [Myra]* 1/1 MÛRA: e Mira; Mira; omu Liciya; Ebj 27.5;

μύρον *Objet réels: onguent, parfum, huile* 13/13 MÛRON: amavurha g'omugavu; *mugavu*;

Μαγώγ *Noms propres: Magog (nom caché)* 1/1 MAGÔG: izîno lifulike; Magogi; Maf 20.8;

Μαγαδάν Noms propres: Magadan (endroit incertain) 1/1 MAGADAN MAGADANI: hantu harhamanyikini bwinjà;
Μαγδαληνή Noms propres: Magdala 12/12 MAGDALÊNÊ: Magdala; Magadalena; mukazi w'e Magdala; Magadala; Μαδιάμ Noms propres: Madiân [Madian] 1/1 MADIAM; Madian; Madiyani; Ebj 7.29;
μαθήτρια Divers: femme disciple 1/1 MATÊTRIA: muganda-kazi ; *mukazi*;
μαθητής Divers: disciple, élève, partisan 227/245 MATÊTÊS: *muganda* ; *baganda* ; *ntumwa* ; *wayîga* ; *bayîga* ; *ambali* ; *lalizi* ; *lalîzi* ; *munyacigamba* ; *a cigamba* ; *ikumi na babiri* ;
μαθητεύω Divers: trans. faire un disciple de 4/4 MATÊTEÛÔ: kujira muganda wa ; *baganda ba* ; *muganda wa* ; kubà muganda ; *hindusire mwâna w'Obwâmi bw'empingu* ; *li mushimbûlizi* ; *yigîriz* ;
Μαθθάτ-1 Noms propres: Matthat 1/1 MATTAT: Matati; Luk 3.26;
Μαθθάτ-2 Noms propres: Matthat 1/1 MATTAT: Matati; Luk 3.29;
Μαθθίας Noms propres: Matthias 2/2 MATTIAS: Mاتي; Mاتي; Ebj 1.23;
Μαθθαῖος Noms propres: Matthieu 5/5 MATTAIOS: Mateyo; mwandizi w'Emyanzi y'Akalembe; kandi ye Levi;
Μαθουσαλά Noms propres: :[Matusalem] 1/1 MATUZALA: Matuzala; wa muli bashakulûza ba Yezu; Luk 3.37;
μακάριος Attributs: béni, chanceux, heureux 48/48 MAKARIOS: munyîragi; muny'iragi; ogishirwe ; mugishe; *gishe* ; *iragi* ; lêro namâsîma ; *sîma* ; w'obukuze;
μακαρίζω Attributs: considérer chanceux ou heureux 2/2 MAKARIZÔ: *derha muny'iragi* ; *derha bany'iragi* ;
μακαρισμός Attributs: bonheur, bénédiction 3/3 MAKARIOSMOS: iragi; mugisho; muny'iragi; bany'iragi; nshagali;
Μακεδών Noms propres: Macédonien 5/5 MAKEDÔN: munya-Macedoniya; Mumacedoniya; Macedoniya; w'e Macedoniya; b'e Macedoniya;
Μακεδονία Noms propres: Macédoine 20/20 MAKEDONIA: Macedoniya; Makedoniya;
Μαλελεήλ Noms propres: Maléleél [Malaléel] 0/1 MALELEËL: Malalayeli; Luk 3.37;
Μαναήν Noms propres: Manaen [Manaën] 1/1 MANAËN: Manaheni; Manahen; Ebj 13.1;
Μανασσή-1 Noms propres: Manassé 1/1 MANASÊ: Menashè; Manasè;
Μανασσή-2 Noms propres: Manassé 1/1 MANASÊ: Menashè; Manasè; Mat 1.10;
Μαρία-1 Noms propres: Marie 19/19 Mariya: Mariya nnina wa Yezu;
Μαρία-2 Noms propres: Marie 11/11 Mariya: Mariya alondana bona Marta na Lazaro;
Μαρία-3 Noms propres: Marie 14/14 Mariya :Mariya Magadalena; Mariya;
Μαρία-4 Noms propres: Marie 7/7 Mariya: Mariya nnina wa Yakôbo na Yozefu;
Μαρία-5 Noms propres: Marie 1/1 Mariya: Mariya mukà-Kleofasi; muk- Klopa;
Μαρία-6 Noms propres: Marie 1/1 Mariya: Mariya nnina wa Yowane, oderhwa Marko; Ebj 12.12;
Μαρία-7 Noms propres: Marie 1/1 Mariya: mukristu-kazi Mariya; Rom 16.6;
Μάρκος Noms propres: Marc 8/8 MÂRKOS: Marko;
μαρτύριον Divers: témoignage, témoin; évidence, preuve; occasion de témoigner 19/19 MARTÛRION: muhamîrizi; *hamîriz* ; *binwa* ; *caliho* ; *ndagâno* ; *waliho* ; *cêrekane* ; mango ga buhamîrize ; *manyîsa* ; *manyîsa* ; *hanûl* ; *cêrekane* ; *cêrekane* ; *câgizo* ; *obujà-bugo* ; *yâgiriza* ;
μαρτύρομαι Divers: témoigner, adresser solennellement 5/5 MARTÛREOMAI: *hamîriz* ; *bwîr* ; *rhegek* ; *komêrez* ; *gashir* ; kugasha ; *lahiriza* ; kulahiriza;
μαρτυρέω Divers: témoigner, affirmer sous serment, être un témoin; attester, affirmer,

*confirmer; parler bien de, approuver [pass. dont on dit du bien, recevoir l'approbation] 72/72 MARTÜREÔ: kuhamîriza; kucîgasha; kubà câliho ; caliho; kumanyîsa; kumanyîsa; kukomeza; kuyêmêra; *hamîriz*; *hamîriz*; *nderho*; enderho nyinjà; kabalamwanzi; *bwîra*; *bwîrwa*; *kanwa*; *cinwa*; *binwa*; *kanwa*; *desîre*; kuderha; kumpamîriza; gampamîriza; *mîriz*; *pamîriza*; *kengwa*; *derha bwinjà*; *manyikîne*; *derhîrwe*; *kungîre*; kukunga; μαρτυρία Divers: témoignage, témoin, évidence; réputation 33/33 MARTÜRIA buhamîrizi buhamîrize *hamîriz* *bonekîne*; *renge*; 1Tim 3.7;
 ματαιόομαι Attributs: être devenu vain dans les raisonnements 1/1 MATAIOOMAI: *habukira omu nkengéro za busha*; ματαιότης Attributs: sans valeur, futilité 3/3 MATAIOTÊS; *a busha*; *rhali byo*; *rhali ye*; omu bujâ; *gwêrhi nda na mugogo*;
 ματαιολόγος Êtres: vain discoureur 1/1 MATAIOLOGOS: *derha obusha*; Tit 1.10;
 ματαιολογία Attributs: propos vains 1/1 MATAIOLOGIA: *kadebende*; 1Tim 1.6;
 Ματθάν Noms propres: Mathan [Matthan] 1/1 MATAN: Matani w'omu bashakulûza ba Yezu; Mat 1.15;
 Ματθαθά Noms propres: Mattatha [Mattata] 1/1 MATATA: Matata; Luk 3.31;
 Ματθαθίας-1 Noms propres: Mattathias [Mattatias] 1/1 MATATIAS: Matatiyasi; Luk 3.25;
 Ματθαθίας-2 Noms propres: Mattathias [Mattatias] 1/1 MATATIAS: Matatiyasi; mugala wa Semeyini Luk 3.26 μεγαλειών Divers: grandes œuvres 1/1 MEGALEÏON: ebirhangâzo; Ebj 2.11;
 μεγαλοπρεπής δόξα Êtres: gloire sublime 1/1 MEGALOPREPÊS DOKSA: irenge linene; irenge liyunjwîre bulangashane; 2Pet 1.17;
 μεγαλωσύνη Êtres: majesté, grandeur; Majesté (nom pour Dieu) 2/2 MEGALÔSÛNÊ: Bukulu; Nnakuno; Nyamuzinda; Obukulu bwa Nyamuzinda;
 Μελίτη Noms propres: Malte 1/1 MALITÉ: Malta;
 Μελέα Noms propres: Méléa 1/1 MELEA: Meleya; Luk 3.31;
 Μελχί-1 Noms propres: Melchi 0/1 MELKH: Meleki; îshe wa Levi w'omu bashakulûza ba Yezu;
 Μελχί-2 Noms propres: Melchi 1/1 MELKHI Melki îshe wa Neri w'omu bashakulûza ba Yezu Luk 3.28
 Μελχισέδεκ Noms propres: Melkisédeq [Melkisédec] 8/8 MELKHISEDEK: Melkisedeki; Melekh Sedeq omu mayahudi: Mwâmi w'Obushinganyanya, mwâmi mushinganyanya izîno lya mudâhwa w'e Yeruzalem; Abrahamu amurhûla ecigabi ca kali ikumi Murh 14.17-20;
 μεμβράνα Objets réels: parchemin 1/1 MEMBRANA: *ngurha*; engurha z'Amandiko; 2Tim 4.13;
 Μεννά Noms propres: Menna [Méléa] 1/1 MENA: Mena; Meleya; Luk 3.31;
 μεριστής Êtres: juge, abribtre 1/1 MERISTÊS: *cîranuz*; katwa-mbaka; nfunga-kadali;
 μεσίτης Êtres: médiateur, intermédiaire 6/6 MEZITÊS: mwimangizi; mulagizi; *mangizi*; *lagizi*; *lagir*;
 μεσότοιχον Objet réels: : mur de division 1/1 MEZOTOIKHON: ecisîka c'obushombanyi; Ef 2.14;
 Μεσοποταμία Noms propres: Mésopotamie 2/2 MEZOPOTAMIA: Mezopotamiya;
 μεσουράνημα Divers: zénith, haut dans le ciel 3/3 MEZURANÊMA: nkuba-karhî; emalunga bwenêne;
 Μεσσίας Noms propres: Messie 2/2 MESIAS KRISTU: Masiha; Masiya;
 μετάνοια Attributs: repentance, changement de coeur, détournement de ses péchés, changement de chemin 22/22 METANOIA: *cîyunjuz*; *hindula omurhima*;*

**hindula emirhima*; *leka ebyâha*; *kuleka enjira mbî*; kuhingûla enjira; kuhingûla olugendo;*

μετέχω *Attributs: prendre part (à qqch); manger (nourriture), avoir part (milk); avoir (autorité); appartenir à 8/8 METEKHÔ: kushangîra akantu; kulya ebiryo; kubà n'ecigabi; kubà n'obuhashe; kubà wa halebe erhi wa bûko bulebe; owalahira obwo buguma mpu: "rhuayimbanwa"; *gwêrhekwo ecâge cigabi*; *gwêrhe obuhashe*; *shangîra*; *lya akantu*; *lonza amonka*; *ali wa bundi bûko*;*

μεταμέλομαι *Attributs: regretter, être désolé; changer d'avis 5/5 METAMELOMAI: *cîyunjuzâ*; *hûna obwonjo*; *cîja emurhima*; *hingûla omuhigo*; omurhima gwamulya; omurhima gwalya lebè; nanzir'igaya; *galula akanwa*;*

μετανοέω *Attributs: se repentir, avoir un changement de coeur, se détourner de ses péchés, changer de chemin 32/32 METANOEO: *cîyunjuzâ*; *hindula omurhima*; *hindula emirhima*; *cîbabazâ*; *cîgayirâ*; *cîgaya*; *gokôla*; kugokôla;*

μετοχή *Attributs: association 1/1 METOKHÊ: *shangîrâ*; lushangi; 2Kr 6.14;*

μετριοπαθέω *Attributs: être doux (avec), avoir des sentiments (pour) 1/1 METRIOPATEÔ: kufà lukogo; kuyumviza obwonjo; *fira abahwinja n'abahabusire olukogo*;*

Μῆδος *Noms propres: Mèdes [de Médie] 1/1 MÉDOS: b'e Mediya; Abamedî; Ebj 2.9;*

μηλωτή *Objet réels: peau de mouton 1/1 MELÔTÊ: *luhû lwa cibuzi*; *oluhû lw'ecibuzi*; *mpu z'ebibuzi*;*

μιαίνω *Attributs: souiller, contaminer [un rituel, Ywn.18:28] 4/4 MIAINÔ: *humâna*; *yahukizâ*; *zinzirâ*; *gayaguzâ*;*

μιασμός *Attributs: corruption, souillure 1/1 MIASMOS: kuhemuka; *jira eby'enshony*; abahemuka; abajira eby'enshonyi; abashimba iralà ly'omubiri*

μισθωτός *Divers: travailleur employé 3/3 MISTÔTOS: mukozi bakozi; *mulimya*; *balimya*;*

Μιτυλήνη *Noms propres: Mitylène 1/1 MITÛLÊNÊ: Mitileni; Ebj 20.14;*

Μιχαήλ *Noms propres: Michaël [Michel] 2/2 MIKHAËL: Mikaheli; Mikaheri; Mikaeli malahika mukulu;*

Μνάσων *Noms propres: Mnason 1/1 MNASON: Munasoni; Ebj 21.16;*

μνᾶ *Objets réels: mine [Pièce de monnaie grecque valant 100 deniers ou 1/10 de talent] 6/6 MNA: magerha *gerha*; irhale; marhale; *rhale*;*

μνῆμα *Objets réels: tombeau, tombe 8/8 MNÊMA: *nshinda*; *cûsho*; byûsho; *bishwa*; kuhirwa omu nshinda; kuhirwa omu cûsho;*

μνημεῖον *Objets réels: tombe, tombeau; monument 36/36 MNÊMEIÔN: *nshinda*; *cûsho*; *cusho*; *byûsho*; kakengêzo kayûbake; Luk11.47; *bishirwâ*; *bishwâ*;*

μνηστεύω *Divers: être fiancé, être fiancée 3/3 MNÊSTEÛÔ: kusheba; kushebwa; *sheba*; *shebwa*; *shebirâ*; μοιχάομαι* *Divers: : commettre l'adultère 4/4 MOIKHAOMAI: kuhusha kugona; *hushâ*; *gonâ*; bugonyi;*

μοιχός *Êtres: personne adultère 3/3 MOIKHOS: muntu ohushire; muntu ogonire; muntu oli ahusha; muntu oli agona; *mugonyi*; *bagonyi*;*

μοιχαλίσ-1 *Êtres: adultère (femme) 1/1 MOIKHALIS: mukazi mugonyi; *mugonyi*;*

μοιχαλίσ-2 *Attributs: adultère, infidel 5/5 MOIKHALIS: *bugonyi*; bushungu; kuhusha; *ndyâlya*;*

μοιχεία *Divers: adultère 2/2 MOIKHEA: *kuhusha*; *bugonyi*;*

μοιχεύω *Divers: commettre l'adultère 11/11 MOIKHEÛÔ: *husha*; *hushirâ*; kuhusha; kuhusha oku omukazi; *gwâsirwe masi-masi omu bugonyi*;*

μολύνω *Attributs: souiller, rendre sale 3/3 MOLÛNÔ: kuzinza; *zinza*; kuhemula; *hemula*; kubihya; *zinga*; kuzinga;*

μολυσμός *Attributs: souillure 1/1 MOLÛSMOS: izinga; 2Kr 7.2;*

μοσχοποιέω Objets réels: faire un veau 1/1 MOSKHOMOIEÔ: *jira enyana*; bajira akanina;
μυλικός Objets réels: concerner un moulin 1/1 MÚLIKOS: *shwêkerwe ibuye ly'olwanjikwa omu igosi*; kushwêkera omu igosi;
μυρίζω Objets réels: verser le parfum sur 1/1 MÜRIZÔ: kushîga omuntu erhi kantu omugavu; *shîga omubiri gwâni*; Mrk 14.8;
Μυσία Noms propres: Mysie 2/2 MÛZIA: Miziya; Ebj 16.7; hantu h'omu njira ya Paolo;
Μωϋσῆς Noms propres: Moïse 79/79 MÔÛSÊS: Moshê; Mûsa;
νάρδος Objets réels: huile de nard (une plante aromatique) 0/2 NARDOS: *mavurha g'omugavu*; *mavurha g'omu-gavu g'engulo ndârhi*;
Νάρκισσος Noms propres: Narcisse 1/1 NARKISOS: Narsisi; Rom 16.11;
Νέα Πόλις Noms propres: Néapolis 1/1 NEA POLIS: Lugoluhya; Neapoli;
Νίγερ Noms propres: Niger [Noir] 1/1 NIGER: Mwîragula; Mwîru; Cîru; Ebj 13.1.1;
νόμισμα Objets réels: pièce de monnaie, argent 1/1 NOMISMA: lusaranga; cikoroti; lusaranga; *saranga*;
νόμος Divers: loi (souvent de la tradition sacrée juive); principe, règle 154/154 NOMOS: irhegeko; *rhegeko*; irhegeko Iya Mûsa; nyigîrizo za Buyahudi; ebitabu birhanu bishokwîre omu Bibliya; *tabu ca Mûsa*; Ndagâno ya mîra; nk'oku birhegesirwe;
Νύμφα Noms propres: Saluez [Nympha] 1/1 NÛMFA; Ninfa; Nimfa; Kol 4.15;
Ναῖν Noms propres: Naïn 1/1 NAÏN: Nayimi; Nayini; Luk 7.11;
ναός-1 Objets réels: temple, pièce intérieure du temple juif, sanctuaire 37/38 NAOS: ka-nyamuzinda; cumpa c'ekarhî omu Ka-Nyamuzinda k'Abayahudi; mahêro; lwîganyo lw'aka-Nyamuzinda; *ka-Nyamuzinda*; *hantu hatagatifu*; *nyumpa zayûbakagwa n'amaboko g'abantu*; *nyumpa ya Nyamuzinda*; luhêro Iwa Nyamuzinda; *luhêro lwâge*; *ngombe*;
ναός-2 Objets réels: temple, pièce intérieure du temple juif, sanctuaire 1/1 NAOS: ka-nyamuzinda; ka-Nyamuzinda hantu hatagatifu; nyumpa ya Nyamuzinda; ngombe; aka kâgarhî k'enyumpa y'obugashânize; amahêro; Ebj 19.24;
Ναασσών Noms propres: Naassôn [Nachon] 2/2 NAASÔN: Nasoni; Nahshon; Nâsoni w'omu bashakulûza ba Yezu; Mat 1.4 Luk 3.32;
Ναγγαί Noms propres: Naggai 0/1 NANGAI: Nagayi; Luk 3.25;
Ναζαρά Noms propres: Nazareth 12/12: NAZARA: Nazareti;
Ναζαρηνός Noms propres: Nazareth 6/6 NAZARÊNOS: w'e Nazareti; munya-Nazareti; Munazareti;
Ναζωπαῖος Noms propres: Nazareth, Nazaréen 13/13 NAZÔRAÎOS: munazareti; Abanazareti; w'e Nazareti; munya-Nazareti;
Ναθάμ Noms propres: Natham [Natan] 1/1 NATAM /NATAN: Natani; Luk 3.31; w'omu bashakulûza ba Yezu;
Ναθαναήλ Noms propres: Nathanaël 6/6 NATHANAË: L Natanaeli; nshôkano ya Nyamuzinda; Nyamuzinda ahâna;
Ναιμάν Noms propres: Naamân [Naaman] 1/1 NAAMAN: Naamani; Nahamani; Luk 4.27;
Ναούμ Noms propres: Naoum [Nahoum] 1/1 NAÛM: Nahum; Nahumu; Luk 3.25;
ναῦς Objets réels: bateau 1/1 NAÛS: *bwârho*; Ebj 27.41;
Ναχώρ Noms propres: Nachôr [Nahor] 1/1 NAKHOR: Nahor; Nakori; Nakhori; Luk 3.34;
Νεφθαλίμ-1 Noms propres: Nephtali [Neftali] 1/1 NEFTALIM: bûko bwa Nefutali; bene Nefutali; Abanaftali; Maf 7.6;
Νεφθαλίμ-2 Noms propres: Nephtali [Neftali] 2/2 NEFTALIM: Nefutali; bûko bwa Nefutali; ishwa ly'obûko bwa Nefutali;
νεωκορος Objets réels: garde du temple 1/1 NEÔKOROS: mulinzi gw'engombe; mulanzi

*w'engombe; *mulinzi*; Ebj 19.35; Νηπι Noms propres: Néri 1/1 NĒRI: Neri; w'omu bashakulûza ba Yezu; Luk 3.27;*
Νηρεύς Noms propres: Nérée 1/1 NĒREÛS: Nereyo; Rom 16.15; w'omu balya Paolo arhumîre omusingo e Roma;
*νηστεία Rituels: jeûne, action de se priver de nourriture par devoir religieux; faim, famine; le Jeûne [pour le jour de l'expiation ACT.27:9] 5/5 NĒSTEIA: *cîshalisa*; kucîyima ebiryo kwa bijiro b'idini; ishali; ishali likali; kucîshalisa kw'Olusiku ly'Empyûlo luderha Yom Kipur omu mayahudi; *bula ebiryo*; 2Kr 6.5;*
*νηστεύω Rituels: jeûner, se priver de nourriture par devoir religieux 15/15 NESTEÛÔ: kucîshalisa; kucîyima ebiryo omu cijiro c'idini; kucîbabaza kwa mwemêzi aleke okulya; *rhalya*; *cîshalisa*; *cîshalisiz*; *cîshalis*; *shalisa*;*
Νικάνωρ Noms propres: Nicanor 0/1 NIKANÔR: Nikanori; Nikanor; Ebj 6.5;
Νικόδημος Noms propres: Nicodème 5/5 NIKODĒMOS: Nikodemu; Νικόλαος Noms propres: Nicolas 1/1 NIKOLAOS: Nikola; Ebj 6.5;
Νικόπολις Noms propres: Nicopolis 1/1 NIKOPOLIS: Niko-polo; Nikopolisi; Tit 3.12;
*Νικολαΐτης Noms propres: Nicolaïte 2/2 NIKOLAÎTÊS: *shimbûlizi ba Nikola*;*
Νινευίτης Noms propres: Ninive 3/3 NINEÛITÊS: w'e Ninive; b'e Ninive; banya-Ninive; Abaninive;
νιπτήρ Objets réels: bassine 1/1 NIPTÊR: ibakuli; Ywn 13.5;
*νομίμως Divers: adv. légalement, légitimement, selon les règles 2/2 NOMIMÔS: *shingânîne*; *shimbire; amarhegeko*; *kwânîne*; *rhashimbiri irhegeko*;*
*νομικός Êtres: concernant la loi 8/8 NOMIKOS: *yêrekire irhegeko*; *yêrekire amarhegeko*; *shimbana n'irhegeko*; *shimbana n'amaregeko*; *lenga omu Marhegeko*; *shamuka b'ihano*; *w'Amarhegeko*;*
*νομοδιδάσκαλος Êtres: docteur de la Loi 3/3 NOMODIDASKALOS: *yigîriza b'amarhegeko*; *igîriza w'Amarhegeko*; *mulenga omu Marhegeko*;*
*νομοθέτης Divers: législateur 1/1 NOMOTETÊS: *rhegesi*; ogwêrhe obuhashe bw'okujira amarhegeko; Yak 4.12;*
*νομοθεσία Divers: don (par Dieu) de la loi [à Israel] 1/1 NOMOTEZIA: cijiro ca Nnâmahanga wahâga Israheli Amarhegeko; *bahîrwe endagâno n'amarhegeko*; Rom 9.4;*
*νομοθετέω Divers: faire la loi, instruire 2/2 NOMOTETÊÔ: kujira irhegeko; kuyigîriza; co cirhuma ecitabu c'Amarhegeko ciderhwa Nyigîrizo omu Ndagâno ya Mîra; TORAH: nyigîrizo ; MOREH: Mwigîriza omu marhegeko mwo Nnâmahanga amanyîsize obulonga bwâge oku Lubaga lwîshogwa; *Nyamuzinda ahâga olubaga Amarhegeko*; *yegemîre*; kuyegemera oku irhegeko;*
*νοσσίον Faune: poussin 1/1: NOSION: hyânagoko-hihazi; ngasi kanyunyi karho-luhazi; byânanyunyi-mpazi; *bânagoko*; Mat 23.37;*
*νοσσιά Faune: poussins 1/1 NOSIA: mwânagoko-ntabwa; bânagoko-ntabwa; *banangoko*;*
*νυμφών Objets réels: salle de mariage 3/3 NUMFÔN: cumpa cigali c'idinye lya buhya; lurhambâ lwa buhya; *ciri n'omu-hya-mulume*; omu lurhambâ; *ciri haguma n'omuhya-mulu-me*; *bîra b'omuhya-mulume n'omuhya-mulume aciri haguma nabo*;*
Νῶε Noms propres: Noé 8/8 NÔE: Nûhu;
*ξύστης Objets réels: cruche, pichet, pot 1/1 KSESTÊS: kabindi; kanoga; nyungu; *rhubindi*; Mrk 7.4;*
*ξύλινος Flore:en: bois 2/2 KSÛLINOS: kantu ka murhi; *a murhi*; *a mirhi*; *by'emirhi*; *by'omurhi*; (nshusho) z'amabuye n'emirhi; *mirhi*;*
ξύλον- 1 Flore: bois, arbre 2/2 KSÛLON: a murhi; omurhi; emirhi; musalaba; misalaba;

emisalaba; omusalaba;
 ξύλον-2 Flore: bois 1/1 KSÜLON: murhi; Luk 23.31;
 ξύλον-3 Flore: bois, arbre 4/4 KSÜLON: a murhi; murhi; mirhi; musalaba;
 ξύλον-4 Objets réels: bois, arbre 5/5 KSÜLON: buhiri; amahiri; murhi; mirhi; musalaba;
 ξύλον-5 Objets réels: bois, arbre 1/1 murhi; mirhi; musalaba; Ebj 16.24;
 ξύλον-6 Objets réels: croix, bois, arbre 5/5 KSÜLON: murhi mirhi; musalaba;
 ξενία Objets réels: lieu de logement, pièce, pièce d'invité 2/2 KSENIA: cihando; cumpa;
 cumpa ca bigolo; *cirâlo*;
 ὁδός-1 Attributs: mode de vie 7/7 HODOS: enjira; lugendo; obwôrhere bw'akalamo;
 ὁδός-2 Attributs: chemin (de Dieu) 2/2 HODOS: enjira; enjira ya Nyamuzinda; enjira za Nyakasane;
 ὁδός-3 Divers: Chemin 6/6 HODOS: enjira; lugendo; obwôrhere bw'akalamo; eyo Njira; Ebj 9.2; eyôla njira; Ebj 22.4; Ebj 24.22;
 Ὀζίας Noms propres: Ozias 2/2 OZIAS; Oziyasi; w'omu bashakulûza ba Yezu; Mat 1.8-9;
 ὀθόνη Objets réels: grand morceau de tissu 2/2 OTONÉ: ciraga cinene ca mushangi; mwenda munene;
 ὀθόνιον Objets réels: tissu de toile, bandelette 5/5 OTONION: myenda; *bitambara*;
 οἰκέτης Êtres: domestique de maison, domestique 4/4 OIKETÉS: mushi; mushizi; bashizi; *ambali*;
 οἰκία Objets réels: maison, chez-soi, propriété; famille, foyer 84/84 OIKIA: *nyumpa*; aha ka; aha mwa; *mulala*; *omu mwâ*; *ha mwa*; emwa; *aha mw*; *omu mw*; ebya; ebya lebè; nyumpa yâge eyo; *muno mwâ*; eka; *birugu by*;
 οἰκίος Êtres: de la maison, domestique 2/3 OIKEIOS: b'aha ka; bene wîrhu; b'omu nyumpa; cibwindi; *omu mwâ*;
 οἶκημα Objets réels: cellule de prison 1/1 OIKÊMA: hyumpa hy'omuntu omu mpamikwa; cumpa ca muntu mubohe; omu mpamikwa; *mpamikwa*; Ebj 12.7;
 οἰκοδομή-1 Objets réels: bâtiment 6/6 OIKODOMÊ: mûbako; *nyumpa*; *bûbake*; amûbake;
 οἰκοδομή-2 Divers: renforcer 12/12 OIKODOMÊ: kuzibuhya; kusegereza; shibirira; *shimbulir*; *abâbo*; *abâbo*; *yigîriza*; kuyûbaka emirhima; 1Kr 14.3; *nyigîrizo*; *bunguke*; kurhôlamwo enyîgirizo; kurhôlamwo obunguke; *yûbak*; *je embere*; *lerhera ababiyumva akamalo*; kulerhera abayumva ebinwa akamalo;
 οἰκονόμος Êtres: administrateur, directeur; trésorier (d'une ville); administrateur 10/10 OIKONOMOS: murhambo w'ebirugu ciru n'abantu; obika omuhako gw'olugo; Gal 4.2; *rhegekwa*; *mangizi*; *rhindisi w'ebirugu*; *rhindisi b'ebirugu*; *rhindisi*; *mulanzi*; *mubîsi w'ebirugu*; *rhumirwe naye okugabira abantu*; abarhumirwe okugabira abandi ebya Nyamuzinda; *rhumisi*;
 οἰκονομία Divers: gestion d'un foyer 4/4 OIKONOMIA: murhindisi; kubà murhindisi; mukolo; burhumisi; muhigo na nkulikanyo ya Nyamuzinda; Ef 1.10; 3.9; 1Tim 1.14; *ebirugu olanga*; *rhindisi*;
 οἶκος τοῦ θεοῦ Objets réels: maison de Dieu 12/12 OIKOS TU TEÛ: ka-Nyamuzinda; *nyumpa ya*; *nyumpa ya Larha*; *nyumpa ya Nyamuzinda*;
 οἰκουμένη Divers: monde; la terre habitée; humanité; Empire romain 15/15 OIKUMENÊ: *igulu*; igulu lyoshi; ahantu hayûbaka abantu; abantu boshi; Obwâmi bwa Roma; *aha mwa ngasi mwâmi w'en'i-gulu lyoshi*;
 οἰκτίρων Attributs: miséricordieux, compatissant 2/ 2OIKTIRMÔN: munya-bwonjo; wa bonjo; wa lukogo; οἰκτίρω Attributs: avoir compassion de 1/1 OIKTIRO: kubà

*bwonjo; kubà lukogo; *êra lukogo*;
 οἰκτιρμός Attributs: compassion, miséricorde, pitié 5/5 OIKTIRMOS: lukogo bonjo;
 bwonjo; *yumva obwonjo*; *fà lukogo*;
 οἶνος Objets réels: vin 25/25 OÎNOS: *divayi*; *mamvu*; *rivayi*; *baluganywa*; balya
 bakanywa mamvu manji; Tit 2.3;
 οἶνος νέος Objets réels: vin nouveau 4/4 OÎNOS NEOS: *mamvu mahyâhya*; *divayi
 lihyâhya*;
 ὀλιγόψυχος Attributs: peureux, découragé 1/1 OLIGOPSÜKHOS: mwôba; oli n'obwôba;
 otwisire omurhima; *rha omurhima*; abwôba; abôba;
 ὀλιγοπιστος Attributs: qui manque de foi 5/5 OLIGOPISTOS: *bula buyêmêre*; *mbula
 buyêmêre*; *nyamubula-bwêmêre*; babula- buyêmêre; wa buyêmêre bunyi; *nya-
 bwêmêre-busungunu*; *bula-buyêmêre*;
 ὀλοκαύτωμα Rituels: holocauste; entier 3/3 HOLOKOTÔMA: *nterekêro*; *nterekero
 nsingônola*;
 Ὀλυμπᾶς Noms propres: Olympas 1/1 OLÛMPAS: Olimpiya; Rom 16.15;
 ὄλυνθος Flore: figue tardive, figue non mûre 1/1 OLÛNTOS: mulehe; mulehe murhò;
 cirhumbwè ca mulehe; omulehe gurhibula amalehe gâgwo ganaciri marhò; Maf
 6.13;
 ὄνάριον Faune: âne 1/1 ONARION: *ndogomi*; *cihêsi*; *bihesi*; *mucûkà gw'endogomi*;
 Ὀνήσιμος Noms propres: Onésime 2/2 ONEZIMOS: Onezimo;
 Ὀνησίφορος Noms propres: Onésiphore 2/2 ONEZIFOROS: Onesiforo; Oneziforo; 2Tim 1.6;
 4.19;
 ὄνομα Divers: nom, personne, categorie 213/213 ONOMA: izîno; amazîno; *zîno*; lebè;
 muntu; lubero lulebe; bantu; Ebj 1.15; *lubero*; *yirika*; *nie ntuma*; oku izîno
 lyâni; Mat 18.5; lebè orhuma; oku izîno lya lebè; ye; nie; we; mwe; rhwe; bo;
 derhwa; *hamagal*; kuderha izîno lya lebè erhi lya kantu kalebe;
 ὄνος Faune: âne, ânesse 5/5 ONOS: *ndogomi*; ndogomi ndaku; ndogomi mpanzi;
 ndogomi ndume; ndogomi nkazi;
 ὄξος Objets réels: vin acide 5/5 OKSOS: *nkalishi*;
 ὀπώρα Flore: fruit 1/1 OPÔRA: *lehe*; ilehe; malehe; Maf 18.14;
 ὄπλον-1 Objets réels: arme 1/1 HOPLON: coji; byoji; *rasano*; *kalugu*; cirugu; Rom 6.13;
 ὄπλον-2 Objets réels: arme 4/4 HOPLON: coji; byoji; kalugu; cirugu; cirugu ca kujira
 mukolo; *tumu*;
 ὄρκος Rituels: serment, vœu 10/10 HORKOS: mwîgasho; *ciragâne*; *ndahiro*; *lahir*;
 ὀρκωμοσία Rituels: serment, prêtant serment 3/3 HORKÔMOZIA: *mwîgasho*; owacîgasha;
 omu kucîgasha; *cîgash*;
 ὄρνειον Faune: oiseau 3/3 ORNEON: kanyunyi; rhunyunyi; akanyunyi; orhunyunyi;
 ebinyunyi;
 ὄρνις Faune: poule 2/2 ORNIS: ngoko; engoko;
 ὀσίως Attributs: adv. De manière satisfaisante pour Dieu 1/1 HOSIÔS: kurhi rhwàli
 batagatîfu; kurhi rhakag'isîmîsa Nyamuzinda; 1Tes 2.10; ojira ebisîmîsa
 Nyamuzinda; batagatîfu;
 ὀσιότης Attributs: sainteté 2/2 HOSIOTÊS: *butagatîfu*; bushinganyanya;
 ὀσιος-1 Attributs: saint 5/5 HOSIOS: *imâna*; *mwîra*; *murhonyi*; wa Nnâmahanga;
 enshôkano ntagatîfu; *cîre*; maboko gacîre; 1Tim 2.8;
 ὀσιος-2 Êtres: le Saint 3/3 HOSIOS: Omwimâna; *mwimâna*;
 οὐαί Rituels: désastre; horreur 35/35 UAI: yajowe! *hanya*; *sômerwa!*; kuhanyagala;
 hera!; kuhera; ibala; mwamahera;*

*οὐράνιος Divers: divinement, dans le ciel, du ciel 9/9 URANIOS: *w'empingu*; *omu mpingu*; *e malunga*; *omu malunga*; *ngabo z'empingu*; *e mpingu*;
Οὐρίας Noms propres: Urie 1/1 URIAS: Uriya; olya Daudi ayîrhaga anacyûs'imushamula omukazi; Mat 1.6;
*οὐρανόθεν Divers: adv. céleste 2/2 URANOTEN: *e mpingu*; *e malunga*; *oku nkuba*; *emalunga*; kantu k'emalunga; ciremwa c'emalunga;*
*οὐρανός Divers: cieux [également employé pour Dieu pour éviter la mention du nom sacré]; ciel 255/255 URANOS: *mpingu*; *e mpingu*; *bwâmi bwa Nyamuzinda*; *a Nnâmahanga*; amalung; a *malunga*; *ku nkuba*; *bitû*; *bitû*; emwa Nnâmahang; a *Irunga*; *irunga*; *runga*; *nyanya*; *nkuba*; *bihîre Nyamuzinda*; *nabihîre Nnâmahanga*; Luk 15.21; Luk 15.18;*
Οὐρβανός Noms propres: Urbain 1/1 URBANOS: Urbano; Rom 16.9;
*ὀφείλημα-1 Divers: un dû, obligation 1/1 OFEILÊMA: *mukolo*; *sezibw*; *gwâsirw*; *lyûla*;
*ὀφείλημα-2 Attributs: dette, mal, péché, culpabilité 1/1 OFEILÊMA: *mwenda*; *myenda*; *bubî*; *mabî*; *câha*; *byâha*; *yâga*; *yâzir*;
*ὀφείλω-1 Divers: devoir (qch) à [qqn] 7/7 OFEILÔ: *gwâsirw*; *lyûl*; *limwo*; *mu mwenda*; *li omu myenda*; mwenda muci walîre; kulya omwenda;
*ὀφείλω-2 Divers: sois obligé 24/24 OFEILÔ: *gwâsirw*; *rhegesirw*; *kwânîne*; *jira Irhegeko*; *lidesire*; *rhakwânîni*; *mu mwenda*; *kwo byanabà ntyo*; alyûla; *mwe mwanka*; *rhankaci*;
*ὀφείλω-3 Attributs: tenu 1/1 OFEILÔ *li omu mwenda*; oli omu mwenda; kubà omu mwenda;
*ὀφειλέτης-1 Êtres: débiteur, qui est coupable, transgresseur, pécheur 1/1 OFEILETÊS: oli omu mwenda; oyâzire; ovunyire irhegeko; *limwo binôno igana bya mage-rha*; Mat 18.24; wamulimwo binôno igana bya magerha;
*ὀφειλέτης-2 Êtres: ceux qui avaient des torts envers nous, pécheur 2/2 OFEILETÊS: *abarhulireyo*; abarhulîre emyenda; *nya-byâha*; *bîhîre*;
*ὀφειλέτης-3 Êtres: qui est sous un engagement, débiteur 4/4 OFEILETÊS: owarhôtezire omuhigo anagwâsirwe ayûkirize; oli omu mwenda; kubà wa balebe orhegesirwe obakolere; orhegesirwe ogalulire; *ndi w*; *li omu mwenda*; *rhegesirw*; *kwânîne*;
*ὀφειλή-1 Divers: dette 1/1 OFEILÊ: *mwenda*; *myenda*; Mat 18.32;
*ὀφειλή-2 Divers: dette, ce qui est dû 2/2 OFEILÊ: *mwenda*; *myenda*; *kwânîne*; *rhegisirwe okujir*; *kazi ajire ebi arhegesirwe okujirira îba*;
*ὀφθαλμοδουλία Attributs: service rendu simplement pour impressionner les autres 2/2 OFTALMODULIA: kujira aminjà lyo obwika abandî olubwibwi; burhabâle bubî; burhabâle bwa bulyâlyâ; *kolera isû nk'abalonz'isimîsa abantu*; *kulya abalonza okusîma abantu bayôrha*;
*ὄφις Faune: serpent 14/14 OFIS: *njoka*; *mpiri*; olya mujoka wa mîra; Maf 12.9;
*ὄχυρωμα Objets réels: citadelle, forteresse 1/1 OKHÛROMA: *shagala by'entambala*; 2Kr 10.4; cishagala ca mûbako-ntarhunganânwa; *ntarhungânwa*;
*ὀψάριον Faune: poisson 5/5 OFARION: nfi; enfi; cifi; ebifi;
*πάρδαλις Faune: léopard 1/1 PARDALIS: engwi; *ngwi*; Maf 13.2;
*πάρεσις Attributs: rémission, action de fermer les yeux sur 1/1 PAREZIS: kurhahana; kurhakaliha; kurhang'ilinda; kulembere; kubabalira;
*πάσχα-1 Rituels: Pâque (fête) 25/25 PASKHA: lukuku lwa Basâka; Basâka; Basâka; ishêga lya Basâka; mwâna-buzi wa Basâka;******************

πάσχα-2 Rituels: Pâque (fête) 3/3 PASKHA: Basâka lukulu lwa Basâka; mwâna-buzi wa Basâka;

Πάταρα Noms propres: Patara 1/1 PATAR:A e Patara; Ebj 21.1;

Πάτμος Noms propres: Patmos 1/1 PATMOS: Patimosi; Maf 1.9;

Πάφος Noms propres: Paphos 2/2 PAFÔS: Pafo; Pafosi;

πέδη Objets réels: chaîne (des pieds) 2/2 PEDÊ: migozi emagulu; budagulé emagulu; *gozi*; *budagulé*;

Πέργαμος Noms propres: Pergame 2/2 PERGAMOS: Pergamo; Maf 1.11;

Πέργη Noms propres: Pergé [Perge] 3/3 PERGÊ: Perga;

Πέτρος Noms propres: Pierre 151/151 PETROS: Petro; ibuye; Kabuye; *buye*; eautôn; Ebj 10.46; Petro n'abâbo Bakâbayumva; Ebj 10.47; Petro;

πήγανον: Flore:rue (une herbe parfumée) 1/1 PÊGANON: *mento*; hibala hya kisununu kinjà; Luk 11.42;

πήρα Objets réels: besace (d'un mendiant ou d'un voyageur) 6/6 PÊRA: *nshoho*; *mvumba*; *luvumba*; oluhago y'ola ohûnira obuligo; erhi ya mubalama;

πίναξ Objets réels: plat, plateau, assiette 5/5 PINAKS: mbale; *nambi*; *mbêhe*; embêhe;

πίστις-1 Attributs: foi, confiance, croyance 225/225 PISTIS: *buyêmêre*; *bwêmêre*; *bwêmêre*; *marhegeko ma-kulu*; *yêmîr*; *kubagîr*; *langalîr*; eciba omu murhima gucîkubagire; eci omurhima gucîkebwa; obuyêmêre bw'Abakristu; enyigîrizo nshwinjire na ndukire haguma; Nyigîrizo; bwîkubagire; *yêmêr*; *cêrekane*; *ciragâne*; empingu; Ebj 14.27; *lyâlya*: ecijiro c'olahire okuyêmêre bwo bulyâlya; Rom 3.3; kurhatwa omu kanwa kîrhu; kurhatwa omu kanwa; *kwânîne okucîkubagirwa*;

πίστις-2 Attributs: foi, confiance, croyance 1/1 PISTIS: *buyêmêre*; *bwêmêre*; *bwêmêre*; *marhegeko ma-kulu*; *yêmîr*; *kubagîr*; *langâlîr*; Ebj 17.31;

Πόντιος Noms propres: Ponce 3/3 PONTIOS: Ponsiyo; Ponsiyo; Bilato; Luk 3.1;

Πόντος Noms propres: Pont 2/2 PONTOS: e Ponti; omu Ponto; Ebj 2.9; 1Pet 1.1;

Πόπλιος Noms propres: Publius 2/2 POPLIOS: Publiyo; murhambo w'ecirhwa Paolo ageragaho ayêrekîre e Roma; Ebj 28.7;

Πόρκιος Noms propres: Porcius 1/1 PORKIOS: Porsiyo; Porkiosi; murhegesi; mukûla wa Felisi aha Sezareya w'oku nyanja;

πύθων Noms propres: Python (un esprit de divination) 1/1 PÛTÔN: Putoni izîno lya muzimu w'obulaguzi; Ebj 16.16; shetani w'obulaguzi;

πύργος Objets réels: tour, maison à étages 4/4 PÛRGOS: nkingi; nyumpa ya magorofi; mûbako gwa nyumpa zihékîne; *mutungo*;

Πύρρος Noms propres: Pyrrhus 1/1 PÛROS: Piro îshe wa Sopatro; Ebj 20.4;

παγίς Objets réels: piège, embuscade 5/5 PAGIS: *murhego*; *mirhego*; cijiro ca kurhibukirwa n'ecishungu omu njira; kulingûsa omugenzi n'okumurhibukira omu njira;

παιδίσκη Êtres: bonne, fille esclave, esclave 12/12 PAIDISKÊ: mwambali-kazi; *mujà-nyere*; *mujàkazi*; *mujà*; *rhumisi*; *ambali*;

παῖς-1 Êtres: enfant 9/9 PAÎS: *mwâna*; *bâna*; *kabonjo*; *rhubonjo*; *mugala*; *musole*; Ebj 20.12;

παῖς-2 Êtres: serviteur, esclave 15/15 PAÎS: *ambali*; *rhumisi*; *mujà*;

παλιγγενεσία Divers: nouvelle naissance 1/1 PALINGENEZIA: kuburhwa buhyâhya; lusiku luhyâhya; Mat 19.28; mango mahyâhya; igulu lihyâhya; *hyâhya*;

Παμφυλία Noms propres: Pamphylie 5/5 PAMFÛLIA: Panfiliya; Pamfiliya; e Panfiliya;

πανδοχεύς Objets réels: aubergiste 1/1 PANDOHKEÛS: nn'ak'ebigolo; nna-nyumpa y'ebigolo;

Luk 10.35;

πανδοχεῖον Objets réels: auberge 1/1 PANDOKHEÏON: omu k'ebigolo; Luk 10.35;

πανοπλία Objets réels: armure 3/3 PANOPLIA: *mirasano*; *mirâsano*;

παντοκράτωρ Êtres: le Tout-Puissant [Dieu] 10/10 PANTOKRATÔR: Ogala-byoshi; *kasane ogala-byoshi*; *hanga ogala-byoshi*; *zinda ogala-byoshi*; *gala-byoshi*; Nn'amahanga Nnabyoshi;

παράδεισος Divers: paradis 3/3 PARADEIZOS: Paradizo; hantu h'amasîma;

παράκλησις-1 Attributs: encouragement, aide 1/1 PARAKLÊZIS: mingingo; *yinginga*; *rhabâl*; *rhûliriz*; *sengero*; *bucire*; *likuz*; *likuzibw*; 2Kr 8.4;

παράκλησις-2 Attributs: encouragement, aide 27/27 PARAKLÊZIS: mingingo; *yinginga*; *rhabâl*; *rhûliriz*; *sengero*; *bucire*; *likuz*; *likuzibw*; *cînamula*; *luhembo*; *rhuliriz*; *bwîra*; olubaga*; Ebj 13.15; *rhulwîre*; *rhulwîre*; izû lirigi ihano eryo; 2Kr 8.17; *nyigîrizo*; *hanûl*; *komeza omurhima*; He 6.18; *binwa by'ihano*; He 13.22;

παράκλητος Êtres: Aide, Médiateur [se rapporte à l'esprit saint et dans 1Jn 2:1à Jésus Christ] 5/5 PARAKLÊTOS: murhabâzi; murhûliriza; *murhûlirizi*; *mulagizi*; Mûka Mutagatifu; Mûka Mwimâna; Yezu Kristu, 1Ywn 2.1

παράπτωμα Attributs: péché 17/17 PARAPTÔMA: *câha*; *byâha*; *bugoma*; *bugomi*; *bubi*; *mabi*; *kuvuna irhegeko*; *kuvuna amarhegeko*; *hirim*; Rom 11.11; okujà omu câha erhi okuvuna amarhegeko, kuli kuhirima;

παράσημον Objets réels: marqué, particulier, différent 1/1 PARASÊMON: *alikwo ecimanyîso*; *ago*ago* *ndi*ndi*

παραβολή Divers: parabole, proverbe; figure, symbole 48/48 PARABOLÊ: *mugani*; *migani*; *gererakwo*; *gerera kwo*; cimanyîso; binwa bibohe nka irhû; *lwîganyo*;

παραδοσις Divers: se rendre 13/13 PARADOZIS: *amarhegeko g'abamîra*; *enganîro rhwayîmiremwo*; *enyiganyo na nyigîrizo z'abâli burhanzi*; *cîhâna*; ngeso za bashakulûza; *ngeso*; *migenzo nammusigiraga*; 1Kr 11.; *migenzo*;

παρακαλέω-1 Attributs: prier, presser 75/75 PARAKALEÔ: *shenga*; *senger*; *hûna*; *hanûl*; *yinging*; *sêza*; *ha omurhima*; *hâna ebinwa byahâna omurhima*; kuhûna; kudôsa; kuhamagala oku; *rhûliriz*; *lembûl*; *lalik*; *mubwîra mpu*; *wampûnaga*; *pûna*; *hunyer*; *hûnyir*; *komêrez*; *ha amahano*; mpu amanye; *bwîra*; *ihano*; *mahano*; *kasinga mâshi*; *gukulir*; *pûnyire*;

παρακαλέω-2 Attributs: prier, presser 30/30 PARAKALEÔ: *shenga*; *senger*; *hûna*; *hanûl*; *yinging*; *sêza*; *ha omurhima*; *rhûliriz*; *sîmire*; *sîma*; *zibuhya omurhima*; *ha amahano*; *hâbwe omurhima*; kuhâbwa omurhima; *hire omurhima omu nda*; kuhira omurhima omu nda; *hânane omurhima*; kuhânana omurhima; *hânana omurhima*; *rhûlûle*; kurhûlûla emirhima; *zibuhya*; *komez*; *hîre omurhima*;

παρανομέω Divers: agir contrairement à la loi 1/1 PARANOMEÔ: kujira ebihanziwe n'amarhegeko; kuvuna amarhegeko; *vuna irhegeko*; Ebj 23.3;

παρατήρησις Divers: observation, observation de quelque chose 1/1 PARATÊRÊZIS: kubona; cijiro ca kumanya kantu kalebe; kumanyîrira; rhamanywa amango bwayisha; *manywa*; Luk 17.20;

παρεμβολή Objets réels: casernes; camp; armée 10/10 PAREMBOLÊ: lugo lwa basirika; *lugeréro*; murhwe; *mirhwe*; Basirika; engabo z'abalwî; *balwî*; *icumbi*;

παρθένος Êtres: vierge et fille célibataire; 12/12 PARTENOS; *mubikira*; *mushugi*;

*munyere orhaciheruka; mulume orhalikwo izabyo; mulume orhalikwo cihemu; mulume orhacija omu buhya; *mulamba*; *balamba; *munyere*; *banyere*; ba bunyere barhal'isang'ihumwakwo; *mwâli*; mwâli lebè; *mwâna w'obunyere orhashubig'ihumw*;*

Παρμενᾶς Noms propres: Parménas 1/1 PARMENÂS: Parimena; Parmenasi; Ebj 6.5;

παροψίς Objets réels: plat, assiette 1/1 PAROPSIS: nambi; nsahani; akahe; Mat 23.25;

*πατήρ Êtres: Père, papa 229/229 PATÊR: larha; sho; *îshe*; *balarha*; *basho*; *bîshe*; *bîshe*; *shakulûza*; *Nn'obulangashane; * Îshe w'obulangashane gwârhi Yak 1.17;*

Πατροβᾶς Noms propres: Patrobas 1/1 PRATROBÂS: Patroba; Patrobasi; Rom 16.14;

*Παῦλος-1 Noms propres: Paul 153/153 PAULOS: Paolo; *ntumwa*;*

Παῦλος-2 Noms propres: Paulus 1/1 PAULOS: Paolo; Serjiyo Paolo; Ebj 13.7;

*πείθω-1 Attributs: persuader, convaincre, attirer à 19/19 PEITÔ: *shumika*; *kulula*; *hanûla*; kusîmîsa; kulonza okushobôla; kulonza okusîmwa; hira omurhima omu nda rhwamubwîra; *yinjibana*; acîkubagîre; *yêmêra*; *yêmêza*; arhebre; *kamuhima*; *bwîriz*; kuhima omuntu omuyêmêze ebi orhanyize; *derha buzira bwôba*; kusîmwa;*

*πείθω-2 Attributs: compter (sur) 33/33 PEITÔ: *langâlira*; *anamuhima*; kuhima kulangâlira; *cîkubagira*; *hira omurhima*; *jira murhima*; *manya mpu*; *yêmêr*; *yumva ihano*; *ywâna*; *rhakenga*; abarhakenga okuli ci banywâna obubî; Rom 2.8; *manyire kwinjà*; kumanya kwinjà; *manyire, nna-nyêmîre*; *yêmîr*; *manyire oku*; *cîkubagire mpu*; *shimba*; *angâlir*; *angâlîr*; *mvîrhe oburhwâlî*; *kubagîr*; *ntahabiri oku*; *yumva*; kuyumva abakulu; *rhûza n'emirhima*; kurhûza omurhima; *yishi bwinjà*; nyîshi bwinjà; oyishi bwinjà; ayishi bwinjà; rhuyishi bwinjà; muyishi bwinjà; bayishi bwinjà;*

*πειράζω-1 Attributs: examiner, mettre à l'essai 11/11 PEIRAZÔ: kushumika; kurhangula; kuyenja; *shumik*; *gwa omu mashumi*; kugwa omu mashumi; *bwîne amababale*; kubona amababale; *ali omu malibuko*; kubà omu malibuko; *shumisîr*; Yezu naye ashumisîrwe ci arhajiraga câha; He 4.15;*

*πειράζω-2 Êtres: examiner, mettre à l'essai 2/2 PEIRAZÔ: kurhangula; kugereza; kushumika; *shumika*;*

*πειρασμός Attributs: période ou processus d'essai, épreuve, essai; tentation, attrait 10/10 PEIRASMOS: mango erhi njira ya marhangulo; marhangulo; *mashumi*; *shumik*; *nshumi*; mukulo;*

*πεισμονή Divers: persuasion 1/1 PEISMONÊ: *hâga eryo ihano*; cijiro ca kuhâna erhi kuhâbwa ihano; Gal 5.8;*

*περίεργος Divers: marie mêle-tout 1/ 1PERIERGOS: *birhashingânîni*; *birhali nda na mugongo*;*

*περιβόλαιον Objets réels: manteau, veste 2/2 PERIBOLAION: cishûli; igoti; bushiro; bulangeti; *bwîkire*; 1Kr 11.15; *bungebu-nge*; cibungebunge; cirondo; *bungabunga*; akantu babungabunga;*

*περιεργάζομαι Divers: être un marie mêle-tout 1/1 PERIERGAZOMAI: *cîhira omu birhabayêrekiri*; kucîhira omu birhayêrekiri lebè;*

*περικεφαλαία Objets réels: casque 2/2 PERIEFALAIA: *nsirha*;*

*περιπατέω Attributs: marcher, errer ou vagabonder; vivre, se conduire 43/43 PERIPATEÔ: lambagira; zûrîra *shimb*; *shimbiri enjira y'obuzigire*; Rom 14.15; *kulikir*; *kukulikira*; *gend*; kugenda; *bà n'olugendo*; *cîkenge omu luge-ndo*; kucîkenga omu lugendo; *ayôrhe nk'oku*; kushimba obwôhere; kujà eyi n'eyi;*

bâmwô; *bâkwô*; 2Kr 4.2; kubà omu bwôrhere bulebe erhi lugendo lulebe;
 hêka; *hêkwa*; 2Kr 10.2; *rhalwa kwa mubiri*; kulwa kushimbana n'omubiri;
 kayôrha muzigirîne; kubà omu bwôrhere; *muyôrhe nka bâna ba bumoleke*;
 yôrha nka ba-shombayi b'omusalaba; *mulame*; kulama; mulame muli
 Nyakasane; *ababikolêsa*; kukolêsa, He 13.9; *lambagir*; *baguma muli mwe
 bali*; kubà na nkômedu ndebe: bwôlo, barhakola bici...; 2Tes 3.11; *kukola*;
 rhujire ebijiro binjà, Ef 2.10;

περιστερά Faune: colombe, pigeon 10/10 PERISTERA: *ngûkù*; *njiwa*;

περιτέμνω Rituels: circoncire 6/6 PERITEMNÔ: *kembûl*; *kembwîr*;

περιτομή Rituels: circoncision (comme rite religieux) 32/32 PERITOMÊ: *kembûl*;
 kembwîr; *yahudi*; cimanyîso c'idini ly'Abayahudi; Buyahudi, Ebj 10.45;

Περσίς Noms propres: Persis [Perside] 1/1 PERSIS: Persida; Persisi; Rom 16.12;

πετεινόν Faune: oiseau 14/14 PETEINON: *kanyunyi*; *rhunyunyi*; *nyunyi*;

πηδάλιον Objets réels: gouvernail 2/2 PEDALION *ngasi z'okuyérekeza obwârho*; *ngasi*;
 engasi ntyanguli ehêka enkuge, Yak 3.4;

Πιλάτος Noms propres: Pilate 53/53 PILATOS: Bilato; Pilato;

πινακίδιον Objets réels: tablette d'écriture 1/1 PINAKIDION: ehipaho hy'okuyandikirakwo;
 hipaho; Luk 1, 63;

Πισίδιος Noms propres: Pisidie 1/1; PIZIDIOS: Pizidiya; *e Pizidiya*; Ebj 13.14;

Πισιδία Noms propres: Pisidie 1/1 PIZIDIA: Pizidiya; Ebj 14.24;

πιστόμαι Attributs: croire fermement 1/1 PISTOOMAI; *yêmêra buzira kurhindira*; 2Tim
 3.14; kucikubagira;

πιστός Attributs: fidèle, digne de confiance, fiable; croyance (souvent croyant, chrétien); sûr,
 vrai, infaillible 63/63 PISTOS: mwemêzi ; *emêzi*; mwîkubagirwa; *kubagir*;
 mudahemuka; *rhankahemuka*; okuli; ntarhebana; ntahabuka; *rhatwa omu
 kanwa*; *rhagaluka*; Akanwa ka Nyamuzinda karhagaluka, 1Kr 10.13;
 rhagalula akanwa kâge; *katwa omu kanwa*; *hemuka*; ntahemuka, He 3;
 langâlirwa; *cîkubagir*; *yêmêre*; osére; Maf 2.10; *hakanaga
 bwanyêmêra*; orhanahakanaga bwanyêmêra, Maf 2.13; Mudarhebana; Maf
 19.11;

πιστεύω Attributs: croire (en), avoir la foi [en][avec Dieu ou le Christ comme objet]; croire,
 croire dans; avoir confiance [dans quelqu'un ou quelque chose], confier [quelque
 chose à un autre] 217/217 PISTEÛÔ: *yêmêr* *yêmîr* *yêmîr* *yêmêz*
 kubagir; *kubagîr*; *rhemêr*; Mat 24.23; *langâlîr*; *êmêzi*; omanyà mpu
 kwo kuderha oku; *hâbirwe omukolo*; *fumbasize Emyanzi y'Akalembe*; 1Tes
 2.4; *bisibagwa*; *amanyisa akanwa kâge*; Tit 1.3;

πιστικός Attributs: : peut-être pur, véritable 2/2 PISTIKOS: *cîre*; *cêse*; *'okuli*;
 nkana;

πλάξ Objets réels: tablette 2/2 PLAKS: mbaho; lupaho; *mabuye*; mabuye ga lubâbâ;

πληρώω-1 Divers: proclamer complètement 2/2 PLÊROÔ: *lumîzize*; *yunjuiza*; ndumîze;
 kulumîza; kuyâlagaza;

πληρώω-2 Divers: être la cause de; occasionner; accomplir 34/34 PLÊROÔ: kurhuma kulebe
 kubè; kurhuma kulebe kwabè; rhumire kulebe kwabà; kuyûnjuliza; kuyûkiriza;
 yunjula; *kwabà*; *yunjuliz*; *kwâbâ*; Iyo kulya abalêbi baderhaga kubà;
 yunjuz; *rhagwa n'Omu-lêbi kubà*; *cibà kulya kwalêbagwa n'omulêbi*;
 yunjul; *kanwa kayandisirwe kabè*; *kanwa Yezu aderhaga kabà*;

πληροφορέω Attributs: être totalement assuré 1/1 PLÊROFOREÔ: *sêre*; kusêra; Kol 4.12;

πληροφωρία Attributs: plénitude de la foi 2/2 PLÊROFORIA: Iyo obulangâlire bwinyu

*buyunjula kuhika okubona ebi mulangâlira; kuyunjula lwoshi lwoshi; *yêmêre bwimâna*;*
*πλοιάριον Objets réels: bateau, petit bateau 4/4 PLOIARION: obwârho; bwârho busungunu; *bwârho*; *mârho*;*
*πλοῖον Objets réels: bateau; navire 62/62 PLAÏON: *bwârho*; obwârho; *mârho*; *nkugè*;*
*πνευμα ἀκαθαρτος Êtres: esprit impur, impur 21/21 PNEÛMA AKATARTOS: *muzimu mubî; *bazimu babî*; *shetani mubî*; *shetani*; omuzimu mubî;*
*πνεῦμα ἅγιον Êtres: Esprit Saint, Saint Esprit 90/90 PNEÛMA HAGION: Mûka Matagatifu; Mûka Mwimâna; Mûka gwa Nyakasane; Mûka; *mûka gwâge Mutagatîfu; Omûka gwâge Mutagatîfu;*
*πνεῦμα πονηρόν Êtres: esprit mauvais 6/6 PNEÛMA PONÊRON: mûka mubî; *shetani*; *muzimu*; *bazimu babî*; *bazimu*;*
*πνεῦμα-1 Êtres: Esprit (de Dieu) 130/130 PNEÛMA: *Mûka gwa Nyamuzinda*; Mûka gwa Nyakasane; *Mûka*; mûka; buzîne; mpusi nnénènè; buna-mûka; buhashe; kalamo; mpûsi; mwomoka; *boneker*; *buzibu bwa Nyamuz*; *bulêbi*; ngoma mpyâhya y'omurhima; ngoma y'omurhima; *murhima*; Rom 8.15; *ciragâne*; Gal 4.29; *gurumana*; Maf 1.10; banacingurumana, bampêka omu mûka; ciri nka cilôrho; Maf 17.3; Shetani*
*πνεῦμα-3 Divers: esprit 94/94 PNEÛMA: *murhima*; *mirhima*; *mûka*; *myûka*; *shishimukw*; kushishimukwa; kuli nka kugurumanwa; emurhima; Mrk 8.12; *muzimu*; *bazimu*; ecifufu camugwârha; Ywn 11.33; bashaganya omurhima; *higa emurhima*; Nàyêmîre, 2Kr 4.12; ngwêrhe omurhima gw'obuyêmêre; njira nguma rhwalimwo; 2Kr 12.18; murhima muguma rhwakoziremwo; mûka muguma rhwageziremwo; *mpûsi*; He 1.7; *kaz'ibwîriza abalêbi*; Maf 22.6;*
*πνευματικός Attributs: spirituel, concernant l'esprit 21/21 PNEÛMATIKOS: *bunya-mûka*; *yigîriziba-gwa na Mûka*; *cîkubagira Mûka*; *mîraga aminjà g'omûka*; *'omûka*; *enyanya*; 1Kr 10.3; *a Mûka Mutagatîfu*; *Mûka Mutagatîfu odwîrhe amubwîr*; oyu Mûka adwîrhe abwîriza; bâna ba Mûka; Gal 6.1; rhulwisa abazimu babî; Ef 6.12; za Mûka Mutagatîfu; Mûka Mutagatîfu odwîrhe amubwîriza; bwa Mûka Mutagatîfu; *a Mûka Mutagatîfu*; πνευματικῶς Attribut: sadv. religieux, par les conseils de l'esprit 2/2 PNEÛMATIKÔS: *'idini*; oku ihano ly'omûka kwa lwîganyo omu kushushanya; *twa mugani mpu ye Sodom na Mísiri*; Maf 11.8; *rhenga emwa Mûka gwa Nyamuzi-nda*;*
*ποίμνη Faune: troupeau 4/4 PIMNÊ: *ebibuzi*; *busò* *masò*;*
*ποίμνιον Êtres: troupeau 5/5 POIMNION: *busò*; obusò; amasò; busò bwa bantu bashushanyize aha omurhambo w'abantu adesiragwe lungere;*
Πούδης Noms propres: Pudens 1/1 PUDÊS: Pudensi; 2Tim 4.21;
*ποδήρης Objets réels: longue robe 1/1 PODÊRÊS; *cishûli*; Maf 1.13;*
*πολύσπλαγχνος Attributs: très compatissant 1/1 PLÛSPLANKHNOS: *wa lukogo na bwonjo bunji*; Yak 5.11; wa lukogo;*
*πολιτεύομαι Attributs: vivre, conduire sa vie 2/2 POLITEÛOMAI: kulama; kubà n'olugendo; *lugendo lwâni embere za*; *mubè n'olugendo lushingânine*;*
*πονηρός Êtres: malin, méchant, coupable 13/13 PONÉROS: *mubî*; *babî*; *mabî*; *bubî*; *hibî*; *muminya*; *baminya*; *yâzire*; *bîhire*;*
Ποντικός Noms propres: Pont 1/1 PONTIKOS: w'e Ponto; munya-Ponto; banya-Ponto; Baponto; Ebj 18.2;
*πορνεία Divers: immoralité sexuelle; infidélité 24/24 PORNEIA: kavulindi omu lama obulume erhi obukazi; kuhemuka omu buhya; kuhusha; kugona; Mat 5.32; 19.19 *husha*;*

**gona*; *gonyire*; *gonyi*; *cihemu*; *mahya garhali go*; bya nshonyi;
 by'enshonyi; *aga k'okujira kubi*; 1Kr 7.2;
 πορνεύω Divers: se livrer à l'immoralité 7/7 PORNEÛÔ: kucîhira omu bulalahi; kujira
 eby'enshonyi; *by'enshonyi*; *jira eby'e-nshonyi*; banahushe; *husha*;
 πορφύρα Objets réels: tissu ou vêtement pourpre (souvent comme symbole de position
 élevée) 4/4 PORFÛRA: hitambara erhi mwambalo gwa kaduku; cimanyîso ca
 buhirhi erhi bukulu emwa Abaroma; *dukula*; *kaduku*;
 Ποτίολοι Noms propres: Pouzzoles 1/1 POTIOLOI: e Putiyoli; e Putiyolo; Ebj 28.13; hantu
 Paolo ageraga ayêrekîre e Roma anali mubohe;
 Πρίσκα Noms propres: Priscille 6/6 PRISKA: Priska; Prishila; mukà Akwila;
 πρόβατον Faune:brebis, mouton, troupeau 37/37 PROBATON: *cibuzi*; *bibuzi*; *nganda-
 buzi*; *bâna-buzi*; *mwâna-buzi*; *busò*; *sahene*; *sâhen*;
 πρόκριμα Divers: partialité 1/1 PROKRIMA: kabôlo; 1Tim 5.21;
 πρόσκομμα Attributs: ce qui cause le trébuchement ou l'offense 6/6 PROSKOMA: ehisârhaza;
 sârhala; *sârhaza*; ehilêrha obukunisi;
 Πρόχορος Noms propres: Prochore [Procore] 1/1 PROKHOROS: Prokori; Prokoro; Prokorosi;
 Ebj 6.5;
 πρύμνα Objets réels: poupe (d'un bateau) 3/3 PRÛMNA: *ndalâla*; *nyuma*;
 πραιτώριον Objets réels: quartier général ou résidence (d'une armée ou d'un gouverneur)
 7/7 PRAITÔRION PRETORION: *sirika b'omurhegesi*; *lurhambâ*; *lugamba
 lw'abasirika*; *lugo lw'omurhegesi*; *mu k'emmanja*; *mu bwâmi*;
 πρεσβύτερος Êtres: ancien (des chefs religieux juifs et des chefs d'église); aîné [de deux
 fils]; le plus vieux; homme ou femme âgé 66/66 PRESBÛTEROS: *gula*;
 lungere; *bâmîra*; *kulu*; *dâhwa*; bagula ba Ekleziya; bagula ba Sinagogi;
 shakulûza; *shamuka*; *nfula*; *shosi*; *kula-mbere*; *kamîra*; 2Ywn 1.1;
 πρεσβυτέριον Êtres: collègue des anciens (du plus haut conseil juif ou d'un conseil
 d'église) 3/3 PRESBÛTERION; *shamuka b'ihano*; *bagula b'Ekleziya*; *ihano
 ly'abagula*; *ndêko y'abadâhwa*;
 προαύλιον Objets réels: passage, avant-cour 1/1 PROOLION: lumvi; muhango; Mrk 14.68;
 προαμαρτάνω Attributs: pécher précédemment ou dans le passé 2/2 PROAMARTANÔ: *jizire
 ebyâha*; *jizire ebyâha burhanzi*;
 προελπιζω Attributs: être le premier à espérer 1/1 PROELPIZÔ: rhwe rhwâli erhi rhulangâlira
 Kristu kurhenga mîra; Ef 1.12;
 προεπαγγέλλομαι Attributs: promettre dès le commencement, promis il y a bien longtemps
 2/2 PROEPANGELOMAI: *laganyagya kurhenga mîra*; *rheganye erya nsho-lôlo
 yinyu mwalaganyagya*;
 προευαγγελίζομαι Divers: proclamer la bonne nouvelle à l'avance ou avant l'heure 1/1
 PROEÛANGELIZOMAI: gabwîra Abrahamu kurhenga mîra; amandiko gabwîra
 Abrahamu kurhenga mîra, Gal 3.8;
 προσάββατον Rituels: le jour avant le Sabbat, vendredi 1/1 PROSABATON: *malâliro ga
 sabato*; lwo lwa karhanu lwa Leta; Mrk 15.42;
 προσήλυτος Êtres: prosélyte, prosélytes 4/4 PROZELÛTOS: *mupagani*; munya-mahanga
 oshimba idini ly'Abayahudi; Mat 23.15; *shimbûlizi*; *omu baharâmya
 Nyamuzinda*; Ebj 13.43;
 προσεύχομαι Rituels: prier 80/80 PROSEÛKHOMAI: *senger*; *shenga*; *sengir*;
 shenzir; *shimbûlizi*; *shenge*; *sala*; *hûna*; *harâmya*; *yimba irenge
 Iya Nnâmahanga*; Ebj 16.25;
 προσευχή Rituels: prière 36/36 PROZEÛKHÊ: *sala*; *sengero*; *sengerer*; *shenga*;*

shenger; hantu ha kushengera; Ebj 16.13; Ebj 16.16; **harâmya**; **shenge**;
 προσκόπτω Attributs: intrans. trébucher 4/4 PROSKOPTÔ: **sârhalâ**; **kunira**; **hinda**;
rhimba; **shurha**;
 προσκεφάλαιον Objets réels: coussin, oreiller 1/1 PROSKEFALAION: **mushego**; Mrk 4.38;
 προσκοπή Attributs: cause d'offense 1/1 PROSKOPÊ: *ecishombozo*; *ehizûsa akamene*;
ecilerha akadugundu; *ecikuniza*; *nyamushomboza*; **gayaguza**; 2Kr 6.3;
 προσκυνέω Rituels: adorer; tomber et adorer, s'agenouiller, s'incliner bas, tomber aux pieds
 de qqn d'autre 54/54 PROSKÛNEÔ: **harâmya**; **harâmy**; **hwera oku idaho**;
hwera okw'idaho; **fukamiriz**; **fu-kama wamparâmya**; **shenga**; **shenge**;
fukamir; **fukama**; **cîkwêba oku idaho**; **gashâniz**; **cî-kwêba aha
 magulu**;
 προσκυνητής Rituels: adorateur 1/1 PROSKÛNÊTÊS: **harâmya**; Ywn 4.23;
 προσφάγιον Faune: poisson 1/1 PROSFAGION: **nfi**; *enfi*; **hifi**; **rhufi**; Ywn 21.5;
 προσφέρω Rituels: offrir, présenter (particulièrement des dons et des sacrifices); amenr
 [quelqu'un] devant [un officiel]; exécuter, faire [un service]; approcher qqch [de
 qqn]; pass. traiter, avoir à faire à 10/10 PROSFERÔ: **ntûlo**; **rhûla**; **lerha**;
hêkera; **shégula**; **yegera**; **yegêra**; **hâna**; **rherekê**; **cîhânyire
 nterekêro**; *kucîhâna nterekêro*;
 προσφιλης Attributs: agréable, délicieux 1/1 PROSFILÊS: **simîs**; **nunû**; **kwânîne
 okukuzibwa**; Fl 4.8;
 προσφορά Rituels: offrande, sacrifice, don; action d'offrir ou de sacrifier 1/1 PROSFORA:
ntûlo; **nterekero**; **rhûla**; **rherekê**; *nshôkano*; ngalo; He 10.8; cijiro ca
 kurhûla;
 προσωπολημπτέω Attributs: montrer du favoritisme, traiter une personne mieux qu'une
 autre 1/1 PROSÔPOLÊMPTEÔ: **jira akabôlo**; *kujira akabôlo*; *kujirira lebe aminjà*
kulusha owâbo waligakwânîne; Yak 2.9;
 προσωπολημπτης Êtres: qui montre du favoritisme 1/1 PROSÔPOLÊMPTÊS: **jira kabôlo**;
Nyakasane arhajira kabôlo; Ebj 10.34;
 προσωπολημπτία Attributs: favoritisme, action de traiter une personne mieux qu'une autre
 4/4 PROSÔPOLÊMPsia: **kabôlo**; *cijiro c'okujirira lebe aminjà kulusha owâbo*
ogakwânîne; **jira kanânâ**; **kanânâ**; *kulola oyu ye ndi*;
 προφήτης Êtres: prophète (qui a le discernement de la volonté divine et possède le pouvoir
 des paroles inspirées) 138/138 PROFÊTÊS: **lêbi**; **lêba**; **lêbir**; **lêbîr**;
 προφητεύω Rituels: prophétiser 27/27 PROFÊTEÛÔ: **lêba**; **lêbir**; **lêbîr**; **lêbe**; **lêbi**;
kulêba; **balêbi**; *bali balêbi* ; Ebj 21.9;
 προφητικός Attributs: prophétique 2/2 PROFÊTIKO:S **mandiko g'abalêbi**; **kanwa
 k'abalêbi**; **kanwa k'omulêbi**;
 προφήτις Êtres: prophétesse 2/2 PROFÊTIS: **mulêbi-kazi**;
 πρῶρα Objets réels: proue (d'un bateau) 2/2 PRÔRA: *embere*;
 πτύον Objet réels: van (agriculture) 2/2 PTÛON: **lwîbo**;
 πταίω Attributs: trébucher, tourner mal, pécher 4/4 PTAIÔ/PTEÔ: **sârhalâ**; **sherê**; **jira
 ebyâha*; **jira ecâha**; **gomîre**; *kugoma*; **vunamwo cinwa ciguma cône**;
kuvuna irhegeko; **habuk**; **fumwa omu binwa**; Yak 3.2; **hirime**; *kuhirima*;
 2Pet 1.10;
 πτερύγιον Objets réels: le point le plus élevé ou le parapet (du temple) 2/2 PTERÛGION:
kanshonsho;
 πτηνόν: Faune: oiseau 1/1 PTÊNON: **nyunyi**; 1Kor 15.39;
 Πτολεμαῖς Noms propres: Ptolémaïs 1/1 PTOLEMAIS: *Ptolemayidi*; *e Tolemayidi*; *Ptolemaida*;

Ptolemais; Ebj 21.7;

*πυλὼν-1 Objets réels: passerelle, porte 5/5 PÜLÔN: emuhanda oku lusò lw'e- nyumpa; *lusò*; *lumvi*; πυλὼν-2 Objets réels: porte de ville 7/7 MÜLÔN: *muhango*; muhango gwa lugo; *mihango*; *nyumvi*;*

*πῦρ ζῆλος Divers: ardeur d'un feu 1/1 PÜR ZÊLOS: *ngulumira y'omuliro*; ngulumira ya muliro; engulumira y'omuliro;*

πῦρ τὸ αἰώνιον: Divers: feu éternel 2/2 PÜR TÔN AIÔNION: muliro guruhazima;

*πυρὸς αἰωνίου δίκη Divers: punition d'un feu éternel 1/1 PÜROS AIÔNIU DIKHÊ: buhane omu muliro guruhazima; buhane omu muliro gw'ensiku n'amango; *buhane bw'omuliro gw'ensiku n'amango*; Yud 1.7;*

*πῶλος Faune: ânon, âne, ânesse 11/11 PÔLOS: *ndogomi*; *mucûkà gw'endogomi*; *nkazi y'endogomi*;*

*ράβδος-1 Objets réels: baton 10/10 RABDOS: *karhi*; *rhurhi*; *nyuli*; munyuli; minyuli; *hirhi*; *rhurhi*; *cirhi*; *birhi*;*

ράβδος-2 Objets réels: sceptre 1/1 RABDOS: akarhi k'obwâmi; *karhi kâwe k'obwâmi*;*

*ράκος Objets réels: morceau de tissu 2/2 RAKOS: *ciremo*; *biremo*;*

*ρέδη Objets réels: chariot (à quatre roues) 1/1 REDÊ: engâlê ya bizizi bini; *ngâlê*; Maf 18.13;*

ῤῆγιον Noms propres: Reggio 1/1 RÊGION: e Regiyo; Ebj 23.8;

*ρίζα Flore: racine 16/16 RIZA: *muzi*; *mizi*; *burha*; muburhwa wa kuli; iriba; cirhumire omuzi gw'obubi; *cisiki*; *cisinasi*; *bisinasina*; *kundukundu*; Mwene; *cisisi*;*

Ῥόδη Noms propres: Rhodè [Rhode] 1/1 RODÊ: Roda; Ebj 12.13;

Ῥόδος Noms propres: Rhodes 1/1 RODOS: Rodi; Ebj 21.1;

*ῤύομαι Divers: sauver, secourir, délivrer 15/15 RÛOMAI: *likûz*; *likûzîbw*; *dikûz*; *ciza*; *fuma*; *fume*; *yôkola*; *rhabâla*; *rhenza*; *ciziz*;*

Ῥώμη Noms propres: Rome 7/7 ROMÊ: Roma; e Roma; aha Roma;

Ῥαάβ Noms propres: Rahab 2/2 RAAB RAHAB: Rahabu;

*ῤαββί Êtres: rabbi, professeur, maître (titre honorifique) 15/15 RABI: *rabi*; mwigîriza; *muyigîriza*; *bigîriza*; waliha; Yâgirwa;*

ῤαγαύ Noms propres: Ragau [Réou] 1/1 RAGAÛ /RAGO: Ragu; Luk 3.35; wa muli bashakulûza ba Yezu;

ῤαιφάν Noms propres: Rephân [Réphan] 1/1 RAIFAN /REFAN: Refani; Ebj 7.43;

ῤαμά Noms propres: Rama 1/1 RAMA: Rama; Mat 2.12;

*ῤαφίς Objets réels: aiguille 2/2 RAFIS: ensinge; *nsinge*;*

ῤαχάβ Noms propres: Rahab 1/1 RAKHAB: Rakhab; Rahabu; Mat 1.5;

ῤαχήλ Noms propres: Rachel 1/1 RAKHEL: Rakeli; Rasheli, gwârhi enfarasè; Mat 2.28;

ῤεβέκκα Noms propres: Rébecca 1/1 REBEKA: Rebeka; Rivka omu mayahudi; Rom 9.10;

*ῤῆμα Divers: ce qui est dit, mot, parole 63/63 RÊMA: *desirwe*; ebyadesirwe; *cinwa*; *binwa*; *kanwa*; *luderho*; *nderho*; *kantu*; *byabîre*; okwo odesire; *mwanzi*; kulya waderhaga; ebyo; Ebj 5.32; *logorh*; kuderha ebinwa birhashingânîni ahatagatifu; birya bizind'ibà;*

ῤησά Noms propres: Résa [Rhésa] 1/1 RÊZA: Reza; Luk 3.27; w'omu bashakulûza ba Yezu;

ῤούθ Noms propres: Ruth 1/1 RU; T Ruti; Mat 1.5; w'omu bannakulu wa Yezu;

ῤοβοάμ Noms propres: Roboam 1/1 ROBOAM: Robwâmi; Roboami; Mat 1.7; w'omu bashakulûza ba Yezu;

ῤουβήν Noms propres: Ruben 1/1 RUBÊN: Rubeni; Maf 7.5; cûbaka w'obûko bwa Rubeni omu Israheli;

Ρούφος-1 Noms propres: Rufus 1/1 RUFOS: Rufo; Rufosi; mwene Simoni w'e Kirena; alondana bo na Aleksandro; Mrk 15.21;

Ρούφος-2 Noms propres: Rufus 1/1 RUFOS: Rufo; Rufosi; mukristu w'e Roma; Rom 16.13;

*Ῥωμαῖος Noms propres: Romain, de Rome 12/12 RÔMAIOS: *muroma*; *baroma*; w'e Roma; munya-Roma;*

σάββατον-1 Rituels: sabbat, samedi, jour de repos 53/53 luzira; oluzira; sabato; lwa kali ndarhu; o-lwa-sabato;

σάββατον-2 Rituels: semaine 9/9 SABATON; mugobe; olwa-Sabato; sabato; omugobe;

*σάκκος Objets réels: habit de sac (porté particulièrement par des personnes dans le deuil) 4/4 SAKOS *cîyunjuza*; mwambalo gwa sunzu; *cîyunjuz*; *cîbabaza*; nshoho nduke n'obwôya; emibalabala; omubalabala;*

*σάλπιγξ-1 Objet réels: trompette 5/5 SALPIKS: omushekera; *mushekera*; *mishekera*;*

*σάλπιγξ-2 Objets réels: trompette 6/6 SALPIKS: *mushekera*; *mishekera*; *zù lya mushekera*; *izù*;*

Σάμος Noms propres: Samos 1/1 SAMOS: Samo;

Σάπιφρα Noms propres: Saphira 1/1 SAMFIRA: Safira;

Σάρδεις Noms propres: Sardes 3/3 SARDEIS: Sardi;

Σάρεπτα Noms propres: Sarepta 1/1 SAREPTA: Sarepta;

σάρκινος Attributs: appartenant à ce monde, pas sous le contrôle de l'Esprit de Dieu 4/4 SARKINOS: bunya-mubiri; w'eri igulu; rhali hya bunya-mûka; bacikubagira eby'omubiri; oku mbaho z'emibiri; iburha ly'omubiri;

*σάρξ Divers: chair, corps physique; nature humaine, d'origine terrestre; sa nature inférieure, nature humaine pécheresse; être humain, personne, homme; la vie terrestre, domaine humain de l'existence; pulsion sexuelle 126/126 SARKX: mubiri; bunya-muntu; muguma yênene; *muguma*; iralâ; muntu; *bantu*; *mubiri*; *mibiri*; *zamba*; omu-biri; *remwa*; *bene wîrhu b'ishanja*; ishanja liguma; *by'en'igulu*; cikoba; *koba*; kuzambaha; omubiri mulwâla; Gal 4.13; magala mabî; buzira ciragâne; obusù en'igulu; *nyafu*; munyafu; minyafu; enyama; Maf 17.16; nyama;*

Σάρρα Noms propres: Sara 4/4S ARA Sara;

σέβασμα Rituels: objet de culte; lieu de culte 2/2 SEBASMA: lûsho; ka-Nyamuzinda; olûsho;

*σέβομαι Rituels: adorer, louer 10/10 SEBOMAI: Obukenge; bankenga; *kenge*; *kenga*; barhînyaga Nyamuzinda; *rhînya Nnâmahanga*; *rhînya Nyamuzinda*; *harâmya Nnâmahanga*; *harâmya Nyamuzinda*; *rhînya Nyamuzinda*; *rhînya Nnâmahanga*; *shenga*; kushenga; kugashâniza; kukuza; hâna irenge; kuhà irenge;*

Σέργιος Noms propres: Sergius 1/1 SERGIOS: Serjiyo; Sergiyo;

Σήθ Noms propres: Seth 1/1 SET: Seti;

Σήμ Noms propres: Sem 1/1 SÊM: Semu, mwene-Nûhu;

*σίς Faune: mite 3/3 SÊS: ngisha; engisha; *nundo*;*

σίκερα Objets réels: boisson forte 1/1 SIKERA: mamvu; cinyôbwa cijakwo e-ngezo; mamvu makali;

Σίμων-1 Noms propres: Simon 45/45 SIMONI: Simoni Petro; Simoni;

Σίμων-2 Noms propres: Simon 4/4 SIMONI; Simoni; Simoni Sha-bushiru; Shabushiru;

Σίμων-3 Noms propres: Simon 2/2 SIMONI: Simoni mwene wâbo Yezu; Simoni;

Σίμων-4 Noms propres: Simon 3/3 SIMONI: Simoni w'e Kirena; Simoni w'e Cirena; Simoni munya-Kirena;

Σίμων-5 Noms propres: Simon 3/3 SIMONI: Simoni w'e Keriyyoti; îshe wa Yûda Iskarioti;

Σίμων-6 Noms propres: Simon 4/4 SIMONI: Simoni, muhuzi wa mpu w'e Yopè; Simoni;
Σίμων-7 Noms propres: Simon 4/4 SIMONI: Simoni, Simoni mukurungu; ali mukurungu w'e Samâriya;
Σίμων-8 Noms propres: Simon 2/2 SIMONI: Simoni mushomoyo w'e Betaniya;
Σίμων-9 Noms propres: Simon 3/3 SIMONI: Simoni, mufarizeyi Simoni;
σίναπι Flore: moutarde (une plante remarquable pour ses petites graines) 5/5 SINAPI: sinapi; esinapi mburho ya bujuru busungununu;
Σόδομα Noms propres: Sodome 9/ 9SODOMA/ SODOMO: Sodoma; lugo Nyamuzinda ashâbaga erhi bubî lwakomeraga okujira burhuma; lugo lubà emukondwè gw'Enyanja y'Omungu; Sodomu;
σύζυγος Êtres: collègue, associé ou peut-être un nom propre 1/1 SÜZÜGOS: murhabâzi; winyu Sizigo murhabâzi wa Paolo;
*σύμψυχος Attributs: uni dans l'Esprit, comme un 1/1 SÜMPSÜKHOS: kulungana muli Mûka; kubà omu buguma; *lukira haguma*;*
*σύνδουλος Êtres: compagnon d'esclavage ou de service 10/10 SÜNDOULOS: owâbo; owâbo murhumisi; owâbo mukozi; owîrhu; *winyu*; *wâbo*; *bâbo*; *binyu*; *murhabâzi; *barhabâzi*;*
Σύρος Noms propres: Syrien 1/1 SÜROS: munya-Sîriya; w'e Sîriya;
Σύρτις Noms propres: côtes de Syrte; [Libye] 1/1 SIRTIS: Sirti; luhù-nyanja lwa Libiya;
σύσσωμος Êtres: membre d'un même corps 1/1 SÜSSÔMOS: cirumbu c'oku mubiri muguma; birumbu;
Σώπατρος Noms propres: Sopatros [Sopater] 1/1 SÔPATROS: Sopatro; mwene Piro w'e Bereya;
*Σαβαώθ Noms propres: Sabaoth, des armées (univers) 2/2 SABAOT: Nyakasane w'Emirhwe; izîno lya Nyamuzinda omu mayahudi; Nyamuzinda w'igulu n'amalunga byoshi; *mirhwe*;*
σαββάτου ὁδός Divers: à une demi-heure de marche 1/1 SABATON HODOS: ha lugendo lwa sabato lugengo la nusu-sa; lugendo lwa cigabi ca kabiri c'ensa; lugendo lwankagendwa o-lwa-Sabato;
σαββατισμός Rituels: le repos du Sabbat 1/1 SABATISMOS: muluhûko; omuluhûko gw'oluzira; σαγήνη Objets réels: chalut (pour la pêche)1/1 SAGÊNÊ: keshe; kêshe;
Σαδῶκ Noms propres: Sadok 1/1 SADOK /SADOQ: Sadok; Sadoki;
*Σαδδουκαῖος Noms propres: Sadducéen [Sadducéens] 14/14 SADUKAIOS: *saduceyi*; Abasaduceyi;*
Σαλά-1 Noms propres: Sala 1/1 SALA: Sala; îshe wa Bwozi;
Σαλά-2 Noms propres: Sala [Chéla] 1/1 SALA: Sala; Shela; îshe wa Eberi;
Σαλήμ Noms propres: Salem 2/2 SALEM: Salemi;
Σαλώμη Noms propres: Salomé 2/2 SALÔMÊ; Salome;
Σαλαθιήλ Noms propres: Salathiel [Chéaltiel] 2/2 SALATIÊL: Salatiyeli;
Σαλαμῖς Noms propres: Salamine 1/1 SALAMIS: Salamina;
Σαλείμ Noms propres: Salim 1/1 SALEIM: Salim; Salimu; Salimi;
Σαλμών Noms propres: Salmon [Salman] 2/2 SALMON: Salmoni;
Σαλμώνη Noms propres: Salmonè [Salmoné] 1/1 SALMÔN: Salomona; e Salomona;
*σαλπίζω-1Objet réels: retentir la trompette 11/11 SALPIZÔ: ndi nabûha omushekera ; *buhaga mushekera*; kubûha omushekera; *bûha*; *hiramwo amarhama*;*
*σαλπίζω-2 Objets réels: retentir la trompette 1/1 SALPIZÔ: *bûha*;*
σαλπιστής Objets réels:héraut 1/1 SALIIPISTÊS: abalenga b'oku-bûha omu mushekera;

*Σαμάρεια-1 Noms propres: Samarie 9/9 SAMAREIA: Samâriya; *musamâriya*; w'e Samâriya; e Samâriya;*
Σαμάρεια-2 Noms propres: Samarie 2/2 SAMAREIA: e Samâriya; lugo lwa Samâriya; Abasamâriya; bantu b'e Samâriya;
*Σαμαρίτης Noms propres: Samaritain, de Samarie 9/9 SAMARITÊS: *musamâriya*; *basamâriya*; b'e Samâriya; w'e Samâriya; munya-Samâriya;*
Σαμαρῖτις Noms propres: Samaritaine [samaritaine] 1/1 SAMARITIS: musamâriya-kazi; mukazi musamâriya; mukazi w'Omusamâriya;
Σαμοθράκη Noms propres: Samothrace 1/1 SAMOTRAKÊ: e Samotراسيا;
Σαμουήλ Noms propres: Samuel 3/3 SAMUËL: Samweli;
Σαμψών Noms propres: Samson 1/1 SAMSON: Samsoni; Samson; Samusoni;
σανίς Objets réels: panneau, planche 1/1 SANIS: mpaho; lupaho; empaho; olupaho;
*σανδάλιον Objets réels: sandale 2/2 SANDALION: enkwêrho; *nkwêrho*;*
Σαούλ-1 Noms propres: Saoul [Saul] 5/5 SAUL: Iyo izîno Iya Paolo omu mayahudi; Saulu;
Σαούλ-2 Noms propres: Saül 1/1 SAUL: àbaha Saulu mwene Cisi mwâmi murhanzirhanzi omu Israheli;
Σαρών Noms propres: Saron 1/1 SARÔN: Sharon; e Saroni;
σαργάνη Objets réels: corbeille 1/1 SARGANÊ: cirhimbiri;
σαρκικός Attributs: appartenant à ce monde, pas sous le contrôle de l'Esprit de Dieu 6/6 SARKIKOS: by'en'igulu; bunya'mubiri; ebirhahékwa na Mûka gwa Nyamuzinda; aminjà g'en'igulu; eby'omubiri; bwenge bw'omubiri; iralà ly'omubiri;
*Σατανᾶς Êtres: l'adversaire, Satan 33/33 SATANAS: omushombanyi; mushombanyi; Shetani; *shetani*;*
Σαῦλος Noms propres: Saul (nom hébreu de l'apôtre Paul) 15/15 SAULOS: Saulu izîno Iya Paolo ly'ecihabraniya;
*σεβάζομαι Rituels: adorer, vénérer 1/1 SEBAZOMAI: *harâmya*; *kenga*; *kuza*;*
*σειρα ζόφου Objets réels: enchaîné dans l'obscurité 1/1 SEIRA ZOFU: lohirwe omu mwizimya; *bakwêba omu nyenga ziyunjwîre mwizimya*;*
Σεκοῦνδος Noms propres: Secundus 1/1 SEKUNDOS: Sekundo muntu w'e Tesalonika oyo;
Σελεύκεια Noms propres: Séleucie 1/1 SELEUKIA: e Selu-kiya;
Σεμεῖν Noms propres: Semein [Séméin] 1/1 SEMEIN: Semeyini; mwene Yozeshi;
Σερούχ Noms propres: Sérouch [Seroug] 1/1 SERUKH: Seruki; mwene Ragu;
*σημεῖον Divers: signe miraculeux, miracle; signe, par lequel quelque chose est connu ou distingué, indication, marque, signal; signe, signal d'alarme 69/69 SEMEION: *cirhangâzo*; *cisômerîne*; *birhangâzo*; *bisômerîne*; *manyîso*; aboneke; yêrekana; kuboneka; *bima-nyîso*; cisômezo; bisômezo; *sômezo*; *sômerîne*;*
Σιών-1 Noms propres: Sion 2/2 SIÔN: entondo ya Siyoni; Yeruzalemu ntongo ya Siyoni;
Σιών-2 Noms propres: Sion 5/5 SIÔN: Siyoni ntongo; Yeruzalemu;
Σιδών Noms propres: Sidon 9/9 SIDÔN: Sidoni; e Sidoni;
Σιδώνιος-1 Noms propres: Sidon 1/1 SIDÔNIOS: w'e Sidoni; e Sidoni;
Σιδώνιος-2 Noms propres: de Sidon 1/1 SIDÔNIOS: cihugo c'e Sidoni;
Σιλᾶς Noms propres: Silas 12/12 SILAS: Sila;
Σιλουανός Noms propres: Silvain [Silas] 4/4 SILUANOS SILAS: Silvano; nkaba ye na Sila;
Σιλωάμ Noms propres: Siloé 3/3 SILOË: Silowè; Silowe; iriba Iya Silowe;
*σιμικίνθιον Objets réels: tablier (comme ceLul porté par un ouvrier) 1/1 SIMKINTION: *mishangi*; *mushangi*;*
Σινᾶ Noms propres: Mont Sinai 4/4 SINÂ: Sinayi

σινδών *Objets réels: tissu de lin (utilisé pour l'embaumement ou l'enterrement) 5/5 SINDÔN: mushangi gwa citâni; mwenda cirondo;*

σιρικόν *Objets réels: tissu en soie 1/1 SIRIKON: *ya swâ*; myambalo ya swa;*

σιτίον *Flore: blé 1/1 SITION: *ngano*; engano;*

σιτιστός *Faune: engrais 1/1 SITISTOS: cintu citwezire; cintu cishushagire; twezire; *nkâfu*; *buzi*;*

σῖτος *Flore: grain, blé 14/14 SITOS: mogomogo; *ngano*; *mahemba*; nâhaka emyâka yâni; enshâno;*

σιωπάω *Attributs: être silencieux ou calme; cesser de parler: calmer (la mer) 1/1 SIÔPAÔ: hulika; hulisa; hwekêra; rhûlûla;*

σκάνδαλον *Attributs: ce qui cause le péché ou donne l'occasion de pécher; qui cause le trébuchement ou le trouble, obstacle 12/12 SKANDALON: ehirhuma omuntu ajira ecâha; ehihêka ebwa câha; ehisârhaza; ehirhuma omuntu asârhala; *nshumi*; *mashumi*; *sârhaza*; *sârhala*; *nshonyi*; *sârhazibwa*; cankamuhirimya; omurhego omu njira;*

σκάφη *Objets réels: barque, chaloupe 3/3 SKAFÊ: ehyârho; *hyârho*; bwârho busungunu;*

σκέπασμα *Objets réels: manteau, frange, vêtement 1/1 SKEPAOMA: cishûli; mushumiro; mwambalo; eci rhwâyambala;*

σκήνωμα-1 *Objets réels: tente, maison, logement 1/1 SKÊNÔMA: ihêma; *nyumpa*; cihando;*

σκήνωμα-2 *Divers: corps 2/2 SKÊNÔMA: cihando; ecihando; mubiri;*

σκότος τὸ ἐξώτερον *Divers: les ténèbres du dehors 3/3 SKOTOS TO EKZÔTERON: omwizimya embuga; omu mwizimya; mwizimya embuga;*

σκύβαλον *Objets réels: excréments, ordures 1/1 SKÛBALON: bugege; mazî; izinga; ciguzi; bikabulirwa;*

Σκύθης *Noms propres: Scythe (primitif) 1/1 SKÛTÊS; Abashita; *bantamanywa*; embula majambere; omuroma akâg'ibabona nka bo barhayishi nyamuzinda;*

σκώληξ *Faune: ver 1/1 SKÔLËGS: *muvunyu*; omuvunyu ;*

σκανδαλίζω *Attributs: faire pécher qqn, être la cause (pour qqn) du renoncement à sa foi [pass. renoncer à sa foi, être mené au péché, tomber dans le péché; irriter, choquer 12/12 SKANDALIZÔ: kuhêka lebè omu câha; kurhuma lebè ahakana obuyêmêre bwâge; kuhêkwa omu câha; *sârhaz*; sârhal*; *shumik*; *na-rhume wahirima omu câha*; *rhume wahirima omu câha*; *rhuma wahirima omu câha*; *rhuma mwene wîrhu asârhala*; *hirima*;*

σκευή *Objets réels: attirail, vitesse (d'un bateau) 1/1 SKEÛÊ: nyêrekeza ya nkugè; ngerabubidu bwa nkugè; *birugu by'omu nkugè*;*

Σκευᾶς *Noms propres: Scéva 1/1 SKEÛAS: Sheva; Ebj 19.11; abâga mudâhwa mukulu;*

σκηνή-1 *Objets réels: tente, abri provisoire 4/4 SKÊNÊ ihêma; cifumba; hantu ha bugashânize; nyumpa; aha kâ; cihando; hiyumpa; rhuyumpa; bihando;*

σκηνή-2 *Objets réels: tente, abri provisoire 12/12 SKÊNÊ: ecirâlo; cirâlo; ecihando; cihando bajiramwo obugashânize;*

σκηνή-3 *Objets réels: tente, abri provisoire 4/4 SKÊNÊ: *bwârhalo*; ecihando; ecirâlo; o-bwâmi; Maf 13.6;*

σκηνώω *Objets réels: vivre, demeurer 5/5 SKÊNOÔ: ndama; mbâ halebe; anabêra; *yûbaka ecihando*; ' abammubâmwo; ababâ; Maf 13.6; ahanda;*

σκηνοπηγία *Objets réels: Fête des Tabernacles (une fête religieuse juive commémorant la provision de Dieu durant la marche dans le désert) 1/1 SKÊNOPÊGIA: Iwa Bihando; lusiku lukengeza Abayahudi oku Lulema wajâga abalîsa omu irungu;*

banalâle omu cifumba nsiku 8;
σκενοποιός Êtres: fabricant de tente 1/1 SKÊNOPOIOS: mulenga oluka amahêma; kuluka amahêma;
*σκεῖνος Divers: tente (son corps) 2/2 SKÊNOS: mubiri gw'omuntu gugerîrwe oku ihêma cihando; *ciha-ndo*;*
σκληροκαρδία Attributs: obstination (de personnes dures à enseigner) 3/3 SKLÊROKARDIA: buzibu bw'emirhima; buzibu bwa kurhayêmêra okuyigîrizibwa; Buzibu bwa mirhima;
σκορπίος Faune: scorpion 5/5 SKORPIOS: engobe; ihiri; ihirijoka; bacilumira--habiri; cilumira-habiri;
*σκληρόβρωτος Faune: rongé par les vers 1/1 SKÔLÊKOBROTOS: libwa n'emivunyu; *lundwa n'emivunyu*;*
σμύρνα Flore: myrrhe (une gomme résineuse utilisée pour aromatiser) 2/2 SMÛRNA; enshangi; nshangi; obukû; bukû;
Σμύρνα Noms propres: Smyrne 2/2 SMÛRNA: aha Simirna; Simirna; e Simirna;
Σολομών Noms propres: Salomon 10/10 SOLOMÔN: Salomoni; ya Salomoni;
σορός Objets réels: une urne sur laquelle un cadavre est porté, bière, cercueil 1/1 SOROS: nkundabaniha; isanduku babarhulamwo ecirunda;
*σουδάριον Objets réels: mouchoir 4/4 SUDARION: *bôhe omu irhû*; mwenda gukolesibwa oku mifû; *mwenda*; *tambara*; citambara; bitambara;*
Σουζάννα Noms propres: Suzanne 1/1 SUZANA: Suzana;
σπέρμα Flore: graine, semence 6/6 SPERMA: mogomogo; mburho; emburho; emogomogo;
*σπόγγος Objets réels: éponge 3/3 SPONGOS: *hôrholo*; cihôrholo; bihôrholo;*
σπόρος Flore: graine, semence 5/5 SPOROS: mburho; emburho;
Σπανία Noms propres: Espagne 2/2 SPANIA: e Hispaniya;
*σπενδω Rituels: verser 2/2 SPENDÔ: ndi nabulaga; kubula; *bulaga*; *bulagw*; *bulajika*;*
*σπλαγχνον Attributs: ses sentiments ou son être les plus profonds, coeur; affection, amour 10/10 SPLANKHNON: muntu w'endalâla; eciri emurhima; oku nyumvirhe; emurhima; *murhima*; *mirhima*; oburhonyi; lukogo lw'omurhima; obuzigire; buzigire; lukogo; olukogo;*
*σπλαγχνίζομαι Attributs: être animé de pitié ou de compassion, avoir pitié ou compassion 12/12 SPLANKHINIZÔ: kugwârha n'obwonjo; kubà n'olukogo; kuyumva olukogo; obwonjo bwamugwârha; ababêra obwonjo; *bwonjo*; *gwârha n'olukogo*; *babalire*; orhufè lukogo; kufà lukogo; amufà lukogo;*
σπουδή-1 Attributs: sérieux, diligence, ardeur, zèle, effort 2/2 SPUDÊ; nnabushiru; shabushiru; buzira luhiju; bushibirizi; bushiru; kucikanyakanya; bo na buno; akanya;
*σπουδή-2 Attributs: sérieux, diligence, ardeur, zèle, effort 10/10 SPUDÊ: abashîbirire; kushîbirira; *bushiru*; obukombêdu; *bukombêdu*; *lushana*; nkola ngwâsirwe; mwacîsêza; kucîsêza;*
*σπιρίς Objets réels: panier (plus grand que les kofinos) 5/5 SPÛRIS: cirhimbiri; birhimbiri; lurhanda; *cirhiri*; *birhiri*;*
στάδιον Objets réels: arène 1/1 STADION: ngo, aha bajîra mashingwe; ngo ya kabumbu;
στάμνος Objets réels: jarre 1/1 STAMNOS: ikovu; Heb 9.4; kabindi;
στάχυς Flore: épi 4/4 STAKHÛS: muhuli; mihuli; omuhuli; emihuli; omusîsi;
Στάχυς Noms propres: Stachys 1/1 STAKHÛS: Staki; Rom 16.9;
στέγη Objets réels: toit 3/3 STEGÊ: oburhungiri; burhongiri; omu mwâni;
στέμμα Objets réels: couronne, guirlande 1/1 STEMA: cimanè; bimanè; ecimanè; ebimanè;

στέφανος Objets réels: diadème, couronne; prix, récompense, don; raison de fierté ou de vantardise 18/18 STEFANOS: ecimanè; ishungwè; ngalo; kalimbiriro; luhembo; cimanè; bimanè; obukuze; irenge; ntanda; ishungwè; *mashu-ngwe*; *mashungwè*;

Στέφανος Noms propres: Etienne [Étienne] 7/7 STEFANOS: Stefano;

στίγμα Attributs: marque 1/1 STIGMA: cimanýiso; nzigo; hiziriko hya nna akantu; ebima-nyíso; ecimanyíso;

στατήρ Objets réels: statère, quatre drachmes [Pièce de monnaie grecque valant deux didrachmes ou quatre deniers] 1/1 STATÊR: lusaranga lwa Bagereki; lulimwo drakhime ini; ensaranga; nsaranga; nfaranga;

σταυρός Objet réels: croix 27/27 STAUROS/STOROS: musalaba; misalaba; omusalaba; emisalaba; bamba; bambwa; *salaba*;

σταυρώ Objets réels: crucifier 42/42 STAUROÔ STOROÔ: kubamba; kubambwa; *bambaga*; *bamba*; *bambw*; *bambe*; *bambir*; *bambîre*; *manika*; kubamba oku musalaba; kumanika oku musalaba;

σταφυλή Flore: raisin, grappe 3/3 STAFÛLÊ: irehe; *zâbîbu*; mishûgi; kashûgishûgi; amalehe Στεφανῶς Noms propres: Stéphanas 3/3 STEFANAS: Stefana; ali mukristu-kazi w'e Korinti;

στιβάς Flore: branche feuillue 1/1 STIBAS: *mashami*; *byâsi*;

στοά Objets réels: porche, portique 4/4 STOA: mbaraza;

Στοιικός Noms propres: stoïcien 1/1 STOIKOS: Stoiki; Stoici; bastoyici; Ebj 17.18;

στοιχεῖα Divers: éléments (de ce que le monde est fait) 7/7 STOIKHEIA: ebiremwa igulu liyimangirakwo; abazimu bakâg'irhegeka oku omuntu abâ; ebiriba by'okubâho; ebiremwa; *biremwa*; nyigîrizo z'omurhondéro;

στολή Objets réels: robe, longue robe; pl. vêtements 9/9 STOLÊ: iropo; iropo liriri; *myambalo*; *mwambalo*; ebishûli; bishuli; cishûli; ebishuli; ecirondo; cirondo; ebirondo; birondo;

στρουθίον Faune: moineau 4/4 STRUTION: citora; bitora; ecitora; ebitora;

στῦλος Objets réels: pilier, colonne 4/4 STÛLOS: mutungo; mitungo; omutungo; emitungo; συκοινωνέω Attributs: prendre part à, aider 3/3 SÛNKOINÔNEÔ: nshangîre; kushangîra; kurhabâla; *shangîr*; *rhabâl*;

συκοινωνός Êtres: qui partage, participant 4/4 SÛNKOINÔNOS: oshangîre; oshangîra; lyo nshangîra; wâshangîra; *shangîr*;

συζάω Attributs: vivre avec ou ensemble 3/3 SÛZAÔ: kulama; haguma na; kulama mwe na; rhwâlama haguma na; muli omu mirhima yirhu; omu kufâ n'omu kulama rhwayish'ilama rhwe naye;

συκάμινος Flore: mûrier 1/1 SÛKAMINOS: esinapi;

συκῆ Flore: figuier 15/15 SÛKÊ: mulehe; *lehe*; murhi gw'amalehe;

συκομορέα Flore: sycomore 1/1 SÛKOMOREA: *humbahumba*; muhumbahumba;

σῦκον Flore: figue 4/4 SÛKON: *lehe*; irehe; malehe; amalehe;

Συμεών-1 Noms propres: Syméon [Simon] 2/2 SIMEÔN: Simeoni; Simoni; izini lya Petro omu ciharameya;

Συμεών-2 Noms propres: Siméon 1/1 SIMEÔN: Simeoni; Simoni; Mwene Yakôbo cubaka w'obûko bwa Simeoni;

Συμεών-3 Noms propres: Syméon [Siméon] 2/2 SIMEÔN: Simeoni; mugula w'e Yeruzalemu;

Συμεών-4 Noms propres: Syméon [Siméon] 1/1 SIMEÔN: Simeoni; oderhwa Niger; oderhwa Mwîragula; mukristu w'e Antiyokiya;

Συμεών-5 Noms propres: Syméon [Siméon] 1/1 SIMEÔN: Simeoni; Simoni w'omu

bashakulûza ba Yezu; Luk 3.30; συμπαθέω Attributs: ressentir de la compassion pour 1/1 SÜMPATEÔ: shangîra amalibuko; mwashangîre amalibuko;
συμπαθής Attributs: partageant le même sentiment 1/1 SÜMPATÊS; ofira abâbo olukogo; mukaz'ifà abinyu olukogo;
*συναγωγή Objets réels: synagogue, lieu juif de culte [le même bâtiment a été également employé pour des démarches juridiques, e.g. MAT.10:17] 56/56 SÛNAGOGÊ: *sinagogi*; hantu Abayahudi bajirira obugashânize; ndêko ntimânano ya kuharâmya; engabo; engabo ya shetani; Maf 3.9;*
συναλλάσσω Attributs: réconcilier 1/1 SÛNLASÔ: kushubiza omu bwîra; kufunga abalwa; abafunga;
συνδοξαζομαι Attributs: partager la gloire d'un autre 1/1 SÛNDOKSAZÔ: kushangîra irenge ly'owundi; rhuyish'ikuzibwa haguma naye;
*συνείδησις Divers: conscience; connaissance 28/28 SÛNEIDÊSIS: murhima; mirhima; bumanye; kucîmanya; *murhima*;*
*συνεγείρω Attributs: ressusciter 3/3 SÛNEGEIRÔ: namâfûka; namâyimuka; kufûka; kuyimuka; *fûla*; *fûka*; *fûsir*;*
*συνεργος Êtres: collaborer, aider 13/13 SÛNERGOS: rhukola rhweshi; bo rhukola rhweshi; murhabâzi; barhabâzi; kugwâsa; rhugwâsa; *gwâsa*; *yûshûl*; *yushûl*; *ntabâla*; *rhabâl*; rhu-shangîra naye omulimo; kushangîra omulimo; murhumisi;*
Συντύχη Noms propres: Syntyche 1/1 SÛNTÛKHÊ: Sintiki; mukristu w'e Filipi; Flp 4.2;
συντελεία αἰῶνος, συντελεία τοῦ αἰῶνος Attributs: fin de l'âge 5/5 SÛNTELEIA AIÔNOS SÛNTELEIA TU AIÔNOS: kuhwa kw'igulu; aha kuhwa; okuhwa; aha kuyûrha kw'igulu;
Συράκουσαι Noms propres: Syracuse 1/1 SÛRAKUZAI/SÛRAKUZE: Sirakuza;
Συρία Noms propres: Syrie 8/8: SÛRIA: Sîriya;
Συροφοινίκισσα Noms propres: syro-phénicienne, née en Phénicie de Syrie 1/1 SÛROFOINIKISA: mufenisi; muburhwa e Fenisi; Mufenisi w'e Sîriya; munya-Sîriya oburhwa e Fenisi;
συσταυρω Objets réels: crucifier (avec/par) 5/5 SÛSTAUROÔ/ SÛSTOROÔ: kubambwa oku musalaba haguma na; kubambwa oku musalaba na; byâli bibambirwe oku musalaba haguma naye; babambirwe oku musalaba bo naye; babambirwe oku musalaba haguma naye ; abambirwe oku musalaba haguma naye; nabambirwe oku musalaba haguma na Kristu;
Συχάρ Noms propres: Sychar 1/1 SÛKHAR: Sikara ciri cishagala c'omu Samâriya;
Συχέμ Noms propres: Sichem 1/1 SIKHEM: cishagala Sikemi; lugo Sikemi; mugala wa Hamori; Ebj 7.16; e Sikemi; akahamikizo
σφραγίς-1 Objets réels: sceau 1/1 SFRAGIS: kashê; cimanyîso; mandiko; kahamikizo; bonekîne; cagizo; ecimanyîso;
*σφραγίς-2 Objet réels: sceau 12/12 SFRAGIS: kashê; cimanyîso; mandiko; kahamikizo; bonekîne; cagizo; ecimanyîso; *manyîso*; *zirik*; *hamikiz*;*
σφραγίς-3 Objets réels: sceau, marque, cachet 1/1 SFRAGIS: ecimanyîso;
σφραγίς-4 Objets réels: sceau, marque, cachet 1/1 SFRAGIS: ecimanyîso; cimanyîso;
σφραγίς-5 Attributs: preuve, sceau 1/1 SFRAGIS: kashê; cêrekane; cimanyîso;
σχοινίον Objets réels: corde 2/2 SKHOINION: mugozi; higozi; rhugozi; emigozi; omunyuli; eminyuli;
σχολή Objets réels: hall de lecture, école 1/1 SKHOLÊ: cumpa ca kusomeramwo; lurhambâ lwa kusomeramwo; masomo; isomo;

*σώζω Divers: sauver, guérir 99/99 SÔZÔ: kuyôkola; kuyôkoka; *yokola*; kufuma; kufumya; kucungula; *yôkol*; *cungul*; *ciza*; *fuma*; *fumiz*; *fumir*; *ciz*; *cunguk*; *rîkûza*; *lîkûza*; *fu-ma*; *yôkoka*; *yôkok*; *cira*; *cizir*; *cir*; *rhenge*; *fumya*;*
*σῶμα Divers: corps, corps vivant, corps physique 120/120 SÔMA: omubiri; mubiri; emibiri; mibiri; ekleziya; cirunda; mugogo; bajà; abajà; Maf 18.13; ohali; ebihali; arhali cizunguzungu; *rhumba*; mirhumba; murhumba; ci erhi wankamubona yêne yêne; citerusi coshi rhuba rhushwêsire; coshi; abajà; Maf 18.13;*
σωματικός Attributs: physiquement, corporellement 2/2 SÔMATIKOS: omu nshusho; omubiri; emisî y'omubiri;
σωματικῶς Attributs: en réalité, en fait 1/1 SÔMATIKÔS: ebinali byo nêñe; muli ye mwo obwimâna bwoshi bw'obunyamuzinda bubà omu mubiri;
Σωσίπατρος Noms propres: Sosipatros [Sosipater] 1/1 SÔSIPATROS: Sosipatro; ali mukristu w'e Roma; w'omu búko bwa Paolo; Rom 16.21;
Σωσθένης-1 Noms propres: Sosthène 1/1 SÔSTENÊS: Sosteni; mukulu wa sinagogi aha Korenti;
Σωσθένης-2 Noms propres: Sosthène 1/1 SÔSTENÊS: Sositeni; mukristu w'aha Korenti;
*σωτήρ Divers: Sauveur, Rédempteur, Libérateur 24/24 SÔTÊR: muyôkozi; *yôkozi*; muciza; mucunguzi; mulîkûza; *yôkôl*; *ciza*; *lîkûz*; *cunguzi*;*
*σωτήριον Divers: salut, pouvoir salutaire 4/4 SÔTÊRIA: bucire; buhashe bwa kuciza; *ciza*; *cizire*; *cira*; *cire*; *buyôkozi*;*
σωτήριος Divers: salutaire 1/1 SÔTÊRIOS: a kuciza; iriba ly'obuyôkoke;
*σωτηρία Divers: salut (dans le sens chrétien); délivrance, préservation, libération 44/45 SÔTÊRIA: obucire; bucire; buchunguzi; buyôkoke; *yôkôl*; *cungul*; *lîkûz*; *lang*; *lanzir*; obuyôkoke; *ciza*; *cunguk*; *cira*; ammucize; *fumya*; Ayâgirwe; *yâgirw*; lyo mulama; kulama;*
τάλαντον Objets réels: talent [Pièce de monnaie grecque valant 5000-6000 deniers] 8/8 TALANTON: luseranga lwa Bagereki lwakâg'ikabwa oku denari 5000 kuhika 6000; magerha; mafundo magerha; amagerha; igerha; ifundo; mafundo;
τάφος Objets réels: tombe, tombeau 7/7 TAFOS: cûsho; ecûsho; byûsho; ebyûsho; nshinda; enshinda;
τέλος Divers: fin, arrêt, conclusion; résultats, but, aspiration, accomplissement; taxe, revenu 2/2 TELOS: aha buzinda; ah'okuhika; ebishimbirwe; ebilonzibwe; ebicifinjirwe; okufundika; okushwinja; okuhâlûla; ihôro; bahi bavurhîsa; kuvurhîsa; omukamarho;
*τέρας Divers: une merveille, objet de merveille; présage, qqch indiquant un prochain événement 16/16 TERAS: *cirhangâzo*; *birhangâzo*; ecirhangâzo; ebirhangâzo; mbala-mwanzi; *sômerîne*;*
Τέρτιος Noms propres: Tertius 1/1 TERTIOS: nie Tersiyô nayandikaga agâla maruba; Rom 16.2; mwandisi wa Paolo w'Amaruba emwa Abaroma;
Τέρτυλλος Noms propres: Tertullus 2/2 TERTULOS: Tertulo olya walilega Paolo; Ebj 24.1;
Τίμων Noms propres: Timon 1/1 TIMÔN: Timoni; muguma omu bashamasi barhanzi rhanzi; Ebj 6.5;
Τίτιος Noms propres: Titius 1/1 TITIOS :Tito Yusto; Ebj 18.7;
Τίτος Noms propres: Tite 12/12 TITOS: Tito murhabâzi wa Paolo; kandi aderhwa Yusto;
τόξον Objets réels: arc (d'un archer) 1/1 TAKSON: omuherho;
τύπος Objets réels: image 2/2 TÛPOS: nshusho; enshusho; nshushano; enshushano;
Τύραννος Noms propres: Tyrannos [Tyrannus] 1/1 TÛRANOS: Tirano; ye Paolo akâg'ihûna

isomo ajiriramwo akatikisimu; Ebj 19.9;
Τύριος Noms propres: de Tyr 1/1 TŪRIOS: w'e Tiri; Tiri;
Τύρος Noms propres: Tyr 11/11 TŪROS: e Tiri; Tiri; Tiro;
Τύχικος Noms propres: Tychique 5/5 TŪKHIKOS: Tikiko;
τὰ περίεργα Rituels: magique, sorcellerie 1/1 TA PERIERGA: eby'obukurungu; bulozi; Ebj 19.19;
ταβέρνη Objets réels: taverne, auberge 1/1 TABERNĒ: aha Mahando-Asharhu; bihando bya bigolo Taverno;
Ταβιθά Noms propres: Tabitha 2/2 TABITA; Tabita omu cigereki Dorkasi;
ταμείον-1 Objets réels: pièce privée ou intérieure 3/3 TAMEION: omu mwa; omu mwâwe; omu nyumpa; cumpa cago cago; cumpa c'ekarhî;
ταμείον-2 Objet réels: cellier 1/1 TAMEION: nguli; enguli;
Ταρσός Noms propres: Tarse 3/3 TARSOS: Tarsi; emunda Paolo aburhagwa embere asomere e Yeruzalemu;
Ταρσεύς Noms propres: Tarse 2/2 TARSEÛS: w'e Tarsi; emwîrhu e Tarsi;
ταρταρόω Divers: mis en enfer 1/1 TARTAROŌ: abaloha omu kuzimu; 2Pet 2.4;
ταῦρος Faune: taureau 4/4 TAUROS/ TOROS: empanzi; mpanzi; mpânzi; ebimasha; cimasha; bimasha;
τείχος Objets réels: mur 9/9 TEIKHOS; lukûta; nkûta; lukûta; nkuta; côgo; byôgo; ecôgo; ebyôgo;
*τελώνης Divers: collecteur d'impôt, collecteur de revenu 20/20 TELŌNĒS: *vurhîsa*; *vurhîsa*; *bahôza*; *muhôza*; *ebishungu*; *shungu*; mukage; abanyabyâha; abanya-byâha;*
τελώνιον Divers: bureau de perception, octroi 3/3 TELŌNION: kagombe;
Τιβέριος Noms propres: Tibère 1/1 TIBERIOS: Tiberi; Luk 3.1;
Τιβεριάς-1 Noms propres: Tibériade 1/1 TIBERIAS: nyanja; e Tiberiyadi; lugo Tiberiyadi; Tiberiyadi;
Τιβεριάς-2 Noms propres: Tibériade 2/2 TIBERIAS: enyanja y'e Galileya, ederhwa Tiberiyadi; e Tiberiyadi;
Τιμόθεος Noms propres: Timothée 24/24 TIMOTEOS: Timoteyo;
Τιμαῖος Noms propres: Timée 1/1 TIMAIOS: Timeyo; îshe wa Bartimeyo w'e Yeriko; Mrk 10.46; τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως Attributs: Abominable Dévastateur 2/2 TO BDELŪGMA TĒS ERĒMŌZEŌS: bibî bibî; ebibî bibî; bihenyango; τὸ ὄνομα Divers: nom, personne, categorie 1/1 TO ONOMA: izîno; muntu; lubero; mbero;
τράγος Faune: bouc 4/4 TRAGOS: cihebe; bihebe; ecihebe; ebihebe;
τρίβολος: Flore: chardon, épine 2/2 TRIBOLOS: mushûgi; omushûgi; mishûgi; emishûgi; amarhadu; τριστεγον Objets réels: troisième; étage 1/1 TRISTEGON; igorofi lya kasharhu; enyumpa ya kasharhu y'enyanya;
τρόπος Attributs: manière, façon; la vie, façon de vivre 1/1 TROPOS: lugendo; ngeso; kalamo; oku omuntu ahimbire; Heb 13.5;
Τρόφιμος Noms propres: Trophime 3/3 TROFIMOS: Trofimo; mukristu w'Efezi; murhabâzi wa Paolo;
τρύβλιον Objets réels: plat, bol (de nourriture) 2/2 TRŪBLION: cishanjo ca biryô; cirhiri ca biryô; nambi;
τρύπημα Objets réels: trou (d'aiguille) 1/1 TRŪPEMA: murhule; murhule gw'ensinge;
Τρύφαινα Noms propres: Tryphène 1/1 TRIFENA/ TRIFESA: Trifena; Trifesa;
Τραχωνίτις Noms propres: Trachonitide 1/1 TRAKHŌNITIS: Trakoniti; lya ishwa lya Filipo mwene Herodi;

τρήμα Objets réels: chas (d'une aiguille) 1/1 TRÉMA: murhule gw'ensinge;
τρυγών Faune: tourterelle 1/1 TRÜGÔN: ngûkû; engûkû;
τρυμαλιά Objets réels: trou (d'aiguille) 1/1 TRÛMALIA: murhule gw'ensinge;
Τρυφῶσα Noms propres: Tryphose 1/1 TRÛFÔZA Trifoza; Rom 16.12;
Τρώας Noms propres: Troas 6/6 TRÔAS: Trowa
ύάλινος Objets réels: de verre, clair comme le verre 2/2 HÜALINOS: ibuye lyâgeramwo amasû; ciyo; *langashana*; kantu kalangashana;
ύαλος Objets réels: verre, cristal 2/2 HÜALOS: *shangabuye yageramwo amasû*; ciyo; gakazâg'igeramwo amasû; nka nshangabuye;
ύδρία Objets réels: jarre d'eau 3/3 HÜDRIA: kabindi ka mîshi; kabindi; akabindi; rhubindi; orhubindi;
υιός τοῦ ἀνθρώπου Êtres: Fils de l'homme 82/82 HÜIOS TU ANTRÔPU: Mwene-omuntu; mwene Adamu;
υιός τοῦ θεοῦ Êtres: Mugala wa Nnâmahanga 108/108 HÜIOS TU TEÛ: Omwâna wâni; Omwâna wâni; Mugala wâni; Mugala wâni; Mugala wa Nnâmahanga; Mwene Nyamuzinda; Mugala wa Nyamuzinda; Mwene Nnâmahanga; Omugala; Mugala w'Omugishe; Mugala w'Ow'enyanya; Mugala cûsha wa Nnâmahanga; Mugala wâwe; Mugala wâge; Mugala; mwene-nna-nyumpa;
ύλη Flore: forêt 1/1 HÜLÊ: muzirhu; omuzirhu;
Υμέναιος Noms propres: Hyménée 2/2 HÛMENAIOS: Himeneyo; muguma w'omu bakalimye babiri; 1Tim 1.20; 2Tim 2.17;
υπόδημα Objets réels: sandale, chaussure 10/10 HÛPODÊMA: nkwêrho; enkwêrho; nkwêrho; enkwêrho; *ὑπόκρισις* Attributs: hypocrisie, manque de sincérité, prétention 6/6 HÛPOKRIZIS: bulyâlya; obulyâlya; bwîhambi; obwîhambi; bunywesi; obunywesi; mulyâlya; balyâlya;
υπερῶον Objets réels: chambre haute 4/4 HÛPERON: cumpa c'enyanya; by'umpa by'enyanya; nyumpa y'enyanya; enyumpa y'enyanya; nyumpa z'enyanya; enyumpa z'enyanya;
ύπηρέτης Êtres: préposé, aide, assistant, serviteur 20/20 HÛPÊRETÊS: omuganda; muganda; abaganda; baganda; *lalîzi*; *lalizi*; *rhumisi*; bambali; abambali; mwambali; omwambali; abarhabâla; kurhabâla;
ύπηρετέω Attributs: servir, rendre service; subvenir à, veiller sur (ses besoins) 3/3 HÛPÊRETEÔ: ndi nakolera; amâkolera; kukolera; gampêrezagya; kuhêreza; bal'imushêgula; kuj'ishêgula;
υποζύγιον Faune: ânesse 2/2 HÛPOZÛGION: ndogomi; endogomi; ecihêsi; cihêsi; bihêsi;
υποκρίνομαι Attributs: prétendre 1/1 HÛPOKRINOMAI: kucîhamba; cumverhezi; byumverhezi; ebyumverhezi; kubà cumverhezi;
υποκριτής Êtres: hypocrite, qui prétend être autre chose que ce qu'il est 17/17 HÛPOKRITÊS: *lyâlya*; ndyâlya; halanjika; endyâlya; *ncuku*;
υπολήνιον Objets réels: cuve du pressoir 1/1 HÛPOLÊNION: mukenzi; omukenzi;
υποπόδιον Objets réels: marchepied 7/7 HÛPOPODION; *heba amagulu*; aha magulu; cirhi c'amagulu; citumbi; c'amagulugu;
ύποστασις Attributs: confiance, assurance, conviction 4/4 HÛPOSTAZIS: bulangâlire; nnamanyire bwinjà; buzibu; kuzibuha; ebi rhulangâlîre;
ύς Faune: cochon 1/1 HÛS: Engulube;
ύσσωπος Flore: hysope (un petit buisson avec les feuilles aromatiques utilisées pour la purification rituelle) 2/2 HÛSOPOS: *kangûlo*; enkangûlo; *cihôrholo*; ecihôrholo;

ὑψηλός *Attributs: haut; fier, exalté; élevé (bras) 1/1 HÜPSĚLOS: enyanya; mumimbo; kalimbiriro; kuzibwe; okuboko enyanya; omu mpingu; emalunga;*
ὑψιστος-1 *Attributs: plus haut 4/4 HÜPSISTOS: Enyanya omu mpingu; enyanya; enyanya bwenêne;*
ὑψιστος-2 *Êtres: Très-Haut 9/9 HÜPSISTOS: Ow'Enyanya; Oli Enyanya Bwenêne; Obà Enyanya Bwenêne; Nyamuzinda w'Enyanya; Oli-Enyanya; Nyamuzinda w'Enya-nya;*
ὑψος *Attributs: hauteur 3/3 HÜPSOS: enyanya; emalunga;*
Φάλεκ *Noms propres: Phalek [Péleg] 1/1 FALEK PELEG: Faleki; îshe wa Ragu; mugala wa Eberi;*
φάντασμα *Êtres: fantôme, apparition 2/2 FANTOMA/ FANTAUMA: mwomoka; momoka; omwomoka; omomoka; myomoka; emyômoka; kubonekerwa; Muzimu; omuzimu;*
Φάρες *Noms propres: Pharès [Pérés] 2/2 FARES/ PERETZ: Faresi; Fara;*
φάτνη-1 *Objets réels: mangeoire, abreuvoir 3/3 FATNĚ: ciranga; eciranga; biranga; ebiranga; cinywekezo ca bintu;*
φάτνη-2 *Objets réels: mangeoire, abreuvoir 1/1 FATNĚ: ciranga; cinywekezo; *hulusa enkafu*; aj'iyinywêsa;*
φίλανδρος *Attributs: aimant son mari 1/1 FILANDROS: ozigira îba; osîma îba; okuzigira bîba;*
φίλαυτος *Attributs: égoïste, égocentrique 1/1 FILOTOS/ FILAUTOS: nabwîkaliza; fancire; orhîshi orhali yênene; *cîlongeza bônene*;*
Φίλητος *Noms propres: Philétos [Philète] 1/1 FILĚTOS: Fileto; muguma omu bakalimye; 2Tim 2.17;*
Φίλιπποι *Noms propres: Philippes 4/4 FILIPOI: Filipi; lugo lwa Filipo;*
Φίλιππος-1 *Noms propres: Philippe 15/15 FILIPOS: muntu oyo ye Filipo; muguma omu Ntumwa 12;*
Φίλιππος-2 *Noms propres: Philippe 3/3 FILIPOS: Filipo; mugala wa Herodi; murhambo mukulu w'omu bani bayimaga omu bya Herodi mukulu;*
Φίλιππος-3 *Noms propres: Philippe 15/15 FILIPOS: Filipo; muguma omu bashamasi nda barhanzi rhanzi e Yeruzalemu;*
φίλος *Êtres: ami; amical 27/27 FILOS: *bwîra*; mwîra; omwîra; abîra; bîra; kwa bwîra; Ebj 19.31; abîrhu; murhonyi; omurhonyi;*
φόβητρον *Attributs: vue ou événement redoutable 1/1 FOBĚTRON: eby'okuyôbohya; bya côbà; cituko; mutuko;*
φόβος-1 *Attributs: crainte, terreur 35/35 FOBOS: côbà; bwôba; ecôba; obwôba; *yôboh*; omurhima gubangalîre; *geramw'omusisi*; *geramwo omusisi*; *juguma*; *rhîny*; rhiny; mwôba;*
φόβος-2 *Attributs: crainte, terreur 6/6 FOBOS: bwôba; bihamba; *kurhînya*; *kurhînya*; *rhînya*; *rhînya*; obukenge;*
φόβος-3 *Attributs: crainte, terreur 2/2 FOBOS: côbà; bihamba; munabarhînye; kurhînya; obwîrhôhye;*
φόρος *Divers: taxe, tribut 4/4 FOROS: ihôro; kalinzi; kuvurha; *kuvurh*; rhukavurhira; barhacivurhiraga; mwavurha;*
Φύγελος *Noms propres: Phygèle 1/1 FÛGELOS: Fijelo; Figelo;*
φύλλον *Flore: feuille 5/5 FÛLON: mâsi; *byâsi*; rhwâsi; ebibabi;*
φαιλόνης *Objets réels: manteau, frange, vêtement 1/1 FAILONĚS: ecishûli; mwambalo; omushumiro;*
φανός *Objets réels: lanterne, torche 1/1 FANOS: itara; matara; amatara;*
Φανουήλ *Noms propres: Phanuel [Penouel] 1/1 FANUĚL; PENUEL; Fanuweli; îshe wa Ana*

mulêbi-kazi wayankiriraga Yezu omu Ka-Nyamuzinda;
Φαραώ Noms propres: Pharaon, roi d'Égypte 5/5 FARAÔ: Faraoni mwâmi w'e Mîsiri; izîno erhi cikono ca mwâmi w'e Mîsiri;
Φαρισαῖος Noms propres: Pharisien 93/93 FARIZAIOS: Mufarizeyi; Bafarizeyi; omufarizeyi; abafarizeyi;
Φῆλιξ Noms propres: Félix 8/8 FÊLIKS: Felisi; murhambo mukulu wa Yudeya oku Iwa Abaroma;
Φῆστος Noms propres: Festus (successeur de Félix comme procureur de Palestine) 13/13 FÊSTOS: Festo mukûla wa Felisi omu Yûda n'omu Palestina-Israheli;
φιάλη Objets réels: cuvette 12/12 FIALÊ: kabêhe; orhubêhè; *bêhe* *bêhè*
φιλάγαθος Attributs: aimant ce qui est bon 1/1 FILAGATOS: osîma ebinja; muntu nkana; abantu nkana;
φιλάδελφος Êtres: aimant son frère en Christ ou son prochain 1/1 FILADELFOS: osîma mwene wâbo; muzigi-rane nka bâna ba nda nguma;
φιλάργυρος Attributs: ami de l'argent 2/2 FILARGÛROS: basîma; ebirugu; *hira omurhima gwâbo omu bi-rugu*;
φιλέω Attributs: aimer, avoir un sentiment profond pour; aimer, aimer (faire ou être qqch); baiser 18/18 FILEÔ: *sîma*; lyankasîmire; *rhony*; *hobera*; *zigir*; kuzigira;
φιλήδονος Attributs: livré au plaisir 1/1 FILÊDONOS: ocîrhezire iralà; abâsîma iralà libî;
Φιλήμων Noms propres: Philémon 1/1 FILÊMÔN: Filemoni;
φιλία Attributs: amour, amitié 1/1 FILIA: buzigire; busîme; bwîra; okuyinjibana; okubà mwîra;
φιλόθεος Attributs: aimant Dieu 1/1 FILOTEOS: okusîma Nnâmahanga; osîma Nnâmahanga;
Φιλόλογος Noms propres: Philologue 1/1 FILOLOGOS: Filologo; Rom 16.15;
φιλόστοργος Attributs: aimer, consacré 1/1 FILOSTORGOS: kusîma; kucîhâna loshi; kubà mpalire; akakenga abâbo;
Φιλαδέλφεια Noms propres: Philadelphie 2/2: FILADELFEIA: Filadelfiya;
φιλαδελφία Attributs: amour fraternel (d'un chrétien pour autre) 5/5 FILADELFIA: buzigire bwa mukristu oku wâbo; *zigirane nk'abalondana*; okuzigirana; buzigire bw'ecinyabuguma; *zigirana*; obuzigire oku cinyabuguma;
φιλανθρωπία Attributs: bonté, hospitalité; l'amour (de Dieu) pour l'humanité 2/2 FILANTRÔPIA: obwinja; okuyankirirana; obuzigire bwa Nnâmahanga oku bantu; obuzigire bwâge oku bantu; barhuyankirira n'obuzigire bw'okunali;
φιλαργυρία Attributs: amour de l'argent 1/1 FILARGÛRIA: kuziga enfaranga; buhubu bwa magerha; magene g'ebirugu;
Φιλιππησίος Noms propres: Philippien 1/1 FILIPÊSIOS: mufilipi; munya-Filipi; Bafilipi; Abafilipi;
φιλοφρόνως Attributs: adv. Avec hospitalité, avec bonté 1/1 FILOFRONÔS : àrhuyankirira anarhuhandisa bwinjà; kuyankirira bwinjà;
Φλέγων Noms propres: Phlégon 1/1 FLEGÔN: Flegoni; Rom 16.14;
Φοίβη Noms propres: Phœbé [Phébé] 1/1 FOIBÊ: Febe; Rom 16.1;
φοβέω-1 Attributs: : avoir peur; craindre 78/ FOBEÔ: kuyôboha; *yôboh*; *juguma*; *rhînya*; obwôba bwabagwârha; *bwôba*; *côbâ*; *geramw'omusisi*; *geramwo omusisi*; *rhemuka*; murhînye;
φοβέω-2 Attributs: avoir peur; rendre un culte; craindre (God) 13/13 FOBEÔ: *yôboh*; *gashâniz*; *kenga*; *rhînya*; murhînyire; Murhînye;
φοβέω-3 Attributs: respect (entre les personnes) 1/1 FOBEÔ: nkenzire; nkenga; kukenga; kukengana; omukazi akenge îba;

φοβερός *Attributs: craintif, terrifiant* 3/3 FOBEROS: yajebe; *yôboh*; a kuyôbohya;
Φοινίκη *Noms propres: Phénicie* 3/3 FOINIKÊ: Fenisiya;
Φοῖνιξ *Noms propres: Phénix* 1/1 FOINIKS: Fenisiya;
φοῖνιξ *Flore: palmier; branche de palmier* 2/2 FOINIKS: *shugushugu*; ishami lya mushugushugu; mushugushugu;
Φορτουνᾶτος *Noms propres: Fortunatus* 1/1 FORTUNATOS: Fortunato; 1Kor 16.17;
φρόνημα *Attributs: manière de pensée, esprit* 3/3 FRONÊMA: lwifinjo; enyifinjo; ntanya; mûka; ebi Mûka alonza;
φρύγανον *Flore: branche* 1/1 FRÛGANON: nshâli; enshâli; ishami; masham i;
πραγέλλιον *Objets réels: fouet* 1/1 FRAGELION: omunyuli;
πραγμός *Objets réels: barrière, mur, haie; peut-être ruelle, chemin* 4/4FRAGMOS: kacîko; rhucîko; *lugurhu*; ngurhu; muhanda; mihanda; enjira; ecisîka;
προνέω *Attributs: penser, avoir à l'esprit; prendre soin, être concerné par; avoir bonne opinion de* 18/18 FRONEÔ: ngerêrize; ngwêrhe enkengêro; nshîbirîre; binyerekîre; *nkengêro*; wêne kurhi obwîne; engeso; mucîlôle okunakwânîne; Mukalolana kuguma; Okenga e-nsiku; okuyumvanya mwêne na nnene; *gerêrez; * murhakengêre kundi-kundi; mmulongeze ntyo; barhanayishi ebirhali by'en'igulu; bakaz'iyumvanya; mwakâg'inyibuka; okukalalikira;
Φρυγία *Noms propres: Phrygie* 3/3 FRÛGIA: Frijiya;
φυλάσσω φυλακάς *Attributs: se prémunir contre; tenir sous garde; surveiller* 1/1FÛLAS: ôbalâlîra; kulâlîra; kulanga; kurhangula; kubîka;
φυλή *Êtres: tribu* 7/7 FÛLÊ: bûko; ishanja; *shanja*; mashanja; lubaga; mbaga;
φυλακή-1 *Objets réels: maison d'arrêt; prison* 38/38 FÛLAKÊ: mpamikwa; empamikwa; migozi; mugozi; mubohe; babohe; *shwêk*; lukoba; olukoba; omugozi; omu ngozi; Luk 22.33;
φυλακή-2 *Objets réels: poste de garde; point de surveillance* 1/1 FÛLAKÊ: abalâlîzi;
φυλακή-3 *Objets réels: veillée de nuit; un quart de la nuit* 5/5 FÛLAKÊ: iyîza; sêzi mucêracêra; *lâlîra*; *lâlîzi*; oku i-rya-bantu;
φυλακή-4 *Objet réels: : repaire; tanière; habitation* 1/1 FÛLAKÊ: ishûbûkiro;
φυλακτήριον *Objets réels: phylactère [petit rouleau contenant des versets de l'Ecriture, porté sur le bras et le front par les juifs en prière, selon le commandement de Dt 6.8]* 1/1 FÛLAKTÊR: rhuzingè rhuyandikekwo emilongo y'Amandiko oku maboko n'aha malanga g'Abayahudi amengo basâlîra; Lush 6.8; amahembe; Mat 23.5;
φυτεία *Flore: plante* 1/1 FÛTEIA: murhi; omurhi;
χάραγμα *Objets réels: marque* 8/8 KHARAGMA: *manyîso*; ali nka; Ebj 17.29;
χάραξ *Objets réels: barricade* 1/1 KHARAKS: kacîko; bâkugorhe; Luk 19.43;
χάρις-1 *Attributs: faveur, grâce, bonté, bonne volonté* 128/128 KHARIS: burhonyi; *nshôkano*; inêma; obwinja; bulonza bwinjà; enshôkano; *ngalo*; *rhony*; *nderho nyinjà*; *biwa binjà*; *nêma*; obwangà bwa Nyamuzinda; *lukogo*; okusîmîsa; Ebj 25.9; mukolo gw'okurhabâlana; *rhabâla*; linunîrire; iderha linunîrire; 1Kol 4.6; omunkwa; 1Tim 1.12; mugisho; Omugî-sho; 2Ywn 1.3;
χάρις-2 *Attributs: cadeau, offre* 3/3 KHARIS: ngalo; ensholôlo; mpu lyo asîmîsa;
χάρις-3 *Attributs: remerciement, action de grâce* 13/15 KHARIS: *munkwa*; *kuvuga*; luhembo luci; akonkwa; ayâgirwe; nshôkano; mugisho;
χάρισμα *Attributs: don (comme expression de la grâce divine)* 17/17 KHARISMA: *nshôkano*; *ngalo*; cimanyîso c'enshôkano ya Nnâmahanga; akashobôza;
χάρτης *Objets réels: papier* 1/1 KHARTÊS: karadasî; akaradasî; rhuradasî;
Χίος *Noms propres: Chio* 1/1 KHIOS: e Kiyo; Ebj 20.15;

χόρτος-1 Flore: herbe, végétation 12/12 KHORTOS: *lubala*; byâsi; mirho; mburho; byahirwa; *hyâsi*; nshenga; *bukere*; bwâso; miligi gwa bwâso; Ykb 1.10;
χόρτος-2 Flore: herbe, végétation 1/1 KHORTOS: ebyâsi;
Χαλδαῖος Noms propres: Chaldéen 1/1 KHALDAIOS: munya-Kaldeya; mukaldeya; cihugo c'e Kaldeya; Kaldeya;
χαλινός Objets réels: bride, frein, mors (d'un cheval) 2/2 KHALINOS: lukoba; *shwêk*; *shwês*; lugîsho oku kanwa k'eciterusi;
χαλκίον Objets réels: vase de bronze, plat d'airain 1/1 KHALKION: nambi ya mulinga; nambi ya marhale; enambi z'amarhale;
Χανάν Noms propres: Canaan 2/2 KHANAAN; Kanâni; cihugo ca Kanâni;
Χαναναῖος Noms propres: Cananéenne [cananéenne] 1/1 KHANANAIOS: munya-Kanini; w'e Kanâni;
χαρά-1 Attributs: joie; allegresse; grand bonheur 52/52 KHARA: bushagaluke; *sîma*; *sîmir*; iragi ; munyiragi; mwîshingo; *cîshing*; agend'asîmire nyumpa; Mat 25.23; *shagalus*; *shagaluk*; anasîme; *busîme*; omwîshingo; *nshagali*; *e-nshagali*; *sîmîs*; n'enshagali;
χαρά-2 Attributs: cause de; raison du bonheur 6/6KHARA: *bushagaluke*; *shagalus*; *sîma*; *sîmir*; *sîmîs*; *busîme*;
χαρίζομαι Attributs: accorder, donner, accorder à; dispenser généreusement ou gracieusement, pardonner, amnistier; rendre ou relâcher (un prisonnier); annuler une dette; être grâcié 19/19 KHARIZOMAI: anahurhûla; ahà emihûrha okubona; Luk 7.21; *bêrwa obwo-njo*; *bêra obwonjo*; nyakubabaliirwa; balîke; ecishumûsi; okumpira omu maboko gâbo; ba-rhabana omuntu; Nyamuzinda akuhîre obuzîne; bwarhuhà; arhugabîre; Mumubabalirage; mubabalîre; *babalîr*; cikahâna; ciragâne cihâna akashmbala; Gal 3.18; *shobôla*; amuhà; Flp 2.9; nammugululirwa;
χαριτόω Attributs: accorder librement 2/2 KHARITOÔ: kuhâna buzira kusezibwa; oyunjwîre inêma; oshobwîre engalo; orhonyire; engalo yâge arhushobôzagya; Luk 1.28; Efz 1.6;
Χαρράν Noms propres: Charan [Haran] 2/2 KHARAN: Haran; Harani; erya munda Abrahamu ali embere ajè e Kanâni n'e Mîsiri;
χειροτονέω Divers: nommer 2/2 KHEIROTONEÔ: kucîshoga; kuhâna ecikono; babahira omu maboko ga Nyakasane; Ebj 14.23; acîshozirwe;
Χερούβ Objets réels: Chérubins 1/1 KHERUB: kerubi; kerûb; bakerubi; nshusho zigwêrhe ebyûbi zali oku nyanya z'Omucîba gw'Endagâno; Ezk 10.1-9;
χιτών-1 Objets réels: tunique 9/9 KHITÔN: *shûli*; *cishûli*; *bishûli*; emye-nda; omwambalo; omwenda;
χιτών-2 Objets réels: les habits (d'un prêtre) 1/1 KHITÔN: e-myambalo; emyambalo y'omudâhwa; Mrk 14.63;
Χλόη Noms propres: Chloé 1/1 KHLOË: Klowe; Kolowè;
χλαμύς Objets réels: manteau (porté par les soldats romains) 2/2 KHLAMÛS: cishûli ca basirika baroma; *shûli*; *ambalo*;
χλωρόν Flore: vert-jaune 1/1 KHLÔRON: bwâsi; bishusha olubala; bishusha obwâso bw'ecimpêhè; Maf 9.4;
χοῖρος Faune: porc, cochon 12/12 KHOIROS: ngulube; mwânagulube; *ngulube*; Xopaçîv Noms propres: Chorazin 2/2K HORAZIN: Korozayini; Khorazin;
Χουζᾶς Noms propres: Chouza [Chuz] 1/1 KHUZAS: Cuza; Kuza; Huza;
χρίω Rituels: oindre 5/5 KHRIÔ: kushîga; *shîga*; *shîgwa*; *shîzir*;

χρῆμα Objets réels: la plupart de pl. possessions, richesse, moyens; argent; sg. argent, revenus 6/6 KHRĒMA: abagale; abagwêrhe obugale; abagwêrhe obuhirhi; *bugale*; *bagale*; *hirhi*; *mugale*; anaciliguza ensaranga;

χρηματισμός Divers: oracle, réponse de Dieu 1/1 KHRĒMATISMOS: bugeremwa; ishuzo lya Nyamuzinda; amushuzize;

χρηστός Attributs: aimable, aimant, bon, miséricordieux; moralement bon, droit; facile à porter; bon (vin) 7/7 KHRESTOS: mutûdu; mwângu; manunu; *nunu*; mwinjà; obwinjà; *bwonjo*; obutûdu; e-ngeso nyinjà; Muciyêrekane binjà;

χρηστότης Attributs: bonté, gentillesse, pitié; ce qui est droit 8/8 KHRĒSTOTĒS: bwinjà; obwinjà; *shingânîne*; *aminjà; butûdu; obwonjo; olukogo;

χρηστεύομαι Attributs: être aimable 1/1 KHRĒSTEÛOMAI: burhabâlana; kurhabâlana;

χρῖσμα Rituels: onction 2/2 KHRISMA: cijiro ca kushîga; bugashânize bwa kushîga; mwâshîzirwe amavurha; amavurha mwashîgagwa;

Χριστός-1 Êtres: Christ [lit. l'Oint, équivalent au Messie hébreu] 1/1 KHRISTOS: Omushîgwa; Ebj 4.26;

Χριστός-2 Noms propres: Christ, Messie 431/431 KHRISTOS: Kristu; mushîgwa; masiha; Mucunguzi; Ebj 2.36; Nyakasane ; 1Kor 10.9;

Χριστιανός Noms propres: Chrétien 3/3 KHRISTIANOS: bakristu; mukristu; Ebj 11.26; 26.28; 1Pet 4.16;

χρυσίον-1 Objet réels: or 8/8 KHRÛZION: *masholo*; a masholo; masholo gône;

χρυσίον-2 Objets réels: bijoux d'or 4/4 KHRÛZION: lunigi lwa masholo: *masholo*; a masholo;

χρυσός Objets réels: or; pièce de monnaie d'or; image d'or 9/9 KHRÛZOS: *masholo*; isholo; lusaranga lwa masholo; cikoroti ca masholo; nshusho ya masholo; Ebj 17.29; *a masholo*; amasholo;

χρυσοδακτύλιος Objets réels: portant un anneau d'or 1/1 KHRÛZODAKTÛLIOS: oyambîrhe engolo y'amasholo;

ψευδόχριστος: Êtres: faux-Christ, qui proclame faussement être le Christ 2/2 PSEÛDOKHRISTOS: ba-Kristu bw'obwîhambi; kristu w'obunywesi; ocîderha mpu ye Kristu; ocîhamba mpu ye Kristu; ba-Kristu b'obunywesi; b'obwîhambi;

ψευδαπόστολος Êtres: faux apôtre, qui prétend être un apôtre 1/1 PSEÛDAPOSTOLOS: irumbi mpu ntumwa; ocîhamba mpu ali ntumwa;

ψευδοπροφήτης Êtres: faux prophète 11/11 PSÛDOPROFĒTĒS: mulêbi; w'obunywesi; abalêbi b'obunywesi; mulêbi w'obunywesi; abalêbi b'obwîhambe; irumbi mpu mulêbi;

ψυχή-1 Divers: individu, la vie intérieure, son for intérieur 35/35 PSÛKHĒ: lebè; emurhima; kalamo; omûka; *buzîne*; *zîne*; ciremwa cizîne; mulebe; muntu; omuntu ciru n'omuguma; Ebj 27.22; banadwîrhe balonza okunyîrha; bakubisire obuzîne bwâni; Rom 11.3; amagala; Maf 12.11; emihera bantu; Yud 1.15;

ψυχή-2 Divers: individu, la vie intérieure, son for intérieur 58/58 PSÛKHĒ: omûka; mûka; buzîne; obuzîne; omurhima; emirhima; murhima; obuzîne; muntu; bantu; Abantu; lebè; Ngasi; ngasi yeshi; oku bânali makumi gali nda na ba-rhanu; Ebj 7.14; banabazûsamwo enshombo; Ebj 14.2; erhi mwe murhuma; 2Kor 12.15; emyûka; myûka; bucire bwinyu; 1Pet 1.9; murhima gwâge mwêru-kwêru; 2Pet 2.8;

ψυχικός Attributs: non spirituel, ne possédant pas l'esprit de Dieu 4/5 PSÛKHIKOS: rhali ya mûka *rhagwêrhi mûka*; *arharhimanya ebirhenga emwa mûka*; *a mubiri*; *en'igulu*; omubiri gw'obunya-nyama; ec'obunya-mubiri; obwôrhere bwâbo

bw'ecinya-mubiri;

ὠσαννά Divers: Hosanna [en araméen], une exclamation de louange signifiant littéralement Sauve, je te prie 5/5 HOZANA: omu ciharameyo cîtakîro: HOZANA ORHUCIZE YÂGIRWA; Hozana Aganze Mwene Daudi!;

Ὠσηέ Noms propres: Osée 1/1 HÔZEE: Hozeya; Rom 9.25;

ENGANÛLIRO NDIRÎ Y'ENDAGÂNO YA MÎRA mayahudi nfarasè mashi

Owalonza agashongwire adoma ah'iriba Pour être plus près du sens et du message biblique, toutes les traductions bibliques doivent se référer à la langue originale en triple version : hébreu, araméen et grec. Toute négligence de ces trois langues appauvrit le contact avec la parole de Dieu. Cette recherche réalisée en se servant du programme Pretext 8 se veut une contribution à la vulgarisation du texte dans les différentes langues véhinaculaires, en l'occurrence le Mashi, langue parlée en République Démocratique du Congo, en Zambie, en Namibie et en Angola selon 7:29 / 2:01:44 The Jesus Film - Mashi / Masi Language (Zambia, Angola, Namibia) produced in <https://youtu.be/WUbuG4DE1gM>. http://worldbibles.org/language_detail/eng/shr/Mashi Pour faciliter la tâche aux lecteurs, nous avons essayé de faire une translittération de l'hébreu lisible en mashi et parfois lisible en français car beaucoup de lecteurs du mashi connaissent aussi le français. C'est pourquoi un mélange dans cette lecture : <https://www.youtube.com/watch?v=IB82iLmRiJ8>

Biblical terms Hebrew French Mashi. Dictionnaire biblique détaillé Hébreu français mashi Lemma Category Gloss Renderings

אַבְגָּתָא Noms propres: Avagta [Abagta] ABAGTÂ; Abagta --- Abalondana bashushana ci barhabula eci ngasi muguma amanyirwâkwo. Ntyo kwo endimi nazo ziyôrha, bwenène Amashi n'Ecihebraniya. Comme les frères ou les soeurs se ressemblent mais gardent chacun des caractéristiques qui les distinguent, ainsi se comportent les langues Toutes ont le son des voyelles a, e, i, o,u breves ou longues. La plupart des différences se trouve dans le son des certaines consonnes. cf. <http://bibliques.com/hb/lect01.php> cf. Les langues entre-elles, nyabangere.com

אַבְיָה Flore: papyrus [FF 171,172] 'ÊBÊ; lwifinjo,; bubidu,; kubiduha --- Ayubu 9.26 : "Zikanyize (nsiku zani) nka bwârho bubidu, Nka kula akadurha kacîhunika (oku mwâna-goko)"

אַבְיָה Objets réels: mangeoire, huche 'ÊBÛS; ciranga

אַבְיָה ✓ Flore: melon 'ABATÎAH; mundagwe אָבִי ✓ Noms propres: Avi [Abi] 'AVI; Avi; Abi --- mwali wa Zakariya mukà Ahaz nina wa Ezekiya

אַבְיָה ✓ Noms propres: Avîezer [Abiézer] 'ABÎ-HÂÊZER; Abiyezeri --- muntu w'omu bûko bwa Abiyezer

אַבְיָה ✓ Noms propres: Avi-Alvôn [Abialbon] 'ABÎ-ALBÔN; AVÎ-ALVÔN; Abialbon; Abialboni; Abyaliboni; Abibali

אַבְיָה-1 ✓ Noms propres: Aviël [Abiel] 'AVÎÊL; Abieili; Abiyeli; Abyeli; Avyeli; Avyeli; Aviel --- îshe wa Kish na Abner shakulu wa Saulu w'omu bûko bwa Benyamini

אַבְיָה-2 ✓ Noms propres: Aviël [Abiel] 'AVÎÊL; Aviel; Abieli; Abiyeli; Avyeli; Abyeli --- mulwî w'amango ga Daudi

אַבְיָה ✓ Noms propres: Aviasaf [Abiassaf] 'AVÎASAF; Abiyasafi; Abyasafi --- mwene Korè w'oku bûko bwa Levi

אַבְיָה-1 ✓ Noms propres: Avigaïl [Abigaïl] 'AVÎGAYIL; Abigayil; Abigayili; Abigayila --- mukà Nabal, ayinjirwa na Daudi

אַבְיָה-2 ✓ Noms propres: Avigaïl [Abigal] 'AVÎGAYIL; Abigayil; Abigayili; Abi-gayila; Avigayil;

Avigayili --- mwali Nahashi; Nahash

אָבִידָן Noms propres: Avidân [Abidan] 'AVÎDAN; Abidani; Avidan; Avidani --- mwene Gideoni; bûko bwa Binyamini; w'amango ga Mûsa

אָבִידָע ✓ Noms propres: Avida [Abida] 'AVÎDA; Avida; Abida --- mwene Madyani; mwene Ketura, mukà Abrahamu

אָבִיָּה-1 ✓ Noms propres: Aviya [Abia] 'AVÎYÂ; Aviya; Abiya; mwene Beker, Bêker, omu bûkobwa Benyamini --- mwene Beker, Bêker, omu bûko bwa Benyamini אָבִיָּה-2 ✓ Noms propres: Abiya [Abia] 'AVÎYÂ; Aviya; Abiya --- mukà Hetsroni, Hezroni, Hesroni

אָבִיָּה-3 Noms propres: Aviya [Abia] 'AVÎYÂ; Aviya; Abiya --- mwene Samueli, Samweri; murhegesi aha Bersheba

אָבִיָּה-4 Noms propres: Aviya [Abia] 'AVÎYÂ; Aviya; Abiya --- mudâhwa; wa bûko bwa Levi

אָבִיָּה-5 Noms propres: Abiya [Abia] 'AVÎYÂ; Aviya; Abiya; mwene Robowam --- mwene Robowamu, mwâmi w'e Yudeya, Israheli y'emukondwè (mwâka 913-911embere za Kristu)

אָבִיָּה-6 ✓ Noms propres: Aviya [Abia] 'AVÎYÂ; Aviya; Abiya --- mwene Yerobowam, Yerobowami

אָבִיָּה-7 ✓ Noms propres: Aviya [Abi] 'AVÎYÂ; Aviya; Abiya --- mwâli wa Zakariya: mukà Akaz, Ahaz; nina wa Ezekiya אָבִיָּה-8 Noms propres: Aviya [Abia] 'AVÎYÂ; Aviya; Abiya --- mudâhwa; w'omu bûko bwa LEVI

אָבִיָּהוּ ✓ Noms propres: Abiya [Abia] 'AVÎYÂHÛ; Aviya; Abiya; mwene Robowam --- mwene Robowamu, mwâmi w'e Yudeya ye Israheli y'ifo ago mango (913-911 embere za Kristu)

אָבִיָּהוּא Noms propres: Avihou [Abihou] 'AVÎYÂHÛ; Avihu; Abihu; mwene Aroni --- mudâhwa; w'omu bûko bwa Levi אָבִיָּהוּד ✓ Noms propres: père d'Ehoud [Abihoud] 'AVÎYÂHÛ; îshe wa Ehudi --- îshe wa Ehud, Abihudi; mwene Bela; w'omu bûko bwa Binyamini

אָבִיָּהִיל-1 ✓ Noms propres: Avihail [Abihail] 'AVÎHAYIL; Avihayil; Abihayili; Abihayil; Avihayili - -- mukà Abishuri, Abishuru, Avishur; wa kuli Yeraheyeli; w'omu bûko wa Yûda

אָבִיָּהִיל-2 ✓ Noms propres: Avihail [Abihail] 'AVÎHAYIL; Avibayil; Avihayili; Abihayil; Abihayili -- - mwali wa Eliyab, Eliyabu, mwene Yesayi

אָבִיָּהִיל-1 ✓ Noms propres: Avihail [Abihail] 'AVÎHAYIL; Avihayil; Avihayili; Abihayil; Abihayili -- - îshe wa Tsuril, Zurieli; wa kuli bene Levi

אָבִיָּהִיל-2 ✓ Noms propres: Avihail [Abihail] 'AVÎHAYIL; Avihayil; Avihayili; Abihayil; Abihayili - -- mwene Huri; wa bûko bwa Gadi

אָבִיָּהִיל-3 Noms propres: Avihail [Abihail] 'AVÎHAYIL; Avihayil; Avihayili; Abihayil; Abihayili --- îshe wa Esteri; w'omu bûko bwa Benyamini

אָבִיטוּב ✓ Noms propres: Avitouv [Abitoub] 'AVÎTUBU; Avituv; Avitub; Avitubu; Abitubu --- mwene Shaharayim; wa bûko bwa Benyamini

אָבִיטַל ✓ Noms propres: Avital [Abital] 'AVÎTAL; Avitali; Abitali --- mukà Daudi

אָבִיָּם Noms propres: Abiyam [Abiam] 'AVÎYAM; Abiyam; Abiyami --- mwene Robowam, Robowami, Robowamu

אָבִימָאֵל ✓ Noms propres: Avimaël [Abimaël] 'AVÎMAEL; Avimael; Avimaeli; Abimael; Abimayeli --- mugala wa Yokotani; wa kuli Semi

אָבִימֶלֶךְ-1 ✓ Noms propres: Abimélek 'AVÎMÊLEK; Abimélek; Abimeleki; mwâmi w'e Gerari; *bimelek* אָבִימֶלֶךְ-2 Noms propres: Abimélek 'AVÎMÊLEK; Abimélek; Abimeleki; *bimelek* --- mugala wa Gedeoni, Gideon; mwâmi w'e Sikemi (1129-1126 embere za Kristu)

אָבִימֶלֶךְ-3 Noms propres: Abimélek 'AVÎMÊLEK; Abimélek; Abimeleki --- mugala wa Abiyatar, Abiyatari, Abiyatara; mudâhwa; w'omu bûko bwa Levi

אָבִימֶלֶךְ-4 Noms propres: Abimélek 'AVÎMÊLEK; Abimélek; Abimeleki; Akishi --- mwâmi w'e Gati

אָבִינָדָב-1 ✓ Noms propres: Avinadav [Abinadab] 'AVÎNADAV; Avinadav; Avinadavi; Abinadab;

Abinadabu --- muntu w'e Kiriya-Yearim

אֲבִינָדָב-2 ✓ Noms propres: Avinadav [Abinadab] 'AVÎNADAV; Avinadav;; Abinadab; Abinadabu --- mugala wa Yesayi

אֲבִינָדָב-3 Noms propres: Avinadav [Abinadab] 'AVÎNADAV; Avinadav;; Abinadabu --- mugala wa Saulu; w'oku bûko ba Binyamini

אֲבִינוֹם ✓ Noms propres: Avinoam [Abinoam] 'AVÎNOAM; Avinoam; Avinoamu; Abinoami; Abinoamu --- îshe wa Barak

אֲבִינָסָף Noms propres: Eviasaf [Abiassaf] 'EVYÂSÂF; AVYÂSÂF; Abiyasaf; Abiyasafi --- mwene Elkana; wa kuli Kehati; shakulûza wa Hemanian

אֲבִיעֶזֶר-1 ✓ Noms propres: Aviezer [Abiézer] 'AVÎÊZER; Aviezer; Abiye-zeri; *yezer* --- mwene Hamolêket; Hamoleketi; w'omu bûko bwa Menashè

אֲבִיעֶזֶר-2 ✓ Noms propres: Aviezer [Abiézer] 'AVÎÊZER; Aviezer; Abiyezeri; muntu oyo; *yezer*

אֲבִיר Attributs: indomptable, brave, têtû 'AVÎR-LEV; ntadundwa; ntwâlî; entwâlî; cigamba; ecigamba אֲבִיר-1 Faune: étalons, bouc 'ABÎR; nsenyi; *hebe*; *nseny*

אֲבִיר-2 Attributs: indomptables, vaillant 'ABÎR; ntadundwa; ntwâlî; entwâlî אֲבִיר Êtres: un indomptable, un vaillant 'ABÎR; ntadundwa; ntwâlî; ntahuligana אֲבִיר-1 Noms propres: Abiram 'AVÎRAM; Abiram; Abirami --- muntu w'omu bûko bwa Rubeni

אֲבִירָם-2 ✓ Noms propres: Aviram [Abiram] 'AVÎRAM; Abiram;; Abiramu --- mwene Hiyeli

אֲבִישָׁג ✓ Noms propres: Avishag [Abichag] 'AVÎSHAG; Avishag; Avishagi; Abishag;; Abishagi; càli cihêrula ca Daudi --- càli cihêrula ca Daudi

אֲבִישַׁי Noms propres: Avishai [Abichai] 'AVÎSHAY; Avishay; Avishayi; Abishay; Abishayi --- mugala wa Tseruya, mwali wâbo Daudi; ali mulwî

אֲבִישָׁלֹם ✓ Noms propres: Absalom [Abichalom] 'AVÎSHALÔM; Absalom; Absalomu; Abishalomi; Abishalomu; Absalomo; Absalome --- îshe wa Maaka, mukà Robowami, Robowamu

אֲבִישׁוּעַ-1 Noms propres: Avishoua [Abichoua] 'AVÎSHÛWA; Avishuwa; Abishuwa

אֲבִישׁוּעַ-2 ✓ Noms propres: Avishoua [Abichoua] 'AVÎSHÛWA; Avishuwa; Abishuwa

אֲבִישׁוּר ✓ Noms propres: Avishour [Abichour] 'AVÎSHÛR; Avishur; Abishuri; *bishur* --- wa kuli Yerahmeyel w'omu bûko bwa Yûda

אֲבִיטָר Noms propres: Abiatar 'AVYATAR; Abiyatari; Aviyatari; *yatar* --- mwene Abimeleki; mudâhwa oku ngoma ya Daudi

אֲבֵל ✓ Noms propres: Avel [Abel] 'ÂBEL; ÂVEL; Abel; Abeli; Aveli; mishîbo; *shib* --- lugo lw'omu za Nefutali

אֲבֵל בֵּית־מַעֲכָה ✓ Noms propres: Avel-Beth-Maaka [Abel-Beth-Maaka] 'ÂVEL-BET-MAAKA; Abel-Bet-Maaka; Abeli-Bet-Maaka; Avel-Beti-Maaka

אֲבֵל הַשָּׁטִימִים ✓ Noms propres: Avel-Shittim [Abel-Chittim] 'ÂVEL-HA-SHITÎM; Abeli-ha-Shitimi; Aveli.... --- lugo lubà ebushoshôkero bwa Yordani

אֲבֵל כֶּרָמִים ✓ Noms propres: Avel-Keramim [Abel-Keramim] 'ÂBEL-KERAMÎM; Abeli-Keramimi; Aveli... --- lugo erhi cishagala ; Amoni

אֲבֵל מְחֹלָה ✓ Noms propres: Avel-Mehola [Abel-Mehola] 'ÂVEL-MERHÔLA; Abeli-Mehola; Aveli.... --- lugo lw'omu Galadi

אֲבֵל מַיִם ✓ Noms propres: Avel-Maïm [Abel-Maïm] 'ÂVEL-MAYIM; Abeli Mayimi; Abeli Mayim; Aveli... --- lugo omu ishwa lya Nefutali

אֲבֵל מִצְרַיִם ✓ Noms propres: Abel-Misraïm 'ÂVEL-MISRAYIM; Abeli-Misrayimu; Aveli...; hantu habâga ebushoshôkero bwa Yordani

אֲבֵן הַזֹּחֶלֶת ✓ Noms propres: Rocher du Serpent 'ÊVEN-HAZOHÊLET; Kabuye ka Njoka

אֲבֵן הָעֶזֶר ✓ Noms propres: Evèn-Ezèr [Pierre-du-secours] 'ÊVEN-HAAZER; Ebeni-ha-Azeri;

Ibâle ly'oburhabâle --- hantu aho

אָפּ-1 Objets réels: balances, poids 'ÊBÊN; mirengo; buzirho; munzâni; omunzani; *rengo*; *nzani*; *lengo* --- kalugu obwo

אָפּ-2 Objets réels: pierre précieuse, pierre de garniture 'ÊBÊN; ibuye lya citwîro cihamu; onice; onikisi; *buye*

אָפּ ✓ Noms propres: Bohân [Bohan] 'ÊBÊN BOHANA BÊN RUBÊN; Kabuye-Bohana- mwene- Rubeni; *buye*

אָפּ-1 Objets réels: tour de potier 'AVNÂÎM; bikolanwa bya mubumbi; kalugu ka kukolerwakwo ibumba; *bumbi*; *bumba*

אָפּ-2 ✓ Objets réels: tabourer pour l'accouchement 'AVNÂÎM; hitumbi hya buzire; ncingo y'okuburhirakwo; *busa abakazi*

אָפּ Noms propres: Avner, Aviner [Abner] 'AVNER; ABNER; Abneri; Abuneri; Avuneri --- murhambo w'abalwi ba Saulu

אָפּ ✓ Noms propres: Evêç [Ébès] ÊBETS; ÊVETS; Ebesi; Ebetsi; Evesi; Abesi --- lugo lw'omu ishwa lya Isakari

אָפּ ✓ Noms propres: Ibçân [Bethléem] 'IVTSÂN; Ibzani; Ibtsani; Ibusani; Ivusani --- mucîranuzi w'omu Israheli

אָפּ Noms propres: Abraham 'AVRAHÂM; Abram; Abrahamu; Abram mwene Terahi; ayirikwa Abrahamu; shakulûza wolubaga lw'Israheli; *amu*

אָפּ ✓ Noms propres: Abram 'AVRÂM; Abram; ye wayishiriyirikagwa Abrahamu; erhi agishwa na Nnâmahanga; Abrahamu

אָפּ-1 Noms propres: Absalom 'AVSHALÔM; Absalomo; Absalomoni; Absalomi mwene Daudi; Absalomu

אָפּ-2 ✓ Noms propres: Absalom [Abichalom] 'AVSHALÔM; Abishalom; Abishalomi; Absalomi; Absalomu; Abusalomu --- îshe wa Maaka mukà Roboamu

אָפּ Noms propres: Oboth [Oboth] 'OBOT; Oboti; Ovoti --- hantu bene Israheli bageraga kurhenga bujâ bw'e Mîsiri

אָפּ ✓ Noms propres: Agué 'ÂGÊ; Agè; Age --- îshe wa Shama mulwî oku ngoma ya Daudi

אָפּ-1 ✓ Noms propres: Agag 'AGAG; Agagi; Agage; Agag --- muntu oyo אָפּ-2 Noms propres: Agag 'AGAG; Agagi; Agage; Agag --- mwâmi wa Abaamaleki

אָפּ Noms propres: Agaguite [d'Agag] 'AGAGÎ; Banya-Agagi; ; Banya-Agage; Banya-Agag; ba bûko bwa Agagi; Bene-Agagi; Bene-Agage

אָפּ Flore: noix [FF 192] EGÔZ; mirehe; mulehe --- murhi guruhengakwo amalehe

אָפּ Noms propres: Agour 'AGÛR; Aguri; Agur --- mugala wa Yakè

אָפּ Noms propres: Eglaiim [Églaiim] 'EGLAYIM; Egalayim; Egalayimi; Eglayimu --- lugo lw'e Mowabu אָפּ Flore: roseau, jonc 'AGMÔN; cibingu; lusheke; lufinjo; bibingu; ; masheke; ; nfinjo

אָפּ ✓ Noms propres: Adbéel 'ADBEÊL; Adbeeli; Abudeli; Abdeli

אָפּ ✓ Noms propres: Hadad 'ADAD; Hadad; Hadadi --- mwene mwâmi w'e Edomu, Edom

אָפּ ✓ Noms propres: Iddo 'IDÔ; Ido --- muntu w'omu bûko bwa Levi amango ga Ezra

אָפּ Noms propres: Edom [Édom] 'EDÔM; Edomu; Edomi; Edomiti; *domi*; *e Edom* --- lubaga, cihugo; ishwa; lya bene Ezau mugala wa Izaki

אָפּ Noms propres: Edomite [Édomite] 'EDÔMÎ; Banya-Edomu; Banya-Edomi; Banya-Edom; Bene-Edom; *domi*; munya-Edomu; munya-Edomi; *domu*; w'e Edomu; *e Edom*; bene-Edomu; bene-Edomi; lubaga lw'e Edomu

אָפּ ✓ Noms propres: Addôn [Addon] 'EDÔN; Nnakuno; e Adoni --- lugo omu Kaldeya

אָפּ Êtres: seigneur, maître, propriétaire 'ADÔN; nnakà; nnahano; Muhanyi; nnawîrhu;

nnakuno; ibanie; *girwa*; *hamwîrhu*; waliha; mulume; mukulu; emwa; *nnaw*; *mangizi*; *rhambo*; mwagaba amashwa; nn'ishwa; nnanyumpa; mwâmi; waliha --- nna akantu

אָדוֹרַיִם / Noms propres: Adoraïm 'ADÔRAYIM; Adorayim; Adorayimu; Adorami --- lugo lw'e Yudeya, lugo lwa Yûda

אָדִיר-1 Attributs: magnifique 'ADÎR; nyandumà; kabazane

אָדִיר-2 Êtres: capitaines, nobles, notable 'ADÎR; munyabuhache; banyabuhache; munya-buhache; banya-buhache; muluzi; baluzi; *rhambo*; *luzi*; *ntwâl*; *twâl*; *kulu*; murhambo; barhambo; *yêgûla*

אָדִלְיָא Noms propres: Adalya [Adalia] 'ADALIYÂ; Adalya; Adaliya אָדָם / Objets réels: être rouge ADM; ÂDÊM; ADÔM; kudukula; kudukuliza; *kalinga*; *dukula*; *kaduk*; buyengûle bw'idivayi omu kabehe;

אָדָם-1 Noms propres: homme, Adam 'ÂDÂM; muntu; Adamu; nyamulume; nnamulume; abantu b'igulu lyoshi; omuntu; abantu; omulume; mulume

אָדָם-2 / Noms propres: Adam, homme 'ÂDÂM; Adamu; *munt*; *bantu*; olya muntu murhanzirhanzi; *lubaga*

אָדָם-3 / Êtres: homme, humanité, personne, n'importe qui 'ÂDÂM; omuntu; bantu; lebè; ngasi yeshi; *ntu*; ntâye orhaka; *ntâye*; *lume*; *lubaga*

אָדָם Objets réels: rubi, sardoine 'ODEM; *sumarado*; *zumaridi*; ibuye lya citwîro

אָדְמָה Noms propres: Adma 'ADMÂ; Admâ; Adma --- hantu aho

אָדְמָה / Noms propres: Adama 'ADÂMÂ; Adama; budaka; katulo; ishwa; idaho --- luhande lwa cihugo; mirhundu ya cihugo; cihugo lugo luzibuzibu omu ishwa lya Nefutali

אָדָמִי הַנֶּקֶב / Noms propres: Adami-Nèqev [Adami-Nékeb] 'ADAMÎ-NÊGEV; Adami-Nekebu; Adami-Nekevu

אָדָמִים / Noms propres: Adoummim [Adoumim] 'ADUMÎM; Adumim; Adumimi; Adumimu --- mushozi gubà ekarhî ka Yeruzalemu na Yeriko אָדְמָתָא Noms propres: Admata 'ADMÂTÂ; Admata; Adumata

אָדָן / Noms propres: Addân [Addan] 'ADÂN; Adani --- lugo l'omu Kaldeya אָדְנִי Êtres: Seigneur, Maître 'ADONAY; Waliha; Yâgirwa; Nyakasane; Nyamuzinda; Nnâmahanga; YHWH; *hânyi*; *hanyi*; YHVH; Nyamubâho; *mucîmba*

אָדְנִי־בֶזֶק / Noms propres: Adoni-Bèzeq [Adoni-Bézec] 'ADONÎ-BÊZEK; Adoni-Bezek; Adoni-Bezeki

אָדְנִי־סֶדֶק / Noms propres: Adoni-Sédeq [Adoni-Sédec] 'ADONÎ-SÊDEK; Adoni-Sedek; Adoni-Sedeki --- mwâmi w'e Yeruzalemu; w'amango ga Yozwe

אָדְנִיָה-1 Noms propres: Adonias [Adonia] 'ADONIYÂ; Adoniya; Adoniyasi --- mugala wa Daudi

אָדְנִיָה-2 / Noms propres: Adoniya [Adonia] 'ADONIYÂ; Adoniya --- muntu w'amango ga Nehemiya

אָדְנִיָהוּ-1 Noms propres: Adonias [Adonia] 'ADONIYÂ; Adoniyahu; Adoniya --- mwene Daudi

אָדְנִיָהוּ-2 / Noms propres: Adoniyahou [Adonia] 'ADONIYAHÛ; Adoniyahu; Adoniya --- muleviti oku ngoma ya mwâmi Yehoshafat

אָדְנִיקָם / Noms propres: Adoniqam [Adonicam] 'ADONÎKAM; Adonikamu; Adonikam; Adonikami --- mukulu wa mulala w'enyuma z'okurhega bujâ bw'e Babiloni

אָדְנִירָם / Noms propres: Adoniram 'ADONIRÂM; Adoniram; Adonirami; Adoniramu --- mwene Abda; muya-buhache oku ngoma ya Daudi na Salomoni

אָדָר-1 / Noms propres: Addar 'ADÂR; Adari; Adar --- lugo lwa Yûda

אָדָר-2 / Noms propres: Addar 'ADÂR; Adar; Adari --- mwene Bela; w'oku bûko bwa Benyamini

אָדָרָם / Noms propres: Adoram 'ADORÂM; Adorami --- mwene Abda; munya-buhache; oku ngoma ya Daudi na Salomoni

אֲדַרְמֶלֶךְ-1 ✓ Noms propres: Adrammélek 'ADRAMÊLEK; Adramêlek; Adrameleki

אֲדַרְמֶלֶךְ-2 ✓ Noms propres: Adrammélek 'ADRAMÊLEK; Adramêlek; Adrameleki

אֲדַרְעִי-1 ✓ Noms propres: Edrèi [Édréi] 'EDREÎ; Edreyi; Edereyi

אֲדַרְעִי-2 ✓ Noms propres: Edrèi [Édréi] 'EDREÎ; Edreyi; Edereyi

אהב Attributs: aimer 'HV; AHAV; *rhony*; kusîma; kuzigira; orhonya; anamurhonya; gwarhonya; ansîma; asîma; arhonyagya; amâmurhonya; arhahimwa kumurhonya; abanzigira; Nsîmire nnawîrhu; Okâzigira; nka oku mucîzigirana mwene na nene; azîgîre; *sîm*; *zigir*; *rhony*; ntonya

אהב Attributs: aimer 'HV; AHAV; *rhony*; kusîma; kuzigira; orhonya; anamurhonya; gwarhonya; ansîma; asîma; arhonyagya; amâmurhonya; arhahimwa kumurhonya; abanzigira; Nsîmire nnawîrhu; Okâzigira; nka oku mucîzigirana mwene na nene; azîgîre; *sîm*; *zigir*; *rhony*; ntonya

אהבה Attributs: amour 'AHAVÂ; busîme; obusîme; buzigire; obuzigire; burhonyi; oburhonyi; *rhony*; *zigir*; masîma; *sîm*; *sima*

אהד ✓ Noms propres: Ohad 'OHAD; Ohadi; Ohad --- mugala wa Simeoni

אהוא ✓ Noms propres: Ahawa [Ahava] 'AHAVÂ; AHAWÂ; buzigire; busîme; burhonyi --- hantu na lwîshi lw'e Kaldeya אהוד-1 ✓ Noms propres: Ehoud [Éhoud] 'EHÛD; Ehud; Ehudi --- mucîranuzi w'Israheli

אהוד-2 ✓ Noms propres: Ehoud [Éhoud] 'EHÛD; Ehud; Ehudi --- mwene bilhani w'omu bûko bwa Benyameni

אהל ✓ Noms propres: Ohel, tente 'OHEL; Oheli; ihêma --- Oheli; Ohel; mwene Zorobabel אהל מועד Objets réels: tente de la rencontre OHEL MÔED; Ihêma ly'Embugânano; Cihando c'Ihano; *hêm*; ihano; *mbugâna*; akagombe k'endêko; kagombe k'endêko; kagombe k'endêko; akagombe; kagombe

אהלה Noms propres: Ohola 'OHOLÂ; Ohola --- mukazi; cimanyiso ca Samâriya

אהלות Flore: aloès 'OHÂLÔT; cigakà

אהליאב ✓ Noms propres: Oholiav [Oholiab] 'OHOLÎAV; Oholiav; Oholiyabu; Oholiyavu --- mwene Ahisamaki; mulenga wayûbakaga Endâro; w'omu bûko bwa Dani

אהליבה Noms propres: Oholiba 'OHOLÎBÂ; Oholiba; --- mukazi; cimanyiso ca Yeruzalemu

אהליבמה-1 ✓ Noms propres: Oholivama [Oholibama] 'OHOLÎBÂMÂ; Oholibama; Oholivama -- - mwâi wa Ana; mukà Ezau

אהליבמה-2 ✓ Noms propres: Oholivama [Oholibama] 'OHOLÎBÂMÂ; Oholibama; Oholivama -- - murhambo w'omu Edomu, Edomi

אהלים Flore: aloès 'AHÂLÎM; cigakà; binusi

אהרן Noms propres: Aaron, les prêtres 'AHARON; Aroni; Aharoni --- Bene-Aroni bo badâhwa; mulumuna wa Mûsa; ye mudâhwa mukulu murhanzi; w'omu bûko bwa Levi

אוּאֵל ✓ Noms propres: Ouël [Ouel] 'ÛÊL; Uweli; Uweli; Uwel --- mwene Bâni; w'omu mango ga Ezra

אוּב Rituels: outre (du vin), outre (spirite) 'ÔV; cicuma; *rherekê* abazimu; *rherekê* emyômoka n'abazimu; *gashanize emyomok*; oharhûla abazimu; onyôlere ensambwe; *zukiz*; bahêra abazimu; *laguz*; *omok* --- bilukwa n'oluhû lw'empene; emugongo gw'oluhû yo ekola omu nda z'ecicuma; kurherekêra abazimu; orhuza abazimu

אוּבִיל ✓ Noms propres: Ovil [Obil] 'ÔVÎL; Obil; Obili; Ovili --- munya-buhashe washigaga Daudi אוּזַי ✓ Noms propres: Ouzai 'ÛZAY; Uzayi --- îshe wa Palale, Palali, Pelala; omu mango ga Nehemiya

אוּזַל ✓ Noms propres: Ouzal 'ÛZÂL; Uzali; Uzal --- mwene Yokotani: wa kuli bene Semu, Sem

אוּי ✓ Noms propres: Ewi [Évi] 'ÊVÎ; ÊWÎ; Evi --- mwâmi w'e Madyani

אָויל Attributs: stupide, délaissé 'ÊVÎL; ÊWÎL; *ingany*; cinganyi; ecinganyi; ecikabulirwa; cikabulirwa; *kabulir*; cingolongolo

אָויל Noms propres: Ewil-Mérodak [Évil-Mérodak] ÊVÎL-MERODAK; Ewili-Merodak; Evil-Merodaki --- mwâmi w'e Babiloni erylô izîno lishusha erylô CIHUHU

אָויל Noms propres: Oulaï ŪLAY; Ulayi; Ulay --- lwîshi; omu cihugo c'e Persi אָויל Attributs: insensé ÊVÎLÎ; cinganyi; *ingany*; cingolongolo; *ngolongol*; cihuhu; *huhu*; cibwibwi; *bwibw*

אָויל-1 ✓ Noms propres: Oulam 'ŪLÂM; Ulam; Ulamu; Ulami; Ulama --- mwene Pêresh, Pêreshi w'oku bûko bwa Menashè

אָויל-2 ✓ Noms propres: Oulam 'ŪLÂM; Ulam; Ulamu; Ulami; Ulama --- mwene Eshek; w'oku bûko bwa Benyamini אָויל Attributs: folie 'IVÊLET; IWÊLET; isirhe; *sirh* אָויל ✓ Noms propres: Omar 'ÔMÂR; Omar; Omari --- mwene Elifaz, Elifazi, mugala wa Ezau

אָויל Attributs: méchanceté, mal 'ÂVEN; ÂWEN; bubî; *bub*; buminya; *miny*; Obugoma; *bugom*; *gom*

אָויל-1 Noms propres: One [On] 'ÔN; On; Oni --- lugo lw'e Mîsiri

אָויל-2 ✓ Noms propres: One [On] 'ÔN; On; Oni; Honi; buhirhi; bugale; *hash* --- mwene Peleti; w'oku bûko bwa Rubeni; buhashe; bugale, buhirhi: Izîno liri nka lya WEZA

אָויל ✓ Noms propres: Ono 'ÔN; Ono --- lugo lw'omu ishwa lya Benyamini

אָויל-1 ✓ Noms propres: Onam 'ÔNÂM; Onam; Onami; Onamu --- mwene Shobal mugala wa Seyiri

אָויל-2 ✓ Noms propres: Onam 'ÔNÂM; Onam; Onami; Onamu --- mugala wa Yerahmeyeli; w'oku bûko ba Yûda

אָויל ✓ Noms propres: Onân [Onan] 'ÔNÂN; Onân; Onani --- luhande lw'ecihugo אָויל Noms propres: Oufaz 'ŪFÂZ; Ufaz; Ufazi; Ufazu --- luhande lw'ecihugo, mirhundu ya cihugo

אָויל Noms propres: Ofir 'ÔFÎR; Ofir; Ofiri --- mwene Yoktatan, Yokotani; wa kuli Semi; luhande lw'ecihugo, mirhundu ya cihugo

אָויל אָויל Objets réels: roue du chariot 'ÔFAN; muzizi gwa bomborô; mizizi ya bomborô

אָויל-1 ✓ Noms propres: Our 'ŪR; Ur; Uru --- lugo lw'omu Mezopotamiya (bihugo ekarhî ka Tigri na Efrati)

אָויל-2 ✓ Noms propres: Our 'ŪR; Ur; Uru --- îshe wa Elifal, Elifali; mulwî w'amango ga Daudi

אָויל ✓ Objets réels: stalle, enclos 'AVÊRÂ; AWÊRÂ; côgo; ebintu mwandu omu lugo lwâbyo -- - enyumpa y'ebishwêkwa

אָויל-1 ✓ Noms propres: Ouri 'ŪRÎ; Uri --- îshe wa Besaleli

אָויל-2 ✓ Noms propres: Ouri 'ŪRÎ; Uri --- îshe wa Gêber, Geberi, murhambo w'oku ngoma ya Salomoni אָויל-3 ✓ Noms propres: Ouri 'ŪRÎ; Uri --- w'omu balanzi b'emihango; w'oku bûko bwa Levi

אָויל-1 Noms propres: Ouriël [Ouriel] 'ŪRÎEL; Urieli; Uriyeli --- mugala wa Tahati; wa kuli Kehati; w'oku bûko bwa Levi

אָויל-2 ✓ Noms propres: Ouriël [Ouriel] 'ŪRÎEL; Uriyeli; Urieli --- îshe wa Mikayahu; mukà Robowami

אָויל-1 Noms propres: Urie 'ŪRIYÂ; Uriya; Uriy* --- munya-Hititi mulwî w'oku ngoma ya Daudi îba wa Batisheba

אָויל-2 Noms propres: Ouriya [Ouria] 'ŪRIYÂ; Uriya --- mudâhwa wa mango ga Ahaz

אָויל-3 ✓ Noms propres: Ouriya [Ouria] 'ŪRIYÂ; Uriya --- îshe wa Memeroti mudâhwa w'enyuma z'okurhenga bujâ bw'e Babiloni

אָויל-4 ✓ Noms propres: Ouriya [Ouria] 'ŪRIYÂ; Uriya --- muntu w'omu bûko bwa Levi enyuma z'okuhekwa bujâ e Babiloni

אוריָהוּ Noms propres: Ouriyahou [Ouria] 'ŪRIYÂHŪ; Uriyahu --- mwene Shemayahu mulêbi wa bunywesi w'omu mango ga Yeremiya

אות-1 Rituels: signe, prodige 'ÔT; cimanyiso; *manyis*; cirhangazo; *rhangâz*; *somer*; oku ankanarhubwira; *bwîra*; *manyâ*; *bona*

אות-2 Objets réels: signe, bannière 'ÔT; cimanyiso; bimanyiso; *manyis*

אות-3 Objets réels: signe 'ÔT; cimanyiso; bimanyiso; *manyis*; *rhangâz*; *shemb*; cêrekane; cisômerîne

אֶזְבִּי Noms propres: Ezbaï 'EZBAY; Ezbayi --- îshe wa Narayi mulwî w'amango ga Daudi

אֶזֶב Flore: hysope (maru d'origan) EZÔV; ebikangûlo; bikangûlo; *kangûl*; ecuhâgizo; *cuhâgiz*; *byuhâgiz*; *karhond*; *kângûl* --- mburho emera nka hirhi ebirhi byâyo bikubusire na bizibu erhi emera, enabêre oku idaho erhajà enyanya kulusha idaho

אֶזְכָּרָה ✓ Rituels: partie commémorative ou symbolique; la partie de grain offerte qui est brûlée sur l'autel pour rappeler qu'en fait tout appartient au Seigneur 'AZKÂRÂ; ngushe nyôce; ngushe; nterekêro y'okuyibusa; buhumule; nterekêro ya buhumule; mugati gwasingônolwa; yatûmulira omugî enyanya; enterekêro y'okusingônolwa --- cigabi c'emmogomogo zayôcibwa oku luhêrero, oku kukengêza oku byoshi biba bya Nyakasane

אֶזְכָּרָה אֶן Noms propres: Ouzên-Shééra [Ouzen-Chéra] 'UZEN-SHÊRÂ; Uzen-Shêra; Uzeni-Shera --- lugo lwayubakagwa na Shêra, mwene Efrayimu

אֶזְנוֹת תָּבוֹר Noms propres: Aznoth-Tabor AZNÔT-TÂBÔR; Aznot-Tabor; Azi-noti-Tabora --- hantu h'omu ishwa lya Nefutali

אֶזְנִי-1 ✓ Noms propres: d'Ozni [Oznite] 'OZNÎ; Ozni; Banya-Ozni --- Ozni, mugala wa Gadi

אֶזְנִי-2 ✓ Noms propres: Oznite 'OZNÎ; Banya-Ozni; Abanya-Ozni --- Bene-Gadi אֶזְנִיָּה ✓ Noms propres: Azanya [Azania] 'AZANYÂ; Azanya; Maazyâ --- Ye îshe wa Yozwe muleviti enyuma w'âkurhenga bujâ bwa Babiloni

אֶזְרָח Êtres: indigène 'ÊZRAH; cikala; w'eka; muburhwa w'omu cihugo; oli mwe, oli ecigolo; muntu wa muli mwe kandi erhi mubunga; orhali cigolo; orhali mubunga; oli mwe* *ababunga; mwe; muburhwa w'omu Israheli; muburhwa; *burhw*; mwene na nene; mwîkala; mwene Israheli; Israheli yeshi

אֶזְרָחִי Noms propres: Ezrahitte 'EZRAHI; Bene-Zêra; Bene-Ezrah --- b'omu bûko bwa Yûda

אֶחָ Faune: chacal 'OAH; nsimba y'omu irungu

אֶחָב-1 Noms propres: Akhab [Achab] 'AHAB; 'AHAV; Akhab; Akhabu; Ahabu; Ahab; mwâmi Ahabu --- mwene Umri mwâmi w'omu Israheli y'emwênè omu mwâka gwa 874 embere za Kristu

אֶחָב-2 Noms propres: Akhab [Ahab] 'AHAV; 'AHAB; Akhab; Ahabu --- mulêbi wa bunywesi amango ga Yeremiya

אֶחָב Noms propres: Akhab [Ahab] 'EHÂV; 'AHÂB; Akhab; Ahabu; Ehabu --- mulêbi wa bunywesi w'amango ga Yeremiya

אֶחְבָּן ✓ Noms propres: Ahbân [Aban] 'AHBÂN; Ahbân; Abani --- wa kuli Yerahmeyeli w'oku bûko bwa Yûda

אֶחָד Flore: herbe, roseaux 'ÂHŪ; lubala; masheke; cibingu

אֶחָד ✓ Noms propres: Ehoud [Éhoud] 'ÊHUD; Ehud; Ehudi --- muntu w'oku bûko bwa

Benyamini אֶחָוָה ✓ Noms propres: Ahoah [Ahoa] 'AHÔAH; Ahowa --- mugala wa Bêla w'oku bûko bwa Benyamini

אֶחָוִי ✓ Noms propres: Ahohite [Ahoa] 'AHÔHÎ; Bene-Ahowa; Banya-Ahowa; Bene Ahoah; munya-Ahohiti; Muhohiti; mwene Ahowa; w'e Aho; w'e Ahowa --- b'oku bûko bwa Benyamini

אֶחָוַי ✓ Noms propres: Ahoumaï 'AHŪMAY; Ahumayi --- mwene Yahati w'oku bûko bwa Yûda

אֶחָז-1 Noms propres: Akhaz [Ahaz] 'ÂHÂZ; Akhaz; Akazi; Ahaz --- mugala wa Yotami mwâmi w'e Yudeya omu mwâka gwa 732

אָחָז-2 ✓ Noms propres: Ahaz 'ÂHÂZ; Akhaz; Akhazi; Ahazi; Ahaz --- w'oku bûko bwa Benyqmini

אָחַזִי Noms propres: Ahzaï [Azaï] 'AHZAY; Ahzayi --- mwene Mekilemoti Mekilemit shakulûza wa Amaksayi

אָחַזְיָה-1 ✓ Noms propres: Akhazias [Ahazia] 'AHAZYÂ; Akhazya; Okoziyasi; Akhaziyasi --- mwene Ahab mwâmi w'Israheli y'emwênè omu myâka ya 853-852

אָחַזְיָה-2 ✓ Noms propres: Akhazias [Ahazia] 'AHAZYÂ; Akhazya; Okoziyasi; Akhaziyasi --- mwene Yorami mwâmi w'e Yûda omu mwâka gwa 841

אָחַזְיָהוּ-1 Noms propres: Akhazias [Ahazia] 'AHAZYAHÛ; Akhazyahu; Akhaziyahu; Akhaziyasi --- mwene Akhab mwâmi w'Israhel w'emwênè omu mwâka gwa 853-852

אָחַזְיָהוּ-2 ✓ Noms propres: Akhazias [Ahazia] 'AHAZYAHÛ; Akhazyahu; Akhaziyasi; Akhazya --- mwene Yorami mwâmi w'e Yudeya אָחֻזָּם ✓ Noms propres: Ahouzzam [Ahouzam] AHUZAM; Ahuzami; Ahuzamu; Ahuzam --- mugala wa Ashur w'oku bûko bwa Yûda

אָחֻזָּת ✓ Noms propres: Ahouzzath [Ahouzath] 'AHUZÂT; Ahuzati; Ahuzat --- muhanûzi wa Abimêlek, Abimelek

אָחִי ✓ Noms propres: Ehi [Éhi] 'ÊHI; Ehi; Eki --- mugala wa Benyamin

אָחִי-1 ✓ Noms propres: Ahi 'AHI; Ahi --- mwene Abdiyeli w'omu bûko bwa Gadi

אָחִי-2 ✓ Noms propres: Ahi 'AHÎ; Ahi --- mwene Shemeri w'omu bûko bwa Aseri

אָחִיָּאָם ✓ Noms propres: Ahiam 'AHÎÂM; Ahiyami; Ahiyamu; Ahiyam --- mugala wa Sakari, Sharari mulwî w'oku ngoma ya Daudi

אָחִיָּה-1 ✓ Noms propres: Ahiyya [Ahia] 'AHIYÂ; Ahiya --- mwene Ahitubu wa kuli Eliya ali mudâhwa

אָחִיָּה-2 ✓ Noms propres: Ahiyya [Ahia] 'AHIYÂ; Ahiya --- mwene Shisha mwandisi wa mwâmi Salomoni

אָחִיָּה-3 Noms propres: Ahiyya [Ahia] 'AHIYÂ; Ahiya --- mulêbi w'amango ga mwâmi Yerobowami

אָחִיָּה-4 ✓ Noms propres: Ahiyya [Ahia] 'AHIYÂ; Ahiya --- îshe wa Bayesha, mwâmi w'Israheli

אָחִיָּה-5 ✓ Noms propres: Ahiyya [Ahia] 'AHIYÂ; Ahiya --- mwene Ramehmeyeli w'oku bûko bwa Yûda

אָחִיָּה-6 ✓ Noms propres: Ahiyya [Ahia] 'AHIYÂ; Ahiya --- mugala wa Ehud w'oku bûko bwa Yûda

אָחִיָּה-7 ✓ Noms propres: Ahiyya [Ahia] 'AHIYÂ; Ahiya --- mulwî w'amango ga Daudi

אָחִיָּה-8 Noms propres: Ahia 'AHIYÂ; Ahiya --- muleviti w'amango ga Daudi

אָחִיָּה-9 Noms propres: Ahiyya [Ahia] 'AHIYÂ; Ahiya --- murhambo enyuma z'okurhenga omu bujâ e Babiloni

אָחִיָּהוּ Noms propres: Ahiyya [Ahia] 'AHIYÂ; Ahiya; Ahiyahû --- mulêbi w'oku ngoma ya Yerobowami

אָחִיהוּד ✓ Noms propres: Ahihoud 'AHÎHÛD; Ahihud; Ahihudi --- mwene Shelomi murhambo w'oku bûko bwa Aseri

אָחִיוִי-1 ✓ Noms propres: Ahyo [Ahio] 'AHYÔ; Ahyo; Ahiyo --- mwene Abinadabu

אָחִיוִי-2 Noms propres: Ahyo [Ahio] 'AHYÔ; Ahyo; Ahio --- mwene Beriya murhambo wa mulala w'oku bûko bwa Benyamini

אָחִיוִי-3 ✓ Noms propres: Ahyo [Ahio] 'AHYÔ; Ahyo; Ahio; Ahiyo --- mwene Yeyeli w'oku bûko bwa Binyamini

אָחִיהוּדָא ✓ Noms propres: Ahihoud 'AHÎHUD; Ahihud; Ahihudi --- mwene Gêra w'omu bûko bwa Benyamini

אַחִיטוּב-1 ✓ Noms propres: Ahitouv [Ahitoub] 'AHÎTUB; AHÎTUV; Ahitubu --- mwene Pinehasi mudâhwa w'oku bûko bwa Levi

אַחִיטוּב-2 Noms propres: Ahitouv [Ahitoub] 'AHÎTUB; AHÎTUV; Ahitubu --- mwene Amariya mudâhwa-mukulu w'oku bûko bwa Levi

אַחִיטוּב-3 Noms propres: Ahitouv [Ahitoub] 'AHÎTUB; AHÎTUV; Ahitubu --- mwene Amariya mudâhwa-mukulu w'oku bûko bwa Levi

אַחִילוּד-4 ✓ Noms propres: Ahitouv [Ahitoub] 'AHÎTUB; AHÎTUV; Ahitubu --- mudâhwa w'oku bûko bwa Levi

אַחִילוּד-1 ✓ Noms propres: Ahiloud 'AHÎLÛD; Ahilud; Ahiludi --- îshe wa Yozafati mulanzi w'emyandiko y'enganîro w'oku ngoma ya Daudi

אַחִילוּד-2 ✓ Noms propres: Ahiloud 'AHÎLÛD; Ahilud; Ahiludi --- mwene Bâna, murhambo w'oku ngoma ya Salomoni

אַחִימֹת Noms propres: Ahimoth 'AHÎMÔT; Ahimot; Ahimoti --- mwene Elkana w'oku bûko bwa Levi

אַחִימֶלֶךְ-1 Noms propres: Ahimélek 'AHÎMÊLEK; Ahîmelek; Ahîmeleki; Ahimeleki --- mudâhwa oku ngoma ya Daudi Ahimeleki, liri izîno linunu là. kuli kuderha Mulumuna wâni Mwâmi kula Abashi baderha mpu KULONDWA BWÂMI

אַחִימֶלֶךְ-2 ✓ Noms propres: Ahimélek 'AHÎMÊLEK; Ahimeleki; Ahimélek --- muhititi mulwî w'amango ga Daudi

אַחִימֶלֶךְ-3 ✓ Noms propres: Ahimélek 'AHÎMÊLEK; Ahimeleki; Ahîmêlek

אַחִימָן-1 ✓ Noms propres: Ahimân [Ahiman] 'AHÎMAN; Ahîmani; Ahimani; Ahiman --- mukalarhu gwa kuli Anaq, Anak

אַחִימָן-2 ✓ Noms propres: Ahimân [Ahiman] 'AHÎMAN; Ahîman; Akîmani; Ahimani

אַחִימָאץ-1 ✓ Noms propres: Ahimaac [Ahimaas] 'AHÎMA'ATS; Ahimasi; Ahimatsi --- îshe wa Ahinowam, Ahinowamu mukà Saulu

אַחִימָאץ-2 Noms propres: Ahimaac [Ahimaas] 'AHÎMA'ATS; Ahimasi; Ahimatsi --- mugala wa Sadok mudâhwa mukulu w'oku bûko bwa Levi

אַחִימָאץ-3 ✓ Noms propres: Ahimaac [Ahimaas] 'AHÎMA'ATS; Ahimasi; Ahimatsi --- murhambo w'oku ngoma ya Salomoni

אַחִיָן ✓ Noms propres: Ahyân [Ahian] 'AHYÂN; Ahyân; Ahyani; Ahiyani --- mugala wa Shemida w'oku bûko bwa Menashè

אַחִינָדָב ✓ Noms propres: Ahinadav [Ahinadab] 'AHÎNÂDÂV; Ahinadav; Ahinadabu --- mugala wa Ido munyabuhache oku lwa Salomoni

אַחִינוֹם-1 ✓ Noms propres: Ahinoam 'AHÎNO'AM; Ahinowama; Ahinowamu --- mukà Saulu

אַחִינוֹם-2 Noms propres: Ahinoam 'AHÎNO'AM; Ahinowama; Ahinowami; Ahinowamu --- mukà Daudi warhengaga e Yizreeli

אַחִיסָמָךְ ✓ Noms propres: Ahisamak [Ahissamak] 'AHÎSÂMÂKH; Ahisamak; Ahisamaki --- îshe wa Oholiyabu

אַחִיָּזֶר-1 ✓ Noms propres: Ahiézer 'AHÎÊZER; Ahieseri; Ahiyeseri; Ahiyezeri --- mugala wa Amishadayi murhambo w'oku bûko bwa Dani w'amango ga Mûsa

אַחִיָּזֶר-2 ✓ Noms propres: Ahiézer 'AHÎÊZER; Ahiezeri; Ahiyezeri --- muntu w'oku bûko bwa Benyamini

אַחִיקָם Noms propres: Ahiqam [Ahicam] 'AHÎKÂM; Ahikam; Ahikami --- mwene Shafâni munya-buhache wa mango ga Yoziassi îshe wa Gwadaliya, ali murhambo wa Yûda enyuma ly'obujà bw'e Babiloni

אַחִירָם ✓ Noms propres: Ahiram 'AHÎRÂM; Ahîrâm; Ahîrâmi; Ahirami --- mugala wa Benyamini

אַחִירָמִי ✓ Noms propres: Ahiramites 'AHÎRÂMÎ; Banyahiram; Abahirami --- Bene-Hirami, mwene Benyamini

אַחִירָע ✓ Noms propres: Ahira 'AHÎRÂ; Ahira

אֶחִישָׁהר ✓ Noms propres: Ahishahar [Ahichahar] 'AHÎSHAHAR; Ahishahari --- mwene Bilhân w'oku bûko bwa Benyamini אֶחִישָׁר ✓ Noms propres: Ahishar [Ahichar] 'AHÎSHÂR; Ahishari --- munyabuhache w'amango ga Salomoni

אֶחִיתֹּפֶל ✓ Noms propres: Ahitofel 'AHÎTOFEL; Ahitofeli --- w'e Gilo muhanûzi mukulu wa Daudi

אֶחְלָב ✓ Noms propres: Ahlav [Alab] 'AHLÂV; Ahalabu; Ahlab; Ahlabu --- lugo lw'omu ishwa lya Aseri

אֶחְלָי-1 ✓ Noms propres: Ahlaï [Alaï] 'AHALAY; Ahalayi; Ahlayi; Alayi --- wa kuli Yerahmeyeli w'oku bûko bwa Yûda

אֶחְלָי-2 ✓ Noms propres: Ahlaï [Alaï] 'AHALAY; Ahalayi; Ahlayi; Alayi --- îshe wa Zabadi ntwâli y'amango ga Daudi

אֶחְלָמָה ✓ Objets réels: améthyste 'AHLÂMÂ; eamatusta; amatusta

אֶחְסָבִי ✓ Noms propres: Ahasbaï 'AHASBAY; Ahasbayi --- muntu w'e Beti-Maka mulwî w'oku ngoma ya Daudi

אֶחְרָר ✓ Noms propres: Ahra [Ara] 'AHLAH; Ahara; Ahrra; Ahiramu --- mwene Benyamini wa kasharhu

אֶחְרָהֵל ✓ Noms propres: Aharhel [Aharéhel] 'AHARHEL; Ahar-Hel; Aharel; Aharheli; Aharaheli; *harhel*

אֶחְשֻׁרְוֶשׁ Noms propres: Xerxès 'AHSHVÊRÔSH; Ahashvêrôshi; Ahashwêrôsh; Zerzesi; Asuerusi; Aswerusi --- mwâmi wa Persi

אֶשְׁדָּה Flore: chardon, épine 'ÂTÂD; ishaka; ishaka lya mahwa

אֶטֹון Objets réels: lin 'ÊTÛN; malikani; citâni; ecitâni; amalikani --- omushangi gw'amalikani FF 120

אֶטֶר-1 Noms propres: Atér [Ater] 'ATER; Atêr; Ateri --- murhambo wa mulala enyuma z'okurhenga omu bujâ bw'e Babiloni

אֶטֶר-2 ✓ Noms propres: Atér [Ater] 'ATER; Atêr; Ateri --- mugula wa milala mulanzi wa muhango w'enyuma z'obujâ bw'e Babiloni

אֵי Faune: hyène 'Î; namugunga; nyambwe; luhunyanja; cirhwa; birhwa; nsimba y'irungu; buhanya; *hany*; nanga

אֵיָה-1 Faune: faucon 'AYÂ; lubaka; kadûrha

אֵיָה-2 ✓ Noms propres: Ayya [Aya] 'AYÂ; Aya --- mwene Zebeyoni wa kuli Seyiri emwîrhu ebâ Kadûrha ahamwa Hwama habâga Mwa Kadûrha

אֵיָה-3 ✓ Noms propres: Ayya [Aya] 'AYÂ; Aya; Ayiya --- naye muntu oyo îshe wa Rispa, ciherula ca Saulu אֵיֹב Noms propres: Job 'IYÔV; IYÔB; Ayubu

אֵיזָבֵל ✓ Noms propres: Jézabel 'ÎZÊBEL; Yezabeli --- mukâ mwâmi Ahabu, rhuderha Akabi

אֵיכָבֹד ✓ Noms propres: Ikavod [Ikabod] 'ÎKÂVÔD; ÎKÂBÔD; Ikabodi --- mmwene Pinehasi, mudâhwa

אֵיל Faune: cerf, biche 'AYÂL; kashafu; *shafu*

אֵיל-1 Faune: béliér 'AYIL; engandabuzi; ngandabuzi; *dabuz*; *terebent*; *ganda-buz*

אֵיל-2 Attributs: térébinthe, béliér, pilier, puissant 'AYIL; mutungo; abarhambo; ntwâli; *rhambo*; *tung*; ngandabuzi; *gndabu*; muluzi; *luz* --- hali n'omurhi baderha térébinthe omu cinfaransa: murhanda gw'emuzirhu mirhanda y'emuzirhu

אֵיל-3 Flore: térébinthe 'AYIL; musinga; murhi gwa mahêro; mushahi; *shah*

אֵיל-4 Objets réels: pilier, mur 'AYIL; mutungo; cirhebo; *shah*

אֵיל פָּאֶרָן ✓ Noms propres: Eil-Parân [El-Paran] 'EL-PÂRÂN; Eli-Parani; El-Paran; Nshebeyi ya Parân --- hantu h'omu irungu lya Parân

אֵילָה, אֵילָה Faune: gazelle, biche 'AYÂLÂ'-AYELE; kashafu; *shaf*

אֵילֹן-1 Noms propres: Ayyalôn [Ayalon] 'AYÂLÔN; Ayalon; Ayaloni --- lugo lwahabagwa Bene Levi lwali omu ishwa lya Dani n'omu lya Efrayimu

אֵילֹן-2 ✓ Noms propres: Elôn [Ayalon] 'AYÂLÔN; Ayalon; Ayaloni --- hantu h'omu ishwa lya Zabuloni

אֵילֹן-1 ✓ Noms propres: Elôn [Élon] 'ÊLÔN; Elon; Eloni --- îshe wa Basmati, mukà Ezau

אֵילֹן-2 ✓ Noms propres: Elôn [Élon] 'ÊLÔN; Elon; Eloni --- hantu aho

אֵילֹן-3 ✓ Noms propres: Elôn [Élon] 'ÊLÔN; Elon; Eloni --- ali mucîranuzi

אֵילֹת ✓ Noms propres: Eilath [Élath] 'ÊLÔT; EILAT; Eyilat; Eyilati; Elati --- lugo lubà hôfi n'Enyanja Ndukula

אֵילִם ✓ Noms propres: Elim [Élim] 'ÊLIM; Êlim; Elimu; Elimi --- hantu habà oku hôfi-cirhwa ca Sinayi

אֵילָת ✓ Noms propres: Eilath [Élath] 'EILAT; aha Elati; Elati; Eilat --- lugo hôfi n'enyanja Ndukula

אֵימָה Attributs: terreur, crainte 'ÊMÂ; *côb*; kahuku; mufahugo; bôba; 'bwôb*

אֵימִים ✓ Noms propres: Emites [Émites] 'ÊMÎM; Emim; Emimi; Abaemi; Abaemini --- lubaga luderhwa mpu ba Emimi

אֵיזֶר ✓ Noms propres: Iézer [Yézer] 'ÎÊZER; Yêzeri; Yezeri; Iezer --- mwene Galadi w'oku bûko bwa Menashè

אֵיזֶרִית ✓ Noms propres: Iézérites [Yézérites] 'ÎÊZER; Banya-Yezeri; Bene-Yêzeri; Bene-Îêzer; Yezeri --- Yêzeri mwene Galadi w'oku bûko bwa Manasè

אִשְׁהוֹד ✓ Noms propres: Ishehod [Ichod] 'ÎSHHÔD; 'ÎSHEHÔD; Îshod; Ishodi; Îshehodi --- mwene Hamoleketi bûko bwa Manasè

אִישִׁי ✓ Noms propres: Jessé 'ÎSHAY; Yêse; Yese; Îsay --- mwene Obedi îshe wa Daudi w'oku bûko bwa Yûda

אִישְׁתִּי בִשְׁתִּי ✓ Noms propres: Ishbosheth [Ichebaal] ÎSH-BOSHET; Ishibali; Ishbosheti; Ishebali; Ishibali; Ishibosheti --- mwene mwâmi Saulu w'oku bûko bwa Benyamini

אִיתִי ✓ Noms propres: Itai [Ittai] 'ÎTAY; Îtai; Itayi; Itay --- mwene Ribayi mulwî w'amango ga Daudi

אִיתִיאל-1 ✓ Noms propres: Itiël [Itiel] 'ÎTÎ'EL; Îtiyeli; Itiel; Itiyeli --- mwene Yesaya, Izaya shakulûza wa Salu bûko bwa binyamini w'enyuma ly'okurhenga omu bujà bwa Babiloni

אִיתִיאל-2 Noms propres: Itiël [Itiel] 'ÎTÎ'EL; Itieli; Itiyeli; Îtiel

אִיתָמָר Noms propres: Itamar 'ÎTÂMÂR; Îtamara; Îtamar; Itamara --- mugala wa aroni mudâhwa w'oku bûko bwa Levi

אִיתָן-1 ✓ Noms propres: Etân [Étan] 'ÊTÂN; Êtan; Etani --- mwene Zera w'oku bûko bwa Yûda

אִיתָן-2 Noms propres: Etân [Étan] 'ÊTÂN; Êtan; Etani --- muntu murhimanya w'amango ga Daudi mwene Zera w'oku bûko bwa Yûda

אִיתָן-3 Noms propres: Etân [Étan] 'ÊTÂN; Êtan; Etani --- mwene Zîma shakulûza wa Asafi, Asaf w'oku bûko bwa Levi

אִיתָן-4 Noms propres: Etân [Étan] 'ÊTÂN; Êtan; Êtani; Etani --- BHS 1 Enga 6.48 byo biri omu WLC 1 Enga 6.44: Êtani

אֲכַד ✓ Noms propres: Akkad [Accad] 'AKAD; Akadi --- lugo lw'omu Mezopotamiya, bihugo biba ekarhî ka Tigri na Efrati

אֲכַזִּיב-1 Noms propres: Akziv [Akzib] 'AKZÎV; Akzibu; Akziv; Beti-Akzibu; Bet-Akziv --- lugo ly'omu ishwa lya Yûda

אֲכַזִּיב-2 ✓ Noms propres: Akziv [Akzib] 'AKHÂZÎV; Akzibu; Akziv; Akizibu --- lugo lw'omu ishwa lya Aseri

אֲכִישׁ ✓ Noms propres: Akish [Akich] 'ÂKÎSH; Akish; Akishi --- mwene Maka mwâmi w'e Gati

אָקל Noms propres: Oukal 'UKÂL; Ukal; Ukali; Ukala --- muntu oyo
אָקשאַף Noms propres: Akshaf [Akechaf] 'AKSHÂF; Akishafa; Akshaf --- lungo lw'omu ishwa Iya Asheri
אֵל Êtres: puissance, dieu 'ÊL; Nyamuzinda; Nnâmahanga; Nyamubâho; Lungwè; *muzind*; *nâmah*; *ngw*; *hashe*; *zimu*
אֵל עֲלִיּוֹן Êtres: Très-Haut 'ÊL-ELIYÔN; Nyamuzinda w'enyanya; Ow'enyanya; *zinda w'enyanya* --- izîno Iya kuyêrekana obukulu bwa Nnâmahanga ye okulîre byoshi
אֵל שַׁדַּי Êtres: Dieu tout-suffisant 'ÊL-SHADAY; Nyamuzinda orhabula bici; Nyamuzinda ogwêrhe byoshi; nyamuzinda nna byoshi; Nyamwagirwa; *agirwa*; Nyamuzinda Ogala-byoshi; Nyamuzinda; Nnâmahanga
אֵלָא ✓ Noms propres: Ela [Éla] 'ÊLÂ; Êla; Ela --- îshe wa Shimeyi munya-buhashe oku Iwa Salomoni
אֵל גִּוְמִים Flore: genévrier 'ALGÛMÎM; murhi gwa musandali; mirhi ya misandali; mirhi; emirhi
אֵלְדָד ✓ Noms propres: Eldad 'ELDÂD; Eldad; Eldadi --- mugula w'Israheli mango ga Mûsa
אֵלְדָא ✓ Noms propres: Eldaa [Elda] 'ELDÂ'Â; Elda --- mwene Madiyani, mwene Ketura, mukà Abrahamu
אֵלָה Rituels: pleurer, maudir 'ALH; kulaka; kuhehêrera; kuyabirwa; kuhanyagala; kubà buligo; *heherera*; buligo; *cîgash*; mwîgasho; bîrha n'obunywesi; *higir*
אֵלָה ✓ Flore: térébinthe 'ÂLÂ; murhi gwa terebinti; terebinti; muyerêzi; nshebeyi
אֵלָה-1 Rituels: imprécation, malédiction 'ÂLÂ; kuhehêrerwa; kuhehererwa; kuhanyagaka; *gash*; *hehêrer*; *hanya*
אֵלָה-2 Rituels: adjuration 'ÂLÂ; cihango; ecihango; câha; câha; ecâha; buhanya; mahanya; *hanya*; *hang*; *câha*; *gash*; *lahirir*; *yêgûla*
אֵלָה-1 Flore: térébinthe 'ÊLÂ; terebinti; murhi; omurhi; *muhumbahumba* --- murhi gwa malehe
אֵלָה-2 ✓ Noms propres: Ela [Éla] 'ÊLÂ; Ela --- murhambo omu Edomu
אֵלָה-3 ✓ Noms propres: Ela [Éla] 'ÊLÂ; Ela --- mwene Bahesha Baesha mwâmi omu Israheli, 886 embere za Kristu
אֵלָה-4 ✓ Noms propres: Ela [Éla] 'ÊLÂ; Ela --- îshe wa Ozeya mwâmi w'omu Israheli
אֵלָה-5 ✓ Noms propres: Ela [Éla] 'ÊLÂ; Ela --- mwene Kalebu w'oku bûko bwa Yûda
אֵלָה-6 ✓ Noms propres: Ela [Éla] 'ÊLÂ; Ela --- mwene Uzi w'oku bûko bwa Yûda
אֵלֹהִים Êtres: dieu, Dieu 'ÊLOHÎM; Nnâmahanga; Nyamuzinda; ba-nyamuzinda; Nyakasane; Nyamubâho; enshanga; *shanga*; banyamuzinda; bazimu; *zimu*
אֵלֹהֶ-1 Êtres: Dieu 'ÊLÔAH; Nyamubâho; Nyamuzinda; Nnâmahanga; Nyakasane
אֵלֹהֶ-2 Êtres: dieu 'ELÔAH; nyamuzinda; bazimu; omuzimu; muzimu
אֵלּוּל ✓ Noms propres: Eloul [Éloul] 'ELÛL; omwezi gwa munâni
אֵלּוֹן-1 Flore: chêne 'ALÔN; murhi gw'enshebeyi
אֵלּוֹן-2 ✓ Noms propres: Allôn [Allon] 'ALÔN; Aloni --- mwene Yedaya w'oku bûko bwa Simoni
אֵלּוֹן תִּבּוֹר ✓ Noms propres: Tabor 'ELÔN-TÂBÔR; rhurhondo rhwa Tabora; Elon-Tabor --- Tabor nshebeyi za Tabora mirhi eri ekarhî ka Rama na Gibeya
אֵלּוֹן-1 Flore: chêne [FF 154.155.183] 'ELÔN; murhi; murhi gwa nshebeyi --- mwene Zabuloni
אֵלּוֹן-2 ✓ Noms propres: Elôn [Élon] 'ELÔN; Eloni --- mwene Zabuloni
אֵלּוֹנִי ✓ Noms propres: Elonites [Élonites] 'ELÔNÎ; omulala gw'Abaloni; bene Eloni --- mulala gwa bene Eloni, mwene Zabuloni
אֵלּוּף Faune: vache 'ALÛF; nkâfu; enkafu
אֵלוּשׁ ✓ Noms propres: Aloush [Alouch] 'ÂLÛSH; Alusi; Alushi; Alush --- hantu Bene-Israheli bageraga kurhenga e bujâ bw'e Mîsiri.

אֶלְזָבָד-1 Noms propres: Elzavad [Elzabad] 'ELIZAVÂD; Elizabadi; Elizavadi; Elzabad --- mulwi wa bûko bwa Gadi oku ngoma ya Daudi

אֶלְזָבָד-2 ✓ Noms propres: Elzavad [Elzabad] 'ELIZAVÂD; Elizabadi; Elzabad; Elizavadi --- mwene Shemaya mulanzi wa muhango w'amango ga Daudi

אֶלְחָנָן Noms propres: Elhanân [Élanan] 'ELHÂNÂN; Elehanani; NYAMUZIDA ABA WA LUKOGO --- mulwi wa mango ga Daudi eryo izîno lidesire oku Nyamuzinda aba wa lukogo kula banahà Omwâna elya LUKOGO e Bushi

אֶלְיָב-1 ✓ Noms propres: Eliav [Éliab] 'ELÎÂV; Eliavu; Eliabu; Eliab; Eliyabu --- mwene Heloni, murhambo; w'oku bûko bwa Zabuloni w'omu mango ga Mûsa; eryo izîno lidesire oku NYAMUZINDAYELARHA

אֶלְיָב-2 ✓ Noms propres: Eliav [Éliab] 'ELÎÂV; Eliyabu; Eliabu --- îshe wa Datani na Abirân w'oku bûko bwa Rubeni

אֶלְיָב-3 ✓ Noms propres: Eliav [Éliab] 'ELÎÂV; Eliabu; Eliyabu --- nfula ya Isayi; mukulu wa Daudi w'oku bûko bwa Yûda

אֶלְיָב-4 Noms propres: Eliav [Éliab] 'ELÎÂV; Eliabu; Eliyabu --- wa kuli Elkana, shakulu wa Saweli w'oku bûko bwa Levi

אֶלְיָב-5 ✓ Noms propres: Eliav [Éliab] 'ELÎÂV; Eliabu; Eliyabu --- banji bagwerhe elyo izîno w'omu bûka bwa Levi אֶלְיָב-6 Noms propres: Eliav [Éliab] 'ELÎÂV; Eliabu; Eliyabu --- mulwi w'omu bûko bwa Gadi w'amango ga Daudi

אֶלְיָאֵל-1 ✓ Noms propres: Eliël [Éliel] 'ELÎ'EL; Elieli; Eliyeli

אֶלְיָאֵל-2 Noms propres: Eliël [Éliel] 'ELÎ'EL; Elieli; Eliyeli --- wa kuli Elkana, shakulûza wa Samweli w'oku bûko bwa Levi

אֶלְיָאֵל-3 Noms propres: Eliël [Éliel] 'ELÎ'EL; Elieli; Eliyeli --- mwene Shimeyi murhambo wa mulala w'oku bûko bwa Binyamini; omu BHS 1Nga 8.22 muli Elieli ci omu WLC 1Nga 8.20 muli Eliyemayi

אֶלְיָאֵל-4 ✓ Noms propres: Eliël [Éliel] 'ELÎ'EL; Elieli; Eliyeli --- mwene Shashak mukulu wa mulala w'oku bûko bwa Benyamini;

אֶלְיָאֵל-5 Noms propres: Eliël [Éliel] 'ELÎ'EL; Elieli; Eliyeli --- balwi banji bagwerhe ely'izîno oku ngoma ya Daudi

אֶלְיָאֵל-6 ✓ Noms propres: Eliël [Éliel] 'ELÎ'EL; Elieli; Eliyeli --- murhambo mwene Hebroni w'oku bûko bwa Levi

אֶלְיָאֵל-7 ✓ Noms propres: Eliël [Éliel] 'ELÎ'EL; Elieli; Eliyeli --- munyabuhache w'oku ngoma ya Hezekiyahu, rhuderha Ezekiyasi

אֶלְיָאֵתָה ✓ Noms propres: Eliata [Éliata] 'ELÎÂTÂ; Eliata; Eliyata --- mwene Hemani mwimbiza w'omu Ka-Nyamuzinda z'amango ga Daudi

אֶלְיָדָד ✓ Noms propres: Elidad [Élidad] ELÎDÂD; Elidad; Elidadi --- mwene Kisloni w'oku bûko bwa Benyamini

אֶלְיָדָה-1 ✓ Noms propres: Elyada [Éliada] 'ELYÂDÂ; 'ELÎYÂDÂ; Eliada; Elyada; Eliyada --- mwene Daudi w'oku bûko bwa Yûda

אֶלְיָדָה-2 ✓ Noms propres: Elyada [Éliada] 'ELYÂDÂ; 'ELÎYÂDÂ; Elyada; Eliada --- îshe wa Rezoni mwâmi w'Damasko ye wagwasanyagya na mwâmi w'Israheli ly'emwênè mpu bahorheze Yûda oku Iwa Ahaz

אֶלְיָדָה-3 ✓ Noms propres: Elyada [Éliada] 'ELYÂDÂ; 'ELÎYÂDÂ; Eliada; Elyada; Eliyada --- murhambo wa basirika w'amango ga Yoshafati אֶלְיָה-1 Noms propres: Elie [Élie] 'ELIYÂ; Eliyah; Eli; Eliya; Elia --- mulêbi oku ngoma ya mwâmi Ahabu omu Israheli y'emwênè

אֶלְיָה-2 ✓ Noms propres: Eliya [Élia] 'ELIYÂ; Eliya; Elia; Eli; Eliyah אֶלְיָה-3 ✓ Noms propres: Eliya [Élia] 'ELIYÂ; Elia; Eliyah; Eliya; Eli --- bantu banji omu bayankaga abakazi b'emahanga

enyuma z'okurhenga omu bujà bw'e Babiloni

אֱלִיָּהוּ ✓ Noms propres: Elie [Élie] 'ELIYÂHÛ; ELIYÂ; Eliyahu; Eli; Eliya --- mulêbi w'oku ngoma ya Ahabu, Akhab

אֱלִיהוּ-1 ✓ Noms propres: Elihou [Élihou] 'ELÎHÛ; Elihu --- mwene Shemayeya, Shemaeya eri izîno kuli kuderha YE NYAMUZINDAWANI; eli: Nyamuzinda wâni hû: ye Bagwêrhe amazîno minjà abantu b'omu Bibliya wa!

אֱלִיהוּ-2 ✓ Noms propres: Elihou [Élihou] 'ELÎHÛ; Elihu --- mwene Yese aka Daudi mwene wâbo Daudi wa nda nguma na Daudi murhambo omu bûko bwa Yûda

אֱלִיהוּא-1 ✓ Noms propres: Elihou [Élihou] 'ELÎHÛ; Elihu; Elîhu --- wa kuli Elkqna shakulu wa Samweli w'oku bûko bwa Levi

אֱלִיהוּא-2 Noms propres: Elihou [Élihou] 'ELÎHÛ; Elihu; Elîhu --- mulwî w'oku bûko bwa Menashê amango ga Daudi

אֱלִיהוּא-3 Noms propres: Elihou [Élihou] 'ELÎHÛ; Elihu; Elîhu --- mwîra wa Ayubu

אֱלִיְהוֹעִינִי-1 ✓ Noms propres: Elyehoénai [Éliohénai] 'ELIYEHÔ'ÊNAY; Eliyehoênayi; Eliyehoyenayi --- mwene Meshelemiyahu mulanzi wa lumvi mango ga Daudi

אֱלִיְהוֹעִינִי-2 Noms propres: Elyehoénai [Éliohénai] 'ELIYEHÔ'ÊNAY; Eliyohenayi; Elyehohenayi; Eliyehoyenayi --- mwene Zakariya w'omu mulala gwa Pahati-Mowabu

אֱלִיְהוֹעִינִי-1 ✓ Noms propres: Elyoénai [Éliohénai] 'ELIYEHÔ'ÊNAY; Eliyehoyenayi; Eliyehoênayi - -- wa kuli Zorobabeli w'oku bûko bwa Yûda

אֱלִיְהוֹעִינִי-2 ✓ Noms propres: Elyoénai [Éliohénai] 'ELIYEHÔ'ÊNAY; Eliyehoyenayi; Eliyehoênayi - -- w'oku bûko bwa Simeoni

אֱלִיְהוֹעִינִי-3 ✓ Noms propres: Elyoénai [Éliohénai] 'ELIYEHÔ'ÊNAY; Eliyehoyenayi; Eliyehoênayi - -- mwene Bekera w'oku bûko bwa Benyamini

אֱלִיְהוֹעִינִי-4 ✓ Noms propres: Elyoénai [Éliohénai] 'ELIYEHÔ'ÊNAY; Eliyehoyenayi; Eliyehoênayi - -- badâhwa banji bagwerhe eryo izîno enyuma ly'okerhenga bujà e Babiloni

אֱלִיְהוֹעִינִי-5 ✓ Noms propres: Elyoénai [Éliohénai] 'ELIYEHÔ'ÊNAY; Eliyehoyenayi; Eliyehoênayi - -- muntu w'omu mango ga Ezra

אֱלִיָּהֲבָא ✓ Noms propres: Elyahba [Éliaba] 'ELYAHBÂ; Elyahba; Eliyahba; Elyahaba; Eliyaba; Eliaheba --- mulwî w'amango ga Daudi

אֱלִיְהוֹרֶף ✓ Noms propres: Elihoref [Élihoref] 'ELÎHOREF; Elihorefi; Elihoref --- mwene Shisha; munya-buhashe w'oku ngoma ya Salomoni

אֱלִיל Attributs: rien, en vain, idole 'ELÎL; enshusho z'obunywesi; abazimu; *zimu*; banyamuzinda w'abapagani; *nshus*; *banyamuz*; nshanga; busha; ntà nsibu --- byo baderha binzambinzambi omu lingala nshusho za bunywesi abantu bacijirire banywerhe mpu ye nyamuzinda wâbo bahabuke mpu ebi bacîjirire ye nyamuzinda

אֱלִימֶלֶךְ ✓ Noms propres: Elimélek [Élimélek] 'ELÎMÊLEK; Elimeleki; Elîmêlek --- muntu w'e Betelehemu oku lw'Abacîranuzi

אֱלִיָּסַף-1 ✓ Noms propres: Elyasaf [Éliassaf] 'ELYÂSÂF; Eliasafi; Eliasafu; Elyasafi; Elyasaf --- mwene Deyoweli murhambo omu bûko bwa Gadi amango ga Mûsa.

אֱלִיָּסַף-2 ✓ Noms propres: Elyasaf [Éliassaf] 'ELYÂSÂF; Eliyasafu; Eliasafi; Elyasafi; Elyasafu -- - muntu w'omu bûko bwa Levi

אֱלִיעֶזֶר-1 ✓ Noms propres: Eliézer [Éliézer] 'ELÎ'ÊZER; Eliezeri; Elyezeri; Eliezer; Eliezeri --- mujà wa Abrahamu

אֱלִיעֶזֶר-2 ✓ Noms propres: Eliézer [Éliézer] 'ELÎ'ÊZER; Eliezeri; Eliezer; Elyezer; Eliyezeri --- mwene Mûsa

אֱלִיעֶזֶר-3 ✓ Noms propres: Eliézer [Éliézer] 'ELÎ'ÊZER; Eliyezeri; Eliyezer; Elyezeri; Eliyezer --- mwene Bekeru w'oku bûko bwa Binyamini

אֶלִּיעֶזֶר-4 ✓ Noms propres: Eliézer [Éliézer] 'ELÎÊZER; Eliezeri; Eliyezeri --- Mudâhwa w'oku ngoma ya Daudi

אֶלִּיעֶזֶר-5 ✓ Noms propres: Eliézer [Éliézer] 'ELÎÊZER; Eliezeri; Eliyezeri --- mwene Zikri, murhambo omu bûko bwa Rubeni; w'amango ga Daudi

אֶלִּיעֶזֶר-6 ✓ Noms propres: Eliézer [Éliézer] 'ELÎÊZER; Eliezeri; Eliyezeri --- mwene Dodavahu; mulêbi; w'oku ngoma ya Yozafati אֶלִּיעֶזֶר-7 ✓ Noms propres: Eliézer [Éliézer] 'ELÎÊZER; Eliezeri; Eliyezeri; Eleyazari --- bantu banji bagwerhe eryo izîno; enyuma z'okurhenga omu bujà e Babiloni

אֶלִּיָּם-1 ✓ Noms propres: Eliam [Éliam] 'ELÎÂM; Eliam;; Eliyamu; Eliamu --- Îshe wa Bat-Sheba, mukà Uriya

אֶלִּיָּם-2 ✓ Noms propres: Eliam [Éliam] 'ELÎÂM; Eliam; Eliamu; Eliyamu; Eliyam --- mwene Ahitofeli; mulwî w'amango ga Daudi

אֶלִּיָּנָי Noms propres: Eliénaï [Éliénaï] 'ELÎÊNAY; Elienay; Elienayi; Eliyenay; Eliyenayi --- mugala wa Shimeyi mugala wa milala w'oku bûko bwa Benyamini

אֶלִּיָּפָז-1 ✓ Noms propres: Elifaz [Élifaz] 'ELÎFÂZ; Elifaz; Elifazi; Elipaz; Elipazi --- mugala wa Ezau

אֶלִּיָּפָז-2 Noms propres: Elifaz [Élifaz] 'ELÎFÂZ; Elifaz; Elifazi; Elipaz; Elipazi --- muntu w'e Temabi mwîra wa Ayubu

אֶלִּיָּפָל Noms propres: Elifal [Élifal] 'ELÎFAL; Elifal; Elifali --- mwene Uri mulwî w'amango ga Daudi

אֶלִּיָּפְלֵהוּ ✓ Noms propres: Elifléhou [Élifléhou] 'ELÎFLEHÛ; Eliflehu --- wa kuli bene Levi, aligi muleviti omu ka-Nyamuzinda w'amango ga Daudi

אֶלִּיָּפְלֵת-1 Noms propres: Eliféleth [Éliféleth] 'ELÎFÊLET; Eliféleti; Elifelet --- mwene Daudi w'oku bûko bwa Yûda

אֶלִּיָּפְלֵת-2 ✓ Noms propres: Eliféleth [Éliféleth] 'ELÎFÊLET; Eliféleti; Elifeleti --- mulwî w'oku ngoma ya Daudi

אֶלִּיָּפְלֵת-3 ✓ Noms propres: Eliféleth [Éliféleth] 'ELÎFÊLET; Eliféleti --- mwene Esheki w'oku bûko bwa Benyamini

אֶלִּיָּפְלֵת-4 ✓ Noms propres: Eliféleth [Éliféleth] 'ELÎFÊLET; Eliféleti; Elifélet --- Bantu banji bagwerhe ago Mazîno enyuma ly'okurhenga omu bujà bw'e Babiloni

אֶלִּיצוּר ✓ Noms propres: Eliçour [Éliçour] 'ELÎTSÛR; Elitsur; Elisuri --- mwene Shedeuri murhambo w'oku bûko bwa Rubeni w'amango ga Mûsa

אֶלִּיצָפָן-1 ✓ Noms propres: Eliçafân [Éliçafân] 'ELÎTSÂFÂN; Elisafani; Elitsafân --- mwene Uziel wa bûko bwa Levi

אֶלִּיצָפָן-2 ✓ Noms propres: Eliçafân [Éliçafân] 'ELÎTSÂFÂN; Elisafani; Elitsafân --- mwene Parnaki murhambo w'oku bûko bwa Zabuloni

אֶלִּיקָא ✓ Noms propres: Eliqa [Éliqa] 'ELÎKÂ; Elikà; Elika --- we Harodi mulwî w'amango ga Daudi

אֶלִּיָּקִים-1 Noms propres: Elyaqim [Éliaquim] 'ELYÂKÎM; Eliyakimu; Elyakim --- mwene Hilkiyahu munyabuhache w'amango ga Hezekiyahu, Ezekiyasi

אֶלִּיָּקִים-2 ✓ Noms propres: Elyaqim [Éliaquim] 'ELYÂKÎM; Eliyakimu; ELYAKIM --- mwene Yoshiyahu, Yozias gwârhi Abagreki mwâmi ou Yûda 609-597

אֶלִּיָּקִים-3 ✓ Noms propres: Elyaqim [Éliaquim] 'ELYÂKÎM; 'ELYÂQÎM; Eliyakimu; Eliyakim; Elyakim --- mudâhwa w'enyuma z'okurhenga omu bujà bw'e Babiloni

אֶלִּישָׁבַע ✓ Noms propres: Elisabeth [Élichéba] 'ELÎSHEBA; Luzabeti; Elisheba; Elizabeti; Elishéba --- mwâli wa Aminadabu mukà Aroni

אֶלִּישָׁה Noms propres: Elisha [Élicha] 'ELÎSHÂ; Elisha --- mwene Yavâni wa kuli Yafet

אֶלְיָשִׁיב-1 ✓ Noms propres: Elyashiv [Éliachib] 'ELYÂSHÎV; Eliyashibu; Eliyasibu; Eliyashib --- wa kuli bene Zorobabel w'oku bûko bwa Yûda

אֶלְיָשִׁיב-2 ✓ Noms propres: Elyashiv [Éliachib] 'ELYÂSHÎV; Eliyasibu; Eliyashibu; Eliyashib --- mûdâhwa oku lwa Daudi

אֶלְיָשִׁיב-3 ✓ Noms propres: Elyashiv [Éliachib] 'ELYÂSHÎV; Eliyasibu; Eliashibu; Eliashibi; Eliyashibu; Eliyasibu; Eliyashib --- bantu banji bagwerhe ery' izîno enyuma z'okurhenga omu bujâ bw'e Babiloni

אֶלְיָשִׁיב-4 ✓ Noms propres: Elyashiv [Éliachib] 'ELYÂSHÎV; Eliyasibu; Eliyashibu; Eliashibi; Eliyashibi --- mudâhwa mukulu enyuma z'okurhenga omu bujâ e Babiloni.

אֶלִישָׁמָע-1 ✓ Noms propres: Elishama' [Élichama] 'ELÎSHÂMÂ'; Elishama' --- mwene Amihud murhambo w'oku bûko bwa Efrayimu shakulûza wa Yoshwa, Yozwe gwârhi Abagreki Elishamâ kuli kuderha: NYAMUZINDA KUYUMVA AYUMVA.

אֶלִישָׁמָע-2 ✓ Noms propres: Elishama' [Élichama] 'ELÎSHÂMÂ'; Elishama' --- mwene Daudi w'oku bûko bwa Yûda Elishama': NYAMUZINDA KUYUMVA AYUMVA.

אֶלִישָׁמָע-3 Noms propres: Elishama' [Élichama] 'ELÎSHÂMÂ'; Elishama' --- shakulu wa Ismaeli.

אֶלִישָׁמָע-4 ✓ Noms propres: Elishama' [Élichama] 'ELÎSHÂMÂ'; Elishama' --- mwene Yakamya w'oku bûko bwa Yûda.

אֶלִישָׁמָע-5 ✓ Noms propres: Elishama' [Élichama] 'ELÎSHÂMÂ'; Elishama' --- mudâhwa w'amango ga Yehoshafati, Yozafati gwârhi Abagreki.

אֶלִישָׁמָע-6 Noms propres: Elishama' [Élichama] 'ELÎSHÂMÂ'; Elishama' --- munya-buhashe w'amango ga Yehoyakim.

אֶלִישָׁע ✓ Noms propres: Elisée [Élisée] 'ELÎSHÂ'; Elisha; Elizeyo; Elizeo --- mwene Shafati.

אֶלִישָׁפָּת ✓ Noms propres: Elishafath [Élichafath] 'ELÎSHÂFÂT; Elishafati --- mwene Zikiri w'amango ga mwâmikazi Ataliya Elishafat kuli kuderha: NYAMUZINDA YE TWA EMANJA.

אֶלִישׁוּעַ ✓ Noms propres: Elishoua [Élichoua] 'ELÎSHUA'; Elishuwa --- kuli kuderha "NYAMUZINDA OCIZA".

אֶלִיָּאָה ✓ Noms propres: Eliyata [Éliata] 'ELIYÂTÂ; 'ELIYÂTHÂ; Eliyata --- mwene Hemâni mwimbiza w'omu ka-Nyamuzinda w'amango ga Daudi.

אֶלְמֻנִימַי ✓ Flore: génévrier 'ALMUNÎM; nsantali; ensantali --- gubâ murhi ogwo.

אֶלְמָה Objects réels: gerbe 'ALUMÂ; mwîha; mîha; *îha* --- nka abantu barhema amahemba erhi batwa obukere lyo bajira emîha.

אֶלְמוֹדָד ✓ Noms propres: Almodad 'ALMÔDAD; Almodadi --- mwene Yoktâni w'oku nkomôka ya Sem.

אֶלְמֶלֶךְ ✓ Noms propres: Alammélek [Alamélek] 'ALAMÊLEK; Alameleki; Almeleki; Almelek --- lugo lwali omu cihugo ca Aseri omu ishwa lya Aseri.

אֶלְנָעַם ✓ Noms propres: Elnaam [Elnam] 'ELNA'AM; Elnamu; Elnam --- îshe wa Yeribayi na Yoshaviya.

אֶלְנָתָן-1 ✓ Noms propres: Elnatân [Elnatan] 'ELNÂTÂN; Elinatana; Elnatân --- îshe wa Neshushta,mpu Nehushata gwârhi Abashi, olya mukà Yehoyakim Elnatan kuli kuderha NYAMUZINDA ASHOBÔZA.

אֶלְנָתָן-2 Noms propres: Elnatân [Elnatan] 'ELNÂTÂN; Elinatana; Elnatân; Elnatani --- mwene Akbor munya-buhashe w'amango ga Daudi.

אֶלְנָתָן-3 ✓ Noms propres: Elnatân [Elnatan] 'ELNÂTÂN; Elinatana; Elnatân; Elnatani --- murhambo w'enyuma z'okurhenga omu bujâ bw'e Babiloni.

אֶלְסָר ✓ Noms propres: Ellasar 'ELÂSÂR; Elasari; Elasar --- hantu haguma, emwa mwâmi Ariyoko.

אֶלְעָד ✓ Noms propres: Eléad [Élad] 'EL'ÂD; Eleyadi; Elad; Elehadi; Eleadi --- mwene Efrayimu.

אֶלְעָדָה Noms propres: Eléada [Élada] 'EL'ÂDÂ; Eleyada; Eleada; Elehada --- mwene Tahati, kwo kuderha mwinjikulu wa Efrayimu.

אֶלְעֻזַּי Noms propres: Eléouzaï [Élouzaï] 'EL'ÛZAY; Eluzayi; Eleuzayi --- muntu, ntwâli y'amango ga Daudi.

אֶלְעָזָר-1 Noms propres: Eléazar [Élazar] 'EL'ÂZÂR; Eleyazari; Eleyazar; *yazar*; *ezar*; *azar* --- mwene Aroni mudâhwa mukulu.

אֶלְעָזָר-2 ✓ Noms propres: Eléazar [Élazar] 'EL'ÂZÂR; Eleyazari; Eleyazar --- mwene Abinadabu.

אֶלְעָזָר-3 ✓ Noms propres: Eléazar [Élazar] 'EL'ÂZÂR; Eleyazari; Eleyazar; Eleazar --- mwene Dodo ntwâli y'amango ga Daudi.

אֶלְעָזָר-4 ✓ Noms propres: Eléazar [Élazar] 'EL'ÂZÂR; Eleyazari; Eleyazar; Eleazar --- muntu w'oku bûko bwa Levi.

אֶלְעָזָר-5 ✓ Noms propres: Eléazar [Élazar] 'EL'ÂZÂR; Eleyazari; eleyazar; Eleazar; *azar*; *ezar* --- bantu banji baligwerhe eryl izîno אֶלְעָלֵי Noms propres: Eléalé [Élalé] 'EL'ÂLÊ; Eleale; Eleale --- lugo lw'omu ishwa lya Rubeni.

אֶלְעָסָה-1 ✓ Noms propres: Eléasa [Élassa] 'EL'ÂSÂ; Eleyasa; Eleasa --- wa kuli bene Yerahmeyeli w'oku bûko bwa Yûda.

אֶלְעָסָה-2 ✓ Noms propres: Eléasa [Élassa] 'EL'ÂSÂ; Eleyasa; Eleasa --- mwene Rafa w'oku bûko bwa Benyamini.

אֶלְעָסָה-3 ✓ Noms propres: Eléasa [Élassa] 'ELEÂSÂ; Eleyasa; Elasa; Eleasa --- mudâhwa wa mango ga Ezdra, kwo kuderha enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

אֶלְעָסָה-4 Noms propres: Eléasa [Élassa] 'EL'ÂSÂ; Eleyasa; Eleasa; Elasa --- mwene Shafân munya-buhashe wa mango ga Sedekiyahu, Sedekias gwârhi Abagreki.

אֶלֶף Faune: Élef 'ÉLEF; bishwekwa; nkâfu; murhwe; cihumbi; *kafu*; *humbi* --- Elef, lwali lugo lw'omu ishwa lya Benyamini.

אֶלְפָּלֶת ✓ Noms propres: Elpaleth [Elpéleth] 'ELPÊLET; Elipeleti; Elipalet; Elifeleti --- mwene Daudi w'oku bûko bwa Yûda.

אֶלְפָּעַל-1 ✓ Noms propres: Elpaal 'ELPA'AL; Elipali; Elipala; Elipaal; Elpaali --- mwene Shaharayim, Shaharayimu gwârhi Abashi! אֶלְפָּעַל-2 Noms propres: Elpaal 'ELPA'AL; Elipali; Elipala; Elipaal --- ali muntu w'obûko bwa Benyamini.

אֶלְצַפָּן ✓ Noms propres: Elçafân [Élissafan] 'ELSHAFÂN; Elishafani; Elishafân; Elisafani; Elshafan --- mwene Uziyeli w'omu bûko bwa Levi.

אֶלְקָנָה-1 Noms propres: Elqana [Elcana] 'ELKÂNÂ; Elkana; Elikana --- mwene Asiri w'omu bûko bwa bene Korè ba kuli bene Levi.

אֶלְקָנָה-2 Noms propres: Elqana [Elcana] 'ELKÂNÂ; Elkana --- mwene Yeroham, Yerohami gwârhi Abashi!.

אֶלְקָנָה-3 Noms propres: Elqana [Elcana] 'ELKÂNÂ; Elkana; Elikana --- mulwî w'amango ga Daudi.

אֶלְקָנָה-4 Noms propres: Elqana [Elcana] 'ELKÂNÂ; Elkana; Elikana.

אֶלְקָנָה-5 Noms propres: Elqana [Elcana] 'ELKÂNÂ; Elkana; Elikana --- mwene Ahimoti, Mahati shakulûza wa Samweli Hemâni w'oku bûko bwa Levi.

אֶלְקָנָה-6 ✓ Noms propres: Elqana [Elcana] 'ELKÂNÂ; Elkana; Elikana --- mwene Yoweli shakulûza wa Hemâni w'oku bûko bwa Levi.

אֶלְקָנָה-7 ✓ Noms propres: Elqana [Elcana] 'ELKÂNÂ; Elkana; Elikana --- shakulûza wa Berekiya muleviti, kwo kderha oku bûko bwa Levi bulya omu bûko bwa Levi bakagikûla Abaleviti.

אֶלְקָנָה-8 ✓ Noms propres: Elqana [Elcana] 'ELKÂNÂ; Elkana; Elikana --- mulanzi wa muhango gw'Omucimba gw'Amalaganyo w'oku bûko bwa Levi w'amango ga Daudi.

אֶלְקָנָה-9 ✓ Noms propres: Elqana [Elcana] 'ELKÂNÂ; Elkana; Elikana --- musirika mukulu omu basirika ba mwâmi Ahaz. Akazi gwârhi Abashi.

אֶלְקוֹשִׁי Noms propres: Elqoshite [d'Elcoch] 'ELKOSHÎ; Banya-Elkosh; Abaelkoshi; Abayelkoshi; Abanya-Elkoshi --- eci cinwa "Elkosh" ciri cihugo.

אֶלְתוֹלַד ✓ Noms propres: Eltolad 'ELTÔLAD; Eltoladi; Eltolad --- hali hantu haguma.

אֶלְתֶּקֶה ✓ Noms propres: Elteqé [Eltequé] 'ELTEKÊ; Eltekè; Elteke --- lugo lw'omu ishwa lya Dani.

אֶלְתֶּקֶן Noms propres: Elteqôn [Eltecône] 'ELTEKON; Eltekoni; Elteôn --- lugo lw'omu ishwa lya Yûda.

אֶמָּה Noms propres: Amma 'AMÂ; Amâ; murhundu; nyîrhundwe; mitungo y'aha muhango --- lugero lwa ngafula, erhi hantu haderhwa Amâ; lugero lwa centimetri 44,5 erhi lwa minwe 24; lugero lwa nfune 6; epani 2; lugero lwa ngafula ebwâmi: centimetri 51,81.

אֶמָּה Êtres: esclave, servante 'ÂMÂ; *mujà*; omujà-nyere; mujàkazi; mujà-kazi; *jakaz*; *kaz*.

אֶמֶן-1 Noms propres: Amôn [Amon] 'ÂMÔN; Amoni; Amon --- mwene Menashè mwâmi omu Yudeya 642-640.

אֶמֶן-2 ✓ Noms propres: Amôn [Amon] 'ÂMÔN; Amôn; Amoni; Amôni --- Murhambo mukulu, ali koverneri omu Samâriya oku lwa Ahab. Oku lwa Akabu gwârhi Abashi.

אֶמֶן-3 Noms propres: Amôn [Amon] 'ÂMÔN; Amôni; Amoni; Amôn --- mukulu wa milala mushizi erhi muganda wa Salomoni w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

אֶמֶן-4 Noms propres: Amôn [Amon] 'ÂMÔN; Amoni; Amôni; Amôn --- muzimu w'e Mîsiri.

אֶמֶן Attributs: fidélité, vérité, fidèle 'ÊMÛN; bwikubagirwa; okuli; mwîkubagirwa; *kubagir*; omurhundu guli nka muzîre; *muzir*.

אֶמֶן Attributs: fidélité, loyauté, confiance 'EMÛNÂ; burhahemuka; bwikubagirwa; ngwarhwamurhima; *zibuh*; *kubagir*; *hemuk*; *besha*; *shinganyany*; *murhima mwinjà*; cikono c'okukengwa; barhârhegagamwo ciru eriguma; *shingan*.

אֶמוֹץ Noms propres: Amoc [Amots] 'ÂMÔTS; Amots; Amosi; Amotsi --- îshe w'omulêbi Yeshaya, Izaya gwârhi Abaswahili n'Abashi.

אֶמִי ✓ Noms propres: Ami 'ÂMÎ; Ami --- mukulu wa milala w'omu ciganba c'abaderhwa "muganda wa Salomoni" enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

אֶמִינֹן ✓ Noms propres: Amnon 'ÂMÎNÔN; Aminoni; Amnôn --- mwene Daudi.

אֶמָּם ✓ Noms propres: Amam 'AMÂM; Amami; Amâm; Amâmi --- lugo lw'omu ishwa lya Yûda.

אֶמָּם-1 Attributs: être ferme, bien établi 'AMEN; *birhali bya bunywe*; ebinwa binyu birahli bya bunywesi; ebisezire; biyûbake bwinjà; muntu nkana; mutabêsha; *bêsha*; *rhakahuliga*; ntahuligana; yeshi; *kubargir*; *tugikiz*; *simba*; kabage kalya kanwa; enyumpa nkomo-komo; kubâho amango goshi; *yîmang*; *yukiriz*; *bonekana*; *lanzire ako kanwa*; *shinganine* --- biyerekire ebinwa erhi bûbake biyêrekire kurhi omuntu ayôrha n'oyu ali omu ndagâno.

אֶמָּם-2 Attributs: fie, croire, avoir la foi 'AMEN; *yemera*; *yêmêr*; gwarha murhima; *kubagir*; k'okuli; *yêmîr*; *kwikubagir*; *langalir*; *huligan* --- biyêrekire kurhi omuntu ayôrha n'abandi erhi kurhi omuntu ayôrha embere za Nyamuzinda; ebiyêrekire okuli.

אֶמֶן Divers: sûrement! 'ÂMÊN; Nêci ntyo; Amen; kwo biri ntyo; bibè ntyo; kwo n'okwo; nkana nkana; okuli --- kwo n'okwo nkana nkana.

אֶמָּן Attributs: fidélité 'OMÊN; burhahemuka; bwikubagirwa; mutabêsha. אֶמָּן-1 ✓ Noms propres: Abana 'AMÂNÂ; ABÂNÂ; Abanâ; Abana; Amana --- luli lwîshi lw'e Damasko omu Sîriya.

אֶמָּן-2 Noms propres: Amana 'AMÂNÂ; Amana --- ntongo y'omu Libano אֶמָּן-1 Noms

propres: Amnon 'AMNÔN; Amnoni; Amnôni; Amnôn; *noni* --- mugala wa Daudi.

אֲמֹנֹן-2 ✓ Noms propres: Amnôn [Amnon] 'AMNÔN; Amnôni; Amunoni; Amunôn.

אֲמִצִּי-1 Noms propres: Amçi [Amsi] 'AMTSÎ; Amtsi; Amusi; Amsi --- mwene Bani shakulûza wa Etâni w'oku bûko bwa Levi.

אֲמִצִּי-2 ✓ Noms propres: Amçi [Amsi] 'AMTSÎ; Amtsi; Amusi; Amsi --- mwene Zakariya shakûlu wa Adaya mudâhwa w'oku bûko bwa Levi.

אֲמַסְיָה-1 Noms propres: Amasias [Amassia] 'AMATSIYÂHÛ; Amaziyahu; Amatsiyahu; Amasiasi --- mwene Yoash ali ayîmire omu Yûda 796-767.

אֲמַסְיָה-2 Noms propres: Amacya [Amassia] 'AMATSIYÂHÛ; Amaziyahu; Amaziasi; Amasia; Amasiya.

אֲמַסְיָה-3 Noms propres: Amacya [Amassia] 'AMATSIYÂHÛ; Amaziyahu; Amatsiyahu; Amaziasi; *Amasia* --- mwene Hilkiya shakulûza wa Etâni w'oku bûko bwa Levi.

אֲמַסְיָה-4 Noms propres: Amaçya [Amassia] 'AMATSIYÂ; Amatsiya; Amaziya; Amasiasi; Amasia --- mudâhwa w'e Betelehemu w'amango g'omulêbi Amosi.

אֲמַסְיָהוּ Noms propres: Amasias [Amassia] 'AMATSIYÂHÛ; Amaziyahu; Amatsiyahu; Amaziyasi; Amasiyasi --- mwene Yowash, mwâmi w'e Yudeya 796-767.

אִמֶּר-1 ✓ Noms propres: Immer 'IMÊR; Imeri --- shakulûza wa Maesayi, Mayesayi nkaba omu mashi, shakulûza wa Amashsayi mudâhwa.

אִמֶּר-2 ✓ Noms propres: Immer 'IMÊR; Imeri --- mudâhwa w'amango ga Daudi.

אִמֶּר-3 ✓ Noms propres: Immer 'IMÊR; Imeri; Imeri --- mukulu wa milala enyuma ly'obujà bw'e Babiloni

אִמֶּר-4 ✓ Noms propres: Immer 'IMÊR; Imeri --- hali hantu.

אִמֶּר-5 Noms propres: Immer 'IMÊR; Imeri --- îshe wa Pashhur. ali mudâhwa.

אִמְרִי-1 ✓ Noms propres: Imri 'IMRÎ; Imri --- mwene Bani shakulûza wa Uthayi w'oku bûko bwa Yûda.

אִמְרִי-2 ✓ Noms propres: Imri 'IMRÎ; Imri --- îshe wa Zakur akagishakûlula enkûta w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

אֲמֹרִי Noms propres: Amorites 'AMORÎ; Amoriti; *Banya-Amor*; Abaamori; Amoreni; mulala gwa AMOR; *morit*; *moren*; *munya-Mor*; *banyamor*; *banya-Mori*; *ba-Amor*; *banya-Moren* --- bali b'oku nkomôka za Kanâni.

אֲמַרְיָה-1 Noms propres: Amarya [Amaria] 'AMARYÂ; Amarya; Amaria; Amariya.

אֲמַרְיָה-2 Noms propres: Amarya [Amaria] 'AMARYÂ; Amarya; Amariya; Amariya.

אֲמַרְיָה-3 ✓ Noms propres: Amarya [Amaria] 'AMARYÂ; Amariya.

אֲמַרְיָה-4 Noms propres: Amarya [Amaria] 'AMARYÂ; Amariya; Amarya; Amariya.

אֲמַרְיָה-5 Noms propres: Amarya [Amaria] 'AMARYÂ; Amariya; Amaria.

אֲמַרְיָה-6 Noms propres: Amarya [Amaria] 'AMARYÂ; Amariya; Amarya; Amarya.

אֲמַרְיָהוּ-1 ✓ Noms propres: Amaryahou [Amaria] 'AMARYÂHÛ; Amariyahu; Amaryahu.

אֲמַרְיָהוּ-2 ✓ Noms propres: Amaryahou [Amaria] 'AMARYÂHÛ; Amariyahu; Amaryahu --- mudâhwa mukulu w'amango ga Salomoni

אֲמַרְיָהוּ-3 ✓ Noms propres: Amaryahou [Amaria] 'AMARYÂHÛ; Amariyahu; Amaryahu.

אֲמַרְפֶּל ✓ Noms propres: Amraphel [Amrafel] 'AMARYÂHÛ; Amrafeli; Amrafel; Amarafeli; Amarafel --- mwâmi w' e Shineyar, mpu Sineyari gwârhi Abashi.

אֲמֵת Attributs: vérité, loyauté, fidelité 'ÊMET; kunali; binali; okunali; *kuli*; *rhonyi*; *rhonz*; *rhonya*; *ntahemu*; *nongolîn*; *kubagir*; ntyo; *yunjuz*; *yunjul*; *kushingan*.

אֲמִתָּה ✓ Objets réels: sac 'AMTAHAT; enshoho; nshoho; nvumba; luvumba; *shoho*; *vumb*; *zigo*.

אֲמִתַּי Noms propres: Amittaï 'AMITAY; Amitayi --- îshe w'omulêbi Yona.

אֶנוֹשׁ ✓ Noms propres: Enosh [Énos] 'ENÔSH; Enosh; Enoshi; muntu; bantu-cigushè --- Enosh kuli kuderha muntu, erhi bantu-cigushè; kunali kula omuntu muguma ahabwa izîno Iya Bashi mpu wendi, erhi: Nie Muntu, Nie Mushi, Nie Babembe.

אֲנַחְרַת ✓ Noms propres: Anaharath 'ANAHARAT; Anaharati --- lugo lw'omu ishwa ly' Isakari.

אֲנִיעַם ✓ Noms propres: Aniam 'ANÎÂM; Aniyam; Aniam; Aniyamu --- mwene Shemida w'oku bûko bwa Menashè.

אֶנְךָ Objets réels: plomb 'ANÂK; lugero; cûma cizirho --- cûma baderha "plomb" omu nfarasè, mpu "piombo" omu citalyana; muhindongeze omu mashi muli Amos 7, 7 mpu lugero! ci akaba kwo binali!

אֶנְכָה Faune: héron 'ANÂFÂ; muhangâli; omuhangâli; mihangâli; emihangâli; hangâli; *hangali*; mutulama.

אֶנְקָה ✓ Faune: gecko, gemissement 'ANÂKÂ; ecibulubulu; muniho; kuniha; cibulubulu אֲסָא-1 Noms propres: Asa 'ÂSÂ; Asa --- mwene Abiya mwâmi wayîmaga e Yudeya omu 911 embere za Kristu.

אֲסָא-2 ✓ Noms propres: Asa [Assa] 'ÂSÂ; Asa --- îshe wa Berekiya muleviti w'enyuma w'obujà bw'e Babiloni.

אֲסִיר-1 ✓ Noms propres: Assir, prisonnier 'ASÎR; Asiri --- mwene Korè wa kuli bene Kehati w'oku bûko bwa Levi.

אֲסִיר-2 Noms propres: Assir, prisonnier 'ASÎR; Asiri --- mwene Ebyasafi wa kuli bene Kehati shakulûza wa Hemâni.

אֲסִנָה ✓ Noms propres: Asna 'ASNÂ; Asna; Asena --- mukulu wa milala mukozi omu ka-Nyamuzinda w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

אֲסַנְפָר ✓ Noms propres: Asnappar 'ASNAPAR; Asnapar; Asnapari; Ashurbanipal; Asurbanipali -- mwâmi w'e Asîriya; ye Ashurbanipal (669-626).

אֲסַנַת ✓ Noms propres: Asenath [Asnath] 'ASNAT; 'ASNATH; Asenati; Asinati --- mwali wa Putifari mukà Yozefu.

אֲסָף-1 Noms propres: Asaf [Assaf] 'ÂSÂF; Asaf; Azafi; Asafi; Asafu; Azafu --- mwene Yoweli mwimbiza omu ka-Nyamuzinda wa mango ga Daudi.

אֲסָף-2 Noms propres: Asaf [Assaf] 'ÂSÂF; Asafi; Azafi; Asaf; Azafu --- îshe wa Yowah murhindisi w'emiyandiko w'amango ga Hezekiyahu, mpu Ezekiasi gwârhi Abashi.

אֲסָף-3 ✓ Noms propres: Asaf [Assaf] 'ÂSÂF; Asafi; Azafi; Azafu; Asaf --- mulanzi w'omuzirhu w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

אֲסַפָּתָא Noms propres: Aspata 'ASPÂTÂ; 'ASPÂTHÂ; Aspata; Asfata --- mwene Hamâni, Hamân.

אֲסֵר ✓ Rituels: lier 'ÂSÊR; cishweke; kucîgasha; kushweka; endahiro; ashwesirwe; kushwekwa; *shwek*; *shwes*; gw'okuli; *rheges*.

אֲסֵר ✓ Rituels: serment 'ISÂR; ciragane; acishwekagamwo; *rheges*; *shwek*; *dahir*; *shwesir*; *higo*; mulâli --- ciragana câge acîshekagamwo yêne.

אֲסַרְהַדּוֹן Noms propres: Asarhaddon [Assarhaddon] 'ASÂR-HADON; Asaradoni; Asarihadoni; Esar-Hadôn --- mugala wa Senakeribu, mwâmi w'e Asîriya.

אֲסַתֵּר Noms propres: Esther 'ESTÊR; 'ESTHÊR; Esteri; Ester --- izîno Iya mukazi mwâmikazi w'e Persiya, e Bupersi.

אֶפּוֹד-1 ✓ Noms propres: Efod [Éfod] 'EFOD; Efodi --- îshe wa Haniyeli w'omu bûko bwa Menashè.

אֶפּוֹד-2 Objets réels: éphod 'EFOD; efodi; *cishûli câge c'obudâh*; *cishûli c'obudâh*; *cishul*; *cishûl*; omwirhêro --- mwambalo gw'abadâhwa.

אֶפּוֹד-3 Objets réels: éphod 'EFOD; omwirhêro; efodi; *bishûl*; *cishul*.

דאָ-4 Objets réels: éphod (d'un idole) 'EFOD; mwîrhero gw'enshanga; efodi --- mwirhêro aba mira bakâg'iyambika ensanamu y'omuzimu.

אַפֿיח ✓ Noms propres: Afiah [Afia] 'AFÎ; AFÎAH; Afiyahi; Afiyah --- muntu w'oku bûko bwa Benyamini.

אַפֿימ Noms propres: Appaïm 'APAYIM; Apayim; Apayimu --- wa kuli bene Yerahmeyeli w'oku bûko bwa Yûda אַפֿיק ✓ Noms propres: Afiq [Afic] 'APÎK; Afik; Afiki --- lugo lw'omu ly'omu ishwa lya Aseri.

אַפֿלל Noms propres: Eflal [Éflal] 'EFLAL; Eflal; Eflali; Efilali --- wa kuli bene Yerahmeyeli w'oku bûko bwa Yûda.

אַפֿס Noms propres: Efès-Dammim [Éfès-Dammim] 'ÊFEZ-DAMÎM; Efezi-Damimi; Efes-Damim; Efesi-Damimu --- hantu aho.

אַפֿע Faune: vipère 'ÊFÊ; igù; njoka y'igu; *njoka* --- omu cihebraniya mpu èfê ye mujoka w'igù.

אַפֿק-1 ✓ Noms propres: Afeq [Afec] 'APEK; Apeki; Afeki; Apek; Afek --- lugo, kandi luderhwa Sarôni lugo lw'ebuzikiro bwa Silo.

אַפֿק-2 ✓ Noms propres: Afeq [Afec] 'APEK; Apeki; Apek; Afeki; Afek --- lugo l'omu Sîriya.

אַפֿק-3 ✓ Noms propres: Afeq [Afec] 'APEK; Afeki; Afek; apeki; Apek --- lugo lw'omu ishwa lya Aseri אַפֿק-4 ✓ Noms propres: Afeq [Afec] 'APEK; Afeki; Afek; Apeki; Apek --- lugo lubà oku cirimbirimbi ca Golâni.

אַפֿקא ✓ Noms propres: Aféqa [Aféca] 'AFEKÂ; Afeka --- lugo lw'omu ishwa lya Yûda.

אַפֿראַימ Noms propres: Ephraïm [Éfraïm] 'EFRAYIM; Efrayimu; Efrayim; Efurayimu --- mwene Yuzufu mugala wa Yakôbo, Yozefu gwârhi baguma shakulu wa mulala gwa Efrayimu muli Bene Israheli.

אַפֿראַת-1 Noms propres: Ephrata [Éfrata] 'EFÂT; Efrata --- lugo lw'omu ishwa lya Yûda.

אַפֿראַת-2 ✓ Noms propres: Ephrata [Éfrata] 'EFRÂT; Efrata --- mukazi oyo mukà Kaleb.

אַפֿראַת־1 ✓ Noms propres: Ephratéen [clan d'Éfrata] 'EFRAÎ; banya-Efrata --- bantu bayûbakaga e Efrata.

אַפֿראַת־2 ✓ Noms propres: Ephratéen [Éfraïmite] 'EFRAÎ; bene Efrayimu; munya-Efrayimiti; munya-Efrayimu; muefrayimu --- bantu b'oku bûko bwa Efrayimu.

אַפֿבון-1 ✓ Noms propres: Eçbôn [Esbon] 'ETSBÔN; Esiboni; Etsiboni; Etsbon --- mugala wa Gadi.

אַפֿבון-2 ✓ Noms propres: Eçbôn [Esbon] 'ETSBÔN; Esiboni; Etsiboni; Etsbon --- mugala wa Bêla w'oku bukô bwa Benyamini אַפֿל Noms propres: Assal [FCL]; Açal 'ÂTSAL; Atsal; Asali; Asal; Atsali; Azali.

אַפֿל ✓ Noms propres: Assel [FCL]; Acel 'ÂTSEL; Aseli; Asel; Atseli; Atsel.

אַפֿל־יח Noms propres: Açalyahou [Assalia] 'ATSALYÂHÛ; Asalyahu; Atsalyahu; Asaliyahu --- mugala wa Meshula îshe wa Shafân mwandisi w'omu ka-Nyamuzinda amango ga mwâmi Yoshiyahu, Yoziassi gwârhi baguma.

אַפֿם-1 ✓ Noms propres: Ocem [Ossem] 'OTSEM; Osema; Otsema; Otsem; Osemi; Osemu --- mwene Yeshaya, Izaya gwârhi baguma balondana na Daudi w'oku bûko bwa Yûda.

אַפֿם-2 ✓ Noms propres: Ocem [Ossem] 'OTSEM; Otsem; Otsemi; Osemu; Osema --- mugala wa Yerahmeyeli w'oku bûko bwa Yûda.

אַפֿר Noms propres: Ecèr [Esser] 'ÊTSER; Eseri; Etseri; Etser; Eser --- mugala wa Seyir, Sheyir.

אַפֿדן Objets réels: pierres ornementales, pierre précieuse 'EKDÂ; EQDÂ; mabuye ga citwîro cidarhi; mabuye ga kuyinjiriza enyumpa --- mabuye gakubambîra enyumpa mabuye ga ngulo ndârhi.

אַקו ✓ Faune: bouquetin 'AKÔ; AQÔ; empene y'emuzirhu --- omu nfarasè mpu "bouquetin".

אַרָא ✓ Noms propres: Ara [Éra] 'ARÂ; Ara --- mugala wa Yitrani w'oku bûko bwa Aseri.

אַרְאֵלִי-1 ✓ Noms propres: Aréli, descendants d'Aréli 'ARÊLÎ; Areli; Bene Areli; Abareli; w'oku bûko bwa Areli --- wa kuli bene Arel, Areli bene Areli.

אַרְאֵלִי-2 ✓ Noms propres: Aréli, descendants d'Aréli 'ARÊLÎ; Areli; Abareli; bene Areli --- Ab'omulala gwa Areli.

אַרָב ✓ Noms propres: Arav [Arab] 'ARÂV; Araba; Arav --- luli lugo lw'omu ishwa lya Yûda.

אַרְבָּה Faune: sauterelle, insecte nuisible 'ARBÊ; nzige; enzige; minunu; eminûnu; omwinûnu; minûnu --- erhi yindi mihuka esherêza.

אַרְבוֹת ✓ Noms propres: Aroubboth [Arouboth] 'ARUBÔT; Aruboti --- hantu h'omu lubanda lwa Sharôni.

אַרְבִּי ✓ Noms propres: Arbite [Arab] 'ARBÎ; w'e Araba; w'e Arav; Arabi --- muntu oyûbaka erhi waburhagwa e Araba, Arav omu lubanda lwa Sharôni, mula lubanda Tel-Aviv (1948) ayûbakirwe enyuma z'okushandabanyibwa kw'Abayahudi erhi bahimwa na Abaroma (70-1947).

אַרָג Objets réels: la navette du tisserand 'ÉREG; mulindizo; mulindizo n'olya caburhinda; ntôzo; entôzo --- omulindizo na caburhinda.

אַרְגָב-1 ✓ Noms propres: Argov [Argob] 'ARGOV; Argobu; Argovu; Argov --- cihugo eco.

אַרְגָב-2 ✓ Noms propres: Argov [Argob] 'ARGOV; Argobu; Argovu; Argov --- cihugo eco.

אַרְגָן Objets réels: pourpre-rouge 'ARGEVÂN; ARGEWÂN; kaduku ka kalinga --- rhuduku rhwa kalinga bayambala ebwâmi.

אַרְגָמָן Objets réels: tissu de pourpre violette 'ARGÂMÂN; emyenda y'akaduku; omwenda gw'akaduku; mwenda gwa kaduku.

אַרְד ✓ Noms propres: Ard [Arde] 'ARDÎ; Aredi; *ared* --- mugala wa Benyamini.

אַרְדֹן ✓ Noms propres: Ardôn [Ardon] 'ARDÔN; Ardoni --- mugala wa Kalebu.

אַרְדִּי ✓ Noms propres: Ardite 'ARDÎ; omulala gw'Abaaredi; Abaaredi; Bene Aredi; *aredi* --- mulala gwa Aredi.

אַרְוָד Noms propres: Arvad 'ARVADÎ; Arvadi --- muntu oyo.

אַרֹד ✓ Noms propres: Arod 'ARÔD; Arodi --- mugala wa Gadi.

אַרְוָדִי ✓ Noms propres: Arvadite [Arvadites] 'ARVÂDÎ; Abaarvadi --- bene Arvadi bantu b'e Arvadi.

אַרֹדִי-1 ✓ Noms propres: Arodi 'ARÔDÎ; Arodi; Banya-Arodi --- mugala wa Gadi.

אַרֹדִי-2 ✓ Noms propres: Arodites, descendants d'Arod 'ARÔDÎ; Abarodi; Banya-Arodi; Abaarodi; bene Arodi.

אַרְוָה Objets réels: stalle, étable 'URVÂ; URWÂ; ciranga; biranga; enyumpa z'enfarasi; lugo lw'ebintu.

אַרְוָמָה ✓ Noms propres: Arouma 'ARÛMÂ; Aruma --- hantu h'omu ishwa lya Efrayimu.

אַרֹן Rituels: arche, arche de Dieu 'ARÔN; omucîmba; mucîmba; *cimba* --- omucîmba gw'Amalaganyo ga Nnâmahanga.

אַרְוָנָה ✓ Noms propres: Arauna [Aravna] 'ARAVNÂ; Aravna; Aruna; Aravuna; Arvuna --- Bana derha ARA-VNA erhi AR-UNA, kandi erhi ARA-UNA.

אַרְז Flore: cèdre [FF 108] 'ÉREZ; enshebeye; enshebeyi; emirhi mizibu; ûirhi y'emyerezi; *shebey*; *myerêz*; *karhond*; *muvuy*; *mwerez*; sedri; enshâli z'omuvuye; *muvuy*; *miyerez*; enduluma z'e Libano; *nduluma*; *zibu*; sedre; *sedre*; muzirhu gw'e Libano; *libano*; *mirhi*.

אַרָה-1 ✓ Noms propres: Arah [Ara] 'ÂRAH; Arahî --- mugala wa Ula w'oku bûko bwa Aseri.

אַרָה-2 ✓ Noms propres: Arah [Ara] 'ÂRAH; Arahî; Araha; Ara --- murhambo wa milala w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

אֶרֶךְ-3 ✓ Noms propres: Arah [Ara] 'ÂRAH; Arahî; Arahâ; Ara --- îshe wa Shekaniya, shazâla wa Tobiya.

אֶרֶי Faune: lion 'ARÎ; ntale; entale; *mpangaz*.

אֶרִיאל-1 ✓ Noms propres: Ariel 'ARÎ'EL; Ariel; Ariyeli; Arieli --- ali muntu mudârhi w'enyuma w'obujà bw'e Babiloni izîno lya burhwâli, mpu "MPANGAZA YA Lungwè", "ntale ya Nyamuzinda".

אֶרִיאל-2 Noms propres: Ariel 'ARÎ'EL; Arieli; Ariel; Ariyel.

אֶרִידַי Noms propres: Arisai [Aridai] 'ARÎDAY; Aridayi --- mugala wa Hamâni, Hamân.

אֶרִידַתָּא Noms propres: Aridata 'ARÎDÂTÂ; 'ARÎDÂTHÂ; Aridata --- naye mugala wa Hamâni, Hamân.

אֶרִיָּה-1 Faune: lion 'ARYÊ; 'ARIYÊ; ntale; entale; *ntale* --- nsimba nkali ye mwâmi w'omuzirhu.

אֶרִיָּה-2 ✓ Noms propres: Ariei 'ARYÊ; Ariyeh; Ariei; Ariye.

אֶרִיֹּךְ ✓ Noms propres: Aryok [Ariok] 'ARYÔK; Ariyoko; Aryok; Ariyok.

אֶרִיסַי Noms propres: Arisai [Arissai] 'ARÎSAY; Arisayi --- mugala wa Hamâni, Hamân, Haman.

אֶרֶךְ ✓ Noms propres: Erek [Érek] 'ÊREK; Erekî; Erek --- cishagala, lugo ekarhî omu Mezopotamiya, kwo kuderha ishwa libibisirwe lunda luguma na Efrati, olundi Tigri.

אֶרְכִי Noms propres: Arkite 'ARKÎ; 'ARKHÎ; Banya-Erekî; omunya-Arkiti; bene Arki; muntu muguma w'e Arikî; w'e Arkiti --- Bantu bayûbakaga muli Erekî, lugo lw'omu Mezopotamiya.

אֶרַם דְּמֶשֶׁק ✓ Noms propres: Araméens de Damas [Syriens de Damas] 'ARAM-DAMÊSHEK; Banya-Sîriya b'e Damasi; *Damasi*.

אֶרַם דְּרַמְשֶׁק ✓ Noms propres: Araméens de Damas [Syriens de Damas] 'ARAM-DARMÊSHEK; Abaharamiya b'e Damasi; Abaharamiya.

אֶרַם נְהַרִים Noms propres: Aram-des-deux-Fleuves [Mésopotamie] 'ARAM-NAHARYIM; Aram-Naharayimu; Aram-Nyîshîbirhi; Mezopotamiya; Abaharamiya. --- kwo kuderha Mezopotamiya: ekarhî ka nyîshi ibirhi: hali Efrati na Tigri.

אֶרַם סוּבָא Noms propres: Araméens de Çova [syriens de Soba] 'ARAM-TSÔVÂ; aba-Aramiya b'e Soba; Baharamiya b'e Soba; b'e Aramiya y'e Soba; ab'e Rehobu --- Soba omu Sîriya.

אֶרַם בֵּית־רְחוֹב ✓ Noms propres: Araméens de Beth-Rehov [syriens de Beth-Rehov] 'ARAM-BÊT-REHOV; aba-Aramiya b'e Bet-Rehobu.

אֶרַם-1 Noms propres: Aram, Syrie 'ARÂM; Aram; Arami; bene Arami; *aram*; Aramu; *e Damas*; *e Sîriy*; *banya-Sîriy*; Sîriya --- Aram kwâli kuderha abantu n'ecihugo ca Sîriya Babà bene Sem, ishwa n'olubaga.

אֶרַם-2 ✓ Noms propres: Aram, Syrie 'ARAM; Aram; Arami; Aramu; Sîriya --- mugala wa Kemweli, w'oku nkomôka ya Nahori, Nahor.

אֶרַם-3 ✓ Noms propres: Aram, Syrie 'ARAM; Aram; Aramu; Sîriya --- mugala wa Shemeri w'oku bûko bwa Aseri.

אֶרְמִי ✓ Noms propres: Araméen 'ARAMÎ; munyaramoyo; muharamoyo; muharamiya; muharameya; Abanya-Sîriya; *Sîriy*; Abanya-Aramu --- muntu oyûbaka e Aram yo Sîriya erhi muntu oburhwayo.

אֶרְמִי Noms propres: araméen 'ARAMÎ; eciamameyo; eciharameyo; ciharamiya; ciharameyo; lulimi lw'Abaharamiya.

אֶרְמוֹנִי ✓ Noms propres: Armoni 'ARMONÎ; Armoni; Armôni --- muntu oyo w'oku mulala gwa Saulu.

אֶרֶן-1 Flore: pin, sapin 'OREN; nsindani; murhi gwa nsindani; emirhi y'ensindani; omurhi gw'ensindani.

אֶרֶן-2 ✓ Noms propres: Orèn [Oren] 'OREN; Oreni; Oren --- mugala wa Yerahmeyeli, Yarameli gwârhi baguma w'oku bûko bwa Yûda.

אַרְן ✓ Noms propres: Arân [Aran] 'ARÂN; Arani; Arân --- mugala wa Dishâni, Dishân wa kuli bene Seyiri.

אַרְנֶבֶת ✓ Faune: lièvre 'ARNÊVET; ARNÊBET; enshe-nzi; nshenzi; *murhon* --- yo baderha nsungura y'emuzirhu.

אַרְנוֹן Noms propres: Arnôn [Arnon] 'ARNON; Arnôni; Arnoni; Arnon --- lubà lwîshi lwabaga e lubibi lw'ecihugo ca Mowabu, hala obwâmi bwa Yordaniya buli muli eno myâka 2000.

אַרְנָן ✓ Noms propres: Arnân [Arnan] 'ARNÂN; Arnân; Arnani; Hananiya --- izîno Iya muntu, îshe wa Yeshaya.

אֶרְנָן ✓ Noms propres: Ornân [Ornan] 'ORNÂN; Ornani; Ornâni; Ornân --- muntu, olya Daudi agulilraga ecânizo ayûbakiraho aluhêrero.

אַרְפָּד Noms propres: Arpad 'ARPÂD; Arpadi; Arpad; Arpati; Arpadi.

אַרְפַּכְשָׁד ✓ Noms propres: Arpakshad [Arpaxad] 'ARPAKSHAD; Aripakisadi; Arpakshad; Arpakshadi; Arpaksadi --- mugala wa Semu, Sem.

אַרְצֵי הַחֵלֶב וְהַחֵלֶב הַחֵלֶב Attributs: ruisselant 'ÉRETS ZÂVAT HALÂV UDEBÂSH; cihugo cihululamwo amarhà n'obûci; cihugo cihululamwo amarhà n'obûci; cihugo cihulula amarhà n'obûci ---

ÉRETS: cihugo

ZÂVAT: cihulula

HALÂV: marha

DEBÂSH: bûci

אַרְצָא Noms propres: Arça [Arsa] 'ARTSÂ"; Arsa --- mulanzi w'obwami bw'aha Tirsa.

אַרְרִי Rituels: maudire 'ÂRAR; kuhehêrera; oheherirwe; heherera; hehêrera; muhehêre; aheherire; ahehêrerwe; owakuhehêrere; *heher*; *hehêr*; *kaher*; *hanya*; *pehêr*; *hindw*; *hind*; *herêrek*; *buligo*; *here* --- owakuhehêrere ahehêrerwe.

אַרְרָט Noms propres: Ararat 'ARÂRAT; Ararati; Ararat --- Ebà ntondo, eciba omu Turkiya buno luhande luguma; olundi omuu cihugo Armeniya.

אַרְתַּחְשָׁשֶׁת Noms propres: Artaxerxes 'ARTAHSHASET'; Artahashaset; Artakserksesi; Artakserkses; Artazerzesi --- mwâmi w'Abapersi.

אַשְׁבֵּל ✓ Noms propres: Ashbel [Achebel] 'ASHBEL; Asibeli; Ashbeli; Ashbel; mulala gw'Asheli; Asheli; Ashebeli --- w'oku bûko bwa binyamini.

אַשְׁבֵּלִי ✓ Noms propres: Ashbélite [Achebélite] 'ASHBELÎ; mulala gw'Abashibeli; bene Ashibeli; Abashibeli --- wa kuli Ashbel w'oku bûko bwa Benyamini.

אַשְׁבָּן ✓ Noms propres: Eshbân [Keran] 'ESHBÂN; Eshibân; Eshibani; Eshibân; Eshebani --- mwene Dishân, Dishôn w'oku bûko bwa Seyiri.

אַשְׁבַּעַל ✓ Noms propres: Eshbaal [Ichebaal] 'ESHBA'AL; Eshibali; Eshbali; Îshebali; Eshbaal -- - mugala wa mwâmi Saulu wa bûko bwa Binyamini.

אַשְׁדּוֹד Noms propres: Ashdod [Asdod] 'ASHDÔD; Ashdoti; *Asido*; *Ashido*; *Asdo*; *Ashdo* --- lugo lubà emwa Abafilistini.

אַשְׁדּוֹדִי-1 Noms propres: Ashdodites [d'Asdod, Asdodien] 'ASHDÔDÎ; omurhundu gwa Ashdoti; Banya-Ashdodi; Ashdoti; Ashidodi; *ashdo*; *b'Ashdo*; *ashdod*.

אַשְׁדּוֹדִי-2 Noms propres: Ashdodites [Asdod] 'ASHDÔDÎ; Banya-Ashdoti; bantu b'e Ashdodi; munya-Ashdod; bantu baburhwa erhi bayûbaka e Asdodi --- abayûbaka erhi ababurhwa e Ashdodi, Ashdoti

Lolà bwinjà ENDIMI ZIYESHÛKA NKA BENAZO BAZIKOMBIRE *k* banhushikanywe na *g*; omu mashi *r* banahushikanywe na *d* omu cihebraniya n banahushikanywe na *g* omu cihebraniya *t* banahushikanywe na *d*; omu mashi; n'omu cihebraniya *y* banahishikanywe na *i* omu cihebraniya *k* w'amashi bali basharhu omu cihebraniya: *kaf* aha murhondêro n'aha buzinda bw'ecinwa, kandi *kuf*, *kof*, *q*, *alef na ayin* barhajira lyâbo izù ou cihebraniya eherufi y'izù banabuganyire Iyo izù

barhôla; alef + e anabe e; alef + a anabe a; alef + o anabe o; alef + u anabe u; alef + i anabe i; na ayin kwo n'okwo. Amango barhabuganyiri izù hali abahiraho ehi ' , erhi barhahire ho bici abayahudi barhangirira okusoma ebulyo kujà ebumoshô, rhwe rhwayigiraga okuyandika oku cilatini rhurhangirira ebulembe kujà ebulyo ogu musemwa gwa Murh 1, 1 gwana somwa בְּרֵאשִׁית: berêshît: aha murhondêro; בָּרָא: bârâ: alema; אֱלֹהִים: Elohîm: Nnâmahanga; אֶת הַשָּׁמַיִם: et hashâmayim: amalunga; וְהָאָרֶץ: veet hâârêts: n'igulu. Rhubwine oku mwanya gwa cihugu guruhaya cindi, ci ngasi bantu banegenera olulimi lwâbo. Aba barhangiraga Bibliya bamâjâ omu bujâ kasharhu ci ntà mango bakabulire olulimi lwâbo: myâka 430 bujâ omu Mîsiri; myâka 70 bujâ omu Babiloni; myâka 1800 na kulusha bashandabîne 70-1948 ci barhakabuliraga olulimi lwâbo. Rhubalolerekwo rhwe bali bahêka nk'eyajibagwa kurhenga 1885, bulya okuheza olulimi kwo na kufâ kw'ishanja.

אֲשֶׁה √ Rituels: holocauste 'ISHÊ; yasingônolerwa Nyakasane; nterekêro ya kusingônolwa; enterekêro z'okusingônoka; bisingônokere oku luhêro n'omuliro; omudâhwa anakayoca kasingônoka; nterekêro eyôcîbwe; *yôcîb*; *singônok*; *singônol*; *yôc*; *nterekêr*; *nterker*; *rherekêr*; *yoker*; *rhûl*; îshega Iya Nyakasane; * ishêga*; *birherekîrwe Nyakasane*; mwanya; banasingônolera --- nterekêro basingônolera Nyakasane, kuyêrekana oku byoshi emwâge birhenga yo binashubira owalirherekêra ntâhyo alyakwo Enterekêro y'okusingônolerwa Nyakasane.

אֲשֶׁה √ Noms propres: Ashehour [Achehour] 4ASHHÛR; Ashuru; Ashehuru; Ashehur; Hashuri --- mugala wa Kalebu ye cûbaka w'e Tekowa w'oku bûko bwa Yûda.

אֲשִׁמָּה √ Noms propres: Ashima [Achima] 'ASHÎMÂ; Ashima --- muzimu w'abantu barhengaga e Hamati bahekwa e Samâriya.

אֲשִׁמָּה Flore: gâteau au raisin 'ASHÎSHÂ; ecituntume c'emizâbîbu; cituntume ca mizâbîbu; ecitumbura c'emizâbîbu; citumbura ca mizâbîbu --- cituntume bajira n'emizâbîbu myûmu yagâniremwô obununîrizi.

אֲשִׁמָּה Flore: gâteaux de raisin 'ÂSHÎSH; citumbura ca mizâbîbu; ecituntume c'emizâbîbu.

אֶשְׁכֹּל-1 Flore: grappe (par exemple de raisins) 'ESHKÔL; olusisi; ebihadu; lusisi; olusisi; cihadu; ecihaqu --- aha luli lusisi erhi bihadu bya mizâbîbu.

אֶשְׁכֹּל-2 √ Noms propres: Eshkol [Èchekol] 'ESHKÔL; Eskoli; Esikoli; Eshkol; Eshikol; Eshkol -- - kuli kuderha lusisi erhi bihadu emwa Abahamoreyi.

אֶשְׁכֹּל-3 √ Noms propres: Eshkol [Èchekol] 'ESHKÔL; Esikoli; Eskoli; Eshkoli; kabanda ka eskoli --- kali kabanda kalimwo enkoma z'emizâbîbu.

אֶשְׁכֶּנַז-1 √ Noms propres: Ashkénaz [Achekénaz] 'ASHKENAZ; Askenazi; Ashkenazi; Ashkenaz --- mugala wa Gomeri w'oku nkomôka ya Yafeti, Yafet, shakulûza wa banji omu Bibliya.

אֶשְׁכֶּנַז-2 Noms propres: Ashkénaz [Achekénaz] 'ASHKENAZ; Askenazi; Ashkenazi; Ashkenaz --- îshwa n'olubaga Iwa Armeniya אֶשֶׁל √ Flore: tamaris 'ÊSHEL; omurhi gw'etamarisi; bishakashaka; idako ly'omurhi ahôla Yabeshi.

אֶשֶׁם Rituels: culpabilité ÂSHÂM; ecâha c'obuhalanjisi; enterekêro y'okushukûlwa ebyâha; enterekêro y'okulyûla ebyâha; nterekêro y'okushukûlwa ebyaha; nterekêro y'okushukûla ebyaha; enterekêro y'oku-shukûla ebyaha; enterekêro y'okushukûla ebyaha; bubî; libwa n'omurhima*; *hangalala*; *hamba*; *ôli ôli*; *tumul*; *bubî*; *byâh*; *câh*; *kushukûl*; mbâgwa y'okushukûla; *kuhyul*; badôsa; *dosibw*; nterekêro y'okukula ebyaha; *kûla*.

אֶשֶׁם √ Attributs: coupable ÂSHÊM; *waciyazi-ze*; Amabî rhwajiriraga; amabî; mabî; mubî; omubî; babî; ababî; *yâz*; bubî.

אֶשְׁמָה Rituels: culpabilité 'ASHMÂ; olubaga lwoshi lwahemuka; enterekêro y'okushukûlwa ebyaha; entûlo y'okuhûna bwonjo; enterekêro y'okushenga omurhûla; nterekêro y'okulyûla; bugoma; *hemuk*; *shukûl*; *lyûla*; *ntûl*; *nterekêr*; *mabî*; *byâha*; *câha*; kubî; *bubî*; *galul*; bakûmba burhazûka.

אֶשְׁנָה-1 ✓ Noms propres: Ashna [Achena] 'ASHNÂ; Ashna --- lugo lw'omu ishwa lya Yûda.

אֶשְׁנָה-2 ✓ Noms propres: Ashna [Achena] 'ASHNÂ; Ashna; Ashina --- lugo lw'omw'ishwa lya Yûda.

אֶשְׁעָן ✓ Noms propres: Eshéân [Échan] 'ESHEÂN; Esheani --- hantu h'omu birhondo bya Yûda.

אֶשְׁףִּי Rituels: prestidigitateur, sorcier 'ASHÂF; mukurungu; mulozi; omukurungu; omulozi; owagasha owâbo.

אֶשְׁפִּנָּז Noms propres: Ashpénaz [Achepénaz] 'ASHPENAZ; Ashpenazi; Ashpenaz --- ali murhambo w'enkonè za Nebukodonozori, Nebukadnezar.

אֶשְׁפָּדַי ✓ Flore: gâteau de dattes 'ESH PÂD; omugati gw'obununîrizi gwa mabo; ecituntume c'amabô; *mabo*; *cituntume*.

אֶשְׁקֶלֹן Noms propres: Ashqelôn [Ascalon] 'ASHKELÔN; Ashkeloni; Ashkelôn; Askoloni; Askeloni --- lugo lw'Abafilistini.

אֶשְׁקֶלֹנִי ✓ Noms propres: Ashqelôn [Ascalon] 'ASHKELÔNÎ; omu-rhundu gwa Eshikeloni; olubaga lw'e Ashkeloni; muntu w'e Ashkeloni.

אֶשֶׁר-1 Noms propres: Asher [Asser] 'ÂSHER; Asheri; Aseri; Azeri --- mugala wa Yakôbo, nina ye Lea, Leya ye shakulûza w'obûko bwa Asheri.

אֶשֶׁר-2 ✓ Noms propres: Asher [Asser] 'ÂSHER; Aseri; Asheri --- hali hantu h'oku lubibi lwa Menashè.

אֶשְׂרָאֵל ✓ Noms propres: Asaréel [Assarel] 'ASAR'ÊL; Asareyeli --- mugala wa Yehaleyeli.

אֶשְׂרָאֵלָה ✓ Noms propres: Asaréla [Assaréla] 'ASARELÂ'; Asarela --- w'omu bana ba Azafi.

אֶשְׂרָה-1 ✓ Noms propres: Ashéra [Achéras] 'ASHERÂ; Ashera; ba Asherasi.; erya nshanga; mzimu; *balêbi ba Bal* --- muzimu warhumaga bene Israheli bahê mukira Nyamubâho.

אֶשְׂרָה-2 Objets réels: poteau sacré 'ASHÊRÂ; emitûngo; emirhi bàgwikaga mpu bakarherékêrero; emirinzi; omulinzi; *mulindiz*; muli-ndizo; *nshanga*; *rhugomb*; *mpêro*; emilunga n'emihôla ya Ashera; enshusho za Ashera; Ashera; ba Ashera --- mitungo ya mahêro.

אֶשְׂרִי Noms propres: Ashérites [gens d'Asser] 'ÂSHERÎ; bene Aseri; w'oku bûko bwa Asher, Aseri.

אֶשְׂרִיֶּאֱל ✓ Noms propres: Asriël [Asriel] ASRÎÊL; Asrieli; Asriyeli --- mugala wa Galaad bûko bwa Menashè.

אֶשְׂרִיֶּאֱלִי ✓ Noms propres: Asriélites 'ASRÎÊLÎ; omulala gw'Abasrieli; Asrieli,; Asriyeli --- Assrieli, Asriyeli mugala wa Galaad w'oku bûko bwa Menashè.

אֶשְׂתָּאֹל Noms propres: Eshtaol [Èchetaol] 'ESHTÂÔL; Eshtaoli; Estaoli --- lugo lw'omu ishwa lya Dani.

אֶשְׂתָּאוּלִי ✓ Noms propres: Eshtaoulites [d'Èchetaol] 'ESHTÂÔLÎ; ebishagala by'e Sora n'eby'e Eshtaoli; bantu bayûbaka erhi baburhagwa e Eshtaoli.

אֶשְׁתֹּן Noms propres: Eshtën [Ècheton] 'ESHTÔN; Eshetôn; Eshetoni --- mugala wa Mehiri, Mehir.

אֶשְׁתֶּמֹּא ✓ Noms propres: Eshtemoa [Echtemoa] 'ESHTMO; Eshtemo --- lugo lwa Baleviti omu ishwa lya Yûda.

אֶשְׁתֶּמֹּעַ Noms propres: Eshtemoa [Echtemoa] 'ESHTEMOA; Eshitemoa; Eshitemowa; Eshtemoa; Eshtemowa.

אֶשּׁוּר-1 ✓ Noms propres: Assyrie, Assour 'ASHÛR; Asuri; Asuru; Asur; Asuriya; Ashur; Ashuri; Ashuriya.

אֶשּׁוּר-2 Noms propres: Assour [Achour], Assyrie, Assyrien 'ASHÛR; Asuru; Ashuru; Bantu b'Asuru; Banya-Asuriya; Ashuriya; Sîriya; Asîriya; Senakeribu.

אָשורִי ✓ Noms propres: Ashourites [d'Asser] 'ASHÛRÎ; Aba-Asheriti; Banya-Ashuru.

אֲשׁוּרִים ✓ Noms propres: Ashourites [Achourites] 'ASHÛRIM; Basurimi; Bashur; Banya-Ashur; Bantu b'e Ashur --- lubaga nkomôka ya Yokshâni.

אֲשָׁם Attributs: coupable 'SHM; munya-byâha; ecâha cibonera; olubaga; lwahemusire; *bubî*; *mubî*; *babî*; *yâzir*; *hane*; *hanir*; *câha*; *yâgiriz*; *byâh*; *hemus*; *hemuk*; *bulira lulya luvû*; kubî.

אֲתָתִי Objets réels: soc, hoyau, pioche 'ÊT; omugushu; enfuka; embaha; akabangulo; ebyoji; byoji.

אֲתַבְעַל ✓ Noms propres: Ethbaal [Etbaal] 'ETBA'AL; Etbaali; Etbaal; Itobali --- mwâmi w'e Sidoni ishazâla wa mwâmi Ahabu, Ahab אֲתוֹן Faune: ânesse, âne 'ÂTÔN; endogomi nkazi; ndogomi nkazi; endogomi; ndogomi; ngamiya --- Ayubu 1.3 mpu ngamiya.

אֲתַי-1 ✓ Noms propres: Ittai 'ITAY; Itaya mugala wa Ribayi; Itayi; Itay --- mulwî w'amango ga Daudi w'oku bûko bwa Benyamini.

אֲתַי-2 Noms propres: Ittai 'ITAY; Itaya; Itaya Munyagititi; Itay; Itayi; *Itay*; Itaya --- mwîra wa Daudi w'e Gat.

אֲתָם ✓ Noms propres: Etam [Étam] 'ETÂM; Etami --- hantu Bene Israheli bageraga kurhenga bujâ bw'e Mîsiri.

אֲתַנִּי Noms propres: Etni 'ETNÎ; Etni; Etini --- mugala wa Zera shakulûza wa Asafi w'oku bûko bwa Levi.

אֲתַנָּן ✓ Noms propres: Etnân [Etnan] 'ETNÂN; Etinani --- izîno lya muntu eryo.

אֲתַרִּים ✓ Noms propres: Atarim 'ÂTARÎM; Atarimi; Atarimu; Atarim --- hantu mwâmi w'e Aradi alwikizagya Bene Israheli.

אֲתַרִּים בְּאֵרִים Noms propres: puits d'Elim [Élim] BEÊR-ELÎM; Ber-Elim; Beri-Elimu; Nshôko ya Elimu.

אֲתַרִּי בְּאֵרִי ✓ Noms propres: puits de Lahai [Lahai-Roi] BEÊR-LAHAY-ROÎ; iriba lya Lahayi-Royi --- hantu haderhwa ntyo birhenga bya mîshi Lahayi-Royi.

אֲתַרִּי בְּשֶׁבַע Noms propres: Béer-Shéva [Berchéba] BEÊR-SHEBA; Bersaba; Beersheba; Ber-Seba; Bersabeya; Bersheba; Berseba --- lugo lw'omu ishwa lya Simeoni.

אֲתַרִּי-1 ✓ Noms propres: Le Puits BEÊR; Beri; iriba; cirhenga --- Lyo liry a iriba Nyamubâho...

אֲתַרִּי-2 ✓ Noms propres: Béer [Beéra] BEÊR; e Beri --- hantu Bene Israheli bahikaga amango bali omu njira y'okushubira e Kanâni omu kurhenga bujâ e Mîsiri.

אֲתַרִּי בְּאֵרָא ✓ Noms propres: Bééra [Beéra] BEÊRÂ; Bera --- mugala wa Sofâ, Tsofah.

אֲתַרִּי בְּאֵרָה ✓ Noms propres: Bééra [Beéra] BEÊRÂ; Beera; Bera --- mwene BAALI, BAHALI wa bûko bwa Rubeni.

אֲתַרִּי בְּאֵרוֹת ✓ Noms propres: Bééroth [Beéroth] BEÊRÔT; Bêroti; Beeroti; Beroti --- lugo lw'omu ishwa lya Rubeni.

אֲתַרִּי-1 בְּאֵרִי ✓ Noms propres: Bééri [Béri] BEÊRÎ; Behori; Bêri; Beeri --- îshe wa Yudita mukà Ezau.

אֲתַרִּי-2 בְּאֵרִי Noms propres: Bééri [Beéri] 'BEÊRÎ; Beeri; Bêri; Behori --- îshe w'omulêbi Hosheya, Ozeya.

אֲתַרִּי בְּנֵי־יַעֲקֹן בְּאֵרָתָא ✓ Noms propres: puits de Bené-Yaaqân [Bené-Yacan] BEÊRÔT-BENÊ-YAAKÂN; aha maliba ga Bene-Yakana --- hantu bene Israheli bahikaga erhi bali omu njira y'okurhenga e lubungo kurhenga e Mîsiri.

אֲתַרִּי בְּאֵרָתִי ✓ Noms propres: Bééroth [Beéroth] BEÊRÔT; Beroti; Bêroti; bantu b'e Bêroti --- omu ishwa lya Binyamini.

אֲתַרִּי בְּאֵשָׁה Flore: buisson épineux BÂSHÂ; ishaka lya magangahwa; mburho mbî --- bâshâ; basha;

אֲתַרִּי בְּבֵי Noms propres: Bévaï [Bébaï] BÊVAY; BÊBAY; Bebayi; Bevayi --- mukulu wa milala

w'enyuma z'okurhenga omu bujà bw'e Babiloni.

בָּבֶל Noms propres: Babel, Babylone BÂBEL; e Babeli; e Babiloni; Babeli; Babel; Babiloni --- lugo lw'omu ishwa libibisirwe n'enyîshi ibirhi: Efrati na Tigri.

בִּגְוַי Noms propres: Bigwai [Bigvai] BIGWAY; BIGVAY; Bigwayi; Bigvayi --- mukulu wa milala enyuma z'okurhenga omu bujà e Babeli, Babiloni.

בִּגְתָּא Noms propres: Bigta BIGTÂ; Bigta; Bigita --- nkonè na mushizi wa mwâmi Assuerus oderhwa Kserkisès.

בִּגְתָּן Noms propres: Bigtân [Bigtan] BIGTÂN; Bigtân; Bigtani; Bigtâni --- naye nkonè na mushizi wa mwâmi Assuerus, Aswerusi.

בֵּד Objets réels: membre, barre, lin BAD; ecitâni; orhubutura rhw'ecitâni; cigabi; cirumbu; ishami; nganîro za bushalashala; emyambalo y'ecitâni; muyêgûle; buhumba; dolodolo; enondwè; *citan*; *nondw* --- eci cinwa ciyêrekire ebirugo n'enderho; ciyêrekire kurhi abantu balama haguma kulya baderha mpu kerè akacihambûla oku bâbo angumbe myâka nda.

בֵּדָד ✓ Noms propres: Bedad [Bédad] BEDAD; Bedadi --- îshe wa Hadadi ali munya-Edomu.

בֵּדְיָה Noms propres: Bédya [Bédia] BEDYÂ; Bêdya; Bediya.

בֵּדִיל Objets réels: étain BEDÎL; cûma ca mulinga.

בֵּדֶלַח ✓ Flore: bdellium BEDOLAH; obukù bubaya bwinjà; nka mogomogo --- gali magazì g'ogwo murhi bdelium, erhi gabà gayûmire bagayôca ganabaye bwinjà.

בֵּדָן-1 Noms propres: Bedân [Bédan] BEDÂN; Bedâni; Bedân --- mucîranuzi omu Israheli.

בֵּדָן-2 ✓ Noms propres: Bedân [Bédan] BEDÂN; Bedani --- mugala wa Ulamu, Ulam wa bûko bwa Menashè, Manasè gwârhi abandi.

בִּדְקָר ✓ Noms propres: Bidqar [Bidcar] BEDKAR; Bidikari; Bidkar.

בֵּהט Objets réels: albâtre, marbre BAHAT; cirabuye cêru; cirabuye cêru; *rabuye*.

בֵּהמָה-1 ✓ Faune: animal, bête BEHEMÂ; Ensimba; nsimba; ebintu; cintu; ecintu.

בֵּהמָה-2 Faune: animal domestique, animal, bête, bétail, troupeau BEHEMÂ; ensimba; ebishwêkwa; Amasò; ebintu; cintu; bintu; ecintu.

בֵּהמָה-3 ✓ Faune: animal, monture BEHEMÂ; bihêsi; nsimba; endogomi; enfarasi; busò; masò; *dogom*; *hêsi*.

בֵּהמָה-4 Faune: bête sauvage, bête féroce, chacal, bête, animal BEHEMÂ; eby'erubala; by'erubala; ebiryanyi by'erubala; ebiryanyi; nsimba; ensimba; biryani.

בֵּהמָה-5 ✓ Faune: troupeau BEHEMÂ; amasò; ebintu; nsimba; *masò*; *busò*; *cintu*; *bintu*;

בֵּהמוֹת Faune: hippopotame? BEHEMÔT; emvubu; *mvubu*;

בֹּהַן ✓ Noms propres: Bohân [Bohan] BOHÂN; Bohana; Bohân; Bohani --- mugala wa Rubeni;

בּוּז-1 Noms propres: Bouz, mépris BÛZ; Buzi; Bûz; kagayo --- mugala wa Nahori Bûz, erylîno kuli kuderha kagayo בּוּז-2 ✓ Noms propres: Bouz, mépris BÛZ; Bûz; Buzi --- muntu wa bûko bwa Gadi;

בּוּזִי-1 Noms propres: Bouzite, de la tribu de Bouz BÛZÎ; ba bûko bwa Bûz; bûko bwa Buzi; mulala gwa Buzi; bene Buzi --- ba kuli Bûz, Banya-Buz bene Bûz;

בּוּזִי-2 Noms propres: Bouzite [Bouzi] BÛZÎ; mubuziti; munyabuzi; Bûziti; Buzi --- îshe w'omulêbi Hezekieli, Ezekieli;

בּוּי Noms propres: Binnoui [Binnoui] BAVAY; BAWAY; Baway; Bavayi; Binûy --- mugala wa Henadadi w'enyumaz'obujà bw'e Babiloni; בּוּנָה ✓ Noms propres: Bouna BÛNÂ; Buna --- mugala wa Yerameli, Yerameli gwârhi baguma wa bûko bwa Yûda;

בּוּנִי ✓ Noms propres: Bounni BÛNÎ; Buni;

בּוּץ Objets réels: byssus BÛTS; emishangi y'ecitâni ciniole; emyenda y'ecitâni ciniole; ecishûli c'ecitâni cirembu; n'ecitâni ciniole; *citâni*; *citâni*;

בוֹצֵץ ✓ Noms propres: Bocéc [Bossès] BÔTSETS; BÔZEZ; Bosesi; lîno ly'ibuye; *rimbirimb* --- lîno l'ibuye botsets;

בוֹר Objects réels: dunjon, cachot BÔR; cankarhuma nashwekwa; mpamikwa; *pamikw*; *shwêk*.

בוֹר־עֶשֶׂן ✓ Noms propres: Bor-Ashân [Bor-Achan] BÔR-'ÂSHÂN; Bor-Ashani --- lugo luhirwe abaleviti omu ishwa lya Simeoni.

בִּזְיוֹתִיָּה ✓ Noms propres: Béer-Shéva [Hassar-Choual] BIZYÔTYÂ; Bersaba; Bersheba; Bizyotya --- lugo lw'omu ishwa lya Yûda.

בֶּזֶק ✓ Noms propres: Bèzeq [Bézec] BÊZEK; Bezek; Bezeki.

בִּזְתָּא Noms propres: Bizta BIZTÂ; Bizta; nkonè --- yali nkonè na mushizi wa mwâmi Asweru, Kserkses.

בַּחוֹן Objects réels: tour, donjon BAHÛN; emitungo; emilunga; *tungo*; *lunga*.

בַּחוּרִים Noms propres: Bahourim BAHÛRÎM; Bahurimi --- hantu habà ebushoshôkero bwa ntondo y'Emizêti.

בַּחַן Objects réels: signification incertaine BAHÂN; nkingi y'ebulâbi; ebulâbi; nkingi yalwo y'ebulâbi; *bulab* --- cinwa cirhamanyikini bwinjà, nkaba nkingi ebêramwo abalanzi nkingi ya lugo y'abulâbi.

בַּהֲרוּמִי ✓ Noms propres: Baharoumite [Bahourim] BAHARÛMÎ; Baharumu; Baharumi; Banya-Baharum --- bantu bayûbaka erhi baburhagwa e Baharum.

בֵּטוּחַ Attributs: sûr, secure, confiant BETÛAH; omurhima gwâge guyôrha gudêkerîre; acîkubagira; arhayôboha mwanzi mubî; olangalire; ocîkubagire; orhalikwa kadundo --- muntu ocîkubagira Nnâmahanga.

בִּטּחַ Attributs: s'appuyer sur, faire confiance BÂTAH; birya byoshi wakanayakiramwo; kuyêgemera; kucîkubagira; bamwîkubagira; banalidekerîre bwinjà; barhagwêrhi kadundo; cihugo cirhabuziri cici; bacîkubagire; Acîkubagira Nyakasane; bulangalire ocîkubagire; Câba olangalire Mîsiri; *yêgemer*; *kubagir*; *langalir*; *dekerir*; *dekerer*; *yakir*; *rhûlwi*; *rhulûl*; *rhulul*; *rhuluz*; *langaliz*; *kubagir* --- cijiro ca kucîkubagira.

בֵּטַח-1 ✓ Noms propres: Bètah [Bétah] BETAH; Betaha; Betah --- cishaga ca mwâmi Hadazeri cirya Mwâmi Daudi ahâgulagamwo amarhale.

בֵּטַח-2 Attributs: sécurité, assurance, confiance, sûreté BÊTAH; Buzira kuyoboha cici; mwanabà n'omurhûla; munabere n'omurhûla; munayûbake n'omurhûla; luhuma; *murhûl* --- kurhayôboha kubà n'omurhûla kubêra n'omurhûla.

בִּטְחָה Attributs: sécurité, assurance, confiance, sûreté BATUHÂ; barhanahuligana; kurhahuligana; kurhulûla; ntà bihamba; ntà côbà; *kubagir*; *yêgemer* --- kurhahuligana; burhahuligana.

בִּטְחָה Attributs: sécurité, assurance, confiance, sûreté BITEHÂ; kuyorha murhulwîre; kundangâlira; kudekerera --- mulêbi Yeshaya wahâga olubaga eryo ihano mpu lucikubagire Nnâmahanga izîno lya BITAHA libà e Bushi.

בִּטְחוֹן Attributs: sécurité, assurance, confiance, sûreté BITÂHÔN; Obwo bulangalire ocîkubagire; bulangalire; ocikubagîre; *langalir*; *kubagir* --- izîno lishusha erya Bitaha libà omu mashi.

בֵּטֶן Noms propres: Bètèn [Béten] BÊTEN; cinwa ca bûbasi; nda; ndashi ya nina w'abana; Bètèni; Beten --- cinwa cikolesibwa n'abûbasi; nda erhi ndashi; nna w'abana; cira côgo owamayalala abikiramwo akabonjo karhaciburhwa; Bètèni lunali lugo lw'omu ishwa lya Aseri.

בִּטְנִים ✓ Flore: pistache BÂTNÎM; nshisho; *shisho* --- muhêkere oyôla mulume lubè lwo luhembo mumudwirhire. Mugavu musungunu, bûci busungunu, nshangi nsungunu, nshisho nsungunu n'obukù.

בֵּטוֹן ✓ Noms propres: Betonim BETONÎM; Betonimi; Betonîm --- lugo lw'omu ishwa lya Gadi.

Attributs: percevoir, noter, discerner BÎN; omuntu ogwêrhe oburhimanya n'amakengu; Nyamuzinda anakumanyisize; abashamuka barhimanya; burhimanya bwinyu go na makengu ginyu; burhimanya bwinyu go na makengu ginyu; murhimanya; oburhimanya; obukengêre budêkerîre; muntu wa bukengêre na mwenge; bamanya; mmuhenganula; nabona oku; *bwiriz*; *shanga*; *yababir*; bakanabwine bwinjâ; *bon* bwinjâ; *yumva oku*; *bwin*; *kubona*; *langir*; *rhirnany*; *yigirizibw*; *bwenge*; *yigiriz*; *many*; *yeres*; *lolêrez*; *bigiriz*; *yumv*; *abona* --- kurhimanya kubà n'amakengu kumanyisibwa kumanya kubona oku.

בִּינָה Attributs: comprehension BÎNÂ; bwo burhimanya bwinyu go na makengu ginyu; *rhimany*; *kengu*; *kengêr*; *many*; *ayishi*.

אֶן-1 Noms propres: Beth-Awèn [Beth-Aven] BET-ÂWEN; Beti-Aweni; Bet-Awen; Bet-Avena; Betoroni --- lugo lw'omu ishwa Iya Binyamini.

אֶן-2 Noms propres: Beth-Awèn [Béthel-l'enfer] BET-ÂWEN; Bet-Awen; Bet-Avena; Beteli-cihênâma; nyumpa ya bugoma --- lugo lwali omu ishwa Iya Efrayimu.

אֶרְבֵּל Noms propres: Beth-Arvel [Beth-Arbel] BET-ARBEL; Bet-Arbel; Bet-Arvel --- hantu aho.

אֶשְׁבֵּעַ Noms propres: Beth-Ashbéa [Beth-Achebéa] BET-ASHBÊA; Bet-A-sheba; Bet-Ashebeya.

מְעוֹן בַּעַל Noms propres: Beth-Baal-Méôn [Beth-Baal-Méon] BET-BAAL-MEÔN; Beti-Bali-Meoni --- lugo lw'omu ishwa Iya Rubeni Mowabu.

בָּרָה Noms propres: Beth-Bara BET-BÂRÂ; Betabara; Bet-Bara --- hantu hali hôfi n'olîshi Iwa Yordani.

גִּדֵּר Noms propres: Guèdèr, Beth-Gadér [Guéder, Beth-Guéder] BET-GÂDER; Bet-Gaderi; Gederi.

גַּמּוּל Noms propres: Beth-Gamoul BET-GÂMÛL; Bet-Gamul; Bet-Gamuli.

דִּבְלַתַּיִם Noms propres: Beth-Divlataïm [Beth-Diblataïm] BET-DIVLÂ; Bet-Divlatayimu --- lugo lw'e Mowabu.

דָּגוֹן-1 Noms propres: Beth-Dagôn [Beth-Dagon] BET-DÂGÔN; Bet-Dagoni; Bet-Dagôn -- hantu h'omu ishwa Iya Yûda.

דָּגוֹן-2 Noms propres: Beth-Dagôn [Beth-Dagon] BET-DÂGÔN; Bet-Dagoni --- hantu omu ishwa Iya Aseri.

הַאֵלִי Noms propres: Béthel BET-HÂÊLÎ; munya-Beteli --- muntu oyûbaka e Betel Hiyeli w'e Beteli ye wayûbakaga Yeriko buhyâhya.

הַאֶצֶל Noms propres: Beth-Ecel [Beth-Essel] BET-HÂETSEL; BET-HÂEZEL; Bet-Haetsel; Bet-Hayetsel; Bet-Hayezeli; Beti-Haeseli --- hantu h'omu ishwa Iya Yûda.

הַבּוֹר Objets réels: dungeon BET-HÂBÔR; mpamikwa; mpamikwa y'e kuzimu; *pamik*.

הַגִּלְגָּל Noms propres: Beth-Guilgal BET-GILGÂL; BET-HÂGILGÂL; Bet-Giligali; Bet-Gilgal -- h'ôfi n'olwîshi Iwa Yordani.

הַיְשִׁימוֹת Noms propres: Beth-Yeshimoth [Beth-Yechimoth] BET-HAYESHÎMÔT; Beti-ha-Yesimoti; Bet-Yeshimot; Bet-Yeshimoti; Bet-Hayeshimoti; Bet-ha-Yeshimoti; Beti-ha-Yeshimoti -- lugo lw'omu ishwa Iya Rubeni.

הַכֶּרֶם Noms propres: Beth-Kèrem [Beth-Kérem] BET-KËREM; Bet-Kèrem; Bet-Keremi; Bet-Hakaremi --- hantu hali hôfi na Betelehemu.

הַלְחָמִי Noms propres: Bethléémite [Bethléem] BET-HALEHMÎ; w'e Betelehemu.

הַעֲמֶק Noms propres: Beth-Emeq [Beth-Émec] BET-HÂÊMEK; Beti-Haemek --- hantu omu ishwa Iya Aseri.

הַעֲרָבָה Noms propres: Beth-Araba BET-HÂARÂBÂ; Beti-Ha-Araba; Bet-Arba --- lugo omu ishwa Iya Binyamini.

בֵּית הָרָם ✓ Noms propres: Beth-Haram BET-HÂRÂM; Bet-Harami; Bet-Haram --- lugo lw'omu Iya Gadi.

בֵּית הָרָן ✓ Noms propres: Beth-Harân [Beth-Haran] BET-HÂRÂN; Beti-Harani; Bet-Harân --- lugo lw'omu ishwa Iya Gadi.

בֵּית הַשִּׁטָּה ✓ Noms propres: Beth-Shitta [Beth-Chitta] BET-HASHITÂ; Beti-ha-Shita; bet-Shita --- lugo e mwênè gwa Bet-Bheani.

בֵּית הַשְּׁמֶשׁ ✓ Noms propres: Beth-Shèmesh [Beth-Chémech] BET-SHÊMESH; Bet-Shemeshi; muntu w'e Bet-Shemesh; Bet-Shemesh --- muntu w'e Bet-Shemesh.

בֵּית הַגְּלָה Noms propres: Beth-Hogla BET-HOGLÂ; Bet-Hogla --- lugo lw'omu ishwa Iya Benyamini.

בֵּית חֹרֹן Noms propres: Beth-Horôn [Beth-Horon] BET-HÔRÔN; Beti-Horoni; Bet-Horôn; Betoroni --- ngo zibiri; nguma e kabanda eyindi oku ntondo; ngo z'omu ishwa Iya Efrayimu.

בֵּית חָנָן ✓ Noms propres: Beth-Hanân [Beth-Hanan] BET-HANÂN; Bet-Hanani; Bet-Hanân --- lugo lw'omu ishwa Iya Dani.

בֵּית כָּר ✓ Noms propres: Beth-Kar BET-KÂR; Bet-Kar --- hantu h'omu ishwa Iya Yûda.

בֵּית לְבָאוֹת ✓ Noms propres: Beth-Levaoth [Beth-Lebaoth] BET-LEVÂÔT; Bet-Lebaoti --- lugo lw'omu ishwa Iya Simeoni.

בֵּית לֶחֶם Noms propres: Bethléem BET-LÊHEM; Betelehemu; Bet-Lêhem --- lugo lw'omu ishwa Iya Yûda.

בֵּית לְעָפְרָה Noms propres: Beth-Léafra BET-LEAFRÂ; Bet-Leafra; Bet-Leyafra --- hantu h'omu ishwa Iya Yûda.

בֵּית מְעֹן Noms propres: Beth-Méôn [Beth-Méon] BET-MEÔN; Bet-Meôn; bet-Meôni; Bet-Meyoni --- lugo lw'omu ishwa Iya Rubeni e Mowabu.

בֵּית מַרְכָּבוֹת ✓ Noms propres: Beth-Markavoth [Beth-Markaboth] BET-MARKABÔT; Beti-Ma-rkaboti; Beti-ha-Markaboti; Bet-Markabot; Beti-ha-Ma-rkaboti; Bet-Markaboti.

בֵּית נִמְרָה ✓ Noms propres: Beth-Nimra BET-NIMRÂ; Beti-Nimra; Bet-Nimra --- lugo lw'omu ishwa Iya Gadi.

בֵּית עֶדֶן Noms propres: Beth-Eden [Damas] BET-ÊDEN; Bet-Eden --- murhundu guli omu Sîriya.

בֵּית פֶּלֶט Noms propres: Beth-Pèleth [Beth-Péleth] BET-PÊLET; Beti-Peleti; Bet-Pelet --- lugo lw'omw'ishwa Iya Yûda.

בֵּית פְּעוֹר Noms propres: Beth-Péor BET-PEOR; Beti-Peori; Bet-Peôr --- cishagala c'omu ishwa Iya Rubeni.

בֵּית פָּצֵץ ✓ Noms propres: Beth-Pacéc [Beth-Passès] BET-PATSETS; Beti-Pasesi; Bet-Patsets.

בֵּית רְחוֹב ✓ Noms propres: Beth-Rehov [Beth-Rehob] BET-REHÔV; Beti-Rehobi; Bet-Rehov.

בֵּית רָפָא ✓ Noms propres: Beth-Rafa BET-RÂFÂ; Bet-Rafa --- nyumpa ya Rafa mugala wa Eshtëni w'oku bûko bwa Yûda.

בֵּית שֶׁאֵן ✓ Noms propres: Beth-Shéân [Beth-Chéan] BET-SHEÂN; Beti-Sheana; Bet-Sheân; Bet-Sheyan; Bet-Sheyani; Beti-Sheani --- lugo lw'omu ishwa Iya Menashè.

בֵּית שֵׁן Noms propres: Beth-Shéân [Beth-Chéan] BET-SHÂN; Betisheani; Bet-sheân; Bet-Sheani --- lugo lw'omu Iya Menashè.

בֵּית תַּפּוּחַ ✓ Noms propres: Beth Tappuach BET-TAPUAH; Bet-Tapuahi; Bet-Tapuwa; Bet-Tapua.

בֵּית בִּרְעִי ✓ Noms propres: Beth-Biréi [Beth-Biri] BET-BIRÎ; Beti-Bereyi; Bet-Biri; Bet-Bireyi.

בֵּית־אֵל 1 Noms propres: Béthel BET-ÊL; Beteli --- lugo lw'omu ishwa Iya Efrayimu.

בֵּית־אֵל 2 ✓ Noms propres: Béthel BET-ÊL; Beteli --- lugo lw'omu ishwa Iya Simeoni.

בֵּית־עֶזְמוֹת Noms propres: Beth-Azmaweth [Beth-Azmaveth] BET-AZMÂWET; Bet-Azmawet;

Beti-Azmaweti.

בֵּית־עֲנוֹת Noms propres: Beth-Anoth BET-ANÔT; Beti-Anoti; Bet-Anot --- hantu h'omu ishwa Iya Yûda.

בֵּית־עֲנַת ✓ Noms propres: Beth-Anath BET-ANÂT; Beti-Anati; Bet-Anat --- lugo luzibuzibu omw'ishwa Iya Nefutali.

בֵּית־עֶקֶד ✓ Noms propres: Beth-Eqed [Beth-Équed] BET-ÊKET; Beti-Ekedi; Bet-Eked --- hali hantu aho.

בֵּית־צֹר ✓ Noms propres: Beth-Çour [Beth-Sour] BET-TSUR; Bet-Sur; Bet-Tsur; Bet-Suri; Betishuri; Bet-Shuri --- lugo l'omw'ishwa Iya Yûda.

בֵּית־שֶׁמֶשׁ 1- Noms propres: Beth-Shèmesh [Beth-Chémech] BET-SHÊMESH; Bet-Shemeshi; Beti-Shemeshi --- lugo Iwa Baleviti, Bene Levi omu ishwa Iya Yûda.

בֵּית־שֶׁמֶשׁ 2- ✓ Noms propres: Beth-Shèmesh [Beth-Chémech] BET-SHÊMESH; Beti-Shemeshi; Bet-Shemesh --- lundi lugo lugwerhe iryo izîno omu ishwa Iya Iskari namwo.

בֵּית־שֶׁמֶשׁ 3- ✓ Noms propres: Beth-Shèmesh [Beth-Chémech] BET-SHÊMESH; Bet-Shemeshi; Bet-Shemesh; Beti-Shemeshi --- lugo luzibuzibu omu Iya Nefutali.

בֵּית־שֶׁמֶשׁ 4- Noms propres: Héliopolis BET-SHÊMESH; Bet-Shemesh; Beti-Shemeshi; Bet-Shemeshi --- Heliopolis omu cigereki ye Bet-Shemesh omu Cihebraniya luli lugo lw'Emisiri olwo.

בֶּכָא ✓ Flore: mûrier? sapin baumier? tremble? [FF 145] BÂKHÂ; BÂHÂ; emirhi y'emiforsadi; eyôla mirhi; mirhi y'emiforsadi; emirhi --- bûko bwa mirhi erinzirishusha shushana.

בִּכּוּרָה Flore: figue BIKÛRÂ; mulehe; mulehe guyâna duba; omulehe; emilehe --- mulehe oli mirhubu mulehe guyâna embere z'akasanzi k'eyindi milehe.

בִּכּוּרִים Flore: premiers produits, premiers épis BIKÛRÎM; emyaka mirhanzi-rhanzi; emihuli mirhanzi; amalehe marhanzi; ebirhangiriza; oku mwâka muhyâhya; nterekêro y'omwaka muhyâhya; ntà-ng'iyêra; entang'iyêra; emizâbîbu mirhanzi; BIKÛRÎM; mburho yâbo mpyâhya; lusiku lw'emburho mpyâhya, eyêzire burhangiriza; emigati y'omwaka muhyâhya; biyimbulwa birhanzirhanzi.

בִּכּוֹרֶת ✓ Noms propres: Bekorath BEKÔRAT; Bekorati --- mugala wa Afiya shakulûza wa Saulu w'oku bûko bwa Benyamini.

בִּכִּים ✓ Noms propres: Bokim BOKHÎM; BOKÎM; Bokimi.

בֶּכֶר 1- ✓ Noms propres: Bèker [Béker] BÊKER; Beker --- mugala wa Binyamini.

בֶּכֶר 2- ✓ Noms propres: Bèker [Béker] BÊKER; Beker; Ababekeri --- mugala wa Efrayimu.

בֶּכֶר, בִּכְרָה Faune: chameau, chamelle BÊKER; engamiya; ngamiya; BIKRÂ; ngamiya nkazi; engamiya nkazi --- beker yo ngamiya mpanzi omu cihebraniya bikra yo ngamiya nkazi (nsirhe) Yeremiya adesire omu Yer 2.23.

בִּכְרוּ ✓ Noms propres: Bokrou BOKRÛ; Bokru --- mwene Atseli, Azzeli w'oku bûko bwa Benyamini.

בִּכְרִי ✓ Noms propres: Bakrites [Békérites] BAKRÎ; Ababekeri --- aba kuli Beker w'oku bûko bwa Efurayimu.

בִּכְרִי ✓ Noms propres: Bikri BIKRÎ; Bikiri --- îshe wa Sheba w'oku bûko bwa Benyamini.

בֵּל Noms propres: Bel BÊL; Beli; Bel; muzimu oyo --- izîno Iya muzimu.

בִּלְאָדָן Noms propres: Baladân [Baladan] BALÂDÂN; Baladani --- Mwâmi w'e Babeli, Babiloni.

בִּלְגָה 1- ✓ Noms propres: Bilga BILGÂ; Bilga.

בִּלְגָה 2- ✓ Noms propres: Bilga BILGÂ; Bilga --- muntu oyo.

בִּלְגִי Noms propres: Bilgai BILGAY; Bilgai.

בִּלְדָד Noms propres: Bildad BILDAD; Bildadi --- mwîra wa Ayubu oyo.

בָּלָה ✓ Noms propres: Bala [Baala] BÂLÂ; Bala --- lugo lw'omu ishwa Iya Simeoni.

בִּלְהָה 1- Noms propres: Bilha [Bila] BILHÂ; Bilaha --- ciherula ca Yakôbo.

בִּלְהָה-2 ✓ Noms propres: Bilha [Bila] BILHÂ; Bilaha --- lugo lw'omu ishwa Iya Simeoni.

בִּלְהָן-1 ✓ Noms propres: Bilhân [Bilehan] BILHÂN; Bilahani --- mugala wa Etser, Ezeri wa kuli bene Seyiri.

בִּלְהָן-2 ✓ Noms propres: Bilhân [Bilehan] BILHÂN; Bilahani; Bilhân --- mugala wa Yadiyeli w'oku bûko bwa Benyamini.

בֵּלְטַשְׁסַּר Noms propres: Beltshassar [Beltassar] BELTSHATSAR; Beltshazara; Baltazari; Beltshatsari.

בְּלִיעַל Attributs: méchanceté, bassesse BELIAL; nkengêro mbî; wamahemuka n'ecâha; bene Beliali; mugalugalu; byâbi; cabi; *mub*; *bîh*; *gom*; *hemuk*; muminya; mwîsi; omurhima mubî; *miny*; *Belia*; *bunyw*; *Beliya*.

בְּלַע-1 ✓ Noms propres: Bèla [Béla] BELA; e Bela --- hantu aho emwa mwâmi Sowari.

בְּלַע-2 ✓ Noms propres: Bèla [Béla] BELA; Bela --- mugala wa Beor mwâmi w'e Edomu.

בְּלַע-3 ✓ Noms propres: Bèla [Béla] BELA; Bela --- mugala wa Benyamini.

בְּלַע-4 ✓ Noms propres: Bèla [Béla] BELA; Bela --- mugala wa Azizi mwinjikulu Shimeyi.

בְּלַעִי ✓ Noms propres: Baléites [Bélaïtes] BALÎ; Ababela --- ba mulala gwa Bela w'omu bûko bwa Benyamini.

בְּלַעַם-1 Noms propres: Balaam BILÂM; Balâmu --- àli mulagu.

בְּלַעַם-2 Noms propres: Biléam BILÂM; Bileami; Bileyamu; Balâmu; Bileam --- lugo Iwa Bene Levi omu Iya Menashè.

בְּלַק Noms propres: Balaq [Balac] BÂLÂK; Balaka; Balak; Bala-ka --- mwâmi w'e Mowabu.

בְּלַשְׁסַּר Noms propres: Belshassar [Baltazar] BESHATSAR; Belshazari; Belshatsar.

בְּלִשְׁן Noms propres: Bilshân [Bilechan] BILSHÂN; Bilishani; Bileshani; Bileshân --- muntu w'enyuma z'obujà bw'e Babeli.

בִּמְהָל ✓ Noms propres: Bimhal [Bimal] BIMHÂL; Bimahâli --- mugala wa Yefleti w'oku bûko bwa Aseri.

בְּמוֹת ✓ Noms propres: Bamoth BAMÔT; Bamoti --- hantu Bene Israheli bahikaga omu kurhenga bujâ e Mîsiri.

בְּמוֹת בַּעַל Noms propres: Bamoth-Baal BAMÔT-BAAL; Bamoti-Baala --- hantu h'e Mowabu.

בֶּן Noms propres: fils, descendant, Ben BÊN; mugala wa lebè; wa nkomôka ya lebè; wa kuli bene lebè; Ben; Beni --- mugala wa lebè hali na Ben, Beni muleviti kuderha w'oku bûko bwa Levi w'amango ga Daudi.

בֶּן־אַבְיָדָב ✓ Noms propres: fils d'Avinadav [Abinadab] BÊN-AVINÂDÂV; Bene-Abinadabu --- munya-buhashe w'amango ga Salomoni.

בֶּן־אוֹנִי ✓ Noms propres: Ben-Oni BÊN-ÔNÎ; Benoni --- Benyamini, mugala wa Yakôbo oyo nina ahaga erya Benoni, ci îshe ayishimuhingulira izîno.

בֶּן־גֵּבֶר ✓ Noms propres: fils de Guèvèr [Guéber] BÊN-GÊBER; BÊN-GÊVER; Bene Geberi; mwene Geberi --- Ben-Geri ali munya-buhashe w'amango ga Salomoni.

בֶּן־דֵּקֶר ✓ Noms propres: fils de Dèqèr [Élon-Beth-Hanan] BÊN-DÊKER; Bene-Dekeri --- mwene Dekeri naye munya-buhashe w'omu mango ga Salomoni.

בֶּן־הַדָּד Noms propres: Ben-Hadad BÊN-HADAD; Ben-Hadadi --- bâmi banji bagwerhe ery'izîno e Sîriya.

בֶּן־זֹהֶת ✓ Noms propres: fils de Zoheth BÊN-ZÔHET; mugala wa Zoheti --- Zoheti ali mwene Yisheyi w'oku bûko bwa Yûda.

בֶּן־חֹרַר ✓ Noms propres: fils de Hour BÊN-HÛR; Bene-Huri --- munya-buhashe w'amango ga Salomoni.

בֶּן־חַיִּל ✓ Noms propres: Ben-Haïl BÊN-HAYIL; Beni-Hayili; Ben-Hayil --- munyabuhashe wa mango ga mwâmi Yozafati, Yehoshafat בֶּן־חַנָּן ✓ Noms propres: Ben-Hanân [Ben-Hanan] BÊN-

HÂNÂN; Beni-Hanani; Ben-Hanani.

בְּרֶחֱסֵד ✓ Noms propres: fils de Hèsed [Hessed] BÊN-HÊSED; Bene-Hesedi; Ben-Hesed --- munya-buhashe w'amango ga Salomoni.

בְּרֵימִינִי Noms propres: Benjaminite BÊN-YEMÎNÎ; bene Benyamin; w'omu bûko bwa Benyamini; bene Benyamini --- w'oku bûko bwa Benyamini.

בְּרֵעָמִי ✓ Noms propres: Ben-Ammi BÊN-AMÎ; Beni-Ami; Ben-Ami --- mugala wa Lot ye Amon shakulûza w'Abaamoniti, Aba-Amôni.

בְּנוֹי-1 ✓ Noms propres: Binnoui [Binnoui] BINÛY; Binuyi --- lolà EZR 8.33 בְּנוֹי-2 Noms propres: Binnoui [Binnoui] BINÛY; Binuyi --- lolà EZR 10.30.

בְּנוֹי-3 ✓ Noms propres: Binnoui [Binnoui] BINÛY; Binuyi --- lolà EZR 10.38.

בְּנוֹי-4 Noms propres: Binnoui [Binnoui] BINÛY; Binuyi --- lolà NEH 3.24; 10.9; 12.8.

בְּנוֹי-5 ✓ Noms propres: Binnoui [Binnoui] BINÛY; Binuyi --- lolà NEH 7.15.

בְּנֵי-1 ✓ Noms propres: Bani BÂNÎ; Bani --- mulwî w'e Gadi w'amango ga Daudi.

בְּנֵי-2 Noms propres: Bani BÂNÎ; Bani --- mugala wa Shemeri shakulûza wa Etani w'oku bûko bwa Levi.

בְּנֵי-3 ✓ Noms propres: Bani BÂNÎ; Bani --- shakulûza wa Utayi wa kuli bene Peretz, Perezi w'oku bûko bwa Yûda.

בְּנֵי-4 Noms propres: Bani BÂNÎ; Bani --- murhambo wa milala w'enyuma z'obujà bw'e Babeli.

בְּנֵי-5 Noms propres: Bani BÂNÎ; Bani --- wa kuli bene Bani, aliysansire omukazi w'emahanga, w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

בְּנֵי-6 Noms propres: Bani BÂNÎ; Bani --- bantu banji gagwerhe elyo izîno.

בְּנֵי-1 Noms propres: Bounni BÛNÎ; Buni.

בְּנֵי-2 Noms propres: Bounni BÛNÎ; Buni.

בְּנֵי-יַעֲקֹן ✓ Noms propres: Bené-Yaaqân [Bené-Yacan] BÊNÊ-YAKÂN; Bene-Yakani --- hantu h'omu njira y'okurhenga bujâ bw'e Mîsiri.

בְּנֵי-בֶרֶק ✓ Noms propres: Bené-Beraq [Bené-Berac] BENÊ-BERAK; Beni Beraka; Ben-Berak --- hantu h'omu ishwa lya Dani.

בְּנֵי-1 ✓ Noms propres: Benaya BENÂYÂ; Benaya --- mugala wa Yehoyada mulwî buzinda alinda arhambula abalwî ba Salomoni.

בְּנֵי-2 ✓ Noms propres: Benaya BENÂYÂ; Benaya --- muntu w'oku bûko bwa Simeoni.

בְּנֵי-3 ✓ Noms propres: Benaya BENÂYÂ; Benaya --- mulwî w'amango ga Daudi.

בְּנֵי-4 ✓ Noms propres: Benaya BENÂYÂ; Benaya --- mugala wa Asafi îshe wa Zakariyahu w'oku bûko bwa Levi.

בְּנֵי-5 ✓ Noms propres: Benaya BENÂYÂ; Benaya --- wa kuli bene PAREOSHI aliysansire omukazi w'emahanga enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

בְּנֵי-6 ✓ Noms propres: Benaya BENÂYÂ; Benaya --- wa kuli bene Pahati-Mowabu aliysansire omukazi munyamahanga enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

בְּנֵי-7 ✓ Noms propres: Benaya BENÂYÂ; Benaya --- wa kuli bene Bani aliysansire omukazi munyamahanga.

בְּנֵי-8 ✓ Noms propres: Benaya BENÂYÂ; Benaya --- wa kuli bene Nebo aliysansire omukazi munyamahanga enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

בְּנֵי-9 Noms propres: Benaya BENÂYÂ; Benaya --- îshe wa Pelatiya w'mango g'omulêbi Ezekiyeli.

בְּנֵי-1 Noms propres: Benayahou [Benaya] BENÂYÂHÛ; Benayahu --- mugala wa Yehoyada buzinda aba murhambo w'abasirika ba mwâmi Salomoni.

בְּנֵי-2 ✓ Noms propres: Benayahou [Benaya] BENÂYÂHÛ; Beneyahu --- mulwî w'mango ga mwâmi Daudi.

בְּנִיָּהוּ-3 ✓ Noms propres: Benayahou [Benaya] BENÂYÂHÛ; Benaya; Benayahu --- bantu banji bagwerhe eryo izîno w'oku bûko bwa Levi w'omu mango ga mwâmi Daudi.

בְּנִיָּהוּ-4 ✓ Noms propres: Benayahou [Benaya] BENÂYÂHÛ; Benaya; Benayahu --- îshe wa Yzhoyada munya-buhashe w'amango ga mwâmi Daudi.

בְּנִיָּהוּ-5 ✓ Noms propres: Benayahou [Benaya] BENÂYÂHÛ; Benaya; Benayahu --- munya-buhashe w'amango ga mwâmi Hezekiyahu, Ezekiasi gwârhi baguma.

בְּנִיָּהוּ-6 Noms propres: Benayahou [Benaya] BENÂYÂHÛ; Benaya; Benayahu --- îshe wa Pelatiya w'amango g'omulêbi Ezekiyeli.

בְּנִיָּמִין-1 Noms propres: Benjamin BINYÂMÎN; Benyamini; Binyamini --- mugala wa Yakôbo ye cûbaka c'obûko bwa Binyamini omu Bene Israheli shakulûza wa bene Binyamini.

בְּנִיָּמִין-2 ✓ Noms propres: Benjamin BINYÂMÎN; Benyamini; Binyamini --- mugala wa Bilahani

w'oku bûko bwa Benyamini בְּנִיָּמִין-3 ✓ Noms propres: Benjamin BINYÂMÎN; Benyamini; Binyamini --- bantu banji bagwerhe ery' izîno omw' Israheli.

בְּנִינוּ Noms propres: Beninou BENÎNÛ; Beninu --- ali muleviti w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

בִּנְעָא ✓ Noms propres: Binéa BINYÂ; BINEYÂ; Bineya --- mugala wa Motsa, Mosa, Moza w'oku bûko bwa Benyamini.

בְּסוּדִיָּה ✓ Noms propres: Besodya [Bessodia] BESÔDYÂ; BESÔDIYÂ; Besodiya; Besodya --- lolà NEH 3.6.

בְּסַי Noms propres: Bésai BÊSAYI; Besayi --- murhambo wa milala murhumisi w'omu ka-Nyamuzinda enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

בְּעוֹר-1 ✓ Noms propres: Béor BE'ÔR; Beyori; Beori; Beor --- îshe wa Bela munya-Edomu.

בְּעוֹר-2 Noms propres: Béor BE'ÔR; Beyori; Beori; Beor --- îshe wa Balâmu.

בּוּז-1 Noms propres: Booz BO'AZ; BOOZ; Bwozi; Booz --- mugala wa Salma, Salmoni îba wa Ruti, ali w'oku bûko bwa Yûda.

בּוּז-2 ✓ Noms propres: Boaz, Booz BO'AZ; Bawazi; Boazi; Booz --- izîno lya mutungo gw'omu ka-Nyamuzinda Salomoni ayûbakaga.

בְּעִיר-1 Faune: bétail, troupeau BE'ÎR; ebintu; bintu; busò; masò.

בְּעִיר-2 ✓ Faune: bête BE'ÎR; bintu; ebintu; ebihêsi; bihêsi.

בְּרִית בַּעַל ✓ Noms propres: Baal-Berith BAAL-BERÎT; Bali-Beriti; Baal-Berit.

בַּעַל גַּד Noms propres: Baal-Gad BA'AL-GÂD; Baal-Gadi.

בַּעַל הַחֲמוֹן Noms propres: Baal-Hamôn [Baal-Hamon] BA'AL-HÂMÔN; Baal-Hamôni; Baal-Hamoni; Bali-Hamoni --- hantu aho.

בַּעַל הַחֲנָן-1 Noms propres: Baal-Hanân [Baal-Hanan] BA'AL-HÂNÂN; Baal Hanan --- mugala wa Akibori mwâmi w'e Edomu.

בַּעַל הַחֲנָן-2 ✓ Noms propres: Baal-Hanân [Baal-Hanan] BA'AL-HÂNÂN; Baali-Hanani; Baal-Hanân; Bali-Hanani --- muntu oyo.

בַּעַל הַחֲצוֹר ✓ Noms propres: Baal-Haçor [Baal-Hassor] BA'AL-HÂTSOR; e Baali-Hasori; Baal-Hatsor --- hantu aho.

בַּעַל הַרְמוֹן ✓ Noms propres: Baal-Hermon BA'AL-HERMÔN; Bali-Hermoni; Baal-Hermon; Baali-Hermoni.

בַּעַל הַכֶּנֶף Faune: oiseau BA'AL-KÂNÂF; akanyuyi; kanunyi.

בַּעַל מְעוֹן Noms propres: Baal-Méôn [Baal-Méon] BA'AL-MEÔN; Baali-Meoni; Balmeoni; Baal-Meoni --- lugo lw'omu ishwa lya Rubeni e Mowabu.

בַּעַל פְּעוֹר-1 Noms propres: Baal-Péor, Baal de Péor BA'AL-PEÔR; Bal-Peori; Baal-Peori; Baal-Peor --- muzimu w'e Mowabu.

בַּעַל פְּעוֹר-2 Noms propres: Baal-Péor, Péor, Beth-Péor BA'AL-PEÔR; Balu-Peori; Baal-Peor; Bet-Peor --- hantu habâga amahêro g'omuzimu Baal-Peor.

בַּעַל Noms propres: Baal-Cefôn [Baal-Sefon] BA'AL-TSEFÔN; Bal-Sefoni; Baal-Zefoni; Baal Tsefoni --- hantu bene Israheli bageraga erhi barhenga elubungo lw'e Mîsiri.

שְׁלִישָׁה בַּעַל Noms propres: Baal-Shalisha [Baal-Chalicha] BA'AL-SHÂLISHÂ; e Baali-Shalisha; Baal-Shalisha --- cishagala c'omu ishwa lya Efrayimu.

תָּמַר בַּעַל Noms propres: Baal-Tamar BA'AL-TÂMÂR; Bali-Tamari; Baal-Tamar --- hantu aho.

1-בַּעַל Êtres: maître, propriétaire, mari, Baal BA'AL; îba; nna-; nnakà; nnayo --- nna kantu kalebe nna muntu mulebe îba wa lebè nnakà.

2-בַּעַל Noms propres: Baal (dieu) BA'AL; ba-Bali; Baali; Baal; Bali na ba-Astarte; omuzimu mukulu w'e Kanaani --- bali bazimu b'e Sîriya abo ci abâmi bayankiragayo bahemukira Nnâmahaga, bakolera oyo muzimu erhi balonza okusîmîsa bakâbo.

3-בַּעַל Noms propres: Baal, village BA'AL; Baali --- cishagala c'omu ishwa lya Simeoni kandi kuli kuderha "cishagala".

4-בַּעַל Noms propres: Baal BA'AL; Baali --- mugala wa Reaya w'oku bûko bwa Rubeni; ci e Bushi nayo banahe omuntu izîno ly'omuzimu nka bakâg'irherekêra oyo muzimu amango nnina w'Omwâna aciri izîmi: MAHESHE, KANGERE.

5-בַּעַל Noms propres: Baal BA'AL; Ba'ali; Baali --- w'oku bûko bwa Benyamini.

זְבוּב בַּעַל Noms propres: Baal-Zeboub [Zeboub] BA'AL-ZEBÛB; BA'AL-ZEVÛV; Baali-Zebubi; nyamuzinda wa bwihambi; muzimu --- nyamuzinda w'obwîhambi w'e Ekroni.

פְּרָצִים בַּעַל- Noms propres: Baal-Peracim [Baal-Perassim] BA'AL-PERATSÎM; Baali-Perazimi; Baal-Peratsim; Baali-Perazimu; Baal-Perazim --- hali hantu aho.

1-בַּעֲלָה Êtres: maîtresse, propriétaire BA'ALÂ; omukazi w'omugeremwa; oharhûla abazimu; nnanyumpa; nna akantu kalebe.

2-בַּעֲלָה Noms propres: Baala BA'ALÂ; Baala --- lugo lw'omu ishwa lya Yûda.

3-בַּעֲלָה Noms propres: Baala BA'ALÂ; Baala --- cishagala c'omu ishwa lya Yûda.

4-בַּעֲלָה Noms propres: Baala BA'ALÂ; Baala --- ntondo ya Baala.

1-בַּעֲלוֹת Noms propres: Béaloth BE'ÂLÔT; Bealoti; Beyaloti --- cishagala c'omu ishwa lya Yûda.

2-בַּעֲלוֹת Noms propres: Béaloth BE'ÂLÔT; e Beyaloti; e Bealoti --- hantu omu Israheli y'e nnondwè.

יְהוּדָה בַּעֲלִי Noms propres: Baalé-Yehouda [Baala, en Juda] BA'ALÊ-YEHUDÂ; e Baale-Yûda --- lugo lw'omu ishwa lya Yûda.

בְּעִלְיָדָע Noms propres: Béelyada [Beéliada] BE'ELYÂDÂ; Beeliyada --- mugala wa Daudi w'oku bûko bwa Yûda.

בְּעִלְיָה Noms propres: Béalya [Béalia] BE'ALYÂ; Bealya; Belya --- mulwî w'amango ga Daudi w'oku bûko bwa Benyamini.

בַּעֲלִים Noms propres: Baalis BA'ALÎS; Baalisi; Balisi --- mwâmi w'e Amoni mwâmi wa Bene Amoni, Banya-Amoni.

בְּעִלָּת Noms propres: Baalath-Béer [Baalath-Ber] BA'ALAT BE'ER; BA'ALATH BE'ER; Baalati-Beer; Baalat-Ber --- hantu h'omu ishwa lya Simeoni.

1-בְּעִלָּת Noms propres: Baalath BA'ALÂT; BA'ALATH; Balaati --- hantu h'omu lya Dani.

2-בְּעִלָּת Noms propres: Baalath BA'ALÂT; BA'ALATH; Baalati --- hantu aho.

בְּעֹן Noms propres: Béôn [Béon] BE'ÔN; Beôn; Beoni; Beyoni --- lugo lw'omu lya Rubeni e Mowabu.

1-בַּעֲנָא Noms propres: Baana BA'ANÂ; Baana; Bana; Bâna --- mugala wa Ahiludi munya-buhashe w'amango ga mwâmi Salomoni.

2-בַּעֲנָא Noms propres: Baana BA'ANÂ; Bâna; Baana; Bana --- mugala wa Hushayi munya-buhashe oku ngoma ya Salomoni.

בַּעֲנָה-3 Noms propres: Baanah BA'ANĀ; Baanā; Bânâ.

בַּעֲנָה-1 Noms propres: Baana BA'ANĀ; Bânâ --- mugala wa Rimoni ye wayîrhaga mwâmi Ish-Boshet.

בַּעֲנָה-2 ✓ Noms propres: Baana BA'ANĀ; Bânâ --- îshe wa Heledi mulwî w'oku ngoma ya Daudi.

בַּעֲנָה-3 Noms propres: Baana BA'ANĀ; Bânâ; Bana; Bahana --- muntu w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

בַּעֲרָא ✓ Noms propres: Baara BA'ARĀ; Ba'ara; Bara --- mukà Shalarayimu, Shalarayim w'oku bûko bwa Benyamini.

בַּעֲשָׂא Noms propres: Baéssha [Bacha] BASHĀ; BA'ESHĀ; Baesha; Bayesha; Basha --- mugala wa Ahiya ayîmaga mwâmi omu Israheli 909-986 embere za Kristu.

בַּעֲשִׂיהַ Noms propres: Baaséya [Baasséya] BA'ASĒYĀ; Baaseya; Bayaseya --- mugala wa Malkiya shakulûza wa Asaf, Azafi w'oku Bûko bwa Levi.

בַּעֲשֻׁתֶּרָה Noms propres: Béeshtera [Bèchetera] BE'ESHTERĀ; Baeshtera; Bayeshetera --- lugo lwa baleviti l'omu ishwa lya Menashè.

בַּעֲיַי Noms propres: Béçaï [Bessaï] BÊTSAYÎ; BEZAYI; Bezayi; Betsayi; Besayi --- murhambo wa milala enyuma z'obujà bw'e Babiloni בַּעֲלַל ✓ Flore: oignon [FF 159] BETSĀL; bapwaro; pwaro; mahonyo --- Batsal Bazal omu cihebraniya! mpu go mahonyo mapwaro.

בַּעֲצֵלָל-1 Noms propres: Beçalel [Bessalel] BETSAL'ÊL; Besaleli; Bezalel; Betsalel --- mugala wa Uriya mulenga wayûbakaga Endâro y'Entimânano, Embugânano w'oku bûko bwa Yûda.

בַּעֲצֵלָל-2 ✓ Noms propres: Beçalel [Bessalel] BETSAL'ÊL; Besaleli; Betsalel; Bezalel --- muntu w'oku mulala gwa Pahat-Mowabu.

בַּעֲלֹת Noms propres: Baçlouth [Baslouth] BATSELÔT; Basuloti; Batsuloti; Bazuloti; Batsulot --- murhambo wa milala murhumisi omu ka-Nyamuzinda enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

בַּעֲלִית ✓ Noms propres: Baçlith [Baslith] BATSELÎT; Baziliti; Batsiliti; Batsilit; Basliti --- mukozi murhumisi w'omu ka-Nyamuzinda enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

בַּעֲקָתָה ✓ Noms propres: Boçqath [Boscath] BOTSEKAT; Boskati --- lugo lw'omu ishwa lya Yûda.

בַּעֲצָר-1 Noms propres: Bècèr [Besser] BÊTSEER; Beseri; Betseri; Bezeri; Betser --- cishagala ca kuyakiramwo ca Baleviti c'omu ishwa lya Rubeni.

בַּעֲצָר-2 ✓ Noms propres: Bècèr [Besser] BÊTSEER; Beseri; Betseri; Betser --- mugala wa Tsoba w'oku bûko bwa Aseri.

בַּעֲצָרָה-1 Objets réels: bercail BOTSRĀ; bozra; botsra; eka ya bintu; idâhiro; cogo cishwekerwamwo ebintu --- emunda ebintu bifulukira emunda ebintu bilala, byamarheg'iyabulwa.

בַּעֲצָרָה-2 Noms propres: Boçra [Bosra] BOTSRĀ; Bosara; Botsara; e Bosra --- lugo ly'omu Edomu.

בַּעֲצָרָה-3 Noms propres: Boçra [Bosra] BOTSRĀ; Bosara; Botsara --- hantu aho.

בַּקְבֹּוק ✓ Noms propres: Baqbouq [Bacbouc] Bakbuk; Bakbuku; Bakubuki --- murhambo wa milala mukozi murhumisi w'omu ka-Nyamuzinda enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

בַּקְבֹּוקִיָּה Noms propres: Baqbouqya [Bacbouquia] BAKBUKIYĀ; Bakbukiya; Bakibukiya; Bakubukiya --- muleviti w'enyuma z'obujà bw'e babiloni.

בַּקְבֹּוקָר ✓ Noms propres: Baqbaqar [Bacbaccar] BAKBAKAR; Bakbakari; Bakbakar --- muleviti w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

בֹּוקִי-1 ✓ Noms propres: Bouqqi [Bouqui] BUKÎ; Buki --- mugala wa Yogli murhambo w'omu bûko bwa Dani.

בֹּוקִי-2 Noms propres: Bouqqi [Bouqui] BUKÎ; Buki --- mugala wa Abishuwa mudâhwa mukulu

w'oku bûko bwa Levi.

בְּקִיָּה ✓ Noms propres: Bouqqiyahou [Bouquia] BUKIYÂHÛ; Bukiya; Bukiyahu --- mugala wa Hemâni mwîmbiza w'omu ka-Nyamuzinda w'oku ngoma ya Daudi.

בִּקְעַת־אֵן Noms propres: Biqéath, vallée du crime BIKE'AT-'ÂWEN; BIKAT--'AVEN; Bikeati; Bikeyati; Bikeat; lubanda lwa bishungu --- bikat Aven ; lubanda lwa byâha; bikeath; kabanda ka bushungu Abashi mpu:

"Entondo n'orhubanda yali mirhego ya bishungu yône".

Mwe misole y'eno Bushi,
mukolese obwenge mugwêrhe
eno mwîrhu eshushe kwinjà yâga!
K'arhali ntyo wee?
k'arhali ntyo we ahee?
K'arhali ntyo wee ?

בֶּקֶר Faune: bétail, troupeau, animal, bœuf, bête, taureau, veau, jeune vache, vache BAKÂR; bintu; bishwekwa; ebintu; ebishwêkwa; enkafu n'ebibuzi, endogomi ndume; amasò g'enkafu n'ag'ebibuzi; busò; kanina; akanina.

בֶּרֶאֱדָן ✓ Noms propres: Merodach-Baladan BERODAK-BALADÂN; MERODAK-BALADÂN; Merodaki-Baladani; Berodaki-Baladani.

בֶּרֶאִיָּה ✓ Noms propres: Beraya BERÂ'YÂ; Beraya --- mugala wa Shimeyi murhambo wa milala w'oku bûko bwa Benyamini.

בֶּרְבּוֹר Faune: oie BARBÛR; ibata ly'erubala; bata; mabata.

בֶּרֶד-1 ✓ Noms propres: Bèred [Béred] BÊRED; Beredi --- hantu aho.

בֶּרֶד-2 ✓ Noms propres: Bèred [Béred] BÊRED; Beredi; mugala wa Shutela --- mugala mwene Shutela w'oku bûko bwa Efrayimu.

בֶּרוּךְ-1 ✓ Noms propres: Barouk BÂRÛK; Baruk; Barukh; Baruki --- mugala wa Zabayi muleviti w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

בֶּרוּךְ-2 Noms propres: Barouk BÂRÛK; Baruk; Barukh; Baruki --- mudâhwa w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

בֶּרוּךְ-3 ✓ Noms propres: Barouk BÂRÛK; Baruk; Barukh; Baruki --- mugala wa Koli-Hoze, Kolihoze îshe wa Maseya w'oku bûko bwa Yûda.

בֶּרוּךְ-4 Noms propres: Baruch [Baruc] BÂRÛK; Baruk; Barukh; Baruki --- mugala wa Neriya mwandisi w'omulêbi Yeremiya.

בֶּרוֹשׁ-1 Flore: sapin, genévrier BERÔSH; emirhi y'ensindani; ensindani; nsindani --- n'omu mashi eyo mirhi bayiderha Cibereshi, bibereshi kandi erhi kanyabukere.

בֶּרוֹשׁ-2 Flore: genévrier grec BERÔSH; nsindano y'e bugreki --- cibereshi kwo binali omu mashi.

בְּרוֹת Flore: sapin, genévrier BERÔT; ensindani; mirhi y'ensindani; nsindani.

בְּרוֹתָה Noms propres: Bérotai [Berota] BÊRÔTÂ; Berota --- lugo l'omu Sîriya.

בִּרְזַיִת ✓ Noms propres: Birzaïth BIRZAYIT; Birzayiti --- hantu aho , lugo lwayûbakagwa na Malkiyeli mwzne Heberi.

בִּרְזַלַּי-1 Noms propres: Barzillai BARZILAYI; Barzilai --- muntu oyo.

בִּרְזַלַּי-2 ✓ Noms propres: Barzillai BARZILAYI; Barzilai.

בִּרְזַלַּי-3 ✓ Noms propres: Barzillai BARZILAYI; Barzilai.

בְּרִי ✓ Noms propres: Béri BÊÎ; Beri --- mugala wa Tsofa w'oku bûko bwa Aseri.

בְּרִיָּה ✓ Noms propres: Bariah [Baria] BÂÎYAH; Bariyah; Bariyahi --- wa kuli Zorobabeli w'oku

bûko bwa Yûda.

בְּרִיתִים ✓ Noms propres: Bérîtes BÊRÎM; Aba-Bikiriti --- lubaga nkomôka ya Beri.

בְּרִיעָה-1 ✓ Noms propres: Beria BERÎ'Â; BERÎY'Â; Beriya; Beriya --- mugala wa Aseri.

בְּרִיעָה-2 ✓ Noms propres: Beria BERÎY'Â; BERÎY'Â; Beriya; Beria --- mugala wa Efrayimu.

בְּרִיעָה-3 Noms propres: Beria BERÎY'Â; Beriya; Beria --- murhambo wa milala bûko bwa Benyamini.

בְּרִיעָה-4 ✓ Noms propres: Beria BERÎY'Â; Beriya; Beria --- mugala wa Shimeyi wa kuli Gershoni, mugala wa Levi w'oku bûko bwa Levi.

בְּרִיעָה ✓ Noms propres: Beriites [Beriaïtes] BERÎ'Î; omulala gw'Ababeria; Bene Beriya; Bene Beria --- w'oku bûko bwa Aseri.

בְּרִית Rituels: alliance, engagement, traité BERÎT; endagâno; ndagâno; *ragân*; ciragâne; malaganyo; amalaganyo; *lagany*; kunywâna; *nywan*; kuyumvikana; cêrhè ca ndagâno; irhegeko ly'ensiku zo-shi; *lahir*; *dahir*; oli hanôla haguma nîrhu.

בְּרִית מֶלַח ✓ Rituels: alliance consacrée par le sel, alliance indestructible BERÎT-MELAH; ndagâno elunzirwe n'omunyu; ndagâno erhafundulwa; ndagâno nnunge y'ensiku zoshi; ndagâno erhankavunwa.

בְּרִית Rituels: benir BARÊK; abagisha anabayirika bantu erhi abalema; abigisha; *gish*; Nnâmahanga abagisha; alujira lwîmâna; *jira**imâna*; *yâgir*; *haramy*; *bwangâ*; kuhâna obwangâ ---

Barak Berek: kugisha omu ciheraniya ciri cijiro ca kusegereza nyiganyo:

kusera: cijiro nkana

kuseza: cijiro njirisibwe:

kusezibwa: cijiro njirirwekwo:

kusezaseza: cijiro ca kusegereza

kusezibwasezibwa: cijiro ca kusegerezezibwa

kusezanya: cijiro majirane

kucîseza: ciciro ncijirire niene

kuderha; kuderhaderha; kuderhesa; kudesâ; kudesibwa; kudesanya; kuderhera; kuderherwa; kucîdesa

omu cihebraniya go mayahudi, namwo mubà orhwo

qal: cijiro nkana

nifal : cijiro njirirwekwo

piel: cijiro ca kusegereza

pual: cijiro ca kusegerezezibwa

hifil: cijiro banjirisa

hofal: cijiro najiririsibagwa

hitpael: cijiro njirire owîrhu naye acinjirire

בְּרַכָּא Noms propres: Barakéel [Barakel] BARAK'ÊL; Barakeeli; Barakeli --- îshe wa Elihu, mwîra wa Ayubu.

בְּרַכָּה-1 Rituels: bénédiction BERÂKÂ; mugisho; omugisho; migisho; emigisho; bwangâ; obwangâ; ntûlo; entûlo; *lerher*; *lêrher*; *gish*; ngalo; engalo; *shobol*; *shobôl*; *hemb*; Munkuze; *kuz*; Beraka.

בְּרַכָּה-2 ✓ Noms propres: Beraka BERÂKÂ; Beraka.

בְּרַכְיָה-1 ✓ Noms propres: Bèrèkya [Bérékia] BEREKYÂ; Berekiya; Berekyâ --- mugala wa Zorobabel w'okubûko bwa Yûda.

בְּרַכְיָה-2 ✓ Noms propres: Bèrèkya [Bérékia] BEREKYÂ; Berekiya --- mugala wa Asa muleviti, kwo kuderha w'oku bûko bwa Levi w'enyuma z'okurhenga bujà bw'e Babiloni.

בֶּרֶכְיָה 3- ✓ Noms propres: Bèrèkya [Bérékia] BEREKYÂ; Berekiya; Berekiya --- mulanzi wa muhango gw'omucimba gw'amalaganyo w'oku bûko bwa Levi w'amango ga Daudi.

בֶּרֶכְיָה 4- ✓ Noms propres: Bèrèkya [Bérékia] BEREKYÂ; Berekiya; Berekiya --- mugala wa Meshezabeeli.

בֶּרֶכְיָה 5- Noms propres: Bèrèkya [Bérékia] BEREKYÂ; Berekiya; Berekiya --- îshe w'omulêbi Zakariya.

בֶּרֶכְיָהוּ 1- Noms propres: Bèrèkyahou [Bérékia] BEREKYAHÛ; Berekiya; Berekiyahu; Berekiya; Berekiyahu.

בֶּרֶכְיָהוּ 2- ✓ Noms propres: Bèrèkyahou [Bérékia] BEREKYAHÛ; Berekiya; Berekiyahu; Berekiya; Berekiyahu --- mugala wa Makilemoti murhambo w'oku bûko bwa Efurahimu w'amango ga Ahaz, rhuderha Akazi.

בֶּרֶכְיָהוּ 3- Noms propres: Bèrèkya [Bérékia] BEREKYAHÛ; Berekiya; Berekiyahu; Berekiya; Berekiyahu --- îshe w'omulêbi Zakariya.

בֶּרַע ✓ Noms propres: Bèra [Béra] BERA; Bera --- mwâmi w'e Sodomu.

בָּרַק Noms propres: Baraq [Barac] BÂRÂK; hikemezo; mulazo; Baraki --- muntu alimucîranuzi omu Israheli e Bushi nayo banahe omuntu izîno Iya MULAZO na KARAZO.

בָּרְקוֹס ✓ Noms propres: Barqos [Barcos] BARKÔS; Barkos; Barkosi --- bene Barkosi na Bene Sisera na Bene Tama, rhulole omu Ezr 2.53.

בָּרְקָן ✓ Flore: concubine BARKAN; emishûgi y'omw'irungu; bisirha; *mishûgi*; ciherula.

בֶּרֶקֶת Objets réels: émeraude BÂRÊKET; esumarado --- ibuye Iya ngulo ndârhi.

בִּרְשָׁע ✓ Noms propres: Birsha [Bircha] BIRSHÂ'; Birsha.

בֵּרֹתַי ✓ Noms propres: Bérotai BÊROTAYI; Berotayi --- lugo lubà omu Tsoba, Soba.

בֵּרֹתִי ✓ Noms propres: Bérotite [de Beéroth] BÊROTÎ; w'e Beroti; muntu oyûbaka e Beroti --- Berot luli lugo lw'omu ishwa Iya Benyamini.

בֶּשׂוֹר ✓ Noms propres: Besor [Bessor] BESÔR; Besori; Besor --- lwîshi; lwîshi Iwa Besor mugezi gwa Besor Ab'omu cihugu c'omumûka ngasi ahababwine hahulula rhwishi rhutya banahaderhe lwîshi, ci erhi lugana cada bamanye oku guli mugezi.

בִּשְׁלָם ✓ Noms propres: Bishlam [Bichelam] BISHLÂM; Bishlam; Bishilamu --- muntu oyo w'enyuma z'obujà bw'e Babeli.

בִּשְׁם Flore: baume [FF 177.178] BOSHEM; mavurha g'okucishiga; amavurha; mavurha; omugavu; *gav*; *nshangi*; *bukù*; *vangany*; *maku*; amakù.

בִּשְׁמַת 1- ✓ Noms propres: Basmath BÂSMAT; Basimata; Basmati --- mukà Ezau.

בִּשְׁמַת 2- ✓ Noms propres: Basmath BESMAT; Basmati --- mwâli wa Salomoni, ye mukà Ahimasi, lolà 1Bâm 4.15.

בָּשָׁן Noms propres: Bashân [Bachan] BÂSHÂN; e Bashani; Bashani; bashân; Basshâni --- oku mmanga e mwênè gwa Yordani.

בַּת bath BAT; mwâli wa lebè; lwôgero; ciyanja; *bwâco*; *lwôger*; *lwoger*.

בַּת יַעֲנָה Faune: autruche, hibou BAT-YAANÂ; kahlenè; cirififu; *rifuf*; *kahlen*.

בַּת אֲשׁוּרִים Flore: cyprè BAT-'ASHURÎM; cibereshi; murhi gwa nsingani.

בַּת שֶׁבַע Noms propres: Bethsabée [Batchéba] Betisheba'; Betisabeya; *Betisheb*; *Betisab* --- mukà Uriya olya Daudi arhizagya agaliyirhaga îba.

בַּת שׁוּעַ 1- ✓ Noms propres: fille de Shoua [Choua] BATH-SHÛ'A; BAT-SHÛW'A; mwâli wa Shuwa.

בַּת שׁוּעַ 2- ✓ Noms propres: Bath-Shoua [Batchéba] BAT-SHÛW'A; BATH-SHÛ'A; Bati-Shuwa -- - mwâli wa Amiyeli.

בֶּתוּאֵל 1- ✓ Noms propres: Betouël [Betouel] BETÛ'ÊL; Betweli; Betuêl; Betueli; Betuweli.

בֶּתוּאֵל 2- ✓ Noms propres: Betouël [Betouel] BETÛ'ÊL; Betweli; Betuêl; Betueli; Betuweli ---

lugo lw'omu ishwa Iya Simeoni.

בֵּתוּל ✓ Noms propres: Betoul BETÔL; Betuli --- lugo lw'omu ishwa Iya Simeoni.

בֵּיתִיָּה ✓ Noms propres: Bitya [Bitia] BITYÂ; Bitiya; Bitya --- Bitya mwâli wa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri mukà Mêred, Mêred w'oku bûko bwa Yûda.

גְּאוּאֵל Noms propres: Guéouël [Gouel] GE'ÛÊL; Geuli; Geueul; Geuyeli --- mugala wa Maki.

גְּאוּלִּים Divers: libération? GE'ÛLÎM; GE'ÛLÂ; lwîhòlo; bucunguzi; buyokoke; bucire.

גֶּל-1 Divers: racheter G'L; GÂ'ÂL; GÂ'ÊL; kulîkûza; kuciza; kuyôkola; nammulîkûza; kulîkûza; olubaga wàyôkolaga; kuyôkola; *yôkol*; anagombôle; kugombôla; erhagombwirwi; *lîkûz*; *yôkol*; *gombôl*; *gombôlw* --- nk'enyumpa erhagombwirwi enyuma Iya mwâka mugumagumà erya nyumpa yanagombôlwa.

גֶּל-2 Attributs: souiller, polluer G'L; GÂ'ÂL; GÂ'ÊL; orhunwa rhwinyu rhuhemusire; kuhemuka; nazinza emyambalo yâni; kuzinza; *rhenzibw*; *kulw*; *hemuk*; *hemus* לֶאֱלָל ✓ Attributs: pollution GO'AL; bahemukiraga; kuhemuka; bigalugalu.

גֶּל-1 Êtres: rédempteur, vengeur, racheteur GO'ÊL; anagombôle; mwihôzi; mugombôzi; owagombôla; mucunguzi; omwihôzi; *mwihôz*; *cunguz*; *gombôl*; *gombôz*; *cîhòl*; *cîhòl*; *yôkol*; *fungiz*; *fungir*; *nigûz*; *jegenj*; *cungul*; okurhucungula --- eryo ishwa lyâge analigombôle olya bankashigalulira kalya kantu kanyagagwa.

גֶּל-2 Êtres: Rédempteur, Rachète, Défenseur GO'ÊL; wandîkûzagya; mufungizi; nderhera w'undi; mucunguzi; omwihôzi; *mwihôz*; *cunguz*; *gombôl*; *gombôz*; *cîhòl*; *cîhòl*; *yôkol*; *fungiz*; *fungir*; *nigûz*; *jegenj*; *cungul*; okurhucungula.

גָּלָה Divers: rachet GE'ÛLÂ; omuntu agombôle amashwa; eryo ishwa lyâge analigombôle buzira mbaka; okugombôla; okuzishubiza benezo; okukaz'izigombôla; agal'ilyûla ebyamucungula; *gombôl*; *cungul*; *yôkol*; *shubiz*; *saliz* --- okuzishubiza benezo enyumpa baguzagya.

גַּב Faune: locust GÊV; amahanzi; nzige; enzige.

גַּבִּי ✓ Noms propres: Gabbaï GABAY; Gabayi; Kabayi --- muntu oyo.

גַּבִּי Faune: locust GOBAY; nzige; enzige.

גִּבִּים Noms propres: Guévim [Guévim] GÊVÎM; e Gebimu --- abantu b'e Gebimu bacîfulisire Gevim Gebim.

גַּבִּירָה-1 Êtres: maîtresse GEVÎRÂ; nn'omumwâbo; nn'omumwîrhu Sarayi; nn'omumwinyu; *nn'omu*.

גַּבִּירָה-2 Êtres: dominatrice GEVÎRÂ; mugoli mukulu; mwâmi-kazi; *nn'omu*.

גַּבִּירָה-3 Êtres: maîtresse GEVÎRÂ; mugoli mukulu; mwâmi-kazi; mwâmikazi; *nn'omu*; ecikono c'okuderhwa mwâmikazi; kubà nn'omumwâbo abajà.

גֶּבַל Noms propres: Guebal [Byblos] GEBAL; Gebali --- ye Biblos aho hantu.

גֶּבַל Noms propres: Gueval [Guébal] GEVÂL; Geval; Gebali.

גִּבְלִי Noms propres: Guiblites [de Guébal, de Byblos] GIVLÎ; w'e Gebali; munya-Gebali; banya-Gebali; Abâge bâli; c'aba-Gibiliti; *Gibiliti* --- bantu b'e Biblosi.

גֶּבַע-1 Noms propres: Guèva [Guéba] GÊBA; Gêba; Gibeya; Geba --- cishagala eco, lolà Iz 10.29.

גֶּבַע-2 ✓ Noms propres: Guèva [Guéba] GÊBA; Gêba; Gebeya; Geba.

גִּבְעָא ✓ Noms propres: Guivéa [Guibéa] GIBÊÂ; Gibeya.

גִּבְעָה-1 ✓ Noms propres: Guivéa [Guibéa] GIBÊÂ; Gibeia; Gibeya.

גִּבְעָה-2 Noms propres: Guivéa [Guibéa] GIBÊÂ; Gibeia; Gibeya; Gibeati.

גִּבְעוֹן Noms propres: Gabaon GIBEÔN; Gabaoni;

גִּבְעוֹנִי ✓ Noms propres: Gabaonite [Gabaonites] GIBEÔNÎ; b'e Gabaoni; w'e Gabaoni; munya-Gabaoni גִּבְעָתִי ✓ Noms propres: Guivéatite [de Guibéa] GIVEÂTÎ; w'e Gibeya; b'e

Gibeya; munya-Gibeya.

גְּבֵרָה ✓ Noms propres: Guèvèr [Guéber] GÉBER; Geberi --- mugala wa Ūrri alirhegesire ecihugo ca Gadi, lolà 1Bâm 4.19.

גִּבְרָה ✓ Noms propres: Guibbar GIBÂR; Gibar; Gibari.

גַּבְרִיאֵל Noms propres: Gabriel GAVRÎÊL; Gabrieli; Gabriel; Gabriyeli.

גִּבְתוֹן ✓ Noms propres: Guibbetôn [Guibeton] GIBTÔN; Gibetoni.

גַּד ✓ Flore: coriandre GAD; nka mbeke; nka mogomogo za mahemba.

גַּד-1 Noms propres: Gad GAD; Gadi.

גַּד-2 Noms propres: Gad GAD; Gadi.

גַּד-3 ✓ Noms propres: Gad GAD; Gadi.

גַּד-4 ✓ Noms propres: Gad GADI; Abagaditi; Abagagi; bene Gadi; banya-Gadi.

גֻּדְגֹּדָה ✓ Noms propres: Goudgoda GUDGODÂ; Gudigoda.

גְּדוּלִים ✓ Noms propres: Ha-Guedolim [Haguedolim] GEDÔLÎM; Hagadoli; Hagadolim --- îshe wa Zabidiyeli gwârhi Neh 11.14.

גְּדוֹרָה ✓ Noms propres: Guedor GEDÔR; Gedori.

גַּדִּי ✓ Noms propres: Gaddi GADÎ; Gadi.

גַּדִּי-1 Noms propres: Gadite [de Gad] GÂDÎ; omulala gwa bene Gadi; Gadi.

גַּדִּי-2 ✓ Noms propres: Gadi GÂDÎ; Gadi.

גַּדִּי Faune: chevreau, chevrette GEDÎ; GEDIYÂ; banahene; omwânahene; abanahene; omwânahene; *hene*.

גַּדְיָאֵל ✓ Noms propres: Gaddiël [Gaddiel] GADÎÊL; Gedieli; Gadiyeli --- mugala wa Sofi w'oku bûko bwa Zabuloni.

גַּדְלָה-1 ✓ Noms propres: Guiddel GIDÊL; Gideli; Gidel.

גַּדְלָה-2 ✓ Noms propres: Guiddel GIDÊL; Gideli; Gidel.

גַּדְלִיָה-1 ✓ Noms propres: Guedalya [Guedalia] GEDALYÂ; Gedalya; Gedalia.

גַּדְלִיָה-2 Noms propres: Guedalias [Guedalia] GEDALYÂ; Gedalya; Gedaliasi; Gedaliya.

גַּדְלִיָה-3 Noms propres: Guedalya [Guedalia] GEDALYÂ; Gedalya; Gedalia.

גַּדְלִיָהוּ-1 ✓ Noms propres: Guedalyahou [Guedalia] GEDALYÂHÛ; Gedaliya; Gedaliyahu.

גַּדְלִיָהוּ-2 Noms propres: Guedalyahou [Guedalia] GEDALYÂHÛ; Gedaliya; Gedaliyahu.

גַּדְלִיָהוּ-3 Noms propres: Guedalias [Guedalia] GEDALYÂHÛ; Gedaliyasi; Godoliyasi; Gedalya; Gedaliya; Gedaliyahu; Gedalyahu.

גִּדְלָתִי ✓ Noms propres: Guiddalti [Guidalti] GIDALTÎ; Gidalati; Gidalti.

גִּדְעוֹן Noms propres: Gédéon GIDEÔN; GID'ÔN; Gedeoni; Gideoni.

גִּדְעוֹם ✓ Noms propres: Guidom GIDEÔM; GID'ÔN; Gideomi; Gidomi; Gidomu.

גֶּדֶר Êtres: cordeau GODÊR; abayûbasi; abûbasi; ehigozi; higozi.

גֶּדֶר-1 Noms propres: Guedor GEDÔR; Gedori.

גֶּדֶר-2 ✓ Noms propres: Guedor GEDÔR; Gedori; Gedor --- Hali abasoma aha mpu GRR GERARI, bulya orhasinzizi bwinjà arhamanyirira erhi heruf DALET abwine erhi RESH; cocarhumire omu Bibliya mashi 1 Enga 4.39 bayandika Gerari ahali ha Gedori; GRR ahali ha GDR.

גֶּדֶר-3 Noms propres: Guedor GEDÔR; Gedori.

גֶּדְרָה-1 Objets réels: parc à moutons GEDÊRÂ; engurhu oku masò gâbo; engurhu oku masò gîrhu; engurhu oku masò ginyu; nka mahembe ga nshagarhi; irango Iya bibuzi; *gurhu*; *rango*; *masò*.

גֶּדְרָה-2 ✓ Noms propres: Guedéra GEDÊRÂ; Gederá.

גֶּדְרָה-3 ✓ Noms propres: Guedéra GEDÊRÂ; Gedari; Gederá.

גְּדֵרוֹת ✓ Noms propres: Guedéroth GEDÊRÔT; Gederoti --- ba GEDERA, bishagala Geder
Gederot bwo bunji bwa Geder muguma.

גְּדֵרִי ✓ Noms propres: Guedérite [Guéder] GÊDERÎ; Bet-Geder; Beti-Gederi; Geder; munya-
Geder.

גְּדֵרָתִי Noms propres: Guedératite [de Guedéra] GEDÊRÂTÎ; w'e Geder; munya-Geder.

גְּדֵרֹתַיִם Noms propres: Guedérotaim GEDÊROTAYIM; e Gederotayimi.

גֹּב-1 Faune: locust GÔV; luzige; nzige; oluzige; enzige.

גֹּב-2 ✓ Noms propres: Gob GÔB; GÔV; Gobe; Gove --- hantu aho.

גֹּג-1 Noms propres: Gog GÔG; Gog; Gogi; Gogu.

גֹּג-2 ✓ Noms propres: Gog GÔG; Gogu --- muntu oyo.

גֹּזָן Noms propres: Gozân [Gozan] GÔZÂN; e Gozani.

גֹּי Êtres: nation GÔY; emilala; amashanja; ishanja; cihugo; ecihugo; ebihugo; e mahanga; ab'
e mahanga.

גֹּלָן Noms propres: Ruben [Golan] GÔLÂN; Rubeni; Golani; Galani --- Ruben ye kandi baderha
Golan ebà ntondo ya luhono ekarhî ka Sîriya na Israheli oku mmanga ehonokire omu nyanja ya
Galileya.

גֹּוֹנִי-1 ✓ Noms propres: Gouni GÛNÎ; Guni.

גֹּוֹנִי-2 ✓ Noms propres: Gouni GÛNÎ; Guni גֹּוֹנִי-3 ✓ Noms propres: de Gouni, Gounite GÛNÎ;
kuli Guni; omulala gw'Abaguni.

גֹּוֹר ✓ Noms propres: Gour GÛR; Guri; Guru; Gur --- murhezi gwa Guri, lolà 2Bâm 9.27.

גֹּוֹר-בָּעַל ✓ Noms propres: Gour-Baal GÛR-BA'AL; Guri-Baali; Gur-Baal --- hantu aho.

גֹּוֹרִל Rituels: destin, sort GÔRÂL; ecigole; cigole; kashambala; cigabi; *cihâbw*; mwa-nya;
engo zahîrwe.

גִּזְוִי ✓ Noms propres: Guizonite [Guizon] GIZÔNÎ; w'e Gizoni; munya-Gizoni.

גִּזְזִי-1 ✓ Noms propres: Gazèz [Gazez] GÂZÊZ; Gazezi; Gazez --- mugala wa Kalebu omu Congo
mubà omuntu ye KAZEZA K na G omu ndimi binakalugibuganana na higuma hije ahali h'ehyâbo
GÂZÊZ na KÂZÊZ lyanabà izîno liguma, lolà 1Nga 2.46.

גִּזְזִי-2 ✓ Noms propres: Gazèz [Gazez] GÂZÊZ; Gazezi; Gazez --- mugala wa Kalebu.

גִּזִּית Objets réels: pierres de taille GÂZÎT; amabuye mabinje; *rhendêz*; *binj*; *rhendez*;
kugôy; *kugoy*; *arhacibonaga oku ayûbak*; *buye* --- orhayubakaga n'amabuye mabinje,
bulya hano ogagezakwo enkolôlo yâwe, wanagaziza, lolà Lub 20.25.

גִּזָּם Noms propres: Gazzam [Gazam] GAZÂM; Gazami; Gazamu; Gazam --- muntu oyo.

גִּזָּם Faune: sauterelle GÂZÂM; mwinûnu; minûnu; omwinûnu; eminûnu; *nûnu*.

גִּזְזֵר Noms propres: Guèzèr [Guézer] GÊZER; e Gezeri.

גִּזְרִי ✓ Noms propres: Guirzite GIZRÎ; emwa Girizi; w'e Girizi --- hantu baderha emwa GIZRI.

גַּחַם ✓ Noms propres: Gaham GAHAM; Gahama --- nnina ye Reuma bulya omu ndimi nyinji K
na G banahigulukanwe, GAHAMA, rhwanamushushanya na KAHAMA rhuyishi eno Bushi Kahama,
wene REUMA, Rwema oyu rhwalola omu Murh 22.24.

גַּחַר Noms propres: Gahar GAHAR; Gahar; Gahara --- muntu oyo bulya G na K
banahinganulwe omu ndimi, izîno lya GAHARA lishushine n'erya KAHARA rhuyishi e Bushi. Ciru
omu ciluba G na K byo biguma kula R na L byo biguma omu cinyarwanda. Omu mashi KURHI
oku? hali abaderha mpu: "GURHI oku? Kwo kuderha oku omu mashi namwo K na G
banahinganulwa buzira kushereza.

גִּי יִפְתָּח-אֵל ✓ Noms propres: vallée de Yiftah-El [Ifta-El] GÊ-YIFTAH-ÊL; Yifitaha-Eli; Yiftah-El;
Iftali-Eli; Ifta-El; kabanda ka Yifitaha-Eli --- "Kabanda kaderhwa NYAMUZINDA OYIGULA",
"NYAMUZINDA AYIGULA".

גִּיָּא מֶלַח(ה) Noms propres: vallée du Sel GÊ-HA-MÊLAH; kabanda k'Omuniyu; kabanda ka

Nyamûnyu; *munyu*; *munyu*.

בֶּן־הִנּוֹם Noms propres: ravin de Ben-Hinnom [vallée de Hinnom] GÊ-BÊN-HINOM; kabanda ka Bene-Hinomi --- mbya erhi kabanda ka Bene Hinoni.

וְהַצְבְּעִים Noms propres: Val des Hyènes [vallée des Hyènes] GÊ-HATSEBOÎM; kabanda ka Sebayini; kabanda ka Seboyimi; kabanda ka Tseboyim; ka banyamugunga --- kwo kuderha kabanda ka banyamugunga.

וְהַרְשִׁים Noms propres: Méonotai GÊ-HAROSHÎM; kabanda k'abakozi --- bakaderha kandi mpu ka Meonotayi, bulya ye shakulûza w'abo bakozi, lolà 1Nga 14.14.

בֶּן־הִנּוֹם Noms propres: ravin de Hinnom [vallée de Hinnom] GÊ-HINOM; kabanda ka Bene-Hinomi; kabanda Hinomi; Hinomu --- kalya kabanda ka Hinom ako kandi.

גִּיחַ Noms propres: Guiah [Guia] GÎH; GÎAH; Giyahu --- hantu aho.

גִּיחֹן-1 Noms propres: Guihôn [Guihon] GÎHÔN; Gihone; Gihoni --- Gîhon luli lwîshi luhulula luzunguluke echugo ca Etiopiya, lolà Murh 2.13. ETIYOPIA erhi KUSH mîra mîra kwàli kuderha cihugo ca bantu bîru. Co cirhuma banji baderha oku Ishwa ly'Amasîma omu Afrika lyabaga. Ciru n'abasomire manji "ebiyeêrekire abantu ba mîra" (paléontologie et archéologie) bàdesire oku omuntu murhanzi rhanzi omu Afrika asizire amashando. Mudose CHEIK-ANTA-DIOP (l'antériorité de la civilisation nègre) bona COPPENS (tous nos ancêtres étaient noirs).

גִּיחֹן-2 Noms propres: Guihôn [Guihon] GÎHÔN; e Gihoni; aha Gihoni; amîshi ga Gihoni; ebwa Gihoni.

גִּיחָזִי Noms propres: Guéhazi GÊHAZI; Gehazi --- mwambali w'omulêbi Elisha.

גִּילֹה Noms propres: Guilo GÎLO; Gilo --- lwali lugo.

גִּילֹנִי Noms propres: Guilonite [Guilo] GÎLONÎ; Mu-nyagiloni; w'e Gilo --- Mu-nyagiloni wayûbakaga omu cishagala câge ca Gilo.

גִּינַת Noms propres: Guinath GÎNAT; Ginati --- îshe wa Tibuni.

גִּישָׁן Noms propres: Guéshân [Guéchan] GÊSHÂN; Geshani --- mugala wa Yadayi.

גִּלְבּוֹעַ Noms propres: Guilboa GILBOA; Gilibowa; Gilboa; *Gilbo*.

עֲגָלָה Objets réels: roue de carriole GILGAL-AGÂLÂ; emizizi y'engale; emizizi y'engâle; mizizi ya ngâlè; omuzizi gw'engâle --- nka bahula engano banayigezekwo emizizi y'engâle.

גִּלְגָּל-1 Noms propres: Guilgal GILGÂL; Gilgala --- aha Gilgala oku buzinda bw'echugo ca Yeriko.

גִּלְגָּל-2 Noms propres: Galil [Galilée] GILGÂL; Galileya --- omwâmi w'abanya-Galileya Gilgalâ kandi ye Galil, Galileya.

גִּלְגָּל-3 Noms propres: Guilgal GILGÂL; Gilgala; Giligala --- olubibi lwagolonjokera emwênè olunda lwa Gilgala.

גִּלְגָּל-4 Noms propres: Guilgal GILGÂL; Giligala --- omu Araba aha ishiriza lya Giligala hôfi n'omurhi gw'e More.

גִּלְגָּל-5 Noms propres: Guilgal GILGÂL; e Gilgali --- Elisha ' ashubira e Gilgali.

גִּלְיֹן Objets réels: tablette GILÂYÔN; olupaho lunênêne --- Orhôle olupaho lunênêne oyandikekwo...

גָּלִיל Noms propres: Galilée GÂLÎL; omu Galileya; Galileya גָּלִיִּם Noms propres: Gallim GALÎM; e Galimi --- Saulu ali erhi amyanza Mikala, owali mukà Daudi, amuha Palti w'e Galimi, mwene Layishi, 1Sam 25.44.

גִּלְיָת Noms propres: Goliath GOLYÂT; Goliyati; Golyat.

גָּלַל-1 Noms propres: Galal GÂLÂL; Galali --- Galali na Matanya, bashakulûza bâbo omu kuburhwa bo Mika, Zikri na Azafi;

גָּלַל-2 Noms propres: Galal GÂLÂL; Galali; Galal --- Galali na Yedutuni na buzinda Berekiya, mugala wa Asa, mwinjikulu wa Elkana, owâyûbakaga omu côgo ca bene Netofa, lolà 1Nga 9.16.

גלילי Noms propres: Guilalāi GILALAY; Gilalayi.

גלעד-1 Noms propres: Galaad GIL'ÂD; Galadi; Galaad; Galâdi; Galâd --- Yakôbo ayikira olwîshi, ayerekera ebwa ntondo ya Galadi. Labani akulikira omukwi Yakôbo, lolà Murh 31.2.

גלעד-2 Noms propres: Galaad GIL'ÂD; Galadi; omulala gw'Abagaladi; bene Galadi.

גלעד-3 ✓ Noms propres: Galaad GIL'ÂD; e Galadi; Galadi --- Hali muntu muguma w'e Galadi, izîno lyâge ye Yefutè, lolà Bac 11.1 omukazi wali mukà Galadi, lolà Bac 11.2.

גלעד-4 Noms propres: Galaad GIL'ÂD; Galadi.

גלעד-5 Noms propres: Galaad GIL'ÂD; Galadi; Galâd.

גלעד Noms propres: Galaadite GIL'ÂD; omulala gw'Abagaladi; w'e Galadi --- Bene Menashè: Kuli Makiri, omulala gw'Abamakiri. Makiri aburha Galadi; kuli Galadi, omulala gw'Abagaladi, lolà Mib 26.29 Yayiri, abâga muntu w'e Galadi, lolà Bac 10.3.

גמא Flore: papyrus GOMÊ; enfinjo; lufinjo; nfinjo; olufinjo --- arhôla ecirhimbiri c'enfinjo, acishiga ebizibwe n'obulembo, acihiramwo olya mwâna, lolà Lub 2.3.

גמדי Noms propres: Gammadiens [de Gammad] GAMÂDÎM; bantu b'e Gamadi; banya-Gamadi; b'e Gamadi .

גמול ✓ Noms propres: Gamoul GÂMÛL; Gamuli --- mudâhwa wa kali 22 omu murhwe gw'abadâhwa 24 b'amango ga Daudi, lolà 1 Nga 24.17.

גמזו ✓ Noms propres: Guimzo GIMZÔ; Gimizo; Gimzo --- lugo lw'omu zirya Abafilistini bahagulaga oku ngoma ya Ahazi, Akazi, lolà Nga 28.18.

גמל Faune: chameau, chamelle GÂMÂL; engamiya; ngamiya; ngamiya-nkazi --- Abrahamu ashobôla enkafu n'ebibuzi, endogomi ndume, abajà, abajàkazi, endogomi nkazi n'engamiya, lolà Murh 12.16.

גמלי ✓ Noms propres: Guemalli [Guemali] GEMALÎ; Gemali --- îshe wa Amieli w'oku bûko bwa Dani.

גמליאל ✓ Noms propres: Gameliël [Gamliel] GAMELÎÊL; Gamalieli --- mugala wa Fedasuri, Pedasuri.

גמר-1 Noms propres: Gomer GOMER; Gomeri --- mugala wa Yafeti mwinjikulu wa Nûhu.

גמר-2 Noms propres: Gomer GOMER; Gomeri; Gomer.

גמריה Noms propres: Guemarya [Guemaria] GEMARYÂ; Gemariya; Gemariyahu.

גמריהו Noms propres: Guemaryahou [Guemaria] GEMARYÂHÛ; Gemariyahu; Gemaryahu.

גנבת ✓ Noms propres: Guenouvath [Guenoubath] GENUVAT; Genubati --- mwâna wakuliraga omu côgo ca Faraoni mwâmi w'e Mîsiri.

גנתי ✓ Noms propres: Guinnetoi [Guinetoï] GINTÔY; Ginetoyi.

גנתון Noms propres: Guinnetôn [Guineton] GINTÔN; Ginetoni; Ginetôn --- Rhulole na muli Neh 10.7 binabè ntyo bulya BHS nshimbire, na WLC bagwêrhe emyandiko kuguma ci emilongo hali mango ehushikanya: WLC Neh 10.6 ye BHS Ne 10.7.

געה Noms propres: Goa GO'A; Go'a; Goa; Gowa.

געל ✓ Noms propres: Gaal GA'AL; Gaali; Gàli; Gaal --- mugala wa Obedi.

גאש ✓ Noms propres: Gaash [Gaach] GA'ASH; Gaashi; Gaash; Gâsh; Gashi --- ntondo eyo.

געתם ✓ Noms propres: Gaétâm [Gatam] GATÂM; GA'TÂM; Gayetamo; Gayetama; Gatamu --- mugala wa Elifazi.

גפן Flore: vigne GÊFEN; omuzâbîbu; emizâbîbu; muzâbîbu; mizâbîbu; *lukom*; *zabib* --- amalehe g'eyo mizâbîbu galimwo obwôge, ebihadu by'amalehe gâbo biri bilulu-bilulu, lolà Lush 32.32.

גפר ✓ Flore: cyprès GOFER; enshebeyi; nshebeyi; ensindani; cibereshi; ecibereshi.

גטר Êtres: étranger, visiteur GÊR; bigolo; ebigolo; mubunga; omubunga; babunga; ababunga; bigolo; cigolo; *golo*; *bunga* --- omu nsiku 7 za Basâka, ngasi yeshi wankalya omugati

gulimwo olwango, abe cigolo erhi muburhwa w'omu cihugo, oyo anakagwe omu mulungano gwa Bene-Israheli, lolà Lub 12.19.

גֵּרָא-1 ✓ Noms propres: Guéra GÊRÂ'; Gera --- w'oku bûko bwa Benyamini.

גֵּרָא-2 ✓ Noms propres: Guéra GÊRÂ'; Gera.

גֵּרָא-3 Noms propres: Guéra GÊRÂ'; Gera.

גֵּרָא-4 ✓ Noms propres: Guéra GÊRÂ'; Gera.

גָּרֵב-1 ✓ Noms propres: Garev [Gareb] GÂRÊV; Garebi; Gareb; Garebu.

גָּרֵב-2 Noms propres: Garev [Gareb] GÂRÊV; Garebi; Garebu; Gareb.

גִּירְגָשִׁי ✓ Noms propres: Guirgashite [Guirgachite] GIRGÂSHÎ; aba Girgasi; Abagirgashi; Aba-Girgashiti; Abanya-Girgashi; bantu b'e Girigashi, Girgash; *girigash*; Abagirgashi; *irihash*.

גְּרִיזִים ✓ Noms propres: Garizim GERITSÎM; Garizimi; Garizim; Ebal.

גָּרֶן Objets réels: hache GARZEN; embasha; mbasha --- Nka gala mango omuntu aja emuzirhu boshi n'owâbo mpu bajà nshali, lêro alengeze embasha mpu akuba omurhi, erya mbasha eshugunuke omu muhini, ecibande omu wâbo enamuyîrhe: owa bene oyo anayakira muli murhundu muguma analobôke, lolà Lush 19.5. .

גַּרְמִי ✓ Noms propres: Garmite GARMÎ; obûko bw'Abagarmiti; Abagarmi; Bene Garimi; omulala gw'Abagarmi

גֶּרֶן Objets réels: aire de battage GOREN; oku câno; câno; oku câno; câno; ecâno; ecano; cibuga; ecibuga; ecanikiro; canikiro; luhêrero Iwa Aravna.

גֶּרֶן הָאֵטָד ✓ Noms propres: Goren-Atad, Aire-de-l'Epine [Épine] GOREN-HA'ÂTÂD; aha Goren-Ha-Atadi; Cibuga ca mahwa; Cibuga ca mishûgi; aha canikiro c'amahwa.

גֶּרֶן כִּידֹן ✓ Noms propres: aire de Kidôn [Kidon] GOREN-KIDON; aha Cibuga ca Kidoni.

גֶּרֶן נָכֹן ✓ Noms propres: aire de Nakôn [Nakon] GOREN-NKON; aha câno ca Nakoni.

גֶּרֶר Noms propres: Guérar GERÂR; e Gerari; e Gerar; aha Gerari; Gerari.

גֶּרְשֹׁנִי ✓ Noms propres: Guershonite [Guerchonite] GÊRSHUNÎ; milala ya Banya-Gersoni; banya-Gershoni; Abanya-Gersoni; bene Gershoni; Gershoni.

גֶּרְשֹׁם-1 ✓ Noms propres: Guershom [Guerchom] GÊRSHÔM; Gershoni; Gershomi; Lubungo.

גֶּרְשֹׁם-2 Noms propres: Guershom [Guerchom] GÊRSHÔM; obûko bwa Gershomi; Gershomi; Gershoni; Gersoni.

גֶּרְשֹׁם-3 ✓ Noms propres: Guershom [Guerchom] GÊRSHÔM; Gershomi; Gershomu.

גֶּרְשֹׁן ✓ Noms propres: Guershôn [Guerchon] GÊRSHÔN; Gersoni; Gershomi; Gershoni.

גֶּשֶׁם ✓ Noms propres: Guéchem GÊSHEM; Geshemi; Geshemu; Geshem.

גֶּשְׁמוֹ ✓ Noms propres: Guèshem [Guéchem] GÊSHEM; Geshemi; Geshem; Geshemu.

גֹּשֶׁן-1 Noms propres: Goshèn [Gochen] GOSHEN; Gosheni; Goshen.

גֹּשֶׁן-2 ✓ Noms propres: Goshèn [Gochen] GOSHEN; ecihugo ca Gosheni; Gosheni.

גִּישְׁפָּא Noms propres: Guishpa [Guichepa] GISHPÂ; Gishpa; Gishepa.

גֶּשׁוּר ✓ Noms propres: Gueshour [Guéhour] GESHÛR; Geshuri.

גֶּשׁוּרִי ✓ Noms propres: Gueshourite [Guéhourite, de Guéhour] GESHÛRÎ; Aba-Geshuri; banya-Geshuri; bantu b'e Geshuri; abanya-Geshuri; abanya-Geshuriti; bene Geshuri.

גַּת-1 Objets réels: pressoir (du vin) GAT; mukenzi; omukenzi; omukenzi; emikenzi; omukenzi gw'emizâbîbu; *kanda* --- omu Buyahudi abantu bakazagikanda amango ga Sabato, lolà Neh 13.15.

גַּת-2 Noms propres: Gath GAT; Gati; Gat --- hantu aho.

גַּת־הֶחָפֶר ✓ Noms propres: Gath-Héfèr [Gath-Héfer] GAT-HAHÊFER; Gati- Heferi; Gat-Hefer -- - oku lubibi lw'e bushoshôkero.

גַּת־רִמּוֹן Noms propres: Gath-Rimmôn [Gath-Rimmon] GAT-RIMÔN; Gati-Rimoni; Gat-Rimôn --

- lugo olwo, lolà Yoz 19.45.

גָּתִי Noms propres: Guittite [Gath] GITÎ; Gati; w'e Gati --- omurhundu gwa Gati n'ogwa Ekroni, lolà Yoz 13.3.

גִּתִּימִם ✓ Noms propres: Guittaïm GITAYIM; e Gitayimi; Gitayim; Guyitayimu --- Abôla bene Beroti bali bayâkîre e Gitayimi, lolà 2Sam 4.3.

גֶּתֶר ✓ Noms propres: Guètèr [Guéter] GÊTER; Geteri; Geter --- Bene Arami: Usi, Huli, Geteri na Mash, lolà Murh 10.23 mugala wa Aram.

דֹּאֵג Noms propres: Doëg DO'ÊG; Doegi; Doyegi; Doyeg; olya munya-Edomu --- munya-Adomu, munya-buhashe wayîrhaga abadâhwa, lolà 1Sam 22.18 w'amango ga Saulu.

דָּאָה, דִּיָּה Faune: rapace DÂ'Â; DÂYÂ; Lubaka; kadûrha; akadurha; nkongôro; enkongôro .

דֹּר Noms propres: Dor D'OR; Dori; Dor --- lugo lw'omu ishwa Iya Menashè.

דֹּב Faune: ours DOR; kakiri; akakiri; *ngoromo*; *nsimb* --- kakiri gwârhi baguma, lolà 1Sam 17.34.

דְּבוּרָה-1 Faune: abeilles DEBÔRÂ; njuci; enjuci; lujuci; olujuci --- irumbu ly'enjuci n'obûci, lolà Bac 14,7-8.

דְּבוּרָה-2 ✓ Noms propres: Débora DEBÔRÂ; Debora --- mulezi wa Rebeka, lolà Murh 35.8.

דְּבוּרָה-3 ✓ Noms propres: Débora DEBÔRÂ; Debora --- mulèbi-kazi, mukà Lapidati, àli muciranuzi omu Israheli, lolà Bac 4.4.

דְּבִיר-1 ✓ Noms propres: Devir [Debir] DEBÎR; Debiri.

דְּבִיר-2 Noms propres: Devir [Debir] DEBÎR; Debiri; Debir.

דִּבְלָה Noms propres: Divla [Ribla] DIVLA; RIBLA; Divla; Ribla; Dibla --- lugo luli hôfi h'olwîshi Iwa Oronti.

דִּבְלַיִם Noms propres: Divlaïm [Diblaïm] DIVLAYIM; Divlayimi; Diblayimi --- îshe wa Gomeri mukà omulêbi Hozeya.

דְּבַר־יְהוָה Divers: parole du Seigneur DEVAR-YHWH; DEBAR-ADÔNAY; akanwa ka Nyamubâho; akanwa ka Nyakasane; kanwa ka Nyamubâho; kanwa ka Nyakasane; kanwa ka nnâmahanga; akanwa ka Nnâmahanga; akanwa ka Nyaka-sane; oluderho Iwa Nyamubâho; luderho Iwa Nyamubâho; *kanwa*; *derh*; *bwir*; *nderh*; *derho*; *cinwa*; *nwa*; *gerem*; *boneker*; wa Nyakasane; *desir*; irhegeko na Nyakasane; *bwizir*; *bwir*; *yerekir* --- mango Nyamuzinda arhalugigiderheza abantu, lolà 1Sam 3.1.

דִּבְרִי ✓ Noms propres: Divri [Dibri] DIVRÎ; Debri --- w'oku bûko bwa Dani.

דָּבֶרֶת Noms propres: Daverath [Dabrath] DÂVRAT; Daberati; Daverat; Daverati --- lugo Iwa baleviti omu ishwa Iya Isakari.

דַּבְּשֶׁת ✓ Noms propres: Dabbèsheth [Dabbéchet] DABÊSHET; Dabesheti; nyonjo; enyonjo -- - lugo lw'omu Iya Zabuloni.

דָּג, דָּגָה Faune: poisson DÂG; enfi; nfi; DÂGÂ; nfi nkazi; enfi nkazi.

דָּגוֹן ✓ Noms propres: Dagôn [Dagon] DÂGÔN; Dagoni --- muzimu wa Bafilistini.

דָּגָן Flore: blé DÂGÂN; engano; ngano; enshâno; nshâno; emigati; migati; amashwa; mashwa; ishwa.

דָּדָן Noms propres: Dedân [Dédan] DEDÂN; Dedani; Dedân --- mwinjikulu wa Kush, Kushi mugala wa Rama w'omu nda nguma na Sheba, lolà Murh 10.7.

דֵּדָנִי Noms propres: de Dedân [Dédan] DEDÂNÎ; w'e Dedân; w'e Dedani.

דֹּדָנִים ✓ Noms propres: Rodanim DODÂNÎM; Aba Dodani; mulala gwa Dodani; bene Dodani --- bali ba kuli Yavani, Yabani mugala wa Yafet, Yafeti. Okubà dalet na resh bashushana omu cihebraniya, hali abasoma DODÂNÎM mpu RODÂNÎM.

דָּוִד Noms propres: David DÂVÎD; Daudi --- mugala wa Izayi, baderha mpu Yese; Daudi ali mwâmi wa kabiri w'Israheli ayîmaga enyuma za Saulu, mwâmi murhanzi.

Flores: mandragore, pomme d'amour [FF 138] DÛDÂÎM; amalehe g'oluzigirwa; amandragori; *mandragor* --- gwârhi Murh 30.14.

דודו-1 ✓ Noms propres: Dodo DÔDÔ; Dodo --- shakulûza wa Tola mucîranuzi omu Israheli.

דודו-2 ✓ Noms propres: Dodo DÔDÔ; Dodo --- îshe wa Eleyazari mulwî w'amango ga Daudi.

דודו-3 ✓ Noms propres: Dodo DÔDÔ; Dodo w'e Betelehemu; Dodo --- îshe wa Elhanâni mulwî w'oku lwa Daudi דודנהו ✓ Noms propres: Dodawahou [Dodava] DÔDÂVÂHÛ; DÔDÂWÂHÛ; Dodawahu --- îshe w'omulêbi Eliezeri w'e Maresha.

דודי ✓ Noms propres: Dodai DÔDAY; Dodayi --- îshe wa Eliazari mulwî w'oku lwa Daudi.

דוכיפת ✓ Faune: huppe DÛMÂ; hudihudi; omutulama.

דומה-1 ✓ Noms propres: Douma DÛMÂ; Duma --- muntu oyo.

דומה-2 Noms propres: Douma [Rouma] DÛMÂ; Duma; Ruma --- mugala wa Ismaeli Hali abamusomire mpu RÛMÂ, bulya orhasinzizi bwinjâ anabona nka eherufi dalet ali herufi resh omu kusoma ecihebraniya.

דומשק ✓ Noms propres: Damas DÛMÊSHEK; Damasi; Damasko.

דוחן Flores: millet DOHAN; bulo --- lolâ Eze 4.9 muli ugu mulongo badesire mburho nyinji: engano, emparabuka, emporoji, ebishimbo, enkole, obulo: ebyôla byoshi wanabivanganya haguma, obidekere nyungu nguma ojiremwo omugati gwawe. Byo biryo aba mîra bakazag'ilya ebyo. Byali bya kutweza ci arhali kubumbugusa nk'ebi by'omu magopo. Olya ebyo nsiku zirhanli nyi anabika omûka. Byo Ezekiyeli akagirya erhi obugoma buli aha Yeruzalemu.

די זחב ✓ Noms propres: Di-Zahav [Di-Zahab] DÎ-ZÂHÂV; DÎ-ZÂHÂB; Di-Zahabu; Di-Zahav --- hantu h'omu irungu lya Mowabu.

דיבון-1 Noms propres: Divôn [Dibon] DÎVÔN; Diboni; Divôn --- lugo omu ishwa lya Rubeni e Mowabu.

דיבון-2 ✓ Noms propres: Divôn [Dibon] DÎVÔN; Diboni; Divôn --- lugo lw'omu ishwa lya Yûda, lolâ Neh 11.25.

דין Objets réels: encre DEYÔ; bwîno; wino; ngenyi ya kuyandika דימון Noms propres: Divôn [Dimon] DÎVÔN; DÎMÔN; Diboni; Dibon; Divôn --- hantu aho, lolâ Iz 15.9.

דימונה ✓ Noms propres: Dimona DÎMÔNÂ; Dimona; Dimona --- lugo lw'omu ishwa lya Yûda.

דינה ✓ Noms propres: Dina DÎNÂ; Dina --- mwâli wa Yakôbo munyere Lea aburhiraga Yakôbo, lolâ Murh 34.1.

דיפת ✓ Noms propres: Difath DÎFÂT; Difati --- mugala wa Gomeri, wa kuli Yafet; lolâ kuli riypat.

דישן-1 Noms propres: Dishan DÎSHÂN; Dishani --- muguma w'omu barhambo ba Abahoriti îshe wa Usi na Arami, lolâ 36, 28.

דישן-2 ✓ Noms propres: Dishan DÎSHÂN; Dishani; Dishoni --- lolâ Murh 36.26 na 28.

דישון-1 ✓ Faune: antilope DÎSHÔN; akashafu; orhushafu; kashafu; rhushafu --- lolâ Lush 14.5.

דישון-2 ✓ Noms propres: Dishôn [Dichon] DÎSHÔN; Dishoni; Dishan --- mugala wa Seyiri, muguma omu barhambo b'Abahoriti omu cihugo ca Edomu.

דישון-3 ✓ Noms propres: Dishôn [Dichon] DÎSHÔN; Dishoni --- wa kuli Seyiri.

דלה Objets réels: trame, cheveux ébouriffés DÂLÂ; emviri; *nvir*; *mvir*; emviri zibangalire; emviri z'ecishafu; enziri z'emihunga; bagunda; abagunda.

דלה-1 ✓ Noms propres: Delaya DELÂYÂ; Delaya --- mugala wa Eliyehoyenayi, lolâ 1Nga 3.24.

דלה-2 ✓ Noms propres: Delaya DELÂYÂ; Delaya --- muntu oyo.

דלה-3 ✓ Noms propres: Delaya DELÂYÂ; Delaya --- îshe wa Shemaya.

דלהו-1 ✓ Noms propres: Delayahou [Delaya] DELÂYÂHÛ; Delayahu.

דְּלַיְהוּ-2 Noms propres: Delayahou [Delaya] DELÂYÂHÛ; Delayahu.
 דְּלִילָה ✓ Noms propres: Dalila DÂLÎLÂ; Dalila --- olya mukazi wafulûlaga ihwe Iya Samusoni, lolà Bac 16.6. E Kaziba yali ehyana hyo hi BARHAFUMWA.
 דְּלֵעָן ✓ Noms propres: Diléân [Dilan] DILÂN; DILEÂN; Dileani --- lugo omu ishwa Iya Yûda.
 דַּלְפֹּן Noms propres: Dalfôn [Dalfon] DALFÔN; Dalfôn; Dalfoni --- mugala wa Hamani.
 דִּמְנָה ✓ Noms propres: Rimmôna [Dimna] DIMNÂ; RIMÔN; Rimoni; Rimôn --- lugo Iwa baleviti lw'omu ishwa Iya Zabuloni.
 דַּמָּשֶׁק Noms propres: Damas DAMÊSHEK; Damasi; Damasko --- lugo lw'omu Sîriya.
 דָּן-1 Noms propres: Dan DÂN; Dani --- mugala wa Yakôbo cûbaka c'obûko bwa Dani omu Israheli Israheli Iyo izîno lihyahya Iya Yakôbo, lolà Murh 32.25-29.
 דָּן-2 Noms propres: Dan DÂN; Dani --- lugo lw'omu ishwa Iy'obûko bwa Dani.
 דָּנָה ✓ Noms propres: Danna DANÂ; Dana --- hantu aho.
 דִּנְהָבָה ✓ Noms propres: Dinhava [Dinaba] DINHÂVÂ; Dianhaba; Dinhava; Dinhaba --- lugo lw'omu Edomu.
 דָּנִי Noms propres: Danites [Dan] DÂNÎ; bûko bwa Dani; mu-lala muguma gwa bene Dani; Bene Dani; b'omulala gwa Dani --- w'omu ishanja Iya Dani izîno Iya Danî Iri omu WLC 1Nga 12.35 , ci bulya hali mango emirongo erhalukana, Iorigi omu BHS 1Nga 12.36 hanji hanji nshimbire BHS kuleka omu Lushika mwo nashimbire WLC. Emyandiko ebà miguma. Milongo yône ebà erhalukîne enumero. Hali aha omulungo gufundisire ecigabi gubà gwo mulongo murhanzi gw'ecigabi cikulikire.
 דָּנִיֵּאל-1 Noms propres: Daniel DÂNÎ'ÊL; Daniyeli; Danieli --- mudâhwa w'oku Iwa Ezra.
 דָּנִיֵּאל-2 ✓ Noms propres: Daniel DÂNÎ'ÊL; Daniyeli; Danieli --- mugala wa Daudi.
 דָּנִיֵּאל-3 Noms propres: Daniel [Danel] DÂNÎ'ÊL; Daniyeli; Danieli; Daniyel; Daniel --- muntu mushinganyanya walimanyikine bwenêne.
 דָּנִיֵּאל-4 Noms propres: Daniel DÂNÎ'ÊL; Daiyeli; Danieli; Daniel --- muntu w'irenge omu citabu c'Omulébi Daniyeli.
 דְּעוּאֵל ✓ Noms propres: Déouël [Déouel] DE'Û'ÊL; Dueli; Deueli; Deweli; Deuyeli; Deyuyeli --- îshe wa Eliasafu murhambo wa bene Gadi.
 דַּעַת-1 Attributs: la connaissance DA'AT; okumanya; obumanye; oburhimanya; obwenge; okumanyirira; oyishi; oluhinzo; *many*; *manyir*; *rhimany*; *weng*; *luhinz*; *irhonz*.
 דַּעַת-2 ✓ Attributs: la connaissance DA'AT; bulonza; oluhinzo lwoshi.
 דּוֹפְקָה ✓ Noms propres: Dofqa [Dofca] DOFKÂ; Dofka --- hantu omu njira y'okurhenga bujà e Mîsiri.
 דִּקְלָה ✓ Noms propres: Diqla [Dicla] DIKLÂ; Dikala; Dikla --- mugala wa Yuktani, wa kuli bene Semu.
 דִּרְבָן Objets réels: aiguillon DÂRBÂN; kababo; akababo; emigera; migera; mugera; omugera; birhi bigwîke.
 דַּרְדַּע Noms propres: Darda DARDA'; Darda --- eri izîno omu BHS 1Bâm 5.11 Iyo liguma n'omu WLC 1Bâm 4.31.
 דֶּרֹר Faune: moineau DERÔR; citoro; bitoro; ecitoro; ebitoro --- kanyunyi ako, lolà Mat 10.31.
 דַּרְיוֹשׁ Noms propres: Darius DÂRYÂVÂSH; DÂRYÂWÂSH; Dariusi; Dariushi.
 דָּרַךְ Attributs: mode de vie DÊREK; kujira ebishinganine n'ebilongîre; ngeso; njira; mwanya gwa cihugo; obwôrhère; enjira; amajira; majira; *njira*; *majir*; *shingani*; *shingany*; *longir*; *kulikir*.
 דַּרְמָשֶׁק ✓ Noms propres: Damas DARMÊSHEK; Damasi; Damasko --- lugo lw'omu Sîriya.
 דָּרַע ✓ Noms propres: Dara DÂRA'; Dara --- mugala wa Zera w'oku bûko bwa Yûda.
 דַּרְקֹן ✓ Noms propres: Darqôn [Darcon] DARKÔN; Darkoni; Darakoni.

פֶּשֶׁת Flore: herbe, verdure, gazon DÊSHÊ'; olubala; lubala; kaso; akaso; byâsi; ebyâsi; kulikir; kasi; hyasi.

נֶמֶס Noms propres: Datân [Datan] DÂTÂN; Datani --- muntu w'oku bûko bwa Rubeni.

נֶמֶס ✓ Noms propres: Dotân [Dotan] DOTÂN; Dotani; Dotân --- lugo olwo, lolà Murh 37.17.

אֶשְׁתָּר ✓ Noms propres: Ahashtarites [Ahachetari] HÂ'AHASHTÂRÎ; bene Ahashetar; Ahashetari --- AHASHTAR mugala wa Ashehur w'oku bûko bwa Yûda Ha-Ahashtari kwo kuderha ab'omulala gwa Ahashtar;

î, herufi î mulîri bahira aha buzinda bw'izîno, nka liri lya muntu kulikuderha ab'omulala gwâge, nka liri lya cihugo kuli kuderha muntu wa halebe, oyûbaka habebe.

Kanji kanji izîno ly'omuntu lyo lirhengamwo izîno ly'ahantu. Israheli ali muntu wahâga ishanja n'ecihugo izîno; Mushi ali muntu wahâga omulala gwâge izîno Mushî, Bashi; Nyangezi ali muntu wahâga ahantu izîno lya Nyangezi; Ngweshe ali muntu wahâga ahantu izîno Ngweshe, na Kabare kwo n'okwo.

הָבֶל ✓ Noms propres: Abel HÊBEL; Abeli; Hebeli; hibûho; hihûsi; busha --- mugala wa Adamu.

הֶבֶן Flore: ébène HABENÎM; HOBENÎM; Hebene; murhi mwîru.

הֶגֶץ Noms propres: Hégué HÊGÊ'; Hegè; Hege --- muntu oyu.

הֶגַי Noms propres: Hégué HÊGAY; Hegè; Hegayi --- nkonè yakag'ilangaga bakà mwâmi Asuwerusi.

הָגָר ✓ Noms propres: Hagar [Agar] HÂGÂR; Hagari --- mujà-kazi wa Burhamu, Abrahamu ye nnina wa Ismaeli.

הָגָר-1 Noms propres: Hagrite HAGRÎ; Abahagiri; ba kuli Hagari --- Abakuli Hagari, nnina wa Ismaeli, lolà 1Nga 5.10.

הָגָר-2 ✓ Noms propres: Hagri [Hagrite] HAGRÎ; Hagri --- îshe wa Mibihari mulwî w'amango ga Daudi.

הָדָד Noms propres: Hadad HADAD; Hadadi --- bantu banji bal'igwerhe eryo izîno.

הָדָד-רִמּוֹן Noms propres: Hadad-Rimmôn [Hadad-Rimmon] HADAD-RIMÔN; Hadadi-Rimôni; Hadad-Rimôn --- hantu aho hôfi n'e Megido.

הָדָד-עֶזֶר ✓ Noms propres: Hadadèzèr [Hadadézer] HAHADÊZER; Hadadezeri; Hadadi-Ezeri; Hada-di-Ezeri.

הָדָד Noms propres: Inde HODÛ; Hodu; e Buhindi; Buhindi --- cihugo càli bibikinwa e bushoshôkero n'obwami bwa Asuwerusi, ye Kzerksesi, lolo Est 1.1.

הָדָד-1 ✓ Noms propres: Hadoram HADÔRÂM; Hadorami; Hadoramu --- mugala wa Yoktâni wa kuli bene Semu, muguma w'omu bagala ba Nûhu: Semu, Yafet na Ham, HAM ye Abanfransa baderha CHAM; n'Abatalyana bamuderhe Kam (Cam).

הָדָד-2 ✓ Noms propres: Hadoram HADÔRÂM; Hadoramu; Hadorami --- wundi muntu oyo, lolà 1Nga 18.10.

הִדְּיָה ✓ Noms propres: Hiddai HIDAY; Hidaya; Hidayi --- mulwî w'oku ngoma ya Daudi.

הִדְּסָה Flore: myrte HADAS; emirhi y'emirhandu y'emuzirhu; *mirhandu y'emuzirhu* --- murhi gw'e Aziya na hôfi n'enyanja ederhwa Nyanja Y'e Karhî, gumera omu kabanda kajomire, yanaliha metri 1,5. Egwârhe obwâso bwêru erhi roza, kaduku kêru. Omurhi gwoshi guhumula akisununu kinjinja. Abayahudi bakolesa ogwo murhi oku lukulu lw'Ebigala, Lukulu lw'Ebigumba [NEH 8:15].

הִדְּסָה Noms propres: Hadassa HADASÂ; Hadasa --- mukazi oyo mwâli wa mwishè wa Mardokeyo, Mardohè.

הָדָר ✓ Noms propres: Hadar HADAR; Hadari --- mwâmi w'e Edomu. הָדָר ✓ Noms propres: Adoram [Hadoram] HADORÂM; Hadorami; Hadoramu --- mugala wa Abda munya-buhashe oku

ngoma ya Daudi n'eya Salomoni.

הוד-1 Attributs: splendeur, majesté HÔD; ohubashe; buhashe; obukulu; irenge; olukengwa; bulangale; kujà irenge.

הוד-2 ✓ Noms propres: Hod HÔD; Hodi; Hodu --- muntu oyo.

הודנה Noms propres: Hodwa [Hodeva] HÔDVÂ; HÔDWA; Hodwa; Hodeva; Hodewa.

הודנה-1 ✓ Noms propres: Hodawya [Hodavia] HÔDAVYÂ; Hodaviya; Hodaveya --- murhambo wa milala w'oku bûko bwa Menashè.

הודנה-2 ✓ Noms propres: Hodawya [Hodavia] HÔDAVYÂ; Hodaviya; Hodawya --- mugala wa Hasenuwa shakulûza wa Salomoni w'oku bûko bwa Benyamini.

הודנה-3 ✓ Noms propres: Hodawya [Hodavia] HÔDAVYÂ; Hodaviya; Hodayiwa; Hodawya --- mushamuka wa milala w'oku bûko bwa Levi ew'nyuma z'obujà bw'e Babiloni.

הודניה ✓ Noms propres: Hodawyahou [Hodavia] HÔDAVYÂHÛ; Hodaviyahu; Hodawiyahu; Hoda-viyahu --- wa kuli Zorobabeli w'oku bûko bwa Yûda.

הודיה-1 ✓ Noms propres: Hodiya [Hodia] HÔDYÂ; Hodiya; Hodya --- mutu w'oku bûko bwa Yûda, lolà 1Nga 4.19.

הודיה-2 Noms propres: Hodiya [Hodia] HÔDYÂ; Hodiya --- bantu banji bagwerhe elyo izîno omu mango ga Ezra.

הודה ✓ Noms propres: Hoham HÔHÂM; Hohami; Hohamu --- ali mwâmi w'e Hebronni amango ga Yehoshua, Yeshuwa, Yozwe kwo rhukomera okumuderha kwarhengaga omu nfarasè.

הומם ✓ Noms propres: Homam HÔMÂN; Homani; Homamu --- mugala wa Lotâni, Lotân wa kuli Seyir.

הושמע ✓ Noms propres: Hoshama [Hochama] HÔSHÂM'Â; Hoshama --- mugala wa Yehoyakîn oderhwa Yekoniya olya walulizibagwa e Babiloni, lolà 1Nga 3.18 w'oku bûko bwa Yûda.

הושע-1 Noms propres: Hoshéa [Hosée] HÔSHÊ'A; Oseyi; Hoshea; Hosheya --- murhambo w'omu bûko bwa Efrayimu, lolà Mib 13.8; 13.16.

הושע-2 ✓ Noms propres: Ozias, Osée [Osée] HÔSHÊ'A; Hoseya; Hozeya; Hosheya --- mpu Ozias kwo rhwakomerizibwe n'enfarasè lolà 2Bâm 15.30.

הושע-3 ✓ Noms propres: Hoshéa [Osée] HÔSHÊ'A; Hozeya; Hosheya --- w'oku bûko bwa Efrayimu, lolà 1Nga 27.20.

הושע-4 Noms propres: Hoshéa [Osée] HÔSHÊ'A; Hozeya; Hosheya --- lolà Neh 10.23.

הושע-5 Noms propres: Ozias [Osée] HÔSHÊ'A; Hozeya; Hoseya; Hosheya --- lolà Hoz 1.1 olya mulêbi wayimbaga obuzigire-ntahemuka bwa Nnâmahanga. Abuyimba n'enderho n'akalamo k'omu mwâge. Akalongola bona mukâge w'ecirala, buzinda amubwîra oku arhakacimuleka.

הושעיה-1 ✓ Noms propres: Hoshaya [Hochaya] HÔSHA'YÂ; Hoshaya; Hozaya --- muntu w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni, lolà Neh 12.32.

הושעיה-2 Noms propres: Hoshaya [Hochaya] HÔSHA'YÂ; Hoshaya; Hozaya --- îshe wa Yezaniya, Azariya murhambo w'abasirika b'e Yudeya enyuma ly'obujà bw'e Babiloni.

הותיר ✓ Noms propres: Hotir HÔTÎR; Hotiri; Hotir --- mugala wa Hemâni mwîmbiza w'omu ka-Nyamuzinda w'amango ga Daudi lolà 1Nga 25.4.

הימם ✓ Noms propres: Hémam HÊMÂM; Hemami; Hemamu; Hemâm --- mugala wa Lotani wa kuli Seyiri lolà Murh 36.22.

הימן-1 Noms propres: Hémân [Héman] HÊMÂN; Hemân; Hemani --- mugala w'oku ngoma ya Daudi.

הימן-2 ✓ Noms propres: Hémân [Héman] HÊMÂN; Hemani; Hemân --- mugala wa Zera w'oku bûko bwa Yûda, lolà 1Nga, 2.6.

הימן-3 Noms propres: Hémân [Héman] HÊMÂN; Hemani; Hemân --- mugala wa Yoweli

mwîmbiza w'omu ka-Nyamuzinda oku Iwa Daudi, lolà 1Nga 15.19.

שְׁלֹמֹה Noms propres: Ha-Lohesh [Hallohech] HALÔHÊSH; Haloheshi; Halohesh; Ha-Lohesh --
- mugala wa Shalumu, Shalum murhambo w'ecihimbi c'omurhundu muguma gwa Yeruzalemu,
lolà Neh 3.12.

הִלֵּל ✓ Noms propres: Hillel HILÊL; Hileli; Hilel --- îshe wa Abdôni, Abdoni ali mucîranuzi omu
Israheli lolà Bac 12.13.

הֵלֶם ✓ Noms propres: Hêlêm [Hotam] HÊLEM; Helem; Hotamu --- muntu w'omu bûko bwa
Aser, Aseri, lolà 1Nga 7.35.

הַמֶּטֶר ✓ Objets réels: marteau HALMÔT; enyundo; nyundo --- lolà Bac 5.26.

הָם ✓ Noms propres: Ham, lieu HÂM; aha Hama --- hantu hali ebushoshôkero bwa Yordani,
lolà Murh 14.5.

הַמֵּדָתָא Noms propres: Hammedata HAMDÂTÂ; Hamedata --- îshe wa Hemani, lolà Est 3.1.

הַמֹּנָה Noms propres: Hamona HAMÔNÂ; Hamona; Hamôna --- lugo olwo, lolà Eze 39.16.

הַמֶּלֶכֶת ✓ Noms propres: Molèketh [Hammoléketh] HAMÔLÊKET; Hamoleketi; Hamoleket;
Moleket --- mukazi w'omu bûko bwa Menashè mwâli wâbo Galadi nnina wa Ishodi, Abiyazeri na
Mala, lolà 1Nga 7.18.

הָמָן Noms propres: Haman MÂMÂN; Hamani; Hamân --- mugala wa Hamedata wa kuli bene
Agagi, lolà Est 3.1.

הֵנָּה Noms propres: Héna HÊNA'; Hena; e Hena --- hantu hanyagagwa na mwâmi w'e Asîriya;
oyo mwâmi acîdina, agayaguza Nnâmahanga, lolà 2Bâm 18.34.

הַנֶּפֶץ Objets réels: passer au crible HANÂPÂ; HANÂFÂ; ayishir'iyêrûla amashanja n'olwîbo;
kuyêrûla; kushengeshera; kuyenja --- lolà IZ 30.28.

הַסְנָאָה ✓ Noms propres: Ha-Senaa [Senaa] HASNÂ'Â; Ha-Senaa; Hasenaya; Senaa; Senaya;
Hasna --- mugala wa milala w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni, lolà Ne 3.3.

הַסְנוּאָה-1 ✓ Noms propres: Ha-Senoua [Hassenoua] HASNÛ'Â; Hasenuwa --- shakulu wa Sala,
lolà 1Nga 9.7.

הַסְנוּאָה-2 ✓ Noms propres: Ha-Senoua [Hassenoua] HASNÛ'Â; Hasenuwa --- îshe wa Yûda
w'omu bûko bwa Benyamini, lolà Neh 11.9.

הַפִּצֵּץ ✓ Noms propres: Happicéc [Happissès] HAPITSÊTS; Hapisesi; Hapizezi; Hapitsetsi;
Hapitsets --- lolà 1Nga 24.15.

הַצִּבְבָּה ✓ Noms propres: Haçovéva [Sobéba] HATSOBÊBÂ; HATSOVÊVÂ; Hosobeba;
Hotsobeba; Hozobeba --- omulole omu 1Nga 4.8.

הַצִּלְפוֹנִי ✓ Noms propres: Hacelèlponi [Haslelponi] HATSELELPÔN; Hasileponi; Hatselelponi;
Hazelelponi --- mukazi w'omu bûko bwa Yûda mwâli wa Etamu, lolà 1Nga 4.3.

הַקָּטָן ✓ Noms propres: Ha-Qatân [Haccatan] HAKÂTÂN; Hakatani; Hakatân --- Hakatani ali wa
kuli bene Azgadi, îshe wa Yohanani Hakatani omu mashi rhwanaderha nti ye Kanyînyî, nka ali
munyere rhwanaderha nti Nnakatya. Bamudesire omu Ezr 8.12.

הָרַךְ ✓ Noms propres: Hor-la-Montagne [Hor] HOR; ntongo ya Hori; Ntongo --- Hor omu
cihebraniya, kwo kuderha "ntongo". Hali aha rhuderha eno Bushi, mpu: e Ntongo; ecibuye
c'entongo; aha murhundu gw'Entongo, lolà Mib 20.22.

הַר־הֵרֶס Noms propres: Har-Hèrès [Har-Hérès] HAR-HÊRES; Hari-Heresi; Har-Herets; Hari-
Herezi --- lugo lw'omu ishwa Iya Dani, lolà Bac 1.35.

הָרָאָה ✓ Noms propres: Hara; HÂRÂ'; e Hala; e Hara --- Hara erhi Hala omu ndimi nyinji r na l
binakahingulana, acolanga omu cinyarwanda, omu cikarund. liguma liguma omu mashi amango
"l" ali aha karhî ka herufi ibiri z'izû, Iwigango: eli isû, baderhe mpu "er'isû" eli irhwiri, baderhe
mpu "er'irhwiri" e Lumvi, baderhe mpu "er'umvi".

הָרֹאֶה ✓ Noms propres: Haroè [Haroé] HÂRO'Ê; e Harowe --- Harowe ali wa kuli bene Kalebu

lugo lugwerhe izîno ly'omuntu Harowe, lolà 1Nga 5.52.

הָרוּם ✓ Noms propres: Haroum HÂRÛM; Harumu; Harum --- îshe wa Ahareheli w'oku bûko bwa Yûda.

הָרוּרִי ✓ Noms propres: Harorite [de Haror] HARÔRÎ; w'e Harori; muntu oyûbaka e Haror; bene Haror.

הָרָם ✓ Noms propres: Horam HORAM; Horami; Horam --- mwâmi w'e Gazeri oku lwa Yozwe, lolà Yoz 10.33.

הָרְמוֹן Noms propres: Harmôn, vers l'Harmôn [vers le nord] HARMÔN; Harmoni; Harmôn --- e mwênè.

הָרָן ✓ Noms propres: Harân [Haran] HÂRÂN; Harani --- mugala wa Terahi îshe wa Loti.

הָרָרִי ✓ Noms propres: Hararite HARÂRÎ; munya-Harari; w'e Harari.

הָשֵׁם ✓ Noms propres: Hashem [Hachem] HÂSHÊM; Hashemi; Hashem --- Omu 1Nga 11.34, HASHEM ali mulwî w'oku lwa Daudi. Hashem kuli kuderha "IZÎNO". Bayahundi banji baderha Nnâmahanga mpu HASHEM, kwo kuderha izîno lilushire amazîno goshi, lolà Abafilipi 2.10; mpu Nyamuzinda erhi afûla Yezu Kristu amuha izîno lilushire agandi Mazîno goshi.

Abafilipi " 2: 5 Enkengêro z'emirhima yinyu zishushane n'ez'omurhima gwa Kri-stu Yezu. 6 Yehe, oku ali omu bwôrhere bwa Nyamuzinda, arhaderhaga mpu acina- nirizc oku bukulu bwâge bw'okuyumânana na Nyamuzinda; 7 ci acijira busha, ayanka obworhcre bw'omujà, erhi acijira muntu. Aka ciyêrekana nka muntu kwône omu bandi; 8 acirhohya yêne, aba mumvi kuhika okufà, afira oku musalaba. 9 Okwo kwo kwarhumire Nyamuzinda amukuza, amuhà Izîno lilushire agandi Mazîno goshi, 10 mpu ngasi oyumva izîno lya Yezu, akaba emalunga, akaba en'igulu, akaba omu kuzimu, afukame; 11 na ngasi lulimi lulumîze oku Yezu Kristu ye Nyakasane, oku irenge lya Nyamuzind'îshe."

RHUKA CISHOGA BWINJÀ IZÎNO CÂBA KA ABASHI BARHADERHA MPU IZÎNO LIBÎ CIBOLWE. Ehyâna hyambwira mpu izîno lyahwo hyo hi "Mukà larha asomire". Na Aganze ayimba mpu "Mukà larha amanyima amishi nienanarheng'igadôma"; Ago mazîno gayêrekîne oku OLUHALI YE NNAMWABA.

הָתַק Noms propres: Hatak HÂTÂK; Hatak; Hataki --- yali nkonè oku bwâmi bwa Asuwerusi (Kzerksesi), lolà omu Est4.5.

וְדָן Noms propres: Wedân [Yavan] VEDÂN; YAVÂN; Wedani; Yavan; Vedân --- rhurhamanyiri bwinjà ngahi aho, ci Yavan buli Bugereki.

וְהֵב ✓ Noms propres: Waheb [Vaheb] VAHÊV; VAHÊB; Vahebi; Waheb --- hantu hôfi n'omugezi gwa Arnoni, guli omu bwâmi bwa Yordani bw'ene 2020.

וַיֵּזַתָּא Noms propres: Waîzata [Vayézata] VAYEZÂTÂ; Wayezata; Vayezata --- mugala wa Naamani.

וַנִּיָּה ✓ Noms propres: Wanya [Vania] VANYÂ; WANYÂ; Wanya; Vanya --- muntu w'mango ga Nehemiya, lolà Ezr 10.36 וּפְסִי ✓ Noms propres: Wofsi [Vofsi] VOFSÎ; WOFSÎ; Wofsi; Vofsi; Vafusi --- îshe wa Nahabi, lolà Mib 13.14.

וַשְׁנִי Noms propres: Samuel VASHNÎ; WASHNÎ; Vashni; Washni --- mugala wa Samweli w'oku bûko bwa Levi.

וַשְׁתִּי Noms propres: Vasti VASHTÎ; WASHTÎ; Washti; Vashti; Vasti --- mukà mwâmi Aswerusi w'e Bupersi.

זֶבֶב-1 Faune: loup ZE'ÊV; ZE'ÊB; cihazi; ecihazi; nyamugunga --- nsimba y'erubala eshusha akabwa; ciryanyi cishusha akabwa.

זֶבֶב-2 Noms propres: Zéev [Zeb] ZE'ÊV; ZE'ÊB; Zebi; Zeev; Zeeb --- mwâmi w'e Madiyani.

זָבָד-1 ✓ Noms propres: Zavad [Zabad] ZÂVÂD; ZÂBÂD; Zabadi; Zavadi --- wa kuli bene Yerahmeyeli w'oku bûko bwa Yûda.

זָבָד-2 ✓ Noms propres: Zavad [Zabad] ZÂVÂD; ZÂBÂD; Zabadi; Zavadi --- mugala wa Tahati w'oku bûko bwa Efrayimu.

זָבָד-3 ✓ Noms propres: Zavad [Zabad] ZÂVÂD; ZÂBÂD; Zabadi; Zavadi --- mugala wa Ahlayi mulwî oku ngoma ya Daudi.

זָבָד-4 ✓ Noms propres: Zavad [Zabad] ZÂVÂD; ZÂBÂD; Zabadi; Zavadi --- mugala wa Shimeati mushizi wa Yoash, mwâmi omu Yûda זָבָד-5 ✓ Noms propres: Zavad [Zabad] ZÂVÂD; ZÂBÂD; Zabadi; Zavadi --- aliyansire omukazi munya-mahanga, mukazi w'ihanga Iya bene bantu banji bagwerhe ery izîno enyuma z'obujà bw'e babiloni.

זָבְדִי-1 ✓ Noms propres: Zavdi [Zabdi] ZAVDÎ; ZABDÎ; Zabdi; Zavdi --- mugala wa Zera w'oku bûko bwa Yûda.

זָבְדִי-2 Noms propres: Zavdi [Zabdi] ZAVDÎ; ZABDÎ; Zabdi; Zavdi --- mugala wa Shimeyi mugala wa milala w'oku bûko bwa Benyamini.

זָבְדִי-3 ✓ Noms propres: Zavdi [Zabdi] ZAVDÎ; ZABDÎ; Zabdi; Zavdi --- munya-buhashe oku ngoma ya Daudi.

זָבְדִי-4 ✓ Noms propres: Zavdi [Zabdi] ZAVDÎ; ZABDÎ; Zabdi; Zavdi; Zabudi --- mugala wa Asafi shakulûza wa Mataniya ali muleviti.

זָבְדִיֶּל-1 ✓ Noms propres: Zavdiël [Zabdiel] ZAVDÎ'ÊL; ZABDÎ'ÊL; Zabdiyeli --- îshe wa Yashobeyamu, Yashobeam murhambo wa basirika oku ngoma ya Daudi, lolà 1Nga 27.2, mpu akag'iyimangira murhwe gwa balume makumi abirhi na bani.

זָבְדִיֶּל-2 ✓ Noms propres: Zavdiël [Zabdiel] ZAVDÎ'ÊL; ZABDÎ'ÊL; Zabdiyeli --- mugala wa Gedolimu, Godelim mudâhwa amango ga Nehemiya, lolà Neh 11.14.

זֶבְדִּיָּה-1 ✓ Noms propres: Zevadya [Zébadia] ZEVADYÂ; ZEBADYÂ; Zebadeya; Zebadya.

זֶבְדִּיָּה-2 ✓ Noms propres: Zevadya [Zébadia] ZEVADYÂ; ZEBADYÂ; Zebadeya; Zebadya.

זֶבְדִּיָּה-3 Noms propres: Zevadya [Zébadia] ZEVADYÂ; ZEBADYÂ; Zebadeya; Zebadya.

זֶבְדִּיָּה-4 Noms propres: Zevadya [Zébadia] ZEVADYÂ; ZEBADYÂ; Zebadeya; Zebadya.

זֶבְדִּיָּה-5 ✓ Noms propres: Zevadya [Zébadia] ZEVADYÂ; ZEBADYÂ; Zebadeya; Zebadya.

זֶבְדִּיָּהוּ-1 ✓ Noms propres: Zevadyahou [Zébadia] ZEVADYÂ; ZEBADYÂ; Zebadeya; Zebadyahu; Zebadiyahu; Zebadiya; Zebadeyahu.

זֶבְדִּיָּהוּ-2 ✓ Noms propres: Zevadyahou [Zébadia] ZEVADYÂ; ZEBADYÂ; Zebadeya; Zebadyahu; Zebadiyahu; Zebadiya; Zebadeyahu.

זֶבְדִּיָּהוּ-3 ✓ Noms propres: Zevadyahou [Zébadia] ZEVADYÂ; ZEBADYÂ; Zebadeya; Zebadyahu; Zebadiyahu; Zebadiya; Zebadeyahu זָבֹוב Faune: mouche, Zeboub ZEVUV; ZEBUB; luzi; enzi; ensûsi --- Zebub omu cihebraniya mpu lwo luzi omu mashi.

זָבֹוּד ✓ Noms propres: Zavoud [Zaboud] ZÂVÛD; ZÂBÛD; Zabudi; Zavud --- mugala wa Natani Natani mudâhwa, olya mwîra wa Daudi; lolà 1Bâm 4.5.

זָבֹוּדָה ✓ Noms propres: Zevidda [Zébouda] ZEVÛDÂ; ZEBÛDÂ; Zebida; Zevida; Zevuda --- nina wa mwâmi Yehoyakimu, lolà, 2Bâm 23.36 זָבֻלֹן Noms propres: Zabulon ZEBÛLÔN; Zabuloni; Zebuloni; Zebuloni --- mugala wa Yakôbo ye cûbaka c'obûko bwa Bene Zabuloni.

זָבֻלֹנִי ✓ Noms propres: Zabulonite, de Zabulon ZEBÛLÔNÎ; kuli Zabuloni; e Zabuloni; mugala wa Zabuloni.

זֶבַח-1 Rituels: tuerie, sacrifice ZÊBAH; arherekêra; mahôrhe; nterekêro; enterekêro; *rherekêr*; rhereker*; *terekêr*; *tereker*; mahorhe; *hôrhe*; *hungumuk*.

זֶבַח-2 Noms propres: Zèvah [Zéba] ZEBAH; ZEBAH; Zebahi; Zeba; Zebah --- mwâmi we Madiyani, lolà Bac 8.5 זָבַי ✓ Noms propres: Zabbaï ZABAY; Zabayi --- mugala wa Bebayi

w'amango ga Ezra.

זְבִינָא ✓ Noms propres: Zevina [Zébina] ZEVÎNÂ'; Zevina; Zebina --- wa kuli bene Nebo w'amango ga Ezra.

זְבוּל ✓ Noms propres: Zevoul [Zéboul] ZEVUL; ZEBUL; Zebuli; Zebul --- murhabâzi wa Abimeleki mugala wa Gedeoni, oderhwa Yerubaal.

גֶּזַח ✓ Flore: peau (de raisin) ZÂG; byûla bya mizâbîbu; byûla; ebyula by'emizâbîbu.

זְהָם ✓ Noms propres: Zaham ZAHAM; Zahamu; Zaham --- mugala wa Robowamu, mwâmi omu Yudeya.

זֹזִימ ✓ Noms propres: Zouzite ZÛZÎM; Abazuzimi --- lubaga olwo, lolà Murh 14.5.

זֹהֶת ✓ Noms propres: Zoheth ZÔHET; Zoheti; Zohet --- mugala wa Yisheyi w'oku bûko bwa Yûda.

זָזָא ✓ Noms propres: Zaza ZÂZÂ'; Zaza --- wa kuli bene Yerahmeyeli mwene Yotani w'oku bûko bwa Yûda.

זַחַל Faune: ramper, cacher ZHL; kugendera oku nda nka njoka; kucifulika nka njoka ya lumana; njoka; *oku nda*; *yandala*.

זִיזָא-1 ✓ Noms propres: Ziza ZÎZÂ'; Ziza --- mugala wa Shifeyi w'oku bûko bwa Simeoni.

זִיזָא-2 ✓ Noms propres: Ziza ZÎZÂ'; Ziza --- mugala wa Roboamu, mwâmi omu Yudeya.

זִיזָה ✓ Noms propres: Ziza ZÎZÂ'; Ziza.

זִינָא ✓ Noms propres: Ziza ZÎZÂ'; ZÎNÂ'; Ziza --- mugala wa Gershoni w'oku bûko bwa Levi.

זִיַע ✓ Noms propres: Zia ZÎA'; Ziya.

זִיף-1 ✓ Noms propres: Zif ZÎF; Zifu; Zif --- hantu h'omu Negêbu.

זִיף-2 Noms propres: Zif ZÎF; Zifi; Zif --- lugo omu ishwa Iya Yûda.

זִיף-3 ✓ Noms propres: Zif Zifu; Zif; Zifa --- mugala wa Yehaleleyeli w'oku bûko bwa Yûda.

זִיפָה ✓ Noms propres: Zifa ZÎFÂ'; Zifa --- mugala wa Yehaleleyeli w'oku bûko bwa Yûda.

זִיפִים Noms propres: de Zif ZÎFÎM; Abantu b'e Zita; Abantu b'e Zif; Abantu b'e Zifa.

זֵית Flore: olivier [FF 156,157] ZAYT; ZAIT; omuzêtuni; omuzêti; *muzêt*; *mizet*; muzetuni; emizetuni; mizetuni; emizeti; omuzeti; mizêti.

זֵיתָן ✓ Noms propres: Zêtân [Zétan] ZÊTÂN; Zetani; Zetân --- mugala wa Bilhani w'oku bûko bwa Benyamini .

זַכּוּר-1 ✓ Noms propres: Zakkour [Zakour] ZAKÛR; Zakuru; Zakur --- îshe wa Shamuwa, nyenzi w'oku bûko bwa Rubeni.

זַכּוּר-2 ✓ Noms propres: Zakkour [Zakour] ZAKÛR; Zakuru; Zakur --- mugala wa Hamweli w'oku bûko bwa Benyamini.

זַכּוּר-3 ✓ Noms propres: Zakkour [Zakour] ZAKÛR; Zakuru; Zakur --- wa kuli bene Merari, îshe wa Mushi gwârhi Lub 6.19 ye shakulûza w'Abashi oyo omu Bibliya w'oku bûko bwa Levi; henguza kuli <http://nyabangere.com> obone "Les origines bibliques de Bashi"

זַכּוּר-4 ✓ Noms propres: Zakkour [Zakour] ZAKÛR; Zakuru; Zakur --- mugala wa Azafi, Asaf mwîmbiza omu ka-Nyamuzinda oku ngoma ya Daudi.

זַכּוּר-5 Noms propres: Zakkour [Zakour] ZAKÛR; Zakuru; Zakur --- bantu banji bagwerhe eryo izîno enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

זַכּוּר-6 ✓ Noms propres: Zakkour [Zakour] ZAKÛR; Zakuru; Zabudi; Zakur; Zabud --- Zakuru wa kuli bene Bigwayi, haguma bamuyandisire Zakur ahandi mpu Zabud omu masomo barhuyeresire oku embere balerhe oyo "ochapa mwandu" ebitabu hali embaka oku soma bwinjà herufi "dalet" erhi "resh" bulya ezo herufi zishushîne.

זַכִּי Noms propres: Zakkai [Zakai] ZAKAY; Zakayi --- urhambo wa milala enyuma z'obujà bw'e Babiloni omu Neh 3.20 bayandisire ZABAY; Zakabà mbaka zarhengaga omu kuhushikanya Kaf

na Beit omu mayahudi bulya banakashushana, amango barhalicitula "encapa-mwandu" y'ebitabu, orhasinzizi bwinjà omu bala bakagihamisa Bibliya n'omunwe gwâbo kurhenga myâka, anahushikanya eryo izîno.

זֶכֶּרִי ✓ Noms propres: Zèkèr [Zéker] ZÊKER; Zekeri; Zeker --- mugala wa Yeyieli w'oku bûko bwa Benyamini.

זֶכֶּרִי-1 ✓ Noms propres: Zikri ZIKRÎ; Zikri; Zikiri --- bantu banji bagwerhe ely' izîno.

זֶכֶּרִי-2 ✓ Noms propres: Zikri ZIKRÎ; Zikri --- mugala wa Shimeyi w'oku bûko bwa Benyamini.

זֶכֶּרִי-3 ✓ Noms propres: Zikri ZIKRÎ; Zikri --- mugala wa Shashaki w'oku bûko bwa Benyamini.

זֶכֶּרִי-4 ✓ Noms propres: Zikri ZIKRÎ; Zikri --- mugala wa Yorhamu, Yorham murhambo wa milala w'oku bûko bwa Benyamini.

זֶכֶּרִי-5 ✓ Noms propres: Zikri ZIKRÎ; Zikri --- mugala wa Azafi, Asaf, Azaf, shakulûza wa Matanya ali muleviti.

זֶכֶּרִי-6 ✓ Noms propres: Zikri ZIKRÎ; Zikri --- mugala wa Yoram w'omu bûko bwa Levi.

זֶכֶּרִי-7 ✓ Noms propres: Zikri ZIKRÎ; Zikri --- îshe wa Eliyezeri murhambo w'omu bûko bwa Rubeni w'oku ngoma ya Daudi.

זֶכְרִיָּה-1 ✓ Noms propres: Zekarya [Zacharie] ZEKARYÂ; Zakariya --- mugala wa Yerobwami.

זֶכְרִיָּה-2 ✓ Noms propres: Zekarya [Zacharie] ZEKARYÂ; Zakariya. זֶכְרִיָּה-3 ✓ Noms propres: Zekarya [Zacharie] ZEKARYÂ; Zakariya; Zekariya.

זֶכְרִיָּה-4 ✓ Noms propres: Zekarya [Zacharie] ZEKARYÂ; Zakariya.

זֶכְרִיָּה-5 ✓ Noms propres: Zekarya [Zacharie] ZEKARYÂ; Zakariya.

זֶכְרִיָּה-6 Noms propres: Zekarya [Zacharie] ZEKARYÂ; Zakariya; Zekariya.

זֶכְרִיָּה-7 ✓ Noms propres: Zekarya [Zacharie] ZEKARYÂ; Zekariya; Zekarya; Zakariya.

זֶכְרִיָּה-1 ✓ Noms propres: Zekaryahou [Zacharie] ZEKRYÂHÛ; Zakariya; Zekariyahou; Zekariyahou.

זֶכְרִיָּה-10 ✓ Noms propres: Zekaryahou [Zacharie] ZEKRYÂHÛ; Zekariyahou.

זֶכְרִיָּה-11 ✓ Noms propres: Zekaryahou [Zacharie] ZEKRYÂHÛ; Zekariyahou.

זֶכְרִיָּה-12 Noms propres: Zekaryahou [Zacharie] ZEKRYÂHÛ; Zekariyahou.

זֶכְרִיָּה-2 ✓ Noms propres: Zekaryahou [Zacharie] ZEKRYÂHÛ; Zakariya; Zekaryahu.

זֶכְרִיָּה-3 ✓ Noms propres: Zekaryahou [Zacharie] ZEKRYÂHÛ; Zakariya; Zekaryahu.

זֶכְרִיָּה-4 ✓ Noms propres: Zekaryahou [Zacharie] ZEKRYÂHÛ; Zakariya; Zekariyahou.

זֶכְרִיָּה-5 ✓ Noms propres: Zekaryahou [Zacharie] ZEKRYÂHÛ; Zakariya; Zekariyahou.

זֶכְרִיָּה-6 ✓ Noms propres: Zekaryahou [Zacharie] ZEKRYÂHÛ; Zekariyahou.

זֶכְרִיָּה-7 ✓ Noms propres: Zekaryahou [Zacharie] ZEKRYÂHÛ; Zekariyahou.

זֶכְרִיָּה-8 ✓ Noms propres: Zekaryahou [Zacharie] ZEKRYÂHÛ; Zekariyahou.

זֶכְרִיָּה-9 ✓ Noms propres: Zekaryahou [Zacharie] ZEKRYÂHÛ; Zekariyahou --- eryo izîno lyaligwerhe na bantu banji, kuli kuderha "Nyakasane Akengêra" erhi "Nyakasane amankengêra" Eno Bushi ebà ba MUKENGÊRE bulya.

זִלְפָּה Noms propres: Zilpa ZILFÂ; Zilifa; Zilpa --- ciherula ca Yakôbo.

זִמָּה-1 Noms propres: Zimma ZIMÂ; Zima --- mugala wa Yahati wa kuli bene Gershomu, Gershomi w'oku bûko bwa Levi.

זִמָּה-2 Noms propres: Zimma ZIMÂ; Zima.

זִמָּה-3 ✓ Noms propres: Zimma ZIMÂ; Zima.

זְמוּרָה Flore: branche, pénis ZEMÔRÂ; ishami; ishami lya muzâbîbu; buhanzi bwa mulume; cirumbu ca bulume; nshwi; ciganja; amashami; ecinyirha; ebinyirha; binyirha; mashami.

זַמְזוּמִים ✓ Noms propres: Zamzoummites [Zamzoumites] ZAMZUMÎM; Ba-Zamuzumi; banya-Zamzumi --- bene Amoni abo, lolà Lush 2.20.

זְמִירָה ✓ Noms propres: Zemira [Zémira] ZEMÎRÂ; Zemira --- mugala wa Bekeru w'oku bûko bwa Benyamini.

זִמְרִי-1 ✓ Noms propres: Zimri ZIMRÎ; Zimuri; Zimri --- mwâmi omu Israheli 885-884 embere za Kristu.

זִמְרִי-2 ✓ Noms propres: Zimri ZIMRÎ; Zimri --- mugala wa Saulu w'oku bûko bwa Simeoni.

זִמְרִי-3 ✓ Noms propres: Zimri ZIMRÎ; Zimri --- mugala wa Zera w'oku bûko bwa Yûda.

זִמְרִי-4 ✓ Noms propres: Zimri ZIMRÎ; Zimri --- mugala wa Yaera, Yayera, Yehowada w'oku bûko bwa Benyamini.

זִמְרִי-5 Noms propres: Zimri ZIMRÎ; Zimri; Zimiri --- lubaga olwo, gwârhi Yeremiya 25.25.

זִמְרָן ✓ Noms propres: Zimrân [Zimran] ZIMRÂN; Zimran; Zimurani --- mugala wa Brahamu kuli mukage wa kabiri Ketura, lolà 1Nga 1.32.

זִנָּה Attributs: se prostituer ZNH; ahemusire; kuhemuka; kucîhemula; kulamira oku bushungu; kusunika oku bushungu; bacîhemula; bahemuka; okuhushahusha; ngasi ba-ndi boshi bankacihemuka; ahemuka; kujira kubî; olugendo lubî --- kubaraga kujira obubaraga.

זִנּוּחַ ✓ Noms propres: Zanoah [Zanoa] ZONÔAH; Zonoa; Zonowah; Zonoha; Zonowa.

זָאָוָן ✓ Noms propres: Zaawân [Zavan] ZA'AVÂN; ZA'AWÂN; Zavani; Zaavani; Zayawani --- mugala wa Ezeri, Etser wa kuli bene Seyiri.

זִפְרֹן ✓ Noms propres: Zifrôn [Zifron] ZIFRON; Zifroni --- hantu oku lubibi lw'Israheli, ebulembe oku oli alolola e bushoshôkero, e mwênè eyo זִקְוֹn Êtres: ancien, aîné ZÂKÊN; abagula; abakulu; mugula; mukulu; bagula; bakulu; Abashamuka; bashamuka.

זֶרַח Êtres: étrange, étranger ZÂR; w'embuga; omuntu kwône; omubunga; omulimya; owundi muntu orhali; w'ogundi mulala; ntà wundi muntu wamuli.

זְרֻבָּבֶל Noms propres: Zorobabel ZERUBÂBEL; Zorobabeli --- murhambo mukulu w'Israheli enyuma w'obujà bw'e Babiloni w'oku bûko bwa Yûda.

זֶרֶד ✓ Noms propres: Zéred ZÊRED; Zaredi; Zeredi; Zered --- kabanda lwîshi mugezi.

זֶרֶה Objets réels: disperser, vanner, mesurer ZRH; agend'iyêrûla; shandabana; shandabanya; kulenga; kugalagaza; *yêrûl*.

זֶרֶזֶר Faune: coq ZARZÎR; oluhazi; luhazi; empazi; mpazi; cintu cilume.

זֶרַח-1 Noms propres: Zérah [Zéra] ZERAH; Zerahi; Zerah; Zeraha --- mugala wa Reweli.

זֶרַח-2 Noms propres: Zérah [Zéra] ZERAH; Zerah; Zerahi --- mugala wa Yûda na Tamar balondana bona Perets, Peresi.

זֶרַח-3 ✓ Noms propres: Zérah [Zéra] ZERAH; Zeraha; Zerahi; Zerah; Zera --- îshe wa Yobabu.

זֶרַח-4 ✓ Noms propres: Zérah [Zéra] ZERAH; Zeraha; Zerahi; Zerah; Zera --- mugala wa Simeoni mwâmi w'e Edomu.

זֶרַח-5 Noms propres: Zérah [Zéra] ZERAH; Zeraha; Zerahi; Zerah; Zera --- mugala wa Ido wa kuli bene Libni w'oku bûko bwa Levi.

זֶרַח-6 Noms propres: Zérah [Zéra] ZERAH; Zeraha; Zerahi; Zerah; Zera --- mugala wa Adaya shakulûza wa Azafi, Asaf w'oku bûko bwa Levi.

זֶרַח-7 Noms propres: Zérah [Zéra] ZERAH; Zeraha; Zerahi; Zerah; Zera.

זֶרְחִי-1 ✓ Noms propres: Zarhites [Zéraïtes] ZARHÎ; ZAREHÎ; omulala gw'Abazera.

זֶרְחִי-2 ✓ Noms propres: Zarhites [Zéraïtes] ZARHÎ; ZAREHÎ; omulala gw'Abazera; obûko bwa Zera; w'omu bûko bwa Zera; w'oku bûko bwa Zera --- mwe musoma mwe munayandika! E Katanga ebà Abantu baderhagwa Bazela, kwo kuderha oku barhangaga kuli Zela; Omu Mib 26.22 muli omulume mpu ye Zera wa bûko bwa Yûda. Kulya rhwabonaga oku Abashi bali bene Levi, akaba Abazela bali bene Yûda. Omu Kongo câba omu Afrika yeshi muyunjwîre mashanja gayimbanwa na balya Bantu b'omu Bibliya.

זֶרְחִיָּה-1 Noms propres: Zerahya [Zéraya] ZERAHYÂ; Zera; Zeraya; Zerahya --- mugala wa Uzi

mudâhwa mukulu w'oku bûko bwa Levi.

זֶרַחְיָא-2 ✓ Noms propres: Zerahya [Zéraya] ZERAHYÂ; Zera; Zeraya; Zerahya --- mishe wa Eljowenayi w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

זֶרֶשׁ Noms propres: Zèresh [Zérech] ZÊRESH; Zereshi; Zeresh --- mukà Hamani זַתּוּא Noms propres: Zattou ZATÛ; Zatu --- murhambo wa milala enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

זֶתָם ✓ Noms propres: Zétam ZÊTÂM; Zetamu; Zetam --- mugala wa Layedân, Laedani muleviti w'oku ngoma ya Daudi.

זֶתָר Noms propres: Zétar ZÊTAR; Zetari; Zetar --- nkonè mwambali wa mwâmi Asuwerusi (Kzerksesi), lolà Est 1.10.

חֲבָב ✓ Noms propres: Hobab HOVÂV; HOBÂB; Hobabu; Hobab --- mugala wa Rewel we Madiyan shakulûza wa bene Kêni, Abakêni.

חֻבָּה ✓ Noms propres: Yehoubba [Houbba] HUBÂ; Huba --- mugala wa Shemeri w'oku bûko bwa Aseri.

חֲבֹר Noms propres: Habor HÂBÔR; Habori; Habor; lwîshi olwo lw'e Mezopotamiya --- lubà lwîshi lw'e Mezopotamiya.

חֲבַיָּה ✓ Noms propres: Hovaya [Hobaya] HABAYÂ; Habaya; Habaya --- murhambo wa milala mudâhwa w'enyuma ly'obujà bw'e Babiloni.

חֶבֶל-1 Objets réels: corde, cordage, fil, nœud coulant HÊVEL; HÊBEL; mugozi; higozi; mpogo; omugozi; ehigozi; empogo.

חֶבֶל-2 Objets réels: corde pour mesurer HÊVEL; HÊBEL; omugozi; mugozi; migozi; emigozi --- mugozi gwa lugero.

חֲבַצְיָה Noms propres: Havacinya [Habassinia] HAVATSINYÂ; HABATSINYÂ; Havasinya; Habasinya; Habazinya.

חֲבַקּוּק Noms propres: Habaquq [Habacuc] HAVAKÛK; HABAKÛK; Habakuki; Habakuku; Habakuk --- olya mulêbi.

חֶבֶר-1 ✓ Noms propres: Héber HÊVER; HÊBER; Heberi; Heber --- mugala wa Beriya w'oku bûko bwa Aseri.

חֶבֶר-2 ✓ Noms propres: Héber HÊVER; HÊBER; Heberi; Heber חֶבֶר-3 Noms propres: Héber HÊVER; HÊBER; Heberi; Heber.

חֶבֶר-4 ✓ Noms propres: Héber HÊVER; HÊBER; Heberi; Heber; Heber.

חֶבְרֹן-1 Noms propres: Hébron HEBRÔN; Hebroni; Hebrôn --- lugo lwa bene Levi omu ishwa lya Yûda.

חֶבְרֹן-2 Noms propres: Hébron HEBRÔN; Hebroni; Hebron --- mugala wa Kehati bûko bwa Levi.

חֶבְרֹן-3 ✓ Noms propres: Hébron HEBRÔN; Hebroni; Hebron --- wa kuli bene Kalebu.

חֶבְרוֹנִי ✓ Noms propres: Hébronite HEBRÔNÎ; omulala gw'Ahahebroni; abanya-Hebroni; bene -Hebroni; Abahebroni; Hebroni --- w'oku bûko bwa Levi.

חֶבְרִי ✓ Noms propres: Hébrites [Hébérites] HEVRÎ; HEBRÎ; omulala gw'Abaheberi --- ba kuli Heberi, Heber b'oku bûko bwa Aseri.

חֲגָב-1 Faune: sauterelle HÂGÂV; mahanzi; nzige; minunu; minshekè; ihanzi; oluzige; omwinûnu; omunshekè --- lolà Lev 11.22.

חֲגָב-2 ✓ Noms propres: Hagav [Hagab] HÂGÂV; HÂGÂB; Hagabu; Hagab --- mushamuka wa milala murhumisi w'omu ka-Nyamuzinda enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

חֲגָבָה ✓ Noms propres: Hagava [Hagaba] HAGÂBÂ; HAGÂVÂ; Hagaba; Hagava --- murhambo wa milala murhumisi w'omu ka-Nyamuzinda enyuma w'obujà bw'e Babiloni.

חֲגִי Noms propres: Aggée HAGAY; Hagayi --- olya mulêbi wahâga bene-Israheleli omurhima lyo

bayûbaka aka-Nyamuzinda amango barhengaga e Babiloni.

חגִי-1 ✓ Noms propres: Haggui [Hagui] HAGÎ; Hagi --- wa kuli Gadi.

חגִי-2 ✓ Noms propres: de Haggui [de Hagui] HAGÎ; Hagi.

חגיִ Noms propres: Hagguiya [Haguiya] HAGIYÂ; Hagiya --- lolà 1Nga 6.30.

חגִית Noms propres: Hagguiith [Haguite] HAGIT; Hagiti --- muntu oyo.

חגִלָה ✓ Noms propres: Hogla HOGLÂ; Hogla --- mwâli wa Tselofadi, wa Zelfha w'oku bûko bwa Menashè.

חֲדָד ✓ Noms propres: Hadad HADAD; Hadadi --- mugala wa Ismaeli.

חֲדִיד ✓ Noms propres: Hadid HADÎD; Hadid; Hadidi --- hantu omu ishwa lya Benyamini.

חֲדָלִי ✓ Noms propres: Hadlai HADLAY; Hadilayi; Hadlayi --- w'oku bûko bwa Efrayimu.

חֲדָק Flore: plante avec des épines [FF 184.185] HÊDEK; HÊDEQ; murhi guli mishûgi; murhi gwa mahwa --- cakanaba cigôhwa!

חֲדָקֵל Noms propres: Tigre HIDEKEL; Tigri; lwîshi --- lwîshi lwa kasharhu omu ishwa ly'amasîma, lolà Murh 2.14.

חֲדָרָךְ Noms propres: Hadrak HADRAK; Hadrak; Hadaraki; Hadraki.

חֲדָשָׁה ✓ Noms propres: Hadasha [Hadacha] HADSHÂ; Hadasha --- lugo lw'omu ishwa lya Yûda Hadasha kuli kuderha bihyâhya, omu mashi ye Kahyâhya.

חֲדָשׁ-1 Rituels: néoménies, nouvelle lune, néoménie, fêtes HODESH; omwêzi gukola gwabaluka; omwêzi gwabaluka; lukulu lw'ogwabaluka; Erhi omwêzi gubaluka.

חֲדָשׁ-2 ✓ Noms propres: Hodesh [Hodech] HODESH; Hodeshi --- mukà Shazarayimu, Sharayim w'oku bûko bwa Benyamini ye Nnamwezi nkaba omu mashi oku banyere! ye Gwabaluka nkaba oku balume!

חֻבָּה ✓ Noms propres: Hova [Hoba] HÔVÂ; HÔBÂ; Hoba --- hantu hali emwênè gwa Damasko.

חַוָּה ✓ Noms propres: Eve [Ève] HAWÂ; HAVÂ; Hawa; Eva --- mpu bantu bofofi mpu ye mukà Adamu, lolà Murh 3.20 enfasè yamukulakwo h yamujira Eva.

חֻוּן-1 Flore: chardon, épine HÔAH; mushûgi; omushûgi; mishûgi; emishûgi; mahwa; amahwa.

חֻוּן-2 Objets réels: crochet, harpon, épine HÔAH; ebyûma by'amîno-mîno; byuma bya mîno-mîno; cûma ca mîno-mîno; mugera.

חֻוּט-1 Objets réels: fil, corde mince HÛT; ehigozi; orhugozi; higozi; rhugozi; mugozzi; migozi; emigozi.

חֻוּט-2 Objets réels: fil, corde mince HÛT; mirhamba; emirhamba; omurhamba; ensinga; nsinga.

חִוִּי Noms propres: Hivvite [Hivite] HIVÎ; HIWÎ; aba Hiviti; Aba-Hiviti; Abahiviti; bene Hiv; Muhiviti; Omuhiviti --- bantu b'e Kanaani bantu ba kuli Kanaani.

חַוִּילָה ✓ Noms propres: Hawila [Havila] HAVÎLÂ; HAWÎLÂ; Avila; Havila; Hawila; Havila --- mugala wa Kush ye Yuktâni, Yuktani wa kuli bene Ham, Cham, olondana bona Yafet na Sem.

חֻוּל ✓ Noms propres: Houl HÛL; Huli --- mugala wa Aramu, Aram wa kuli bene Semu.

חֻוּלֹן-1 ✓ Noms propres: Holôn [Holon] HÔLÔN; Holoni; Holôn --- lugo lwa Baleviti omu ishwa lya Yûda.

חֻוּלֹן-2 Noms propres: Holôn [Holon] HÔLÔN; Holoni; Holôn --- lugo w'e Mowabu.

חֻפָּם ✓ Noms propres: Houfam HÛFÂM; HÛPÂM; Hufami; Hufam --- muntu w'omu bûko bwa Benyamini.

חֻפָּמִי ✓ Noms propres: Houfamite HÛFÂMÎ; omulala gw'Abahufa-mi; Abahufami --- b'oku bûko bwa Benyamini.

חֻוּקֹק-1 ✓ Noms propres: Houqoq [Houcoc] HÛKOK; HÛQOQ; e Hukoki --- lugo omu ishwa lya Nefutali.

חוקק-2 Noms propres: Houqoq [Houcoc] HŪKOK; Hukoki; Hukok --- lundi lugo lwa bene Levi, ci omu lya ishwa lya Aseri.

חור-1 ✓ Noms propres: Hour HŪR; Huru; Huri --- mugala wa Miryame mwali wâbo Mûsa; mwihwa wa Mûsa oyo.

חור-2 ✓ Noms propres: Hour HŪR; Huru; Huri --- shakulûza wa Betsaleeli, Bezaleli, Bezaleyeli, Besaleli, lolà Lub 31.2 w'oku bûko bwa Yûda.

חור-3 ✓ Noms propres: Hour HŪR; Huru; Huri --- mwâmi w'e Madiyan.

חור-4 ✓ Noms propres: Hour HŪR; Huru; Huri --- mugala wa Yûda.

חור-5 Noms propres: Hour HŪR; Huru; Huri; Hur --- îshe wa Refaya oku lwa Nehemiya.

חורי ✓ Noms propres: Hourai HŪRAY; Hurayi --- mulwî oku ngoma ya Daud.

חורי i ✓ Noms propres: Houri HŪR; Huru; Huri --- mugala wa Yoroah w'oku bûko bûko bwa Gadi.

חורם-1 Noms propres: Hiram HŪRÂM; Huramu; Hiram; Hiram; Hurami; Mwâmi Hurami; Hurami-Abi --- mwâmi w'e Tiri oku lwa Daudi n'oku lwa Salomoni HŪRÂM ali omu BHS 1 Nga 2.2 ci omu WLC ali oku 1Nga 2.3.

חורם-2 Noms propres: Hiram [Houram] HŪRÂM; Hurami; Hiram; Hiram --- mulenga z'e Tiri oku ngoma ya Salomoni, lolà 2Nga 4.11.

חורם-3 ✓ Noms propres: Houram, Houram-Abi HŪRÂM; Hiram; Hurami; Hiram --- mugala wa Bela w'oku bûko bwa Benyamini.

חורם אבי Noms propres: Hiram HŪRÂM-ÂVÎ; Hiram-Avi; Hiram-Abi; Hiram; Hiram; Hurami --- Hurâm-Avi ali omu BHS 1Nga 2.12 ; hashushîne na WLC 1Nga 2.13.

חורן Noms propres: Haurân [Hauran] HAVRÂN; Haurani; Haurani; Haurân --- hantu aho.

חושא ✓ Noms propres: Housha [Houcha] HŪSHÂ; Husha --- hantu hôfi na Betelehemu.

חושא-1 Noms propres: Houshai [Houchai] HŪSHAY; Hushayi --- muntu w'e Ariki murhonyi na muhanûzi wa mwâmi Daudi.

חושא-2 ✓ Noms propres: Houshai [Houchai] HŪSHAY; Hushayi --- îshe wa Bâna Baana munya-buhashe oku ngoma ya Salomoni.

חושם ✓ Noms propres: Houshim [Houchim] HŪSHÎM; Hushimu; Hushim.

חוטם-1 ✓ Noms propres: sceau; Hotam HÔTÂM; Hotamu; Hotam; cimanyisho; kashè --- mugala wa Heberi w'oku bûko bwa Aser.

חוטם-2 ✓ Noms propres: sceau; Hotam HÔTÂM; Hotamu; Hotam; cimanyiso; kashè --- îshe wa Yehieli mulwî oku ngoma ya Daudi.

חזאל Noms propres: Hazaël HAZÂ'ÊL; Hazayeli; Hazael --- mwâmi w'e Sîriya.

חזה Rituels: voir, regarder, rechercher HZH; kubona abona; obona; kurhondêra abona; kulongereza; anagali rhondera abona; *bon*; *yereke*; *lonz*; *longer*; *lolêr*.

חזו ✓ Noms propres: Hazo HAZÔ; Hazo --- mugala wa Nahori.

חזיאל ✓ Noms propres: Haziël [Hazel] HAZÎ'ÊL; Hazieli --- mugala wa Shimeyi muleviti w'oku lwa Daudi.

חזיה ✓ Noms propres: Hazaya HAZÂ'YÂ; Hazaya --- mugala wa Adaya shakulûza wa Maaseya w'omu bûko bwa Yûda.

חזיון ✓ Noms propres: Hèziôn [Hézion] HEZYÔN; Heziyoni; Hezion --- shakulu wa Ben-Hadad mwâmi w'e Sîriya.

חזיר-1 ✓ Noms propres: Hézir HÊZÎR; Heziri; Hezir --- mudâhwa oku ngoma ya Daudi.

חזיר-2 Noms propres: Hézir HÊZÎR; Heziri; Hezir --- muntu w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni, rhulole BHS Neh 10.21 WLC Neh 10.20.

חזיר-1 Faune: porc, cochon HÊZÎR; engulube; ngulube; hyangulube; nyama ya ngulube --- lolà Lev 11.7.

חֲזִיר-2 Faune: sanglier HÊZÎR; enshenge; nshenge; ngulube.

חֲזִקִי ✓ Noms propres: Hizqi [Hizqui] HIZKÎ; Hizki --- mugala wa Elipaali murhambo wa milala w'oku bûko bwa Benyamini.

חֲזִקִי-1 Noms propres: Ezékias [Ézékias] HIZEKIYÂHÛ; HIZEQIYÂHÛ; Hizekiyahu --- Hizekiyahu, ecigreki n'enfarasè byamuhindwire Ezekiasi, lolà 2Bâm 18.1; mwâmi wa Yûda omu 716 embere za Kristu.

חֲזִקִי-2 ✓ Noms propres: Hizqiya [Hizquia] HIZEKIYÂHÛ; HIZEQIYÂHÛ; Hizekiyahu; Hizi-kiya --- mpu ye Ezekias gwârhi ecigreki n'enfarasè.

חֲזִקִי-3 Noms propres: Hizqiya [Hizquia] HIZEKIYÂHÛ; HIZEQIYÂHÛ; Hizekiyahu; Hizkiya --- mukulu wa milala enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

חֲזִקִי-4 Noms propres: Ezékias [Ézékias] HIZEKIYÂHÛ; HIZEQIYÂHÛ; Hizkiya; Hizkiyahu --- shakulûza w'omulêbi Sofoniya, Zefaniya.

חֲזִקִי Noms propres: Ezékias [Ézékias] HIZEKIYÂHÛ; Hizekiyahu; Hizkiyahu --- omu cigreki n'enfarasè mpu ye Ezekiasi mugala wa Ahazi mwâmi e Yûda 716-687.

חֲטָ-1 Attributs: pécher HTA'; ecâha; câha; ebyâha; byâha; *cah*; *bub*; *mab*; *hemuk*; *gom*; *vuna irhegek* --- kujira ecâha kugayîsa n'ecâha.

חֲטָ-2 Attributs: être coupable HTA'; mwîsi; cihemu; câha; câha; *ndyuz*; *tumul*; *tumw*; *bi* --- onanjire mwîsi munyabyaha. חֲטָ-3 Rituels: purifier HTA'; kujirirakwo enterekêro y'okushukûla ebyâha; nterekêro y'okushukûla; okuhâna enterekêro y'okushukûla; Anayishicîcêsa; anamukûlira ecâha; nka arhanacîcêsizi; *cês*; *cêsib* --- kucîcêsa.

חֲטָ-4 Rituels: sacrifier HTA'; okucîrhênza ebyaha; *rhênza ebyâh*; *shukûla ebyâha*; *emptyûlo*; *hyul*.

חֲטָ-1 Attributs: pécheur, coupable HATÂ'; banyabyâha; munyabyâha; abanyabyâha; omunyabyâha; obîhire; *byâha*; *byâh*; *goma*; *hemuk* --- banyabyâha munyabyâha abanyabyâha omunyabyâha.

חֲטָ-2 Attributs: coupable de HATÂ'; babî; mubî; ababî; omubî; *bi*; *galugal*; *tumul*

חֲטָ-1 Attributs: péché HÊT'; amabî; obubî; ecâha; câha; *bî*; *hemuk*.

חֲטָ-2 Attributs: culpabilité HÊT'; cibarhuza ecâha; kucîbarhuza ecâha; bubî; obubî; lyo orhag'icibarhuza ecâha.; banabarhule omuzigo gw'ecâha; barhag'ijira ecâha; abarhwîre ecâha; anabarhule ecâha; *hemul*; *hemuk*; *bî*; *câh*; *cah*.

חֲטָ Attributs: péché HÂT'Â; ecâha; câha; ecâha; bubî; obubî.

חֲטָ ✓ Attributs: péché HETE'Â; HET'Â; ecâha; câha.

חֲטָ-1 Attributs: culpabilité HATÂ'Â; ecâha; câha; *gom*.

חֲטָ-2 Rituels: sacrifice pour le péché, offrande HATÂ'Â; enterekêro y'okushukulûla ebyâha; mpyûlo oku byâha; enterekêro y'okuhyûla; *ntûl*.

חֲטָ-1 Attributs: péché HATÂ'T; ecâha; câha; ebyâha; byâha; Ecâha; *gom*; *hemuk*; *hemul*; *bi*; *hemu*; *lig*; *babali*.

חֲטָ-2 Objets réels: chose corrompu HATÂ'T; cirya câha cinyu; kantu kabozire --- kantu kabozire kuli kuderha câha, lolà Lush 9.21.

חֲטָ-3 Divers: punition HATÂ'T; buhane.

חֲטָ-4 ✓ Rituels: purification HATÂ'T; wabacêsa; bacîcese ntyôla; kucîcêsa; *yobôl*.

חֲטָ-5 Rituels: sacrifice pour le péché, offrande HATÂ'T; nterekêro y'okucîrhênza ebyâha; nterekêro y'okurhenza ebyâha; ebijiro by'okulushukûla; *terekêr*; *rhereker*; *rherekêr*; nterekêro oku byâha; nterekêro y'okushukûlwa ebyâha; *shukûla*.

חֲטָ-1 ✓ Noms propres: Hattoush [Hattouch] HATÛSH; Hatushi --- wa kuli bene Zorobabeli w'oku bûko bwa Daudi.

חֲטָ-2 ✓ Noms propres: Hattoush [Hattouch] HATÛSH; Hatushi --- wa kuli bene Daudi w'omu bûko bwa Yûda.

חַטְוֶשׁ 3- ✓ Noms propres: Hattoush [Hattouch] HATÔSH; Hatushi --- banji bagwerhe eryo izîno enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

חַטִּיטָה ✓ Noms propres: Hatita HATÎTÂ; Hatita --- mushamuka wa milala enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

חַטִּיל ✓ Noms propres: Hattil HATÎL; Hatili --- mukulu wa milala wa kuli Salomoni w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

חַטִּיפָא ✓ Noms propres: Hatifa HATÎFÂ; Hatifa --- murhambo wa milala murhumisi w'omu ka-Nyamuzinda enyuma w'obujà bw'e Babiloni.

חַי Êtres: être vivant HAY; Hay; abazîne boshi; ebizîne byoshi; bizîne byoshi; ebizîne --- uhayi omu ciswahiri kunali kuderha ntyo "obuzîne" na maisha "akalamo".

חַיָּאָל ✓ Noms propres: Hiel HÎÊL; Hiyeli --- muntu w'e Betel ashub'iyûbaka olugo lwa Yeriko ye wayûbakaga Yeriko buhyâhya, lolà 1Bâm 16, 34.

חַיָּה-1 Faune: être vivant HAYÂ; ensimba; *nsimb*; cizîne; *zîne*; *ryanyi*; *intu*; *rubala*; *ryâny* --- lolà Murh 2.24.

חַיָּה-2 Attributs: communauté, bande, groupe HAYÂ; olubaga; lubaga; ndêko; cigamba.

חַיָּה-3 Attributs: appétit HAYÂ; kulonza n'okulya ebiryo; omuntu ayumve alonzize ebiryo anahashibirya; kuhashirya; iralà --- abanfransa baderha mpu "appétit" ciri cimanýîso ca buzîne okuhashilya.

חִילָז Noms propres: Hilez [Hilen] HÎLÊZ; Hilez; Hilezi --- lugo lwa baleviti omu ishwa lya Yûda.

חִילָם ✓ Noms propres: Hêlam HÊLÂM; Helami; Helam --- hantu hôfi n'olwîshi lwa Yordani.

חִילָן Noms propres: Hilez [Hilen] HÎLÊN; Hilezi; Hilez; Hileni --- lugo lwa balaviti omu ishwa lya Yûda.

חִירָה ✓ Noms propres: Hira HÎRÂ; Hira --- muntu w'e Adulamu, Adulam, Adulami mwîra wa Yûda.

חִירוֹם Noms propres: Hiram HÎRÔM; Hiram; Hiromi; Hirom.

חִירוֹם, אֲבִי חִירוֹם Noms propres: Hiram-Abi [Houram, Hiram] HÎRÔM; Hiram; Hiromi; Hirom.

חִירָם-1 Noms propres: Hiram HÎRÂM; Hiram; Hirami; Hiram --- mwâmi w'e Tiri oku lwa Daudi na Salomoni.

חִירָם-2 ✓ Noms propres: Hiram HÎRÂM; Hiram; Hirami; Hiram --- mulenga w'e Tiri w'amango Ga Salomoni.

חֻכָּה Objets réels: crochet, hameçon HAKÂ; mugera; lulobo; buminya --- bijiro bya buminya nabyo bidesirwe lulobo.

חֻכִּילָה ✓ Noms propres: Hakila HAKÎLÂ; Hakila --- hirhondo hy'omu ishwa lya Yûda.

חֻכִּלָּה Noms propres: Hakalya [Hakalia] HAKALYÂ; Hakalya --- îshe wa Nehemiya.

חֻכְמָה-1 Attributs: capacité, compétence HOKMÂ; oburhimanya; obulenga; kumany'ikola --- abakazi balenga bakâluka amoya g'empene, lolà Lub 35.26.

חֻכְמָה-2 Attributs: sagesse HOKMÂ; burhimanya; oburhimanya; oburhondekezi; obugula; bugula; burhondekezi.

חֻכְמוֹנִי-1 ✓ Noms propres: Hakmoni [Hakmonite] HAKMÔNÎ; Hakmoni; Hakmoni --- îshe wa Yashobeami Yashobeyami mulwî oku lwa Daudi.

חֻכְמוֹנִי-2 ✓ Noms propres: Hakmoni [Hakmonite] HAKMÔNÎ; Hakmoni; Hakmoni --- îshe wa Yehiyeli munyabusha oku lwa Daudi.

חֹל Attributs: contraire de saint: profane, pas sacré, vulgaire HOL; ehirhali hitagatîfu; kandi kantu; hya bushalashala; hya ntya ntya; akandi kantu; yindi migati; *galugal*; *bî*.

חֻלָּאָה ✓ Noms propres: Hêléa [Héla] HALEÂ; HALÂ; ngishi; Helea; Heleya; Hela --- mukà Hashuri, cûbaka wa Tekowa; omu mashi ye Kalingishi oyo.

חֻלֵּב ✓ Noms propres: Hélev [Héleb] HÊLEV; Helebi; Helevi; Helev; Heleb; mashushi; *shushi*

--- amashushi yo yali nyama nyinjà bakundaga omu Bibliya Helev, Mashusi ali mugala wa Bâna w'e Netofa mulwî w'oku ngoma ya Daudi.

חֶלְבָּה ✓ Noms propres: Helba HELBÂ; e Helba --- lugo lw'omu ishwa lya Aseri.

חֶלְבֹן Noms propres: Helbôn [Helbon] HELBÔN; Helboni; Helbôn --- lugo lw'omu Sîriya.

חֶלְבָנָה ✓ Flore: galbanum [résine parfumée HELBENÂ; galabani; ebizibwe bihûmula bwinjà.

חֶלֶד ✓ Noms propres: Héled HÊLED; Heledi --- mugala wa Bâna w'e Netofa mulwî w'oku lwa Daudi.

חֹלֶד ✓ Faune: taupe HOLED; enfuko; nfuko --- Lolagi omu nyandazi, ezimuzizire: enfuko, omulindye, na ngasi bûko bwa musherebera, lolà Lev 11.29.

חֹלְדָה ✓ Noms propres: Houlda HULDÂ; Hulda --- ali mulêbi-kazi w'amango ga Yoziassi, oderhwa Yoshiyahu omu c'emwâbo.

חֵלְדַי-1 ✓ Noms propres: Hêldai [Heldai] HELDAY; Heldayi --- mugala wa bâna w'e Netofa mulwî oku lwa Daudi.

חֵלְדַי-2 Noms propres: Hêldai HELDAY; Heldayi --- mudâhwa w'oku lw'omulêbi Zakariya.

חֲלָה Attributs: prier HALÊ PÂNÎM; onsengerere Nyakasane; arhûliriza Nyakasane; ntanacishenga Nnâmahanga; ayinginga Nyamubâho; arhondêra okushenga Nyamubâho; *senger*; *sheng*; *yinging*; *rhûliriz* --- eci cinwa cidesire " kuyinamula amalanga, kugayêrekeza Nnâmahanga", kugalamira.

חֲלָה ✓ Noms propres: Halah [Hala] HALAH; aha Hala; e Hala; Halah --- lugo lw'omu Sîriya e mwênè gwa Ninive.

חֲלֹחַל ✓ Noms propres: Halhoul [Haloul] HALHÛL; Haluhuli; Halhul --- lugo lw'omu ishwa lya Yûda.

חֲלִי Noms propres: Hali HALÎ; Hali; lwinjihirizo; magerha ga kuyambala --- kandi Hali luli lugo lw'omu ishwa lya Aseri.

חֲלָל-1 Attributs: profaner HALÊL; wanagaziza; kuhemula; kuziza; kuyerekana obushugunu; kulesa akantu; kantu karhule; kuziha akarhêra; kubihya; *jira ecâha*; *logorh*; *hemul*; *hemuk*; *ziz*; *nshony*; *hemw* --- amabuye mabinje, bulya hano ogagezakwo enkolôlo yâwe, wanagaziza, lolà Lub 20.25.

חֲלָל-2 Attributs: profaner = déshonorer HALÊL; wahemwîre encingo yâni; owâluzize olwa sabato; orhahemukiraga izîno lya Nyamuzinda; kuhemukira izîno lya Nyamuzinda; ahemwîre aka-Nyamuzinda kâni; bamanye bankalogo-rhera Izîno lya Nyamuzinda; acîshûbula; kucîshûbula; *cîshûb*; *hemul*; *hemuk*; *hemw*; *ziz*.

חֲלֵם Noms propres: Hêldai HALEM; Heldayi; Halem --- mudâhwa w'amango g'omulêbi Zakariya.

חֲלָמוֹת Flore: pourpier [plante du désert HALÂMÛT; nshogo zirhabaya izù; maji --- lolà Ayu 6.6.

חֶלֶן ✓ Noms propres: Hêlôn [Hélon] HÊLON; Heloni --- îshe wa Eliabu w'omu bûko bwa Zabuloni.

חֶלֶף ✓ Noms propres: Hélef HÊLEF; e Helefi; e Helef; kushubira halebe --- lugo lw'omu ishwa lya Nefutali.

חֶלֶץ-1 ✓ Noms propres: Hêlec [Hélès] HÊLETS; Helesi; Helezi; Heletsi; Helets --- mulwî oku lwa Daudi.

חֶלֶץ-2 ✓ Noms propres: Hêlec [Hélès] HÊLETS; Helesi; Helezi; Heletsi; Helets חֶלֶק ✓ Noms propres: Hélec [Hélec] HÊLEK; Heleki; Helek --- muntu w'oku bûko bwa Menashè.

חֶלְקַי ✓ Noms propres: Helqai [Helcai] HELKÂY; Helkayi --- wa kuli Meroyoti.

חֶלְקִיתָי ✓ Noms propres: Helqites [Héléquites] HELKÎ; Heleki; omulala gw'Abaherek; wa kuli bene Heleki --- w'oku bûko bwa Menashè.

חלקיה-1 ✓ Noms propres: Hilqiyahou [Hilquia] HILKIYÂ; HILKIYÂHÛ; Hilkiyahu --- îshe wa Eliyakim munya-buhashe w'oku lwa Hizkiyahu, Ezekiasi gwârhi Abagreki n'Abanfransa.

חלקיה-2 Noms propres: Hilqiya, Hilqiyahou [Hilquia] HILKIYÂ; HILKIYÂHÛ; Hilkiyahu; Hilkiya - -- mugala wa Shalumu, Shalum mudâhwa mukulu oku lwa Hizkiyahu.

חלקיה-3 Noms propres: Hilqiya [Hilquia] HILKIYÂ; HILKIYÂHÛ; Hilkiyahu; Hilkiya --- mwene Atmetsi, Atmezi, Atmeesi shakulûza wa Etâni, Etani w'oku bûko bwa Levi.

חלקיה-4 ✓ Noms propres: Hilqiya [Hilquia] HILKIYÂ; HILKIYÂHÛ; Hilkiya --- mugala wa Meshulamu, Meshulami, Meshulam îshe wa Azariya, Seraya mudâhwa.

חלקיה-5 ✓ Noms propres: Hilqiya [Hilquia] HILKIYÂ; HILKIYÂHÛ; Hilikiya; Hilkiya --- bantu banji bagwerhe eryo izîno w'oku bûko bwa Levi חלקיה-6 Noms propres: Hilqiya [Hilquia] HILKIYÂ; HILKIYÂHÛ; Hilikiya; Hilkiya --- îshe wa Gemariya w'oku lwa Yeremiya .

חלקיה-1 ✓ Noms propres: Hilqiyahou [Hilquia] HILKIYÂ; HILKIYÂHÛ; Hilkiyahu; Helikiyahu --- îshe wa Eliyakim munyabuhache w'oku lwa Hizkiyahu, Ezekiasi.

חלקיה-2 Noms propres: Hilqiyahou [Hilquia] HILKIYÂ; HILKIYÂHÛ; Hilkiyahu; Hilikiyahu --- mugala wa Shalulu, Shalumi, Shalum mudâhwa mukulu w'oku lwa Hizkiyahu, Ezekiasi.

חלקיה-3 ✓ Noms propres: Hilqiyahou [Hilquia] HILKIYÂ; HILKIYÂHÛ; Hilkiyahu; Hilikiyahu; Hilkiya --- mulanzi wa muhango w'oku bûko bwa Levi.

חלקיה-4 Noms propres: Hilqiyahou [Hilkiya] HILKIYÂ; HILKIYÂHÛ; Hilkiya; Hilkiyahu; Hilikiya - -- îshe w'omulêbi Yeremiya.

חלקת ✓ Noms propres: Helqath [Helcath] HELKAT; Helakati; Helikati; Helkat --- lugo olwo omu ishwa lya Aseri.

חם-1 Noms propres: Cham HÂM; Ham; mugala wa Nûhu; alondana bona Yafet na Sem; w'omu basharhu barhenzirekwo abantu enyuma za ciryâ cihonzi cidârhi, Murh 7-10 --- ye Abanfransa baderha CHAM, bulya bayabîrwe na herufi isharhu za cihebraniya: He, Het na Kaf orhalimwo nuguta n'ow'aha buzinda bw'ecinwa.

חם-2 Noms propres: Cham HÂM; Ham --- hantu aho חמדם ✓ Noms propres: Hèmdân [Hemdan] HEMDÂN; Hemudani; Hemdani; Hèmdân --- mugala wa Dishoni, Dishôn, lolâ Murh 36.26, wa kuli Sheyir.

חמוא ✓ Noms propres: Hammouël [Hammouel] HAMÛ'ÊL; Hamuweli; Hamweli; Hamwel --- mugala wa Mishma, Mushema w'oku bûko bwa Simeoni.

חמוטל Noms propres: Hamoutal HAMÛTAL; Hamitali; Hamutali; Hamutal --- mukà Yoziassi, Yoash, mwâmi w'Israheli.

חמול ✓ Noms propres: Hamoul HAMÛL; Hamuli; Hamul --- mugala wa Peretsi, Peresi, Perezi.

חמולי ✓ Noms propres: Hamoulite HÂMÛLÎ; omulala gw'Abahamuli; ba kuli Hamul; bene Hamuli --- mugala wa Peretsi w'oku bûko bwa Yûda.

חמון-1 ✓ Noms propres: Hammôn [Hammon] HAMÔN; Hamoni; Hamôn --- hantu h'omu ishwa lya lya Aseri.

חמון-2 Noms propres: Hammôn [Hammon] HAMÔN; Hamoni; Hamôn --- lugo lwa Baleviti omu ishwa lya Nefutali.

חמור-1 Faune: âne, ânesse, bête HAMÔR; endogomi ndume; endogomi nkazi; ndogomi; endogomi; cihêsi; bihêsi; ecihêsi; ebihêsi; *nsimb*.

חמור-2 ✓ Noms propres: Hamor Hamori; Hamôr; îshe wa Sikemi --- îshe wa Sikemi, lolâ Murh 33.19.

חמט ✓ Faune: lézard des sables [FF 16.52] HOMET; ecibulubulu; cibulubulu --- musherebera gulama omu mushenyi.

חמטה ✓ Noms propres: Houmeta HUMTÂ; Humuta --- hantu h'omu ishwa lya Yûda.

חמרן ✓ Noms propres: Hamrân [Hamran] HAMRÂN; Hamurani --- mugala wa Dishani,

Dishmoni wa kuli bene Sheyir.

חַמַּת-1 ✓ Noms propres: Hammath HAMAT; Hamati; lugo luzibuzibu --- omu ishwa Iya Nefutali.

חַמַּת-2 ✓ Noms propres: Hammath HAMAT; Hamati; Hamat --- shakulûza wa bene Kêni.

חַמַּת דֹּר / דֹּרֵי ✓ Noms propres: Nephtali [Neftali] HAMOT-DO'R; Hamu-ti-Dori; Hamot-Dor --- lugo Iwa kuyakiramwo omu ishwa Iya Nefutali.

חַמַּת Noms propres: Hamath HAMAT; e Hamati; Hamati --- lugo Iw'oku Iwîshi Iwa Oronte.

חַמַּת צוֹבָה ✓ Noms propres: Hamath-Çova [Hamath-Soba] HAMAT-TSOBÂ; HAMAT-TSOVÂ; Hamati-Soba.

חַמַּת רַבָּה Noms propres: Hamath la grande HAMAT-RABÂ; Hamati-Munene.

חַמַּתִּי ✓ Noms propres: Hamatite [Hamatites] Hamatiti; Abanyahamati; Abahamati; abahamati; bantu b'e Hamati; ba kuli Kanaani.

חֶן-1 Attributs: grâce, faveur HÊN; arhona emwa Nyakasane; kurhona; burhonyi; akaba ntonyire; Mwambali wâwe arhonyire.

חֶן-2 Attributs: bienveillantes, gracieux HÊN; murhonyi; mwinjà; bwinjà; obwinja; oburhonyi; omurhonyi; abarhonyi.

חֶן-3 Noms propres: Heldai HÊN; Heni; Hên; izîno Iya muntu --- yena Heldayi mugala wa Sofoniya w'amango g'omulêbi Zakariya.

חֶנָּד Noms propres: Hénadad HÊNÂDÂD; Henadadi; Henadad --- muleviti w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

חַנָּה Noms propres: Anne HANÂ; Ana; Hana --- omu cihebraniya aba HANA y'olya wayimbaga olukogo Iwa Nyamuzinda erhi aburha hi Samweli anahirhûla hyagend'ikulira omu Ka-Nyamuzinda hôfi n'omulêbi Eli.

חֶנוֹךְ-1 ✓ Noms propres: Hénok HANÔK; Enoch; Henoki; Henok; Enoku --- mugala wa Yeredi wa kuli bene Seti.

חֶנוֹךְ-2 ✓ Noms propres: Hénok HANÔK; Enoku; Enok; Henoku; Henok; Enoch --- mugala wa Kayini enfarasè emuderha Hénoc.

חֶנוֹךְ-3 ✓ Noms propres: Hénok [Hanok] HANÔK; Hanoki; Henoki; Enoku --- mugala wa Madiyani na Mediyani ye burhwa na Ketura, mukà Abrahamu.

חֶנוֹךְ-4 ✓ Noms propres: Hanok HANÔK; Henoki; Henok; Enoku; Hanoki; Hanok --- mugala wa Rubeni.

חֲנוּךְ Attributs: bienveillant, miséricordieux, compatissant HANÛN; w'obwonjo; wa bwonjo; munya-bwonjo; wa lukogo.

חֲנוּן-1 Noms propres: Hanoun HANÛN; Hanuni; Hanun --- mugala wa Nahashi, Nahash mwâmi w'e Amoni/

חֲנוּן-2 ✓ Noms propres: Hanoun HANÛN; Hanuni; Hanun --- ye wakâg'ishashula enkutà, ebyôgo bantu banji bagwerhe eryo izîno enyuma z'okurhenga bujà e Babiloni.

חַנְיָאֵל-1 ✓ Noms propres: Hanniël [Hanniel] HANÎÊ'L; Hanieli; Haniyeli; Haniel --- mugala wa Efodi.

חַנְיָאֵל-2 ✓ Noms propres: Hanniël [Hanniel] HANÎÊ'L; Haniyeli; Haniyel; Hanieli --- mugala wa Ula.

חֲנֹךְ ✓ Rituels: consacrer HÂNÊK; HNK; bagishiremwo aka-Nyamuzinda; okugisha; enyumpa mpyâhya arhaciyihandamwo; *gish* --- «Ndi olya oyûbasire enyumpa mpyâhya arhaciyihandamwo!», lolà Lush 20.5/

חֲנֹכָה-1 Rituels: dédicace HANÛKÂ; okugishwa kw'oluhêrero; okugishwa kwa oluhêrero; lusiku Iw'okugisha oluhêrero; olukulu Iwa okukuza oluhêrero --- bugashanize bwa kugisha ahantu h'okukahashengera.

חֲנוּכִי ✓ Noms propres: Hanokites HANOKÎ; omulala gwa Abahenoki; Abahenoki; ba kuli Henoki --- w'oku bûko bwa Rubeni.

חֲנָמֶֿל Noms propres: Hanaméel HANAM'ÊL; HANAME'ÊL; Hanameyeli; Hanameeli; Hanameel; Hanameyel --- mugala wa Shaluu, Shalum nnalume w'omulêbi Yeremiya.

חֲנָן-1 Attributs: agir avec bonté, gracieusement HÂNÊN; HNN; Nyamuzinda àshobôzize; kuhâna enshôkano; Nyamuzinda anshobozize binji; akugîshe; nnambêra lukogo; nnambabalire; anakusho-bôze engalo; lirhafa bwonjo; Murhubabalire; *shobôz*; *babalir*; *fa lukog*.

חֲנָן-2 Attributs: prier pour la pitié HÂNÊN; HNN; erhi arhuhûna obwonjo; nashenga Nyamubâho engalo; ashenga izîno lyâwe; bali kuyingingira; bakuyagûkira; okusengera; Nayumvîrhe omusengero n'amahûne gâwe embere zani; musengero; mahune; mayingingo; *sheng*; *yingig*; *senger*.

חֲנָן-1 ✓ Noms propres: Hanân [Hanan] HÂNÂN; Hanani; Hanân --- mugala wa Shalak mugula wa milala w'oku bûko bwa Benyamini; er'izîno lidesirwe: "LUKOGO".

חֲנָן-2 ✓ Noms propres: Hanân [Hanan] HÂNÂN; Hanani; Hanân --- mugala wa Atseli, Azeli w'oku bûko bwa Benyamini.

חֲנָן-3 ✓ Noms propres: Hanân [Hanan] HÂNÂN; Hanani; Hanân --- mugala wa Maaka mulwî w'oku lwa Daudi.

חֲנָן-4 ✓ Noms propres: Hanân [Hanan] HÂNÂN; Hanani; Hanân --- mugala wa milala murhumisi omu ka-Nyamuzinda enyuma ly'obujà e Babiloni
חֲנָן-5 Noms propres: Hanân [Hanan] HÂNÂN; Hanani; Hanân --- banji bagwêrhe er'izîno enyuma ly'obujà bw'e Babiloni bulya elyo izîno lidesire LUKOGO. Abarhengaga bujà barhakabuzire bwayirika abana ntyo, bulya lukogo lwa Nyamuzinda lwabashubizi.

חֲנָן-6 Noms propres: Hanân [Hanan] HÂNÂN; Hanani; Hanân --- mugala wa Yigdaliyahu muntu wa Nyakasane oku lw'omulêbi Yeremiya
חֲנָנֶֿל Noms propres: Hananéel HANANE'ÊL; Hananeyeli; Hananeeli; Hananeel --- nkingi y'aha Yeruzalemu Hanan-El kuli kuderha Nyamuzinda anakafa lukogo.

חֲנָנִי-1 ✓ Noms propres: Hanani HANÂNÎ; Hanani --- îshe w'omulêbi Yehu.

חֲנָנִי-2 ✓ Noms propres: Hanani HANÂNÎ; Hanani --- mugala wa Hemani mwimbiza omu ka-Nyamuzinda w'oku lwa Daudi.

חֲנָנִי-3 ✓ Noms propres: Hanani HANÂNÎ; Hanani --- wa kuli Imeri ayanka omukazi w'ihanga enyuma ly'obujà bw'e Babiloni.

חֲנָנִי-4 ✓ Noms propres: Hanani HANÂNÎ; Hanani; Hanân --- alondana bona Nehemiya.

חֲנָנִי-5 ✓ Noms propres: Hanani HANÂNÎ; Hanani; Hanân --- mudâhwa w'enyuma z'okurhenga bujà e Babiloni.

חֲנָנִי-1 ✓ Noms propres: Hananya [Hanania] HANANYÂ; HANANIYÂ; Hananiya; Hananiyahu -- - mugala wa Zorobabeli eryo izîno kuli kuderha Nyakasane aba LUKOGO, erhi Nyakasane ASHOBÔZO. Eryo izîno lishusha erya NSHÔKANO, NSHOBOLÉ omu mashi, ye NEEMA omu ciswahili; ye Anne omu nfarasè bulya abanfaransa banakayabirwa okuhubula eherufi z'ecihebraniya: He; Het; Kaf orhalimwo nukta.

חֲנָנִי-2 ✓ Noms propres: Hananya [Hanania] HANANYÂ; HANANIYÂ; Hananiya; Hananiyahu -- - mugala wa Shashaki, Shashak oyo naye bayirikaga elya NSHÔKANO ya Nyakasane mugala wa milala w'oku bûko bwa Benyamini.

חֲנָנִי-3 ✓ Noms propres: Hananya [Hanania] HANANYÂ; HANANIYÂ; Hananiya; Hananiyahu -- - mugala wa Hemani mwimbiza omu ka-Nyamuzinda oku ngoma ya Daudi.

חֲנָנִי-4 Noms propres: Hananya [Hanania] HANANYÂ; HANANIYÂ; Hananiya; Hananiya; Hananiyahu --- bantu banji bagwerhe eli izîno enyuma z'okurhenga bujà e Babiloni, bulya kwo binali babwine olukogo lwa Nnâmahanga, HANANIYAHU kuli kuderha: LUKOGO, BWONJO,

NSHÔKANO ya Nnâmahanga; bo ba NSHOBOLÉ na NEEMA omu banyere. Abanfransa mpu Anne bulya bayabirwe okuhubula He, Het na Kaf lolà endimi zisôma nka zaderha amazîno g'emahanga, nyabangere.com

הַנְּנִיָּה-5 ✓ Noms propres: Hananya [Hanania] HANANYÂ; HANANIYÂ; Hananya; Hananiya; Hananiyahu --- mugula wa milala bûko bwa Levi.

הַנְּנִיָּה-6 Noms propres: Hananya [Hanania] HANANYÂ; HANANIYÂ; Hananya; Hananiya; Hananiyahu --- mulêbi wa bunywesi ow'izîno linjà naye anagome; acibêre ye cikula-mvi ci arhakuziri murhima! Ali w'amango g'omulêbi Yeremiya.

הַנְּנִיָּה-7 Noms propres: Hananya [Hanania] HANANYÂ; HANANIYÂ; Hananya; Hananiya; Hananiyahu --- shakulu wa Yiriya murhambo w'abalanzi b'aka-Nyamuzinda lolà ye omu Yer 37.13
הַנְּנִיָּה-8 Noms propres: Hananya [Hanania] HANANYÂ; HANANIYÂ; Hananya; Hananiyahu; Hananiya --- mwîra wa Daniyeli.

הַנְּנִיָּה-1 ✓ Noms propres: Hananyahou [Hanania] HANANYÂHÛ; HANANIYÂHÛ; Hananiya; Hananiyahu --- mugala wa Hemani mwîmbiza omu ka-Nyamuzinda oku ngoma ya Daudi.

הַנְּנִיָּה-2 ✓ Noms propres: Hananyahou [Hanania] HANANYÂHÛ; HANANIYÂHÛ; Hananyahu; Hananiyahu --- munyabuhasha oku ngoma ya Oziyasi, ye Uziyahu omu cihebraniya.

הַנְּנִיָּה-3 Noms propres: Hananyahou [Hanania] HANANYÂHÛ; HANANIYÂHÛ; Hananyahu; Hananiyahu --- îshe wa Sedekiasi, ye Tsidekiyahu, Zedekiyahu, Sedekiyahu omu cihebraniya. Abagreki n'Abanfransa bayabirwa oku hubula era herufi tsade y'ecihebraniya bahiraho S.

הַנְּנִיָּה Noms propres: Hanès HÂNÊS; Hanesi; Hanès --- lugo lw'e Mîsiri.

הַנְּנִיָּה ✓ Noms propres: Hannatôn [Hannaton] HANÂTON; Hanatoni --- lolà Yoz 19.14.

הַנְּנִיָּה Attributs: se montrer bon, loyal HSD; HÂSÊD; nâwe onamulole kwinjà; nâwe onamuyêreke oku oli mwimâna; kulola owundi bwinjà; kuyêreka owundi obwimâna; kubonêsa owundi nshonyi; nk'oku obushinganyany* --- "Omuntu mwinjà, nâwe onamulole kwinjà, omuntu mwimâna, nâwe onamuyêreke oku oli mwimâna", lolà 2Sam 22.26.

הַנְּנִיָּה Attributs: bonté, solidarité HÊSED; lukogo; cinyabuguma; kurhabâlana; buzigire; obuzigire; olukogo; iragi; kugwâsanya; nshôkano; kantu erhi cirhibuka cilêrha enshonyi; oku wantabâlamwo; walanga obwîra; orhonyize nnawîrhu; ôrharhinyirîre okurhonya; *rhony*; *rhabâl*; *shobô*; *ba lukog*; *fà lukog*; *ntony*; *minjà*; *winja*; *kubagir*; *babalir*; *lîkûz*; *bwîrhôhye*; *kubà mwinjà*; *ciza* --- ecinwa HESED ciyandisirwe kali 242 omu Ndagâno ya Mîra.

הַנְּנִיָּה ✓ Noms propres: Hasadya [Hassadia] HASADYÂ; Hasadiya.

הַנְּנִיָּה-1 Attributs: se réfugier HSH; bakazâgiyakiraho; kuyakira ahacîkubagirwe; muyâkire omu cihôho câni; oyu oyishir'icîfulik'omu byûbi byâge; kucîfulika ah'ikubagirwa; Yêgera hano; kuyêgera ah'ikubagirwa erhi mwîkubagirwa; *yâka*; *yâkir*; *fulik*

הַנְּנִיָּה-2 Attributs: se réfugier (en Dieu) HSH; boshi bacîkubagira ye; kuyakira muli Nyakasane; *yakir*; *yâkir*; *kubagir*.

הַנְּנִיָּה-1 ✓ Noms propres: Hosa [Hossa] HOSÂ; e Hosa --- lugo lw'omu ishwa Iya Aseri.

הַנְּנִיָּה-2 ✓ Noms propres: Hosa [Hossa] HOSÂ; Hosa --- mugula w'omulala gw'abalanzi b'emihango.

הַנְּנִיָּה Attributs: prendre refuge HÂSÛT; yaka; yakira; kuyâka; kuyakira; *yak*; *yâk*; *yasir*; oyasire; abayâsire.

הַנְּנִיָּה Attributs: personne qui est fidèle, pieuse HÂSÎD; mwîkubagirwa; munyabukundalulema; olya muntu wababaliraga, wamanamurhangula; Omuntu mwinjà; abêmêzi; *kubagir*; *kundalulema*; *babalir*.

הַנְּנִיָּה Faune: cigogne HÂSÎDÂ; hangâli; omuhangâli; emihangâli; ha-ngâli; *hangâl*.

הַנְּנִיָּה Faune: sauterelle HÂSÎL; enzige; nzige; luzige; oluzige.

הַנְּנִיָּה ✓ Objets réels: museler (un animal) Orhashwêkaga; kushwêka omunwa gw'ecintu;

kuyigala enjira; *shwêk*.

חָסֵר־לֵב Attributs: stupide HASAR-LÊV; cimpumbuzi; cinganyi; cingolongolo; ebimpumbuzi; ebinganyi; ebingolongolo; wa murhima gusherîre --- kuli kuderha WA MURHIMA GULIBWÎRE.

חָסְרָה ✓ Noms propres: Hasra HASRÂ; Hasara; Hasra --- shakulûza wa Shalumi, Shalumu, Shalum îba wa Hulda mulêbi-kazi.

חֻפָּה ✓ Noms propres: Houppa HUPÂ; Hupa; kacîkîro ka muhya n'omuhya mulume; bulangeti, cishîro --- Hupa ali mudâhwa oku Iwa Daudi.

חֻפִּים ✓ Noms propres: Houppim HUPÎM; Hupimu --- mugala wa Iri w'oku bûko bwa Benyamini.

חֻפְנִי ✓ Noms propres: Hofni HOFNÎ; Hofni --- mugala wa Eliya mudâhwa w'oku bûko bwa Levi.

חֻפְצִי-בָּה ✓ Noms propres: Hefci-Ba [Hefsi-Ba] HETSÎ-BAH; Hefsibah; Hefsiba; Heftsiba --- mukà mwâmi Hizekiyahu, Ezekiasi, nina wa mwâmi Menashè, Manasè.

חֻפֶּר-1 ✓ Noms propres: Héfer [Héfer] HÊFER; Heferi; Hefer --- wa kuli Makiro, Makiri, Makir w'oku bûko bwa Menashè.

חֻפֶּר-2 ✓ Noms propres: Héfer [Héfer] HÊFER; Heferi; Hefer --- lugo lw'omu ishwa Iya Menashè

חֻפֶּר-3 ✓ Noms propres: Héfer [Héfer] HÊFER; Heferi; Hefer --- mugala wa Ashuhur.

חֻפֶּר-4 ✓ Noms propres: Héfer [Héfer] HÊFER; Heferi; Hefer --- ntwâli y'oku Iwa Daudi.

חֻפְרִי ✓ Noms propres: Héferite HEFRÎ; omulala gw'Abaheferi; bene Héfer; bene Heferi; ba kuli Heferi --- b'oku bûko bwa Menashè.

חֻפְרִים ✓ Noms propres: Hafaraïm HAFÂRAYIM; Hafarayimi; Hafarayim --- omu ishwa Iya Isakari.

חֻפְרַע Noms propres: Hofra HOFRA'; Hofra --- mwâmi w'e Mîsiri omu mango g'omulêbi Yeremiya.

חֻץ Divers: flèche HÊTS; Emandabisonga; emyampi; omwampi; ecisonga ca Nyamuzinda; nkuba; mulazô; cimanyîso ca buminya; buhane --- mulazô mpu gwo mwampi gwa Nyamuzinda.

חֻצֹר חֻדְתָּה ✓ Noms propres: Haçor-la-Neuve [Hassor-Hadatta] HÂTSÔR-HADATÂ; Hasori Muhyâhya --- hantu h'omu ishwa Iya Yûda.

חֻצֹר-1 Noms propres: Haçor [Hassor] HATSÔR; e Hasori; Hatsori; Hatsor; Hasori; e Asori --- lugo luzibuzibu na bwâmi buguma bw'omu Galileya.

חֻצֹר-2 ✓ Noms propres: Haçor [Hassor] HATSÔR; Hasori; Hatsori; Hatsor --- lugo lw'omu ishwa Iya Yûda.

חֻצֹר-3 ✓ Noms propres: Haçor [Hassor] HATSÔR; Hasori; Hatsori; Hatsor --- lugo omu Iya Benyamini mango ga Nehemiya, lolà Neh 11.33.

חֻצֹר-4 Noms propres: Haçor [Hassor] HATSÔR; Hasori; Hatsori; Hatsor; bwâmi --- bwâmi obwo.

חֻצִיר-1 Flore: herbe HÂTSÎR; ebyâsi; byâsi; hyasi; rhwasi; matunguru ga pwarô; *pwar*; *yasi*; *lupal*.

חֻצִיר-2 ✓ Flore: herbe, foin HÂTSÔR; byâsi; bapwaro; byahirwa.

חֻצֶן חֻצֶן-תָּמָר ✓ Noms propres: Haçaçôn-Tamar [Hassasson-Tamar] HÂTSON-TÂMÂR; Hasasoni-Tamari; Hasason-Tamar; Hasesoni-Tamari --- hantu omu ishwa Iya Yûda; ho baderha EIN-GEDI.

חֻצֶר חֻצֶר-תִּכּוֹן Noms propres: Hasser-Tikon HÂTSÊR-HATÎKÔN; Haseri-Tikoni; Hatser-Tikon.

חֻצֶר חֻצֶר-אֶדָר ✓ Noms propres: Haçar-Addar [Hassar-Addar] HATSARÂDÂR; e Hasari-Adari; Hasar-Adar --- lugo lw'omu ishwa Iya Yûda.

חֻצֶר חֻצֶר-סוּסָה ✓ Noms propres: Haçar-Sousa [Hassar-Soussa] HATSAR-SÛSÂ; Hasari-Suza; Hatsar-Susa; Hasar-Susa --- hantu h'omu ishwa Iya Simeoni.

חֻצֶר חֻצֶר-סוּסִים ✓ Noms propres: Haçar-Sousim [Hassar-Soussim] HASTAR-SÛSÎM; Hasari-Susimu;

Hasar-Susim; Hatsar-Susim --- hantu h'omu ishwa Iya Simeoni.

הַצָּר Noms propres: Haçar-Einân [Hassar-Enan] HATSAR-ÊNÂN; Hasari-Enoni; Hatsar-Enon; hantu e mwênè gw'Israheli --- hantu e mwênè gw'Israheli.

הַצָּר Noms propres: Haçar-Einân [Hassar-Enan] HATSAR-ÊNÂN; Hasari-Enani; Hatsar-Enan; hantu e mwênè-bushoshôkero bw'Israheli.

שׁוּעַל הַצָּר Noms propres: Haçar-Shoual [Hassar-Choual] HATSAR-SHÛ'ÂL; Hasari-Shuali; Hatsar-Shual; Hasari-Shuala --- hantu h'omu ishwa Iya Simeoni.

הַצָּר-גָּדָה ✓ Noms propres: Haçar-Gadda [Hassar-Gadda] HTSAR-GADÂ; Hasari-Gada; Hatsar-Gada --- hantu h'omu ishwa Iya Yûda.

הַצָּר ✓ Noms propres: Hèçro [Hesro] HÊTRÔ; Hesro; Hetsro --- mulwî w'oku Iwa Daudi.

הַצָּר-1 ✓ Noms propres: Hèçrôn [Hesron] HETSRÔN; Hezroni; Hetsroni; Hetsron; Hesroni --- mugala wa Rubeni.

הַצָּר-2 ✓ Noms propres: Hèçrôn [Hesron] HETSRÔN; Hesroni; Hezroni; Hezron --- mugala wa Peretsi.

הַצָּר-3 ✓ Noms propres: Hèçrôn [Hesron] HETSRÔN; Hesroni; Etsroni הַצָּר-4 ✓ Noms propres: Hèçrôn [Hesron] HETSRÔN; Hesroni; Hetsron --- lugo lw'omu ishwa Iya Yûda.

הַצָּר-1 ✓ Noms propres: Hèçronites [Hesronites] HETSRÔNÎ; omulala gwa Abahezroni --- ba kuli Hetsron, mwene Rubeni.

הַצָּר-2 ✓ Noms propres: Hèçronites [Hesronites] HETSRÔN; omulala gw'Abahesroni --- bene Hetsron, mugala wa Perets w'oku bûko bwa Yûda.

הַצָּרֹת ✓ Noms propres: Hacéroth [Hasséroth] HATSÊRÔN; Haseroti; Hatsêrot --- hantu abarhengaga bujà e Mîsiri bageraga, lolà Mib 11.35.

הַצָּרִי ✓ Noms propres: Hèçraî [Hesraî] HATSRAY; Hesrayi; Hatsrayi --- mulwî w'oku Iwa Daudi.

הַצָּרְמָוֶת ✓ Noms propres: Haçarmaweth [Hassarmaveth] HATSARMÂWET; HATSARMÂVET; Hasarmaveti; Hatsamaweti; Hatsamawet.

חֶק-1 ✓ Divers: loi; HOK; HOQ; irhegeko; marhegeko; *mwanya* --- abadâhwa bakazag'ihâbwa na Faraoni mwâmi w'e Mîsiri omwanya gwâbo, lolà Murh 47.22.

חֶק-2 ✓ Divers: part, attribution (nourriture, territoire, travail) HOK; HOQ; ennundo; mwanya; nnundo; cigabi; cikongoni; ishwa; ebikwanine okuâbwa lebè.

חֶק-3 Divers: limite, barrière, frontière HOK; HOQ; irhegeko; lubibi; ncîko; amarhegeko; *rhegek*; *ngeso*; *tagatîfu*; *rheges*; *myanya*; *berûl*; *ngalo*; *barhul*; *yûkiriz* --- àbahêraga amarhegeko n'engeso bakaz'isimba, lolà Lub 15.25.

הַקּוּפָּא ✓ Noms propres: Haqoufa [Hacoufa] HAKÛFÂ; HAKÛPÂ; Hakufa --- mugula wa milala murhumisi omu ka-Nyamuzinda enyuma z'okurhenga bujà bw'e Babiloni.

חַר Êtres: trou, ouverture, orbite (oiel) mwîna oku idaho; muhango; isù; muluzi; murhambo; mugula; *rhamb*; *rheges*; *rhegek*; *kulu*; *shamuk*.

חַר הַגִּדְגָּד ✓ Noms propres: Hor-Guidgad HOR-HAGIDGÂD; aha Hori-Gidgadi.

חַרְבַּ Objets réels: épée HÊREV; Engôrho; ngôrho.

חַרְבַּ וְקֶשֶׁת Objets réels: épée HÊREV VEKÊSHET; HÊREV VEQÊSHET; engôrho zâbo haguma n'omuherho gwâni; *ngôrho*.

חַרְבַּ Noms propres: Horeb HORÊV; HORÊB; Horebu; Horeb.

חַרְבּוֹנָא Noms propres: Harbona HARVÔNÂ; HARBÔNÂ; Harbona.

חַרְגָּל ✓ Faune: grillon HARGOL; minûnu; ngasi bûko bwa mahanzi.

חַרֹד ✓ Noms propres: Harod HAROD; Haradi; Harodi --- hantu hôfi n'entondo ya Gilbowa, Gliboa.

חַרְדָּה ✓ Noms propres: Harada HARÂDÂ; aha Harada; kugeramwo omusisi gw'obwoba; kucihangana okurhabâla; kukombêra; bihamba --- Hantu bene-Israheli bageraga erhi balulîrwa e

Babiloni.

חֲרָדִי ✓ Noms propres: Harodite HARÔDÎ; w'e Harodi.

חֲרָהִיָּה ✓ Noms propres: Harhaya [Haraya] HARHAYÂ; Harhaya; Haraya; Har-Haya.

חֲרוּמָף ✓ Noms propres: Haroumaf HARÛMAF; Harumafi; Harumafu; Harumaf --- îshe wa Yedaya enyuma ly'okugaluka kurhenga kululizîbwa.

חֲרוֹנַיִם Noms propres: Horonaïm HORÔNAYIM; Horonayimi; Horanayimu; Horanayim --- lugo lusungunu omu Mowabu.

חֲרוּפִי Noms propres: de Harouf HARÛFÎ; w'e Haruf; wa kuli Haruf; Harifu; e Harifu.

חֲרוּץ-1 Attributs: personne diligente HÂRÛTS; muntu mwîrhonzi; muntu mwîkubagirwa; muntu wakulibirhirwa.

חֲרוּץ-2 Objets réels: personne diligente HÂRÛTS; muntu mwîrhonzi; muntu mwîkubagirwa; muntu wakulibirhirwa; *rhonz*; *kubagir*; *libirh*.

חֲרוּץ-3 ✓ Noms propres: Harouç [Harous] HARÛTS; Harusi; Haruzi; Harutsi; Haruts --- îshe wa Menashè, mwâmi omu Yûda.

חֲרָחוּר ✓ Noms propres: Harhour [Harour] HAR-HÛR; Haruru; Har Hur.

חֲרָחַס ✓ Noms propres: Harhas [Haras] HARHAS; Harhasa; Har has.

חֲרָט Objets réels: aiguille HÊRET; ensindani; nsindani; higera hya kushaka emirhi erhi mabuye.

חֲרָטַם Êtres: magicien HARTOM; abashonga; omushonga; bashonga; abakurungu; omukurungu; mukurungu.

חֲרִי-1 ✓ Noms propres: Hori HORÎ; Hori; bene Hori --- mugala wa Lotani wa kuli Seyiri.

חֲרִי-2 ✓ Noms propres: Hori HORÎ; Hori --- îshe wa Shafat, Shafati w'oku bûko bwa Simeoni.

חֲרִי-3 ✓ Noms propres: Horites [Horite] HORÎ; Aba Horiti; muhoriti; bene Hori; Abahoriti; Bahoriti --- lubaga lwa kuli Hori Abahoriti Bene Hori Abahori.

חֲרִיט Objets réels: bourse, sac HÂRÎT; nshoho; enshoho.

חֲרִים-1 ✓ Noms propres: Harim HÂRÎM; Harimu; Harim --- mudâhwa w'oku lwa Daudi.

חֲרִים-2 Noms propres: Harim HÂRÎM; Harimu; Harim --- mugula wa milala enyuma z'okurhenga ebwa kululîrwa e Babiloni.

חֲרִיף Noms propres: Harif HÂRÎF; Harifu; Harifa; Harif --- mugula wa milala enyuma z'okurhenga ebwa kululîrwa e Bababiloni.

חֲרָם-1 Rituels: détruire complètement HRM; HÂRÊM; okarhindibuza erhi kugonya-gonya ecigolo; bintu omuntu arhûzire Nyamuzinda lwoshi n'endahiro; okuherêrekeza; Banamuyîrhe erhi kwo; babaherêrekeza n'ebishagala byâbo hyoshi; rhwanigûza; *kûle*; *kûla*; *yirh* --- Ntà muntu wa-rherekîrwe Nyakasane wankacigombôlwa: Banamuyîrhe erhi kwo. Entûlo, lolà Lev 27.29.

חֲרָם-2 ✓ Rituels: consacrer HRM; HÂRÊM; nanaluhêrêhera; babaherêrekeza n'ebishagala byâbo hyoshi; *herêrher*; *herêrek*; *rhûl*; *ntûlo*; *kalibal*; *hererekez*; *rherekêr*; *nigûz*; *lambik*; *herêrekez*; *herêrekez*; *bubî*.

חֲרָם-1 Objets réels: filet HÊREM; keshe; buliba.

חֲרָם-2 Rituels: objet qui doit être détruit HÊREM; kantu kakwanine okuherêrekezibwa; kantu karhulwa lwoshi; *rherekêr*; *rhuzir*; *rhul*; *rherekîr*; *buhane*; byakobwa; *hehêr*.

חֲרָם ✓ Noms propres: Horem HORÊM; Horemi; Horem --- hantu aho, lolà Yoz 19.38.

חֲרָמָה Noms propres: Horma HORMÂ; aha Horma --- hantu naho, lolà Mib 14.45 חֲרָמוֹן Noms propres: Hermon HERMÔN; ntondo ya Hermoni; Hermoni; Hermon.

חֲרָמֶשׁ Objets réels: faucille HERMÊS; omugushu; mugushu gwa kurhema emyaka --- Olusiko omugushu gwarhangiraga okurhema emyaka, wanarhangira okuganja migobe nda, lolà Lush 16.9 "mugushu", lolà BHS Lush 23.26; byo biguma na WLC Lush 23, 25.

חָרָן-1 Noms propres: Harrân [Haran] HÂRÂN; e Harani; Harani --- lugo olwo Hârân: izîno lya lugo Hârâni, Murh 29.4 Hârânâ: (kujà) e Harani, Murh 28.10.

חָרָן-2 ✓ Noms propres: Harân [Haran] HÂRÂN; Harani --- wa kuli Kalebu, Kaleb w'oku bûko bwa Yûda.

חֲרָנִי ✓ Noms propres: Horonite HORONÎ; Abanya-Horoni; munya-Horoni; Abahoroni; bantu b'e Bet-Horoni; Beti-Horoni; Bet-Horon; w'e Horoni.

חָרְנָף ✓ Noms propres: Harnèfèr [Harnéfer] HARNÊFER; Harmeferi; Harnefer --- mugala wa Sofa alondana boshi na Shuwahi, Shuwali, Beni na Yirma, 1Nga 7.36.

חֶרֶס ✓ Noms propres: Hèrès [Hérès] HÊRES; Heresi; izûba; ndwala ya kalo; biharabagabo --- lugo luli omu ishwa lya Dani.

חָרֶף ✓ Noms propres: Haref HÂREF; Harefu; Haref --- muntu wayûbakaga Bet-Gader.

חַרְשָׁא Noms propres: Harsha [Harcha] HARSHÂ'; Harsha.

חֲרֶשָׁה ✓ Noms propres: Horesha [Horchâ] HORSHÂ; HORESHÂ; aha Horesha; Horesha --- Daudi asigala ahôla Horesha naye Yonatani ashubira emwâge, lolà 1Sam 23.18.

חֲרָשֶׁת ✓ Objets réels: l'art de produire un objet façonné à partir de matériaux bruts HAROSHET; kubinja; okubinjûla; okujira emikolo; bulenga bwakubinja kwa ngasi lubero.

חֲרֹשֶׁת הַגִּיּוֹם ✓ Noms propres: Harosheth-Goïm [Harocheth-Goïm] HAROSHET-HAGÔYÎM; aha Harosheti, emw'amashanja; Haroshet-Hagoyim; Harosheti.

חֲרָשׁ-1 Objets réels: forger, graver HRSH; HÂRÊSH; kutula ebyûma; kugoya n'okushaka amabuye n'okuyandikakwo; kuhinga; kuhulusa emyaka; orhahîra okahinga n'enkafu n'endogomi kuguma; *hinga* --- nkâfu n'endogomi, lolà Lush 22.10 kwanabà KUHARASHA amabuye omu mashi.

חֲרָשׁ-2 Objets réels: forger HRSH; HÂRÊSH; okutula; kutula --- kutula ebyûma erhi kuharasha amabuye, kuyagaga amabuye, kutaka amabuye חֲרָשׁ Êtres: charpentiers, artisan, ciseleur, tailleurs, techniciens HÂRÂSH; omulenga oyishi okubinjûla amabuye; Abayunjuzize oburhimanya bw'okujira ngasi; mikolo y'okugôya; omubinji; omutu mulenga; omulenga; *mulenga*; mutuzi; abagoya amabuye; *binji* --- Nnâmahanga ohâna obulenga, lolà Lub 35.35.

חֶרֶשׁ ✓ Noms propres: Hèresh [Hérech] HÊRESH; Hereshi; Heresh; buzira kuderha; bufundafunda; bulenga bwa kutula ebirugu bishishe --- Heresh ali muleviti enyuma w'okurhenga ebwa kululîrwa kw'e Babiloni.

חֶרֶת ✓ Noms propres: Hèreth [Héreth] HERET; muzirhu gwa Hereti --- Hêret guli muzirhu gw'omu ishwa lya Yûda.

חֲשֶׁבְדָּנָה Noms propres: Hashbaddana [Hachebadana] HASHBADÂNÂ; Hashebadana; Hashbadana --- muntu w'enyuma z'ourhenga ebwa kululîrwa kw'e Babiloni.

חֲשֻׁבָה ✓ Noms propres: Hashouva [Hachouba] HASHUVÂ; HASHUBÂ; Hashuba --- mugala wa Zorobabeli w'oku bûko bwa Yûda.

חֲשֻׁבּוֹן Noms propres: Heshbôn [Hèchebon] HESHBÔN; HESHVÔN; Heseboni; Heshboni; Heshbon; aha omuntu ahikira amayusirhimanya --- hashev omu cihebrahiya kuli kugerêreza, kurhimanya, kuganja, kusalira, ishwinjiro ly'engerêrezo; kugerêreza n'okurhola emihigo HESHBON lwali lugo lwa Baleviti omu ishwa lya Gadi.

חֲשָׁבִיָּה-1 Noms propres: Hashavya [Hachabia] HASHAVYÂ; Hashavya; Hashabiya --- mugala wa Amazia, Amaziya shakulûza wa Etani w'oku bûko bwa Levi.

חֲשָׁבִיָּה-2 ✓ Noms propres: Hashavya [Hachabia] HASHAVYÂ; Hashabiya --- mugala wa Buni shakulûza wa Shemaya, muleviti, lolà 1Nga 9.14.

חֲשָׁבִיָּה-3 ✓ Noms propres: Hashavya [Hachabia] HASHAVYÂ; Hashabiya --- mulala gwa bîmbiza omu ka-Nyamuzinda w'omu bûko bwa Levi.

חֲשָׁבִיָּה-4 ✓ Noms propres: Hashavya [Hachabia] HASHAVYÂ; Hashabiya --- mugala wa

Kemweli murhambo omu bûko bwa Levi w'oku ngoma ya Daudi.

הַשְׁבִּיָּה-5 ✓ Noms propres: Hashavya [Hachabia] HASHAVYÂ; Hashabya; Hashabiya --- mugala wa Merari bûko bwa Levi nyuma z'okuhenga ebwa kululîzibwa kw'e Babiloni.

הַשְׁבִּיָּה-6 Noms propres: Hashavya [Hachabia] HASHAVYÂ; Hashabya; Hashabiya --- murhambo w'oluhande lwa Keyila enyuma ly'okuhenga ebwa kululîrwa kw'e Babiloni.

הַשְׁבִּיָּה-7 ✓ Noms propres: Hashavya [Hachabia] HASHAVYÂ; Hashabya; Hashabiya --- bantu banji bagwerhe eryo izîno enyuma z'okuhenga omu bujâ bw'okululîzibwa e Babiloni.

הַשְׁבִּיָּהוּ-1 ✓ Noms propres: Hashavyahou [Hachabia] HASHAVYÂHÛ; Hashabiya; Hashabiyahu --- mugala wa Yedutuni, Yedutun mwîbiwa omu ka-Nyamuzinda oku lwa Daudi.

הַשְׁבִּיָּהוּ-2 ✓ Noms propres: Hashavyahou [Hachabia] HASHAVYÂHÛ; Hashabiya; Hashabiyahu --- wa kuli bene Hebroni w'oku bûko bwa Levi enyuma w'okuhenga ebwa kululîrwa.

הַשְׁבִּיָּהוּ-3 ✓ Noms propres: Hashavyahou [Hachabia] HASHAVYÂHÛ; Hashabiyahu; Hashabiya --- murhambo w'oku bûko bwa Levi oku oku ngoma ya Yoziasi, Yoshiyahu.

הַשְׁבִּנָּה Noms propres: Hashavna [Hachabna] HASHAVNÂ; Hashavna; Hashabna; Hashabuna -- murhambo w'enyuma z'okuhenga omu bujâ bwa Babiloni.

הַשְׁבִּנָּה-1 ✓ Noms propres: Hashavneya [Hachabnéya] HASHAVNEYÂ; HASHABNYÂ; Hashavneya; Hashabneya; Hashabanya --- îshe wa Hatush enyuma z'obujâ bw'e Babiloni.

הַשְׁבִּנָּה-2 ✓ Noms propres: Hashavneya [Hachabnéya] Hashavneya; Hashabneya; Hashabanya --- muleviti enyuma w'obujâ bw'e Babiloni.

הַשׁוּפָא ✓ Noms propres: Hasoufa [Hassoufa] HASÛFÂ; Hasufa --- mugala wa milala murhumisi w'omu ka-Nyamuzinda enyuma z'obujâ bw'e Babiloni.

הַשִּׁים ✓ Noms propres: Houshim [Houchim] HUSHÎM; Hushimu; Hushimi; Hushim.

הַשִּׁם Noms propres: Hashoum [Hachoum] HÂSHUM; Hashum; Hashumu; Hashumi --- mugala wa milala nyuma z'obujâ bw'e Babiloni
הַשָּׁם Noms propres: Housham [Houcham] HUSHÂM; Hushami; Husham --- mwâmi w'e Edomu.

הַשִּׁם ✓ Noms propres: Houshim [Houchim] HUSHIM; Hushimu; Hushim --- muntu w'omu bûko bwa Benyamini.

הַשְׁמֹן ✓ Noms propres: Heshmôn [Hèchemon] HESHMÔN; Heshimoni; Heshmon --- hantu h'omu ishwa lya Yûda.

הַשְׁמֹנָה ✓ Noms propres: Hashmona [Hachemona] HASMONÂ; Hasmona; Hashmona --- hantu omu njira y'olubungo kurhenga bujâ bw'e Mîsiri.

הַשֵּׁשׁ Flore: foin, herbe sèche HASHASH; byahirwa; ebyahirwa; lubala lumu; lubala; olubala --- eco cinwa cihebraniya camashusha amashi "ISHASHA"!

הַשָּׂהוּ ✓ Noms propres: de Housha [Houcha] HUSH^ATÎ; w'e Husha; muntu oburhwa erhi oyûbaka e Husha; Munyahushi.

הַשׁוּב-1 ✓ Noms propres: Hashouv [Hachoub] HASHÛV; HASHÛB; Hashubu; Hashuv; Hashub -- mûgala wa Azrikam îshe wa Shemaya muleviti analigi wa bûko bwa Levi obwo.

הַשׁוּב-2 Noms propres: Hashouv [Hachoub] HASHÛV; HASHÛB; Hashubu; Hashuv; Hashub --- bantu banji bagwerhe eryo izîno oluderho SHÛV omu cihebraniya kuli kuderha KUGALUKA, erhi GALUKA!

הֶתֶּת ✓ Noms propres: Heth [Hittites] HÊT; Heti; Heti ali mwene Kanaani --- Heti ali mwene Kanaani shakulûza w'Abahititi, bene Heti, mulala gwa Heti.

הֶתֶּי Noms propres: Hittite HITÎ; aba Hititi; aba-Hitîti; bene Heti; Abahititi; wa kuli Het; Muhititi; *hitit*; *nya-Hiti*; *Hiti*; *w'e Hit*.

הֶתְלֹן Noms propres: Hétlôn [Hetlon] HETLON; Hetloni; Hetlon; Heteloni --- hantu hali oku lubibi lwa Israheli lunda lw'e mwênè.

הַתַּת Noms propres: Hatath HATAT; kantu ka kuyôbohya; Hatati; Hatat --- mugala wa Otiniyeli

w'oku bûko bwa Yûda.

טָבָאֵל Noms propres: Tavéel [Tabéel] TÂV'ÊL; Taveel; Taveyeli; Taveeli; Tabeyeli; Tabeeli.

טָבָאֵל ✓ Noms propres: Tavéel [Tabéel] TÂV'ÊL; Tabeeli; Taveali; Tabeel.

טֶבַח ✓ Noms propres: Tèvah [Téba] TEBAH; TEVAH; Tebahi; Tegah; mahorhè --- mugala wa Nahori.

טִבְחַת ✓ Noms propres: Tivhath [Tibath] TIVHAT; e Tibati; Tivhat; Tibhat --- lugo ishwa lya mwâmi Hadadezeri w'e ZOBA, TSOBA, Soba.

טִבְלִיָּהוּ ✓ Noms propres: Tevalyahou [Tebalia] TIVALYÂHÛ; Tebaliya; Tevalyahu; Tevaliyahu; Tebaliyahu --- mugala wa Hosa mulanzi wa muhango w'oku ngoma ya Daudi.

טַבְּעוֹת Noms propres: Tabbaoth TABÂÔT; Tabaoiti; Tabaoit --- mugala wa milala murhumisi w'omu ka-Nyamuzinda.

טַבְּרִמּוֹן ✓ Noms propres: Tavrimmôn [Tabrimmon] TAVRIMON; Tabrimoni; Tavrimoni; Tabrimon --- mugala wa Hezyioni îshe wa ben-Hadad mwâmi w'e Sîriya.

טַבַּת ✓ Noms propres: Tabbath TABÂT; Tabati --- lugo lw'omu ishwa lya Nefutali.

טְהוֹר Attributs: sans saleté, propre, pur TÂHÔR; buzira izinga; kantu kacîre; ensimba ecîre; nsimba ecîre; muntu ocîre; ensimba zicîre; cûma cicîre cirhalimwo ngushe; ensimba zirhahumânya; bukù; bukù; *cîre*; *cîre*; *rhalimwo* *ndi*; *rhali* *vang*; *one* *one*; *onene*; bindi bici; *mugavu*; *cîre*; *cîre*.

טֹהַר Attributs: être pur THR; mucîcêse; kucîcêsa; kubà mucêse; kantu erhi muntu mushuke omu mîshi; kucêsibwa kwa nyamukazi; *cêsib*; *cêsa*; *shuk*.

טֹהָר ✓ Attributs: clair, pur TOHAR; okushukûlwa; oku-shukûlwa; eshusha ecitù c'oku nkuba

טְהִרָה Attributs: purification TÂHORÂ; oku-shukûlwa; irhegeko liyerekire oku-shukûla; lyoki anakolokôlwa; kulokôla; okushukûlwa; okucicêsa; kushuka ebirugu; *bulinda*; *rhali wa lu-shomyo*; biri binjà.

טוֹב Noms propres: Tov TÔV; Tobu; Tov; mugavu; kantu kinjà; kanunu --- Tov lyabaga ishwa ly'e bubushoshôkero bwa Yordani.

טוֹבִיָּה ✓ Noms propres: Tov-Adoniya [Tob-Adonia] TÔV-'ADÔNIYÂ; Tobadoniya; Tov-Adoniya --- muleviti oku lwa Yoshafati.

טוֹבִיָּה-1 ✓ Noms propres: Toviya [Tobia] TÔVIYÂ; TÔBIYÂ; Tobiya; Tovia --- mugala wa milala enyuma w'okurhenga bujà bw'e Babiloni Elyo izîno lya ligumà n'eliri aha nyanya:TOV-ADONIYA, mpu NYAKASANE ABA MWINJÀ.

טוֹבִיָּה-2 Noms propres: Toviya [Tobia] TOVIYÂ; Tobiya; Toviya --- munya-Amoni munyabuhasha enyuma z'okurhenga bujà bw'e Babiloni.

טוֹבִיָּה-3 Noms propres: Toviya [Tobia] TÔVIYÂ; Tobiya; Toviya --- mudâhwa oku lw'omulêbi Zakariya.

טוֹבִיָּהוּ ✓ Noms propres: Toviyahou [Tobia] TÔVÎYÂHÛ; Tobiyahu --- muleviti oku ngoma ya Yoshafati.

טוֹב Objets réels: plâtrer TÔH; banashub'ishîga ebindi bidaka oku nyumpa; kushîga ebidaka oku nyumpa; kuhoma ebijondo oku nyumpa; *shîga* *nyump*; *sirîrha*; *homa*; *hembulul*; *shîga*.

טוֹחִים Divers: tumeurs TIHORÎM; amahurhe; emibuha; amahere; ebizimba; cibande; bibande; *bizimbirwa*; marhu; irhù --- ndwala z'oku kakoba k'omubiri.

טִיחַ Objets réels: plâtre TIAH; bya kushîga n'okushisha enyumpa; ibumba; *shiga* *ibumba*.

טִלָּא ✓ Objets réels: raccorder TL'; nkwêrho zanajire zahangwa; kantu kahange; kuhanga; *hangwa*.

טֵלָאִים ✓ Noms propres: Telaïm [Télem] TE`LA'ÎM; Telayimi; Telayim --- hantu h'omu ishwa

ly'e Bersheba.

לָהּ Faune: agneau TÂLÊ; Mwânabuzi; mwâna-buzi; *Mwânabuzi*.

לָהּ-1 ✓ Noms propres: Tèlem [Télem] TÊLEM; Telemu; Telem --- hantu omu ishwa ly'e Bersheba.

לָהּ-2 ✓ Noms propres: Tèlem [Télem] TÊLEM; Telemi; Telem --- mîmbiza omu ka-Nyamuzinda aliyansire omukazi munyamahanga enyuma z'okurhenga ebwa kululîrwa e Babiloni.

לָמוֹן-1 ✓ Noms propres: Talmôn [Talmon] TALMÔN; Talmoni; Talomoni; Talmon --- mulanzi wa muhango enyuma z'okurhenga ebwa kululîzibwa.

לָמוֹן-2 ✓ Noms propres: Talmôn [Talmon] TALMÔN; Talmoni; Talomoni; Talmon --- bantu banji bagwerhe eryo izîno.

טמא Attributs: être ou devenir impur Tim'; anasherezize omwâli Dina ntyo; kushereza; anasherezize omwâli Dina ntyo; kubakula; ye wabakulaga; bamubonesize nshonyi; amajira ecâha; muhemule; amacihe-mula; amazira; azizi-re; kanazira; kuzira; *sherez*; *ziz*; *hemul*; *zir*; *galugal*; *omu mugon*; *humâny*; *human*; olushomyo; *humâna* טמא Attributs: impur, malpropre TÂTÊ'; kuzira; kujira ecâha; bintu bigalugalu; bigalugalu; mugalugalu; kagalugalu; rhugalugalu; kazinzire; ozinzire; *zinz*; *cah*; *câh*; *zing*; *galugal*; *hanzibw* טמא Attributs: impureté MUMÊ'Â; magalugalu; ahumanyire; omuntu ohumanyire; *galugal*; *humany*; *ziz*; *zir*; *câha*; *câha*.

טפל-1 Objets réels: enduire, imputer, être imputé TFL; kuhengula owundi omu magalugalu; kutumuza owundi amagalugalu; otumzire; kutumula; atumwire טפל-2 Attributs: enduire, imputer, être imputé TFL; kukululira omu bigalugalu; kutumuzibwa amabi; kutumula; *galugal*.

טפת ✓ Noms propres: Tafath TÂFAT; Tafata; Tafat --- mwâli wa Salomoni mukà Ben-Abinadabu, Abinadab.

יֶאֱזַנְיָה-1 Noms propres: Yaazanya [Yazania] YA'AZANYÂ; Yaazanya; Yaazaniya; Yaazaniyahu -- - mugala wa Yeremiya wa kuli bene Rekabu, Rekab.

יֶאֱזַנְיָה-2 Noms propres: Yaazanya [Yazania] YA'AZANYÂ; Yaazanya --- mugala wa Azuru murhambo oku lw'omulêbi Yehezkel, Ezeieli.

יֶאֱזַנְיָהוּ-1 ✓ Noms propres: Yaazanyahou [Yazania] YA'AZANYÂHÛ; Yazanyahu; Yaazanyahu --- murhambo w'omurhwe gwa Yûda erhi barhenga bujà e Babiloni bali lulîzibwe.

יֶאֱזַנְיָהוּ-2 Noms propres: Yaazanyahou [Yazania] YA'AZANYÂHÛ; Yazanyahu; Yaazanyahu --- mugala wa Shafani mugala omu Israheli oku lw'omulêbi Hezekiel, Ezeieli.

יֵאִיר-1 ✓ Noms propres: Yâir YÂ'ÎR; Yakiri; Yayiri; Yairi --- wa kuli bene Menashè.

יֵאִיר-2 ✓ Noms propres: Yâir YÂ'ÎR; Yayiri; Yakiri; Yairi --- mucîranuzi omu Israheli (1126-1103).

יֵאִיר-3 Noms propres: Yâir YÂ'ÎR; Yayiri; Yairi --- îshe wa Mardokeo.

יָר-1 Noms propres: Nil YE'OR; Nili; lwîshi; lwîshi; olwîshi; olwîshi; erwîshi.

יָר-2 Objets réels: rivière, canaux YE'OR; mibunda; mubunda; lwîshi; nyîshi; amîshi; emibunda; omubunda; *bunda*.

יָר-3 Objets réels: la rivière YE'OR; lwîshi; lwîshi.

יָר-4 Objets réels: tunnel YE'OR; muloko; omuloko; ikolobera.

יָרִי ✓ Noms propres: Yâirite [Yâir] YÂ'IRÎ; munya-Yairi; w'e Yairi --- muntu oyûbaka e Yairi.

יֹשִׁיָּה Noms propres: Yoshiya [Yosia] Y'OSHIYÂ; Yoshiya; Yoshiyahu; Yoziasi; Yoziyasi --- mugala wa Sofoniya oku lw'omulêbi Zakariya.

יֹשִׁיָּהוּ Noms propres: Josias Y'OSHIYÂHÛ; Yoziyasi; Yoshiyahu --- mugala wa Amoni mwâmi omu Yudeya (640/39-609).

יֵאֶתְרִי Noms propres: Yeotraï [Yéatraï] YE'OTRAY; Yeotrayi; Yeatrayi --- mugala wa Zera wa kuli bene Libni w'oku bûko bwa Levi.

יְבוּס Noms propres: Jébus YEBÛS; Yebusi --- Yebus Iyo Iyàli izini Iya Yeruzalemu burhanzi, lolà Bac 19.10.

יְבוּסִי Noms propres: Jébusite YEBÛSÎ; Yebuseni; Abayebusi; Abayebuseni; aba Yebuseni --- bantu bayûbakaga aha Yebus ho Yeruzalemu amango ga mira יְבִחָר ✓ Noms propres: Yivhar [Ibar] YIVHAR; Yibehari; Yivhar; Yibhar --- mugala wa Daudi w'oku bûko bwa Yûda.

יָבִין-1 ✓ Noms propres: Yavîn [Yabin] YÂBÎN; YÂVÎN; Yabini; Yavin --- mwâmi w'e Hatsor w'oku Iwa Yozwe.

יָבִין-2 Noms propres: Yavîn [Yabin] YÂBÎN; YÂVÎN; Yabini; Yavîni --- mwâmi w'e Hazori, Hasori, Hatsor oku lw'omucîranuzi Debora.

יָבָל ✓ Noms propres: Yabal YÂBÂL; hîshi hitya; kagezi ka mîshi; mugezi gwa mîshi; Yabal --- Yabal, y'îshe w'abahanda omu bifumba bajà balusa ebishwêkwa, lolà Murh 4.20 mugala wa Lameki wa kuli bene Kayini.

יְבִלְעָם ✓ Noms propres: Yivléâm [Ibléam] YIBEL'ÂM; Iblami; Ibleami; Ibleyami; Yibleam; Yibleyamu --- lugo Iwa baleviti omu Iya Menashè, Manasè.

יָבִנְעָל-1 ✓ Noms propres: Yavnéel [Yabné] YAVNE'ÊL; Yebneeli; Yevneyeli --- lugo omu ishwa Iya Yûda.

יָבִנְעָל-2 ✓ Noms propres: Yavnéel [Yabnéel] YAVNE'ÊL; Yabneeli; Yavneeli; Yabneyeli; Yabneel --- nalwo lugo lw'omu ishwa Iya Nefutali.

יָבִנְיָ ✓ Noms propres: Yavné [Yabné] YAVNÊ; Yabne; Yabne --- lugo Iwa Bafilistini hôfi na Tel Aviv wa buno 1948- ho Abayahudi bàyâkiraga, erhi Roma abashabîra aka-yamuzinda e Yeruzalemu omu 70 enyuma za Kristu, omu 90 enyuma za Kristu bayalagaza olukalaba ly'ebitabu by'Endagâno ya Mîra; bashugulamwo ebirhali omu cihebraniya, nka: 1Makabeyo, 2Makabeo, Obushinganyanya, Oburhimanya bwa Mwene Sira, na ngasi ahali ecigereki omu citabu ca Daniel n'eca Esteri. Basigalana bitabu 39 omu Ndagâno ya Mîra, n'obwo ebyo balekaga Abayahudi bali emahanga n'Abakristu bakagibikolesa omu kubisoma omu bugashânize.

יְבִנְיָה ✓ Noms propres: Yivniya [Ibnia] YIVNIYÂ; Ibiniya --- shakulûza wa Meshulamu, Meshulami, Meshulâm w'oku bûko bwa Benyamini .

יְבִנְיָה ✓ Noms propres: Yivneya [Ibnéya] YIVNEYÂ; Ibiniya --- mugala wa Yerohamu, Yeroham w'oku bûko bwa Benyamini enyuma z'okurhenga omu bujâ bw'okululizibwa e Babiloni.

יָבֹק Noms propres: Yabboq [Yabboc] omugezi gwa Yaboki; Yaboki; *mugezi* *olubibi Iwa Bene-Amoni*; olubibi Iwa Bene-Amoni --- Iwîshi ci gunaligi mugezi bulya nka erhanian lunagane.

יְבֶרֶכְיָהוּ Noms propres: Yevèrèkyahou [Yebérékia] YEVEREKYÂHÛ; Yeberekiyahu; Yeverekiyahu --- îshe wa Zakariya oku l'omulêbi Yeshayahu, rhuderha Izaya.

יְבִשָּׁם ✓ Noms propres: Yivsam [Ibsam] YIVSÂM; Yibusamu; Yibsam --- mugala wa Tola w'oku bûko bwa Isakari.

יָבֵשׁ-1 ✓ Noms propres: Yavesh [Yabech] YÂVÊSH; Yabeshi; Yabeh; hyûmu; kantu kûmu.

יָבֵשׁ-2 ✓ Noms propres: Yavesh [Yabech] YÂVÊSH; Yabeshi; Yabesh --- lugo lw'omu Galaadi.

יִגְאֵל-1 ✓ Noms propres: Yiguéal [Igal] YIG'ÂL; Igali; Yigeali; Yigeal; Yigeyali --- mugala wa Yozefu, Yuzufu ndolêrezi wa kuyenja muyênzi w'oku bûko bwa Isakari.

יִגְאֵל-2 ✓ Noms propres: Yiguéal [Igal] YIG'ÂL; Igeyali; Yigeyali; Yigeyal --- mugala wa Natani mulwî w'oku Iwa Daudi.

יִגְאֵל-3 ✓ Noms propres: Yiguéal [Igal] YIG'ÂL; Yigeyali; Yigeyal --- wa kuli bene Zorobabeli w'okubûko bwa Yud.

אֵיגְבֹהָה ✓ Noms propres: Yogboha YOGBOHÂ; Yagoboha; Yogbeha; Yogibeha --- lugo lw'omu ishwa Iya Gadi.

יִגְדַּלְיָהוּ Noms propres: Yigdalyahou [Igdalia] YIGDALYÂHÛ; Yigdalyahu; Yigidaliyahu; Yigdaliya --- îshe wa Hanani.

יגור ✓ Noms propres: Yagour YÂGÛR; Yaguri; Yagur --- hantu h'omu ishwa Iya Yûda.

יגלי ✓ Noms propres: Yogli YOGLÎ; Yogli --- îshe w'omurhambo Buki w'oku bûko bwa Dani.

ידאלה ✓ Noms propres: Yidéala [Idala] YIDE'ALÂ; Ideala; Ideyala; Yideyala.

ידבש ✓ Noms propres: Yidbash [Idbach] YIDBÂSH; Yidibashi; Yidbashi; Yidbash --- mugala wa Etamu.

ידה-1 Attributs: louer, confesser YDH; nakuza Nyamubâho; kukuza; okukuza; bene winyu banakukuze; Co carhuma nakukuza; bashenga izîno Iyâwe; kushenga; bakakuza izîno Iyâwe; Mukuze Nyakasane; *kuz*; *sheng*; *haramy*. ידה-2 Attributs: confesser YDH; ahûne obwonjo oku câha; kuhûna obwonjo; Aroni anacîgashira kuli cirya cihebe; kucîgasha; bayish'ikaçyunjuza; kucîyunjuza; anahungame ecâha; kuhungama; okukuza Nyamubâho; *hûn* *obwonj*; *sheng*; *senger*; *cîgasha*; *bwonj*.

ידו ✓ Noms propres: Iddo YIDÔ; Ido; Yido --- mugala wa Zakariya murhambo b'omu bûko bwa Menashè.

ידון ✓ Noms propres: Yadôn [Yadon] YÂDÔN; Yadoni; Yadôn --- muntu w'e Meronoti enyuma z'okurhenga ebwa kulilizibwa e Babiloni.

ידוע-1 Noms propres: Yaddoua YADÛ'A; Yadua; Yaduwa.

ידוע-2 Noms propres: Yaddoua YADÛ'Â; Yadua; Yaduwa.

ידותון Noms propres: Yedoutoun YEDÛTÛN; Yedutuni --- mwîmbiza omu ka-Nyamuzinda oku ngoma ya Daudi.

ידי ✓ Noms propres: Yaddai YADAY; Yadayi --- muntu waliyansire omukazi munyamahanga enyuma z'okurhenga ebwa kululizibwa e Babiloni.

ידידה ✓ Noms propres: Yedida YEDÎDÂ; Yedida; Yehudita --- mwâli wa Adaya mukà mwâmi Amoni nnina wa mwâmi Yoshiyahu, Yoziassi.

ידידיה ✓ Noms propres: Yedidya [Yedidia] YEDÎDYÂ; Yedidya.

ידיה-1 ✓ Noms propres: Yedaya YEDÂYÂ; Yedaya --- mugala wa Shimri bûko bwa Simeoni.

ידיה-2 ✓ Noms propres: Yedaya Yedaya --- mugala wa Hamuraf, Hamurafi, Hamurapi enyuma z'okugaluka kurhenga ebwa kululizibwa e Babiloni.

ידיעאל-1 Noms propres: Yediaël YEDÎ'A'ÊL; Yediyeli; Yediyel; Yediyaeli --- mugala wa Benyamini.

ידיעאל-2 ✓ Noms propres: Yediaël YEDÎ'A'ÊL; Yediyaeli; Yediyael --- mugala wa Shimri mulwî w'oku ngoma ya Daudi.

ידיעאל-3 Noms propres: Yediaël YEDÎ'A'ÊL; Yediyeli; Yediyel; Yediyaeli --- mulwî w'oku Iwa Daudi.

ידיעאל-4 ✓ Noms propres: Yediaël YEDÎ'A'ÊL; Yediyeli; Yediyel; Yediyaeli --- mugala wa Meshelemiyahu mulanzi wa muhango w'oku bûko bwa Levi.

ידלף ✓ Noms propres: Yidlaf YIDLÂF; Yidilafu; Yidlafu; Yidlaf.

ידע ✓ Noms propres: Yada YÂDÂ'; Yada --- wa kuli bene Yerahmayeli, Yerahmeeli, Yerahmeel w'oku bûko bwa Yûda.

ידעיה-1 ✓ Noms propres: Yedaya YEDA'Â; Yedaya --- mudâhwa enyuma z'okurhenga ebwa kululizibwa e Babiloni.

ידעיה-2 ✓ Noms propres: Yedaya YEDA'Â; Yedaya --- mudâhwa w'oku ngoma ya Daudi.

ידעיה-3 ✓ Noms propres: Yedaya YEDA'Â; Yadaya; Yedaya ידעיה-4 Noms propres: Yedaya YEDA'Â; Yedaya; Yadaya --- muntu wa mango g'omulêbi Zakariya.

ידעני Êtres: divination YIDE'ÔNÎ; ihano emwa abarherekêra abazimu; kudôsa ihano; Ngasi yeshi wagashanize emyômoka n'abazimu; kugashaniza emyômoka; orherekêra abazimu; kurherekêra abazimu; kulaguza; *myomok*; *laguz*; *zimu*.

יה Noms propres: Seigneur YÂH; Nyakasane; YHWH; Nyamubâho; *nyamuz*; *nyakas*;

mubah --- Yah kuli kuyandika bwofi YHWH, ehyo hyofofi h'izîno lya Nyakasane hinaboneke omu mazîno manji e Buyahundi; kwo kuguma n'Abashi bayîrika mpu Aganze, kuderha Nnâmahanga AGANZE Andema, kuderha Nnâmahanga ANDEMA Akonkwa, kuderha Nnâmahanga AKONKWA Nshôkano, kuderha Nshôkano ya Nnâmahanga kandi kwo kuguma kula Abanya-Rwanda bajira IMANA omu mazîno gâbo manji. Engeso za Afrika ziba hôfi bwenêne n'ez'abantu b'omu Bibliya.

יְהֹוָה ✓ Noms propres: Yahdai [Yadaï] YAHDÂÏ; Yadayi; Yahdayi --- wa kuli bene Kalebu.

יְהוֹאָחָז-1 ✓ Noms propres: Jéhu [Yéhou] YÊHÛ'; Yehu --- mugala wa Hanani mulêbi.

יְהוֹאָחָז-2 Noms propres: Jéhu YÊHÛ'; Yehu --- mugala wa Yoshafati mwâmi w'Israheli (841-814).

יְהוֹאָחָז-3 ✓ Noms propres: Yéhou YÊHÛ'; Yehu --- wa kuli bene Yerahmeyeli bûko bwa Yûda.

יְהוֹאָחָז-4 ✓ Noms propres: Jéhu [Yéhou] YÊHÛ'; Yehu --- mugala wa Yoshihiya w'oku bûko bwa Simeoni.

יְהוֹאָחָז-5 ✓ Noms propres: Yéhou YÊHÛ'; Yehu --- w'e Anatoti mulwî w'oku lwa Daudi.

יְהוֹאָחָז-1 Noms propres: Yoakhaz [Joachaz] YEHÔ'ÂHÂZ; Yowakazi; Yowahazi --- mugala wa mwâmi Yehu w'Israheli (814-798).

יְהוֹאָחָז-2 ✓ Noms propres: Yoakhaz [Joachaz] YEHÔ'ÂHÂZ; Yowahaz; Yowahazi; Yoyakazi; Yoziyasi; Yehowakazi --- mugala wa mwâmi Yoshiyahu, Yoziasi (609).

יְהוֹאָחָז-3 ✓ Noms propres: Yoakhaz [Ahazia] YEHÔ'ÂHÂZ; Yowahaz; Yowahazi; Yoyakazi --- mugala wa mwâmi Yoram mwâmi w'e Yudeya (841).

יְהוֹאָחָז-1 Noms propres: Joas YEHÔ'ÂSH; Yoash; Yowash --- mugala wa Ahazias, Yowahazi.

יְהוֹאָחָז-2 ✓ Noms propres: Joas YEHÔ'ÂSH; Yoash --- mugala wa Yowahazi, Yowakazi, mwâmi omu Yudeya (798-781).

יְהוּדָה ✓ Noms propres: Yehoud YEHÛD; Yehudi; Yehud --- eri izîno lya muyahudi, kwo liri kula wakanayirika omwâna w'omushi erya Mushi, erya Mukongo. Ciru nkengîre eku emwîrhu ebâ omwâna bahaga izîno lya Muzayirwa oku lwa Mobutu, amango ahindulaga ecihugo mpu cikola Zaire.

יְהוּדָה-1 Noms propres: Juda YEHÛDÂ; Yûda --- mugala wa Yakôbo cûbaka c'obûko bwa Yûda omu Israheli izîno lirimwo bigabi bibirhi: YHW: murhondêro gw'izîno lya Nyamuzinda YHWH YDH: kukuza, kuharamya.

יְהוּדָה-2 Noms propres: Juda, Yehouda YEHÛDÂ; Yûda; Yehuda --- bantu banji baligwêrhe eryo izîno.

יְהוּדָה-1 Noms propres: de Juda, Judéen, Juif YEHÛDÎ; Abayahudi; Muyahudi; bayahudi; omuyahudi; w'oku bûko bwa Yûda; *lubaga* *yahud*; *yahud*; *Yud*.

יְהוּדָה-2 Noms propres: Juif, hébreu YEHÛDÎ; cihebraniya; cihebraniya; mayahudi; maharamiya; ciyahudi; Yehudi; lulimi lw'e Yûda; lulimi lw'e Yudeya; olubaga lw'e Yeruzalemu; lulimi lwa Bayahudi --- eryo izîno liyêrekire kandi ngasi wa kuli bene Israheli.

יְהוּדָה-3 Noms propres: en judéen, la langue des Juifs, en hébreu YEHÛDÎ; lulimi lw'Abayahudi; lulimi lw'e Yudeya; Yehudi --- Yehudi mugala ye Netaniya, murhambo w'oku lwa mwâmi Yehoyakim.

יְהוּדִית ✓ Noms propres: Yehoudith YEHÛDÎT; Yehudita --- mukà Ezau mwâli wa Bêri eli izîno kuli kuderha "MUYAHUDI-KAZI".

יְהוּה Noms propres: Éternel, Yaweh YHWH; ADÔNÂÏ; Nyakasane; Nyamubâho; Nnawîrhu; Nnâhamwîrhu; Muhanyi; Yâgirwa; izîno lya Nyamuzinda --- kuli YHWH hali abayushula mpu "Nyamuzinda w'Israheli". Ci bulya Nyamuzinda aba muguma yêne kurhali kwa bulagîrire rhyushule mpu "w'Israheli".

יְהוֹזָבָד-1 Noms propres: Yehozavad [Yozabad] YEHÔZÂVÂD; Yehozabadi --- mugala wa Shomeri, Shimrit mwambali wa Yoash, mwâmi w'omu Yudeya.

יְהוֹזָבָד-2 ✓ Noms propres: Yehozavad [Yozabad] YEHÔZÂVÂD; Yozabadi --- mwene Obedi-Edomu meleviti oku lwa Daudi.

יְהוֹזָבָד-3 ✓ Noms propres: Yehozavad [Yozabad] YEHÔZÂVÂD; Yehozabadi --- murhambo wa basirika oku lwa Yoshafat, Jozafati.

יְהוֹחָנָן-1 ✓ Noms propres: Yehohanân [Yohanan] YEHÔHÂNÂN; Yohanani --- mugala wa Meshelemiyahu mulanzi wa mihango w'oku ngoma ya Daudi.

יְהוֹחָנָן-2 ✓ Noms propres: Yehohanân [Yohanan] YEHÔHÂNÂN; Yehohanani --- murhambo wa basirika oku ngoma ya Yoshafat.

יְהוֹחָנָן-3 ✓ Noms propres: Yehohanân [Yohanan] YEHÔHÂNÂN; Yerohanani --- îshe wa Ismaeli murhambo wa basirika oku lwa mwâmi-kazi Ataliya.

יְהוֹחָנָן-4 ✓ Noms propres: Yehohanân [Yohanan] YEHÔHÂNÂN; Yehohanani --- îshe wa Azariyahu murhambo, w'oku bûko bwa Efrayimu oku ngoma ya Ahaz.

יְהוֹחָנָן-5 Noms propres: Yehohanân [Yohanan] YEHÔHÂNÂN; Yohana; Yohanani --- bantu banji bagwerhe eri izîno enyuma w'ourhenga ebwa kululizibwa e Babiloni.

יְהוֹיָדָע-1 Noms propres: Yehoyada [Yoyada] YEHÔYÂDÂ'; Yehoyada --- îshe wa Benayahu mulwî, buzinda murhambo ashuba murhambo w'omurhwe gwa mwâmi Salomoni.

יְהוֹיָדָע-2 Noms propres: Yehoyada [Yoyada] YEHÔYÂDÂ'; Yehoyada --- mudâhwa oku ngoma ya mwâmi-kazi Ataliya na mwâmi Yowash, Yoash, Yoziasi omu Yûda.

יְהוֹיָדָע-3 Noms propres: Yehoyada [Yoyada] YEHÔYÂDÂ'; Yehoyada --- mugala wa Eliashib mudâhwa mukulu enyuma z'okurhenga ebwa kululizibwa e Babiloni.

יְהוֹיָכִן Noms propres: Yoyakîn [Joakin] YEHÔYÂKÎN; Yoyakini; Yoyakin; Yehoyakin --- mugala wa Yoshiyahu, Yoziasi mwâmi w'omu Yudeya (597).

יְהוֹיָקִים Noms propres: Yoyaqim [Joaquim] YEHÔYÂKÎM; Yehoyakimu; Yehoyakim --- mugala Yehoshiyahu, yerigi Yoziasi.

יְהוֹיָרִיב-1 ✓ Noms propres: Yehoyariv [Yoyarib] YEHÔYÂRÎV; Yoyaribu; Yehoyariv; Yehoyarib -- - mudâhwa enyuma z'okurhenga ebwa kululizibwa e Babiloni.

יְהוֹיָרִיב-2 ✓ Noms propres: Yehoyariv [Yoyarib] YEHÔYÂRÎV; Yehoyaribu; Yehoyariv; Yehoyarib --- mudâhwa oku ngoma ya Daudi.

יְהוֹכָל Noms propres: Yehoukal [Youkal] YEHÛKÂL; Yehukali; Yehukal --- mugala wa Shelemiya munya-buhashe w'oku ngoma ya Sedekiyahu, yerigi Sedekiasi.

יְהוֹנָדָב-1 ✓ Noms propres: Yonadav [Yonadab] YEHÔNÂDÂV; Yonadabu --- mugala wa Shimeya alondana bona Daudi.

יְהוֹנָדָב-2 Noms propres: Yonadav [Yonadab] YEHÔNÂDÂV; Yonadabu; Yehonadabu; Yehonadav; Yehonadab --- mugala wa Rekabu shakulûza w'Abarekabiti, bene Rekabu, mulala gwa Rekabu.

יְהוֹנָתָן-1 Noms propres: Jonathan [Jonatan] YEHÔNÂTÂN; Yonatani; Yonatân --- mûgala wa Saulu w'oku bûko bwa Benyamini.

יְהוֹנָתָן-2 ✓ Noms propres: Jonathan [Yonatan] YEHÔNÂTÂN; Yehonatani; Yehonatân --- mugala wa Abiyatar bûko bwa Levi.

יְהוֹנָתָן-3 ✓ Noms propres: Yehonatân [Yonatan] YEHÔNÂTÂN; Yehonatani; Yehonatân; Yonatani; Yonatân --- mugala wa Shimea, Shimeya w'oku bûko bwa Yûda.

יְהוֹנָתָן-4 Noms propres: Yehonatân [Yonatan] YEHÔNÂTÂN; Yehonatani; Yehonatân; Yonatani --- mulwî w'oku ngoma ya Daudi.

יְהוֹנָתָן-5 Noms propres: Yonatân [Yonatan] YEHÔNÂTÂN; Yehonatani; Yehonatân; Yonatani --- mwandisi w'oku lwa Sedekiyahu.

יְהוֹנָתָן-6 ✓ Noms propres: Yonatân [Yonatan] YEHÔNÂTÂN; Yehonatani; Yehonatân; Yonatani --- bantu banji baligwerhe eri izîno.

יְהוֹסֵף Noms propres: Joseph YEHÔSÊF; Yehosef; Yosef; Yozefu; Yuzufu --- mugala wa Yakôbo
îshe wa Efrayimu na Menashè, Manasè.

יְהוֹאָדָה ✓ Noms propres: Yehoadda [Yoadda] YEHÔ'ADÂ; Yehoada; Yoadâ; Yowada --- mugala
wa Ahaz w'oku bûko bwa Benyamini.

יְהוֹאָדָן ✓ Noms propres: Yehoaddân, Yehoaddîn [Yoaddan] YEHÔ'ADÂ; Yehodani; Yehoadani;
Yehowadani --- mukà mwâmi Yoash nina wa mwâmi Amaziyahu, Amazia.

יְהוֹסָדָק Noms propres: Yehosadaq [Yossadac] YEHÔTSÂDÂK; Yehotsadak; Yehozadaki ---
mudâhwa mukulu w'oku bûko bwa Levi enyuma w'okurhenga ebwa kululizibwa e Babiloni.

יְהוֹרָם-1 Noms propres: Yoram YEHÔRÂM; Yorami; Yoram; Yoram --- mugala wa Toyi mwâmi
w'e Hamati.

יְהוֹרָם-2 ✓ Noms propres: Yoram [Joram] YEHÔRÂM; Yehorami; Yorami; Yoram; Yehoram;
Yoram --- mugala wa Yoshafat, mwâmi omu Yûda (848-841).

יְהוֹרָם-3 ✓ Noms propres: Yoram [Joram] YEHÔRÂM; Yehorami; Yehoram; Yoram; Yorami ---
mugala wa mwâmi Ahab, mwâmi omu Israheli (852-841).

יְהוֹשֶׁבַע ✓ Noms propres: Yehoshèva [Yochéba] YEHÔSHEVA'; Yehosheba; Yosheba --- mwâli
wa Yehorami, Yorami.

יְהוֹשָׁבֶעַת ✓ Noms propres: Yehoshavath [Yochéba] YEHÔSHEV'AT; Yehoshaba; Yehoshaba;
Yehoshabat --- mwâli wa Yorami, Yehorami.

יְהוֹשָׁפָט-1 ✓ Noms propres: Yehoshafath [Yochafath] YEHÔSHÂFÂT; Yehoshafati; Yehoshafat;
Yozafati --- mugala wa Ahilud mubîsi wa nganîro n'amandiko w'oku ngoma ya mwâmi Daudi.

יְהוֹשָׁפָט-2 ✓ Noms propres: Yehoshafath [Yochafath] YEHÔSHÂFÂT; Yehozafati; Yehoshafati;
Yehoshafat --- mugala wa Paruah munya-buhashe oku ngoma ya mwâmi Salomoni.

יְהוֹשָׁפָט-3 Noms propres: Josaphat YEHÔSHÂFÂT; Yozafati; Yehoshafati; Yehoshafat ---
mugala wa Asa mwâmi w'omu Yudeya (870) יְהוֹשָׁפָט-4 ✓ Noms propres: Josaphat [Yochafath]
YEHÔSHÂFÂT; Yehozafati; Yehoshafati; Yehoshafat --- îshe wa Yehu, mwâmi w'omu Israheli.

יְהוֹשָׁפָט-5 Noms propres: Le Seigneur juge, Josaphat YEHÔSHÂFÂT; Yehozafati; Yehoshafati;
Yehoshafat; kabanda ka Yozafati; mabanda ka Kedroni --- kabanda ka Yozafati kabanda ka
Kedronii kuli kuderha NYAKASANE YE MUCIRANUZI, Nyamuzinda olutwa e bushoshôkero bwa
Yeruzalemu.

יְהוֹשֻׁעַ-1 Noms propres: Josué YEHÔSHÛ'A; Yozwe; Yozwè; Yehoshua; YEHOSHUWA --- eri
izîno kuli kuderha "Nnâmahanga Aciza" ACIZA.

יְהוֹשֻׁעַ-2 ✓ Noms propres: Josué [Yochoua] YEHÔSHÛ'A; Yehoshuwa; Yehoshua; Yoshwa;
Yozwè; Yozwe.

יְהוֹשֻׁעַ-3 ✓ Noms propres: Josué, Josias YEHÔSHÛ'A; Yozwe; Yoziasi; Yozwè.

יְהוֹשֻׁעַ-4 Noms propres: Josué [Yéchoua] YEHÔSHÛ'A; Yozwe; Yozwè; Yeshuwa.

יְהוֹלֵל-1 ✓ Noms propres: Yehallélél YEHALEL'ÊL; Yehaleleyeli; Yehalleyel --- muntu w'omu
bûko bwa Yûda.

יְהוֹלֵל-2 ✓ Noms propres: Yehallélél YEHALEL'ÊL; Yehaleleyeli; Yehaleeli; YEHALELEYEL ---
Muntu wa bûko bwa Levi oku lwa Hezekiyahu, baderha Ezekiasi.

יְהִלִּים Objets réels: pierre précieuse, jaspe, diamant, jade, émeraude YEHALOM; enofeli;;
esafira; ealimasi --- ibuye lya ngulo ndârhi.

יָחָץ Noms propres: Yahça [Yahas] YAHATS; Yahasi; Yahats; Yahas --- lugo lwa balaviti omu
ishwa lya Rubeni.

יָחֶצֶה Noms propres: Yahça [Yahas] YAHTSÂ; YAHZÂ; Yahasi; Yahatsa; Yahasa --- lugo lwa
baleviti omu lya Rubeni.

יֹאבָב-1 Noms propres: Joab YÔ'ÂV; Yowabu; Yoab; YOAV --- mugala wa Tseruya, Seruya,
mwâli wâbo Daudi murhambo w'omurhwe gwa Daudi.

בָּיִת-2 ✓ Noms propres: Yoav [Joab] YÔ'ÂV; Yowabu; Yoab; Yoav --- mugala wa Seraya cûbaka Kabanda(ka-Abalenga, Kabanda-ka-Abakozi w'oku bûko bwa Yûda.

בָּיִת-3 ✓ Noms propres: Yoav [Yoab] YÔ'ÂV; Yowabu; Yoav --- mugala wa milala enyuma z'okurhenga ebwa kululizibwe e Babiloni.

יֹאחָ-1 Noms propres: Yoah [Yoa] YÔ'ÂH; Yowahe; Yowah; YOWA --- mugala wa Asaf mulanzi wa manfiko, enganîro n'empiriri oku ngoma ya Hezekiyahu, Ezekiasi.

יֹאחָ-2 Noms propres: Yoah [Yoa] YÔ'ÂH; Yowahe; Yowah; Yowa --- mugala wa Zima wa kuli bene Libni w'oku bûko bwa Levi יֹאחָ-3 ✓ Noms propres: Yoah [Yoa] YÔ'ÂH; Yowahe; Yowah; Yowa --- mugala wa Obedi-Edomu mulanzi wa muhango w'oku bûko bwa Levi w'oku ngoma ya Daudi.

יֹאחָ-4 ✓ Noms propres: Yoah [Yoa] YÔ'ÂH; Yowahe; Yowah; Yowa; Yoha --- mugala wa Yohazi, Yowahaz mubîsi wa mandiko, enganîro, n'empiriri oku ngoma ya Yoshiyahu, rhuderha Yoziasi.

יֹאחָז-1 ✓ Noms propres: Yoakhaz [Joachaz] YÔ'ÂHÂZ; Yowakazi --- mugala wa Yehu oku ntebe y'Israheli omu 814.

יֹאחָז-2 ✓ Noms propres: Yoahaz [Joachaz] YÔ'ÂHÂZ; Yohazi; Yowahazi; Yowahaz --- îshe wa Yoha, rhuderha Yowakazi mubîsi wa mandiko, enganmiro n'empiriri oku bwâmi oku ngoma ya Yosiyahu, rhuderha Yoziasi.

יֹאחָז-3 ✓ Noms propres: Yoakhaz [Joachaz] YÔ'ÂHÂZ; Yehowakazi; Yowakazi --- mugala wa Yoziahu, rhuderha Yoziasi mwâmi omu Yûda (609).

יֹאֵל-1 Noms propres: Yoël [Joël] YÔ'ÊL; Yoweli; Yowel; Yoheli --- mugala wa Samweli shakulûza wa Hemani w'oku bûko bwa Yûda.

יֹאֵל-10 ✓ Noms propres: Yoël [Joël] YÔ'ÊL; Yoweli; Yowel --- wa kuli bene Kehati w'oku bûko bwa Levi oku ngoma ya Hezekiyahu, rhuderha Ezekiasi mwâmi omu Israheli.

יֹאֵל-11 ✓ Noms propres: Yoël [Joël] YÔ'ÊL; Yoweli; Yowel --- muntu w'enyuma z'okurhenga ebwa kululizibwa e Babiloni.

יֹאֵל-12 Noms propres: Joël YÔ'ÊL; Yoweli; Yowel --- mugala wa Petuweli ye Mulêbi YOWELI oyo. Olya waderhaga, erhi: "Arhali myambalo yinyu yo mushharhulage, ci murhima gwinyu gwo mukwanine okuhindula.... lolà Yow 2.13.

יֹאֵל-2 ✓ Noms propres: Yoël [Joël] YÔ'ÊL; Yaheli; Yoweli; Yowel; Yoheli --- muntu w'omu bûko bwa Simeoni.

יֹאֵל-3 ✓ Noms propres: Yoël [Joël] YÔ'ÊL; Yoheli; Yoweli; Yowel --- muntu w'oku bûko bwa Rubeni.

יֹאֵל-4 ✓ Noms propres: Yoël [Joël] YÔ'ÊL; Yoheli; Yoweli; Yowel --- muntu w'omu bûko bwa Gadi.

יֹאֵל-5 Noms propres: Yoël [Joël] YÔ'ÊL; Yoweli; Yowel; Yoheli --- mugala wa Azariyahu, rhumuderha Azariasi shakulûza wa Hemani w'oku bûko bwa Levi.

יֹאֵל-6 ✓ Noms propres: Yoël [Joël] YÔ'ÊL; Yoheri; Yoweli; Yowel; Yoheli --- muga wa Yizrahya w'oku bûko bwa Isakari.

יֹאֵל-7 ✓ Noms propres: Yoël [Joël] YÔ'ÊL; Yoheri; Yoweli; Yowel; Yoheli --- mulumuna wa Natani mulwî oku lwa Daudi.

יֹאֵל-8 ✓ Noms propres: Yoël [Joël] YÔ'ÊL; Yoheri; Yoweli; Yowel; Yoheli --- mugala wa Laedani, Layedani muleviti oku ngoma ya Daudi יֹאֵל-9 ✓ Noms propres: Yoël [Joël] YÔ'ÊL; Yoheri; Yoweli; Yowel; Yoheli --- mugala wa Pedayahu murhambo w'oku bûko bwa Menashè oku ngoma ya Daudi.

יֹאשָׁ-1 ✓ Noms propres: Yoash [Yoach] YÔ'ÂSH; Yoash; Yowashi; Yowash --- îshe wa Gideoni, rhuderha Gedeoni mucîranuzi omu Israheli bûko bwa Menashè.

יֹאשׁ-2 ✓ Noms propres: Yoash [Yoach] YÔÂSH; Yoash; Yowashi; Yowash --- mugala wa Ahab, rhuderha Akabi, Akab, mwâmi omu Israheli.

יֹאשׁ-3 Noms propres: Joas YÔÂSH; Yowash; Yoash; Yowashi; Yoashi --- mugala wa Ahaziyahu, rhuderha Okoziyasi, mwâmi omu Yûda (835-796).

יֹאשׁ-4 Noms propres: Joas YÔÂSH; Yowash; Yoash; Yowashi; Yoashi --- mugala wa Yehowahaz, rhuderha Yowakazi, mwâmi omu Israheli (798-782).

יֹאשׁ-5 ✓ Noms propres: Yoash [Yoach] YÔÂSH; Yowash; Yoash; Yowashi; Yoashi --- muntu w'oku bûko bwa Yûda.

יֹאשׁ-6 ✓ Noms propres: Yoash [Yoach] YÔÂSH; Yowash; Yoash; Yowashi; Yoashi --- mulwî oku ngoma ya Daudi.

יֹב Noms propres: Yov [Issakar] YÔV; Yov; Yob; Yovu; Yobu --- mugala wa Isakari.

יֹבָב-1 ✓ Noms propres: Yovav [Yobab] YÔVÂV; Yobabu; Yobab --- mugala wa Yoktân, Yoktani, rhuderha Yokotani wa kuli ben Semu.

יֹבָב-2 Noms propres: Yovav [Yobab] YÔVÂV; Yobabu; Yobab; Yobabi --- mwâmi omu Edomu.

יֹבָב-3 ✓ Noms propres: Yovav [Yobab] YÔVÂV; Yobabu; Yobab; Yobabi --- mwâmi w'e Madôn, rhuderha Madoni.

יֹבָב-4 ✓ Noms propres: Yovav [Yobab] YÔVÂV; Yobabu; Yobab; Yobabi --- mugala wa Shagarayim, Shagarayimu w'oku bûko bwa Benyamini.

יֹבָב-5 ✓ Noms propres: Yovav [Yobab] YÔVÂV; Yobabu; Yobab; Yobabi --- mugala wa Elipaali mugala wa milala w'oku bûko bwa Benyamini.

יֹבָל ✓ Noms propres: Youbal [Yabal] YÛVÂL; Yubal; Yubali --- mugala wa Lameki wa kuli bene Kayini.

יֹבֵל ✓ Divers: corne, année d'acquittement YÔVÊL; mwâka mutagatifu; ihembe lya ngandabuzi; mwâka gwa kubabalira emyenda; mwâka gwa kushwêkûla abali omu mpamikwa; mwâka ngasi mujàmuguma ashubire emwâbo; mwâka gwinyu gw'okushagaluka; mwâka gwa bushagaluke; mwâka gw'obushagaluke; *hembe* *; *shagaluk*; *kucîshinga*.

יֹזָבָד-1 Noms propres: Yozavad [Yozabad] YÔZÂVÂD; Yozava; Yuzabad; Yozabadi --- mugala wa Shimeati, Shimeyati mushizi wa mwâmi Yoash w'omu Yûda.

יֹזָבָד-2 Noms propres: Yozavad [Yozabad] YÔZÂVÂD; Yozavad; Yozavadi; Yozavad --- mulwî wa bûko bwa Benyamini oku ngoma ya Daudi. יֹזָבָד-3 Noms propres: Yozavad [Yozabad] YÔZÂVÂD; Yozavad; Yozavadi; Yozabadi --- mulwî w'oku bûko bwa Menashè oku ngoma ya Daudi.

יֹזָבָד-4 ✓ Noms propres: Yozavad [Yozabad] YÔZÂVÂD; Yozavad; Yozavadi; Yozabadi.

יֹזָבָד-5 ✓ Noms propres: Yozavad [Yozabad] YÔZÂVÂD; Yozavad; Yozavadi; Yozabadi --- muleviti oku lwa Yoash, rhuderha Yoziasi.

יֹזָבָד-6 Noms propres: Yozavad [Yozabad] YÔZÂVÂD; Yozavad; Yozavadi; Yozabadi --- banji bagwerhe eryo izîno enyumaz'okurhenga ebwa kululizibwa e Babiloni.

יֹהָא Noms propres: Yoha YÔHÂ; Yoha --- mugala wa Beriya mugala wa milala bûko bwa Benyamini.

יֹהָא-2 ✓ Noms propres: Yoha YÔHÂ; Yoha --- mulwî oku ngoma ya Daudi.

יֹהָנָן-1 Noms propres: Yohanân [Yohanan] YÔHÂNÂN; Yohanani; Yohanân --- mugala wa Kareahi, Kareyahi, Kareyah murhambo w'omurhwe gwa Yûda amango Bene-Israheli bali balulizibwe e Babiloni.

יֹהָנָן-2 ✓ Noms propres: Yohanân [Yohanan] YÔHÂNÂN; Yohanani; Yohanân --- mugala wa Yoshiyahu, rhuderha Yoziasi.

יֹהָנָן-3 ✓ Noms propres: Yohanân [Yohanan] YÔHÂNÂN; Yohanani; Yohanân --- wa kuli bene Zorobabeli w'oku bûko bwa Yûda.

יֹהָנָן-4 Noms propres: Yohanân [Yohanan] YÔHÂNÂN; Yohanani; Yohanân --- mugala wa Azariyahu, rhuderha Azariasi mudâhwa mukulu w'oku bûko bwa Levi.

יֹהָנָן-5 Noms propres: Yohanân [Yohanan] YÔHÂNÂN; Yohanani; Yohanân --- mulwî oku ngoma ya Daudi w'oku bûko bwa Benyamini.

יֹהָנָן-6 Noms propres: Yohanân [Yohanan] YÔHÂNÂN; Yohanani; Yohanân --- munya-Gadi mulwî oku lwa Daudi.

יֹהָנָן-7 Noms propres: Yohanân [Yohanan] YÔHÂNÂN; Yohanani; Yohanân --- banji bali bagwerhe elyo izîno enyuma z'okurhenga ebwa kululizibwa e Babiloni.

יֹיָדָע-1 ✓ Noms propres: Yoyada YÔYÂDÂ'; Yoyada --- mugala wa Basea, Baseyah akagishoshêra enkûta, ebyôgo enyuma z'okurhenga ebwa kululizibwa e Babiloni.

יֹיָדָע-2 ✓ Noms propres: Yoyada YÔYÂDÂ'; Yoyada.

יֹיָכִין Noms propres: Yoyakîn [Joakin] YÔYÂKÎN; Yoyakin; Yoyakini; Yoyakîn --- mwene Yoshiyahu, rhuderha Yoziyasi mwâmi w'e Yudeya omu 597.

יֹיָקִים ✓ Noms propres: Yoyaqim [Yoyaquim] YÔYÂKÎM; Yoyakim; Yoyakimu; Yoyakimi --- mudâhwa enyuma z'okurhenga ebwa kululizibwa e Babiloni.

יֹיָרִיב-1 Noms propres: Yoyariv [Yoyarib] YÔYÂRÎV; Yeribi; Yoyariv; Yoyaribi --- muntu w'enyuma z'okurhenga ebwa kululizibwa e Babiloni.

יֹיָרִיב-2 ✓ Noms propres: Yoyariv [Yoyarib] YÔYÂRÎV; Yoyariv; Yoyarib; Yoyaribu; Yoyaribi --- mugala wa Zakariya bûko bwa Yûda enyuma w'okrhenga ebwa kululizibwa e Babiloni.

יֹיָרִיב-3 Noms propres: Yoyariv [Yoyarib] YÔYÂRÎV; Yoyariv; Yoyarib; Yoyaribi; Yoyaribu --- mudâhwa w'oku bûko bwa Levi enyuma z'okurhenga ebwa kululizibwa e Babiloni.

יֹכְבֵד ✓ Noms propres: Yokèvèd [Yokébed] YÔKÊVED; Okevedi; Yokeved; Yokabeda --- nnina wa Mûsa w'oku wa bûko bwa Levi .

יֹכָל Noms propres: Youkal YÛKAL; Yukal; Yukali --- mugala wa Shelemiya munyabuhashé oku ngoma ya Sedekiyahu, rhuderha Sedekiasi יָוָן Noms propres: Yavân [Yavan] YÂVÂN; Yavani; Yavân --- mugala wa Yafet.

יֹנָדָב-1 ✓ Noms propres: Yonadav [Yonadab] YÔNÂDÂV; Yonadabu; Yonadab; Yehonadab --- mugala wa Shimeya, Shimea mwene wâbo Daudi.

יֹנָדָב-2 Noms propres: Yonadav [Yonadab] YÔNÂDÂV; Yonadabu; Yonadab --- mugala wa Rekabu shakulûza wa Abarekabiti, mulala gwa Rekabu.

יֹנָה-1 Faune: colombe, pigeon, tourterelle YÔNÂ; engûkù; ngûkù; njiwa.

יֹנָה-2 Noms propres: Jonas YÔNÂ; Yona --- mugala wa Amitayi olya mulêbi Nnâmahanga arhumaga e Ninive.

יָוָנִי Noms propres: Yavân [Grec] YEVÂNÎ; Mugreki; Bayavaniti; bene Yâvân --- wa kuli bûko bwa Yavân, Yavani. Ye mugereki oyo.

יֹנָתָן-1 ✓ Noms propres: Jonathan [Jonatan] YÔNÂTÂN; Yonatani; Yonatân.

יֹנָתָן-2 ✓ Noms propres: Jonathan [Jonatan] YÔNÂTÂN; Yonatani; Yonatân יֹהֲנָתָן-3 ✓ Noms propres: Yehonatân [Yonatan] YÔNÂTÂN; Yonatani; Yonatân.

יֹהֲנָתָן-4 ✓ Noms propres: Yehonatân [Yonatan] YÔNÂTÂN; Yonatani; Yonatân; Yehonatân.

יֹנָתָן-5 Noms propres: Yonatân [Yonatan] YÔNÂTÂN; Yonatani; Yonatân יֹזֶפֶד-6 ✓ Noms propres: Yonatan YÔNÂTÂN; Yonatani; Yonatân.

יֹזֶפֶד-1 Noms propres: Joseph YÔSÊF; Yozefu; Yozef --- mugala wa Yakôbo îshe wa Efrayimu na Menashè. יֹזֶפֶד-2 ✓ Noms propres: Joseph YÔSÊF; Yozefu; Yozef --- îshe wa Yigali w'oku bûko bwa Isakari.

יֹזֶפֶד-3 ✓ Noms propres: Joseph YÔSÊF; Yozefu; Yozef --- mugala wa Azafi mwîmbiza oku ka-Nyamuzinda w'oku ngoma ya Daudi.

יֹזֶפֶד-4 ✓ Noms propres: Joseph YÔSÊF; Yozefu; Yozef --- bantu banji baligwerhe eri izîno.

יוסף / Noms propres: Yosifya [Yossifia] YÔSIFYÂ; Yosifya --- îshe wa muntu muguma w'enyuma ly'okurhenga ebwa kululizibwa e Babiloni.

יועל / Noms propres: Yoéla YÔÊLÂ; Yowela; Yoela --- mulwî oku lwa Daudi w'oku bûko bwa Benyabini lolà WLC 1Nga 12.7 na BHS 1Nga 12.8.

יועד / Noms propres: Yoëd YÔÊD; Yowed; Yowed; Yoedi; Yoed --- mugala wa Pedaya shakulûza wa Shalu w'oku bûko bwa Benyamini.

יועזר / Noms propres: Yoèzèr [Yoézer] YÔÊZER; Yowezeri; Yowezer; Yoezeri; Yoezer --- mulwî oku ngoma ya Daudi w'oku bûko bwa Benyamini.

יואש-1 / Noms propres: Yoash [Yoach] YÔÂSH; Yowashi; Yowash --- mugala wa Bekeru w'oku bûko bwa Benyamini.

יואש-2 / Noms propres: Yoash [Yoach] YÔÂSH; Yowashi; Yowash; Yoashi; Yoash --- munya-buhashe oku ngoma ya Daudi.

יוצדק / Noms propres: Yosadaq [Yossadac] YÔTSÂK; Yosadaki; Yosadak; Yotsadaki; Yotsadak; Yozadaki; Yozadak --- mugala wa Seraya mudâhwa mukulu w'oku bûko bwa Levi omu mango bene Israheli bali balulizibwa e Babiloni.

יוקים / Noms propres: Yoqim [Yoquim] YÔKÎM; Yokimu; Yokim --- muntu w'omu bûko bwza Yûda.

יורה / Noms propres: Yora YÔRÂ; Yora --- mugala wa milala enyuma z'okurhenga ebwa kululizibwa e Babiloni.

יורי / Noms propres: Yoraï YÔRAY; Yorayi --- muntu w'oku bûko bwa Gadi.

יורם-1 / Noms propres: Yoram [Joram] YÔRÂM; Yoram; Yoram.

יורם-2 / Noms propres: Yoram [Joram] YÔRÂM; Yoram; Yoram.

יורם-3 / Noms propres: Yoram [Joram] YÔRÂM; Yoram; Yorami; Yoram/

יורם-4 / Noms propres: Yoram [Joram] YÔRÂM; Yorami; Yoram; Yoram.

יחשב / Noms propres: Hashouva [Hachouba] YÛSHAV-HÊSED; Hashuba; Yushabu-Hesedi; Yushav-Hesed --- mugala wa Zerobabeli w'oku bûko bwa Yûda.

יושבֵיה / Noms propres: Yoshivya [Yochibia] YÔSHIVYÂ; Yoshibiya; Yoshivya --- mugala wa Seraya w'oku bûko bwa Simeoni.

יושה / Noms propres: Yosha [Yocha] YÔSHÂ; Yosha --- mugala wa Amaziya, rhuderha Amaziya bûko bwa Simeoni.

יושביה / Noms propres: Yoshawya [Yochavia] YÔSHAVYÂ; Yoshavya; Yoshaviya.

יושפט-1 / Noms propres: Yoshafath [Yochafath] YÔSHÂFÂT; Yoshafati; Yoshafat --- mulwî w'oku ngoma ya Daudi.

יושפט-2 / Noms propres: Yoshafath [Yochafath] YÔSHÂFÂTI; Yoshafati; Yoshafat --- mudâhwa w'oku lwa Daudi.

יוטם-1 / Noms propres: Yotam YÔTÂM; Yotami; Yotam --- mugala wa Gedeoni, rhuderha Gedeoni, oderhwa Yerubali, Yerubaali w'oku bûko bwa Menashè, rhuderha mpu Manasè.

יוטם-2 / Noms propres: Yotam YÔTÂM; Yotami; Yotam --- mugala wa Azariyahu, rhuderha Azariyasi, Oziyasi Yotami alo mwâmi omu Yûda omu 740; go mango Ozias afaga omulêbi Izaya abonekerwa omu ka-Nyamuzinda, lolà Iz 6.

יוטם-3 / Noms propres: Yotam YÔTÂM; Yotamu; Yotami --- wa kuli bene Kalebu w'oku bûko bwa Yûda.

יזיאל / Noms propres: Yeziël [Yeziel] YEZÎÊL; Yezieli; Yeziel --- mulwî oku lwa Daudi w'oku bûko bwa Benyamini.

יזיה / Noms propres: Yizziya [Izia] YEZIYÂ; Yeziya; Yiziya --- muntu waliyansire omukazi munyamahanga enyuma z'okurhenga ebwa kululizibwa e Babiloni.

יִזִּי ✓ Noms propres: Yaziz YÂZÎZ; Yazizi; Yaziz --- muhagariti, wa kuli bene wâbo Hagari munya-buhashe oku lwa Daudi.

יִזְלִיָּא ✓ Noms propres: Yizlia [Izlia] YIZLÎ'Â; Yiziliya --- mugala wa Elipaali mugula wa milala w'bûko bwa Benyamini.

יִזְנִיָּא Noms propres: Azarya [Yezania] YEZANYÂ; Yezaniya; Azariya --- mugala wa Hoshaya murhambo wa murhwe gwa Yûda enyuma z'okurhenga ebwa kululizibwa e Babiloni.

יִזְנִיָּהוּ Noms propres: Yezanyahou [Yazania] YEZANYÂHÛ; Yezaniyahu; Yezanyahu --- murhambo w'omurhwe gwa Yûda enyuma z'okurhenga ebwa kululizibwa e Babiloni.

יִזְרָה ✓ Noms propres: Yizrahite [clan d'Izra] YIZRAH; Izrah; Izra; Yizra; w'obûko bwa Izra --- wa kuli Yizra erhi oyûbaka e Yizra.

יִזְרָה-1 ✓ Noms propres: Yizrahya [Izrahia] YIZRAHYÂ; Yiziraya; Yizirahya; Yizrahya --- mugala wa Uzi w'oku bûko bwa Isakari.

יִזְרָה-2 ✓ Noms propres: Yizrahya [Izrahia] YIZRAHYÂ; Yiziraya; Yizirahya; Yizrahya --- muntu wa bûko bwa Levi enyuma z'okurhenga ebwa kululizibwa e Babiloni.

יִזְרְעֵל-1 Noms propres: Izréel [Jizréel] YIZR'E'L; Yisreeli; Yizreeli; Yizreyeli; Yizreyel.

יִזְרְעֵל-2 Noms propres: Izréel [Jizréel] YIZR'E'L; Yizreeli; Yizreheli; Yizreyeli; Yizreyel.

יִזְרְעֵל-3 ✓ Noms propres: Izréel [Jizréel] YIZR'E'L; Yisreeli; Yizreeli; Yizreyeli; Yizreyel.

יִזְרְעֵל-4 Noms propres: Izréel [Jizréel] YIZR'E'L; Yisreeli; Yizreeli; Yizreyeli; Yizreyel.

יִזְרְעֵלִי Noms propres: d'Izréel [Jizréel] YIZR'E'LÎ; Yisreeli; Yizreeli; Yizreyeli; Yizreyel.

יָהֲדוֹ ✓ Noms propres: Yahdo [Yado] Yahdo; Yado; Yahado --- mugala wa Buzi w'oku bûko bwa Gadi.

יָהֲדִיָּא ✓ Noms propres: Yahdiël [Yadiel] YAHDI'ÊL; Yadiyeli; Yahdiyeli --- mugala wa milala w'oku bûko bwa Menashè.

יָהֲדִיָּהוּ-1 ✓ Noms propres: Yèhdeyahu [Yédia] YEHDEYÂHÛ; Yediya; Yehdeyahu.

יָהֲדִיָּהוּ-2 ✓ Noms propres: Yèhdeyahu [Yédia] YEHDEYÂHÛ; Yediya; Yehdeyahu.

יָהֲזִיָּא-1 Noms propres: Yahaziël [Yaziel] YAHAZÎ'ÊL; Yahazieli; Yahaziel; Yahaziyeli; Yaziyeli -- - mulwî wa bûko bwa Benyamini oku ngoma ya Daudi.

יָהֲזִיָּא-2 ✓ Noms propres: Yahaziël [Yaziel] YAHAZÎ'ÊL; Yahazieli; Yahaziel; Yahaziyeli; Yaziyeli --- mudâhwa oku ngoma ya Daudi.

יָהֲזִיָּא-3 ✓ Noms propres: Yahaziël [Yaziel] YAHAZÎ'ÊL; Yaziyeli; Yahaziyeli; Yahaziel.

יָהֲזִיָּא-4 ✓ Noms propres: Yahaziël [Yaziel] YAHAZÎ'ÊL; Yaziyeli; Yahazieli; Yahaziyeli; Yahaziel --- mugala wa Zakariya muleviti oku ngoma ya mwâmi Yehoshafati, rhuderha Yozafati.

יָהֲזִיָּא-5 ✓ Noms propres: Yahaziël [Yaziel] YAHAZÎ'ÊLL; Yaziyeli; Yahaziyeli; Yahaziel; Yahaziyeli --- îshe wa Shekaniya wa kulu bene Zatu enyuma z'okurhenga ebwa kululizibwae Babiloni.

יָהֲזִיָּה ✓ Noms propres: Yahzeya [Yazia] YAHZYÂ; YAHAZYÂ; Yahazya; Yahzeya --- mugala wa Tioka, Tiyoka enyuma z'okurhenga ebwa kululizibwa e Babiloni.

יְהִזְקֵאל-1 ✓ Noms propres: Yehezqel [Ézékiel] YEHEZKÊ'L; Ezekiyeli; Yehezkiyeli; Yehezkel --- mudâhwa w'oku lwa mwâmi Daudi.

יְהִזְקֵאל-2 Noms propres: Ezéchiel [Ézékiel] YEHEZKÊ'L; Ezekiyeli; Yehezkiyeli; Yehezkel; Yehazkel --- mugala wa Buzi, Bûz mudâhwa na mulêbi.

יְהִזְקִיָּה-1 Noms propres: Ezékias [Ézékiel] YEHIZKIYÂ; Yehizkiya; Yehizkiyahu; Ezekiasi --- mugala wa Ahaz, rhuderha Akazi, mwâmi omu Yûda omu 716.

יְהִזְקִיָּה-2 ✓ Noms propres: Yehizqiya [Yehizquia] YEHIZKIYÂ; Yehizkiya; Yehizkiyahu; Ezekiyasi; Ezekiasi --- mugala wa milala enyuma z'okurhenga ebwa kululizibwa e Babiloni.

יְהִזְקִיָּהוּ-1 Noms propres: Ezékias [Ézékiel] YEHIZKIYÂHÛ; Yehizkiya; Yehizkiyahu; Yehizekiyahu; Ezekiyasi; Ezekiasi; Yezekiyahu --- mugala wa Ahaz, rhuderha Akazi, mwzmi omu

Yûda 716.

יְחִזְקִיָּהוּ-2 ✓ Noms propres: Yehizqiyahou [Yehizquia] YEHIZKIYÂHÛ; Yehizikiyahu; Ezekiyasi -- - mugala wa Shalum murhambo w'omu bûko bwa Efrayimu oku ngoma ya Ahaz.

יְחִזְרָה ✓ Noms propres: Yahzérah [Yazéra] YAHZERÂ; Yazera; Yahzera --- mugala wa Meshulami, Meshulamu shakulûza wa Maesayi, Amashisayi mudâhwa.

יְחִיָּאֵל-1 ✓ Noms propres: Yehiël [Yéhiel] YEHÎ'ÊL; Yehiyeli; Yehiyel --- muleviti oku ngoma ya Daudi.

יְחִיָּאֵל-2 ✓ Noms propres: Yehiël [Yéhiel] YEHÎ'ÊL; Yehiyeli; Yehiyel --- mugala wa Laedani, Layedani muleviti oku ngoma ya Daudi.

יְחִיָּאֵל-3 ✓ Noms propres: Yehiël [Yéhiel] YEHÎ'ÊL; Yehiyeli; Yehiyel --- mugala wa Hakmoni munya-buhashe oku ngoma ya Daudi.

יְחִיָּאֵל-4 ✓ Noms propres: Yehiël [Yéhiel] YEHÎ'ÊL; Yehiyeli; Yehieli; Yehiyel --- mugala wa mwâmi Yehoshafat, Yoshafat, rhuderha Yozafati.

יְחִיָּאֵל-5 ✓ Noms propres: Yehiël [Yéhiel] YEHÎ'ÊL; Yehiyeli; Yehiyel; Yehieli --- muleviti oku ngoma ya Hizkiyahu, rhuderha Ezekiyasi.

יְחִיָּאֵל-6 ✓ Noms propres: Yehiël [Yéhiel] YEHÎ'ÊL; Yehiyeli; Yehiyel; Yehieli --- muleviti oku ngoma ya mwâmi Yoshiyahu, rhuderha Yozias
יְחִיָּאֵל-7 ✓ Noms propres: Yehiël [Yéhiel] YEHÎ'ÊL; Yehiyeli; Yehiyel; Yehieli --- bantu banji baligwerhe eri izîno enyuma w'okurhnga ebwa kululizibwa e Babiloni.

יְחִיָּאֵלִים ✓ Noms propres: Yehiélites [Yéhiéli] YEHÎ'ÊLÎ; Yehiyeli; Yehiyel; Yehieli --- wa kuli Yehieli mugala wa Laedani muleviti oku ngoma ya Daudi.

יְחִיָּה ✓ Noms propres: Yehiya [Yéhia] YEHYÂ; Yehiya --- mulanzi wa muhango oku ngoma ya Daudi.

יְחִלְאֵל ✓ Noms propres: Yahléel [Yaléel] YEHLE'ÊL; YEHAL'ÊL; Yahaleli; Yahleeli; Yahleyeli; Yaleli --- mugala wa Zabuloni.

יְחִלְאֵלִים ✓ Noms propres: Yahleélites [Yalélites] YAHL'ÊLÎ; omulala gw'Abayaleli; bene Yahaeli, Yahleyeli --- ba kuli Yahleyeli, mugala wa Zabuloni.

יְחִמּוֹר Faune: daim YAHAMÛR; akashafu; kashafu; orhushafu; rhushafu --- lolà kandi omu WLC 1Bâm 4.23; omu BHS 1Bâm 5.3 rhwadesire bulya oku omu mandiko ga mîra oku maboko, emyandiko yo miguma ci emilongo erhaba migumà.

יְחִמָּי ✓ Noms propres: Yahmaï [Yamaï] YAHMAY; Yahmayi --- mugala wa Tola w'oku bûko bwa Isakari.

יְחִצְאֵל ✓ Noms propres: Yahcéel [Yassiel] YAHTSE'ÊL; Yasieli; Yahtsieli; Yahtseeli --- mugala wa Neftali.

יְחִצְאֵלִים ✓ Noms propres: Yahceélites [Yassiélites] YAHTSE'ÊLÎ; wa kuli Yasieli, Yezieli; omulala gw'Abayezieli --- ba kuli bene Yazieli, mugala wa Nefutali.

יְחִצְיָאֵל ✓ Noms propres: Yahaciël [Yassiel] YAHTSÎ'ÊL; Yasiyeli; Yahzieli --- mugala wa Nefutali.

יְהִת-1 ✓ Noms propres: Yahath YAHAT; Yahati --- mugala wa Reya w'oku bûko bwa Yûda.

יְהִת-2 Noms propres: Yahath YAHAT; Yahati; Yahat --- mugala wa Libni wa kuli bene Gershôm, Gershomi w'oku bûko bwa Levi.

יְהִת-3 ✓ Noms propres: Yahath YAHAT; Yahati; Yahat --- wa kuli bene Gershomi w'oku bûko bwa Levi oku lwa Daudi.

יְהִת-4 ✓ Noms propres: Yahath YAHAT; Yahati; Yahat --- wa kulu bene Yitsehari, Yizehari w'oku bûko bwa Levi.

יְהִת-5 ✓ Noms propres: Yahath YAHAT; Yahati; Yahat --- wa kuli bene Merari w'oku bûko bwa

Levi oku lwa Yowash, rhuderha Yoziasi.

יֹטְבָה ✓ Noms propres: Yotva [Yotba] YOTBÂ; e Yotuba; Yotba; Yotva --- lugo lw'omu lya Nefutali.

יֹטְבָתָה ✓ Noms propres: Yotvata [Yotbata] YOTVÂTÂ; aha Yotebata; e Yetbata; Yotbata; Yotvata; Yotibata --- handu Bene Israheli bahandaga omu njira kurhenga e Missiri.

יֹטָה ✓ Noms propres: Youtta YUTÂ; Yuta --- lugo lwa Baleviti omu lya Yûda.

יְטוּר Noms propres: Yetour YETÛR; Yeturi; Yetur --- mugala wa Ismaeli.

יֶכֶלִיָּה ✓ Noms propres: Yekolya [Yekolia] YEKÎLEYÂ; Yekalia; Yekolia; Yekileya; Yekilia.

יָכִין-1 ✓ Noms propres: Yakîn [Yakin] YÂKÎN; Yakini; Yakîn --- mugala wa Simeoni.

יָכִין-2 Noms propres: Yakîn [Yakin] YÂKÎN; Yakini; Yakîn --- mudâhwa enyuma z'okurhenga ebwa kululizibwa e Babiloni.

יָכִין-3 ✓ Noms propres: Yakîn [Yakin] YÂKÎN; Yakini; Yakîn --- mudâhwa oku lwa Daudi .

יָכִין-4 ✓ Noms propres: Yakîn [Yakin] YÂKÎN; Yakini; Yakîn --- mutungo gw'omu ka-Nyamuzinda Salomoni ayûbakaga.

יָכִינִי ✓ Noms propres: Yakinite YÂKÎNÎ; omulala gw'Abayakini; bene Yakini --- b'oku bûko bwa Simeoni.

יֶכֶלִיָּה ✓ Noms propres: Yekolya [Yekolia] YEKOLYÂ; Yekalia; Yekolia; Yekolya.

יֶכֶלִיָּהוּ ✓ Noms propres: Yekolyahou [Yekolia] YEKOLYÂHÛ; Yekolyahu --- nina wa Uziyahu, rhuderha Oziyasi, mwâmi w'e Yudeya.

יֶכֶנִיָּה Noms propres: Yekonya [Yekonia] YEKONYÂ; Yekonya; Yekoniya --- mugala wa Yoshiyahu, rhuderha Yoziasi mwâmi w'e Yudeya omu 597.

יֶכֶנִיָּהוּ Noms propres: Yekonya [Yekonia] YEKONYÂHÛ; Yekonyahu; Yekoniya --- mugala wa mwâmi Yoshiyahu, rhuderha Yoziasi.

יָלֹן ✓ Noms propres: Yalôn [Yalon] YALÔN; Yaloni; Yalôn --- mugala wa Ezra w'oku bûko bwa Yûda.

יָלֵק Faune: sauterelle, hanneton YÊLEK; mwinûnu; eminûnu; njongôla; enjongôla.

יָלְקוּט ✓ Objets réels: sac YALKÛT; YALQÛT; nshoho; enshoho.

יַם הַמֶּלַח Noms propres: mer Salée, mer du Sel [mer Morte] YÂM-HAMELAH; nyanja y'omunyu; enyanja y'omunyu --- ebà hôfi n'olubanda lwa Yeriko.

יַם־סוּף Noms propres: Joncs [Roseaux] YAM-SÛF; nyanja ndukula; nyanja y'amasheke; enyanja y'amasheke; nyanja y'enfinjo; Wanyanja Ndukula.

יִמּוּאֵל ✓ Noms propres: Yemouël [Yemouel] YEMÛ'ÊL; Yemweli; Yemwel; Yemuweli; Yemûêl -- - mugala wa Simeoni.

יְמִימָה Noms propres: Tourterelle [Yemima] YEMÎNÂ; Yemima; ngûkù; engûkù --- mwâli wa Ayubu.

יָמִין-1 Noms propres: Yamîn [Yamin] YÂMÎN; Yamini; e bulyo; e mukondwè --- eri ebulyo nka oli walola emunda izûba lishoshôka.

יָמִין-2 ✓ Noms propres: Yamîn [Yamin] YÂMÎN; Yamini; Yamîn --- mugala wa Simeoni.

יָמִין-3 ✓ Noms propres: Yamîn [Yamin] YÂMÎN; Yamini; Yamîn --- wa kuli bene Yerahmeyeli w'oku bûka bwa Yûda.

יָמִינִי ✓ Noms propres: Yaminite YÂMÎNÎ; omulala gw'Abayamini; bene Yamini --- Yamîn ali mugala wa Simeoni.

יְמִינִי Noms propres: Benjaminite, de Benjamin YEMÎNÎ; Benyamini; munya-Benyamini; bûko bwa Benyamini.

יִמְלָה ✓ Noms propres: Yimla [Imla] YIMLÂ; Yimula; Yimla --- îshe w'omulêbi Mikeya, Mikha.

יַמְלֵךְ ✓ Noms propres: Yamlek YAMLEK; Yamuleki; Yamlek; Yamulek --- muntu w'oku bûko bwa Simeoni.

יִמְנָה-1 ✓ Noms propres: Yimna [Imna] YIMNÂ; Yimuna; Yimna --- mugala wa Aseri.
יִמְנָה-2 ✓ Noms propres: Yimna [Imna] YIMNÂ; Yimuna; Yimna --- îshe wa Korè w'oku bûko bwa Levi.

יִמְנָה-3 ✓ Noms propres: Yimna [Imna] YIMNÂ; Yimna; Yimuna; omulala gw'Abayimuna--- wa kuli bene Yimna, mugala wa Aseri.

יִמְנָע ✓ Noms propres: Yimna [Imna] YIMNÂ'; Yimna; Yimuna --- mugala wa Helem w'oku bûko bwa Aseri.

יִמְרָה ✓ Noms propres: Yimra [Imra] YIMRÂ; Yimra --- mugala wa Zofahi, Tsofah w'oku bûko bwa Aseri.

יָנוּחַ-1 ✓ Noms propres: Yanoah [Yanoa] YÂNÔAH; Yonaha; Yanoah.

יָנוּחַ-2 ✓ Noms propres: Yanoah [Yanoa] YÂNÔAH; Yanoah; Yonaha.

יָנוּם ✓ Noms propres: Yanoum YÂNÛM; Yanu-mu; Yanum --- lugo lw'omu Iya Yûda.

יָנוּשׁ Faune: hibou YANSHÔF; ecirifufu; cirifûfu; *ifufu*.

יִסְכָּה ✓ Noms propres: Yiska [Iska] YISKÂ; Yisika; Yiska --- mwâli wa Harani balondana na Milka, naye mwâli wa Harani.

יִסְמַכְיָהוּ ✓ Noms propres: Yismakyahou [Ismakia] YISMAKYÂHÛ; Yismakiyahu; Yismakyahu --- muleviti w'oku Iwa mwâmi Hizkiyahu, rhuderha Ezekiasi.

יָעֲבֹץ-1 ✓ Noms propres: Yaébec [Yabès] YA'BÊTS; Yabesi; Yabezi; Yabets --- lugo lw'omu ishwa Iya Yûda.

יָעֲבֹץ-2 ✓ Noms propres: Yaébec [Yabès] YA'BÊTS; Yabetsi; yabezi; Yabesi; Yabets --- muntu wa bûko bwa Yûda.

יָעֲדוּ ✓ Noms propres: Yédo YE'DÔ; YADO; Yado; Ye'do; mulêbi Yado.

יָעוּאֵל ✓ Noms propres: Yéouël [Yéouel] YE'ÛÊL; Yeuweli; Yeuwel --- wa kuli bene Zara w'oku bûko bwa Yûda enyuma z'okurhenga ebwa kululizibwa e Babiloni.

יָעוּץ ✓ Noms propres: Yéouç [Yéous] YE'ÛTS; Yeusi; Yeuzi; Yeuts --- mugala wa Shaharayim w'oku bûko bwa Benyamini.

יָעוּשׁ-1 ✓ Noms propres: Yéoush [Yéouch] YE'ÛSH; Yewushi; Yeush; Yeushi --- mugala wa Ezau.

יָעוּשׁ-2 ✓ Noms propres: Yéoush [Yéouch] YE'ÛSH; Yeushi; Yeush; Yewushi; Yewush --- w'oku bûko bwa Benyamini.

יָעוּשׁ-3 ✓ Noms propres: Yéoush [Yéouch] YE'ÛSH; Yeushi; Yeush; Yewushi; Yewush --- mugala wa Esheki, Esheki w'oku bûka bwa Benyamini.

יָעוּשׁ-4 ✓ Noms propres: Yéoush [Yéouch] YE'ÛSH; Yeushi; Yeush; Yewushi; Yewush; Yehushi --- mugala wa Shimeyi wa kuli Gershoni w'oku bûko bwa Levi.

יָעוּשׁ-5 ✓ Noms propres: Yéoush [Yéouch] YE'ÛSH; Yeushi --- mugala wa Robawamu.

יָעֲזִיֵּאֵל ✓ Noms propres: Yaaziël [Yaziel] YA'AZÎÊL; Yaziyeli; Yaaziyeli; Yaaziel --- muleviti oku ngoma ya Daudi.

יָעֲזִיָּהוּ ✓ Noms propres: Yaaziyahou [Yazia] YA'AZYÂHÛ; Yaziya; Yaziyahu --- Yaaziyahu wa kuli bene Merari; Merari y'îshe wa Mahali, Mushi na Aziya, Iolà 1Nga 24. 26; Lub 6.19 oyo Mush ye shakulûza w'Abashi, bulya omu cihebraniya ngasi mango bahira yod (î) aha buzinda ly'izîno erhi mulala gw'oyo muntu badesire, kandi akaba izîno Iya cihugo, bulya bihugo binji bijira izîno ly'omurhambo erhi mwâmi walyo omu Bibliya; e Bushi nayo kwo n'okwo. Lwîganyo: Nyangezi n'emwâge e Nyangezi; Ngweshe n'emwâge e Ngweshe; Kabare n'emwâge e Kabare.

יָעֲזֵר Noms propres: Yazér [Yazer] YA'ZÊR; Yaseri; Ya'zeri; Ya'zer; Yazeri; e Yazeri --- lugo Iwa Baleviti omu ishwa Iya Gadi.

יָעִיֵּאֵל-1 ✓ Noms propres: Yéiël [Yéiel] YE'ÎÊL; Yeiyeli; Yeiel --- muntu w'oku bûko bwa

Rubeni.

יְעִיֶּיֶל-10 ✓ Noms propres: Yéiël [Yéiel] YE'Î'ÊL; Yeieli --- wa kuli bene Adonikam oku Iwa Ezra.

יְעִיֶּיֶל-11 ✓ Noms propres: Yéiël [Yéiel] YE'Î'ÊL; Yeieli; Yeiel --- wa kuli bene Nebo mango ga Ezra.

יְעִיֶּיֶל-2 ✓ Noms propres: Yéiël [Yéiel] YE'Î'ÊL; Yeieli; Yeiel --- cûbaka c'olugo Iwa Gabaoni.

יְעִיֶּיֶל-3 ✓ Noms propres: Yéiël [Yéiel] YE'Î'ÊL; Yeieli; Yeiel.

יְעִיֶּיֶל-4 ✓ Noms propres: Yéiël [Yéiel] YE'Î'ÊL; Yehiyeli; Yeieli; Yeiel --- muleviti oyo w'oku ngoma ya Daudi.

יְעִיֶּיֶל-5 ✓ Noms propres: Yéiël [Yéiel] YE'Î'ÊL; Yehiyeli; Yeieli; Yeiel --- muleviti w'oku Iwa Daudi.

יְעִיֶּיֶל-6 ✓ Noms propres: Yéiël [Yéiel] YE'Î'ÊL; Yehiyeli; Yehieli; Yeieli; Yeiel.

יְעִיֶּיֶל-7 ✓ Noms propres: Yéiël [Yéiel] YE'Î'ÊL; Yehiyeli; Yehieli; Yeieli; Yeiel.

יְעִיֶּיֶל-8 ✓ Noms propres: Yéiël [Yéiel] YE'Î'ÊL; Yehiyeli; Yehieli; Yeieli; Yeiel --- wa kuli Elizafani, Elitsafân w'oku bûko bwa Levi.

יְעִיֶּיֶל-9 ✓ Noms propres: Yéiël [Yéiel] Yehiyeli; Yehieli; Yeieli; Yeiel --- murhambo omu bûko bwa Levi Oku ngoma ya Yoshiyahu, rhuderha Yoziassi.

יַעֲרִי ✓ Noms propres: Yaîr YÂ'ÎR; Yayiri; Yayiro; Yayir; Yairi; Yair --- îshe wa elhanani, Elhanân mulwî oku ngoma ya Daudi.

יַעֲקֹב ✓ Noms propres: Yaékân [Yakan] YA'KÂN; Yakani --- muntu wa bûko bwa Gadi.

יַעֲלִי ✓ Noms propres: Yaël YÂ'ÊL; Yaheli; Yahel; Yael; nshenge; mpene y'erubala --- mukà Heberi wa kuli bene Keni w'oku ngoma y'Abacîranuzi.

יַעֲלָה, יַעֲלָה Faune: bouquetin, gazelle YA'ÊL YA'ALÂ; kashafu; akashafu; rhushafu; orhushafu; Engedi.

יַעֲלָה ✓ Noms propres: Yaala [Yala] YA'ALÂ; Yaala; Yala; Yahala --- mugula wa milala w'omu murhwe baderha "Barhumisi ba Salomoni" ci b'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

יַעֲלָה ✓ Noms propres: Yaala [Yala] YA'ALÂ; Yaala --- mugula wa milala w'omu murhwe guderhwa "Barhumisi ba Salomoni", ci enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

יַעֲלָם Noms propres: Yaélâm [Yalam] YA'LÂM; Yalami; Yalamu; Yalam --- mugala wa Ezau יַעֲזָו Faune: autruche YÂ'ÊN; kahenè; akahenè; enyunda w'omw'irungu; *nyunda* *irungu*.

יַעֲנַי ✓ Noms propres: Yaénaï [Yanaï] YA'NAY; Yanayi; Ya'anay --- muntu w'omu bûko bwa Gadi.

יַעֲקֹב Noms propres: Jacob YA'AKOV; YA'AQOV; Yakôbo; Yaakov --- mugala wa Izaki Yaakov kuli kuderha lubaga luburhwa na Yaakov.

יַעֲקֹבָה ✓ Noms propres: Yaaqova [Yakôbo] YA'AKOVÂ; Yakôbo; Yaakoba; Yakôbo --- muntu w'omu bûko bwa Simeoni.

יַעֲקֹבָן ✓ Noms propres: Yaaqân [Yakan] YA'AKÂN; Yaakani.

יַעֲרָה ✓ Noms propres: Yaéra [Yara] YA'RÂ; Yara; Yaera --- mwâli wa Ahaz w'oku bûko bwa Benyamini.

יַעֲרִי, אֲרֵגִים ✓ Noms propres: Yaaré-Oreguim [Yari] YA'RÎ-ORGÎM; Yaaré-Oregim; Yaareoregimi; Yayiri Oregimi.

יַעֲרֵשְׁיָה ✓ Noms propres: Yaarèshya [Yaréchia] YA'ARESHYÂ; Yaareshiya --- mugala wa Yeroham mugula wa milala w'oku bûko bwa Benyamini.

יַעֲשָׂי ✓ Noms propres: Yaasai [Yassai] YA'ASÂY; Yasayi; Yaasay --- muntu waliyansire omukazi munyamahanga enyuma z'okurhenga ebwa kululizibwa e Babiloni.

יַעֲשִׂיֶּל-1 ✓ Noms propres: Yaasiël [Yassiel] YA'ASÎ'ÊL; Yasiyeli; Yaasiel --- mulwî w'oku Iwa Daudi.

2-יַעֲשִׂיֵּל ✓ Noms propres: Yaasiël [Yassiel] YA'ASÎ'ÊL; Yasiyeli; Yaasiel --- mugala wa Abneri murhambo bûko bwa Benyamini oku lwa mwâmi Daudi.

יִפְדֵּיָה ✓ Noms propres: Yifdeya [Ifdéya] YIFDYÂ; YIFDEYÂ; Yifideya.

יָפֹא Noms propres: Jaffa YÂFÔ; YÂPÔ; Yope; Yafo; Yafa --- lugo omu ishwa lya Dani.

1-יָפִיעַ ✓ Noms propres: Yafia YÂFÎ'A; Yafia.

2-יָפִיעַ ✓ Noms propres: Yafia YÂFÎ'A; Yafia.

3-יָפִיעַ ✓ Noms propres: Yafia YÂFÎ'A; Yafiya; Yafia.

יַפְלֵט ✓ Noms propres: Yafleth YAFLEÛ; Yafleti; Yaflet --- mugala wa Heberi w'oku bûko bwa Aseri.

יַפְלֵטִית ✓ Noms propres: Yafletite YAFLEÛÛ; aba- Yefaleti; omulala gwa Yafleti --- ba mulala gwa Yafleti oku bûko bwa Aseri.

1-יִפְּנָה ✓ Noms propres: Yefounnè [Yefounné] YEFUNÊ; Yefunè; Yefunè --- îshe wa Kalebu w'oku bûko bwa Yûda.

2-יִפְּנָה ✓ Noms propres: Yefounnè [Yefounné] YEFUNÊ; Yefunè; Yefunè.

יָפֶת ✓ Noms propres: Japhet YÊFET; YAFET; Yafeti; Yafet --- mugala wa Nûhu alondana bona Ham lolà Murh 5.32.

1-יִפְתָּח ✓ Noms propres: Yiftah [Iftha] YIFTÂH; Yifitahi; Yiftah --- ye Abanfaransa baderha Jephté lugo luli omu ishwa lya Yûda.

2-יִפְתָּח ✓ Noms propres: Jephté [Jefté] YIFTÂH; Yefutè; Yefute --- mucîranuzi w'omu Israheli, ali n'omu WLC Bac 11.8; BHS Bac 11.9 וְיָצָא יִצְחָר ✓ Divers: conduire, guider YTSH' VBV'; YÂTSÂ VEBÔ; wakazige-nda anagaluke; omuntu wakaziluhulukana analugalule; kulongolana; anagaluka embere z'olubaga; Ntakacikagenda n'okugaluka; kuhêka; oli omu kugenda, oli okugaluka; kulusa; ntamanyicirhegeke; akazâgigenda anagaluka embere zâbo; kuyâbula; oku nayôrha embere z'olubaga --- olubaga lwa Nyamubâho lurhaciyôrhe nka bibuzi birhagwêrhi mungere, lolà Lush 27.17.

1-יִצְהָר ✓ Objets réels: huile YITSHÂR; mavurha; amavurha .

2-יִצְהָר Noms propres: Yicehar [Issar] YITSHÂR; Yisehari; Yitsehar --- muntu oyo izîno lyâge ye MAVURHA mugala wa Kehati w'oku bûko bwa Levi.

יִצְהָרִית ✓ Noms propres: Yiceharites [Issar] YITSHÂRÎ; omulala gw'Abayesehari; omulala gw'Abayetsehari; bantu ba kuli Yetsehar; bûko bwa Isara; obûko bwa Isari; bûko bwa Isari, --- b'oku bûko bwa Levi.

יִצְחָק ✓ Noms propres: Isaac YITSHÂK; Yitshak; Izaki --- mugala wa Abrahamu îshe wa Yakôbo omu mashi eryo izîno lya liguma n'elya CISHESA.

יָצָר ✓ Noms propres: Yécèr [Yesser] YÊTSER; Yeseri; Yetser; ngererezo; okuyosirwe --- mugala wa Nefutali.

יָצָר Êtres: potier YOTSÊR; babumbi; ababumbi; mubumbi; omubumbi; ebi balîramwo 1-יִצְרֵי ✓ Noms propres: clan des Yîçrites [Yessérîtes] YITSRÎ; YIZERÎ; omulala gw'Abayeseri --- ba kuli Yetser, mugala wa Nefutali.

2-יִצְרֵי ✓ Noms propres: Yiceri [Isri] YITSERÎ; YIZERÎ; Isri; Yisri; Yitseri --- muntu w'oku bûko bwa Levi.

1-יָקָב Objets réels: cuve, pressoir YÊKEV; lwogero; mukenzi; omukenzi; mikenzi; emikenzi; nkandiro --- enkandiro gali masini gakolesibwa okushongola omurhobo guli omu malehe erhi omu mogomogo.

2-יָקָב Objets réels: cuve YÊKEV; mukenzi; omukenzi; biryo biyezire.

יִקְבָּצֵעַל ✓ Noms propres: Yeqqavcéel [Yecabséel] YEKAVTSE'ÊL; Yekabseeli; Yekabiseyi --- lugo lw'omu ishwa lya Yûda.

יְקִדְעָם ✓ Noms propres: Yorquéam [Yocdéam] YOKDE'ÂM; Yokideami; Yokdeam.

יָקָה Noms propres: Yaqè [Yaqué] YÂKÊ; Yakè; Yake --- îshe wa Aguru, muntu mugula oyo.

יְקוֹשׁ Êtres: oiseleur YÂKÔSH; YÂQÔSH; abahivi; omuhivi; bahivi; muhivi; muhivi wa rhunyunyi.

יְקוּתִּיֵּל Noms propres: Yeqoutiel [Yecoutiel] YEKÛTÎ'ÊL; Yekutieli; Yekutiyel --- bmuko bwa Yûda.

יְקוֹטָן ✓ Noms propres: Yoqtân [Yoctan] YOKTÂN; Yokotani; Yoktani; Yoktân --- mugala wa Heberi wa kuli bene Semu.

יָקִים-1 Noms propres: Yaqim [Yaquim] YÂKÎM; Yakimu; Yakimi; Yakim --- mugala wa Shimeyi mugula wa milala w'oku bûko bwa Benyamini.

יָקִים-2 ✓ Noms propres: Yaqim [Yaquim] YÂKÎM; Yakimi; Yakim --- mudâhwa bûko bwa Levi w'oku ngoma ya Daudi.

יְקָמִיָּה-1 ✓ Noms propres: Yeqamya [Yecamia] YEKAMYÂ; Yekamiya; Yekamya --- w'oku bûko bwa Yûda.

יְקָמִיָּה-2 ✓ Noms propres: Yeqamya [Yecamia] YEKAMYÂ; Yekamiya; Yekamya --- mugala wa Yhoyakin w'oku bûko bwa Yûda.

יְקִמְעָם-1 Noms propres: Yocméam YOKME'ÂM; Yokmeam; Yokmeami; Yokimeami; Yokimeyamu.

יְקִמְעָם-2 ✓ Noms propres: Yocméam YOKME'ÂM; Yokimeyamu; Yokimeami.

יְקָמֵעָם ✓ Noms propres: Yeqaméam [Yecamam] YEKAME'ÂM; Yekimeyamu; Yekimeami; Yekamani --- muleviti w'oku lwa Daudi.

יְקִנְעָם ✓ Noms propres: Yoqnéam [Yocnéam] YOKNE'ÂM; e Yokeneyami; Yokeneami --- lugo lwa Baleviti omu lya Zabuloni.

יְקֶשָׁן ✓ Noms propres: Yoqshân [Yoxan] YOKSHÂ; Yokisani; Yokshani; Yokshân --- mugala wa Abrahamu, lolo Murh 25.2.

יָקֵשׁ Objets réels: tendre des pièges, être attrapé YKSH; YIKÊSH; wanagwa omu murhego; kurhega; kugwa omu murhego; kugwarhwa; *rhego*; *keshe*; *gwarh*.

יְקוֹתֵּל-1 ✓ Noms propres: Yoqtéel [Yoctéel] YOKTE'ÊL; Yokiteli; Yokteeli; Yokteyli; Yokteyel --- lugo lw'omu ishwa lya Yûda.

יְקוֹתֵּל-2 ✓ Noms propres: Yoqtéel [Yoctéel] YOKTE'ÊL; Yokoteli; Yokteeli; Yokteyli; Tokteyel --- lugo omu Edomu.

יָרָא Attributs: craindre YR'; namayoboha; kuyoboha; namayoboha Abram; ali amayoboha; ali ayobohire; barhungwa n'obwoba; Orhôbohaga; hantu ha kurhinywa; Nali nyôbohore; Bayumva obwoba; *yoboh*; *bwob*; *bwôba*; *côbà*; *rhînya*; *rhinyw*; *rhiny*.

יָרָא Attributs: état de crainte YÂRÊ; Namamanyaga oku kurhînya orhînya; abarhînya Nyamuzinda; ago mashanja oyôbohore; olyâla oyôbohore n'omurhima guruhacimuli omu nda; oli n'obwoba na ngasi yeshi oli n'entemu; *yoboh*; *bwob*; *bwôba*; *côbà*; *rhînya*; *rhinyw*; *rhiny*; *yôboh*.

יָרָא Attributs: crainte, respect YIR'Â; okurhînya Nyamuzinda kurhankaboneka mw'eci cihugo; lyo ecôba câge cimmubâmwo, mulek'ikâgoma; nkola nâhangiyobohya amashanja gali hano nshi; goshi gakurhinye; arhegeka erhi anarhînya Nyamuzinda; *yôboh*; *bwob*; *bwôba*; *côbà*; *rhînya*; *rhinyw*; *rhiny*.

יִרְאוֹן ✓ Noms propres: Yiréôn [Iron] YIR'ÔN; Yireoni.

יִרְאִיָּה Noms propres: Yiriya [Iria] YIR'IYÂ; Yiriya יִרְבֵּעַל ✓ Noms propres: Yeroubbaal [Yeroubaal] YERUBA'AL; Yerubali; Yerubaali; Yerubaal --- mugala wa Yowash, rhuderha Yoasi, Yowasi mucîranuzi omu israheli w'oku bûko bwa Menashè akozire 1169-1129, myâka makumi ani.

יֵרֹבָעָם-1 ✓ Noms propres: Jéroboam YÂROV'ÂM; YÂRO'B'ÂM; Yerobwami; Yerobowami; Yerobowam --- mugala wa Nebati mwâmi w'omu Israheli omu 931.

יֵרֹבָעָם-2 Noms propres: Jéroboam YÂROV'ÂM; YÂRO'B'ÂM; Yerobwami; Yerobowami; Yerobowam --- mugala wa Yoash, rhuderha Yowasi Yerobowam ali mwâmi omu Israheli omu 782.

יֵרֻבְשֶׁת ✓ Noms propres: Yeroubbèsheth [Yeroubaal] YERUBÊSHET; Yerubesheti; Yerubeshet; Yerubali; Yerubaal --- mugala wa Yoash ali mucîranuzi omu Israheli 1169-1129 w'oku bûko bwa Menashè.

יֵרֵד-1 Noms propres: Yèred [Yêred] YÊRED; Yared; Yêred --- mugala wa Mahalaleyl, Mahaleeli wa kuli bene Seti.

יֵרֵד-2 ✓ Noms propres: Yèred [Yêred] YÊRED; Yeredi --- muntu w'oku bûko bwa Yûda.

יֹרְדַן Noms propres: Jourdain YARDÊN; Yordani.

יְרוּבָל ✓ Noms propres: Yerouel YERÛ'ÊL; Yerueli; Yeruwlzi; Yeruwl --- irungu omu Iya Yûda.

יָרוּחַ ✓ Noms propres: Yaroah [Yaroa] YÂRÔAH; Yarowa; Yarowah; Yaroah.

יְרוּשָׁא ✓ Noms propres: Yerousha [Yeroucha] YERÛSHÂ'; Yerusha --- mwâli wa Sadoki, Tsadok mukà Oziasi nina wa Yotam.

יְרוּשָׁלַם Noms propres: Jérusalem YERÛSHÂLÊM; YERÛSHÂLAYIM; Yeruzalemu; *Yerusha* --- lugo lukulu lwa Bene Israheli ho habâga mwâmi Adoni-Sedeki mira erhi haciderhwa Yebusi, lolà Yoz 10.1 Yebusi, Yebuzi, olya Daudi ayangaga ahiraho akarhwa-bwâmi, erhi aba amahiva Abayebusi.

יֵרָח ✓ Noms propres: Yèrah [Yéra] YARAH; YERAH; Yera; mwezi; Yara --- mugala wa Yokotani, Yoktan.

יֵרִיחוֹ Noms propres: Jéricho YERHÔ; Yeriko.

יֵרוֹחַם-1 Noms propres: Yeroham [Yeroam] YEROHÂM; Yerohami; Yeroham --- wa kuli Elkani shakulûza wa Samweli w'oku bûko bwa Levi.

יֵרוֹחַם-2 Noms propres: Yeroham [Yeroam] YEROHÂM; Yeroham --- muntu w'oku bûko bwa Benyamini.

יֵרוֹחַם-3 ✓ Noms propres: Yeroham [Yeroam] YEROHÂM; Yerohamu; Yeroha,i; Yeroham --- îshe wa Yibneya w'oku bûko bwa Benyamini.

יֵרוֹחַם-4 Noms propres: Yeroham [Yeroam] YEROHÂM; Yerohamu; Yerohami; Yeroham --- mugala wa Pelaliya îshe wa Adaya ali mudâhwa.

יֵרוֹחַם-5 ✓ Noms propres: Yeroham [Yeroam] YEROHÂM; Yerohamu; Yerohami; Yeroham --- mulwî w'oku lwa Daudi.

יֵרוֹחַם-6 ✓ Noms propres: Yeroham [Yeroam] YEROHÂM; Yoram; Yeroha,u; Yerohami; Yeroham --- îshe wa Azareeli, Azareyeli murhambo w'oku bûko bwa Dani w'oku ngoma ya Daudi.

יֵרוֹחַם-7 ✓ Noms propres: Yeroham [Yeroam] YEROHÂM; Yerohamu; Yerohami; Yeroham --- îshe wa Azariyahu murhambo wa basirika amango ga mwâmi-kazi Ataliya.

יֵרָחְמֵאֵל-1 Noms propres: Yerahméel [Yeraméel] YERAHME'ÊL; Yerameyeli; Yerahmeyeli; Yerahmeyel; Yerameli --- mugala wa Hezroni, Hetsoron w'oku bûko bwa Yûda.

יֵרָחְמֵאֵל-2 Noms propres: Yerahméel [Yeraméel] YERAHME'ÊL; Yerameyeli; Yerahmeyeli; Yerahmeyel; Yerameli --- mugala wa Kishi w'oku bûko bwa Levi.

יֵרָחְמֵאֵל-3 Noms propres: Yerahméel [Yeraméel] YERAHME'ÊL; Yerameyeli; Yerahmeyeli; Yerahmeyel; Yerameli --- mugala wa Yehoyakim w'oku bûko bwa Yûda.

יֵרָחְמֵאֵלִי ✓ Noms propres: Yerahmeélites [Yeramélites] YERAHME'ÊLÎ; bene Yerameli; Yerameyeli; Yerahmeyeli; Yerahmeyel; Yrameeli; Yrameheli.

יָרַח ✓ Noms propres: Yarha [Yara] YARHÂ'; Yarha; Yar ha --- YAR HA.

יְרִיֶּאֱל ✓ Noms propres: Yeriël [Yeriel] YERÎ'ÊL; Yeriyeli --- mugala wa Tola w'oku bûko bwa Isakari.

יָרִיב-1 ✓ Noms propres: Yariv [Yarib] YÂRÎV; Yaribu; Yarib; mushombanyi; muhagalisi.

יָרִיב-2 ✓ Noms propres: Yariv [Yarib] YÂRÎV; Yaribu; Yaribi; Yarib; mushombanyi; muhagalisi - -- mugala wa Simeoni Abashi banayirike omwâna erya NSHOMBO, BASHOMBE, MUSHOMBE.

יָרִיב-3 ✓ Noms propres: Yariv [Yarib] YÂRÎV; Yaribu; Yaribi; Yarib; mushombanyi; muhagalisi - -- murhambo oku lwa Ezra.

יְרִיבַי ✓ Noms propres: Yerivai [Yeribai] YERÎVAY; Yeribayi --- kuderha bashombanyi bani mugala wa Elinamu, Elnaam w'oku lwa Daudi.

יְרִיָּה ✓ Noms propres: Yeriya [Yeria] YERÎYÂ; Yeriya; Yeriyahu --- muleviti murhambo w'obûko bwa Hebroni, lolà 1Nga 26.31.

יְרִיָּהוּ ✓ Noms propres: Yeriyahou [Yeria] YERÎYÂHÛ; Yeriya; Yeriyahu.

יְרִימוֹת-1 ✓ Noms propres: Yerimoth YERÎMÔT; Yerimoti; Yerimot --- mugala wa Bela.

יְרִימוֹת-2 Noms propres: Yerimoth YERÎMÔT; Yerimoti --- mulwî oku lwa Daudi.

יְרִימוֹת-3 ✓ Noms propres: Yerimoth YERÎMÔT; Yerimoti --- mugala wa Mushi wa kuli bene Merari: babà Mahali na Mushi; ye shakulûza wa Abashi oyo w'oku bûko bwa Levi, lolà ehitabu hyâni: Les origines bibliques des Bashi, nyabangere.com

יְרִימוֹת-4 ✓ Noms propres: Yerimoth YERÎMÔT; Yerimoti --- mugala wa Hemani mwîmbiza omu ka-Nyamuzinda oku lwa Daudi.

יְרִימוֹת-5 ✓ Noms propres: Yerimoth YERÎMÔT; Yerimoti --- mugala wa Azrieli murhambo w'oku bûko bwa Nefutali oku ngoma ya Daudi.

יְרִימוֹת-6 ✓ Noms propres: Yerimoth YERÎMÔT; Yerimoti --- îshe wa Mahalati, mukà Robowami.

יְרִימוֹת-7 ✓ Noms propres: Yerimoth YERÎMÔT; Yerimoti --- muntu w'omu bûko bwa Levi oku ngoma ya Hizkiyahu, rhuderha Ezekiasi.

יְרִיעוֹת ✓ Noms propres: Yerioth YERÎ'ÔT; Yeriyoti; Yeriot --- mukà Kalebu w'oku bûko bwa Yûda.

יְרִמּוֹת-1 Noms propres: Yarmouth YARMÛT; Yarmuti; Yarmut --- emwa mwâmi Pireami, lolà Yoz 10.3.

יְרִמּוֹת-2 ✓ Noms propres: Yarmouth YARMÛT; Yarmuti; Yarmut.

יְרִמּוֹת-1 ✓ Noms propres: Yerémoth YERÊMÔT; Yeremoti; Yeremot --- mugala wa Bokeri.

יְרִמּוֹת-2 ✓ Noms propres: Yerémoth YERÊMÔT; Yeremoti; Yeremot --- mugala wa Beriya.

יְרִמּוֹת-3 ✓ Noms propres: Yerémoth YERÊMÔT; Yeremoti --- mugala wa Mushi bakulu bâge bo: Mahali na Ederi.

יְרִמּוֹת-4 ✓ Noms propres: Yerémoth YERÊMÔT; Yeremoti; Yeremot.

יְרִמּוֹת-5 ✓ Noms propres: Yerémoth YERÊMÔT; Yeremoti; Yeremot יְרֵמַי ✓ Noms propres: Yerémaï YERÊMAY; Yeremayi --- mugala wa Hashumu.

יְרֵמְיָה-1 ✓ Noms propres: Yirmeya [Irméya] YIRMEYÂ; Yirmeya --- mugala wa milala, lolà 1Nga 5.24.

יְרֵמְיָה-2 Noms propres: Yirmeya [Irméya] YIRMEYÂ; Yirmeya.

יְרֵמְיָה-3 Noms propres: Yirmeya [Irméya] YIRMEYÂ; Yirmeya.

יְרֵמְיָה-4 Noms propres: Jérémie YIRMEYÂ; Yeremiya; Yirmeya --- mulêbi omu Bibliya, lolà Ezr 1.1.

יְרֵמְיָהוּ-1 Noms propres: Yirmeyahou [Irméya] YIRMEYÂHÛ; Yirimiyahu; Yirmeya.

יְרֵמְיָהוּ-2 Noms propres: Yirmeyahou [Irméya] YIRMEYÂHÛ; Yirmeyahu; Yiemeya.

יְרֵמְיָהוּ-3 Noms propres: Jérémie YIRMEYÂHÛ; Yeremiyahu; Yeremiya --- omulêbi Yeremiya

watungaga olwimbo lw'Emirenge luyandike omu Nyimbo z'Emirenge bakolessa nka babisha, lolà 2Nga 35.25.

יִרְמְיָהוּ-4 Noms propres: Yirmeyahou [Jérémie] YIRMEYÂHÛ; Yeremiya; Yeremiyahu.

יִרְפָּאֵל ✓ Noms propres: Yirpéel [Irpéel] YIRPE'ÊL; Yirpeeli; Yirpeyeli; Yirpeyel.

יִרְקוֹן Flore: pâleur, rouille YÊRÂKÛN; Nyamubâho akujira ofè wayuma; kashûshu; akagisho; akagizi; *yuma*; *shushu*; *kagiz*; *kagisho*; *ngish*.

יִרְקֹעַם ✓ Noms propres: Yorquéam [Yorcoam] YORKO'ÂM; Yorkewamu; Yorkewam.

יְרֻשָּׁה Divers: possession YERUSHÂ; nahîre Ezau eyi ntondo ya Seyiri nti ebè yâge; bene Loti bo nâbire Ara nti Iyo lyâbo ishwa.; ecihugo Nyamubâho amuhâga mpu cibè câge; kashambala; ciryâ cihugo cinyu; ahima eco cihugo câbo, aciha bene Rubeni; eco cihugo anacicigabîra bene Israheli; rhukenge obuhache bwa aba bene Benyamini bacisigire; cihugo câwe, eci warhuhâga mpu rhuciyimemwo; *cigabi*; *mwanya*; *bya lebe*.

* יִרְשׁ-1 Divers: hériter, posséder YRSH; YORÊSH; oyîmire; kuyîma; kubà na; kugwarha hirebe; ye wayish'iyîma omu byââni; oyo wanayîme omu byâwe; eci cihugo cibè câwe; ayime bo na mugala wâni Izaki; nammuhaco cibè cinyu; nammuhaco cibè cinyu; kashambala; *shambal*; *mwany*; *mwîmo*.

יִרְשׁ-2 Êtres: héritier YRSH; YORÊSH; omwîmo; mwîmo.

יִרְשׁ-3 Divers: être pauvre, devinir pauvre YRSH; YORÊSH; omwîmo; orhacilake buligo; *buligo*; *kenyi*; *galaganda*.

יִרְשׁ-4 Divers: prendre la possession, hériter YRSH; YORÊSH; kuyîma; kurhola akashambala; kubà n'omwanya; Akuhe we n'iburha lyâwe; rhurhôle ecôla cihugo; n'iburha lyâge lyacyimamwo; *yîma*; *yima*; *habw*; *yololok*; *nyaga*; *nyagwa*; *rhola*.

יִרְשׁ-5 Divers: déposséder YRSH; YORÊSH; rhwagabâna eminyago; namakûngusha; kukungusha abali bene ecihugo acihe bandi; *nyago*; *kungusha*; *kûngusha*.

יִרְשׁ-6 ✓ Divers: laissez en possession YRSH; YORÊSH; munayish'ibisigira abana binyu; kusigira omwâna ebi waligwerhe; *sigir*.

יִשְׁבֵּת יֵשׁבֶת ✓ Noms propres: Celul qui se tenait à sa place [Ichebaal] YOSHÊV-BASHÊVET; Ishibali; oli aha akwanine okubà; yosheb-bashevet; yosheb-bashebet; Ishebaali; Yshebaali --- mulwî oku Iwa Daudi.

יִשְׁבֵּעַב ✓ Noms propres: Yèshèvéav [Yéchébab] YESHEV'ÂV; Yeshebaali; Yeshebeab --- mudâhwa w'oku Iwa.

Daudi.

יִשְׁבַּח ✓ Noms propres: Yishbah [Icheba] YISHBÂH; Yisheba --- mugala wa Meredi bûko bwa Yûda.

יִשְׁבִּי בְּנֵי יִשְׁבִּי ✓ Noms propres: Yishbi-be-Nov [Ichebi-Benob] YISHBÎ-BENOV; Yishbi-be-Nov; Yishebibenobi; Yishebibenob --- wa kuli bene Rafa gwâli mukalarhu Itumu lyâge lyâli Iya buzirho bwa sikeli magana asharhu g'obuzirho bw'omulinga, lolà 2Sam 21.16.

יִשְׁבָּעַם Noms propres: Yashovéam [Yachobam] YÂSHÂVE'ÂM; Yashebaali; mugala wa Hakimoni; Yashobamu; Yashebaali.

יִשְׁבַּק Noms propres: Yishbaq [Ichebac] YISHBÂK; Yisibaki; Yishebak --- mugala wa Abrahamu.

יִשְׁבֶּקָשָׁה ✓ Noms propres: Yoshbeqasha [Yochebécacha] YOSHBÊKÂSHÂ; Yoshebekasha --- mugala wa Hemani mwîmbiza omu ka-Nyamuzinda oku Iwa mwâmi Daudi.

יִשְׁוָה ✓ Noms propres: Yishwa, Yihswa [Icheva] YISHWÂ; YISHVÂ; Yishwa; Yishva --- mugala wa Aseri.

יִשְׁוִי-1 ✓ Noms propres: Yishwi [Ichevi] YISHWÎ; YISHVÎ; Yishwi --- naye mugala wa Aseri.

יִשְׁוִי-2 ✓ Noms propres: Yishwi [Ichevi] YISHWÎ; YISHVÎ; Yishwi --- mugala wa mwâmi Saulu.

יִשְׁוִי-3 ✓ Noms propres: Yishwi [Ichevi] YISHWÎ; YISHVÎ; omulala gw'Abayishwi; ba kuli Yishvi.
יִשְׁחָק Noms propres: Isaac YISHÂK; YISHÂQ; Yishak; Yishaki; Izaki --- mugala wa Abrahamu
îshe wa Yakôbo kwo kuderha CISHESA.

יֵשׁוּ Noms propres: Jessé YISHAY; Yese; Yishay --- mugala wa Obedi îshe wa Daudi w'oku
bûko bwa Yûda.

יִשִּׁי-1 ✓ Noms propres: Yishiya [Issia] YISHIYÂ; Yishiya --- mugala wa Yizrahya w'oku bûko
bwa Isakari.

יִשִּׁי-2 ✓ Noms propres: Yishiya [Issia] YISHIYÂ; Yisiya; Yishiya --- mugala wa Uzieli wa kuli
bene Kehati w'oku bûko bwa Levi.

יִשִּׁי-3 ✓ Noms propres: Yishiya [Issia] YISHIYÂ; Yishiya; Yisiya --- mugala wa Rehabyahu
murhambo w'oku bûko bwa Levi.

יִשִּׁי-4 ✓ Noms propres: Yishiya [Issia] YISHIYÂ; Yishiya; Yisiya --- muntu waliyansire omukazi
munyamahanga enyuma z'okurhenga ebwa kululizibwa e Babiloni.

יִשִּׁיָּהוּ Noms propres: Yishiyahou [Issia] YISHIYÂHÛ; Yishiyahu; Yishiya; Yisiya --- mulwî oku
lwa Daudi.

יֵשִׁימְעֵאל ✓ Noms propres: Yesimiël [Yessimiel] YESÎMI'ÊL; Yesimiyeli; Yesimeyel; Yesimeeli ---
muntu w'omu bûko bwa Simeoni.

יֵשִׁישַׁי ✓ Noms propres: Yeshishai [Yechichai] YESHÎSHAY; Yeshishayi; Yeshishay --- mugala
wa Yahdo w'ok bûko bwa Gadi.

יִשְׁמָא ✓ Noms propres: Yishma [Ichema] YISHMÂ; Yishema; Yishma --- muntu w'omu bûko
bwa Yûda.

יִשְׁמַעֵאל-1 Noms propres: Ismaël YISHM'Â'ÊL; Ismaeli; Yishmaeli; Yishmael --- mugala wa
Abrahamu.

יִשְׁמַעֵאל-2 Noms propres: Yishmaël [Ismaël] YISHM'Â'ÊL; Yishmaeli; Ismaeli --- mugala wa
Netanya murhambo wa basirika.

יִשְׁמַעֵאל-3 ✓ Noms propres: Yishmaël [Ismaël] YISHM'Â'ÊL; Yishmaeli; Ismaeli --- mugala wa
Azeli, Atsel w'oku bûko bwa Benyamini.

יִשְׁמַעֵאל-4 ✓ Noms propres: Yishmaël [Ismaël] YISHM'Â'ÊL; Ismaeli; Yishmaeli --- îshe wa
Zebadiyahu.

יִשְׁמַעֵאל-5 ✓ Noms propres: Yishmaël [Ismaël] YISHM'Â'ÊL; Ismaeli; Yishmaeli; Yismael ---
mugala wa Yohanani murhambo wa murhwe w'oku lwa mwâmi-kazi Ataliya.

יִשְׁמַעֵאל-6 ✓ Noms propres: Yishmaël [Ismaël] YISHM'Â'ÊL; Ismaeli; Yishmaeli; Yishmael;
enuma z'okurhenga ebwa kululizibwa e Babiloni --- mudâhwa aliysansire omukazi w'emahanga
enuma z'okurhenga ebwa kululizibwa e Babiloni.

יִשְׁמַעֲלִיט ✓ Noms propres: Ismaélites [Ismaélite] YISHM'E'ÊLÎ; Abaismaeliti; omulala gwa
Yishmaeli; aba kuli Yishmaeli; banya Ismaeli; w'e Ismaheli; mu-Ismaeliti; muismaeliti; Aba-
Ismaeli; Ismaeli mugala wa Abrahamu ye Abrahamu aburhaga kuli Hagari.

יִשְׁמַיָּה ✓ Noms propres: Yishmaya [Ichemaya] YISHMAYÂ; Yishemaya --- w'e Gabaoni mulwî
wa bûko bwa Benyamini alamaga oku ngoma ya Daudi.

יִשְׁמַיָּהוּ ✓ Noms propres: Yishmayahou [Ichemaya] YISHMAYÂHÛ; Ishemaya; Yishmayahu ---
mugala wa Abdeya, Evedyahu, Abadiya.

יִשְׁמֵרַי ✓ Noms propres: Yishmerai [Ichemérai] YISHMERAY; Yishemarayi; Yishemeray ---
mugala wa Elipaali mugala wa milala w'oku bûko bwa Benyamini.

יָשָׁן ✓ Noms propres: Yashén [Yachen] YÂSHÊN; Yasheni; Yashên --- mulwî w'oku lwa Daud.

יֵשָׁנָה ✓ Noms propres: Yeshana [Yechana] YESHÂNÂ; Yeshana --- lugo lw'omu lya Efrayimu.

יֵשַׁע Divers: salut YÊSHA'; Mucunguzi; buchunguke; bucire; obucire; *cungu*; *cire*; *yokôl*;
yokoz.

יִשְׁעִי-1 ✓ Noms propres: Yishéi [Ichéi] YISH'Î; Yisheyi --- wa kuli bene Yerahmeeli, Yerahmeyeli Bûko bwa Yûda.

יִשְׁעִי-2 Noms propres: Yishéi [Ichéi] YISH'Î; Yisheyi --- muntu wa bûko bwa Yûda.

יִשְׁעִי-3 ✓ Noms propres: Yishéi [Ichéi] YISH'Î; Yisheyi --- w'oku bûko bwa Simeoni יִשְׁעִי-4 ✓ Noms propres: Yishéi [Ichéi] YISH'Î; Yisheyi --- mugula wa milala w'oku bûko bwa Menashè.

יִשְׁעִי-1 ✓ Noms propres: Yeshaya [Yechaya] YESHA'YÂ; Yeshaya; Izaya --- wa kuli bene Zorobabali w'oku bûko bwa Yûda.

יִשְׁעִי-2 Noms propres: Yeshaya [Yechaya] YESHA'YÂ; Yeshaya --- bantu banji bagwerhe eri îzîno enyuma z'okurhenga ebwa kululizibwa e Babiloni.

יִשְׁעִי-1 Noms propres: Esaïe [Ésaïe] YESHA'YÂHÛ; omulêbi Izaya; Yeshayahu; Izaya --- mugala wa Amots, Amosi.

יִשְׁעִי-2 ✓ Noms propres: Yeshayahou [Yechaya] YESHA'YÂHÛ; Yeshaya --- mugala wa Yedutuni mwîmbiza omu ka-Nyamuzinda oku lwa Daudi.

יִשְׁעִי-3 ✓ Noms propres: Yeshayahou [Yechaya] YESHA'YÂHÛ; Yeshaya; Yeshayahu --- mugala wa RHABIYAHU shakulûza wa Shelomiti muleviti oku ngoma ya Daudi.

יִשְׁפָּה Objets réels: pierre précieuse, néphrite, jade, onyx, jaspe, jaspe verte YÂSHFÊ; YÂSHPÊ; eyaspiri; ibuye lya ngulo ndârhi.

יִשְׁפָּה ✓ Noms propres: Yishpa [Ichepe] YISHPÂ; Yishpa --- mugala wa Beriya mugula wa milala w'oku bûko bwa Benyamini.

יִשְׁפָּן ✓ Noms propres: Yishpân [Ichepe] YISHPÂN; Yishpani --- mugala wa Shashaki, Shashak mugula wa milala w'oku bûko bwa Benyamini.

יִשְׂרָאֵל Attributs: droit, juste YÂSHÂR; okâjira ebishinganyane; abashinganyanya; ebishinganyane; ebiri binjà binashinganyane; mwêru-kweru; Mushinganyanya ye na Mushongêza; kunashinganyane; omusinganyanya; oku anabwine kuli kwinjà; *shinganine*; *shinganyany*; *kwanine*; *njà*.

יִשְׂרָאֵל ✓ Noms propres: Yéshèr [Yécher] YÊSHER; Yesheri; Yesher --- w'oku bûko bwa Yûda.

יִשְׂרָאֵל Attributs: droiture, honnêteté YOSHER; bushinganyanya; bugula; mushinganya; omurhima mwimâna; murhima gw'okunali; *shinganyany*; *okunal*; *murhim* *imâna*; *gula*.

יִשְׂרָאֵל Noms propres: Israël YISRÂ'ÊL; Yisraheli; Israheli; Yisrael; Yakôbo; Israheli --- mugala wa Yitsak, Izaki, ye Yakôbo, Nnâmahanga amuha erya Israel, lyo lyanashubirage ly'olubaga omu myâka yakulikiraga kuhika buno.

יִשְׂרָאֵל ✓ Noms propres: Yesaréla [Yessaréla] YESARE'ÊLÂ; Yesarela.

יִשְׂרָאֵל ✓ Noms propres: Israëlite YISR'ÊLÎ; bene Israheli; bene Yisraheli; bene Yisrae; bene Israelil.

יִשְׂרָהּ ✓ Attributs: honnêteté YISHRÂ; omu bijiro byâge byoshi ayosire mushinganyanya; murhima mushinganyanya.

יִשְׁרוּן Noms propres: Yeshouroun [Yechouroun] YESHURÛN; Yeshuruni --- izîno lishembano ly'Israheli, Yisraheli.

יִשְׂשַׁכָּר-1 Noms propres: Issakar YISHÂSKÂR; YISHÂSKHÂR; Isakari; Yisakar --- mugala wa Yakôbo cûbaka wa bûko bwa Isakari omu Israheli.

יִשְׂשַׁכָּר-2 ✓ Noms propres: Issakar YISHÂSKÂR; YISHÂSKHÂR; Izakari; Isakari; Yisakar --- mulanzi wa muhango.

יִשְׁשׁוּב-1 ✓ Noms propres: Yashouv [Yachoub] YÂSHÛV; Yashubi; Yashubu; Yashub --- mugala wa Yiskari, Isakari יִשְׁשׁוּב-2 ✓ Noms propres: Yashouv [Yachoub] YÂSHÛV; Yashubu; Yashubi;

Yashub --- wa kuli bene Bâni aliysansire omukazi w'emahanga enyumaz'okurhenga ebwa kululizibwa e Babiloni.

יִשְׁשׁוּבִי ✓ Noms propres: Yashouvite [Yachoubite] YÂSHÛVÎ; Abanyashubi --- ba kuli Yashub,

mugala wa Yisakari.

יְשׁוּחָיָה ✓ Noms propres: Yeshohaya [Yechohaya] YESHÔHÂYÂ; Yeshohaya --- muntu w'omu bûko bwa Simeoni.

יְשׁוּעַ-1 ✓ Noms propres: Yéshoua [Yéchoua] YÊSHÛ'A; Yeshuwa --- Iyo izîno rhuhubula mpu Yezu eryo.

יְשׁוּעַ-2 ✓ Noms propres: Yéshoua [Yéchoua] YÊSHÛ'A; Yeshua; Yeshuwa.

יְשׁוּעַ-3 ✓ Noms propres: Yéshoua [Yéchoua] YÊSHÛ'A; Yeshua; Yeshuwa; Yozwe --- Iyo izîno baderha YEZU omu c'emwâbo eryo.

יְשׁוּעַ-4 Noms propres: Yéshoua [Yéchoua] YÊSHÛ'A; Yozwe; Yeshua; Yeshuwa --- izîno baderha Yezu omu c'emwâbo e Buyahudi.

יְשׁוּעַ-5 ✓ Noms propres: Josué [Yéchoua] YÊSHÛ'A; Yozwe; Yeshua; Yeshuwa --- izîno baderha Yezu omu Israheli, omu cihebraniya.

יְשׁוּעַ-6 Noms propres: Yéshoua [Yéchoua] YÊSHÛ'A; Yozwe; Yoshua; Yoshuwa.

יְשׁוּעַ-7 ✓ Noms propres: Josué YÊSHÛ'A; Yozwe; Yoshua; Yoshuwa.

יְשׁוּעַ-8 ✓ Noms propres: Yéshoua [Yéchoua] YÊSHÛ'A; Yeshua; Yeshuwa; Yozwe.

יְשׁוּעַ-9 ✓ Noms propres: Yéshoua [Yéchoua] YÊSHÛ'A; Yeshua; Yeshuwa; Yozwe.

יְשׁוּעָה Divers: aide, délivrance, salut YÊSHÛ'Â; Bucire; buyôkoke; buyôkozi; muciza; Iyamucizagya; wamanyôkola; olubaga lwafumizemwo; nanayish'ikurhabâla; ebi Nyakasane ammujiirira; *fumi*; *fumize*; *ciza*; *cizir*; *yôkol*; *cire*; *yôkol*; iragi.

יִשַׁע Divers: aider, sauver YSH'; YÂSH'A; kurhabâla; kuciza; kucungula; kulikûza; abarhabâla; alîkûza; anabayôkola; anabayôkola; we lubaga lwayôkolagwa; *yôkol*; *yôkol*; *ciza*; *lîkûz*; *lîkûz*; *rhabâl*; *fungir*; *langa*; *yôkoz*; *yôkoz*; *him*; *ikuz*; *îkûz*; *cungul*; *côkol*.

יִשָּׁר Attributs: aller droit devant, rendre droite YSHR; kushôgeza enjira; kushôngeza; kukubûla; kugalagaza enjira; kubà n'omurhima nkana; kuyumanyanya enjira; *shongez*; *shôngez*; *kubûla*; *njà*.

יָתֵד-1 ✓ Objets réels: cheville, piquet de tente YÂTAR; muli-ndizo; kazirabulongo.

יָתֵד-2 Objets réels: cheville, piquet de tente YÂTAR; ikondo; makondo; enkingi z'Endâro; Enkwîra; nkwîra; *kwîr*.

יָתֵד-3 Objets réels: truelle, pelle YÂTAR; lupaho; mwîko.

יָתוֹם Êtres: orphelin YÂTÔM; enfunzi; nfunzi; *nfuzi*; *nfûz*; *fûnz*; *fûnz* --- omu kiwahili mpu "YATIMA".

יָתִיר Noms propres: Yattir YATÎR; Yatiri; Yatiri; *Yati-r* --- lugo lwa baleviti omu ishwa Iya Yûda.

יִתְלָה ✓ Noms propres: Yitla [Itla] YITLÂ; Itla; Yitla --- lugo lw'omu ishwa Iya Dani.

יִתְמָה ✓ Noms propres: Yitma [Itma] YITMÂ; Itima; Yitma --- mulwî w'oku ngoma ya Daudi.

יִתְנִיָּאל ✓ Noms propres: Yatniël [Yatniel] YATNÎ'ÊL; Yatiniyeli --- w'oku bûko bwa Levi.

יִתְנָן ✓ Noms propres: Yitnân [Itnan] YITNÂ; Itina; Yatnân --- lugo omu ishwa Iya Yûda.

יֵתֶר-1 ✓ Noms propres: Jéthro YÊTER; Yetro --- mudâhwa e Madiyani ishazâla wa Mûsa.

יֵתֶר-2 ✓ Noms propres: Yètèr [Yéter] YÊTER; Yeteri --- nfula ya Gedeoni, Gideoni.

יֵתֶר-3 ✓ Noms propres: Yètèr [Yéter] YÊTER; Yeteri; Yeter --- îshe wa Amasa muyismaeli wa kuli Yismaeli.

יֵתֶר-4 ✓ Noms propres: Yètèr [Yéter] YÊTER; Yeteri; Yeter --- Yeteri ye wafâga buzira mwâna, Iolâ 1Nga 2.32.

יֵתֶר-5 ✓ Noms propres: Yètèr [Yéter] YÊTER; Yeteri --- oku bûko bwa Yûda.

יֵתֶר-6 ✓ Noms propres: Yètèr [Itran] YÊTER; Yeter; Yitrani.

יִתְרָא ✓ Noms propres: Yitra [Yéter] YITRÂ; Yitra.

יִתְרוֹ ✓ Noms propres: Jéthro YITRÔ; Yetro.

יִתְרִי ✓ Noms propres: Yitrite [Itrite]; famille de Yéter YITRÎ; mulala gwa Yatiri; Yatiri; bayitri --
- mulala gwa Kiriya-Yarim.

יִתְרָן-1 ✓ Noms propres: Yitrân [Itran] YITRÂN; Yitrani --- mugala wa Dishân, Dishôn wa kuli Sheyiri.

יִתְרָן-2 ✓ Noms propres: Yitrân [Itran] YITRÂN; Yitrani.

יִתְרֵאָם ✓ Noms propres: Yitréam [Itréam] YITRE'ÂM; Yitreamu; Yitrayamu; Itream.

יִתֵּת ✓ Noms propres: Yeteth [Yéteth] YETÊT; Yeteti --- murhambo w'e Edomu.

כֶּבֶד-1 Attributs: être lourd, important KVD; KÂVÊD; muntu wa lukengwa; ba cikono kulusha; orhakenziri eri izîno; muntu bakenga; muntu ojire irenge; Ye wali n'olukengwa; wa lukengwa; alusha bene wâbo; aja irenge; Acîbonera irenge; *zirho*; *kengwa*; *lush*; *rhaluk*; *irenge*; *kulu*; *keng*.

כֶּבֶד-2 Attributs: se rendre honoré KVD; KÂVÊD; nayereka Faraoni mwâmi w'e Mîsiri irenge lyâni; irenge lyâni libonekane; acihêka irenge; *renge*; *kulu*; *keng*.

כֶּבֶד-3 Attributs: honorer KVD; KÂVÊD; Okazikenga sho na nyoko; kukenga; okukenga; kukengesa; oj'irenge; kuj'irenge; rhwanakukuza; bici bicirhuma okâkenga bagala bawe kundusha; nie nkengêsa abankenga; onkengêsaye nâni; kukuza okûla akuzize.

כְּבוֹד-1 Attributs: gloire, présence du Seigneur KÂVÔD; irenge; bukuze; kubaho kwa Nyamubâho; *renge*; *kuz*; cimanyîso ca Nyakasane.

כְּבוֹד-2 Attributs: gloire, opulence, importance, splendeur, magnificence KÂVÔD; bugale; irenge; zirya zankabakengêsa; hya kukengêsa; *keng*; *kuz*; *kenges*; *kengw*; *kulu*.

כְּבוֹד-3 Êtres: âme, cœur KÂVÔD; omurhima; murhima; omûka; mûka; irenge; eci omuntu akengerwa; *obula*; *mûka*; *murhim*.

כָּבוֹל-1 ✓ Noms propres: Kavoul [Caboul] KÂVÛL; Kabulu; Kavul; Kabul --- lugo lw'omu ishwa Iya Aseri.

כָּבוֹל-2 ✓ Noms propres: Kavoul [Kaboul] KÂVÛL; Kabuli; Kabul; Kavul --- cihugo luhande, ishwa Iirhali linyi omu Galileya.

כַּבּוֹן ✓ Noms propres: Kabbôn [Kabbon] KÂBÔN; Kaboni; Kabôn --- lugo lw'omu ishwa Iya Yûda eri izîno Iyamashusha erya mwâmi Kabonwa e Kaziba.

כֶּבֶר Noms propres: Kebar [Kébar] KEVÂR; Kebari; Kebar; okwabîre (déjà omu nfarasè); okwajizirwa; ebyabîre; ebyajizirwe --- lwîshi omu Babiloni.

כְּבֶרֶת Objets réels: passoire, chemin KEVÂR; kayungulo; njira; bugali bwa njira; bugali erhi buli bwa njira --- lolà Am 9.9.

כֶּבֶשׂ, כֶּבֶשָּׂה, כֶּבֶשֶׂה Faune: agnelle, brebis, jeune brebis, agneau KÊVESH; KEVSHÂ; bibuzi; ebibuzi; ecibuzi; cibuzi; mwâna-buzi; omwâna-buzi; omwânabuzi; bâna-buzi; bânabuzi; mwânabuzi; *buzi*; *mw* *buzi*.

כִּדְכֹד Objets réels: rubi KADKOD; enkingi; amarajani; ibuye Iya ngulo ndârhi.

כִּדְרֹלְעָמֶר Noms propres: Kedorlaomer [Kedor-Laomer] KEDOR-LÂ'ÔMER; Kedori-Laomeri; Kedar-Laomer --- mwâmi w'e Elami; lolà Murh 14.1.

כֹּהֵן Rituels: exercer comme prêtre KOHÊN; KHN; omujire mudâhwa; bajirire Aroni emyambalo yamujira mutagatifu na mudâhwa; Iyo bakola bwinjà obudâhwa; Iyo bakàjira omukolo gw'obudâhwa bwâni; kujira obudâhwa; omu mukolo gw'obudâhwa; *dâhwa*; *dahwa*.

כֹּהֵן Êtres: prêtre, sacrificateur KOHÊN; mudâhwa; omudâhwa; badâhwa; abadâhwa; mudâhwa; omudahwa; badahwa; abadâhwa; *dâhwa*; *dahwa*.

כֹּהֵנָה ✓ Rituels: sacerdoce KEHUNÂ; obudâhwa bubè bwâbo; bushîge bwabaha obudâhwa;

budâhwa; obudâhwa; *dâhwa*; *dahwa*.

כֹּוֹב Noms propres: Nubie [Libye] KÛV; Lubî; Libia; Nubia; Kub --- cihugo eco ciyerekire bihugo binji by'emwa Kush yo Afrika.

כֹּוֹן ✓ Noms propres: Koun KÛN; e Kuni; Kun --- lugo omu ishwa Iya mwâmi Hadadezeri w'e Tsoba, Soba.

כֹּוֹס Faune: hibou ecirifufu; cirifûfu; *rifufu*; mbêhe.

כֹּוֹרֶשׁ Noms propres: Cyrus KÔRESH; Koreshi; Koresh; Sirusi --- mwâmi Sirusi wa Abapersi.

כֹּוֹשִׁי-1 Noms propres: Nubien [Éthiopien, Kouchite] KÛSHÎ; Kushi; bene Kushi; banya-Etiopiya; banya-Nubiya; *kush*; *nubiya*; *tiopiy*; *tiyop*.

כֹּוֹשִׁי-2 Noms propres: Koushi [Kouchi] KÛSHÎ; Kushi --- shakululûza wa Yehudi; lolà Yer 36.14.

כֹּוֹשִׁי-3 Noms propres: Koushi [Kouchi] KÛSHÎ; Kushi --- îshe w'ouulêbi Sofoniya; Sof 1.1.

כֹּוֹשָׁן ✓ Noms propres: Koushân-Rishéataïm [Kouchan-Richataïm] KÛSHÂN-RISHE'AT; KÛSHÂN-RISHE'ATAYIM; Kushani-Rishetayimi; Kushân-Risheatayim; Kushân-Rishatayim --- mwâmi w'e Mezopotamiya oku lw'Abacîranuzi omu Israheli.

כֹּוֹשָׁן Noms propres: Koushân [Kouchan] KÛSHÂN; Kushân; Kushani --- ishwa Iirhali linyi omu cihugo ca bene Madiyani
כֹּוֹשׁ-1 ✓ Noms propres: Koush [Kouch] KÛSH; Kushi; Kush --- mugala wa Hamu, Hama, Ham, ye Abanfaransa baderha CHAM bulya omu cihebraniya muli ba H basharhu, enfasè erhishi hubula: HE, HET, KAF orhaliwa nukuta baderha dagesh.

כֹּוֹשׁ-2 Noms propres: Koush [Kouch] KÛSH; Kush; Hushi; Etiopiya; Etiyopiya; *piya*; *pia* --- kandi Kush ali muntu wa bûko bwa Benyamini.

כֹּוֹשׁ-3 Noms propres: Koush KÛSH; Kush; Kushi כֹּוֹת ✓ Noms propres: Kouth [Kouta] KÛT; e Kuta; Kut --- lugo lw'omu Babiloni e mwênè.

כֹּוֹתָה ✓ Noms propres: Kouth [Kouta] KÛTÂ; Kuta --- lugo lw'omu Babiloni e mwênè.

כֹּזֶבָא ✓ Noms propres: Kozéva [Kozéba] KOZÊVÂ; e Kozeba; Kozeva --- hantu h'omu ishwa Iya Yûda.

כֹּזְבִי ✓ Noms propres: Kozbi KOZBÎ; Kozbi --- mukazi munya-Madiyani.

כֹּזִיב ✓ Noms propres: Keziv [Kezib] KEZÎV; aha Akizibu; Kezib --- hantu aho.

כֹּחַ-1 ✓ Faune: varan KOAH; kadubankula --- ye "varanus" omu cilatini.

כֹּחַ-2 Attributs: force, puissance emisî yâni; misî; emisî; buhashe; obuhashe; *darhi*; *dârhi*; *ngombe*; *zibuh*; *hash*.

כִּדֹן ✓ Noms propres: Kidôn [Kidon] KÎDON; Kidoni --- Kidon muntu waligwerhe ecibuga erhi enkafu walidwirhe omucîmba, erhi zihika aha Kidon zalinziguhirimya, lolà 1Nga 13,9.

כִּיּוּן Noms propres: Kiyyoun [Kéwan] KÎYÛN; Kiyun; Kiyuni --- muzimu wa Bene Assiriya mpu co cêrekano ca "Saturnus".

כִּסַּי Objets réels: sac, bourse KÎS; nshoho; enshoho; *shoho*.

כִּישׁוֹר Objets réels: bâton en bois tenant droit, autour duquel le fil est enlacé KÎSHÔR; mulindizo gwa karhi bazingirakwa enyusi; karhi kakubusire --- balukirakwo emishangi.

כֹּל-חֹזֶה-1 ✓ Noms propres: Kol-Hozé KOL-HOZÊ; Kol-Hozè; Kalohoze; Koloziya --- îshe wa Shalumu murhambo w'oluhande lw'e Misipa, Mitspa enyuma z'okurhenga ebwa kululizibwa e Babiloni emwîrhu ebà Kalehezo KLHZ, burhanzi ecihebranniya cirhalimwo herufi z'izû/ i, a, e, u, o barhangirira kul aleph na ayin okujira herufi z'izû.

כֹּל-חֹזֶה-2 ✓ Noms propres: Kol-Hozé KOL-HOZÊ; Kalohoze; Kol-Hozè; Koloziya --- mugala wa Hazaya shakulûza wa Measeya bûko bwa Yûda.

כֹּלֶא Objets réels: prison KÊLÊ; mpamikwa; empamikwa; omu mpamikwa; abashwêkwa; *mpamik*; *shwek*; *shwêk* --- abashwekwa kuli kuderha abali omu mpamikwa.

כִּלְאָב ✓ Noms propres: Kiléav [Kilab] KILÂV; Kileabu; Kileb --- mugala wa Daudi.

כָּלֵב-1 Noms propres: Caleb KÂLÊV; Kalebu; Kaleb --- mugala wa Yefunè w'oku bûko bwa Yûda.

כָּלֵב-2 ✓ Noms propres: Caleb KÂLÊV; Kalebu; Kaleb --- mugala wa Hetsroni, Hesroni, Hezroni, Hezrôn w'oku bûko bwa Yûda.

כָּלֵב-3 ✓ Noms propres: Caleb [Caléb] KÂLÊV; Kalebu; Kaleb --- hantu h'emukondwè gwa Israheli.

כָּלֵב ✓ Noms propres: Hèçrôn, Caleb s'unit à Ephrath [Caleb Efrata, Caleb s'unit à Éfrata] KÂLÊV-'EFRÂTÂ; HÊTSRÔN; Hesroni-Kaleb; Hezroni-Kaleb; Hetseon-Kaleb; Hesroni --- olya wayankaka Efrata erhi mukage Abiya afà, lolà 1Nga 2.24.

כָּלֵב Faune: chien KÊLEV; kabwa; akabwa; rhubwa; orhubwa; mpungwe; nakâla.

כָּלְבִי ✓ Noms propres: calébite, du clan de Caleb KÂLVÎ; wa kuli bene Kalebu --- w'oku bûko bwa Yûda.

כְּלוּא Objets réels: prison KELÛ'; mpamikwa; empamikwa; amu ka-abashwêke; ka-bashwêke; aka-mpira.

כְּלוּב-1 ✓ Noms propres: Kelouv [Keloub] KELÛV; Kelubu; Kelub; Keluv --- muntu w'oku bûko bwa Yûda.

כְּלוּב-2 ✓ Noms propres: Kelouv [Keloub] KELÛV; Kelubu; Kelub; Keluv --- îshe wa Izri munya-buhashe oku ngoma ya Daudi.

כְּלוּבִי ✓ Noms propres: Keloubai KELÛVAY; Kelubayi --- mugala wa Hetsroni w'oku bûko bwa Yûda.

כְּלוּהִי Noms propres: Kelouhi [Kelouhou] KELÛHÛ; Keluhi; Keluhu --- muntu waliyansire omukazi munyamahanga enyuma z'okurhenga ebwa kululizibwa e Babiloni.

כָּלָה ✓ Noms propres: Kalah [Kéla] KÂLAH; Kalaha; Kalah --- lugo lw'omu Mezopotamiya.

כָּלִי ✓ Objets réels: sac de berger KELÎ-HO'ÎM; nshoho; nshoho ya mungere.

כְּלִיא Objets réels: prison KELÎ'; mpamikwa --- cinwa ca kasharhu eci ciderhwa mpamikwa: kelè kulu keli.

כְּלִיֹּן ✓ Noms propres: Kilyôn [Kilion] KILYÔN; Kiliyoni; Kilyôn --- mugala wa Elimelek.

כְּלָכָל-1 Noms propres: Kalkol KALKOL; Kalkol; Kalikoli --- mugala wa Maholi, Mahol mugala w'oku ngoma ya Daudi.

כְּלָכָל-2 ✓ Noms propres: Kalkol KALKOL; Kalkoli; Kalkol; Kalikoli --- mugala wa Zera w'oku bûko bwa Yûda.

כְּלָל ✓ Noms propres: Kelal KELÂL; Kelali; Kelal --- wa kuli bene Pahati-Mowabu, aliyansire omukazi munyamahanga enyuma z'okurhenga ebwa kululizibwa e Babiloni.

כְּלָמַד Noms propres: Kilmad KILMA; Kilmadi; Kilmad --- lugo lw'omu Mezopotamiya.

כְּלָנָה Noms propres: Kalné KALNÊ; Kalnè --- lugo lw'e Mezopotamiya.

כְּלָנוֹ Noms propres: Kalno [Kalné] KALNÔ; Kalno --- lugo lw'e Mezopotamiya.

כְּמָהָם Noms propres: Kimham, Kimeham KIMHÂM; Kimhama; Kimham; Kimeham --- mugala wa Berzilaiy w'e Galadi.

כְּמָהָן Noms propres: Kimham KIMHÂN; Kimhan --- mugala wa Barzilaiy w'e Galadi.

כְּמוֹשׁ Noms propres: Kemosh [Kemoch] KEMÔSH; Kemoshi; Kemosh --- muzimu w'e Mowabu.

כַּמֶּן Flore: cumin KAMON; bulo; murhi emogomogo zikolesibwa nka nnungu ya biryo.

כֶּן, כְּנָם Faune: moustique, mouche KÊN-KNÂM; muhuka; mihuka; omuhuka; emihuka; nzi; nsusi; enzi; ensûsi.

כְּנָה Noms propres: Kanné KANÊ; Kanè.

כְּנִיָּהוּ Noms propres: Konyahou [Konia] KONYÂHÛ; Konyahu --- mugala wa Yoash, Yowash, mwâmi omu Juda omu 597.

כְּנָנִי ✓ Noms propres: Kenani KENÂNÎ; Kenani --- muleviti enyuma z'okurhenga ebwa

kululizibwa e Babiloni.

כְּנַנְיָה Noms propres: Kenanya [Kenania] KENANYÂ; Kenanya --- muleviti w'ooku ngoma ya Daudi.

כְּנַנְיָהוּ-1 ✓ Noms propres: Kenanyahou [Kenania] KENANYÂHÛ; Kenanyahu; Kenaniyahu; Kenaniya --- muleviti murhambo w'oku ngoma ya Daudi.

כְּנַנְיָהוּ-2 Noms propres: Konanyahou [Konania] KÂNANYÂHÛ; Kanayahu; Kananyahu --- muleviti oku ngoma ya Hizkiyahu, rhuderha Ezekiyasi.

כְּנַנְיָהוּ-3 ✓ Noms propres: Konanyahou [Konania] KÂNANYÂHÛ; Kenanyahu; Konanyahu; Kananyahu --- muleviti oku ngoma ya mwâmi Yoash, Yowash, rhuderha Yoziasi.

כְּנַנְיָהוּ ✓ Noms propres: Kenanyahou [Kenania] KENANYÂHÛ; Kenaniya; Kenanyahu --- muleviti murhambo w'oku ngoma ya Daudi.

כְּנַעַן-1 ✓ Noms propres: Canaan KENA'AN; Kanâni; Kenân; Kanan.

כְּנַעַן-2 Noms propres: Canaan KENA'AN; Kanâni; Kenân; Kanaan; Kanan.

כְּנַעֲנָה-1 ✓ Noms propres: Kenaana KEN'ANÂ; Kanâni; Kenana; Kenâna; Kenaana --- îshe wa Sedkiyahu, rhuderha Sedekiasi mulêbi wa bunyvesi oku ngoma ya Ahabu, rhuderha Akabu.

כְּנַעֲנָה-2 ✓ Noms propres: Kenaana KEN'ANÂ; Kenaana --- mugala wa Bilahani w'oku bûko bwa benyabini.

כְּנַעֲנִי ✓ Noms propres: Cananéens [cananéen] KENA'ANÎ; murhunzi; bene Kanâni; ba kuli Kanaani; Abanya-Kanâni; *nyakanan*; *kanan*.

כְּנַעֲרַת-1 ✓ Noms propres: Génésareth, Kinnéreth KINÊRET; Kinereti --- nyanja ya Kinereti, Genezareti nyanja ebà e Galileya.

כְּנַעֲרַת-2 Noms propres: Kinnéreth KINÊRET; Kinereti; Kineret.

כְּסֵא Objets réels: siège, trône KISÊ'; ntebe; entebe; ntebe ya bwâmi; entebe y'obwami; oku ntebe y'obwami; oku ntebe; *rheges*; *rhegek*; *nteb*; bwâsi; *ba bâmi*; *shungwè*; *buhashe*; *ak'emmanja* *omurhambo*.

כְּסִיל-1 Attributs: stupide, insensé KESÎL; cinganyi; ecinganyi; cingolongolo; ecingolongola; cizûzû; ecizûzû; *hwinja*; *ngany*; *sirhe*.

כְּסִיל-2 ✓ Noms propres: Kesil [Kessil] KESÎL; Kesili; Kesil.

כְּסִילוֹת Attributs: stupidité KESÎLÛT; buhwinja; obuhwinja; obunganyi; obuzûzû; isirhe; *hwinja*; *ngany*; *hwinjagal*.

כְּסֵל Attributs: reins, confiance KÊSEL; isirhe, buhwinja; nsiko; kugwarha murhima; bwîkubagire; bwikubagirwa.

כְּסִלֹן ✓ Noms propres: Kislôn [Kislon] KISLÔN; Kisloni; Kislôn --- îshe wa Eliadadi w'oku bûko bwa Benyamini.

כְּסִלֹן ✓ Noms propres: Kesalôn [Kessalon] KESÂLÔN; Kesaloni --- lugo lw'omu ishwa lya Yûda.

כְּסִילוֹת ✓ Noms propres: Kesouloth [Kessouloth] KESULÔT; Kesuloti; Kesulot --- lugo lw'omu ishwa lya Isakari.

כְּסִלְחִים Noms propres: Kaslouah [Kaslou] KASLUHÎM; Kasiluhimu; Kasiluhim --- Bakasiluhimu lwali lubaga lwa kuli Misrayim, Mîsiri oyo bali ba kuli Abanya-Mîsiri abo obwo.

תְּבוֹר כְּסִלַת ✓ Noms propres: Kisloth-Tabor KISLOT-TÂVÔR; Ki-siloti-Tabori; Kasilot-Tabor --- lugo lw'omu ishwa lya Isakari.

כְּסֵמֶת Flore: spelt (espèce de blé) KUSEMET; engano ejira emigati --- bishusha amahemba.

כֶּסֶף Objets réels: argent, fortune KÊSEF; nsaranga; ensaranga; buhirhi; obuhirhi; *guliragw*; *gulir*; *gula*; bikoroti; *ngulo*; *farang*; *masholo*; *marhale*; *gerha*; *irugu*; cikînja; mulinga; *ntûlo*; talenta; *hirhi*; *gu-la*; sikeli; shekel; citwîro; cûma ca lunyerere.

כְּסִפְיָא ✓ Noms propres: Kasifya [Kassifia] KÂSIFYÂ; Kasifya --- hantu h'e Babiloni.

✓ כף Flore: main (cavité, paume de), plante du pied, poignée, pot KÂF; nfune; bula bwa nfune; lushando; bula bwa lushando; ebibumbire amahi.

ואגמון כפה Attributs: rameau et roseau, tout le monde KIPÂ-VE'ANMÔN; ecigundu n'amashami; mishugushugu n'amasheke; irhwe n'omucira --- mishugushugu n'amasheke kuli kuderha buhane kuli boshi mpu Nyakasane atwa Israheli irhwe n'omucira, lolà Iz 9.13-14.

כפיר Faune: lion, lionne, lionceau, fauve KEPÎR; entale; ntale; kapiri; akapiri; ciryanyi; eciryanyi; *ntal*; *pir*; *ryany*; *simba* --- eci cinwa kapîr omu cihebraniya yena kapiri omu mashi; ka ntakuderhaga nti: Les origines bibliques des Bashi, nyabangere.com

✓ כפירה Noms propres: Kefira KEFÎRÂ; Kefira; Kafira --- lugo lw'omu ishwa lya Benyamini.

1-כפר Attributs: apaiser KPR; KFR; nankamuhongera; kuhongera; kurhûza; kukûla omutuko -- Oburhè wa mwâmi, ntumwa ya lufù, murhimanya oburhûza, lolà Mig 16.14 2-כפר Attributs: expiation KPR; KFR; nterekêro y'okubacêsa; okulushukûla; nterekêro y'okushukûla ebyâha; embâgwa y'okulyûla ebyâha; lyo muciza obuzîne bwinyu; kucêsibwa; acêsibwa; *shukûl*; *cêsa*; *cîre*; *cîre*; *ciza obuzîne*; *ciza*; *bwonj*; *yobôl*; *yôbôl*; *erekêr*; *lokôla*; *terekêro y'okulyûla*; *mpyûl*; *ntûlo*; *hyula*; *mpyûl*; *lyûla* --- ebiri omu WLC Lev 6.30 byo biri omu BHS Lev 7.7.

3-כפר Attributs: pardonner, absoudre KPR; KFR; Banacingwa oku lwihôlo lw'omukò.; babalira ebyaha; rhenza ebyâha; kuzâza omwenda gw'ebyâha; anakangûle ecihugo; barhali bacicêsize; *cinga*; *zaza*; *kangûl*; *cês*; *babal*; *rhenz*.

✓ העמונה כפר Noms propres: Kefar-Ammona KEFAR-HÂ-'AMÔNÂ; Kefara-Ha-Amoni; Kefar-Amona --- lugo omu ishwa lya Benyamini.

✓ כפרים Attributs: expiation KIPURÎM; okucîrhênza ebyâha; okushukûla ebyâha; okuciza obuzîne; empyûlo; empyûlo; kuhyûla; kuhyûla; okuhyûla; okuhyûlira ebyâha; enterekêro; *shukûl*; *hyûl*.

Noms propres: Kaftor KAFTÔR; Kafutori; Kaftor; mwinjihirizo; mburungusè; murhamba gushweka emitungu aha nyanya --- mburunguze z'oku cinara lugendambeba lya mitungo Kaftor, luhande lwa cihugo, ali nka co rhuderhwa Kreti buno, ishwa lirhali linyi lya cihugo.

✓ כפתרים Noms propres: Kaftor, gens de Kaftor KAFTORÎM; ba Kafutorimu; Ba-Kafutorimi; bantu b' e Kaftor; e Kafutori; ba kuli Mîsiri.

1-כר Faune: agneau gras, béliet gras KAR; ebyânabuzi; byanabuzi; engandabuzi; abanabuzi; ngandabuzi; *ana-buzi*; *anabuzi*; *ndabuzi*; *nda-buzi* --- byanabuzi bitwêdu erhi ngandabuzi ntwêdu.

2-כר Objets réels: bât du chameau KAR; ngurha batamalakwo oku ngamiya; *ngarha* *tamal*.

1-כרוב Êtres: cherubim, créature merveilleuse KERÛV; bakerubini; Kerubi; nshusho ya malahika; *kerub*; *malahik* --- ciremwa ca kurhangâza, cimanyîso ca bukulu bwa Nyamuzinda Salomoni atulîsize bakerubini lyo ayinjihiriza aka-Nyamuzinda zali nshusho za bamalahika omu ka-Nyamuzinda, lolà 2Nga 3.7.

2-כרוב Noms propres: Keroub KERÛV; Kerubu; Kerub --- lugo lw'omu Kaldeyo.

✓ כרי Noms propres: Kariens [Cariens] KÂRÎ; abasirika b'e Kari; murhwe gw'abalanga mwâmi; abanya-Kari.

✓ כרית Noms propres: Kerith KERÎT; lwîshi lwa Keriti; *Kerit* --- lwîshi lubà e bushoshôkero bwa Yordani.

כרכם Flore: safran KARKOM; mirhi y'obukù; obukù --- mburho baderha safran omu nfarasè.

Noms propres: Karkémish [Karkémich] KARKEMÎSH; Karkemishi; Karkemish.

כרכס Noms propres: Karkas KARKASH; Karkasi --- muguma omu barhonyi, nshangi nda za mwâmi Asuerusi w'e Persi, lolà Est 1.10.

כרכרה Faune: chameau KIRKÂRÂ; ngamiya; engamiya.

כָּרֶם Flore: vigne [FF 188.190] KÊREM; emizâbîbu; mizâbîbu; lukoma lwa mizâbîbu; amashwa g'emizâbîbu; *ishwa*; *mashwa*; ishwa ly'emizâbîbu; *zâbî-b*.

1-כָּרְמִי ✓ Noms propres: Karmi KARMÎ; Karmi --- mugala wa Rubeni.

2-כָּרְמִי ✓ Noms propres: Karmi KARMÎ; Ka-rmi; Karmi.

3-כָּרְמִי ✓ Noms propres: Karmi KARMÎ; Karmi.

4-כָּרְמִי ✓ Noms propres: Karmites, descendants de Karmi KARMÎ; omulala gwa Abakarmi.

1-כָּרְמֶל ✓ Noms propres: Karmel KARMEL; Karmeli; Karmel.

2-כָּרְמֶל Noms propres: Carmel KARMEL; Karmeli; Karmel.

כָּרְמֶלִי ✓ Noms propres: de Karmel KARMELÎ; w'e Karmeli.

כָּרָן ✓ Noms propres: Kerân [Keran] KERÂN; Kerani --- mugala wa dishân, Dishani wa kuli bene S.

heyiri כָּרְשֵׁנָא Noms propres: Karshena [Karchena] KERSHENÂ; Karshena --- lolà Est 1.14

1-כָּרֶתִי Noms propres: Kerétiens [Crétois, de Kaftor] KERÊTÎ; bene Kereti; bene Keret --- Bantu b'e Kreti, Kaftor.

2-כָּרֶתִי ✓ Noms propres: Kerétiens [Crétois] KERÊTÎ; abanya- Kereti; *keret*; *Kerit*.

כֶּשֶׁב, כֶּשֶׁבָּ, כֶּשֶׁב Faune: mouton, brebis, bélier, agneau, taureau KÊSHEV; KISHBÂ; cibuzi; bibuzi; ecibuzi; ebibuzi; ngandabuzi; mwânabuzi; mpanzi; *hebe*; *buzi*; *panzi*; *byâna*.

כֶּסֶד ✓ Noms propres: Kèsed [Kessed] KÊSHED; Kesedi; Kesed --- mugala wa Nahori, Nahor shakulûza wa bene Kaldeyo, Abakaldeya, Abanya-Kaldeya era munda Irak ali buno.

כַּשְׁדִּי Noms propres: Chaldée, Chaldéen, Babylonien KASDÎ; Kaldeya; munya-Kaldeya; w'e Kaldeya; omukaldeya; *kaldeya*; *Kalideya* --- wa kuli Kesedi, Kesed mugala wa Nahor n'ecihugo câbo.

כַּשְׁדִּים Êtres: astrologues KASDÎM; abashonga; abalagwe; abalêba ebiri emalunga --- lolà Dan 2.2.

כַּשְׁף Êtres: enchanteur, magicien KASHÂF; muhamuzi; abahamula; mukurungu; omukurungu; abashonga; abashasi.

כַּשְׁף Rituels: incantations, sorcelleries KÊSHEF; balozi; kuloga; bulozi; abalozi; obulozi.

כִּתִּיִּם Noms propres: Kittim KITÎYIM; KITÎM; Kitimi; Abanya-Kitim; Kiti.

כִּתְּלִישׁ ✓ Noms propres: Kitlish [Kitlich] KITLÎSH; Kitilishi; Kitlish --- lugo lw'omu ishwa lya Yûda.

כְּתָרֶם Objets réels: couronne KÊTER; cimanè; ecimanè; bimanè; ebimanè.

לֹא רֹחַמָּה Noms propres: Non-Aimée, Lo-Rouhama [Mal-Aimée] LO'-RUHÂMÂ; Lo-Ruhama; Orhasimirwi; Orharhonyiri --- izîno lya mulala gulimwo fungwifungwi; mwâli wa Hosheya, rhuderha Ozeya NTÀ LUKOGO lya izîno lya LO Ruhama.

לֹא עַמִּי Noms propres: Étranger LO' 'AMÎ; Lo-Ami; Lurhali-Lubaga-Lwâni; K'emahanga --- kula banahâ omwâna elya BARHALIBIRHU, K'EMAHANGA. Erhi embaka zali omu mulala zihwa baburha LUBAGA LWÂNI na MUSIMWA, lol Hoz 1-2.

לֵאָה ✓ Noms propres: Léa LÊÂ; Lea; Leya --- mwâli wa Labani, mukà Yakôbo.

לֵאֵל ✓ Noms propres: Laël LÂÊL; Layeli; Lael --- îshe wa Eliyasafi, Eliyazaf murhambo w'Abagershoni, bene Geshoni.

לֵאֻמִּים ✓ Noms propres: Léoummite [Leoumite] LE'UMÎM; Baleumini --- lubaga lwa kuli Yokshân, Yokishani.

לְבָאוֹת ✓ Noms propres: Levaoth [Lebaoth] LEVÂ'ÔT; Lebaoti; Levaot --- lugo omu ishwa lya Simeoni.

לְבוֹנָה ✓ Noms propres: Levona [Lebona] LEVÔNÂ; Lebona --- hantu aho, lolà Bac 21.19.

לְבִיא Faune: lion LÂVÎ; ntaïe; entale; kakiri; mpangaza --- entale edesirwe omu binwa binji

bya cihebraniya.

לְבִיא Faune: lioness LÂVÎÂ'; ntale-kazi; entale-kazi; ntale nkazi.

לֶבֶן-1 Noms propres: Laban, blanc LÂBÂN; Labani; mwêru; *eru* --- mugala wa Betoneli îshe wa Lea na Raheli, Racheli lolà BHS Murh 32.1 biguma na WLC Murh 31.55 lolà BHS Murh 32.5 biguma na WLC Murh 32.4.

לֶבֶן-2 ✓ Noms propres: Laban LÂBÂN; Labani --- hantu aho.

לִבְנָה-1 ✓ Noms propres: Livna [Libna] LIVNÂ; Libna; Libna --- hantu abarhengaga bujà e Mîsiri bageraga BHS Mib 33.20 biguma na WLC Mib 33.21.

לִבְנָה-2 Noms propres: Livna [Libna] LIVNÂ; Libna --- lugo lwa Baleviti omu ishwa Iya Yûda.

לִבְנָה-1 ✓ Flore: peuplier blanc LIVNÊ; mipepuli --- mipepuli myêru.

לִבְנָה-2 Flore: styrax LIVNÊ; mitudu.

לְבָנָה ✓ Noms propres: Levana [Lebana] LEVÂNÂ; Lebana; Levena --- mwezi nkuba karhî Lebana Levana murhambo wa milala murhumisi omu ka-Nyamuzinda enyuma z'okurhenga e Babiloni bali lulizibwe.

לְבָנָה Objets réels: brique, pavé LEVÊNÂ; amatofali; matofali; amadofali; madofali; *madafali*; *cirhindir*; *madofali*; *matofali*.

לְבָנָה Flore: encens, résine LEVONÂ; obukù; bukù; *nshangi*; enshangi; bukù; *nshangi*; omugî enyanya; Lebona --- Lebona hali hantu hôfi na Sikem.

לִבְנוֹן Noms propres: Liban LEVÂNÔN; Libano --- lûkere lwa ntongo ziri e mwênè gwa Israheli.

לִבְנִי-1 ✓ Noms propres: Livni [Libni] LIVNÎ; Livini; Libni --- mugala wa Gershôn, Gershoni w'oku bûko bwa Levi.

לִבְנִי-2 ✓ Noms propres: Livni [Libni] LIVNÎ; Livivi; Livni; Libni --- wa kuli bene Merari w'oku bûko bwa Levi.

לִבְנֵי-3 ✓ Noms propres: Livnites [Libnite] LIVNÎ; omulala gwa Livini; omulala gwa Libni; omulala gw'Abalobuni; Libni --- ba kuli Libni w'oku bûko bwa Levi.

לֹד ✓ Noms propres: Lod LOD; Ludu; Lodi; Lod --- lugo omu ishwa Iya Benyamini.

לֹדֶבָר ✓ Noms propres: Lodevar [Lo-Dabar] LIDVIR; Lo-Debari; Lodevar; Lodavar; Lo Dabar; Lo-Debari.; Lidbir.

לְהָבִים ✓ Noms propres: Lehav [Lehab] LEÂVÎM; Lehabimu; Lehab; Lehabi; Lehabimu; Lehabim --- lubaga lwa kuli Mitsrayim, Mîsiri.

לָהָד ✓ Noms propres: Lahad LAHAD; Lahadi --- mugala wa Yehati w'oku bûko bwa Yûda.

לֹדֶבָר ✓ Noms propres: Lodevar [Lo-Dabar] LÔ-DEVÂR; Lo-Debari; Lo-debar; Lodevar.

לִיבִי Noms propres: Libyen, de Libye LÛVÎ; LÛBÎ; Abanya-Libiya; w'e Libiya; munya-Libiya --- bantu bayûbaka e Libiya.

לֹוד Noms propres: Loud LÛD; Ludi; Ludu --- mugala wa Sem, Semu, Semi cihugo, ishwa Iya Sem Iyo asigiraga Ludi.

לֹודִים Noms propres: Loud, gens de Loud LÛDÎM; bene Ludimu; abantu b'e Ludi; e Lud.

לֹוז-1 ✓ Flore: amandier LÛZ; amandi; mirhi ederhwa amandi --- omu nfarsè mpu "amandier".

לֹוז-2 ✓ Noms propres: Louz LÛZ; Luzo; Luzu; Luzi; Luz --- olugo lwaderhagwa Luz Iwo Yakôbo ahire erya Beteli "nyumpa ya Nyamuzinda", bulya aha Luz abonekeragwa, lolà Murh 28.19.

לֹוֶה-1 Objets réels: planche LÛAH; mbaho; *mpaho*; *lupaho*; lubaho; emirhamba; murhamba; *tugikizo*.

לֹוֶה-2 Objets réels: tablette LÛAH; embaho; *mbaho*; enambi; *nambi*; *nàmbi*; *nâmbi*; *mbale*; embale.

לֹוֶהִית Noms propres: Louhith LÛHIT; Luhiti; Luhit --- hantu h'e Mowabu.

לֹוט ✓ Noms propres: Loth LÔT; bulangeti; citambara; Loti; Lot --- bulangeti, citambara omu mashi namwo mubà izîno Iy'omuntu mpu ye CITAMBARA oyu citambara w'omu Bibliya ali

mugala wa Harani Harani alondana bona Abrahamu Abrahamu aligi mîshe wa Loti.

לוֹטָן ✓ Noms propres: Lotân [Lotan] LÔTÂN; Lotani; Lotân --- mugala wa Seyiri.

לֵוִי-1 Noms propres: Lévi LÊVÎ; Levi; *leviti*.

לֵוִי-2 Noms propres: lévite, clans de Lévi [lévites] LÊVÎ; Omuleviti; muleviti; baleviti; abaleviti; bene Levi; bene-Levi; bûko bwa Levi; *levit*; *ne-Lev* --- ba bûko bwa Levi לֵוִי Faune: grand dragon, Léviatan LIVYÂTÂN; Leviatani; ciryanyi w'e lwîshi; *mamba*; *njavu* *lwîshi* *rwîshi.

לְהִי ✓ Noms propres: Lèhi [Léhi] LEHÎ; Lehi --- hantu aho.

לֶחֶם פָּנִים ✓ Rituels: pain d'offrande LÊHEM-PÂNÎM; omugati gw'enterekêro; mugati gwa nterekêro; emigati y'enterekêro; emigati y'oburherekêre; kantu kagishe --- kuli kuderha "mugati guhêkwa emalanga" (ga Nyamuzinda, Nyakasane).

לַחְמִי ✓ Noms propres: Lahmi [Lami] LAHMÎ; Lami; Lahmi --- w'e Gati alondana bona Goliatu mufilistini munya-Filistiya.

לַחֲמָס ✓ Noms propres: Lahmas [Lahémas] LAHMÂS; Lahamasi --- lugo lw'omu ishwa lya Yûda.

לֹט ✓ Flore: myrrhe ou fruit du micocoulier ou du châtaignier [type de résine LOT; bukù; obukù --- malehe ga mirhi rhwamâbona oku hali LÔT, bushiro, bulangeti na LOT, bukù.

לָטָא ✓ Faune: lézard [FF 35.52] LETÂÂ; musherebera; cibulubulu; omusherebera; ecibulubulu.

לְטוּשָׁם ✓ Noms propres: Letoushite [Letouchite] LETÛSHIM; Baletusimi; Baletusi --- lubaga lwa kuli Yokshân, Yokshani.

לִילִית Faune: oiseau de nuit [FF 59.62] LÎLÎT; kanyunyi ka budufu; akabalala budufu; omuzimu-kazi Liliti.

לַיִשָּׁה Noms propres: Laïsha [Laïcha] LAYSHÂ; Laisha; Layisha --- hantu h'omu ishwa lya Benyamini.

לַיִשׁ-1 Faune: lion LAYISH; ntale; entale --- binwa binji bedesire entale omu cihebraniya: binwa nda nkaba bene olu lulimi barhanzir'ilama ahali omuzirhu embere bajè mula cihugo c'ecûmwè balimwo buno! Câba Cheik Anta Diop na Coppens badesire oku omuntu murhanzi e Afrika alamaga. Buzinda abantu bajà babunga n'okuhinduka akakoba k'omubiri omu kushimbana n'emyâka minji balamire hantu halebe. Ebihà akakoba irangi (melanine) mpu bishimbana n'obunji erhi bunyi bw'izûba. Buno abantu barhacibera myâka minji emunda babungire buzira kuhuluka.

לַיִשׁ-2 ✓ Noms propres: Laïsh [Laïch] LAYISH; Layishi; Laish; Layish --- Eryo lyo izîno lya mira lya olugo luderhwa Dani.

לַיִשׁ-3 ✓ Noms propres: Laïsh [Laïch] LAYISH; Layishi; Layish --- muntu w'omu Galim îshe wa Palti, îba murhanzi wa Mikal, buzinda ye washubire mukà mwâmi Daudi.

לֶכָּה ✓ Noms propres: Léka LÊKÂ; Leka --- lugo lw'omu ishwa lya Yûda.

לַכִּישׁ Noms propres: Lakish [Lakich] LÂKÎSH; Lakishi; Lakish; *Lakis* --- lugo lw'omu ishwa lya Yûda.

לְמוּאֵל Noms propres: Lemouël [Lemouel] LEMÔÊL; Lemowel; Lemuweli; Lemueli; Lemuwel -- - ali mwâmi w'e Masa.

לֶמֶךְ-1 ✓ Noms propres: Lamek [Lémek] LÊMEK; LAMEK; Lamek; Lameki --- mugala wa Metushayeli wa kuli bene Kayini.

לֶמֶךְ-2 ✓ Noms propres: Lamek [Lémek] LÊMEK; LAMEK; Lamek; Lameki --- mugala wa Metusalem wa kuli bene Seti.

לַעֲדָה ✓ Noms propres: Laéda [Lada] LA'DÂ; Lada; Lâda; Laada --- mugala wa Shela cûbaka ca Maresha w'oku bûko bwa Yûda.

לַעֲדָן-1 ✓ Noms propres: Laédân [Ladan] LA'DÂN; Ladani; Lâdani --- mugala wa Tahani

shakulûza wa Yozwe, Yoshuwa w'oku bûko bwa Efrayimu.

לַעֲדָן-2 ✓ Noms propres: Laédân [Ladan] LA'DÂN; Ladani; Lâdani --- wa kuli Gershoni w'oku bûko bwa Levi.

לְעֵנָה Flore: absinthe [plante LA'ANÂ; mutuzô; mutuzo; omutuzo; mituzo; emituzo; okulûza; *kulûl*; *kulul*; *kuluz* --- byâsi bilulu binakolesibwa bufumu.

לַפִּידוֹת ✓ Noms propres: Lappidoth [Lapidoth] LAPÎDÔT; Lapidot; Lapidoti --- îba wa Debora, mulêbi-kazi, na mucîranuzi omu Israheli, lolà Bac 4.4.

לַקּוּם ✓ Noms propres: Laqqoum [Laccoum] LAKÛM; Lakumi; Lakum --- lugo lw'omu ishwa lya Nafutal.

לִקְחֵי i ✓ Noms propres: Liqhi [Liqui] LIKHI; LIQHI; Liki; Likhi; Likihi --- mugala wa Shemida w'oku bûko bwa Menashè.

לֶשֶׁם-1 ✓ Objets réels: pierre précieuse, ligure, jacinthe, turquoise LÊSHEM; enjwijwi; njwijwi; enjwijwî.

לֶשֶׁם-2 ✓ Noms propres: Lèshem [Léchem] LÊSHEM; Leshemi; Leshem.

לֶשַׁע ✓ Noms propres: Lèsha [Lécha] LESHÂ'; Lesha --- lugo olwo.

מֶאֱבֹס Objets réels: grenier MA'AVÛS; nguli; enguli.

מֶאֲזֵנִים Objets réels: balance M'OZENAYIM; emirengo; omurengo; mirengo; murengo; cirô; lugero lwa buzirho; lugero; ngero.

מֵאֲרָה Rituels: imprécation, malédiction ME'ÊRÂ; obuhanya; buhanya; kurhumira obuhanya; hehêrera.

מִבְּחָר ✓ Noms propres: Mivhar [Mibar] MIVHÂR; Mibihari; Mivhar; Mibhar --- mugala wa Hagari, rhuderha Agari erhi nfarasè erhuma bulya enakamira H, mulwî w'oku ngoma ya Daudi.

מִבְּטָח Attributs: sécurité, assurance, confiance, sûreté MIVTÂH; ebi acikubagira; ebi alangâlira; buzira còbà; buzira kadugundu --- Ehi omuntu acikubagira erhi ehi alangâlira yo "mivtah" omu cihebraniya.

מִבְּנֵי Noms propres: Mevounai [Mebounnai] MEBUNAY; Mebunayi.

מִבְּצָר ✓ Noms propres: Mivçar [Mibsar] MIVTSÂR; lugo luzibuzibu; Mibsari; Mivtsar; Mibsar --- lugo luzibuzibu mwâmi w'e Edomu.

מִבְּשָׁם-1 ✓ Noms propres: Mivsam [Mibsam] MIVSÂM; Mibusamu; Mibusamu; Mivsam --- mugala wa Ismaeli.

מִבְּשָׁם-2 ✓ Noms propres: Mivsam [Mibsam] MIVSÂM; Mibusamu; Mivsam; Mibusamu --- mugala wa Shalum w'oku bûko bwa Simeoni מִגְּבִישׁ ✓ Noms propres: Magbish [Magbich] MAGBÎSH; Magbishi; Magbish --- murhambo wa milala enyuma z'okurhenga ebwa kululizibwa e Babiloni.

מִגְדוֹ ✓ Noms propres: Meguiddo [Méguiddo] MEGIDÔ; Magido; Megido --- lugo lw'omu ishwa lya Menashè.

מִגְדוֹל Objets réels: Migdol MIGDÔL; Migdol; Migdoli; Migdoli --- hantu bene Israheli bageraga erhi barhenga bujà bw'e Mîsiri.

מִגְדִּיֵּאל ✓ Noms propres: Magdiël [Magdiel] MAGDÎÊL; Magadiyeli; Magdiyeli; Magdieli; Magadiel --- murhambo w'e Edomu.

מִגְדָּל ✓ Noms propres: Hananéel MIGDAL-MÊ'Â; Hananeli; munâra gwa Hananeli.

מִגְדָּל Objets réels: tour, migdal, bastion MIGDÂL; enkingi; nkingi; Migdali; Migdal; *munâr*; *murhwe*.

מִגְדָּל Noms propres: Migdol MIGDOL; Migadoli; Migdol; Migdolumu.

מִגְדָּל־אֵל ✓ Noms propres: Migdal-El MIGDAL-ÊL; Migdali-Eli; Migdal-El --- lugo luzibuzibu omu ishwa lya Nefutali.

מִגְדַּל-גַּד ✓ Noms propres: Migdal-Gad MIGDAL-GÂD; Migdala-Gadi; Migdal-Gad --- lugo omu ishwa Iya Yûda מִגְדַּל-עֵדֶר ✓ Noms propres: Migdal-Eder [Migdal-Éder] MIGDAL-ÊDER; Midal-Ederi; Migdal-Eder --- hantu nkingi y'Eder.

מִגְדַּל-שִׁכֶּם ✓ Noms propres: Migdal-Sichem, Tour de Sichem MIGDAL-SHEKEM; nkingi ya Sikemi; nkingi ya Sikem.

מָגוֹג Noms propres: Magog MÂGÔG; Magegi; Magog --- mugala wa Yafet.

מַגָּל Objets réels: livrer, donner MAGÂL; kuhâna; kuhira omu maboko ga; kabangûlo.

מִגְלָה Objets réels: rouleau, livre MEGILÂ; lugurha; olugurha; ehigurha; citabu; ecizingo c'ecitabu.

מִגְן-1 Objets réels: bouclier MÂGÊN; mpenzi; empenzi; *penzi*.

מִגְן-2 Attributs: bouclier, protecteur MÂGÊN; nie mpenzi yâwe; Nyamubâho ye mpenzi y'oburhabâle bwâwe; mpenzi; empenzi; *mpenz*; mulanzi; mufungizi; *lanzi*; *fungiz*.

מִגָּפָה Divers: peste, défaite MANÊFÂ; amahanya; mahanya; bantu bàbandwa n'olufù; obuhanya; buhanya; okuhimwa; *hany*; *himw*; *lufù*.

מַגְפִּיָּשׁ Noms propres: Magpiash [Magpiach] MAGPÎ'ÂSH; Magpiashi; Magpiash; Magipiashi -- - murhambo enyuma z'okurhenga ebwa kululizibwa kw'e Babiloni.

מִגְרָה ✓ Objets réels: scie MEGÊRÂ; bakaz'ibera enshali; musumeni; omusumeni; *ber*; *cikezo*; *kubeza* *nshâl*; *kond* *mbale*.

מִגְרֹן ✓ Noms propres: Migrôn [Migron] MIGRÔN; Migroni; aha Migroni --- lugo lw'omu ishwa Iya Benyamini.

מָדוֹן ✓ Noms propres: Madôn [Madon] MÂDÔN; e Madoni; Madôn --- kadali; lubanja; bukalarhu; obukalarhu; hantu omu cihugo ca Kanaani, Kanâni.

מֵדִי Noms propres: Madaï, de Médie, Mède MÂDAY; Madayi; Medeyi; Madeyi; bishagala bya Mêdi; e Mêdi; w'e Mêdi; Mêdi --- mugala wa Yafet shakulûza wa Abamêdi, Banya-Mêdi omu cishagala c'e cijoco mubà omulume ye Madeyi, ka ntaderhaga nti: Les origines bibliques des Bashi, nyabangere.com; na gala mazîno gahwîre na ayi, eyi, uyi omu tshiluba gajîre gashushana n'agomu Bibliya; câba basomi banji bajira obusagasi baderhe oku Abantu b'omu Afrika y'eno karhî buno, bagwêrhe binji bishusha abantu ba mîra omu Bibliya: Maluku, Yaoudé, na Zimbabwe bagwêrhe ecikebu oku myanzi ya Bibliya. Ngala na Kongo bagwêrhe binji bishushîne n'eby'omu Bibliya. Abasagasi bacirhubwîra ebi babwîne; lolà http://israelitesantiquebantous.blogspot.com/2014/03/le-secret-du-vatican-ce-blog-est_4315.html

מִדְּיָן ✓ Noms propres: Middîn [Middin] MIDÎN; Midini; Midîn --- lugo lw'omu ishwa Iya Yûda.

מִדְּיָן ✓ Noms propres: Madiân [Madian]; Madianites MIDYÂN; Medani; Madiyani; Bene Madiyani; Madiani; Mediyani; *madiyani*.

מִדְּיָנִי ✓ Noms propres: Madianite [madianite] MIDYÂNÎ; Madiyaniti; ba Madiyaniti; bene Madiyani; b'e Mediani; b'e Madiani; *Madiani* מִדְּמֶן Noms propres: Madmén [Madmen] MADMÊN; Madmên; Madmeni; Madimeni מִדְּמָנָה ✓ Noms propres: Madmanna MADMANÂ; Madmanaa; Madmana; Madman.

מִדְּמָנָה Noms propres: Madména MADMÊNÂ; Madmena. מֶדֶן ✓ Noms propres: Medân [Medan] MEDÂN; Medani; Medân --- mugala wa Abrahamu Mediyani mugala wa Abrahamu rhurhamanyiri erhi yena Madiyani, bulya ecihebraniya ca mira cirhayandikaga herufi z'izû: a, e, i, o, u go mango bakâg'ikolêsa *alef, Ayin na vav* nka herufi z'izû. Kurhabâla bigolo n'abâna ba Abayahudi baburhiragwa emahanga kwarhumaga bayûshûla ezo herufi z'izû n'ebindi bimanyîso baderha MATSOR, emyandiko mihyâhya elusibwe n'ebi bimanyîso yo Abanfransa baderha "Texte Massoretique".

מְהוּמָן Noms propres: Mehômân [Mehouman] MEHÛMÂN; Mehumani; Mehumân; nkonè --- mwambali wa mwâmi Asuerusi, Aswerusi (Kzerkzesi).

מֵהֵטָבֵאֵל-1 ✓ Noms propres: Mehétavéel [Métabéel] MEHÊTAV'ÊL; Mehatabeli; Mehatabel; Mehatabeli; Mehatabeyeli --- mâli wa Matredi mukà Hadari, mwâmi w'e Edomu.

מֵהֵטָבֵאֵל-2 ✓ Noms propres: Mehétavéel [Métabéel] MEHÊTAV'ÊL; Mehatabeli; Mehatabel; Mehatabeli.

מַהֲלָלֵאֵל-1 ✓ Noms propres: Mahalalel [Malaléel] MAHALALE'ÊL; Mahalaleel; Mahalalêl; Mahalaleli --- mugala wa Kenân, Kenani wa kuli bene Seti.

מַהֲלָלֵאֵל-2 ✓ Noms propres: Mahalalel [Malaléel] MAHALALE'ÊL; Mahalaleel; Mahalalêl --- îshe wa Shefatiya bûko bwa Yûda mango ga Nehemiya.

מָהֵר Noms propres: Maher — Shalal — Hash — Baz — A Prompt — Butin — Proche — Pillage [Vite-au-butin-Fonce-au-pillage] MAHÊR-SHÂLÂL-BAZ; Maheri-Shalali-Hashi-Bazi; Maher-Shala-Hash-Baz; Hagula-Duba-Cirhuliri-Kucirhôlera --- mugala w'omulêbi Yeshaya, rhuderha Izaya haguli duba, cirholiri kula baderha mpu: "Ehiri erubala hya kabwa na muganda".

מַהֲרַי ✓ Noms propres: Mahrai [Marai] MAHRAY; MAHARAY; Maharayi; Maherayi --- mulwî w'oku Iwa Daudi erylîno Iyanaderhwa omu mashi: "Kabidu".

מֹאָב Noms propres: Moab MÔ'ÂV; Mowabu; Moab; Mowab --- mugala wa Loti lubaga lwaburhagwa n'oyo muntu Mowabu n'ishwa lubamwo izîno liguma n'abantu bamwo.

מֹאָבִי ✓ Noms propres: Moabite [moabite] MÔ'ÂVÎ; ab'e Mowabu; ba kuli Mowabu; Mowabu; e Mowabu; Amoni; *moabiti*; *mowabiti*.

מוֹט Objets réels: poteau en bois pour porter les objets lourds MÔT; omulindizo gw'amurhi gumanikwakwo ebizirho; *lindizo*.

מוֹטָה Objets réels: joug MÔTÂ; enkoba; mushigo muzibu; bujà; obudagulé; budagulé; *shigo*; *bujà*; *hehêrer*.

מֹול-1 ✓ Rituels: circoncire; circoncision MÔL; akembûlwe; kukembûla; olusiku lw'okukembûla; anakembûlwe; *kembûl*; *kêmbûl*.

מֹול-2 ✓ Rituels: circoncire (le cœur) > s'engager résolument (à suivre Dieu) MÔL; Mukembûle; Nyamuzinda akembûla omurhima gwâwe; kuhira omurhima kuli Nnâmahanga; kushimba enjira za Nnâmahanga --- mukembûle omurhima, lolà Lush 10.16.

מֹול-3 Divers: to cause to be circumsized; to cut off MVL; MÂVÊL; kuhuna okukembûlwa; kutwa; *twa* *shisha*; *kembûl*.

מֹולָדָה ✓ Noms propres: Molada MÔLÂDÂ; Molada --- lugo lw'omu ishwa Iya Yûda n'omu Iya Benyamini.

מֹולָדָת Êtres: progéniture, famille MÔLÊDET; cihugo baburhiragwamwo; omulala gwâwe n'enyumpa ya sho; mulala; omulala; nyumpa ya larha; omu cihugo waburhiragwa; omu cihugo oburhwa; waburhiragwa aha mwinyu; olya waburhagwa na sho; ecihugo oburhwamwo; *mwâna*; *bana*; *bûko*; *cigamb*; *burh*.

מֹולָה ✓ Rituels: circumcision MÔLÂ; bukembûle מֹולִיד ✓ Noms propres: Molid MÔLÎD; Molidi; Molid --- wa kuli YRAHMEYELI w'oku bûko bwa Yûda.

מוֹסֶרָה ✓ Noms propres: Mosséroth, Mosséra MÔSERÂ; Mosera; Moserot; Moseroti --- hantu bene Israheli bageraga omu njira y'olubungo kurhega e Mîsiri.

מוֹעֵד Rituels: fête déterminée, Tente de la rencontre MÔ'ÊD; mango makulu; ihêma ly'okubugânana; lukulu lurhegesirwe; endâro; *kulu*; aka-Nyamuzinda.

מוֹעֲדִיָה ✓ Noms propres: Moadya [Moadia] MÔ'ADYÂ; Moadiya מֹופֶת-1 Divers: exemple, symbole, signe MÔFET; cimanyîso; ecimanyîso; lwîganyo; olwiganyo; enyiganyo; cisômerîne; *sômerîne*.

מֹופֶת-2 Divers: miracle, merveille MÔFET; bisômerîne; ecisômerîne; cisômerîne; cirhangâzo; ebirhangâzo; ecirhangâzo; *sômerîn*; *rhangaz*; *rhangâz*; *sômer*; *manyîso*.

מוֹצָא-1 ✓ Noms propres: Moça [Mossa] MÔTSÂ'; Mosa; Motsa; Moza --- wa kuli Kalebu w'oku

bûko bwa Yûda.

מוצא-2 ✓ Noms propres: Moça [Mossa] MÔTSÂ'; Motsa; Moza; Mosa --- mugala wa Zimiri, Zimri w'oku bûko bwa Benyamini.

מוקש Objets réels: piège karhegè; murhego; omurhego; *rhego*; *buliba*; *keshe*.

מורא Attributs: crainte, respect MÔRÂ'; côbà; bacôbohwa; eby'okuyôbohya; bakazimurhînya; abagezamwo omusisi; bya kujugumya; *yôboh*; *keng*/

מורג ✓ Objets réels: traîneau de battage MÔRAG; emirindizo; mulindizo; omulindizo; milindizo; ngâlè y'okuhûla.

מורה ✓ Objets réels: rasoir MÔRÂ; olugembe; lugembe; ngembe; engembe.

מורה-1 ✓ Noms propres: Moré MÔRE; aha murhi gwa More; More --- muntu warhengagakwo eryo izîno kula bakanaderha mpu: "aha mutudu gwa Naluganda".

מורה-2 ✓ Noms propres: Moré MÔRE; Morè --- ntondo Morè.

גת מורשט Noms propres: Morèsheth-Gath [Morécheth-Gath] MÔRÊSHET-GAT; Moresheti-Gati; Mareshti-Gati; Moreshet-Gat --- hantu aho.

מורשטי Noms propres: de Morèsheth [Morécheth] MÔRESHETÎ; w'e Moresheti; muntu oûbaka e Moresheti; munya-Moresheti.

מושי-1 ✓ Noms propres: Moushi [Mouchi] MÛSHÎ; Mushi; Bene Gershoni n'emilala yâbo --- mugala wa Merari: Lub 6.19; Mib 3.20; 1nga 6.32; 6.47 bûko bwa Levi, lolà 1Nga 23.21; 24.26; ye warhumaga nderha oku Abashi bali Bene-Levi; somaga: Les origines bibliques des Bashî kuli <https://nyabangere.com> Abasagasi banji bali bashibiira aho n'okulola erhi Abanya-Afrika bayimbanwa n'olubaga lw'omu Bibliya.

מושי-2 ✓ Noms propres: Moushite [Mouchite] MÛSHÎ; emilala ya bene Mushi; bene Mushi; Abashi; mushiti; banya-Mushi --- b'oku bûko bwa Levi.

מושיע Divers: salut, sauveur MÔSHÎ'A; akayishimulikûza; kulikûza; muciza; mulîkûza; akayishimulikûza; owakufungira; mufungizi; omuyôkozi; wamuyôkolaga; Mucunguzi; likûza; *likûz*; *ciz*; *cunguz*; *yôkol*; *côkol*; *lwîr*; *ntabâl*; *rhabâl*; *ndîkûz*.

העלה מזבח Objets réels: l'autel de l'holocauste MIZBAH-HÂ'ÔLÂ; oluhêrero lw'enterekêro; oluhêrero ly'ensingônolwa; *luhêrero*.

מזח ✓ Noms propres: Mizza [Miza] MIZÂ; Miza --- mugala wa Reweli na Reweli ali mugala wa Ezau mwinjikulu wa Ezau.

מזור Objets réels: ulcère MÂZÛR; mubuha; kafinjo; cisârhazo; *sârhaz*.

מזכיר Êtres: enregistreur, chroniqueur MAZKÎR; murhindisi w'emyandiko; mwandisi w'empiriri; mwandisi w'enganîro; mwandisi; *ndisi*; *andiko*; *bîka* *andiko*.

מזמה-1 Attributs: discrétion MEZIMÂ; kulanga ihwe; ntabera ihwe; kurhabera amahwe; *ihwe*; *mahwe*.

מזמה-2 Attributs: réflexion, pensée, plan MEZIMÂ; oburhimanya; burhimanya; nkengêro; olukengêro; omuhigo; muhigo; nkulikanyo; *hig* מזמור Divers: psaume MIZMÔR; ennanga; lulanga; isâla lizihwa; *nga*.

מזמרה Objets réels: serpette MAZMÊRÂ; kashungûlo; kabangûlo.

מזרה Objets réels: van (agriculture) MIZRE; lwîbo; olwîbo; nyîbo --- balukolesa okuyêrûla emogomogo z'amahemba, bishimbo erhi bulo, erhi bigonje n'ebindi n'ebindi.

מחה-1 Attributs: atteindre, essayer MÂHÂ; MHH; kuhika rhubarhinde kwo; kuhôrholâ; kuzâza ecitabu; kuzâza ebyâha; kubabalira; kushâba; kuholola.

מחה-2 Attributs: atteindre, essayer MÂHÂ; MHH; kuhika; rhubarhindekwo; gwahirigirha; kuhôrholâ; kurhenza omu bukengêre; kushâba; naholola; nâzâza izîno ly'Amaleki; okumugalagaza.

מחוגה Objets réels: boussoles, compas MEHÛGÂ; mugozi; lugero; lukolôlo; lugero lw'enyunda ini z'igulu.

מְהוּיָאֵל ✓ Noms propres: Mehouyaël MEHÛYÂÊL; Mehuyael; Mehuyaeli --- mugala wa Iradi wa kuli Kayini.

מְהוּיָם ✓ Noms propres: Mahawim [Mahava] MAHAVÎM; w'e Mahava; b'e Mahava --- muntu w'e Mahava.

מְהוּל-1 Divers: danse en rond MÂHÔL; masamo; masâmo; maliza ga cizînge.

מְהוּל-2 Noms propres: Mahol MÂHÔL; Mahol; Maholi --- îshe wa Kalkoli na Darda mugula w'oku ngoma ya Daudi. E Bushi nayo ebà abahâbwa izîno lya MASÂMO.

מְהַזְיָאוֹת ✓ Noms propres: Mahazioth MAHAZÎÔT; Mahaziyoti; Mahaziot --- mugala wa Hemani mwîmbiza omu ka-Nyamuzinda w'oku lwa Daudi.

מְהִידָא ✓ Noms propres: Mehida [Méhida] MEHÎDÂ; Mehida --- murhambo wa milala murhumizi omu ka-Nyamuzinda enyuma z'okurhenga ebwa kululizibwa e Babiloni.

מְהִיר ✓ Noms propres: Mehîr [Méhîr] MEHÎR; Mehîri; mehîr; cishingo; ngulo; citwîro --- mugala wa Kalebu w'oku bûko bwa Yûda.

מְהַלָב Noms propres: Mahalèv [Mahaleb] MAHALÂV; Mahalev; Mahalebu --- hantu omu ishwa lya Aseri.

מְהַלָה-1 Noms propres: Mahla [Mala] MAHLÂ; Mahla; Mala --- mâli wa Zelofhad w'oku bûko bwa Menashè.

מְהַלָה-2 Noms propres: Mahla [Mala] MAHLÂ; Mahla; Mahla --- mugala wa Hamoleketi, Hamoleket w'oku bûko bwa Menashè.

מְהַלֹן ✓ Noms propres: Mahlôn [Malon] MAHLÔN; Mahiloni; Mahlon --- mugala wa Elimeleki.

מְהַלִי-1 ✓ Noms propres: Mahli [Mali] MAHLÎ; Mahali; Mahli --- mugala wa Merari w'oku bûko bwa Levi.

מְהַלִי-2 ✓ Noms propres: Mahli [Mali] MAHLÎ; Mahali; Mahli; Mali --- mugala wa Mushi w'oku bûko bwa Levi.

מְהַלִי-3 ✓ Noms propres: Mahlite [Malite] MAHLÎ; mulala gwa Mahali; emilala y'abanya-Mahali; ba kuli Mahali; bene Mahali.

מְהַלָת-1 ✓ Noms propres: Mahalath MAHALAT; Mahalata; Mahalat.

מְהַלָת-2 ✓ Noms propres: Mahalath MAHALAT; Mahalati; Mahalat.

מְהַלָתִי ✓ Noms propres: Mehola [Adriel] MEHOLÂTÎ; Mehola; w'e Mehola --- mutu w'e Abeli-Mehola.

מְהַנִים Noms propres: Mahanaïm MAHANAYIM; Mahanayimi; Mahanayimu; Mahanayim --- lugo lwa Baleviti omu ishwa lya Gadi.

מְהַסָה Attributs: refuge, abri MAHSE; MAHASE; lwâkiro; lwâkiro; makiro; mâkiro; *yâk*; *yâkir*; *âkiro*; *fulik*.

מְהַסֹם Objets réels: muselière MAHSÔM; MAHASÔM; cisêzo; ciziriko.

מְהַסִיָה Noms propres: Mahséya [Maasséya] MAHSÊYÂ; Maseya; Mahseya --- îshe wa Neriya shakulu wa Baruku na Seraya.

מְהַרְשָה ✓ Objets réels: soc MAHARÊSHÂ; kabangûlo; emishurhi; mishûrhi.

מְהַת-1 ✓ Noms propres: Mahath MAHAT; Mahati; Mahat --- mugala wa amasayi shakulûza wa Hemani w'oku bûko bwa Levi.

מְהַת-2 ✓ Noms propres: Mahath MAHAT; Mahati; Mahat --- mugala wa Amasayi w'oku bûko bwa Levi mango ga Hizkiya, rhuderha Ezekiasi.

מְהַת-3 ✓ Noms propres: Mahath MAHAT; Mahati; Mahat --- muntu wa bûko bwa Levi omu mango ga Hizkiyah, rhuderha Ezekiyasi.

מְטָה Étres: branche, brindille MATE; ishami; karhi; hirhi; bûko; itumu; buhane; ndêko; ndêko; *milala*; *mulala*; *bene*; *mûko*.

מְטַרֵד ✓ Noms propres: Matred MATRED; Matredi; Matred --- îshe w'omunyere Mehatabeli.

מַטְרִי ✓ Noms propres: Matri MATRÎ; Matri --- wa mulala gwa Saulu w'oku bûko bwa Benyamini.

מֵזָהָב ✓ Noms propres: Mê-Zahav [Mé-Zahab] MÊ-ZÂHÂV; e Me-Zahabu; e Me-Zahav; Me-Zahabu.

מֵדָבָר ✓ Noms propres: Madaba [Mèdeba, Médeba] MEDVÂ'; Mediba; Medeba.

מֵדָד ✓ Noms propres: Médad MÊDÂD; Medadi; Medad --- mugula omu Israheli oku lwa Mûsa.

מִיכָאֵל-1 ✓ Noms propres: Mika MÎKÂ'; Mika; Mikea --- bwofofi bw'izîno Mi-Ka-el, kuderha ndi oli nka Nyamuzinda, ndi wakahigiza Nyamuzinda; wa kuli bene mwâmi Saulu w'oku bûko bwa Benyamini.

מִיכָאֵל-2 ✓ Noms propres: Mika MÎKÂ'; Mika; Mikea --- mugala wa Zikri, baderha Zabdi îshe wa Mataniya, muleviti.

מִיכָאֵל-3 ✓ Noms propres: Mika MÎKÂ'; Mika; Mikea --- muleviti enyuma z'okurhenga bujâ bw'e Babiloni.

מִיכָאֵל-1 ✓ Noms propres: Mikaël MÎKÂ'ÊL; Mikaeli; Mikael --- îshe wa Seturu, erya nyênzi, w'oku bûko bwa Aseri. Mi: ndi? Ka: aka ÊL: Nyamuzinda eryo izîno kuli kuderha: NDI-OLI-AKA-NYAMUZINDA, ndi wakahigiza Nyamuzinda?

מִיכָאֵל-10 ✓ Noms propres: Mikaël MÎKÂ'ÊL; Mikaeli --- îshe wa Zebadiya oku lwa Ezra.

מִיכָאֵל-2 ✓ Noms propres: Mikaël MÎKÂ'ÊL; Mikaeli --- mugala wa Yehoshafat, mwâmi w'e Yudeya.

מִיכָאֵל-3 Noms propres: Michel MÎKÂ'ÊL; Mikaeli; Mika; Misheli; Misheri --- ciremwa c'oku nkuba, empingu, murhwâli w'Israheli, Dan 10.13.

מִיכָאֵל-4 ✓ Noms propres: Mikaël MÎKÂ'ÊL; Mikaheli; Mikaeli; Mika --- bantu banji bagwerhe eryo izîno w'oku bûko bwa Gadi.

מִיכָאֵל-5 Noms propres: Mikaël MÎKÂ'ÊL; Mikaeli --- mugala wa Baaseya shakulûza wa Asafi, Azaf w'oku bûko bwa Levi.

מִיכָאֵל-6 ✓ Noms propres: Mikaël MÎKÂ'ÊL; Mikaheli; Mikaeli --- mugala wa Izrahya w'oku bûko bwa Isakari.

מִיכָאֵל-7 ✓ Noms propres: Mikaël MÎKÂ'ÊL; Mikaeli; Mikaheli --- mugala wa Beriya mugala wa milala w'oku bûko bwa Benyamini.

מִיכָאֵל-8 Noms propres: Mikaël MÎKÂ'ÊL; Mikaeli --- mulwî wa bûko bwa Menashè oku lwa Daudi.

מִיכָאֵל-9 ✓ Noms propres: Mikaël MÎKÂ'ÊL; Mikaeli --- îshe wa Omri w'oku bûko bwa Isakari w'oku ngoma ya Daudi.

מִיכָאֵל-1 Noms propres: Mika MIKÂ; Mikayahu; Mika --- muntu w'omu bûko bwa Efrayimu bwofi bw'izîno MIKEYÂHÛ "Ndi oli aka Nyamubâho", ndi wakahigiza Nyamubâho".

מִיכָאֵל-2 ✓ Noms propres: Mika MÎKÂ; Mikayahu; Mika; Mikaeli; mugala wa Shimeyi; bûko bwa Rubeni --- mugala wa Shimeyi w'oku bûko bwa Rubeni.

מִיכָאֵל-3 ✓ Noms propres: Mika MÎKÂ; Mika --- wa kuli mwâmi Saulu w'oku bûko bwa Benyamini.

מִיכָאֵל-4 ✓ Noms propres: Mika MÎKÂ; Mika; Mikeya; Mikaeli --- muleviti w'oku ngoma ya Daudi.

מִיכָאֵל-5 ✓ Noms propres: Michée MÎKÂ; Mikayahu; Mikeya --- mugala wa Yimla oku ngoma ya mwâmi Ahabu, Ahab, rhuderha Akabu

מִיכָאֵל-6 ✓ Noms propres: Mika MÎKÂ; Mika; Mikaeli; Mikayahu --- muntu wa mango ga mwâmi Yozias, Yoshiya, Yoshiyahu.

מִיכָאֵל-7 Noms propres: Michée MÎKÂ; Mikaya; Mikayahu; Mika; Mikaeli --- mulemi oku ngoma ya mwâmi Yotamu.

מִיכָיָהוּ-1 ✓ Noms propres: Mikaya MÎKÂYÂ; Mikaya --- îshe wa Akbori munyabuhasha oku Iwa Yoshiyahu, rhuderha Yoziassi.

מִיכָיָהוּ-2 ✓ Noms propres: Mikaya MÎKÂYÂ; Mikaya --- badâhwa banji bàgwêrhe elyo izîno enyuma z'okurhenga e Babiloni, w'oku bûko bwa Levi oku Iwa Nehemiya.

מִיכָיָהוּ-1 ✓ Noms propres: Mikayahou [Mikaya] MÎKÂYÂHÛ; Mikayahu; Mikeyo --- mukazi mâli Urieli nina wa mwâmi Abiya, lolà 2Nga 13.2.

מִיכָיָהוּ-2 ✓ Noms propres: Mikayahou [Mikaya] MÎKÂYÂHÛ; Mikayahu --- mulume munyabuhasha w'oku ngoma ya mwâmi Yoshafat מִיכָיָהוּ-1 ✓ Noms propres: Mikayehou [Mika] MÎKÂYÂHÛ; Mikayahu; Mika --- eri izîno linahabwe abanyere n'abarhabana oyu mulume, w'omu ishwa Iya Efrayimu.

מִיכָיָהוּ-2 Noms propres: Michée MÎKÂYÂHÛ; Mikayehu; Mikayahu --- mugala wa Yimla mulêbi oku Iwa Ahabu.

מִיכָיָהוּ-3 Noms propres: Mikayehou [Mika] MÎKÂYÂHÛ; Mikayehu; Mikayahu --- mulume mugala wa Gemariya oku Iwa Yehoyakimu, Yehoyakim.

מִיכָל Noms propres: Mikal MÎKAL; Mikala; Mikal --- mukazi mwâli wa mwâmi Saulu mukà mwâmi Daudi, lolà 1Sam 14.49.

מִיָּמִין-1 ✓ Noms propres: Miyamîn [Miamin] MIYÂMÎN; Miyamini; Miyamîn --- mudâhwa w'oku bûko bwa Levi w'oku Iwa Daudi.

מִיָּמִין-2 ✓ Noms propres: Miyamîn [Miamin] MIYÂMÎN; Miyamini; Miamini; Miyamîn --- mulume wa kuli Paeosh, Pareyosh, Pareyoshi; wa mango ga Ezra.

מִיָּמִין-3 Noms propres: Miyamîn [Miamin] MIYÂMÎN; Miyamini; Miyamîn --- bantu banji, badâhwa banji bagwêrhe elyo izîno oku Iwa Zorobabeli.

מִין Divers: sorte, espèces MÎN; lubero; mbero; obûko; amûko; bûko; mûko.

מֵיפָּעַת Noms propres: Méfaath MÊFA'ÂT; Mefati; Mefât --- lugo Iwa Baleviti omu Iya Rubeni.

מֵישָׁא ✓ Noms propres: Mésha [Mécha] MÊSHÂ'; Mesha --- mugala wa Shaharayimu w'oku bûko bwa Benyamini.

מִישָׁאֵל-1 ✓ Noms propres: Mishaël [Michaël] MÎSHÂ'ÊL; Mishaheli --- muntu w'omu bûko bwa Levi mugala wa Uzieli, lolà Lub 6.22.

מִישָׁאֵל-2 ✓ Noms propres: Mishaël [Michaël] MÎSHÂ'ÊL; Mashaheli; Mishaeli; Mishaël --- mulume mango ga Ezra מִישָׁאֵל-3 Noms propres: Mishaël [Michaël] MÎSHÂ'ÊL; Mishaheli; Mishaeli; Mishaël --- mwîra wa Danieli, lolà Dan 1.6.

מֵשָׁךְ Noms propres: Méshak [Méchak] MÊSHAK; Meshak; Meshaki --- izîno Abanya-Kaldeyo baderha Mishaheli, Mishaël olya mwîra wa Daniel.

מֵשָׁע ✓ Noms propres: Mésha [Mécha] MÊSHA'; Mesha --- mulume mwâmi w'e Mowabu oku Iwa Ahabu, rhuderha Akabu, Akab.

מֵשָׁע ✓ Noms propres: Mésha [Mécha] MÊSHÂ'; Mesha --- mugala wa Kalebu w'oku bûko bwa Yûda.

מִישְׁרִים ✓ Attributs: droiture MÊSHÂRÎM; obushinganyanya; bushinganyanya; obutûdu; butûdu; ebishingânîne; ebikubusire; kukengana; abakengana; kurhalenganya; *yumanyan*; *lembed*; *shingany*; *umvika*.

מִישׁוֹר Attributs: niveau, plaine MÊSHÛR; ndekêra; lubanda; aha ahikire; aha bihikire; obushinganyanya.

מַכְבְּנָה ✓ Noms propres: Makbéna MAKBÊNÂ; Makbena --- lugo lw'omu ishwa Iya Yûda.

מַכְבְּנֵי Noms propres: Makbannai MAKBANAY; Makbanayi מַכִּי ✓ Noms propres: Maki MÂKHÎ; Maki --- îshe wa Geul, Geweli, Gewel nyênzi y'oku bûko bwa Gadi.

מַכִּיר-1 ✓ Noms propres: Makir MÂKHÎR; Makiri; Makiro --- mulume mugala wa Menashè îshe wa Galaadi.

מְכִיר 2- ✓ Noms propres: Makir MÂKHÎR; Makiri; Mâkiro --- mulume mugala wa Amieli, Amiyeli.
מְכִירִי ✓ Noms propres: Makirite MÂKHÎRÎ; omulala gw'Abamakiri; omulala gwa Makiri; bene Makiri.

מְכִלָּא Objets réels: bergerie, parc MIKHLÂ; bulambo; obulambo; cogo ca bishwêkwa.
מְכֶמֶר Objets réels: filet, piège MIKHMÂR; kêshe; akêshe; murhego; omurhego; orhwêshe; rhwêshe; mirhego; emirhego; *rheg*.

מְכֶמֶרֶת Objets réels: filet MIKHEMÊRET; kêshe; rhwêshe; akêshe; orhwêshe.
מְכַמֵּשׁ Noms propres: Mikmas MIKHMÂS; Mikimasi; aha Mikimasi --- lugo lw'omu ishwa lya Benyamini.

מְכַמֶּתֶת ✓ Noms propres: Mikmetath [Mikmétath] MIKHEMETAT; Mikimetati; e Mikimetati; Mikmetat --- lugo lw'omu ishwa lya Menashê n'omu lya Aseri.

מְכַנְדֵּבִי ✓ Noms propres: Maknadevaï [Maknadebaï] MAKHNADBAY; Miknadevayi; Mikinadebayi; Makenadebayi; Maknadebay.

מְכֶנָּה ✓ Noms propres: Mekona MEKHONÂ; aha Mekona; Mekona.

מְכַפֶּלָה ✓ Noms propres: Makpêla MAKHPÊLÂ; Makipela --- lwâla olwo ishiriza lya Mambri omu Hebroni.

מְכִרִי ✓ Noms propres: Mikri MIKHRÎ; Mikri --- shakulûza wa Ela w'oku bûko bwa Benyamini.

מְכֶרֶתִי ✓ Noms propres: Mekératite [Mekéra] MEKHÊRÂTI; w'e Mekera.

מְכַתֵּשׁ Noms propres: ville basse lugo lw'erubanda; lubanda; cishakulo; bishakulo; cijigo; bijigo; Maktêsh ciri cigabi ca Yeruzalemu ciri e kabanda; cibuye; ecibuye.

מְלֶאכִי Noms propres: Malachie MAL'ÂKHÎ; Malakiya --- olya mulêbi oyo.

מְלֶבֶן Objets réels: four à briques, terrasse de briques MALBÊN; bakaz'iforhomola amatofali; cirundo ca kuyôkera amatofali; cîko ca matofali; nnâbûle ya matofali; *cîko*; *buhya bwa muliro*.

מְלוֹאִים ✓ Rituels: installation d'un prêtre MILÛÎM; kuyîmika; kuyîmika omudâhwa; *yîmika*; *yîmik*; *yîmikw*; *yîmanik*.

מְלוֹחַ Flore: mauve (plante; FF 136.137) MALÛK; MALÛKH; makerêrhè --- hirhi hya bwâso bushusa ecibogo cêru (fr. mauve, bleu).

מְלוּךְ-1 Noms propres: Mallouk MALÛK; MALÛKH; Maluku; Maluk --- mugala wa Maluk shakulûza wa Etani w'oku bûko bwa Levi. K'orhabwîni oku chef Maluku, ishwa Maluku hôfi na Kinshasa nabo Bene Levi, lolà WCL 1Nga 6.44, BHS Ezr 10.29; Ezr 10.32 muli "Les Bantous sont les anciens Juifs Hébreux, lolà <https://israelitesantiquebantous.blogspot.com>, lolà Israelites bantous hebreu.com (6 mars 2014) bayerekine oku Mazîno manji ga bantu na ag'ahantu omu Bibliya gali omu ndimi za Afrika oku omanyire ecihebraniya anagabona duba duba. Eyo myanzi yanamanyirirwa omu kulola amazîno kurhenga e Camerou kuhika e Zimbabwe.

מְלוּךְ-2 ✓ Noms propres: Mallouk MALÛK; MALÛKH; Maluku; Maluk --- bantu banji bàgwêrhe eryo izîno baliyansire abakazi banyamahanga enyuma z'okurhenga omu bujà bw'okululizibwa e Babiloni.

מְלוּךְ-3 Noms propres: Mallouk MALÛK; MALÛKH; Maluki; Maluku; Maluk --- bantu banji bàgwêrhe eri izîno enyuma z'okurhenga bujà bwa Babiloni, lolà Neh 10.4; 10.27; 12.2.

מְלוֹתִי ✓ Noms propres: Malloti MALÔTÎ; Maloti; Malot --- mugala wa Hemani mwîmbiza omu ka-Nyamuzinda w'oku lwa Daudi.

מְלַטִּיָּה ✓ Noms propres: Melatya [Melatia] MELATYÂ; Melatiya --- mulume w'e Gabaoni enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

מְלִיכִי ✓ Noms propres: Melikou MELÎKÎ; Meliki --- mudâhwa murhambo wa milala w'oku bûko bwa Yûda w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

מְלֶךְ-1 Êtres: roi MÊLEKH; MÊLEK; mwâmi; omwâmi; bâmi; abâmi --- mugala wa Mikeya naye

ye MLK (Mwâmi) izîno lyâge. Câba n'e Bushi eri abayirikwa erhi abacîyirika elya Mwâmi; w'oku bûko bwa Benyamini.

מֶלֶךְ-2 ✓ Noms propres: Mèlek [Mélek] MÊLEKH; MÊLEK; Meleki --- mugala wa Mikeya w'oku bûko bwa Benyamini.

מֶלֶךְ Noms propres: Molek, Milkom MÔLEKH; MÔLEK; Moleki; Molek; Milkomi; Milkom; Moloki -- muzimu wa Abakanaani akag'irherekêrwa orhubonjo, rhunigwe. Ecitabu ca Bibliya cihanzize ebyo bitulira nzara, ciri câha cinene, lolà Lush 18.9-10; Lev 18.21; 20.2-5; 1Bâm 11.7; 2Bâm 23.10.

מַלְכֶּדֶק Objets réels: piège MALKODET; murhego; omurhego; mirhego; emirhego.

מַלְכָּה Êtres: reine MALKĀ; Omwâmikazi; mwâmikazi; mwâmi-kazi; omwâmi-kazi .

מֶלֶכָּה-1 ✓ Noms propres: Milka MILKĀ; Milka --- mwâli Harani mukà Nahori, Nahor.

מֶלֶכָּה-2 ✓ Noms propres: Milka Milka --- mwâli wa Selofadi bûko bwa Menashè.

מֶלְכִּי־צֶדֶק ✓ Noms propres: Melkisédeq [Melkisédec] MALKÎ-TSÊDEK; MELKÎ-TSÊDEK; Melkisedeki --- mwâmi w'e Salem.

מֶלְכִּי־שׁוּעַ ✓ Noms propres: Malki-Shoua [Malkichoua] MALKÎ-SHÛ'A; Malikishuwa; Malkishuwa.

מַלְכִּיאֵל ✓ Noms propres: Malkiël [Malkiel] MALKÎÊL; Malkieli; Malkiel; Malkiyeli --- mugala wa Beriya w'oku bûko bwa Aseri.

מַלְכִּיאֵלִי ✓ Noms propres: Malkiélites MALKÎÊLÎ; omulala gw'Abamalkieli; abakuli Malkieli.

מַלְכִּיָּה-1 ✓ Noms propres: Malkiya [Malkia] MALKIYĀ; Malkiya --- mugala wa Etni, Etini shakulûza wa Azaf, rhuderha Azafi, Asafi w'oku bûko bwa Levi.

מַלְכִּיָּה-2 Noms propres: Malkiya [Malkia] MALKIYĀ; Malkiya --- shakulûza w'omudâhwa Adaya.

מַלְכִּיָּה-3 ✓ Noms propres: Malkiya [Malkia] MALKIYĀ; Malkiya --- mudâhwa w'oku ngoma ya Daudi.

מַלְכִּיָּה-4 ✓ Noms propres: Malkiya [Malkia] MALKIYĀ; Malkiya --- bantu banji bàgwerhe elyo izîno balimwo abàliyansire abakazi b'e mahanga enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

מַלְכִּיָּה-5 ✓ Noms propres: Malkiya [Malkia] MALKIYĀ; Malkiya --- mugala wa Harimi akag'ishakûlula engurhu za Yeruzalemu enyuma ly'obujà bw'e Babiloni.

מַלְכִּיָּה-6 ✓ Noms propres: Malkiya [Malkia] MALKIYĀ; Malkiya --- mugala wa Rekabu akag'ishakûlula engurhu za Yeruzalemu enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

מַלְכִּיָּה-7 ✓ Noms propres: Malkiya [Malkia] MALKIYĀ; Malkiya --- mutuzi wa masholo akag'ishakûlula engurhu za Yeruzalemu enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

מַלְכִּיָּה-8 Noms propres: Malkiya [Malkia] MALKIYĀ; Malikiya; Malkiya --- bantu banji bàgwêrhe ery'izîno w'oku bûko bwa Levi enyuma z'obujà bw' e Babiloni.

מַלְכִּיָּהוּ Noms propres: Malkiya [Malkia] MALKIYĀHÛ; Malkiya; Malikiya --- mugala wa mwâmi Sedekiyahu, rhuderha Sedekiasi omu mango ga Yeremiya, Yirmiyahu iri izîno kuli kuderha YAH, bwofi bwa YHWH, ye Mwâmi, Nyamubâho ye Mwâmi.

מַלְכִּירָם ✓ Noms propres: Malkiram MALKÎRĀM; Malkiramu; Malkiram --- mugala wa Yehoyakîn w'oku bûko bwa Yûda.

מַלְכָּם Noms propres: Malkam MALKĀM; Malkomo; Malkam --- mugala wa Shahrarayimu, Shahrarayim Bûko bwa Benyamini.

מֶלֶכָּם ✓ Noms propres: Milkom MILKOM; Milkomi; Milkomo; Milikomi; Moleki --- muzimu w'Abakanaaneyi akag'irherekêrwa abana Bibliya ahanzize ebyo kwo rhwabwîne oku izû "Moleki, Moloki".

מֶלֶכֶת הַשָּׁמַיִם Noms propres: Reine du ciel MELÊKET-HASHĀMAYIM; Mwamikazi w'empingu; Mwamikazi w'emalunga --- muzimu , muguma omu banyamuzinda b'obwîhambi, lolà Yer 7.16-20. Omulêbi Yeremiya yêne odesire oyo karhanu omu kulongoza olubaga luli lwamugashaniza

luleke Nyamuzinda.

מָלָלַי ✓ Noms propres: Milalai MILALAY; Milalayi --- mudâhwa enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

מָלָמַד ✓ Objets réels: aiguillon de boeuf MALMAD; omusholo gw'okuhuga enkafu.

מְמוּכָן Noms propres: Memoukân [Memoukan] MENÛKÂN; Menukân; Menukani --- muhanûzi wa mwâmi Asuerusi.

מַמְרֵא-1 ✓ Noms propres: Mamré MAMRE'; Mambri.

מַמְרֵא-2 ✓ Noms propres: Mamré MAMRE'; Mambri.

מָנוֹחַ ✓ Noms propres: Manoah [Manoa] MÂNÔAH; Manoahi; Ma-noahi; Manoah.

מְנוֹרָה ✓ Objets réels: ensouple MENÔR-'ORNÎM; mulindizo gwa kahunga-migozi; mulindizo gw'omuhunzi w'emigozi.; omulonge; omulonge.

מִנְחָה Rituels: don MINHÂ; arhûla nterekero; entûlo; ntûlo; nterekêro; ngalo; engalo; ahîre; Ahâ; ecishêgo; luhembo; oluhembo; enterekêro; wankahêra; wankarherekêra.

מְנַחֲתִים ✓ Noms propres: Manahtites [Menouhoth] MENAHÔT; ab'e Manahoti --- menahôt bwo bunji bwa manahâ omu cihebraniya Nkaba eco cishagala gali mahêro.

מִנְחָם Noms propres: Menahem MENAHÊM; Menahemu --- mugala wa Gadi mwâmi w'omu Israheli 752-742.

מְנַחֲת-1 ✓ Noms propres: Manahath MÂNAHAT; Manahati --- mugala wa Shobali wa kuli Seyiri, Seir.

מְנַחֲת-2 ✓ Noms propres: Manahath MÂNAHAT; Manahati --- hantu omu ishwa Iya Yûda.

מְנַחֲתִי ✓ Noms propres: Manahtites [Manahath] MÂNAHATÎ; MÂNHAÎ; ab'e Manahati; w'e Manahati מִנִּי Noms propres: Minni MINÎ; Mini --- bwâmi omu mami asharhu Babiloni ashibulwire; Yer 51.27: Ararati, Mini na Ashekenazi.

מִינְיָמִן-1 ✓ Noms propres: Minyamîn [Miniamin] MINYÂMIN; Minyamini --- mudâhwa gwârhi 2Nga 31.15.

מִינְיָמִן-2 ✓ Noms propres: Minyamîn [Miniamin] MINYÂMIN; Minyamini --- mudâhwa.

מִינְיָמִן-3 ✓ Noms propres: Minyamîn [Miniamin] MINYÂMIN; Minyamini.

מִנִּית ✓ Noms propres: Minnith MINÎT; Miniti --- hantu aho.

מְנַשֶּׁה-1 Noms propres: Manassé MENASHÊ; Menashè; Mena-shè --- mugala wa Yozefu, Yuzufu cûbaka c'obûko bwa Menashè, rhuderha Manasè omu Israheli.

מְנַשֶּׁה-2 Noms propres: Manassé MENASHÊ; Menashè --- mugala wa Yehizekiyahu, rhuderha Ezekiasi mwâmi w'omu Yûda omu 687.

מְנַשֶּׁה-3 ✓ Noms propres: Manassé MENASHÊ; Menashè --- mulume oyo wa kuli Pahati-Mowabu, lolà Ezr 10.30.

מְנַשֶּׁה-4 ✓ Noms propres: Manassé MENASHÊ; Menashè --- mulume wa kuli bene Hashumu, lolà Ezr 10.33.

בְּנֵי מְנַשֶּׁה Noms propres: de Manassé MENASHÎ; Bene-Menashè; obûko bwa Menashè --- ab'oku bûko bwa Menashè.

מַסָּה Noms propres: Massa MASÂ; Masa --- hantu bene Israheli bageraga erhi barhenga omu bujà bw'e Mîsiri.

מִסּוּכָה Flore: épine, chardon, bruyère [FF 186] MESÛKÂ; mahwa; amahwa; mushûgi; omushûgi; emishûgi.

מִסְמָר ✓ Objets réels: ongle MESMÊR; emisumari; misumari; musumari; emisumari; lûnu; nyûnu --- eci cinwa "mesumar" co carhengagakwo "musumari" omu ciswahiri n'omu mashi; cikwône omu cihebraniya kuli kuderha nyûnu; kwo barholire enshusho oku nyûnu omu kuyirika omusumari nkaba.

מִסְפָּר ✓ Noms propres: Mordokai MISPÂR; kandi ye MORDOKAY; Mispar; Misperi; Mardokayi; mispar kuli kuderha; luporo; nganiri; mubalè; lukalaba --- luporo, lulubi, mubalè, lukalaba

Mispar ali muntu enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

מִסְרֹת ✓ Noms propres: Mosséroth MOSÊRÔT; Moseroti; Maserot --- hantu bene Israheli bageraga omu lubungo kurhenga bujâ bw'e Mîsiri.

מַעְדֵי ✓ Noms propres: Maadaï MA'ADAY; Madayi; Maadayi --- mulume waliyansire omukazi munyamahanga enyuma z'obujà bw'okululizibwa e Babiloni.

מַעְדֵיָה ✓ Noms propres: Maadya [Maadia] MA'ADYÂ; MA'ADEYÂ; Maadya; Mâdya.

מַעְדֵר Objects réels: houe, sarcloir MA'ADÊR; nfuka; enfuka; ehigembe; higembe; engembe; rhugembe.

מַעְרֹ Objects réels: forteresse, refuge MÂ'OZ; hantu hakulu; hantu hazibuzibu; lwâkiro; mâkiro; bugale; *lbugale*; *âkiro*; *fulik* --- bugale aha kuli kuderha omu nfarasè "rempart", lolà Neh 8.10; kandi rhwabwîne Migdol na Migdal.

מַעֲוֶה ✓ Noms propres: Maok MÂ'ÔKH; MÂ'ÔK; Maoki --- îshe wa Akish, mwâmi w'e Gati.

מַעֲוֶה-1 ✓ Noms propres: Maôn [Maon] MÂ'ÔN; Maoni; Maôn; cihando; ndâro; aha ka --- hantu omu ishwa Iya Yûda kuli kuderha cihando erhi ndâro omu irungu Iya Maoni.

מַעֲוֶה-2 Noms propres: Méoun [Maon] MÂ'ÔN; Meûn; Meuni; Maôn; Maoni --- hantu h'omu ishwa Iya Yûda.

מַעֲוֶה-3 ✓ Noms propres: Maôn [Maon] MÂ'ÔN; Maoni; Maôn --- wa kuli Kalebu w'oku bûko bwa Yûda cûbaka wa Bet-Tsur, Bet-Zur.

מַעֲוֶנִים-1 ✓ Noms propres: Meounim, Méounite ME'ÛNÎM; Banya-Maoni; munya-Maôn; b'e Maoni; *banya-Maoni*; *banyamaoni* --- lubaga olwo.

מַעֲוֶנִים-2 ✓ Noms propres: Méounim [Meounim] ME'ÛNÎM; Meunim; Meuni; bene Meuni --- murhambo wa milala murhumisi omu ka-Nyamuzinda enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

מַעֲוֶנְתִי Noms propres: Méonotai ME'ÔNOTAY; Meonotayi --- mugala wa Otnieli, Otinieli, Otniel w'oku bûko bwa Yûda.

מַעֲזִיָה Noms propres: Maazyah [Maazia] MA'AZYÂ; Maazyah --- lolà Neh 10.9.

מַעֲזִיָהוּ ✓ Noms propres: Maazyahou [Maazia] MA'AZYÂHÛ; Maaziya; Mâziyahu.

מַעֲיַי ✓ Noms propres: Maaï MÂ'AY; Maayi; Mâyi --- mudâhwa enyuma z'obujà bw'okululizibwa e Babiloni.

מַעֲכָה-1 ✓ Noms propres: Maaka MA'AKÂ; Mahaka; Maaka --- mugala wa Nehor.

מַעֲכָה-10 ✓ Noms propres: Maaka MA'AKÂ; Maaka; Mahaka --- mukazi mukà Yeyieli, Yeyiel cûbaka wa Gabaoni.

מַעֲכָה-11 ✓ Noms propres: Maaka MA'AKÂ; Maaka; Mahaka --- mulwî w'oku ngoma ya Daudi.

מַעֲכָה-12 ✓ Noms propres: Maaka MA'AKÂ; Maaka; Mahaka --- îshe wa Shefatiyahu bûko bwa Simeoni.

מַעֲכָה-2 ✓ Noms propres: Maaka MA'AKÂ; Maaka; Mahaka; e Maaka --- lubaga na hantu.

מַעֲכָה-3 ✓ Noms propres: Maaka MA'AKÂ; Maaka; Mahaka --- mwâliwa Talmayi, mwâmi omu Geshuri, Geshur mukà Daudi ye nina wa Absalomi, Absalom.

מַעֲכָה-4 ✓ Noms propres: Maaka MA'AKÂ; Maaka; Mahaka --- îshe wa Akishi, Akish, mwâmi w'e Gati, Gat.

מַעֲכָה-5 ✓ Noms propres: Maaka MA'AKÂ; Maaka --- mwâli wa Absalomi, Absalom, Absalom nina wa Abiya, Abiyam, mwâmi omu Yûda.

מַעֲכָה-6 ✓ Noms propres: Maaka MA'AKÂ; Maaka --- mwâli wa Abishalom; nnakulu wa Asa mwâmi omu Yûda.

מַעֲכָה-7 ✓ Noms propres: Maaka MA'AKÂ; Maaka --- ciherula ca Kalebu.

מַעֲכָה-8 ✓ Noms propres: Maaka MA'AKÂ; Maaka --- mwâli wa Menashè.

מַעֲכָה-9 ✓ Noms propres: Maaka MA'AKÂ; Maaka --- mukà Makir, mwene Menashè kwo

kuderha oku hali Maaka mukà Makiri, na mwali wâbo Maaka, ye mulamu wa mukâge.

מַעֲכַת ✓ Noms propres: Maakath [Maakatites] MA'AKÂT; bene Maaka --- lubaga lwa kuli Maaka.

מַעֲכַתִּי Noms propres: Maakatite [Maakatites] MA'AKHÂTÎ; Aba-Makà; aba- Maakati; abanya-Maaka; bene Maaka; e Beti-Maka; Maaka; Abamakaati --- bantu b'e Maaka bene Maaka.

מַעַל Attributs: être infidèle M'L; mugalugalu; kungomera; okucîhindula; kugomera Nyakasane; amuhemukire; kuhemuka; ohemusire; wahemusire; ahemukire îba; arhambêraga mwîkubagirwa; banacijira obulyâlya; barhali bîkubagirwa; arhashîbiriraga amarhegeko; okubîha; wajizire; anacyîerekana mubî; ashubikazigayîsa Nyamubâho; bamujandisire; ashubikazigayîsa Nyamubâho; abagomeraga Nyamuzinda; obugoma; Rhwagomîre Nnâmahanga; Mwajizire kubî; okuhemukira Nyamuzinda.

מַעַל Attributs: infidélité, trahison MA'AL; mugalugalu; kungomera; kungomera; bubî; bulyâlya; kulenganya; mulenganyi; ndyâlya; obulyâlya; câha; amuhemukire; obugoma; *gom*; *hemuk*.

מַעֲלָה ✓ Noms propres: montée des Aqrabbim [Scorpions] murhezi gw'Akrabimi; murhezi gw'enkuba-joka; irango lya Akrabimi; irango ly'Akrabimi; irango lya mahiri-joka; *krabim*; *hiri-jok*; engobe.

מַעַץ ✓ Noms propres: Maaç [Maas] MA'ATS; Maasi; Maatsi --- wa kuli Yerahmeyeli w'oku bûka bwa Yûda.

מַעֲצָד Objets réels: hache, cognée MA'ATSÂR; mbasha; embasha.

מַעֲרָה ✓ Noms propres: Méara [Ara] ME'ÂRÂ; Meyara; Meara.

מַעֲרַת Noms propres: Maarath MA'ARÂT; Maarati; Maarat --- cishagala c'omu ishwa lya Yûda.

מַעֲשֶׂה ✓ Objets réels: brocheur MA'ASÊ-ROKEM; muntu mulenga; mukolo gwa bulenga.

מַעֲשֵׂי ✓ Noms propres: Massaï MA'SAY; Maasayi; Masayi --- mugala wa Adiyeli, Adiyel mudâhwa enyuma z'okurhenga bujâ bw'e Babiloni.

מַעֲשִׂיה-1 ✓ Noms propres: Maaséya [Maasséya] MA'ASÊYÂ; Maseya; Maaseya --- balumes banji bàgwêrhe elyo izîno bali bayansire abakazi b'e mahanga enyuma z'obujâ bw'e Babiloni.

מַעֲשִׂיה-2 Noms propres: Maaséya [Maasséya] MA'ASÊYÂ; Maseya; Maaseya --- îshe wa Sofoniya mudâhwa oku ngoma Sedekiyahu, rhuderha Sedekiasi.

מַעֲשִׂיה-3 Noms propres: Maaséya [Maasséya] MA'ASÊYÂ; Maseya; Maaseya --- îshe wa Sedekiyahu, Sedekiyasi, mulêbi wa bunyweni omu mango ga Yirmiyahu, rhuderha Yeremiya.

מַעֲשִׂיה-4 Noms propres: Maaséya [Maasséya] MA'ASÊYÂ; Maseya; Maaseya --- balume banji bàgwêrhe eryo izîno enyuma z'obujâ bw'e Babiloni.

מַעֲשִׂיהו-1 ✓ Noms propres: Maaséyahou [Maasséya] MA'ASÊYÂHÛ; Maseyah; Maaseyah; Maaseya --- mwîmbiza w'omu ka-Nyamuzinda w'oku bûko bwa Levi; w'oku lwa mwâmi Daudi.

מַעֲשִׂיהו-2 ✓ Noms propres: Maaséyahou [Maasséya] MA'ASÊYÂHÛ; Maaseyah; Maaseyah --- mugala wa Adayahu murhambo wa basirika w'oku ngoma ya mwâmikazi Ataliya.

מַעֲשִׂיהו-3 ✓ Noms propres: Maaséyahou [Maasséya] MA'ASÊYÂHÛ; Maseyah; Maaseyah --- munya-buhashe w'oku lwa mwâmi Uziyah, Oziyasi.

מַעֲשִׂיהו-4 ✓ Noms propres: Maaséyahou [Maasséya] MA'ASÊYÂHÛ; Maaseyah; Maaseyah --- mugala wa mwâmi Ahazi, Ahaz.

מַעֲשִׂיהו-5 ✓ Noms propres: Maaséyahou [Maasséya] MA'ASÊYÂHÛ; Maseyah; Maaseyah --- murhambo wa Yeruzalemu w'oku lwa mwâmi Yoshiah, rhuderha Yoziyasi.

מַעֲשִׂיהו-6 Noms propres: Maaséyahou [Maasséya] MA'ASÊYÂHÛ; Maseyah; Maaseyah --- mugala wa Shalumu mulanzi w'emihango y'aka-Nyamuzinda w'oku bûko bwa Levi.

מֶמְפִּיס Noms propres: Memphis MOF; Memfisi; Memfis --- lugo lw'e Mîsiri.

מֶמְפִּיבֶשֶׁת-1 ✓ Noms propres: Mefibosheth [Mefibocheth] MEFÎVOSHET; Mefibosheti; Mefiboshet --- mugala wa mwâmi Saulu w'oku bûko bwa Benyabini.

מְפִיבֹשֶׁת 2 Noms propres: Mefibosheth [Mefibaal] MEFÎVOSHET; Mefibosheti; Mefiboshet; Mefibaal; Mefibali --- wa kuli mwâmi Saulu w'oku bûko bwa Benyamini.

מִּפִּים ✓ Noms propres: Mouppim Mupimi; Mupim --- mugala wa benyamini.

מִצֵּב Objets réels: terme militaire inintelligible: poste, avant-poste? MUTSÂV; cinwa ca basirika; hantu; abashokwire; *shokwire* *lugerê*.

מִצְבֵּיהַ ✓ Noms propres: de Çova [Soba] METSOVÂYÂ; b'e Soba; w'e Soba; Metsobaya; muntu w'e Tsoba.

מִצָּה ✓ Objets réels: pains sans levain, galettes sans levain omugati gurhalimwo lwango; mugati gurhalimwo lwango; emigati erhalimwo lwango; bitumbura birhalimwo olwango; *lukulu*; citumbura cirhalimwo lwango; ecitumbura cirhalimwo lwango; birhalimwo lwango; bitumbura birhalimwo olwango; orhugati rhurhalimwo lwango; hirhalimwo lwango; *lukul*; *gati*; *nkalang*; *lwango*; *terekê*.

מִצָּה ✓ Noms propres: Moça [Mossa] MOTSÂ; Mosa; Motsa --- lugo lw'omu ishwa lya Benyamini.

מִצֹּד Objets réels: capture, proie MÂTSÔD; kurhuluba; kuziriringa; murhego; keshe; nyumpa nzibuzibu; nyumpa ntadundwa oku ntondo.

מִצֹּדֶה Objets réels: filet METSÛDÂ; murhego; kêshe מִצֹּדֶה Objets réels: filet METSÛDÂ; murhego; emirhego; kêshe; rhwêshe.

מִצֹּר-1 Divers: état d'être en état de siège MÂTSÔR; kugorha; lugo lugorhe; olugorhe nsiku nyinji lya oluyanka; kugorhwa; yanacigorha ecishagala; Ecôla cishagala bacigorha; mwalinda bamugorha aha Yeruzalemu?; *gorha*.

מִצֹּר-2 Noms propres: Egypte [Égyptien, Égypte] MÂTSÔR; e Mîsiri; bûbake bwa kugorha olugo lwanyagwa.

מִצְפָּה-1 ✓ Noms propres: Miçpa [Mispa] MITSPÂ; Mispa; Mitspa; Mi-spa; Mispa --- hantu h'e Galadi.

מִצְפָּה-2 Noms propres: Miçpa [Mispa] MITSPÂ; Mispa; Mispa --- lugo omu ishwa lya Benyamini.

מִצְפָּה-1 ✓ Noms propres: Miçpé [Mispé] MITSPÊ; Mispe; Misipe --- kabanda kali hôfi n'entondo Hermoni

מִצְפָּה-2 ✓ Noms propres: Miçpé [Mispé] MITSPÊ; Mispe --- lugo lw'omu ishwa lya Yûda.

מִצְפָּה-3 ✓ Noms propres: Miçpé [Mispé] MITSPÊ; Ramati-ha-Mispa; Mispe; Mispa --- lugo lw'omu Galadi.

מִצְפָּה-4 ✓ Noms propres: Miçpé [Mispé] MITSPÊ; Mispa; Mispe --- lugo lw'omu ishwa lya Benyamini

מִצְפָּה-5 ✓ Noms propres: Miçpé [Mispé] MITSPÊ; Mispa; Mispe --- hantu h'e Mowabu.

מִצְרַיִם Noms propres: Egyptien [Égyptien] MITSRÎ; Abanya-Mîsiri; Omunya-Mîsiri; munyamisiri; mu-nyamisiri; Munya-Mîsiri; Mumisiri; e Mîsiri; banya-Mîsiri --- ba kuli Mitsrayim.

מִצְרַיִם Noms propres: Egypte, Miçraïm [Égypte, Misraïm] MITSRAYIM; Misrayimu; Misri; Misarayim; Mitsrayim; Mîsiri --- mugala wa Ham, rhuderha mpu Sham, mpu Kamu bulya eherufi Het ebà nzibu oku Banfaransa n'oku bashunda-enfarasè.

מִקְבֵּט Objets réels: marteau, carrière MKEVET; enyundo; nyundo.

מִקְדָּה ✓ Noms propres: Maqqéda [Maquéda] MAKÊDÂ; Makeda; aha Makeda --- cishagala c'omu ishwa lya Yûda.

מִקְהֶלוֹת ✓ Noms propres: Maqehéloth [Maquéloth] MAKHÊLOT; Makeloti; Makelot --- hantu h'oku njira yarhenga e lubungo lw'e Mîsiri.

מִקֵּל Objets réels: tige en bois, roseau, bâton MAKÊL; birhi; cirhi; ebirhi; ecirhi; karhi; akarhi; lusheke; olusheke.

מקלות-1 ✓ Noms propres: Miqlôth [Micloth] MIKLÔT; Mikloti; Miklot --- mwâli wa Yayeli w'oku bûko bwa Binyamini.

מקלות-2 Noms propres: Miqlôth [Micloth] MIKLÔT; Mikloti; Miklot --- murhambo wa basirika oku lwa Daudi.

מקלט Divers: refuge, asile MIKLÂ; kuyâkirwamwo; ha kuyakira; lugo lwa kuyakiramwo; hantu ha kuyakiraho; bishagala bya kuyakiramwo; lwâkiro; mâkiro; ayâkiro; lw'okuyâkiramwo; lw'okuyâkirwamwo; *yâk*; *kiro*.

מקלעט ✓ Objets réels: découpage, sculpture MIKLA'AT; kubinjûla; zabinjûlwakwo; ebitâke; atâkakwo; omurhule.

מקנה Faune: troupeau, animal, bétail, bête MIKNE; ebishwêkwa; ecishwzkwa; bishwekwa; cishwekwa; ebintu; ecintu; buhirhi; *bangere*; *busò*; *masò*; *bintu*; *shwêkwa*; *nkâfu*.

מקניהו ✓ Noms propres: Miqnéyahou [Micnéya] MIKNÊYÂHÛ; Mikneyahu; Mikneya --- muleviti oku lwa Daudi.

מקסם Rituels: oracle, divination MIKSÂM; bugeremwa; mbuko; ndagu.

מקץ ✓ Noms propres: Maqac [Macas] MÂKATS; MÂKAZ; Makats; Makaz; Makasi --- lugo lw'omu ishwa lya Yûda.

מקצוגה Objets réels: racleur en bois MAKTSÛÂ; MA'KZÛÂ pour qui ne sait pas la lettre TSADE; enkôlôlo; nkôlôlo; nkôlôlo ya murhi.

מקשה-1 ✓ Objets réels: travail martelé MIKSHÂ; kutula; kutulira; obatulire; katulwe kalungire; abatulira; bitule; abitula; càlicituzirwe; Otule; *tôrha*; *tula*; *tulîs*; *tul*.

מקשה-2 Flore: champ de concombres ou de melons [FF 113] MIKSHÂ; ishwa ly'emirhandâgule; ishwa ly'emyungu.

מור Flore: myrrhe [FF 147.148] MOR; nshangi; *bukù*; mugavu; obukù --- Lub 30.23; Lul 45.9.

מרא ✓ Noms propres: Mara MÂRÂ; Mara --- îzîno Neomi acishembaga amango abagala bafâga, kuli kuderaha KALIBWÎRE, lolà Rut 1.20.

מראה Divers: vision MAR'Â; bilôrho by'obudufu; kubonekerwa; bilôrho; ebilôrho; ecilôrho.

מרב ✓ Noms propres: Mérav [Mérab] MÊRAV; Mêrabu; Merabi --- mwâli wa Saulu, lolà 1Sam 14.49.

מרבק Objets réels: engrais, gavage MARBÊK; MARBÊQ; cinazo; ecinazo --- egel-marbêq, mpu gwo mudege ci marbêq, mpu cinazo kandi erhi kufômeka omulwâla ebiryo kuhika omu lurhôlero, mukola gwa munganga.

מרד Attributs: se rebeller MÊRED; mugoma; bàgoma; kugoma; murhahîra mukagomera Nyamubâho; Bukola bugoma buci obula mwamajira kuli Nyakasane; kwarhuma mucîhindula kuli Nyakasane; kucîhindula; okucîhindula; okugomera Nyakasane; *goma*; *gomer*; *cîhindul*; *gomir*; *cîkula*.

מרד-1 ✓ Noms propres: Mèred [Méred] MÊRED; Meredi --- mugala wa Ezra, lolà 1Nga 4.17.

מרד-2 ✓ Attributs: infidélité, révolte MÊRED; kugoma; kulenganya; kucîhindula; cihemu; bugoma.

מרדות ✓ Attributs: rébellion MARDÛT; MARDÛTH; bugoma; bulyâlya; mugoma; ndyalya --- Oyu nwâna w'ecishungu-kazi na ndyâlya, lolà 1Sam 20.30.

מרדך Noms propres: Mardouk MERODAKH; Marduki; Marduk; Merodaki; Merodak --- ali muzimu w'e Babyroni, lolà Yer 50.2.

מרדך בלעדן Noms propres: Merodach-Baladan MERODAK-BAL'ADÂN; Merodaki-Bela; Meradaki-Beladani.

מרדכי-1 ✓ Noms propres: Mordokaï MORDOKAY; Mordokayi; Mardokayi.

מֶרְדֹּכַי 2 Noms propres: Mardochée MORDOKAY; Mardokeyo --- muyahudi wali aha burhwâli bwa Suza, lolà Est 2.5.

מֶרֶה Attributs: être rebelle MRH; kubà mugoma; kugoma; mugoma; bagoma; murhayumvagya oku namurhegekaga; kurhakenga irhegeko; murhashimbaga irhegeko; kurhashimba irhegeko; mwagomera irhegeko; mwacînungushulira; cigamba cagambire îshe na nnina; câbi; *gamba*; *cabi*; *yâbir*; *gom*; *gomer*; *gomir*.

מָרָה ✓ Noms propres: Mara MÂRÂ; aha Mara --- hantu bene Israheli bageraga kurhenga bujà e Mîsiri.

מֶרֹז ✓ Noms propres: Méroz MÊRÔZ; Merozi; Meroz --- lugo e mwênè gwa Kanaani.

מֶרֹם ✓ Noms propres: Mérom MÊRÔM; Meromi; Merom --- lugo lw'omu Galileya.

מָרוֹת Noms propres: Maroth MÂRÔT; Maroti; Marot --- lugo lw'omu ishwa Iya Yûda.

מֶרִיא Faune: veau gras, bête grasse, graisse des veaux, veau MERÎ; akanina kashushagîre; kanina kashushagîre; cintu cishushagire; mashushi ga kanina; amanina gashushagîre; manina gashushagire; *shushi*; *nina*; *shushag*.

מֶרִיבָּ ✓ Noms propres: Meribbaal [Meribaa] Merib- Ba'ali; Merib Ba'al; Meribaali --- wa kuli Saulu w'oku bûko bwa Benyamini.

מֶרִיבָּה Noms propres: Mériba [Meriba] MERÎVÂ; kadali; Meriba; aha Meriba --- oku njira yarhenga e Mîsiri amango g'olubungo.

מֶרִיָּה ✓ Noms propres: Moriyya [Moria] MORÎYÂ; e Moriya; Moriya --- ntondo eyo.

מֶרִיָּה ✓ Noms propres: Meraya MERÂYÂ; Meraya --- mugula wa milala mudâhwa enyuma z'obujà bwa Babiloni.

מֶרְיוֹת 1 Noms propres: Merayoth MERÂYÔT; MERÂYÔTH; Merayoti; Merayot --- mugala wa Zerahya mudâhwa mukulu bûko bwa Levi.

מֶרְיוֹת 2 ✓ Noms propres: Merayoth MERÂYÔT; MERÂYÔTH; Merayoti; Merayot --- mugala wa Ahitubu, Ahitub shakulûza wa Azariya, Seraya mudâhwa, lolà Neh 11.11.

מֶרְיוֹת 3 ✓ Noms propres: Merayoth MERÂYÔT; MERÂYÔTH; Merayoti; Merayot --- mudâhwa enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

מִרְיָם 1 Noms propres: Miryam [Miriam] MIRYAM; MIRYÂM; Miriyamu; Miriyam; Miriyamu; Miryam; Miriamu --- mwâli wâbo Aroni, lolà Lub 15.20-21.

מִרְיָם 2 Noms propres: Miryam [Miriam] MIRYÂM; Miriyamu; Miriamu.

מֶרְמָה 1 Attributs: tromperie, trahison MIRMÂ; anayishir'inteba; obwengehusi; bugoma; obulyâlya; *goma*; *lyâlya*; *dyâlya*; *ywesi*; *husi*.

מֶרְמָה 2 ✓ Noms propres: Mirma MIRMÂ; Mirma.

מֶרְמוֹת 1 Noms propres: Merémôth MERÊMÔT; MERÊMÔTH; Meremoti; Meremot; Meremoti.

מֶרְמוֹת 2 ✓ Noms propres: Merémôth MERÊMÔT; MERÊMÔTH; Meremoti; Meremot.

מֶרְנוֹתִי ✓ Noms propres: Méronotite [Méronoth] MÊRONOTÎ; MÊRONOTHÎ; w'e Meronoti; munya-Meronoti.

מֶרֶס Noms propres: Mèrès [Mérès] MÊRES; Meresi; Meres --- muhanûzi wa mwa,i Asuerusi, Aswerusi.

מֶרְסָנָא Noms propres: Marsena MARSENÂ; Marsena.

מֶרְעִית Faune: action de faire paître MAR'ÎTH /MARÎT; kukerêsa ebintu --- Ba lungere babîre bahwinja..... bayabirwa (okukerêsa): obusò bwâbo bwashandîre, lolà Yer 10.21.

מֶרְעָלָה ✓ Noms propres: Maréala [Marala] MAR'ALÂ; e Mareala; Marala; Mareyala.

מֶרְצֵעַ ✓ Objets réels: alène, poinçon MARTSÊ'A; omugera; mugera; migera; emigera.

מֶרֶר Flore: herbe amère MÂROR; enshogo ndûlù; nshogo ndûlù; malumwa --- omu End 3.15, marôrim, marôr, bamuhindwîre n'ecinwa "malumwa" "nshogo ndûlù" malumwa ago badesire obwo!

מֶרֶרֶ Attributs: chose amère, herbe amère MÂRORÂ; bilulu-bilulu; kantu kalulu; bilulu.
מֶרֶרֶ-1 Noms propres: Merari, Merarite MERARÎ; Merari; Abanyamerari; wa kuli Merari; bene Merari --- mugala wa Levi.

מֶרֶרֶ-2 ✓ Noms propres: Merari MERARÎ; Merari; wa kuli Merari --- w'oku bûko bwa Levi.

מֶרֶשָׁה-1 ✓ Noms propres: Maréscha [Marécha] MARÊSHÂ; Maresha; Mareshe --- mugala wa Lada, Nga 4.21 1Nga 14.9 Mik 1.15 mpu Mareshe.

מֶרֶשָׁה-2 ✓ Noms propres: Maréscha [Marécha] MARÊSHÂ; Maresha --- mugala wa Zifu, 1Nga 2.42.

מֶרַתִּים Noms propres: Marratim MERÂTAYIM; MARÂTÎM; Maratim; Maratayim; Meratayimu; Maratimu; Maratimi --- hantu e mukondwè gwa Babiloni.

מֶשָׂא-1 Divers: annonce, oracle MÂSÂ; obugeremwa; bugeremwa; bulêbi; obulêbi.

מֶשָׂא-2 ✓ Noms propres: Massa MÂSÂ; Masa.

מֶשָׂה ✓ Noms propres: Mésha [Mécha] MÊSHÂ; e Mesha.

מִשְׁעָל ✓ Noms propres: Mishéal [Michal] MISHE'ÂL; Misheala; Misheali; Misheyala --- lugo lwa baleviti omu ishwa lya Aseri.

מֹשֶׁה Noms propres: Moïse MOSHÊ; Mûsa; Moshe; Moshè; *mus* --- mugala wa Amuramu; cirongôzi c'Israheli kurhenga e Mîsiri kuhika ah'ishiriza lya Yeriko, oku ntondo ya Nebo. Akuliraga ahamwa Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, nka mwâna wa mwâli Faraoni mwâmi w'e Mîsiri, lolà Lub 2.10 w'oku bûko bwa Levi, bwo na bûko bw'Abashi, bene Mushi, Lub 6.19.

מֶשֻׁכָּה Flore: la haie MESHÛKÂ; olugurhu; lugurhu; ngurhu.

מֶשִׁי Objets réels: soie MESHÎ; cishûli cadirhimana; nyusi zikadirhimana; nka migozi ya lwirhangula --- lolà Ezk 16.10; 16.13; nyusi ziyôsire nka migozi ya lwirhangula/

מֶשֶׁזַבֵּל-1 ✓ Noms propres: Meshézavéel [Mechézabel] MESHÊZAV'ÊL; Meshezabeli; Meshezabel --- shakulu wa Mashulam, Mashulami, Mashulamu ali muntu w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

מֶשֶׁזַבֵּל-2 Noms propres: Meshézavéel [Mechézabel] MESHÊZAV'ÊL; Meshezabeli; Meshezabel --- murhambo enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

מֶשֶׁזַבֵּל-3 ✓ Noms propres: Meshézavéel [Mechézabel] MESHÊZAV'ÊL; Meshezabeli --- îshe wa Petahya murhambo mukulu oku bwâmi w'oku bûko bwa Yûda enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

מֶשִׁיחַ Rituels: oint, messie MÂSHÎAH; washîzirwe; muntu washîzirwe; Masiya; Masiha; cijiro ca kushîga owayîmikwa mwâmi; cijiro ca kushîga owayîmikwa mudâhwa; *shîga*; *shîz*; *yîmik*; *yîmik*; *tagatîf*; *yêrer* --- amavurha g'e Bushi gali Mashahi Meshiah ye mushîgwa wa Nyamuzinda: mulêbi, mudâhwa, mwâmi.

מֶשֶׁךְ Noms propres: Mèshek [Méchek] MÊSHEK; Mesheki; Meshek --- nshoho nsunzu; mugala wa Sem, Yafet.

מֶשְׁכָּה Flore: roncier MESHKÂ; mushûgi; mishûgi; omushûgi; emishûgi; omu mashi mubà ishaka, mashaka ciri cirundo c'emirhi erimwo emishûgi.

מֶשַׁל-1 Attributs: proverbe, parole MESHÂL; binwa; ebinwa; cinwa; ecinwa; mugani; emigani; anacirhenga omu kanwa aderha; muhamîrizi; masheka na lwimbo; omugani; *mugani*; *sheker*.

מֶשַׁל-2 Noms propres: Mashal [Machal] MESHAL; Mashali; Mashal --- lugo lwa baleviti omu ishwa lya Aseri.

מֶשֻׁלָּם-1 ✓ Noms propres: Meshoullam [Mechoullam] MESHULÂM; Meshulami --- shakulu wa Shafani mwandisi w'oku lwa Yoshiyahu, rhuderha Yoziyasi, Yoziyasi/

מֶשֻׁלָּם-10 ✓ Noms propres: Meshoullam [Mechoullam] yêrer; Meshulami; Meshulam --- wa kuli Bani aliysansire omukazi munyamahanga enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

מֶשֻׁלָּם-11 ✓ Noms propres: Meshoullam [Mechoullam] MESHULÂM; Meshulami --- mugala wa

Yowedi, Yoedi, Yoed îshe wa Shalu w'oku bûko bwa Benyamini.

מְשֻׁלָּם-2 ✓ Noms propres: Meshoullam [Mechoullam] MESHULÂM; Meshulami; Meshulami; Meshulamu; Meshulam --- mugala wa Zorobabal w'oku bûko bwa Yûda.

מְשֻׁלָּם-3 ✓ Noms propres: Meshoullam [Mechoullam] MESHULÂM; Meshulamu; Meshulami; Meshulam --- mulume w'omu bûko bwa Gadi.

מְשֻׁלָּם-4 Noms propres: Meshoullam [Mechoullam] MESHULÂM; Meshulamu; Meshulami; Meshulam --- mugala wa Elpaali murhambo wa milala w'oku bûko bwa Benyamini.

מְשֻׁלָּם-5 ✓ Noms propres: Meshoullam [Mechoullam] MESHULÂM; Meshulamu; Meshulami; Meshulam --- mugala wa Hodaviya îshe wa Shalu w'oku bûko bwa Benyamini.

מְשֻׁלָּם-6 ✓ Noms propres: Meshoullam [Mechoullam] MESHULÂM; Meshulamu; Meshulami; Meshulam --- mugala wa Shepatiya w'oku bûko bwa Benyamini; w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

מְשֻׁלָּם-7 ✓ Noms propres: Meshoullam [Mechoullam] MESHULÂM; Meshulamu; Meshulami; Meshulam --- mugala wa Sadoki, Sadok shakulûza wa Azariya, Serayah, mudâhwa.

מְשֻׁלָּם-8 ✓ Noms propres: Meshoullam [Mechoullam] MESHULÂM; Meshulamu; Meshulami; Meshulam --- mugala wa Meshulemiti shakulûza wa Maesayi, mudâhwa.

מְשֻׁלָּם-9 Noms propres: Meshoullam [Mechoullam] MESHULÂM; Meshulamu; Meshulami; Meshulam --- bantu banji bàgwêrhe eryo izîno.

מְשֻׁלָּמוֹת-1 ✓ Noms propres: Meshillémoth [Mechillémoth] MESHILÊMÔTH; MESHILÊMÔT; Meshilemoti; Meshilemot --- îshe wa Berekiyahu murhambo w'oku bûko bwa Efrayimu.

מְשֻׁלָּמוֹת-2 ✓ Noms propres: Meshillémoth [Mechillémoth] MESHILÊMÔTH; MESHILÊMÔT; Meshilemoti; Meshilemot --- mugala wa Imeri shakulûza wa Maesayi.

מְשֻׁלָּמִיָּה ✓ Noms propres: Meshèlèmya [Mechélémya] MESHELEMYÂ; Meshelemiya --- îshe wa Zakariya mulanzi wa muhango w'oku ngoma ya Daudi.

מְשֻׁלָּמִיָּהוּ Noms propres: Meshèlèmyahou [Mechélémya] MESHELEMYÂHÛ; Meshelemiya --- mugala wa Korè mulanga wa muhango naye oku ngoma ya Daudi.

מְשֻׁלָּמִית ✓ Noms propres: Meshillémith [Mechillémith] MESHILEMÎTH; MESHILEMÎT; Meshilemiti --- mugala wa Imeri shakulûza wa Maesayi, mudâhwa.

מְשֻׁלָּמֶת ✓ Noms propres: Meshoullèmeth [Mechoullèmeth] MESHULEMETH; MESHULEMET; Meshulameti; Meshulamet --- mwâli wa Harutsi, Haruzi, Harusi mukà mwâmi Menashè; ye nnina wa mwâmi Amoni.

מִשְׁמָנָה Noms propres: Mishmanna [Michemanna] MISHMANÂ; Mishmana.

מִשְׁמָע-1 ✓ Noms propres: Mishma [Michema] MISHMA'; Mishma --- mugala wa Ismaeli.

מִשְׁמָע-2 ✓ Noms propres: Mishma [Michema] MISHMA'; Mishema; Mishma --- mugala wa Mibisamu, Mibsam w'oku bûko bwa Simeoni.

מִשְׁמָרָה Objets réels: clou MASMÊRÂ; musumari; misumari; omusumari; emisumari --- kuli eci cinwa, ecihebraniya cishusha amashi n'ekiswahili.

מִשְׁעָם ✓ Noms propres: Mishéam [Micham] MISH'ÂM; Misheyamu; Mishamu --- mugala wa Elpaali, Elpayali w'oku bûko bwa Benyamini מִשְׁעֶנֶת Objets réels: appui, bâton MISH'ENETH; MISH'ENET; ngwâhririzo; karhi; akarhi kawé k'obuhiri.

מִשְׁפָּחָה Êtres: genre, sorte (d'animaux) MISHPÂHÂ; obûko; bûko; olubero; mbero; emilala; omulala; amashanja; ishanja; mashanja --- lubero lwa nsimba bûko bwa bantu.

מִשְׁפֶּתִימַי Objets réels: sac de selle MISHPETHAYIM; MISHPETAYIM; karhî k'ecôgo; karhî k'ebyôgo; côgo ca ndogomi; ngarha batamalakwo oku ndogomi erhi oku citerusi.

מִשְׁקֶלֶת Objets réels: niveau MISHKELET; MISHQELETH; omugozi; lugero.

מִשְׁרָעִי ✓ Noms propres: Mishraïte [Micheraïte] MISHRÂÎ; Abâmishra --- mulala gwa Kiriya-Yearim.

מִשְׁרֵפּוֹת ✓ Noms propres: Misrefoth-Maïm MISREFÔTH-MAYIM; MISREFÔT-MAYIM; Misirefoti; Misirefot --- mîshi g'e Mesirefot.

מִשְׁרֵקָה ✓ Noms propres: Masréqa [Masréca] MASREKÂ; MASREQÂ; Masreka; e Masreka.

מַשׁ ✓ Noms propres: Mash [Mach] MASH; Mash; Mashi --- mugala wa Aramu, Aram wa kuli Semu, Semi, Sem.

מְשׁוֹבָב ✓ Noms propres: Meshovav [Mehobab] MESHÔBÂV; Meshobabu --- mulume w'oku bûko bwa Simeoni.

מְשׁוּבָה Attributs: défection, apostasie MESHÛVÂ; kucîkenyagula; kuyômbôka; kuhakana obuyêmêre; kugomera Nyamuzinda; okutwika Nyamubâho.

מִשָּׁה Rituels: enduire, oindre MSHH; MÂSHÊH; halya washîgaga ibuye amavurha; obashîge amavurha; obashîge amavurha; mushîge; bashîge; abashîge; amavurha g'okushîga; onalushîge amavurha gw'okulujira lutagatîfu; Aroni n'abagala obashîge; shîga; oshîge; *shîg*; *shîgw* --- "mashah" eci cinwa cishusha gala mavurha baderha 'mashahi" omu mashi.

מֶתֶג ✓ Objets réels: frein, bride MÊTHEG; MÊTEG; olugondo; lugîsho; olukoba.

מֶתוּשָׂאֵל ✓ Noms propres: Metoushaël [Metouchaël] METHÛSHÂ'ÊL; METÛSHÂ'ÊL; Metushaeli; Metushael --- mugala wa Mehuyaeli wa kuli Kayini.

מֶתוּשֶׁלַח Noms propres: Metoushêlah [Matusalem] METHÛSHELA; METÛSHELEM; Matushaleme; Matushalem; Metushaleme; Metushalem --- mugala Henoki wa kuli Seti.

מַתָּן-1 ✓ Noms propres: Mattân [Mattan] MATHÂN; MATÂN; Matani; Matân; nshôkano --- eryo izîno kuli kuderha NSHÔKANO.

מַתָּן-2 Noms propres: Mattân [Mattan] MATHÂN; MATÂN; Matani; Matân --- îshe wa Shefatiya munya-buhashe oku ngoma ya Sedekiyahu, Sedekiasi.

מַתָּנָה ✓ Noms propres: Mattana MATHÂNÂ; MATÂNÂ; Matana; e Matana --- hantu bageraga kurhenga bujâ bw'e Mîsiri.

מַתְנִי-1 ✓ Noms propres: Mattenaï MATHNAY; MATENAY; Matenayi --- banji bagwêrhe eri izîno bali bayansire abakazi b'emahanga enyuma z'obujâ bw'e Babiloni.

מַתְנִי-2 ✓ Noms propres: Mattenaï MATHNAY; MATENAY; Matenayi --- mudâhwa enyuma z'obujâ bw'e Babiloni.

מִתְנִי ✓ Noms propres: Mitnite [Méten] METHNÎ; METNÎ; w'e Meteni.

מַתְנִיָה-1 ✓ Noms propres: Mattanya [Mattania] MATHANYÂ; MATANYÂ; Matanya --- mugala wa Yoshiyahu, rhuderha Yoziassi.

מַתְנִיָה-2 ✓ Noms propres: Mattanya [Mattania] MATHANYÂ; MATANYÂ; Matanya --- mugala wa Mikeyo muleviti enyuma z'obujâ bw'e Babiloni.

מַתְנִיָה-3 Noms propres: Mattanya [Mattania] MATHANYÂ; MATANYÂ; Matanya; Mataniya; --- banji bàgwêrhe eri îzîno.

מַתְנִיָהוּ-1 ✓ Noms propres: Mattanyahou [Mattania] MATHANYÂ; MATANYÂHÛ; Matanya; Mataniya; Matanyahu.

מַתְנִיָהוּ-2 ✓ Noms propres: Mattanyahou [Mattania] MATHANYÂ; MATANYÂHÛ; Matanyahu; Mataniya --- muleviti oku ngoma ya Hizekiyahu, rhuderha Ezekiyasi.

מִתְקָה ✓ Noms propres: Mitqa [Mitca] MITHKÂ; Mitika; Mitka --- hantu abarhengaga lubungo e Mîsiri bageraga.

מִתְרֵדָת-1 ✓ Noms propres: Mithredath [Mitrédath] MITREDÂT; Mitredati.

מִתְרֵדָת-2 ✓ Noms propres: Mithredath [Mitrédath] MITREDÂT; MITRIDÂTH; Mitridati; Mitridat.

מַתָּתָה Noms propres: Mattatta MATATÂ; Matata --- mulume waliyansire omukazi w'emahanga enyuma ly'obujâ bw'e Babiloni.

מַתִּיָה-1 ✓ Noms propres: Mattitya [Mattitia] MATITYÂ; Matitiya --- muleviti.

מִתִּיָּה 2- ✓ Noms propres: Mattitya [Mattitia] MATITYÂ; Matitiya --- muleviti w'oku Iwa Daudi.
 מִתִּיָּה 3- ✓ Noms propres: Mattitya [Mattitia] MATITYÂ; Matitiya --- mugala wa Nebo aliyansire omukazi munyamahanga enyuma z'obujâ bw'e Babiloni.
 מִתִּיָּה 4- ✓ Noms propres: Mattitya [Mattitia] MATITYÂ; Matitiya.
 מִתִּיָּהוּ ✓ Noms propres: Mattityahou [Mattitia] MATITYÂHÛ; Matitiya; Matityahu.

נֹא Noms propres: Thèbes, No NO'; No; Tebesi --- lungu lw'e Mîsiri.
 נֹב Noms propres: Nov [Nob] NOV; Nob; Nob; Nobu --- lugo lugo Iwa badâhwa omu Iya Benyamini.

נֹב Rituals: parler, agir comme un prophète NB'; NV'; kuderha; okulêba; kuderha nka mulêbi; kujira nka mulêbi; wababandana balêba; *kulêb*; *lêb*; *hahabuk*; *dêber*; *hanûz*; *hanûl*.

נֶבֹ 1- Noms propres: Nébo NEVÔ; NEBÔ; Nebo --- lugo omu ishwa Iya Rubeni, e Mowabu ntondo ah'ishiriza Iya Yeriko kuyikira Yordani.

נֶבֹ 2- ✓ Noms propres: Nébo NEVÔ; NEBÔ; Nebo --- ntondo omu cihugo ca Mowabu.

נֶבֹ 3- ✓ Noms propres: Nébo NEVÔ; NEBÔ; Nebo --- lugo omu Iya Yûda izîno Iya muntu, lolà Ezr 10.43.

נֶבֹ 4- Noms propres: Nébo NEVÔ; NEBÔ; Nebo --- muzimu w'e Babiloni, lolà Iz 46.1.

נְבוּזַרְאֲדַן Noms propres: Nebouzaradân [Nebouzaradan] NEVÛZAR'ADÂN; NEBÛZAR'ADÂN; Nabuzaradani; Nabuzaradân.

נְבוּכַדְנֶצַּר Noms propres: Nabucodonosor NEVÛKHADNE'TSAR; NEBÛKADNEZAR; Nabukondonozor.

נְבוּכַדְרֶצַּר Noms propres: Nabuchodonosor [Nabucodonosor] NEVÛKHADNE'TSAR; NEBÛKADNEZAR; Nabukondonozor; Nabukondonozor; Nabukondonotsor.

נְבוּשַׁזְבַּן Noms propres: Neboushazbân [Nebouchazban] NEVÛSHAZBÂN; NEBÛSHAZBÂN; Nabushazibani; Nabshawbân --- munya-buhashe w'oku ngoma ya Nabukondonozor.

נְבוֹת ✓ Noms propres: Naboth NÂBÔTH; NÂBÔT; Naboti; Nabot --- muntu wayûbakaga omu Yizreyeli oku ngoma ya Ahabu, rhuderha Akab; y'olya Akab ayîrhaga oku lukoma lwâge. Akab analushubana nk'oku mukâge Izabel amushumikaga.

נֹבַח 1- ✓ Noms propres: Novah [Noba] NOVAH; NOBAH; Nobahu; Nobah --- muntu w'omu bûko bwa Menashê.

נֹבַח 2- Noms propres: Novah [Noba] NOVAH; NOBAH; Nobahu; Nobah --- lugo lw'e Mowabu.

נִיבְחַז ✓ Noms propres: Nibhaz [Nibaz] NIVHAZ; NIBHAZ; Nibazi; Nibhaz --- muzimu w'abantu b'e Hawa, rhuderha Ava.

נֶבַת ✓ Noms propres: Nevath [Nebath] NEBÂT; Nebati; Nevat; Nebat --- îshe wa Yerobowamu, mwâmi w'Israheli emwênê.

נְבִיא Êtres: prophète NÂBÎ'; mulêbi; omulêbi; balêbi; abalêbi.

נְבִיּוֹת Noms propres: Nebayoth NEVÂYÔTH; NEBÂYÔT; Nebayoti; Nebayot --- mugala wa Ismaeli yo nfula yâge kandi hali hantu hagwêrhe erylô izîno.

נָבַל ✓ Noms propres: Naval [Nabal] NÂVÂL; NÂBÂL; Nabala; Nabal; Nabali --- ye îba murhanzi wa Abigayil, olya Daudi ayinjiraga.

נְבִלָה Attributs: actions ou mots idiots NEVÂLÂ; kanwa; luderho Iwa buhwinja; akanwa; oluderho lw'obunganyi; *by'enshonyi*; *nshonyi*; *galugal*; *bubî*; *ligo*; *isirhe*; *hemuk*.

נְבַלַּת ✓ Noms propres: Neballat [Neballath] NEVALÂT; NEBALÂT; Nebalati; Nebalat --- hantu aho.

נִבְשָׁן ✓ Noms propres: Nivshân [Nibechan] NIVSHÂN; Nibshana; Nivshân; Nibshân --- lugo

omu ishwa Iya Yûda.

נגב Noms propres: sud, Néguev NÊGEV; NÊGEB; Negêbu; Negeb; Negev; e mukondwè.

נגה ✓ Noms propres: Nogah [Noga] NOGAH; Noga --- mugala wa Daudi w'oku bûko bwa Yûda.

נגיד Êtres: chef, leader NÂGÎD; mwâmi; cirongozi; murhambo; bâmi; birongozi; barhambo; abâmi; ebirongozi; abarhambo; *kulu*; *rongozi*; rhambo*; *mangizi*.

נדב-1 Noms propres: Nadav [Nadab] NÂDÂV; Nadabu; Nadab; Nadav --- mugala wa Aroni, mudâhwa w'oku bûko bwa Levi.

נדב-2 ✓ Noms propres: Nadab NÂDÂV; Nadabu; Nadab; Nadav --- mugala wa Yerobowamu, mwâmi w'Israheleli omu 910 embere Kristu aburhwe.

נדב-3 ✓ Noms propres: Nadav [Nadab] NÂDÂV; Nadabu; Nadav; Nadab --- wa kuli Yerahmeyeli w'oku bûko bwa Yûda.

נדב-4 ✓ Noms propres: Nadav [Nadab] NÂDÂV; Nadabu; Nadab; Nadav --- mugala wa Yayeli, Yaiyeli w'oku bûko bwa Benyamini.

נדב-1 Attributs: utilisé comme adverbe: empressement, bonne volonté NEDÂVÂ; buhâna omulagi; n'obulonza; buzira kusêzibwa; buzira kurhindira --- lolà Lush 23.23; lolà 2Nga 35.8.

נדב-2 Rituels: offrande volontaire NÂDÂVÂ; buzira kusêzibwa; ntûlo buzira kusêzibwa; ya bulonza kwônene; *hânyi*; *ntûlo*; *terekêr*; *rhabâl*; *berûlir*.

נדביה ✓ Noms propres: Nedavya [Nedabia] NEDAVYÂ; Nedabiya; Nedavya --- mugala wa Yehoyakim w'oku bûko bwa Yûda.

נדח Attributs: impureté, pollution NIDÂ; anabêre aha kabazîre; amango ali omu mugongo; ogôla muziro gwâge; ali ebukuma; ozizire; *zir*; *zinz*; *galugal*; nterekêro oku byâha; *nterekêr*; *mabî*; *bubî*; *cêsibw*; *cêsa*; *hemuk*; *hemul*.

נדר Rituels: faire un vœu NDR; NÂDÊR; arhôla omuhigo; wampêraho omulagi; kuhâna omulagi; olya wahânaga eciragâne; kuhâna eciragâne; o-lya wajiraga eciragâne; kujira eciragâne; *higo*; *lagi*; *ragâne*; *ragane*; *lagân*; *lagan*; *luhozo*.

נדר Rituels: vœu NÊDER; muhigo; omuhigo; mulagi; omulagi; ciragâne; eciragâne; ciragane; biragâne; ebiragâne; biragane; ebiragane; *higo*; *lagi*; *ragan*; *ragân*; *rekêr*; *mulinzi*; *luhozo*.

נהלל ✓ Noms propres: Nahalal [Nahalal] NAHALÂL; Nahalali; Nahalal; Nahalala; Nahalol --- cishagala c'omu ishwa Iya Zabuloni.

נהלל ✓ Noms propres: Nahalol [Nahalal] NAHALOL; Nahaloli; Nahalol.

נוד ✓ Noms propres: Nod NÔD; Nodu; Nod --- kalamo ka muzungwè kujà kwabûngira eyi n'eyi hantu.

נודב ✓ Noms propres: Nodav [Nodab] NÔDÂV; Nodabu; Nodab --- lubaga olwo, lolà 1Nga 5.19.

נוה ✓ Noms propres: Noha NÔHÂ; Noha --- mugala wa Benyamini.

נון Noms propres: Noun NÛN; Nuni; Nun --- mugala wa Elishama^c îshe wa Yeshua, rhuderha Yozwe w'oku bûko bwa Efrayimu.

נועד-1 ✓ Noms propres: Noadya [Noadia] NÔ'ADYÂ; Noadya; Noadiya; Nowadiya.

נועד-2 ✓ Noms propres: Noadya [Noadia] NÔ'ADYÂ; Noadya; Nowadiya; Noadiya.

נויר Êtres: non cultivé, non traité (la vigne), personne consacrée NÂZÎR; omulume erhi mukazi wajira eciragâne; ishwa lihôhire; lukoma lwa mizâbîbu lurhali lushogolere; omuntu wacihânyire; *ciragâne*; *ciragane*; *higo*; *hohir*; *shogw*; *nterekêr*.

נוז Attributs: se retirer, se séparer, s'abstenir de NZR; bacîlange; bakaz'icisêza; okucîhâna; *muntu*; *ciragane*; *ciragâne* נזר-1 Rituels: consécration NÊZER; ashîgagwa; oku-cihâna; okucîhâna; omugisbo gw'okumurherekêra; eciragâne; eciragâne; ciragane; ciragâne; *rherekir*;

rherekêr.

נֶזֶר-2 Objets réels: diadème, couronne NÊZER; ecimanè; cimanè; cimanyiso ca kurherekerwa; ishungwè; *shûngw*.

נֹחַ Noms propres: Noé NOAH; Nûhu; Noah.

נָחִי ✓ Noms propres: Nahbi [Nabi] NAHBÎ; Nahabi; Nahbi --- mugala wa Vofsi, Vafusi yali ndolêrezi, nyenzi w'oku bûko bwa Nefutali.

נָחֻם Noms propres: Nahoum NAHÛM; Nahumu; Nahum --- wa kuli Elkosh mulêbi.

נְחֻם ✓ Noms propres: Nehoum NEHÛM; Nehumu; Nehum --- muntu w'enyuma z'okurhenga bujâ bw'e Babiloni.

נָחוֹר-1 ✓ Noms propres: Nahor NÂHÔR; Nahori; Nahor --- mugala wa Serugi wa kuli bene Semi.

נָחוֹר-2 ✓ Noms propres: Nahor NÂHÔR; Nahori; Nahoro; Nahor --- mugala wa Terahi alondana bona Abram.

נֶחֱלָה Divers: prise de possession, occupation de NAHALÂ; mwanja; kashambala; omwanja; akashambala; obwîme; okuyîma kantu kalebe erhi cihugo cirebe; alagi ecihugo mwagendigabânana; bihimbi; luhande; oku Nyamuzinda arhegnyize omuntu kwo anabâ.

נְחִיאֵל ✓ Noms propres: Nahaliël [Nahaliel] NAHALÎÊL; Nahalieli; Nahaliyeli; nahaliel --- hantu bene Israheli bageraga erhi barhenga bujâ bw'e Mîsiri.

נְחִלְמִי Noms propres: Néhlamite [de Néhélam] NEHELÂMÎ; munya-Nehelami; munya-Nehelam; w'e Nehelam.

נָחַם ✓ Noms propres: Naham NAHAM; Nahamu; Nahama; Naham --- muntu oyo.

נְחֵמְיָה-1 ✓ Noms propres: Nehémya [Nehémia] NEHEMIYÂ; Nehemiya --- muntu w'enyuma z'okurhenga omu bujâ bw'e Babiloni.

נְחֵמְיָה-2 Noms propres: Néhémie NEHEMIYÂ; Nehemiya --- mugala wa Hakaliya murhambo mukulu wa Yûda enyuma z'okurhenga bujâ bw'e Babiloni.

נְחֵמְיָה-3 ✓ Noms propres: Nehémya [Néhémie] NEHEMIYÂ; Nehemiya --- mugala wa Azibuku murhambo e Bet-Tsuri enyuma ly'obujâ bw'e Babiloni.

נָחֳמָנִי ✓ Noms propres: Nahamani NAHAMÂNÎ; Nahamani --- muntu enyuma za kurhenga bujâ bw'e Babiloni.

נָחֳרַי ✓ Noms propres: Nahraï [Naraï] NAHRAY; Naharayi; Nahrayi --- mulwî akag'ihêka emirasano ya Yowabu oku ngoma ya Daudi.

נְהוּשָׁתָא ✓ Noms propres: Nehoushta [Nehoucheta] NEUSHSHTÂ; Nehushata; Nehushta --- mwâli wa Elnatani mukâ Mwâmi Yehoyakim נְהוּשְׁתָן ✓ Noms propres: Nehoushtân [Nehouchtan] NEHUSHTÂN; Nehushtani; Nehushatani.

נָחָשׁ-1 Faune: serpent NÂHÂSH; enjoka; njoka; wanjoka.

נָחָשׁ-2 Noms propres: Nahash [Nahach] NÂHÂSH; Nahashi --- mwâmi w'e Amoni amango ga Saulu.

נָחָשׁ-3 Noms propres: Nahash [Nahach] NÂHÂSH; Nahash; Nahashi --- îshe wa Avigayil na Tseruya, Seruya.

נָחֶשׁוֹן ✓ Noms propres: Nahshôn [Nachon] NAHÂSHÔN; Nashoni; Nahshoni; Nahisoni; Nahshon --- mugala wa Aminadabu murhambo w'oku bûko bwa Yûda omu mango ga Mûsa.

נָחַת-1 Noms propres: Nahath NAHATH; NAHAT; Nahati; Nahat --- mugala wa Reweli mwinjikulu Ezau.

נָחַת-2 Noms propres: Nahath NAHATH; NAHAT; Nahati; Nahat --- mugala wa Zefayi, Tsefayi, Zufu wa kuli Elkana w'oku bûko bwa Levi.

נָחַת-3 ✓ Noms propres: Nahath NAHATH; NAHAT; Nahati --- muleviti mango ga mwâmi Hezekiyahu, rhuderha Ezekiasi.

נְטוֹפָה ✓ Noms propres: Netofa NETÔFÂ; Netofa --- lugo lw'omu ishwa Iya Yûda.
 נְטוֹפָתִי Noms propres: Netofatite [Netofa] NETÔFÂTHÎ; NETÔFÂTÎ; w'e Netofa; munya-Netofa; b'e Netofa; banya-Netofa.
 נְטַעִים ✓ Noms propres: des plantations [Netaïm] NETÂ'ÎM; Netayimu; Netayim --- mashwa magali hantu omu ishwa Iya Yûda.
 נָטָף ✓ Flore: stacté NÂTÂF; akaradusi kahûmula bwinjà; *karadusi*.
 נִיבִי ✓ Noms propres: Névaï [Nébaï] NĒVAY; Nebayi --- murhambo enyuma z'okurhenga omu bujà bw'e Babiloni.
 נִיּוֹת ✓ Noms propres: Nayoth NÂYÔTH; NÂYÔT; Nawiti; Nayot --- hantu hôfi n'e Rama.
 נִינְוֶה Noms propres: Ninive NÎNVÊ; Ninive --- lugo ly'omu Mezopotamiya karhwa-bwâmi ka Asuru, Asîriya.
 נֶכּוֹ Noms propres: Néco [Néco] NEKHÔ; NEKÔ; Neko --- mwâmi w'e Mîsiri Faraoni mwâmi w'e Mîsiri Neko, lolà 2 Bâm 23.29.
 נְמוּאֵל-1 ✓ Noms propres: Nemouël [Nemouel] NEMÛ'ÊL; Namueli; Nemweli; Nemwel --- mwâli wa Eliabu w'oku bûko bwa Rubeni.
 נְמוּאֵל-2 ✓ Noms propres: Nemouël [Nemouel] NEMÛ'ÊL; Namueli; Nemweli; Nemwel; Nemuweli --- mugala wa Simeoni.
 נְמוּאֵלִי ✓ Noms propres: Nemouélite NEMÛ'ÊLÎ; omulala gw'Abayanamueli --- wa kuli Yemweli Nemwel ali mugala wa Simeoni.
 נִמְלָה Faune: fourmi NEMÂLÂ; lubasi; olubasi; mbasi; embasi.
 נִמְרָה Faune: panthère, léopard NEMÊR; ngwi; engwi; njuzi; enjuzi.
 נִמְרֹד Noms propres: Nemrod NIMROD; Nemrodi; Nemrod --- mugala wa Kush wa kuli Ham, rhuderha mpu Sham n'obwo arhali ntyo, nfarasè yasômire ntyo Ham, kuli kuderha, mwîru, mudûrhu, irangi lîru ashusha ebikalakala.
 נִמְרָה ✓ Noms propres: Nimra NIMRÂ; Nimra --- lugo lw'omu ishwa Iya Gadi.
 נִמְרִים Noms propres: Nimrim NIMRÎM; Nimurimu; Nimurim; Nimrim --- lugo lw'e Mowabu.
 נִמְשִׁי ✓ Noms propres: Nimshi [Nimchi] NIMSHÎ; Nimushi --- shakulu wa Yehu, mwâmi w'Israheli.
 נֶס-1 Objets réels: bannière, drapeau NÊS; Nîsi; ibendêra; *murh* *wagwik*; murhi; *gwik*.
 נֶס-2 Objets réels: voile NÊS; cimanyiso c'enkuge; citambara ciyehuka canayeêra oku nyanya ly'obwarho; *manyiso*.
 נִסְךָ Rituals: image fondue, libation NÊSEKH; NÊSEK; bigushe; bivange; ntûlo y'idivayi; ntûlo ya cinyôbwa; *bulag*; *yôbw*; *yobw*; *nywa*; mvanganye; *nterekêr*.
 נִסְרוֹךְ Noms propres: Nisrok NISROK; Nisroki; Nisiroki; Nisrok --- muzimu w'e Asîriya muzimu wa bene Asuru.
 נֶעָה ✓ Noms propres: Néa NÊ'Â; Nea --- lugo ly'omu ishwa Iya Zabuloni.
 נֹעָה ✓ Noms propres: Noa NO'Â; Noa --- mwâli wa Tselofhad, Zelofohadi w'oku bûko bwa Menashè.
 נְעִיָּאֵל ✓ Noms propres: Néïel [Néïel] NE'Î'ÊL; Nehieli; Neiyeli; Neiel; Neyiel --- lugo ly'omu ishwa Iya Aseri.
 נַעַם ✓ Noms propres: Naam NA'AM; Naamu; Naam --- mugala wa Kalebu w'oku bûko bwa Yûda.
 נַעֲמָה-1 ✓ Noms propres: Naama NA'AMÂ; Nahama; Naama --- mwâli wa Lemeki wa kuli Kayini.
 נַעֲמָה-2 ✓ Noms propres: Naama NA'AMÂ; Naama --- nina wa Roboami, Robowamu, mwâmi omu Yûda, mugala wa Salomoni.
 נַעֲמָה-3 ✓ Noms propres: Naama NA'AMÂ; Nahama; Naama --- hantu aho, lolà Yoz 15.41.

נַעֲמִי ✓ Noms propres: Naamite, de Naaman, Naaman NA'AMÂ; omulala gw'Abanaamani; ba kuli Naamani --- w'oku bûko bwa Benyamini.

נַעֲמִי Noms propres: Noémi NO'ÊMÎ; NÂOMÎ; Noemi --- mukà Elimeleki nnazâla wa Ruti, munyamowabu, nnakulu wa Daudi.

נַעֲמָן-1 ✓ Noms propres: Naamân [Naaman] NA'AMÂN; Naamani --- mugala wa Bela w'oku bûko bwa Benyamini.

נַעֲמָן-2 ✓ Noms propres: Naamân [Naaman] NA'AMÂN; Nahamani; Naamani --- murhambo w'omurhwe gwa mwâmi w'e Sîriya.

נַעֲמָן-3 ✓ Noms propres: Naamân [Naaman] NA'AMÂN; Naamani --- mugala wa Ehud w'oku bûko bwa Benyamini.

נַעֲמָתִי Noms propres: de Naama NA'AMÂTHÎ; NA'AMATÎ; w'e Naama; munyanaama.

נַעֲרָה-1 ✓ Noms propres: Naarata [Naara] NA'ARÂ; Naara; munyere Naara; mwinjà --- eryo izîno lidesire MUNYERENKANA, Kinjà, Kajuru.

נַעֲרָה-2 ✓ Noms propres: Naara NA'ARÂ; e Naara; Naara --- hantu lubanda lwa Yordani ishwa lya Efrayimu.

נַעֲרִי ✓ Noms propres: Naarai NA'ARAY; Naarai --- kuli kuderha MWINJAWANI mugala wa Ezbayi mulwî oku lwa Daudi.

נַעֲרִי-1 ✓ Noms propres: Néarya [Néaria] NE'ARYÂ; Neariya; Neyariya.

נַעֲרִי-2 ✓ Noms propres: Néarya [Néaria] NE'ARYÂ; Neyariya.

נַעֲרָן ✓ Noms propres: Naarân [Naaran] NA'ARÂN; Narani; Naarani --- hantu omu lubanda lwa Yordani omu lya Efrayimu.

נֶף Noms propres: Memphis, No NOF; No; Nof; Menfisi --- lugo lw'e Mîsiri.

נֶפֶג-1 ✓ Noms propres: Nèfèg [Néfeg] NÊFEG; Nefegi; Nefeg --- mugala wa Yitsehari, Yisehari.

נֶפֶג-2 ✓ Noms propres: Nèfèg [Néfeg] NÊFEG; Nefegi; Nefeg --- mugala wa Daudi w'oku bûko bwa Yûda.

נֶפֶחַ Objets réels: crête de montagne, joug NÂFÂ; kanshonsho; kanshonsho ka ntongo; ntongo ya Nyakasane; mushigo muzibu; irhwêrhwe lya ntongo; *busongero*; *busongêre*.

נֶפִּישִׁים ✓ Noms propres: Nefishsim, Nefousim [Nefoussim, Nefouchessim] NEFÛSÎM; NEFÛSHESÎM; Nefushisim; Nefusim --- mugala wa milala murhumisi omu ka-Nyamuzinda enyuma z'okurhenga bujà bw'e Babiloni.

נֶפִּישִׁים ✓ Noms propres: Nefishsim [Nefouchessim] NEFÛSHESÎM; Nefusi; Nefushesim.

נֶפֶחַ ✓ Noms propres: Nofah [Amorites] NOFAH; Nofahi; Nofah --- hantu aho.

נֶפִּילִים ✓ Êtres: géants? NEFÎLÎM; abanenene-mikalarhu; bantu banene-banene.

נֶפִּישַׁ ✓ Noms propres: Nafish [Nafich] NEFÎSH; Nafisheti; Nafishi --- mugala wa Ismaeli.

נֶפֶךָ Objets réels: turquoise, pierre précieuse NOFEKH; NOFEK; enofeki; nofeki; ibuye lya citwîro cihamu; eskarbukulo.

נֶפְתּוֹחַ ✓ Noms propres: Neftoah [Neftoa] NEFTÔAH; Neftoaha; Neftoah; Neftoyaha --- hantu aha.

נֶפְתּוּחַ ✓ Noms propres: Naftouah [Naftou] NAFTUHÎM; Nafutuhimu; Nafutu --- lubaga bantu ba kuli Misrayimu bayûbakaga e Nafutu נֶפְתָּלִי Noms propres: Nephtali [Neftali] NAFTÂLÎ; Nefutali --- mugala wa Yakôbo cûbaka w'obûko bwa Nefutali.

נֶץ Faune: épervier NÊTS; lubakà; lubaka; olubakà; olubaka; *bwâsò*;

נֶצִיב ✓ Noms propres: Neciv [Nessib] NETSÎV; Nasibi; Natsib; Natsiv --- mutungo nyumpa ya murhwe lugo lw'omu ishwa lya Yûda;

נֶצִיחַ ✓ Noms propres: Neciah [Nessia] NETSÎAH; Nesiya; Netsiya --- muntu oyo;

נֶקֶח-1 Attributs: être exempt de la punition NQH; NKH; wafuma; lyoki orhacibè kurhi;

kurhagâla; onayere; kuyêra; arhankajà kwo iga; *fuma*; *rhacife*; *rhalukira*; *babalir*; arhajiziri câha;

נקח-2 Attributs: déclarer innocent NKH; NQH; buzira kumuhana; kubona nka muntu mwêru kweru; *leka*; *babalir*; omuntu oli n'ecâha nka muntu mwêru kwêru נקח-1 ✓ Noms propres: Neqoda [Necoda] NEKÔDÂ'; Nekoda --- mugula wa milala murhumisi omu ka-Nyamuzinda enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

נקח-2 ✓ Noms propres: Neqoda [Necoda] NEKÔDÂ'; Nekoda --- mugula wa milala enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

נקי Attributs: exempt, exempt de NÂKÎ; orhalikwo bubî; mwêru-kweru; omweru kweru; okushukûlula obubî; okufuma obuhane omuntu analikwanine; Wafuma ecihango; abandi bohe banacîgendera; yehe arhalikwo lubanja; ntayêza omuntu mubî.

נקי Attributs: propreté, innocence NIKÂYÔN; amaboko garhalikwo izabyo; bushinganyanya b'omurhima; bucêse; *cêse*; *cese*; mwêru kwêru; orhalikwo bubî.

נר Noms propres: Ner NÊR; Neri; kamole --- shakulu wa mwâmi Saulu îshe wa Abneri w'oku bûko bwa Benyamini.

נרגל ✓ Noms propres: Nergal NÊRGAL; Nergali; Nergal --- muzimu w'abarhengaga e Hamati.

נרגל-שאר-אצור Noms propres: Nergal-Sarècèr [Nergal-Saresser] NÊRGAL-SHAR-'ETSER; Nergal-Shareza; Nergal-Sharez; Nergali-Shareza --- murhambo w'abalwi ba Nabusharbani.

נרד Flore: nard NÊRD; bukù; obukù נריה Noms propres: Nériya [Néria] NÊREYÂ; NERIYA; Neriya --- mugala wa Mahseya îshe wa Maruku na Seraya נריה Noms propres: Nériya [Néria] NERYÂHÛ; Neriya.

נשא-1 Attributs: se charger d'une faute NS'; NÂSÂ'; Aroni, Iyo akazihêka amabi Bene Israheli bajira; *câha*; *hêka*; *barhul*; *barhuz*; *hemuk*.

נשא-2 Attributs: pardonner, supporter NS'; NÂSÂ'; K'orhankababalira; obabalire; Ombabalirage ecâha; *babalir*; *shinganyany*; *lember*; *kûlir*; *kûl*.

נשא-3 Rituels: levér (la main), jurer NS'; NÂSÂ'; nacigashaga; nalagananaga; wahigaga; *gasha*; *higa*; *hizir*; *nnengerîze enfune*.

נשיא Êtres: vateur, nuage, prince NÂSHÎ'; baluzi; muluzi; abaluzi; omuluzi; barhambo; murhambo; abarhambo; omurhambo; cidûrhu catumbûka; citû; *luzi*; *rhambo*; *rhambul*.

נשר Faune: aigle, vautour NÊSHER; enyunda; nyunda; enyundà; nyundà; ikozi; makozi; amakozi; cunjunja.

נתין Êtres: serviteur du temple NÂTÎN; omukozi omu ka-Nyamuzinda; abakozi b'omu ka-Nyamuzinda; owahanyirwe; *yankirir*; Abanatineni; aba-Nyatineni; aba-Natineni; *abanyatieni*; ba-Natineni; Natineni; *hanyir*; *hân*; *rherek*; *nterek*; *bayankirirwe*.

נתי-1 Noms propres: Natân [Natan] NÂTÂN; Natani --- mugala wa Daudi w'oku bûko bwa Yûda.

נתי-2 Noms propres: Natan NÂTÂN; Natani --- mulêbi oku ngoma ya Daudi na Salomoni.

נתי-3 ✓ Noms propres: Natân [Natan] NÂTÂN; Natani --- îshe wa mulwî muguma w'oku ngoma ya Daudi.

נתי-4 ✓ Noms propres: Natân [Natan] NÂTÂN; Natani --- îshe wa Azariyahu munyabuhache oku ngoma ya Daudi.

נתי-5 ✓ Noms propres: Natân [Natan] NÂTÂN; Natani.

נתי-6 ✓ Noms propres: Natân [Natan] NÂTÂN; Natani --- wa kuli Yerahmeyeli, Merameyeeli w'oku bûko bwa Yûda.

נתי-7 ✓ Noms propres: Natân [Natan] NÂTÂN; Natani --- balondana na Yoweli mulwî w'oku ngoma ya Daudi.

נתי-8 ✓ Noms propres: Natân [Natan] NÂTÂN; Natani --- bantu banji bagwerhe eri izîno enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

נֶתַן-מֶלֶךְ ✓ Noms propres: soleil [Soleil] NETÂN-MÊLEK; izûba; Netani-Meleki --- bakâg'irhrerekera izûba, lolà 2 Bâm 23.11; murhambo oku ngoma ya mwâmi Yoshiyahu, rhuderha Yoziyasi. Er'izîno kuli kuderha MWAMIAHÂNA

נֶתַנְאֵל-1 ✓ Noms propres: Netanel [Netanéel] NETAN'ÊL; Natanaeli --- mugala wa Zuari, Tsuari, Tsuar murhambow'oku bûko bwa Isakari omu mango ga Mûsa.

נֶתַנְאֵל-2 ✓ Noms propres: Netanel [Netanéel] NETAN'ÊL; Netaneyeli; Netanaeli; Netanael --- mugala wa Isayi balondana na Daudi w'oku bûko bwa Yûda.

נֶתַנְאֵל-3 ✓ Noms propres: Netanel [Netanéel] NETAN'ÊL; Netanaeli; Netaneyeli; Netanaeli --- badâhwa banji na bandisi bagwêrhe eryo izîno w'oku ngoma ya Daudi.

נֶתַנְאֵל-4 ✓ Noms propres: Netanel [Netanéel] NETAN'ÊL; Natanaeli; Netanel --- munyabuhache oku ngoma ya Yehoshafat, rhuderha Yozafati.

נֶתַנְאֵל-5 ✓ Noms propres: Netanel [Netanéel] NETAN'ÊL; Netanaeli; Netanel --- murhambo bûko bwa Levi oku ngoma ya Yoshiyahu, rhuderha Yoziyasi.

נֶתַנְאֵל-6 ✓ Noms propres: Netanel [Netanéel] NETAN'ÊL; Netanaeli; Netaneli; Natanaeli --- banji bagwerhe eri izîno enyuma z'obujâ bw'e Babiloni.

נֶתַנְיָה-1 Noms propres: Netanya [Netania] NETANYÂ; Netanya; Netanyahu; Netaniyahu --- îshe wa Ismaeli murhambo omu basirika.

נֶתַנְיָה-2 ✓ Noms propres: Netanya [Netania] NETANYÂ; Netaniya --- mugala wa Azafi, Asafi, Asaf mwimbiza omu ka-Nyamuzinda oku ngoma ya Daudi נֶתַנְיָהוּ-1 ✓ Noms propres: Netanyahou [Netania] NETANYÂHÛ; Netanya; Netanyahu; Netaniyahu; Netaniya.

נֶתַנְיָהוּ-2 ✓ Noms propres: Netanyahou [Netania] NETANYÂHÛ; Netanya; Netanyahu; Netaniyahu --- muleviti oku ngoma ya Yehoshafat, rhuderha Yozafati.

נֶתַנְיָהוּ-3 Noms propres: Netanyahou [Netania] NETANYÂ; Netanya; Netaniya; Netanyahu; Netaniyahu --- îshe wa Yehudi munyabuhache oku ngoma ya Yehoyakim.

נֶתַנְיָהוּ-4 Noms propres: Netanyahou [Netania] NETANYÂHÛ; Netanya; Netaniya; Netanyahu; Netaniyahu.

סֶבָא ✓ Noms propres: Saba [Séba] SEBÂ; Seba; Saba --- mugala wa Kush wa kuli bene Hamu, Ham; enfarasè yamuhindwîre sham (Cham) bulya erhayishi hubula het na h ekamumira muli Ham. Kaf oehalimwo nukta kwo n'okwo.

סֶבְאִי Noms propres: de Nubie [de Séba] SEVÂÎ; SEBÂÎ; w'e Seba; w'e Nubiya --- wa kuli bene Seba, lolà Iz 45.14.

סִבְכַּי Noms propres: Sibbekai [Sibkai] SIBKAY; Sibekayi --- w'e Husa mulwî w'oku ngoma ya Daudi.

סִבְרַיִם Noms propres: Sivraïm [Sibraïm] SIVRAYIM; Sivrayimu; Sibrayimu; sivrayim; Sibrayim --- lugo lw'e Sîriya.

סַבְתָּא ✓ Noms propres: Savta [Sabta] SAVTÂ; Savta; Sabta; Sabata --- mugala wa Kushi alondana na Seba, Havila, Rama na Sabuteka, lolà Murh 10.7 wa kuli Hamu, Ham.

סַבְתֵּכָא ✓ Noms propres: Savteka [Sabteka] SAVTEKÂ; Sabuteka; Sabteka --- balondana na Seba, Havila na Rama mugala wa KUSH. סֹדֹם Noms propres: Sodome SEDOM; Sodom --- lugo lwahanagwa erhi mabi gâlwo garhuma.

סֹזָא ✓ Noms propres: Osée SÔ; So; Hozeya --- So ali mwâmi w'e Mîsiri omu mango ga mwâmi Hozeya w'Israheli.

סֹגָר Objets réels: câge SÛGAR; irhonga; marhonga.

סֹדִי ✓ Noms propres: Sodi SÔDÎ; Sodi --- îshe wa Gadiyeli ndolêrezi, nyenzi w'oku bûko bwa Zabuloni.

סֻחַ Noms propres: Souah [Soua] SÛAH; Suwah; Suwahi; Suwa --- enfarasè erhishi oyu h ,

Suwah ahindusire Suwa.

סוֹטַי ✓ Noms propres: Sotai SÔTAY; Sotayi --- mugula wa milala w'omu cigamba ciderhwa "barhumisi banji ba Salomoni"; ciru akabà oyu ali w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

סוּוָן Noms propres: Syène [Assouan] SEWÊNÊ; SEVÊNÊ; Syene; Asuwan --- lugo lw'e Mîsiri baderha "ASUWAN".

סוּס, סוֹסָה Faune: cheval, étalon, cavalerie, cavalier SÛS; SÛSÂ; citerusi; eciterusi; biterusi; ebiterusi; enfarasi; nfarasi; musirika ogenda oku citerusi; musirika olwîra oku nfarasi --- SÛS yo mpanzi Sûsâ yo nkazi murhwe n'ebikolanwa bya abalwîra oku biterusi; ohekwa n'eciterusi.

סוּס, סוֹס Faune: hirondelle SÛS; SÎS; kirembe; hirembe; rhwirembe --- hinyunyi hîru hisungunu hiyerêra aha nshalalalo; rhunyunyi rhuyâka emboho y'empondo.

סוּסַי ✓ Noms propres: Soussi SÛSÎ; Susi --- îshe wa Gadi yali nyenzi, ndolêrezi w'oku bûko bwa Menashè.

סוּף-1 Flore: roseaux, joncs, algues SÛF; enfinjo; amasheke; nfinjo; masheke; *finjo*; *sheke*.

סוּף-2 ✓ Noms propres: Souf SÛF; Sufu --- hantu omw'irungu Mûsa ageraga n'olubaga.

סוּפָה ✓ Noms propres: Guerres [Soufa] SÛFÂ; Sufa; Ntambala; birhà; musirûla; *matabâro* -- hantu habà omu irungu Bene Israheli bageraga kurhenga e Mîsiri.

סוּר ✓ Noms propres: Sour SÛR; Suru; ncuku --- hantu aho, izîno lya muhango gwa ka-Nyamuzinda.

סוּחֹן Noms propres: Sihôn [Sihon] SÎHON; Sihoni --- mwâmi w'Abanyamoriti. סוּיִן-1 ✓ Noms propres: Sîn [Sin] SÎN; Sini --- irungu lya Sini Bene Israheli bageragamwo kurhenga e Mîsiri.

סוּיִן-2 Noms propres: Sîn [Sin] SÎN; Sini --- lugo lw'e Mîsiri.

סוּיַי Noms propres: Sinaï SÎNAY; Sinayi --- ntondo Nyamuzinda ahêragakwo Mûsa Amarhegeko.

סוּיַי ✓ Noms propres: Sinite [Sinite] SÎNÎ; Siniti; Abasiniti; Abasini --- bali ba kuli Kanaani.

סוּיִם Noms propres: Assouan SÎNÎM; Sinim; Sinimi --- lolà Iz 49.12; cihugo abalulizibwe bageragamwo.

סוּסַרָא-1 Noms propres: Sisera [Sisra] SÎSERÂ'; Sisera --- murhambo w'abalwî ba Yabini mwâmi w'e Kanaani, Kanâni, e Hatsor.

סוּסַרָא-2 ✓ Noms propres: Sisera [Sisra] SÎSERÂ'; Sisera --- mugula wa milala murhumisi w'omu ka-Nyamuzinda enyuma z'okurhenga bujâ bw'e Babiloni.

סוּיָא ✓ Noms propres: Sia SÎÂ'; Sia; Siya --- mugula wa milala murhumisi omu ka-Nyamuzinda enyuma z'okurhenga bujâ bw'e Babiloni סוּיָאָה ✓ Noms propres: Siaha SÎAHÂ'; Siyaha --- mugula wa milala murhumisi omu ka-Nyamuzinda enyuma z'okurhenga omu bujâ bw'e Babiloni.

סוּרֹת Objets réels: hameçon SÎRÔTH DÛGÂ; SÎRÔT DÛGÂ; lulobo.

סוּכָה Rituels: fourré SIKÂ; ebihando; ebifumba; ebigala; cihando; cifumba; cigalabihando; bifumba; bigala; mahêma; amahêma; ihêma; *marârô*.

סוּכּוּת Noms propres: Sikkouth [Sakouth] SIKÛT; Sikuti; Sikutu; Sakuto; Sakut --- muzimu w'Asuru Sakuto na Kevani bo bazimu Bene Asuru bacijirîre, lolà Am 5.26.

סוּכּוּת-1 ✓ Noms propres: Soukkoth [Soukoth] SUKÔTH; SUKÔT; Sukoti; Sukot --- lugo lw'omu ishwa lya Gadi.

סוּכּוּת-2 ✓ Noms propres: Soukkoth [Soukoth] SUKÔTH; SUKÔT; Sukoti; Sukot --- hantu h'omu irungu Bene Israheli bageraga kurhenga e Mîsiri.

סוּכּוּת-3 ✓ Noms propres: Soukkoth [Soukoth] SUKÔTH; SUKÔT; Sukoti; Sukot --- hantu h'omu kabanda ka Yordani.

סוּכּוּת-4 Noms propres: Soukkoth [Soukoth] SUKÔTH; SUKÔT; Sukoti; Sukot --- olubanda lwa

Sukot, baludesire omu Lul 60.6; 108.7.

סְכוֹת־בְּנוֹת ✓ Noms propres: Soukkoth-Benoth [Soukoth-Benoth] SUKÔTH-BENÔTH; SUKÔT-BENÔT; Sukoti-Benoti; Sukot-Benot --- muzimu w'e Babiloni.

סְכִיִּים ✓ Noms propres: Soukkiyens [soukites] SUKÔTHÎM; SUKÔTÎM; Abanya-Suki --- lubaga olwo.

סֶכְכָּה ✓ Noms propres: Sekaka SEKÂKÂ; Sekaka --- lugo lw'omu ishwalya Yûda.

סִלָּא Noms propres: Silla [Chomer] SILÂ'; Silla; Shomeri --- lugo luli hôfi na Yeruzalemu.

סֶלֶד ✓ Noms propres: Sèled [Séled] SÊLED; Seledi --- wa kuli Yerahmeyeli bûko bwa Yûda Sèledi afire buzira mwâna, lolà 1 Nga 2.30.

סָלוּ ✓ Noms propres: Sallou SALÛ; Salu; Salayi --- mudâhwa enyuma z'okurhenga bujà bw'e Babiloni.

סָלוּא-1 ✓ Noms propres: Sallou SALÛ'; Salu --- mugala wa Meshulamu w'oku bûko bwa Benyamini; w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

סָלוּא-2 ✓ Noms propres: Sallou SALÛ'; Salu --- mugala wa Meshulami w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

סָלוּא ✓ Noms propres: Salou SÂLÛ'; Salu --- îshe wa Zimri.

סָלוֹן Flore: épine, chardon, bruyère SALÛN; mushûgi; mishûgi; omushûgi; emishûgi.

סָלַח Attributs: pardonner, être pardonné SLH; orhubêre obwonjo oku mabî; kubabalira; kubabalirwa; kuhûnira olubaga obwonjo; *shenga omurhûla*; *babalir*; *bwonj*; *rherekêr*; *nterekêr*; *hulik*; *hanz* --- en hébreu moderne SIL'HA signifie "pardon", "pardonne-moi".

סָלַח Attributs: prêt à pardonner SALÂH; oyunjwîre bwonjo; orhayimang'ibabalira; onaluzize obwonjo.

סָלַי ✓ Noms propres: Sallaï SALAY; Salayi.

סָלִיחָה Attributs: pardon SELÎHÂ; wa bwonjo; obabalira; bwonjo.

סָלְכָה ✓ Noms propres: Salka SALKHÂ; Salka --- hantu aho; lolà Lush 3.19.

סֶלַע הַמַּחְלָקוֹת ✓ Noms propres: Roche de l'Incertitude [Rocher de la Séparation] SEL'A HAMAHLEKÔT; aha kabuye ntarhunganwa; Sela-Hamahhlegot; Kabuye-ntayegêrwa; Kabuye-Kaberûla.

סֶלַע רִמּוֹן ✓ Noms propres: Rimmôn [Rimmon] SELA' RIMÔN; Ibuye Iya Rimoni; Iya Rimoni.

סֶלַע-1 Noms propres: rocher, roc SELA'; ibuye; Kabuye; Lwâkiro --- e Bushi nayo ebà omuntu oderhwa Kabuye; aba e Marhadu ga Nakalonja omu Bugweshe e Bushi.

סֶלַע-2 Noms propres: Sèla [Séla] SELA'; Sela --- lugo omu Edomu.

סָלַעַם Faune: sauterelle, criquet [FF 53.54] SÂLE'A; nzige; ihanzi; mahanzi.

סַמְגַר־נְבוּ Noms propres: Nebou-Sarsekim [Samgar-Nebo] SAMGAR-NEBÛ; Nebu-Sarsekim; Samgar-Nebo; Samgar-Nebo.

סַמְכִיָּהוּ ✓ Noms propres: Semakyahou [Semakia] SEMAKYÂHÛ; Semakiya; Semakiyahu --- mugala wa Shemaya mulanzi wa muhango w'oku bûko bwa Levi.

סֶנְאָה ✓ Noms propres: Senaa SENÂ'Â; Sena; Senaya --- hantu aho.

סַנְבַּלַט Noms propres: Sânballet [Saneballath] SANBALAT; Sanbalati; Sanbalat --- muntu w'e Bet-Horôn.

סֶנֶה ✓ Noms propres: Senné SÊNÊ; Sene; Sênè --- ciri, birimbi ca mabuye oku njira yajà emwa Abafilistini.

סֶנֶה ✓ Flore: épine, chardon, bruyère [FF 184-186] SENÊ; ishaka; mashaka; amashaka; mushûgi; mishûgi.

סַנְהִרִיב Noms propres: Sennakérib SANKHERÎV; Senakeribu; Senakerib --- mwâmi w'e Asuru (704-681 embere Kristu aburhwe).

סַנְסַנָּה ✓ Noms propres: Sansanna [Sanesanna] SANSANÂ; Sansana סָנַסַּנַּא Faune: mite SÂS;

cibungu; ecibungu; bibungu; ebibungu --- nka mushangi gwalîrwe n'enshwa, na nka môya galirwe n'ecibungu, lolà Iz 51.8.

סִסְמַי ✓ Noms propres: Sismaï SISMAYI; Sismayi --- wa kuli Yerahmeyeli îshe wa Shalumu w'oku bûko bwa Yûda.

סַף ✓ Noms propres: Saf SAF; Safi; Saf --- wa kuli Rafa.

סִפַּי ✓ Noms propres: Sippaï SIPAY; Sipayi --- wa kuli Rafa kwo kuderha mulala gw'Abarefayimi.

סַפִּיר Objets réels: saphir SAPÎR; njuma; esafira; safira; esafiri --- njuma ya ngulo ndârhi yali omu minjihirizo y'Aka-Nyamuzinda.

סִפְרַי Objets réels: écrit, lettre, livre SÊFER; ecitabu; citabu; mandiko; amandiko; muzingè; anayandika birya binwa; maruba; amaruba; ayandike ecêrhè; *andiko*; *ruba*; *cêrhè*; *tabu*; *kengê*.

סִפְרַי Êtres: secrétaire, scribe, secrétaires, prêtre-scribe SOFER; bandisi; abandisi; mwandisi; omwandisi; murhindisi; omurhindisi; abarhindisi b'emyandiko; mudâhwa-mwandisi; *dâhwa*;

סַפָּר ✓ Noms propres: Sefar SEFÂR; munganjo; mubalè; Sefar; Sefari.

סַפְרָד Noms propres: Séfarad [Sefarad] SEFÂRAD; Sefaradi; Sefarad --- hantu aho, lolà Abu 1.20.

סַפְרַי ✓ Noms propres: Sefarwaïtes [de Sefarvaïm] SEFARVÎ; SEFARWÎ; Sefarayimi; Sefarayim; Safarwayimi; Sefarvayim --- bantu b'e Sefarwayim oyo , olole 2 Bâm 17.31.

סַפְרַי Noms propres: Sefarwaïm [Sefarvaïm] SEFARVAYIM; Safarwayimi.

סַפְרִים ✓ Noms propres: Sofrites [Soukatites] SOFRÎM; Basuka, bene Suka --- ba kuli Suka bayûbakaga e Yabesi, lolà 1 Nga 2.55.

סַפְרָת Noms propres: Sotaï [Soféreth] SOFÊRETH; SOFÊRET; Sofayi; Sofereti --- mugula wa milala w'oku murhwe gwa "Barhumisi ba Salomoni" gw'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

סַרְגֹּן Noms propres: Sargon SARGÔN; Sargoni.

סַרְדַּי ✓ Noms propres: Sèred [Séred] SÊRED; Sêredi --- mugala wa Zabuloni.

סַרְדִּי ✓ Noms propres: Sardites [Sérédites] SARDÎ; omulala gw'Abasêredi.

סַרָּה ✓ Noms propres: Sira SIRÂ; Sira --- Sira ali nna-iriba bakagiderha ah'iriba Iya Sira, lolà 2Sam 3.26.

סַרִּיס Êtres: fonctionnaire de la cour, eunuque SÂRÎS; murhambo w'abaganda; enkonè; enkonè.

סַרְפָּד Flore: épine, chardon, bruyère SIRPÂD; mushûgi; omushûgi; mishûgi; emishûgi; lushusha; nshusha; bûko mahwa.

סַתּוּר ✓ Noms propres: Setour SETÛR; Suturi; Seturi; Sutuhuri; Setur --- mugala wa Mikayeli, Mikael ndolerezi, nyenzi y'omu bûko bwa Aseri, Mib 13.13.

סַתְרִי ✓ Noms propres: Sitri SITIR; Sitiri --- Sitiri, Sitri ali mugala wa Uziyeli, Uziel w'oku bûko bwa Levi.

עֲבַד-1 Divers: servir 'VD; 'BD; kukolera; kushiga; *mujà*; *bajà*; *bajà*; *mujà*; kukola; barhegekwa; wakakolera; waderha mpu busha wakaz'inkolera?; nakukolire; omukulu ashiga omurhò; Amashanja gakushige; akaz'ikola mpu Iyo bamuha Rasheli; ahindusire mujà; Lîka mugala wâni ajinkolera; bwo na buno mujikola; olubaga lwâni lugende, luj'inkolera; *ba* *bajà*; Babà bajà; *rhindibuz*; *rhindibul*; *koler*; *kol*; *bâgir*; *erekê*; *bûlira okuboko*; *jira*; *jizir*; *kozir*; *rhumik* --- muli aminja g'omukolo lunda luguma; olundi lunda muli obujà n'okurhindibuka.

עֲבַד-2 Divers: tenir dans les liens, asservir 'VD; 'BD; kulibuza; kulibuzibwa; kukolêsibwa obukûkuru; bakolesa bene-Israheli okurhalusire;; oku badwîrhe balibuzibwa n'Abanya-Mîsiri;

mpu bakazikolera Nyamubâho;; bakazikolesa olubaga; *kola*; *koler*; *koles*; *libuzib*; *libuk* --- lunda lubî lwa 'VD.

עבד-3 Divers: être attiré à servir 'VD; 'BD; ntâye walicihinga obudaka; Orhahîraga okabaharamya erhi kubakolera; okuzikolera; kulonza okukolera; kucîfinja okukolera; kushwîra okukola; *fukamir* --- yo njira nyinjà y'omukolo.

עבד-1 ✓ Noms propres: Eved [Ébed] 'EBED; 'EVED; Ebedi --- îshe wa Gaali omu mango g'Abacîranuzi.

עבד-2 ✓ Noms propres: Eved [Ébed] 'EBED; 'EVED; Ebedi --- mugala wa Yehoshafat wa kuli Adin enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

עבד אדום ✓ Noms propres: Oved-Edom [Obed-Édom] 'OVED 'EDÔM; 'OBED 'EDÔM; Obededoni; Obededomi; Obedi-Edomu; Obed-Edomu; Obed-Edom --- mulanzi wa muhango.

עבד נגו Noms propres: Abed-Négo 'AVÊD NEGÔ; Abednego; Abed-Nego; Abedi-Nego --- Azariya oyo omu lulimi lw'e Kaldeya mwîra wa Daniyeli.

עבד מלך Noms propres: Eved-Mélek [Ébed-Mélek] 'EVED-MÊLEKH; Eved-Melek; Evedi-Meleki; Yer 38.7; Yer 38.8; Yer 38.10; Yer 38.11; Yer 38.12; Yer 38.16 --- Ali munya-Etiyopiya wacizagya omulêbi oku bwâmi amango Sidekiyahu, halya Sedekiasi akwebaga Yeremiya omu cîna ciyumjwîre bijondo. Kali ndarhu bamudesire omu citabu ca Yeremiya. Biyêrekîne oku omuntu mwîru aligwêrhe olukengwa omu Bibliya embere ly'okurhambulwa obujà n'Abaharabu n'okurhambulwa bujà n'Ab'e Bulaya. Omu Mib 12 rhwayumvîrhe oku Nnâmahanga ahanaga Miriyamu bulya amâshomba mushinja wâge Mûsa mpu cirhumire arhôla omukazi mwîru. Omu Bijiro by'Entumwa (Ebj 8), Omunya Etiyopiya mwîru oyo, abatizibwa embere z'Omunya Roma (Ebj 10-11).

עבדא-1 ✓ Noms propres: Avda [Abda] 'AVDÂ; Abda; Avda --- mugala wa Adonirami, Adoniram munya-buhashe.

עבדא-2 ✓ Noms propres: Avda [Abda] 'AVDÂ; Avda; Obadiya --- mugala wa Shamuwa mwene Galali muleviti enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

עבדאל Noms propres: Avdéel [Abdéel] 'AVDE'ÊL; Abdeyeli; Avdeeli; Abdeyel.

עבדון-1 Noms propres: Avdôn [Abdon] 'AVDÔN; Abdoni --- lugo lwa baleviti omu ishwa lya Aseri.

עבדון-2 ✓ Noms propres: Avdôn [Abdon] 'AVDÔN; Abdoni --- mugala wa Hileli, Hilele mucîranuzi omu Israheli.

עבדון-3 ✓ Noms propres: Avdôn [Abdon] 'AVDÔN; Abdoni --- mugala wa Shashak mugala wa milala w'oku bûko bwa Binyamini.

עבדון-4 ✓ Noms propres: Avdôn [Abdon] 'AVDÔN; Abdoni.

עבדון-5 ✓ Noms propres: Avdôn [Abdon] 'AVDÔN; Abdoni --- mugala wa Mikeya munya-buhashe oku ngoma ya Yoziyasi, Yoshiyahu.

עבדי-1 Noms propres: Avdi [Abdi] 'AVDÎ; Abdi --- mugala wa Maluk w'oku bûko bwa Levi.

עבדי-2 ✓ Noms propres: Avdi [Abdi] 'AVDÎ; Abdi --- îshe wa Kishi w'oku bûko bwa Levi oku ngoma ya Hezekiyahu, rhuderha Ezekiasi.

עבדי-3 ✓ Noms propres: Avdi [Abdi] 'AVDÎ; Abdi.

עבדיאל ✓ Noms propres: Avdiël [Abdiel] 'AVDÎ'ÊL; Abdiyeli.

עבדיה-1 ✓ Noms propres: Ovadya [Obadia] 'OVADYÂ; Obadiya.

עבדיה-2 ✓ Noms propres: Ovadya [Obadia] 'OVADYÂ; Obadiya.

עבדיה-3 ✓ Noms propres: Ovadya [Obadia] 'OVADYÂ; Obadiya.

עבדיה-4 ✓ Noms propres: Ovadya [Obadia] 'OVADYÂ; Obadiya.

עבדיה-5 Noms propres: Ovadya [Obadia] 'OVADYÂ; Obadiya.

עבדיה-6 ✓ Noms propres: Ovadya [Obadia] 'OVADYÂ; Obadia; Obadiya.

עבדיה-7 Noms propres: Ovadya [Obadia] 'OVADYÂ; Obadiya.

עבדיה-8 Noms propres: Abdias 'OVADYÂ; Obadiya; Abdiasi.

עבדיהו-1 ✓ Noms propres: Ovadyahou [Obadia] 'OVADYÂHÛ; Obadyahu; Obadiyahu; Obadiya.

עבדיהו-2 ✓ Noms propres: Ovadyahou [Obadia] 'OVADYÂHÛ; Obadiya; Obadiyahu.

עבדיהו-3 ✓ Noms propres: Ovadyahou [Obadia] 'OVADYÂHÛ; Obadiyahu; Obadiya.

עבודת Divers: travail, oeuvre 'AVÔDÂ; emikolo; washub'imukolera hano mwâni; omukolo; ebyajizirwe; abârhumaga nkukolera,; bujà; obujà; bujà; obujà; *kola*; *koler*; *buj*.

עבר-1 ✓ Noms propres: Eber [Éber] 'ÊVER; 'ÊBER; Eberi --- mugala wa Shelahi wa kuli bene Semi, Sem.

עבר-2 ✓ Noms propres: Eber [Éber] 'ÊVER; 'ÊBER; Eberi --- bûko bwa Gadi.

עבר-3 ✓ Noms propres: Eber [Éber] 'ÊVER; 'ÊBER; Eberi; Eber --- mugala wa elpaali w'oku bûko bwa Benyamini.

עבר-4 ✓ Noms propres: Eber [Éber] 'ÊVER; 'ÊBER; Eberi; Eber --- mugala wa Shashak mugala wa milala w'oku bûko bwa Benyamini.

עבר-5 ✓ Noms propres: Eber [Éber] 'ÊVER; 'ÊBER; Eberi; Eber --- mudâhwa w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

עברון ✓ Noms propres: Avdôn [Abdon, Ébrôn] 'EVRÔN; 'AVDÔN; Abdoni --- lugo olwo omu ishwa Iya Aseri resh na dalet banakashushana omu cihebraniya hali mango abasoma bahushikanya ezo herufi.

עברי-1 ✓ Noms propres: Hébreu 'IBRÎ; Omuhebraniya; Muhebraniya; Omuhabraniya; Muhabraniya; Abahabraniya; Abayahudi; Bayahudi; Omuyahudi; muyahudi; 'Ibri; bene Israheli; w'Israheli --- wa kuli (Héber, gwârhi abanfransa) 'EBERI.

עברי-2 ✓ Noms propres: Ivri [Ibri] 'IVRÎ; Ibri --- mugala wa Merari, oyo Merari ye îshe wa Mushi w'oku bûko bwa Levi.

עברים ✓ Noms propres: Avarim [Abarim] 'AVARÎM; Abari; Abarim; Abarimu --- lukere Iwa ntondo e Mowabu lolà Yer 22.20.

עברנה ✓ Noms propres: Avrona [Abrona] 'AVRONÂ; aha Abrona; Abrona --- hatu Abayakaga kurhenga e Mîsiri bageraga.

עגור Faune: cigogne, hironnelle 'ÂGÛR; muhangali; omuhangâli; emihangali; mihangali; hirembe; rhwirembe; hiremberembe.

עגל-1 Faune: veau, génisse, jeune vache, vache, jeune taureau, bête 'ÊGEL; akanina; kanina ka mudege; nkâfu; mpanzi ya mushikira; *mudege*; *nsimba*; *cintu*; *bintu*.

עגל-2 ✓ Objets réels: idole en forme du veau 'ÊGEL; enshusho y'akanina; nshanga eshusha akanini; akanina; kanina; nshanga eshusha akanina; *kanina*; *nyana*; *manina*.

עגלה-1 ✓ Faune: jeune vache 'ÊGELÂ; endaku; ndaku; mukà Daudi --- Eglâ ye mukà Daudi bulya.

עגלה-2 Objets réels: Eglâ [Églâ] 'ÊGELÂ; Êglâ --- kalugu ako kashusha akanina.

עגלה-3 ✓ Noms propres: Églâ 'ÊGELÂ; Eglâ --- mukà Daudi.

עגלה ✓ Objets réels: chariot 'AGÂLÂ; engâlè; bomboro; ngâlè; ngâlè; ngâlè; ngâlè; ngâlè; engale.

עגלון-1 ✓ Noms propres: Eglôn [Églon] 'EGLÔN; E-glôni; Egloni --- lugo lw'omu ishwa Iya Yûda.

עגלון-2 ✓ Noms propres: Eglôn [Églon] 'EGLÔN; Egloni --- mwâmi w'e Mowabu amango g'abacîranuzi omu Israheli.

עגלת שלישיה Noms propres: Eglath-Shelishiya [Églath-Selissia] 'EGLAT-SHELISHIYÂ; Eglati-Shelishiya; Eglat-Shelishiya --- hantu h'e Mowabu.

עֲדָא ✓ Noms propres: Iddo 'IDO'; Ido --- îshe wa Ahinadab munya-buhashe w'oku ngoma ya Salomoni.

עֲדָה-1 ✓ Noms propres: Ada 'ÂDÂ; Ada --- mukà Lamek, Lemek.

עֲדָה-2 ✓ Noms propres: Ada 'ÂDÂ; Ada; mukà Ezau.

עֲדָה-1 ✓ Êtres: rassemblement, assemblée, bande 'EDÂ; ndêko; endêko; boshi; mbugânano; embugânano; cigamba; ecigamba; ndâro; endâro; mulungano; omulungano; kagombe; akagombe; *oshi*; *lubaga*; *ndêko*; *Bene Israheli*; *Israheli*; *bene*; *murhwe*; *mirhwe*.

עֲדָה-2 Divers: précepte 'EDÂ; amango-rhegeko; irhegeko; marhegeko; amarhegeko; *rhegek*.

עֲדָה-3 ✓ Divers: témoin 'EDÂ; buhamîrizi; muhamîrizi; câliho; *hamîriz*; *câlih*.

עֲדָו-1 Noms propres: Iddo 'IDÔ; Ido --- mugala wa Yowah wa kuli Libni w'oku bûko bwa Levi.

עֲדָו-2 ✓ Noms propres: Iddo 'IDÔ; Ido --- mulêbi w'oku ngoma ya Robowami.

עֲדָו-3 ✓ Noms propres: Iddo 'IDÔ; Ido --- shakulu w'omulêbi Zakariya.

עֲדָו-4 ✓ Noms propres: Iddo 'IDÔ; Ido --- bantu banji baligwerhe er'izîno w'oku bûko bwa Levi.

עֲדוּת Divers: témoin, témoignage, commandement 'ÊDÛTH; 'ÊDÛT; obuhamîrizi; buhamîrizi; muhamîrizi; omuhamîrizi; irhegeko; kurhegeka; ntegesire; marhegeko; *rhegek*; hamîriz*; *dagâno* *kuhà*; *dagâno*; *lagânyo*; *laganyo*; Orhenge; *bugânano*; *cêrekane*; *cêrekane*; *yêrekan*.

עֲדִיָּא-1 ✓ Noms propres: Adiël [Adiel] 'ADÎ'ÊL; Adiyeli --- muntu w'oku bûko bwa Simoni.

עֲדִיָּא-2 ✓ Noms propres: Adiël [Adiel] 'ADÎ'ÊL; Adiyeli --- mugala wa Yahzera, Ahzay îshe wa Maesay, Amahsay.

עֲדִיָּא-3 ✓ Noms propres: Adiël [Adiel] 'ADÎ'ÊL; Adiyeli --- îshe wa Azmavet munya-buhashe w'oku ngoma ya Daudi.

עֲדָיָה-1 ✓ Noms propres: Adaya 'ADÂYÂ; Adaya --- îshe wa Yedida Yedida ye mukà mwâmi Amoni w'e Yudeya ishazâla wa mwâmi Amoni.

עֲדָיָה-2 Noms propres: Adaya 'ADÂYÂ; Adaya --- mugala wa Adaya shakulûza wa Azaf w'oku bûko bwa Levi.

עֲדָיָה-3 ✓ Noms propres: Adaya 'ADÂYÂ; Adaya --- mugala wa Shimey mugula wa milala w'oku bûko bwa Benyamini.

עֲדָיָה-4 ✓ Noms propres: Adaya 'ADÂYÂ; Adaya --- mugala wa Yeroham mudâhwa w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

עֲדָיָה-5 ✓ Noms propres: Adaya 'ADÂYÂ; Adaya --- bantu banji baligwerhe eri izîno balibayansire abakazi b'emahanga b'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

עֲדָיָה-6 ✓ Noms propres: Adaya 'ADÂYÂ; Adaya --- mugala wa Yoyarîb w'oku bûko bwa Yûda muntu w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

עֲדָיָה-7 ✓ Noms propres: Adaya 'ADÂYÂ; Adaya --- mugala wa Yeroham mudâhwa enyuma z'oukurenga e Babiloni.

עֲדִיָּהוּ ✓ Noms propres: Adayahou [Adaya] 'ADÂYÂHÛ; Adayahu --- îshe wa Maaseyahu murhambo oku ngoma ya mwâmi-kazi Ataliya עֲדִין ✓ Noms propres: Adîn [Adin] 'ADÎN; Adini; murhogozi; mulimbi --- mugala wa milala enyuma z'obujà bw'e Babiloni n'omu mashi banaderha omurhogozi mpu MADINI kandi lolà eri izîno, BHS Ne 10.17 biguma na WLC Ne 10.1.

עֲדִינָא ✓ Noms propres: Adina 'ADÎNÂ; Adina --- mugala wa Shiza murhambo w'oku bûko bwa Rubeni mulwî w'oku ngoma ya Daudi.

עֲדִיתַיִם ✓ Noms propres: Aditaïm 'ADÎTAYIM; Aditayimi --- lugo lw'omu ishwa Iya Yûda.

עַדְלַי ✓ Noms propres: Adlai 'ADLAY; Adlayi --- îshe wa Shafati lungere, lolà 1 Nga 27.29.
 עַדְלָם Noms propres: Adoullam 'ADÛLÂM; Adulami; Adulamu --- hantu aho lolà na BHS Yoz 12.16 biguma na WLC Yoz 12.15.
 עַדְלָמִי ✓ Noms propres: d'Adoullam 'ADÛLÂMÎ; w'e Adulami; b'e Adulami.
 עֵדֶן-1 Noms propres: Eden [Éden] 'ÊDEN; Edeni; ishwa ly'amasîma --- hantu aho h'okuhugûla amasîma omuntu aligwerhe embere agome.
 עֵדֶן-2 ✓ Noms propres: Eden [Éden] 'ÊDEN; Edeni --- mugala wa Yowah wa kuli Gershoni w'oku bûko bwa Levi.
 עֵדֶן ✓ Noms propres: Eden [Éden] 'EDEN; Edeni --- luhande lwa cihugo ca Assuriya.
 עַדְנָא-1 ✓ Noms propres: Adna 'ADNÂ; Adna --- mugala wa Pahati-Mowabu.
 עַדְנָא-2 Noms propres: Adna 'ADNÂ; Adna עַדְנָה ✓ Noms propres: Adna 'ADNÂ; Adna --- murhambo w'ebihumbi omu bûko bwa Yûda.
 עַדְנָה Noms propres: Adnah [Adna] 'ADNÂ; Adna.
 עַדְעָדָה Noms propres: Adéada 'AD'ÂDÂ; Adeyada; Adeada.
 עֵדֶר-1 ✓ Faune: troupeau 'ÊDER; busò; masò; obusò; amasò; *rhwe*; *uso*; *aso*; *gamiya*; *nkâfu*; *buzi*; *mpene*; *dogomi*; *hesi*; *ntûlo*.
 עֵדֶר-2 ✓ Noms propres: Eder [Éder] 'ÊDER; Ederi --- lugo omu ishwa lya Yûda.
 עֵדֶר-3 ✓ Noms propres: Eder [Éder] 'ÊDER; Ederi --- mugala wa Mushi w'oku bûko bwa Levi.
 עֵדֶר ✓ Noms propres: Eder [Éder] 'ÊDER; Ederi --- mugala wa Beriya mugala wa milala w'oku bûko bwa Binyamini.
 עַדְרִיֶּאֱל ✓ Noms propres: Adriël [Adriel] 'ADRIÊÊL; Adriyeli; Adriel --- mugala wa Barzilaiy w'e Mehola.
 עַדְשָׁה Flore: lentille 'ADÂSHÂ; enkôle; nkôle --- rhushimbo rhusungunungunu kulusha zira nkôle ntunu; câba enkôle zirimwo kusharhu.
 עַוָּא ✓ Noms propres: Awa [Ava] 'AWÂ; Awa; Hawa --- lubaga lwanyagagwa n'omwâmi w'e Asûriya lolà 2Bâm 17.24.
 עֹבֶד-1 ✓ Noms propres: Oved [Obed] 'ÔVÊDI; 'ÔBÊDI; Ovedi; Oved; Obedi --- mugala wa Bozi, Booz w'oku bûko bwa Yûda.
 עֹבֶד-2 ✓ Noms propres: Oved [Obed] 'ÔVÊDI; 'ÔBÊDI; Obedi --- wa kuli Yerahmeyeli bûko bwa Yûda.
 עֹבֶד-3 ✓ Noms propres: Oved [Obed] 'ÔVÊDI; 'ÔBÊDI; Obedi --- mulwî w'omu mango ga Daudi.
 עֹבֶד-4 ✓ Noms propres: Oved [Obed] 'ÔVÊDI; 'ÔBÊDI; Obedi --- mulanzi wa muhango oku ngoma ya Daudi.
 עֹבֶד-5 ✓ Noms propres: Oved [Obed] 'ÔVÊDI; 'ÔBÊDI; Obedi --- îshe wa Azariyahu murhambo oku ngoma ya mwâmi-kazi Ataliya עֹבָל Noms propres: Oval [Obal] 'ÔVÂL; 'ÔBÂL; Obal; Obali --- mugala wa Yoktan, Yokutani wa kuli Semi.
 עֹג Noms propres: Og 'ÔG; Og; Ogu --- mwâmi w'e Bashani, Bashân Neh 9.22; mwâmi Bashana.
 עֹדֶד-1 ✓ Noms propres: Oded 'ÔDÊDÎ; Odedi --- îshe wa Azariyahu.
 עֹדֶד-2 ✓ Noms propres: Oded 'ÔDÊD; Odedi.
 עֹה Noms propres: Iwa [Ava] 'ÎVÂ; 'IWÂ; Îwa; Îva; Hawa --- lugo mwâmi w'e Asuru anyagaga omu Israheli; hali abaluderha Hawa.
 עֹיִם-1 ✓ Noms propres: Avvim [Avim] 'AWÎM; Awimi; Awa; w'e Awa --- lugo omu ishwa lya Benyamini.
 עֹיִם-2 Noms propres: Avvite [Avite] 'AWÎM; Abahiviti; Hiviti; abayubakaga e Iwi, Ivi, Awa.

אָוִיט 3- ✓ Noms propres: Awites [Avites, d'Ava] 'AWÎM; 'AVÎM; abantu barhengaga e Hawa; bantu b'e Ava, Awa.

אָוִיט ✓ Noms propres: Awith [Avith] 'AWÎTH; 'AVÎT; olugo lwâge lwaderhagwa Avita; Ecishagala câge câderhagwa Aviti --- lugo lw'omu Edomu.

אָוִיט Attributs: transgression, péché 'ÂWÔN; 'ÂVÔN; ecâha; câha; bubî; obubî; kulibwa n'omurhima erhi bubî omuntu ajizire burhuma; buhane oku bubî; *buhan*; *mabî*; *hemuk*; *miziro*; *muziro*; *hana*; *hulik*; *kubî*; *mutuko* --- lolà BHS 2Sam 19.20 biguma na WLC 2Sam 19.19.

אָוִיט Faune: oiseau, vautour, moineau 'ÔF; binyuyi; enyunyi; kanyunyi; akanyunyi; orhununyi; hinyunyi; rhuyunyi; ebiyunyi; *nyunyi*; *hungu*; *tora*.

אָוִיט-1 ✓ Noms propres: Ouç [Ous] 'ÛTS; Uzi; Usi; Uts; Uz; Uzi; Utsi --- mugala wa Aram herufi tsadé ebà nzibu okuhubula omu mashi haguma eri z, ahandi s, ahandi ts: hyo hiri hôfi n'ecihebraniya.

אָוִיט-2 ✓ Noms propres: Ouç [Ous] 'ÛTS; Uzi; Uts; Uz --- mugala wa Nahori.

אָוִיט-3 ✓ Noms propres: Ouç [Ous] 'ÛTS; Uzi; Utsi; Uts; Uz; Usi --- mugala wa Dishani wa kuli Sheyiri, Seiri, Seir.

אָוִיט-4 Noms propres: Ouç [Ous] 'ÛTS; Uzi; Utsi; Uts; Uz; Usi --- hantu hanji hajira eryo izîno.

אָוִיט Faune: corbeau 'ÔRÊV; hungwe; cihungu; bihungu; bahungwe; *hungu*.

אָוִיט-1 ✓ Noms propres: Outai 'ÛTAY; 'ÛTHAY; Utayi --- mugala wa Amihudi w'oku bûko bwa Yûda w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

אָוִיט-2 ✓ Noms propres: Outai 'ÛTAY; 'ÛTHAY; Utayi --- wa kuli Bigwayi.

אָוִיט Faune: chèvre 'ÊZ; empene; mpene; bwôya bwa mpene; banahene; abanahene; ecihebe; cihebe; bihebe; ebihebe; *pene*; *hebe*; *hene*.

אָוִיט-1 ✓ Noms propres: Ouzza [Ouza] 'UZÂ; Uza --- mugala wa Abinadab.

אָוִיט-2 ✓ Noms propres: Ouzza [Ouza] 'UZÂ; Uza --- ishwa lya Uza hali hantu.

אָוִיט-3 ✓ Noms propres: Ouzza [Ouza] 'UZÂ; Uza --- mugala wa Gera w'oku bûko bwa Benyamini.

אָוִיט-4 ✓ Noms propres: Ouzza [Ouza] 'UZÂ; Uza; Usa אָזְבֹּוק ✓ Noms propres: Azbouq [Azbouc] 'AZBÛK; 'AZBÛQ; Azibuku; Azbuk --- îshe wa Nehemiya arhambulaga lunda luguma lwa Bet-Tsur enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

אָזְגַד ✓ Noms propres: Azgad 'AZGÂD; Azgadi; Azgad --- muntu w'omu barhambo barhengaga bujâ bw'e Babiloni, kandi olole BHS Neh 10.16 biguma na WLC Neh 10.15.

אָזָה Noms propres: Gaza 'AZÂ; Gaza --- lugo lwa Bafilistini kuhika buno 2020 enyuma za Kristu.

אָזָה Noms propres: Ouzza [Ouza] 'UZÂ; Uza --- mugala wa Shimeyi muntu wa kuli Merari, îshe wa Mushi w'oku bûko bwa Levi.

אָזֻבָּה-1 ✓ Noms propres: Azouva [Azouba] 'AZÛVÂ; 'AZÛBÂ; Azuva; Azuba; Azûba --- mwâli wa Shilihi, Shilhi nnina wa mwâmi Yoshafati, Yoshafat.

אָזֻבָּה-2 ✓ Noms propres: Azouva [Azouba] 'AZÛVÂ; 'AZÛBÂ; Azuba; Azûba --- mukà Kalebu.

אָזַז ✓ Noms propres: Azaz 'ÂZÂZ; Azazi; Azaz --- mugala wa Shimeyi w'oku bûko bwa Rubeni.

אָזַזִיָה-1 ✓ Noms propres: Azazyahou [Azazia] 'AZAZYÂHÛ; Azaziya; Azaziyahu --- muleviti w'amango ga Daudi.

אָזַזִיָה-2 ✓ Noms propres: Azazyahou [Azazia] 'AZAZYÂHÛ; Azaziya; Azaziyahu --- îshe wa Hozeyahu, Hozeya, Ozeya murhambo w'oku bûko bwa Efrayimu oku ngoma ya Daudi.

אָזַזִיָה-3 ✓ Noms propres: Azazyahou [Azazia] 'AZAZYÂHÛ; Azaziyahu; Azaziya --- muleviti oku ngoma ya Hezekiyahu, rhuderha Ezekiasi.

עֲזִי-1 ✓ Noms propres: Ouzzi [Ouzi] 'UZÎ; Uzi --- mugala wa Buki mudâhwa mukulu w'oku bûko bwa Levi.

עֲזִי-2 ✓ Noms propres: Ouzzi [Ouzi] 'UZÎ; Uzi --- mugala wa Tola w'oku bûko bwa Isakar.

עֲזִי-3 ✓ Noms propres: Ouzzi [Ouzi] 'UZÎ; Uzi --- mugala wa Bela w'oku bûko bwa Benyamini.

עֲזִי-4 ✓ Noms propres: Ouzzi [Ouzi] 'UZÎ; Uzi --- mugala wa Mikri îshe wa Ela.

עֲזִי-5 ✓ Noms propres: Ouzzi [Ouzi] 'UZÎ; Uzi --- banji bagwêrhe eryo izîno; w'oku bûko bwa Levi w'enyuma z'okurhenga bujà bw'e Babiloni.

עֲזִיָּא ✓ Noms propres: Ouzziya [Ouzia] 'UZÎYÂ; 'UZÎYÂ; Uziya; Uzia --- muntu w'e Ashtaroti mulwî w'oku ngoma ya Daudi.

עֲזִיָּא-1 ✓ Noms propres: Ouzziël [Ouziel] 'UZÎ'ÊL; Uziyeli; Uzieli; Uziel; Uziyel --- mugala wa Kehati w'oku bûko bwa Levi.

עֲזִיָּא-2 ✓ Noms propres: Ouzziël [Ouziel] 'UZÎ'ÊL; Uziyeli; Uzieli; Uziel; Uziyel --- muntu w'oku bûko bwa Simeoni.

עֲזִיָּא-3 ✓ Noms propres: Ouzziël [Ouziel] 'UZÎ'ÊL; Uziyeli; Uzieli; Uziel; Uziyel --- mugala wa Uriel wa kuli Kehati w'oku bûko bwa Levi.

עֲזִיָּא-4 ✓ Noms propres: Ouzziël [Ouziel] 'UZÎ'ÊL; Uziyeli; Uzieli; Uziel; Uziyel --- mugala wa Bela w'oku bûko bwa Benyamini.

עֲזִיָּא-5 ✓ Noms propres: Ouzziël [Ouziel] 'UZÎ'ÊL; Uziyeli; Uzieli; Uziel; Uziyel --- mugala wa Hemani mwimbiza omu ka-Nyamuzinda w'oku ngoma ya Daudi.

עֲזִיָּא-6 ✓ Noms propres: Ouzziël [Ouziel] 'UZÎ'ÊL; Uziyeli; Uzieli; Uziel; Uziyel --- wa kuli Yedutuni w'oku bûko bwa Levi; oku ngoma ya Hezekiyahu, rhuderha Ezekiasi.

עֲזִיָּא-7 ✓ Noms propres: Ouzziël [Ouziel] 'UZÎ'ÊL; Uziyeli; Uzieli; Uziel; Uziyel --- mugala wa Harhaya (HAR-HAYA) mutuzi wa masholo enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

עֲזִיָּא ✓ Noms propres: Aziël [Aziel] 'AZÎ'ÊL; Aziyeli --- muleviti w'oku ngoma ya Daudi.

עֲזִיָּאִי ✓ Noms propres: Ouzziélite [Ouziélite, d'Ouziel] 'ÂZÎ'ÊLÎ; omulala gw'Abaziyeli; Abauzieli; *bûko* *bwa Uziyeli*; Uziyeli --- ba kuli Uzieli, mugala wa Kehati.

עֲזִיָּה-1 ✓ Noms propres: Ozias [Osée] 'UZÎYÂ; Oziyasi; Uziyahu --- mugala wa Amatsia mwâmi omu Yudeya 767-740.

עֲזִיָּה-2 ✓ Noms propres: Ouzziya [Ozias] 'UZÎYÂ; Uziya; Uziyahu; Oziyasi --- wa kuli Kehati w'oku bûko bwa Levi.

עֲזִיָּה-3 ✓ Noms propres: Ouzziya [Ouzia] 'UZÎYÂ; Uziya; Uziyahu; Oziyasi --- mudâhwa mukulu omu mango ga Ezra.

עֲזִיָּה-4 ✓ Noms propres: Ouzziya [Ouzia] 'UZÎYÂ; Uziya; Uziyahu; Oziyasi --- îshe wa Ataya bûko bwa Yûda.

עֲזִיָּהוּ-1 Noms propres: Ozias, Azaria 'UZÎYÂHÛ; Oziyasi; Uziyahu; Uziya --- mugala wa Amatsia, Amazia, Amasia kuli kuzibu okuhubula herufi *tsadè* omu ndimi nguma nguma nka mashi erhi nfarasè. *Kuli kuhubula S erhi n'amîno gali garhanga olulimi arhagiba S nkana: TS.*

עֲזִיָּהוּ-2 ✓ Noms propres: Ouzziyahou [Ozias] 'UZÎYÂHÛ; Uziya; Uziyahu; Oziyasi --- îshe wa Yonatani munya-buhashe w'oku ngoma ya Daudi.

עֲזִיָּזָא ✓ Noms propres: Aziza 'AZÎZÂ; Aziza --- mulume waliyansire omukazi muyamahanga enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

עֲזִמְוֶת-1 ✓ Noms propres: Azmaweth [Azmaveth] 'AZMÂVETH; 'AZMÂWET; Azimaveti; Azmaveti; Azmaweti; Azmawet --- mulwî w'oku oku ngoma ya Daudi.

עֲזִמְוֶת-2 ✓ Noms propres: Azmaweth [Azmaveth] 'AZMÂVETH; 'AZMÂWET; Azimaveti; Azmaveti; Azmaweti; Azmawet --- mugala wa Yayera, Yaera, Yehoyada w'oku bûko bwa Benyamini.

עֲזַמֹּת-3 ✓ Noms propres: Azmaweth [Azmaveth] 'AZMÂVETH; 'AZMÂWET; Azimaveti; Azmaveti; Azmaweti; Azmawet --- îshe wa Yeziyeli, Yeziel na Peleti, Pelet balwî abo b'oku ngoma ya Daudi.

עֲזַמֹּת-4 ✓ Noms propres: Azmaweth [Azmaveth] 'AZMÂVETH; 'AZMÂWET; Azimaveti; Azmaveti; Azmaweti; Azmawet --- mugala wa Adiyeli mulanzi w'omuhako gw'oku bwâmi, lolà 1Nga 27.25 munya-buhashe w'oku ngoma ya Daudi.

עֲזַמֹּת-5 ✓ Noms propres: Azmaweth [Azmaveth] 'AZMÂVETH; 'AZMÂWET; Azimaveti; Azmaveti; Azimaweti; Azemaveti; Azmaweti; Azmawet --- hantu h'omu lya Benyamini.

עֲזַן ✓ Noms propres: Azzân [Azan] 'AZÂN; Azani; Azân --- îshe wa Paltiyeli, Paltiel murhambo w'oku bûko bwa Isakari, Isakar.

עֲזַנְיָה ✓ Faune: aigle de mer [FF 82-85] 'ÂZNIYÂ; ikozi; ikozi ly'omu nyanja; makozzi; amakozzi.

עֲזֵקָה Noms propres: Azéqa [Azéca] 'AZÊKÂ; 'AZÊQÂ; aha Azeka; Azeka --- lugo lw'omu ishwa lya Yûda.

עֲזֹר-1 Noms propres: Azzour [Azour] 'AZUR; Azuru; Azuri; Azur --- murhambo w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

עֲזֹר-2 Noms propres: Azzour [Azour] 'AZU; Azuru; Azuri; Azur --- îshe wa Hananiya (Lukogo lwa Nnâmahanga) izîno lirhashusha nnalyo wâni oyo Hananiya ali mulêbi wa bunywesi. Omanyel! Rhucîhangane okukenga amazîno gîrhu.

עֲזֹר-3 Noms propres: Azzour [Azour] 'AZU; Azuru; Azuri; Azur --- îshe wa Yaazaniya, munya-buhashe.

עֲזֹר-1 ✓ Noms propres: Ezèr [Ézer] 'ÊZER; Ezeri; Ezer --- cûbaka c'olugo luderhwa Husha w'oku bûko bwa Yûda.

עֲזֹר-2 ✓ Noms propres: Ezèr [Ézer] 'ÊZER; Ezeri; Ezer --- mugala wa Efrayimu עֲזֹר-3 Noms propres: Ezèr [Ézer] 'ÊZER; Ezeri; Ezer --- mulwî w'oku ngoma ya mwâmi Daudi.

עֲזֹר-4 ✓ Noms propres: Ezèr [Ézer] 'ÊZER; Ezeri; Ezer --- muntu w'omu mango ga Nehemiya.

עֲזֹר-5 ✓ Noms propres: Ezèr [Ézer] 'ÊZER; Ezeri; Ezer --- mudâhwa omu mango ga Nehemiya.

עֲזֹר ✓ Noms propres: Ezèr [Ézer] 'ÊZER; Ezeri; Ezer --- muleviti enyuma ly'obujà bw'e Babiloni.

עֲזֵרָא ✓ Noms propres: Esdras [Ezra, Esdras] 'EZRÂ; Ezra --- mugala wa Seraya mudâhwa enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

עֲזַרְאֵל-1 Noms propres: Azarel 'AZAR'ÊL; Azareli; Azarel.

עֲזַרְאֵל-2 ✓ Noms propres: Azarel 'AZAR'ÊL; Azareli.

עֲזַרְאֵל-3 ✓ Noms propres: Azarel 'AZAR'ÊL; Azareli; Azarel.

עֲזַרְאֵל-4 ✓ Noms propres: Azarel 'AZAR'ÊL; Azareli; Azarel.

עֲזַרְאֵל-5 ✓ Noms propres: Azarel Azareli; Azarel.

עֲזַרְאֵל-6 ✓ Noms propres: Azarel 'AZAR'ÊL; Azareli; Azarel.

עֲזֵרָה ✓ Noms propres: Ezra 'EZRÂ; Ezra --- izîno lya muntu, ci kuli kuderha: Burhabâle, Kugwâsanya w'oku bûko bwa Yûda.

עֲזְרִי ✓ Noms propres: Ezri 'ÊZRÎ; Ezri --- mugala wa Kelubi, Kelub munyabuhache w'oku ngoma ya Daudi.

עֲזַרְיָאֵל-1 ✓ Noms propres: Azriël [Azriel] 'AZRÎ'ÊL; Azriyeli; Azriyel; Azriel --- mugala wa milala w'oku bûko bwa Menashè.

עֲזַרְיָאֵל-2 ✓ Noms propres: Azriël [Azriel] 'AZRÎ'ÊL; Azriyeli; Azriel --- îshe wa Yerimoti murhambo bûko bwa Nefutali oku ngoma ya Daudi.

עֲזַרְיָאֵל-3 Noms propres: Azriël [Azriel] 'AZRÎ'ÊL; Azriel; Azriyeli --- îshe wa Seray munyabuhache oku ngoma ya Yehoyakimu, Yehoyakim.

עֲזַרְיָה-1 Noms propres: Azarias [Azaria] 'AZARYÂ; Azariyasi; Azariyahu.

עֲזַרְיָה-10 ✓ Noms propres: Azarya [Azaria] 'AZARYĀ; Azariya; Azariyahu.

עֲזַרְיָה-11 Noms propres: Azarya [Azaria] 'AZARYĀ; Azarya; Azaryahu; Azariyahu; Azariasi; Azariyasi.

עֲזַרְיָה-12 Noms propres: Azarya [Azaria] 'AZARYĀ; Azarya; Azaryahu; Azariyahu; Azariasi; Azariyasi.

עֲזַרְיָה-2 ✓ Noms propres: Azarya [Azaria] 'AZARYĀ; Azarya; Azariya; Azaryahu; Azariyahu; Azariasi; Azariyasi.

עֲזַרְיָה-3 Noms propres: Azarya [Azaria] 'AZARYĀ; Azarya; Azaryahu; Azariyahu; Azariasi; Azariyasi.

עֲזַרְיָה-4 Noms propres: Azarya [Azaria] 'AZARYĀ; Azarya; Azaryahu; Azariyahu; Azariasi; Azariyasi.

עֲזַרְיָה-5 Noms propres: Azarya [Azaria] 'AZARYĀ; Azarya; Azaryahu; Azariyahu; Azariasi; Azariyasi.

עֲזַרְיָה-6 Noms propres: Azarya [Azaria] 'AZARYĀ; Azarya; Azaryahu; Azariyahu; Azariasi; Azariyasi.

עֲזַרְיָה-7 ✓ Noms propres: Azarya [Azaria] 'AZARYĀ; Azarya; Azaryahu; Azariyahu; Azariya; Azariasi; Azariyasi.

עֲזַרְיָה-8 ✓ Noms propres: Azarya [Azaria] 'AZARYĀ; Azarya; Azaryahu; Azariyahu; Azariasi; Azaria; Azariyasi.

עֲזַרְיָה-9 Noms propres: Azarya [Azaria] 'AZARYĀ; Azarya; Azaryahu; Azariyahu; Azariasi; Azariyasi.

עֲזַרְיָהוּ-1 ✓ Noms propres: Azaryahou [Azaria] 'AZARYĀHÛ; Azarya; Azaryahu; Azariyahu; Azariasi; Azariyasi.

עֲזַרְיָהוּ-10 ✓ Noms propres: Azaryahou [Azaria] 'AZARYĀHÛ; Azarya; Azaryahu; Azariyahu; Azariasi; Azariyasi.

עֲזַרְיָהוּ-2 ✓ Noms propres: Azaryahou [Azaria] 'AZARYĀHÛ; Azarya; Azaryahu; Azariyahu; Azariasi; Azariyasi.

עֲזַרְיָהוּ-3 ✓ Noms propres: Azaryahou [Azaria] 'AZARYĀHÛ; Azarya; Azariya; Azariyasi; Azaria; Azaryahu; Azariyahu; Azariasi; Azariyasi.

עֲזַרְיָהוּ-4 ✓ Noms propres: Azaryahou [Azaria] 'AZARYĀHÛ; Azarya; Azaryahu; Azariyahu; Azariasi; Azariyasi.

עֲזַרְיָהוּ-5 ✓ Noms propres: Azaryahou [Azaria] 'AZARYĀHÛ; Azarya; Azaryahu; Azariyahu; Azariasi; Azariyasi.

עֲזַרְיָהוּ-6 ✓ Noms propres: Azaryahou [Azaria] 'AZARYĀHÛ; Azarya; Azaryahu; Azariyahu; Azariasi; Azariyasi.

עֲזַרְיָהוּ-7 ✓ Noms propres: Azaryahou [Azaria] 'AZARYĀHÛ; Azarya; Azaryahu; Azariyahu; Azariasi; Azariyasi.

עֲזַרְיָהוּ-8 ✓ Noms propres: Azaryahou [Azaria] 'AZARYĀHÛ; Azarya; Azaryahu; Azariyahu; Azariasi; Azariyasi.

עֲזַרְיָהוּ-9 ✓ Noms propres: Azaryahou [Azaria] 'AZARYĀHÛ; Azarya; Azaryahu; Azariyahu; Azariasi; Azariyasi.

עֲזִיקָם-1 ✓ Noms propres: Azriqam [Azricam] 'AZRÎKÂM; 'AZRÎQÂM; Azrikamu; Azrikam.

עֲזִיקָם-2 ✓ Noms propres: Azriqam [Azricam] 'AZRÎKÂM; 'AZRÎQÂM; Azrikamu; Azrikam --- mwugala wa Azeli, Atseli w'oku bûko bwa Benyamini.

עֲזִיקָם-3 ✓ Noms propres: Azriqam [Azricam] 'AZRÎKÂM; 'AZRÎQÂM; Azrikamu; Azirikamu; Azrikam --- mugala wa Hashabiya, Hashabya shakulûza wa Shemaeya, Shemayeya.

עֲזִיקָם-4 ✓ Noms propres: Azriqam [Azricam] 'AZRÎKÂM; 'AZRÎQÂM; Azrikamu; azirikamu;

Azrikam --- murhambo w'enyumpa ya mwâmi oku ngoma ya mwâmi Ahaz, rhuderha Akaz.

עָזָרִי / Noms propres: Gaza 'AZÂTHÎ; 'AZÂTÎ; omurhundu gwa Gaza; abantu b'e Gaza; w'e Gaza --- lugo lw'omu ishwa ly'Abafilistini, yo filistiya.

עֵט / Objets réels: aiguille 'ÊT; nsindani ya kuhanga; nsindano; ngeyo; nsinge.

עֵט בַּרְזֵל / Objets réels: aiguille de fer 'ÊT BARZÂL; nsindani ya cûma.

עֵטֶלֶף / Faune: chauve-souris 'ÊTLÊF; kubukubu; bakubukubu; nnajojo.

עֵטָרָה-1 / Objets réels: couronne, diadème, Atarah 'ATÂRÂ; cimanè; ecimanè; bimanè; ebimanè; cimane; ecimane; *shungwè*; *manè*; *mane*.

עֵטָרָה-2 / Noms propres: Atara 'ATÂRÂ; Atara --- mukà Yerahmeyeli eryo izîno kuli kuderha "cimanè".

עֵטְרוֹת / Noms propres: Atroth-Addar 'ATRÔTH 'ADÂR; 'ATRÔT 'ADÂR; Ataroti w'Adari; Ateroti-Addari; Atarot-Adar --- hantu h'omu lya Efrayimu, Benyamini.

עֵטְרוֹת בֵּית יוֹאָב / Noms propres: Atroth-Beth-Yoav [Atroth-Beth-Yoab] 'ATRÔTH BÊT YÔ'ÂV; 'ATRÔT BÊT YÔ'ÂB; Atroti- Bet-Yowabu --- lugo lw'omu ishwa lya Yûda.

עֵטְרוֹת / Noms propres: Ataroth 'ATÂRÔTH; 'ATÂRÔT; Ataroti; Atarot --- lugo lw'omu ishwa lya Gadi.

עֵטְרוֹת שׁוֹפָן / Noms propres: Atroth-Shofân [Atroth-Chofan] 'ATÂRÔTH SHÔFÂ; Ataroti-Sofani --- lugo lw'omu ishwa lya Gad.

עֵי-1 / Noms propres: Aï 'AY; Ai; Ayi --- lugo lw'omu ishwa lya Efrayimu.

עֵי-2 / Noms propres: Aï 'AY; Ai; Ayi --- lugo olwo.

עֵיבָל-1 / Noms propres: Eval [Ébal] 'ÊVÂL; 'ÊBÂL; Ebali; Ebal --- mugala wa Shobali, Shobal wa kuli Seyiri.

עֵיבָל-2 / Noms propres: Eval [Ébal] 'ÊVÂL; 'ÊBÂL; Ebali; Ebal --- mugala wa Yoktani, Yoktân wa kuli Semi.

עֵיבָל-3 / Noms propres: Ebal [Ébal] 'ÊVÂL; 'ÊBÂL; Ebali; Ebal; Ebal --- ntondo eyo.

עֵיָה / Noms propres: Ayya [Aya] 'AYÂ; Aya; Gaza --- lugo lw'omu ishwa lya Efrayimu.

עֵיִן / Noms propres: Iyyôn [Yon] 'ÎYÔN; Iyoni; Iyôn --- lugo lw'omu ishwa lya Neftali.

עֵיט / Faune: vautour, oiseau de proie, rapace 'AYIT; Bacigukuma; cigukuma; binyunyi bihiva; binyunyi njaganuzi; *hungu*; *jaganuz* --- Abramam akabahâhanya, lolà Murh 15.11.

עֵיטָם-1 / Noms propres: Etam [Étam] 'ÊTÂM; Etamu; Etami; Etam --- hantu h'omu ishwa lya Yûda.

עֵיטָם-2 / Noms propres: Etam [Étam] 'ÊTÂM; Etamu; Etami; Etam --- hantu h'omu ishwa lya Simeoni.

עֵי הָעֲבָרִים / Noms propres: Iyyé-Avarim [Yé-Abarim] 'ÎYÊ-HÂ'ÂVRÎM; Yabarimi; Iye-Abarimi --- oku njira y'okurhenga bujâ bw'e Mîsiri.

עֵיִם-1 / Noms propres: Iyyim [Yé-Abarim] 'IYÎM; Iyimi; Iyimi --- hantu abarhengaga bujâ bw'e Mîsiri bageraga.

עֵיִם-2 / Noms propres: Iyyim [Iyimi] 'IYÎM; Iyimi; Iyimi --- cishagala c'omu ishwa lya Yûda.

עֵילִי / Noms propres: Ilai 'ÎLAY; Ilayi --- wa kuli Ahowahi, Ahoah, Ahowa mulwî w'oku ngoma ya Daudi.

עֵילָם-1 / Noms propres: Elam [Élam] 'ÊLÂM; Elami; Elam; Elamu --- mugala wa Semi.

עֵילָם-2 / Noms propres: Elam [Élam] 'ÊLÂM; Elami; Elam --- cihugo ciri ekarhî ka Mezopotamiya na Persi.

עֵילָם-3 / Noms propres: Elam [Élam] 'ÊLÂM; Elamu; elami; Elam --- mugala wa Shashak mugala wa milala w'oku bûko bwa Binyamini.

עֵילָם-4 / Noms propres: Elam [Élam] 'ÊLÂM; Elamu; Elami; Elam --- mugala wa

Meshelemiyahu mulanzi wa muhango w'oku bûko bwa Levi.

עֵלָם-5 Noms propres: Elam [Élam] 'ÊLÂM; Elamu; Elami; Elam --- mugula wa milala enuma z'obujà bw' Babiloni.

עֵלָם-6 ✓ Noms propres: Elam [Élam] 'ÊLÂM; Elamu; Elami; Elam --- mudâhwa w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

עֵיִן-1 ✓ Noms propres: Aïn 'AYIN; Ayini; isù; ilola; iboneko; busù; bululi; iriba; maliba.

עֵיִן-2 ✓ Noms propres: Ein [En] 'AYIN; 'EYIN; Eyin; Ayini; Ayin --- hantu h'oku lubibi lwa Israheli lw'ebuzûka-zûba.

עֵיִן-3 Noms propres: Ein-Rimmôn [Aïn] 'AYIN; 'EYIN; Eni-Rimoni; Ayin-Rimon; Eyin-Rimon; Ayini --- lugo lw'omu ishwa lya Yûda.

עֵיִן גְּדִי Noms propres: Ein-Guèdi [En-Guédi] 'AYIN; 'EYIN; Eyin-Gedi; Iriba-ly'Empene; Iriba ly'Orhushafu; Engedi; *gedi*.

עֵיִן גַּנִּים-1 ✓ Noms propres: Ein-Gannim [En-Gannim] 'ÊN GANÎM; Iriba lya Gan; Ein; Eyin --- isù kandi erhi iriba.

עֵיִן גַּנִּים-2 ✓ Noms propres: Ein-Gannim [En-Gannim] 'ÊN GANÎM; Eyin Ganim; En Ganimi; Eni-Ganimi.

עֵיִן דָּאֵר ✓ Noms propres: Ein-Dor [En-Dor, fontaine de Dor] 'ÊN D'OR; Eyin-Dor; En-Dor; Iriba lya Dor; Eyin-Dori; Endori --- iriba lya Dor; lugo omu lya Menashè.

עֵיִן הַקּוֹרֵא ✓ Noms propres: Ein-Qoré [source de Coré] 'ÊN HÂKÔRÊ; Eni-Korè; Iriba lya Korè.

עֵיִן חַדָּה ✓ Noms propres: Ein-Hadda [En-Hadda] 'ÊN HADÂ; En-Ha-da --- lugo ly'omu lya Isakar.

עֵיִן חָצוֹר ✓ Noms propres: Ein-Haçor [En-Hassor] 'ÊN HÂTSÔN; Eni-Hasori; Eni-Hazor; Eni-Hatsor --- lugo luzibuzibu lw'omu ishwa lya Nefutali.

עֵיִן מִשְׁפָּט ✓ Noms propres: Ein-Mishpat [En-Michepath] 'ÊN MISHPPÂT; e Ayini Mishipati; Ayin-Mishpat --- hantu aho haderhwa kandi mpu "Kadesh".

עֵיִן עֶגְלָיִם Noms propres: Ein-Eglaïm [En-Églaïm] 'ÊN 'EGLAYIM; Engalayim; Eyin- Eglayim --- hantu hôfi n'Enyanja y'Omuniyu (Mer Morte, gwârhi enfarasè).

עֵיִן רִמּוֹן ✓ Noms propres: Ein-Rimmôn [En-Rimmon] 'ÊN RIMÔN; En-Rimoni; Ein-Rimôn --- lugo lwa baleviti omu ishwa lya Yûda n'omu ishwa lya Simeoni.

עֵיִן שְׁמֶשׁ ✓ Noms propres: Ein-Shêmesh [En-Chémesh] 'ÊN SHÊMESH; En-Shemeshi; Ein-Shemesh; Eyin Shemeshi --- hantu h'omu lya Yûda n'omu lya Benyamini nka kula Mugogo aba e Kaziba n'e Ngweshe, Luduha aba e Luhwinja n'e Ngweshe.

עֵיִן תַּפּוּחַ Noms propres: Ein-Tappouah [En-Tappoua] 'ÊN TAPÛH; Haha Eyin-Tapuaha; Eyin-Tapuah --- hantu h'omu ishwa lya Menashè.

עֵיִן רֹגֵל ✓ Noms propres: Ein-Roguel [En-Roguel] 'ÊN RÔGÊL; ah'iriba lya Rogeli; Ein-Rogel; Eyin-Rogeli; Ein-Rogweli; ah'iriba lya Fuloni.

עֵיִנַּיִם ✓ Noms propres: Einaïm [Énaïm] 'ÊNAYIM; Enayimi --- lugo lw'omu ishwa lya Yûda.

עֵיִנָם ✓ Noms propres: Einam [Énam] 'ÊNÂM; Enayimi; Enama --- lugo lw'omu ishwa lya Yûda.

עֵיִנָן ✓ Noms propres: Einân [Énan] 'ÊNÂN; Enani; Einani; Einân --- îshe wa Ahira w'oku bûko bwa Nefutali.

עֵיִפָּה-1 Noms propres: Eifa [Éfa] 'ÊFÂ; Efa; mwizimya; mwizizi.

עֵיִפָּה-2 ✓ Noms propres: Eifa [Éfa] 'ÊFÂ; Efa; mwizimya; mwizizi --- mugala wa Madiyani, Madiân na Madiyani mwene Ketura; Ketura naye mukà Abrahamu.

עֵיִפָּה-3 ✓ Noms propres: Eifa [Éfa] 'ÊFÂ; Efa; mwizimya; mwizizi --- ciherula ca Kalebu.

עֵיִפִּי Noms propres: Ofai [Éfai] 'ÊFAY; Efayi --- w'e Netofa îshe wa barhambo bagumabaguma ba basirika b'e Yûda omu mango g'obujà bw'e Babiloni.

עֵיִר ✓ Faune: âne 'AYIR; ndogomi; endogomi; ndogomi ya mpanzi.

הַמֶּלֶח עִיר ✓ Noms propres: Nivshân [Nibechan] 'ÎR HÂMELAH; Ir-Ha- Melahi; Lugo-lwa-munyû --- lugo lw'omu ishwa lya Yûda.

נָחָשׁ עִיר ✓ Noms propres: ville de Nahash, Ir-Nahash [Nahach] 'ÎR NÂHÂSH; ecishagala ca Nahashi; Nahash --- lugo lw'omu ishwa lya Yûda.

שֶׁמֶשׁ עִיר ✓ Noms propres: Ir-Shêmesh [Ir-Chémesh] 'ÎR SHÊMESH; Ir- Shemeshi; lugo-Shemesh --- lugo lw'omu ishwa lya Dani .

עִיר-1 Objets réels: ville, villes, villages 'ÎR; cishagala; ecishagala; ebishagala; bishagala; lugo; ngo; olugo; engo; *lugo*; *shagala*; *hugo* --- cihugo, lolà Murh 19.14.

עִיר-2 ✓ Objets réels: cité, district 'ÎR; lugo; ngo; murhundu; omurhundu; emirhundu; *rhundu*; *ngo*; *lugo*; *shagala*; *aha bwâmi*; *aha Yeruzalemu*; *bwâmi*; *burhwâli* - -- WLC 1Bâm 22.50 biguma na BHS 1Bâm 22.51.

עִיר-3 ✓ Noms propres: Ir 'ÎR; Iri --- izîno ly'oyu muntu ye LUGO, îshe wa Shupimu na Hupimu, lolà 1Nga 7.12.

עִיר-4 Attributs: épouvantable confusion, rage 'ÎR; ishabâbe; kavulindi kakali; ebihamba; kaheza.

עִיר-5 ✓ Faune: ânon, poulain 'ÎR; akanina k'endogomi.

עִירָא-1 ✓ Noms propres: Ira 'ÎRÂ; Ira --- muntu w'e Yairi, Yayiri mudâhwa wa Daudi, lolà 2Sam 20.26.

עִירָא-2 ✓ Noms propres: Ira 'ÎRÂ; Ira --- mugala wa Ikesh w'e Tekowa mulwî w'oku ngoma ya Daudi.

עִירָא-3 ✓ Noms propres: Ira 'ÎRÂ; Ira --- w'e Yatiri mulwî oku ngoma ya Daudi.

עִירָד ✓ Noms propres: Irad 'ÎRÂD; Iradi --- mugala wa Henoki wa kuli Kayini.

עִירו ✓ Noms propres: Irou 'ÎRÛ; Iru --- mugala wa Kalebu w'oku bûko bwa Yûda.

עִירִי ✓ Noms propres: Iri 'ÎRÎ; Iri --- mugala wa Bela w'oku bûko bwa Benyamini.

עִירָם Noms propres: Iram 'ÎRÂM; Irami; Iram --- murhambo w'e Edomu.

עִירַת Noms propres: Ayyath [Ayath] 'AYATH; 'AYAT; Ayati; Ayat --- lugo lw'omu ishwa lya Efrayimu.

עֶכְבֹּר-1 ✓ Noms propres: Akbor 'AKHBÔR; 'AKBÔR; Akibori; Akbori; Akbor --- îshe wa Baal-Hanani, Hanân, mwâmi w'e Edomu.

עֶכְבֹּר-2 ✓ Noms propres: Akbor 'AKHBÔR; 'AKBÔR; Akibori; Akbor; Akbori --- mugala wa Mikeya munyabu-hashe oku ngoma ya mwâmi Yoshiyahu, rhuderha Yoziassi.

עֶכְבֹּר-3 Noms propres: Akbor 'AKHBÔR; 'AKBÔR; Akibori; Akbori; Akbor --- îshe wa Elnatani munya-buhashe w'oku ngoma ya mwâmi Yehoyakim.

עֶכְבִּישׁ Faune: araignée 'AKÂVÎSH; Iwirhangula; nalwirhangulira; olwirhangula.

עֶכְבָּר Faune: souris, rat 'AKHBÂR; mulindye; milindye; mirindye; *musherebera*; *mbeba*; *ndye* --- omu nyâdazi zihanzibwe, lolà Lev 11.29.

עֶכּוּ ✓ Noms propres: Akko 'AKÔ; aha Ako --- lugo lw'omu ishwa lya Isakar.

עֶכָן ✓ Noms propres: Akân [Akan] 'ÂKHÂN; 'ÂKÂN; Akani --- mugala wa Karmi w'oku bûko bwa Yûda.

עֶכְסָה ✓ Noms propres: Aksa [Axa] 'AKHSÂ; 'AKSÂ; Aksa --- mâli wa Kalebu.

עֶכָר ✓ Noms propres: Akar 'ÂKHÂR; 'AKÂR; Akari; Akar --- mugala wa Karmi w'oku bûko bwa Yûda.

עֶכְרָן ✓ Noms propres: Okrân [Okran] 'OKHRÂN; 'OKRÂN; Okrani; Okrân --- îshe wa Pagiyeli, Pagiel w'oku bûko bwa Aseri.

עַל Objets réels: joug 'OL; omuzigo; muzigo; mizigo emizigo; mushigo mubî; bujà; obujà; mikolo; mikolo midarhi; *shigo*; *buj*; *kolo*; *zigo*.

עלא ✓ Noms propres: Oulla 'ULÂ; Ula --- muntu w'omu bûko bwa Aseri.

עלה Rituels: holocauste 'OLÂ; embâgwa z'okusingônola; nterekêro nsingônolwa; nterekêro ya kusingonoka; enterekêro; nterekêro; embâgwa; *bâgwa*; *bagwa*; *rekêr*; *singônol*; *rhongôl*; *shonez*.

עלונה ✓ Noms propres: Yeteth [Alva] 'ALVÂ; 'ALWÂ; Yeteti; Alva; kubula bushinganyanya; bulyâlya --- Alva, Aluva w'e Edomu.

עלון ✓ Noms propres: Alwân [Alvan] 'ALVÂ; 'ALWÂN; Aluvani; Alwani --- mugala wa Shobali, Shobal wa kuli Seyir.

עלוקה Faune: sangsue 'ALÛKÂ; 'ALÛQÂ; mushûndwè; omushûndwè; mishûndwè; emishûndwè.

עלי ✓ Noms propres: Eli [Héli] 'ÊLÎ; Eli; Eliya; Heli --- mudâhwa na mulêbi ye wayigirizagya Samweli okukolera Nyakasane.

עליון Noms propres: Très-Haut [très-haut] 'ÊLYÔN; Nyamuzinda w'enyanya bwenêne; Ow'enyanya bwenêne; omukulu kulusha; Ow'Enyanya; Ogala-Byoshi; *byosh*; *enyanya*; *kulu*.

עלין ✓ Noms propres: Alyân [Alian] 'ÊLYÔN; Aliyani --- mugala wa shobal wa kuli Seyiri.

עלמון Noms propres: Almôn [Alémeth] 'ALMÔN; Almôn; Almoni --- lugo lwa baleviti lw'omu ishwa lya Benyamini.

עלמנה ✓ Noms propres: Almôn-Divlataïma [Almon-Diblataïm] 'ALMON DIBLÂ; Almoni-Diblatayimi --- hantu abarhengaga bujà e Mísiri bagerag.

עלמת-1 Noms propres: Alèmeth [Alémeth] 'ÂLEMETH; 'ÂLEMET; Almeti; Alemeti; Almet --- lugo lwa baleviti omu lya Benyamini.

עלמת-2 ✓ Noms propres: Alèmeth [Alémeth] 'ÂLEMETH; 'ÂLEMET; Almeti; Alemeti; Almet --- mugala wa Bokeri w'oku bûko bwa Benyamini/

עלמת-3 ✓ Noms propres: Alèmeth [Alémeth] 'ÂLEMETH; 'ÂLEMET; Almeti; Alemeti; Almet --- mugala wa Yayera, Yaera, Yehoyada, Yehoadà w'oku bûko bwa Benyamini.

עמה ✓ Noms propres: Oum 'UMÂ; Urna; e; hôfi na; nka kula --- Uma luli lugo lw'omu lya Isakar.

עמון Noms propres: Ben-Ammi, Ammonite, Ammon 'ÊMÔN; Beni-Ami; bene Amoni; Amoni; *mon*; *ene* *ami*; *moniti* --- Amoni ali mugala wa Loti Ben-Ami luli lubaga n'ishwa lyalwo, cihugo calwo.

עמוני ✓ Noms propres: Ammonite 'AMÔNÎ; Bene-Amoni; Bene Amôn; mu-Amoniti; muamoniti; Baamoniti; aba-Amoniti; w'e Amonit; Abamoniti; munya-Amoni; omunya-Amoni; abanya-Amoni; *monit*; *moni*; w'oku lugurhu; aho hantu; *kuli* *bo* --- bakuli Amôn bakazagiderhwa Ba-Zamuzumi, lolà Lush 2.20.

עמוס Noms propres: Amos 'ÂMÔS; Amosi; Amos --- mulêbi abâga mungere e Tekowa lêro ahinduka mulêbi.

עמוק ✓ Noms propres: Amok [Amoc] 'ÂMÔK; 'ÂMÔQ; Amoki; Amok --- mudâhwa enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

עמיאל-1 ✓ Noms propres: Ammiël [Ammiel] 'AMÎÊL; Amieli; Amiyeli; Amiel --- mugala wa Gemali w'oku bûko bwa Dani erylô lidesire: "olubaga lwâni lwa Nyamuzinda".

עמיאל-2 ✓ Noms propres: Ammiël [Ammiel] 'AMÎÊL; Amieli; Amiyeli; Amiel --- îshe wa Makiri, Makir we Lodbar.

עמיאל-3 ✓ Noms propres: Ammiël [Ammiel] 'AMÎÊL; Amiyeli; Amieli; Amiel --- îshe wa Bat-sheba, mukà Uriya Daudi ayirhagakwo îba.

עמיאל-4 ✓ Noms propres: Ammiël [Ammiel] 'AMÎÊL; Amiyeli; Amieli; Amiel --- mugala wa Obed Edomu mulanzi wa muhango oku ngoma ya Daudi.

1-עמיהוד ✓ Noms propres: Ammihoud 'AMÎHÛD; Amihudi; Amiyudi; Amihud --- mugala wa Laedân, Laedani w'oku bûko bwa Efrayimu.

2-עמיהוד ✓ Noms propres: Ammihoud 'AMÎHÛD; Amihudi; Amiyudi; Amihud --- muntu w'omu bûko bwa Simeoni.

3-עמיהוד ✓ Noms propres: Ammihoud 'AMÎHÛD; Amihudi; Amihud --- îshe wa Pedaheli Pedahel murhambo w'omu bûko bwa Nefutali 4-עמיהוד ✓ Noms propres: Ammihour [Ammihoud] 'AMÎHÛD; Amihudi; Amihud --- îshe wa mwâmi w'e Geshur.

5-עמיהוד ✓ Noms propres: Ammihoud 'AMÎHÛD; Amihudi; Amihud --- muntu w'omu bûko bwa Yûda.

עמיזבד ✓ Noms propres: Ammizavad [Ammizabad] 'AMÎZÂVÂD; Amizabadi; Amizabad --- mugala wa Benayahu murhambo wa basirika w'oku ngoma ya Daudi.

1-עמינדב ✓ Noms propres: Amminadav [Amminadab] 'AMÎNÂDÂV; Aminadabu; Aminadab; Aminadav --- mugala wa Ram îshe wa Nahshôn, Nahashoni w'oku bûko bwa Yûda.

2-עמינדב Noms propres: Amminadav [Amminadab] 'AMÎNÂDÂV; Aminadabu; Aminadav --- mugala wa Kehati w'oku bûko bwa Levi.

3-עמינדב ✓ Noms propres: Amminadav [Amminadab] 'AMÎNÂDÂV; Aminadabu; aminadab; Aminadav --- muntu wa kuli bene Uzieli, wa bûko bwa Levi.

עמיר Objets réels: gerbes 'ÂMÎR; miha ya mihuli; mwîha; mîha; omwîha; emîha.

עמישדי ✓ Noms propres: Ammishaddai [Ammichaddai] 'AMÎSHADAY; Amishadayi --- îshe wa Ahiezeri w'oku bûko bwa Dani; eri izîno lidesire: 'olubaga lwâni luli lwa Shadayi, Nyamwagirwa.

עמל ✓ Noms propres: Hêlêm [Hotam] 'ÂMÂL mugala wa 'ÊLEM; HOTÂM; nfuluso; murhamo; miruho; kubula murhima; burhè; câha; buminya; Hotamu; Amali --- hotam kuli kuderha "nfuluso", "murhamo", "miruho", "kubula murhima", "burhè" mugala wa Helemi w'oku bûko bwa Aseri.

עמלק ✓ Noms propres: Amaleq [Amalec] 'AMÂLEK; Amaleki; Amaleki; Amalek; abanya-Maleki --- mugala wa Ezau.

עמלקי ✓ Noms propres: amalécite [Amalécite] 'AMÂLÊKÎ; Omu-nya-Maleki; omunya-Maleki; munya-Amaleki; Abanya-Amaleki; abany'Amaleki; banya-Maleki; aba Malesiti; aba-Amaleki; bene Amaleki; Abameleki; *nya-Amaleki*; *maleki* --- wa kuli Amalek, mugala wa Ezau.

עמנואל Noms propres: Emmanuel 'IMÂNU'ÊL; Emanueli; Imanueli; Nyamuzinda-haguma-nîrhu --- muntu okuburhwa kwâge kulagwîrwe n'omulêbi Izaya. Abakristu bayumvîrhe oku oyo muntu ye Yezu, lolâ Mat 1.23. Eryo izîno kuli kuderha "NYAMUZINDA-HAGUMA-NÎRHU".

עמסיה ✓ Noms propres: Amasya [Amassia] 'AMASIYÂ; Amasyaa; Amasiya; Amasia --- mugala wa Zikri murhambo wa basirika oku ngoma ya Yoshafati, Yoshafat.

עמעד ✓ Noms propres: Améad [Amad] 'AMÂD; Ameadi; Amead --- lugo omu ishwa lya Aseri.

עמק Noms propres: Vallée de Baca, larmes 'ÊMEK HABÂKÂ'; 'ÊMEQ HABÂKHÂ; Kabanda ka Baka; Kabanda ka mirenge; mirenge --- baka yo mirenge, emek ko kabanda.

עמק עכור Noms propres: vallée de Akor [d'Akor] 'ÊMEK HABÂKÂ; 'ÊMEQ HABÂKHÂ; kabanda k'Akori --- omu ishwa lya Yûda hôfi na Yeriko.

עמק קציץ Noms propres: Emeq-Qeciç [Émec-Quessis] 'ÊMEK KETSÎTS; 'ÊMEQ QETSÎTS; Emeki-Kasisi; Emek-Katsits --- lugo lw'omu ishwa lya Benjamin.

עמר Objets réels: lier des gerbes 'MR; kushana emihuli; kukolêsa owundi bujà; kurhindibuza -- nka kula omushi adôsa, erhi: "kurhi oku wagonya owinyu?"

עמר Objets réels: gerbe, omer 'OMER; omuhuli; mîha; omer, ngero ya bikazire litri 2,2 --- ngero baderha OMER; 10 yo efa.

עמרה Noms propres: Gomorrhe 'AMORÂ; Gomora --- lulya lugo lwashabagwa bona Sodomo lugo lwa bihenyango, lwa bugoma kuli Nyamuzinda, Murh 13.10.

עֶמְרִי-1 Noms propres: Omri 'OMRÎ; Omuri; Omri --- mwâmi omu Israheli y'e mwênè omu 880-874; bene Israheli banacyîmika Omri, bamuyambika ishungwè ly'obwami, lolà 1Bâm 16.16

עֶמְרִי-2 ✓ Noms propres: Omri 'OMRÎ; Omuri; Omri --- mugala wa Bekerî w'oku bûko bwa Benyamini
עֶמְרִי-3 ✓ Noms propres: Omri 'OMRÎ; Omuri; Omri --- mugala wa Imri shakulûza wa Utayi w'oku bûko bwa Yûda.

עֶמְרִי-4 ✓ Noms propres: Omri 'OMRÎ; Omuri; Omri --- mugala wa Mikaeli murhambo w'oku bûko bwa Isakar w'oku ngoma ya Daudi.

עֶמְרָם-1 Noms propres: Amram 'AMRÂM; Amurami; Amuramu; Amrami; Amram --- mugala wa Kehati îshe wa Mûsa w'oku bûko bwa Levi. Mûsa YE MUNTU WACISHOGAGWA NA Nnâmahanga MPU ALÎKÛZE OLUBAGA LWÂGE OMU BUJÀ BW'EMISIRI, wa bûko bwa Levi, ali mwene wâbo Abashi obwo, bo ba kuli Mushi, mugala wa Merari w'omu bûko bwa Levi naye. Soma: Les origines bibliques des Bashi, nyabangere.com

עֶמְרָם-2 ✓ Noms propres: Amram 'AMRÂM; Amurami; Amuramu; Amrami; Amram --- muntu waliyansire omukazi munyamahanga enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

עֶמְרָמִי ✓ Noms propres: Amramite, d'Amram 'AMRÂM; Abanyamrami; Bene Amram; bûko bwa Amuramu --- w'oku bûko bwa Levi
עֶמְשָׁא-1 Noms propres: Amasa [Amassa] 'AMÂSÂ; Amasa --- mugala wa Yeter bona Abigayil, mwâli wâbo Daudi; Daudi agwêrhe aha mwâge Abigayil, mwâli wâbo na Abigayil, mukâge, ye Daudi ayinjiraga erhi Nabali amafà. Amasa ali murhambo wa basirika.

עֶמְשָׁא-2 ✓ Noms propres: Amasa [Amassa] 'AMÂSÂ; Amasa --- murhambo wa bûko bwa Efrayimu w'oku ngoma ya Ahaz.

עֶמְשָׂי-1 Noms propres: Amasai [Amassai] 'AMÂSAY; Amasayi --- mugala wa Elkana shakulûza wa Hemani w'oku bûko bwa Levi.

עֶמְשָׂי-2 ✓ Noms propres: Amasai [Amassai] 'AMÂSAY; Amasayi --- mugala wa Elkana îshe wa Mahati, lolà 2 Nga 29.12; w'oku bûko bwa Levi oku ngoma ya Hezekiyahu, rhuderha Ezekiyasi.

עֶמְשָׂי-3 Noms propres: Amasai [Amassai] 'AMÂSAY; Amasayi --- mulwî oku ngoma ya Daudi.

עֶמְשָׂי-4 ✓ Noms propres: Amasai [Amassai] 'AMÂSAY; Amasayi --- mudâhwa w'oku bûko bwa Levi w'oku ngoma ya Daudi.

עֶמְשָׁסִי ✓ Noms propres: Amashsai [Amachesai] 'AMQSHSAY; Amashsayi --- mugala wa Azarieli, Azariel, Azariyel, Adiel mûdâhwa enyuma w'obujà bw'e Babiloni.

עֶנֶב Flore: grappe, raisin, vignoble 'ÊNÂV; ebihadu; emizâbîbu; ebihadu by'àmuzâbîbu; amalehe g'omuzâbîbu; amalehe g'emizâbîbu; olusisi lw'omuzâbîbu; ishami ly'omuzâbîbu; emizâbîbu mibishi; lukoma.

עֶנָב Noms propres: Anav [Anab] 'ANÂV; e Anabi; Anav; Anab --- lugo lw'omu ishwa lya Yûda.

עֶנָה-1 ✓ Noms propres: Ana 'ANÂ; Hana; Ana --- mwâli wa Zibeoni, Tsibeôn nina wa Oholibama mukà Ezau.

עֶנָה-2 ✓ Noms propres: Ana 'ANÂ; Hana; Ana --- mugala wa Seyiri.

עֶנָה-3 ✓ Noms propres: Ana 'ANÂ; Hana; Ana --- mugala wa Zibeoni, Tsibôn, mugala wa Seyiri.

עֲנֹי ✓ Attributs: pauvre, humble, doux 'ANÂV; mukenyi; mwirhohye; mutûdu --- mukenyi, mwirhohye, mutûdu embere za Nyamuzinda ANWIM YAHWEH, bo balya bantu bacîkubagira Nyamuzinda bayishi oku ntâco omuntu ajira nka Nnâmahanga arhamushobôzagyaco...

עֲנוּב ✓ Noms propres: Anouv [Anoub] 'ÂNÛV; Anubu; Anub; Anuv --- mugala wa Kozi, Kots w'oku bûko bwa Yûda
עֲנוֹק ✓ Noms propres: Anaq 'ANÔK; Anaki; Anoki; Anok.

עֲנִי-1 ✓ Noms propres: Ounni 'UNÎ; Uni --- muguma omu balanzi b'omuhango 24, lolà 1Nga 15.18.

עֲנִי-2 ✓ Noms propres: Ounni 'UNÎ; Uni.

עֲנִיָּה-1 ✓ Noms propres: Hashoum [Hachoum] 'ANÂYÂ; Anaya; Hashun --- muntu oyo w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni; muguma omu bantu ikumi na babirhi baliyimanzi ekulyo n'ekumosho kwa Nehemiya amango g'obugashânize bw'Akanwa ka Nnâmahanga, lolà Neh 8.4.

עֲנִיָּה-2 Noms propres: Hashoum [Hachoum] 'ANÂYÂ; Anaya; Hashun --- murhambo w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni עֲנִים ✓ Noms propres: Anim 'ÂNÎM; Animi; Anim --- lugo lw'omu Iya Yûda.

עֲנִם Noms propres: Anem 'ÂNÊM; Anemi; Anem --- lugo lwa baleviti omu ishwa Iya Isakar.

עֲנָמִים ✓ Noms propres: gens de Einâm [Anem] 'ANÂMÎM; bene Anemu; Anemi; Anemu --- lubaga nkomoka ya Misrayim.

עֲנַמְלֵךְ ✓ Noms propres: Anammélek 'ANAMÊLEKH; 'ANAMÊLEK; Anameleki --- muzimu wa bene Sefarvayim, Abanya-Sefarwayimi עֲנָן Noms propres: Anân [Anan] 'ANÂN; Anani; Anân; citû; bitû; ecitû; ebitû --- Anân ali murhambo w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni WLC Ne 10.27 byo biguma na BHS Ne 10.27.

עֲנָנִי ✓ Noms propres: Anani 'ANÂNÎ; Anani --- wa kuli Zorobabeli w'oku bûko bwa Yud.

a עֲנַנְיָה-1 ✓ Noms propres: Ananya [Anania] 'ANÂNÎYÂ; Ananiya; Ananiniyahu; Hananiya --- shakulûza wa Azariasi mudâhwa w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

עֲנַנְיָה-2 ✓ Noms propres: Ananya [Anania] 'ANÂNÎYÂ; Ananiya; Ananiniyahu; Hananiya --- hantu aho nka kula banaderha Nyangezi hantu na Nyangezi muntu; Ngweshe cihugo na Ngweshe muntu; Kabare cihugo na Kabare muntu

עֲנָק-1 ✓ Noms propres: Anaq [Anac] 'ANÂK; 'ANÂQ; Anaki; Anak; ba-Anakimu.

עֲנָק-2 ✓ Noms propres: Anaq [Anac] 'ANÂK 'ANÂQ; Anakirmu; Ana-kimi; Anaki; Anak; Ba-Akîmi; ba-Anakimu; Ba-Anakîmi; Ba-Anakimi.

עֲנֶר-1 ✓ Noms propres: Aner 'ÂNÊR; Aneri; Amoreyi --- w'omu bîra ba Abrahamu, lolà Murh 14.13.

עֲנֶר-2 Noms propres: Aner 'ÂNÊR; Aneri; Aner --- lugo lwa baleviti; muntu w'oku bûko bwa Menashè.

עֲנַת ✓ Noms propres: Anath 'ANÂTH; 'ANÂT; Anati; Anat --- îshe wa Shangari, Shangar mucîranuzi omu Israheli.

עֲנַתוֹת-1 Noms propres: Anath 'ANÂTHÔTH; 'ANÂTÔT; Anatoti; Anatot --- lugo lwa baleviti lw'omu ishwa Iya Benyamini.

עֲנַתוֹת-2 ✓ Noms propres: Anath 'ANÂTHÔTH; 'ANÂTÔT; Anatoti; Anatot --- mugala wa Bokeri w'oku bûko bwa Benyamini.

עֲנַתוֹת-3 Noms propres: Anath 'ANÂTHÔTH; 'ANÂTÔT; Anatoti; Anatot --- muntu w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

עֲנַתוֹתִי ✓ Noms propres: Anatotite [Anath] 'ANÂTHÔTHÎ; 'ANÂTÔTÎ; w'e Anatoti; munya-Anatot; b'e Anatoti.

עֲנַתְיָה ✓ Noms propres: Antotiya [Anetotia] 'ANTHOTHYÂ; 'ANTOTIYÂ; Antotiya --- mugala wa Shashak mugala wa milala w'oku bûko bwa Benyamini.

עֲפֹל ✓ Noms propres: Ofel 'OFEL; Ofeli; Ofel; gulya munâra gwàli guyômosire --- lukûta lwa Ofel e Yeruzalemu, mulunga , nkingi ya kujà bulâbi omu kulola erhi ntà mubisha olirhêra olugo.

עֲפְנִי ✓ Noms propres: Ofni 'OFNÎ; Ofni --- lugo lw'omu ishwa Iya Benyamini.

עֲפֶר-1 ✓ Noms propres: Efèr [Éfer] 'ÊFER; Eferi; Efer --- mugala wa Madiyani mwene Ketura mukà Abrahamu.

עֲפֶר-2 ✓ Noms propres: Efèr [Éfer] 'ÊFER; Eferi; Efer --- mugala wa Ezra w'oku bûko bwa Yûda עֲפֶר-3 ✓ Noms propres: Efèr [Éfer] 'ÊFER; Eferi; efer --- mugala wa milala w'oku bûko bwa Menashè.

עֲפְרָה-1 ✓ Noms propres: Ofra 'OFRÂ; Ofra --- hantu h'omu ishwa Iya Benyamini.

עֲפְרָה-2 ✓ Noms propres: Ofra 'OFRÂ; Ofra --- hantu h'omu ishwa Iya Menashè namwo.

עֶפְרָה-3 ✓ Noms propres: Ofra 'OFRÂ; Ofra --- mugala wa Menotayi w'oku bûko bwa Yûda.
עֶפְרוֹן-1 ✓ Noms propres: Ephrôn [Éfron] 'EFRÔN; Efroni --- mugala wa Zohari, Tsohar muhititi, unta Hit.

עֶפְרוֹן-2 ✓ Noms propres: Efrôn [Éfron] 'EFRÔN; entondo y'Efroni --- hantu aho.

עֶפְרַיִן ✓ Noms propres: Efrôn [Éfron] 'EFRÔN; 'EFRAYIN; efrayin; Efroni --- lugo aku lubibi lwa Efrayimu bona Benyamini.

עֶמֶשׁ ✓ Flore: pin 'ÊTS SHÊMEN; mirhi y'emishahi y'emuzirhu; mishahi y'emuzirhu; emishahi y'emuzirhu; ashîgakwo; emirhanda y'emuzirhu; *shahi*; *shîg*.

עֶצָה Attributs: avis, conseil, rébellion 'ÊTSÂ; makengu; mucidôsagye mumanyage kurhi mwajira; bugoma; amahano; Ihano; mahano; muhigo; *rhengu*; *goma*; *rhindir*; *shali*; *zirhu*; *dôsany*.

עֶצְיוֹן גְּבֵר ✓ Noms propres: Eciôn-Guèvèr [Ession-Guéber] 'ETSIYÔN GÊVER; 'EZIYÔN GÊBER; Esiongeberi; Etsion-Geber; Esiyoni-Geber; e Esiyoni-Geber; e Esioni-Geber; aha Esioni-Gebera --- hantu aho bene Israheli balihanzire kurhenga e Mîsiri e Esiyoni-Geber, ali omu BHS 1 Bâm 22.49; cikwône omu WCL 1 Bâm 22.48; hali aha omulongo murhanzi gw'ecigabi cirebe guli gwabà mulongo gufundisire ecigabi cishokwîre. Ebinwa byoshi bishushîne omu WCL n'omu BHS ci emilongo, nanga.

עֶצֶם ✓ Noms propres: Ecem [Essem] 'ÊTSEM; 'ÊZEM; Esemi; Esemu; Etsemi; Etsem --- mubiri; muntu n'obudolo bwâge: omu nfarasè mpu "individu" muntu yêne muguma yêne; Etsem luli lugo omu ishwa lya Simeoni.

עֶצְמוֹן ✓ Noms propres: Açmôn [Asmon] 'ATSEMÔN; e Asemoni; Asimoni; aha Atsemoni; Atsemôn --- cishagala c'omu ishwa lya Yûda.

עֶקְוָב-1 ✓ Noms propres: Aqqouv [Accoub] 'AKÛB; 'AKÛB; Akubu; Akub; Akuv --- wa kuli Zorobabel w'oku bûko bwa Yûda.

עֶקְוָב-2 ✓ Noms propres: Aqqouv [Accoub] 'AKÛB; 'AKÛB; Akubu; Akub; Akuv --- mulanzi wa muhango w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

עֶקְוָב-3 ✓ Noms propres: Aqqouv [Accoub] 'AKÛB; 'AKÛB; Akubu; Akub; Akuv --- mugala wa milala enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

עֶקְוָב-4 ✓ Noms propres: Aqqouv [Accoub] 'AKÛB; 'AKÛB; Akubu; Akub; Akuv --- mugala wa milala murhumisi omu ka-Nyamuzinda w'enyuma w'obujà bw'e Babiloni
עֶקְוָב-5 ✓ Noms propres: Aqqouv [Accoub] 'AKÛB; 'AKÛB; Akubu; Akub; Akuv --- muleviti w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

עֶקָן ✓ Noms propres: Aqân [Acan] 'AKÂN; 'AQÂN; Akani; Akân --- mugala wa Ezer, Etser wa kuli Seyiri.

עֶקֶר ✓ Noms propres: Eqèr [Équer] 'ÊKER; 'ÊQER; Ekeri; Eker --- wa kuli Yerahmeyeli, Yerahmeel w'oku bûko bwa Yûda.

עֶקְרָב Faune: scorpion [FF 70.71] 'ÊKRÂV; 'ÊQRÂV; engobe; amahiri; ihiri; ihiri-joka; munyuli gwa cûma gulikwo endobo; emikôba y'endobo z'ebyûma; ebyûma by'endobo; ebyûma by'endobo --- Mubusi ndi muli mwe omugala ... amuhune iji, ka akamuha ihiri?, lolà Lk 11.12; Eqrav ciri ciryanyi nka njoka omu irungu, lolà Lush 8.15; Mib 34.4; Yoz 15.3; Eqrav ali mukazi mukali, lolà Si 26.7; Eqrav bali bala balibuza omulêbi, lolà Ez 2.6; Eqrav biryanyi by'emalunga erhi by'omu nyanja bilerha obuhane bwa Nyamuzinda oku ncuku, lolà Maf 9.3; 9.5; 9.10; Eqrav yali minyuli ya cûma ya mwâmi erikwo endobo, lolà 1 Bâm 12.11; 12.14; 2 Nga 10.11-14.

עֶקְרוֹן Noms propres: Eqrôn [Écron] 'EKRÔN; 'EARÔN; cihugo c'E-kroni; Ekroni; Ekrôn --- lugo lwa Bafilistini.

עֶקְרוֹנִי ✓ Noms propres: d'Eqrôn [Écron] 'EKRÔNÎ; 'EARÔNÎ; Ekroni; muntu w'e Ekrôn.

עֶקֶשׁ ✓ Noms propres: Iqqesh [Iquèch] 'IKESH; 'IQESH; Ikeshi; Ikesh; ngonde; ngondo;

ncuku --- îshe wa Ira, we Tekowa mulwî oku ngoma ya Daudi; kwo kuderha oku ali mukali na muminya, kulya bakagiderha aha Luciga, mpu: "SHURHA LUHUMBE, ACIRA WA MWÂMI, AKAFWA MUNGU". Owakâg'iderha ntyo bamuha elya LUHUMBE/

ער ✓ Noms propres: Ar 'ÂR; karhondo ka Ari; Ar; mushombanyi; *EKRÔÎ; *Ari*; *Ara* --- lugo lw'e Mowabu.

ער-1 ✓ Noms propres: Er 'ÊR; Eri; Er --- mugala wa Yûda.

ער-2 ✓ Noms propres: Er 'ÊR; Eri --- îshe wa Shela cûbaka ca Leka, Lada, cûbaka ca Maresha w'oku bûko bwa Yûda; lolà 1Nga 4.21.

ערב ✓ Faune: taon 'ÂROV; mihusha; muhusha; omuhusha; emihusha; nzi; nsusi --- Obuhane bw'emihusha buli omu BHS Lub 8.13 ahali ha WLC Lub 8.21; BHS Lub 8.13 ahali ha WLC Lub 8.22; BHS Lub 8.15 ahali ha WLC Lub 8.24.

ערב ✓ Objets réels: trame d'un tissu 'ÊREV; mwambalo; ifungiro ly'omwambalo.

ערב ✓ Noms propres: Orev [Oreb] 'OREV; Orebi; Oreb; Orev.

ערב ✓ Noms propres: Arabie [Arabie] 'ARAV; 'ARAB; e Arabiya --- cihugo eco.

ערב Noms propres: Arabie [Arabie] 'ARÂV; Arabiya --- cihugo ciri ebushoshôkero-idako lya Israheli.

ערבה-1 Noms propres: Arabah 'ARÂVÂ; omu Araba; Araba --- hantu aho omu Irungu ho Mûsa ashambâzagya olubaga, lolà Mib 1.1.

ערבה-2 Objets réels: plaine, désert 'ARÂVÂ; Araba; rhubanda; kabanda; irungu; lubanda; olubanda; emanda; mbanda; *banda*; *runga*.

ערבה-3 Flore: peuplier 'ARÂVÂ; ecikanganyambwe c'oku lwîshi; cikanganyambwe c'oku lwîshi; cikanganyambwe; *nyambwe*.

ערבי ✓ Noms propres: Arabe 'ARVÎ; Abaharabu; omuhabu; baharabu; muharabu; munya-Amoni.

ערבי Noms propres: l'homme des steppes [Arabe, nomade, un bédouin du désert] 'ARÂVÎ; muntu w'omi ishwa ly'omûmûka; w'omu cihugo c'omûmûka; karhebera; kabungà w'omu irungu; muntu w'e Arabiya.

ערבתי ✓ Noms propres: Arvatite [de Beth-Araba] 'ARBÂTHÎ; 'ARBÂTÎ; w'e Beti-ha-Araba; w'e Bet-Araba.

ערד-2 ✓ Noms propres: Arad 'ARÂD; e Aradi; Aradi; Arad --- mugala wa Beriya mugala wa milala w'oku bûko bwa Benyamini.

ערד-3 ✓ Noms propres: Arad 'ARÂD; e Aradi; Aradi; Arad.

ערוד Faune: onagre 'ÂRÔD; endogomi y'erubala; endogomi y'emuzirhu.

ערום Attributs: judicieux, astucieux, prudent *ngûza*; mwengûza; nyengûza; mwîrhonzi; *rhonzi*.

ערוער Noms propres: Aroër 'ARÔÊR; Aroweri; Aroeli; Aruweri; Aroeri.

ערוערי ✓ Noms propres: Aroérite [d'Aroër] 'ARÔÊRÎ; w'e Aroweri.

ערי-1 ✓ Noms propres: Eri [Éri] 'ÊRÎ; Eri; bakuli Er --- mugala wa Gadi.

ערי-2 ✓ Noms propres: Eri [Éri] 'ÊRÎ; Eri --- wa kuli Eri ba kuli Eri w'oku bûko bwa Gadi.

עריץ Attributs: puissant, violent, impitoyable 'ÂRÎTS; cirimisi; muminya; ntashukira; ntabà bwonjo.

ערל-1 ✓ Divers: considérer interdit; juger impur 'RL; nka kantu kazirwa; kulola nka kantu kazirwa.

ערל-2 Divers: être en didgrâce 'RL; kushombwa; kurharhona.

ערל-1 Rituels: personne circonscrite 'ÂRÊL; ntakembûlwa; entakembûlwa; orhali mukembûle; barhali basagikembûlwa; bimpubi birhakembûlwa; murhindi orhakembûlagwa; orhakembûlagwa; cirhîndi c'omufilistini cirhakembûlagwa; barhakembûlwa; *kembûl*.

עָרֵל-2 ✓ Attributs: forbidden 'ÂRÊL; kantu kazirwa.

עָרֵל-3 Attributs: incapable d'entendre; ne pas vouloir entendre 'ÂRÊL; cihuli; orhakayumva; orhalonza kuyumva; kurhwiri kurhabà kukêbûle'ÂRÊL --- okurhwiri kwâbo kurhabà kukêmbûle, lolà Yer 6.10.

עָרֵל-4 Divers: stubborn; disobedient 'ÂRÊL; murhima muzibu nk'ibuye; ntumva; ntakengana; murhima gwâbo muzibu nk'ibuye; cikanyi cirhagomba.

עָרֵל ✓ Attributs: incapable de bien parler; non éloquent 'ARÊL SHEPÂTÂYIM; nie w'akanwa karhakembûlagwa; cigagamizi; mugagamizi.

עָרְלָה ✓ Divers: membrane externe de la peau (foreskin) 'ÂRLÂ; ehishisha hy'obulume; cinyirha; ehishisha hy'oku bulume; omulume orhali mukembûle; ecishisha; orhwere rhw'amabuye, akembûlamwo bene Israheli; barhakembûlagwa; *shisha*; *kembûl*; kantu kazirwa; *nyirha*.

עָרֵם Attributs: s'amonceler, être astucieux, être prudent, être rusé 'RM; mumanye bwinjà; bulya akacikebwa; kuyengehuka; *many*; *cikebw*; *yengeh*.

עָרְמָה Attributs: adresse, prudence 'ÂRMÂ; obwenge; kusinga obwenge; *bwenge*.

עָרְמוֹן Flore: plarane, châtaignier 'ERMÔN; mirhi ederhwa patatani; patatani --- Yakôbo anacirhôla ebirhi bibishi by'emirhi ederhwa mipepuli n'eya amandi n'eya patatani, ayihala kuhika oku mula mwêru gw'ebyo birhi, lolà Murh 30.38; Abanfransa mpu "châtaignier".

עָרָן ✓ Noms propres: Erân [Éran] 'ÊRÂN; Erani --- mutu w'oku bûko bwa Efrayimu.

עָרְנִי Noms propres: Eranite [Éranite] 'ÊRÂNÎ; ba kuli Erani --- w'oku bûko bwa Efrayimu.

עָרְעוֹר ✓ Noms propres: Aroër 'AR'ÔR; Aroeri; Aroweri; Aroer.

עָרְעָר Flore: nu 'AR'ÂR; irhadu omu mpinga; irhadu --- "nu" omu nfarasè lyo irhadu omu mashi.

עָרְפָה ✓ Noms propres: Orpa 'ORPÂ; Orupa; Orpa --- mwâlikazi wa Ruti.

עָרְקִי ✓ Noms propres: Arqite [Arquites] 'ARKÎ; 'ARQÎ; aba Arkeni; Abaarki; Abârkeni.

עֶשְׂהָאֵל-1 ✓ Noms propres: Asahel [Assaël] 'ASÂH'ÊL; Asaheli; Asaeli; Asahel; Asayel --- mugala wa Seruya; Seruya ali mwâli wâbo Daudi; mulwî oku ngoma ya Daudi akagifungira nnalume Daudi.

עֶשְׂהָאֵל-2 ✓ Noms propres: Asahel [Assaël] 'ASÂH'ÊL; Asaheli; Asahel; Asayel; Asaeli --- muleviti oku ngoma ya Yoshafati, rhuderha Yozafati.

עֶשְׂהָאֵל-3 Noms propres: Asahel [Assaël] 'ASÂH'ÊL; Asaheli; Azaheeli; Asahel; Asayel --- munyabuhasha oku ngoma ya Hezekiyahu, rhuderha Ezekias.

עֶשְׂהָאֵל-4 ✓ Noms propres: Asahel [Assaël] 'ASÂH'ÊL; Asaheli; Aseheli; Asaheeli; Asahel; Asayel --- îshe wa Yonatan, Yonatan enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

עֵשָׂו Noms propres: Esaü [Ésaü] 'ÊSÂU; Ezau; Esau --- mugala wa Izaki shakulûza wa bene Edomu, Abaedomu.

עֲשׂוֹת ✓ Noms propres: Ashwath [Assevath] 'ASHVÂTH; 'ASHWÂT; Ashvati; Ashwat; Ashvat --- mugala wa Yofleti w'oku bûko bwa Aseri.

עֲשִׂיֵּל ✓ Noms propres: Asiël [Assiel] 'ASÎ'ÊL; Asiyeli; Asieli; Asiel; Asiyel --- muntu w'oku bûko bwa Simeoni.

עֲשִׂיָּה-1 ✓ Noms propres: Asaya [Assaya] 'ASÂYÂ; Asaya --- mushizi wa mwâmi Yoshiyahu, rhuderha Yozias.

עֲשִׂיָּה-2 ✓ Noms propres: Asaya [Assaya] 'ASÂYÂ; Asaya --- muntu w'omu bûko bwa Simeoni.

עֲשִׂיָּה-3 Noms propres: Asaya [Assaya] 'ASÂYÂ; Asaya --- mugala wa Hagiy wa kuli Merari w'oku bûko bwa Levi.

עֲשִׂיָּה-4 ✓ Noms propres: Asaya [Assaya] 'ASÂYÂ; Asaya --- muntu w'oku bûko bwa Yûda enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

עֶשֶׂן Noms propres: Ashân [Achan] 'ÂSHÂN; Ashana; Ashân --- lugo lwa baleviti omu ishwa lya Simeoni.

עֶשֶׂק ✓ Noms propres: Esheq [Assel] 'ÊSHEK; 'ÊSHEQ; Esheki; Êshek --- alondana bona Azeli, Atsel w'oku bûko bwa Benyamini.

עֶשְׂתָּרֶת ✓ Noms propres: Ashtaroth [Achetaroth] 'ASHTÂROTH; 'ASHTÂROT; Ashtaroti; Ashtarot; Astaroti --- lugo lwa baleviti omu ishwa lya Menashè.

עֶשְׂתָּרֶת ✓ Noms propres: Astartés [Astarté] 'ASHTORETH; ASHTORET; ba-Astarte; Astarte; Astartè --- Astartè ali muzimu w'e Fenisiya, ye bagashânizagya omu by'obuhya n'okushenga iburha. Okwo kwakahêka abantu omu bigalugalu.

עֶשְׂתָּרֶת קַרְנַיִם ✓ Noms propres: Ashtaroth-Qarnaïm [Achetaroth-Carnaïm] 'ASHTEROTH KARNAYIM; 'ASHTEROT QARNAYIM; aha Ashtaroti-Karnayimi.

עֶשְׂתָּרֶתִי ✓ Noms propres: Ashteratite [Achetaroth] 'ASHTERÂTHÎ; 'ASHTERÂTÎ; w'e Ashetaroti; Ashtaroti; Ashtarot; muaashtarot.

עֶש Faune: mite 'ÂSH; nundu; mundo; nnundo; nundo.

עֶתָּא ✓ Noms propres: Itta-Qacîn [Eth-Cassin] 'ÊTH KÂTSÎN; 'ÊT QÂTSÎN; Et-Katsin; Eti-Kazini; eti-Kasini; lugo lwa Kasini --- lugo omu ishwa lya Zabuloni.

עֶתוּד Faune: bouc, chèvre 'ATHÛD; 'ATÛD; cihebe; bihebe; ecihebe; ebihebe; cibuzi; ecibuzi; ebibuzi; bibuzi.

עֶתִי-1 ✓ Noms propres: Attaï 'ATHAY; 'ATAY; Atayi --- wa kuli Yerahmeyeli w'oku bûko bwa Yûda.

עֶתִי-2 Noms propres: Attaï 'ATHAY; 'ATAY; Atayi --- mulwî w'oku ngoma ya Daudi.

עֶתִי-3 ✓ Noms propres: Attaï 'ATHAY; 'ATAY; Atayi --- mugala wa Robowamu.

עֶתִיָּה ✓ Noms propres: Ataya 'ATHÂYÂ; 'ATÂYÂ; Ataya --- mugala wa Uziyahu, rhuderha Ozias w'oku bûko bwa Yûda enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

עֶתָּךְ Noms propres: Atak 'ATHÂKH; 'ATHÂK; Ataki; Atak --- lugo omu ishwa lya Yûda.

עֶתְלִי ✓ Noms propres: Atlai 'ATLAY; Atlayi --- muntu waliyansire omukazi munyamahanga enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

עֶתְלִיָּה-1 ✓ Noms propres: Athalie 'ATALYÂ; Ataliya; Atalia --- mukà Yotam mwâmikazi omu Yûda, 841-835; nnina wa Okoziyasi.

עֶתְלִיָּה-2 ✓ Noms propres: Atalya [Atalia] 'ATALYÂ; Ataliya --- mugala wa Yeroham mugala wa milala w'oku bûko bwa Benyamini.

עֶתְלִיָּה-3 ✓ Noms propres: Atalya [Atalia] 'ATALYÂ; Atalya; Ataliya --- îshe wa Izaya w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

עֶתְנִי ✓ Noms propres: Otni 'OTNÎ; Otni --- mugala wa Shemaeya w'oku bûko bwa Levi.

עֶתְנִיָּאֵל ✓ Noms propres: Otniel 'OTNÎ'ÊL; Otnieli; Otiniyeli; Otniel --- mugala wa Kenaz mucîranuzi murhanzi omu Israheli, 1374-1334; arhambwîre Israheli myâka 40.

עֶתֶר ✓ Noms propres: Etèr [Éter] 'ÊTER; Eteri --- lugo omu ishwa lya Yûda n'omu lya Simeoni.

פָּאֶרָן Noms propres: Parân [Paran] PÂ'RÂN; Parani --- irungu lya Parani, Parân.

פֶּגַע Flore: figue PAG; mulehe; milehe; omulehe; emilehe.

פֶּגַעִיָּאֵל ✓ Noms propres: Paguiël [Paguiel] PAGÎ'ÊL; Pagieli; Pagiël --- mugala wa Okrân, Okrani murhambo w'oku bûko bwa Aser wa mango ga Mûsa.

פֶּדָה-1 Divers: rachèter PDH; kuhyûla; kuhyûlira; kulyûlira; kulyûlira olubere; nanyilyûlire; kulûlira enfula; engombôlo; banacigombôla; okugombôla; wankacigombôlwa; *lyûl*; *hyûl*; *gombôl*; *cungul* --- wanakazigombôla olubere lw'omuntu, n'olubere lw'ecintu cigalugalu Ebirhagombôlwa by'ebi: olubere lw'e- nkâfu, olubere lw'ebibuzi, olubere lw'empene ebyôla biri bimâna; lolà Mib 18.17.

פדה-2 ✓ Divers: laisser faire racheter PDH; nnâhamwâbo anayemera agombôlwe.

פדה-3 Divers: racheter, délivrer PDH; akulîkûza; kulîkûza; wene walîkûzagya; akucungula; kucungula; walulîkûzagya; akucungulaga; lwafumizemwo; alijiriremwo eby'okurhangâza, bunguke bw'igulu burhuma --- okwo 2 Sam 7.23 adesire mpu ishanja liguma toro eri Nnâmahanga alijiriremwo eby'okurhangâza, bunguke bw'igulu burhuma EZO Nyigîrizo Z'OKUCÏSHOGA OLUBAGA LUGUMA TORO N'OBWO IGULU LYOSHI ALONZICIZA, zinakarhuyabîra: abanyamahanga bayagalwe n'oburhonyi bw'Israheli, kandi erhi Abayahudi bacîkunge mpu bo barhonyi na binjà kulusha. Paolo ahugwire bwenêne omu Maruba ewa Abaroma .

פדהאל ✓ Noms propres: Pedahel PEDAH'ÊL; Pedaheli; Padahel --- mugala wa Amihud murhambo w'oku bûko bwa Nefutali פדהצור ✓ Noms propres: Pedahçour [Pedassour] PEDÂTSÛR; Padasuri; Pedazuri; Pedatsur --- îshe wa Gamaliel w'oku bûko bwa Menashè.

פדון ✓ Noms propres: Padôn [Padon] PÂDÔN; Padoni; Padôn --- mugala wa milala murhumisi w'omu ka-Nyamuzinda enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

פדיה-1 ✓ Noms propres: Pedaya PEDÂYÂ; Pedaya --- îshe wa Zebuda; na Zebuda ye nnina wa mwâmi Yehoyakim פדיה-2 ✓ Noms propres: Pedaya PEDÂYÂ; Pedaya --- mugala wa Yehoyamim w'oku bûko bwa Yûda.

פדיה-3 ✓ Noms propres: Pedaya PEDÂYÂ; Padaya --- muntu w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

פדיה-4 ✓ Noms propres: Pedaya PEDÂYÂ; Pedaya --- bantu banji baligwerhe ery' izîno b'enyuma z'obujà bw'e Babiloni oyu w'oku bûko bwa Levi.

פדיה-5 ✓ Noms propres: Pedaya PEDÂYÂ; Pedaya --- w'oku muntu wa bûko bwa Benyamini.

פדיהו ✓ Noms propres: Pedayahou [Pedaya] PEDÂYÂHÛ; Pedaya; Pedayahu --- muntu w'omu bûko bwa Menashè.

פדן ארם ✓ Noms propres: Paddan-aram PADAN ARÂM; Padani-Arami; Padan-Aram; Padani Aramu.

פדן ✓ Noms propres: la plaine [Mésopotamie] PADÂN; Padani; Padân; lubanda --- lubanda lwa Mezopotamiya Padân hali hantu aho.

פואה-1 ✓ Noms propres: Pouva PÔ'Â; Puwa --- muntu wayûbakaga omu ntondo ya Efurayimu acihanganaga okuyôkola Israheli, lolà Bac 10.1.

פואה-2 ✓ Noms propres: Pouva PÔ'Â; Puwa --- mugala wa Isakari alondana na mukulu wâge Tola n'abalumuna Yashubu na Shimuroni.

פוא ✓ Noms propres: Poua [Pouva] PÔ'Â; Puwa; Abapuwa; Abapuwa --- ye n'oyo mugala wa Isakari.

פוט Noms propres: Pouth PÔT; Puti; Put --- mugala wa Khamu, Ham, enfarasè ederha mpu Cham, Sham alodana na Kush, Misrayim na Kanâni.

פוטרי פרה ✓ Noms propres: Poti-Phéra [Potiféra] PÔTÎ PERA'; PÔTIFERÂ; Puti-Fera; Potifari; Potifar --- mudâhwa w'e ON; îshe wa Asnati, Asnat, mukà Yozefu; ishazâla wa Yozefu.

פוטריאל ✓ Noms propres: Poutiël [Poutiel] PÔTÎ'ÊL; Putiyeli; Putieli; Putiel; Putiyel --- îshe wa mukà Eleazari, mugala wa Aroni.

פוטריפא ✓ Noms propres: Potiphar [Potifar] POTÎFAR; Potifari; Potifar --- munyabuhasha nkonè ya Faraoni mwâmi w'e Mîsiri na murhambo w'abaganda bâge, lolà Murh 37.36.

פון Objets réels: fard, dur mortier PÛKH; PÛK; amabuye ga Kornalini; mabuye galangala; bubake buzibuzibu; ijondo lizibuzibu; *buye*.

פול-1 ✓ Noms propres: Poul PÛL; Pulu; Pul --- ye Tiglat-Pileser III, mwâmi omu Assîriya, 744-724 go mango g'enyigîrizo z'omulêbi Izaya aga.

פול-2 Noms propres: Pouth [Poul] Pulu; Pul; Puti; Put --- lubaga olwo.

פול Flore: haricot PÔL; ebishimbo; bishimbo.

פּוּנִי ✓ Noms propres: Pounites [Pouvites] PÛNÎ; Bene Puva; Abapuva --- bali ba kuli Puva b'oku bûko bwa Isakari Puva ye mugala wa Isakari.

פּוֹנִן ✓ Noms propres: Pounôn [Pounon] PÛNÔN; Punoni; Punôn --- hantu bene Israheli bageraga erhi barhenga bujà e Mîsiri, Mib 33.43.

פּוּעָה ✓ Noms propres: Poua PÛ'Â; Puwa; mwâlikwa --- Puwa ali muguma w'omu bakazi b'abalikwa bakagiburhisa abakazi bayahud;i baciza bana banji n'obwo mwâmi alidesire mpu ngasi hirhabana banahiturhe hifè, Lub 15.1.

פּוֹרָה Objets réels: pressoir PÛRÂ; mukenzi; omukenzi --- Aha mukenzi niene niene naliho nakanda, na ntâye omu lubaga wantabîre. Obwo omu burhè bwâni nanacibakanda, nabalabarha omu bukunizi bwâni, lolà Iz 63.3. Buhane bwa Edomu obwo.

פּוֹרְתָא Noms propres: Porata PÔRÂTÂ; Porata --- mugala wa Hamani.

פּוּתִי ✓ Noms propres: Poutites PÛTHÎ; PÛTÎ; bene Pura; amûko g'e Kiriya-Yearimu --- milala yayûbakaga e Kiriya-Yearim, 1 Nga 2.53.

פְּהָה 1-Étres: gouverneur d'une province PEHÂ; mukulu wa provinse; murhambo wa murhudu gw'ecihugo; *rhambo*; *bâmi boshi*; *rhumisi* --- koverneri oyo, ci engo barhambulaga ago mango zali ngali; erhi omwâmi ahimaga owâbo anahindule ecihugo c'owâbo ohimirwe, gubè murhundu ahiremwo omurhambo wâge. Kuli nka kula Omwâmi w'Ababeleji ahimaga abâmi b'omu Kongo, ntyo ebihugo byâbo abihindula mirhundu: Kongo, Baluba, Bashi, Batchokwe, Batabwa, Banande, Barega, Bafuliru, Bavira.... Embere mubeleji ayishe abo boshi n'abandi ntadesiri, ngasi mwâmi agwêrhe obwâmi ntagegwa.

פַּהַת מוֹאָב ✓ Noms propres: Pahath-Moab PAHAT MÔ'ÂB; PAHATH MÔ'ÂV; Pahat-Mowabu; Pahati-Mowabu; Pahat-Mowab --- ali mugala wa milala w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

פְּטָדָה Objets réels: topaze, chrysolithe PITDÂ; etopazi; topazi; krisoliti --- rhubuye rhwa ngulo ndârhi orhwo.

פַּטִּישׁ Objets réels: marteau de forge PATÎSH; nyundo ya mutuzi; nyundo; enyundo.

פִּי הַחִירוֹת ✓ Noms propres: Pi-Hahiroth PÎ HAHÎROTH; PÎ HAHÎROT; Pi-Habiroti; Pi-Hahiro; Pihahiroti --- hantu bene Israheli bageraga erhi barhenga bujà e Mîsiri.

פִּי־בֶסֶת Noms propres: Pi-Bèseth [Pi-Besseth] PÎ BESETH; PÎ BESET; Pi-Beset; Pi-Beseti; Pibeseti --- lugo lw'e Mîsiri.

פִּיכֹל ✓ Noms propres: Pikol PÎKOL; Pikoli; Pikol --- murhambo wa basirika, wa murhwe gwa Abimekeki, Abimelek.

פִּילָגֶשׁ Étres: concubine PÎLÊGESH; omuherula; muherula; ecisherula; ciherula; *herul*; *mukà*; bak'îshe; *bakà*; *mukâge*; *bakâge*; *mukâge*; *bakâge*.

פִּינְחָס 1-Noms propres: Pinhas PÎNEHÂS; Pinasi; Pinhas; Pinehasi; Pinihasi; Pinihasi --- mugala wa eleazari mudâhwa mukulu פִּינְחָס 2-✓ Noms propres: Pinhas PÎNEHÂS; Pinasi; Pinhas; Pinehasi; Pinihasi; Pinihasi; bagala bâwe bombi; Pi-nehasi --- mugala wa Eli mûdâhwa.

פִּינְחָס 3-✓ Noms propres: Pinhas PÎNEHÂS; Pinasi; Pinhas; Pinehasi; Pinihasi; Pinihasi --- mudâhwa mukulu w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

פִּינֹן ✓ Noms propres: Pinôn [Pinon] PÎNÔN; Pinoni; Pinôn --- murhambo e Edomu.

פִּישׁוֹן ✓ Noms propres: Pishôn [Pichon] PÎSHÔN; Pishone; Pishoni --- lulya lwîshi luzunguluka ecihugo ca Avila, Havila, era munda ebà amasholo, lolà Murh 2.11.

פִּיתוֹן ✓ Noms propres: Pitôn [Piton] PÎTÔN; Pitoni --- mugala wa Mika w'oku bûko bwa Benyamini.

פִּכְרֵת הַצְּבָיִם ✓ Noms propres: Pokéret-Ha-Cevaïm [Pokéret-Hassebaïm] POKHERETH HATSEVÂYIM; POKERET HAZEBAÏM; Pokereti-Hasebayimi; Pokeret-Hatsebayim; Asebayimi.

פַּלְאִי ✓ Noms propres: Pallouite PALU'Î; mulala gwa kuli Palu; omulala gwa Abapalu --- b'oku bûko bwa Rubeni.

פֶּלַיָּה ✓ Noms propres: Pelaya PELÂ'YÂ; Pelaya --- muleviti enyuma z'obujà bw'e Babiloni.
פֶּלֶג ✓ Noms propres: Pèleg [Péleg] PÊLEG; Pelegi; Peleg --- mugala wa Eber, Eber wa kuli Sem.

פִּלְדָּשׁ ✓ Noms propres: Pildash [Pildach] PILDÂSH; Pilidashi; Pilidash --- mugala wa Nahori, Nahor.

פָּלוּא ✓ Noms propres: Pallou PALÛ'; Palu --- mugala wa Rubeni.

פִּלְחָא ✓ Noms propres: Pileha [Pila] PILHÂ'; Pileha; Pilha --- murhambo w'enyuma z'okurhenga bujà bw'e Babiloni.

פֶּלֶת-1 ✓ Noms propres: Pèleth [Péleth] PÊLET; Peleti; Pêlet --- wa kuli Kalebu w'oku bûko bwa Yûda.

פֶּלֶת-2 ✓ Noms propres: Pèleth [Péleth] PÊLET; Peleti; Pêlet --- mugala wa Azmaweti, Azmaveti, Azmawet mulwî oku ngoma ya Daudi.

פִּלְטִי-1 ✓ Noms propres: Palti PALTÎ; Palti --- mugala wa Rafu ndolêrezi, nyenzi w'omu bûko bwa Benyamini.

פִּלְטִי-2 ✓ Noms propres: Palti PALTÎ; Palti --- mugala wa Layish, Laishi.

פִּלְטִי-3 ✓ Noms propres: Paltite [de Péleth] PALTÎ; w'e Peleti; munya-Peleti; munya-Pêlet.

פִּלְטַי ✓ Noms propres: Piltai PILTAY; Piltayi --- mudâhwa w'enyuma z'okurhenga omu bujà bw'e Babiloni.

פִּלְטִיָּא-1 ✓ Noms propres: Paltiël [Paltiel] PALTÎ'ÊL; Paltieli; Paltiyeli; Paltiel; Paltiyel --- mugala wa Azani murhambo w'oku bûko bwa Isakari.

פִּלְטִיָּא-2 ✓ Noms propres: Paltiël [Paltiel] PALTÎ'ÊL; Paltieli; Paltiyeli; Paltiel; Paltiyel; Palitieli --- mugala wa Laishi.

פֶּלְטִיָּה-1 ✓ Noms propres: Pelatya [Pelatia] PELATYÂ; Pelatiya; Pelatya --- wa kuli Zorobabeli w'oku bûko bwa Yûda.

פֶּלְטִיָּה-2 ✓ Noms propres: Pelatya [Pelatia] PELATYÂ; Pelatiya; Pelatya --- muntu w'oku bûko bwa Simoni.

פֶּלְטִיָּה-3 ✓ Noms propres: Pelatya [Pelatia] PELATYÂ; Pelatiya; Pelatya --- muntu w'enyuma z'okurhenga bujà bw'e Babiloni.

פֶּלְטִיָּהוּ ✓ Noms propres: Pelatyahou [Pelatia] PELATYÂ; Pelatiyahu; Pelatyahu --- mugala wa Benaya munyabusha mango g'omulêbi Hezekiyeli, Ezekiyeli.

פֶּלַיָּה ✓ Noms propres: Pelaya PELÂ'YÂ; Pelaya --- wa kuli Zorobabeli w'oku bûko bwa Yûda.

פֶּלֶךְ Objets réels: zône guyandagalîre oku irhwe Iya Yowabu; karhi; okuboko anakulikire oku bushanja; oku; omu; aha.

פָּלַל ✓ Noms propres: Palal PÂLÂL; Pelala --- mugala wa Uzayi w'amango ga Nehemiya.

פֶּלְלִיָּה ✓ Noms propres: Pelalya [Pelalia] PELALYÂ; Pelalya --- mugala wa Amzi, Amtsi shakulûza wa Adaya mudâhwa w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

פֶּלְנִי ✓ Noms propres: Pelonite [Palon] PELONÎ; mulebe; halebe; w'e Palôn; Paloni; Peloni.

פֶּלֶס Objets réels: balance PÊLESHETH; PÊLESHET; munzâni; ngerero; cirô; lugero --- ahira oku cirô; ahira oku munzâni; ahira oku cipîmo; ahira oku ngerero.

פִּלְשְׁתִּי ✓ Noms propres: Philistie, Philistin PELESHETH; Filistiya; Banya-Palestina; Palestina --- cihugo ca Bafilistini, Bapalestini, Banya-Palestina.

פִּלְשְׁתִּי ✓ Noms propres: Philistin PELISHTÎ; Abafilistini; w'e Filistiya; mufilistini; Bafilistini; Banya-Palestina --- muntu oyûbaka omu Filistiya, rhuderha Palestina buno.

פֶּלֶת-1 ✓ Noms propres: Pèleth [Péleth] PÊLETH; PÊLET; Peleti; Pêlet --- îshe wa Oni, On w'oku bûko bwa Rubeni.

פֶּלֶת-2 ✓ Noms propres: Pèleth [Péleth] PÊLETH; PÊLET; Peleti; Pêlet --- wa kuli Yerahmeyeli,

Yeremeeli alondana bona Zaza; w'oku bûko bwa Yûda.

פֶּלֶתִי ✓ Noms propres: Pelétiens [Pélétiens] PELÊTÎ; aba-Peleti; balanzi ba mwâmi Daudi; Abapeleti; ab'e Peleti; *mirhwe* *Peleti*; *ya Peleti* --- izîno ly'ecigamba c'abalanzi ba mwâmi Daudi.

פֶּנוּאֵל-1 ✓ Noms propres: Penouël [Penouel] PENÛ'ÊL; Penuweli; Penuwel; Penueli; Penuel; *galuka* --- Lyo izîno Yakôbo ahîre halya abonekeragwa, alwîsa oyu arhamanyiri budufu «Nabwîne obusû bwa Nyamuzinda nanagal'ilama.», lolà Murh 32.31.

Panim, kwo kuderha "busû"; El, kwo kuderha Nyamuzinda.

פֶּנוּאֵל-2 ✓ Noms propres: Penouël [Penouel] PENÛ'ÊL; Penuweli; Penuwel; Penueli; Penuel --- muntu w'oku bûko bwa Yûda oyo.

פֶּנוּאֵל-3 ✓ Noms propres: Penouël [Penouel] PENÛ'Ê; Penuweli; Penuwel; Penueli; Penuel --- mugala wa Shashak murhambo wa milala w'oku bûko bwa Benyamini.

פְּנִיֵּאל Noms propres: Peniel [Penouel] PENÎ'ÊL; Penuweli; Penuwel; Penueli; Penuel; Penieli; Peniel --- ho Penuwel. Lindi izîno lya Panuwel eryo

. פְּנִינִים Objets réels: corail, perle PENÎNÎM; magerha; amagerha --- aha omuntu akabona amagerha akabona oburhimanya, lolà Mig 3.14-15.

פְּנִינָה ✓ Noms propres: Peninna PENINÂ; Penina --- olya mukazi wali oku luhali bona Ana, nnina wa Samweli. Hana na Penina bali bakà Elkana, lolà 1 Sam 1.2; 1.4.

פַּס דַּמִּיִּם ✓ Noms propres: Pâs-Dammim [Pas-Dammim] PAS DAMÎM; Pasi-Damimu; Pas-Damim --- hantu h'omu ishwa lya Yûda.

פִּסְגָּה Noms propres: Pisga PISGÂ; Pisga; Pisga --- ntondo ye Mowabu ebonekera omu irungu lyoshi, lolà Mib 21.20.

פַּסְעָה-1 ✓ Noms propres: Paséah [Passéa] PÂSÊAH; Paseya; Paseyah --- mugala wa Eshetoni.

פַּסְעָה-2 ✓ Noms propres: Paséah [Passéa] PÂSÊAH; Paseya; Paseyah; Pesea.

פַּסְעָה-3 ✓ Noms propres: Paséah [Passéa] PÂSÊAH; Paseya; Paseyah; Pesea --- îshe wa Yoyadi.

פֶּסַח ✓ Rituels: sacrifice de la Pâque PESAH; nterekêro ya Basaka; nterekêro; Basâka; Paska; *basak*; *basâk*; *nterekêr* *sâka*; *muvunag* --- bugashânize obwo ka walirebasâka?, kwanabà kuderha mpu: "Kawajizire enterekêro ya Basâka, olwa Basâka Abarhashigijira Basâka, bali balya barhashire barherekêra, lolà Mib 9.6.

פַּסָּךְ ✓ Noms propres: Pasak [Passak] PÂSAKH; PÂSAK; Pasaki; Pasak --- mugala wa Yafleti, Yaflet w'oku bûko bwa Aseri.

פִּסְפָּה ✓ Noms propres: Pispâ [Pichepa] PISPÂ; Pispâ; Pisphepa --- mugala wa Yeter, Yitrani w'oku bûko bwa Aseri.

פַּעַן ✓ Noms propres: Paï [Paou] PÂ'Û; Pawu; Payi --- hantu aho.

פְּעֹר-1 ✓ Noms propres: Péor PE'ÔR; Peyori; Peor --- ntondo y'e Moab, Mowabu.

פְּעֹר-2 ✓ Noms propres: Péor PE'ÔR; Peori; Peor --- muzimu w'e Mowabu.

פְּעֻלַּתִּי ✓ Noms propres: Péoulletai [Péoultai] PE'ULTAY; PE'ULETAY; Peultayi --- mugala wa Obedi-Edomu muleviti w'oku ngoma ya Daudii.

פַּעְרִי ✓ Noms propres: Paarai PA'ARAY; Parayi; Paarayi --- w'e Arabi, Arab mulwî oku ngoma ya Daudi.

פֶּקֶד-1 Attributs: se souvenir du bien = être charitable, avoir pitié PKD; PQD; PÂQÊD; kukengêra aminja; kubà n'obuzigire; kubà n'obwonjo; kubà n'olukogo; Nnâmahanga ayish'irhangula Sara; Nyamuzinda amurhandûla; Nahizire okummulîkûza; Nyakasane anagashanîre bene-Israéli; *kengêr*; *rhandûla*; *gashan*; *rhangul*; *bwonjo*; *bonjo*; *gend'ilola*; *j'ilola*.

פֶּקֶד-2 Attributs: se souvenir du mal = punir PKD; PQD; PÂQÊD; kukengêra amabî; bwo bwôla

okôla wankangula oyôla mukazi; kuhana; nahana; otulutumbya; olusiku nabarhangula niene, nabahana kw'eco câha; orhaleka obubî bwagera kwônene; ncihanîre obubî bwâco; kuhana; kulyûza; anahanire obubî bw'aba-busi; mbà Nyamuzinda wa mitula; obubî bw'ababusi nnabuhanire abâna bâbo; *rhangula*; leka obubî*; *tulutumb*; *han*; *buhan*; *bubî*; 'buhane*; *kangula* --- okukengêra amabî n'okugahana otulutumbya abâna oku mabî ga b'îshe, Lub 20.5; anahanire obubî bw'aba-busi oku bâna.

פקד-3 Attributs: charger, désigner, nommer PKD; PQD; PÂQÊD; kuhira omu mikolo; kuhâna oburhegesi; amujira murhambo; amuhira omu mikolo; anamuhà oburhegesi; abarhumira Yozefu mpu akaz'ibakolera; ajire anayimanze abarhindisi; ecikono; omu mikolo; *kono*; *kolo*; *kola*; *koler*; *yîmik*; *yimanzi*; *jira* *murhambo*; *gwârhirîz*; *rhegeka*.

פקודה Attributs: compte, soin PEKUDÂ; PEQUDÂ; erhi a-rhanali Nyamubâho wantumaga; cikono; kurhandûla; *cikono*; *rhandûla*; *hashe*; *lukengwa*; *shibirir*; *muhako*; *mbîko* פקוד Noms propres: Peqod [Pecod, Pécod] PEKÔD; PEQÔD; Pekodi; Pêkod --- mirhundu ya Babiloni eyo.

פקה ✓ Noms propres: Péqah [Péca] PEKAH; PEQAH; Pekahe; Pekahi; Pekah --- mugala wa Remalyahu mwâmi omu Israheli emwênè, 740-731 Go mango g'omulêbi Izaya ago, ly'obugerebwa bw'okuburhwa kwa EMMANUELI bwayishaga.

פקחיה ✓ Noms propres: Péqahya [Pecahia] PEKAHYÂ; PEQAHYÂ; Pekahya --- mugala a Menahemu mwâmi omu Israhelii, 742-739.

פקעת ✓ Flore: courge PAKU'ÔT; PAQUÔTH; ntandagulè .

פא Faune: jeune taureau PÂR; empanzi; mpânzi; mpanzi ya mushikira; *mpânzi*/

פא Faune: âne sauvage, ânesse sauvage PÊRE'; ndogomi nkali; ndogomi y'erubala; ndogomi; endogomi; *dogom*.

פראם ✓ Noms propres: Piréam [Piram] PIR'ÂM; Pireami; Piream; Pireyami; Pireyam.

פרד Faune: mulet PÊRED; cihêsi; ecihesi; ebihêsi; ebihêsi; ndogomi; endogomi; *hesi*; *hêsi*.

פרדה ✓ Faune: mule PIRÂ; cihêsi; cihêsi; ndogomi; endogomi.

פרה-1 Faune: jeune vache PÂRÂ; nkâfu; enkafu; endaku; ndaku.

פרה-2 ✓ Noms propres: Para PÂRÂ; Hapara; Para.

פורה ✓ Noms propres: Poura PURÂ; Pura --- mwambali wa Gedeoni.

פרודה ✓ Noms propres: Perouda PERÛDÂ'; Peruda --- murhambo wa milala mwambali wa Salomoni, bulya ali w'omu bana babajà ba Salomoni w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

פרוה ✓ Noms propres: Parouah [Paroua] PÂRÛAH; Peruwa; Paruwah; Peruah.

פרוים ✓ Noms propres: Parwaïm [Parvaïm] PARVAYIM; PARWAYIM; e Parwayimi --- yo yarhengaga amabuye Salomoni abambiragamwo enyumpa, lolà 2 Nga 3.6.

פרות Faune: mole rat PÊRÔTH; PÊRÔT; mulindye --- mulindye gwa malanga gashusha ag'engulube.

פרזי Noms propres: Perizzite [Perizites] PERIZÎ; Periziti; Abaperiziti; Abanyaperizi; Abapereziti; Abepereziti; Abepereziti; Abaperizi; Aba-Pereziti; Bene Periz.

פרידא ✓ Noms propres: Perida PERÎDÂ'; Perida --- mugala wa milala wa kuli abâna b'abajà ba Salomoni w'enyuma z'okurhenga bujâ bw'e Babiloni.

פרמאשחא Noms propres: Parmashta [Parmacheta] PARMASHTÂ'; Parmashta; Paramasheta.

פרנך ✓ Noms propres: Parnak PARNÂKH; Parnaki --- w'oku bûko bwa Zabuloni.

פרס Noms propres: Perse [perse] PÂRAS; e Persi; Persi --- lubaga n'ecihugo ca Persi.

פרס ✓ Faune: vautour [FF 82-84] PÊRES; cigukuma.

פרסי ✓ Noms propres: Perse, de Perse PARSÎ; w'omu Persi; Persi.

פרעה Noms propres: Pharaon PAR'ÔN; Faraoni mwâmi w'e Mîsiri.

פֶּרֶעַשׁ-1 Faune: puce PAR'OSH; enguku; ngûkù --- Ahali ha WLC 1 Sam 24.14, rhwanabona omu BHS 1 Sam 24.15 eco cinwa PERÔSH, ngûkù.

פֶּרֶעַשׁ-2 Noms: פֶּרֶעַשׁ אֶחָד: פֶּרֶעַשׁ אַחֵר מֵת כָּלֵב אַחֵר רִדְף אֶתְּהָ מִי אַחֵר יִשְׂרָאֵל מִלֶּךְ יֵצֵא מִי אַחֵר
propres: Paréosh [Paroch] PAR'OSH; Parosi; Paroshi; Parosh; Pareosi; Pareoshi; Pareosh; Pareyashi.

פֶּרֶעַתוֹן ✓ Noms propres: Piréatôn [Piraton] PIR'ÂTHÔN; PIR'ÂTÔN; Pireatoni; Pireatôn; e Pireatoni.

פֶּרֶעַתוֹנִי Noms propres: Piréatonite [Piraton] PIR'ÂTHÔNÎ; PIR'ÂTÔNÎ; w'e Pireatoni --- muntu w'e Piraton.

פֶּרֶפֶר ✓ Noms propres: Parpar PARPAR; Parpar; Parpara.

פֶּרֶץ Noms propres: Pèrèç [Pérès] PÊRETS; PÊREZ; Peresi; Perets; kutwîka; kubera enyumpa; kubasa; kushambûla; mufahugo --- pêtets ali mugala wa Yûda; liri izîno Iya burhwâli nka eryl BUSHENYULA, MUSHABISA, KAHUKU, NTAKALALWA.

פֶּרֶץ Noms propres: Pèrès-Ouza PÊRETS-'UZÂ'; Peresi-Uza; Pêrets-Uza.

פֶּרֶץ ✓ Noms propres: Pèrès-Ouza PÊRETS-'UZÂ; PEREZ"UZÂ; Peresi-Uza; Pêrets-Uza; kurhingamirwa kwa Uza.

פֶּרְצִי Noms propres: Parcites [Péressites] PARETSÎ; mulala gwa bene Perezi;; mulala gwa Perets --- omulala gwa Pêrets, lolà Mib 26.21.

פֶּרְצִים Noms propres: Peracim [Perassim] PERÂTSÎM; PERÂZÎM; Perazim; Peratsim; Perasimi - -- hantu aho.

פֶּרְשַׁנְדָּתָא Noms propres: Parshândata [Parchanedata] PARSHANDÂTHÂ'; PARSHANDÂTÂ; Parshandata.

פֶּרֶשׁ Faune: cheval, cavalier PÂRÂSH; nfarasi; enfarasi; olwîra oku nfarasi; balwî b'oku nfarasi --- P erhi F; SH erhi S FARASI omu kiswahili "farasi" co citerusi omu mashi.

פֶּרֶשׁ ✓ Noms propres: Pèresh [Pérech] PÊRESH; Pereshi; Pêresh; by'omu lurholero --- mugala wa Makiri, Makir w'oku bûko bwa Menashè.

פֶּרַת Noms propres: Euphrate PERÂTH; PERÂT; Eufrate; Lwîshi; Efrata; Efurata.

פֶּשְׁחוֹר-1 Noms propres: Pashehour [Pachehour] PASHEHÛR; Pashehuri; Pashehuriya; Pashehuru; Pashehur --- mugala wa Malkiya shakulûza wa Adaya mudâhwa.

פֶּשְׁחוֹר-2 Noms propres: Pashehour [Pachehour] PASHEHÛR; Pashehuri; Pashehuriya; Pashehuru; Pashehur --- owundi Peshehuri; lolà BHS Neh 10.4.

פֶּשְׁחוֹר-3 Noms propres: Pashehour [Pachehour] PASHEHÛR; Pashehuri; Pashehuriya; Pashehuru; Pashehur --- mugala wa Imeri, Imer mudâhwa w'omu mango ga Yeremiya.

פֶּשְׁחוֹר-4 Noms propres: Pashehour [Pachehour] PASHEHÛR; Pashehuri; Pashehuriya; Pashehuru; Pashehur --- îshe wa Gedaliya, Gedalya.

פֶּשַׁע Attributs: révolte, rébellion, péché PESH'A'; Bici ntumwîre; kubî kuci najizire; ecâha; obugâmba; obubî; amabî; obugoma; kuhagalika; kucîtubula; Nalahîre; *goma*; *tubul*; *tumw*; *lahir*.

פֶּשֶׁת-1 Flore: lin PÊSHETH; PÊSHET; Ecitâni; ecitâne; citâne; citâni; nondwè --- mwenda gwa nondwè mwambalo gwa nondwè.

פֶּשֶׁת-2 Objets réels: mèche PÊSHETH; PÊSHET mushangi gwalukagwa n'amôya; bulingiti bwa môya; mushangi gw'amoya; mwambalo gw'obwôya; amôya erhi nondwè.

פֶּשַׁע Attributs: se rebeller, se révolter PSH'; ngasi mabî lwakujirire; ebyâha bakujirire; anacigomera; anagomire; aciberûla; mugoma; Israheli atwîkaga omulala gwa Daudi; *twîka*; *berûla*; *hindul*; *gom* --- okugoma; okutwîka; okucîhindula; okucîberûla.

פֶּתוּאֵל Noms propres: Petouël [Petouel] PETÛÊL; Petuweli; Petueli; Petuel --- îshe wa Yoweri, Yoweli.

פֶּתוּחַ Objets réels: gravure PITÛ'AH; okubinjûla; matâke; babinja; babînja; banaja batâka ---

amabuye gabè matâke, lolà Lub 28.21; nka kula babinja, lolà Lub 28.36; kutâka kujira ebitâke; kubînja; kubinjûla.

פֶּתוֹר Noms propres: Petor PETÔR; aha Petori; Petor --- lugo lwa Balâmu e mwênè gwa Mezopotamiya.

פתח Objets réels: ouvrir PTH; PATAH; kuyigula; kuyîgula; kukûla akahamikizo; kahamikizo; eciziriko; kula banabinjûla; eciziriko; atulîsa na bakerubini --- okuyîgula; okuhamûla; okuyiguka; okushagashya; okutula; okubinjûla.

פֶּתַח-1 ✓ Noms propres: Petahya [Petahia] PETAHYÂ; PETHAHYÂ; Petahiya; Petahyahu --- mudâhwa w'oku ngoma ya Daudi.

פֶּתַח-2 ✓ Noms propres: Petahya [Petahia] PETAHYÂ; PETHAHYÂ; Petahiya; Petahyahu --- muleviti enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

פֶּתַח-3 ✓ Noms propres: Petahya [Petahia] PETAHYÂ; PETHAHYÂ; Petahiya; Petahya; Petahyahu --- mugala wa Meshezabeeli, za bûko bwa Yûda enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

פֶּתִי Attributs: simple PETÎ; mwîrhohye; bwîrhôhye; munyinyi; omuganda; abagûnda; *nyinyi*; *gunda*; *gûnda*.

פֶּתִיל-1 Objets réels: corde PÂTHÎL; PÂTÎL; omugozi; mugozi; migozi; emigozi; ehigozi; orhugozi; rhugozi; orhukwêgè פֶּתִיל-2 Objets réels: corde PÂTHÎL; PÂTÎL; omugozi; mugozi; migozi; emigozi; ehigozi; orhugozi; rhugozi; orhukwêgè.

פֶּתֶם ✓ Noms propres: Pitom PITOM; Pitomu; Pitom --- lugo lw'e Mîsiri.

פֶּתֶן Faune: serpent PÊTEN; mpiri; empiri; njoka; enjoka; kobra --- Abanfaransa baderha eyo njoka mpu kobra, cobra.

פֶּתְרוֹס Noms propres: Patros, Haute-Égypte PATRÔS; Patrosi; Mîsiri-omu-Birhondo --- Mîsiri oyo lunda lw'emukondwè, ifô.

פֶּתְרִסִּי ✓ Noms propres: gens de Patros, Patros PATHRUSÎ; PATRUSÎ; Patrosimu; Banyapatrosi; Patrosi.

TSADE : nka muli eci ecinwa Amatsia, Amazia, Amasia kuli kuzibu okuhubula herufi tsadè omu ndimi nguma nguma nka mashi erhi nfarasè. Kuli kuhubula S erhi n'amîno gali garhanga olulimi arhagiba S nkana: ci abè TS.

צֶאֱן Faune: troupeau, bétail, bêtes, moutons TS'ON; Z'ON; S'ON; bishwêkwa; ebishwêkwa; busò; obusò; masò; amasò; mpene; empene; cibuzi; ecibuzi; ebibuzi; ebintu; bintu; ebyâna; *buzi*; *pene*; *cintu*; *bintu*; *busò*; *masò*.

צֶאֱנָן Noms propres: Çaanân [Saanan] TSA'ANÂN; ZA'ANÂN; SA'ANÂN; Sanani; Zaanani; Tsaanani; Tsânân --- lugo lw'omu ishwa lya Yûda.

צֶבֶד-1 ✓ Faune: type de lézard TSÂV; ZÂV; SÂV; musherebera; omusherebera.

צֶבֶד-2 Objets réels: chariot, litière TSÂV; ZÂV; SÂV; ngâlè; engâlè.

צֶבָא-1 Objets réels: armée du ciel: objets célestes, cést-à-dire le soleil, la lune et les étoiles TSÂVÂ'; ZÂVÂ'; SÂVÂ'; igulu bya shwinjagwa; haguma n'ebimubà byoshi; izûba, omwêzi, enyenyêzi n'engabo z'emalunga yoshi; murhwe gw'emalunga; murhwe; mirhwe; omurhwe; emirhwe; abazimu ba omu malunga boshi; bazimu ba emalunga; bazimu b'emalunga boshi; abazimu b'oku nkuba; bazimu b'oku nkuba; igulu na ngasi binabamwo byoshi; *ngasi bibà*.

צֶבָא-2 Êtres: armée du ciel: êtres célestes TSÂVÂ'; ZÂVÂ'; SÂVÂ'; omurhwe gwa Nyakasane; biremwa by'emalunga.

צֶבָא-3 Êtres: épithète de Dieu: [Éternel des, Seigneur des, Dieu des] armées TSÂVÂ'; ZÂVÂ'; SÂVÂ'; Nyamuzinda; Mwâmi w'igulu lyoshi; Nnâmahanga w'emirhwe; Nyakasane wa banyakasane; Mwâmi w'igulu lyoshi; Nyamubâho w'Emirhwe; Nyakasane w'Emirhwe; Nyamuzinda w'Emirhwe; Nyakasane w'igulu lyoshi.

צְבוֹיִם Noms propres: Cevoïm [Seboïm] TSEVÔYÎM; ZEVÔYÎM; SEVÔYÎM; Seboyimi;

Tseboyim; Zeboyim --- lugo oku lubibi lw'ecihugo ca Kanâni, lolà Murh 10.19.

צבוע Faune: hyène, bête sauvage TSÂVÛ'A; ZÂVÛ'A; SÂVÛ'A; namugunga; c'erubala; ciryanyi; banyamugunga; by'erubala; biryanyi; *ryanyi*.

צבי Faune: gazelle TSEVÎ; ZEVÎ; SEVÎ; kashafu; akashafu; mwinjihirizo; bwinjà bwalabuka.

צביא ✓ Noms propres: Civia [Sibia] TSIVYÂ; ZIVYÂ; SIVYÂ; Zibiya; Tsibiya --- mugala wa Shahrarayimu, Shahrarayi, w'oku bûko bwa Benyamini.

צביה ✓ Noms propres: Civya [Sibia] TSIVYÂ; ZIVYÂ; SIVYÂ; Sibiya; Sivya; Tsibiya; Zibya --- muntu w'e Beer-Sheba mukà Ahaziya nnina wa Yoash, Yowash, mwâmi omu Israheli.

צביה Faune: gazelle TSIVYÂ; ZIVYÂ; SIVYÂ; kashafu; kashafu kakazi; rhushafu; orhushafu.

צבע Objets réels: matériel teint TSEVA; ZEVA; SEVA; ebitakè; bitakè.

צבעון-1 ✓ Noms propres: Civeôn [Sibéon] TSIVE'ÔN; ZIVE'ÔN; SIVE'ÔN; Sibeoni; Tsibeon --- îshe wa Ana, Hana.

צבעון-2 ✓ Noms propres: Civeôn [Sibéon] TSIVE'ÔN; ZIVE'ÔN; SIVE'ÔN; Sibeoni; Tsibeon --- mugala wa Seyiri.

צבעים ✓ Noms propres: Cevoïm [Seboïm] TSEVO'ÎM; ZEVO'ÎM; SEVO'ÎM; Seboyimu; Tseboyim --- hantu h'omu ishwa lya Benyamini.

צדד Noms propres: Cedâd [Sedad] TSEDÂD; ZEDÂD; SEDÂD; Sedadi; Tsedad --- hantu h'oku lubibi emwênè gw' Israheli.

צדוק-1 Noms propres: Sadoq [Sadoc] TSÂDÔK; ZÂDÔK; SÂDÔK; TSÂDÔQ; ZÂDÔQ; SÂDÔQ; Sadoki; Sadok; Tsadok --- mugala wa Ahitubu mudâhwa mukulu w'oku bûko bwa Levi.

צדוק-2 ✓ Noms propres: Sadoq [Sadoc] TSÂDÔK; ZÂDÔK; SÂDÔK; TSÂDÔQ; ZÂDÔQ; SÂDÔQ; Sadoki; Sadok; Tsadoki; Tsadok --- îshe wa Yerusha, mukà Otamu, Otam.

צדוק-3 Noms propres: Sadoq [Sadoc] TSÂDÔK; ZÂDÔK; SÂDÔK; TSÂDÔQ; ZÂDÔQ; SÂDÔQ; Tsadoki; Sadoki; Tsadok; Sadok --- mudâhwa mukulu w'oku bûko bwa Lev.

צדוק-4 ✓ Noms propres: Sadoq [Sadoc] TSÂDÔK; ZÂDÔK; SÂDÔK; TSÂDÔQ; ZÂDÔQ; SÂDÔQ; Sadoki; Tsadoki; Sadok; Tsadok --- mugala wa Merayoti, Merayot shakulûza wa Azariya, baderha Seraya mudâhwa.

צדוק-5 Noms propres: Sadoq [Sadoc] TSÂDÔK; ZÂDÔK; SÂDÔK; TSÂDÔQ; ZÂDÔQ; SÂDÔQ; Sadoki; Sadok; Tsadoki; Tsadok --- mugala; Bâna banji baligwêrhe ery'izîno enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

צדים ✓ Noms propres: Ciddim [Siddim] TSIDÎM; ZIDÎM; SIDÎM; Sidimu; Sidimi; Tsidimu; Tsidim --- lugo luzibuzibu ly'omu ishwa lya Nefutali.

צדיק Êtres: juste, droit TSADÎK; ZADÎK; SADÎK; TSADÎQ; ZADÎQ; SADÎQ; mushinganyanya; omushinganyanya; abashinganyanya; bashinganyanya; abêru kwêru; omwêru kwêru; mwêru kwêru; engeso zishingânîne; engulo y'olubanja enahûse abagula; olubanja banaluha nnalo; omuntu mwêru kwêru; n'obushinganyanya.

צדק-1 Attributs: être juste, dans le droit TSDK; ZDK; SDK; TSDQ; ZDQ; SDQ; kubà mushinganyanya; oyâzize; kuyâza olubanja; Ali mushinganyanya; Kurhi rhwankacyêra?; *yêra*; *yâza*; *shiganyan*.

צדק-2 Attributs: justifier TSDK; ZDK; SDK; TSDQ; ZDQ; SDQ; okuyâza; oyâzize; nyêrekane obushinganyanya bwâwe.

צדק-3 Attributs: justifier; rendre droit, juste TSDK; ZDK; SDK; TSDQ; ZDQ; SDQ; ntayêza omuntu mubî; olubanja banaluha nnalo; nanamutwîralwo n'obushinganyanya; omushinganyanya anayêre; kuyêrekana ndi oli mushinganyanya.

צדק Attributs: droit, justice TSÊDEK; ZÊDEK; SÊDEK; TSÊDEQ; ZÊDEQ; SÊDEQ; itwîra omulungu wâwe olubanja omu kushimba ebishingânîne; bishingânîne; ebishingânîne; munatwe bwinjà olubanja; bakazitwîra olubaga kulya kushingânîne; Bushinganyanya wakazikulikira; omunzâni guyumânîne gunashingânîne; enterekêro y'obushinganyanya; obushinganyanya;

bushinganyanya; *singânîn*; *shinganyany*; *banja*.

צֶדֶקֶה Attributs: droit, justice TSEDÂKÂ; ZEDÂKÂ; SEDÂKÂ; TSEDÂQÂ; ZEDÂQÂ; SEDÂQÂ; kwoshi kunali k'okuli; ebishingânîne; ebilangîre; Obudahemuka; Obushinganyanya; *dahemuk*; *shinganyany*; *okuli*.

צֶדֶקֶה-1 ✓ Noms propres: Cidqiyahou [Sidequia] TSIDKIYÂ; ZIDKIYÂ; SIDKIYÂ; TSIDQIYÂ; ZIDQKIYÂ; SIDQKIYÂ; Sedekiyasi; Sidekiyahu; Sidekiya.

צֶדֶקֶה-2 Noms propres: Sédécias TSIDKIYÂ; ZIDKIYÂ; SIDKIYÂ; TSIDQIYÂ; ZIDQKIYÂ; SIDQKIYÂ; Sedekiyasi; Sidekiyahu; Sidekiya; Tsedekiyasi; Tsidekiyahu; Tsidekiya.

צֶדֶקֶה-3 ✓ Noms propres: Sédécias TSIDKIYÂ; ZIDKIYÂ; SIDKIYÂ; TSIDQIYÂ; ZIDQKIYÂ; SIDQKIYÂ; Sidekiyahu; Tsidekiyahu; Tsidekiya.

צֶדֶקֶה-4 Noms propres: Sédécias [Sidequia] TSIDKIYÂ; ZIDKIYÂ; SIDKIYÂ; TSIDQIYÂ; ZIDQKIYÂ; SIDQKIYÂ; Sidekiyahu; Tsidekiyahu; Tsidekiya.

צֶדֶקֶה-1 ✓ Noms propres: Sédécias [Sidequia] TSIDKIYÂHÛ; ZIDKIYÂHÛ; SIDKIYÂHÛ; TSIDQIYÂHÛ; ZIDQKIYÂHÛ; SIDQKIYÂHÛ; Sidekiyahu; Sidikiyahu; Tsidekiyahu; Tsidekiya; Sedekiyasi.

צֶדֶקֶה-2 Noms propres: Sédécias TSIDKIYÂHÛ; ZIDKIYÂHÛ; SIDKIYÂHÛ; TSIDQIYÂHÛ; ZIDQKIYÂHÛ; SIDQKIYÂHÛ; Sidekiyahu; Sidikiyahu; Tsidekiyahu; Tsidekiya; Sedekiyasi.

צֶדֶקֶה-3 Noms propres: Sédécias [Sidequia] TSIDKIYÂHÛ; ZIDKIYÂHÛ; SIDKIYÂHÛ; TSIDQIYÂHÛ; ZIDQKIYÂHÛ; SIDQKIYÂHÛ; Sidekiyahu; Sidikiyahu; Tsidekiyahu; Tsidekiya; Sedekiyasi.

צֶדֶקֶה-4 Noms propres: Sédécias [Sidequia] TSIDKIYÂHÛ; ZIDKIYÂHÛ; SIDKIYÂHÛ; TSIDQIYÂHÛ; ZIDQKIYÂHÛ; SIDQKIYÂHÛ; Sidekiyahu; Sidikiyahu; Tsidekiyahu; Tsidekiya; Sedekiyasi.

צֹבָה ✓ Noms propres: Çova [Soba] TSÔVÂ; ZÔVÂ; SÔVÂ; Soba; Tsoba; Tsova --- cihugo omu Sîriya.

צֹוָר ✓ Noms propres: Çouar [Souar] TSÛ'ÂR; ZÛ'ÂR; SÛ'ÂR; Suari; Tsuari; Swari; Tswari; Tswar --- îshe wa Natanaeli w'oku bûko bwa Isakari.

צֹוּף Noms propres: Çouf [Souf] TSÛF; ZÛF; SÛF; Sufu; Suf; Tsufu; Tsuf; cigukulu ca bûci --- mugala wa Elkana shakulûza wa Hemani w'oku bûko bwa Levi.

צֹוּפָה ✓ Noms propres: Çofah [Sofa] TSÔFAH; ZÔFAH; SÔFAH; Sofa; Tsofa --- mugala wa Helemi, Helem w'oku bûko bwa Aseri oyo h w'ebiraka enfarasè, ecifreki, n'amashi by'amutwîre kuli eci cinwa.

צֹוּפִי Noms propres: Çofai [Sofai] TSÔFAY; ZÔFAY; SÔFAY; Sofa; Zofa; Tsofa --- mugala wa Elkana wa kuli Elkana w'oku bûko bwa Levi.

צֹוּפָר Noms propres: Çofar [Sofar] TSÔFAR; ZÔFAR; SÔFAR; Sofa; Zofa; Tsofa --- muntu w'e Naama mwîra ya Ayubu.

צֹוּר-1 Êtres: Rocher [protecteur] TSÛR; ZÛR; SÛR; ibuye lyakiro; ibuye; ibâle; ibâle; mabuye; mabâle.

צֹוּר-2 ✓ Noms propres: Çour [Sour] TSÛR; ZÛR; SÛR; Suru; Sur; Tsuru; Tsur; Suri --- mwâmi w'e Madiyani.

צֹוּר-3 ✓ Noms propres: Çour [Sour] TSÛR; ZÛR; SÛR; Suri; Suru; Tsuru; Tsur; Zuri; Zur --- mwâli wa Yeyeli, Yeyieli, Yeiel w'oku bûko bwa Benyamini.

צֹוּר Noms propres: Tyr TSÔR; ZÔR; SÔR; Tiri; Tir --- lugo lw'omu Fenisiya.

צֹוּרִיָּאֵל ✓ Noms propres: Çouriël [Souriel] TSÛRÎÊL; ZÛRÎÊL; SÛRÎÊL; Surieli; Zurieli; Tsurieli; Tsuriel --- mugala wa Abihayil w'oku bûko bwa Levi.

צֹוּרִישָׁדַי ✓ Noms propres: Çourishaddai, Courishaddai [Sourichaddai] TSÛRÎSHADAY; ZÛRÎSHADAY; SÛRÎSHADAY; Surishadayi; Tsurishadai --- îshe wa Shelumieli, Shelumiel,

Shelumiyel w'oku bûko bwa Simeoni.

צֹהַר-1 ✓ Noms propres: Çohar [Sohar] TSOHAR; ZOHAR; SOHAR; Sohari; Sohar; Tsohari; Tsohar --- îshe wa Efroni muhititi.

צֹהַר-2 ✓ Noms propres: Çohar [Sohar] TSOHAR; ZOHAR; SOHAR; Sohari; Sohar; Tsohari; Tsohar --- mugala wa Simeoni.

צֹהַר-3 ✓ Noms propres: Çohar [Sohar] TSOHAR; ZOHAR; SOHAR; Sohari; Sohar; Tsohari; Tsohar --- mugala wa Ashhuri, Ashihuri, Ashihur w'oku bûko bwa Yûda.

צִי Faune: hyène TSÎ; ZÎ; SÎ; nnamugunga; lugerero; bwârho; nkugè; muzimu; nsimba z'omw'irungu.

צִיבָא Noms propres: Civa [Siba] TSÎVÂ'; ZÎVÂ'; SÎVÂ'; Siba; Tsiba; Ziba --- mushizi wa mwâmi Saulu.

צִידוֹן Noms propres: Sidon TSÎDÔN; ZÎDÔN; SÎDÔN; Sidoni; Tsidoni; Sidôn; Tsidôn --- mugala wa Kanâni lugo lw'e Fenisiya.

צִידְנִי Noms propres: Sidoniens TSÎDONÎ; ZÎDONÎ; SÎDONÎ; Ab'e Sidoni; ab'e Tsidoni; cihugo c'aha-Sidoni; abantu b'e Sidoni; aba-Sidoni-kazi; *sidon*; Abanya-Sidoni; Banya-Sidon.

צִיּוֹן Noms propres: Sion, Jérusalem TSÎYÔN; ZÎYÔN; SÎYÔN; Siyoni; Tsiyoni; Tsiyôn; Yeruzalemu; ntondo; entondo.

צִיחָא ✓ Noms propres: Ciha [Siha] TSÎHÂ'; ZÎHÂ'; SÎHÂ'; Siha; Tsiha --- murhambo wa milala murhumisi w'omu ka-Nyamuzinda enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

צִין ✓ Noms propres: Cîn [Tsin] TSÎN; ZÎN; SÎN; Sini; Tsin; Tsîn --- hantu omu Negêbu, e mukondwè gw'Israheli.

צִיעַר ✓ Noms propres: Cior [Sior] TSÎÔR; ZÎÔR; SÎ'OR; Siori; Sior; Tsiori; Tsior --- lugo lw'omu ishwa lya Yûda.

צִיץ ✓ Noms propres: montée de la Fleur; côte des Fleurs TSÎTS; ZÎZ; SÎS; murhezi gwa Sisi; murhezi gwa Tsitsi; murhezi gwa Tsits; olunda lwa mauwa; nambi ya masholo; Tatsits; Taziz; Tasis --- embale omudâhwa ayambalira oku mwirhêro; mauwa hantu hôfi na Ein-Gedi.

צִלָּה ✓ Noms propres: Cilla [Silla] TSILÂ; ZILÂ; SILÂ; Zila; Tsila --- mukà Lamek muguma omu bakazi babirhi ba Lamek: Ada na Zila, Tsila.

צִלָּם-1 ✓ Attributs: ressemblance TSÊLEM; ZÊLEM; SÊLEM; orhushusha; nshusho; enshusho.

צִלָּם-2 Objets réels: idole TSÊLEM; ZÊLEM; SÊLEM; ensanamu; nsanamu; nshanga; enshanga --- nsalamu nshanga.

צִלָּם-3 Divers: ombre, phantome TSÊLEM; ZÊLEM; SÊLEM; cihôho; ecîhôho; mwomoka; omwomoka; cizunguzungu; cilôrho --- kula omuntu alola ecilôrho erhi azûka, lolà Lul 72(73).20.

צִלְמוֹן-1 Noms propres: Çalmôn [Salmon] TSALMÔN; ZALMÔN; SALMÔN; Salmoni; Tsalmôn; ntondo ya Salomoni; ntondo --- ntondo eri hôfi na Sikemi.

צִלְמוֹן-2 ✓ Noms propres: Çalmôn [Salmon] TSALMÔN; ZALMÔN; SALMÔN; Salmoni; Tsalmoni; Tsalmoni --- wa kuli Ahowah mulwî w'oku ngoma ya Daudi.

צִלְמוֹנָה ✓ Noms propres: Çalmona [Salmona] TSALMONÂ; ZALMONÂ; SALMONÂ; Salmona; Tsalmona --- hantu Bene Israheli bageraga erhi barhenga bujâ bw'e Mîsiri.

צִלְמוֹנָה Noms propres: Çalmounna [Salmounna] TSALMUNÂ'; ZALMUNÂ'; SALMUNÂ'; Salmuna; Tsalmuna --- mwâmi w'e Mediyani, gwârhi Bac 8.5
צֵלָע ✓ Noms propres: Céla [Séla] TSÊLA'; ZÊLA'; SÊLA'; aha Sela; aha Tsela --- lugo lw'omu ishwa lya Benyamini.

צֵלָף הָאֵלֶף ✓ Noms propres: Elèf [Élèf] TSÊLA' HÂ'ELEF; ZÊLA' HÂ'ELEF; SÊLA' HÂ'ELEF; Sela-Ha-Elefu; Tsela-Ha-Elefu; Tsela-Ha-Elef --- lugo luguma omu ngo 12 z'omwanya gwa bene Benyamini, gwârhi Yoz 18.28.

צֵלָף ✓ Noms propres: Çalaf [Salaf] TSÂLÂF; ZÂLÂF; SÂLÂF; Salafu; Tsalafu; Salaf; Tsalaf --- îshe wa Hanuni, Hanûn, mudâhwa enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

צֶלְפָּחָד ✓ Noms propres: Celofehad [Selofad] TSELOFHÂD; ZELOFHÂD; SELOFHÂD; Selofehadi --- mugala wa Heferi w'oku bûko bwa Menashè.

צֶלְצָח ✓ Noms propres: Celçah [Selsa] TSELTSAH; ZELTSAH; SELTSAH; Selisaha; Tselisaha; Tselsah --- hantu h'omu ishwa Iya Benyamini.

צֶלֶץ Objets réels: harpon TSILTSÂL; ZILZÂL; SILSÂL; olulobo; lulobo.

צֶלֶץ Faune: criquet TSELÂTSAL; ZELÂZAL; SELÂSAL; mahanzi; kashôlero; minûnu; kakungulo; mukankamo; *hanzi*; *kungulo*; *kankam*.

צֶלֶק ✓ Noms propres: Cèleq [Sélec] TSÊLEK; ZÊLEK; SÊLEK; TSÊLEQ; ZÊLEQ; SÊLEQ; Seleki; Tsêlek --- muamoniti nunya-Amoni mulwî oku ngoma ya Daudi.

צֶלְתַּי-1 Noms propres: Cilletai [Silletai] TSILTAY; ZILTAY; SILTAY; Siletayi; Tsiletayi; Tsiltayi -- - mugala wa Shimeyi mugala wa milala w'oku bûko bwa Benyamini.

צֶלְתַּי-2 Noms propres: Cilletai [Silletai] TSILTAY; ZILTAY; SILTAY; Siletayi; Tsiletayi; Tsiltayi -- - murhambo wa basirika w'oku bûko bwa Menashè; w'oku ngoma ya Daudi.

צָמִים Objets réels: piège TSAMÎM; ZAMÎM; SAMÎM; murhego; omurhego; mirhego; emirhego; *rhego*.

צָמָר Objets réels: laine TSÊMER; ZÊMER; SÊMER; amôya; môya; môya ga kuluka mishangi y'idurhu; obwôya; bwôya.

צָמָרִי ✓ Noms propres: Cemarite [Semarites] TSEMÂRÎ; ZEMÂRÎ; SEMÂRÎ; aba Semariti; aba Tsemariti; Abanya-Tsemari; Abasemari; Abatsemari --- ba kuli Kanaani, mugala wa Kush.

צָמָרִים ✓ Noms propres: Cemaraim [Semaraim] TSEMÂRAYIM; ZEMÂRAYIM; SEMÂRAYIM; Samarayimi; Tsmarayimi; Semarayimu; Tsamarayimu; Samarayim; Tsamarayim --- lugo omu ishwa Iya Benyamini.

צֶן Objets réels: épine, crochet TSÊN; ZÊN; SÊN; lulobo; olulobo; mushûgi; omushûgi; ngondè; mугera.

צֶנָן ✓ Noms propres: Cenân [Senan] TSENÂN; ZENÂN; SENÂN; Senani; Tsenani; Tsênân --- lugo lw'omu ishwa Iya Yûda.

צַעִיר ✓ Noms propres: Çair [Sair] TSÂYÎR; TSÂYÎR; TSÂYÎR; Sayiri; Tsayiri; Sair; Tsair --- musungunu; murhò; musole; lugo omu ishwa Iya Yûda.

צֶן Noms propres: Tanis [Soan] TSO'AN; ZO'AN; SO'AN; Tanisi; Tanis; Tsoan; Soan; Taneosi --- lugo lw'omu Mîsiri.

צֶעֱנָנִים ✓ Noms propres: Çaanannim, Çaannaïm [Saananim] TSA'ANANÎM; ZA'ANANÎM; SA'ANANÎM; Saana-nimi; Besananimi --- îshe-zala wa Mûsa, anali amagwîka ihêma lyâge kuhika aha mwelo (muzirhu gwa mirhi baderha chènes omu nfarasè) gwa Besananimi, gwârhi Bac 4.11.

צֶעַר Noms propres: Çoar [Soar] TSO'AR; ZO'AR; SO'AR; e Sowari; Sowari; Tsowari; Tsowar --- lugo lwali omu lubanda Iwa Yordani ludômerîrwe embere Nyamubâho ashâbe Sodomoma na Gomora, gwârhi Murh 13.10.

צֶפֹּן ✓ Noms propres: Cefo [Sefo] TSEFÔ; ZEFÔ; SEFÔ; Sefo; Tsefo --- mugala wa Elifazi, Elifaz mwinjikulu wa Ezau.

צֶפֹּן ✓ Noms propres: Sihôn [Safon] TSÂFÔN; ZÂFÔN; SEFÔN; Sihoni; Safoni; Tsihôn; Tsafôn; e mukondwè; mpusi yarhenga e mwênè --- lugo omu Iya Gadi; eci cinwa camansomera! Pe na He banahingalukanwa nk'omu tshiluba, hali abamuderha Kapinga mpu Kahinga; câba aga mazîno gahwire na YI omu cihebraniya nago gashusha mazîno manji ga tshiluba! Nabwîne bulya oku Abashi bali BENE LEVI, na yindi milala minji y'omu Kongo egwêrhe ecikebo oku milala edesirwe omu Bibliya.

צֶפֹּן ✓ Noms propres: Shouni [Sefon] SHÛN; TSÂFÔN; ZÂFÔN; SEFÔN; Shuni; Sefoni; Tsefoni --- mugala wa Gadi e Kaziba ebà omuntu ye Shuni. Yumvagya oku rhwajà rhwabona ecikebo ab'omu Kongo bajira oku milala eri omu Bibliya "Suniti" omu Mib 26.15, kuli kuderha Bene Shuni,

mulala gwa Shuni, Tsuni, ba bûko bwa Gadi.

צפוני ✓ Noms propres: Cefonites [Sefonites] TSÂFÔNÎ; ZÂFÔNÎ; SEFÔNÎ; Aba-sefoni; Ab'e mwênè --- ba kuli Tsefôn, kandi ye Shuni, Tsuni.

צפור-1 Faune: oiseau TSIPÔR; ZIPÔR; SIPÔR; ebinyunyi; binyunyi; orhunyunyi; rhunyunyi; rhu-nyunyi; akanyunyi; kanyunyi; *nyunyi*.

צפור-2 ✓ Noms propres: Cippor [Sippor] TSIPÔR; ZIPÔR; SIPÔR; Sipori; Tsiporti --- mwâmi w'e Mowabu îshe wa Balaka, gwârhi Yoz 24.9.

צפי ✓ Noms propres: Cefi [Sefi] TSEFÎ; ZEFÎ; SEFÎ; Sefi; Tsefi --- mugala wa Elifazi mwinjikulu wa Ezau.

צפיון ✓ Noms propres: Cifiôn [Sefon] TSIFYÔN; ZIFYÔN; SIFYÔN; Sefoni; Sifyôn; Tsiyoni --- mugala wa Gadi.

צפיר Faune: chèvre, bouc [FF 36.38] TSÂPÎR; ZÂPÎR; SÂPÎR; mpene; empene; cihebe; ecihebe; bihebe; ebihebe.

צפניה-1 Noms propres: Cefanya [Sefania] TSEFANYÂ; ZEFANYÂ; SEFANYÂ; Sefaniya; Tsefaniya; Sofoni --- mugala wa Tahati shakulûza wa Hemani w'oku bûko bwa Levi.

צפניה-2 Noms propres: Cefanya [Sefania] TSEFANYÂ; ZEFANYÂ; SEFANYÂ; Sefaniya; Tsefaniya; Sofoni --- mudâhwa w'oku bûko bwa Levi; w'oku ngoma ya Sidikiyahu, Sedekyahu, rhuderha Sedekiyasi.

צפניה-3 Noms propres: Sophonie TSEFANYÂ; ZEFANYÂ; SEFANYÂ; Sofoni; Sefaniya; Tsefaniya --- mugala wa Kushi ali mulêbi, lolâ Sof 1.1; KUSH ali muntu mwîru wayûbakaga omu Afrika omugala oyo oli mulêbi omu Bibliya. Murhakâg'imanya mpu abantu bîru bayôrha babâ idako.

צפניה-4 Noms propres: Cefanya [Sefania] TSEFANYÂ; ZEFANYÂ; SEFANYÂ; Sofoni; Sefaniya; Tsefaniya --- îshe wa Yehosiyahu, Yoziasi, Hen omu mango ga Zakariya.

צפניהו Noms propres: Cefanyahou [Sefania] TSEFANYÂHÛ; ZEFANYÂHÛ; SEFANYÂHÛ; Sefanyahu; Tsefanyahu; Sofoni --- mudâhwa w'oku bûko bwa Levi; w'oku ngoma ya Sidekiyahu, Sedekiyahu, Sedekiasi.

צפנה צפנה ✓ Noms propres: Çafnath-Panéah [Safnath-Panéa] TSAFNATH-PA'NÊAH; ZAFNATH-PA'NÊAH; SAFNATH-PA'NÊAH; TSAFNAT-PA'NÊAH; ZAFNAT-PA'NÊAH; SAFNAT-PA'NÊAH; Safunati-Panea; Tsafnat-Paneah --- Iyo izîno bakâg'iderha Yozefu omu Mîsiri eryl.

צפע Faune: vipère, cobra TSEFA'; ZEFA'; SEFA'; njoka; mpiri.

צפעני Faune: cobra du désert TSIF'ÔNÎ; ZIF'ÔNÎ; SIF'ÔNÎ; mpiri y'omw'irungu; mpiri; empiri.

צפצפה Flore: saule TSAFTSÂFÂ; ZAFZÂFÂ; SAFSÂFÂ; mirhi y'omu ihanga --- Tsaptsapa guli murhi gw'oku cikunguzo c'olwîshi mirhi ya mw'eryo ihanga, gwârhi Lul 136(137).2; ogwo murhi gurhaba emwîrhu, mpu gurhasîma mboho nyingi erhi idurhu linji, ci ha cîdûrhu cangwangu. Rhwacilonza efoto yagwo. Le saule (Salix) est un genre d'arbres, d'arbustes, d'arbrisseaux de la famille des Salicacées (Salicaceae). Il comprend 360 espèces environ, réparties à travers le monde, principalement dans les zones fraîches et humides des régions tempérées et froides de l'hémisphère nord.cfr Google.

צפרדע Faune: grenouille TSEFARDÊ'A; ZEFARDÊ'A; SEFARDÊ'A; ebikere; emidoke; cikere; mudoke.

צפרה ✓ Noms propres: Cippora [Séfora] TSIPORÂ; ZIPORÂ; SIPORÂ; Sipora; Tsiporta; Tsepora --- mukà Mûsa mwâli Yetro.

צפת ✓ Noms propres: Cefath [Sefath] TSEFATH; ZEFATH; SEFATH; TSEFAT; ZEFAT; SEFAT; Sefati; Tsepati; Tsepat; Sefat --- lugo lw'e Kanaani.

צפתה Noms propres: Cefata [Sefata] TSEFATHÂ; ZEFATHÂ; SEFATHÂ; TSEFATÂ; ZEFATÂ; SEFATÂ; Sefata; Tsefata --- lubanda hôfi n'e Maresha, gwârhi 2 Nga 14.9 omu BHS, ci 2Nga 14.10 omu WLC.

צקלג Noms propres: Ciqlag [Siclag] TSIKLAG; ZIKLAG; SIKLAG; TSIQLAG; ZIQLAG; SIQLAG;

Siklagi; Siklag; Tsiklagi; Tsiklag; Sikilagi --- hantu h'omu ishwa Iya Simeon.

י צקלון / Objets réels: lier ensemble TSIKLÔN; ZIKLÔN; SIKLÔN; TSIQLÔN; ZIQLÔN; SIQLÔN; kushwêkera haguma; omu nshoho.

צָר / Noms propres: Cér [Ser] TSÊR; ZÊR; SÊR; Seri; Tseri; Ser; Tser --- lugo luzibuzibu lw'omu ishwa Iya Nefutali.

צָרְדָּה / Noms propres: Ceréda [Seréda] TSERÊDÂ; ZERÊDÂ; SERÊDÂ; Sereda; Tsereda --- hantu aho.

צְרוּיָה / Noms propres: Cerouya [Serouia] TSERÛYÂ; TSERÛYÂ; SERÛYÂ; Seruya; Tseruya --- mwâli wa Nahashi, na Nahash mwâli wâbo Daudi.

צְרוּעָה / Noms propres: Ceroua [Seroua] TSERÛ'Â; TSERÛ'Â; SERÛ'Â; Seruya; Tserua --- nnina wa mwâmi Yerobowamu I omu cihugo c'Israheli.

צָרֹר-1 / Noms propres: Ceror [Seror] TSERÔR; ZERÔR; SERÔR; Serori; Tserori; Tseror --- mugala wa Bekorati shakulûza wa mwâmi Saulu; w'oku bûko bwa Benyamini.

צָרֹר-2 / Objets réels: Tseror TSERÔR; ZERÔR; SERÔR; Serori; Tserori; Tseror; nshoho; enshoho; irhû; cirhimbiri --- ye n'ola muntu oli aha nyanya izîno lyâge kuli kuderha: irhû, nshoho, cirhimbiri.

צָרִי / Noms propres: tyrien [Tyrien] TSORÎ; ZORÎ; SORÎ; Tiri; Tsiri; munya-Tiri --- muntu w'e Tiri; muntu w'e Tiri anali mutuzi wa marhale, gwârhi 1 Bâm 7.14.

צָרִי / Noms propres: Ceri [Seri] TSERÎ; ZERÎ; SERÎ; Seri; Tseri --- mugala wa Yudituni mwimbiza omu ka-Nyamuzinda; w'oku ngoma ya Daudi.

צָרִי / Flore: Baume de Jéricho [plante du désert TSORÎ; ZORÎ; SORÎ; obukû; bukû --- mburho baderha bukû bw'e Yeriko.

צָרַע / Divers: participe passif: souffrant d'une maladie de peau TSR'; ZR'; SR'; lushomyo; olushomyo; mushomyo; omushomyo; nya-mubenzi; mubenzi; ali rnushomyo; aba mushonyo --- TSURA': muntu olwâzire, ogwâsirwe n'endwâla y'oku kakoba k'omubiri (participe pssif).

צָרְעָה / Noms propres: Çoréa [Sora] TSOR'Â; ZOR'Â; SOR'Â; Sarea; Tsarea; Sorea; Tsorea; Sorea --- omu Bac 13.24 muli kandi eryo izîno Sorea, Tsorea.

צָרְעָה / Faune: frelon TSIR'Â; ZIR'Â; SIR'Â; enyisîmbo; olwisîmbo --- lwisimbo lutudu olwo hali abazishwêkera omu côgo erhi omu nyumpa.

צָרְעִי / Noms propres: de Salma [Sora] TSOR'Î; ZOR'Î; SOR'Î; TSALMA; ZALMA; SALMA; w'e Salma; w'e Sora; Tsalma; Tsora; Salma --- Abana ba Salma: bo bantu b'e Betelehemu, b'e Netofa, b'e Atroti- Bet-Yowabu, n'ecihimbi c'ab'e Manahati, ab'e Sora, gwârhi 1 Bâm 2.54.

צָרַעַת / Divers: lèpre, maladie infectieuse de la peau TSARA'ATH; ZARA'ATH; SARA'ATH; TSARA'AT; ZARA'AT; SARA'AT; olushomyo; cihulu ca lushomyo; lushomyo; *lusho-myo*; ashomire; ashomire; ecibale; luli lu-shomyo; *shomyo*; *nyolo* --- ngasi ndwâla eboza omuntu akakoba k'omubiri egali bonekera embuga.

צָרַעְתִּי / Noms propres: Çoréatites [Sora] TSOR'ÂTHÎ; ZOR'ÂTHÎ; SOR'ÂTHÎ; TSOR'ATÎ; ZOR'ÂTÎ; SOR'ÂTÎ; ebishagala by'e Sora; Tsora; bantu b'e Sora; Tsora; milala y'Abasoreya eyo; Abatsoreya; Abasoreya.

צָרַף / Objets réels: fondre, raffiner, examiner, travailler TSRF; ZRF; SRF; yo wabarhangulira; kujonga; kukola; kuyinjiriza; kuyinjirizibwa; mutuzi oyinjiriza; muliro kashukirwa; kushuka; masholo mashuke kali nda; cûma ca marhale citule omu luganda --- omu BHS Lul 12(13).7; ci omu WCL 12.6.

צָרַף / Objets réels: mouleur, fondeur, orfèvre TSORÊF; ZORÊF; SORÊF; omutuzi; mutuzi; abatuzi; batuzi.

צָרַפַּת / Noms propres: Sarepta TSÂREPATH; ZÂREPATH; SÂREPATH; Sarepta; Tsarepta; Tsarpat.

צָרְרָה ✓ Noms propres: Ceréra [Seréda] TSERÊRÂ; ZERÊRÂ; SERÊRÂ; Serera; Sereda; Tserera; Tsereda --- okuhushikanya resh na dalet omu cihebraniya kwarhumire eryo izîno lirhengamwo babirhi: SERERA SEREDA bulya oku orhalolerizi herufi r na herufi d z'ecihebraniya bashushana.

צָרֶת ✓ Noms propres: Cèreth [Séreth] TSÊRETH; ZÊRETH; SÊRETH; TSÊRET; ZÊRET; SÊRET; Sereti; Tsereti; Tsêret --- mugala wa Ashhur w'oku bûko bwa Yûda.

צָרֶת הַשָּׁחַר ✓ Noms propres: Cèreth-Shahar [Séreth-Chahar] TSÊRETH HASHAHAR; ZÊRETH HASHAHAR; SÊRETH HASHAHAR; TSÊRET HASHAHAR; ZÊRET HASHAHAR; SÊRET HASHAHAR; Sereti-ha-Shahari; Tseret-ha-Shahar; Seret-ha-Shahar --- lugo lw'omu ishwa lya Rubeni.

צָרְתָן ✓ Noms propres: Çartân [Sartan] TSÂRTÂN; ZÂRTÂN; SÂRTÂN; Sartani; Sartân; Tsartani; Tsartân --- hantu aho, lolà Yoz 3.16.

קָאָת Faune: chouette chevêche, chouette KÂ'ÂT; QÂ'ÂTH; cirifûfu; ecirifufu; birifufu; ebirifûfu; cigukuma mwêru; hajawa --- hajawa, bamuyandisire omu Lush 14.17

קָבָב Rituels: maudire KVV; QVV; obahehêrere; kuhehêrera; ohehêrere olu lubaga; Nyamubâho arhahehêriri; ohehêrere abashombanyi bâni; Olu-mpehêrerere lêro aho; Olekage okubahehêrera; obampehêrerere; ohehêrere; *hehêr*; *heherer*.

קָבָצֵאל Noms propres: Qavcéel [Cabséel] KAVTS'ÊL; QAVZ'ÊL; Kabuseli; Kabutseeli; Kabuzeeli --- lugo lw'omu ishwa lya Yûda.

קִבְצִים ✓ Noms propres: Qivçaïm [Quibsaïm] KIVTSAYIM; KIVZAYIM; KIVSAYIM; QIVTSAYIM; QIVZAYIM; QIVSAYIM; Kibasayimi; Kivatsayim; Kivzayim --- lugo lwa baleviti omu ishwa lya Efurayimu.

קִבְרוֹת הַתְּאֵנָה Noms propres: Qivroth-Taawa [Quibroth-Taava] IVRÔTH HATHAVÂ; AIVRÔT HATAVÂ; Kibroti-Hatava; Kivrot-Hataava --- hantu bene Israheli bageraga kurhenga omu bujâ bw'e Mîsiri.

קִדָּה Flore: arbre de casse [FF 104.105] KIDÂ; QIDÂ; akasiya; murhi gwa akasiya.

קִדּוּשׁ Attributs: saint KÂDÔSH; QÂDÔSH; ishanja lyâni litagatîfu; ishanja lyâni limâna; hantu hatagatîfu; hantu himâna; Enterekêro erhûzirwe; mwimâna; omwîmâna; mwimâna; omwimana; -tagatîfu; -îmâna; bwangà butagatîfu; ahantu hatagatîfu; mwimâna; mwimâna; bîmâna; mu-rherekêre; muntu orherekîrwe Nyakasane; lubaga lwarherekîrwe Nyamubâho; lubaga lwarhûzirwe Nyamubâho; *tagatif*; *rherekir*; *rhûzîr*; *îmâna*; *îmana*.

קִדְמָה ✓ Noms propres: Qédma [Quedma] KEDMÂ; QEDMÂ; Kedma --- mugala wa Ismaeli.

קִדְמוֹת Noms propres: Qedémôth [Quedémôth] KEDÊMÔT; QEDÊMÔTH; Kedemoti; Kedemot.

קַדְמִיאל Noms propres: Qadmiel [Cadmiel] KADMÎ'ÊL; QADMÎ'ÊL; Kadmieli; Kadmiyeli; Kadmiel; Kadmiyel.

קַדְמוֹנִי ✓ Noms propres: Qadmonites [Quadmonites] KADMONÎ; QADMONÎ; aba Kadimoniti; bene Kadimoni; Abakadimoni.

קִדְרָ Noms propres: Qédar [Quédar] KÊDÂR; QÊDÂR; Kêdar; Kedari --- mugala wa Ismaeli lubaga n'ecihugo calwo ciderhwa Kêdar, Kedari.

קִדְרוֹן Noms propres: Cédron KEDRÔN; QEDRÔN; Kedroni; Kêdron; Kidroni --- gubà mugezi.

קִדְשׁ Attributs: être saint KÂÊSH KDSH; QÂÊSH QDSH; alujira lwimâna; lusiku lwimâna; luli lwâni; lubere lurherekîrwe Nnâmahanga; oluyôbôle; Aluyôbôla; bacicêse; luhangizè; onakâlujira lutagatîfu; *tagatif*; *yôbôl*; *ja irenge* --- kantu Nnâmahanga adesire kâge, ajizire kâgekâge.

קִדְשׁ בְּרִנֵּה ✓ Noms propres: Qadesh-Barnéa [Cadès-Barnéa] KÂÊSH BARNÊ'A; QÂÊSH BARNÊ'A; Kadesi-Barnea; Kadesh-Barnea; e Kadesi-Ba-rnea; Kadeshi-Barnea --- hantu bene Israheli, bali erhi barhuma abaj'iyenja ecihugo ca Kanaani.

קִדְשׁ-1 Êtres: prostitué du temple? KÂÊSH; QÂÊSH; abagonyi; ebigoli by'ennama omu ka-Nyamuzinda; bagonyi omu nyumpa z'abazimu --- Mpu mwâmi Yozafati "Ashâba enyumpa

z'ebigoli by'ennama omu ka-Nyamuzinda n'aha abakazi bakazâgilukira orhwanzo rhw'erya nshanga ya Ashera", gwârhi 2Bâm 23.7.

קדש-2 Êtres: prostituée du temple? KÂDÊSH; QÂDÊSH; omukazi w'ecishungu.

קדש-3 Noms propres: Qadesh [Cadès] KÂDÊSH; QÂDÊSH; Kadesi; Kadeshi; Kadesh.

קדש-1 Noms propres: Qèdesh [Quédech] KÊDESH; QÊDESH; Kedesi; Kedesch --- lugo luzibuzibu lwa baleviti omu ishwa lya Nefutali.

קדש-2 ✓ Noms propres: Qèdesh [Quédech] KÊDESH HATSOR; QÊDESH HAZOR; Kedeshi Hasori --- lugo lw'omu ishwa lya Yûda.

קדש-3 Noms propres: Qèdesh [Quédech] KÊDESH; QÊDESH; Kedeshi; Kedesi; Kedesch --- lugo lwa baleviti lw'omu ishwa lya Isakari.

קדש Attributs: chose sainte, endroit saint, sainteté KODESH; QODESH; kantu k'imâna; hantu h'imâna; obwimâna; hantu hatagatifu; endêko ntagatifu; luzira; lurherêkirwe Nyakasane; Ahatagatifu h'Ebitagatifu; omwambalo mutagatifu; emyambalo mitagatifu --- muntu m\$imâna kantu kimâna cintu cîmana hantu himâna Burhanzi rhanzi kuli kuderha oku eyo biri birherekîrwe Nnaâmahanga lyo Nyakasane asimisibwa n'ezo nterekêro.

קהלתה ✓ Noms propres: Qehélata [Quehélata] KEHÊLÂTÂ; AEHÊLÂTHÂ; Kehela-ta; aha Kehelata --- hantu bene Israheli bageraga erhi barhenga bujà bw'e Mîsiri.

קהת Noms propres: Qehath [Quéhath] KOHAT; KEHAT; QEHAH; Kehati; Kehat; Kehati; Kohat --- mukulu wa Merari omu bagala ba Levi basharhu: Gersoni, Kehati na Merari. Merari ye îshe wa Mushi, shakulûza w'Abashi, gwârhi Lub 6.19; Mib 26.58.

קהתי Noms propres: Qehatites [Quéhath] KOHATÎ; QOHATHÎ; Kehati; QEHAHÎ; Bene Kehati; omulala gwa Kehati; omulala gw'Abakehati; bûko bwa Kehati; Kehati.

קו Objets réels: corde??, lier, tisser KAV; QAV; omugozi gw'olugero lwâco; kushwêkera; kulukira; kuluka; kushwêka; omugozi; mugozzi; migozi.

קוה Objets réels: ligne de mesure KAVÊ; QAWÊ; kurhenga oku cikwi kujà oku cindi cikwi; kurhenga okw'irango ly'e Garebe; na kurhenga aho kuzongera e Goa.

קוליה-1 ✓ Noms propres: Qolaya [Colaya] KÔLÂYÂ; QÔLÂYÂ; Kolaya --- mugala wa Maaseya shakulûza wa Salu w'oku bûko bwa Benyamini amanyikîne enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

קוליה-2 Noms propres: Qolaya [Colaya] KÔLÂYÂ; QÔLÂYÂ; Kolaya --- îshe wa Ahabu, mulêbi wa bunywesi w'omu mango ga Yeremiya.

קוה Noms propres: Qoa [Coa] KÔ'A; QÔ'A; Koa; Kowa.

קוף ✓ Faune: type de singe [FF 4] KÔF; QÔF; encima; ncima.

קוץ-1 ✓ Noms propres: Qoç [Cos] KÔTS; QÔZ; QÔS; Kotsi; Kozi; Kots --- muntu w'omu bûko bwa Yûda.

קוץ-2 Noms propres: Haqqoç [Haccos] HAKÔTS; HAQÔZ; HAKOS; Hakosi; Hakots --- mudâhwa w'oku ngoma ya Daudi.

קורא-1 ✓ Noms propres: Qoré [Coré] KÔRÊ; QÔRÊ; Korè; Korè --- îshe wa Shalumu mulanzi w'omuhango gw'ihêma.

קורא-2 ✓ Noms propres: Qoré [Coré] KÔRÊ; QÔRÊ; Korè; Korè.

קורא-3 ✓ Noms propres: Qoré [Coré] KÔRÊ; QÔRÊ; Korè; Korè --- ali muleviti mugala Yimuna.

קושיהו ✓ Noms propres: Qoushayahou [Couchaya] KÛSHÂYÂHÛ; QÛSHÂYÂHÛ; Kushayahu --- îshe wa Etani mwimbiza omu ka-Nyamuzinda; w'oku bûko bwa Levi.

קוש Objets réels: tendre un piège KVSH; KWSH; KÂVÊSH; QVSH; balya barhegera omutwî w'emanja aha muhango; kurhega --- n'abalanza okuheza omwêru-kwêru, lolà Iz 29.21; lolà cinwa KESHE omu mashi.

קטורה ✓ Noms propres: Qetoura [Quetoura] KETÛRÂ; QETÛRÂ; Ketura --- muherula wa

Abrahamu; owundi mukazi wa Abrahamu.

קִטְרוֹן ✓ Noms propres: Qitrôn [Quitron] KITRÔN; QITRÔN; Kitroni --- lugo lw'e Kanaani, lwahinduka ishwa lya Zabuloni ci arhalibirhagakwo abantu bayûbakaga yo, lolà Bac 1.30.

קָטַת ✓ Noms propres: Qattath [Cattath] KÂTÂT; QÂTÂTH; Katati --- lugo lw'omu ishwa lya Zabuloni.

קַיִן-1 ✓ Noms propres: Caïn KAYINI; QAYINI; Kayini; itumu; matumu --- izîno libî cibolwe! KAYINI kuli kuderha itumu.

קַיִן-2 Noms propres: Caïn [Quénite] KAYINI; QAYINI; Kayini --- mugala wa Adamu; aba kuli Kayini; mulala gwa Kayini.

קַיִן-3 ✓ Noms propres: Qaïn [Caïn] KAYINI; QAYINI; Hakayini --- lubaga lwarhengaga kuli Kayini.

קִינָה-1 Rituels: lamentation, élégie KÎNÂ; QÎNÂ; alakira Saulu; binwa baderha oku cicanîro; olwimbo lwa omulenge; enyimbo z'omulenge; entondo muzilakire; endûlù; ndûlù --- Entodo muyilakire, mubande endûlù amalambo g'omu mpinga gayîgânire kula kw'ofirîrwe, lolà BHS Yer 29.9, ci omu WLC Yer 29.10.

קִינָה-2 ✓ Noms propres: Qina [Quina] KÎNÂ; QÎNÂ; Kîna --- lugo lw'omu ishwa lya Yûda.

קִינִי Noms propres: Qénite, fils de Qéni [Quénites] KINÎ; QÎNÎ; aba Keniti; bantu b'e Kîna; banya-Kîna; bene Keniti; omunya-Keniti; munya-Keniti; Keniti.

קִינָן ✓ Noms propres: Qénân [Quénan] KÊNÂN; QÊNÂN; Kenan; Kenani --- mugala wa Enoki wa kuli Seti.

קִיקִיֹן Flore: ricin [FF 106.107] KÎKÂYÔN; KÎKÂYÔN; lugaja; olugaja; ngaja; engaja; lubonobono; olubonobono.

קִיר Noms propres: Qir [Quir] KÎR; QÎR; e Kiri --- luhande lw'ishwa omu Asîriya; mirhundu y'omu Asîriya.

קִיר־הַרְשֶׁת ✓ Noms propres: Qir-Harèseth [Quir-Hérès] KÎR HÂRÂSHET; QÎR HÂRÂSHET; Kiri-Harasheti; Kir-Harashet.

קִיר־הֶרֶס Noms propres: Qir-Hèrès [Quir-Hérès] KÎR HÊRES; QÎR HÊRES; Kiri-Heresi; Kir-Heres --- lugo lw'e Mowabu.

קִיר־הַרְשֶׁת Noms propres: Qir-Hérès KÎR HÊRES; QÎR HÊRES; Kiri-Heresi; Kir-Heres.

קִיר־מוֹאָב Noms propres: Qir-Moab [Quir-en-Moab] KÎR MÔ'ÂB; QÎR MÔ'ÂV; Kiri-Mowabu; Kir-Mowab --- lugo lw'e Mowabu.

קִירוֹס ✓ Noms propres: Qéros [Quéros] KÎROS; QÎROS; Kerosi; Keros --- mugala wa milala murhumisi w'omu ka-Nyamuzinda enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

קִישִׁי Noms propres: Qishi [Quichi] KÎSHÎ; QÎSHÎ; Kishi --- îshe wa Etân, Etani mwimbiza w'omu ka-Nyamuzinda w'oku bûko bwa Levi.

קִישׁ-1 ✓ Noms propres: Qish [Quich] KÎSH; QÎSH; Kisi; Kishi; Kish --- îshe wa mwâmi Saulu w'oku bûko bwa Benyamini.

קִישׁ-2 ✓ Noms propres: Qish [Quich] KÎSH; QÎSH; Kisi; Kishi; Kish --- mugala wa Yeiyeli, Yeieli, Yeiel shakuluza wa mwâmi Saulu w'oku bûko bwa Benyamini.

קִישׁ-3 ✓ Noms propres: Qish [Quich] KÎSH; QÎSH; Kisi; Kishi; Kish --- mugala wa Mahali, Mahli muleviti w'oku ngoma ya Daudi.

קִישׁ-4 ✓ Noms propres: Qish [Quich] KÎSH; QÎSH; Kisi; Kishi; Kish --- mugala wa Abudi, Abdi muleviti w'oku ngoma ya Hikiziyahu, Hezekiyahu, rhuderha Ezekiyasi.

קִישׁ-5 Noms propres: Qish [Quich] KÎSH; QÎSH; Kisi; Kishi; Kish --- shakulûza wa Mardokeyo, gwârhi Est 2.5, olya walwaga entambala y'okuciza Bene Israheli bona esteri. Bacîshalisa, bashenga kuhika Esteri, mwâmikazi aji bona mwâmi bazâza irhegeko lyâli lidesire mpu Abayahudi baherêrekezibwe.

קישון ✓ Noms propres: Qishôn [Quichon] KÎSHÔN; QÎSHÔN; Kishoni; Kishôn --- lwîshi gunali mugezi ci ab'omwirungu bakabona ah'orhwîshi rhwahulula, banaluderhe lwîshi.

קלי ✓ Noms propres: Qallaï [Callaï] KALAY; QALAY; Kalayi --- mudâhwa w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

קליה ✓ Noms propres: Qélaya [Quélaya] KÊLÂYÂ; QÊLÂYÂ; Kelaya --- muleviti wa muli balya bali bayansire omukazi munyamahanga; w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

קליטא Noms propres: Qelita [Quelita] KELÎTÂ; QELÎTÂ; Kelita --- muleviti w'enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

קללה Rituels: malédiction KELÂLÂ; QELÂLÂ; buhanya; obuhanya; okuhehêrerwa; Kuhehêrerwa --- Hali amango Larha akampumakwo, mbè nka kushekera namushekeraga, obone bukola buhanya namaçilerhera ahâli h'omugisho, gwârhi Murh 27.12.

קלע ✓ Objets réels: découper, tailler, sculpter, lancer KL'; QL'; Ajirisa ebitâke bitâke; atâkakwo bamalahika; bajà batâkakwo bamalahika; anayishîga masholo nk'oku ebitâke byanali - -- lwo lwinjihirizo lw'ahantu h'obugashânize Nnâmahanga arhegekaga; , lolà 1Citabu Cirhanzi c'Abâmi 1Bâm 6.32-35. Eci cinwa cirhalikwo herufi z'izû.

קמה Flore: grain encore debout KÂMÂ; QÂMÂ; mburho eyêzire eciyimanzire omu ishwa; Olusiku omugushu gwarhangiraga okurhema emyâka; wamalya oku malehe gamuli oyîgurhe; ngano zikola ziyêzire; engano ehuha erhanacijakwo emihuli --- kula baderha omu cishwahili mpu "mupunga na mchele" omu mashi mpu "mpyûhyu", "mashanza" akantu oku ko kagama kahinduke izîno mukolo gwa bantu guruhuma.

קמואל-1 ✓ Noms propres: Qemouël [Quemouel] KEMÛ'ÊL; QEMÛ'ÊL; Kemweli; Kemueli; Kemwel; Kemuel --- mugala wa Nahori îshe wa Aramu, Aram bene wâbo Abrahamu, eryamunda omugala Izaki ajag'ilonzq omukazi, lolà Murh 24.

קמואל-2 ✓ Noms propres: Qemouël [Quemouel] KEMÛ'ÊL; QEMÛ'ÊL; Kemweli; Kemueli; Kemwel; Kemuel --- mugala wa Shifutani, Shiftân murhambo w'oku bûko bwa Efurayimu.

קמואל-3 ✓ Noms propres: Qemouël [Quemouel] KEMÛ'ÊL; QEMÛ'ÊL; Kemweli; Kemueli; Kemwel; Kemuweli; Kemuel --- îshe wa Hashabiya w'oku bûko bwa Levi.

קמון ✓ Noms propres: Qamôn [Camon] KÂMÔN; QÂMÔN; Kamoni; Kamôn --- lugo lw'omu Gaaladi, Gaalad; nabwîne omukongo mani KAMONI e Kolwezi .

קנא Attributs: être zélé KN'; QN'; bayâgalwa; kuyagalwa; kuhyâhyana; ayâgalwa; bamubà mitula; kubà mitula; omujina kuli mukâge; omulume amajamwo omujina kuli mukâge; wama-mbonera obumvu; mutula; omutula; abà mitula; nabà mitula y'irumbi lyâbo mpu banyamuzinda; akunda bwenêne kulusha; byazûsa obukunizi; kuzûsa obukunizi --- eci cinwa cirhalikwo herufi y'izû; rhwanaderha nti KÂNÂ erhi MEKÂNÂ kuderha OYAGIRWE, erhi OSHÎBIRIRE BWENÊNE; ye BUSHIRU oyo omu mashi, kandi erhi WA LUJI.

קנא ✓ Attributs: zélé, jaloux KÂNÂ'; KÂNÂ'; ndi wa mutula; wa lûji; wa luhali; mbà Nyamuzinda wa mitula --- mbà Nyamuzinda wa mitula, lolà Lush 5.9.

קנאה Attributs: ardeur, passion KINE'Â; QINE'Â; omujina kuli mukâge; nterekêro nkalange y'omujina; enterekêro y'obwîkebwe; omujina; mutula; obushiru; Bushiru bwa Nyamuzinda w'Emirhwe bwajira ntyo; omwîgasho; *gash*; *igash*; *bushiru*.

קנה-1 ✓ Noms propres: Qana [Cana] KÂNÂ; QÂNÂ; mugezi gwa Kana --- hîshi hiri omu ishwa lya Efurayimu.

קנה-2 ✓ Noms propres: Qana [Cana] KÂNÂ; QÂNÂ; Kana --- hantu omu ishwa lya Aseri.

קנה-1 Flore: roseaux, joncs KÂNÊ; QÂNÊ; olusheke; lusheke; nsheke; ensheke; hishekesheke; lushekesheke --- lugero lwa buli bwa metri 3,1; zo ngero 6 w'e bwâmi.

קנה-2 Flore: canne (aromatique), jonc, rotin KÂNÊ; QÂNÊ; omugavu gw'olusheke; lusheke; nfinjo; lufinjo; lugero lwa m 3,1; ngero 6 z'ebwâmi קנה-3 Objets réels: balances (fléau des)

KÂNÊ; QÂNÊ; lugero; munzâni; ciro; lugero lwa buli bwa m 3,1; ngero 6 z'ebwâmi.

קנָה-4 Objets réels: roseau [FF 171.172] KÂNÊ; QÂNÊ; lusheke; olusheke; lushekesheke; olushekesheke --- ngero 6 z'ebwâmi lugero lwa buli bwa m 3,1.

קנֹא Attributs: zélé, jaloux KANÔ'; QANÔ'; wa lûji; wa luhali; wa bushiru; wa mitula.

קנָז-1 ✓ Noms propres: Qenaz [Quenaz] KENAZ; QENAZ; Kenazi; Kenaz --- mugala wa Elifaz, mwene Ezau; mwinjikulu wa Ezau.

קנָז-2 ✓ Noms propres: Qenaz [Quenaz] KENAZ; QENAZ; Kenazi; Kenaz --- murhambo w'omu Edomu .

קנָז-3 ✓ Noms propres: Qenaz [Quenaz] KENAZ; QENAZ; Kenazi; Kenaz --- îshe wa Otniyeli, Otniel balondana bona Kalebu.

קנָז-4 ✓ Noms propres: Qenaz [Quenaz] KENAZ; QENAZ; Kenazi; Kenaz --- mugala wa Ela mwinjikulu Kalebu w'oku bûko bwa Yûda קנִיז-1 ✓ Noms propres: Qenizzite [Quenizite] KENIZÎ; QENIZÎ; aba Keniziti; Bene Kenazi; Bq kuli Kenazi; mulala gwa Kenaz.

קנִיז-2 ✓ Noms propres: Qenizzite [Quenaz] KENIZÎ; QENIZÎ; omunya-Kenezeni; ba kuli Kenazi; munya-Kenezi; mu-nya-Kenezi --- w'oku bûko bwa Yûda.

קנָמוֹר Flore: canelle, arbre de cinnamome KINÂMÔN; QINÂMÔN; esinamoni; kinamoni; olusheke lw'akîsûnunu; cinamunu --- aha mirhi y'obukû n'ey'amashahi; ebisheke n'ekinamoni, lolà omu Lwi 4.14.

קנָת Noms propres: Qenath [Quenath] KENÂT; QENÂTH; Kenati; Kenat --- lugo lw'ebushoshôkero bw'enyanya ya Genezaret, Genezaret.

קסֵם Rituels: pratiquer le divination KSM KÂSÊM; QSM QÂSÊM; okulaguza; okurhulakwo abazimu; okunywesa emizimu; okuloga; abashonga n'abalozzi; mushonga; abashonga; onyôlere ensambwe; onanzûkize oyu nankakakubwîra --- Emwâwe erhabonekaga omuntu wageza omugala nîsi erhi omwâli omu muliro, owacîhira omu by'okulaguza, okurhulakwo abazimu, okunywesa emizimu n'okuloga; gwârhi, Lush 10.18; byo bihanzibwe omu irhegeko lirhanzi lya Nnâmahanga ebyo. Byo mwâmi Saulu agayisagyamwo Nnâmahanga, 2Sm 6.2.

קסֵם-1 Rituels: oracle, divination KÊSEM; QÊSEM; bulaguzi; okulaguza; obulaguzi; ecâha c'obulaguzi; kulaguza; bugeremwa; bukurungu.

קסֵם-2 ✓ Rituels: prix pour une divination KÊSEM; QÊSEM; bana-dwîrhe oluhembo bayishihà omushonga; luhembo bahà omushonga omu kulaguza.

קסֵת Objets réels: cartable KÊSET; QÊSETH; kalugu ka kuhagarhira; anahagarhire --- muntu waliyambîrhe ebyêru, anahagarhire olwandiko lw'omwandisi omu mukaba; lolà Eze 9.2; 9.3; 9.11.

קעִילָה Noms propres: Qéila [Quéila] KE'ÎLÂ; QE'ÎLÂ; Keila; Keyila --- lugo lw'omu ishwa lya Yûda.

קפֹד Faune: porc-épic [FF 66] KEPOD; QEPOD; cishegeshe; ecishegeshe; bishegeshe; ebishegeshe.

קפֹז Faune: hibou, serpent [FF 4.5.62.64] KEPÔZ; QEPÔZ; cirifûfu; birifufu; ecirifufu; ebirifufu; njoka; enjoka --- Edomu ahanwa, ashube ishûbûkiro lya bishegeshe, birifufu, bahungwe n'olugo luhinduke bwerûle, gwârhi BHS Iz 34.11.

קצָה Flore: fleur de noix de muscade (cumin noir) KETSAH; KEZAH; KESAH; QETSAH; QEZAH; QESAH; cimino ciru; bwâso bwa bubani; obulo; bulo.

קצִיָה-1 Flore: casse KETSÎ'Â; KEZÎ'Â; KESÎ'Â; QETSÎ'Â; QEZÎ'Â; QESÎ'Â; bubâni.

קצִיָה-2 Noms propres: Fleur-de-Cannelle [Quessia] KETSÎ'Â; KEZÎ'Â; KESÎ'Â; QETSÎ'Â; QEZÎ'Â; QESÎ'Â; bwâso bwa bubâni; Ketsiya; Kesiya --- mwâli wa Ayubu ye wali KEZIA.

קרא Faune: perdrix KORÊ'; QORÊ'; enkwâle; nkwale --- E Mukondwè gwa Kahiku ebà omuntu ye NKWALE omu Bibliya, Bene Korê rhwanabaderha Bene Nkwale.

קרבָן Rituels: offrande KORBÂN; QORBÂN; Hakajira omuntu muli mwe warhûla Nyakasane;

ntûlo; entûlo; anahêra; anarherekêre; korbani; hankajira owahâna enterekêro; Erhi wankahâna enterekêro; nterekêro; enterekêro; mbâgwa; embâgwa --- kurhûla kuhêra kurherekêra kuhâna enterekêro.

קַרְדֹּם Objets réels: herminette, type de hache KARDÔM; QARDÔM; mbasha; embasha.

קָרָה Noms propres: Qaréah [Caréa] KÂRÊAH; QÂRÊAH; Kareahi; Kareyahi.

קָרָה-1 ✓ Noms propres: Qorah [Cora] KORAH; QORAH; Korahi; Koraha; Kora; Korè; Korè --- mugala wa Ezau.

קָרָה-2 Noms propres: Qorah [Cora] KORAH; QORAH; Korahi; Kora; Korè; Korè --- murhambo w'e Edomu.

קָרָה-3 Noms propres: Coré KORAH; QORAH; Korahi; Kora; Korè; Korè --- mugala wa Yizehari, Yitsehar wa kuli Kahati w'oku bûko bwa Levi.

קָרָה-4 ✓ Noms propres: Qorah [Cora] KORAH; QORAH; Korahi; Kora; Korè; Korè --- wa kuli Kalebu w'oku bûko bwa Yûda.

קָרְחִי Noms propres: Coréites [Coré] KORAHÎ; QORAHÎ; bagala ba Korè; bene Korè; omulala gw'Abanyakore; bantu b'omulala gwa Korè; bûko bwa Korè; w'obûko bwa Korè --- bûko bwa Korè; guli mulala munene gwa Korè, bulya bali ba bûko bunene bwa Levi, bulimwo obûko bwa Qorè, mulala gwa Korè omu mashi bali BENE NKWALE.

קִרְיֹות-1 Noms propres: Qeriyoth [Querioth] KERYÔT; QERYÔTH; Kerioti; Keriot --- emwâbo Yûda walenganyagya; ish keriot kuli kuderha muntu w'e Kerioti.

קִרְיֹות-2 Noms propres: Qeriyoth [Querioth] KERYÔT; QERYÔTH; Kerioti; Keriot.

קִרְיַת אַרְבֶּעַ Noms propres: Qiryath-Arba [Quiriath-Arba] KIRYAT ARBA'; QIRYATH ARBA'; aha Kiriya-ti-Arba, ho haligi aha Hebron; Kiriya-ti-Arba; Kiriya-t-Arba; Kiriya-t-Arba; Kiriya-ti-Arba.

קִרְיַת בַּעַל ✓ Noms propres: Qiryath-Baal [Quiriath-Baal] KIRYAT BA'AL; QIRYATH BA'AL; Kiriya-ti-Bali, yerigi Kiriya-t-Yarimi; aha Kiriya-t-Bali.

קִרְיַת חֲצוֹת ✓ Noms propres: Qiryath-Houçoth [Quiriath-Houssoth] KIRYAT HUTSÔT; KIRYAT HUZÔT; KIRYAT HUSÔT; QIRYATH HUTSÔTH; QIRYATH HUZÔTH; QIRYATH HUSÔTH; aha Kiriya-ti-Huzoti; Kiriya-t-Hutsot.

קִרְיַת סֶנָּה Noms propres: Qiryath-Sanna [Quiriath-Sanna] KIRYAT SANÂ; QIRYATH SANÂ; Kiriya-ti-Sana; Kiriya-t-Sana.

קִרְיַת סֶפֶר ✓ Noms propres: Qiryath-Séfèr [Quiriath-Séfer] KIRYAT SÊFER; QIRYATH SÊFER; Kiriya-t-Seferi; Kiriya-t-Sefer; Ki-ryat-Seferi; Kiriya-ti-Seferi.

קִרְיַת יַעֲרִים Noms propres: Quiriath-Yéarim KIRYAT YE'ÂRÎM; QIRYATH YE'ÂRÎM; Kiriya-ti-Yarimi; Kiriya-t-Yarim; Kiriya-t-Yarimi; Ki-ryati-Yearimi; Kiriya-t-Yearimi; Kiriya-ti-Yearimi; Kiriya-ti-Yearimi.

קִרְיַת עֲרִים ✓ Noms propres: Quiriath-Yéarim KIRYAT 'ÂRÎM; QIRYATH 'ÂRÎM; Kiriya-ti-Yarimi; Kiriya-t-Yarim; Kiriya-t-Yarimi; Ki-ryati-Yearimi; Kiriya-t-Yearimi; Kiriya-ti-Yearimi; Kiriya-ti-Yearimi.

קִרְיַתַּיִם-1 Noms propres: Qiryataïm [Quiriataïm] KIRYÂTAYIM; QIRTÂTHAYIM; Kiriya-tayimi.

קִרְיַתַּיִם-2 Noms propres: Qiryataïm [Quiriataïm] KIRYÂTAYIM; QIRTÂTHAYIM; Kiriya-tayimi.

קֶרֶן Attributs: colline, corne, rayon du soleil KÊREM; QÊREM; karhondo; hirhondo; ihembe; amahembe; mahembe; mwonzi gw'izûba; myonzi y'izûba; ihembe lya mavurha; obuhashe bwâni; obuhashe; cisiki c'obuzîne; omushekera; emishekera; mushekera --- ihembe, mushekera (keren omu cihebraniya) kuli kuderha buhashe, cisiki c'obuzîne, c'obucire, burhabâle bwa Nnâmahanga.

קֶרֶן הַפּוֹךְ Noms propres: Ombre-à-paupière [Quéren-Happouk] KÊREN HAPÛK; QÊREN HAÛKH; Kereni-Hapuki; Kerên-Hapuk; cihôho c'ebisike --- mwâli wa Ayubu.

קַרְנַיִם Noms propres: Qarnaïm [Carnaïm] KARNAYIM; QARNAYIM; Karnayimi; Karnayim; Karnayimu.

קָרָץ Faune: mouche piquante KÊRETS; KÊREZ; KÊRES; QÊRETS; QÊREZ; QÊRES; nzi; luzi; nsusi; lususi.

קָרָקָע ✓ Noms propres: Qarqaa [Carca] KARKA'; QARKA'; Karaka; e Karaka --- hantu aho
קָרָקֹר ✓ Noms propres: Qarqor [Carcor] KARKOR; QARQOR; aha Karikora; Karkor --- hantu aho.

קָרְתָּה ✓ Noms propres: Qarta [Carta] KARTÂ; QARTHÂ; Karta --- Karta ciri cishagala; amûko , emilala ya Bene Merari: kwo kuderha aba kuli MAHALI na kuli MUSHI, bahâbagwa na Yozwe, gwârhi Yoz 21.34.

קָרְתָּן ✓ Noms propres: Qartân [Cartan] KÂRTÂN; QÂRTHÂN; Kartani; Kartân --- luli lugo omulala gwa Nefutali gwahâbagwa na Yozwe, gwârhi Yoz 21.32.

קֶשֶׁאָה ✓ Flore: cantaloupe, melon KOSHU'A; QOSHU'Â; mundagwe; omundagwe --- Rhwamadula ziryâ nfi rhwakagilya busha busha konene e Mîsiri, rhwamadula gulya mundagwe, galya malehe, birya bitumbura na balya bapwaro bîrhu, gwârhi Mib 11.5.

קֶשֶׁה-עֵרֶף ✓ Attributs: têtû KESHÊ-ÔREF; KESHÊ-ÔREF; bacikanyi-cirhagômba; bikanyi-birhagômba; cikanyi-cirhagômba; lubaga lwa cikanyi cirhagomba; obâ cikanyi cirhagomba; muntu orhashimba ihano.

קֶשִׁיֹן ✓ Noms propres: Qishyôn [Quichion] KISHYÔN; QISHYÔN; Kishioni; Kishiyoni; Kishyôn - -- lugo lwa baleviti lw'omu ishwa lya Aseri.

רָאָה Êtres: voyant, vision RO'E; omugeremwa; embuko ya Nyamuzinda; mbona kuli --- Mango ga mîra omu Israheli erhi babaga bakola bagendidôsa embuko ya Nyamuzinda bakazagikomerera okuderha, erhi: «Mukanye rhujidôsa omugeremwa». Bulya omulêbi wa bunôla akazâgiderhwa mîra mpu mugeremwa, lolâ 1Sam 9.9.

רְאוּבֵן Noms propres: Ruben R'UBÊN; Rubeni; Ruben --- mugala wa Yakôbo amuburhaga kuli Lea, Leya.

רְאוּבֵנִי Noms propres: Rubénite, de Ruben] R'UBÊNI; bene Rubeni; bûko bwa Rubeni; aba kuli Rubeni; Abanya-Rubeni.

רְאוּמָה ✓ Noms propres: Réouma RE'UMÂ; Reuma --- nnina wa Tebahi, Gahama, Tahasha na Mahaka, lolâ Murh 22.24.

רְאֵיָה-1 ✓ Noms propres: Réaya RE'ÂYÂ; Reaya.

רְאֵיָה-2 ✓ Noms propres: Réaya RE'ÂYÂ; Reaya --- mugala wa Shobali.

רְאֵיָה-3 ✓ Noms propres: Réaya RE'ÂYÂ; Reaya.

רְאֵם Faune: buffle RE'ÊM; mbogo; embogo.

רְאֵמוֹת-1 Noms propres: corail noir, Ramoth RA'MÔT; Ramoti; Ramot --- lugo olwo.

רְאֵמוֹת-2 Noms propres: Ramoth RA'MÔT; Ramoti; Ramot --- lugo lwakuyakiramwo lwa balaviti omu lya Gadi; olundi lugo omu ishwa lya Isaka.

רְאֵמַת רַם ✓ Noms propres: Ramath au sud [Ramath-Néguev] RÂ'MAT NÊGEV; Ramati w'e Negêbu; Ramat w'ifo; ramat w'e mukondwè; Rama y'omu Negêbu --- cishagala omu lya Simeoni.

רְאֵשׁ-1 Flore: cigüe R'OSH; lubala lushusha omufulubindi; mizâbîbu erimwo obwôge; obôge; endulwè; amîshi mahereke; mutuzo; amîshi galimwo obwôge; côgo ca malumwa --- amalehe g'eyo mizâbîbu galimwo obwôge, lolâ Lush 32.32.

Nnâmahanga ahana abarhyamukenziri, abanywêse omutuzo n'amîshi galimwo obwôge, lolâ Yer 9.15; côgo ca malumwa, gwârhi Ndu 3.5.

רְאֵשׁ-2 ✓ Noms propres: Rosh [Rôch] R'OSH; Roshi; Rosh; irhwe; marhwe; murhambo; - rhanzi; okulfîre abandi --- Rosh ali wa bûko bwa Benyamini.

רְאֵשׁ-3 Noms propres: Mèshek [Méchek] R'OSH; Mesheki; Meshek; Roshi; Rosh --- mugala wa Benyamini.

רַב־מַגְ Etres: fonctionnaire RAV-MAG; murhambo; munyabuhashe; banyabuhashe; omurhambo; abarhambo.

רַב־סָרִיִּס Etres: l'officier supérieur RAV-SARÎS; omusirika mukulu; murhambo mukulu w'engabo z'abalwi; murhambo w'abasirika; murhambo w'engabo y'abalâlizi; murhambo w'abaganda.

רַב־שָׁקָה Etres: fonctionnaire RAV-SAKÊ; murhambo; munyabuhashe; banyabuhashe; omurhambo; abarhambo; murhabâzi w'olugerêro; omurhabâzi w'olugerêro; omusirika mukulu; omurhabâzi mukulu.

רַבָּה-1 Noms propres: Rabba RABBA; Rabati; Raba --- lugo karhwa-bwâmi ka Amoni.

רַבָּה-2 ✓ Noms propres: Rabba RABÂ; Ha-Raba --- lugo lw'omu ishwa Iya Yûda.

רַבִּית ✓ Noms propres: Rabbith RÂBÎT; RABÎTH; Rabiti; Rabit --- lugo omu ishwa Iya Isakari.

רִבְלָה-1 ✓ Noms propres: Rivla [Harbêla] RIVLÂ; HARVELÂ; Harbela; Ribla.

רִבְלָה-2 Noms propres: Rivla [Ribla] RIVLÂ; aha Ribla; Rivla; Ribla --- lugo oku lwîshi Iwa Orante Ribla, ho mwâmi w'e Babiloni anigiraga bagala ba Sedekiyahu, rhuderha Sedekiyasi omu masû ga mwâmi, aye! rhusome Yer 39.5-7.

רֵבָע ✓ Noms propres: Rèva [Réba] REVA'; Reba; Reva; cigabi ca kani; lunda luguma ly'obulî bw'ini ziyumanine --- Reba, Reva omu cihebraniya; robo omu ciswahili n'omu mashi cigabi ca kani 1/4 owundi Reba ali mwâmi w'e Madiyani.

רֵבֶקָה ✓ Noms propres: Rébecca RIVKÂ; RIVQÂ; Rebeka --- mukà Izaki.

רוּגְלִים Noms propres: Roguelim ROGLÎM; Roglimi; Roglim --- cishagala c'omu Galaadi.

רֵגֶם ✓ Noms propres: Règuem [Réguem] RÊGEM; Regemu --- wa kuli Kalebu w'oku bûko bwa Yûda.

רֵגֶם מֶלֶךְ Noms propres: Béthel-Sarècèr [Béthel] RÊGEM MELEKH; Beteli-Sareser; Regem-Melek --- muntu w'e Beteli omu mango ga Zakariya, lolà Zak 7.2.

רַדִּי Noms propres: Raddai RQDQY; Radayi --- mugala wa Yesayi, Yese alondana bona Daudi w'ouku bûko bwa Yûda.

רוּחָה ✓ Noms propres: Rohga [Roga] ROHGÂ; Roga; Rohga --- mugala wa Shemeri.

רוּדָנִים Noms propres: Rodanim, Dédan RÔDÂNÎM; Rodanim; Dedani; Dedan --- wa kuli bene Yavani, mwene Yafeti, Yafet.

רוּמָה ✓ Noms propres: Rouma, Douma [Rouma] RÛMÂ; Ruma; Duma --- hantu omu ishwa Iya Efurayimu.

רוּמַמְתִּי ✓ Noms propres: Romamti-Ezèr [Romameti-Ézer] RÔMAMTHÎ 'EZER; RÔMAMTÎ-'EZER; Romamti-Ezeri; Romamt-Ezer.

רוּת ✓ Noms propres: Ruth RÛTH; RÛT; Rut; Rut --- mukazi w'e Mowabu mukà Mahloni, Mahlôn, mwene Elimeleki mukazi mwîkubagirwa wacishwekeragakwo nnazâla n'obwo îba amafa; ayishihinduka nnakulu wa Daudi erhi amaheruka omu mwa Bwozi omu Israheli.

רֵזוֹן ✓ Noms propres: Rezôn [Rezon] REZÔN; Rezoni; Rezôn --- mugala wa Elyada.

רַחַב ✓ Noms propres: Rahab RAHÂV; -gali; -shanjûle; -nnambulè; Rahabu --- mukazi orhagwerhe mulume aha Yeriko.

רַחֲבוֹת-1 Noms propres: Rehovoth [Rehoboth] REHOVOT.

רַחֲבוֹת-2 ✓ Noms propres: la ville aux larges places [Rehoboth-Ir] REHOVOT; lugo Iwa mpandagazi ngali; lugo Iwa mihanda migali; Rehobot; Rehoboti --- omu cihebraniya: REHOVIT-IR.

רַחֲבוֹת-3 ✓ Noms propres: Rehovoth [Rehoboth-sur-la-Rivière] REHOVOT; Rehoboti; Rohoboti-han-Nahari --- Rehovot-okukwîshi.

רַחֲבִיָּה ✓ Noms propres: Rehavya [Rehabia] REHABIYA.

רַחֲבִיָּהוּ ✓ Noms propres: Rehavyahou [Rehabia] REHABIYAHU; Rehabiya.

רֹחָבִים Noms propres: Roboam REHAB'AM; Roboam.

רֹחֹב-1 ✓ Noms propres: Rehov [Rehob] REHÔV; Rehobu.

רֹחֹב-2 ✓ Noms propres: Rehov [Rehob] REHÔV; Rehobu.

רֹחֹב-3 ✓ Noms propres: Rehov [Rehob] REHÔV; Rehobu.

רֹחֹב-4 ✓ Noms propres: Rehov [Rehob] REHÔV; Rehobu.

רֹחֹב-5 Noms propres: Rehov [Rehob] REHOV; Rehobu רַחוּם Attributs: miséricordieux, affectueux RAHUM; munyabwonjo; wa lukogo; w'obwonjo; obabalira duba.

רְחוּם Noms propres: Rehoun REHUM; Rehumu --- WLC muli Neh 10.25 muli REHUM.

רַחֵל-1 Faune: brebis RAHEL; mushibuzi; emishibuzi; cibuzi; ebibuzi --- Iyo izîno Iya mukà Yakôbo eryl.

רַחֵל-2 Noms propres: Rachel RAHEL; Rasheli --- mwa Labani mukà Yakôbo nfarasè yahindwîre h ashuba ch wa nfrasè, yerigi sh omu mashi. Aha rhwayegîre enfarasè n'obwo rhujira h ohubusire, arhali nka "h-kaduma" w'enfarasè.

רַחֵם ✓ Noms propres: Raham RAHAM; Rahamu --- wa kuli bene Kalebu bûko bwa Juda.

רַחֵם Faune: aigle-vautour ou espèce de volaille RÂHÂM; nyunda; nkongoro.

רַחַת Objets réels: pelle à vannage RAHAT; lwibo; lwibo Iwa kuyêrûla.

רִיבִי ✓ Noms propres: Rivaï [Ribai] RÎVAYI; Ribayi --- îshe wa itayi mulwî oky ngoma ya Daudi.

רִיחַ נִיחֹחַ Attributs: parfum apaisant, odeur apaisante RÎAH-NÎHÔAH; bukù bwa kurhulûza; kisûnunu kinjà ka kurhûliriza; hibayo hinjà; kisûnunu ka kusimisa Nyakasane; obuhumule bw'okurhûliriza Nyakasane; buhumule burhûliriza Nyakasane; nterekêro ya kurhûliriza Nyakasane; ishêga ly'obuhumule bwinjà; obuhumule bwinjà bw'okurhûliriza; yatûmulira omugî enyanya; buhumule bwinjà; nterekêro y'obuhumule bwinjà; buhumule bwi-njà; obuhumule; buhumule; akisununu kinjà; kisununu kinjà; akisûnunu kinjà.

רִיפַת ✓ Noms propres: Rifath RÎFAT; Rifati --- mugala wa Gomeri, Gomer wa kuli Yafet.

רֶכָב-1 ✓ Noms propres: Rékav [Rékab] REKAV; Rekabu --- muguma omu barhambo b'abaganda ba Saulu.

רֶכָב-2 Noms propres: Rékav [Rékab] REKAV; Rekabu; Abarekabu --- Abarekabu.

רֶכָב-3 ✓ Noms propres: Rékav [Rékab] REKAV; Rekabu --- murhambo w'ecihugo ca Bet-Hakarem.

רֶכְבִּי Noms propres: Rékabite REKABÎT; Abarekabu; Mulala gwa Rekabu; Abarekabiti --- nka kula rhuderha Abaleviti, erhi rhunamanyire oku bali bantu b'oku bûko bwa Levi. Ecihebraniya ciheba i aha buzinda bw'owasingaga omulala, erhi aha buzinda bw'ecihugo, kwo kuderha: wa mulala gwa lebè erhi wa cihugo cileba, wa bûko bulebe.

רֶכָה ✓ Noms propres: Réka REKA; Reka --- hantu aho.

רָכַל Noms propres: Rakal RÂKÂL; Rakali; Rakal --- lugo omu Iya Yûda.

רֶכֶשׁ Faune: cheval REHESH; citerusi; eciterusi; nfarasi; enfarasi.

רָם-1 ✓ Noms propres: Ram RÂM; Ram; Rama; Ramu --- mugala wa Hezroni, Hesroni, Hetsrôn.

רָם-2 ✓ Noms propres: Ram RÂM; Ram; Rama; Ramu --- mugala wa Yerahmeyeli, Yerahmeel bûko bwa Yûda.

רָם-3 Noms propres: Ram RÂM; Ram; Rama; Ramu --- shakulûza wa Elihu.

רָמָה Attributs: tromper, trahir RMH; kurheba; Carhumirage onteba?; Carhumaga murhurheba?; Carhumaaga onteba ntya?; Carhumaga onteba ntyâla?; onteba; kulenganya; kuhemukira.

רָמָה-1 Noms propres: Rama RÂMÂ; Rama; mujunja --- obulî n'oburhunu.

רָמָה-2 Noms propres: Rama RÂMÂ; Rama; mujunja; Ra-ma.

רָמָה-3 ✓ Noms propres: Rama RÂMÂ; Rama; mujunja --- lugo omu Iya Efurayimu, Efrayim.

רָמָה-4 ✓ Noms propres: Rama RÂMÂ; Rama; mujunja --- lugo omu Iya Aseri.

רָמָה-5 Noms propres: Rama [Ramoth] RÂMÂ; Rama; Ramot; mujunja --- lugo luzibuzibu omu Iya Nefutali, Neftali.

רָמָה Faune: ver, vermine, vermisseau RIMÂ; muvunyu; nzoka; hinyagâsi; emivunyu.

רָמוֹן-1 Flore: grenade RIMÔN; amakomamanga; makomamanga; mushemberere; mishemberere; omurhi baderha grenadina; mukomamanga --- ogwo murhi gwo batwako amalehe gaderhwa amakomamanga.

רָמוֹן-2 Noms propres: Rimmôn [Rimmon] RIMÔN; En-Rimoni; Ein-Rimôn --- lugo lw'omu Iya Simeoni.

רָמוֹן-3 ✓ Noms propres: Rimmôna, Rimmono, [Rimmon] RÎMÔNA; RIMONO; Rimoni; Rimôn -- lugo Iwa baleviti omu Iya Zabuloni.

רָמוֹן-4 ✓ Noms propres: Rimmôn [Rimmon] RIMÔN; Rimoni --- îshe wa Bâna na Rekabu bo bayirhaga mwâmi Ish-Boshet.

רָמוֹן-5 ✓ Noms propres: Rimmôn [Rimmon] RIMÔN; Rimoni --- muzimu wa Abasîriya, ananya-Sîriya.

רָמוֹת ✓ Noms propres: Yeramoth [Yérémoth] RÂMÔT; Yeramoti; Yeramot.

רָמוֹת נֶגֶב ✓ Noms propres: Ramoth du Néguev [TOB]; Ramoth dans le Néguev RÂMÔT-NÊGEV; e Rama y'omu Negêbu --- hantu e mukondwè, ifo Iya .

רָמְיָה-1 Attributs: paresse REMIYA; bwôlo; obwôlo njingo buvuna; omwôlo; njingo zihozire; kuboko kuhozire.

רָמְיָה-2 ✓ Noms propres: Ramya [Ramia] RAMIYA; Ramiya --- resh arhuma ahali haja e, haja a (patah).

רָמְיָה-3 Attributs: deceit, betrayal RAMIYA; binwa bya bulyâlya; kuyâza omu bulyâlya; eby'obunywesi; bulyâlya; kurhi oku walimbira obubî --- kurhi oku walimbira obubî, wâni cikalanshonyi?, lolà Lul 51(52).3 omu BHS.

רָמְלִיָהוּ Noms propres: Remalyahou [Remalia] REMALYAHU; remalyahu; Remalya --- îshe wa Pekahi mwayîrhira mwâmi aha Samâriya, lolà 2 Bâm 15.25.

רָמְרָץ Noms propres: Rimmôn-Pèrèç [Rimmon-Pérès] RIMÔN-PÊRETS; Rimôni-Pêres --- hantu bene Israheli bageraka erhi barhenga bujà bw'e Mîsiri.

רָמֶשׁ Faune: animaux (rampants) RÊMESH; ebinyandafuka; nsimba ziyandala; ebiyandala; bizine binafukunya.

רָמַת לֶחִי ✓ Noms propres: Ramath-Lèhi [Ramath-Léhi] RAMAT-LEHI; Ramati-Lehi.

רָמַת ✓ Noms propres: Rèmeth [Rémeth] RÊMET; Remeti --- lugo ly'omu Iya Isakari.

רָמַתִּי ✓ Noms propres: Ramatite [de Rama] RÂMÂTI; w'e Rama; muntu oyûbaka e Rama; muburhwa w'e Rama.

רָמַתַּיִם צוֹפִים ✓ Noms propres: Ramataïm-Çofim [Rama] RÂMÂTAYIM-TSÔFIM; Ramatayimi; Ramatayimi-Tsofim --- lugo lw'omu Iya Efrayimu.

רִנָּה ✓ Noms propres: Rinna RINA; Rina --- mugala wa Shimoni.

רִנְנִים Faune: autruche RENANÎM; enyunda; kahlenè; kahlenè --- kanyunyi ako.

רִסָּה ✓ Noms propres: Rissa RISA; Risa --- hantu bene Israheli bageraga erhi barhenga bujà bw'e Mîsiri.

רִסְסָן-1 Objets réels: bride, mors RÊSEN; lugîsho; lukoba; lugîsho n'olukoba; kahagaliko; kuhagalika; kuzirika.

רִסְסָן-2 ✓ Noms propres: Rèsèn [Ressen] RÊSEN; Reseni; Resen.

רֵעוּ ✓ Noms propres: Réou REU; Rewu; Reu --- mugala wa Pelegi.

רֵעוּאֵל-1 ✓ Noms propres: Réouël [Réouel] RE'U'EL; Reweli; Rewel.

רֵעוּאֵל-2 ✓ Noms propres: Réouël [Réouel] RE'U'EL; Reweli.

רְעוּאֵל 3-✓ Noms propres: Réouël [Déouel] RE'U'EL; Reweli; Rewel.

רְעוּאֵל 4-✓ Noms propres: Réouël [Réouel] RE'U'EL; Reweli; Rewel.

רְעִי Noms propres: Réi [Réi] RE'Î; Rei; Reyi.

רְעֵלָיָה 1-✓ Noms propres: Réélaya [Rélaya] REELAYA; Rehelaya --- w'omu bantu 11 bàli na Zorobabeli: Yozwe, Nehemiya, Seraya, Rehelaya, Nahamani, Mordokayi, Bilkani, Mispar, Bigwayi, Rehumu, Bana, lolà Ezr 2.2.

רְעָמָה Noms propres: Raéma [Ragma] RA'MA; RAMA; Rama; bishamvu bya nsimba erhi bya cintu.

רְעָמִיָּה 1-✓ Noms propres: Raamyā [Raamia] RA'AMYA; Raamyā --- muguma muli balya 11 baliyegire Zorobabeli kurhenga e Babiloni.

רָעַמְסֵס Noms propres: Ramsès RA'MSÈS; Ramusesi --- lunda luguma lwa cihugo ca Mîsiri lugo lw'omu Mîsiri.

רָפָא 1-✓ Noms propres: Rafa RÂFÂ'; Rafa --- luli lugo.

רָפָא 2- Noms propres: Rafa RÂFÂ'; Rafa.

רָפָאִים 1- Noms propres: Refaïte REFÂ'ÎM; Refayimi; Refayim; Banya-Rafa; Bantu b'e Rafa; w'e Rafa; b'e Rafa; Abarefayimi .

רָפָאִים 2- Êtres: ombres, trépassé, des morts REFÂ'ÎM; bizunguzungu; abafire; emifù; bya abafire; banyakwigendera.

רָפָאֵל 1-✓ Noms propres: Refaël REFA'EL; Refaheli --- mugala wa Shemaya.

רָפָה 1-✓ Noms propres: Harafa RÂFÂ; Harafa; Rafa --- shakulûza w'obûko b'abantu b'emikalarhu, lolà 2 Sam 21.16.

רָפָה 2-✓ Noms propres: Rafa RÂFÂ; Rafa --- mugala wa Bieya bûko bwa Benyamini.

רָפּוּא 1-✓ Noms propres: Rafou RÂFÛ; Rafu --- îshe wa Palti w'oku bûko bwa Benyamini nyênzi, ndolelrezi.

רָפָה 1-✓ Noms propres: Rèfah [Réfa] RÉFÂ; Refa --- mugala wa Efrayimu shakulûza wa Yeshuwa, rhuderha Yozwe.

רִפְדִּים 1-✓ Noms propres: Refidim REFIDÎM; Refidim; Refidimi; aha Refidimi.

רִפְיָה 1-✓ Noms propres: Refaya REFÂYÂ; Refaya.

רִפְיָה 2-✓ Noms propres: Refaya REFÂYÂ; Refaya.

רִפְיָה 3-✓ Noms propres: Refaya. REFÂYÂ; Refaya.

רִפְיָה 4-✓ Noms propres: Refaya REFÂYÂ; Refaya.

רִפְיָה 5- Noms propres: Refaya REFÂYÂ; Refaya.

רֶפֶת Objets réels: clôture, étable REPAT; cogo; ebyôgo; iruli; bulambo; ebulambo.

רֶצֶן Attributs: délice, satisfaction RÂTSÔN; lununirizi; masima; kurhimûkwa; bulonza; busîme; bulonza bwinjà; burhonyi; nshôkano; esimisa; asimisibwa; Nya-kasane amurhonya; embâgwa ekwanine; yayêmêrwa; lyo ammurhonya; oburhonyi; bacijizire n'omurhima gwâbo goshi; oku alonzize; oku banalonzize.

רִצְיָא 1-✓ Noms propres: Ricia [Rissia] RITSIYA'; RITSYA'; Risiya --- mugala wa Ula w'oku bûko bwa Aseri.

רִצִּין 1- Noms propres: Recîn [Ressin] RETSÎN; Resoni; Rtsoni; Rasoni; Ratsoni.

רִצִּין 2-✓ Noms propres: Recîn [Ressin] RETSÎN; Resoni; Rtsoni; Rasoni; Ratsoni; Resinini.

רֶצֶף Noms propres: Rècef [Ressef] RÊTSEF; Resefi; Resefu; Resef; Retsefi; Retsef; cisêse ciyasire muliro --- lugo lw'Israheli Mwâmi w'e Asîriya ali anyazire.

רִצְפָּה 1-✓ Noms propres: Riçpa [Rispa] RITSPA; RISPAA; Rispa --- luyinjihizo lwa rhubuye rhutyarhutya rhobeneka nka butâkè mwâli wa Aya cihêrula ca mwâmi Saulu.

רַקּוֹן 1-✓ Noms propres: Raqqôn [Raccon] RAKÔN; Rakoni --- hantu omu lya Dani.

רָקֶם-1 ✓ Noms propres: Rêqem [Réquem] RÊKEM; Rekemi --- lugo ly'omu Iya Benyamini.

רָקֶם-2 ✓ Noms propres: Rêqem [Réquem] RÊKEM; Rekemi --- mwâmi w'e Madiyani, Madyân.

רָקֶם-3 ✓ Noms propres: Rêqem [Réquem] RÊKEM; Rekemi.

רָקֶם-4 ✓ Noms propres: Rêqem [Réquem] RÊKEM; Rekemi --- mugala wa Pêresh bûko bwa Menashè.

רָקֶם Objets réels: vêtement, tissé en couleurs RIKMÂ; mishangi miluke bitâkè; emishangi y'ebitâkè; mishangi ya bitâkè; emishangi yâge y'obutonè-butonè; emyambalo eri kwo obushengerèrè; emyambalo eri kwo obushengerêrè; ya bushengerere; ya bushengerêrè; myambalo yâwe y'obushengerere; obushengerere.

רָקַת ✓ Noms propres: Raqqath [Raccath] RAKAT; Rakati --- lugo luzibuzibu omu Iya Nefutali.

רָשָׁע Êtres: méchant, infidèle RÂSHÂ'; muminya; mbulabwikubagirwa; ohemuka; enkola-maligo; owalihalalîre owâbo; nie mubî; omubî; mubî; omuntu mubî; bantu babî; babî; omuntu wayîrhaga owâbo; ohalîre banamubwira oku ahalîre; kuyerekana ndi oli mubî; embaka; mbaka.

רֶשֶׁף ✓ Noms propres: Rêshef [Réchef] RÊSHEF; Reshefu; ngulumira; mulazo; hikemezo; cihusi --- RÊSHEF ali mugala wa REFÂ ye shakulûza wa Yozwe bûko bwa Efrahimu.

רֶשֶׁת Objets réels: filet RÊSHET; migozi; kasirha; keshe; iderha Iya kanego liyerekire ngansi hilerha embaka --- iderha lirhahumanusiri okuderha ngasi bilêrha embaka ngasi kalugu kayosire nka kêshe.

רָשָׁע-1 Attributs: être injuste, coupable RSH'; nie nyâzire; burhambi-hambi; oyâzire; obuhire; obubî; kubà n'obubî; kubà n'ecâha רָשָׁע-2 Attributs: condamner comme coupable RSH'; kuyâgiriza; kubona owundi bubî; banamubwîra oku ahalîre; obubî bwâge bunajè okw'irhwe lyâge yênene; akanwa kâge kanyâgiriza; orhanyâgirizagya Muhanyi; akanwa kâwe kwône kakuyâzize; batumuzize; anaciza omugoma --- k'anacishomya mpu atwîra Omushinganyanya Ogala-byoshi olubanja?, lolà Ayu 34.17.

רָשָׁע-3 Attributs: agir par méchanceté RSH'; okuhenya amabî; ntahenyaga amabî; rhwahemusire; rhwajizire kubî, rhwabîhire; Rhwajizire ecâha; owaligwêrhe olugendo lugalugalu; omu câha; rhuba bantu babî; nkola-maligo; kulenganya; ntahemukaga nti ngomere; rhwabîhire; orhahîra okabîha; orhahîra okabîha; rhajizire ebyâha; ebyâha.

רֶתֶם Flore: genêt, genièvre [type de buisson RÔTEM; murhi; murhi gwa Yenista; ishaka; makerêrhè; ah'idako ly'omurhi.

רִתְמָה ✓ Noms propres: Ritma RITMÂ; Ritima --- hantu bene Israheli bageraga kurhenga omu bujà e Mîsiri.

שָׁאוּל-1 Noms propres: Saül SHÂ'ÛL; Saulu; Shaulu --- mugala wa Kish mwâmi murhanzirhanzi omu Israheli w'oku bûko bwa Benyamini.

שָׁאוּל-2 ✓ Noms propres: Shaoul [Chaoul] SHÂ'ÛL; Saulu; Shaulu --- mwâmi w'e Edomu.

שָׁאוּל-3 Noms propres: Shaoul [Chaoul] SHÂ'ÛL; Saulu; Shaulu --- mugala wa Simeoni.

שָׁאוּל-4 Noms propres: Shaoul [Chaoul] SHÂ'ÛL; Saulu; Shaulu --- mugala wa Uzieli wa kuli Kehati bûko bwa Levi.

שָׁאוּלִי Noms propres: Shaoulite [Chaoulite] SHÂ'ÛLÎ; bene Shaulu; mulala gwa Shaulu; ba kuli Shaulu --- Shaulu ye mugala wa Simeoni.

שְׂאֵל ✓ Noms propres: Shéal [Chéal] SHÊ'ÂL; Sheali; Seali; Sheal; Yishali.

שְׂאֵלְתִּי Noms propres: Shaltiel [Chéaltiel] SHE'ALTÎÊL; Sheyaltiyeli; Shealtieli; Shalatieli.

שְׂאֵר יָשׁוּב Noms propres: Shéar-Yashouv [Chéar-Yachoub] SHE'AR-YÂSHÛV; Sheyari-Yashubu; Shear-Yashub --- mugala wa Yeshayahu, rhuderha Izaya eryo izîno lidesire "OMUSIGALA GWACIGALUKA" izîno Iya bulangalire bw'omulêbi oku enyumpa ya Daudi erhakaherêrekera yoshi. Co carhumire ahà omwâna eryo izîno.

שְׁאֵרָה ✓ Noms propres: Shééra [Chéra] SHE'ERÂ; Shera --- mugala wa Efrayimu.

שְׁבָא Noms propres: de Saba, Saba SHEBÂ'; Saba; Seba; Sheba --- mugala wa Raema ye Yokshan, Yoktan wa kuli Sem, olondana bona Ham; izîno ly'ecihugo câbo. Bene Kushi bo: Seba, Havila, Sabata, Rama na Sabuteka. Bene Rama bo: Sheba na Dedani. Ab'ishiriza baciderha bene Havila. Nîrhu rhuba bene Levi, mukengêre. Abantu boshi bo baguma kula bidesirwe omu Murh 10. Nadesire bulya oku milala y'omu Kongo minji egwerhe ecikebu oku lubaga lwa Bibliya.

שְׁבָאִי Noms propres: Sabéen SHEBÂ'Î; ab'e Saba; w'e Saba; mulala gwa Saba; bene Sheba.

שְׁבָוָה ✓ Objets réels: agate SHEBÔ; eagata; agata --- hibuye hya ngulo ndârhi.

שְׁבֻוֹאֵל-1 ✓ Noms propres: Shevouël [Chebouel] SHEVÛ'ÊL; Shebuweli; Shebuwel --- mugala wa Gershomî murhambo w'oku bûko bwa Levi.

שְׁבֻוֹאֵל-2 ✓ Noms propres: Shevouël [Chebouel] SHEVÛ'ÊL; Shebuweli --- mugala wa Hemani mwimbiza omu ka-Nyamuzinda w'oku oku ngoma ya Daudi.

שְׁבֻוֹתָה Rituels: serment SHEBÛ'Â; ecihango; cihango; ndagâno; endagâno; endahiro; ndahiro; omulagi; mulagi; eciragâne; ciragâne; mwîgasho; omwîgasho --- na ngasi bandi bacîyegûlaga oku lubaga mpu lya bashimba oburhegesi bwa Nyamuzinda, abakazi bâbo, bagala bâbo, bâli bâbo na ngasi boshi bankahashir'iyumva, lolâ Neh 10.29.

שְׁבֵט-1 Êtres: bâton, tige, tribu SHÊVET; SHÊBET; karhi; akarhi; buhiri; obuhiri; cigundu; lusarhi; bûko; obûko; mulala; milala; emilala; bene*; ishanja; mashanja; amashanja; mwoyo n'abana binyu; Iburha lyaburhwa.

שְׁבֵט-2 Objets réels: bâton, tige, tribu SHÊVET; karhi; akarhi; buhiri; obuhiri; cirhi; ecirhi; bûko; ishanja; hihugwa n'akarhi k'omungere.

שְׁבִי Noms propres: Shovai [Chobai] SHÔBAYI; Shobayi --- mugala wa milala w'omu balanzi b'emihango enyuma z'obujâ bw'e Babiloni.

שְׁבִי Noms propres: Shovi [Chobi] SHÔVÎ; SHÔBÎ; Shobi --- mugala wa Nahasha w'e Raba mwâmi w'e Amoni.

שְׁבָכָה Objets réels: filet, grille SEBÂKA; SEBÂHA; migozi; kasirha.

שְׁבָלִיל Faune: limace SHABELÛL; ecishongambeba; cishongambeba.

שְׁבָם Noms propres: Sevam [Sebam] SHEBÂM; SHEVÂM; Sebani; Shevani; Shebani --- lugo omu lya Rubeni שְׁבָמָה Noms propres: Sivma [Sibma] SIVMÂ; SIBMÂ; Sabama; Sibma --- cishagala, lugo omu lya Rubeni.

שְׁבָנָא Noms propres: Shevna [Chebna] SHEVNÂ'; SHEBNÂ; Shebuna --- munya-buhashe oku ngoma ya mwâmi Hezekiyahu, rhuderha Ezekiyasi.

שְׁבָנִיָּה-1 Noms propres: Shevanya [Chebania] SHEVANYÂ; Shebanya --- baleviti banji bagwêrhe eryo izîno enyuma z'obujâ bw'e Bababiloni lolâ na Neh 10.11; 10.13.

שְׁבָנִיָּה-2 ✓ Noms propres: Shevanya [Chebania] SHEVANYÂ; Shebanya --- mudâhwa enyuma w'obujâ bw'e Babiloni.

שְׁבָנִיָּהוּ Noms propres: Shevanyahou [Chebania] SHEVANYAHU; Shebanyahu.

שְׁבָע-1 ✓ Noms propres: Shèva [Chéba] SHEVA'; SHEBA'; omu kuganja kali nda; nda; Ber-Seba.

שְׁבָע-2 ✓ Noms propres: Shèva [Chéba] SHEVA'; SHEBA'; SHEV'ÎM; makumi gali nda; Sheba.

שְׁבָע-3 Noms propres: Shèva [Chéba] SHEVA'; SHEBA'; Sheba --- lugo ly'omu lya Simeoni.

שְׁבַע Rituels: jurer SHB'; kucîgasha; Ocigashage buno oku izîno lya Nyamuzinda; ncîgashire; ahôla ho bombi bacîgashiraga; nakulahiriza; anandaganya n'endahiro; anacigashira olwo lubanja; andahirize; acîgasha; ndagâno; nasêza n'erya ndagâno.

שְׁבַעָה Noms propres: Shivéa [Chiba] SHIVE'Â; SHIBE'Â; Shibe; Shibeya --- hantu aho.

שְׁבַעוֹת Rituels: semaine SHEVÛ'ÔT; SHEBÛ'ÔT; mugobe; olusiku lukulu lw'Emigobe; lukulu lwinyu lw'emigobe; Olukulu lw'Emigobe; oku lukulu lw'Emigobe; lw'emigobe --- mugobe kuli

kuderha nsiku nda.

שֶׁבֶר ✓ Noms propres: Shèvèr [Chéber] SHEVER; SHEBER; Sheberi; mugomogo; mgano; buvune --- Sheberi ali wa kuli bene Kalebu nnina ye Maaka, wundi mukazi wa Kalebu.

שַׁבָּת Rituels: sabbat, (jour) du repos SHABÂT; Iwa-Sabato; luzira Iwa-Sabato; luzira; zizira; zizira zinyu; oluzira; Iwa kurhamûka; Sabato; kuhumûka.

שַׁבְּתַי ✓ Noms propres: Shabtaï [Chabbetaï] SHABTAYI; Shabtayi; Shabutayi --- muleviti enyuma z'obujà bw'e Babiloni שָׁגוּעַ ✓ Noms propres: Shagué [Chagué] SHÂGÊ'; Shagè; Shage -- - mulwî w'oku ngoma ya Daudi.

שֶׁגוּב-1 ✓ Noms propres: Segouv [Segoub] SEGÛV; SEGÛB; Segubu --- mugala wa Hiyeli, Hiel ye wayûbakaga Yeriko buhyâhya , lolà 1 Bâm 16.34.

שֶׁגוּב-2 ✓ Noms propres: Segouv [Segoub] SEGÛV; SEGÛB; Segubu --- mugala wa Hezroni, Hesroni bûko bwa Yûda.

שֶׁדַּת Êtres: démon SHÊD; bashetani; abashetani; bazimu.

שֶׁדַּי Noms propres: Puissant [très-grand, tout-puissant] SHADAYI; El-Shadayi; munyabuhashe; mukulu bwenêne; ogala-byoshi; Nyamuzinda Ogala-byosh; Nyamwagirwa; Nyamuzinda; Nnâmahanga; Nyamubâho --- Nyamwagirwa y'ola ohana enshogano nyinjà na nyîmana rugaba igana.

שֶׁדִּיאוּר ✓ Noms propres: Shedéour [Chedéour] SHEDÊ'ÛR; Sedeuri --- îshe wa Elisuri, murhambo w'abalwi bene Rubeni.

שַׁדְרַק Noms propres: Shadrak [Chadrac] SHADRAC; Shadraki.

שֶׁה Faune: agneau, mouton, brebis SÊ; Mwânabuzi; omwanabuzi; omwâna-buzi; cibuzi; mushibuzi; bana-hene; omwânahene; mpene erhi cibuzi; empene; ecibuzi; ebibuzi; ebintu; cîntu; ecintu.

שֶׁה-1 Objets réels: béryl, onyx SHOHAM; onice; onikisi; mabuye g'ecitwîro cihamu.

שֶׁה-2 ✓ Noms propres: Shoham [Choham] SHOHAM; Shohamu --- wa kuli Yaziya na Yaziya ali wa kuli Merari.

שֶׁוּא-1 Noms propres: Shewa [Cheva] SHEWÂ'; Shewa --- mwandisi oku ngoma ya Daudi.

שֶׁוּא-2 ✓ Noms propres: Shewa [Cheva] SHEWÂ'; SHEVÂ; Shewa; Sheva --- wa kuli Kalebu w'oku bûko bwa Yûda cûbaka ca Makbena na Gibe, Gibeya.

שֶׁוּשָׁא Noms propres: Shawsha [Chavecha] SHAWSHÂ'; SHAVSHÂ; Shavsha; Shevesha.

שֶׁוּבָא-1 ✓ Noms propres: Shouvaël [Choubaël] SHÛBÂ'ÊL; Shubaeli; Shubaheli; Shuvael --- mugala wa Gershomi murhambo bûko bwa Levi.

שֶׁוּבָא-2 ✓ Noms propres: Shouvaël [Choubaël] SHÛBÂ'ÊL; Shubaeli; Shubaheli; Shuvael --- mugala wa Hemani mwimbiza omu ka-Nyamuzinda w'oku ngoma ya Daudi.

שֶׁוּבָב-1 Noms propres: Shovav [Chobab] SHOAV; SHOBAB; ntwika-buyemere; mugoma --- mugala wa Daudi muli balya baburhiragwa aha Yeruzalemu.

שֶׁוּבָב-2 Noms propres: Shovav [Chobab] SHOAV; SHOBAB; ntwika-buyemere; mugoma --- mugala wa Daudi bûko bwa Yûda שֶׁוּבָק ✓ Noms propres: Shovak [Chobak] SHOAV; SHOBAB; Shobaka --- murhambo wa basirika ba Hadadezeri, mwâmi w'e Tsoba, Soba.

שֶׁוּל-1 ✓ Noms propres: Shoal [Chobal] SHÔVAL; SHÔBAL; Shobali --- mugala wa Sheîr, Seîr.

שֶׁוּל-2 ✓ Noms propres: Shoal [Chobal] SHÔVAL; SHÔBAL; Shobali --- wa kuli Kalebu bûko bwa Yûda cûbaka ca Kiryat-Yearim שֶׁוּעַ Noms propres: Shovéq [Chobec] SHÔVEK; Shovek; Shobeki --- murhambo enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

שֶׁוּהָ ✓ Noms propres: Shawé [Chavé] SHAWÊ; SHAVÊ; Shawê; Shavê; Sawe; kabanda --- hantu aho.

שֶׁוּחַ ✓ Noms propres: Shouah [Choua] SHÛAH; Shuwahi; Shûah.

שׁוּחָה ✓ Noms propres: Shouha [Chouha] SHŪHĀ; Shuha; iriba; cirhenga; SHŪHĀ; muntu --- bûko bwa Yûda שׁוּחִי Noms propres: Shouah [Chouha] SHŪHÎ; wa kuli SHŪAH; Shuwahi; Shuwa.

שׁוּחָם ✓ Noms propres: Shouham [Chouham] SHŪHAM; Shuhami --- muntu wa bûko bwwa Dani oyo.

שׁוּחָמִי Noms propres: Shouhamites [de Chouham] SHŪHĀMÎ; wa kuli Shuhami; bene Shuhami; Shuhami; Shuham.

שׁוּטֶר Étres: officier SHÔTER; abarhambo; murhambo; omurhambo.

שׁוּלָמִית Noms propres: Sulamite SHŪLAMÎT; w'e SULEM; w'e SUNEM --- mukazi w'e Sunem wajàga emw'omulêbi oku lwa Elisha.

שׁוּכָה-1 Noms propres: Soko SÔKO; Soko --- lugo omu lya Yûda.

שׁוּכָה-2 ✓ Noms propres: Soko SHÔKO; Soko --- lugo omu lya Yûda.

שׁוּכָתִי Noms propres: Soukatite SŪKATÎ --- mulala gw'Abandisi b'e Yabesi, Yabets.

שׁוּמִים ✓ Flore: ail SHŪMÎM; tunguru sumu; matunguru makali; bapwaro.

שׁוּמֶר Noms propres: Shomér [Chémer] SHÔMER; Shomeri.

שׁוּנִי-1 Noms propres: Shouni [Chouni] SHŪNÎ; Shuni --- mugala wa Gadi שׁוּנִי-2 ✓ Noms propres: Shouni [Chouni] SHŪNÎ; Abashuni; mulala gwa Shuni; wa kuli Shuni --- mugala wa Gadi.

שׁוּנֶם ✓ Noms propres: Shounem [Chounem] SHŪNEM; Shunemi; Shunemu --- lugo omu lya Isakari שׁוּנָמִית Noms propres: Shounamite [Chounem] SHŪNEMÎT; mukazi w'e Shunemi.

שׁוּעָ ✓ Noms propres: Shoua [Choua] SHŪ'A; Shuwa.

שׁוּעָ Noms propres: Shoa [Choa] SHŌ'A; kuholola olubaga; kuherêrekera; buherêrekere.

שׁוּעָא ✓ Noms propres: Shoua [Choua] SHŪ'Ā; Shuwa --- mwâli wa Heberi, Heber w'oku bûko bwa Aseri שׁוּעָל-1 Faune: renard, chacal SHŪ'ĀL; banyambwe; nyambwe; bunyambwe.

שׁוּעָל-2 Noms propres: Shoual [Choual] SHŪ'AL; Shwala; Shuwali --- lunda lwa cihugo omu ishwa lya Benyamini.

שׁוּעָל-3 ✓ Noms propres: Shoual [Choual] SHŪ'AL; Shuwali; Shwala --- mugala wa Zofa, Tsofa, Sofa bûko bwa Aseri.

שׁוּפָק ✓ Noms propres: Shofak [Chofak] SHÔFAK; Shofaki; Shofak --- murhambo wa murhwe gwa Hadadezeri, mwâmi w'e Soba, Tsoba שׁוּפָמִי ✓ Noms propres: Shoufamite [Choufamite] SHŪFAMÎ; Abashufami; Ba kuli Shefufam; ba kuli Shufam --- bûko bwa Benyamini.

שׁוּר ✓ Noms propres: Shour [Chour] SHŪR; Shuru; Shur --- hantu aho.

שׁוּר Faune: bœuf, taureau, vache, veau, viande, animal SHÔR; empanzi; mpânzi; mpanzi; empanzi; nkâfu; enkâfu; enyama; nyama; cîntu; ecîntu --- nkâfu mpanzi kanina nyama cintu.

שׁוּשָׁן-1 Flore: lis SHŪSHAN; lisi.

שׁוּשָׁן-2 Noms propres: Suse SHŪSHAN; aha Suza; Suza; Shushani --- lugo, karhwa-bwâmi bwa Abapersi.

שׁוּתֵלַח-1 ✓ Noms propres: Shoutèlah [Choutéla] SHŪTELAH; Shutelahi; Sutela; Shutela.

שׁוּתֵלַח-2 ✓ Noms propres: Shoutèlah [Choutéla] SHŪTELAH; Shutelahi; Sutela; Shutela --- mugala wa Zabadi bûko bwa Efrayimu.

שׁוּתֵלְחִי ✓ Noms propres: Shoutalhite [Choutélaïte] SHŪTALHÎ; omulala gwa Abasutela; omulala gwa Abashutela; Bene Shutelah --- mugala wa Efrayimu

שׁחָל Faune: lion, fauve SHAHAL; entale; ntale; ciryanyi; eciryanyi.

שׁחָלַת ✓ Faune: onyx SHEHÊLET; torakasi; ecizibwe ca torakasi; onice; agata --- ibuye lya citwîro cinene.

שׁחָף ✓ Faune: mouette SHAHAF; cinkongoro; ecikongoro; Nyamulobo.

שׁחָץ Faune: lion SHAHATS; SHAHAZ; ogende aja acûka; mtale; entale; ensimba ecuka ---

ensimba ecuka yanabà ntale eyo KACÛKÂ.

שְׁחַצִּימָה Noms propres: Shahacima [Chassaïm] SHAHATSÎMÂ; SHAHAZIMA; Shahazima --- lugo Iwa bene Isakari.

שְׁחַרְיָה ✓ Noms propres: Sheharya [Cheharia] SHEHARYA; SHEHARIYA; Sheharya.

שְׁחַרְיִם ✓ Noms propres: Shaharaïm [Charaïm] SHAHARAYIM; Shaharayimi; Shaharayim; Sharayimu --- muntu w'omu bûko bwa Benyamini.

שֻׁטָּה Flore: acacia SHITÂ; akasiya; omuvûla; muvûla.

שֻׁטִּים Noms propres: Acacias, Shittim [Chittim] SHITÎM; Shitimu; Shitimi; Sitimi; Shitim --- hantu omu lubanda Iwa Yordani.

שִׁטְנָה ✓ Noms propres: Sitna SITNÂ; kushobeka; akadali; kuyandika lebè; SIRNA; aha Sirna.

שִׁטְרֵי ✓ Noms propres: Shitraï [Chitraï] SHITRAYI; Shitrayi --- munyabuhache mushizi wa Daudi.

שִׁיאֵן Noms propres: Siôn [Cion] SÎ'ÔN; SIYON; Siyoni --- lukere Iwa ntongo mwênè-buzûka-zûba bw'Israheli.

שִׁי'ן ✓ Noms propres: Shiôn [Cion] SHÎ'ÔN; Shioni --- lugo lw'omu Iya Isakari. שִׁיד ✓ Objets réels: blanchir SHÎD; kushîga engwa; kuyêruhya; ogashîge engwa; munagashîge engwa --- okugwîka amabuye oku irango n'okugashîga engwa bwâli bwôrhère e Bushi Nacibwîne shakulwe Namuhiri akagashîga. Ka ntaderhaga nti Abashi kuli Bene Levi barhengaga!/
שִׁיד ✓ Objets réels: chauds, plâtre SHÎD ; engwa; ngwa.

שִׁיזָא ✓ Noms propres: Shiza [Chiza] SHÎZÂ; Shiza --- îshe wa Adina murhambo w'oku bûko bwa Rubeni mulwî oku ngoma ya Daudi.

שִׁיחֹר לִבְנַת שִׁיחֹר ✓ Noms propres: Shihor-Livnath [Chihor-Libnath] SHÎHOR-LIVNAT; oku lwîshi Iwa Libna.

שִׁילָה ✓ Objets réels: hommage SHÎLÔ; Ishungwè; karhi k'oburhegesi; lukengwa.

שִׁילוֹ Noms propres: Silo SHÎLÔ; Silo; Shilo; karhi ka burhegesi.

שִׁילֹנִי-1 ✓ Noms propres: de Silo SHÎLONÎ; w'e Silo; w'e Shilo; b'e Silo; banya-Shilo; banya-Shilo.

שִׁילֹנִי-2 ✓ Noms propres: de Ha-Shiloni [de Chiloni], Silonite [de Chéla] bûko bwa Shela; w'e Shela; w'e Shilo; Shela.

שִׁימֹן ✓ Noms propres: Shimôn [Chimon] SHÎMÔN; Shimoni --- muntu wa bûko bwa Yûda oyo.

שִׁישָׁא ✓ Noms propres: Shisha [Chicha] SHÎSHÂ; Shisha --- îshe wa Elihorefi, Elihoref munyabuhache w'oku ngoma ya Salomoni.

שִׁישָׁק Noms propres: Shishaq [Chichac] SHÎSHAK; Shishak; Shishaki --- mwâmi w'e Mîsiri omu mango ga Salomoni, mwâmi omu Israheli.

שִׁקָּה Objets réels: harpon SUKÂ; mpenzi zihékine; lulobo luloba enfî nnênêne; lulobo luloba emvubu.

שִׁכּוֹ ✓ Noms propres: Sékou SEKÛ; aha Seku --- hantu h'omu Iya Benyamini.

שִׁכְוִי Faune: coq SEKWI; oluhazi; luhazi.

שִׁכְיָה ✓ Noms propres: Sakya [Sakia] SAKYÂ; Sakiya --- mugala wa Shaharayim, Shaharayimi bûko bwa Benyamini.

שִׁכָּל Attributs: prospérer, mettre en croix SKHL; Sakhal; kuyôloloka; kubêrwa; kumanika oku musalaba; kulolêra; kulolereza; kumanyirira; kumanyikolesa obumanye; kujà irenge; okudomwamwo obwenge; barhimanya; kuziha n'okuyimba; ohashibêrwa; onabêrwe; anabêrwe; mulenga omu majira gâge; ali mwenge bwenêne; obukengêre bunene kulusha; bakazagikolesa obukengêre bwâbo boshi; mpu bayige ebinwa by'Amarhegeko; mpu Iyo bahinduka birhonzi; mwîrhonzi; bîrhonzi; kushimba enjira za Nnâmahanga; kushimba; barhashimbaga; muyumve;

mumanye; ogwêrhe obukengêre; nakuyigiriza nkulangule enjira.

שָׂכַל Attributs: discernement, intelligence, compréhension SÊKHEL; kumanya ehi n'ehi; bumanye; makengu; bukengêre; obukengêre; kumanyirira; kuyumva bwinjinjà; abâga mwîrhonzi; obukengêre n'obumanye; Zakariya wàliyunjulirine makengu; mulenga na wa bukengêre; mulenga; omuntu mwenge; ahugûla, anayumvisa ebinwa byoshi.

שָׂכֶם-1 Noms propres: Shèkem [Chékem] SHEKHEM; Shekemi; Shekem --- mugala wa Shemida bûko bwa Menashè.

שָׂכֶם-2 ✓ Noms propres: Shèkem [Chékem] SHEKHEM; Shekemi; Shekemu --- mugala wa Shemida bûko bwa Menashè.

שָׂכֶם-1 Noms propres: Sichem, Sichémite SHIKEM; Shikemi; Sikemi; Sikemu; Shikem; luhono lw'entondo --- hantu Abramû ahikaga amango ali mubunga.

שָׂכֶם-2 ✓ Noms propres: Sichem SHIKEM; Sikemi; Sikemu; igosi; cirhugo; magosi; birhugo.

שָׂכֶמִי ✓ Noms propres: Shikemite [Chékémite] SHIKEMÎ; omulala gw'Abashikemi; bene Shikemi; abanya-Shikemi.

שָׂכָנִיָּה-1 ✓ Noms propres: Shekanya [Chekania] SHEKANYÂ; SHEKANIYA; Shekaniya; Shekanya --- wa kuli Zorobabeli bûko bwa Yûda.

שָׂכָנִיָּה-2 ✓ Noms propres: Shekanya [Chekania] SHEKANYÂ; SHEKANIYA; Shekanya --- banji bali bagwerhe ryo izîno enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

שָׂכָנִיָּה-3 Noms propres: Shekanya [Chekania] SHEKANYÂ; SHEKANIYA --- îshe wa Arahi, Ara mulamu wa Tobiya.

שָׂכָנִיָּהוּ-1 ✓ Noms propres: Shekanyahou [Chekania] SHEKANYÂHU; SHENANIYAHU; Shekanyahu; Shekanyiyahu; Shekaniya --- mudâhwa oku lwa Daudi.

שָׂכָנִיָּהוּ-2 ✓ Noms propres: Shekanyahou [Chekania] SHEKANYAHÛ; SHEKANIYAHÛ; Shekanyahu --- mudâhwa oku lwa Hezekiyahu, rhuderha Ezekiasi.

שָׂכָר-1 ✓ Noms propres: Sakar SÂKHÂR; Sakari; Sakar; luhembo; mukamarho.

שָׂכָר-2 ✓ Noms propres: Sakar SÂKHÂR; Sakari; Sakar --- îshe wa Ahiam mulwî oku lwa Daudi
שָׂכָרוֹן Noms propres: Shikkarôn [Chikaron] SHIKÂRÔN; ndalwè; rukara; SHIKRON; lugo; omu lya Yûda.

שָׁלָה Noms propres: Shéla [Chéla] SHELÂ; musengero; isâla; Shela --- mugala wa Yûda.

שָׁלוֹ Faune: caille SILÂW; SILÂV; nkwale; enkwâle; mpirahira; empirahira.

שָׁלוֹם-1 ✓ Noms propres: Shalloum [Challoum] SHÂLÛM; Shalumu; Shalum --- mugala wa Yabeshi.

שָׁלוֹם-10 ✓ Noms propres: Shalloum [Challoum] SHÂLÛM; Shalumu; Shalum --- îshe wa Matitiya, muleviti.

שָׁלוֹם-11 ✓ Noms propres: Shalloum [Challoum] SHÂLÛM; Shalumu; Shalum --- îshe wa Hezekiyahu, rhuderha Ezekiyasi murhambo bûko bwa Efrayimu oku ngoma ya Ahaz, Ahazi.

שָׁלוֹם-12 Noms propres: Shalloum [Challoum] SHÂLÛM; Shalumu; Shalum --- bantu banji bali bagwerhe eri izîno enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

שָׁלוֹם-13 Noms propres: Shalloum [Challoum] SHÂLÛM; Shalumu; Shalum --- îshe wa Maaseyahu bûko bwa Levi omu mango ga Yeremiya.

שָׁלוֹם-2 ✓ Noms propres: Shalloum [Challoum] SHÂLÛM; Shalumu; Shalum --- îba wa Hulda, olya mulêbi-kazi.

שָׁלוֹם-3 ✓ Noms propres: Shalloum [Challoum] SHÂLÛM; Shalumu; Shalum --- wa kuli bene Yerahmeyeli, Yerahmeeli bûko bwa Yûda.

שָׁלוֹם-4 ✓ Noms propres: Shalloum [Challoum] SHÂLÛM; Shalumu; Shalum --- mugala wa Saulu bûko bwa Simeoni.

שָׁלוֹם-5 Noms propres: Shalloum [Challoum] SHÂLÛM; Shalumu; Shalum --- mugala wa

Yoshiyahu, rhuderha Yoziassi mwâmi omu Yûda (609).

שָׁלוֹם-6 Noms propres: Shalloum [Challoum] SHALÛM; Shalumu; Shalum --- îshe wa Hanameeli, Hanameyli, Hanameel, Hanamêli nnalume wa Yereimiya.

שָׁלוֹם-7 Noms propres: Shalloum [Challoum] SHALÛM; Shalumu; Shalum --- mugala wa Sadoki, Tsadok mudâhwa mukulu bûko bwa Levi.

שָׁלוֹם-8 ✓ Noms propres: Shalloum [Challoum] SHALÛM; Shalumu; Shalum --- mugala wa Nefutali.

שָׁלוֹם-9 ✓ Noms propres: Shalloum [Challoum] SHALÛM; Shalumu; Shalum --- mulanzi wa muhango enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

שָׁלוֹם Attributs: état intact SHÂLÔM; bwôrhere bushugi; buzira fa-ncire; buhûmuke; obuhumûke; bwololoke; obwôloloke; kubêrwa; kuyôrha bwinjà; omurhûla; murhûla; bwîra; obwira; obucire; bucire; mugumagumà; -gumaguma; Azibuhire; kuzibuha; kuderheza bwinjà; barhacimuderhezagya bwinjà; kurhi bene winyu bayôsire; kurhûla; kurhulûla; murhûle; bamadôsanya emyanzi; obuholo; buholo; akusîmire; buzira kadundo; bayumvikîne; bazibuhire; kuzibuha; alamusa; musingo; kuhâna omusingo; n'omurhûla.

שָׁלוֹם-1 ✓ Noms propres: Shelomith [Chelomith] SHELÔMÔT; Shelomoti; Shelomot --- wa kuli Yitsehar, Yizehari, Yisehari muleviti oku ngoma ya Daudi.

שָׁלוֹם-2 ✓ Noms propres: Shelomoth [Chelomoth] SHELÔMÔT; Shelomoti; Shelomot; Shelomiti --- mugala wa Zikiri muleviti oku ngoma ya Daudi.

שָׁלוֹם-3 ✓ Noms propres: Shelomith [Chelomith] SHELÔMIT; Shelomoti; Shelomot; Shelomiti.

שָׁלוֹם-1 ✓ Noms propres: Shelomith [Chelomith] SHELÔMIT; Shelomoti; Shelomot; Shelomiti --- mwâli Dibri.

שָׁלוֹם-2 ✓ Noms propres: Shelomith [Chelomith] SHELÔMIT; Shelomoti; Shelomot; Shelomiti --- mwâli wa Pedaya bûko bwa Yûda.

שָׁלוֹם-3 ✓ Noms propres: Shelomith [Chelomith] SHELÔMÎT; Shelomiti --- mugala wa Shimeyi muleviti oku lwa Daudi.

שָׁלוֹם-4 Noms propres: Shelomith [Chelomith] SHELÔMÎT; Shelomiti --- wa kuli Yitsehari muleviti oku ngoma ya Daudi.

שָׁלוֹם-5 ✓ Noms propres: Shelomith [Chelomith] SHELÔMÎT; Shelomiti --- mugala wa Zikiri muleviti mango ga Daudi.

שָׁלוֹם-6 ✓ Noms propres: Shelomith [Chelomith] SHELÔMÎT; Shelomiti --- mugala wa mwâmi Robowamu.

שָׁלוֹם-7 ✓ Noms propres: Shelomith [Chelomith] SHELÔMÎT; Shelomiti --- mugala wa milala enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

שָׁלוֹם ✓ Noms propres: Shalloum [Challoun] SHALÛN; SHALÛM; Shalumu --- mugala wa Kalohoze enyuma z'obujà bw'e babiloni.

שָׁלַח-1 ✓ Noms propres: Shèlah [Chéla] SHELAH; Shelahi; Selahi.

שָׁלַח-2 ✓ Noms propres: Shèlah [Siloé] SHELAH; Silowe.

שָׁלַח Noms propres: Siloé SHILOAH; Silowe.

שִׁלְחִי ✓ Noms propres: Shilhi [Chili] SHILHI; Shilhi; Shilihi --- îshe wa Azûba nnina wa Yehoshafat, rhuderha Yozafati.

שִׁלְחִים ✓ Noms propres: Shilehim [Chilim] SHILHÎM; Shilihima; Silhim --- lugo lw'omu lya Yûda.

שָׁלַךְ ✓ Faune: cormoran SHÂLEK; SHÂLEH; kadubamahiri; akadubamahiri; omwimâna; emînâna.

שָׁלַכְתָּ ✓ Noms propres: Shallèketh [Challéketh] SHALÊKET; cijiro ca kukweba; obulekere;

kelekera; kutumirha n'okuyîrha; izîno lya muhango gwa Ka-Nyamuzinda; muhango gwa mugongo mutwe.

שָׁלֵם Noms propres: Salem SHÂLÊM; SÂLÊM; hishugi hirhali hitwêkwo; hiyumânîne; ya murhûla; wa murhûla --- SALEM ye YERUZALEMU halya Abrahamu abuganaga Melkisedeki mudâhwa wa Nyamuzinda w'enyanya bwenêne, lolà Murh 14.18.

שָׁלֵם Rituels: offrande de paix SHÊLEM; nterekêro ya murhûla; enterekêro zâwe z'omurhûla; nterekêro y'okushangîra; nterekêro zâbo z'omurhûla; enterekêro z'omurhûla; ya kushenga omurhûla; eyo nterekêro; nterekêro; enterekêro.

שָׁלֵם ✓ Noms propres: Shillem [Chillem] SHILÊM; Shilemi; Shilem; buhane; obuhane; kuhabwa nk'oku wakozire; owajizire amabi ahâbwe amabi; owajizire aminja ahâbwe aminja --- mugala wa Nefutali.

שָׁלְמָא-1 ✓ Noms propres: Salma SALMÂ'; Salma --- mugala wa Nahshon, hali abaderha mpu Nahisoni w'oku bûko bwa Yûda.

שָׁלְמָא-2 ✓ Noms propres: Salma SALMÂ'; Salma --- wa kuli Kalebu bûko bwa Yûda cûbaka ca Betelehemu.

שָׁלְמָה ✓ Noms propres: Salma SALMÂ; Salma kuderha cirondo; Salmoni --- Almoni mugala wa Nahisoni, Nahshoni, Nahshon.

שָׁלֹמֹה Noms propres: Salomon SHELOMÔ; Salomoni; Salomo-ni --- mugala wa mwâmi Daudi omu Israheli embere ecihugo cisharhulwe amuburha kuli olya wali mukà Uriya ayîma omu bya Daudi ayûbaka Aka-Nyamuzinda bûko bwa Yûda.

שָׁלְמוֹן ✓ Noms propres: Salma SALMÔN; SALMA; Salmoni --- mugala wa Nahisoni, Nahshon bûko bwa Yûda îshe wa Bwozi, îshe wa Obedi.

שָׁלְמַי ✓ Noms propres: Shalmaï [Chamlai] SHALMAYI; Shalmayi --- mugala wa milala murhumisi omu ka-Nyamuzinda nyuma z'obujà bw'e Babiloni.

שָׁלְמִי ✓ Noms propres: Chillémitte SHILEMÎ; mulala gwa Shilem; bene Shilem; Abashilemi; Abashilem --- aba kuli Shilem, mugala wa Nefutali.

שָׁלְמִי ✓ Noms propres: Shelomi [Chelomi] SHELOMÎ; Shelomi --- îshe wa Ahihudi, hali abamuderha Ahiudi murhambo mûko bwa Aseri.

שָׁלְמִיֶּל ✓ Noms propres: Sheloumiël [Cheloumiel] SHELUMÎ'EL; Shelumieli; Shelumiyeli; Shelumiel --- mugala wa Tsurishadayi murhambo bûko bwa Simeoni omu mango ga Mûsa.

שָׁלְמִיָּה-1 ✓ Noms propres: Shèlèmya [Chélémia] SHELEMYÂ; Shelemiya; Shelemya --- bantu banji baligwerhe ery'izîno enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

שָׁלְמִיָּה-2 Noms propres: Shèlèmya [Chélémia] SHELEMYÂ; Shelemiya; Shelemya --- îshe wa Yehukali munyabuhache omu ka-Nyamuzinda oku ngoma ya Sedekiyahu, rhuderha Sedekiyasi.

שָׁלְמִיָּה-3 Noms propres: Shèlèmya [Chélémia] SHELEMYÂ; Shelemiya; Shelemya --- îshe wa Yiriyah murhambo w'abalanzi ba mwâmi oku ngoma ya Sedekiyahu, rhuderha Sedekiyasi.

שָׁלְמִיָּהוּ-1 ✓ Noms propres: Shèlèmyahou [Chélémia] SHELEMYÂHU; Shelemiya; Shelemya --- mulanzi wa muhango oku ngoma ya Daudi.

שָׁלְמִיָּהוּ-2 ✓ Noms propres: Shèlèmyahou [Chélémia] SHELEMYÂHU; Shelemiya; Shelemya --- muntu wali amayanka omukazi munyamahanga enyuma z'obujàbw'e Babiloni.

שָׁלְמִיָּהוּ-3 Noms propres: Shèlèmyahou [Chélémia] SHELEMYÂHU; Shelemiya; Shelemya --- shakulûza wa Yehodi munyabuhache oku ngoma ya Yehoyakim.

שָׁלְמִיָּהוּ-4 Noms propres: Shèlèmyahou [Chélémia] SHELEMYÂHU; Shelemiya; Shelemya --- mugala wa Abdeeli munyabuhache oku ngoma ya Yehoyakim.

שָׁלְמִיָּהוּ-5 Noms propres: Shèlèmyahou [Chélémia] SHELEMYÂHU; Shelemiya; Shelemya --- îshe wa Yehukali munyabuhache oku ngoma ya Sedekiyahu, rhuderha Sedekiyasi.

שָׁלְמָן Noms propres: Shalmân [Chalman] SHALMAN; Shalmani --- mwâmi w'e Asîriya.

שַׁלְמָנָאֶסָר ✓ Noms propres: Salmanasar SHALMAN'ASARI; Salamanasari; Salmanasari; Shalmanasar --- Salmanasar wa V oyo mwâmi omu Asîriya, 726-722.

שֶׁלָנִי Noms propres: Shélanite [Chélanite] SHELÂNÎ; wa kuli Shela; mulala gwa Shela; bene Shela --- bûko bwa Yûda.

שֶׁלֶף Noms propres: Shèlef [Chélef] SHÊLEF; Shelefi; Shelefu; Shelef --- mugala wa Yoktani, Yoktân wa kuli Sem, rhuderha Semi.

שַׁלִּישָׁה ✓ Noms propres: Shalisha [Chalicha] SHALISHÂ; Shalisha --- cishagala omu Iya Efrahimu.

שִׁלְשָׁה ✓ Noms propres: Shilsha [Chilecha] SHILSHÂ; Shilsha --- Shilsa ali mugala wa Tsofahi, Sofahi, Zofahi, Zofa.

שֶׁלֶשׁ ✓ Noms propres: Shélèsh [Chélech] SHELESH; Sheleshi; Shelesh --- mugala wa Helemi, Helem bûko bwa Aseri.

קֶלְשׁוֹן שֶׁלֶשׁ ✓ Objets réels: fourche SHELOSH KALSÔN; emishurhi; omushurhi.

שַׁלְתִּיֶּל Noms propres: Shaltiel [Chéaltiel] SHALTIEL; Shaltieli; Shaltiel --- mugala wa Yehoyakîn îshe wa Zorobabel bûko bwa Yûda.

שֵׁם Noms propres: Sem SHÊM; Shem; Sem; Semi --- mugala wa Huhu alondana bona Yafet na Ham, Hamu enfasè emuderha "Cham" Ham kulikuderha, kantu erhi mutu mudurhu hantu h'idurhu, hantu hayôce hashusha amakala muntu wa mubiri gushusha amakala.

שַׁמָּא ✓ Noms propres: Shamma [Chamma] SHAMÂ; Shama --- mugala wa Tsofahi, Zofahi, Sofahi, Sofa w'oku bûko bwa Aseri.

שֶׁמֶמֶר ✓ Noms propres: Shéméver [Chéméber] SHEM'ËVER; SHEM'EBER; Shemeberi; Shemeber --- mwâmi w'e Tseboyim, Seboyim, Zeboyimi.

שִׁמְעָה ✓ Noms propres: Shiméa [Chima] SHIME'Â; Shimea; Shimeya --- mugala wa Mikloti w'oku bûko bwa Benyamini.

שִׁמְעָם ✓ Noms propres: Shiméam [Chimam] SHIME'AM; Shimeam; Shimeyamu --- mugala wa Migloti w'oku bûko bwa Benyamin.

שַׁמְגָר ✓ Noms propres: Shamgar [Chamgar] SHAMGAR; Shamgari; Shamgar --- mugala wa Anati ntwâli omu Israheli.

שֶׁמֶד ✓ Noms propres: Shèmed [Chémed] SHÊMED; Shemedi; Shemed --- mugala wa Elipaali cûbaka ca Ono, Lodi bûko bwa Benyamini.

שַׁמָּה-1 ✓ Noms propres: Shamma [Chamma] SHAMÂ; Shama; kashâba; mufahugo; kurhangâla --- erylô izîno lihanwa mango mabî שַׁמָּה-2 ✓ Noms propres: Shamma [Chamma] SHAMMA; Shama --- mugala wa Reweli, Rewel mugala wa Ezau.

שַׁמָּה-3 ✓ Noms propres: Shamma [Chamma] HAMMA; Shama --- mugala wa Isayi, Yese alondana bona Daudi bûko bwa Yûda.

שַׁמָּה-4 ✓ Noms propres: Shamma [Chamma] HAMMA; Shama --- mulwî oku ngoma ya Daudi BHS na WLC; mpu w'e Harar hali abaderha mpu w'e Harod abakag'ihamisa bo bahushikinye herufi Dalet na Resh, bulya zishushana.

שַׁמְהוּת ✓ Noms propres: Shamhouth [Chamouth] SHAMHUT; Shamhut; Shamuhutu; Shamhuti --- wa bûko bwa Yizra murhambo w'abalwi oku ngoma ya Daudi.

שַׁמְוֵאל-1 Noms propres: Samuel SHEMÛ'ÊL; Samweli; Samwel --- mugala wa Elkano mulêbi w'oku bûko bwa Levi eri izîno lidesire "Oyo rhwahunaga, owahunagwa".

שַׁמְוֵאל-2 Noms propres: Shemouël [Chemouel] SHEMÛ'ÊL; Samweli; Samwel --- mugala wa Amihudi murhambo w'oku bûko bwa Simeoni.

שַׁמְוֵאל-3 ✓ Noms propres: Shemouël [Chemouel] SHEMÛ'ÊL; Samweli; Shemuweli; Samwel -- - mugala wa Tola w'oku bûko bwa Isakar.

שַׁמּוּא-1 ✓ Noms propres: Shammoua [Chammoua] SHAMÛW'A; Shamuwa.

שמוע-2 ✓ Noms propres: Shammoua [Chammoua] SHAMÛW'A; Shamuwa.

שמוע-3 ✓ Noms propres: Shammoua [Chammoua] SHAMÛW'A; Shamuwa.

שמוע-4 ✓ Noms propres: Shammoua [Chammoua] SHAMÛW'A; Shamuwa.

שמות ✓ Noms propres: Shammoth [Chammoth] SHAMÔT; Shamoti; Shamot --- we Harori, Haror.

שמי-1 ✓ Noms propres: Shammaï [Chammaï] SHAMAYI; Shamayi --- mugala wa Onam, Onamu bûko bwa Yûda.

שמי-2 ✓ Noms propres: Shammaï [Chammaï] SHAMAYI; Shamayi --- mugala wa Rêkem, Rekemu bûko bwa Yûda.

שמי-3 Noms propres: Shammaï [Chammaï] SHAMAYI; Shamayi --- mugala wa Meredi bûko bwa Yûda.

שמידע ✓ Noms propres: Shemida [Chemida] SHEMÎDA; Shemida --- muntu wa bûko bwa Menashè.

שמידעי ✓ Noms propres: Shemidaïte [Chemidaïte] SHEMÎDAÎ; Abashemida; bene Shemida; mulala gwa Shemida --- bûko bwa Menashè.

שמיר-1 Objets réels: Chamir SHAMÎR; diama eyo; ibuye Iya ngulu ndârhi --- diama, hali abayiderha "alimasi".

שמיר-2 ✓ Noms propres: Shamir [Chamir] SHAMÎR; Shamiri; Shamir --- mushugi makererhe magangahwa.

שמיר-3 ✓ Noms propres: Shamir [Chamir] SHAMÎR; Shamiri; Shamir.

שמירמות-1 ✓ Noms propres: Shemiramoth [Chemiramoth] SHEMÎRAMÔT; Shemiramot; Shemiramoti --- muleviti oku ngoma ya Daudi.

שמירמות-2 ✓ Noms propres: Shemiramoth [Chemiramoth] SHEMÎRÂMÔT; Shemiramot; Shemiramoti --- muleviti w'oku ngoma ya Yehoshafat, rhuderha Yozafati.

שכלה ✓ Noms propres: Samla SAMLÂ; Samla; Samula --- mwâmi w'e Edomu.

שקמית Faune: lézard SIMÂMÎT; musherebera; omusherebera; lwirhangula; olwirhangula --- Omusherebera nfune egugwarha cikwône omu bwâmi guyâlukiza, lolâ Mig 30.28.

שמע ✓ Noms propres: Shama [Chama] SHAMA'; Shama --- mugala wa Hotam, Hotamu mulwî oku ngoma ya Daudi.

שמע-1 ✓ Noms propres: Shèma [Chéma] SHEMA'; Shema --- wa kuli Kalebu w'oku bûko bwa Yûda.

שמע-2 ✓ Noms propres: Shèma [Chéma] SHEMA'; Shema --- mwinjikulûza wa Yoheli, Yoel.

שמע-3 ✓ Noms propres: Shèma [Chéma] SHEMA'; Shema --- mugala wa milala y'abantu b'e Ayaloni w'oku bûko bwa Benyamini.

שמע-4 ✓ Noms propres: Shèma [Chéma] SHEMA'; Shema --- muguma muli balya 12 bali bakundanyire Nehemiya omu kusomera olubaga akanwa ka Nnâmahanga, Neh 8.4.

שמע ✓ Noms propres: Shema [Chema] SHEMA'; Shema --- lugo omu Iya Yûda.

שמעא-1 ✓ Noms propres: Shiméa [Chamma] SHIME'Â'; Shimea; Shimeya --- mugala wa Yisayi, Yese alondana bona Daudi w'oku bûko bwa Yûda.

שמעא-2 ✓ Noms propres: Shiméa [Chima] SHIME'Â'; Shimea; Shimeya --- mugala wa Daudi bûko bwa Yûda.

שמעא-3 Noms propres: Shiméa [Chima] SHIME'Â'; Shimea; Shimeya --- mugala wa Uza wa kuli Merari bûko bwa Levi.

שמעא-4 Noms propres: Shiméa [Chima] SHIME'Â'; Shimea; Shimeya --- mugala wa Milaeli shakulûza wa Asafi, Azafi, Asaf w'oku bûko bwa Levi.

שמעה Noms propres: Shiméa [Chamma] SHIME'Â'; Shimea; Shimeya --- mugala wa Yesayi,

Yese balondana bona Daudi mwene wâbo Daudi.

שֵׁמָאָה ✓ Noms propres: Shemaa [Chema] SHEMÂ'Â; Shemâ; Shema --- mulwî oku ngoma ya Daudi w'oku bûko bwa Benyamini.

שִׁמְעוֹן-1 Noms propres: Siméon SHIMEÛN; Simeoni; Simoni; Shimeoni --- mugala wa Yakôbo cûbaka c'obûko bwa Simeoni.

שִׁמְעוֹן-2 ✓ Noms propres: Siméon [Chimon] SHIMEÛN; Simoni; Shimeoni; Simeoni --- muntu w'oku mulala gwa Harimu, Harim.

שִׁמְעִי-1 Noms propres: Shiméï [Chiméï] SHIMEÎ; Shimeyi; Shimei --- mugala wa Gershoni, Gershon bûko bwa Levi.

שִׁמְעִי-10 Noms propres: Shiméï [Chiméï] SHIMEÎ; Shimeyi; Shimei --- mugala wa milala w'oku bûko bwa Benyamini.

שִׁמְעִי-11 ✓ Noms propres: Shiméï [Chiméï] SHIMEÎ; Shimeyi; Shimei --- mugala wa Gershoni w'oku bûko bwa Levi.

שִׁמְעִי-12 ✓ Noms propres: Shiméï [Chiméï] SHIMEÎ; Shimeyi; Shimei --- mwimbiza omu ka-Nyamuzinda oku ngoma ya Daudi.

שִׁמְעִי-13 ✓ Noms propres: Shiméï [Chiméï] SHIMEÎ; Shimeyi; Shimei --- w'e Rama munya-buhashe oku ngoma ya Daudi.

שִׁמְעִי-14 ✓ Noms propres: Shiméï [Chiméï] SHIMEÎ; Shimeyi; Shimei --- muleviti oku ngoma ya Hezekiyahu, rhuderha Ezekiyasi.

שִׁמְעִי-15 Noms propres: Shiméï [Chiméï] SHIMEÎ; Shimeyi; Shimei --- bantu banji baligwerhe eri izîno enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

שִׁמְעִי-16 ✓ Noms propres: Shiméï [Chiméï] SHIMEÎ; Shimeyi; Shimei --- shakulûza wa Mardokeyo Mardokeyo ye wacizagya Abayahudi bali bamayandikirwa okuherêrekezebwa omu bwâmi bwa Babiloni bwoshi.

שִׁמְעִי-2 Noms propres: Shiméï [Chiméï] SHIMEÎ; Shimeyi; Shimei --- mugala wa Gera w'oku bûko bwa Benyamini .

שִׁמְעִי-3 Noms propres: Shiméï [Chiméï] SHIMEÎ; Shimeyi; Shimei --- munyabu-hashe oku ngoma ya Daudi.

שִׁמְעִי-4 ✓ Noms propres: Shiméï [Chiméï] SHIMEÎ; Shimeyi; Shimei --- mugala wa Ela munya-buhashe oku lwa Salomoni.

שִׁמְעִי-5 ✓ Noms propres: Shiméï [Chiméï] SHIMEÎ; Shimeyi; Shimei --- mugala wa Fedaya bûko bwa Yûda.

שִׁמְעִי-6 ✓ Noms propres: Shiméï [Chiméï] SHIMEÎ; Shimeyi; Shimei --- mugala wa Zakur,

Zakuru w'oku bûko bwa Simeoni שִׁמְעִי-7 ✓ Noms propres: Shiméï [Chiméï] SHIMEÎ; Shimeyi; Shimei --- mugala wa Gogu, Gog w'oku bûko bwa Rubeni.

שִׁמְעִי-8 Noms propres: Shiméï [Chiméï] SHIMEÎ; Shimeyi; Shimei --- mugala wa Libni wa kuli Merari bûko bwa Levi.

שִׁמְעִי-9 Noms propres: Shiméï [Chiméï] SHIMEÎ; Shimeyi; Shimei --- mugala wa Yahati, Yahat shakulûza wa Asaf w'oku bûko bwa Levi.

שֵׁמָיָה-1 ✓ Noms propres: Shemaya [Chemaya] SHEMA'YÂ; Shemaya --- muntu wa Nyakasane oku ngoma ya Robowamu Shemaya.

שֵׁמָיָה-10 Noms propres: Shemaya [Chemaya] SHEMA'YÂ; Shemaya --- bantu banji baligwerhe eri ieîno enyuma w'obujà bw'e Babiloni.

שֵׁמָיָה-11 Noms propres: Shemaya [Chemaya] SHEMA'YÂ; Shemaya --- w'e Nehelam mulêbi wa bunywesi omu mango g'omulêbi Yeremiya.

שֵׁמָיָה-2 ✓ Noms propres: Shemaya [Chemaya] SHEMA'YÂ; Shemaya --- wa kuli Zorobabeli w'oku bûko bwa Yûda.

שְׁמַעְיָה-3 ✓ Noms propres: Shemaya [Chemaya] SHEMA'YÂ; Shemaya --- mutu w'omu bûko bwa Simeoni.

שְׁמַעְיָה-4 ✓ Noms propres: Shemaya [Chemaya] SHEMA'YÂ; Shemaya --- mugala wa Yoel, Yoheli w'oku bûko bwa Rubeni.

שְׁמַעְיָה-5 ✓ Noms propres: Shemaya [Chemaya] SHEMA'YÂ; Shemaya --- mugala wa Hashub, Hashubu muleviti enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

שְׁמַעְיָה-6 ✓ Noms propres: Shemaya [Chemaya] SHEMA'YÂ; Shemaya --- mugala wa Galali îshe wa Abdiyasi, Abdiyahu, Abda, muleviti.

שְׁמַעְיָה-7 ✓ Noms propres: Shemaya [Chemaya] SHEMA'YÂ; Shemaya --- muleviti oku ngoma ya Daudi.

שְׁמַעְיָה-8 ✓ Noms propres: Shemaya [Chemaya] SHEMA'YÂ; Shemaya --- mugala wa Obedi-Edomu, Obed-Edom muleviti oku ngoma ya Daudi.

שְׁמַעְיָה-9 ✓ Noms propres: Shemaya [Chemaya] SHEMA'YÂ; Shemaya --- muleviti oku ngoma ya Hezekiyahun rhuderha Ezekiyasi.

שְׁמַעְיָהוּ-1 ✓ Noms propres: Shemaya [Chemaya] SHEMA'YÂHÛ; Shemaya; Shemayahu --- muntu wa Nyamuzinda.

שְׁמַעְיָהוּ-2 ✓ Noms propres: Shemayahou [Chemaya] SHEMA'YÂHÛ; Shemaya; Shemayahu --- muleviti oyo.

שְׁמַעְיָהוּ-3 ✓ Noms propres: Shemayahou [Chemaya] SHEMA'YÂHÛ; Shemaya; Shemayahu --- eri izîno kuli kuderha "Yumvîrhiza Nyakasane", "Rhegêra Nyakasane", "Kenga Nyakasane".

שְׁמַעְיָהוּ-4 Noms propres: Shemayahou [Chemaya] SHEMA'YÂHÛ; Shemaya; Shemayahu.

שְׁמַעְיָהוּ-5 Noms propres: Shemayahou [Chemaya] SHEMA'YÂHÛ; Shemaya; Shemayahu.

שְׁמַעְיָהוּ-6 Noms propres: Shemayahou [Chemaya] SHEMA'YÂHÛ; Shemaya; Shemayahu

שְׁמַעְיָהוּ-7 Noms propres: Shemayahou [Chemaya] SHEMA'YÂHÛ; Shemaya; Shemayahu.

שִׁמְעוֹנִי Noms propres: Siméonite, de Siméon SHIME'ONÎ; omulala gwa bene Simoni --- w'oku bûko bwa Simeoni.

שִׁמְעָת Noms propres: Shiméath [Chiméath] SHIME'AT; Shimeati --- mukazi munya-amoni nnina wa Yozabadi, Zabadi, mwambali wa mwâmi Yoash omu Yudeya.

שִׁמְעָתִיט Noms propres: Shiméatite [Chimatite] SHIME'ÂTÎM; Bashimeya; mula gw'abaleviti b'e Yabesi, Yabets; ba kuli Shimeya שְׁמֵר-1 ✓ Noms propres: Shèmèr [Sémer] SHĚMER; Shemeri; irivayi linali lya cigûshè; kurhindibula; kujà omu malibuko --- okunywa idivayi kuhika oshongôze, omu Lul 74(75)9, kuli kuderha okunywa amalibuko kuhika orhacimanyiri oku wabiheka. kurhindibuka:.. pu bwo buhane nnâmahanga aha ekolammaligo.

שְׁמֵר-2 Noms propres: Shèmèr [Chémer] SHĚMER; Shemeri --- nn'entondo ya Samâriya oku ngoma ya Omri.

שְׁמֵר-3 Noms propres: Shèmèr [Chémer] SHĚMER; Shemeri --- mugala wa Mahli, Mahali shakulûza wa Etân, Etâni bûko bwa Levi.

שֹׁמֵר Noms propres: Shomér [Chomer] SHÔMÊR; Shomeri.

שִׁמְרוֹן מֶרֶן ✓ Noms propres: Shimrôn-Merôn [Chimron-Meron] SHIMR'ÔN-MERÔN; Shimroni-Meroni --- hantu aho, lolà Yoz 12.20.

שִׁמְרוֹן-1 ✓ Noms propres: Shimrôn [Chimron] SHIMRÔN; Shimroni; Shimuroni --- mugala wa Isakari.

שִׁמְרוֹן-2 ✓ Noms propres: Shimrôn [Chimron] SHIMRÔN; Shimroni; Shimuroni --- lugo.

שָׁמְרוֹן Noms propres: Samarie SHOMERÔN; SAMÂRIYA; Samâriya; Samâriya --- lugo omu Israheli emwênè.

שִׁמְרִי-1 ✓ Noms propres: Shimri [Chimri] SHIMRÎ; Shimri --- mugala wa Shemaya, Shemaeya bûko bwa Simeoni.

שִׁמְרִי 2- ✓ Noms propres: Shimri [Chimri] SHIMRÎ; Shimri --- mulwî oku ngoma ya Daudi îshe wa Yadael, Yadaeli.

שִׁמְרִי 3- ✓ Noms propres: Shimri [Chimri] SHIMRÎ; Shimri --- wa kulu Merari muleviti oku ngoma ya Daudi.

שִׁמְרִי 4- ✓ Noms propres: Shimri [Chimri] SHIMRÎ; Shimri; Shimuri --- muleviti oku ngoma ya Hezekiyahu, rhuderha Ezekiyasi.

שִׁמְרִיָּה ✓ Noms propres: Shemarya [Chemaria] SHEMARIYÂ; Shemariya.

שִׁמְרִיָּהוּ Noms propres: Shemaryahou [Chemaria] SHEMARYÂHÛ; Shemaryahu; Shemariya.

שִׁמְרִית ✓ Noms propres: Shimrith [Chimrith] SHIMRÎT; Shimeriti.

שִׁמְרֹנִי ✓ Noms propres: Shimronites [TOB]; Chimronite SHIMRONÎ; wa kuli Shimrôn; wa kuli Shimroni; omulala gw'Abashimroni.

שִׁמְרֹנִי ✓ Noms propres: Samaritains [Samarie] SHOMRONÎ; Abanya-Samâriya; abayûbaka e Samâriya.

שִׁמְרַת ✓ Noms propres: Shimrath [Chimrath] SHIMRAT; Shimrati --- mugala wa Shimeyi mugala wa milala bûko bwa Benyamini.

שִׁמְשֵׁרַי ✓ Noms propres: Shamsheraï [Chamecheraï] SHAMSHERAYI; Shamsheray; Shamusherayi --- mugala wa Yeroham mugala wa milala bûko bwa Benyamini.

שִׁמְשׁוֹן Noms propres: Samson SHAMSHÔN; Samusoni --- mugala wa Manoah mucîranuzi in Israheli.

שִׁמְטִית ✓ Noms propres: Shoumatites [Choumatites] SHUMATÎ; mulala gwa Shuma; Bashuma; Bene Shuma --- mulala gw'e Kiryat-Yearim, Kiriya-Yearimu.

שֵׁן ✓ Noms propres: La Dent SHÊN; ibuye; lîno --- lîno Elîno lîno lya njavu lîno ibuye SHÊN hali hantu hôfi n'e Misa.

שִׁנְאָב ✓ Noms propres: Shinéav [Chinab] SHINE'AB; SHINE'AV; Shineabi --- mwâmi w'e Adma.

שִׁנְאָצַר ✓ Noms propres: Shènaçar [Chénassar] SHEN'ATSAR; SHEN'AZAR; Shenasari; Sheazari; Shenatsar.

שִׁנִּיר Noms propres: Senir SHENÎR; Sheniri; Shenir --- lukere lwa ntondo e mwênè-bushoshôkero bwa Israheli.

שִׁנְעָר Noms propres: Shinéar [Chinéar], Basse-Mésopotamie, Mésopotamie SHINE'AR; Shineari; Shineyari.

שִׁעִיר 1- Faune: bouc SÂ'ÎR; cihebe; ecihebe; mpene; empene; omwânahene; omwânahene.

שִׁעִיר 2- ✓ Êtres: idole, démon (avec une figure de bouc) SHA'ÎR; nshanga; enshanga; muzimu; abazimu; omuzimu; bihebe --- muzimu mubumbe nka cihebe muzimu baharamya omu nshusho y'ecihebe.

שִׁעִיר 1- Noms propres: Séir [Séir] SE'ÎR; Seyiri; Seyir --- muntu bantu lubaga hantu ntondo omu cihugo ca Edomu.

שִׁעִיר 2- ✓ Noms propres: Séir [Séir] SE'ÎR; Seyiri; Seyir --- hantu ntondo ya Seyiri.

שִׁעִירָה 1- ✓ Faune: chèvre SE'ÎRÂ; empene; mpene; cihebe; ecihebe; omwânahene; omwânahene.

שִׁעִירָה 2- ✓ Noms propres: Séira [Séira] SE'ÎRÂ; Seyiri; Seiri; Seyir --- hantu lugo omu lya Benyamini.

שִׁעְלָבִים Noms propres: Shaalvim [Chaalbim] SHA'ALBÎM; SAALVÎM; Shaalbimu; Shaalbimi; aha Shaalbimi; Shaalbimi --- lugo omu lya Dani.

שִׁעְלָבִין Noms propres: Shaalabbîn [Chaalabin] SHA'ALBÎNI; Shaalbini; Shaalbin --- lugo lw'omu lya Dani.

שִׁעְלָבִנִי ✓ Noms propres: Shaalvonite [de Chaalbon] SHA'ALBONÎ; Shaalboni; Shalboni ---

bantu b'e Shaalbîm, Shaalbîn.

שָׁאָלִים ✓ Noms propres: Shaalim [Chaalim] SHA'ALÎM; Shaalimu; Shalimu --- lunda luguma lw'omu Iya Benyamini bishagala by'omu Iya Benyamini.

שָׁאָף-1 ✓ Noms propres: Shaaf [Chaaf] SHA'AF; Shaafu; Shaaf --- wa kuli Kalebu w'oku bûko bwa Yûda.

שָׁאָף-2 ✓ Noms propres: Shaaf [Chaaf] SHA'AF; Shaafu; Shaaf --- wa kuli Kalebu w'oku bûko bwa Yûda cûbaka c'olugo Iwa Madmana.

שְׁעָרָה Flore: orge SE'ORÂ; ngano; engano; engano y'obwanwa n'ey'omushûshu; ngano ya mushûshu --- habà mbero isharhu zimanyikine bwemêne oku ngano/

שְׁעָרִיָּה Noms propres: Shéarya [Chéaria] SHE'ARYÂ; Sheariya; Shearya --- mugala wa Aseli.

שְׁעָרַיִם-1 ✓ Noms propres: Shaaraîm [Chaaraîm] SHA'ARAÎM; Shaarayimi; Shaaraimi; Shaaraim --- lugo ly'omu ishwa Iya Yûda.

שְׁעָרַיִם-2 ✓ Noms propres: Shaaraîm [Chaaraîm] SHA'ARAÎM; Shaarayimi; Shaaraimi; Shaaraim --- lugo omu ishwa Iya Simeoni.

שְׁעָרִים ✓ Noms propres: Séorim SE'ORÎM; Seorimu; seorimi; Seorim --- mudâhwa oku ngoma ya Daudi.

שַׁשְׁגָּז Noms propres: Shaashgaz [Chaachgaz] SHA'ASHGAZ; Shaashgazi; Shashagazi; Shashigazi.

שֶׁפֹּה ✓ Noms propres: Shefo [Chefo] SHEFÔ; Shefo --- mugala wa Shobali, mwene Seîr, Seyiri.

שֶׁפֹּפֶם Noms propres: Shefoufam [Choufam] SHEFÛFÂM; Shefufami; Shefufam --- mugala wa Bela bûko bwa Benyamini.

שֶׁפֹּפֶן ✓ Noms propres: Shefoufân [Chefoufan] SHEFÛFÂN; Shefufanu; shefufani; Shefufan --- mugala wa bela bûko bwa Benyamini.

שֶׁפֶט-1 ✓ Noms propres: Shafath [Chafath] SHÂFÂT; Shafati; Shafat --- mugala wa Hori nyênzi, ndolelerezi bûko bwa Simeoni.

שֶׁפֶט-2 ✓ Noms propres: Shafath [Chafath] SHÂFÂT; Shafati; Shafat --- îshe w'omulêbi Elisha, Elizayo.

שֶׁפֶט-3 ✓ Noms propres: Shafath [Chafath] SHÂFÂT; Shafati; Shafat --- wa kuli Zorobabeli bûko bwa Yûda.

שֶׁפֶט-4 ✓ Noms propres: Shafath [Chafath] SHÂFÂT; Shafati; Shafat --- muntu w'omu bûko bwa Gadi.

שֶׁפֶט-5 ✓ Noms propres: Shafath [Chafath] SHÂFÂT; Shafati; Shafat --- mugala wa Adilayi munyabuhache oku Iwa Daudi.

שֶׁפֶטִיָּה-1 ✓ Noms propres: Shefatya [Chefatia] SHEFATIYÂ; Shefatiya --- mugala wa Daudi eri izîno lidesire: Nyamuzinda ye twa olubanja".

שֶׁפֶטִיָּה-2 ✓ Noms propres: Shefatya [Chefatia] SSHEFATIYÂ; Shefatiya --- îshe wa Meshulamu, Meshulam bûko bwa Benyamini.

שֶׁפֶטִיָּה-3 ✓ Noms propres: Shefatya [Chefatia] SHEFATIYÂ; Shefatiya; Shefatya --- mugala wa milala enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

שֶׁפֶטִיָּה-4 ✓ Noms propres: Shefatya [Chefatia] SHEFATIYÂ; Shefatiya; Shefatya --- mugala wa milala w'omu murhwe guderha "Bashizi wa Salomoni" enyuâz'obujà bw'e Babiloni.

שֶׁפֶטִיָּה-5 ✓ Noms propres: Shefatya [Chefatia] SHEFATIYÂ; Shefatiya; Shefatya --- muntu wa bûko bwa Yûda.

שֶׁפֶטִיָּה-6 Noms propres: Shefatya [Chefatia] SHEFATIYÂ; Shefatiya; Shefatya --- mugala wa Matân, Matani munyabuhache oku ngoma ya Hezekiyahu, rhuderha Sedekiyasi.

שֶׁפֶטִיָּהוּ-1 Noms propres: Shefatyahu [Chefatia] SHEFATIYÂHÛ; Shefatiyahu; Shefatiya; Shefatya --- mulwî oku Iwa Daudi.

שֶׁפֶטְיָהוּ-2 ✓ Noms propres: Shefatyahou [Chefatia] SHEFATYĀHŪ; Shefatiyahu; Shefatiya; Shefatya --- mugala wa Makahi murhambo bûko bwa Simeoni oku ngoma ya Daudi.

שֶׁפֶטְיָהוּ-3 Noms propres: Shefatyahou [Chefatia] SHEFATYĀHŪ; Shefatiyahu; Shefatiya; Shefatya --- mugala wa Yehoshafat, Yozafati, mwâmi omu Yûda.

שֶׁפְטָן ✓ Noms propres: Shiftân [Chiftan] SHIFTÂN; Shiftani; Shiftan.

שֶׁפִי ✓ Noms propres: Shefi [Chefi] SHEFÎ; bushugunu; hirhondo hirhalikwo lubala; Shefi --- mugala wa Shobali, mwene Seîr.

שְׁפִימ-1 ✓ Noms propres: Shouppim [Chouppim] SHUPÎM; Shupimu --- mugala wa Iri, Ir bûko bwa Benyamini.

שְׁפִימ-2 ✓ Noms propres: Shouppim [Chouppim] SHUPÎM; Shupimu --- mulanzi wa muhango bûko bwa Levi oku ngoma ya Daudi.

שְׁפִיר ✓ Faune: vipère SHPÎFON; igu; njoka.

שָׁפִיר Noms propres: Shafir [Chafir] SHAFÎR; Shafiri; Shafir --- lugo omu Iya Efurayimu.

שָׁפָם ✓ Noms propres: Shafam [Chafan] SHÂFÂN; Shafani; Shafan --- muntu wa bûko bwa Gadi שָׁפָם ✓ Noms propres: Shefam [Chefam] SHEFÂM; Shefami; Sefami; Shefam.

שִׁפְמוֹת ✓ Noms propres: Sifemoth [Sifmoth] SIFEMOT; Sifemoti; sifemot --- lugo lw'omu Iya Yûda.

שִׁפְמִי ✓ Noms propres: Shifmite [Chefam] SHIFMÎ; w'e Shefamu; w'e Shefam.

שָׁפָן-1 Faune: daman SHÂFÂN; ngamiya; engamiya.

שָׁפָן-2 Noms propres: Shafân [Chafan] SHAFÂN; Shafani --- mugala wa Atsaliya, Asaliya, Azaliya mwandisi oku Iwa Daudi.

שִׁפְעִי ✓ Noms propres: Shiféï [Chiféï] SHIFEÎ; Shifeyi --- mugala wa Aloni, Alôn w'oku bûko bwa Simeoni.

שָׁפֶר ✓ Noms propres: Shèfer [Chéfer] SHÊFER; Sheferi; Seferi; bwinjà; Iwinjihirizo; SHAFER -- - shafer eri ntongo Bene Israheli bageragaho kurhenga bujà e Mîsiri.

שִׁפְרָה ✓ Noms propres: Shifra [Chifra] SHIFRÂ; bulangale; Shifra; SHIFRÂ --- Shifra ali munkwa oburhisa abakazi eri izîno kuderha CIRANGASHANA.

שִׁפְרַיִם Objets réels: bivouac SHIFATAYIM; lugo lw'ebintu; bifumba; cifumba; ecifumba.

שָׁק ✓ Objets réels: sac (vêtement) SAK; enshoho; nshoho ya mushangi; nshoho; bishoho; ebishoho bikoyire. שָׁקֵד Flore: amandier [FF 89.90] SHAKED; nshisho; enshisho.

שִׁקוּץ Attributs: abomination, quelque chose de détestable SHIKÛTS; SHIKÛZ; nnamakobwa; bihenyango; nshanga; buhereko; ibala; muzimu; omuzimu; bukurungu; binyegenyege --- kantu kagayisa Nnâmahanga: nshanga n'okurherekêra abazimu.

שִׁקְמָה Flore: sycomore [FF 179.181.182] SHIKEMÂ; mihumbahumba y'ekabanda; emihumbahumba y'omu lubanda; emikuyu emera e kabanda; emikuyu yakazagimera mmu kabanda; mirhi; emirhi; mihumbahumba; omuhumbahumba.

שָׂר-1 Êtres: chef, prince SAR; muluzi; murhambo.

שָׂר-2 Êtres: prince (ange) SAR; nnawîrhu; muluzi; malahika; murhambo; omurhambo; abarhambo.

שַׂרְסִימ Noms propres: Sarsekim [Sar-Sekim] SAR-SEKÎM; Sarsekimu; Sarsekimi --- munyabuhasha oku ngoma ya Nabukadnetsar, Nabukedenezari.

שַׂרְעָצַר-1 Noms propres: Sarècèr [Saresser] SAR'ETSER; Sarezeri; Sareseri; Saretser.

שַׂרְעָצַר-2 Noms propres: Sarècèr [Saresser] SAR'ETSER; Sarezeri; Sareseri; Saretser.

שֶׁרְבִיָּה Noms propres: Shérévya [Chérébia] SHEREBYÂ; Sherebya; Sherebiya.

שָׁרָד Objets réels: craie rouge SIREN; caki cidukula; mpembà ndukula.

שָׂרָה Noms propres: Sara SARÂ; muluzinyere; SARÂ; Sara --- mukà Abrahamu burhanzi muluzi nyere wâni, buno akola "Omuluzinyere", lolà Murh 17.15.

שְׂרוּגָה ✓ Noms propres: Seroug SERŪG; Serugi --- mugala wa Rewu wa kuli Shem, Shemi, Semi.

שְׂרוּחֵן ✓ Noms propres: Sharouhèn [Charouen] SHARŪHEN; Sharuheni; Sharuhen --- lugo omu lya Simeoni.

שְׂרוֹן-1 Noms propres: Sharôn [Saron] SHÂRÔN; Sharoni; Sharon --- lubanda lubà luhunyanja ya Mediteranné, kwo kuderha "NYANJA Y'EKARHÎ" ka AZIYA, AFRIKA na BULAYA. Omu kiswahili, bayiderha "BAHARI YA KATI".

שְׂרוֹן-2 ✓ Noms propres: Sharôn [Saron] SHÂRÔN; Sharoni; Sharon --- handi hantu omu lya Gadi.

שְׂרוֹנִי ✓ Noms propres: Sharonite [de Saron] SHÂRÔNÎ; w'e Sharoni; muntu w'e Sharoni; munya-Sharoni שְׂרָח ✓ Noms propres: Sèrah [Séra] SERAH; Serah; Serahi --- mwâli wa Aseri.

שִׁירְתַּי ✓ Noms propres: Shitraï [Chitraï] SHIRTAYI; SHITRAYI.

שָׂרַי ✓ Noms propres: Saraï SARAYI; Sarayi --- izîno lya Sara mukà Abrahamu, embere Nnâmahanga alihingûle.

שָׂרַיָה ✓ Noms propres: Sharaï [Charaï] SHARAY; Sharayi --- muntu wali amayanka omukazi munyamahanga enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

שָׂרִיגָה Flore: vigne [FF 188-190] SARÎG; muzâbîbu; omuzâbîbu; lukoma lwa mizâbîbu; ishwa.

שָׂרִידָה ✓ Noms propres: Sarid SARÎD; owafulumusire; orhacifire; SARÎD; Saridi --- hantu h'omu lya Zabuloni.

שָׂרַיָה-1 ✓ Noms propres: Seraya SERÂYÂ; Seraya --- mwandisi oku ngoma ya Daudi.

שָׂרַיָה-2 Noms propres: Seraya SERÂYÂ; Seraya --- mugala wa Azariya mudâhwa mukulu oku ngoma ya Sedekiyahu, rhuderha .

שָׂרַיָה-3 Noms propres: Seraya SERÂYÂ; Seraya --- mugala wa Tahumet, Tahumeti murhambo wa basirika b'e Yûda omu mango g'obujà bw'e Babiloni.

שָׂרַיָה-4 ✓ Noms propres: Seraya SERÂYÂ; Seraya --- mugala wa Hilkiya mudâhwa enyuma z'obujà bw'e Babiloni שָׂרַיָה-5 ✓ Noms propres: Seraya SERÂYÂ; Seraya --- mugala wa Kenaz bûko bwa Yûda.

שָׂרַיָה-6 ✓ Noms propres: Seraya SERÂYÂ; Seraya --- mugala wa Azieli, Atsieli, Asiyeli bûko bwa Simeoni.

שָׂרַיָה-7 Noms propres: Seraya SERÂYÂ; Seraya --- banji baligwerhe eri izîno enyuma z'obujà bw'e Babiloni. שָׂרַיָה-8 Noms propres: Seraya SERÂYÂ; Seraya --- mugala wa Neriya munyabuhache oku ngoma Sedekiyahu, rhuderha Sedekiyasi.

שְׂרַיָהוּ Noms propres: Serayahou [Seraya] SERÂYÂHÛ; Serayahu; Seraya --- mugala wa Azriel munyabuhache oku lwa Yehoyakîm.

שְׂרִיֹן Noms propres: mont Hermon, Siryôn [Sirion] SIRYÔN; Hermoni; Siryoni --- kwo ab'e Sidoni baderha Hermoni ntyo.

שָׂרָף-1 Faune: serpent, vipère SÂRÂF; njoka; enjoka; igù.

שָׂרָף-2 Êtres: séraphin SÂRÂF; serafi; baserafi --- muntu oyo, womu bûko bwa Yûda.

שָׂרָף-3 ✓ Noms propres: Saraf SÂRÂF; Sarafi; Saraf --- muntu oyo w'omu bûko bwa Yûda.

שָׂרָץ Faune: petits animaux SHĒRETS; SHĒREZ; ngasi kazîne; rhusimba rhutyarhutya; nsimba; ensimba; ebinyagâsi; binyagâsi; cinyagâsi; ecinyagâsi; kantu kacîbulula; ebintu bibulula enda; hinyagâsi.

שָׂרֵק-1 Flore: vigne (de valeur) SOREK; muzâbîbu gwa nkwi n'amishi; muzâbîbu mwinjà.

שָׂרֵק-2 ✓ Noms propres: Soreq [Sorec] SOREK; Soreki --- hantu kabanda ka Soreki.

שָׂרָקָה ✓ Flore: vigne SOREKÂ; muzâbîbu; omuzâbîbu.

שָׂרָר ✓ Noms propres: Sharar [Charar] SHÂRÂR; Sharari --- îshe wa Ahiyamu, Ahiam mulwî oku lwa Daudi.

שְׁרֶשׁ ✓ Noms propres: Shèresh [Chérech] SHÊRESH; Shereshi --- îshe wa Makir, Makiri, Makiro bûko bwa Menashè.

שֶׁשְׁבָצָר ✓ Noms propres: Sheshbaçar [Chèchebassar] SHESHBATSAR; Sheshebasari; Sheshbazari; Sebasari.

שָׁשַׁי ✓ Noms propres: Shashai [Chachai] SHASHAYI; Shashayi --- muntu waliamayanka omukazi munyamahanga enyuma z'obujà bw'e Babilon.

שֶׁשְׁחַי ✓ Noms propres: Shéshai [Chéchai] SHESHAYI; Sheshayi; mukalarhu --- wa kuli Anaki
שֶׁשְׁחַק Noms propres: Shéshak [Chéchak] SHESHAK; Sheskaki; Sheshak --- lugo lw'omu Mezopotamiya.

שֶׁשְׁחַן ✓ Noms propres: Shéshân [Chéchan] SHESHÂN; Sheshani --- wa kuli Yerahmeyeli, Yerahmeeli bûko bwa Yûda.

שֶׁשְׁחַק Noms propres: Shashaq [Chachac] SHÂSHÂK; Shashaki; Shashak --- mugala wa Beriya mugala wa milala bûko bwa benyamini.

שֶׁשׁ Objets réels: six, soixante, marbre, lin SHESH; ndarhu; makumi gali ndarhu; cirabuye ciru; cirabuye cêru; cirabuye; citâni; citâni c'e Mîsiri; ecitâni; ecitâni.

שֶׁט-1 ✓ Noms propres: Seth SHET; Seti; Set; Shet; ebyacyîsha; nteberhebe --- mugala wa Adamu.

שֶׁט-2 ✓ Noms propres: Seth, les nomades SHET; babunga; bakahûka; Seti; Sheti.

שֶׁתִּי ✓ Objets réels: genre de texture, le boire SHETÎ; mwambalo; omwambalo; cinyôbwa; ndalwè; eca-amamvu.

שֶׁתָּר Noms propres: Shétar [Chétar] SHETAR; Shetari --- muhanûzi wa mwâmi Asuerusi.

תְּאוֹ Faune: antilope TEÔ; THEÔ; kashafu; akashafu; mbogo.

תְּאֵנָה Flore: figuier, figue TE'ÊNÂ; THE'ÊNÂ; mulehe; omulehe; milehe; emilehe; emitini; mutini; omutini; mutudu --- mutudu ci gundigundi kwoki.

תְּאֵנַת שִׁלֹה ✓ Noms propres: Taanath-Silo TA'ANAT-SHILO; THA'ANAT-SHILO; Taanat-Shilo; Ta-nati-Silo --- lugo lw'omu Iya Efrayimu.

תְּאֵרָע ✓ Noms propres: Taréa TA'REA; THA'REA; Tareya --- Tareya mugala wa Mika

תְּאֵשׁוּר Flore: cyprès TEASHÛR; THE'ASHÛR; murhi nsindani; ensindani; cibereshi.

תְּבוּנָה Attributs: compréhension TEBÛNÂ; THEBÛNÂ; obumanye; oburhimanya; makengu; bulenga.

תְּבוֹר-1 Noms propres: Tabor TÂBÔR; THÂBÔR; Tabor; Tabora --- lugo lwa baleviti omu Iya Zabuloni.

תְּבוֹר-2 Noms propres: Tabor TÂBÔR; THÂBÔR; Tabora; Tabor --- ntondo y'omu Iya Nefutali.

תִּבְנִי ✓ Noms propres: Tivni [Tibni] TIVNÎ; THIVNÎ; Tivni; Tibuni --- mugala wa Ginati mwâmi w'omu Israheli omu 885-880.

תְּבֵעֵרָה ✓ Noms propres: Taveéra [Tabéra] TAB'ÊRÂ; THAV'ËRÂ; Tavera; Tabera --- hantu bene Israheli bageraga kurhenga bujâa bw'e Mîsiri.

תֵּבֶץ ✓ Noms propres: Tévéç [Tébès] TÊBÊTS; THÊVÊTS; Tebesi; Tebezi --- lugo hôfi Shikem.

תִּגְלַת פִּלְאֶסָר ✓ Noms propres: Tiglath-Piléser [Téglath-Phalasar] TIGLAT-PILESER; THIGLAT-PIL'ESER; Tiglati-Pilesari --- mwâmi w'e Asîriya 744-727 mango g'obulêbi burhanzi bwa Izaya.

תִּגְרָמָה Noms propres: Togarma TOGARMA; THOGARMA; Togarma --- mugala wa Gomeri.

תִּידְהָר Flore: sapin TIDEHAR; THIDENAR; ensindani-kanabukere; kanabukere; ensindani.

תִּדְמֹר ✓ Noms propres: Tadmor, Tamar TADMOR; TAMAR; THADMOR; THAMAR; Tamari; Tadimori.

תִּידְעָל ✓ Noms propres: Tidéal [Tidal] TID'AL; THID'ÂL; Tideali; Tidali; Tideali; Tidal.

תּוּבָל Noms propres: Toubal TÛBAL; THÛBAL; Tubali; Tubal --- mugala wa Yafet, Yafeti

mwinjikulu wa Nûhu Bamwîshe, hali Ham, Hamu, Abanfransa baderha Cham, hali Shem, Semi. Yafet, Ham na Shem balondana. Mpu bo balumizize iburha lyâbo omu igulu enyuma w'e cihonzi cikali, lolà Murh 7-10.

קין תובל ✓ Noms propres: Toubal-Caïn TÛBAL-KAYIN; THÛBAL-KAYIN; Tubalkayini --- mugala wa Lemeki, Lameki wa kuli Kayini.

תודה Attributs: louange, chœur TÔDÂ; THÔDÂ; bukuze; Iwitakiro; cigamba ca bimbiza; enterekêro y'okuvuga omunkwa; nterekero y'okukuza Nnâmahanga --- omu Israheli wa buno kurhenga 1948, nk'omuntu avuga owâbo omunkwa anaderhe mpu: "TODÂ", "TODÂ RABÂ", kuli kuderha "KWOKWO", KWOKWO BWENÊNE".

תוא ✓ Noms propres: Toah [Toa] TÔAH; THÔAH; Towah; enterekêro; nterekêro; enterekêro z'embâgwa.

תולד ✓ Noms propres: Tolad TÔLAD; THÔLAD; Toladi --- hantu omu Iya Simeoni.

1-תולע ✓ Noms propres: Tola TÔLA'; THÔLÂ'; Tola --- mugala wa Iskari.

2-תולע ✓ Noms propres: Tola TÔLA; THÔLÂ'; Tola --- mugala wa Puwa mucîranuzi w'omu Israheli (1126-1103).

תולעת, תולעה Faune: ver, vermine, vermisseau, chenille TÔLÂ'; THÔLÂ'; TÔL; emivunyu; mivunyu; muvunyu; omuvunyu; cisholero; ecishôlero; bishôlero; ebishôlero; mushwa; omushwa; kashôlero.

תולעי ✓ Noms propres: Tolaïte TÔLA'Î; THÔLÂ'Î; omulala gw'Abatolati; bene Tola; mulala gw'Abatola --- ba kuli Tola w'oku bûko bwa Isakari.

תועבה Attributs: horreur, abomination TÔ'ÊVÂ; THÔ'ÊVÂ; TÔ'ÊBÂ; THÔ'ÊBÂ; cihemu; bishologorhine; bihenyango; kuhemuka; Abanyamisiri barhabona oku bangere; kurhabona oku.

תור Faune: tourterelle, pigeon TÔR; THÔR; empinga; mpinga; mpingà; ngukûku; engûkû; ngûkû.

תושב Êtres: séjour, étranger TÔSHAV; THÔSHÂV; mubunga; omubunga; cigolo; ecigolo.

תושיה Attributs: saine sagesse TÛSHIYÂ; THÛSHIYÂ; burhimanya.

תזנות Attributs: fornication TAZENÛT; THAZENÛT; kucîhemula; wahâna eby'amasîma gâwe emwa ngasi wakanagere; okuhâna omubiri gwâwe emwa ngasi wagera; kuhemuka; bahemusi -- n'okurherekêra abazimu kuli kuhemukira Nyamuzinda.

תחבולה Attributs: conseils TAHBÛLÂ; THAHBÛLÂ; ihano; mahano; amahano.

תהו ✓ Noms propres: Tohou TOHÛ; THOHÛ; Tohu --- mugala wa Zufu, Zufi, Tsuf shakulûza wa Samweli bûko bwa Levi.

תחמני ✓ Noms propres: Tahkemonite [Hakmonite] TAHKEMONÎ; THAHKEMONÎ; w'e Tahkimon; Tahakimoni; munya-Tahkimoni; mutahkimoni.

תחמס Faune: type de hibou [FF 59.61] TAHMÂS; THAHMÂS; cinkongoro; ecinkongoro; bûko bwa cirifûfu; nyamulobo.

תחן ✓ Noms propres: Tahân [Tahan] TAHAN; THAHAN; Tahan; Tahani.

1-תחנה Attributs: supplication TEHINÂ; THEHINÂ; omusengero; musengero; misengero; emisengero; kushenga.

2-תחנה ✓ Noms propres: Tehinna TEHINÂ; THEHINÂ; Tehina.

תחנון Attributs: supplication TAHANÛN; THAHANÛN; musengero; omusengero; misengero; mayingingo; kuyinginga; kusengera; kuhûna; ensengero.

תחני ✓ Noms propres: Tahanite TAHANI; THAHANI; omulala gw'A-batahani --- wa kuli Tahan w'oku bûko bwa Efrayimu.

תחפניס Noms propres: Daphné [Tapanès] TANPANHES; THANPANHES; DAFNE; TAPANES; Dafnè; Dafne --- lugo lw'omu Mîsiri תחפניס ✓ Noms propres: Tahpenès [Tapanès] TAPHENÎS; THAPHENÎS; Tahibnesi --- mwâmikazi w'omu Mîsiri.

תַּהֲרֵא ✓ Noms propres: Tahréa [Taréa] TAHRE'A; THAHRE'A; Tahrea; Tareya --- mugala wa Mika.

1-תַּחַשׁ Faune: dauphin, marsouin, blaireau TAHASH; THAHASH; ebigoho; ecigoho; cigoho; bigoho
2-תַּחַשׁ ✓ Noms propres: Tahash [Tahach] TAHASH; THAHASH; Tahasha; Tahash --- mugala wa Nahor, Nahori.

1-תַּחַת ✓ Noms propres: Tahath TAHAT; THAHATH; Tahata --- hantu bene Israheli bageraga kurhenga omu bujâ bw'e Mîsiri.

2-תַּחַת Noms propres: Tahath TAHAT; THAHATH; Tahata --- mugala wa Asîri, Asîr wa kuli Kehati shakulûza wa Hemani w'oku bûko bwa Levi.

3-תַּחַת Noms propres: Tahath TAHAT; THAHATH; Tahata --- mugala wa Bered, Beredi w'oku bûko bwa Efrayimu.

4-תַּחַת ✓ Noms propres: Tahath TAHAT; THAHATH; Tahata; Tahati --- mugala wa Eleada w'oku bûko bwa Efrahimu.

תִּלּוֹן ✓ Noms propres: Tilôn [Tilon] TÎLÔN; THÎLÔN; Tiloni; Tilon --- mugala wa Simoni w'oku bûko bwa Yûda.

תִּמָּא Noms propres: Téma TÊMÂ'; THÊMÂ'; Tema --- mugala wa Ismaeli izîno lya cihugo n'abayûbakamwo.

1-תִּמָּן Noms propres: Témân [Téman] TÊMAN; THÊMÂN; Temani; e mukondwè; ifô; mpûsi y'e mukondwè.

2-תִּמָּן ✓ Noms propres: Témân [Téman] TÊMÂN; THÊMÂN; Temani --- mugala wa Elifazi, Elifaz, mwene Ezau lubaga n'ishwa biderhwa Temani.

תִּמָּנִי Noms propres: Témanites [de Téman] TÊMÂNÎ; THÊMÂNÎ; mulala gw'Abatemaniti; mulala gwa Batemani; cihugo ca Abatemaniti; abayûbaka e Temani.

תִּמְנִי ✓ Noms propres: Témanites [Temni] TÊMANÎ; THÊMANÎ; Temani --- mugala wa Ashhuri, Ashehuru, Ashehur w'oku bûko bwa Yûda.

תִּצִי ✓ Noms propres: Ticite [de Tis] TÎTSÎ; THÎTSÎ; TISI; Titsi; Tisi --- muntu w'e Titsi, Tisi.

תִּירְיָא ✓ Noms propres: Tiria TÎRYÂ'; THÎRYÂ'; Tirya --- mugala wa Yehaleleeli, Yehaleleeli.

תִּירָס ✓ Noms propres: Tirâs [Tiras] TÎRÂS; THÎRÂS; Tirasi; Tiras --- mugala wa Yafet mwinjikulu Nûhu.

תִּישׁ Faune: bouc TAYISH; THAYISH; ebihebe; ecihebe; cihebe; bihebe.

תִּכִּי ✓ Faune: singe, paon TÛBÎ; THÛBÎ; encima; ncima; enduku; nduku.

תִּכֶּן ✓ Noms propres: Tokèn [Token] TOKÊN; THOKHÊN; Tokeni --- hantu omu ishwa lya Simeoni.

תֵּל אֲבִיב Noms propres: Tel-Aviv [Tel-Abib] TEL-AVÎV; THEL-AVÎV; Tel-Abibu --- hantu hôfi n'olwîshi Kebar, Kebari omu Babiloni Israheli w'om 1948 ayirisire akarhwa-bwâmi k'ecihugo izîno Tel-Aviv, kuli kuderha EYALI NSHANDALE YA BIGÛKA YAMAYÂSA OBWÂSO.

תֵּל חַרְשָׁא ✓ Noms propres: Tel-Harsha [Tel-Harcha] TEL-HARSHÂ'; THEL-HARSHÂ'; Tel-Harsha.

תֵּל מֶלַח ✓ Noms propres: Tel-Mèlah [Tel-Méla] TÊL-MELAH; THÊL-MELAH; Tel-Mela; Tel-Melahi --- habtu aho.

תֵּל אֶסָר Noms propres: Telassar TELASAR; THELASAR; Telasari; Telasar --- cihugo canyagagwa, carhólwa n'omwâmi w'e Asîriya.

תֵּל גַּת פִּלְנֶסֶר Noms propres: Tilgath-Pilnéser [Téglath-Phalasar] TILGAT-PILN'ESER; THILGAT-PILN'ESER; TEGLAT-FALASAR; THEGLAT-FALASAR; Teglati-Falasari; Tiglati-Falasari.

תֵּלַח ✓ Noms propres: Tèlah [Téla] THELAH; TELAH; Telahi; Tela --- mugala wa RESHEF shakulûza wa Yozwè w'oku bûko bwa Efrayimu
1-תַּלְמִי Noms propres: Talmaï TALMAY; THALMAY; mukalarhu --- mukalarhu wa kuli Anaki.

תַּלְמַי 2- ✓ Noms propres: Talmaï TALMAYI; THALMAY; Talmayi; Talamayi --- mwâmi w'e Geshur.

תֵּלָסָר Noms propres: Telassar [Télassar] TELASAR; THELESAR; Telasari --- cihugo mwâmi w'e Asiriya anyagaga anacishubana.

תַּמּוּז Noms propres: Tammouz TAMÛZ; THAMÛZ; Tamuzi; Tamuz --- muzimu w'e Mezopotamiya.

תֵּמָה ✓ Noms propres: Tamah [Téma] TEMA; THEMA; Tema; Tama; Temahi --- murhambo wa milala murhumisi omu ka-Nyamuzinda enyuma z'obujà bw'e Babiloni.

תֵּמִים Attributs: juste, parfait, intégrale TAMÎM; THAMÎM; mushinganyanya; mwimâna; ntà ishembo; mwimâna; mwimâna; orhalikwo izâbyo; zirhalikwo izâbyo; erhalikwo ishembo; erhahîraga ishembo.

תֵּמָם Attributs: se montrer parfait, accomplir TMM; THMM; kubà na kuciyêrekana mushinganyanya; kuyûkiriza; kumalîrwa; zarhuhwerîre; zarhuhwerire; kuhika oku buzinda; kuhika; boshi; cacîkwa.

תִּמְנָה 1- ✓ Noms propres: Timna TIMNÂ; THIMNÂ; Timuna; Timna --- lugo omu ishwa lya Yûda.

תִּמְנָה 2- ✓ Noms propres: Timna TIMNÂ; THIMNÂ; Timna; Timuna --- ludi lugo omu ishwa lya Dan.

תִּמְנִי i ✓ Noms propres: Timnite [Timna] TIMNÎ; THIMNÎ; w'e Timna; Timniti.

תִּמְנָע 1- ✓ Noms propres: Timna TIMNA; THIMNA; Timna; Timuna --- ciherula ca Elifaz mugala wa Ezau.

תִּמְנָע 2- ✓ Noms propres: Timna TIMNÂ'; THIMNÂ'; Timuna; Timna --- mwâli wâbo Lotani, Lotân mugala wa Sheyiri.

תִּמְנָע 3- ✓ Noms propres: Timna TIMNÂ'; THIMNÂ'; Timna; Timuna --- mugala wa Elifaz mwene Ezau.

תִּמְנָע 4- ✓ Noms propres: Timna TIMNÂ'; THIMNÂ'; Timna; timuna --- murhambo w'e Edomu.

תִּמְנַת הֶרֶס ✓ Noms propres: Timnath-Hèrès [Timnath-Hérés] TIMNÂT-HÈRES; THIMNÂTH-HÈRES; Timnati-Heresi; Timnati-Hères --- lugo omu lya Efrayimu.

תִּמְנַת סֶרַח ✓ Noms propres: Timnath-Sèrah [Timnath-Séra] TIMNAT-SERAH; THIMNÂTH-SERAH; Timnati-Serahi; Timnat-Serah --- lugo omu ishwa lya Efrayimu.

תִּמָּר 1- Flore: palmier, dattier, palmier-dattier TÂMÂR; THÂMÂR; mabô; ibô; mabô; ibô; amabô.

תִּמָּר 2- ✓ Noms propres: Tamar TÂMÂR; THÂMÂR; Tamara; Tamari; Tamar --- mukà Eri, mwene Yûda wa Yakôbo nnina wa Perets bona Zera.

תִּמָּר 3- ✓ Noms propres: Tamar TÂMÂR; THÂMÂR; Tamara; Tamari --- wâli wa Daudi.

תִּמָּר 4- ✓ Noms propres: Tamar TÂMÂR; THÂMÂR; Tamari; Tamara --- mâli wa Absalomu.

תִּמָּר 5- Noms propres: Tamar TÂMÂR; THÂMÂR; Tamari; Tamara --- lugo lw'omu ishwa lya Yûda.

תִּמָּר Flore: palmier dattier TOMER; THOMER; ibô ly'omu bihugo by'ecûmwè; ibô; mabô.

תַּן Faune: chacal, Dragon TAN; THAN; nyambwe; nkuba-joka; banyambwe.

תַּנּוּפָה Rituels: agiter [la main devant Dieu] TINÛFÂ; THINÛFÂ; kuzunguza okuboko embere za Nyamuzinda; nterekêro ya kulengezibwa n'okuzunguzibwa; okâgulengeza n'okuguzunguza; omushaya gw'okulengezibwa n'okuzunguzibwa; rhulya bânalilonzize okurhûla Nyakasane.; masholo gakâgilerhwa ntûlo; ntûlo; byarhûlwa Nyakasane; nterekêro yamogwa; enterekêro y'okumogamoga; nterekêro yamogamogwa; akabimogamoga; kuyimogamoga; kumogamogwa; Anabimogamogera; enterekêro y'okumolekwa n'okuyinamulirwa; emihuli y'okuhêreza Nyakasane; nterekêro y'okumolekwa Nyakasane; byanarhûlwa Nyakasane; gwamamogamogwa;

ya kumogamoga; abadundira okuboko; azunguza okuboko; mushaya bamogamoga.

תַּנְחֻמֶת Noms propres: Tanhoumeth [Tanehoumeth] TANHUMET; THANHUMETH; Tanhumeti; Tanehumeti; Tanhumet --- îshe wa Seraya murhambi w'omurhwe gwa Yûda omu mango g'obujà bw'e Babiloni.

תַּנְי-1 Faune: serpent TANÎN; THANÎN; njoka; enjoka; wanjoka; mpiri; empiri.

תַּנְי-2 Faune: monstre marin, dragon marin, crocodile TANÎN; THANÎN; abasimba banenene b'omu nyanja; ciryanyi c'omu nyânja; nkuba-joka; enkuba-joka y'omu nyanja; mamba omu kiswahili; Dragoni; enjoka.

תַּנְשֶׁמֶת-1 ✓ Faune: chouette, effraie [FF 15.51.55.61] TANSHÊMET; THANSHÊMETH; cirifûfu; cigukuma mwêru.

תַּנְשֶׁמֶת-2 ✓ Faune: caméléon TANSHÊMET; THANSHÊMETH; lumve.

תַּעֲוֹ ✓ Noms propres: Tooou TOÛ; THOÛ; Tou --- mwâmi w'e Hamati, Hamat.

תַּעֲיִ ✓ Noms propres: Toï [Tooou] TOÎ; THOÎ; Toî; Tou --- naye mwâmi w'e Hamati.

תַּעֲנָךְ Noms propres: Taanak TA'NAK; THA'NAKH; Tanaki --- lugo lw'omu ishwa lya Menashè.

תַּעֲרֹ-1 Objets réels: couteau, gaine, fourreau TA'AR; THA'AR; olugembe; lugembe; lûba; olûbaa; kêre; akere.

תַּעֲרֹ-2 Objets réels: couteau, gaine, fourreau TA'AR; THA'AR; kêre; akere; lugembe; olugembe; lûba; olûba; elûba.

תַּפּוּחַ-1 Flore: abricot, pomme TAPÛAH; THAPÛAH; irehe lya masholo; mulehe.

תַּפּוּחַ-2 Noms propres: Tappouah [Tappoua] TAPÛAH; THAPÛAH; Tapuaha --- hantu omu ishwa lya Yûda.

תַּפּוּחַ-3 ✓ Noms propres: Tappouah [Tappoua] TAPÛAH; THAPÛAH; Tapuaha; Tapuwa.

תַּפֵּל Objets réels: nourriture insipide TAFÊL; THAFÊL; biryo birhabaya izù; biryo bisheshu; marha ga mpembà; bunywesi; obunywesi; irêba ly'obunywesi; burhebanyi.

תַּפֵּל ✓ Noms propres: Tofel TOFÊL; THOFÊL; Tofeli --- hantu h'omu Edomu.

תַּתְּפֹסַח-1 Noms propres: Tifsah [Tifsa] TIFSAH; THIFSAH; Tifusahi; Tifsah; Tifsa; Tifusa.

תַּתְּפֹסַח-2 ✓ Noms propres: Tifsah [Tifsa] TIFSAH; THIFSAH; Tifsah; Tifusahi; Tifsaha.

תַּתֶּת Noms propres: Tafeth [Tofeth] TOFET; THOFETH; TAFET; THAFETH; Tofeti; Tofet; bikâyiza; marhî ga kagayo --- Tofet hali hantu omu lubanda lwa mwene Hinom.

תַּתְּקַהַת ✓ Noms propres: Toqhath [Toquehath] TOKHAT; THOQHATH; Tokeati; Tokhat; Tokhati --- îshe wa Shalum,îba w'omulêbi-kazi Hulda.

תַּתְּקַוָּה-1 Attributs: espoir TIKWÂ; THIQVÂ; bulangalire; obulangalire; ncilangalire; olangalire; alangalire; rhulangalire; mulangalire; balangali; omulangâliro; mulangâliro.

תַּתְּקַוָּה-2 Noms propres: Tiqwa [Ticva] TKWÂ; THIQVÂ; bulangalire; îshe wa Shalumu.

תַּתְּקַוָּה-3 ✓ Noms propres: Tiqwa [Ticva] TIKWÂ; THIQVÂ; TIKVÂ; Tikwa --- îshe wa Shalumu, îba w'omulêbi-kazi Hulda.

תַּקְוָּע Noms propres: Teqoa [Técoa] TEKOA; TEKOWA; THEQOVA; Tekowa.

תַּקְוָּעִי ✓ Noms propres: Teqoa [Técoa] TEKÔÎ; THEQOÎ; w'e Tekowa; munya-Tekowa; b'e Tekowa; Abanya-Tekowa; w'e Tekowa תַּרְעָלָה ✓ Noms propres: Taréala [Tarala] TARE'ALA; THAR'ALA; Tarala.

תַּרְהָקָה Noms propres: Tirhaqa [Tiraca] TIRHAKÂ; THIRHAQÂ; Tiharka; Tirhaka.

תַּרְוָמָה Rituels: contribution TERÛMÂ; THERÛMÂ; nsholôlo; ensholôlo; basholôle; bakâhâbwa; mwanya; myanya; ecigabi omuntu ahânyire; ntûlo; entûlo.

תַּרְוָמָה Rituels: offrande, contribution TERÛMÂ; THERÛMÂ; ntûlo; nsholôlo; ensholôlo; cigabi; ecigabi.

תַּרְזָה Flore: pin parasol (sorte de sapin) TIRZÂ; THIRZÂ; nsindani; kanyabukere --- murhi gwa nsindani arhali cibereshi ci kanyabukere.

תֵּרַח ✓ Noms propres: Tèrah [Téra] TÂRAH; THÂRAH; Terahi.
 תֵּרַח Noms propres: Tèrah [Téra] TERAH; TERAH; Terahi.
 תִּרְחָנָה ✓ Noms propres: Tirhana [Tirana] TIRHANÂ; THIRHANÂ; Tirhana.
 תִּרְמָה ✓ Attributs: deception, trahison TÂRMÂ; kuvuna omurhima gwa bene; kulyâlyanya; bulyâlyanya; badwîrhe bashumika olubaga mpu lukugomere.
 תִּרְמִית Attributs: deception, trahison TARMÎT; THARMÎTH; barhebwa n'obwenge; obalola nka bishweka.
 תִּרְעָתִים ✓ Noms propres: Tiréatites [Tiratites] TIR'ÂTÎM; THIR'ÂTHÎM; Batireya; b'e Tireya.
 תִּרְפִּים Objets réels: idole TERÂFÎM; THERÂFÎM; nshanga; enshanga; akazâgilonza okubà n'aka-Nyamuzinda; ensalamu; nsalamu; enshusho; abazimu; *cibumburugu*; binyegenyege --- Rasheli ali arhôzire enshanga z'ahakà, lolà Murh 31.34.
 תִּרְצָה-1 ✓ Noms propres: Tirça [Tirsa] TIRTSÂ; TIRSÂ; TIRZÂ; THIRSÂ; tirtsa; Tirsa; Tirza.
 תִּרְצָה-2 Noms propres: Tirça [Tirsa] TIRTSÂ; Tirsa; THIRSÂ; THIRZÂ; Tirza תִּרְשִׁישׁ-1 Objets réels: Tarsis TARSHÎSH; THARSHÎSH; Tarsisi; Tarshish; ekrizoliti.
 תִּרְשִׁישׁ-2 Noms propres: Tarsis TARSHÎSH; THARSHÎSH; Tarsisi --- e Tarsisi yo Salomoni akag'ikûla ebi ayûbakamwa Aka-Nyamuzinda, kubilerha omu mârho.
 תִּרְשִׁישׁ-3 ✓ Noms propres: Tarsis TARSHÎSH; THARSHÎSH; Tarsisi.
 תִּרְשִׁישׁ-4 Noms propres: Tarshish [Tarsis] TARSHÎSH; THARSHÎSH; Tarsisi; Tarshishi.
 תִּרְשׁ Noms propres: Tèresh [Térech] TÊRESH; THÊRESH; Teresh; Teresi; Tereshi; nkonè --- nkonè ,ushizi wa mwâmi Asuerusi.
 תִּרְתֵּן Êtres: commandant, généralissime TARMÂN; THARMÂN; omusirika mukulu; musirika mukulu; murhambo mukulu w'abasirika תִּרְתֵּק ✓ Noms propres: Tartaq [Tartac] TARTÂK; THARTHÂQ; Tartaki.
 תִּשְׁבִּי ✓ Noms propres: Tishbite [Tichebé] TISHBÎ; THISHBÎ; w'e Tishibiti; munya-Tishîb.
 תִּשׁוּעָה Divers: salut (sauvé) TESHÛ'Â; THESHÛW'Â; THESHÛV'Â; bucire; obucire; buyôkozi; buchunguzi; kucungulwa; kuyôkolwa; obuyokoke; obuyôkoke; kuyôkoka; olîkûzemwo; ye yôkwîre olubaga; Nyamubâho ayôkola; Nyamuzinda ayokôla olubaga lwâge; ayokôla; nayôkola; aciza; naciza; wacizize; wayôkwire; acizagyamwo abantu; obuhimanyi; afungira; kufungira.
 אֶחְמַתָּא (AR) ✓ Noms propres: Ecbatane 'AHMETÂ'; 'AHMETHÂ'; Ekbatani --- handu aho e Medi.
 אֶמֶר (AR) Faune: agneau 'AMAR; 'AMAR; Mwânabuzi; omwanabuzi; abanabuzi.
 אֶרְיוֹק (AR) Noms propres: Aryok [Ariok] 'ARÎYOK; 'ARÎYOQ; Aryoki; Ariyoki; Aryok.
 אֶרְתַּחְשַׁשְׁתָּא (AR) ✓ Noms propres: Artaxerxès 'ARTAHSHASHESATÂ; 'ARTAHSHASHESATHÂ; Artazerzesi.
 בָּבֶל (AR) Noms propres: Babylone BÂBÊL; BÂVÊL; Babeli; Babiloni.
 בָּבֶלִי (AR) ✓ Noms propres: de Babylone BÂBELÂY; BÂVLÂY; ab'e Babiloni.
 בֶּלְטַשְׁשַׁצַּר (AR) Noms propres: Beltshassar [Beltassar] BELTSHA'TSAR; BELTSHA"TSAR; Baltazari.
 בֶּלְשַׁצַּר (AR) Noms propres: Belshassar [Baltazar] BELSHA'TSAR; BELSHA"TSAR; Baltazari.
 דּוּרָא (AR) Noms propres: Doura DÛRÂ; Dura --- lubanda e Babiloni.
 דֶּכַר (AR) ✓ Faune: bélier DEKAR; engandabuzi; ngandabuzi.
 דַּרְיוּשׁ (AR) Noms propres: Darius DARYÂWESH; DARYÂVESH; Dariusi.
 זֶרֶבְבָּל (AR) Noms propres: Zorobabel ZERUBÂBEL; ZERUBÂVEL; Zorobabel.
 חָגִי (AR) ✓ Noms propres: Aggée HAGAY; Hagay; Hageyo.
 חַיָּה (AR) Faune: être vivant HÊWÂ; ecizine; cizîne; cintu; ecintu; nsimba; ensimba; ozîne; muntu; muntu n'ensimba.
 חֲנֻכָּה-2 (AR) Rituels: dédicace HANUKÂ; olusiku lukulu lw'okugishwa kw'ako ka-Nyamuzinda;

okugishwa kw'aka-Nyamuzinda; lusiku lukulu lw'okugishwa kw'eyôla nsanamu; lusiku lukulu lw'okugisha eyôla nsanamu.

חַנַּנְיָהּ (AR) Noms propres: Hananya [Hanania] HANANYÂ; HANANIYÂ; Ananiasi; Hananiya.

יְהוּדָה (AR) Noms propres: Juda YEHÛD; Buyahudi; Obuyahudi.

יְהוּדִי (AR) Noms propres: Juif YEHÛDAY; Bayahudi; Abayahudi; Muiyahudi; Omuyyahudi.

יּוֹזָדָק (AR) ✓ Noms propres: Jozadak YÔTSÂDÂK; YÔTSÂDOQ; Yosadoki; Yozadak; Yozadaki.

יְרוּשָׁלַם (AR) Noms propres: Jérusalem YERÛSHLEM; Yeruzalemu.

כּוֹרֶשׁ (AR) Noms propres: Cyrus KÔRESH; Sirusi; mwâmi Sirusi; Cirusi; Sirusi Munyapersi.

כַּשְׁדִּי (AR) Noms propres: Chaldéen, enchanteurs KASDÂY; Kasday; Munya-Kaldeya; AbaNyakaldeya; Abanyakaldeya; Abanya-Kaldeya; mukaldeyo; balimirhiza; mulimirhiza.

לֵוִי (AR) ✓ Noms propres: lévite LÊWAY; LÊVAY; Abaleviti; bene-Levi; Bene Levi; Abakuli Levi; Baleviti.

מָדַי (AR) Noms propres: Madaï, de Médie, Mède MÂDAY; e Medi; Medi; abanya-Medi.

מִישָׁאֵל (AR) Noms propres: Mishaël [Michaël] MÎSHA'EL; Misaheli; Mizaeli.

מֵשֶׁק (AR) Noms propres: Méshak [Méchak] MÊSHAK; MÊSHAKH; Meshaki; Meshak; Mesaki.

מֹשֶׁה (AR) ✓ Noms propres: Moïse MOSHÊ; Mûsa.

נְבוּכַדְנֶצַּר (AR) Noms propres: Nebuchadnezzar NEBÛKADNETSAR; Nabûkondonozori; Nabukondonozor; Nabukednezari; Nabukondonozori.

נֶמֶר (AR) Faune: léopard NEMAR; engwi; ngwi.

נֶגוֹ עֶבֶד (AR) Noms propres: Abed-Négo 'ABÊD-NEGÔ; 'AVÊD-NEGÔ; Abednego; Abed-Nego.

עֶזְרָא (AR) ✓ Noms propres: Esdras 'EZRÂ; Ezra.

עֶזְרִיָּה (AR) Noms propres: Azariah 'AZARIYÂ; Azariya; Azariasi.

עֵלְמִי (AR) ✓ Noms propres: Elamite 'ELMAY; b'e Elamu; bantu b'e Elam.

עֶרֶד (AR) Faune: âne sauvage 'ARAD; endogomi w'erubala; ndogomi y'erubala.

פֶּחַח (AR) Êtres: gouverneur d'une province PEHAH; murhambo wa Nyirhundwè; murhambo wa provinse; murhambo; omurhambo; abarhambo; barhambo.

פֶּרְסָא (AR) Noms propres: Perse PARSÂ'Â; munyapersi; munya-Persi.

רְחוּם (AR) ✓ Noms propres: Rehoun REHÛM; Rehumu.

שָׁלְתִּיאֵל (AR) ✓ Noms propres: Shaltiel [Chéaltiel] SHE'ALTÎ'EL; Shealtieli; Shealtiel.

שְׁדַרְק (AR) Noms propres: Shadrak [Chadrac] SHADRAC; SHADRAKH; Shadraki; Sadraki

שָׁמַרְיָן (AR) ✓ Noms propres: Samarie SHAMAYIN; Samâriya

שִׁמְשַׁי (AR) Noms propres: Shimshai [Chimechai] SHIMSHAY; Shimeshayi

שֶׁשְׁבַצָר (AR) ✓ Noms propres: Sheshbaçar [Chèchebassar] SHÊSHBATSAR; SHÊSHBAZAR; SHÊSHBASAR; Sheshbazari

שֶׁתָר בּוֹזְנַי (AR) ✓ Noms propres: Shetar-Boznaï [Chetar-Boznaï] SHETAR-BOZNAY; Shetarboznayi

שׁוּשַׁנְכַיָּה (AR) Noms propres: de Suse SHÛSHANKAYE'; b'e Suza

תּוֹר (AR) Faune: taureau, bœuf TÔR; THÔR; emicûkà y'empanzi; empanzi; mpanzi; nfizi; enfizi; nkâfu

תַּתְנִי (AR) ✓ Noms propres: Tatnai [Tattenai] TATNAY; THATHNAY; Tatenayi; murhambo; omurhambo --- enyuma z'obujà bw'e Babiloni

OKUBIKULIKIRÎNE MULI EYI BIBLIYA

Kurhi rhwakaderha omu mashi

grammaire: nkubûlo ya nkereka binnwa
phrase: cihadu binwa
mot: cinwa, izù
ponctuation: ntegeka isù
.point: nuguta
: deux points: nuguta ibirhi
; point-virgule: nuguta n'ehiberûzi
, virgule: hiberûzi
? point d'interrogation: hidôso
! point d'exclamation: hisômezo
- trait d'union: hilunganisa
() parentèse: hishwêko
[] crochet: hishwêko hya kafende
" " guillemets: hishwêko hya nderho za bene
... point de suspension: hiyereka oku bindi bicihali
espacement: mpâna luhya
a, b, c, d... alphabet: lufabè

omu cihadu binwa (3 parties de la phrase)

iderha: verbe
oderha: sujet
nyushûlo: complément
okudesirwe: discours

ebigabi y'okudesirwe (paties du discours)

izino: nom
ahali h'izino: pronom
emanyîso: adjectif
iderha: verbe
ehishokozi: préposition
kurhi bigenzire: adverbe
kabala cinwa: préfixe
kashwinja cinwa: suffixe
cimanyîso c'ebinji n'ec'ehiguma: désinence pluriel et singulier

okuyâlagaza iderha (conjugaison du verbe)

okuhâna emyanzi: indicatif
okuhâna irhegeko, kurhuma: impératif
okucîfinja n'okusuhira: subjonctif
okwankabà: conditionnel
omu kubà ntyo: participe et gérondif
okurhacimanywa: infinitif

Njira isharhu z'iderha

iderha ly'okudumiza, kuyêmêra : fome affirmative

iderha ly'okulahira, kuhakana: forme négative

iderha ly'okudosa, kucîdosa: forme interrogative

AMAZINO G'EBITABU BIRI OMU BIBLIYA: cingereza:mashi: bwofi

GEN : OMURHONDÊRO: MURH

EXO : OLUBUNGO: LUB

LEV : BENE LEVI: LEV

NUM : EMIBALÈ : MIB

DEU : OLUSHIKA : LUSH

JOS : YOZWE : YOZ

JDG : ABACÎRANUZI: BAC

RUT : RUTI : RUT

1SA : ECITABU CIRHANZI CA SAMWELI : 1SAM

2SA : ECITABU CA KABIRHI CA SAMWELI : 2SAM

1KI : ECITABU CIRHANZI C'ABÂMI : 1Bâm

2KI : ECITABU CA KABIRHI C'ABÂMI : 2Bâm

1CH : ECITABU CIRHANZI C'ENGANÎRO: 1NGA

2CH : ECITABU CA KABIRHI C'ENGANÎRO: 2 NGA

EZR : EZRA : EZR

NEH : NEHEMIYA : NEH

EST : ESTERI : EST

JOB : AYUBU : AYU

PSA : ENNANGA : LUL

PRO : EMIGANI : MIG

ECC : OMUHANÛZI : MUH

SNG : OLWIMBO LW'ENYIMBO : LWI

ISA : YESHAYAHU: IZA/ YESH

JER : YEREMIYAHU, YEREMIYA: YER

LAM : ENDÛLÛ : NDU

EZK : YEHEZKIYELI, EZEKIYELI : EZE

DAN : DANIELI : DAN

HOS : HOZEYA, HOSHEYA : HOZ

JOL : YOWELI: YOW

AMO : AMOSI : AMO

OBÀ : ABUDIYA, OVADIYA : ABU

JON : YÔNÀ : YON

MIC : MIKEYO, MIKHA : MIK

NAM : NAHUMU, NAHUM : NAH

HAB : HABAKUKI, HAVAKUK : HAB

ZEP : SOFONIYA, TSEFANIYA : SOF

HAG : HAGEYO, HAGAYI : HAG

ZEC : ZAKARIYA, ZEKHARIYA : ZAK

MAL : MALAKIYA, MALEAKHI: MAL

MAT : MATEYO: MAT

MRK : MARKO: MRK

LUK : LUKA : LUK

JHN : YOWANE : YWN

ACT : EBIJIRO BY'ENTUMWA : EBJ
 ROM : AMARUBA EMWA ABAROMA : ROM
 1CO : AMARUBA MARHANZI EMWA ABAKORINTI : 1KOR
 2CO : AMARUBA GA KABIRI EMWA ABAKORINTI : 2KOR
 GAL : AMARUBA EMWA ABAGALASIYA : GAL
 EPH : AMARUBA EMWA ABEFEZI : EFZ
 PHP : AMARUBA EMWA ABAFILIPPI : FILP
 COL : AMARUBA EMWA ABAKOLOSI : KOL
 1TH : AMARUBA MARHANZI EMWA ABATESALONIKA : 1TES
 2TH : AMARUBA GA KABIRI EMWA ABATESALONIKA : 2TES
 1TI : AMARUBA MARHANZI EMWA TIMOTEYO : 1TIM
 2TI : AMARUBA GA KABIRI EMWA TIMOTEYO : 2TIM
 TIT : AMARUBA EMWA TITO : TIT
 PHM : AMARUBA EMWA FILEMONI : FILM
 HEB : AMARUBA EMWA ABAHABRANIYA : HBR
 JAS : AMARUBA GA YAKÔBO : YAK
 1PE : AMARUBA MARHANZI GA PETRO : 1PET
 2PE : AMARUBA GA KABIRI GA PETRO : 2PET
 1JN : AMARUBA MARHANZI GA YOWANE : 1YWN
 2JN : AMARUBA GA KABIRI GA YOWANE : 2YWN
 3JN : AMARUBA GA KASHARHU GA YOWANE : 3YWN
 JUD : AMARUBA GA YÛDA : YUD
 REV : AMAFULÛLO : MAF
 TOB : TOBITI : TOB
 JDT : YUDITI : YDT
 ESG : ESTERI omu cigereki : ESTGR
 WIS : OBUSHINGANYANYA : BUSH
 SIR : OBU RHIMANYA BWA MWENE-SIRA : BURH
 BAR : BARUKI : BARUK
 LJE : AMARUBA GA YEREMIYAHU : MARYER
 S3Y : OLWIMBO LW'EMISOLE ISHARHU : LWBM3
 SUS : OLUBANJA KULI SUZANA : LUBSUZ
 BEL : DANIELI N'ABADÂHWA BA BELI : BEL
 1MA : ECITABU CIRHANZI CA MAKABEYO : 1MAK
 2MA : CITABU CA KABIRI CA MAKABEYO : 2MAK
 INT : ENSHOKOLEZI NNAMBÛLE KULI BIBLIYA Y'AMASHI : ENSH
 GLO : ENGANÛLIRO Y'EBINWA BIRI OMU BIBLIYA : ENGA
 TDX : OKUBIKULIKIRÎNE MULI EYI BIBLIYA : BIKUL
 NDX : BENE LUNO LULIMI LW'AMASHI : MAZIN
 DAG : ECITABU CA DANIELI C'OMU CIGEREKI : DAN

[EBIHUGO OMU BIBLIYA](#)

Amazîno g'ebihugo"erets" omu Bibliya

Ecinwa erets kurhali kuderha kwône mpu igulu lyoshi, amalunga n'iguluci biri bihugo erhi mashwa gagwerhe olubibi. Ntyo ngasi Nyigîrizo za mulêbi ziyêrekire cihugo cirebe . Dans cet article, sont listés tous les pays "erets" recensés dans l'Ancien testament. Eco cinwa erets ciyêrekîne ishwa lya lubaga lulebe erhi lya muntu mulebe. Oku embaga ziluga kwo n'ebihugo biluga, ngasi bantu n'ecâbo cihugo. Murhondêro 10.20-31 aganjire emilala, endimi, ebihugo

n'amashanja ga Bene Ham (...) kandi aganja emilal, endimi, ebihugo n'amashanja ga Bene Sem.
Rhwarhola mulongo muguma oku ngasi cihugo rhulegiregereza abasomi.

Omu Ndagâno ya Mîra

Kaldeyo; Yer 50:8
Mesopotamiya ; Murh 8:'
Kanaan ; Murh 38:2
Mîsiri ; Lul 105:23; Lub 3
Negêbu Eze 21:3
Gosheni ; Murh 2:15
Nof ; Iz 19:13
Filistiya ; Murh 21:34
Moab ; Muwabu; Lush 1:5
Edomu ; Murh 36:34
Seyir; Murh 32:2
Sîriya ; 2Sam 8:6
Madiyani ; Lub 2:15
Etiyopiya ; Lul 86 (87):4
Arabiya ; 2Nga 9:14
Abimeleki; Murh 20:15
Abahabraniya; Murh 40:15
Amoreyi; Mib 21:31
Refayimi; Lush 21, 13
Hetsi, Hezi, Hesi; Yoz 1:4
Mitspa; Yoz 11:3
Guyibiliyani; Yoz 13:5
Tapuah ; Yoz 17:5
Tobu; Bac 11:3
Zabuloni; Bac 12:12
Efrayimu; Bac 12:15
Benyamini; Bac 21:21
Yûda ; Rut 1:7
Shalisha/Shalim 1Sam 9:4
Tsufu/Zufu; 2Sam 9:5
Gad/Galadi; 1Sam 13:7
Amoni; 2Sam 10:2
Heferi ; 1Bâm 8:46
Galileya; 1 Bâm 9:13
Nefutali; 2Bâm 15:20
Israheli; 2Bâm 5:4
Ararati 2Bâm 19:37
Hamati; 2Bâm 23:33
Temaniti; 1Nga 1:45
Efrayimu na Menashè; 2 Nga 30:10
Utz/Uzi/Usi; Ayu 10: 21-22
Hamu/Kamu; Lul 105:23
Tema; Iz 21:14
Kittimi; Iz 49: 12
Cihugo c'ifo/mukondwè; Yer 6:22

Cihugo ca Bûci n'amarhà; Yer 11:5
Cihugo c'abazîne; Eze 32:32
Magog; Eze 38:2
Ebuzikiro n'Ebushoshôkero; Zak 9:1
Galaadi; Zak 10:10
Omu Ndagâno Mpyâhya ; Ebj 2

Galileya
Parti,
Mêdi,
Elam
Mezopotamiya,
Yudeya,
Kapadosi,
Ponti,
Aziya,
Frijiya,
Pamfiliya
Mîsiri
Libiya
Kireni/Cireni,
Roma
Buyahudi
Bakreti
Baharabu,
"kurhi rhuli rhwayumva baderha ebirhangâzo bya Nnâmahanga omu ndimi zirhu?"
Bagereki
Abaitaliya
Israel map

Maps of Holy-Land|des Terres bibliques.gif|col|Introduction||Israel Map|1.0

ENGERO OMU BIBLIYA

Engero z'amango omu mayahudi n'omu mashi

ENSIKU

Lwa kasi emwîrhu lwo Abayahudi baderha Yom Sheni (שני יום) lwa 2, shnayim (שניים) bulya omugobe gwâbo gurhangira olu rhuderha Lwa Mungu lwa Nyakasane, lulya lusiku Yezu afûkaga (rhulole Mat 28; Mrk 16; Luk 24 na Ywn 20.

Lwa kabirhi lwo abayahudi baderha Yom Shlishi (שלישי יום) kuderha lwa 3, Shlosa (שלושה).

Lwa kasharu lwo bôhe baderha Yom Revi'i (רביעי יום) kuderha lwa 4, arba'a (ארבעה).

Lwa kani lwo bôhe daberha Yom Hamishi (חמישי יום) kuderha lwa 5, hamisha (חמישה).

Lwa karhanu bôhe mpu Yom Shishi (שישי יום) kuderha lwa 6, shisha (שישה).

Lwa kali ndarhu bôhe barhaderha mpu lwa kalebe, ci Shabbat (שבת) luli lwa kali ndarhu lwîrhu rhwe rhurhangira okuganja lwa kasi. Bôhe luli lwa kali nda. Luderhwa luzira, lusiku lwa kuluhûka. Mpu lwo lusiku Nyamuzinda arhamûkaga amashwinja okulema.

Lwa Nyakasane, lwo lurhanzi lw'Abayahudi bulya baswinjaga omugobe lwa kali ndarhu lwirhu ; Baluderha olurhanzi, YOM RISHON

EMYÊZI

Olu lukere ly'emyêzi lushimba omwêzi hali:

Nissan (gwa nsiku 30) (gwo mwêzi abayahudi barhengaga e Mîsiri) lukanga, gwa kasharhu omu mashi

Iyar (gwa nsiku 29) aba ye cigogo, gwa kani omu mashi

Sivan (gwa nsiku 30) aba ye kahya-karhanzi, gwa karhanu gw'Abashi

Tamouz (gwa nsiku 29) aba ye kahya-kazinda, gwa ndarhu e Bushi

Av (nsiku 30) aba ye cûgarhi, gwa nda e Bushi

Eloul (gwa nsiku 29) aba ye kamera, gwa munâni e Bushi

Tishri (gwa nsiku 30) aba ye cambasè, gwa mwenda e Bushi

Heshvan (gwa nsiku 29/30) nkaba ye muhaho, gw'ikumi gw'Abashi

Kislev (gwa nsiku 29/30) akabà ye Naceze, gwa ikumi na muguma e Bushi

Tevet (gwa nsiku 29) nkaba ye nyaruzigwè, gw'ikumi na kabirhi e Bushi

Shvat (gwa nsiku 30) nkaba ye kasi kîru karhanzi, gula gwa burhanzi e Bushi

Adar (guli gwa nsiku 30 nk'omwâka guli gwa myêzi 13) guli gw'Abashi baderha kasi kîru kazinda, gwa kabiri ogwo e Bushi, Ve-adar (gwa nsiku 29) kwo Abayahudi baderha Adar ... omu myâka egwêrhe myezi 12 yône. Hali emyâka ya myêzi 12 n'eya myêzi 13. Ogwo mêzi mulungira banakaguhira abuzinda bw'omwâka gw'obugashanize

KURHI ABAYAHUDI BAGANJA EMYÂKA ?

Omwêzi gw'enyushûlo Adar banaguhire aha buzinda bw'omwâ gw'obugashanize embere bashubirire Nisan obamwo Basâka. Guli mwezi gw'omu nshula cada, gwa 4 obwo e Bushi.

Omu kuganja amaburhwa g'omu Bibliya, abayahudi banaderhe oku igulu lyalemagwa omu 7 Shvat, gw'ikumi gwâbo, gwo gwa burhanzi e Bushi, omu mwâka 3761 embere Iya Kristu. Aha buzinda bwa cambasè 2022, enkereka-nsiku y'abayahudi yaganjire myâka 5783 kurhenga igulu liremwa.

ENSIKU NKULU E BUYAHUDI

Rosh Hashana, lurhanzi lw'omwâka gw'Abayahudi luzind'ihirwa omu lurhanzi lwa Tishri omu 5775 myâka yâbo . Omu 2022, olwo lusiku lwabîre 26 gwa mwenda gw'e Bushi, ye Tishri w'Abayahudi.

Yom Kipur (Olukulu lw'okucîshalisa n'okuhûna obwonjo) lubà nsiku 10 enyuma Iya Rosh Hashana. Omu 2022, lwabîre omu irhanu 5 za muhaho gwo gw'ikumi e Bushi.

Pessa'h (ye Basâka w'Abayahudi) abà omu nsiku 15 za Nissan (gwo baderha murhanzi omu Marhegeko g'Abayahudi, bulya Iyo barhengaga e Mîsiri; ci guli mwêzi gwa lukanga oku Bashi, gwo gwa kasharhu gwa ONU. Kandi guli mwêzi gwa kali 7 erhi gwa 8 omu nkereka-nsiku eshimba emyêzi kushimbana mwâka mucu balimwo). Omu 2023, Pessa'h Basâka w'Abayahudi abà omu nsiku 6 cigogo e Bushi, ci erhi anaciri Nissan e Buyahudi. Ecirhuma emyêzi yâbo erhagwarhana n'eya ONU, kuli kubà emyêzi yâbo erhali minji ehika oku nsiku 30. N'erhi bashosha omwêzi gw'ikumi na kasharhu, Ve-Adar, kushub'ibà kurhalukana bwenêne.

Sukkot lwo lukulu lw'Ebifumba lukengeza oku Nnâmahanga wajâga alera olubaga omu irungu, omuntu analeke nyumpa yâge alâle omu cifumba nsiku nda

Hannuka lwo lusiku abayahudi bakengera oku babonaga omuliro na rhuvurha rhutya rhwakolêra nsiku munâni amango bagishaga aka-Nyamuzinda Abagereki bali bamahemula

kasharhu omuyahudi nkana aja e Yeruzalemi omu mwâka -Olukulu mw'Emigati arhalikwo lwango, Basâka -Olukulu lw'Emigobe, lwa kusarûla, Pentekoste, migobe nda

enyuma za Basáka -Olukulu l'Ebigala, Ebihando, Ebifumba,

Engero w'obulí omu Bibliya

Nom de l'unité de mesure Commentaires et explications Equivalence approximative

Olugero ezindi ngero z'obulí wirhangirirakwo kuli kurhangirira omu ngafula kuhika omunwe munene

Ikano ciri cihimbi c'olugero, kula abashi banajira ikano ly'enfune kurhenga cunkumwe kuhika omunwe munene mulabûle

Oluhi ciri 1/6 c'olugero

Omunwe, bugali bw'ecunkumwè 1/24 y'olugero

Lugero = makano 2 = mpi 6 = minwe 24 kwo kuli nka cm 50; Murh 6.15

Ikano 1/2 lugero = mpi 3 = minwe 12 kwo ziri nka cm 25; Lub 28.16

Luhi 1/3 ikano = 1/6 y'olugero = minwe 4 kuli cm 9 1; Bâm 7.26

Omunwe 1/4 y'oluhi = 1/12 y'ikano = 1/24 y'olugero ziri nka cm; 2 Yer 52.21

Olugero ly'obugashaniwe: luli lugero 1 + luhi 1 ziri nka cm 60; Eze 40.5

Olusheke zali ngero 6, ziri nka m3; Eze 45.2

Lugenzi lwa sabato yo njira omuntu ayêmêrirwe okulambagira lwa sabbat = ngero 2000 = stadi 6 zo m 1100 ; Ebj 1.12

Brasi y'abaroma omu Ndagâno Mpyâhya yali m 1,8 ; Ebj 27. 28

Milia lugero lza Baroma lwali m 1480 ; Mat 5.41

Stadi lugero lwa bagereki lwa 185 m Luc 24.13

Engero w'ebihulula, binyôbwa n'ebindi omu Bibliya

Bath erhi Métrètes; bath omu mayahudi, metrètès omu magereki grec = 6 hîni wowiri litri 30 litres; 2Nga 2.10

Hin 1/6 ya bath = logi 12 zo zirigi litri 5; Mib 15:4

Log 1/12 ya hin = 1/72 ya bath yali 0,4 ya litri; Lev 14:10

Engero ye bizibu birhahulula erhi nshano omu Bibliya

Epha erimwo Kab 18 = Omer 10 = Seah 3 = 1/10 ya Kor; zo litri 30; Bac 6:19

Cab 1/18 ya Efa ; zo litri 2; 2 Bâm 6:25

Omer 1/10 ya Efa zo litri 3; Lub 16:16

Seah erhi Saton; seah omu mayahudi, saton omu magereki = 1/3 ca Efa zo litri 10; Murh 18:6

Homeri, Kor, Koros byo bakabarhuza ecihêsi = Efa 10 zo litri 300; Eze 45:14

Khoinix (Chénice) koniks lugero lwa Bagereki= 1/10 ya saton ; yo litri 1; Maf 6:6

Engero z'obuzirho omu Bibliya

Sikeli erimwo gera 20 = zo beka 2 = 1/50 ca mîna eri grami 16; Yow 7:21

Gera 1/20 ya sickeli yo grama 0, 8; Lub 30:13

Beka 0,5 sikeli zo grama 8; Murh 24:22

Mîna yo sikeli 50 zo grama 800; Ezr 2:69;

Talenta zo sikeli 3000 = mîna 60 byo bilo 50; Mat 25:15

Livra/lira lwali lugero lwa Baroma , zali grama 330 Ywn 12:3

BENE LUNO LULIMI LW'AMASHI

Orhîshi aha arhenga anahabe n'aha ayerekire. Bulya bàdesire mpu embere oyigîrize John ecilatini orhang'imanyirira John, kuli kwinjà omu «index des noms » ya BIBLIYA OMU MASHI, mujè emîmo y'e Bushi n'e Buhavu, Iyo abaderha olulimi lw'amashi erhi abarhalonza okuluderha barhamanye mpu lubà lulimi lwa nshâhu. Mwene mulole olwo lukalaba lw'abâmi balushambîre mumanye ntyo oku amashi gajira benago, barhanafaga nshuzo. Bashi banji balonzize Bibliya akabalusa omu lulimi lwâbo. BAGASHANE ABARHUSIGIRAGA AMASHI. Ahazâbire, mukambwira nzabûle

AMAZÎNO G'EMÎMO Y'AMÂMI G'E BUSHI N'E BUHAVU

Rhusome omu Citabu c'Omurhondêro 5 rhunagerere biguma biguma oku enganîro y'Ishanja ly'e Bushi n'e Buhavu n'Amashami gâlyo

Bashakulûza b'embere z'ecihonzi cinene

Murh 5: 1 Alaga ecitabu c'emîmo y'Adamu. Erhi Nnâmahanga alema omuntu, amujira oku nshusho ya Nnâmahanga; 2 mulume n'omukazi abalemire, abagisha anabayîrika bantu erhi abalema. 3 Adamu al'igwerhe myâka igana na makumi asharhu, erhi aburha omugala oku nshusho yâge n'oku cikebo câge, anamuhà izîno Iya Set. 4 Erhi ayûs'iburha Seti, Adamu ashub'ilama myâka magana munâni anaburha abagala n'abâli. 5 Akalamo k'Adamu koshi kali ka myâka magana mwenda na makumi asharhu, agal'ifâ. 6 Set al'igwerhe myâka igana n'irhanu erhi aburha Enosh. 7 Erhi abâ amâburha Enoshi, Set ashub'ilama myâka magana munâni na nda anaburha abagala n'abâli. 8 Akalamo ka Set koshi kali ka myâka magana mwenda n'ikumi n'ibiri: agal'ifâ. 9 Enoshi al'igwerhe myâka makumi gali mwenda erhi aburha Kenan; 10 erhi abâ amâburha Kenan, Enosh ashub'ilama myâka magana munâni n'ikumi n'irhanu, anashub'iburha abagala n'abâli. 11 Akalamo ka Enosh koshi kali ka myâka magana mwenda n'irhanu; agal'ifâ. 12 Kenan al'igwerhe myâka makumi gali nda erhi aburha Mahalaleel. 13 Erhi abâ amâburha Mahalaleel. Kenan ashub'ilama myâka magana munâni na makumi anni, anakaburha abagala n'abâli 14 Akalamo ka Kenan koshi kali ka myâka magana mwenda n'ikumi, agal'ifâ. 15 Mahalaleel aligwerhe myâka makumi gali ndarhu n'irhanu erhi aburha Yared: 16 Erhi abâ amâburha Yared, Mahalaleel ashub'ilama myâka magana munâni na makumi asharhu, anakaburha abagala n'abâli. 17 Akalamo ka Mahalaleel koshi kali ka myâka magana munâni na makumi galimwenda n'irhanu, agal'ifâ. 18 Yared aligwerhe myâka makumi galindarhu n'ibiri erhi aburha Enokh; 19 Erhi abâ amâburha Enokh, Yared ashub'ilama myâka magana munâni anakaburha abagala n'abâli. 20 Akalamo ka Yared koshi kali ka myâka magana mwenda na makumi galindarhu n'ibiri: agali'ifâ 21 Enokh aligwerhe myâka makumi galindarhu n'irhanu erhi aburha Matushaleme. 22 Enokh alusibwa na Nnâmahanga. Erhi abâ amâburha Matushaleme, Enokh ashub'ilama myâka magana asharhu anakaburha abagala n'abâli. 23 Akalamo ka Enokh koshi kali ka myâka magana asharhu na makumi galindarhu n'irhanu. 24 Bulya Enokh alilusibwe na Nyamuzinda, arhaciberaga eno igulu. Nyamuzinda amuhêka. 25 Metushaleme aligwerhe myâka igana na makumi galimunani na nda erhi aburha Lamek. 26 Erhi abâ amâburha Lamek, Metushaleme ashub'ilama myâka magana nda na makumi galimunani n'ibiri, anakaburha abagala n'abâli. 27 Akalamo ka Metushaleme koshi kali ka myâka magana mwenda na makumi galimwenda na mwenda, agal'ifâ. 28 Lamek aligwerhe myâka igana na makumi galimunani n'ibiri erhi aburha omugala. 29 Amuyirika erya Nûhu, omu kuderha, erhi: » Oyu ayishirhurhûliliza oku mukolo n'omurhamo gw'amaboko gîrhu, bulya Nyakasane aheherire obudaka ». 30 Erhi abâ amâburha Nûhu, Lamek ashub'ilama myâka magana mwenda na makumi galimwenda n'irhanu, anakaburha abagala n'abâli. 31 Akalamo ka Lamek koshi kali ka myâka magana nda na makumi galinda na nda, anagal'ifâ. 32 Nûhu aligwerhe myâka magana arhanu erhi aburha Sem, Ham na

Yafet.

Erhi rhwakasoma Murhondêro I na II na V na X na XI, rhwanayumva oku abantu bo baguma

Enganîro y'Abashi

Oku Ishanja ly' Abashi lyasingagwa n'amashami gâlyo

Abalirhulya ishwa baderha oku Bushi n'Abashi hikola hishami hitya hy'endalamule Mwâmi w'Ababeleji ashumulaga Amâmi gayûbakaga omu mashwa agushaga omu Burhegesi Ntagengwa Congo (Etat Indépendant du Congo) omu 1985. Ishanja lîrhu lyashuba ishami omu kuderha kw'abarhurhegekaga bujâ (colonisation).

P. Colle[1], arhubwîzire oku Abashi luli lubaga lw'emilala minji eyubaka e Bushi , lubaga lushambala Amashi kurhenga mîra

a. cisiki c'enderho (étymologiquement)

Ahugwire oku olwo lubaga luderhwa BASHI. Omuzî gw'ecinwa « shi » gushushana n'ezindi ndimi z'Abantu b'omu Afrika « si, chi », ndimi ziderhwa « Ndimi za Bantu. Omu kuderha erhi kuyandika « Shi », amango ashokolirwe na « n », kuli kuderha « igulu », « idaho », « budaka », (nshi, nsi, nchi). Omu kuyushulakwo ehimanyîso hy'ahantu (locatif) ha, ku, ni, ebyo binwa kunabè kuderha : « oku idaho, oku, ah'idako (aha nshi, chini, etc.) ».

Ebishokwire biyerekine oku ecinwa BASHI cidesire ntya : ab'en'igulu, bannabudaka, bene ishwa, bahinzi b'ishwa lyâbo ; kandi erhi bantu b'idako, omu kabanda, arhali bala bali nyuma z'ebirhondo. Izîno ly'Abashi lyamabonekamwo kubiri : omukolo bajira n'aha bayûbaka.

Ogu muzî gw'ebinwa gushushîne n'ogw'omu Bibliya, bulya omuntu murhanzi w'omu Bibliya adesirwe Adamu. Omu cihebraniya 'adamâ , kuli kuderha budaka, aligi 'olya bakulaga omu budaka, olya wabumbagwa n'ebidaka, akatulo k'okw'idaho (Murh 1-2). Abashi nabo mpu omuntu murhanzi ye KASHONDA/KASHENDA olya Nyamuzinda ayômolaga omu civû c'enyanya, ayonyôlamwo na mukâge mème LONDO, kwo kuderha Civû, omu ndimi nyinji z'e Kivu

b. Eci cinwa omu ndamiro y'abantu (Sociologiquement)

Eci cinwa SHI cigwêrhe okuyumvûbwa kwa kasharhu : bantu b'idako, bantu kwône, bashizi[2], embere za bala « Baluzi » barhegeka ecihugo, bo baligi « Banyamwoca ». Omukulu wa Abanyamwoca, yekola mwâmi w'e Bushi, arhôzire izîno lya Nnabushi erhi arhola entebe asigiragwa na NNASHI (aha rhusome emyanzi emwa Christophe Munzihirwa kurhi Kabare ajaga e Bushi, arhenga e Lwindi) [1].

Haligi mango rhuyumva abagayaguza Abashi, babaderha mpu BANYABUNGU. Ngahi okwo kwarhengaga wâni ? P. Colle ocîkebîrwe oku okwo kwarhengaga oku Banyarwanda. Yumvagi enganîro : Mpu Sibula, aburhwa n'abarhalikwânîne okuyankana bulya bali ba mulala muguma, lêro bamukaga omu mulala gwâbo gwa Bahande, buzinda, agaliba cûbaka c'omulala gwa Basibula. Erhi abâ mwâmi w'Abahavu, agandâza, ajiyûbaka aha Bunga oku Idjwi. Ntyo ahinduka « Nyebunga ». Mpu erhi acigend'ilwa e Rwanda afirayo. Abanyarwanda, omu kulonza okumugayaguza, barhaciderhaga Abahavu mpu Bahavu, ci mpu bakola Banyebunga, co cinwa cahindusire Banyabungu, kwâli kukengêza oku arhali muluzi nkana ». Iryo izîno lyayahukira Abashi boshi. N'obwo Alexis Kagame yêhe abâ adesire oku Banyabungu kwâli kuderha « abo badârhi » amango Abashi n'Abahavu bakagihima Abanyarwanda.

Bantu baguma baguma, barhamanyiri enganîro, ahâli h'okuderha Banyabungu, banaderhe mpu Banya-bongo. Bakacîkêbwa mpu iryo izîno omu kiswahili lyarhengaga, omu kanwa ka abasirika babeleji balonzagya okugayaguza Abashi mpu babâ Banywesî. Owakulya ishwa arhakakuyereka olubibi. Colle yêhe adesire oku kwâli kuhab'ihubula Banyabungu omu kanwa ka muzungu kwadwîrhe ebyo. Banya-bongo kuli kuhubula kubî Banyabungu, erhi kucîhabîsa lyo bajacira Abashi mpu babâ banywesî.

TABLE GENÉNEALOGIQUE SUCCINTE (musome ehyo omu nfarasè)

DIEU NYAMUZINDA a tiré KASHENDA/KASHONDA et sa femme LONDO du limon du lac comparez Gn 1-2 . Kashonda engendra Cihanga

Après 28 générations apparaît un nouveau CIHANGA , petit-fils de Mushingi . CeLul-ci, Cihanga, engende KAHANDE ou KANYIRHAMBİ fondateur du Clan Basibula ou Bahande. Il engendra aussi KANYINDU qui deviendra Nalwindi chef de Banyindu. Kanyindu engendra Naninja et Mufunda. Ils fondent les clans Balinja et Bafunda

Cihanga en venant par ici et en envoyant ses fils (c'est-à-dire les clans issus de Lul) occuper le pays, leur ménagea des alliances dans les clans préexistants. A mesure qu'un nouveau clan se forme, on fait de même. L'alliance se contracte par la bénédiction (mugisho) du chef des principaux clans.

Quatre chefs peuvent au Bushi-Buhavu bénir cette alliance :

Nashi, chef des Balega,

Naluniga, chef des Barungu,

Nalwindi, chef des Banyindu

Kahande, chef des Basibula. Eux seuls sont en effet considérés comme chefs des clans originaires (mashanja) c'est-à-dire des souches dont tous les autres clans indigènes sont issus. Un chef de clan demande cette alliance pour ses descendants afin de leur obtenir aide et protection.

CHEFFERIE KABARE

1. NGABWE ca 1112- 1145
2. KAGAKU ca 1145- 1178
3. CABULA LUHUGA ca 1178-1211
4. CIREMBEBWA ca 1211-1144
5. NGABWE ca 1244- 1297
6. CIFUNDANGOMBE ca 1297-1330
7. N'nabushi LUSHULILUJO ca1330-1336 (Lushulilujo est le premier Mwâmi Muluzi qui a ravi le pouvoir aux anciens Bâmi-Bahinza des clans Barhungu, Balega etc.... et qui a porté le titre de N'nabushi^t !
8. N'nabushi MUSHIMBE ca 1330- 1400
9. CIGABA MUHOYE KALEMÊRA ca 1400- 1425
10. N'nabushi KAMOME ca 1425- 1475
11. N'nabushi MUSHEMA ca 1475- 1490
12. N'nabushi KABALE KAGANDA ca 1495- 1527
13. N'nabushi KAMAHAHA ca 1527- 1553
14. N'nabushi BADAHAHANA ca 1553-1601
15. KACIKO ca 1601 -1616
16. N'nabushi LUKUBI ca 1616-1656
17. N'nabushi MWERWE ca 1656- 1692
18. N'nabushi NGABWE YA MWERWE. ca 1692- 1742
19. N'nabushi BIRHENJIRA ca 1743- 1786
20. BUJOKA ca 1786- 1795
21. N'nabushi MAKOMBE ca 1795- 1845
22. N'nabushi BYATERANA 1848-1878

^t**1.0** Lire à ce sujet : MUGARUKA B.N.G. - L'utilisation des traditions orales comme sources de l'histoire africaine. Communication au " staff seminar " (Master & DES), Université de Bangui, Faculté des Lettres et Sciences humaines, octobre 2010, 31p. - Bashi et Bahavu du Congo-Kinshasa. Traditions orales et Histoire.

23. KAGI 1878-1884
24. RUHANGARA 1884-1888
25. N'nabushi KABARE RUTAGANDA Kashumo 1888-1916
26. N'nabushi KABARE RUGEMANINZI Alexandre 1922-1980
27. MAMIMAMI Prosper 1980-1983
27. N'nabushi KABARE NTAYITUNDA Albert 1983-1985
28. N'nabushi KABARE RUGEMANINZI II Désiré 1990-

CHEFFERIE NGWESHE

Ngweshe Kagweshe Bagwesha fils de Kabale-Kaganda Nabushi.

1. KAGWESHE-BAGWESHA BIHAMBA BIHANGALA (fils: Muhive et Bugabo);
2. MUHIVE (fils: Kwibuka I);
3. KWIBUKA I (fils: Birali, Kaserere, Kayumpa, Kalangiro, Muzuka, Mushengezi, Nfumba);
4. KASERERE (fils: Weza I, Cishanjaga, Chibibi, Kirhero, Nchuranganya, Lunjwire); +1730
5. WEZA I (fils: Bichinga, Muyangwa, Mwaga, Murhandikire, Miga, Mpango, Murhole, Ndeko, Bihinda, Zagabe); 1765
6. BICHINGA (fils: Chirimwentale, Chizihira, Irengé, Bagweshe Barhahera); +1765
7. CIRIMWENTALE (fils: Kwibuka II Chirhahongerwa, Chihonzi); +1863
8. CHIRHAHONGERWA (fils: Rugenge, Nyangezi Lukula, Masonga, Bingane, Ruhoya, Kasaza, Nkinzo, Rusengo, Lubarhuza, Chiherano, Chiruzi);
9. RUGENGÉ (fils: Lushamba, Rubenga, Namukama, Makungu, Murhesa, Mutijima, Muchiga, Mutuzi, Chirimwâmi); +1889
10. LUSHAMBA (fils: Lirangwe, Ntonde, Mulimba, Bizimana, Chinegena, Muliri, Karhibula, Kalunga)
11. LIRANGWE (fils: Ruhongeka Matabaro, Lulanga); +1890
12. RUHONGEKA (fils: Mafundwe, Lwanwa Abrahamu, Rutega, Ndegési, Vuningoma, Mushengezi, Bamanyirwe, Ntabikunzi, Ntangano, Balagizi, Kamwâmi, Bashige); +1913
13. MAFUNDWE (fils: Muhigirwa, Mutaga, Byumânîne, Nvanamiriho, Bachiganze, Lwambirhe, Kurhengamuzimu...); +30/11/1937
14. MUHIGIRWA (fils: Ndatabaya Weza III, Bigirinama, Mamimami, Nyakasane Juvenal); +1943
15. NDATABAYE MUHIGIRWA WEZA III Sa Magesté, aujourd'hui sur le trône. 1943-

CHEFFERIE KALONGE

1. CIRINJA LUSHULI LUJO
2. MBEBE
3. BIHAKU
4. MTOBOSI
5. LEMERA
6. KALIMBUGA
7. MUVEBWA
8. BAZIMB'ENGOMA
9. MPANGAMA
10. BIHAMA
11. MASONGA
12. NTARUBIBI
13. CIHYOKA
14. BISIMWA Ferdinand
15. MUHIGIRWA MASONGA MPANGAMA II Adriano

16. CHARHANGABO Nnnakalonge XIII Joseph

CHEFFERIE LUHWINJA

1. KABOFA (1707-1757)
2. MWANZA I (1757-1782)
3. MWANZA II (1782-1783)
4. MUDUSI RUMERA (1783-1807)
5. NAMULANGA MWAZA (1807-1832)
6. MWANZA III (1832-1857)
7. LUBINDU LUKULU CIBWIRE (1857-1887)
8. KASHEMA KARHIBULA MWANZA IV (1887)
9. CIROHA NTEREBWA CIBWIRE II (1887-1932)
10. MULINDA BABISHA (1932-1934)
11. RUSAGARA CIBWIRE III (1934-1939)
12. MUKUBA BULUNGU (1939-1952)
13. RUVURA Cebastiano (1952-1961)
14. MUKUBA BULUNGU II (1961-1985)
15. RUSAGARA KASHEMA II Filémom (1985-2001)
16. MUKUBA Tonny (2001-)

CHEFFERIE KAZIBA

1. NNAKAZIBA
2. KANGERE (1677-1701)
3. NSHULI LUJO (1701-1725)
4. NGIRINGA (1725-1754)
5. CHIVULA WA VULA (1170-1788)
6. KARHENDE MAJIRI I (?)
7. KARHENDE II (?)
8. KABONWA KA BIHEMBE (?)
9. MPWINJI MAJIRI II (1824-1860)
10. MUKENGE MUHIRHIRA (1860-1882)
11. CIMANYE I (1882-1906)
12. MAJIRI III NAMUBANDA (1906-1936)
13. KABONWA MUHIGIRWA Alphonse (1936-1965)
14. CIMANYE II KABONWA Deogratias (1965-2005)
15. MAJIRI IV CIMAMYE NNAKAZIBA NALUNGA Drick 2005-)

CHEFFERIE BURHINYI

1. MWERHE MUGANGA
2. NGABWE
3. CIRUMBA
4. LUMA
5. NGABWE II
6. CIRHULWIRE CIKWANANZI
7. BASENGEZI MUGANZA Paul
8. MUNGANGA CIRHULWIRE BULALA Richard

CHEFFERIE IJWI/IDJWI-SUD

1. BAMANYIRWE

2. KABWIKI
3. MWENDANGA
4. KABEGO (+1877)
5. KANGO MIHIGO (+1928)
6. NTAMBUKA BARHAHAKANA Prosper (?+1981)
7. NTAMBUKA NSIBULA KABEGO II Pascali (?+1980)
8. NTAMBUKA BALEKAGE MIHIGO II Roger (1990-)

CHEFFERIE IJWI/IDJWI-NORD

1. BALEKAGE MWEDANGA GWA KABWIKI
2. TABARO
3. BERA
4. RUBENGA Jorji (+1993)
5. NTAWENDIRUNGU Jervazi (?)

CHEFFERIE BULOHO (Territoire Kalehe)

1. BATAHAKANA
2. MULOHO
3. MBEBE ERI-MAZA
4. NGULUBE NYENYE
5. CHIFUNYU CHA WALANGA
6. MISACHI
7. MWALYIYA
8. LUKISA
9. WEBASI CHITABUNGANWA
10. MWANDULA MUSINGANYA
11. KALIMUCHIMA MWANDULA
12. MWANDULA BILYIBWALYIBWA
13. ANGALIA MWANDULA BILYIBWALYIBWA
14. KITENGE BENGEYA MWANDULA LWA MAFUNDO
15. AMISI MBOKANI KITENGE MWANDULA Venant

CHEFFERIE NINJA

1. TANGANYIKA (RHANGANYIKA) ERHI MATUNGURU
2. MAZANGALIMBERA (MALIMBERA)
3. MAJEMBERE (EKWIRA LYA MONGONGO)
4. MUSHIMBA NGOYI
5. MUKENGÈRE MWIRHIRA (BIRI OKU MUSHAKIRA)
6. MUJOMBOLA
7. TANGANYIKA II
8. MUKUMBWE
9. MUGANZA (LUGANZA)
10. LUBAKA (SHALIKIMBI)
11. CIHUGO (CIGAKA) 1936-1949
12. MAHESHE MUKENGE (1949-2016)
13. MUGANGA CIHUGO CA NNANINJA XIII Marcel (14/04/2017)

CHEFFERIE BUHAVU (Kalehe)

1. MUHANDE KANYIRHAMBI

2. NYANGOBERA MBEBE ERI-MAZA
3. KAMIROGOSA
4. BIHAKE
5. LUKARA
6. NSIBULA
7. NYABITORIRE
8. MBACKAYEKALEMERA BIRHAHIRWA NTALE
9. NYAMUSHANJA
10. MBALAMBALA
11. KAMIROGOSA II
12. BAMANYIRWE
13. NTALE II
14. NSIBULA II
15. NTALE III (+1900)
16. LUSHOMBO BAMANYIRWE II
17. MUHIGIRWA BAHOLE Boniface (+1942)^u
18. MANEGABE KAMIROGOSA III Andrey (+1961)
19. HAMULI NTALE IV Didier (?2004)
20. SHOSHO KAMIROGOSA IV
21. NTALE SHOSHO KAMIROGOSA V Franck

AMAZÎNO G'ABARHABANA E BUSHI N'EMIGANI EGALUSA

Mazîno GA BARHABANA N'EMIGANI ELUGIGALUSA Lecture dans Abbé KAGARAGU NTABÂZA, Abasheka Basheke 6. Nabarhamire, LIBREZA Bukavu 1979 présentation §2. 1(Babunga) 112 (Cûma).

Rhwacilonza ag'abanyere muli RHWESHI RHUSOME KAJURU, owakabona ciru fotokopi anyintumire oyo okasinga1.BABUNGA.....

39. BIGABWA (dans tout partage, respecte la part d'autrui): EMISÎ ERHATWA NKA KÊRE (mug 636)

40 BIHABURA (Tu sais comment on dérouté l'agresseur). ORHISI ENTWÂLI YE YILWISA (mug 20708)

41 BIREMBANO (Jamais décevoir ton frère) ABALONDANA BO BAYIRHA ENGWI

42 BIRINDWA (Attends dignement ton droit) OSHAMULA ERHI BAGABA LYO ARHALA

43 BIRINGANINE (Qu'il est beau de voir chaque chose en ordre) BIRINGANINE BIRHALUGA (mug 500)

44 BISHIKWABO (Découvre d'avantage ce qui te concerne) BISHI KWA BENE OKWABO KUBAHUGE (mug 378)

45 BISIMWA (Tu es vraiment aimable) MUSIMWA IRAGI (mug 1406)

46 BIZIMANA (Dieu te connaît parfaitement) NYAMUZINDA YE NDI WAHALI (mug 1686)

47 BUCENGENDÉ (Le jour est là; va au travail) OBIDUHA AHISA KABIRI (mug 1718)

48 BUCEKABIRI (Que ton bonheur perdure) OMULAMU ARHALEKERWA

49 BUCULIRO (Tu sais bien comment annéantir l'adversaire) ABARHAKUBANA

^u**1.0** Amango P. COLLE ayandikaga Monographie des Bashi, erhi Mwâmi MUHIGIRWA BAHOLE oyîmire e Buhavu, erhi KABONWA MUHIGIRWA Alphonse ayîmire e KAZIBA, erhi RUSAGARA CIBWIRE, ayîmire e LUHWINJA, erhi MAFUNDWE ayîmire e NGWESHE, N'nabushi KABARE RUGEMANINZI Alexandre ayîmire e KABARE; eyi myanzi rhudômire emwa P; COLLE, Pro MUGARUKA, MUNZIHIRWA, Paul MASSON na Calendrier Culturel NDÂRO Y'ABAKULU 2021. P. COLLE ali omu KIVU 1913-1961, abishirwe hala KATANA, ali w'omu NTUMWA Z'EBUSHI.

BARHAKENGANA (mug 27)

50 BUFÔLA (Sois prêt à tirer sur l'adversaire) AHA LYAKANEGANEGA LYAKAKULIKA (mug 71)

51 BUGEME (Sois l'homme de juste mesure) GARHENGWA ERWÎSHI GANAYOCA.....

67 BYUMANINE (mets chaque fois tout en ordre) OMUSHI YE MWENE MURHÛLA (mug 2388)

68 CÂBWINE (tu es de ce pays heureux d'avoir son roi) CÂBWINE MWÂMI : ENGOKO N'AKANYUNYU BYANAKUDERHA

69 CÂHIHABWA (Ne désire que ce qui te convient) CÂHIHABWA ARHAHIBONA

70 CÂLAZIRE (Ne te résigne pas au malheur) NAMAHWA ALABARHWA KABIRI (mug 1484)

71 CAMOKA (Tout comme le chien fidèle, n'hésite pas d'effrayer l'adversaire) ERHASAGIKANGWA ERHONGOLERA (mug 883)

72 CAMUNANI (Sois parfait comme le chiffre 8) OMWINJA MUROHA GUMUKWANANA (mug 2531)

73 CANDA-CIRI (Telle une saison sèche, sois irrésistible) ECANDA CIRI CINAYIRHE ERHAKAFIRE (mug 519)

74 CANDAZA (L'agresseur, fais-le marcher sur les genoux) ORHÎSHI ENTWÂLI YE YILWISA (mug 2708)

75 CANGABOBA (Déteste les peureux) OMWOBA ARHATUMIRHIRWA OMURHALI OMW'ISÛ

76 CARHANGABO (Sache mettre en morceaux toute l'armée adverse) LUMALA-MBAGA BUTULI AHEKA OMUHERHO (mug 12....)

77 CEBWERU (Ne sois pas sauvage) ENGOKO ELALAHA LUBAKA LUYIHEKA

78 CENTWALI (toi, le héros, défends bien ton pays) C'ENTWÂLI CIRHANYAGWA (mug 433b).....

92. CIKANYI (résiste comme les muscles du taureau) ORHALI NA CIKANYI ARHADALIZA (mug 2627)

93. CIKUBIRHA (bats l'agresseur comme on bat les haricots à la récolte) ERHASAGIKANGWA ERHACIGOLERA (mug 883)

94. CIMANUKA (passe à descendre furtivement sur l'ennemi) MWENGE OLI E KABANDA ANAMANYE MPU OLI ELWIMANA ARHAMUBONA (mug 1446)

95. CIMÂNYA (à toi de raser l'armée de ton adversaire) LUMALA-MBAGA BUTULI AHEKA AKAHEMBE K'OMUHERHO (mug 1260 ou 1250 ?)

96. CIMUSA (toi qui es debout, soulèves tes frères) KANA KA NYÂMA KARHALI KABÔLO (mug 1164)

97. CINAMULA (en toutes circonstances, redresse tes frères) MWÂNA WA LARHA KARHALI KABÔLO (mug 1457) 98. CIRAMBIZA (étends les forces dans toutes les dimensions) ARHALI KATUDWE OGENDA NKA MISÎ YÂGE (mug 288 ?)

99. CIRHAKARHÛLA (ton pays aura toujours des difficultés, mais courage...) OSHIGA NNANKUBA ARHAYOBOHA MILAZÔ (mug 2742)

100. CIRHASHAGASHA (garde-toi de toute faiblesse) Obwâli BUDUGE BURHAJENGA (mug 1784)

101. CÎRHONDER (agis sans rien précipiter) OMUKULU MIRHIMA ADÔSA

102. CIRHULWIRE (réjouis-toi, ton pays est tranquille) OMUSHI YE MWENE MURHÛLA (mug 2388 ou 2588 à vérifier dans Emigani Bali Bantu)

103. CIRHUZA (la paix que tu respirez, procure-la à tes frères) OKU BENE LUMVI BALI KWO BANALYA EHYABO (mug 1980.....)

141. KAMANYULA (ton adversaire, arrache-Lul toutes les racines) KARHI KAGUMA KAHAMBÛLA EMPAMZI (mug 194 ou 144 ?)

142. KÂMÎRA (expérimenté du passé, tu es en mesure de renseigner tes frères) AKARHANGAGA EN'IGULU N'OBWONGO (mug 194)

143. KAMIROGOSA (agite ton adversaire jusqu'à la nausée) ERHI OMUGANDA AKOMERA AKONGA LYO AKABUMBA BWAMBA (mug 918)
144. KÂMWAMI (respecte la parole du roi) KA MWÂMI (kanwa) KARHACI...BWAKWO (mug 1158)
145. KANYWABAHIZI (décide-toi toujours fermement) BAZINDA BANYWANA CI BARHAMANYA AMANGO BANYWANUKANAGA (mug 353 ou 555)
146. KARHABANDWA (personne ne t'atteindra de son arme) ORHAFA YE HANA ABATUMIRHA (mug 2585)
147. KARHAGOMBA (ne t'affaisse pas devant l'ennemi) NAMÂHWA ALABARHWA KABIRI (mug 1484)
148. KARHAGWA (plane sans cesse) OMUGANDA AMANIKA NSHOHO CI ARHAMANIKA MASÛ (mug 2137)
149. KARHAKUBWA (ne te laisse pas renverser) ENSHAHU ETUMIRHA CI ERHAFUKA (mug 791) ; ABARHAKUBANA BARHAKENGANA (mug 27)
150. KARHANGA (tâche d'être premier en faisant le bien) AKARHANZIRISHURHA KO NA KARHI (mug 195)
151. KARHEMA (taille en pièce ton agresseur) AHA LYANKANEGANEGA LYANKAKULIKA (mug 71 ou 91 ?)
152. KARHIBULA (tu vois l'adversaire, fais le tomber) BAHENEKA CI BARHABONA (mug 319)
MBWÎNE OKU MIGANI MINJI RHUKOLESA BIHUSHU !Rhusome muli ABASHEKA BASHEKE 6 Amazîno g'abarhabana n'emigani elugigalusa. Ecampisakwo hiry hitabu : RHWESHI RHUSOME KAJURU! Mwo amazîno g'abanyere gagwishire!
190. MARHEGANE (sois capable d'échapper aux pièges qu'on t'étend) ENGULUBE NYENGE ENATUKIZE OKU MURHEGO (mug 747)
191. MATABÂRO (la guerre est là ; arme-toi ; c'est ton métier) ECISHOMBOZA ENTWÂLI EYABO ELEKERE (mug 572)
192. MATU MWABIRI (matumu abirhi ; prendre deux lances pour mieux apparaître) ITUMU LY'EBUGALE YE NAMUNÊSHA (mug 1102)
193. MAYANGE (la blancheur et l'innocence, tel est ton armure) WA-NYANGE ANABE BULIGO ARHAGWE N'OKU MUSHUSHU (mug 2777). Ecishagala câni ciderhwa NAMAYANGE omu IKUNGU ly'e LUCIGA, Nyirundwe Nyabangere, omu Parokiya CIHERANO, ci ntimanyire eyi myanzi eyerekire eri izîno!
194. MIGABO (ta décision ne doit impliquer ni faiblesse ni équivalent) OMUKULU MURHIMA ADÔSA (mug 2242)
195. MIHIGO (as-tu pris des résolutions ? ne lâche plus) NINDA-NINDA ARHAKUTWIRA OMU MAJIRA (mug 1550)
196. MIRINDI (il y a des courses effrénées ; maîtrise-toi devant...) MULINDI WA KALYO ALENGA WA NFUKA (mug 1374)
197. MISHABAGANYO (envoie tes éclairs comme le tonnerre) OSHIGA NANKUBÂ ARHOBOHA MILAZÔ (mug 2742)
198. MITIMA (ton plus grand conseiller, c'est ton propre cœur) OMUKULU MURHIMA ADÔSA (mug 2242). MIRHIMA ELUGA OMU NDA.
199. MITUGA (l'appui de tes frères, c'est toi) GUHIRIMA ERHI GUNALI MUTUGIKE (mug 1014)
200. MPARANYI (conduit-toi dignement au sein de l'armée royale) NGAHI ZALWIRA..... ? (mug 1519)
201. MPÛSI (le vent, c'est toi, déroute l'agresseur) AMUMANANE GARHAKENGANA (mug 268)
213. MUGUMÂRHAHAMA (méfie-toi d'être) OMUGUMA KAHUKA (mug 2156)
215. (sic) MUKANISA (tu es le témoin pour qui le mensonge est un sacrilège) AHA

WANKARHERERA OMU KANWA WANKARHERERA OMU LUSHANDO (mug 100)

216. MUHIGIRI (tu dois être l'homme de résolution) OMUKULU MURHIMA ADÔSA (mug 2242)

217. MUHIGIRWA (tu es entouré d'envie et de jalousie, mais tu es.....) EZIHALIRWA OMUGABO ARHALI ZO ZIMUBAMBA (mug 960)

218. MUJABIKA (c'est toi qui dois mouiller l'agresseur) AKISHI BAGAYA KO KABAJABIKA (mug 225)

219. MUJAMBERE (ta place est toujours à l'avant-garde) NGAHI ZALWIRA ?

220. MUJÎSHAMBA (tes frères ont besoin d'un explorateur, c'est toi...) ORHARHANGULA ECIGALA ARHAMANYA AHA CILOBA (mug 2649)

221. MUJINJI (ta place c'est entre les hommes et la divinité) BUJINJI BURHO BADAHULAMWO OMULIRO (mug 385)

222. MUKANISA (c'est toi l'animateur de tes frères) OMWÎMBIWA YE NYAMURHAMIA BASÂMI (mug 2523)

223. MUKEMBA (mets en pièces tes agresseurs) BAHENEKA CI BARHABONA (

224. MUKOMANGANYI (si tu es le marteau, donne des coups durs) NYANKOMOMBO ANACITULIRE AKABER'IRHWE (mug 2694)

225. MUKUBANYI (chasse vite l'agresseur en le huant) MWÂNA ORHABURHA ORHAMUSHIMBA NA NFUNE (mug 1436)

226. MUKÛBIZA (que ta voix porte le plus puissamment possible) NN'OLULIMI YE ZIKUNDA KULI NNAZO (mug 1560)....

239. MUSHÂBA (s'il faut détruire, fais-le) AHA LYAKANEGANEGA LYAKAKÛLIKA (mug 71)

240. MUSHABÎSA (si l'ennemi s'installe son....) ORHÎSHI NNANDUMÂ ANA MUYIRIKE MWÎRA (mug 2712)

241. MUSHAGALUSA (s'il y a de la joie, c'est grâce à toi) OMWÂNA YE MUSHAGALUSA (mug 2493)

242. MUSHÂRHAMINA (mug 1400) : loin de toi tout comportement d'orgueil

243. MUSHÂYUMA (ci ARHABOLA) : tu dois mûrir et jamais pourrir (c'est contre toute corruption et perversion)

244. MUSHEGERHA (c'est toi qui fais tourner l'agresseur) LUMALA-MBAGA BUTULI AHEKA AKAHEMBE K'OMUHERHO (mug)

245. MUSHENGZI (joue parfaitement ton rôle de supplication ENSHIGA-BUTULI ERHALAGIRA (mug 794)

246. MUSHI (ton nom est une plénitude des noms des Bashi) MUSHI AYUMA ,CI ARHABOLA (mug 1401)

247. MUSHIZI (tu as un maître, sois attentif à ses ordres) MUSHIZI WA MARHWIRI WÂRHONE (mug 1403)

248. MUTABARARWA (tu es une barrière, on ne te passe que....) ISHWA LY'OMULUME LIRHAJAKWO LUGURHU (mug 1091)

249. MUTABÂZI (si la guerre est là, arme-toi et va à combattre) ECISHEMBUSA ENTWÂLI EYABO ELEKERE (mug 572)

250. MUTABESHA (loin de toi toute forme de mensonge) AHA WANKAYWERHA WAKAYIBAGIRA (mug 97)

251. MUTABUNGA (il ne sert à rien que tu émigre) ORHASAGIBUNGA YE HA OMWÂNA ERYA LUBUNGO (mug 26...)

312 . RUHAMANYI (ton poste est si élevé, autant d'honneurs autant de charges) CIHYA CA NYALUGANA (mug 453)

313. RUHONGEKA (c'est toi qui sais terrasser l'agresseur et l'étendre par terre) ABARHAKUBANA BARHAKENGANA (mug 27)

314. RUHÔYA (s'il s'agit de ravager, vas-y rondement (ENTAMBALA EKUNDA OMWANDAGALO (mug 827)

315. RUHIMBASA (à toi de procurer à tes frères une fierté légitime) OKABONA OWINYU ASHÎGA OWAGE MWÂNA NÂWE ONASHÎGE OWawe (mug ?)

316. RUHÛMULIZA (quand tu parles à tes frères, fais-le puissamment) NN'OLULIMI YE ZIKUNDA HALI NNAZO (mug 15560)

317. RUKEBA (à toi de tailler en morceaux, les forces ennemies) BAFA NGABO BÔNE BACIYIRHA (mug 310)

318. RUKENGWA (la dignité est une valeur, elle te fais mériter de tes frères) ERHI GZANENA OBUHO GUJEKWO ECIDURHU (mug ?)

319. RUNIGA (à toi de choisir, tue l'agresseur ou laisse-toi tuer) ITUMU LY'EBUGALE YE NAMUNÊSHA (mug 1102)

320. RUTAKÂZA (sois parfois inabordable) KAKIRI NKA ARHYAZIZE ENYÛNU ARHARHÛNGANWA N'ORHALI WÂBO (mug ?)

321. RUTÊGA (quand tu vises, tu dois réussir) LUMALA-MBAGA BUTULI AHEKA AKAHEMBE K'OMUHERHO (mug 1260)

322. RUVUNANGIZA (tu es destiné à briser complètement tout ennemi) BAFA-NGABO BÔNE BACÎYIRHA (mug 310)

323 RUZÛBA (tout comme le soleil, éclaire et chauffe tes frères) OMULUME OBALAMIRE OWÂBO ARHAMUSEZERA BUZIRA KUMUHÂ IHANO (mug ?).

Murhasomeragwa cirhuma Abashi bajira amazîno ga bene aga. Murhasomeragwa cirhumire amazîno g'Abashi galimwo manji gayêrekîre ecihugo n'oburhwâli bw'okucifungira. Kurhenga 1300 kuhika 1885 rhwakagilwa n'ow'ishiriza wali mpu arhulye ishwa. Kurhenga 1885 rhwakalwa na Kaduku, aleke okuheza obwôrhere bwîrhu n'okuyôrha bajà. Kurhenga 1960 haguma n'agandi mashanja ga Kongo rhwagwâsanya okulwîra olukengwa lwa Kongo. Omu 1971 rhwahinduka Bazayirwa, mpu rhulwîre ngasi muntu anegenere oku anali n'aha anali (authenticité). Ayirikwe izîno ly'omu lulimi lwâge aleke okulimya ag'Abayahudi, ag'Abagreki erhi Bene Bulaya. Bulya agarhukula omu Bibliya ganali mazîno nkana. Kalamo omuntu alamire omu kukenga Nnâmahanga kurhuma izîno lyâge lyabà litagatîfu ci arhali ngahi izîno lyarhengaga erhi lulimi luhi lyarhengagamwo kuli hà obwimâna. BANJI BARHUMVAGYA EHYO CO CARHUMIRE ERHI MUBUTU AGENDA BASHUBIVANGANYA AMAZÎNO. Omu 1990 Rhwalwîra mpu ngasi cîkalà w'e cihugo izù lyâge likengwe. Mobutu erhi muganywa ci murhagagala. Arhuvigîza kurhenga 24.04.1990 kuhika 1996. Balya balonza okurhulya ecihugo babona oku amalwâla mpu rhurhacifumwe lêro, zo mbaka rhuciri mwo. Abali rhulikûza kwo Mubutu balimwo abalonza okukengesa IZÛ LYA CIKALA n'abalishire OKUHAGULA. ZO NTAMBALA RHUCIRIMWO Z'OKUMANYA OHI N'OHI! HANO RHUBONA AGANDI MAKARASA RHUYUSHULE (bukarasa, makarasa; buntu, mantu, buzimba, mazimba, bula, mala....)

AMAZÎNO G'ABANYERE E BUSHI

Nom pour ta jolie fillette - Jina utakalomp mtoto wako binti

Avant - propos - tangulio*

Un nom est généralement une devise. Faire porter un nom sans connaître la pensée qu'il exprime n'est pas éducatif: les vertus se forment à base des offes.

Le nom "Nanzigi = possesseur d'amour partagé" est mieux instructif que le nom "Mapendo" qui flatte peu les sens. "Nduhûra" = je délasse toujours, je soulage", tient mieux du dévouement filial et de la reconnaissance maternelle que son "équivalent" swahili "Faida" quelque peu égoïste.

Voyons quelques noms de filles parmi les plus significatifs que les aïeux nous ont légués et qui restent d'actualité. Ils devraient reprendre cours. Nous trouverons, à coté de leur signification

littérale, la pensée qui les dicte ou le sentiment qu'ils éveillent. Par ailleurs les noms dont il est question sont groupés par thème.

Jina laonyesha njia ya mwendo. Kupana Jina bila kufahamu nia yake si kulea: mwendo bora wa uzima unaundwa kwa matoleo ya wazazi kwa kitoto "malaika"

Jina "Nanzigi" = mwenyi mapendo ya wawili" yafundisha vema kuliko jina "Mapendo" inayovuta kidogo mahasa. Nduhûra = napunguza mchoko, nasaidia" hukazania vizuri kwa ukarimu wa mtoto na kwa shukurani ya mama, kuliko "mwenzi wake" wa kiswahili "Faida" anayeonekana kidogo mchoyo anayependelea faida yake pekee.

Tuangelie hapa cini majina ya wabinti kati ya yale ya maana waliyotuachia mababu, na yanayobaki ya kisasa. Yangepashwa tena kutolewa kwa watoto binti kwa siku za sasa. Tutakuta karibu na maana yao ya kiini wazo iliyoyatunga ao pigo la moyo yaamusha ndani mwetu. (Introduction de NDIRHUHURWE MUJUNGWE, *Rhweshi rhusome KAJURU* p. 1-2)

Ces pages renseignent sur les Noms propres de jeune fille et état d'âme des parents-Jina la pekee la binti, maana yake na fumbo la moyoni mwa wazazi- enclassant en 40 thèmes, les noms, la signification et l'état d'ame des parents .

1. abandon: mwâna îshe afire arhaburhwa
2. accueil: Cikeesa ola oyankirira abantu
3. acculturation: Madama; mwanya gwa cihugo
4. amour Nzigire
5. attaque-envahissement: Nabaganda
6. beauté physique: Cilangasha, Iranga, Namwezi
7. chance: Biragi
8. crainte: Nanjuci
9. découragement: Mulembwa
10. démenagement : Birâlo, Lubungo
11. désespoir: Nkubonage
12. désir très préoccupant : Ndirira
13. discrétion : Munyerearhalimba
14. discrimination: Lubago
15. espérance : Kiiriza
16. fécondité: Kajuru, Mpondo
17. grosseur : Nabanenè
18. jalousie: : Mulungula
19. laideur: Cibihaa
20. médisance: Baderha, Cirezi
21. moquerie douce: Bucima, Naburhe
22. noirceur: Nakabogo
23. pauvreté: Nabukenyi
24. peine, maladie, incommodité: Ciruhya
25. petitesse : Nakatya; Nakanyi
26. préférence : Kaliimurhima
27. prudence : Ntamwenge
28. réjouissance : Cibalonza , Namamvu
29. résignation: Gurhahoza, Kwinjà
30. richesse, abondance : Nabintu
31. royauté prospère : Ciringolo
32. séparatisme : Luhinzoo
33. sang-froid : Balemba

34. solidarité : Nansanga
35. soulagement, délivrance : Nduhuura, Ngomooro
36. sultanat : Nnamunene
37. tranquillité: Cibonga
38. travail : Bujankwi, Nabukere
39. tristesse : Gurhahoza, Namungo
40. voyage : Cibalama

Izîno ye muntu (le nom c'est l'homme même), comme les Bashi. Plusieurs noms dans les 40 thèmes nous font découvrir les états d'âmes divers, les états du corps humain et les sentiments qu'ils éveillent; les relations sociales et les vertus requises ou les vices mis à nu; les situations matérielles des individus et le soulagement ou l'angoisse vécu; les poids de la vie et la lutte de l'homme cherchant avec espérance à l'emporter et enfin l'intervention merveilleuse du surnaturel (cf. NDIRHUHIRWE MUJUNGWE, p. 40).

I. abandon- kuaciliwa

BIRHANGEE: qui s'est empressée de prendre place - aliyepiga mbio kwa kupata fasi (jamaani)
Signification - maana état d'âme: souffrance et compassion de la famille frappée par la mort du père avant la naissance de l'enfant - mateso na huruma ya iamaa iliyopoteza baba kabla mimba kuzaliwa.

II. accueil chaleureux: ukarimu.

CIKEESA: qui accueille, qui dispose bien - anaye ukarimu. grande satisfaction, reconnaissance - furaha kubwa na shukurani kwani wote wanapo-kelewa...-

III. acculturation - jina la kunaswa na tabia za kigeni

1. MADAMA: madame : bibi mzungu état d'âme - fumbo la moyoni : passion pour la peau blanche- kutafuta kugeuka mzungu; satisfaction d'être le sujet du Blanc - furaha ya kwa mtu wa mzungu.

2. NABAZUNGU: possesseur des Blancs (sur sa terre natale)- mwenyi wazungu kwao.

3. NAMASAALE: ayant une instruction à l'europpéenne, anaye elimu ya kizungu; fierté de réussir à l'école-kujipandisha kwa kusoma kizungu

4. NANFARANGA: possesseur d'argent, mwenyi franka; bonheur d'être muni d'une certaine somme d'argent à la naissance de l'enfant; furaha ya kuwa na nusu ya franka pa kuzaliwa kwa kitoto

5. NDEEGE: avion, ndege (gari la mabawa; soumission à la puissance magique du blanc; kupigia magoti uwezo wa mwungu

6. NZUNGU: fierté d'appartenir aux blancs angalia

7. ZIRHAJE: elles (vaches) en train de venir, zinakuja (ngombe): kinyarwanda; joie, espoir; furaha matumaini (ya mali)

IV. Amour-Mapendo

1. CIZIGÎRE: elle aime sincèrement, anapendezwa kweli; amour, amitié; mapendo ya wazazi na furaha yakusikilizana^{4b}.

2. NZIGIRE: je suis ravi (e), nafurahi sana; forte satisfaction, ravissement- furaha kubwa sana ya kuleta kizunguzungu na kicheko usoni kuangaa.(la suite viendra!)

V. Attaque envahissement

1. NABAGANDA: possesseur des envovés, avec des envovés - aliye na mitume insécurité due à

la coïncidence du passage des envoyés du chef dans les villages et la naissance de la fillette- kuzaliwa kwa mtoto binti ku- naambatana na kukosa amani kunakoletwa na kupita vijiji kwa mibune wa mkubwa wa localité

2. NABARUNGU: ayant (avec) des policiers derrière ou devant soi - anaye wapolisi (wakose-sha amani) insécurité due au passage des policiers dans les villages- à la naissance de la fillette - ukosefu wa amani unaoletwa na wapolisi kijijini pa kuzaliwa kwa mtoto binti

3. NABUGOMA: possesseur de l'envahissement du pays et de l'ordre établi - anaye kujà kwa uhuni incini izîno libî cibolwe Un mauvais nom c'est de la pourriture; un mal appelle le mal - jina mbaya na ubaya - crainte: cette enfant née à une période de siège pour- rait être plus tard la cause de grands maux - jina mbaya ni kiozo, woga: mtoto aliye- zaliwa katika matata, anaweza kuwa sababu ya matata siku za maisha yake.

VI. Biyêrekîre OBWINJA UREMBO BEAUTE

1 CIRANGASHANA: qui brille - anayemeremeta; fierté d'en être le parent; curiosité des passants -furaha ya kua mzazi wa hu; uiuvi wa wapita njia.

2. IIRANGA: bon teint du visage; sura bora ya uso admiration pour la beauté, kufurahishwa na mwili.

3 KALABUKIRE: étincelante, ravonnante, douce joliesse oelée qui se pointe ça-et-là- d'indisposition due à qui wa kupip, a nuru, anayeitia - furaha pole; hapa na hapa, huku na huku kucanganika na mauzi ya kugeukageuka.

4. KARHIGIRHI: de taille et de beauté éclatantes, miss wa urefu na uzuri wa kuonekana na wote

5. KADUKURA: de bonne couleur rouge

6. MIRAMBA : enduit de farine de sorgho mêlée d'un parfum "obukù" dilué dans l'huile de ricin appliqué en forme de croix à la tête rasée d'une jeune épouse. Upako wa unga ya mutama na mcanganyiko wa manukato ya mafuta ya mbarika kwa umbo wa msalaba kichwani mwa bibi muolewa. Curiosité, attention qu'attire sur elle le maquillage que pratique une jeune fille coquette et qui appellerait l'ancien enduit sur la tête de jeunes épouses. Angalisho anayoiiminia binti kijana kwa kujipaka rangi ili wamuone alivyo Weza kukumbusha «miramba»

7. MUHEHA: jolie perle de couleur bariolés. Shanga nzuri ya marangi. Douce jalousie et satisfaction pour la joliesse du teint et de la taille de la fillette. Hitaji ya hekima na furaha kwa uzuri wa sura na urefu wa kitoto binti

8. MUKUZÔ : enchanteresse, attachante. Uvuto, sukumo Enchantement, attachement. Kusukumwa, kupenda sababu ya uzuri au matendo bora.

9. MUNYERENKANA La véritable jeune fille, Miss. Binti hakika, na kweli kweli Grande satisfaction pour cette beauté ou pour des qualités prévisibles. Furaha kubwa kwa uzuri au wema wa labda wa kitoto binti kizuri

10. NAMWEZI: propriétaire de la lune-mwenye mwezi (née sous le clair de la lune-mzslwa eakati wa mwezi kuangara) Le sentiment de parents: joliesse de lune avec ses deux cornes- kupenda uzuri sawa vile uzuri wa mwezi watufurahisha.

11. NDAMUSOO: un salut, un cadeau de fiançailles- jambo, matabishi ya kukamilisha ucumba Sentiments des parents : fierté de voir en la fille une future épouse et paix au foyer- furaha ya kuzaa mcumbiwa wa kesho na analeta furaha jamaani

12. NDUKURA: Même sens que KADUKURA

13. NTAGULWANGUMA: une seule vache ne suffit pas pour sa dot. Ngombe moja haitoshi kwa binti kama huu. Sentiments des parents : beauté exceptionnelle que la dot sera élevée pour une belle fille comme celle-ci. Tutapewa mali mengi kwa ndoa ya binti mrembo.

14. NYENYEZI : étoile-nyota Sentiments des parents : admiration due à la beauté du bébé- kuruswa rohani na uzuru wa mtoto anayemeremeta sawa nyota. Angalia macho kucha sawa

nyota!

VII. Chance Bahati

1. BIRAGI : porteuse de chance-muleta bahati Sentiments des parents : la naissance coïncide avec un autre événement heureux - furaha kubwa sana : kuzaliwa kwa binti kumekutana ujio mwengine mwema.

2. CINAAMA: qui a des mânes avec elle, porteuse de chance-anayesindikizwa n'a baraka za kimungu, muleta bahati. Sentiments des parents : Bonheur, la naissance coïncide avec un événement heureux, inattendu-bahati njema kuzaliwa huko kumekutanana ingine tukio bora

VIII. Crainte-woga-côbà

1. NÁNJUCI: possesseur d'abeilles - mwenye nyuki (des essaims sont en grappe à l'habitation)- vikundi vya nyuki vinakazania makaoni. Sentiments des parents : peur-cette enfant pourrait devenir aussi excitable qu'une abeille-woga mtoto huyu mzaliwa a naweza kuwa makali sawa nyuki.

IX Découragement-kuregea moyoni

1. MÚLÊMBWA: mains tendues et yeux gros ouverts qui voient s'envoler les biens juste au moment où on s'apprête à en jouir.-mikono kufunguka na macho yaona mali kupeperuka wakati tungeyafurahia. Sentiments des parents : espoirs déçus, i différences teintées de quelque résignation-matumaini yaliyodanganywa, kujikatalia shuruli juu ya ujio huu na kujikunja sababu ya misiba ya mbele mbele.

2. NTÂMANGO : jamais, en aucun moment-hata mara moja, wakati hata moja. Sentiments des parents : on en a assez, découragement, impatience, les parents désirent ardemment voir leur enfant chétive grandir. Ils doutent un peu-tumechoka, wazazi wanayo hapa hamu kubwa ya kuona mtoto myonge kukomaa, wanasita.

3. NTÂMUNYERE: pas de fille (santé frêle)- hakuna binti (afia bovu) Ce n'est pas une fille (comportement ou attitude virile)- si binti (hali ya kianaume). Sentiments des parents : - Découragement et pitié -kuregea, huruma kwa mtoto

X. Déménagement

Déménagement (instabilité) kuhama hama.

1. BIRÂLO : Campements, kampi, lieu où l'on dort provisoirement-fasi ya kulala kwa muda. Sentiments des parents : souffrance due au manque d'un chez-soi personnel où se réjouir de la naissance de la fillette qui prend ce nom-mahangaiko inayoletwa na ukosefu wa majengo ya pekee, pale pa kujifurahisha kwa kuzaliwa kwa mtoto huyu.

2. LÚBÚNGO: fuite, objets sur la tête-kuhama, kukimbia na vyombo kicwani Sentiments des parents : peine-mateso. Orhasang'ibunga ye hà omwâna erya Lubungo- quiconque n'a jamais connu les peines d'être chassé du sol natal s'amuse à donner à son enfant le nom de Lúbûngo, disent les Bashi.- mwenye hajapatwa na mateso ya kuhamishwa mjini mwake hujifurahisha kumupa mtoto jina ya Lúbûngo, Bashi husema.

XI. Désespoir

1. NKUBONAGE: je souhaite le voir, je souhaite que ça aille bien, mais je ne m' y attends pas beaucoup Sentiments des parents : manque de confiance par suite des leçons, des expériences malheureuses- kutotumaini sababu ya mateso ao misiba ya misiba ya mbele. Mfano watoto wa mbele walifariki

XII. Désir très préoccupant

1. NDIRIRA: qui pleure pour obtenir telle chose bien visée-anayelia na kuhangaika kwa kupata kitu fulani anayoihitaji sana. Akarhi omuntu alirira karhamera omu kwâge; na kakamera kanamere emuhaliro- fimbo mtu aililia haiote shambani mwake; na ikiota huota pa magawanyio ya shamba, pa mpaka Sentiments des parents : très grande satisfaction d'être parent ; très grande préoccupation tant qu'on ne l'est pas ou qu'on ne le demeure pas - furaha kubwa ya kuwa mzazi, huba kubwa mno wakati si vile. Siracide 42, 9 mpu : « Buzira kumanya, omunyere ntanya nyinji alêrhera îshe, enkengêro amulêrhera zinamuhanze kujà îrò: nka aciri murhò, bwôba mpu nkaba ârhayishiheruke duba; erhi aheruka, bwôba mpu k'abona obunyumpa bwinjà”.

XIII Discrétion

1. MUNYEREARHALIMBA: Une fille n'a pas à se pavaner, à se vanter, à faire sa tête-asijipandishe. Sentiments des parents : modestie, kujishusha ndiyo mahitaji ya wazazi kwa wa binti wanyeyekke (il Lul faut une modestie pour qu'elle ait de la valeur en société.

2. MURÂTWA: exposée (dans sa modettie) à la discrétion du public ; vantée "pour la discréditer"- anayeonyeshwa kwa macho ya wote ati wamuone uzuri wake wote Sentiments des parents : ravissement de l'optimiste, indifférence du réservé ou mépris du pessimiste-upendelevu wamuona mzuri, kutoshurulika kwa asiyetaka kunena; ao kuzarau kwa mtu anayevutwa kuona ubaya tuu. Ce nom corrobore l'adage: « l'optimiste voit le verre à moitié plein; le pessimiste voit le verre en moitié vide. On doit garder sereine sa personnalité sans trop dépendre de critique d'autrui. Kasunyu k'emuhengere okasimire akayôgere.

XIV Discrimination

1. LUBAGO : préférence (au détriment du reste de la famille- upendelevu, ucakuzi kati ya wote.

Sentiments des parents : réminiscence de la discrimination ayant existé au sein de la famille avant la naissance de la fille. Kukumbuka upendelevu wa ngambo moja ao ucaguzi uliyogawanyagawanya jamaa mbele kitoto hiki binti mizaliwe.

XV Espérance

1. KÎRIZA: il (l'oiseau) traîne jusqu'à la tombée de la nuit obscure, sans confondre son nid Kiriza karhahabe n'olwogo. Yakawia (ndege) mpaka usiku kutukia, lakini hutambua nyumba yake Sentiments des parents : espérance démontrée aujourd'hui par le fait. L'espérance longue des parents à été comblée par cette naissance. Matumaini ya siku mingi inapata jibu katika jamaa kwa kuzaliwa kwa mtoto. Ao mtoto alibebwa na mama, leo anarudia.

XVI Fécondité

1. KAJURU : fine floraison- kutoa mauwa na vimbegu vyake Grain-mbegu Sentiments des parents : fierté et admiration pour la beauté féminine, signe de la maternité future -kufurahi na uzuri wa ujana wa kike, na ya uzazi wa kesho.

2. MAKÊRÂ: pousses de patates douces plantées en avril-mai Kuota na kukomaa kwa mimea ya matambazi yanayopandwa mwezi wa ine na wa tano (cigogo - kahya karhanzi). Sentiments des parents : satisfaction due à l'abondance de la récolte des patates.. Le bien être physique comme signe de fécondité...

3. MPONDO: de la saison de pLule, époque de bonnes moissons Wa wakati masika, na mavuno yake mazuri Sentiments des parents : joie de septembre à novembre quand mûrissement les récoltes Mimea inapandwa, nvua inakomalisha mpaka mavuno.

4. MUBONDO: lait caillé dans la calebasse que les Bashi font cuire (bukalanga/cikebo) 1 semaines après la mise bas de la vache; la deuxième semaine, un lait lourd (mashanza),

spécialité des Bashi. Maziwa mazito (mashanza) wanayokula Bashi juma moja kiisha; maziwa yaliyopigiwa (bukalanga) kiisha juma mbili za kuzaa kwa ngombe. Sentiments des parents : grande satisfaction; la naissance de la fille a eu lieu à la date du bon lait nouveau Furaha kubwa : kuzaliwa kwa mtoto siku za maziwa matamu mapya.

5. NABAHYÂ: avec (ayant) des jeunes épouses Pamoja (anaye) na wake waolewa sasa. Sentiments des parents : grande joie; cette naissance coïncide avec un mariage dans la famille. Furaha kubwa, kuzaliwa huku kwaambatana na ndoa jamaani. Omunyere wa ntyo, waburhagwa ensiku z'obuhya, nabwîne bamuha elya NAMAMVU.

6. NÁMBURHO: Propriétaire de grains pour les semailles Mwenyi (pamoja na) mbegu za kupanda Sentiments des parents : Bonheur, on a de quoi semer les champs pour l'abondance Bahati njema: kuna mbegu za kupanda wakati wa kizazi.

7. NÁNKOMANGO: ayant des grappes de régimes de bananes Mwenyi mifuko ya ubua wa migomba kwa kutoa ndizi Sentiments des parents : Bonheur de fécondité ; la fille est née quand la bananeraie est florissante. Furaha ya uzazi; binti anazaliwa wakati shamba la migomba linatoa vema.

XVII. GROSSEUR-UNENE-UNONO

1. NÁBÁNÊNEE: le type de ayant la grosseur Msimamizi wa wanao unene (unono) - mnono mno Sentiments des parents : étonnement face à cette masse corporelle (omu nda murhengwa) ; quelle entrailles l'on portée ? Mushangao mbele ya unono huu. Tumbo lachukua mengi ! Maajabu ya Mungu!

2. NÁMÁGÁRA: traînant la grosseur. Akwezaye unono Sentiments des parents : grande joie et espoir. Furaha kubwa na matumaini....

3. NÁNKÔNDO ou CIKÔNDO: possesseur d'un nombril aussi gros qu'une cuve moyenne à la bière . Mwenyi kitofu kinono sawa na mtungi mdogo kwa kasigisi Sentiments des parents : étonnement et curiosité de voir et revoir ce nombril Msangao na ujuvi wa kuona na kuangalia kitofu kile.

4. NÁMÚKÔNDO: VOIR NUMÉRO 3; ANGALIA NAMBA YA 3 SENTIMENTS DES PARENTS : tuangalie NAMBA ya 3.

XVII Grosseur

NABANENEE

NAMAGARA

NANKONDO

NAMUKONDO

XVIII Jalousie

MULUNGULA

XIX. LAIDEUR

1. CIBIIHA

2. MAHONGO

3. MUDWAKAZI: femme pygmée-mukà mtwa -petite fille de tempérament mutwa ; binti mfupi wa tabia za watwa Sentiments des parents : doux mépris pour des manières peu sérieuses du bébé grandissant, ou de sa mère. Attention : ce nom méprise les Barhwa et la mère de l'enfant. -mazarau madogo madogo ya vitendo vya mtoto mkomaa vile vya mama. Ça peut provenir d'un papa orgueilleux. Ce n'est pas une bonne éducation que ça inspire. Ce sont des noms à décourager.

4. MUKWANDA: nonchalante, sale, mchafu, mzembe Sentiments des parents : mépris - kuceka

na kuzarau huyu ao mama yake. Ça vient d'un papa en conflit avec sa femme ou la mère en conflit avec le mari. Qui sait si la fille sera nonchalante ?

5. NABILANGA: ayant un large visage difforme Anaye uso kabambi; wa umbo mbaya Sentiments : mépris; mazarau C'est risquant de coller un nom pareil à son enfant; elle risque de grandir avec un complexe

6. NABUHONGO: ayant des joues comme de petites calebasses. Anaye mashavu sawa na vibuyu vidogo vidogo vya umbo mbaya. Sentiments : moquerie, mépris Kuceka na kuzarau mtoto kwa umbo lake. En répétant un tel nom à l'enfant, elle risque de développer un complexe dans la société.

7. NABULANGA: ayant un visage renfrogné, étroit, Anaye uso ndogo ya kukunjama. Sentiments des parents : douce moquerie et regret de voir la joliesse de la fille se gâcher par ce petit défaut Kuzarau kidogo na kuhuzunika sababu ya kilema kidogo cacafua uzuri wa kitoto. On se rappellera plutôt : « ciru n'omwinja arhabula ishembo » pour adoucir ce sentiment qui peut ravager les cœurs des parents et plus tard ceLul de l'enfant. CE SONT LES PARENTS QUI GÈRENT LES CIRCONSTANCES DE LA NAISSANCE. Deux visions sont possibles: optimiste ou pessimiste. Chacun demande la grâce qui convient à son tempérament.

8. NABUSUU: ayant de petits yeux et un visage étroit Anaye na maco madogo. sawa n'a uso ndogo Sentiments :Douce moquerie Mazarau madogo

9. NABUZÛLU: ayant des narines trop étroites au nez très cours Mwenyi shimo za pua ndogo mno. Sentiments: mépris et provocation Kuzarau na kuamsha kisarani

10. NAMUHUU: ayant une grosse peau disproportionnée Anaye ngozi mbaya bila umbo Sentiments : nausée ; hofu la kutapikisha. Attention : je ne comprends pas comment les adultes qui donnaient le nom pouvaient coller la laideur à une enfant bébé qui n'a pas encore fini à dessiner ses traits physique et n'est pas encore en conflit avec quelqu'un. Donc c'est le conflit interadultes qu'on projetait sur l'enfant. Ce ne me paraît pas juste.

XX médiance

BADERHA

BADESIRE.

BADESI:ceux qui racontent, qui disent, ils parlent (toujours, chaque fois) Wanasema, wasema, wahadisia (kila mara) Sentiments des parents : indifférence au commérage. Bila kuhangaika kwa anayesemewa: mzazi.

4. BALEGANA: ils calomnient, ils medisent Wanasema uwongo, wanacoceana (kwa mkubwa) Sentiments des parents : indignation contre la calomnie et la médiance Cuki na kuzarau uwongo na macocezi ya fulani kwa wakubwa. HIYO NI TABIA MBAYA INAANZA KUHARIBISHA CONGO DRC

5. CIREGANO : la cause de la calomnie, médiance (auprès des supérieurs) Sababu ya ucocezi Sentiments des parents : indifférence des parents face à la calomnie du calomniateur. Wazazi ya mtoto wanabaki bila kushurulika n'a uwivu wa macocezi. 6. CIREZI: calomnatrice, medisante Mubeba maneno kwa wakubwa Sentiments des parents : ils gardent à leur mémoire les méfaits de la calomnie des frères Wazazi wanakumbuka magumu yaliyo sababishwa na macocezi ya ndugu zao

7. MUDERHWA : de qui on rapporte.... , de qui on dit.... Sentiments des parents : indignation contre les rapporteurs Mazarau kwa wabeba maneno wa kila mara.

XXI Moquerie douce mazarau

BUCIMA

BUGOHYA

MBOGOSOO

NABALALAA
NABURHE

XXII Noirceur

NAKAHUKÎRU
NAMUDUMBI
NANDUNDU
NANZIRO

XXIII Pauvreté umaskini

BARHEEZAA
NABISHOGOLO
NABUKENYI
NAMADEKERE
NAMUDIBURA
NAMWENA

XXIV Peine (malaise incommodité)

CIRUHYAA
KURUHYA
NAMUBOMBOZA
NANTAMYA
NTAMIRE

XXV Petitesse unyonge

KANYERE
NAKANYI
NAKATYA
NAKOOFI
NAMUSANGARHI
NAMUSARHI
NAMUSIIHO

XXVI Préférence upendelevu

KALIIMURHIMA

XXVII

NTAMWENGE

XXVIII Réjouissance

CIBALONZA
CIBAZIGIRA
LUBEERA
MAHONGOLE
MARAMUKE
NAMAAVU
NSIIMIRE
NZIGIRE

XXIX Résignation (déception)

GURHAHOZAA
KURHALIKZINJA
KWINJAA
NTAKZINJAA

XXX Richesse Abondance

NABINTU
NABUUCI
NAMARHA
NAMASHAHI
NANZIGE
NAWEZAA
NSHOBOOLE
ZILUGE

XXXI Royauté prospère

CIRINGOLO
NABAAMI
NANGOMA
NAMPEMBE

XXXII Séparatisme

LUHINZO

XXXIII Sang-froid

Balembe

XXXIV Solidarité

NANSANGA

XXXV Soulagement délivrance

NDUHUURA
NGOMORA

XXXVI SULTANAT kishamukaa

NNAMUNENE
NANSHOLO
NANTEBU

XXXVII Tranquilité

CIBONGA

XXXVIII Travail

BUJANKWI
MIRIMO
NABUKERE
NABUSAANE
NAKAASI

NAMIRIMO
NANSHAASHA

XXXIX Tristesse

GURHAHOZA
NABURHEE
NAMUNGO

XL Voyage

CIBALAMA

Table des matières

ENSHOKOLEZI NNAMBÛLE KULI BIBLIYA Y'AMASHI	1
ECITABU C'OMURHONDÊRO	15
OLUBUNGO	73
BENE LEVI	122
EMIBALÈ	160
OLUSHIKA	213
YOZWE	257
ABACÎRANUZI	291
RUTI	322
ECITABU CIRHANZI CA SAMWELI	327
ECITABU CA KABIRHI CA SAMWELI	369
ECITABU CIRHANZI C'ABÂMI	402
ECITABU CA KABIRHI C'ABÂMI	440
ECITABU CIRHANZI C'ENGANÎRO	476
ECITABU CA KABIRHI C'ENGANÎRO	512
EZRA	554
NEHEMIYA	566
ESTERI omu mayahudi	583
AYUBU	599
ENNANGA	630
EMIGANI	736
OMUHANÛZI	770
OLWIMBO LW'ENYIMBO	780
YESHAYAHU, IZAYA	791
YEREMİYAHU, YEREMIYA	853
ENDÛLÙ	916
YEHEZKIYELI, EZEKIYELI	924
DANIYELI	984
HOZEYA, HOSHEYA	1011
YOWELI	1021
AMOSI	1027
ABUDIYA, OVADIYA	1036

YÔNÀ.....	1038
MIKEYO, MIKHA.....	1041
NAHUMU, NAHUM.....	1049
HABAKUKI, HAVAKUK	1053
SOFONIYA, TSEFANIYA	1058
HAGEYO, HAGAYI	1063
ZAKARIYA, ZEKHARIYA.....	1067
MALAKIYA, MALEAKHI	1078
MATEYO	1082
MARKO	1124
LUKA	1152
YOWANE/YOHANA.....	1197
EBIJIRO BY'ENTUMWA.....	1227
AMARUBA EMWA ABAROMA.....	1267
AMARUBA MARHANZI EMWA ABAKORINTI	1285
AMARUBA GA KABIRI EMWA ABAKORINTI.....	1303
AMARUBA EMWA ABAGALASIYA ^x	1315
AMARUBA EMWA ABEFEZI ^q	1322
AMARUBA EMWA ABAFILIP ^o	1329
AMARUBA EMWA ABAKOLOSI ^w	1334
AMARUBA MARHANZI EMWA ABATESALONIKA	1340
AMARUBA GA KABIRI EMWA ABATESALONIKA	1345
AMARUBA MARHANZI EMWA TIMOTEYO.....	1348
AMARUBA GA KABIRI EMWA TIMOTEYO	1354
AMARUBA EMWA TITO	1359
AMARUBA EMWA FILEMONI.....	1362
AMARUBA EMWA ABAHABRANIYA	1364
AMARUBA GA YAKÔBO.....	1379
AMARUBA MARHANZI GA PETRO	1385
AMARUBA GA KABIRI GA PETRO	1391
AMARUBA MARHANZI GA YOWANE	1395
AMARUBA GA KABIRI GA YOWANE	1400
AMARUBA GA KASHARHU GA YOWANE.....	1401

AMARUBA GA YÛDA.....	1402
AMAFULÛLO	1404
TOBITI	1430
YUDITI ^P	1446
ESTERI omu cigereki	1463
OBUSHINGANYANYA.....	1478
OBURHIMANYA BWA MWENE-SIRA	1500
BARUKI.....	1547
AMARUBA GA YEREMIAHU.....	1557
OLWIMBO LW'EMISOLE ISHARHU	1560
OLUBANJA KULI SUZANA	1565
DANIYELI N'ABADÂHWA BA BELI	1568
ECITABU CIRHANZI CA MAKABEYO	1570
CITABU CA KABIRI CA MAKABEYO	1606
ECITABU CA DANIYELI KURHENGOMU CIGEREKI	1633
ENSHOKOLEZI NNAMBÛLE KULI BIBLIYA Y'AMASHI	1660
EXTRAIT DE L'HISTOIRE DE BASHI EN COMPILLATION DE Paul MASSON	1672
ENGANÛLIRO Y'EBINWA BIRI OMU BIBLIYA	1707
Enganûliro nyofi: Cihabraniya/Mayahudi/Mashi omu LUKERE LURHANZI LWA BIBLIYA	1707
Ciharamoyo/Ciaramoyo/Maaramoyo	1757
BINWA BYA CIGEREKI LUKERE LURHANZI LWA BIBLIYA BIHINDWÎRWE OMU MASHI	1757
BINWA BYA CIGEREKI LUKERE LWA KABIRI LWA BIBLIYA	1776
ENGANÛLIRO NDIRÎ Y'ENDAGÂNO YA MÎRA mayahudi nfarasè mashi	1849
OKUBIKULIKIRÎNE MULI EYI BIBLIYA	2048
AMAZINO G'EBITABU BIRI OMU BIBLIYA: cingereza:mashi: bwofi	2049
EBIHUGO OMU BIBLIYA	2050
ENGERO OMU BIBLIYA.....	2052
BENE LUNO LULIMI LW'AMASHI.....	2055
AMAZÎNO G'EMÎMO Y'AMÂMI G'E BUSHI n'E BUHAVU	2055
AMAZÎNO G'ABARHABANA E BUSHI N'EMIGANI EGALUSA.....	2061
AMAZÎNO G'ABANYERE E BUSHI	2065